This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

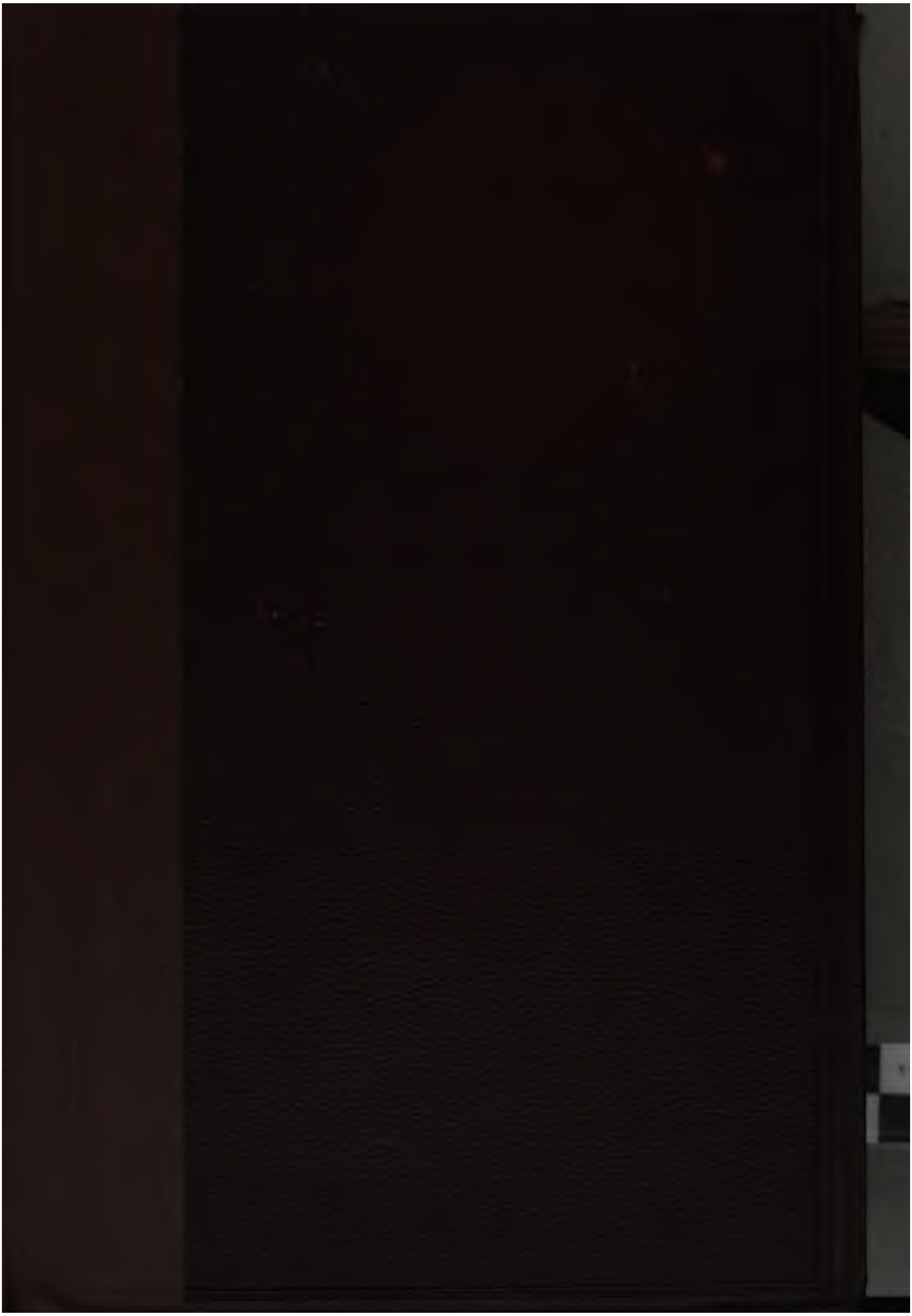

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDSCHE TAAL.

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDSCHE TAAL.

VIJFDE DEEL.

GLAASJE—HARSPLEISTER.

BEWERKT DOOR

A. BEETS EN J. W. MULLER.

'S-GRAVENHAGE EN LEIDEN,
MARTINUS NIJHOFF, A. W. SIJTHOFF.

BATAVIA,
KOLFF & COMP.

GENT,
J. VUYLSTEKE.

KAAPSTAD,
J. C. JUTA.

1900.

De taal is de ziel der natie, zij is de natie zelve.

HALBERTSMA.

Bataven! kent uw spraak en heel haar overvloed.

BILDERDIJK.

121684

LIBRARY
STANFORD JUNIOR
UNIVERSITY

VOORBERICHT.

Dit Deel, waarvan — zooals in het Voorbericht voor het Eerste Stuk van het Tweede Deel reeds is gezegd — slechts de eerste en de tweede Aflevering door de heeren BEETS en MULLER gezamenlijk zijn bewerkt, en dat sedert het begin van 1891 door den heer BEETS alleen is voortgezet, is ook door den laatstgenoemde voltooid. De letter *H* zal nu door hem in het Zesde Deel worden vervolgd, en inmiddels blijft de werkzaamheid der andere Redacteuren aan de overige in bewerking zijnde Deelen geregeld gelijk daarvan laatstelijk verslag is gedaan in het genoemde voorbericht. Maar sedert dit het licht heeft gezien is — op den 26sten Augustus 1899 — aan de Redactie ontvallen Dr. P. J. COSIJN, haar medelid sinds 1871, wien het weliswaar, door zijne betrekking van Hoogleeraar aan de Rijks-universiteit alhier, na het jaar 1877 niet langer mogelijk was mede te werken aan de samenstelling van het Woordenboek, maar die ons met den „schat van wetenschap en scherpzinnigheid" van welken DE VRIES in de Inleiding heeft gewaagd, ook sedert is blijven bijstaan en altijd bereid gevonden werd, ons met zijn raad en zijne ervaring te helpen. In hem heeft het Woordenboek een krachtigen steun, en een waren, onvergetelijken vriend verloren.

Het Derde Vervolg op de Lijst van aangehaalde schrijvers, dat bij dit Deel is gevoegd, kan doen zien in welke mate opnieuw de werken zijn toegenomen waaruit wij aanhalingen kunnen opnemen, en van welken aard die geschriften zijn. Het zal wellicht de aandacht trekken dat de aanwinsten — evenals die welke wij in het Eerste Vervolg (voor het Vierde Deel) en in het veel uitgebreider Tweede Vervolg (toegevoegd aan het Tiende Deel) konden vermelden —, voor zooveel Noord-Nederland aangaat, voor een goed deel weder bestaan in oudere boeken of verzamelingen van staatsrechtelijken en historischen

aard (landrechten, keurboeken, plaatsbeschrijvingen, reisverhalen en derg.), en voor een ander deel uit een groot aantal kluchtspelen uit de 16de, 17de en 18de eeuw, terwijl er b. v. op het gebied der fraaie letteren veel in onze lijst gemist wordt dat zeker geschikt en waardig wezen zou te worden aangehaald. Wij gevoelen en erkennen het, doch bij ons pogen om meer dan het onzen voorgangers mogelijk was, en liefst in aansluiting aan het Middelnederlandsch Woordenboek van VERDAM, de geschiedenis der Nederlandsche woorden in het licht te stellen, hebben wij gemeend, dat het maken van nieuwe, of het benuttigen van oudere ons ten dienste staande uittreksels uit geschriften als de genoemde, voor ons doel in de eerste plaats behoorde in aanmerking te komen, en wij gelooven op deze wijze de wetenschap, die ook aan woordenboeken steeds grooter en hooger eischen stelt, te dienen. Ook zal men niet alles in eens verlangen.

Op de zeer talrijke Zuidnederlandsche geschriften van allerlei ouderdom en aard, welke onze lijst bevat, moet in het bijzonder worden gewezen, en groote dank gebracht worden aan de leden der Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent, door wier bemoeiing wij in staat werden gesteld er uit aan te halen. Rijk vooral is de verzameling van uittreksels en verwijzingen waarover nu wijlen de Eerwaarde Heer Dr. GUIDO GEZELLE de beschikking had gegeven, en waarvan het gelukkig ook na zijn overlijden gegund zal blijven voordeel te trekken. Zonder in het minst de levenden te vergeten, vermelden wij met groote erkentelijkheid den naam van dezen doode. En wij betuigen in dit verband ook openlijk dank aan Dr. DE VREESE, die ons de plaatsen uit al die — immers op zeer enkele na — niet in Leiden aanwezige boeken bezorgt. De steeds grooter wordende reeks van werken over Vak- en Kunstwoorden, welke de Vlaamsche Academie doet uitgeven, en wier afzonderlijke titels in de lijst zijn opgenomen, maakt ons verder de omschrijving van Zuid- zoowel als van Noordnederlandsche termen en benamingen uit allerlei ambachten en bedrijven telkens gemakkelijker, en bij de vermelding der eigenaardigheden uit de tongvallen van streken en plaatsen bewijzen ons de verschillende Vlaamsch-Belgische idiotica, evenals trouwens de gelijksoortige Noordnederlandsche geschriften, uitstekende diensten.

Het ordenen en in gereedheid brengen van onze bouwstoffen, sinds ettelijke jaren grootendeels verricht door onzen assistent, van wiens goede diensten wij meermalen melding hebben gemaakt, kon sedert het begin van April opnieuw aanmerkelijk bespoedigd worden door de werkzaamheid van Mej. C. S. M. KUENEN. Wij danken dit aan de bereidwilligheid der Commissie van Bijstand, wier aanhoudende bemoeiing om onze bezwaren en zorgen weg te nemen of te voorkomen wij met de grootste erkentelijkheid gedenken.

VERBETERINGEN.

Kol. 1. In reg. 3 van boven *staat*: vr.; *lees*: m.

„ 16. In het art. GLADAKKER is verzuimd melding te maken van de bet.: „onbeheerd rondloopende hond; „kamponghond" (zie b. v. v. REES, *Herinn. uit de loopb. v. een Ind. officier*, 3de dr., 2, 22; v. MAURIK, *Tòtòk*, 49—52, enz.), alsmede van de grappige toepassing dier benaming op een „glad", geslepen, gewikst persoon.

„ 302. Ten onrechte wordt hier (regel 1 van boven) gezegd dat de uitdrukking *goede mannen* voor: scheidslieden, thans verouderd is. Verg. *Wetb. v. Burg. Regtsvord.*, *a.* 636, waar de term voorkomt in den zin van: scheidslieden die van het opvolgen der strikte rechtsregelen door partijen ontslagen zijn.

„ 398. In deze kolom is verzuimd op te nemen een art. GONJE, vr., de naam van eene stof, vervaardigd van zoogenaamde „Bengaalsche hennep" of jute. Zie daarvoor nader VETH, *Uit Oost en W.* 250—253 en KERN in *Ind. Gids*, 1889, 1218.

„ 456. In regel 11, 27 en 34 van onderen is *spitsboogstijl* liever door *kruisboogstijl* te vervangen.

Kol. 1011. De omschrijving van het woord GRONDRENTE als term in het privaatrecht moet aldus luiden: Een zakelijk recht op een onroerend goed, den daartoe gerechtigde de bevoegdheid gevende om van den eigenaar van het goed eene periodieke uitkeering van eene bepaalde geldsom te vorderen, overeenkomende met wat men ten tijde van de Republiek verstond onder *cijns* en *tijns* (zie *Ontw. B. W.* 1820, *a.* 1332). De ruimere opvatting van *grondrenten* als: een zakelijk recht op een onroerend goed, den daartoe gerechtigde de bevoegdheid gevende van den eigenaar van dat goed uitkeeringen in geld of voortbrengselen te vorderen, die men aantreft in *B. W.* (1838), *a.* 784 *vlg.* en welke ook de *tienden* omvat, hangt samen met de geschiedenis der wetgeving op dit punt (verg. DIEPHUIS, *Ned. Burg. Recht*², (1857), 3, 399 *vlg.* of DIEPHUIS, *Ned. Burg. Recht* (1882), 7, 99 *vlg.*).

„ 1467, regel 23 van onderen, en kol. 1470 regel 33 van boven, moet het woord „jagerstukje" vervallen.

DERDE VERVOLG OP DE LIJST

DER

AANGEHAALDE SCHRIJVERS, MET AANWIJZING DER GEBRUIKTE UITGAVEN.

De opmerkingen, boven de drie vorige Lijsten (vóór het 1ste, het 4de en het 10de Deel) geplaatst, gelden ook voor deze vierde.

Advocaat. De Gewaande —. Zie CROIX (DE LA —).

Aen-Leydinghe tot het oprecht Gheloove, door de merck-teeckenen der waerachtighe Kercke Christi door J. R. P. 3de dr. Gent, 1672.

Eene enkele maal is de 5de dr. (Leuv. 1676) aangehaald.

Alberdingk, J. A. — Thijm, Drie Gedichten. Utr. 1844.

Verspreide Gedichten (uitg. door J. F. M. STERCK). Amst. 1894.

Albertsz., H. — in de Rijp, May-gift van verscheyde Vogelen, aan alle eerbare Jonge Lieden. Waar agter by-gevoegt is het Kinder-spel; en verscheyden andere vermakelijke als ook stigtelijke Rijmen. Amst. z. j.

Alewijn, A., Philippyn, Mr. Koppelaar. Blyspel. Amst. 1707.

(Alphen, H. Van —), Mengelingen in Proze en Poëzy. 2de dr. Utr. 1793.

Ampzing, S., De Christen-Hoog-Tiiden. Haarl. 1631.

(Angelkot, H.), Vechter. Kluchtspel. Amst. 1679.

Antheunis, G., Leven Lieven en Zingen. Nieuwe Liederen en Gedichten. Gent, 1880.

Apollo's Nieuwe-Jaers-Gift aen het bekoorlyke Hollandsche Jufferschap. 2 dln. 's-Grav. 1745, Rott. 1753.

Arp, J. Van —, Chimon. Treur-bly-eyndent-spel. Amst. 1639.

Prixus, Prins van Theben. Amst. 1640.

Baardt, P., Nebulo Nebulonum, dat is der Vielten affgerichten Vielt, ofte Boertig Ernst. Overgeset uyt den Latynschen in onse Nederduytsche tale door —. Leeuw. 1634. Achteraan (door ons afzonderlijk gepagineerd): Satyra De Omgekeerde Werelt.

Bacherius (P.). Zie BACKERE (DE —).

Backere, P. De —, Sommighe vriendelicke ende zeer hertelicke minnebriefkens tusschen de leerende ziele ende Alethia, dat es, de Waerheit, huer meesterse. Gent, 1558.

Een schoone Ghebedt ghemaect door JAN HESSELIUS van Loven. Waer in datvan Godt den vader aenghaende het sacrament des outaers een vroem sterck gheloove begheert ende versocht wort. Overghestelt wt den latijne in onse nederlandsche sprake door P. BACHERIUM. Leuv. 1567.

Bake, L., Bybelse Gezangen. Amst. 1708.

Barclaius, J., Vermaening aen de on-Catholijken deeses tijds. Van de waere Kerk, Geloof ende Gods-dienst. Uyt het Latijn, in 't Neerduytsch over-gezet door N. S. P. A. Keulen, 1650.

Baron, J. Z., Konstanter en Elizea. Treur-blij-eyndend'-spel. Leid. 1656.

Bartjens, W., Vernieude Cijfferinge. 't Eerste deel. Waer uyt men meest alle de Grond-regulen van de Reeckenkonst leeren kan. Zwolle, 1636.

Cijfferinghe. Tweede Deel, handelende van verscheyde Regulen der Reken-konst. Zwolle, 1637.

Voortaan zullen deze uitgaven worden aangehaald, gelijk in den laatsten tijd reeds is geschied.

Batavier. De —. Zie BERNARD.

Battus, C., Tractaet van alle de ghebreken der Oogen door J. GUILLEMEAU. Wt de Fransoysche sprake overgeset door —. Dordr. 1597.

Beaujon, A., Overzicht der geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen. Leid. 1885.

Beekman, A. A., De Strijd om het bestaan. Geschiedenis en Tegenwoordige Staat van de lage gronden van Nederland. Zutf. 1887.

Beets, N., Nieuwe Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied. 3 stukk. Haarl. 1885—1892.

Bekker, E., Wed. **Wolff,** Lier- Veld- en Mengelzangen. Hoorn, 1772. Achteraan (met doorloopende pagineering): De ontroofde Hairlok door A. POPE. Uit het Engelsch vertaald.

Brieven van Constantia Paulina Dortsma. Uitg. door Mr. PAULUS DORTSMA, Secundus. Hoorn, 1776.

Mengel-poëzy. 3 dln. Amst. 1785—1786.

De twee Moeders, of de Laster door Mevr. DE GENLIS. Uit het Fransch vertaald. 3 dln. 's-Grav. 1801—1802.

Bellamy, J., Vaderlandsche Gezangen van ZELANDUS. 1782 en 1783. Z. pl. (Utr.) en j.

Beresteyn, C. Van —, Vrundtlicke Ghemeene Sendtbrieven van Don Anthonio de Guevara. Wten Spaenschen in Nederlantsche spraecke overgheset. Antw. 1632.

Aangehaald als: V. BERESTEYN, *Sendtbr. v. de Guevara* 1.

Berg, L. Van den —, De volmaakte Schrijnwerker, of praktische handleiding ter verwerking van alle, inzonderheid de fijne houtsoorten. Leid. z. j. (1860).

Bergh, F. Van den —, Frits Fierens. Gent, 1894.

Bergh, L. Ph. C. Van den —, Bloemlezing uit de dramatische werken van WILLIAM SHAKSPEARE; in Nederduitsche dichtmaat overgebracht door —. Amst. 1834.

Bergh, S. J. Van den —, LONGFELLOW'S Gedichten, nagezongen door —. Haarl. z. j. (1861).

Heden en Verleden. Poëzij. Schoonh. z. j. (1864).

— en B. PH. DE KANTER, Evangeline. Een verhaal van Acadie, van H. W. LONGFELLOW. Haarl. 1857.

Berghuis, F. Lz., Onze Betimmeringen. Naar het Hoogduitsch van TH. KRAUTH en F. SALES MEYER. Leid. z. j. (1892).

Bergmann (G. K. L.), Uit Vader BERGMANN'S Gedenkschriften. Met eene studie op den schrijver door G. SEGERS en een levensbericht door P. FREDERICQ. Gent, 1895.

Berkhey, J. Le Francq van —, Gedichten. 2 dln. Amst. 1776—1779.

Lijkgedachtenis van zijne Doorluchtige Hoogheid Prins Willem den Vijfde. Amst. 1806.

Bernard, F., De Batavier. 4 dln. Leid. 1784—1787.

Beronicius, P. J., Boeren- en Overheids-Stryd; en de overige Gedichten van —; welkers eerste in Nederduitsche Vaarzen is nagevolgd door J. B. Goes en Middelb. 1766.

Zie ook RABUS.

Bert, I. De — (e. a.), Tragedische ofte klaechlijcke Historien. Eerst beschreven in Italiaens (door M. BANDELLO), ende nu uyt de Françoysche in de Nederlantsche tale overgeset door —. 9 dln. Utr. 1650.

Beschryving. Nieuwe algemeene — van de Kaap de Goede Hoop. 2 dln. Amst. en Harling. 1777.

Bibliotheek. Algemeene —, vervattende naauwkeurige en onpartydige berigten van de voornaamste werken, in de geleerde waereld alom van tyd tot tyd uitkomende 5 dln. Amst. 1777—1786.

Bie, C. De —, Faems Weer-galm der Neder-duytsche Poësie. Mechelen, 1670.

De Heylighe Cecilia oft den Spieghel van de eerbaerheydt. Treurspel. Byghevoeghdt de kluchte vanden subtijlen Smidt. Antw. 1671.

Gheweldighe Heerschappye vanden onrechtveerdighen Boris ghedempt ende ghestraft door den jonghen Prince Demetrius. Antw. z. j. (c. 1675). Achteraan, met doorloopende pagineering: Cluchte van een Misluckt Overspel. Antw. z. j. (c. 1675).

Den Verloren Sone Osias oft Bekeerden Sondaer. Comedie. Antw. 1689.

Cluchte vande Bedroghe Giricheyt in Judas ende Bedwonghe Vrintschap in Pilatus. Z. pl. en j. (Antw. 1694).

Beschermde Suyverheyt inde twee Heylige Theodora en Didymus martelaren om 't Rooms Geloof onthooft. Treur-spel. Antw. 1702.

Kluchtige behendigheyt van twee Borsesnyders en den verdraeyden Advocaet. Kluchtspel. Antw. z. j.

B(ijnkershoek), C. V(an) —, Nieuwe oprechte Haegse Mercuur. 2de dr. Utr. 1745.

Bijns, A., Refereinen. Naar de nalatenschap van Mr. A. BOGAERS, uitg. door Dr. W. L. VAN HELTEN. Rott. 1875.

Bovenstaande uitgave zal voortaan worden aangehaald als: A. BIJNS, met opgave der bladzijde, zooals in den laatsten tijd reeds is geschied.

Bilderdijk, W., Bydragen tot de Tooneelpoëzy. Leid. 1823.

De Bezwaren tegen den Geest der Eeuw van Mr. I. DA COSTA, toegelicht door —. Leid. 1823.

Aan de Roomsch-Katholijken dezer dagen. (Door een protestant). Leid. 1823.

Korte aanmerkingen op HUYDECOPERS Proeve van Taal- en Dichtkunde. Amst. 1828.

Bisschop, V., Den Lof der Suyverheydt. Van nieuws oversien ende verbetert. 2 dln. Antw. 1626.

Campene, C. en **Ph. Van** —, Dagboek van —, behelzende het verhaal der merkwaardigste gebeurtenissen, voorgevallen te Gent sedert het begin der godsdienstberoerten tot den 5en April 1571. Uitg. door F. DE POTTER. Gent, 1870.

Carlier, E., Christelycken Samson afghebeeldt inde vromigheydt van de deughtminnende sielen. Gent, 1685.

Castro, J. a —, De on-ghemaskerde Liefde des Hemels, tot weder-liefde door verscheyden Beweegh-redenen, Aen-spraecken ende Betrachtinghen. Antw. 1686.

Catechismus, ofte Onderwysinghe in de Christelijcke Leere, die in de Kercken ende Scholen der Nederlandtsche Gereformeerde Kercken geleert wert. Mitsgaders de Belijdenisse des Geloofs, overgesien ende gestelt inde Synode Nationael der Nederlantsche Gereformeerde Kercken, gehouden tot Dordrecht, inde jaren 1618 ende 1619. Als oock de Lyturgie der selve Kercken. Amst. 1639.

Catechismus. Mechelsche —. Zie LAMBRECHT.

Charon. Een spel van sinne van — de helsche schippere (1551). Uitg. en toegelicht door W. L. DE VREESE. 2de dr. Antw. 1896.

Aanvankelijk aangehaald naar den 1sten dr. Antw. 1895.

Charterboek van Vriesland. Zie Placaatboek.

Chronyk van Medenblik. Zie BURGER.

Cock (A. De —). Zie MONT (DE —).

Codde, P. A., Herdoopers Anslagh op Amsterdam. Den X. May: 1535. Treur-spel. Amst. 1641.

Coleveldt, C. A., Bedenckingen over het droogh maken van de Haerlemmer ende Leydse Meer tegen 't Haarlemmer Meer-boek van J. A. LEEGHWATER. Leid. 1727.

Coli Compas of de klucht van Ian Tryntiens en Duyfie. 2de dr. Amst. 1665.

Comenius, J. A., Janua Linguarum reserata aurea. Dat is, de Gulden ontslote Deure der Taelen. Amst. 1662.

(Coninck, G. De —), Himni, quorum usus est in ecclesiastico dei cultu, una cum aliquot praeclaris canticis, prosis et orationibus, positi in Latino idiomate atque etiam Teutonico opera et studio Fratris CAROLI WYNKIJ Yprensis. Gandavi, 1573.

Aangehaald als: DE CONINCK, *Lofz.*

Coopman, Th., Steenbakkerij, bezorgd door — (Vak- en Kunstwoorden. Nr 1). Gent, 1894.

Kinderlust. Gedichten voor de jeugd. Gent, 1897.

Coopman. Comedie vanden bekeerden —. Zie Koopman.

Corte, J. B. De —, Den Dagboek der Heylige, behelzende een kort begryp van de leévens der heyligen, en kortbondige meditatiën voor al de dagen van het jaer; uit het Fransch vertaeld. 2 dln. Roeselare, 1842.

Aangehaald als: J. B. DE CORTE 1 en 2.

Verdichtsels. 3de dr. Brugge, 1868.

Costa, I. Da —, Bilderdijk herdacht in eene redevoering gehouden op den 11 October 1856. Haarl. 1856.

Costuymen ende Usancien van de hooftstad 's Hertogenbos. 's-Hertogenb. 1758.

Costumen. Coustumen, Statuten, Privilegien ende Ordonnantien der Stadt Vlissingen (de Ordonnantiën afzonderlijk gepagineerd). Vliss. 1763.

Couperus, L., Majesteit. 2 dln. Amst. z. j. (1893).

Wereldvrede. Amst. z. j. (1895).

Metamorfoze. Amst. z. j. (1897).

(Court, P. De la — van der Voort), Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene Landhuizen, Lusthoven, Plantagien en aenklevende Cieraeden. Leid. 1737.

Courtmans, Vrouwe **(J. D.)** —, geb. **Berchmans,** Verhalen en Novellen. 21 dln. Roeselare, z. j. (1883—1887).

(Croix, P. De la —), De Gewaande Advocaat. Kluchtspel. Amst. 1685.

Krispyn, Muzikant. Amst. 1685.

De ingebeelde Zieke. Blyspel. Amst. 1715.

Croon, P., Cocus Bonus ofte Geestelijcke Sinne-beelden ende godtvruchtighe Wt-legginghen op alle de ghereetschap van den Kock. 2 dln. Brugge, 1663.

Voortaan zal deze uitgave worden aangehaald, gelijk reeds eene enkele maal is geschied.

Crous, A. E., Josephs Droev' en Blyeinde Spel (door J. TONNIS). Vernieuwt, doorgaans vermeerdert en verbeetert door —. 3 dln. (dl. 1 en 2 doorloopend gepagineerd). Gron. 1721.

Cuypedoos Speldekookertje, voor de Jonckheyt op-gedist, tot vermaeck van de Minquellende Jeught. Amst. 1681.

Cupérus, N. J., De Nederlandsche Turnvaktaal. Met eene inleiding door A. CORNETTE. Antw. 1886.

Alphabetische Lijst der menschelijke beenderen- en spierennamen in vier talen: Nederlandsch, Duitsch, Fransch en Latijn. 2de uitg. Antw. 1892.

Dafforne, R., Grammatica ofte Leez-leerlings Steunsel. Amst. 1627.

Dalen, J. Van —, Klucht van de Kale Edelman. Amst. 1657.

D'aardige Colicoquelle. Kluchtspel. Amst. 1669.

welck sy selver heeft beschreven, ende nu uyt het Spaensch in 't Nederlandtsch is overgheset. Antw. 1632.

(Elsken, T. T. Van den —), Versaemelinge der Brieven van den waeren Auteur van KEUREMENNE aen de Heeren Theologanten van de Seminarien van Gend, Brugge, Ipren &c. over het soogenaemt Seminarie-Generael, waer in ontdekt worden alle de heymelyke geschiedenissen voorgevallen ten dien opzigte. 12 stukk. Laetsten Druk 1790. Tot Michilsberg, by Crab-ezel.

Elsland, J. Van —, Dronke Brechtje. Kluchtspel. Haarl. z. j.

Dronke Jaap de boer, op het concert. Amst. z. j.

Morgenspraak tusschen Jaap en Kees, over den val van Faëton. Amst. z. j.

Gezangen, of het vrolyk Gezelschap der Negen Zanggodinnen. 4de dr. Haarl. 1738.

Elvervelt, H. Van —, Henrik en Pernille. Blyspel. Getrokken uit de Deensche Schouwplaats van VAN HOLBERG. Amst. 1758.

Elzevier, K., Arkadia, of vermakelyke uitspanningen. Rott. 1739.

Erasmius, J., Opera Posthuma. Editio secundus priori emendatior. 2 dln. Harderw. 1621.

Erens, F., Dansen en Rhytmen. Amst. z. j. (1895).

Esser, I. — Jr., TENNYSON's Idyllen van den Koning. Eerste volledige Nederlandsche uitgave met inleiding en aantt. door SOERA RANA. 2 dln. Amst. 1897.

Evangelista, I., Het eeuwigh Leven. Verdeelt in twee deelen. Het eerste. In-houdende Oeffeninghen voor het nutten des H. Sacraments. Het tweede. In-houdende Oeffeninghen soo in, als naer het nutten des selve H. Sacraments. Leuv. 1651.

Everaert, C., Spelen van — uitg. door J. W. MULLER en L. SCHARPÉ. Leid. 1898 en volgg.

E(veraerts), M., JUSTI LIPSII Politica. Dat is Regeringe uan landen en Steden. Verduytsch't door M. E. B. Delft, 1623.

Fijtje. Klugt van —; of een Witte met een Zwarte. Rott. 1700.

Fockens, M., Klucht van Dronkken Hansje. Amst. 1657.

Klucht van de Verliefde Grysert. Amst. 1659.

Beschrijvinge der wijdt-vermaarde Koopstadt Amstelredam. 2de dr. Amst. 1662.

Fokke, A. — Simonsz., Verzameling van eenige, hier te lande gebruikelijke, Spreekwoorden; op eene vrolijke, onderhoudende en gemeenzame wijze verklaard en opgehelderd. 2de dr. Amst. 1831.

Fokkens (M.). Zie FOCKENS.

(Fornenburgh, J. B. Van —), Duifje en Snaphaan. Kluchtspel. Amst. 1680.

Franssoon, J., Giertje Wouters. 3de dr. Amst. 1640.

Fredericq, P., Onze Historische Volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der 16de eeuw. Gent en 's-Grav. 1894.

Fremery, B., Mijn Letterhof; eerste afperking. Amst. 1798.

Fruin, R., Verspreide Geschriften uitg. door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER FZ. 's-Grav. 1899 en volgg.

Fruytiers, J., Ecclesiasticus oft de wijse sproken Iesu des soons Syrach: nu eerstmael deurdeelt ende ghestelt in Liedekens. Antw. 1565.

Gabriel à S. J. Baptista, Het geestelyck Houwelyck tusschen Christum en de siele onder den naem van Amadea aen de getrouwde oft naer het vleesch, oft naer den Gheest hunne verbintenisse, en aen de ongetrouwde de oeffeninghe van verscheyde deughden voorhoudende. Antw. 1691.

Galama, S. J., Magazijn van Ontleedkunde of volledige verzameling van ontleedkundige afbeeldingen van het menschelijk ligchaam. Met eene uitvoerige verklaring van TH. RICHTER, vertaald en vermeerderd door —. 2 stukk. (atlas en verklaring). Amst. 1839.

Gasten. Klucht van de Bedroge —. Amst. 1679.

Gébel, C., Tafereel eener ontvlugting van drie Scheveningsche visschers, met een bootje uit Engeland naar Holland, in Januarij 1781. 2de dr. 's-Grav. 1832.

Gedenkrolle. Dichterlyke — van Nederlands verlossing en herstelling in November, 1813. Amst. z. j. (1813).

Gedichten. Zestig uitgesogte Afrikaanse Gedigte, verzameld deur F. W. REITZ (2de uitg.). Amst. en Pretoria, z. j. (1897).

Geisweit, C. A. — van der Netten, Handboek der Paardenkennis. 2 dln. 's-Grav. en Amst. 1817.

Geyter, J. De —, Reinaart de Vos in Nieuwnederlandsch. Schiedam, 1874.

(Geleyn, P. Van —), De Sipier van zich zelven. Blyspel (naar het Fransch van CORNEILLE). Amst. 1678.

Georgius, N., De Naer-volghinghe des doodts onses Heeren Jesu Christi waer in verthoont wordt hoe den mensch als eenen Pelgrim met Christo door dese wereldt sal moghen salichlyck passeren. Antw. 1622.

Geulincx, A., Van de Hooft-deuchden. De eerste tucht-verhandeling. Herdruk bezorgd door J. P. N. LAND. Antw., Gent en 's-Grav. 1895.

Gezelle, G., Dichtoefeningen. Roeselare, 1892.

Kerkhofblommen. 6de uitg. Roeselare, 1892.

Gedichten, Gezangen en Gebeden. Kleengedichtjes. 3de uitg. Roeselare, 1893.

Liederen, Eerdichten et Reliqua. 2de uitg. Roeselare, 1893.

Tijdkrans. Roeselare, 1893.

Rijmsnoer om en om het Jaar. Roeselare, 1897.

Aangehaald als: GEZELLE 1—6.

(Gheluwe, A. Van —), Het Licht op den Kandelaer ghestelt tot verlichtinghe der Niew-ghesinden, om lichtelijck te vinden de sichtbaere Kercke Godts, de welcke de Gheusen segghen vijfthien hondert jaren verborghen gheweest te hebben. Hier is oock by gevoeght het oprecht Bericht HERMANNI TEGULARII, teghen het Licht op den Kandelaer. Het Slot op den Mondt, voor den onghetoomden HERMANNUS TEGULARIUS, als mede den Gheestelycken Jagher van Sampsons Vossen (alles doorloopend gepagineerd). Antw. 1650.

(Gillis, M. A.), Emblemata I. SAMBUCI. In Nederlantsche tale ghetrouwelick ouerghe-set. Antw. 1566.

Emblemata ADRIANI JUNII Medici. Ouerghe-set in Nederlantsche tale deur M. A. G. Antw. 1575.

Gittée, Bij onze Noorderbroeders. Reisindrukken uit Holland. Gent, 1893.

Godeau, A., Tafereelen van Boete, in 't François beschreven door —, en nu in Nederduits vertaelt door F. V. H. Leuv. 1670.

Godefridus, P., Dye woestijne des Heere, leerende hoe een goet kersten mensch, Christum, dlicht der waerheyt, ende alder duechden sal navolgen. Antw. 1554.

Door ons gepagineerd, te beginnen met het eerste blad achter het titelblad.

Goeyvaerts. Zie GODEFRIDUS.

Goeree, W., d'Algemeene Bouwkunde, volgens d'antyke en hedendaagse manier. Amst. 1681.

Gramsbergen, M., Kluchtighe Tragoedie: of den Hartoog van Pierlepon. Amst. 1650.

Eene enkele maal is eene uitgave, verschenen te Amst. 1679, aangehaald.

(Grieck, J. De —), Het Brussels Kluchttooneel. Bestaende in verscheyde eerlycke Blyspelen: Vermaeckelycke Historien: Natuers Verborgentheden. Ende meer andere Dinghen, weerdigh om lesen. Amst. en Brussel, 1700. Bevattende:

De ghedempte Hoogh-moedt, ofte hoovaerdighe bedroghe Maeght. Droef-eyndende blyspel. Brussel, 1700.

Klucht van de Ghedwonghe Griet. Brussel, z. j.

Den Uyt-ghetapten Koop-man ofte Mis-lucken Dragonder. Z. pl. en j.

Klucht-spel van Meester Coenraedt Bierborst. Z. pl. en j.

Den dolenden Pelgrim. Tooneel-wys af-ghemaelt. Brussel, z. j.

Het belacchelyck klucht-spel van Lemmen met syn neus. Brussel, z. j.

Het Tooneel der leerlycke ende vermaeckelycke Historien. Brussel, z. j.

Grieten. Klucht van de Qua —. Amst. 1644.

Groot, H. De —, Tractaet vande Oudtheyt vande Batavische nu Hollandsche Republique: Beschreven int Latijn door —, daer nae in 't Duytsch overgestelt, ende by den Autheur oversien. 's-Grav. 1610.

Vrye Zeevaert, ofte bewiis van 't recht dat de Inghesetenen deser geunieerde Landen toecomt over de Indische coop-handel. Ten tweedemael oversien ende verbetert door den Autheur selfs. Wten Latijne vertaelt door P. B. Leid. 1614.

Eene enkele maal is de vertaling van A. ICKERMAN (Haarl. 1641) gebruikt; deze zal voortaan worden aangehaald als: ICKERMAN, *De Groot's Vrye Zeev.*

Grothe, D., Het IJzer, zijne bewerking, eigenschappen en toepassing. 's-Grav. 1873.

Kennis van werktuigen voor civiel-ingenieurs, architecten enz. 1ste dl. Machines voor het hijschen van lasten en het opvoeren van water. Arnh. 1875.

Mechanische Technologie. 3de dr. Gorinch. 1879.

Haakman, J. H., Handboek over de Zee-artillerie. 4 dln. Nieuwed. 1871—1872.

Habets, J., De Wederdoopers te Maastricht tijdens de regeering van Keizer Karel V. Roerm. z. j. (1877).

Haerlems Iuweel. Zwolle, 1608 (Achter *Const-thoonende Iuweel*).

Door ons gepagineerd, te beginnen met blad A ij *a*.

Hamelsveld, IJ. Van —, De zedelijke toestand der Nederlandsche Natie, op het einde der achttiende eeuw. Amst. 1791.

Handelsmagazijn. Nederlandsch —, of algemeen zamenvattend woordenboek voor handel en nijverheid. 2 stukk. (doorloopend gepagineerd). Amst. 1843.

Handvesten, Octroyen, Privilegien en Regten, aan de stede Vlaardingen vergunt. 's-Grav. 1772. Achteraan (met afzonderlijke pagineering): 1. Naspeuring en aanwyzing van de waare gelegendheid, oudheid, ongevallen en andere merkwaardigheden der stede Vlaardingen (door R. VAN NIEVELT AZ.). 2. Eerkroon voor de stede Vlaerdinge door A. HOOGVLIET.

Hant-vesten, Privilegien, Keuren ende Reglementen, aengaende den Dijck-rechte van den Alblasser-Waert. Dordr. 1678.

(Haps, P. W. Van —), Verliefde Brechje. Kluchtspel. Amst. 1705.

Harduyn, J. De —, Goddelicke Lofsanghen tot vermaekinghe van alle gheestighe Lief-hebbers. Gent, 1620.

Den Val ende Op-stand van den Coninck ende Prophete David. Met by-voegh van de Seven Leed-tuygende Psalmen. Gent, 1620.

Harinxma, L. Van —, Seven Wonderlijcke Gesichten van Don FRANCISCO QUEVEDO. In welcke alle de Gebreken der Eeuwe, onder alle Staten van Menschen, werden bestraft; ende naeckte lijck vertoont. In 't Nederlandts gebracht door —. Amst. 1658.

Eene enkele maal aangehaald naar de uitg. Leeuw. 1641.

Harlequin, reizende met zyn Fraai Curieus, van het Soissonse Congres naar de Nederlanden: latende op een Geestige wyze in drie vertoningen zien, al het gene zo daar als in Spanjen, in den Jaare 1727, 1728, en in den beginne van 1729. voorgevallen is. Te zamen gestelt door een voornaam Patriot. Amst. 1729.

Harte, J. H., Volledig Molenboek, waarin voorkomen de beschrijving en afbeelding der meest in gebruik zijnde molens. Gorinch. 1849.

Volledig Leerboek der Sluis- en Waterbouwkunde. Gorinch. 1852.

Hartman, E. H., Bedekking van gebouwen, plafonds of zolderingen, stucadoren (Volksbibliotheek n°. 89). Amst. 1859.

Hartog, H. M., Landbouw-verbeteringen op kleigronden. Zwolle, 1867.

Hasselt, G. Van —, Over de eerste Vaderlandsche Klugtspelen. Utr. 1780.

Hazart, C., Beelden-Dienst ende Vasten met haere Ceremonien soo sy ghebruyckt worden vande H. Roomsche Kercke bevestight met de H. Schriftuer ende de HH. Out-Vaders. Antw. 1660.

Heese, N. Van —, De innighe Alleen-Sprake vanden eerw. Heer GERLAEUS PETERSSEN over-ghestelt uyt het latijn, in 't nederduyts. Gent, 1700.

Helden, F. Jz. Van der —, Vervarelyke schip-breuk van 't Oost-Indisch jacht ter Schelling, onder het landt van Bengale. 2de dr., vermeerdert door W. KUNST. Amst. 1675.

Heye, J. P., Al de Kinderliederen. Amst. 1861.

Heyns, Zach., Weg-wyser ter Salicheyt. Zwolle, z. j. (1629).

Hekmeijer, F. C., Veeartsenijkundig Handboek door W. ZIPPERLEN. Naar het Hoogduitsch bewerkt door —. Utr. 1868—1871.

Hemkes, F. L., XL Gedichten. Leid. 1882.

Hendrikssonne (G.). Zie HIEL.

Hennert, Vrouwe **P. J. —,** geb. **De Timmerman,** Nagelaatene Gedichten. Uitg. door J. F. HENNERT. Utr. 1786.

Henricipetri (A.). Zie THEOPHILUS.

Heuff, J. A. — Az., Jager en Patrijshond. Blijspel. Gevolgd naar den *Pseudolos* van PLAUTUS door J. HUF VAN BUREN. Purmerende, z. j. (1872).

Heuiter, P. De —, Nederduitse Orthographie, dat is: Maniere houmeñ opreht Nederduits spellen ende schriven zal. Antw. 1581.

Hiel, E., Looverkens, bij onze stambroeders de Hoogduitschers geplukt, door G. HENDRIKSSONNE. Brussel, z. j. (1859).

Gedichten. Leipzig en Brussel, 1874.

Historie der Queesters op de Noorder eilanden van Holland gebruikelik. Vol aardige voorvallen die onder het Queesten gebeuren, door J. DARDANELLI. Tot Queestendam, 1683.

Historien. Tragedische —. Zie BERT (DE —).

Hoek, P. P. C., De Vischtuigen, volgens de bestaande reglementen in ons vaderland geoorloofd, gerangschikt naar de provinciën. 11 stukk. (met afzonderlijke pagineering). Den Helder, 1899.

(Hoeven, E. Van der —), De Hovenier door Liefde. Blyspel. Amst. 1717.

De Waarzegster, blyspel. Den laatsten Druk. Amst. 1724.

Hoeven, W. Van der —, 't Koffyhuis. Kluchtspel. Amst. 1715.

Hofdijk, W. J., Geschiedenis des Nederlandschen Volks. Amst. 1872.

Lauwerbladen uit Neerlands gloriekrans. 2 dln. 's-Grav. 1878.

Hoffham, O. C. F., Proeve eener theorie der Nederduitsche Poëzy. 2de uitg. Gron. 1809.

Nagelaten Geschriften (uitg. door P. J. UYLENBROEK). Amst. 1801.

Homulus. Van —, een schoene comedie (uitg. door C. P. SERRURE). Gent, 1857.

Hondius, H., Korte beschrijvinge, ende af-beeldinge van de generale regelen der Fortificatie, de Artillerie, Munition, ende Vivres, enz. 's-Grav. 1624.

Hontghe bijt my niet. Klucht van —. Amst. 1649 (de 4to uitg.).

Hoogendijk, A. — Jz., De Grootvisscherij op de Noordzee. Haarl. 1893.

(Hoogstraten, D. Van —), Het Leven van J. ANTONIDES VAN DER GOES (vóór ANTONIDES' Gedichten. 5de dr. Rott. 1735).

H(oogstraten), F. V(an), Het Voorhof der Ziele. Rott. 1668.

Kerkwijk, G. A. Van —, Handleiding tot de Versterkingskunst. 5de dr. Breda, 1862.

(Kersteman, F. L.), De Boere Studeerkamer, of Rariteyt-kraam der zotten en zottinnen. Beschreven door een Genoodschap Boeren. 2 dln. 's-Grav. 1765—1767.

Keuken-Meyd. De Volmaakte Geldersche —. Onderwyzende hoe men allerhande Spyzen kan toerigten; waar by nog komt (met afzonderlijke pagineering) een Verzameling van hondert Uytgelezene Recepten, ter toebereydinge van delicate Spyzen, Confituren en Tincturen. 2de dr. Nijm. 1761.

Keuken-Meid. De Volmaakte Hollandsche —. Onderwyzende hoe men allerhande Spysen, Confituren en Nagerechten kan toebereiden. 2de dr. Amst. 1746. Achteraan: Aanhangzel van de Volmaakte Hollandsche Keuken-Meid. Amst. 1746.

Keuremenne. Zie ELSKEN (VAN DEN —).

Keuren ende Ordonantien van 't Heem-Raedschap vanden Beemster ende den ghevolge van dien. Amst. 1616.

Keuren ende Privilegien des Lands ende Heerlijckheyts van Voorne. Brielle, 1684.

Keuren. Generaale — en Ordonnantien van de zes hoofd-dorpen van Waterland, als mede eenige byzondere Keuren van den dorpe Landsmeer. Amst. en 's Hagen, 1746.

Keuren en Ordonnantien der stad Haerlem. 2 dln. (achter elk deel een vervolg, met afzonderlijke pagineering). Haarl. 1755.

Kinker, J., Proeve eener Hollandsche Prosodia (Werken d. Holl. Maatsch. van Fraaije Kunsten en Wetensch. Dl. I). Amst. 1810.

Kist, E., Verhandelingen en Redevoeringen over verschillende onderwerpen, uit het vak der fraaije letteren, en der zedekunde. Dordr. 1816.

Kleyn Jans Konkelpotje. Zie VOS (DE —).

Klijn, H. H., De Driften. In zes zangen. 's Grav. 1812.

Knibbe, P., De gheestelijcke Leeringhe vanden H. Abt DOROTHEUS uyt het landt van Palestynen. Over-ghesedt uyt het Griex in 't Franchois door P. DU MONT. Ende nu overghesedt uyt het Franchojs in onse nederlantsche taele, door —. Kortrijk, 1639.

Kolbe, P., Naaukeurige en uitvoerige beschryving van de Kaap de Goede Hoop. 2 dln. Amst. 1727.

(Konijnenburg, J. Van —), Landontginning, een middel tot wering der armoede. Leid. z. j. (1850).

Koninck, L. De —, Het Menschdom Verlost. Heldendicht in twaalf zangen. 2 dln. Turnhout, 1883.

Eene enkele maal is eene vroegere bewerking aangehaald, t. w.:

Het Menschdom Verlost. Tafereelen. 3de uitg. Brugge, 1876.

Koning, J., Geschiedkundige aanteekeningen, betrekkelijk de lijfstraffelijke regtsoefening te Amsterdam. Amst. 1828.

Koning, C. De — Ldz., Tafereel der stad Haarlem en derzelver Geschiedenis. 4 dln. Haarl. 1807—1808.

Koopman. Een seer schoon Comedie oft Spel vanden bekeerden Coopman, waer inne die warachtighe wel ghefondeerde ende oock die valsche onghefondeerde ende verkeerde Religie af gemaelt wordt. Antw. 1583.

Daarnaast wordt ook eene latere bewerking aangehaald, t. w.:

Een Christelijcke Tragedia. Die Coopman ofte dat Oordeel geheeten. Daerinne die Hoovetstucken ofte Gront-leeringhen van twee Religien, die Romische Papistische, ende die Gereformeerde Euangelische teghens een ander worden voor Ooghen ghestelt. Voormaels in exilio ghestellet, ende al nu van nieus weder revideret door eenen Wtgheweken liefhebber des Vader-Landes (DOEDE VAN AMSWEER). Gron. 1613.

Kortebrant, J., Tweede Eeuwgetijde der Rotterdamsche Vrijheit. Rott. 1772.

(Krook, E.), De Buitenspoorige Toebaksnuiver, of het huwelyk door snuiftoebak. Kluchtspel. Amst. 1697.

Spiegel der wanschikkelyke Tooneelstukken. Potszig blyspel. Uit het Spaansch van MORETTO. Amst. 1715.

Kruyer. De Politieke — (onder redactie van J. C. HESPE). 10 dln. (dl. 1—3 doorloopend gepagineerd). Amst. 1783—1787.

Krul, J. H., Wereldt-hatende Noodtsaeckelijck. Amst. 1627. Achteraan (met afzonderlijken titel, doch met doorloopende pagineering): Amstelsche Linde ofte 't Hof der Nimphen. Amst. 1627.

Vermakelijcke Uyren. Amst. 1628.

Eerlycke Tytkorting bestaende in verscheyde Rymen. Bevattende de volgende stukken, elk met afzonderlijke pagineering en met afzonderlijken titel (alle Amst. 1634):

1. Minne-Beelden.
2. Minnelycke Sangh-Rympies.
3. Eenighe Bruylofts-Ghedichten.
4. Kracht der Deughden.
5. Inleydinghe gedaen op de Amsteldamsche Musyck-Kamer. Ie blyft in Eelen doen.
6. Pastorel Musyck-Spel van Juliana, en Claudiaen.
7. Pastorel Bly-eyndend-Spel van Cloris en Philida.

Lijftocht, F., Voor-Winckel van patientie in den droeven tegenspoedt. Emmerik, 1679.

Lingelbach, D., De Spookende Minnaar. Treur-bly-eyndend-Spel. Amst. 1679.

De Ontdekte Schyndeugd. Bly-spel. Amst. 1687.

Het Boeren Huwelyk sluiten. Muzyk spel. Z. pl. 1774.

List tot Welstandt, ofte Bekeerde Dronckaert (door A. TR.). Amst. 1660.

Looy, J. Van —, Proza. Amst. 1889.

Loosjes, A. —, Pz., Lotgevallen van den Heere Reinoud Jan van Golstein tot Scherpenzeel. 4 dln. Haarl. 1809—1810.

Proeve eener vrije navolging in alexandrijnsche voetmaat van het gedicht Montmartre (door J. MEERMAN in hexameters). Haarl. 1812.

Loots, C., Nederlands Verlossing gevierd op den 29en van Lentemaand MDCCCXIV. 's-Grav. en Amst. 1814.

Opwekking der Mogendheden, ter heirvaart naar Parijs. Amst. 1831.

Loveling, Mej. **V.,** Eene Idylle. Amst. z. j. (1894).

Lublink, J. — de Jonge, Veertig Gezangen. Z. pl. 1797.

Lulofs, B. H., Louise. Een landelyk gedicht naar het Hoogd. van voss. Gron. 1811.

Lust-hof. Den nievwen —. Gheplant vol uytghelesene, welgherijmde, eerelijcke, Amoreuse ende vrolijcke ghesanghen. Amst. z. j. (1602).

Lust-hofje. 't Kleyn —, vol van Bruylofts-zangen, Echt-liedekens, Houwelijcx-baken en Feest-gedichten. By een gesamelt door H. ZOETEBOOM. Den laetsten Druck vermeerdert en verbetert. De Rijp, z. j.

(Maas, H.), De Burgerlyke Edelman. Blyspel. Uit het Fransch van MOLIÈRE. Amst. 1700.

Maatschoen, G., Uitvoeriger Verhandeling van de Geschiedenisse der Mennoniten, door H. SCHYN. 2de dr. op nieuws uit het Latyn vertaald, en met noodige aantt. vermeerderd door —. Amst. 1744.

Maelcote, Th., Een Christelyck Onderwys ende Instructie van den dienst der Missen. Leuv. 1567.

Maertsz, C., Het singende Nachtegaeltje quelende soetelijck, tot stichtelijck vermaeck voor de Christelijck Jeught. Amst. 1671.

Manden, Mej. **A. C.,** Recepten van de Haagsche Kookschool. 2de dr. 's-Grav. 1895.

M(ander), K. V(an), Bethlehem, dat is 't Broothuys, inhoudende den Kerstnacht. Haarl. 1627.

Marcquis, L., Harder van de Goede Nacht, of korte aenwijsing van Deught en Ondeught, door D. JOAN DE PALAFOX EN MENDOCA, verduytst door —. Antw. 1658.

Margadant, W. F., Met de adelborsten aan boord van de „Aldebaran". 's-Grav. 1887.

Voor drie jaren naar de Oost. Leid. z. j. (1891).

Marnix, Ph. Van — van St. Aldegonde, Tafereel der Religions verschillen. Overgeset uyt den Fransoyse in nederduytsche tale door B. N. Amst. 1601.

Martens, F., Nauwkeurige Beschryvinge van Groenland of Spitsbergen. Dordr. z. j.

Eene enkele maal aangehaald als: MARTENS, *Vojag. n. Groenl.*

Matt, A. Van der —, Fasciculus Myrrhae, dat is een Bosseltje van Myrrhe, ofte versamelinghe van 't lyden Jesu Christi. Utr. z. j. (1677).

Maurik, J. Van — Jr., Burgerluidjes. Novellen en Schetsen. 2de dr. Amst. 1885.

Krates. Een levensbeeld. Amst. 1885.

Indrukken van een „Tòtòk". Indische typen en schetsen. 3de dr. Amst. z. j. (1899).

Maximen van het Christendom. Zie Regels.

(Meek'ren, J. Van —), De Bedroge Mening. Blyspel. Amst. z. j. (c. 1700).

Meerman, A., Remonstrance oft Bewys van het Purgatoir, datmen noempt dat Vaghevier: ghenomen wt oude Catholicke ende Apostolike traditien van allen plaetsen, tijden, ende Christenen Kercke des weerelts. Ghemaeckt door F. ARNOLDUM MERMANNIUM van Aelst. Leuv. 1566.

Meerman, J., De Messias, uit het Hoog duitsch van KLOPSTOCK vertaald door —. 4 dln. 's-Grav. 1803—1805.

Narede tot de Nederduitsche vertaaling van KLOPSTOCK's Messias. 's-Grav. en Amst. 1815.

Meyer, L., Ghulde Vlies, treurspel. Amst. 1668.

Andromaché. Treurspel, uit het Fransch van RACINE. Amst. 1678.

(Meyster, E.), Key-klucht van Jock en Ernst, op de Steen-Uyle-Vlucht deser Wereldt. In Dolen-bergh gedicht en verdicht. Utr. 1661.

Melckebeke, G. J. J. Van —, Geschiedkundige aenteekingen rakende de Sint-Jans-Gilde, bygenaemd De Peoene. Mechelen, 1862.

Mengel-moez. Het eerste deel van de Amsterdamse —. Bestaende uit veelderhande bootzigh, en geestigh Rijm-tuigh. 1ste dr. Amst. 1658.

Mertens, F. H. en **K. L. Torfs,** Geschiedenis van Antwerpen. 7 dln. met aanhangsel en tafels. Antw. 1845—1854.

Merula, P., Manier van Procederen, in de Provintien van Hollandt, Zeelandt en West-Vrieslandt, belangende civile zaken. Vermeerdert met aantt. door G. DE HAAS. Leid. 1741.

Meulen, A. Van der —, De Ketiuigheyt der Menschelicker natueren ende versmadenisse des weerelts: Eerst ghestelt in Latyne by LOTHARIUM DIACONUM, ende nu ouergheset in Vlaemschen dichte. Gent, 1576.

Deze uitgave, door ons gepagineerd, te beginnen met het titelblad, zal voortaan worden aangehaald, gelijk in den laatsten tijd reeds is geschied.

Meulen, R. Van der —, Het boek in onze dagen, beschreven en afgebeeld. Leid. 1892.

Meulewels, P., Timon Misanthrophos. Vertaelt, vermeerdert, ende in Rijm ghestelt door — ende verthoont den 18. October. 1636. Antw. z. j.

Meurier, G., Formulaire de missives, obligations, quitances, lettres de change, d'asseurances, et plusieures epitres familieres, messages, requêtes, et instructions notables, le tout à l'utilité de la jeunesse desireuse d'aprendre à rediger et dicter en François. Antw. 1558.

Magazin de Plänté, de vocables bien propres et duisants a toute qualité de gens, reduit par chapitres. Antw. 1573.

Le Perroquet mignon des petits enfants françois-flameng. Antw. 1580.

Propos puerils, ordinairement usez es escoles françoisez: par le moyen desquelz sera plus aisé que par le passé, aux maistres d'enseigner, et aux enfans d'apprendre françois et flamen. — Kinder Redenen, fransoys ende duytsch. Rott. 1597.

Meurs, B. Van —, Het Hart. Met tien afbeeldingen. Utr. 1880.

Meusevoet, V., Daemonologia, dat is, eene Onderrichtinghe teghen de Tooverie. Beschreven door IACOBUM Coning van Engelandt. Wt de Enghelsche in de Nederlandtsche sprake ghetrouwelijck overgheset. Amst. 1603.

Myl, A. Van der —, Den Slach van Lepanten des Coninex van Schotlandt, IACOBI des Sesten. Van hem eerst beschreven in Schotsche Dicht, ende overgeset in Nederlantsche Dicht deur —. Middelb. 1593.

Door ons gepagineerd, te beginnen met de opdracht.

Mildert, A. Van —, Boertighe Clucht van Sr Groengeel. Rott. 1633.

Minnaar. De Wispeltuurige —; blyspel. (Uit het Spaansch van S. DE VILLA VIUZIOZA OLHANEDA). Amst. 1705.

(Moering, C. G.), De bedroge geldgierige Koppelaars. Blyspel. Utr. 1737.

Mol, J. De —, Bedrogen Lichtmis. Amst. 1671.

(Molenhof), De Krollende Ritzaart, met de Gulde legenden van Jan van Tongeren. Klucht. Amst. 1658.

Mont, P. De —, Claribella. Utr. 1893.

— en A. DE COCK, Dit zijn Vlaamsche Wondersprookjes het volk naverteld door —. Gent en Deventer, 1896.

— en A. DE COCK, Dit zijn Vlaamsche Vertelsels uit den volksmond opgeschreven door —. Gent en Deventer, 1898.

Moolen-boek. Theatrum Machinarum Universale of Groot Algemeen —. Voor 't grootste gedeelte getekent te Amsterdam door J. VAN ZYL, en in 't Koper gebracht door J. SCHENK. 2de dr. Amst. 1761.

Moolenboek. Groot Volkomen —, geteekent door L. VAN NATRUS, J. POLLY en C. VAN VUUREN, en in het Kooper gebragt door J. PUNT. 2 dln. Amst. 1734—1736.

Moubis, J. B. H., Het Hoefbeslag. Handleiding tot eene rationeele uitoefening van het hoefsmidsvak. Amersf. 1889.

(Mourik, B.), De Wintersche Vermaakkelykheden, in de kunstige schaatzeryders. Kluchtspel. Amst. z. j.

Het Y, Vermaak op het ys, in de arrensleeden. Kluchtspel. Amst. z. j.

Het Buiten Amstels Vermaak op het ys. Kluchtspel. Amst. z. j.

Muelen (A. Van der —). Zie MEULEN (A. VAN DER —).

Muyr, H. Van der —, Vreeds-Triumphgedicht. Gorinch. 1609.

Klucht vande Ketel-boeter. Gorinch. 1644.

Musschenbroek, P. Van —, Beginsels der Natuurkunde. 2de dr. 2 dln. (met doorloopende pagineering). Leid. 1739. — Achter het Tweede Deel (met afzonderlijke pagineering): Beschryving der nieuwe soorten van Luchtpompen, benevens eene verzameling van proeven, welke daarmede kunnen genomen worden.

Nachtegael. Den Gheestelijcken —, inhoudende Geestelijcke Lof-sangen op alle de Feest-dagen van den gheheelen Jare. Midtsgaders de lof-sangen vande notabelste H.H. Maechden, met meer andere Gheestelijcke Liedekens. 3 dln. Antw. 1634.

Neander, Hippophilus —. Zie NUMAN (PH.).

Nieuhof, J., Gedenkwaerdige Zee en Lantreize door de voornaemste landschappen van West en Oostindien. Amst. 1682. Be-

Lijftocht, F., Voor-Winckel van patientie in den droeven tegenspoedt. Emmerik, 1679.

Lingelbach, D., De Spookende Minnaar. Treur-bly-eyndend-Spel. Amst. 1679.

De Ontdekte Schyndeugd. Bly-spel. Amst. 1687.

Het Boeren Huwelyk sluiten. Muzyk spel. Z. pl. 1774.

List tot Welstandt, ofte Bekeerde Dronckaert (door A. TR.). Amst. 1660.

Looy, J. Van —, Proza. Amst. 1889.

Loosjes, A. —, Pz., Lotgevallen van den Heere Reinoud Jan van Golstein tot Scherpenzeel. 4 dln. Haarl. 1809—1810.

Proeve eener vrije navolging in alexandrijnsche voetmaat van het gedicht Montmartre (door J. MEERMAN in hexameters). Haarl. 1812.

Loots, C., Nederlands Verlossing gevierd op den 29en van Lentemaand MDCCCXIV. 's-Grav. en Amst. 1814.

Opwekking der Mogendheden, ter heirvaart naar Parijs. Amst. 1831.

Loveling, Mej. **V.,** Eene Idylle. Amst. z. j. (1894).

Lublink, J. — de Jonge, Veertig Gezangen. Z. pl. 1797.

Lulofs, B. H., Louise. Een landelyk gedicht naar het Hoogd. van voss. Gron. 1811.

Lust-hof. Den nievwen —, Gheplant vol uytghelesene, welgherijmde, eerelijcke, Amoreuse ende vrolijcke ghesanghen. Amst. z. j. (1602).

Lust-hofje. 't Kleyn —, vol van Bruylofts-zangen, Echt-liedekens, Houwelijcx-baken en Feest-gedichten. By een gesamelt door H. ZOETEBOOM. Den laetsten Druck vermeerdert en verbetert. De Rijp, z. j.

(Maas, H.), De Burgerlyke Edelman. Blyspel. Uit het Fransch van MOLIÈRE. Amst. 1700.

Maatschoen, G., Uitvoeriger Verhandeling van de Geschiedenisse der Mennoniten, door H. SCHYN. 2de dr. op nieuws uit het Latyn vertaald, en met noodige aantt. vermeerderd door —. Amst. 1744.

Maelcote, Th., Een Christelyck Onderwys ende Instructie van den dienst der Missen. Leuv. 1567.

Maertsz, C., Het singende Nachtegaeltje quelende soetelijck, tot stichtelijck vermaeck voor de Christelijck Jeught. Amst. 1671.

Manden, Mej. **A. C.,** Recepten van de Haagsche Kookschool. 2de dr. 's-Grav. 1895.

M(ander), K. V(an), Bethlehem, dat is 't Broothuys, inhoudende den Kerstnacht. Haarl. 1627.

Marcquis, L., Harder van de Goede Nacht, of korte aenwijsing van Deught en Ondeught, door D. JOAN DE PALAFOX EN MENDOCA, verduytst door —. Antw. 1658.

Margadant, W. F., Met de adelborsten aan boord van de „Aldebaran". 's-Grav. 1887.

Voor drie jaren naar de Oost. Leid. z. j. (1891).

Marnix, Ph. Van — van St. Aldegonde, Tafereel der Religions verschillen. Overgeset uyt den Fransoyse in nederduytsche tale door B. N. Amst. 1601.

Martens, F., Nauwkeurige Beschryvinge van Groenland of Spitsbergen. Dordr. z. j.

Eene enkele maal aangehaald als: MARTENS, *Vojag. n. Groenl.*

Matt, A. Van der —, Fasciculus Myrrhae, dat is een Bosseltje van Myrrhe, ofte versamelinghe van 't lyden Jesu Christi. Utr. z. j. (1677).

Maurik, J. Van — Jr., Burgerluidjes. Novellen en Schetsen. 2de dr. Amst. 1885.

Krates. Een levensbeeld. Amst. 1885.

Indrukken van een „Tòtòk". Indische typen en schetsen. 3de dr. Amst. z. j. (1899).

Maximen van het Christendom. Zie Regels.

(Meek'ren, J. Van —), De Bedroge Mening. Blyspel. Amst. z. j. (c. 1700).

Meerman, A., Remonstrance oft Bewys van het Purgatoir, datmen noempt dat Vaghevier: ghenomen wt oude Catholicke ende Apostolike traditien van allen plaetsen, tijden, ende Christenen Kercke des weerelts. Ghemaeckt door F. ARNOLDUM MERMANNIUM van Aelst. Leuv. 1566.

Meerman, J., De Messias, uit het Hoog duitsch van KLOPSTOCK vertaald door —. 4 dln. 's-Grav. 1803—1805.

Narede tot de Nederduitsche vertaaling van KLOPSTOCK's Messias. 's-Grav. en Amst. 1815.

Meyer, L., Ghulde Vlies, treurspel. Amst. 1668.

Andromaché. Treurspel, uit het Fransch van RACINE. Amst. 1678.

(Meyster, E.), Key-klucht van Jock en Ernst, op de Steen-Uyle-Vlucht deser Wereldt. In Dolen-bergh gedicht en verdicht. Utr. 1661.

Melckebeke, G. J. J. Van —, Geschiedkundige aenteekingen rakende de Sint-Jans-Gilde, bygenaemd De Peoene. Mechelen, 1862.

Mengel-moez. Het eerste deel van de Amsterdamse —, Bestaende uit veelderhande bootzigh, en geestigh Rijm-tuigh. 1ste dr. Amst. 1658.

vattende: 1. Gedenkweerdige Brasiliaense Zee- en Lant-reize. 2. Zee- en Lantreize door verscheide gewesten van Oostindien.

Dit werk zal voortaan worden aangehaald als: NIEUHOF, *Zee- en Lantr.* 1 en 2.

Nieuwland, P., Uitlegkundige Vermaakelykheden, bevat in verscheiden brieven, over veele bybelplaatsen; en eenige stukken over de kerkgeschiedenis. 2 dln. 's-Grav. 1773—1775.

Nievelt, C. Van —, Onder zeil. Leid. 1891.

Litterarische Interludiën door J. VAN DEN OUDE. Leid. 1899.

Nievelt (R. Van — Az.). Zie Handvesten.

Nyenborgh, J. Van —, De Weeckwercken der ghedenckwaerdighe Historien, Leer-gedichten, en Spreucken. Gron. 1657.

Nolet, J. — De Brauwere van Steeland, Počzij en Lettercritiek (1878—1884). Roeselare, 1884.

Nomsz, J., Michiel Adriaansz De Ruiter, treurspel. Amst. 1780.

Noord-Hollands Ontrusting. Zie SOETEBOOM.

Noot, J. Van der —, Gedichten. Met inleiding en aantt. van A. VERWEY. Amst. 1895.

Noozeman, J., Beroyde Student. 3de dr. Amst. 1679.

Bedrooge Dronkkaart, of Dronkke-Mans Hel. Amst. 1679.

Romboud, of de Getemde Snorker. Kluchtspel. 's-Grav. z. j.

Eene enkele maal is de uitg. Amst. 1732 aangehaald.

Nouhuys, W. G. Van —, Letterkundige Opstellen. Amst. 1894.

Numan, A., Handleiding tot de inlandsche schaaps-teelt. 2 dln. Haarl. 1835—1836.

Numan, Ph., Den Spiegel der Menschen, innehoudende den generalen staet ende roep van t' menschelijck gheslachte. Nu onlancx gemaect door HIPPOPHILUS NEANDER van Bruessele. Antw. 1583.

Historie vande Mirakelen die onlancx in grooten getale gebeurt zyn door die intercessie ende voorbidden van die H. Maget Maria. Op een plaetse ghenoemt Scherpenheuvel. 2de editie. Leuv. 1604.

Octroye beroerende de Bedijckinge vande Wieringer-Waert. Hoorn, 1700. Achteraan, doorloopend gepagineerd: 1. Ordonnantien, Keuren ende Statuyten vande landen van der Wieringer-Waert. 2. Artykel-brief ende Instructie voor de Molenaers van de Wieringer-Waert.

Octroyen, Privilegien ende Keuren: mitsgaders de Ordonnantie van de weeskamer en vierschaar van de Oude-Zijpe, ende Hase-Polder. Alkm. 1717.

Olearius (A.). Zie WAGENINGE (VAN —).

Olipodrigo. De — bestaande in vrolijke Gezangen, Kusjes, Rondeeltjes, Levertjes, Bruilofs- en Mengel-rijmpjes; uit het brein van verscheide aardige Poëten in een Schotel zierlik opgedischt. Het eerste deel Amst. 1654.

Een enkele maal aangehaald als: *Kodd. Olipodrigo.*

Het Tweede Deel van de Koddige Olipodrigo, zijnde een Banket of Na-gerecht van allerley snaakachtig Rijmtuig enz. met een By-voegzel vermeerdert (dit laatste afzonderlijk gepagineerd). Amst. 1654.

Eene enkele maal aangehaald als: *Olipodr. v. d. Amst. kerm.* Voortaan zal het eerstgenoemde werk worden aangehaald als: *Olipodrigo* 1, het laatstgenoemde als: *Olipodrigo* 2.

Onderwyzer. Den Geestelyken — der godvruchtige Zielen, getrokken uyt de Schriften van den H. FRANCISCUS DE SALES. Gent, 1741.

Onderzoeker. De —. 4 dln. Z. pl. 1769—1772.

(Onraet, J. B.), Leven van de seer Edele en deugd-ryke Jufvrouw Jufvrouwe Francisca Taffin, naemaels Instelster en eerste Eerweirdige Moeder der Religieusen Penitenten gezeid Capucinerssen. Gent, 1721.

Oosterzee, J. J. Van —, Redevoeringen, Verhandelingen en Verspreide Geschriften. 2de bundel. Varia. Rott. 1861.

Aangehaald als: v. OOSTERZEE, *Red.* 2.

Opmerker. De —. 6 dln. Z. pl. 1772—1778.

Opschriften. Koddige en Ernstige —, op Luyffens, Wagens, Glazen, Uithangborden, en andere Taferelen. Van langerhand by een gezamelt en uitgeschreven, door een liefhebber der zelve (H. ZWEERTS). 4 dln. Amst. 1698—1700.

Opzoomer, C. W., De Waarborgen van onzen Vooruitgang. Amst. 1864.

De Godsdienst. Amst. 1864—1867.

Losse Bladen. 3 dln. 's-Grav. 1886—1887.

Ordonnantie. Ordinantie van Richter, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt der Stadt Arnhem. Beroerende de maniere van Procedieren, in Civile ende Criminele saecken aldaer voor-vallende. Arnh. 1654.

Aangehaald als: *Stadr. v. Arnhem.*
Zie ook Octroyen.

Ottonis, G., Hemelen buyten Hemel, met sekere en oprechte middelen, om inden oprechten Hemel, voor alle eeuwicheyt, te gaen. Antw. 1671.

Oudaan, J., HUGO DE GROOT Van de Waarheid des Christelyken Godsdiensts. Vervat in zes Boeken. Uyt het Latijn vertaalt door —. 2de dr. Met een Zevende Boek vermeerdert, in het Engels geschreven door S. PATRIK, nu eerst in 't Neerduits overgezet. Rott. 1686.

Eene enkele maal is de 5de dr. (Amst. 1728) aangehaald.

Oude (J. Van den —). Zie NIEVELT (C. VAN —).

Oudenhoven, J. Van —, Oudt ende Nieuw Dordrecht. Haarl. 1666.

Paludanus, R., Oudheid- en Natuurkundige Verhandelingen, meestal betreklyk tot Westvriesland, of het Noorderkwartier. 1ste stuk. Leid. 1776.

Parnas. Hollantsche —, of verscheide gedichten, gerijmt door J. WESTERBAEN, J. V. VONDEL, J. VOS, G. BRANT, R. ANSLO, en andere voornaamste Dichters onzer eeuwe. Door T. V. DOMSELAAR verzamelt. 1ste dl. Amst. 1660.

Pauli, M., De Beclagingen Christi over de ondanckbaerheyt der joden ende quade christenen sermoon-wijs utgheleyt. 2 dln. Leuv. 1624.

Peereboom, A. Van den —, Ypriana. Notices, études, notes et documents sur Ypres. 7 dln. Brugge, 1878—1883.

(Peys, A.), De Getrouwen Harder, Harders- en Harderinnen-spel, getrocken uyt d'Italiaansche *Pastor Fido* van J. B. GUARINI. Amst. 1671.

(Pels, A.), De Schilder door liefde, blyspel (naar het Fransch; uitg. door P. LANKEUR). Amst. 1682.

Bij verschil van lezing ook wel aangehaald naar den 2den dr. Amst. 1716.

Penning, W. L. — Jr., Benjamin's Vertellingen. Amst. 1898.

Pers, D. P., De Verwarde Adelaar en Ontstelde Leeuw: waer in de Spring-ader der Beroerten, die in Duytsland en Nederland, soo in den Staet als Religie, van Lutheri tijden af, tot den dood des Princen Wilhelmi van Oragnien, zyn voorgevallen, klaer en beknopt werden voorgedragen. Wt de geloofwaerdighste Schrijvers en schriften opgesocht, en by nae de helft vermeerdert. Amst. z. j. (1647).

Voortaan zal alleen deze uitg. gebruikt worden. Eene enkele maal is ook de 1ste uitg. aangehaald, getiteld:

d'Ontstelde Leeuw: of Springh-ader der Nederlandscher Beroerten: van den jare 1560, tot het eynde van 't Jaer 1581. Amst. z. j. (1641).

Petri, H., Seraphinschen Sterren-Hemel waer in beschreven zyn de levens van de Heylighen, Salighen, in deught vermaerden, ende Hooghe Staets Persoonen, die belydenisse hebben ghedaen in den derden reghel van der H. Seraphinschen Vader Franciscus. 4 dln. Brussel, 1693.

Petronius, Jason —. Zie DAVID.

Pijtak, G. C. W., Bouwkundig Woorden-Hertogenb. 1848.

(Pinto, I. De —), De Knorrepot, of de Gestoorde Doctor. Blyspel. (Met een gedicht van L. SMIDS aan I. D. P. „In het licht gevende De Knorrepot"). Amst. 1695.

Eene enkele maal aangehaald als: L. SMIDS, *Knorrepot.*

Placaatboek. Groot Placaat en Charterboek van Vriesland. Verzamelt door G. F. THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG. 5 dln. Leeuw. 1768—1793.

Aangehaald als: *Friesch Placaatb.*

Placcaeten, Ordonnantien, Landt-Chartres, Blyde-Incomsten, Privilegien, ende Instructien, by de Princen van dese Neder-landen, aen de Inghesetenen van Brabandt, Vlaenderen, ende andere Provincien wtghegeven, gheaccordeert, ende verleent. Vergadert door A. ANSELMUS, J. B. CHRISTYN en J. M. WOUTERS. 10 dln. Antw. 1648; Brussel, 1664—(1769?).

Aangehaald als: *Place. v. Brab.*

Pleyte, W., A. Van den Bogert en **H. Bouwheer,** Meerveld en Meervelder Bosch. Barneveld, 1886.

Uddel en Uddeler Heegde. Barneveld, 1889.

Pluck-voghel. Den eerelycken —, gepluckt in diversche Pluymkens van Minne-Liedekens, ende andere Vrolyckheden. Uytgebroeyt door Joncker LIVINUS VANDER MINNEN. Den eersten Druck, naer dat het vermeerdert ende verbetert is, van veele, ende groote druck-fauten: door I. H. F. V. B. (A. POIRTERS?) Antw. z. j. (c. 1670).

(Pluimer, J.), De Vrek, blyspel, uit het Fransch van MOLIÈRE. Amst. 1685.

(Poeraet, P. H.), De Spelling van A. MOONEN in eenen Brief verdedigt. Door eenen Minnaer dier Spraeke. 's-Grav. 1708.

Poirters, A., Den Alderheijlichsten Naem voor een Nieu-Jaer-Gift geschoncken aen de Jonckheyt, Gehoude, Weduwen, Geestelyke. Antw. 1647.

Het Leven van de H. Maeghet Rosalia Patronerse teghen de peste. Beschreven door eenen Priester der Societeyt Jesu. Antw. 1658.

Nieuwe Afbeldinghe van de vier Uytersten beschreven in het Latyn door GUILLIELMUS STANIHURSTUS Priester der Societeyt Jesu. Vertaelt, ende verciert met Printen en Poesie door eenen Priester der selve Societeyt. Antw. 1662.

(— en P. UWENS), Af-beeldinghe van d'eerste Eeuwe der Societeyt Jesu voor ooghen ghestelt door de Duyts-Nederlantsche Provincie der selver Societeyt. Antw. 1640.

Zie ook Pluck-voghel.

Pook, J., Rommel-zoodjen bestaande in verscheiden Ernstige en Boertige Heldenzangen enz.: nevens deszelvs drie Harlequinen met de Rarekiek. Door den autheur overgezien. Amst. 1709.

Tymon, of de Schyn-menschen-hater, zinnespel. Amst. 1710.

Privilegien. Besondere — ende Handvesten, verleent aen d'Inwoonders van Westzaanden en Crommenie. Zaandam, 1661.
Zie ook bij Keuren.

Quack, H. P. G., De Socialisten. Personen en stelsels. Nieuwe druk (in 6 dln.). Amst. 1899 en volgg.

Rabus, P., De Weergalooze Dichter P. J. BERONICIUS, ten deele voor de Nederduitsche vertaalt, met een byvoegsel in de voorreden van 's mans leven. 2de dr. Amst. 1692.

Ram, Hilda —. Zie RAMBOUX.

Ramboux, Mej. **M.,** De Familie Schrikkel (door) HILDA RAM. 2 dln. Maldeghem, 1899.

Raps, J., Het Leven van den H. Vader Franciscus, ende der vernaemste Heylighen, van sijnen derden reghel. 2de dr. Brussel, 1662.

(Ravelenghien, J. Van —), Princeliicke Deuiisen van CLAUDE PARADIN, GABRIEL SIMEON, ende meer ander: Over ettelicke iaeren wtten Franschen in onse tael verduytscht: nu verbetert, ende met Wtlegginghen in Rijm, vermeerdert. Leid. 1615.

Raven, D. Az., Iournael ofte Beschrijvinge vande reyse ghedaen by —, nae Spitsberghen, in den Jare 1639. Met noch eenighe ghedenckweerdige Historien. Hoorn, 1646.

Rechten. Corpus der Groninger —. 37 stukk., gedeeltelijk met afzonderlijke titels. Gron. 1735.

Regels oft Maximen van het Christendom ghestelt teghen de Maximen van de Wereldt. Keulen, 1690.

Reghel. Den — vanden Heylighen Vaeder Benedictus met achtenvichtich Leeringhen tot oprechter Ootmoedicheyt. Beschreven door eenen verlichten Religieux vander Order van Cisteaux. Douay, 1629.

Regts-kennis. Aanleiding tot de eerste beginselen der Groninger —. Met verscheidene Aanmerkingen ende Bedenkingen vermeerdert (door F. LAMAN). 3de dr. Gron. 1778.

Reyn, G. Van —, Geschiedkundige beschrijving der stad Rotterdam. 2 dln. Rott. 1832—(1874).

Reinerl J., Ver-antwoorde FRANCISCI COSTERI veur het tweede deel sijns Schildts der Catholijcken, vande H. Schrifture, teghen FRANCISCUM GOMARUM. Over-geset wt den Latijne door —. Antw. 1605.

Reynier P., Historie van 't oude Cloos-ter, Capelle ende Bedevaert van den H. Anthonius Eremyt, eer-tijts op-gherecht neffens de Stadt van Belle in Vlaendre; ende nu onlancx verheven door menighvuldighe Mirakelen aldaer gheschiedt binnen de jaren 1626. 27. ende 28. 2 dln. Iperen, 1629.

Reynvaan, J. Verschuere —, Muzijkaal Kunst-woordenboek. Amst. 1795.

Reitz (F. W.). Zie Gedichten.

Rembry-Barth, Histoire de Menin d'après les documents authentiques. 4 dln. Brugge, 1881.

Rhapsodist. De —. 6 dln. Amst. 1771—1783.

Rhijnenburgh, C., Vreugde-bergh, bestaende in Ziel-suchten, Bruylofts-Gesanghen, en Stightelijke Vermakelijkheden. 2 dln. 1ste dl., 5de dr.; 2de dl., 3de dr. Hoorn, 1664.

Richelieu. De jonge — of de Fransche Lovelace. Tooneelspel. Naar het Fransch van DUVAL en MONVEL. Amst. 1797. (In „Zedelyk Schouwtooneel", 3de dl.).

Rijk, F., De Juffer Kapitein; blyspel. Amst. 1707.

De Hedendaagsche Bankroetier achterhaalt. Kluchtspel. Amst. z. j. (c. 1713).

De Dobbelaar; blyspel. Amst. 1736.

(Rijk, J. De —), De Dagdief, kluchtspel. Amst. 1696.

Krispyn, Jufvrouw en Notaris. Blyspel. Amst. z. j.

(Rijndorp, J. Van —), Derde Meydag, of Verhuys tyd. Klucht-spel. 's-Grav. 1708.

Rijswijck, L. Van —, Loyke de Schaliedekker. Tooneelspel in drie bedrijven. Gent, 1891.

(Rivier, S.), De Verovering van den Briel, of Grondlegging der Batavische Vryheid, treurspel. Rott. 1777.

Robyn, L., Historie van den oorsprong, voortgang en ondergang der Ketterye binnen, en ontrent Oudenaerde. Gent, 1721.

Rodenbach, A., Gudrun. Spel in vijf bedrijven. Gent, 1882.

Rodenburgh, Th., Jaloersche Studenten. Bly-Eyndende-Spel. Amst. 1644.

Roecx, J., Een vierich boucxken, ghenaemt den gheesteliicken steen, dats Christus, wt den welcken een mensche zijn herte mach wonderlic ende lichtelic ontsteken in die liefde Gods. Antw. 1576.

Roy, J. Le —, Groot werreldlyk Tooneel des Hertogdoms van Braband. Waarby gevoegd is eene Verhandeling over de Zegelringen. 's-Grav. 1730.

Roonhuyse, H. Van —, Heel-konstige Aanmerkkingen. 2 dln. (met doorloopende pagineering). Amst. 1663.

Roos. De Roode —. Zinnespelen en andere tooneelstukken der zestiende eeuw. Uitg. door O. VAN DEN DAELE en F. VAN VEERDEGHEM. Bergen, 1899.

Rooses, M., Letterkundige Studiën. Gent en Antw. 1894.

Oude en Nieuwe Kunst. 2 dln. Gent, 1895—1896.

Rosseau, J., Het Verjaarfeest van Venus, gehouden in de Zaal van Jovis. Als mede Vulkanus aan de hol (enz.). Amst. 1717.

Rouck, Th. De —, Den Nederlandtschen Herauld, ofte Tractaet van Wapenen, en Politycken Adel. Amst. 1645. Achteraan (afzonderlijk gepagineerd): Tweede Deel des Nederlandtschen Herauld; ofte korte beteeckeninghe der Konst-woorden, ende Formulen van spreecken in Herauldie.

Rue, P. De la —, Stigtelyke Gedichten. Leid. 1731.

Rusting, S. Van —, De Gehoornde Duvel met Boks-poten. Gevende instructie voor enige Konstenaren, en Anderen, om by 't Gemeen in agting te komen. Daar by De Hel Bankrott (enz.) Amst. 1704.

S(alomons), G., Uur'-Werk des Verstandts op de Seven Wee-en van de Alderbedrukste Moeder, en Maghet Maria, oft seven Godtvruchtighe Meditatien, yverighe Ghebeden, zedighe leeringhen met rijm verçiert. Antw. 1667.

Sambucus. (I.). Zie GILLIS.

Sande, J. Van den —, Nederlandtsche Historie, dienende voor Continuatie vande Historie van E. VAN REYD. Leeuw. 1650.

Vijff Boecken der Gewysder Saecken voorden Hove van Vries-Land. Eerst maal int Latijn beschreven door —. Nu op 't Nederduijtsch vertaelt. (Boek 1—3 doorloopend, 4 en 5 afzonderlijk gepagineerd). Leeuw. z. j. (1638).

Eene enkele maal aangehaald naar de uitg. Leeuw. 1652.

Sangere, J. De —, Een cleyn Tractaetken vande liefde Godts, sonder de welcke datmen niet en kan salich worden. Met sommighe schoone middelen om tot oprechte liefde te komen. Antw. 1616.

Saus. Boertige Klucht, vande —. Amst. 1679.

Savornin, Mejonkvr. **A. De — Lohman,** Vragensmoede. 3de dr. Amst. z. j. (1897).

Schaepman, H. J. A. M., Menschen en Boeken. Verspreide opstellen. 2 dln. Utr. 1893—1894.

Schaghen, P. J., Alckmaar-Beleg. Amst. 1615.

Scharp, J., De achtste Maart 1791 of plegtige leerrede op den XLIIIsten geboortedag van Zijne Doorluchtigste Hoogheid, Willem den Vijfden. Rott. z. j. (1791).

November MDCCCXIII. Lierzang. Rott. 1814.

Scheltema, P., Oud en Nieuw uit de vaderlandsche geschiedenis en letterkunde. 2 dln. Amst. 1844—1847.

Schyn (H.). Zie MAATSCHOEN.

Schimmel, H. J., Jan-Willem's Levensboek. Schiedam, 1896.

Schoester. Klucht van de —: of, Gelijke Monnikken, gelijke Kappen. Dordr. 1660.

Schoolhouder, J., Olipodrigo en Geneesmiddel, tegen de Swaargeestigheyt. Toebereit door een Naaukeurige Byeenverzameling, van allerhande verstandige en Snedige Klemredenen, Klugtige Antwoorden, Zinryke Gedagten, en Aardige Bejegeningen. Uyt verscheiden Talen vergadert. 2 dln. Amst. 1727.

Schoon-Hoofs Lust-Prieelken. Zie WYDSTRAET.

Schotanus, C., De Geschiedenissen Kerckelyck ende Wereldtlyck van Friesland. Franeker, 1658.

Schull (P. S.). Zie HOOP (VAN DER —).

(Scriverius, P.), Beschrivinge van Out Batavien met de Antiquiteyten vandien mitsgaders d'Afbeeldinge, Afcomst ende Historie der graven van Hollant, Zeelant ende Vrieslant. Amst. 1646.

Eene enkele maal aangehaald naar de uitg. Arnh. 1614.

Scronx, J., Statuyten ende Ordinantien, ghemaect by GHERAERDT VAN GROISBEKE, Bisschop van Luyck, opden stiel, maniere van procederen, ende administratie vander Justitie te observeren, by ende voor de weerlijcke Hoven ende Bancken van desen Z. G. Lande van Luyck. Getranslateert vuyter Walscher in Duytscher spraken, by —. Leuv. 1594.

Segers, G., De Familie De Meulenaere. Antw. 1896.

Licht en Bruin. Antw. 1898.

Seipgens, E., De Kapelaan van Bardelo. Gent en Amst. 1898.

Semeyns, M., Een corte beschrijvinghe over de Haringh-Visscherye in Hollandt. 4de dr. Amst. 1640.

Door ons gepagineerd, te beginnen met het titelblad.

Sincerus Recht-uyt, Versamelinge van verscheyde stukken, waer onder men vind den Oog-slag op de goddeloosheden bedreven in de Nederlandsche Kerken, sedert 1783 tot 1789 als ook het vertrek der Geuze-Doctoors van Loven, plegtiglyk in Cavalcade vertrocken den 21 November 1789 (enz.). 2 dln. Brussel, 1790.

Aangehaald als: SINC. RECHT-UYT 1 en 2.

S(ixtinus), S., Apollo over de inwydinghe vande Neerlandtsche Academia De Byekorf. Ghesticht door s. COSTER. Amst. 1617.

Sleeckx, D., Vesalius in Spanje. Gent, 1895.

Sleypen (J.). Zie HOUCKE (VAN —).

Slicher, A. C., Weegschaal van het waare en schijn-vermaak. Amst. 1786.

Slichtenhorst, A. Van —, XIV Boeken van de Geldersse Geschiedenissen; waer van 't eerste Deel verhandeld de Land-beschrijvingh. Getrocken meerendeels uyt de Latynsse werken van J. I. PONTANUS; doch doorgaens veranderd, verbeterd, ende vergroot. (Het eerste boek afzonderlijk, de volgende doorloopend gepagineerd). Arnh. 1654.

(Smids, L.), De Geschaakte Cinthia, kluchtspel; getrokken uit de Verwaande Krygsman van PLAUTUS. Amst. 1688.

Zie ook PINTO (DE —).

Smidt, F. De —, De Sonne-bloeme oft vande Over-een-cominge vanden menschelijcken wille met de Godtlijcken. In 't Latyn ghemaeckt door HIEREMIAS DREXELIUS ende nu in de Neder Duytsche tale overgheset door —. Antw. 1638.

De Wonderheden van d'ander Wereldt. Eerst in 't Spaensch door MARTINUS DE ROA beschreven, daer naer verduytscht by —. Antw. 1639.

Eene enkele maal is eene latere uitg. (Gent, z. j.) aangehaald.

Den doorluchtigen Winckel van de heylighe ende deughdelycke Cooplieden ende Ambachtslieden. Ghemaeckt in 't François door POSSANUS BRIDOUL. Ende verduytst, en vermeerdert door —. Antw. 1651.

Smyters, A., Esopus Fabelen, in rijm ghestelt door —. Waer by ghevoeght zijn zommige stichtelijcke veerskens, van Heer GUY DU FAUR, Heere van Pybrac. Rott. 1612.

Smit, F. — Kleine, Haagsche Hopjes van PIET VLUCHTIG. Haarl. 1883.

Smits, D., Intreêreden van P. BURMAN, den Jongen, over de Poëtische Verrukking. In Nederduitsche vaerzen nagevolgt door —. Rott. 1743.

Soera Rana. Zie ESSER.

Soet (H. J.). Zie SOETEBOOM.

(Soeteboom, H.), H. J. SOETS Sanerdams Bloeme-crans, met verscheyde zedige zangen, en stichtelijcke rijmen, t'samen-gebonden. Amst. 1645.

H. J. SOETS Batavische Eneas of Getrouheyts Voor-beelt. Treurspel. Alkm. 1645.

De Historie van Waterland. Amst. 1660.

Noord-Hollands Ontrusting, ofte historisch verhael van het begin, en voortgang der oproeren, die tot Oost- en West-Zardam, Wormer, Crommenye, ec. voorgevallen zijn in den jaare 1678. Amst. 1678.

Het Nederlants Schoutoneel, waer in kortelijk vertoont wordt 't begin en voortgangh des Oorlogs, die de Koningen van Vrankrijk en Engelant, mitsgaders de Bisschoppen van Munster en Keulen, tegens de Vereenigde Nederlanden hebben gevoert. Amst. 1678.

Zie verder Lust-hofje en WESTZANEN (VAN —).

(Soolmans, J.), De Gedwongen Doctor, klucht-spel; uyt het Frans van J. B. P. DE MOLIERE vertaelt, en in Rijm gestelt. Amst. 1671.

De Gemeenzame Geest, klucht-spel. Amst. 1679.

Spaan, G. Van —, Opkomst der Oost-indische Compagnie, met de voornaamste Land- en Zee-gevegten. 2de dr. Rott. 1711.

Het koddig en vermakelyk Leven van Louwtje van Zevenhuizen, of het Schermschool der Huislieden. 2 dln. (met doorloopende pagineering; het 2de deel met den titel: Lusthof der Boeren, of Schermschool der Huislieden). Rott. 1752.

Spatsier, A., De Dezerteur uit Kinderliefde, blyspel. Naar het Hoogduitsch van STEPHANIE, de jonge. Rott. 1777.

Spectator. De Algemeene —. 6 dln Amst. 1762 (*l.* 1742)—1746.

Spyeghel. Den — der Salicheyt van Elckerlijc, critisch uitg. en van een inleiding en aantt. voorzien door K. H. DE RAAF. Gron. 1897.

Aanvankelijk aangehaald naar de uitgave van H. LOGEMAN. Gent, 1892.

Spieghel. Oost ende West-Indische — waer in beschreven werden de twee laetste Navigatien, ghedaen inde Jaeren 1614. 1615. 1616. 1617. ende 1618. De eene door IORIS VAN SPILBERGEN. De andere ghedaen by IACOB LE MAIRE. Amst. 1621.

Spiere, R. Van —, Drie Nieu Spelen van Sinnen. Eerste Spel, vanden Christelijcken Ridder. Tweede Spel. Apoc. 12. vers. 1. Derde Spel, op de Loterije van Santvoort. Gouda, 1616.

Elk spel door ons afzonderlijk gepagineerd, te beginnen met den inhoud.

Spin-Huys. Amsterdamse —, ofte Lust-Hof der Adelijcke Jufferen. Vol nieuwe Amoureuse Gezangen, Strik- en Minne-quikjes. Amst. 1680.

Sprankhuisen, D., Alle de Stichtelijke werken. Franeker, 1657. Bevattende, met afzonderlijke pagineering:

1. Macro-cosmus ofte Aenmerckinge over de Scheppinge der Wereldt. — Micro-cosmus. Dat is, Aenmerckinghen over de Scheppinge vanden Mensche ofte de kleyne Werelt. — Lof en Plicht des Houwelyx.
2. Van Blyschap.
3. Van het Ghebedt.
4. Vande Danckbaerheydt.
5. Vermaninge tot Dancbaerheydt.
6. Geestelycken Balsem voor een siecke Ziele.
7. Geestelycke Bataille teghens den laetsten Vyandt den Doodt.
8. Geestelycke Triumphe, over den laetsten Vyandt, den Doodt.

9. Rouw-klaage, over de Doodt vanden Vorst, Fredric Hendric.

Dit werk zal voortaan worden aangehaald als: SPRANKHUISEN 1, 2 enz.

Spreeuwen-gezang. Zardammer —, weergalmende door gantsch Nederland. Zynde een verzameling van allerlei keurige, en vrolykheid verwekkende Brieven. Door de Verreezene Spotter, P. N. Z. Amst. 1707.

Stadrechten van Arnhem. Zie Ordonnantie.

Stadt-rechten van Zutphen, vlijtigh geexamineert ende gecollationeert nae de authentijcque Copie. Arnh. 1638.

Eene enkele maal is de volgende uitg. aangehaald:

Gereformeerde en geamplieerde Stadt-reght van Zutphen. Zutf. z. j. (1742).

Voortaan zal eerstgenoemde uitg. worden aangehaald als: *Stadtr. v. Zutphen*, laatstgenoemde als: *Stadtr. v. Zutphen* (a°. 1742).

Staring, W. C. H., Huisboek voor den Landman in Nederland. Haarl. 1862.

Starter, J. J., Steeck-boecxken, ofte 't Vermaak der Jeugdelijcker Herten, om daar door te weten der Herten secreten. Amst. 1725.

Vroeger eene enkele maal aangehaald naar de uitg. Amst. 1786.

Statuyten van Luyck. Zie SCRONX.

Statuten, Ordonnantien, Reglementen, en Costumen van Rechte van Frieslandt. Op nieuws herzien, verandert, en verbetert. Leeuw. 1723.

Steendam, J., — JACOB STEENDAM, Noch Vaster. A memoir of the first poet in New Netherland with his poems descriptive of the colony (ed. by H. C. MURPHY). The Hague, 1861.

Steyn, A. Van —, Lammert Meese, of klucht vande Melck-boer. Delft, 1661.

Den Geveynsden Bedelaar, of Urbanus en Isabella. By de helft vermeerdert. Delft, z. j.

Sterbeeck, F. Van —, Theatrum Fungorum oft het Tooneel der Camper-noelien. Antw. 1675.

Citricultura oft Regeringhe der uythemsche Boomen te weten Oranien, Citroenen, Limoenen, Granaten, Laurieren en andere. Antw. 1682.

Sterre, D. Van der —, Zeer Aenmerkelijke Reysen gedaan door J. E. REINING. Samengesteld door —. Amst. 1691.

Stevens, K. en J. Liebaut, De Landtwinninghe ende Hoeue van —. Wt de Fransoische spraecke in de Nederduytsche ouergheset. Den laetsten druck, ouersien ende vermeerdert. Antw. 1582.

Stevin S., Nieuwe maniere van Sterctebou, door Spilsluysen. Rott. 1617.

Stijns, R., Klein Leven. Verhalen voor oud en jong. Gent, z. j. (1893).

Stoppendaal, L. — Pz., De Lusiade van L. CAMOËNS; heldendicht in X zangen. Naer het Fransch door —. Middelb. en Amst. 1777.

Stratius, J., De Conste om wel te sterven. Beschreven door den doorluchtichsten Cardinael ROBERTUS BELLARMINUS. Overgheset door —. Antw. 1620.

Streuvels, Stijn —. Zie LATEUR.

Strick, P. H. A. J. — van en tot Linschoten, Gedichten. Amst. 1808.

Struys, J., Amsterdamsche Juffertjen. Amst. 1633.

Tafereelen van Boete. Zie GODEAU.

Tasman, A. Jz., Journaal van de reis naar het onbekende Zuidland, in den Jare 1642. Medegedeeld en met eenige aantt. voorzien, door J. SWART. Amst. 1860.

Tegularius (H.). Zie GHELUWE (VAN —).

Teylingen, A. Van —, Het Paradys der Wellusticheyt. Antw. 1630.

Teirlinck, I., Naar het Land van Belofte. Roman. Amst. 1894.

(Tengnagel, M. G.), Amsterdamsche Mane-schijn. Z. pl. 1639.

St. Nicolaes milde gaven, aen d'Amstelse ionckheyt. Ofte het laetste Quartier der Amsterdamsche Mane-schijn. Z. pl. 1640.

De Geest van — inde andere werrelt by de verstorven Poëten. Z. pl. en j.

(Theophilus), Chronyc. Historie der Nederlandtscher Oorlogen. Beschreuen durch ADAM HENRICIPETRI. Wt den Hoochduytschen in onse Nederlantsche sprake getrouwelick ouergesedt. Noortwitz (Norwich), 1579.

Thijm. Zie ALBERDINGK.

Thirsis Minnewit. Bestaande in een versameling der moyste Minne-zangen en Voysen. 3 dln. 1ste dl. Amst. 1728; 2de en 3de dl. Amst. 1726.

Til, S. Van —, Het eerste boek der Psalmen, in haar Goddelijke wijsheyd ontvouwt, en der selver waar gebruyk ten kortsten aangewesen. Dordr. 1693. — Het tweede boek der Psalmen. Dordr. 1696. — Het derde boek der Psalmen. Dordr. 1699. — Het vierde boek der Psalmen. Leid. 1708. — Het vyfde boek der Psalmen. Leid. 1708.

Zielen-raad in tyden van druk aan 't Bedroefde Nederland, ter occasie van het smertelijk overlijden van William de III. Dordr. 1702.

Tollens, H. — Cz., Tuiltje van geurige dichtbloemen, op Franschen bodem geplukt. Amst. 1803.

Torfs (K. L.). Zie MERTENS.

T'samen-spreeckinghe. Gheestelijcke — tusschen eenen devoten Persoon, ende eenen Scaep-herder al-waer syn ontdeckt de wonderlijcke verholentheden vande Goddelijcke wysheyt, ende de mysterieuse wetenschappen die Godt veropenbaert aen de zielen die syn suyver ende eenvoudich. Over-gestelt uyt die Francoysche in onse Neder-duytsche Taele. Mechelen, z. j. (c. 1646).

Tuinman, C., Beginzel van Hemelwerk; bestaande in mengelzangen over menigerlei uitgelezene geestelyke, en stichtelyke keurstoffen. Leid. 1720.

Mengel-stoffe van veelerlei stichtelijke gezangen. 3de dr. Utr. 1725.

Twelingen. De Gelyke —. Blyspel. Uit de *Menechmen* van PLAUTUS getrokken. 4de dr. Amst. 1715.

Ulenspiegel. Van vlenspieghels leuen ende schimpelijcke wercken, ende wonderlijcke auontueren die hi hadde. Z. pl. en j. (Antw., begin der 16de eeuw). Facsimile-uitg. 's-Grav. 1898.

Uwens (P.). Zie POIRTERS.

Vaderlander. De —. 4 dln. Amst. 1776—1779.

Vakantie. De —, kluchtspel; het Fransche van DANCOURT gevolgd. Amst. 1707.

Valcooch, D. Az., Chronycke van Leeuwenhorn, voortyden ontrent der Sypen gelegen in West-Vrieslandt. Gevolgt naar den druk van 1599. Amst. 1740.

Een nut ende profijtelijck Boecxken, ghenaemt Een Regel der Duytsche Schoolmeesters, die Prochie-Kercken bedienen. Alkm. 1607.

Valkenier, P., 't Verwerd Europa, ofte Politijke en Historische Beschryvinge der waare Fundamenten en Oorsaken van de Oorlogen en Revolutien in Europa, voornamentlijk in en omtrent de Nederlanden zedert den jaare 1664. gecauseert door de gepretendeerde Universele Monarchie der Franschen. 2de dr. Amst. 1675.

Veen, H. — Ez., Beschrijving mijner zeereis naar Oost-Indië, om de Kaap de Goede Hoop, 22 Februari—6 Juni 1881. Niet in den handel. Z. pl. en j. (1882).

Verbiest, H., Klucht van 't Wynvaatje. Amst. 1651.

Verdam, N. C. H., De Gids voor Machinisten. Naar de elfde Duitsche uitg. (van E. F. SCHOLL) bewerkt en vermeerderd door —. 4de dr. Leid. z. j. (1892).

(Verloo, J. C.), Verhandeling op het niet achten der Moederlyke Tael in de Nederlanden, door een' Brusselsch advocaet. (Uitg. door J. M. SCHRANT). Gent, 1829.

Versnaeyen, K., Lange Jan. Novelle. Brugge, 1864.

V(erstegen), R., Neder-duytsche Epigrammen op verscheyden saecken, soo wel om te stichten, als den geest te vermaecken (enz.). Ghecomponeert deur R. V. Mechelen, 1617.

Characteren oft Schersinnighe Beschrijvinghe van de Proprieteyten, oft eygendommen van verscheyden persoonen door R. V. Antw. 1619.

Vervisch, P. F. D., Wonderbaer en rugtbaer leven van den ex-pater AUXILIUS VAN MOORSLEDE, alias —. 3 dln. Maastr. Liefkenshoek en Waregem, z. j.

Vervou, F. Van —, Enige Gedenckweerdige Geschiedenissen, tot narichtinge der nakomelingen, sommarischer wijze beschreven. (Uitg. door A. TELTING). Leeuw. 1841.

Verwey, A., Verzamelde Gedichten. Amst. 1889.

Verzameling. Nieuwe — van Neder-duitsche Mengeldichten. Amst. 1727.

Vilster, B., Arglisten oft Bedriegeryen der Ketters, in dry deelen voor-ghestelt aen alle recht-gheloovighe. In 't Latyn beschreven, door FRANCISCUS SIMONIS. Vertaelt door —. 3 dln. Iperen, 1698.

Vincentius Lirinensis, Een seer schoon boecxken voor die outheyt ende waerheyt des ghemeene Christen gheloofs, teghen die Godloose nieuwicheyt alder ketterijen, beschreuen door VINCENTIUM LIRINENSEM GALLUM, ende nv wt den Latijne in onse nederduytsche sprake ouerghestelt. Leuv. 1567.

Door ons gepagineerd, te beginnen met het titelblad.

Vynck, P. De —, Duyfkens ende Willemijnkens Pelgrimagie tot haren Beminden, binnen Ierusalem. Beschreven door BOËTIUS À BOLSWERT. In Rijme ghestelt ende vergroot door —. Antw. 1641.

Wekelyck Vermaeck, geseyt Evangelischen Raeds-man, by maniere van t' samen-spraecke. 2 dln. Brugge, 1645.

Vyncke, A., Brieven van een Vlaamschen missionaris in Midden-Afrika. Nieuwe uitg. met eene inleiding van Kanunnik MUYLDERMANS. 3 dln. Rousselare, 1898—1899.

Visser, J. W., Handleiding bij het onderwijs in de Stoomwerktuigkunde. Amst. en Leid. 1883.

Vissering, S., Verzamelde Geschriften. (Uitg. door W. VISSERING). 2 dln. Leid. 1889.

Vivere, J. Van den —, Chronijcke van Ghendt door — en eenige andere aanteekenaars der XVIe en XVIIe eeuw. In 't licht gegeven door F. DE POTTER. Gent, 1885.

Vlaming, L. De —, Leiddraad bij het onderwijs in de Tactiek op de hoofdcursussen. Breda, 1883.

Tactiek. Omgewerkt door J. N. ROELANTS

en L. DE VLAMING. 2 dln. 1ste dl. 5de dr. Breda, 1888; 2de dl. 4de dr. Breda, 1885.

Vluchtig, Piet —. Zie SMIT KLEINE.

Vollenhove, J., De Heerlykheit der Rechtvaardigen, met de zekerste toevlugt tot de hoogste Rechtvaardigheit. 's-Grav. 1706.

Vos, I., Klucht van de Moffin. 3de dr. Amst. 1657.

Zingende klucht van Pekelharing in de kist. Den laatsten Druk. Amst. 1708.

Vos, P. De —, Kleyn Jans Konkelpotje, of het Pleyzierige en Vermakelyke Vossenburgje, gerymt door —, of de zogenaamde Kleyn Jan. Amst. 1723.

Vrancx, C., Den Troost der Zielen. Dat is: Maniere om heur wt het Vaghevier te helpen. Gent, 1601.

Vreughde-Stroom. Amsterdamsche —, bestaande in zoete, vrolijcke ende aengename nieuwe Deuntjes ende seer aerdige toontjes, gevloeyt uyt het breyn van verscheydene Min-lievende Gheesten. 2 dln. Amst. 1654.

Vreught, A. De —, Afrikaansche Volken. Gent, 1894.

Vries (J. De —). Zie KAMPEN (VAN—).

Vries, Jo. De —, Zonnebloemen. Haarl. z. j. (1886).

Vries, M. De —, Verspreide taalkundige Opstellen, uitgekozen en herdrukt onder toezicht van S. G. DE VRIES. 's-Grav. en Leid. 1894.

Vryagie. De Gheestelycke —, waer Christus de ziele is vryende. Seer schoon ende profytelijck om den mensch in de liefde Godes t'ontsteken. By een vergadert wt diversche Heylighe Vaders, door eenen Liefhebber der selver. Brussel, 1624.

Vryagie. De Klugtige — van Jan de Plug, en Caat de Brackin. Z. pl. 1730.

Vryagie. Vermakelyke — van den kaalen Utrechtsen Edelman, en de niet hebbende Gelderse Juffer, met de Overysselse Broodzoekende Kamenier, en den armen Franschen Lakey. 2 dln. Amst. 1698.

Vrye, H. De —, De Tien Vermakelikheden des Houwelyks. 2de dr. Amst. 1678.

De Biecht der Getroude: zijnde het tweede deel van de Tien Vermakelikheden des Houwelyks. Amst. 1679.

Vryer. De — in de Kist, kluchtspel. 2de dr. Amst. 1704.

Vryster. Klucht van de Gekuypte —. Door H. D. G. Overveen, 1663.

Vrouw. De Ontvoogde —. Zie ELIAS.

Vuylsteke, J., Ambacht van den Smid, bezorgd door — (Vak- en Kunstwoorden. Nr 2). Gent, 1895.

Waelckens, J. D., Klagt Schrift van —, Pastor van Edelaere; of Audenaerde, door de Geusen ingenomen, Anno MDLXXII (uitg. door I. KETELE). Oudenaarde en Gent, 1836.

Wageninge, D. Van —, Beschrijvingh vande Nieuwe Parciaensche, ofte Orientaelsche Reyse, welck door gelegentheyt van een Holsteynsche Ambassade, aen den Koningh in Persien geschiet is. In 't Hooghduyts beschreven door A. OLEARIUS ende nu in onse Tael overgeset door —. Amst. 1651.

Wakker, W. R. H., Leidraad bij het onderwijs in de algemeene Artillerie-wetenschap. 's-Grav. 1890.

Waltes, M., Klucht van Bol-Backers-Ian. Amst. 1660.

Wal-vis-vangst. De seldsaame en noit gehoorde —, voorgevallen by St. Anna-Land in 't jaer 1682. den 7. October. Midsgaders een Pertinente Beschrijvinge van de geheele Groen-Landse-Vaart. Verhandeld in Prose, en Versen. Door P: P: V: S. 2de dr. Leid. 1684.

Wassenaer, C., Historisch verhael alder ghedenck-weerdichste geschiedenissen, die hier en daer in Europa, van den beginne des jaers 1621 (tot Octobri, des jaers 1632) voorgevallen syn. (Vervolgd door B. LAMPE). 21 dln. Amst. 1622—1635.

(Wassenbergh, E. en H. Bosscha), De Levens van Doorluchtige Grieken en Romeinen, onderling vergeleeken, door PLUTARCHUS. Uit het Grieksch vertaald, en met aantt. opgehelderd. 13 dln. Amst. 1789—1809.

Weeveringh, J. J., Woordenboek voor den Effecten-, Wissel- en Speciehandel, het Assurantiewezen en het Boekhouden. Amst. 1888.

Weydts, G., Chronique flamande 1571—1584. Avec introduction et notes par E. VARENBERGH. Gent, 1869.

Weyerman, J. C., De voornaamste gevallen van den wonderlyken Don Quichot, beschreeven door —; en door den zelfden met Gedichten en het Leeven van M. DE CERVANTES SAAVEDRA verrykt. Alles volgens het Oirspronklyk Spaansch. 's-Grav. 1746.

Westerop, R., Hoorns Buiten-singel, in rym beschreven. Hoorn, 1728.

Westzanen, W. Van —, Derde voornaemste Zee-getogt (der verbondene vrye Nederlanderen) na de Oost-Indien: Gedaan in den Jare 1601. 1602. 1603. Getrocken uyt de aantt. van —, en met eenige noodige byvoegselen vermeerdert, door H. SOETEBOOM. Amst. 1648.

Wielant, Ph., Tractaet vanden Leenrechten na de houen van Vlaenderen, metgaders de diensten daer toe staende. Antw. 1554.

Wydstraet, I. C. en **A. E. Drost,** Schoon-Hoofs Lust-Prieelken, inhoudende verscheyden Minne-lietjens. 2 dln. Utr. 1624.

Willekeuren. Gereformeerde — ende Stadt-rechten van Harderwyck. Harderw. 1734.

Willink, D., Lusthof van Christelyke Dank- en Beedezangen. 3de dr. 2 dln. (doorloopend gepagineerd). Amst. 1726.

Winter, N. S. Van —, Kaïn en Habel. Amst. 1743.

W(it), C. D(e) —, Het leven vande H. Maghet Geertruyt abdisse tot Eisleben, als eenen invloedt der godtsdientigheyt, ende Godtvruchtigheyt. Over-gestelt uyt den Latijne in nederlandtsche tale. 2 dln. Antw. z. j.

Withuys, C. G., Gedichten. 1ste dl. Amst. 1833.

Woestijne des Heere. Zie GODEFRIDUS.

Wolff (E.). Zie BEKKER (E.).

Wree, O. De —, De vermaerde Oorlogh-stucken vanden wonderdadighen Velt-Heer Carel de Longueval, — Grave van Busquoy. Brugge, 1625.

Menghel-Dichten, Fyghe-Snoeper; Bacchus-Cortryck. Brugge, 1625.

Venus-Ban. Brugge, 1625.

Zee-Rechten. t' Boeck der —, inhoudende: Dat hoochste ende outste Gotlantsche Water-recht, dat de ghemeene Cooplieden ende Schippers geordineert ende gemaect hebben tot Wisbuy. Mitsgaders de Zee-rechten gemaect bij Keyser Carel (enz.). Amst. 1610.

Zelandus. Zie BELLAMY.

Zoet, J., Iochem-Iool, ofte Ialourschen-Pekelharingh. Amst. 1637.

Olimpias Treur-spel. Amst. 1640.

Zabynaja, of Vermomde Loosheid. Pots-spel. Uit het Spaens, door G. SCHAEP PZ. vertaelt, en, in Neder-duitze vairzen, door —, gerymd. Amst. 1648.

De Adellikke Huisvader van TORQUATO TASSO met de verklaringen van J. RIST. Uit het Hoog- in 't Neder-duits vertaalt door —. Amst. 1658.

Zweerts, K., Zede- en Zinnebeelden over Koning Davids Harpzangen, nevens daar op toegepaste Zielzuchten. Amst. 1707.

Pelegromius, S., Silva Synonymorum in usum eorum, qui compositioni student epistolarum atque carminum congesta, recognita, et multis in locis aucta. Delphis, 1615.

De 1ste uitg. is van 1541.

Colloquia et Dictionariolum octo Linguarum, Latinae, Gallicae, Belgicae, Teutonicae, Hispanicae, Italicae, Anglicae et Portugallicae. — Colloquien oft tsamen sprekingen met eenen Vocabulaer in acht spraken, Latijn, Francoys, Neerduytsch, Hoochduytsch, Spaens, Italiaens, Enghels, ende Portugijsch. Van nieus verbetert ende vermeerdert van vier Colloquien. Amst. 1631.

GLA.

GLAASJE. Zie GLAS.

GLACÉHANDSCHOEN (met Nederlandsche *g*), znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Glacé*, het verl. deelw. van 't Fr. ww. *glacer*, in den zin van: glanzig maken, glanzen, en *Handschoen*. Fr. *gant glacé*. Handschoen van glanzig leder. || Het zachte blinken der glacé-handschoenen wordt niet veroorzaakt door eene afzonderlijke bewerking, maar hangt af van de hoedanigheid van het leder en het beter of minder goed looien, *Boek der Uite*. 6, 169. Hij had het onverstand gehad, met zijn puimsteenkleurige glacéhandschoenen te willen roeien, die nu als veilen om zijne vingers hingen, BEETS, *C. O.* 79. Glacéhandschoentje, 354.

Aanm. In de taal van het dagelijksch leven hoort men vaak, bij verkorting, *glacé's*, ook wel het verkl. *glaceetjes*. || Hij zag er uit om door een ringetje te halen, met keurige glaceetjes aan. — De gladde glacé's zonder een enkel plooitjen, ESSER in *Gids*, 1890, 1, 200.

GLACIS — uitgesproken *glací*, met Nederlandsche *g*; voorheen GLACÉE —, znw.; voorheen vr., nu onz.; mv. *glacieën*. Fr. *glacis*. In vestingbouw en versterkingskunst. Aardglooiing op het voorterrein van een fort, eene vesting, vóór de gracht en den bedekten weg. || De Glacée des Contrescherps, v. COSTHOORN, *Verstercktnge des Vyf-hoecks*, 6. Koorn of Veld-vruchten, welke seer in de hoogte opschieten, en de geheele Glacis en bedekte Weg bedekken,... nadeelig aan de defensie van de Stad synde, DIBBETZ, *Gr. Milit. Wdb.* 307 *b*. Vestingen van bedekte wegen en glacis voorzien, *B. W.*, *a*. 580. Wallen, borstweringen, grachten, bedekte wegen, glacien, *a*. 579. Men beschouwt het als eene nuttige zaak, om de glacien der vestingen te beplanten, PASTEUR-NOOT 1, 295.

GLAD — en GLAT; voorheen ook GELAT, GELAD —, bnw. en bijw.; *gladder* (*glatter*), *gladst* (*glatst*). Obd., mhd. *glat*, nhd. *glatt*, os. *glad*, ags. *gled*, eng. *glad*, fri. *gled*, mnd. *glat*, mnl. *glat*, onr. *gladr*, zw. en deensch *glad* (naast *glatt*). Volgens de ons bekende klankwetten aan *glijden* niet rechtstreeks verwant; eerder aan *glans*. De beteekenis: vrolijk, opgewekt (in het Eng. en de Skandin. talen) wordt bij ons alleen door KIL. vermeld; daartegen zijn de in 't Nederl. en Hd. gewone beteekenissen in 't Eng. onbekend en in de Skandin. talen, blijkens de andere spelling, uit het Hd. overgenomen. Ook bij ons bewijzen de vormen met *t*, *tt* (PLANT., KIL., DE BO) misschien Hoogduitschen invloed.

I) **Bnw.**

1) Glibberig. — *a*) Van voorwerpen en inzonderheid oppervlakten, waarop men niet, of met moeite, kan blijven staan. || Glat, slibberachtig, *lubricus*, KIL. — Immers sett gyse op gladde plaetsen: gy doetse vallen, *Ps.* 73, 18. Alles was zoo glad en glibbrig door de booter, dat de vyanden nergens vat aan vonden, BRANDT, *De Ruiter*, 16. Wij stegen op het vochtige, gladde plankiertjen, ESSER, *Hildeg. v. D.* 143.

O wacht u, lieve, wacht voor dese gladde klippen,
Van waer een swacke voet haest soude konnen glippen.
CATS 1, 420 *a*.

De wegen nat, en glat, die werden hart, en drooch.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 169.

Val niet! Deze mat
Is wel wat glad!
BEETS 3, 487 (*Schoonmaakstijd*).

— Inzonderheid van bevroren, met ijs bedekte oppervlakten. || Eene gladde glijbaan. — Het is nog al gedacht winter geworden.... Maar de stoep is toch niet glad, ALB. THIJM., *Portr. v. V.* 203.

Met sneller vlucht in de aangeschoten wieken
Dan 's rendiers klaauw van 't glad gebergte schuift.
BILD. 10, 344.

— *De stoep is daar glad*, schertsende zegswijze als er veel meisjes uit hetzelfde gezin kort achtereen trouwen; de vrijers kunnen het huis niet voorbij, maar struikelen als 't ware op de stoep. || Is nu de derde dochter óók al verloofd? 't Is daar een gladde stoep!

— Absoluut gebezigd. || Het heeft geijzeld, dus kan het op straat wel glad zijn. — Met een paar sokken aan, alzoo ze geweldig bang voor vallen was en 't was mooi glad ook, FOKKE, *B. R.* 1, 197.

— Van het ijs op zich zelf. || Glat als ijs, *glissant ou grillant comme glace*, PLANT. — Die over quaamen konden gaan noch staan, maar... vielen, als op een glad ys, over elkandere heenen, BRANDT, *De Ruiter*, 17. In proza voelde hij zich als op glad ijs, angstig, onzeker, zich zelven wantrouwende, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 180.

op een gladde baen d' eervarenste kan missen.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 181.

Hoe snel het glippen moet, glad yzer op glad ys.
ANTONIDES 1, 128.

— Figuurlijk in de uitdrukkingen

— *Glad ijs*, een gevaarlijk terrein, een gebied waar men „niet vast in zijn schoenen staat", waar men niet zeker van zich zelven is. || Deze beschouwingen zouden een mensch van den vasten grond zeer licht op glad ijs kunnen brengen, waarop inderdaad reeds menig kritikus... uitgegleden is, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 92.

Die zich vrij van wanklen dachten
Stonden somtijds op glad ijs.
V. ZEGGELEN 4, 146.

— Vandaar: *zich op glad ijs wagen*, een onderwerp bespreken waar men niet van op de hoogte is; of wel: ongepaste, dubbelzinnige dingen zeggen. || Die, zonder jurist te zijn, meêpraat over eene rechtsvraag, waagt zich op glad ijs.

Kanunniken en Klerken zagen
Elkander aan: en ieder vond,
Dat Wolf op veel te gladden grond
Zich roekeloos had durven wagen.
V. LENNEP, *Poëz.* 4, 46.

— Voorts in: *een gladde weg, eene gladde baan*, eene levenswijze, waarbij het moeilijk is zich „staande te houden", en men gevaar loopt van „struikelen" of „vallen". || 't Gladder helle-padt, QUINTIJN, *Lijs en B.* 64.

Maegden die naer gaven staen
Spelen op een gladde baen.
CATS 1, 436 *c*.

O menschen broosch, hoe glad is voor u allen
Heylsame deuchdes baen;
Daer niemandt seecker staen
En can voor 't vallen!
HOOFT, *Ged.* 2, 246.

Onzeker doolt ze op 't hachlijk pad,
Den voet zoo zwak — de baan zoo glad.
TOLLENS 10, 133.

De weg is glad, en de afstand klein
Van jokkernij tot zonde.
BEETS 3, 313 (verg. 2, 160).

— Overdrachtelijk, met betrekking tot daden, ondernemingen waarmede gevaar van mislukken verbonden is. Hachelijk, gewaagd. || Het rijden op schaetsen, dat is een glibberige gladde gangh (t. w. *wijze van gaan*): maer die 't wel kan, het doet dapper wegh spoeden, VISSCHER, *Sinnep.* 132 *a*. Gewis, 't is een glad en glibberigh dingh, yemant op zyn beken door pyne uytgeperst, van 't leven ter doodt te veroordeelen, V. HEEMSKERK, *Arc.* 476.

— Zelfstandig gebezigd: *het gladde*, glibberige bodem, effen oppervlak. Vaak figuurlijk. || Ys- oft slyksporen, om de voetstappen op 't gladde te vestighen, HOOFT, *N. H.* 296. Gelijk de vlieghen op een glas, over 't gladde heenen te loopen ende op 't rompeligh stal te houden, HOOFT, *Br.* 2, 24.

Een saeck verheft tot Goôn de sterfelijcke menschen;
Dat's op te helpen hen, die slibberden op 't glad.
VONDEL 3, 234.

Te zorghlijck slipperden mijn treden
Bykans op 't gladde daer ick tradt,
En gle bykans van 't rechte padt.
7, 373.

— *Op 't gladde stellen, zetten*, in gevaar van struikelen, van vallen brengen. || Voorwaer ghy zet-ze op het glatte, ende stort-ze te gronde, DE BRUNE, *Embl.* 97 (verg. *Ps.* 73, 18). Deeze voorwaarden (hoe zeer zy hem beperkten, en op 't gladde stelden) werden nochtans by Mathias in bedenken, en thans aangenoomen, HOOFT, *N. H.* 550.

b) Van menschen of dieren op wier naakte huid men geen vat heeft. Vaak met bijgedachte aan slijmigheid of natheid. || Glat, slibberich, slymich, *lubricus, viscosus, limosus, Teuthon.*

Sie, waer de gladde slang den kop weet in te wringen,
Daer weetse strack het lijf ten vollen in te dringen.
CATS 1, 488 *a*.

De Stroomgodinnen gladt,
Die door den Aemstel swieren.
HOOFT, *Ged.* 1, 86 (verg. nog 1, 84 en BREDERO 3, 446).

Slangen loeren uit den plasch,
Glad van huid en fraai van kleuren.
BILD. 10, 182.

— *Gladde slang*, lat. *coronella laevis* of *austriaca*. || De gladde slang... wordt in ons vaderland in Gelderland en Drente aangetroffen, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 56.

— Soms ook van vinnen. || Ghelatte vinnen, HARDUYN, *Godd. Wensch.* 59.

— Inzonderheid van aal of paling. || Rijckdom... is soo glat als een Ael, die hem wel laet sien en grijpen; maer ontwringht hem... uyt de Gierigaerts handen, VISSCHER, *Sinnep*, 152 *a*. De Rentmeesters . hebben... (de vingeren) zoo klef, dat alle geld, hoe licht, hoe vluchtig, hoe glibberig, en glad gelijk de palingen en slangen, van deze aangeraakt, dadelijk vasthangt, OUDAAN, *Agrippa v. Nett., Onzekerh. d. Wet.* 313.

Een palingh slibberigh en gladt.
V. BEAUMONT 180.

— Figuurlijk, met blijkbare toespeling op slang of aal. || Uwe gladde Sophisterie, COORNHERT 1, 151 *b*. De Zoomer is een gladde tijdt, en slibbert my uyt der handt, HOOFT, *Br.* 2, 333.

't Geluck, ô kinders is te glat,...
Het dient gegrepen t'sijnder tijt,
Eer dat'et weder henen glijt.
CATS 1, 246 *b*.

— Overdrachtelijk. || Gladde bewegingen en bevallige wendingen, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 2.

Daar sloop met gladde kronkelvaart
De slang naar 't eenzaam slaapsalet.
TOLLENS 4, 23.

— Vooral in spreekwoordelijk gebruik.

— *Een gladden aal (paling) bij den staart hebben*, met trouwelooze lieden te doen hebben, of: iets hachelijks („misselijks") ondernemen. || Ghy hebt een gladden ael by de steert, SARTORIUS, *Adag.* I, 5, n°. 52. Hij heeft een gladde Aal bij de staart, dat is oneigendlijk genoomen: hy heeft daar geen vat aan, WINSCHOOTEN, *Seeman*, 1 (verg. VISSCHER, *Sinnep.* 178 *a*).

sy nam 't an,
Dat sy mijn wijf wesen sou, en ick haer wetteljcke trouwde [man:
Daer gafse my de hand op, maer nu ick haer liefde ghe- [plaetst heb in mijn hart,
Brengtse my de Trouw weêr, en ick heb een glad ael by [de start.
STARTER 416.

— *Hij is zoo glad als een aal*, men heeft geen vat op hem, hij laat zich niet vangen, hij weet zich door zijne slimheid uit alle ongelegenheden te redden (zie AAL, Deel I, 18). Zie eene andere opvatting dezer zegsw. beneden bij 4).

— Vandaar in 't algemeen: gauw, vlug, bij de pinken. Verg. GESLEPEN (in de ondere opvatting), en GEWIKST. || Een gladde, een slimme, een gewikste kerel. Een glad ventje, een gauwerd. — Ze krijgen me toch niet op de Beek (d. i. *in het Huis van Bewaring te Arnhem*); daar zijn ze niet glad genoeg voor, *N. R. Ct.* 11 *Febr.* 1890, *Rechtzaken.*

2) Glanzig en effen, hetzij van nature, hetzij door polijsten.

a) Van voorwerpen met een effen en blinkend uiterlijk. Verg. ook de bet. 3, *a*). || Glat, *politus, planus, laevis, laevigatus*, KIL. Glad als een spiegel. Gladde meubels: die gewreven zijn. — Hare voetplanten... glintzerden, gelijck de verwe van glat koper, *Ezech.* 1, 7 (*Kantt.*: gepolijst, geschuerden, ende gesuyverden kopers). Is de plaat, zyn de fournuizen wel glad? *Leev.* 2, 126. De mangels waren zo glad, als onze mahonihouten tafels, 4, 81. Gladde kassen, 4, 355. Het gladde vernis der welvoeglijkheid, BOSB.-TOUSS. 2, 95 *b*. Fijne gladde kettingen van staal, messing, goud en zilver, KUYPER, *Technol.* 1, 434. De stukken... waarmeê de gladde vloer... was ingelegd, SCHIMMEL 3, 36 *a*.

Dees wet..., die niet en word gesneên
In ceedren hout, metael, of gladden marmersteen.
VONDEL 3, 233.

lokjens, zoo glanzend en glad als satijn.
V. LENNEP, *Poët.* 4, 67.

— Als bepaling van gesteldheid, praedicatief gebezigd, bij ww. als *wrijven, schuren*, enz. Zie de Koppel.

— Verouderd. *Glad geld*, oudtijds voor: goed, gangbaar geld, klinkende munt, in tegenstelling met: waren *in natura*. || Zes tonnen schats aan glat geldt, en ruim tweemaals zoo veel, aan suyker, kruydery, perlen en gesteente, HOOFT, *N. H.* 251. De rijke kooplnïden (dryven), in plaats van hunne penningen te besteeden aan waaren gemaakt hier te Lande, geenen handel, dan met glad geldt, 676.

— *Zegsw. Voor gladde munt in de hand steken*, voor goede munt in de hand stoppen.

Ja zeker! gaat het zoo! en meent men, zonder spreken,
Dus dit voor gladde munt dus in de hand te steken:
Daar zeg ik neen toe.
OUDAAN, *H. Broederm.* 47.

b) Van de glanzige huid van kortharige dieren, als blijk van gezondheid. Verg. ook GLADHARIG. || Glat ende vet, *nitidus et pinguis*, KIL. — Deeze hairen (zijn) in het eene Dier wollig en zagt..., als in de Schaapen; in het andere hard en borstelig, als in de Zwynen; en anderen wederom kort en glad, gelyk ze zig in de Paarden opdoen, BERKHEY, *N. H.* 3, 134. Eenen dog zeer vet en glad van haren, CONINCKX, *Fab.* 11.

— Inzonderheid van welvarend melkvee. || Gladde welgevoede Koeyen, V. HEEMSKERK, *Arc.* 11. Het groene gras... en de blanke gladde koeien, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 5.

Melck, boter, kaes, van schoone glatte koeyen.
MARNIX, *Geschr.* 1, 452.

wy sien ons' gladde koeyen
Onbeschroomt te weyde gaen.
VONDEL 2, 564 (ook 2, 134).

(Als een boer) zyn gladde mellekkoeien...
In een bogtigh dal hoort locien *enz.*
POOT 1, 368.

— Ook wel van de vederen der vogels.

Vette vogels, gladde veeren.
CATS 1, 604 *c*.

— Spreekw. *Des meesters oog maakt gladde paarden* (zie SPIEGHEL, *Hertsp.* 94), het oog des meesters maakt het paard vet, d. i.: goed toezicht doet de zaken gedijen.

— Voorheen, en nog in Friesland en Groningen ook in toepassing op menschen en kinderen (zie ook DOORNK, KOOLMAN). || Glad, gledde. . fraai, schoon, mooi, EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Japicx.* Glad, flink, gezond, behagelijk, schoon. Een glad kind, 'n gladde jong, 'n glatten keerl, MOLEMA.

Hy krijgt een gladde meyt, die hem wel vlijtig dient
By daegh, en 's nachts int bed sijn vriendlijckheyt verdient.
V. BEAUMONT 51.

— Bij vergelijking, van 't uiterlijk eener goed gevulde geldbeurs gezegd. || De ghierighaerd... maeckt zijn-zelven mager en ongedaen, om zijn beurze vet en glad te maken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 100.

3) Effen, zonder ongelijkheden. In verschillende toepassingen.

a) Zonder ruwigheden; dikwijls samenvallende met de bet. 2, *a*). || Hy koos sich vijf gladde steenen uyt de beecke, 1 *Sam.* 17, 40. Aloë heeft Bladeren... lanc, breedt, gladt, dick, DODON. 630 *b*. Haar Schil (*van zekere peer*) is glad, grof van aanzien en dik, KNOOP, *Appelen en Peeren*, 27. Gladde leien, v. LENNEP, *Poët.* 1, 236. Hij (zag) hare fijne blanke vingers over het gladde perkament glijden, BOSB.-TOUSS. 1, 39 *b*. Drie gegoten ijzeren zeer gladde cylinders, KUYPER, *Technol.* 2, 635. Gladde oranjeboomen, HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 79. Zware gladde stammen, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 236. Den gladden stoel der examinandi, BEETS, *C. O.* 231.

Boven het Barckhout heb ick (*een wijnroemer*) een gladde mondt.
VISSCHER, *Brabb.* 123 (verg. ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 144).

Al waer ick ben geweest, of waer ick komen sal
Daer stuyt het gladt yvoir, en hapert overal.
CATS 1, 658 *a* (*een man die zich kamt spreekt*).

— Als bepaling van gesteldheid, praedicatief gebezigd, bij ww. als *kammen*, enz. Zie verder de Koppel. || Wat een slecht werk ist hedensdaechs, den ouden te zien hen (d. i. *hun*) grauw hoofden zo gladt te kemmen, hen baerden zo effen te stroocken, *enz.*, V. BERESTEYN, *M. Aurelius*, fol. 135 *a*. Gescheiden haar, zoo glad gekamd alsof het uit een stuk was, BEETS, *C. O.* 37.

— *Glad bevroren*, effen, gelijk, niet hobbelig toegevroren. || Zou hij te voet den wedloop wagen ... over de gladbevroren vlakte..., of zou hij zich de schaatsen aanbinden, MULDER, *J. F.* 2, 256.

— *Glad zilverwerk* enz., zonder beeld- of drijfwerk; zonder graveersels. || Glad zilverwerk: zonder beelden, loofwerk, MARIN. Een gladde kas van een zakuurwerk. Eene gladde snuifdoos, WEIL. — Een breede gladde ring aan den middelvinger van de rechterhand, BOSB.-TOUSS. 2, 233 *a*.

— Voorts in toepassing op het levenspad. Effen, welgebaand. || Voor hem vangt de levensreis eerst aan. Och! of zijn weg steeds zoo glad als deze mogt zijn! Maar ook hij zal zijn klippen wel ontmoeten, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 16.

— Soms van de keel gezegd. Niet „ruig", niet schor of heesch. Verg. GLADDEN in de bet. 2).

Was de keel ojt gladt en hel,
Z'is nu bijster van haer' stel,
Slaet niet dan een schor
Gemor.
HOOFT, *Ged.* 1, 335.

— Ook van den stijl, van verzen enz.: waaraan geschaafd, gelikt, gevijld is: beschaafd, verschaafd. || Een gladde schrijftrant, *stilus tersus vel limatus*, FRIESEMAN. — Dat men den Franschen Poëet nog veel nader soude konnen komen (met ongedrongener, gladder en vloeyender stijl, sijne hoogdravende vaarsen naswieren) als ik gedaan hebbe, DULLAART, *Ifigenie*, 5. Weg met den Heldentoon, die ons in slaap zingt; weg met gladde en gepolijste vaerzen. Zal de Poëzy draaglyk zijn, zij moet u by kris en kras in de ooren knerssen, *bij* STIJL, *Leev. v. Punt*, 92. Zoete maar onbeduidende taal, gladde maar krachtelooze verzen, REESEMA, *Red. o. d. Dichtk. Gen.* 22. Hooger eischen dan een gladden

vorm, stelde men aan het Treurspel niet, JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Lett.* 5, 164.

Ja 't vaers is glad; maar! — 't zeidt niet veel.
E. WOLFF-BEKKER, *Beemster-winter-buitenl.* 6.

— Bij GEEL heet het vnw. *dezelve* „glad": als behoorende tot den *gladden* stijl, met bijgedachte aan andere beteekenissen. || De voornaamwoorden *hij, zij, het* zijn hem te scherp, te kantig; daarom bezigt hij meest het gladde *dezelve*, GEEL (4de dr.) 131.

b) Een omtrek hebbende waarvan het beloop niet eene gebroken, maar eene gebogen lijn is. || Hateling, haar met het kleedingstuk naderende,.. wierp het haar over de gladde schouderen, BEETS, *C. O.* 260.

— Van de buitenhuid van schepen en sloepen. Niet overnaads bewerkt. Verg. de Samenst. *Gladwerkssloep.* || Inhoutjes, waarom eene gladde buitenhuid komt te liggen, MOSSEL, *Het Schip*, 364.

c) Zonder rimpels, plooïen. || Even als bij deze (*de knaagdieren*) zijn de hersenen (*der spitsmuisachtige dieren*) glad, zonder windingen, BURGERSDIJK, *Dieren*, 1, 219. De gladde glacé's zonder een enkel plooitjen, ESSER, in *Gids*, 1890, 1, 200.

— Als bepaling van gesteldheid.

dan moet men 't (*kleed*) zo van pas
En zo glad en effen maken,
Of 't om 't lijf gegoten was.
bij HARTOG, *Spect. Geschr.* 230.

Haar kousjes waren zoo helder,
Haar jakje zat zoo glad.
BEETS 2, 154.

— Te samen genoemd met *gaaf*.

het lyf, over al glad enne gaaf, zonder ook de minste teekenen te hebben van eenige wonden.
ASSELIJN, *Gusman*, 43.

appels..., den winter lang gespaert,
En nu nogh gaef en gladt.
POOT 2, 106.

— Inzonderheid van het gelaat en het voorhoofd. || Een voorhoofd, glad en effen, alsof nooit eene gedachte het gerimpeld had, BOSB.-TOUSS. 2, 142 *b*. Zeker was het, dat het anders gladde voorhoofd zich rimpelde, SCHIMMEL 1, 42 *a*. Z'n dochtertje, 'n aardig glad gezichtje, WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 42.

Yvooren hooft gekroont met ragh van gitte,
Bejd' eeven glad, 't een wit, en 't ander swart.
HOOFT, *Ged.* 1, 258.

Haer blinckende aenghezicht en voorhooft altijd glad.
VONDEL 1, 397.

Laat eens ouderdom doorgroeven
Dat geladde velle-veld.
HUYGENS 1, 109.

Wat schuilt er glad een voorhoofdje in die lokken.
BEETS 2, 53.

— Soms ook in den zin van: uitgestreken, effen, „sip". || Een figuur... dat... met een fyn stemmetje, en een glad fyn bakkesje piepte: al zo als myn Vrouw belieft, *Leev.* 3, 179.

d) In verschillende andere toepassingen van de algemeene begrippen onder *a*) en *b*) genoemd.

α) *Gladde broeking*, die zonder plooïen zit (zie BROEKING); hetzij: het buitenste gedeelte der bijeenplooiing van een vastgemaakt zeil wanneer dat glad en gelijk over het overige is henen gehaald; hetzij: het zeildoek dat glad, zonder plooïen, om de masten of pompen is gespijkerd bij hunne vissingen.

β) Zonder opmaaksels, plooisels, enz. Van kleederen. || Eene gladde japon. — Kantwerk... aan de benedeneinden der gladde mouwen van het licht blauw satijnen onderkleed, BOSB.-TOUSS. 1, 218 *b*.

γ) In toepassing op weefsels. *Gladde stoffen*, in tegenstelling, hetzij met lakenachtige, hetzij met gekeperde, gefatsoeneerde (gestreepte), fluweelachtige stoffen. || Deze weefsels (*van kamwol*), welke men ook wel, in tegenstelling met de lakens en lakenachtige stoffen, gladde wollen stoffen of eenvoudig wollen stoffen... heet, KUYPER, *Technol.* 2, 490. Gladde of effen stoffen. 1°. Kamelot... 2°. Orleans... 3°. Berkan, *enz.*, 1, 492 (verg. 1, 493 en vlg.). Het kleine platte mutsje van eene gladde zwarte stof... verhoogde zelfs het sierlijke der... haarlokken, BOSB.-TOUSS. 1, 234 *b*.

δ) In toepassing op de loopen van geweren en grof geschut. Zonder „trekken", niet „getrokken" (zie GETROKKEN en verg. beneden de Samenst. *Gladloop* en *Gladloopsgeweer*). || Het wapen (wordt bij ons) karabijn genoemd.., onverschillig of het een gladden of getrokken loop heeft, LANDOLT 1, 232.

— Van daar, bij uitbreiding: *glad geweer, glad kanon.* || Het percussieslot... dat sedert 1840... bij de gladde geweren van alle legers werd ingevoerd, LANDOLT 1, 227. Men (onderscheidt) dus gladde en getrokken karabijnen, 1, 232. De Franschen (noemen) het (*wapen*)... *carabine* als het getrokken, *mousqueton* als het glad is, *Ald.*

ε) Zonder schubben, zonder stekels. || Ousen walvisch, die eene dicke, ende glatte huyt heeft sonder schubben, *Kantt. bij Job* 41, 6.

— *Gladde haai*, lat. *mustelus laevis, squalus dentibus obtusis*; volgens CHOMEL (878 *a*) bij de Engelschen ook, om de effenheid van zijn lijf, *gladde ongedoornde hond* genoemd.

— *Gladde rog*, in tegenstelling van: stekelrog. In Zuid-Nederland *gladder* (zie de Afl.) || De gladde rog... komt zeer met den stekelrog overeen, maar de huid der onderzijde is glad en hetzelfde kan nagenoeg van de bovenzijde gezegd worden, die echter eene rij van stekels op den rug en den staart en nog eenige stekels aan den voorrand der schijf bezit, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 256. De gladde rog bewoont dezelfde zeeën als de gewone rog, SCHLEGEL, *Visschen*, 199.

ζ) In toepassing op het strand, het water, de zee. Effen, „slecht." || Wij hadden eene gladde zee, er was bijna geen deining. — Den gladden waterspiegel, CONSC. 1, 145.

(*Het leven is*) vrij losser als de lichte stroom,
Gedreven op een gladde strandt,
Nu na de zee, dan op het landt.
CATS 2, 475 *a*.

't glad en schelprijk strand.
LULOFS, *Ged.*, 139.

De maan (*doet*)...
Den smetteloozen zilverglans
Der blanke hoornen glimmen...
En spiegten in den gladden vloed.
BEETS 1, 279.

η) In toepassing op het dek van schepen: hetzelfde als *gestreken* (zie ald.). *Een glad dek*, een dek dat onafgebroken van voor tot achter doorloopt (V. LENNEP, *Zeemans-Wdb.* 53), fr. *pont entier ou continu* (JAL, *Gloss. Naut.* 1200). Verg. beneden de Samenst. *Gladdeksschip.*

— Vandaar: *Gladde batterij*, hetzelfde als: *gladdeksbatterij*. Batterij van een schip dat slechts geschut op het bovendek heeft (V. LENNEP, *Zeemans-Wdb.* 22).

— *Gladde laag.* Hetzelfde als: *gladde batterij* (zie hiervoren).

— Vandaar: *de gladde laag geven*, uit al de stukken van één zijde gelijktijdig vuren. Ook figuurlijk in de Spreekw.

— *Iemand de gladde laag geven*: hem met een vloed van woorden of verwijten overstelpen.

4) Niet ruw of ruig, met betrekking tot de huid. In verschillende toepassingen.

a) Kaal. ‖ Glat oft kael, *chauve*, PLANT. Glat, kael, *glaber*, enz., KIL. — Zijn gladden scheidel, waar langs de vlokkige witte haren afhingen, VOSMAER, *Arnaz.* 64.

— Vandaar de uitdrukking: *zoo glad als een aal* in den zin van: daar niet van te halen is, geldeloos, platzak. Verg. de uitdr. *zoo kaal als een luis* en: *hij steekt in zijn geld als een luizenek in de veeren.* ‖ Ik ben zoo glad als een aal, *Iro pauperior sum*, FRIESEMAN. — Zijne Majesteit was al, gelijk men thans zeer *naïf* zegt, zoo glad als een aal en stak tot de ooren toe in de schulden; daar moesten dus pitten wezen, FOKKE, *B. R.* 2, 17 (zie voorts *B. R.* 2, 60; *Verz. W.* 4, 207; 10, 140 en verg. 4, 103).

— Ook van rotsen, enz. Kaal, naakt. ‖ Ick... salse tot eene gladde steenrotze maken, *Ezech.* 24, 4. Hatter niets als de glatte, kale, bloote rotze gesien worde, *Kantt., ald.*

— Overdrachtelijk. *Een gladde niet*, een kale niet, een geheel waardeloos document.

Sijn vrouwe... schelt hem voor een rechten bloet,
Om dat hy sich betaelen liet
Alleenlick met een gladde niet.
CATS 1, 275 *a* (een met *vi coactus* onderteekende brief).

b) Baardeloos, ook in den zin van: (behoorlijk) geschoren (vergl. gr. *λεῖος τὸ γενειον*, ARISTOPH. *Ran.* 48). ‖ Eene gladde kin. Gladde koonen. — Het gelaat, dat, naar Bourgondische mode,... geheel glad was, zonder mutstassen, of baard, BOSB.-TOUSS. 1, 19 *a*. Het bijna doorschijnend blanke vel zijner wangen was nog glad, 2, 140 *a*. Een baard droeg hij in 't geheel niet, maar zijn glad gelaat vertoonde sierlemin *enz.*, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 36.

hy was, voor weinig' jaren,
Noch glat van kin, de roem van 't omgeleege strant.
SCHERMER 231.

— Als bepaling van gesteldheid, bij ww. als *scheren*, enz. Zie verder de Koppel. ‖ Leopold I. liet sich al heel glad scheren en droeg daarbij eene paruik als eene wolbaal, FOKKE, *B. R.* 1, 129.

c) Niet ruig behaard. Van de huid en, bij uitbreiding, van personen. ‖ Hoedanigh is 't Vel des menschen? Glat ofte Ruygh... Glabra vel Hirsuta, VORENIUS, *Portael*, 85. — Myn broeder Esau is een hairich man, ende ick ben een glat man, *Gen.* 27, 11. Om de gladde huid van Jacob, voor de hairige van Esau... te doen doorgaan, HERKHEY, *J. H.* 3, 463.

5) Oneigenlijk, in verschillende toepassingen, eenigszins onderscheiden van de onder 1—4 genoemde.

a) In toepassing op een persoon of eene zaak. — *c*) Van de tong, de lippen, den mond, waar de woorden gemakkelijk *over* of *uit* glijden, glippen. Welbespraakt. ‖ Sijn mont is gladder dan boter, maer sijn herte is krijgh, *Ps.* 55, 22. Die gaaven onderstemt door een gladde tong, zetten hem een groegraam gezag by, om oefeningen onder zyns gelyken te houden, en als een Godsspraak te worden aangehoort, V. EFFEN, *Spect.* 7, 1.

de Vrouw begon te spreken,
Het duer, van stonden aen men gaet het voorstel breken,
Men stelt de Juffers vry, men prijst den gladden mont,
Wiens weder-ga men noyt by eenigh man en vondt.
bij V. BEVERW., *Uutsem.* 2, 106.

Terwijl de Geest mijn gladde tonge drijft,
Is 't als de pen van een' die vaardig schrijft.
Psalmber. 45, 1.

Nu leer ik Brit en woeste Noren,
Wat vader Vondel zong,
En wenn' de ruwverbasterde ooren,
Aan Hollands gladde tong.
BILD. 11, 61.

— Meestal in ongunstigen zin, met betrekking tot bedriegers, vleiers, verleiders. ‖ Want de lippen der vreemder vrouwe druypen honichzeem: ende haer gehemelte is gladder dan olie, *Spreuk.* 5, 3. Een gladde mont, 26, 28. Een man van aanzienlyken huyze, snel vernuft, stouten moedt, gladde tong, HOOFT, *N. H.* 842. Gladde, kwaadaardige leugenlippen, V. D. PALM, *Sal.* 4, 388. Een slimme gauwdief, die door zijn vrij gunstig voorkomen en gladde tong de Heemraden had weten in te nemen, V. LENNEP, *Rom.* 13, 248.

't gesmeek van gladde tongen,
Verleydsters van de jeugt.
CATS 1, 204 *a*.

Hebt ghy de jongkheit niet geraden, wijs en trouw,
Te vlien de gladde tong van een uitheemsche vrouw,
Haar honighzoete keel, en liefelijcke lippen?
VONDEL 5, 740 (*Salomon*).

als een gladde tong met looze taal u vleit.
V. WINTER, *Jaarg.* 50.

De schurk was leep en glad van tong.
BOGAERS 1, 252.

— Soms met bepaalde toespeling op de groote beweeglijkheid der tong.

gy, ô gladde tong, ô rapste van de leden,...
Ey vaer niet haestigh uyt, maer blijf in uw bedrijf.
CATS 1, 325 *a*.

Die treeken om uw daaden te verbloemen?
Die gladde tong, die steeds zich naar uw wil bewoog?
Leev. 2, 252.

— Vandaar ook: *gladde woorden* enz., die gemakkelijk aan den mond ontglijden: vloeiend. ‖ Hy kan vry glatte woorden slijpen, DE BRUNE, *Spreekw.* 187.

— Minder gewoon in gunstigen zin.

Ach mocht het my doch eens gelukken,
Myn blytschap, met een gladde taal
En kracht van woorden, uit te drukken!
SCHERMER 376.

de gladde tael
Van de waerheit.
POOT 2, 181.

Wat zijt ge glad van spraak, aanvallig in uw taal!
BILD., 4, 257 (zie ook 12, 263).

— Zoo spreekt HUYGENS ook van eene *gladde fluit*, waar de tonen gemakkelijk, vloeiend uit komen.

het flauw en lauw geluyt
Van een' al te gladden fluyt.
1, 227.

β) Onbezwaard, „onbekommerd", vrij; zoo b. v. in: *een gladde boedel*: zie MOLEMA 520.

— Bij uitzondering ook, bij verdere overdracht, van een persoon, t. w. in de uitdrukkingen: *een gladde weduwnaar, een gladde vrijer*, met wien te huwen geen bezwaren heeft; in het eerste geval bepaaldelijk met de bet.: zonder kinderen. ‖ Gaat zij trouwen met een weeuwenaar? Ja; maar 't is een gladde weeuwenaar! — Mijne Moeder zegt: „...je moet in je eigen kerk en geen weduwenaar trouwen, dat geeft maar haspelerij in het huishouden." Daar ik nu weet dat wij van één kerk zijn, en gij geen weduwnaar maar een gladde vrijer zijt, daar zal dit ook van dien kant geen zwaarigheid maaken, *Wildsch.* 1, 234.

b) In toepassing op eene beweging, eene handeling. Onbelemmerd, voorspoedig, gelijkmatig. ‖ Om zoo glad een' voortgang van 's Konings zaaken... aan 't slepen te brengen, HOOFT, *Henr. de Gr.* 135. Tot nyghing der gezanten om den handel te sluiten... had niet weinigh geholpen de gladde voorspoedt van Kooning Philips in Portugaal, HOOFT, *N. H.* 758.

— *Een gladde pols*, die gelijkmatig klopt.

De polsaâr die ik tastte in 't onderscheiden kloppen...
Gelijk of hipplend, glad of hortend, bruischend, kwijnend.
BILD. 12, 251.

— *Gladde koude, —koelte*, frissche, gelijkmatige wind. ‖ Met eene gelijkmatige stijve koelte, of zoo als men zegt, bij eene gladde kou en slegt water, kunnen de bramzeils lang bij blijven staan, MOSSEL, *Manoeuvres*, 127.

— *Gladde vaart*, gelijkmatige vaart. ‖ Goede loop hebben. Gladde vaert loopen. Wert gezeght, als het schip wel na het stuer luistert, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*.

— Verouderd. *Een glad vuur*: dat gelijkmatig brandt; zacht. ‖ Stelt wederom dat Honichwater, daer die kerssen in gesoden hebben, over een glat colen vyer, ende latet also soetelic sieden tot dat het honich-water hebbe die dicte van een Syroop, CLUTIUS, *Vande Byen*, 161.

— Ook in de gemeenzame uitdrukking *Dat is nog al glad!* (voor: dat spreekt tamelijk wel van zelf, dat zal wel uitkomen!), is *glad* figuurlijk gebezigd. Wat *glad* is, gaat gemakkelijk, loopt als van zelf.

— **Aanm.** Aan het bijwoordelijk gebruik ontleend is de uitdrukking *gladde afsnijding*, voor: het *glad* afsnijden. Verg. II, 2, *a*). ‖ Nijghende de Brabanders tot nieuwe ontfankenis des Hartoghen; de Vlaminghen, zonderling de Gentenaars, tot gladde afsnydinge, HOOFT, *N. H.* 880.

II) **Bijw.**

1) Van wijze. — *a*). Als bepaling bij werkwoorden die eene werking of handeling te kennen geven, ter aanduiding dat die onbelemmerd geschiedt. Op onbelemmerde wijze, vlug, vlot; inzonderheid in verbinding met *gaan*. ‖ Al 't welke .. uitgevoerdt werdt. Maar en ging zoo glad niet voort de naakoomst van zeeker gebodt bij haar. . te Nantes... gegeeven, HOOFT, *Henr. de Gr.* 125. Een Wevers schietspoel, die, hoewel zy .. over het garen van 't getouw glat en gezwindelik glye, nochtans *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 6. Met ouwe zondaars gaat dat zo glad en zo effentjes niet, *Blank.* 1, 250. Toen hij haar den eersten keer zeer glad in den franschen bijbel bij haaren meester hoorde leezen, *Wildsch.* 2, 115. Dan zal ik misschien meer moed hebben, en gladder lezen, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 116. Dezelfde onnaspeurlijke verdeeling van lasten en krachten... die ook het scheepsvolk noopt, hunne takels en blokken te vermenigvuldigen, om het werk gladder te doen gaan, VISSERING, *Herinn.* 3, 389.

Als nu soo wasser 't een, dan 't ander inden wegh:
Nu duncktme gaet hy (*de aanslag*) glad.
VONDEL 2, 389.

't Ging glat, al (d. i. *als*) was 't met seep gesmeert.
2, 762.

O! de malle mijmeryen
Die een Minnen-alver stort,
Moeten veel geladder glyen,
Daer hy niet gesien en wordt.
HUYGENS 1, 104.

dat het zeldzaam nog wil lukken,
Zich glad, in dichtmaat, uittedrukken;...
Kan veeler Dicht'ren wringen, buigen,
En lam en kreupel rijm getuigen.
J. DE KRUYFF, *Ged.* 134.

Vijf man, aan éénen hoop, nam ik alleen gevangen!
Ik, moederziel alleen! Gij zult misschien verlangen
Te weten, hoe dat ging? — Met wat beleid, héél glad.
STARING 4, 150.

Laat schoone verzen glad van effen lippen vloeien.
BEETS 2, 391.

— *Glad rijmen, dichten*, op vloeiende wijze rijmen. In ongunstigen zin; verg. boven (I, 3, *a*) *gladde verzen*. ‖ (Er) komt... geen eind aan het werk (*Van Merken's Germanicus*), dat overigens, zooals van zelf spreekt, glad gerijmd is, JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Lett.* 5, 156.

— *Het gaat hem glad af*, hij heeft er geen moeilijkheden mede. ‖ Eerst dacht men dat hij voor docent niet deugen zou, maar het gaat hem glad af.

— Voorts in de Spreekw.

— *Zoo glad* (*gaan* enz.) *als eene lier, eene veer, een vinketouw*. (Verg. LIER, VEER, VINKETOUW). ‖ Weest gerust en goeds moets, alles sal sonder merkelijk ongeval van den Staat, en met weynige veranderinge afloopen, het heele Land sal so glat overgaan, als een Vinken-touw, VALKENIER, *Verw. Europa*, 637 (*in het jaar* 1672). Oom (kwam) van de werf, magtig in zyn knopjes, om dat het Schip zo glad als een veer was afgeloopen, *Leev.* 6, 10.

Daar komt Heer Jans Karros, wat mag de gek wel meenen,
Dat alles als een lier zoo glad gaat?
OUDAAN, *H. Broederm.* 58.

— Soms heeft het bijw. *glad* den zin van: gewillig, zonder tegenstreven, gaarne.

Al wat men uit vermaak verricht,
Dat doen men gladder dan uit pligt.
STIJL, *Mengelp.* 114.

— In den vorm van het verkl. *gladjes*. ‖ Als... de Billen (*van het paard*), verre van... rond, gladjes en welgebroekt te verloopen, zig mager, schraal, plat en smal vertoonen, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 188.

ô Dunne schors, van aards bekoren,
Die over 't hellen-ryk gevrooren,
Zo gladjes als een helder tin;...
Zo diepen afgrond komt te dekken,
Hoe licht'lyk breekt u dunheid in!
LUTKEN, *Besch. d. Wer.* 216.

— Zegsw. *Dat zit hem niet glad*, dat lukt hem niet, dat gat boort hij niet. ‖ Hij had gedacht door kruiwagens spoedig aan een baantje te komen, maar dat zat hem niet glad. Dacht-je mij beet te hebben? Mis maat, dat zal je niet glad zitten!

2) Van graad. — *a*) Als bepaling bij werkwoorden: geheel, volstrekt; ook: stellig. ‖ Om alle onderhandeling tusschen partijen glad af te snijden, HOOFT, *Henr. de Gr.* 100. Dat men... den gemaghtighden... bevaale glad af oft aan te stemmen, zonder op breeder orde te beyden, HOOFT, *N. H.* 728 (zie nog *Henr. de Gr.* 132, *N. H.* 368 en 897).

Apolloos dierbaerste kleinoodt
'T welk glad doorkeek, wat Griek, Latijn,
Ægyptenaar bekent moght zijn.
HOOFT, *Ged.* 1, 330 (*Huigh de Groot*).

Want mist die toght, ghy helpt de Harders gladt om 't [leven.
VONDEL 4, 56.

ongeluckigh hy, die voor zyn hechtenis
En eer hy is verhoort al glad verwesen is.
WESTERBAEN, *Ock.* 79.

na Leydens val, agt zy, korts uw Vriendinne,
Zig glad ontslagen van haer woord, *enz.*
HUISINGA BAKKER, *Poëzy* 3, 99 (*M. Moons aan* [*F. Valdes*).

Het huwlijk raakt glad af.
STARING 2, 180.

— *Glad vergeten*, totaal vergeten. ‖ Ik heb een memorie als een garnaal, en ben myn Belydenis glad vergeeten, *Leev.* 2, 73. Hetzelfde Liedje, dat ik onze... stysster wel heb hooren zingen... maar dat ik glad vergeten ben, *Wildsch.* 5, 148.

Groote Pier waar glad vergeten,
Niemand zou er van hem weten.
BILD. 13, 162.

— *Iets glad bederven*, geheel bederven, verknoeien. ‖ Wat doet gij er u mede te moeien? Nu

is het heele plan glad bedorven! Door den regen is zijn nieuwe hoed glad bedorven. — Denk je dan..., dat ik het genoegen van Moederlief glad bederven wil, door mij in haar beschikkingen te moeien? *K. Zev.* 1, 312.

Het stuck ontdecken, is den handel gladt bederven.
VONDEL 6, 256.

— Vooral ook bij werkwoorden die: weigeren beteekenen. ‖ Glat afslaen, *abattre ou couper tout net*, PLANT.

Dat ghy het glad ontseght, en sonder langh vertreck.
V. BEAUMONT 93.

't Is waer, hy is voor deeze wel tot twee of drymael voor-[gedraagen,
Maer tselkens glad afgezeyd en tenemael afgeslaagen.
ASSELIJN, *Jan Claesz*, 14.

b) Als bepaling bij bnw., bijw. en bijwoordel. uitdrukkingen: volkomen, totaal. ‖ Hij is glat doot, *Il est entièrement mort*, PLANT. — Hy is glat ghedroncken, *il est totalement ivre*, MELLEMA. — Al de mans in de heele straat leggen 'er glad onder, en hebben geen woord in te brengen, v. EFFEN, *Spect.* 1, 83. Zyn gansche voorraad van snakeryen was glad op, 6, 148. Een knappe zeilschuit,.. wierd .. nog onlangs... glad omver gesmeeten, BERKHEY, *N. H.* 1, 445. Als 'er van de twee eerste Paarden één agter blyft, is die Draver glad van de kans af, 4¹, 270. Neen: jy krygt nu myn jongen niet, dat is glad af; zo kan hy altyd, *Leer.* 1, 259 (zie nog *Blank.* 3, 285). Mijne vrolijkheid... was glad weg voor den geheelen avond, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 215. Nu is het uit, glad uit, 5, 277. Al ware die som ook glad verloren dat zou me toch niets doen, LINDO 2, 87. Wanneer men den volzin herhalen moet, dien men op eenigszins meewarigen toon heeft uitgesproken, is 't glad onmogelijk het met dezelfde woorden te doen, BEETS, *C. O.* 51.

Met hun jok en vroljkheid
Was het glad gedaan.
ARNTZENIUS, *Nag. Ged.* 1, 144.

— *Glad verkeerd*, totaal onjuist. ‖ „Die huichelaar!" dacht Elizabeth. „Die waereldsgezinde!" dacht Bunt. En zoo dachten zij beiden glad verkeerd, t. LENNEP, *Rom.* 8, 64. Dat een geneesheer... nimmer moet aarzelen, maar blijven volhouden, dat hij goed gezien heeft, al zag hij glad verkeerd, *K. Zev.* 1, 145.

— *Glad mis*, heelemaal mis. ‖ Dat heb-je glad mis!

— *Glad van de wijs zijn* (en dergel.), geheel van de wijs zijn, het heelemaal mis hebben. ‖ Docht-je dat hij dàt in den zin had? Neen vriend, dan heb-je glad van de wijs! — As ze ien heur fantazie lonkse eugskes op hum had,... dan was ze glad van den toeter, CREMER, *Oan 't Kleine Leverke*, 13.

— Nog versterkt met *al. Glad en al.* ‖ De orde te herstellen, die zo glad en al uit de zedelyke wereld was, *Blank.* 3, 124. Clementine is nu glad en al verloren voor de wereld, LINDO 2, 138.

(Gy) zult my eindelyk nogh glad en al bederven,
En van mismoedigheit en ongedult doen sterven.
POOT 2, 130.

Koppel. Met een znw. *Gladhout*, gepolitoerd hout; daarvan afgeleid het bnw. *gladhouten* („Een *gladhouten* kabinet", BOSB.-TOUSS. 3, 305 *b*.

— Met een bnw. *Gladrond*, zooveel als *glad en rond*, met gelijkmatige ronding („Die welstandige ronheid en gladheid (*der billen*), naar welke men een paard welgebroekt, dat is schoon en *gladrond* van billen noemt", BERKHEY, *N. H.* 4¹, 187).

— Voorts met verschillende ww. ter aanduiding van de gesteldheid waarin het voorwerp komt ten gevolge der handeling. *Gladboenen*; *gladborstelen*, door borstelen *glad*, effen maken (b. v. het haar, een vilten hoed); *gladhameren*, met den hamer slechten, vlakken, planeeren („De gedrevene voorwerpen moeten om de onregelmatige en ontsierende sporen der hamerslagen te verliezen, ten laatsten *glad-gehamerd* worden", KUYPER, *Technol.* 1, 369; zie ook 1, 365); *gladkammen*, door kammen gelijk maken („Deze .. had een *glad gekamde* vilten hoed op het hoofd", SCHIMMEL 1, 341 *b*); *gladkemmen*, hetzelfde als *gladkammen*, maar dichterlijk, met betrekking tot de zee, voor: strooken, effenen, doen bedaren (zie KEMMEN) („Thetis (word)... in see haer' eygen soon gewaer, En *kemt* haer' vloeden *glad*", VONDEL 2, 246; zie voorts VONDEL 2, 671; BILD. 4, 339; HELMERS, *Ged.* 2, 102); ongewoon, met betrekking tot verzen, in het verl. deelw. *gladgekemd*: gelikt („De hoogste koning op het gebied der *gladgekemde* vaerskunst was Sybrand Feitama", v. HOOGSTRATEN in *Dietsche War.* 1, 370); *gladkloppen*, zie *gladslaan*; *gladmaaien*, door maaien gelijk maken; ook: kort afmaaien („*Gladgemaaide* en gerolde grasperken", ESSER, in *Gids*, 1889, 1, 253); *gladmaken*, gelijk, effen maken, hetzij: platkloppen (verg. *gladslaan*) („De werckmeester versterckte den goutsmit; die met den hamer *glat maeckt*, dien die op het aenbeelt slaet, seggende *enz.*", *Jes.* 41, 7); hetzij: schuren, polijsten, enz.; voorts: met de hand of gereedschap effen strijken; ook: glanzig, glimmend maken („De beste... wijze is, dat men hier toe gelikt of *gladgemaakt* bordpapier neeme", BERKHEY, *N. H.* 2, 1214; „Een... likhout... om door wrijven op den borstboom de stof *glad* te *maken*", KUYPER, *Technol.* 2, 71; „De... zijlokken (*van haar kapsel*) (waren) nog niet... met pommade... *gladgemaakt*", BOSB.-TOUSS. 2, 364 *a*); *gladplooien*, met platte ploooien vouwen; ook: netjes plooien; *gladrobben* („De vloer was *glad gerobd* en... met was bestreken", DE LANNOY, *Dichtk. W.* 62); *gladschaven*, met de schaaf effenen; ook figuurlijk („Al wat ruw was is *gladgeschaafd* en alle hoeken zijn afgerond", GORTER, *Lett. Stud.* 1, 17); *gladscheelen*, het hoofdhaar *scheelen*, scheiden, zoodat het *glad* zit, netjes opmaken („dat glanzig blond, die *gladgescheelde* lokken", STARING 1, 16); *gladscheren*, het gelaat enz. door scheren *glad* maken („Het oudere geslacht vertoont nog altijd het onberispelijk *gladgeschoren* gelaat", GORTER, *L. Stud.* 1, 67); *gladschuren*, door schuren (in verschillende opvattingen) effen of blinkend maken („De schrijnwerkers *schuren* het hout met schaafgras *glad*"; „Geen *gladgeschuurde* Emmer, of ander Bouwtuig... of alles heeft een nuttig einde", BERKHEY, *N. H.* 3, 11; „Het *gladgeschuurde* hout- en koperwerk", v. LENNEP, *Rom.* 12, 15; „Het water heeft de steenen uitgehold en *gladgeschuurd*" KELLER, *Zuiden*, 1, 242); *gladslaan*, platkloppen, b. v. blik; vandaar „*gladslager*, een die 't tinnegoed *glad slaat*, glad klopt", MARIN; *gladslijpen*, door slijpen effen en blinkend maken, polijsten („Het schild van *gladgeslepen* staal", BILD. 4, 277); *gladstrijken*, door strijken, strooken effen maken, hetzij eigenlijk („Zij reikte hem zijnen hoed met pluimen over, en *streek* dezelve met hare handen *glad*", LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 101; „Het haar was... van voren opgenomen en gansch *gladgestreken*", BOSB.-TOUSS. 2, 236 *a*; „'t lauwe dons van Venus duifjes, als Haar teedre hand dat *gladstreek* om hun hals", BEETS 2, 22); hetzij min of meer figuurlijk („Dien rimpel heeft ze

glad gestreken: Het merk der smarten is geweken", BOGAERS 1, 140; „De wasindrukken van ons hart worden zoo licht *gladgestreken*, om plaats te maken voor later schrift", MULTATULI 1, 203); *gladstrooken*, hetzelfde als *gladstrijken* („Ga, strijk en *strook* de blonde golven *glad*", BILD. 13, 245, *Aan een vrooren kam*); *gladvijlen*, met de vijl effen maken; *gladvlijen*, hetzelfde als *gladstrijken*, *gladstrooken*, met de hand effen strijken („Was hij 't zich bewust, dat hij vurig het linnen kuste, door hare hand *glad gevlijd*", ESSER, *Hildeg. v. D.* 25); *gladwrijven*, door *wrijven* (in den zin van boenen, politoeren) effen en glanzig maken („*Vrijft* zy wel *glad*? Zy moet het wasch niet te dik smeren", *Leev.* 1, 209; „Stevige zitten van *gladgewreven* eikenhout", BOSB.-TOUSS. 1, 27 *a*; „Een rijk Smirnasch tapijt dekte den ingelegden en *gladgewreven* vloer", SCHIMMEL 3, 116 *a*).

— Ongemeen. *Gladrijden*, t. w. eene ijsbaan; in het verl. deelw. *gladgereden* („Als men 't rinklend ros laat zwieren Langs de *gladgereden* baan", TER HAAR, *Ged.* 2, 127).

— Met een bijw. *Gladaf*, volstrekt, volkomen („Hij weigerde 't *glad af*", V. LENNEP, *Rom.* 13, 336); *gladuit*, geheel, in allen deele („hoe *pousseert* zich Keetjen daar?... Welnu, dat spreekt: *gladuit* volleerd In alles wat uw hart begeert *enz.*" *Braga*, 2, 8 *a*); *gladweg* (zie ald.).

Afl. *Gladächtig*, een weinig glad („Glatachtich, *aucunement poli, ou glissant de polissure*", PLANT.); *gladden* (zie ald.); *gladder* („soort van gladde roch, anders Zandroche geheeten", DE BO (zie boven *Gladde rog*); *gladderd*, in den *Schijnh.* (HOOFT, *Br.* 3, 474 en BREDERO, *Schijnh.* 63) misschien: gauwerd, slimmerd („*Ego sum adhuc galiardus* weeuwenaer, al seg jck het self; een *gladdert*, een *gladdert*"); *gladdig*, tamelijk glad („*Glattig*, gladdig, glad, glibberig," DE BO); *gladheid* (zie ald.); *gladte*, in Zuid-Nederland: gladheid („Gladte, VAN DALE; glatte, DE BO).

Samenst. afl. *Gladarig*, *gladharig* (zie die woorden).

Samenst. Met een znw. *Gladbek*, vlasbaard, melkmuil (voor de bet.: valsche diamant, zie KLABBEEK); *gladloop*, hetzelfde als *gladloopsgeweer* (zie beneden), geweer met niet-getrokken loop („In de volgende maand zullen ruim 32,000 geweren publiek worden verkocht; voor het grootste deel zijn het getrokken geweren; slechts 8000 zijn *gladloopen*", *Nieuws v. d. Dag*, 1 *Oct.* 1872, blad 2); *gladmuil*, rund met *gladden* muil (neus) („De muil of de neus der Koeijen verschilt meest altoos naar de kleur van het bont. Blaauwmuil of *gladmuil*, als de lippen, 't welk genoegzaam algemeen is, blauwachtig glad zijn", BERKHEY, *N. H.* 4², 221); *gladzak* znw., die platzak is; arme kerel (SCHUERM.).

— Met een bnw. *Gladbemost* („toppen *gladbemost*", HARDUYN, *Uitg. Dichtst.* 113); *gladgehelmd* (zie een voorbeeld bij GEHELMD); *gladgeschubd*, met gladde schubben (verg. GESCHUBD) („Geen *gladt geschubde* slang komt kruipen", VONDEL 8, 217; „slangen, Die 't *gladgeschubde* lijf in blaauwe kronkels prangen", BILD. 4, 277; zie ook 2, 395).

— Als tweede lid. *Glibberglad*, *slibberglad*, *spiegelglad* (zie die woorden).

— Eene jongere soort van samenstelling wordt aangetroffen in woorden als *gladdekksschip* enz., waarin drie begrippen tot één woord versmolten zijn. Bijv.:

— *Gladdekksschip*, schip dat slechts ééne batterij, en wel op het bovendek voert, in tegenstelling met een kuilschip, dat twee batterijen boven elkaar heeft. Verg. boven *Glad dek*.

— *Gladdekskorvet*. || Korvetten worden onderscheiden in kuil- en gladdekskorvetten, MOSSEL, *Het Schip*, 8.

— *Gladloopsgeweer*, geweer met *gladden loop* (zie boven *Gladde loop*). || Het schieten met ronde kogels uit gladloops-geweren, *Alb. der Nat.* 1862, 374.

— *Gladwerkssloep*, die *glad* bewerkt is, d. w. z. die eene *gladde* buitenhuid heeft. In tegenstelling met overnaads gebouwde of klinkwerkssloepen. || De gladwerkssloepen... zijn: de barkas, de kapiteins en officierssloep, *enz.*, MOSSEL, *Het Schip*, 364.

Aanm. Bij KILIAAN wordt op glad (de boven behandelde beteekenissen spelt hij: glat) verwezen naar gloedich, gloedende (*ignitus*, *candens*), met de toevoeging: *Holl. Fris.* (d. i.: bij Hollanders en Friezen). Waarschijnlijk heeft hij dit woord overgenomen uit een woordenboek of een glossarium waarin *glād* voor *gland* stond; *gland* is Friesch en beteekent: gloeiend. Verg. GLANDIG.

GLADAKKER, znw, m.; mv. -*s*. Het Maleische woord *gladak* (beter *galadag*, *gladag*) met Nederlandschen uitgang. Eigenlijk verkort uit *djaran gladag*, lastpaard, vandaar: slecht paard. Zie VETH, *Uit Oost en W.* 254.

1) Slecht paard, guil, knol, paard „waarvan men de ribben kan tellen".

2) Bij uitbreiding, in toepassing op menschen. Gemeen, liederlijk persoon.

GLADARIG bnw.; zonder trapp. v. vergel. Van *Glad*, in de bet. 3, *a*) en *Aar* (zie ald.), met *-ig*. Eene *gladde*, niet-ruige aar hebbende. Van granen, inzonderheid van tarwe, in tegenstelling met *ruwarig* (zie ald.). Verg. KAALARIG. || In Wadenoien verbouwt men ruwarige ris-, kaalarige ris-, Kleefsche, Oud-Geldersche roode ruwarige en gladarige tarwe, *Med. en Ber. der Geld. Maatsch. v. Landb.*, 1867, 109.

GLADBEEK, GLADBEK. Zie KLABBEEK.

GLADBOENEN, -BORSTELEN. Zie GLAD, Koppel.

GLADDEN — voorheen ook GLATTEN —, bedr. zw. ww.; *gladde*, *heeft geglad*. Hd. *glätten*. Van *Glad*, in verschillende opvattingen; bij KIL.: Glatten, *polire*, *laevigare*, *laevare*, *complanare*.

1) *Glad* in de bet. 2, *a*). Polijsten, glanzen, schuren, poetsen. || Glatten ofte gletten, *polir tout glissant*, PLANT. — Den hoogsten glans echter bereikt men... door het bruineeren of gladden (*der klingen*)... op houten schijven, KUYPER, *Technol.* 1, 528. Veel papier gladt (glanst) men in het plet-werk, 2, 679.

Jan raagde en vaagde 't heele huis;
Hy schrobde vloer en haart,
En gladde plaaten en fornuis;
't Wierdt al door Jan geklaart.
Econ. L. 2, 129.

Terwijl hy helm en schild en sierlyk pantser gladt.
BILD. 2, 444.

'k geve u nog daartoe een' fraaijen berken Beker,
Met rickend was geglad en voor den doorlek zeker.
4, 269.

Wanneer de naaf van 't draaiend rad,
Door 't wrijven al te zeer geglad,
Niet vast genoeg den spil omvat,
Dan ruischt en snort het, eens bewogen, *enz.*
12, 276.

2) *Glad* in de bet. 3, *a*). Effenen, gelijk maken; hetzelfde als *gladstrijken*.

(Toen)... de Jeugd dit voorhoofd gladde, nu van allen [glans beroofd.
BILD. 12, 268.

de groote wimpel,
Die, snort de zeewind forsch voorbij,
Hem nazwiert met gegladden rimpel.
BOGAERS 1, 123.

— *Gegladde tonen*: effen, zoetvloeiend, niet ruw.

Wy, zangers, dwalen rond in nare onzekerheden,
En grijpen snaren, maar wier wanklank de ooren tergt,
Daar de onbedreven hand gegladde tonen vergt.
Wy vinden maat, en taal, en denkbeeld wederstrevig.
BILD. 7, 68.

— Ook: *de keel gladden*, de „ruigheid", heeschheid, er van weg nemen. (Voor *glad* in tegenstelling met schor, zie HOOFT, *N. H.* 1012 en *Ged.* 1, 335). || Maer die (*keel*) van UE. moeste boven maete schor weezen, zoo haer de stem der Meereminne van Tessel niet gladden konde, en gaelijk maeken, HOOFT, *Br.* 3, 267.

Nu wordt de Leesstoel fier, doch zedig opgestegen;
Een mondvol watermelk verzacht en gladt de keel.
BILD. 7, 255.

Afl. *Gladder* („Glatter ofte gletter, *polisseur*", PLANT.); *gladding*, polijsting („Glattinge, *polissure, polissement*", PLANT.; „*Gladding*, schaving en gelijkmaking", BILD., *Br.* 2, 144; „De vertaling en *gladding* van Voltaires Henriade", V. HOOGSTRATEN, in *Dietsche War.* 1, 370.

Samenst. *Gladbeitel*, gereedschap der draaiers („De *glad-beitel*..., met rechtlijnige snede... en slechts van ééne (de onder-)zijde aangescherpt", KUYPER, *Technol.* 1, 761); *gladcylinder*, om papier te *gladden* („Eenen gepolijsten messingen of gegoten ijzeren *glad-cylinder*", KUYPER, *Technol.* 2, '693); *gladhout*, gereedschap der wevers en schoenmakers („Een wrijf-, *glad-* of *lik-hout*... om door wrijven op den borst-boom de stof glad te maken", KUYPER, *Technol.* 2, 71); *gladmachine* („Het gladden, glanzen... van geverwde en gedrukte katoenen... (werd) verricht op eene *glad-machine*", KUYPER, *Technol.* 2, 293; zie, voor het glanzen van papier, 2, 678); *gladmangel* („Men biedt aan... eene magnifieke gebruineerd Eikenhouten *gladmangel*, grootste soort", *Haarl. Ct.*, 31 *Oct.* 1855, bl. 3, kol. 3); *gladpan*, werktuig der wit- en zeemlooiers („De Twijfelaars spreit men... ook uit: slaat ze op (*enz.*); dan brengt men ze bij den boom, strijkt ze op den nerv overal gelijk met de *gladpan* uit", *Handw.* 4, 9); *gladstang*, *gladsteen*, *gladtafel*, deelen van het werktuig om papier te *gladden* (zie KUYPER, 2, 678 en 693); *gladtand*, gereedschap der boekbinders; *gladvijl*, fijne vijl, zoetrijl.

GLADHAMEREN. Zie GLAD, Koppel.

GLADHARIG, bnw., zonder trapp. v. vergel. Van *Glad* (in de bet. 2, *b*) en *Haar* met het achterv. *-ig*. Van gladde, glanzige haren voorzien. Van dieren, inzonderheid van honden, in tegenstelling met *ruighariq* (zie ald.). Verg. KORTHARIG. || De windhonden zijn veelal groot van gestalte, sommigen gladharig, anderen ruigharig, SCHLEGEL, *Zoogd.* 108.

GLADHEID, znw., zonder mv. Van *Glad* met *-heid*. De hoedanigheid van *glad* te zijn, in verschillende opvattingen.

1) *Glad* in de bet. 1, *a*). Glibberigheid; in verschillende opvattingen. Verg. ook GLADDIGHEID. || Hij dorst om de gladheid der straten niet uitgaan.

De gladheid van een slang, de sprenkles van haeghdisse;...
Bekooren niemandt, dat hij daer sijn liefd op lejdt.
HOOFT, *Ged.* 1, 248.

2) *Glad* in de bet. 2). Glans. — *a*) Van glanzige stoffen. || Verreweg de meeste soorten van papier bekomen de verzichte gladheid louter door doeltreffend droog-persen, KUYPER, *Technol.* 2, 634.

b) Van het haar, het lichaam van paarden. || Die welstandige rondheid en gladheid, naar welke men een paard welgebroekt, dat is schoon en gladrond van billen noemt, BEKKHEY, *N. H.* 4[1], 187.

3) *Glad* in de bet. 3). Effenheid. || Sedert men geleerd heeft het gips te harden,... (kan) het gepolijst... worden tot de gladheid van natuurlijk marmer, *Boek der Uitv.* 2[2], 149. De ivoren gladheid van dat voorhoofd, BOSB.-TOUSS. 1, 325 *b*.

— Ook met betrekking tot dieren met eene *gladde* huid. Verg. GLAD, 3, *d*, *ε*). || Rochen,... waarvan eenige verscheidenheden zijn, ten opzicht van de gladheid of oneffenheid des Lighaams, die daar van bijzondere zoorten maaken, CHOMEL 3068 *a*.

— Met betrekking tot den stijl, enz. Zie GLAD in de bet. 3, *a*). || Ongetwijfeld steekt de *Agon* (*van O. Z. v. Haren*) gunstig of bij menig stuk, dat niet tegen de gladheid van versificatie zondigde, JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Lett.* 5, 165. Woordrijk zonder breedsprakigheid, is (*D. J.*) Van Lenneps poëzie altijd en overal doorzigtig, overal en altijd de gladheid zelve, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 169.

Deeze acht de gladheid in een vaers de grootste luister,
En 't werk wordt zenuwloos, en laf aan een gesteld.
Die oogt op grootschheid in zijn' stijl, wanneer hy zwelt.
PELS, *Horat. Dichtk.* 2 (HOR., *Ad Pis.* 26—27).

4) *Glad* in de bet. 4). Kaalheid. || Glatheyt, *chauveté*, PLANT.

GLADDIGHEID — voorheen GLATTIGHEID —, znw. vr.; zonder mv. Hd. *glättigkeit*. Met *-heid* gevormd, hetzij van het verouderde *Gladdig* (zie GLAD, Afl.), hetzij op de wijze van *Gezondigheid* (zie ald. en voorts breeder bij *-IG*). De hoedanigheid van eenigermate *glad* te zijn.

1) *Glad* in de bet. 1, *a*). Glibberigheid. || Glattigheyd, *laevor*, *laevitas*; *lubricitas*, *lubricum*, KIL. — De instrumenten... moeten... vooraf in warm water of olie gelegd worden: hierdoor verkrijgen zij, bij het inbrengen, de vereischte gladdigheid, BERKHEY, *N. H.* 7, 186.

— Inzonderheid in toepassing op de glibberigheid der wegen enz. bij vorst; soms bijna concreet: de *gladde* straat. || Zoudt gij met de gladdigheid uwe ijssporen niet aandoen? Hij is op de gladdigheid gevallen en heeft zijn arm gebroken.

2) *Glad* in de bet. 4). Onbehaardheid, naaktheid, kaalheid; ook concreet: *gladde* huid. || De vellen der geytenbockskens trock sy over sijne handen, ende over de gladdigheyt van sijnen hals, *Gen.* 27, 16.

— Ook met betrekking tot rotsen, enz. || Glattigheyt eener steenrotze, *Ezech.* 24, 7: *Kantt.*

3) Met betrekking tot woorden, taal enz. Verg. GLAD, 5, *a*, *α*). Welbespraaktheid. || De jongste (zoon) wist met... een gladdigheit van tael ...zijne gedachten t' ontvouwen, DE HAES, *Lev. v. Brandt*, 35.

GLADKAMMEN, -MAKEN, -SCHAVEN, -SCHEREN, -SCHUREN, -SLIJPEN, -STRIJKEN, -VIJLEN, e. a. Zie GLAD, Koppel.

GLADWEG, bijw. van modaliteit of voorstellingswijze. Uit *Glad*, bijw. en *Weg*, bijw. Zonder voorbehoud, geheel, volstrekt; in verschillende toepassingen. || Gladweg bekennen, *ronduit*, *gul bekennen*. Gladweg vergeten, *totaal vergeten*.

soms, ja! bij 't fluistrend
gepraat, gladweg te vergeten,
Hoe daar ginds de muziek
hen meermaals vruchtloos ten dans riep.
V. BEERS 2, 220.

GLADWRIJVEN. Zie GLAD, Koppel.

GLANDIG, bnw. Een Friesch woord, met *-ig* gevormd van *Gland*, gloeiend; zie RICHTHOFEN, *Altfries. Wtb.* en EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Japicx*, 173; verg. voorts *glend* (MOLEMA 125). Vurig, heet, hittig; figuurlijk ook: dartel, geil, wellustig. || Glandig, ...gloeiende, brandende.... Glandige

asschen, glandige oogen. Een glandig hangijzer, WASSENBERGH, *Idiot.* 35.

Wat? die woorden sijn te glandigh!
Benje dol? of benje mal?
STARTER 472.

Afl. *Glandigheid* („Hitte, gloed, *glandigheid*", EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Japicx*, 173).

GLANS — voorheen ook GLANTZ en GLANTS —, znw. m. (voorheen ook vr.), mv. *-en*, verkl. *-je*, mv. *-s*. Mhd. *glanz*, nhd. *glanz*, deensch *glands*, zw. *glans*, eng. *glance*, mnl. *glans*. Uit het Hd. overgenomen. Zie verder bij GLINSTEREN.

A) Gloor, luister.

1) Eigenlijk. — *a*) Met betrekking tot lichamen, voorwerpen, waar licht van afstraalt, uitstraalt. Schittering, schijn, schijnsel. ‖ Een wolcke des daeghs..., ende den glantz eens vlammenden vyers des nachts, *Jes.* 4, 5. De sterren trecken haren glantz in, *Joël* 2, 10. Een licht boven den glantz der sonne, *Hand.* 26, 13. Die niet anders doe, dan om u, mijn schoone Zielzon, zwerven, en my zelven deur de glanssen uwer glooringe verbranden, DE BRUNE, *Jok en E.* 17. (Men) zag... de torenspitsen van Vittoria in den glans der zonnestralen schitterend afgeteekend, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 160.

's Avontstarren glans.
HOOFT, *Ged.* 1, 49.

Het dun gezaeit gestarnt verschiet
Zijn' glans en gloeit zoo vierigh niet.
VONDEL 2, 448.

Verheerlijckt hem met licht,
En glans van fackelen, verheft hem met gedicht.
6, 262.

Orion! voor wiens licht
Der kleiner zonnen flikkring zwicht
Als 't licht der maan voor Febus glansen.
NIEUWLAND, *Ged.* 7.

— *Zilveren glans, roode glans*, enz. ‖ Den zilvren glans der maan', *Leev.* 7, 301.

De zon rijst uit den vloed:
Haar glans is rood als bloed.
V. LENNEP, *Poëz.* 1, 128.

— *Doffe, flauwe, matte glans.* ‖ Het lampken... omringde hem met eenen flauwen glans, CONSC. 1, 225 *b*.

Zoo schildert men de zon, maar 't leven van haar stralen
Is dood; mat is de glans die anders elk verrukt.
LULOFS, *Ged.* 176.

— *Milde, zachte glans.*

't zonlicht... gloort
Met milden glans om 's jonglings kruin.
BEETS 1, 176.

— *Glans (van zich) geven, glans verspreiden.* ‖ Gideons kruycken..., die lampen in haeren boezem dragende, gheen glans en gaven, dan als zy gebroken wierden, DE BRUNE, *Bank.* 2, 51.

Het hooge voorhooft schijnt een' glans van zich te spreien.
VONDEL 3, 821.

Hij wenkt! een vloed van stralen
Spreidt glans, waarbij geen zon kan halen.
STARING 2, 24.

— Bij vergelijking, met betrekking tot personen of als personen voorgestelde zaken. ‖ Een anders glans streckt haer tot een schaduwe en verduysteringh: gebuyren hebben altijds beter neeringh en maecken vetter zoppen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 107. Gij verdooft door Uw onbezoedelden glans al wat u op aarde omringt, BILD.'s *E. Hare.* 48.

De glans, en 't heerlijk blaken
Mijns liefs omvaémt mij staegh, met een volmaekt vermaken.
HOOFT, *Ged.* 1, 327.

Gewaardig mij met uwe glansen,...
O kunstgevoel! beziel mijn' zang.
LOOTS, *Ged.* 4, 113.

Aan de Noordelijke transen
Glom der vrijheid dageraad,
En stort thans haar schoonste glansen
Weêr op Neêrlands ouden Staat.
DA COSTA 1, 321.

— Ook in 't algemeen zonder dat het lichaam waarvan de *glans* uitgaat bepaald genoemd wordt. ‖ Van den glantz voor hem henen, werden kolen des vyers aengesteken, 2 *Sam.* 22, 13 (verg. *Ps.* 18, 13). De schoonheyt flickert, gelijck een glantz uyt Ziele ende Lichaem, ende is als een stralent licht der Ziele, V. BEVERW., *Uutnem.* 1, 22.

Wat vuyl of grousaem is, en heefter geenen kans,
Hier woont een suyver licht, en niet als enckel glans.
CATS 2, 250 *b*.

Hij rilt; een blaauwe glans omzweeft
Het schuddend ledekant.
FEITH, *Werken*, 15, 89.

De hemel scheen niet meer met purpren glans omvloeid.
TER HAAR, *Ged.* 1, 4.

Nog klonk het feestrumoer op straat,
Nog tooide de IJstad haar gewaad,
Met schitterenden glans en gloed.
V. ZEGGELEN 1, 121 (*van eene illuminatie*).

— Inzonderheid: de gloor die hemelingen omgeeft.

Hier op sal Godes Soon, de Rechter aller volcken,
Met glans en groote kracht verschijnen in de wolcken.
CATS 2, 249 *a*.

Een gewieckt gesant van God
Met glants verschijnt.
VONDEL 2, 142.

Maar dieper binnenwaarts, dáár zaten, onverkleend,
In al den glans waarvan de Hemel hen zag schijnen
Vóór hun vernedering, de hooge Serafijnen.
TEN KATE, *Par. Verl.* 24.

— Soms als voorwerpsnaam: glorie, aureool, stralenkrans.

Nu sietghe God niet meer verschoven
In eenen stal, maer in een glans.
VONDEL 3, 98.

My docht ick merkte om 't hooft een' glans van gloende tongen.
4, 100.

een glans van zilvren stralen
Schijnt als om hem rond te dwalen,
Die den middagglans verdooft.
BILD. 1, 82.

— Ook in den zin van lichtbron, zon; met mv.; veelal figuurlijk. Verg. lat. *lux, lumen*.

Vader Willebrort, een' glans van meerder waerde,
En nieuwe maen enz.
VONDEL 4, 130.

Ziet hoe schijntze (*de Zonne der Gerechtigheid*) met heur stralen
Alle glanssen doof en doot.
4, 359.

U zulx te kennen, als ghy waert
Der eeuwigheden glans en ader;
Wien is dat licht geopenbaert?
Wien is der glansen glans verschenen?
6, 231.

— Verouderd, in den zin van gloed.

Dan (*in December*) zijn Turven in de Schouw
Nutte glans voor Man en Vrouw.
V. D. VENNE, *Stant-vasck*, 53.

b) Met betrekking tot stoffen, voorwerpen wier oppervlakte het licht weerkaatst; die in het licht blinken, schitteren. Schijn, weerschijn. ‖ Glants, *resplendeur, lueur*, PLANT. — Een' glans van gelcent licht, HOOFT, *N. H., Opdr.* 7. De morgenzon ... kleurde... het versche Augustusloof... met vuurroode glansen, V. LENNEP, *Rom.* 6, 169. Breede

vetleeren schoenen zonder glans en met kleine gespjes, kousen van de kleur van notenboomenhout, HARTOG, *Spect. Geschr.* 236. De beuken blokjes in den haard. . deden grillige glansen spelen op de dichtgeschoven... overgordijnen, ESSER, *Hildeg. v. D.* 115.

Indiaensche houten (*houtsoorten*) hebben
Geenen glans, by zoo een kas.
SIX V. CHAND. 203.

Bekoorlijk strand, gelaafd door zeeën,
Wier golf de kleur draagt en den glans
Van d'eeuwig heldren hemeltrans!
BOGAERS 1, 104.

— In toepassing op het blinken van metalen. || Dit beelt was treflik, ende des selven glantz was uytnemende, *Dan.* 2, 31 (*Kantt.*: het blinckte, ende het hadde een schoon schijnsel en glantz in de oogen der menschen). Voornamelijk zouden 'er (*van 't ijzervijlsel, als haarpoeder gebruikt*)... menigvoude glansjes van afstralen, als sy sich in de son gingen verlustigen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 73. Opdat het zilver zijne blankheid en zijnen glans verkrijge, V. D. PALM, *Sal.* 1, 164. Nu en dan schitterde hier en daar... de glans van een lanspunt of van een helm, die een straal der zon terugkaatste, V. LENNEP, *Rom.* 6, 142. Den hoogsten glans (*der klingen*)... bereikt men... door het bruineeren of gladden, KUYPER, *Technol.* 1, 528.

glanssen
Van flickrend goud en lachend groen.
VONDEL 3, 284.

— Absoluut gebezigd. || Wanneer men een of ander voorwerp, . . b. v. een sleutel... aan een touw bindt... en het touw snel ronddraait, dan maakt dat meldraaijende voorwerp een cirkel van glans, die het oog streelt, GEEL (4de dr.) 106.

— In toepassing op het flikkeren, glinsteren van edelgesteenten, juweelen. || De juweliers seggen ons, dat 'er geen soo schoonen diamant en is, of hy heeft wat behulps van doen om den glans te verheffen, CATS 1, 563 *c*.

Dit wordt, oock hedendaegs, gesien aen alle kanten,
Dat niet als diamant en schuert de diamanten,
En dat noyt dit juweel tot rechte glans en raeckt,
Dat niet met dit juweel is glad en gaef gemaeckt.
CATS 1, 293 *b*.

een schitterenden glans
Als een karbonkelsteen.
LULOFS, *Ged.* 11.

— *Diamanten glans*: als van diamant.

haer (*der Amsterdamsche Keizerskroon*) diamante glanssen.
VONDEL 4, 126.

— In toepassing op het schitteren van heldere kleuren en kleurige voorwerpen.

der steenen gloed,
Den glans van goude en purpere offerkleeden.
VONDEL 3, 149.

Onze oogen, door den glans der kleuren aangedaan.
VAN WINTER, *Jaarg.* 88.

— In toepassing op het frisch uiterlijk van bloemen, in tegenstelling met dofheid.

Het minste dat 'er ruyst, is al de bloemen tegen;
Ja, soo de klare son maer eens te vinnigh schijnt,
Men siet van stonden aen dat hare glans verdwijnt.
CATS 1, 546 *b*.

bloemen schoon van glans.
VONDEL 4, 10.

gelijk de bloem, die 't weidende oog verrukt,
Door de onbescheiden hand van 't steeltjen afgeplukt,
Op 't maagdlijk hoofd verwelkt, van glans en kleur ver-
[stoken.
BILD. 2, 308.

Het groene bosch ziet grijs van stof,
De rozen sterven in den hof,
De glans der leliekroon is dof.
BEETS 2, 434 (*Zomerregen*).

— In toepassing op het glimmen van gladde stoffen, weefsels. || De glans van satijn, van zijde. — Het gladden, glanzen... van geverwde en gedrukte katoenen, voor zoo ver deze eenen sterken glans van doen hadden, KUYPER, *Technol.* 2, 293.

— In toepassing op den weerschijn van *glanzig* haar.

het haylich hayr van sonneljcke glans.
HOOFT, *Ged.* 1, 109.

die haeren
Die met haer' tijnt' en glans beschaemen 't dierste gaeren.
1, 250.

— Met betrekking tot de huid van dieren. || Dit bekleedsel (*de huid der dieren*).. verschilt... in zagtheid, in hardheid, in glans, in dofheid, BERKHEY, *N. H.* 3, 134.

Forsch ziet hij (*een stier*) van leden, de spieren gevuld,
Een glans op de donkere huid.
BOGAERS 2, 187.

— Ook met betrekking tot de stof die den weerschijn veroorzaakt. || De glans van schoensmeer, vernis, politoer.

— Verbonden met *gloor*.

Dat nu een' meeremin of sanggoddinne dar
Vermelden met wat vreughd dees' Solmsche morgenstar,...
Hem wellekom ontfing, en vierighljck onthaelde,
En schepte glans en gloor en leven uyt sijn licht.
VONDEL 2, 541.

heft uw hart en oog noit hooger dan uw' schyven,
Uit welcker glans en gloor ghy meer vermaecks geniet,
Dan oit uit starren trock, all' wat naer starren schiet.
DE DECKER 1, 191.

— *Verblindende glans*; *door den glans van iets verblind worden*; enz. Dikwijls figuurlijk. || De verblindende glans van het goud (t. w. *de verleiding van den rijkdom*).

De dichter werd misleid, daar hem de schijn bedroog;
Hij ziet de vlekken niet: de glans verblindt zijn oog.
SPANDAW 3, 25.

c) Met betrekking tot het flikkerend oog. || Zyn oogen verkregen hunne gewone glans, V. EFFEN, *Spect.* 11, 202. Hoe heerlyk is de glans van haar verruklyke oogen! *Leev.* 1, 214. Er ligt meer glans in hare oogen, meer blos op hare wangen, BOSB.-TOUSS. 2, 53 *a*. Door de jaren onuitgedoofde glans (*van oogen*), V. LENNEP, *Rom.* 12, 174. Zoo diep en helder was dat blaauw (*harer oogen*), zoo groot die glans, *enz.* ALB. THIJM, *Port. v. V.* 91. Eilaas! waar was de glans der oogen, de frischheid der stem, de blos der jeugd, R. LOVELING, *N. Nov.* 98.

— Bij uitbreiding, van het verhelderde, opgeruimde gelaat. || Oock quam de heerlickheyt mijnes Koninckrijcks, mijne Majesteyt, ende mijnen glantz weder op my, *Dan.* 4, 36 (*Kantt.*: t. w. de glantz, of vorige schoone gestaltenisse sijnes aengesichts).

Hij leeft nog! daar komt hij, een glans op 't gezigt!
BOGAERS 1, 277 (*De Duiker*).

— *Een glans van genoegen, tevredenheid* enz. || Alleen zag ik, dat 'er een glans van genoegen op het gelaat van Juffr. Bronkhorst kwam, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 253. Doch dit was reeds genoeg om over het gelaat van Drenkelaer een glans van vergenoegen te verspreiden, *K. Zev.* 4, 99. Er lag een glans van genoegen en voldoening op zijne trotsche trekken, BOSB.-TOUSS. 2, 28 *b*. Vondel ging een glans van genoegen en dankbaarheid over het gelaat, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 136. Er ligt als een sabbatsrust in de natuur: 't is als glimlacht zij

met een glans van zaligen vrede, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 61.

— Ook met betrekking tot den geest. || Haar melancholische geest (kreeg) voor eene wijle een glansje door de gezelligheid en fijne vroolijkheid, VOSMAER, *Amaz.* 180.

2) Oneigenlijk. In verschillende toepassingen van de bet. A, 1, *a*, *b* en *c*), zonder dat de grens altijd juist te trekken is.

a) Van het onstoffelijke. Luister. || Eens zal de waarheid zich aan ons in al haren glans openbaren, V. D. PALM, *Red.* 3, 109.

Ach! wie haer teere jeugt besmet,...
Die sal geen wijs, geen deftig man,...
Oyt brengen tot haer eersten glans.
CATS 1, 243 *c*.

De ziel ontfangt haar glans door een oprecht gemoedt.
J. VOS, *Ged.* 2, 487.

— *Zachte, weldadige glans*, kalme luister. || Voor onze oogen (blijkt) de heerlijkheid van den Christus met zachten, weldadigen glans, BEETS, *St. Uren*, 9, 104. Die kostelijke schat van huislijke zieleweelde, dien Cats ons in den zachten glans van Goddelijke goedertierenheid uitstalt, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 34.

— *De glans van deugd, van vernuft* enz. || Den glans van uw vernuft, VONDEL 3, 205.

De deugt heeft meerder glans daer geen juweelen zijn.
CATS 1, 294 *a*.

Wees om den glans der onbevlekste zeden,
Wees om 't verlichtst verstand, beroemd, gezocht, geëerd.
BILD. 9, 419.

Bevallig door het schoon van uw gelaat en leest,
Verheven door den glans van uw vernuft en geest.
SPANDAW 3, 5 (*De Vrouwen*).

Het zwart der boosheid moet den glans der deugd verhoogen.
3, 26.

— In 't mv.: stralen. || Dat zij met de glanssen van deughd en vroomheid andere behoorden voor te lichten, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 59.

Hoe loegh het lot mij toe, indien ik kon ontvouwen
De glanssen van verstand, die wy in u beschouwen!
DE BRUNE, *Wetst.* 1, 129.

— *De glans van gezondheid, jeugd, schoonheid*: volle gloed en luister. || Het schynt my toe... dat de zwakheden, waar aan zy... onderheevig geworden is, nog veel meer roeren, dan de glansch haarer voorige gezondheid, *Leev.* 3, 91. Een kind in den bloei der jeugd, in den vollen glans der gezondheid, BEETS, *St. Uren*, 9, 394. Toen zij binnenkwam in al den glans van schoonheid en gezondheid, ESSER, *Hildeg. v. D.* 195.

Daár gaan ze, in 's levens reinsten glans,
Die kindren, bruid en bruigom thans.
BOGAERS 1, 214.

— *In glans prijken, met glans verrijzen*, enz.

Al leyd de stad verwoest, en wil daer van niet ysen:
Sy sal met grooter glans uyt asch en stof verrijsen.
VONDEL 3, 422.

Rijk van vederpracht omgeven
Staat de paauw in glans en gloor.
LOOTS, *N. Ged.* 142.

Voor dat de grond bestrooid werd met uw puin,
Toen gij nog blonkt in middeleeuwschen glans.
TER HAAR, *Ged.* 3, 199 (*van de Abdij te Rijnsburg*).

— *Glans geven*, luister bijzetten.

Verleenme dichtens stof, en geef mijn' vaersen glans!
VONDEL 3, 74.

b) Praal, pracht, uiterlijk vertoon, weelde. || Een Vorst, die uiterlijke pracht en glans kende, BOSB.-TOUSS. 2, 16 *b*. Den geest dier tijden, waarin niet zelden stralende glans en lage gezindheid... gepaard gingen, BURGERSDIJK, *Shakesp.* 12, 364.

de tijden...
Dat Godt sal alle glans tot stof en assche maken.
CATS 2, 249 *a*.

(Wat zwoegt ge)... Om aanzien, roem en glans?
SPANDAW 1, 39.

Eenvoudig, als zijn stand, van glans noch praal omgeven,
Zal zijn vereerde naam in dankbre harten leven.
2, 123.

— *Koninklijke glans*, enz.

Trajanus blonk, nog niet omschenen
Van Keizerlijken glans, reeds schoon.
SPANDAW 1, 9.

thans
Blinkt gij van koninklijken glans,
Maar immers zijt gij nog dezelfde!
BEETS, 2, 105.

— *De glans van het hof.* || De wijze Koning zag dit, en al de glans van zijn hof,... verblindde hem niet voor het gewigtig nadeel, dat zijn Land en Volk hier bij onfeilbaar lijden moest, V. D. PALM, *Sal.* 2, 193.

(*Bertha*) In stillen eenvoud opgeleid,
Verwijderd van den glans der hoven.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 32.

— *IJdele glans* enz., nietige schijn, ijdele praal. || De bedriegelijke glanzen der beschaving, RAU, *Enêis*, XIX.

Dat recht is wijst hem selfs, ten hoeft niet datmen 't met Kunst-klappings loose glans bewumpelt oft blancket.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 186.

het hart der stervelingen
Schijnt meer naar ijdlen glans dan waaren roem te dingen.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 180.

wars van ijdlen roem en glans.
SPANDAW 2, 62.

c) Wereldsche eer, aanzien, glorie. || Ick bidde u by de goden, by den glans van Grootvader *enz.*, VONDEL 4, 218.

Sal dees spelonck uw glans versmooren?
VONDEL 3, 145.

Hier leyt hy (*'t kind Jezus*) sonder glans in 't duyster.
3, 374.

Besteedt het geld, dat door den oorlogh werd verslonden,...
Aen hout aen kalck en steen en bouwt'er huysen voor
Op dat ghy (*Londen*) weder krijgt uw oude glans en gloor.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 537.

Zoo maeckte Rome eertydts zyn' Myter hoog gezien,
En gaf hem glans en gloor by kleenen en by grooten,
Zulx dat hy wierd geviert van all' zyn Amptgenooten.
DE DECKER 1, 108.

De man mag in den Staat in glans en aanzien leven,...
Vergeten blijft de vrouw, haar naam is naauw genoemd.
SPANDAW 1, 21.

Als we aan den vreemdling wijzen
Dien glans van vroegren tijd, dan gloeit ons fiere hart.
3, 70.

— *De glans van een geslacht, een naam*, enz.

Ick ben een slecht gesel, en van geen hooge stam,
En 't huys is sonder glans daer uyt ick oorsprong nam.
CATS 2, 57 *a*.

Bedenk eens, Zuillichem,
Die glans van uwen naam, waar is ze heen gezonken?
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 43.

Met mij zal ook mijn naam en glans en luister derven:
Mijn oud en eerlijk huis voor eeuwig met mij sterven.
V. LENNEP, *Poët.* 5, 168.

— *Aardsche, wereldsche glans.*

Wat geef ik om grootheid, om aanzien en pracht?
Om waereldschen glans, dien ik schuw en veracht?
V. LENNEP, *Poët.* 5, 235.

Veel leed zij, maar om u heeft zij het zwaarst geleden,
En, heeft ze om aardschen glans gebeden,
't Was toen ze smeekte om uw verhefting tot den troon.
TER HAAR, *Ged.* 2, 194.

Daar bliksemt aan zijn heup geen zwaard;
Hem werd geen aardsche glans gegeven:
Zijn scepter is een herdersstaf.
TEN KATE, *Handvol Dichtbl.* 22.

— Voorts in de uitdrukking: *Met glans*, met vaart, schitterend, altijd wanneer er sprake is van kachelijke ondernemingen, moeilijke omstandigheden, enz. || De Hemel beware my voor beproevingen; ik weet niet, of ik er wel met glans zoude doorkomen, *Burgerh.* 1, 65. Gy hebt uw proefstuk gedaan!... En met glans. Er waren veele aanschouwers, *Leer.* 1, 287. Zo gy my met haar vergelykt, moet ik er met glansch doorkomen, 3, 328. Indien ik hier heelshuids en met glans van daan kom, V. LENNEP, *Rom.* 11, 248. Jan Femmes had het wedspel met glans gewonnen, TER GOUW, *Volksverm.* 395.

— In denzelfden zin: *Met glans en gloria*, soms ook: *met glans en gloor*: met vlag en wimpel.

Nunc est bibendum! 'k ben er door,...
en dan nog wel met glans en gloor!
VUYLSTEKE 2, 54 (*Na 't Examen*).

B) Eene stof die *glans* (in de bet. A, 1, *b*) geeft, een middel om te doen blinken of glimmen. Hd. *glanz* (verg. SANDERS 1, 588).

1) Glanspoeder, glanzend poeder. || Glans, Glanspoeder, of Glansend poeder van Metaalen dit is een poeder dat van allerlei metaalen en veel te Neurenburg bereid, en over al verzonden word, om het tot allerlei dingen te gebruiken, CHOMEL 878 *b*.

2) Poetsgoed. Vooral in Samenst. (zie ald.). || Glans voor hoedenmakers, voor strijksters.

Afl. *Glanslijk*, „met *glans*", in praal, in heerlijkheid („De bedachtzame wereldkennis .. (versiert) den vriend van God,... en (doet) zijne deugden niet alleen *glanslijker*... uitkomen, maar *enz.*", V. D. PALM, *Sal.* 1, 322); *glansloos*, zonder weerschijn, niet glimmend („De oogen des jongelings, die straks nog dof stonden en *glanzeloos*,... flikkerden nu eensklaps op", BOSB.-TOUSS. 1, 357 *a*; „Grommende Kees met zijn dikke, witte — wat al te droge en *glansloose* — vacht, blazende Mie, met haar glimmende cypersche huid", GORTER, *Lett. Stud.* 2, 199); ook figuurlijk: zonder fleur („Dat zij allengs het leven aan zijn zijde *glansloos* begon te vinden, duf, saai, akelig eentonig", EMANTS, in *Gids*, 1890, 1, 23); *glanzen*, *glanzig* (zie die woorden).

Samenst. afl. *Glansschubbig*, met glanzige, glimmende schubben („Deze groep van visschen (heeft),..., naar de wijze waarop het lichaam bij vele soorten bekleed was, den naam van *glansschubbigen* (*ganoïdei* of *ganolepidoti*, *Schmelzschupper*)... verkregen", BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 243).

Samenst. *Glansrijk* (zie ald.).

— Als tweede lid. Verg. de bet. 1 en 2). *Avondglans*, de gloed, de stralen van de avondzon („wanneer in de *avondglansen*, Zijn pad langs d' oever ging", STARING 3, 88; „Den *avondglans* der zon", V. LENNEP, *Poët.* 3, 212); *bloemenglans*, kleurenpracht van bloemen („De kleine Casa mia lag in zon en *bloemenglans* te schitteren", VOSMAER, *Inwijd.* 49); *dwaallichtglans* („Een *dwaallichtglans* op graven blinkend", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 13); *englenglans*, engelenschoonheid („Natuur... wrocht... in u (een' *voortreffelijk schoon jongeling*) de teêrste Maagdetrekken, Doch, waar de Jonglingschap met *Englenglans* door speelt", BILD. 13, 82); *fakkelglans* gloed van toortsen („feestgejuich en lichten *fakkelglans*", V. LENNEP, *Poët.* 6, 211); *flikkerglans*, blikkerend licht, weerschijn, schijn; ook figuurlijk („Dees diep bedorven eeuw, van God en eer vervallen,... Stelt prijs op *flikkerglans* en ledig klaterschallen", BILD. 12, 234; „Als 't knetterend noorderlicht den trans Doet weemlen van zijn' *flikkerglans*", BEETS 1, 145); *glorieglans*, roem („Gij (*Schelde en Leie*) spiegeldet den *glorieglans* des lands", VUYLSTEKE 3, 46); *goudglans*, gouden gloed („de groote Stad... Die bekleed was met scharlaken, en met purper opgetooid, Met een *goudglans* overtogen, met juweelen overstrooid", TEN KATE 6, 63); vandaar: *goudglansflonkerend*, schitterend van een luister als van goud („Het *goudglansflonkrend* zaad (*der rozen*)", BILD. 13, 230); *heldenglans*, heldenglorie („Wat jongeling, die dáár door *heldenglans* niet blonk?" LULOFS, *Ged.* 115); *hemelglans*, hemelsche gloed („een *hemelglans* blinkt uit zijn oogen", V. LENNEP, *Poët.* 1, 285); *kleurenglans* („Een vlag-guirlande... Wier *kleurenglans*... hem tegenloeg", TER HAAR, *St.-P. Rots*, 59); *kroonglans*, luister van de koninklijke kroon (TEN KATE 6, 162); *levensglans*, gloed van levenslust („Hoe zoet, elk aangezicht op eens te zien verguld van eenen nieuwen *levensglans*", VUYLSTEKE 1, 89); *lichtglans*, lichtgloed, schijn („d' eeuwgen *lichtglans*... der zeven kandelaren", DA COSTA 2, 286; „Geheimzinnigen *lichtglans* (*op schilderijen*)", KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 23); *lichtstraalglans* („zuivere *lichtstraalglans*", BILD. 7, 40); *metaalglans*, weêrschijn van metaal („Ook hier viel *metaalglans* te schilderen", GORTER, *Lett. Stud.* 1, 103); *middagglans*, het volle daglicht („een glans van zilvren stralen... Die den *middagglans* verdooft", BILD. 1, 82; „In *middagglans* (praalde)... de torentrans Van de kerk te Schevelingen", V. LENNEP, *Poët.* 3, 222); ook voor: middaghoogte, toppunt („d' ouden, Die Rome, in zijne kracht en *middaghglans*, aenschouden", VONDEL 6, 674); *morgenglans*, ochtendzonneschijn (V. LENNEP, *Poët.* 6, 26); *naglans*, nagloor, afschijnsel („Vergeefs, vergeefs, Campanies welig oord, Uw *naglans* van Athenes hellen luister", TOLLENS 6, 147); *purperglans*, purperen gloed („De bergtop gloeit van *purperglans*", V. LENNEP, *Poët.* 10, 5); *ridderglans* („Een naam met *ridderglans* omstraald", BEETS 2, 71); *rozenglans*, rooskleurige gloed („Wat purperlicht, wat *rozeglanzen*, Die hier dees heuvelen omkransen", LULOFS, *Ged.* 88); *schemerglans*, schemerende gloed („Wijl de avondzonnestraal Op... helm en wapenpraal, In gouden *schemerglansen* glom", V. LENNEP, *Poët.* 3, 95); *schijnglans*, bedrieglijk schijnsel, valsche schijn („*Schijnglans* van macht, die zij niet bezitten", BOSB.-TOUSS. 2, 239 *a*); *schitterglans* (BEETS 2, 72); *starren-*, *sterrenglans* (TOLLENS 8, 31; V. LENNEP, *Poët.* 6, 168); *turvenglans*, gloring van turven („dan ('*s avonds*) glinstert *Turvenglans* Boven steen, en Gout bykans", V. D. VENNE, *Sinnevonck*, 53); *twijfelglans*, twijfelachtige gloed („Het maanlicht golfde... Met *twijfelglans* op dak en gevel", V. LENNEP, *Poët.* 1, 26; „'t smeulend vuur Toont, met onzeek're *twijfelglansen*, Mij duizend schimmen op den muur", 2, 16; „een doffe *twijfelglans* (breekt) Uit uw lustlooze oogen", TEN KATE 8, 401); *voorhoofdglans* (BILD. 8, 324); *vorstenglans*, vorstelijke praal („verstoken thans Van oppermacht en *vorstenglans*", V. LENNEP, *Poët.* 4, 202); *vuurglans* („Zoo vaak een *vuurglans* van omhoog Het schuimend meir verlicht", V. LENNEP, *Poet.* 13, 84); *wapenglans*, wapenroem („herinneringen van d'ouden *wapenglans* der vaadren", VUYLSTEKE 3, 55; zie ook TOLLENS 2, 93); *wederglans*, *weerglans*, weerschijn („op de harnassen ter selver plecken Slaet den *wederglans* van dit toortsich branden", V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 13 *c*; „Wie schilderde in haar blaauwend oog Een *weerglans* van den hemelboog?" TOLLENS 8, 97); *winterglans*, winterschen zonneschijn („eer de bleeke *winterglans* De dampen dreef van

't land", TOLLENS 3, 31); *wonderglans*, onnatuurlijke gloed („Een beeld van Notre-Dame... dat. . in een donkeren, stormachtigen nacht... was begonnen te lichten en zoo door zijn *wonderglans* den armen schipbreukelingen tot baak had gestrekt", GORTER, *Lett. Stud.* 1, 31); *zegeglans* (LULOFS, *Ged.* 34); *zilverglans*, schijn, luister van zilver, of: als van zilver („De hazelworm... is meestal bruinachtig met *zilverglans*", BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 40; „Een heldere maan... overtoog met hellen *zilverglans* de boomgroepen en fonteinen", V. LIMB. BROUWER Jr. *Akbar*, 109; zie voorts V. LENNEP, *Poët.* 3, 179; 7, 162); *zomeravondglans* („dansen, Als heksen op de hei bij *zomeravondglansen*!" DE GÉNESTET 2, 239); *zonneglans*, zonneschijn, of: gloed als van de zon („Zie Orion vonklend pralen, Sirius in *zonneglans*", SPANDAW 1, 102; „Hoe flikkert in den *zonneglans* Kuras en helm en gouden lans!" V. LENNEP, *Poët.* 3, 282; „De ondergegane *zonneglansen*", VUYLSTEKE 2, 63).

— Ongewoon. *Mannenglans*, mannenglorie („De Maen is sy, de Maen, die in het duister licht, Voor wien ons *Mannen-glantz*, u Maeghdenluyster swicht", *bij* V. BEVERW., *Uutnem.* 2, 74).

— In de bet. B, 1). *Glasglans*, strooiglas, uiterst dunne blaadjes van gekleurd glas tot het bestrooien van verlakt werk (zie KUYPER, *Technol.* 2, 721).

— In de bet. B, 2). *Kachelglans* (hd. *ofenglanz*); *stijfselglans*.

— Sommige woordenboeken (o. a. dat van V. DALE), vermelden een aantal met *Glans* samengestelde namen van dieren en planten, die bij ons niet, of onder andere namen bekend zijn; die woorden zijn letterlijk uit Hd. woordenboeken vertaald (verg. de Aanm. bij GIFT, 2de art.). — Namen van delfstoffen, als *Glanserts*, *Lood-*, *Spies-*, *Zilverglans* zijn evenzeer aan het Hd. ontleend, maar bovendien in onze taal overgenomen; dus zie die woorden.

GLANSERTS, znw. onz., zonder mv. In 't Hd. *glanzerz* en daaruit in onze taal overgenomen. Term in de delfstofkunde. || Het zilver-glans, glas-erts, glans-erts (*Silberglantz*, *Glasertz*, *Glantz-ertz*...), zwavelhoudend zilver, KUYPER, *Technol.* 1, 68.

GLANSPUNT, znw. onz. mv. *-en*. Een woord van den nieuweren tijd, letterlijk overgenomen uit het Hd. (*glanzpunkt*). Eigenlijk: een punt, of het punt waar 't licht van uitstraalt, of wel: waar 't volle licht op valt. Altijd in figuurlijk gebruik in den zin van: het schoonste, het schitterendste gedeelte van of in iets. In verschillende toepassingen. || De vioolsolo vormde het glanspunt van den avond. — Als glanspunten in de Tribuna noem ik u slechts de twee Venussen van Titiaan, VOSMAER, *Inwijd.* 254. De Commissie (*eener schilderijententoonstelling*) had toch te kennen willen geven, dat daar het glanspunt van al het schitterende te vinden was, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 110.

Dat is een glanspunt in uw leven.
GOEVERNEUR, *G. en R.* 349 (*Willem III in het huis van den ouden Köhler*).

GLANSRIJK, bnw. en bijw., *-rijker*, *-rijkst*. Uit *Glans*, in verschillende opvattingen, en *Rijk*, bnw. Hd. *glanzreich*.

I) **Bnw.** — 1) Eigenlijk. Van blinkende of schitterende voorwerpen: rijk aan luister, blinkend, flikkerend, schitterend; verg. GLANS in de bet. A, 1, *a* en *b*). || Zoodanig moet de kracht geweest zijn van zijne glansrijke grauwe oogen, BEETS, *Paulus*, 206.

Maer welk een glansryk hemellicht
Zien we, uit de wolken, op hem dalen?
SMITS, *Ged.* 23.

Inmiddels haalt de zon het glansryk aanzicht onder.
V. MERKEN, *Germ.* 341.

dat breed en glansrijk spoor (*de Melkweg*).
NIEUWLAND, *Ged.* 10.

't Glansrijk licht der maan.
V. LENNEP, *Poët.* 5, 181.

een engel des hemels, wiens glansrijk gezigt
De duistere stonde der droefheid verlicht,
MEYER, *Heemsk.* 75.

— Ook van glinsterende lauwerbladen.

ô Hoe zou mijn hand u sieren
Met een glansrijk dichtfestoen,
Wat een Tempe van lauwrieren
Om uw schreden bloeien doen!
BILD. 13, 63.

2) Figuurlijk, in verschillende toepassingen. Zie GLANS in de bet. A, 2), en verg. voorts woorden als *luisterrijk*, *schitterend*, *prachtig*.

a) Rijk aan praal of pracht: luisterrijk, prachtig. || Glansrijke eerbetooning, V. LENNEP, *Poët.* 9, 15. Zij had zich tegen die glansrijke huishouding verzet, BOSB.-TOUSS. 1, 392 *b*.

Hoe droevig schijnt mij 't glansrijk hof.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 81.

Mevrouw! duld dat ik u geleid
Naar 't glansrijk maal ons toebereid.
9, 209.

— Van personen, niet zeer gebruikelijk; zooveel als *illustris*. || Lorenzo il Magnifico was een glansrijk vorst.

— Soms eenvoudig als epitheton ornans.

zoete tooveres, glansrijke personaadje.
DE BRUNE, *Wetst.* 1, 156.

b) Rijk aan roem, eer, glorie: roemrijk, roemvol, schitterend. || Een glansrijke naam. Glansrijke daden. — Graaf Dirk V was overleden, na een korte maar glansrijke regeering, V. LENNEP, *Rom.* 12, 123. Het is omtrent dien tijd dat Napoleon Buonaparte... zijne glansrijke loopbaan begint, CONSC. 4, 345 *b*. Met zelfvoldoening herdenkt nog menige veteraan... aan de glansrijke wapenfeiten, KNOOP 1, 3. Daar juist het meest glansrijke tijdvak zijner regeering daarmeê sloot, SCHIMMEL 1, 120 *a*. Niet minder glansrijk was de loopbaan van eene andere Maatschappij, HARTOG, *Spect. Geschr.* 307.

's Hage en Delft en Leiden volgen
Het glansrijk spoor dat Haarlem wees.
V. LENNEP, *Poët.* 8, 242.

— *Een glansrijk voorbeeld*: roemrijk, schitterend, verheven.

(Ada, die)... 't eerst, het glansrijkst voorbeeld bood
Van trouw en huwlijksdeugd.
V. LENNEP, *Poët.* 5, 251.

— Ook van iemands toekomst en vooruitzichten. Schoon, schitterend. || Wanneer hij alles heeft wat men op aarde wenschen en begeeren kan, een grooten naam, een schitterend vermogen, de glansrijkste uitzichten, *enz.*, *K. Zev.* 1, 342. Welk een glansrijke toekomst zich aan dat kind had voorgespiegeld, SCHIMMEL 1, 411 *b*.

ô Geve een glansrijk lot haar 's levens vreugde weêr!
Vr. BILD. 1, 65.

— *Glansrijke aanbiedingen*, die eer en aanzien beloven. || De Duitsche Hoven..., van waar hem reeds glansrijke aanbiedingen waren toegekomen, V. LENNEP, *Rom.* 14, 154.

— V. LENNEP (*Poët.* 8, 142) trekt het figuurlijke te ver door ook te spreken van *glansrijk bloed* voor: roemrijk bloed.

c) In zwakkere opvatting: niet zonder eer, met eere; ook: eervol. || Eenen glansryken ingang in het Koningryk myns Gezegenden Heilands, *Leev.* 8, 300. Daar zijn zo vele waarheden in bevat (*in uwe brieven*); en die allen niet glansrijk voor mij! *Wildsch.* 2, 1.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Op schitterende, heerlijke wijze. In verschillende, meer of minder eigenlijke toepassingen. || Wie dan zijne dapperheid toonen wil, ziet hier het strijdperk, waarin zij glansrijkst kan uitblinken, V. D. PALM, *Sal.* 4, 420. Maar juist deze waardeering doet den adel van Jeremia's geloof glansrijk uitkomen, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 77.

De schoone poëzie zal altijd glansrijk pralen.
DA COSTA 1, 4.

2) Op glorierijke wijze, in heerlijkheid. || Het graf zelf, waar Hij in werd nedergelegd en glansrijk uit oprees V. LENNEP, *Rom.* 12, 202.

3) Roemrijk, eervol, „met glans" (verg. GLANS, in de bet. A, 2, *c*). || Die onzalige proef..., waar gij zoo glansrijk van af zijt gekomen, V. LENNEP, *Rom.* 14, 318. De altoos terugkeerende hoop op een mooi Kerstfeest heeft hij (*de winter*)... glansrijk vervuld, GORTER, *Een jaar leevens*, 2, 15.

Afl. *Glansrijkheid.*

GLANZEN — voorheen GLANTZEN, GLANTSEN, en nog tegenwoordig GLANSEN —, onz. en bedr. ww.; *glansde*, (*glanste*), *heeft geglansd* (*geglanst*). Hd. *glänzen*, oostfri. *glansen* (DOORNK.-KOOLM.). Van *Glans* (zie ald.), met verzachting van de *s* aan 't begin eener nieuwe lettergreep tot *z*, als in *aanranzen* (bij HOOFT), *begrenzen*, *lenzen* en in de plaatselijke uitspraak van vele woorden (*bekranzen*, *bekranzen*); verg. ook GLANZIG.

I) **Onz.** — Glantzen, luire, resplendir, *splendere*, *radiare*, PLANT. Glantsen, *splendere*, *fulgere aitere*, KIL. Glantsen, MELLEMA.

1) Eigenlijk. — *a*) Van licht, vlammen, sterren enz. Al naar het verband: stralen, flikkeren, flonkeren. || Zacht glansten de blinklichten der geel koperen kerklamp, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 72.

Zie de starren blinkend glanzen.
SPANDAW 1, 101.

Daar zag hij reeds aan de oostertransen
Den purpergouden morgen glansen.
V. ZEGGELEN 1, 41.

Daarboven glansen millioenen sterren.
VUYLSTEKE 3, 14.

— Met eene bepaling, verbonden door *op*.

't licht van honderden flambouwen,
Glansde op den rijk vercierden wand.
V. LENNEP, *Poët.* 1, 17.

— Onpersoonlijk gebezigd.

't Glanst om zijn schedel van ijsdiamanten,
Sneeuwhermelijn is zijn koningskleedij.
BOGAERS 2, 124 (*de Winter*).

Het glanst alom van bigglend nat.
2, 295 (*Het dooit*).

— Verouderd. *Met de oogen glanzen*, de oogen doen flikkeren. || Hi (*Karel de Groote*) sach uut sijn oghen als een leewe, ende glansede mit sijn oghen als carbunkel steen, *Fasc. Temp.* 203 *b*.

b) Van voorwerpen met een blinkend oppervlak. Glimmen; blinken. || Al wat aan hem was, zijn hoed, zijn haren, zijn gelaat, 't was alles even diamment, glanzend, glad, en effen gestreken, *K. Zev.* 1, 30. Hij (*de huisknecht*) bracht... even den duim aan zijn glanzenden, met een goud galon versierden hoed, 3, 2. Een altijd even glanzende kachelpijp (*cylinderhoed*) op de gladgekamde haren, 3, 306.

De dauwdrop glanst op bloem en kruid.
TOLLENS 6, 87.

— Inzonderheid van metalen. || Zij... onderzocht of... het koper en zilver der tuigen wel glanzend waren, V. LENNEP, *Rom.* 4, 245. Welk een heerlijk en verkwikkelijk vergezigt over... de als zilver glanzende rivier, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 77. Een heldere reinheid, die altijd wascht en schoonhoudt en blinken en glanzen doet, BEETS, *C. O.* 348.

'k Zal dit staafje in 't gietsel doopen:
Keert het, glanzend, schittrend, weêr,
Dan zet ik de buizen open.
V. LENNEP, *Poët.* 12, 6.

Zijn slapen zijn van glanzend staal omgeven.
BEETS 1, 314.

— Van juweelen en schitterende gesteenten. || De gitsteen glanst toch niet vuriger dan mijne oogen, CONSC. 1, 145 *b*.

veel schooner dan, in goud,
De diamantsteen glanst, safier of esmeroud.
SIX V. CHAND. 223.

— Ook van het gras en het loover, van vruchten en bloemen. || Een... vlakte, met een frisch glanzend grastapijt overdekt, V. LENNEP, *Rom.* 5, 81.

(Het dal)... Waar myrthe geurt, oranjes glansen.
BOGAERS 2, 255.

bij de altoos groene boorden, door des Lethees nat besproeid...
Waar de glanzende amarante zich met affodil schakeert.
V. LENNEP, *Poët.* 5, 175.

Daar heft de Merweburcht zijn top
Hoog boven 't glansend loover op.
HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 109.

— Vaak van oppervlakten, die sterk door de zon verlicht worden, die in helle verlichting prijken. || Voor beiden was het een onvergeetlijke dag, daar onder den glanzenden Italiaanschen hemel, VOSMAER, *Inwijd.* 412. De dichter schroomt niet den zwarten rouw te doen verschijnen op den glanzenden Olymp, PIERSON, *Hellas*, 121.

— *In* (soms ook *onder*) *het licht*, *de zon glanzen*, in 't licht blinken, schitteren. || Zóó glanzen onder het prachtigste licht de kruinen der boomen, CONSC. 4, 133 *a*. Het... gebouw, dat daar... met zijne vergulde koepeldaken en wit marmeren minaretten in het zoulicht glansde, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 51.

— *Van licht glanzen*, er door blinken, schitteren.

Het hoog gebergt, met oogst gekranst,
Ziet neder op den zilvren vloed,
Die van den schoonen morgen glanst.
BEETS, 2, 362.

c) Van het oog, de oogen. Flikkeren; blinken; glimmen. || Zijn oogen, die haar glanzend tegenstraalden, *K. Zev.* 4, 100.

Haar oog begon te glanzen
Van schuldelooze vreugd.
BILD. 1, 197.

Helder vuur der glansende oogen.
VUYLSTEKE 2, 109.

— Bij uitbreiding van het verhelderde, opgeruimde gelaat. || Het is mij een genot,... die fijne en geestige gezichtjes te zien glansen en die zwarte oogjes te zien flonkeren, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 59. Terwijl... het gelaat van Fouché zoo vriendelijk mogelijk glansde, SCHIMMEL 1, 20 *a*.

o Weelde! o zalige ommekeer!
Hoe glanst der knapen voorhoofd weêr!
BOGAERS, 1, 65.

— Met vermelding van de aandoening waardoor de verheldering wordt teweeggebracht. || Het aan-

gezicht van Thijs glansde van blijdschap, CONSC. 1, 200 *a*. Haar gelaat (glansde) van geluk en dankbaarheid, 1, 320 *b*.

Zijn helder voorhoofd glansde,
Van vreugd, van majesteit.
BILD. 1, 199.

2) Oneigenlijk. In verschillende toepassingen van de beteekenissen 1, *a*, *b* en *c*). ‖ De toekomst glansde voor mijn oog, CONSC. 4, 74 *b*. De vreugde die er (*op het gelaat*) een oogenblik te voren nog glansde was verdwenen, SCHIMMEL 1, 393 *b*.

Den luister van 't Verleden
En wat nog glanst in 't Heden —
Hij (*Tollens*) bragt het zaam in schoon verband.
BOGAERS 2, 181.

d'Admiraal (*Van der Does*),
Wiens ridderlijk geslacht,
Glansde als een luisterrijke straal
In Leidens jammernacht.
MEYER, *Heemsk.* 30.

— Van jeugd, schoonheid, onschuld, enz.

De drinkhoorn zwiert in 't rond, de vreugd glanst in elks [oogen.
HELMERS, *Holl. N.* 123.

Hoe glansde uw jeugdig schoon!
BOGAERS 1, 179.

Haar reinblauw oog, waaruit hare onschuld glanste.
DE CORT, *Lied.* 6.

II) **Bedr.** — Glans aan iets geven, in verschillende toepassingen. — 1) In 't algemeen. Glimmend maken. ‖ Gebruik uw' Bibliothecaris niet om de heerelyke banden met zagte drooge doeken afteveegen, en te glanzen, *Blank.* 3, 116.

2) In 't bijzonder, als technische term. Het glad en glimmend maken van weefsels, metalen, papier, enz. ‖ Het glanzen der goudsche pijpen wordt door de snolsters verricht. — Geweerhagel... wordt... in eene om hare as draaijende, liggende... ton geschuurd of wel geglansd, KUYPER, *Technol.* 1, 133. Vertind blik wordt... met den poleer-hamer geslagen (glanzen, poleeren, polijsten...), ten einde het vertinsel blank en glanzend te maken, 1, 365. Het glanzen of lustreeren (*van garens*), 2, 254. Het gladden, glanzen... van geverwde en gedrukte katoenen, 2, 293. Glanzen of... satineeren (*van papier*) 2, 634. Het gladden of glanzen (*van het papier*, fr. *lisser*), 2, 678.

— Bij strijksters. Het strijkgoed glimmend maken. ‖ Hier wascht, strijkt en glanst men.

3) Ongewoon. Van de zon: glans geven aan, glans spreiden op iets.

(Met ziet)... hoe de zon het zeildoek glanst.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 52.

Afl. In de bet. I). *Beglanzen*, bestralen („de schoonheid... Daar ghy *beglanscht* mee leeft", DE BRUNE *Wetst.* 1, 22; „Geluk, roem, macht en liefde *beglansen* 's jonglings hoofd", VUYLSTEKE 2, 3); *geglans* (zie ald.); *glanzing* schittering, flikkering („Glantzinge, resplendisseur, *radiatio*", PLANT.).

— In de bet. II). *Geglansd* (zie ald.); *glanzer*, hij die *glanst*; in 't fabriekwezen: die stoffen glanzig maakt („Katoendrukkers..., *Glanzers* en kalanders..., Garen-, katoen- en linnenbleekers, *Wet van* 21 *Mei*, 1819, *Staatsbl.* n°. 34, blz. 45); daarnevens: *glansster*, vrouw die in de pijpenfabrieken de pijpen *glanst*; *glanzer* is ook de benaming van verschillende werktuigen o. a. van den leertouwer (zie *Handw.* 4, 32); in samenst. *stofglanzer* („Kalander... *stofglanzer*", V. DALE 672 *b*); *glanzerij* („Kalanderij, *glanzerij*, het glanzen", V. DALE 672 *b*); *glanzing*, bewerking van het buskruit, waardoor de korrels rond worden en glans krijgen.

Samenst. — In de bet. I). *Omglanzen* (zie ald.); *overglanzen* („'t schoon gelaat, Nog *overglanst* van 't licht, waarin Gods zetel baadt", BOGAERS 1, 183); *tegenglanzen*.

— In de bet. II). *Glanskalander*, in de katoenfabrikatie („De algemeene invoering... van de *glanskalanders*", KUYPER, *Technol.* 2, 293); *glanssteen*, steen om mede te *glanzen*, o. a.: agaatsteen waarmede men de Goudsche pijpen *glanst*; voorts in de papierfabrieken („De glad- of *glanssteen*... is een gepolijst afgerond stuk vuursteen", KUYPER, *Technol.* 2, 678). — Buitendien vermelden de woordenboeken nog: *Glansborstel*, *-hout*, *-machine*, *-middel*, *-pap*.

GLANZIG — voorheen ook GLANTZICH en GLANSIG —; bnw., *-er*, *-st*. Van *Glans*, in verschillende beteekenissen, met *-ig*. Glans hebbende.

1) Van lichtende of in 't licht schitterende voorwerpen. Blinkend. ‖ De glanzige... ruiten van purper spiegelglas waren door gewoon vensterglas vervangen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 80. Den glanzigen spiegel van Lucy Percy's oogen, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 184.

Ay goude Phebe deckt doch 't schitterend' glantzich hooft.
BREDERO 1, 112.

't Glanzig maantje klimt omhoog.
TOLLENS 2, 151.

Het zilver, dat de maan
Laat stroomen uit haar glanzig bekken.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 27.

2) Van de huid van menschen en dieren. ‖ Een zeer schoone vrouw, met een vel, blank als dons en glanzig als satijn, *K. Zev.* 2, 316.

een glanzige schouder komt bloot
En armen, die vlug door de branding zich slaan.
BOGAERS 1, 277 (*De Duiker*).

— In 't bijzonder van gezonde, welgevoede dieren.

't graag en glanzig vee.
SPANDAW 4, 19.

'nen daas, die 't glanzig beest kwam plagen.
V. BEERS 1, 226.

3) Van het haar, de lokken. Niet dof. ‖ Het haar (*der Napolitaansche*)... zoo glanzig als Chineesch lak, BOSB.-TOUSS. 2, 153 *b*. De rijkdom van haar glanzig zwart hair... (maakte) aanspraak op wezenlijke schoonheid, TEN BRINK, *Rom.* 2, 145.

Verhul dat glanzig blond.
STARING 1, 16.

dier lokken glanzig bruin,
Dat welig om die slapen kronkelt.
BEETS 1, 177.

— Ook met betrekking tot vederen. ‖ Zwart en glanzig (*van eene raaf*), V. LENNEP, *Poët.* 13, 74.

4) Van stoffen, weefsels waar een weêrschijn op ligt, of wel waar de gloed der nieuwheid nog niet af is. ‖ Een glanzig, satijnen hofgewaad, BOSB.-TOUSS. 2, 321 *b*.

Maar, zie! een tweede omwindsel prijkt
Nog glanziger, nu 't eerste wijkt.
BOGAERS, 1, 242.

5) Van heldere, schitterende kleuren. ‖ Dat frissche rood en dat glanzige wit, hetwelk aan de Westfriesche vrouwen eigen is, BEETS, *C. O.* 347.

(Het zonlicht)... Verbruinde hoog het helder, 't glanzig geel
Der najaarsbloem zich wiegende op haar steel.
BEETS 1, 341.

Afl. *Glanzigheid*, hetzelfde als *glans*, in verschillende opvattingen („De eigentlyke Veenstoffe is zwart, en heeft als 't ware eene donker bruine *glanzigheid*", BERKHEY, *N. H.* 2, 73; „De Wolk in het Oog der Koeijen is de eerste aankondiging van zwaarder ongemakken; men ontdekt dezelve aan

eene mindere *glanzigheid* van het hoornvlies", S. 168; „Daar het (*een schoothondje*) niet alleen in kleinheid, maar in schoonheid en *glanzigheid*... uitmuntte", LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 212).

GLARIËN — daarnaast GLAREN —, onz. ww.; *glariede, heeft geglaried*; *glaarde, heeft geglaard*. Slechts in Zeeland en Vlaamsch-België; verwante vormen met overeenkomende beteekenissen zijn m.-eng. *glaren*, eng. *glare*, mnl. *glaren*, voorts mhd. (*ver*)*glarren* (LEXER), nnd. *glëren, glërren* (DOORNK.-KOOLM.). *Glariën* staat misschien naast *glaren* zooals *neuriën* naast *neuren*, doch wellicht is het een betrekkelijk jonge vorm (verg. dial. *kroeliën*, kralen, parelen, *O. Volkst.* 2, 93); heeft het reeds in 't Oudgerm. bestaan dan moet de *a* lang geweest zijn, daar die anders tot *e* zou zijn geworden (voor het standhouden van *j* ook na een langen wortelklinker zie KLUGE *bij* PAUL, *Grundriss*, 1, 333). De oorspronkelijke beteekenis schijnt te wezen: glasachtig zijn, en mogelijk is de stam aan dien van *glas* verwant; verg. ags. *glære*, hars, barnsteen (KLUGE, *Etym. Wtb.* op *Glas*) naast de vormen met korte vocaal, onder GLAS vermeld. Glinsteren, schitteren, in verschillende toepassingen.

1) Van stoffen. || Glariën... wordt gezeid van iets glanzends waarin verschillige kleuren en tinten spelen, fr. *chatoyer*, DE BO. Eene kleederstoffe die glarit, *Ald.* Een glariënd edelgesteente, *Ald.*

— Ook absoluut gebezigd.

'k Ben van al dat glariën moê.
E. WOLFF-BEKKER, *Walcheren*, 99.

2) Van oogen. || De oogen van katten en van leeuwen glariën, DE BO.

— Van het oog van een zieke, of van iemand die vertoornd of buiten zich zelven is: glazig staan, strak staan, verwilderd staren (zie DE BO en verg. mhd. *glarrouge*, mnd. *glarróge* (*Brem. Wtb.*). Zie ook GLIMMEN in de bet. 4).

— Bij KILIAAN zijn *glarende oogen* zooveel als: graauwe oogen, katoogen (*oculi caesii, glauci*); verg. de Samenst. afl. *glaaroogig*.

Afl. *Glariachtig*, een weinig schitterende, met een weinig weerschijn; verg. *glërig* enz. bij DOORNK.-KOOLM. („*Glariachtige* kleederstoffe", DE BO).

Samenst. afl. *Glaaroogig*, met glasachtig glinsterende oogen („Glaeroogigh, *caesius sive glaucus oculis*", KIL.; glaeroogig, katten-oogig", *Synon. Lat.-Teut.* 121 *a*).

Samenst. *Glarioogen*, met wijd geopende glasachtige oogen staren („Glarioogen, met opengespalkte oogen... verwilderd kijken", DE BO; „Hij was om die antwoorde zoo verbitterd dat hij glarioogde", *Ald.*; „hy stond en *glaryooghde* Scheef en scheel, en dweirs, en los", L. VOSSIUS, *aangehaald ald.*; „het *glary-ooghend* licht (t. w. *de oogen van een spooksel*)", V. D. EEMBD, *Sophon.* 41).

GLAS — voorheen ook GELAS —, znw. onz.; mv. (in de bet. B) *glazen*, verkl. *glaasje*. mv. *-s*. Ohd., mhd., nhd. *glas*, ags. *glæs*, eng. *glass*, mnd., nnd. mnl. *glas*, on. *gler* (met *e* uit *a* vóór de *r*), deensch *glar*. Uit door PLINIUS en TACITUS vermelde vormen (zooals b. v. *glaesum*; verg. PAUL-BRAUNE, *Beitr.* 11, 16), die ten nauwste met ons woord *glas* in verband moeten staan, blijkt wel dat de oorspronkelijke beteekenis *barnsteen* of *hars* geweest is. Zie ook nog GLARIËN.

A) Als stofnaam, zonder mv. — 1) Eene harde, broze, doorschijnende stof, ontstaande door afkoeling van een gesmolten mengsel van kiezelaarde met potasch of soda, meestal opzettelijk of toevallig met nog andere bestanddeelen vermengd (zie KUYPER, *Technol.* 2, 704). || Glas, *vitrum... succinum, electrum*, KIL. — Fijn glas, grof glas; gemeen glas. Eene staalgravure achter glas. — Het Italiaansche glas. Het Fransche glas van Rouaan... Het glas van Charleroi. Het gemeene Duitsche, groene glas.. het Boheemsche (*glas*), PASTEUR-NOOT 1, 296. De volgende hoofdsoorten van glas (laten zich) onderscheiden: groen glas, half-groen glas..., halfwit glas, wit glas *enz.*, KUYPER, *Technol.* 2, 705—706. De strate der stadt was gelijck doorluchtigh glas, *Openb.* 21, 21. 't Zyn rechte stoute-billen, die-ze van glas hebben, en op een houten planck durven zitten, DE BRUNE, *Bank.* 2, 321. Hebt gy u ook met een spyker bezeerd, of met glas? *Leev.* 1, 283. Diamanten, die een sterken familietrek van glas hadden, BEETS, *C. O.* 30.

Vat zij diamant, een kras
Spreecken doet het stomme glas.
HOOFT, *Ged.* 1, 213.

in sijn' eigen' waerd' en is Esmail maer Glas.
HUYGENS 2, 376.

Men snijdt het glas met diamant,
Den diamant met zijns gelijken.
BEETS 3, 376.

— *Eén-, twee-, vier-, twaalf-, veertigtafelig glas*, onderscheiding naar 't aantal platen (tafels), dat er in één schok of schoof gaat (zie KUYPER, *Technol.* 2, 715—719, en verg. STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 220).

— *In, op glas snijden, schrijven, teekenen, graveeren.* || Romer, die Visscher heeft drie dochters die alle in seer fraye exercitiën sijn opgetoogen, connen in glas snijden ofte graveren, refereyn maken *enz.*, E. BRINCK, *aangeh. in* ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 199. Het schrijven of teekenen op glas, door middel van den schrijfdiamant, KUYPER, *Technol.* 2, 737.

— *Op glas schilderen*, oneigenlijk voor: het inbranden van kleuren in *glas*; vandaar *schilderkunst op glas*. Zie de Koppel. || De Schilderkunst op Glas, door de Gebroeders Crabeth uitgeoefend, KRAMM, *Kunstschilders*, 1, 291.

— *Glas blazen, slijpen, snijden, spinnen*: zie de Koppel.

— Verschillende eigenschappen van het *glas*, als brosheid, zuiverheid, doorschijnendheid, vinden toepassing in vergelijkingen en zegswijzen, als:

— *Knappen, springen, kraken als glas.*

Een kuitflikker sloeg hij en wipte op de planken,
Doch dadelijk kraakten en sprongen ze als glas.
BOGAERS 1, 332.

schedels kraken uit elkaêr
En splinteren als glas.
V. LENNEP, *Poët.* 4, 232.

— (*Zoo*) *broos als glas.* || De schoonheid, het leven is zoo bros als glas, MARIN.

— *'t Is maar glas*, d. w. z. even broos en vergankelijk. In de

— Spreekw. *Een huys van leem, een peerd van gras, Een vriend van mond, 't is al maer glas*, DE BRUNE, *Spreekw.* 233.

— (*Zoo*) *helder, zuiver als* (en naar het ouder spraakgebruik ook *als een*) *glas*, zeer helder.

1°. Doorzichtig.

Een uitgestrekte vijverplas
Van blaauwe diepte en klaar als glas,
Hield als een spiegel ons omgeven.
MEYER, *Heemsk.* 121.

2°. Klaar, begrijpelijk; meest van redeneering, van stijl. || De zaak is gezond en zoo helder als glas, BOSB.-TOUSS. *Maj. Frans*, 8. De stijl van den Heer Keller... is klaar als glas, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 201.

— Zegsw. *Dat is* (*zoo*) *klaar als glas*, dat spreekt van zelf.

Daer willick my toe vueghen; dats claer als ghelas.
Trou moet blycken, 191.

3°. Van de stem, enz. Helderklinkend, zuiver. || Muziek te zingen... met een stem zoo zuiver als glas, *K. Zev.* 2, 114.

4°. In 't algemeen: helder, ook in den zin van: rein, proper. Zonder smet of vlek. || Zie, Dominé, ik ben in de Leer zo zuiver als een glas, *Leev.* 8, 166.

Uw Bloemhof, zuiver als een glas.
BILD. 13, 147.

't Is alles helder als een glas.
BEETS 3, 486 (*In schoonmaakstijd*).

2) Ook de vloeibare massa waaruit men het *glas* (in de bet. A, 1) vervaardigt, draagt dienzelfden naam. || In dik vloeibaren staat wordt het glas bij eene temperatuur van ongeveer 5000° C. verwerkt, NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 81 *a*. In eenige weinige gevallen heeft de verwerking van het glas door gieten plaats, KUYPER, *Technol.* 2, 711.

endeloose plas
Van koel en gesmolten glas (*de zee*).
HUYGENS 1, 220.

3) Dichters vergelijken het uitspansel en het watervlak met *glas*, stellen zich die als van *glas* voor; verg. uitdrukkingen als *het kristallijnen gewelf des hemels*, en *waterspiegel*. || 's Hemels glas, VONDEL, 31.

Op dat gheljckerhand wij dienen sonder noodt
Den ghenen die myn glas beschaduwt met syn Vloot.
VONDEL 1, 142.

Straks hebt ge voor nimfen uw loop wel gestaakt
En 't plooiende nat tot een spiegel gemaakt.
Men zingt, hoe uw glas haar gedaante kon schildren.
V. ALPHEN 1, 20 (*Stroomspiegel*).

't glas
Van d'open plas.
BOGAERS 2, 147.

B) Als voorwerpsnaam; met mv. en verkl. Benaming voor zeer verschillende voorwerpen van *glas* (in de bet. A) vervaardigd.

1) Glazen plaat. — *a*) Van spiegels, gravures, teekeningen enz. || 't Glas, dat voor een Schildery gedaan word, MARIN. — Zijn tooverlantaren en de daarbij behoorende glazen, V. LENNEP, *Rom.* 22, 33. Een damspiegeltje in gebruineerde lijst... het spiegeltje verdeeld in twee glazen van verschillende kleur, *K. Zev.* 1, 6.

— In het zinsverband ook wel ter aanduiding van een spiegel in zijn geheel.

Al spiegelt eenig mensch sich in de beste glasen,
Hy sal misschien te meer van eygen liefde rasen.
CATS 1, 324 *a* (zie ook 2, 55 *a*).

Dit glas maakt trotsch, of geeft ons pijn.
V. ALPHEN 1, 382 (*De Spiegel*).

b) In 't bijzonder: vensterruit. || De glazen wasschen, *Laver les vitres*, MARIN. — Zoo en zal voortaan niemand... zonder dit gild gewonnen te hebben, eenige glasen mogen leveren, zetten, maacken ofte stoppen, op het verbeuren van yder slecht glas tien stuyvers, ende een geschreven glas gelyke twintig stuyvers, *Utr. Placaatb.* 3, 760. Also op glasen, poorten, pilaren, schoorsteenen, mueren, prieelen... hier en daer eenige deftige sin-spruecken... by wylen te vinden zijn *enz.*, CATS 1, 556 *b*. Eenige Heeren hield men aan 't glas van een venster... aan de praat, BRANDT, *De Ruiter*, 294. Een leeren lap... om de glaazen af te doen, *Leev.* 1, 255. Eer de wagt kwam, (lag) de heele boel al door de glazen, 6, 269. Hij (had) aan het agterhuis aan de glazen getikt, 7, 201. Een schoonmaakster, die in een vensterbank glazen zat te lappen, *K. Zev.* 1, 15.

Een Koninex huys heeft klare glasen.
CATS 1, 508 *b*.

een' zonneschijn (komt)...
...met een glans van vreught doorstralen alle glazen.
VONDEL 4, 125.

— *De glazen insmijten, inwerpen*, (d. i. *naar binnen*) voorheen ook: *uitsmijten* (d. i. *uit de roeden*). || Ghelijck het... eenige ongebondene Menschen ghelust heeft... de Glasen met Degens of Stocken alhier... in te slaen, *Gr. Placaatb.* 3, 531 *a*. Of... hem... iemand verstoute eenige glasen moedwilligly in te smyten, *Utr. Placaatb.* 3, 441 *b*.

Sy smeten die glasen overal uyt met groot gewelt.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 199.

Een pas ex-ganzegat, die 's nachts de bellen plondert,
De glazen inslaat en de ploerten wakker port.
Braga 1, 4.

— Ook: *In de glazen smijten* (b. v. met steenen).

Hoe aerdghe na den struyck, daerghe uyt gesproten sijt:
Wanneerghe galle braeckt, en in de glasen smijt,
En spoockt, als Duyvels, langs de straten op en neder.
VONDEL 3, 76.

— Zegsw. *Den boel, het huis door de glazen gooien*, het huis in rep en roer brengen; drukte, ook ruzie, maken. || Nooit is er zo eene zoete, zagte, kalme stilte in ons huis, dan na dat Bram en ik het eens wat heldertjes te zamen geroerd, en het huis door de glazen gegooid hebben, *Leev.* 5, 137. De luye Dienstknegt zal zo wel wat op zyn kop krygen, als hy, die de boel nu en dan eens door de glaazen gooide, *Blank.* 1, 15.

— In anderen zin. *Hij gooit het huis door de glazen*, „hij teert dubbel op" (zie HARREB. 1, 239).

— *Zijn eigen glazen insmijten* (*inslaan*) of: *met zijn eigen drieguldens zijn glazen insmijten*, zijn eigen zaak roekeloos en moedwillig bederven (zie b. v. NOLET DE BR., *Dichtl.* 14 en LINDO 2, 107).

— *Daar heb-je het gebrui, het gegooi* (ook *het gooien*) *in de glazen!* daar is het lieve leven aan den gang! || Daar hebt gij weer het gebrui in de glazen! MARIN. — Daar had men toen het gooijen in de glaazen. Wat weerga, Wyf, (zei hy,) ben je nou heel-en-al mal? *Leev.* 4, 268 (zie ook 7, 361).

— *Gekken en dwazen, Schrijven hun namen op deuren en glazen* (zie GEK, Deel IV, 940).

— *Als de glazen*, eene uitdrukking om volkomen gezondheid te kennen te geven. || Zijt gij weêr geheel gezond en frisch? Dank u, als de glazen!

c) Bij uitbreiding. *Het glas* of *de glazen*, het geheele venster, het raam, de ramen. || Glas, glasen venster, KIL. De Juffrouw stond voor 't glas, keek door 't glas, MARIN. — Wij stonden in eene bovenkamer voor de glazen, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 43. Terwijl..., waar veel mooïs voor de glazen prijkt, het magazijn zelf meermalen niets bevat, dat uwe aandacht waardig is, V. LENNEP, *Rom.* 22, 2.

Hier helpt noch valgordijn noch blind,
Noch tochtlat voor de glazen.
V. LENNEP, *Poëz.* 7, 228.

— Ook: kerkraam, kerkvenster. || Dat glas is door het Timmermans Gild aan de Kerk vereerd, MARIN. — Ick Wouter Pietersz. kenne en lyde... betaelt te wesen van een glas ofte glase venster... gelevert Ter Goude in St. Janskerck, *Kwijting* (a°. 1563) *bij* KRAMM, *Kunstschilders* 1, 290. Het zeer groote glas Nr. 23, in genoemde kerk, te Gouda, 1, 289. De Goudsche Glazen, of Beschrijving der beroemde geschilderde kerkglazen van de... St. Janskerk ter Goude *enz.*, *Titel van een werk van* C. KRAMM.

't Noorder glas (*in de Nieuwe Kerk te Amsterdam*).
VONDEL 6, 671.

— Spreekw. *Oude netten, quade mazen, Oude kercken, doncker glazen*, DE BRUNE, *Bank.* 2, 217.

— Ook: het raampje van eene koets. || 't Glas van een koets, *la glace d'une carosse*, MARIN. — (Zij) poogde het glas van het portier te doen vallen, SCHIMMEL 2, 192 *a*.

2) Glazen vat. — *a*) Flesch, kolf, drinkbak, enz. || (Men) kan... het (*zeker praeparaat*)... in een glas met Liquor... bewaren, BERKHEY, *N. H.* 8, 159. Naturalia... die (hij) allen in Engelsche glazen met brandewijn... bewaart, *Leev.* 2, 50 *c*.

My is een teer gelas, dat niet en is te wagen,
My is een broose fles bevolen om te dragen,
My is ter hant gedaen een kranck, en tanger vat.
CATS 1, 524 *a*.

Dit dier (*een leeuwerik in eene kooi*)...
Dat onlangs gantsche beken hadt,...
Dat heeft nu maer een kleyn gelas.
2, 407 *b*.

Hoe frisch doortrekt het rijp gewas
Van fruiten en van kruiden
Den gelen wijn in 't groene glas.
TOLLENS 10, 111 (*Kruiderwijnlied*).

b) Glazen voorwerp om eene tijdsruimte te meten: zandlooper, zandglas. Zie voorts de Samenst.

a) In 't algemeen. || Het glas keeren. Het glas is uitgeloopen.

(de Tijd) wend..., stadigh 't glas van Koning, Staat, en [Eeuwe.
VONDEL 1, 29.

— *Het glas van iemand* (of: *iets*) *loopt* (*gaat*) *uit, verloopt*, enz.: de toegemeten tijd (levenstijd) gaat ten einde. || Zyn glas is haast ten einde, hy zal niet lang leeven meer, MARIN.

Terwijlmen jockt en lacht, maeckt ons verloopen glas
Vernielster Venus van die voester Venus was.
HOOFT, *Ged.* 1, 130.

Hoe treurt de wintermaent... haer kaers en glas gaen uit.
VONDEL 4, 11.

Het glas van myn geneughd
Is afgeloopen.
STARTER 163.

β) Aan boord van schepen. — 1°. Een zandlooper die in een half uur uitloopt, *halfuursglas* (zie de Samenst.). || De glaazen omkeeren eer zy ledig of uitgeloopen zijn, *manger son sable*, HALMA.

— Vandaar, ook tegenwoordig nog, hoewel de zandlooper zelden of nooit meer gebruikt wordt: de tijdsruimte van een half uur. || Ons schip zeilde drie mijlen in acht glazen. — De Zeevaert, daer men alle tijdt by glasen meet, om datse geen klock en hebben, VISSCHER, *Sinnep.* 13 *a*. Daar quaamen daagen dat men alle glaazen (d. i. *elk half uur*) het dieploot wierp, BRANDT, *De Ruiter*, 320. De Nederlandtsche vloot, d'Engelschen noch ontrent vier glaazen naagejaaght hebbende *enz.*, 493.

Die syn tijtjen weet te gissen,
En sijn toutjen weet te splissen,
En sijn glas te roer te staen
Mag wel voor een bootsman gaen.
CATS 1, 555 *c*.

— Zegw. *Bij glazen om*, elk zijn beurt (ontleend aan het scheepsgebruik om den roerganger om de twee *glazen* af te lossen). || Dan seydt men: by glasen om, soo heeft de Kaeckelaer sijn tijdt gehadt, een ander moet oock eens spreken, VISSCHER, *Sinnep.* 13 *a*.

— In 't bijzonder, als onderdeel van eene wacht. || Het etmaal wordt aan boord verdeeld in zes wachten, van vier uren elk; elke wacht in acht glazen. Vier glazen in de hondewacht, twee uur na middernacht, V. LENNEP, *Zeem. Wdb.* — Met vier glazen (t. w. *in de platvoet*, d. i. *om zes uur in den namiddag*) werd de rooie afgelost aan het roer, WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 49.

— *De glazen tellen*, op het keeren van den zandlooper passen, en het aantal gekeerde *glazen* (of halve uren) kenbaar maken. || ('t) Gebeurde... dat hy, die de glazen telde, de keers, door, ick weet niet wat, ongeluk, uitmorste, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 27.

— *De glazen slaan*, door een of meer slagen op de klok kenbaar maken, hoeveel halve uren er in de wacht verstreken zijn (zooveel slagen, zooveel halve uren). || De eerste stuurman ... liet op het dek acht glazen slaan (het gewone teeken wanneer de wacht wordt afgelost), *bij* TER HAAR, *St.-P. Rots*, 133.

2°. Zandlooper van veel kleiner afmeting bij 't loggen in gebruik, ook *glaasje* geheeten. Zie LOGGLAS.

— *Glas klaar!, Keer glas!* enz., commando's bij het loggen.

c) Als benaming voor glazen bekers, kelken, roemers en dergelijk huisraad waaruit men pleegt te drinken. — *α*) Eigenlijk. || Een half dozyn glazen koopen, MARIN. — De Schepen van Keulen uyt Lotheringen en andere Plaatsen van boven met Glasen en Kannen hier ter Stede geladen komende, *Handv. v. Amst.* 1445 *b*. Eensklaps veinsde hij zijn glas te willen grijpen, doch stiet het omverre op de tafel, CONSC. 4, 71 *b*. Zeer kleine glazen met ooren..., middelbaar groote glazen met ooren, KUYPER, *Technol.* 2, 722. Het glas klapperde tusschen hare tanden, BEETS, *C. O.* 192. Een onbeduidende opmerking .. omtrent. . het aangename van een puntig glas, 255.

Uyt Veneetsche fijne glasen drinckt ghy van den besten wijn.
V. BEAUMONT 112.

Soo 't u, met diamant, lust op een glas te stippen:
'T is in de vlinderteelt.
HOOFT, *Ged.* 1, 183 (*Aan Joffre Anne Roemers Visscher*).

een glas dat ruim drie flesschen wijns bevatte.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 74.

— *Het glas, de glazen vullen, volschenken.* || Hij schonk daarop een glas boordevol, en dronk de gezondheid van zijne Maria, LOOSJES, *Lijnsl.* 2, 153.

— Ook als voorwerp van *inschenken*, dat eigenlijk verbonden wordt met eene bepaling van datgene waarmede het *glas* wordt gevuld. Die overgang van het gebruik is wel te verklaren: aanvankelijk werd b. v. gezegd *wijn inschenken*, daarna *een glas wijn inschenken*, waarbij *een glas wijn* eigenlijk zekere hoeveelheid uitdrukte; ten slotte ook, met weglating van den naam der welbekende vloeistof, *een glas inschenken* of *schenken*, ten gevolge waarvan later ook bij *een glas wijn inschenken* bepaaldelijk werd gedacht aan het vat en niet slechts aan zijn inhoud (verg. onder *β*). || Schenk de glazen nog eens in! — Vrienden, wij moesten eens een vol glaasje inschenken, BEETS, *C. O.* 255.

— *Het glas, de glazen ledigen, uitvegen, storten, omslaan* enz. || Losbollen en vroolijke Baazen, .. als zy eens rykelyk een glaasje gestort hadden, *Denker*, 4, 353. Hy zuchtte, terwyl hy zyn glaasje leegde, *Leev.* 1, 91.

— *Te diep in 't glas, in 't glaasje kijken* enz., te veel drinken, zich bedrinken. || Hij zelf had ook dieper in 't glas gekeken dan gewoonlijk, *K. Zev.* 2, 244 (zie ook V. LENNEP, *Poët.* 11, 60).

— Voorts in velo, min of meer vaste uitdrukkingen. || *Daar gingen groote glazen om*, daar wierd sterk gedronken, HALMA. — *Het glas staat aan u*, 't is uw beurt om te drinken, MARIN. — *Elk zijn glas en elk zijn wijf*, HARREB. 1, 240. — *Hij kan geen volle* (of: *geen leege*) *glazen zien* (ook in 't Nnd.,

zie WOESTE 80). — *Een afschaffer van de kleine glaasjes*, een drinkebroer. — *De nieuwe herberg daar Het Glaasje uithangt*, schertsend van iemand met een droppel aan zijn neus.

β) Het *glas* met zijn inhoud. ‖ Drank bij de maat en bij 't glas. Champagne per glas. Bier bij 't glas uitschenken. — Ik (gooi) er dan zo een losse grap onder, kom met een gebakje en een glaasje by hun, en dan was dat ook schoon over, *Leev.* 2, 64. Komt het glaasje haast, dat ik besteld heb? v. LENNEP, *Rom.* 3, 150.

— De vloeistof, die het *glas* bevat, staat als bijstelling; zelden (gelijk voorheen) in den 2den nv. ‖ Een glas bier bestellen. Om een glas water vragen. — Op elke partij,... is hij... gereed... een glaasje ijs te halen, LINDO 2, 41. Een klein heertje, dat zich juist aan een heet glas punch brandde, BEETS, *C. O.* 186. Ik heb liever 'n glas jenever, WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 49.

— *Een glas wijn inschenken* (verg. hetgeen onder α) is opgemerkt omtrent *inschenken*). ‖ Hy schonk een glas bier in, *Leev.* 1, 105. Terwyl ik een glaasje Rynsch inschonk, 4, 313.

— *Onder een glas, een glaasje, onder een glas wijn*, enz. ‖ Geen werkje, on. zo onder een pyp en een glas wyn af te doen, *Leev.* 1, 90. Als ik my verbeeld, dat ik met myn jongen kapitein onder een vriendelyk glaasje zit te praaten, *Blank.* 1, 82. Men behandelt er (*op zekere bijeenkomsten*), onder pijp en glas, vaak hoogst belangrijke vraagpunten, *K. Zev.* 1, 8.

γ) Bij overdracht. De hoeveelheid, die in het *glas* gaat, de inhoud van het *glas*. ‖ Onze Freryk had een glaasje extra op Engelands ondergang genoomen, *Leev.* 2, 306. Meer dan een lief Meisje heeft met my op de gezondheid van l'aimable Hollandois een glaasje gedronken, 4, 108. Drink nu een glaasken met ons op den goeden uitslag, CONSC. 1, 331 *b*.

— Spreekw. *Zij drinken een glas, Zij pissen een plas, En laten de zaak zoo als zij was* (zie nog andere lezingen in *N. Arch. v. Ned. Taalk.* 287).

— *Een lekker, een goed glas* (*wijn*), van eene goede soort (van wijn enz.). ‖ Op uwe welvaart en gezondheid! Een goed glas, niet waar? CONSC. 3, 374 *a*.

— *Een goed, een stevig, een stout, een slordig glas* (*wijn*), eene behoorlijke hoeveelheid. ‖ Daar wierd ook... al een goed glaasje van gedronken, v. EFFEN, *Spect.* 11, 117. Eet... goeden biefstuk, en drink een ordentelijk glas wijn, *K. Zev.* 5, 104.

— De vloeistof, die het *glas* bevat, staat als bijstelling; zelden (gelijk voorheen) in den 2den nv. ‖ Een swangere vrouw, die haeren mondt op een glas lekkeren wijns gemaekt had, HOOFT, *Br.* 2, 98. Je drinkt je glas baai, je rookt je pyp, *Leev.* 6, 249. Tusschen drieën en vieren, wanneer slechts een enkele Bivalva zijn glaasje klare gebruikt, KNEPPELH. 2, 219.

— Voorts in verschillende uitdrukkingen, als

— *Iemand een glas brengen, toebrengen, voordrinken*, hem een dronk wijden, hetzij de hoeveelheid in het *glas* al dan niet ten volle wordt gedronken. ‖ Dat de voors. Predikanten ... op het welvaaren van het Vaderland elkanderen een glas voorgedronken, of gebragt hebben, v. ALKEMADE, *Displegt.* 2, 522. Indien het den Heer van 't huis gevalt een algemeen glaasje zynen gasten toe te brengen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 85. Ik wilde een glaasje brengen aan Gerrit, om hem nogmaals te félicitéeren, BEETS, *C. O.* 255.

— *Van een glaasje houden, wel een glaasje lusten, een glas te veel hebben.* ‖ De man,... die ook van een glaasje hield, v. ZEGGELEN 7, 111. Hij zag rood, en het scheen .. dat hij een glas te veel had, v. LOVELING, *N. Nov.* 292.

— *Een glaasje van afscheid, van vroolijkheid, van goed succès.* ‖ Waar van daan (*van het plengen bij de Grieken*) onze gewoonte schynt afgekomen, van een glaasje van goed succes te drinken, het zy van een huwelyk, koopmanschap, reedery, of eenige onderneming, v. ALKEMADE, *Displegt.* 2, 40. (Men) was... van ouds in de Nederlanden gewoon... op het punt van scheiden, een glas van afscheid te drinken, 2, 280. Strooit de Vader der logenen, op een blijden dag en onder een glaasjen van vrolykheid, zyn vermuft, oudbakken lasterzaad, *Wildsch.* 5, 70.

— *Een glaasje op de(n) valreep, een glaasje aan den wagen* (zie v. ALKEMADE, *Displegt.* 2, 281) enz. (zie verder de voorbeelden). ‖ Een glaasje na de graci, De Wet van Bonifaci, Te weten, de insteller van deze Wet is geweest Bonifacius de VIII, Paus van Rome, v. ALKEMADE, *Displegt.* 2, 270. Men was opgestaan, zonder het bekende glaasje na de dankzegging, BOSB.-TOUSS. 1, 22 *b*. Daarna „nog een glaasje op de valreep", toen werd er in het rond gekust; .. ieder Hollander kent toch een familie-afscheid, v. KOETSVELD, *Mastl.* 268.

3) Als benaming voor verschillende voorwerpen die alleen in het verband *glas* kunnen heeten, en anders met eene samenstelling genoemd worden.

a) Van een horloge. ‖ Een nieuw glas op zyn horlogie laaten zetten, MARIN. — Een horloge, onder welks glas een vlieg geteekend was, BEETS, *C. O.* 251.

b) Van eene lamp. ‖ Draai de vlam wat neer het glas zal springen!

Ballon en glas, 't was alles stuk.
v. ZEGGELEN 2, 137.

c) Van lenzen. ‖ Een aardsche verrekijker (bevat) 5 glazen..., te weten, het objectief vóór in de wijdste buis, en de twee glazen, die de omkeering van het beeld tot stand brengen met de twee glazen van het oculair in de nauwste schuifbuis, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1359. Het is alsof wij altijd twee glazen bij ons droegen, een bol of vergrootend, een hol of verkleinend, v. D. PALM, *Sal.* 4, 189.

Het glinstren van het Glas een heeten brandt verweckt.
HOOFT, *Ged.* 1, 128 (*Een brandglas*).

Geslepen glasen die vergrooten
Verkoopt men ons met volle schooten.
HUYGENS 2, 317.

Laet nu Sonn', en Glas en Steenen,
Elck om strijdt het Vyer uyt-leenen.
v. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 56.

— In de gewone spreektaal meest in toepassing op brillen. ‖ Daar is een glas uit die bril gevallen, MARIN.

Tsijn al vijsvasen,
Sij vercoopen u brillen sonder glasen.
Dus vlietse als serpenten (*enz.*).
ANNA BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 115.

— Ook voor den bril, den kijker enz., zelf. ‖ Zij (liet) het glas (*een lorgnon*) vallen, LINDO 2, 8.

Kondt ghij 't glaesjen (*een „gulden briltjen"*) daer nae zetten
Dat gouditguldens pistoletten
Werden, 't waer noch wel zoo goedt.
HOOFT, *Ged.* 1, 226.

— Spreekw. *Koopt gij* (*koop-je*) *geen glas?* dikwijls gevolgd van: *ik denk wel neen!* Eene thans verouderde uitdrukking in antwoord op eene ongerijmde bewering. Misschien is de beteekenis: moet-je geen bril hebben? ‖ De goede Vorst scheen te geloven,

dat de rookelooze hemellichten de stof, daer zy den brandt in steken, van gelijke zuyverheit maeken. Koopt ghy geen glas? zouden onze kinkels zeggen, HOOFT, *Br.* 2, 329 (ook 3, 57 en *Ged.* 1, 229).

Hy trouwe? ja koopje geen glas? ick denck wel neen.
BREDERO 2, 24.

D. J. Ick bidje, seg mijn waer t' is, soo magh ick 'er oock [op letten
L. W. Coopje geen glas? ick denck wel neen.
V. SANTEN, *Lichte Wigger*, 13.

e) Weerglas, barometer. ‖ Het „glas" zakte ook, WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 48.

Koppel. In de bet. A). *Glasblazen*, ww., meestal als onz. znw. („In Vrankryk (stryd) het *glas blaazen* .. niet met den Adeldom", MARIN; „Een *glasblaazende* Edelman van Normandyen, *un gentilhomme verrier de Normandie*", *Ald.*; „De hoofdwerkzaamheid van den glasbereider is het *glasblazen*", *Boek der Uitv.*, 2¹, 133; zie ook GLASBLAZER); *glasslijpen*, het afwerken van glazen voorwerpen op eene draai- of slijpbank, ten einde er een regelmatigen vorm met gladde vlakken aan te geven (zie KUYPER, *Technol.* 2, 730); *glassnijden*, het aanbrengen van uithollingen, verhoogingen, teekeningen enz. op glazen voorwerpen, door middel van de slijpbank (zie KUYPER, *Technol.* 2, 730); *glasspinnen* („Door het *glas-spinnen*... vervormt men het glas in zeer lange, fijne, buigzame draden", KUYPER, *Technol.* 2, 732).

— In den vorm van het mv. *Glazenmaken*, *glazenwasschen* (zie die woorden).

Afl. *Glaasch* („wollen Van *glaesche* verw'", V. MANDER, *Bucol.* 163; verg. VIRG. *Georg.* 4, 335: *vellera... hyali .. colore*); *glasaardig*, op glas gelijkende; vandaar *glasaardigheid*, ook concreet: glasachtige stof („Dit Kryt... (is) gereedlyk aan eene tweede verandering onderhevig...; waardoor 'er, tusschen deszelfs deelen, eene *glasaartigheid*, of eene soort van Vuursteen, ontstaat", BERKHEY, *N. H.* 2, 843); *glasachtig*, *glazen*, bnw., *glazen*, ww. (zie die woorden); *glazerig*, westfaalsch *glûserig*, doorschijnend (b. v. van aardappelen); *glazig* (zie ald.).

— In verbale vormen. *Beglazen*, van glasruiten voorzien („Het portier, dat... met 4 ruitjens *beglaasd* (was)", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 196); *verglazen* (zie ald.).

Samenst. afl. *Glasblazer*, *glasschrijver* (zie die woorden); *glasmaker* (zie GLAZENMAKER); *glasslijper* („Het werk van een knappen *glasslijper* gaat vlug van de hand", *Boek der Uitv.* 2¹, 143); *glaswerker*, glasblazer („De blaasbuis... is voor den *glaswerker* wat het wiel is voor den pottenbakker", *Boek der Uitv.* 2¹, 135); ook: graveur op glas (V. DALE).

— In den vorm van het mv. *Glazenmaker* (zie ald.).

— Ook in het ww. *overglazen* (zie ald.).

Samenst. In de bet. A). *Glasaal* („Bij de *glas-* of *bandaalen* zijn de vinnen over het algemeen zoo klein, dat zij bijna ontbreken", BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 226); *glasbrok*, stuk glas („De Knaap .. bracht eenige geslepen krystallen en *glasbrokken* meê", BILD. 1, 414); *glaselectriciteit* (in tegenstelling met *harselectriciteit*), de electriciteit die het *glas* aanneemt, wanneer het met zijde gewreven wordt, positieve electriciteit (zie BOSSCHA, *Natuurk.* § 663 — 664); *glaserts*, glanserts (zie ald.), zwavelhoudend zilver, fr. *argent vitreux* (zie KUYPER, *Technol.* 1, 68); *glasfabriek*; *glasfritte* (fr. *fritte*), aaneengebakken, gecalcineerde glasmassa (zie KUYPER, *Technol.* 2, 709); *glasgal* of *glasschuim*, meer of minder dunvloeiende zoutmassa die zich aan de oppervlakte van de gesmolten glasmassa afscheidt (zie KUYPER, *Technol.* 2, 710); *glasglans*, hd. *glasglanz*, hetzelfde als *strooiglas* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 728); *glasgroen*, zoo groen als *glas*, t. w. van de kleur van het gemeene of *flesschenglas*; *glasgruis*, gestooten *glas*, fijn *glas*; *glashandel*; *glashelder* (zie ald.); *glashuis*, waar *glas* gemaakt wordt, glasblazerij („*Glashuis*, glasblaazerij", MARIN); ook: huis van *glas*, broeikas, wintertuin („Om te zien, wat schade de storm in de *glashuizen* had aangericht", R. LOVELING, *N. Nov.* 128); *glashut*, hd. *glashütte*, glasfabriek, glasblazerij („De *glashutten* of glasblazerijen", PASTEURNOOT 1, 296); *glaskern*, ossenoog (zie *glasknoop*); *glasklank*, klank als van glas, heldere klank; *glaskleur*, de kleur van *glas*, of: eene kleur als van *glas*; ook concreet, met MV.: smeltkleur, metaaloxyde tot het kleuren van *glas*; *glasklomp*, klomp van gesmolten *glas*; *glasknoop*, ossenoog, middelste gedeelte van de cirkelvormig geblazen plaat, waaruit het *maanglas* gesneden wordt (zie KUYPER, *Technol.* 2, 714); *glaskooper*, koopman in glaswaren („Uytheemsche ofte vreemde *Glas-koopers*", *Handv. v. Amst.* 787 *a*); *glaskop* („Den Bloedsteen..., den *Glaskop* (*Minera ferri globera*) en... de meeste zwaare Yzer-Mineraalen", BERKHEY, *N. H.* 2, 376); ook eene benaming voor een doorschijnenden, een zoogenaamd „glazigen" aardappel; *glaskoraal*, *glaskraal*, nagemaakte koraal („Schakeer de *glaskoraal* door 't Oostersch parelsnoer", BILD. 13, 155); *glaskorf*, „Korf daar de schyven glas met stroo ingepakt werden", MARIN; *glaskramer*, glaskooper; *glaskroes*, smeltkroes voor de glasmassa (zie KUYPER, *Technol.* 2, 710); *glaskruid* (zie ald.); *glaslichaam*, hetzelfde als: glasachtig lichaam (zie GLASACHTIG), de geleiachtige massa in het oog die de ruimte achter de kristallens vult („Een geleiachtig vocht, het *glaslichaam*, dat omgeven is door eene uitbreiding der gezichtszenuw, door het netvlies", BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 273; zie ook BOSSCHA, *Natuurk.* § 1326); *glaslijm*, om stukken glas te verbinden, „*colle à verre*", V. MOOCK; *glasmakend* („Eene onderscheiding der Aarde, in smeltbare en onsmeltbare, of *glasmaakende* en geen *glasmaakende*", BERKHEY, *N. H.* 2, 204; zie ook 2, 229); *glasmaler*, glasschilder („Glasmaeler, *encaustes*", KIL.); *glasmassa*, *glasmengsel*, de bestanddeelen van het *glas* in gesmolten toestand (zie KUYPER, *Technol.* 2, 709); *glasmozaïek* („*Glasmozaïek* op een gouden grond", GUGEL, *Bouwst.* 361; zie ook KUYPER, *Technol.* 2, 729); *glasnagels*, soort van spijkers, ruwe rondhoofden; *glasoog*, gebrek bij paarden, fr. *oeil vairon* („Zoo... de koleur van den Oogappel... blaauwagtig (is), en helder naar het wit hellende, dan noemt men het (*oog*) *Glasoog*", BERKHEY, *N. H.* 4, 153; „Knokoog... Klootoog, ...Groenoog, *Glasoog*", 4, 217); *glasoven*, smeltoven voor de glasmassa (zie KUYPER, *Technol.* 2, 709); *glaspaneel*, glazen paneel, vensterruit („Als... Natuur... Het schilderend penseel... hanteert, Om... gebloemte en struik en loovren, In 's winters blonden tooi, op 't *glaspaneel* te toovren", SPANDAW 3, 132); *glaspapier*, papier dat met glasgruis is bestrooid, schuurpapier; („Zand-papier en *glaspapier*... hebben... geheel het haaien- of robbenvel... verdrongen", KUYPER, *Technol.* 1, 802); *glasparel*, onechte, valsche parel („Snoeren van glinsterende *glaspaarlen*", CONSC. 1, 284 *a*; zie ook KUYPER, *Technol.* 2, 732); *glasraam*, *glasruit*, *glasscherf* (zie die woorden); *glasschijf*, hd. *glasscheibe*, bolronde glasruit, ook in 't algemeen. glasruit („Een' gil, die de *glasschijven* deed rinkinken in hunne looden gevatsels", BOSB.-TOUSS.

2, 65 *b* (zie ook 2, 64 *b*); *glasschilder*, *-schilderen*, *schilderij* (zie die woorden); *glasschip*, met glaswaren geladen („De Hoy-schepen midsgaders de *Glas-schepen*", *Handv. v. Amst.* 768 *a*); *glasschrijven* („t'Conterfeyten en *Glaes-schrijven*", V. MANDER, *Lev. der Schild.* 197 *a*); *glasschuim*, zie *glasgal*; *glasslak*, *-slek* („De gesmolten, dog weder verharde Glasstof, die men ook *Glasslekken* noemt", BERKHEY, *N. H.* 2, 694); *glasslang* („In Noord-Amerika vindt men eene soort (*van slangen*), die wegens de brosheid van haren staart aldaar onder den naam van *glasslangen* bekend is", BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 39); *glassoort* („Het hoofdbestanddeel van iedere *glassoort* (is) kiezelzuur...; de eigenlijke bases zijn potasch, soda, kalk en lood-oxyde", NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 80 *b*; „Het émail... is eene *glassoort*, die hare witte kleur en ondoorschijnendheid aan een bijmengsel van tinoxyde verschuldigd is", *Boek der Uitv.* 2¹, 126); *glasspecie*, hetzelfde als *glasmengsel* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 709); *glasstof*, zie bij *glasslak*; *glastafel*, glazen plaat (zie KUYPER, *Technol.* 7, 713); *glastraan*, traanvormig voorwerp van ongetemperd, dus zeer bros *glas*, („Bataafsche *glastranen*", KUYPER, *Technol.* 2, 711); *glasvenster* (zie ald.); *glasverf*, kleur als van glas („Glasverwe, *color vitreus*, *hyalinus*", KIL.); *glasvloed*, hd. *glasfluss*, benaming der specie voor de onechte edelgesteenten (zie KUYPER, *Technol.* 2, 724 en 728); *glasvocht*, hetzelfde als *glaslichaam* (verg. BERKHEY, *N. H.* 5, 282); *glasvorm*, vorm van klei, hout, messing enz., waarin de glasmassa door blazen of persen de verlangde gedaante krijgt (zie KUYPER, *Technol.* 2, 720); *glasvreter* („Eenen *glasvreter*, die in zijn leven... nevens glas, ook dikwils steenen, hout *enz.*... om geld had ingeschokt", JONCTIJS, *Toon. der Jal.* 52); *glaswaar*, mv. *-waren* („Gemeenlijk verdeelt men de *glaswaren* in *tafel-en hol-glas*", KUYPER, *Technol.* 2, 712); *glaswerk* (zie ald.); *glasworm*, bros, wormvormig glazen voorwerp (verg. *glastraan* en zie KUYPER, *Technol.* 2, 711); *glaszand*, zand, dat in de glasmassa gebezigd wordt; ook fijngestooten glas; *glaszout*, hetzelfde als *glasgal*.

— In verbogen vorm (*glaze-*, *glaas-*). *Glaasvenster*, *glazevenster* (zie GLASVENSTER); *glazegoed*, glaswerk („het teere *glase-goet*, Dat Venegien backen doet", GESCHIER, *aangeh. bij* DE BO); *glazekramerij*, glaskramerswaren, koopwaar van *glas* („*Glaze-kramery*, Kraalen van glas, *enz. Verroterie*", MARIN); *glazenagels* (verg. *glasnagels*), vertinde rondhoofden (STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 191); *glazewerk* (zie GLASWERK).

— In de bet. B, 1, *b*). *Glasbak*, hetzelfde als: stopbak, bak der glazenmakers om vensterruiten, stopverf en gereedschap in mede te dragen; *glasdoek*, om vensterruiten meê af te nemen; *glashout*, hetzelfde als *glasroede* (zie PASTEUR-NOOT 1, 297); *glasroede* („Een... glasraam... wordt... door dunne spijlen of kruishouten (ook *glasroeden* genoemd) in een... aantal regthoeken verdeeld", STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 148); *glasslag*, *glasspon*, *glassponde*, in Vlaamsch België hetzelfde als *glassponning* (zie DE BO); *glasspouning*, uitholling in het ringhout en de roeden van een vensterraam, waarin de vensterruiten passen („Aan de buitenzijde worden (*de glasroeden*) van sponningen voor de glasruiten voorzien (de *glassponningen*)", STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 148).

— In den vorm van het mv. *Glazenbreker*, in Vlaamsch België: ambachtsman, die de ruiten uitbreekt en vervangt, glazenmaker (DE BO); in Noord-Nederland: iemand die moedwillig *glazen* inslaat („Evenmin... als de President en Raden van den Hove van Holland wisten, wie de nachtelijke *glazebrekers* in den Haag waren", TER GOUW, *Volksverm.* 311); *glazenkast*, *glazenspuit* (zie die woorden); *glazenwagen*, groot rijtuig met veel raampjes, ook wel opgevat als koppel. met het bnw. *glazen* (TER GOUW, *Volksverm.* 83; MOLEMA).

— In de bet. B, 1, *c*). *Glasbehangsel*, raamgordijn („*Glas-* en *bedbehangsels*", BILD. 11, 240); *glasgordijn*, raamgordijn, in tegenstelling met overgordijn, meubelgordijn („Door een reedjen der neteldoeksche *glasgordijntjes* (gluuren), wie gaat wie komt", *Wildsch.* 3, 5; „Als Willem voorbij ging, schouwde altijd een paar oogen over de *glasgordijntjes*", SCHIMMEL 1, 465 *b*); *glassatijn*, satijnen venstergordijn („praal... Van wandfluweel en *glassatijn* En luchters", TOLLENS 10, 115).

— In de bet.: kerkvenster. *Glasmaal*, maaltijd die gehouden werd bij gelegenheid van het schenken van een kerkvenster („Om dat dit maal, ter gelegenheid van het vereeren van een glas werd aangeregt, (werd) het *Glas-maal* geheeten", V. ALKEMADE, *Displegt.* 1, 282).

— In de bet. B, 2. *Glasdroger*, kannenlichter, dronkaard (DE BRUNE, *Bank.* 1, 55); *glasworm*, verouderde benaming voor de spaansche vlieg (*cantharis*), volgens KIL. „een worm die in glazen fleschen bewaard wordt".

— In den vorm van het mv. *Glazenberd*, plank om *glazen* op te zetten („Glasenberd, *hyalotheca*, *ubi vasa vitrea reconduntur*", KIL.); *glazendoek*, kelkendoek; *glazengeklank*, bekerklank („een zingen en lachen, een kelen- en *glazengeklank*!" VUILSTEKE 1, 5); *glazenrek* („*Glaze-rak*, *-rek*, rak daar de wyn en andere glazen opgezet werden", MARIN).

— Als tweede lid. In de de bet. A); vele dezer woorden zijn uit het Hd. overgenomen, hetgeen inzonderheid blijkt in de samenst. met een onverbogen bnw. *Draadglas*, hetzelfde als *filigreinglas* of *petinetglas*: ongekleurd *glas* waar draden van gekleurd *glas* zijn ingesloten (zie KUYPER, *Technol.* 2, 726); *flesschenglas*, gemeen groen *glas*; *flintglas*, hetzelfde als *loodglas* (zie *Boek der Uitv.* 2¹, 125); *hardglas*, eene glassoort die beter tegen stooten en vallen bestand is dan het gewone *glas* („Het *hardglas* uit de fabriek van Jeckel te Leerdam"); *holglas*, de letterlijke vertaling van hd. *hohlglas*, collectieve benaming voor alle holle glazen voorwerpen, als tegenstelling van *plaatglas*, *tafelglas* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 719); *ijsglas*: „geblazen holglas, welks buitenvlak met diepe en breede kloven uitgemonsterd is", KUYPER, *Technol.* 2, 724; *kaliglas* (verg. *Boek der Uitv.* 2¹, 124); *krijtglas* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 708); *kristalglas*, (zie *Boek der Uitv.* 2¹, 124); *kroonglas* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 708); *loodglas* (zie *Boek der Uitv.* 2¹, 125); *maanglas*, vensterglas enz., dat uit cirkelvormig geblazen platen gesneden wordt (zie KUYPER, *Technol.* 2, 713 — 714); *matglas* (zie ald.); *natronglas* („Alle gemeene glaswaren bestaan uit *natronglas*", *Boek der Uitv.* 2¹, 125; zie ook *potassaglas*); *plaatglas* („Het *plaatglas* wordt... vooral... gebruikt tot het vervaardigen van spiegels", *Boek der Uitv.* 2¹, 137); *potassaglas* („Alle glas bevat óf potassa óf soda als smelt-middel, weshalve men in het algemeen *potassaglas* (*Kaliglas*) en soda-glas (*Natronglas*) onderscheidt", KUYPER, *Technol.* 2, 705); *rolglas*, hetzelfde als *gestrekt tafelglas* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 712); *schijfglas*, hd. *scheibenglas*, hetzelfde als *vensterglas* (zie *tafelglas*); *slijpglas* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 708); *smeltglas*, émail (zie KUYPER, *Technol.* 2, 706 en 729); *sodaglas*, zie *potassaglas*;

spiegelglas (zie ald.); *strooiglas*, uiterst dunne blaadjes gekleurd *glas* tot het bestrooien van verlakt werk (zie KUYPER, *Technol.* 2, 728); *tafelglas*, hd. *tafelglas*, fr. *verre en table*, eng. *tableglass*, *glas* in platen (zie KUYPER, *Technol.* 2, 712—713); *vensterglas* (zie ald); *waterglas*, stroopachtige vloeistof, uit dezelfde bestanddeelen als *glas* bestaande, maar in andere verhoudingen; zij wordt gebezigd als vernis en weverspap (zie *Boek der Uitv.* 2¹, 151).

— Voor vele andere soorten van glas, zie het register achter het 2ᵈᵉ deel van KUYPER, *Technol.*

— Als benaming van doorschijnende delfstoffen. *Bergglas*, kristal (MARIN); *maria-*, *mariën-* of *vrouwenglas*, gips in grootbladige, doorzichtige massa's (zie NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 73 *b*).

— In de bet. B, 1, *b*). *Boograamglas* („Het koopren lampjen straalde ras Zijn flikkring tegen 't *boograamglas*", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 87); *bovenglas* (zie ald.); *kerkglas* („'t heerlijck *kerckglas*... geeft getuighnis van het snelle Vernuft des schildergeests", VONDEL 6, 682; „'t *Kerkglas* van Elias in Gouda's Tempel", BERKHEY, *Oud-Holl. Vriendsch.* 34; ook V. LENNEP, *Poët.* 7, 51); *kruisraamglas* („Zy zwegen, En staarden door het *kruisraamglas*", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 73); *onderglas* (zie ald.); *portierglas*, venster van eene koets (SCHIMMEL 2, 192 *a*); *spiegelglas* (zie ald.); *traliеglas*, betralied venster („de koû... Die indrong door het *traliеglas*", TOLLENS 5, 138); *vensterglas* (zie ald.);

— In de bet. B, 2, *a*). *Bloemglas*, bloemvaas („Zy drukte het *bloemglas* behendig aan haar hart, ik merkte het echter", *Leev.* 2, 283); *druivenglas*, groenglazen klok die om een druiventros gehangen wordt; *illumineerglas*, verkl. *-glaasje*, vetpotje; *insmaakglas*, flesch om groenten of vruchten in te maken (zie KUYPER, *Technol.* 2, 722); *kinderglas*, voorheen eene soort van apothekersflesch („Drie *kinderglazen*, een amplet, een likkepot en een pakje poeiers", BEETS, *C. O.* 49; „Het *kinderglas* was bolrond met een eenigszins langen hals, en had *enz.*", BEETS, *Na Vijftig Jaar*, 133); *meloenglas*, om over meloenen te zetten: „*cloche à melons*", MARIN; *peilglas* (aan een stoomketel), glazen buis om den waterstand op te nemen; *pisglas*, urinaal (DE BRUNE, *Rook.* 2, 224).

— In de bet. B, 2, *b*, *α* en *β*). *Halfuursglas*, verg. *uurglas*; *logglas* (zie ald.); *nachtglas*, om den tijd bij nacht te meten („toen 't *nachtglas* net ten halve was verloopen", VONDEL 6, 668); *secondenglas* (gewoonlijk als verkl. *-glaasje*), zandlooper die hetzij in 28 hetzij in 14 seconden uitloopt (zie V. HOUTEN, *Scheepv.* 623); *uurglas*, zandlooper die in een uur uitloopt („De heele en halve *uurglazen* worden gebruikt om er de wacht op te loopen of de roergangen te bepalen", V. HOUTEN, *Scheepv.* 635); in vrijer gebruik („Myn *uurglas* verloopt licht heeden", SIX V. CHAND. 450); *zandglas*, zandlooper („Reeds keert men 't *zandglas* om", TOLLENS 5, 122).

— In de bet. B, 2, *c*, *α*). *Bierglas*, *drinkglas*, *wijnglas*, e. a. (zie die woorden). *Bitterglas*, verkl. *-glaasje*, voor bittere jenever; *champagneglas* (BEETS, *C. O.* 188); *portglas*, voor portwijn; *rijnwijnglas*, voor rijnwijn; enz.

— In de bet. B, 3, *b*). *Gasglas*, lampeglas voor eene gaslamp; *lampeglas*, (zie ald.).

— In de bet. B, 3, *c*). *Brandglas*, *brilleglas* (zie die woorden); *gezichtglas* (LAIRESSE, *Schilderb.* 1, 325); *kijkglas*, lens van een kijker enz. („Het *kijkglaasje* van eene rarekiek"); ook figuurlijk („Het *kijkglas* wisselt voor onze oogen", TOLLENS 8, 24); *kunstglas*, lorgnet („met het *kunstglas* voor zijne oogen,... Begluurt hij menig schoone vrouw", SPANDAW 2, 4); ook: verrekijker (TER HAAR, *St.-P. Rots*, 102); *oogglas* (van een microscoop, een kijker enz.), hetzelfde als *oculair* (BOSSCHA, *Natuurk.* § 1345); *vergrootglas* (zie ald.); *verkleinglas* („Een Ey is ofm' een Hoen door een *verkleinglas* at", HUYGENS 2, 38; „Een licht bewasemd *verkleinglas*", KNEPPELH. 8, 221); *voorwerpglas* (van een microscoop, een kijker, enz.), hetzelfde als: *objectief* (BOSSCHA, *Natuurk.* § 1345 en 1353).

GLASACHTIG — voorheen ook GLAASACHTIG —, bnw. en bijw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Van *Glas*, in de bet. A), met *-ăchtig*. Op glas gelijkende. Verg. GLAZIG.

1) Eigenlijk. || Glazuur... is een dun... op de kleispecie vast aanhechtend glasachtig bekleedsel, KUYPER, *Technol.* 2, 757.

2) Minder eigenlijk, in eenige termen der ontleedkunde.

— *Glasachtig lichaam* (lat. *corpus vitreum*), de geleiachtige massa in het oog, die de ruimte achter de kristallens vult (zie BOSSCHA, *Natuurk.* § 1325), hetzelfde als: *glaslichaam*, voorheen ook *glasvocht* (zie GLAS, Samenst.). Vroeger ook *glasachtig vocht* genoemd en bij V. BEVERW. (*Schat der Onges.* 2, 3 *a*) *glaesachtige vochtigheydt.*

— *Glasachtig vlies* (lat. *membrana hyaloïdea*), het vlies dat het *glasachtig lichaam* (zie boven) omgeeft; soms *glasvlies* geheeten. || Het vijfde (vlies) is genoemt Glaes-achtigh-vlies, als de Glaesachtige vochtigheydt bekleedende, V. BEVERW., *Schat d. Onges.* 2, 3 *a*.

3) Oneigenlijk, van zaken die om de eene of andere reden aan glas doen denken.

a) Van het starend oog: wezenloos glinsterend. Verg. GLARIÊN. || Een drenkeling... dood uit het water gehaald, met slijk en kroos overdekt, de vuil witte wangen bol opgeblazen, en 't glasachtig oog ons zoo regt akelig aanstarend, V. KOETSVELD, *bij* BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 63.

b) Van de huid van een zieke. || Hare wangen (bleven) even geel en even glasachtig, CONSC. 1, 176 *b*.

c) Doorschijnend. || Boven heide en velden wiegelde nog de glasachtige zomerwasem, CONSC. 3, 26 *a*.

4) In een verband waarin men geneigd is *glasachtig* als bijw. op te vatten. || Met zoo glasachtig starende oogen, dat hij een standbeeld scheen, BOSB.-TOUSS. 2, 65 *b*. Koud en marmerbleek, met glasachtig strakke oogen, 2, 371 *b*. Men kan 't die oogen aanzien, dat ze niet meer weenen kunnen, zoo dof en glasachtig, zoo droog en starend zien ze ons aan, V. KOETSVELD, *Mensch. Leven*, 162.

Afl. *Glasăchtigheid*, voorkomen als van glas („De allerfynste klaideelen. . neemen (*in het vuur*) eene soort van *glasagtigheid* aan", BERKHEY, *N. H.* 2, 215).

GLASBLAZER, znw. m.; mv. *-s*. Samenstellende afl. van *Glas*, in de bet. A), en *Blazen*, met *-er*. Hd. *glasblaser*; verg. eng. *glassblower*. Ambachtsman die door blazen voorwerpen uit glas vervaardigt. || Glasblaeser, *vitriarius fusor*: *qui vitreamina conflat*, KIL. — Brouwers, Seepsieders, Suykerbakkers, Verwers, Smeersmelters, Glasblasers, Wassmelters, *Handv. v. Amst.* 986 *b*. De onontbeerlijkste gereedschappen van den glasblazer zijn de blaaspijp... en het punteerijzer, de punteerstang of het hechtijzer, KUYPER, *Technol.* 2, 712. De glasblazer... werkt in de groenglas-fabrieken staande, in de witglas-fabrieken daarentegen zittende, *Boek der Uitv.* 2¹, 133.

— In woordspeling met *glas* in de bet. B, 2, *c*):

drinkebroer. || De glas-blazers, of wijn-vagers, DE BRUNE, *Bank.* 1, 346 (*Dronckert*).

— Verouderd *glazeblazer*, waaruit (misschien onder invloed van het mv. van *glas* in de bet. B, 2, *c*) *glazenblazer*. Voor *glaze-* (*glaas-*) naast *glas-* verg. b. v. GLASSCHRIJVER.

De Glasenblazer stoockt sijn altijt bernendt vyer.
V. D. MIJLE, *Slagh v. Lep.* (*in* HEYNS, *Bartas, Verv.* 192).

Afl. Het ww. *glasblazen*, dat eigenlijk niet anders is dan de koppeling van *glas* en *blazen* wordt onwillekeurig opnieuw afgeleid van het znw. *glasblazer*.

Samenst. In den vorm van den 2den nv. *Glasblazersbank*, eene houten schabel of voetbank met twee rechte opstaande randen (zie KUYPER, *Technol.* 2, 719); *glasblazerskostuum*, in de zegswijze: *in glasblazerskostuum*, met bijna geen kleêren aan 't lijf, zoogoed als naakt; verg. *Adamskostuum*, Deel I, 769 („Bij eene hitte als vandaag zou men wel in *glasblazerskostuum* willen loopen!"); *glasblazerslamp*, smeltlamp (zie KUYPER, *Technol.* 2, 732); *glasblazersstoel*, hetzelfde als *-bank*; *glasblazerstang*, tang waarmede het in bewerking zijnde glas wordt gefatsoeneerd.

GLASBLAZERIJ, znw. vr., mv. (in de bet. 1) *-en*, verkl. *-tje*, mv. *-s*. Van de koppeling *Glasblazen* met *-(er)ij*.

1) Werkplaats van den glasblazer; bij uitbreiding: glasfabriek. || De glasblazerijen te Kralingen, te Leerdam.

2) Het bedrijf van den glasblazer. || De glasblazerij is eene ongezonde werkzaamheid.

GLASHELDER, bnw. en bijw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Helder*. Zoo helder, zoo zuiver als glas.

I) **Bnw.** Bijna altijd in figuurlijke toepassing, b. v. van eene redeneering, een betoog. Volkomen „doorzichtig", niet duister, duidelijk. Verg. de uitdrukkingen, bij GLAS, A, 1) vermeld. || Een glashelder betoog. Glasheldere redeneeringen. Dat is glashelder, *dat is „zoo klaar als een klontje", dat lijdt geen tegenspraak.* — Glasheldere waarheid, BOSB.-TOUSS. 1, 371 *a*.

— Ook van muzikale geluiden. || Eene glasheldere stem. Die piano heeft een glashelderen toon.

II) **Bijw.** (van wijze). Op volkomen duidelijke wijze. || Hij zette de zaak glashelder uiteen. De advocaat toonde de onschuld van den beklaagde glashelder aan.

GLASKRUID, znw. onz., zonder mv. Uit *Glas* en *Kruid*. In de plantenkunde. Benaming van het geslacht *Parietaria*. || Parietaria dat is muerkruyt, glaskruyt, mos, *Kantt. op* 1 *Kon.* 4, 33. Glas-kruyt is verkoelende, af-vegende, en wat vervochtende, v. BEVERW., *Heelk.* 8 *a*. 't Glaskruid geneest de versche wonden, MARIN. Glaskruid noemde men het geslacht (*Parietaria*) zonder twijfel wegens de broosheid der stengels, OUDEMANS, *Flora*, 3, 87. *Parietaria officinalis* L. (groot Glaskruid), *Ald.*

GLASRAAM — voorheen ook GLASRAAMT —, znw. onz.; mv. *-ramen*, verkl. *-pje*, mv. *-s*. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Raam*. Hd. *glasrahmen*. Houten gestel waarin vensterruiten bevestigd worden.

1) Eigenlijk. Het raamwerk alleen. || Versteken glas-raamten... versteecken deuren... versteeken schoorsteenmantels, *Utr. Placaath.* 3, 751 *a*. De glasramen, waarmede alle vensteropeningen gesloten worden, bewegen zich gewoonlijk in een houten kozijn, PASTEUR-NOOT 1, 297. Een gewoon glasraam bestaat uit een onder-, een boven-, en twee opgaande regels,... te zamen het ringhout genoemd;... het hierdoor gevormd raam wordt... door dunne spijlen of kruishouten... in een grooter of kleiner aantal regthoeken verdeeld, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 147.

2) Bij uitbreiding. Het raamwerk met zijn toebehooren, het venster. || Geschilderd glasraampje, bestaande uit twintig in lood gevatte ruitjes, *Catal. Utr. Mus. v. Oudh.* n°. 238. Voor dezelfde glasramen moet gij uwen hoed afnemen: dezelfde kennissen moet gij op straat groeten, GEEL 7.

't glasraam laat zijn goudbeurs in,
Door een gebroken ruit.
STARING 2, 13.

GLASRUIT, znw. vr.; mv. *-en*, verkl. *-je*, mv. *-s*. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Ruit*, ruitvormig stuk. Glazen plaat, oorspronkelijk ruitvormig, nu meest van rechthoekigen of vierkanten vorm, die in het raamwerk van een venster wordt bevestigd, vensterruit. || De inbrekers hebben zich toegang tot de woning verschaft door het uitsnijden eener glasruit. — Beschilderd glasruitje, voorstellende drie mannen *enz.*, *Catal. Utr. Mus. v. Oudh.* n°. 236. Een... venster, dat... bij gebrek aan glasruiten wind en regen den vrijen toegang bood, CONSC. 1, 190 *a*. De hoofdbezigheid van den glazenmaker is... het inzetten van glasruiten, KUYPER, *Technol.* 2, 735. In lood gezette glasruiten, SCHIMMEL 1, 369 *b*. Vensters met gekleurde glasruiten, 3, 119 *b*.

GLASSCHERF, znw. vr., mv. *-scherven*, verkl. *-je*, mv. *-s*. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Scherf*. Een brok glas, een stuk van een gebroken glazen voorwerp. || De tafel was omver geworpen... en de vloer met pot- en glasscherven bedekt, V. LENNEP, *Rom.* 4, 69. Op den bovenrand der heining werden glasscherven gelijmd, V. D. VLIET, *Jonge Jufvr.* 161.

GLASSCHILDER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Schilder*, gevormd naar aanleiding van de uitdrukking *glas schilderen*. Kunstenaar, die kleurstoffen in glas inbrandt en tafereelen vervaardigt, hetzij door samenvoeging van afzonderlijke stukken, die ieder slechts ééne kleur hebben, hetzij door de verschillende kleurstoffen op eene zelfde glasplaat aan te brengen. || Glasschilder, *peintre sur verre, en le verre*, MARIN. — De Goudsche Glazen, of Beschrijving *enz.*... waarbij is gevoegd een afzonderlijk Levensberigt der beroemde Glasschilders, de Gebroeders Dirk en Wouter Crabeth, *Titel van een werk door* C. KRAMM.

GLASSCHILDEREN, onz. zw. ww., alleen in de onbep. wijs. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Schilderen*. Het schilderen op glas, oneigenlijk voor: het inbranden in glas van kleurstoffen die met een licht smeltbare glassoort gemengd zijn (verg. *Boek der Uitv.* 2[1], 148—149).

Samenst. *Glasschilderkunst* („De *glasschilderkunst* ontwikkelde zich uit het gebruik van gekleurde vensterruiten", *Boek der Uitv.* 2[1], 148).

GLASSCHILDERIJ, znw. vr. en onz., mv. *-en*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Schilderij*. Tafereel, dat uit samengevoegde stukken gekleurd (gebrand) glas bestaat; of wel, schilderstuk, waarvan de verschillende kleuren in eene zelfde glazen plaat zijn ingebrand. || De glasschilderijen der gebroeders Crabeth. — Op Glasschilderij, *Opschrift bij* HOOFT, *Ged.* 1, 77.

GLASSCHRIJVER — ook GLAASSCHRIJVER en GLAZESCHRIJVER —, znw. m., mv. *-s*. Samenst. afl. van *Glas*, in de bet. A), en *Schrijven*. Die op glas schrijft; graveur, teekenaar op glas. || T'Leven van Henricus Goltzius, uytnemende Schilder, Plaetsnijder, en Glaes-schrijver, *Opschrift bij* VAN MANDER, *Lev. der Schild.* 196 *b*. Glase-schrijvers, Wit-werckers, Schilders, Beelt-snijders, *Handv. v. Amst.* 1367 *b*.

Hunnen Hensbeeker een schoonen kristallynen kop,... op welken de vermaerde Digter, en glas-schrijver, Willem van Heemskerk, met het stift van een diamant... heeft geschreven met zeer cierlyke letteren enz., V. ALKEMADE, *Displegt.* 2, 229.

— Voorheen ook hetzelfde als *glasschilder* (zie ald., en verg. STALLAERT, *Gloss.*).

GLASVENSTER — voorheen ook GLAZEVENSTER en GLAASVENSTER; ook wel GLAZENVENSTER, hetzij door de gedachte aan het mv. van *glas*, hetzij door invloed van het bnw. *glazen* —, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Venster*. Mhd. *glasevënster*, *glasvënster*, hd. *glasfenster*, mnl. *glasevenster*, *glaesvenster*, *glesevenster*, *glesvenster*. Raam dat van glas, van glazen ruiten voorzien is; hetzelfde als GLASRAAM, in de bet. 2). Thans weinig in gebruik. || Een glasenvenster, *une voarrière*, *vitre*, PLANT. — Uwe glaesvensters sal ik cristallijnen maken, *Jes.* 54, 12. Men stelde sachtgens den ladder aen een Glasenveynster int straetgen comende, COORNH. 1, 395 *b*.

De Gramschap doet de lont nu in een schuere steken,
Nu van een anders huis de glaese-vensters breken.
DE MEYER, *Gramsch.* 77.

GLASWERK — voorheen ook GLAZEWERK —, znw. onz., zonder mv., als collectief. Uit *Glas*, in de bet. A), en *Werk*. Mhd. *glaswërc*, mnd. *glasewerk*, mnl. *glasewerc*, *glesewerc*.

1) Voorwerpen van glas, inzonderheid roemers en kelken. || Verkooping van meubels, tafelserviezen, kristal, en glaswerk. — Mijne voorzeide Heeren... verbieden... by de huizen om te loopen, ten einde ledige bouteilles of glaswerk, hoe gering in quantiteit, in te koopen of wederom uitteventen en te verkoopen, *Handv. v. Amst.*, 2*de Verv.* 208 *b*. Op alle vendutiën wist hij inkoopen te doen die zijn ameublement, zijn porselein, zijn glaswerk, met schoone aanwinsten verrijkten, TEN BRINK, *Rom.* 1, 27.

't Scheen of hy (*een ezel*) glazewerk gepakt had op zyn [leden.
CONINCKX, *Fab.* 59.

In de glazekast staan de ketels en blinkende kand'laars,
Naast de snuiters en 't zuinigje en blakers, zindlijk te [prijken;
Tevens glaswerk, en roemers met letters kunstig geslepen.
LULOFS, *Ged.* 161.

2) Al de vensterruiten van een gebouw. || De schoonmaakster heeft eerst het glaswerk gedaan, en nu het houtwerk afnemen. — Gindsche afdeeling (*der kerk*) toonde in spichtige spitsbogen den kleurrijkdom van haar geschilderd glaswerk, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 23.

GLAZEN (I) — voorheen ook GELASEN —, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Mhd. *glesîn*, mnd. *glesen*, mnl. *glasijn*, *glesijn*. Van *Glas*, in de bet. A), met *-en*. Uit glas vervaardigd.

1) Eigenlijk. || Glasen, van glas, *vitreus*, *vitrinus*, *hyalinus*, KIL. Een glazen oog, *een kunstoog*. Het sprookje van Asschepoester of het Glazen Muiltje. — Ende voor den throon was een glasen zee, kristal gelijck, *Openb.* 4, 6. Een quaden stap sonder meer, is genoegh om een glasen fles te breken, ZATS 1, 563 *b*. Glazen kraaltjes, *Leev.* 2, 50. Dit dansen duurde by het heerlijk starrenlicht en een paar verlichte glazene klokken... tot tien uuren, *Wildsch.* 5, 104. Kunstwerken..., die wij onder een glazen stolp bewonderen, QUACK, *Stud.* 277. Dozen met een glazen deksel.. waarin verzamelingen van vlinders en kerfdieren... vaststaken, V. LOVELING, *N. Nov.* 243.

(Ick),... zie mijn hooft besneeuwt, en tel mijn gryze haeren,
Oock sonder glazen oog (*een bril*), in deze schildery.
VONDEL 6, 191 (*Op mijne Schildery*).

den snellen treck op het gelasen bladt
Van 't Vischer Meysgens handt.
HUYGENS, *V. Dichtw.* 24.

— Ook van personen. Teer, „van kraakporselein". || De arme menschen moeten werken, en daarom zijn zij grof van leden en zwaar van gebeente. Hoe meent gij dat zulke glazen juffer zich zou hebben, indien zij zich... in eenen mosselwagen moest laten spannen, gelijk ik? Zij zou er onder bezwijken, CONSC. 2, 424 *b*.

— In de volgende zegswijzen:

— *In een glazen huis wonen*, eene levenswijze hebben, waardoor men aan 't oordeel van een ieder bloot staat (verg. BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 142).

— *Die een glazen huis bewoont moet geen steenen op zijns buurmans dak werpen*, HARREB. 1, 239 (zie ook HUYGENS 1, 674).

— *Hij is op 't glazen bruggetje geweest*, hij heeft in doodsgevaar verkeerd.

— In anderen zin. *Als 't karretje* (*t. w.* met geld) *maar over 't glazen bruggetje kon komen*: „men bezigt dit spreekwoord, wanneer er geen geld voorhanden is, en men steeds van koopen hoort spreken", HARREB. 1, 98.

— *Glazen beenen* enz. In uitdrukkingen die tot voorzichtigheid aanmanen, of toegeschreven aan personen die al te voorzichtig zijn, die niets aandurven (verg. hd. *wer gläserne Beine hat muss nicht aufs Eis gehen*, WANDER, *Sprichw.* 1, 301). || Bom beenen en glazen kuiten, HARREB. 1, 39. Hij heeft glazen beenen, 1, 40. — Men heeft u zoo lang voorgepraat dat gij glazen beenen hadt..., maar tracht toch eens een voet te verzetten en gij zult zien, of gij het niet verder zult brengen dan gij denkt, KNEPPELH. 10, 99.

— Ook in toepassing op een beschonkene (SCHUERM.).

— *Een glazen boterham*, een glas jenever (SCHUERM. *Bijv.*)

2) Bij vergelijking gezegd van zaken die in het een of ander opzicht met het glas overeenkomen. Verg. GLAZIG.

a) Van wateren en stroomen. Doorschijnend, klaar, helder.

dienstbre Godheên, die met parlemoere lijven,
Alreede dartelheyd op glaesen stroom bedrijven.
VONDEL 2, 552.

De tranen dreven uyt zijne ogen,
Langs 't aanzicht, in de glaze beek,
Zoo dat het water wierdt bewogen,
En hem (*Narcissus*) zijn beeltenis ontweek.
LUYKEN, *D. L.* 18.

De Wezer zelf, bekranst met riet en kruikeblaân,
Ziet uit zijn glazen kil, en spreekt den Dymel aan.
KOOLAART-HOOFMAN 10.

b) Van starende oogen: glazig, glasachtig, strak. || Hij kan mij met zijn glazen oogen zoo smeekend aanzien, SCHIMMEL 2, 208 *a*.

Koppel. *Glazendeur* (zie ald.); *glazenhuis* („'t *glazenhuis* Van vader (*van Aeolus*)", VONDEL 11, 666).

GLAZEN (II), bedr. ww.; *glaasde*, *heeft geglaasd*. Van *Glas*. Eigenlijk: iets glazig maken, er het uiterlijk van glas aan geven; vandaar: glanzig maken, glanzen (zie GLANZEN, II, 2). In de pijpenfabrieken te Gouda: het polijsten der pijpen met een agaatsteen.

Laat ons te saam, bij 't vormen, of bij 't rollen,
Bij 't wijeren, oplettend zijn;
Zo blijft ons werk, bij 't glazen en bij 't snollen,
Geroemd aan 't IJ, en Maas, en Rhijn.
Volksl. v. h. Nut, 4, 41.

AA. *Glaasster*, vrouw die de pijpen met een agaatsteen polijst.

Samenst. *Glaassteen*, agaatsteen om de pijpen te polijsten.

GLAZENDEUR (klemtoon op *deur*), znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Koppeling van *Glazen*, bnw. en *Deur*. Deur in welker bovengedeelte vensterruiten zijn aangebracht. || (Zij) opende eene... smalle glazendeur, BOSB.-TOUSS. 3, 336 *b*. Eene glazendeur liet u... het weelderig groen in eene... „serre" zien, R. LOVELING, *N. Nov.* 17.

GLAZENKAST (klemtoon op de eerste, soms ook op de tweede lettergreep) — voorheen ook GLAZEKAST —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*, mv. *-s*. Uit *Glas*, glasruit (zie GLAS, B, 1, *b*) in den vorm van het meervoud, en *Kast*. Thans dikwijls opgevat als eene samenst. met het bnw. *glazen*, verg. echter nnd. *glâserschap* (WOESTE), waar *glâser* ook mv. is. Kast met glasruiten in de deuren, en dienende tot berging van huishoudelijke zaken, keukenkast; in den zin van: pronkkast nu verouderd. || Glaze-kas. Tinne-kas, pronck-kas, daar gemeenlijk het tinne-werk en 't koper-goed in opgesloten is, te pronk staat, MARIN. — Eene overgroote glazenkas... met oude schotels van gleiswerk, porseleinen teljoren en kopjes, R. LOVELING, *N. Nov.* 113.

een glaazenkas met beelden opgevuld.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 65.

In de glazekast staan de ketels en blinkende kand'laars,... Tevens glaswerk, en roemers met letters kunstig geslepen.
LULOFS, *Ged.* 161.

— Ook gebezigd als benaming voor een vertrek, een huis met al te veel vensters.

GLAZENMAKEN — GLAZEMAKEN —, onz. zw. ww., meestal uitsluitend in de onbep. wijs als znw. gebezigd; in Zuid-Nederland bestaan ook de hoofdtijden, *glazenmaakte, heeft geglazenmaakt*. Koppeling van *Glas* (in de bet. B, 1, *b*) en *Maken*. Vensterruiten inzetten; ook het ambacht van *Glazenmaker* (zie ald.) uitoefenen. || Hij gaat op verven en glazenmaken. De een is timmerman en de ander glazemaakt, DE BO. Hij heeft drie jaar lang geglazemaakt, *Ald.* — Dus heeft hy (*Goltzius*) hem van jongs aen in de Const bevlijtight, en sich stadich aen den arbeydt ghehouden, in Glaes-maken, en schrijven, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 196 *b*.

GLAZENMAKER — ook GLAZEMAKER, GLAASMAKER en GLASMAKER —, znw. m., mv. *-s*. Nnd. *glâsemeker* (WOESTE), mnl. *glasemaker(e)* *glaesmaker*. Samenst. afl. van *Glas*, in de bet. A), en *Maken*; de verbogen vorm *glaze-* werd later als mv. van *Glas* in de bet. B, 1, *b*) opgevat. In 't Mnl. ook nog in den zin van: vervaardiger van glazen voorwerpen, glasblazer.

A) Ambachtsman die vensterruiten inzet, die gebroken vensterruiten herstelt, d. i. door andere vervangt (verg. *glazenbreker*, bij GLAS, Samenst.). || Glasenmaecker, glasmaecker, *vitriarius, specularius*, KIL. — Het spel (*Aran en Titus*) by den seldsaemen glasmaker (*J. Vos*) op het Tooneel gebracht, HUYGENS *in* HOOFT, *Br.* 4, 45. De gene, die onder de Kunst of 't Gilde van St. Lucas begrepen sijn, als namentlick, Schilders, Glasemakers. Beeldesnijders, Figuer-snijders, Borduerwerckers, Tapissier-werckers en Ley-werckers, mitsgaders alle andre, die haer metter penseel ofte metter verwe generen, *Handv. v. Amst.* 1366 *a*. De hoofdbezigheid van den glazenmaker... is het stuksnijden van tafel- en spiegelglas in de voor het gebruik vereischte gedaante en grootte, alsmede het inzetten van glasruiten en vensterramen, KUYPER, *Technol.* 2, 735. Hij was schilder en glazenmaker, R. LOVELING, *N. Nov.* 109.

Een Glasmaker? waerom? hoe kom ick aen den naem?
Om 't snijden van een' ruyt, om 't looden van een' raem?...
Hoe, maackt een Goudsmit Goud, en maeckt een Grof-[smit Yser?
HUYGENS 2, 13.

B) Benaming van een netvleugelig insect behoorende tot de familie der *Libellen* of waternimfen. || Glazenmaker, waterjuffertje, schoenlapper, naaldekoker, SCHUERM. — Van de waternimfen... worden gewoonlijk de grootste soorten glazenmakers, rombouten, korenbouten, puistenbijters..., de kleinere juffertjes genoemd, SNELLEN V. VOLLENH., *Gelede Dieren*, 298.

Samenst. In de bet. A). In den vorm van den 2den nv. || *Glazenmakersbeitel*, loodmes: gereedschap om vensterruiten in het lood te zetten (zie KUYPER, *Technol.* 2, 736); *-diamant*, stukje diamant in een steel gezet, om er 't glas mede te snijden; *-hamer*, kleine klauwhamer met ronden kop (zie MOSSEL, *Het Schip*, 125); *-lood*, vensterlood (zie KUYPER, *Technol.* 2, 736).

GLAZENSPUIT, znw. vr. mv. *-en*, verkl. *-je*, mv. *-s*. Uit *Glas*, glasruit (zie GLAS, B, 1, *b*) in den meervoudsvorm, en *Spuit*. Spuit van hout of koper om de vensterruiten mede te reinigen.

GLAZENWASSCHEN, onz. zw. ww.; *glazenwaschte, heeft geglazenwascht*. Koppeling van *Glas*, glasruit (zie GLAS, B, 1, *b*) in den meervoudsvorm, en *Wasschen*. De vensterruiten reinigen door middel van eene spuit. Thans verouderd; men zegt (*de*) *glazen wasschen*. || Ik las eens een geestelyk vodje; ik meen het Harten Boekje; waarin onze lieven Heer... veegde, raagde en glazenwaschte; uit die harten rolde en viel een hoope vullis en ontuig, van Slangen, Vleermuizen, Rotten, Spinnekoppen, *Leev.* 8, 270.

Men glaze-wast en witt tot uwent all' den dag,
Raeg (roept uw wyf) en vaeg, laat nergens stof nog rag.
DE DECKER 1, 359.

Afl. *Glazenwasscher* (zie ald.); *glazenwasscherij*, het glazenwasschen; concreet: eene maatschappij die zich met het schoonmaken der vensterruiten belast („De Utrechtsche *Glazenwasscherij* en Puibewassching").

GLAZENWASSCHER — voorheen *glazewasscher* —, znw. m., mv. *-s*. Van *Glazenwasschen* met *-er*.

1) Als persoonsnaam. Werkman in dienst van eene maatschappij die zich belast met het reinigen van vensters en puien. || De glazenwasschers hebben vandaag den gevel schoon gemaakt. Er is een glazenwasscher van de ladder geslagen.

2) Als voorwerpsnaam. || Glaze-wasscher. Glazeschuyer aan een lange steel vast, daar de puy en andere glazen, na dat die bespuit zyn mede gewasschen werden, MARIN. — Zeg toch aan Nies, dat zy een glazenwasscher mêe brengt: men kan hier buiten zo niets krygen, *Leev.* 1, 273.

Samenst. *Glazenwasscherspuit*, eene spuit die iemand gebruikt die de glazen wascht („Dat eens eene (*werkmeid*)... zich met een *glazenwasscherspuit* op straat bevindende,... den waterstraal... in het openstaand bovenraam... zond", *K. Zev.* 1, 15).

GLAZER, znw. m., mv. *-s*. Van *Glazen*, glazenmaken. Hd. *glaser*. Glazenmaker. Thans verouderd. || Eynen alden ketel mit olt glas ind (d. i. *en*) loit van glaesers, V. HASSELT, *Geld. Maandw.* 1, 157.

Ghy Drucker en Barbier: ghy Glaser met u hoecken,
Ghy Backer en ghy Schreur, ghy Kuyper en ghy Smit.
PERS, *Bacchus*, 125.

GLAZIG, bnw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Van *Glas*, in de bet. A), met *-ig*. Nnd.

glazig (DOORNK.-KOOLM.), mnl. *glasich*. Op glas gelijkende, als van glas. Verg. GLASACHTIG, en GLAZEN (1ste art.) in de bet. 2).

1) Eigenlijk. Uit eene stof bestaande die op glas gelijkt, glasachtig. ‖ Josephus... verhaalt, dat daar ter plaatse, in eene valei, eene soort van glazig Zand te vinden was, BERKHEY, *N. H.* 2, 221.

't glasighe krystal (*een spiegel*) bleef zuyver zonder waessem.
VONDEL 1, 99.

2) Bij vergelijking. Ten opzichte van de eene of andere eigenschap of hoedanigheid met glas overeenkomende.

a) Van wateren en stroomen. Doorschijnend, klaar, helder. Verg. GLAS, A, 3).

Vischje,... Zwemt met ongeruste Zinnen,
In u klaer en glazich nat.
V. BAEKLE 70.

Int lant daer Abraham zoo dickwils zach de Maen
Heur hoornen spieghlen in de glasighe Jordaen.
VONDEL 1, 53.

b) Van iets dat met ijs omkorst, of in 't algemeen stijf is. ‖ Die sture, sure Boreas, met sijn glasige knevels, FERS, *Lucret., Voorr.* 7.

Ziet ons dit purpre kleed hoe glazig en hoe stijf
Het mi vant roode bloed geronnen staet om 't lijf.
STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieraet*, 95.

c) Van het leven. Broos, teer. ‖ Dit glasigh, en vergancklicke leven, DE BRUNE, *Embl.* 6.

d) Van oogen. Strak, wezenloos, zonder leven; verg. GLASACHTIG in de bet. 1, *c*).

Zijn glazig oog staarde in hare oogen.
TOLLENS 10, 135.

De dood staarde aaklig uit zijn strakke en glazige oogen;
Zijn uitgedorde hand was, zichtbaar, zonder bloed.
BEETS 1, 206.

— Als bepaling van gesteldheid. ‖ De eens zoo heldere oogen stonden dof en glazig, *K. Zev.* 3, 186.

e) Van aardappels. Doorschijnend en hard, niet kruimig of broodig. Nnd. *gläserig* (WOESTE). ‖ De aardappelen zijn alsdan nog onrijp, glazig en oneetbaar, *Med. en Handel. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1846, 235. De jonge onvolwassen knollen waren in April nog glazig, 237.

GLAZUREN, bedr. zw. ww., *glazuurde*, *heeft geglazuurd*. Van *Glazuur*. Met verglaassel, met glazuur bedekken, verglazen.

Afl. *Glazuursel*, verglaassel. Zie GLAZUUR.

GLAZUUR, znw. onz., soms vr.; mv. *glazuren* (in de bet.: soorten van *glazuur*). Evenals hd. *glasur* ontleend aan fr. *glaçure*, dat afgeleid is van het ww. *glacer*.

1) Glasachtig mengsel dat in 't vuur op aardewerk en metalen kookgereedschap wordt aangebracht, hetzij om het opzuigen en doorsijpelen van vloeistoffen te verhinderen, hetzij om de inwerking van zuren tegen te gaan. ‖ Gewoonlijk houdt zich het glazuur of verglaassel... (*op gegoten ijzeren kookpotten*) wel zeer goed in de koude, doch springt alleszins van het vaatwerk los, KUYPER, *Technol.* 1, 483. Het (eigenlijk de) glazuur... of verglaassel... is een dun, volkomen uitgesmolten, op de kleispecie vast aanhechtend glasachtig bekleedsel, door welks glanzig, dikwerf ook bontkleurig voorkomen de waar verfraaid moet worden, en hetwelk tegelijk ten doel heeft, het schoonhouden daarvan te vergemakkelijken.... De samenstelling van het glazuur is even menigvuldig als die der kleispeciën, waarop ze worden aangebracht, 2, 757. Loodvrije glazuren, 1, 758.

2) Het op *glazuur* gelijkend bekleedsel der tanden, het émail.

Samenst. In de bet. 1). *Glazuurmolen* (KUYPER *Technol.* 2, 758), *-poeder* (*a. w.* 1, 484; 2, 759).

— Als tweede lid. *Dekglazuur* (KUYPER, *Technol.* 1, 484), *lood-*, *tin-*, *zoutglazuur* (*a. w.* 2, 757—759).

GLEE — GLEED —, znw., waarvan het geslacht niet blijkt, mv. *gleeën*, *gleden*; verkl. *gleetje*, mv. *-s*.

1) In Noord-Holland in den vorm *gleed*, elders *glee*, veelal *gleetje*. Dunne, kale plek, stee, hetzij de wol door wrijving is afgeschaafd (b. v. aan den arm of de knie van een kleedingstuk), hetzij de draden van schering of inslag over zekere lengte zijn afgebroken (b. v. in oud linnengoed dat te hard gerekt is, in zijde die te lang of te stijf in de plooi heeft gezeten, of in sterk gesleten goed en dan inzonderheid op den naad). ‖ Er komen gleden in zijn lakenschen rok, BOUMAN, *Volkst. in Noord-Holl.*

2) Kleine, nauw zichtbare, overlangsche scheur in eene Goudsche pijp, plek waar het laagje klei te dun en daardoor poreus is; bij het *tremmen* (zie ald.) worden de *gleeën* bijgewerkt, de pijpen met grootere open barsten of gaten (*scheuren*) daarentegen afgekeurd en weggeworpen. In dezen zin nog thans in de pijpenfabrieken te Gouda bekend, en ook voorkomende in de volgende regels (*Volksl. v. h. Nut*, 4, 41), waarin een pijpenmaker getuigt hoe vrouw en kinderen hem in zijn bedrijf ter zijde staan:

En kasten wij, zij tremmen meê,
Zij passen op de scheur en gleê.

3) In de kuiperij wordt of werd *glee* ook gebezigd in den zin van: schuine, aan de binnenzijde van een vat rondloopende keep of kerf, waarin de bodem wordt vastgeslagen; elders spreekt men alleen van *kroost* of *inkrozing* (verg. eene aanhaling bij GLEUF). ‖ Menigmaal ligt de rand van den bodem bij vaten niet in eene sponning, maar in eene eenvoudige schuine gleê (gleêbodem, hd. *Faltzboden*). Hij is alsdan alleen van buiten af, en wel veel sterker... afgeschuind. Tot het vervaardigen van deze gleê in het vat dient eene afzonderlijke gleêschaaf (hd. *Faltzhobel*), KUYPER, *Technol.* 1, 798.

Hist. *Glee*, thans slechts in enkele streken of bij bepaalde bedrijven in gebruik, is een merkwaardig woord, kennelijk van hoogen ouderdom: de oudere Nederlandsche vorm moet *glede* geweest zijn. Denkelijk is het zoo niet één, dan toch nauw verwant met *glid*, op de Veluwe in gebruik voor: de laatste, losgelaten, opengebleven voor in een bouwland, ook: een zoogenaamd blind wegje, een smal, nauwelijks zichtbaar voetpad langs of door de akkermaalsheggen of in 't veld. (Over eene andere opvatting van *glid*, die mogelijk ook in 't Nederlandsch bekend is geweest, zie bij GLIT, Hist.). Vergelijkt men hiermede eng. *glade*, open plek of smal voetpad in een bosch, gewest.-eng. *glat*, opening in eene heg (HALLIWELL), noorsch *glette*, open vak tusschen wolken (zie SKEAT, *Etym. Dict.*), mnl. *glede*, plek, vlek, smet, mhd. *glatz* m., nhd. *glatze* vr., kaal hoofd, dan laten al deze woorden zich, wat hunne beteekenis betreft, geregeld verklaren als nauwverwante afleidingen van *Glad*, in den zin van: glanzend, glinsterend (zie GLAD, I, 2), uit het oorspronkelijk begrip: blikkerende, lichte plek, streep zijn dan de bet. 1 en 2) van *glee* (benevens die van het overgenomen of oorspronkelijk Nederlandsche *glit*) geleidelijk voortgevloeid, de bet. 3) is eene gewijzigde toepassing van het begrip: scheur, en de toepassing op een smal voetpad of eene opene ruimte, eene lichte plek of streep tusschen houtgewas vindt hare wedergade in nhd. *lichte*, *lichtung*, fr. *clairière* en lat. *lucus*. Door deze afleiding wordt echter wel de vorm *glede* (uit *gladi* vr.,

gladheid?) verklaard, doch hoe hieruit de vorm *glid* ontstaan zou zijn is niet duidelijk: dit laatste schijnt veeleer met *Glijden* in verband te staan. Nu zijn er inderdaad in Nederlandsche tongvallen drie woorden *glee*, *glid*, die met meer of minder zekerheid van *Glijden* mogen worden afgeleid: 1°. veluwsch *glee* m., klaarblijkelijk hetzelfde woord als onr. *gleða*, ags. *glida*, eng. *glede* enz., naam van den buizerd of wouw, aldus geheeten om zijn zweven of glijden over de velden; 2°. gron. *glee*, stadfriesch *gleed*, veluwsch *glid* in de uitdrukking *op glee(d)*, *op glid zijn*, op streek, op gang zijn, vlotten (zie o. a. MOLEMA en DOORNK.-KOOLM., en verg. mhd. *glit* m., mnd. nnd. *glede* m., deensch *glid* onz., het glijden); 3°. *glee* (of *glei*), lil, dril van gebraden vleesch (zie MOLEMA en ook BILD., *Geslachtl.*). Neemt men nu in aanmerking dat de beteekenissen: scheur, gleuf, opening, open vak, die aan *glee* eigen zijn, ook worden gevonden bij *glip* en *glop* (verg. GLIP met GLIPPEN, en voorts nnd. *glitse*, kerf, spleet), dan mag eene afleiding van *Glijden*, waardoor het naast elkander staan der vormen *glee* en *glid* beter zou worden verklaard, althans niet onmogelijk worden geacht. En dit te minder nu de begrippen: glijden en: glimmen ook in vele andere woorden dooreenloopen of samenvallen: verg. GLAD, voorts veluwsch *glîen*, glimmen (*Taal- en Letterb.* 5, 69), *glei*, bnw., in Groningen, Friesland, op de Veluwe en elders gebezigd van het ijs, van gesmolten, ongewelde boter, van glazige aardappels, van de heldere lucht, of van al wat glad is (zie MOLEMA en *Onze Volkstaal* 1, 248; 2, 178), en GLEI, (1ste art.). De betrekking tusschen deze klaarblijkelijk met elkander samenhangende woorden kan dus voorshands evenmin met juistheid bepaald worden als die tusschen *glad* en *glijden*.

Met de bovengenoemde woorden *glee*, *glid* komen, wat vorm en wat beteekenis aangaat, in menig opzicht overeen: ags. *slæd* onz., eng. *slade*, klein dal, westf. *slade* vr., dal, bergkloof, *sladde* vr., een in het bosch uitgehakte weg (WOESTE); verg. hetgeen bij GLIJDEN is opgemerkt over *sl* nevens *gl*.

Afl. In de bet. 1). *Gleden*, kale, afgesleten plekken hebben („Haar kleedje begint zoo hier en daar te *gleden* en door te blinken", BOUMAN, *Volkst. in Noord-Holl.*).

Samenst. In de bet. 3). *Gleebodem*, *-schaaf* (zie de aanhaling bij 3).

GLEEP, znw., waarvan het geslacht evenmin blijkt als de hoedanigheid der *e*. Mnd. *glepe*, reet, schuin afloopende steen (waarnevens *glepe*, *gleppe* bnw., scheef, hellend, *glepinge*, helling, *glepoge*, iemand met schele, gluipende oogen) nnd. *glepe*, reet, spleet, *glepogen* (BERGHAUS, WOESTE), mnl. *glepe*, steen met eene schuine zijde, met een hellend vlak. Verg. verder GLIP, waarvan *gleep* een wisselvorm is, evenals *sleep*, *spleet* van *slip*, *split*: als oudsten vorm mag men dus waarschijnlijk *glipi* aannemen; in dat geval moet de *e* zachtlang geweest zijn; vergl. echter ohd. *gleif*. Verg. ook wvl. *sleep*, hellend, *leep*, scheef, en het bij GLIJDEN opgemerkte. Tot dusverre slechts op één plaats gevonden, waar het: reet, voeg beteekent. ‖ In het land Canaan waren de daken der huysen boven plat, daer gras op wies tusschen de glepen, of t' samenvoegingen der steenen, *Kantt. op Ps.* 129, 6.

GLEI (I) — GLEIE en GELEI —, znw. vr., zonder mv. Oorsprong en beteekenis van dit woord zijn duister; misschien was het de benaming van eene soort van pottengoed (hiervoor pleit de samenst. afl. *gleibakker*); de woordenboeken vermelden het als eene soort van pottenbakkersklei. Verg. GLEE, Hist.; voor andere gissingen zie GLEIPOT en GLEIERWERK. ‖ Gleye, *terra figulina scintillans*, KIL. (evenzoo bij MELLEMA en HEXHAM).

Samenst. afl. *Gleibakker*, pottenbakker („Gleybacker, *plastes*, *figulus*, KIL.; „Geen Potte-bakkers, Estrik-bakkers, *Geley-bakkers*, nog Platteel-bakkers", *Hande. v. Amst.* 839 *b* (a°. 1685)).

Samenst. *Gleipot*, *gleiwerk* (zie die woorden).

Aanm. Misschien zijn *gleiergoed*, *gleierwerk* (zie die woorden) samengesteld met een van *glei* afgeleid *gleier*, pottenbakker (verg. b. v. *potter*); mogelijk ook heeft *gleier* daar eene geheel andere beteekenis.

GLEI (II). Zie GLUI.

GLEI, GLAI (III) (b. v. VONDEL 6, 40; 10, 641 en elders bij dichters in de zeventiende eeuw). Zie GALEI.

GLEIERGOED — GELEIERGOED —, znw. onz.; zonder mv. Hetzelfde als *Gleierwerk* (zie ald.).

GLEIERWERK — GELEIER-, GLEIERS- en GELEIERSWERK —, znw. onz.; zonder mv., als collectief. Uit *Gleier*, dat misschien pottenbakker beteekent (zie GLEI, 1ste art., Aanm.) en *Werk*. Fijn aardewerk. Volgens KILIAAN: aardewerk van de Balearen, van Majorca, dus *majolica* (verg. *Encyclop. Britt.* 19, 623 en 624); misschien wel eigenlijk *galeierswerk*, pottengoed door *galeiers*, scheepsvolk van galeien (zie VERDAM) aangebracht; v. DALE kende uit de 16de eeuw galleiersche kopjes. Zie GLEIPOT, en verg. ook STALLAERT, *Gloss.* ‖ Gleyers-werk, *vasa scintillantia*, *e scintillante sive splendente terra*: *vas fictile Balearicum*, *Maioricanum*, KIL. Gleierwerk, gleierswerk, en ook enkel gleiers, vaatwerk van fijne witte aarde met tinasch verglaasd, fr. *faïence*. Schotels, taljooren, soep-trinen ...van gleierwerk, DE BO. Een lampet van gleiers, *Ald.*

GLEINSTER, GLEISTER. Zie GLINSTER en GLUISTER.

GLEIPOT — GLEIEPOT —, znw. m., mv. *-ten*; verkl. *-je*, mv. *-s*. Uit *Glei* (waarover nader) en *Pot*. Eng. *gallipot*, volgens SKEAT ontleend aan nederl. *gleipot*. Wat *glei* in deze samenstelling beteekent, is onzeker; misschien is het inderdaad de benaming van eene soort van pottengoed of van pottenbakkersklei (zie GLEI, 1ste art.). Oudere Eng. woordenboeken (de *Dictionn. Royal Angl.-Franç.*, a°. 1719 en eene uitgaaf van SEWEL uit 1766) echter vermelden het woord onder *galley* (het bekende vaartuig) en vatten het dus op als aardewerk, door *galeien* (*gleien*, zie GLEI, 3de art.) aangevoerd. Het zou kunnen zijn dat dit de ware afleiding is; verg. *kraakgoed* en *kraakporselein* als benamingen voor aardewerk dat op *karaken* uit de Middellandsche Zee werd aangebracht, en zie de beide vaartuigen genoemd in den *Invent. v. Brussel*, 2, 206, waar sprake is van glaswaren „*que les galées et les caraques amènent*". Evenwel, al noemt KILIAAN het *gleierwerk* (zie ald.) ook „balearisch" aardewerk, het blijkt niet dat ook de *gleipotten* uit die streken afkomstig zijn. De verklaring die de woordenboeken (KIL., MELLEMA, v. D. ENDE, SEWEL) er van geven, komt neer op: een pot, een vat van blinkend aardewerk (verg. GLEE, Hist.).

GLEIS — GELEIS —, znw. onz.; zonder mv., als stofnaam. Benaming voor eene soort van pottenbakkersklei, misschien een afleidsel van fr. *glaise*, pottenbakkersklei.

Afl. *Gleisachtig*, „glanzende lijk glas", DE BO („*Gleisachtig* steen, brikken die op den kant verglaasd uit den oven komen", DE BO); *gleizen*, van *gleis* vervaardigd („Een *geleizen* schotel met een mes en twee vorken", CONSC. 2, 419 *a*).

GLEISENAAR — GLIJSENAAR —, znw. m., mv. *-s*. Mhd. *g(e)lîchsenære, glîsenære, glîchsner* (nevens *gelîchesære*), nhd. *gleiszner*, huichelaar, is afgeleid van ohd. *gilîhhisôn*, mhd. *g(e)lîch(e)sen*, eene afleiding van *Gelijk*, in navolging van lat. *simulare* (van *similis*). De beteekenis van nhd. *gleiszen* (ohd. *glîzan*, mhd. *glîzen*), oorspronkelijk: blinken, is kennelijk door invloed van dit woord gewijzigd tot die van: bedriegelijk schitteren, misleiden (verg. eene dergelijke samensmelting van twee woorden bij GLIMP). Ook in het Mnd. staan *glissen*, blinken, en *glissenere*, huichelaar, naast elkander; en in den *Truth.* wordt nevens Glyssen, lycken, polyeren vermeld Glyssen, vynsen, *ypocrisare... dissimulare ... fingere*. Deze beide woorden zijn, naar den vorm te oordeelen, uit het Hd. in de Nederduitsche tongvallen overgenomen; bij het overnemen in het Nederlandsch weifelde men blijkbaar tusschen de nd. *i, y* en de hd. *ei* (bij KIL. ook: Gleysenen. *Fingere*). Waren de woorden niet ontleend, dan hadden zij in 't Nederlandsch *gelijcsenen, gelijcsener(e)* moeten luiden, doch deze vormen, hoewel niet ondenkbaar, zijn tot dusverre alleen bij KIL. gevonden, en dus misschien door dezen verzonnen. *Gleisenaar*, huichelaar, schijnt echter nooit algemeen ingang te hebben gevonden. || Glyssener, guetdunckel, ypocryt, vynser, *Teuth.* Gheluycksener, gleysener. *Simulator, hypocrita, sanctitatis simia, sanctitatis simulator*, KIL. — 't Verhael van desen glijssenaar die (soo 't scheen) gheen werck en maecte van de vernietinghe der Goddelijcker wet, HEYNS, *Bartas, Verv.* 48. De sweede Crocodil... wort te rechte vergheleken by de Gleysenaers, die dewijle sy haer als een vrient thoonen, 'tverderf van haren even-naesten soecken, HEYNS, *Embl. Mor.* 11 *b* (zie ook 10 *b*).

de Gleysenaers, gaen Huygende ter Kercken,
Met eenen heyl'gen schyn verthoonende hare wercken,
De mont lieftallich spreeet, maer 't herte al anders [meent.

HEYNS, *Embl. Christ.* 21 (zie ook 24).

GLEISWERK — GELEISWERK —, znw. onz.; zonder mv., als collectief. Uit *Gleis* en *Werk*. Verglaasd aardewerk. || Gleyswerc, *ouvrage de livre reluisante*, MELLEMA. Gleiswerk, verlood aardewerk, *de la poterie plombée, vernissée*, MARIN. — Eene ... glazenkas ... met oude schotels van gleiswerk, porseleinen teljoren en kopjes, R. LOVELING, *N. Noe.* 113.

GLEIWERK — GELEIWERK —, znw. onz.; zonder mv., als collectief. Uit *Glei* (1ste art., doch zie GLEIPOT en GLEIERWERK) en *Werk*. Glinsterend aardewerk, fr. *faïence*. || Gley-werk, *glazed work*, SEWEL (zie ook HOEUFFT, *Bred. T.*) — Glaswerk,... Meubelen, Koper-, Gelei- en Aardewerk, *Verkooping van een inboedel, N. R. Ct.*, 11 Mei 1890.

Aanm. Het blijkt niet wat in de *Handv. v. Amst.* 1368 *b* met *Glay-werckers* bedoeld is (in 't zelfde verband worden op blz. 1366 *a* *Ley-werckers* genoemd).

GLENSTER. Zie GLINSTER.

GLEPEN, onz. ww., waarvan de vervoeging niet blijkt, evenmin als de hoedanigheid der *e*: in verband met het bij GLEEP opgemerkte is het geraden voorshands eene zachtlange *e* aan te nemen. Westf. *glêpen*; zie over een mogelijk mnl. *glepen* VERDAM 2, 1994, en verg. verder de nauw verwante woorden GLEEP en GLIP. Gapen, openstaan.

Dan hoad zijn keeltje lange maet
Hy singt halff hard', halff hoog, halff laegh,...
't zijn mondt niet meer en gleept
Sickers deur de mostaert sleept.
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 83.

GLEUF — in de volkstaal der oostelijke gewesten en bij dichters ook GLEUVE —, znw. vr., mv. *gleuven*; verkl. *gleufje*, mv. *-s*. Een woord, waarvan tot dusverre alleen voorbeelden uit deze eeuw zijn gevonden en dat ook in de woordenboeken eerst sedert BILD.'s *Geslachtl.* voorkomt: men zal hieruit mogen afleiden dat het eerst in jongeren tijd uit een tongval in de algemeene taal is overgegaan. Daarnevens staat in de oostelijke, Saksische gewesten van ons land en in Oost-Friesland *glief, glieve* (*glîfe, gliewe*) met de nauw verwante beteekenissen: scheur, spleet, reet in een muur of beschot, kier van eene deur (*Onze Volkstaal*, 1, 120; MOLEMA en DOORNK.-KOOLM.). Nnl. *gleuve* kan uit *glubi*, doch ook, met *eu* vóór *v* uit *ê*, uit *glibi* ontstaan zijn; de *ie* van het Saksische *glieve* kan oorspronkelijk *iu* of *î* geluid hebben. Voor een oudsten vorm met *u* pleit de opmerkelijke Utrechtsche uitspraak van het woord als *gloof* (evenzoo *sloof* voor *sleuf*). In het Nederlandsch stemmen de volgende woorden of woordengroepen in beteekenis en ook in vorm ten nauwste met *gleuf* en *glief* overeen: 1°. *klief* (en *kloof* enz.); 2°. *gloef* (zie ald.); 3°. *gleep* en *glip, glop* en *gluip* (zie die woorden); 4°. *sleuf* (verg. het bij GLIJDEN opgemerkte). De onderlinge betrekking dezer woorden, welker samenhang niet te miskennen valt, is tot dusverre niet met juistheid te bepalen. Voorts zijn denkelijk verwant onr. *gljúfr* (waarnevens *gleyfr*), noorsch *glyvra*, bergkloof, *glyfs*, spleet, glop, *glyfsa*, gapen (en misschien ags. *glof*, klip), alle bijkbaar voortgekomen uit een stam, welks zwakste vorm *glub* was. Buiten het Germaansch staan misschien gr. γλύφειν (naast γλάφειν) en russ. *glubî*, diepte, met deze woorden in verband: de *g* moet dan overal uit eene Indogerm. *gh* ontstaan zijn. De oorspronkelijke beteekenis kan dus geweest zijn: snede, kerf, spleet, uitholling, of: helling, schuine, wigvormige opening.

) Lange, smalle uitholling of insnijding, sleuf, groef, met een scherp werktuig in een voorwerp gemaakt; in verschillende toepassingen. || De gleuven, door de jaaglijn in een rolpaal gemaakt. — De schijf is een platte cilinder van pokhout, in het midden van een nagelgat voorzien, en de staande kant met eene holle gleuf of keel uitgenomen, waarover het touw loopt, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 80. De... wangen (*van een blok*)... hebben... van boven en van onderen eene neut of gleuf..., waarin de strop gelegd wordt, *Ald.* Men (maakt) met het kroost eene gleuf (inkrozing) .. binnen in den emmer aan den onderkant, waar de bodem ingezet moet worden, *Handwerksboek*, 122. Een scherpe gleuf, die van het venster af tot op den grond toe doorloopt, even of zij met de punt van een mes of dolk in den muur ware gesneden, v. LENNEP, *Rom.* 5, 331. Eenige latten met de noodige gleuven of holten om de hellebards vast te zetten, SCHIMMEL 3, 242 *a*.

— Met betrekking tot boomstammen enz.: natuurlijke spleet of scheur. || Geen gleuf of de specht steekt er zijn snavel in, SCHIMMEL 1, 160 *a*.

— Zelden gebezigd voor: groef, cannelure eener zuil. || De rossig gouden zuilen, half in de schaduw,... met kantige lichtstrepen langs de holte der gleuven, VOSMAER, *Amaz.* 15.

— Met betrekking tot den grond: voor, greppel, sleuf. || Gleuven in 't ijs. — In de fundamentsleuf ...worden houten palen ...geheid,... de gaten van de uitgetrokken palen worden zorgvuldig met zand gevuld en de gleuf wordt verder met zand aangehoogd, HENKET e. a. *Waterbouwk.* 3, 51. Het zaaisel dat... in de gleuve zal worden uitgestrooid, BUSKEN HUET, *Fant.* 4, 94.

De Wich'lares... groef in de aarde een cirkelsleuf.
Toen prevelde de grijze moeder
Een tooverrijm en strooide een poeder
Van wond're kracht in de open gleuf.
V. LENNEP, *Poëz.* 1, 237.

— Ook: rotsspleet, bergkloof. || De Maas heeft hier het voorkomen, ontsprongen te zijn uit den slag van een klovend zwaard.... Ter weerszijden der rivier (verheffen zich) de... rotsen.... Kon men ze weder tot elkander brengen, de hoeken aan den eenen oever... zouden in de gleuven aan den anderen passen, BUSKEN HUET, *Rub.* 405. Op hun terugtocht was hij en een gids in een gleuf gestort, VOSMAER, *Inwijd.* 109.

— Ook wel gebezigd voor: geul, door den stroom van het water ontstaan of door menschen in iets getrokken om vloeistoffen te laten afloopen (verg. oostfri. *glöfe*, waterloop). || Eene gleuf in een grootsteen, in een Egyptischen altaarsteen. — Een onweder... met stortregen vergezeld, zoo sterk, dat... er gleuven aan het strand in de duinen en aan het badhuis op het terras ontstonden, welke wel twee of drie ellen diep en even zoo breed waren, *Leidsche Cour.*, 13 *Juli* 1853.

— Gewestelijk, o. a. in Groningen, ook met betrekking tot de huid: barst, kloof, keen of snee, b. v. in de lip of in de hand; ook *glip* of *glup* geheeten (zie MOLEMA 126, 520).

— Zelden bij uitbreiding ook voor: scheur, spleet, reet, kier, waar men doorheen kan zien, hetzelfde wat in de oostelijke gewesten *glief*, *glieve* heet. || Van boven af is in de schietspoel eene langwerpige uitholling (geul, gleuf...) gemerkt,... waarin op eene spil of ziel... de eigenlijke spoel met het inslag-garen of wel de weefspoel steekt, KUYPER, *Technol.* 2, 55. De zwei... bestaat uit een recht been van dik hout met eene gleuf, in het midden waarvan een dunner been past, *Handwerksboek*, 17.

Afl. *Gegleufd* (zie ald.).

Samenst. *Gietgleuf* (zie ald.).

GLEUZEN, GLEUZER. Zie GLOZEN.

GLIBBER, bnw.; de trapp. v. vergel. komen niet voor. Gewest.-eng. *glibber*, bnw. (HALLIWELL), nnd. *glibber*, znw., gelei (BERGHAUS), verg. verder het bij GLIBBERGLAD en GLIBBERIG opgemerkte. Een zeldzaam woord, niet rechtstreeks met een suffix *-ra* afgeleid (gelijk ond. *glidir*, ags. *slidor*, zie verder KLUGE, *Stammbild.* § 194—197), maar in jonger tijd ontstaan, denkelijk uit *Glibberig*, met eene soortgelijke afwerping van den uitgang als in de bnw. *gewichte*, *gifte* enz., zie hierover bij ALMACHTE en breeder bij -IG; verg. ook nl. *labber* en *labberig*, *lodder* en *lodderig*, nnd. *libbe*, *libber* en *libberig* naast elkander. Hetzelfde als *Glibberig*; bij JONCTIJS (*Venus en Min.* 60) figuurlijk voor: onbetrouwbaar, bedrieglijk.

die een jeugdig bloed in hare a'ren vinden...
Die lieven om een lach, en glibber oog-gewemel.

Afl. *Glibberheid* („Dat gesijde eigenschappen, als kouwe, en slijmerige *glibberheid*, zig uitstekender in 't zap van Nascaije vertoonen", JONCTIJS, *Toon. d. Jal.* 2, 51).

GLIBBEREN, onz. zw. ww.; *glibberde*, *is geglibberd*. Dit ww. komt, naar 't schijnt, alleen in het Nnl. voor: men mag dus gissen dat het niet het grondwoord is van *Glibberig*, maar omgekeerd hiervan in later tijd is afgeleid; zie verder GLIBBERIG, en verg. GLIPPEREN en SLIBBEREN.

1) Hetzelfde als *Glijden* in de bet. A, 1, *a*, *β*). Met betrekking tot een glibberig oppervlak. Van personen of hunne voeten. Telkens of herhaaldelijk onwillekeurig uitglijden; bij uitbreiding: wankelen, vallen. Hetzij absoluut of met eene bepaling van plaats.

a) Eigenlijk. || Door den ijzel op straat glibberen, op 't ijs, door de modder glibberen.

aen den kant van 't water, daerze glibberen,
De beenen wanckelen, en in het uittreên slibberen.
VONDEL 8, 566 (VIRG., *Aen.* 10, 283: *labant*).

Als Nisus 't ongeluck in 't lopen is ontmoet
Dat hy te glippen quam en glibberen door 't bloed
Van beesten.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 164 (VIRG., *Aen.* 5, 329: *labitur*).

Men worstelt door elkaâr,
Vertrappelt, wat er viel, en glibbert in de plassen
Van 't uitgestroomde bloed.
BILD. 2, 400.

Men glibbert in de purpren sneeuw,
Steeds meer ten strijd verhit.
SCHIMMEL, *N. Ged.* 71.

b) Figuurlijk, met betrekking tot den levensweg. Struikelen, vallen.

Hoe hoedt de jeught zich allerbest, o Godt,
Voor 't glibberen? zy lette op uw gebodt.
VONDEL 7, 509.

Hij (*God*) was mijn ziel genadig
By 't glibbren van mijn schier aan 't spoor ontweken voet.
Ja 'k glibberde op mijn pad en wankelde in mijn treden.
BILD. 6, 99.

— Ook met betrekking tot voorspoed, geluk. Vallen, in 't ongeluk storten.

Sie daer een soeten troost voor alle vrome zielen.
Sy worden op-geregt, ook toense neder-vielen,
Al slibbert menigmael, al glibbert hun de voet,
Sy blyven efter staen, en maken beter spoet.
CATS 1, 650 *b* (*even te voren*: „*struyckelt met den voet*")

Maar naar onder —! Dat heet hollen!
't Is om van te zuizebollen....
Glijden, glibbren, tuim'len, storten,
ô Dat 's recht den weg verkorten.
BILD. 14, 29.

Het wentlend rad gaat dag en nacht;...
Fortuin zwenkt om met schat en pracht;...
De voeten glibbren onverwacht:
Neem u in acht!
TOLLENS 10, 48.

— Het tegenw. deelw. kan als bnw. gebezigd worden in den zin van: licht uitglijdend, struikelend; verg. *glibberziek* (onder de Afl.) en GLIBBERIG, 2, *b*). || Zyne wyze lessen, nutte raadgevingen... waarvan ik my nu, in myn' glibberende jongelingschap, versteken vind, V. EFFEN, *Spect.* 9, 142.

— Met dooreenspeling der bet. 1 en 2) figuurlijk gebezigd van de tong. || Het is daerom oorboir, ofte geene ofte welvoegende redenen voort te brengen; op dat de tonge, die in het natte gladde haar woonplaetse heeft,... niet ergens in en glibbere, CATS 1, 43 *b*.

— Soms ook in den zin van: al uitglijdende zich ergens heen voortbewegen. || We zijn langs het slijkerig voetpad naar huis geglibberd.

Glibbert geen vrouwtje zoo vlijtig en vlug,
Als een Sylphide, met iets op haar rug,
Ginds over 't sneeuwvlak?
V. DUYSE, *Vrol.* 36.

2) Hetzelfde als *Glijden* in de bet. A, 1, *a*, *δ* en *b*). Van personen of zaken die zelf glad zijn. Met telkens herhaalde, snelle, glijdende bewegingen willekeurig voortschuiven.

Laet uw tonxke, door die kraelen,
'T mijnent koomen lessing haelen,
Ende mijner lippen voor,
Glibberende slingren door.
HOOFT, *Ged.* 1, 207.

een slibberige Slang
Verheft zich uyt het hol, en zevenwerf gevlochten
In groote kringen, kruypt met zeven wijde bochten,
En slaat zich stil om 't graf, en glibbert op 't altaar.
OUDAAN, *Roomsche Mog.* 340.

De haagdas glibber' door de struiken
Waarin 't den middag zat te ontduiken.
BILD. 8, 276.

Zoo kwam de slang het venster door
En golfde in 't onbewaakt verblijf;
Ze glinsterde van git en gloor
En glibberde om des keizers lijf.
TOLLENS 4, 23.

Afl. *Glibberachtig*; *glibberig* (zie ald.); *glibbering*, struikeling, zonde („Men (vind) hen (*de vorsten*) bequamer tot *glibbering* en uitspatting", DE BRUNE, *Wetst.* 2, 147).

— Als tweede lid. *Ontglibberen* („Onze voorzaten waren niet sentimenteel, maar zij waren wat deegs; men kon er, gelijk men zegt, torens op bouwen. Wij, integendeel, met al ons kiesch en fijn gevoel, kruipen al waggelende langs het spoor der deugd, en *ontglibberen* gedurig de hand, die vertrouwlijk op ons leunt", OCKERSE, *Charact.* 3, 184; „*Ontglibbert* u zelve niet, wankele zielen!" V. ALPHEN, *Ged.* 1, 37).

Samenst. *Glibberglad* (zie ald.); *glibberbaan*, *glibberpad*, ijsbaan („Zie rennende Weelde langs 't *glibberpad* zweven!" V. ALPHEN, *Ged.* 1, 37); *glibbersoet* („Tucht-haetster, Schote-bol, Korthielde, *Glibber-soet*, Gek-scheerster, Lichte-koy, Sleep-lenden, labbe-soet", CATS 1, 204 *a*); *glibberziek*, licht uitgijdend („stiert myn *glibberziecke* voet Naer soo een heilwegh, daer myn treden nooit en missen", J. KOEMAN *in* VONDEL, 9, 384).

— Als tweede lid. *Aanglibberen* (zie AAN, 34, *g*); *achteraan-*, *achterna-*, *achteruitglibberen* (zie Deel I, 642, 693, 720); *afglibberen* (zie AF, 31, *a*); *heen-*, *nederglibberen* („Vrinden, wilt gy roem of eer, *Glibbert* maar van boven *neêr*", BILD. 14, 29); *uitglibberen* (zie ald.); *voorbijglibberen* („Maar Nichje Woordenrijk... rijst, *glibbert* ons *verbij*, En plaetst uit deerenis zich aan mijne andre zij", DE LANNOY, *Dichtk. W.* 62); *voort-*, *vooruit-*, *wegglibberen* („Zijn voet *glibberde* op den vloer weg, die zonder eenig plaveisel was", SCHIMMEL 1, 205 *b*).

GLIBBERGLAD, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Uit *Glibberen* en *Glad*. Dergelijke samenstellingen uit twee in klank en beteekenis overeenkomende woorden, dienende ter versterking van het begrip, zijn zeker in gebruik gekomen naar het voorbeeld van de talrijke woorden met reduplicatie en afwisseling van *i* en *a* (zie DE JAGER, *Verskrid.* 127—194). Hiernevens *slibberglad* (zie ald.), gron. *glitterglad* (MOLEMA 521); verg. voorts schotsch *to glibber-glabber*, brabbelen (JAMIESON), nnd. *gliddergladder*, geleiachtige massa (DOORNK.-KOOLM.). Zie verder GLIBBERIG.

1) Hetzelfde als *Glibberig* in de bet. 1). Van personen of zaken. Zóó glad dat ze vanzelf voort- of wegglibberen. || Glibber-gladde slijm, CATS, 1, 296 *a*.

Eens was ick glibber-glat, eens ging ick liggen schuylen
Of in het schrale sant, of in de modderkuylen.
1, 33 *a* (*een visch*).

— Dikwijls bij vergelijking gebezigd van de hertuin, de hoop, eene kans enz., ook met persoonsverbeelding. || Dese glibber-gladde Goddinne (*de Hoop*), CATS 1, 65 *b*.

't Gelurk is los en glibber-glat,
Dat niet soo licht en wort gevat.
CATS 1, 268 *a* (zie ook 2, 543 *b*).

Een goede kans is glibber-glat,
Sy dient met haesten opgevat.
1, 577 *b*.

O glibber-glat geluck! ô driemael droeven dagh!
J. LYDIUS *bij* V. BEVERW., *Uutnem.* 2, 134.

2) Hetzelfde als *Glibberig* in de bet. 2). Van den grond. Zóó glad dat men er over uitglibbert.

a) Eigenlijk.

Oock was de weg bequaem en geensins glibber-glat.
CATS 1, 634 *a* (*een paard dat gestruikeld is*).

Het leven van den mensch is even soo gelegen
Gelijck des winters doen de gronden van de wegen;
Al wie dan reysen moet die is 'er qualick aen,
Want 't is er glibber-gladt al waer hy meynt te staen.
1, 653 *a* (zie ook 1, 627 *a*).

Den roof daar wy met nijt soo mannelijck om streden
In het bebloede Velt, of glibber-gladde Lant!...
Souwt ghy die, wat is dit, met rab'len kryghen heden?
BREDERO 1, 47.

b) Figuurlijk, van het pad der deugd, den levensweg enz.

O mijt, vriendinne! mijt een ongebaende padt,
Men struyckelt al te licht, het spoor is glibber-glat.
CATS 2, 455 *a* (zie ook 1, 202 *a* en 203 *a*).

Men mag wel op sijn gangen letten,
Die op de glibber-gladde baen
Des werelds komt sijn voet te setten.
SLUYTER, *Eyb. Sang-lust*, 58.

— In verbinding met *steil* enz., ter aanduiding van een moeilijken, gevaarlijken weg.

Scherpe heuvels, steile rotsen, kronkelwegen glibberglad
Doen mij telkens struiklen, wagglen, 'k dwaalde steeds van 't regte pad.
V. ALPHEN, *Ged.* 1, 34.

Gy kiest een schuinen weg, gevaarlijk glibberglad:...
En glijdt, en valt.
BILD. 7, 329.

— Bij overdracht, van abstracte zaken, in betrekking tot iets dat *glibberglad* is. || Een steylte en steygering..., waar van ons 't glibber-glad gezicht doet yzen, en... voor den val beducht wezen, OUDAAN, *Roomsche Mog.* 444.

— Bij begripsverwisseling, van personen: licht struikelend.

Want even als de Jeugd, in 't treden glibberglad,
Vertoond zich d' Oude Man, op 't einde van zyn pad.
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 43.

GLIBBERIG, bnw., *-er*, *-st.* Mnd. *glibberich*, nnd. *glibbrig*, *gliwwrig*, *gliverig* (DOORNK.-KOOLM., BERGHAUS, FRISCHBIER), eng. (noordhumberl.) *glibbery* (NARES). Verg. voorts GLIBBER en GLIBBERGLAD. Al deze frequentatieve vormen, benevens eng.-schotsch *glib*, glibberig, noordholl. *glib*, geronnen melk, kaasrunsel (BOUMAN), worden inzonderheid in jongere Nederduitsche tongvallen aangetroffen (in 't Mnl. schijnen zij onbekend), en zijn ook waarschijnlijk van jongere dagteekening, hetgeen niet wordt weersproken door de omstandigheid dat zij in 't Duitsch en 't Nederlandsch zoowel als in 't Engelsch voorkomen: dergelijke woorden, die een geluid of eene beweging in klanken trachten weer te geven, kunnen op verschillende plaatsen onafhankelijk van elkander ontstaan, hetzij zelfstandig als rechtstreeksche nabootsingen, hetzij in vorm en beteekenis den invloed ondergaande van reeds bestaande woorden; zoo zou in het Nederlandsch *glibberig* (en daarna *glibberen* enz.) ontstaan kunnen zijn als afleidsel van *glippen*, met verzachting van de consonant door bijgedachte aan *glijden*. Daarnevens bestaan rechtstreeksche afleidingen van *Glippen*: *glipperen* en *glipperig* (wellicht echter slechts wijzigingen der meer gebruikelijke vormen met *bb*, zie die woorden), en van *Glijden*: ags. *glid*, *glid(d)er*, bnw.,

gliddrian, gewest.-eng. *glidder*, *gliddery*, bnw. (HALLIWELL), ond. *glidir*, bnw., mnl. *gliderich*, nnl. *glijerig*, gron. *gliede*, uit melk en stremsel bestaande spijs, *glee*, lil van gebraden vleesch (zie GLEE, Hist.), *glidderg*, nnd. *glidig*, *glidderig*, bnw., *gliddern*, ww., *poggen-glidder*, kikvorschenslijm, *glidder(-gladder)*, gelei, lil (ook met *a* en *u*) (BERGHAUS, DOORNK.-KOOLM.) enz.; al deze woorden zijn echter zelden in de schrijftaal overgegaan. Verg. ook SLIBBERIG, en hetgeen bij GLIJDEN is opgemerkt over de afwisseling van *gl* en *sl*.

Hetzelfde als *Glad*, in de bet. I, 1), met dit verschil, dat *glibberig* inzonderheid wordt gebezigd van alles wat vet, smerig, modderig, of slijmerig is, en altijd als eene hinderlijke of onaangename eigenschap wordt beschouwd. Zeer vaak in verbinding met *glad*, zie dus ook ald.

1) Van personen of zaken, welker huid of oppervlak glad is, die zelf gemakkelijk voortglijden, of waarlangs de hand afglijdt, waarop men geen vat heeft.

a) Eigenlijk. ‖ Een glibberige visch, slak. Eene glibberige waterplant. Glibberige boter, gelei, klei, modder. — Het glibbrig touw, TEN KATE 3, 49. Een koud en glibberig, als met olie bestreken ligchaam, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 187.

Ten leste gleed de slang langs schael en kelcken heen,
Zoo lang en glibbrigh als zy hier quam aengeslopen.
VONDEL 8, 392.

— Bij overdracht, van eigenschappen, gewaarwordingen enz. ‖ Een glibberig gevoel (*als men iets glibberigs aanraakt*). — (*De*) glibberige gladheid (*van*) (de slijmerige zapen van witten heumst, maluwe, porcelein, en bingelkruid), JONCTIJS, *Toon. d. Jal.* 2, 51.

b) Figuurlijk, met kennelijke toespeling op een aal of slang, van alles wat „door de vingers glijdt": vluchtig, beweeglijk, ontglippend, ook: veranderlijk, onbetrouwbaar, onzeker; verg. ook bij GLAD, I, 1, *b*). ‖ Is het wonder, zei eens een fraie geest, dat Aal glibberig, en niet wel te houden is? ...Hy sprak van een Vrouwmensche Aaltje genoemt, die zeer bezwaarlyk, door haar man in huis was te houden, v. EFFEN, *Spect.* 11, 93.

Fortuyn-gheliefden mensch, die 't ongheluck schier tert,
Ghy hebt gheluck; 't is waer; doch glibb'righ by de stert.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 192 (*Een paling [bij den staart gevat*).

2) Van den grond, den weg waarop men staat of gaat. Zoodanig dat men er licht op uitglijdt, wankelt of valt (verg. GLIJDEN, A, 1, *a*, *β*).

a) Eigenlijk. Van ijs, sneeuw, of met eene ijskorst bedekte oppervlakken. ‖ Toen (bevonden) wij ons op een vrij effen, schoon altijd glibberig (*ijs*)veld, KNEPPELH. 6, 13.

De vloer was glad gerobd, en zoo met was bestrecken,
Dat ge op het glibbrigst ijs zoo ligt geen been zoudt breecken.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 62.

De kegels stollen aan den wimpel en den mast;
De voeten vriezen in het glibbrig gangboord vast.
TOLLENS 5, 105.

— Inzonderheid van oppervlakken die van nature, of ten gevolge van het bestrijken met vet of besproeien met vocht, glad of slibberig, modderig zijn. ‖ Paden, glibberig door het afsijpelende water uit bergaders of groeven van vorige sneeuw- en steenvallen, GEEL 29. Ofschoon er... nu en dan eenig vocht viel, hetwelk de oppervlakte glibberig maakte en het voortgaan bemoeilijkte, v. LENNEP, *Rom.* 9, 260. De modderwegen op het punt van grondeloos te worden, heeft hij (*de Winter*) hard gemaakt, de straten der mistige steden, altijd nat en glibberig, opgedroogd, GORTER, *Een jaar levens*, 2, 15. De vijand, aan zulk een strijd met de beenen in het nat en de voeten op den drassigen glibberigen grond niet gewoon, (liet) den moed zakken, FRUIN, *Beleg v. L.* 139. Stap voor stap... ging het over de glibberige, scherpkantige steenen (*eener beek*) voort, ESSER, *Hildeg. v. D.* 13.

Met set in 't glibbrigh bloed sijn stappen.
VONDEL 3, 394 (zie ook 8, 401).

— In verbinding met *steil*, *hellend* enz., van schuin afloopende wegen, vlakten, waarvan men licht afglijdt (verg. GLIJDEN, B). ‖ Die zig niet wil verdrenken, zal zig van een glibberige steilte houden, waarvan hy 't gevaar kend, v. ALKEMADE, *Disgelyt.* 3, 318. Een donkere trap,... waarvan de glibberige, uitgesletene treden elkander in zoo zonderlinge evenredigheid opvolgen, dat *enz.*, *K. Zev.* 1, 4. Leun op mijn arm, het pad is hier steil en glibberig, VOSMAER, *Amaz.* 153. Klippen... en glibberige hellingen, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 16.

— In verbinding met bnw. als *moeilijk*, *gevaarlijk*. ‖ Klauterende over het moeijelijke en glibberige pad *enz.*, KNEPPELH. 7, 105. Valdes... had... ondervonden hoe glibberig en gevaarlijk ons onland voor den vreemdeling was, FRUIN, *Beleg v. L.* 143.

b) Figuurlijk, in toepassing op den levensweg, het pad der deugd enz., waarop de mensch licht struikelt, valt, of althans wankel, onvast staat. Gevaarlijk. ‖ Nog glibberiger weg word betreeden door de deugd van een koopman, die *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 10, 15. Dat schijnt een goed man; maar hij is op een glibberig pad met zijn dienstmeid! GEEL 90.

Een lichaem, overlaên van schoonheit, streckt een lust
Ondraeghlijck voor de ziel, die onder 't pack gaet steuen,
En hoeft een stercken staf van deught, om op te leuen,
Indien zij 't ongeschent, en zonder ongeval,
Langs 't glibberige pat des levens, torssen zal.
VONDEL 3, 806.

Want daer sneuvelden en vielen
Booze zielen
Op die glibberige baen.
7, 257.

Eén' meester wil ik dienen: den Plicht!....
En mocht in 't glibberig leven
mijn voet eens wankelen, zij mij dan
der vriendschap steun gegeven!
VUYLSTEKE 2, 116.

— Ook met betrekking tot voorspoed, roem, eer enz. ‖ In geenen tijd... was de loopbaan des staatsmans glibberiger, dan in den onzen, POTGIETER 2, 261.

De Staatszucht, die ten berg' langs glibbrige ijsschots klimt.
BILD. 6, 416.

Gelukkig sterveling, die, met zijn deel tevreden,
Den glibbrig-steilen berg des roems niet wil betreden.
SPANDAW 3, 138.

Aan de eedle twee, wier oog mijn wankle schreden
Op 't glibbrig pad der Dichtkunst gadeslaat, *enz.*
DA COSTA 1, 18.

— Inzonderheid *een glibberig terrein*, *pad* enz., in toepassing op lastige, of wel onwelvoeglijke, dubbelzinnige onderwerpen, punten van gesprek enz., die men wegens het gevaar van „struikelen", liever vermijdt; verg. *zich op glad ijs wagen* (GLAD I, 1, *a*) en hd. *schlüpfrig*. ‖ Gij zijt op den glibberigen ...weg der Ironie en Satyre verdwaald, FOKKE, *Verz. W.* 9, 47. Een juffer, die nu met dezen, dan met genen Ridder over 's Heeren wegen reist,... moest, dunkt mij, liever over zulke glibberige punten heenstappen, v. LENNEP, *Rom.* 6, 200. Waren... (*de zeden onzer voorvaderen*) ingetogener dan zij het heden zijn? Ik gevoel dat ik, deze vraag zullende beantwoorden, mij op glibberig ijs begeve, 21, 81. Maar, lieve dames! wij raken hier op een glibberig

terrein, KNEPPELH. 6, 121. „De dichters...." „Querulus", zeide ik, „voor gij verder gaat: gij staat op een glibberig pad! Wees gewaarschuwd, dat gij u niet vergrijpt aan de Dichterlijke Vrijheid", BEETS, *Verseh.* 1, 25.

— Bij uitbreiding, zonder kennelijke toespeling op een pad of weg: hachelijk, gevaarlijk, gewaagd; zie nog twee voorbeelden bij GLAD, I, 1, *a*). || De hoogste goedkeuring der... zeer voorzigtige gedragingen der twee genoemde Commissarissen... gehouden in het glibberig Londen, *aangeh. in Verv. op* WAGEN. 30, 118.

— Bij overdracht, van personen die licht uitglijden, vallen.

de glibberige jeugd
Dwaalt al te licht van 't spoor.
OUDAAN, *Toneelp.* 248.

— *Glibberig staan*, onvast, wankel, op 't vallen staan. || Een man die veel over godsdienst denkt, moet geheel aan God overgegeven zijn, of hy staat glibberig, BILD., *Br.* 4, 136.

Is dan de staet en 't lot der Geesten onbestendigh?
Zoo staenze glibberigh, zoo zijnze alreede ellendigh.
VONDEL 6, 253.

't Geval heeft noyt doen blijcken
So klaer, als nu in ons, hoe los de Coninckrijcken,
Hoe glad en glibberigh de trotse Princen staen.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 589.

Afl. *Glibber, glibberigheid* (zie die woorden).

GLIBBERIGHEID, znw. vr., zonder mv. Van *Glibberig* met *-heid*. De hoedanigheid van glibberig, glad te zijn.

1) *Glibberig* in de bet. 1). || De lenigheid, uitgezetheid en glibberigheid van de klink en schede (*der baarmoeder*)... (maakt) dit beslaan zeer gemakkelijk, BEEKHEY, *N. H.* 7, 168. Glibberigheid, ...die uit het bestrijken met olie ontstaat, v. D. PALM, *Sel.* 3, 355.

2) *Glibberig* in de bet. 2). || Wij konden haast niet vooruitkomen van de glibberigheid: de straat was één en al modder en slik. — Moest ik een rivier doorwaden,... (*en*) viel ik, of gleed ik uit door de glibberigheid,... dan *enz.*, v. LIMB. BROUWER 1, 356 *a*.

GLID (I). Zie GLEE en GLIT.

GLID (II) (b. v. SPIEGHEL, *Hertsp.* 84, v. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 88, en elders bij dichters der zeventiende eeuw). Zie GELID.

GLIDKRUID, znw. onz., zonder mv. Hd. *glidkraut*. Benaming van een plantengeslacht, tot de familie der *Labiatae* (*Lipbloemige*) behoorende; *Scutellaria*. Hier te lande komt inzonderheid het *gemeen glidkruid* of *blauwe godsgenade* (*Scutellaria galericulata* L.) op vochtige plaatsen, aan waterkanten enz. voor (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 171). Eene andere soort, *klein glidkruid* (*Scutellaria minor* L.) is zeldzamer. Verg. OUDEMANS, *Flora*, 2, 485.

Hist. Onder den naam *glidkruid* of *herba judaica* verstonden de oudere kruidenkenners verschillende soorten van de familie der *Labiatae*, waarin zij eene plant meenden te herkennen, door DIOSCORIDES *Sideritis Heraclea* genoemd. De tweede der bij DODON. 137 vermelde soorten is de bovengenoemde *Scutellaria galericulata*, voor welke in 't Nederlandsch ook thans de naam *glidkruid* geldt. Met de eerste soort is daarentegen waarschijnlijk bedoeld *Sideritis hirsuta* L., eene plant uit den omtrek der Middellandsche Zee, die hier te lande niet voorkomt, alhoewel zij door DE GORTER, *Flora VII Prov. Belg.*, denkelijk ten gevolge van verwarring met eene andere soort, als inlandsch wordt opgegeven; zij werd in het Nederlandsch gedurende de 17de en de 18de eeuw *glidkruid* genoemd (zie KILIAAN, DE GORTER, CHOMEL enz.), en heet nog heden in 't Hd. *gliedkraut*.

De oudere botanisten achten het woord blijkbaar samengesteld uit *Glid* (*gelid*) en *Kruid*, zie b. v. DODON. (ed. 1644) 128 *b*: „(*Glidkruid*) is... een uytnemende goedt wondt-cruydt.... Het heet Glidtcruydt, om dat het de verstuyckte leden, als sy wederom ingheset zijn, haest weder gheneest". Dezelfde afleiding wordt ondersteld door de verklaring in Hd. woordenboeken van *gliedkraut* als: jichtkruid, plant tegen de jicht.

De naam *gliskruid*, bij DE GORTER, *Flora Belg.* nº. 469 (ook in *Flora VII Prov. Belg.*) gegeven aan *Sideritis hirsuta procumbens*, is van elders onbekend en schijnt eene drukfout. — *Glis, glisch, glisbloemkruid*, in de woordenboeken der 17de eeuw, zijn bijvormen van *Lisch* (zie ald.).

GLIJBAAN, znw. vr., mv. *-banen*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Uit *Glijden*, in de bet. A, 1, *a*, *α*), met uitstooting der *d* (verg. *rijschool, snijboon* enz.), en *Baan*. Nhd. *gleitbahn*, deensch *glidebane*. Smalle, spiegelgladde baan op ijs of sneeuw, waarop kinderen zich vermaken met glijden; ook *glibber-, glier-, slibber-, slier-* of *sullebaan* geheeten. Reeds bij KIL.: Glijdbaene. *Planities glaciata*. || De politie heeft zand en asch gestrooid op de glijbaan, die de jongens bij den oprit van de brug gemaakt hadden.

GLIJDEN — voorheen ook wel GELIJDEN, thans in de spreektaal, de gemeenzame schrijftaal en in 't rijm ook GLIJEN —, onz. st. ww.; *gleed, gleden, heeft* en *is gegleden* (*glee, gleeën, gegleeën*) (met *hebben* alleen in de bet. A, 1, *a*, *α*). Mhd. *glîten*, nhd. *gleiten*, deensch *glide*, zw. *glida*, ags. *glîdan*, eng. *to glide*, ofri. *glîda*, osaks. onfr. *glîdan*, mnd. mnl. nnd. *gliden*. Daarnevens met genasaleerden stam mhd. *glinden* st. ww., wvl. *glintseren*, glijden. De overeenkomst in vorm en beteekenis tusschen *glijden* en *glad* doet gissen dat beide woorden hoogerop verwant zijn, doch volgens hetgeen tot dusverre bekend is omtrent de klankwisseling, kan eene Germaansche *î* niet tot dezelfde reeks behooren als eene Indogermaansche *a*; misschien zijn de woorden dus eerst in later tijd met elkander in verband gebracht, ten gevolge waarvan zij dan hunne beteekenissen naar elkander kunnen gewijzigd hebben. Zie ook GLEE, Hist. — Evenmin is het opgehelderd, in welke betrekking *glijden* staat tot de groep van synonieme woorden, waartoe o. a. nnl. *slede*, ags. *slîdan*, eng. *to slide* behooren (zie verder SCHADE op *slîtan*). Dit verschijnsel, dat twee woorden of woordengroepen, vaak in denzelfden tongval, naast elkander staan, in vorm en beteekenis volkomen aan elkander gelijk doch alleen in beginletter (*gl* of *sl*) verschillende, doet zich herhaaldelijk voor; verg. behalve verschillende der voorafgaande en volgende artikels, o. a. *glieren, glierbaan*, hier en daar, o. a. in Groningen's Westerkwartier, te Zwolle, in Westfalen (WOESTE) en in Eng. tongvallen (*glire*) gebruikelijk naast *slieren* en *glijden*. Eene poging tot verklaring van dergelijke woordenparen is te vinden in PAUL-BRAUNE, *Beitr.* 14, 289 vlgg. — In welken zin men KILIAAN's vetus moet opvatten is nog niet gebleken.

In beteekenis komt *glijden* het meest overeen met lat. *labi* en met fr. *glisser*, hetgeen althans ten deele zal zijn toe te schrijven aan den invloed dezer woorden in vertalingen en navolgingen.

A) In 't algemeen. Langs een oppervlak gemakkelijk, zonder merkbare wrijving voortschuiven. Glijden, rutsen, PLANT. — vetus. Fland. Holl. Sicamb. j. slibberen. *Labi, prolabi*, KIL.

1) Eigenlijk. — *a*) Van personen, met betrekking tot een glad, glibberig oppervlak, inzonderheid ijs of sneeuw. Daarover voortschuiven, sullen, slieren.

α) In duratieve opvatting. Meestal absoluut of alleen met eene bepaling van tijd of van de plaats, waarop of waarover de (willekeurige) beweging geschiedt, en dan met het hulpww. *hebben*; zelden met eene bepaling van doel, en dan met het hulpww. *zijn*. || De jongens hebben na schooltijd nog een kwartiertje op de sullebaan gegleden, en zijn toen naar huis gegleden. — Daar stijgt de vroolijkheid ten top en het kleine grut glijdt, en scharrelt, en zwiert, en draait door elkander, en valt op een hoop, en poeiert elkaar met sneeuw, BEETS, *C. O.* 221 (*'s Winters buiten*).

— *Op de billen glijden*, een kinderspel, ook *postwagen-rijden* genoemd (VAN DALE).

— Ook van schaatsenrijders.

Zij rijden en glijden en snijden door 't ijs,
En ijlen en zeilen het spiegelpad grijs.
TOLLENS 9, 137.

Eerst reed zij;
Toen gleed zij;
Straks peinsde ze een poos.
POTGIETER 12, 31 (*Wijs Klaertjen op 't ijs*).

β) In inchoatieve opvatting; gelijkstaande met *gaan glijden*, *uitglijden*. Eene geheel onwillekeurige beweging met de voeten maken, ten gevolge waarvan men valt of althans wankelt. Vaak vergezeld van eene bepaling met *op*, *over*, *in* enz., ter aanduiding der gladdigheid waarover men uitglipt, of van den grond waarop men neervalt. Verg. ook B, 1 en 2). || Vur hyn glyden of vallen. *Relabor per iterum*, *sublabor per subtus*, *Teuth.* Myn voet kwam te glyen, en ik viel op myn heup, MARIN. — De vloer was zoo glad, dat enkele heeren onder 't dansen telkens gleden. Hij is op den grond gegleden, *uitgegleden en gevallen*. — De vijanden ... die over quaamen konden gaan noch staan, maar gleeden, glipten en vielen, als op een glad ys, onder en over elkandere heenen, BRANDT, *De Ruiter*, 16. De Batavier sloeg ... weinig acht op deze vertraging (*een glibberigen weg*), die hem te minder hinderde, daar hij, blootsvoets zijnde, weinig nood van glijden had, v. LENNEP, *Rom.* 9, 260.

Te sien ... hoe het driftig hemels-nat
Maeckt al de paden glibber-glat,
Te sien hoe sich een ieder mijt,
En efter noch ter aerden glijt.
CATS 1, 627 *a*.

Nu waerenze bykans hun adem en de baen
Ten einde, als Nisus, tot zijn onheil, quam te glijden
In glibbrigh runderbloet.
VONDEL 8, 401.

toen haar voetjen, op haar kamer, voor 't soupé,
Juist over 't lief cadeau (*een bal*) van onzen jonker gleê.
DE GÉNESTET 2, 230.

— In scherts eene enkele maal met eene bepaling van doel. || Het was op straat zoo glad van den ijzel, dat we meer hierheen gegleden dan geloopen zijn.

— Figuurlijk, met betrekking tot het pad der deugd, den levensweg, de baan der eer enz. (verg. GLIBBERIG, 2, *b*); soms vergezeld van eene bepaling met *van* of *uit*.

Alst my al ginck na mijnen lust
End dat ick was in vreed' end rust,
So sprack ick: tgaet my nu te deeg,
Ik kan niet glijden uyt de weeg.
MARNIX, *Ps.* 30, 5 (zie ook VONDEL 7, 373).

Gy kiest een schuinen weg, gevaarlijk glibberglad:
Gewaarschouwd dat ge 't oog toch vestigt op uw pad,
Treedt ge achtloos en 't gezicht naar elders heen geslagen,
En glijdt, en valt.
BILD. 7, 329 (SPIEGHEL, *Hertsp.* 90: *glist*).

(wij) Tuimlen... de wereld door,
Slingren, schokken, zwenken, zwaaijen;
Wat zich ophief, glipt en glijdt,
Wat ter neer lag, rijst en rijdt.
TOLLENS 1, 170 (*Het Rad van Avontuur*).

— *Ter aarde glijden*, bij CATS (2, 587 *a*) figuurlijk voor: sterven.

Is 't groot of leeft het langh, soo heeft 'et meerder tijt
Als yet, dat kleynder is of haest ter aerden glijt.

γ) In eene andere inchoatieve opvatting: *in iets glijden*, er gemakkelijk inschieten. || In zijne schoenen, in zijne handschoenen glijden.

En met een wipje springt en glijdt hij in de beugels.
DE GÉNESTET 2, 226.

δ) Van menschen of dieren die zelf glad, glibberig zijn; vaak met het bijdenkbeeld: ongemerkt, ter sluik; verg. ook A, 2 en C).

Dat slapende op de kant van 't naeste beecxkens oever
Een Adder boos van aerd in mynen boezem gle.
VONDEL 1, 368.

Zoo sprak hy, als een groote en glibberige slang,
Uit het kapelkoor, en wel zeven krollen lang,
Quam kruipen, en zich stil om 't graf wont, d' outers [leckte,
En over d' outers gleet.
8, 392.

b) Van zaken, hetzij zij zelve glad zijn of over een glad oppervlak voortschuiven. || Het kwik glijdt over de tafel. De slede is langs dien boom over het ijs naar den overkant gegleden. — Het blanke postpapier, dat zij door hare vlugge vingeren lieten glijden, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 25. Hoe de pen gleed over het papier! SCHIMMEL 3, 62 *b*.

over 't stervend lijck geswinde wielen glijen.
VONDEL 2, 748 (zie ook BILD. 6, 398).

De zilvren trouring gle van dien aan dezen vinger.
POOT 2, 134.

— Ook in de inchoatieve opvatting van: glippen, uitglijden (verg. A, 1, *a*, *β*). || Zet de ladder niet zoo schuin, anders gaat ze glijden. De sabel gleed over (*of*: van) het harnas.

— Soms in minder eigenlijke opvatting, zonder het denkbeeld van een glad oppervlak of zelfs van eene aanraking. Vlug, gemakkelijk, maar stil of ter sluik voortschieten. || Een Wevers schietspoel, die, hoewel zy... over het garen van 't getouw, glat en gezwindelik glye, nochtans *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 6. Zij... liet het vlas door hare vingeren glijden, CONSC. 1, 78 *a*. Dewijl zij (*eene kantwerkster*) van den morgen tot den avond hare handen over sneeuwwitte kant of tul moet laten glijden, 2, 168 *a*. De hand gleed onder het wambuis als zocht ze een daar verborgen wapen, SCHIMMEL 3, 133 *b*.

— Bij overdracht wordt ook de beweging van iemand of iets dat glijdt *eene glijdende beweging* genoemd.

— *Glijdende paalsteek*, eene soort van steek bij het aaneenhechten of bevestigen van touwwerk, waarbij de knoop heen-en-weer kan schuiven; zie PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 141.

— In dergelijken zin figuurlijk van den knoop van den huwelijksband: losschuiven.

Zij komt te koor; te keur; te knoop, die niet moet glijen.
HOOFT, *Ged.* 1, 282 (*op de bruiloft van C. Huygens [en S. van Baerle*).

c) Met betrekking tot het water. Stil, gemakkelijk voortschieten. Van personen: zwemmen. Meest vergezeld van eene bepaling met *door*.

Om 't vlugge klein-gebeent de Locht te doen doorsnijden,
't Geschubde Zee-gedier door 't Water te doen glijden.
HUYGENS 1, 21.

— Van schepen, die *over*, *op* of *door* het water zich voortbewegen. ‖ Een der koninklijke barken gleed over de rivier alsof zij door een vijandelijk fregat vervolgd werd, BOSB.-TOUSS. 1, 285 *a*. Het scheepje dat ginds ter vischvangst naar den Oceaan glijdt, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 44.

Een ranke galei van het kostbaarste hout,
Gleed cierlijk en snel naar 't Korinthische strand.
DE BULL 1, 107.

Op 't water gleed er een bootje
in statig-stillen gang.
VUYLSTEKE 1, 5.

— Bij uitbreiding ook van de personen die zich op een vaartuig bevinden. ‖ Ik ben gewoon in lustiger gezelschap dan het uwe op dit oogenblik is, over den Teems te glijden, BOSB.-TOUSS. 3, 479 *a*.

— Van het water zelf, t. w. beken, vlieten, rivieren: rustig, kalm voortstroomen, soms met kennelijke bijgedachte aan het stroomafwaarts gaan (verg. B).

Periosta die met traege stroomen glijt
Door d' ackers vet, en 't immer groene veldt,
Die spiegel voor de laege boomen sijt, *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 50.

de waterbeeck,
Die schichtigh door de daelen glijd.
VONDEL 2, 703 (zie ook 6, 550).

De wufte winden leggen stil.
Het levend kristallijn, bij 't schubbigh vee verkoren,
Glyt zacht langs rant en kil.
POOT 3, 147 (*Nacht*).

een beek..., die uit zijn' wel ontsprongen,
Door 't hellend zandbed glijdt.
BILD. 6, 449 (zie ook 6, 334).

Uw beekjes, Andaluzia!...
Ontspringen vrolijk aan de rotsen,
En glijden, lachend, door het dal,
Of domlen zacht op mostapeten.
BOGAERS 1, 104.

2) Oneigenlijk. In zeer verschillende opvattingen. Zich licht, vlug voortbewegen, over iets heenzweven, ongemerkt langs iets sluipen enz. Van personen, veelal met de gedachte aan eene schim of eene slang, en meest met eene bepaling van plaats. ‖ Jonkheer Edmard gleed... met sierlijke wendingen door de menigte naar binnen, TEN BRINK, *Rom.* 1, 180.

Liefijk zijn de schoone maagden, die bij zomeravondstond
Glijden door de groene bosschen van Yémens vruchtb'ren [grond.
V. LENNEP, *Poët.* 6, 9.

't veldtapeet,
Waar langs, omwolkt van geuren,
Hij (*een vlinder*) als een lichtstraal gleed.
MEYER, *Heemsk.* 22.

— *Door het leven glijden*, gemakkelijk, onbezorgd of zorgeloos door het leven gaan. ‖ Met weinig zelfkennis, weinig menschenkennis en weinig ervaring, glijdt men door het leven. Ulysses glijdt niet; hij gaat schoorvoetend, PIERSON, *Hellas*, 43.

— Met betrekking tot een gesprek: geleidelijk van een punt tot een ander punt overgaan; verg. *over iets heenglijden*. ‖ Geleidelijk gleed zij van het eene onderwerp naar het andere, SCHIMMEL 3, 38 *a*.

— Van gedaanten en in 't algemeen alles wat een persoon vertegenwoordigt. ‖ Toen hij Orsina's zit gewaad langs het geboomte zag glijden, BOSB.-TOUSS. 1, 351 *a*. Wel sloop daar nu soms eene gedachte door, wel gleed soms tusschen zijn oog en zijn werk eene nieuwe vrouwengestalte, maar *enz.*, VOSMAER, *Amaz.* 92. Een lichte tred glijdt over den grond, eene slanke gestalte rijst aan mijne zijde op, BERGMANN, *Staas*, 177. Daar gleden verschillende gedaanten over het sneeuwveld, omzichtig rondvoortsluipend, SCHIMMEL 2, 374 *b*.

— Van licht en schaduw, wolken, schimmen enz. Ook met persoonsverbeelding en in figuurlijke toepassing. ‖ Deze bespeurde de schaduwe, die langs den muur gleed, CONSC. 3, 253 *a*. Wolken (stormden) door het hoofd en wierpen glijdende wolkschaduwen over hun hart, VOSMAER, *Amaz.* 31.

Terwijl dan de Morgen langs 't watervlak gleê.
BOGAERS 1, 311.

duizend schimmen op den muur
...rijzen, dalen, hupp'len, dansen
En weem'len op 't gepleisterd vlak,
Of glijden tegen 't zolderdak.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 16.

Dat er geen straal door het venstertje gleed,
Die niet zijn gloor en zijn glans en zijn schat
Kwistte aan de bloem die zijn liefde bezat!
TEN KATE 1, 193.

— Figuurlijk, van den blik, bij uitbreiding ook van het oog. ‖ Van den hals glee zyn gezicht, langs de Marmer-gladde borst, tot op den schoonen boezem, V. HEEMSKERK, *Arc.* 5. Het oog gleed speurend en spiedend langs de breede deur, SCHIMMEL 1, 378 *a*.

— Van aandoeningen, denkbeelden enz. ‖ De Godin ... streelde ... hem, die ... d'oude hitte door zijn mergh en vermoeit gebeente voelde glyen en gloeien, VONDEL 5, 308. Dan glyden vertrouwen en dankbaarheid in myn hart, *Leev.* 2, 367. Als de apostel dat woord uitsprak... verbeeld ik mij dat ... over menig lichtzinnig gemoed een stille huivering mag gegleden zijn, BEETS, *Paulus*, 123.

In qualen van den geest, in siekten van de leden,
Daer wijst de stage daet, daer eyst de vaste reden,
Als dat'er raet behoeft, en dat te rechter tijd,
Aleer het slim bejagh tot in het herte glijd.
CATS 1, 445 *b*.

Al het mis-bruyck van de kleeren,
Dat in onsen mallen tijt
Meest door al de weereld glijt.
J. A. F. VÓÓR HUYGENS' *Costelijck Mall* (ed. 1622).

— Van woorden, of andere uitingen. ‖ Hoewel hunne woorden of Predikatien my veel te laf, te bloemzoet, te niet-met-allig in de ooren klinken, of liever gleeden; want een mensch word zoo mee gesleept, dat *enz.*, *Blank.* 1, 309. Het gerucht... gleed in de couvertjes met rooskleurige briefjes,... waarin... kostschoolvriendinnen elkaar hare hartsgeheimen vertrouwen, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 287.

Ghelijck de Poeten, welcke somtijden
Lange redens en vertellinghen bouwen,...
En laten somtijts ondertusschen glijden
Een sin-gevende Spreuck, weerdich t' herkouwen.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 11, 11.

stervend gleed langs uwen vloed,
als op de zee een moede meeuw,
de schreeuw
van Vlaanderen den Leeuw!
VUYLSTEKE 3, 46 (*Schelde en Lei*).

— Ook absoluut, van zaken: gemakkelijk, vlot gaan; verg. B, 2) en ook GLAD, II, 1).

O! de malle mymeryen
Die een Minnen-alver stort,
Moeten veel geladder glyen,
Daer hy niet gesien en wordt.
HUYGENS 1, 101.

— Van den tijd: voortgaan, voorbijgaan (verg. ook C).

Maer, als daer na de lente-tijt
Allenxen na den somer glijt,...
Dan is de lust van singen uyt.
CATS 1, 258 *c*.

Tienmael oock de maeyer maeyde
In 't Sigesche veld 't gesaeyde,
Datter niet een dagh en gle,
Of hy brocht sijn' droefheyd me.
VONDEL 2, 241.

B) In 't bijzonder. Langs eene helling vanzelf naar beneden schuiven, afrakken, t. w. door eigen gewicht bij gebrek aan steunpunt; hetzelfde als *afglijden*. Met eene bepaling van plaats of absolunt.

1) Eigenlijk. Van personen en zaken. ‖ Van de trap, van de stoep, van zijn stoel op den grond glijden. Hij is langs een touw van het dak op de straat gegleden. Bij het van stapel loopen glijdt het schip langs de smeerblokken en de slagbeddings in het water. — Hoewel de hand zoo naauw is, dat zy my prangt,... glyt my het broekje, dat nergens op rust, allengskens, door de beweeging, naar beneden, V. EFFEN, *Spect.* 9, 7. Haare hand gleed kragteloos langs myn arm, *Leer.* 3, 151. Op eens (gleed) een gedaante... door het valluik naar beneden, V. LENNEP, *Rom.* 12, 74. Langzaam gleed het kleed van zijn schouders, SCHIMMEL 3, 254 *b*.

De staeg, waarlangs de lijkrem glijdt.
BOGAERS 2, 12.

— *In iemands armen glijden.* ‖ Uit de armen van een zo zagtmoedig Moedertje, in die van een toegevend Vrouwtje glydende, — wat zou er van (Willem) geworden zyn, *Leer.* 8, 235.

Dan leeren zij als afgemeet van minne
Het geven op, en in lieft armen glijden.
BOOTT, *Ged.* 1, 170 (zie ook 1, 137).

Glaukus... Kust en herkust den mondt
Der Mancke stroompodin,
Die in zijn armen glijdt,
En zijcht van liever lee.
VONDEL 2, 144.

— Van spijzen en dranken die gemakkelijk door de keel gaan, geslikt worden; verg. noordholl. *gliede* (bij GLIJBERG) en mnd. *gliden*. ‖ Het dikke achtergedeelte (*der long*)... doet over desselfs ronde verhevenheid de gekleinde spijze over het strottenhoofd ... in den slokdarm glijden, BEKHEY, *N. H.* 5, 416.

De quarkel gie noch nauwlijx door den hals
En kiel des vraets, of erz.
VONDEL 7, 291.

— Van tranen: vlocien, leken. ‖ De tranen, die hem weldra in dikke druppels langs de ingevallen wangen gleden, SCHIMMEL 3, 101 *b*.

Terwijl de stille paerels gleden
Van onder de opgezwollen leden.
BILDERDIJK, *Heemsk.* 60.

— *Iemand, iets laten glijden*, langs eene (al of niet genoemde) helling, een touw enz. laten makken, doen nederdalen, t. w. opzettelijk (verg. daarentegen beneden bij C). ‖ Ik (liet) het gaud weder in de beurs glijden, V. LENNEP, *Rom.* 3, 89. Aan den kant der gracht stonden twee karren, ieder met een schuitje beladen, 't welk men in de gracht liet glijden, 12, 357. Artevelde liet den knaap van zijn knieën glijden, CONSC. 3, 267 *a*. Hij (liet de geldstukken) van de eene hand in de andere glijden, 4, 61 *a*. Selim (liet)... het zwaard weer in de scheede glijden, V. LEBR. BROUWER *Jr.*, *Abbar*, 155. Terwijl hij... twee kogels liet glijden in het pistool, BILDERD., *J. F.* 63. Hij.... liet het meisjen uit zijne armen half glijden, half vallen in het gras, ISSEL, *Hildeg. v. D.* 14.

op dat ick met verblijden
Mach een een goede kust het Anker laten glijden.
VONDEL 1, 133.

— *Zich laten glijden*, met eene bepaling of absolunt. ‖ Charles, die... zich langs de leuning der trap af, naar beneden had laten glijden, *K. Lev.* 3, 155. Vatsa.... liet zich onmiddellijk van het paard glijden, V. LEBR. BROUWER *Jr.*, *Abbar*, 228. Ik (begreep), dat hier niets anders overschoot, dan mij maar te laten glijden (*uit een boom*), WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 7.

— Van zand, aardwerken, stapels enz. Zijn verband verliezen, en daardoor inzakken. Inzonderheid in uitdrukkingen als *aan 't glijden zijn*, — *geraken*. Verg. de voorbeelden bij VERDAM, en lat. *collabi*. ‖ Ofschoon hij heel voorzichtig één boek uit dien stapel wegnam, raakte de heele hoop toch aan 't glijden. — De beleggerden, alzoo 't ravelyn aan 't glyen was, en 't houden des zelven hun te groot een volk verstond, gingen van binnen ...een halve maan opwerpen, BOOTT, *N. H.* 302.

In 't pad, waar het brandend en glijdende zand
Slechts halmen ons aanbiedt, tot steunsel der hand,
In 't pad dat verstuift om den voet!
ALB. THIJM, *Polet en Harp*, 7.

— Bij overdracht wordt het tegenw. deelw. als bnw. gebezigd van een hellend of glibberig pad, waarop men licht uitglijdt (verg. GLIBBERIG, 2), en zie ook VERDAM op *Glijdende*, 1).

Maar die zwakheid eischt verschoonen,
Die zich argeloos vergat
Op een steil of glijdend pad.
BILD. 13, 89.

2) Figuurlijk. In verschillende toepassingen. Van personen en zaken.

De jonge moeder rust, den slaap in d' arm gegleden.
BOGAERS 1, 189.

dat sterk geslacht...
Van wolks met ijs ompantserd hart,
De scherpe pijlen van de smart
Als van een stalen harnas glijden.
BILDERD., *Heemsk.* 70.

Het martlaarskruisje glee geleidelijk van mijn lokken.
DE GENESTET 2, 224.

Het zonlicht... gleed
Langs 't bonte mos, der stammen opperkleed.
BILDERD. 1, 341.

— *Iets langs zijne koude kleeren laten glijden* (gewoonlijk *afglijden*, ook wel *loopen*), zich eene onaangename bejegening, eene beleediging niet aantrekken. ‖ Wanneer Huet zoo iets zeide („de kleine natiën zijn ten doode opgeschreven"), dan noemde men dit, hier te lande, een boutade van Huet en liet het langs zijn koude kleeren glijden, BOUTER in *Gids*, 1890, 1, 388.

— *Van een dakje glijden*, bij BOGAERS (2, 222) voor het meer gebruikelijke *van een leien dakje gaan*, gemakkelijk gaan, vlotten,

Maar 't ging of 't van een dakje gleê,
Want alles werkte, Twee aan Twee.

— Van zoetvloeiende, „gladde" verzen; verg. ook boven A, 2) en GLAD, I, 3, *a*). ‖ Dat men een voortreffelijk dichter wezen kan, ook al glijden de verzen niet even gemakkelijk... als regenstralen langs een leijen dak, BUSKEN HUET, *Fest.* 1, 151.

— *Van de hand glijden*, vlot, vanzelf gaan, verg. *glad gaan* bij GLAD, II, 1).

De zedenwijsheid glijdt ons van de hand
Om dat het hart van eedelheid ledigt.
HOFWIJCK 221.

— Van vagels of van personen die als gewiekt worden voorgesteld: zeestrijken; verg. ook bij A, 2).

De Furie (storck) naar beneden,
Kwam.... in Prettus huf, bij nacht,
Naast der juffren bed gegleden,
V. LENNEP, *Poët.* 7, 245.

zullaars kwamen nederzweven,
En, voorgedragen op hun vlerk,
Gleed ik, met ongewapte leden,
Gelijk een vader naar beneden.
TEN KATE 1, 56.

— Van het geluk, met toespeling op het rad van avontuur.

Het ongestadigh lot der dingen,
Dat nu eens wert omhoogh gezien,
Gaet weder naer de leeghte glien.
DE BRUNE, *Embl.* 137.

— Bij oudere schrijvers, van personen: ergens heen afzakken; verg. AFZAKKEN, II, 1, *b*, *γ* en 2), en lat. *labi*. ‖ Gemerkt de plaats (*Leiden*)... treflyk gebloeit heeft; zoo in meenighte van binnen- en buitenlandsche jeughdt, als in vermaartheit van welbeweetenschapte voorgangers, en andre naamhaftighe personaadjen, derwaarts gegleeden uit letterlust, oft getroont door staatlyke belooningen, HOOFT, *N. H.* 398.

— Met betrekking tot eene ondeugd: vervallen; verg. lat. *labi in errorem*.

Die sonder goet beleyt haer eerste feylen myden,
Die siet men menigmael in tegen-feylen glyden.
CATS 1, 361 *b* (zie ook 1, 290 *a*; 1, 342 *a*).

— In verbinding met *gaan*, *beginnen*, *geraken*, vaak in eene opvatting, waarbij de begrippen: afglijden van eene helling en: uitglijden, wankelen op eene gladde plaats kwalijk te onderscheiden zijn; verg. dus ook A, 1, *a*, *β*) en B, 1) en bovendien lat. *labare* naast *labi*. Van personen, met betrekking tot den rang dien zij bekleeden: wankel, onvast staan, dreigen te vallen of af te dalen van zijn hoog standpunt; ook van een staat: vervallen, te gronde gaan. ‖ Als Agrippina, welker onminne haar ten val gebracht hadt, nu aan 't glyen was, HOOFT, *Tac.* 238 (*Ann.* 14, 12: *labante iam Agrippina*).

Toen weeldigh Vlaendren was besoten van die pest (*gods-*
[*diensttwisten*)
Verstorf de welvaert, en de staet geraeckte aen 't glyen.
VONDEL 3, 65.

— Ook met betrekking tot iemands trouw aan zijne partij: wankelen, weifelen of overhellen; verg. GLIPPEN. ‖ Door welke doodt (*van een legerhoofd*) de soldaat begon te glyen, ende de ernst in allerlei oorloghsambacht te slappen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 122. Nu was het meeste deel der Landtschappen aan 't glyen; en zy vielen van tydt tot tydt, den Algemeinen Staaten toe, HOOFT, *N. H.* 462.

— *Zich laten glijden*, met betrekking tot eene meening, een voornemen: zich van zijn standpunt laten afbrengen, zich laten overhalen, toegeven; verg. hd. *sich gehen lassen*. ‖ Zy smeeken, erkennen hem, voor den ervaarensten arts der Nederlandtsche ziekten; met aanstendigh verzoek, dat hy 'er de kandt niet aftrekke. Dies, laatende zich glyen t' hunner beede, leeverd' hy... zyn gevoelen... schriftelyk oover, HOOFT, *N. H.* 676.

C) Wordt *glijden* gevolgd door eene bepaling met *uit*, *van* enz., dan kan de voort- of afschuivende beweging worden opgevat als eene verwijdering, ten gevolge waarvan iemand of iets buiten het bereik of de macht van een persoon komt te staan. Ontglippen, ontsnappen, ontschieten; hetzelfde als *ontglijden*.

1) Nog met eene bepaling verbonden, en dus dicht bij de bet. A en B) staande. In uitdrukkingen als

— *Door de vingers*, *door de hand glijden*, van personen of zaken met een glibberig vel of oppervlak; verg. A, 1, *a*, *d* en *b*. ‖ De paling, het stuk zeep gleed hem door de hand. — Hoe vast hij de nog krachtige vuisten er om heen zocht te klemmen, toch gleed het (*een menschelijk lichaam*) hem door de vingers en scheen hem te ontsnappen, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 187.

— Oneigenlijk. ‖ Aan zulke aflossingen bij kleine bedragen heeft men niets: dat geld glijdt je door de vingers.

— Ook van handige, „gladde" personen, die nooit te vangen zijn, inzonderheid: die zich in een gesprek niet door een ander naar een bepaald punt laten brengen, zich niet laten vastzetten of uithooren; verg. GLAD, I, A, 1, *b* en GLIPPERIG, 1). ‖ Men kan nooit wat van hem te weten komen, of eene zaak geregeld met hem bespreken: hij glijdt je altijd door de vingers. — Ik (meende) dezen namiddag mijne... opwachting, bij haar... te maken — en daar glijdt zij mij weêr zoo zoetjes door de handen heen, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 283.

— *Uit de hand glijden*, t. w. doordat iets of iemand onwillekeurig wordt losgelaten; verg. daarentegen B, 1). ‖ De flesch gleed hem uit de vingers. — Terwijl zij ... bijna den teugel van het paard door schrik uit hare hand liet glijden, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 354. De krant... (was) uit zijne hand gegleden, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 289.

Laat dees verrader niet uit uwe handen glyden.
RABA, *Herst. Vorst*, 47.

— *Van*, *over de lippen glijden*, van woorden, of in 't algemeen uitingen van gedachten en aandoeningen: geuit, geslaakt worden, ontsnappen (verg. A, 2). ‖ Een geheim..., dat hij op het punt was van de lippen te laten glijden, maar toch altijd weerhield, BOSB.-TOUSS. 3, 444 *b*. Dit hoogst eenvoudig antwoord scheen hem moeielijk van de lippen te glijden, SCHIMMEL 1, 140 *a*. De... vrouw kon... de zucht niet weerhouden, die haar van de lippen gleed, 1, 159 *b*. Geen beschuldiging of klacht gleed over zijn lippen, QUACK, *Stud.* 248.

Ook gleed de vleitaal hem zo lieflyk van de tong.
FEITAMA, *Telem.* 379.

heilge lofgebeden,
Als elken morgen van hun dankbre lippen gleden.
TEN KATE, *Par. Verl.* 117.

— *Van den duim glijden*, van omstandigheden, die niet meer in iemands macht staan: tegenvallen, tegenslaan; verg. *van den duim schieten*, *uit de hand vallen* enz. in denzelfden zin (daarentegen bij BILD. 9, 20: „'t noodlot vliegt hem (*Napoleon*) van de hand" in tegenovergestelde opvatting).

Zou 't U, Mevrouw, doen beven,...
Wijl 't eens hem, in zijn leven,
Is van den duim gegleên?
V. MARLE, *Rijmel.* 29 (*tot Napoleon's gemalin in* 1813).

2) Absoluut. Meestal in de uitdrukking

— *Laten glijden*, laten ontsnappen, hetzelfde als het meer gewone *laten glippen*. Veelal figuurlijk. Met een persoon tot voorwerp. ‖ (*Een hond die*) hem eindelijk so vast in de eene schouder kreeg te vatten, dat hy gedwongen was een keel op te setten, die men op een myl weegs had horen konnen, sonder dat de verdoemde teef daarom het hagje glyen liet, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 293. Dat (*in een gesprek*) de ander wel haast in confusie gebragt wierd, begon te hakkelen,... en eindelyk gedwongen was 't hagje te laten glyen,... en zynen verwinnaar 't slagveld te laten behouden, V. EFFEN, *Spect.* 6, 151.

— Ook figuurlijk: iemand laten schieten, den omgang met hem afbreken.

'k Moest den Vijfden (*vriend*) laten glijden,...
Want op ongelegen tijden
Las hij me altijd vaerzen voor.
DE GENESTET, 1, 174.

— Met eene zaak tot voorwerp, in verschillende toepassingen. ‖ Met een bericht wat 'er voor gecischt

moest worden, en waar voor hy ze (*de schilderyen*) ten uitersten mogt laaten glyden, V. EFFEN, *Spect.* 9, 214.

Die tijt heeft en tijt laet glyen,
Kan sijn leven niet bedyen.
CATS 1, 577 *a*.

Indien 't voornemen is den toom te laeten glyen, *enz.*
VONDEL 2, 610.

Ligt maelde hier 't penseel
te veel;
Mijn Zangster laat het glij'en!
STARING 1, 144.

— Ook met betrekking tot voorrechten, voornemens enz.: prijsgeven, laten varen, er van afstand doen, afzien. ‖ Zulks (het voorrecht der onfeilbaarheid) geloof ik niet, dat de Heilige Vader ooit van zins zou wezen ten behoeven van 't gemeene volkje der geestelykheid te laten glyden, V. EFFEN, *Spect.* 12, 116.

Maer Turnus' drift laet dit door geen vermaening glyen.
VONDEL 8, 631 (VIRG., *Aen.* 12, 45: *haudquaquam dictis violentia Turni Flectitur*).

— *Den moed, den hoogmoed laten glijden*, laten zinken, zakken; verg. B, 2). ‖ Sy lieten nochtans daarom den moedt niet glyen, HOOFT, *N. H.* 313.

Croaet en Castiliaen laet allen hoogmoedt glijen,
Zakt wat hij kan, en ducht zelf in een zak te zijn.
HOOFT, *Ged.* 1, 311.

— Van den geest, het verstand van personen die krankzinnig dreigen te worden; verg. in denzelfden zin lat. *labi*, en jongere uitdrukkingen als: *op den loop, op hol zijn*, die echter aan eene eenigszins andere voorstelling ontleend zijn.

Gelijck het Pentheus docht, wanneer sijn breyn aan 't glyen
Geraeckte, dat hy sagh ontelbre Raseryen.
VONDEL 3, 329.

dweep en dwaal ik ook? of is 't verstand aan 't glijden,
Door trots op eigen waarde en al te groot verblijden?
LOOTS, *Ged.* 1, 145.

— Ook met betrekking tot stervenden. ‖ Charicles nochtans heeft Macro verzeekert, dat zyn (*Tiberius'*) geest aan 't glyen was, en booven twee daaghen niet duuren zoude, HOOFT, *Tac.* 163 (*Ann.* 6, 50: *labi spiritum*).

Afl. *Glijder*, waaruit *stoomglijder*, stoomschuif, schuif tot regeling van den toe- en afvoer van den stoom naar en van den cilinder („Deze schuiven, of *stoomglijders*, naar den vorm doorgaans D-schuiven geheeten, sluiten met hare van een overslag voorziene randen digt tegen eene aan den stoomcilinder vastgegoten en vastgeslepen spiegelplaat", BERNOUILLI-KUYPER, *Stoomwerkt.* 232); *glijding* („'t En is geen aers'len, maer een *glydingh* zoet van pas", VONDEL 1, 372 (*van dansende paren*)); *glijerig*, in de gemeenzame spreektaal: glibberig, gelaiachtig (verg. mnl. *gliderich*).

— *Ontglijden, verglijden* (zie die woorden).

Samenst. *Glijbaan* (zie ald.); *glijbank*, voor- en achteruitschuivende roeibank in gieken, eng. *sliding-seat*; *glijgewicht* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Aan-, af-, binnen-, door-, heen-, in-, langs-, neder-, om-, over-, uit-, voorbij-, voort-, wegglijden* (zie die woorden).

Voorts: *Achteraan-, achterna-, achteruitglijden* (zie Deel I, 642, 693, 720); *mede-, na-, toe-, tusschenglijden* enz.

GLIJGEWICHT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Glijden*, in de bet. A, 1, *b*), met uitstooting der *d* (verg. GLIJBAAN), en *Gewicht*, in de bet. B, 5). Een gewicht, hangende aan een koord, dat over eene katrol in het gestel van een weefgetouw loopt, en vervolgens een paar maal om den kettingboom is geslagen, ten einde de noodige spanning aan den geschoren ketting te geven; ook *loop-* of *sleepgewicht* genaamd (zie KUYPER, *Technol.* 2, 47).

GLIJSENAAR. Zie GLEISENAAR.

GLIKKEN — GELIKKEN —, onz. en bedr. zw. ww. De eerste vorm is, stellig mede onder den invloed der talrijke zinverwante woorden die met *gl* beginnen, ontstaan uit *Gelikken*, dat met *Ge-*, in de bet. III, 15, is afgeleid van *Likken* (II), blinken, polijsten; verg. GELIKT, en zie voorts FRANCK, *Etym. Wdb.* op *Lijken*. Reeds in de 17de eeuw zeldzaam en thans geheel verouderd.

I) **Onz.** — Blinken, glimmen, glanzen. ‖ Glicken, licken oft gelicken. Reluire d'estre bien poli. *Nitere*, PLANT. (ook bij KIL. en MELLEMA).

Als ed'len wijn, die 's menschen hert verheugt:
End oly soet, die met een nieuwe jeugt
Het aengesicht verclaert end schoon doet glicken.
MARNIX, *Ps.* 104, 8.

Toortsen suldy niet doen blicken
Ofte keersen in de nacht
Anna die sal 't al doen glicken
Met haer oochskens stercke cracht.
Versch. Bruyloftd. 16 *a*.

II) **Bedr.** — Doen blinken, polijsten; bij KIL. met *Polire, complanare* vertaald. Ook in de

Samenst. *Gliksteen, geliksteen*, kalander-, lik- of glanssteen, glazen of steenen bal om te gladden, te glanzen; bij PLANT. en KIL. vertaald met *Pumex*.

GLIM (I), znw., verkl. *glimpje*, mv. *-s*. Denkelijk op te vatten als stam van *Glimmen*, en dan manlijk, in overeenstemming met mhd. *glîm*, nhd. *glimm*, vonk, spruk (ook in 't Eng. *glim*, vuur); doch de door PLANT. en KIL. opgegeven vorm *glimme* maakt het waarschijnlijk, dat daarnevens een vrouw. woord heeft bestaan, verg. oostfr. *glins(e)* naast *glins*. Door KIL. *Holl.* genoemd, doch thans in Noord-Nederland weinig in gebruik. Verg. het in afleiding en beteekenis nauw verwante GLIMP.

1) Hetzelfde als *Glimp*, 1, *a*). ‖ Gloet, oft glimme. Braise ardente, ou la lueur du fer venant de la forge. *Pruna, candens carbo, vel ferrum candens*, PLANT.

2) Hetzelfde als *Glimp*, 1, *b*). Glans, luister.

een Deugeniet,
Die Glim, noch Eer, noch Recht, noch Re'en,
Van Moeders Lichaem aff, bescheen.
BAARDT, *Deugden-spoor*, 8.

3) Hetzelfde als *Glimp*, 2, *a*), in toepassing op het gelaat: korte, voorbijgaande glans. Nog thans in Zuid-Nederland. ‖ Een glim van blijdschap verlichtte zijn gelaat, CONSC. 4, 60 *b* (zie ook 4, 140 *a*, 4, 225 *a*).

— Ook in den zin van: afschijn (verg. ald.). ‖ Haar gelaat (was) eenvoudig en haar lach open en gul, als een glim harer onnoozele ziel, CONSC. 1, 245 *b*.

4) Hetzelfde als *Glimp*, 5). Voorwendsel.

Der dwingelanden doodt, en straf daer toe bereidt,
Was maer een schoone glim voor haer staetzuchtigheidt.
BUYSERO, *Astrate*, 45.

Samenst. *Glimzuiver*, glanzend (van gezondheid), verg. *brandhelder* en GLAD, I, 2, *b* („In den stal ziet men drie *glimzuivere* koeien de malsche klaver malen", CONSC. 4, 89 *a*).

GLIM (II), bnw. Eene waarschijnlijk jongere afleiding van *Glimmen*, met den klinker van het praesens, evenals b. v. het bnw. *krimp*; verg. KLUGE, *Stammbild.* § 170. Nhd. *glimm*. Verg. GLOM. Van kolen. Gloeiend, glimmend.

Dit wreeckvyer, dat ick draeg in mijn verslindend' handen
Deed' Pargama wel eer tot glimme kolen [illegible]
SUFFR. SIXTINUS, [illegible]

GLIMKEVER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Glimmen*, in de bet. 1), en *Kever*. Het mannetje van eene insectensoort, waarvan het wijfje *glimworm* heet; zie verder ald.

GLIMLACH, znw. m.; mv. *-en*, doch zeldzaam; verkl. *-je*, mv. *-s*. Zie verder beneden bij Hist. en Syn.

) Een lachende trek op het gelaat, een lachje; verschillend van een luiden lach of van gegiegel.

— Als uiting eener vriendelijke gezindheid, eener zachte aandoening. || Een welwillende, minzame, lieflijke, innemende, bemoedigende glimlach. Een zachte, kalme, stille glimlach. Een lichte, flauwe glimlach. — Zy (heeft) een beleefd glimlachje... gereed voor elk, dien zy aanziet, *Leev.* 1, 147. Zagte ernst, nu en dan weg smeltende in een aandoenlyk glimlachje, 7, 306. Met een' vriendelijken en vrolijken glimlach, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 4. O avonden! in gezelligen kout omgevlogen, opgeluisterd door den glimlach der beminnelijke gastvrouw, POTGIETER, 5, 24. De kleine mond met den blijmoedigen glimlach, BOSB.-TOUSS. 1, 3 *b*. Een zoete en lieftallige glimlach, CONSC. 1, 148 *b*. Met een opgeruimden glimlach op het gelaat, LINDO 2, 107. Een glimlach, welks gulheid eerder vrijpostigheid was, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 92. Toen die glimlach verdwenen was, vertoonde zijn gelaat een ongewone strakheid, SCHIMMEL 3, 16 *a*. Zij boog met een flauwen glimlach de oogen op, ESSER, *Hildeg. v. D.* 3.

Een onbewolkt gelaat, welks heldre glimlach toonde,
Wat liefde en eenvoud saam er in dat harte woonde.
TER HAAR, *L. Ged.* 95.

Toen hij (*Hector*) het kind daar zag, aanschouwde hij 't
[stil met een glimlach.
VOSMAER, *Il.* 6, 404 (*Z* 404: *μειδήσας*).

— Met betrekking tot de Grieksche goden. || De rustige, verheven, Olympische glimlach op het gelaat van den Hermes van Praxiteles. — (*Da Vinci's*) portret van Lisa del Giocondo,... met dien „eerbaren en half verborgen glimlach", dien de Ouden in Kalamis' beeld van Sosandra opmerkten, VOSMAER, *Inwijd.* 285.

— Als uiting van weemoed. || Felicita... veegde hare tranen af en zeide met eenen moedeloozen glimlach *enz.*, CONSC. 7, 289 *a*. Zijn glimlach zweeft tusschen het luimige en (*het*) weemoedige, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 3. Daarbij kwamen bevalligheden van eene hoogere orde: fijn gevoel gepaard aan diepen weemoed. Haar glimlach was niet van deze aarde, BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 7. Er moet een glimlach door de tranen heen spelen, BEETS, *St. Uren*, 6, 42.

waarom toch zweeft
op uw lippen zoo treurig een glimlach?...
Ziet gij uw kindsheid daar
herleven, uw zonnige kindsheid?
V. BEERS 2, 204.

Naar 't Haantje van den toren keek,
met droeven glimlach, één.
DE GENESTET 2, 107.

Vertrouw den matten glimlach niet,
Die omdwaalt op mijn dor gelaat,...
Die glimlach schijne u kalm en zacht:
Hij veinst, hij liegt; geloof hem nooit!
De weemoed heeft hem voortgebracht,
De smart mijn lippen dus geplooid.
BEETS 2, 13.

— Als uiting van het ironisch medelijden, het gevoel van meerderheid tegenover personen of zaken, waarboven men zich door levenservaring verheven acht; veelal vergezeld van eene bepaling met *om*, *over*. || Wij zien deze kinderlijke woede met een [illegible]nden glimlach aan, V. D. PALM, *Sal.* 3, 196. [illegible]kt mij, van hier uwen glimlach over mijn geestdrift, V. LENNEP, *Rom.* 21, 57. Het oordeel over deze bladzijden kan bestaan in een glimlach, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 68. Werken van die soort en kracht brengen een glimlach om de lippen over zooveel naiveteit en fantasie, werkzaam op een gebied, waarop in de eerste plaats wetenschap het woord moet voeren, PIERSON, *O. Tijdgen.* 64. Die bezwaren aan te hooren met een fijnen glimlach... is mij altijd het ideaal toegeschenen van een kalm bestaan, 89.

— Als blijk dat men iemands gedachten of bedoeling geraden heeft. || Een schrandere glimlach deed my... vermoeden, dat het verinziend oog deezer Dame my door en door gezien had, *Leev.* 7, 158. Een glimlach en eene kleine buiging die duidelijk te kennen gaven, dat hij de uitnoodiging naar waarde wist te schatten, LINDO 2, 29. Stanford zag haar even aan met een fijnen glimlach op de lippen. Doch, onverstoord, hernam zij gevat *enz.*, VOSMAER, *Inwijd.* 160.

— Als uiting van lichten spot, twijfel enz.; verg. oostfri. *glim* in enkele zegswijzen ter aanduiding van spottend medelijden (DOORNK.-KOOLM.). || Een schalke glimlach. Een ironische, sarcastische glimlach. — Met moeite een glimlach onderdrukkende over de geographische kennis, welke de man ten toon spreidde, V. LENNEP, *Rom.* 4, 281. Dien scherpen satirieken glimlach, BOSB.-TOUSS. 2, 83 *a*. „Vindt u dat?" vroeg hij, met een halven glimlach en een half verbaasden blik! LINDO 2, 15. Mij bevalt die sluwe blik niet en die sceptische glimlach; die verbergen iets, VOSMAER, *Inwijd.* 67. Toen had juffrouw Zeulig... met een vragend glimlachje van haar haakwerk opgekeken, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 274. „Dat zijn nu de Heiligen, die den hemel met geweld willen innemen, lieve!" hernam Mylady met een spotachtig glimlachje, SCHIMMEL 3, 74 *a*.

— Als uiting van hoogmoed, minachting, hoon, smaad. || Een genadige, zelfbehaaglijke glimlach. Een schampere glimlach. — Eenen koelen smadelyken glimlach, *Leev.* 5, 33. Terwyl een laaghartig Vyand,... my ... een haatelyken koelen glimlach toewerpt, 6, 192. Met een hoonenden glimlach, 8, 134. „Genoeg", zei De Cauchemar, een minachtenden glimlach nauwelijks verbergende, LINDO 2, 89. Met opgerichten hoofde en een trotschen glimlach op de lippen, trad hij de buigende rijen door, SCHIMMEL 3, 98 *b*.

— Soms als uiting van woesten hartstocht: een grimlach. || Met een woesten glimlach, V. LENNEP, *Rom.* 6, 234. Den wreedaardigen glimlach der koelbloedigste liefdeloosheid, BEETS, *St. Uren*, 9, 233. Met een verachtelijken glimlach, *Tijdsp.* 1854, 1, 294 *b*.

De felle wraakzucht acht zich 't weenen thans tot smaad,
Haar naare glimlagch zweeft op 's volks verbleekt gelaat.
V. MERKEN, *Germ.* 138.

— In opzettelijke tegenstelling met *grim-* en *grijnslach* (zie beneden bij Hist. en Syn.). || Een lach zweefde bij die gedachte over haar lippen: geen glim- maar een grim-, ja een grijnslach, zoo boosaardig, dat *enz.*, *K. Zev.* 3, 217 (zie ook 4, 149). Een grijnslach, die een glimlach moest heeten, om de dikke lippen, SCHIMMEL 3, 50 *b*.

— *Een valsche, geveinsde glimlach*, een glimplach. || „Gij wilt het loon des verklikkers voor u-zelf houden", zeide Vulpes, met een valschen glimlach, V. LENNEP, *Rom.* 9, 254.

— *Een verlegen, gedwongen, gemaakte glimlach* enz.: van verlegenheid en derg. || „Ja", antwoordde Vanissa, haar geheime verlegenheid achter een glimlach verbergende, V. LENNEP, *Rom.* 11, 186. Die glimlach schijnt vaak een pijnlijk verloochenen van diep in-

wendig lijden, BOSB.-TOUSS. 2, 83 *a*. „Maar, Rik, ik zal niet sterven, ik zal genezen", poogde de kranke met een gedwongen glimlach te zeggen, V. LOVELING, *N. Nov.* 214.

— Het gevoel of het gevoelen dat zich in een *glimlach* uit wordt vaak aangewezen door eene bepaling in den 2den NV. || Een glimlach van voldoening, van bewondering. — De glimlach des vergenoegens, *Leev.* 8, 37. Eenen glimlach van twijfel, BOSB.-TOUSS. 1, 25 *b*. Met welk een glimlach van minachting en medelijden hoort hij (*Nicodemus*) uit hunnen hooggeleerden mond *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 9, 102. Dien glimlach van welgevallen, waarmede zich de weldoener over den dankbare verheugt, 9, 119.

Daar de glimlach van 't genoegen
't zuiver mondgebit ontbloot.
BILD. 10, 139.

— In min of meer ongunstigen zin wordt in de jongere taal soms van een „eeuwigen" of „stereotiepen glimlach" gesproken.

— *Een glimlach speelt, zweeft om den mond, om de lippen.* || Om zijne lippen (*van den Heer Van der Hoogen*) speelde een glimlach, die kennelijk geen andere bestemming had, dan om een zeer blank... gebit te doen te voorschijn komen, BEETS, *C. O.* 152. Om Querulus lippen zweefde een glimlach, BEETS, *Versch.* 1, 11. Strafford evenwel stond dien (blik) door en waagde het zelfs een glimlachje langs de fijne lippen te doen spelen, SCHIMMEL 3, 22 *b*.

Er speelt een glimlach om zijn mond.
TOLLENS II, 109.

— In verbinding met ww. als *verlichten*, verg. GLIM (1ste art.), 3). || Eensklaps werd zijn gelaat door een zonnigen glimlach verhelderd. — Een glimlach van zonderlinge vreugd beglansde zijn gelaat, CONSC. 1, 90 *b* (zie ook 4, 59 *b*).

De glimlach, die uw rozenmond omgloort,
Getuigt veeleer, dat gij in stilte luistert.
V. BEERS 1, 145.

— *Den mond tot een glimlach plooien* enz. || Zijn mond vertrekken tot iets dat een glimlach verbeelden moest, V. LENNEP, *Rom.* 7, 47. Lippen, die zich ongekunsteld (plooiden) tot eenen glimlach... van welgevallen en bewondering, BOSB.-TOUSS. 1, 19 *a*.

Wat slaapt het zacht, op 't blauwsatijnen kussen...
De kleine lip ten glimlach opgetrokken!
BEETS 2, 53 (*Bij een kind*).

— *Een glimlach verbergen, onderdrukken, weerhouden, bedwingen.* || Op de lippen van Helding rees een glimlach, dien hij zich haastte met de hand te bedekken, V. LENNEP, *Rom.* 3, 71. Godfried... volgde met een kwalijk onderdrukten glimlach de richting hunner blikken, 11, 161. Laure weerhield noode een glimlachje, POTGIETER 8, 84.

— *Een glimlach wekken, afdwingen*, van personen en zaken; verg. ook AFFERSEN, III, 2, *a*). || Zoo min de Olderman als Madzy waren in staat den glimlach te onderdrukken, dien het verhaal van den Abt bij hen verwekte, V. LENNEP, *Rom.* 5, 246. (*Chateaubriand's Atala*) is vol onwaarschijnlijkheden, wekt door het kunstmatige van een aantal bijzonderheden herhaaldelijk een glimlach, BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 3. Des te meer wordt ons door zulk een gedenkstuk van armoede en hoogmoed een glimlach afgeperst, BEETS, *St. Uren*, 6, 45.

Vrees, al wie kunst bemint, een glimlach af te dwingen
Door 't samenvoegen van verwarde mengelingen.
V. LENNEP, *Poët.* 5, 272 (*De Bouwkunst*).

— De stemming wordt niet alleen door den trek om den mond, maar ook door den blik van het oog vertolkt, vandaar bij uitbreiding: *een glimlach in 't oog*; verg. eng. *glance* en GLIMMEN, 3, *a*).

Zoo de hand mij verslaat, die ik acht,
'k Wacht den slag met een glimlach in de oogen,
BEETS 1, 201 (*Jeftha's dochter*).

— Soms figuurlijk, met betrekking tot de onbezielde natuur. || Voor ons heeft het gelaat der schepping een zachten en betrouwbaren glimlach, BEETS, *St. Uren*, 4, 263.

Hist. en **Syn.** *Glimlach*, *Glimplach*, *Grimlach*, *Grijnslach*, en de daarvan afgeleide ww. — In overeenstemming met de oudere, onzijdige opvatting der ww. *grimmen*, *grijnen*, *grijnzen*, *grinniken* beteekende *grimlach*, het oudste der vier bovengenoemde znw., voorheen niet uitsluitend: een grimmige, kwaadaardige lach, maar in 't algemeen: eene lachende vertrekking van het gelaat, als uiting van verschillende aandoeningen en gezindheden. Nog in onze eeuw werd *grimlach* door goede schrijvers soms in gunstigen zin gebezigd, en ook in de volkstaal schijnt hier en daar die opvatting nog bekend, zie verder ald. Daar echter *grimmen* toch bij voorkeur, en van lieverlede bij uitsluiting werd gebruikt in den ongunstigen zin van: een gezicht trekken (zie Deel IV, 2209—2210), begonnen velen de behoefte te gevoelen aan een ander woord ter aanduiding van den vriendelijk lachenden trek op het gelaat als uiting eener zachte, liefelijke stemming: SEWEL b. v. vertaalt in zijn Eng.-Ned. Wdb. wel *to Smile* met *Grimlachen*, *glimlachen*; doch hij merkt daarna op dat *grimlachen* eigenlijk „veel beter overeenkomt met *to sneer*, beduidende eens Saters, maar geen bevallige vriendelyke lach". *Glimlach* en *glimplach* zijn dus min of meer opzettelijk nevens, of zoo men wil uit *grimlach* gevormd: zoowel de beteekenis van *glim* en *glimp*, glans, t. w. op het gelaat (zie die woorden en verg. fr. *un brillant sourire*), als de zachtere klank der *l* pleitten voor deze vervorming. Lang heeft het echter geduurd voordat het onderscheid tusschen deze woorden vaststond. Niet alleen werd *grimlach* ook in gunstigen zin gebezigd, maar keurige schrijvers gebruiken nog in onze eeuw *glimlach* (dat het eerst bij SEWEL voorkomt) ter uitdrukking niet alleen van ironie of lichten spot, maar ook van smaad, hoon of woesten hartstocht; *glimplach* (reeds bij V. D. ENDE (ed. 1656) ter vertaling van fr. *sous-rire*) werd door sommigen, vooral in 't laatst der vorige en het begin dezer eeuw, in nagenoeg denzelfden zin gebezigd als *glimlach*; en ten slotte wordt in de oudere woordenboeken tot en met WEILAND *glimlach* (of *glimplach*) gelijkgesteld met *grimlach*. De twee jongere woorden vonden echter als zoodanig bij sommigen afkeuring: nog in 1849 moest V. LENNEP *glimlach* verdedigen, en opkomen „tegen de verbanning van het woord, welke... de taal nutteloos ontcieren en verarmen zou" (*Mag. v. Ned. Taalk.* 3, 132; verg. ook ald. 3, 136—138). De aldaar door V. LENNEP voorgedragen onderscheiding van *glimlach* en *grimlach* is sedert door hem en anderen in de practijk gehandhaafd (zie boven); zij mag inderdaad tegenwoordig in de schrijftaal als gevestigd beschouwd worden. Thans kan men dus de vier bovengenoemde woorden naar de hedendaagsche beteekenis van hun eerste lid aldus onderscheiden: een *glimlach* is liefelijk, hij verspreidt een glans over het gelaat, maar ook ironie, spot enz. worden er door uitgedrukt; een *glimplach* is geveinsd, een *grimlach* kwaadaardig of verraderlijk, een *grijnslach* duivelsch. In de algemeene taal is echter alleen het eerste woord gewoon; *glimplach* is nooit zeer gebrui-

kelijk geweest; *grimlach* behoort thans tot den hoogeren stijl. — Het hier omtrent de znw. gezegde geldt natuurlijk evenzeer van de daarvan afgeleide ww.

Afl. *Glimlachen* (zie ald.).

Samenst. *Glimlachgloor* (BEETS 2, 13).

— Als tweede lid. *Hemelglimlach* („De godsdienst ... Een *hemelglimlach* op de wangen", TOLLENS 6, 146).

GLIMLACHEN, onz. zw. ww.; *glimlachte*, *heeft geglimlacht*. Van *Glimlach* (zie ald., Hist.).

‖ Het gelaat tot een glimlach plooien. Meest als uiting van welwillendheid, vergenoegdheid enz. Vaak als tegenw. deelw. ter bepaling van een ander ww. ‖ Stil, zacht, vriendelijk, liefelijk glimlachen. — Toen ik nog naauwlyks een pagina geleezen had, begon ik zo smaakelyk te lachen, dat Chrisje ook lachte, en Mevrouw ons glimlachende aanzag, *Leev.* 5, 264. „Wij zijn zeer verplicht voor uwe goedheid", zeide mijn vader, glimlachende, V. LENNEP, *Rom.* 4, 121. De Dame stond glimlachend op;... heusch en hartelijk ging zij den Drossaart te gemoet, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 46. „Vrouwtje-lief, je hadt gelijk".... Sietske glimlachte en knikte hem maar eens toe, VOSMAER, *Inwijd.* 311. Olsveen glimlachte bij het hooren van deze woorden,... die hem met innige vreugde vervulden, MULDER, *J. F.* 236.

O Mijn vader, draag roem op haar dood;
Vergeet niet dat zij glimlachte in 't sterven.
BEETS 1, 202 (*Jeftha's dochter*).

— Als uiting van weemoed. ‖ Zij rees uit haar overpeinzing en glimlachte, ofschoon ernstig, VOSMAER, *Inwijd.* 232. Guillaume glimlachte droevig, ESSER, *Hildeg. v. D.* 44.

— Van personen die, door ervaring bezadigd, neerzien op ijdele, kinderlijke bedrijvigheid, geestdrift enz., meestal uitgedrukt in eene bepaling met *om*, *over*, *bij*. ‖ Dan glimlacht Vader nog eens over het voorby zweevend gevoel zyner jeugdige vermaaken, *Leev.* 5, 139. Gij allen zult misschien veel afkeuren, en de schouders ophalende glimlagchen, en denken: „Wat heeft hij het zich weêr moeijelijk gemaakt!" GEEL 77. De Prins glimlachte over zich zelven, en toch klopte zijn hart, toen *enz.*, BOSB.-TOUSS. 1, 351 *a*. „Waarom niet?" vroeg ik, half glimlachende over zijne onstuimigheid, LINDO 2, 70. Dat de eene wijsgeer de natuur uitvorscht en de andere glimlacht over dezen ijdelen arbeid, PIERSON, *Hellas*, 6. Hun zinsverbijstering is geweken; zij zijn weder verstandige lieden geworden, en toonen dit door zacht te glimlachen over deze romaneske taal, 57.

En als we elkaar hier mannen heeten,
Dan glimlacht ge om dien kinderwaan.
TOLLENS 10, 8 (*De School der Menschen*).

Op dit woord glimlachte de vader der menschen en goden, Kiep Afrodite de gulden godinne dan tot zich en zei haar: „U niet is het gegeven, mijn dierbare dochter, het krijgs-[werk".
VOSMAER, *Il.* 5, 426 (*E* 426: μειδησεν).

— Als uiting van lichten spot en twijfel. ‖ Ik zag dit zo eens aan, en glimlachte, myne eene hand aan myn kin houdende. Dit moet hy zeeker voor eene beschimping hebben aangenoomen, *Leev.* 5, 355. „Hm!" zeide ik, glimlachende: „die zedeleer van de romans!" V. LENNEP, *Rom.* 3, IX. „Dat zal zulk een vaart niet loopen", zeide ik, glimlachende, 4, 237. Vegetius, deze aanbeveling hoorende, glimlachte op een spotachtige wijze, 9, 141. „Mijn edele en geliefde Heer!" antwoordde zij, schalk glimlachende, BOSB.-TOUSS. 2, 187 *b*.

— Dikwijls als onwillekeurige uiting eener gedachte, of als blijk dat men anderer gedachten of bedoelingen heeft geraden. ‖ Geheimzinnig glimlachen. — „En zoo ongelukkig, wilde u zeggen", vulde zij aan, en glimlachte zacht.... Zij had zijne gedachte geraden, — welk eene tegenstelling school er in beider lot! POTGIETER 7, 270. De Burgemeester glimlachte onder zijn breeden hoedrand. Vondel nam dit voor een gunstig teeken, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 197.

— Zelfstandig gebezigd. ‖ Weder herhaalde zich zijn glimlachen en het zonderlinge glinsteren zijner oogen (*van een spion*), BOSB.-TOUSS. 1, 392 *a*.

— *Verlegen*, *pijnlijk glimlachen* enz. ‖ Eene akelige poging om te glimlachen, LINDO 2, 47. Emma glimlachte stil en verlegen, R. LOVELING, *N. Nov.* 27. Dit zijn van die malle gezegden, waarop de patiënt niet veel anders doen kan dan pijnlijk glimlachen, BEETS, *C. O.* 151.

— Ook wel als uiting van hoogmoed, minachting enz. ‖ Trots, smadelijk, minachtend, schamper glimlachen. — En gy ziet... een Vriend... op eenen gevaarlijken doolweg, met een versmaadlyk glimlachen. Ik ben over deeze uwe liefdeloosheid bedroefd! *Leev.* 6, 106.

— Voorheen soms in den zin van: valsch lachen, glimplachen. ‖ Adam... was het, die door het schalk verraad der glimlagchende hofslang den toetsboom schond, *in* BRENDER A BR., *Kabin.* 5, 72.

— Het onophoudelijk glimlachen wordt onmanlijk geacht. ‖ Zijn blozende, glimlachende, beleefde neef Koen, enfant chéri van ettelijke dameskringen, die nooit eene eigen meening had over eenig ding ter wereld, ESSER in *Gids*, 1889, 1, 236.

Hij had nu al zoo lang geknikt,
Geglimlacht en verliefd geblikt:
't Verdroot hem tusschenbeiden.
BEETS 2, 138 (*De Conducteur*).

— Ook van den mond, de oogen, de gelaatstrekken. ‖ De dikke bloedroode lippen van den kleinen, altijd glimlachenden mond en... een paar bolle glimmende koontjes, welke iets van hun blinkend rood verloren, toen *enz.*, BOSB.-TOUSS. 1, 9 *b*. Het is ook inderdaad moeyelijk, in deze glimlachende trekken ... eene ziel te herkennen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 57.

— Soms figuurlijk van levenlooze zaken, van de natuur. ‖ 's Ochtends is de regter-, 's middags de linkerzijde (*eener rivier*) verlicht. In de zon glimlagchen, in de schaduw grijnzen zij, BUSKEN HUET, *Rub.* 405. Er ligt als een sabbatsrust in de natuur: 't is als glimlacht zij met een glans van zaligen vrede, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 61.

Laat vrij de najaarsstortvlaag woên,
De winterstormen naderen:
Glimlachend ziet gij 't woeste spel,
En groet den kortsten dag nog wel,
Van tusschen gele bladeren.
BEETS 3, 94 (*Madeliefje*).

— Bij uitbreiding genomen voor: glimlachend zeggen. ‖ „Het is vreemd, inderdaad!" glimlachte Deodati, CONSC. 4, 37 *a*. Neen, neen, daar hoefde hij niet bang voor te zijn, glimlachte Leocadie. R. LOVELING, *N. Nov.* 103.

Hist. en **Syn.** Zie GLIMLACH, Hist. en Syn.

Afl. *Geglimlach*.

Samenst. *Tegenglimlachen* („Sla uw heldere oogjes op! *Glimlach* nu uw vader *tegen*", TER HAAR, *Ged.* 2, 87).

GLIMMEN, onz. st. ww.; *glom*, *heeft* en *is geglommen* (met *zijn* alleen in de bet. 1, *a*, *β*), voorheen soms ook zwak vervoegd. Mhd. mnd. mnl. nhd. nnd. *glimmen*, deensch *glimme*, zw. *glimma*.

Ten nauwste verwant zijn nnl. *glim*, hd. *glimm* (zie GLIM, 1ste en 2de art.), mhd. *glamme* vr., vonk, en voorts, met enkelvoudige consonant, mhd. *glîmen* st. ww., blinken, osaks. *glîmo*, ags. *glæm*, eng. *gleam*, glans, ohd. *glîmo*, *gleimo*, glimworm; verg. ook GLIMPEN en GLOMMEN. On. *gljá*, blinken (verg. *glíen* bij GLEE, Hist.) bewaart den eenvoudigsten vorm van den stam, *gli*, waarmede gr. χλιαίνω, warmen, χλιαρός, warm, hoogerop verwant kunnen zijn; verg. verder GLINSTER. Door KIL. *Holl. Sicamb.* genoemd.

1) Eigenlijk. Branden zonder vlam, gloeien; voorheen ook met het denkbeeld van daarbij ontwikkelde warmte; tegenwoordig wordt alleen aan het licht gedacht.

a) In 't algemeen. Van vuur en wat zich daarin bevindt. Veelal als tegenw. deelw., dat soms als bnw. dient opgevat.

α) In duratieve opvatting, ter aanduiding eener voortdurende werking. Hulpww. *hebben*.

1°. Voorheen, en soms nog bij latere schrijvers, in ruimere toepassing, ook op een fellen gloed. ‖ Glimmen, gloeyen. *Candere, Teuth.*, PLANT., KIL. *Sembler blanc ou rouge de force d'estre embrasé, allumé ou eschauffé par feu*, MELLEMA. — Glimmende kole, j. gloedende. *Pruna*, KIL. Glimmende, Gloeyende, Gloeyich, *Embrasé, Ardent comme le fer en la forge*, MELLEMA. — Dat... zoodanige die onverzeert glimmende kolen behandelen, haar voor de kracht van 't vuur, alvorens geveiligt zouden hebben, JONCTIJS, *Toon. d. Jal.* 2, 50. 't Was een groote, schoone vent met ... oogen als glimmende kolen, v. LENNEP, *Rom.* 3, 301.

— Soms ook van vlammen of vlammende voorwerpen: stralen. ‖ Daer en is ... niet, dat een fackel meer doet glimmen, als de duisternisse, DE BRUNE, *Bank.* 2, 4. De glimmende vlammen der toortsen, BOSB.-TOUSS. 2, 66 *b*.

— Van een rook of damp. ‖ Om 't selfste getijde, vernamp men eenen glimmenden damp, als een' spleet oft gaapinge, by de Grieken Chasma genaamt, aan den heemel, HOOFT, *N. H.* 308.

— Figuurlijk.

Ombelst my waerde Lief en laet my troost verwerven
Blusscht uyt mijn glimment vier, blusscht uyt mijn heete vlam.
BREDERO 3, 373.

dat, ofschoon zijn leeftijd klom,
Het jonglingsvuur nog in zijn boezem glom.
BEETS 1, 348.

2°. Meestal, inzonderheid in de jongere taal, toegepast op een flauwen, gestadigen gloed of glans zonder vlam. ‖ Etlyke tonnen bussekruids, en glimmende lonten daarby, HOOFT, *N. H.* 1089. Eene... Stoffe ... die, afgewasschen en gedroogd zynde, in 't vuur geen vlam vattede, maar wel eenigzins rookte, daarna ook glimde, BERKHEY, *N. H.* 2, 523. De glimmende vlaschwiek van aanwakkerende reden (wordt door hun) niet uitgeblusscht, *Leev.* 3, 67 verg. *Jes.* 42, 3: *roockende*).

De vonken die uit Etna klimmen,
En in de duist're dampen glimmen.
LUYKEN, *Bykorf*, 219.

— Van een smeulend, uitgaand vuur dat niet meer vlamt en rookt. ‖ Onder de asch hebben de vonken nog lang geglommen, WEIL., *Gr. Wdb.* — Slechts duidde een hoop asch de plaats aan waar het vuur had geglommen, SCHIMMEL 1, 387 *a*.

den stokebrant ... die ...
De glimmende asch durf blussen
Met Christensch bloet.
VONDEL 4, 80.

— Inzonderheid, in den vorm van het tegenw. deelw., als bnw. gebezigd, van turfkolen die goed aangegloeid, doorgebrand zijn, vooral in tegenstelling met nog vlammende of rookende, of met doove kolen; verg. straks *β*). ‖ Een glimmend kooltje in eene test. Haal eens eene goed glimmende kool in de theestoof: de meid heeft weer rookend vuur gebracht. — Wij zaten, na het diner, elk aan een kant van het vuur in de glimmende kolen te staren, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 28.

— In figuurlijke toepassing op het smeulend vuur, de laatste sprankels eener edele aandrift enz. ‖ Eene glimmende hoop op herstel, *eene zwakke, geringe verwachting*, WEIL. — De luister van de dappere daaden ... ontsteekt een ziel, waarin slechts van eedelzinnigheit een geinster glimt, met een' gloedt van graatigheit om *enz.*, HOOFT, *N. H., Opdr.* 9. Wie, die nog een vonkje eerbieds voor zijnen Maker in zijnen boezem voelt glimmen, wie siddert niet *enz.*, BORGER, *Leerr.* 1, 137.

— Van de laatste levensvonken. ‖ De kwaal heeft uitgewoed; diep verborgen glimt nog eene enkele levensvonk; ... nu gloort zij weder op, ontvlamt en stort nieuwe levenswarmte in aderen en vaten, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 5.

— Soms van een flauw vlammend licht.

Daar glommen, schoon met damp omtogen,
De torenlichten voor zijn oogen.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 241.

— Uit het begrip: zwak, flauw schijnsel ontstaat geleidelijk dat van: bedrieglijk licht (verg. GLIMP en GLIMWORM); ook in figuurlijke toepassing.

Zo iemant grild en schrikt voor nacht-gespuis en schimmen,
Dit is een oog bedwelm een rechte spookery;
Daar 't loos bedrog het kwaad in schyn van goed doet [glimmen.
LUYKEN, *Z. en St. Gez.* 246.

De mensch, in 't hart verdwaasd, ziet valsche schijnsels [glimmen,
Tast gretig toe naar 't goed, en grijpt slechts ijdle schimmen.
BILD. 13, 44.

ons brein ... ziet
In 't duister Rijk der hersenschimmen,
Dan ginds, dan hier een dwaallicht glimmen.
KINKER 3, 1.

— Van vermolmd hout, dat in het duister, zonder eigenlijk te gloeien, een phosphorischen glans van zich geeft; verg. GLIMWORM. ‖ Glimmend hout. *Du bois luisant*, HALMA. Vermolmd hout, dat in den nacht geglommen had, was de oorzaak van hunne ongegronde vrees geweest, WEIL., *Gr. Wdb.*

β') In inchoatieve opvatting, ter aanduiding van het geraken in een toestand. Hulpww. *zijn*. Verg. GLIJDEN, A, 1, *a*, *β*), en verder hetgeen bij GENIETEN, GELIGGEN en GEZETEN is opgemerkt over ww. met *Ge-* in deze opvatting. Gaan gloeien; hetzelfde als *Aanglimmen*, I). Inzonderheid van turfkolen, meest in den vorm van het verl. deelw., als bnw. gebezigd:

— *Geglommen kolen*, hetzelfde als *glimmende kolen*, soms bepaaldelijk: doove kolen die weer aangegloeid zijn. ‖ Glimmen. Devenir rouge ou luisant de vehemente chaleur, comme le fer en la forge. *Candescere*, PLANT. *Ignescere*, KIL. Glimmende of geglomme koolen. *Des charbons allumez, qui brulent, qui s'embrasent, par opposition a charbons éteints*, MARIN. De kool is reeds geglommen, WEIL. — Hier siet ghy eenen suynigen aert van de raedsame Lieden, die de geglommen Kolen van haer overschietende vyer, in een Koolpot smooren op datse niet souden vergaan, sonder eenigh nut te doen, VISSCHER, *Sinnep.* 173 *a*. (Ik had) niet weêr turf bygelegd, maar van tijd tot tijd geglommen kolen uit de keuken op den haard doen leggen, BILD., *Br.* 5, 166.

— Figuurlijk.

ls de godin nu was een weenighsken bekommen
n de gebluste kool weêr in haar oogh geglommen, *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 236.

Is het vruchtloos gepoogd, den verstervenden gloed
Weêr op nieuw in mijn zang te doen glimmen?
TER HAAR, *Ged.* 2, 100.

— Bij COMENIUS (*Portael*, 92) worden verschil-
le ww. voor: licht geven als volgt onderscheiden:
hten, van het licht, *lucere*; schijnen, van
zon, *fulgere*; glinsen, van de maan, *splendere*;
insteren, van de sterren, *micare*; glimmen, van
vuur, *gliscere* (vervolgens barnen, hoogh op
ammen, daarop branden, verbranden);
eyen en glinsteren „van een vierig dingh".
) In 't bijzonder. Van lichtgevende hemellicha-
n. Meestal, naar de zwakkere opvatting van den
ren tijd: een zacht, gelijkmatig, niet flikkerend
ijnsel van zich geven. Van de maan, de sterren of
een enkelen zonnestraal. Meest in hoogeren stijl.

rtig dagen, veertig nachten derft ons oog haar (*de Pleaden*)
aan de kim:
weêr glimmen ze als te voren, dat ook dan uw zeissen
glimm'.
D. J. V. LENNEP 246.

Zon van den slapeloozen! droeve ster,
Wier matte straal slechts weiflend glimt van ver.
BEETS 1, 210.

Als ... de maan ... aan den zuivren, d' effen trans
Den smetteloozen zilverglans
Der blanke hoornen glimmen doet.
1, 279.

— In toepassing op den zonsondergang, meestal
et woorden als *avond*, *westen*, *kimmen* tot onder-
erp; strikt genomen is hier sprake van den weer-
chijn der zon op de wolken: verg. dus ook bij 2).

De daauw trok langs de heuveltoppen,
Waar achter 't westen glom.
STARING 3, 19.

Nu glimt het mollige avondrood.
DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 17.

— Zelfstandig gebezigd.

Slechts een lichtstreep aan de kimmen,
Met een rozenkleurig glimmen,
Dat de wolkjes in hun zweven
Aan blijft kleven.
BEETS 3, 67 (*Zonsondergang*).

— In toepassing op den zonsopgang.

het rood des uchtends, dat de kimmen
Van liefelijken waas en zachten gloed doet glimmen.
BEETS, *C. O.* 68.

— In figuurlijk gebruik, bij dichters niet zeld-
aam. Aanhreken.

Ik zag... mijn' roem gelijk de dagkim glimmen,
Wanneer de ontwaakte zon in 't rijzend morgenuur
Den hemel opstijgt en de wolken zet in 't vuur.
BILD. 2, 94.

De dageraad, dien gij deedt glimmen,
Dooft alle woord- en beeldenpraal.
KINKER 1, 123 (*Bij het graf van Kant*).

Thands, Nederland! ziet ge aan de scheemrende kimmen
Met stadig verwisselende neerlen bedekt,
'Nu rijzend' dan dalende morgenlicht glimmen!
2, 52 (*De Verlossing en Herstelling van Nederland*).

— Zelden, naar de oudere opvatting, van den
lem gloed der zon.

de heete schitterstralen,
Waar heur zomertoorts (*der zon*) meê glom.
BOGAERS 2, 76.

De zon, in luistervollen gloed
Gestegen aan de azuren kimmen,
[illegible]ood in de kabb'ling van den vloed
[illegible]ouden weêrschijn vroljk glimmen.
V. LENNEP, *Poët.* 4, 81.

[illegible]g van datgene waarop het licht afstraalt, *glimt*; die glans ligt dan over dat voorwerp verspreid en wordt er door weerkaatst; verg. bij 2) *glimmen in de zon*.

De zon, die achter gindsche abeelen
Van lieverleê door dampen klimt,
Hier, lange schaduwen doet spelen,
Daar, op een' enklen weêrhaan glimt.
FEITH, *Werken*, 12, 193.

het gewone
Nachtlicht brandt nog niet
in de kamer van Frans; het is 't maantje,
Dat op zijn vensterken glimt.
V. BEERS 2, 213.

2) Van alwat niet zelf brandt of gloeit, doch het licht dat er op afstraalt weerspiegelt. In het licht met gestadigen glans blinken. Thans in de sprecktaal de meest gewone beteekenis. In verschillende toepassingen, inzonderheid in den vorm van het tegenw. deelw. *glimmend*, dat dikwijls als bnw. moet worden opgevat, t. w. wanneer niet een toevallig, tijdelijk verschijnsel, doch eene vaste, kenmerkende eigenschap bedoeld wordt. || Glimmen. Blinken. Weerschynen. *Reluire*. Glimmend. Dat blinkt, dat luister heeft, MARIN.

— Van metalen, ivoor, glas en andere stoffen, of daarvan gemaakte voorwerpen, die van nature blinken, glad en glanzig zijn. || Een glimmende koetsiershoed. Glimmende zijde. — Het glimmend zwaard, ROTGANS, *W. III*, 2, 132. Deeze steenen ... bestaan uit ... schubachtige, platte, glimmende deeltjes; die ... hunnen glans in 't vuur verliezen, BERKHEY, *N. H.* 2, 841. Het glimmend ijzer, BILD. 1, 47. Glimmende matten, CONSC. 1, 258 *b*. Een wijden blauwen rok... met glimmende knoopen, KNEPPELH. 6, 3. Een pijnlijk gekromde glimmende triton (*in een vijver*), ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 151. Die wijnglazen en roemers ... moeten nog even doorzichtig en glimmend ... zijn, als toen zij pas geschilderd ... werden, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 81.

de borst...
Die 't elpenbeen nu tart, hoe zeer het glimt!
HOOFT, *Ged.* 1, 185.

U gaet open d' heylge tempel
Die in d' Hemel eeuwig glimt.
SLUYTER, *Triumph. Christus*, 28.

— Met de bijgedachte aan een schijnglans (verg. boven bij 1, *a*, *α*, 2°). || Glimt er nu niets dan laf verguldsel in deze loftuiting? KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 33.

— *Glimmen van* —, van zaken en personen die met goud, edelgesteenten enz. getooid zijn; ook in onpersoonlijk gebruik. || De Dochter was vry zwierig, doch wat modens ten achter; zy glom van juweelen, *Burg.* 164 (zie ook *Leev.* 8, 258).

de tempels van de Goôn,
Daar deuren van metaal, daar gevels en kolommen,
Daar vloeren en gewelf van gout en zilver glommen.
ANSLO, *Poëzy*, 116.

een ... feest... Waar 't al van diamant, en goud,
En Ridderketens, glom.
BILD. 1, 112.

— Van vloeistoffen, en van bevroren oppervlakken of met eene ijskorst bedekte voorwerpen. || Glimmende inkt, MARIN. — Het bleef guur en buiig. De straten glommen gestadig van de plassen, KNEPPELH. 7, 102.

Rijm om den hoed als een glimmende krans.
BOGAERS 2, 126 (*De Schaatsenrijder*).

— Van alwat van nature of door insmeren vetachtig is. || Glimmend smeer (*om schoenen te poetsen*). — *V.* Hoe slobberde haer hant inde Taerten ende Pasteyen? *O.* Sy was besmeert ten ooren toe, ende glimde als een Kaersmakers Kat, COORNHERT

1, 393 *a*. Zijn dikke kin glimt vetachtig, SCHIMMEL 1, 310 *b*.

Al d' overige jeught... glimt om 't naeckte vleisch
En vel, met oli gladt bestreken naer den eisch.
VONDEL 8, 394 (*bij een roeiwedstrijd*).

't Onderwetsch kabinet...
Had ze, behoorlijk geboend, met glimmend was laten wrijven.
LULOFS, *Ged.* 161.

zijn voorhoofd glimt van 't zweet.
BOGAERS 1, 245.

— Van alwat door boenen, poetsen, schuren, of wel ten gevolge van slijten, glad en daardoor glanzig, blinkend is. ‖ Glimmende schoenen. Eene jas met glimmende mouwen. Die tafel glimt als een spiegel. — Alles glimt tegen je aan; alles is wèl onderhouden, behalven de meubelen op Keetje's kamer, *Wildsch.* 4, 189. Hier blinkt en glimt alles van de grootste zindelijkheid,... alles is geverwd, gewit, vernist en geboend, KIST, *Eikenh.* 2, 28. Eenen glimmenden koperen doofpot, 2, 29. De tinnen borden op den rand der schouw glommen als zilver, SCHIMMEL 1, 312 *b*.

— Inzonderheid van alwat nog blinkt van nieuwheid, gloednieuw is, of wel, pas opgepoetst, een verschen glans heeft; vaak in min of meer ironischen zin. ‖ Vertegenwoordigt Eylar den adel, de rijkdom vindt zijn vertegenwoordiger in Karel van Zirik ... met dat net uitgekamde, glimmende haar *enz.*, *K. Zev.* 1, 14. Spiksplinternieuw uit de gieterij, zonder dat nog de glimmende bronzen kleeren door regen of wind waren dof geworden, stonden zij (*twee standbeelden*) op het plein, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 9. Een dikkig jonkman met glimmenden hoed, rok en wit vest, keurige handschoenen en een gezicht naar de gelegenheid, 1, 296. Zoodat hij ... vlek bij vlek op het straks nog glimmende voetschoeisel ontving, SCHIMMEL 1, 28 *a*. Het noodige vet ofte wel smeer ... dat, tot een soort pommade vervormd, de bijna stalen kuiven van de Zantensche burgerij smijdig maakte of eenigermate glimmen deê, 1, 327 *a*.

— Zegsw. *Glimmen als een kaarsenmakerskat in den maneschijn* (verg. boven), van personen die „poesmooi" zijn, die hunne zondagskleeren, hun „paaschbest", „bedieningspak", „kastentuig" aanhebben, die „onder hun beste tuig liggen."

— Het tegenw. deelw., als bnw. gebezigd, wordt soms met een ander bnw. verbonden tot eene koppeling, waarvan het eerste lid als bnw. of als bijw. kan worden opgevat, naar gelang men het als eene zelfstandige bepaling van het znw., of als eene ondergeschikte bepaling van het tweede lid der koppeling beschouwt. ‖ Glimmend-zwarte paarden. Glimmend-witte zijden kousen. — Dit zand vertoont zig onder verscheiden koleuren, zoo groenglimmend als roodglimmend en blaauwglimmend, dog boven al geelglimmend, HERKHEY, *N. H.* 2, 739.

— Ook worden van het tegenw. deelw., als bnw. gebezigd, trappen van vergelijking gevormd. ‖ 's Pastoors haren waren wel plat langs het hoofd gestreken, maar van het glimmendst zwart, V. LIMB. BROUWER 1, 35 *a*.

— Van de glanzige huid van menschen en dieren, gewoonlijk als blijk van welgedaanheid, gezondheid, frischheid; verg. verder 3). ‖ Zij had zich zoo goed met groene zeep gewasschen, dat haar gezicht er van glom. Eene glimmende puist. De koeien glimmen van het vet. — De dikke bloedroode lippen van den kleinen, altijd glimlachenden mond en ... een paar bolle glimmende koontjes (*van een huiskapelaan*), welke iets van hun blinkend rood verloren, toen *enz.*, BOSB.-TOUSS. 1, 9 *b*. De wangen van de vroolijke deern glimmen, hare oogen schitteren, hare tanden blinken, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 87.

Haer wangen, veel rooder als eenige roos
Glinsteren, glimmen en blosen altoos
Met een bly-kleurigh gebloos.
STARTER 48.

De hagedis, die ... van zoo hel een luister glimt,
Als of ze uit licht geschapen waar'.
TEN KATE 1, 336.

— Van de oogen: van nature schitteren; verg. verder 3). ‖ Of waren het de glimmende oogen van eenige slangen, die in de duisternis schitterden? HAAFNER, *Pal.* 1, 124. Hare oogen (*van eene slang*) glommen als gloeijende kolen, 1, 374.

— Soms wordt het licht waarin iets glimt uitdrukkelijk genoemd; verg. boven bij 1, *b*).

De zonne neigde 't hoofd ter purperroode kimmen, —
Een enk'le, laatste straal, doet nog de spitse glimmen
Van d' ouden torentop.
POTGIETER 10, 26.

waar, als roode vuurkolommen,
De spiegelende vensters glommen,
In d' ondergaanden dag.
MEYER, *Heemsk.* 8.

— Soms ook van datgene wat niet glad of glanzig is, maar door den fellen gloed der zon schittert, zich baadt in het licht; verg. boven bij 1, *b*).

't Werd avond, en een stroom van stralen deed de kimmen
En Arno's zilvren nat met purpren weerglans glimmen.
HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 76.

Het donker luchtblauw glom van goud,
Zoo vurig schoot de zon haar stralen.
BOGAERS 1, 305.

— Door DE DECKER (1, 105) gebezigd van personen in den zin van: in aanzien zijn; verg. *uitblinken*, en GLIMP, 1, *b*).

Alom word ieder man naer zyn bezit geprezen,
Heeft ieder zoo veel eers, als hy ducaten telt;
Glimt ieder naer zyn goud; geld ieder naer zyn geld.

3) Met betrekking tot gemoedsaandoeningen die zich op het gelaat afspiegelen; eene opvatting die deels uit de bet. 1), deels uit de bet. 2) te verklaren is; verg. GLANS, A, 1, *c*), GLIMP, 2, *a*), en gelijke overdracht bij DOF.

a) Van de oogen, gewoonlijk vergezeld van eene bepaling met *van*. Met fellen gloed schitteren, flikkeren, als uiting van vervoering. Verg. GLINSTEREN, 3, *a*), dat in dezen zin thans gebruikelijker is. ‖ (*De kinderen*) dansten van vreugd, en hunne oogjes glommen, *Burg.* 814.

Met oogen glimmend van den gloed
Van heldenkracht en leeuwenmoed.
DA COSTA 1, 87.

Hoe werd dat oog dus dof van vreeze,
Dat van zoo schoon een flikkring glom.
BEETS 2, 123.

— In de jongere taal meer in den zin van: met zachten glans blinken, als uiting van stillen gemoedsvrede enz.; verg. 1, *a*, *α*). ‖ Van stille vroolijkheid glommen hem de zwarte oogen, CONSC. 1, 63 *b*. Wat u het meest in haar treft, is dat zachte glinsteren, dat koesterende, milde glimmen der oogen, in plaats van dat flikkeren en schitteren, dat vonkelen en steken soms van vroeger, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 297.

— Ook van betraande oogen, of van de tranen zelve (verg. 2): blinken. ‖ Brandelaar is ... bijzonder zenuwachtig, zoodat soms zijn oog van iets vochtigs glimt, TEN BRINK, *Rom.* 1, 107.

Ook in Zijn blikken glom een traan.
DE BULL 1, 105.

b) Van het voorhoofd, het gelaat. Blinken; meestal met eene bepaling, verbonden door *van*. ‖ Zijn

voorhoofd glom met het vuur der drift, CONSC. 3, 372 *b*.

't blozend voorhoofd glom van 't edelst heldenvier.
BILD. 2, 115.

Professor N. zijn tronie glom
van zalig welbehagen.
VUYLSTEKE 2, 54.

— Bij uitbreiding, van personen, in gemeenzame taal soms absoluut. || Hij glimt van plezier! Je kunt wel aan zijn gezicht zien dat hij er schik in heeft, zie hem maar eens glimmen!

c) Van de aandoeningen of de uitingen daarvan die in het oog of op het gelaat schitteren, blinken; verg. 1 en 2). || Nochtans, indien op zijn gelaat bestendige voldoening glom, in zijne ziel ... woelden smart en diepe angst, CONSC. 1, 2 *a*. Nieuwe moed glom in zijne zwarte oogen, en helder was zijn blik geworden, 1, 42 *b*. Een vonk der hoop glom in het kwijnend oog der maagd, 3, 360 *b*.

Toen glom een vriendlijk lachje in 't oog der koningsspruit.
BOGAERS 1, 55.

Des hemels reine, pure liefde
Glom in haar neêrgeslagen oog.
LEDEGANCK 322.

— Ook van de inborst, welker glans als 't ware naar buiten straalt.

een' schoone ziel in tamelicke leden,
...sal haer heiligh schoon doen glimmen door de zeden,
En stellen haer Lanteern soo doorschijn voor 't gesicht
Dat oock de dicker Hoorn sal monsteren voor licht.
HUYGENS 1, 159.

Gy zilverbleeke Maan, zie neêr!
Schijn! dat zijn heldenborst in 't minlijkst oog moog glimmen!
Het Hoofd, het roemrijk Hoofd der Helden leeft niet meer!
BILD. 2, 102.

4) Uit de beteekenis: blinken, in toepassing op de oogen, heeft zich bij vele woorden die van kijken ontwikkeld, hetzij: strak kijken, staren, hetzij: scheel kijken, loeren, gluren, hetzij: van terzijde even een blik werpen; verg. de Eng. ww. *to glance, gleader, gleat(i), glim, glime, gliss, gloat, glow*, de znw. *glance, glent, glime, glimpse, glisk*, en het bnw. *glim*, blind (HALLIWELL, JAMIESON), hd. *gloaten, glotzen*, nnd. *glimken*, en BLIKKEN, GLASEN en GLUREN. In eene dergelijke opvatting werd in de Hollandsche volkstaal der 17de eeuw *hij staat* (of: *zit*) *en glimt* gezegd van iemand, die door een onverwacht voorval of door eene plotselinge ontgoocheling verbluft, beteuterd, met verwilderde, wezenlooze oogen staat te staren. In sommige streken, b. v. aan de Zaan, wordt nog thans dezelfde zegswijze, in jongeren vorm, t. w. *hij staat te glimmen*, gebezigd van iemand die aan de kaak is gesteld, „in zijn hemd staat"; de eigenlijke beteekenis is hier geheel vergeten.

De Boer sat vast en glom, en kost sich niet bedaren,
Hy kraldc synen kop. wel hoe is 't hier gevaren?...
Is 't spokery of droom?
PERS, *Bacchus*, 62 (*een dronken boer die [zich keizer gewaand heeft*).

L. Wat spreeckje niet? hoe staenjer woorden toch al an?
L. Wat sou ick segghen, ick weter langher niet van...
Mijn dunckt seker dat ick rechte-voort wel sta en glim,
Ick weet werentigh niet hoe ick het best sal hant-drayen.
W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 13 (zie ook [BREDERO, *Schynh.* 49).

Afl. *Glimmend*, bnw., vanwaar de Koppel. *glimmend-zwart, geel-glimmend* enz. (zie boven bij 1 en 2); *glimmer*, benaming van zekere soort van aardappelen, o. a. in het Westland gebruikelijk (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 155); elders voor: stille veest (verg. nnd. *glîm* in denzelfden zin); *glimneren* (zie ald.); *glimmerig, glimmig*.

— *Geglim, ontglimmen, verglimmen* (zie die woorden); *beglimmen* enz.

Samenst. *Glimgewormte* („schijne uw (*Gods*) licht in 't aaklig donker Het valsch gewemel dof en 't ijdle schijngeflonker Van 't rottend *glimgewormt*' dat omwroet door het slijk", BILD. 9, 352); *glimhout*, nnd. *glimmholt*, „Hout dat 's nachts glimt", MARIN (verg. boven bij 2); *glimkever* (zie ald.); *glimpet*, bij v. ZEGGELEN (6, 110) voor: beambte met glimmende pet (verg. *witkiel*); *glimworm* (zie ald.); *glimzand*, bij BERKHEY (*N. H.* 2, 739) in den zin van glimmerzand.

— Als tweede lid. *Aan-, af-, door-, na-, tegentoeglimmen* (zie die woorden).

— Dichterlijk, bij zelfstandig gebruik. *Purperglimmen* („Strooi, bij 's uchtends *purperglimmen*, Koeltje! bloem en bloesem uit", LULOFS, *Ged.* 83).

GLIMMER, znw. onz. en m., mv. *-s* (in de bet. 2). Deukelijk, evenals de meeste namen van delfstoffen, overgenomen uit het Hd., waar de naam ontleend is aan het ww. *glimmen*, misschien als vertaling van den Lat. naam *mica*, die vroeger voor alle soorten gold.

1) Onz., als collectieve stofnaam, zonder mv. Benaming eener groep van delfstoffen, bestaande uit kleine, glimmende, buigzame schubjes, die gemakkelijk gescheiden kunnen worden; het *glimmer* komt meestal voor als bestanddeel van gneis en graniet. In de volkstaal naar gelang van den wit- of geelachtigen metaalglans ook *kattenzilver* of *kattengoud* genoemd. || Graniet is een kristallijn-korrelig gesteente, uit kwarts, glimmer en veldspaat bestaande. Gewoonlijk heeft het glimmer het geringste en het veldspaat het grootste aandeel in de samenstelling van het graniet.... Het glimmer is zilverwit, goudgeel, bruin, zwart of donkergroen van kleur, en, hoewel meestal in kleine plaatjes aanwezig, vormt het soms toch groote bladen, T. C. WINKLER in *Gids*, 1866, 2, 237.

2) Manlijk, met mv., als benaming van een voorwerp, een stuk van het gesteente, onder 1) genoemd, of wel van eene soort. || Een groote, mooie glimmer. De voornaamste soorten van het glimmer zijn: de kali-glimmer en de magnesia-glimmer. De kleurlooze kali-glimmer heet thans in de taal der wetenschap *mica* of *muscoviet*, in het dagelijksch leven voorheen ook *Moskovisch glas*. — De meeste Leisteenen bezitten een zwaveligen glimmer (Pyrites), tusschen hunne laagjes, BERKHEY, *N. H.* 2, 762.

Afl. *Glimmerachtig*.

Samenst. *Glimmeraarde, glimmerblad* („De *glimmerbladen*, onder den naam van russisch of moskovisch glas bekend, en waarvan tegenwoordig lampeglazen, vensterruiten enz. gemaakt worden, zijn uit graniet afkomstig", T. C. WINKLER in *Gids*, 1866, 2, 237); *glimmerhoudend* („Klompen *glimmerhoudend* zand, ... klaarblijkelijk de overblijfsels van op die plekken verweerde en uiteengevallen granietblokken", STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 116); *glimmerlei*, strikt genomen hetzelfde als hd. *glimmerthonschiefer*, doch door velen gebezigd in den meer algemeenen zin van hd. *glimmerschiefer* (dat thans ook bij ons meestal gebruikt wordt), t. w. eene steensoort, uit kwarts en glimmer bestaande („Het gneis en het *glimmerlei* zijn eigenlijk niets als wijzigingen van graniet, mits die niet korrelig maar bladerig van structuur zijn, terwijl het veldspaat in het *glimmerlei* bijna volkomen verdwenen is", T. C. WINKLER in *Gids*, 1866, 2, 238); *glimmerplaat*, hetzelfde als *glimmerblad*; *glimmersteen*, bij BERKHEY (*N. H.* 2, 839 en 840) voor: glimmerhoudende steen, thans in de taal der wetenschap niet meer

gebruikelijk; *glimmerzand* („Voorts vind men, tusschen onze witste Glasmaakende Zanden, nog eenige witte platte schubbetjes, die zuivere Glimmer zyn: ook is het gemelde *Glimmer-zand* een opregte Glimmer of Mica, met Zand vermengd", BERKHEY, *N. H.* 2, 840); vandaar *glimmerzandsteen* (zie BERKHEY t. a. p.) enz.

GLIMMEREN, onz. zw. ww.; *glimmerde, heeft geglimmerd.* Frequentatieve vorm van *Glimmen.* Mhd. nhd. *glimmer(e)n*, eng. *to glimmer*, deensch *glimre*, zw. *glimra.* Meest dichterlijk.

1) Van vuur (verg. GLIMMEN, 1). Vonkelen.

Zelfs Vezuvoos dreigende oven
Glimmert met zoo'n flauw gevonk,
Of de Reus 't fornuis liet dooven.
BOGAERS 2, 77.

— Figuurlijk.

Hoort, knielend naast hun koets gelegen,
Bij 't glimm'ren van de laatste (*levens*)vonk,
Hen God nog loven voor den zegen.
BOGAERS 2, 56 (zie ook KINKER 2, 58).

2) Van metalen voorwerpen enz. (verg. GLIMMEN, 2). Schitteren, blikkeren.

Men sach mijn hel geweer en huysraet glimm'ren.
V. MERWEDE V. CL., *Roomsche Min-triomfen*, 51.

Heur helmen glimm'ren schoon by 't schijnsel van de maan.
BILD. 2, 45.

Afl. *Glimmerig* (zie GLIMMEN, Afl.); *glimmering*, waaruit *starrenglimmering* („In 't angstigst donker zag m' een *starrenglimm'ring* blinken", KINKER 1, 28).

Samenst. *Glimmervonk* („Als of die God... Van de eerdienst, vroeger hem geschonken Met-een de leste *glimmervonken* Op die besneeuwde kruinen liet", V. LENNEP, *Poët.* 6, 29); *glimmervrucht*, glimmende vrucht („het doodkruid, van de menigt' der *glimmervrucht* gekromd", STARING 2, 157).

GLIMP, znw. m., mv. *-en*; verkl. *glimpje*, mv. *-s.* De stam van het sterke ww. *Glimpen*, als znw. gebruikt. Verg. onr. *glampi* m., lichtstraal (CLEASBY), voorts GLIM (1ste art.) en eng. *glimpse*, welke woorden wel in beteekenis, maar in afleiding niet volkomen met nl. *glimp* overeenstemmen; zie verder bij GLIMPEN (1ste art.). Het woord komt in zijne verschillende beteekenissen het meest overeen met *schijn* (verg. *zonneschijn*, *een schijntje van iets*, en *schijn* in tegenstelling met *wezen*) en met lat. *species.* De onder 4 en 5) omschreven beteekenis kan dus op zichzelf uit de bet. 1—3) wel verklaard worden, maar zij schijnt toch mede ontstaan te zijn onder zijdelingschen invloed van een ander woord, in oorsprong niet verwant, maar in vorm en latere beteekenis sterk op *glimp* gelijkend, t. w. *gelimpe*, welvoeglijkheid, eer, goede naam, fatsoen (zie VERDAM). In het Hd., waar een ww. *glimpen*, glimmen, onbekend schijnt, hebben zich bij *g(e)limpf* uit bovengenoemde beteekenis die van: gunstig voorkomen, gunstige uitleg die aan iets gegeven wordt, verschooning, toegefelijkheid ontwikkeld (zie *D. Wtb.* 4[1], 3026; BENECKE-MÜLLER 1, 999; SCHMELLER 1, 1475 en ook BERGHAUS 1, 576 *a*). Denkelijk hebben dus in 't Nederlandsch *glimp* en *gelimpe* elkander ontmoet in de bet. 4 en 5); verg. eene dergelijke verwarring van twee oorspronkelijk verschillende woorden bij GLEISENAAR. Inzonderheid was in de middeleeuwen de uitdrukking *met gelimpe* gebruikelijk, die men in de nieuwere taal, ten deele gewijzigd, terugvindt (zie ben. bij 5 en 6). In allen gevalle zijn de beide woorden zoo innig samengesmolten, dat ze thans niet meer afzonderlijk kunnen worden behandeld.

Tegenwoordig wordt *glimp* in de oudere bet. 3—6) bijna uitsluitend in den hoogeren stijl gebezigd; daarentegen is in de jongere taal de bet. 2) niet ongebruikelijk.

1) Naar de oorspronkelijke, thans geheel verouderde opvatting, zonder het denkbeeld van flauw of bedrieglijk.

a) Eigenlijk. Van brandende, lichtgevende lichamen (verg. GLIMMEN, 1), GLIM, 1) en GLINSTER). Gloed, gloor, glans. Zie ook de Samenst. *turven-glimp.*

Ghy Titan (*Zon*) ook, die schenkt den klaeren dagh der [werelt;
En ghy die laet uw glimp gaen over 't swijghend offer,...
Driedaenigh' Hecate (*Maan*).
HOOFT, *Ged.* 2, 409 (SENECA, *Med.* 6: *iubar*).

— Van blinkende, schitterende voorwerpen (verg. GLIMMEN, 2). Zie ook de Samenst. *marmer-, purperglimp.*

Die lieve lipjes voort, zoo gloejende zoo vars
Als tusschen 't sujr en 't soet, de glimp is van een kars.
HOOFT, *Ged.* 1, 250.

De heldre diamant, de waardtst' in yders zin,
Verwint dit stof in glimp, gelyk de zon het maanlicht:
Maar deeze kunst verwint de diamantegloedt.
J. VOS, *Ged.* 2, 487 (*op een koffertje van amber*).

b) Figuurlijk. Soms met betrekking tot personen die uitblinken, van wie luister afstraalt (verg. bij GLANS, A, 1). Schitterende glans, luister, glorie. ‖ Doen hy (*Reael*) met de zoolen van zijn voeten ten naesten by tegens d'onze kujerde, was de kloot der aerde te kleen om hem zoo te beschaduwen, oft wy werden zijnen glimp gewaer, HOOFT, *Br.* 2, 25 (zie ook HUYGENS 1, 455).

— Meermalen met betrekking tot onstoffelijke zaken. Glorie, zoowel luister, praal, als roem, aanzien (verg. GLANS, 2, *b* en *c*). ‖ De glimp van 's vyands winsten (werd) eenighszins verduystert door 't veroovren van Aalst en ontzet van Lochum, HOOFT, *N. H.* 837.

Mijn afkomst vol van glimp, deed' dat mijn jeughdigh leven,
Van Princen was geacht, van Koningen gestreelt.
Ged. v. V. BAERLE *enz.* 1, 71 (*Lijckdicht over Willem van Nassouw*).

Hoe 't vanden Hemel hooghgeadelt Priesterdom
Ontkleed van zynen glans treurt zonder glimp of luyster.
VONDEL 1, 720.

Ick vrees de majesteit der Kercke van haer glimpen
T' ontluisteren, dewyl my d' overvloet heet krimpen
Dees glori, die *enz.*
10, 255.

De Godheit ... wiste wel dat goud de wysheit moet versieren;
En datze zonder goud noch klem en heeft noch kracht,
Noch glans en heeft noch glimp by 't menschelyck geslacht.
DE DECKER 1, 105 (zie ook WESTERBAEN, *Ged.* 3, 509).

— *Met glimp*, met luisterrijke praal; verg. ook 6).

Bequaem... om met glimp te zetten in zijn eer
Een hoffelijck of eenigh kercklijck Heer.
VONDEL 4, 550 (*van een kerkelijken omgang*).

2) In zwakkere opvatting (verg. bij GLIMMEN, 1, *a*, *α* en *b*). Flauwe of korte, schemerende, flikkerende glans, schijn.

a) Eigenlijk, nog met de duidelijke gedachte aan licht of vuur: hetzij een enkele straal of een schemerglans. In de jongere taal niet zelden in figuurlijke toepassing. Dit gebruik is begunstigd door het ouder gebruik van *een glimp van iets*, in de bet. 4 en 5), in den laatsten tijd misschien ook door eng. *glimpse.* ‖ Dat werkelijk in al onze kunstcritieken tegenwoordig een glimpje van het nieuwe licht valt, *Weekbl. De Amsterdammer*, 4 *Mei* 1890.

Zoo 't minste glimpjen van den dag
Geen toe-, geen doorgang vinden mag, *enz.*
BILD. 6, 72 (zie ook 7, 110).

In d' arm eener wijkende sluimring gewekt,
Omsheen een flaauw lichtende glimp uw gemoedren.
KINKER 2, 52 (*van 't morgenlicht*).

— Ook in den zin van: schim, schijngestalte.

Deez wolckschim...
Teeght Turnus met geweer, en tart hem met veel schimp.
Prins Turnus hierop aen smijt toe naer dezen glimp
Met zijne speer, die snort van verr': de schim wort
[vlugge, *enz.*
VONDEL 8, 579.

— Met betrekking tot den gloed, inzonderheid het smeulend vuur van hartstochten, aandoeningen enz., genoemd in eene bepaling met *van*: vonk, laatste sprank, opflikkering. || Toen ontwaakte in die zonderlinge vrouw een glimp van de oude liefde, BOSB.-TOUSS. 2, 275 *a*.

Toch scheen daar plotseling een glimp van vreugd te gloren.
TEN KATE, *Par. Verl.* 16.

het woord der laagste zielen,
Die... Karels laatsten glimp van kracht
Doen zwichten, doven, en verzinken in de nacht.
ALB. THIJM, *Palet en Harp*, 33.

— Met betrekking tot het oog dat tintelt van aandoening; verg. GLIMMEN, 3, *a*). || Zijn ... oog ... flikkerde van moed en van strijdlust, en het was geen valsche glimp, die gloorde ten ontijde, of een stroovuur, dat zoo haast doofde als ontbrandde, BOSB.-TOUSS. 2, 74 *a*.

— Ook in den zin van: vluchtige, flikkerende blik, knipoogje.

die ... met een' glimp in 't oog quansuis het varken wast.
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 47.

— Met betrekking tot het gelaat (verg. GLIMMEN, 3, *b*). Glans, straal, die het gelaat verheldert; met eene bepaling, verbonden door *van*, ter aanwijzing der aandoening die de oorzaak is. || Eenen glimp van innemende welwillendheid, BOSB.-TOUSS. 1, 316 *b*. Op het gelaat van den eerste lag een glimp van vergenoegdheid, 2, 144 *b*. De strengheid dier trekken ... (werd) door geen glimp van vroolijkheid ... verhelderd, 2, 285 *b*.

— Bij uitbreiding. || Die laatste glimp van vroolijkheid over ons droevig Hof, BOSB.-TOUSS. 2, 234 *b*.

b) In ruimere toepassing, ook zonder dat daarbij eenigszins aan licht of glans wordt gedacht. Een schijntje van iets, een zweem. Meestal met eene bepaling, verbonden door *van*. || De minste schyn van reden, de flaauwste glimp van bewys zyn hier toe genoegzaam, V. EFFEN, *Spect.* 11, 195.

D' aeloude godtsdienst en Godts wetten...
(Verdraegen) oock zelfs geen' schijn
Geen lucht noch glimpen van verzetten.
VONDEL 7, 66.

— In *een glimp van iets* spelen de beide opvattingen: een zweem van iets, en: een bedrieglijke schijn bestaande in iets (zie 4) zoodanig dooreen, dat het vaak nauwelijks is uit te maken welke bedoeld is: de beslissing hangt dan hiervan af of de in de bepaling genoemde zaak inderdaad in eene kleine mate of alleen schijnbaar aanwezig is. || 't Was hem niet genoeg den graaf van Vlaanderen onder zijnen klauw te hebben: hij moest daar ten minste eenen glimp van recht aan geven, DAVID, *Hist.* 4, 461. Hij had ... de gave, om ... het onbeduidendste nog te omgeven met eenen glimp van belangrijkheid, BOSB.-TOUSS. 2, 343 *a*. Om aan hare onderhandelingen... een glimp van waarschijnlijkheid te geven, BUSKEN HUET, *Faut.* 2, 176. Chactas (had)... door zijn verblijf ten huize van Lopez, een glimp van spaansche beschaving over zich gekregen, 20, 6.

Herodes en Pilatus, die flus stonden
In vyantschap, vereenight met een' glimp
Van blijden pais, geboren uit Godts schimp.
VONDEL 4, 529.

met wat blijck
Of glimp van wettigheit kan ick de kroon aenvaerden?
7, 106.

3) Evenals bij *glimmen* (zie ald. 1, *a*, *α* en *b*) is uit het begrip: glans dat van: schijnglans, bedrieglijke schijn ontstaan. In toepassing op zaken die van binnen ijdel, hol zijn, niets beteekenen, maar uitwendig op bekoorlijke wijze schitteren.

a) Met betrekking tot datgene wat schittert in eigenlijken zin. Inzonderheid in toepassing op den schijnglans, de ijdele praal der wereld.

De glimp van staet verblint het oordeel
Der Hovelingen en dien staert.
VONDEL 7, 51 (zie ook 2, 640; 6, 760).

De kroon, het purper, en de lijfwacht, en het wapen
Zijn niet dan glimpen, daer zich kinders aen vergaepen.
10, 117.

Wij... Beramen en besluiten
En grijpen glimp voor goud.
TOLLENS 7, 87 (*De Mensch*).

't Handje grijpt naar alle glimpen,
't Hartje bouwt op alle leem.
TEN KATE 6, 337.

b) Met betrekking tot datgene wat in oneigenlijken zin schittert of bekoorlijk is. IJdele praal, glorie, ook in den zin van eer, aanzien (verg. boven 1, *b*). || Opdat Corbulo ... niet aller oogen op zich trekken zoude, zynde overgroot van lichaam, heerlyk in woorden, ... ook weetende den glimp der ydelheeden dapper te doen gelden, HOOFT, *Tac.* 211 (*Ann.* 13, 8: *specie inanium*).

Ick ken, indien nae reen uw tochten wilden luystren,
Den glimp van uw geseg gemackelijck verduysteren.
WESTERBAEN, *Ock.* 87.

waek vooral zorgvuldig over de eer
Van uw' kabale of onbeschreve leer:
Want zonder die zou all uw glimp versterven.
DE DECKER 1, 337 (*een Roomsche bisschop tot een [„helschen kramer"*).

Ik ben (helaas!) te licht verleyd
Door 's werelds glimp en ydelhey!,
Ook door mijn eygen lusten.
SLUYTER, *Eyb. Sang-lust*, 7.

4) Met betrekking tot zaken die in zedelijken zin leelijk, slecht zijn. Schoonschijnend aanzien, gunstig voorkomen, bedrieglijke schijn, waaronder of waarachter iets dat inderdaad leelijk of slecht is verborgen wordt.

a) Nog met de duidelijke gedachte aan een glans. In verbinding met woorden als *verf*, *vernis*, *blanketsel*, *vergulden*, *bestrijken* enz. Verg. ook de aant. op HOOFT, *Tac.* 502, waar *glimp geeven aan* gelijkgesteld wordt met *oppotzen* (lat. *lenocinari*). || Glimp, *a Glimpse*, *gloss*, *colour*, SEWEL. — Hy ... schikt op zyn zyde te winnen eenen ... Kettermeester ... op dat het bedrogh, met geestelyke glimp bestreeken, zoo veel te gladder ginge, HOOFT, *N. H.* 58. Ik zal door 't vernis van mistirieuse termen zo een schoone glimp aan myne onkunde weten te geven, dat *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 10, 78.

Wat schelmstuck recht men aen, dat niet en wort geverft,
En met een' glimp verciert? maar of men 't cier met woorden,
Hoe schoon men dit vergult; *enz.*
VONDEL, 3, 746.

Al wouze (de Hoovaerdy) een poos haer wit ontveinzen,
Vernissen met wat glimps en schijns;
De wijze zietze door de grijns.
7, 51.

althans verlang ik, om 't beleid
Van onzen aanslag, met gewisheid, vast te zetten:
En kost men 't met den glimp van 't Kerkelyk blanketten,
Zoo ging het werk na wensch.
OUDAAN, *H. Broederm.* 9.

Zie ook VONDEL 7, 92; 11, 55; DE DECKER 1, 90.

— In verbinding met *verblinden*, *zich vergapen aan* enz.

Waartoe dan roekeloos 't vermoeden onzer Vrinden
Gewekt? Of zou men die door valsche glimp verblinden?
STIJL, *Tooneelp.* 14.

— In verbindingen met woorden als *tooi*, *verbloemen*, *versieren*, *bedekken* is het denkbeeld van: glans reeds gewijzigd tot dat van: tooi, sieraad.

Neef Velsen...
En Woerden hebben my hier listigh in gewickelt,
En 't schoonste voorgestelt, en eerst de saeck verbloemt
Met wonderbaeren glimp.
VONDEL 3, 346.

Belial... schiet de boosheit zelf, de listighste aller dieren,
De slang aen, om met glimp van woorden te vercieren
Het lockaes, 't welck aldus d'onnoosle schepsels ving.
6, 288.

O wonderlycke deugt, o goetheit noit volprezen
Van my en myne munt! die 't all' zoo fyn belezen,
Al wat wanschapen is, glimp geven kan en toi.
DE DECKER 1, 121 (*De Geldzucht spreekt*).

Verachtelijke ziel, wat glimp vermomde uw vlekken?
Waar is die grootsheid nu, waar zijn die valsche trekken
En schaduwen der Deugd?
STIJL, *Tooneelp.* 180.

Zie ook VONDEL 8, 307; 10, 219; DE DECKER 1, 101; OUDAAN, *Poëzy*, 4, 65.

— Met een bnw. van ongunstige beteekenis, ter nadrukkelijke aanwijzing van het valsche, bedrieglijke. || Ydlen glimp, VONDEL 3, 830. Een schynschoone, dog niet zelden verlijdende glimp, V. EFFEN, *Spect.* 9, 148. Uiterlijken glimp, BILD. 6, 98.

Bekeer' Uw' harten, ô! gy dubbele van herten:
Vergultse dan met geen' verkeerden glimp.
Als zocht gy met uw' schande noch te pronken.
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 58.

Als zoo de liefde niet het hart, dat geeft, omstraalt,...
Dan mag men 't grootst geschenk geen deugd, geen wel-[daad noemen
Maar slechts een ijdle glimp, om trotschheid te verbloemen.
V. D. KASTEELE, *Nag. Ged.* 114.

b) Met verzwakking van het denkbeeld: glans tot dat van: bedrieglijk, schoonschijnend, gunstig aanzien; hierbij dient ook het oude *gelimpe* in rekening te worden gebracht, verg. boven. Met betrekking tot eene daad die is geschied, een toestand die aanwezig is, een voorval dat heeft plaats gehad, een gezegde dat geuit is enz. || Glimp. Schijn, waarschijnlijkheid. *Semblant*, *aparence*, *dehors*, HALMA. Schyn, uitwendig gelaat, MARIN. — Van behaaghlyken glimp was dit aanbodt (*van 's Konings afgezanten*): ende alzulken, dat het afslaan van 't zelve scheen de Prinslyke parthy klaarlyk in 't ongelyk te stellen, HOOFT, *N. H.* 417.

Laet niemand op den glimp van buyten-wercken rusten,
Ick (*God*) wachte Wil noch daed, Ick straf de boose Lusten.
HUYGENS 1, 25 (zie ook OUDAAN, *Tooneelp.* 244).

— Inzonderheid in de nog thans gebruikelijke uitdrukking: *een glimp aan iets geven*, een goed aanzien aan iets geven, iets dat in eenig opzicht slecht is of heet mooipraten, beter (of ten minste anders) doen voorkomen dan het inderdaad is, er een draai aan geven. || Een loogen een glimp geeven, *een loogen bewimpelen*, MARIN. — Hoewel ghy ... de schult eenen glimp geeft, VONDEL, 4, 183 (OVID., *Her.* 5, 131: *culpam nomine veles*). Verontschuldigingen en uitvlugten kunnen haar (*eene begane fout*) wel zekeren glimp geven, maar zij houdt daarom niet op eene fout te zijn, V. D. PALM, *Sal.* 1, 162. Ik ... geloof ... dat dit maar praatjes zijn om een glimp aan de zaak te geven, en dat het bloot een liefdesavontuurtje is, V. LENNEP, *Rom.* 11, 128. Ten einde ... aan zijne ingeborene vadsigheid en nalatigheid een glimp te geven, KNEPPELH. 2, 304.

Schyngodsvrucht weet het goddeloos gemoed,
En stil gelaet het listig en verwoed
Een' glimp te geven.
DE DECKER 1, 15.

— Met een bnw. van gunstige beteekenis, dat, eigenlijk pleonastisch, later om de verzwakking der beteekenis noodig geacht werd. || Iets een beter glimp geeven, *To set a thing off with a better gloss*, SEWEL. — (*Welke advokaat*) wel eens een streek gebruikt, die niet al te eerlyk is, om een quade zaak een schonen glimp te geven, V. EFFEN, *Spect.* 4, 236. Doch welk een schoonen glimp de booze ook, door fijn gesponnen redeneringen, aan zijne slechte ontwerpen wete te geven; hoezeer hij daardoor het oog der menschen verblinde, ... hij is en blijft in het oog van God afschuwelijk, V. D. PALM, *Sal.* 4, 123.

vaert hy uit
In trotsheit tegens ons stadthoudery, zoo sluit
En keten hem. men kan die strengheit dan by heeren
En burgery en volck met schooner glimp verweeren.
VONDEL 9, 718.

— In eene bepaling met *van* kan datgene genoemd worden waarvan de schijn aan iets anders geleend wordt; verg. ook boven 2, *b*). || Of wij al ons kwaad verontschuldigen, bemantelen, en er misschien den glimp van het goede aan geven; of wij al onze deugden hoog opvijzelen *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 4, 192. Satan ... legt er zich op toe de ondeugd... een glimp van behaaglijkheid, een voorkomen, alsof zij beminnelijk, verschoonlijk ... ware, mede te deelen, KNEPPELH. 3, 240.

Om opspraak te vermijden,
Geef ik zijn plots'linge afreis best den glimp
Van lang beraamd te zijn.
BURGERSDIJK, *Shakesp.* 7, 122.

5) Het begrip: schoonschijnend kon ook worden toegepast op de beweegredenen waaruit eene handeling voortkomt. Deze overdracht is b. v. duidelijk te bespeuren in eene uitdrukking als

— *Onder*, *met* (*den*) *glimp van iets*, waarin *glimp*, eigenlijk: schijn, dekmantel, ook kon worden opgevat als: voorwendsel, voorgeven; in de bepaling met *van* wordt dan de voorgewende drijfveer of aanleiding genoemd. || Onder een schoone glimp van vriendschap, MARIN. — Deezen toeleg; waar in, onder den glimp van zorghe voor geloofszaaken, een diep geheim van staat schuilde, HOOFT, *N. H.* 23. Onder welken glimp dan ook, Floris moet voor u plaats maken, V. LENNEP, *Rom.* 12, 130.

Hou op van Sicle-dwang, by glimp van staets decreten.
VONDEL 2, 569.

En dat all' onder glimp van om de deugt (quansuis)
En wysheit te versmaên myn' munt en lieflyck kruis.
Aen welcken lieven glimp oock eertijts onder ander'
Dermaten zich verkeeck de grootvorst Alexander, *enz.*
DE DECKER 1, 148.

En Meleager zou ... zyn lafheit moeten toonen,
En met een yd'len glimp van rijksbelang verschoonen?
SCHERMER 5.

— In verbinding met *dekken*, *bedekken*.

Met welk een glimp ik (*Augustus*) ook mijne onderneeming [dekte,
Antonius bedrijf, de wraak van Cesars dood;
'k Sta hier voor 't hoog gerecht van mijn gewisse bloot
Die Rechter weet te wel waar heen mijn doelwit strekte.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 166.

— Vandaar dat ook buiten verbinding met een voorzetsel de voorgewende reden of aanleiding, strekkende om eene slechte daad te rechtvaardigen, te verschoonen of althans te verklaren, ook zelf *glimp* wordt genoemd; het denkbeeld van glans is hier geheel verdwenen. || Glimp van Jonkheyd, of syn jaaren, om als Soldaat aangenoomen te worden,

quaalyk opgegeeven te hebben ... verschoond niet in het peeceeren teegens den Articulbrief, DIBBETZ, *Gr. Milit. Wdb.* 272 *a*.

Dit huwlyk, zo begeerd, zou een gewenschte schyn,
Een glimp voor duizenden tesaamgezwoornen zyn,
Om Titus val, zelfs door zyn' Broeder uit te werken.
FEITAMA, *Tooneelp.* 2, 277.

Maar gaf dan Cezars moord, die Rome moest behoeden,
Augustus niet een' glimp voor zijn bloeddorstig woeden?
BILD. 4, 162.

— In tegenstelling met de eigenlijke, ware reden of aanleiding van of tot iets. || Glimp of reeden om sig selfs te vengeeren (*door een duel*) kan niemand hebben, DIBBETZ, *Gr. Milit. Wdb.* 272 *a*.

Ons schiprijck Nederlant, in handel hoog geresen,
Was daer al lang benijt om dat geluckig wesen:
En daerom wiert 'er stof of immers glimp gesogt,
Op dat ons eenig leet mogt werden aengebrogt.
CATS 3, 56 *a*.

S. Een domme dient zich van een' kloecke, die 't verstaet.
J. Daer glimp noch stof ontbreeckt tot oproer, en verraet?
S. Ontbreeckt hier glimp, en stof, zoo zich de Vorst laet [nooden
Aen ons gehaete altaer, den aenstoot van de Jooden?
VONDEL 5, 715.

— In de bepaling met *van* kan ook datgene genoemd worden wat door den *glimp* vergoelijkt wordt, waartoe de *glimp* de drijfveer heet te zijn.

De heilige yver, die gewoone glimp van twist,
Was 't eerlyk dekkleed van die gruwlyke oorlogslist.
FEITAMA, *Henr. de Gr.* 45.

— Ook in verzwakte toepassing, t. w. op daden die niet slecht zijn. Voorgewende reden. || De Heeren ... peinsden ... op middel, om dien (*den Gekiesen Raad*) de lenden te zwakken. Hier toe gebrak geen goede glimp; schynende 't ampt des Raadts van Staate een oppertoezicht oover d' andere twee met zich te brengen, HOOFT, *N. H.* 47. Het bezoeken van zijn verblijf aan boord (was) slechts een glimp..., door den Heer van Lintz aangewend, om gelegenheid te vinden, mij alleen te spreken, V. LENNEP, *Rom.* 4, 327.

R. Om welke reden word (de Raad)... byeenvergaêrt?
Fk. Die reden, of die glimp make u geenszins bezwaard:
Het oogmerk is alleen om 't Land van schaê te vryën.
FEITAMA, *Tooneelp.* 2, 278.

— *Met* (*een*) *glimp*, onder een voorwendsel, met een schijn van recht en billijkheid. || Dat de Prins ... zeer licht een schijnbaren grond kon vinden, om hem ... als bespieder ... te laten oppakken en met dien glimp in de gevangenis te doen werpen, V. LENNEP, *Rom.* 14, 99.

Dus raeckte Oranje met een' glimp van Amsterdam,
Dat poort en boomen hielt gesloten voor zijn vendels.
VONDEL 6, 71.

Hy kent alree wat vyanden hem kruisten,
Met schijn van schrift, en Farizeeuschen glimp.
6, 347 (*Gethsemane*).

De koning, die niet rust, bespiet gelegenheit
Om dezen woestijnier, nu eene wijl verbeit,
Met eenen schoonen glimp te krijgen in de kluiven.
10, 87.

— Ook met betrekking tot eene redeneering. Schoonschijnende grond, schijn van waarheid, drogreden (verg. b. v. VONDEL 10, 643, waar *glimp* ter vertaling dient van gr. *σοφίσμασιν*). || Hoe kan ulks met eenige schijn van redenen geseyt worden? daer wy gansch anders uyt de geschiedenisse konnen schauen. Segt my doch eens, wat glimp hier toe gebracht wort? CATS 2, 37 *b*.

Of zo die Wyze dwaze dit (*de vergankelijkheid van het* [*aardsche*) met dien glimp bestrykt,
Dat zelfs een wyze zwicht, of in den nood bezwykt,
En dit zyn troost laat zyn; 't is niet dan schyn-verlaat.
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 9.

Door haar verdraayden glimp, die waarheyd maakt tot logen,
Roeptze uyt; de poort der Hel zal op my niets vermogen.
OUDAAN, *Toneelp.* 108.

— Vandaar dat *met* (*een*) *glimp* ook kan beteekenen: met een schijn van waarheid, met een mooi praatje.

Nu wort de wet met glimp by 't Heidendom gelastert.
VONDEL 9, 35 (zie ook 10, 34).

Dus neemt hy afscheit van zijn maeghschap, en bekenden,
En weet het slotgezin met glimp van kant te zenden.
9, 123.

I. 'k Zal zeggen, dat men u ten offer niet magh wijden.
O. En met wat glimp en schijn.
10, 643 (EURIP., *Iph. Taur.* 1036: *τίν' αἰτίαν ἔχουσ'*).

Men zelje met een glimp wat zands in d' oogen lappen;
Maar 't vonnis is de leus, om, buiten lyfs-gevaar,
Te helpen buiten 's Lands dien Prince-moordenaar.
OUDAAN, *H. Broederm.* 41.

6) De oude bijwoordelijke uitdrukking *met gelimpe*, oorspronkelijk: op betamelijke wijze, werd later gebezigd in de verzwakte, minder stellige opvatting: op zoodanige wijze dat de eer er niet onder lijdt; verg. eene dergelijke ontwikkeling van begrippen bij GEVOEGLIJK (1ste art., II), mnl. *met gevoege*, *met ere* (zie VERDAM 2, 688, 1266 en 1807) en hd. *mit* (*gutem*) *fug*. Deze beteekenis raakte in vele gevallen aan die van *met glimp*, hetzij: op glansrijke, eervolle wijze (zie bij 1, *b*; ook zwakker: met behoud van eer; verg. *met glans*, in de jongere taal niet zelden verzwakt tot: met gemak, ruimschoots), hetzij: met een schijn van recht, met behoud van recht en eer (zie bij 5). In enkele der bij 5) gegeven aanhalingen spelen de beide uitdrukkingen kennelijk dooreen. Afzonderlijke vermelding verdienen die gevallen, waar de oude beteekenis van *met gelimpe* ook in den jongeren vorm *met glimp* ongewijzigd bewaard is gebleven, en waarin dus noch aan glans noch aan bedrieglijken schijn wordt gedacht. Het beteekent dan nagenoeg hetzelfde als *gevoeglijk*: naar behooren, zóó als de eer, het fatsoen het eischt, of wel zwakker: zóó dat de goede naam bewaard blijft, dat anderen het niet verkeerd of zonderling kunnen vinden, kortom: met goed fatsoen. || Iets met glimp en goed beleid doen, *etwas mit Glimpf und guter Vernunft thun*, KRAMER. — Dat ick een principael Instrument ben gheweest, dat meer als dertich jaren lanck, met dexteriteyt, goede glimp, beleydt ende redenen alle geproponeerde handelingen van vrede metten Spaenschen ... zijn afgeslagen, *Remonstr. v.* OLDENBARNEVELT *aen de St. v. Holl.* 1618, blz. 92. De Landtvooghdt ... dacht in 't lest de knoop, daar hy geen losmaaken aan zagh, aan einden te hakken; en geleeghenheit verscheenen te zyn, om dit met eenighe glimp te klaaren, HOOFT, *N. H.* 400.

Hier op gaet Rhodope met yver over-wegen,
Tot wien met beter glimp sy dient te syn genegen.
CATS 2, 198 *a* (*bij de keus tusschen twee minnaars*).

— Soms, ten gevolge der verwarring met de bet. 4), *met een glimp*.

Hy kon ook met een glimp het seldsaem schouspel drijven.
Want hy liet op de baer met swarte letters schrijven,
Wie aen den Roomschen Staet geen dienst meer doen [en kan,
Die is een doode romp, en overleden man.
CATS 2, 286 *a* (*een afgezet staatsman die* [*zijne uitvaart laat vieren*).

— Als bepaling bij ww. als *spreken* enz.: met gezag en op overtuigende wijze, zoodat anderen het gelooven, of althans niet vreemd vinden; verg. ook 5) en de oudere en jongere beteekenissen van *deftig*. || Die een koninklijk gebodt voor zich heeft, kan met glimp spreeken, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 39 (*noot*).

Gy oeffent uw verstant, en opent goede vonden,
Om hier in wel te gaen, en dat op vaste gronden.
Vint ons een middel uyt, hoe dat men dit geval
De Stenden van het Rijk met glimp doen smaken sal.
CATS 2, 130 *b* (*het huwelijk van een koning [met eene herderin*).

Een ander, langh gewent haer beyder schoen te maken,
Gaf oock met groten glimp oirkonschap deser saken,
Vermidts dat hy verklaert dat Guerre groter schoet,
Als heden op den dagh de slimme lincker doet.
CATS, *Trou-ringh* (ed. 1655), 164 *b*.

Afl. *Geglimpt*, *glimpelijk* (zie die woorden); *glimp(e)loos*, zonder glans („Stortse (*de vonken van 't oog*) liever, met die miltheit, Op de kooltjes zonder licht Van mijn *glimpeloos* gezicht", HOOFT, *Ged.* 1, 257; ook: zonder schijn van recht, verg. GLIMPIG („Met *glimpeloozer* voorgeeven, grooter onstuurigheit, en quaader bekoomst, uiterden zich de Roomsgezinden tot Brussel", HOOFT, *N. H.* 775); *glimpen* (zie ald., 2de art.), *glimpig* (zie ald.).

— Zie ook de Afl. v. GLIMPEN (2de art.).

Samenst. In de bet. 1). *Glimprijk*, glimmend („Die kolen waren *glimp-rijk* en doorgloeyt", OUDAAN, *Toneelp.* 286).

— In de bet. 2). *Glimplicht* („Hij gleed daar als een nachtwolk heen, Met *glimplicht* overstort", HOFDIJK, *Kennem.* 2, 159).

— In de bet. 3 en 4). *Glimpkroon*, kroon der ijdelheid („Elk soekt uyt ander luyden falen Een *glimpkroon* voor sich selfs te halen", SLUYTER, *Buytenl.* 30); *glimprijk*, schoonschijnend („o! wat rampzaligheden zou onder 't *glimpryk* schoon het Graaflyk goud bekleeden", OUDAAN, *Poëzy*, 1, 289); *glimpvernis* („schoon een gevel word, voor wanstel en gebreken, Die 't oog uitwendig ziet, met *glimp-vernis* bestreken, Noch blykt niet dat hier 't huis een beter man bewoont", OUDAAN, *Poëzy*, 1, 49; zie ook 1, 28; 2, 265).

— Als tweede lid. In de bet. 1). *Marmerglimp*, marmerglans („Geen' witte *marmorglimpen* By u gelden", VONDEL 2, 735); *purperglimp* („Sijt met geen *purper-glimp* bepronkt: want die verf past geen treurige", VALENTIJN, *Ovid.* 3, 142); *turvenglimp*, gloed van turven („*Turven-glimp* is koel-tijds braef Voor een Koninck, Prins, of Graef", V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 30).

GLIMPELIJK, bijw. en bnw.; *-er*, *-st*. Van *Glimp* met *-lijk*.

I) **Bijw.** (van wijze). — Hetzelfde als *met glimp*.

1) Op schoonschijnende, doch bedrieglijke, huichelachtige wijze, onder een fraai voorwendsel, zóó dat de zaak een schijn van recht, of in 't algemeen een goed aanzien heeft; verg. GLIMP, 5). ‖ Zoo brouwen Ulysses en Diomedes ... eenen aenslagh om, glimpelijck, en onder schijn van recht, Palamedes van kant te helpen, VONDEL 2, 356. Toen Absolon nu den tijt rijp zagh, om het schelmstuck in 't werck te stellen, nam hy, glimpelijck en schijnheiligh, oorlof van den vader, om naer Hebron ... te reizen, 9, 7 (zie ook 8, 672; 9, 267).

— Als bepaling bij ww. die beteekenen: eene zaak inkleeden, of in 't algemeen: redeneeren. Met een valschen schijn van waarheid, zóó dat het fraai, aannemelijk of overtuigend klinkt. ‖ Chusaï ... stoot Achitofels raetslagh van terstont den koning te vervolgen glimpelijck om, en wint uitstel, VONDEL 9, 8. Josef, die, zoo de broeders glimpelijck uitstroien, van een wilt gedierte verscheurt is, 9, 80. Men vergult dit (*het uitgeven van anderer gedichten op zijn naam*) noch glimpelijck met eene voorrede dat het mijn eigen werck is, 9, 144.

ick schuif nu glimpelijck en valsch
Den oirsprong van het quaet van my op 's vyants hals.
10, 415.

2) Zonder het bijdenkbeeld van bedrieglijk (verg. GLIMP, 6). Met een grond van waarheid, gevoeglijk, met goed fatsoen. ‖ Soude men aen d' ander zijde niet wel glimpelick konnen seggen, dat iemant, een Weduwe ten wijve nemende van een straf en norts man, ... veel meer dancks sal begaen ... dan *enz.*, CATS 2, 45 *b*. 't Welck dan niet glimpelijck en can geschieden, DE GROOT, *aangeh. bij* WEIL.

II) **Bnw.** — Als zoodanig eene enkele maal om de maat gebezigd voor *glimpig* (verg. ald. I, 3).

A. De hoofden eerst, met een de stoutsten zien te winnen.
B. Door iet wat glimpelijx, en met een schijn verbloemt.
VONDEL 6, 243.

GLIMPEN (I), onz. st. ww.; *glomp*, *heeft geglompen*. Niet in jonger tijd afgeleid van *Glimp*, noch ook ontstaan uit vormen van *Glimmen* met in- of aangevoegde *p* als *glim(p)t*, *glom(p)*, al kan het gebruik van *glimpen* hierdoor begunstigd zijn, maar een oude bijvorm nevens *Glimmen*. Voor het naast elkander bestaan van dergelijke stammen met en zonder *p* zie FRANCK, *Etym. Wdb.* op *klamp*, *klem*, *kram*, *kramp*, *krimpen*, en verg. *gilpen* nevens *gillen*, vl. *grimpelen* (SCHUERM.) nevens *grimmen*, en voorts de bij GLISPEN opgegeven gevallen; zie verder GRIMM, *Gramm.* 2, 183—184.

) Hetzelfde als *Glimmen* in de verschillende opvattingen van dat woord. Thans weinig meer in gebruik. In de oorpronkelijke bet. van gloeien alleen nog bij KIL.: Glimpen j. glimmen. *Ignescere*; misschien is deze opvatting ook bedoeld bij V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 93.

— Van gladde, glanzige voorwerpen die het licht weerkaatsen. Blinken. ‖ Glimpen. *To glister or to shine*, HEXHAM. *Briller*, *Luire*, V. D. ENDE. — Het (t. w. *ijzervijlsel*) zou ... alzoo mooy glimpen als die strikjes van Verstratens linwaat...; en voornamelik zouden 'er ... menigvoude glansjes van afstralen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 73.

Schoone spitsche gevel-toppen,
Die uw' flickerende ley,
Die uw' weder-wijse knoppen (*der windewijzers*),...
Neffens eene siet staen glimpen.
HUYGENS 1, 93 (*Voor-hout*).

Den ander' (*poort*) is van wit en glimpend elpen-been.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 228.

Als een boer zyn hygende ossen
't Glimpend kouter door de klont
Van zijn' erffelyken gront...
Voort ziet trekken; *enz.*
POOT 1, 368.

oogen, die als ...
de glimpende knoopen van een liefhebberijknecht in 't donker schijnen.
Schoolm. 84.

— Van alwat geboend, gepoetst of nieuw is. Nog thans in Vlaanderen, en ook hier en daar in Noord-Nederland gebruikelijk. ‖ Glimpend geschuurde emmers. — De schoe'n doen glimpen, DE BO.

Maer veel, die onder u doen alle berders g'impen,
Verwecken menighmael de lieden om te schimpen,
Omdat het sinnigh wijf, dat bànck en tafel wrijft,
Omtrent haer eygen selfs een vuyle slonse blijft.
CATS 1, 358 *a*.

Niet daerom, dat nu 't gelt hier is in overvloet,
Veel min om dat ick sie het huys en hout-werck glimpen,
En dat de bouw-lust doet het Y en d' Amstel krimpen *enz.*
Ged. v. V. BAERLE *enz.*, 2, 61.

— Van de huid, het haar van menschen en dieren. ‖ Glimpende zwart haar, DE BO.

ick bespreke (*ik raad u, Schilders*), te wachten
Wel op het glanssen, oft glimpen der vellen (*van paarden*),
So wy in Sonneschijn sulcx zien vermellen.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 9, 14.

Wat is 't swart van de Kauw
By 't glimpen van een' Specht, by 't vlammen van een [Pauw.
HUYGENS 1, 81.

't Wijf smeert haar oolick wesen,
En doet het glimpen, trots het fijn Veneetsch gelas.
2, 432.

't boven lijf tot op het vel ontbloot
Dat van den oly glomp die men daer over goot.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 156.

— Van de oogen.

Blixemschutjes, oolijk' ooghjes;
Helderbruyne lichte loochjes,
Die, met glimpen van uw swart,
'T gulden geel der starren tart.
HOOFT, *Ged.* 1, 261.

— Figuurlijk, van het karakter, welks glans als 't ware naar buiten straalt.

Zoo kroop hem d' eygen aart uyt 's Moeders borst gezogen,
Tot binnen in 't gebeent, en glomp hem uyt zijn oogen.
OUDAAN, *Toneelp.* 194.

— Met de bijgedachte aan het ijdele, bedrieglijke van een schijnglans (verg. GLIMP, 3), bij HUYGENS (1, 89) zelfstandig gebezigd.

Hey! wat 's al de Werelds glimpen
Min als tegenwoordigheit!

Afl. *Glimperd*, in toepassing op versche visch („Och dan bleeuwt men, hier is *glimpert*! Hier is lecker-beck van krimpert! Hier is puyck van bot, en roch!" V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 29); *ontglimpen*, door HUYGENS (1, 355) in scherts gebezigd („Muyder Slot, onthoofde Romp, Zedert u de glimp *ontglomp*, Zedert ghy de stercke straelen Westelick saeght van u daelen Van het Sonne-licke Hooft Dat de sterckste Sterren dooft").

Samenst. *Tegenglimpen* („*Glimpt* des oproers vonk u *tegen*, Straks in 't voortgaan haar gestuit", V. LENNEP, *Poët.* 13, 152); *toeglimpen* („Deughden heb ick willen paeren, Ondeughd heb ick willen ga'eren En verhechten in een' klomp, Naer my hier de deugd *toeglomp*, Naer my daer de ondeughd terghde", HUYGENS 1, 115).

GLIMPEN (II). Een van *Glimp* afgeleid zw. ww., dat alleen in de onbepaalde wijs voorkomt; eigenlijk: eene zaak als fraaier voorstellen dan ze is, doch door OUDAAN absoluut gebezigd in den gewijzigden zin van: eene ernstige zaak licht tellen, er luchthartig, lichtzinnig over spreken (verg. hd. *glimpfen* en het bij GLIMP opgemerkte).

Indien u eens mijn rampspoed overviel,
En dat ik my in uwe plaats mocht stellen, ...
Zouw' ook een schat van woorden zonder kracht
Van my hier toe te zamen zijn gebracht?
Zouw, met het hooft te schudden, en te glimpen,
Mijn barssigheyd op uw' ellende schimpen?
OUDAAN, *Uytbr. over Job*, 85 (verg. *Job* 16, 4).

Afl. De volgende ww. kunnen ook als Afl. van *Glimp* worden opgevat. *Beglimpen*, vergoelijken („Geveynsden huychelaar! hoe kan hy dit *beglimpen*, Om Vader 't flauwe hart tot niet te doen verkrimpen", OUDAAN, *Toneelp.* 195); *verglimpen*, hetzelfde als *beglimpen* („die onvergeeth're daad, ... die 't Geslacht doet gruwelen ...; wat eeuw wat tijd zal deze daad *verglimpen*", OUDAAN, *Toneelp.* 165); vandaar, door bijgedachte aan *glimpelijk*: *verglimpelijk*, in de uitdrukking *verglimpelijkerwijze*, bij OUDAAN (*Poëzy*, 1, 179) voor: op eene fraaiere manier voorgesteld of uitgedrukt, met een schoonklinkenden naam („dat alle magt aan den Koning; of *verglimpelyker wys*, aan de wapenen en de wysheid onderworpen was").

GLIMPIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Van *Glimp* met *-ig*. In beteekenis overeenkomende met lat. *speciosus*; door SEWEL vertaald met: *Specious*, *having a fair shew*. Thans weinig meer in gebruik.

1) **Bnw.** — 1) *Glimp* in de bet. 1). Eigenlijk, van vuur: glimmend.

En dat eerst soo glimpigh was
Is terstont maer enckel as.
CATS 1, 538 *a* (*een stroovuur*)

— Van voorwerpen: blinkend.

Nu... Margareta... van haare lieve lippen,
Even glimpig, even varsch,
Als een eerstgerypte kars,
't Langgewenschte Ja laat slippen.
LESCAILJE, *Mengelp.* 2, 284 (verg. HOOFT, *Ged.* 1, 250).

2) *Glimp* in de bet. 1, *b*). Luisterrijk, aanzienlijk, eervol. ‖ Glimpige daaden van oorloge, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 157. Men (gebruikte) hen (*de Nederlandsche Grooten*), in hooghe oorloghsampten en glimpighe gezantschappen, op zoo maagher een' teerpenning, datze 'r schatten van 't hunne inschooten, HOOFT, *N. H.* 5.

— In zwakkere opvatting. Van voorwaarden, gezegden enz.: zoodanig dat de eer bewaard blijft, aannemelijk, voordeelig; verg. GLIMP, 6). ‖ De Graaf ... zich ziende genoeghzaam aangezocht van zynen vyandt, en scheppende, daaruit, hoop van glimpighe voorwaarden *enz.*, HOOFT, *N. H.* 275. De gevange pooghde zich t' ontschuldighen, ten glimpighste des hy kon, 451. Don Johan ... voeghde zich naa de geenen die tot het glimpighste rieden, 593.

3) *Glimp* in de bet. 3 en 4). Van zaken die zich fraaier voordoen dan zij inderdaad zijn. Schoonschijnend, bedrieglijk. ‖ Zynde dit alzoo met een glimpighen schyn, en Spaansche staatelykheit, uitgezet, stelde men wyders voor *enz.*, HOOFT, *N. H.* 93. Olivier Kromwel, die zich, onder den glimpigen naam van Protector of Beschermer, op eene geweldige wyze, van dat Koningryck hadt meester gemaakt, V. GOOR, *Beschr. v. Breda*, 188. Doch de aanwassende inwendige onenigheden deeden deezen glimpigen toeleg in rook verdwynen, WAGEN., *Vad. Hist.* 7, 227. Den invloed der glimpige handelingen van Requezens, STIJL, *Opk.* 155.

Men houw die Mannen Gods in yverig bewegen,
In hoope om haar belang te styven met den degen,
Terwyl zy ons bestaan vast vylen met de tong,
En maken dat het blinke, en glimpig oud, en jong,
Bekore met den glans der opgesmukte woorden.
OUDAAN, *H. Broederm.* 8 (*Odijk over den [moord der gebroeders De Witt*).

— *Een glimpig oog aan iets geven*, een goed aanzien, een glimp aan iets geven. ‖ Weederantwoordt, van de Spaansche zyde (*op de Apologie des Prinsen van Oranje*), werd verwacht, maar nooit vernoomen: 't zy dat men geen' verwe vond, om het een glimpigh oogh te geeven *enz.*, HOOFT, *N. H.* 744.

— *Een glimpig voorwendsel* enz.: fraaiklinkend; fr. *plausible*. ‖ De maghtigen ... poogen (altijt) hooger ... te steigeren, en (beoorlogen) op glimpige titels hunne nageburen ... onrechtvaerdigh, VONDEL 11, 101. Glimpig Biljet van Engagement voor Soldaat ... bevryd niet voor aan te moeten neemen eenige Voogdyen, publicque Lasten, of betaalinge van Schulden, DIBBETZ, *Gr. Milit. Wdb.* 272 *a*. Schriften, waar in men, onder allerlei glimpig voorwendzel, den mensch het Redelijke ... tracht te doen verruilen tegen een streelend zinnenspel, v. HEMERT, *Lekt.* 4, 9. Die goedmoedige lieden, die zich door glimpige beloften laten om den tuin leiden, *K. Zev.* 4, 233.

II) **Bijw.** (van wijze). — Hetzelfde als *Glimpelijk* in de bet. I, 1).

Men voer' dit beelt in 't hof.
Wie glimpigh mommen wil, die momme niet zoo grof.
VONDEL 7, 92.

'k Wou glimpigh, onder schijn van 't offren aen de goden,
's Lants grooten en de braefste op d' offermaeltijt nooden.
9, 688 (zie ook 9, 663).

— Met betrekking tot de voorstelling eener zaak' tot redeneeringen enz. || Deez... wist zyn' boodschap zoo glimpigh voor te draaghen, en zulx op te geeven van de lydighe zucht zyns meesters tot den Neêrduytschen landtaardt, dat hy veelen, bekalt daar door, of bekoort door den schyn der vertoonde belooningen, aan zyn' koorde kreegh, HOOFT, *N. H.* 831.

De Godtverlochenaer... smilt, om glimpigh ons 't bewijs
[van Godt t' ontwringen,
In eenen naem het werck en d' oirzaeck aller dingen.
VONDEL 9, 407.

Afl. *Glimpiglijk*, bijw., op glimpige wijze, hetzelfde als *Glimpig*, II) („Best was 't dan, de handeling, *glimpiglyk*, af te breeken", WAGEN., *Vad. Hist.* 14, 103).

GLIMPLACH, znw. m., mv. *-en*. Hetzelfde als *Glimlach*; zie verder ald. bij Hist. en Syn. Thans nagenoeg verouderd. Als uiting eener vriendelijke, opgeruimde stemming. || Hy (zag) met een zagten glimplach, die der grootmoedigheid eigen is, op dit arme volk neder, *Denker*, 7, 188. Nog zie ik den lieven, half afkeurenden, half bewonderenden glimplach waarmede zij dien inval beantwoordde, OVERDORP-POST, *Kinderl. Traanen*, 92.

Het beeld der smart... stil, gedwee en roerloos,
Met den glimplach van 't geduld.
KINKER 1, 125.

— Als uiting van spot, hoon. || Hy bedankte my... met een schamperen glimplach, *Denker*, 5, 381. Verzoekingen van allerlei aard brengen Job in gevaar, van zich aan God te onttrekken; zelfs zijne huisvrouw duwt hem met schamperen glimplach toe: *enz.*, v. HENGEL, *Leerr.* 2, 292. Het bevreemde ons dus niet, dat Cicero hier, door eenen der toehoorders, Scipio in de reden laat vallen, die hem, misschien met een glimplach, afvraagt: „of dan de rechtvaardigheid, hoe groot ook hare kracht diende te wezen, niet somwijlen voor het nuttige en belangrijke van den staat behoorde achter te staan", v. ASSEN *in* v. KAMPEN's *Mag. v. Wet.* 7, 37.

— Soms, naar de vaak ongunstige beteekenis van *glimp* (zie ald., 4), in den zin van: geveinsde lach.

Ziet
Ge, ô Vorsten! achter 't mom haar' snooden glimplach niet?
KINKER 2, 70 (*van de Inquisitie*).

Hist. en **Syn.** Zie GLIMLACH.

Afl. *Glimplachen.*

GLIMPLACHEN, onz. zw. ww.; *glimplachte, heeft geglimplacht.* Van *Glimplach.* Hetzelfde als *Glimlachen*, zie verder bij GLIMLACH, Hist. en Syn. Thans verouderd. Als uiting eener vroolijke stemming.

Zy aarzelt nu, staat stil, en valt glimplachend' neer.
BARRAZ e. a., *Saint-Lambert's Jaarget.* 100.

— Als uiting van spot, hoon. || Gij scheent onlangs verwonderd te weezen, toen ik glimplachte om uw zeggen, dat de Heer A. zo een gelukkig mensch was, dat *enz.*, *Denker*, 2, 66. Hoe vele uitmuntende geniën hebben zich niet, hierdoor (*door voorbarig te oordeelen*),... aan eene glimplachende spotternij prijs gegeven! LUBLINK, *Verh.* 2, 370.

Zy (*De Ondankbaarheid*) glimplachte, en trad toe, en
[opende haar mond.
BERKHEY, *Ged.* 1, 3.

Hij (*Napoleon*) die de moederlijke schoot,
Gelijk een Nero dorst vernielen,
En honend glimplacht om haar' dood!
KINKER 2, 11 (zie ook 2, 53).

— Soms in den zin van: valsch lachen.

Glimplachend treedt hy (*Sextus Tarquinius*) toe, en biedt
[de hand hem (*Collatinus*) aan.
BILD. 2, 290.

Hist. en **Syn.** Zie GLIMLACH.

GLIMWORM, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-pje*, mv. *-s*. Uit *Glimmen*, in de bet. 1), en *Worm*. Nnd. *glimmworm*. Verg. het nauw verwante ohd. *glîmo*, *gleimo*, en voorts hd. *glühwürmchen*, eng. *glowworm*, gewest.-eng. *glare-*, *glass-*, *glazeworm* (HALLIWELL), nl. *blikworm* (o. a. v. MANDER, *Uytl. op Metam.* 109 *b*), en eindelijk GLINTWORM. Benaming eener groep van insecten, tot de orde der schildvleugelige behoorende, aldus genoemd naar het zwak phosphorisch licht, dat zij in het donker verspreiden; bepaaldelijk is de naam van toepassing op de wijfjes die geene vleugels hebben: de mannetjes heeten *glimkevers*. Hier te lande komt inzonderheid de grootere inlandsche *glimworm* (*Lampyris noctiluca*) voor. Zie verder b. v. BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 311. || Zoo sprekende, vonden wij... eene meenigte glimwormen, onder de struiken in het mos, die zig als vuurvonken vertoonden, OVERDORP-POST, *Het Land*, 223.

Vonk'lend door het loverduister,
Zelf onkundig van haar luister,
Licht-stèr van den klavergrond,
Doolde een Glimworm in het rond.
V. LENNEP, *Poëz.* 6, 256.

Samenst. *Glimwormglans* („Van die bedorven wereld is Voltaire, — gelijk in het chemisch proces der natuur de staat van ontbinding aan het schitteren van den *glimwormglans* herkend wordt, — het fosforescerend element geweest", BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 156).

GLINSEN — GLINTZEN —, onz. ww., waarvan alleen de tegenw. tijd voorkomt. Blijkens de spelling met *tz* overgenomen uit het Hd.: aan mhd. *glinzen* zou in zuiver Nederlandsch een vorm met *t* hebben beantwoord (verg. GLINTWORM). Het door KIL. en COMENIUS (zie GLIMMEN, 1, *α*, *β*) vermelde *glinsen* kan òf ditzelfde ontleende woord zijn, òf een nnl. *glinzen*, van een stam met *ns*, voorstellen; zie verder GLINSTER. Schijnen, lichten, inzonderheid van de maan (zie de onderscheiding van COMENIUS t. a. p.).

Esther, ... Schoonder als in des hemels ronde bane
Glintzet de mane.
REVIUS, *Overyss. Sang.* 179.

GLINSTER — GLENSTER, GLEINSTER, GELEINSTER, GLEISTER —, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje* of *-ken*, mv. *-s*. De beteekenis: blinken (oorspronkelijk misschien: gloeien) is in de Germaansche talen eigen aan een groot aantal stammen, alle met *gl* beginnende, doch met verschillende klinkers en slotmedeklinkers; vele daarvan zullen eerst in een jonger tijdperk door analogie ontstaan zijn. De voornaamste zijn: 1°. woorden met oudgerm. *t*, hd. *z*, *z*: got. *glitmunjan*, onr. *glit* onz., *glita*, *glitra* ww., osaks. *glîtan*, *glitinôn*, ags. *glitinian*, eng. *to glitter*, mnl. *glitten* (zie ook GLIT), ohd. *glîzan*, mhd. *glîz* en *glîze* m. en vr., *gliz* m., *glitze* vr., *glitzen* ww., nhd. *glitzern*; 2°. met *s* (*z*, *r*): ofri. *glisa*, ags. *glisian*, *glisnian*, eng. *to gliss*, schotsch *to glisk*, nederrijnsch *glissen* (*Teuth.*), (zie verder GLARIËN, GLAS, en ook GLOREN, GLUISTER, GLUREN); 3°. met oudgerm. *nt*, hd. *nz*: schotsch *to glint* (JAMIESON), eng. *to glent* (HALLIWELL), mhd. *glinzen* st. ww. (zie GLINSEN), *glinzern* (zie verder GLINSTEREN en GLINTWORM); 4°. met oudgerm. hd. *nd*: mnl. nnd. *glinderen*, zwe. *glindra*, nl. *glandig* (zie ald.), mhd. *glander* znw. en bnw., eng. *to glender* (zie ook GLUN-

DER); 5°. met *ns*: mhd. *glins* m., mhd. mnd. oostfri. *glinsen* zw. ww., mhd. *glunse* vr., *glunsen*, *glünsen* ww. (verg. voorts GLANS, GLANZEN, die met klankwisseling hierbij zouden kunnen behooren, doch waarschijnlijk ontleend zijn aan Hd. vormen met *z*); 6°. met *st*: mhd. *glast* m., *gleste* vr., *glester* m., *glasten*, *glesten* ww., eng. *glist*, glimmer, *to glisten*, *glister*, mnd. nl. *glisteren*; 7°. met *nst*: mhd. beiersch *glanst* m., mhd. *glan(e)ster*, *glen(e)ster*, *glinster* m., nl. *glenster* enz. (zie boven, en verder bij GEINSTER en GLINSTEREN); zie voorts nog stammen met *m* en *mp* bij GLIMMEN en GLIMPEN. De betrekking dezer woordengroepen, zoowel onderling als tot die stammen, bij welke zich uit het begrip: glad, glijdend evenzeer dat van: glanzend heeft ontwikkeld, is voorshands niet met juistheid te bepalen. Waarschijnlijk is *Glinster* met een achterv. *-tra* gevormd van een genasaleerden stam, uitgaande op eene dentaal, die thans niet nader kan worden aangewezen, aangezien in 't Oudgerm. *d*, *t* en *s*, gevolgd door *t*, gelijkelijk *st* opleverden (zie PAUL-BRAUNE's *Beitr.* 7, 199).

Wat de verschillende vormen van het Nederlandsche woord betreft, de *e* van *glenster* kan, evenals in 't Hd., door klankwijziging uit *a*, en *gleinster*, *gleister*, *glinster* kunnen als bijvormen uit *glenster* ontstaan zijn (verg. het bij GEINSTER opgemerkte). Met het oog op de vormen met *i* in andere talen is het echter waarschijnlijker dat *glinster* vanouds met anderen stamklinker nevens *glenster* heeft bestaan. Deze twee woorden, hoewel eigenlijk verschillend in oorsprong en denkelijk oudtijds niet overal gelijkelijk in gebruik (*glenster* vooral in Zuid-Nederland, elders alleen wanneer het voor 't rijm noodig was), zijn echter later geheel samengevallen en thans niet meer te onderkennen, weshalve zij hier te zamen worden behandeld. — *Gleister* kan tegelijk een gewestelijke bijvorm zijn van *gluister* (zie ald.), met eene ook elders voorkomende wisseling tusschen *ui* en *ei*. — Verg. ook nog in dezelfde bet. bij KILIAAN: Kleynstere, kleynsteren.

Ten gevolge van de overeenkomst in vorm en beteekenis wisselen *glenster*, in de bet. 1), en *genster* (en hunne bijvormen) elkander soms af (reeds in 't Mnl., zie VERDAM, en verg. voorts de beneden bij 1, *a* en 2, *b*) aangehaalde plaatsen uit DE BRUNE en ZEEUS); die overeenkomst schijnt echter, te oordeelen naar hetgeen hier en bij GEINSTER is opgemerkt, bloot toevallig te zijn. In Noord-Nederland thans alleen nog in hoogeren stijl.

1) Als benaming van eene enkele vonk, een enkelen straal.

a) In 't algemeen. Met betrekking tot vuur. Vonk, vuursprank. ‖ Glinster. Estincelle. *Scintilla*, PLANT.; *bij* KIL., MELLEMA, V. D. ENDE *daarzeevens* Gleyster *en* Glenster. — Een gleyster heet, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* 35. Eenen waekenden huysman ... staet ... op, en gaet noch eens in de schuur sien of daer niet een glinsterken van de keers afgevallen ... is, die het droog stroy ... in brant mocht steecken, POIRTERS, *Mask.* 313. De blaasbalg zuchtte, en lichtende glinsters omkransten de gloeiende kolen, CONSC. 4, 93 *b*.

Vier, sulpher, der gheleynsteren gheest
dats rooc.
V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* 141.

Duvelen fel
diemen int ryzen der vlammen ziet
Ende inde gleynsteren. 142.

Ick zagh een Roomsch soldaet...
Ons vliende Schildwacht kort navolgen met de glensters
Eens gloeyendigen brands.
VONDEL 1, 700.

(Zy) Deet ... driemaal zyn toorts opflikkren met gerucht,
Van waar de glinsters zich verspreiden in de lucht.
WELLEKENS, *Bruiloftd.* 99 (zie ook 137).

— Figuurlijk. ‖ Alle dingen ... zijn die hartstocht (*de liefde*) gelijkelik onderworpen; ja hoe edeler en volmaakter eenige soort is, hoe hy 'er meer glinsters zal van laten blijken, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 215 (ed. 1658; andere ed.: *geinsters*).

de gitte vensters
Daar Min zijn fakkel aan ontsteckt,
Die 't ys der harten, door de glensters,
Gelijk de Zon, tot water weekt.
J. VOS, *Ged.* 2, 498 (zie ook 2, 274).

Wat rest me in 't uitgevonkeld leven?
Eén flaauwe glinster nog!
Wat waant men dat hy vlam zou geven!
Zijn schemer is bedrog.
BILD. 12, 133.

b) In 't bijzonder. Met betrekking tot het licht der zon. Straal, zonnestraal; verg. GLIMP, 2).

Eer den Misdadigen zal door een ken'pen venster
Aenschouwen van het licht den laetsten strael oft glenster, *enz.*
VONDEL 1, 247.

De daeg'raet spreyd haer goude glenst'ren
Alhier eer voor mijn glase venst'ren,
Dan daer de muuren dicht en hoog
Zijn als een blinde voor het oog.
SLUYTER, *Buytenl.* 11.

— Figuurlijk; soms niet veel verschillend van zweem; verg. GLIMP, 2, *b*), en lat. *mica*. ‖ O dat ick hadd' een glinsterken van die eeuwige Sonne! O dat ick hadd' een brieseltjen van dat hemelsch Manna! POIRTERS, *Mask.* 6 (zie ook 291).

ô Wie, wie mocht een glinster vangen
Van 't geen uw hand door 't licht penceelt.
BILD. 5, 178 (*Schoonheid*).

de toorts aan 't firmament,
Een glinster aan Gods glans ontzonken,
Rond welker licht de kleiner' tintelvonken,
Het gansch planetenheer zich eeuwig draait en wendt.
J. V. RIJSWIJCK 347.

2) Hetzelfde als het thans meer gebruikelijke *Glans*, in de bet. A).

a) Van vuur. Gloed, schijn.

Soo siet hier op de Bakens aen,
Die veel-tijts aen den oever staen,
Haer vier dat in het duyster brant,
Geeft wel een glinster aen de strant, *enz.*
CATS 1, 246 *c*.

b) Met betrekking tot alwat het licht weerspiegelt. Glans, luister, weerschijn. ‖ De glinster, blick ofte glantz (t. w. des sweerts), *Kantt. op Job* 20, 25. Het sweert ... is gevaeght, op dattet eenen glinster hebbe, *Ezech.* 21, 10. Sy ... lieten sick ... met den schijn ende glinster des Goudts verblinden, MARNIX, *Byenc.* 6, 3 (bl. 230 *a*).

dan is met verstanden
Daer waerghenomen den dagh van een venster,
Die dees lichten gheeft natuerlijcken glenster.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 7, 38 (*op eene schilderij*).

Gelijck een water flies, geset synd' in de venster
Beschenen door de Son, van sich weer geeft den glenster
Tot aen des camers balck, of me tot op den plecht.
Z. HEYNS, *Bartas, Eerste Weke*, 78.

Roseliin, die met den glinster van den gladden marmer spott.
JONCTIJS, *Rosel. Oochies*, nº. XVIII.

Zaagt ge...
In 't minzaam oog dien glinster van saffieren?
BILD. 10, 164 (zie ook 8, 371).

— Oneigenlijk. Met betrekking tot het gelaat; verg. GLINSTEREN, 3), GLANS, A, 1, *c*).

Gheluckelijcke stonden
Als myn gezicht de glinster quam t' aenschouwen,
Van myn Anna de blonden
En schoonste Phoenix vande preutse vrouwen.
Venus Minne-gifjens, 26 *a*.

Gy oeffent uw verstant, en opent goede vonden,
Om hier in wel te gaen, en dat op vaste gronden.
Vint ons een middel uyt, hoe dat men dit geval
De Stenden van het Rijk met glimp doen smaken sal.
CATS 2, 130 *b* (*het huwelijk van een koning* [*met eene herderin*]).

Een ander, langh gewent haer beyder schoen te maken,
Gaf oock met groten glimp oirkonschap deser saken,
Vermidts dat hy verklaert dat Guerre groter schoet,
Als heden op den dagh de slimme lincker doet.
CATS, *Trou-ringh* (ed. 1655), 164 *b*.

Afl. *Geglimpt*, *glimpelijk* (zie die woorden); *glimp(e)loos*, zonder glans („Stortse (*de vonken van 't oog*) liever, met die miltheit, Op de kooltjes zonder licht Van mijn *glimpeloos* gezicht", HOOFT, *Ged.* 1, 257; ook: zonder schijn van recht, verg. GLIMPIG („Met *glimpeloozer* voorgeeven, grooter onstuurigheit, en quaader bekoomst, uiterden zich de Roomsgezinden tot Brussel", HOOFT, *N. H.* 775); *glimpen* (zie ald., 2de art.), *glimpig* (zie ald.).

— Zie ook de Afl. v. GLIMPEN (2de art.).

Samenst. In de bet. 1). *Glimprijk*, glimmend („Die kolen waren *glimp-rijk* en doorgloeyt", OUDAAN, *Toneelp.* 286).

— In de bet. 2). *Glimplicht* („Hij gleed daar als een nachtwolk heen, Met *glimplicht* overstort", HOFDIJK, *Kennem.* 2, 159).

— In de bet. 3 en 4). *Glimpkroon*, kroon der ijdelheid („Elk soekt uyt ander luyden falen Een *glimpkroon* voor sich selfs te halen", SLUYTER, *Buyteal.* 30); *glimprijk*, schoonschijnend („o! wat rampzaligheden zou onder 't *glimpryk* schoon het Graaflyk goud bekleeden", OUDAAN, *Poëzy*, 1, 289); *glimpvernis* („schoon een gevel word, voor wanstel en gebreken, Die 't oog uitwendig ziet, met *glimpvernis* bestreken, Noch blykt niet dat hier 't huis een beter man bewoont", OUDAAN, *Poëzy*, 1, 49; zie ook 1, 28; 2, 265).

— Als tweede lid. In de bet. 1). *Marmerglimp*, marmerglans („Geen' witte *marmorglimpen* By u gelden", VONDEL 2, 735); *purperglimp* („Sijt met geen *purper-glimp* bepronkt: want die verf past geen treurige", VALENTIJN, *Ovid.* 3, 142); *turvenglimp*, gloed van turven („*Turven-glimp* is koel-tijds braef Voor een Koninck, Prins, of Graef", V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 30).

GLIMPELIJK, bijw. en bnw.; *-er*, *-st*. Van *Glimp* met *-lijk*.

1) **Bijw.** (van wijze). — Hetzelfde als *met glimp*.

1) Op schoonschijnende, doch bedrieglijke, huichelachtige wijze, onder een fraai voorwendsel, zóó dat de zaak een schijn van recht, of in 't algemeen een goed aanzien heeft; verg. GLIMP, 5). ‖ Zoo brouwen Ulysses en Diomedes ... eenen aenslagh om, glimpelijck, en onder schijn van recht, Palamedes van kant te helpen, VONDEL 2, 356. Toen Absolon nu den tijt rijp sagh, om het schelmstuck in 't werck te stellen, nam hy, glimpelijck en schijnheiligh, oorlof van den vader, om naer Hebron ... te reizen, 9, 7 (zie ook 8, 672; 9, 267).

— Als bepaling bij ww. die beteekenen: eene zaak inkleeden, of in 't algemeen: redeneeren. Met een valschen schijn van waarheid, zóó dat het fraai, aannemelijk of overtuigend klinkt. ‖ Chusai ... stoot Achitofels raetslagh van terstont den koning te vervolgen glimpelijck om, en wint uitstel, VONDEL 9, 8. Josef, die, zoo de broeders glimpelijck uitstroien, van een wilt gedierte verscheurt is, 9, 80. Men vergult dit (*het uitgeven van anderer gedichten op zijn naam*) noch glimpelijck met eene voorrede dat het mijn eigen werck is, 9, 144.

Ick schuif nu glimpelijck en valsch
Den oirsprong van het quaet van my op 's vyants hals.
10, 415.

2) Zonder het bijdenkbeeld van bedrieglijk (verg. GLIMP, 6). Met een grond van waarheid, gevoeglijk, met goed fatsoen. ‖ Soude men aen d' ander zijde niet wel glimpelick konnen seggen, dat iemant, een Weduwe ten wijve nemende van een straf en norts man, ... veel meer dancks sal begaen ... dan *enz.*, CATS 2, 45 *b*. 't Welck dan niet glimpelijck en can geschieden, DE GROOT, *aangeh. bij* WEIL.

II) **Bnw.** — Als zoodanig eene enkele maal om de maat gebezigd voor *glimpig* (verg. ald. I, 3).

A. De hoofden eerst, met een de stoutsten zien te winnen.
B. Door iet wat glimpelijx, en met een schijn verbloemt.
VONDEL 6, 243.

GLIMPEN (I), onz. st. ww.; *glomp*, *heeft geglompen*. Niet in jonger tijd afgeleid van *Glimp*, noch ook ontstaan uit vormen van *Glimmen* met in- of aangevoegde *p* als *glim(p)t*, *glom(p)*, al kan het gebruik van *glimpen* hierdoor begunstigd zijn, maar een oude bijvorm nevens *Glimmen*. Voor het naast elkander bestaan van dergelijke stammen met en zonder *p* zie FRANCK, *Etym. Wdb.* op *klamp*, *klem*, *kram*, *kramp*, *krimpen*, en verg. *gilpen* nevens *gillen*, vl. *grimpelen* (SCHUERM.) nevens *grimmen*, en voorts de bij GLISPEN opgegeven gevallen; zie verder GRIMM, *Gramm.* 2, 183—184.

) Hetzelfde als *Glimmen* in de verschillende opvattingen van dat woord. Thans weinig meer in gebruik. In de oorpronkelijke bet. van gloeien alleen nog bij KIL.: Glimpen j. glimmen. *Ignescere*; misschien is deze opvatting ook bedoeld bij V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 93.

— Van gladde, glanzige voorwerpen die het licht weerkaatsen. Blinken. ‖ Glimpen. *To glister or to shine*, HEXHAM. *Briller*, *Luire*, V. D. ENDE. — Het (t. w. *ijzervijlsel*) zou ... alzoo mooy glimpen als die strikjes van Verstratens linwaat...; en voornamelik zouden 'er ... menigvoude glansjes van afstralen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 73.

Schoone spitsche gevel-toppen,
Die uw' flickerende ley,
Die uw' weder-wijse knoppen (*der windwijzers*),...
Neffens eene siet staen glimpen.
HUIGENS 1, 93 (*Voor-hout*).

Den ander' (*poort*) is van wit en glimpend elpen-been.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 228.

Als een boer zyn kygende ossen
't Glimpend kouter door de klont
Van zijn' erffelyken gront...
Voort ziet trekken; *enz.*
POOT 1, 368.

ogen, die als...
de glimpende knoopen van een liefhebberijknecht in 't don-
[ker schijnen.
Schoolm. 84.

— Van alwat geboend, gepoetst of nieuw is. Nog thans in Vlaanderen, en ook hier en daar in Noord-Nederland gebruikelijk. ‖ Glimpend geschuurde emmers. — De schoe'n doen glimpen, DE BO.

Maer veel, die onder u doen alle berders g'impen,
Verwecken menighmael de lieden om te schimpen,
Omdat het sinnigh wijf, dat bänck en tafel wrijft,
Omtrent haer eygen selfs een vuyle slonse blijft.
CATS 1, 358 *a*.

Niet daerom, dat nu 't gelt hier is in overvloet,
Veel min om dat ick sie het huys en hout-werck glimpen,
En dat de bouw-lust doet het Y en d' Amstel krimpen *enz.*
Ged. r. v. RAEDLE *enz.*, 2, 61.

— Van de huid, het haar van menschen en dieren. ‖ Glimpende zwart haar, DE BO.

Ick bespreke (*ik raad u, Schilders*), te wachten
Wel op het glanssen, oft glimpen der vellen (*van paarden*),
So wy in Sonneschijn salex zien vermellen.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 9, 14.

— Inzonderheid van edelgesteenten, van glas of glazen voorwerpen. ‖ (*Iemand uitgedost met*) glinsterende koralenstrengen, loovertjes, blinkende borst- en armplaten, een schitterenden gordel *enz.*, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 13.

een schoon juweel, dat glinstert in der nacht.
CATS 1, 323 *b*.

Het glinstren van het Glas een heeten brandt verweckt;
Mijns Vrouwen glans, aldus, met Minne 't hart ontsteckt.
HOOFT, *Ged.* 1, 128 (*Een brandglas*).

En 't kleinood glinstert met een' glans
Van diamanten steenen!
BILD. 1, 26.

— Bij uitbreiding, van zaken of personen die met schitterende stoffen of voorwerpen bedekt, getooid zijn, hetzij absolnut of vergezeld van eene bepaling met *van*. ‖ De rieckdooskens, ende de kleyne ketenkens, ende de glinserende kleedingen, *Jes.* 3, 19 (*Kantt.*: de kleederen bezaeyt met dunne goudene of silvere schubbekens of flitteren, die eenen glantz gaven als 'er de sonne op scheen als of het glinserende sterrekens geweest waren). Die groep van schitterend uitgedoste veldheeren, wier wapenen en paardentuigen glinsterden van goud en edelgesteenten, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 83.

Die onlanghs was van steen, nu glinstert van metael:
En zoo de nijt zich steurt aan 's Helts verdiende prael:
Wy gieten licht van gout dien Rotterdamschen Heiligh.
VONDEL 2, 128 (*op 't standbeeld van Erasmus*).

De zee geeft parels in dat lant:
Het glinstert 'er van diamant
En gout en andre schatten.
POOT 2, 212.

— *In de oogen glinsteren*, verblindend stralen.

Gewijde vloeren, en ghy schoon gebouwde bogen,
En heilighdommen, die noch glinstert in onse oogen.
VONDEL 2, 138.

— Van vloeistoffen, inzonderheid van een spiegelend watervlak. ‖ De glinstrende uchtenddropjes, SPANDAW 2, 82. Daar, aan dijnen voet, vertraagt het glinsterend beekje zijnen gang, CONSC. 1, 144 *a*. De vlam verlichtte ... muren waarlangs glinsterende druppels leekten, ESSER, *Hildeg. v. D.* 143.

't glinstrend vlak der ruime zee.
VUYLSTEKE 1, 93.

— Van ijs, sneeuw of daarmede bedekte voorwerpen. ‖ Het verblindend glinsteren van een sneeuwveld. — Een strenge Vorst maakt het heerlykste wintergezicht, dat men met oogen zien kan; alles glinstert, schynt, blikkert, kraakt onder onze voeten, *Blank.* 2, 110.

d' Een schotse op d' ander tast, tot eenen yzen toren,
Oft glinsterenden Bergh, daer 't Schip op blijft verloren.
VONDEL 1, 139 (*bij Nova-Zembla*).

Als de aarde, verdord, u (*den winter*) geen schoon kan [vereeren,
Dan tooit u de hemel in glinstrende kleêren,
En legt op die witheid den luister der zon.
V. ALPHEN 1, 39.

o Land!
Waarin des winters hand
Zijn glinsterende tente spant.
FOTGIETER 2, 3 (*Afscheid van Zweden*).

— Van ivoor, tanden, nagels enz. ‖ Een klauw, met glinsterende zilveren nagels voorzien, *K. Zev.* 2, 160. De tanden glinsterden als ivoor, SCHIMMEL 3, 20 *a*.

haer halsje, ... haer borst,
Die den glinsterenden korst
Van het witt yvoor sou doôven.
FONCTILS, *Houl. Kusies* (achter *Rosel. Oochies*), 6.

als de kroeskop ... haar gansch onverwacht
toelacht met zijn glinstrende tanden.
V. BEERS 2, 214.

— Van het haar, in toepassing op den natuurlijken glans (zie daarentegen eene andere opvatting bij GLIMMEN, 2). ‖ Glinsterende krullen gitzwart haar, *K. Zev.* 1, 13. Glinsterende blonde wenkbrauwen, 1, 30.

De Grijzaart schudt zijn lokken
Die glinstren by het vier, als verschgesneeuwde vlokken.
BILD. 2, 406

— Het tegenw. deelw., als bnw. gebezigd, kan met een ander bnw. tot eene koppeling verbonden worden; verg. GLIMMEN, 2). ‖ Glinstrend-witte zij', SPANDAW 1, 71. Op den vloer van roode plaveien ... had men glinsterend wit zand ... gestrooid, CONSC. 1, 70 *b*. De rijpe bessen (*van het doodkruid*) zijn ... glinsterend-zwart van kleur, OUDEMANS, *Flora*, 2, 386. Een blik van dat glinsterend bruine oog, SCHIMMEL 2, 44 *b*.

Klein heiligje, in een krans van glinstrend blonde krullen,
Hoe lieflijk blinkt uw hoofdjen uit.
BEETS, *C. O.* 68.

— Van de glanzige huid van dieren en menschen; zie verder 3). ‖ D' ander (*bijenzwerm*) glinstert en flickert met eenen gouden glans, VONDEL 5, 123. Een geweldig hoog, kaal en glinsterend voorhoofd, V. LENNEP, *Rom.* 21, 10.

Dees zyn in schubbe en schaal geharnast, die getooid
Met zacht en glinstrend vel, met zilver overstrooid.
V. WINTER, *Jaarg.* 19 (*van de zeedieren*).

De slang ... glinsterde van git en gloor.
TOLLENS 4, 23.

— Van de oogen: van nature schitteren; zie verder 3). ‖ Hij heeft bijwijlen glinsterende oogen, zoo als bijna ieder Italiaan en ieder Jood, SCHIMMEL 3, 112 *b*.

— Met eene bepaling, aanwijzende het licht, waarin iets *glinstert*. ‖ Den vergulden haan, die als eene dagsterre in het zonnelicht glinsterde, CONSC. 1, 373 *b*. Een vriendelijk uitzigt op ... den klaren, in de morgenzon glinsterenden stroom in de laagte, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 35.

op gindsche heide (ziet) ons oog
Fakkellicht en seinvuur blikk'ren;
Glinst'rend in dien rooden gloed,
Of bestraald met bleeker glansen...
Oorlogsteeken en blazoen.
V. LENNEP, *Poët.* 12, 28.

— Ook, bij uitbreiding, van datgene wat niet glad of glanzig is, maar in den fellen gloed der zon schittert, zich baadt in licht, inzonderheid van alwat wit of licht van kleur is. ‖ Het gras der kanten en de kruiden der heide glinsterden in de eerste zonneschemering, als waren zij met diamanten bestrooid geweest, CONSC. 3, 29 *a*. Een witten steen, die op een afstand, vooral wanneer hij glinstert in de zon, aan marmer doet denken, KELLER, *Zuiden*, 1, 81. Eene woning glinsterend in het zonlicht te midden van het donkere groen, 1, 213.

Als sy (*de duyn*) met haer witte toppen
Glinstert in de morgen-son.
VONDEL 3, 164.

Dat glinstrend wolkje, sterveling!
Is ook een melkweg.
NIEUWLAND, *Ged.* 11.

Verbeelding put zich uit in duizend schilderingen:
Daar hevelt Katwijks duin, ginds glinstert Scheveningen;
Hier schittert Utrechts dom, daar schemert Haarlems trans.
TOLLENS 5, 129.

de boekweit langs de velden glinstert als een sneeuwtapeet.
V. LENNEP, *Poët.* 4, 6.

Of als een zeil, bij 't avondgrauw,
Te glinstren schijnt aan 't zwerk;
Het bleek een ver-verdwaalde meeuw.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 78.

— Eene enkele maal bij overdracht gebezigd van den fellen gloed der zonnehitte die alles doet *glinsteren*. ‖ Ick sal stille zijn, ende sien in mijne wooninge, als de glinzerende hitte op den regen, als een wolcke des dauws, in de hitte des ooghsts, *Jes.* 18, 4.

— Bij begripsverwisseling, van abstracte zaken. ‖ Het rek, dat anders in onze boerenhuizen eene glinsterende tentoonstelling van tellooren, borden en lepels is, CONSC. 1, 70 *b*.

— Figuurlijk, van eigenschappen enz.: schitteren, uitblinken. ‖ Nedrigheyd is de foelie, die de deughd doet glinsteren, en tot in den hemel schetteren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 51.

> Gevaerlijk is 't dees open venst'ren (*de oogen*)
> Te setten naar het meeste glenst'ren
> Der ydelheyt *enz.*
> SLUYTER, *Buytenl.* 40.

3) Met betrekking tot gemoedsaandoeningen die zich op het gelaat afspiegelen; eene opvatting die deels uit de bet. 1), deels uit de bet. 2) te verklaren is; verg. GLIMMEN, 3).

a) Van de oogen, veelal in den vorm van het tegenw. deelw. Fonkelen, schitteren, flikkeren ten gevolge van eene hevige gemoedsbeweging. Zeer gebruikelijk. ‖ Men ziet aan de glinsterende oogen van een Lezer, dat hy zig als baad in het vergote bloed, v. EFFEN, *Spect.* 11, 147. Uit een taverne komen vroolijke gezichten voor den dag, met glinsterende oogen en roode neuzen, v. LENNEP, *Rom.* 9, 145. Weder herhaalde zich zijn glimlachen en het zonderlinge glinsteren zijner oogen (*van een spion*), BOSB.-TOUSS. 1, 392 *a*. Als de muziek mij als een stem uit de hoogte toeruischt, ... dan verheft zich mijn hoofd, dan glinstert mijn oog, dan openen zich onwillekeurig mijn armen, HASEBROEK, *W. en Dr.* 48. Haar glinsterende oogjes en bleeke wangen zeiden genoeg dat zij de poëzie verstaan en gevoeld had, BEETS, *C. O.* 69. „Er moet", zeide Querulus, met een gloed die zijne oogen glinsteren deed, „er moet ... een steeds levendiger gevoel van piëteit ontwaken voor de ... Moedertaal" BEETS, *Versch.* 1, 32. Een Soendaneesche knaap ... zat met glinsterende oogen naar de tafel met vruchten en flesschen te gluren, TEN BRINK, *Rom.* 2, 114.

> Gelijck twee lichte sterren
> Sijn ogen glensteren.
> REVIUS, *Overyss. Sang.* 101.

— De gemoedsaandoening wordt vaak in eene bepaling met *van* genoemd. ‖ De oogen van zynen Vader glinsterden van vergenoegen, *Leev.* 7, 376. Den man, van wiens talenten en verdiensten, van wiens hart en deugden hij nimmer spreken kon, of zijn oog glinsterde, en zijne wangen gloeiden van ontroering! V. D. PALM, *Red.* 3, 115. De oogen glinsterende van strijdlust, het voorhoofd blinkende van verwachtingen van zegepraal en ... roem, BEETS, *Paulus*, 75.

— Bij overdracht. *een glinsterende blik.* ‖ Noyt liet het vreselyk Serpent Hydra sulke verschrikkelyke, en van vuur glinsterende blikken sien, als dese verwoede Xantippe, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 26.

— Van betraande oogen, of van de tranen zelve. ‖ Zijn oog glinsterde van de tranen. — De eerwaardige man glinsterden de traanen in de oogen; hij was geheel medelijdend, geheel vertroosting, *Wildsch.* 5, 349. Haar gemoed schoot vol en er glinsterden tranen in haar oogen, *K. Zev.* 2, 279.

> 't gezicht (*het oog*) gaf glinsterende een' blick (*schittering*)
> Van water, hier en daar noch drupplende op de wangen.
> VONDEL 4, 84 (*van den kruisdragenden Christus*).

b) Van het gelaat. ‖ Als nu Aaron ende alle de kinderen Israëls Mose aensagen, siet, soo glinsterde het vel sijnes aengesichtes, *Exod.* 34, 30 (*Kantt.*: stralen uytgaf, gelijck de sonne).

> ze (Zag) ... een Maegdt, wiens aengezicht
> Glinsterde, als het morgenlicht.
> SMITS, *Rottestr.* 82.

c) Van de aandoeningen of de uitingen daarvan die in het oog schitteren. ‖ In hunne verdoofde oogen glinsterde nog eene sprankel vuurs, CONSC. 3, 238 *b*. Ik zie nog de vreugd en het geluk in uwe oogen glinsteren, 4, 147 *a*.

> Haar danklied glinstert in haar oogen:
> Het is een traan, een warme traan.
> TOLLENS 11, 168.

Afl. *Glinsterend*, bnw., glinsterig, vanwaar de Koppel. *glinsterend-zwart*, *wit-glinsterend* enz. (zie boven bij 1 en 2) en de Afl. *glinsterendheid* („Somtijds (is de vreemde munt, *t. w. vreemde woorden*) als vreemde, bij gebrek van inlandsche ... toegelaten of, om hare nieuwheid of *glinsterendheid*, al ware zij ook van mindere waarde, verkozen", LE JEUNE in *Werk. d. Holl. Mij. v. Fr. K. en W.* 9, 190); *geglinster*, *glinsterig*, *glinstering* (zie die woorden).

Samenst. Meest dichterlijk. Zie ook de Samenst. van GLINSTER. *Glinsterbranden*, glinsterend fonkelen „Het hooft dat swelter door (*door de gramschap*) en d' ooghen *glinster-branden* Veel wreeder als een slang in d' alder-heetste landen", V. HEEMSKEERK, *Minne-kunst*, 136); *glinsterglans*, bnw. en bijw., denkelijk naar het voorbeeld van woorden als *glibberglad* (zie ald.) willekeurig gevormd in den zin van *glinsterig* (verg. echter nnd. *glinster*, bnw. (BERGHAUS), en VERDAM 2, 1986 over een mnl. bnw. *glans*) („gouden laecken, Dat seer *glinsterglans* sal blaecken", V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 34; „Dat (*de aarde*) Geeft een Weer-Schijn van 't geflicker (*der zon*) Met een *glinsterglans* geblicker", V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 60); *glinsterlicht* („Wat toght verleert die *glinsterlichten* (t. w. *oogen*) Hunn' zoeten swier", HOOFT, *Ged.* 1, 318); *glinsteroog* („siet de pauwen toogen Haer uytgestreckten steert, vol Argus *glinster-oogen*", CATS 1, 332 *a*); *glinsterveder* („Hoe blinkt die hemelbode in hagelwitte kleêren, Die, als een Fenix met zyn gulde *glinstervêren*, Het licht der zon braveert?" ANSLO, *Poëzy*, 24); *glinstervonk* („Hem (*God*) zij dank en eer gegeven, Voor dees korte *glinstervonk* (t.w. *van 't leven*)!" BILD. 11, 192); *glinsterworm*, glimworm („Heft u ... Met ontleenden pronk en luister, *Glinsterwormen*, uit uw duister!" TOLLENS 1, 83); *glinsterzwart*, glinsterend-zwart („Twee *glinsterzwarte* raven, Twee raven uit de hel", TOLLENS 8, 40; „Onder dit spreken had Ximenès zijne groote *glinsterzwarte* oogen op eens geheel opgeslagen", BOSB.-TOUSS. 2, 178 *b*).

— Als tweede lid. *Aan-*, *door-*, *om-*, *tegenglinsteren* (zie die woorden). Voorts: *Afglinsteren* („gloeijende en goudgele stralen, Waarin het licht der hoop *afglinstert* naar beneên", V. WALRÉ, *Ward Bingley enz.* 44); *doofglinsteren*, verglimmen („Och, *doofgeglinsterd*, uitgeblonken, En ijskond zijn die tintelvonken Bij 't vuur, dat in zijn binnenst gloeit", TOLLENS 2, 3); *opglinsteren*, opvlammen („'t volk, in 't eynd, uyt deernis met zijn smart, Werpt houten om en aan; daar vat de vlam na 't hart, En *glenstert* levend *op*", OUDAAN, *Toneelp.* 270 (*Servet op den brandstapel*); *toeglinsteren* („Gij sijt ... in een ongelukkige planeet gebooren.... Venus nog Jupiter heeft u op dat uir *toegeglinsterf*", VALENTIJN, *Ovid.* 1, 372); *wederglinsteren* („Dus *wederglinsteren* de spiegelende stroomen Van 't groen, van 't hemelsblaau, het wit, en safferaan", SCHERMER 255).

GLINSTERIG — voorheen ook GLINTZTERIG, GLINTZERIG; GLISTERIG —, bnw.; *-er*, *-st*. Van *Glinster* met *-ig*. Hetzelfde als *Glinsterend*, dat echter, als tegenw. deelw. gebezigd, ook eene tijdelijke werking kan aanduiden. Vonkelend, fonkelend, schitterend. || Glinsterigh. *Scintillans*, *fulgens*, *fulgidus*, *nitidus*, *splendidus*, KIL.

1) Van lichtgevende voorwerpen; verg. GLINSTEREN, 1). Thans weinig in gebruik.

Het glinstrich sonnen licht de dat dees heyrs so schijnden
Op 't natte veldt der Zee, dat self by na verdwijnden
Der visschen klaer ghesicht en helder ooghen glans.
V. D. MIJLE, *Slagh v. Lepanten* (*in* Z. HEYNS, *Bartas*, *Verv.* 195).

De glinsterige Son is onder 't water duyck,
En laat zijn plaats de Maan, die met haar swarte huyck,
Beschaduwt en bedeckt d' Ultermarine salen
Des hemels.
BREDERO 1, 364.

Zie ook HOOFT, *Ged.* 1, 102; VONDEL 2, 549.

2) Van alwat het licht weerspiegelt; verg. GLINSTEREN, 2).

— Van metalen, delfstoffen of daarvan gemaakte voorwerpen. || Glinsterigh swaert, *Glistring sword*, HEXHAM. — Het glintzterig çieraet, nagebootste coleuren, vliegende locken, etc. van onze Inffrouwen, JONCTIJS, *Liefdbar. Kr.* (vóór *Rosel. Oochies*) 7.

Sy selve, silvren nat uytgietende, uyt een' kruyck
Van glinstrigh berghkristal *enz.*
VONDEL 2, 552.

Als glinstrig marmer blinkt het duin.
BEETS 2, 227.

— Van vervaardigde stoffen: glanzig.

Al is het (t. w. *linnengoed*) wollig, zacht en fyn,
En glinst'rig om uw hert te raaken.
LUYKEN, *Leerz. Huisr.* 23.

De Amandels ..., die 't glinstrig dons verraadt
Aan zachtgewiegde twijgen.
STARING 3, 137.

— Met de bijgedachte aan pronkerigen tooi, opschik; ook, bij uitbreiding, van personen. || D'ander (*de Wellust*)... was geil, opgesmokt, glistrigh in haer kleeding, onbeschaamt van gelaat, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 306.

— Van vlocistoffen en alwat vochtig of vet is.

De zwarte Haarlem-meer blinkt glinsterigh na 't weste.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 134.

— Van het hoofdhaar, het gelaat, de oogen: blinkend, glimmend (zie ook de Koppel.).

O glinstrigh hayr, dat goud verdooft.
VONDEL 3, 232.

My pijnt en quelt Glyceraas glintztrig wesen,
Te glad om sien, en niet in brand te wesen.
JONCTIJS, *Liefdbar. Kr.* (vóór *Rosel. Oochies*) 28.

— Bij overdracht. || Den glinsterigen weerschyn, en schittering der verven, en blinkende pollystingen, OUDAAN, *Roomsche Mog.* 444.

Men zegt, een glans van heiligheid,
En glinsterig gefonker,
Bleef sints den purpren hairband bij,
En toonde zich in 't donker.
BILD. 1, 37.

Koppel. *Glinsterig-rood*, *glinsterig-zwart*, bij KIL. met „rutilus, igneus, saturo splendore rubens", en met „coracinus" vertaald.

— Als tweede lid. *Zoet-glinsterig* („als hy (*Leander*) wierd in-genomen Met Erôs lieve Min, en als 't *zoet-glinstrigh* oogh Van sulcken waerden Nymph syn harte t' haer-waerts toogh", V. HEEMSKERK, *Minne-kunst enz.* 254).

GLINSTERING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Glinsteren* met *-ing*. Vonkeling, fonkeling, schittering, flikkering.

1) Met betrekking tot lichtgevende hemellichamen; verg. GLINSTEREN, 1). || Glinsteringe. Estincellement. *Scintillatio*, PLANT.

Ick besigh Sonn en Maen voor heldere genucht,
En Sterren voor soo veel haer' glinsteringh kan strecken,
En mog'lick van soo verr wat goeds of quaeds verwecken.
HUYGENS 1, 397.

Waar, na troostelooze afscheidsklagt,
Bij hereenen de Minnenden wacht,
Breke uw glinstering door.
STARING 4, 62 (*Aan de Maan*).

2) Met betrekking tot alwat het licht weerspiegelt; verg. GLINSTEREN, 2). || Glinstering. Flikkering, glans. *Splendeur*, *éclat*, *lustre*, *lueur*, HALMA. Die glinstering, flonkering, verbystert het gezicht, MARIN. — Wat de baron daar in de hand heeft, is zand, dat reeds uitgewasschen is. Zulke glinsteringen beteekenen niets. Goud is hier schier overal met de aarde vermengd, CONSC. 6, 61 *b* (*Het Goudland*).

Laat vry de Sardonix lyfverwig zich vertoonen,
En eene schyn van vleesch haar glinstering bewonen.
OUDAAN, *Poëzy*, 2, 351.

Daar 't hout zijn licht en bruin ontving (*van het zonlicht*),
Het spieglend meer zijn glinstering,
En alles kleur en leven.
BEETS 3, 331.

— Met de bijgedachte aan een valsch, bedrieglijk schijnsel; verg. GLIMP, 3 en 4).

't leven ... Is die vlinder, gedaald van omhoog,...
Wijl de glimworm hem flikkerde in 't oog,
En met ijd'le vertooning van glinst'ring bedroog.
V. LENNEP, *Poët.* 6, 287.

3) Met betrekking tot de oogen; verg. GLINSTEREN, 3). || Glinsteringe der oogen, *Estincellement des yeux*, MELLEMA. — Intusschen hield het arme kind zijne oogen met de glinstering des hongers naar de tafel gericht, CONSC. 1, 196 *a*.

Haar wang was bleek; haar oogen blikten
Met ongewone glinstring rond.
BEETS 2, 198.

GLINT, znw. onz., mv. *-en*. Een reeds in 't Mnl. en ook in het Mnd. en Nnd. voorkomende bijvorm van *Gelind*; zie ald. en verg. verder VERDAM, STALLAERT, BERGHAUS, WOESTE. *Glint* is ontstaan uit *gelinte*, een bijvorm van *gelente*, dat, denkelijk ten gevolge der verwarring van collectiva op *-e* met die op *-te*, uit een ouder *gelinde*, *gelende* zal zijn voortgekomen; verg. ook GEZINDTE, en voorts *lint* en *riet*, uit oudere vormen met *d*. Volgens FRANCK, *Etym. Wdb.*, daarentegen moet de verklaring van den vorm met *t* in een ouder tijdperk gezocht worden, t. w. in een stam *lant* (in beteekenis gelijk aan dien van *Gelind*), waarvan *gelente* rechtstreeks zou kunnen afkomen; verg. eene dergelijke afwisseling van *t* en *d* bij *klit*, *knot* en *lat*.

1) Hetzelfde als *Gelind*, 1). Houten schutting of heining tusschen twee erven. In dezen zin b. v. nog in Vlaanderen, te Aardenburg en in de Saksische streken van Noord-Nederland gebruikelijk (zie SCHUERM., *Bijv.*; *Onze Volkstaal* 1, 120; 2, 140); in Twente voor: eene uit palen en dwarslatten (*sleeten*) samengestelde heining, dienende om een weiland in stukken af te deelen (*afglinten*, *afrikken*. || Glindt, *Closture de haye ou palissade*, MELLEMA. — Een muir gesteld ter halver grond by d' een of d' ander van de nabuiren werd daer door ghemeen, ende elck mag in plaetse van een ghemeen glint ofte

heining een muir maken: maer niet in plaets van de muir een heining, DE GROOT, *Inl.* II, 34, § 5.

2) Latwerk ter omrastering van boomen of ander gewas. || Den Cameraar sal niet vermogen ... in de hoven van deselve huysingen, eenige galeryen, glinten, weesgens, of iets diergelyks te laten maken, *Utr. Placaatb.* 3, 226 *b*.

Indien 'er eenig kindt, genegen om te plucken,
Loert om sijn teer gewas in haesten af te rucken,
Hy (*de hovenier*) maeckt 'er glinten om, soo dat 'et [anders niet,
Als slechts alleen het oog den schoonen Hof geniet.
CATS 2, 467 *b*.

Afl. *Afglinten* (zie boven, 1); *glinting* (zie ald.).

Samenst. *Glintwerk*, benaming in Overijsel gebruikelijk voor alle hekwerk, bestaande uit palen en horizontale regels, in tegenstelling met *regelwerk*.

GLINTING, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *glintinkje*, mv. *-s*. Van een ww. *glinten*, met glinten voorzien, omheinen, zijn tot dusverre geene voorbeelden gevonden (verg. echter *afglinten* bij GLINT, 1), en mnl. *geglent*); mogelijk is *glinting* dus niet rechtstreeks van een ww. afgeleid, maar nevens *Glint* ontstaan naar analogie van zinverwante woorden als *heining*, *schutting*, *omtuining*, *leuning* en *borstwering*, welke, evenals b. v. *zoldering* en *vesting*, later nevens de oudere vormen *hein*, *schut*, *tuin*, *lene*, *borstwere*, *zolder*, *veste* in gebruik zijn gekomen, gewoonlijk door bemiddeling van een denominatief ww. Hetzelfde als *Glint*: latwerk in verschillende toepassingen. || Glinte, Glinting, Afheining, *Entourement de haye*, v. D. ENDE.

1) Hek om de stoep van een huis. || Een stuk van 1613, waarin aan graaf Johan Ernst van Nassau vergund werd om ter bevrijding (d. i. *ter afheining*) van het groot salet in zijn huis op 't Buitenhof een glinting of hek om de stoep te doen zetten, ISING in *Ned. Spect.* 1890, 176 *a*. 't Graauw hadt, midlerwyl, het hek of de glinting, voor 't huis staande, uit den grond gerukt, en met de deur der zelve... zo geweldiglyk gebonsd op de deur van het huis, ...dat *enz.*, WAGEN., *Amst.* 1, 464 *a*.

2) Latwerk, hetzij aan weerszijden van het breede middelpad in de ouderwetsche tuinen, hetzij dienende om vruchtboomen te ondersteunen of leiboomen te leiden (verg. GELIND, 2). || Pluk een van die schoone vroegrype druiftrossen, welke met zulk een gloeïend purper aen gindse glinting gloren, HERVEY, *Ther. en Asp.* 3, 52.

De glinting die met peeren is bedekt,
Die uitgebreid aan latten zyn gebonden,
En zich van 't huis tot aan de heining strekt,
Werd in de herfst met ooft vervuld bevonden.
WELLEKENS en VLAMING, *Dichtl. Uitsp.* 53.

Afl. *Beglintingd*, omheind, in oneigenlijken zin gebezigd door OUDAAN („Zoo gaa met Kruys en vaan in statig' ommegang, Die bloed-paap na 't Altaar *beglintingt* met den drang, Van woede Bischoppen en zomb're Kardinalen", *Toneelp.* 140).

GLINTWORM — eene enkele maal met *d* gespeld —, znw. m., mv. *-en*. Een woord, waarvan tot dusverre alleen bij enkele dichters, inzonderheid bij BILDERDIJK, voorbeelden zijn gevonden. In verschillende Germaansche tongvallen bestaat inderdaad een stam *glint* in den zin van blinken, glimmen (zie bij GLINSTER), doch in het Nederlandsch zijn hiervan geene sporen aangetroffen. Het is dus de vraag of *glintworm* in de levende volkstaal ooit bestaan heeft: mogelijk is het door BILDERDIJK min of meer willekeurig gevormd naar het voorbeeld van hem bekende woorden uit Neder- of Hoogduitsche dialecten; verg. ook GLINSEN en de vormen *glintzeren* enz. in den Statenbijbel. Hetzelfde als *Glimworm*.

Hoe! zou dan Hollands kroost een' vreemden dos verkiezen?
Schoon ze als de glindworm in den nacht bedrieglijk blaakt.
HELMERS, *Ged.* 2, 14 (zie ook *Nag. Ged.* 1, 33).

Samenst. *Glintwormglimmen* („Omschenen met de glans van 't zachte *glintwormglimmen*", BILD. 13, 220); *glintwormlicht* („Wierd zelfs de onschatbre glans van 't oordeel niet gesmoord, Voor 't valsche *glintwormlicht* dat by den Nabuur gloort", BILD. 12, 106; zie ook 7, 198, en HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 87); *glintwormschim* („weemlend nevellicht en ijdle *glintwormschimmen*", BILD. 12, 128); *glintwormvlieg*, hetzelfde als *glimkever* (BILD. 1, 390).

Aanm. Op dezelfde wijze gevormd zijn *glintgewormte* (zie GEWORMTE, Samenst.) en *glintvlieg*, glimkever („De hemel scheurt, het zonlicht straalt, En 't licht waarmeê de *glintvlieg* praalt Is ijlings uitgeschenen", BILD. 9, 214).

GLINTZEREN, enz. Zie GLINSTEREN.

GLIP — voorheen GLIPPE —, znw., waarvan het geslacht niet blijkt; het mv. (*glippen*) komt niet voor. Thans alleen nog hier en daar bekend als benaming voor de spleet eener pen, of in den zin van: gapende snede, gelijk men b. v. met eene schaar in een stuk linnen maakt. Voorbeelden uit ouderen tijd zijn tot dusverre niet gevonden, ook KILIAAN geeft het woord niet op; alleen in den *Teuthonista* vindt men: Clave (d. i. *klove*), reete, splete, spalde, glyppe, kernne (lees: kerve), schram. *Scissura*, *ruptura*, *fissura*, *laceratura*, *rima*, *rimula*. Verg. ohd. *gleif*, scheef; mhd. *gleif* m., helling; *glîfen* st. ww., hellen; tyroolsch *gleif* vr., hoogte; mnd. *glippe*, reet, spleet, steen met schuinen kant; *glipoge*, iemand met schele, gluipende oogen; *glipstên*; nnd. *glip(pe)*, helling (*up de glippe stân*, op 't punt staan van eene helling af te glippen), reet, spleet, eene soort van vischnet, val, strik (om dieren te vangen), het juiste oogenblik, tipje, nippertje; *glipe*, spleet, fuik; *glippogen* (BERGHAUS, DOORNK.-KOOLM.); nnl. *glijpe*, bij V. D. ENDE vertaald met fr. *aguêt*; *De Glip*, naam eener buurt bij Heemstede (misschien eigenlijk: helling, del, of geul, smal voetpad; verg. GLEE, Hist.); noorsch *glip*, fuiknet; deensch *glib*, schepnet, gebbe, open muil; zwe. *glip*, treknet, sleepnet; noorsch *glepp*, spleet, tusschenruimte, val, misslag; *gleipa*, een scheef gezicht trekken; *glipa*, gapen, openstaan; *glipa*, opening, schaarde; deensch *gaa glip af*, iets niet raken, falen; zie ook GLEEP, GLEPEN, GLIPPEN. Wellicht mogen de zeer uiteenloopende beteekenissen dezer in vorm verwante woorden alle worden afgeleid uit een grondbegrip: hellen, geeren, scheef, wigvormig zijn, en daarna ook: gapen, openstaan, gespleten, gescheurd zijn. Met deze groep komen in vorm en beteekenis voorts ten nauwste overeen: 1°. *glop* en *gluip*, met vocalen eener andere reeks; 2°. *slip* (zie KIL. en verg. wvl. *sleep*, hellend) en 3°. *slop*, met andere beginletter (verg. het bij GLIJDEN opgemerkte); 4°. *gleuf* (*glief*); de onderlinge betrekking dezer woorden dient nog nader verklaard te worden.

GLIPPEN (I), onz. zw. ww.; *glipte*, *is geglipt*. Mnd. nnd. *glippen*, deensch *glippe*; verg. noorsch *gleppa*. Een woord dat tot dusverre in het Mnl. niet is gevonden, en waarvan de oorspronkelijke beteekenis en de afleiding niet vaststaan. Indien de beteekenis: uitglijden inderdaad de oudste is, zal men *glippen* wel verwant mogen achten met *Glip*; uit het begrip: hellen kan dat van uitglijden ontstaan zijn. Met *Glijden* kan het woord volgens de bekende klankwetten niet verwant zijn, doch het is

daarmede later stellig telkens in verband gebracht en gelijkgesteld, zoodat het verschillende beteekenissen er van heeft overgenomen en er als 't ware het perfectief van geworden is: een oogenblik, eventjes glijden; de klank van het woord heeft hiertoe zeker medegewerkt.

1) Op een glibberig oppervlak uitglijden; hetzelfde als GLIJDEN, A, 1, *a*, *β*).

a) Eigenlijk. || Alles was zoo glad en glibbrig door de booter, dat de vyanden nergens vat aan vonden, en die over quaamen konden gaan noch staan, maar gleeden, glipten, en vielen, als op een glad ys, onder en over elkandere heenen, BRANDT, *De Ruiter*, 16.

Daer treet hy op de baen, en doet'er vreemde sprongen.
Maer sie! terwijl het dier onaerdigh staet en malt,
Gebeurt 'et dat 'et glipt, en plots ter neder valt.
CATS 1, 569 *a* (*een ezel op het ijs*).

Al is de ruyter gaen, noch sal hy somtijts glippen.
1, 634 *b* (*een paard dat gestruikeld is*).

Sy waren nu vermoeyt by nae aen 't eynd gekoomen,
Als Nysus 't ongeluck in 't lopen is ontmoet
Dat hy te glippen quam en glibberen door 't bloed
Van beesten, die men daer den hals had afgesteken.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 164.

Zij glipte — greep nog — maar zij viel.
TOLLENS 10, 133.

b) Figuurlijk; meestal met betrekking tot het „glibberig levenspad". || De ondeugd doet des zondaars treden glippen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 385.

En dus (want quaad is quades trap)
Raakt heel aan 't dromen die dreyg-droomt,
En valt wel, die aan 't glippen koomt.
CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 4.

— Het tegenw. deelw. *glippend* als bnw. gebezigd: onvast, wankel, falend (zie ook bij 3). || Naa dat men hem 't loon der ooverleeveringhe, oft een oorlogh zien liet, gingk hy glippender trouwe, gelyk die van de Barbaaren is, verdingh aan, HOOFT, *Tac.* 410 (*Hist.* 3, 48: *fluxa fide*).

ô Wijsheid, die, verhuld in nevels, uwen tempel
Aan 't kwijnende verstand ter toevlucht openzet,
De reden wapens schenkt, en 't glippende oordeel wet!
BILD. 7, 75.

2) In de andere opvattingen van *Glijden*, denkelijk naar het voorbeeld van dat woord, maar toch altijd er van verschillende door de gedachte aan een telkens herhaald uitglijden, of een haastig, vluchtig of heimelijk voortglijden; kortom meer inchoatief of iteratief dan eigenlijk duratief. Meest dichterlijk. Van personen of zaken, of met betrekking tot oppervlakten, die glibberig zijn.

Na glippende over 't ruym en 't effen: nu in 't wenden
Dwaalt 't ondier hun te moet.
VONDEL 2, 747 (SENECA, *Hippol.* 1075: [*aequa carpens spatia*).

De kleppers doen verbaest geraecken aen het hollen,
En luystren nocht na toom, na sweep, of voermans keel. ...
En vry van wagenaer, met 't glippen van de raën,
Waer hun de vreese jaeght daer rennen sy op aen.
2, 748.

Slangen ... Glippen, glibbren, wentlen, springen.
BILD. 10, 183.

Nauwlijks sprak hy, of 't diepst ontslopen der heil'ge gedenksteê,
Eolt eene ontzach'lijke slang hare kronk'lende bochten in [zeven
Kringen de grafterp rond, die omvangend, en glipt om de [altaren.
RAU, *Eneïs*, 1, 207.

— Met betrekking tot ijs of sneeuw.

Hoe snel het glippen moet, glad yzer op glad ys.
ANTONIDES 1, 128 (*Wintervermaek met schaetsen*).

Narren rinklen, sleetjes glippen,
Schaatsers wieglen, drom bij drom,
Waar fregat en kotter zwom.
BOGAERS 1, 193.

— Van spijzen en dranken.

Zij grepen, met een fellen bek,
Het zwart gebroedsel (*de mollen*) bij den nek;
En, jong of oud, ontleed of heel,
Het glipte door hun lange keel.
STARING 3, 37 (*De Ooievaars*).

— Van tranen: nederdruppelen, leken. || Hy zweeg; zyne traanen glipten langs zyne eerwaardige kaaken, *Leev.* 7, 197.

— Met betrekking tot het water; van menschen, dieren en schepen: vlug en ongemerkt er over of doorheen glijden.

Hy geeft de paerden, die voor zyne godtheit knielen,
Terstont den vollen toom, en glipt met blaeuwe wielen
Heel luchtigh over zee en dijning regelrecht.
VONDEL 8, 419 (VIRG., *Aen.* 5, 819: [*per summa levis volat aequora*).

ô Westewind!
Doe ons dobbrend jacht gezwind
Glippen door de dunne baren!
V. WINTER, *Amst.* 4.

En kreek, en inham, leefde; en honderdduizend scharen
Van visschen glipten door de wentelende baren
Met purpren vinnen en in 't zilver gekurast.
TEN KATE, *Par. Verl.* 178.

— Van het water zelf.

Zo moet uw stroom eerlang langs groene wallen glippen.
KOOLAART-HOOFMAN 11.

— Ook in meer oneigenlijke of in figuurlijke opvatting. Licht, vlug, maar stil of ter sluik *over*, *door*, *langs*, *in* iets voortschieten, sluipen; verg. GLIJDEN, A, 1, *b* en 2). Van personen en zaken. || Zelfs heeft zij een bijzonderen slag om met haar breed juk door de menigte te glippen, zonder met de slingerende emmers iemand te raken, HASEBROEK, *W. en Dr.* 227. Hare uiteinden (*van eene weefschietspoel*) loopen rank bij (opdat zij gemakkelijk en zeker door het vak van den ketting glippen) *enz.*, KUYPER, *Technol.* 2, 55.

op dat midlerwijl dees pest (*het Christendom*) niet dieper kruip
In 't ingewant des staets; en glip door al de leden
Van 't Rijck *enz.*
VONDEL 4, 68.

als ... mijn Ziell ...
Gaet, in uw boesem glippen:
Dan ben ick 't kussen moe, en sijg in uwen schoot.
JONCTIJS, *Rosel. Oochies*, n°. LIV.

3) Ontglijden, ontschieten, losschieten; met eene zaak als onderwerp, die, al of niet glibberig, opzettelijk of onwillekeurig wordt losgelaten; dikwijls gevolgd door eene bepaling met *uit*, *door*, *van*; verg. GLIJDEN, C). || Het glas glipte uit myn handen, SEWEL. De vles, de aal glipt uit mijne handen, HALMA.

Soms speelt een purperkleurge troep
Dolfijnen om en vóór de sloep, ...
Maar als een rappe vuist ze omspant,
Dan glippen ze uit des roovers hand
En duiken in den stroom.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 79.

En van zijn kniên glipt onverwachts
De teil verbijzeld op den grond!
V. BEERS 1, 284.

de hand die zij hem bood...
Voelt bij uit zijn vingren glippen.
DE BULL 1, 144.

— *Door de vingers glippen.* || Het schijnbaar grillige, ... het ontastbare en vluchtige, ... het spelende licht, dat u hier door de vingers glipt, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 138. Dat lange wijf... deelt de spijzen uit, en geen kruimel glipt haar door de vingers, SCHIMMEL 2, 97 *a*.

— Van woorden of hun inhoud, zuchten en andere uitingen, gewoonlijk in het rijm op *lippen*; verg. het Homerische *ἔπος φύγε ἕρκος ὀδόντων*.

Ja, edel is uw taal; wy voelen van uw lippen
De waarheid met de kunst van de overreding glippen.
BILD. 2, 335.

'k Zie het doodsblaauw op die lippen...
'k Hoor een nokkend zuchtje glippen...
God! dat was de jongste snik!
TOLLENS 3, 69.

De tooverklanken glippen
Welsprekend van uw tong, waarop de ziele zweeft
En zich ontsluiert.
TEN KATE, *Par. Verl.* 191.

— Inzonderheid in de uitdrukking:

— *Iets laten glippen*, iets loslaten, laten schieten, vergezeld van eene bepaling met *uit* of absoluut. || De Jongen (liet) ... een fles met oly op de blaauwgeschrobde gangdrempel, half met, half zonder schuld ... uit de handen glippen, *Blank.* 2, 237. Toen zocht ze getijdeboek en bidsnoer, dat de onachtzame vingers, onder de aandacht van het vurig gebed, hadden laten glippen, BOSB.-TOUSS. 2, 386 *a*. De fabel van den hond, die, om het beeld in den waterspiegel te grijpen, het stuk vleesch uit den bek liet glippen, PRUIN, *Tien J.* 76.

O Min, ... legt op Geertruid aen uw booch,...
En vergt uw spieren wat eer ghij de pijl laet glippen.
HOOFT, *Ged.* 1, 116.

Tot daar de Son op Zembla's klippen
Van verr' laat bleeke straalen glippen.
v. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 84.

— Inzonderheid met betrekking tot teugels enz., ook in figuurlijke toepassing.

Dies laet, heer Landeslot, den breydel niet meer glippen:
Maer muylband Wolfaerds al te lasterlijcke lippen.
VONDEL 3, 65.

Ruglings van een lans doorboord,
Liet hij toom en jagtspriet glippen,
En mijn naam, ten jongsten groet,
Met de ziel zijn borst ontslippen.
STARING 1, 27.

Zoo 't in den roes der zege waar'
Dat zedigheid den toom liet glippen,
Maar nog na vijf en twintig jaar!
POTGIETER 9, 83.

— *Den draad* (*van een gesprek* enz.) *laten glippen*. || Zij wist zich te matigen en schijnbaar bedaard den draad van het gesprek daar weder aan te knoopen, waar zij dien had laten glippen, SCHIMMEL 2, 292 *b*.

En speelde langs uw fijne lippen
Daar niet een glimlach die verried,
Dat gij den leiddraad niet laat glippen,
Dat gij des Heeren werk doorziet?
TEN KATE 6, 96.

— Met betrekking tot uitingen: zich onwillekeurig laten ontvallen, of wel, in meer actieve opvatting: uiten. || De krachtsinspanning dier oogenschijnlijk zoo zwakke vrouw, die haar lijden opkropte en geen enkelen traan, geen enkele klacht glippen liet, SCHIMMEL 1, 339 *a*.

zy schroomt een zucht te laaten glippen.
SCHERMER 287.

De lippen
Van minlijke Agnes spraken uit,
Wat, vóór haar, Klara's mond liet glippen;
En Heêl zag nooit een schooner Bruid.
STARING 2, 51.

Er ligt een woord ons op de lippen,
De geestvervoering late 't glippen,
Wel harteloos wie 't euvel nam.
POTGIETER 9, 99.

Waarheen die zucht, dien gij laat glippen?
MEYER, *Heemsk.* 36.

— *Een punt, een onderwerp laten glippen*, laten varen, er niet verder over spreken. || Kinker, wiens satirieke luim anders gaarne nog eene poos verwijld zou hebben bij het denkbeeld der Amsterdamsche tooneelvertooning, liet uit wellevendheid het onderwerp glippen, BUSKEN HUET, *Fant.* 5, 184.

Wat zij geweest zijn moog?
Och, laat het glippen!
Wisch deze wangen droog,
't Slijk van die lippen.
BEETS 3, 367 (*De Drenkelinge*).

— Ook in den zin van: ongestraft laten voorbijgaan, door de vingers zien.

Heeft razernij hier ieders brein verduisterd!
Daar 't Kerkwet en Pastoor verbiedt,
Met Ongedoopte Klokken benglen!
Bij Sint Michiel en zijn tienduizend englen,
Geen Priester zou' hij zijn, die zoo iets glippen liet!
STARING 2, 124.

— Met betrekking tot denkbeelden, verwachtingen, eigenschappen enz.: laten varen, er van afzien, afleggen enz. || Het denkbeeld der bijzonder behoedende Voorzienigheid te laten glippen, is zeer aanleidelijk, om als zonder God in de wereld te leven, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 335. En zij, de altijd strakke deftige vrouw, liet thans ook die strakheid en deftigheid glippen, SCHIMMEL 2, 123 *a*.

— Met betrekking tot voordeelen, gelegenheden enz.: zich laten ontgaan, laten voorbijgaan, er geen gebruik van maken. || Schoon hij door die toegevendheid veel schijnbaar voordeel had laten glippen, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 130. Men moet hun het recht doen, te zeggen, dat ze de gelegenheid zelden lieten glippen, BOSB.-TOUSS. 2, 43 *b*. Laat toch geen versje, dat u om inhoud, kleur, geest of vorm aantrekt, glippen, maar leg een album aan en schrijf het er dadelijk in uit, KNEPPELH. 11, 248.

Siet de Goôn
Hoe sy de troon
En hare scepters laten glippen.
Cupidoos Lust-hof, 57.

— Ook, bij vergelijking met eene zaak, in toepassing op personen met wie men niet of niet langer te doen wil hebben: ze laten schieten, ze aan hun lot overlaten (verg. dezelfde uitdrukking onder 4). || Ik zag duidelijk, dat 'er onder de Heeren een was, die gaarne mijn redder zou geweest zijn, maar die niet wel zijne Dame kon laten glippen, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 243.

Dies liet hy met 'er haest de tweede vryster daer,
En koos al wederom een ander weder-paer.
Stracks liet hy wederom de derde vryster glippen,
En die hem schoonder dagt die greep hy by de slippen.
CATS 2, 33 *a*.

— Het tegenw. deelw. *glippend* werd voorheen ook als bnw. gebezigd in den zin van: vluchtig, kortstondig (zie ook bij 1). || Hoe glippend en tydeloos alle wereldsche voorspoedt sy, HOOFT, *N. H.* 226. Tot dien einde hechten wy ons zelven door liefde aan zoo menighvonde dingen, ... maar gelijk zy glippend' en vergankelik zijn vinden wy 'er geen heul aan, tot *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 143. 't Glippende genoeghte van 't minnespel, 232.

4) Ontsnappen, vluchten; met een persoon als onderwerp, en waarbij de handeling wordt gedacht als opzettelijk. Meest absoluut (verg. GLIJDEN, C, 2).

a) Eigenlijk. Van personen. Heimelijk op de vlucht gaan, wegsluipen, zich uit de voeten maken; verg. GLIPPER. || Glippen. Holl. *Fugitare, transfugere clanculum*, KIL. Hy ging stilletjes glippen, *He stole away*, SEWEL. Op dat gerugt ging hij glippen, HALMA.

Doch wie zal Benjamijn op sijnen roof beknippen?
Hy doet gelijck de wolf, hy gaet in haesten glippen,
Eer dat den Harder koomt, hy geeft hem in het bos.
CATS 2, 35 *a*.

Hy onder 't moorden glipt, en het gevaer ontkoomen
Heeft sijne toevlucht na de Rutulen genoomen.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 297 (VIRG., *Aen.* 8, 492: *elapsus*).

— In de jongere taal soms vergezeld van eene bepaling met *uit*.

Bij 't opgekomen lij, met ongeduld verwacht,
Doorsnijden zij den vloed en glippen uit haar magt (t. w. [*der Natuur*).
TOLLENS 5, 102.

— *Iemand laten glippen*, toelaten dat hij ontvlucht (verg. dezelfde uitdrukking onder 3). || Nu mij het goed geluk u ... als in mijne armen heeft terug gevoerd, zal ik u niet weder laten glippen, voordat *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 10.

b) Figuurlijk, van zaken die als personen worden voorgesteld. In hoogeren stijl. Zoo van de ziel: het lichaam, de aarde ontvlieden.

De Doot quam op de lippen,
En 't sieltje self ging glippen.
VONDEL 2, 526.

zyn loove ziel gaat glippen:...
Hy blaest den Jongsten aêm uit zyn gewyde lippen.
POOT 1, 23 (zie ook LUYKEN, *D. L.* 59).

— *Op 't glippen staan*, bij HUYGENS (1, 380) met betrekking tot het leven: veeg zijn.

De Wereld sterft eens 's jaers; staets' in den Herfst op 't [glippen,
Des Winters is sy dood, te weten diep in slaep.

— Van den tijd; verg. GLIJDEN, A, 2 en C, 2).

Stilzwijgend glijd
En glipt de tijd.
VONDEL 2, 734.

Vat, Lesers, eer Ick schuyf, of anders laetme glippen;...
Nu hiet Ick Tijt die Is, dan hiet Ick Tijt die Was.
V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 106 (*De Tijd spreekt*).

Zoo stroomt ook de wereld, zoo tuimlen heur baren,
Zoo glippen de dagen; zoo rollen de jaren.
Van 't wisselziek leven.
V. ALPHEN 1, 20.

— Met toespeling op de *glippers* tijdens de Spaansche troebelen. || In gevalle dat het (*Bestand*) getruffen wort, sullen zy (*de vijanden*) haer hier meê troosten, dat ... middeler tyt ... onze neeringe glippen; de benautheit haperinge maken (moge), HOOFT, *Br.* 1, 24.

Afl. *Glippend* (zie boven bij 1 en 3); *glipper*, *glipperen* (zie die woorden); *glippig* („Op 't laatst bereiken wij den kant, Een gladde' en *glippige*' oeverrand", BEETS 1, 150); *glipping*; *ontglippen* (zie ald.).

Samenst. *Gliptrouw*, bij HOOFT (*Tac.* 441) ter vertaling van lat. *fluxa fides*; verg. *glippende trouw* (boven, bij 1, *b*) en GLIPPER („Teffens hoopte men op verraadt uit armoê en de *gliptrouw* der slaaven).

— Als tweede lid. *Achteruitglippen* (zie deel I, kol. 720); *af-*, *door-*, *heen-*, *uitglippen* (zie die woorden).

Voorts: *Binnenglippen* (Als ... Uw hand, langs mijn verstorren lippen, Dit krachtig vocht, zoo drop voor drop, laat *binnen glippen*", V. WALRÉ, *Heksluiting*, 2, 3); *dichtglippen* („De vogel moest in de kevie gelokt worden, en was hij daar, dan nu de getraliede knip achter hem *dicht glippen*", SCHIMMEL 3, 99 *b*); *inglippen* („'t Is melody, wat voortstroomt van die lippen, De ziele-zelf, die afvloeit van 't koraal, En, ruischend op de zachte vlek der taal, Des hoorders hart verheugt schijnt in te *glippen*!" TEN KATE 7, 298); *losglippen* („Maar 't schaatsje van 't meisje *glipt los*", TOLLENS 9, 137); *nederglippen* („Hij *glipt* bezorgd en langzaam *neer*", TOLLENS 5, 141); *overglippen* („den vluggen meeuw..., met den vlerk gestaâg in 't water stippend, Nu sleepende door 't schuim, en dan weêr 't *overglippend*", BILD. 2, 310; „De zwaluw *glipte* 't weivlak *over*, En speelde om 't zilvren gras", STARING 3, 19); *voorbijglippen* („Gyas (is) d' eerste, die alle andere *glipt voorby* Door 't water heen", VONDEL 8, 394 (VIRG., *Aen.* 5, 150: *effugit ante alios primusque elabitur*)); „(Gij) zoudt... u althans beschuldigen kunnen van de gelegenheid te hebben laten *voorbij glippen*, om *enz.*", LOOSJES, *Bronkh.* 4, 38), enz.

GLIPPEN (II), bedr. zw. ww.; *glipte*, *heeft geglipt*. Van *Glip*. Verg. eng. *to glib* (en *lib*), snijden, lubben. Iets, inzonderheid eene veeren pen, van eene spleet voorzien.

GLIPPER — ook GLIPPERD —, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Van *Glippen*, in de bet. 4), met *-er*. Verg. SLIPPER.

I) Vluchteling; in 't bijzonder als schimpnaam, tijdens de Spaansche troebelen gegeven aan die burgers en edelen, welke uit de steden van Holland waren uitgeweken, inzonderheid aan de Roomsch- en Spaanschgezinde, die vaak met den vijand heulden. || Glipper. Holl. *Fugitor*: *qui nubilo et periculoso tempore fugit*, *tranquillo autem revertitur*: *et Transfuga*, *perfuga*, KIL. — Eenighe uitwykelingen, die men te dier tydt glippers noemde, bestonden zich ten bewinde der dingen in te wikkelen, biedende aan Baldes den dienst hunner pennen, met kloeke hoope van de Leyenaars te beleezen, HOOFT, *N. H.* 374. Zijn (*Licques'*) welwillendheid werd eerst in een brief van twee glippers aangekondigd, FRUIN, *Beleg v. L.* 52.

De Glippers deeden goedt, die by den Vyandt waaren,
Die riedden al te zaam de schoone Stad te sparen.
Zy zou door hongers-noodt van zelfs gaan in de handt.
SCRIVERIUS, *Ged.* 70.

De dijcken door-geboort, de op-gestelde sluysen,
Om door de vloet te doen den Spaenschen hoop verhuysen,
Sijn van de glippers daer, en schimpers hier bespot,
Die lachen met den Prins, en houden hem voor sot.
ZEVECOTE 287.

Staen u de Glippers aen, die valsche Batavieren
Die bij den Spaignaert sijn en volgen zijn banieren *enz.*
289 (zie ook 305).

II) In de uitdrukking *een glipper* (ook *een slipper*) *maken*, heimelijk, ter sluik een ongeoorloofd uitstapje doen, b. v. van ontrouwe minnaars of echtgenooten die „een snoepreisje doen"; fr. *faire une escapade*. Verg. uitdrukkingen als *een sluipertje*, *een slebbertje maken* voor: de school verzuimen (zie *Noord en Zuid*, 11, 284), *een flikker slaan*, hd. *einen Schnitzer machen* enz., waarin een woord op *-er* eene handeling aanwijst; zie verder bij MAKEN. || Zy was UE. quijt, en hadt het naekijken: min nocht meer als Psyche, als haer vryer een' glippert maekte, HOOFT, *Br.* 2, 232.

Mars gink te deur uit pierewajen,...
Maar 't speet hem om zyn derde been:
Dat hy zoo onverrigter zaken
In 't donker moest een glippert maken.
RUSTING 1, 10.

GLIPPEREN, onz. zw. ww.; *glipperde*, *is geglipperd*. Naar vorm en beteekenis het frequentatief van *Glippen*, misschien echter slechts eene wijziging van *Glibberen*, tenzij omgekeerd dit laatste uit *Glipperen* is ontstaan. Verg. GLIBBEREN, SLIPPEREN, en het bij GLIBBERIG opgemerkte. Hetzelfde als *Glibberen* in de bet. 1) doch minder gebruikelijk. || De anderen ... trocken hen (d. i. *hunne*) schoenen uyt ... om datmen min glippert met naecte

voeten de ladderen opgaende, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 457 *b* (zie ook 307 *b*). In 't heetst van 't gevecht, als het zwart bloed langs duin en akker vloot, glipperden dit ... dier, en sulde op zyn achterkooten, V. HOOGSTRATEN, *Haegaenveld*, 86.

Afl. *Glipperig* (zie ald.).

Samenst. *Afglipperen* (zie AF-GLIPPEN, Afl.), enz.

GLIPPERIG, bnw.; *-er*, *-st*. Mnd. *glipperich*, oostfri. *glipperig*, waarnevens nnd. *glippig*, *glippsk*. Naar den vorm van *Glipperen* met *-ig*; hetzij onder invloed van *Glippen* ontstaan nevens en uit *Glibberig*, hetzij omgekeerd de oorspronkelijke vorm van dit laatste. Verg. de genoemde woorden en SLIPPERIG.

1) Hetzelfde als *Glibberig* in de bet. 1); ook figuurlijk, van menschen die „zoo glad als een aal" zijn. || Niet anders dan een glipperige slanghe ontsluypt ghy telcken door uwe gladde Sophisterie mijne so vaste ende clare tuygnissen der H. Schriftuuren, COORNHERT 1, 151 *b*. Of houdy macht aen u selve, om alles weder te ontsegghen alst u gheleghen is, ende nerghens aen uwe woorden ghebonden, dats overal glipperigh, te zijn? 2, 78 *d*.

— Bij HOOFT (*Henr. de Gr.* 169) van goederen in de doode hand, waarop de staat als 't ware geen vat heeft, waarvan geene belasting kan worden geheven. || Zeekere wetten by de Venetianen gemaakt, om de onroerende goederen uit geestelijke handen te houden; gemerkt daar ... de wereltlijke overheidt in 't lest moest blijven zitten, met onderdanen van glipperige en blinde middelen, daar de staat als niet aan hebben zoude ten onderstandt van de gemeene lasten.

2) Hetzelfde als *Glibberig* in de bet. 2); ook in figuurlijken zin. || Seght dan wat die onderscheydt zy. Maer wandelt voorsichtelijck, ... want het padt is glipperigh, dat ghy bestaet te betreden, COORNHERT 1, 426. Mits de wegh glippriqh van 't vriezen was, ging hy te voet naa Middelburgh, HOOFT, *N. H.* 805.

De vreede ... Staat schandigh op een glipprich ys.
SIX V. CHAND. 91.

Afl. *Glipperigheid*.

GLIS, GLISKRUID. Zie GLIDKRUID, Hist.

GLISPEN, onz. ww.; de verleden tijden komen niet voor. Een woord, waarvan alleen in het Nnl. enkele voorbeelden gevonden worden; waarschijnlijk is het in jongeren tijd nevens en uit *Glissen* (en *Glippen*) ontstaan; verg. b. v. in enkele Nnd. tongvallen een dergelijken bijvorm met *k*: *glisken* (BERGHAUS), en voorts nnl. *knispen* nevens *knissen* (en *knippen*); zie verder GLIMPEN. Hetzelfde als *Glissen* in de bet. 2).

Een Volckjen (t. w. *de tappers*), die een groot Doctoor,
Hangt al sijn Wijsheidt op het Oor:
Een Volck, die grote Meesters doen,
(Als Kinders) glispen in haar Schoen.
BAARDT, *Deugden-spoor*, 290.

Afl. *Glisperig*, glibberig, vanwaar *glisperigheid*, bij TROMMIUS, *Concord.* 1, 641 *b*: „seer gladde plaetsen ... eyg. gladdigheden, *glisperigheden*".

GLISSEN — GLITSEN —, onz. zw. ww.; *heeft* en *is geglist* (met *hebben* alleen in de bet. 1). De betrekking tusschen dit ww. en *Glijden*, hoezeer op zichzelf ontwijfelbaar, is voorshands niet met juistheid nader te bepalen. Ook is het niet volkomen zeker of *glissen* dan wel *glitsen* de oudste vorm is. *Ss* zou in een jonger tijdperk uit *ts* (*ds*) ontstaan kunnen zijn door eene assimilatie, die in dit, naar de voorbeelden te oordeelen, inzonderheid Hollandsche woord niet vreemd zou zijn (verg. de hedendaagsche Hollandsche volksuitspraak van woorden als *poetsen*, *plaats*, *muts*). Inderdaad staat *glitsen* niet alleen bij KILIAAN (nevens *glissen*), maar het Vlaamsch kent vanouds in denzelfden zin een, thans meestal sterk vervoegd, ww. *gletsen* (*glitsen*); verg. b. v. de volgende plaats uit de *Gentsche Spelen van sinne* (1539), 114:

Neemt daer den stock, de belofte Gods genaemt,
Die u sal bevryden voor tzucklen oft gletsen.

Zie verder DE BO en SCHUERM. Nl. *glitsen* zou overeenkomen met nhd. *glitschen* (nnd. *glitschen*, waarnevens *gli(t)sken*, mnd. *glischen*, *glüsken*), eene afleiding met een *s*-suffix van *Glijden* (zie over dergelijke afleidingen GRIMM, *Gramm.* 2, 268, 271—272). Fr. *glisser* (ofr. *glicier*) schijnt inderdaad uit een Germaanschen vorm met *ts* te zijn overgenomen.

Doch tegen deze verklaring van *glissen* uit een ouder *glitsen* geldt het bezwaar dat deze assimilatie, indien zij al zoo oud is, toch zelden of nooit doordringt in de schrijftaal, althans niet regelmatig, terwijl in de onderstaande voorbeelden juist doorgaans *glissen* wordt geschreven. Dit doet het vermoeden rijzen dat de *ss* in een veel ouder tijdperk is ontstaan, t. w. uit eene dubbele dentaal, op eene dergelijke wijze als waarop dit in de nomina *aas*, (*ge*)*wis*, *gis*, *klis*, *klos*, *plas* en het ww. (*be*)*slissen* waarschijnlijk is geschied (verg. FRANCK, *Etym. Wdb.*, over deze woorden, en verder PAUL-BRAUNE'S *Beitr.* 7, 171 vlgg). In dat geval is *glissen* in het Nederlandsch de oorspronkelijke vorm, die echter in later tijd min of meer opzettelijk gewijzigd kon worden tot *glitsen*, hetzij om door dien scherperen klank de zinnelijke gewaarwording van een geluid of van eene beweging juister weer te geven (zie b. v. onderstaand voorbeeld uit HOFDIJK; verg. FRANCK, *Etym. Wdb.* op *hitsen*, *ketsen*, *klotsen*, en verder in de gemeenzame taal *verpatsen* voor *verpassen*, verschacheren), hetzij om een woord opnieuw in verband te brengen met zijn grondwoord, gelijk b. v. *smidse*, *voedster*, en misschien ook *splitsen*, jongere bijvormen zijn van *smisse*, *voester* en *splissen*.

Hetzelfde als *Glijden* in verschillende opvattingen. || Glissen, glitsen. Holl. Sicamb. j. slibberen. *Labi*, *prolabi*, KIL.

1) *Glijden* in de bet. A, 1, *a*, *α*). Hulpww. *hebben* of *zijn*, naar gelang de beweging als eene handeling of als eene plaatsverandering wordt beschouwd. || Hij heeft op de glijbaan geglist. Hij is tegen een koekkraampje geglist.

— Van schaatsenrijders. || Glissen op d' ijs. Holl. j. rijden, KIL. — De arbeider, die de baan geveegd heeft, wordt ook niet vergeten, en glist af en aan, met zijn bezem over den schouder, BEETS, *C. O.* 221.

— *Zich laten glissen.*

Daer quam Jueriaen mit sen siecke lijf op het ijs,
Die arme breke-bien, die reet met Lange Lijs,
Sy ree harder dan hy, hy liet hum moytjes slepen,
En schranckelde so voort: och! hy hadt sulcke grepen!...
So genoechelijck gingh die, as hy hum liet glissen, trouwen,
Het volck stondt en lachten datse huer bepissen wouwen.
BREDERO 2, 115.

2) *Glijden* in de bet. A, 1, *a*, *β*).

a) Eigenlijk. || Glissen op een bevroren plas, een modderigen weg, een gladden vloer.

Sy ... Traden nae den bergh heen, en klommen kloeck-[lijck op,
Dogh soo mits steylte hun te rugghe hing den kop,
Konnende niet een voet sonder glissen voort stellen *enz.*
STORM, *Lucanus*, 46 *a*.

— Ook van zaken (verg. *Glijden* in de bet. A, 1, *b*); b. v. van een wapen: afschampen.

En Kamroths wapen glitst — en gaat zijn vuist verloren.
HOFDIJK, *Aeddon*, 27.

b) Dikwijls in figuurlijk gebruik, met betrekking tot het pad der deugd, den levensweg; verg. GLIBBERIG 2, *b*). Van personen of hunne voeten. Soms vergezeld van eene bepaling met *op*, *uit*. ‖ Dat men er met het grootste vermaak op voord loopt (*op „het pad van onzen plicht"*), totdat wij weêr eens glissen, tuimelen, opstaan, en zo al vallend en opstaand, komen wij eindelijk waar wij weezen moeten, *Wildsch.* 5, 252.

Ghewaarschouwt wildy vailligh ghaan te zien op 't pat,
Ghi ziet om hoogh en glist: Wie 's d' oorsaak van dit [glissen?
U achteloosheid ist, gheen misverstands vergissen.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 90.

al hadse (*de wijsheid*) my verlaeten
Doen i k in mijn gemoedt verbolghen boven maeten,
Besloot te doen den stap, die my aen 't glissen bracht.
HOOFT, *Ged.* 2, 227 (*Floris V in den kerker*).

Zo raakt die gheen, die in de duisternissen
Te wand'len plagh, ook nimmermeer te glissen.
En onzen voet, ô Godt! houdt eeuwigh steê.
WATERLOOS *achter* HUYGENS, *Orgelgebruyk*, 179.

Zelf op den drempel nogh zoo raakt haar voet aan 't glissen.
ANSLO, *Poëzy*, 137.

Hoe sou mijn ziele zijn verheugd,
Soo 'k u te volgen wiste,
En van die ware levens baen,...
Soo dikwils niet en gliste.
SLUYTER, *Gezangen*, 162.

Zie ook V. BERESTEYN, *M. Aurelius* (ed. 1612), 135 (*aangeh. bij* DE JAGER, *Frequent.* 2, 153); HOOFT, *Ged.* 2, 245; BREDERO, *Liedtb.* 3, 27; CAMPHUYZEN, *Ps.* 25, 6; 119, II, 2; SLUYTER, *Gezangen*, 41.

— Bij uitbreiding.

Doch 'k merk myn Zangtoon glist en stamelt op die wyz'.
WELLEKENS, *Bruiloftd.* 384.

3) *Glijden* in de bet. A, 2).

U crachten (*der Liefde*), die mij glissen
Door 't merrech in 't gebeent,
Soud' jck niet willen missen,
Om 's daegeraets gesteent.
HOOFT, *Ged.* 1, 78.

Afl. *Glissig*, onvast, verg. *glibberig staan*, kol. 65 („Dat de Overicheydt seer *glissich* gaen hebben soude soo wanneer sy niet by der handt van het Synodo gehouden worde", COORNHERT 2, 187 *c*); *glissing* („*Een ruiter*) stortende ten laatsten metten aerde met al ... deur *glissinghe* vande afvlietende beecken van menschelijck bloet", COORNHERT 1, 244 *d*); *uitglissen*; *verglissen*, nog thans in Noord-Holland gebruikelijk (zie BOUMAN) („Op mijns voeten minste missen Off *verglissen* Worden sy vol roems en koen", CAMPHUYZEN, *Ps.* 38, 17; zie ook 39, 15).

Samenst. *Aan-*, *achteraanglissen*; *achternaglissen* („'k ree voor, hy volghd', en *glisten* Op een been *achter nae*", TENGNAGEL, *Verwoest. v. Naerden*, 45); *achteruit-*, *af-*, *heenglissen*; *uitglissen* („Hy heeft ... 't Velt klonterigh beklentert, Met nat, swart, purper bloedt ... Soo dat sijn treden misten, En slibberigh *uytglisten*", BREDERO 1, 71); *voorbij-*, *voort-*, *wegglissen*, enz.

GLISTERIG. Zie GLINSTERIG.

GLIT — ook GLID —, znw. onz.; zonder mv. Mnd. *glede* (en *gladde*), mhd. *glete*, nhd. *glätte*, *glette*, zwe. *glitt*, fr. *glette* (uit het Hd.). Benaming eener verbinding van lood met zuurstof (loodoxyde), verkregen bij de afscheiding van zilver uit lood door smelting aan de lucht, en bestaande uit glinsterige schubben; gewoonlijk *loodglit*, *of*, naar gelang van de roodgele of witte kleur, *goud-* of *zilverglit* geheeten. ‖ Glede. Germ. Sax. Sicamb. *Lithargyrum*, *lythargyrus*, *argenti spuma*, KIL. Glede, Glette, *Litarge*, *Escume d'or ou d'argent*, MELLEMA. Gelede, Gelit, Silver- of gout-schuym, V. D. ENDE. — Bijaldien het (lood) zooveel zilver bevat, dat de afscheiding van dit laatste door afdrijving ... de moeite beloont... verandert zich het lood in glit (hd. *Glätte*), hetwelk gedeeltelijk als handelsglit ... rechtstreeks in den handel gebracht wordt, gedeeltelijk als frischglit... in lage schachtovens tot weeklood wordt uitgesmolten of gefrischt, KUYPER, *Technol.* 1, 47.

Hist. De herkomst en de spelling van dit woord staan niet vast. Is het woord van echt Nederlandschen oorsprong, dan is tweeërlei mogelijk. Of het is één, althans nauw verwant met *glid*, voetpad, eig. blikkerende plek; het door KIL. vermelde *glede* is dan een oude wisselvorm nevens *glid*; zie verder bij GLEE, Hist. Of wel *glit* is de stam van mnl. *glitten* (verg. wvl. *gletsen*, en zie GLINSTER); dit is echter met het oog op de Nederduitsche benamingen met *d* niet zeer waarschijnlijk. Doch er bestaat grond om het woord voor uitheemsch te houden: termen betrekkelijk tot het smelten en bewerken van metalen zijn veelal uit het Duitsch overgenomen; en inderdaad kende KILIAAN *glede*, blijkens de bijvoeging: Germ. Sax. Sicamb., alleen uit oostelijke tongvallen. Wel is waar mag men uit de *d* van *glede* opmaken, dat deze vorm aan een Nederduitsch dialect ontleend is, doch het is onzeker of nnl. *glit* uit dit nd. *glede* ontstaan, dan wel uit hd. *glet(t)e* overgenomen is: de vorm met *t* is in het Nederlandsch nagenoeg even oud. Daar de geschiedenis van het woord dus niet voldoende is opgehelderd om deze vraag te beslissen, schijnt het raadzaam de sinds lang in scheikundige werken gebruikelijke spelling *glit* te behouden, en dit te eer, dewijl het woord, welke ook zijn oorsprong moge zijn, thans als onverbuigbaar, naar analogie van woorden als *kruit*, *schroot*, *bent* (die oorspronkelijk zonder twijfel eene *d* hadden), met eene scherpe sluitletter behoort te worden geschreven. De afleiding van het woord blijft in alle gevallen dezelfde: *glad* in den zin van glanzend, glinsterend is kennelijk het grondwoord der Hoog- en Nederduitsche vormen; verg. namen van metalen als *blik*, *goud* enz.

Samenst. *Frisch-*, *goud-*, *handels-*, *lood-*, *zilverglit* (zie boven).

GLOBAAL, bnw. en bijw.; zonder trapp. v. vergel. Overgenomen uit het Fr. (*global*, bij LITTRÉ, *Suppl.*); in het Eng. niet gebruikelijk. Het Fransche woord moet zijn afgeleid van lat. *globus* in den zin van: menigte, massa; het Mlat. kende ook *in una globa*, *summatim* (DU CANGE).

I) **Bnw.** — Niet tot in bijzonderheden nauwkeurig berekend; ruw. ‖ Eene globale som van drie millioen. Volgens globale berekening moet dat werk vijf ton kosten. Globale cijfers. Eene globale begrooting. — Men neme deze cijfers voor wat ze zijn: een globaal overzicht, VISSERING, *Handb. van Pr. Staathuishoudk.* (4de dr.) 2, 328.

II) In bijwoordelijk gebruik. Bij raming, bij overslag, in 't ruwe. ‖ Het werk wordt globaal begroot op zeven ton. De verkooping heeft globaal drieduizend gulden opgebracht.

GLOBE — GLOOB —, znw., thans meest vr., voorheen m. en vr.; mv. *-n* en *-s*. Het enkelv. *globe* is afgeleid uit het mv. *globen*, dat onze oude wiskunstenaars naast het Latijnsche *globus* als enkelv. (zie b. v. BLAEU, *Tweev. Onderw.* 1, 5). Eigenlijk: een bolrond of bijna bolrond lichaam, doch in de volgende bijzondere toepassingen.

1) Wereldbol, hemellichaam.

al die Glooben zonder tal
Die in 't oneindige omzweeven.
V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 69 (zie ook 101).

Zie ginds dien globe, die zijn glans
Aan de éene zijde ontleent van deze Zon, wier stralen
Hij slechts weêrkaatst. Dàt nu is de Aard'!
TEN KATE, *Par. Verl.* 79.

— In 't bijzonder. De Aarde, de aardbol.

't Weetgierich-tochtich-hart kan 't al met kunst afpeylen,
En doet belust om winst de Gloob met moeyt beseylen.
BREDERO 1, 111.

Wel hey, verblinde Vorst ey opent eens u oogen,
De grootste onser gloob is voor my al te kleyn.
V. D. VEEN, *Zinneb.* 417 (*'s-Hertogenbosch tot [Frederik Hendrik*).

2) Een bol (van koper, hout, papier) die in een zoogenaamden *stoel* om zijne as beweegbaar is en waarop hetzij de oppervlakte der aarde is afgeteekend (*aardglobe*), hetzij de sterrenhemel wordt verbeeld (*hemelglobe*). || Eene globe met horizon, koperen meridiaan en uurwijzer. — De Waereld werd op een Globe of Kaartebol verbeeld, MARIN. — Hy (*Blaeu*) ... is ... eintlijck door de Geografie en handelen met caerten en globen, oock aen de boeckwinckel geraeckt, HOOFT, *Br.* 1, 114. Ik ... stel wel eens een Telescoop, of wys op de Globe waar, by voorbeeld, Babel en Jerusalem gestaan hebben, *Leev.* 6, 73. De globes van Blaeu schijnen in drie verschillende afmetingen te zijn vervaardigd, BAUDET, *Leven en W. van Blaeu*, 40.

— Verouderd. *Aardsche —, hemelsche globe* (fr. *globe terrestre, — céleste*), thans *Aard-, Hemelglobe* (zie die woorden). || De Sphaera ofte Hemelsche Globe is een ronde cloot, daer op gheteyckent ende beschreven zijn in seeckere ghebeeltenissen die vaste sterren van het Firmament, A. METIUS, *Sterrekonst*, 3. Tweevoudigh Onderwiis van de Hemelsche en Aerdsche Globen, *Titel van een werk van* W. JANSZ. BLAEU (a°. 1634).

Aanm. *Globes* bij VONDEL 1, 86 is niet anders dan 't Lat. *globus* in Nederlandsche spelling, en beduidt: rijksappel (fr. *globe impérial*).

Wat baet my (*Pharao*) nu opt hooft de kroone van [Afriken?
Of dat ick 't derdendeel van al des weerelts Rijcken
Op mynen globes zie?

Samenst. In de bet. 2). *Aardglobe, hemelglobe* (zie die woorden).

GLOED, znw., voorheen vr. en m., thans uitsluitend m.; mv., in concrete opvatting, *-en*; verkl. *-je*, mv. *-s*. Mhd. *gluot*, mnd. *glôd*, nhd. *glut*, ags. *glêd*, oud- (en dial.-) eng. *glede, gleed*, schotsch *gleid*, on. *glóð*, deensch *glöd*, zw. *glöd*, alle vr., mnl. *gloet*, vr. en m. Een oorspronkelijk vr. afleidsel van *Gloeien*, met een achterv. dat in het Indog. *-ti* luidt; het latere manlijk geslacht kan genoegzaam verklaard worden door den vorm van het woord.

A) Hitte, warmte.

1) Hitte die van eene vurige massa uitstraalt. || Wie is 'er onder ons die by eenen eeuwigen gloet woonen kan? *Jes.* 33, 14. Over de velden... blaakt de middagzonne met rijpmakenden gloed, CONSC. 1, 325 *a*. Den ... haard..., waarvan de gloed ook in deze Lentemaand nog in 't geheel niet overtollig is, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 6. Gloed is iets anders dan glans, die schittert maar niet verwarmt, BEETS, *Verscheid.* 5, 12.

Men ziet den hemel met geen donckre wolck behangen.
De gloet verteert al 't vocht. de starren zelfs verlangen
Naer eenen druppel nats.
VONDEL 10, 314 (*Faëton*).

Deze Aard, door koû versteend, door fellen gloed gescheurd.
TEN KATE, *Par. Verl.* 260.

— *In gloed staan, in gloed zetten.*

staet door driesnijnde straelen
Noch 't aerdrijck niet in gloed?
VONDEL 2, 733.

Geen dolle Nero heeft de stadt hierom in gloet
En lichten brant gezet.
6, 677.

— Ook in toepassing op de hitte die van eene sterk verwarmde oppervlakte afstraalt.

Geen koude, vorst, noch rijp, noch gloet van steenrots plaeght
En quelt de ranck zoo niet, op onbetuinde landen,
Als *enz.*
VONDEL 8, 225.

Ik ben geen zoon der laauwe Westerstranden!
Mijn vaderland is daar de zon ontwaakt!
En als de gloed der Libyaansche zanden,
Zoo is de dorst naar dichtkunst, die my blaakt.
DA COSTA 2, 38.

— Bij vergelijking. || Bij de Ouden ... mag het gewoonte geweest zijn, dat zij zich bakerden in den gloed hunner eigen grootheid, GEEL 47.

Wij blazen niet, met euvlen moed,
In oude veeten nieuwen gloed.
BOGAERS 2, 6.

2) Het vuur zelf. Verg. BRAND. || Zoo dat men den gloed (*van een veenbrand*) niet konde blusschen dan door het delven van slooten, BERKHEY, *N. H.* 2, 90. De ongelukkige vrouw is verdwenen; zij is verstikt of verbrand, in den gloed teruggevallen CONSC. 3, 293 *b*.

De wind steeckt op, men hoort hem in de vlammen bruysen.
Een zee van gloed verdrinckt al d' overige huysen.
VONDEL 3, 407.

Geen zorgelijcker brant dan een verborgen gloet.
4, 76.

— *De helsche gloed*, het hellevuur. || De helsche gloed, *le feu infernal*, MARIN.

't Hervoelen van die smart geeft sporen aen de wraecke,
Die ons ter helle uit drijft, en uit den helschen gloet.
VONDEL 4, 50.

— Bij vergelijking. || Waar zulk een heilloos vonkje (*van tweedracht*) smeult, blaast hij (*de oorblazer*) het aan tot een heftigen en onbluschbaren gloed, V. D. PALM, *Sal.* 4, 385.

't Is grijze Alvarez, wien de gloed
Der jeugd nog blaakt en bruist door 't bloed.
BOGAERS 1, 101.

— Inzonderheid: kolenvuur. || Gloed, *kindled coals*, SEWEL. — De ysersmit maeckt een bijle, ende werekt in den gloed, *Jes.* 44, 12 (Vulg.: *in prunis*).

— Verouderd: gloeiende kool; in de Skandinavische talen de gewone beteekenis. || Gloed, *pruna*, KIL. (nog bij FRIESEMAN, a°. 1810).

3) Warmte in het lichaam. — *a*) Natuurlijke warmte, levenswarmte (als tegenstelling van: doodskoude).

('k zie) Des lichaams voedingschuur (*de maag*), van 's levens gloed verstoken, [vens gloed verstoken,
Zich weigren aan haar plicht, en gisten zonder koken.
BILD. 6, 392.

Doodlijk bleek verving dat blozen,
Als begaf haar 's levens gloed.
BOGAERS 1, 289.

b) Bij sommige ziekelijke aandoeningen, die als een inwendig vuur worden gedacht. || De ... cholera (was) reeds bezig met zijnen gloed in hunne lichamen te ontsteken, CONSC. 1, 153 *b*. De koorts (scheen) eindelijk tot het toppunt van haren gloed ... geklommen, 1, 339 *b*. Zij drukte de handen op haar voorhoofd om den hevigen gloed in hare hersens te stillen, V. LOVELING, *N. Nov.* 255.

Haast zal een koortsig vuur door merg en aders branden;
Reeds stijgt zijn doodsche gloed in 't uitgeteerd gelaat.
BILD. 6, 391.

4) Figuurlijk. — *a*) Met betrekking tot gemoedsaandoeningen. Warmte, vuur, bezieling, vervoering. || Ik beminde haar met al den gloed eener eerste, laat ik zeggen, eener eeuwige liefde, V. LENNEP, *Rom.* 5, 244. Wanneer hij de hand aan zijn speeltuig sloeg en den gloed, die hem bezielde, uitstortte in melodieën, 12, 48.

Ick pooghde 't gloedje van mijn' liefde
Misschien te koelen voor een' stondt.
HOOFT, *Ged.* 1, 319.

Ô Throon, door juichenden geschraagd,
Wier hart, in dankbren gloed ontglommen,
Hunn' Vorst oprechte hulde draagt!
BILD. 9, 74.

(ons hart) moet van aandrift branden
En vaderlandschen gloed, wanneer 't voor Nassau slaat.
SPANDAW 2, 191 (zie ook 2, 143).

Vrijheids gloed doorblaakt hun borst.
BOGAERS 2, 122.

— *In gloed raken, vliegen* enz., in vuur raken, in geestdrift ontsteken.

Zijn onverschrokken taal zet aller ziel in gloed.
TOLLENS 5, 104.

't Was hij (*Heemskerk*), die, 't hart in gloed ontstoken
Voor Hollands eer, aan Barends zij,
Tweewerf, vaarwel riep aan het IJ.
BOGAERS 1, 82.

— *Met gloed*, met vuur, hartstochtelijk.

met vernieuwden gloed,
Bezong hij, lente! uw zegeningen.
SPANDAW 1, 43.

„Monarch!" riep de ander uit met gloed *enz.*
BOGAERS 1, 241.

Hij kuste haar met teedren gloed.
1, 33.

— Inzonderheid: het vuur der lage driften. || Met verdubbelden gloed blaakte het onheilig vuur in zijn Saters-oogen, *K. Zev.* 3, 80. Al den gloed zijner ziedende driften, BOSB.-TOUSS. 3, 207 *b*. Zij zouden den gloed van den hartstocht tegen de kalmte der wijsheid ... stellen, SCHIMMEL 3, 89 *a*.

De vuile gloed, die in uwe oogen blaakt,
Uw kaale kruin, uw purperroode vlekken,
Doen ons den slaaf der Dronkenschap ontdekken.
Leev. 2, 253.

Waarom dan, ô booswicht, uw' eerloozen gloed,
Waarom dan uw lust met mijn onschuld geboet?
BILD. 1, 96.

Wie weet, wat snoode gloed
Tot op dit oogenblik nog heerscht in zijn gemoed?
WISELIUS, *Meng.* 3, 35.

b) Met betrekking tot „vurige", taal, „gloeiende" verzen enz. || (*Een leerdicht*) waarin niet ... bij gebrek aan meesterschap over een hem onbekende materie, de rechte gang en gloed worden gemist, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 145.

Verzacht ge 't roerend lied door teedre melodij,
Of zet ge kracht en gloed aan heilge hymnen bij, *enz.*
SPANDAW 2, 119.

(Apollo) Leen kracht en gloed aan 's dichters vers!
V. ZEGGELEN 2, 135.

B) Zonder, of nagenoeg zonder het denkbeeld van *hitte*.

1) Afschijnsel van vurige of lichtgevende voorwerpen. || Laren, welks kerkspits en daken, thans fonkelend in den gloed der zon, heerlijk afstaken tegen het lommerrijk geboomte, V. LENNEP, *Rom.* 3, 87. Men kon den blakenden gloed (*van een brand*) aan den hemel bespeuren tot in Brussel zelf, CONSC. 4, 348 *a*. Microscopische diertjes, die aan de oppervlakte komen en dien gloed verspreiden, R. LOVELING, *N. Nov.* 72 (*van het lichten der zee*). Der lantaarnen gloed, BEETS 3, 368.

Wat zag zij? — Uit een rossen gloed
Een blaauwend licht verschijnen.
BILD. 1, 19.

De lampen spreidden voor heur schreên
Een liefelijken gloed.
TEN KATE 6, 13.

— *In gloed staan*, gloren, blaken. || In gulle gloedt stond eerst de lucht: thans leschte zich 't licht, HOOFT, *N. H.* 1000.

— Ook: eene flikkering, een straal. || Bij elken gloed ... zag men de donkere schimmen der vrijwilligers tegen de vlammen zich uitlossen, CONSC. 1, 113 *b*.

Geen millioenen starren malen
Eén stip der gloeden van de zon.
LOOTS, *Nag. Ged.* 2, 157.

— Eene enkele maal: bliksemflits.

(Iupijn) wringt met volle kracht,
Op wederspannigh volck en hemelhooge sloten,
Den schitterenden gloed; waer van met verw verschoten
Het aerdrijck ziddert.
VONDEL 2, 613.

2) Met betrekking tot het gelaat. — *a*) Heete blos, van schaamte, toorn en derg. || Met den gloed der ... schaamte op het voorhoofd, CONSC. 3, 68 *a*. De ... Prins stond als vernietigd van spijt en ergernis; een donkere gloed kleurde zijne bevallige ... trekken, BOSB.-TOUSS. 2, 10 *b*.

wat schaemte maeckt u bloô?
Wat verftse met een gloed van roosen beyde uw kaecken?
VONDEL 3, 317.

De gloed, die op heur koontjes lag,
Bracht klaar de schuldige aan den dag.
V. ZEGGELEN 5, 162.

b) Warme gelaatskleur. || Het (gelaat) bezat dien doorschijnenden gloed, welke van gezondheid tuigt, dat eigenaartig kenmerk der bruinetten, hetwelk *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 12, 192. Hare blankheid had dan ook een gloed, dien wij in Holland ongewoon zijn, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 45.

o Waar het slechts der wangen gloed
Dien ons de Tijd ontrooft!
BOGAERS 2, 330.

3) Met betrekking tot oogen. || Dien levendigen gloed van dat sprekende donkere oog, BOSB.-TOUSS. 2, 20 *b*. Zijn oog begon weêr te flikkeren van dien wilden gloed, 2, 58 *b*. Blauwe oogen fonkelden met eenen zachten gloed onder zijn breed voorhoofd, CONSC. 2, 213 *b*.

Hij waar verbleekt, en 't veelomvattend hoofd
Gezonken, en de gloed van 't oog verdoofd.
DE BULL 1, 158.

4) Met betrekking tot kleuren en kleurige voorwerpen. Verg. *gloeiende kleuren*. || Een' gloed van kleuren, SPANDAW 1, 192. Een' gloed van verwen, LULOFS, *Ged.* 46.

Waar bloost de druif met hooger gloed?
BOGAERS 1, 105.

— Ook met betrekking tot fonkelenden wijn.

Laat de beker schuimend vonken
Van der muskadellen gloed!
SPANDAW 1, 179.

De wijn ware anders niet zoo goed,
Zoo zuiver niet, zoo tintlend noch zoo helder,
Noch zoo vol geur en gloed.
TOLLENS 7, 49.

5) Met betrekking tot edelgesteenten en metalen voorwerpen. || De roode gloed der robijnen fonkelde aan haren arm, CONSC. 2, 426 *a*.

Hy siet der steenen gloed,
Den glans van goude en purpere offerkleeden.
VONDEL 3, 149.

Om hem trotst geen pluimgewemel;
Spreidt het staal geen gloed.
STARING 1, 75.

6) Met betrekking tot stoffen, als satijn, zijde, fluweel, inzonderheid zoo er de glans der nieuwheid nog op ligt. Verg. GLOEDNIEUW.

Koppel. *Gloedverleenend* („de blaauwende amethist, In 't *gloedverleenend* goud gekist", BILD. 8, 368). — *Geheimgloed*, heimelijk vuur („*Geheymgloed* braed het hart", VONDEL 2, 718); *westergloed*, avondschemering (GORTER, *Lett. Stud.* 1, 61); *zuidergloed*, tropische hitte („Noordersneeuw en *Zuidergloed*", TOLLENS 8, 42).

Afl. *Gloedig* (zie ald.).

Samenst. *Gloedgeflonker* (zie eene aanhaling bij GEFLONKER, Deel IV, 774); *gloednieuw* (zie ald.); *gloedvol* (verg. de bet. A, 4, *b*) en zie eene aanhaling bij GEVOELVOL, Deel IV, 1977).

— Als tweede lid. In de bet. A). Dichterlijk. *Boezemgloed*, liefdevuur („*boezemgloed*; De gloed die mensch voor mensch doet voelen", BILD. 13, 135); *dichtgloed*, dichtvuur („mijn hart, van hoogen *dichtgloed* zwanger", SPANDAW 3, 128); ook *dichter-*, *dichtrengloed* („Zoo de echte *dichtrengloed* Uw borst ontvlamt; *enz.*", SPANDAW 1, 41; zie nog V. LENNEP, *Poët.* 9, 174 en 266); *foltergloed* („een *foltergloed*, Die 't kranke brein ... schroeit met vlammend vuur", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 17); *haardsteégloed* („'s winters lokt de warme *haardsteégloed* Hen dicht bij één", TEN KATE 4, 17); *hartegloed* („flauwe spranken Van een warmer *hartegloed*", TOLLENS 9, 38); *heldengloed*, het vuur dat helden bezielt (V. LENNEP, *Poët.* 3, 236); *jongelingsgloed* („wien... 't vrij gemoed Nog bruisend was van *jongelingsgloed*", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 81); *koortsgloed* („Welk een *koortsgloed* brandt, welke hartstochten koken er onder dien haren mantel", GORTER, *Lett. Stud.* 2, 63 (*van Jeremia*); *lavagloed* (DE BULL 1, 154); *lentegloed* („Gelijk de zon door *lentegloed* Het sluimrend plantje ontwaken doet", SPANDAW 1, 27; in figuurlijken zin bij V. LENNEP, *Poët.* 5, 245); *levensgloed*, warmte als levensvoorwaarde („Maar wat, indien ... het bloed ... Op de ingewanden perst, den *levensgloed* verlaauwt, *enz.*", BILD. 6, 442); ook figuurlijk: levenwekkende warmte („Liefdegeur en *levensgloed* Stroomen door dees rijke dalen", DE GÉNESTET 1, 196); *lichtgloed* („Spanjes koninklijk blazoen, ... een zon Waarbij geen *lichtgloed* halen kon", MEYER, *Heemsk.* 29); *middaggloed*, zonnehitte op 't midden van den dag („'t blaak'ren van den *middaggloed*", V. LENNEP, *Poët.* 6, 10); ook: straal van de middagzon („Eén enkle *middaggloed* op 't slapend hoofd gegaard, ... Ontrukt u aan u-zelv', vermeende Wareldgoden!" BILD. 13, 222); *minnegloed*, liefdevuur („Brandende woelde door het bloed Hem de *minnegloed*", V. LENNEP, *Poët.* 7, 239); *pestgloed*, heete pestwalm („straks woei de Dood op d'adem van de winden Gelijk een *pestgloed* om", Vr. BILD. 1, 286); *pinkstergloed*, dichterlijk voor: het bezielend vuur van den H. Geest („Casalis, bezield door *Pinkstergloed*", DA COSTA 3, 301); *sulfergloed* („Wijl 't heet mortier uit *sulfergloed* Vernieling opwaarts vliegen doet", V. LENNEP, *Poët.* 6, 167; zie ook SPANDAW 4, 173); *toorngloed* (S. J. V. D. BERGH, *Dichtbundel*, 41); *vermeltinggloed* (BILD. 14, 4); *vlammengloed* („Als de zon met *vlammengloed* 't Loover schroeit", BOGAERS 1, 246); *vuurgloed* (*Psalmber.* 97, 2); *wraakgloed*, hevige wraakzucht („Hoe ontzettend is de *wraakgloed*, dien sommige zijner gebeden ademen!" GORTER, *Lett. Stud.* 2, 98); *zomergloed*, eigenlijk en figuurlijk; verg. *lentegloed* („Droogte en *zomergloed*", LULOFS, *Ged.* 24; „Den degelijken *zomergloed* van den mannelijken leeftijd", BOSB.-TOUSS. 1, 227 *a*).

— In de bet. B), eigenlijk en oneigenlijk. *Flikkergloed*, flikkerglans („Den *flikkergloed* der zonnestralen", V. LENNEP, *Poët.* 1, 88); *flonkergloed*, flonkerende glans („een karbonkelsteen, die ... Zijn held're vlammen schiet met *flonkergloed* en luister", LULOFS, *Ged.* 11); *fonkelgloed*, fonkelend schijnsel (V. LENNEP, *Poët.* 3, 268); *goudsbloemgloed*, glans van goudsbloemen („Koomt, Nymfen, hult het hoofd met frisschen *goudsbloemgloed*", BILD. 8, 448); *karbonkelgloed*, fonkeling van karbonkels („De bloemen geven eeler glans ... Dan steenen, dan *karbonkelgloet*", VONDEL 7, 794); *kleurengloed*, glans van kleuren („rozen ... wier *kleurengloed* nooit kwijnt", LULOFS, *Ged.* 178); *morgengloed*, ochtendgloor (V. LENNEP, *Poët.* 12, 10); *ochtendgloed*, morgengloor („Blond als in d' *ochtendgloed* de gouden korenaar", DE GÉNESTET 2, 220); *oranjegloed* („Roos en Lelie, zwicht, hoe schittrend ook voor de oogen! 't Is eedle *Oranjegloed*, die 't Hollandsch harte trekt", BILD. 8, 447); *purpergloed*, de gloeiende kleur van het purper („Een hagelwit gewaad, Omboord met *purpergloed*", BILD. 2, 433; zie ook V. LENNEP, *Poët.* 1, 121); *rozengloed* („Wat is onbeschaamdheid ... by het zedig neergeslagen oog, den zagten *roozengloed* ... van een deugdzaam meisje, dat ons bemint", *Leev.* 1, 341; ook eigenlijk, bij LULOFS, *Ged.* 40 en 86); *schaamtegloed*, blos (V. LENNEP, *Poët.* 12, 145); *schemergloed*, schemerschijn (TOLLENS 1, 108); *stralengloed*, min gewoon ook *straalgloed*, schijnsel van stralen, stralenglans („Wanneer de zon ... Haar *stralengloed* van 's hemels transen spreidt", V. LENNEP, *Poët.* 10, 79; „Edelgesteenten ... welke, naarmate het licht er op speelde, eene schittering en fellen *straalgloed* teweegbrachten", BOSB.-TOUSS. 1, 218 *b*; „den *straalgloed* (*van eene kroon*)", TEN KATE 6, 162); *vervengloed*, hetzelfde als *kleurengloed* („Veel *vervengloed* aanschouwde reeds zijn blik", EMANTS, *Lilith*, 11); *wondergloed*, wonderlijke glans („Zijne oogen blonken van een' sterken *wondergloed*", FEITAMA, *Telem.* 214); *zilvergloed*, glans van zilver (LULOFS, *Ged.* 143).

— *Liefdegloed*, *vuurgloed*, *zonnegloed* (zie die woorden).

GLOEDIG, bnw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Mnd. *glodich*, mnl. *gloedich*. Van *Gloed* met *-ig*. Hetzelfde als *gloeiend* (zie ald.), in verschillende toepassingen. Thans verouderd.

1) Eigenlijk, Gloeiend, brandend, heet, vurig. || Gloedigh, *Ignitus*, *candens*, KIL. Gloedigh ijser, *candens ferrum*; gloedighe kole, *pruna*; gloedighen brand, *torris*, *Ald.* — Maer noch is 't beter, de eerste buye (*van gramschap*) te laten overgaen, en gloedigen brand, t' ontduycken, DE BRUNE, *Bank.* 2, 168.

Ons vier, ons fackelen en aengesteke dampen
Om datze gloedig zyn, zyn hel aen ons gezicht.
DE DECKER 2, 50.

2) Bij vergelijking. || Gloedighen dorst, NUMAN, *Striit des gem.* 12 *a*. Gloedige begheirden, 39 *a*.

— Als schildersterm, in toepassing op „warme" tinten.

Zijn jeugdigh hart raeckt meer en meer aen 't gloeden.
VONDEL 7, 771.

Zalig zij die vrede maken, ...
Koude harten gloeien doen!
TEN KATE 6, 4.

— Met een voorzetsel (*van*, *voor*, voorheen ook *op*), aanwijzende door welke aandoening, of voor welken persoon of welke zaak het gemoed blaakt. || Altoos, altoos gloeide myn hart voor haar, die ik zo lang ik adem haal, zal beminnen, *Leev.* 8, 315. Een hart, gloeijende van dankbaarheid en kinderlijken hoogmoed, V. D. PALM, *Sal.* 3, 378.

O sinnelijcke genegenthejjt, die niet en flout,
Mits hertelijcke lust doejjdij therte gloeijen
Op Thisbe, wien mijn herte berout.
Trou moet blycken, 37.

't zij zijn hart
Van wellust gloeie of liefdesmart.
BEETS 2, 21.

— Van personen, die hartstochtelijk zijn aangedaan, die „blaken", „branden", „zieden", „koken".

1°. De aandoening waardoor men is „ontbrand" wordt vermeld in eene bepaling, verbonden door *van*. || Hy, ... die koud blyft, als ik gloei van verrukking, *Leev.* 2, 354. Dat ik de meisjes van jaloezij tegen elkander doe gloeijen, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 205. Onder het overschrijven heb ik gegloeid van verontwaardiging, 4, 367. Alardus gloeit van spijt, STARING 1, 129. Een' jeugdigen vorst, ... die gloeide van verlangen, om *enz.*, BOSB.-TOUSS. 2, 39 *b*. Hy gloeide van onverzadelyke eerzucht, MULTATULI 1, 62. Dat ik best begrypen kan, hoe men gloeit van dankbaarheid voor zulk een Gouverneur-generaal, 1, 233.

— Ook absoluut gebezigd. || Ik beet op myn lip, verzette myn stoel, gloeide, maar zweeg, *Leev.* 1, 15.

2°. De zaak of persoon waarvoor men „blaakt", of is „ontgloeid, ontstoken, ontbrand", wordt vermeld in eene bepaling verbonden door *voor*. || Hunne onverschilligheid omtrent datgene, waarvoor hij in warme geestdrift gloeide, BOSB.-TOUSS. 1, 8 *b*.

Wiens hart voor land en koning gloeit,
Verheff' den zang als wij.
TOLLENS 3, 184.

'k Erken in deze taal mijn dierbre wapenbroeders,
Steeds gloeiende voor recht, en rijks- en troonbehoeders.
DA COSTA 1, 120.

De dichter, gloeiend voor uw (*des Konings*) huis.
2, 449.

— Absoluut gebezigd.

Wij gloeiden reeds in onze jeugd,
Als uwer Vaadren grootsche deugd
Ons blonk uit 's Lands historieblaadren.
BOGAERS 2, 10.

— In toepassing op „vurige" taal, „warme" woorden enz. || Geschriften, gloeijende van verontwaardiging, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 642. De groet en de wensch, die hij Reael te-gemoet-voerde, gloeiden en schitterden van de gevoelens, die wij weten, dat hij en de aanwezigen voor hem koesterden, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 22.

daar gloeit een lied in 't tintlen van mijn wangen!
Het klinkt in 't kloppen van mijn hart!
DE GENESTET 1, 121.

B) Zonder het denkbeeld van *hitte*.

1) Van de zon, de sterren, den sterrenhemel. Schijnen, blinken, schitteren, glanzen. || Met een' onbeschrijfbaren glans was de gloeiende zonneschijf door de dunne wolken heengebroken, BOSB.-TOUSS. 2, 350 *a*.

Het dun gezaeit gestarnt verschiet
Zijn' glans en gloeit zoo vierigh niet.
VONDEL 2, 448.

Een voorbō van genakend leed (*eene komeet*)
Had 's nachts gegloeid aan 't luchtazuur.
BOGAERS 1, 219.

In 't Westen gloeide de avondzon.
2, 280.

2) Van oppervlakten waar een sterke weerschijn van licht of vuur op valt. Rood, ros gekleurd zijn, als in gloed staan. || Zijne Oosterzijde (*van den Kluisberg*) schijnt te gloeien ... terwijl zijne Westelijke helling nog in eene halve duisternis blijft verdoken, CONSC. 4, 133 *a*.

Als hij, na 't eerste morgengraauwen,
Haar (*de kust*), gloeijende in het rood des uchtends liggen [ziet.
LULOFS, *Ged.* 148.

Wen 't bergpad gloeit van 't avondgoud.
BOGAERS 1, 108.

3) Van het gelaat dat door een blos (als teeken van gezondheid, ziekte, toorn) gekleurd wordt, altijd met bijgedachte aan warmte. || Al meer en meer begonnen zijne bleeke wangen te gloeien, BOSB.-TOUSS. 1, 5 *b*.

Met sy haer reden sluyt, haer gansche wangen bloosen,
En gloeyen even soo gelijck als versche roosen.
CATS 2, 56 *b*.

Haar voorhoofd gloeit; maar 't bloost niet meer
Van 't eerbaar inkarnaat.
BILD. 1, 12.

— Met eene bepaling, verbonden door *van*, ter aanduiding van datgene waardoor het gelaat bloost, rood wordt. || Dat donkerbruin gelaat, dat gloeien kon van strijdlust of toorn, maar nooit verbleeken van vreeze, BOSB.-TOUSS. 2, 21 *a*.

Z' ontsteeckt zoo root als vier, en 't aenschijn gloeit van [schaemt.
VONDEL 8, 631.

— Ook de blos die op 't gelaat ligt, heet zelf te *gloeien*. || Op het bleek gelaat van Monica gloeide nu een lichte blos, gelijk men er eenen op de bladeren van sommige witte rozen ziet, CONSC. 4, 97 *b*.

'k Zie nog, hoe ... het blosjen van genoegen
Op zijn zachte koontjes gloeit.
SPANDAW 2, 64.

Al gloeit ook schaamte (*een schaamteblos*) op 's jonglings [kaken.
LULOFS, *Ged.* 67.

4) Van warme, inzonderheid roode kleuren.

't rood, dat door het vocht van haere kaecken gloeyt,
Luyckt op als purper van een' roos met dau besproeyt.
VONDEL 2, 621.

In 't aenzicht gloeit de verf. wie zagh ter weerelt leên
Van maecksel zoo volmaeckt, zoo net, zoo evenmatigh?
3, 821.

— Bij overdracht, van zaken die rood gekleurd zijn. || Elke schoen had ... een ronde opening, waar de rozenroode kous doorheen gloeide, V. LENNEP, *Rom.* 8, 16.

Die lieve lipjes ..., zoo gloejende zoo vars
Als tussen 't sujr en 't soet, de glimp is van een kars.
HOOFT, *Ged.* 1, 250.

Men ziet het bloet gezont door 't blancke vel heen gloeien.
VONDEL 7, 15.

Beneden gloeide een rok, gesneen uit roodt scharlaken.
ROTGANS, *Pozzy*, 2, 636.

— Als schildersterm, absoluut. Eene warme tint hebben.

Carnaty en can niet lijfverwich bloeyen,
Maer vermillioen doet al vleeschigher gloeyen.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 12, 29.
(*Kantt.*: Van 't gloeyen der carnatie).

Om wel doen gloeyen hebt u speculaty
Maeckt dat u diepsels over een wel commen
Allesins nae den eysch met u carnaty.
12, 30.

5) Van bloemen en rijpende vruchten, waar als 't ware een blos op ligt. Rood zien, blozen.

met witte rooskens excellent
En met roode, die daer gloeyden als robynen.
NUMAN, *Strijt des gem.* 9*a*.

Al is de purper-roos op haaren steel gebleven,...
En wertse niet gelaeft, haer gloeyen moet vergaen.
CATS 1, 194*b* (zie ook 2, 334*b*; 2, 363*b* en 2, 599*b*).

(den blos) Van gloeiende abrikozen.
BILD. 1, 25.

aardbeziën wenken
Gloeiend uit heg en haag.
DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 35.

Donkre rozen, schoon van kleur,
Gloeiende in de zonnestralen.
BEETS 2, 74.

6) Van oogen. Schitteren, fonkelen, vlammen. || Groote donkere oogen gloeiden koortsachtig in de holle kassen, SCHIMMEL 3, 32*a*.

De gramschap saghmen wt hunn' dreygende oogen branden:
Die gloeyden vreeselijck, gelijck als koolen viers.
VONDEL 2, 487.

Nu 't oog vol zachten ernst, dan weêr van weelde gloeiend.
BOGAERS 1, 180.

't Onbluschbaar vuur der wraak brandde in zijn gloeiende [oogen.
MEYER, *Boekan.* 34.

— Ook met de aandoening als onderwerp. || In de oogen des kapiteins gloeide eene diepe verontwaardiging, CONSC. 3, 302*b*. Wrok gloeide er in den blik, SCHIMMEL 1, 65*b*.

7) Van edelgesteenten. Schitteren, flikkeren. || Vlammenden robyn en gloênden diamant, DE DECKER 1, 188.

Ja, de gloeijende granaat
Is een edeler siernad
Dan de glinster der robijnen.
BILD. 8, 371.

— Ook: *gloeien van* —, met stralende edelgesteenten bezet zijn.

een' Vingerling die gloeid van diamanten.
De Koopman, 2, 207.

8) Van wijn. Fonkelen.

de hofknaap schenkt den wyn.
De nektar gloeide in 't goud, of speelde in 't kristallyn.
ROTGANS, *W. III*, 1, 23.

Laat... de purpren druif in 't tintlend schenkglas gloeien.
DE GÉNESTET 1, 143.

II) **Bedr.** — Sterk verhitten, zeer heet maken, doen *gloeien* (in de bet. I), *gloeiend* maken.

A) Eigenlijk. — 1) Van vaste lichamen (metalen, enz.). Tot rood-, tot witziens toe verhitten. || De goudsmid gebruikt den gloeibak om kleene stukjes goud of zilver te gloeien, DE BO 378. Gloeien ... en daarop volgend afkoelen ... herstelt de weekheid en rekbaarheid van 't metaal, KUYPER, *Technol.* 1, 150. Het draad van staal ... *enz.* moet van tijd tot tijd flauw-rood gegloeid worden, 1, 212.

Uw folterstuig, palei, en houtmijt, en mortieren, ...
Wat zijn zy? Wat 's uw helm, uw vuurbroos, rood gegloeid?
BILD. 6, 403 (*tot de tyrannen*).

Zoo worden strook aan strook met taai geduld geklonken,
En, telkens weer gegloeid en telkens weer gesmeed,
Tot bladen uitgeklopt.
TOLLENS 6, 26.

— Ongemeen, als wederk. ww. *zich gloeien*, zich zelven verhitten, zichzelven gloed geven.

ô Gy, gezeteld in den hoogen,
Omschaduwd met dat licht, waarin de zon zich gloeit!
BILD. 9, 74.

2) In ruimere toepassing. Branden, blaken, schroeien.

't onderaardsche dal
Waar razernyen met haar zweepen, geeslen, gloeien
En blaken, meer zichzelf dan d' ijdle schim vermoeien
Die 't voorwerp is der straf.
BILD. 6, 444.

zoo de zon u 't hoofd mocht gloeien,
Gy zult (schoon mat) niet laafloos zijn.
11, 405.

3) Figuurlijk. — *a*) Van het hart, den boezem enz.; ook van den geheelen persoon. Doen ontgloeien, doen blaken. Verg. I, A, 3).

Ga, gloei uw koude ziel aan 't Dichterlijk gevoel.
BILD. 7, 77.

b) Van aandoeningen, driften enz. die den mensch het hart in gloed ontsteken, blaken doen.

Verrukking gloeide ons 't hart en 't gansche schepselenheir.
BOGAERS 1, 179.

Ligt, dat (als eer) de zucht u gloeit,
Om nog er (*in andere landen*) rond te zien,
Wat heul voor menschenleed er groeit.
2, 151.

B) In zwakkere opvatting.

1) Van het gelaat enz. Doen blozen, kleuren. Verg. I, B, 3). || Gloeit het (het heldenvuur) zyne wangen niet met een aangenaam sterk rood? *Leev.* 7, 103.

Kranst het hoofd met frissche rozen!
Gloeit uw wangen van de most!
BILD. 8, 96.

2) Van het oog. Doen flikkeren, schitteren, fonkelen. || De wanhoop gloeit hem 't oog, BILD. 4, 135.

Koppel. (in de bet. I, A) *Gloeiendrollend*, gloeiend en rollend („*gloeiendrollende* oogen", BILD. 2, 96).

— In de bet. II, A). *Goedgegloeid* („Aan een *goedgegloeiden* haard", BOGAERS 1, 194).

Afl. In de bet. I). *Gloeierig*, warm, verhit („Wat heeft dat kind *gloeierige* wangetjes; het heeft stellig de koorts"); *gloeiing*, gloed („middagzonnelicht ... Met aardgelijke onzuiverheden Niet in zijn *gloeiing* aangevoed Maar Godlijk-reine Hemelvloed", BILD. 5, 423; „Vandaag moet ge, o zonne, triomf helpen winnen: Volhard in uw *gloeiing*, en 't land is gered!" V. ACKERE, *Winterbl.* 309).

— Verouderd. *Gloeiig*, heet, warm („Gloeiende, *gloeyich*, Embrasé, ardant comme fer rouge, *Candens*, *excandens*, *ignitus*", PLANT.).

— *Begloeien*, gloed spreiden op, over iets („Als een morgenstraal Den witten wandt *begloeit*", VONDEL 11, 641); *ontgloeien* (zie ald.).

— In de bet. II). *Gloeiing*, het verhitten, verhitting („De loodasch wordt door *gloeiing* langzamerhand geel loodoxyde, *enz.*", KUYPER, *Technol.* 1, 45; Nadat (*de geweerloopen*) ... door *gloeiing* in een vuur van houtskolen gelijkmatig week gemaakt zijn", 1, 609).

Samenst. In de bet. I). *Gloeihitte* (zie ald.); *gloeilamp*, lamp waarin de lichtbron een door een electrischen stroom gloeiend gemaakt voorwerp, b. v. eene bamboevezel, is („De ... *gloeilampen* van Edison, Maxim en Lane Fox", BOSSCHA, *Natuurk.* § 895); *gloeilicht*, het licht van een of meer gloeilampen („De tuin was verlicht met Jablochkoffkaarsen, de zaal met *gloeilicht*").

— Verouderd. *Gloeiheet*, bnw., mnd. *gloihêt* (LÜBBEN-WALTHER) gloeiend heet („(*harten*) Waerin uw' gouden grif *gloeyheete* wetten schrijft", HOOFT, *Mengelw.* 5, 142; *Ged.*, ed. LEENDERTZ, 1, 108: *gloeiende*); *gloeirood*, znw. onz., gloeiend rood (als benaming eener kleur of eener kleurstof („Gra-

naedsche wol had noyt het *gloeyroodt* bet gedroncken ... Als *enz.*", HOOFT, *Ged.* 1, 182; „een pel van *gloeirood*", OUDAAN, *Poëzy*, 2, 9; zie ook OUDAAN, *H. Broederm.* 21).

— Als tweede lid. *Aangloeien*, *doorgloeien*, *omgloeien*, *tegengloeien* (zie die woorden).

— *Nagloeien*, naglimmen, navonkelen.

— Als znw. gebezigd. *Boezemgloeien* („Niet anders strijgt ... De fiere Dichter hemelwaart, By 't eens ontvonklend *boezemgloeien*", BILD. 11, 249); *middaggloeien*. („Ik was naar 't lommerig woud gegaan, Het *middaggloeien* schutten de blaân", BOGAERS 2, 322); *zonnegloeien* („Wijl 't *zonnegloeien* Den ruiter ... Door 't rijkleed heen, den rug bleef schroeien", V. LENNEP, *Poët.* 4, 85).

— In de bet. II). *Gloeibak*, bij goud- en zilversmeden: bak van dun ijzer waarin men iets *gloeit* op het vuur (zie DE BO 378); *gloeihaard* („Tot het verhitten der voornoemde metalen ... bedient men zich ... van eenvoudige *gloeihaarden*", KUYPER, *Technol.* 1, 165); *gloeioven* („De verhitting der ijzermassa ... geschiedt ... in vlamovens, welke men wel- of *gloeiovens* ... noemt", KUYPER, *Technol.* 1, 153); *gloeipan*, hetzelfde als *gloeibak*; *gloeiplaat* („Dat hij moest leveren en onderhouden de stempels ... niets uitgezonderd dan alleen de *gloeiplaten* en smeltovens", DE VOOGT, *Gesch. v. h. Muntwez.* 1, 59); *gloeirooster*, in de militaire vuurwerkerij: ijzeren rooster, waarop de projectielen gegloeid worden; *gloeistaal*, soort van staal op eene bijzondere wijze bereid (zie KUYPER, *Technol.* 1, 27);

— Als tweede lid. *Weekgloeien*, van metalen: door verhitting week maken (hd. *weicheinsetzen*; zie KUYPER, *Technol.* 1, 609).

GLOEIEND — bij dichters GLOEND —, bnw. en bijw.; *gloeiender*, *gloeiendst*. Het tegenw. deelw. van *Gloeien*, als bnw. gebezigd en opgevat als uitdrukking eener kenmerkende hoedanigheid.

I) **Bnw.**

1) Niet in betrekking tot het gemoed. — *a*) Weinig onderscheiden van het tegenw. deelw. Tot gloeiens toe verhit; roodgloeiend. Zie GLOEIEN, I, A, 1).

Op een gheloyende bedde wordt ghy gheledt,
Met eender gheloeyender keetenen inden necke
En gheloeyende ringhen dwers deur den beck.
Trou moet blycken, 216.

(Rafaël) ... die den gloenden oven
Verkoelde, en brocht 'er gaef drie jongelingen uyt.
VONDEL 3, 424.

My dunkt, ik zie uw ziel met gloênde tangen nijpen
Op 't bloote denkbeeld van de mooglykheid.
BILD. 6, 442.

— *Gloeiende kogel*, tot roodgloeihitte gebracht projectiel. || Gloeijende koogels, *red hot bullets*, SEWEL. — Gloeiende kogels zijn de zoodanige, die in bijzonder daartoe ingerichte ovens of op eenen rooster tot de kersroode gloeihitte gebracht worden, *enz.*, LANDOLT 2, 122. Om de stad met bommen en gloeiende kogels te beschieten, CONSC. 1, 109 *a*.

toen de Keurvorst en de Vorst van Munster 't zamen,...
Met gloênde kogelen u overstulpen quamen.
VONDEL 12, 37 (ook 4, 145).

— *Gloeiende spijker*, schertsende benaming voor de vlam der eerste straatlantarens (verg. b. v. BEETS, *Na Vijftig Jaar*, 111); thans nog wel voor een slecht brandend licht.

— *Gloeiend staan*, door hitte rood zijn. || De kachel staat gloeiend.

— Zegsw. *Dat valt op een gloeienden steen*, *een gloeiend steentje!* eigenlijk van een verkwikkenden dronk, maar gemeenlijk gebezigd als men iets, b. v. geld, ontvangt op een oogenblik dat men er juist zeer om verlegen is.

b) Vurig, van vuur, als van vuur.

't hemelsch wicht,...
Laet gloênde tongen nederdaelen
Op visschers kruinen.
VONDEL 3, 832 (ook 4, 79 en 4, 100).

Wie is hij, die zijn' wapenrok
Met gloênde wielen teekent?
BILD. 1, 51.

c) Zeer heet, brandend heet. || Gloeiende straatsteenen. Brand je niet; de soep is gloeiend! — Een pijpstoppertjen om de gloejende asch neder in de pijp te douwen, *Wildsch.* 4, 323. Gloênde zonnestralen, BILD. 1, 378. Java's gloeijend strand, SPANDAW 2, 118. Barka's gloeijend zand, LULOFS, *Ged.* 103.

— Als bepaling van gesteldheid. || De zon brandt gloeiend tegen den diepblauwen hemel, CONSC. 3, 18 *a*.

— Ook als bepaling bij abstracte benamingen om een sterken graad van hitte aan te duiden. || Gloeiende hitte, *zeer groote hitte*. — Gloênde zonnebranding, BILD. 1, 113. Koorts ... met onverdraaglijke koude, met gloeiende hitte en met hevige hoofdpijn, CONSC. 1, 312 *b*.

d) Van het gelaat. Verhit. || Hij ... veegde het zweet van zijn gloeiend aangezicht, CONSC. 2, 133 *a*.

e) Van „warme" kleuren en tinten, inzonderheid van het rood en zijne schakeeringen; ook van lichteffecten. Verg. GLOEIEN I, B, 4). || Gloeijend rood, *incarnadine*, *carnation colour*, SEWEL. — Een laken moet eerst met een leeger en slechter couleur geverwt werden, om bequaem te zijn, een hoogher glans, en gloeyender verwe aen te nemen, DE BEUNE, *Bank.* 2, 152. Alwaar men donkere en zwakke koleuren tot stoffagie gebruikt, daar zal men eenige lichte en gloeijende tussen schikken, LAIRESSE, *Gr. Schilderb.* 1, 211. Gloeiend geel, 1, 215. Op een gloeijende grond passen alle zwakke bloemen, als paars, violet, *enz.*, 2, 362. De schielyke afwisseling van het gloeijendste rood, met het helderste wit (*op het gelaat van een meisje*), *Leev.* 7, 372. Lausanne, sterk gekleurd door een gloeijend zonlicht, GEEL 15. Wazig avondlicht, weldra aanwassend in gloeiender geel en oranje, VOSMAER, *Inwijd.* 325.

een' wapenrock van gloeyende schaerlaecken.
VONDEL 2, 540.

Eer weer de lucht in 't beidend oost,
Met gloeiend purper was gebloosd.
BEETS 1, 151.

— Ook van een sterken blos. Verg. „eene kleur als vuur". || Den gloeienden blos door een lach aan zijn aandacht willende onttrekken, VOSMAER, *Inwijd.* 50.

— Bij vergelijking. || De leeringen (*in den Sophompaneas*) sijn suyver, gelijck oock de stijl: de schildery is natuurlijck levendigh en gloeyende, VONDEL 3, 219. Eene rede, waarin de ijdelheid, de onbeschaamdheid *enz.* ... met gloeijende verwen wordt afgemaald, V. D. PALM, *Red.* 1, 57.

De schoone beeldt zich al zijn daân
Met gloênde kleuren af.
BILD. 1, 5.

— Overdrachtelijk.

Het binnenste sieraed verblindt het weelig oog
Door 't gloejende penseel van 't puyk der konstenaeren.
CATS 1, 239 *a*.

2) Met betrekking tot gemoedsbewegingen. Vurig.

a) Van blikken. || Uit zijn oog straalde een gloeiende blik, CONSC. 3, 347 *b*.

bij 1) („De voordeeligste hitte voor het smeden is eene levendige *roodgloeihitte* ..., in enkele gevallen ook eene flauwe *witgloeihitte*; alleen tot het wellen heeft men eene tamelijk sterke *witgloeihitte*", KUYPER, *Technol.* 1, 181; „Zachte *roodgloeihitte*", BOSSCHA, *Natuurk.* § 264).

GLOM, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Alleen in de 17de eeuw enkele malen voorkomende; denkelijk eene jongere afleiding van *Glommen*, evenals het bnw. *glim* van *Glimmen*; zie die woorden, alsmede GLUM. Glimmend, gloeiend. Van kolen, vonken enz.; ook in figuurlijke toepassing. || Glomme minnevonken, SIX V. CHAND. 46. Glomme vonken vier, 430.

Daar staan twee Draaken, d' een spoogh loutre glomme koolen
Fenynigh, uit den tromp, in synen mond verhoolen.
SIX V. CHAND. 414.

— Ook in 't algemeen van hetgeen smeult.

Ghy blaast vergeefs, op 't glomme kooren,
In bergen stroo, om dat te smooren.
SIX V. CHAND. 381.

GLOMMEN, onz. zw. ww., alleen in den tegenw. tijd voorkomende. Nnd. *glummen*, *glummern* (BERGHAUS, WOESTE). Een oude bijvorm, met anderen klinker, van *Glimmen*; verg. de bij GLINSTER genoemde Mhd. vormen met *u* nevens die met *i*, en voorts GLUIMIG. Hetzelfde als *Glimmen*, in de bet. 1, *a*, *α*, 2°). Thans nog slechts hier en daar, b. v. te Leiden, in de volkstaal. || Een glommend kooltje. — Winter-hatende ... Vonck-Beminners, terwijlje sit en bloost, en de Assen vande glommende Kolen rotelt, om aengenaem Gesicht, en nut Gevoel te hebben aen uwe teenen *enz.*, V. D. VENNE, *Sinnevonck*, 19.

Afl. *Glom* (zie ald. en GLUM); *glommer*, bij V. D. VENNE (*Sinne-vonck*, 77) in toepassing op turfkolen („Kluyster-Kasjes (*stoven*) voldje Test; Swarte *Glommers* nu-tijds durven Veel gerieven op sijn best"); *glomsel*, waaruit *turvenglomsel* („*Turveglomsel*, in een tesje, Warmdt de Stoof van Mock of Besje", *a. w.* 31); zie ook GLUIMIG, Samenst.

GLOOIEN, onz. zw. ww.; *glooide*, *heeft gegloóid*. Hetzelfde woord als nnd. *glôjen*, *glôien*, als bedr. ww.: de helling van een dijk, den kant van eene sloot met stroo bekleeden; vandaar ook: hellend maken, dosseeren; en eindelijk, als onz. ww.: hellen, schuin afloopen (SCHÜTZE, STÜRENBURG). Dit Nnd. ww. wordt waarschijnlijk te recht afgeleid van een bijvorm van *glui* (*gloy*; zie GLUI), dekstroo, roggestroo (DOORNK.-KOOLM., FRANCK); daar dit znw. in 't Hollandsch *glui* luidt, en dus *gluien* zou moeten opleveren, is nnl. *glooien* vermoedelijk uit de noordoostelijke dialecten overgenomen; het is zelfs mogelijk dat *glooien* naar *glooiing* is gevormd. Hiervoor zou nog pleiten dat wij het woord alleen als onz. ww., dus niet in zijne eigenlijke bet. kennen; ook besloeg men in Holland de dijken niet met stroo, maar bezette ze met zoden. Zie GLOOIING.

1) Eigenlijk. Van oppervlakten, inzonderheid van den grond, den bodem. Met eene flauwe helling af-, oploopen. || Het pad, eerst zachtelijk glooijend, is ongevoelig steiler geworden, V. D. PALM, *Sal.* 4, 113. Als met den rug tegen de granietmassa's glooijen de wandeldreven, BUSKEN HUET, *Rub.* 405. Glooiende graanvelden, VOSMAER, *Inwijd.* 14.

— Ook van andere, schuin op- of afloopende zaken. || Luchtbogen ... met ... dakvormig glooiende ruggen, GUGEL, *Bouwst.* 447.

De stijlen rijzen in de rondte lijnregt op;
De spanning (*van het dak*) glooit er bovenover, top aan top,
De binten hechten en vereenen 't rank gevaarte.
TOLLENS 5, 112.

— De onbep. wijs als znw. gebezigd. || Alle brandnetelen, distelen ende ruygt ... op de kanten van de sloten staande, 't glooijen van den Dijk daaronder niet gerekend, *Utr. Placaatb., Verv.* 2, 172 (a°. 1713).

2) In ruimeren zin. Van alwat met eene geringe helling af- of oploopt. || De Boeren ... zien gaarne dat ... de naborst aan de ribben, het lijf of het koffer, ... rondachtig opwaarts glooid; een al te dikken buik is niet geacht, BERKHEY, *N. H.* 4², 197. Deze beide spieren glooijen over eene vrij breeder spier, die *enz.*, 5, 212 (zie ook 6, 360).

Afl. *Glooi*, znw. m., nnd. *glôie*, *glôi*, helling, schuine kant, glooiing („Als hij treedt aan den *glooi* der rots", LULOFS, *Ged.* 108; „Langs den *glooi* Der heuvlen", BOGAERS 2, 161).

Samenst. *Nederglooien*, afhellen („Waar de heuvel zeewaart *nederglooide*", V. LENNEP, *Rom.* 6, 170).

GLOOIEND, bnw. en bijw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Het tegenw. deelw. van *Glooien*, als bnw. genomen.

I) **Bnw.** Niet steil, met eene flauwe helling. || De glooiende helling der straat, BOSB.-TOUSS. 3, 256*a*. Een zacht glooijenden duinvoet, die onmerkbaar in het strand overgaat, HUET, *Zeewer. a. d. Hondsb.* 4.

't glooiend rotsgevaart'.
BILD. 2, 178 (zie ook 2, 321).

— Als bepaling van gesteldheid. || Een wal, een dijk glooiend maken, fr. *disposer en pente, en talus*. — Dus worden de zinkende stoffen niet overal even gelyk, maar allengs hooger en hooger op een geschooven; zoo dat zy glooiende liggen, en door het overheen rollen der golven ook weder glooiende eindigen, BERKHEY, *N. H.* 2, 179.

II) In bijwoordelijk gebruik. Op zacht hellende, niet steile wijze. || Van den overkant schijnt hij (*de Rijnval*) zachtjes, bedaard, gemakkelijk glooijend naar beneden te vloeijen, KNEPPELH. 7, 57.

't Zij het (*een pad*) steil, het zij het glooijend loop'.
TOLLENS 8, 83.

— *Glooiend af-, oploopen*, enz. || Dat de voorsz. ... cade ... onder aen breet sal moeten wesen drie roeden gloeijende affgaende, *Utr. Placaatb., Verv.* 2, 465 (a°. 1640). Ter rechterzijde liep de grond glooiend opwaart, V. LENNEP, *Rom.* 3, 143. Glooiend oploopende zitplaatsen, KNEPPELH. 7, 293.

't Fronton moest naar den vorm van 't hangend dak zich [regelen,...
En liep van 't middelpunt ter weêrszij glooiend af.
V. LENNEP, *Poëz.* 5, 265 (*De Bouwkunst*).

Koppel. *Zachtglooiend* („*Zachtglooiende* wijnbergen", BOSB.-TOUSS. 2, 350*b*).

GLOOIING — voorheen ook GLEUIING —, znw. vr., mv. *glooiingen*. Nnd. *glôjung*, *glôiung* (STÜRENBURG, DOORNK.-KOOLM.). Naar den vorm van *Glooien*, met *-ing*; het is echter waarschijnlijker dat *glooiing* uit het Nd. is overgenomen en nnl. *glooien* daarvan gevormd (zie GLOOIEN). Naast *glooiing* bestaat ook een meer Hollandsche vorm *gleuiing* (voor *gluiing*?), hoewel een ww. *gleuien*, *gluien* niet bekend is.

1) In 't algemeen met betrekking tot oppervlakten, inzonderheid tot den grond, den bodem. Helling. || De glooiing van de golven, BILD. 2, 229. Wellington en zijn Staf reden juist de glooijing eener hoogte op, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 106. Een berg, waarvan de glooiing zacht en slechts gedurende het laatste kwartier zeer steil en vermoeiend is, KNEPPELH. 7, 120 (zie ook 12, 133).

't Ligt (*een hutje*) in de glooijing van een dal.
TOLLENS 8, 61.

— Ook: het glooiend beloop van spieren (verg. GLOOIEN, 2). || Als ... er op de glooijing der spieren meerder gelet ware, *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 6, 160.

2) Als technische term in de waterbouwkunde en den vestingbouw. Helling der zijde van een weg, dijk of kade, hetzelfde als beloop, dosseering, valling, talud. || Eene glooiing van dubbelen, van viervoudigen aanleg. — De gleuying van den dijk met zooden van de hooge lande te belecken (d. i. *bekleeden*), *Resol.* a°. 1577, bij G. DE VRIES, *Dijksen Mb.* 229, *noot.* Alsulcke hoochte, toeleggens ende glocyinge, als *enz.*, *Gr. Placaatb.* 2, 1688 (a°. 1596). Hy ... deed ... de glooying (*van den dijk*) glad afspitten, teeghens 't opklimmen, HOOFT, *N. H.* 1003. Een eigenlijke kruin met glooijingen aan weêrszijden kunnen deze hoofden niet gezegd worden te bezitten, HUET, *Zeewer. a. d. Hondsb.* 37.

— *Glooiing van den hoofdwal*, de naar de binnenzijde gekeerde helling van den hoofdwal eener vesting. || De geheele oppervlakte, begrepen ... tusschen den voet van de glooiing van den hoofdwal en den teen van den bedekten weg *enz.*, *B. W.*, *a.* 580.

Samenst. In de bet. 2). *Glooiingshoek*, hellingshoek, standhoek van het glooiings- en het waterpasvlak; *glooiingsmeter*, hellingsmaat, dosseerplank, fr. *dossier*; *glooiingsvlak*, hellend vlak.

— Als tweede lid (in de bet. 2). *Aardglooiing*; *binnen-*, *buitenglooiing*, binnen-, buitentalud („De *binnenglooijing* (van dezen zanddijk) heeft een gemiddelde helling van 1½ en de *buitenglooijing* van 11 of 12 op een", HUET, *Zeewer. a. d. Hondsb.* 28); *dijksglooiing* (*a. w.* 30); *steenglooiing*, met steen bezette dijkshelling („De aanleg van een *steenglooiing* ... in plaats van de thans gebruikelijke steenstortingen", *a. w.* 80).

GLOOP, znw. vr., mv. *glopen*. In de middeleeuwsche bouwkunst. Elke der drie, vier of meer open figuren in den vorm van een cirkelsegment, een hart, eene peer of een puntboog, welker grenslijnen, elkander snijdende in punten (*toten* of *neuzen*), een ornament samenstellen dat veelvuldig in de traceeringen, inzonderheid van vensters, ter vulling of versiering gebezigd wordt; hd. *glofe*, fr. *lobe*. Het nauw of spits toeloopend gedeelte eener *gloop* heet de *top*. Eene sterk verlengde of lange *gloop* nadert tot den vorm eener *veer*, en wordt ook wel aldus genoemd. Zie verder *Bouwk. Term.* 42; ROSE, *Orn.* 78; OGGEL, *Bouwst.* 424, 450.

Etym. De afleiding van dit woord is, bij gebrek aan gegevens, niet te bepalen. De beteekenis: open ruimte, nauw toeloopende holte geeft aanleiding tot de gissing dat het verwant is met GLOP en GLUIP: de oudere vorm zou dan denkelijk *glope* geweest zijn.

Samenst. *Drie-*, *vier-*, *veelgloop*, ornament bestaande uit drie, vier of meer glopen.

GLOOR, znw. m., voorheen ook wel onz.; mv., in concrete opvatting, *gloren*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Nnd. *glôr*, felle gloed, kolenvuur (DOORNK.-KOOLM.; HOEUFFT, *Bred. T.* 205); verg. voorts noorsch *glor*, enz., iets glimmends (AASEN). Van *Gloren* (zie ald.).

1) Eigenlijk. — *a*) Met betrekking tot vuur en hetgeen brandt. Gloed, doch zonder het denkbeeld van daarbij ontwikkelde warmte; verg. GLIM (1ste art.), in de bet. 1), en GLOED, in de bet. B, 1). || De gloor van een kolenvuur, van een smeulenden turf.

— In concrete opvatting: gloeiende kool; deze beteekenis blijkt uit het hier en daar, bij wijze van woordspeling, gebruikelijke *glorie*, *gloria*, *gloorje* (zie GLORIE, Aanm.).

b) Met betrekking tot licht en lichtgevende voorwerpen. Schijn, schijnsel. || Deze Ophelia, ... met oogen als vergeet-mij-nieten, en een gloor als van licht om haar hoofd, BEETS, *N. Versch.* 1, 82.

Een dwaalvuur (*dwaallicht*) stijgt, uit grafspelonken,
Met valen gloor.
STARING 1, 34.

een rosse gloor
Van fakkels glinstert door de reten.
TEN KATE 6, 112.

— Inzonderheid met betrekking tot hemellicht, het Westen, de kim enz. (verg. GLOREN, I, 1, *b*).

De Triumphante Zon comt door de wolcken breecken,
En praelt alleen in 't veldt 't welck hij met gloor bespreit.
HOOFT, *Ged.* 1, 83.

Doen nu ... de vyver van den hove, met den gloor
Der son was overspreyd, die op het water beefde
Met straelend spiegelgoud, *enz.*
VONDEL 2, 537.

Mat rust de gloor van 't stervend westerrood (*der avondzon*)
Op 't akkerveld.
LULOFS, *Ged.* 185.

De laatste gloor van 't West verbleekt.
BOGAERS 1, 96.

Geen noorderlicht aan heldre poolstreekhemelen,
Zoo rijk in gloor, zoo arm als gij in gloed.
BEETS 1, 191 (zie ook 1, 210).

— Ook: een lichtstraal, straal. || Van teederheid is er in dat gelaat geen zweem, van het hemelvuur der min geen vonk, geen straal, geen gloor, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 91.

Ieder troostvol liefdewoordje
Leek m' een gloortje
Van de zon die 't grauw doorscheen.
BOGAERS 2, 284.

c) Met betrekking tot voorwerpen die het licht weerkaatsen, die in het licht blinken, schitteren; vaak te zamen genoemd met *glans*. In verschillende toepassingen, b. v. op metalen en daarvan vervaardigde zaken, edelgesteenten, kostbaarheden enz. Schittering, flikkering, schitterschijn.

Ghy ... heft uw hart en oog nooit hooger dan uw' schyven,
Uit welcker glans en gloor ghy meer vermaecks geniet,
Dan oit uit starren trock, all' wat naer starren schiet.
DE DECKER 1, 191 (*Lof der Geldzucht*).

Aärons tempelpracht is zonder glans en gloor.
ANSLO, *Poëzy*, 54.

de gloor (*van bliksemende zwaarden*)
Snel, plotsling, vlamde 't ruim der diepe Helle door.
TEN KATE, *Par. Verl.* 20.

— Ook absoluut.

Ze (*eene slang*) glinsterde van git en gloor
En glibberde om des keizers lijf.
TOLLENS 4, 23.

— In toepassing op blinkende tanden.

vol van gloor, daer schynen door (*door de lipjes*)
Haer tandjes blancker als Yvoor.
STARTER 151.

— In toepassing op glanzig haar.

den glans en gloor van beyde pruycken.
VONDEL 2, 648.

Door kracht van 't levend gout, en weerschijn gaf het gloor
Op 't hooghe voorhooft, blanck als mellick wit yvoor.
BREDERO 1, 312.

— In toepassing op heldere, schitterende kleuren, en kleurige voorwerpen, als bloemen, vruchten enz. (verg. GLANS A, 1, *b*).

Uw duldeloose lust mocht licht haer lichaem winnen,
Met gouden appels gloor; maer 't hart is niet te coop.
HOOFT, *Ged.* 1, 104.

Ach! hoe verlept en doof is 't glantsich gloyend' gloor,
Dat op mijn lipjens root als kersjens plach te proncken!
BREDERO 3, 24 (zie ook 3, 139).

Daar de ochtendzon hen (*de sneeuwtoppen*) zacht bescheen
Met gloor van verschontloken rozen.
BEETS 3, 297.

2) Met betrekking tot het „stralend" gelaat. Glans (verg. GLANS, A, 1, *c*).

Om te bespien de gloor die uw gelaet wtbreydt,
En 't swijmsel van Juppijn en van sijn Majesteit.
HOOFT, *Ged.* 1, 145.

Die uwe schoonheidt ziet, die komt in groot gevaar;
Want mint hy, door het zien, uw' aanzicht vol van glooren,
Zoo toont hy zich verwaant.
J. VOS, *Ged.* 2, 92.

Dyn jeugdig fris gelaat, dyn aanschyn vol van gloor.
ANSLO, *Poëzy*, 297.

3) Oneigenlijk. In verschillende toepassingen van de bet. 1 en 2). Verg. GLANS, A, 2).

a) Luister, pracht, pronk.

(Kom, gaan wy ...) Natuur in vollen gloor zien bloeien.
BILD. 8, 75.

b) Glans, gloed, heerlijkheid. || Sy (*de poezie*) is 't, die den gloor haerder vroomicheden opvoert ten hooghen hemel en plantse tusschen de starren in, HOOFT, *Br.* 1, 421.

sulcke, dien geen eeuw den gloor haers roems sal lessen.
HOOFT, *Ged.* 2, 343.

Nooit zult gij die (*de vaderlandsliefde*) in schooner gloor
Dan bij den Dichter vinden.
BILD. 8, 10.

c) Eer, aanzien, glorie; ook: adel van een geslacht. || Abraham de Decker ... die, gekittelt door den gloor van zyne edele magen, den krygsdienst ... verkoos, BR. V. NIDEK, *Lev. v. J. de Decker*, 3.

't Nassousch geslaght, 't welck heereljck en prat,
Meer gloors heeft onder hem, als 't onder Adolf had.
VONDEL 2, 558.

(Domisio ...) Wiens edelmoedigheyt, door waapenen behaalt,
Vermeerdert noch de gloor en luyster uwer stamme.
ASSELIJN, *Kurieen*, 10.

d) Concreet. Puik, pronkjuweel.

dit gaet seker, gloor der vrouwen,
Dat, soo lang ghij mij in uw scherm en schut sult houwen,
Nocht rouw, nocht ramp, en sal doorwonden mijn gemoedt.
HOOFT, *Ged.* 2, 402.

Samenst. *Gloorrijk*, rijk in glans, in pracht („Haer schoonheyt (*eener bloem*) is altijdt wit, levende in 't groeyen, Haer blyicheyt is root, en *gloor-rijck* in het bloeyen", BREDERO 3, 140; zie ook V. D. KASTEELE, *Nag. Ged.* 239).

— *Gloorroos* wordt door HOOFT in eene *Harderskout* gebezigd als naam eener jonge, bevallige vrouw, in navolging van gr. *Chloris*; althans hijzelf voegde dit er op den kant bij (*Ged.* 1, 247, noot). Zie ook BILD. 10, 69.

— Als tweede lid. In de bet. 1, *b*). *Bliksemgloor*, schijnsel van den bliksem („Tot, scheemrende in den *bliksemgloor*, Een zwarte ruiterbende nadert", TEN KATE 1, 97); *middaggloor* (TOLLENS 1, 94); *morgengloor* („Den vroegen *morgengloor*", V. LENNEP, *Poët.* 6, 169; ook TEN KATE 5, 65); *nagloor* („Uit wier halfopen oog ... De *nagloor* ... nog van 't licht des levens glocit", LULOFS, *Ged.* 63; ook BEETS 3, 67); *ochtendgloor*; *schemergloor* („een *schemergloor* Die glinsterde in 't verschiet", TEN KATE, *Par. Verl.* 73); *zonnegloor* (BILD. 13, 117).

— In de bet. 1, *c*). *Goudgloor* („Zie, als de zon in 't westen daalt, En 't heideveld in *goudgloor* praalt, Hoe *enz.*", V. LENNEP, *Poët.* 5, 153); *purpergloor* („wangen, waar ... De roos voor zwicht in frischen *purpergloor*", LULOFS, *Ged.* 95); *wapengloor*, geflikker van wapens en rustingen („forsche bodems, overspreid van *wapengloor*", BOGAERS 2, 156); *zilvergloor* (BEETS 3, 373).

— Dichterlijk. *Glimlachgloor*, de glans, dien een glimlach over het gelaat verspreidt (BEETS 2, 13); *hemelgloor*, hemelsche glans (LULOFS, *Ged.* 90); *lentegloor* (V. LENNEP, *Poët.* 12, 268); *vreugdegloor* (BOGAERS 2, 332); *waarheidsgloor* („de helle *waarheidsgloor* Breekt de neveldampen door", V. LENNEP, *Poët.* 9, 84).

GLOOS, znw. m.; zonder mv. Mhd. (en nog zwits.) *glose*, *glos*; vgl. eng. *gloss*. Van een ww. *glozen*, gloeien, glanzen, dat bij ons niet, maar wel in 't Mhd., Mnd. en Nnd. voorkomt (zie SCHADE op *glosen* en *glosten*); verg. ook noorsch *gloa* (AASEN). Gloor, glans (verg. GLOOR, 2). Thans verouderd.

Sy toonden my een seer liefljcken gloos,
Doen lckse tot mijn soete lief koos.
BREDERO 3, 492.

GLOP, znw. onz., mv. *-pen*; verkl. *-je*, mv. *-s*. Noorsch *glop* onz., gat, opening, hol; *gloop*, *glup* m., gaping, kloof, mondvol, teug; *glopp* vr., randje, tipje, nippertje. Verg. noorsch *glopa*, gapen; eng. *to glop*, staren, *to gloppen*, ontsteld, beteuterd zijn, kijken (HALLIWELL, JAMIESON); onr. *glupna*, verbaasd, ontstemd zijn, en voorts *Gluip* en *Gluipen*, met welke woorden *glop* nauw verwant is, *Glip*, waarvan het alleen in klinker, en *Slop*, waarvan het alleen in beginmedeklinker verschilt. Evenals de genoemde met *gl-* beginnende woorden, is ook *glop* inzonderheid eigen aan Friesche en Saksische tongvallen: in het Zuiden is het nagenoeg onbekend. Zie ook DOORNK.-KOOLM.

1) In verschillende toepassingen der eigenlijke beteekenis: reet, spleet is het woord in Friesland (in den vorm *gloppe*), en ten deele ook in West-Friesland (Noord-Holland) nog thans gebruikelijk. *Gloppe* is zoowel in het Land- als in het Stadfriesch de algemeene benaming voor elken nauwen doorgang tusschen twee hooge voorwerpen, b. v. twee hooibergen, muren, heggen, schepen op de helling, kermiskramen enz.; ook de plaats tusschen de borsten eener vrouw wordt wel aldus aangeduid. Voorts heet eene diepte, een pas tusschen twee duinen *gloppe*, b. v. op Schiermonnikoog (zie SLOET TOT OLDHUIS in *Tijdschr. v. Staath.* 14 308). Evenzoo eene korte, smalle open plek, ijle stee in een bosch, in Drente *slop* geheeten (zie *Arch. v. Ned. taalk.* 3, 147; verg. ook GLEE, Hist.); in dezen zin is *glop* ook in Noord-Holland bekend, zie *Taalk. Mag.* 3, 512 („Daar zijn veel gloppen in dat park eeken") en BOUMAN, *Volkst. in Noord.-Holl.* Ook eene vaargeul, doorvaart in het ijs, gewoonlijk *slop* geheeten, schijnt hier en daar *glop* te worden genoemd (zie *Taalk. Mag.* t. a. p.). Doch vooral is *gloppe* in Friesland, *glop* in Noord-Holland in gebruik voor: een smalle doorgang tusschen twee of meer huizen, eene korte steeg of gang; zie WEIL. („Hij woont in dat glop") en verg. den naam eener steeg te Alkmaar *het Payglop*. Inzonderheid wordt er te Leeuwarden, en ook wel elders, onder verstaan: eene korte, doodloopende, blinde gang of steeg, een keerweer, hetzelfde wat op andere plaatsen (zie reeds BREDERO 1, 110) in Holland *slop* heet; verg. b. v. den naam van zulk eene steeg te Leeuwarden *het Kalverglop*, en voorts WASSENBERGH, *Idiot. Fris.* Elders is deze opvatting weer uitgebreid tot die van open, onbebouwd vak in eene rij huizen (zie *Taalgids* 1, 111); zoo had men b. v. te Koog aan de Zaan *het groote glop*.

— In de volgende plaats dient *gloppen* ter vertaling van lat. *intervalla*, waarmede hier bedoeld schijnt: de tusschenruimten of open plekken, kortom het perspectief in de afbeelding. || En dit is grootlijcx te verwonderen, dat den spieghel niet alleenlijck de beeldenissen aller dinghen seer klaer-

lijck vertoont, die hem voorkomen, maer oock de gloppen, verwen, beweginghen, kortlijck de dinghen zelve ... klaerlijcker danse zijn, doch met dit eene onderscheyt dat zyse averechts teghen over vertoont, ERASMUS, *Verkl. v. tien Spreekw.* (achter *Coll. fam.*) 60 *a*.

2) In deze laatste opvatting als: open ruimte, gat wordt het woord door den Amsterdammer HOOFT eenige malen figuurlijk toegepast, zoo b. v. op het „gat", het tekort in eene kas. || Waar uit, by aanteelen van meenighte van geslachten, met der tijdt een groot glop in 's Konings kasse, ende gemeene behoeftigheidt, te gemoet te zien was, *Henr. d. Gr.* 129.

— In toepassing op eene ledige tijdruimte, een „hap" uit een dag. || Mijn' huisvrouw heeft meer aen my in 't vat, dan dat jck zoude konnen leedigh staen, eenighe daeghen in 't vier te werpen, om haer oudste speelnootjen te vieren en speelen te leiden. Dit maekt een groot glop in mijn daeghelijksch bedrijf. Ick anders, ben niet zeer zoet op dusdaane oorlofsdaeghen, *Br.* 2, 187.

— In toepassing op een ontbrekend gedeelte, eene gaping, *lacune* in een geschrift. || Een groot glop der Historie: daar schorten bynaa dry jaaren bedryfs, *Tac.* 139, *Aant.*

— *Glop staan* wordt door HOOFT ook gebezigd in den zin van: open, ledig staan; daar van een huw. *glop* geene andere sporen gevonden zijn, mag men misschien aannemen dat deze uitdrukking ontstaan is door het wegvallen van een voorzetsel uit eene zegswijze, te vergelijken met het gewestelijke *op de gluip staan*, openstaan, aanstaan (verg. ook, in anderen zin, noorsch *glopp*, randje met nnd. *up de glippe stân*, op 't glippen staan). || De Koninklijke staat glop, ende, naa hun verstandt, verwerfbaar staande (*door den dood van Karel van Bourbon*) ... liet zich yegelijk der grooten voorstaan, datze zynen verdiensten toequam, *Henr. d. Gr.* 99.

Aanm. Het in Groningen en elders gangbare *glop*, gapende snede, jaap in de hand (MOLEMA), is waarschijnlijk niet een wisselvorm van *glop*, maar van *glip*, dat in de Saksische gewesten ook in den zin van: barst in de handen, houw gebruikelijk is (*Onze Volkst.* 1, 120).

GLOREN, onz. en bedr. zw. ww.; *gloorde*, *heeft gegloord*. Nnd. *gloren*, *glören*, nfri. *gloarje*, meng. *gloren*, neng. *to glore*, (HALLIWELL), *to gloar*, staren, gluren, onr. en noorsch *glóra*, blinken. De *r* schijnt uit *z* (*s*) te zijn ontstaan; verg. GLOOS, GLUREN en GLUISTEREN.

1) **Onz.** — 1) Branden zonder vlam; glimmen, gloeien, doch zonder het denkbeeld van daarbij ontwikkelde warmte.

a) Van vuur en hetgeen zich daarin bevindt, inzonderheid van glimmende kolen en dan vaak in den vorm van het tegenw. deelw. Zie GLIMMEN 1, *a*, *α*). || Men (vangt) aan met een gelyk en wel gloorend vuur in de Stookhuizen aan te stooken, BEKKHEY, *N. H.* 2, 893. Dit alles kookte men ... op een matig vuur van glorende kolen, 8, 453 (zie ook 2, 1235). Den ... breeden haard, waarin geen sprankje gloorde, BOSB.-TOUSS. 1, 234 *b*.

De Kool die helder leit te glooren...
Moet in de Doofpot haastig smooren.
LUIKEN, *Leerz. Huisr.* 19.

— Bij uitzondering van eene vlam:

Nog geen lamp- of waslicht gloorde:
Slechts een smeulend mutsenvuur.
LEIDEGANCK 232.

Deese had een zwaren stap gehoord,
Hem had een blauwe vlam gegloord.
BEETS 1, 421.

— Figuurlijk. || Toch gloorde er wel eens een sprankje van hoop, BOSB.-TOUSS. 1, 297 *a*. Zijn ... oog ... flikkerde van moed en van strijdlust, en het was geen valsche glimp, die gloorde ten ontijde, of een stroovuur, dat *enz.*, 2, 74 *a*.

Beklaagbre sterveling, bij wien nooit spranken gloorden
Van 't heiligst zielsgevoel, van 't reinst verheffend vuur.
TER HAAR, *Ged.* 1, 37.

Gij hebt de vonk der heilge poëzij
In 't kinderhart van d' aanvang af zien gloren.
BEETS 1, 276.

b) Van hemellicht. Een zacht, gelijkmatig schijnsel geven. Verg. GLIMMEN 1, *b*).

Al daalt de dagtoorts; in het gloren
Der starren wordt haar glans herboren.
KINKER 2, 9.

't zonlicht ... gloort
Met milden glans om 's jonglings kruin.
BEETS 1, 176.

— Ook van lichtstralen.

In 't eind zien ze aan de kimm' weer de eerste lichtstraal [gloren.
HELMERS, *Holl. N.* 132.

— Figuurlijk.

(Opdat ...) dáár 't licht zou gloren
Van vrijheid, godsdienst, deugd en eer.
BOGAERS 1, 135.

De zon der waarheid en der reden
Schijnt glorend ons in 't aangezigt.
BOXMAN, *Ged.* 44.

— Voorts van de wolken, de kim, waartegen het schijnsel van de zon wordt gezien, maar die zelf schijnen te lichten. Verg. 2) en zie GLIMMEN 1, *b*).

Maar nu — verbleekt de Morgenkim;
Nu vangt zy aan te gloren.
BILD. 1, 392 (zie ook 13, 229).

Wat gloort Vezuvoos wolkenkrans
Bij 't scheiden van den dag.
BOGAERS 2, 115.

— *Het eerste gloren*, het krieken van den dag.

Ontwaakt bij 't eerste gloren,
Begon bij 't werk met moed, herkrachtigd door de rust.
BOGAERS 1, 38.

— Dichterlijk, met woorden als *dag*, *dageraad* tot onderwerp: aanbreken.

Een schooner dageraad scheen nu voor ons te gloren.
SPANDAW 2, 191.

't Is alles zwart in 't rond
't Stortregent. Niets zoo droef als in den morgenstond
De donkre regen: 't is of daar geen dag zal gloren.
DE GÉNESTET 2, 190.

c) Van alwat niet zelf brandt of gloeit, maar in het licht, dat er op afstraalt, blinkt.

— Van metalen, edelgesteenten, enz. Blinken, flikkeren, schitteren. || Bisnagarsche fyne steenen, Ook hoe gloorende *enz.*, SIX V. CHAND. 202. 't Glorende metaal, ANSLO, *Poëzy*, 199.

het blinckend goudt,
Het welleck t' sijnewaerts rockt, door sijn glooren crachtich,
'T verwondert ooghe van wie vlammende 't aenschouwt!
HOOFT, *Ged.* 1, 58 (zie ook 1, 246).

Maar 't wapen gloort en brandt de onnoozele onder 't hart.
BILD. 2, 450.

— Van heldere kleuren en kleurige voorwerpen (bloemen, vruchten, enz.), die in het licht schitteren, daaraan hun glans ontleenen. || Druiftrossen, welke met zulk een gloeiend purper aen gindse glinting gloren, HERVEY, *Ther. en Asp.* 3, 52.

Het frissche vleesch der lippen;
Waar op de bloedkraal gloort.
BILD. 1, 56.

De glorende en satijnen blaâren
Der verschgeplukte lenteroos.
9, 442.

Zie, hoe de wimpels in 't zonnetje gloren!
BOGAERS 2, 125 (zie ook 1, 25 en 1, 112).

— Van een landschap. In het zonlicht blinken.

De hoofsche steên en boersche dorpen glooren
Van 't licht.
POOT 3, 139.

2) Van het gelaat of van de oogen. Stralen; vlammen, flikkeren.

dit aenschijn, dat gloort van majestejt.
HOOFT, *Ged.* 1, 269 (zie ook 1, 289).

Zijn wang werd rood, zijn blikken gloorden.
BOGAERS 1, 255.

— Ook van hetgeen in het oog schijnt te flikkeren.

er gloort
Iets wilds in haar oog.
BOGAERS 2, 294.

in die minlijke oogen,
Gloort nog die zachte liefde, een beetre wereld waard!
BEETS 1, 294.

— Blozen, ook van een persoon gezegd.

De Jongling hoort die taal met diepe ontroering aan,
En ziet de teedre Maagd die thands van schaamte gloorde.
BILD. 2, 50.

Zy (*ontuchtige scherts*) jaagt heur aâm
Der Kuischheid in het glorend aangezigt.
STARING 4, 92.

— Overdrachtelijk.

Den blos waarmeê gezondheid gloort.
BOGAERS 2, 278.

3) Oneigenlijk. — *a*) Gloeien, blaken. || U. E. aengenaemen (t. w. *brief*), gloorende van goede geneeghenheit t' mijner welvaert, HOOFT, *Br.* 2, 102.

Oithona is mijn roof; zy doet mijn' boezem gloren.
BILD. 2, 121 (zie ook 2, 61).

Vergeef het aan een hart dat voor uw welzijn gloort
Zoo de onbescheiden vraag in uw geheimen boort?
Vr. BILD. 1, 38.

— Overdrachtelijk.

De nachtlucht greep u aan; verwarm u, op mijn woord,
Met dezen gullen dronk, waarin de Vriendschap gloort!
BILD. 2, 290.

De liefde gloeit en gloort
In Jezus heilig woord,
In Jezus ed'le daden.
SPANDAW 4, 34.

— Ook onpersoonlijk. || Voort segghen wy, enighe krachtighe dranck ghenuttight hebbende, het gloort mi om t' hert, daar van glory niet qualick schynt te komen, *Tweespr. v. d. Ned. Lett.* (ed. 1584), 111.

b) Als lichtend, als in glans pralen, prijken.

schuiffend doen zich hier de slang en adder hooren,
Waar Ninivé in 't licht haars luisters stond te gloren.
LULOFS, *Ged.* 8.

alom gevreesd, geacht,
mag Vlaanderen weer gloren
in de oude macht en pracht!
VUYLSTEKE 3, 121.

II) **Bedr.** — 1) Doen glimmen, gloeien (verg. I, 1, *b*). Alleen dichterlijk.

Wees welkom, heilrijkst licht dat ooit de dagkim gloorde!
BILD. 9, 223.

2) Verwarmen, doen blaken (verg. I, 3).

Geen Dicht- geen Levensvonk by 't stremmend bloed in de aâren,
Die 't zinkend hoofd verheft of 't hart aandoenlijk gloort!.
BILD. 11, 420.

Koppel. (in den vorm van het tegenw. deelw.). *Helglorend* „De oogen des jongelings ... flikkerden ... op, met *helglorenden* levensgloed", BOSB.-TOUBS. 1, 357 *a*).

Afl. *Gloring* (zie ald.).

— *Hergloren*, opnieuw glimmen, gloeien; *ontgloren* (zie ald.); *vergloren*, verglimmen, versmeulen („'k Liet achtloos mijn lente *vergloren*", BOGAERS 2, 327).

Samenst. *Gloorlantaren*, venetiaansche ballon, („Kleurige *gloorlantarens*", V. BEERS 2, 219).

— Als tweede lid. *Aangloren*, aanglimmen; *nagloren*, naglimmen; *omgloren* (zie ald.); *opgloren*, opflikkeren („Nu *gloort* zij (*de levensvonk*) weder *op*", V. D. PALM, *Gedenkschr.* 5); *overgloren*, overschijnen; *tegengloren*, tegenblinken.

— Dichterlijk (vaak als znw. gebezigd). *Morgengloren*, het ochtendkrieken, de dageraad („'t glinst'rend *morgengloren*", V. LENNEP, *Poët.* 1, 263); *ochtendgloren*, *uchtendgloren* (TER HAAR, *Ged.* 2, 59); *purpergloren*, purpergloed („des avonds *purpergloren*", LULOFS, *Ged.* 46); *starlichtgloren* (MEYER, *Heemsk.* 58); *tintelgloren*, tintelend gloeien („Zonneschijn ... Doe de most steeds *tintelgloren*, In uws wijnstoks dunne vrucht", BEETS 2, 103); *wapengloren*, wapengeflikker (BOGAERS 1, 17); *zonnegloren* („'t laatste *zonnegloren*", DE BULL 1, 53).

Aanm. 1) Eenmaal, misschien door verwarring met vormen als *verloor*, *vroor*, wordt door WESTERBAEN *gloor* als 3de pers. enk. van den verl. tijd gebezigd („de blos ... Die ... op haer kaecken stond en gloor", *Ged.* 3, 433). BILDERDIJK evenwel gebruikt dezen vorm herhaaldelijk en met voordacht; immers niet als een tijd van het zw. ww. *gloren*, maar als het praeteritum van een door hem (in overeenstemming met *vriezen*, *verliezen*) ondersteld st. ww. *gliezen* („bij de Ouden in gebruik", BILD. 8, 481; zie voorts 2, 461, *Gesl. d. Naamw.*², 126 en *Verkl. Geslachtsl.* op *Gloor*). Voor plaatsen, zie: 4, 247; 4, 347, 6, 268; 7, 244; 9, 15; 9, 259; 10, 14; 10, 92; 11, 33; 11, 230; 11, 310.

Aanm. 2). KILIAAN vermeldt bij Glooren de bet. *recreare*, *reficere*; *recreari*, *refici* als Hollandsch; en de *Syn. Lat.-Teuton.* vertaalt *Recreare*, onder meer, met: *verquicken*, holl. *glooren*, fland. *veriolyen*, *veriolysen*; verg. voorts EPKEMA, *Wdb. op G. J.*, op *Gloerjen*.

GLORIE, znw. vr., mv. (in de bet. 3) *gloriën*. Mnl. *glorie*; verg. hd. *glorie*, eng. *glory*, ook fr. *gloire*. Het Lat. *gloria*, eigenlijk: roem, maar in de nieuwere talen bovendien toegepast op alwat heerlijk is; vandaar de beteekenissen: glans, luister, pracht, waarvan de ontwikkeling bij ons stellig door de gelijkenis op *gloor* werd begunstigd. Hoe algemeen dit woord voorheen gebezigd werd, blijkt uit de volgende plaats bij COORNHERT (*Ciceronis Officia*, 7): „woorden ... als nature, conscientie, glorie... diemen qualijck also verduytschen kan datse recht verstaen souden werden."

1) Beroemdheid, grootheid, roem, eer. || Mijn glori isme zonder u ondienstigh, VONDEL 6, 431 (HORAT., *Carm.* 1, 26: *honores*). Verheffing van eigen glorie, KUYPER, *Calvin. e. K.* 34.

Een welgeboren hert, 't welck van de vromen quam,
Brandmerckte noyt alsoo de glorij van sijn' stam.
HOOFT, *Ged.* 1, 144.

mij; die wel beken,
Dat ick meer straf, en niet dees glori waerdigh ben,
Van mijn' verzworen heer, in 't sterven te gelijcken.
VONDEL 4, 98.

Het zoet der liefde werd mij niets
De glorie alles waard!
STARING 1, 47.

En als 't lichaam eens zal sterven,
Doe mij dan de glorie erven
Van het hemelsch Paradijs.
Mis- en Vesperb. 109 (*Stabat Mater*).

7) Stralenkrans, lichtkring als afbeelding van de heerlijkheid van heiligen, hemelingen (verg. de bet. 6, *a*).

a) In de schilderkunst. Stralenkrans, lichtschijn rondom het hoofd of de geheele gestalte van Christus, de Maagd Maria, de Apostelen en Martelaren; nimbus, aureool. || Maria wordt afgebeeld met eene glorie van gouden sterren.

b) Ook buiten de schilderkunst.

Een Glorie om een Kruis doet ge in de wolken stralen.
TER HAAR, *Ged.* 1, 87 (*Het Klooster op* [*den St. Bernard*).

— Min of meer figuurlijk. || Eene heilige glorie, om het hoofd der onschuld te omstralen, BOSB.-TOUSS. 2, 132 *b*.

De glorie van een Heilig siert het hoofd
Diens Vaders, dien ik zinloos dorst verachten.
STARING 2, 49.

— In zeer vrij gebruik.

Een rosse glorie kroont het duin.
HOFDIJK, *De Jonker van Bred.* 105.

8) Eene voorstelling van den geopenden hemel met God den Vader, Christus, de Engelen en de Gezaligden (verg. de bet. 6, *b* en *c*).

9) Glans, schijn van het zonlicht of van de oogen. || De gloory overvloedich Des hengelijcken Sons, HOOFT, *Ged.* 2, 209.

Voor uw oogh de zonne swight
Met haer blonde straelen,
Die gansch niet, in mijn gezicht,
Bij zijn gloory haelen.
HOOFT, *Ged.* 1, 292.

Aanm. In woordspeling met *gloor* en *gloren* wordt *glorie*, *gloorje* (ook *gloria*) hier en daar onder 't volk gebezigd voor: eene gloeiende kool of voor: vuur; zie V. D. VEEN, *Raets.* 60 (verg. 4), HOUEFFT, *Bred. T.* 205, MOLEMA, alsmede de vertelling in *Ons Volksleven*, 1890, 28—30.

Koppel. (in de bet. 1). *Gloriebrommen*, lof uitbrommen, loftrompetten, als znw. („droomen van onsterflijkheid En eeuwigdurend *gloriebrommen*!" BILD. 13, 279); *gloriekraaien*, roem uitkraaien, als znw. („dat ijdel *gloriekraaien*, Waar naar ge, onnoozle knaap, zoo vurig dorst en haakt", BILD. 13, 78); *glorieminnen*, behagen scheppen in roem (BILD. 5, 224); *glorietuiten*, loftuiten („Doch is by my van buiten Noit veel gewachs geschied; 'k En kon niet *glory-tuiten*", DE DECKER 2, 315).

— Met een tegenw. deelw. *Gloriedragend* („hun, wien versche prijslauwrieren Het *gloriedragend* voorhoofd sieren", BILD. 10, 252); *glorieschenkend* („'t *glorieschenkend* nageslacht", BILD. 11, 93).

Afl. *Gloriën* (zie ald.).

Samenst. Met een bnw. *Gloriedronken*, dronken van roem („de Krijgsvaan van uw *gloriedronken* bent", BILD. 14, 170; „(*Napoleon*), bewelkomd door een *gloriedronken* Volk", DA COSTA 2, 388); *glorierijk* (zie ald.); *glorievol*, roemrijk („De dapperen, die een dood zoo *glorievol* behaalden", VR. BILD. 3, 167); ook: prachtvol, luisterrijk („Terwijl de gloeiende robijnen ... In *glorievollen* luister schijnen", BILD. 1, 383).

— Met een znw. In de bet. 1). *Gloriebaan*, de weg tot roem, tot beroemdheid (*Wildsch.* 4, 101; SPANDAW 2, 174; TEN KATE 6, 142); *gloriedaad*, roemrijke daad („uw (*Gods*) doorluchte *glorydaden*", SCHIM, *Bijbel- en Zededicht.* 2, 28; „hun staal nog nooit ontbloot voor *gloriedaden*", VAN DER HOOP, *Warschau*, 15; voorts LULOFS, *Ged.* 5); *gloriedag* dag van roem (MEYER, *Heemsk.* 36); *gloriedood*, heldendood („Door vuur en schroot, Ten zegepraal, ten *gloriedood*", V. BEERS, 2, 296); *gloriedorst*, dorst, zucht naar roem („Brandende... van *gloridorst*", DE BRUNE, *Wetst.* 1, 62; „eedle *gloriedorst*", BILD. 2, 251; „laffe *gloriedorst*", 5, 193); *gloriedrift*, zucht naar roem („Zij rukten aan ... In heil'ge *gloriedrift* ontbrand", V. LENNEP, *Poët.* 3, 215); *gloriedroom*, droom van roem, grootheid („o! dat niet ons Portugal, Zes eeuwen glans ter wraak, Uit d'Africaanschen *gloriedroom* Spaansch wingewest ontwaak'!" DA COSTA 3, 196); *glorieëeuw*, eeuw, tijdperk van roem („Met wellust stort mijn geest zich in die *glorie-eeuwen*", HELMERS, *Holl. N.* 15; voorts DE GÉNESTET 1, 243); *gloriegalm* („Weg met dwaze *gloriegalmen*", DA COSTA 1, 333); *glorieglans* („omlauwerd en omstraald van *glorieglans*", BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 378); *gloriekrans* („Niets meer dan dorre blaadren van d'ouden *gloriekrans*", VUYLSTEKE 3, 55); *gloriekroon* („De verwelking dier schoonste bloem van België *gloriekroon*", CONSC. 4, 306 *b*; voorts BILD. 13, 215, TEN KATE 6, 208); *glorielicht* („Een dikke wolkennacht bedekte ... 't Romeinsche *glorielicht*", LULOFS, *Ged.* 15); *glorielied*, triomflied (BOGAERS 2, 37); *glorieloof* („Dat *glorieloof* is veil ook voor die onbeschaafde, die in den laagsten kring aan d'arbeid zich verslaafde", VR. BILD. 3, 498); *glorienaam*, beroemde naam (BILD. 14, 162); *gloriepalm*, zegepalm („De *gloriepalmen* van Pictura's zegepraal" BILD. 13, 49; voorts BOGAERS 1, 272; TEN KATE 4, 498); *gloriepenning*, eerepenning, gedenkpenning („Bataven, hier geen lof, geen zuil, of *gloriepenning*", BILD. 9, 219); *glorieperk* („'t *glorieperk* der helden", BILD. 2, 130); *gloriespoor*, pad ter overwinning, tot roem („De roem ontgloeit den man; de vrouw geleidt zijn schreden, En doet hem 't *gloriespoor* met vasten moed betreden", SPANDAW 3, 21); *glorie-staf*, overwinnaarsstaf („Dus voert gij ..., Op alles nu 't gebied, en zwaait den *gloriestaf*", LOOTS, *De Mensch*, 65); *gloriester* („o Grootsch Verleên! Hoe blinkt van ver Nog 't nageglans dier *glorister*", BOGAERS 2, 45); *glorieteeken*, zegeteeken („Die ... Hollands naam op Zembla's rotsen Ten *glorieteeken* achterliet", BOGAERS 1, 83); *glorietempel* („Doe naar aanspraak van mijn regten, Den *glorietempel* me opengaan", TOLLENS 10, 38); *glorietijd*, tijdperk van roem (V. ACKERE, *Winterbl.* 128); *glorietocht*, zegetocht („Hij werd door Gods wil verkoren Tot een nieuwen *glorietocht*", VAN DER HOOP, *Warschau*, 72); *glorietrap*, trap van roem (WILLEMS, *Nalat.* 22); *glorievaan* („Jezus plant zijn *glorievaan* Op het graf der zonden!" BILD. 5, 53); *glorievlag* („Neêrlands *glorievlag*", BOGAERS 2, 8); *glorievlucht*, de vlucht, de uitgespreide vleugelen van den zegevierenden franschen adelaar („de Adelaar (snelt) vooruit ... Gezeten op zijn *glorievlucht*", BILD. 13, 98); *glorievonk* (V. LENNEP, *Poët.* 1, 165); *glorievuur* („neem gij terwijl, door *glorievuur* ontstoken, Mijn schrikbre wapens op en voer mijn leger aan", V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 3, 130); *glorie-wiek*, verg. *glorievlucht* („nu rijst op *glorie-wieken* uit het oost de gouden zon", V. LENNEP, *Poët.* 6, 26); *gloriezoeker*, roembejager (BILD. 5, 193); *gloriezon*, de zon der overwinning („Hoe blinkt, in 't licht der *gloriezon*, 't Heldhaftig Kroost van Albion, En Bato's eedlen grond", STARING 4, 54); *gloriezucht*, begeerte naar roem („Zoo *glooryzucht* uw' zinnen prikkelt", HOOFT, *Ged.* 1, 319; voorts V. EFFEN, *Spect.* 12, 82; BILD. 7, 222); *gloriezuil* (BELLAMY 45).

— In de bet. 6). *Gloriedoos*, de arke des Verbonds, waar de „glorie des Heeren" boven zweefde („'s Godtheits *gloridoos*", VONDEL 4, 520); *gloriekleed*, het witte kleed der gezaligden („Tien duizenden, reisvaardig, weemlen In 't nieuw ontfangen *gloriekleed*!" TEN KATE 6, 212); *gloriekoning* („ô Christus, *Gloriekoning*", BILD. 5, 324); *gloriespits*, teppunt van heerlijkheid („Machten, Cherubijnen, Dragen Hem (*Christus*) ter *gloriespits*", TEN KATE 6, 175); *glorietoel* (TEN KATE 6, 331), *glorietroon* (TEN KATE 6, 132), benamingen voor den Troon der Heerlijkheid van God of Christus; *gloriezaal*, waaruit *oppergloriezaal*, opperste hemelzaal („Maatzang als in de *Oppergloriezalen* Gods heerlijkheid verheft", BILD. 9, 223); *gloriezetel*, hetzelfde als *glorietroon*, de troon Gods (BILD. 8, 309).

— Als tweede lid. In de bet. 1). *Akkerglorie*, de roem, het puik van den akker (verg. echter de bet. 3) („Van hier zal u vol op toevloeien, uit eenen mülden hoorne, de rijcke vloet der *ackerglori*", VONDEL 6, 418: HORAT., *Carm.* 1, 17: *copia ruris honorum*); *heldenglorie*, („Koumourgi, hij ... wiens *heldenglorie* nooit vergaat", v. LENNEP, *Poët.* 6, 167); ook met toespeling op de bet. 5 („uitgeschenen *heldenglorie*", TER HAAR, *St. P.-Rots*, 75).

— In de bet. 6). *Hemelglorie* (BILD. 9, 254).

— In de bet. 7) *Heiligenglorie* („De *heiligenglorie* van vergult zilver, die het (*een Maria-beeld*) omgaf", BOSB.-TOUSS. 1, 250 *b*); ook figuurlijk („Dat eene gouden koningskroon nog schooner in de oogen schittert, dan de zilverlichte *heiligenglorie*", BOSB.-TOUSS. 1, 302 *a*).

— **Aanm.** *Glorieeren*, zich beroemen (PLANT.; v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 233) en *glorificeeren*, verheerlijken (PLANT., LUYKEN, *Jezus e. d. Z.* 174) zijn rechtstreeks uit de Rom. talen overgenomen.

GLORIËN, onz. en bedr. ww.; *gloriede*, *heeft gegloried*. Van *Glorie*. Voorheen zeldzaam, thans geheel verouderd.

I) **Onz.** Pralen, pronken, prijken (*met* iets); verg. GLORIE, 5).

't Hooveerdigh weefsel van haer (*der Glorie*) sleepkeurs
[die zoo gloryt
Met 's vyands onderlage is bloedigh gehistoryt (*bemaald*),
Met benden, met tropheen.
VONDEL 1, 354.

II) **Bedr.** Met pracht en praal bekleeden; verg. GLORIE, 7). Alleen als verl. deelw., in de uitdrukking *gegloried uitmunten*; misschien echter is *gegloried* hier bnw. (van *Glorie* met *Ge-*, III, 13).

Ghy zult in 's Koninghs sael, met eene Majesteyt
Gegloryt munten uyt, in alle heerlickheyd.
PERS, *Lucret.* 21 (zie ook 61).

GLORIERIJK, bnw.; de trapp. v. vergel. zijn in gebruik. Uit *Glorie* en *Rijk*. Verg. hd. *glorreich* en fr. *glorieux*; zie ook GLORIEUS.

1) *Glorie* in de bet. 1). Van personen en zaken. Roemrijk. || Den glooryryken naam uwer Hoogheit, HOOFT, *N. H. Opdr.* 7.

Maer is, om lief, om lijf, om leven,...
Zoo veel, op veer nae, niet te geven,
Als om een' glooryryke faem *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 320.

— In bijwoordelijk gebruik. || Zij sterven glorierijk die voor hun' koning sterven, FEITAMA, *Iliar. de Gr.* 82. Glorierijk te sneeven, STIJL, *Toonelp.* 172.

Voor Vrijheid, Eer en Vaderland!
En glorierijk wederom!
BILD. 9, 148 (*Krijgslied*).

2) *Glorie* in de bet. 6). Van den hemel en de dingen des hemels. Heerlijk. || 't Glorierijk verblijf met eeuwig licht beschonken, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 86.

Dies my (*Ezechiël*) Jehova van zyn gloryrycken throon
Quam om zyn majesteyt t' aenschouwen vrundlyck noon.
VONDEL 2, 82 (zie ook 2, 74).

— In toepassing op de hemelingen. Verheerlijkt, zalig. || (*Jezus*) Nu gloriryk aan 's Vaders rechte zy, VOLLENHOVE, *Poëzy*, 45. U looft het glorierijke koor der Apostelen (*gloriosus Apostolorum chorus*), *Mis- en Vesperb.* 116 (*Te Deum*).

3) *Glorie* in de bet. 9). Glansrijk, schitterend. || Den God die dat gloririjk uitspansel gemaakt heeft, DE BRUNE, *Jok en E.* 203.

— In toepassing op het verstand.

„Ik, ik geef u staat en schatten!"
„Ik het glorierijkst verstand!"
BILD. 1, 407 (*Paris Oordeel*).

GLORIËTTE, znw. vr., mv. *-n*; verkl. *glorietteke* mv. *-(n)s*. Mnd. *glorjet*, mnl. *gloriette* (STALLAERT, *Gloss.*: „nog in gebruik"); fr. *gloriette*, sp. *glorieta*. Prieeltje, tuinhuisje, weesje. || Naer de maeltijt leyt sy hem in een glorietteken, POIRTERS, *Mask.* 84. Het Somerhuisje of Gloriëtje (*er staat*: Gloretje), *N. Nederl. Jaerb.* 4, 1ste St., 825 (a°. 1769).

— *Gloriette* was ook de naam van het buitenhuis, waar GEEL overleed (WOLTERS vóór GEEL, blz. XIII).

GLORIEUS — GLORIOOS —, bnw. Mhd. *gloriôs*, mnl. *glorioos*; verg. ook fr. *glorieux*, eng. *glorious*; alle van lat. *gloriosus*. De Fransche vorm op *-eus* wisselt bij ons met den Latijnschen op *-oos* af. Thans alleen in de gemeenzame taal.

1) Roemrijk; verg. GLORIE, 1). Van Santen ende Santinnen, van alle de glorieuse Martelaers, treffelike Confessoren *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 1, 12 (bl. 55*a*). De bataille van Fleury was ten uiterste glorieus voor Hendrik Casimir, *aanhaling* bij DIRKS, *N. Bijdr. t. d. Penningk v. Friesl*, 20.

Laet Mars bevolen dan zoo glorioze zielen,
Die hy vergodet heeft als haer gebeenten vielen.
VONDEL 1, 694.

— Soms eenvoudig als epitheton ornans. || O gloorjoose Vrundt, BREDERO 1, 83.

2) Heerlijk, zalig; verg. GLORIE, 6).

Van God met Eeren, opgenoomen,
In 't glorieuze Ryk der vroomen.
LUYKEN, *Bykorf*, 228.

Afl. *Glorioosljk*, mnl. *glorioosliike*, bijw., op overmoedige wijze („desen Tyran ... Die hem hier noch zoo *glorioselijc* verstout", v. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 212 *b*).

GLORING, znw. vr.; zonder mv. Van *Gloren* in verschillende opvattingen, met *-ing*.

1) Gloor, glim (zie GLIM, 1ste art.) van een smeulend vuur, *enz.* (verg. GLOREN, I, 1, *a*). || Blusch' voor eerst de Toorts, en dan haar gloring uit, OUDAAN, *Poëzy*, 2, 333.

2) Schijn, afschijnsel (verg. GLOREN, I, 1, *b*). || De brand was te ver af dan dat men de vlammen kon zien, maar de gloring aan den hemel zag men duidelijk. — Gelijk 'er zich op de toppen der bergen, voor den opgang van de Zon, een flikkerende glooring vertoont, DE BRUNE, *Jok en E.* 169.

3) Glans, schijn op het gelaat, om het lichaam (verg. GLOREN, 2) en GLORIE, 6). || Het (*lichaam*) verrijst (*in de opstanding*) aanzienlijk, en gelijk als met een Goddelike glooring omtoogen, DE BRUNE, *Jok en E.* 100.

Wtheemsche schoont', o aenschijn rijk van glooring.
HOOFT, *Ged.* 1, 268.

4) Glans, schittering van heldere kleuren. Zie GLOREN, I, 1, *c*). || Ongetwijffelt gebeurt het maar (*dat*

men de roos voor de schoonste der bloemen rekent), om dat haar prille gloring zoo haast uit heeft, DE BRUNE, *Jok en E.* 234 (zie ook 269).

5) Oneigenlijk. Gloed, koestering (verg. GLOREN, I, 3). || (Een joffrou) weet ... ons gemoet, met een dapperen aanwas van zoeticheit, te streelen, en met nieuwe gloring te deurstralen, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 41 (zie ook 1, 349).

GLOS — en GLOSSE; voorheen ook GLOZE —, znw. vr., mv. *glossen*, en *glozen*; verkl *glosje*, *glozeke*, mv. *-s*, *-ns*. Het Lat. *glossa* (uit gr. γλῶσσα, woord), dat echter reeds in 't latere Latijn *glosa* moet geluid hebben (zie GRÖBER, in *Archiv f. Latein. Lexicogr.* 2, 439); vandaar sp., portug. *glosa*, fr. *glose*, ital. *chiosa*. In 't Mnl. bestond alleen *glose* en nog lang daarna is bij ons de enkele *s* (*z*) het gewone; later is men tot den classieken vorm teruggekeerd; verg. nhd. *glosse*, eng. *gloss*.

Eigenlijk beteekent *glossa*: een woord dat verklaring behoeft, vervolgens: de verklaring van zulk een woord, en bij verdere uitbreiding: verklaring, uitleg, ook van een geheelen zin, eene geheele plaats. KILIAAN geeft voor Glose de beteekenissen *Glossa*, *glossema*, *expositio*, *commentum*, *commentatio*, *scholium*.

1) In de taal der wetenschap, met betrekking tot handschriften. Een enkel woord, dat door den lezer of gebruiker op den kant of tusschen de regels werd geschreven, ter verduidelijking of als vertaling van een woord in den tekst. || Interlinéaire, marginale glossen. Een Grieksch handschrift met Latijnsche glossen. Dat woord kan oorspronkelijk niet in den tekst hebben gestaan; het moet eene glos wezen, die er later door de afschrijvers in is opgenomen. Eene lijst, eene verzameling van glossen (*een glossarium*).

— *Glossen* heeten ook de woorden door iemand uit een handschrift met interlinéaire vertaling opgeteekend. || De Lipsiaansche glossen, eene woordenlijst door Lipsius uit de Oud-Nederfrankische vertaling der Psalmen samengesteld.

2) In gedrukte werken. Verklarende aanteekening op den kant. || De kantteekeningen in de Staten-Overzetting zou men glossen kunnen noemen. — Pasten op den text oyt glossen, VONDEL 3, 52.

> De heilige schrifttuere wert gecorrumpeert,
> Duvelsce glosen laet men daer bij prenten.
> A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 85.

3) Verklaring, uitlegging in ruimeren zin; lat. *commentatio*.

a) Geschreven toelichting. || Of men ... noodtlijck glosen of menschen uytlegginghe der H. Schrift behoeft ter saligheyt, COORNHERT 1, 4*c*. So het (*Gods woord*) niet verciert ende becleedt en ware met de glosen ende wtlegghinge der heylighe Roomsche vaderen, MARNIX, *Byenc.* 2, 1 (bl. 60*a*; zie ook 2, 4 (bl. 79*b*). Dit werck (*de Sinnepoppen*) had ick doen conterfeyten of malen in seeckere papieren bladen, doch sonder eenige uytlegginge oft glosse, VISSCHER, *Sinnep., Voorr.* 3. Kleyne glossekens of bedietselen, 4. Averechtze glozen, DE DECKER 2, 278. (*Het is de wetenschap der Advocaten*) der Glossen gesach sodanich in te brengen, dat men de Wetten met voeten treedt, BAARDT, *Deugdensp.* 76 (zie ook 67). Eene loutere glos, v. D. PALM, *Sal.* 2, 82 (*in tegenstelling met eene letterlijke vertaling*).

— *De glos, gloze zegt, leert*: men leest in de uitlegging; de uitleggers zeggen

> *A.* Met Christo is v alle dinck ghepresenteert,
> Dats rechtuerdicheyt hier, so de glose leert,
> Ooc tleven hier naermaels daer gheen versijc is.
> *B.* Al, seyt de glose, dat *enz.*
> *Gentsche Spelen v. Sinne*, 61.

b) Verklaring, toelichting, zonder dat men juist aan een geschreven uitleg denkt.

> zoo men dezen Text (*Pred.* 3, 1 *en* 2) belyd;
> Wat eischt de glos (d. i. *de verklaring*)?
> OUDAAN, *Poëzy*, 2, 37 (zie ook VONDEL 52).

— Ook: het „raadselslot", de oplossing van een raadsel.

> De bruigom (*Samson*) niet zoo ras zijn lief beliefde,
> Als zij de glos den gasten overbriefde.
> VONDEL 4, 473 (*Richt.* 14, 17).

— *Glossen op iets maken*, eene verklaring, eene uitlegging van iets geven.

> Daer nochtangs de fijlosoop ...
> Op een Jongmans haestich blose
> Maeckte heel verscheye glosen
> Noemde zelf die schielickheyt
> Deuchdelick' onnooselheyt.
> HUYGENS, *V. Dichtw.* 56.

— Gewoonlijk in ongunstigen zin. Aanmerkingen, opmerkingen, spotternijen maken op iemand. || Zoo veel ik door u van het karakter van den Heer Verbergen ken, ontschiet het mij echter niet, dat hij daarop zijne spottende glossen maakt, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 35.

— *Hij maakt* (*weet*) *overal glossen op*, hij heeft op alles zijne aanmerkingen of spotternijen.

c) Spreekw. en zegsw. (verg. 3, *a* en *b*).

— *Men behoeft hier geen glossen, de tekst is klaar*, wanneer iemand iets verklaren wil, dat geene uitlegging behoeft (SARTORIUS, *Adag.* I, 5, 82; verg. DE BRUNE, *Spreeckw.* 458).

— *Hij geeft hem den tekst met de glos*, hij „doet hem tekst en uitleg", vertelt alles tot in bijzonderheden; bij SARTORIUS (*Adag.* I, 1, 73) beteekent *de tekst met de glos*: een al te duidelijke, al te uitvoerige uitleg.

4) Loos praatje; eene beteekenis die moet samenhangen met de dikwijls al te uitvoerige en noodelooze uitleggingen van de H. Schrift enz.; verg. de bet. 3). || Tis ymmers gheen gloose, daer ghy my me wilt spysen, *Rotterd. Spelen v. Sinne*, 131.

— Inzonderheid: *eene blauwe glos* (zie BLAUW), een flousje, een mooi praatje, een valsche glimp. || *Megaricum machinamentum*, Een blauwe gloos. *Cum dolo et astu res agitur, non syncera fide*, SARTORIUS, *Adag.* II, 4, 34. — Als Epiphanius voor een schandelicke ketterije ende grouwelicke Godslaster scheldet, datmen *enz.*... Dat moet met een blauwe Glose, als met een mantel overtogen worden, MARNIX, *Byenc.* 1, 3 (bl. 28*a*).

> Van alle blaeuwe glosen moet ghy hebben een afgryen
> Een oprecht Medogent hart moet ghy bethonen.
> *Constth. Juic.* 55.

Afl. *Glossen*, *glozen* (zie die woorden).

— **Aanm.** *Glosseeren*, met aanteekeningen voorzien, ook: aanmerkingen maken, is zoomin als *glozeeren* (zie ald.), eene afl. van *glos*, maar rechtstreeks aan mlat. *glossare*, *glosare* of aan het Rom. ontleend.

Samenst. *Menschenglos*, menschelijke uitlegging („Gods woort rooft hy (*Alva*) door *menschen-gloos*", V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 373); *randglos*, kantteekening („Er stond een *randglos* naast geschreven, wie weet met hoe diep een zucht", GEEL 22).

GLOSSEN, bedr. zw. ww.; *gloste*, *heeft geglost*. Van *Glos* (zie ald.). Weinig in gebruik.

1) *Glos* in de bet. 3). Iemand met glossen en rechtsgeleerde spitsvondigheden het leven zuur maken.

> Een (*zeker advocaat*) heeft my (*een' boer*) laesten so geglost,
> Dat my een gantsche Sate kost.
> Voorwaer, ick ben dit Glossen zat.
> BAARDT, *Deugdensp.* 69.

2) *Gloe* in de bet. 3, *b*). Fr. *gloser*. Glossen, stekelige aardigheden op iets zeggen.

'k Zou my niet beschamen laten.
Wat men meesmuil', wat men gloss',
Het verdient niet eens een blos.
BILD. 11, 240.

GLOZEEREN. Zie GLOZEN.

GLOZEN — GLEUZEN —, bedr. en onz. ww.; *gloosde* (*gleusde*), *heeft gegloosd* (*gegleusd*). Mhd., mnd. *glôsen*, mnl. *glosen*. Van *Gloze* (zie GLOS). Daarnaast *glozeeren* (*glozeerde*, *heeft geglozeerd*), mnl. *gloseeren*, *glosieren*, dat rechtstreeks uit het Mlat. of het Rom. is overgenomen; verg. mlat. *glosare*, fr. *gloser*. Beide, thans verouderde, woorden hebben dezelfde beteekenissen en worden daarom hier gezamenlijk behandeld. Wat *gleuzen* naast *glozen* betreft, moet men, daar er in het woord zelf geen reden tot klankwijziging aanwezig is, invloed aannemen van wisselvormen als *leus* en *loos*.

1) Verklaren, uitleggen; ook: met aanteekeningen toelichten. Zie GLOS, 2). || Gloséren. *Interpretari*, *explanare*, *exponere*, *commentari*, vulgò *glosare*, KIL. — Sonder datmen ... eenigh verhael (swijghe bevel) vindt van de selve schriften te gloseren, uyt te legghen of breeder te verklaren, COORNHERT 1, 4*b*. (*De*) H. Schrift, wel gegloseert ende gesophistikeert, MARNIX, *Byenc.* 1, 10 (bl. 50*b*).

— *Op iets glozen*, *glozeeren*, eene verklaring, een uitleg op of van iets geven. || Sy sullen moeten, die Schrifture buyghende na hunluyder opinie, daar op bestaan te glozeren, dat Christus niet en heeft gewilt *enz.*, COORNHERT 1, 73*a*. Hoort hoe de Wijsheyd zelfs zoo aerdigh hier op (*op deze fabel*) gloost, VONDEL 1, 257.

Noyt en hoorden wy bedt den sin wtlegghen,
Maer weerde meestere hier noch bet (*meer*) op gloost.
Gentsche Spelen v. Sinne, 295.

— *Er is* (*staat*) *op* (*van*) *gegloosd*: de glos, de uitleg er van (er op) is (ergens) gegeven; verg. bij GLOS: *de gloze zegt*, *als men in de gloze leest*. || Daer in schriftueren yewers af gegloost staet, *Gentsche Spelen v. Sinne*, 56. Alser op gegloost is, 145.

— *Er is niet op te glozen*, men kan er geen uitleg aan geven, niet wijs uit worden, m. a. w. er is geene gissing op te maken, geen peil op te trekken. || Dewijle dan de meeste menschen zonder compas zeylen, en los daer henen stevenen, waer de wind hun wegh-voert, zoo en is op haer streke niet te gleuzen, of staet te maecken, DE BRUNE, *Bank.* 2, 106.

— Ook absoluut, in den zin van: opvatten, meenen.

Daerom segh ick, al ist dat een ander anders gloost
In 't gebruycken syns Liefs schept het (*hart*) den meesten troost.
Dryderley Refer. 48.

't is maer een roock het snuyven onser neusen,
En onse reden is een voncxken (soo wy gleusen)
Dat hem uyt 'therte roert, *enz.*
UDEMANS, *Waek. Oog'*, 53.

— Soms beteekent *glozeeren*: tot toelichting bijbrengen, tot opheldering aanhalen. Zoo zegt V. MANDER (*Grondt d. Schilderc.* 14, 11), waar hij over de symboliek der kleuren handelt: „Uyt den Poeten waer veel te gloseren, Van Marons gulden ranck en derghelijcke".

2) Trachten te verklaren, eene verklaring zoeken, bepeinzen, overdenken (zie VERDAM op *Glosen*, 2), *Gloseren*, 2) en STALLAERT op *Gloseeren*, 2); vandaar de volgende meer algemeene beteekenissen.

a) Als onz. ww. Acht geven, letten op iets. || Op de teeckens des Hemels niet en gloost Ghy blyft ongenoest, DE CASTELEYN, *Bal.* 11 (vs. 17). Op mijn bewijsen met neerstigen sinnen gloost, *Gentsche Spelen v. Sinne*, 253. Ghy kijckt altijt op haer, op my ghy niet en gloost, *Nederd. Helic.* 19.

— Vooral in de uitdrukkingen: *Hier wel op gloost*, *glozeert*; *wilt hier op glozeeren*; *op dit propoost gloost*. || Hoord wat U zeyd op dit propoost De Psalmista, hier wel op gloist, V. D. MUELEN, *v. d. Ketyv.* 130. Ic en zie geen beter hope, hier op gloseert, Dan dat wy de schepen laten varen ongecesseert, V. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 75 *b*.

Voorts V. GHISTELE, *Terent. Heaut. Tim.* 37 en 95; *Virg. Aen.* 66 *a* en 93 *b*; *Gentsche Spelen v. Sinne*, 95, 259 en 301.

b) Als bedr. ww. Bedenken, weten te bedenken, „prakkezeeren". || De onversadelijcke ... herten, die altijdt de eene winst uyt d' ander gloseren, VISSCHER, *Sinnep.* 103 *a*.

c) Denken (met een ww. in de onbep. wijs als bepaling) in den zin van: het voornemen opvatten, van plan, van zins zijn, meenen.

Hoe coemt lief dat ghi mi niet en troost
Daer ghi mi siet in desen allende
den mey te planten hebbe ick gegloost
God wils mi gonnen tot goeden eynde.
Antw. Liedb. 182.

— **Arl.** *Glozer* (zie ald).

— *Beglozen*, *begleuzen*. In de bet. 1) („Ghi hebt mi ... Beghinnen te bewijsen, alst wel *begloost* is, Welc den menschen stervende den meesten troost is," *Gentsche Spelen v. Sinne*, 258).

— In de bet. 2, *a*) („Hem nu te vermanen, om volherden in dat propoost, Is noodich *begloost*, om verhoeden veel smerten", *Constthoon. Juw.* 11).

— Soms beduidt *beglozen* niet anders dan: iets vermelden, spreken van iets („Desen Meyboom *begloost* (*de bedoelde meiboom*), Is Christus eccelent", V. MANDER, *Gulden H.* 92).

— Ook: beschouwen, aanzien („O God ... mijn allende *begloost*, Dat ic ... mach gecrijgen troost", *Gentsche Spelen v. Sinne*, 195; „Trekt my die kous, eens van de Voeten; Ik moet eens *begleusen* of de Wond Ook doodlijk is", *Het Verw. Huysh.* 28).

GLOZER — GLEUZER —, znw. m., mv. *-s*. Van *Glozen*, *gleuzen* met *-er*; verg. mlat. *glossator* en fr. *gloseur*. Uitlegger, verklaarder. || Al kan uw woord of werck een ander uyt-legh lijden: uw eygen zin en meeninge moet de rechten tolck en gloozer zijn, DE BRUNE, *Bank.* 1, 203 (verg. SLUYTER, *Gesangen*, 174). Al haer (*eener vrouwe*) bedrijf en uyterlick ghelaet, moet met zedigheyd gezult, en met voorzichtigheyd geconfijt wezen. Die zich anders draeght, zal ander gleuzers vinden, 1, 148.

GLUI — GLEUI, GLUW, GLEI —, znw. onz.; mv. (in de bet. 2) *gluien*, *gleien*. Mnl. *gloy*, *gluy*, *gleu*, *glu* (*geluw*), *gly*, *gli*, *gley*, *glay* (zie VERDAM op GLOY en STALLAERT op GLUI); verg. ofr. *glui*, *glu*, *gleu*, nfr. *glui*, schotsch *gloy* (JAMIESON). Eene benaming voor dekriet en later voor dekstroo, bepaaldelijk roggestroo, van welke het onzeker is, of het Rom. haar aan 't Germ. heeft ontleend dan wel omgekeerd, maar die met groote waarschijnlijkheid wordt afgeleid van een Ofr. naam voor de lisch (*iris*), t. w. *glai*, *glay*, *gla*, *glé*, *gloi*. Ook hiervan is de oorsprong onbekend; sommigen houden het woord voor Keltisch, anderen leiden het af van lat. *gladius*, zwaard, gelijk fr. *glaïeul* van lat. *gladiolus*, zwaardlelie. Hoe dit zij, de lischplant, die eerst tot het dekken van huizen, het bekleeden van dijken enz. zal gediend hebben, leende later haren naam aan andere dekmaterialen, riet en stroo, zoo-

dat thans ook zelfs fr. *glui* roggedekstroo beteekent. Zie ook DE BO en SCHUERM.

Wat de verschillende vormen betreft, *glui* is thans in Noord-Nederland de gewone; *glei* (*galei*, *gelei*) behoort in Vlaanderen thuis, waar men evenwel ook *glui* en *gluw* zegt (DE BO 378). Voorheen was in Zeeland en Zuid-Holland ook *gloy* bekend, waarschijnlijk met eene uitspraak die aan *glui* (*gleuy*) nabijkwam; *glooi* (*glóje*) moet in de Nedersaksische en Friesche streken bestaan hebben, indien namelijk *glooien* metterdaad een denominatief is van een woord dat: stroo beteekent (zie GLOOIEN en verg. GLOOIING).

1) Dekriet, ook: gezuiverd roggestroo. || Gleye, gluye. *Stramen arundinaceum*, KIL. *Estrain de roseau*, *glu*, MELLEMA. — Onsen mantel voor den dijck Is het gley, HONDIUS, *Moufe-schans*, 303. Is mijn dack verleeght, en mijn schalien in gleuy verandert, 't is goed teghen den donder, DE BRUNE, *Bank*. 2, 373. Riet en roggestroo of glui (worden) alleen voor dakbedekkingen ten platten lande gebruikt, STORM v. 's-GR., *Bouwk*. 2, 78.

die gluy brengt in de schou
Om dat hy het branden sou
Siet voor eerst een schoone vlam, *enz.*
CATS 1, 538.

— *Ter voller aarde en loffelijken gluie zijn*, een vereischte, waaraan de dijken op Schouwen bij den omrijd moesten voldoen.

2) Met mv. Bos riet of stroo, bundel gezuiverd roggestroo. || Gluye, ghe-luye, Fland. Holl. *Fascis stramentorum*, *stramen arundinaceum*, *manipulus arundinaceus*; vulgo *glema*, *gelima*. Gal. *glu*, KIL. Eenen glei medenemen. Met drie gleien zal ik genoeg hebben, DE BO 378.

Aanm. De volgende aanhalingen bewijzen hoe nog in 1562 *glui* zoowel van *riet* als van *stroo* werd onderscheiden, zonder dat nu te zeggen is wat er mede werd bedoeld. || Verbot geen gleuy of riet oft stroo uyt tland te voeren, *Rechten d. St. Goedereede*, in *Vad. Rechtsbr., Versl.* 2, 356. Alsoe (Godt betert) de ruychte soe van gloy ende riet jaerlijkx sober ende seer van kleyne gewasse es, *Ald.*

Samenst. *Gluischoof*, in Zuid-Nederland ook *gleiboot* („Het varen der heksen in zee op *gluyschooven* of stroowisschen, om onweêr te doen ontstaan", v. D. BERGH, *Wdb. d. Ned. Mythol.* 288; „*Gleischoof*, *gleiboot*, stroovluw, DE BO; „Barnende *gleyschoven*", DESPARS, *aangeh. ald.*).

— Als tweede lid. *Roggeglui*.

GLUIMIG, bnw. Van een stam met *ú*, die ook gevonden wordt in westf. *glúme*, vonk, *glúmen* ww., lichten (WOESTE), en tot dien van *glommen* in dezelfde betrekking zal staan als mhd. *glîmen* tot *glimmen* (zie ald.); verg. ook GLUISTER. Gloeiend. Alleen in de volgende plaatsen uit DE HUBERT, *Ps.*, waar de Statenbijbel onderscheidenlijk *vlammigh*, *vlammende* en *vyerig* heeft.

Hij gaf hun hagel-steen, ten regen:
en' haaren lande gluijmig vier.
105, 32.

Samenst. *Gloeglomgluimig*, hetzelfde als *gluimig* („*gloe'-glom-gluijmig* vier", 104, 4); *gloeigluimig*, hetzelfde („*gloeij-gluijmige* brand-stralen", 78, 48).

GLUIP — voorheen GLUIPE —, znw. vr. Bij KIL. staat: Gluype (en daarnevens als *Holl.* Gloepe), vertaald met *Decipulum*, *transenna*, *machina irretiendis avibus apta*. Met *gloepe* wordt kennelijk een Friesch-Saksische vorm met de oude uitspraak der *á* als *oe* bedoeld, nog bewaard in overijselsch *gloepe*, eendenkooi (*N. Ned. Taalmag.* 3, 133), gron. *gloepen*, houten fuikvormig latwerk in de eendenkooi (MOLEMA). Van een dergelijk toestel is blijkbaar sprake in twee verhalen, in Friesland omstreeks 1500 opgesteld, waarin nevens „bussen" en „(holten) catte" ook *glupen* en eene *gluyp* genoemd worden als „reescap van oerloghe" (VISSER en AMERSFOORDT, *Arch. v. Friesche Gesch.* 1, 103; v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 156, 160). Nauw verwante beteekenissen doen zich voor in de znw. gron. *gloep*, kier eener deur (*op de gloep staan*, *zetten*); nnd. *gluup*, reet, spleet, kier eener deur, glop, sluiphol, schuilhoek, nauwe weg tusschen berghellingen; (op de) loer (*up de gluup stân*); heimelijke blik, oogwenk; nfri. *gluwp*, (op de) loer (EPKEMA); schotsch *glupe*, groote kloof, hol (JAMIESON), en in het bnw. mnd. mnl. *glup*, *gluup*, loerend, verraderlijk aanvallend. De oorspronkelijke beteekenis van dit woord zal dus geweest zijn: reet, spleet, waaruit eensdeels die van: fuik, valstrik, gat, hol, anderdeels die van: loerende blik van onder de half toegeknepen oogen voortgevloeid moeten zijn. De treffende overeenkomst in beteekenis en vorm van *gluip* (en van het nauw verwante *glop*) met de woorden, bij GLEUP en GLIP vermeld, kan niet toevallig zijn; doch het juiste verband is nog niet gevonden. Zie verder ook GLOP en GLUIPEN. Het woord is thans in de algemeene taal alleen nog min of meer bekend in de bijwoordelijke uitdrukking

— *Te(r) gluip* (ook *te(r)gluips*), hetzelfde als het thans meer gewone *tersluiks*, steelsgewijze, ongemerkt; inzonderheid als bepaling bij *kijken* enz.: van onder de halfgesloten oogleden een blik werpen, gluren. || De Heer Edeling zat naast haar: en keek zo eens ter gluip naar 't Boek, *Burg.* 321.

— Hier en daar ook wel in de bepaald ongunstige opvatting: gluipend, onverhoeds aanvallend (zie een voorbeeld uit BOUMAN bij GLUIPEN).

Afl. *Gluipen.*

GLUIPEN, onz. zw. ww.; *gluipte*, *heeft gegluipt*. Ofr. *glúpa*, sluipen (of belagen?); mnd. mnl. *glupen*, loeren; nnd. oostfri. *glupen*, aanstaan (van eene deur), staren, loeren; eng. *glouping*, verbijsterd kijkende (HALLIWELL). Van *Gluip*; zie verder ald., alsmede GLOP. Verg. voorts de, naar den vorm te oordeelen, verwante woorden onr. *gleypa*, opslokken; noorsch *glupa*, gapen, happen, grijpen; zw. *glupande*, deensch *glubende*, roofgierig, gulzig; zw. *glupsk*, deensch *glubsk*, gulzig, grimmig, hevig; overijs. *gloepsch*, waar veel ingaat (VERDAM); nnd. *glâpsch*, boosaardig, geweldig (groot), en evenals gron. *gloepend* ook vooral als bijw. van graad: buitengemeen, geweldig. *Gluipen*, gelijk *gluip* vanouds inzonderheid aan de Noordgermaansche tongvallen eigen (KIL.: Holl. Fris. Sax.), en in de volkstaal van Zuid-Nederland ook thans evenmin bekend als *glop* en *gluren*, is kennelijk een wisselvorm van *luipen*, dat in de eigenlijke Hollandsche volkstaal thans even gebruikelijk schijnt; de overeenkomst in vorm en beteekenissen met het sterke ww. *sluipen* is stellig niet toevallig, doch behoeft nog nadere opheldering (zie het bij GLIJDEN opgemerkte). De zeer uiteenloopende beteekenissen der bovengenoemde woorden laten zich uit die van *gluip* wel verklaren (verg. ook *slok* naast *ter sluik*, *sluiken*). In het oudere Nederlandsch schijnt *gluipen* gewoonlijk te zijn opgevat in den zin van: onverhoeds overvallen, in 't geheim arglistig trachten te benadeelen, of althans met een boosaardig doel beloeren, bespieden, en ook thans is die opvatting, niet alleen van de afleidingen, doch ook van het ww. zelf, bij dichters en gewestelijk nog wel bekend. || Gluipen. Espier, guetter. *Insidiari*, *speculari*, *moliri insidias*, *observare*, PLANT. Gluipen, sluipen, loeren, iemand

te gluips lagen leggen, bedektelijk aanvallen. Hetzelfde als *smuigen*, BOUMAN, *Volkst. in N.-H.*

Gy waart het, snoode Aleid, die gluipend, voor uw telgen Mijn erf met vratig hart sints lang zat in te zwelgen.
BILD. 4, 357.

De moord gluipte uit het aaklig woud.
TOLLENS 11, 156.

— Later gewoonlijk in meer beperkte opvatting: van terzijde, of van onder de neergeslagen of halfgesloten oogen naar iemand of iets of om zich heen kijken, loeren; minder met de gedachte aan een boosaardig opzet, dan aan het valsch, huichelachtig of ook bedremmeld gelaat van den persoon. Thans onderscheiden van het bloot nieuwsgierig *gluren* (zie ald. 6). Meest absoluut. || Hy is lang uitgegroeid, broodmager, bleek, ... met een korten stompen neus, zonder oogen, zou ik haast zeggen, indien zyn gluipen my niet hinderde, *Leev.* 1, 103. De Jongen kan zo staan kyken en gluipen, 8, 61.

(*Hij*) stond gelijk een boeren jongen,
Die d' eersten maal zijn dorp verlaat.
Hy gluipt met de oogen, als verstolen;
Met scheefgebogen hals en stijf.
BILD. 13, 233.

— Bij persoonsverbeelding, met eene abstracte zaak tot onderwerp.

Zaagt ge ook toen geveinsde vriendschap
Vleijende aan uw zijde staan,
En met stille vreugd hare oogen,
Gluipend voor u nederslaan?
KINKER 1, 141.

— Bij overdracht, van onedele, lage neigingen en gedachten die in iemands *gluipenden* blik te lezen zijn.

't Is koningdom en staf te knotten,
Wat gluipende uitblinkt in hun blik:
Hun schijnbare eerbied is bespotten.
BILD. 9, 235.

Spijt gluipt er uit de oogen der Spanjerds en schaamt'.
BOGAERS 2, 189.

— Met de oogen, den blik tot onderwerp; inzonderheid in den vorm van het tegenw. deelw., als bnw. gebezigd. || Dat gluipend oog, dien valschen Judas-lach, *Leev.* 2, 251. Den gluipenden blik der hyena, v. LENNEP, *Rom.* 3, 20. Zijn knippende, gluipende oogen, 5, 146. Gluipend blikten zij (*de oogen*) ... van onder de ... oogleden en ... wenkbrauwen, SCHIMMEL 1, 17 *a*.

— Soms ook, naar de bijzondere opvatting van *gluip*, bepaaldelijk: door den kier eener deur gluren, zonder het bijdenkbeeld van valschheid. || Hij gluipt door de deur, WEIL.

„Neen; 't is voorzigtigheid, geen blooheid, heen te sluipen!"
Doch, zonder eerst door deze deur te gluipen,
Den weg naar 't bosch weêr in te slaan —
Nieuwsgierig als hij is — hoe zou' hij zulks vermogen!
STARING 2, 160.

— Soms wordt *gluipen* (of *luipen*) in de volkstaal ook gebezigd in de bepaalde opvatting: van onder zijn hoed of pet naar iemand kijken; ook: met den hoed of de pet diep over de oogen getrokken loopen (WEIL., v. DALE). Verg. *gluiphoed* onder de Samenst.

— Vaak verbonden met *sluipen*, en ook alleenstaande soms daarmede nagenoeg gelijkgesteld; van dit gebruik zijn echter geene oudere voorbeelden gevonden. || Gluypen, *To sneak, snudge*, SEWEL. — 't Paar sloop gluipend heen, M. C. v. HALL, *Ged.* 1, 72. Dat een bedaarde aftocht eervoller zijn moet dan eene gluipende vlucht, BOSB.-TOUSS. 2, 70 *a*. Jou Lammert ... is een bleeke melkmuil, die de kat in donker knijpt ...: op dat gluipen en sluipen heb ik het niet, SCHIMMEL 1, 317 *a*. Een gluipenden voetstap, 3, 130 *b*.

Regts houdt de Turk de wacht op bolwerk en in schansen... En gluipt rondom.
TOLLENS 6, 18.

— In ruimeren zin is vooral het tegenw. deelw. *gluipend* als bnw. van personen in gebruik: valsch, geveinsd. || Indien er ... geene andere fynen in ons Land waren, als die effen gluipende huichelaars en huichelaarsters, waarby de Benjamins en slampampen behooren; dan *enz.*, *Blank.* 3, 325.

Bewierook' vrij, wien 't lust, den valschen Filozoof,
Met Heidnenpraal vergood by gluipende Ongodisten!
BILD. 11, 317.

— Van iemands inborst of de uitingen daarvan. || Eenen achterhoudenden, zwijgenden, gluipenden, ongevoeligen aanleg, v. D. PALM, *Sal.* 6, 292. Zooveel Satansche zegepraal en gluipende list, BOSB.-TOUSS. 1, 288 *b*. De boosaardigheid van het gluipend verraad, 1, 341 *a*.

Afl. *Gluipend* (zie boven); *gluiper*, *gluiperd*, *gluiperig*, *gluipsch* (zie die woorden); *begluipen*, *gegluip*, *gluipachtig*; *gluipig* („Haar oogen staan my ook niet te breet aan. Zy staan my te *gluipig*, te agterhoudent", *Burg.* 101).

Samenst. *Gluiphoed*, hoed met breede, rondom neergeslagen randen, sombrero, of huilebalk, ook *luiphoed* en, in de volkstaal nog thans, *luiper*(*d*) genaamd (verg. GLUIPER) („den minsternstigen Spanjaard, die ooit zijn' *gluiphoed* voor een pijkap heeft verwisseld", STARING 3, 136).

— Als tweede lid. *Aan-*, *omgluipen* (zie die woorden); *door-*, *heen-*, *in-*, *nagluipen*; *nedergluipen* (TOLLENS 6, 136) enz.

GLUIPER — daarnevens GLUIPERD (GLUIPERT), gevormd op de wijze van *grijnzaard*, *veinzaard*; zie verder bij -AARD en -ERD —, znw. m., mv. *-s*. Van *Gluipen* met *-er* (*-erd*). Iemand van lage inborst, die met slinksche streken omgaat; valschaard, geniepigerd, huichelaar (zoo b. v. in *Oeble Glúper*, titel eener vertaling van MOLIÈRE's *Tartuffe* in het Friesch door WALING DYKSTRA); voorheen, en gewestelijk nog thans, ook gezegd van personen die iemand onverhoeds aanvallen. || Gluper. Espieur, guetteur. *Insidiator*, *conspecillo*, PLANT. Gluyperd, *a sneaking fellow*, SEWEL. De hond van buurman is een gluiperd, hij pakt je maar zoo stilletjes bij de kuiten, BOUMAN, *Volkst. in N.-H.* — De Hollandsche jongen; — maar vooraf moet ik u zeggen, mevrouw! dat ik niet spreek van uw bleekneuzig eenig zoontje, met blauwe kringen onder de oogen; ... Weet UEd. wat UEd. van uw lief Fransje maakt? 1°. een gluiper; 2°. een klikspaan; 3°. een geniepigerd; 4°. een bloodaard, BEETS, *C. O.* 2 (*zie ook* 114). 't Is een gluipert, een diplomaat ... hij verlakt de gemeente, PIERSON, *Mérív.* 1, 129.

Dien gluiperd daar hy staat, onder myn oogen en wil ik [hem niet zien, laat staan van my op nieuw te verbinden.
ASSELIJN, *Stiefvaar*, 43.

— Soms wordt *gluiper* (in de volkstaal veelal *luiper*) gebezigd in de bepaalde opvatting: iemand die „niet helder uit de oogen kykt, maar loens en op zyde, onder een diep op 't oog gedrukten Hoed" (BERKHEY, *N. H.* 3, 1876). Zie ook v. DALE, en verg. *gluiphoed* (onder de Samenst. van GLUIPEN).

GLUIPERD. Zie GLUIPER.

GLUIPERIG. bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Naar den vorm een afleidsel van *Gluiper* met *-ig*, doch waarschijnlijk nevens het oudere *Gluipig* (zie de Afl. van GLUIP) gevormd, evenals b. v. *geniepig* nevens *geniepig*, om de ongunstige beteekenis meer te doen uitkomen; door het hedendaagsche taalgevoel opgevat als een afleidsel van *Gluipen* met *-erig*.

Gluipend; arglistig, huichelachtig; niet eerlijk, niet open. Eigenlijk van personen of hun oogopslag.

I) **Bnw.** ‖ Een gluiperige jongen. Een gluiperig gezicht. Er gluiperig uitzien. — Gluiperige Willem (een groote knaap ... met een bleek gezicht en blauwe kringen onder de oogen) werd boos, loerde naar den Heer Bruis *enz.*, BEETS, *C. O.* 114. Hij heeft zoo iets om van te huiveren.... Iets griezeligs, met die valsche, gluiperige oogen, COUPERUS, *E. Vere*, 2, 190.

— Bij overdracht, van handelingen enz. ‖ Een gluiperige streek. — De polemiek van hem en zijne geestverwanten wordt ... gekenmerkt door iets gluiperigs, iets onopregts, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 128.

II) **Bijw.** (van wijze). ‖ Gluiperig kijken, loopen. Gluiperig handelen.

Afl. *Gluiperigheid.*

GLUIPSCH, bnw. en bijw. Mnd. nnd. *glup(e)sch*, deensch *glubsk*, zw. *glupsk* (zie over de beteekenissen bij GLUIPEN). Van *Gluipen* met *-sch* (verg. *speelsch*, *loopsch* en derg.). Hetzelfde als *Gluiperig*, doch thans minder in gebruik.

Aanm. In de woordenboeken vindt men een bijw. *gluips* opgegeven: hiervan heet het bnw. *gluipsch* te zijn afgeleid. Ofschoon uit de bijwoordelijke uitdrukking *te(r) gluip(s)* (zie GLUIP) inderdaad *gluips* had kunnen ontstaan (verg. b. v. *vergeefs* uit *tevergeefs*), is het gewaagd van dit onderstelde bijw., dat tot dusverre nergens gevonden is, het bnw. *gluipsch*, dat in verschillende verwante tongvallen reeds vroeg voorkomt, af te leiden. Het schijnt raadzaam het bijw. op te vatten als het bnw. in adverbiaal gebruik, en het woord derhalve als bnw. en als bijw. gelijkelijk met *-sch* te spellen, evenals *valsch* en derg.

GLUISTER, znw., tot dusverre alleen gevonden in onderstaande vrij duistere plaats, waar het: gloed, minnebrand schijnt te beteekenen. Is dit inderdaad de bedoeling, dan zal het woord eene afleiding zijn van een stam met *ú*, synoniem met de bij GLINSTER genoemde; verg. ook GLUREN en voorts GLOREN, GLUIMIG en GLOMMEN. *Luister* zou met *gluister* kunnen samenhangen, op dezelfde wijze als b. v. *luipen*, met *gluipen*, *loeren* met *gluren* e. a.; blijkt het echter louter het overgenomen fr. *lustre* te zijn, dan is de overeenkomst in vorm bloot toevallig. Evenmin is het zeker of *gluister* samenhangt met *fluister*, gloed (zie ald.). Over *gleister* zie bij GLINSTER.

> Hebe door lieve jonste,
> Laet sien een claren Son,
> Door weerliefts waerde gonste,
> Ick 't lieve woortien won,
> Vraecht nu waer straffe duyster blijft.
> van 't stale hert,
> Weer tot een recht gluyster stijft,
> Bevonden wert.
> *Bloemhof d. Ned. Ieught* (a°. 1610), 68 *b.*

Afl. *Gluisteren.*

GLUISTEREN — GLEUISTEREN —, onz. zw. ww., tot dusverre alleen in de onderstaande plaatsen gevonden. Denkelijk eene afleiding van *Gluister*, evenals *glinsteren* van *glinster*; zie verder deze woorden, en verg. nnd. *gluustern*, met glinsterende oogen aanzien, *gluustrig*, vurig (van oogen). De spelling met *eui*, die anders meestal gevonden wordt in woorden, welker *ui* uit een ouder *oi* of *oei* ontstaan is, stelt dan hier bij uitzondering een nnl. *ui* uit oudgerm. *ú* voor. Blaken, van een vlammend vuur, ook in figuurlijke toepassing.

> Die ... Juvenaal verwint, in 't gleuist'ren van zyn vier.
> OUDAAN, *Poëzy*, 3, 517 (*van Vondel*).

> Het gluystren van de vlam vermindert door de vocht:
> Te meer vermits het hout geen voetzel bieden mocht.
> OUDAAN, *Toneelp.* 270.

> Dat 's voetzel aan de vlam, die gleuistert als een ooven.
> 271.

GLUM, znw. onz. Denkelijk een gewestelijke bijvorm van een znw. *glom*, tot het bnw. *glom* (zie ald.) in dergelijke betrekking staande als *glim*, m., tot *glim*, bnw.; verg. ook mnd. nnd. *glum(m)*. Glimmend, gloeiend vuur.

> Dat 't glumm der kolen op hen vall' (*op de boozen*).
> DE HUBERT, *Ps.* 140, 11 (*Statenbijbel*: vyerige kolen).

GLUNDER, bnw. en bijw.; *-der*, *-st*. Een woord dat, naar 't schijnt, eerst in deze eeuw uit den Noordhollandschen tongval in de algemeene taal is opgenomen, en ook thans nog niet overal, althans niet in Zuid-Nederland, verstaan wordt. Het staat waarschijnlijk tot de bij GLINSTER genoemde woorden met *nd* doch met andere vocaal (mnl. nnd. *glinderen*, zw. *glindra*, nnl. *glandig*, mhd. *glander*, eng. *to glender*) in dergelijke betrekking als *glom*, *glommen* tot *glim*, *glimmen*. In de gemeenlandsche taal zou het woord denkelijk in plaats van *u* eene *o* gehad hebben.

I) **Bnw.** — Glanzig, helder; oorspronkelijk, en gewestelijk nog thans, ook van zaken: netjes (*Noord en Zuid*, 3, 304); in de algemeene taal echter altijd in toepassing op personen met een frisch, gezond uiterlijk, die „blaken" van gezondheid of over wier gelaat een glans van genoegen, opgewektheid of voldoening ligt (verg. GLIMMEN, 2 en 3 *b*) en lat. *nitidus*). ‖ Men kan hem aanzien dat hij tevreden is over den afloop: hij ziet er zoo glunder uit. — De glundre deernen, ELLIOT BOSWEL, *Ged.* 112. Weldra zag de glundere boerin ons terug, BEETS, *C. O.* 82 (*op blz. 79* „eene heldere boerin" *genoemd*). Maar 's avonds als de frissche dochters; neen! de glundere moeders ook nog wel; voor den „fiedel" staan, met boeren en knechten, en voor vier duiten een deuntje dansen, ... en zoenen moeten, als de lustige speelman in den hoek achter de kam strijkt! 100.

> Maar één had geen lust en geen rust en geen duur,
> Geen smaak in den room en geen oog voor natuur,
> Geen lach voor den lach van het glunder boerinnetje.
> DE GENESTET 1, 152.

II) **Bijw.** (van wijze). — Op eene wijze die blijk geeft van vroolijkheid, vergenoegdheid, voldoening. ‖ Glunder kijken. — Zij ... lachte zoo glunder over 't mooie weer, en 't prettige plan,... dat *enz.*, BEETS, *C. O.* 76.

Afl. *Glunderheid.*

GLUREN — voorheen ook GLUIREN, GLUIEREN, GLOEREN —, onz. zw. ww.; *gluurde*, *heeft gluurd*. Mnd. nnd. *glûren*; nfri. *gljoerjen* (EPKEMA), *gloeren*, waarnevens *gloerkje*; ouder-nhd. *glauern* (FRANCK); verg. ook gewest.-eng. *to glower*, staren (HALLIWELL). Van denzelfden stam, met *r* uit *s*, als *gloren* (verg. ook GLARIËN), doch met *ú* als in *gluimig* en *gluister*; verg. ook noordholl. *glouwen*, gluren (BOUMAN). Daar oudgerm. *ú* in het Nnl. vóór *r* niet in *ui* overgaat, wordt met de spelling *gluieren* denkelijk niet anders bedoeld dan *ú* met een naslag (verg. echter *schuieren*). Indien *gleurde* bij VONDEL geen drukfout is voor *gluerde*, zal daarmede denkelijk de gewijzigde uitspraak van oudgerm. *ú* als *eu* (*ö*) zijn voorgesteld, die in 't Westvlaamsch vóór eene *r* vanouds gebruikelijk is geweest (zie V. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* § 50), doch in het Hollandsch anders niet bekend is; wellicht is er een bepaalde Amsterdamsche tongval bedoeld (er is sprake van den Haarlemmerdijk).

Gloeren bij KIL. e. a. daarentegen stelt de oude uitspraak der *ĕ* voor, die in de Saksische en Friesche gewesten heeft standgehouden en in het verwante *loeren* in de algemeene taal is overgegaan. De betrekking tusschen *loeren* en *gluren* moet voor 't overige dezelfde zijn als die tusschen *luipen* en *gluipen*, wvl. *leep* en nl. *gleep*, *loeme* en *gloeme* (bij KIL.) e. a.: de vormen met *gl* schijnen over 't algemeen oorspronkelijk meer in de Saksische en Friesche tongvallen thuis te hooren.

1) De oorspronkelijke beteekenis: gloeien, en daarna: glimmen, glinsteren was, blijkens de volgende aanhaling, in de 17de eeuw nog niet geheel vergeten (zie ook *glurig* beneden onder de Afl., en *scharlakengluur* onder de Samenst. van GLUUR).

Seg hem, dat Eeuw nog Eeuwen,
Soo lang 't gesternte gluyrt, ...
Mijn liefde sal verkouwen,
V. LODENSTEYN, *Uytsp.* 111.

2) Evenals in de bij GLIMMEN, 4) en bij GLARIEN genoemde woorden en in eng. *to gloar*, eng. *to glee*, schotsch *to gley*, is de onder 1) vermelde beteekenis overgegaan in die van: kijken, in verschillende schakeeringen; in de volgende voorbeelden schijnt de bedoeling te zijn: kijken, aanzien in 't algemeen, of wel: staren. || Een konstigh afbeeldsel gluyert, en werpt de ooghen op een yder, die het zelve aenziet, 't zy dat hy recht voor, of van ter zijden, staet, DE BRUNE, *Bank.* 2, 162.

Giert Almans-hoer die stong mit smart
En gleurde by de varckens mart,
Mit al de lange varckens Dijck,
Op 't oopegaen van 't Hemelrijck.
VONDEL 2, 764.

3) Daarnevens is ook de opvatting: knipoogen, wenken bekend geweest. || Gluyeren, gluyeroogen, gloeren, glueren. Holl. Fris. *Nictare*, KIL. *Nicquer*, *Ciller*, *Clignoter*, MELLEMA. *To wink, or twinkle with the ey, to make a sign, or token with the ey*, HEXHAM.

4) In toepassing op het werpen van verliefde of dartele blikken, lonken; in de 17de eeuw zeer gebruikelijk. || Gluyeren. *Transvertere hirquos, limis hirquis cernere* (verg. VIRG., *Buc.* 3, 8), *limis oculis aspicere*, KIL. *To cast a sheeps ey upon a maid*, HEXHAM.

Met hoe gluurden daer die snuyvers, na een tas van een [parlde-pop.
BREDERO 2, 42.

Van blijschap seeghse, doense 't vrolijck aengesicht
Bekende in open helm, en dat paer gluurende oogen.
VONDEL 2, 541 (*Frederik Hendrik door Amalia van Solms verwelkomd*).

't Wijf dat met d' oogen gluyrt, en met haer gangen draeyt,
't Is wonder, soo-ze niet met anders garen naeyt.
DE BRUYN, *Bank.* 1, 148 (*Eerbaerheyd der vrouwen*).

Hy, die zich in het kort, van minne voeld gewond,
Gluurt met een dertel oog ontrent haer roode mond.
KRUL, *P. W.* 1, 72.

Zie ook PERS, *Lucretia*, 9; DE BRUNE, *Embl.* 27.

— Figuurlijk. || Het gluyren en toe-lachen van de fortuyne, DE BRUNE, *Bank.* 1, 66 (*er staat*: galyren).

— Ook in ruimeren zin: begeerige, inzonderheid ongunstige, „schele" blikken op iets werpen.

Zalt bukt, na valsche kroon en schepters maxel heerlik:
Die loer-oogh, op de schauw des naakten Venus gheerlik:
Dees saam-ziek steelwijs gluurt, na d' opper lauwerkrans.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 3, 87.

Het schentrot wet zyn felle tanden
Noch gluurt op goet en eer.
SCHIM, *Bybelp.* 236.

5) Ook in den zin van: smadelijk, van terzijde, over den schouder, met den nek aankijken.

Elck van my (*Penta*) af sich drejt,
Gluirt over dwers, en swijght: maer dat 's genoech gesejdt.
Te laeghe leg ick; en vind mij van alle sijen
Verlaeten en mistrouwt.
HOOFT, *Ged.* 2, 341.

6) Met half toegeknepen oogen, zijdelings, ter sluik, doch aanhoudend, met nieuwsgierigen, onderzoekenden blik kijken. Gewoonlijk met eene bepaling van plaats; inzonderheid *gluren door* eene reet of een gat. In de algemeene taal thans de gewone beteekenis. || Gluyeren, *Guigner*, *lorgner*, *regarder de travers*, MELLEMA. *To look awry, to leer*, HEXHAM. *To peep, to leer*, SEWEL. — Ik ... ging over 't horretje gluren, *Burg.* 670. Zy gluurden aan de post van de deur, *Leev.* 1, 89. In huik en sluijer verhuld, verschijnt zij (*de jonge dochter in het Oosten*) schaars in het openbaar, en die dan, door de geringe openingen van het zamengehechte doek, naar haar zwarte oogen durft gluren, stelt zich bloot, om voor zijne onbescheidenheid zwaar te boeten, V. D. PALM, *Red.* 2, 34. Hij (school) ... weg achter het geboomte; doch bleef ... tusschen het loof gluren om te ontdekken wie *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 5, 135. Ik gluurde van onder mijn coëffe naar den kant, waar het gerucht vandaan kwam, 14, 311. Het (stuitte) haar, dat een vreemd jongmensch dus in haar kamer gluren kwam, *K. Zev.* 3, 24. Digterbij geslopen, gluurde hij over den schouder des schilders in zijn schetsboek, POTGIETER 2, 225. De kleine jongens, die op hunne teenen staan, om door het glaasje van den rarekiek te gluren, KNEPPELH. 7, 7.

Maar wie, wie durft zich hier vermeten
Met nieuwsgier oog door 's vensters reten
Te gluren?
BILD. 10, 171.

Knechts, meiden glurende om een hoek.
BOGAERS 1, 242.

mijn beste maats ... gluurden allen van terzij.
LEDEGANCK 383.

— Datgene wat men al *glurende* onderzoekt kan in eene afhankelijke vraag worden uitgedrukt. || Deeze kerksche zusjens, en bejaarde vrijsters (houden) daarom zo naarstig de wacht ... en gluuren door een reedjen der neteldoeksche glasgordijntjes, wie gaat, wie komt *enz.*, *Wildsch.* 3, 5 (zie ook *Burg.* 560).

Als zij dat hek genaakt, hoe zie ik haar meteen
Reikhalzend gluren door de reten,
Of zij, door 't hooge gras en 't lage lommer heen,
Een blik mocht werpen op den steen.
BEETS 3, 109.

— Soms met het bijdenkbeeld van valschheid, huichelachtigheid: loeren, gluipen.

De mom der loosheid toch verbergt uw gluren niet.
BILD. 10, 243 (zie ook SPANDAW 4, 172).

— Ook met het oog als onderwerp. || Zijn glurend oog (bespiedde) altijd slechts als tersluiks den indruk ... van ieder woord, dat hij uitspraak, BOSB.-TOUSS. 1, 400 *b*. Een paar donkere oogen, die ... glinsterend genoeg door de ronde gaten van den ... sluier gluurden, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 136.

Doe gluurde 't oogh rondom.
HOOFT, *Ged.* 1, 196.

— Bij vergelijking, van lichtstralen, inzonderheid maanlicht.

Daar 't maantje, glurend door de twijgen,
Ons gadeslaat.
BEETS 3, 47.

— Figuurlijk. Van voorwerpen in de natuur die als 't ware tusschen iets, inzonderheid tusschen donker geboomte of gebladerte „komen uitkijken." ‖ De stad met haar vroolijke huisjes uit het groen glurende, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 46.

De knopjes gluren uit de bladeren,
En zien ons met een glimlach aan.
BEETS 2, 463.

Afl. *Begluren*, *gegluur*, *gluur* (zie die woorden).

— In de bet. 1). *Glurig*, gloeiend, glorend (westf. *glürig*, in andere opvatting) („Hoe *glurig* bralt met glinsterende lokken De morgenzon in 't morgenbarende oost?" ANSLO, *Poëzy*, 177).

— In de bet. 4). *Gluurachtig*, bij KIL. en HEXHAM vermeld in den zin van: lonkend.

— In de bet. 6). *Gluring*, *gluurder* enz.

Samenst. afl. *Gluuroogen* (zie ald.).

Samenst. In de bet. 6). *Gluurblik* („Nijd scheen hun *gluerblik* te ontstralen", V. DUYSE, *Vad. Poëzy*, 41).

— Als tweede lid. In de bet. 6). *Aan-*, *af-*, *omgluren* (zie die woorden), *door-*, *heen-*, *in-*, *nagluren*; *nedergluren* („Oolijke eekhorens, die van een hoogen tak op het paartje *nedergluurden*", ESSER, *Hildeg. v. D.* 12); *rondgluren*; *uitgluren* („In de verte *gluurde* eene boerenwoning tusschen eenig geboomte *uit*", COUPERUS, *E. Vere*, 2, 75); ook van eene eigenschap die in de oogen te lezen is (verg. *uitzien*, *uitkijken* en GLIMMEN, 3, *c*) („De slimheid *gluurt* hem de oogjes *uit*, Den kleinen guit", TER HAAR, *Ged.* 2, 141); *weggluren* enz.

GLUUR, znw. m., het mv. komt niet voor; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Van *Gluren*. Thans verouderd.

1) *Gluren* in de bet. 1). Gloed, gloor. Als zoodanig nog bij SIX V. CHAND. 310, in de Samenst. *scharlakengluur*.

Haar oogen, van ondraaglik sonnevuur,...
Haar lippen, uit Auroors scharlakengluur,
Die willen zyn neerslaagen aangebeeden.

2) *Gluren* in de bet. 4). Verliefde blik, lonk. In de 17de eeuw niet ongewoon, vooral in den vorm van het verkleinwoord en in 't rijm. ‖ Wat voor lodderlijker gluurtjes, V. BEAUMONT 274 (zie ook JONCTIJS, *Rosel. Oochies*, n°. XXXVII).

Wat soud' ick u al verhalen van haer
Gluurtjes en suchtjes, die naer u gaen!
STARTER 248.

Kusjes, ja noch boven dien,
Al de lieve gluurtjes,
Die gy my zoo vaak liet zien,
Met veel Minne-kuurtjes.
KRUL, *P. W.* 4, 52 *b*.

3) *Gluren* in de bet. 6). Bij V. DALE opgegeven in den zin van: loer; denkelijk is bedoeld eene uitdrukking *op de(n) gluur staan*, die echter niet algemeen bekend is.

Samenst. *Scharlakengluur* (zie boven, 1).

GLUUROOGEN — voorheen ook GLUIROOGEN, GLUIEROOGEN gespeld —, onz. zw. ww.; *gluuroogde*, *heeft gegluuroogd*. Samenstellende afleiding van *Gluren* en *Oog*.

1) Hetzelfde als *Gluren* in de bet. 4); in de 17de eeuw de gewone opvatting. ‖ Die op een Dochter gluyr-ooght, en drijvende blicken schiet, 't is wonder zo hy niet enz., DE BRUNE, *Bank.* 1, 9.

gluyrooghen, gail' en weekelijke zeên,
Die vaek manhaftigh hart in laster slibbren deên.
HOOFT, *Ged.* 2, 25.

die de warmst schijnt (van de „*Sinjoren*"), die moet [zijn toe gelonckt,
Haest dat doze 't soet gluur-oogen daar een zijn hart ontfonckt.
W. D. HOOFT, *A. de Fiere*, 3 (zie ook diens *Verl. Soon*, 32).

2) Hetzelfde als *Gluren* in de bet. 6); thans de gewone opvatting.

Zij gluuroogt door een heg, of Neef komt aangetreden.
STARING 2, 179.

GNAP, bnw. en bijw. (het bijwoord ook in den verkleinvorm GNAPJES); *gnapper*, *gnapst*. Een gewestelijke wisselvorm van *Knap*, uit den Westfriesschen tongval in de Hollandsche schrijftaal der 17de en 18de eeuw opgenomen, doch later ook in de spreektaal van Noord-Holland en Friesland allengs weder door *knap* verdrongen, waarmede het in beteekenis ook geheel overeenstemt. Naast *gnap* (bij GIJSBERT JAPICX *gnep*) en *knap* staat oor. *hnappr*, *hneppr* in denzelfden zin. Deze afwisseling van *kn-*, *gn-* en *hn-* (of *n-*) bij dezelfde of bij verwante woorden, welke, behalve in de hier volgende artikels o. a. ook gevonden wordt in nl. *knijpen* en *nijpen*, *knop* en *nopen*, nl. *knagen*, nd. *gnagen* en hd. *nagen*, is nog niet op afdoende wijze verklaard. Daarnevens bestaat eene andere afwisseling tusschen eene gutturaal en eene *s* vóór *n* (*kn-*, *gn-*, (*h*)*n-* en *sn-*), te vergelijken met die tusschen *gl-* en *sl-*; zie hierover PAUL-BRAUNE's *Beitr.* 14, 327 vlgg. De woorden met *Gn-* schijnen alle afkomstig uit de Friesche en Saksische gewesten; in andere streken en in de algemeene taal zijn zij niet of slechts bij uitzondering gangbaar geweest.

I) **Bnw.** — 1) Van zaken.

a) Uit de oorspronkelijke beteekenis: eng, nauwsluitend, straf, strak vloeide eensdeels, in toepassing op kleederen, die van: niet slodderig, wel passend, en verder: welvoeglijk, keurig, proper, net, anderdeels die van: bekrompen, schamel voort. Met doorenspeling dezer beide opvattingen werd *gnap* voorheen, inzonderheid te zamen met het zinverwante *gnut*, gebezigd in den zin van: zindelijk, wel onderhouden maar zonder opschik, ordentelijk, fatsoenlijk; later inzonderheid van goed dat niet nieuw meer is; verg. het hedendaagsche *knap in de kleeren* en bij HUYGENS (1, 378) „dat staet beknopt en abel", d. i. netjes en fraai. Zie ook *Noord en Zuid*, 4, 178.

Ick heb mijn pack al chat van Lecesters tijen, dats nou [wel 20 Jaren,
En 't is noch kars enne vars, noch gnap en gnut.
BREDERO 1, 244 (zie ook 1, 281).

Hoe dat de kleeren en 't speel-tuych wort onderhouwen,
Het welck, ghelijck ghy beyde segt, noch alles wel
Bewaart is gnut en gnap, geschickt en op zijn stel.
COSTER 463 (zie ook 462).

K. Ik denk gy slacht' er veel, gy mist ruim duizend gulden.
'k Zie 't aen de noppen wel. *W.* Die zijn dan nooit zijn.
't Is gnap, en gnut, en klaer, en is het kael, 't is 't mijn.
TENGNAGEL, *Sp. Heidin*, 55.

't Lighaems schip, 't zy 't breed of raak is,...
Vordert onverwylde vlyt;...
Vlyt, om 't zinlijk gnap te houên;
't Geen verwaerloosd wordt verslyt.
HUISINGA BAKKER, *Poëzy*, 2, 31.

b) In dergelijke opvatting werd het ook gebezigd van hetgeen beknopt, voldoende is en dus juist past: geschikt, gemakkelijk in 't gebruik, inzonderheid in tegenstelling met alwat grooten omslag of omhaal (*groot beslagh*) vereischt (verg. een dergelijken begripsovergang bij *gnut* en bij eng. *snug*, en verg. voorts fr. *précis* met lat. *praecidere*). ‖ Gnap, Schikkelijk, *Duisable*, V. D. ENDE.

De Straetemaker sitt en arbeidt gantsche dagen
En hoeft maer eenen stijl (voor zijn steenijen) [daer op slagen,
Die niet en achten als ornatten overlaed,
Daer klein beslagh soo nutt, soo gnapp is en soo soet.
HUYGENS 2, 54.

2) Van personen. In toepassing op de gestalte ontstond uit het begrip: nauw, strak dat van: slank, in 't algemeen: welgemaakt, bevallig, net, mooi, met betrekking tot het uiterlijk (zoowel gestalte als kleeding), doch in verbinding met andere bnw. niet zonder bijgedachte aan het innerlijk: ordentelijk, flink, kloek, aardig, evenals tegenwoordig bij *een knappe jongen*, *vrijer* enz. || Een gnap vrouwmensch. Gnap in de kleeren. — Als ik ... zoo al badinerende ... dezen of genen gnappe Jonge Heer voor u of voor mij schikte, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 32. Vindt gij dan dien Walraven niet al een heel gnappen braven Jongen, 1, 46 (zie ook 1, 326).

— Van oudere personen gebezigd in den zin van: zoowel lichamelijk als geestelijk nog flink, kloek, kras. || Voor een vrouw van omtrent tachtig jaren is zij dan zeer gnap bij de hand, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 229.

'k wed, hy ook hiel in zen nopjes weezen zel,
Als hy zen vaêrtje ziet, zo frisch, en gnap, en wel.
MAURITIUS, *Studentenleeven*, 36.

— Het begrip: dun, fijn, gespannen gaat over in dat van: rap, vlug, en verder: bekwaam; verg. nnl. *fijn*, *snugger* (voorheen: tenger), mnl. *nauwe*, *subtijl* enz. Vandaar dat *gnap* (en thans *knap*) ook gebezigd wordt met betrekking tot iemands geestelijke eigenschappen en bekwaamheden, zoowel in het dagelijksch, practisch leven: gauw, handig, vaardig, flink, bijdehand, als in wetenschap en kunst: vlug, snel van bevatting, bekwaam. || Gnap. Holl. j. knap. *Gnavus*, KIL. *Diligent*, *prompt*, MELLEMA. Gnap, knap, *Quick*, *ready*, *prompt*, HEXHAM. Hil is en erg best maidje, ... en de miester zait dat hai der nooit zoo ientje zien hadde, en zoo erg gnap ... in 't gunt deer hai der in leerd het; en 'et waif zait dat Hil zoo erg best is voor skrobben en skuren en keezen, en zoo hielkendal gnap in 't werk, BEETS, *C. O.* 224.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Als bepaling bij *bleeden* enz. (verg. I, 1, *a*); inzonderheid in den verkleinvorm *gnapjes*, en in verbinding met *gnut(jes)*. Netjes, proper, ordentelijk doch zonder opschik; verg. het hedendaagsche *kaal maar knapjes*.

Het lijckt niet dat het (*een kind*) komt van eenige schamele luyde,
Het is hiel gnapjes, en gnutjes toe emaeckt.
W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 16.

Truytje Teeuwis dat is noch een are Meyt,
Daer is eer in, en die hout'er gnapjes in de kleere.
KEUZ, *Drooghe Goosen*, 1 (zie ook BREDERO 2, 199).

2) Gladaf, geheel en al, net, precies (verg. I, 1, *k*), doch ook *knapjes*, *schoon opeten* enz., en voorts fr. *net*).

Dat sy hem lubden, och! dat waar noch om te lyen,
Dat het ick noch toestaan; maar sy wilt gnap afsnijen,
Ghelijck de Turcken doen.
BREDERO 2, 112.

— Ook: zonder omhaal, kort en goed, t. w. van iemand die „kort aangebonden" is (verg. ook 3); ook *netjes* wordt thans in dien zin wel gebruikt. || 't Eerst dat ie weer weeter veur der dreege, zag ik dat em gnap op zai douwde, BEETS, *C. O.* 225.

— In tijdsbepalingen: juist, net, precies. || En ik trouwde net met me broer op dezelfde dag; gnap koor, BEETS, *C. O.* 349.

3) Op vlugge, handige, flinke, wijze (verg. I, 2). || Heb ik dat niet gnap geklaard! LOOSJES, *Bronkh.* 1, 188.

Het Christen-priesterdom, by trapjes
Tot gierigheyt vervallen, kreeg
Dat leejen ook, en leerden 't gnapjes.
BUSTING 2², 149.

Samenst. afl. *Gnaphandig*, bnw. en bijw., knaphandig („Toen dat kind ... van de brug viel, ... wat schoot hij toen *gnaphandig* toe, en hielp hem schielijk uit het water", LOOSJES, *Bronkh.* 1, 7).

— Als tweede lid. *Opgnappen*, opknappen, schoonmaken, in orde brengen, in verschillende opvattingen („Terwyl Man ... 's avonds met Wijfje huisselyk en vrolyk is; haar, die onderwyl voor de huishouding zorgt en de boêl *opgnapt*, wat goeds voorleest, of vertelt, *Burg.* 561; „'t lene (lammetje) het ie („*het*" *ooi*) zóó dat 'et eboren was elikt en *opëgnapt*, maar het zwartje het ie leggen leten", BEETS, *C. O.* 224).

GNARREN, onz. zw. ww., alleen in den tegenw. tijd gevonden. Mnd. md. nnd. *gnarren*, eng. *to gnar* (waarnevens *to gnarl*). Verg. *Gnorren*, en voorts mnl. *gnerren*, nnl. *knarren*, *snarren* (KIL.) en eng. *to snarl*. Grommen, brommen, snauwen. Thans verouderd. || Dat ik ... bykans ... in een Hond verandert ben, en ... vorders niet en kan, dan bijten, aanbassen, gnarren, en schelden, OUDAAN, *Agrippa v. Nett.*, *Onzekerh. d. Wet.*, *Opdr.* 2 (Lat.: *maledicere*).

Afl. *Gnar*, bij OUDAAN, *a. w.* 25, denkelijk op te vatten als: brompot, vitter („Plato ... van welks feilen Gregorius Trapezuntius boeken geschreven heeft, die daarom ook van anderen, Dwersdrijveren, helsche *gnar* genoemt is").

GNEUTERIG, bnw., *-er*, *-st*. Wisselvorm van *Kneuterig* (zie verder ald., alsmede GNUT, GNUTTEREN). Gemelijk, pruttelig; inzonderheid van oude menschen. Thans verouderd.

Laet het gneuterighe kijven
Zijn alleen voor oude Wijven.
Twist en past geen Mans gemoedt.
V. DANS, *Thyrsis Minnewit*, 1, 76.

GNIEP. Zie GENIEP, GENIEPIG (verg. nog *Leev.* 6, 182; FOKKE, *B. R.* 2, 86) en GENIEPIGERD (o. a. BEETS, *C. O.* 2). Behalve in de uitdrukking *in 't g(e)niep* (zie nog FOKKE, *Verz. W.* 4, 212; 4, 217) wordt het woord in Drente ook gebezigd in de zegswijze *op de gniep staan*: luisteren, b. v. 's avonds aan de vensters der huizen (*Arch. v. Ned. taalk.* 1, 264).

GNIEZEN, onz. ww., alleen in den tegenw. tijd gevonden. Aan nfri. *gnîze* (verl. tijd *gnies*), gron. *gniezen*, oostfri. nnd. *gnîsen*, *knîsen*, deensch *gnidse*, zw. *gnissla*, noorsch *gnidse*, *knisa*, en daarnevens mnd. westf. *gnêsen*, *gnäsen*, *gnaisen* zijn, in verschillende schakeeringen, de beteekenissen eigen: hatelijk, hoonend, inzonderheid door de tanden sissend of door den neus snuivend over eens anders leed grimlachen; grijnzen, grinniken; zonder reden lachen (*Onze Volkst.* 2, 178); bliktanden; knarsetanden. Verg. nnl. *knijzen* (uitspr. *ie*), *niezen* (bij HEXHAM en V. D. ENDE hiervoor ook *gniesen*), nnd. *gnikkern*, *gnirschen*, *Gniffelen*, *Gnikken* en talrijke andere woorden met *gn-*, *kn-*, *n-* en *sn-*, alle ten aanzien van beteekenis of vorm in eenig opzicht overeenkomende. Nnl. *gniezen* zou rechtstreeks aan mnd. westf. *gnêsen* (met *ê* uit *io*) kunnen beantwoorden, doch waarschijnlijk is het woord in de schrijftaal uit een noordoostelijken tongval overgenomen: de *ie* stelt dan een ouder *î* voor. In de onderstaande plaats schijnt het alleen: knarsetanden te beteekenen. In de algemeene taal zeker altijd zeldzaam, is het thans geheel verouderd. || Gniezen, smaadelyk lacchen. Lat. *subsannare*, WASSENBERGH, *Idiot. Fris.* — De oude queene stond een wijle tijds stilswijgende, diep in gepeynsen, en met de tanden gniesende, GALLITALO, *Rabelais*, 1, 531.

Samenst. *Spijtgniezen*, bij WASSENBERGH, *Idiot. Fris.* vertaald met *amare subridere*; zie ook *N. R. Ct.* 8 *Juli* 1887, 3de *Blad, Rechtzaken*).

GNIFFELEN, onz. zw. ww.; *gniffelde, heeft gegniffeld.* Nnd., oostfri., gron. *gniffeln* (waarnevens vormen met *kn-* en *n-*, en voorts nnd. *gnifeln, gnuffgnisseln, gnufgrinen*), oostfri. *gniffellachen*, gron. *gniflachen.* Verg. *Gichelen, Gniezen, Gnikken, Gnoffelen, Griffelen* (2de art.), alle hetzij vanouds klanknabootsende woorden, of althans later als zoodanig opgevat. Met toegeknepen mond en dus door den neus, in 't algemeen onderdrukt, nauwelijks hoorbaar, in de vuist lachen, dikwijls met het denkbeeld van spot of hoon; soms: aldus lachende zeggen. Uit de spreektaal der noordelijke gewesten nu en dan ook in de schrijftaal opgenomen, doch ook thans niet overal gangbaar. || Ik (begon) in mijn vuistje te lagchen. Een kerel, die naast mij stond, vroeg mij, waarom ik zoo gniffelde, GOEVERNEUR, *Halbertsma, Lappekorf*, 2, 59 (*het Friesch heeft*: glimkjen). „Ja, dat doet zij" gniffelde Lars, want het was hem onmogelijk, het lagchen te laten, wanneer hij den kamerjonker zag, *Huisvriend* 1853, 405 *a*. „Natuurlijk", sprak Eduard en gniffelde zoo wat voor zich heen, daar hij 't zoo loos had aangelegd en den stuurman zoo goed had ingepalmd, KOOPM. V. BOEKEREN in *Bato*, 1865, 321.

GNIKKEN, onz. zw. ww., alleen in den tegenw. tijd gevonden. Verg. nnd. *gnikkern*, met kleine schokken lachen, voorts nnl. *snikken, nik* m., snik, hik, en *Gnokken*, alle in beteekenis en vorm overeenkomende. De beteekenis: met zenuwachtige schokken lachen of schreien schijnt te zijn voortgekomen uit eene oudere: stooten, schokken; denkelijk is *gnikken* dus tevens nauw verwant aan *knikken* (met het hoofd). Tot dusverre alleen in de volgende plaats gevonden, waar het in beteekenis niet veel verschilt van *gniezen* en *gniffelen*. Spottend, grinnikend lachen, t. w. om eens anders ongeluk. Thans verouderd.

> Batavia die weent, als sy siet d'onghevallen,
> En haer afgunstigen al gnickende uytschallen
> De warring die men siet.
> RODENBURGH, *Vrou Jacoba*, 37.

GNIRSEN, onz. zw. ww., alleen in den tegenw. tijd gevonden. Nnd. oostfri. *gnirschen*; verg. nnl. *knirsen* (KIL.) (waarnevens *knarsen, knersen*), en voorts mnd. nnd. oostfri. gron. *gnistern* (*knistern*) (bij PLANT., KIL. en MELLEMA ook opgegeven als synoniem met *knersen*), *Gniezen* en *Girsen*. Knarsen, knappen, in de volgende plaats, de eenige waar het tot dusverre gevonden is, gezegd van eene deur, die op hare hengsels knarst.

> De deur gesloten? zy noch evenwel in huis?
> Hoe gnirst het daar? de Droes, dat solfer naar gespuis
> Myn darmen tornen doet, nu ben ik heel verwildert,
> BARA, *Galt. en Alim.* 36.

GNOFFELEN, onz. zw. ww., alleen in den tegenw. tijd gevonden. In verschillende Nederduitsche tongvallen bestaan werkwoorden als *gnubben, gnuppen, gnuffen, gnuffeln* enz. (ook met *kn-* of *n-* in plaats van *gn-*), waaraan in verschillende schakeeringen de beteekenissen: stooten, rukken, plukken, krabben, kluiven, knabbelen, betasten, wroeten eigen zijn (zie BERGHAUS, DOORNK.-KOOLM., KIL., OUDEM. enz.; verg. voorts Nnl. woorden als *noppen*). Daarnaast staan woorden met *sn-*, als nnl. *snoffelen, snuffelen*, waarbij, naar 't schijnt uit het begrip: snuiven, evenzeer dat van: (al snuivend) rondwroeten, doorzoeken is ontstaan. Deze beide woordengroepen hebben, zoowel onderling als met nnl. *gnoffelen*, eene groote overeenkomst, die zeker niet toevallig is: het zouden inderdaad wisselvormen kunnen zijn (verg. hetgeen bij GNAP is opgemerkt over de afwisseling van *gn-, kn-, n-* en *sn-*), doch het is niet duidelijk wat dan de oorspronkelijke beteekenis zou moeten geweest zijn. Het is echter ook mogelijk dat *gnoffelen* eene rechtstreeksche klanknabootsing is en dus eigenlijk het geluid van een snuffelend en knorrend varken aanduidt, of wel dat een ouder woord later in dien zin is opgevat en dus zijne beteekenis gewijzigd heeft. In eene dergelijke betrekking schijnen b. v. nnd. *gnabben* en *gnauwen*, met kort afgebroken geluiden knorren, te staan tot nnl. *knabbelen* en *knauwen*. Verg. verschillende der voorafgaande en volgende artikels, en i. zonderheid EPKEMA, *Wdb. op Gijsb. Japicx*, 177. Terwijl V. D. ENDE het woord alleen als klanknabootsing kent, spelen in de volgende plaats uit OUDAAN de beide opvattingen kennelijk dooreen; de bedoeling moet daar zijn: al snuffelend en knorrend wroeten. Thans verouderd. || Gnoffelen, Om-gnoffelen gelijk de verkens, *Grommeler, Mener bruit comme les pourceaus*, V. D. ENDE.

> Een vuil, onnut, en gruwzaam Verken,
> 't Geen 't gnoff'len langs de straat gewoon
> Door drek en vuilnis, zynen toon
> Verdubbelt met een woest gegil,
> Daar 't in de darmen wroeten wil,
> Hoe trapt het schrikdier met zyn pooten!
> OUDAAN, *Pożzy*, 1, 348 (*naar aanleiding van den moord der De Witt'en*).

Samenst. *Omgnoffelen* (zie boven).

GNOKKEN — met zachtkorte *o*; daarnevens GNUKKEN —, onz. en bedr. zw. ww.; *gnokte, heeft gegnokt.* Bijaldien de beteekenissen van dit woord kunnen worden afgeleid uit eene oudere, t. w. snikken, met herhaalde snikken zuchten (verg. nnl. *snakken*, hunkeren, voorheen o. a. ook: snikken), zal het geoorloofd zijn *gnokken* voor een nauw verwanten wisselvorm van *snokken* en *nokken* te houden (zie reeds HUYDECOPER, *Proeve*, 3, 115—117). Daar bij deze laatste woorden voorheen, en thans nog in enkele tongvallen (zie DE BO, OUDEM.) ook de beteekenis: rukken, schokken, stooten voorkomt (waaruit die van: snikken denkelijk verklaard mag worden), is het niet onmogelijk dat ook *knokken*, eng. *to knock* enz. hiermede ten slotte eenzelvig of verwant blijken; verg. nnd. *gnukken*, stooten, en ook: ontevreden zijn, en voorts GNIKKEN, GNOFFELEN. Thans alleen nog gewestelijk (zie b. v. *Noord en Zuid*, 3, 304).

1) Zeurend vleien, bedelen, smeeken. Meest absoluut. || Gnokken, gnukken, met de oogen bedelen, hunkeren om een stukje brood. De hond gnokt, de kinderen gnokken, BOUMAN, *Volkst. in N.-H.* — Deze (*de hovelingen*) loopen gnokken door de huizen der Edelen, en smeermuilen de zelven, schuimende op eens anders tafel, OUDAAN, *Agrippa v. Nett., Onzekerh. d. Wet.* 298 (Lat.: *circumeunt*). De Artsen . . . zoekend' en gnokkende of niet iemand het water, of een drekbekken te bekijken geve, 383 (Lat.: *mendicantes*).

> Met walging, jae op 't hoochst heb ik veracht . . .
> De dulle dronckenschap. maer prach met trogglent [gnocken
> Nu om een schuyfjen, en van 't geen zy gulsich slocken
> Een weynichjen ter sluyck.
> ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 5.

— Ook als bedr. ww. gebezigd.

> Scepters en heerschappye
> Vonnis onthiet, en 's werelts grootschen handel
> Die gnocken haer vooghdye
> Van u wijsheyd, hooghe Princes verstandel.
> BREDERO 3, 348 (*Rhetoricaas Lof-Liedt*).

2) Knorren, pruttelen; eene opvatting, te verklaren hetzij uit het begrip: zuchten, zeuren, brom-

men, hetzij uit dat van: stooten, schokken (verg. het vroegere *schokkeeren*, smalen). ‖ Ik ben geen knorrepot, die altyd legt te gnokken, en te gnutteren op Jongelui, *Burg.* 271.

Afl. In de bet. 1). *Gegnok*, nog thans in Noord-Holland („Dat is weer een *gegnok*", BOUMAN; „Wan mijn trog'lent *gheynock* u joust socht af te prachen, Werdt het op 't'grootst gheloont met een mees-muylend' lachen" BREDERO 1, 59); *gnokachtig*, („Een konst (*de Poezie*) ... geheel schraal en bloot, ... een hongerige konst, altijd *gnokachtig*, en als de muizen een anders brood etende", OUDAAN, *Agrippa v. Nett., Onzekerh. d. Wet.* 33).

Samenst. *Afgnokken*, *afgnukken*, aan de Zaan gebruikelijk voor: (iemand iets) aftroggelen, afbedelen, afpollen (zie *Onze Volkst.* 1, 32; *Noord en Zuid*, 3, 300); elders voor: haastig afgrijpen, afgrissen, eene opvatting, te verklaren hetzij uit de bet. 1), hetzij uit de meer oorspronkelijke van: rukken.

GNORKEN, onz. zw. ww., alleen in den tegenw. tijd voorkomende. Nnd. *gnurken*. Een bijvorm, met eene *k* in het suffix, van *Gnorren*; verg. *snorken* nevens *snorren*, (hd. *schnarchen* nevens *schnarren*), *nurken* nevens mnd. *nurren*, *horken* nevens *hooren*, *hurken* nevens mhd. *hürren*, *to lurk* nevens mnl. *loeren* enz. Hetzelfde als *Gnorren*. Thans verouderd. ‖ Hy loopt daar over deeze kostelyke aarde, net als zo een onguur gnorrent Varken, dat alles maar al gromment en morrent en gnorkent doorslokt, *Burg.* 819.

GNORREN, onz. zw. ww.; *gnorde*, *heeft gegnord*. Nfri. *gnorjen* (EPKEMA), nnd. *gnörren*, *gnurren* (waarnevens oostfri. *gnören*, *knören*), mnl. *gnorren* (waarnevens *gnerren*); verg. osaks. *gnornôn*, ags. *gnornian*. Een wisselvorm van *Knorren* (waarnevens *snorren* en mnd. *nurren*; verg. het bij GNAP opgemerkte), oorspronkelijk zeker eene klanknabootsing. Verg. ook den wisselvorm *gnarren* en de bijvormen *gnorken* en *gnorten* (zie die woorden). Knorren, grommen, brommen. Thans nagenoeg verouderd.

1) Als benaming voor het natuurlijk geluid van sommige dieren, inzonderheid zwijnen.

De Sogh, de vuyle Sogh, die lagh daer mee te wroeten, ...
En gnorden stadigh aen.
PERS, *Bacch.* 20.

Het buicken van een oude Koe, ...
Het gnorren uyt een Varcken-Kot.
BAARDT, *Deugdensp.* 349.

Gelijck het everswijn, ...
Als 't aen de gaerens komt, die alle pas besetten,
Schil staen blijft, gnort en schreeuwt afgryslijck voor de netten
En steeckt zijn borstels op, *enz.*
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 384.

Het dier dat gnorrend zich met Ceres eikels voedt.
HELMERS, *Holl. N.* 126.

Zie ook VISSCHER, *Brabb.* 6; *Burg.* 819.

— Soms van honden. ‖ Des Hoveniers cleyne honden die om leege blaften hem geweckt hebbende, ende gheport tot blaffen, begost hy (*een jachthond*) die te antwoorden, maer alleen een weynich gnorrende, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 455 *a*.

2) Van menschen, soms bij uitdrukkelijke vergelijking met varkens of honden. Brommen, grommen, morren; soms eigenlijk: een brommend geluid geven, mompelen, doch meestal: zijne ontevredenheid, zijn misnoegen over iets in woorden uiten, mopperen, pruttelen. ‖ Sy gnorden ick en weet niet wat van de meerder achtinghe harer previlegien: maer op dat het spel voortgaen soude, heeftmen gesweghen, ERASMUS, *Coll. fam.* 260 (Lat.: *prunicbant*). 't Volck ... dat al vry wat begonde te gnorren, datter anders niet uyt en quam dan enz., UTENBOGAERT, *Kerck. Bed.* 264.

Wy en hebben ons daer aen gheenssints willen stooren,
Noch acht slaen op haer grim-spijtich gnorren oft twisten.
Const-thoon. Juw. 172.

Gnorren en knorren is haar (*der vrouwen*) spel.
COORNHERT 1, 493 *b*.

In mijn Vaer, in mijn Moer meughnem toch niet lijen,
't Is altijdt te gnorren, wat doet deus lichtvinck hier?
W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 1.

ja ik kreun my daer niet eens aen, of jy daer wat legt [en preuteld en gnort.
ASSELIJN, *Stiefmoer*, 15.

Zie ook V. BEAUMONT 74; W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 2; W. D. HOOFT, *A. de Piere*, 7; J. VOS, *Ged.* 2, 220.

— De persoon of de zaak, die aanleiding heeft gegeven tot ontevredenheid, wordt in eene bepaling met *op* genoemd.

Noch mijn Man het zijn leven, noyt eweest soo onbeleeft,
Dat hy zijn daghen oyt op sulex heeft gaen gnorren.
W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 9 (zie ook 11 en 18).

den een begon te morren
En op den anderen al mommende te gnorren.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 11.

— Eene enkele maal in 't algemeen: grimmen, grimmig zijn, t. w. van nature, zonder het denkbeeld van ontevredenheid over iets.

Nu lacht den Somer schoon, nu gnort den winter grijs.
VONDEL 1, 58.

Aanm. In onderstaande plaats wordt met *gnor ende morrende* denkelijk bedoeld: *gnorrende ende morrende* (verg. bij HUYGENS 1, 257: *knorr en kijven* voor *knorren en kijven*).

Dogh (*Caesar*) wiert seer haast ghewaar an 'trumoer [daar te landt,
Gnor ende morrende tesien de Roomsche bilen,
Te sien de Roomsche pracht van roeden ende pilen.
STORM, *Lucanus*, 164 *b*.

Afl. In de bet. 1 en 2). *Gegnor* („hy ... slingerde mijn hier neer met *ghegnor* en ghepreutel", W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 13; „Het geen hy jankte (*bad*), geleek veel meer naar het morrent *gegnor* van ondankbaar Vee, dan naar de zuchten van een bewogen hart", *Burg.* 36); *gnorrer* („een man vol kommers en vol koutheyt, ... Een *gnorrer*, een suur-muyl, en een jeloersche loer", BREDERO 2, 381); *gnorrig*, („ick mach nu met recht wel vraegen, Waerom ghy nu dus *gnorrigh* sijt", FOCQUENBROCH, *Thalia* (ed. 1679) 1, 227; de latere uitgaven hebben: *knorrig*); *gnorring*, van een varken (MELLEMA).

Samenst. *Nagnorren*, b. v. iemands knorren nadoen, nabootsen („Dat Parmenio zyne goede Vrienden ... vervrolykte, door Varkens *na* te *gnorren*", *Denker*, 1, 74).

GNORTEN, onz. zw. ww.; *gnortte*, *heeft gegnort*. Een bijvorm, met eene *t* in het suffix, van *Gnorren*; verg. meng. *snurten*, eng. *to snort* nevens *to snore*. Verg. ook *Gnorken*. Thans alleen gewestelijk.

1) Hetzelfde als *Gnorren* in de bet. 1). In Noord-Holland nog thans gebruikelijk. ‖ Het varken gnort; vandaar het spreekwoord: zij worden gnortende vet (BOUMAN, *Volkst.* in *N.-H.*). — Wat hebben wy nu daer (*te Leuven*) te doen, daer soo veel Verckens tegen ons gnorten, daer sooveel Esels tegen gieren, de Kemels rasen, de Kauwen schreeuwen, d' exters schateren? ERASMUS, *Coll. fam.* 50 *b* (Lat.: *obgrunniunt*).

2) Hetzelfde als *Gnorren* in de bet. 2). Meest als uiting van misnoegen, gemelijkheid; vaak met eene bepaling met *op*. ‖ Met de handen achter den rug gebonden ... werdt hy (*Vitellius*) heene geleidt, ... daar veelen op gnortten, niemandt

traanen om liet, HOOFT, *Tac.* 427 (*Hist.* 3, 84: *multis increpantibus*).

Wat een volck, ick loof niet ofje moet al lachenden ge-
[maect wesen:
Trouwen, dat gaet selden met gnorten toe: niet waer malloten?
Al gheschiedt het ghemeenlijck, met horten, met stooten.
COSTER 520.

Dees vlugge gauwicheit,
Daer grijse aelwaricheit
Gaet sonder reen op gnorten.
HOOFT, *Ged.* 2, 149.

Afl. *Gnortig*, bnw., knorrend, van een varken („jy slacht dat *gnortigh* beest", W. D. HOOFT, *A. de Piere*, 34); ook als bijw. in den zin van: knorrig, gemelijk („Koenraadt weest niet verstuert Om dat ick *gnortich* spreeck, uyt yver ist gebuert", BREDERO 2, 33).

GNUT, bnw. en bijw. (het bijwoord ook in den verkleinvorm GNUTJES); de trapp. v. vergel. komen niet voor. Een wisselvorm van een woord *knut*, dat in het afgeleide *knuttig*, *knutterig*, en het verwante *knu(t)s* nog voortleeft; verg. voorts nvl. *knoddig* (DE BO). De beteekenis: aardig, lief, prettig, gezellig is bij deze woorden blijkbaar ontstaan uit die van: iets kleins (nog eigen aan nfri. *gnod*, ook: onaanzienlijk, gering; zie EPKEMA, *Wdb. op Gijsb. Jap.*), en deze op hare beurt uit die van: beknopt, ineengedrongen, welke men bij de talrijke groep van verwante woorden met *kn-* zooals *knot*, *knuttel* enz. vindt; verg. ook de beteekenissen van eng. *snug*. *Gnut* komt bijna uitsluitend voor in de allitereerende verbinding met *gnap*, met welk woord het in oorspronkelijke en afgeleide beteekenis ook de grootste gelijkenis heeft. Denkelijk kwam *gnut* eigenlijk meer overeen met de hedendaagsche opvatting van woorden als *lief*, *aardig*, *gezellig*, terwijl *gnap* meer op het uiterlijk zag; doch in zulke vaste verbindingen wordt vaak de beteekenis van het eene woord of van beide woorden verduisterd of aan elkander geassimileerd (verg. *kort en bondig*, *heinde en verre*). Misschien echter behelsde de uitdrukking van den beginne af een pleonasme. Thans verouderd. Zie de voorbeelden bij GNAP.

Afl. *Gnuttig*, lief, aardig („Thomas ziet 'er fraay en *gnuttig* uit", v. MEEKEREN, *Doorl. Dienstb.* 4); ook als bijw. („Hy is zeer wel ter pen, en kan wel *gnuttig* schryven", *a. w.* 12).

GNUTTEREN, onz. zw. ww.; *gnutterde*, *heeft gegnutterd*. Nnd. *gnutter(e)n*, waarnevens vormen met *a*, *e*, *i* en met *kn-*. Wisselvorm van *Knutteren*, waarnevens *kneuteren*, *knoteren* (verg. ook *Gneuterig*); een klanknabootsend woord. Pruttelen, brommen, knorren, gewoonlijk als uiting van ontevredenheid, gemelijkheid. Thans verouderd. Zie een voorbeeld bij GNOKKEN, 2).

GO. Zie GOD, II, C, 7, *e*).

GOBBELEN — ook GUBBELEN, en, met enkele *b*, GOBELEN, GEUBELEN —, onz. en bedr. ww; *gobbelde*, *heeft gegobbeld*. De genoemde vormen benevens *goffelen* zijn in de bet. B) nog thans bekend in Zuid-Nederland (SCHUERM., JONGENEEL); in de bet. A) wordt in Groningen en Oost-Friesland *gōbbeln*, *gubbeln* gebezigd voor het klotsend, bobbelend of borrelend heen-en-weer of op-en-neer bewegen van vloeistoffen in een vat of emmer. Verg. gron. *gōbben van het vet*, *gōbbende vet*, *gōbvet zijn*, zoo vet of kwabbig zijn dat het bobbelt, trilt, lilt, *gōbbe*, oostfri. *gubbe*, zeer weeke, vloeibare modder, stortregen (MOLEMA, DOORNK.-KOOLM.), en verder eng. *gob*, *gobbet*, mondvol, *to gob*, *gobble*, schielijk inslokken, fr. *gober*, doorzwelgen, *dégober*, *dégobiller*, uitbraken. Een woord, dat kennelijk den indruk, dien eene vloeibare of lillende massa op de zintuigen maakt, in klanken weergeeft, en vandaar ook in tweeërlei opvatting, t. w. in onz. en in bedr. zin is gebezigd. In een klanknabootsend woord als dit kan de enkele *b*, anders tusschen twee klinkers in het Nederlandsch niet voorkomende, geene bevreemding wekken (verg. *gijbelen* enz.). Thans alleen gewestelijk.

A) **Onz.** — Met de zaak als onderw. Borrelen, bobbelen, gulpen, gutsen, veelal met eene bepaling ter aanwijzing van datgene waar*uit* de vloeistof met golven, gulpen te voorschijn komt, stort. Ook oneigenlijk van woorden, die naar de keel „wellen." || De melk gobbelt uit den emmer: draag toch voorzichtiger!

Wat al uytgesogte taal,
Wat al wonderlyk gemaal...
Dat haar uyt de keele gubbelt.
Herstelde Uitgel. Ged. 17.

B) **Bedr.** — Met den persoon als onderw. Braken, overgeven, kotsen. || Gobelen, geubelen. *Vomere*, *eructare*, KIL.

Al genoegh van 't malle vryen.
Wat! ik word 'er qualijk van.
'k Zou bykans aan 't geublen tyen.
TENGNAGEL, *Amst. Lindebl.* 63.

Afl. In de bet. B). *Gubbelaar*, in de 16de eeuw voorkomende als vertaling van fr. *pétard*, eene soort van houwitser (zie KUYPERS, *Gesch. d. Ned. Artill.* 2, 208; v. LENNEP op VONDEL 2, 543, en *Uitlegk. Wdb.* op HOOFT, 3, 165).

Samenst. In de bet. B). *Geubelgalpen* (verg. GULPEN), al gulpend, met gulpen braken („Staat, de Kijckers souwe segge Dat wy gingen Eyers legge; Of wat *geubelgalpe* stijff Wt jen puf ver-braste lijff", v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 123); *geubelschokken*, al schokkend, met gulpen braken („Wy en gaan niet wiggel-wanck Overgullipt van den dranck Niese, rispen, walgen, wroegen, *Geubelschocke*, brockespoegen", *a. w.* 65).

— Als tweede lid. *Uitgubbelen* („Brieven ... die een droncken Monick ende ongeleert Buffel erghens op een S. Martens avondt *wtgegubbelt* heeft", MARNIX, *Byenc.* 1, 10 (bl. 51 *b*).

GOBBEREN. Zie GUPPEREN.

GOD — voorheen ook, door sommigen met voordacht, GODT gespeld (zie over het Tetragrammaton o. a. *Hor. Belg.* 2², 338 en 339; v. LENNEP en HUYDECOPER op VONDEL 9, 395) — znw. m.; mv. (in de bet. I) *goden* — bij dichters ook *goôn*; gewestelijk soms *goyen* (b. v. BREDERO 2, 175) —; verkl. *godje* — voorheen ook *goodje*, en *godeken*, *gooiken* —, mv. *-s*. Got. *guþ* (mv. *guda*, *guþa*, afgoden); onr. *goð* (meestal: heidensche god, mv. *goðr*), *guð* (meestal: de God der Christenen), zw. deensch *gud*, ags. *god* (mv. *godu*, afgoden), eng. ofri. osaks. mnd. mnl. *god*, ohd. *got*, nhd. *gott*. Uit het mv. in het Got., Onr. en Ags., en uit het ontbreken in het Got. en het Onr. van den uitgang van het manlijk geslacht in den nom. sing. blijkt dat het woord eigenlijk onzijdig is, doch in toepassing op den God der Christenen als manlijk beschouwd, althans met manlijk verbogen bnw. en vnw. verbonden is. Omtrent' den oorsprong dezer uitsluitend Germaansche benaming van het Opperwezen zijn voorheen allerlei gissingen geopperd; zie een overzicht daarvan door TE WINKEL in *Taalgids*, 7, 12—23. In later tijd is echter eene afleiding voorgesteld, welke aan alle vereischten ten aanzien van vorm en beteekenis schijnt te voldoen: een Oudgerm. *guða-m* zou namelijk kunnen beantwoorden aan een Indogerm. participium op *-tó* van den wortel *ghu*, die in 't Skr. wordt teruggevonden in den stam *hū*

(*hvd*), aanroepen (verg. o. a. *puruhûta*, vaak aangeroepen, veelgeprezen, een bijnaam van Indra in den Weda); *God* zou dan eigenlijk beteekenen: het aangeroepen wezen (zie OSTHOFF, *Morphol. Unters.* 4, 84).

Wat de verbogen vormen in het Nederlandsch betreft, de oude gen. *Godes* (samengetr. *Goods*) en dat. *Gode* (*Good'*) zijn ook na de Middeleeuwen nog lang in gebruik gebleven, en worden nog thans in verschillende vaste, meest bijbelsche uitdrukkingen gebezigd; daarnevens zijn van den nom. *God* reeds in het Mnl. een nieuwe gen. *Gods* en dat. *God* gevormd. In de Statenoverzetting worden *Godes* en *Gods*, *Gode* en *God* door elkander gebruikt. Ook van den ouden acc. *Gode* (zie FRANCK, *Mnl. Gramm.* § 178, 5) worden na de Middeleeuwen nog sporen gevonden (b. v. COORNHERT 1, 455 *a*; BREDERO 3, 533). In de 17de eeuw werd *Gode* ook tot *Go* samengetrokken (zie beneden, II, C, 7, *e*). Over de verschillende misvormingen van het woord in lasterdvloeken zie beneden, bij II, C, 8, *q*).

1) In 't algemeen; met mv., en in 't enkelv. steeds verbonden met een lidwoord (over de weglating daarvan zie v. LENNEP op VONDEL 11, 312 en 324); thans meestal met eene kleine beginletter gespeld. Godheid; bovenmenschelijk, machtig en aanbiddelijk wezen.

A) Bij de heidensche volkeren in 't algemeen. Godheid, oorspronkelijk meestal de verpersoonlijking van een verschijnsel of eene kracht in de natuur, of gedacht als het daarin wonend, bezielend beginsel er van, later buiten en boven de natuur gesteld, en beschouwd als beheerscher van een gebied der natuur of wel van het heelal. || De goden der Chineezen, der Indiërs. — Dit Brahmâ, voor welks magt zelfs de goden wijken moeten, wordt door de Brahmanen allengs verheven tot de hoogste godheid, aan welke de oude Veda-godheden ondergeschikt gemaakt worden, SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 15. De hoogste God der Germanen is Wodan, 32. De Arabieren (*vóór Mohammed*) erkenden een Opperwezen, Allâh taâla, dat is: de hoogste God, DOZY, *Islam.* 3. Dat hun god uit een zeker deeg van dadelen, melk en boter bestond, 7. Gewoonlijk wordt (*in eene mythologie*) een god, of ... drie, vier, zeven, twaalf godheden aan het hoofd der overige gesteld, TIELE, *Párzisme*, 274. Zy (*de Germanen*) vermaaren met ouwde rymen ... den Godt Tuiston ... en zynen zoon Mannus, HOOFT, *Tac.* 487. Hoeveel Goden zijn er? vroeg hij weder; want zoodra een geestelijke een kind ziet, begint hij uit gewoonte of ambtsplicht vragen uit den catechismus te doen, LOVELING, *Sophie*, 54.

— In tegenstelling met den waren God der Christenen. || Ja, hem (*aan God*) zij de eere! Laat ons van geen denkbeeldige goden spreken, „de lente, de natuur", die dit alles zouden doen, BEETS, *St. Uren*, 7, 189.

Ghi zijt erger dan turken, heydenen, oft joden,
Want die heydenen, die eeren toch hun goden.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 225 (*van Maarten van Rossum*).

wanneer, in plaets van een'
Onzichtbren Godt, hy (*de Heiden*) door die diensten eerde
Veel valsche Goôn en godtheên.
VONDEL 4, 602.

En (*hij*) prijst voor onzen Godt een hoop verdichte Goden.
aangeh. bij JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Lett.* 4, 160.

B) In 't bijzonder, bij de Ouden, t. w. de Grieken en Romeinen.

1) Eigenlijk; meestal in vertalingen en navolgingen van de letterkunde der classieke Oudheid. || De eygendommen desen lieven Gods (*Bacchus*), D. HEINSIUS, *Bacchus*, IV. De Goden, plachten de Heydenen te zeggen, verkoopen alle dingen om zweet, DE BRUNE, *Bank.* 2, 2. „Is dit de Helicon?" — „Ja, man! is dat geene groote verandering? O! ik ben thans zoo een burgerlijk God geworden", FOKKE, *Werken*, 12, 10. Pan, en de lelijke Saters, en de Goden uit de onderwereld ... ook zij scheppen behagen in deze onnatuurlijke vermenging met de zielen der menschen, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 2, 109. Het uitschot der Goden, die de aarde, of de oevers van den Styx, of den Cocytus bewonen, 2, 110. Toen de wijsbegeerte (*te Athene*) de goden had verjaagd, de vooroordeelen opgelost *enz.*, 3, 166.

Venus ... liet haer snel gesicht door 's Hemels oorden swieren,
Die sy besaten vant van ongemeten Goon.
Saturnus met sijn star in 't hoochst: die haer geboon
Stockoudt noch volgen moest en Phillyra gaen vrijen.
HOOFT, *Ged.* 1, 122.

De Goden (komen) in de zael, ter rechte en slincke hant,
Door d' opgeslote poort. elck zit aen zijnen kant,
Gemeene Goden laegh op hunne plaets by troepen,
De machtigen vooraen, naer hunnen staet geroepen.
VONDEL 11, 310 (OVID., *Metam.*).

Hier tusschen hadt Jupijn, tot heil der onderdaanen,
De goôn by een vergaart, om 't Fransch en Spaansche Rijk...
In rust te brengen, door een heilzaam huwelijk.
J. VOS, *Ged.* 1, 124.

Toen voor de twaalfde maal hierna weer daagde de Ochtend,
Kwamen de goden, de eeuwig bestaande, terug ten Olumpos
Allen te zaam, doch Zeus vooraan.
VOSMAER, *Il.* 1, 496.

Hierop rees een oneindig gelach bij de zalige goden.
1, 599.

— In verschillende min of meer vaste verbindingen. || De nijd der goden. Mercurius, de bode der goden. — Den schenker van de Goden (*Ganymedes*), SCRIVERIUS, *Ged.* 22. Der Goden tolck (*Calchas*), VONDEL 2, 365. De gramschap der goden, DE BRUNE, *Bank.* 2, 279. Door hulp der goôn, J. VOS, *Ged.* 1, 124. D' opperst' aller goden (*Jupiter*), 2, 342. Zijne (*des dichters*) roeping, als tolk der goden, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 152. De toorn der goden, 3, 166.

Daarop gaf haar de vader der menschen en goden (*Zeus*)
[ten antwoord.
VOSMAER, *Il.* 1, 544.

— Gevolgd door den naam der godheid, gewoonlijk zonder het lidwoord. || Godt Hymen, VONDEL 7, 662. Godt Bacchus, 11, 420. Godt Merkuur, ... Godt Jupijn, 11, 439.

De Godt Apollo wert, heel hardt,
Om tegens Pan te zingen, ...
Geterght, en uitgetart.
VONDEL 6, 334.

Godt Pan quam aan de Vecht, vroeg voor den daageraadt,
Op 't droevigh moordtgeschal, verbaast ten veldt uitschieten.
J. VOS, *Ged.* 2, 345.

— Met eene bepaling in den 2den nv., ter aanwijzing van de personen of zaken die in 't bijzonder onder het gezag of de hoede der genoemde godheid staan. || Mars, de god des oorlogs. Aesculapius, de god der geneeskunde. De god van den slaap. — De God der minnen Cupido, D. HEINSIUS, *Poëm.* 48. De Godt van onse landen, Neptunus, 64. Doort inneblasen van der dichters Godt (*Apollo*), HOOFT, *Ged.* 1, 4. ô Godt des vyers, 1, 92. Pluto d' Helschen Heer, Die Godt des rijckdoms is, BREDERO 2, 416. Hymen, dat is, den Godt van de Bruyloft, POIRTERS, *Mask.* 174. Het studentje ... nog strijdende met den God des wijns, KNEPPELH. 2, 266.

Borias, o Godt der baren groot!
Ende Neptunus milde.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 406.

Hier is de Godt, die Godt, die tweemael is geboren,
En van de Goon de Godt des Vrolickheyts verkoren.
COSTER 566 (*van Bacchus*).

Der kunsten God, aan 't Y met geestdrift aangebeen,
Kroont hier in 't heilig koor verdienste en deugd alleen.
Opschrift in den Stads-Schouwburg te Amsterdam.

— *De god der goden*, bij VONDEL en latere dichters in toepassing op Jupiter, denkelijk in navolging van het Oudtestamentisch spraakgebruik (zie beneden, bij II, A, 2, *b*, α). Zie hierover HUYDECOPER, *Proeve*, 1, 68.

— Het verkleinwoord *goodje* (of *minnegoodje*) wordt meestal gebezigd van Amor (Cupido) en de Amorinen („Minnekijns, Liefdekens").

Amaril, had jck hajr wt uw tujtjen,
'K wed jck vleughelde' het goodtjen, het gujtjen,
Dat met sijn brandt, met sijn boogh, met sijn flitsen,
Landt tegen landt over einde kan hitsen, *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 184 (zie ook 1, 174).

Doen merckte Veelker dat sijn gast een Goodjen was.
„Ach! (sprack hy, gansch verbaest) sou dit Cupido wesen?"
STARTER 75 (zie ook 89).

Zie ook ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 136; M. T. VISSCHER, *Ged.* 141; KRUL, *P. W.* 3, 74 enz.

— *Halve god*, ter vertaling van ἡμίθεος, *semideus*: heros, held, uit een god en eene vrouw geboren; soms ook: godheid van lager orde. Zie verder HALFGOD, en ook beneden, I, E, 3). || Van daar (*uit de vermenging der Goden met de menschen*) immers Hercules, Perseus, de Tyndariden en alle die halve Goden welke wij vereeren, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 2, 109. Onze kleeding was gemodeleerd naar die der helden en halve goden, die ons Melpomene met hare tooverroede opriep, 3, 109.

Wy (*Goden*) stieren halve Goôn van stroomen, bron en water
En bosch, en bergh, en velt, en veltgodin, en Sater.
VONDEL 11, 311.

— In verbinding of tegenstelling met *menschen*. || De scharen siende 't gene Paulus gedaen hadde ... seyden in 't Lycaonisch, De Goden zijn den menschen gelijck geworden, *Hand.* 14, 11. Dat zy op geenige hulpe van Gooden oft menschen wachten zouden, HOOFT, *Tac.* 474.

Want weldoen meest de Goon van schepsels onderscheidt.
HOOFT, *Ged.* 1, 122.

Apollo ... die toen geen godt geleek,
Om dat hy uit zijn oog een springbron, ja een beek
Van traanen storten, als de menschen om hun quaalen.
J. VOS, *Ged.* 2, 342.

— Zelden in toepassing op de sterren.

siet de vergulden Goden,
De sterren kijcken uyt.
D. HEINSIUS, *Poëm.* 50.

— *Bij de goden zweren, bezweren* enz. || Ick (*Medea*) bidde u by de goden: *enz.*, VONDEL 4, 218.

ghy swoerd met tranen in u oogen
By al wat leven had, jae by de blauwe bogen,
En by de Goden selfs, dat *enz.*
BREDERO 2, 406.

'k Bemin de vryheid, dat betuig ik by de Goden.
LANGENDIJK 2, 18.

— *O goden, groote goden!* eigenlijk in gebeden, doch ook zwakker, als uitroep (zie ook straks bij 2). || Een sycophant! — Groote goden, hoe is dat mogelijk! V. LIMB. BROUWER 2, 161 *b*.

ô Goden! hoe vergramd verworpen myn Romeinen
Een vreede, wiens gevolg de vryheid moest verkleinen.
LANGENDIJK 2, 36.

Zeus, en gij andere goden, o laat het geschieden dat dit kind,
Mijn zoon, even als ik, eens uitblink' onder de Trojers.
VOSMAER, *Il.* 6, 476.

2) Bij uitbreiding ook wel zonder dat aan bepaalde Grieksche of Romeinsche godheden gedacht wordt, maar toch onder den invloed van voorstellingen, aan de algemeen bekende classieke godenleer ontleend. || Zijn glimlach glanste haar verblindend in de oogen als de glimlach van een jongen, mooien god, COUPERUS, *E. Vere*, 3, 99.

Deianira', ick kent, u wesen
Trots des hemels goden hooch.
HOOFT, *Ged.* 1, 15.

In der Goden Raet
Besluit men Amsterdam, ten steun van Hollands Staet,
Met aenwas van meer volx te proppen, en te bouwen.
VONDEL 4, 57.

Hy (*de mensch*) heerscht, gelijck een Godt, om wien het [al moet slaven.
6, 225.

— Niet zelden nevens den God van het Christendom genoemd of in verbinding met Christelijke benamingen.

Salige zieltjes die zoo verblijd,
Voor de goden werd gedrongen,
Alwaar Gods lof gebenedijd,
Van de Sangertjes werd gesongen.
BREDERO 3, 564.

Heylige Geesjes der goede Goon.
Ald.

— Ook in minder persoonlijke, meer abstracte opvatting, inzonderheid waar sprake is van eene bezielende hoogere macht. || Voor wien een God heeft gewenkt en ongeneeslijk verlangen in de borst heeft gelegd, geen levensgezel, PIERSON in *Gids*, 1888, 3, 397.

Hij die de taal der goden spreekt
Kan als een god gevoelen.
BILD. 13, 246 (*van den dichter*).

— Niet zelden in den zin van: beschermer, vaak in scherts. || Hoe dikwijls riepen wij het niet reeds dankbaar uit, dat er een God is voor beschonkene studenten! KNEPPELH. 2, 269 (verg. REINSB.-DÜRINGSF. 1, 324 *a*).

— *Hij heeft heden eenen goeden God gedient* (HARREB. 1, 244 *a*; bij TUINMAN 1, *Nal.* 3: *Hy heeft een goeden Engel gedient*), hij heeft zijn wensch verkregen, is gelukkig geweest; zie eenigszins andere opvattingen bij SARTORIUS I, 2, 21 en bij DOORNK.-KOOLM. 1, 654 *b*.

— *O goden, groote —, goede goden!* enz., in later tijd een uitroep, gewoonlijk als schertsende uiting van verwondering, waarbij aan de goden der classieke Oudheid volstrekt niet meer gedacht wordt; dikwijls alleen een basterdvloek, ter vermijding van het enkelvoudige *God* (zie beneden, II, C, 8, *p*). || O Goden, wat een rommel! Groote goden, wat zal er nu gebeuren, wat staat ons nu weer te wachten! — En wèlke vertaling, goede Goden! MULTATULI 10, 27.

Hemelsche Goôn, hoe comt de Schijn soo naer aen 't Wesen,
Het leven droom, en droom het leven soo gelijck?
HOOFT, *Ged.* 1, 103.

Goedige Goden wat is de mensch,
Haast verkeerlijck en lichtvaardigh.
BREDERO 3, 564.

— Evenzoo in zegenbeden, verwenschingen enz., dikwijls in gemeenzame schertsende taal gebezigd; ongeveer gelijkstaande met *de lieve hemel, alle goede geesten* enz., alle gebezigd als basterdvloeken; verg. beneden, II, C, 8). || Dan mogen alle goede goden je genadig beschermen! Dat weten de goden! — Maar meent gy den ouden slenter te volgen, als gy getrouwd zyt, dan komen u de goede Goden te hulp, *Leev.* 1, 242. De goden des hemels zouden hem verpletteren onder hunne straf, COUPERUS, *E. Vere*, 3, 251.

C) In het Oude Testament en in bijbelsche taal.

1) In toepassing op den eenigen, den waren God Israëls, t. w. in den mond der heidensche, afgodische volkeren. ‖ Wie sal ons (*de Philistijnen*) rolden uyt de hant deser heerlicker Goden? dit zijn de selve Goden, die de Egyptenaers met alle plagen geplaeght hebben, 1 *Sam.* 4, 8. Dewyle ick (*Nebucadnezar*) weet, dat de geest der heyliger Goden in u (*Daniël*) is, *Dan.* 4, 9.

2) In tegenstelling met den eenigen, den waren God Israëls, in toepassing op andere, door de heidensche volkeren (en bij afdwaling ook door de Israëlieten) aangebeden godheden, die door het Joodsche volk niet als denkbeeldig beschouwd, doch als werkelijk nevens Jehova bestaande hoogere wezens erkend werden; valsche godheden, afgoden, leugengoden; verg. ABGOD, 1, *a*). ‖ Nu weet ick, dat de Heere grooter is, dan alle Goden: want in de sake daer in sy trotsighlick gehandelt hebben, was hy boven hen, *Exod.* 18, 11. Gy en sult geen andere Goden voor mijn aengesichte hebben, 20, 3. Dit zijn uwe goden, Israël, die u uyt Egyptenlant opgevoert hebben, 32, 4 (*van het gouden kalf*). Buygt u neder voor hem (*den Heere*) alle gy goden, *Ps.* 97, 7. Ben ick het niet de Heere? ende daer en is geen Godt meer behalven my ... niemant is 'er dan ick, *Jes.* 45, 21.

Eert Koptus Zonnestadt en Memphis een getal
En menighte van Goôn; wy eeren overal
Een Godtheit met gebeên en zuivere offerhanden.
VONDEL 3, 828 (*Joseph in Egypten*).

— *De God der goden*: zie beneden, bij II, A, 2, *b*, *α*).

— *De goden van een volk*, de nationale godheden, de stamgoden van een volk; verg. beneden, bij II, A, 2, *b*, *α*). ‖ Ick sal gerichten oeffenen aen alle de Goden der Egyptenaren, ick de Heere, *Exod.* 12, 12. De kinderen Israëls ... dienden ... den goden van Syrien, ende den goden van Zidon, ... mitsgaders den goden der Philistijnen, *Richt.* 10, 6. Geen Godt van eenige natie ... heeft sijn volck uyt mijne hant ... konnen redden, 2 *Chron.* 32, 15.

— *Mijne goden*, de goden van mijn volk, stam enz. (verg. beneden, II, A, 2, *d*, *α* en *β*). ‖ Op dat gy misschien geen verbont en maeckt met den inwoonder des selven lants, ende sy haren goden niet na hoereeren, noch hare goden offerhande en doen, ende by u noodigende, gy van hare offerhanden etet, *Exod.* 34, 15. Uwe swagerinne is wedergekeert tot haer volck, ende tot hare goden, *Ruth* 1, 15 (zie ook 1, 16). Sal niet een volck sijnen Godt vragen? *Jes.* 8, 19. Is 't met opset ... dat gy lieden mijne (*Nebucadnezars*) goden niet en eert, ende het gouden beelt, dat ick opgerecht hebbe, niet aen en bidt? *Dan.* 3, 14.

— *Vreemde, uitlandsche, uitheemsche goden.* ‖ Sy hebben den duyvelen geoffert, niet Gode; den goden, die sy niet en kenden: nieuwe, die van na hy gekomen waren *enz.*, *Deut.* 32, 17. Indien gy den Heere verlaten, ende vreemde goden dienen sult: soo sal hy ... u verdoen, *Josua* 24, 20. Daer en sal onder u geen uytlants Godt wesen, *Ps.* 81, 10.

Ick vaigh 't Hebreeuwsch gebruik, en geene uitheemsche [Goden.
VONDEL 3, 828 (*Joseph in Egypten*).

— Inzonderheid: *de goden der volkeren*, t. w. der heidensche volkeren (hebr. *gojim*), in tegenstelling met het uitverkoren volk Israëls. ‖ Alle de Goden der volckeren zijn afgoden, maer de Heere heeft de hemelen gemaeckt, 1 *Chron.* 16, 26; *Ps.* 96, 5 (verg. 2 *Chron.* 32, 19).

— In verbinding met den naam der valsche godheid. ‖ Het geschiedde ... dat de kinderen Israëls ... den Baalim na hoereerden: ende sy stelden hen Baal-Berith tot eenen Godt, *Richt.* 8, 33. Doe versamelden hen de Vorsten der Philistijnen, om haren Godt Dagon een groot offer te offeren, 16, 23. Salomo wandelde Astoreth den Godt der Zidoniers na, 1 *Kon.* 11, 5. Baal-Zebub den Godt van Ekron, 2 *Kon.* 1, 2. Gy droeget de tente van uwen Melech, ende den Kijun, uwe beelden: De sterre uwes Godts, dien gy u selven hadtet gemaeckt, *Amos* 5, 26.

3) Bij uitbreiding. Beeltenis eener godheid; een van hout, steen of metaal vervaardigd beeld, waaraan godsdienstige vereering ten deel valt; afgodsbeeld; verg. ABGOD, 2). ‖ Waerom hebt gy mijne Goden (*de Teraphim*) gestolen? *Gen.* 31, 30. Soo versamelde sich het volck tot Aaron, ende sy seyden tot hem, Staet op, maeckt ons goden, die voor ons aengesichte gaen, *Exod.* 32, 1 (*Kantt.*: een sichtbaer teecken ofte beelt). Gy en sult u geen gegotene goden maken, 34, 17. Dan neemt hy daer van (*van een ongekouwen boom*), ende warmter hem by, oock ontsteeckt hy 't, ende backt 'er broot by: daer en boven maeckt hyder eenen Godt van, ende buyght sich daer voor, hy maeckt 'er een gesneden beelt van, ende knielt 'er voor neder, *Jes.* 44, 15. Sy droncken den wijn, ende presen de gonden, ende de silveren, de koperen, de yseren, de houten, ende de steenen Goden, *Dan.* 5, 4.

— Minder eigenaardig wordt de Oudtestamentische schimpende benaming *gouden en zilveren goden* door VONDEL (4, 68) eener Romeinsche priesteres in den mond gelegd, in toepassing op hare eigene godheden.

(*Hy*) smelt in krijghssoudy de goude en zilvre Goden,
Ja d' opperschutsgoôn zelfs, met al wat Rome stut.

4) Bij uitbreiding, in toepassing op andere bovenmenschelijke wezens van lager orde, als engelen, geesten enz. ‖ Doe seyde de vrouwe (*de tooveres te Endor*) tot Saul, Ick sie Goden uyt de aerde opkomende, 1 *Sam.* 28, 13. Die die onder haer struyckelen soude, sal te dien dage zijn als David, ende het huys Davids sal zyn als Goden, als de Engel des Heeren voor haer aengesichte, *Zach.* 12, 8.

— Evenzoo door VONDEL op de engelen toegepast, waarschijnlijk met bijgedachte aan de mythe der hemelbestormers, der Titanen en Giganten.

Getrouwen, gaet dan hene, onsterfelijcke Goden,
Gehoorzaemt Lucifer, verknocht aen Godts geboden.
VONDEL 6, 229.

Wy met triomf kroonen Godt Lucifer.
6, 263 (zie ook 6, 259 en 262).

— *De god dezer eeuw*, in het N. T.: de Booze, de beheerscher der tegenwoordige wereld; later, in bijbelsche taal (ook in het mv.): de verpersoonlijkte Tijdgeest, t. w. de geest van ongeloof en twijfel aan Gods woord, van verzet tegen de gestelde machten enz. Verg. *de afgoden dezer eeuw*, bij ABGOD, 1, *b*, *β*). ‖ Die gene die verloren gaen, in dewelcke de Godt deser eeuwe de sinnen verblint heeft, namelick der ongeloovige, 2 *Cor.* 4, 4. Door de inblazingen van den geest en den god dezer eeuw verleidbaar, BEETS, *St. Uren*, 9, 426.

Zy zullen ons niet hebben,
De goden dezer eeuw.
DA COSTA 3, 13.

D) Met toespeling op het Oudtestamentisch spraakgebruik (zie boven, C, 2 en 3) door de Geuzen gebezigd in schimpende toepassing op de H. Hostie in den R.-K. eeredienst (zie beneden, II, B, 3); ook in den smadelijken verkleinvorm *gooiken*.

't Goyken dat hy (*de Mispriester*) eten sal,
Heft hy flucx om hooghe.
N. Geuzen-Liedb. 10 *b.*

Dan laet hy oock een Beker sien,
Daerin is Wijn bezworen,
't Is Bloet meenen de arme lien
Van 't Goyken nieu geboren.
11 *a.*

— *God Melis*, de uit meel bereide H. Hostie; verg. de Sameust. *broodgod.*

Tfy, schaemt u der sonden, dat ghy se opschrijven doet:
Die uwe stinkende godt Melis daerin ghy vertrout,
Niet eeren, en treet soo met voeten 't bloet Christi soet.
N. Geuzen-Liedb. 27.

— Ook in toepassing op de Heiligen en hunne beelden in de R.-K. kerk, waaraan volgens Protestanten eene afgodische vereering ten deel valt. ‖ Dat *sy* (*de heiligenbeelden*) van onse L. Moeder de H. Kercke niet en worden aengebeden als Goden, MARNIX, *Byenc.* 4, 4 (bl. 189 *b*).

Dus waren d' ouders verblint,
En totten houten God gesindt;
Die kleeden dees houten blocken
Dickmaal met fluweelen rocken.
N. Geschiedn. 1, 305 (*De Saaten*).

Wie niet eeren, u goykens kleen,
En verdt boven Godt alleen,
Die sendy doen ombringhen.
N. Geuzen-Liedb. 122 (zie ook 124, en DA COSTA 3, 206).

— In dergelijke schimpende toepassing op den Paus (in de Middeleeuwen inderdaad, naar R.-K. opvatting, wel *aardsche God* genoemd, zie b. v. *Jezus*, II, 7188) en op de geestelijken. ‖ De thien gheboden des aertschen Godts (van den *Paus*), *Titel* in *N. Geuzen-Liedb.* 67. Babylonsche goden, 38.

Der papen godt, die moet vergaen....
Wy blijven Gens.
33.

E) In toepassing op menschen en zaken, die in overgenlijken zin als godheden worden beschouwd en aangebeden, die men vergoodt, afgodiert. Zie ook boven, bij D).

1) Naar de opvatting der Statenvertaling in het Oude Testament in toepassing op de „Magistraten, Rechters, Overigheden" (*Exodt. op Exod.* 22, 6; zie ook *Ps.* 82, 1 en 6). ‖ Reyder sake sal voor de Goden komen, welcken de Goden verwijsen, die sal 't sijnen vanden dobbel wedergeven, *Exod.* 22, 8. De Goden en sult gy niet vloecken, ende de Overste in uwen volcke en sult gy niet lasteren, 22, 28. Wanneer een mensche tegen een mensche misdaet, soo sullen die Goden hun oordeelen, 1 *Sam.* 2, 25 (*Exodt.*: de Overigheyt, de Rechters).

2) In navolging van bovengenoemd Oudtestamentisch spraakgebruik, doch reeds ook met bijgedachte aan de godsdienstige zin, aan de Romeinsche keizers bewezen (vergl. uitdrukkingen als unsere Gnaedigsten, diese Ungnaedigen), worden voorheen niet alleen vorsten en stadhouders, maar ook burgemeesters en in 't algemeen regenten, als de van God gestelde, geëerbiedigd. Machten, die o. a. *Rom.* 13, 1, met den vermaning eerbaar gelde (of ook: gelden onder God) gestaand te zijn gegroet. ‖ Dat wy eerbaer wesen, in een K. persoon te verwillen en als een te hebben, de met handen en beleidt Regeringe, onder wiens vleugelen wy een gerustmoedigh leven geschapen, en den grooten God gedanckt, die over den heel gantsch aerdbodem heerschende Goden, de wereldt een, verseeckt, 2, 633. (Dedicatie aan C. P. Hooft). Gelijk God de Koningen met wet, den raem van Goden te geven, soo een, en verre, *Jud.* en *R.* 228. Tegens gesteltenis, de een kleyn Godeken (*een jonge prins*) in eenen aertschen hemel (by maniere van spreken) sou konnen besitten, POIRTERS, *Mask.* 280.

Hy, die na mynen tyt zou Memphis Throon beklimmen
En als een kleynen God dit aerdsch Toneel beschimmen, *enz.*
VONDEL 1, 97 (*Pharao spreekt*).

Waer doorghe in Staetenraed als Goôn word aengebeden.
3, 7 (*van de Regeering van Amsterdam*).

De Hollanders zijn schuw van hartewee te brouwen
Stadthouders van hun Staet, en hooghgebore Vrouwen.
Z' ontzien hen, die van Godt tot Goôn zijn ingewijt,
Ten dienst van 't algemeen.
4, 140 (*Henriette Maria t' Amsterdam*).

Romeinsche Raad! gij, die voorheen
Een Raad van louter Goden scheen, *enz.*
M. C. V. HALL, *Ged.* 2, 6.

— Inzonderheid *aardsche goden* (zie trouwens reeds bij MAERLANT, *Alex.* 1, 1046: „Alexander, dien ertsceu gode"). ‖ Weereltlicke Goôn, VONDEL 4, 132.

De vorsten van het volck, en haylighe' overheden;
De vingeren Juppijns; die waerdelijck bekleden
Des Godtheits naeste plaets; in billijcke geboôn,
In macht, in voorsicht, Godts Stadthouders; Aerdsche [Goôn.
HOOFT, *Ged.* 1, 112.

Hier praelt het hoogc koor en sijn' gewijde autaeren,
Waer voor d' aertsbisschop, met toejuyching veeler schaeren,
Gewoon is al van ouds te scheppen aerdsche Goôn (*koningen* [*te wijden*).
VONDEL 2, 673.

Geen aardsche god, off hy wort by
Een Edit verknocht: meer schuttery.
M. T. VISSCHER *in* VONDEL 3, 54.

4 Keizerlijke telg, uit aardsche Goôn gesproten,
Door wien uw goedel waerlt ontsloten,
Is meer dan Held en aardsche God.
BILD. 9, 201 (*Elektrieering van Keizer Napoleon*).

Zie ook COSTER 173; HOOFT, *Ged.* 1, 100 *en* 132; 2, 381 en 393; CAMPHUYSEN, *Stichtel. Rymen*, 387; VONDEL 1, 763; 2, 34; 3, 46; BILD. 9, 17; BOGAERS 1, 57.

— Ook in ruimer toepassing op de „grooten deser aerde", de aanzienlijken; in later tijd alleen nog als historische term, meestal in ironischen zin. ‖ Hij (*Vondel*) (heeft) ... ook wel (de pen ... opgevat) omdat hij 't gepast rekende hulde te brengen aan een der aardsche „Goden", wier bescherming Dichters en Dichtkunst in die dagen zoo vaak behoefden, BOSCKBOOM, *Gesch. d. Ned. Lett.* 4, 158. Omdat .... niet ongewoon, zoo in zijn schriften als in de waereld, met de goden dezer aarde te verkeeren, ALB. THIJM, *Poëz. v. V.* 73.

De Rycke zijn als kleyne Goden.
BREDERO 3, 90.

3) In eene andere opvatting, met betrekking tot hetgeen iemand als 't ware aan een god gelijk maakt: een wereldsch aanzienlijk, vermogend man, iemand die wegens zijne weldaden of zijne verdiensten ongeveer een bijzonder aanzien geniet, in scherts wel de god dier stad genoemd. ‖ Aan de .... rijk beschilderde zilveren kling een zilveren lamp ..., terwijl de god van dit heiligdom, de rijke Lysicles, ... voor een .... tafel zat, die met de gewone leekenissen van den priesters van Phrixa bedekt was, V. LOON, MEURSIUS 2, 208 *b*. De patiënt (*een aanzienlijke*) .... beschouwt de faculteit als „een raad van hoge goden", MULTATULI, *Ch. D.* 229.

Een wandt, verciert met beelde als de aardsche menschen.
Dat 's, op de heilgen hun, die afbeelden op 't glad.
VONDEL 3, 234.

— Minder goden, bij de minderen (*of*: minderen goden), de toegang op personen die niet de vermeende plaats bekleeden, gewoonlijk met bedoeling te weerstreven en kunst. ‖ Voor den man

2 *Chron.* 20, 15. Geeft dan den Keyser dat des Keysers is, ende Gode dat Godes is, *Marc.* 12, 17.

Geen gave of ze is Godes en eenig blijkt de uwe.
POTGIETER 9, 109 (*I. Da Costa*).

— In den 3den nv.; het koppelwoord blijft soms weg. ‖ Een menighte des hemelschen heyrlegers, prijsende Godt ende seggende, Eere zy Godt in de hooghste hemelen ende vrede op aerden, *Luc.* 2, 13—14. God de wraak, *Titel in* CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 384 (verg. *Rom.* 12, 19).

Heiligh, heiligh, noch eens heiligh,
Driemael heiligh: eer zy Godt.
VONDEL 6, 232 (zie ook 6, 281).

— *O God!* eigenlijk, t. w. in het gebed en den lofzang. Zie ook straks, bij 2, *α*, *γ* en *d*, *β*), en voor de verzwakte toepassing in uitroepen en vloeken beneden, bij C, 8, *p*). ‖ O Godt, hoort mijn gebedt, *Ps.* 54, 4. Hoe kostelick zijn my, O Godt, uwe gedachten! 139, 17. O Godt, ick danoke u, dat ick *enz.*, *Luc.* 18, 11. O Godt, zijt my sondaer genadig, 18, 13.

Bescherm, o God! bewaak den grond,
Waarop onze adem gaat.
TOLLENS 3, 186.

— **Aanm.** Nog lang is door sommigen in het gebed het gebruik van *dijn*, en soms ook van *du* gehandhaafd, o. a. door MARNIX (zie b. v. in zijne Psalmvertaling *Ps.* 25 en 42, alsmede de *Voor-rede*) en door HUYGENS (zie het 1ste Boek zijner *Korenbloemen*, waar hij aanvankelijk *du* en *dijn*, in het vervolg alleen het laatste bezigt). Zie verder DU en DIJN.

— In tegenstelling met *menschen*. Verg. ook beneden, C, 1, *c*). ‖ 't Geene dan God te samen gevoeght heeft en scheyde de mensche niet, *Matth.* 19, 6. Gy en versint niet de dingen, die Godts zijn, maer die der menschen zijn, *Marc.* 8, 33. Om dat gy een mensche zijnde u selven Godt maeckt, *Joh.* 10, 33.

De hooghste Goetheit ... boude 't wonderlijck en zienelijck [Heelal
Der weerelt, Gode en oock den mensche te geval.
VONDEL 6, 228.

— *De Heere God*, in de Statenoverzetting de vaste vertaling van hebr. *Jahwe* (*Adonaï*) *Elohîm*. ‖ Ten dage als de Heere Godt de aerde ende den hemel maeckte, *Gen.* 2, 4. Staet op, Heere Godt, heft uwe hant op, *Ps.* 10, 12. Heyligh, heyligh, heyligh is de Heere Godt, de Almachtige, *Openb.* 4, 8.

— **Aanm.** De naam *Jehova*, eigenlijk een door misverstand geboren basterdvorm van den waren naam *Jahwe* (zie bij HEER), komt in den Statenbijbel niet voor, doch is tot dusverre in bijbelsche taal en in stichtelijke geschriften de meest gebruikelijke geweest, en wordt om die reden ook hier verder gebezigd.

— Ook: *God de Heere*; buiten den Bijbel ook: *God mijn Heer*. ‖ Alsoo seyt Godt de Heere, *Jes.* 42, 5. Maer heylight Godt den Heere in uwe herten, 1 *Petr.* 3, 15. Wat behoeft een mensch wyzer te zyn als God de Heer hem hebben wil? *Leev.* 4, 236. Ben jelui te groote Sinjeurs, om God den Heer te looven en te bidden, je mogt den duivel, 7, 361.

Nae 't suer sal ick ontfanghen
Van Godt mijn Heer dat soet.
Wilhelmuslied (*N. Geuzen-Liedb.* 64 *a*).

God de Heer is goedertieren,
Trow, waerachtig end oprecht.
MARNIX, *Ps.* 25, 4.

— *De Heere is God*, eigenlijk: Jehova, de God Israëls, is de ware God; doch zie ook hetgeen straks bij 2) is opgemerkt. ‖ Als nu het gantsche volck dat sagh, so vielen sy op hare aengesichten, ende seyden, de Heere is Godt, de Heere is Godt, 1 *Kon.* 18, 39 (*Elia en de Baälspriesters*).

De Heer is God, en niemand meer;
Verheerlijkt Hem, gij vromen!
Ev. Gez, 4, 1.

— *God van hemelrijke*, in de oudere taal; verg. VERDAM 3, 324.

Soo laet ons bidden eendrachtelijcke,
Godt, den Heere van hemelrijcke.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 364.

O Godt van hemelrijcke,
Ziet doch neder int aertsche dal.
N. Geuzen-Liedb. 129.

b) Met een znw. als gezegde of als bijstelling, ter aanwijzing eener bepaalde hoedanigheid Gods. Hier zijn slechts enkele voorbeelden gegeven; zie dus verder die woorden.

α) Verschillende, meest Oudtestamentische verbindingen ter uitdrukking van het vast vertrouwen op God enz. ‖ God (is) mijn burcht, toevlucht (*Ps.* 91, 2); — schild, betrouwen (*Spreuk.* 30, 5); — (steen)rots (2 *Sam.* 22, 3; *Ps.* 42, 10); — hulp, bevrijder (*Ps.* 40, 18); — heil (*Jes.* 12, 2); — sterkte, kracht (2 *Sam.* 22, 33); — lied (*Exod.* 15, 2) *enz.*

Myn schilt ende betrouwen
Sijt ghy, o Godt, mijn Heer.
Wilhelmuslied (*N. Geuzen-Liedb.* 64 *a*).

β) Voorts verschillende andere verbindingen. ‖ God (is) de Schepper (*Jes.* 40, 28); — een rechtvaardig rechter (*Ps.* 7, 12); — de Vader der weezen (*Ps.* 68, 6). — God (is) een geest (*Joh.* 4, 24); — liefde (1 *Joh.* 4, 8); — licht (1 *Joh.* 1, 5) *enz.* — Ghy God en Schepper aller dingen, HUYGENS 1, 59. God heerscht als Opperheer, *Psalmber.* 97, 1. God is een verschrikkelijk, onberispelijk en rechtvaardig richter, v. LIMB. BROUWER 1, 48 *b*.

Gedenckt dat God hun vader leeft.
VONDEL 3, 194 (*Bede voor het Walen Weeshuys*).

Hy (*de mensch*) heft, terwyl de stomme en redenlooze dieren
Naer hunne voeten zien, alleen en trots het hooft
Ten hemel op naer Godt, zijn' Schepper, hoogh gelooft.
6, 225.

God, enkel licht,
Voor wiens gezicht
Niets zuiver wordt bevonden.
Ev. Gez. 83, 1.

γ) *God de Vader*, hetzij der menschen in 't algemeen, of in 't bijzonder van Christus (zie beneden, bij B). ‖ Genade zy u ende vrede van Godt onsen Vader, *Rom.* 1, 7. Den Godt ende Vader onses Heeren Jesu Christi, 15, 6. Een Apostel, geroepen ... door Jesum Christum ende Godt den Vader, *Gal.* 1, 1.

δ) Jongere, meest dichterlijke verbindingen als: *God* (*is*) *de Albestuurder*, *Albezieler*, *Alerbarmer*, *Alvader*, *Alweter*, *Alzegenaar* enz., die ook vaak in plaats van het woord *God* worden gebezigd. Zie die woorden, en ook beneden, bij 5, *b*).

c) In tal van min of meer vaste verbindingen met bnw., hetzij praedicatief en dus zonder lidwoord, hetzij attributief (zie hierover straks bij 2) of als znw. in plaats van *God* en dus met het lidwoord. Hier worden de voornaamste alleen genoemd; zie dus verder die woorden, alsmede TROMMIUS.

α) In den Bijbel en in bijbelsche taal, met bnw. als: alleenwijs, allerhoogst, almachtig, barmhartig, één eenig, eenwig, genadig, getrouw, geweldig, goed, goedertieren, groot, heilig, hoog, ijverig, lankmoedig, levend (levendig), machtig, ontfermend, onver-

derfelijk, onzenlijk, rechtvaardig, sterk, verschrikkelijk, volmaakt, vreeselijk, waar, waarachtig, wijs, wonderlijk, zalig, *enz.*

ρ) Voorts buiten den Bijbel, met bnw. als: goed, allerheiligst, almogend, alomtegenwoordig, alvermogend, alwetend, alwijs, alziend, gebenedijd, geducht, gerecht, gezegend, onbegrijpelijk, oneindelijk, oneindig, ongeboren, ongeschapen, onveranderlijk, verdraagzaam, *enz.*

γ) Alleen dichterlijk, met talrijke samengestelde bnw. als albarmhartig, -bezielend, -genadig, -genoegzaam, -goedertieren, -heilig, -hoog, -machte, -scheppend, -tegenwoordig, -voorzienig, -vrijmachtig, -vrijmachtig, -weldadig, -werkend, *enz.*

2) Verbonden met een lidwoord, een aanwijzend, bepalend (bepalingaankondigend) of bezittelijk voornaamwoord. Hierbij zijn vrij duidelijk drie gevallen te onderscheiden: 1°. in het O. T. diende zoodanige bijvoeging, althans aanvankelijk, dikwijls om den waren *God* Israëls van andere *goden* te onderscheiden (zie boven, I, C, 2); 2°. deze nadere bepalingen werden echter later wat andere vanouds geweest waren, t. w. epitheta ornantia van den éénen, waren God; 3°. in de jongere taal dient dergelijke nadere bepaling vaak om eene persoonlijke opvatting of voorstelling van God aan te wijzen.

α) Voorafgegaan door een attributief gebezigd bnw. (zie de zooeven, bij 1, *c*) gegeven opsomming).

α) Met *de*, *die*, *deze*; het bnw. is gewoonlijk een epitheton ornans. || Het aengesichte des Heeren, deses Heyligen Godts, 1 *Sam.* 6, 20. Ezra loofde den Heere, den grooten Godt, *Nehem.* 8, 7. Christus, de Sone des levendigen Godts, *Matth.* 16, 16. Om voor dien vreezelicken God, met ontzagh en bevinge, oprechtelick te wandelen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 416. De goedertierene God, V. D. PALM, *Sal.* 1, 217.

Dat heeft de goede Godt uyt gunste my gegeven.
CATS 3, 50 *a*.

als een blixem snel ten slingher uytghedreven
Des yverighen Gods.
HOOFT, *Ged.* 2, 264.

Den grooten God alleen sij eere in 't Hemelrijck.
VONDEL 3, 389.

In diepten des onheils verzonken, verloren,
Versmachtte mijn ziel naar den levenden God!
DA COSTA 2, 218.

β) Met *een*; in het O. T. oorspronkelijk in tegenstelling met andere *goden*; later ter aanduiding eener persoonlijke opvatting van den éénen God. || De Heere uwe Godt die is een verteerende vyer, een yverigh Godt, *Deut.* 4, 24. De Heere is een groot Godt: ja een groot Koningh boven alle Goden, *Ps.* 95, 3. Datter een eenigh Godt is, *Marc.* 12, 32.

γ) Inzonderheid in den vocatief vanouds verbonden met sommige bnw. als *rijk* (alleen in de oudere taal), *groot*, *almachtig*, *gerecht*, *goed*, *lief* enz. Zie ook bij die bnw., en voorts beneden, bij C, 8, *p*). || Nu dan, O onse Godt, gy groote, gy machtige, ende gy vreeslicke Godt, *Nehem.* 9, 32. Wy dancken u Heere Godt almachtigh, *Openb.* 11, 17. Rijck god verleent auontuere ons, *Antw. Liedb.* 208. Wat eyscht ghy? rijcke God! VONDEL 2, 549 (zie ook 4, 378). Ghy weet het, goede God! HUYGENS 1, 58. Gerechte, goede God, 1, 66. Geduchte God, hoor mijn gebeden, *Psalmber.* 43, 1. Volmaakt, goed, wys, magtig God! zegen deeze, *Leev.* 7, 197. ô Groote God, BILD. 6, 105.

Ick danck u, lieve Godt, dat gy my hebt gesonden
Daer ick goet onderwijs geduurig heb gevonden.
CATS 3, 43 *a* (zie ook 3, 44 *b*).

Voor my ick swijge stil om voor mijn borst te slaen,
En segge, lieve Godt wat hebje my gedaen?
3, 53 *a*.

Dies vang ick heden aen en seg: Oneyndig Wesen,
Almagtig eeuwig Godt, naer waerde noyt gepresen *enz.*
3, 64 *a*.

b) Voorafgegaan door een lidwoord en gevolgd door een znw. in den 2den nv.

α) In het O. T. oorspronkelijk in tegenstelling met andere *goden*, doch later vaak als epitheton ornans. Inzonderheid in:

— *De God der goden*, de hoogste, machtigste —, de allerhoogste God; verg. uitdrukkingen in het O. T. als *Heer der heeren*, *Koning der koningen*, *dag der dagen* enz. || De Heere uwe Godt, die is een Godt der goden, ende Heere der heeren, *Deut.* 10, 17. De Godt der goden, de Heere spreeckt, *Ps.* 50, 1 (verg. 96, 4—5). De Koningh Nebucadnezar ... antwoordde Daniël ... Het is de waerheyt, dat u-lieder Godt een Godt der Goden is, ende een Heere der Koningen, *Dan.* 2, 47.

'k Hef mijn ziel, o God der goden!
Tot U op; Gij zijt mijn God.
Psalmber. 25, 1.

En wat wierd dan, God der goden,
Aangeboden
Van den aardworm uit het stof!
BILD. 5, 365 (zie ook DA COSTA 2, 415).

— *De God Abrahams*, *Isaäcs en Jacobs*, (*de Heere*) *de God Israëls* enz., Jehova, de God van Israëls stamvaders, de nationale stamgod van Israël. || Ick ben de Godt uwes vaders, de Godt Abrahams, de Godt Isaacs, ende de Godt Jacobs, *Exod.* 3, 6. De Heere der Hebreen God, 9, 13. Want de Heere de Godt Israëls streedt voor Israël, *Jos.* 10, 42. Den Godt Israëls, wiens wooninge te Jerusalem is, *Ezra* 7, 15.

Maar eer, aanbid, betrouw, en leef
Den God van Abraham.
BILD. 5, 327.

— *De God der* (*onzer*) *vaderen*, in het O. T.: God die met de voorvaderen een vast verbond heeft gemaakt, waarin ook hun nakroost is opgenomen; in dergelijke opvatting ook met betrekking tot Nederland gebezigd. || Op dat gy ... ervet dat lant, dat u de Heere, uwer vaderen Godt, geeft, *Deut.* 4, 1. Ick dancke ende ick love u, O Godt mijner vaderen, *Dan.* 2, 23.

God, uwer Vad'ren God, God uwer kind'ren Vader,
God, soo na by u, zij d.e kind'ren soo veel nader,
Dat hare welvaerd noch een Huys bouw' en besitt',
Daer by dit Niewe sta als 't Oude stond by dit.
HUYGENS 2, 282 (*op het nieuwe stadhuis van Amsterdam*).

Geen Grondwet, hoe oprecht bezworen, geeft behoud,
Ten zij der vaadren God het menschlijk woord verzegel'.
DA COSTA 2, 394 (zie ook BILD. 14, 4).

— Evenzoo: *De God van Nederland*, *Neerlands God*, God wiens zichtbare bescherming en leiding in Nederlands geschiedenis blijkt (zie ook straks *γ*). || Het beginsel uit hetwelk alleen redding te hopen (ik zegge in het vertrouwen op den God van Israël en van Nederland, voor het geloof des Christens te verwachten) is, DA COSTA, *Br.* 1, 2.

„Wie leeft er, die na Hem ons Neêrland kan behoeden?"
Zoo sprak het weêrloos volk: maar Neêrlands God zei: ... „Ik!"
V. ALPHEN 1, 351 (*op den dood van Prins Willem I*).

Niet zy wier bloed ons stroomt door de aâren,
Maar Gy hebt onzen strijd volstreên;
Maar Gy, ô God der Legerscharen,
Gy, God van Neêrland, Gy alleen!
BILD. 14, 4.

En Neêrland durft zijn God miskennen?
14, 5 (zie ook 14, 7).

β) Met den 2den nv. als epitheton ornans.

1°. Ter aanwijzing van het gebied waar God woont of waarover Hij regeert. || De God der aarde (*Gen.*

24, 3; *Openb.* 11, 4); — des aardbodems (*Jes.* 54, 5); — der bergen, der laagten (1 *Kon.* 20, 28); — des hemels (*Gen.* 24, 3; *Ezra* 5, 12; *Nehem.* 2, 4; *Openb.* 11, 13); — der geesten alles vleesches (*Num.* 16, 22; verg. *Ps.* 104, 29; *Pred.* 12, 7). — Een God der levenden, der dooden (*Matth.* 22, 32); — der Joden, der Heidenen (*Rom.* 3, 29).

Godt des Hemels d⁹ werelt oversiet,
Ende bemerckt de menschen in den lande.
DATHENUS, *Psalmber.* 14, 2.

— (*De*) *God* (*de Heere*) *der heirscharen*, (hebr. *Jahwe Zebaôth*), *der legerscharen* enz. || Ick (*David*) kome tot u in den name des Heeren der heyrscharen des Godts der slagh-ordenen Israëls, dien gy gehoont hebt, 1 *Sam.* 17, 45. Ja gy, Heere Godt der heyrscharen, Godt Israëls, ontwaeckt, *Ps.* 59, 6. So seyt de Heere, de Godt der heyrscharen, de Godt Israëls *enz.*, *Jer.* 38, 17. Heilig, heilig, heilig is de Heer, God der legerscharen, *Mis- en Vesperb.* 117 (*Te Deum*).

wilt doch der heerscharen Godt
Tot gramschap niet verwecken.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 407.

Hoe lieflijk, hoe vol heilgenot,
O Heer, der legerschaaren God!
Zijn mij uw huis en tempelzangen!
Psalmber. 84, 1 (*Ps.* 84, 1: *Heere der heyrscharen*).

2°. Ter aanwijzing van datgene wat door God geschonken wordt, van God uitgaat, of waarin God zich openbaart. || De God der gerechtigheid (*Ps.* 4, 2); — des gerichts (*Jes.* 30, 18); — des oordeels (*Mal.* 2, 17); — der vergelding (*Jer.* 51, 56); — der wrake (*Ps.* 94, 1). — De God der goedertierenheid (*Ps.* 59, 18); — des levens (verg. *Joh.* 5, 26); — des ontfermens, van vergevingen (*Nehem.* 9, 17). — De God des blijdschaps, der verheuging (*Ps.* 43, 4); — der eeren (*Ps.* 29, 3); — des (mijns, onzes) heils (1 *Chron.* 16, 35; *Ps.* 25, 5; 51, 16; 79, 9); — mijner sterkte (*Ps.* 43, 2); — van zaligheid (*Ps.* 68, 21). — De God der genade (1 *Petr.* 5, 10); — der heerlijkheid (*Hand.* 7, 2); — der hope (*Rom.* 15, 13); — der liefde (2 *Cor.* 13, 11); — der lijdzaamheid (*Rom.* 15, 5); — der vertroosting (2 *Cor.* 1, 3); — des vredes (*Rom.* 16, 20; *Phil.* 4, 9).

God des levens, ach! wanneer
Zal ik naadren voor uw oogen;
In uw huis uw' naam verhoogen?
Psalmber. 42, 1.

O God mijns heils, mijn Toeverlaat!
88, 1.

Geen God van louter wraak en vloek.
BILD. 5, 326.

O God des ontfermens! Gij zaagt op mij neder.
DA COSTA 2, 218 (zie ook 3, 64).

γ) In een jonger tijdperk wordt *de God van* —, niet zelden in ironischen zin, gebezigd om aan te duiden dat een persoon, een volk zich eene bijzondere voorstelling van den éénen God heeft gevormd, als 't ware een afzonderlijken God heeft; deze opvatting nadert weder tot die van I, C, 2). || Ieder Staat heeft z'n eigen god, of wel twee ... één antieke en één moderne. Als 't prinsdom Hechingen oorlog krijgt met Rusland, komt er konflikt tusschen de goden van die landen. De god van Nederland is de beste, ... Hy heeft de Armada verstrooid, en toen moest de god van Spanje beschaamd afdruipen, MULTATULI 10¹, 40. Ook is de god van een deel der Nederlandsche burgerij ons lieve Heertje, wien ter eere een ander deel een versje zingt, PIERSON, *O. Tijdgen.* 16.

c) Voorafgegaan door een bepalend vnw. of een lidwoord, en gevolgd door een bijvoeglijken bijzin.

α) In het O. T. oorspronkelijk in tegenstelling met andere *goden*, doch later ook als epitheton ornans. || Gy sult dan weten, dat de Heere uwe Godt, die Godt is: die getrouwe Godt, deweleke het verbont ende de weldadigheyt houdt dien, die hem lief hebben, *Deut.* 7, 9. De Arke Godes des Heeren die tusschen de Cherubim woont, 1 *Chron.* 13, 6. Voorwaar gy zyt een Godt, die sich verborgen houdt, *Jes.* 45, 15. Die Godt, die de aerde geformeert ... heeft, 45, 18. Daer is verscheydenheyt der werckingen, doch het is deselve Godt, die alle in allen werckt, 1 *Cor.* 12, 6. De God, die mij gisteren de zege gaf, zal mij ook heden kracht genoeg verleenen, V. LENNEP, *Rom.* 1, 57.

β) In later tijd ook: God naar de voorstelling van bepaalde personen of stelsels. || De God, dien men aanbad en in het verzet tegen wiens wil het eigenlijke der zonde werd gezocht, werd ... niet ... gedacht als een wetgever, maar als een vader, ja als de oneindige liefde, PIERSON, *O. Tijdgen.* 51 (zie ook *Leev.* 8, 328).

Verheerlijk God! maar niet den God
Dien ge in uw binnenst schept;...
Geen God die zulk een goedheid is,
Als aan Zijn recht onttrekt: *enz.*
BILD. 5, 326.

Zoolang één menschenzoon dien God niet kent,
Zoolang is 't laster te gelooven aan dien God!
MULTATULI 10, 60.

d) Voorafgegaan door een bezittelijk vnw.

α) In het O. T. oorspronkelijk als uitdrukking van het verbond tusschen Jehova, den God Israëls, en Zijn uitverkoren volk; dikwerf in tegenstelling met de *goden* van andere volkeren. || Sy sullen weten, dat ick de Heere hare Godt ben, die haer uyt Egyptenlande uytgevoert hebbe, op dat ick in 't midden van hen woonen soude, *Exod.* 29, 46. Want onse Godt is grooter dan alle Goden, 2 *Chron.* 2, 5. De Heere onse Godt sal ons uyt de hant des Koninghs van Assyrien redden, 32, 11. Laet ons dan nu een verbont maken met onsen Godt, *Ezra* 10, 3. Waerom souden de Heydenen seggen; Waer is haer Godt? *Ps.* 79, 10. Want hy is onse Godt, ende wy zijn het volck sijner weyde, 95, 7.

β) Later, en inzonderheid in het N. T. meer als uitdrukking der innige persoonlijke betrekking tusschen God en Zijn schepsel; inzonderheid *mijn God* bij de aanroeping in het gebed, of in uitingen van het innig vertrouwen op God. Verg. ook beneden, C, 8, *p*). || Dat late mijn God verre van my zijn, van sulcks te doen, 1 *Chron.* 11, 19. Mijn Godt, mijn Godt, waerom hebt gy my verlaten, *Ps.* 22, 2; *Matth.* 27, 46. Mijn Godt, op u vertrouw ick, en laet my niet beschaemt worden, *Ps.* 25, 2. O mijn Godt, mijne ziele buyght haer neder in my, 42, 7. Ick vare op tot mijnen Vader, ende uwen Vader, ende tot mijnen Godt, ende uwen Godt, *Joh.* 20, 17. Ick dancke mijnen Godt alle tijt over u, 1 *Cor.* 1, 4. Wy gelooven dat onse goede Godt ... Koningen, Princen ende Overheden verordent heeft, *Geref. Ned. Geloofsbel.*, *a.* 36. o Gy, geruste, wel overtuigde Christenen; gy, die uwen God ... met blydschap dient, *Leev.* 8, 138.

Van al die my beswaren,
End mijn vervolghers zijn,
Mijn Godt wilt doch bewaren
Den trouwen dienaer dijn.
Wilhelmuslied (*N. Geuzen-Liedb.* 64 *a*).

Wie boven al zijn Godt bemindt,
Zijn Godt in alle dinghen vindt.
BREDERO 2, 252.

Wij loven U, als onzen God,
Den onderhouder van ons lot.
V. ALPHEN 2, 173.

Ja, God' behoor ik! Hem, mijn' God! ...
Van Hem zal niets my scheiden.
BILD. 5, 19.

Dat ros steeds, waar de spreuk van d' Idumeeschen lijder
Ter eer zijns Gods van zong *enz.*
DA COSTA 3, 54.

— *De Heere mijn* (*zijn* enz.) *God*, in de onder *α*) en *ε*) vermelde opvattingen. || Heere mijn Godt, laet doch de ziele deses kints in hem wederkomen, 1 *Kon.* 17, 21. Gy sult liefhebben den Heere uwen Godt, *Matth.* 22, 37.

γ) In de jongere taal ter aanduiding van iemands persoonlijke voorstelling of opvatting van God. Zie ook boven bij I, E, 3). || Geen kundig Aanbidder van God ziet Hem ergens, dan in schoonheid, orde, gelukzaligheid, niet in gebrek en wanschapenheid; daar zien wy uwen God, het blind Geval, *Leev.* 8, 329. Zoo als de mensch is, zoo is zijn God, en zooals de mensch is, zoo is ook zijn duivel, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 5.

ε) Voorafgegaan door het onbepaalde lidw. *een* zonder nadere bijvoeging.

α) In het O. T. in de uitdrukking: *Iemand een God* (of: *tot eenen God*) *zijn*, in toepassing op Jahwe; het woord *God* krijgt dan eigenlijk de beteekenis: beschermer (verg. boven, bij I, B, 2 en E, 3). || Ick sal in het midden van u wandelen, ende sal u tot een Godt zijn, ende gy sult my tot een volck zijn, *Levit.* 26, 12; *Jer.* 7, 23. Ick sal hem een Godt zijn, ende hy sal my een sone zijn, *Openb.* 21, 7.

β) Ter aanduiding van het onbepaalde in de voorstelling; inzonderheid bij de uiting van twijfel; verg. I en III). || En heeft niet een Godt ons geschapen? *Mal.* 2, 10. De Orde in de Natuur zegt hem, daar is een God, *Leev.* 8, 328.

Hoe! vórdert men bewijs voor 't aanzijn van een God?
BILD. 6, 145.

Ik weet niet of we zijn geschapen met 'n doel,
Of maar by toeval dáár zyn. Ook niet of een God
Of ... godèn, zich vermaken met ons leed.
MULTATULI 10^1, 59.

— Evenzoo in ontkennenden zin, verbonden met *geen*, d. i. *niet een*; verg. GEEN, II). || Is 't, om datter geen Godt in Israël en is, dat gylieden henen gaet om Baal-Zebub den Godt van Ekron te vragen? 2 *Kon.* 1, 3 De dwaes seyt ... Daer en is geen Godt, *Ps.* 14, 1. Is er geen God? *Leev.* 8, 132. Ik heb geen God, 8, 137. o God, er is geen God! MULTATULI 10^1, 61.

3) Afhangende van een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord. Hier wordt alleen eene opsomming der voornaamste verbindingen gegeven; zie dus verder bij die ww. en bnw.

a) Als voorwerp van bedrijvende ww. || God beneêlijen, loven, prijzen, roemen, verheerlijken, zegenen. — God aanbidden, eeren, liefhebben, oefenen, vreezen, zoeken. — God aanschouwen, erven, genieten, schouwen, zien. — God aanroepen, dagen, tot getuige nemen. — God belijden, kennen, prediken. — God lasteren, loochenen, vergeten, verzoeken, *enz.*

b) Als bepaling in den 3den nv. bij een onzijdig of bedrijvend ww.; in sommige gevallen kan de datief door eene bepaling met *aan* omschreven worden. || Gode (God) danken, dank bewijzen, dankzeggen, juichen, lof geven, lofzingen, psalmzingen. — Gode (God) bevelen, geven, offeren, toeëigenen, (toe)heiligen, wijden. — Gode (God) aankleven, behagen, believen, betrouwen, dienen, gehoorzamen, gelooven, zich onderwerpen. — Gode (God) bidden, smeeken, zweren, *enz.*

— Voorts in enkele uitdrukkingen uit den Bijbel, waar de datief alleen te verklaren is als een vertaling van den overeenkomstigen nv. in het Hebreeuwsch of het Grieksch: *Gode leven* (*Rom.* 6, 10; *Gal.* 2, 19; *Ev. Gez.* 43, 4; BILD. 5, 327), in den dienst van God, in betrekking met God leven; *Gode zwijgen* (*Ps.* 62, 6), uit eerbied voor God zwijgen, in Gods wil berusten; *Gode liegen* (*Hand.* 5, 4), tegenover God liegen; *Gode uitzinnig zijn* (2 *Cor.* 5, 13), ter wille, ten gevalle van God —.

c) Als bepaling in den al of niet omschreven 3den nv. bij een bnw. || Gode (God) aangenaam, (wel)behaaglijk, dankbaar, gehoorzaam, overgegeven, *enz.*

4) Afhangende van een voorzetsel, hetzij deze verbinding eene onmisbare aanvulling bij een ww., znw. of bnw., of wel eene zelfstandige bepaling van den geheelen zin vormt. Voor de gevallen der eerste soort, waarvan hier alleen de voornaamste worden opgesomd, zie verder bij die ww., znw. en bnw. Van de overige verbindingen worden hier tevens enkele voorbeelden gegeven; voor de verdere verklaring zie bij die voorzetsels.

a) *Aan God.* || Aan God gelooven. Aan God (ver)hopen. Geloof, welbehagen aan God. Geloovig aan God.

b) *Bij God*, in meer eigenlijke, plaatselijke opvatting. || By de menschen is dat onmogelick, maer by Godt zijn alle dingen mogelick, *Matth.* 19, 26 (gr. *παρὰ θεῷ*). Mooglyk ... meent gy, daar door iets by God te verdienen? *Leev.* 6, 318 (verg. *Matth.* 6, 1). Mijne kracht en wijsheid zoek Ik bij den Almachtigen en Alwijzen God, *Proclam. v. Koningin* EMMA, 20 Nov. 1890.

Ick loof u 't Hemel-rijck, en zalicheyt bij Godt.
COSTER 178 (zie ook 179).

Wy willen uwen zoen bemiddelen by Godt.
VONDEL 6, 258 (*Michael tot de Luciferisten*).

— Meestal: voor Gods aangezicht, in Gods oog, in Gods schatting (het Gr. heeft in de volgende plaatsen *παρὰ* of *ἐναντι*). || Hoe soude dan een mensche rechtveerdig zijn by God? *Job* 25, 4. Jesus nam toe in wijsheyt, ende in grootte, ende in genade by Godt ende de menschen, *Luc.* 2, 52 (zie ook 1, 30). De wijsheyt deser werelt is dwaesheyt by Godt, 1 *Cor.* 3, 19 (zie ook *Rom.* 2, 11). Van de menschen wel verworpen, maer by Godt uytverkoren, ende dierbaer, 1 *Petr.* 2, 4.

— In eeden en vloeken: zie beneden, II, C, 8, *n*).

c) *Buiten God*, daar waar men niet *in God*, waar men van God verstoken is, niet met Hem in gemeenschap is. Verg. ook beneden, *p*). || Buiten Godt is 't nergens veiligh, VONDEL 6, 232. Geen heyl buyten God, DE BRUNE, *Bank.* 1, 415.

d) *In God.* || In God gelooven, roemen, zich verblijden, zich vernoegen. Geloof in God. In God (vast) geworteld.

— In meer eigenlijke, plaatselijke opvatting, als bepaling bij *zijn* enz. || In God is 't al, HARREB. 1, 244*b*. — In Godt is mijn heyl ende mijne eere: de rotzsteen mijner sterckte, mijne toevlucht, is in Godt, *Ps.* 62, 8. Mijn steun is in God, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 314.

— Meestal, als bepaling bij ww., znw. en bnw.: in geestelijke gemeenschap met God, of: in betrekking tot God. || In God gerust. In God sterven. — Alsoo is 't met dien, die hemselven schatten vergadert, ende niet rijck en is in Gode, *Luc.* 12, 21.

Godt blijft in hem, ende hy in Godt, 1 *Joh.* 4, 15. Sterkte in God, DA COSTA 2, 360.

't Gemeen volck dochte: het zal al goet worden,
Want ghi waret als cacx broeders in goie.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 219 (*Maarten van Rossum*).

— Vandaar ook: in gemeenschap met —, en dus met hulp van God. ‖ In Godt sullen wy kloecke daden doen, *Ps.* 60, 14. Die de waerheyt doet, komt tot het licht, op dat sijne wercken openbaer werden, dat sy in Gode gedaen zijn, *Joh.* 3, 21.

e) *Met God.* ‖ Gemeenschap, betrekking met God. — Meestal in verkeer, in gemeenschap met God; ook: in Gods hoede, of: met Gods hulp (verg. gr. σὺν θεῷ ‖ Ga met God, mijn jongen! (*bij een afscheid*). — Henoch wandelde met Godt, na dat hy Methusalah gewonnen hadde, drie hondert jaar, *Gen.* 5, 22. Noach was een rechtveerdigh oprecht man in sijne geslachten: Noach wandelde met Godt, 6, 9. Sonde Jonathan sterven, die dese groote verlossinge in Israël gedaen heeft? dat sy verre, ... want hij heeft dit heden met Godt gedaen, 1 *Sam.* 14, 45. Met mijnen Godt springh ick over eenen muer, *Ps.* 18, 30.

in stede van regeeren
Met Godt, en onder Godt, zal Adam triomfeeren.
VONDEL 6, 249.

Dus vaer vrymoedig voort:
En haal op hem (*den vijand*) met God Laurieren op Lau-[rieren.
DE DECKER 2, 345 (*aan Van Wassenaer-Obdam*).

Zie ook beneden, C, 4).

— Doch ook: tegen God, t. w. waar sprake is van een strijd met God. ‖ Met God worstelen in het gebed (verg. *Gen.* 32, 24). — Och, mocht men rechten voor een man met Godt, *Job* 16, 21.

En isset niet met Godt hartneckelijck ghestreden,
Wanneer men niet vernoecht, en maackt and're schoonheden,
Als ons zyn wijsheyt gaf?
BEKDERO 2, 51.

Dat strijt met Godt, en zet het Menschdom boven Godt.
VONDEL 6, 261.

f) *Naar* (*na*) *God.* ‖ Naar God zoeken, dorsten. — Meestal: naar —, volgens Gods wil, in overeenstemming met Zijn geest (Gr. κατά). ‖ Die de herten doorsoeckt weet welcke de meyninge des Geests zy: dewyle hy na Godt voor den heyligen bidt, *Rom.* 8, 27. Gy (zijt) bedroeft ... geweest tot bekeeringe. Want gy zijt bedroeft geweest na Godt, soo dat gy in geen dingh schade van ons geleden en hebt. Want de droefheyt na Godt werckt een onberouwelicke bekeeringe tot saligheyt: maer de droefheyt der werelt werckt de doot, 2 *Cor.* 7, 9—10. Op dat sy ... leven souden na Godt in den geest, 1 *Petr.* 4, 6.

g) *Naast God*, in gevallen waarin de hulp van menschen uitdrukkelijk erkend wordt, maar als door God beschikt en van Hem afhankelijk (verg. *Ps.* 73, 25); fr. *Dieu merci et vous.* ‖ Prof. X., aan wien wij, naast God, de genezing van ons kind te danken hebben (*in zeer advertentie*). — Den ... vyant ... heeft het ghene hy meende ... niet bekomen, het welcke, naast Gode, wy de wackerheydt des Princes van Orangien te dancken hebben, COSTER 591.

Ghy (*Prins Maurits*) zijt certeyn, Ons toevlucht na alleyn,
Naest Godt op dy wy bouwen.
N. Geuzen-Liedb. 318.

Mijn toeverlaet, naest God, dat is de waterkant.
VONDEL 3, 410.

— Als vaste formule in den aanhef van zeevrachtbrieven (cognossementen). ‖ Ik A ... Schipper naast God van mijn schip genaamd ... als nu ter tijd gereed liggende te ... om met den eersten goeden wind, dien God verleenen zal, te zeilen naar ..., bekenne *enz.*

h) *Om God*, zie OM (1ste art., 27), en beneden, C, 7, *e*).

i) *Onder God*, in onderwerping aan God, met erkenning van Gods oppermacht. ‖ (*Het Huis van Oranje*) als geroepene Regeerders onder God, dezer gewesten, DA COSTA, *Br.* 1, 2.

ick vecht,
En oorloge onder Godt, tot voorstant van zijn kooren.
VONDEL 6, 270.

j) *Op God.* ‖ Op God betrouwen, vertrouwen, hopen. Geloof hebben, (zijne) hoop stellen (hebben) op God.

k) *Tegen God*, in opstand, in verzet. ‖ Hoe soude ick dan dit een soo groot quaet doen, ende sondigen tegen Godt? *Gen.* 39, 9. Het volck spraek tegens Godt, ende tegens Mose, Waerom hebt gylieden ons doen optrecken uyt Egypten? *Num.* 21, 5. Dat hy (*de mensch*) tegen Godt in 't gerichte soude mogen treden, *Job* 34, 23. Vyantschap ... tegen Godt, *Rom.* 8, 7. Lasteringe tegen Godt, *Openb.* 13, 6. So ist onbehoorlijck ende tegen God dat zy (*de onderzaten*) heur Overheyt daer in met ghewelt wederstaen, COORNHERT 2, 138 *b*. Oproer tegen God, DE CLERCQ, *Dagb.* 1, 281.

Hoe strijt dat teghens Godt,
En teghens zijn ghebodt,
En 't Christelijck erbarmen?
COSTER 180.

Dien oploop, zwanger van een goddeloos verraet,
Te styven tegens Godt, ons aller toeverlaet.
VONDEL 6, 257.

l) *Tot God*, als bepaling van richting, bij ww. die in eigenlijken of oneigenlijken zin eene beweging uitdrukken. ‖ Dat ... de geest weder tot Godt keere, die hem gegeven heeft, *Pred.* 12, 7. De bekeeringe tot Godt, *Hand.* 20, 21. Hoe gy tot Godt bekeert zijt van den afgoden, 1 *Thess.* 1, 9. De gene die door hem (*Christus*) tot Godt gaen, *Hebr.* 7, 25. Naket tot Godt, ende hy sal tot u naken, *Jac.* 4, 8. Tot Godt sijn toevlucht nemen, PLANT. Keert u ghemoede ghheelijck tot Godewaert, V. D. PUTTE, *Spiey. d. Chr. M.* 42 *a*.

Tot Godt wilt u begheven
Sijn heylsaem Woordt neemt aen.
Wilhelmuslied (*N. Geuzen-Liedb.* 65 *a*).

Al die van sieckte queelt en wenst te sijn genesen,
Die gae voor alle ding tot Godt het eeuwig wesen.
CATS 3, 47 *b*.

— Inzonderheid als bepaling bij ww. en znw. die eene uiting of eene stemming des gemoeds aanduiden. ‖ Onder biddend opzien tot God. — Abraham badt tot Godt, *Gen.* 20, 17. Gelijck een hert schreeuwt na de waterstroomen; alsoo schreeuwt mijne ziele tot u, O Godt, *Ps.* 42, 2 (verg. *Joël* 39, 3). My aengaende, ick sal tot Godt roepen: ende de Heere sal my verlossen, 55, 17. Mijne ziele (is) stil tot Godt: van hem is mijn heyl, 62, 2. Mijne stemme is tot Godt, 77, 2. Hy bleef den nacht over in het gebedt tot Godt, *Luc.* 6, 12. Dat sy eenen yver tot Godt hebben, maer niet met verstant, *Rom.* 10, 2. Danckseggingе tot Godt, 2 *Cor.* 9, 11. Daar toch alles aankomt op het uitoefenen van goede zeden, uit een rein hart, onder een vertrouwend opzien tot God! *Leev.* 8, 157.

— *Tot* (*eenen*) *God zijn*, zie boven, II, A, 2, *e*).

m) *Uit God*, van God uitgegaan, en dus in geest met Hem overeenkomende (het Gr. heeft op al de volgende bijbelplaatsen ἐκ). ‖ Of sy (*de leer*) uyt Gode is, *Joh.* 7, 17. Die uyt Godt is hoort de

…zienlijk, rechtvaardig, sterk, verschrikke-
…akt, vreeselijk, waar, waarachtig, wijs,
… zalig, *enz.*
…s buiten den Bijbel, met bnw. als: goed,
…, almogend, alomtegenwoordig, alver-
…wetend, alwijs, alziend, gebenedijd, ge-
…cht, gezegend, onbegrijpelijk, oneindelijk,
…ngeboren, ongeschapen, onveranderlijk,
…n, *enz.*
…n dichterlijk, met talrijke samenge-
… als albarmhartig, -bezielend, -genadig,
…, -goedertieren, -heilig, -hoog, -machte,
… -tegenwoordig, -voorzienig, -vrijmacht-
…achtig, -weldadig, -werkend, *enz.*
…aden met een lidwoord, een aanwijzend,
…epalingaankondigend) of bezittelijk voor-
… Hierbij zijn vrij duidelijk drie gevallen
…eiden: 1°. in het O. T. diende zoodanige
… althans aanvankelijk, dikwijls om den
… Israëls van andere *goden* te onderschei-
…ven, I, C, 2); 2. deze nadere bepalin-
… echter later wat andere vanouds geweest
…: epitheta ornantia van den éénen, waren
…n de jongere taal dient dergelijke nadere
…ak om eene persoonlijke opvatting of voor-
… God aan te wijzen.
…gegaan door een attributief gebezigd bnw.
…eren, bij 1, *c*) gegeven opsomming).
…*r*, *die*, *deze*; het bnw. is gewoonlijk een
…rnams. ‖ Het aengesichte des Heeren,
…gen Godts, 1 *Sam.* 6, 20. Ezra loofde
… den grooten Godt, *Nehem.* 8, 7. Christus,
…les levendigen Godts, *Matth.* 16, 16.
…den vreezelicken God, met ontzagh en
…rechtelick te wandelen, DE BRUNE, *Bank.*
… goedertierene God, V. D. PALM, *Sal.*

…t de goede Godt uyt gunste my gegeven.
CATS 3, 50 *a*.
…een blixem snel ten slingher uytghedreven
…ghen Gods.
HOOFT, *Ged.* 2, 264.
…nen God alleen sij eere in 't Hemelrijck.
VONDEL 3, 389.
…pten des onheils verzonken, verloren,
…machtte mijn ziel naar den levenden God!
DA COSTA 2, 218.

…ers; in het O. T. oorspronkelijk in tegen-
…stelling met andere *goden*; later ter aanduiding eener
… opvatting van den éénen God. ‖ De Heere
…die is een verteerende vyer, een yverigh
…t 4, 24. De Heere is een groot Godt:
…en Koningh boven alle Goden, *Ps.* 95, 3.
… eenigh Godt is, *Marc.* 12, 32.
…derheid in den vocatief vanouds verbonden
…ige bnw. als *rijk* (alleen in de oudere
…t, *almachtig*, *gerecht*, *goed*, *lief* enz. Zie
…bnw., en voorts beneden, bij C, 8, *p*). ‖
…O onse Godt, gy groote, gy machtige,
…eselicke Godt, *Nehem.* 9, 32. Wy dancken
… Godt almachtigh, *Openb.* 11, 17. Rijck
…ter woestnere ons, *Antw. Liedb.* 208. Wat
…ig! rijcke God! VONDEL 2, 549 (zie ook
… Wy weet het, goede God! HUYGENS 1, 58.
… goede God, 1, 66. Geduchte God, hoor
…en, *Psalmber.* 43, 1. Volmaakt, goed,
…ige God! zegen deeze, *Leev.* 7, 197.
… God, BILD. 6, 105.

…ank u, lieve Godt, dat gy my hebt gesonden
… op een onderwijs geduurig heb gevonden.
CATS 3, 43 *a* (zie ook 3, 44 *b*).
…t is evijge stil om voor mijn borst te slaen,
…ef, lieve Godt wat hebje my gedaen?
3, 53 *a*.

Dies vang ick heden aen en seg: Oneyndig Wesen,
Almagtig eeuwig Godt, naer waerde noyt gepresen *enz.*
3, 64 *a*.

b) Voorafgegaan door een lidwoord en gevolgd door een znw. in den 2den nv.

α) In het O. T. oorspronkelijk in tegenstelling met andere *goden*, doch later vaak als epitheton ornans. Inzonderheid in:

— *De God der goden*, de hoogste, machtigste —, de allerhoogste God; verg. uitdrukkingen in het O. T. als *Heer der heeren*, *Koning der koningen*, *dag der dagen* enz. ‖ De Heere uwe Godt, die is een Godt der goden, ende Heere der heeren, *Deut.* 10, 17. De Godt der goden, de Heere spreeckt, *Ps.* 50, 1 (verg. 96, 4—5). De Koningh Nebucadnezar ... antwoordde Daniël ... Het is de waerheyt, dat u-lieder Godt een Godt der Goden is, ende een Heere der Koningen, *Dan.* 2, 47.

'k Hef mijn ziel, o God der goden!
Tot U op; Gij zijt mijn God.
Psalmber. 25, 1.

En wat wierd dan, God der goden,
Aangeboden
Van den aardworm uit het stof!
BILD. 5, 365 (zie ook DA COSTA 2, 415).

— *De God Abrahams*, *Isaäcs en Jacobs*, (*de Heere*) *de God Israëls* enz., Jehova, de God van Israëls stamvaders, de nationale stamgod van Israël. ‖ Ick ben de Godt uwes vaders, de Godt Abrahams, de Godt Isaacs, ende de Godt Jacobs, *Exod.* 3, 6. De Heere der Hebreen God, 9, 13. Want de Heere de Godt Israëls streedt voor Israël, *Jos.* 10, 42. Den Godt Israëls, wiens wooninge te Jerusalem is, *Ezra* 7, 15.

Maar eer, aanbid, betrouw, en leef
Den God van Abraham.
BILD. 5, 327.

— *De God der* (*onzer*) *vaderen*, in het O. T.: God die met de voorvaderen een vast verbond heeft gemaakt, waarin ook hun nakroost is opgenomen; in dergelijke opvatting ook met betrekking tot Nederland gebezigd. ‖ Op dat gy ... ervet dat lant, dat u de Heere, uwer vaderen Godt, geeft, *Deut.* 4, 1. Ick dancke ende ick love u, O Godt mijner vaderen, *Dan.* 2, 23.

God, uwer Vad'ren God, God uwer kind'ren Vader,
God, soo na by u, zij d.e kind'ren soo veel nader,
Dat hare welvaerd noch een Huys bouw' en besitt',
Daer by dit Niewe sta als 't Oude stond by dit.
HUYGENS 2, 282 (*op het nieuwe stadhuis van Amsterdam*).

Geen Grondwet, hoe oprecht bezworen, geeft behoud,
Ten zij der vaadren God het menschlijk woord verzegel'.
DA COSTA 2, 394 (zie ook BILD. 14, 4).

— Evenzoo: *De God van Nederland*, *Neerlands God*, God wiens zichtbare bescherming en leiding in Nederlands geschiedenis blijkt (zie ook straks *γ*). ‖ Het beginsel uit hetwelk alleen redding te hopen (ik zegge in het vertrouwen op den God van Israël en van Nederland, voor het geloof des Christens te verwachten) is, DA COSTA, *Br.* 1, 2.

„Wie leeft er, die na Hem ons Neêrland kan behoeden?"
Zoo sprak het weêrloos volk: maar Neêrlands God zei: ... „Ik!"
V. ALPHEN 1, 351 (*op den dood van Prins Willem I*).

Niet zy wier bloed ons stroomt door de aâren,
Maar Gy hebt onzen strijd volstreên;
Maar Gy, ô God der Legerscharen,
Gy, God van Neêrland, Gy alleen!
BILD. 14, 4.

En Neêrland durft zijn God miskennen?
14, 5 (zie ook 14, 7).

β) Met den 2den nv. als epitheton ornans.

1°. Ter aanwijzing van het gebied waar God woont of waarover Hij regeert. ‖ De God der aarde (*Gen.*

Godt blijft in hem, ende hy in Godt, 1 *Joh.* 4, 15. Sterkte in God, DA COSTA 2, 360.

't Gemeen volck dochte: het zal al goet worden,
Want ghi waret als cacx broeders in goie.
V. VLOTEN, *N. Geschieds.* 1, 219 (*Maarten van Rossum*).

— Vandaar ook: in gemeenschap met —, en dus met hulp van God. || In Godt sullen wy kloecke daden doen, *Ps.* 60, 14. Die de waerheyt doet, komt tot het licht, op dat sijne wercken openbaer werden, dat sy in Gode gedaen zijn, *Joh.* 3, 21.

e) *Met God.* || Gemeenschap, betrekking met God. — Meestal in verkeer, in gemeenschap met God; ook: in Gods hoede, of: met Gods hulp (verg. gr. σὺν θεῷ || Ga met God, mijn jongen! (*bij een afscheid*). — Henoch wandelde met Godt, na dat hy Methusalah gewonnen hadde, drie hondert jaar, *Gen.* 5, 22. Noach was een rechtveerdigh oprecht man in sijne geslachten: Noach wandelde met Godt, 6, 9. Soude Jonathan sterven, die dese groote verlossinge in Israël gedaen heeft? dat zy verre, ... want hij heeft dit heden met Godt gedaen, 1 *Sam.* 14, 45. Met mijnen Godt springh ick over eenen muer, *Ps.* 18, 30.

in stede van regeeren
Met Godt, en onder Godt, zal Adam triomfeeren.
VONDEL 6, 249.

Dus vaer vrymoedig voort:
En hael op hem (*den vijand*) met God Laurieren op Lau-[rieren.
DE DECKER 2, 345 (*aan Van Wassenaer-Obdam*).

Zie ook beneden, C, 4).

— Doch ook: tegen God, t. w. waar sprake is van een strijd met God. || Met God worstelen in het gebed (verg. *Gen.* 32, 24). — Och, mocht men rechten voor een man met Godt, *Job* 16, 21.

En isset niet met Godt hartneckelijck ghestreden,
Wanneer men niet vernoecht, en maackt and're schoonheden,
Als ons zyn wijsheyt gaf?
BREDERO 2, 51.

Dat strijt met Godt, en zet het Menschdom boven Godt.
VONDEL 6, 261.

f) *Naar* (*na*) *God.* || Naar God zoeken, dorsten. — Meestal: naar —, volgens Gods wil, in overeenstemming met Zijn geest (Gr. κατά). || Die de herten doorsoeckt weet welcke de meyninge des Geests zy: dewyle hy na Godt voor den heyligen bidt, *Rom.* 8, 27. Gy (zijt) bedroeft ... geweest tot bekeeringe. Want gy zijt bedroeft geweest na Godt, soo dat gy in geen dingh schade van ons geleden en hebt. Want de droefheyt na Godt werckt een onberouwelicke bekeeringe tot saligheyt: maer de droefheyt der werelt werckt de doot, 2 *Cor.* 7, 9—10. Op dat sy ... leven souden na Godt in den geest, 1 *Petr.* 4, 6.

g) *Naast God*, in gevallen waarin de hulp van menschen uitdrukkelijk erkend wordt, maar als door God beschikt en van Hem afhankelijk (verg. *Ps.* 73, 25); fr. *Dieu merci et vous.* || Prof. X., aan wien wij, naast God, de genezing van ons kind te danken hebben (*in eene advertentie*). — Den ... vyant ... heeft het ghene hy meende ... niet bekomen, het welcke, naast Gode, wy de wackerheydt des Princes van Orangien te dancken hebben, COSTER 591.

Gby (*Prins Maurits*) zijt certeyn, Ons toevlucht nu alleyn,
Naest Godt op dy wy bouwen.
N. Geuzen-Liedb. 318.

Mijn toeverlaet, naest God, dat is de waterkant.
VONDEL 3, 410.

— Als vaste formule in den aanhef van zeevrachtbrieven (cognossementen). || Ik A ... Schipper naast God van mijn schip genaamd ... als nu ter tijd gereed liggende te ... om met den eersten goeden wind, dien God verleenen zal, te zeilen naar ..., bekenne *enz.*

h) *Om God*, zie OM (1ste art., 27), en beneden, C, 7, *e*).

i) *Onder God*, in onderwerping aan God, met erkenning van Gods oppermacht. || (*Het Huis van Oranje*) als geroepene Regeerders onder God, dezer gewesten, DA COSTA, *Br.* 1, 2.

ick vecht,
En oorloge onder Godt, tot voorstant van zijn kooren.
VONDEL 6, 270.

j) *Op God.* || Op God betrouwen, vertrouwen, hopen. Geloof hebben, (zijne) hoop stellen (hebben) op God.

k) *Tegen God*, in opstand, in verzet. || Hoe soude ick dan dit een soo groot quaet doen, ende sondigen tegen Godt? *Gen.* 39, 9. Het volck sprack tegens Godt, ende tegens Mose, Waerom hebt gylieden ons doen optrecken uyt Egypten? *Num.* 21, 5. Dat hy (*de mensch*) tegen Godt in 't gerichte soude mogen treden, *Job* 34, 23. Vyantschap ... tegen Godt, *Rom.* 8, 7. Lasteringe tegen Godt, *Openb.* 13, 6. So ist onbehoorlijck ende tegen God dat zy (*de onderzaten*) heur Overheyt daer in met ghewelt wederstaen, COORNHERT 2, 138 *b*. Oproer tegen God, DE CLERCQ, *Dagb.* 1, 281.

Hoe strijt dat teghens Godt,
En teghens zijn ghebodt,
En 't Christelijck erbarmen?
COSTER 180.

Dien oploop, zwanger van een goddeloos verraet,
Te styven tegens Godt, ons aller toeverlaet.
VONDEL 6, 257.

l) *Tot God*, als bepaling van richting, bij ww. die in eigenlijken of oneigenlijken zin eene beweging uitdrukken. || Dat ... de geest weder tot Godt keere, die hem gegeven heeft, *Pred.* 12, 7. De bekeeringe tot Godt, *Hand.* 20, 21. Hoe gy tot Godt bekeert zijt van den afgoden, 1 *Thess.* 1, 9. De gene die door hem (*Christus*) tot Godt gaen, *Hebr.* 7, 25. Naket tot Godt, ende hy sal tot u naken, *Jac.* 4, 8. Tot Godt sijn toevlucht nemen, PLANT. Keert u ghemoede gheheelijck tot Godewaert, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 42 *a*.

Tot Godt wilt u begheven
Sijn heylsaem Woordt neemt aen.
Wilhelmuslied (*N. Geuzen-Liedb.* 65 *a*).

Al die van sieckte queelt en wenst te sijn genesen,
Die gae voor alle ding tot Godt het eeuwig wesen.
CATS 3, 47 *b*.

— Inzonderheid als bepaling bij ww. en znw. die eene uiting of eene stemming des gemoeds aanduiden. || Onder biddend opzien tot God. — Abraham badt tot Godt, *Gen.* 20, 17. Gelijck een hert schreeuwt na de waterstroomen; alsoo schreeuwt mijne ziele tot u, O Godt, *Ps.* 42, 2 (verg. *Job* 39, 3). My aengaende, ick sal tot Godt roepen: ende de Heere sal my verlossen, 55, 17. Mijne ziele (is) stil tot Godt: van hem is mijn heyl, 62, 2. Mijne stemme is tot Godt, 77, 2. Hy bleef den nacht over in het gebedt tot Godt, *Luc.* 6, 12. Dat sy eenen yver tot Godt hebben, maer niet met verstant, *Rom.* 10, 2. Danckseggingе tot Godt, 2 *Cor.* 9, 11. Daar toch alles aankomt op het uitoefenen van goede zeden, uit een rein hart, onder een vertrouwend opzien tot God! *Leev.* 8, 157.

— *Tot* (*eenen*) *God zijn*, zie boven, II, A, 2, *e*).

m) *Uit God*, van God uitgegaan, en dus in geest met Hem overeenkomende (het Gr. heeft op al de volgende bijbelplaatsen *ix*). || Of sy (*de leer*) uyt Gode is, *Joh.* 7, 17. Die uyt Godt is hoort de

woorden Godts, 8, 47. Wiens lof niet en is uyt de menschen, maer uyt Godt, *Rom.* 2, 29. Beproeft de geesten of sy uyt Godt zijn, 1 *Joh.* 4, 1. De liefde is uyt Godt: ende een yegelick die lief heeft is uyt Godt geboren, ende kent Godt, 4, 7. (*Bloedverwanten*) met wie wij door zulke innige banden uit God vereenigd zijn, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 285.

n) *Van God*, meestal in den zin van een ablatief: van God uitgegaan, door Hem beschikt, van Godswege. || Daer vielen veel verwondde, dewyle de strijt van Godt was, 1 *Chron.* 5, 22. Dese mensche en is van Godt niet: want hy en houdt den Sabbath niet, *Joh.* 9, 16. Daer en is geen Macht dan van Godt: ende de Machten die daer zijn, die zijn van Godt geordineert, *Rom.* 13, 1.

Van U zijn alle dingen,
Van U, o God! alleen.
Ev. Gez. 194, 1.

— Ook als bepaling bij ww. als *zich afwenden* enz. || Om af te wijcken van den levenden Godt, *Hebr.* 3, 12.

Daerdoor wy Godes troost in druck ontbeeren,
Soo langh wy 't hert willich van Gode keeren.
N. Geuzen-Liedb. 58.

— Als bepaling bij ww. als *verlangen*, *ontvangen* enz. || Hulpe van Godt verkregen hebbende, *Hand.* 26, 22. Ick wenschte wel van Godt dat *enz.*, 26, 29. Indien yemant van u wijsheyt ontbreeckt, dat hyse van Godt begeere, ... ende sy sal hem gegeven worden, *Jac.* 1, 5.

o) *Voor God.* || Voor God bukken, vreezen. IJver voor God.

— Meestal: voor Gods aangezicht, in Gods oog (Gr. *ἐνώπιον, παρά*). Verg. boven, *b*). || Dat hooge is onder de menschen, is een grouwel voor Godt, *Luc.* 16, 15. David ... dewelcke voor Godt genade gevonden heeft, *Hand.* 7, 46. Dat niemant door de wet gerechtveerdight en wort voor Godt, is openbaer, *Gal.* 3, 11. Goet ende aengenaem voor Godt, 1 *Tim.* 5, 4. Ick betuyge dan voor Godt ende den Heere Jesu Christo *enz.*, 2 *Tim.* 4, 1. Ondanckbaerheyt moet voer Gode stincken, V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 225. In den ochtend bleef de kalmte bewaard; 's middags thuiskomende ging mijn hart los, en mocht ik alles voor God uitstorten, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 285 (verg. 1 *Sam.* 1, 15).

— Inzonderheid *voor God en de menschen.* || Zy waren verpligt ... onbestraflyk, voor God en de menschen, te leeven, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 308 (verg. *Hand.* 24, 16).

ick schort het (*het juk*) op en meender mé te proncken
Voor menschen en voor God. Voor bey? wat magh ick roncken!
Voor menschen oogen, jae: maer voor mijn' Schepper, neen.
HUYGENS 1, 55 (zie ook 1, 536).

— Ook: in Gods belang, ter verdediging van God. || Voor God en Koning! — Sult gy voor Godt onrecht spreken? *Job* 13, 7. Voor God en 't Vaderland! BELLAMY 36.

— In Zuid-Nederland ook: ter wille van God, om Godswil; verg. beneden, C, 7, *e*). || Mijn kind, wij doen het voor God, zei maseurken, LOVELING, *Sophie*, 129.

p) *Zonder God*, van God verstoken, geen God hebbende; verg. GODDELOOS, 1, *a*). || Geen hope hebbende, ende sonder Godt in de werelt, *Eph.* 2, 12 (Gr. *ἄθεοι*).

— Ook: buiten gemeenschap met God; verg. boven, *c*) en beneden, C, 1, *d*). || Want waer kan wat goedts wesen sonder Godt, buyten den welcken niet goedts en is? COORNHERT 2, 219 *b*. Geen dag zonder God, *Titel van een werk van* Dr. E. LAURILLARD.

— Ook: buiten Gods wil (verg. *Matth.* 10, 29), of: zonder Gods toedoen, hulp.

Ick weet dat sonder Godt geen welbedachten raet,
Geen balsem, goede salf, of kruyt of wortel baet.
CATS 3, 47 *b*.

Mijn lieve bedgenoot, dees saecken
Gebeuren geenssins sonder God.
Vernoegh met uw getrocken lot *enz.*
VONDEL 3, 211.

5) In tal van min of meer vaste verbindingen van den 2den nv. *Gods* (*Godes*) met een volgend of voorafgaand znw. (voorheen ook wel tusschen het lidw. en het znw. staande; zie hierover VERDAM 2, 2006). Van deze uitdrukkingen worden de voornaamste hier alleen opgesomd; zie dus de voorbeelden en de verklaring bij die woorden. Door het znw. worden aangewezen:

a) Datgene wat God, als persoon gedacht, eigen is. || Gods aangezicht, aanschijn (*Ps.* 67, 2; 119, 170), adem, arm, bazuin, beeld, geesel, geslacht, gezicht (VONDEL 6, 246; DE BRUNE, *Bank.* 2, 141), (rechter)hand, hart, ingewanden, mond, naam, oog, roede, schoot, stem, (rechter)stoel, troon, vinger, *enz.*

— Over *Gods naam* zie ook beneden bij II, C, 7, *d*).

b) Eene eigenschap Gods; verschillende dezer abstracte znw. worden, inzonderheid in hoogeren stijl, ook overdrachtelijk in plaats van *God* gebezigd. || Gods albestuur, algenoegzaamheid, algoedheid, almacht, almogendheid, alomheid, alomtegenwoordigheid, alvermogen, alvoorzienigheid, alweldadigheid, alwetendheid, alwijsheid, barmhartigheid, eere, eeuwigheid, gerechtigheid, getrouw(ig)heid, glorie, goedertierenheid, goedheid, grootheid, heerlijkheid, heiligheid, jaloerschheid, onveranderlijkheid, overaltegenwoordigheid, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid, voorzienigheid, wezen, wijsheid, *enz.*

c) Datgene wat van God uitgaat, door Hem verricht wordt, waarin Hij zich openbaart. || Gods akkerwerk, belofte (beloftenis), bescherming, bevel, boek, daad, donder, evangelie, gave, gebod, gebouw, geest, geheimenis, genade, genadegift, getuigenis, gramschap, gratie, gunst, hulp, kracht, leiding, liefde, ontferming, oordeel, ordinantie, raad, roeping, schepping, straf, toorn, verbond, verborgenheid, vergelding, vertroosting, vrede, weg, werk, wet, wil, wonder, woord, wraak, zegen, *enz.*

— Over *Gods zegen*, — *wil* zie ook beneden bij II, C, 3 en 7, *e*).

— Hiertoe behooren ook eenige bijna uitsluitend in den Bijbel voorkomende verbindingen, die voor ons taaleigen vreemd, alleen kunnen verklaard worden als vertaling van den overeenkomstigen naamval in het Hebr. of Gr. In het oorspronkelijke is de bedoeling denkelijk overal de genoemde zaak of persoon als door God geschapen, veroorzaakt, verwekt enz. te kenmerken; op sommige plaatsen heeft dit aan de Statenoverzetters aanleiding gegeven dien genitief op te vatten als dienende „tot vergrootinge". In de meeste dezer verbindingen gaat het znw. aan den gen. *Gods* vooraf. Zie ook beneden bij C, 9). || Gods bergen (*Ps.* 36, 7; 68, 16); — beving (1 *Sam.* 14, 15); — cederboomen (*Ps.* 80, 11; verg. 104, 16); — gezicht (*Ezech.* 1, 1); — leger (1 *Chron.* 12, 22); — rede (*Spreuk.* 30, 5); — rivier (*Ps.* 65, 10); — verderf (*Job* 31, 23); — verschrikking (*Gen.* 35, 5); — vorst (*Gen.* 23, 6). — Gods eenvoud, oprechtheid (2 *Cor.* 1, 12); — ijver (2 *Cor.* 11, 2); — stichting (1 *Tim.* 1, 4); — waarheid (*Rom.* 1, 25); — wapenrusting (*Eph.* 6, 11); — zaligheid (*Luc.* 3, 6); — blijdschap (VONDEL 4, 13), *enz.*

d) Personen die God in eigendom toebehooren, door Hem gezonden zijn, of zich aan Zijnen dienst gewijd hebben. || Gods afgezant, armen, bode, dienaar, dienstknecht, dooden, engel, erfgenaam, geliefden (*Rom.* 1, 7), gemeente, getuige (1 *Cor.* 15, 15), gezalfde, gezant, heiligen, held, huisgenooten, ijveraar, kind, knecht, kudde, lam, leden, man, medearbeider, Nazireëer, priester, profeet, schepsel, stedehouder, tolk, uitverkorene, veldheer, volk, zoon, *enz.*

e) Eene handeling of eene gezindheid waarvan God het voorwerp is, of een persoon van zoodanige gezindheid: *Gods* is dan genitivus objectivus. || Gods dienst, geloof (*Rom.* 3, 3), hater, kennis, liefhebber, liefde, lof, navolger, prediking, verachter, vijand, vijandschap, vreeze, vriend, *enz.*

f) Datgene wat aan God toebehoort of aan Zijnen dienst gewijd is. || Gods altaar, arke, berg, dag, erve, heiligdom, huis, kerk, koninkrijk, rijk, stad, tempel, *enz.*

— Over *Gods aarde, aardbodem, akker, land, natuur, water, weer, wind* zie beneden bij C, 7, *f*).

B) In bijzondere toepassing.

1) Met betrekking tot het Christelijk leerstuk der Drieëenheid: de drieëenige God, t. w. *God de Vader, God de Zoon, God de Heilige Geest*; zie verder de aanhalingen. || Alsoo is oock de Vader Godt, de Sone Godt, de Heylige Geest Godt. Ende nochtans niet drie Goden, maer het is één Godt, *Geloofsforme v. Athanasius, a.* 15—16. Het eerste (*artikel des geloofs*) is van Godt den Vader, ... Het ander: van Godt den Soone, ... Het derde: van Godt den Heyligen Geest, *Heidelb. Catech., Antw.* 24. Wy (gelooven) in den eenigen Godt: die een eenigh wesen is, in het welcke zijn drie persoonen, in der daet ende waerheyt ende van eeuwigheyt onderscheyden ... namelick de Vader, ende de Sone, ende de Heylige Geest, *Geref. Ned. Geloofsbel. a.* 8.

O God vader, sone, ende heylighe gheest,
Stort v gracie meest, mijn allende beghoost,
Dat ic sterueliic menschc, mach geerfgen troost.
Geestelicke Spelen v. Sinne, 195.

de Duif, die uit de wolcken daelt
Op Godt den Zoon, en mont van Godt den Vader.
VONDEL 7, 7.

2) Het toepassen van het woord *God* zonder eenige bijvoeging op Christus, het vleeschgeworden Woord (verg. *Joh.* 1, 1 en 14), tijdens zijne omwandeling op aarde, is bij Katholieken zeer gebruikelijk, bij Protestanten daarentegen buiten de geloofsbelijdenis en de hoogere poëzie zeldzaam. Verg. VERDAM 2, 2008. || De eeuwighe Soone Godts, die waerachtigh ende eeuwigh Godt is, ende blijft, *Heidelb. Catech., Antw.* 35. De menschgeworden Godt, VONDEL 6, 239. Nu gingenze (*de Apostelen*) uit met Godt (*Jesus*), om Godt te bidden, 6, 346 (*Gethsemane*). ô God voor my gebroken, Breeckt nu dit lichaem oock en deze ziel van een, RUYSENS 1, 32. Als hy ... scheen Godt van het Kruys te willen bidden, dan *enz.*, POIRTERS, *Mael.* VIII (zie ook 278).

Wy en hebben niemant die voor ons vicht,
Dan v, Christe, alleene, ons Heere, ons Godt!
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 237.

Nu sieghe God niet meer verscheuren
In eenen stal, maer in een' glans.
VONDEL 3, 98.

als 't ongeboren wicht
Uw Heer, uw Godt, uw Schepper, zonder luister,
In 't ingewant der Maeghd, bemeurwt en duister,
Veel maenden hitt gekerckert.
4, 482.

Gods Zoon in 't vleesch, der Englen Heer,
God zelf, Hij komt, elk zing' Hem eer!
Ev. Gez. 114, 2.

Ik zag Hem, den Godmensch, die 't Al moest verklaren,...
Den God van den Hemel, d' op aarde Verachte ...
Mensch met ons geworden voor menschenbehoefte, ...
Aan 't vloekhout doorboord, van God zelven verzaakt!...
Mijn Meester, mijn Heiland, mijn Heer en mijn God!
DA COSTA 2, 219.

Zie ook VONDEL 4, 493; 6, 237; 6, 352 enz.

— *Gods geboorte, lippen, mond* enz. Alleen bij Katholieken. Zie ook GANS (2de art.).

't Is Kersmis. 't Klooster viert Gods vroljcke geboort.
VONDEL 3, 370 (zie ook 6, 351).

Godts lippen, die zijn leerling roeren zagh,
Daer hy des nachts op 's meesters boezem lagh.
4, 487.

Hy (*de Engel*) kust Godts mont, en schijnt hem aen te blaecken,
En sterckt het hart, met geur uit Godts prieel.
6, 347 (*Gethsemane*).

— Inzonderheid *Gods moeder*, later gewoonlijk *de Moeder Gods*: de Maagd Maria.

Men veracht nu Gods moeder en alle santen.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 57.

Wi riepen Maria Gods moeder aen.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 206 (zie ook 1, 360).

Godts Moeder en haer Zoon
Bezoeckenze uit Godts troon,
Eerze sterft.
VONDEL 6, 358 (*Lofzang van Sinte Klara*).

Dank, Moeder Gods! ik zegevierde.
BEETS 2, 197 (*Adelheid van Holland*).

— Bij overdracht: *Een gekruiste God*, een kruisbeeld, crucifix (DE BO).

3) Met betrekking tot het Katholieke leerstuk der transsubstantiatie, volgens hetwelk het lichaam en het bloed van den Godmensch onder de gedaante van brood en wijn in de Mis aan God wordt opgeofferd. In den 2den nv. afhangende van woorden als *lichaam, lid, lijf, vleesch, bloed*. Zie ook boven, I, D).

O boose knecht, vioieerdi so Gods vat (*de ciborie*)!
Ghi souwet bat in oetmoet hebben ghecust.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 233.

broot, dat slechts Godts lichaem zou betekenen,
En slechter viel dan Manne of gerstenbroot.
VONDEL 4, 488 (zie ook 4, 533).

de mensch,
Een aertworm, kreegh al kruipende zijn' wensch,
Het vleesch en bloet des Godts, die hem verloste.
4, 496.

Kristus wort in drup en kruim gevonden
Geheel en al, en oock op elck altaer.
D' onbelaerheit der plaetsen, hier en daer,
Vermeert gewisse deze eenheit van Godts leden
En lijf, gestelt in honderdduizent steden.
Ald. (zie ook 4, 484 en 512).

En eet ick niet Gods vleesch, en drinck ick niet sijn bloed; ...
Is 't niet, gelijck God sey, sijn lichaem, is het niet
Het Bloed dat hy vergoot en 't bloed dat hij vergiet?
RUYSENS 1, 58 (*spreekwoorde tegen de transsubstantiatie*).

— *Gods bloed*, bij overdracht voor: Christus.

Zoo wensch Godts bloet de zielen, toen het riep:
Het is volbracht; en gaf den geest, enz.
VONDEL 4, 569.

— Zelden wordt het woord *God* zonder eenige bijvoeging gebezigd om de geconsacreerde Hostie aan te duiden, b. v. in de voorheen in Zuid-Nederland gebruikelijke uitdrukking: *God over (de) straat dragen*, het H. Sacrament aan stervenden brengen; fr. *porter (recevoir) le bon Dieu*. Verg. GODSDRACHT, en VERDAM 2, 2008.

C) In tal van min of meer vaste uitdrukkingen, zegswijzen, spreekwoorden, zegenbeden, verwenschingen, vloeken enz., oorspronkelijk in vrome taal

met rechtstreeksche gedachte aan God ontstaan, doch later bij veelvuldig gebruik in de algemeene volkstaal dikwijls in zeer verzwakte toepassing gebezigd.

1) Verbindingen van *God* met een ander woord.

a) *God en zijne heiligen, engelen* enz.

Gy. Soo roep ick God en al sijn heylgen tot getuygen,
Dat geenerley gevaer, nocht self de felle dood
My hinderden uw lijf te bergen in den nood.
Ge. Ghy hebt godvruchtigh, neef, u neffens ons gequeten.
Wy sullen 't nocht voor God nocht Engelen vergeten.
VONDEL 3, 389 (zie ook 3, 19).

— Spreekw. zegsw. *Hij vreest noch God noch zijne heiligen* (HARREB. 1, 244 *a*). *Hij zou aan God of zijne heiligen niet één mijt geven* (*a. w.* 1, 244 *b*), beide van een goddeloos, verwaten mensch gezegd.

— *Als 't God niet en b'lieft, al zijn Heiligen en kunnen 't niet gebeteren* (GEZELLE, *Duikalmanak*, 1 *Nov.* 1890). *Als God niet wil, dan kan de sant niet* (HARREB. 1, 240 *b*). — Daarentegen: *Als het God verdriet, dan verdriet het ook zijne heiligen* (*Ald.*).

— *Hij woont buiten alle Gods lieve heiligen* (HARREB. 1, 244 *a*), verg. straks, bij *c*).

b) In verbinding met den *duivel*, meestal in zegswijzen, waarin deze als *Gods* vijand, die Hem tegenwerkt, wordt voorgesteld.

— *Als God ons meel geeft, sluit de duivel den zak toe* (HARREB. 1, 162 *b*). — *Waar God eene kerk sticht, bouwt de duivel eene kapel* (*a. w.* 163 *b*; ook bij MARNIX, *Godsd. Geschr.* 2, III). — *Als God tegen u is, dan is de duivel voor u* (HARREB. 1, 240 *b*).

— Daarentegen, met betrekking tot een onverlaat, een snoodaard (verg. *a* en *c*): *Hij kent* (of: *hij vraagt naar*) *God noch duivel* (HARREB. 1, 244 *a*). — *Spijt God en duivel geboren* (*a. w.* 1, 245 *a*).

c) *God en de menschen.* Verg. ook boven, II, A, 1, *a*, en 4, *b* en *o*). || Dat de wijn Godt en mensch verheught, VONDEL 6, 321 (verg. *Richt.* 9, 13; *Ps.* 104, 15).

Ick wood het evenstaâg en Godt en menschen klagen.
CATS 3, 47 *b* (zie ook HOOFT, *Ged.* 1, 142).

Helaes! wat komt my op, de doot is al myn wenschen,
My, die verlaten ben van God en alle Menschen.
BREDERO 2, 37.

Doet noch een' dienst daer by, die God' en menschen lief is.
HUYGENS 1, 69.

— *God noch goed mensch*, in zegswijzen, die te kennen geven dat eene plaats, eene streek zeer afgelegen, eenzaam is, of dat iemand ergens volslagen onbekend of van alle menschelijke hulp verstoken is. Verg. ook boven, *a*). || Men ziet daar God noch goed mensch. Hij woont daar van God en goed mensch verlaten. — Men ontmoet daar God noch goed mensch, SCHUERM. *Bijv.* 102 *b*. — Onderrecht ons toch in wat gewest, aen welcke kust wy verzeilt zijn, die door storm en onweêr dus verre gedreven, hier Godt nochte goet mensch kennen, VONDEL 5, 146 (VIRG., *Aen.* 1, 332: *ignari hominum locorumque*). By ons komt God noch goed mensch, kat noch hond, *Leev.* 5, 205. Dat zij ... God noch goed mensch in Amsterdam had, *Wildsch.* 5, 271.

— *Hij vraagt naar God noch goed mensch* (HARREB. 1, 244 *a*), hij bekommert zich om niets of niemand; verg. *Luc.* 18, 2. Zie ook boven, *a* en *b*).

Vermeete Spanjert, Wael, Hooghduitschen en Croâten...
Verslinden vrucht en vee, zien Godt nocht menschen aen.
HOOFT, *Ged.* 1, 309.

Ghy draeght u recht als een die Godt noch menschen vreest.
VONDEL 9, 303.

d) *God en zijne geboden.* || God en zijne geboden liefhebben, V. D. PALM, *Sal.* 1, 165. Verachting van God en zijne geboden, 1, 193.

Houd ghy 't gebod van God, noch eer, noch schaemt voor [oogen?
BREDERO 2, 412.

— *Van God noch zijn gebod weten*, zie GEBOD, II, 2, *a*). In denzelfden zin ook verbonden met andere ww. als *erkennen*, *gelooven aan* enz. || Hij leeft zonder (*of*: buiten) God of zijn gebod. Hij geeft om God noch zijn gebod. — Zich niet bekreunen om God of zijn gebod, LAURILLARD. 82. — Daar zit ik nou weer in een Paaps land, daar hoor je van God, noch zyn gebod, wil ik spreken, *Burg.* 84. Liberaal... 't is te zeggen:... libre tegenover hun geweten van alle mogelijke euveldaden te doen; noch God noch zijn Gebod ontziende, LOVELING, *Sophie*, 447 (zie ook 104).

e) *God en de rede*, soms *Gods rede en 's menschen rede*, Gods openbaring of gebod en 's menschen redelijk inzicht. || God en de reên Komen overeen, HARREB. 1, 242 *b*. — De goede willen met een vast opset Godt en Reden onderdanich zijn, GEULINCX, *Hooftdeuchd.* 12.

Wie van u buiten plicht doet tegen Godt en Reên,
Op die comt wackre wraeck met quelling 't quaet verhalen.
HOOFT, *Ged.* 1, 41.

Noch strijt Godts reên met 's menschen reden niet.
VONDEL 4, 492 (zie ook 4, 493).

Verschijn ick ... op Dijn Vrede-feest, ick twistigh met mijn' [leden,
Ick met mijn Even-mensch, mijn' Reden en mijn' God.
HUYGENS 1, 53 (*'s Heeren Avondmael*).

f) In andere verbindingen.

sulc quaet ghedruys (*plunderende soldaten*)
En gheeft noch om God, noch om Godshuys.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 234.

Klaerisse Nicht, ghy sult my volgen met dees reyen,
Waer God of 't goed geluck ons allen wil geleyen.
VONDEL 3, 389.

— *God en de wereld*, in spreekw. zegsw. voor: alles. *Hij haalt om een potscherf God en de wereld overhoop* (HARREB. 1, 244 *a*). — *Hij is God en al de wereld schuldig* (*Ald.*).

— *Van God en de zon te leen houden*, met betrekking tot allodiale goederen, welker heeren alleen van God afhankelijk waren; zie verder ZONNELEEN. || Govert met den Bult (*die*) ... dit oude vrye Graafschap (*Holland*), dat altydt van Godt en de son (gelyk men 't noemt) te leen gehouden is geweest, niet alleen het Duytsche Keiserryk ... onderwierp; maar selfs van den Bisschop van Uytrecht... 't selve als een dienstplichtig leen aannam, V. HEEMSKERK, *Arc.* 186.

— Spreekw. zegsw. *Dat zullen wij God en den molenaar laten scheiden: die scheiden zooveel* (HARREB. 1, 241 *a*), bij SCHUERM., *Bijv.* 102 *a*: *Iets God en den maalder laten scheiden*, bij RUTTEN, *Haspeng. Idiot.*: *Iets tusschen God en den molder laten*, iets onbeslist laten; gezegd om twee twistenden te scheiden. Eene toespeling op het laatste oordeel (verg. *Matth.* 25, 32—33); het is nog niet zeker wat *de meulder* of *maalder* hier eigenlijk beteekent. || De waerheyt hier van laet ik Godt ende den meulder scheyden, POIRTERS, *Mask.* 212.

— *Dat weet God alleen en de torenwachter* (HARREB. 1, 241 *a*), t. w. omdat beiden hoog gezeten zijn, ook des nachts waken en alles zien; gezegd met betrekking tot iets dat aan bijna niemand bekend is (verg. beneden, 8, *m*).

2) Spreekwoordelijke zegswijzen waarin Gods almacht en albestuur wordt erkend.

— *De mensch wikt, maar God beschikt* (HARREB. 1, 241 *a*), verg. *Spreuk.* 16, 9. — *Gods wegen zijn hooger dan onze wegen*, verg. *Jes.* 55, 8.

— *God wil het*, fr. *Dieu le veut*, de leus bij den aanvang van den eersten kruistocht.

Zie! 't Westen werpt zich op het Oosten by den kreet,
Van Clermont uitgegaan: „God wil het!" *enz.*
DA COSTA 3, 61.

— *God gaf, God nam*, als uiting van berusting in Gods wil, bij een smartelijk verlies; ontleend aan *Job* 1, 21 (zie verder ZEEMAN 236).

— Evenzoo: *Gelijk, zooals het God behaagt, belieft.* || Ik zou zo gaarn by u blyven, ik zou zo gaarn ons kind, onder myn zorgent oog, zien opwassen. Evenwel, zo als 't God behaagt, *Burg.* 771.

— Vandaar in scherts: *Zooals het God behaagt: Beter benijd dan beklaagd* (HARREB. 1, 245 *b*; ook bij COSTER 512), als uiting van dankbaarheid of blijdschap over een ten deel gevallen geluk.

— *'t Ghaat zo* (t. w. zooals) *God wil* (SPIEGHEL, *Byspr.-Alm.* 298). — *Den regken valt, Daer 't God ghevalt* (DE BRUNE, *Spreekw.* 152).

— *Zoo God wil* (voorheen ook: *wil 't God*), lat. *Deo volente*; als vroom voorbehoud bij uitgesproken beloften, voornemens, verwachtingen. Verg. STALLAERT 1, 522 *b*. || Ick salt doen wilt Godt. Ie le feray si plaist à Dieu. *Facia= Deo volente*, PLANT. — Ick sal tot u wederkeeren, soo Godt wil, *Hand.* 18, 21 (verg. 1 *Cor.* 4, 19). Het is de eerste aanraking die, zoo God wil, tot meer leiden kan, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 280.

— Voorheen ook in verzwakte toepassing: naar ik hoop, wil ik hopen!

Een jaer te vroech geboren! — Ick en ben, wil 't Godt!
V. VLOTEN, *Klucktepel*, 1, 171.

— Ook: *Zoo God wil en wij leven*, ontleend aan *Jac.* 4, 15 (verg. ZEEMAN 241).

— Dezelfde gedachte met andere ww. uitgedrukt (verg. *Hebr.* 6, 3).

Taal noch eens beteren, alst God sal ghelieven.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 39.

Ga henen, Machtels kind, of God het wou gehengen
Dat ghy geborgen werd.
VONDEL 3, 386.

Zie ook V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 225.

— *Als 't God belieft, zoo regent het met alle winden* (HARREB. 1, 240 *b*), bij God is alles mogelijk.

— *Als 't God belieft* (bij HARREB. 1, 245 *a*: *Uitgenomen dat het God anders beliefde*), als herinnering aan de wisselvalligheid en onzekerheid van alle ondermaansche dingen, tegenover iemand die pocht op hetgeen hij doen zal.

— Ook in verzwakte toepassing: wil ik hopen! || Hoo-o-o-o-h, jagertje! De lijn kan wel stuk, met die horten! Hij mot nog langer mee as ik; as 't God blieft! BEETS, *C. O.* 325 (*De Schipperskwecht*).

3) Spreekwoordelijke zegswijzen, waarin God als de Algoede, de Alverzorger wordt genoemd.

— *Bij God is genade, maar bij hem niet*, gezegd van een hard, streng, onbarmhartig man (verg. *Ps.* 103, 8; *Rom.* 3, 24 enz., en GENADE, I, A, 1).

— *Aan Godes zegen is alles gelegen* (HARREB. 1, 240 *b*; ook bij DE BRUNE, *Bank.* 2, 270).

— *Dien God het gunt geeft Hij het somtijds in den slaap*, een geluk komt soms onverwacht, zonder dat men er moeite voor gedaan heeft; ontleend aan *Ps.* 127, 2 (zie ook *Marc.* 4, 26 vlgg.). Verg. de uitdrukking: *al slapende rijk worden*, de bij HARREB. 1, 242 *a* vermelde spreekw. zegsw.: *God beschikt over nacht*, en verder ZEEMAN 237.

— *Elk plante die te planten heeft, 't Is God alleen die den waedom geeft*, hetzij in eigenlijken zin, of in toepassing op opvoeding, prediking enz.; ontleend aan 1 *Cor.* 3, 6—9; verg. LAURILLARD 97, ZEEMAN 240.

— *God geeft koeien, maar niet bij de horens. God geeft elk vogeltje wel zijn voeder, maar het moet er ook om vliegen* en derg. (zie HARREB. 1, 242 *b*; verg. ZEEMAN 239), God geeft de gelegenheid om iets te verkrijgen, maar men moet daarvan gebruik maken, zelf medewerken.

— In dergelijke opvatting: *God geneest en de dokter trekt het geld*; verg. 2 *Chron.* 16, 12; *Jes.* 38, 16, en verder ZEEMAN 235.

— *God schept geen mond, of Hij schept er ook brood* (of: *den kost*) *voor* (HARREB. 1, 243 *a*). *God geeft koude* (of: *vriest*) *naar de kleeren* (*a. w.* 1, 242 *b*), God beschikt het voor alle schepsel ten beste en geeft niemand meer te verdragen dan hij kan. || Doch gelijck Godt vriest naer de klederen, soo geeft hy appetijt ... naer de spijse, POIRTERS, *Mask.* 11.

— *Zoover loopen als God* (*eenen voet*) *land geeft* (HARREB. 1, 244 *b*), tot aan het einde der wereld. || Dan zou ik zo drijvend van je afloopen, en gaan, zo verre als God my land gaf, *Leev.* 7, 341.

— *Iedereen dag die God geeft, alle dagen die God verleent* (HARREB. 1, 112 *a*), dagelijks; in Zuid-Nederland ook: *alle goddelijke* —, *alle godsche dagen.* || Dan (kon) myn Jongen ... zyn stuursheid wat verleeren, daar wy alle dag, die God geeft, woorden over hebben, *Leev.* 7, 343.

— *God schept den dag en hij gaat* (of: *kruipt*) *er door* (HARREB. 1, 114 *b*), hij leeft zonder zorg, hij laat Gods water over Gods akker loopen (zie beneden, bij 7, *f*).

— *God bij de voeten hebben* (mnl. ook: — *in zine handen hebben*, zie VERDAM 2, 2007), bij PLANTIJN vertaald met *Digito caelum attingere*: *In caelo esse*; bij DE BRUNE, *Spreekw.* 126 en HARREB. 1, 244 *a* in nagenoeg dezelfden vorm. Verg. zegswijzen als *in de hoogste hemelen* —, *in de wolken zijn, een hemel op aarde*, ter aanduiding van een gelukzaligen toestand, als 't ware in Gods nabijheid (zie hierover LAURILLARD 71—72).

4) Spreekwoordelijke zegswijzen die een vast vertrouwen op Gods hulp uitdrukken.

— *God is met* (*bij*) *mij* enz., God beschermt mij. Verg. beneden, bij 8, *d*). || Godt was met hem, *Hand.* 7, 9. Duer en is ter werelt niet dat ons can hinderen, noch deeren, wandt Godt met ons is, J. P. COEN *aan de Heeren XVII*, bij DE JONGE, *Opk. v. h. Ned. Gezag*, 4, 107. God is met mij geweest in mijne zwakheid, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 59. De toestand en omstandigheid van het ... vaderland blijven hachelijk, maar zoo God met ons is, onuitdrukkelijk dierbaar, DA COSTA, *Br.* 1, 9.

— *God* (*is*) *met ons*, vertaling van hebr. *Immanuel* (zie *Jes.* 7, 14; *Matth.* 1, 23).

— *Zoo God voor* (of: *met*) *ons is, wie zal tegen ons zijn*, letterlijk ontleend aan *Rom.* 8, 31; bij HARREB. 1, 241 *b*: *Die God te vriend heeft, hem schaadt geen schepsel*, en andere uitdrukkingen van dezelfde gedachte. Zie ook ZEEMAN 239.

— *Met Gods hulp iets doen*, voorheen ook *met God* (zie boven II, A, 4, *e*). || In voeghe dat ze (de Westzijde van de Vecht), met een' magtighe maght, tegens alle geweld, met Gods hulpe, zal te houden zijn, HOOFT, *Br.* 1, 364.

— *Met Gods bijstand: Spouw in de hand* (HARREB. 1, 57 *b*), vertrouw op God, maar steek zelf de handen uit de mouw (verg. beneden, bij 8, *l*).

— *Dertig met God*, gezegd bij het tellen, naar men meent ter bezwering van het kwaad dat men, door de gedachte aan het Judasloon (*Matth.* 26, 15;

27, 3 en 9), met het getal 30 verbonden achtte (zie LAURILLARD 51).

— *Met God en met eere*, met Gods hulp en langs eerlijken weg, zonder schade voor zijne eer; meest in de zegswijze: *Met God en met eere den kost winnen*, — *door de wereld komen* (HARREB. 1, 174 *a*), — *door de wereld geraken* (WINSCHOOTEN, *Seeman*, 292); doch ook in andere verbindingen. || Al staat hy (*mijn broeder*) na 't Beulschop, hy doetet met God en met eeren, BREDERO 2, 197. Onze Plaats, die myn Man, met God en met eere, heel uit Oostinje gehaald heeft, *Leev.* 1, 258. „Ik had geld, — ik had veul geld, — ik had twaalf gulden!" „En hoe kwam je daaraan, Keesje?" „Met God en met eere. Ik had et gespaard toen ik in de apteek was", BEETS, *C. O.* 53. „Wel Barend! hoe lang ben jij hier nu al geweest?" „Vijf en vijftig jaar, meheer! met God en met eere", 161. Ik ben met God en met eere arm geworden, SCHIMMEL 1, 389 *a*.

— *Wien God bewaart is wel bewaard* enz. || Die God behoet, is wel behoet, SPIEGHEL, *Byspr.-Alm.* 298. God verlaet de zijne niet, DE BRUNE, *Bank.* 1, 436. Bal en zij hadden zoo menigen storm over het huisje weten woeden en wijwater rondspreidende, eene akte van berouw verwekt en gezegd: „Wat God bewaart is wel bewaard", LOVELING, *Sophie*, 425.

— *Wie op God vertrouwt heeft niet op zand* (bij DE BRUNE, *Spreekw.* 152: *vast*) *gebouwd*, ontleend aan *Matth.* 7, 26. || Ik weet wel, dat die op God betrouwt, wel bouwt, *Leev.* 8, 262.

— *Help uzelf, zoo helpt u God* (SPIEGHEL, *Byspr.-Alm.* 299) enz.; fr. *aide-toi, le ciel t'aidera*, lat. *audentes Deus ipse* (of: *fortuna*) *juvat*. || God helpt diegenen, die zich zelve helpen! *Proclamatie van* V. D. DUYN V. MAASDAM en V. HOGENDORP, 20 Nov. 1813.

Helpt nu u self, soo helpt u Godt,
Uyt der tyrannen bandt en slot,
Benaude Nederlanden!
N. Geuzen-Liedb. 68 (zie ook 417).

— *God helpt den sterkste* (*of*: *den winner*), *de verliezer heeft het kwaad genoeg* (HARREB. 1, 242 *b*), waarschijnlijk ontleend aan de godsoordeelen, doch later ook wel eens verward met het zooeven genoemde Latijnsche spreekwoord (verg. WANDER 2, 30).

— *Elk voor zich, God voor ons allen*; fr. *chacun pour soi, Dieu pour tous*.

Dat ellick voor hem self moet sien, Godt voor ons allen.
HOOFT *Ged.* 1, 72.

— *God laat het water wel aan, maar niet over de lippen komen* (HARREB. 1, 243 *a*).

5) Spreekwoorden en zegswijzen waarin God als alwetend, als een rechtvaardig, onbedrieglijk rechter wordt voorgesteld.

— *God kastijdt dien hij lief heeft*, ontleend aan *Spreuk.* 3, 12; *Hebr.* 12, 6.

God proeft en castijt, nochtans salveert zijn kinderen.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 233.

— *Als God iemand straffen wil, beneemt hij hem zijn verstand* (HARREB. 1, 240 *b*); verg. lat. *quos Deus perdere vult, eos dementat prius*.

— *God betaalt alle weken niet, maar hij betaalt wens op 't einde* (HARREB. 1, 180 *b*), de vergelding Gods komt niet altijd dadelijk, maar blijft niet uit.

— In denzelfden zin: *God heeft voeten van wol, maar armen van ijzer* (in andere talen ook: *looden voeten*; zie REINSBERG-DÜRINGSFELD 1, 324 *b*; WANDER 2, 29). || Gelijck God voeten van wolle heeft, soo heeft hy oock armen van ijzer: hy gaet zoet en recht in al zijn doen *enz.* DE BRUNE, *Bank.* 1, 422.

— *God ziet mij*, opschrift bij eene afbeelding van het alziend oog (zie ALZIEND, 2, *b*).

— *God is geen bedrieger*, bij HARREB. 1, 243 *a*: *God kan niemand beliegen*; o. a. gebezigd om iemand aan zijn gegeven woord te houden; kennelijk ontleend aan *Num.* 23, 19; 1 *Sam.* 15, 29; *Tit.* 1, 2; *Hebr.* 6, 18 en *Rom.* 3, 4 (zie ZEEMAN 240).

Hy loofden my een jack, twee rocken en een vliegher.
Specy in manum (seyd' ick) God is geen bedrieger.
BREDERO 2, 174.

— *Men kan God niet ontloopen* (of: *bedriegen*), (HARREB. 1, 245 *a*). — *Hij moet vroeg opstaan die God bedriegen zal* (*a. w.* 1, XXXIX *a*). — *Gij moest veel was hebben, zoudt gij God een wassen neus maken* (*a. w.* 1, 242 *a*).

— *God een vlassen* (of: *strooien*) *baard willen maken* (of: *vlechten, aannaaien*) (HARREB. 1, 25 *a*), God door schijnheiligheid zoeken te bedriegen; voor de verklaring zie VERDAM 1, 521 en het daar aangehaalde, en verg. bij DE BRUNE, *Spreekw.* 152: *Hy maect voor God een schoof van stroo.* || Daerom heeft sy (*de H. Roomsche Kerk*) (tot een teeken dat sy Gode eenen vlassen baert maken wil) voor een heylich ghebruyck, dat sy haren Godt in de Kercken afmaelt met een grauwen baert als vlas, MARNIX, *Byenc.* 5, 3 (bl. 215 *a*).

— *God wil geen gegeven goed*, met betrekking tot lieden, wier dood door anderen gewenscht wordt, die aan God als 't ware „gegund", doch door Hem juist daarom niet „gehaald" worden. || Een oud Bestemoertjen ... sat de Vrienden over al in de wegh, want sy verlangden om haer hondeken wat te vloyen ... Maer, neen, bestjen ... seyd' altijt datse wederom eenen nieuwen pacht gemaeckt hadde voorders dat Godt geen gegeven vleesch en nam, POIRTERS, *Mask.* 158.

— *Het schreit* (*schreeuwt*) *tot God*, van eene ongerechtigheid, een schreeuwend onrecht: het schreit ten hemel; verg. *Gen.* 4, 10; 18, 20; *Jac.* 5, 4 (zie verder LAURILLARD 64).

— *Het is God geklaagd*, verg. 1 *Sam.* 7, 2; *Ps.* 55, 17 en 18 enz.; ook als één bnw.: hemeltergend, schandelijk (zie GODGEKLAAGD).

— *Wacht U voor de van God geteekenden*, zie GETEEKEND, alsmede HARREB. 1, 232 *b*; daarnevens staat: *Hij is van God geteekend als een boef* (HARREB. 1, 65 *b*).

6) Verschillende andere spreekwoordelijke zegswijzen.

— *Daar is niemand volmaakt dan God alleen*, ontleend aan *Marc.* 10, 18; thans gebezigd om aan het onvolmaakte van alle menschenwerk te herinneren en daardoor tekortkomingen te verontschuldigen.

— *Zalig is hij die zijnen God alle dagen ziet, en zijnen landheer* (of: *erfheer*) *eenmaal 's jaars* (HARREB. 1, 118 *a*), de nabijheid en gemeenzaamheid van groote heeren moet men schuwen (verg. *Gen.* 32, 30; *Matth.* 5, 8).

— *'t Ware te wenschen dat God nu maar toetrad*, „dat Onze Lieve Heer hem nu maar haalde", gezegd met betrekking tot een zieke, voor wien de dood eene verlossing uit zijn lijden ware; eene toespeling op het „van verre staan" (zie *Ps.* 10, 1; 22, 2; 38, 22).

— *Leven als God in Frankrijk* (bij SCHUERM., *Bijv.* ook: *leven lijk God in Saksen*), een gemakkelijk, onbezorgd leven leiden, doen wat men wil. Eene zekere verklaring dezer inzonderheid in het Hd. bekende zegswijze is nog niet gegeven; zie eene gissing bij BÜCHMANN, *Geflügelte Worte* (15de dr.) 375. Ik heb hier een leven als God in Frankrijk, BUSKEN HUET, *Br.* 2, 344.

— *Hoe verder van Rome hoe nader bij God* (HARREB. 1, 244 *b*). — *Nabij de kerk en ver van God* (*a. w.* 1, 245 *a*).

— *Eén God, Eén pot* (HARREB. 1, 242 *a*; 3, 198 *a*), misschien eigenlijk gezegd van kloosterlingen, die geloofs- en tafelgenooten zijn; verg. dergelijke zegswijzen bij WANDER 2, 7. Hieruit zal later ontstaan zijn: *Zij zijn pot en God*, geheel één, onafscheidelijk, koek en ei; van twee vrienden gezegd (zie DE BO 888 *b*). Daarnevens schijnt in Zuid-Nederland ook bekend te zijn: *'t is al pottegot*, het is alles hetzelfde, één pot nat.

— *Hij heet Godes kind, Die den vrede mint*, ontleend aan *Matth.* 5, 9 (zie ZEEMAN 242); verg. ook GODSKIND, II).

— *Van God geen kwaad weten*, geen kwaad vermoeden, geen erg hebben, zonder erg, argeloos zijn; verg. voor den vorm: *Van den Prins geen kwaad weten.* || Een eerlyk man, die, als men seid, van God geen quaad weet, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 325.

— *Goed in God zijn*, in Zuid-Nederland: goed van vertrouwen, lichtgeloovig zijn; verg. boven, II, A, 4, *d*), en bij WANDER 2, 107: *In seinem Gott vergnügt sein.* || Gij hebt daer de petitie hooren lezen om over al die dingen te klagen. Als ge denkt dat ge daer iets zult meê winnen, dan zyt ge goed in God, *Dagbl. De Grondwet*, 30 *Nov.* 1863, II, 4.

Maar ze weet u als een kind,
Kluchten wijs te maken.
Gij, de man, zijt goed in God,
Denkt niet aan haar liegen, *enz.*
BILLIET, *Liederik*, 64.

— *Over God over al*, zie Deel II, kol. 53.

— *Te Gode gaan*, van de zon: ondergaan; eene oude zegswijze, die bij visschers en zeelieden ook na de Middeleeuwen nog lang in gebruik is gebleven (WITSEN, *Scheepsb.* 487 *a*), en in Vlaanderen nog thans bekend is (DE BO en SCHUERM., en *Belg. Mus.* 4, 4). De verklaring is niet zeker: zie VERDAM 2, 863 en 2007. || Als de Sonne tot Gode gaet, ende bequame getijde aenstaet, sullen de Stierluyden gehouden wesen haer Anckers te lichten, *Gr. Placaatb.* 1, 686 (a°. 1580).

— Zie verder nog tal van minder bekende zegswijzen en spreekwoorden bij HARREBOMEE 1, 240 *b*—246 *a*; ZEEMAN 235—243 enz.

7) Zegswijzen, waarin de 2de nv. *Gods* (of *Godes*), meestal in zeer verzwakte opvatting, voorkomt; verg. boven, II, A, 5).

a) *Op Gods genade*, van een schip of de bemanning: in het vertrouwen op Gods genadige bescherming, die het schip wel in veilige haven zal doen belanden. Hetzij eigenlijk, in verbinding met *drijven, varen* enz.: zonder stuur, b. v. na het verlies van roer of mast, door wind of stroom gedreven worden; hetzij bij uitbreiding, in verbinding met *drijven, varen, afsteken* enz.: op goed geluk, zonder bepaald doel op zee (of ook wel te land) rondzwalken. Verg. mnl. *in* (*die*) *Gods gewout varen* (VERDAM 2, 1936).

Verlaet dan flucx dit slot: steeck af, op Gods gena,
En geef u zeewaert in, aleer het word te spa.
VONDEL 3, 379.

het overschot
Der uytgeroyde stad, genoodsaeckt door de baeren
In lange ballingschap, op Gods gena, te vaeren.
3, 421.

— Figuurlijk (zie ook GENADE, I, A, 1, *a*, *α*). || Ik zou den Man nog wel eens willen zien, die het bootje op Gods genade niet moest afsteeken, *Leev.* 4, 337.

Onzinnigen, heet dit op Gods genade drijven,
Die, Zijn gena ten spot, ...
U heer acht van uw lot!
BILD. 5, 282.

b) *Van* (*bij, door*) *Gods genade* (zie GENADE, I, A, 1, *a*, *α*). || Wi Johan, bi der ghenade Goeds biscop tUtrecht, maken cont *enz.*, *Reg. en Rek. v. Utr.* 1325—1336, 1, 273. Aelbrecht by Gods genaden Hertog in Beyeren *enz.*, *bij* DE RIEMER, *Beschr. v. 's Gravenh.* 3, 295 (a°. 1370). Don Philippe de vierde van Godts genade Coninck van Castilien *enz.*, *Gr. Placaatb.* 1, 103 (a°. 1648). Dirk de V ... noemt zig, in 't hoofd van ... zynen (Giftbrief), Dirk, door Gods genade, Graef der Hollanderen, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 197.

— Evenzoo: *Bij de gratie Gods, bij Godes gratie*, zie GRATIE.

c) *Van Godswege*, uit naam van God en dus uit kracht van Zijn bevel. || De menschen als lidmaten der borgherlijcker ghemeinte zijn van Godes wegen onderworpen den Coninghen ende Overicheden, MARNIX, *Godsd. Geschr.* 1, 168. Dat het voor hem (*den mensch*) niet genoeg is, zich van Godswege te hooren verkondigen dat de zonde vergeven ... is, BEETS, *St. Uren*, 9, 357.

Die ben ick (*de Waarheid*'), die niet ken van Godes weghe [laten
't Quaet te bestraffen, des my de quaet-doenders haten.
COSTER 158.

d) *In Gods naam*, zelden in den eigenlijken zin: uit kracht van Gods bevel. || In den name Godes, *De par Dieu, au nom de Dieu*, MELLEMA.

De Veltheer Michaël ... gaf terstont bevel ...
De heiren, in Godts naem, in hun geleên te stellen.
VONDEL 6, 278.

— Voorheen vaak gebezigd bij den aanvang eener plechtige handeling, eener hachelijke onderneming, of in den aanhef van officieele stukken (pauselijke bullen enz.); lat. *in nomine Dei* (of: — *Domini*, of: — *Patris, Filii et Spiritus Sancti*) *Amen*; zie *Hand.* 3, 6; 16, 18; WANDER 2, 59 en 107, en verg. arab. *bismilláh.* Door *in Gods naam*, d. i. als 't ware van Gods wege, met Zijne hulp of in 't vertrouwen daarop aan te vangen, stelde men hetgeen volgen zou onder Zijne hoede, bezwoer een slechten afloop en alle onheil, en sprak een zegenwensch uit voor het slagen der zaak. Verg. *Godwonds*, beneden, 8, *l*. *a*), VERDAM op AENGANC, en den Latijnschen aanhef *Q. B. F. F. F. Q. S.* || In den name Godes. *A bien vienne tout*, MELLEMA. — In den name Goeds Amen, *Aanhef van 't Roede Boeck* in *Rechtsbr. v. Utr.* 1, 153 (*verg. bij* SARTORIUS III, 3, 57: „Wel aen in nomine Domini. Godt slae daer geluck toe").

— Zoo nog in verzwakte toepassing als vaste formule bij het overboord zetten van een lijk op zee: *één, twee, drie, in Godsnaam!*

— *Overstag in Gods naam*, fr. *adieu-va*, waarschuwingskommando bij het voor den wind wenden; zie *Dict. de Mar.* (a°. 1702), 5.

— Uit dit gebruik is de hedendaagsche toepassing ontstaan, t. w. als uitroep, wanneer men na lang beraad over de bezwaren die aan eene zaak verbonden zijn heenstapt en er, hoezeer met moeite en weerzin, ondanks zich zelven toe overgaat; van de inroeping van Gods hulp is hier alleen eene soort van aanmoediging tot zich zelf overgebleven: welaan, komaan dan maar! Hetzij in verbinding met ww., hetzij absoluut. || Nu in Godsnaam! ik zal het dan doen; maar ik sta niet voor de gevolgen in. Ik heb het in Godsnaam maar gekocht, ofschoon 't mij eigenlijk te duur was. — (*Myn man*)

was altijd een goed Matroos; en ik dagt: kom an, in Gods naam, laat ik hem maar neemen, *Leev.* 1, 208. Er staan ... my 'n paar beelden voor den geest, die de stemming van Wouter's gemoed redelyk zuiver voorstellen, maar ... ze klinken onklassisch. In-godsnaam — d. i. ik wil niet verantwoordelyk zyn voor 't litterarisch gehalte — Wouter's ziel geleek op 'n schotel melkpap, MULTATULI 8, 80.

(*De geuren*) grijnzen niet van een, maer schier van alle zyden,
Zoo gruwlijck, dat mijn oogh hier naulijx door kan zien:
Doch zoo ghy 't u getroost, in Godts naem, 't moet ge-[schiên.
VONDEL 4, 56.

— Als uitroep van aandrang of nadruk bij een bevel, een verzoek, eene aansporing, t. w. wanneer iemand ongeduldig, wrevelig, wanhopig is. Verg. *in Jezusnaam*, *in 's-Hemelsnaam*, en *om Godswil* (beneden bij *e*, *α*). || Help me dan in Godsnaam eens wat! Kinderen, houdt je in Godsnaam een oogenblik stil, jelui schreeuwt alle vier door elkaar! — Slaap toch in Gods naam niet moeder, *Aanh. op Leev.* 86.

— Ook als uiting van verbazing over iets ongehoords of ongeloofelijks, in eene vraag of een uitroep. || Waar heb-je nu in Godsnaam weer gezeten, dat je zoo laat thuiskomt? — Vindt je het hier dan zoo genotvol in jullie Den Haag? ... Hoe is het in godsnaam mogelijk! COUPERUS, *E. Vere*, 156.

— Ook met een of ander toevoegsel. || Wat moet ik er in gods-heeren naam aan doen? MULTATULI 8, 18.

e) *Om Godswil* — voorheen ook *om Godes wille(n)*, soms verbasterd tot *om Goodselen* —, of *om God*, *om Gode* (*om Go*), ter wille, ter liefde van God, om Gode welgevallig te zijn; verg. OM (1ste art., 27, 28 en 29) en VERDAM 2, 2007.

α) In 't algemeen, evenals *in Godsnaam*, gebezigd om iemand te bezweren eene smeekbede, een dringend verzoek in te willigen, iets te doen of na te laten; hetzij als bepaling bij *bidden*, *smeeken* enz., hetzij als bloote uitroep van aandrang of nadruk, als tusschenwerpsel. Zelden in de eigenlijke beteekenis (zie de tweede der onderstaande plaatsen uit VONDEL), gewoonlijk in verzwakte toepassing. || Swijcht, swijght om Godts wil, kijnt, BREDERO 2, 198. Ga toch heen — om Gods wille, ga dan heen kindlief, ga dan, *Aanh. op Leev.* 8. Om Godswil, ... geene onbezonnenheid, zoo ik herkend word, ben ik verloren, BOSB.-TOUSS. 1, 403 *a*.

Om Gods wil, geef gehoor, ghy siet, hoe sy u minnen.
VONDEL 3, 421.

Om onzent wil, om Godt, en zijn gedreighde straf,
Och Stedehouder, voer uw regementen af.
6, 273 (zie ook 9, 305).

Ick bid om gootselen, men lieve wijfje, hoor.
L. VOS, *Robb. Leverw.* 29 (zie ook COSTER 40).

— Versterkt: *om duizend Gods wil!* || Hy (bad) hem om duisend Gods wil ..., dat hy hem dog geswint helpen wilde, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 81.

— Ook als uitroep van verwondering, gelijkstaande met: in Godsnaam! lieve Hemel! waarachtig! wel almachtig! || Wat moet dat nu om Godswil weer beteekenen! Hoe is 't om Godswil mogelijk!

Daer kregen wy so veel Bonsjours en Baeselmanis van de [rijcke monseurs,
En soo veel goen da h van pelsers en schruers, dat hy [bril sach, en ick mostmen omkieren,
Om Godswil Landtsman, seyd hy: Ghy mochtmen dat oock [wel lieren.
BREDERO 2, 48.

Wel hoe dus wiltweyich? hy slingert met zyn Mantel
(*Of hy wilt was, ay siet, om Godswil wat ghetrantel?*
2, 109 (zie ook 1, 27).

— *Om de liefde Gods*, in Zuid-Nederland; fr. *pour l'amour de Dieu*. || Och, Stefaan, om de liefde Gods, spreek er mij niet van, BILLIET, *Liederik*, 29.

β) In bijzondere toepassing, t. w. met betrekking tot het geven of ontvangen van aalmoezen, die ter wille van God, uit liefde tot God gegeven worden; als bepaling bij *geven* enz., doch ook met verzwijging daarvan, als smeekbede van een bedelaar. Thans niet algemeen meer in gebruik. || Om Godswil, een kleinigheid, Meneer! — Sy hebben heur leven meer ghestolen, asse om gootselen hebben gegeven, v. SANTEN, *Lichte Wigger*, 37. Dat je bykans met my handelt, als Sint Krispyn met de armen, die 't leer stal, en de schoenen om Gods wil gaf, v. EFFEN, *Spect.* 7, 5.

K. Goy vrint, om godswille u charitate doet! ...
T. Hout, daer eest, om Gods wille, uyt liefden heet.
Trou moet blycken, 128.

gafmen een Bancket, men hoorde 't overschot
Te deelen hier en daar, den armen om Godt.
BREDERO 2, 84 (zie ook COORNHERT 1, 310 *b*).

W. Wort toch tot weldoen niet door hoop van loon ghe-[dreven,
Maer door de deucht, die raedt tot mildt en recklijck [gheven.
G. Gheven? maer seght my toch hoe veel, waerom, ende [wien?
W. 't Ovrich, om Godes wil, den armen ouden lien ...
G. Ghy raedt my Christelijck, en seght om Godes willen *enz.*
COSTER 171 (zie ook 178).

Och Vrienden gheeft my toch wat om de wille Goods.
192 (zie ook 193).

— Spreekw. zegsw. *Het is wel besteed, wat men om Godswil geeft* (HARREB. 1, 244 *a*). — *Om Godswil geven verarmt niet, wat men den arme onthoudt, gaat toch verloren* (*a. w.* 1, 245 *a*). Verg. *Spreuk.* 19, 17; *Matth.* 6, 4.

— Ook in verbinding met *krijgen* enz.

So lang als ick ghewondt was, en om 't hooft de doek hadt,
So kreeg ick altijts wat om Gods-wil van de goe-luy, as [ick badt:
Maar nou sy my gesont sien, en myn ghenesing vermercken,
Nou ist; God helpje, jy luye Bedelaar, gaat wercken.
BREDERO 2, 154.

— Inzonderheid *om Godswil* (*om Gode* enz.) *bidden*, bedelen, schooien, *om Godswil gaan bidden*, gaan bedelen; de laatstgenoemde volledige uitdrukking staat nog in de hieronder aangehaalde plaats uit COSTER (192). Door verwarring van deze uitdrukking met andere als (*om*) *brood bidden* en *om brood gaan* (zie VERDAM 1, 1239 en 1458; 2, 879 en 2015), die hetzelfde beteekenden, doch waarin *om* niet de beweegreden, maar het doel aanduidt (zie OM (1ste art.), 31, *a* en *c*), en GAAN, Deel IV, kol. 52), zal men er toe gekomen zijn, met weglating van *bidden*, in denzelfden zin ook *om Godswil* —, *om Go gaan* te bezigen, eene uitdrukking, waarin *gaan* denkelijk meestal duratief in den zin van: (al bedelende) rondloopen, bedelen werd opgevat. Zie ook een paar voorbeelden bij DE BO, en bij TUINMAN, *Spreekw.* 1, 170. Thans alleen nog in Zuid-Nederland, ook in inchoatieve opvatting, bekend (zie DE BO en SCHUERM.). || Om gode bidden, om gode gaen, om godts-wille bidden. *Mendicare, emendicare, per Dei numen et nomen sibi hominum misericordiam quaerere*, KIL. — Een arm mensch, die om Godts willen broodt begeert *enz.*, VISSCHER, *Brabb.* 68.

Ick sou liever om go gaen, gy meuchtet loven of gy wilt,
Eer ick heur sou dienen, so besucht werter ien mensch [bedilt.
BREDERO 1, 276 (*eene dienstmeid over de huisvrouwen*).

Sulcks dat de bed'lery, vol alderley ghebreken,
Door rijckdoms gierigheyt te met weer in sal breken,
Want siet ick moet al ree terwijl my dwinght de noot,
Om Goods willen weer om gaen bidden daeghlijcks broot.
COSTER 192.

Ghy keunt niet wercken, en van de wint meughje niet leven,
En selt ghy om gootselen gaen, niemandt sel jou wat gheven.
538.

— Deze opvatting van *om Go* verklaart hoe HUYGENS in de onderstaande plaats (1, 131) de uitdrukking kon bezigen in den zin van: om den kost te verdienen, om den broode, uit armoede.

Hy (*een tooneelspeler*) is een alle-man, altijd en aller-wegen,
Waer 't hem den honger maeckt; een Bed'ler met een' degen,
Een Papegay om Go'; een lacher van gebreck.

— (*Om*) *Godswille*, (*om*) *Go* werd ook, inzonderheid in afleidingen en samenstellingen, zelfstandig gebezigd, als ware het de stam van een ww. met de beteekenis: bedelen. Vandaar woorden als *godswille*, bedelaar, *godswillestok*, bedelaarsstok (DE BO); *om-godswellist* (in scherts bij DE BRUNE); *goodselbrok*, bedelbrok (ook: onbeschaamde bedelaar; verg. *bedelbrok*); *gode-* (*goy-*, *go-*)*man*, *-wijf*, *-lieden* (KIL.), bedelaar enz.; *gokorf*, bedelkorf (TUINMAN, *Spreekw.* 1, 170). Verg. hiermede woorden als *god(e)sdenier*, *-heller*, *-penning*; *godsloon*; *godsdeel*, *-wijn*; *godshuis*, *-kamer* en derg. in Nederlandsche en verwante tongvallen, waarvan het eerste lid evenzeer beteekent: om Godswil, om niet. || Er staat een godswille aan de deur. Het kind had zijn brood aan eenen godswille gegeven, DE BO. — Die teere kunde (d. i. *kunne*), die op haer kneckelbonte fagghen verzot zijn, ghelijck een bedelaer op zijn go-korf, DE BRUNE, *Bank.* 2, 179. Die wert dan, ghelijck de Spaignaerts spreken, een pordiosero, een om-godswellist, een arm-man of go-man: gelijckmen, in mijn jongen tijd, een Arminiaen en Gomariaen noemde, 2, 341.

R. Tschijnt dese niet en sal van hier gaen sonder slaghen.
W. Dat is ghemeeneljck een Goodtzel-brocks manier.
COSTER 193 (*tot een bedelaar*).

— In het *Mergh d. Ned. Spreekw.* 100 staat vermeld: *Robbert is goo*; misschien beteekent dit: hij is doodarm, hij is op.

— Voor een aalmoes die gegeven, een liefdewerk dat gedaan wordt ter wille van God verlangt noch verwacht men belooning; vandaar dat *om Godswil*, evenals lat. *pro deo*, de beteekenis krijgt van: zonder loon, kosteloos, om niet. Verg. GODSLOON, II) en STALLAERT 1, 522 *b*. || (*Armen*) die met een dikken baard onder 't stomp en schaardig scheermes van een barbiers of snotschrabbers jongen geraken, en om Gods wil geschoren worden, TUINMAN, *Spreekw.* 1, 228.

Doe beeft sy ... haar uit devocy in 't arme mannen Gasthuys begheven,
Daar dienden sy om Gods-wil: trouwens om de kost watje mient.
BREDERO 2, 158.

— Ook, met betrekking tot onaangename zaken, lastposten, om aan te duiden dat men ze niet voor zijn genoegen, met het uitzicht op eenig genot, maar uit medelijden, uit plichtsbesef, of ook omdat het nu eenmaal niet anders kan, in vredesnaam, in Godsnaam op zich neemt; deze opvatting (zie boven, *α*) is vaak niet te onderkennen van de afgeleide: om niet. || Dat verdraag ik niet langer. Zou men niet zeggen, dat je me om Godswil genomen hadt? ... Als ... ik nog je brood moest eten, dan was 't iets anders; maar nu! — Heb ik Gerrit Smits ... niet om je bedankt? *enz.*, SCHIMMEL 1, 344 *a*.

— Spreekw. zegsw. *Dat men niet keeren mag, moet men om Gods wil nemen* (HARREB. 1, XXXIX *a*). — *Hij lijdt gaarne om Gods wil, wat hij niet kan wreken* (*Ald.*).

— *Eene vrouw neemt geen' ouden man om Godswil* (HARREB. 1, 242 *a*), niet uit medelijden of toewijding, niet om niet, maar om het geld.

f) In verbinding met woorden die de wereld, een natuurverschijnsel enz. aanwijzen, zooals *aardbodem*, *aarde*, *akker*, *land*, *natuur*, *water*, *weder*, *wereld*, *wind* en derg.; oorspronkelijk ter aanduiding van God als den Schepper en Onderhouder van het heelal doch door het veelvuldig gebruik allengs afgesleten tot een staand epitheton, dikwijls zonder veel beteekenis. Verg. boven, bij II, C, 3) en nhd. *Gottes liebe Erde*, — *weite Welt* enz. || In Gods vrije natuur wandelen. Kerk houden onder Gods blauwen hemel (*onder kerktijd wandelen*). — Wel, wat Hagel! moet Gods Water dan zo wel niet bebouwd worden, als Gods Land? *Leev.* 7, 359. In een eenzamen hoek van Gods aarde, BEETS, *St. Uren*, 9, 181.

Zoek hem in 't Zondagsmorgenuur
Niet bij de vrome scharen!
Hij, wel zoo goed, in Gods natuur,
Houdt kerk en — rookt sigaren!
DE GENESTET 1, 290 (*Jan Rap*).

— *Op* (*over*) *Gods aardbodem*, — *lieve aarde*, — *wijde wereld*, ter wereld. Verg. ook AARDBODEM; voor *Gods ter wereld* zie beneden, 9, *d*). || Wie was, op Gods aardbodem, toch ooit zo bedroeft over den dood haars mans, dan deeze Vrouw? *Burg.* 72 (zie ook 676). O! die Rosa is wel het raadselachtigste schepsel dat op Gods lieve aarde loopt, BILLIET, *Liederik*, 42.

— Spreekw. zegsw. *Gods water over Gods akker laten loopen*, zie AKKER, 2, *a*). De aldaar gegeven verklaring van den oorsprong dezer zegswijze wordt ondersteund door den gewijzigden vorm, waarin zij voorkomt bij SCHUERM., *Bijv.*: *Gods water over Gods dijk laten loopen*. Anderen daarentegen hebben den oorsprong gezocht in *Ps.* 65, 10, waar met *Gods rivier* die het land vruchtbaar maakt, waarschijnlijk de regen dien God op de aarde doet nederdalen bedoeld is (zie LAURILLARD 63). Hoewel het niet is aan te nemen dat de Nederlandsche zegswijze ontleend is aan deze bijbelplaats, die ter verklaring alleen ook niet zou kunnen volstaan, schijnt het gevoelen dat met *Gods water* het hemelwater, de regenstroom gemeend is, eenigen steun te vinden in de onderstaande plaats uit HUYGENS, die in dezelfde zegswijze *weer en wind* in plaats van *water* bezigt, hetgeen meer aan stormen en regenvlagen dan aan watervloeden doet denken. Mogelijk echter heeft HUYGENS twee hem bekende zegswijzen, mede ter wille van de maat, met elkander vereenigd, of eigenlijk verward. In haren oudsten vorm schijnt de zegswijze evenwel te luiden: *Hy laet Godts water over Godts landt gaen* (*Campen* 1, 107): misschien is de gedachte aan den door watervloed overstroomden boerenakker dus, evenals het ww. *loopen*, eerst van later tijd, en was de beteekenis vanouds: niet ingrijpen in den door God beschikten loop der natuur, vandaar in 't algemeen: de zaken haren wereldschen gang laten gaan, zich niet om 's werelds loop bekommeren, „den heelen boel laten waaien". Nevens de thans gewone, ongunstige toepassing op zorgelooze menschen stond voorheen eene meer gunstige opvatting: iets aan God overlaten, zich niet noodeloos bezorgd maken; vandaar dat het ook in den vorm eener vermaning voorkomt: *Laat Goods water over Goods akker gaan* (SPIEGHEL, *Bysp.-Alm.* 299; zie ook DE BRUNE, *Spreekw.* 146). Zie verder *Arch. v. Ned. taalk.* 4, 339—341 en WANDER 2, 60. || Weyfelaars ... zyn zorgelicke en onbetrouwelicke luyden, ... die zich niet aen en trecken 't gelijck of onghelijck, dat in de weereld

gepleeght wert; maer laten onbekommert Gods water over Gods acker loopen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 215. Laat hij niet altoos Gods water over Gods akker loopen, zonder een woord te spreken, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 77.

myn leyter gants niet aen:
Ick laet Gods water over Godts acker gaan.
't Heb selfs ghenoegh te doen, 'k mach my met een ander [niet bemoeyen.
BREDERO 1, 250.

Ick sien het sorgeloos en op sijn Hofwijcks aen,
En laet Gods weer en wind Gods acker overgaen.
HUYGENS 1, 334.

— *Gods weder, Gods wind*, de weersgesteldheid, weer en wind, zooals God die beschikt; meestal met de bijgedachte dat de mensch er niets aan kan veranderen, en het gelaten moet aannemen zooals 't valt. Verg. zweedsch *ett Herrans väder*, deensch *Forherrens vejr* (*regn*), beide in den zin van: hondenweêr, en zie ook de laatste aanhaling boven, bij II, A, 4, *g*). || „Bar weertje, baas!" „Och ja Meneer, wat zal ik je zeggen, 't is Gods weertje!" — Dat niets, om dezelve (*de uitrusting der schepen*) te perfectioneren, retardement zoude konnen causeeren dan Godes weer en windt, *Brief van* DE RUITER bij BRANDT, *De Ruiter*, 773. 't Is my altyd vlak voor 't lapje gegaan, hoewel ik het op Gods zegen, maar nooit op zyn weer en wind heb laaten aankomen, *Leev.* 4, 334.

Gods woord quam en Gods wind, met ongehoorder buyen,
Dan of heel Noorden wouw verhuysen naar heel Zuyen.
HUYGENS 1, 332.

Elck klaegden van den Mist, elck wouw om klaer weer [wenschen:
Ey, sey ik, blinde menschen,
Wat dat ghy wenschen mooght, uw' wenschen is gemist.
Hoe klaer Gods weder is, wy wand'len in den mist.
2, 43.

— Verg. nog bij HUYGENS *Gods hand-meid*, d. i. de Natuur (1, 330) (volgens BILDERDIJK aan 't Eng. ontleend), en *Gods laeste vyer*, t. w. bij het laatste oordeel (1, 332).

— In dergelijke opvatting: *het broodje Gods* (alleen in Zuid-Nederland), *Gods lieve eten*, het van God afgebeden en door God geschonken, „kostelijk" dagelijksch brood, dat men niet mag vermorsen maar dankbaar behoort te nuttigen. || Kind, dat is het broodje Gods, ge meugt het niet verkwisten, DE MO 190 *b*. Ik ontzie den arbeid niet, zei de arme werkman, als ik maar het broodje Gods kan winnen voor mijne kinders, *Ald.* Ik kan het niet dulden, zei Jantje Moed, dat men Gods lieve eten zoo verdauwelt, HARREB. 1, 186 *b*.

8) Tal van vaste zegswijzen waarin Gods naam wordt aangeroepen om uiting te geven aan verschillende gezindheden en gemoedsaandoeningen of ter verzekering, bevestiging, bekrachtiging van iets: zegenbeden, begroetingen, verwenschingen, bezweringen, eeden, enz.; in gemeenzame of ruwe taal vaak verwrakt tot vloeken en uitroepen.

— **Aanm.** In enkele der onderstaande uitdrukkingen is, hoezeer zij steeds kennelijk een wensch uitdrukken, in later tijd de aanvoegende wijs soms door de aantoonende vervangen, waarop hier eens voor al gewezen wordt. Denkelijk is dit te wijten aan het verloopen van den conjunctief in 't algemeen; ook het verkeerd opvatten van uitdrukkingen als *God zegen' 't u* en *God groet' u* kan er toe hebben bijgedragen.

a) *Gode* (*God*) (*zij*) *dank!* ook *God zij gedankt!* enz.; de grond tot dankbaarheid wordt aangewezen hetzij in eene bepaling met *voor*, hetzij in een bijzin met een betrekkelijk vnw. of met het voegw. *dat*. Vaak verzwakt tot een uitroep van blijdschap, voldoening enz., en in dat geval veelal als één woord beschouwd en aaneen geschreven: *Goddank!* || Gode zy danck voor sijne onuytsprekelicke gave, 2 *Cor.* 9, 15 (zie ook 1 *Cor.* 15, 57). God sij eeuwigh danck, die hunne boosheyd schut, VONDEL 3, 355. Triomf, triomf! God dank er voor, TOLLENS 3, 44. Goddank ... dat die tijden ... voorbij zijn, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 203. Gode zij er dank voor toegebracht, KNEPPELH. 3, 235. Goddank dat alles goed gaat, BUSKEN HUET, *Br.* 2, 344.

— Absoluut gebezigd, als tusschenzin of als uitroep. || Ick kan oock lesen, Godt danck, CATS 2, 151 *b*. Terwijl ick (danck sy God) heb mijn ghesonde leden, COSTER 175. God dank! zuchtte ik, terwyl ik hem aanzag. Hy slaapt, *Leev.* 1, 290. Het is ... of men zo nieuwsgierig is, en dat ben ik, Goddank! niet, 4, 38. Dit is my, dank God den Heer, dikwyls gebeurd, *Blank.* 3, 133. Goddank! dan kunnen wij vrij uitspreken en ons onderling verstaan, V. LENNEP, *Poët.* 8, 233. Dat hebben wij gehoord, en ons geheugen is, Gode zij dank, nog goed, V. LENNEP, *Rom.* 14, 183. We hebben goddank niet meer noodig latyn en grieksch te verstaan, om *enz.*, MULTATULI 8, 51.

Het Bosch is uyt gesuft: God zy gedanckt, seght, Leser;
De Schrijver seght het oock.
HUYGENS 1, 335.

— Spreekw. zegsw. *Goddank, de korf is reê* (HARREB. 1, 120 *b*), het is klaar; evenzoo in 't Hd. (WANDER 2, 44 en 105).

— *Hij mag God danken* (ook: — *wel op zijn bloote knieën danken*), *als* —, in gemeenzame taal: hij mag blij zijn, als —; meestal met betrekking tot iets dat waarschijnlijk niet gebeuren zal. In dergelijke opvatting bij SARTORIUS III, 9, 44: „Ick sal maken, dat hy Godt danckt dat hy swijght, *Imponam illi silentium*".

b) Evenzoo: *Gode* (*God*) (*zij*) *lof! God zij geloofd!* || De lof, ende de heerlickheyt ... ende de danckseggínge, ende de eere ... zy onsen Gode in alle eeuwigheyt. Amen, *Openb.* 7, 12.

Lof God want hy hem scanck
Goede weeder en voortghanck.
Antw. Liedb. 309.

Den goeden God sij lof, en Amstels wijsen Raed:
Dat den verdruckten nu dees tempel open staet.
VONDEL 3, 90.

— Absoluut, als tusschenzin of als uitroep, ook aaneen geschreven: *Godlof!* || Nu ben ick (Gode lof) gesont in al de leden, CATS 2, 141 *b*. Gaet het u beter Vrou, so zeght dan vry God lof, COSTER 186. God sy gheloofd, de pot is behouwen, HOOFT, *Ged.* 2, 283 (*Warenar*). „God!" roept zy dankbaar, „zy geloofd!" V. LENNEP, *Poët.* 12, 53.

den omtreck van u (*Amsterdams*) Vesten,
Die thien mael meerder is als over dertich jaer,
En daghelijcks noch vergroot, zonder te weten waer
En wanneer (God zy lof) de wasdom eens zal stuyten.
COSTER 150 (zie ook 37 en 47).

Maar de feestklok heeft geslagen!
't Is, Godlof! weer zingenstijd!
TOLLENS 9, 33.

— *Lof God van al*, opschrift op oude vijzels, tafelschellen enz.; zie TER GOUW en V. LENNEP, *Boek d. Opschr.* 328.

c) *God geve* (*gunne* enz.)*!* met een voorwerp uitgedrukt in een woord of in een bijzin met *dat* (zie GEVEN, II, A, 1). || God geve, dat zy eene gelukkige Moeder worde! *Burg.* 770.

Wel ist jou sinn'lijckheyt, God gheef gheluck er toe.
HOOFT, *Ged.* 2, 281.

God gun mijn' Vorst dat hij magh alle weêrspoedt door-
[staen.
2, 382 (zie ook 2, 388).

God geef, dat u en my dees aenslagh wel geluck.
VONDEL 3, 373.

En geve u God tot aan den dood
Een eerlijk stukje daaglijksch brood.
TOLLENS 3, 46.

— *Gave God!* als meer bescheiden uitdrukking, in wenschen, welker vervulling men als niet zoo waarschijnlijk stelt. || Gave God dat desghelijcx noch oock mocht gheschieden in vele Luyden, COORNHERT 1, 270 *a*. Godt gaef! dat niet somtijts en geschiede met de Biecht-vaders ende Predikanten, datter (*hetgeen er*) bevonden wort in de jacht ten tijde van de soete lenten, POIRTERS, *Mask.* VII. Ik had de krukjes achter Zieneken gelegd: „Gave God, dat zij ze nooit meer moest gebruiken", zeide ik, LOVELING, *Sophie*, 108.

— In denzelfden zin: *Of God wilde!* hd. *wollte Gott!*

Och of God wilde dat den Schellem die eerst riep,
Stack in de dichte Aard, thien lange spietsen diep.
BREDERO 1, 136 (zie ook 2, 183).

— *Of God het gaf*, alsof God het zoo beschikt had; bij de vermelding van een gelukkig toeval.

hy duickt, en, of het God gaf,
In 't duicken ick den spie steeck botteling den strot af.
VONDEL 2, 447.

— *God geve*, gevolgd door een vragend vnw. of bijw., werd voorheen ook gebezigd op dezelfde wijze als thans een toegevende bijzin met *wie ook* en derg., of met *hetzij — hetzij*, t. w. om aan te duiden dat de inhoud van den hoofdzin onafhankelijk is van het in den bijzin vermelde. Oorspronkelijk werd hiermede zeker bedoeld dat men de beschikking over de bijomstandigheden aan God overliet, er niet van wist en er zich niet over bekommerde, daar dit tot de hoofdzaak niet afdeed. Zie een dergelijk gebruik van *God weet* straks, bij *m*), en van *God wouds* bij VERDAM 2, 2019 (verg. hd. *das walte Gott!* = nl. *dat geve God!*). || God gheve wie, — hoe, — wanneer, *Quicunque, quomodocunque, quandocunque*, KIL. Ick ga, godt geve waer. Ie vois, Dieu sçait où: ie vay où qu'il soit. *Eo quoquo fortuna ferat*, PLANT. Ick salt doen, Godt geve wiet belet. Ick sal dat hebben, Godt geve wattet kost, *Ald.* Godt geve hoe groot. God gheve wie —, wanneer het zij, MELLEMA. — Elckerlijck (Godt gheve oock weder hy de opinien van den Paus, van Luther, van Menno. ... of van Davidt Joris toe-ghedaen zy) ondersoecke hier hemselven, COORNHERT 2, 219 *b*. En Godt geve wat arbeyd sy ... doen, evenwel en schijnen sy hunne leden niet te vermoeien, POIRTERS, *Mask.* 31. Den dorst en de occasie, Godt geve wie wy zijn, souden ons doen vallen, 146 (zie ook 131).

d) Verschillende heilwenschen, inzonderheid bij het verwelkomen of afscheid nemen in gebruik; dikwijls niet meer dan een groet.

— *God geve u gezondheid! — goeden dag!* enz., ook *God wil*(*le*) *u — geven!* (zie ook GEVEN, II, A, 1). || Eerwaerdighe heeren, godt geeff u gesonde! *Trou moet blycken*, 25. Edel Nassou, God wil u graci gheven, v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 388 (zie ook 2, 370). God geve hem gezondheid! ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 28.

W. Heb ick jou daer Ryck-buer, goe'n dach wilje Godt
[gheven.
R. En u een goet jaer, datje gien verdriet schiet.
HOOFT, *Ged.* 2, 281 (zie ook COSTER 33).

— *God laat' je gezond* (*blijven*)*!* als sterke bevestiging of als uitroep bij Israëlieten; eigenlijk: evenzeer als hetgeen ik zeg de waarheid is. || Meheertje! God laat je gezond als ik toch 'n brief heb die 'k wou wegsturen. ... God zal je gezond laten, wat 'n klein stukkie (*een postzegel*) voor vijf mooie koperen centen! *Weekbl. De Amsterd.* 7 Dec. 1890, 6 *d*.

— *God groet*(*e*) *u!* God zegene u! (verg. VERDAM 2, 2159), doch reeds vroeg verzwakt tot: wees gegroet! t. w. bij eene ontmoeting: door KILIAAN vertaald met *salve, salvete*. In het Nederlandsch thans verouderd; nhd. nog: *grüsz' Gott!* || God groete u ionefrou teer, *Antw. Liedb.* 174. *A.* God groet u Roddrick. *R.* Die moet u eeuwigh sparen, BREDERO 1, 19. God groet u Herderin, KRUL, *P. W.* 3, 74.

— *God zij met u* (*hem* enz.)*! God zij u nabij! God zal bij u zijn* enz.; inzonderheid bij een afscheid. || God zy met ons (*randschrift van den rijksdaalder en den gulden*). — De Heere Godt, mijn Godt, sal met u zijn, 1 *Chron.* 28, 20. Sijn Godt zy met hem, *Ezra* 1, 3. God zij met u en beware uw hart midden in al de genoegens en verstrooiingen, die u omringen, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 41. God zij maar in alles nabij, DA COSTA, *Br.* 1, 65.

„Misericord" zy riepen,
„Sanct Iago, Nostre Dam Loret",...
„Godt zy met ons!" die leuse was
Van het volck van Nassouwen.
N. Geuzen-Liedb. 50.

Gaet heen en vaert so voort, en doet den armen goet,
So sal God by u zijn in al wat u ontmoet.
COSTER 156.

Dus hoopt ten besten. Godt zy met u lief; ick gae.
HOOFT, *Ged.* 2, 255.

Zie ook de aanhaling uit HUYGENS, boven bij II, A, 2, *b*, *α*).

— *Iemand* (*zich*) *aan God* (voorheen ook *te Gode*) —, *in Gods bescherming* (*aan*)*bevelen*, eigenlijk aan Gods genadige bescherming en hoede toevertrouwen (zie AANBEVELEN, I, 1, *a* en *c*); doch vaak in verzwakte toepassing, t. w. bij het afscheid nemen: vaarwel zeggen. || Te gode bevelen. Valedicere, KIL. — En hiermede, Mijne Heeren! bevelen wij U in Godes heilige bescherming, *Slot eener Koninklijke boodschap.*

Zoo kreet mijn holle maach, die half was in 't slot,
Dies ick my selfs beval de goede luy, en Godt.
BREDERO 2, 183 (zie ook 3, 124).

— *Gode* (*God*) *bevolen!* aanvankelijk met een ww. in den imperatief als *wees, blijf* enz., doch ook met weglating daarvan. Inzonderheid als vroom afscheidsgroet aan het slot van een brief, en als zoodanig ook thans nog wel in gebruik; in de oudere taal algemeener, en daardoor vaak verzwakt tot een bloot: vaarwel! (mnl. *Godevolen*, zie VERDAM 2, 2015). || Blijft ondertusschen Gode bevolen, waerde man, en van my gegroet en bedanckt, CATS 2, 112 *b*. Hiermede ... zijt Gode den Almoghende bevolen, HOOFT, *Br.* 1, 127. Hier mede U. E. in Godes hoede bevolen, BREDERO 3, 124.

— *Te Gode!* vaarwel; fr. *adieu*. Thans verouderd. || Te gode. *Ave, vale, q. d. ad deum*, KIL. — Vaart dan wel, ô Nymph' te Gode! in ANNA VISSCHER, *Ged.* (ed. DE BRUYN) 81.

— *God hebbe zijne ziel!* (HARREB. 1, 243 *b*), *God zij zijner ziele genadig!* enz., bij de vermelding van een overledene wiens ziel men de eeuwige zaligheid toewenscht. || Die Keyser Karel de vijfste des naems onse lieve Heer en Vader (wiens ziele Godt genadich zy) *enz.*, *Gr. Placaatb.* 1, 796.

— Ook ironisch, als halve vloek ter bekrachtiging. || Maer Godt heb de ziel van die 't niet en siet, 't Zijn leuren, COSTER 524.

e) *God helpe* (voorheen ook *vordere*), *sta u bij!* || God voordert u (uw werk), HARREB. 1, 243 *a*.

Hand aen de ploegh, met blyde moed,
God zal dan voord'ren, wat ghy doet.
DE BRUNE, *Spreekw.* 136.

— *God vordere u!* als groet; in Vlaanderen nog wel *God verdere!* of *God voordert u!* (SCHUERM.). || Godt vorder' u, Madamoisell', POIRTERS, *Mask.* 13.

— *God helpe u!* gezegd tot een bedelaar dien men zonder aalmoes laat gaan; ook als één znw. gebezigd.

Een arm mensch, die om Godts willen broodt begeert,
Seydt men, Godt troost u, Godt help u vrient:...
De woorden zijn goet, dat moet ik seggen:
Dan beter zijn d' Eenden die de Eyeren leggen.
VISSCHER, *Brabb.* 68.

Iaer yemant die ons een duyt geeft, of een luer,
Daer wysender ons veel met een Godhelpie uuer,
Dan hier gaetet reijckes toe, Godt danck en lof.
COSTER 54 (*een bedelaar spreekt*).

L. Och Vrienden gheeft my toch wat om de wille Goods,
Van al u overvloedt niet dan een stuck droogh broods.
O. Godt help u Bedelaer, ghy komt hier al te pachtich.
L. Och gheeft my en ghy vint u loon by Godt almachtich.
192.

Zie ook BREDERO 2, 84; 2, 154 (boven bij II, C, 7, *e*, *β*) aangehaald); HUYGENS 1, 122; HOEUFFT, *Bred. T.* 206

— Spreekw. zegsw. *Het is wel gezegd: God helpe u! maar de bedelaars hooren het niet gaarne* (HARREB. 1, 36 *a*), mooie beloften, schoone woorden alleen baten niet, praatjes vullen geen gaatjes (verg. *Jac.* 2, 15; 1 *Joh.* 3, 17 en 18). — *'t Sal sijn God helpt* (SARTORIUS 1, 5, 46), met betrekking tot een vergeefsch verzoek. — *Iets daar geen: God helpe u! op valt* (zie SARTORIUS IV, 73), van een verzoek dat met bedreiging gepaard gaat, eene afpersing of afdreiging.

— *Zoo moet mij God helpen! Zoo moet God u aan de ziel tasten!* (HARREB. 1, 246 *a*). *God helpe mij niet indien het niet alzoo is!* (*a. w.* 1, 242 *b*), in gemeenzame of ruwe taal ook: *God zal me liefhebben! God vertroost' me!* enz., bekrachtigingen bij reds van het voorafgaande of volgende, of uitroepen van verbazing enz. Zie ook beneden, 8, *n*).

Zoo helpt my Godt, Robbert, 't is my in 't minste leet.
BREDERO 2, 183.

— *Zoo waarlijk helpe mij God almachtig!* thans de vaste eedsformule (zie ook ALMACHTIG, I, 1). || Ik zweer ... aan het Nederlandsche volk dat ik de Grondwet steeds zal onderhouden en handhaven. ... Zoo waarlijk helpe mij God almagtig! *Grondw.* a. 52.

— *Godhelp! God sta je bij!* enz., ook als uitroep van ontsteltenis, wrevel enz., hetzelfde als *God beter't.* || Is dat godhelp ook 'n kerel? MOLEMA.

f) *God loone* (*beloone*)*!* enz., hetzij absoluut; hetzij met den persoon in den 4den nv., en de zaak in den 2den nv. of eene daarmede gelijkstaande bepaling met *voor*; hetzij met den persoon in den 3den en de zaak in den 4den nv. Inzonderheid als dankzegging voor eene aalmoes. Zie ook DE BO 1486 *b*. || God zal 't je loonen! (*thans inzonderheid bij Israëlieten*). God zal 't je vergelden! — God betale het hem duizendmaal, HARREB. 1, 242 *b*. — God sy uwen loen verre by en breet! *Trou moet blycken*, 128 (*een bedelaar*). Ik bedank u hartelyk voor uwe goedheid.... God belone u daar voor, *Bury.* 74. 'N christen-bedelaar met z'n „God zal 't je duizendmaal loonen!" MULTATULI 10^1, 53. „Godloon, Godloon", zei de verheugde vrouw: kleederen krijgen voor hare zonen was goed, maar zelve geld ontvangen, nog beter, LOVELING, *Sophie*, 365.

Anne Klaas in de drie testen
Die doet so veel goedts (God loontser) hier an de vesten.
BREDERO 2, 198.

Godvruchte vader, dat u God en Christus loonen,
Nadien de Broeders sich met u soo gunstigh toonen
Te mywaert.
VONDEL 3, 355 (zie ook 2, 764).

g) *God zegene!* als heilwensch. Meestal met een persoon, soms met eene zaak als voorwerp. || God zij met onsen Vorst en seghen' sijn bestaen, HOOFT, *Ged.* 2, 388. Zy (zei) ... „God zegen u;" en zy kuschte my hartelyk, *Leev.* 8, 200. „God zegene ons, kinderen!" God zegene u, Jan! u en de uwen! POTGIETER 1, 33.

Zij spraken hun gebed en legden zich
Ten slaap weêr neder....
De een riep: „God zegen' ons!" en „Amen!" de ander,...
Hun vrees beluist'rend kon 'k geen „Amen" zeggen
Op hun „God zegen' ons!"
BURGERSDIJK, *Shakesp.* 8, 202 (*Macbeth na den moord*).

— Met de zaak, die de aanleiding is tot den heilwensch, als taalkundig voorwerp, en den 3den nv. van den persoon. Weinig gebruikelijk, misschien naar het Hd. gevolgd. || God zegene u die gedachte! ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 161.

— Voorheen als vaste zegenwensch bij het drinken: gezondheid! prosit! of bij het (onheil spellende) niezen: wel bekome 't u! enz. Zie ook TUINMAN 1, 16. || Gort zegen u, zoo! niez' al schoontjes uit, VONDEL 4, 436. Hy begeerde dat men hem eens te drincken soud' geven, ... het wort hem gedient, ende seggen hem: Godt zegent, wenschende dat hy sijn gesontheyt daer aen sou drincken, POIRTERS, *Mask.* 208.

W. Proeft eens an, dat is uyt een versch vat.
I. Neen Heer waert ick wachts, walghje van jou eyghen nat?
W. Gheluk dan, ick sel dit staertjen uyt de kan klaren....
God zeghen jou hier: ken je nou proeven? soo proeft [dan gaeu.
I. Wachtje voor den droes.
COSTER 516.

As gy alleenich (*ongetrouwd*) bent, en as yet vreemts be- [jeghent u,
Of as gy hoest of niest, niemant en seyt God segent u.
BREDERO 1, 251.

— Verzwakt tot een welkomstgroet. || God seghen u vrouwe, God gheve u goeden dach, *Antw. Liedb.* 34. Goeden avent, vrienden, en God zeghen jou ghelach, BREDERO 1, 246.

— *God zegent* (of: *bewaart*) *u*, in Zuid-Nederland benedictie bij het naar bed gaan. Ook ironisch, bij het heengaan van een onwelkom bezoeker.

— Soms gevolgd door eene bepaling met *voor*, in den zin van: God beware ons voor —, of als uitroep; denkelijk ten gevolge van verwarring met de beneden, bij *h*, *β* genoemde zegswijzen.

Niet waer, hy is soo radt als een vogeltjen dat koe hiet,
Wel wanneer raeckje noch voort, Godt segen ons voor dit [beyen.
COSTER 25.

Ick loof niet of zijn vaer was een Smit, en dat hem de [voncken
In de keel ghespronghen zijn, Godt zeghen ons voor sulcken [dorst.
513.

— Vaak als uitroep van verbazing, ergernis, verwondering enz., hetzelfde als *God bewaar' me!* doch in ruimer gebruik; verg. eng. (*God*) *bless me!* || Godt zegen(t) je, wat kan dat kereltje eten! — Get seghen ongs, is dat praten? HOOFT, *Ged.* 2, 333. God-zegen-me, Pompile, dat alles kan de jongen nooit onthouden! MULTATULI 8, 309.

Wel Beely loopje hier larryen by de buert,
En vergeetje je bootschap, wat gedt seghen ons gaet toch voort.
COSTER 51.

Benedijstus! God seghen ons, wat sel hier ghebeuren?
203 (zie ook 41, 42 en 532).

komt me vaar, leestmen noch een kapitteltje,
Jesus, Marye, maar kyeren, God segen ons! is dat Gods woort?
BREDERO 2, 199.

— Spreekw. zegsw. *Zij is voor: God zegent ons! bewaard* (HARREB. 1, 245 *b*), gezegd van eene niet schoone vrouw, wie de bewonderende uitroep: *God zegen(t) ons!* niet ten deel valt. — *Het loopt over: God zegent ons! heen* (*a. w.* 1, 244 *a*), van iets wonderbaarlijks, ongehoords.

h) *God beware, (be)hoede, bescherme, geleide, spare!* enz., als zegenwensch.

α) Alleen met een voorwerp. || Het ... Casco, Gereedschappen en toebehooren van het Schip met deszelfs uitrusting (hetgeen God beware), *in eene assurantie-polis, bij* v. HOUTEN, *Scheepv.* 725. *T.* Godt bewaer u. *I.* En die geley u. *T.* Adieu mijn lief, COSTER 527. Klaas Gerrits komt met het schip, de Vrouwe Peternella, Kaptein Hans van Hadersleben (die God geleide,) naar huis, *Leev.* 6, 183. God behoede den Koning, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 275.

R. Ach! hoe bang is my: ick sal 't moeten bekoopen.
O. Wat Godt bewaer den Man. *W.* Voort laet de jonghe loopen
Om Doctoor Roelof *enz.*
COSTER 199.

Tijsjen vander Schilden sel me een act gaen beschryven,
Dat loof ick, daer toe wil my Godt sparen.
525.

Godt spaer u mijn tot vreucht, dat ick u sien en spreken,
Gelijck als van te voor, mach, binnen weenich weken.
HOOFT, *Ged.* 1, 12.

Ghij jonxken volghtme, en ... seght Godt hoed mijn groot-[vaërs rijck.
2, 392.

— Aan het slot van brieven. || De jegenwoordigheit Uwer E., dien God ... in waere voorspoedt doe wassen, HOOFT, *Br.* 1, 240. UEd. Grootmo., dewelke ... God Almaghtigh in gelukzaelighe regeringe altijds behoede, 1, 370 (zie ook 1, 240 enz.).

— Als uitroep van schrik, verbazing, verontwaardiging, bij het zien of vernemen van iets ontzettends, verbijsterends, ongehoords enz. || God bewaar' me, hoe kom ik vanavond nog door al die drukproeven heen? — Wel God bewaar ons! wat een domme duivel van een jonge! *Aanh. op Leev.* 198. God beware mij, ... zijn dat de vertegenwoordigers der hollandsche litteratuur? BUSKEN HUET, *Br.* 2, 337.

Bisdommen werden den kinderen bevolen,
Die noch gaen ter scholen, God moets ontfermen.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 39.

Dat God u allen spaer! is 't hier noch tijd van singen!
VONDEL 3, 388.

β) Met een voorwerp, en eene bepaling met *voor* (voorheen ook *van* en *af*) of een bijzin met *dat*, ter aanwijzing van datgene wat men door bidden van iemand tracht af te wenden. || Godt behoedt ons daer af, daer zy Godt voer, dat wil God nu noch nummermeer, *Dii meliora, avertat omen Deus*, PLANT. — God wil u bescermen voor der hellen cod! *Trou moet blycken*, 128. Wat dunctje van me, kijckt me vry te deghen aen, Ick ben noch te nemen, Godt behoed' me voor de kraeyen, COSTER 520. Niet om dat zy yet van hem (*Bacchus*) geloofden (Godt bescherme daer van alle redelicke menschen) maer *enz.*, D. HEINSIUS, *Bacchus*, VI. God bewaar ons voor zulke weekgebakken helden! *Leev.* 1, 17. God bewaar me, hoop ik, dat ik me moeien zou met 'n andermans zaken, MULTATULI 8, 18.

Godt hoede mijn' gemeent voor 's vyands overrompelen.
HOOFT, *Ged.* 2, 388.

— Met betrekking tot iets voorafgaands, om heftig en met nadruk te kennen te geven, dat men dat niet wil. || Moeten wij „dorpen aan de grenzen" schryven, waarin elke Hollander zoo'n byzondere held is, en elke Pruis een lafaard? God bewaar ons, geen leugens! MULTATULI 10^2, 71 (zie ook HOOFT, *Ged.* 2, 219).

i) *God verhoede dat —; dat hoede, keere God!* ter afbidding, bezwering van onheil. Vaak in een tusschenzin. || God verhoede dat ik u immer zou grieven! — De ... Maatschappij van Brandverzekering ... verzekert den Heer ... voor brandschade (die God genadig gelieve te verhoeden), veroorzaakt door *enz.* (*in eene assurantie-polis*). Dat keer' de goede Godt, VONDEL 6, 270. Dat hoede Godt, 6, 274.

Al stonden (God verhoed's) de steden tegens steên.
VONDEL 2, 309.

j) *God vergeve!* || God vergeeve my de zonden dat *enz.*, *Aanh. op Leev.* 4. God vergeve het mij zoo het zonde was, DE CLERCQ, *Dagb.* 1, 295.

Een Oosterlingh, die mijn (God wil het hem vergheven)
Hier troond, en brachtmen tot dit onbehoorlyck leven.
BREDERO 2, 24.

k) *God betere het!* meestal in den vorm *God beter't*, als tusschenzin. Oorspronkelijk als vrome wensch bij de vermelding van eene ramp, een tegenspoed: God herstelle, vergoede het! Verg. VERDAM 1, 1152; STALLAERT 1, 522 *a*. || Alsoe (Godt betert) de ruychte soe van gloy ende riet jaerlijkx sober ende seer van kleyne gewasse es, *Vad. Rechtsbr., Verz.* 2, 356 (a°. 1562).

— Meestal als uitroep van verontwaardiging; eigenlijk: God geve hierin verbetering! doch gewoonlijk verzwakt tot: o schande! ergerlijk genoeg! helaas! || De predestinatie, de verkiesinghe Godes (nu God betert by na noodtlijcke saken gheworden zijnde) *enz.*, COORNHERT 1, 270 *a*. Nademael het quaet, Godt betert, soo vruchtbaer is, CATS 2, 158 *b*. Een Fransch Heertje, met een groen zyd rokje ... dat moest zy hebben; want zy heeft, God betert, ook haar Belydenis al in de Fransche Kerk gedaan, *Leev.* 2, 215. Lieden van jaaren; en — zo als men dat, God betert, noemt, van — voorzichtigheid, *Blank.* 1, 140. Je staat, God betere het! heelemaal naakt, KNEPPELH. 2, 268.

Dan 't is God betert, wech, werckt Bedelaer, wilt ghy leven
Gaet by d' Aelmoeseniers, die wyt voor u luy gheven.
COSTER 192 (zie ook 155).

Wat dat de wereld is,
Dat weet ick al te wis
(God betert) door 't versoecken.
BREDERO 3, 510 (zie ook 1, 187).

— Eindelijk als halve vloek, ter bekrachtiging van iets dat gezegd is, ter waarschuwing, enz.: waarachtig! zoo waar! soms niet meer dan een stoplap. || Ghy raest, Gord beter 't, HOOFT, *Br.* 3, 403. *I.* Van waar zyde ghy? *R.* Van waar? van Embden, God bettert, BREDERO 2, 155. Ik dagt daar gistren zo ... want een Mensch is toch altyd vol gedagten, God betert! *enz.*, *Leev.* 6, 128 (zie ook 1, 210). Houd op! het zal ons, God beter 't, nog op het lijf komen, GEEL 88.

l) *God wouds!* uit *God woude des!* hd. *das* (voorheen *des*) *walte Gott!* eigenlijk: God bestiere het! God doe het gelukken! aan Gods hoede zij het overgelaten!

α) Oorspronkelijk gebezigd bij den aanvang eener gewichtige of plechtige handeling, of in den aanhef van stukken (zie b. v. *Oudste Stadsrek. v. Dordrecht*, 62 (a°. 1286), en VLAMING's aanteekening

op SPIEGHEL, *Hertsp.* 2, 68), om onheil te bezweren en Gods zegen in te roepen over hetgeen zou volgen. Verg. VERDAM 2, 2019, en *in Godsnaam*, boven, II, C, 7, *d*). || Godt wouts, Godt hebs deel. *Deus bene vertat, auspicante Deo fiat, faxit Deus*, PLANT. — Deze Christenen ... waren aangedaan met een zonderlinge Godsdienstige gelatenheid, overdenkende de algemeene sterfelykheid, ... gebruikende alleen deeze woorden: God Wouts, dat zoo veel beteekent, als, onder Gods gunst, zegen en toelaatinge, v. ALKEMADE, *Begr.* 253 (*van de begrafenissen der oudste Germaansche Christenen*).

B. Ghij jonxken, dien 't Geluck onvruntlijck komt begroeten,
Vroemorghens uwes tijds, sult harden leeren moeten
En rusten in mijn schildt. *Z.* Godt wouds. 'T voorspoock
[is goedt.
HOOFT, *Ged.* 2, 389.

Maetroozen hooren dit gebedt, en roepen 't zamen:
Godt woudts, ter goeder tijt.
VONDEL 10, 657 (EURIP., *Iph. Taur.* 1403: *ἐπευφήμησαν*).

Ik kruip toch mê, Godtwouts, naer 't blinkend koor der eere,
Hoe luttel onderleit van voorraedt op dien togt.
POOT 2, 7.

— Spreekw. zegsw. *Daar sla geluk toe; God woud's* (HARREB. 1, 226 *a*; 3, CCLX *b*).
— *Stroop uwe armen op en zeg: God woud's* (HARREB. 1, 20 *a*), doe uw plicht en vertrouw op God; verg. boven, II, C, 4).
— *God woud's Was een goed woord vanouds* (HARREB. 1, 243 *b*). — *God woud's is aller beden moeder* (*a. w.* 1, 35 *b*; zie ook SPIEGHEL, *Byspr.-Alm.* 299; DE BRUNE, *Bank.* 2, 1), alle aanvang zij met God.
— Voorheen zeer gebruikelijk als uitroep van verontwaardiging over iets ergerlijks; eigenlijk: God bestiere dit ten beste! doch meestal, evenals *God beter't*, verzwakt tot: o schande! erg genoeg! Meestal als één woord, aaneen geschreven. || Hier inne worden wy Chrestenen (Godtwouts) beschaemt van Heydenen, ja van Tyrannen selve, COORNHERT 1, 310 *a* (zie ook 1, 132 *d* en 242 *a*; 3, 501 *c*). Dat menigh fijn burgher ende boer ... als een onduytsche noch wel een verduytscher tot dit duytsch (Godt wouts) behoeft te hueren, COORNHERT, *Cic., Plichten*, 8. Wijnkoopers die (God wouws) be-eedicht zyn (*en toch knoeien*), BREDERO 2, 110. Koude rijmelaars, of ingebeelde verzensmeeders, (*die*) zich in weêrwil van Natuur en Voorbestemming met den eernaam van Dichter kittelen, en Godwouts Volkspoëeten genaamd worden, BILD., *T. en Dichtk. Versch.* 1, 50.

Spinsters, naeysters, malloten en danten,
Dit sijn Godwouts nu al doctorinnen.
A. BUYS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 57 (zie ook 107 en 141).

Den vleyer Damocles Pluymstrijcker die uytsteket,
En nimmermeer (God wouds!) in s' Princen hof gebreket *enz.*
VONDEL 1, 209.

Wanneerze met den mont voor d' ooren van de jeugt
Op hunnen stoel, godwouds, hoog snorcken van de deugt.
DE DECKER 1, 126 (zie ook 1, 148; 1, 201).

— Tusschen het lidwoord en een bnw. of een qualitatief znw. ingevoegd. || Die verwaende godwouts heylige Mannen, VISSCHER, *Brabb.* 5 (zie ook *Sinnep.* 106 *a*).
— Soms niet veel meer dan een uitroep of halve vloek: waarlijk! waarachtig! enz.

Dit is de deur, ist niet? jaet, sou ick wel achten.
't Selder by gord in treen, hou daer dan dat is ghodwouts,
Se sellen denecken, wat Boer komt daer, mit ien eynt Houts.
COSTER 41.

Ic soom hier flus met ien Waeghen Houts,
En een wat Krom hout dat daer in is ghedwouts,
Ia Juffer soo verstcurt datseme Ros noch Waghen wil gheven.
59 (zie ook 540).

Heb ick ien reys, gort wous! an mijn lijf iens wat moys,
Sy roepen 't over de buurt; kijck dat is op zijn parmafoys.
BREDERO 1, 27.

My dunckt ick kende u eer, en ken u noch, Godt woud's.
VONDEL 5, 671.

β) Reeds vroeg schijnt *God wouds* te zijn opgevat als *God woude* (*wilde*) *het*, denkelijk door verwarring met eene uitdrukking als mnl. *alst God woude*, zooals God het wilde, beschikt heeft, door of volgens Gods bestiering (verg. *zooals 't God belieft* en derg., boven, bij II, C, 2). Deze onjuiste opvatting is bij dichters en taalkundigen tot in onze eeuw gangbaar geweest en heeft aanleiding gegeven dat het woord inderdaad meermalen in dien zin is gebezigd, t. w. met betrekking tot iets niet toekomstigs, waarin men Gods vinger, Gods beschikking ziet. Zie b. v. TUINMAN 1, 338, en inzonderheid HARREB. 3, CCLIX *b* vlgg. || De Punische ingezeten leit, Godt woud's, zijn onbeschoftheit af, VONDEL 5, 145 (VIRG., *Aen.* 1, 303: *volente Deo*). Het is, Godt woudt's, voor 't leste dat ick u noch eens aenspreeck, 5, 262 (VIRG., *Aen.* 6, 466: *fato*).

Tot spraak en schrijvers dienst (ist ramp of ist geluk?)
Voor dees eeuw, is (Godwouts) bedacht de letterdruk.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 2, 68.

Ick (*Ulysses*) die, God wouds, verkoren,
Bedien het strenge lot, voor ditmael u (*Andromache*) be-
[schoren.
VONDEL 2, 262.

— In toepassing op eene gelukkige gebeurtenis soms nagenoeg gelijkstaande met: Goddank!

Dit dreef hem weêr, om zulcke lantgedroghten
Te toomen: en, Godt woud's, het is geluckt.
VONDEL 8, 34.

daer vijfentachtigh bleven
Gewentelt in hun bloet, en ick, Godt woud's, mijn leven
Noch bergende, de maer aen uwen vader braght.
9, 301 (zie ook 10, 112).

m) *God weet!* in tweeërlei opvatting:
α) Als bevestigingsformule, om God als getuige der waarheid van hetgeen gezegd wordt aan te roepen (verg. VERDAM 2, 2016); hd. *weisz Gott!* Hetzij met het voorwerp uitgedrukt in een afhankelijken zin met *dat*, *hoe* enz.; hetzij absoluut, t. w. in bevestigend antwoord op eene twijfelende vraag, of als tusschenzin. Soms verzwakt tot eene bloote nadrukkelijke bevestiging: waarachtig! ja zeker! || Waeromme? Is 't omdat ick u niet lief en hebbe? Godt weet het, 2 *Cor.* 11, 11. Loftuiting ... die ik mij, God weet het, niet aantrek, DE CLERCQ, *Dagb.* 1, 292. Dit betuig ik, dit weet God, dat ik toen een bijzondere aandrift gevoelde om mijn ... kind aan Kristus te wijden, 1, 295.

W. Sijdij dan sieck soone? *L.* Dat weet godt de heere!
Trou moet blycken, 69.

Ick ben bedurven heel, dat weet de goede Godt.
BREDERO 2, 230.

Godt weet hoe noode ick mijn' heer broeder zou bedroeven.
VONDEL 9, 275.

— In soortgelijken zin, in den conjunctief: *dat kenne God!* verg. mnl. *wetegod* nevens *God weet*.

Ick sal (dat kenne Godt) gheen Hof-joncker sien swerven,
Of ick sal dencken stracx, wanneer hy mijn ontmoet
Het gaat de kalis alst mijn arme meester doet.
BREDERO 2, 186.

β) Als uiting van onzekerheid, bezorgdheid, radeloosheid, wanhoop, om te kennen te geven dat iets aan niemand dan aan God alleen bekend is. Hetzij met het voorwerp uitgedrukt in eene afhankelijke vraag, hetzij absoluut, t. w. in antwoord op eene rechtstreeksche vraag. Dikwijls in zeer verzwakte toepassing, gelijkstaande met: ik weet volstrekt niet.

Verg. *de Hemel weet* —, fr. *Dieu (le) sait!* en een dergelijk gebruik van *God wouds* in het Mnl. (VERDAM 2, 2019). ‖ „Waar kan die sleutel nu toch gebleven zijn?" „Ja, dat weet God!" — Of het in het lichaem, ofte buyten het lichaem geschiet zy, en weet ick niet: Godt weet het, 2 *Cor.* 12, 3. Godt weet, hoe vele onnosele nieu-geboren kinderen dat dese hoeren noch mogen, eylacy! vermoort hebben, die verborgen gebleven sijn, QUINTIJN, *Lijs e. B.* 71. Die tafelvrienden, die soo schoon voor den mont praten en Godt weet wat sy al achter rugg' gaen smaelen, POIRTERS, *Mask.* 206. God weet waartoe het nog zal moeten dienen, DE CLERCQ, *Dagb.* 2, 64. Daar zit ik nu met mijne acht kinderen en twee lijken boven aarde! Hoe het moet, dat weet de goede God in den Hemel alleen, KNEPPELH. 2, 275.

Waarmen my nu brenghen sal, dat weet de goede Godt.
BREDERO 2, 37.

K. Waer bleefse toen int lest? waar gingse? *W.* Dat weet God.
[2, 51.

— *God weet* kan, evenals *ik weet niet*, waarmede het gelijkstaat, gevolgd worden door een afhankelijken zin met *of* — *niet* (lat. *nescio an, haud scio an*) en dan iets aanduiden dat waarschijnlijk geacht wordt.

God weet hoe 't er staet, en of sy niet en dachten,
Sy waren aen de Caep als sy 't voor Java brachten.
HUYGENS 1, 327.

— *God weet* (ook: *God mag weten*), gevolgd door een vraagwoord, wordt ook als tusschenzin gebezigd om te kennen te geven, dat men omtrent het een of ander geene goede verwachtingen heeft, of er het ergste van denkt; soms als uitroep van verontwaardiging of bevreemding; fr. *Dieu sait où, — comment* enz. ‖ Ja, jij hebt natuurlijk weer den geheelen dag God weet waar gezeten in plaats van je plicht te doen! — God weet hoe lang! is Frans van den Kuiper op 't bal reeds, v. BEERS 2, 222.

n) Zegswijzen ter bekrachtiging der waarheid; eeden, waarbij men God als getuige, of als wreker van den meineed, aanroept; later ook lichtvaardig, „ijdelijk" gebruikt, als vloek. Verg. *God helpe mij*, boven, bij II, C, 8, *e*), en GETUIGE (1ste art.), 1 en 2). ‖ Soo waerachtigh als Godt leeft, *Job* 27, 2 (verg. *Ezech.* 20, vs. 3, 31 en 33). Wy en hebben noyt met pluymstrijckende woorden omgegaan, gelijck gy weet, ... Godt is getuyge, 1 *Thess.* 2, 5.

— In de volkstaal, inzonderheid der Israëlieten, ook: *waarachtig als God!* ‖ Zal ik gezond blijven — ik rijen met 10 man op m'n kar? ... 't is waarachtig as God geen vrach voor één mensch, *Weekbl. De Amsterdammer*, 7 Dec. 1890, 7 *c*.

Siet eens den koopman aen, hoe dat hy sweert by hoopen,
Om sijn gepresen waer wat dierder te verkoopen,
Sijn eerst, sijn leste woort dat is: Soo waer als Godt!
Waermede hy sijn doen en seggen sluyt in 't slot.
Of: 't is soo op myn siel! de duyvel moet my halen
Als dit of dat niet waer *enz.*
V. D. ELST, *Gheest. Dichten*, in *Nederd. Letteroef.* 1834, 219.

— *Bij God!* in verzekeringen of in bezweringen, smeekbeden; verg. VERDAM 1, 1235, en fr. *par Dieu*. Hetzij als bepaling bij *zweren, bezweren, verzekeren* enz.; hetzij absoluut, als uitroep. ‖ Sweert my by Godt, Dat gy my niet en sult dooden, 1 *Sam.* 30, 15. Ick besweere u by den levendigen Godt, dat gy ons seght, of gy zijt de Christus, de Sone Godts? *Matth.* 26, 63. Ik verzeker je, dat ze je lief heeft. Ik verzeker het, bij God, COUPERUS, *E. Vere*, 3, 213.

nw heilige eeden,
Die ghy, als Veltheer, op het punt des blixems zweert,
By Godt en zijnen naem.
VONDEL 6, 266.

„Bij God! zoo zij 't!" is 't woord des ouden.
BOGAERS 1, 130.

— Voorts: *bij God almachtig! bij mijnen Heere en mijnen God! bij God en al zijne Heiligen!* (inzonderheid in Zuid-Nederland) enz. Zie ook beneden, *q*).

— Ook het uitspreken van den enkelen naam *God* geldt, inzonderheid bij kinderen, voor eene krachtige bevestiging. Verg. eene dergelijke wijze van bekrachtiging van een handslag in *Onze Volkstaal*, 2, 86, en straks, bij 9). ‖ Is dat heusch waar? Durf-je er „God" op zeggen? — 't Is god en eerelk (*eerlijk*) woar; ik verzeker joe god en eerelk, MOLEMA 521 *a*.

o) Verwenschingen, of ironisch gebezigde heilwenschen. Zeer dikwijls in platte, ruwe taal gebruikt om eene bewering, of in 't algemeen eene uiting als bij eede te bekrachtigen; eigenlijk: God moge mij verdoemen, t. w. indien wat ik zeg niet waar is; doch later meestal verzwakt tot een enkelen vloek of uitroep.

α) Voorheen met iemand anders als voorwerp. ‖ Godt geeff u veel droeve jaeren! ... godt moet u schinden! *Trou moet blycken*, 11. God verderf hem, die 't my riet, *N. Geuzen-Liedb.* 154. God schen de gec, wel wat noch al mier, COSTER 39. Godt gheef u 'tgheluck, dat menich kales u gunt, 525. Dat Godt dien appel schende, den boom uit de aerde rucke, VONDEL 10, 408 (*Adam in ballingschap*). Gaet hange-bast, gaet, gort gunt dat jou de moort slaet, J. VOS, *Ged.* 2, 226.

β) Later met *mij* als voorwerp. In den conjunctief of het futurum.

— *God straffe (plage) mij, indien het niet zoo is* (HARREB. 1, 243 *a*). *God zal me (je) kraken!* enz.

— Inzonderheid: *God (ver)doeme mij!* Thans altijd samengetrokken tot *Godverdomme! Goddomme! Goddome!* in Groningen *Goddoom!* in Zuid-Nederland ook *God za 't verdommen! Ga dome!* (over de vanouds bestaande verkorting van *oe* tot ō of ŏ zie FRANCK, *Mnl. Gramm.* § 44; DE BO 756 *b*). ‖ „Waar kom jij van daan?" „Van mijn nest, God do'me! Wat is dat hier een Afleggersboel!", KNEPPELH. 1, 121. Ik heb eens „godverdomme" gezegd tegen 'n Rus die me slaan wou, MULTATULI 8, 76. Kees van den Broek — goede vent maar onbeduidend — hoogst gewoon — geen cent fortuin — door zijn zuster op weg geholpen, om iets te worden — God-ver....! MAURITS, *Hoe hij R. v. I. werd*, 144. Ik (heb) ... meermalen vrouwen godverdomme ... hooren uitspreken ... tegen kleine kinderen, *N. R. Ct.*, 5 Nov. 1890, I, B.

— (*Een*) *Jan(tje) Goddome*, iemand die onophoudelijk vloekt, een onverschillige, ruwe kerel. Zie ook MOLEMA 129 *b*. ‖ De Jantjes Goddome en Jannen Kalebas, die in een' hoek ... zitten te klinken dat hooren en zien vergaan! ... Waarom Jan de ploerten ontvangt, ... wie zal het zeggen? POTGIETER 1, 17.

— Voorts verschillende verbasteringen van het ww.: *Godverdijme!* (misschien uit *God vermaledije mij!*), *godverdikkeme!* in Zuid-Nederland ook *godverdême! godverdéke! godverdoke!* en *godvernonde!* (het laatste waarschijnlijk samengegroeid uit nl. *godverdomme!* en fr. *nom de Dieu!*, in Vlaanderen veelal alleen *nonde!*). Zie ook beneden, bij *q*, *η*).

— *Goddorie! goddosie!* in Zuid-Nederland ook: *god-(ver)doorje! god(ver)doorje! godore! godorie! godoorje!*

misschien uit *God verdore*(verdwaze) *u!* (verg. DOORNK.-KOOLM. 1, 656 *a*; VERDAM 2, 330).

— *God(ver)hier-en daar!* (verg. *wat hier en ginder!* zie Deel IV, 2381), *god-veur-'n-joapie!* (MOLEMA 130 *a*) enz.

— Verg. ook *God help! God zegen(t)! God beter't! Godseouds! God weet!* boven, bij *e*, *g*, *k*, *l*, *m*).

p) Uitroepen: *God! o God! och God!* enz., als vaak onwillekeurige uitingen van verschillende plotselinge of heftige aandoeningen; het woord is dan eigenlijk een tusschenwerpsel geworden. || Och God, het is immers maar waereldsgoed, en onze arme kostelyke ziel moet het gelag betaalen, *Leev.* 7, 341 (zie ook 1, 101). O god, hoe schudt het huis! MULTATULI 10^1, 15. God, wat nu gedaan? hoe zal ik hen afschepen? dacht hij beangstigd, LOVELING, *Sophie*, 226. Ach neen, maar God! dat weet ik nou wel! COUPERUS, *E. Vere*, 2, 91. O, God, ik word er dol onder, 3, 142.

> o Godt wat d' Overheydt verbeurt,
> d' Onnoosele' al te dier bekoopen!
> HOOFT, *Ged.* 2, 220.

— Voorheen ook: *Igod!* (COSTER 17); verg. beneden, *q*. *r*. *ζ*. *η*).

— Met bijvoeging van bnw. of andere bepalingen: *(Och) Heere God! (wel) God al(le) machtig! (mijn) lieve God! (mijn) goeie God! mijn God! God in den hemel! God in Den Haag! God alle Joden!* voorheen ook *rijk God! help God!* enz. || Wel God allemachtig, hoe is het mogelijk! God in den hemel, wat een ongeluk! — Help rike here god, mi is so wee, *Hor. Belg.* 10, 149. Rijck God hoe is myn boelken dus wilt, *Antw. Liedb.* 206 (zie ook 207, 210, 213). *Schout.* Vat hem, Meyndert, also, stuckediefs, gaet met mijn, ... *R.* Och Heere Godtje, och! BREDERO 2, 229. Wel lieve God, we leeven hier een haanetree lang, en dan nog te kibbelen en te kribbenbyten, *Leev.* 6, 256. Ik (hoorde) achter mij fluisteren en lagchen: wat zeiden zij? „Mijn God! ... wat een klassiek!" (*van een „typischen" ouden heer*), BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 109. „God in den hemel!" riep Werther uit, „is dit de bestemming der menschen dat *enz.*, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 70.

> Wanneer, ô goede God, wanneer sal het geschien,
> Dat wy ons lieve land eens weder sullen sien?
> V. BEAUMONT 33.

> Help God! wat nacht-ghesicht of droom is my verschenen?
> BREDERO 1, 148.

— Voorts in Zuid-Nederland: *Och God toch! God van den hoogen hemel! God hemelsche deugd! Jezus God! Jezus God toch!* enz. || God van den hoogen hemel! zou een man niets meer te verlangen hebben, wanneer hij *enz.* COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 26.

q) Opzettelijke misvormingen van het woord *God* in de platte, ruwe volkstaal: basterdvloeken, hetzij als nadrukkelijke bevestiging, hetzij als uiting van verschillende aandoeningen. Verg. hetgeen bij GANS (2de art.) hierover is gezegd.

α) *Gans!* zie GANS (2de art.), en voorts nog: *(bij) gans bloed!* (BREDERO 1, 152; COSTER 12); *gans bloemerharten!* (COSTER 10); *gans dood!* (HOOFT, *Ged.* 2, 296); *bij gans elewéken!* (COSTER 32); *bij gans kraft!* (COSTER 13); *gans sakkerlijsjes!* (HOOFT, *Ged.* 2, 315); *gans vellen (felten)!* (COSTER 534); *bij gans vier! gans wolven!* (COSTER 515).

β) *Bij gat!* Verouderd. || By gadt Neeltje, is dit vuer al myn woelen? BREDERO 1, 152 (zie ook COSTER 41).

γ) *Get!* Thans weinig meer in gebruik. || Get Ritsert konjet heelen, Ick sou je de helft van 't profijt me deelen, HOOFT, *Ged.* 2, 326 (zie ook 2, blz. 311, 329 en 337; BREDERO 2, 42).

— *Bijget!* || Ick wod byget datse mit haer naers op een heeckel voer, HOOFT, *Ged.* 2, 303 (zie ook VONDEL 2, 764).

— *Beget* (HUYGENS 1, 602); *iget* (COSTER 25 en 35; BREDERO 2, 163); *get sakker willigen* (HOOFT, *Ged.* 2, 311).

δ) *Bij go!* Thans verouderd. || By go, hou dan ie mongt, COSTER 47.

— *Bij goy*, voorheen in Zuid-Nederland. || Bij goy het smaackt my met sulcken goey behaghen, BREDERO 2, 185 (*Jerolimo*).

ε) *Gort!* Voorheen zeer gebruikelijk, thans nog slechts hier en daar bekend (zie b. v. MOLEMA 130 *b*). || Gordt! hoe ga gy daar me duer, BREDERO 2, 45.

— *Bij gort!* ook in woordspeling met *gort*, *grutten*. || Die 'm by gort by sulcken Juffer iens mocht verwarmen, En hebbense een reys een gantsche winterse nacht in syn armen *enz.*, COSTER 27 (zie ook 39 en 41). Gans sackerlijsjes, dit is by gort een streeck, HOOFT, *Ged.* 2, 315 (zie ook 2, 296). Bin gy bij gord een reed'lijck karel? so komt voor den dach, BREDERO 1, 153.

> Ick sweer by gort, by bockemeel,
> By carremelck en huy:
> By grutten, en oock by men keel
> En voort by al den bruy *enz.*
> V. ARP, *Kl. v. Droncke Goosen*, 4.

— *Gort sakkerloot!* || Gords-sackerloot! ick sweert by seven sacken Krenten, BREDERO 1, 152.

— *Gortelingen!* (BREDERO 1, 154); *gorter lijden!* (COSTER 37).

ζ) *Gut!* (ook *chut* uitgesproken). In Holland, inzonderheid in den mond van vrouwen en kinderen nog de meest gebruikelijke verzachting van *God*. „Och gut; scheur zijn goed niet, Deluw!" vleide de moeder; „hij gaat immers al", BEETS, *C. O.* 112. Gut, juffrouw Pieterse-n-als je-n-eens wist hoe weinig uitverkorenen er zyn! MULTATULI 8, 20. Gut, ik kan zelf al vloeken, en gemeene woorden weet ik ook, 8, 76. Ik ben niet zoo mal als Grietje ... gut né! 10^1, 47.

> Gut had ick leere schrijve
> En lesen, as dat volck, wat wouw ick niet bedrijve!
> HUYGENS 1, 374.

— *Bij gut!* || By gut: sel ick dan soo moeten met schandt schayen: *enz.*, COSTER 523. Neen by gut, Trijn, dat waren nobele Baasen, BREDERO 2, 173 (zie ook VONDEL 2, 588).

— *Begut!* (HUYGENS 1, 577); *igut!* (HUYGENS 1, 602); *guts wolven!* (BREDERO 1, 147).

— Zie ook enkele der hiergenoemde vormen boven, bij II, C, 8, *g*, *k*, *l*).

η) Voorts: *Igurke!* verouderd (HUYGENS 1, 577 en 602); *gommes! gommies! heeregommans! gomenije! gommenikkie(s)! gommenikkend!* inzonderheid in het Noord-Oosten (zie MOLEMA 130 *a*; *Arch. v. Ned. taalk.* 1, 265); *gorrie!* in verschillende streken (zie o. a. *Onze Volkstaal*, 1, 248; MOLEMA 521 *b*); *gort-voor-domme(n)*, *rijst voor stommen! gossiemijne! gussiemijne!* inzonderheid in den mond van vrouwen („Gossie mijne, malle jongen, wat durf je uitvallen! SCHIMMEL 1, 392 *b*); *gosterdankies!* (in Noord-Holland: Goddank!); *guns(t)!* („Maar me lieve gunst", begon de bezorgde ... hospita ..., „dat 's nou toch wel een raar geval", BEETS, *C. O.* 192); *git! gitte! godjes! gorte! grut! goeie grutte(n)!* in verschillende streken (zie o. a. MOLEMA 130 *a*) enz.

— Met verandering van den beginmedeklinker: *Jandorie! jandoppie!* in Groningen ook *jandoem! jaustramm!* (MOLEMA 130 *a*); in Zuid-Nederland ook *jaserdomme! jaserdikke! jaserbrikkene! jandore! jandoorje! keerverdoeje!* enz.

— Soms: *Job.* ‖ *Job* zal hem loonen Met honderdduizend kronen, *St.-Maartenslied.*

— *Potjeriedomme! potverblomme! pot-zol-blomme! potdomme! potdoom! potdorie! zaaterverdomme!* enz. Zie ook Pots (3de art.).

9) Eindelijk moet hier nog melding worden gemaakt van het eigenaardig gebruik van den 2den nv. *Gods* in een aantal zegswijzen, samenstellingen en afleidingen, thans alle tot de gemeenzame of ruwe taal behoorende.

a) Nevens de zooeven bij 8, *g*) vermelde lasterlijke vloeken waren voorheen een aantal van dergelijke uitdrukkingen in gebruik waarin de 2de nv. *Gods* niet tot *gans, pots* enz. misvormd was. Van dien aard is b. v. *bij Gods heilige steenen! door* WILLEMS nog dikwijls in de buurt van Antwerpen vernomen (*Nederd. Letteroef.* 1834, 226). Dit *Gods*, aanvankelijk een echte genitief, is allengs, vooral doordat de eigenlijke beteekenis van vele dezer vloeken onduidelijk werd, beschouwd als een versterkend toevoegsel. Naar analogie van dergelijke zegswijzen zullen uit de behoefte om den naam van het Opperwezen te bezigen als bekrachtiging, dus als vloek, andere uitdrukkingen ontstaan zijn, waarin *Gode* in 't geheel niet meer als genitief kan worden opgevat. Verg. behalve het boven, bij *a*) vermelde gebruik om ter bekrachtiging zijner woorden den enkelen naam *God* uit te spreken, uitroepen als *duivels! bliksems!* mnd. *potsene!* oostfri. *godeblikx!* westf. *godshiemelhageldonnerwetter!* nhd. *Gotts* (of: *Potz*) *Blitz! — Donner! — Kreuz! — Sackerlot! — Tausend!* en *leider Gottes!* In het Nederlandsch behooren hiertoe o. a. uitroepen als het heidensche *Gods Kristus!* en het voorheen gebruikelijke *bij mijn ziel(e) Gods!* (in Zuid-Nederland nog: *mijn zieltje Gods!*), eene versterking van *bij mijne ziel!* ‖ Ha, pestigen hond! sei hy my, met een Brabantsche accent ... daar sal ouw, by myn ziele Goods, de moord voor slaan, REMENTS, *Verm. Avont.* 2, 276.

Hoor bygot dat is een stemmetgen as een mager varcken,
Op me ziel godts tis om een benaut hart wat te verstarcken.
COSTER 10.

b) Eene dergelijke intensieve kracht heeft *gods-* in eenige, meest gewestelijke zegswijzen, waarin het nagenoeg op dezelfde wijze als *aarts-*, de beteekenis van een woord tot den hoogsten graad versterkt. Door de verbinding met den naam des Allerhoogsten werd de maak als 't ware met God in verband gebracht, waardoor het woord eene meer absolute beteekenis kreeg. Verg. nhd. *gottesschand* (WANDER 2, 107). Misschien mag men verder, wat de wijze van vorming aangaat, hiermede eenigszins vergelijken Oudgermaansche woorden als oaks. *regin-theôf*, aartsdief enz., welker eerste lid naar 't schijnt oorspronkelijk: goden beteekende, en voorts de boven bij II, A, 5, *c*) genoemde Oudtestamentische uitdrukkingen, ook al zijn de onderstaande zegswijzen geheel onafhankelijk daarvan ontstaan. Hiertoe behooren de volgende zegswijzen.

— *Het is zonde Gods!* in Zuid-Nederland eene versterking van *het is zonde*: het is erg jammer! het is doodzonde! („Het is zonde Gods, van alzoo met uwe beste kleederen door slijk en regen te berschen", DE RO 379 *b*; „Het ware zonde Gods dat gij dien schoonen bloemhof moestet verwoesten", 1440 *b*). — Voorts in West-Vlaanderen *godsbrijzelkes*, allerkleinst stukje („Wat kleene brijzelkens, het zijn godsbrijzelkens!" „Gij zult er geen godsbrijzelken van hebben", DE RO); in denzelfden zin in Groningen *godsbeetje*, zeer klein stukje, *godskoren* (-*körrel*, -*körnsel*), altijd met eene ontkenning: geen korreltje, krummeltje („Hij het nie gijn godskoren geven". „'k Heb er gijn godskoren onder te doen", d. i. ik heb er niets mee te doen, het kan mij niets schelen, MOLEMA). — In Groningen ook *godswonder*, groot wonder („'t Is 'n godswonder dat 'e nijt doodvallen is", MOLEMA 121 *a*). — Eindelijk in Vlaanderen *godslengenaar*, aartslengenaar (SCHUERMANS, *Bijv.*).

— Over twee andere groepen van samengestelde nw., waarin *gods-* eene eigenaardige beteekenis heeft zie boven, bij II, C, 7, *e*, *β*) en bij GODSKIND, II, Aanm.).

c) Evenzoo worden bijvoeglijke naamwoorden door de voorvoeging van *gods-* als 't ware in den absoluten superlatief geplaatst: *godsjammerlijk* (zie ald.), *godsgram, godsjammerlijk* (zie ald.), *godsdienderlijk, godsleelijk* en dergelijke, meest in ruwe taal voorkomende woorden. De aanleiding tot het vormen van dergelijke woorden zal wel gelegen zijn in de zucht om de beteekenis van het bnw. als door een vloek te versterken: *gods-* staat hier gelijk met *aarts-*, of eigenlijk met *verdoemd* als bijw. van graad. Tot deze soort van woorden behooren o. a. ook gron. *godserbarmelk*, oostfri. *godsiifel, godstörig*, nhd. *gottesarm, gottlos, gotteserbärmlich, gottesjämmerlich, gotteswüst* (in 't geheel niets, zie WANDER 2, 107). Verg. een dergelijk gebruik in het Fransch: *beaux marquisats de Dieu, belles guinées de Dieu* (LITTRÉ 2, 1156 *b*), gelijkstaande met een nnl. *godsschoon* (zie straks, bij *e*), en in het Nieuwgrieksch: Θεοπάλαιος, stapelgek; Θεοπείσμων, pikdonker enz.; voorts de verzwakte beteekenis van bnw. als *engelrein*, ags. *ælfscîr*, alfschoon, *reyn-heard*, zeer hard, bijwoorden als *duivels, bliksems, donders* (zie AFGERUKSEMD), en eindelijk bnw., samengesteld met *bloed-, dood-, steen-, steke-, stok-* en derg. (zie over deze laatste *Noord en Zuid*, 6, 138; 7, 87; 8, 371). Sommige dezer bnw. dienen ook wel ter aanduiding van iets dat buitengewoon is in zijne soort, iets ontzettend groots enz.; ook worden zij als bijw. van graad bij andere bnw. gebezigd. ‖ Ik heb nog zoo'n godsliederlijke massa werk! Wat een godsliederlijk vervelende partij! Hij voelde zich zoo godsuitzig beroerd!

Ick sei de haar neerretten dat hoof ieje: o jy Gods gauwe [dieven.
REIGERS 2, 163.

d) Op eene dergelijke wijze zal de zegswijze *Gods ter wereld* ontstaan zijn. *Ter wereld* werd vanouds gebezigd ter versterking bij verschillende onbepaalde, ontkennende of vragende woorden als *ergens, waar, ooit, iets, niet, niets, geen ding*; verg. b. v.: „alle minen mesdaden die mi ter werelt ie ghevel (voor: ghevielen)" (*Carel ende Eleg.* 1291); „Een siekt als dese lijdt ter Wereldt gheen vertreck" (COSTER 200), en de aanhaling van COHN, boven, II, C, 4). Het had dus de beteekenis: in 't geheel, volstrekt, in 't algemeen enz., evenals hd. *irgend* gebruikt wordt om de beteekenis van andere woorden algemeen te maken (*irgendwer*, -*wann*, -*wie* enz.); verg. voorts nl. *nergens nu(ar)*, in 't geheel niet (zie *Taalk. Bijdr.* 2, 46 vlgg.), *nooit* als nadrukkelijke ontkenning („Dat aanbod neemt hij nooit (d. i. stellig niet) aan"), en evenzoo eng. *never*, niet, geen. Het woord *Gods*, aanvankelijk er bij gevoegd in den boven, bij II, C, 7, *f*) aangewezen zin, werd zoodoende licht als eene bloote versterking opgevat, en toen men de geheele uitdrukking later als één woord beschouwde, vooraan geplaatst, naar analogie van de talrijke samenstellingen, uitroepen en vloeken met

Gods als eerste lid: vandaar de ongewone bevreemdende woordschikking *Gods ter wereld* (*niet*).

α) In zinnen waarin met sterken nadruk, als met een vloek bekrachtigd, iets ontkend wordt; misschien het eerst als bepaling bij *niets* of *niemand*.

— *Hij heeft Gods ter wereld niets* (HARREB. I, 244 *a*; bij SARTORIUS I, 5, 66 en TUINMAN 1, 138 nog in den onderen vorm: *ter werelt Godts niet*), hij is doodarm.

— *Ik weet er Gods ter wereld niets van*, en derg.; verg. hd. *er thut Gott in der Welt nichts*. || Dat ik Gods ter wereld niets beoogde, dan dat *enz.*, *Blank*. 3, 133.

— Ook als bepaling bij *niet*: *Ik ken u Gods ter wereld niet*, bij SARTORIUS I, 7, 63 (in den onderen vorm: *ter Werelt Godts niet*) gelijkgesteld met: *Ick ken u groot noch kleyn*. — Voorts bij andere ww.; zie ook MOLEMA. || Ik weet Gods ter wereld niet wat ik daarmede beginnen zal.

— Ook bij een bnw. met ontkennende beteekenis. || 't Is Gods ter wereld onmogelijk dat hij dat gedaan heeft.

— Op soortgelijke wijze zegt men in Vlaanderen in stellige zinnen: *Hij weet het almendalle Gods* „d. i. volstrekt geheel en gansch" (DE BO).

β) In vragende zinnen staat *Gods ter wereld* gelijk met: eigenlijk, heelemaal, hd. *überhaupt*; het dient om met heftigen nadruk eene sterke verwondering te kennen te geven. Verg. nhd. *wie in aller Welt ist es möglich?* || Hoe is 't Gods ter wereld mogelijk dat je je zoo laat beetnemen! Heb-je dan Gods ter wereld niemand, die je wat kan helpen?

— Daarnevens komt ook voor: *Hoe is 't gods mogelijk?* (zie b. v. DE BO; SCHUERM., *Bijv.*; CONSC. 1, 54, *a*; doch ook in Noord-Nederland gangbaar). Hetzij uit *Gods ter wereld* —, of uit *in Godsnaam* —, *om Godswil mogelijk* verkort (zie boven, bij II, C, 7, *d* en *e*, *α*), doch zeker ontstaan naar analogie van bnw. en uitroepen als boven, bij *a*—*c*) vermeld zijn.

ε) In enkele tongvallen bestaat een bnw. en bijw. *godsch*, dat in vele gevallen niets anders schijnt te zijn dan eene verbastering van den 2den nv. *Gods*. Zoo is b. v. het Westvlaamsche *in godschen name* (DE BO) zeker ontstaan uit *in Godsnaam*. En zoo zijn ook de Vlaamsche zegswijzen *allen godschen dag*, elken dag dien God verleent, *den godschen dag*, den geheelen dag (SCHUERM., *Bijv.*), *godsche* — of *geheele godsche dagen*, — *jaren*, *den* (*geheelen*) *godschen tijd*, waarin *godsch* dus gelijkstaat met *al*, zoowel in de bet.: elk, als in die van: geheel, misschien verbasterd uit eene oudere zegswijze: *allen Gods dag*, d. i. door God verleenden dag (verg. boven II, C, 3 en 7, *f*) en zie over de plaatsing van den 2den nv. *Gods* tusschen het lidw. en het znw. VEEDAM 2, 2006), of wel uit *den Gods ganschen dag*, dat nog nevens *godgansch* voorkomt (V. DALE en SCHUERM., *Bijv.*). — Ook *eene godsche benedictie*, in Vlaanderen gezegd van iets dat overvloedig toestroomt, b. v. van regen of van geld (DE BO), kan uit *eene Gods benedictie* ontstaan zijn; doch hier zou men inderdaad aan een met *-sch* afgeleid bnw. kunnen denken in den zin van: door God beschikt, en dus groot, buitengewoon, rijkelijk; verg. GODDELIJK, 8), GODDELOOS, I, 2, *c*, *β*), en ook bnw. als *bliksemsch*, *dondersch*, *godverdomme(n)sch*, oostfr. *godsbliksemsch* enz., gebruikt van alles wat overweldigend groot, schoon enz. is. — Ongeveer dezelfde beteekenis heeft het woord in *eenlijk godsch*, onuitsprekelijk groot („Wat eenlijke godsche paruike heeft die vent daar aan!" DE BO 1466 *b*); ook als bijw. van graad gebezigd („Dat is toch eenlijk godsch schoone", *Ald.*), wat weder geheel overeenkomt met bnw. als *godsgauw* (zie boven, *c*), doch verg. b. v. ALMACHTIG, I, 3 en II, 1). Opmerkelijk dat ook deze Westvlaamsche zegswijze hare weergade heeft in het Groningsche *'t is gods!* gezegd van alles wat vreeselijk, erg, ellendig is (MOLEMA), soms wellicht alleen als vloek opgevat (zoo hoort men b. v. den vloek *Goddome* wel eens als praedicatief bnw. bezigen voor al wat buitengewoon in zijne soort is).

— Nevens *godsch* vermeldt SCHUERM. (158 *a*; *Bijv.* 102 *b*) in denzelfden zin ook een afgeleid *gods(ch)ig* (zie over *-ig* voorshands bij GEZONDIGHEID, en verg. ook *godganschelijk* nevens *godgansch*); ook *bij de godsige steenen!* (*Nederd. Letteroef.* 1834, 226). Verg. nhd. *ein gotziges mal*, een enkelen keer (WANDER 2, 107).

III) In de bespiegelende wijsbegeerte wordt, buiten het godsdienstig geloof om, doch met overneming van het godsdienstig spraakgebruik, de naam *God* wel toegepast op de eeuwige oorzaak van al het bestaande, op het Absolute. || Dat wy de uytgebreydheyd een eygenschap van God stellen te zijn, SPINOZA 2, 271. Datter buyten God niets niet en is, en dat hy een Inblyvende oorzaak is, 2, 273. God is (*volgens Aristoteles*) de absolute wereldgedachte, die de empirische wereld voorafgaat ..., het absolute einddoel van alles ..., de eeuwige en voortdurend bewegende oorzaak, die in de ὕλη of het nog vormlooze, bloot potentiële Zijn, het streven opwekt naar een concreten vorm, SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 104. De eenheid van God en wereld, geest en stof, ziel en lichaam ... werd bij Spinoza waarheid en werkelijkheid en als het wachtwoord der wijsbegeerte uitgesproken, 184. Als de wereld geen doelloos bestaan heeft, ... moeten wij een oorzaak der wereld aannemen, die haar doel kon stellen en die dat doel met haar weet te bereiken. ... Aan zulk een oorzaak geven wij in onze taal den naam van God, OPZOOMER, *Wezen der Kennis*, 89. Geen der geleverde bewijzen (*voor het bestaan van God*) (is) voldingend. Door redenering wordt men niet gedwongen tot de belijdenis: Daar is een God, 93.

Daar is geen geest of stof; maar stof en denkkracht beiden
Die twee zijn één, in tal, in doel, in kracht en duur:
Zij zijn, voor ons begrip, slechts twee — God en Natuur.
KINKER 1, 55 (zie ook 1, 59 enz.).

Afl. *Goddelijk*, *goddeloos*, *godeling*, *godes*, *godheid*, *godin*, *godist*, *ongod*, *vergoden* (zie die woorden).

— Min gewoon. *Godsch*, *godschig* (zie boven, II, C, 9, *e*); *godeeren* (gevolgd naar *afgodeeren*), vanwaar *godeering* (zie eene aanhaling bij GODSDIENST, 1, *b*).

— **Aanm.** 1). Door invloed van den 1sten nv. werd reeds in 't Mnl. de stamvorm *gode-* (*good-*) soms door *god-* (*godde-*) vervangen. Lang daarna blijven dan beide vormen in de afleidingen naast elkander voorkomen (*godelijk* naast *goddelijk*, *godin* naast *goddin*); thans hebben sommige woorden (*goddelijk*, *goddeloos*) uitsluitend den gesloten klinker, terwijl men bij andere (b. v. *godin*) tot de open vocaal is teruggekeerd.

— **Aanm.** 2). Het thans geheel ongebruikelijke *godse*, afgod is overgenomen uit het Hd. (*götze*, misschien een afleidsel van *God*; zie KLUGE). KILIAAN vermeldt het („Godse, *Idolum*, *simulacrum*", alsmede „godsen-huys" en „godsendienaer"); ook komt het eens bij DE BRUNE voor („*godzen* en afgoden", *Bank*. 1, 404).

Samenst. Om het overzicht gemakkelijk te maken worden hier Koppelingen, Samenstellende afleidingen en eigenlijke Samen-

stellingen gezamenlijk behandeld. Ook zijn de woorden niet naar de verschillende beteekenissen van *God* ingedeeld, maar bij elk woord wordt de bijzondere beteekenis voldoende verklaard of aangeduid.

— Het verdient opmerking dat de beteekenis van *Gods-* maar vooral van *Goden-* in samenstelling niet zelden nabijkomt aan: goddelijk, heilig, of: bovenaardsch. Zoo b. v. in: *godsleer, godsstrijd, godenluister, godenvreugde* enz.

A) Zelfstandige naamwoorden.

1) In den vorm *god-*. *Godbelijder, -genoot, -loochenaar, -loochening, -mensch, -moeder, -ontkenner, -vader, -verachter, -vergeter, -verguizing, -verlater, -verloochenaar, -verzaker, -verzaking* (zie die woorden).

— **Aanm.** Bij vele dezer woorden komt het eerste lid ook voor in den vorm van den 2den nv. (*gods-*); alleen het gebruik geeft hier den doorslag.

— Min gewoon. *Godbeloven*, het doen van eene gelofte aan God (VONDEL 9, 597); *godbevinding*, gevoel, erkentenis van Gods nabijheid (BILD. 6, 65); *godgevoel* („Zy (*de poëzie*) ... In 't menschlyk onzyn *Godgevoel*", BILD. 11, 203); *godgezang* („Hier dringen luide *godgezangen* Door geurig klimmende wierookwolken", DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 22); *godvereen*, eenheid, eenswillendheid met God (BILD. 8, 196); *godvreezer*, vrome, godvruchtige (HOOGVLIET, *Abr.* 274); *godwording* (COORNHERT 1, 235 *d*).

2) In den vorm *gode-*. *Godevaart* (zie ald.). Dichterlijk: *Godeleven* (v. ALPHEN 2, 246).

— Voor *gokorf, goman* enz. zie boven bij II, C, 7, *e*, *β*).

3) In den vorm *gods-, goods-*.

Godsaanbidding, -advocaat, -akker, -begrip, -belofte, -bestel, -bestuur, -betrouwen, -bewustzijn, -deel, -dienst, -dracht, -gaaf, -gebod, -gebouw, -gemeenschap, -gemeente, -genade, -gericht, -geschenk, -getuige. -gezant, -huis, -kamer, -kennis, -kind, -kracht, -kunde, -lamp, -laster, -loon, -man, -ontvluchting, -oordeel, -openbaring, -penning, plicht, -regeering, -rijk, -spraak, -stad, -stem, -vereering, -verheerlijking, -verloochening, -vertrouwen, -vloek, -vrede, -vrees, -vrucht, -woord (zie die woorden).

— **Aanm.** Tusschen de verschillende soorten van genitieven (als *gen. objectivus, possessivus* enz.), is bij de ordening geen onderscheid gemaakt; men zie de verklaringen en aanhalingen bij de verschillende woorden. Wat betreft de afwisseling tusschen samenstellingen met *gods-* en met *god-*, verg. de Aanm. bij 1).

— In vele dezer samenstellingen leeft misschien nog een overblijfsel voort van het gebruik in het Mnl. om den genitief *Gods* tusschen het lidw. of vnw. en het regeerend znw. te plaatsen; als b. v. *die Gods genade*; *bi der Gods hulpen*; *een Gods bode* (zie boven, II, C, 9, *e*) en VERDAM 2, 2006).

— Voor *godswille goodselbrok* enz. zie boven, bij II, C, 7, *e*, *β*): voor *godsbeetje, -brijzelken, -koren, -leugenaar, -wonder*, e. a. bij II, C, 9, *b*).

— *Godsvaart*. Zie GODEVAART.

— Voorts de minder gewone samenst.:

— *Godsaltaar*: tot eer van God (BILD. 9, 227).

— *Godsbedrieger*, schijnheilige (SCHUERM., *Bijv.*).

— *Godsbeeld*, beeltenis Gods in den mensch (BEETS, *St. Uren*, 7, 292).

— *Godsberg*. || De gansche Godtsoergh (*Horeb*) dreunt, VONDEL 9, 566.

— *Godsbescherming*. || Wat duchten we in die Godsbescherming, Die Vaderschuts? BILD. 5, 123.

— *Godsbeschik*, godsbestel (BOGAERS 2, 163).

— *Godsbesluit* (TEN KATE, *Par. Verl.* 135).

— *Godsbestemming* (v. ACKERE, *Winterbl.* 194).

— *Godsbestormer*, godenstormer (BILD. 9, 305).

— *Godsbevel* (v. ACKERE, *Winterbl.* 287).

— *Godsblad*, Bijbelboek (VONDEL 4, 578 en 598).

— *Godsbode*, godsgezant: engel, profeet, apostel.

— *Godsboek*, Bijbel (v. ALPHEN 1, 5).

— *Godsbrand*, ijver voor God (VONDEL 10, 106).

— *Godsbron*. || Wie in dees zuivre Godtsbron kijckt, Bejegent staêgh den schijn die hem gelijckt, VONDEL 4, 511 (*van Gods Woord*).

— *Godsdag*, de dag des Heeren (HUYGENS 1, 507).

— *Godsdans*, dans tot Gods eere, b. v. van David voor de ark (VONDEL 4, 551; 6, 682; 10, 397).

— *Godsdisch*, altaar; verg. *Tafel des Heeren* voor: nachtmaalsdisch (VONDEL 4, 602).

— *Godsdrift*, ijver voor God (VONDEL 4, 511; v. D. WILP, *Ged.* 89).

— *Godsfeest* (verg. de bet. II, B, 3). || 't Godtsfeest van Urbaen (*de H. Sacramentsdag*), VONDEL 4, 556.

— *Godsgebied*, rijk Gods (TER HAAR, *Ged.* 2, 23).

— *Godsgedachte*. || Wederherstelling, naar lichaam en ziel, van hun gansche wezen, naar de oorspronkelijke godsgedachte, BEETS, *St. Uren*, 9, 331.

— *Godsgedicht*: tot Gods eere (VONDEL 9, 601).

— *Godsgeheim*, geheimenis Gods (BILD. 5, 396; BOGAERS 2, 47).

— *Godsgeloof*: aan een God (GORTER, *Lett. Stud.* 2, 54).

— *Godsgemis*, het missen van God (DA COSTA 3, 164).

— *Godsgeslacht* (TOLLENS 9, 107).

— *Godsgestalte*. || De aflegging der Godsgestalte (*bij Jezus' menschwording*), BEETS, *St. Uren*, 5, 259.

— *Godsgesticht*, godshuis (TER HAAR 2, 210).

— *Godsgewijze*, naar de wijze van God, of: zooals God. || Onder-Goden (*rechters*) ... Die ons Bloed, en Erf, en Cassen, Gods-gewijse, royt en recht! HUYGENS 1, 237.

— *Godsgewrocht*, de schepping (BILD. 4, 435).

— *Godsgezin* (MEYBOOM, *Socialisme*, 70).

— *Godsgift*, offergave (VONDEL 4, 598; 5, 160).

— *Godshaat*, het haten van God (v. LENNEP, *Poët.* 7, 103).

— *Godshand*. || Dat ... boven alle ... hulp van menschenhand, eene oplegging der godshand noodig blijft, BEETS, *St. Uren*, 9, 165.

— *Godsheld*. || De hooge Godsheld (*Jezus*) spreekt *enz.*, HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 52.

— *Godsheraut*. || De ontzachbre Godsheraut (*de Dichtkunst*), BILD. 5, 122.

— *Godshoon*, smaadheid Gode aangedaan (BILD. 14, 150).

— *Godshut*, de tabernakel der Israëlieten (VONDEL 7, 394; 9, 184).

— *Godskist*, de bondskist, de arke des verbonds (VONDEL 9, 54 en 184).

— *Godskleinood*, goddelijke, kostelijke schat. || Gods-kleenood, VONDEL 3, 140 (*van H. de Groot*).

— *Godsklop*, in Zuid-Nederland: genadeslag (DE BO; SCHUERM.).

— *Godskoor*, de hemel. || (*Jezus*) stijgende op in 't Godtskoor, VONDEL 4, 572.

— *Godskrakeel*, godsdienstig geschil. || *Sab.* Zy (*de burgerij*) ... staecke dit krackeel. *Sank.* Het is een godtskrackeel: men magh Godts recht niet krencken, VONDEL 5, 733.

— *Godsleer*, goddelijke leer (BEETS, *St. Uren*, 7, 232).

— *Godsmerk.* || Veelerhande blijck van godtsmerck en bevel, VONDEL 8, 468 (VIRG., *Aen.* 7, 269—270: *plurima coelo monstra*).

— *Godsmin*, liefde tot God (HOOGVLIET, *Abr.* 248).

— *Godsmoord* (verg. de bet. II, B, 2), de kruisiging van Christus.

— *Godsmoorder* (verg. de bet. II, B, 2), Judas Iscarioth (DE BRUNE, *Embl.* 29).

— *Godspaleis*, de tempel van Salomo (V. D. PALM, *Red.* 4, 178).

— *Godsprofeet* (VONDEL 10, 521; BILD. 5, 398; 6, 61; DA COSTA 3, 298).

— *Godsreis*, godsdebehaaglijke tocht. || Zoo moet ons deze reis, een Godsreis, welgedyen, VONDEL 3, 650.

— *Godsrivier*, de „rivier Gods" uit *Ps.* 65, 10 (BEETS, *St. Uren*, 9, 430).

— *Godsschel, goodsschel*, (verg. de bet. II, B, 3), in Belgisch Limburg: de schel waarmede de koster voor het Sacrament uit gaat (SCHUERM., *Bijv.*).

— *Godsschennis*, schennis der goden (VONDEL 7, 74).

— *Godsschikset*, Gods bestel (DE BRUNE, *Embl.* 329).

— *Godsschuld*, schuld jegens God (VONDEL 5, 730; 9, 14).

— *Godsspel*, orakel, godsspraak. || Op dat ik in 't geheim van 't Godtsspel ingedrongen, Ontsluit 't Orakelslot, ANSLO, *Poëzy*, 11.

— *Godstrijd*, strijd voor eene heilige zaak. || Tot d'eedlen Godstrijd vaardig, BILD. 11, 204.

— *Godstempel* (TOLLENS 9, 93).

— *Godstocht* (OUDAAN, *Toneelp.* 204).

— *Godstolk*, mond Gods, priester, profeet (VONDEL 5, 196; 6, 136; HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 174).

— *Godstriomf*, vreugdebedrijf ter eere van god Dagon (VONDEL 9, 197).

— *Godsverbond*, verbond van God met de menschen (OUDAAN, *Toneelp.* 203).

— *Godsvergadering* (*Psalmber.* 82, 1; verg. *Ps.* 82, 1: Godt staet in de vergaderinge Godes).

— *Godsverraad* (verg. de bet. II, B, 2), het verraad aan Jezus gepleegd (VONDEL 4, 536).

— *Godsverrader* (verg. de bet. II, B, 2) (VONDEL 4, 138 en 512).

— *Godsverschijning*, verschijning van God, in 't O. T. (BEETS, *St. Uren*, 4, 237).

— *Godsverstand*, godgeleerde. || Daer („*binnen Dordrecht*") quamen toen ter tijt, uyt veelderhande landen, Veel mannen hoog geleert en diepe Godtsverstanden, CATS 3, 45 *b*.

— *Godsverwantschap*, verwantschap aan, met God (TEN KATE 6, 280).

— *Godsverwerping* (DA COSTA 2, 410).

— *Godsverzoening*, verzoening met de goden (V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 23).

— *Godsvlam*, heilige aandrift (TEN KATE 6, 110).

— *Godsvolk*: Gode geheiligd (TEN KATE 6, 87).

— *Godswonk*, het licht der rede (DE BULL 1, 34).

— *Godsvriend* (HOOGVLIET, *Abr.* 274).

— *Godsvuur.* || 't Godsvuur vonkelt ... Op der delen dankaltaar, TEN KATE 6, 414.

— *Godswenk.* || Zeeën, wouden, afgrondkloven, ... Op Zijn Godswenk voortgebracht, BILD. 5, 364.

— *Godswerk*, werking Gods in den mensch (BEETS, *St. Uren*, 7, 295).

— *Godswicht*, het godskind, Jezus (BOXMAN, *Ged.* 10).

— *Godswraak*, de wrake des Heeren; vandaar: *godswraaktergend* (BILD. 6, 177).

— *Godswoud*, heilig woud (VONDEL 8, 462; zie VIRG., *Aen.* 7, 82).

— *Godswetser*, voor lat. *theosophista* (OUDAAN, *Agrippa v. Nett., Onzekerh. d. Wet.* 445).

4) In den vorm *goden-*. Verg. de bet. I). *Godendom, -drank, -leer, -spijs, -taal, -teelt, -telg, -zoon* (zie die woorden).

— Voorts in de minder gewone samenst.:

— *Godenaard*, natuur der goden; vandaar *godenaardig*, van goddelijken aard (BILD. 3, 153).

— *Godenalmacht* (HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 20).

— *Godenambrozijn*, godenspijs (BILD. 11, 499).

— *Godenbeeld*, afgodsbeeld (STUART, *Rom. Gesch.* 8, 437; CONSC. 2, 4 *a*).

— *Godenblik*, goddelijke aanblik (BOGAERS 1, 48).

— *Godenbliksem*, Jupiters bliksemflits (HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 11).

— *Godenbloed* (BILD. 2, 304; LOOTS, *Ged.* 1, 87; DA COSTA 1, 25).

— *Godenbode*, Mercurius (BILD. 3, 111).

— *Godenbrood*, in scherts: ambrozijn. || 't Warme Godenbrood, BILD. 12, 199.

— *Godendaad*, goddelijke, verheven daad (HELMERS, *Holl. N.* 58).

— *Godendienst*, afgodsdienst (*Aanh. op Leev.* 95; FOKKE, *Werken*, 4, 154).

— *Godendisch.* || Aan Godendisch ... Bij ambrozijn en godentaal, SPANDAW 2, 46 (zie ook BILD. 10, 158).

— *Godenfeest* (V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 33).

— *Godengeur*, „hemelsche" geur, b. v. van amber en mirrhe) (HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 23).

— *Godenheerlijkheid*, goddelijke heerlijkheid (BILD. 2, 359).

— *Godenhof*, de Olympus (D. J. V. LENNEP 232).

— *Godenhoofd*, goddelijk hoofd; van „een held der wetenschap" bij HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 12.

— *Godenkamp*, strijd tusschen goden (V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 205).

— *Godenkelk*: waar de goden uit drinken. || Hebes Godenkelk, BILD. 10, 175.

— *Godenkind.* || Godenkinders, VONDEL 2, 499.

— *Godenkraam*, hd. *götterkram*, menigte van goden (GORTER, *Lett. Stud.* 2, 41).

— *Godenkracht*, goddelijke kracht (V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 183; TOLLENS 8, 137).

— *Godenkring*, gezelschap als van goden (BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 481).

— *Godenkroost* (BILD. 3, 109; verg. OVID., *Metam.* 2, 633: *divinae stirpis alumno*).

— *Godenleest*, goddelijke gestalte (V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 165).

— *Godenlekkernij.* || Griecksche wynen En Godenleckerny, VONDEL 2, 495; ook 2, 548.

— *Godenlid*, in 't mv.: *-leden.* || Febus Godenleden, V. LENNEP, *Poët.* 5, 269.

— *Godenloot*, godenzoon (V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 101).

— *Godenluister*, goddelijk verheven pracht (LULOFS, *Ged.* 15: *van Rome*).

— *Godenmaal, -maaltijd.* || Wezens die van het leven eischen, dat het een onsterfelijken godenmaaltijd gelijken zal, BUSKEN HUET, *Rub.* 222.

— *Godenmajesteit*, goddelijke majesteit (BILD. 2, 40; 3, 114 en 115).

— *Godenmond*, goddelijke mond (BILD. 8, 317; BILD.'s *E. H.* 113).

— *Godenpraal*, tempelpracht; ook goddelijk heerlijke pracht (VONDEL 2, 483; KOOLAART-HOOFMAN 10).

— *Godenraad*, raadsvergadering der goden (HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 96; V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 29).

— *Godenreinheid*, hemelsche onschuld (BILD. 2, 360).

— *Godenroem.* || Godenroem en heldenluister, D. J. V. LENNEP 229.

— *Godenroof*, schaking door een god (BILD. 3, 115).

— *Godenschaar* ‖ De godenschaar van 't Noorden, STARING 2, 101.

— *Godenschap*, godendom (VONDEL 11, 354).

— *Godenschemering*, titel van een gedicht van M. EMANTS; verg. hd. *götterdämmerung*.

— *Godensmart*: zooals de goden lijden (BILD. 10, 176).

— *Godenspreuk*, godsspraak. ‖ Een gonde Godenspreuk Die Delphis voeght, VONDEL 3, 199.

— *Godenspruit*, afstammeling van de goden (BILD. 3, 109).

— *Godenstand*, goddelijk wezen, staat van god (STARING 2, 102).

— *Godenstof*. ‖ 't Was uit geen nietig slijk der aarde, Dat Gij (*Apollo*) ... uw liefling baarde; 't Was zuiver ether, godenstof, HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 74.

— *Godenstormer*, hemelbestormer (BILD. 2, 473).

— *Godentempel* (v. LENNEP, *Poët.* 1, 250).

— *Godentijd*, *-tijdperk*, mythisch tijdperk, gouden eeuw.

— *Godentoon*, in 't mv. *-tonen*, goddelijke tonen; verheven klanken (SPANDAW 1, 87; BEETS 3, 343).

— *Godentrots* (van de vorsten der oudheid bij LULOFS, *Ged.* 2).

— *Godenval*, hemelval, goddelijke taal (BILD. 3, 42; 10, 147; 11, 51; 12, 125).

— *Godenvoedsel*, godenspijs (BILD. 13, 246).

— *Godenvogel*, de adelaar, de vogel van Zeus (in toepassing op de dichters bij HELMERS, *Holl. N.* 184).

— *Godenvreugde*, hemelsche vreugde (LULOFS, *Ged.* 3).

— *Godenwarande*, hemelsche lusthof (DE BULL 1, 117).

— *Godenwijn*, nectar (v. 's GRAVENWEERT, *Il.* 1, 33).

— *Godenwijsheid*. ‖ Die dwaas, met zijne tooneelvertooning van Goden-wijsheid, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 49 (van *Napoleon*).

— *Godenzaad*, godenkroost (VONDEL 2, 489).

— *Godenzaal*, hemelsch verblijf (BILD. 1, 355; LULOFS, *Ged.* 100).

— *Godenzang*, hemelsch, verheven lied (BILD. 7, 204; LULOFS, *Ged.* 22).

— *Godenzegepraal* (BILD. 2, 409).

— *Godenzwier*, goddelijke zwier. ‖ Dien Godenzwier in 't vloeiend wasch der leden, BILD. 10, 165).

5) Als tweede lid. *Af-*, *berg-*, *bonds-*, *bosch-*, *bruilofts-*, *donder-*, *drek-*, *droom-*, *half-*, *handels-*, *hemel-*, *herders-*, *huis-*, *jacht-*, *krijgs-*, *minne-*, *natuur-*, *onder-*, *oorlogs-*, *opper-*, *rivier-*, *schuts-*, *slaap-*, *stam-*, *stroom-*, *tee-*, *veld-*, *vliet-*, *volks-*, *water-*, *wereld-*, *woud-*, *zee-*, *zonnegod* (zie die woorden).

— Voorts: *Amstelgod*, *Maasgod*, *Rijngod* (zie b. v. SPANDAW 3, 44), *Vechtgod*, enz., als allegorische voorstelling dier rivieren en vlieten, in navolging der Ouden.

— Min gewoon. *Akkergod*, godheid van den akker, veldgod („d'aerde had het bloet der *Ackergoden* gezopen", VONDEL 5, 611); *bloedgod*, bloedige godheid, oorlogsgod („den *bloet-God* Mars", COSTER 562); *brandgod*, godheid van de overdaad („elck dient sat en sot, Den *Brau-God* dol en dronck", BREDERO 3, 548); *broodgod* (verg. I, D en II, B, 3), schimpnaam voor de H. Hostie (MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 84 *b*); *gruwelgod* heidensche afgod, „verfoeisel" („De Wareld die gy in gaat stappen, Stelt u haar *gruwelgoden* voor", BILD. 5, 430; „Ik wijs alleen uw *gruwelgoden* af", TEN KATE 5, 311); *hoofdgod*, oppergod („Brahman en andere *hoofdgoden*" TIELE, *Parisme*, 277); *kapitoolgod*, Jupiter Capitolinus (v. LENNEP, *Poët.* 7, 95); *kruisgod* (verg. de bet. II, B), Jezus, de gekruisigde God („'t eeren eens *Kruisgods*, wiens macht u niet redt", v. LENNEP, *Poët.* 5, 233); *leugen-*, *logengod*, valsche godheid (DE BULL 1, 162); *lustgod*, afgod des harten, figuurlijk voor: boezemzonde („siet de mensche snoot Met haer *lust-Goden* boelen", BREDERO 3, 548); *mede-*, *metgod*, in toepassing op den H. Geest, verg. *Heidelb. Catech., Antw.* 53 („'s Geestes heiligh' wesen, *Met-God*, met-onbepaelt, met-eeuwigh", HUYGENS 1, 12); *priestergod* (tegenover: volksgod, bij SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 15); *standaardgod*, beeld van den adelaar van Jupiter op de Romeinsche krijgsstandaards („Nu neemt uw' toevlught niet ... Naer Capitool, of Jovis vogelen, En goude *standertgoôn*", VONDEL 4, 93); *tijdgod*, Kronos („mijn verlangen aan den *Tijdtgod* niet beweghen, HOOFT, *Ged.* 1, 106); *vlammengod*, godheid des vuurs („Geen roemloos offer zonder strijd Zij Irans *vlammengod* gewijd", v. LENNEP, *Poët.* 6, 88); *vloekgod*, gruwelgod, afgod („De Praetor ... Viel ... zijn *vloekgoden* af", v. LENNEP, *Poët.* 5, 241); *wapengod*, Mars („Dan ruym uytheemsch gebroedsel veld en slot, En Brabant kniel' voor Hollands *Wapengod*", VONDEL 3, 155); *zoenbondgod*, de God van het zoenverbond, de God der Christenen („Wat bleef u dan de hartebeden, In 't heimlijk opgeweld tot uwen *Zoenbondgod*?" BILD. 5, 447).

B) Bijvoeglijke naamwoorden.

1) In den vorm *god-*. *Godaanbiddend*, *-aanbiddelijk*, *-aanschouwend*, *-behaaglijk*, *-bemind*, *-bestrijdend*, *-betrouwend*, *-eerbiedig*, *-eerend*, *-gansch*, *-gezocht*, *-geboogzaam*, *-gedenkt*, *-gehaat*, *-geheiligd*, *-geklaagd*, *-gekoren*, *-gelaten*, *-geleerd*, *-geliefd*, *-gelijk*, *-gelukkig*, *-gemeen*, *-geofferd*, *-geopend*, *-gerust*, *-getroost*, *-getrouw*, *-gevallig*, *-gevloekt*, *-gewijd*, *-gezalfd*, *-gezaligd*, *-gezegend*, *-gezind*, *-heilig*, *-ijverig*, *-lasterend*, *-lief*, *-lievend*, *-onteerend*, *-tergend*, *-verbannen*, *-vereerend*, *-vergetel*, *-vergeten*, *-verheerlijkend*, *-verkoren*, *-verlaten*, *-verlicht*, *-verloochenend*, *-verloofd*, *-vertoornend*, *-vertrouwd*, *-verwaten*, *-verzakend*, *-verzoend*, *-verzoenend*, *-verzworen*, *-vijandig*, *-wijs* (zie die woorden).

— Voorts in de minder gewone samenst.:

— *Godberuchtt*. Zie GODVRUCHTIG, Aanm.

— *Godgeestig*, van Gods geest bezield. ‖ Helpt mij vlijtig beweenen dezen godgeestigen mensch (*Luther*), *Vertaling van een brief van* A. DÜRER, *aangehaald bij* BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 413.

— *Godinnig* (uit *God* en *Innig*), een mystieke term der vrijmetselarij, bij BILD. in zijne vertaling van LINDNER's *Mac Benac*; vandaar *godinnigheid*, *a. w.* 71, 72, 135. ‖ De oorspronkelijke mensch als Godinnig gedacht, is de aanvang ... des vrijen Metselaardoms, *a. w.* 135.

— *Godkundig*, godgeleerd (MULTATULI 8, 297).

— *Godleerend*. ‖ De Godleerende Insectenkunde van Lesser, BEKKHEY, *N. H.* 3[1], 21.

— *Godloochenend*. ‖ De Godlooche nende leer van Arius, v. LIMB. BROUWER 1, 14 *b*.

— *Godrijk*, rijk aan —, vol van God. ‖ 't Godtrijck aes, VONDEL 4, 556 (*van Jezus' dood lichaam*).

— *Godschalk* (uit *God* en *Schalk* als bnw. gebezigd), godsdienstig. ‖ Een Godschalk Arabier, of oud Egyptenaer Of Indiaens Branman, VONDEL 2, 461.

— *Godverplicht*, aan God verplicht, door plichtsbesef jegens God genoopt (VONDEL 7, 567).

— *Godverstandig*, God kennende (COORNHERT 1, 442 *a*).

— *Godvolgig*, God volgende, vroom SPIEGHEL, *Hertsp.* 5, 407; 6, 540).

— *Goderij*, alleen van God afhankelijk; verg. mnl. *keiserrei*. || d'Outerknechten, Een hemelsch Godvry volck, VONDEL 2, 429.

— *Godwaard*, Gode dierbaar, door God bemind; zelfstandig gebezigd bij VONDEL 4, 534.

2) In den vorm *gode-*. *Godedankbaar*, *-gelijk*, *-waardig* (zie die woorden); *godebehaaglijk* (zie GODEBEHAAGLIJK).

3) In den vorm *gods-*. *Godsjammerlijk* (zie die woorden); *godsgauw*, *-liederlijk*, *-luizig* (zie boven, II, C, 9, *c*).

4) In den vorm *goden-*. *Godenbestokend* („'t *Goônbestokend* bergbeklauter", BILD. 9, 371).

GODAANBIDDEND, bnw. Koppeling van *God* en *Aanbiddend*. Van engelen, bij DA COSTA (2, 91).

GODAANHANKELIJK, bnw. Bij BILD. (14, 195) in de samenst. *God-aanhankelijkerij*, vrij door aanhankelijkheid aan God.

GODAANSCHOUWEND, bnw. Koppeling van *God* en *Aanschouwend*. || 't Godaanschouwend licht van meer dan d' Englenzang, BILD. 5, 121.

GODBEHAAGLIJK — ook wel GODEBEHAAGLIJK —, bnw. Koppeling van *God* (*Gode*) en *Behaaglijk*. Mnl. *godebehagelijc*. Welgevallig aan God. || Zijn Godbehaegelijcke offerhanden, VONDEL 2, 20. Godtbehaegelijcke roock (*van een offer*), 4, 89. Verrichtingen, die wy ... als de beste, de Godebehaaglykste moeten beschouwen, *Blank.* 2, 97. Een Godbehaaglijke Echt, BILD. 1, 270. Godbehaaglijk streven, 9, 359. De goede, de godebehagelijke, de uitnemende weg, BEETS, *St. Uren*, 9, 283.

GODBELIJDER, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* en *Belijder*. Die God belijdt, erkent. || Dat is de rechte lijn en regel van het leven Des Godtbelijders, VONDEL 10, 43.

GODBEMIND, bnw. Uit *God* en *Bemind*. Door God bemind. Dichterlijk. || 't Godtbeminde lijck te balsemen, VONDEL 4, 343. Dien lieven godtbeminden En eerst gezochten zoon, 9, 522. Den Godbeminden Woestijnbeminner, 10, 34 (*van Johannes den Dooper*).

GODBESTRIJDEND, bnw. Koppeling van *God* (in den zin van het mv. *goden*) en *Bestrijdend*. Verg. gr. θεομάχος. || 't Godbestrijdend ras (*der Reuzen*), BILD. 8, 253.

GODBETROUWEND, bnw. Koppeling van *God* en *Betrouwend*. Op God vertrouwend. Dichterlijk. || Godbetrouwend heilverwachten, BILD. 8, 137. Godbetrouwend hopen, 9, 49. 't Godbetrouwend hart, 9, 165 (zie ook 9, 271).

GODDANK. Zie GOD, II, C, 8, *a*).

GODDEEREN — GAUDEEREN —, onz. zw. ww. Het Ofr. *gaudir* (meng. *to gaude* enz., uit lat. *gaudere*), reeds in de Middeleeuwen overgenomen en tot in de 17de eeuw niet ongewoon; thans geheel verouderd. Uit de spelling *goddeeren* mag men misschien opmaken, dat men het woord in verband bracht met *God*.

1) Absoluut. Zich verlustigen, genot smaken.

> Neem, doet mijnen Raet. hy sal vrolijck boeleren,
> Wellustich gauderen, en den gheest verfraeyen.
> *Asstw. Spelen v. Sinne* (*Haagspel*) c 1 *b* (zie ook h 1 *b*).

> Deese menschen connen int quartier hier niet gauderen.
> Maer truerich int verstijven drijven sy haer leven.
> *Dlw. Ref. en Lied. uut Holl. en Zeel.* (a° 1582) 16.

2) Met eene bepaling, verbonden door een voorzetsel. Zich verlustigen in iets, genieten van iets. || Sy schicten hemlien ter hulpe van hem, om mede inden roof te gaudereno, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 51 *b*. (Sy) schijnen ... van dese ... vrydom geen geruymen tijdt gegaudeert te hebben, v. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 1, 424.

> Hy (*Phoebus*) soude sayn karos en pyaarden laten rusten,
> Om te gaudeeren en godderen in zijn lusten.
> BREDERO 2, 175.

GODDELIJK — GODLIJK, daarnevens GODELIJK —, bnw. en bijw.; de trapp. v. vergel. (*-er*, *-st*) bij sommige beteekenissen in gebruik. Ohd. *gotelîh*, mhd. *got(e)lich*, *göt(e)lich*, nhd. *göttlich*, eng. *godly*, deensch *gudelig*, zw. *gudlig*, mnl. *godelijc*, *goddelijc*, *godlijc*. Van *God* met *-lijk*.

I) **Bnw.** — A) In gevallen waarin het bnw. oorspronkelijk gelijkstaat met een genitivus of een ablativus. Verg. GOD, II, A, 5).

1) De natuur van eene godheid of van de Godheid hebbende. || Uwen Godlyken Meester (*Jezus*), *Leev.* 1, 386. Zyn (*Johannes'*) Godlyke Vriend (*Jezus*), 3, 20. Het karakter des Godlyken Instellers (*van den christelijken godsdienst*), 8, 347. De Godlijke Apollon, SPANDAW 2, 55. Heroën ... die aan het einde van hun sterfelijk leven onder de goddelijke wezens werden opgenomen, BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 188. Opdat de vruchtbare rank meer vrucht drage, snoeit haar de goddelijke landman, BEETS, *St. Uren*, 7, 297. De goddelijke lijder (*Jezus*), 7, 366.

> 't Heil, dat Mariaas hart verengelt,
> Als zij haar godlijk kind omstrengelt:
> Het ideaal der moedermin.
> v. LENNEP, *Poët.* 3, 58.

2) Aan den persoon eener godheid eigen.

a) Van al wat als onstoffelijk gedacht wordt: hoedanigheden enz. || Geleertheyt inde godtlicke dingen. Science des choses divines. *Theologia*, PLANT. — Gelijck ons sijne Goddelicke kracht alles ... geschoncken heeft, 2 *Petr.* 1, 3. Gelijck dan de Goddelicke nature (*van Christus*) altijt ongeschapen gebleven is, *Geref. Ned. Geloofsbel.*, *a.* 19. Hemelsche Vader ... wy bekennen ende belijden voor uwe Godtlicke majesteyt, dat wy *enz.*, *Kort Gebedt voor de Predicatie*. De godlijke voorzienigheidt ... vlijdde alle gelegenheden ... in zulker voege, dat *enz.*, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 2 (zie ook v. D. PALM, *Sal.* 1, 221). Dees aldermildste strael van de goddelijcke goetheit, HOOFT, *Ged.* 1, 58 (*van de liefde*). Myn Boek, Clarke over de Goddelyke Eigenschappen, *Leev.* 1, 89. De Sentimenteele hoopt ... weg te vallen in de Goddelyke liefde, 8, 221. Uw Goddelijke kunst, SPANDAW 1, 3 (*Aan mijne Muze*). Apollon ... in al zijn' Godlijken luister, 2, 44. Den langen duur ... van 't Goddelijk geduld, v. LENNEP, *Poët.* 7, 126. De leer der goddelijke immanentie, BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 206. Zijn (*Gods*) goddelijke volkomenheid, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 11.

> D'aensienelijcke vrouw vol goddelijcke zeden.
> HOOFT, *Ged.* 1, 63.

> Die ... ons minde tot den dood, ...
> Met een godlijk mededoogen.
> *Ev. Gez.* 50, 2.

— *Goddelijke eer*, het eerbetoon dat eenen god toekomt. || Aan de Romeinsche keizers werd na hun dood goddelijke eer bewezen.

— *Het goddelijke*. || Dat een schoone vrouw ... het naast komt aan het ideaal van 't goddelyke, MULTATULI 1, 116.

> Om dat ghy God'loos soeckt u hemel op der aerdt,
> En wenscht het Godelijck om 't hemelsche te derven.
> COSTER 161.

b) Van hetgeen als uitwendig gedacht wordt. || Dat godlijck aengesicht (*van Jezus*), VONDEL 3, 374. Die Goddelicke hand (*in het gezicht van Belsazar*),

DE BRUNE, *Bank.* 1, 451. Goddelijke trekken, SPANDAW 2, 145.

God zag het; schifte en schuld en schuldige naar 't recht;
Zijn Godlijk oog straalde uit; hun noodlot was beslecht!
BILD. 5, 125.

3) Van al datgene wat tot het verblijf enz. van eene godheid behoort. || Gotlick dranck. Marina (*lees*: murina), *Teuthon.* — De Goddelijcke lampen (*de sterren*), VONDEL 2, 369. Boven d'aerde, in 't Goddelijck palleys (*in den hemel*), 3, 190. Goddelijcke ambroos, 3, 205. Den goddelijcken waghen Op goude raders, 7, 48 (*Salmoneus*).

In 't midden van sijn slaverny,
Verscheen de goddelijcke dagh (*de zon*),
En quam de suyvre siel verlichten.
VONDEL 3, 229 (*Jozef in den kerker*).

4) Van al wat de uiting van eene godheid is. || Gotlike antwerde. Oraculum, *Teuthon.* (zie ook *Rom.* 11, 14). — Door Goddelicke openbaringe vermaent ... in den droom, *Matth.* 2, 12. Godtlicke aensprake, *Hebr.* 8, 5. Godlijk onderwijs, *Ev. Ges.* 2, 4. Uw godlijk doel, 10, 3. Uw godlijk doen en willen, 21, 5. Uw godlijk welbehagen, 21, 10. De Vaderen ... die op de Goddelijcke beloften gesteunt hebben, VONDEL 2, 19. „Ken u self" ... een Goddelijcke lesse, 3, 473. Goddelicke heymenissen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 483. Noem dit alles (want de Godlyke tusschenkomst ontkent gy immers,) noem dit alles — dwepery *enz.*, *Leev.* 8, 334. Zyne godlyke zending (*van Jezus*), *Aanh. op Leev.* 184. Goddelijke gift, met de ademtocht van 't leven, Aan 't schepsel ingestort, BILD. 5, 129 (*van de taal*). 't Godlijk werk (*de schepping*), SPANDAW 1, 24. 't Godlijk oordeel, TOLLENS 6, 93. Handhaving en inscherping der goddelijke wet van gerechtigheid en liefde, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 39. Deze goddelijke wet (*het zesde gebod*), CONSC. 3, 299 *a*. Goddelijke vermaningen, BEETS, *St. Uren*, 7, 298. Goddelijke en menschelijke weldaden, 9, 116. Onder den goddelijken zegen, 9, 164. Aanbidden en nederknielen, naar den goddelijken eisch, 9, 272. Goddelijke beschikking, KUYPER, *Ons Program*, 308.

De gunst des Hemels, hun voorspeld
Door 't god'lijk wonderteeken.
V. LENNEP, *Poët.* 3, 226.

Den Mensch te eerbiedigen als 't godlijkst werk van God.
DE GÉNESTET 2, 225.

— *Het goddelijk Woord, de goddelijke Schrift* enz. || Geeft oock uwen segen tot de verkondinge uwes Goddelicken woorts, *Het Morgengebedt.* Den breeden Raet ... der verstandighen in de Godlijcke Schrift, COORNHERT 2, 34 *d*. Het leezen van Godlyke en menschelyke schriften, *Leev.* 2, 319.

— *Bedienaar des goddelijken Woords*, lat. *Verbi Divini Minister.* || Is beslooten, dat alle Bedienaren des Goddelijcken Woorts ... moeten onderteekenen *enz.*, *Handel. d. Syn. v. Dordr.* (*Post-acta*), 23.

5) Door God gezonden, door Hem bezield. || Deze Goddelijcke Helden en Hemelsche fackelen, VONDEL 2, 19 (*vóór de Helden Godes*). Een Gabriël en goddelijck Gezant, 4, 137.

O ghy laat-dunckende ...
U stout beroemende, dat u grof verstand
't Verborgen Goods begrijpt? en roemt u Godlijck? want,
Wat ghy zeght dat zeyd God, dat wild ghy moetmen loven.
COSTER 254.

— Inzonderheid van dichters, wijsgeeren. || Ey, Goddelick Poeët! VONDEL 1, 323 (*tot De Bartas*). O goddelijcke dichter, 5, 54 (VIRGIL. *Ecl.* 5, 45: *divine poeta*).

Daer leyt Ferrara dat sijns eers geen eynt en weet
Om de geboortnis van den Godlijcken Poëet.
HOOFT, *Ged.* 1, 10.

— *De goddelijke Plato*, gr. Θεῖος Πλάτων (LONGINUS, *Περὶ ὕψους*, 4, 11). || Hoe wulpsch zelfs de goddelijke Plato kan zijn, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 65. Gij, goddelijke Plato! TEN KATE, *Schepp.* 215.

Het eene hooft wil Plato zijn (*stelt P. voor*);
Zoo goddelijk, dat *enz.*
VONDEL 4, 38.

6) In het bezit van menschen zijnde maar aan God ontleend. || Men moet bekennen dat een gezonte schoonheid wat goddelijkers en vermogeners heeft, dan Scepter, Tyaeren, Koningrijken, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 232. Hy zal zeker nog geene Goddelyke roeping hebben (*om predikant te worden*), *Leev.* 4, 233. Hij (*Bilderdijk*) gloeide steeds van Godlijk vier, SPANDAW, 1, 58. Begaafdheên, die een Godlijke afkomst toonen, 3, 15. Zijn goddelijke oorsprong, kracht en waarde (*van het woord van Jezus*), BEETS, *St. Uren*, 9, 104.

't priesterlijck gewaed
En 't Goddelijck çieraed (*de borstlap*).
VONDEL 3, 149.

— Van gaven des geestes. || Uytnemende verstanden, die in deze Goddelijcke wetenschap (*der geneeskunde*) uytsteecken, VONDEL 2, 14. Dat schilders van den eersten rang hun goddelijke kunst moesten verlagen, om *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 3, 67. Godlijke talenten, DE GÉNESTET 1, 243. Rembrandts goddelijk genie, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 21.

roept uw ziel niet overluid
Naar goddelijker dichtgeest uit,
Dan die u toegalmt in de verzen
Van Javans nagespeelde luit?
BEETS 2, 439 (*Aan Rachel*).

— Overdrachtelijk. || Het Godlyk penseel eens Rafaëls, *Leev.* 4, 167.

— Van macht en recht; verg. fr. *droit divin.* || Haer (*der Overheden*) Menschelick gebied is Goddelick geweld, HUYGENS 1, 22 (*Uitbreid. v. h. 5de gebod*). Dezen Koning Van Goddelijk gezag (*Adam*), BILD. 5, 127. 't Godlijk regt der Vorsten, STARING 4, 136. Het goddelijke regt der Overheid wordt vrij algemeen uitgekreten als verouderd misbegrip der duistere middeneeuwen, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 44. De Christus, in wiens goddelijke macht gij niet gelooft, CONSC. 2, 60 *b*.

Mevrouw men quetst en schent, door 't schenden van zijn echt
Alleen geen menschelijck, maer zelf het godlijck Recht.
VONDEL 3, 847.

— *Het godlijk schoon.*

Wie noemt in klanken, zwak van toon,
Die heiren, door geen oog te tellen?
Wie schetst hun godlijk, eeuwig schoon?
NIEUWLAND, *Ged.* 8.

— Zegsw. *Alle goddelijke dagen*, iederen dag dien God geeft (verg. GOD, II, C, 3 en 9, *e*). || Men soude inde gantsche Wereldt niet een Misse vinden, daer nochtans alle Godtlicke dagen Missen met hoopen ghesongen worden, MARNIX, *Byenc.* 2, 3 (bl. 75 *a*).

7) Bij uitbreiding. Als van God, hemelsch, heerlijk, verrukkelijk. || Goddelijk musijck, VONDEL 3, 462. Een bevel, dat uit so een goddelyke mond quam, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 173. Een ... Goddelijk genoegen, V. D. PALM. *Sal.* 1, 6. De goddelijke toonkunst, BEETS, *C. O.* 31.

Haer (*mijns liefs*) goddelijck verstant dat blinckt,
Wanneer haer reden vloeyen.
HOOFT, *Ged.* 1, 6.

Wilt heldre stemmen paeren
Met spel van wind en snaeren:
En treckt met Goddelijck geluyd
De blyde siel ten ooren uut.
VONDEL 2, 507.

— Bij overdrijving, in de gemeenzame taal. || Goddelijk weder. Een goddelijke dag. Een goddelijk uitzicht over het landschap. — Ik noem u nooit Meestresse van myn lot, Goddelyk Wyfje; ik vertel u nooit *enz.*, *Leev.* 6, 342. Dit is lief! zegt de eene, eene andere vindt het goddelijk! eene derde zweert, dat het de uitgezochtste smaak is! KIST, *EikenA.* 3, 255. Een lekker kopje van dien goddelijken drank, v. LENNEP, *Rom.* 3, 214. De vliegende schietspoel ... dit is eene goddelijke uitvinding voor den armen werkman, CONSC. 4, 135 *a*. Inktkoker, pompstok! godlijk rijm! DE GENESTET 1, 264.

8) In sommige zegswijzen, alleen ter versterking. || Ga je goddelijke(n) gooi, ga je goddelijke(n) driehoek! *ga uw gang, volg uw eigen hoofd!*

B) In gevallen waarin het woord gelijk staat met *godsdienstig* in de bet. 1): zie ald. In de Middeleeuwen geldt inzonderheid deze beteekenis; in Noord-Nederland is deze thans verouderd.

1) Van personen. Aan Gods dienst gewijd. || O Goddelijck geslacht! VONDEL 3, 389 (*van de Klarissen*).

Siet dit voorsach so vroegh een Godlijck man
Die hondert mael dry jaren is ghebleven
In Godtlijck vroom en onverandert leven.
V. MANDER, *Olijfb.* 9.

2) Van zaken. Godsdienstig. || Zo gaet het in menschelijke kunsten, en wetenschappen: zoo oock in heylige, en Goddelijcke oeffeningen, VONDEL 2, 17. Goddelicken yver, DE BRUNE, *Bank.* 2, 158.

Kom ingetoge ziel, schep Goddelijcke weelden,
Uyt Heynsens hayligh rijm en stichtelijcke beelden.
VONDEL 2, 386.

— *De goddelijke Diensten*, in Zuid-Nederland, de diensten in de kerk, fr. *les services divins*.

II) **Bijw.** — 1) Eigenlijk. Van wijze.

a) Op de wijze zooals een god doet. || Geley mijn' sanghelden, die goddelijck verbolgen, Verruckt word, om *enz.*, VONDEL 2, 603.

't Omhangsel, dat soo rijck afhangt van Adolfs schouderen
Beladen is met lupijn, die Goddelijck beschrijd
Den Roomschen adelaer, *enz.*
VONDEL 2, 540.

Zou 't zondig stof aan zich nog denken,
Waar God het godlijk wil beschenken?
Ev. Gez. 37, 8.

Uw liefde, ô God van heil, kwam de onze Godlijk voor!
BILD. 6, 71.

b) Op godsdienstige wijze. || Godtlick ende billick leven. *Vivre selon Dieu et raison*, PLANT. — Sy werden Godlijck dronken, VONDEL 3, 171 (*van de gasten op de bruiloft te Kana*).

U goede wercken zijn van ruecke so soet, ...
Wie leser die so godlick leeft als ghi doet?
Gentsche Spelen v. Sinne, 400.

Nu leser Rijckdom van 't ghemoet,
Die niet bestaet in gheldt en goet,
Maar int vernoecht en Godd'lijc leven.
BREDERO 3, 92.

2) In de jongere taal naderende tot een bijw. van graad en in gemeenzame uitdrukkingen daarin overgaande. Nagenoeg alleen in verbinding met *schoon*, *mooi* en ook *lekker*. Overheerlijk. || 't Lieve koningskind ... was zoo Godlijk schoon, SPANDAW 1, 124. Dit oord is godlijk schoon! v. LENNEP, *Poët.* 3, 175.

Afl. *Goddelijkheid*, *ongoddelijk* (zie die woorden).

Koppel. *Godlijkheilig*, goddelijk en heilig („Hy riet met *Godlijkheilige* oogen ... Het lijden van dit stofkroost aan", BILD. 5, 407).

GODDELIJKHEID, znw. vr., mv. (in de bet. 1, *b* en 2) *-heden*. Mhd. *gotelîcheit*, nhd. *göttlichkeit*, mnl. *gode-*, *goddelijcheit*. Van *Goddelijk* met *-heid*. In verschillende opvattingen; verg. GODHEID.

1) *Goddelijk* in de bet. I, A, 1).

a) Goddelijke natuur, als eigenschap van de Godheid. || Erkent des Heeren Godtlijckheydt, CAMPHUYZEN, *Ps.* 4, 2. Z'is 't kenmerk uwer godlijkheid, *Ev. Gez.* 45, 6 (*van Jezus' liefde*). ô Vonk der Godlijkheid, die ons den boezem prikkelt, BILD. 7, 158 (*van de poëzie*).

In 't einde hief hij 't hoofd, — waarop in 't scheppingsuur
De Almagte 't kenmerk van een hoogere natuur,
Een trek van godlijkheid, geprent had.
BOGAERS 1, 179.

b) Bij overdracht. Goddelijk persoon, godheid, god. || De godtheyt, oft goddelicheyt *La divinité*, *deité*, PLANT. — Wierdt ... ik ... Als vooghdt van Mensch en Godtlijkheên Ghevreest en angebeên, v. BEAUMONT 276.

Zoo gaet het, daermen nae waerdij
De godlijkheên verzuymt te vieren.
HOOFT, *Ged.* 1, 286.

2) *Goddelijk* in de bet. I, A, 2). Met mv. Eigenschap van een god; goddelijke eigenschap. || Haer (*Venus'*) stem vol Godlijckheden, STARTER 89.

de glans en straal der Majesteit,
Die in u voorhoofd blinkt, door uwe Godlykheden.
ASSELIJN, *Broedersch. d. Schilderk.* 8.

Zij waagde 't kostlijk pand (*den gordel*) te strenglen om [haar leden,
En voelde de invloed straks van Venus godlijkheden.
HELMERS, *Holl. N.* 127.

3) *Goddelijk* in de bet. I, A, 4). Goddelijke herkomst, oorsprong. || Dat anders niet alleen de heiligheid van dit boek, maar ook de goddelijkheid van de gansche H. Schrift des Ouden Verbonds gevaar zou loopen, v. LIMB. BROUWER 1, 51 *a*. Anderen aanleiding te geven aan de kracht van het woord der verzoening te twijfelen, terwijl men zelf niet twijfelt aan zijne waarheid en goddelijkheid, BEETS, *St. Uren*, 9, 30.

— Ongemeen in toepassing op het goed recht, de heiligheid eener zaak die men voorstaat, en die men zich als door God gewild, dus uit God haren oorsprong hebbende, voorstelt. || De vastheid van hun overtuiging, hun onwankelbaar vertrouwen in de goddelijkheid hunner zaak, FRUIN, *Tien J.* 238.

4) *Goddelijk* in de bet. I, B). Godsdienstigheid, vroomheid. || (*Sektegekijf en lettertwist*) Vervreemd (in schijn van godlikheid) van God de lieden, SPIEGHEL, *Uyterste Wil*, 73.

GODDELOOS — GODELOOS, GODLOOS —, bnw., bijw. en tusschenw.; *-loozer*, *-loost*. Got. *gudalaus*, zw. *gudlös*, nhd. *gottlos*, eng. *godless*; in 't Mnl. komt *godeloos* niet voor, wel het afgeleide *godelosich*. Verg. gr. ἄθεος. Naar de afleiding eigenlijk: zonder god, en soms ook metterdaad in dien zin gebezigd (zie onder I, 1, *a*); de gewone beteekenis is echter: buiten God levende, ongodsdienstig, t. w. wel het bestaan van eenen god erkennende, maar hem niet eerende. Verg. GOD, II, A, 4, *c* en *p*).

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) Geen god of goden hebbende, geene godheid kennende, aan geen god of goden geloovende. Gewoonlijk in den vorm *godloos*; bij voorkeur in woordspeling met de gewone beteekenis. || God-loos. *Expers omnis religionis*, KIL. — Den godloosen Cyclops (*t. w.* „de groote Polyphemus, die geen goden kende ofte vierde"), D. HEINSIUS, *Bacchus*, II.

De spaensche hoochmoet, vals en boos,
Sant u een beudel goddeloos
Om u godloos te maecken (*ueen God u te ontnemen*).
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 373.

Schrob veynst hem niet te sijn een Godloos Atheist.
V. BEAUMONT 98 (MARTIAL., *Epigr.* 4, 21: [*Nullos esse deos ... Affirmat Selius*).

— In overdrachtelijk gebruik, van zaken. || Dit jammerlijk onding eener goddelooze zedelijkheid (d. i. *zedelijkheid die geen God erkent, buiten God om*), A. DES AM. V. D. HOEVEN Jr., *De Godsd. het Wez. v. d. M.* 90.

— **Aanm.** Bij NOMSZ, *Zoroaster*, 70, leest men zelfs *godenloos*, in een verband waar van meer dan één god, van veelgodendom sprake is.

Ik zie in 't gruwzaam eind' van deze godenloozen,
Hoe zich de Hemel wreekt aan 't woest geweld der boozen.

b) Naar de gewone opvatting. God niet dienende, ongodsdienstig, levende buiten „God of zijn gebod", zondig. || Godtloos, ongoddelick. Sans Dieu. *Impius, atheos*, PLANT. — Godtloose lieden, *Job* 34, 8. Een godtloos man, *Spreuk.* 21, 29. Sal men oock die tot desen Avontmale laten komen, die sich met hare bekentenisse ende leven als ongeloovige ende godtloose menschen aenstellen? *Heidelb. Catech., Vr.* 82.

D' een schat u vroom, in 't houden van Godts eedt,
Een ander schelt u godeloos, en wreet.
VONDEL 3, 46 (zie ook 7, 81).

— *Een goddelooze*, een ongodsdienstig mensch. || De godtloosen. *Les impies, atheistes*, PLANT. — Sult gy oock den rechtveerdigen met den godtloosen ombrengen? *Gen.* 18, 23. Wel-gelucksaligh is de man, die niet en wandelt in den raet der godtloosen, *Ps.* 1, 1. (*De wet is gezet*) den ongerechtigen ende den halssterrigen, den godtloosen ende den sondaren, den onheyligheu ende den ongoddelicken, 1 *Tim.* 1, 9. Woont ymand onder de Godlooze: hy lichte met zijn leven als Loth, VONDEL 2, 21.

Ghy moet pluym-strijcken, en schoon-praten, en liefkoosen
De groote rijckeluy, al warent Goddeloosen.
BREDERO 2, 43.

— *Het grondsop is voor de goddeloozen.* Zegswijze ontleend aan de woorden van *Ps.* 75, 9: „alle godtloose der aerden sullen sijnen droesemen (t. w. *eens bekers*) uytzuygende drincken", en in scherts gebezigd wanneer eenen der gasten het laatste van eene flesch wordt uitgeschonken; soms met het toevoegsel: *maar de vromen drinken het uit.* Zie ZEEMAN 245 en 246, MOLEMA 521, en DOORNK.-KOOLM. (*de godlôse krigd de barm*).

c) In ruimer toepassing, niet met bepaalde gedachte aan het dienen van God. Boos, snood. || Een godloos volk, dat onzen Zaligmaker de schandelyke kruisdood heeft doen lyden, V. EFFEN, *Spect.* 12, 75. Heksen en god'looze guichelaars, V. LENNEP, *Poët.* 11, 222.

Al word men uytgeluyd voor godeloosen schellem:
Soo schold Datheen wel eer den wijsen held prins Welhem.
VONDEL 3, 64.

Het godloos basterdsaed, beweeght door geen misbaer,
Dat onse nicht Klaeris van Velsen, voor 't autaer
En 't kruysbeeld, in 't gesicht haers bruydegoms, verkrachte.
3, 420.

Waer sliep de blixem, dat die 't godtloos hooft niet trof?
4, 71.

— Overdrachtelijk.

Men 't goddeloose bloet al schuimende zagh leecken
Van 't overspeligh bedt.
VONDEL 3, 848.

— Ook van plaatsen. || In een Godlooze Stad (*Sodom*), onder een Godvergeten volck, VONDEL 2, 20. 't Goddeloos vertreck (*een bordeel*), 4, 334. Nu is zy in een godloos huis, daar gedanst en gespeelt wordt, daar de juffrouwen een el hoog gekapt gaan en met alle vromen den spot dryven, *Burg.* 70.

— Zelfstandig gebezigd: snoodaard. || 't Helsche vuur dat bereid is voor alle goddeloozen en geveinsden, *Wildsch.* 4, 397. Dat menigmaal de goddeloose zich baadt in weelde en genot, V. D. PALM, *Sal.* 1, 24.

De Vrome bruyct zijn goet altoos
Ten leven. Maer de Goddeloos
En wil zijn boose lust niet fmuycken.
BREDERO 3, 91.

— Zegsw. *Men moet zoo min al te rechtvaardig als al te goddeloos zijn*, gebezigd ter vergoelijking van kleine oneerlijkheden en van lichtzinnige taal of handelingen; ontleend aan *Pred.* 7, 16 en 17 (zie verder ZEEMAN 244).

2) Van zaken.

a) Eigenlijk. Blijk gevende van ongodsdienstigheid, in strijd zijnde met Gods wil en gebod; zondig, onheilig, boos. || Alle hare godtloose wercken, *Judas* 15. Godtloose begeerlickheden, 18. Goddeloos gewelt, VONDEL 6, 285. Wat kan 'er veel misdreven worden aan Joden ...? Dog dit is een verfoeielyke en godlooze lastering, V. EFFEN, *Spect.* 12, 76. Gij zult dit woest en goddeloos leven verlaten, niet waar? CONSC. 2, 337 *a*. „Mijne ziel is toch niet veel meer waard." „Foei, wat goddelooze woorden zijn dit!" 4, 22 *b*.

staak dien goddeloozen praat!
Foei, schempen op het geestelijk gewaad!
BOGAERS 2, 312.

— Schimpend, van onrechtzinnige denkbeelden. || Wat moghen wy (Bisschoppen) anders doen dan ... die Godloose ende kettersche leere ... te verdoemen? COORNHERT 2, 34 *d*. De Goddelooze Sociniaansche stellingen van den Aartsketter Spinosa, *Leev.* 2, 60.

b) Bij uitbreiding. Misdadig, gruwelijk, snood. || Soo godloos een' eveldaed, VONDEL 2, 736. De wreede plaegen Des goddeloosen krijghs, 3, 354 (zie ook 3, 106). Een vroome dochter ... recht ... een godeloozen moort, ... aen, om niet goddeloos te wezen, 11, 520 (OVID., *Metam.* 7, 340: *ne sit scelerata, facit scelus*). Het ... slachtoffer der godlooste verraaderij, STUART, *Rom. Gesch.* 3, 245. Goddeloos misbruik, BILD. 14, 155. Goddelooze streken, V. ZEGGELEN 2, 134.

Doen die (*eer en eed*) versturven in uw goddeloos gedachte,
Verstorf aen ons de staf des Vorstelijcken hands.
HOOFT, *Ged.* 2, 225 (*G. v. Velsen*).

M. Om haar te veyllen by de Turcken of Barbaren.
R. Onmenschelyck ghebruyck! Godloose schelmery!
BREDERO 2, 26.

— In ongemeener gebruik. || Soud' ick reyn zijn met een godtloose weegschale? *Micha* 6, 11. Men werpt het godtlooze wieroock op de onwillighe altaren, VONDEL 4, 225 (OVID., *Metam.* 14, 26: *impia thura*).

c) In de gemeenzame taal, zeer oneigenlijk. ||

α) Zeer slecht in zijne soort. Thans verouderd. || De Lakay, die uit dit goddeloos Frans (t. w. *een Fransch „om honden en katten te vergeven"*), gants wat anders verstond, als den armen Hans meende te zeggen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 314.

β) Tegenwoordig, om een hoogen graad aan te duiden. Zie *godsch* (GOD, II, C, 9, *e*) en verg. b. v. „heidensch". || Een goddeloos kabaal. Wat een goddelooze rommel is dat hier! — Een goddelooze deugniet (*fel, groot*), SCHUERM., *Bijv.*

II) **Bijw.**

1) Van wijze. — *a*) Op eene wijze, die blijk geeft van ongodsdienstigheid. Zondig.

Neen kluchtigh (*geestig*) wesen is een kunst,
Die geenen haat verweckt, maer gunst,
Die godloos noch oncuys doet spreecken.
V. BEAUMONT 60.

b) Op snoode, misdadige wijze. || Wanneer men betragt, hoe goddeloos myn Meester my gehandeld ... had, ... soo ben ik versekert, dat *enz.*, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 61.

haer vaders kroon, te godloos haer ontruckt.
VONDEL 4, 132.

2) Van graad. In de taal van het dagelijksch leven: in zeer hooge mate, gruwelijk, schandelijk. Verg. de bet. I, 2, *c*), voorts GOD, II, C, 9, *c*) en WOESTE 82 *a*. || Nu schreeuwt zy ... dat zy goddeloos ondankbaar behandeld wordt, *Blank.* 2, 20. Lise zeide: zij had zich goddeloos vervreeld, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 45. Hier in den Haag vind ik het goddeloos duur, 2, 110.

III) **Tusschenw.** Als uitroep van verbazing, verwondering; eigenlijk eene soort van basterdvloek om den naam van God niet te noemen. || Goddeloos, wat een leven! — Goddeloos! wie had ooit zoo'n familielje (t. w. *zoo talrijk*) verwacht? *Schoolm.* 44.

Afl. *Goddeloosheid* (zie ald.). Voorts: *Godloozen*, bedr. ww., voor goddeloos uitmaken („Dit maect dan datter onder dese blinde secten ... altijt twisten zijn, daer elck sonder ophouden den anderen kettert, *godloost* ende lastert", COORNHERT 2, 222 *c*); *goddeloozig*, mnl. *godelosich* (verg. GODLOOZIGHEID) als bijw. van graad gebezigd („Het is *goddeloozig* koud", SCHUERM., *Bijv.*); *goddelooslijk*, *godlooslijk*, bijw., op goddelooze, ongodsdienstige, snoode wijze („Wy hebben verkeerdelick gedaen, wy hebben *godtlooslick* gehandelt", *Ps.* 106, 6; „Wenscht hy *Godlooselick* als eenen waren God Aldus te zyn ghe-eert?" VONDEL 329).

GODDELOOSHEID — GODLOOSHEID —, znw. vr., mv. *-heden*. Van *Goddeloos* met *-heid*. De hoedanigheid van *goddeloos* te zijn; waarbij *goddeloos* nu eens in de bet. I, 1, *b*), dan eens in de bet. I, 1, *c*) is op te vatten. Ongodsdienstigheid, zondigdigheid, ongerechtigheid, boosheid, verdorvenheid. || Godlooshey d. *Impietas*, KIL. — Ghy hebt gerechtigheyt lief ende hatet goddeloosheyt, *Ps.* 45, 8. De toorn Godts wordet geopenbaert ... over alle goddeloosheyt ende ongerechtigheyt der menschen, *Rom.* 1, 18. Voorspoed baert dickwils godloosheyd. ... In voorspoed en roocken d'Autaren niet, DE BRUNE, *Bank.* 1, 15. De geveinsde deugd, en vervloekte ontrouw van myn Moeder, die ik voornam om haar Godloosheid altyd te haten, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 23. Maar dit te zeggen van Jehova's Keur- en Lievelingen! Dit is hemeltergende Godloosheid, *Leev.* 2, 241. Jeremia vraagt zich bij het aanschouwen van de goddeloosheid der natie af: kan Jehova dit nog langer dulden? GORTER, *Lett. Stud.* 2, 83.

Wie stichtte u, Stad van goddeloosheid?
DA COSTA 2, 133 (*Parijs*).

— In concrete opvatting, met mv. Zondige daden, booze handelingen. || De goddeloosheden eener diepbedorvene maatschappij.

GODEDANKBAAR, bnw. Koppeling van *Gode* en *Dankbaar*. Dichterlijk. || 't Godedankbaar plicht-betrachten, BILD. 9, 282.

GODEERBIEDIG, bnw. Uit *God* en *Eerbiedig*. Vol eerbied jegens God. Dichterlijk.

Ick sie den mont des Offraers ondertusschen
Altaer en boeck zoo godteerbiedigh kussen.
VONDEL 4, 605.

Afl. *Godeerbiedigheid* (VONDEL 9, 537).

GODEEREND, bnw. Koppeling van *God* en het tegenw. deelw. *Eerend*.

Leert schijngeleerdheid die bedrieglijk is, verachten
Voor ware kennis en God-eerend plichtbetrachten.
BILD. 7, 342.

GODEGELIJK, GODEGELIJKHEID. Zie GODGELIJK, GODGELIJKHEID.

GODELING — GODDELING —, znw. m., mv. *-en*. Van *God* met *-ling*. Godvruchtige, vrome, kind Gods. || De slecke steeckt haer teere hoorntjes uyt, om te voelen, of zy gheen hinder ... ontmoeten zal, en treckt die vlughs in, op het minste beletsel. Zoo slijmigh, en bekrompen en moet geen Godeling wezen: want hy en vindt nerghens gheen gevaer, dat *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 159 (*verg. eenige regels te voren*: „edelingh des hemels").

Aanm. In Zuid-Nederland is nog heden (zie DE BO 1466 *b*) *goddeling*, meest het verkl. *goddelingske*, in gebruik voor: dom, maar goedaardig mensch. Zie GODSKIND, II).

GODENDOM, znw. onz., zonder mv. Van *God* (in de bet. I) in het mv. met *-dom*. Hd. *götterthum*. De gezamenlijke goden, al de goden te zamen. || Dagon, en het gansche Godendom, VONDEL 9, 207. 't Heidensch godendom, 10, 208 (zie ook 11, 306 en 310). Olympus Godendom, CONINCKX, *Fab.* 249. 't Wrekend Godendom, Vr. BILD. 1, 97. Heel het godendom, DA COSTA 1, 210.

GODENDRANK, znw. m., zonder mv. Uit *God* (in de bet. I) in het mv. en *Drank*. Hd. *göttertrank*.

1) Eigenlijk. De drank der Olympische goden, de nectar; soms ook: de drank, het bier der zaligen in Walhalla. || Ghy smaeckte ambrosie, en droncket necktar, godendranck, VONDEL 10, 297. Den Godendrank uit Ganymedes kruiken, SPANDAW 2, 24.

Als, bij 't eeuwig feestbanket
In Walhallaas zalen,
Godendrank wordt voorgezet
Uit eens vijands schalen.
V. LENNEP, *Poëz.* 10, 45.

— Zegsw. *Dat smaakt als godendrank*: als nectar.

2) Bij uitbreiding. Drank, de goden waardig; heerlijke, „hemelsche" drank. || Tonnerre, waar de Bourgogne-wijn een ware godendrank is, CONSC. 2, 280 *a*.

(*Hij*) Lees druiven van den wijngaartrank,
Wien 't lot den dartlen godendrank
Op eigen heuvelen deed groeien.
BILD. 8, 155.

GODENLEER, znw. vr. (soms m.), zonder mv. Uit *God* (in de bet. I) in het mv. en *Leer*. Hd. *götterlehre*. Leer aangaande de goden, fabelleer, mythologie. || Overblijfsels van den Druïdischen Godenleer, BILD. 2, 473. De Germaansche volkeren hadden eene Godenleer, niet min uitgebreid en ingewikkeld dan de mythologie der Grieken, CONSC. 2, 4 *a*. Loki ... bekleedt in de Noordsche Godenleer eenigszins de plaats des duivels, 2, 8 *b*.

GODENSPIJS, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in de bet. I) in het mv. en *Spijs*. Hd. *götterspeise*. De spijs der goden, het ambrozijn (zie Deel II, 369, en verg. GODENDRANK).

— Zegsw. *Dat is* (*een*) *godenspijs*, dat smaakt overheerlijk.

— Bij dichterlijke vergelijking, in toepassing op de poëzie. || Poëzie ... Een godenspijs voor menschenharten, BEETS 3, 98.

GODENTAAL, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in de bet. I) in het mv. en *Taal*. Eigenlijk: de taal der goden; gewoonlijk gebezigd in den zin van: taal als der goden, hemelsche taal, hemelval. || De Godentaal, door hem zoo klemmend uitgesproken, HELMERS, *Holl. N.* 155.

Nu zingt de Godtheit lof, ...
Prijs en eer zy den Heere aller Heeren.
VONDEL 6, 286.

Neen, 't is de Hoogmoed, die zich-zelv' op 't outer torscht;
Zich-zelv' aanbidt en eert, en Godheid speelt en Vorst.
BILD. 5, 172.

De Godheid op haar hemeltroon,
Bezongen en vereerd, *enz.*
TOLLENS 3, 184.

— Ongewoon, in den vocatief. || O Godtheit, dael beneden ... uwe baen, VONDEL 7, 566. Geef, Godheid, niet naar ons verlangen, Maar naar Uw wijsheid, BILD. 6, 176 (zie ook 5, 80).

Aanschouw ze, Godheid van genade,
Gy, trouwe toevlucht in den nood.
BILD. 12, 14.

— Als uitroep van verwondering, in Zuid-Nederland: *Jezus Godheid toch!* of: *Wel Godheid toch!*

— **Aanm.** Ongewoon is het gebruik van *godheid* in den zin van: godzaligheid, hemelsche zaligheid (gr. *ἐνθουσιασμός*).

die vlam des yvers, en dat vier,
Uitstralende uit gebaer, gelaet, en hemelzwier
Van haer; die nu niet scheen op d' aerde te verkeeren,
Maer in een' gloet van geest en godtheit te verteeren.
VONDEL 4, 70.

B) Godgeleerdheid; navolging van mlat. *divinitas* („theologica scientia", DU CANGE); verg. in dezelfde bet. fr. *divinité*, eng. *divinity*. Reeds in het Mnl. Thans verouderd. || Omme in de selffde Schoole, ende Universiteyt (binnen Leyden) vryelick ende openbaerlick de scientien der Godtheyt, in de Rechten, ende Medicinen, mitsgaders der Philosophien ... gecondicht, gelesen, ende geleert te werden, *Handv. v. Leyd.* 515. Wilhelm van Vianen, seer gheleerdt in de Godtheydt, KILIAAN, *Guicciard.* 223 *a*. Dat onse Catholijcksche Doctoren ende subtijle Meesters inder Godheyt, selve gheenen wech en weten met dese woorden, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 81 *b*). Lessen ... zoo in 't geestelyk recht, als in de Godtheit, HOOFT, *N. H.* 23. Saravia, voorleezer (*praelector*) in de Godtheit, 885. D. Coenradus Vorstius, gewesen Professor der H. Godtheyt, VONDEL 2, 147.

Ick bid u, onderwijst mijn' botheyd.
Wat is de faculteyt der Godheyd?
VONDEL 2, 692.

Koppel. In de bet. A, 2). *Godheidprijzend*, godverheerlijkend („En heel het aardrijk wordt één *Godheidprijzend* choor", BILD. 14, 373).

Samenst. In de bet. A, 2). *Godheidsschennis*, aantasting van de eer, de macht van God (BILD. 6, 201; 14, 248).

— Als tweede lid. *Leugengodheid*, valsche god, afgod (VAN LENNEP, *Poët.* 1, 248).

GODHEILIG, bnw. Koppeling van *God* (als 3den nv. opgevat) en *Heilig*. Mnl. *godeheilig*.

1) Aan God gewijd, toegeheiligd. || Godhaylge kercken, VONDEL 2, 267. Men haelt dan 't gouden vat uit het Godtheiligh koffer, 3, 828.

2) Evenals in 't Mnl. (VERDAM, 2, 2009): godzalig. Verouderd. || Godtheiligh hemeltal (*de Aartsengelen*), VONDEL 10, 383.

De Mensche magh ... Preeck-yvrigh zijn,
en van elck-een een Godt-heyligh zich doen achten:
Is hy niet vroom, wat baet de schijn?
CAMPHUIZEN, *Ps.* 36, 1.

GODIJVERIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Uit *God* en *IJverig*. IJverend voor God, met ijver voor God bezield. || Haer godtyverigh kint (*St. Lucy*), VONDEL 4, 321. Godtyverighste helt, 4, 335 (zie nog 2, 399 en 4, 129).

GODIN — GODINNE; GODDIN, GODDINNE —, znw. vr., mv. *godinnen*; verkl. *godinnetje*, *godinneke*. Ohd. *gutin(na)*, mhd. *gotinne*, *gütinne*, *gotin*, nhd. *göttin*, ags. *gyden*, mnl. *godinne*. Vrouwelijke godheid. Verg. GODES, 1, Aanm.).

1) In de godenleer. || De tempel van de groote Godinne Diana, *Hand.* 19, 27. De helsche Goddinnen, v. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 70 *b*. De nonnen van de Goddinne Vesta, CATS 1, 83 *b*. Zij geleek eene jonge godin, eene spottende Diana met hare lenige, volle gestalte en haar fier hoofd, COUPERUS, *E. Vere*, 3, 76.

Alstovende Godin, van wesen overschoon,
Die 't bruyloftbedde spreyt van menschen en van Goôn.
VONDEL 2, 544.

Drie Godinnen pleitten samen
Om den prijs van 't hoogste schoon.
BILD. 1, 407.

— Ook van nimfen, van de Muzen en allegorische personen. || De godin van den vrede, van de beschaving. — Twee schoone Nymphen, oft Goddinnen, VONDEL 1, 249. Ick zweer u by de Liefde ... en by de negen godinnen, onze heiligheden, dat *enz.*, 4, 231. De Faam, Godin met duizend monden, v. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 28.

— Bij vergelijking. || Hoofdzakelijk zeide hij dat Henriet een mooi meisje met bruine oogen, een engel, en eene godin der muziek was, BEETS, *C. O.* 188.

dees Godheên algelijck
Verwellekomen hier de schoone, d'uytgelesen
Onsterflijcke Godin van 't Fransche koningrijck.
VONDEL 3, 451.

2) In toepassing op afgodisch vereerde vrouwen, inzonderheid in de taal van minnaars en verliefden. Aangebedene. Zie GODES, 3). || Ach ysers alsoo hart als t hart van mijn' Godinne, HOOFT, *Ged.* 1, 25 (zie ook 1, 13). (Zij) gelooft, dat zy schrikkelyk mishandeld wordt, om dat zy niet meer met een Engel, liefste schat, Godin enz. wordt aangesproken, *Leev.* 1, 227. 't Godinnetje zijns harten, BOGAERS 2, 261.

Sulx jck gedwongen ben haer voor godin te roemen.
Maer (las!) jck kanse niet als afgodinne noemen,
Als zij geen wonder doet tot heeling van mijn wondt.
HOOFT, *Ged.* 1, 288.

Goddinnekens ghy verwint in schoonheyt en scienty
De wyse Pallas, en de suyv're Diaan.
BREDERO 2, 175.

Hoe kont ghy, o Goddin! dit vraegh ick, langher lyden,
Dat ick dus troostcloos verslijt mijn jonghe tyden?
STARTER 123.

Foei, wat praat ge van Godinnen!
Is dat eernaam voor een maagd
Die gy waardig acht te minnen?
BILD. 10, 155.

— *Aardsche godin*; verg. *aardsche god* (bij GOD, I, E, 2).

Schaemt ghy u niet, Goossen, van dic verwermde logen,
Dat ghy uw Lief seght te wesen een aerdtsche Goddinne?
VISSCHER, *Brabb.* 67.

D'ontsichelijcke doot die sal mij vallen licht,
Indien dat ghij u slaef aertsche godin wilt bannen,
Van u vermoghen ooch, en heylich aengesicht.
HOOFT, *Ged.* 1, 26.

Afl. *Godinnelijk*, aan eene godin eigen; als van eene godin („Als hy in dzee zach leven Zoo menich nieu *Goddinlijcke* visagie", v. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 173 *a*; „Die begeerigh is om sien een jonghe jeught, ... Die hem in een *Goddinnelijck* wesen verheught, *enz.*" VISSCHER, *Brabb.* 134).

Samenst. In de bet. 1). *Godinnenbeeld* („'t *Godinnenbeeld* ... Dat over Dardans stamhuys waeckt

(*het Palladium*)", VONDEL 2, 509); *godinnemaagd*, de maagdelijke godin Diana (VONDEL 2, 720); *godinnendom*, al de godinnen te zamen (VONDEL 7, 99; ANTONIDES 1, 128; BILD. 3, 80); *godinnengunst* (BILD. 3, 37); *godinnennaam* („Geen *Godinnennamen* (*aan meisjes te geven*)! Zet dien voddenboêl ter zij", BILD. 10, 159).

— Als tweede lid. *Beek-*, *berg-*, *boom-*, *bron-*, *geluks-*, *jacht-*, *krijgs-*, *moeder-*, *schrik-*, *schuts-*, *stroom-*, *veld-*, *vliet-*, *wraak-*, *zang-*, *zeegodin*, enz. (zie die woorden).

— Min gewoon. *Bedgodin* („Wien d'ouders noit toeloegen, dien achtten de Natuurgodt en *Bedtgodin* hun taefel en bedde onwaerdigh", VONDEL 5, 51; VIRG. *Ecl.* 4, 62: *nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubileist*); *droomgodin*, („de *Droomgodin*, sloop wis ... uw slaapzaal binnen", V. LENNEP, *Poët.* 11, 132); *echtgodin* („Juno, d' *Echtgodin*", VONDEL 4, 186); *gunstgodin*, in 't mv.: de Eumeniden („Narcis ... Der *Gunstgodinnen* hoofdversiering", BILD. 3, 308); *kunstgodin*, Muze („Muysen of *konst-goddinnen*", COORNHERT 2, 64 *b*); *lukgodin*, gelukgodin, de Fortuin („ô *Luk-Godinne!* hoe oneeven Ziet men uw gunst belooning geeven!" V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 7; zie ook WISELIUS, *Meng.* 3, 232); *mijterberggodin*, bij VONDEL 2, 532 in 't mv.: de Muzen, bewoonsters van den Mijterberg, den tweetoppigen (lat. *biceps*) Parnassus (zie HUYDECOPER, *Pr.* 1, 264); *muntgodin*, godin van het geld („Goude *Munt-Goddin*", *Titel bij* BODECH. RENNINGH, *Oorlofd.* 1); *nachtgodin*, de Maan („de *nachtgodin* ... Haer reyse staeckt", VONDEL 2, 735); *schepgodin*, naar 't Lat. *genitrix*, een bijnaam van Venus (VONDEL 2, 534); *schuimgodin*, de uit het zeeschuim (gr. ἀφρός) geboren godin Aphrodite (ROTGANS, *Poëzy*, 355; BILD. 6, 347; 13, 256); *vroedgodin*, Juno Lucina, bijstand der barende vrouwen („Lucijn De schrandre *Vroetgodin*", VONDEL 11, 637); *zielsgodin* (V. LENNEP, *Poët.* 5, 38).

— **Aanm.** *Afgodin* is een afl. van *Afgod*. Zie AFGODIN en voeg bij: HOOFT, *Ged.* 1, 44 en 288.

GODIST, znw. m., mv. *-en*. Van *God* met *-ist*. Door VONDEL naar 't voorbeeld van *afgodist* en *ongodist* (zie die woorden) gevormd, en in gunstige tegenstelling met die beide gebezigd. Godsvereerder, dienaar van een god of van God.

> waer zijtghe, ô Salmonisten,
> Met uwen Jupiter? ghy zuivere godisten,
> Wy brengen wieroock aen. ô yverige rot, *enz.*
> VONDEL 7, 70.

Aanm. *Ongodist* (zie ald. en verg. ON-, I, 1, *c*, Aanm.) is geen afl. van *godist*, maar van *ongod*.

Afl. *Godisterij*, als tegenstelling van *afgodisterij* (zie AFGODIST, Afl.). („De wijs van Godtsdienst wordt in 't gros beknopt begrepen In afgodistery, en in *godistery*", VONDEL 9, 599).

GODLASTEREND — verkeerdelijk ook GODSLASTEREND —, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv.) en het tegenw. deelw. *Lasterend*. God onteerend of hoonend, godslasterlijk. || Godslastrend schuim, dat woedend samenrot *enz.*, BILD. 13, 404. Godlasterende zinnelijkheid, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 159.

GODLIEF, bnw. Koppeling van *God* (als 3den nv. opgevat) en *Lief*. Gode lief, dierbaar aan God. || God-lieve stadt (*Jeruzalem*), CAMPHUYZEN, *Ps.* 87, 2. De blaeuwe en godtlieve Tybervliet, VONDEL 5, 300 (zie ook 8, 493; VIRG., *Aen.* 8, 64: *coelo gratissimus*).

GODLIEVEND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv.) en het tegenw. deelw. *Lievend*. God liefhebbend, godvreezend. || Een braaf, een vlijtig en Godlievend kroost, v. D. PALM, *Sal.* 6, 264.

GODLOF. Zie GOD, II, C, 8, *b*).

GODLOOCHENAAR, znw. m., mv. *-s*. Nhd. *gott-*, *gottesläugner*. Uit *God* (in den 4den nv.) en *Loochenaar*. Iemand die het bestaan van een god, van God ontkent, atheïst. || Waar die ... mannen hunne stemmen hebben doen hooren tegen de godloochenaars en de antichristen, v. LIMB. BROUWER 1, 18 *b*. Zoo het ons gegeven was de ziel te peilen van menigen vermetelen godloochenaar, BOSB.-TOUSS. 2, 116 *b*. Ongeloovigen en godloochenaars, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 140.

Afl. *Godloochenares*, mv. *-sen*: („Schoon ik nog al met Baijle twijfel, of een maatschappij van atheïsten niet zoude kunnen in stand blijven; zo houde ik het voor onmogelijk, indien daar ook *godlochenaressen* in wierden toegelaaten", *Wildsch.* 2, 20); zie voorts BEETS 3, 524.

GODLOOCHENING — soms ook, naar het voorbeeld van *godsvrucht* enz., GODSLOOCHENING —, znw. vr., zonder mv. Nhd. *gottesläugnung*. Uit *God* (in den 4den nv.) en *Loochening*. Ontkenning van het bestaan van een god of van God, atheisme. || Een arme bijstand te weigeren, die het in onze magt staat hem te geeven ... wordt nu eigenlijk Godlochening, *Wildsch.* 5, 374. Een der weinige rechtvaardigen, die te midden van ongeloof, Godloochening, zelfvergoding ... hun God hebben gekozen tot hun deel, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 140.

> De Godtverlochenaer, om schooner verf te geven
> Aen zijn Godtslochening, al t' ongerijmt gedreven,
> Kent geene Godtheit, dan den hemel, aerde en zee,
> En wat men ziet om hoogh en laegh, in 't lang en bree.
> VONDEL 9, 407.

GODLOOZIGHEID, znw. vr., zonder mv. Van *Godloozig* (zie GODDELOOS, Afl.) met *-heid*; misschien ook op gelijke wijze gevormd als *gezondigheid* (zie ald.). De hoedanigheid van *godloos* (zie GODDELOOS, I, 1, *a*) te zijn: het ontkennen van het bestaan van een god of van goden, godloochening Veronderd. || Een ghereedt padt ... tot een Atheismum ofte Godtloosigheydt, 1, 40 *b*. Socrates wert van Melite tot Athenen van Godloosigheyt beschuldight, 2, 145 *c* (zie nog 1, 293 *d* en 2, 147 *c*).

GODMENSCH, znw. m., zonder mv. Evenals nhd. *Gottmensch* en fr. *Homme-Dieu* eene navolging van gr. θεάνθρος of θεάνθρωπος, woorden die, ofschoon zelden, bij de kerkvaders worden aangetroffen. Jezus Christus, het Vleeschgeworden Woord (zie GOD, II, B, 1), de vereeniging van goddelijke en menschelijke natuur in één persoon. || Dat geen andere Messias komen zou dan de Godmensch der Christenen, CONSC. 2, 237 *b* (zie ook 2, 2 *a*).

> „Och! deze beker ga voorbij!"
> Zoo moet de Godmensch klagen.
> *Ev. Gez.* 119, 2 (zie ook 143, 7).

> den Godmensch, die 't Al moest verklaren.
> DA COSTA 2, 219.

> tot straks, zeeghaftig opgetreden,
> De Godmensch ons herstelde en 't Paradijs herwon.
> TEN KATE, *Par. Verl.* 2.

Afl. *Godmenschelijk*, gevormd naar gr. θεανθρικός, dat bij de kerkvaders voorkomt. Aan den Godmensch eigen, goddelijk en menschelijk tevens („Beide zijn hier tot één nieuwe *Godmenschelijke* natuur vereénigd", v. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 1, 220; „De diepste geheimen van Zijn (*Jezus'*) *Godmenschelijk* leven", 2, 389; „Zijne (*Christus'*) aanwezigheid in *godmenschelijke* heerlijkheid in den hemel", BEETS, *St. Uren*, 6, 201).

GODMOEDER — GOEDMOEDER —, znw. vr., mv. *-s*. Uit *God* en *Moeder*. Ags. *godmódor*, eng. *godmother*, noorsch *gudsmor*, *gullmor*, *gunnmor*, zw., deensch *gudmoder*. Peetmoeder, peet. Nu, althans in Noord-Nederland, verouderd; voor Vlaamsch-België maakt DE BO uit het nog bestaan van *godvader* ook het voortleven van *godmoeder* op. Zie GODVADER. || God-moeder. *vetus.* j. pete, meter. *Parens mystica*, KIL. Ghodmoeder, peet, hefmoeder, MEYER, *Woordensch.* Ghoedmoeder, peete, *Ald.* Godmoeder, meter, DE BO 379.

Hist. Het eerste lid van deze (en van de overeenkomstige samenstellingen in andere Germaansche talen: ags. *god-dohter*, *-fæder*, *-sunu*; eng. *god-daughter*, *-father*, *-son*, onr. *guð-dottir*, *-faðir*, zw. *gud-dotter*, *-fader*, *-son*, deensch *gudbarn*, *-datter*; verg. voorts onr. *guðsifjar*, vr. mv. „cognatio spiritualis" en noorsch *gudsgaava*, pillegift) is ongetwijfeld het woord *God* en de beteekenis er van zooveel als: moeder in God, dat is: geestelijke moeder; verg. hiervoor nader GEMOEDER, Hist.

Naast *godmoeder* bestaat echter, met dezelfde beteekenis, vanouds een vorm ohd. *gota*, mhd. *gote*, *gotte*, nhd. *gote*, mnd. *gode*, *gade* (verg. mnl. *gadele*); nieuwer-nederl. *goede* (KIL.) Men heeft dit woord wel als het eerste lid van *godmoeder* (enz.) willen beschouwen, maar het wordt met meer waarschijnlijkheid voor een door samentrekking uit *godmoeder* (ohd. *gotmuotar* enz.) vervormde vleinaam gehouden; men zie daarover KLUGE, *Etym. Wtb.*[4] op *Gote*, en vergelijke zw. *gubbe* en *gumma* (uit *gudfar* en *gudmor*) alsmede hd. *base* (uit *fadar-swēso*, KLUGE). Voor eene andere meening zie VERDAM op *Goede*, 2de art. (2, 2019).

Wat *goedmoeder* betreft, het is, indien niet een ouder vorm van *godmoeder* (t. w. *goodmoeder*; *oo* als *oe* gespeld), wellicht eene nieuwe, pleonastische samenstelling met dit niet meer begrepen *gode*; misschien is het zelfs maar eene wijziging van *gode-*, *goodmoeder* door bijgedachte aan het bnw. *goed* (verg. *goedheilig* uit *goodheilig*, VERDAM 2, 2009).

— **Aanm.** *Godsmoeder* in den *Schynh.* (HOOFT, *Br.* 3, 461) is eene drukfout voor *Gods moeder*; *moeder* is praedicaat, en *Gods* hangt af van het subject *genade*. Verg. ARETINO, *Ipocr.* V, VIII: *la grazia di Dio* (è) *madre*.

GODONTEEREND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv.) en het tegenw. deelw. *Onteerend*. De majesteit Gods kwetsende. || Opdat men ... zich van Gods gezindheid ten opzichte van een schuldig menschdom geen godonteerende voorstelling make, BEETS, *St. Uren*, 9, 19.

GODONTKENNER, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* en *Ontkenner*. Een ontkenner van het bestaan van een Opperwezen, godloochenaar, atheïst. || Hij is het in zo verre met de Godontkenners eens, dat er niets van Eeuwigheid bestaat, *Wildsch.* 1, 175.

GODSAANBIDDING, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Aanbidding*. Aanbidding van het Opperwezen. || De godsaanbidding in geest en waarheid, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 9. Geestelijke godsaanbidding, 2, 22.

GODSADVOCAAT, znw. m.; mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Advocaat*. Bij het onderzoekings-proces dat aan eene heiligverklaring voorafgaat, de persoon die, tegenover de beweringen van den *Duivelsadvocaat* (zie ald., en verg. ADVOCAAT, Deel I, 826), heeft in het licht te stellen, wat vóór de *canonisatie* pleit; lat. *Advocatus Dei*.

Bij uitbreiding, iemand die tegenover de schaduwzijde eener zaak, het goede daarvan bepleit. || (Het) zal ... niet ontbreken aan Godsadvocaten ter ... verdediging van verouderde, gewestelijke... woorden ..., tegen wier geldigheidsverklaring ... allerhande Duivelsadvocaten dadelijk zullen optreden, COOPMAN, in *Versl. en Med. der Kon. Vl. Acad.*, 1890, 301.

GODSAKKER, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Akker*. Hd. *gottesacker* (*D. Wtb.* 1, 172); ook eng. *God's-Acre* (titel van een gedicht van LONGFELLOW). Begraafplaats; verg. 1 *Cor.* 15, 35 vlg. Voor de geschiedenis van dit woord zie AKKER, 2, *d*, *β*); verg. voorts V. LENNEP in VONDEL 3, 305 (*noot*) en BEETS, *N. Versch.* 2, 6 en 37. || Gods-acker. *Coemeterium*, *sepulchretum*, KIL.; *Cemetiere.* MELLEMA; *A Church yard.* HEXHAM. — Ik weet het, ieders Godsakker roept het luide ons toe: alle vleesch is als gras! V. OOSTERZEE, *Op Reis*, 59.

Godsakker noemt gij 't kerkhof; 't daar gezaaide
Herleeft eenmaal in nieuwe heerlijkheid!
BEETS 3, 330.

GODSBEGRIP, znw. onz., mv. *-pen*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Begrip*. Hd. *gottesbegriff*. De voorstelling die men zich over of van de godheid maakt. || Het Christelijk godsbegrip rust op hetgeen aangaande het hoogste wezen is geopenbaard door en in Jezus Christus, NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 96 *b*. Het oudtestamentisch godsbegrip, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 167.

hij die, suf en sip,
Dag en nacht blijft zoeken
Naar een reedlijk Godsbegrip
In de nieuwste boeken!
DE GENESTET 1, 350.

GODSBELOFTE, znw. vr., mv. *-n*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Belofte*.

1) Belofte, toezegging van Godswege, van God. || Den Messias, die door het geloovig Israël, op grond van godsbeloften, verwacht wordt, BEETS, *St. Uren*, 9, 99 (zie ook 9, blz. 38, 65 en 406).

„Hernieuwing!" preëkt de jonge lelie;
Een Godsbelofte is 't kleinste blad.
TEN KATE 6, 443 (*Verrijzen*).

2) Gelofte, toezegging aan God.

Th. Och Absolon, is dit uw Hebrons Godevaert?
B. Dat is zijn Godtsbelofte, en onderdaenighe aert.
VONDEL 9, 35.

GODSBESTEL, znw. onz., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Bestel*. Bestelling, beschikking van God. || Dit beraamde ons 't Godsbestel, BILD. 6, 69 (zie ook 9, 211). Ziet hier den sleutel van alle de hooge verborgenheden in dit Godsbestel opgesloten! V. D. PALM, *Leerr.* 3, 44.

GODSBESTUUR, znw. onz., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Bestuur*. Het bestuur, de leiding der aardsche zaken door God. || Het Godsbestuur in zijn eigenaardig machtsbetoon, zijn wijze liefdezorg, barmhartige rechtvaardigheid, BEETS, *St. Uren*, 9, 98.

GODSBETROUWEN — GODBETROUWEN —, znw. onz., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Betrouwen*. Vertrouwen op God. || Christlijk Godbetrouwen, BILD. 6, 184. Rustend Godbetrouwen, 7, 125 (zie ook 7, 238; 8, 212). Wederkeerend, gesterkt godsbetrouwen, BEETS, *St. Uren*, 9, 186.

GODSBEWUSTZIJN, znw. onz., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Bewustzijn*. Hd. *Gottesbewusstsein*. Besef aangaande het bestaan van God. || Dat den mensch ook het onmiddellijk zelfbewustzijn van die volstrekte afhankelijkheid (en daarmede tevens het eerst, oorspronkelijk Godsbewustzijn) gegeven is, SCHLEIERMACHER bij A. DES AM. V. D. HOEVEN Jr., *De Godsd. het Wez. v. d.*

M. 39. Zondebewustzijn is Godsbewustzijn, HUGENHOLTZ, *Stud. op Godsd. en zedek. geb.* 1, 97.

GODSDEEL, znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Deel*. Deel, in den zin van: geschenk (als in de Statenoverzetting), dat men den armen „om Godswille" geeft (zie GOD, II, C, 7, *e*, *β*); kerstgave. Thans in Noord-Nederland verouderd; doch zie DE BO 380. || Om het godsdeel gaan, het godsdeel geven, DE BO.

GODSDIENST — soms GODESDIENST (b. v. VONDEL 3, 262) —, znw. m., doch vaak vr. gebezigd (zie de Aanm.); mv. (in de bet. 2 en 3) *-en*. Onr. *guðsþjónasta*, deensch *gudstjeneste*, zw. *gudstjenest*, nhd. *gottesdienst*, mnd. *godesdênst*, mnl. *godesdienst*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Dienst*. Eigenlijk: het dienen, eeren van God, of: de betrekking van onderdanigheid aan God; vervolgens met verzwakking en zelfs geheel verlies der etymologische beteekenis: geloof, belijdenis, vroomheid, en dikwijls al die beteekenissen samenvattende, evenals lat. *religio*.

— **Aanm.** Het geslacht van *godsdienst*, ofschoon in het Nnl. ongetwijfeld manlijk, werd door BILDERDIJK, ook op taalkundige gronden, voor vrouwelijk gehouden. Velen, waaronder vooral de predikanten, nemen het woord ook nog heden vrouwelijk, doordien de *godsdienst* als een vrouwelijk wezen gedacht wordt; misschien ook onder invloed van het vr. geslacht in andere talen. De Statenoverzetting, de oude kerkelijke geschriften en de classieke schrijvers uit de 17de eeuw bezigen *godsdienst*, terecht, uitsluitend manlijk. Verg. nog *Taal- en Letterb.* 1, 6.

1) Godsvereering, als collectieve benaming voor uiterlijke verrichtingen, waarmede men naar de begrippen of de voorschriften eener bepaalde gemeenschap, de godheid eert.

a) In 't algemeen. || Dat een seeckeren en gesetten dach, den Godtsdienst zy toege-eygent, *Hand. d. Syn. v. Dordr.* (*Post-acta*), 22. Datmen op den selven (*den Zondag*) ruste ... van alle soodanighe recreatien die den Godtsdienst verhinderen, 23. De natuurdienst, de afgoderij ... (is) voor den Heiden de noodzakelijke en eigenaardige vorm van godsdienst, A. DES AM. V. D. HOEVEN Jr., *De Godsd. het Wez. e. d. M.* 51.

— *Zuivere godsdienst* enz. || Dat ghy uwe lichamen stelt tot eene levende heylighe ende Gode welbehaeghlicke offerhande, welcke is uwe redelicke Godtsdienst, *Rom.* 12, 1 (gr. *λογικὴ λατρεία*). De suyvere ende onbevleckte Godtsdienst voor Godt ende den Vader is dese, Weesen ende weduwen besoecken, *enz.*, *Jac.* 1, 27. Om te weeren ende uyt te roeyen alle afgodery ende valschen godtsdienst, *Geref. Ned. Geloofsbel.*, *a.* 36.

— *Uiterlijke godsdienst*, het waarnemen van godsdienstige plichten zonder oprechtheid des harten. || Den uyterlicken Gods-dienst is een sleuyer, en deckmantel van vele snoode gebreken, DE BRUNE, *Bank.* 2, 129 (zie ook *Leev.* 5, 261).

— *Godsdienst bewijzen*, goddelijke vereering toebrengen. || Diana ... aen welcke gantsch Asien ... Godtsdienst bewijst, *Hand.* 19, 27.

— *Zijn godsdienst plegen*: „Faire ses devotions, son bonjour, communier" (MARIN).

— Spreekw. *Het gouden kalf is het eenig voorwerp van zijnen godsdienst* (HARREB. 1, 246).

b) In 't bijzonder. De openlijke plechtige handelingen, de ceremoniën, die in daarvoor bestemde gebouwen door de geestelijkheid verricht worden, de eredienst. || De Roomsche Godsdienst of Godesringhe ten tyden Augusti was Afgodisch, COORNHERT 2, 64 *b*.

Ick ... yverde zo lang
Dat d' ouwde Godsdienst we'er herbloeyde in volle zwangh.
VONDEL 2, 73 (*Ezechias, de Godsdienstighe*).

— *Den godsdienst doen, verrichten, oefenen* (zie OEFENEN, I, I, 2) enz. || Den Godsdienst doen. *Faire le service divin*, PLANT. — Het gewaad voor kerkelijke plechtigheden of bij de uitoefening van de openbare godsdienst... gebruikelijk, *Wet o. d. Kerkgen.*, *a.* 6. Dat men hun...toestond, tot oeffening van hunnen godsdienst, het huys van Aaken, HOOFT, *N. H.* 587. De Belgen oefenden hunnen godsdienst in geheiligde bosschen, CONSC. 4, 191 *a*.

— *Den godsdienst hooren, bijwonen*. || Wat Kercken dat sy besoecken, wat Godsdienst dat sy hooren, POIRTERS, *Mask.* 181. Voor Utrecht ... verzochten zij (*de Noren*) binnengelaten te worden, om er de Godsdienst bij te wonen, BILD., *Gesch. d. Vad.* 2, 7.

— *Bedienaar van den* (*openbaren*) *godsdienst*, leider van den eeredienst bij een kerkgenootschap: geestelijke, priester, predikant, enz. || Met gevangenisstraf ... wordt gestraft ... hij die een bedienaar van den godsdienst in de geoorloofde waarneming zijner bediening bespot, *Wetb. v. Strafr.*, *a.* 147. WelEerwaarde Heeren Bedienaren van den Godsdienst (*gewone aanspraak in redevoeringen*).

c) De gemeenschappelijke godsdienstoefening, het godsdienstig samenzijn der geloovigen. || Hij is van morgen in den godsdienst geweest, *hij is ter kerke geweest*. Er zal hedenavond geen godsdienst gehouden worden, geen godsdienst zijn. — Onder den Godsdienst snappen, MARIN. — Dat wij bij de openbare Godsdienst orgels hooren, V. ALPHEN 2, 71. De vrijheid der huiselijke godsdienst is zelfs in den tijd der sterkste kerkelijke suprematie geëerbiedigd, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 157.

De Godsdienst is gedaen, men gaet de bruyt geleyden
Om weder uyt de Kerck, en van het land te scheyden.
CATS 1, 297 *b*.

De godsdienst gaat ten einde,
Ten einde 't daverende orgellied.
DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 250.

2) Het geheel der plechtigheden en leerstellingen, die den vorm van godsvereering uitmaken, eigen aan een volk, eene sekte, een kerkgenootschap. Met mv. || De godsdienst van Israël, van de Indiërs. Het onderwijs in de geschiedenis der godsdiensten. — De voornaamste Godsdiensten, *Titel van een bekend werk*. Dat ick na de bescheydenste secte van onsen Godtsdienst, als een Pharizeer, geleeft hebbe, *Hand.* 26, 5. De Drossaart (voerde) ... hunnen Godsdienst in; ja verboot den Priestren, den Roomschen te oeffenen, HOOFT, *N. H.* 588. Gemaant ... om den Roomschen godsdienst te schorsen, 786. De wreede en menschverdichte Gods-diensten der afgodische Heydenen, VONDEL 1, 322. De groote insteller van dien Godsdienst, *Leev.* 2, 362. (*De Joden*) mochten ... zich naar de oud-vaderlijke zeden gedragen en hun godsdienst onderhouden, FRUIN, *Tien J.* 256.

— *De Christelijke, de Roomsche, de Griecksche, de Protestantsche, de Gereformeerde, de Hervormde* (voorheen ook wel *de Herstelde*) *godsdienst*, de Christelijke (enz.) geloofsleer, het Christelijk (enz.) geloof. || Dat hy ... den Onroomschen godsdienst ten Roomsgezinden Landtschappen zagh inbreeken, HOOFT, *N. H.* 585. Yvrigh in den hervormden Godsdienst, 588. Naar de Parische moort ... zonden die van den Herstelden Godsdienst ettelike Heeren aan den Koning *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 33 (zie ook V. LEEUWEN, *Beschr. v. Leiden*, 466). De christelijke hervormde Godsdienst is die van den Souvereinen vorst, *Grondw.* 1814, *a.* 133. Het was er ver

af ... dat allen den hervormden godsdienst beleden zouden hebben, FRUIN, *Tien J.* 236. De oefening van den roomschen godsdienst werd verboden, 242.

— Bij persoonsverbeelding.

Geleerdheid voelt met schrik 't gewelf haars tempels scheuren;
De Godsdienst zwijgt; de kunst barst uit in rouwgeklag.
SPANDAW 2, 58.

Wierookt m' elders d' oproerdraak,
Hier troont Godsdienst, Wet en Orde.
BOGAERS 1, 5.

3) Het geheel der leerstellingen aan eene bepaalde gemeenschap (een volk, een kerkgenootschap) eigen. Geloof (zie GELOOF, I, B, 2), belijdenis, leer. || (*Zij*) hadden tegen hem eenige vragen van haren Godtsdienst, ende van sekeren Jesus, *Hand.* 25, 19. In 't stuk van Godtsdienst was hy zeer oneenzydigh, BRANDT, *Lev. v. Hooft*, 25. Een' ... Turkschen Prins ... die zich zijne gevangenschap onder de Christenen verzacht had, door hunnen godsdienst aan te nemen, BOSB.-TOUSS. 2, 21 *a*. Ik zal ... hun de wedergaaf er van (*van onrechtmatig verkregen goed*) als een punt van hunnen godsdienst doen betrachten, CONSC. 1, 154 *a*. Dat het oude Christendom nog slechts als de godsdienst van het onkundige volk ... zijn waarde ... heeft, BEETS, *St. Uren*, 9, 109.

De dapp're Zeeuw vreest geen gevaaren
Als hy voor Godsdienst en Altaaren
Voor Vryheid en Oranje, stryd.
V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 27.

— *Geopenbaarde godsdienst*, geloof op goddelijke openbaring gegrond.

— *De ware godsdienst*, de godsdienst, het geloof, dat alleen onder alle vormen van belijdenis de waarheid aangaande 's menschen hoogste belangen verkondigt; ook als naam, dien de belijders van eene bepaalde Christelijke gezindte aan hun eigen godsdienst geven. Verg. GELOOF, I, B, 2, *b*). || Voorstander van 's vaaderlands vryheit en den waaren Godsdienst, HOOFT, *N. H.* 588. Bewijs van den waren Godsdienst, *Titel van een werk van H. De Groot.* De ware godsdienst, voorbereid onder Israël, is de Christelijke, SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 5.

— *De heerschende godsdienst, de godsdienst van den Staat*, de door eenen staat, met uitsluiting van elke andere, erkende belijdenis, de belijdenis van het hoofd van den staat, welke ook de ambtenaren moeten zijn toegedaan. || In Spanje is het R.-K. geloof de heerschende godsdienst, in Zweden de leer van Luther. Sedert de staatsregeling van 1798 kent men in Nederland geen heerschenden godsdienst meer. — Dat in de zestiende en zeventiende eeuw alle Staten in Europa hunne heerschende godsdienst hadden, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 156. Om ook daar den gereformeerden godsdienst tot den heerschenden en alleen geoorloofden te maken, FRUIN, *Tien J.* 244. (Er) werd ... bij het veroveren van steden op den vijand, gehandeld als ware de gereformeerde godsdienst de godsdienst van den staat, 245.

— *Vrijheid van godsdienst, geloofsvrijheid.* Zie GODSDIENSTVRIJHEID. || Tijden van algemeene verdraagzaamheid, waarin bij alle kerkgenootschappen vrijheid van godsdienst geëerbiedigd ... wordt, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 944. De stelling dat in ons vaderland, tot 1795 toe, geen vrijheid van godsdienst bestaan heeft, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 162.

— *Verschil van godsdienst*, onderscheid in belijdenis. || Dat men in het staatsleven niet op het verschil van godsdienst letten moet, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 180.

— *Onderwijs in den godsdienst*, onderricht in de geloofsleer, godsdienstonderwijs. || Rabbi's ... die in de wet en den godsdienst onderrigt gaven, V. D. PALM, *Bijbel v. d. Jeugd*, 18, 91. Het opzeggen van den Catechismus, eens in de week, gold ... voor onderwijs in de godsdienst, HARTOG, *Spect. Geschr.* 269.

— *Zijn godsdienst leeren*, zijne belijdenis, zijn catechismus, zijn geloof leeren. || In den godsdienst, welken ik geleerd heb, zoek ik troost *enz.*, LINDO 2, 53 (zie ook HARTOG, *Spect. Geschr.* 272).

— In 't mv.: belijdenissen. || De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten, *Grondw., a.* 169.

4) De betrekking van de menschen tot God. || Dat niemand in ernst van godsdienst spreekt, of hij bedoelt daarmede een betrekking van ons wezen tot het Wezen der wezens, een gemeenschap, welke dan ook, van den mensch met God, A. DES AM. V. D. HOEVEN Jr., *De Godsd. het Wez. v. d. M.* 24. De godsdienst is geen gevoelen, geen weten, geen willen; zij is de hoogere éénheid, de wortel en kiem van dat alles, 93.

— Niet zelden ook: het ingeschapen gevoel van de betrekking tot, de afhankelijkheid van God. || Godsdienst (word) onderscheiden in de *Natuurlijke*, en de *Boven-natuurlijke*, of liever de *Geopenbaarde*. De eerste is, welke uit het ingeschaapen licht der reden en conscientie kan afgeleid worden, CHOMEL 897 *a*. De betrachting der pligten, die door rede en Godsdienst ons worden opgelegd, V. D. PALM, *Sal.* 1, 186.

Dat werelddeel, dat zoo vele ondaân teelde,
En met het licht van Rede en Godsdienst spot.
FEITH, *Werken*, 13, 173.

5) De gezindheid van het gemoed dat God dient, eert door een leven overeenkomstig Zijne geboden. Godsvrucht, vroomheid. || Ter bevordering van Godsdienst, als een vaste steun van den Staat en ter uitbreiding van kennis is het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp van de zorge der Regeering, *Grondw.* 1814, *a.* 140. Voorzeker, een mensch kan meer godsdienst hebben, dan hij weet, en daarom ook meer zedelijkheid dan zijn *credo* zou doen verwachten, A. DES AM. V. D. HOEVEN Jr., *De Godsd. het Wez. v. d. M.* 89. Hun geloof verstijfde tot rechtzinnigheid, hun godsdienst verstierf tot godgeleerdheid, FRUIN, *Tien J.* 239.

Hoe komt doorluchte Drost, dat elck van Godsdienst roemt,
En onrecht en geweld met desen naem verbloemt?
VONDEL 3, 57 (zie ook 3, 60).

— Spreekw. *Zaakwaarnemen is ook godsdienst* (HARREB. 1, 246), het behartigen van andersmans belangen is ook eene zaak van 't geweten.

6) In uitdrukkingen waar alle opvattingen even goed mogelijk zijn. || Den godsdienst verachten. Over godsdienst spreken. De vertroostingen van den godsdienst. — Die genen, die nu en dan een Capitteltje doorlopen, en daarin een gedeelte van den Godsdienst stellen, v. EFFEN, *Spect.* 12, 180. Uw Vriend is een verwaand twyfelaar: hy spot met allen Godsdienst, *Leev.* 3, 11. Begrippen over Godsdienst, Staatkunde, Wetenschappen en Letteren, GEEL 46. Het dertiende artikel der Unie, dat van den godsdienst handelt, FRUIN, *Tien J.* 245.

— *De wetenschap van den godsdienst.* Zie GODSDIENSTWETENSCHAP, en GODGELEERDHEID, Hist.

Aanm. Een latinisme is het, trouwens zeldzaam, gebruik van *godsdienst* in den zin van lat. *pietas*, ouderliefde, kinderlijke liefde.

In Godsdienst zal met recht de Klepelaar uytsteken;
Vermids hy zijn gebroed in liefde onvergheleken
Getrouw tot inden dood, zijn hulpe en jonste aenbied.
VONDEL 1, 647 (*De oude Oyevaar*).

. *Godsdienstelijk*, *godsdienstig*, *godsdienstloos* e woorden).
Ongodsdienst (verg. de bet. 3 en 5), ongeloof, dienstigheid („Dus keert men *ongodtsdienst* gelooven buiten, En alle afgodery, en dwae- besluiten", VONDEL 9, 518); *wangodsdienst*, htsche godsvereering („Het fetischisme, de idienst is een *wangodsdienst*").
enst, afl. *Godsdienstoefening* (zie ald.).
enst. *Godsdienstbegrip*, *-gebruik*, *-geschil*, *-ge- -kaat*, *-ijver*, *-krijg*, *-leer*, *-leeraar*, *-onderwijs*, *wijzer*, *-onderwijzeres*, *-oorlog*, *-plechtigheid*, *-stichter*, *-twist*, *-vorm*, *-vraag*, *-vrede*, *-vrij- -waanzin*, *-wetenschap*, *-zaak*, *-zin* (zie die n).
In de bet. 1). *Godsdienstbetrachting*, waar- van godsdienstige plichten („De jeugdige (zocht) ... den troost voor haar ... verloren ... alleen in *godsdienstbetrachting*", BOSB.- 1, 331 *a*); *godsdienstplegen* („De Godsvrucht gezond verstand, Het vrij gemoed bij 't *enstplegen*, Dat zekert heil aan 't Vaderland", s 2, 12).
In de bet. 2). *Godsdienstbescherming* („Het rt) onder de *godsdienstbescherming* van wege taat ... de kerkgenootschappen bij hun gods- nderwijs te ondersteunen", DE BOSCH KEMPER, . *Ned. Staatsr.* 923); *godsdienstregeling* („Voor- telijk liet zij (*de pacificatie van Gent*) hun og *Roomschen provinciën*) hun eigene *gods- egeling* behouden", FRUIN, *Tien J.* 244.).
In de bet. 3) *Godsdienstbelijdenis*, geloofsbe- („Roomschgezinde geslachten, die nog te rdam waren gebleven na de reformatie, zonder l van *godsdienstbelijdenis* te wisselen", BOSB.- 3, 505 *b*); *godsdienstgenootschap*, gemeen- vereeniging van geloofsgenooten („Alle geeste- van welk *Godsdienst-genootschap* ook *enz.*", *Oud v. Strafr.*, *a.* 201); *godsdienstgezindte*, gemeen- van gelooviger („Elke der *godsdienst-gezindten* derland", DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned.* . 101); *godsdienstovertuiging*, geloofsovertui- *a. w.* 163); *godsdienstpartij*, geloofspartij („De moet ... de beschermer der godsdienstvrijheid onder zich aan eenige *godsdienstpartij* aan te ", *a. w.* 331); *godsdienstpartijschap*, hetzelfde voorgaande (*a. w.* 331); *godsdienstscheur*, ge- rdeeldheid („Schuwt lettertwisten; tracht ook *enstscheur* te ontvlieden", BILD. 14, 347); *gods- ekte* (A. DES AM. V. D. HOEVEN Jr., *De Godsd. ez. v. d. M.*, 54; V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, *odsdienstsysteem*, leerstelsel („Hervormers en rs van nieuwe *godsdienstsystemen*, V. LIMB. ER Jr., *Akbar*, 204); *godsdienstverwant*, ge- noot (BILD., *Mac Benac*, 78); *godsdienstvrij*, van een land waar vrijheid van godsdienst t („Deeze Natie (*de Joden*) ... heeft in dit *ensterije* Land, eene plaats der ruste ... gevon- BERKHEY, *N. H.* 3, 427); *godsdienstwreker*, , verdediger van het geloof („Gy, Helbe- r, *Godsdienstwreker*, Zie neêr, ô dierbre spruit", BILD. 9, 254).
In de bet. 4). *Godsdienstbeschouwing*, beschou- an, voorstelling aangaande de betrekking tus- God en den mensch („Zoo zag ik van nabij jegerige *godsdienstbeschouwing* zich ontwikke- *temmen u. d. Vr. Gem.*, 12, 183); *godsdienstge- Eene ingeboren behoefte aan *godsdienstgevoel*", o, *Sophie*, 269).
In de bet. 5). *Godsdienstbetoon*, betoon, ver- n vroomheid („Indien wij in onze openlijke is en *godsdienstbetoon* geen ... zweem van schijnheiligheid ... toelaten", BEETS, *St. Uren*, 6, 218); *godsdienstdrift*, godsdienstige aandrift, enthousiasme (BILD. 1, 252; 3, 30); *godsdienst- gebaar*, vroom gebaar, alle vrome verrichting („Ver- menigvuldiging van uitwendig *godsdienstgebaar*", BEETS, *St. Uren*, 7, 125); *godsdienthuichelaar*, die vroomheid voorwendt (V. D. BERGH, *Dichtbundel*, 119); *godsdienstijveraar*, vrome dweper, zeloot („Laster, zooals gij *godsdienstijveraars!* dien weet uit te denken", V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 199; zie ook 147); *godsdienstmijmering*, godsdienstig ge- peins („*godsdienstmijmring* maak hem (*den mensch*) gek, De hoogmoed maakt hem eindloos gekker", V. LENNEP, *Poët.* 13, 190).
— In de bet. 6). *Godsdienstband*, verknochtheid uit godsdienstigen plicht („Ridders ... Door vrien- en Leenmanschap, en eer- en *Godsdienstband*, Maar meer nog door uw hart, aan Floris stoel verpand!" BILD. 3, 372); *godsdienstlasteren*, lastering van den godsdienst (BILD. 13, 278); *godsdienstliefde* (BILD. 13, 324); *godsdienstmin* („Vaderlands- en *Godsdienst- min*", BILD. 9, 271); *godsdienstsschennis*, schending, aanranding van den godsdienst (BILD. 6, 40), *godsdienst- schijn*, glimp van godsdienstigheid, vrome schijn („valschen *godsdienstschijn*", BILD. 8, 284); *godsdienst- schrik*, godsdienstige angst, vrees voor de goden („Deïdamia ... door haar gantsch gevolg uit *Godsdienst- schrik* begeven", BILD. 2, 298); *godsdienstspel*, voorgewende godsdienstigheid („Neen, moge een' zwakken Vorst ... Uw huichlend *godsdienstspel* ver- bijstren *enz.*", BILD. 4, 306); *godsdienstspot* („Zoo lang heeft zich Collins met *godsdienstspot* vermoeid Dat hy 't Geloof zijn hart geheel waant uitgeroeid", BILD. 14, 89); *godsdienststoorder*, die den godsdienst ondermijnt, verstoort („Aan de hedendaagsche *Gods- dienst-stoorders*", BILD. 12, 205); *godsdienstverval*, (*Titel bij* BILD. 14, 42); *godsdienstverzaker*, die den godsdienst veracht; *godsdienstvlam*, dichterlijk en figuurlijk: godsdienstige gloed, ijver voor den gods- dienst („d'achtbren Vorst Wiens *Godsdienstvlam* in de eedle borst, Wiens zucht, voor Neêrlands heil ontglommen, *enz.*", BILD. 9, 253), enz.
— Als tweede lid. *Avond-*, *huis-*, *morgen-*, *staats-*, *volks-*, *wereldgodsdienst* (zie die woorden).

GODSDIENSTBEGRIP, znw. onz., mv. *-pen*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Begrip*. Gods- dienstige meening of overtuiging, geloofsbegrip. Meest in 't mv. Zie GODSDIENSTIG, I, B, 1). || Dit toezigt (*van den Staat op de Kerkgenootschap- pen*) (behoort) gelijkelijk en onpartijdig en met eer- biediging van ieders godsdienstbegrippen ... uitge- oefend te worden, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 944. Ietwat naar het puriteinsche overhel- lende in zijne godsdienstbegrippen, BOSB.-TOUSS. 3, 231 *b* (zie ook 2, 251 *a*; 3, 346 *a*).

GODSDIENSTELIJK — ook GODDIENSTE- LIJK —, bijw. en bnw. Van *Godsdienst* met *-lijk*.
I) **Bijw.** (van wijze). — Op eene wijze die van godsdienstigheid, van vroomheid blijk geeft, gods- dienstiglijk (zie GODSDIENSTIG, II). Thans ver- ouderd. || (*De duivel*) is altoos ute om te ver- dervene alle die gene die goddienstelijcken in Christo willen leven, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 3 *b*.

geuren, dieze ons oyt godsdienstelijck toebrochten;
Soo dick zy blaken deên een suyver offervier.
VONDEL 2, 187.

Dien sult ghy aen Mijn Woord, aen Lofsangh en Gebeden,
In Mijnen naem vergaert, Gods-dienstelick besteden.
HUYGENS 1, 22 (*van den rustdag*).

— **Aanm.** *Godsdienstelijk* in den zin van: met heiligen ernst en ijver, is een gallicisme, gevolgd naar fr. *religieusement*; verg. ook de uitdrukking

se faire une religion de quelque chose. || Die zending (d. i. *roeping*, fr. *mission*, t. w. *het zorgen voor moeder en zusters*) zal ik godsdienstelijk vervullen, CONSC. 3, 59 *a*.

II) **Bnw.** — Als zoodanig in Zuid-Nederland eene enkele maal gebezigd ter vertaling van fr. *religieux*. Verg. GODSDIENST, 3) en GODSDIENSTIG, I, B, 1). || Zoohaast de godsdienstelijke Hervorming ontstond, CONSC. 3, 85 *b*.

GODSDIENSTGEBRUIK, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 2) en *Gebruik*. Godsdienstige gebruiken, ceremoniën bij een volk, eene sekte, een kerkgenootschap in zwang. || De godsdienstgebruiken der Hindoes.

GODSDIENSTGESCHIL, znw. onz., mv. *-len*. Uit *Godsdienst* (zie de bet. 2 en 3) en *Geschil*. Oneenigheid ter zake van den godsdienst, geloofsgeschil. || Onder de republiek zijn de staatstwisten dikwijls ineengesmolten met de godsdienstgeschillen, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 943.

GODSDIENSTGESPREK, znw. onz., mv. *-ken*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Gesprek* (in de bet. 2). Hd. *religionsgespräch*. Twistgesprek, dispuut over geloofszaken. || Het godsdienstgesprek tusschen Luther en Zwingli in 1529 te Marburg gehouden over de avondmaalsleer. — Twee belangrijke godsdienstgesprekken, DYSERINCK, in *Gids*, 1890, 1, 119.

GODSDIENSTHAAT, znw. m.; zonder mv. Uit *Godsdienst* (zie de bet. 2 en 3) en *Haat*. Haat wegens verschil van godsdienst; geloofshaat. || 't Bestand, ... helaas! Verbitterd door een binnenlandschen twist En godsdiensthaat, v. LENNEP, *Poët.* 13, 55 (zie ook 13, 104). De voornaamste medewerker, op wiens dweepzucht en godsdiensthaat hunne berekening steunde, MULDER, *J. F.* 1, 84. Als bij den vroegeren naijver nog godsdiensthaat tot vijandelijkheid aanspoorde, FRUIN, *Tien J.* 78.

GODSDIENSTIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Van *Godsdienst* (in verschillende opvattingen) met *-ig*. Verg. mnl. *gode-*, *goddienstich*.

I) **Bnw.** — A) Van personen of wat hen vertegenwoordigt.

1) God of eenen god dienende, zich aan den godsdienst houdende, godvruchtig, vroom. || Vele van de Joden ende van de Godtsdienstige Jodegenooten, *Hand.* 13, 43 (zie ook *Hand.* 17, 22). Indien yemant onder u dunckt dat hy Godtsdienstig is, *Jac.* 1, 26. Het eerwaardig byzyn uwer Godsdienstige Moeder, *Leev.* 7, 134. Of zij (*eene overzetting*) nog voor de behoefte harer Godsdienstige gebruikers voldoende is, v. D. PALM, *Sal.* 7, 72. Beter te schijnen dan wij zijn, godsdienstiger, gevorderder! BEETS, *St. Uren*, 7, 133. In het midden eener godsdienstige maatschappij, 9, 115.

> Minerve, ghy bewaeckt het slot
> Van uw Godsdienstigh Trojen.
> VONDEL 2, 507.

2) Bij qualitatieve benamingen. Op het gebied van godsdienst; in zaken van godsdienst. || Een der eerste godsdienstige dichters van onzen tijd, PIERSON, *O. Tijdgen.* 77. Een staatkundigen of godsdienstigen tegenstander, 90.

B) Van zaken. — 1) Met den godsdienst (gedacht in onderscheiding van de zedelijke wereld, de staatkunde, de burgerlijke maatschappij) in verband staande, op den godsdienst betrekking hebbende, den godsdienst aangaande, in den godsdienst gegrond. Verg. de Samenst. met *Godsdienst* als eerste lid. || Godsdienstig geloof. Godsdienstige belijdenis. Godsdienstige gemeenschap. Godsdienstige ijver. — Een Godsdienstige pligt, *Leev.* 7, 125. Godsdienstige gemoedsbezwaren, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 158. De eed (is) eene godsdienstige plegtige verzekering, 159. Godsdienstige onverdraagzaamheid, 161. Een stervende, die naar godsdienstige vertroosting smacht, BOSB.-TOUSS. 1, 237 *a*. Godsdienstig ideaal, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 19. Godsdienstige dweeperij, FRUIN, *Tien J.* 79. — Een mensch ... zonder eenige godsdienstige of zedelijke beginselen, v. D. PALM, *Sal.* 7, 343. De laagste trap van godsdienstige ontwikkeling is het Fetischisme, SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 6. Aan hen (*aan de evangeliepredikers*) (is) ... geheel de leiding van het godsdienstig en zedelijk gevoel ... aanvertrouwd, BOSB.-TOUSS. 3, 505 *b*. — Van alle burgerlijke en godsdienstige rechten verstoken, BOSB.-TOUSS. 3, 471 *b*. Godsdienstige voorrechten, BEETS, *St. Uren*, 9, 184. — Staatkundig en godsdienstig fanatismus, BOSB.-TOUSS. 1, 272 *b*. De Hervorming ... werd terzelfder tijd eene godsdienstige en eene staatkundige omwenteling, CONSC. 4, 301. Eene soort van godsdienstig manifest, MULDER, *J. F.* 2, 59. Het godsdienstig karakter van onzen opstand, FRUIN, *Tien J.* 238. Die godsdienstige beweging (*het Réveil*), PIERSON, *O. Tijdgen.* 78. — Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen, *Titel van een werk van* W. MOLL. Middelpunt van zijn godsdienstig bestaan werd de gekruiste en verheerlijkte Christus, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 109. Het Kalvinisme, met zijne gehoorzaamheid aan de Schrift als grondslag van het godsdienstig leven, PIERSON, *O. Tijdgen.* 183.

— *Op godsdienstig gebied*, op 't gebied van geloof en godsvrucht. || Joab ... een man, op godsdiedstig gebied anders met geen David te vergelijken, BEETS, *St. Uren*, 9, 73.

— *Godsdienstige begrippen, meeningen* enz., denkwijzen, voorstellingen aangaande den godsdienst. || Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, *Grondw.*, *a*. 167. Het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld, *a*. 192. Slegte godsdienstige sentimenten, *Leev.* 6, 156. Godsdienstige overtuigingen, BEETS, *St. Uren*, 6, 224.

— *Op, volgens, naar de wijze zijner godsdienstige gezindheid*. Zie Deel IV, 2232—2233.

— *Eene, de godsdienstige waarheid*: geloofswaarheid (*Leev.* 8, 106; PIERSON, *O. Tijdgen.* 183).

— *Godsdienstige plichten, handelingen* enz. Ritueel. || Zijne godsdienstige plichten waarnemen. — Godsdienstige wasschingen (*der Farizeeën*) van drinkbekers, en kannen, en koperen vaten, en bedden, BEETS, *St. Uren*, 7, 124. Godsdienstig handgebaar, 7, 125.

— *Godsdienstige leerstellingen*, enz. || Twyfelen aan Godsdienstige Leerstellingen, *Leev.* 4, 93. Mijn Godsdienstig leerstelsel, v. D. PALM, *Sal.* 2, 442. Godsdienstige vraagpunten, BEETS, *St. Uren*, 9, 60.

— *Godsdienstig onderwijs*. || Gebrekkig godsdienstig onderwijs, HARTOG, *Spect. Geschr.* 268.

— *Godsdienstig geschil, godsdienstige twist*. || Godsdienstige tweedragt, BORGER, *Leerr.* 1, 68. De godsdienstige twisten tusschen de Remonstranten en de Contra-Remonstranten, CONSC. 1, 262 *b*. Tamelijk onverschillig omtrent de godsdienstige verschillen, FRUIN, *Tien J.* 69.

— *Godsdienstige bijeenkomst, samenkomst, vergadering*: aan den godsdienst gewijd. || Hij die ... eene geoorloofde openbare godsdienstige bijeenkomst ... verhindert, *Wetb. v. Strafr.*, *a*. 145. Godsdienstige vergaderingen, *Leev.* 1, 96. Ons Lutherschen werd ... het godsdienstig bijeenzijn verboden, BOSB.-TOUSS. 1, 236 *b*.

— Ook van het gebouw waarin men samenkomt.

Nu laet ons eens een liet en bijden lofzangh heeren.
En zinght eens, zoo ghy plaght in uw Godsdienstigh huis.
VONDEL 2, 137 (*Ps. 136 der Psalmen*).

— *Godsdienstige plechtigheid, godsdienstig feest*, enz., gewijde, kerkelijke plechtigheid, enz. || Dat niemand kan gedwongen worden, aan eene godsdienstige handeling deel te nemen, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 159. Openbare godsdienstige processiën, 161. Als algemeene godsdienstige Christelijke feestdagen worden alleen erkend, enz., 934. Dat de Javanen tot het vieren van zeker godsdienstig feest ... zouden vergaderen, CONSC. 1, 256 *a*.

— *Godsdienstige viering* enz.: plechtig, met kerkgebaar. || Godsdienstige viering van den Hervormingsdag. Godsdienstige herdenking van den slag bij Waterloo.

— *Godsdienstige gemeente, gezindheid, gezindte, sekte*, enz. (zie die woorden, Deel IV, 1400, 2232, 2233, 2234). Kerkgenootschap. || Wanneer men zich tot eene godsdienstige of kerkgemeente vereenigt enz., DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 944. De vorm nu, die een godsdienstige vereeniging aanneemt, is die van een zedelijk ligchaam, zij wordt een kerk of kerkgenootschap, ORTGIESEN, *Staatsr. Onderz.* 152.

— Zelfstandig gebezigd. *Het godsdienstige*, de zaken van den godsdienst. || Ik wilde zo min in het Zedelyke als in het Godsdienstige, of Paulus, of Cefas, of Apollos ... zyn; maar my zelve, *Leer.* 8, 49.

2) Blijk gevende van godsvrucht, vroomheid. Vroom, heilig, gewijd. || Godsdienstige overdenkingen, gepeinzen. — Hun voor welken hy (*de Apostel Johannes*) een Godsdienstigen afkeer voedde, *Leer.* 3, 20. Haare deugden, ... haare blymoedige Godsdienstige onderwerping, *Leer.* 5, 77. Zy winden zich ook wel eens, door leezen en bidden, op tot Godsdienstige aandoeningen, 6, 113. Godsdienstige verrukking, CONSC. 1, 31 *a*. Sidderend van godsdienstigen angst, 2, 17 *b*. Godsdienstige ontroering, 2, 164 *a*. Over zijne wijsbegeerte ligt eene godsdienstige tint, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 86. Salomo zal oprecht zijn, indien hij het godsdienstig voorbeeld van zijn vader ... navolgt, BEETS, *St. Uren*, 6, 218. Hizkia ... onder wiens godsdienstig bestuur ... het volk tot den dienst van Jehova terugkeert, 9, 123. Onder de vrouwen waren er geene, die niet gekomen waren uit rein en waarachtig godsdienstig gevoel, MULDER, *J. F.* 1, 102.

— *Een godsdienstig boek, godsdienstige lectuur*, enz.: vroom, stichtelijk. || Geen enkel godsdienstig boek! niets van stichtelijken aard! *K. Zev.* 4, 231.

— *Godsdienstige gezelschappen, kringen*, vereenigingen van vromen. || Met het fyne tuig bemoei ik my niet ... Maar onze deftige Godsdienstige gezelschappen ken ik dies te beter, *Leer.* 3, 66. In sommige godsdienstige kringen gewantrouwd, en ... als een valsche ... broeder buitengesloten, BEETS, *St. Uren*, 6, 224.

— *Eene godsdienstige stichting*, eene stichting uit vroomheid, eene vrome stichting. || Makingen bij uiterste wilsbeschikking ten behoeve van openbare instellingen, godsdienstige gestichten, kerken of armeninrichtingen, *B. W.*, *a.* 947.

II) **Bijw.** (van wijze). Op godsdienstige, vrome wijze. || De kunst om ... redelyk, deugdzaam en Godsdienstig te leeven, *Leer.* 6, 61. Waar menschenkinderen godsdienstig samenzijn, daar zijn er gewisselijk altijd vele *enz.* BEETS, *St. Uren*, 9, 180.

De Heiner Kloegte, dese hy godsdienstigh kruist.
VONDEL 4, 422.

Anl. *Godsdienstigheid* (zie ald.); *godsdienstiglijk*, bijw.; *ongodsdienstig* (zie ald.).

Samenst. *Overgodsdienstig* (zie ald.).

GODSDIENSTIGHEID, mnw. vr., mv. *-heden*. Van *Godsdienstig* (in de bet. 1, A., 1) met *-heid*.

1) Abstract. Godsdienstige gezindheid, vroomheid, godsvrucht. || De Mis, de Predikatie met godsdienstigheid aanhooren. *Entendre la Messe, assister à la Messe, au Sermon avec dévotion*, MARIN. — Zoo is-er .... een Gods-dienstigheyd van gewoonte, die, gelijck geblinde molen-paerden, haren pas houden en de ronde doen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 153. De Evangelische deugden van maatigheid, rechtvaardigheid, en Godsdienstigheid, *Leer.* 7, 174. De hoofdtrek van hare godsdienstigheid schijnt ... daarin te bestaan, dat zij over alles en iederen recht en klaagt, LINDO 2, 52. Uw lichtzinnig leven, ... uw godsdienst zonder godsdienstigheid, uw belijdenis zonder geloof, BEETS, *St. Uren*, 5, 405. Werkheilige godsdienstigheid, 9, 87.

2) Concreet, in 't mv. Godsdienstige verrichting, vrome handeling. || Myn gansche leeven heeft bestaan in t'zamengeknoopte Godsdienstigheden, Kerkgangen, oefeningen, herhalingen van 't gepreekte, v. EFFEN, *Spect.* 2, 108.

Vergun me dan ook dit, dat deze vrije menschen
..... toch nimmermeer in 't Rijck
Gedwongen werden, om van hun godsdienstigheden,
Geërft van hand tot hand, noch van hun wet en seden,
En overvoet gebruyck te wijcken eenen voet.
VONDEL 3, 261 (zie ook 7, 81).

GODSDIENSTIJVER, mnw. m., zonder mv. Uit *Godsdienst en IJver*. IJver voor den godsdienst in 't algemeen; inzonderheid: geloofsijver. Soms met het bijdenkbeeld van onverdraagzaamheid. || Hetgeen bij Karel grootendeels berekening der staatkunde was, (bestond) bij hem (*Filips*) voornamelijk uit Godsdienstijver, GROEN V. PR., *Handb.* 98. Waar hij (*David*) ... zijn goud en zilver uitstort voor het huis des Heeren, ... niet ... om met zijn rijkdom en godsdienstijver te pralen, maar uit godsdienstijver, BEETS, *St. Uren*, 6, 218. De predikanten, vol godsdienstijver en niet vrij van heerschzucht, PRUIN, *Tien J.* 27.

GODSDIENSTKRIJG, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Krijg*. Godsdienstoorlog (zie ald.). || De gruwelen van den ... godsdienst-krijg, SCHIMMEL 1, 134 *b*.

GODSDIENSTLEER, znw. vr., zonder mv. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Leer*. De leer van den godsdienst, van het godsdienstig geloof naar de begrippen hetzij van een persoon, hetzij van een kerkgenootschap; geloofsleer. || Lessen ... in de Regtswetenschap, de Logica, de Zedekunde en ook in de Godsdienstleer, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 29. De Veda, op welks gezag de zooeven genoemde godsdienstleer meerendeels steunt, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 103.

GODSDIENSTLEERAAR, znw. m., mv. *-aren*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Leeraar*. Leeraar in het godsdienstig geloof, geestelijke van eenig kerkgenootschap: predikant, pastoor, rabbijn; gewoonlijk onderscheiden van *godsdienstonderwijzer* (zie ald.). || Bij de regeling der schooltijden wordt ... gezorgd, dat de schoolgaande kinderen van de godsdienstleeraren godsdienstonderwijs kunnen genieten, *Wet op het L. O.* 1878', *a.* 22. Het ... onderrigt (*in de geloofsleer*) werd hem gegeven door den Godsdienstleeraar van het geheele geslacht (*Oranje*), BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 20.

GODSDIENSTLOOS — GODSDIENSTELOOS —, bnw. Van *Godsdienst* met *-loos*.

1) *Godsdienst* in de bet. 2). Zonder eeredienst, zonder godsdienstplechtigheid of -oefening.

> Waer zagh ooit zon geregelt Rijck
> Godsdienstloos in 's werelts ronde?
> En waer den Godsdienst, zonder blijck
> Van offerhande, voor de zonde?
> VONDEL 4, 432.

2) *Godsdienst* in de bet. 3). Zonder geloof aan een God, godloos, ongodsdienstig.

a) Van personen. || Hij was niet rechtzinnig of kerkelijk, maar te ernstig om godsdienstloos te wezen.

— Soms ook bij uitbreiding: goddeloos (in de bet. I, 1, *b*), levende buiten God en zijn gebod. || Om hen spaart God een zondig land, eene godsdienstlooze stad, *Blank.* 3, 150.

b) Thans inzonderheid gebruikelijk van het onderwijs op de openbare school: buiten elke geloofsleer blijvende, voor geen geloof partij kiezende, neutraal. Bij uitbreiding ook van de school gezegd. || Dat de grondwetgever niets minder heeft bedoeld dan dat de volksschool godsdienstloos zou zijn, BUYS, *Grondw.* 2, 772. De vraag, of het lager onderwijs volmaakt godsdienstloos dan wel dienstbaar moest zijn aan de bevordering van maatschappelijke en Kristelijke deugden, PIERSON, *O. Tijdgen.* 114. Laat de school zoo godsdienstloos mogelijk worden, was de leus van Groen, opdat het verkeerde beginsel van de wet openbaar worde, 115.

Afl. In de bet. 2, *a*). *Godsdienstloosheid*, ongodsdienstigheid, onvroomheid („De woorden der losbandigheid, der *Godsdienstloosheid* en der verleiding", V. D. PALM, *Sal.* 1, 166).

GODSDIENSTOEFENING, znw. vr., mv. (in de bet. 2) *-en*. Samenst. afl. van *Godsdienst* (in de bet. 2) en *Oefenen* (in de bet. I, I, 2) met *-ing*.

1) In meer verbale opvatting. Het verrichten van, of het deelnemen aan godsdienstige en kerkelijke plechtigheden op daarvoor bestemde plaatsen of in bijzondere bijeenkomsten. || Men vergunde eenen ieder ... vryheid van Godsdienstoeffening, BERKHEY, *N. H.* 3, 668. Voor elke geestelijke godsvereering zijn ... onderwijs en godsdienstoefening levensbehoeften, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 26. De roomschen ... worden ... van hun godsdienstoefening verstoken, tot staatsbediening onbevoegd verklaard *enz.*, FRUIN, *Tien J.* 238. Dat de roomschen ... recht hadden op even vrije godsdienstoefening als de protestanten, 253.

> niettemin (*waren*) de steden en de velden
> Soo verr' het Roomsch gebied de werelt wetten stelde,
> Met Christenen vervult, al eer oit Constantijn
> Des godsdienstoeffeningh (t. w. *van het R. gebied*) belaste vry te zijn.
> DE GROOT, *Bewijs*, 65.

— *Openbare, openlijke godsdienstoefening.* || Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens *enz.*, *Grondw.*, *a.* 170. De Hervorming was bevorderd door ... de openlijke Godsdienstoefening der Protestantsche hulptroepen, GROEN V. PR., *Handb.* 99.

2) De gezamenlijke godsdienstige verrichtingen: eeredienst, kerkdienst (zie GODSDIENST, 1, *c*). || Huiselijke godsdienstoefening. — Het klokkengelui tot viering van kerkelijke plegtigheden of om de ingezetenen tot de godsdienstoefening op te roepen, *Wet op de Kerkgen.*, *a.* 8. Ze ontzagen zig niet ... in de Godsdienst-oefening, en zelfs in het ... Nagtmaal deel te nemen, V. EFFEN, *Spect.* 12, 176. Van de leeken bleef een gedeelte even regelmatig als voorheen naar het oude kerkgebouw, maar thans ter nieuwe godsdienstoefening, opkomen, FRUIN, *Tien J.* 245. De preek (is) in eene Protestantsche godsdienstoefening de hoofdzaak, HARTOG, *Spect. Geschr.* 297. Na de laatste godsdienstoefening (*op een biddag*) (werd er) rijkelijk ... opgedischt, 298.

GODSDIENSTONDERWIJS, znw. onz., zonder mv. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Onderwijs* (in de bet. 4, *a*). Onderricht in de geloofsleer. || Dat de schoolgaande kinderen ... godsdienstonderwijs kunnen genieten, *Wet op het L. O.* 1878, *a.* 22. Huiselijk godsdienstonderwijs, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 47.

GODSDIENSTONDERWIJZER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Onderwijzer* (in de bet. 2). Een persoon, bevoegd tot het geven van onderricht in de geloofsleer, catechiseermeester. || Opzieners en Armverzorgers, Godsdienstonderwijzers en -onderwijzeressen (*Voorbede*).

GODSDIENSTONDERWIJZERES, znw. vr., mv. *-sen*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Onderwijzeres* (zie ald.). Eene vrouw die de bevoegdheid heeft tot het geven van onderwijs in de geloofsleer, catechiseerjuffrouw. || Mejuffrouw X., godsdienstonderwijzeres van den Ned. Protestantenbond.

GODSDIENSTOORLOG, znw. m., mv. *-en*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Oorlog*. Oorlog ter zake van het godsdienstig geloof. || De acht godsdienstoorlogen onder koning Frans I van Frankrijk.

GODSDIENSTPLECHTIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 1) en *Plechtigheid*. Plechtige godsdienstige handeling in 't openbaar, plechtige godsvereering, eeredienst, kerkdienst. || Uiterlijke godsdienstplechtigheden, waaraan leden van eene andere gezindheid zich kunnen ergeren, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 160 (zie ook *Leev.* 8, 156).

GODSDIENSTPLICHT, znw. m., mv. *-en*. Uit *Godsdienst* en *Plicht*.

1) Godsdienstige plicht, plicht door geweten en geloof voorgeschreven, geëischt. Verg. GODSDIENST, 5). || De algemeene godsdienstpligt, om elke betrekking, waarin men geplaatst is te heiligen, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 89.

> Ja, riep de Godsdienstplicht u moogelijk naar 't schavot,
> 'k Geloof het, ge ondergingt en troostte u 't gruwzaam lot.
> BILD. 5, 57 (zie ook 5, blz. 194 en 430).

2) Godsdienstige verrichting, door de kerk verplicht gesteld (zie GODSDIENST, 2). || Verzuimde godsdienstplichten, V. LENNEP, *Rom.* 3, 357. Het betrachten van godsdienstplichten en van liefdewerken, 5, 347. Het waarnemen der uiterlijke godsdienstplichten, BOSB.-TOUSS. 1, 285 *a*.

GODSDIENSTSTICHTER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 2) en *Stichter*. Stichter van een nieuwen vorm van godsvereering, of van eene nieuwe leer. || Begrippen ... die niet door enkele en alleenstaande godsdienststichters verzonnen werden, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar* 175 (zie ook GORTER, *Lett. Stud.* 2, 10).

GODSDIENSTTWIST, znw. m., mv. *-en*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Twist*. Twist, geschil ter zake van het geloof. || In ons Vaderland hebben de godsdiensttwisten meestal de volksdriften het sterkste in beweging gebragt, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 331.

> Geen staatspartij, geen godsdiensttwist
> Verscheure, door geweld of list,
> Wat God heeft saamverbonden.
> BEETS 3, 335 (*Blijf dén*).

DSDIENSTVORM, znw. m., mv. *-en*. *dsdienst* en *Vorm*.
Vijze van godsvereering (zie GODSDIENST, 1). || chiedenis der godsdienst stelt zich ... tot hare e verschillende godsdienstvormen ... te be- en, SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 5. oren (namen) den Godsdienstvorm aan ... van overwinnaars, BOSB.-TOUSS. 2, 179 *b*. Zoodat ieuwe godsdienstvorm, op een vreemd volk de oude feesten slechts in de hare behoeft nderen, VERWIJS, *Sinterklaas*, 5.
iterlijke godsdienstige verrichting (verg. GODS- , 2). || Ledige godsdienstvormen, BOSB.-TOUSS.

Geloofsvorm, samenstel van geloofsbegrippen ODSDIENST, 3). || Ik beschouw zijne geloofs- en als een doorgeleefden godsdienstvorm, BUS- UET, *Fant.* 2, 170. Het Nederlandsch Pro- isme heeft dit met nog enkele andere gods- ormen gemeen, dat *enz.*, PIERSON, *O. Tijd-* 8.

DSDIENSTVRAAG, znw. vr., mv. . Uit *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Vraag*, nk. Eene vraag, een vraagstuk aangaande het nstig geloof. || Zij (*de Samaritaansche*) ... ht van hem (*den Messias*) de oplossing aller nstvragen, BEETS, *St. Uren*, 9, 61.

DSDIENSTVREDE, znw. m., zonder it *Godsdienst* (in de bet. 3) en *Vrede*.
Vrede, vredesverdrag. Vergelijk, overeenkomst n partijen ten opzichte van het godsdienstig geloofsvrede. || De Augsburgsche godsdienst- van 1555. — De Hugenoten, een tijdlang ver- verwierven zich alras weer den vroegeren nstvrede, FRUIN, *Tien J.* 70. Den godsdienst- van Matthias, die op weerzijdsche gelijk- t der oude en nieuwe religiën berustte, 244.
Vrede, viertijd van den oorlog. Toestand, tijd- rij van godsdienstoorlog of geloofsvervolging. ewoon. || Wel ... doen de geeselslagen (b. v. *quiritie*) meer pijn, dan iemand zich in een and, na twee eeuwen godsdienstvrede, kan llen; maar *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 7, 365.

DSDIENSTVRIJHEID, znw. vr., zon- v. Uit *Godsdienst* (in de bet. 2 en 3) en *id*. Eigenlijk: het recht om ongehinderd den nst zijner keuze te oefenen, doch inzonderheid t in den zin van: het recht om het geloof keuze te belijden. Verg. GELOOFS-, GEWETENS- ID. || Eene onverdraagzame wetgeving omtrent dsdienstvrijheid der dissenters, DE BOSCH KEMPER, *Ned. Staatsr.* 156. Bij de erkenning van het l van godsdienstvrijheid mag op de openbare geen voedsel gegeven worden aan onverdraag- id, LENTING, *Ned. Staatsbest.* 259. Of het ijdelijk noodig was de godsdienstvrijheid ... spoedig te schenden (*door de Roomsche religie heden*), FRUIN, *Tien J.* 243.

DSDIENSTWAANZIN, znw. m., zon- v. Uit *Godsdienst* (in de bet. 5) en *Waanzin*. innigheid, razernij, veroorzaakt door gods- ge dweperij; lat. *mania religiosa*.

DSDIENSTWETENSCHAP, znw. vr., mv. Uit *Godsdienst* en *Wetenschap*. De we- p die, zonder van eenige openbaring uit te den godsdienst tot voorwerp van haar onder- naakt. Over de tegenstelling met *godgeleerd-* ie GODGELEERDHEID, Hist. || De kerkelijke nnigheid ... zal ... het eigenlijk karakter van ieuwen geest die over de godsdienstweten- gekomen is, nooit begrijpen *enz.*, PIERSON, *ijen*. 5.

GODSDIENSTZAAK, znw. vr., mv. *-zaken*. Uit *Godsdienst* (in de bet. 2 en 3) en *Zaak*. Eene zaak het godsdienstig geloof betreffende, geloofszaak. || Die onvruchtbare schriftgeleerdheid; die inquisitie in godsdienstzaken en die maatregelen der geeste- lijke politie, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 95. Zij (*de schare*) heeft ... geen stem in godsdienstzaken, BEETS, *St. Uren*, 9, 101. Hoe is Oldenbarnevelt verfoeid om zijn onverschilligheid in godsdienst- zaken, FRUIN, *Tien J.* 250.

GODSDIENSTZIN, znw. m., zonder mv. Uit *Godsdienst* (in de bet. 5) en *Zin*. Neiging, ge- neigheid tot godsvrucht, godsdienstige zin. || Vol- slagen gebrek aan Godsdienstzin, BOSB.-TOUSS. 1, 8 *b*. Blijve slechts de oude godsdienstzin, de oude vader- landsliefde ... levend in onze harten, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 118. Maar daarom ... behoeft (*op de openbare school*) eene algemeene opwekking tot godsdienstzin niet te ontbreken, LENTING, *Ned. Staatsbest.* 259.

GODSDRACHT, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv., in de bet. II, B, 3). Pro- cessie met het H. Sacrament des Altaars. || Gods- draght. *Supplicatio, pompa sacra*, KIL. Omdragt van 't Sacrament der Roomsgezinde, MARIN. De Gods- dragt, ommegang bywonen, *Ald.*

d' outheit viert met pracht noch ceremoni
Haer Godtsdraght niet, als nu in 't openbaer.
VONDEL 4, 555 (*Altaergeheimenissen*).

— VONDEL vergelijkt (Deel 4, 556) den ommegang met het H. Sacrament en het omdragen der Arke des Verbonds met elkander; vandaar dat ook in zijn *Samson* (Deel 9, 161) van *godtsdraght* sprake is.

GODSGAVE, znw. vr., mv. *-gaven*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Gave* (zie GAAF, 1ste art.). Ge- schenk van God. || Deze Godtsgave (*het Sacrament des avondmaals*), VONDEL 4, 494. De spraak, die godsgave, BEETS, *St. Uren*, 9, 161 (zie ook 9, 147).

GODSGEBOD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Gebod*. Inzetting van God. || Tot bewijs, dat zij met het godsgebod den spot niet dreven, BEETS, *St. Uren*, 7, 129. Gehoorzaamheid aan de godsgeboden, 9, 118.

GODSGEBOUW, znw. onz., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Gebouw*.
1) Tempel, kerk. || Het plein bij het Godsge- bouw (*de St.-Paulskerk te Londen*), BOSB.-TOUSS. 1, 273 *a*.

Hij (*Hiram*) voerde u Liban toe aen cedren, en al 't geen
Een godtsgebouw vereischt dat aen de lucht zal steigeren.
VONDEL 5, 747 (*Salomon*).

2) Met bijgedachte aan *godshuis* in den zin van: liefdadigheidsgesticht (zie GODSHUIS, 3).

Dat vredig huis, die kerk, die hof ...
Ik groet u, heilge Godsgebouwen,
Geen schooner Tempel rijst in 't stof!
DE GÉNESTET 2, 127 (*Bij Meer-en-Berg*).

3) Figuurlijk. De Kerk van Christus. || Ja, zulk eenen (*als Simon Petrus*) moest de Heiland hebben om ... den eersten steen te leggen van het godsge bouw, BEETS, *St. Uren*, 9, 258.

Die waarachtig en getrouw,
Vastheid geeft aan 't Godsgebouw.
Ev. Gez. 50, 1 (*van Jezus*).

GODSGEMEENSCHAP, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Gemeenschap* (in de bet. I, B, 1). Vertrouwelijke omgang, verstand- houding met God. || Het ziekbed ... is voor de godvruchtigen de hoogste leer- en oefenschool voor ... de diepste zelfkennis en de innigste godsge- meenschap, BEETS, *St. Uren*, 9, 134.

Waar de waanzin koortsig siddert,
waar de koortsgloed waanzin teelt:
Daar verschijnt Hij met een Godskracht,
die de kranke hersens heelt.
TEN KATE 6, 161.

GODSKUNDE, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Kunde*. Kennis aangaande God en goddelijke zaken. ‖ Doorleert in de Aristotelsche wijsheidt ende godskunde daar uitgesproten, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 101.

De Godskund, 's Hemels gaef bejd nut voor best' en boost',
In voorspoedt 's menschen toom, in onspoedt 's menschen [troost
Bekomen wy door u (t. w. *door de „Paepin" Zeghemondt*).
HOOFT, *Ged.* 2, 382 (*Baeto*).

GODSLAMP — in Zuid-Nederland ook GODSLAMPTE —, znw. vr., het mv. niet in gebruik. Altijdbrandende lamp die voor het altaar hangt (DE BO; SCHUERM., *Bijv.*).

GODSLASTER, znw. m., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Laster*. Hoon, smaadheid Gode aangedaan, godslastering. Thans verouderd. ‖ Gods-laster. *Blasphemia*, KIL. — Blasphemie ende Godtslaster, MARNIX, *Byenc.* 6, 6 (bl. 256 *a*).

Afl. *Godslasterig*, godslasterlijk („*Godtslasterighe* grouwelen", MARNIX, *Byenc.* 2, 7 (bl. 96 *a*); *godslasterlijk* (zie ald.).

GODSLASTERAAR — voorheen ook GODSLASTERER —, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Lasteraar*. Die God lastert, hoont, smaadt. ‖ Godts lasterer. *Blasphemateur de Dieu*, PLANT. — Wy ... vermanen ... van de tafel des Heeren haer te onthouden ... alle Godtslasteraers ... alle meyneedige, *Formul. v. h. H. Avondmaal*. Ketters ende openbare Godslasteraars, MARNIX, *Byenc.* 6, 3 (bl. 224 *a*). Gods-lasteraer, mutyn, ... Wijnsuyper, sondaers vriend, VONDEL 3, 89 (zie ook 3, 111). Gods vreeselijken toorn over de zondaren en godslasteraren, V. LIMB. BROUWER 1, 9 *a*.

Omdat uw kerk u vloekt en als godslastraar doemt,
Waar gij met riddermoed den open kamp gaat wagen
Voor wat gij 't licht der waarheid noemt!
TER MAAT, *Ged.* 3, 284. (*tot Bremen*).

GODSLASTERING — GODSLASTERINGE —, znw. vr., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Lastering*. Beschimping van God; aanranding, schending van Gods eer. ‖ Godts lasteringe. *Blasphemie*, PLANT. — Waarom men wil, dat noodanige Dronkenschap ... iemand in Godslastering, gelyk in andere misdaaden, van de ordinaire straf zou bevryden, V. ALKEMADE, *Disghyt.* 3, 309. Alle vijandschap tegen God, ... alle godloochening, ... alle godlastering, REETS, *St. Uren*, 9, 424.

— Ook concreet: godslasterlijk woord, vloek. Meest in 't mv. ‖ Hij braakte in zijn dronkenschap de ergerlijkste godslasteringen uit. — Hij (*een dronkaard*) zou ... uw huis besmetten met baldadige woorden, met godslasteringen, CONSC. 1, 68 *a*. IJselijke Godslasteringen, 2, 272 *b*.

GODSLASTERLIJK, bnw. en bijw. Van Godslaster met *-lijk*.

I) **Bnw.** — Lasterlijk ten opzichte van God; Gods eer aantastende, schendende.

1) Van zaken. — *a*) Eigenlijk. Van taal en woorden. ‖ Zulke baldadige, ergerlijke — ik zou wel haast zeggen, Godslasterlijke spotternijen, WIJNHOL. 1, 33. Feit! het is godslasterlijk zoo te vloeken, V. LENNEP, *Rom.* 12, 220. Godslasterlijke taal vol schreiende overmoed, TEN KATE, *Par. Verl.* 133.

b) In vrijer gebruik. ‖ Godslasterlijke bijeenkomsten, V. LIMB. BROUWER Jr., *Abbar.*, 168. Vuile godslasterlijke en godslasterlyke fameliery, MULTATULI 1, 234. Godslasterlijk misbedrijf, REETS, *St. Uren*, 9, 272. (*In de mysteriespelen hier te lande*) kwamen ... zulke onkiesche en Godslasterlijke dingen niet ... voor, als ... in Fransche, TER GOUW, *Volksverm.* 273.

2) Minder gebruikelijk. Van personen. Godlasterend; goddeloos. ‖ Mijn (*de Waarheid*) haet ghy, en ghy mindt Gods lasterlijcke schelders, COSTER 190.

Neen, Godslasterlijke snooden!
Neemt mijn leven met mijn vloek.
BILD. 1, 294.

II) **Bijw.** — Van wijze. Op God ontëerende wijze. ‖ Het tweede Concilie van Ephesen ... heeft de Naturen Christi Godslasterlick vermenget, MARNIX, *Byenc.* 1, 4 (bl. 30 *b*).

Afl. *Godslasterlijkheid* (BILD. *Gesch. d. Vad.* 6, 154).

GODSLOOCHENING. Zie GODLOOCHENING.

GODSLOON — GOODSLOON —, znw. onz., zonder mv.; verkl. *-tje*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Loon*.

I) Goddelijke vergelding, in tegenstelling met stoffelijke belooning door menschen. Verg. hd. *gotteslohn*, in de uitdr. *an jemanden einen gotteslohn verdienen*, den hemel aan iemand verdienen. ‖ Godsloon. *Merces divina*, KIL. — *Gods reward or divine retribution*, HEXHAM (zie ook DE BO 380). — Wanneer du se (*de dingen dezer wereld*) nyet in soeticheyt om die liefte godes achter laten en wilt so moetstu se in den eynde achterlaten in groter bitterheyt sonder enich godes lone, *Vaderboeck*, 1 *c*.

II) Geringe geldelijke vergoeding, karig loon. Meest altijd in de uitdrukking *voor (om) een godsloon (godsloontje)*: voor eene aalmoes, voor eene kleinigheid, zoo goed als voor niet; in Zuid-Nederland ook: voor niet, „om Godswil" (zie GOD, II, C, 7, *e*, *β*). Ook de uitdrukking *God loone 't u*, *God loon 't je*, *Godloont* (zie GOD, II, C, 8, *f*) kan van invloed op deze beteekenis zijn geweest: de bedelaarslank *God loon 't je!* is toch al 't geringste wat men verdienen kan. Zie ook DE BO 1466 *b* (GODLOONT) en verg. hd. *habt gotteslohn!* of: *gotteslohn!* God vergelde het u! ‖ Zich voor zulk een godsloontje den ganschen dag te moeten afbeulen! — Om of voor eenen Godsloon, *gratis*, *pro Deo*, DE BO 380. — Wordt gy (*een predikant*) niet betaald voor uwen arbeid? Het Godsloontje is sober, maar de Souverein geeft niet meer, *Leev.* 6, 84.

Aanm. Opmerkelijk is de geheel afwijkende beteekenis van noorsch *gudslaan* (AASEN) en zw. *gudslån*: levensonderhoud, nooddruft, dagelijksch brood, inzonderheid in toepassing op graan en meelspijzen. Verg. echter *het broodje Gods* (GOD, II, C, 7, *f*).

GODSMAN, znw. m., mv. *-nen*. Hd. *gottesmann*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Man*; gevormd naar aanleiding van het bijbelsche *man Gods*, profeet (zie TROMMIUS op Man Godts en verg. GOD, II, A, 5, *d*). Man door God gezonden of bezield; godsgezant, profeet, apostel, heilige. ‖ De Godsman (*de H. Autheurs*), TOLLENS 4, 57. Alle godsmannen, alle profeten, alle psalmisten, REETS, *St. Uren*, 9, 430. Den godsman (*Moses*), die Middelaar was des Ouden Verbonds, *Ald.*

— Vaak in toepassing op Christus, b. v. TOLLENS 11, 66 en 12, 109.

— In ironische toepassing op geestelijken. ‖ Hy (had) altyd gemeend dat 'n pastoor, 'n geestelyke, 'n godsman, geheel-en-al vervuld moest zyn van hevenaardsche zaken, MULTATULI 8, 82.

GODSNAAM (Is—). Zie GOD, II, C, 7, *d*).

GODSONTVLUCHTING — GODSONTVLUCHTINGE —, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Ontvluchting*. Het ontvluchten van God, het aan God

trachten te ontkomen. || Zal iemand ... nog langer de zondige godontvluchting voortzetten ..., om eindelijk dáár aan te landen waar geen stemme Gods meer gehoord wordt? BEETS, *St. Uren*, 9, 13. Godsontvluchting, 9, 7.

GODSOORDEEL, znw. onz., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Oordeel*. Hd. *gottesurtheil*. Gerechtelijke proef in de Middeleeuwen gebezigd, ten einde, naar men meende door goddelijke tusschenkomst, de waarheid aan het licht te brengen, in gevallen waar de gewone bewijsmiddelen faalden; mlat. *ordalium*. Zie GODSGERICHT, 2). || De godsoordeelen waren: vuurordale, water-, kruis-, tweegevechtordale, de gewijde beet *enz*, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 437. Ten jare 941 liet Otto I het (t. w. *het erfrecht van kleinkinderen*) door een godsoordeel beslissen: de kampioen der kleinkinderen bleef overwinnaar, 196.

GODSOPENBARING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Openbaring*.

1) Het zich openbaren van God in den Zoon. || De dag dezer godsopenbaring (*bij Christus' wederkomst*) is de dag der openbaarmaking aller dingen, BEETS, *St. Uren*, 7, 290. Het aloude Epiphaniënfeest, het feest der Godsopenbaring, MARGADANT, in *Haagsche Stemm.* 4, 8.

2) Bekendmaking, verkondiging van Gods wil en woord. || Dat het (*het boek Jeremia*) eene voortdurende Godsopenbaring verwacht in het levende, vrije woord van een profetenstand, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 49. Ons verstand zegt ons wel dat een godsopenbaring òf onnoodig is, òf de grenzen van hetgeen de mensch doorzien kan te buiten moet gaan; ons geweten betuigt *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 7, 232. Zij (*de Grieksche taal*) was geschikt het voertuig der nieuwe godsopenbaring te zijn, 9, 192.

GODSPENNING — GOODSPENNING, soms GODESPENNING; in de taal van het dagelijksch leven GOOSPENNING —, znw. m., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Penning*. Eng. *godspenny* (WEBSTER), nhd. *gottespfennig*, mnd. *godespenninck*, mnl. *godespenninc*. Oorspronkelijk: geld, geldstuk dat men bij het aangaan van koop of huur den armen „om Godswille" gaf (zie VERDAM 2, 2013 en verg. GOD, II, C, 7, *e*, *β*); later: handgeld tot bevestiging van een koop- of huurcontract. Verg. mnl. *godsdenier*, *-heller* (STALLAERT, VERDAM) en zie voor nog andere benamingen: *Synon. Lat.-Teuton.* 1, 78 (op *Arrha*).

1) Handgeld, dat de kooper of huurder ontvangt. || Gaids. wynkops. lijckoips Pennynck, Arra, *Teuthon.* 192. Godts penninck, oft haftgelt. Arres, denier à Dieu. *Arrha*, *arrhabo*, PLANT. *An Earnest penny*, SEWEL. Het huis is verhuurd, hy heeft'er de Godspenning op ontfangen, MARIN. — Soo langh de koop ... niet en is voltrocken, mag den een of den ander daer uit scheyden sonder eenige schade, anders dan dat den kooper verliest het hand-gift zo daer eenige is gegeven, welk hand-gift by ons oock genoemt werd een Godspenning omdat het gemeenelick niet veel meer en bedraegt als men wel ghewoon is aen den Armen om Godswille te geven, DE GROOT, *Inl.* III, 14, § 27. Geen bewijs door getuigen (kan) worden aangenomen (*in geval van ontkenning van huur*), hoe gering de huurprijs ook zij, en ofschoon men zich ook op het geven van eenen godspenning mogt beroepen, *B. W.*, *a.* 1604 (zie ook *a.* 1500).

2) Handgeld, dat een dienstbode, die zich verhuurd heeft, ontvangt; ook *mee-*, *miedepenning* en in Vlaanderen *weerder* geheeten (SCHUERM.). Thans veelal 5% van de huur; vroeger altijd 3 gulden. || Truw-, myed-, gaids-Pennyng, *Teuthon.* 192. — Dienstboden, die de mede of godtspenning ontfangen hebben, zijn verbonden haer by de Heerschappen, Meesters ofte Vrouwen in te stellen ende de selve te dienen, *Landr. v. Overys.* (uitg. 1676), 104. Hier hebje een driegulden als Godespenning, *K. Zev.* 1, 128 (*bij 't huren eener min*). Kom morgen op het groot bureel ... Eenen Godspenning wil ik u geven; het zal mijn geschenk zijn, CONSC. 6, 367 *b*. Die (*bij de trouwbelofte*) overgereikte penning was hetzelfde, wat wij nog in onzen tijd herkennen in den „godspenning", waarmede dienstboden gehuurd worden, DE ROEVER, *Van Vrijen en Tr.* 113.

— *Den goospenning geven*, een mondeling huurcontract met een dienstbode sluiten.

— *Den goospenning komen halen*: zich, na beraad, komen verhuren; — *terug brengen*: het huurcontract weder verbreken.

— *Den goospenning verdienen*. || Zij is uit haar dienst „geloopen", vóór zij den goospenning nog verdiend had (t. w. *binnen drie dagen*).

3) Bij uitbreiding. Onderpand. Thans verouderd. || Als 'er eenigen onlust ... tusschen twee geliefjes valt ... (verstrekt) dese vriendelykheidt (*het kussen*) als voor een Godspenning ... van dat alles versoent is, V. HEEMSKERK, *Arc.* 148.

> den heyligen gheest, so voren is verhaelt,
> Is op ons als gods penninck en pant gedaelt.
> Hi woont in ons, also tuycht tonser eeren Jan.
> *Gentsche Spelen v. Sinnen*, 395 (zie ook 398).

Aanm. Ook vindt men *godspenning*, met herinnering aan de alleroudste, maar reeds in 't Mnl. niet meer gebruikelijke beteekenis, gebezigd in den zin van: liefdegift, aalmoes, fooi. || Goeden dag dan. ... Hier is een godspenning voor u. Gij ziet wel, dat ik ten uwen opzichte niet gierig ben, CONSC. 1, 222 *b*.

GODSPLICHT, znw. m., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Plicht*. Plicht jegens de goden of God, verplichte dienst aan de goden, aan God; door VONDEL (9, 525) gebezigd in den zin van lat. *religio*, volgens LACTANTIUS (*Inst. Div.* 4, 28) af te leiden van *religare*, verbinden.

> Gelijck de Roomsche tong (*het Latijn*) den godtsplicht heeft [gevonden,
> Uit kracht van 's menschen bant, en een verbintenis,
> Die by 't opmerckend hart niet wijdt te zoecken is.

Afl. *Godsplichtig*.

GODSPLICHTIG, bnw. en bijw. Van *Godsplicht* met *-ig*. Overeenkomstig de plichten jegens de goden of jegens God; godsdienstig. Als bijw. van wijze gebezigd, ter vertaling van lat. *rite*. || Weshalve wy, Bacchus ter eere, godtsplichtig, als onze vaders, lofzangen zullen toezingen, VONDEL 5, 100. Daer hy een paer kannen met kostelijcken wijn godtsplichtigh opofferde, 5, 228 (zie ook 8, 392 en verg. VIRG., *Aen.* 5, 77).

Afl. *Godsplichtigheid* (J. KOEMAN in VONDEL 9, 378).

GODSREGEERING, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Regeering*.

1) De onmiddellijke heerschappij van God (zie GOD II, A) over Israël; theocratie. || De Godsregeering waaronder zij (de oude Joden) leefden, *Wildsch.* 5, 62. Het begrip eener Gods-regering, hoedanig Jehova ... over Israël oefende, V. D. PALM, *Sal.* 1, 24.

2) Gods albestuur. || Ziet nu ook boven het schouwspel, dat ons de Evangelist voor oogen stelt, de hand der Voorzienigheid, den staf der Godsregeering, die uit de wolken reikt, BEETS, *St. Uren*, 9, 106.

GODSRIJK, znw. onz., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Rijk*. Het koninkrijk Gods. ‖ De uitbreiding van het godsrijk. — De naderende komst van het Godsrijk, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 180. De vestiging, de handhaving, de ontwikkeling, de voltooiing van het godsrijk, BEETS, *St. Uren*, 9, 84.

Zoo, zoo zien wij 't Godsrijk komen,
't Koom steeds meerder elken dag!
Ev. Gez. 155, 5 (zie ook 50, 2).

Dan zullen de engelen met ons danken:
Het Godsrijk is op aard gesticht!
TOLLENS 9, 99.

Hij (*Paulus*) zet de palen
Van 't Godsrijk uit, nooit worstlens moê.
TEN KATE 6, 126.

GODSSPRAAK — GODSPRAAK; voorheen ook GODSSPREUK —, znw. vr., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Spraak* in den zin van: uitspraak. Verg. ORAKEL.

1) Eigenlijk. — *a*) Antwoord, uitspraak door of vanwege eene godheid, gr. χρησμός, ἔπος, lat. *oraculum*. Orakelspreuk. ‖ Godtsspreuck. *Oraculum*, KIL. — Het is u dan geen kunst de Godtspraak uit te leggen, v. EFFEN, *Spect.* 12, 221. De Heidensche Priesters ... (moesten) alle menschelyk verstand ... inspannen, om hunne Godtspraaken zo op te stellen, dat ze altyd een uitvlucht konden vinden, 12, 222.

(*Een priester*) lette op voglensang, op droomen, en gesichten,
Op Godspraeck, en geheym *enz.*
VONDEL 2, 367.

— Uithoofde van de raadselachtigheid dier antwoorden ook wel: raadselspreuk, wonderspreuk. ‖ Alles wat ze (*sommige schrijvers*) voortbragten ... zag 'er uit als raadzelen, en zelfs als Godspraken, v. EFFEN, *Spect.* 11, 76.

— Collectief: orakeltaal.

Dwing de aarde aan uwen wenk te hangen
Maar hul de godspraak van uw zangen
In toonen die het hart verstaat.
TOLLENS 2, 188 (*tot de Dichtkunst*).

b) Datgene waardoor de godheid antwoord geeft, of: datgene, wat antwoord geeft. ‖ In Boeotien, in die kerck daer het wydberoemde, en overoude orakel of de Godspraeck was der Godesse Themis, VONDEL 2, 351. Orakels, alleen daarin van de aloude Godspraken der Heidenen onderscheiden, dat zij niet behoeven gevraagd te worden om te antwoorden, v. D. PALM, *Sal.* 1, 74.

Wreed was het antwoord, droef en straf,
Dat de Godspraak gaf.
v. LENNEP, *Poëz.* 7, 236.

— Bij vergelijking. ‖ Myn eigen hart is immers ook myne Godspraak omtrent u! *Leev.* 2, 297.

2) In ruimer toepassing. Goddelijke openbaring.

a) Voorspelling onder goddelijke inspraak: voorzegging, profetie. ‖ De poëzy, en godtspraeck der Sibillen, VONDEL 9, 553. Tot antwoord schrijft de profeet (*Jeremia*) zijne godspraken opnieuw en slingert zijn hooggeplaatsten tegenstander de voorspelling naar het hoofd *enz.*, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 64. De godspraak, dat van verre oorden eenmaal een ridder zoude komen *enz.*, SCHIMMEL 3, 56 *b*.

Wat d' oude godspraak deed verwachten, ...
Hebt Gij (*Jezus*) volbragt met al uw krachten.
Ev. Gez. 127, 3.

Hij (*een geest*) zweeg; de donder scheen die godspraak [klem te geven.
HELMERS, *Holl. N.* 70.

b) Uiting van Gods wil in 't algemeen; goddelijk bevel. ‖ De gewyde, de heilige Godspraaken des Ouden Testaments, MARIN. — De boeken in wier bladen de hemelsche godspraken vervat zijn, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 317.

c) Inwendige godsstem, goddelijke inspraak. ‖ Dat ze, als of ze ... door een onmiddelyke Godspraak onderricht waren, het vonnis vellen over den toestand van ieder mensch, v. EFFEN, *Spect.* 11, 108. De godspraak in ons binnenste, dat de zonde de dood onzer ziele is, BEETS, *St. Uren*, 9, 54.

C. Herken der Goden stem, in myn zeeghaftigheid.
K. Ik hoor de Godsspraak in myn hart gewisser spreeken.
LANGENDIJK 2, 34.

Natuur spreekt in u door vermoeinis. Haar vermanen
Is Godspraak. Leert u dus van hersenoefning spanen!
BILD. 6, 426 (*Ziekte d. Gel.*).

Samenst. In de bet. 1, *a*). *Godsspraakkuil*, kuil waarin orakels gegeven worden (ANTONIDES 3, 31); *godsspraakstoon*, orakeltoon, toon van het hoogste gezag (BILD. 7, 69).

— Als tweede lid. *Hemelgodsspraak*, hemelsche orakeltaal („den Dichter ... die *heemlengodspraak* spreekt", BILD. 7, 199).

GODSSTAD, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Stad*. Benaming van Jeruzalem („de stad Gods", zie b. v. *Ps.* 48, 2 en 9).

Jeruzalem, dat ik bemin!
Wij treden uwe poorten in:
Daar staan, o Godstad! onze voeten.
Psalmber. 122, 1.

d'allervoorsten in de rij,
Die 't eerst de godsstad zullen groeten
Treedt onvermoeid een knaap op zij.
BEETS 2, 258 (*De Tocht naar Jeruzalem*).

— Ook in toepassing op het nieuwe Jeruzalem, den hemel (zie *Openb.* 3, 12).

Die, als de kruiswegpaal aan 's werelds kronkelwegen,
Den pelgrim wijst op 't spoor, dat naar de Godsstad leidt.
TER HAAR, *Ged.* 2, 145.

GODSSTEM, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Stem*. Goddelijke vermaning. ‖ Voor elke godsstem het oor te moeten stoppen, en iedere ernstige gedachte aan God zooveel mogelijk van zich te moeten verwijderen, BEETS, *St. Uren*, 9, 7.

O, een godsstem was me uw raad!
DE BULL 1, 146.

— Inzonderheid in toepassing op het geweten.

Dit proeven, kan geen rede, en werd aan 't hart beschoren,
Waarin de Godsstem spreekt, die dwazen steeds versmoren!
BILD. 5, 120.

Geweten, Godstem in 't gemoed.
6, 198.

GODSVAART. Zie GODEVAART.

GODSVEREERING, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Vereering*. Vereering, aanbidding van de Godheid, van het Opperwezen (zie GOD I en II, A). ‖ Verschillende wijzen van Godsvereering, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 102. Israëls godsdienst was eene geestelijke godsvereering, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 9 (zie ook 2, 18). Hoe smartelijk het gemis der openlijke godsvereering den roomschen vallen moest, FRUIN, *Tien J.* 250.

GODSVERHEERLIJKING. Zie GODVERHEERLIJKING.

GODSVERLOOCHENING. Zie GODVERLOOCHENING.

GODSVERTROUWEN, znw. onz.; zonder mv. Uit *God* (in den 2den nv.) en *Vertrouwen*. Vertrouwen op het Opperwezen (zie GOD, II, A). ‖ Een geloovig antwoord door zijn godsvertrouwen den dichter op de lippen gelegd, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 149. Dit somber lied (*Psalm 90*), hetwelk zich nochtans in de schoonste uitdrukking van datzelfde godsvertrouwen oplost, waarvan ook de aanhef getuigenis draagt, BEETS, *St. Uren*, 5, 1 (zie ook 7, 293; 9, 326).

)SVLOEK, znw. m., zonder mv. Uit *God* 2den nv., in de bet. II) en *Vloek*.
ervloeking door God, en bij uitbreiding:
an Gods vervloeking, Kains-teeken. || Met
lsvloek op het voorhoofd, BILD. 14, 35.
oor God gevloekte. || Iskarioth, dien godts-
n verrader, VONDEL 10, 238.

)SVREDE, znw. m., zonder mv. Hd. *ieden*. Uit *God* (in den 2den nv., in de bet. *Vrede*.
rede, schorsing van vijandelijkheden, wapen-
. In de middeleeuwen: op vaste dagen en
le zekere tijdperken des jaars aan God toe-
schorsing van alle geweld en veete (*non ed solo* (sic) *Deo hanc pacem promissam*, PERTZ, *erm., Leg.* II, 57 *a*), door geestelijkheid en
nder bedreiging van kerkelijke en wereldsche
geboden. Mlat. *pax Dei*, *treuga Dei*. || De
le is het eerst door de bisschoppen in Aqui-
erordend. Keizer Hendrik IV heeft in 1085,
ts, den godsvrede voor het Roomsche Rijk
rdigd.
rede, kalmte, gerustheid. De „vrede Gods"
. Philipp. 4, 7). || Het ingaan in den gods-
EETS, *St. Uren*, 9, 19.

)SVREES — GODVREES —, znw. vr., mv. Uit *God* (in den 2den nv., in de bet. II)
. Hetzelfde als: godsvrucht. || In Gods kerk
nder 't oog te treden, Met ernst, boetvaar-
, en Godsvrees op 't gelaat, BILD. 7, 261
7, 367; 14, 171 en DA COSTA 3, 90).

oditrees is by geen' afgodendienst te vinden!
HOOGVLIET, *Abr.* 181.

hou aan uw opzet vast,
nk op God, op 't heil dat uit de Godvrees wast.
BILD. 7, 294 (zie ook 11, 286).

)SVRUCHT — GODESVRUCHT; ook GOD- —, znw. vr., zonder mv. Hd. *gottesfurcht*, *gudsfrygt*, zw. *gudsfruktan*. Uit *God* (in
nv., in de bet. II) en *Vrucht*, vrees, ont-
t na het Mnl. tijdperk niet meer als zelf-
woord voorkomt. Verg. GODVRUCHTIG.
genlijk. Vreeze Gods, godvreezendheid, vroom-
't Is weetzucht die nu Godvrucht vinnigh
rtijen, SPIEGHEL, *Hertsp.* 6, 410. Dien helt
esvrucht, VONDEL 3, 30 (*van Karel den*
. Dat wij tot denzelfden trap van blinkende
ht kunnen opklimmen, V. D. PALM, *Leerr.*
Strenge godsvrucht, TOLLENS 3, 111. Reine
ht, V. LENNEP, *Poët.* 1, 35. Hoogmoed,
bet mom der godsvrucht gebruikt, BEETS,
, 7, 130.

(Te hoof) ... daar de Godtvrucht onderleit,
le ondeugt zich verschuilt in allerlei gewaden.
HOOGVLIET, *Abr.* 17.

der, waar gy kunt, de zwakkren als een Roover,
w godvrucht is.
BILD. 4, 306 (zie ook 6, 450).

Met godsvrucht, fr. *avec dévotion*, *avec piété*, *ement*. In Noord-Nederland ongebruikelijk. ||
vulde als met diepe godsvrucht de zending,
em nu was te beurt gevallen, CONSC. 3, 61 *a*.
af van Egmond ... ontving de hulp des
met godsvrucht, 4, 316 *a* (zie ook 2,

*egnw. Hij leeft hier in godsvrucht, even
e voievaars het geheele jaar door op het dak*
HARREB. 1, 246 *a*.
ij persoonsverbeelding.

De kruitmyt gloeid aan alle kant:
De Godtvrucht en Geleerdheid zuchten.
HARREB., *Gewers* (1ste uitg.), 14 (zie ook 38).

— Ook als vertaling van lat. *pietas*. || Staande Godsvrucht (*uit de beschrijving van eene romeinsche munt*).

Samenst. *Godsvruchtpreeker*, ironisch: predikant („Wat zijn die *Godvruchtprekers!* Neen onze studie van de rechten heeft iets zekers!" BILD. 7, 361); *godsvruchtspiegel*, figuurlijk: voorbeeld waaraan men zijne eigene vroomheid toetst („(*Het zielsgevoel van Cats*) een *Godvruchtspiegel* ... Die mij 't diep gebrek onthult Dat *enz.*", BILD. 12, 283); *godsvruchtstichtend* („Dat troostrijk en *godvruchtstichtend* geschrift (*van Boëthius*)", BILD. 15, 156).

— Als tweede lid. *Schijngodsvrucht* (DE DECKER 1, 15).

GODSWIL (OM—). Zie GOD, II, C, 7, *e*).

GODSWOORD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *God* (in den 2den nv., in de bet. II) en *Woord*. Woord van God, goddelijke uitspraak. || Zoo immers dat onvergelijkelijk boek (*de Bijbel*) ... godswoorden in zich sluit, BEETS, *St. Uren*, 5, 177. De godswoorden, waar de Nazareners zich op beriepen, 9, 283 (zie ook 9, 19 en 124).

— Vandaar: bijbeltekst. || Het godswoord, dat wij uitschreven, BEETS, *St. Uren*, 9, 54.

GODTERGEND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en het tegenw. deelw. *Tergend*. God tot toorn verwekkende. || 't Godtergend Ongeloof, BILD. 13, 403 (zie ook 14, 43). Die godtergende samenzwering, BOSB.-TOUSS. 1, 276 *a*.

GODVAART. Zie GODSVAART.

GODVADER — GOEDVADER —, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* en *Vader*. Ags. *godfæder*, eng. *godfather*, noorsch *gud-*, *gudsfader*, zw. *gudfader*. Peter, doopheffer. In Noord-Nederland verouderd. Zie GODMOEDER, Hist. en verg. GEVADER. || Godvader, *Parens mysticus. Onomasta initialis*, KIL. Ghod-vader, peet, MEYER'S *Woordensch.* Ghoedvader, peeter, *Ald.* Godvader, *govaar*, *govare*, *goevare*, peter (DE BO² 334).

GODVERACHTER — GODSVERACHTER —, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* (in den 4den nv.) en *Verachter*. Die God, de goden veracht, versmaadt. || (*Pharao*), die ... alle hooghmoedighe Godt-verachters synen ondergangh als eenen spieghel voor ooghen stelt, VONDEL 1, 45. Godlooze Godverachters, 1, 714. Manlius ... keert den godtsverachter (*den barbaarschen Galliër*) Uit d'eerste kercke, 8, 516.

GODVERBANNEN, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en *Verbannen*. Door God verbannen; zelfstandig gebezigd.

Nu druipt u Sauls bloet op 't hooft. ô godtverbannen,
Die zoo verwaten Godts gezalfden aen dorst rannen.
VONDEL 9, 64 (*Simeï tot David*).

GODVEREEREND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Vereerend*. God eerende, dienende. || Het zij verre van ons, zulken hier in deze Godvereerende vergadering te onderstellen, BILD., *Chrysost.* 10. 't Godvereerend Nederland, TOLLENS 9, 97.

GODVERGETEL, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en *Vergetel*.

1) Eigenlijk. Van personen. God vergetende, op God en zijn gebod geen acht slaande, goddeloos (in de bet. I, 1, *b*). || Met dit ... dulden van de verdrukking der Roomsgezinden ... kon hy (*Anjou*) niet faalen ... te winnen den naam van eenen godtvergeetlen Vorst, HOOFT, *N. H.* 847.

2) Van zaken. Snood, schandelijk. || Zijn roem, dat hy (*Alva*) ... achtienduizent menschen ... had doen sterven, (was) wel God- en eervergeetel, maar niet ydel geweest, HOOFT, *N. H.* 1194.

Afl. *Godvergetelijk*, bijw. (van wijze) („Wat meenighte van Nederlanders, hoe *Godt-* en eer*vergeetelyk*, zich werpende uit de schoot der Heylighe Roomsche kerke, ... tot stooken van oproer ... was voortgeslaaghen", HOOFT, *N. H.* 213).

GODVERGETEN, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Vergeten*.

I) **Bnw.** — 1) Van personen of wat hun vertegenwoordigt.

a) Eigenlijk. God vergeten hebbende, aan God niet meer denkende, goddeloos (in de bet. I, 1, *b*). || Een Godt-vergeten mensch verschrikt van alle dingen, CATS 2, 564 *b*. Een Godvergeten volck (*de inwoners van Sodom*), VONDEL 2, 20. Den Godtvergeten En dollen Saul, 6, 671. Hizkia, de zoon van Achaz, zijnen godvergeten vader zoo ongelijk, BEETS, *St. Uren*, 9, 123.

— Overdrachtelijk. || Godvergeten paân, *Psalmber.* 53, 4.

b) In ruimer gebruik. Boos, snood, goddeloos (in de bet. I, 1, *c*). || Godt-vergeten dwingelanden, CAMPHUYZEN, *Ps.* 109, 5. Het snood bestaan Des godvergeten ketters, TOLLENS 5, 146.

Hy greep den slimmen guit, en gaf hem duisent slagen,
Hy trof hem op den kop dat hy ter aerden viel,
En gaf in haesten uyt sijn Godt-vergeten ziel.
CATS 2, 186 *b*.

— Vaak in verbinding met woorden als *schelm*, *schurk* enz. || O! Godt vergeten schelm, CATS 2, 557 *b*. Godvergeten booswichten, CONSC. 2, 229 *b*. Toen heeft de godvergeten schavuit zich niet ontzien haar te slaan, TEN BRINK, *Rom.* 1, 202.

een schip vol ruckeloozen
En Godt vergeten-guyts, van schuymers en Matroosen.
BREDERO 2, 26.

— Zelfstandig gebezigd. || Men weigert zulck een bede oock niet den allerboosten En godtvergetensten, VONDEL 5, 460 (zie ook 2, 710).

2) Van zaken. Snood, gruwelijk, schandelijk. Verg. de bet. I, 1, *b*) en GODDELOOS, I, 2, *b*). || De God- en Eervergheten schandt, Die van uw moedwil heeft mijn Eerbre Vrouw gheleeden, HOOFT, *Ged.* 2, 224. Godvergeten moedwil, VONDEL 3, 284. Godtvergete smetten, 10, 107. Toovenaars, ... ongeloovige, ... Ioden, Sarazenen, en alle menschen van Godvergete droezem, OUDAAN, *Agrippa*, 152. Godvergeete huichelary, V. EFFEN, *Spect.* 10, 162. Wat Godvergeete wyze van Koophandel het is winst te zoeken in het doods gevaar van hondert strydbare luiden, 12, 175. Omdat ge een paar maanden ... hebt ... gezwierd en gezwaaid, dat het een godvergeten schande was! SCHIMMEL 2, 321 *b*.

(Haemsteê) ... worrept haer op 't doode lichaem neder,
En boet'er schendigh mee sijn' godvergeten lust.
VONDEL 3, 406.

II) **Bijw.** (van graad). In zeer hooge mate; verg. het gebruik van: schandelijk, gruwelijk, goddeloos (GODDELOOS, II, 2). || Doen (Spanjen) ... was soo godvergeten droncken Van 't Peruaensche bloed, VONDEL 2, 679.

— Tegenwoordig alleen in zeer gemeenzame taal. || Toen ze (*Diana*) die arme Callisto zoo godvergeten onbarmhartig behandelde, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 49.

Afl. *Godvergetenheid* (zie de bet. I, 1, *a*) („De natuurlijke gevolgen van het zonder God zijn in de wereld, van de *Godvergetenheid*", GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 200); *godvergetensch*, bijw., soms ook als bnw.; verg. *godverdomme(n)sch* (GOD, II, C, 9, *e*) („Die jongen is zoo *godvergetensch* stom!"; „'t Is een *godvergetensche* schurk").

GODVERGETER, znw. m., mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *God* (in de bet. II) en *Vergeten*. Die God vergeet. || Een spreekwoord onder Godvergeters en wellustelingen gewoon, V. HENGEL, *Leerr.* 2, 330.

Behartight dit, en let eens op wat beters,
O reuckelooze en dwaze godtvergeeters..
VONDEL 7, 301.

GODVERGUIZING, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Verguizing*. Smadelijke verwerping van God (BILD. 11, 381).

GODVERHEERLIJKEND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en het tegenw. deelw. *Verheerlijkend*. Die, of: wat God verheerlijkt, grootmaakt. || Matigheid! Vriendin Der Godverheerlijkende reden, BILD. 8, 364. Zijnen (*Jezus'*) Godverheerlijkenden ... uitgang uit dit leven, V. D. PALM, *Leerr.* 3, 140. Zulk een schoonen godverheerlijkenden psalm, BEETS, *St. Uren*, 9, 70 (zie ook 9, blz. 151, 164, 348, 373).

GODVERHEERLIJKING — vaak GODSVERHEERLIJKING —, znw. vr. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Verheerlijking*. Verheerlijking, grootmaking van God. || Den hoogsten toon van godverheerlijking ..., die uit eene wereld vol leeds ten hemel kan opstijgen, BEETS, *St. Uren*, 9, 186 (zie nog 9, blz. 121, 148, 169 en V. D. PALM, *Leerr.* 3, 116).

GODVERKOREN, bnw. Koppeling van *God* (in de bet. II) en het verl. deelw. *Verkoren*. Door God verkoren; zelfstandig gebezigd. || Dezen godtverkooren (t. w. *David*), VONDEL 7, 425.

GODVERLATEN, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en het verl. deelw. *Verlaten*. Door God verlaten. || Ach, ik ben een verachtelijk schepsel, ... een godverlaten booswicht, CONSC. 1, 83 *b*.

(Men) ... hoort des Donders stem, die blixems stralen schiet,
Met toomeloose wind, so dat het schip de baren
(Als God verlaten) schijnt ter hellen af te varen.
HERCKMANS, *Der Zeev. Lof*, 37.

GODVERLATER, znw. m., mv. *-en* of *-s*. Samenstellende afleiding van *God* (in de bet. II) en *Verlaten*. Die God verlaat, van God afvallig wordt. || Ten schimp des haeters en snoode Godtverlaeters, VONDEL 7, 240. Dit gebroet, dees snoode godtverlaeters, 7, 557. Het heir der Godverlateren, Heilandschendren, Vredehateren, BILD. 5, 289.

GODVERLICHT, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en het verl. deelw. *Verlicht*. Door God verlicht, t. w. met een juist inzicht in de goddelijke dingen begaafd. || De godverlichte Aquijn, VONDEL 9, 504 (zie ook 4, 534 en 588).

GODVERLOOCHENAAR, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Verloochenaar*.

1) Hetzelfde als: godloochenaar. Ontkenner van het bestaan van een Opperwezen, atheïst.

De Godtverlochenaer, om schooner verf te geven
Aen zijn Godtslochening, al t' ongerijmt gedreven,
Kent geene Godtheit, dan den hemel, aerde en zee,
En wat men ziet om hoogh en laegh, in 't lang en bree.
VONDEL 9, 407.

— **Aanm.** Alhoewel *loochenen* gewoonlijk gebezigd wordt in den zin van: *ont*kennen, *verloochenen* daarentegen in dien van: niet langer *er*kennen, afzweren, treft men nochtans óók *godverloochening* (zie ald.) aan met de beteekenis van: godontkenning. Zie buitendien GODVERZAKEND, -VERZAKER, -VERZAKING.

2) Die zijnen God, zijn geloof, verloochend heeft, geloofsverzaker, afvallige. || „Minotti! zwicht en spaar

uw woên." — „Neen! nimmer, godverloochenaar!" " V. LENNEP, *Poët.* 6, 196 (*Never, renegado, never!* BYRON, *Siege of Corinth*).

GODVERLOOCHENEND, bnw. Koppeling van *God* (in de bet. II) en het tegenw. deelw. *Verloochenend*. God verloochenend, God afwerende, van God afvallig.

Die eeuw van afval en van logen
Die ... de ordning omkeert van 't Heelal,
Met Godverloochnend juichgeschal.
BILD. 9, 378.

GODVERLOOCHENING — GODSVERLOOCHENING —, znw. vr., zonder mv. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Verloochening*. Loochening van God, ongeloof, atheïsme. Zie GODVERLOOCHENAAR, 1, Aanm. || Dat zedeloosheid of hoogmoed ... de bron der Godsverlochening is, *Wildsch.* 6, 187.

GODVERLOOFD, bnw. Koppeling van *God* (in de bet. II) en het verl. deelw. *Verloofd*. Aan God verloofd, door eene gelofte aan God gewijd. || Godverloofde nonnen, VONDEL 3, 404. (*Petrus en Paulus*) echte Vaders Der Roomsche Bruit en Godtverloofde maeght, 4, 43 (zie ook 4, blz. 70, 289 en 334 en voorts BEETS 1, 288).

GODVERTOORNEND, bnw. Koppeling van *God* (in de bet. II) en *Vertoornend*. God, de goden tot toorn verwekkende. || Thebe ... (heeft) Me een Godvertoornend bed ter huwlijkskoets bereid, BILD. 3, 299 (*De dood van Edipus*).

GODVERTROUWD, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en *Vertrouwd*. Met God vertrouwd, met God vertrouwelijk omgaande. || Den Heilant ... der Godtvertrouden vrient, VONDEL 4, 568.

GODVERWATEN, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en het verl. deelw. *Verwaten*. Door God vervloekt. || 't Godverwaten volk (*de Franschen*), tot 's aardrijks vloek geteeld, BILD. 9, 200. Godverwaten bloed, 9, 205. Met Godverwaten hand, 13, 59 (zie ook 4, 353 en VONDEL 7, 63).

GODVERZAKEND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en het tegenw. deelw. *Verzakend*. God verloochenend, van God afvallig; bij uitbreiding (in afwijking van de gewone beteekenis van *verzaken*): godontkennend, geen God erkennend. || 't Godverzakend dwangbewind, BILD. 5, 466. 't Godverzakend hoofd, 13, 99.

GODVERZAKER, znw. m., mv. *-s*. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Verzaker*. Die God verzaakt, van God afvallig wordt; bij uitbreiding (zie het vorig art.): godloochenaar, atheïst. Verg. GODVERLOOCHENAAR, 1, Aanm. || „Niets heeft uit Niets iets geschapen." En is dit de taal der Godverzaakers niet? *Leev.* 8, 326 (zie ook 2, 243). Byron ... die onder allerlei aangenomen romantische namen de rol van menschenhater en godverzaker speelde, BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 14.

GODVERZAKING, znw. vr. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en *Verzaking*. Eigenlijk: verzaking van God, afval, ontrouw; bij uitbreiding: godloochening, atheïsme (zie de beide vorige artikelen). || Griekenland, door den invloed zoner veeltijds te veel en somtijds ook te weinig geprezen Socratische school voor de overheersching van vadslagen Godverzaking ... bewaard, GROEN V. PR., *Ongeloof. en Rev.* 27 (zie ook *ald.* 40, en *Leev.* 8, 328).

GODVERZOEND, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en het verl. deelw. *Verzoend*. Met God verzoend. || Een ... Godverzoend gewisse, BILD. 14, 60 (zie ook 12, 269).

GODVERZOENEND, bnw. Koppeling van *God* (in den 4den nv., in de bet. II) met het tegenw. deelw. *Verzoenend*. Den mensch, de wereld met God verzoenende, den toorn, en de wrake Gods bevredigende. || Het Godverzoenend schuldoffer (*van Jezus*), V. D. PALM, *Leerr.* 3, 91. (*Jezus'*) Godverzoenenden uitgang uit dit leven, 3, 140.

GODVERZWOREN, bnw. Uit *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en het verl. deelw. *Verzworen* (van *verzweren*, afzweren). God afgezworen hebbende. || Zijn godtverzwore ziel, VONDEL 10, 239 (van *Juliaan den Afvallige*).

— Overdrachtelijk.

D' onfaelbre blaên in 't Griecks, omtrent voor twintigh eeuwen,
Vertolckt t' Alexandrye, op Filadelfs verzoeck,
Verstommen zelfs den haet, en godtverzworen vloeck.
VONDEL 9, 556 (*van de Septuaginta*).

GODVIJANDIG, bnw. Koppeling van *God* (in de bet. II) en *Vijandig*. Aan God vijandig, vijandig jegens God gezind. || Eenen weg ... die onze Godlooze en Godvijandige zelfzucht ... niet vleit, BILD., *Verh. over Zedeleer enz.* 165.

GODVREEZEND, bnw.; *-er*, *-st*. Koppeling van *God* (in den 4den nv., in de bet. II) en het tegenw. deelw. *Vreezend*. God ontziende, met ontzag en eerbied jegens God bezield, godvruchtig, vroom.

1) Van personen. || Deselve man was oprecht, ende vroom ende Godtvreesende, ende wijckende van het quaet, *Job* 1, 1. Dese mensche (*Simeon*) was rechtveerdich ende Godtvreesende (gr. εὐλαβής), *Luc.* 2, 25. Jen Vrouw is een wys godvreezend mensch, *Leev.* 5, 210. Godvreezende monniken, V. LENNEP, *Rom.* 13, 53. Deze vorst was rechtvaardig ..., godvreezend en zeer bemind door het volk, CONSC. 4, 201 *a*.

— Zelfstandig gebezigd. || Een ketter (heeft) ... sich selfs al te vooren uyt der Godtvreesenden vergaderinghe ... gheworpen, COORNHERT 2, 34 *d*.

2) Van zaken. Blijk gevende van godsvrucht, vroomheid. || Een godvreezend en pligtlievend gedrag, V. D. PALM, *Sal.* 1, 245.

— In zeer vrij gebruik. Godverheerlijkend. || Ik ben nog te dom, om te bevatten dat het Godvreezender ... is, Gods lieve vogeltjes te zien huppelen ... dan Gods beeld, de menschen te zien wandelen, *Wildsch.* 6, 68.

GODVRUCHT, znw. Zie GODSVRUCHT.

GODVRUCHT, bnw. Zie GODVRUCHTIG.

GODVRUCHTIG — GODFRUCHTIG, GODVORCHTIG, GODSVRUCHTIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Md. *gotevorhtic*, mnd. *godevruchtig*, zw. *gudfruktig*, deensch *gudfrygtig*; verg. nnd. *godsfrüchtig*, nhd. *gottesfürchtig*. Uit *God* (in de bet. II) en het bnw. *vruchtig*, vreezend, bevreesd, bang, dat als zelfstandig woord alleen in Oudgerm. dialecten voorkomt (ohd. *forahtag*, *vorhtig*, mhd. *vorhtig*, *förhtig*). Daarnaast *godvrucht*, bnw. en bijw. (klemtoon op *vrucht*), vooral bij dichters in gebruik.

— **Aanm.** *Godvrucht* behoeft niet noodzakelijk door afkapping van *-ig* uit *godvruchtig* te zijn ontstaan; het zou ook eene samenstelling met het bnw. *vrucht*, bang, bevreesd kunnen zijn (dat in de Oudgerm. talen nog als zelfstandig woord bestond: got. *faurhts*, osaks. *foraht*, *forht*, ags. *forht*, ohd. *foraht*) en dan gelijkstaan met got. *gudafaurhts*, ohd. *gotforht*. Hoe dit zij, *godvruchtig* en *godvrucht* hebben dezelfde beteekenissen en worden daarom hier gezamenlijk behandeld. Zie V. HELTEN, *Vondel's T.* § 107, *b* en voorts bij -IG; verg. ook *almachte* naast *almachtig* (Deel II, 215, 216).

I) **Bnw.** — 1) Van personen of wat hun vertegenwoordigt, Godvreezend, godsdienstig, vroom. || Godtfruchtich, godtvreesende. *Craindant*

Dieu, religieux, PLANT. God-vorchtigh, *religiosus*, *θεόφοβος*, *Deum timens*, KIL. — Ende eenige Godtvruchtighe mannen (gr. *ἄνδρες εὐλαβεῖς*) droegen Stephanum te samen ten grave, *Hand.* 8, 2. Soo yemant Godtvruchtigh (gr. *θεοσεβής*) is ... dien hoort hy, *Joh.* 9, 31. Godvruchte vader, dat u God en Christus loonen, VONDEL 3, 355 (*Gijsbrecht tot Willebord*). (*De arke Noachs*) Is 't voorbeelt van de Kerck, waerin godtvruchte zielen Zich bergen *enz.*, 10, 178. Goede en Godtvruchtige Religieusen, POIRTERS, *Mask.* 146. Heb achting voor het oordeel van braave, van Godvruchtige lieden, *Leev.* 4, 126. Den tempelpsalm der godvruchtige schare, DE GÉNESTET 2, 337.

Dan sal sick 'tvolck met ongeveynst gelaet
Tot mywaerts slaen, die vroom zijn en godtsvruchtich,
End die dijn wet recht kennen metter daet.
MARNIX, *Ps.* 119, 40.

Wie sou 't godvruchtigh hoofd een hayr beseeren konnen?
VONDEL 3, 404 (*van bisschop Gozewijn*).

— Zelfstandig gebezigd. || De voorbede der Godvruchtigen, *Leev.* 8, 75. Gerust met de gerustheid van den godvruchtige, die *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 9, 126.

Wat wil gelijck dus de Godvruchtichste zijn
In uuterlijck gelaet?
HUYGENS, *V. Dichtw.* 7.

— **Aanm.** VONDEL vertaalt lat. *pius* zelfs daar met *godvruchtig*, waar het beduidt: ouderlievend, deugdzaam, braaf. || De godtvruchtige Eneas, VONDEL 5, 257 (lat. *pius Aeneas*; zie ook VONDEL 5, 147). Apollo, den godtvruchten schutter, 8, 338 (lat. *pius arcitenens*).

2) Van zaken. Blijk gevende van godsvrucht, van vroomheid. Vroom. || Dit godtvruchtigh werck (*het vieren van een godsdienstig feest*), VONDEL 5, 714. Godtvruchte godtgeleertheit, VONDEL 7, 790. Godtvruchtige wercken, POIRTERS, *Mask.* 110. Godvruchte zeên (d. i. *zeden*), DE DECKER 2, 169. Met een godvruchte drift (d. i. *ijver*), ANSLO, *Poëzy*, 42. Myne Godvruchtige oogenblikken, *Leev.* 2, 202. Ik ken uwe Godvruchtige denkwyze, 3, 45. Het kind ... boog zijn hoofd in eene godvruchtige houding, CONSC. 1, 154 *a*. Maria moest den eigen aard van haar godvruchtig lied wel diep begrijpen, 4, 39 *b*. Het voorvaderlijk godvruchtig gebruik van te zamen te bidden, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 36.

— Ter vertaling van lat. *pius* (zie de Aanm. bij 1). || De valsche Tereus ... Krijght een' godtvruchten schijn, VONDEL 11, 493 (lat. *Tereus Creditur esse pius*). Door een godtvruchte reên Geperst, *Ald.* (lat. *quoniam pia caussa coëgit*).

3) Bij uitzondering van plaatsen. Heilig, gewijd. || Een Godtvruchtige plaetse wasser gheleghen Int midden der zee van Aegeus wijt, V. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 44 *b* (lat. *sacra tellus*).

— Zie voor den vorm *godvrucht* voorts nog: VONDEL 4, 97; 5, 705; 7, 196; ANSLO, *Poëzy*, 90; BILD. 2, 346; *Psalmber.* 27, 7.

— **Aanm.** In Zuid-Nederland heeft *godvruchtig* behalve de beteekenis van fr. *pieux* ook die van fr. *ascétique*. || Een godvruchtige boek. Een godvruchtige schrijver. Het godvruchtig leven (DE BO).

II) **Bijw.** (van wijze). Op eene wijze die van godvruchtigheid, van vroomheid blijk geeft; vromelijk. || Ghy hebt godvruchtigh, neef, u neffens ons gequeten, VONDEL 3, 389 (zie ook 4, 289). Nu zloeg zij godvruchtig en plegtig een kruis, TOLLENS 4, 53. „Bij den Heere mag zij rusten", voegde zij er godvruchtig bij, V. LOVELING, *N. Nov.* 275.

— In Zuid-Nederland ook in den zin van: met nauwgezetheid (het Fr. *religieusement*). || Hoe uwe beslissing ook ware geweest, dien plicht zouden wij ook even godvruchtig hebben vervuld, CONSC. 2, 315 *b*.

Aanm. STALPERT V. D. WIELE bezigt ook *godbevrucht*, waarschijnlijk niet anders dan eene willekeurige wijziging van *godvrucht* om aan den eisch van het vers te voldoen; misschien ook dacht hij werkelijk aan *bevrucht*, bezwangerd, zoodat *godbevrucht*: vol van God zou beteekenen. Het woord zou desnoods ook eene samenstelling met *bevrucht*, bevreesd (VERDAM 1, 1198) kunnen wezen. || Ick wil dat miin gebreecke' Den God bevruchten man bestraffe ... Met een medogent hart, *Evang. Schat*, 43 (*Ps.* 140, 5 *der Vulg.*: *corripiet me justus in misericordia*). 't Godbevruchte Paer Van Christus eerste Bo'en (t. w. *Petrus en Paulus*), *Vr. Cieraet*, VI.

Afl. *Godvruchtigheid* (zie ald.); *godvruchteling*, vrome („singt den Heere Een nieuw gegeeven lied ter eere: Looft hem, by syn *godvruchtelingen*, In hun vergaderingen", SIX V. CHAND., *Ps.* 149, 1); *godvruchtiglijk*, bijw. van wijze: op vrome wijze, vromelijk (zie VONDEL 2, 190; 4, 135; 4, 422; 5, 758).

GODVRUCHTIGHEID — GODFRUCHTIGHEID, GODVORCHTIGHEID, GODSVRUCHTIGHEID; in Zuid-Nederland daarnaast ook GODVRUCHTENDHEID —, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-heden*. Van *Godvruchtig* met *-heid*.

1) Godsvrucht, vroomheid. || Godtfruchticheyt, *Crainte de Dieu*, PLANT. God-vorchtigheyd, god-vruchtigheyd, KIL. Godvruchtendheid, DE BO; SCHUERM., *Bijv.* — Het welck den vrouwen betaemt, die de Godtvruchtigheyt (gr. *θεοσέβειαν*) belijden, 1 *Tim.* 2, 10. Gode ... dienen, met eerbiedinge ende Godtvruchtigheyt (gr. *μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας*), *Hebr.* 12, 28. Ten is gheen noodighe of nutte kennisse die nyet en heeft dese heylsame Godsvruchtigheyt, COORNHERT 1, 289 *b*. Godvrughtigheyd is blij-geestigh, DE BRUNE, *Bank.* 1, 161.

Geen stool beschutte hem, nocht geen vierkante muts,
Nocht geen godvruchtigheyd kon Jesus priester helpen.
VONDEL 3, 395 (zie ook 3, 89 en 147).

Dus trachtmen huydensdaechs door hoecken en door boecken
Naer de Godtvruchticheyt; niemant en gaetse soecken
Daer se haer selven toont.
HUYGENS, *V. Dichtw.* 6.

2) Met mv. Uiting, betoon (ook: vertoon) van godsvrucht, vrome handeling.

Want hy de Gods-dienst en Gods-vruchtigheden hiel
Altijd in achtbaerheyd en waerden, als sijn ziel.
STARTER 364.

— Ook in den zin van lat. *pietas*, onderliefde, kinderdeugd. || De godvruchtigheid van Sem, van Eneas, MARIN. — De Troische Eneas, ... door zijn godtvruchtigheden En oorloghsdapperheid ... befaemt (lat. *pietate insignis et armis*), VONDEL 8, 438 (zie ook 11, 573).

GODWIJS, bnw. Uit *God* (in de bet. II) en *Wijs*. Godgeleerd, ervaren in kennis aangaande God. Verg. GODGELEERD. || Goedighe ende Godwijse Heere, COORNHERT 1, 412 *a*.

— Zelfstandig gebezigd.

Zet weereltwijzen en godtwijzen tegens een.
Dees ziet op rijckdom ... die op nedrigheit.
VONDEL 10, 48.

GODZALIG, bnw. en bijw. Hd. *gottselig*. Uit *God* (in de bet. II) en *Zalig*. Eigenlijk: gelukkig in of door God (verg. GODGELUKKIG); in de Statenoverzetting gebezigd voor gr. *εὐσεβής*, dat ook wel (*Hand.* 22, 12) met *godvruchtig* wordt vertaald.

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) Godvruchtig, vroom. ‖ Een seecker man ... met name Cornelius ... Godtsaligh ende vreesende Godt, *Hand.* 10, 2. (Hy) riep ... eenen Godtsaligen krijghsknecht, 10, 7. Dat zy (*de koningen en prinsen*) ter navolginghe der Godsalighe Coninghen (*van Israël en Juda*), ter nederwerpen u luyder hooghten, COORNHERT 2, 34 *d*. Den Eerw. Godtsaligen Hooggeleerden Dom. Tobias Tegneus, Bedienaer des Godtlijcken Woorts, CATS 2, 603 *b*. De godsalige ende hoochgeleerde vader Clemens van Alexandrien, schrijft *enz.*, HEINSIUS, *Bacchus*, III. Godzalige vrouwen (en stellen) haer herte niet, op sterffelicke en verganckelicke dinghen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 427.

Het is een deftig werck (d. i. *eene ernstige zaak*) en waert [te zyn gepresen
Godtzaelig en met een oock rijck te mogen wesen,
Het gout is schoon in glans, maer is geweldig swaer,
Ach wie besit het oyt als met een groot gevaer!
CATS 3, 50 *b* (verg. *Matth.* 19, 23).

— Zelfstandig gebezigd. Vrome. ‖ Soo weet de Heere de Godtsalige uyt de versoeckinge te verlossen, 2 *Petr.* 2, 9. De Godzalige laeten hier het ydel klater-goud voor de weereldlingen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 466.

b) Ironisch gebezigd van personen, die in eene „reuke van heiligheid" staan, maar die men van schijnvroomheid verdenkt. ‖ Deeze eerwaardige en godzalige lieden, vieren den vollen teugel aan hunne kwaadaardige drifteu van laster en kwaadspreeken, *Blank.* 3, 53. Hoe denkt gij er over, lange godzalige broêr? SCHIMMEL 3, 133 *a* (zie ook 3, 55 *a*, en verg. de aanhaling uit *Gids*, 1891, 1, 305 beneden bij GODZALIGHEID, 2).

2) Van zaken. Blijk gevende van godsvrucht, vroomheid.

a) Vroom, heilig, godverheerlijkend. Meestal in toepassing op handel en wandel. ‖ Dat door onsen Godtsaligen wandel onse naesten oock Christo gewonnen werden, *Heidelb. Catech., Antw.* 86. Een deftig Predikant van een Godsaelig leven, DROSTE, *Overbl.* 83.

— In vrijer gebruik. ‖ Alzo 't bedyken van Meeren ... een van de noodwendigste, profytabelste en Godzaligste dingen in Holland is, LEEGHWATER, *Haarlemmer-Meer-boek*, § 65. 't Hallelujah der godzaalge poëzy, v. LENNEP, *Poët.* 7, 81.

b) Ironisch gebezigd; verg. boven 1, *b*). ‖ Terwijl haar uitroep onderging in een godzalige zucht, SCHIMMEL 2, 48 *a*. Angst ... dat het gelaat niet genoeg in een godzalige plooi zoude staan, SCHIMMEL 2, 358 *a*.

II) **Bijw.** (van wijze). Op godvruchtige, vrome wijze; gewoonlijk echter wordt *godzaliglijk* gebezigd; zie de Afl.

Afl. *Godzaligheid* (zie ald.); *godzaliglijk*, bijw. van wijze: op godvruchtige, vrome wijze („Dat wij .. *Godtsalighlick* leven souden", *Titus* 2, 12; „Magh men oock *Godtsalighlick* ... eenen eedt sweren?" *Heidelb. Catech., Vr.* 101).

GODZALIGHEID, zuw. vr., zonder mv. Van *Godzalig* met *-heid*.

1) Godsvrucht, vroomheid. ‖ Opdat wy een gerust ende stil leven leyden mogen in alle Godtsaligheyt, ende eerbaerheyt, 1 *Tim.* 2, 2. De Godtsaligheyt is tot alle dinghen nut, 4, 8. De Godzaligheyd is altijds vol van couragie en heylighe standvastigheyd, DE BRUNE, *Bank.* 1, 463. Eenvoudigen, die de gedaante der godzaligheid van het wezen niet onderscheiden, v. HEMERT, *Lekt.* 6, 78. De zachte welluidende klank van het woord (t. w. gr. εὐσέβεια, *in den brief aan Timotheus*) is met zijn ernst tot de ziel gekomen van den man, die nederzat om het te vertolken en deze heeft uit de diepte van zijn eigen godsdienstig gemoed geantwoord met dat woord *godzaligheid*, J°. DE VRIES, aangehaald in *Gids*, 1891, 1, 304.

2) Met bijgedachte aan vertoon van godsdienstigheid (verg. GODZALIG, 1, 1, *b* en 2, *b*), min of meer verachtelijk gebezigd: vromigheid. ‖ Een jong zedig goedaartig meisjen ... is door een snood ligtvaardig jongeling, doch onder de gedaante der godzaligheid ... verleid, *Wildsch.* 4, 294. De pater ... rookte welbehagelyk door, zonder 't minste blyk te geven van byzondere godzaligheid, MULTATULI 8, 82. (Menschen) ... die ons doen denken aan een zonderling en opzichtig vertoon van dikke bijbels en uitgestreken gelaatstrekken ... hebben den „godzaligen broeder" in opspraak gebracht en de godzaligheid er bij, J°. DE VRIES, aangehaald in *Gids*, 1891, 1, 305.

GOECHELEN — ook GOEGELEN —, onz. zw. ww.: *goechelde*, *heeft gegoecheld*. Halfgesmoord lachen, gichelen, ginnegappen. Inzonderheid in Gelderland en Overijsel gebruikelijk. Verg., wat den vorm betreft, hetgeen bij *Gichelen* (Deel IV, 2276) is gezegd. ‖ As er ... twie jonges (*in de school*) zatten te proaten, te goegelen, of rusie hadden *enz.*, *Geld. Volksalm.*, 1862, blz. 102. De jonge heeren bleven goechelen, maar eensklaps stoven ze uit een, CREMER, *Bet. Nov.* 1, 19.

het vrooljke gild,
daar onder (*onder de boomen*) ter tafel gezeten,
dat gichelt en goechelt, luid ende wild,
maar verpoost van drinken noch eten.
POL DE MONT in *Gids*, 1891, 1, 369.

Afl. *Gegoechel*, geginnegap (CREMER, *Bet. Nov.* 1, 19).

— Van *goechelen* is ook afgeleid *goecheltje*, in de uitdrukking *goecheltjes maken*, ginnegappen.

GOED (I) — in de verbogen vormen GOEDE, nevens GOE, inzonderheid in vaste verbindingen, en GOEIE in gemeenzame taal —, bnw. en bijw.; als trapp. v. vergel. dienen *beter* (voor 't bijw. ook *bet*) en *best*; voorheen ook wel *goeder* (zie b. v. COORNHERT 1, 272 *d*) en *goedst* (zie b. v. BREDERO 2, 403; *Z. Nacht.* 458 en 591 (ed. 1632); WESTERBAEN, *Ged.* 1, 632; VOET, *Sticht. Ged.* 2, 86; en zelfs nog bij TOLLENS, b. v. 3, 136 en 8, 109). Got. *gôds*, ohd. *guot*, mhd. *guot*, nhd. *gut*, osaks., ags. *gôd*, eng. *good*, mnl. *goet*. Van denzelfden stam als *gade* en oslav. *godŭ* (verg. FRANCK, *Etym. Wdb.* 261).

De beteekenis van dien stam is in het algemeen *bij iets passen*, *voor iets geschikt zijn*; dat begrip is in *goed* zeer duidelijk te herkennen.

I. Als bijvoegl. naamw.

1) Van personen.

1) Verbonden met qualitatieve znw. In de genoemde hoedanigheid zoodanig zijnde als iemand kan verlangen. ‖ Het is een werck van een goet Vader des Huysgesins, al sijn doen ende laten daer toe te stueren, dat sijn gesinde mach wel-varende zijn aen lijf ende aen ziele, VISSCHER, *Sinnep.* 154. De minne die van twee goeliefkens sonder ... raedt bestaen is, 188 *a*. De deuren ..., die twee goe lieven van den anderen scheyden, 192 *a*. Een goet visscher ontglipt wel een ael, CATS 1, 556 *a*. Zoo wel ... een goedt betaeler, als ... een scherp maener, HOOFT, *Br.* 2, 23. Goed gereedschap maeckt een goed werck-man, DE BRUNE, *Bank.* 1, 135. Hy (was) een goed natuurkundige, die wel wist, dat *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 11, 11. Kom, alle maats

goê maats (d. i. *laat alle oneenigheid vergeten zijn*), *Leev.* 6, 255. Dat gy altoos een goed Zoon, een vriendelyk Broeder waart, 8, 178. Het zou mij onmogelijk zijn, om met Juffrouw Elzevier als eene gewone goede kennis (te) verkeeren, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 104. Denkje, dat ik hier de Politie haar neus in wil laten steken en twee goeie klanten verliezen? *K. Zev.* 3, 318. Is Graaf Floris nog al een goed ruiter? V. LENNEP, *Rom.* 12, 145. Wij werden weder goede vrienden (d. i. *wij verzoenden ons weder*) en beloofden elkander, al het gebeurde te vergeten, CONSC. 2, 220 *a*. Uit Frederik Hendrik is in zijn natijd ... een goed en verstandig huisvader gegroeid, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 296. Daar Dolf een goed roeier was en ferm slag hield, BEETS, *C. O.* 81. Men ... toont de vuisten aan iedereen ... die niet gelooft dat men weer goemaats is, 123. Vereischten van een goed kruier zijn vooral nauwkeurigheid, voorzichtigheid, vlugheid, handigheid, spierkracht en eerlijkheid, LAURILLARD, *Door meer dan één kijkglas enz.*, 102.

Goey ouders voormaels den priesterlijken staet presen,
Dwelc de jongers qualijc onderhouwen.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS), 46.

Quade beenen, goede wijven,
Dienen wel in huys te blijven.
CATS 1, 601 *b*.

Het waren goe kameraden,
bevriend sinds maand en jaar.
POL DE MONT, *Ged.* 192.

— *Een goed gezel*, een vroolijke drinkebroer. Zie GEZEL (Deel IV, 2179).

— *Een goed knecht*, in denzelfden zin.

Jy meucht al de waerden betalen van de eerst tot de lest,
En wesen noch ien wijl ien goedt knecht op de rest (*van het geld*).
HOOFT, *Ged.* 2, 326.

— In plaats van door een qualitief znw. wordt *goed* ook wel gevolgd door eene andere bepaling. || In de wiskunde is hij zeer goed.

— Ook absoluut, als het verband geen twijfel overlaat. || Gij allen mannen, die uwe personages zoo jolig en zoo gezond, zoo gemoedelijk en zoo onbezorgd de wereld liet beschouwen ... gij allen, beter of minder goed, zijt Nederlandsche kunstenaars, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 7.

— *Dat kan den beste gebeuren*: ook de voortreffelijkste kan falen. || Als ik eens een beetje korzel ... ben, en wel eens uit zou vallen, want dat kan de besten gebeuren, weet ze *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 11, 39.

— (*Zoogoed*) *als de beste*: voor den uitstekendste in iets niet onderdoende; zóó, dat niemand het verbeteren zal. || Hij kan praten als de beste. — Ik zal wel zoo vroeg komen als de beste, HARREB. 3, CLXVII *b*.

— *De bovenste beste*, in gemeenzame taal. || Als je dat voor mij zoudt willen doen, dan was-je de bovenste beste!

— Spreekw. *De beste stuurlui* (of: *loodsen*) *staan aan wal*: zij, die in gelijke omstandigheden zich even min zouden weten te redden, zijn vaak de grootste bedillers van het doen van anderen (zie HARREB. 3, 342). || Natuurlijk ontbrak het ook thans niet aan beste stuurlieden op den wal, die over Boisot en zijne kapiteinen het hoofd schudden en niet begrepen waarom hij niet voortmaakte, FRUIN, *Beleg v. L.* 135.

— **Aanm.** Over de uitdrukking *de eerste, de beste*, zie beneden bij III, 2).

2) Praedicatief, gevolgd door eene bepaling met *tot, tegen*. Dienstig, nuttig *tot* of *tegen* datgene wat de bepaling noemt. || Katten ... zijn ... goed op de graanzolders tegen de muizen, KNEPPELH. 9, 90.

Of waar zouden de naaste
geburen u anders toe goed zijn?
V. BEERS 2, 232.

3) Praedicatief, gevolgd door eene bepaling met *voor*, ter aanduiding van geschiktheid, bekwaamheid tot iets. In de uitdrukking

— *Goed* (*zijn*) *voor zijn brood*, of *zijn kost*: in staat om zelf zijn brood te verdienen, in eigen onderhoud te voorzien. || Ofschoon die jongen goed is voor zijn brood, ligt hij nog maar altijd voor doodeter thuis. — Gij kunt ook nog wel wat anders schrijven ... zo als over de dood en de bekeering ... en over de werelt die in 't booze leit; ... zulke boeken geeven groot en grof, dan ben je goed voor je kost, en hoeft u lieve Nicht Betje niet te benadeelen, *Wildsch.* 6, 240.

4) Praedicatief, gevolgd door eene bepaling met *voor*, waarmede eene verplichting tot betalen werd aangeduid. Eigenlijk van een borg (zie VERDAM 2, 2034), doch bij uitbreiding ook: wel in staat te betalen wat in eene bepaling wordt te kennen gegeven. || Die zoon verteert heel wat, maar zijn vader is er goed voor. Hij is goed voor zijn geld (d. i. *hij is soliede*). — De fabrikant vond ... die bestelling wat heel groot, want hij schreef ... of de heer Blufkaak daar goed voor was, LAURILLARD, *Zeven Hoofdz.* 29.

— Ook elliptisch gebezigd: *goed* is dan hetzelfde als *goed voor zijn geld*. Zie GELD, 1ste art. (Deel IV, 1061). || Als ik een mijner schuldeischers acht dagen uitstel vroeg, zou men dadelijk ... vragen of ik wel goed was, VISSERING, *Herinn.* 1, 196.

— *Goed zeggen, goed spreken voor iemand* of *iets*, eene uitdrukking, die in het Mnl. nog niet is aangewezen; waarschijnlijk eene ellips: „zeggen, verklaren dat men *goed* voor iemand is, dat men zijn borg wil wezen". Verg. nhd. *gut sagen, sprechen* (SANDERS 1, 643 *b*). || De verzoekers wilden zich ... daarnaa schikken: hoopende meede wel zommighe treflyke Vorsten te beweeghen, om goedt te zeggen, voor 't naakoomen hunner beloften, HOOFT, *N. H.* 581. Heb je een buur met vast goed en wil die goed voor je spreken, dan *enz.*, SCHIMMEL 3, 45 *a*.

— Hierbij behoort ook de uitdrukking *niet zoo goed zijn of enz.*, eigenlijk: (zich zelf) geen borg er voor kunnen zijn dat hetgeen in de bepaling genoemd wordt, niet gebeurt; en derhalve: zich dat moeten getroosten (verg. VERDAM 2, 2034). || Het mensch was zoo goed niet, of ik sjouwde haar met my in huis, *Blank.* 2, 44. Toen was hij ... zoo goed niet, of hij moest het Heidendom afzweren, FOKKE, *B. R.* 2, 235. Hij raasde ... zoo lang ..., dat de patriarch uit zijn bed moest, zoo goed was hij niet, 3, 83.

5) Praedicatief, in verbinding met woorden die gespeld worden als uitgaande op *-s* of op *-sch*, en waarvan het niet terstond duidelijk is of zij voor een bnw. dan wel voor den 2den nv. van een znw. moeten worden gehouden. *Goed arms* is b. v. „welgezind jegens de armen", doch vanouds kon *goed* niet op deze wijze met een 2den nv. worden verbonden, en hier zou bovendien de 2de nv. van het *enkelv.* vrijwel ongepast wezen. *Goed* zou als bijw. kunnen worden opgevat, en *goedgeefsch* dan een versterkte vorm zijn van *geefsch*, dat op zich zelf niet voorkomt, maar dat, in analogie met *loopsch*, moet kunnen beteekenen: „genegd tot geven". Ook het oudere Nhd. kent de uitdrukking *gut gebisch*;

nicht gut gebisch is dan ongeveer hetzelfde als *nicht zer gebisch* (zie *D. Wtb.* 4[1], 1788). Toch is deze opvatting van *goed* als bijw. van graad niet aannemelijk, zij is niet ongedwongen genoeg. Wellicht is *goedgeefsch* eene copulatieve verbinding van twee bnw., evenals b. v. *vrijgevig*, waarschijnlijk gevolgd naar hd. *freigebig*: hier beteekent *frei* reeds *mild* (zie *D. Wtb.* 5, 1874); ook *goedrond* moet op dezelfde wijze worden ontleed. *Goedgeefsch* is dan eigenlijk: „*goed* (mild voor anderen) en *geefsch*". Deze uitdrukking en misschien enkele andere hebben aanleiding gegeven tot het gebruik van *goed*, hieronder genoemd.

a) Verbonden met den 2den nv. van eene onbep. wijs of een verbalen stam. Zeer geneigd tot datgene wat het ww. aanduidt. || Goet soens, BREDERO 1, 229. Goet spaars, 2, 197. Jan ... seght ..., Dat ick goed gevens ben op straten en in Kercken, HUYGENS 2, 122. Barend was goed praats en vertelde zoo van alles, VOSMAER, *Inwijd.* 16.

Al ben ick niet goed schencks, ick schaffe stof tot schencken.
DE DECKER 1, 171.

En zeker, Hoorderen, van gisteren noch heden
Was Roome zoo goed vents (d. i. *veil*).
1, 209.

— *Goed geefsch, goed lachs, goed leersch*: zie GOEDGEEFSCH, GOEDLACHSCH, GOEDLEERSCH.

b) Verbonden met den 2den nv. enkelv. van een znw. of een van een znw. afgeleid bnw. op *-sch*; zoo b. v.:

a) *Goed arms*, ook wel *goed armsch*, waarbij *goed* als bijw. wordt opgevat. Weldadig, mild jegens de armen. || Och s' is soo goet arms, BREDERO 2, 198. 'k Hebb langh goed arms geweest, en will 't zijn all mijn leven, HUYGENS 2, 144. Gy zyt goedgeefsch, goed arms, *Blank.* 2, 133. De notaris getuigde van haar, dat zij „goed arms was"; maar wat singulier van leef- en denkwijze, BOSB.-TOUSS., *Mej. Frans*, 29. Christenen ..., die niet tevreden „goed kerksch" te wezen, er nog bovendien hun werk van maken „goed armsch" te zijn, BEETS, *St. Uren*, 7, 128.

β) *Goed kinds*, houdende van kinderen of van zijne kinderen. || De ouders waren blijd, dat hij zoo goed kinds was, en hen, voor eenen tijd, van dat kleine goed ontlastte, FOKKE, *Verz. W.* 4, 208 (zie ook BILD. 11, 240).

γ) *Goed vrouws* en derg. || Joosje, ben gy wat vriendelijck? gy bint goedt wijfs, BREDERO 1, 229. Jen Oom is droevig haastig, maar anders een kostelyk Man, heel goed Vrouws, zo als de Zeelni zyn, *Leev.* 6, 15 (zie ook *Wildsch.* 4, 48). 'k Was goed meisjens al mijn leven, BILD. 1, 324.

δ) In andere, minder vaste, of ongemeene verbindingen. Thans verouderd. || Deen was goed leex, dandere goet clercx, v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 227. Sanggodin goedt mijns (d. i. *mij genegen*), HOOFT, *Ged.* 1, 109. Ick bin wel te helfte beter Claertjes as vaers, 2, 331. Michieltje is goet mijns, BREDERO 3, 241. Zeker persoon, die al te goed kroeghs, en niet al te goed kercks en was, DE BRUNE, *Bank.* 1, 354. Dat de Hoeksche altydt goedt vrouw Jacobaas geweest waren, v. HEEMSKERK, *Arc.* 218. Freryk ... is niet heel goed Dominées, *Leev.* 6, 126.

Al willen sij goet evangelis sijn ghenaempt,
Tsijn al vijfvaesen.
ANNA BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS), 115.

— **Aanm.** Met de bovenstaande uitdrukkingen is gelijkvormig de zegswijze *goed ouwers* (later ook *goed ouder*), in den zin van *bejaard*. Zie daarover uchter hierbeneden onder III, 13).

6) In de thans verouderde uitdrukking *goede mannen, goé mannen*, nog tijdens de republiek in gebruik. *Goed* is hier een epitheton ornans geworden, dat aanvankelijk aanduidde *betrouwbaar, in het volle bezit van zijne eer als burger* (zie VERDAM 2, 2036 en STALLAERT, *Gloss.* 1, 529).

a) Scheidsrechters. || Arbitri, goede-mannen, scheid-lieden, segs-lieden, *enz., Synon. Lat.-Teut.* 1, 70 *a*. — Goede Mannen en zyn niet striktelyk aan de Regten en formeele woorden gebonden, maar leggen alle twist ten goeden en na billikheid ter neder, v. HEEMSKERK, *Arc.* 570. Dat men ... in allerlei avarijen op goede mannen zeggen berusten moet, FOKKE, *Verz. W.* 10, 170.

'k Sei dat mijn' Buermans saeck gestelt was aen Goe-mannen,
En daer med' allen twist eens seffens uyt gebannen.
HUYGENS 2, 207 (*Goe-manschap*).

— Zie verder nog GOEMAN.

b) *Goede lieden van achten*. Voorheen te Dordrecht een regeeringslichaam, met soortgelijke taak en bevoegdheid als elders de gemeenslieden of de gezworen gemeenten (zie Deel IV, 1391 en 1394).

7) In de uitdrukkingen *de goede gemeente, de goede stad, de goede burgers*, enz. waarin *goed* oorspronkelijk eene welwillende uitdrukking was voor de rechtstreeksche betrekking tot een heer. || De brieven ... werden aan de Bisschoppen, Landtvooghden en Raaden gericht: met last, om de amptmannen en de goede steeden van alles te verwittighen, HOOFT *N. H.* 68.

— *De goede gemeente, de goé gemeente*, in verschillende opvattingen (zie bij GEMEENTE, Deel IV, 1394 en verg. nog, behalve de daar genoemde plaatsen: VONDEL 2, 298 en 469; 3, 116 en 420).

— *De goede burgers* en derg. ook later nog in verzwakte opvatting, als loffelijk epitheton: eerzaam, weldenkend, fatsoenlijk enz. || Dan zou ik by de goê lui uit werken gaan, *Leev.* 7, 341. De goede ingezetenen ... haastten zich hunne specie naar den thesaurier te brengen en tegen schuldbekentenissen van den staat te ruilen, VISSERING, *Herinn.* 1, 96.

— Ook wel: min of meer ironisch: goed van vertrouwen. || Wat daarin besloten werd, bleef voor de goede burgerij een diep geheim, v. LENNEP, *Rom.* 21, 150.

8) Braaf, rechtschapen, edelaardig, al naar het verband. || Ende de Heere sal met den goeden zijn, 2 *Chron.* 19, 11. Want hy doet sijne sonne opgaen over boose ende goede, *Matth.* 5, 45. Ga roep hem, want ick moet dien goeden vader spreecken, VONDEL 3, 367. O die lieve goede meid, ... het spijt mij harenwege, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 104.

De goeden, de eedlen, en de grooten
Wedijverden voor u in gunst.
BEETS 2, 442 (*Aan Rachel, Treurdichtspeelster*).

— Voor de uitdrukking *God noch goed mensch* (d. i.: volstrekt niemand), waarin het gebruik van *goed* wordt begunstigd door den vorm *God*, zie boven kol. 205 (GOD, II, C, 1, *c*).

— *Te goed voor de aarde, voor deze wereld*: te edel. Inzonderheid in toepassing op jonge dooden.

Doe swol sijn siel van vreucht en coos de wech der starren,
Singende: nu ben jck voor 't Aertrijck al te goedt.
HOOFT, *Ged.* 1, 76 (*Grafschrift* enz.).

— Ook wel spottend gezegd van iemand die al te goedig is.

— *Niet te goed zijn voor iets*, t. w. eene slechte daad: er wel toe in staat zijn. || Officiers en jonge mofjens, die niet te goed zouden zijn mij uittelagchen, vermids *enz., Wildsch.* 4, 228. 't Schepsel was er niet te goed toe, *K. Zev.* 3, 309.

— *Goede Hendrik*, benaming van eene plant, behoorende tot de Melden, en wel eene der soorten van Ganzevoet; ook *algoede Ganzevoet* geheeten, en dienst doende als moesgewas (zie V. HALL, *Landh. Flora*, 180).

— Spreekw. en zegsw.

— *De goeden moeten het met de kwaden ontgelden*; ook wel: *met —, voor de kwaden lijden.*

— *De goeden niet te na gesproken*: zonder kwaad te willen zeggen van alle rechtschapene en eerlijke lieden, of wel, minder streng opgevat: met uitzondering van allen omtrent wie het tegendeel der bewering mocht blijken (verg. lat. *exceptis excipiendis*). || Alle menschen, de goeden niet na gesproken, zijn dieven in hunne nering (ook: WINSCHOOTEN, *Seem.* 262).

— *Het zijn de goeden* (bij HARREB. 1, 249 *a de besten*), *die zich beteren*, enz.: slechts de „harde verkeerden" blijven op den duur verstokt in 't kwaad. Dikwijls in scherts. || „Wie had ooit gedacht dat er van dien lichtmis nog wat terecht zou komen!" „„Zoo zie-je alweer, 't zijn de goeden die zich beteren!"" — „Wat ben jij tegenwoordig vroeg uit de veêren; dat was zoo je gewoonte niet?" „„Ja vriend!, het zijn de goeden die zich beteren!"" — 't Zijn van de beste die haer beteren, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 167.

9) Welwillend, goedhartig, goedig, vriendelijk, voorkomend en derg.; niet zelden met eenig medelijden gebezigd. || Hoort doch desen goeyen bloet! *Trou moet blycken*, 63. So dat den goeden hals gedwongen was met opgetrokken schouders weder te keren, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 223. Die goede slooven dagten dat Tante los van de waereld was, *Burg.* 15. Dat Moeder mal goed was, *Leev.* 6, 7. Ja, ... Willem is wel een schaap, een goed kalf mag ik zeggen, *Ald.* De goede sul van een Graaf deed ondertusschen alles ... om *enz.*, FOKKE, *B. R.* 2, 115. Zij ... vroeg of zij Nicolette ook kon helpen met het uitpakken. — „O!" antwoordde deze: „je bent al te goed", *K. Zev.* 3, 15. Spreekwoorden ... die ons zeggen ... dat „al te goed" hetzelfde is als „al te dwaas"; dat *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 4, 247. Ik ben tevreden over u, ge zijt goed voor de beesten, v. LOVELING, *N. Nov.* 276. Ze kende niemand zoo goed en lief als mevrouw! COUPERUS, *E. Vere*, 1, 41. Je bent zoo goed en — ik houd zooveel van je, 2, 140.

> Die t'huys sijn jonckheyt heeft versleten,
> En by den bry-pot heeft geseten,
> En daer geen letters heeft gegeten,
> Wat kan de goede slocker weten?
> CATS 1, 552 *a*.

— *Zoo goed zijn*, de goedheid hebben. || Gij zijt zoo goed van ... tot hem te gaan, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 206. Indien Mejuffrouw ... zoo goed wil zijn, dikwijls Engelsch met hem te spreken, *K. Zev.* 4, 277.

— Inzonderheid in de gebiedende wijs. || Wees zoo goed plaats te nemen, LINDO 2, 20.

— Ook in de uitdrukking *goed volk!* welgezinden, geen kwaadwilligen! || „Wie is daar?" ... „Goed volk" antwoordde van Zevenaar. „Wie is goed volk?" hernam de stem. „Doe maar open", *K. Zev.* 1, 90.

— Spreekw. en zegsw.

— *Zoo goed als brood* (in Zuid-Nederland gebruikelijk). || Wij hebben nu nen jongen geestelijk, dieder nog al wel uitziet; hij is zoo goed als brood; en hij heeft een tale over hem gelijk een klokke, *Biekorf*, 1, 20.

— *Wel goed, maar niet gek.* Zie Deel IV, 930.

— *Heel goed, half gek.*

— *At te goed, is buurmans* (*andermans* of *allemans*) *gek.* Zie Deel IV, 940.

10) In een gebruik waarbij de bet. 8 en 9 in elkander vloeien; inzonderheid bij het aanspreken, en niet zelden met eenige geringschatting. || Wel, wat is 'et dat u daer noch aen hapert, goeje jongelingh? CATS 2, 1 *a*. Goe Landtman, naer ick sie gy zijt hier wel geseten, 2, 293 *a*. Wat hadje gaeren, goe Heer? BREDERO 2, 39 (*op de markt*). Een eenvoudig goed kind, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 344. Daar het goede kind wat dorstig viel, ... had ik geen moeite om ... haar eenige ... glazen wijn te doen drinken, 5, 80. De goede jongen begon dadelijk met mij te verzoeken, hem in mijne bescherming te nemen! LINDO 2, 17. De goede man zou zeker 'n gek figuur hebben gemaakt, MULTATULI 9, 244.

11) Het tegenovergestelde van: kwaad, boos, toornig. || Ben-je boos? Pluk een roos! Zet die op uw hoed, Dan ben-je morgen weer goed (*Kinderrijmpje*).

— Zegsw. *Die kwaad wordt zonder reden, moet maar weer goed worden zonder gebeden*, HARREB. 2, LXXXIII *a*. *Die kwaad wordt, heeft dubbel werk wil hij weer goed worden*, 3, CXXXI *b*.

— Vooral in de uitdrukking (*weer*) *goed op* (in Zuid-Nederland ook: *voor*) *iemand zijn*. || Ik zal wel maken, dat uw oom weer goed voor u worde, CONSC. 2, 368 *a*. Santje, ik ben boos op je geweest, maar nu ben ik weer goed op je, PIERSON, *Mériv.* 2, 51.

12) Gezond en „wel te pas", wel. Inzonderheid met de ontkenning: *niet goed*, onwel, onpasselijk, ongesteld, ziek. || Zij is in de kerk, midden onder den dienst, niet goed geworden. Ben-je niet goed? je ziet zoo bleek. Hij is verscheiden weken niet goed geweest, maar nu mag hij weer uit.

— Als afscheidsgroet: *Hou je goed*, blijf gezond; vaarwel!

— *Beter* heeft in deze toepassing twee beteekenissen.

1°. Minder ziek. || De zieke antwoordt doorgaans op de vraag: hoe is het nu? hoe hebt gij het nu? — beter, ik ben nu veel beter, FOKKE, *Verz. W.* 1, 248. Schoon zij ... sedert eergisteren zich eenigermate beter bevond, LOOSJES, *Buism.* 1, 126. Mijn lieve Hilletje ... zeide mij, dat zij vooral niet beter was dan gisteren, 1, 146.

2°. *Beter*, of *weer beter zijn*, hersteld zijn; *beter worden*, herstellen. || Kan hij nog weer beter worden of moet hij sterven? — Nu komt er dat ook wel zoo zeer niet op aan, ... als men maar weet dat hij beter of dood is, FOKKE, *Verz. W.* 7, 34.

13) Krachtig, flink. In de uitdrukking *zich goed houden.*

a) Met betrekking tot geestkracht. Zich niet door de omstandigheden, niet door eene aandoening laten overmeesteren. || Bij het open graf kon de arme man zich niet langer goed houden, maar barste in tranen uit. Houd u maar goed op uw examen; laat u vooral door de eerste vragen niet uit het veld slaan! — Die herinnering had haar een schok gegeven, waarbij zij met moeite zich nog had weten goed te houden, *K. Zev.* 4, 244. Ik moet mij goed houden voor mijn lieve moeder, 5, 253.

> Dag Harmen! Jongen, hou je goed!
> Ik zal het ook doen, Harmen!
> Ik zal niet als een weeke bloed,
> Gaan krijten en gaan kermen.
> BEETS 3, 383.

— In 't bijzonder: zijn lachlust bedwingen. || Toen hij mij onder dat verhaal aankeek, kon ik mij niet langer goed houden.

Verg. *Een goed gelaat houden.* Zie Deel IV, 1030.

b) Zijn best doen. || Zij hebben zich goed gehouden ..., nu! ik had hun ook een aardige *dou-*

eene beloofd, als zij mij hielpen om den verkoop te doen lukken, *K. Zev.* 5, 84.

14) Met betrekking tot uiterlijke welvaart, welgesteldheid. In de uitdrukking

— *Beter (van iets) worden, er beter op worden*: er op vooruitgaan, er op verbeteren in geldelijk opzicht. Altijd met de ontkenning. Verg. mnl. *hem weert eens dincs te bet* (VERDAM 1, 1135). || Met zulk een strengen winter als van 't jaar, word-je er ook al niet beter op. Geld leenen aan goede vrienden is heel mooi, maar je wordt er niet beter van!

15) Aardig van voorkomen; een jonger gebruik en ontleend aan de toepassing op zaken; meest in de uitdrukking *er goed uitzien*, van vrouwen: er aardig uitzien. || (Eene) winkeldochter, die er goed uitziet, *K. Zev.* 4, 196.

16) In de uitdrukking *zoo goed zijn als zijn woord*, eng. *to be as good as one's word*: zijn woord houden. || De oude Flinck was zoo goed als zijn woord geweest, *K. Zev.* 5, 205.

17) Bij begripsverwisseling wordt *goed* op personen toegepast, en gevolgd door eene bepaling die de zaak noemt welke eigenlijk *goed* is (verg. de bet. III). || De vrouwe was goet van verstande, 1 *Sam.* 25, 3. Ik geloof, dat Dominé goed van leeven is, *Leev.* 6, 274. Hij is goed van hart, GEZ. 34.

— *Goed van vertrouwen*, vaak ironisch voor *lichtgelovig*; in Zuid-Nederland ook *goed in God* (zie GOD, II, C, 6).

18) In voorbeelden als het onderstaande heeft *goed*, hoezeer gezegd van den persoon, eigenlijk betrekking op het getal waarvan de persoonsnaam is afgeleid (verg. hieronder: Bijw., in de bet. B, 2). || 't Was een goede veertiger, met ruwe door de zon verbrande gelaatstrekken, *K. Zev.* 2, 328.

19) *Beter*, zelfstandig gebezigd in: *iemands beter (betere)* behoort als vergel. trap bij *gelijk* (zie GELIJK, Deel IV, 1166) en beduidt: meerdere in rang of stand; verg. b. v.: Die eene dochter heeft van twintig jaren kan ze besteden met haar beter, van 25 jaren met haars gelijk *enz.* (zie HARREB. 2, v *a*). Soms evenwel komt het voor in den zin van: iemand die deugdzamer is (verg. dus boven de bet. 8) b. v. in: Ik wil uwe beteren voor ongelukken behoeden (BEETS, *C. O.* 200).

II) Van God, van goden en van hoogere wezens in 't algemeen. Genadig, goedertieren. || Lovet den Heere, want hy is goet, 1 *Chron.* 16, 34. Ende gy hebt uwen goeden Geest gegeven om hen te onderwijsen, *Neh.* 9, 20. Niemant en is goet, dan een, namelick Godt, *Marc.* 10, 18. Ik bidde den goeden Hemel alle daag voor u, *Burg.* 10. 't Is goed, dat onze lieve Heer ... veel goeder is dan wy, *Leev.* 2, 233. Ik weet niet welke goede geest mij nu op eens den zotten logen ingaf, dien ik verzon om hem uit den brand te helpen, v. LENNEP, *Rom.* 3, 34.

> Och of de goede God sich mijner wou erbarmen.
> VONDEL 3, 416.

> Ach! ware een goede geest
> In deeze omstandigheid myn leidsman niet geweest,
> Ik vond me raadloos.
> v. EFFEN, *Spect.* II, 135.

— Inzonderheid bij aanroepingen: *goede (goeie) God! goede Hemel! goede genade! goede genadigheid* (zie bij die znw. en verg. GOD, kol. 184, 193, 229); soms niet meer dan uitroepingen van verbazing. || Beschut ons goede Goden, VONDEL 2, 415. Bescherm my goedste Heer! LUYKEN, *Overvl. Herte* 231. Goede Hemel! ... tot wat prijs ... heeft hij dien schat verworven! v. D. PALM, *Sal.* 1, 170. Goeie hemel, wat een lawaai! WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 144.

III) Van zaken.

1) Zóódanig zijnde als de zaak in hare soort behoort te wezen.

a) In 't algemeen. || Ende de seven dunne airen verslonden die seven goede airen, *Gen.* 41, 24. Vette ende goede weyde, 1 *Chron.* 4, 40. Noch (kan) een quade boom goede vruchten voortbrengen, *Matth.* 7, 18. Beproeft alle dingen: behoudt het goede, 1 *Thess.* 5, 21. Goede en groote dingen willen tijt hebben, CATS 1, 561 *b*. Een goed gebruik van onze natuurlyke vermogens, *Leev.* 1, 47. Daar ... de zomer nu op zijn best geworden was, LOOSJES, *Buism.* 4, 190. (Ik) hoop ..., dat zij (*de paarden*) mij op het tornooi ... goede dienst zullen doen, v. LENNEP, *Rom.* 12, 144. Gelijk nog heden in Nederland eene goede vertaling een witte raaf is, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 568. Goede kopieën (*naar schilderijen*) van later tijd, VOSMAER, *Inwijd.* 196. Laten we dan den man (*den kruier*) eens even beschouwen, en, voor de goede orde, die beschouwing aan onderscheidene bijzondere punten verbinden, LAURILLARD, *Door meer dan één kijkglas enz.* 99. Men heet den oven in eenen goeden of garen gang ..., wanneer de herleiding of reductie van het ijzer volkomen is, KUYPER, *Technol.* 1, 22.

> Die staeg met dertel volck genegen is te praten,
> Die moet 'er meenigmael haer beste veêren laten.
> CATS 2, 444 *b*.

— Van lichaamsdeelen: *gezond*, in tegenstelling met een ziek of gebrekkig deel. || Aan zijn eene oor is hij geheel doof, en met het goede oor hoort hij ook niet veel. — Het goed oogh (*van een halfblinde*), HUYGENS 2, 73.

— Ook van aardigheden, grappen, vooral in de jongere, gemeenzame taal. || Een goeie mop. Die is goed!

— *De goede kant, zijde (van iets of iemand)*: gunstig. || Zich van zijn goeden kant laten kijken, *zich op zijn gunstigst voordoen.* — Die zoo spreken ..., zien althans de goede zijde van dat tijdvak voorbij, v. LENNEP, *Rom.* 14, 254. Dien man ... dien zij nu, zoo onverwachts en van een zoo goede zijde, had leeren kennen, *K. Zev.* 4, 322.

— *Op goeden voet*: zie VOET.

— *Goedes moeds*: zie GOEDSMOEDS.

— *Iets goed maken*: zie GOEDMAKEN.

— *Iets goed praten*: zie GOEDPRATEN.

— Hierbij behoort ook: *iets* (ook wel *iemand*) *goed leggen*: zie GOEDLEGGEN.

b) Inzonderheid van stoffen, hetzij natuurlijke of bereide, en van daaruit gemaakte voorwerpen. Voldoende aan de vereischten. || Deses beelts hooft was van goeden goude, *Dan.* 2, 32. De beste tarwe ... of uytgelesene gerste, *Jes.* 28, 25. Brenght hier voort het beste kleet, *Luc.* 15, 22. Warme Beulling,... hiel goet, BREDERO 2, 39. Men haver was te goed om onbetaelt te laete, HUYGENS 1, 361. Goed bier, 2, 77. Ons dagelijks gewaad..., dat goed genoeg is om in onze bezigheden aan te hebben, *Wildsch.* 4, 110. Uw vader heeft graag goede peren! v. ALPHEN 1, 442. 't Is of deze wijn minder goed is dan die van zoo even, v. LENNEP, *Rom.* 12, 292. Ik blyf aan redelyk goed brood de voorkeur geven boven zieke truffels, MULTATULI 9, 83. Goede, gezonde en niet barstende kaas, BEETS, *C. O.* 348.

> En sout ghij gheenen goeijen brij meugen?
> Ick souts u coocken eenen vollen ketele.
> *Trou moet blycken*, 70.

— Spreekw. *Het beste brood ligt niet in het venster.* — *Goede wijn behoeft geen krans.*

— Ter aanduiding van eene bepaalde qualiteit van de eene of andere stof. || Er worden enkele exemplaren van het boek gedrukt op best papier. Best gevelgrauw (*eene soort van baksteen*), *enz.*

— *Goede munt*: zie MUNT.

— *Goed geld, mijn goeie geld*: zie GELD, 1ste art. (Deel IV, kol. 1056).

Als s' in doncker werdt getelt,
Gaet de Haegh-munt (d. i. *de valsche munt*) voor goed geld.
HUYGENS 1, 707.

— *Goed geld naar kwaad geld gooien, werpen, smijten*: zie GELD, 1ste art. (Deel IV, 1057).

— *Goede guldens.* || Zou ik voor mijn concurrent zoo iets aanleggen, en daarvoor nog mijn goede guldens uitgeven? VISSERING, *Herinn.* 1, 51.

— *In goede aarde vallen*, eene bijbelsche uitdrukking, ook figuurlijk gebezigd in toepassing op denkbeelden, voorstellen: gunstig ontvangen worden. || Het ander (*deel van het zaad*) viel in de goede aerde, ende gaf vrucht, *Marc.* 4, 8. Het plan viel bij al de aanwezigen in goede aarde.

2) Bruikbaar, geschikt. || Geboomte ..., begeerlick voor 't gesichte, ende goet ter spijze, *Gen.* 2, 9. 't (*baken*) Wijst het schip een goede ree, CATS 1, 120 *a*. Godt wel ernstelijk ... bidden om een goet partuur, 2, 12 *a*. De psalmen van Marot ... zyn nog ten huidigen dag goed, V. EFFEN, *Spect.* 6, 60. Of zij misschien eene goede partij voor mij zou wezen, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 83. Het vinden van een goed onderwerp is de grootste moeite voor een spreker, GEEL 3. De nietigste redenen schenen goed om er achter te schuilen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 108.

— *De eerste de beste*, hd. *der erste beste*, (*D. Wtb.* 1, 1659), wordt gezegd, wanneer men zich vergenoegt met de eerste gelegenheid die zich aanbiedt, en deze als 't ware zonder nader onderzoek voor de *beste* houdt; van daar: de allereerste. || Neef zal misschien ... den eersten dag de beste, met zyn meisje, opgeschikt als een Bruigom, voor de roôdeur gaan, *Blank.* 3, 73. Den eersten mooijen dag den besten, FOKKE, *Verz. W.* 9, 147.

— Ook in toepassing op personen; fr. *le premier venu.* Zie boven bij 1, 1). || De eerste de beste schooljongen zou u op die vraag kunnen antwoorden. — „Wie zal dat betalen?" ... De eerste boer de beste (*uit een bekend volksdeuntje*).

3) Dienstig, nuttig *voor* iemand of iets. || Waerom ben ick van Gesur gekomen? Het ware my goet, dat ick noch daer ware, 2 *Sam.* 14, 32. De raet van Husai ... is beter dan Achitophels raet, 17, 14. Het ware hem beter, dat eenen meulensteen om sijnen hals gedaen ware, ende dat hy in de zee geworpen ware, *Marc.* 9, 42. Dat de roock van Toeback een lecker dingh is: datse seggen dat sy goet ende medicinael is, VISSCHER, *Sinnep.* 135 *a*. Goede boecken ... lesen, V. BEAUMONT 84. My dunkt, ick weet noch beter raet, CATS 1, 249 *a*. Al te soet En is niet goet, 1, 507 *b*. Het is altijd en voor allen goed bij haar (t. w. *bij de geschiedenis*) ter schole te gaan, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 17. Daarom was 't maar best, aan de bewoners van het huis onbewimpeld de waarheid ... te verhalen, *K. Zev.* 1, 100. De chocola is niet goed voor mama, MULTATULI 9, 85.

L. Nojjt beteren cost!
Sij soude u goet sijn, want ghij zijt teere.
H. So sal ick se oock eten, wilt Ghodt den heere!
Trou moet blycken, 77.

Een esels verssen dreck en wat de gansen schyten,
Dat houd men wonder goet om geelzugt uyt te bijten.
CATS 3, 47 *b*.

— Spreekw. enz. *Beter een half ei dan een leege dop.* — *Beter iet, dan niet*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 213.

— *Beter* of *een beter*, nagenoeg zelfstandig voor: iets dat geschikter, dienstiger is. In de uitdrukkingen

— (*Een*) *beter weten.* || Ga hem er over spreken, of, ik weet beter, vraag hem bij u te komen.

— In de jongere taal denkt men aan *beter* als bijw., en zegt: *het beter weten*, ironisch van een waanwijze, een *betweter* (zie ald.). || Wat men hem ook raadt, hij weet het altijd beter.

— *Iets* (t. w. *een raad, een gevoelen*) *voor beter* (vroeger *voor een beter*) *geven*, een beter advies uitlokken door het zijne uit te spreken. || Soo yemandt yet beters weet by te brengen, ik wil gaarn 't myne om een beter geven, V. HEEMSKERK, *Arc.* 145.

— *Om beters wille*: ten einde iets *beters*, nuttigers, voortreffelijkers te bereiken, te erlangen.

Ick weet, het is een out verschil
Of oyt een mensch om beters wil
De waerheyt mag te buyten gaen.
CATS 1, 269 *b*.

Ick heb een reys gehoord datter te Lacedemonien een Wet was,
Dieder, trouwen, om beters wille toegeset was,
Om haer Ingeboren voorsichtich en wijs te maken, *enz.*
BREDERO 1, 212 (*van de wet die den behendigen dief [niet straffe]*).

— Evenzoo *Om best wil* (*bestwil*). Zie BESTWIL (OM-).

4) Voldoende, genoegzaam, betrouwbaar, degelijk, deugdelijk. || Vertoonende by goede certificatie van de plaatse van haar laatste residentie, dat sy *enz.*, *Utr. Placaath.* 3, 546 *a*. Dat de Overledene, gelyk men vertrouwt op goede gronden, in de hemelsche heerlijkheid opgenomen is, *Uit een rouwbrief* aangeh. in *Denker* 11, 275. Eene wapenschorsing ..., die ik aannam en om goede redenen, BOSB.-TOUSS. 2, 75 *a*. De stijl van dit boek geeft eene goede proef van zijn schrijftrant in het algemeen, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 145. Betsy knikte haar toe met een knikje, dat het goed was (t. w. *dat zij met de verontschuldiging genoegen nam*), COUPERUS, *E. Vere*, 2, 156.

Ick segh (en dat op goeden gront)
Te veel is altijt ongesont.
CATS 1, 579 *c*.

Ick ben wel eere weert, ja aller menschen gunsten,
Vermits ick meester ben van seven vrye kunsten.
Daer heb ick goet bewijs, en schoone brieven van.
2, 293 *a*.

— *Iets uit eene goede hand hebben*, van betrouwbare zijde onderricht zijn (b. v. LOOSJES, *Bronkh.* 1, 174). Zie GOEDERHAND (VAN—).

— *Naar mijn beste weten*, in Zuid-Nederland, elliptisch: *naar mijn best*: gelijk ik op degelijke gronden meen te weten; dus: indien ik mij niet bedrieg. || Misschien woont hij daar niet meer, maar naar mijn beste weten, is hij niet verhuisd. — Hoeveel ben ik u schuldig? Ik weet het niet zeker, maar naar mijn best, het is elf frank, DE BO.

5) Raadzaam, gepast, verkieslijk: t. w. met betrekking tot hetgeen men kan doen of laten. || Het en is niet goet dat de mensche alleen zy, *Gen.* 2, 18. Hy is de Heere, hy doe wat goet is in sijne oogen, 1 *Sam.* 3, 18. 't Is goet dat men den Heere love, *Ps.* 92, 2. Hebbende begeerte om ontbonden te worden, ende met Christo te zijn. Want dat is zeer verre het beste, *Philipp.* 1, 23. Het was toch niet goed zich zoo geheel en al van de wereld af te sluiten, COUPERUS, *E. Vere*, 2, 186.

— *Iets goed achten*: zie GOEDACHTEN; voorheen in dezelfde bet. ook *goed houden*.

Een vrient besoecken houd men goet,
Indien men 't niet te veel en doet.
CATS 1, 605 *c*.

iets voor goed kennen, raadzaam achten. Thans rd.

ie dorre jeughd voor goed kent 't hijlick schorten, *enz.*
VONDEL 2, 723.

oed dunken: zie GOEDDUNKEN (1ste art.).
ets goed vinden: zie GOEDVINDEN (1ste art.).
preekw. *Beter hard geblazen dan den mond*
. — *Beter laat dan nooit.*
Naar iemands genoegen zijnde, zóó dat hij er zwaar tegen heeft.

eel goed, Wijf, seght Jan, dat ghy m' op straet [ontgaet.
HUYGENS 2, 452.

Het is mij goed, of, elliptisch, *goed!* ik heb s tegen. || Indien hy u lost, goet, laet hem *Ruth* 3, 13. Ik heb niets tegen verzen op- . Wil men de woorden in 't gelid zetten, Maar zeg niets wat niet waar is, MULTA- , 3.
In wat sterker opvatting: *Wel goed! Ook* ik zal er in berusten. || De Machine is ver- Wel goed! Ik heb er lang genoeg dienst van *Leev.* 8, 144. *M.* Dat is eene ellendige king! *I.* Nu goed, Melissus, maar *enz.*, 06.

Ieder kies den rechten weg!
Ga hem met een stijven stap,
Doe zijn best en hou zich knap;
Is er soms iets dat hem steurt:
Ook goed; daarom niet getreurd.
BEETS 2, 139.

Alles goed en wel! als concessieve uitdrukking: at dat zoo wezen. || Alles goed en wel! zeide olmeester: maar *enz.*, V. HEMERT, *Lekt.* 9, 60.
Het bij iemand goed maken; het naar zijn zin || Ik kan het vandaag niet goed bij je maken, wel?
iets goed kennen: zie GOEDKENNEN.
iets goed keuren: zie GOEDKEUREN.
iets goed vinden: zie GOEDVINDEN (1ste art.).
an gebeurtenissen, omstandigheden, voor- Gunstig voor iemand. || Ghy sult my vol- . Waer God of 't goed geluck ons allen wil , VONDEL 3, 389. Als de wint goet is, kunt zeil gaen, 4, 194. Dat myn noodlot ten goede 4, 236. Goed weer, HUYGENS 2, 59. Ook n had de Satan een goede kans, om hem ... te verderven, BEETS, *St. Uren*, 9, 230. Dit *bijliggen met anders gunstigen wind*) noemt van een goeden wind een kwaden maken, *Manoeuvres*, 355. De schipper (is) verpligt n eersten goeden wind, getij en gelegenheid rekken, *Wetb. v. Kooph., a.* 472.
Een goed heenkomen zoeken, zich door de vlucht n te redden.
n goeden staat, stand (*enz.*) *houden, zijn.* || ke (*laken- en saaihallen*) by hare bysondere lers agtervolgens de Keuren, ... in een goeden gehouden ... werden, V. LEEUWEN, *Beschr.* en, 173. De trouw der burgerij heeft hier door geweld Der vlammen wierd gesloopt, ren staat hersteld, 1766 (*huisopschrift aan gstraat te Leiden*).

My dunckt hy is in goeden staet,
Die sonder schult te bedde gaet.
CATS 1, 602 *b*.

In goeden, in beteren doen, welgesteld. || hadden zij het nog al armelijk, maar zij nwoordig in beteren doen, — De kosten ... zijn door de Staten-Generaal gedekt met eene mild- heid die bewijst dat de republiek destijds in goeden doen verkeerde, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 120.
— *Aan de betere hand zijn*, van een zieke, eigen- lijk: „aan den kant van het herstel zijn", herstel- lende zijn; ook wel *aan de beterende hand*, en *aan de beterhand* (zie BETEREN en BETERHAND).
— *Op zijn best* (*genomen*), in het gunstigste geval. || De Plooyende Herders, die men doorgaans draaijers noemt, ... denken, op zyn best, oud Re- monstrants, *Blank.* 1, 315. Ik ben ..., op zyn best genomen, alleenlyk in staat om *enz.*, 3, 75.

d'afgoôn van den dag, ...
Van wie ge op 't allerbest een oogwenk hebt te hopen.
BILD. 6, 276.

— Ook van datgene waardoor een gunstige loop van zaken wordt te kennen gegeven. || O Zion, gy verkondighster van goede boodschap, *Jes.* 40, 9. Aha! Meester Florisz! ... welk goed nieuws brengt gij mede? V. LENNEP, *Rom.* 8, 210.

„Wat tijding, Egbert?"
„Goede tijding!
Gravinne! uw Eega triomfeert."
BEETS 2, 229.

Heur venster staat open:
het teeken is goed!
Zij wacht me, zij wenkt me,
Het lieveken zoet.
POL DE MONT, *Ged.* 62.

— *Het goed hebben*, waarin *het* iemands lot aan- duidt. In vrij gunstige omstandigheden verkeeren. || Hij woont in die stad al sinds lang, en hij heeft het er goed. — Voor honderd halve ryertjes moest gy het beter hebben; (uwe kleding betaal ik immers nog byzonder), *Burg.* 2. Dat het de Joden hier te land nog veel te goed hadden, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 76. Een ... arme juffrouw ..., die wel wat fat- soenlijker leek dan Vrouw Ruffel, maar het vrij wat minder goed had, *K. Zev.* 4, 7 (zie ook 4, 26). We hebben 't goed in et Huis, BEETS, *C. O.* 53.
— Zegsw. *Het kan niet beter dan goed*, m. a. w.: waarom zou men naar verandering streven? (zie HAR- REB. 1, 250 *a*, en verg. SARTORIUS, *Adag.* I, 7, 86: *Wil ick beter dan wel*).
— *Een beter*, zelfstandig gebruikt. || Ick hoop nochtans een beter, al ducht jck dat de groote toe- leg ergens haepert, HOOFT, *Br.* 2, 261.

In Veenerick herleeft de kleene Askaen,
Waermeê de held op Gods genade
Sich scheep begeeft, en op een beter wacht.
VONDEL 3, 333 (zie ook 3, 59).

8) Van tijdstippen. Geschikt, gewenscht. || Die ver- rassing kwam niet op het goede oogenblik.
— *Te* (of) *ter goeder ure*, juist van pas. || My (schoot) ter goeder uure Palamedes in den zin, VONDEL, 2, 344 (zie verder 3, blz. 272, 446, 457; en 4, blz. 63, 81, 91).
— Verg. verder ook GOEDSTIJDS.
— Ook in verbinding met *dag*: *op een goeden dag*, eigenlijk: op een gunstigen, geschikten dag. || Wy zijn op eenen goeden dagh gekomen, 1 *Sam.* 25, 8.
— Thans, verbonden met *dag*, *avond*, *morgen*, *keer*, in verzwakte opvatting: op een zekeren dag *enz.* || Ik had in lang niet van hem gehoord, en op een goeien dag stond hij voor mij. Hij kwam in den laatsten tijd al minder geregeld bij mij, en op een goeien keer bleef hij heelemaal weg.
9) Voorspoedig, van het beloop der omstandig- heden. || Goed gevolg (zie GEVOLG). — Onze ge- woonte ... van een glaasje van goed succes te drin- ken, V. ALKEMADE, *Displegt.* 2, 40 (*noot*). Met

zulk een goeden uitslag daarnaar (*naar het bezit*) te streven, v. d. palm, *Sal.* 1, 381.

Wel wat magh ons buyrman letten? selden heeft hy goeden [deegh,
't Is nu wel de vierde sieckte, die hy in drie maenden kreegh.
v. beaumont 118.

Goede reis naar de overzij!
tollens 1, 59.

— Spreekw. zegsw. *Einde goed, al goed,* || Als dende goet es, so eest al goet, v. vloten, *N. Geschiedz.* 1, 233.

— Zegsw. *Hier na beter, zegt de almanak,* harreb. 1, 250 *a.*

10) Voorspoedig, gelukkig, gunstig, gezegend; van tijdruimten. || Een goed jaar, overvloedig jaar. *Une bonne anneé, une année aboudante,* marin. — Een goet Heer, Melibé, bescheert my dit goet leven, v. beaumont 30.

— Met betrekking tot zieken. Niet ongunstig. || De zieke heeft een goeden nacht gehad. — De nacht is goed geweest. Mijne moeder zal niet sterven, consc. 3, 59 *a.*

— *Iemands goede tijd, goede dagen,* het tijdperk van zijn bloei. || In zijn goeden tijd was die geleerde zeer beroemd. — Eenige ouderwetsche stoelen... die misschien in haar goeden tijd de pronkvertrekken van een rijken bankier hebben opgeluisterd, *K. Zev.* 4, 370. De goede dagen van het Bourgondische vorstenhuis, fruin, *Tien J.* 346.

— De uitdrukking *goede dagen* wordt ook gebezigd in den zin van: voorspoed, weelde, overdaad. || Al zy toch zo brooddronken zyn wil, dat zy haare goede dagen niet alléén kan orberen, dan *enz., Leev.* 7, 149.

Alle dingen kan men dragen,
Uytgesondert goede dagen.
cats 1, 558 *a.*

Wie trout ontrent sijn oude jaren,
Die laet sijn goede dagen varen.
1, 601 *a.*

— Zegsw. *Hij scheidt er van als een monnik van de goê dagen* (t. w. *even noode*). — *Ter goeder dagen gaan,* met gezelschap zich vrolyk maaken. *Aller avec la bande joyeuse, être de la Fête,* marin.

— Zoo ook *Een goed leven lijden,* voorheen ook: *hebben.* Lekker, overdadig leven. Zie ook Goedleven. || Goet leven hebben. Avoir bon temps, vivre aisement. *Bene habere, bene curare aetatem suam, curare cutem, genio carpere dulcia, obsequi animo suo,* plant.

— *De goede oude tijd;* ook wel: *die goede tijd,* de schoone dagen van weleer, die men zoozeer betreurt en zoo gaarne terug zou zien. || Die goeie tijd komt nooit weerom! (*referein uit een volksdeuntje*). Enkele der beursgangers, die zich den goeden ouden tijd herinnerden, hadden er nu wel spijt van, dat men het middenvak met een misselijk dak had overtogen, vissering, *Herinn.* 1, 49.

— *Mijn dag is goed,* zegsw. van een koopman of venter, die zijn verdienste voor dien dag „binnen" heeft. In ruimer toepassing, in de gemeenzame taal: „ik kan voor vandaag tevreden zijn".

— *Iemand goeden dag bieden, zeggen, wenschen,* eigenlijk: hem toewenschen dat zijn dag gelukkig moge wezen, doch vaak niet veel anders dan: iemand gemeenzaam groeten.

Men plach u goeden dach te bieden,
Op de marckt int openbaar plaen.
v. vloten, *N. Geschiedz.* 1, 296.

Die een ander over mag,
Biedt hem selden goeden dag.
cats 1, 642 *b.*

Zie nog poirters, *Mask.* 154 en voor de uitdrukking *God geve u goeden dag*: hooft, *Ged.* 2, 281; bredero 1, 342 en 2, 48.

— Vandaar ook, *iemand goeden dag knikken*: hem met een knik groeten. || Het ... Zephiertje (maakt) dat de norschste kwant somtijds iemand vriendelijk goên dag knikt, fokke, *Verz. W.* 2, 38.

— Evenzoo: *iemand goeden avond —, goeden morgen, — goeden nacht wenschen.* || Ik (hoorde) eene stem, vlak naast mij, mij goeden avond wenschen, lindo 2, 15. Tante ... die ook goeden nacht gewenscht had, v. loveling, *N. Nov.* 235.

— Zeer gewoon, elliptisch, in begroetingen en zegenwenschen. *Goedenavond, goenavend, genavend, 'navend, goedendag, goêndag, gendag, gedag, 'dag, goedenmorgen, goênmorgen, gemorgen, 'morgen.* || Goeden morgen (goêmorgen) moeder; hebt u goed geslapen? Goeden nacht, slaap wel! Goênavond, samen, wel te rusten! — Al genavent, Soetjes Vrienden, v. d. venne, *Taf. v. d. B. W.* 229. Na een herbaald „Genacht!" bleef ik nog op u staaren, overdorp-post, *Gez. d. Liefde,* 69.

Daer kregen wy so veel Bonsjours en Baeselmanis
van de rijcke monseurs,
En so veel goen dach van pelsers en schruers, dat *enz.*
bredero 2, 43.

— Ook ironisch.

1°. In den zin van: wel mag het je bekomen! || Daar gaat hij: één buikje vol zeewater, en je bent er geweest; proost, goeie morgen! werum. buning, *Mar.-Schets.* 140.

2°. In den zin van: dat kun-je net zoo denken!; verg.: ja, de groetenis! || Hij had vast beloofd om tien uur hier te zullen zijn, maar, goeie morgen! om half elf was er nog niemand te zien! — Jij je geld terug krijgen? Ook gendag, hoor; heb dan nog maar een poosje geduld!

— Verg. voorts nog den heilwensch *goede wacht en goede vreê!* (de laatste regel van het rijm dat de provoost placht op te zingen bij het aanvangen der nachtwachten aan boord).

— Zie verder Goedenavond-, Goedendag-, Goedenmorgen-, Goedennachtzeggen.

— Ook in toepassing op *jaar* (verg. b. v. hooft, *Ged.* 2, 278 en 281) met name echter in de verouderde elliptische uitdrukking *goed jaar,* vooral gebezigd na *wat* ter versterking van eene vraag; *goed jaar* moet dan eigenlijk beteekenen: *zoo waar als ik hoop op een goed jaar* of iets dergelijks, en *wat goedjaar?* is zooveel als *wat in 's hemels naam?* || Wat goet iaer is dat? Que bon heur est cela? *Quid hoc ominis?* plant. — Maer wat goedtjaer souden de Concilien connen gelden tegen de H. Roomsche Kercke? marnix, *Byenc.* 1, 4 (bl. 30 *b*). Wat goedtjaer, wie soude van dien cost willen eten? 1, 4 (bl. 35 *b*).

— Minder vaak in ander verband, en dan niet altijd streng te verklaren. || Sy ... rieken na den Mutsaert dat het goedtiaer heeft, marnix, *Byenc.* 1, 1 (bl. 2 *b*).

11) Voordeelig, inzonderheid: geldelijk voordeel opleverende. || Eens was mijn' neeringh goed: nu lightse meest in duygen, huygens 2, 16. Zij noemen een goed Huwlyk een ryk Huwlyk, *Leev.* 7, 32. Gij (kunt) evengoed u verlieven ... op eene goede partij, als op een armen sukkel, lindo, 2, 12. De „goede zaken", welke hij gedaan had, 2, 91. In zulke dagen hebben boekverkoopers weinig kans goede zaken te maken, busken huet, *Rembr.* 1, 597. Bij Vertriest heeft zij ... een goeden post, v. loveling, *N. Nov.* 278.

— *Goede buit, prijs* (fr. *de bonne prise*) nage-

zeg pleonastisch: waarvan men het voordeel geniet. || Staals schatten ... Verstreckten goede buyt, VONDEL 3, 242. Wanneer een schip ... genomen en voor goeden prijs verklaard is *enz.. Wetb. v. Kooph., a.* 450.
— *Goede koop*: zie GOEDKOOP.

12) Met betrekking tot het volvoeren van handelingen. Gemakkelijk.

a) Gevolgd door een onbep. wijs met *om*. Gemakkelijk datgene kunnende ondergaan wat de bepaling noemt.

Meest elck soect hem selven, tis goet om tasten.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS), 466.

De min is teer en swack, zy is goet om verjaegen,
En wordt gemeenelick verdreven door de Nijt.
D. HEINSIUS, *Poëm.* 79.

b) Met eene onbep. wijs als onderwerp. Thans, behalve in spreekwoorden, alleen nog in Zuid-Nederland. || Het is goed riemen snijden uit een andermans leer. — Voor wint en voor stroom is 't goet stieren, CATS 1, 556 *a*. In troubel water is goet visschen, *Ald.* Het spreekwoort ... dat onder het seylen goet roeyen is, 2, 12 *b*. „Het is goed liegen, voor wie van verre komt", zeiden enkelen, v. LOVELING in *Gids*, 1890, 2, 30.

c) In transitieve uitdrukkingen als *men heeft goed praten* en derg., zeer gelijkende op fr. *on a beau dire*: het is gemakkelijk dat te doen wat de onbep. wijs noemt, doch het geeft niet, het doet niets af. || Verliefden hebben goed praaten, *Leev.* 5, 375. Hij had goed over deze dingen zoo afgetrokken te denken, FOKKE, *Verz. W.* 7, 201. Jij hebt goed zwieren, jij bent rijk, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 145. In de Zwitsersche gebergten heeft men goed matig te zijn, daar men er geene gelegenheid heeft tot overdadigheid, v. D. PALM, *Sal.* 3, 320. Men heeft goed aldus uit te varen tegen de eer ...: konden wij in het hart lezen van hen, die aldus spreken, waarschijnlijk zouden wij *enz.*, 7, 279.

als de hinne haer kieckxkens laet alleen leggen,
So heeftse de wouwe te overgapen goet.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS), 454.

Neptunus had hem goet door noodrufts noot te temmen.
HOOFT, *Ged.* 1, 75.

d) *Goed doen met iemand hebben*, niet veel moeite, niet veel „werk" of „spul" met iemand hebben, het gemakkelijk met hem klaren. Verouderd. || De Zweeden gebruikten hun meeste geweld tegens den L. Admiraal, en de twee Viceadmiraalen; op hoope, zoo 't schynt, dat ze, de drie Hoofden der vloote van kant helpende, met de rest goed doen zouden hebben, BRANDT, *De Ruiter*, 154.

e) Verg. ook *Het heeft goed uit de gissing te gaan*: het kan licht tegenloopen. || 't Hadt dan dien van Paris goedt uit hunne gissing te gaan, daar nocht zorghvuldigheidt gepleeght in 't opdoen, nocht regel in 't rekken der lijftoght geraamt was, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 92.

13) Van alwat als eene grootheid kan worden beschouwd. Aanmerkelijk, niet al te klein of gering. || Gy sult in goeden ouderdom begraven worden, *Gen.* 15, 15. Een goet getal soldaaten, HOOFT, *N. H.* 303. Rust nu een goede poos, HOOFT, *Ged.* 1, 90. Ghy hebt my durven omhelzen en ... een goede wyle kussen, VONDEL 4, 168. (*Dat hij*) nimmer last kreeg, om een dronk wyn te doen, of om een goede moud vol te eeten, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 88. So dat ik al een goeden stuiver gewonnen hebbende, middel had, om een kleine koopmanschap te dryven, 2, 12. Honderd goude Pistoletten ... by eeven so veel andere gevoegt ... maakten te samen een goede gond-beurs uit, 2, 86. Een goede voorraad van gezond oordeel, *Leev.* 7, 119. Ik heb ... het zeldzaam geluk gehad, van met zyn Hoog-Eerwaarde eene goede wandeling ... te doen, 8, 195. Drie personen van 't vak, die jaarlijks een goede rekening bij haar inleverden, *K. Zev.* 2, 164. Een paar goeje boterhammen, 3, 20. Eene goede dagh huur, CONSC. 1, 222 *a*. Willem, die ... gaarne ... een goed glas drinkt, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 371. Hij was een gansch jaar op reis geweest en had een goed stuk van de wereld kunnen zien, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 265.

— Van hetgeen voorgediend wordt: goed in zijne soort, maar tevens: onbekrompen, zelfs: overvloedig (derhalve in eene opvatting, waarin deze bet. en de bet. 1, *a*) vereenigd zijn). || Hy (was) gesteld op eene goede tafel, BEETS, *Lev. v. V. d. Palm*, 119.

als ghy eens gaet te gast,
Wort by u twe heele dagen op dat goede mael gevast.
V. BEAUMONT 54.

— Hierbij behoort waarschijnlijk de bij I, 5, Aanm.) vermelde uitdrukking *goed ouwers*, waarin *ouwers* den 2den nv. aanduidt van *ouder*, ouderdom. *Goed ouwers* kan door invloed van *goed arms* en derg. ontstaan zijn uit *goeds ouwers*, van goeden ouderdom, derhalve: bejaard. Thans in onbruik. || Daerom sonde ick raden dat de selve (*groote boonen*) ... niet gebruyckt (wierden) van de gene die ledig gaen, goet ouwers, ende slap van maghe zijn, v. REVERW., *Schat d. Ges.* 93 *b*. Catharina, die ondertusschen al goed ouder geworden was, FOKKE, *B. R.* 4, 31.

— *Een goed eind*, enz. een heel eind. || Een goet stuck in zee leit ... een steenrots, VONDEL 5, 229. Mw. Emilie is nu een goed eind in de vijftig: haar schoonheid is geweken, *K. Zev.* 5, 342. Toen het werk der organisatie een goed eind gevorderd was, FRUIN, in *Gids*, 1886, 4, 440.

— *Een goed deel*; thans in Noord-Nederland weinig in gebruik. || Een goedt deel van zyn ryck, VONDEL 4, 220. Een goed deel van 's dichters uitboezeming, GEEL 34. Dat zij (*de spectatoriale geschriften*) voor een goed deel door Dissenters werden geschreven, HARTOG, *Spect. Geschr.* 221. Onder de overige (*gedichten*) is er ... een goed deel, waar ... de troostelooze eenzaamheid haren loggen, grijzen sluier over heen spreidt, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 237.

— *Een goed getal*: zie GETAL, Deel IV, 1831 en voor nog een voorbeeld: CATS 1, 476 *a*).

— *Goed wat*: eene behoorlijke hoeveelheid, vrij veel. || Doe maar goed wat zout in de soep. Gij moet hem maar goed wat (*eene flinke som*) voor uwe moeite in rekening brengen.

— Bij woorden die eene bepaalde hoeveelheid aanduiden ter aanduiding van iets meer dan die hoeveelheid. || Ik zal u in een goed uur naar Haarlem rijden, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 20. Gij, oude man! gij schijnt me wel een goede zeventig jaren te halen, FOKKE, *Verz. W.* 2, 89. Dat duurde, zoo ik denk, een goede tien minuten, STARING 1, 157. Ik ... steek een goede dertigduizend gulden limpido winst in mijn zak, *K. Zev.* 5, 86.

14) Van stand en geboorte. Niet gering, deftig. || Hij is van goede familie, v. LENNEP, *Rom.* 14, 298. De heer Hateling, een jong mensch van goeden huize, die ... aan een der voornaamste kantoren van Rotterdam den handel bestudeerde, BEETS, *C. O.* 248.

— *Goede huizen* voor *huizen van deftige families* is een vrij sterk gallicisme. || De heer Van Laughorst wordt in de meeste goede huizen ontvangen, LINDO 2, 21.

15) Van denkwijze en vormen. Beschaafd, welgemanierd. || Goe' manieren, HUYGENS 1, 652. Als zij goede opvoeding verwarren ... met den naam van Ceremonie en omslagtigheid, *Leev.* 6, 355. Alles wat ... tot den goeden toon behoort, BILD. 13, 198. Dan vorderen ... de beleefdheid en de goede toon, dat men zulks niet doe blijken, *K. Zev.* 2, 312.

16) Van het voorkomen. Niet mismaakt, regelmatig, bijna schoon, „knap". || Hij heeft een heel goed gezicht. — Gij hebt een heel goed figuur, LINDO 2, 11.

17) Zuiver, zonder fouten, in orde, enz. || Nu is de oplossing van het vraagstuk toch goed.

Robijn ghy roemt u seer, en segt met stijve kaecken,
Dat ghy, als ghy maer wilt, wel kont goe versen maecken.
V. BEAUMONT 69.

— Van het geweten. Rein, onbesmet. || Houdende het geloove, ende een goede conscientie, 1 *Tim.* 1, 19.

de Deught, wiens troost
Bestaet in Godt en 't goet geweten.
VONDEL 3, 857.

— Van eene taal: zuiver. || Room steken in goed Duytsch is, vette boter eten, HUYGENS 2, 48.

— Van den smaak: zuiver. || Er is maar een goede smaak, en over dezen kan met allen grond getwist worden, BEETS, *N. Versch.* 1, 81.

— *De goede weg*, het pad der deugd. || Het is duizend wonder, dat er nog zo veel Kinderen den goeden weg opwillen, *Leev.* 6, 129.

— *Eene goede hand* (*van schrijven*): niet slordig, net en duidelijk. || Laat den tabellarius uwer Centurie komen; die man heeft een goede hand en is best in staat, een stuk gelijk wij noodig hebben ... op te maken, v. LENNEP, *Rom.* 9, 167.

— *Goed schrift*, in de drukkerij: hetgeen is gezet en voor den druk bestemd, in tegenstelling met het gezette dat afgedrukt is en distributie heet.

— *Goed bestek*, uitdrukking bij veenschippers en -koopers, in toepassing op de veenhoopen die hun behoorlijken inhoud hebben.

— *Het is* (*daar*) *niet goed*: niet zuiver, niet in orde, niet „pluis". || Je moet eens met mij naar die breede sloot, ... daar is het niet goed — ik geloof, dat daar een kind in 't water ligt, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 388.

— Hierbij ongeveer behoort de uitdrukking *voor goed*: verg. fr. *pour de bon*, *pour tout de bon* (zie VOORGOED).

18) Van de week voor Paschen (de „stille week") en den Vrijdag daarin waarop men de gedachtenis viert van het sterven van Jezus (zie ook VERDAM 2, 2038). || Dit gebeurde op Goeden Vrijdag van het jaar 1890. — 'T gink in de goede week, en zy waaren gewoon, 's nachts naa den witten donderdagh, by licht van toortsen, om te gaan, HOOFT, *N. H.* 231. Ook wordt (*gedurende de veertigdaagsche vasten*) toegelaten het gebruik van zuivel en eieren uitgenomen Vrijdag van de Goede Week, *Vastendispensatiën* in *Kathol. Dubbeltjes-Alm.*, 1890, 23.

19) Van gezindheden en de uiting er van. Gunstig voor iemand; meest in vaste verbindingen (zie de voorbeelden). || Zoo ghy 't met goede ooghen aenziet, VONDEL 4, 172. De goede getuigenis, die de Graaf van my gegeven had, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 368 (verg. ook GETUIGENIS). De goede gedagten, die gy ... van my hebt opgevat, *Leev.* 6, 171. Het (zou) mij zeer leed doen, indien ik dat goed gevoelen mogt verliezen, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 62. Pas maar op: hij is weduwenaar, en wie weet of hij geen goed oog op u heeft, *K. Zev.* 1, 210. Of zijn vrouw u juist met zulke goede oogen aanziet, ... zie daar iets, waar ik niet voor zou durven instaan, 1, 347. Of is de zaak nu reeds mislukt? Zooveel te beter: want ik had er toch geen goed oog in, CONSC. 3, 188 *a*. Ik heb Fruin geantwoord, op zijne goede meening den hoogsten prijs te stellen, doch liever niet *enz.*, BUSKEN HUET, *Br.* 2, 232. Onder 't ongestoord genot eener goede verstandhouding, BEETS, *C. O.* 123.

Ontfangt met een goet oogh, ende onverdiende gunst
Dit licht en ondicht werck.
V. BEAUMONT 38.

Gedenck mij in 't gebed, voor uw autaer, ten goede.
VONDEL 3, 357.

— Van voornemens, bedoelingen. || Goede intentie, DE BRUNE, *Bank.* 1, 105. Goed voor-nemen, *Ald.* Haare Vriendin, aan wie zy noch oordeel, noch eene goede bedoeling ontzegt, *Leev.* 5, 309. Goede en loffelijke voornemens behoeven slechts zelden met den sluijer der geheimhouding bedekt te worden, V. D. PALM, *Sal.* 6, 240.

— *Iemands goede naam*, *faam*, de gunstige meening omtrent iemand in de maatschappij waarin hij leeft. || Wie een Vrouwe of Jonck-vrouwe van goeden geruchte ontvoert, ... men sal hem *enz.*, *Gr. Placaatb.* 4, 997 *a*. Vertoonende bij goede certificatie ... dat sy van goede naame ende faame zyn, *Utr. Placaatb.* 3, 546 *a*. Alleen uit overgroote zorgvuldigheid voor uwen goeden naam, *Leev.* 6, 42. Gij weet, hoeveel er aan de goede faam eener kostschool gelegen is, R. LOVELING, *N. Nov.* 101.

— *Een goed woord*, *goede woorden*: vriendelijk, welmeenend; inzonderheid: niet knorrig. || Ik was altoos bang van dat oesteragtig leven. Ik moet gaan, ik moet komen, ik moet hier eens een goed woord spreeken, ik moet daar eens een gift uitdeelen, *Blank.* 1, 100. Omdat zij een vrouwspersoon was, ... had zij zeker nog de meeste goede woorden van mij gehad, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 275. Je zit zoo stom als een visch — een mensch kan geen goed woord uit je krijgen, FOKKE, *De Vrouw*, 2, 22. Ze heeft weder hare kwade bui, en gij krijgt toch nu geen goed woord van haar, FOKKE, *Verz. W.* 12, 42. Zij had voor geen van allen een goed woord over, COUPERUS, *E. Vere*, 2, 179.

— *Een goed woord* (*woordje*) *voor iemand doen*, een woord ten voordeele van hem spreken, zijne belangen bepleiten, voor hem in de bres springen. || De knecht van X. is uit zijn dienst ontslagen, maar hij heeft mij gevraagd of ik niet nog een goed woordje voor hem kon doen bij zijn heer.

— Spreekw. zegsw. *Een goed woord vindt eene goede plaats* (b. v. *Leev.* 4, 37), en derg.: met vriendelijkheid kan men veel gedaan krijgen. || Ien goet woort ... neemt altijdt ien goe stee, W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 11.

— Samen genoemd met *geld* als een tweede middel om iets van anderen gedaan te krijgen. Zie GELD, 1ste art. (Deel IV, 1061). || „Voor geld en goede woorden, Barend!" BEETS, *C. O.* 160.

— *Goede sier*: zie SIER, 2de art.

— *Goede luim*, waarin men vriendelijk is voor anderen. || Haar goede luim was nooit onderbroken, en haar lachlust scheen onuitputbaar, v. LOVELING, *N. Nov.* 151.

— *Goed gelaat toonen*, zich vriendelijk voordoen. Zie GELAAT (Deel IV, 1027). || Caesar maeckende ter wijle goet ghelaet, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Ned.* 137.

— *Een goeden indruk maken*: een zoodanigen,

waarvan eene gunstige stemming het gevolg is. || Het jonge mensch maakte op ons een goeden indruk, BUSKEN HUET, *Br.* 2, 147.

— *Een goed figuur maken*: waarmede men een gunstigen indruk maakt. || Van Mander zal in mijn boek over België een goed figuur maken, BUSKEN HUET, *Br.* 2, 123.

— Overdrachtelijk: *In een goed blaadje bij iemand staan*, gunstig bij hem staan aangeschreven. || Ongetwijffelt is het een grooter teiken van by God in een goed blaatjen te staan, dat hy *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 110. Zekeren Suppliant, die toen nog al zeer in een goed blaadje by u stond, *Leev.* 5, 352.

— *Eene goede muts op iemand hebben* (VONDEL 3, 193): zie MUTS.

— *In 't goede*, in eene welwillende stemming. || Laten wij eens in 't goeie over de zaak spreken (d. i. *zonder boos te worden*). — En ghy, Menalck, aenvaert dien herdersstaf in 't goe, VONDEL 8, 162.

— Inzonderheid: *in het goede* (of *ten goede*) *nemen* (of, minder vaak, *beduiden*), niet kwalijk nemen; lat. *in bonam partem accipere*. Thans verouderd. || Is hier inne dan eenighsins gedoolt, dat wilt goetlijck in 't goede beduyden, COORNHERT, *Ciceronis Officia*, 9. Neemt my ten goede, waerde Sophronisce, dat ik u geen tijdt en geve ... iet te seggen, CATS 2, 44 *a*. De bruyd nam 't al in 't goe, VONDEL 3, 288.

> Men soude alle dingen keeren int goede.
> A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS), 44.

> Liefde dekt ook sonder klagen,
> Allerley gebreken toe,
> Liefde neemt het al in 't goe.
> SLUYTER, *Vreugd- en Liefde-Sang.* 6.

20) Vroom, deugdzaam, braaf, edel en derg., al naar iemands min of meer godsdienstige denkwijze. || Hy dede dat goet, ende recht, ende waerachtigh was voor het aangesichte des Heeren, 2 *Chron.* 31, 20. Quade t'samensprekingen verderven goede seden, 1 *Cor.* 15, 33 (verg. VONDEL 3, 65: „Qua klap bederft goe seden", en het hedendaagsche „kwade gezelschappen bederven goede zeden"). Mits dezelve (t. w. *de huwelijksche voorwaarden*) niet met de goede zeden of met de openbare orde strijdig zijn, *B. W.*, *a.* 194. Myzogunus was ... van een goede inborst, en onbesproke leven, V. EFFEN, *Spect.* 6, 135. Dat onedelmoedig verzwygen van goede en schoone hoedanigheden, *Leev.* 5, 320. Wy zyn gerust, dat hy zyne goede beginzels ... behouden heeft, 5, 367. Alles wat eerlijk, wat goed, wat onberouwelijk is, V. D. PALM, *Sal.* 1, 228. Al wat goed en edel in haar is, LINDO 2, 32. In eene gevestigde handelszaak wordt gevraagd een jongeling (P. G.) van deftige familie. Vereischten zyn: eerlykheid, goed zedelyk gedrag, en niet beneden de vyftien jaren, MULTATULI 8, 21.

— *Een goed hart.* || Mogt uw goed, uw eerlyk hart nog onbesmet zyn, *Leev.* 1, 388. Vader, ... ik ken uw goed hart ...: gij zijt veel zwakker dan gij denkt, R. LOVELING, *N. Nov.* 82. De ... warmte, de ... bewondering, waarmede hij van dien ... onbekend gebleven geleerde spreekt, getuigen voor zijn goed hart, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 131.

— *Goede wil*, rechtschapen gezindheid; inzonderheid als vertaling van het in de Vulg. (*Luc.* 2, 14) voorkomende *homines bonae voluntatis* (gr. *ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας*). || Glorie sy int alderhoochsten Gode, ende inde aerde vrede den menschen die van goeden wille zijn, *Luc.* 2, 14, in den *R. C. Bijbel*, a°. 1599.

— *Menschen van goeden wille* was ook een naam voor de broeders des gemeenen levens (zie MOLL, *Joh. Brugm.* 1, 84). || Met hen (*de fraters*) leefden ... eenige „klerken van goeden wil", knapen die onder de leiding der broeders ... werden opgevoed, MOLL, *Kerkgesch.* 2², 171.

— In Zuid-Nederland is de uitdrukking *mannen van goeden wil* in gebruik in den zin van fr. *des hommes de bonne volonté*, welgezinden. || „Mannen van goeden wil!" ... Zoo riep men telkens, wanneer men mannen noodig had (t. w. *bij de omwenteling van* 1830), CONSC. 1, 109 *b*.

— Daarna wordt *goede wil* ook hetzelfde als *goede bedoeling* (zie onder 19). || Ik ben van uw goeden wil overtuigd.

— *Een goed woord spreken*: het gebed aan tafel uitspreken. || Terwyl ik dan besig was, om een goed woord te spreken, en te bidden, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 129.

— *Eene goede gedachte nemen*, een stil tafelgebed doen (zie GEDACHTE, Deel IV, 558).

— Zelfstandig gebezigd: *het goede*, vaak te zamen genoemd met *het ware*, *het schoone*. || Almanak voor het Schoone en Goede. — Uwe zedelyke geschiktheid ten goeden, *Leev.* 5, 118. Hoe ernstig wij ook ten goede gezind zijn, V. D. PALM, *Leerr.* 9, 22. Het ware en het goede kunnen alleen door het schoone tot volmaaktheid komen, VISSERING, *Herinn.* 3, 318. Ik heb je altyd het goede voorgehouden, MULTATULI 1, 102. Zich nog immer opnieuw te vleien met het aanwezen van eene kracht ten goede, die ons telkens verlegen liet, BEETS, *St. Uren*, 5, 434.

— *Het goede* beduidt in sommige kringen: de godsdienst, de zaken van godsdienst en geloof. || Over het goede spreken (zie ook *Blank.* 3, 175).

— *Goede kunsten*, eene aan de oudheid ontleende, niet-Christelijke uitdrukking; lat. *bonae artes*: den vrijen mensch waardig. || Liefhebber van alle goede kunsten en wetenschappen, VONDEL 2, 13 (verg. ook CATS 1, 396 *a*).

21) Eerlijk, oprecht; meest in enkele vaste uitdrukkingen.

a) *Met een goed hart*, *met goeder harte*, *van goeder harte*, in oprechtheid, zonder eenige bijgedachte; verg. fr. *de bon coeur*. || 'k Heb u ... Uwe onbevalligheid van goeder hart vergeeven, DE LANNOY, *Nag. Dichtw.* 13. Dat men ... elke opoffering ... zich gaarne en van goeder harte getrooste, V. D. PALM, *Sal.* 7, 156. Jij bent ook al een raar slag van een mensch, dat je iemand zoudt afraden, geld te aanvaarden, dat met een goed hart wordt aangeboden, *K. Zev.* 4, 326.

b) *Uit goeder deugd*, in denzelfden zin. Thans verouderd. || Dat ... men dan, uit goeder deugd, om hem te troosten, zeide: *enz.*, FOKKE, *Verz. W.* 3, 25. Uit goeder deugd en enkele menschlievendheid, FOKKE, *B. R.* 4, 18.

c) *Goede trouw*, dikwijls te zamen genoemd met *eerlijkheid*. || Alle goede trouwe bewijsende, *Titus* 2, 10. Wy weten ... wel dat de goede trouwe en eenvoudige sedigheydt vereyschen, dat men bekenne door wien men sich geholpen vindt, CATS 1, 282 *b*. Vergeet ... niet, dat eerlykheid en goede trouw bronnen zyn van zedelyk goed, *Leev.* 6, 92. De goede trouw van den bezitter wordt steeds verondersteld; hij die kwade trouw beweert, moet dezelve bewijzen, *B. W.*, *a.* 589. Voorzichtig opgestelde overeenkomsten tot waarborgen van eerlijkheid en goede trouw, BEETS, *St. Uren*, 4, 247.

— *Te* (of *ter*) *goeder trouwe*: in oprechtheid des harten, in onnoozelheid, trouwhartig; lat. *bona fide*. || Luister naer de woorden die ick ter goeder trouwe spreke, VONDEL 4, 235. Het gheeugt my ... dat ik my ter goeder trouwe diets maakte, den ge-

heelen Heidelbergschen catechismus ... toe te stemmen, *Blank.* 3, 351.

Wy hebben aen baer geldt den rechten prijs doen wegen,
Den tol, en Coninckx schat ter goeder trouw voldaen.
V. DORP, *Sticht. Ged.* 288.

Gelijk een zeeman, die Onz' Lieve Vrouwe
Een zilvren scheepjen offert met een stem
Vol deemoed, offerde ik, te goeder trouwe,
Mijn hart hem als ex-voto.
HÉLÈNE SWARTH, *Sneeuwvl.* 85.

— Bij bepaalde tegenoverstelling aan *kwade trouw*: zonder erg, zonder arglist, zonder boos opzet. || Bezit is of te goeder trouw, of te kwader trouw, *B. W., a.* 586.

— Vandaar *Te goeder trouw zijn*: niet beter weten. || Hij heeft dat praatje overal voor waar rondverteld, maar hij was volkomen te goeder trouw.

d) *Het goed vertrouwen, betrouwen.* || In hem worstelden twee geesten ...: de geest van het goede vertrouwen ... en de geest van den driftigen argwaan, CONSC. 3, 174 *b*.

Hoe zydy ingheleydt (*verschalkt*),
Door uw trouwharticheydt,
En goedt betrouwen?
HOOFT, *Ged.* 2, 246.

e) *Goed geloof*, in de uitdrukking *Op goed geloof* (*afgaan*). Zie GELOOF (Deel IV, 1246) en AFGAAN (Deel I, 943). || In zoodanige gevallen ga ik niet op goed geloof af, V. LENNEP, *Rom.* 4, 136.

22) Rechtvaardig, billijk. || Ik steun op mijn gemoed, en op mijn goede saecke, VONDEL 2, 437. De valsche Broeders, die de goede zaak verraaden, *Leev.* 8, 163. In Italië verhief zich geene enkele stem ... tot ondersteuning der goede zaak, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 23. Zoo waarlijk helpe hem zijn goed recht, V. LENNEP, *Rom.* 11, 265 (zie ook V. BEAUMONT 176).

Hebt ghy een goede saeck ter vierschaer, gij mocht wenschen
Dat rechters mochten sijn Engelen, en gheen menschen.
Hebt ghy een quaede saeck, laetse vry sijn bevolen
Aen menschen, die off blind, off willens konnen dolen.
V. BEAUMONT 226.

23) Van werken, die het uitvloeisel zijn van een godsdienstig gemoed; en dan inzonderheid als term in de Roomsch-Katholieke geloofsleer, die aan *goede werken* verdienstelijkheid toekent. || Dat sy weldadigh zijn, rijcke worden in goede wercken, 1 *Tim.* 6, 18. Tot alle goet werk volmaecktelick toegerust, 2 *Tim.* 3, 17. Kercken, Daer 't School gehouden werdt van Boet en goede Wercken, HUYGENS 2, 15. De goede wercken zijn als het zaet der hemelsche glory, DE BRUNE, *Bank.* 1, 437. Onze (t. w. *de R. K.*) Kerk wil, dat wy goede werken zullen doen, *Leev.* 5, 342. Wij zullen nog vooreerst geen gevaar loopen van den hemel door goede werken te verdienen, V. LENNEP, *Rom.* 13, 54. Al hare winst gaf zij aan goede werken, CONSC. 1, 377 *b*.

zet, op 't pad van goede werken,
O God! mijn wankle schreden vast.
Ev. Gez. 73, 13.

— Ook in 't enkelv., en dan meest in scherts: *een goed werk* (*aan iemand*) *doen*, zich verdienstelijk (jegens iemand) maken. || Wilt gij een goed werk doen, zoo geeft mij twee of drie guldens om mijne reis te betalen, CONSC. 1, 177 *b*. Ik zou meenen een goed werk gedaan te hebben, indien ik *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 3, 202.

24) *Goed voor* (op een zoogenaamde *bon*, t. w. een schriftelijk bewijs, waarop aan toonder de daarin vermelde zaak moet worden uitgereikt): eene zekere waarde vertegenwoordigende; mnl. *goet vore* (VERDAM 2, 2038); verg. fr. *bon pour.* || Goed voor veertig turven. Goed voor één kop grauwe erwten en vijf ons spek. Goed voor ééne portie soep, af te halen *enz.*

25) Nog verdient vermelding de uitdrukking *Op zoo goed weerom handelen* voor: iemand met gelijke munt betalen. || Ik weet wel dat er (*in den handel*) veele streeken in zwang gaan, doch die zyn zo bekend, dat er weiniger door bedrogen worden dan men denkt: men handelt ook in dit stuk op zo goed weêrom, en het bedrog word van beiden de zyden gedraagen, *Blank.* 3, 368.

II. Als bijwoord.

A) Van wijze.

1) In 't algemeen. Zóó als vereischt wordt; het woord *goed* kan hier moeilijk ongezocht door één enkelen term van nauwer begrip worden vervangen; het best nog door: behoorlijk, of: naar den eisch. || Goed oppassen, *zich niet misdragen, ordelijk zijn van levensgedrag.* — Zoo gij ... goed en goedkoop wilt eten, ... raad ik u *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 9, 174. Ofschoon vinken ..., als het goed gaat, een vorstelijk vermaak is, 12, 355. Enkele huisjes slechts zijn, wel weinig beter gebouwd, maar toch iets beter onderhouden, V. KOETSVELD, *Mastl.* 71. Dat hij zijn knecht moest wegzenden, van welken hij goed gediend was, HARTOG, *Spect. Geschr.* 133. Hij kleedt zich goed, hij voedt zich beter, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 159. De moeilijke kunst van goed te vertellen, 3, 337. Jongens ..., die begonnen te teekenen, vóór zij nog goed konden schrijven, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 4. (*Eene schilderij*) geteekend „Quinten Massijs ...", even keurig, en ruim zoo goed bewaard als het stuk uit den Louvre, 89.

— *Zoo goed en zoo kwaad als het kan*; fr. *tant bien que mal.* || Naderhand egter verandwoordde hij zig, zoo goed hij kon, V. HEMERT, *Lect.* 4, 57. Ze krabbelden ..., zoo goed en zoo kwaad als ze konden, weêr op de been, FOKKE, *Verz. W.* 4, 173. Daarna werd de tafel met eene handvol gras, zoo goed en zoo kwaad als 't konde, wat afgeveegd, FOKKE, *B. R.* 2, 170.

— *Goed en wel*, eene versterkende uitdrukking; verg. fr. *bien et beau.* || Het ware ... beter, dat ik zelf ... toezag, totdat het geld goed en wel in mijne kist geborgen was, VISSERING, *Herinn.* 3, 4.

— *Goed zoo!* elliptische uitdrukking tot aanmoediging: braaf zoo! flink zoo! zoo behoort het!

Goed zoo! gewaagd! om een buil niet gegeven!
Durft maar het harte, dan volgt ook de voet.
BOGAERS 2, 125 (*De Schaatsenrijder*).

— *Des* (*dies*) *te beter*, op eene wijze die, vergelijkenderwijs, zooveel te uitmuntender is. || De Marquis ... had my ook de vryheid toegestaan, om my dies te beter te oeffenen, HEYNSIUS, *Verm. Avant.* 1, 122.

— (*Het*) *best*: op de, vergelijkenderwijs, meest uitmuntende, meest voortreffelijke wijze. || Hij is niet ver in talen en geschiedenis, maar hij rekent het best van al zijn medescholieren.

Zijn (t. w. *Gods*) wijsheid weet, of ongeneugt
Ons best bereid voor hemelvreugd.
Ev. Gez. 20, 2.

— Vroeger ook wel *de beste*. || De Lange schrijft de beste in 't landt, VONDEL 5, 525.

— *Niet best* wordt gebruikt in toepassing op hetgeen niet wel *mogelijk* is. || Er zijn vele menschen ... die niet best zonder spiritus, of valeriaan, of rabarber ... zouden kunnen bestaan, J. VOSMAER, *Letterarb.* 1, 78.

— *Zegsw. Je praat goed, maar je eet beter* (om iemand die veel praat den mond te snoeren).

2) Op eene gepaste wijze. || De woorden zijn ... zoo goed ... gekozen, GEEL 45. De maatregel ... ware zeer goed genomen, om hem in geval van nood te dekken, BOSB.-TOUSS. 3, 251 *b*. Ik kan freule Constance zeer goed ... zien, zonder den baron een bezoek te brengen, PIERSON, *Mériv.* 2, 51. Pol de Mont heeft goed gedaan in zijne gedichten de helft te laten wegvallen van hetgeen hij vroeger schreef, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 252.

— Met betrekking tot hetgeen men doen of laten kan, geven *beter* (*het*) en *best* te kennen of de handeling in meerdere dan wel mindere mate raadzaam of verkiesljk is. || Gij hadt beter gedaan met in dit weer niet uit te gaan. Gij hadt best gezwegen.

Ick waer dus verr niet door de trotse see gecomen,
Maer bet gebleven in mijn soete vaderlant.
HOOFT, *Ged.* 2, 105.

3) Op gemakkelijke, geschikte wijze; zonder moeite of bezwaar. || Als gij om half twaalf van hier gaat, kunt gij heel goed om twaalf uur thuis zijn. Gij kunt den trein van drieën nog best halen! — Hoese my best in ongenade van den Marquies, en uyt syn dienst helpen souden, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 122.

4) Nauwkeurig. || Zul-je de boodschap goed overbrengen? Zul-je het nu goed onthouden? — Hebt gij hem (*Pindarus*) goed gelezen? GEEL 115. Ik vraag vergiffenis, wanneer ik u doe opmerken, dat gij niet goed hebt gelezen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 160. Wilkens gaf hem ... veel vermaningen om ... goed op z'n tellen te passen, MULTATULI 9, 58.

5) Duidelijk, zóó dat men niet twijfelt; bij ww. als *weten, gevoelen, zien* en derg. || Ik gevoel dit zeer goed, GEEL 50. Ik twijfelde er al 'an ... of je Klaassie niet was; ... maar toen meneer Galjart je straks bij je naam noemde toen merkte ik toch dat ik goed gezien had, *K. Zev.* 3, 314. Ik begrijp de zaak gansch goed! CONSC. 3, 110 *a*. Gij weet zeer goed, hoe papa mij altijd ... bedorven heeft, LINDO 2, 10. Je kondt goed zien, dat ze (*de handschoenen*) nieuw waren, BEETS, *C. O.* 242. Toestanden, waarvan wij ons het smartelijke slechts daarom zoo goed kunnen voorstellen, omdat *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 9, 139. Ach ik weet het niet, ik kan het niet zeggen — en toch voel ik het zoo goed: ik ben nu alles voor je, niet? COUPERUS, *E. Vere*, 2, 118.

U voorsicht heeft veel verder,
Princes, en bet gesien, als uwen slechten harder.
HOOFT, *Ged.* 2, 182.

— *Kort en goed iets zeggen*: zonder omwegen. || Een Meisje, 't welk kort en goed aan haare Soupirans zegt: hier zal niets voor u te haalen zyn, *Leev.* 6, 160. De randteekenaars van onzen Statenbijbel maken het recht duidelijk als zij kort en goed ... zeggen, *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 7, 229.

— Ook elliptisch: *Kort en goed!* Om kort te gaan, om nu niets meer te zeggen. || Kort en goed: ... jij ... bent de eenige oorzaak van al dit gedoe, *Leev.* 6, 247. Kort en goed, bezorg dat meisje — op die plaats, waar je mij van gesproken hebt, *K. Zev.* 3, 231.

— *Beter* (*het*), (*het*) *best weten*. Zie ook bij **I**, III, 3). || Gy weet immers wel bet? BREDERO 2, 29. Dat weet moeders naaister best, *Schoolm.* 233.

6) Gunstig, gelukkig; met betrekking tot toevalligheden. || Zij zal dan misschien reeds weduw zijn — nu dat zou dan nog al goed komen, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 120. Ik ben hartelijk blij, dat hij het met Dominee zoo goed getroffen heeft, *K. Zev.* 4, 86. Het (trof) bijzonder goed ..., dat wij dien avond nie uit moesten, LINDO 2, 10. Het is vanavond vol we treffen het goed, fluisterde Emilie, COUPERUS *E. Vere*, 1, 70.

7) Voorspoedig gunstig; vooral met betrekking tot stoffelijk of geestelijk welzijn. || Hij heeft lang gesukkeld, maar het gaat tegenwoordig toch wat beter met hem. — Met Jan wil dat zo goed niet, *Leev.* 5, 218. Zij lijkt zich bij die Dame al vrij verdienstelijk gemaakt te hebben — en dit kan haar heel goed komen door den tijd, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 327. Met den anderen patient hier aan huis ... gaat het zoo goed niet, 6, 10. Zy bevindt zich thands ... redelijk en de avonden staan goed, BILD., *Br.* 2, 127. Als het haar maar goed gaat, — meer verlang ik niet, LINDO 2, 51. Zijne zaken gingen heel goed, V. LOVELING, *N. Nov.* 296.

— *Het goed maken*, welvaren (verg. MAKEN). || Mijn vriend Maurits maakt het ook goed, niet waar? *K. Zev.* 4, 264.

— *Er goed uitzien*: welvarend, gezond, niet ziekelijk. || Hoe gaat het Moeder? ... je ziet er goed uit van daag, *K. Zev.* 4, 34.

— *Beter* heeft in dezen zin de beteekenis van: minder ongezond. Zie boven onder **I**, I, 12, 1°.). || Je ziet er vandaag wat beter uit.

— *Goed* (*beter, best*) *af zijn*. Zie AF (Deel I, 838). || Wij hoorden den burgemeester Hendrik Hooft ... de stelling verdedigen dat de man goed-af is in Nederland wiens huisvrouw ... hem niet *al* te gevoelig op den stang rijdt, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 271.

— *Op goed af spelen*. Zie AF (Deel I, 838). || Den jongeling ... die ... nooit op goedaf speelde, als hij zeker wist dat hij een bal maken kon, BEETS, *C. O.* 46.

— *Het er goed afbrengen*. Zie AFBRENGEN (Deel I, 883).

— *Er goed afkomen*. Zie AFKOMEN (Deel I, 1087).

— *Goed afkomen* (in het biljart-potspel en van een schot of een schutter). Zie AFKOMEN (Deel I, 1088).

— *Goed gestemd*, als handelsterm: gunstig, flink, niet flauw. || Krenten goed gestemd ... Rozijn flauw. Amandelen ... prijshoudend, *N. R. Ct.*, 21 *Maart*, 1891: *Handelsbericht*.

8) Bevallig, mooi, welluidend, „niet kwaad", „niet onaardig"; al naar het verband. Vaak ironisch. || Het staat goed („*gekleed*"), zoo altijd een Latijnsch citaat bij de hand te hebben. Het klinkt goed, zoo'n adellijk titeltje voor den naam. — Het staat u goed (*het voegt u waarlijk wel!*), altijd van uwen Homerus te spreken! GEEL 105. Galjart droeg nog ... omdat het hem als jongeling goed gestaan had, een hemelsblauwe das, *K. Zev.* 3, 186. Waarachtig, het klinkt goed, BOSB.-TOUSS. 2, 71 *a* (*van een devies*). Zeker is het (*zeker gedicht*) een sonnet. Het klinkt; en het klinkt goed; het is van het begin tot het einde welluidend; *enz.*, BEETS, *N. Versch.* 2, 74.

9) Op eene wijze die het gevolg is van welgezindheid jegens iemand; gunstig. || Goed over iemand denken (*hem goedgezind zijn*). — De officieren schenen grootendeels goed gezind, KNOOP 1, 41. Wacht u voor hem, ... hij meent het niet zoo goed met u als ik het deed, *K. Zev.* 2, 293. Ik had het zoo goed met hem voor: ik had een vrouw voor hem klaar, rijk, lief, verstandig *enz.*, 4, 335. Tante meent het goed, hoewel wij elkaar op sommige punten nooit recht zullen verstaan, LINDO 2, 24.

10) Deugdzaam, braaf, ordelijk. || Hij gedraagt

heelen Heidelbergschen catechismus ... toe te stemmen, *Blank.* 3, 351.

Wy hebben aen baer geldt den rechten prijs doen wegen,
Den tol, en Conincks schat ter goeder trouw voldaen.
V. DORP, *Sticht. Ged.* 288.

Gelijk een zeeman, die Onz' Lieve Vrouwe
Een zilvren scheepjen offert met een stem
Vol deemoed, offerde ik, te goeder trouwe,
Mijn hart hem als ex-voto.
HÉLÈNE SWARTH, *Sneeuwel.* 85.

— Bij bepaalde tegenoverstelling aan *kwade trouw*: zonder erg, zonder arglist, zonder boos opzet. || Bezit is of te goeder trouw, of te kwader trouw, *B. W., a.* 586.

— Vandaar *Te goeder trouw zijn*: niet beter weten. || Hij heeft dat praatje overal voor waar rondverteld, maar hij was volkomen te goeder trouw.

d) *Het goed vertrouwen, betrouwen.* || In hem worstelden twee geesten ...: de geest van het goede vertrouwen ... en de geest van den driftigen argwaan, CONSC. 3, 174 *b*.

Hoe zydy ingheleydt (*verschalkt*),
Door uw trouwhartigheydt,
En goedt betrouwen?
HOOFT, *Ged.* 2, 246.

e) *Goed geloof*, in de uitdrukking *Op goed geloof* (*afgaan*). Zie GELOOF (Deel IV, 1246) en AFGAAN (Deel I, 943). || In zoodanige gevallen ga ik niet op goed geloof af, V. LENNEP, *Rom.* 4, 136.

22) Rechtvaardig, billijk. || Ik steun op mijn gemoed, en op mijn goede saecke, VONDEL 2, 437. De valsche Broeders, die de goede zaak verraaden, *Leev.* 8, 163. In Italië verhief zich geene enkele stem ... tot ondersteuning der goede zaak, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 23. Zoo waarlijk helpe hem zijn goed recht, V. LENNEP, *Rom.* 11, 265 (zie ook V. BEAUMONT 176).

Hebt ghy een goede saeck ter vierschaer, gij mocht wenschen
Dat rechters mochten sijn Engelen, en gheen menschen.
Hebt ghy een quaede saeck, laetse vry sijn bevolen
Aen menschen, die off blind, off willens konnen dolen.
V. BEAUMONT 226.

23) Van werken, die het uitvloeisel zijn van een godsdienstig gemoed; en dan inzonderheid als term in de Roomsch-Katholieke geloofsleer, die aan *goede werken* verdienstelijkheid toekent. || Dat sy weldadigh zijn, rijcke worden in goede wercken, 1 *Tim.* 6, 18. Tot alle goet werk volmaecktelick toegerust, 2 *Tim.* 3, 17. Kercken, Daer 't School gehouden werdt van Boet en goede Wercken, HUYGENS 2, 15. De goede wercken zijn als het zaet der hemelsche glory, DE BRUNE, *Bank.* 1, 437. Onze (t. w. *de R. K.*) Kerk wil, dat wy goede werken zullen doen, *Leev.* 5, 342. Wij zullen nog vooreerst geen gevaar loopen van den hemel door goede werken te verdienen, V. LENNEP, *Rom.* 13, 54. Al hare winst gaf zij aan goede werken, CONSC. 1, 377 *b*:

zet, op 't pad van goede werken,
O God! mijn wankle schreden vast.
Ev. Gez. 73, 13.

— Ook in 't enkelv., en dan meest in scherts: *een goed werk* (*aan iemand*) *doen*, zich verdienstelijk (jegens iemand) maken. || Wilt gij een goed werk doen, zoo geeft mij twee of drie guldens om mijne reis te betalen, CONSC. 1, 177 *b*. Ik zou meenen een goed werk gedaan te hebben, indien ik *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 3, 202.

24) *Goed voor* (op een zoogenaamde *bon*, t. w. een schriftelijk bewijs, waarop aan toonder de daarin vermelde zaak moet worden uitgereikt): eene zekere waarde vertegenwoordigende; mnl. *goet vore* (VERDAM 2, 2038); verg. fr. *bon pour.* || Goed voor veertig turven. Goed voor één kop grauwe erwten en vijf ons spek. Goed voor één portie soep, af te halen *enz.*

25) Nog verdient vermelding de uitdrukking *Op zoo goed weerom handelen* voor: iemand met gelijke munt betalen. || Ik weet wel dat er (*in den handel*) veele streeken in zwang gaan, doch die zyn zo bekend, dat er weiniger door bedrogen worden dan men denkt: men handelt ook in dit stuk op zo goed weêrom, en het bedrog word van beiden de zyden gedraagen, *Blank.* 3, 368.

II. Als bijwoord.

A) Van wijze.

1) In 't algemeen. Zóó als vereischt wordt; het woord *goed* kan hier moeilijk ongezocht door één enkelen term van nauwer begrip worden vervangen; het best nog door: behoorlijk, of: naar den eisch. || Goed oppassen, *zich niet misdragen, ordelijk zijn van levensgedrag.* — Zoo gij ... goed en goedkoop wilt eten, ... raad ik u *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 9, 174. Ofschoon vinken ..., als het goed gaat, een vorstelijk vermaak is, 12, 355. Enkele huisjes slechts zijn, wel weinig beter gebouwd, maar toch iets beter onderhouden, V. KOETSVELD, *Mastl.* 71. Dat hij zijn knecht moest wegzenden, van welken hij goed gediend was, HARTOG, *Spect. Geschr.* 133. Hij kleedt zich goed, hij voedt zich beter, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 159. De moeilijke kunst van goed te vertellen, 3, 337. Jongens ..., die begonnen te teekenen, vóór zij nog goed konden schrijven, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 4. (*Eene schilderij*) geteekend „Quinten Massijs ...", even keurig, en ruim zoo goed bewaard als het stuk uit den Louvre, 89.

— *Zoo goed en zoo kwaad als het kan*; fr. *tant bien que mal.* || Naderhand egter verandwoordde hij zig, zoo goed hij kon, V. HEMERT, *Lect.* 4, 57. Ze krabbelden ..., zoo goed en zoo kwaad als ze konden, weêr op de been, FOKKE, *Verz. W.* 4, 173. Daarna werd de tafel met eene handvol gras, zoo goed en zoo kwaad als 't konde, wat afgeveegd, FOKKE, *B. R.* 2, 170.

— *Goed en wel*, eene versterkende uitdrukking; verg. fr. *bien et beau.* || Het ware ... beter, dat ik zelf ... toezag, totdat het geld goed en wel in mijne kist geborgen was, VISSERING, *Herinn.* 3, 4.

— *Goed zoo!* elliptische uitdrukking tot aanmoediging: braaf zoo! flink zoo! zoo behoort het!

Goed zoo! gewaagd! om een buil niet gegeven!
Durft maar het harte, dan volgt ook de voet.
BOGAERS 2, 125 (*De Schaatsenrijder*).

— *Des* (*dies*) *te beter*, op eene wijze die, vergelijkenderwijs, zooveel te uitmuntender is. || De Marquies ... had my ook de vryheid toegestaan, om my dies te beter te oeffenen, HEYNSIUS, *Verm. Avant.* 1, 122.

— (*Het*) *best*: op de, vergelijkenderwijs, meest uitmuntende, meest voortreffelijke wijze. || Hij is niet ver in talen en geschiedenis, maar hij rekent het best van al zijn medescholieren.

Zijn (t. w. *Gods*) wijsheid weet, of ongeneugt
Ons best bereid voor hemelvreugd.
Ev. Gez. 20, 2.

— Vroeger ook wel *de beste*. || De Lange schrijft de beste in 't landt, VONDEL 5, 525.

— *Niet best* wordt gebruikt in toepassing op hetgeen niet wel *mogelijk* is. || Er zijn vele menschen ... die niet best zonder spiritus, of valeriaan, of rabarber ... zouden kunnen bestaan, J. VOSMAER, *Letterarb.* 1, 78.

zich tegenwoordig wel wat beter. — Veelen ... die men, wyl zy burgerlyk goed leeven, niet kan weeren, *Leev.* 2, 28.

11) Op eene ruime, rijkelijke wijze; met betrekking tot geld of stoffelijke welvaart. || Er goed inzitten, *er warmpjes inzitten*. Er goed bij kunnen, het goed kunnen doen, *rijkelijk kunnen leven*. Het er goed van nemen, *zich niet bekrimpen*. Er goed van leven (zie *K. Zev.* 4, 406). — Ik hou mij maar liefst aan de madam hier; want die betaalt goed, *K. Zev.* 3, 114.

12) Ter versterking van bnw. en bijw. Zuiver; hier gaat het bijw. van wijze bijna over in een bijw. van graad. || Zij schijnen mij toe goed gereformeerd te zijn, v. LIMB. BROUWER 1, 14 *a*. Of hij wel tegelijk goed Romeinsch en goed Israëlietisch dacht over het geven van schatting, BEETS, *St. Uren*, 6, 227.

— Zoo ook: *goed Katholiek*: zuiver in de leer en getrouw in het nakomen der plichten van de R. K. Kerk. Vandaar ook het gebruik als bnw. (zie *goed* in de bet. **I**, I, 1): *een goed Katholiek*. || Die ... uiterlijke handelingen geregeld en nauwgezet te vervullen vormt reeds den goeden Katholiek, PIERSON, *Gesch. v. h. Roomsch-Kathol.* 1, 28.

B) Van graad.

1) In eene behoorlijke of eene vrij hooge mate. || Hij schijnt tegenwoordig beter tevreden te zijn over het gedrag van zijn zoon. Hij was goed in zijn schik over dat bericht. Ik heb mij daar ditmaal beter vermaakt, dan den vorigen keer. — Dewijl ik niet meen te behooren onder het getal der genen, die best tot zulk eene oordeelkunde bevoegd zijn, STIJL, *Opk.* VII. Zorg maar, dat gij u goed nuchteren houdt, v. LENNEP, *Rom.* 8, 213. Dat de val echter goed was aangekomen (bleek) uit zijn onmacht, *K. Zev.* 3, 319. Ik ben nog niet goed wakker, LINDO 2, 47. Zij wilde gaarne borg blijven voor de nieuwe zuster, ofschoon deze haar niet te best beviel, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 75. Hare moeder hield staan, dat Ceuse goed bij haar verstand ... was, v. LOVELING, *N. Nov.* 279. Nieuwe ladingen (*rijst*) goed gevraagd tot vorige prijzen, *N. R. Ct.*, 9 *Maart*, 1890: *Marktbericht*.

Het scheen me of hij (*de Winter*), nu goed gewend,
Voor vast hier wonen wou.
BOGAERS 2, 295.

Men eert een' schoelje, 'nen bandiet, ...
Als hij maar goed bij kas is.
J. v. RIJSWIJCK 30.

— *Zoo goed als*, in dezelfde mate, evenzeer als (verg. ook ZOOGOED ALS). || Ik merkte er uit, dat mijne schoone zoo goed een' boerennaam had als ik, J. VOSMAER, *Letterarb.* 1, 89.

— Voorheen zeer gewoon, doch thans geheel verouderd (immers bij schrijvers van jongeren tijd alleen in navolging der ouden) is het gebruik van *bet*: in hooger, in meerder mate, of: in voortreffelijker graad; meer, of: beter. || Hoe de togt meer genaakte, hoe zich de zwaarigheeden bet oopenbaarden, HOOFT, *N. H.* 150. Hier, bet hier nae toe, HOOFT, *Ged.* 2, 275. Bet vermaert ... als Lucifer, VONDEL 3, 67. Kloanth, al bet beroeit dan hy, 8, 394. Filips besloot nu, om de Gelderschen bet te benauwen, allen handel met hen ... te verbieden, WAGEN., *Vad. Hist.* 4, 322.

De mans bedrieghen de vrouwen veel bet
Dan de vrouwe den man doet.
OVID., *Conste d. M.* 75.

dat zij bet met mijn
In cleenen staet, als met een Prins vernoecht souw sijn.
HOOFT, *Ged.* 2, 200.

— *Bet op*, hooger, verder op. || Caesar ghelast hebbende de Peerde-ruyteren te trecken naer de haven ligghende bet op, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 140.

— *Bet en bet*, meer en meer. || Alzoo de oproer vast bet en bet blaeckte, HOOFT, *N. H.* 872.

Sij haeckt na trouwens nacht, en vreest hem bet en bet;
De Bruyd en 't Vrijster-rijck gaen t'eener uer te bed.
HUYGENS 1, 123.

— *Wel en bet*. || Maer de Edelen ende Raetsheeren haer rontom hem stellende, dreven de Voorstanders te rugghe ende sloegen de Boumeesters (*Aediles*) wel en bet, v. Z. v. NIEUVELT, *Plut.* 95 *b*.

— **Aanm.** In de zonderlinge, nog niet wel verklaarde, bijwoordelijke uitdrukking (*wel*) *een bet* voor: duchtig, flink, schijnt *bet*, zoo het inderdaad het hier behandelde woord is, zelfstandig te zijn gebezigd. Men vergelijke misschien *een beter* (boven onder **I**, III, 3). || (*Zij*) gingh hem wel een bedt ... kapitlen, BREDERO 2, 129.

Mijn man is altemet so quaet, hy wilse somtijts ien bet [slaen,
Maer sy (*de meid*) slacht den Esel, sy wil niet ien voet [uyt heur tret gaen.
BREDERO 1, 277.

Een derde willende wat geestelycker spreken, ...
Vaert u, myn' Hoorders, toe, en kryt u wel een bet ...
Voor aerdsche zielen uit.
DE DECKER I, 201.

2) In verbinding met benoemde getallen. Ruim, meer dan ten volle (verg. boven onder **I**, I, 18).

De een was goed zestien pas en de ander achtien jaar.
DE GÉNESTET 2, 164.

Aanm. Voor *bet* als algemeen telw., zie BET.

Koppel. *Goedachten*, *goeddeels*, *goeddenken* (zie GOEDDUNKEN, 2de art.), *goeddunken*, *goedenavondzeggen*, *goedendag*, *goedendagzeggen*, *goedenmorgenzeggen*, *goedennachtkussen*, *-zeggen*, *goederhand* (*van —*), *goederhande*, *goedertieren* (*-tier*), *goedgeefsch*, *goedkennen*, *goedkeuren*, *goedkoop*, *goedlachs*, *goedleersch*, *goedleggen*, *goedmaken*, *goedpraten*, *goedrond*, *goedschiks*, *goedsmoeds*, *goedspreken*, *goedstijds*, *goedvertrouwend*, *goedvinden* (zie die woorden).

— *Goedbewerkt*, *-gebouwd*, *-gegaaid*, *-gehumeurd*, *-geplaatst*, *-geschreven*, *-gestaat*, *-gevormd*, *-gezind* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Evengoed* (*-als*), *zoogoed* (*-als*), en voorts *betweter*, *meugebet* (zie die woorden).

— Verder: *Goedbevallen*, ongemeen voor *goeddunken* („naer yders *goetbevallen*", HONDIUS, *Mouseschans*, 220); *goedmeenend*, welwillend, waarvan *goedmeenendheid* („De *goedmeenendheid* der genen, die ons vriendschap bewyzen willen", *Denker* 4, 355); *goedschijnend*, schijnbaar goed, schijnbaar begeerlijk („Hoe mach hy laten de *goet-schijnende* ledigheyt ... te begheeren?" COORNHERT 1, 325 *a*); *goedvertrouwend*, waarvan *goedvertrouwendheid*, het goed van vertrouwen zijn („Hy ... viel ... in de strikken, die men zyne *goedvertrouwendheid* spande", *Burg.* 278); *goedwillend* („Het geduld van den *bestwillenden* engel", BILD., *Br.* 2, 88); *goedwillens*, zonder morren („Wij ... slikten *goedwillens* de onfatsoenlijke brokken", NOLET DE BR., *Reisje in het N.* 33); *goezoet*, eene soort van appel („Schijf-appels, *Goe-soeten* en Ermgaerden", VISSCHER, *Brabb.* 72).

Afl. *Goed* (2de art.), *goedaard* (zie GOEIERD), *goedelijk* (zie GOELIJK), *goedheid*, *goedig*, *goeierd*, *goelijk* (zie die woorden).

— *Best* (znw.), *beteren* (zie die woorden).

— *Ongoed* (zie ald.).

Samenst. afl. *Goedaardig*, *goeddadig*, *goedgeloovig*, *goedgunstig*, *goedhartig*, *goedjonstig*, *goed-*

moedig, *goedsoortig*, *goedtrouwig*, *goedwillig* (zie die woorden).

— Verder *goedaardsch*, van goeden aard, goedaardig („haer (*der menschen*) reden oordeelsch' wet (d. i. *de wet van het redenoordeel, van de Rede*), Die, *goetaerts*, comt uyt Gods oudt goet opset", V. MANDER, *Olijfb.* 72); *goedhorstig*, goed van inborst (DE BO); *goeddader*, weldoener („Op dat ... de *goed-daader* een opene hand hebbe, om den overvloed des goeds en zoets in te geeven", LUYKEN, *Br.* 100); *goeddienstig*, gedienstig („Ons raedt ... sal ... u *goetdienstich*, met trooste begorden", *Gentsche Spelen v. Sinne*, 178); *goedgeestig*, waarvan *goedgeestigheid*, goede aanleg van den geest („*Goedgeestigheid* en traagheid ... verbinden zich maar al te dikwijls in hetzelfde karacter", *Blank.* 1, 206); *goedgrondig*, zooveel als *hartgrondig* („Dies danck ik *goetgrondich* Den Heere", *Gentsche Spelen v. Sinne*, 71); *goedruchtig*, van goeden naam („beschrijven Wat alderbest een Mensch *goet-ruchtig* maeckt", *Nederd. Helic.* 53); *goedsheugig*, goedmoedig, goedhartig, zachtzinnig (DE BO); *goedsokkig*, misschien: traag („Overmidts het *goet-sockig* Bloedt tot de uytterlijcke om-loop des huyts niet doordringhen kan", V. BEVERW., *Heelk., Verv.* 153 *a*); *goedwording* („Soo dat sy ... komen tot de wenschelijcke *goedtwording* ende saligheyt", COORNHERT 1, 280 *b*; „Vraaghdy wat zy ... smenschen hoogste ghoed? *Ghoedwordingh*", SPIEGHEL, *Hertsp.* 3, 472); *goejanneu*, ww. („Omdat het zoo'n „goede Jan" was, die achter 't sleedje duwde ... kreeg dit vermaak den naam van *goéjannen*", TER GOUW, *Volksverm.* 598); *goemeenig*, onergdenkend, goedgeloovig („als sy (*onze vaderen*) in doen en laten *Goemeenich* slecht al onderhielden wat Quam, als van Godt, uyt seven heuvel stadt", V. MANDER, *Olijfb.* 28).

Samenst. *Goedbloed*, *-daad*, *-hals*, *-hart*, *-heilig*, *-leven*, *-zak*, *-zalig* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Al-*, *dood-*, *door-*, *overgoed* (zie die woorden).

— *Brood-*, *koekegoed* „zoo goed als brood" (DE BO; zie ook boven bij **I**, 1, 9).

— *Allerbest* (zie ald.); *beterbest* („Dat is nu nog *beterbest*: dat overtreft alles", DE BO² 104); *naastbest*, op een na het best („De beste schapen, ende runderen, ende de *naest beste*", 1 *Sam.* 15, 9); *onderbest* („*Onderbest*, het best op een na, het tweede best", DE BO² 669); *opperbest* (zie ald.).

Verder *Goeboter* (*N. R. Ct.*, 20 *Maart*, 1891, 1, A: *Marktbericht*); *goedewil*, in de samenst. *goedewilwinning*, vertaling van *benevolentiae captio* („Daarenboven hebbenze (*de redenaars*) zoo veel stellingen ... *goede wil winningen*, en konst werkelijke vertellingen gevonden, dat *enz.*", OUDAAN, *Agrippa*, 44); *goedgeluk*, in de samenst. *goedgelukzegger*, waarzegger (STUART, *Rom. Gesch.* 1, 34); *goedspraak*, *goespraak*: 1°. welsprekendheid („De vader van *goêspraak* (t. w. *Cicero*)", HOOFT, *Br.* 1, 8); 2°. goed getuigenis, motie van vertrouwen („Dat zy getuigen welk een *goedspraak* zy aan deeze Vergadering ... gegeeven hebben!" *Vervolg op* WAGEN. 38, 10); *goeziel*, sul, in de uitdrukking: *Jan Goeziele* („Een man (moet) zo nesch en simpel niet zijn, dat hy, als *Jan Goeziele*, zich van den roest zou laten bijten", DE BRUNE, *Rook.* 2, 239).

GOED (II), znw. onz.; verkl. (in de bet. B) *goedje*; mv. (in de bet. B) *goeden* en *goederen*. Het bnw. *Goed*, zelfstandig gebezigd, in zeer verschillende opvattingen.

A) In opvattingen waarbij minder wordt gedacht aan de zaak, dan aan de hoedanigheid naar welke de zaak is genoemd; zonder mv.

1) De hoedanigheid wier begrip wordt aangeduid door het woord *goed*. || Het kind weet nog geen verschil van goed en kwaad.

2) Alles wat *goed* is of iets dat *goed* is, in de verschillende beteekenissen van het bnw. (zie boven).

a) Zeer in 't algemeen. || Den boom der kennisse des goets ende des quaets, *Gen.* 2, 9. Hy heeft my quaet voor goet vergolden, 1 *Sam.* 25, 21. Maer zijn wy alsoo verdorven, dat wy gantschelick onbequaem zijn tot eenigen goede, ende geneygt tot allen quade? *Heidelb. Catech., Vr.* 8. Hy haet my ..., omdat ik hem in vele zaken ten goede riedt, VONDEL 4, 230. Daar ... (is) gheen goed zonder menghzel van quaed, DE BRUNE, *Bank.* 1, 308. Zulke pleidooien, die uit den koker van den beklaagde komen, (doen) meer kwaad dan goed, *K. Zev.* 5, 118. Kan het geen goed, het kan toch geen kwaad, LOVELING, *Sophie*, 107.

> Hier zy alleen geleert, dat niet, als in het goet,
> Het wijf haer met den man te samen voegen moet.
> CATS 1, 316 *a*.
>
> Het is wel goed op goed gehoopt,
> Een Botramm diem' in Honigh doopt.
> HUYGENS 1, 636.
>
> Wie heeft hem kunnen overreeden
> Dat 's lands verderf kan zyn een goed?
> V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 56.

— Zegsw. *Er is geen goed aan te doen*: wat men ook in 't werk stelt om een persoon, eene zaak tereeht te brengen, 't is al vergeefsch; er is geen zalf aan te strijken; 't is boter aan de galg.

— Inzonderheid in den partitieven 2den nv.; hierbij is op te merken dat voorheen deze 2de nv. niet altijd onmiddellijk volgde op het woord waarvan hij afhangt. || Iemand alles goeds wenschen. — Kan uyt Nazareth yet goets zijn? *Joh.* 1, 47. Die een quaed voorschrift nabootzende wat goeds waent te maken, is verre verdoolt, VONDEL 2, 17. Wat seyd de vader goeds? 2, 443. ô Oorsaeck alles goeds! 2, 544. (*God*) de schincker alles goeds, 3, 157. Altijt wat nieuws, en selden wat goets (*uit Frankrijk*), POIRTERS, *Mask.* 88. Myn Man heeft niet veel goeds by de zee geleerd, *Leev.* 5, 205. Het verband ... tusschen 't geen hij goeds bedreef, en 't geen hem goeds van de hand der Voorzienigheid toekomt, V. D. PALM, *Sal.* 2, 29. Sommige van onze ... vrienden, ... die zooveel goeds schrijven en verrigten, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 12.

— *Iets goeds*, iets lekkers, eene smakelijke spijze, een lekker hapje. || Wy hadden in lang niet goeds, of niet warms in 't lyf gekregen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 33. Hij is niet lekker (t. w. *lekkerbekkig*), maar lust gaarne wat goeds, HARREB. 3, CXXII *a*.

b) Alle gewag dat gunstig is voor iemand. || Zy zegt van niemand goed of kwaad, *Leev.* 7, 16.

c) Alle bedrijf waarmede men iemand tracht wel te doen, te bevoordeelen. || Het goed met quaed bejegenen, gaet tegen den regel, die zelfs de beesten onderhouden, DE BRUNE, *Bank.* 1, 174.

— Bepaaldelijk in de uitdrukking *goed doen* (zie GOEDDOEN, A).

3) Iemands nut, voordeel; in de uitdrukkingen:

— *Voor iemands eigen goed*, om zijn bestwil, in zijn belang; alleen in Zuid-Nederland. || Zeg, waar komt het geld van daan? Het is voor uw eigen goed, dat ik het vraag, CONSC. 2, 189 *b* (zie ook 1, 83 *b*). Het spijt mij, dat gij niet begrijpt, dat hetgeen ik u weiger, enkel voor uw goed is, R. LOVELING, *N. Nov.* 81.

— *Te goede* of *ten goede*, te baat, ten nutte. || Uwen Held, Die 't ... geweld, Uw' staet ten goên, bestond te kneusen, VONDEL 3, 20. Dat (*God*) ... hem ... zou ... bystaan met den geest der wysheit

en kloekhertigheit, ten goede des Vaderlandts, BRANDT, *De Ruiter*, 819.

Ten goed' den coninck van Spaengiën
Doet vrymoedich bystant
Den prince van Oraengiën,
Als zijnen Luytenant.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 20.

— In verbinding met verschillende ww. || Gylieden ... hebt quaet teghen my gedacht; doch Godt heeft dat ten goede gedacht, *Gen.* 50, 20. Een Christen siel ..., Die sich daer (*in dat boek*) iet te goede las, CATS 1, 283 *b*.

Ontsluyt ons oog, dat wy het sien,
Wat ons ten goeden kan gedien.
CATS 2, 360 *b*.

Hij is dus geen Vlaming van vlaamschen bloede....
Hij zwoer dus niet ten onzen goede....
Hij deed niet wat de Keure gebiedt....
Dan is hij Vlaanderens Graaf ook niet!
DE GEYTER, *Keizer Karel* (2de uitg.), 134.

— *Ten goede dienen*, of, minder gewoon, *strekken*.

Hy sal uw leyder sijn, en brengen aen den dag
Al wat u in den geest ten goede dienen mag.
CATS 1, 422 *a*.

Noch dienen zulcke quaên godtvruchtigen ten goede.
VONDEL 4, 135.

Wel dan! zeil in 's hemels hoede!
Strekk' de zeetocht u ten goede!
BILD. 13, 164.

— *Iets ten goede gebruiken*, zich er van bedienen tot nut van zich zelven of anderen. || Dat een man ... eenigh gewin doet, en ... het selve komt leggen in den schoot van sijn beminde (t. w. *van zijne vrouw*), om by haer ten goede van de gemeene sake gebruykt te werden, CATS 2, 12 *b*.

— Inzonderheid in toepassing op spijs en drank: orberen, opeten. || 't Geen men op het gastmaal ... niet ten goede gebruiken kon, werd aan behoeftigen rondgedeeld, V. D. PALM, *Sal.* 4, 60.

— Vandaar: het overschot van spijs en drank, ofschoon men eigenlijk zijn genoegen reeds heeft, ook nog maar opeten, omdat het anders bederven zou. In Groningen *Iets uit het goede eten* (MOLEMA 131 *b*). || We zullen dat restje nog maar ten goede gebruiken; morgen is er toch niets meer aan.

— *Iemand te goed doen*, hem zijn gerak geven, hem geven wat hem toekomt; ook figuurlijk. Uit het Mnl. (VERDAM 2, 2044) blijkt, dat *iemand* hier oorspronkelijk een 3de nv. is. In deze beteekenis thans verouderd. || Had ick hem (*Terentius*) in syn eygen Moeders tale gehoort, ick sou hem onghetwijfelt (had ick ghekent) meer te goet ghedaen hebben, maer siet, ick sprack hem niet dan door een Fransche tolck, BREDERO 2, 12 (*Voorrede van het Moortje*).

— Ook met eene zaak, als voorwerp, in den 4den nv. (verg. mnl. *enen iet te goede doen*): iets ten behoeve, ten bate van een ander doen, voor hem ten beste geven. Thans verouderd. || Sy zal noch wel werden van herten kranck; ... ick wed ick haer noch een kuerken te goed doe (d. i. *dat ik ten haren behoeve nog eene kuur zal moeten doen*), *Rotterd. Spelen v. Sinne*, 284.

— Thans uitsluitend met betrekking tot spijs of drank. *Het lijf t: goed doen*, *zich te goed doen*, soms ook *zich goed doen* (zie GOEDDOEN in de bet. B), absoluut of met eene bepaling, afhangende van *aan* of *op*; de voormalige datief van den persoon is door een accusatief vervangen. Volop (van iets) genieten; het hart (aan iets) ophalen. || Hier of daar verspreide tafeltjes, waar zij zich aan ... verversching te goed deden, *K. Zee.* 2, 236. Om ... Zich uit den zil'vren feestbokaal Te goed te doen aan d'ouden wijn, V. LENNEP, *Poët.* 4, 214. Vader Luciaan, die zich te goed gedaan had, als ware het de avond voor de groote vaste, BOSB.-TOUSS. 1, 28 *a*.

doet hij (*de Vuurlander*) 't lijf te goed,
Dan is een hond zijn spijs, zijn drank 't geplengde bloed.
HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 25.

— Bij uitzondering *Zich het lijf te goed doen*.

't Is lang genoeg van daag gesloofd:
Verkwikken we ons bij 't vuur.
Stookt op, en doet u 't lijf te goed
En slaapt gekoesterd in.
TOLLENS 3, 28.

— Ook figuurlijk. || Maak eerst het tedere gemeen en doe u daarna te goed aan uwe eigen vulgariteit: aan dit haar recept herkent men het zwak der burgerlijke poëzie, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 194. In dit alles (*zijne afkomst*, *zijn farizeërschap*, *enz.*) heeft hij (*Saulus*) zijne eer gesteld; op dit alles heeft hij zich innerlijk tegoed gedaan; in dit alles heeft hij ... geroemd, BEETS, *St. Uren*, 4, 237.

Of doet gij u op 't Leed te goed,
Met jamm'rend zelfbehagen?
BEETS 2, 294.

— *Ten goede komen*, te baat komen, reeds in het beste Mnl. gebruikelijk (VERDAM 2, 2045), en ten onrechte afgekeurd door V. VLOTEN (*Nutsalm.* 1872, bl. 17). || Zonderling inderdaad dat die nabootsing, welke altijd een gebrek aan zelfstandigheid verraadt, juist den Engelschman ten goede komt, P. N. MULLER, in *Gids*, 1889, 3, 263.

4) Het voordeel dat iemand toekomt die in rekening staat met een ander: zijn *credit*. Meest in oneigenlijk gebruik en in vaste uitdrukkingen.

— *Iemand iets te* (of *ten*) *goede geven*, *laten*: het hem ten zijnen voordeele overlaten, in verschillende opvattingen, t. w.: vergeven, „schenken"; toegeven, toestemmen; en: toegeven, onderdoen voor. Zie de voorbeelden. Thans verouderd. || Te goede geven, oft vortien (*d. i.* vertien, *vergeven*). *Quiter*, *pardonner*, PLANT. — Dit willen hen de Maatzangers noode te goe geven (*toestemmen*), OUDAAN, *Agrippa*, 71.

Vertrouwt vry dat het my niet schorten zal aen moed,
Hoe trots gy scheld en dreygt, ik laet u niet te goed.
Zegt my wanneer, en waer gy wild dat ik zal komen.
KEUL, *P. W.* 3, 198.

Dees wilde dien geen hair te goede geven;
Elck wilde meer als ander zyn verheven.
DE DECKER 1, 329.

— *Iemand iets te* (of *ten*) *goede houden* (zelden *te goed houden*).

1°. Eigenlijk. Iets iemand in diens voordeel aanrekenen, hem er als 't ware voor crediteeren.

Ghy hebt mijn' raedt gehoort: ik ben dit tergen moe.
Weet yemant beter raedt, zoo hou my dit te goe.
VONDEL 3, 839.

Wie weigert hun dit Recht? men hou hu: dit te goê.
4, 17.

2°. Oneigenlijk. Iets iemand niet ten kwade duiden; de thans gewone beteekenis. || Noch hiel ick 't u te goe, Indien *enz.*, VONDEL 2, 166. Hou my ten goede dat ik u de waerheit zegh, 4, 225. Houdt my dat woord te goed, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 451. Je moet het mij ten goede houden ... zoo ik je in der tijd een vrij onhenschen brief heb geschreven, A. *Zee.* 5, 187.

— *Te goed houden*, niet verbonden met eene bepaling in den 3den nv., beteekent: iets op zijn credit hebben, en dus: het van een ander nog te vorderen hebben. Zie ook GOEDS (HOUDEN) en TEGOEDS. || Kun-je mij op dit oogenblik het geld niet geven dan zal ik het wel te goed houden. — Het kende

schrag deur, nou, ik mach een stuivertje te goed houwen, ASSELIJN, *Kraamb.* 9.

— Bij vergelijking toegepast op kleine verplichtingen of beloften onder goede vrienden. || Ik geloof dat we haar meer pleizier zouden doen, als we 't (*het reciteeren*) voor dezen keer te goed houden, BEETS, *C. O.* 66.

— *Te goed hebben*, in soortgelijken zin. Verg. mnl. *te bet hebben* (VERDAM 1, 1134).

1°. Nog te vorderen hebben. || Van hem heb ik nog heel wat te goed.

2°. Nog te verwachten hebben; ook ironisch. || Dan kun je eens denken, wat wy nog te goed hebben van de Huwlyks-Muziek! *Leev.* 6, 16 (zie ook *Blank.* 3, 64). Dan vrees ik dat zij nog vele ellenden te goed heeft, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 256. Wij hebben een feest te goed ... En een mooi feest ook! WOLTERS, *Beatr.* 15.

B) In opvattingen, waarbij het woord voornamelijk dient ter aanduiding van eene concrete zaak, en waarbij veel minder wordt gedacht aan de hoedanigheid *goed*, naar welke de zaak is genoemd.

1) Bezittingen, vermogen; hetzij in collectieve opvatting, en dan zonder mv.; hetzij in het mv. *goederen* (voorheen ook *goeden*) ter aanduiding van verschillende bezittingen. Verkl. *goedje*. Zie VERDAM 2, 2045 en STALLAERT, *Gloss.* 1, 526—529.

a) Van stoffelijk bezit, in 't algemeen. || Rijckdom ende goederen, ende eere, 2 *Chron.* 1, 12. Uw sone ..., die uw goet met hoeren doorgebracht heeft, *Luc.* 15, 30. Siet de helft van mijne goederen ... geve ick den armen, 19, 8. Het Ghemeen-hebben vanden goederen, COORNHERT 1, 435 *d*. Seker hem aengestorven goederen, HOOFT, *Ged.* 1, 138. Dat een ijder ... hem tot een erfghenaem aller zijner goeden maken moeste, VONDEL 1, 616. Je had immers jen Vrouw anders nooit gekreegen, die zat in haar eigen goed, *Leev.* 6, 14. Een eigen broërs zoon, die al het goedje, behalve de legaten, naar zich strijkt, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 345. Een melkgeit ..., Des hutbewoners eenigst goed, LEDEGANCK 205. Opofferingen van levensrust, levensvreugde, levensgemak, goederen des levens, BEETS, *St. Uren*, 9, 200.

Ick sal vrij dat goetjken (*zex mijten*) wel anders verteeren,
Dwelck sij mij nu dus vroeylijck verspaert.
Trou moet blycken, 63.

Jan heeft sijn Goedje niet versett,
Men laet het all verkoopen.
HUYGENS 2, 70.

Had ik zoo veel dertiendhalven
Al uit mijn moertjes goed,
Ik mestte mijn eigen kalven.
BEETS 2, 155.

— In spreekwoordelijke uitdrukkingen. || Goed geeft moed. — Goet maeckt moet, CATS 1, 556 *b*. Ver van sijn goet, na by sijn schade, 1, 602 *c* (*thans vadal*: ver van uw goed, dicht bij uw' schâ). Gemeen goet, geen goet, 1, 612 *c*. Gemeen goed gaet gemeenlick verloren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 395. Anderer goed behaagt ons 't meest, HARREB. 1, 246 *b*. De groet naar 't goed, *Ald.* Die wil zalig sterven, Make zijn goed den rechten erven, *Ald.* Die een doetje Trouwt om haar goedje, Verliest het goedje En houdt het doetje, *Ald.* Gevonden goed is allemans goed, 1, 247 *a*. God wil geen gegeven goed, *Ald.* (zie ook GOD, II, C, 5). Oneerlijk goed gedijt niet, 1, 248 *b*.

— *Goed en bloed, lijf en goed, goed en leven.* || Wonderspannighen teeghens 't vaederlandt ... strafbaar aan lyf en goedt, HOOFT, *N. H.* 547. (Men) moest ... zich zelf, wyf, kindt, alzoo niet om goedt, lyf, eere, laaten brengen, 989. Die ... yvert voor het gemeen beste, set goed en bloed in de weeghschael om *enz.*, VONDEL 2, 341.

Lyf en goedt altesamen
Heb ick u niet verschoont.
Wilhelmuslied (*N. Geuzen-Liedb.* 63 *b*).

Mijns naesten Goed en Bloed hanght aen mijn' mensch'lickheit.
HUYGENS 2, 21 (*Raedsheer*).

— Soms beteekent *goed en bloed* blijkbaar: bezit en maagschap. || Als wanneer hy oock vrouwe en kinderen, goet en bloedt, ende alle vreugt der werelt sou moeten verlaten, POIRTERS, *Mask.* 9.

— Soms wordt het *goed*, als geldswaardig bezit, in tegenstelling gedacht met het eigenlijke *geld* (verg. GELD, Deel IV, 1060).

Die nu is cael en sonder geldt of goedt
Denck vry, dat hy altijt cael blijven moet.
Want dese tijt, daer in dat wy nu leven,
Wordt rijckdom niet dan rijcke luy gegeven.
V. BEAUMONT 103.

b) In 't bijzonder, als rechtsterm. || Wandelbare zaken zijn die uit haren aerd zoo wel die als deze konnen toe-behooren. Deze werden gemeenlick Goederen, ofte Haven genoemt, DE GROOT, *Inl.* II, 1, § 50. De grond van het Vriessche recht is dit: 't naeste bloed, beurd het goed.... Den grond van het Zeeusche recht is, 't Goet moet gaen van daer 't gekomen is, II, 28, § 3—4. Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van personen en goederen, *Grondw.* 1887, *a*. 4. Op geen misdrijf mag als straf gesteld worden de algemeene verbeurdverklaring der goederen, den schuldige toebehoorende, *a*. 160. De legitime portie of het wettelijk erfdeel is een gedeelte der goederen, *enz.*, *B. W.*, *a*. 960. Schenking vermag alleen de tegenwoordige goederen van den schenker te bevatten. Indien dezelve toekomstige goederen bevat, is zij te dien opzigte nietig, *a*. 1704. Hij die opzettelijk en wederrechtelijk eenig goed ... vernielt (*enz.*) ... wordt gestraft met *enz.*, *W. v. Strafr.*, *a*. 350.

— *Roerend* en *onroerend goed*: voorheen *tilbaar* en *ontilbaar goed*. || Roerelick goedt, oft havelick goet, *Biens meubles*, PLANT. Onroerlick goedt, *Biens immeubles*, *fonds de terre*, Ald. — De beesten ... werden mede begrepen onder tilbaer goed. Ontilbaer goed zijn huizen ende erven, DE GROOT, *Inl.* II, 1, § 11—12 (zie ook *B. W.*, *a*. 569). Ik benoem tot eenige erfgename van mijne roerende en onroerende goederen, mijne nicht, Octavie Crénon, V. LOVELING, *N. Nov.* 220.

— Spreekw. *Vrouwenliefde is roerend goed* (t. w. *is veranderlijk*), HARREB. 1, 248 *b*.

— *Vast goed, vaste goederen*: grondbezit. || Om het inkomen des konings met *f* 500000 in vast goed te vermeerderen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 148.

— *Meubilaire goederen*, huisraad en meubelen.

— *Gemeenschap van goederen.* || Van het oogenblik der voltrekking des huwelijks bestaat, van regtswege, algeheele gemeenschap van goederen tusschen de echtgenooten (*enz.*), *B. W.*, *a*. 174. Uitsluiting der gemeenschap van goederen (*bij huwelijksche voorwaarden*), *a*. 199.

— *Scheiding van goederen.* || De vrouw kan, staande huwelijk, bij den regter scheiding van goederen vragen, *B. W.*, *a*. 241.

c) In minder alledaagsche opvatting toegepast op: Al datgene, stoffelijk of onstoffelijk, op welks bezit de mensch prijs stelt. || O Schoonheyd, twijfelachtigh Besit en goed, VONDEL 2, 733.

Ten is my geensins onbekent...
dat ons heyl en alle goet
Als uyt den hemel dalen moet.
CATS 1, 261 *b*.

Want ofse sucht of dapper krijt,
Sy is haer beste goetje quijt (t. w. *haar maagdom*).
1, 275 *a*.

Men kent verloren Goed
Eerst als men 't missen moet.
HUYGENS 1, 636.

— Inzonderheid: de gaven, de zegeningen van God of van het Geluk. || Haer (*der fortuin*) meenighvoude goên, HOOFT, *Ged.* 1, 295. De Gever van alle goeden, DE DECKER 1, 231.

Hoe veel en' groot sijn dijne goeden.
DE HUBERT, *Ps.* 31, 20.

all' de goeden
Waermede ghij mij hebt gezeghent ziel en lijf.
HOOFT, *Ged.* 1, 298.

Het hart, de bronaêr, d' oceaen
En oirsprong van zoo vele goeden
Als uit hem vloeien.
VONDEL 6, 231.

— In min of meer vaste verbindingen met bnw. || Alsoo de Wet des Heeren kennisse gheeft van Hemelsche goeden, begheerlijck maackt tot Hemelsche goeden, *enz.*, COORNHERT, 1, 216 *a*. Dat God, in 't menschelicke herte, geherberght heeft de hope en begeerte van een opperste Goed, DE BRUNE, *Bank.* 2, 85. Voor arbeid verkoopen de Goden ons alle aardsche goederen, GEEL 95. Dat hoogste goed, dat... alleen bij den Zaligmaker van zondaren te verkrijgen is: rust voor de ziele, BEETS, *St. Uren*, 9, 93. Het kunstenaarsras ..., dat de schoonheid als het hoogste goed hulde bewees, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 169.

Eer sal die Sonne laten haer schijnen,...
Dan ick om hoogheyt oft weereltlijcke goeyen
Uwe Excellentie sal verlaten.
HOUWAERT, *Milenus Clachte, Opdr.* 2.

Dit aerdsche rijck versmaên, op hoop van 't eeuwigh goed.
VONDEL 3, 91.

Zulck een onwanckelbaer gemoedt
Gaet boven al het weereltsch goet.
4, 25.

Wie heeft lust den Heer te vreezen
't Allerhoogst en eeuwig goed?
Psalmber. 25, 6.

De priester was gewis door Gods besluit verkoren
Om 't volk, verlaten, of in ongeloof verloren,
Te wijzen naar de bron van 't eenig ware goed,
Het albezielend licht, d' ondoofbren liefdegloed.
DE POTTER, *Ged.* 200.

2) Eene uitgestrektheid gronds die men bezit; thans meest in samenst. en in het collectieve mv. *goederen*. || De goederen, die Buat in Frankrijk had liggen, verbeurd te verklaren, V. LENNEP, *Rom.* 7, 313. Hij verblijft 's zomers op zijn goedje, DE BO[2] 334.

— *Heerlijk goed*, eene heerlijkheid. || Het heerlijk-goed, met al het boomgewas op, met alle de goudaderen en heilbronnen onder den grond, met alle de huizen en hoven, rechten en vrijdommen daartoe behoorende, BEETS, *St. Uren*, 9, 337.

— *Zwart goed*, hetzelfde als *natiegoed* (zie de Samenst.), bij DE BO[2] 334: „een eigendom, die in de Fransche revolutie aan kerk of klooster ontroofd is geweest".

3) Voorwerpen en stoffen, minder beschouwd als iemands eigendom, dan wel als zaken die, inzonderheid als koopwaar, in het maatschappelijk verkeer van den een naar den ander worden gezonden; hetzij collectief in het enkelv., of in het mv. *goederen*. || Goederen laden, lossen. Verbeurdverklaarde goederen. Goederen in eene loods, een pakhuis opslaan. — d' Ingeladen goedren, VONDEL 2, 177. Van yeder stuck Goedt een gelijcke somme, *Gr. Placaath.* 4, 612 *b*. Die (muziek) zal ik u met een los adres, als ik goederen afzendt, toeschikken, *Burg.* 3. Ik heb nu meestal groot goed, naar de fijne waren is in het geheel geene vraag meer, FOKKE, *Verz. W.* 12, 85. Hij (*de schipper*) moet instaan voor alle schaden die aan de te vervoeren goederen overkomen, uitgezonderd dezulke die uit een gebrek aan het goed zelf ... veroorzaakt zijn, *W. v. Kooph., a.* 345. Gestrande, geborgene of geredde schepen of goederen, *a.* 548. Opgevischte goederen, *a.* 551. Zoo kwam hij altijd te laat op de beurs,... en bleef ten slotte met onbruikbare goederen en onbetaalde posten zitten, V. KOETSVELD, *Mastl.* 45. De geheimzinnige teekens waarmee de heeren Ouwetyd & Kopperlith de inkoopspryzen hunner goederen op de etiketten wisten uit te drukken, MULTATULI 9, 52. By ontvangst van de bestelde goederen, 9, 55. Eens ... had 'n onwaardige magistraat het veilen van bedorven goedje verboden, 9, 77.

— *Schip en goed*, schip en lading.

't Is beter niet ghewaecht, dan schip en goet verloren.
V. BEAUMONT 15.

Van seven duerde dat (*het onderwijs op de luit*) tot aen [myn negenst' jaer,
Uijt was de leerery, en ick swom sonder biesen
Op eigen houtje, schip en goed, winst en verliesen.
HUYGENS, *Cluyser.* 17.

4) Als benaming voor linnen, katoenen, lakensche stoffen en daaruit gemaakte voorwerpen.

a) Kleedingstoffen. || Dat is mooi goed. Dat goed is niet sterk. Alle soorten van geweven en gebreide goederen.

b) Alle wollen, linnen, katoenen stukken van huishoudelijk gebruik, inzonderheid lijfgoed; meest in samenstelling. || Schoon goed aandoen, *eene verschooning aantrekken*. Vuil goed, *gedragen ondergoed*. — De boodschap is my gedaan ..., dat Mevrouw van daag het natte goed 't huis had gekregen, V. EFFEN, *Spect.* 1, 130. Een vlierinkje, waar de turf bewaard en 't goed te drogen gehangen werd, *K. Zev.* 4, 43. Heeft ze me dat arme schepsel ... zich (niet laten) aftobben met de kinderen en met het goed dat ze verstellen moest! 4, 383. Als er inktvlekken in 't goed zijn, maakt Fem ze 'r uit met „zuringzout", MULTATULI 7, 230. Wat kleeft die rug (*van eene jas*), klaagde Petro die belast was met de zorg voor het „lakensch goed", 8, 106. Pieter ... met ... een pakje nat goed, in zijn zakdoek samengebonden, onder den arm, BEETS, *C. O.* 85.

c) Het stel kleeren dat iemand aan 't lijf heeft, zijn „pak", zijn „plunje", maar evenals deze woorden vaak alleen in toepassing op de bovenkleeding. || Jongen, ga je zondagsche goed uitdoen en trek je daagsche plunje aan! — Men magh all pronckem met sijn niewe Goed, HUYGENS 1, 697. Vreeslyk was haar goed verhavent; hare lubben waren gescheurt, *Burg.* 546. Laat mij je uitkleeden. — Je zal doodziek worden in dat natte goed, COUPERUS, *E. Vere*, 2, 204.

'k Heb toen in aller ijl mijn goed maar aangesmeeten.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 60.

Knap mijn slaapjak aan,
Francijn, en dit goed uit!
STARING 2, 77.

5) Alle lijfsbehoeften die iemand op reis mede neemt; pakkage, bagage. || Ik heb mijn goed aan een „witkiel" gegeven; die zou het aanstonds hier bezorgen. — Zy (*dienstmeiden*) pakken haar goedje bij malkaar, en vertrekken, V. EFFEN, *Spect.* 1, 140. De kruijer stond met mijn goedje al voor de deur, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 235. Dan zal ik naar de herberg sturen om uw goed, *K. Zev.* 5, 313. Bezorg

het goed van de juffrouw op de logeerkamer, LINDO 2, 8. Ik ... keek naar iemand om, die mijn goed zou kunnen dragen, BEETS, *C. O.* 37. Is dat met me goed leven, kondelteur! 38.

6) Als benaming van hetzij gelijksoortige, hetzij ongelijksoortige voorwerpen, of van eene grondstof. Zonder mv. Zie voornamelijk de samenstellingen. || Waarloos goed, *rondhout, zeilen en touwwerk in voorraad.* — Ongerot goed (hd. *ungefaultes Zeug*, fr. *jdte verte*), papierpap uit niet-gerotte lompen (KUYPER, *Technol.* 2, 600).

7) Als benaming voor eene stof die men niet nader kan of wil aanduiden; in verschillende toepassingen. Zonder mv.; verkl. *goedje*.

a) Zeer in 't algemeen. || Met dat goed wordt hij elken dag ingesmeerd. Dat goedje stinkt leelijk. Waar haal-je dat goed ook weer om zilver meê te poetsen? Geef mij nog een teugje van dat goedje in mijn glaasje. Doe er nog wat goedje doorheen. Eet toch zooveel niet van dat zoete goed! — „Dankje!" zei Nicolette, die volstrekt niet wist wat vinaigre anglais was, ... „ik gebruik nooit van zulk goed", *K. Zev.* 3, 263.

b) In toepassing hetzij op eet- en drinkwaren, die niet lekker smaken of waar men niet van houdt, hetzij op geneesmiddelen die men slikken moet. Altijd min of meer verachtelijk. || Hij is geen kieskauw, maar dat goed kan hij niet eten. — Daar namen de Heeren, en sommigen der Dames een hartversterking, ... ik evenwel niet; behalve dat ik niet veel van dat goed houd, geloof ik, dat het niet goed is voor mijn gestel, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 240. Ik (ben) nog dingzig van dien wijn van gisteravond: men leven proef ik dat goed niet weer, v. LENNEP, *Rom.* 12, 368. Wat is dat voor goed, dat je daar ingedaan (*in de thee*) hebt? WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 83.

c) Allerhande specie: grond, meststoffen, bagger, ruigte, enz.: „spullen".

De avonds helde wat de koets in 't wederkeeren: ...
Om dat den weg verhoogt was uyt den sloot met goet.
DROSTE, *Overbl.* 187.

d) In toepassing op al wat men als van weinig waarde beschouwt. Vaak met verachting. || Ick docht dat morsige goedt, is duur enoch te geef, BREDERO 2, 40 (*van bedorven vleesch*). Tong groot en klein ..., en twee ben ... zoogenaamd sluischer goed. Platvisch: veel klein goed. Paling: veel dun goed (zie *N. Rott. Ct.* van 13 *Febr.*, 15 *Maart* en 16 *Apr.* 1891: *Visscherij*).

e) Gerei, gesnor, tuig, spul. || Stevels, spooren, ... Deck-kleen, beere-vellen, en ander goet dat ick niet noemen kan, BREDERO, *Jerol.* 4. Staatsiegordijnen (of hoe heet dat dunne goed?), WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 51. Van dat ropperige goed, allemaal linterij en strikkerij, 143.

8) Als collectieve benaming voor huisraad, gereedschap, gerei. Inzonderheid in samenst. Zonder mv. en verkl.

a) In 't algemeen. || Men zou trek in dat gebak krijgen, en zie, hoe helder is al dat goed geschuurd, FOKKE, *Verz. W.* 6, 21.

— In obscoene opvatting.

Seught die tijt heb ick noyt etwijffelt, of ick was noyt swaer. Ick loef niet datter mijn mans goetje langher sel toe doghen. Want hy drinckt te veel Toeback, en die (seggen de luy) doet [opdroghen.
BREDERO 2, 270.

b) In 't bijzonder. Aardewerk, *pottengoed.* || Bergsch goed (*uit Bergen-op-Zoom*). Delftsch, Keulsch, Japansch, Chineesch goed.

Sy heeft schotels, koppen, teilen,
Van dat vreemde blauwe goet
Daers' haer soeten room in doet.
CATS 1, 436.

9) Als collectieve benaming voor levende wezens.

a) In 't algemeen. Luidjes, meestal: jongelui, jong volk. || Kinderen is een aardig goedje.

Haegse kindre, schielijck goet.
HUYGENS, *V. Dichtw.* 52 (*tot „de Jeught [van Tsgravenhaegen"*).

een prettige Soirée
Waar 't jonge goed niets beters deê
Dan pandverbeuren, *enz.*
Braga 2, 7 *b*.

b) Vrouwen en jonge meisjes. || O 't is een gallant goeyken, 't saijn kordyale Princessen, BREDERO 2, 154. In dit spel, gelijck in alle andere jongelicke vonden, is te bemercken, hoe dat het jonge goedjen ... zich laet vleyen en uyt-strijcken, DE BRUNE, *Emblem.* 262. Dat jonge goed (was) ligt en luchtig op de been, FOKKE, *B. R.* 2, 296. Want dat goedje (*jonge meisjes*) is ook al wat nijdig onder malkander, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 9.

Maer, Vryers, past 'er op, de Vrijsters staend'er by
En 't goedje siet scherp toe.
HUYGENS 1, 416.

c) *Het kleine goed, goedje*, kinderen. || Is het kleine goed al naar bed? — Nademaal het kleene goedje al vry handig de pen (*van den kinderstoel*) weet los te krygen, BERKHEY, *N. H.* 3, 1283.

d) Geminacht of verachtelijk slag van volk: „vee", „tuig." || Sanneke, geloof my, hartje, dat fyne goed loopt op je zak; 't zal je zo arm maaken als een mier, *Blank.* 3, 234. Dat goed (*de fijnen*) is niet alleen hoogmoedig maar ook haatdragend, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 231. Het Vrome goedje is een soort van Heilig Bitter in de maatschappij, 2, 362. Dat zwarte goed (*geestelijken*) is allemaal zoo bang als wezels, 4, 304.

O, wat zyn toch hunne ouders (t. w. *van dwaze kinderen*) [te beklagen,
Voor zulk een goed staeg zorg te moeten dragen!
CONINCKX, *Fab.* 35 (LAFONT.: *semblable canaille*).

— Zegsw. *Geen oolijker goed dan menschen: men vangt er zelfs apen mede*, HARREB. 1, 246 *b*.

e) In toepassing op dieren, hetzij welwillend, hetzij met verachting. || Jonge katten is aardig goedje. Muizen is lastig goed. — De Spek-halzen staan aan dit goedje (*de hitten*) ... niet onaartig, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 180. Meent gij, dat ik de ratten van geheel de stad kan vangen? Dit goedje is gedurig op reis, CONSC. 2, 171 *a*.

't gesang van 't zingend' springend' goetje (*de vogels*).
Ged. v. A. en M. T. VISSCHER, 136.

Koppel. In de bet. A, 2, *c*). *Goeddoen* (zie ald.).

— In de bet. B, 1). *Kwistgoed* (zie ald.).

— In de bet. B, 6). *Kleingoed, lekkergoed* (zie die woorden).

Afl. In de bet. B, 1). *Goeden* (zie ald.); *goedloos* (*goedeloos, goederloos*: zie GOEDLOOS).

— In de bet. B, 4—7). *Goeds*, eigenlijk een verkl., gelijkstaande met *goedje* (zie DE BO[2] 335 *a*), in sommige streken, nog met een tweede achtervoegsel, *goesie* (verg. *meisie, meisje*); zoo b. v. in de Zaanstreek.

Samenst. afl. *Goedgunner* (zie ald.).

Samenst. In de bet. B, 1). *Goedbeneming, -schatting, -verderving, -verergering* (zie die woorden).

— Verder *Goedbeuring*, bij HOOFT ter vertaling van *successie* („Erfgenaamen, ter zaake van ... den Godsdienst, van hunne *goedtbeuringe* versteecken",

HOOFT, *N. H.* 478); *goedbezit* („Geen *goedbezit* bestaat in 't hebben, maar 't genieten", BILD. 7, 371); *goedgenot* („drijft u 't *goedgenot* tot mededeelzaamheid, Dank dubbel", BILD. 14, 294); *goedgierig* („*Goetgierich*. Avaricieux des biens", PLANT.); *goedrijk* („*Goedtrijck*, oft rijck van goede", PLANT.); *goedverbeurte* („een bloedig vonnis ..., met *goed verbeurte*", OUDAAN, *H. Broederm.* 37; zie ook HOOFT, *N. H.* 179); *goedsvermogen* („Doen ick was jongh..., Ghebrack het my aen geld en *goedts vermoghen*", V. BEAUMONT 90); *goedzucht* („Wanneer gelt en *goetzucht* het hart eens ingenomen heeft", VONDEL 6, 607).

— Als tweede lid. *Erf-, huwelijks-, kerk-, kinder-, klooster-, leen-, stamgoed* (zie die woorden); *heilgoederen* (zie ald.).

— Voorts *Doodengoed* („Het naaste bloed erft *doodengoed*", HARREB. 1, 247 *b*); *gemeenschapsgoed* („Onder *gemeenschapsgoederen* worden in het algemeen verstaan alle zaken, welke aan eenige gemeenschap toebehooren, in den Staat als zedelijk persoon erkend wordende". *Ontw. B. W.* 1820, *a.* 962); *gravengoed* („Zoo kan men wel *gravengoed* verteren", HARREB. 1, 249 *b*); *kapelaniegoederen* (zie *Wet van* 11 Juli 1884, *Staatsbl.* n°. 130); *koningsgoed* (BILD. 1, 349; HARREB. 1, 249 *b*); *mandegoed*, mandeelig goed, gemeenschappelijk bezit („*Mandegoed*, Schandegoed", HARREB. 1, 248 *a*; MOLEMA 256 *a*); *memoriegoederen* (zie *Wet van* 11 Juli 1884, *Staatsbl.* n°. 130); *roofgoed* („Zommige aan bisdoomen en priesterlyke hoogheit, andere aan wereltlyke ampten en eeren, als in *roofgoedt* geraakt", HOOFT, *N. H.* 2); *stokgoed* („*Stockgoederen*, stamgoeden. *Bona hereditaria* enz.", KIL.; zie ook STALLAERT, *Gloss.* 1, 528); *vicariegoederen* (zie *Wet van* 11 Juli 1884, *Staatsbl.* n°. 130); *weduwengoed* (TOLLENS 6, 69); *weesgoed* (*Ald.*).

— In de bet. B, 1, *c*). *Schijngoed* („Den adel... Het ijdel *schijngoed* niet, alleen der dwazen wensch, Maar d'adeldom der ziel", TOLLENS 2, 85); *waangoed* („*Waan-goeden*, die den verkrijgher quaat moghen wesen. Dit zijn rijckdommen, hooge staten, wellust des vleeschs", COORNHERT 1, 278 *a*).

— In de bet. B, 2). In navolging van het Hd., als germanisme: *goedsbezitter* („*Goedsbezitters* in Silezië (hadden) hunne goederen ... moeten verkoopen", *De Toekomst*, 1867, 82); *goedsheer* („De graven hadden ... als *goedsheeren* 't bezit des lands", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 89).

— Als tweede lid. *Buiten-, domein-, familie-, kroon-, land-, schaapgoed* (zie die woorden).

— Verder *dischgoed*, grond van het armbestuur (DE BO); *natiegoed*: grond, tijdens de revolutie aan de kerk ontnomen (DE BO); *tafelgoederen*, gronden enz., waarvan een bisschop de inkomsten genoot.

— In de bet. B, 3). *Goederenhandel, -kantoor, -loods, -lrein, -vervoer, -wagen* (zie die woorden).

— Verder *Goederenbureau* (BOSB.-TOUSS. 3, 354 *a*); *goederenkist* (V. ZEGGELEN 4, 3).

— Als tweede lid. *Bestel-, ijl-, koopmans-, stortstuk-, vrachtgoed* (zie die woorden).

— Verder *Magazijngoed*: in voorraad opgeslagen; *pakgoederen*, ingepakte waren; *tonnengoed*: in vaten gepakt („Alle *tonne-goed*, als meel, gerst, pick, teer, assche, ende andere dierghelijcke koopmanschappen", DE GROOT, *Inl.* III, 20, § 26).

— In de bet. B, 4). Als tweede lid. *Bedde-, boven-, dood-, doop-, elle-, kinder-, lijf-, linnen-, mans-, meiden-, nacht-, onder-, oogjes-, over-, rouw-, strijk-, tafel-, vrouwen-, wasch-, wollen-, zondagsgoed* (zie die woorden).

— Verder *Achtergoed*, het mindere waschgoed, dat na het witte goed gewasschen wordt: neusdoeken, schorten, enz. (DE BO); *witgoed*, witte goederen (DE BO).

— In de bet. B, 5). Als tweede lid. *Reisgoed* („Mijnheer Fritz, hier is uw *reisgoed*", PIETERS, in *Ned. Museum*, 1889, 148).

— In de bet. B, 6). *Aard-, best-, boven-, bram-, fabrieks-, half-, heel-, kerk-, koop-, leizolts-, lorre-, nood-, onder-, plant-, poppe-, snoep-, suiker-, vodde-, wrak-, zandgoed* (zie die woorden).

— Verder *Bakgoed*, grondstof om brood van te bakken (DE BO); *lommerdgoed*, verpande zaken (V. ZEGGELEN 5, 2); *pondegoed*, te Leiden: vodden, lorren en beenen, die bij 't pond worden ingekocht; *prondelgoed*, slechte kleeren, slecht huisraad (DE BO); *snaper-* of *sneukelgoed*, snoeperijën (DE BO); *strooigoed*, suikererwten, bruidsuikers (TER HAAR, *Ged.* 3, 216); *waargoed*, waarloos goed („Rechange, *Waar-goedt*, Rondt-hout en Touwerk in voorraadt, *Dict. de Marine*, n°. 1702); *winkelgoed* (V. ZEGGELEN 3, 3); *wraakgoed*, uitschot (BREDERO 3, 154).

— In de bet. B, 7, *a*). *Poets-, schuur-, wrijfgoed* (zie die woorden).

— In de bet. B, 7, *d*). *Stort-, zaaigoed* (zie die woorden).

— In de bet. B, 8). *Aarde-, gleier-, keuken-, kinder-, koffie-, koper-, ontbijt-, potten-, schuur-, speel-, thee-, zilvergoed* (zie die woorden).

— Verder *Glazegoed* (zie boven, kol. 43); *kermisgoedje*, in obscoenen zin („zonder broek, of koussen; toen de teenen Hem staken door de schoen: terwyl hy, in dien noot, Langs straet moest loopen met zyn *kermisgoedje* bloot", ZEEUS, *Ged.* 394); *kraakgoed* (zie boven, kol. 56); *steengoed*, aardewerk („Trekpot, kopjes, en schoteltjes (*op eene schilderij*) zijn ... alles, maar geen *steengoed* of porselein", GORTER, *Lett. Stud.* 2, 233.

— In de bet. B, 9). *Poppengoed* (zie ald.)

— Verder *Boerengoed* („Ja zelfs was dat *boerengoed* zoo brutaal, dat ze *enz.*", FOKKE, *B. R.* 3, 206); *deugnietsgoed*, slecht volk (DE BO); *joffersgoed* („Dit gemaskert *Joffers goet* (*van „gecoeffeerde en geparfumeerde juffers"*)", POIRTERS, *Mask., Voorwerk*, 7); *lurpegoed*, canaille (DE BO); *meidengoed* („De infame familiariteit van dat *meidengoed*", GORTER, *Lett. Stud.* 1, 271); *platgoed*, allerhande platvisch („*Platgoed*, klein van stuk en dood aan de ventsters verkocht voor *enz*", *N. R. Ct.*, 8 *Maart* 1891: *Visscherij*); *sloeriegoed*, ontuchtig vrouwvolk (*Blank.* 3, 170).

GOED (TE-). Zie GOED (II), in de bet. A, 4).

GOEDAARDIG, — GOEDAARTIG —, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Hd. *gutartig*. Samenstellende afleiding van *Goed*, bnw. (in de bet. **I**, III, 1) en *Aard*, 2de art.

— **Aanm.** Over de spelling met *t* zie AARD, 2de art., Spell. (Deel I, 534).

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) Met betrekking tot uiterlijke eigenschappen; dit althans is in de volgende aanhaling uit het verband op te maken. Van eene goede soort, ten opzichte hetzij van afkomst, hetzij van lichaamsgestalte. Verg. mnl. *van goeden aerde* (VERDAM 1, 195: AERT, 1 en 2).

L. Besiet mij eens oock!
Ben ick niet goetaerdich en jent van leden?
H. Ja ghij! al waerdij uijt eenen stronckeijck gesneden.
Vierecant gedraijt als een mulders stock.
Troo moet bly cken, 67.

b) Met betrekking tot inborst en karakter (zie AARD, 2de art., Hedend. bet. 2).

1°. In een thans verouderd gebruik, bij het aan-

Patertje goedbloed, zegt jelui, is maklijk te paaien.
Ja, maar ik laat me geen wassen neuzen meer draaien.
V. ZEGGELEN 4, 26.

Een goedbloed, zonder eigenbaat (*enz.*).
5, 151.

— Zegsw. *Goedbloed kan niet liegen*, HARREB. 1, 249 *a*.

GOEDDAAD, znw. vr., mv. *-daden*. Mhd. *guottât*, nhd. *gutthat*, mnl. *goetdaet*. Uit *Goed*, bnw. (zie GOED 1ste art.), in de bet. **I**, III, 1) en *Daad*. Weldaad, gunst, zegening. Thans geheel verouderd. || Goed-daed j. weldaed. *Benefactum*, *beneficium*, *gratia*, KIL. — U goet jaer, dat van uwe goetdaden overvloeyt, Ps. 65, *Kantt.* (*bij vers* 12: het jaer uwer goetheyt). Een dwaes sal seggen, ick en hebbe geenen ... danck voor mijne goetdadaden, *Jezus Sirach* 20, 16. Terstont na eenighe ontfanghen weldaadt die te loopen verghelden, soude doen dencken dat ghy van sijne goetdaadt, geen goedt vermoeden en hebt, COORNHERT 1, 309 *b*.

GOEDDADIG, bnw. Mhd. *guottætic*, mud. *gutdedich*, nhd. *gutthätig*, mnl. *goetdadich*. Van *Goeddaad* met *-ig*. Genadig, goedertieren, goedgunstig, goedaardig, welwillend. || Goetdadich. Bienfaisant, libéral. *Beneficus*, *benignus*, *liberalis*, PLANT. — Hy is troostelijck den bedroefden ... ende goet-dadigh teghen yeghelijck met een open herte ende beurse, COORNHERT 1, 319 *b*. 'k En vrees geen quaad, want gij sijt mij goeddadig, DE HUBERT, *Ps.* 23, 4. Nochtans moest men bekennen, dat, was ooit godvreezend, goeddaadigh, minlyk, oprecht ... Vorst oft Landtvooghdt in deeze gewesten geweest, zyn Doorluchtigheit voor zulk eenen ... te achten stond, HOOFT, *N. H.* 1237.

Voorwaer de Heer is gunstich end genadich,
Hy is oprecht, barmhertig end goetdadich.
MARNIX, *Ps.* 116, 3.

(Een derde) Sal u goetdadig hert voor al te vinnig houwen
En seggen overluyt: Siet! wat een herden aert.
CATS 1, 223 *b*.

Aanm. De beteekenis: mild, goedgeefsch, liefdadig, bij *weldadig* de hoofdbeteekenis geworden, kan voor *goeddadig* slechts in enkele der aangehaalde voorbeelden (uit COORNHERT en HOOFT) worden ondersteld; zelfs de Latijnsche vertalingen van PLANTIJN zijn dubbelzinnig. Verg. evenwel *Goeddadigheid*, 3).

GOEDDADIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Hd. *gutthätigkeit*, mnl. *goetdadicheit*. Van *Goeddadig* met *-heid*.

1) Genade, gunst, goedertierenheid. || Goeddaedigheyd. *Beneficentia*, KIL. — Hy ... sette hem ... over sijn huys-houdinge. En Joseph nam dese goetdadigheyt met danck aen, CATS 1, 181 *a*. Doch verstond zyne Majesteit niet, deeze goedtdaadigheit (t. w. *het verleenen van amnestie*) uit te breiden, tot oover de kettersche Leeraars; oft *enz.*, HOOFT, *N. H.* 214. Sy (*Joden en Turken*) sullen ... door onse goet-dadicheyt en deugt veel eer, als door 't gewelt, tot het gelove kunnen gebragt worden, ERASMUS, *t' Samenspr. enz.* 669.

2) Met mv. Goede daad, vrome handeling. || Het overige nu der geschiedenissen van Josia ende sijne goetdadigheden ..., siet, die zijn geschreven *enz.*, 2 *Chron.* 35, 26 (*Kantt.*: Verstaet: de wercken sijner Godtvruchtigheyt, *enz.*). Op dat uwe goetdadicheyt (gr. τὸ ἀγαθόν) niet en soude zijn als na bedwangh, *Philem.* 14 (*Kantt.*: u goet).

3) Mildheid, liefdadigheid. || Alkmaar, dat zich ... niet de mindere toont, als er beroep wordt gedaan op hare goeddadigheid, BOSB.-TOUSS. 3, 513 *a*.

Wilt ghy een goede naem van mildigheyd verkiesen,
En van goed-dadigheyd ontfangen rechte vreughd:
Ghy moet als nu en dan veel wel-doens eerst verliesen,
Op dat ghy die eens wel, en weerdigh leggen meught.
DE BRUNE, *Embl.* 74.

Zie nog SPIEGHEL, *Hertsp.* 5, 308 en HOOFT, *Ged.* 2, 25, waar zoowel de bet. 1) als de bet. 3) mogelijk is.

GOEDDEELS, bijw. (van graad). Samengestelde afleiding van *Goed* bnw. (zie GOED, 1ste art.), in de bet. **I**, III, 13) en *Deel* met adverbiale *s*. Voor een goed, een groot deel. || Pruissen onttrekt zich goeddeels aan den Krygstocht, *Vervolg op* WAGEN., 27, 54 (*Kantt.*). Daar zijn geest den volgenden dag goeddeels tot zijne kalmte terug gekeerd was, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 108.

GOEDDENKEN. Zie GOEDDUNKEN.

GOEDDOEN, onz., wederk. en bedr. onregelm. ww.: *deed goed*, *heeft goedgedaan*. Mnl. *goetdoen* (VERDAM; STALLAERT). Koppeling van *Goed* en *Doen*.

A) **Onz.** *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., A, 2 en 3).

1) Van personen. Weldoen. — *a*) In 't algemeen: iets goeds, of: goede daden doen. || Goed doen. *Benefacere*, KIL. — Is het geoorloft op Sabbathdagen goet te doen (gr. ἀγαθοποιῆσαι)? *Marc*, 3, 4. Jezum van Nazareth ... welcke het lant doorgegaen is, goet doende (gr. εὐεργετῶν), *Hand.* 10, 38. Ick ben niet, om leetwezen van goedt doen te hebben, VONDEL 4, 224 (OVID., *Heroïd.* 14, 14: *quam piget esse piam*).

b) Met eene bepaling, t. w. een persoon, in den 3den nv. of verbonden door *aan*, voorheen ook *bij*. Een goed werk verrichten, weldadigheid betoonen *aan* iemand, goed zijn *voor* iemand. || Goeddoen, deught doen, dienst doen. *Bene mereri de aliquo*, *officium alicui tribuere*, *beneficium conferre*, *beneficiis afficere aliquem*, KIL. — Gy hebt by uwen knecht goet gedaen, *Ps.* 119, 65. Het is tyd dat ik hem kwaed vergelde, naer dien myne weldaden hem niet nut zyn. Ik heb hem van jongs af goedgedaen: Ik ben hem als een Vader geweest. Ik heb hem tot dien staet gebracht waer in hy nu is, v. EFFEN, *Spect.* 12, 6. Zij merkte niet op, dat God zig aan niemand had onbetnigd gelaten, goeddoende aan allen, *Wildsch.* 5, 62.

Heb, voedster! 't wormpje lief; doe 't minlijk weesje goed.
BOGAERS 1, 56.

— Ook: iemand bevoordeelen, hem bij erflating of op andere wijze beschenken. Verg. mnl. *goetdoen*, znw., geschenk, gift (STALLAERT, *Gloss.* 1, 530 *a*). Thans verouderd. || Stellende (*Vondel*) sijne dochter van dese uyre off in den vollen eygendom, hem ontgoedende ende haer goeddoende bij desen, *Acte* van 30 *April* 1665 in *Oud-Holl.* 8, 154.

— Het tegenw. deelw. *goeddoende* krijgt de bet. van: liefderijk, goed. || (Zij) wier ... beeld me een goeddoende Engel scheen, TER HAAR, *Ged.* 2, 74.

c) In uitgedrukte tegenstelling met ww. als *schaden*, *benadeelen*, enz. Baten, van nut zijn. || Een Koning van Spanje, die Nederland niet bezat, beteekende voor de Noordsche mogendheden niet meer dan een vorst van Indië: hij kon haar noch goeddoen noch schaden, FRUIN, *Tien J.* 347.

d) Inzonderheid: handreiking aan armen en behoeftigen doen; liefdadig, milddadig zijn. Meestal absoluut gebezigd. || Er is dezen winter veel goedgedaan, maar ondankbaren zullen er altijd blijven. — Waar toe zoude ik in den lof zijner onbeperkte weldadigheid uitweiden? Hij leefde slechts om goed doen; zijnen evenmensch op allerlei wijze gelak

GOEDDUNKELIJK, bnw. en bijw. Van *Goeddunken* (1ste art.) met *-lijk*. In alle toepassingen thans verouderd.

I) **Bnw.** — 1) In actieve opvatting. Naar eigen goeddunken handelende; eigenzinnig. || Liefde is een goeddunkelyke drift, welke niet onder ons gebied staat, maar door een behaagelyk voorwerp van zelve in ons wordt opgewekt, en voldoening vordert, *Denker* 2, 3.

2) In passieve opvatting. Zooals goedgevonden wordt, naar goedvinden bepaald wordende, willekeurig; in de uitdrukking *goeddunkelijke straf*, als vertaling van *arbitrale correctie*. Verg. mnl. *des gerechts, scepenen goetdenken* (VERDAM 2, 2049). Zie ook Bijw. || Niemant mag zyn Geweer krenken, verminderen, verpanden of verspeelen ... alles op Lyf- en goeddunkelyke Straffen, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 1, 119. Het maaken, drukken of verspreiden van zulke schriften zou met driehondert guldens en goeddunkelyke straffe voor de eerste, en met zeshonderd guldens en lijfstraffe voor de tweede reize geboet worden, WAGEN., *Amst.* 1, 539 *a* (verg. *Hondv. v. Amst.* 571 *b*: arbitrale correctie).

II) **Bijw.** (van wijze). Op eene wijze die van iemands goeddunken afhangt: willekeurig. In de uitdrukking *goeddunkelijk straffen*, als vertaling van *arbitralijk corrigeeren*. Zie boven bij I, 2). || Als 'er geene getuigen van den twist zyn, doet hy partyen ... met malkanderen verzoenen, en zo zy een van beide of beide weigerig vallen, worden ze goeddunkelyk gestraft, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 1, 116.

GOEDDUNKEN (I) — ook GOEDDENKEN —, onz. onregelm. ww., *dunkt goed, docht* en *dacht goed, heeft goedgedocht* en *goedgedacht*. Hd. *gutdünken*; verg. mnl. *goet dunken* (VERDAM 2, 2049). Koppeling van *Goed*, bnw. en *Dunken* of *Denken*: van beide werkwoorden loopen zoowel de begrippen als de vormen dooreen, ofschoon alleen *dunken*, meenen hier oorspronkelijk en juist is.

— **Aanm.** In de Statenoverzetting luidt de onvolm. verl. tijd van dit ww. altijd *docht goed*, maar in 't verl. deelw. wisselt *goedgedocht* (*Hand.* 15, 22, 25 en 28; *Rom.* 15, 26 en 27) af met *-gedacht* (*Luc.* 1, 3; *Rom.* 1, 28). In de hedendaagsche taal zijn de vormen met *a* de gewone.

I) Schijnbaar onpersoonlijk gebezigd. — 1) Noodig, nuttig, oorbaar toeschijnen of voorkomen. Verg. GOED, 1ste art., in de bet. **I**, III, 3). || Dat dunckt my goet. Cela me semble bon. *Hoc mihi bonum videtur, vel hoc opinor*, PLANT. Dat heeft my goet ghedocht. *Existimavi, putavi, visum est, placuit*, KIL. — Desen raet nu docht Haman goet, ende hy dede de galghe maken, *Esther* 5, 14. Maer het docht Sile goet aldaer te blijven, *Hand.* 15, 34. (De vaders onses vleesches) hebben ons ... voor een korten tijd, nae dat het haer goet dochte gekastijdt, *Hebr.* 12, 10. De Vlamingen zullen handelsverbonden mogen aangaan met Engeland en met alle andere volken, gelijk het hun goeddunkt, CONSC. 3, 138 *a* (zie ook 1, 246 *b*). Aan Van Dyck heeft hij onbepaalde volmagt verleend om uit te geven wat hem goeddacht, MULDER, *J. F.* 2, 9.

2) In eenigermate zwakker opvatting. Behagen, aanstaan; vaak met betrekking tot de willekeur, het welbehagen van vorsten. || Indien het den Koningh goet dunckt, laet 'er geschreven worden, *Esther* 3, 9. Dat zy . . moghen vergaaderen, in zulk gewest ..., als hun goeddunken zal, HOOFT, *N. H.* 975. Zoo heeft het mij goedgedacht, hun mijne gunste te ontnemen en hun een langer verblijf op den grond van Jakatra te verbieden, CONSC. 1, 267 *a*. Dat zij doen kan wat haar goeddunkt, LINDO 2, 93.

't hangt van onszelven af,
Dat Godlijk middel, als 't ons goeddunkt aan te wenden.
V. LENNEP, *Poët.* 7, 110 (*De Genade*).

— Ongewoon. Evenals *goedkeuren, goedvinden*, en in navolging van die ww. met een persoon als onderwerp: (*ik*) *dunk goed*, (ik) houd voor goed, meen. || Ik heb goed gedagt die moeite ... te sparen, V. EFFEN, *Spect.* 11, 212.

3) Zelfstandig gebezigd. — *a*) Goedvinden, goedkeuring, bewilliging, toestemming. || Al 't geene by ... den Prins van Oranje, op goeddunken, met oorlof en uit maght hem gegeeven van d' Algemeine... Staaten, gedaan is, HOOFT, *N. H.* 967. 't En waare dat de Staaten van eenigh gewest verandring verzochten (*in de rechtsbedeeling*); ende in deezen gevalle volghens de ouwde voorrechten en gewoonten, by goeddunken der voornoemde Staaten, daar in te voorzien, 975.

b) Welbehagen, eigen inzicht, willekeur. In de uitdrukking *Naar, volgens goedvinden*. || Wanneer gij eens buiten de stad of hare vrijheid zijt, dan kunt gij naar goeddunken met hem (*den gevangene*) handelen, maar *enz.*, V. LENNEP, 14, 232. (Hij) wist de beteekenis van namen en zaken te veranderen naar goeddunken, BOSB.-TOUSS. 2, 344 *a*. Laat mij met met vrede. Ik wil uwe hulp niet; en ik zal volgens goeddunken mijne plichten jegens mijnen oom volbrengen, CONSC. 2, 384 *a*.

II) Een goeden of grooten dunk van zich zelven hebben (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 13); zich laten voorstaan; zich laten dunken; ingebeeld, verwaand zijn; eene thans geheel veronderde beteekenis; zie echter GOEDDUNKEND. In de onbep. wijs, zelfstandig gebezigd.

Opdat ick myn met goetduncken niet al te seer en kittel.
BREDERO, 1, 257.

Afl. *Goeddunkelijk, goeddunken*, znw. (zie die woorden).

— Verder *Goeddunkel* (zie de bet. II): ingebeeld, verwaand („Goeddunckel. Vetus. *Arrogans, gloriosus*, vulgo *praesumptuosus*". KIL.); *goeddunking* (zie de bet. I): goedvinden, willekeur (KIL.; zie bij GOEDDUNKENDHEID, 1).

GOEDDUNKEN (II) — ook GOEDDENKEN —, znw. onz. Mnl. *goetdenken, goetdunken*. Het ww. *goeddunken*, zelfstandig gebezigd.

1) Goedvinden, welbehagen. || Het goetduncken, oft goeddunckenheydt. Le bon sembler, ou bon semblant, bonne semblance. *Opinio, persuasio, sententia*, PLANT. — Sy en sullen niet meer wandeten na het goetduncken hares boosen herten (*Kantt.*: Of: inbeeldinge, speculatie, gedachte), *Jerem.* 3, 17. Daeromme heb ick hier en daer sulckx verandert naer mijn goetduncken, OVID., *Conste d. M.* 3. De kunst van yemants gemoet, na haar goeddunken, om te swayen en met zoeten dwang te bestieren, DE BRUNE, *Welst.* 1, 232 (zie ook 1, 162). Ik geef u volle vrijheid ...; spreek volgens u goeddunken en zeg wat gij wilt, CONSC. 3, 147 *b*.

Al die papisten nae haer goetdencken; Vive le Geus!
Zy meenden Godes leer te krenken; Sy zyn soo beus.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 358.

2) Inzonderheid in toepassing op de willekeur van vorstelijke personen, verg. fr. *bon plaisir*. || (*Zij*) die reeds ettelijken tijd beneden (*in een zijvertrek*) op het welmeenen en het goeddunken Zijner Genade wachtten, SCHIMMEL 3, 22 *a*. Om ... hun het koninklijke goeddunken bij geschrifte mede te deelen, 3, 58 *b*.

Meening, inzicht, gevoelen, oordeel. Verg. de kenis van mnl. *goetdunken*, znw. onz. (VERDAM 2049). || Sijn goetduncken seggen. *Dire opinion ou son advis*, PLANT. Na myn goetcken. *Selon mon opinion*, *Ald.* — Nu zoude gaerne laeten raeden, oft best verkoft of geen waer (*er is sprake van aandeelen V. O. C.*). UE begunstighe my met een rijp goeddunken rze stoffe, HOOFT, *Br.* 2, 276. Des heimelyken goeddunken daarnaa ingebracht zynde *enz.*, T, *N. H.* 67. Het (is) thans de vraag niet wat de leer is onzer Nederlandsche hervormde , maar wat het goeddunken is van elk der dezer vergadering, v. LIMB. BROUWER 1, 60 *a*.

OEDDUNKEND, bnw. en bijw. Het als gebezigde tegenw. deelw. van *Goeddunken*, art., in de bet. II).

Bnw. Een goeden dunk aangaande zich zelven ende, ingenomen met zich zelven, ingebeeld, waand, laatdunkend, door eigenwaan verblind. g. *goeddunkel* (zie GOEDDUNKEN (I), Afl.). Thans onbruik. || Ghoedduncken en vol hoovaardij, inachtenz' alle menschen, SPIEGHEL, *Hertsp.* 49. Naam-rechtsgeleerde, ... broetsche taal-man-, of goed-dunckende Voorspraken, ... die haer hen bral-woorden in haer moeders spraack niet ten te verduytschen, BREDERO 3, 148. Arm, cht goet-dunckend' knecht (dus gaet de vent beinnen) ... Ey lieve wanewaer! HUYGENS, *V.* ckle. 18 (zie ook HUYGENS, 1, 155).

O goet-dunkende geck, wiens zot en ydel hooft
Van alle red'lijckheyt verwaand'lijck is berooft, ...
Druystighe grootsche nar, vol opgeblasentheyt.
BREDERO 2, 313 (zie ook 1, 371).

Verg. *grootdunckende geck*, BREDERO 1, 255 en *ildzuchtende geck*, ald. 2, 112.

— *Goeddunkend op iets*: zich op eene zaak iets enda voorstaan, zich verheffende, trotsch op iets. || Kindt op handel sijner booghen Te seer goedkend, HOOFT, *Ged.* 1, 115 (*van Amor*).

II) In bijwoordelijk gebruik. Op eene wijze, die ijk geeft van verblindheid door eigenwaan. || Die er onwetenheijts onkunt Goetdunckent dwalen illen met yders oogh een Cleyne splinter haelen t.), ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 30 (verg. ald. de rden: *nieuwijs* en *verwaent*).

Afl. *Goeddunkendheid* (zie ald.). Verder *Goeddeadlijk*, bijw.: eigendunkelijk („Maar hy verp het (*zeker aanbod*) *goedtdunkentlyk*", HOOFT, *H.* 646).

OEDDUNKENDHEID — GOEDDUNKEND —, znw. vr., mv. *-heden*. Van *Goeddunkend* *-heid*.

) Goedvinden, willekeur; ook: gevoelen, meening. GOEDDUNKEN, 2de art. || Goeddunckend, goetdunckinge, *Arbitrium*, *arbitratus*, *o*, *sententia*, KIL.

) Eigenwaan, inbeelding, laatdunkendheid. || De nerdye ende goetdunckentheyt van de Coninck, licke om zijn voorgaende gheluckighe daden so ende vermetelt was gheworden, dat hy *enz.*, V. NIEUWELT, *Plut.* 222 *a*. Dat (t. w. *tot God kers*) mooghdy niet doen, sonder te scheyden selve, van u blinde goedtdunckenheydt, ende dwyster, zot ende quaat verkiesen, COORNHERT 6 *c*. Fuchard, ... zijnen paedagoogh, zich, met dmeesters goedtdunkenheidt, toeschrijvende waarn wakkerheidt, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 101. Al goeddunckenheijdt komt door den ouwden, die den toom soo ruim geeft. ... De malloot is soo wijs en soo brooddroncken, datse self niet en hoe se wil, HOOFT, *Br.* 3, 414.

Dees jjl goed-dunkenheid behaalt onmacht tot loon,
Het Avontuur tot vrou. wat maakt dy dan hómoedigh?
SPIEGHEL, *Hertsp.* 2, 304.

Zie verder SPIEGHEL, *Hertsp.* 6, 210; HOOFT, *N. H.* 589, en: *Br.* 2, 130; 3, 405 (als vertaling van it. *prosunzione*); BREDERO 3, 85; HUYGENS 1, 495 (tweemaal).

— Ongemeen in 't mv., waar van verschillende personen sprake is, die zich elk op hunne bijzondere verdienste verheffen. || Derhalven de Koninklijke staat ... verwerfbaar staande voor den genen die onder henlieden des best waardigh waar, borrelden terstondt de goedtdunkentheden boven, ende liet zich yegelijk der grooten voorstaan, datze zynen verdiensten toequam, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 99.

GOEDELIJK. Zie GOELIJK.

GOEDELOOS. Zie GOEDLOOS.

GOEDEN, bedr. zw. ww.; *goedde*, *heeft gegoed*. Mnl. *goeden*. Van *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 1 en 2). Thans verouderd. Zie ook GEGOED (Deel IV, 785).

1) In 't algemeen. Begiftigen, beschenken. || O Apollo ... Verleent ons eygen woonstede, vesten en mueren Met een gheruste plaetse zijt ons doch goeyende, v. GHISTELE, *Virg. Aen.*, fol. 44 *b* (lat. *da moenia fessis Et genus et mansuram urbem*).

2) Als rechtsterm. Bij erfmaking met goed, goederen beschenken; goed, goederen aan iemand opdragen. || Goeden, erven. *Transscribere*, *transferre*, *tradere alicui bona*, *fundum*; *transmittere alicui haereditatem*; *investire in possessionem bonorum*, KIL. — Want diemen goed by uiterste wille, die magmen oock ontgoeden, DE GROOT, *Inl. II*, 22, § 43. Dat sy (*eene weduwe die hertrouwen ging*) haer eenigh kint wat naerder goeden sou, CATS 1, 422 *a*.

3) Met eene bepaling, afhangende van *in*. Iemand met goed, grondbezit begiftigen *in* een land, een rijk, enz. Ook figuurlijk. || (*Christus*) heeft ons in syn rijck, als erfghenamen ghegoeyt, *Rotterd. Spelen v. Sinne*, 191 *b*. De steden daer hy van Godt in is ghegoeyt, v. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 63 *a* (lat. *fatis ... datas urbis*).

Daer de bloemkens lustich bloeysel bloeyen, ...
Daer wil ick my met joieux moeysel moeyen,
Ick can alle menschen in t' swerelts goeysel goeyen,
En vruchten doen nutten die soet smakelijck smaken.
HOUWAERT, *Gener. Loop*, 17.

Afl. *Begoeden*, *ontgoeden* (zie die woorden).

— Verder *Goedenis*, schenking („Men vindt *goedenissen* van land, in de Keyzerstraet gelegen, van omtrent de helft der viertiende eeuw", WILLEMS, *Hist. Onderz.* 51); vandaar: *goedenisbrief*, schenkingsbrief („*Goedenisbrieven* van ledige Erven door de Stad verkocht *enz.*", WILLEMS, *Hist. Onderz.* 213); *goeding*, begiftiging, schenking; concreet ook: geschonken goed, gift („Goedinghe. *Transscriptio bonorum*", KIL.; „*Goeding*. De goederen, fr. *les biens*", DE BO. — „Waer dore dat Doornicke die gheheele Nederlanden sustineerde met Francsche *goedynghen*", V. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 134 *d*).

Samenst. *Afgoeden* (zie ald.).

GOEDENAVOND, -DAG, -MORGEN, als tusschenw. Zie GOED, 1ste art. I, III, 10).

GOEDENAVONDZEGGEN — GOENAVONDZEGGEN, enz. —, onz. zw. ww.; *zeide goedenavond*, heeft *goedenavondgezegd* (*-gezeid*). Koppeling van den zegenwensch of de begroeting *Goedenavond!* (zie boven kol. 312) en *Zeggen*. Met een persoon in den 3den nv. Goedenavond! tot iemand zeggen, iemand een goeden avond toewenschen, bij wijze van begroeting. || Al de kinderen, die wij tegenkwamen, zeiden ons heel vriendelijk goedenavond.

GOEDENDAG, znw. m., mv. *-s*. Benaming, oorspronkelijk in ironie gegeven aan een middeleeuwsch krijgswapen, t. w. den *staf*, eene puntige, van voren met ijzer beslagen knots, die eigenlijk bestemd was om er mede te slaan, maar desnoods ook, als de piek, geschikt om er mede te steken. Zie DU CANGE op *Godendac* (verg. ald. *Godandardus*, *Godardus*), of HUYDECOPER, *Stoke*, 1, blz. 528, 529 en 3, blz. 83 tot 86. || De goedendags, dus genaamd, omdat de voetknecht, met beide handen slaande, voorover boog alsof hij groette, waren dikke knuppels *enz.*, DAVID, *Hist.* 4, 502. De gevelde speren der Leliaarts ontmoetten de goedendags der wevers, CONSC. 7, 44 *a*. Ridders ... gevallen Voor slachtersbijl en goedendag, V. BEERS 2, 192. Bijlen, goedendags en knodsen, VUYLSTEKE 3, 54.

GOEDENDAGZEGGEN — GOENDAGZEGGEN, enz. —, onz. zw. ww.; *zeide goedendag*, *heeft goedendaggezegd* (*-gezeid*). Koppeling van den zegenwensch of de begroeting *Goedendag!* (zie boven kol. 312) en *Zeggen*. Met een persoon in den 3den nv. Goedendag! tot iemand zeggen, hem een goeden dag toe wenschen, bij begroeting of als afscheidsgroet. || 'Kheb flus al-gin-dagh e seyt, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 41. Daer mee segh ick jou gen dagh, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 69.

's morgens, eer hij 't rit begint,
Zegt hij goêndag aan vrouw en kind,
En geeft een zoen aan beiden.
BEETS 2, 138 (*De Conducteur*).

— Met eene zaak als bepaling. Er afscheid van nemen, er den bons aan geven, haar laten varen. || Nu zou ik gaarn eens een Bol zien, die, na zo vernederd te zyn, de liefde geen goeden dag zei; *Leev.* 8, 120.

GOEDENMORGENZEGGEN — GOEMORGENZEGGEN, enz. —, onz. zw. ww.; *zeide goedenmorgen*, *heeft goedenmorgengezegd* (*-gezeid*). Koppeling van den zegenwensch of de begroeting *Goedenmorgen* (zie boven kol. 312) en *Zeggen*. Met een persoon in den 3den nv. Goedenmorgen! tot iemand zeggen, hem een goeden morgen toewenschen, bij wijze van begroeting. || Heb-je moeder al goedenmorgengezegd? Hij is maar begonnen te ontbijten zonder eens goejemorgen te zeggen.

GOEDENNACHTKUSSEN, bedr. zw. ww.; *kuste goedennacht*, *heeft goedennachtgekust*. Koppeling van *Goedennacht* (zie boven kol. 312) en *Kussen*, in navolging van *Goedennachtzeggen* (zie ald.) gevormd. Iemand bij het goedennachtzeggen kussen, hem of haar een nachtkus geven. || Toen hij zijn moeder goede nacht gekust, en zich naar zijn slaapvertrek begeven had, *K. Zev.* 4, 101.

GOEDENNACHTZEGGEN — GOENACHTZEGGEN, enz. —, onz. zw. ww.; *zeide goedennacht*, *heeft goedennachtgezegd* (*-gezeid*). Koppeling van den zegenwensch, den groet *Goedennacht* (zie boven kol. 312) en *Zeggen*. Met een persoon in den 3den nv. Goedennacht! tot iemand zeggen, iemand een goeden nacht toewenschen. || Komt, kinderen, je moet naar bed! zegt gauw goejennacht! — Wou-je maar zoo, zonder goejennachtzeggen uit de kamer gaan? — Je hebt mij nog niet goedennachtgezeid!

GOEDERENHANDEL, znw. m., zonder mv. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 3) in den vorm van het mv. en *Handel*. Koop en verkoop van waren. || Dit alleen was genoeg om den goederenhandel op de Amsterdamsche beurs geheel te verlammen, VISSERING, *Herinn.* 1, 171.

GOEDERENKANTOOR, znw. onz., mv. *-kantoren*. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 3) in den vorm van het mv. en *Kantoor*. Vertrek, waar beambten van eene expeditie-maatschappij, eene spoorwegmaatschappij, eene stoombootonderneming enz. voor de verzending der goederen zorgen. || Het goederenkantoor van Van Gend en Loos.

GOEDERENLOODS, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 3) in den vorm van het mv. en *Loods*. Overdekt, meestal houten gebouw, waarin waren worden opgeslagen of geborgen. || De goederenloodsen langs de Handelskade te Amsterdam.

GOEDERENTREIN, znw. m., mv. *-en*. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 3) in den vorm van het mv. en *Trein*. Reeks van gekoppelde spoorwagens, t. w. goederenwagens, tot het vervoer van koopwaren en bagage. || In goederentreinen, zamengesteld uit niet meer dan twaalf assen, wordt behalve voor den tender of de locomotief ... geen remtoestel gevorderd, *Kon. Besl. van* 27 *Oct.* 1875, *Staatsbl.* nº. 183, *a*. 79 *b*.

GOEDERENVERVOER, znw. onz., zonder mv. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 3) in den vorm van het mv. en *Vervoer*. De overbrenging, het transport van koopmanswaren van eene plaats naar eene andere. || Het goederenvervoer op de spoorwegen was dezen winter, bij gesloten water, buitengewoon groot.

GOEDERENWAGEN, znw. m., mv. *-s*. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 3) in den vorm van het mv., en *Wagen*. Voertuig tot het overbrengen van goederen, meestal in toepassing op de gesloten bagagewagens der spoortreinen. || Eene diligence van Van Gend en Loos, gevolgd door den goederenwagen. Goederenwagens ... met nederslaande zijwanden, LANDOLT 1, 196. Wordt ... ontdekt dat die voorwerpen (*geladen geweren*, *kruit enz.*) zich in de rijtuigen bevinden, dan worden zij ... daaruit verwijderd en in den goederen- of bagagewagen overgebracht, *Kon. Besl. van* 25 *Dec.* 1889, *Staatsbl.* nº. 197, *a*. 106.

GOEDERHAND (VAN-), bijwoordelijke uitdrukking, altijd verbonden met het ww. *weten*: van goede, betrouwbare zijde weten (zie GOED, 1ste art., I, III, 4), door iemand, die op de hoogte kan wezen, zijn ingelicht; verg. t. a. p. de uitdr. *iets uit eene goede hand hebben*, en zie HAND. *Goeder hand* is eigenlijk een 3de nv., afhangende van het voorz. *van*. || Ik weet van goederhand, dat de zelven (*zekere disputen*) meermaals tot ... plukhairen zyn uitgebarsten, V. EFFEN, *Spect.* 11, 148. Ik weet van goederhand, dat men hem ... bedelende gezien heeft te Ravels, CONSC. 4, 95.

GOEDERHANDE — GOEDERANDE —, thans verouderde onverbuigbare bijvoeglijke bepaling bij znw., alleen praedicatief gebezigd. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., I, III, 4) en *Hand*, in den zin van *wijze*, *soort* (verg. ALLERHANDE), beide in den 2den nv. enkelv. Mnd. *guderhande*, mnl. *goederhande* (verg. ook mnl. *quaderhande*). Zie verder bij -HANDE en verg., voor vorming en bet. GOEDERTIEREN, voor de bet. GOEDAARDIG.

) Welwillend, vriendelijk, zachtzinnig, beleefd, minzaam. || Goederhande, goedertier. *Benignus*, *clemens*, *mitis*, *facilis*, *commodus*, *exorabilis*, *lenis*, KIL. Affable, goederhande, oft die ghespraecksaem is, V. D. WERVE, *Schat*, 7. — Hy was verduldech en goederhanden, *Tron moet blycken*, 169. Ten behoort niet wel ... Dat een vadere sal wesen so goederhande, V. GHISTELE, *Terent. Adelph.* 41 (lat. *Inepta lenitas patris*).

Want Godt, seer goederhande,
Alsulcken raetslagh breeckt.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 164.

hoe sagt, en goederhande,
Hoe geestig in begrijp het edel vrou-geslagt
Is by het Roomsche volck en over al geacht.
CATS I, 330 *a*.

— Met eene bepaling in den 3den nv. Welwillend voor iemand.

Alsmen de ghemeyn borghers is soo goederande
Dat sy van niemanden en worden begresen...
Dan salt ierst een gulden werelt wesen.
HOUWAERT, *Gener. Loop*, 203.

Nu salich ghy, o Daphni, goederhande
Woest doch u volck, *enz.*
V. MANDER, *Bucol.* 30 (*Ecl.* 5, 65: *Sis bonus o felixque tuis*).

— Zelfstandig gebezigd.

Ingenieuse Ghesten die conste bemint,
Aenveert dees Moralen als die goederhande:
Neemtse in dancke, wantse ionste u sint.
HOUWAERT, *Milenus Clachte*, 3.

Anm. *Goederhandig*, bnw. (met dezelfde bet.) („Ons Moeder oudt (*de Aarde*), ons Voester *goederhandich*", V. MANDER, *Olijfb.* 101); ook als bijw. (VONDEL 1, 51).

GOEDERLOOS. Zie GOEDLOOS.

GOEDERTIEREN — GOEDERTIER —, bnw. en bijw.: *-tierener* (*-tierder*), *-tierenst* (*-tierst*). Mnd. *godertere*. Oorspronkelijk eene bijvoeglijke bepaling bij znw., die alleen praedicatief kon gebezigd worden, t. w. de koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 2) en *tier* (*tiere*), znw., aard, soort, beide in den 2den nv. enkelv.: *goeder tiere*(*s*), of, met afkapping van den buigingsuitgang van het znw.: *goeder tier*, van goeden aard, van goede soort. Reeds in 't Mnl. werd deze koppeling als een bnw. opgevat en voortaan ook attributief gebezigd; toen werden ook trapp. v. vergel. mogelijk. Verg. voor de bet. van het znw. *tier*: het ww. *Tieren*, aarden; voor de vorming van het bnw. *goedertieren*: mnl. *argher-, aller-, enigher-, quader-, menigher-, putertiere*; voor vorming en beteekenis tevens: *goederhande* (zie ald.); voor de beteekenis alleen: *goedaardig* (zie ald.). PLANTIJN verklaart het door: goedhertich, bening, debonnaire, *mitis, benignus, pius, humanus, clemens*.

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) Zachtaardig, zachtzinnig, niet woest of wreed; eene beteekenis in 't Mnl. zeer gewoon, maar later schaars voorkomende; men treft haar ook aan in het verouderde *ongoedertieren* (zie ald.). || (*Coligny*) stantvastigh, bedrijvende, zorghvuldigh, goedertier van inborst, getrouw aan zijn' parthy, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 21. (*Het volk der Nederlanden*) was wel geschaapen ter deughd, goedertier, nyver, vernuftigh, HOOFT, *N. H.* 4.

God beter te moghen
Gheuisten: dat 's zijn macht
Verwerven, om te werden
Meer wijs en goedertier (*enz.*).
SPIEGHEL, *Hertsp. enz.* 182.

Ick sie 't verbond gemaeckt, het volck word goedertieren.
Ick sie de vredefeest op speeltoonneelen vieren.
VONDEL 2, 307.

— Voorheen ook van beesten, als tegenstelling met wilde dieren. Tam.

Als ick de dooden ghebeden hadt in sulcke manieren,
Doode ick de beesten opten cuyle tot onser vromen,
Twarte bloet stroomde daer in vanden beesten goedertieren.
COORNHERT, *Odyss.* 1, 70 *a*.

b) Welwillend, goedgunstig; thans de gewone beteekenis. || Wees des niet verhard ... omtrent uwen Zoon. Neem zyn berouw aan. Toon aan uwen Man, dat gy zo wel eene braave Moeder wilt zyn, als eene goedertierene Vrouw, *Leev.* 5, 261.

Zij smeekt, dat ge, altijd goedertier,
Haar redt van zoo gehaat een echt.
V. LENNEP, *Poët.* 3, 259.

— Met eene bepaling in den 3den nv. of afhangende van een voorz. Goedgunstig *jegens* iemand. Verg. mnl. *goedertiere te, jegen*. || Indien gy desen volcke goedertieren ende teghen hen goetwilligh wesen sult, 2 *Chron.* 10, 7. Zoo goedertier was hy (*Hendrik IV*) over zijne vyanden, zoo meewarigh met zijne bondtgenooten, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 181.

— Zelfstandig gebezigd. || De goedertieren is vergaen uyt den lande, *Micha* 7, 2. Indien ... de zachtmoedigen en goedertierenen geheel verdwenen, en er geene anderen overbleven, dan hooggevoeligen en driftigen, V. D. PALM, *Sal.* 3, 290.

c) Zeer vaak van vorsten en overheden. Genadig. || Wy hebben gehoort, dat de Koningen van het huys Israëls goedertierene Koningen zijn, 1 *Kon.* 20, 31. Gehoor verkregen hebbende, verhaalt hij den goedertieren Vorst ... het gantsche geval, V. HEMERT, *Lekt.* 4, 81. Die komt er genadig af! en het blijkt weêr, dat uwe hoogheid de goedertierenste vorst is van de gansche Christenheid, BOSB.-TOUSS. 2, 248 *a*. Dat ik rechtvaardig zou zyn, en goedertieren, dat ik recht zou doen zonder vrees en zonder haat, MULTATULI 1, 90.

Ons Prins is goedertier, een Vader van het veldt,
Een gants rechtvaerdig Vorst, een vyand van geweldt.
CATS, 2, 435 *a*.

d) Inzonderheid van goden, van God en Christus. Barmhartig, lankmoedig, liefderijk. || Indien gy anders gesmaeckt hebt dat de Heere goedertieren is, 1 *Petr.* 2, 3 (gr. χρηστός). God hoe langhs hoe goedertierder, VONDEL 1, 71. Venus goedertier, 1, 771. De Goden toonen sich op heden goedertieren, 2, 505. God (is) verdraeghsaem en goedertieren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 27. Goedertieren Vader, *Psalmber.* 33, 11. De goedertierne Beschikker van ons lot, V. D. PALM, *Red.* 1, XIX. Den hoogheerlijken, heiligen en rechtvaardigen, zoowel als barmhartigen en goedertierenen God, BEETS, *St. Uren*, 9, 333.

God is soo goedertier aen my onweerdig mensch.
CATS 2, 303 *b*.

Lof goedertieren
Goden waert te vieren.
HOOFT, *Ged.* 2, 177.

2) Van zaken. — *a*) Van eene goede soort, goedaardig (zie ald. de bet. 1, 2), niet moeilijk of lastig.

biechten, waken, beden, vieren, vasten,...
Der heyligher kercken goedertieren lasten,
Versmaet Luter met sijnen ondieren gasten.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. ROGAERS), 174.

b) Van het gemoed, de inborst enz. Zachtzinnig, barmhartig, lankmoedig. || Ick ken uw verheeven, uw goedertieren karakter. Menschen-kennis heeft by u geen Menschen-haat maar hemelsch medelyden met hunne zwakheden voortgebragt, *Leev.* 7, 182.

Wie uyt een goedertieren aert,
My slechts een stoel set by sijn haert,...
Behoeft my anders niet te bien.
SLUYTER, *Eens. H. en W. Leven*, 37.

c) Blijk gevende van welwillendheid, goedheid. Goedgunstig, genadig. || Hoe goedertieren is de schikking des Albestuurders, dat hy *enz.*, *Leev.* 2, 33.

d) Min of meer met persoonsverbeelding. || De liefde is lanckmoedigh, sy is goedertieren, 1 *Cor.* 13, 4.

e) Bij vergelijking met personen: geduldig, lijdzaam, van iets, dat met zich sollen laat, of waar men naar goedvinden mede kan omspringen. || Nu,

het huishouwen is goedertieren; het laat zich van elk regeeren, *Leev.* 4, 310.

II) **Bijw.** (van wijze); verg. de bet. I, 1, *b*). Op goedgunstige, welwillende wijze; genadiglijk, barmhartiglijk.

> En oft mijn Majesteyt ghedoochde goedertier
> Dat *enz.*
> VONDEL 1, 90.

> O Heer, bereyt den weeh, en trect noch voor ons henen,
> Ghelijc ghy tot noch toe ghedaen hebt goedertier.
> 1, 113.

Aanm. Als geslachtsnaam wordt *Goedertier* vermeld bij WINKLER 351.

Afl. *Goedertierenheid, goedertierig, ongoedertieren,* (zie die woorden).

— Verder *Goedertierenis,* barmhartigheid („Hem ging groot getuighenis naa, van genaade, *goedertierenis,* weêrzin in 't bekryghen der Onroomsche Fransoizen", HOOFT, *N. H.* 684; zie ook ald. 853 en 957); *goedertierlijk,* bijw. van wijze: barmhartiglijk, lankmoedigliJk („Niet met gewelt van wapenen, maer met sachtigheyt ... de volckeren ... *goedertierlick* te handelen", 3 *Machab.* 3, 10; „Luiden, gefoolt van onverdraaghlyk juk; *goedertierlyk* te hooren", HOOFT, *N. H.* 971).

Samenst. *Overgoedertieren* (zie ald).

GOEDERTIERENHEID — GOEDERTIERHEID —, znw. vr., mv. *-heden.* Mnd. *guderterenheit,* mnl. *goedertier-, goedertierenheit.* Van *Goedertieren* met *-heid.* Bij PLANTIJN: Goedertierenheyt. Benignité, debonnaireté. *Benignitas, humanitas.*

1) Zachtheid, zachtaardigheid; in 't Mnl. zeer gewoon, doch thans geheel verouderd. Verg. GOEDERTIEREN, I, 1, *a*). De behaaghlijkheden van een' onvriendelyke gedaante, ende groote goedertierenheidt van zeden, daar zy (*Gabrielle d'Estrée*) magtigh mede versiert was, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 101. Myn goedertierenheit en oprechtigheid in 't vermanen haelden my dit op den hals, VONDEL 4, 230.

2) Goedgunstigheid, genadigheid, gunst, genade; de thans gewone beteekenis. Verg. GOEDERTIEREN, I, 1, *b*). || Een werck van goedertierentheyt, die hy prijst sonderlinge in alle Vorstelicke persoonen, CATS 2, 125 *b*. Vrouw van den Broeck vouwde weder de handen en scheen den Bantamsche Veldheer om goedertierenheid te smeeken, CONSC. 1, 307 *b*. De goedertierenheid van den Luitenant van den Tower, die zulk een onderhoud toestond, SCHIMMEL 3, 51 *a* (zie ook 3, 51 *b*.).

3) Met betrekking tot God. Barmhartigheid, lankmoedigheid, goedheid, genade. || Uwe goedertierenheyt, Heere, zy over ons, gelijck als wy op u hopen, *Ps.* 33, 22. Siet dan de goedertierenheyt ende de strengigheyt Godts, *Rom.* 11, 22. Ick Paulus selve bidde u door de sachtmoedigheyt ende goedertierenheyt Christi, 2 *Cor.* 10, 1.

> Den wyngaert vougt hem ooc om bughen om keeren:
> Dits Gods goederthiereit verstekende torment.
> DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 144.

— *Goedertierenheid doen,* gunst, genade bewijzen. || Die ... goedertierenheyt doet aen sijnen gesalfden, aen David, *Ps.* 18, 51.

— Met mv., in concrete opvatting. Uiting van barmhartigheid; gunstbewijs. || Dat ik ... van zijne (t. w. *Gods*) goedertierenheden omringd, hem veel te weinig in mijn hart gedankt ... heb, BEETS, *St. Uren.* 9, 184.

> Wij — steeds vermeerdren we onze zonden;
> En Gij — Uw goedertierenheên!
> TEN KATE 6, 425.

> Daar 't landschap still, als in gebede,'
> Gods goedertierenheên verhaalt.
> DE GENESTET 2, 126.

GOEDERTIERIG, bnw. en bijw. Mnl. *goedertierich.* Van *goedertier* (zie GOEDERTIEREN) met *-ig.* In Noord-Nederland geheel verouderd, maar in West-Vlaanderen nog in gebruik.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Zachtaardig, vriendelijk, goed. Verg. GOEDERTIEREN, I, 1, *a*). || Facil, goedertierich, eerbiedich oft gewillich, V. D. WERVE, *Schat* 59. Goedertierig, fr. *clément* (DE BO[2] 334). — Een goedertierighe Moeder (DE HUVETTERE, aangeh. ald.).

> In deughden munt sy uyt, van aerd seer goedertierigh,
> Van wesen lieffelijck, in zeden seer manierigh.
> STARTER 230.

2) Van zaken. — *a*) Van het karakter en al wat er de uiting van is. Zacht, goedaardig. || Ootmoet goedertierigh, SPIEGHEL, *Hertsp.* 7, 262.

> Men seyt dat den aert van alle Jonckfrouwen
> Is milde, sachtmoedicht, en goedertierich.
> OVID., *Conste d. M.* 63.

b) In ruimer toepassing. Blijk gevende van zachtaardigheid: vriendelijk.

> Maer heeftse verandert haer propoost manierich,
> Valt heur noch aen met woorden goedertierich.
> OVID., *Conste d. M.* 48.

II) **Bijw.** (van wijze). Op vriendelijke, welwillende wijze.

> Hier om soo heb ick u goedertierich
> Mijnen noot gheseet.
> V. GHISTELE, *Sendtbr.* fol. 53 *b*.

> Ick heb u de zood gesonden, ick ben niet gierigh,
> En sal u goedertierigh noch wel senden meer.
> VISSCHER, *Brabb.* 166.

> Zy (*Venus*) ontsprangh en goedertierigh
> Schoof op haar gordijnkens chierigh.
> VONDEL 1, 768.

GOEDGEBOUWD, bnw. Koppeling van *Goed,* bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gebouwd* (zie ald. de bet. 1). Welgevormd en tevens krachtig van lichaamsbouw. || Onze goed-gebouwde, rood-wangige, sterkbeenige ... *spes patriae,* BEETS, *C. O.* 2 (zie een ander voorbeeld bij GEBOUWD).

GOEDGEEFSCH — GOEDGEEFS —, bnw. Waarschijnlijk eene koppeling van *Goed,* bnw. en den stam van *Geven* (zie GEVEN, Deel IV, 1939) in den 2den nv. (verg. *goed gevens,* HUYGENS 2, 122), al bestaat daarnevens de mogelijkheid, dat het eene samenstelling is met een bnw. *geefsch*; zie hierover uitvoerig bij GOED (I), kol. 300—301. Geneigd tot geven, mild. Altijd praedicatief gebezigd. || Gy dunkt my ... mild en zeer goed geefs te zyn, DE DECKER 2, 10. Je waart altoos goedgeefsch ... en het spreekwoord zeit: die in 't veen is ziet op geen turfjen, *Blank.* 4, 230 (zie ook 2, 133). Hy (*V. d. Palm*) ... hield niet van overleggen, en was in eene hooge mate goedgeefsch, BEETS, *Lev. v. V. d. Palm,* 119.

Zie ook LOOSJES, *Bronkh.* 1, 317; *K. Zev.* 1, 147.

Afl. *Goedgeefschheid,* mildheid („Men had slechts tot hem te zeggen: „dat is eene goede zaak," om zeker van zijnen bijstand te zijn, ofschoon hij zelf achterna wel eens op zijne eigene *goedgeefschheid* knorde," VISSERING, *Herinn.* 2, 208).

GOEDGEGAAID. Hetzelfde als *Welgegaaid* (zie GADEN, Samenst.).

GOEDGEHUMEURD, bnw. Koppeling van *Goed,* bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gehumeurd,* bnw. (zie ald.). Een goed humeur hebbende; niet korzel of kregel; opgeruimd. || Die oude, dikke, kreupele, vriendelijke deurwaarder met zijne oude goedgehumeurde vrouw en zijn halfonnoozelen kreupelen zoon, BUSKEN HUET, *Faut.* 4, 83.

GOEDGELOOVIG, bnw.; *-er*, *-st*. Samenstellende afleiding van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 21) en *Geloof* met *-ig*, in verschillende opvattingen.

1) *Geloof* in de bet. I, A, 1). Van personen. Een goed vertrouwen hebbende in de waarheid van eens anders beweringen, verzekeringen of beloften, goed van vertrouwen, inzonderheid in den zin van: gemakkelijk te misleiden of te bedriegen, lichtgeloovig (zie ald. en verg. GELOOVIG, I, 1, Aanm.). || Spekulatiën ... die ... voortgezet werden met het geld, dat goedgeloovige vrienden ... hem leenden, V. LENNEP, *K. Zev.* 5, 279. Kleedingstukken, ... door goedgeloovige lieden den gewaanden bediende van baas Folkers toevertrouwd, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 59.

2) *Geloof* in de bet. I, B). Van personen. Een oprecht geloof hebbende aan God of de goden, en vandaar: zuiver in de leer, rechtzinnig, orthodox. || Dat het (*er is sprake van een nieuwen godsdienst*) heel ergerlijk zijn moet, bewijst wel de verklaarde tegenzin van alle goedgeloovigen, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 167.

— Overdrachtelijk. || Hoe ik ... toen ik nog in mijn goedgeloovigen tijd verkeerde, heb gebeden om de geboorte van een zoon, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 223.

GOEDGEPLAATST, bnw. Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en het verl. deelw. *Geplaatst*. Van het hart: op de rechte plaats aangebracht, zich op de rechte plaats bevindende. Alleen figuurlijk. Waarschijnlijk gevolgd naar fr. *un coeur bien placé*; verg. de zuiver Nederl. uitdr. *het hart op de rechte plaats dragen*. || Dit (getuigt) veeleer van een goedgeplaatst hart dan van een boosaardig vernuft, BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 159.

GOEDGESCHREVEN, bnw. Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en het verl. deelw. *Geschreven*. Van boeken: in een goeden, hetzij dan aangenamen of keurigen vorm geschreven, opgesteld. || (Het) verwondert ... my ... dat gy nooit eens den inval krijgt om een goed geschreven boek in te zien! *Wildsch.* 1, 241.

GOEDGESTAAT, bnw.; *beter-*, *bestgestaat* (*-gestaatst*). Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gestaat*, bnw.: tot zekeren stand behoorende, een zeker vermogen hebbende, (zie VERDAM 2, 1700; DE BO² 320). Thans verouderd; de overtreffende trap in het mv., zelfstandig gebezigd, diende voorheen als benaming voor de rijksten, den rijkdom. Verg. *meestgegoed*. || Dat voortaan geene Steden des Gemeenen Lands zaken in beraadslaging zullen mogen leggen met eenige 't zij Bestgestaatste, Schutterijen, Gilden of anderen, als bij eenige Steden tot andere tijden is gedaan, maar alleen enz., *Resol. d. Stat. v. Holl.* 23 Maart 1581.

GOEDGEVORMD, bnw.; *beter-*, *bestgevormd*. Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gevormd* in verschillende opvattingen.

1) *Gevormd*, bnw. (verg. ald. *welgevormd*). Van het lichaam of zijne deelen. Een goeden, bijna schoonen vorm hebbende. || Eene goedgevormde leest. Eene goedgevormde hand.

2) *Gevormd*, verl. deelw. Op eene goede wijze tot stand gebracht. || Onze bestgevormde besluiten, BILD. 3, 141.

GOEDGEZIND, bnw. Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gezind* in de bet. A). In verschillende opvattingen. Verg. *Welgezind*.

1) Naar de in Noord-Nederland gewone opvatting. Van eene goede denkwijze of geziudheid, weldenkend, en wel in den bepaalden zin van: het wel meenende met eene zaak, met eene partij, met de bestaande orde van zaken; al naar het verband. Zelfstandig gebezigd, in het mv. Verg. fr. *des hommes de bonne volonté* (boven, kol. 318). || Overal zijn de goedgezinden gewapend, om het leger te versterken, V. LENNEP, *Rom.* 21, 188. Moeten alle goedgezinden niet meêwerken om die schadelijke en moorddadige secte van Jezuïeten ... uit te roeyen? ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 59. De Stadhouder van Duc d'Ava wil vreemd volk in de stad brengen en de privilegiën verscheuren ... De Vroedschap laat het toe en wil de goedgezinden in het gat laten werpen en hen den kop onder de bijl brengen, SCHIMMEL 1, 274 *b*.

2) In Zuid-Nederland. In eene goede stemming verkeerende, opgeruimd, niet gemelijk of toornig. Verg. *wel gezind* (Deel IV, 2223) en *ongezind* (zie ald., de bet. 1). || Neen, neen, blijf goedgezind, vader ... Ik zal moed scheppen en het rechtuit zeggen; gij kunt maar eens kwaad zijn, CONSC. 1, 67 *a*. Indien vader nu maar goedgezind is! ... Ach, zoo hij nu weder ... verstoord ware! 1, 71 *a*.

GOEDGUNNER, znw. m., mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., A, 3) en *Gunnen* (zie ald.); verg. bij PLANTIJN de uitdrukking: yemanden goet gunnen, *souhaiter du bien à aucun*. Begunstiger, in verschillende opvattingen.

1) In 't algemeen. Een persoon die jegens iemand of iets welgezind is. Hetzelfde als mnl. *gonner* en het nog bij PLANT. en KIL. vermelde *gunner*, hd. *gönner*. || Ik sloeg zulks (*de beroeping naar een aanzienlijker plaats*) met bescheidenheid af, en had het geluk van daar door myne goedgunners (*er is sprake van „machtige vrienden"*) niet te beledigen, V. EFFEN, *Spect.* 11, 209. Dit plan-nu wordt aan alle de goedgunners deezes werks eerbiedig voorgedragen, *Blank.* 1, LIII.

2) In 't bijzonder. Aanhanger, meest in het geheim, van eenen persoon of van eene partij; medestander. Thans alleen nog in den historischen stijl. || Helpmeester, of, helper, dat is, goetgunner deser godtloosen, *Kantt. op Jes.* 22, 15. Hem overhaalende (*berispende*) als eenen goedtgunner der wederhoorigen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 152. 's Prinsen goedtgunners, HOOFT, *N. H.* 241. Den Graaf en zyn goedtgunners, 248. Wie ze (*de hervormden*) teeghensprak oft afwenden wilde, werd voor Papist, oft goedtgunner der Papisten, ... uitgekreeten, 588. De voorstanders en goedgunners der Luthersche Leere, WAGEN., *Vad. Hist.* 4, 415. De tyd en plaats der preeke werdt, of in stilte, onder de goedgunners, of zelfs openlyk, by aangeplakte Briefjes, bekend gemaakt, 6, 162 (zie nog 4, 185, 5, 99). Maurits, die zijne vrienden en goedgunners als in duizend vertakkingen had, BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 1, 36.

GOEDGUNSTIG — GOEDJONSTIG; -JUNSTIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Samenstellende afleiding van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 19) en *Gunst* of *Jonst*, *junst* (zie GUNST) met *-ig*. De vorm *goedjonstig* is thans nog alleen in Zuid-Nederland in gebruik.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Goed van gunst, goed van gezindheid jegens iemand, welgezind, welwillend, vriendelijk. || Goedgunstig, *benevolus*, *candidus*, KIL. Goedjonstig, goedjunstig, goedgunstig, toegenegen, fr. *bénévole*, DE BO² 334. — Sal dan de Heere ... voortaen niet meer goedgunstigh zijn? *Ps.* 77, 8. De Hertog beloofde hun, dat hij zich goedgunstig toonen zou, indien de opstandelingen zich onderwierpen, CONSC. 4, 280 *b*.

het huishouwen is goedertieren; het laat zich van elk regeeren, *Leev.* 4, 310.

II) **Bijw.** (van wijze); verg. de bet. I, 1, *b*). Op goedgunstige, welwillende wijze; genadiglijk, barmhartiglijk.

> En oft mijn Majesteyt ghedoochde goedertier
> Dat *enz.*
> VONDEL 1, 90.

> O Heer, bereyt den weeh, en trect noch voor ons henen,
> Ghelijc ghy tot noch toe ghedaen hebt goedertier.
> 1, 113.

Aanm. Als geslachtsnaam wordt *Goedertier* vermeld bij WINKLER 351.

Afl. *Goedertierenheid, goedertierig, ongoedertieren*, (zie die woorden).

— Verder *Goedertierenis*, barmhartigheid („Hem ging groot getuighenis naa, van genaade, *goedertierenis*, weêrzin in 't bekryghen der Onroomsche Fransoizen", HOOFT, *N. H.* 684; zie ook ald. 853 en 957); *goedertierlijk*, bijw. van wijze: barmhartiglijk, lankmoedigliik („Niet met gewelt van wapenen, maer met sachtigheyt ... de volckeren ... *goedertierlick* te handelen", 3 *Machab.* 3, 10; „Luiden, gefoolt van onverdraaghlyk juk; *goedertierlyk* te hooren", HOOFT, *N. H.* 971).

Samenst. *Overgoedertieren* (zie ald).

GOEDERTIERENHEID — GOEDERTIERHEID —, znw. vr., mv. *-heden*. Mnd. *guderterenheit*, mnl. *goedertier-, goedertierenheit*. Van *Goedertieren* met *-heid*. Bij PLANTIJN: Goedertierenheyt. Benignité, debonnaireté. *Benignitas, humanitas.*

1) Zachtheid, zachtaardigheid; in 't Mnl. zeer gewoon, doch thans geheel veronderd. Verg. GOEDERTIEREN, I, 1, *a*). De behaaghlijkheden van een' onvriendelyke gedaante, ende groote goedertierenheidt van zeden, daar zy (*Gabrielle d'Estrée*) magtigh mede versiert was, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 101. Myn goedertierenheit en oprechtigheid in 't vermanen haelden my dit op den hals, VONDEL 4, 230.

2) Goedgunstigheid, genadigheid, gunst, genade; de thans gewone beteekenis. Verg. GOEDERTIEREN, I, 1, *b*). || Een werck van goedertierentheyt, die hy prijst sonderlinge in alle Vorstelicke persoonen, CATS 2, 125 *b*. Vrouw van den Broeck vouwde weder de handen en scheen den Bantamsche Veldheer om goedertierenheid te smeeken, CONSC. 1, 307 *b*. De goedertierenheid van den Luitenant van den Tower, die zulk een onderhoud toestond, SCHIMMEL 3, 51 *a* (zie ook 3, 51 *b*.).

3) Met betrekking tot God. Barmhartigheid, lankmoedigheid, goedheid, genade. || Uwe goedertierenheyt, Heere, zy over ons, gelijck als wy op u hopen, *Ps.* 33, 22. Siet dan de goedertierenheyt ende de strengigheyt Godts, *Rom.* 11, 22. Ick Paulus selve bidde u door de sachtmoedigheyt ende goedertierenheyt Christi, 2 *Cor.* 10, 1.

> Den wyngaert vougt hem ooc om bughen om keeren:
> Dits Gods goederthiereit verstekende torment.
> DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 144.

— *Goedertierenheid doen*, gunst, genade bewijzen. || Die ... goedertierenheyt doet aen sijnen gesalfden, aen David, *Ps.* 18, 51.

— Met mv., in concrete opvatting. Uiting van barmhartigheid; gunstbewijs. || Dat ik ... van zijne (t. w. *Gods*) goedertierenheden omringd, hem veel te weinig in mijn hart gedankt ... heb, BEETS, *St. Uren.* 9, 184.

> Wij — steeds vermeerdren we onze zonden;
> En Gij — Uw goedertierenheên!
> TEN KATE 6, 425.

> Daar 't landschap stil, als in gebede,
> Gods goedertierenheên verhaalt.
> DE GÉNESTET 2, 126.

GOEDERTIERIG, bnw. en bijw. Mnl. *goedertierich*. Van *goedertier* (zie GOEDERTIEREN) met *-ig*. In Noord-Nederland geheel veronderd, maar in West-Vlaanderen nog in gebruik.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Zachtaardig, vriendelijk, goed. Verg. GOEDERTIEREN, I, 1, *a*). || Facil, goedertierich, eerbiedich oft gewillich, V. D. WERVE, *Schat* 59. Goedertierig, fr. *clément* (DE BO[2] 334). — Een goedertierighe Moeder (DE HUVETTERE, aangeh. ald.).

> In deughden munt sy uyt, van aerd seer goedertierigh,
> Van wesen lieffelijck, in zeden seer manierigh.
> STARTER 230.

2) Van zaken. — *a*) Van het karakter en al wat er de uiting van is. Zacht, goedaardig. || Ootmoet goedertierigh, SPIEGHEL, *Hertsp.* 7, 262.

> Men seyt dat den aert van alle Jonckfrouwen
> Is milde, sachtmoedicht, en goedertierich.
> OVID., *Conste d. M.* 63.

b) In ruimer toepassing. Blijk gevende van zachtaardigheid: vriendelijk.

> Maer heeftse verandert haer propoost manierich,
> Valt heur noch aen met woorden goedertierich.
> OVID., *Conste d. M.* 48.

II) **Bijw.** (van wijze). Op vriendelijke, welwillende wijze.

> Hier om soo heb ick u goedertierich
> Mijnen noot gheseet.
> V. GHISTELE, *Sendtbr.* fol. 53 *b*.

> Ick heb u de zood gesonden, ick ben niet gierigh,
> En sal u goedertierigh noch wel senden meer.
> VISSCHER, *Brabb.* 166.

> Zy (*Venus*) ontsprangh en goedertierigh
> Schoof op haar gordijnkens chierigh.
> VONDEL 1, 768.

GOEDGEBOUWD, bnw. Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gebouwd* (zie ald. de bet. 1). Welgevormd en tevens krachtig van lichaamsbouw. || Onze goed-gebouwde, roodwangige, sterkbeenige ... *spes patriae*, BEETS, *C. O.* 2 (zie een ander voorbeeld bij GEBOUWD).

GOEDGEEFSCH — GOEDGEEFS —, bnw. Waarschijnlijk eene koppeling van *Goed*, bnw. en den stam van *Geven* (zie GEVEN, Deel IV, 1939) in den 2den nv. (verg. *goed gevens*, HUYGENS 2, 122), al bestaat daarnevens de mogelijkheid, dat het eene samenstelling is met een bnw. *geefsch*; zie hierover uitvoerig bij GOED (I), kol. 300—301. Geneigd tot geven, mild. Altijd praedicatief gebezigd. || Gy dunkt my ... mild en zeer goed geefs te zyn, DE DECKER 2, 10. Je waart altoos goedgeefsch ... en het spreekwoord zeit: die in 't veen is ziet op geen turfjen, *Blank.* 4, 230 (zie ook 2, 133). Hy (*V. d. Palm*) ... hield niet van overleggen, en was in eene hooge mate goedgeefsch, BEETS, *Lev. v. V. d. Palm*, 119. Zie ook LOOSJES, *Bronkh.* 1, 317; *K. Zev.* 1, 147.

Afl. *Goedgeefschheid*, mildheid („Men had slecht tot hem te zeggen: „dat is eene goede zaak," of zeker van zijnen bijstand te zijn, ofschoon hij zelfs achterna wel eens op zijne eigene *goedgeefsheid* knorde," VISSERING, *Herinn.* 2, 208).

GOEDGEGAAID. Hetzelfde als *Welgegaaid* (zie GADEN, Samenst.).

GOEDGEHUMEURD, bnw. Koppeling van *Goed*, bijw. (zie GOED, 1ste art., **II**, A) en *Gehumeurd*, bnw. (zie ald.). Een goed humeur hebbende; niet korzel of kregel; opgeruimd. || Die oude dikke, kreupele, vriendelijke deurwaarder met zijn oude goedgehumeurde vrouw en zijn halfonnoozele kreupelen zoon, BUSKEN HUET, *Fant.* 4, 83.

Er was nooit belet bij de goedjonstige weduwe, V. LOVELING, *Nov.* 235.

— *De goedgunstige lezer*, de vriendelijke lezer, lat. *lector benevolus*. In voorredenen van boeken. || Tot den goedjonstigen lezer, A. DUCLOS *aangeh. bij* DE BO² 334. De goedjonstige lezer gelieve het ons te vergeven, DELCROIX, *Morgend, m. e. a.* 53 (zie ook 80). Gelijk er gemoed en vertrouwelijkheid liggen in den eertijds gebruikelijken aanroep, tot den „Goedgunstigen lezer" gericht, VOSMAER, *Inwijd.* VII.

— **Aanm.** Zelfstandig gebezigd wordt *goedgunstige* aangetroffen in den zin van: goedgunner, aanhanger van iemand (zie GOEDGUNNER, 2). || Aan wien stond toen het beleyd, en bewind hier van? niet aan de Witten, nochte hare Goedgunstigen, OUDAAN, *H. Broederm., Aenm. o. d. Besch.* 27.

2) Van zaken. Blijk gevende van welwillendheid; vriendelijk.

Toen hem, na vaak herhaalde beê,
't Goedgunstig vaderwoord verheugde:
Gij trekt met Gelres Hertog meê.
V. LENNEP, *Poët.* 4, 25.

— Inzonderheid in toepassing op de uiting eener welwillende gezindheid van den lezer jegens den schrijver, den hoorder jegens den spreker. || Even zoo pleegt de Schrijver ... de goedgunstige beoordeeling zijner Lezers in te roepen, V. LENNEP *in* VONDEL 2, 2. Moge uw goedjonstig onthaal mijne belooning worden en mij aanmoedigen, om *enz.*, CONSC. 3, 8 *a*. Schenkt mij dan uw goedgunstige aandacht, daar ik *enz.*, BEETS, *Verpooz.* 7.

'k Weet, vader van de Poll leent u goedgunstige ooren.
V. LENNEP, *Poët.* 9, 148.

II) In bijwoordelijk gebruik. Op eene wijze die van eene welwillende gezindheid blijkt geeft. || Kan zy niet goedgunstig op myne armoedige doch zuivere giften zien, daar zy weet *enz. Burg.* 50. Goedgunstig hoordet gij mijn bede, BOGAERS 1, 297. De ... door Hare Majesteit zoo goedgunstig verleende vrijheid, SCHIMMEL 3, 35 *a*.

Een milder God heeft u, die deerlijck waert verstooten,
Goedgunstigh aengesien.
VONDEL 2, 276.

(Moog') ... uw hart, als gij soms deze regels ontwaart,
Ook den schrijver goedgunstig herdenken.
V. LENNEP, *Poët.* 7, 174 (zie ook 7, 82).

Voor den vorm *goedjonstig* zie ook VONDEL 2, 304.

Afl. *Goedgunstigheid* (zie ald.); *goedgunstiglijk*, bijw.: op eene welwillende wijze („De lezer zal mij *goedgunstiglijk* een uitweiding vergeven, die *enz.*", V. LENNEP, *Rom.* 5, 9).

GOEDGUNSTIGHEID — GOEDJONSTIGHEID —, znv. vr., mv. (in de bet. 2) *-heden*. Van *Goedgunstig*, *-jonstig*, met *heid*.

1) Welwillende gezindheid, vriendelijkheid. || Een oogenblick is 'er in sijnen toorn, maer een leven in sijne goetgunstigheyt, *Ps.* 30, 6. Het meeste deel van d'andere beminnen meer mijn fortuyn als mijn persoon (*van Galba*), ende worden meer aengedreven door liefde van begeerlickheyt, als door goedtjonstigheyt, POIRTERS, *Mask.* 194. Nevens dank voor alle toegeneegene goedgunstigheid en vriendschap, LUYKEN, *Br.* 254. De goedjonstigheid der Veurnaars stelde den E. H. Pastor in staat eene prachtige nieuwe rijve te doen maken, A. DUCLOS, *aangeh. bij* DE BO² 334. Fortuna schijnt onuitputtelijk; want vóór hare goedgunstigheid jegens Lady Jane, was zij reeds zoo uitermate mild jegens ... Mylady Carlisle, SCHIMMEL 3, 38 *a*.

— *Met goedgunstigheid*, op welwillende wijze. || Hoe weinigen zyn 'er, die de zedelyke zieken ... met goedgunstigheid beschouwen, en poogen te helpen, *Blank.* 1, 153.

Gij wildet, Bruidegom en Bruid!
De zwakke toonen van mijn schaars bespeelde luit
Wel met goedgunstigheid ontvangen.
SPANDAW 2, 102.

2) Met mv. Uiting, blijk van welwillendheid; veelal met betrekking tot God: liefdeblijk. || Daar het bederf onzer natuur zoo groot is, dat de Goddelijke goedgunstigheden gevaarlijk voor ons worden gemaakt, V. D. KOEST, *Leerr.* 472.

In uw goedgunstigheden
Ben ik dan, ik-alleen, Algoedheid, steeds te onvreden?
BILD. 12, 173.

GOEDHALS, znw. m., mv. *-halzen*. Koppeling van *Goed*, bnw. (verg. GOED, 1ste art., **I**, I, 10) en *Hals*. Goede hals, goedhartige sukkel, sul; verg. *goedbloed*, *goedzak*. Ook als geslachtsnaam bekend (WINKLER 352). || Die goed-hals wist van den Prins geen kwaad, *Wildsch.* 4, 193.

GOEDHART, znw. m., zonder mv. Uit *Goed*, bnw. (verg. GOED, 1ste art., **I**, III, 20 en 21) en *Hart*. Die een goed hart heeft; goedhartige kerel, sukkel, sul. Ook als geslachtsnaam bekend (WINKLER 350, 352).

Harmen Hooch-hart, die so weyts rijt en snort,
Die haeckten in huer schaets, so dat de goet-hart stort
En vil een harde smack.
BREDERO 2, 114.

GOEDHARTIG — GOEDHERTIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Samenstellende afleiding van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 20 en 21) en *Hart* met *-ig*. Een goed hart, eene goede inborst hebbende. KILIAAN verklaart goedhertich met: *mitis, benevolus, liberalis ingenio*, vulgo *boni cordis*.

1) **Bnw.** — 1) Eigenlijk. Van personen.

a) Een rechtschapen gemoed hebbende, rechtgeaard, trouwhartig, braaf, goedaardig (verg. ald. de bet. I, 1, *b*, 1°.). || De trouwe lotgenoot van Paulus, de door en door goedhartige Lukas, BEETS, *St. Uren*, 9, 324.

Ik weet, dit belgt u niet, goedhartige Bataven!
Gij zelf miskeurt den trant waar aan we ons dus verslaven.
DE LANNOY, *Nag. Ged.* 39.

b) In eenigermate zwakkere opvatting. Goedig, vriendelijk, welwillend, goedaardig (in de bet. I, 1, *b*, 2°.); vaak met bijgedachte aan min of meer laakbare toegevendheid. || Dat de Student Leevend de beste, de goedhartigste, hoewel ook de lichtgeraaktste Jongeling is, *Leev.* 2, 43. Goedhartige lieden, die gaarne gunstig over de menschelijke natuur denken, *Wildsch.* 1, 136. (Het) is ... met den ... goedhartigen lichtmis gelukkig afgeloopen, *K. Zev.* 5, 335. De goedhartige oom deed al wat in zijne macht was, om zijne schoone nicht het verblijf bij hem aangenaam te maken, BOSB.-TOUSS. 1, 86 *a*. Zijn meester ... beminde hem als een vlijtigen en goedhartigen jongen, CONSC. 3, 53 *a*. Dat zij ... een zeer goedhartig wezen was, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 97. De bewondering ... eener goedhartige, maar onkundige en hartstochtelijke menigte, BEETS, *Paulus*, 63.

2) Van zaken. — *a*) Blijk gevende van een goed hart, uit een goed hart voortkomende.

1°. In toepassing op uitingen van het gemoed. Welgemeend. || De goedhartige zorg van de vrouw des huizes, *K. Zev.* 3, 337. Den welladigen indruk der goedhartige, der bedrijvige liefde van deze vreemde heidenen, BEETS, *St. Uren*, 9, 325.

2°. In toepassing op uitingen van den geest. Niet boosaardig, zonder kwade bedoeling, goedig. || Goedhartige scherts, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 139.

lijk gevende van barmhartigheid. || U boos-
oot vergaf zyn liefde goedigh, COORNHERT
d. De woedighe herten verlustighen sich
bloedighe, dan goedighe wetten, 2, 148 *c.*
aar het hedendaagsch gebruik.
an personen; niet zonder bijgedachte aan zwak-
n karakter of althans toegeeflijkheid. Goed-
minzaam, zachtaardig, inschikkelijk. Verg.
EDIG, I, 1, *a*, 2°.) en GOEDHARTIG, I, 1, *b*). ||
en meewarigh: Mach recht gevoert werden
goedigh reckelijck mensch, VISSCHER, *Sinnep.*
Vat zeden dat ze hebben, of ze wijs of half
ild of beschaafd, goedig of valsch ... zijn,
B. R. 1, 55. Het Bacchusnat ... maakt ...
edige verstoord: den lichtgeraakte, goedig,
NEP, *Poët.* 5, 105. Pas op, jongeling, die
ar man zult zijn! gij zijt goedig en nog wat
en, pas op, GORTER, *Lett. Fant.* 1, 91.
n huisdieren. Zachtaardig. || Dat goedig dier,
ve hond, TH. V. RIJSWIJCK 360 *a*. Een ander
an die goedige diersoort (t. w. *schapen*),
, *Lett. Stud.* 2, 212.

schoon het suyver Lam is goedig sonder ende,
is gelijcke-wel sijn leven maer ellende.
CATS 2, 242 *b*.

n zaken. — 1°. Van het gelaat, de oogen
iendelijk, goedhartig van uitdrukking. || Haar
.. miste ... dien goedigen trek, die de leelijk-
n het zijne (t. w. *van dat van haren broeder*)
deed, *K. Zev.* 1, 180. Een uitzicht ...
lig dat het aan domheid grensde, ALB. THIJM,
e. *V.* 93. Werkelijk volgde hij (*de hond*
met zijne goedige oogen iedere beweging
r hoofd en hand, BEETS, *C. O.* 174. Terwijl
de goedige gelaat een uitdrukking van aan-
e vriendelijkheid aannam, SCHIMMEL 1, 456 *b*.
an het gemoed enz. Goedaardig. || Een goedig
LB. THIJM, *Palet en Harp*, 19.
an allerlei uitingen van het gemoed. Blijk
e van goedhartigheid. || De glimlach van
penblad was goedig en aanmoedigend als altijd,
EP, *Rom.* 8, 165. Nu en dan flikkerde zelfs
derdijk's verzen) een ongewoon goedige luim
nevelen heen, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 127.
n den uitroep *Hoe goedig!* wat is dat vrien-
wat is dat lief! || Ben-je alleen dáárvoor
rtoe gekomen; hoe goedig!
leestal met eenig medelijden: onnoozel, sullig,
ovig. || Geloofde-je het waarlijk? och! hoe

n bijwoordelijk gebruik. Op eene wijze, die
eft van goedhartigheid, welwillendheid. ||
arstten ze allen uit van 't lagchen, omdat
e vorst zoo aardig en zoo goedig uitviel,
B. R. 1, 87. Toen had hij goedig gezegd:
ga nu nog wat rusten", VISSERING, *Herinn.*
„Lief kind," sprak zij goedig, „gij moet dat
g niet opnemen", V. LOVELING, *N. Nov.* 210
172).

Kardoes stond op de stoep van 't Huis
En lourde goedig door de ruiten.
BEETS 3, 227.

Goedigheid, *ongoedig* (zie die woorden).
erder *Goedigljk*, met goedheid („Dat ze hun
goedighlyk hadden bejegent," BRANDT, *De*
91).

EDIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Mhd.
it, nhd. *gütigkeit*. Van *Goedig* met *-heid*.
edheid, welwillendheid, vriendelijkheid. ||
e vrucht des Geests is in alle goedicheyt,
9. Sy bedankte mij over mijn goedigheyd,
, *Verm. Avont.* 1, 180 (uitg. 1722).

2) Met betrekking tot vorsten. Genade, gunst. ||
Ick smaeck syn goedigheyd. ick voel syn heuschen
aerd, VONDEL 2, 308 (*van Frederik Hendrik*).

Hoe vaecken hebdy met een ingeboren haet
Mijn Keyzerlijcke gunst, en goedigheyd versmaed.
VONDEL 1, 724.

3) Met betrekking tot God. Lankmoedigheid,
goedgunstigheid. || De groote goedigheyt aen den
huyse Israëls, die hy (*de Heer*) haer bewesen heeft,
Jes. 63, 7. Goods wyze ghoedicheid, SPIEGHEL,
Hertsp. 6, 543.

Aenmerckt Gods strengheyd aen de geen die hem verachten,
Zijn groote goedigheyd aen al die op hem wachten.
VONDEL 1, 751 (zie ook HUYGENS 1, 723).

Jehovahs goedigheid heeft uit, zijn lang geduld
Een eind; de hooge maat der gruwlen is vervuld.
BEETS 2, 402.

— In 't mv., concreet. Gunstbewijs.

Godt is een getrou ontfermer,
Een genadigh Heer, alleen
Vol gedult, vol goedigheën.
VONDEL 7, 570.

4) Met bijgedachte aan zekere zwakheid van
karakter of aan zekere neiging tot toegeeflijkheid.
Goedhartigheid. || Het geloof aan een Zeus, wiens
goedigheid de droevige noodlottigheid der dingen
niet tot tragedie laat worden, PIERSON, *Hellas*, 123.

— *Uit goedigheid* (*iets doen*): uit louter welwil-
lendheid of vriendelijkheid; onverplicht.

— *Eene goedigheid*, iets waartoe men allerminst
gehouden is, maar dat men wel „zoo goed" is van
te doen. || Frits en Suze mochten evenwel niet uit
het oog verliezen, dat het eene goedigheid van hem
was, HAVERSCHMIDT, in *Huisvriend*, 1890, 4 *b*.

GOEDJONSTIG. Zie GOEDGUNSTIG.

GOEDJONSTIGHEID. Zie GOEDGUNSTIG-
HEID.

GOEDKENNEN, bedr. zw. ww.: *kende goed*,
heeft goedgekend. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie
GOED, 1ste art., I, III, 1—3) en *Kennen*. Voor
goed erkennen, goedkeuren (in de bet. 2 en 3).
Thans verouderd. || Zoo haast als (*de*) ... Kooning
... verklaart hadde, dat hy de punten van 't
... verding goed kende en beaangenaamde, HOOFT,
N. H. 758. Goedt te kennen alle giften ... toege-
voeght ... wylen den Prinse van Oranje, 976 (zie
ook *Henr. de Gr.* 15 en *N. H.* 1119). Welk besluit
nu by alle de Leeden vanden Krygsraadt met een-
paarige stemmen werdt goedt gekent, BRANDT, *De*
Ruiter, 837. 't Gebeurt dikwijls dat 'et (*het ver-*
stand) ... al 't geen, 't welk de sinnen hem voor-
leesen, aenneemt en goetkent, DE BRUNE, *Wetst.*
2, 241.

Afl. *Goedkenning*, goedkeuring, approbatie („Met
een verzocht hy, aan d' Algemeine Staaten, schrifte-
lyk bescheidt van *goedtkenning* op dit stuk", HOOFT,
N. H. 1197; „Des Konings toestemming, of *goed-*
kenning", BRANDT, *De Ruiter*, 122; „Op de Keur-
wet, en *Goedkenning* der Boeken, door eenige Kerke-
lijke Keurmeesters," *Titel bij* OUDAAN, *Poëzy*,
2, 192).

GOEDKEUREN, bedr. zw. ww.: *keurde goed*,
heeft goedgekeurd. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie
GOED, 1ste art., I, III, 1—3) en *Keuren*.

1) Van personen en zaken. Na keuring, onderzoek
of beoordeeling verklaren dat zij de gevorderde eigen-
schappen bezitten, aan de gestelde eischen voldoen,
voor het doel geschikt zijn. Verg. AFKEUREN, 1). ||
Hij is voor de militie goedgekeurd. Het werk (b. v.
eene brug, *eene sluis*) is opgeleverd en door den rijks-
opzichter goedgekeurd. — Alle stukken (*hout*), die
niet aan de vereischten beantwoorden, moeten ter-

VONDEL 3, 254. Arme menschen! die niet en zien, dat al wat-ze zien, Gods goedheyd betuyght, DE BRUNE, *Bank.* 2, 1. Een ... blijk der Goddelike goetheid, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 159.

Lof, eewige Liefde, wij
Geven dij,
Die u hooge goetheits stralen ...
Laet tot opter aerden dalen.
HOOFT, *Ged.* 2, 190.

Het staat aan ons nu, om den Goden hulp te biên,
Die ons hunn' goedheid door een sterke hand doen zien.
LANGENDIJK 2, 9.

O goedheid Gods, nooit recht geprezen.
Ev. Gez. 12, 1 (*Gods Goedheid*).

— *Door Gods goedheid.* || Door Gods goedheid voorspoedig bevallen van een Zoon, Maria Y., geliefde echtgenoote van X. (*Geboortebericht*). — Ik heb door Gods goedheid wel nog nooit gebrek geleden, maar ieder heeft toch gaarne het zijne, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 186.

— In uitroepen als *Groote, hemelsche goedheid!* dient *goedheid* eigenlijk ter vervanging van Gods naam. Zie GENADIGHEID, 1, *a*) en verg. *groote genade! lieve deugd!* enz.; ook het Eng. *gracious goodness! goodness gracious!* || „Hemelsche goedheid!" riep Nicolette, die ... het gebeurde ongeluk bespeurde: „wat zal ik doen?" *K. Z.* 3, 202. Groote goedheid, ik heb wel eens meer met Eline gekibbeld, maar *enz.*, COUPERUS, *E. Vere*, 2, 210.

— Met persoonsverbeelding. *De hoogste, de opperste Goedheid*, enz.: God. || Daarvoor behoede hem de hoogste Goedheid! CONSC. 1, 244 *b* (zie ook *Leev.* 4, 201).

Zijn ze (*Gods bestellingen*) zuurheid, zijn ze zoetheid,
Wij aanbidden, zwijgen stil:
Want de wezenlijke Goedheid
Maakt het goed met dat Zij 't wil.
Ev. Gez. 21, 4.

Samenst. *Algoedheid* (zie ald.); *vadergoedheid* („Zijn geloof aan Gods *vadergoedheid*", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 51).

GOEDHEILIG, bnw. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, **I**, 1, 8 en 9) en *Heilig*. Vriendelijk en godzalig van wandel; verg. echter mnl. *godeheilig, goedheilig* (VERDAM 2, 2009 en zie GODHEILIG). Alleen in toepassing op den Heiligen Nicolaas; fr. *Saint Nicolas bon homme.* || Sinte Niclaes Bisschop, goed heylich man! *Sinterklaasliedje* a°. 1658, *bij* VERWIJS, *Sinterklaas*, 72.

Sinterklaas, goedheilig man!
Trek jou beste tabberd an, *enz.*
V. VLOTEN, *Boker- en Kinderr.* 75.

GOEDHOUDEN, wederk. en bedr. sterk ww.: *hield* (*zich*) *goed, heeft* (*zich*) *goedgehouden.*

I) **Wederk.** In verschillende opvattingen.

1) Zich gezond en frisch houden, in lichamelijk opzicht, niet gaan kwijnen, flink blijven. || Uw vader houdt zich, ondanks zijn hoogen leeftijd, nog maar steeds goed. — Als onze koe zich goed houdt, hooi hebben wij genoeg, dan zal het nog wel gaan, SCHIMMEL 1, 357 *b*.

2) Met betrekking tot geestkracht, zoowel in den zin van: *a*) zich niet door de omstandigheden of door eene aandoening laten overmeesteren, als van: *b*) zijn best doen; zie boven (kol. 304) bij *zich goed houden* (GOED, 1ste art., **I**, 1, 13).

II) **Bedr.** In Zuid-Nederland: iemand datgene, wat hij verwerkt of verbruikt, aanhoudend verschaffen naarmate hij noodig heeft, zoodanig dat hij nooit behoeft op te houden of te wachten. || Die steendrager kon de metsers niet goedhouden, DE BO[2] 334. Twee koornpikkers (*zichters*) houden eene schoofbindster goed, *Ald.*

GOEDIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Mhd. *güetec*, nhd. *gütig*, mnl. *goedich.* Van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art.) met *-ig.* Verg. GOELIJK.

I) **Bnw.** — 1) In thans nagenoeg verouderde opvatting, zonder bijgedachte aan zwakheid of weekhartigheid.

a) Van personen. Vriendelijk, welwillend, liefderijk, lief. Thans alleen in den historischen stijl; doch zie de Aanm. || Met alsulcke liefde, ... als een goedigh vader sijn kint kastijdt, *Kantt. op Deut.* 8, 5. Druses ... was ... den jongelinghen goedigh, oft immers niet dwers, HOOFT, *Tac.* 102. Werwaarts zullen wij een' blik kunnen werpen, nu wij zulk een' zachten heer en goedigen vader verbitterd hebben? SCHRANT, *Red.* 2, 189.

En sach jck daer niet Mars? niet bars noch stuir noch woedich
Maer op het alderhoochst beleeft Courtoijs en goedich?
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 267.

ghelijc een goedich Vader
Zoo verzacht hy al hun quael.
VONDEL 1, 69.

— In brieven en opdrachten, of bij het aanspreken; verg. het gebruik van *lief.* || Goedighe ende Godwijse Heere, COORNHERT 1, 412 *a*. Al te veel zorg voor mij, goedig maagdelijn! BOSB.-TOUSS. 1, 4.

— *De goedige gemeente*, hetzelfde als: de goede (goê) gemeente, de burgerij (zie GEMEENTE, Deel IV, 1394). || Hollands stuurman ..., die ... De goedige gemeent na veylige haven stuurt, VONDEL 2, 623.

De goedige gemeent die vordert u tot straf:
Uw jongste tijd is hier, dus breeckt dit marren af.
VONDEL 2, 483 (*Palamedes*).

— **Aanm.** Waar hedendaagsche schrijvers *goedig* in deze beteekenis bezigen is men terecht geneigd aan invloed van nhd. *gütig*, vriendelijk, beleefd te denken; bij TOLLENS is het vaak de al letterlijke vertaling van dit laatste. || Gij kunt zoo goedig zijn, mijn vader! BOSB.-TOUSS. 2, 56 *a*.

En, goedig, dat hij zelden scheen,
Zegt hij op eenmaal: „Kom!"
TOLLENS 4, 49 (zie ook 4, 38).

b) Van goden, van God. Barmhartig, lankmoedig. Verg. GOED, 1ste art., **I**, II. || Den machtigen ende goedigen Godt, *Kantt. op Deut.* 4, 26. Sy ... loofden den Heere, dat hy goedigh is, 2 *Chron.* 7, 3. De goedige ende lieve God, COORNHERT 1, 90 *b*. Ey siet! hoe goedig is de Heer, CATS 2, 360 *a* (zie ook 1, 77 *b*; 2, 185 *b*). ('t) Geslacht Der groote Goden goedich, HOOFT, *Ged.* 2, 118. Goediger ... dan Godt zelf, FRANCIUS, *Nazianz., V. d. Medeelzaamh.* 235.

dat hy goedigh,
Niet wil des zondaers dood, maer hoopt zijn boet langhmoedigh.
VONDEL 2, 107.

Gij, goedigst aller wezens, God!
A. V. D. BERG, *Proeven v. geestel. Oden* 3, 89.

— Met een persoon in den 3den nv. als bepaling. Goedgunstig gezind jegens iemand.

Doch ghy, altijdt bermhertigh en langmoedigh,
Den sondaer zijt genadigh ende goedigh.
V. BEAUMONT 159.

— Voor den uitroep *Goedige Goden!* (BREDERO 2, 255) verg. boven GOD, kol. 184, 193 en 22[9] en GOED (I), kol. 305.

— Voor de uitdrukking *goedige goden van mauve* (BREDERO 1, 105), zie boven bij GOD, kol. 189.

c) Van zaken. — 1°. Liefelijk, aangenaam.

Waer toe dan dees schoonheyt overvloedigh? ...
Soo die ongepluckt op den struyck verdort,
Sonder te genieten hare gave goedigh.
VISSCHER, *Brabb.* 128.

dan later, door misverstand, óók de zaak waarop die koop betrekking heeft in den 4den nv. gevoegd zal zijn geworden. Alle zwarigheid zou verdwijnen indien het bleek dat men uit mocht gaan van eene uitdrukking *te goeden koope*, maar zelfs in het Mnl. komt die niet voor; integendeel is daar het gebruik van *goeden cope*, *goetcoop* zoo mogelijk nog duisterder (zie VERDAM 2, 2040 en 2049). Volkomen begrijpelijk ware een adverbiale 2de nv.; het oudere Hd. en de *Teuthonista* kennen dien ook metterdaad (*guts kaufs*; *goets Coips*), maar voor 't eigenlijke Mnl. ontbreken de bewijzen.

De adverbiale locutie *goeden koop* werd eerst praedicatief als bnw. gebezigd en later de koppeling *goedekoop*, *goedkoop* ook attributief met een znw. verbonden. Bij oudere schrijvers zal men dit laatste gebruik echter niet aantreffen en nog BILDERDIJK (uitgave van HOOFT 3, 14) keurt het ten sterkste af. Thans is dit gebruik zeer gewoon.

Trapp. v. vergel. Als koppeling beschouwd vormt *goedkoop* de trappen van vergelijking *goedkooper*, *goedkoopst*. Toch mag daarnaast aan *beterkoop*, ontstaan uit de bijwoordelijke uitdrukking *beter(en) koop* (zie beneden) geen recht van bestaan worden ontzegd. Het wordt, vooral in praedicatief gebruik, in den mond des volks nog vaak gehoord, en dan ook door de keurigste ouzer oudere en nieuwere schrijvers niet versmaad. *Bestkoop* evenwel komt althans in de litteratuur niet voor.

I) Als bijwoordelijke uitdrukking en bijw.

1) Voor weinig geld, voor geringen prijs. || Goede koop koopen, oft verkoopen. Achepter ou vendre à bon marché. *Vili emere vel vendere*, PLANT. — De H. Kercke gheeft hem (*Christus*) beteren coop, ende is te vreden het ghetal van Judas te houden, MARNIX, *Byenc.* 2, 16 (bl. 136 *a*) ed. 1657. Waer sou men beter koop so grooten roof beloopen? WESTERBAEN, *Ged.* 1, 298. Om datmer wijn verkocht ... vrij beter koop, *Oranj. Lely-Hof*, 30. Men ... deedt zyn best, om die (*wollen stoffen*) beter koop, dan de Franschen konden doen, te leveren, *Teg. Staat der Ver. Ned.* 1, 622. Hij wil het vleesch duurder, ik beter koop geven, *Wildsch.* 1, 45. De voortbrengselen ... der Hollanders werden niet zoo hoog belast, of de vijand kon ze toch nog beterkoop dan die van andere landen inslaan, FRUIN, *Tien J.* 57.

Men drinckter goetkoop bier en wijn.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 392.

Roel draeght den roem, dat hy niemant en weet,
Die minder gelt voor alle dingh besteedt:
Vraeght ghy, waer hy 't soo goeden koop kan halen?
Hij koopt wel dier, maer weet van geen betalen.
v. BEAUMONT 105.

Hier (*in den put*) doock ick totze my goed koop verzek'ren [ginghen
Den Ismaliten, voor viermaal vyf zilverlinghen.
VONDEL 2, 43 (*Joseph spreekt*).

— Min of meer figuurlijk. || Tot wat eynde (*schenkt iemand zijne liefde aan een ander*)? om daar voor yet van yemande te genyeten? Neen, dats gheen gheven, maar goey koop koopen: geen schencken, maar mangelen, leenen, ja woeckeren, COORNHERT 1, 275 *b*. Omdat Herodes ... hun (*der Joden*) gunst en welbehagen ... wel niet beterkoop verwerven kon dan door een weinig bloed, BEETS, *St. Uren*, 3, 131.

So gheven hen de sommighe veel gheliex,
Die gheerne hadden goeden coop hemelrijex.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 189.

— *Goedkoop werken*: tegen lagen prijs. || Dan (*als jij uwe grondstoffen voor een „koopje" inslaat*) kun je ook goedkooper werken. ... Dan kun je alles voor het halfjen doen en er toch nog meer op verdienen dan een ander, SCHIMMEL 1, 325 *a*.

— In uitdrukkingen en zegswijzen, eigenlijk en figuurlijk.

— *Er goedkoop afkomen*, met geringe onkosten.

C. Zie daar is je Kontrakt, dat ik je vereer.
Daar ik niets als eenige Pistoolen tot myn reiskosten voor [begeer ...
O. Ik kom'er goedkooper af als ik had gedacht.
LANGENDIJK 4, 230.

— Meestal figuurlijk: zonder groote schade of last. Zie AFKOMEN (Deel I, 1087) en verg. hd. (*so*) *leichten kaufs davon kommen*, nd. *gôdkôp wegkamen*, zw. *slippa för* (*så*) *godt köp*, fr. *en sortir à bon marché*. || De Menapiërs waren blijde van er zoo goedkoop af te komen; zij beloofden al wat Cesar wilde, DAVID, *Hist.* 1, 315 (zie ook 3, 470).

E. Daar zijn kogels genoeg door de lucht gevlogen;
(Te Algiers wil ik zeggen) en één uit den hoop ...
Zoo had ik al te veel! Maar ik ben er goedkoop
Afgekomen. *G.-J.* Dat ben'je!
STARING 1, 153.

— *Al beter koop*, *veel beter koop*: met geringer schade, meer tot iemands voordeel, meer in iemands belang, enz. || Ick hadde veel beter coop ghesweghen, *Gentsche Spelen v. Sinne*, 42.

Een die aen sijnen dis wil grauwen ende kijven,
Die mochte beter koop het nooden laten blijven.
CATS 1, 223 *b* (zie ook 2, 74 *b*).

2) Op gemakkelijke wijze, t. w. zonder dat het veel moeite behoeft te kosten. || Ik zou u niet raden door die buurt te gaan; men kan er heel goedkoop een pak slaag krijgen. — Mijn Vrou siet toe, sy crijcht oock wel goe coop een vuijst op haer muyl, COSTER 18. Me dunckt dat ick wel sou Goet coop in sulcken stee Juffer crygen behaghen, 27 (zie ook BREDERO 1, 362).

II) **Bnw.**

1) Eigenlijk. Niet hoog in prijs, niet duur, niet kostbaar.

a) Praedicatief gebezigd. || Dat de Dwasen soo veel niet en versnipperden, Zijd' en Laken waer beter koop, v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 267. Niets staet de vader beterkoop, als 't leeren van sijn Soon, VALENTIJN, *Juven.* 117. Een land daar alles zo goedkoop is, *Wildsch.* 5, 194. Dat de oorlog ... het geld niet beterkoop (*zal*) hebben doen worden, MEERMAN, *Vergel. d. Gemeeneb.* 2, 180. Laat ons nijvere lieden vrijelijk begaan en wij zullen ... alles overvloedig en goedkoop doen worden, VISSERING, *Herinn.* 1, 120. Welk een vervelende reis op die stoomboot! Het is dol goedkoop, maar het eten is er naar, SCHIMMEL 1, 438 *b*.

Al wat dier is, dient niet gelaten,
Al wat goet koop is, niet gekogt.
Oock diere koop kan dickmael baten;
Somtijts dient goede koop gelaten.
CATS 1, 602 *a*.

Toonneelen lyden grooten loop.
Maar op de straat is 't beeter koop.
SIX v. CHAND. 81 (*beschrijving van eene kermis*).

— *Het is daar* (*op de eene of andere plaats*) *goedkoop*: het leven is er niet duur, de prijzen der levensbehoeften zijn er niet hoog. || Het is op een dorp goedkooper dan in eene groote stad. — Het was er (*in de legerplaats voor Geertruidenberg*) beterkoop dan in menige stad, zesmaal goedkooper dan in het leger (*van den vijand*), FRUIN, *Tien J.* 131.

— Zegsw. *Goedkoop*, *duurkoop*: alle waar is naar haar geld, en de gierigheid bedriegt vaak de wijsheid. Verg. eng. *good cheap is dear*, hd. *wohlfeil kostet viel geld* enz., bij REINSB.-DÜRINGSF., *Sprichw.*

stond van het werk verwijderd, en de goedgekeurde door middel van een keurhamer met eenig merk ... voorzien worden, STORM v. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 145.

2) Van handelingen der overheid of stukken die daarop betrekking hebben. Verklaren dat er geen bezwaar tegen bestaat, dat zij in orde zijn bevonden. || Verdragen ... worden door den Koning niet bekrachtigd dan na door de Staten-Generaal te zijn goedgekeurd, *Grondw.* 1887, *a.* 59. De in het vorig artikel bedoelde kosten ... worden, zoover Wij die goedkeuren, door Ons op de begrooting der rijksuitgaven gebragt, *Provinc. wet*, *a.* 106. De lijst van dit personeel (*eener hofhouding*) (werd) naar Turin afgezonden en dáár goedgekeurd, BOSB.-TOUSS. 2, 312 *a*.

— *Gezien en goedgekeurd*: het door eene handteekening bekrachtigd onderschrift van officiëele stukken.

— *Kerkelijk goedgekeurd*, op den titel van R. K. boeken: met goedvinden der kerkelijke overheid gedrukt.

3) Van handelingen, voornemens, gevoelens, gezegden. Oordeelen, hetzij men dat oordeel uitspreke of niet, dat zij aan de eischen van de zedelijkheid of het verstand voldoen; er geen bezwaar tegen hebben, ze billijken. || Mijne ... Moeder keurt uwe manier van doen omtrent uwen Stiefvader zo goed, als *enz.*, *Leev.* 8, 184. Wie zou zulk eene buitensporige stelling kunnen goedkeuren? v. D. PALM, *Sal.* 4, 3. Gij keurt mijn gedrag goed? CONSC. 2, 6 *a*. Ik (mag) uwe besluiten niet gansch ... goedkeuren, 4, 169 *a*.

— Het tegenw. deelw. wordt, bij uitbreiding, gebezigd van handelingen, meeningen, gebaren enz. Blijk gevende van goedkeuring. || Een goedkeurend oordeel over iemands werk uitspreken. — Een goedkeurenden uitroep, v. LENNEP, *Rom.* 9, 275. Hare moeder ... dankte den Vaandrig door eenen goedkeurenden blik, CONSC. 1, 277 *b* (zie ook 2, 339 *b*).

— Ook in bijwoordelijk gebruik. || Ik knikte goedkeurend bij deze redeneering, v. LENNEP, *Rom.* 4, 148. D'Erlanges wreef goedkeurend lachende de handen, BOSB.-TOUSS. 2, 239 *a*.

— *Goedkeuren* kan óók in deze beteekenis een persoon tot voorwerp hebben; de bedoeling is dan echter niet, dat de persoon zelf, maar dat zijne handelingen enz. worden goedgekeurd. || Mijn zucht om haar (*mijne moeder*) te behaagen, om door haar goedgekeurd te worden, *Leev.* 4, 47.

Afl. *Goedkeur*, in dichterlijken stijl (BOGAERS 2, 167 en 246) voor het gewone *goedkeuring* (zie ald.).

— Verder, in de bet. 3) *Goedkeurder* („Ondersteld ... dat de thuisgeblevenen ... niet onder de *goedkeurders* geteld zijn", BROES, *Geschiedk. Onderz.* 283); *goedkeurster* („Haare *goedkeursters* wierden ... haare berispsters", *Leev.* 1, 113).

GOEDKEURING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Goedkeuren* met *-ing*.

1) Verklaring, dat een besluit, eene handeling der lagere regeering, of een daarop betrekking hebbend stuk, door de hoogere regeering wordt goedgekeurd of in orde is bevonden. Zie GOEDKEUREN, 2). || Deze goedkeuring (*door de Staten-Generaal*) wordt niet vereischt, indien de Koning zich de bevoegdheid tot het sluiten van het verdrag bij de wet heeft voorbehouden, *Grondw.* 1887, *a.* 59. Elk besluit der Staten tot het invoeren, wijzigen of afschaffen eener provinciale belasting, behoeft de goedkeuring des Konings, *Grondw.* 1887, *a.* 136.

— *Behoudens nadere goedkeuring*. || De gemeenteraad van Amsterdam heeft tot Hoogleeraar benoemd den Heer X., behoudens nadere goedkeuring door den Koning.

2) Gunstige beoordeeling van handelingen, gevoelens, gezegden enz., in verschillende opvattingen. Zie GOEDKEUREN, 3).

a) Betuiging van tevredenheid. || Bij Siborne geen woord van goedkeuring of lof voor de nederlandsche troepen, KNOOP 1, 31.

b) Instemming. || Goedkeuring verdienen, verwerven, wegdragen. — Schultens ... en anderen, hebben dezelve (*zekere uitlegging van eene spreuk*) door hunne goedkeuring bekrachtigd, v. D. PALM, *Sal.* 2, 168. Dit vond goedkeuring, v. LENNEP, *Rom.* 4, 215. Het is hem (*Pilatus*) niet genoeg dat de Joden zich niet tegen zijn voorstel verzetten, hij moet ook nog hunne goedkeuring vernemen, zal hij gerust zijn, BEETS, *St. Uren*, 4, 303.

— *Teekenen van goed- of afkeuring*. || Indien een der aanwezigen de stilte of de orde op de teregtzitting stoort of teekenen geeft van goed- of afkeuring ... kan hij ... worden verwijderd *enz.*, *W. v. Strafv.*, *a.* 151.

c) Toestemming. || Zoo anderen ... tot het huwelijk de goedkeuring van wederzijdsche ouders noodzakelijk rekenen, v. LIMB. BROUWER 1, 10 *a*. Dat het Groot Besogne niet bij magte was, de opgedrongen verandering, zonder voorafgaande goedkeuring van het volk, te bekrachtigen, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 128.

— *Met goedkeuring*: met approbatie, met consent. || Boek met goedkeuring van de Synode, van 't Classis gedrukt, MARIN.

d) Met betrekking tot God. Tevredenheid over de daden der menschen. || Om de goedkeuring des Allerhoogsten voor een luttel gouds te verliezen, v. D. PALM, *Sal.* 2, 18.

e) Verouderd. Welwillendheid. || Hy beminde Chrisje reeds vóór het saisoen der liefde: Chrisje zag hem met goedkeuring, met onderscheiding, *Leev.* 5, 329.

3) Concreet, als schoolterm. Aanteekening door den onderwijzer gemaakt wegens ijver, goed gedrag of behoorlijk gemaakt schoolwerk van een leerling; ook *goedkeuringsteeken*. || Hoeveel goedkeuringen (*vaak hoort men*: goedkeurings) heb jij deze maand?

Samenst. *Goedkeuringsbesluit*, besluit waarbij aan een ander besluit goedkeuring verleend wordt („Naar het oordeel van den hoofdingenieur (is) het ingesteld beroep tegen het *goedkeuringsbesluit* van Ged. Staten niet ontvankelijk, *Raad v. Stat. Afd. Gesch. v. Best.* XXX, 624); *goedkeuringsteeken* (zie de bet. 3); *goedkeuringswaardig*, prijzenswaard, loffelijk (*Leev.* 8, 102).

GOEDKOOP (I) — GOEDE-, GOEIE-, GOEI-, GOEKOOP — (klemtoon op *-koop*); bijw. en buw.; *goedkooper*, *-koopst*; over *beter-*, *bestkoop* zie beneden Trapp. v. vergel. Nhd. *gutkauf*, nnd. *gôdkôp*, mnl. *goetcoop*. Verg. DUURKOOP.

Hist. *Goedkoop*, of gelijk men nog op vele plaatsen hoort: *goede-*, *goeiekoop*, is ontstaan uit eene bijwoordelijke uitdrukking, t. w. *goeden koop*, verg. hd. *guten kauf* (waaruit *gutkauf*), ouder-eng. *good cheap* (later bij verkorting *cheap*), deensch *godt kjöb*, zw. *godt köp*. Het is duidelijk dat het woord *koop* hier zijne gewone beteekenis heeft, t. w. die van: handeling waarbij, tegen zeker overeengekomen bedrag, eene zaak aan een ander wordt overgedragen, en dat *goed* zooveel als: gunstig, voordeelig (voor den kooper) beduidt, maar hoe de adverbiale 4de nv. *goeden koop* ontstaan is, moet bij gebrek aan gegevens onzeker blijven; het schijnt dat de bewerkers van het *D. Wtb.* (5, 320) den oorsprong er van willen zoeken in de uitdrukking *guten kauf geben* voor: eenen voordeeligen koop aanbieden, waarbij

niet goed? Wacht ik zal je eens goedleggen. — Mij is het eene aangename gedachte ... te mogen hopen, dat eene ... lieve hand mij de oogen zal sluiten en mijn hoofd (*na den dood*) goed leggen, BEETS, *C. O.* 286.

GOEDLEVEN, znw. m. Uit *Goed*, bnw. (verg. GOED, 1ste art., **I**, III, 10) en *Leven*. Bijnaam voor een persoon die een gemakkelijk en overdadig leven lijdt, en wel meestal voor zulk een aan wiens welgedaan uiterlijk dat te bespeuren is; verg. het verouderde *zachtleven* (bij KIL.: *saecht leven*, *lowo mollis*), evenals *Goeleven* ook als geslachtsnaam bekend (WINKLER 444). *Goedleven* wordt nu althans steeds verbonden met het znw. *Pater* en hetzij eigenlijk of bij vergelijking toegepast; mv. *patersgoedleven* (soms *patergoedleevens*), verkl. *paterlje-goedleven*. || Zeer vele monniken (*te Rome*) zijne rechte Patergoedlevens: indien zij maar kunnen eten, drinken en psalmzingen zullen zij het Paradijs voor iedereen wagenwijd open zetten, *Briev. v.* COBET *aan* GEEL, 417.

GOEDLIJK. Zie GOELIJK.

GOEDLOOS — GOEDELOOS, GOEDERLOOS —, bnw. Mnl. *goedeloos*. Van *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., B, 1) met *-loos*. Zonder bezittingen of have, berooid, behoeftig, arm. Verg. HAVELOOS. || Goedloos. *Inops*, *pauper*, KIL. — Nu moet ick vertrecken ... goedeloos en moedeloos, moedernaeckt, HOUWAERT, *De Vier Wterste*, 58. Goedelooze edelen (*door 't schenken van land*) tot grondbezitters te maken, BILD., *Gesch. d. Vad.* 1, 116.

Veel boeven worden veeltyds rijke,
Veel vrome blijven ghoedeloos.
SPIEGHEL, *Hertsp. enz.* 231.

Den goederloosen Paulus, Rijck
Van Godsvrucht en van goede deuchden.
BREDERO 3, 92.

— Zegsw. *Beter goedeloos dan eereloos*, HARREB. 1, 246 *b*.

GOEDMAKEN, bedr. zw. ww.: *maakte goed*, *heeft goedgemaakt*. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 1, *a*) en *Maken*. Verg. hd. *gut machen* en mnl. *te goede maken* (VERDAM 2, 2045). In verschillende toepassingen.

1) In toepassing op de vergoeding van uitgaven, onkosten enz.: dekken, bestrijden, betalen. Verg. GOEDDOEN, C, 1). || De opbrengst dier tooneelvoorstelling heeft de kosten niet goedgemaakt. — De gebrekkelyke fondsen, inkomsten met nieuwe schattingen goed maaken, vervullen. *Remplacer les nonvaleurs, bonifier les fonds par de nouvelles taxes*, MARIN. — Alle de onkosten ... (moeten) door den aanstaanden Bruidegom worden goedgemaakt, LOOSJES, *Lijnzl.* 2, 240. De volstrekte onmogelijkheid om alle de kosten van zijns zoons studie zonder die beurs goed te maken, v. LIMB. BROUWER 1, 67 *b*. Dat ieder gewest ... zijn bijzondere uitgaven uit eigene inkomsten goed maakte, FRUIN, *Tien J.* 47.

— Ook figuurlijk.

(*De Heiland*) Staat nog bij mij in alle nooden,
En maakt mijn vele schulden goed.
BEETS 2, 295.

2) In toepassing op de vergoeding van eenig bedreven kwaad: het door andere daden beteren, herstellen, ongedaan maken, doen vergeten. || Ik zal ... alles toebrengen, om hetgeen ik tegen u mogt misdreven hebben, goed te maken, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 144. In geval, dat ... eene openlijk gegeven ergernis zou moeten goed gemaakt worden, v. HEMERT, *Lekt.* 3, 85. Terwijl zij met een allervriendelijkste hoofdbuiging ... haar ... onbeleefdheid van zoo even ... poogde goed te maken, *K. Zev.* 1, 207. De gelachte, dat hij door dit overvloedige doen iets kon goedmaken ... van hetgeen hij misdreven had, BEETS, *St. Uren*, 9, 302.

3) In toepassing op de voorziening in eenig gebrek, eenige tekortkoming. Vergoeden. || Zulk eene zuster ... zou, wat ook aan mijne eige verdiensten hapert, goedmaken, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 325. Wat zijne scherts aan ruwheid te veel heeft, wordt goedgemaakt door de natuurlijkheid van zijn (*Boxman's*) manlijk vroom gevoel, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 195.

4) In toepassing op de verdediging van eenige zaak.

a) Van handelingen, gedrag enz.: iets door redeneering zoo weten voor te stellen dat men er geene verkeerdheid meer in vindt; verschoonen, goedpraten, mooipraten. || Hy kan zyn gedrag niet goed maaken, niet verschoonen. *Il ne sçauroit excuser sa conduite*, MARIN. — De Dominées maaken alles goed met hun heilig oogmerk, *Leev.* 8, 64. Geene daaden zijn zoo slegt, of 'er zijn menschen, die dezelven uit het heilige Bijbelblad willen goedmaken, v. HEMERT, *Lekt.* 3, 94. Veele anderen, welken het gedrag des kerklijken Opperhoofds zogten goed te maaken, 4, 43.

Een week lang hield mijn vriend zijn leven reedlijk uit,
Kwam zeven maal en had het zeven maal verbruid.
Mevrouw maakte alles goed.
DE GÉNESTET 1, 214.

— *Iets voor een ander* (*bij eenen derde*) *goedmaken*: zijn voorspraak zijn. || Papa zal het bij Mama goedmaken, dat ik u en niet haar geschreven heb, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 381. Laat mij gaan, ik zal het bij vader wel weer goed maken, v. LENNEP, *Rom.* 10, 70.

b) Van beweringen enz. Aannemelijk maken, met bewijzen trachten te staven. || Hoe zult gy dat goed maaken, bewyzen? *Comment prouverez vous cela? comment ferez vous voir que cela est ainsi?* MARIN. — Ik maak my sterk de zelve (*mijne stelling*) op de ... duidelykste wyze goed te maken, v. EFFEN, *Spect.* 12, 116 (zie ook *K. Zev.* 1, 58). Het is onmogelijk, datze dit zouden konnen goedmaaken, HUYDECOPER, *Pr.* 1, 70. Hoe men het overbrengen der goederen van Brittenburg naar Rhynsoever goedmaaken kan, blyft by my niets meer over dan eene fijne en schrandere uitvlugt om de uitwatering bij Meerburg goed te maaken, BERKHEY, *N. H.* 1, 162.

5) In toepassing op het gestand doen van beloften, bedreigingen. Waar maken; verg. GOEDDOEN C, 3. || Dat het hem noch aan den wil, noch aan de kracht ontbrak, om bij tijd en wijle zijn bedreiging goed te maken, *K. Zev.* 5, 171.

Afl. *Goedmaking* (zie de bet. 1), vergoeding, dekking van uitgaven, onkosten („Alles ... wat gij ter *goedmakinge* uwer reiskosten behoeft", *Wildsch.* 4, 6; „Ter *goedmaking* van de uitgaven, begrepen in de algemeene begrooting voor het dienstjaar 1891, zullen ... worden gebezigd de middelen en inkomsten *enz.*", *Wet van* 31 *Dec.* 1890, *Staatsbl.* nº. 196, *a*, 1); voorts in de bet. 4 en 5: bewijs.

GOEDMAN. Zie GOEMAN.

GOEDMOEDIG, bnw. en bijw., *-er*, *-st*. Hd. *gutmüthig*. Samenstellende afleiding van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 1) en *Moed*, gemoed, gezindheid, met *-ig*. Een rechtschapen inborst hebbende.

1) **Bnw.** — 1) Van personen, meestal eenigszins meelijdend. Trouwhartig, goedhartig, onergdenkend, goedig. Verg. GOEDHARTIG, I, 1, *a* en *b*). || Goedmoedige lieden, die zich door glimpige beloften laten om den tuin leiden of bij wie men fraaie woorden ... met goed gevolg kan laten klinken, *K. Zev.* 4, 233.

2) Van zaken. Blijk gevende van een goed hart.

a) Van het gelaat, de oogen enz. Vriendelijk,

2, 385. || Dat goedkoop doorgaans duurkoop is en dat het ware zuinige, eigenlijk, verspilling wordt, wanneer het tot gierigheid overslaat, FOKKE, *De Vrouw* 2, 113 (zie ook *K. Zev.* 4, 193).

— Ook *Duurkoop, goedkoop*: wat meer geld, maar aan deugdelijker waar besteed, is het voordeel van den kooper. || Ik zeg altijd: duurkoop goedkoop. Want ik vind dat het beste goed het 'et beste uithoudt, BEETS, *C. O.* 64.

b) Attributief gebezigd. || Zints eenige jaaren waren de Aardappelen het goedkoopst ... Voedzel ... geworden, *Verv. op* WAGEN. 29, 243.

c) Zelfstandig gebezigd: de goedkoop, de goedkoopheid. || Dezen tijd, nu men enkel op 't goedkoope ziet, V. LENNEP, *Rom.* 14, 255.

2) Oneigenlijk. — *a*) Bij vergelijking. || Niet betercoop heden Dan armer lieden leden, MEYER, *Spreuk.* 106 (a°. 1550). Vrouwentranen zijn goedkoop, CONSC. 3, 341 *a*.

Och dat ook het brood zoo duur moet zijn,
En vleesch en bloed (*van menschen*) zoo goedkoop!
BEETS 3, 364 (*Het Lied v. h. Hemd*).

b) Figuurlijk. — 1°. Gemakkelijk te verkrijgen, dus: van weinig waarde. || Zeker goedkoop, maar onedel genoegen, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 157. Het goedkoope effect en het gemakkelijke succes, 2, 196.

— *Goedkoope lof, roem*, enz.: gemakkelijk te verwerven, te behalen. || Dat hij (*een schrijver*) ... niet zou willen bedelen om den goedkoopen en dubbelzinnigen lof van nieuwsgierige jongeheeren en afgeleefde wellustelingen, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 250 (zie ook TEN KATE, *Par. Verl.* 40).

2°. Bij uitbreiding gezegd van al wat niet veel moeite kost om te doen, te zeggen, te bedenken, enz. || Nu weet ik wel dat weinig zaken goedkooper zyn dan de toewenschinq van Gods zegen, MULTATULI 9, 76. Dat ik door zoo goedkoope streken gevangen werd, TEN BRINK, *Rom.* 2, 210.

— *Eene goedkoope aardigheid*, enz.: zouteloos, laag bij den grond. || Ik ... zal geene goedkoope geestigheden trachten te slijten over het feit, dat één geen drie is, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 153. Ik heb een allerzotste vaudeville zien „réusseeren", omdat daarin iemand voorkwam, die gedurig zeide: „myn naam is Meyer." My komen zulke geestigheden wat goedkoop voor, MULTATULI 1, 39.

— *Op eene goedkoope wijze*: gemakkelijk. || Misschien wel, dat uwe traagheid ... zich ... op eene goedkoope wijze van de moeite afmaken wil, om enz., GORTER, *Lett. Stud.* 1, 80.

— Vergl. nog de elliptische uitdrukking *Goedkoop dat* (enz.): licht mogelijk (dat het een of ander gebeuren zal).

3) Overdrachtelijk. — *a*) Van personen, die geen hooge prijzen vorderen; die niet „duur" zijn. || Goedkoop was zij (*eene modemaaksters*) niet, *K. Zev.* 4, 192. Ik ben goedkoop, en help ditmaal *pro Deo*, BOSB.-TOUSS. 2, 261 *b*.

— Ook als geslachtsnaam bekend: *Goedkoop, Goedkoop* (WINKLER 453).

b) Van plaatsen, waar de prijzen van huishuur en levensbehoeften niet hoog zijn. || Den Haag is veel goedkooper dan Amsterdam. — Hier, op het goedkoope Diepenbeek, v. LIMB. BROUWER 1, 10 *a*. Zelfs in het goedkoope Alkmaar ... konden van die drie schellingen ... de rector en de praeceptoren zich onmogelijk in den overvloed baden, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 331.

c) Van winkels waar men voor weinig geld inrecht kan. Op uithangborden enz. || De goedkoope Boddenwinkel. De goedkoope Bazar.

Afl. *Goedkoop*, znw. (zie GOEDKOOP, 2de art.); *goedkoopheid*, (zie ald.); *goedkoopte*, hetzelfde als *goedkoopheid*.

Samenst. *Allergoedkoopst* („Dieper kon het (*glimlachje*) te voorschyn roepen ... met 'n *allergoedkoopst*: „een man als *U*, m'nheer!" MULTATULI 9, 15); *spotgoedkoop*, bespottelijk goedkoop.

Aanm. Naar het voorbeeld van *duurkoop* en *goedkoop* is gevormd *schandekoop*, nd. *schandkôp*, schandelijk goedkoop (zie verder SCHANDEKOOP en verg. nd. *christkôp*, voor een „christelijken", redelijken prijs).

GOEDKOOP (II), znw. m., soms vr. gebezigd; *goedkoopje*. Het bnw. *goedkoop* (zie GOEDKOOP, 1ste art., II) zelfstandig gebezigd, Goedkoopheid, geringe duurte, lage prijs. || De goedkoop en 't gemak om het Salpeter te kunnen bekomen, is ... de oorzaak dat men 'er zig hier niet op toelegt (t. w. *op kunstmatige bereiding*), BERKHEY, *N. H.* 2, 908. Parijs is eene stad van schijn, surrogaten, namaak en goedkoop, KNEPPELH. 7, 281.

— Zegsw. *Hij dingt tegen den goedkoop*, een lage prijs is hem nog niet laag genoeg (HARREB. 1, 251 *a*: „hij wil nog beter dan wel").

— *Voor de(n) goedkoop*: ter besparing van kosten, uit zuinigheid. || Vet in plaats van boter gebruiken voor de(n) goedkoop.

— Het verkleinwoord, in concrete opvatting. In de uitdrukking

— *Op een goedkoopje*, op een zuinigje. || Het kan niet lijden, het moet maar op een goedkoopje gaan.

Aanm. Ook in het Mnl. werd *goetcoop, goede coop* zelfstandig gebezigd, maar in andere beteekenis, t. w. (met een 2den nv. verbonden) in den zin van: overvloed, geen gebrek (van iets). Zie VERDAM 2, 2040 en 2049.

GOEDKOOPHEID, znw. vr. Van *Goedkoop*, bnw. (zie GOEDKOOP, 1ste art., II) met *-heid*. Geringe duurte. Verg. GOEDKOOP (II). || Boter of kaas ... waar van hier ... door den overvloed goedkoopheid (is), MEERMAN, *Vergel. d. Geneeneh.* 2, 45.

GOEDLACHSCH, bnw. Koppeling van *Goed*, bnw. en den stam van *Lachen* in den 2den nv. (zie daarover uitvoerig bij GOED (I), kol. 300—301); ofschoon het woord oorspronkelijk anders is gevormd, maakt de hedendaagsche opvatting, overeenkomende met *goedgeefsch*, spelling met *sch* raadzaam. Geneigd tot lachen, spoedig om iets lachende. Alleen praedicatief. || Fryck lachte, dat zyne oogen overliepen, (hy is heel goed lachs), *Leer.* 8, 64 (zie ook 1, 208). In die dagen was hij goed lachs, en kon men hem ... vermaken met eene nietigheid, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 323. Hij had een scherp oog voor het komische ... en was hij uitstek goedlachs, PIERSON, *O. Tijdgen.* 111.

— Ook van den mond, de oogen. Licht geneigd een lachende trek, eene lachende uitdrukking aan te nemen. || Dit oude kereltje, wiens vroolijke oogen, ruim zoo goedlachs als zijn mond, uitkijken onder den breeden rand van een rondbolligen hoed, BEETS, *C. O.* 351.

GOEDLEERSCH, bnw. Koppeling van *Goed*, bijw. en een anders niet voorkomend bnw. *leersch*; zie daarover uitvoerig bij GOED (I), kol. 300—301. Zeer geneigd of geschikt tot leeren; leerlustig en goed van bevatting. Van kinderen. || Zijn eene jongen is heel goedleersch, maar de andere is een woelwater en heeft een hoofd als een ijzeren pot.

GOEDLEGGEN, bedr. zw. ww.: *legde* (*leide*) *goed, heeft goedgelegd* (*-geleid*). Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., in de bet. I, III, 4, *a*) en *Leggen*. Iets, iemand zóó neerleggen, vlijen, schikken als het behoort, in de juiste of in eene aangename ligging brengen. || (*Tot een zieke*:) Lig-je

c) In toepassing op de „ronde", onverbloemde waarheid.

Wie hier uyt lust of nijt sijn naesten prijst of laackt,
Die wort van and'ren weer heel leelyck uyt ghemaackt:
Goet rondsche waarheyt geeft veel meerder nut en voordeel,
Den schalcken wort verschalckt van sijn schalckhaftigh oor-[deel *enz.*
BREDERO 3, 128.

d) Overdrachtelijk, van het zeemansberoep, omdat zeelieden gewoonlijk openhartig en gul zijn (zie FOTGIETER 1, 123).

II) Als bijwoord (van wijze) of in bijwoordelijk gebruik. Ongeveinsd, in verschillende toepassingen; bij KIL.: Goed-rond. *Plane, prorsus et omnino.*

1) In oprechtheid, in eenvoudigheid des harten. || Ick volghe goet ronts mijn ouderen pade, *Gentsche Spelen v. Sinne*, 400.

Wel salich zijn ...
Die oock geen arg, noch geenen boosen vondt
En brengen voorts, noch smeden valsche rancken:
Maer 's Heeren weeh bewandelen goetrondt.
MARNIX, *Ps.* 119, 2.

2) Met betrekking tot vrijage. Zonder preutschheid.

Wy souden wel t'samen een gantsch Jaer kallen,
En kussen, en lachen, en jocken goet rondt.
SPIEGHEL achter VISSCHER, *Brabb.* 194.

..... wat schaemte maeckt u bloô? ...
De koelte had haer tijd. nu is het tijd te blaecken
Van ongeveynsde min, en rustigh en goedrond
Te drucken hart aen hart, te vlyen mond op mond.
VONDEL 3, 317 (*tot eene bruid*).

3) Verbonden met ww. als *zeggen, vragen, erkennen* enz. Ronduit, vrijuit, zonder omwegen, zonder er doekjes om te winden, op den man af. || Goed-rond uut segghen. *Plane edicere et sincere*, KIL. — Gesect goetront, *Playerw.* 152. Thomas de Aquino wil goetront beweeren, dat *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 86 *a*). Bekennende goet ronds dat ick in 't ys gevallen ... ben, VISSCHER, *Brabb.* 3. Tiet „wil niet" dat seydt sy goet rondt, 15.

u vijanden en suldy, segh' ick goet ront,
Met al u cracht niet connen gheschouwen.
HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 94.

Als 't spel ge-eynt was vraeghde hy goet rondt
Hoe is 't schoon Lief, heb ick my wel gequeten?
SPIEGHEL achter VISSCHER, *Brabb.* 192.

't En hoor niet liever, en ben bly,
Als men de waerheyt seght goet rondt.
V. BEAUMONT 101.

4) In verbinding met ww. als *willen, verlangen.* Zoo maar klakkeloos; zonder complimenten; niet meer of niet minder. || So wil onse L. Moeder goet ront hebben, dat *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 2, 4 (bl. 79 *a*; zie voorts nog 1, 4 (bl. 34 *a*); 1, 12 (bl. 55 *b*); 2, 1 (bl. 59 *b*). Doen quam Monsieur vloecken en tieren, en woud' den Schilder goet-ront aen het lijf met den degen, FOIRTERS, *Mask., Voorwerk*, 8.

Claesje is dien vremden haen,
Die wou trouwen, en gaen houwen,
't Ventje wouwer goedt rondt aen.
FOIRTERS, *Mask.* 175.

5) In de gedichten der Rederijkers vaak (en zulks meestal in 't rijm) als niet veel meer dan een stopwoord, van de soort als *ongespaard* (zie ald.) en derg. Verg., behalve de aangehaalde plaatsen, nog V. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 19 *b*, 33 *a*, 48 *a*, 59 *a* en *b*, 237 *b*; *Rotterd. Spelen v. Sinne*, 75. || Vele wasser ooc ghequest, en gewont; dLot valt meestal op dongeluckige goetront, V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 231. U borsten zijn lieffelijcker dan wijn goetrondt, *Dryderley Refer.* 53 (zie ook 43 en 46).

Dan noemden si terstont
Phedrum, Cliniam, oft Niceratum, want die goet ront
Waren haer vryers.
V. GHISTELE, *Terent. Andr.* 5.

de Liefde ... blijft altijdt by ons,
En sal goet ronds met my werden begraven.
VISSCHER, *Brabb.* 167.

Afl. *Goedrondheid* (zie ald.); *goedrondigheid*, ongekunsteldheid („Hier wort alleen *goed-rondicheyt* by de handt ghenomen", V. D. VENNE, *Sinne-mal, Voorr.* 3).

GOEDRONDHEID — GOEDRONDSCHHEID —, znw. vr. Van *Goedrond* (*-rondsch*) met *-heid.*

1) Eenvoud van zeden en manieren. || De menschen in de gulden Eenwe waren slecht en recht... Maer hier na quam de beleeftheyt (*beschaving*), die achten (*verstа*: achtte) dese simpele lieden voor plompers, ende bottekroesen. O heylige goedt-rondtsheydt! hadden sy u by d'oude maniere gelaten, ghy waert veel beter daer aen geweest, VISSCHER, *Sinnep.* 72 *a* (zie ook ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 148). De Courtoisie ... wordt ... van de Goedt-rondtheyt uyt haer Gilde gedaen, 74 *a*. Boersche goetrondtheydt, V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 12.

2) Openhartigheid, gulheid. || Uwe goetrondtheit en rustigheit zal ons open hart aenzien, VONDEL 5, 595. Gelaatstrekken, die eer van deftige flauwheid en onnoozele goedrondheid getuigen dan van stoute ondernemingszucht, BOSB.-TOUSS., *Maj. Fraus*, 4. Bij de burgerij had hij door zijne goedrondheid eenig gezag gewonnen, VISSERING, *Herinn.* 1, 116.

Men drinkt, by landgebruyk, door volghzaame goedrondheit,
Hier vrienden heil vergeefs, tot eigen ongezondheid.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 3, 229.

Zie ook BREDERO 2, 373.

3) Uit de beteekenis 1 en 2) kan, bij uitbreiding ontstaan de beteekenis van: botheid, lompheid, ongemanierdheid. || Dat uw hart beter is dan ... verschoon mij de goedrondheid ... dan uw hoofd, BOSB.-TOUSS. 3, 290 *b*.

GOEDS — in de uitspraak veelal GOES —, bijw. Hetzelfde als *tegoeds* (dat is *te goed* met bijwoordelijke *s*; zie TEGOEDS) en eene verkorting daarvan. Alleen in verbinding met *hebben* of *houden*: op zijn crediet, nog te vorderen hebben, houden. Zie GOED (II), kol. 328—329. || Gy hebt nog eenmael (*nog een keertje*) goeds, mijn vrient, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 524. Den officier, dien men de vervallen soldij goeds liet houden, FRUIN, *Tien J.* 50.

GOEDSCHATTING, znw. vr. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., in de bet. B, 1 en 2) en *Schatting*. Eigenlijk: waardeering, taxatie van iemands bezittingen of vermogen, maar in concrete opvatting: het geld dat in verhouding tot die schatting aan de overheid moet worden opgebracht; belasting op het vermogen. || Flaminius (liet) eene goedschatting slaan over al de inwoners der steden, STUART, *Rom. Gesch.* 6, 165 (zie ook 7, 265).

— In 't bijzonder. Eene belasting, vroeger in Friesland en Groningen geheven. || In Stad en Lande was (*de geregelde heffing van een vast middel over de bezittingen*) ... eene Goedschatting: uitgebreid over alle roerende en onroerende goederen (*enz.*), SICKENGA, *Gesch. d. Belast.* 451. De Recele Goedschatting in Friesland ... sedert 1713 ... geheven, *Ald.* De personeele Goedschatting, 452.

GOEDSCHIKS, bijwoordelijke uitdrukking. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., in de bet. I, III, 19) en *Schik*, beide in den 2den nv. enkelv. Met goeden schik, in verschillende opvattingen. Verg. KWAADSCHIKS.

trouw. || „Ik ken geen Pomard," zeide Arlington, de schouders ophalende, en een goedmoedig gezicht zettende, V. LENNEP, *Rom.* 7, 275.

b) Van scherts, spotternij enz. Niet bijtend of boosaardig: goedaardig, onschuldig. || Het goedmoedig vernuft van Bol, *K. Zev.* 5, 266.

Ongevoelig, ruw, koelbloedig
Mag de scherts niet zijn,
Vroolijk, vriendlijk, en goedmoedig,
En niet scherp, maar fijn.
BEETS 3, 242.

c) Van denkwijzen. Ter goeder trouw, in onnoozelheid aangenomen, voorgestaan. || Zoo hun goedmoedig bijgeloof ons beminnelijker voorkomt dan het koude ongeloof *enz.*, BEETS, *Paulus*, 57.

d) In zeer vrij gebruik. Niet kwaad bedoeld, maar uit traagheid of onverschilligheid voortkomende. || Zijn kalme, goedmoedige luiheid, COUPERUS, *E. Vere*, 1, 32.

II) In bijwoordelijk gebruik. Op eene wijze die blijk geeft van onergdenkendheid. || Nicolette, in haar onnoozelheid het vaarwater vermijdende, dat zonder gevaar was, om goedmoedig de fuik in te zwemmen, welke hij voor haar open hield, *K. Zev.* 3, 240.

Afl. *Goedmoedigheid.*

GOEDMOEDIGHEID, znw. vr. Hd. *gutmüthigkeit*. Van *Goedmoedig* (zie ald.) met *-heid*.

1) Goedhartigheid, goedigheid. || Terwyl (*zij*) in hunne blinde goedmoedigheid (maar die zoo rampzalig in hare werking is!) niet dan goed meenen te doen, BILD., *N. Versch.* 2, 119. Met zijn gewone goedmoedigheid ... eindigde hij toch met mee te glimlachen over een grap, die hij wist dat niet kwaad bedoeld kon zijn, FRUIN, in *Gids* 1886, 4, 444. Innemende goedmoedigheid speelde in zijne soezige, blauwgrijze oogen, COUPERUS, *E. Vere*, 1, 21.

2) Opgeruimdheid, goede luim (zie V. D. PALM, *Sal.* 4, 302).

GOEDPRATEN, bedr. zw. ww.: *praatte goed*, *heeft goedgepraat*. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 1, *a*) en *Praten*. Iets door redeneering zoo weten voor te stellen, dat men er geene verkeerdheid meer in vindt. || Hoe veel zult gy zelve met deeze uitvlugt (*dat op alle regels uitzonderingen zijn*) niet moeten goedpraaten, *Wildsch.* 4, 424. Ook de te vroege geboorte van zijn eersteling ... mag zoomin goedgepraat, als de mishandeling, die hij zijn eerste vrouw aandeed, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 84.

— *Iets weder goedpraten*: wat door praten bedorven, verkorven is, door tegenredeneering weer in orde brengen. || Het heeft heel wat moeite gekost zijn onvoorzichtig gebabbel weer goed te praten.

GOEDROND — GOEDRONDSCH, GOEDRONDS; soms ook GOEDSRONDS —, bnw. en bijw. Noch de vorm van dit woord noch de betrekking tusschen de deelen waaruit het is samengesteld zijn recht duidelijk. Oudere schrijvers — ROEMER VISSCHER, HUYGENS — bezigen *goedrondsch*, wat op het vermoeden brengt, dat men te doen heeft met eene koppeling van denzelfden aard als *goedgeefsch* of althans naar het voorbeeld daarvan gevormd (zie bij GOED, 1ste art., **I**, I, 5); het is echter waarschijnlijker dat *goedrondsch* eene soort van samenstellende afleiding is (met *-sch*) van *goed rond*, het eerste gedeelte van de uitdrukking *goed rond*, *goed Zeeuwsch*, waarin *goed*, als bijw. van graad, alleen bij *Zeeuwsch* eene behoorlijke verklaring toelaat, maar, waarschijnlijk om den rhythmus, óók bij *rond* zal zijn gevoegd (zie verder bij ROND; verg. voorloopig MARNIX, *Byenc.* 4, 5 (bl. 198 *a*); SARTORIUS, *Adag.* I, 1, 72). Dit *goedrondsch* (of de koppeling *goedrond*; want het is niet uit te maken welke vorm ouder is) zou dan aanvankelijk alleen van Zeeuwen zijn gebezigd en eerst later ook in meer algemeene toepassing gekomen.

Het is misschien louter toeval dat als bijw. de vorm *goedrond* meer voorkomt dan *goedrondsch*; thans is *goedrondsch* óók als bnw. geheel in onbruik. *Goedsronds* is te vergelijken met vormen als *somtijds*, *spaarspot* enz.; zie daarover *Taal- en Letterh.* 3, 169.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Zich vrij uitsprekende, openhartig, roudborstig, ongeveinsd bij ruw af; zoo ook met betrekking tot manieren: eenvoudig, niet vormelijk, recht en slecht, verg. het gron. *liekoet* (MOLEMA 244). || De burgers van eenen krachtigen tijd, mannelijk moedig in hunne uitspanningen, en goedrond bij den beker, POTGIETER 2, 123.

't Hooft van de disch sy Waerdt en Waerdinne,
Verwaende courtosy komt hier niet inne,
Beleeft en goets ronds na Hollandsche aert,
Niemandt zy boven den omganger met drincken beswaert: *enz.*
VISSCHER, *Brabb.* 111 (*Tafel-recht*).

— Inzonderheid, oorspronkelijk misschien uitsluitend, van de Zeeuwen, door SARTORIUS *Adag.* I, 1, 72 beschreven als: (*gens*) *callida ... et extra fucum aperta ac libera, ut qui rotundis cum homine, et non ita ad dolum compositis verbis agant.* || Vriend, sprack een Hagenaer tot een' goed rondsche Zeew *enz.*, HUYGENS 2, 298.

Myn Zeeusche Coridon:
Die goet ronts is en mewaerdich
Vrindlijc, heusch, beleeft, en aerdich.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 177.

— Bij uitbreiding: plomp, bot, lomp, ongemanierd.

Zoo Iffrouw heel (d. i. *stroef*) is, en goed-rond,
Niet wel besne'en van tongh of mond,
Zoo grof, dat sy het kan bevroeden:
't Is (*volgens haar vleiers*) maar een heuscheyd, 't is een pareel
Van geen gemaeckt, maer vry verstand:
Van ander heeft-men quaed vermoeden.
DE BRUNE, *Embl.* 241.

2) Van zaken. — *a*) In toepassing op uitingen van het gemoed en den geest. Ongeveinsd, oprecht, gul, vaak evenwel niet zonder eenige ruwheid. || De burgertwist en krijgh, die ... Ghoedrondse daeghs en vrueghds ghezellicheids (*sic*) verdieren, SPIEGHEL, *Herlsp.* 1, 33. Daartoe rustte zijn levendig oog met te veel goedronde teêrheid op den jongen Maurits, BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 1, 65. Hij scheen een bijna instinctmatigen afkeer te hebben van goedronde pret, HAVERSCHMIDT, *Snikken en Gr.* XII.

Haer hert schonck sy my door edelheyt,
Dies vlieg ick van vreughden, 't dunckt my goet rond.
VISSCHER, *Brabb.* 96.

— *Op goedronden toon*, op openhartigen toon. || Toen voer hij voort, meer dringend maar op goedronden toon: Geloof mij ... stel in mij uw vertrouwen *enz.*, BOSB.-TOUSS. 3, 275 *a*.

— Zelfstandig gebezigd in de uitdrukking *Iets goedronds*: iets openhartigs, eene uitdrukking van gulheid, openhartigheid. || De vijftiger, ... wiens gezigt door iets goedronds innam, POTGIETER 1, 68. Er lag in zijn wezen iets opens, iets goedronds, SCHIMMEL 1, 76 *b*.

b) In toepassing op het gelaat of de uitdrukking daarvan: open en eerlijk; misschien echter niet geheel zonder bijgedachte aan het uiterlijk voorkomen van eene welgevulde, ronde tronie. || Het goedronde gezicht van Hollander en Zeeuw, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 137.

sche munt ... als misdrijf aangerekend wordt, maar alleen het arglistig, het des bewust handelen, *Bijbl. Ned. St.-C.*, 2de *Kam.*, 1853—'54, 952 *b*.

GOEDVERDERVING, znw. vr., zonder mv. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., in de bet. B, 1 en 2) en *Verderving*. Een thans verouderde rechtsterm; ongeveer hetzelfde als: vernieling van goederen. || Door goed-verderving werden verbonden tot wederevening die brand ofte water-vloed veroorsaecken, 'tzy moedwilliglick, 'tzy door onachtsaemheid: die eens anders beeste dooden ende diergelijcken, DE GROOT, *Inl.* III, 37, § 2.

GOEDVERERGERING — -VERARGERING —, znw. vr., zonder mv. Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., in de bet. B, 1 en 2) en *Verergering*. Een thans verouderde rechtsterm; ongeveer hetzelfde als: beschadiging van goederen. || Door goed-verargering (werden verbonden tot wedereveninge) alle die onbehoorelick oorzaeck geven tot verargering van iemands goed, DE GROOT, *Inl.* III, 37, § 4.

GOEDVINDEN (I), bedr. st. ww.: *vond goed, heeft goedgevonden*. Koppeling van *Goed*, bnw. en *Vinden*, beide in verschillende opvattingen.

1) *Goed* in den zin van: zooals het behoort, in orde (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 1 en 2) en *Vinden* in de beteekenis van: bevinden. Na onderzoek of overweging een gunstig oordeel over iets vellen, iets goedkeuren. || Zo gy myn handelwys goed vindt, volg die, *Blank.* 2, 84. Het is een ongelukkig lot, altijd menschen rondom ons te hebben, die alles wat wij doen, goedvinden, V. D. PALM, *Sal.* 4, 290. Wat hij goedvond, keurde zijne dochter af, CONSC. 3, 379 *b*.

2) *Goed* in den zin van: dienstig, nuttig (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 3) en *Vinden* in de beteekenis van: van oordeel zijn. Van oordeel zijn, dat iets behoort te geschieden; in verschillende toepassingen.

a) Oorbaar achten. || De ordonnantien ... die van de Apostelen ende de Ouderlingen te Jerusalem goet gevonden waren, om die te onderhouden, *Hand.* 16, 4. Zy wierd weder zo onthutst, dat ik goedvond daar niet verder over te spreken, *Leev.* 2, 288. Handel zoo als gij het goedvindt, V. LENNEP, *Rom.* 3, 101.

— Vaak met de ontkenning. || Eene vermogende Familie ... die zy niet goedvonden te noemen, *Leev.* 7, 131. Eene verschooning ..., die hij niet goedvond thans te openbaren, SCHIMMEL 1, 372 *a*.

b) Verkieslijk achten, verkiezen, believen, gelieven. — 1°. Behagen scheppen, lust hebben in iets. || Indien de Predikers, 't geen reeds in arbeid gaat, Goed vonden by te staan ... Dat zoude een' wond'ren moet, tot voortgang van de zaak Verschaffen, OUDAAN, *H. Broederm.* 9. Hy (weet) ... de zinnen te misleiden, en dwars tegen derzelver ordinaare gevoelens alles wys te maken, wat hy goed vind, V. EFFEN, *Spect.* 12, 187. (*Oude dienstboden*) die hy om eenige taamlyk goede hoedanigheden niet goedvond te ontroonen, *Leer.* 3, 313. Edward had zijnen vrienden vrijheid gegeven, om zóóvele gasten mede te brengen als zij goedvonden, BOSB.-TOUSS. 2, 116 *b*. Gij hebt niet goedgevonden my te verstaan, 3, 429 *b*.

2°. Geen bezwaar tegen iets hebben, geen zwarigheid maken om iets te doen. || Ick ... vont goet het hooft te laten dompelen (d. i. *mij te laten doopen*), VONDEL 4, 51. Gij zoudt wel doen, indien gij kondt goedvinden, een' kleinen brief aan deze vriendelijke lieden te schrijven, BILD'S *E. H.* 269. Het was toch wel om geene andere reden, dan omdat hij de menschen ... wat te zeggen had, dat hij (*Jezus*) goedvond met hen te eten, BEETS, *St. Uren*, 7, 123.

c) Raadzaam, en daarom: noodig achten, eene beteekenis die weinig verschilt van: besluiten; verg. lat. *placere*. || Caecina ... vondt goedt zynen leegher op de plaatze te slaan, HOOFT, *Tac.* 28. De windt (keerde) der wyze, dat zy goedt vonden den mondt der Maaze te kiezen, HOOFT, *N. H.* 229. De Afgevaardigden (hadden) onderling goedgevonden, dat de Groot naar den Haag terug zou keeren, V. LENNEP, *Rom.* 20, 120.

> Toen 't Misbruik evenwel zo hoog liep, vond men goed
> De maat te stellen aan dier dichtr'en overmoed.
> PELS, *G. en M. d. Toon.* 6.

— Zoo beteekent ook de officieele term *Goedvinden en verstaan* bijna hetzelfde als: verordenen, decreteeren. Verg. het verouderde: willekeuren. || Waer op gedelibereerdt zijnde, is goedtgevonden en verstaen, dat *enz.*, *Gr. Placaatb.* 4, 361 *b*. Is ... met gemeen genoegen goetgevonden en geconsenteert, 548 *b*. Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze (*enz.*), *Grondw.* 1887, *a*. 72 (*formulier van afkondiging der wetten*).

Afl. *Goedvinden*, znw. (zie het volgende art.). — Voorts *Goedvind*, in Zuid-Nederland: inschuld, fr. *créance* („In den transport van eenen *goedvind*, van een recht of van eene actie op eenen derden persoon, geschiedt de aflevering tusschen den cedent en den cessionaris door het overgeven van den titel", *Civiel Wetb. der Franschen*, 1807, *a*. 1689); *goedvinding*, willekeur („Menschen *goetvinding* gheeft dees Son (*het Evangelie*) geen meerder Crachten", ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 105; „Hoe geen gemoed'ren zich behoeven Althans te laten kluist'ren, door ... Gezag, noch macht, noch ... wet, *Goedvinding*, orde, form, besluiten", OUDAAN, *Poëzy* 1, 40).

GOEDVINDEN (II), znw. onz. Het ww. *Goedvinden*, in de bet. 2) zelfstandig gebezigd.

1) Goeddunken, welbehagen. Zie GOEDVINDEN (I), 2, *a*, en *b*, 1°.). || Het overige van de Gasten waren al te bescheiden, om ... den Graaf, in syn goedvinden tegen te spreeken, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 239. Instellingen wier grondslag in hooger dan menschelijk goedvinden ligt, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* X.

— *Naar goedvinden*, naar eigen inzicht en verkiezing. || (Zij) besteedde ... haren dag ... volmaakt naar haar goedvinden, V. LIMB. BROUWER 1, 81 *b*. Liep Frankrijk aan onzen band? Dorst het niet naar goedvinden afwijzen zonder ons verlof? THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 167. Om alles te regelen ... naar uw goedvinden, BOSB.-TOUSS. 3, 239 *b*. Handel naar goedvinden, SCHIMMEL 3, 41 *b*.

2) Toestemming. Verg. GOEDVINDEN (I), 2, *b*, 2°.). || Maer ick en hebbe sonder u goetvinden niets willen doen, *Philem.* 14. Dat de jonge lieden ... niets en wouden doen sonder raet, ende goetvinden van vrienden, CATS, 1, 446 *b*. Geene bezettingen in de steeden te leggen ... zonder voorgaand goedtvinden der Staaten van 't gewest, HOOFT, *N. H.* 975. Het goedvinden van de Groote Vroedschap ... noopens deezen verkoop, V. MIERIS, *Beschr. v. Leyden*, 1061 *a*. Waaruit ik merkte dat hij met onderling goedvinden den naam van Van Vliet zou aannemen, SCHIMMEL, *Dram. Poëzy*, 2, 299.

GOEDWILLIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Mhd. *guotwillic*, nhd. *gutwillig*, mnl. *goetwillich*. Samenstellende afleiding van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., **I**, III, 19; verg. ook ald. 20) en *Wil*, met

-ig. Met een goeden wil, eene gunstige gezindheid bezield. Verg. lat. *benevolus*.

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) Tot dienstbetoon bereid, dienstvaardig, bereidvaardig, gewillig. || Eenen vriend ... welke zo bekwaam als goedwillig was, om u uwe zedelijke gezondheid te helpen bevorderen, *Wildsch.* 4, 7. De werkmeid, die een goedwillige sloof was, *K. Zev.* 3, 14.

— In de onderteekening van brieven; verg. ons *dienstvaardige* of *dienstwillige dienaar*. || By my, uwen al schuldigen, ongeveynsden, nedere, doch goetwillige G. A. Bredero, BREDERO 3, 160.

— Als bepaling van gesteldheid. || Onder de belofte van „Burgermeesteren en Regierders inder tijdt onderdanigh te wesen ... in Waken, Byten en andere Beschermenissen en lasten deser Stede hem goedtwilligh te betoonen", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 6 (*Poorterseed*).

Nocht ossen wit als sneeu, bestroyt met offerkooren,
Hunne honderd halsen niet, tot soen van 's hemel tooren,
Goedwilligh neygen.

VONDEL 2, 723.

— **Aanm.** Zelfstandig gebezigd beteekent *goedwillige* bij HOOFT hetzelfde als *goedgunner* (zie GOEDGUNNER, 2), t. w. partijganger, of met den 2den nv. van een persoon als bepaling: aanhanger, medestander (van iemand). || Hier (t. w. *bij de Italiaansche, Spaansche en Duitsche soldaten*) hadden zich noch bygevoeght drieduyzent goedwilligheu van verscheiden landtaart, HOOFT, *N. H.* 225. Hopman Marinus Brandt, die van 's Prinsen goedwilligheu, met eenigh krysvolk ingelaaten was, 254.

b) Welwillend, vriendelijk, vooral in opdrachten. Thans verouderd. Verg. GOEDGUNSTIG, I, 1). || Tot die goetwillighe Lezers, HOUWAERT, *Milenus Clachte*, 3. Aen den Christelijcken ende goet-willigen Leser, COORNHERT 2, 271 *b*.

— Met eene bepaling afhangende van een voorz. Vriendelijk, goedgunstig *jegens* iemand. || Indien ghy desen volcke goedertieren ende tegen hen goetwilligh wesen sult, 2 *Chron.* 10, 6.

2) Van zaken. Blijk gevende van goeden wil, van eene welwillende gezindheid (verg. de bet. 1, *b*). Welwillend, vriendelijk, welgemeend. || De maarschalk luisterde met goedwillig geduld naar het pleidooi zijner gemalin, BOSB.-TOUSS. 2, 279 *b*. De goedwillige, maar niet oordeelkundige verpleging van barmhartige zusters, 2, 287 *b*. Meer goedwillige schikkelijkheid, dan men recht had te wachten, 3, 397 *b*.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Zonder verzet of tegenspraak, gewilliglijk. || Hij ging goedwillig, gewilliglyk ter dood: *volontairement, sans contrainte, de bon coeur, résolument*, MARIN. — Op deze woorden verzamelde zich de gansche troep ...; de een echter met meer spoed en goedwilliger dan de andere, V. LENNEP, *Rom.* 6, 393. Laat u goedwillig door mij leiden, 14, 145.

Goedwillich de borghers opdaen
D'ander poort, sonder weerseggben.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 5.

2) Op welwillende, vriendelijke wijze. || Wat hielp de troost, haar soms goedwillig toegefluisterd? TER HAAR, *Ged.* 1, 222.

Afl. *Goedwilligheid*.

GOEDWILLIGHEID, znw. vr. Mnl. *goetwillicheit*; verg. nhd. *gutwilligkeit*. Van *Goedwillig* (zie ald.) met *-heid*.

1) Bereidvaardigheid, gewilligheid. Zie GOEDWILLIG, I, 1, *a*.) || Dat Godt in 't geven van Aelmoessen der menschen goetwilligheyt ... gewoon is aen te sien, CATS 3, 26 *a*. Een daad van goedwilligheid of gedienstigheid, V. D. PALM, *Sal.* 8, 198. Min beteekenende personen ... waren ... met groote goedwilligheid ... opgekomen, BOSB.-TOUSS. 3, 260 *a*.

— In bijzondere opvatting, met betrekking tot vleeschelijke gemeenschap: *de schuldige goedwilligheid betalen, genieten*. Verg. de uitdrukking *iemand te wille zijn*. || De man sal aen het wijf de schuldighe goetwillicheyt betalen: ende desgelijcks ock het wijf aen den man, 1 *Cor.* 7, 3. Een Koningine ... heeft ... aen twe verscheyde mans in echte verbonden geweest, sonder dat yemant van de selve de schuldige goetwilligheyt aen haer heeft betaelt, of van haer heeft genoten, CATS 2, 60 *b*. Dat Martijn Guerre geheele acht of negen jaren onmachtig is geweest syn vrouwe de schuldige goetwilligheyt te betalen, 2, 166 *a*.

2) Welwillendheid, vriendelijkheid, goedheid. Zie GOEDWILLIG, I, 1, *b*). || Allerlei goedwilligheid, door woorden aan den dag gelegd, V. D. PALM, *Sal.* 1, 326. Wij weten, dat kalmte geen laauwheid ... en goedwilligheid geen lafheid is, V. D. PALM, *Red.* 3, 101. Afhankelijk te zijn van de goedwilligheid van anderen, *K. Zev.* 5, 15.

GOEDZAK — GOEIZAK —, znw. m., mv. niet in gebruik. Koppeling van *Goed*, bnw. (zie GOED, 1ste art., in de bet. **I**, I, 9) en *Zak*, als benaming voor: iemand die met zich sollen laat. Voorheen, met dezelfde bet. *goede zak* („Die goede sack, die goede Jan", V. BEAUMONT 48): goedhartige lobbes. Verg. *goedbloed, goedhals*, misschien ook *goedsblok* (zie de Aanm. bij GODSKIND, II). || Goeizak, SCHUERM. — Hij was sterk, van oud adellijk geslacht, bij den grooten hoop wel gezien en daarbij een rechte goedzak, *Los en Vast* 2, 197.

Afl. *Goedzakkig*, en vandaar *goedzakkigheid* („Wij willen in plaats van om onze kleingeestigheid en *goedzakkigheid* bespot en verguisd, om de fierheid van ons volksbewustzijn geëerd worden", *Los en Vast* 2, 87).

GOEDZALIG, bnw. Mhd. *guotsælic*, mnd. *gûtsalich* (*beglückt, glückselig*: LÜBBEN-WALTHER). Uit *Goed*, znw. (zie GOED, 2de art., in de bet. B, 1) en *Zalig* in de bet. van: rijk, rijkelijk voorzien van (verg. osaks. *lofsâlig*, mnl. *segesalich*; zie ook *gelukzalig*). Wel voorzien van bezittingen, welgegoed, rijk; het tegenovergestelde van *goed-, goederloos*. || Omdat sy in ghenomen hadde een rijcke goetsalighe stadt (gr. εὐδαίμονα καὶ πλουσίαν πόλιν), V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 62 *c*.

Aanm. In Zuid-Nederland wordt *goedzalig* ook gebezigd in heilwenschen. Dan moet het beschouwd worden als eene jongere koppeling van *goed*, bnw. in den zin van: voorspoedig (GOED, 1ste art., **I**, III, 10) en *Zalig*, gelukkig. || Meester, eene goedzalige Paschen! LOVELING, *Sophie*, 275. Nichten, ik wensch u een goedzalig nieuwjaar, eene beurze geld om bij te leven en den hemel, als ge sterft, V. LOVELING, *Hoofd v. 't huis*, 264.

GOEIER, znw. m.; mv. *-s*. Misschien een afleidsel van GOED (I). Benaming van eene soort van aardappelen. || Op de kleigronden hebben ... het minst (geleden) de vroegen, de wolkammers, geelballen, roode zeeuwen, ... engelschen en goeiers, *Meded. en Handel. d. Geld. Maatsch. v. Landb.*, 1846, blz. 214.

GOEIERD — voorheen ook GOEDAARD —, znw. m.; mv. *-s*. Mnl. *goeier* (VERDAM 2, 2026). Van *Goed*, bnw. (verg. GOED, 1ste art., **I**, III, 19, 20 en 21) met *-AARD, -ERD*. Goedhartig, trouwhartig persoon. Verg. *Lieverd, Zoeterd*. || Hij zou voor een ander door een vuur loopen, zoo'n goeierd is het! De goeierd dacht waarlijk dat ik zijn gezegde kwalijk had genomen. Och, goeierd! heb ik je zeer gedaan?

Want om sijn Bloed den Rijckaart bouwt (d. i. *bout*),
Den wysen Kalis selschap schouwt,
Van dit hovaardigh trots gheslacht,
Wert goet-aarts raat met smaat veracht.
BREDERO 1, 91 (uitg. 1637: *goed-aars*).

GOELIJK — GOEILIJK; GOEDELIJK, GOEDLIJK; ook in den vorm van het verkleinwoord GOELIJKJES; soms met het achterv. *-(l)ig* GOELIG (verg. *bevallig* naast *bevallijk* enz.) —, bnw. en bijw. *-er, -st.* Van *Goed* met *-lijk.*

I) **Bnw.**

A) Blijkbaar, ofschoon met verzwakte beteekenis, hetzelfde woord als ohd. *guotlîh, guollîh*, mhd. *guot-, güetlich, guollich* (en daaruit *guon-, güenlich*), ofri. *gôdilik*, os. *gôdlîk*, ags. *gôdlic*, eng. *goodly*: heerlijk, prachtig, roemrijk; afgeleid van het bnw. *goed* in eene beteekenis die thans geheel is verloren gegaan, of misschien van *goed*, znw.: have, rijkdom (verg. FRANCK, *Etym. Wdb.* 307). Mnl. *goedelijc, goetlijc*; in de 17de eeuw alleen in den geassimileerden vorm. Schoon, aanvallig, bevallig, mooi. Thans, tenzij misschien in den historischen stijl, verouderd.

1) Van personen, inzonderheid vrouwen en meisjes. || Goe-lijk, *Beau, Bél*, v. D. ENDE. Bellus ... schoon ... goelik ... pril, *Synon. Lat.-Teut.* 104. Goelijck. *Handsome or comely*, HEXHAM. Een goelyck meysje. *A goodly or pretty lass*, SEWEL. — Je bint seker al te goelijcken sackje (*aardig vrouwtje*), datme jou sou inde kou jaghen, BREDERO 1, 269. Zeven overschoone Nymfen, en ... Deiopeie, de goelyckste van allen, VONDEL 5, 140 (lat. *formâ pulcherrimâ Deiopea*). Is yemand moy van muyl, my dunckt ick goelick ben, HUYGENS 2, 317 (*zekere Jan spreekt*).

G. Maer daer en sit niet ten besten, het volck is te slecht,
E. Maer 't meysjen is goelick, en de vaer is oprecht.
HOOFT, *Ged.* 2, 281.

Isse (*ware vrouw*) wat goelickjes, en draeght se moye kliere,
Laetse niet licht allien deur vreemde stracte gaen.
HUYGENS 1, 598 (zie ook 1, 591).

Wat dat men door de kunst te weege brengen kan
Om goeljcker te zijn of schijnen aen een man.
WESTERBAEN 2, 716 (zie ook 3, 327).

Uw jeugt, o Cloris is al voort;
Noch doet ge uw best met pryken,
Om goelykjes te lyken.
V. BROEKHUIZEN 45.

O kuische, o goelyke, hoe zullen duizent monden
U zaligh noemen, *enz.*
HOONIUS, *Poëzy*, 16 (*tot de Maagd Maria*).

Zie voorts nog HOOFT, *Ged.* 1, 48 en 168; VONDEL 5, 604 en 644; 8, 140; 10, 478; 11, 360; HUYGENS 2, 572; FEITH, *Werken* 13, 142; enz.

— Zelfstandig gebezigd. *Iets goelijks*, iets schoons, eene mooie vrouw.

Juppijns gelaet:
Niet, dat hy over zich heeft, als hy zit te raedt;
Maer als hy leit ter dis, in 't leat van 't banketteren,
En loert, en lonkt, en wenscht yet goeljks uyt de kleeren.
HOOFT, *Ged.* 2, 29.

2) Van zaken. — *a*) In 't algemeen. || Schoonheyd ... kan nauwelicks goelick wezen, als zy goedloos is, DE BRUNE, *Bank.* 2, 391. Hoe goelyk schynt de doot als 't leven ons verdriet! POOT 1, 47.

b) Van het uiterlijk en zijne deelen. || Dese ... die gij in een goelik Vrouwen aansigt sulken Manhaften wesen ziet vertoonen, is de vermaarde Vrouw Jacoba van Beijeren, V. HEEMSKERK, *Arc.* 639. Wat verder den Mond, de Lippen, benevens de Wangen en de Gelaatstrekken aangaat; deezen zyn in 't gemeen juist zoo goelyk niet, als die van onze hooge Zuid-hollanders, BERKHEY, *N. H.* 3, 792.

B) Een jonger afleidsel van het bnw. *goed* in eene der thans nog bekende beteekenissen; verg. b. v. GOED (I), **I**, I, 9) en III, 19). Mnl. *goedelijc, goetlijc* en ook in de 17de eeuw nog altijd in den niet geassimileerden vorm, die eerst later, na het in onbruik geraken van het onder A) behandelde woord, door *goelijk* wordt vervangen.

1) Van personen. Goedaardig, goedig, vriendelijk, lieftallig; soms misschien nog met bijgedachte aan het oudere woord: aardig, lief. Verg. nnd. *gôdelîk, gôdelk* (DOORNK.-KOOLM), gron. *goudelk* (MOLEMA). || Berve, ... guedich, guetlich, sachtmoedich, vredsam *enz.*, *Teuthon.* 24. Goedelick. *Benignus, clemens*, KIL. *Gentle or Kinde*, HEXHAM. — Maer ik zou met praeten myn tyd wel vergeten, zeide de goelyke oude man, v. EFFEN, *Spect.* 6, 80 (zie ook 8, 130). De Herders vonden behagen in dit goelijk soort van dieren, BILD. 1, 418. Het hoofdje zijwaarts gebogen op de knie der goelijke beschutster, BOSB.-TOUSS., *Leye.* 1, 101. Ieder hunner zal een goelijken oom en een onnoozelen neef hebben, BEETS, *C. O.* 35.

Toen trad, het voorplein om, de zwarte knaap vooruit,
En leidde bij den kop het goelijkste aller paarden.
BEETS 2, 91.

2) Van zaken. — *a*) Blijk gevende van vriendelijkheid, welwillendheid, zachtheid. || Een goelijk humeur, goelyken aart, ... *Une humeur agréable, avenante*, MARIN. — 't Goedtlijck hert, alree' ter Deuchdt genegen, CAMPHUYZEN, *Ps.* 119, 65. In plaats van een' half bestraffenden blik, ... een' heelen goelijken opslag, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 196. Met eenen aanminnigen glimlach en met eene goêlijke, maar vaste stem, BOSB.-TOUSS. 2, 259 *a*. Colbert (antwoordde) ... op goêlijken toon, 3, 222 *b*. Goêlijke bedaardheid, 3, 261 *b*. Dat goêlijke voorkomen, dat iedereen aantrok, VISSERING, *Herinn.* 1, 210. De goelijke kuilen, die, als zij spreekt, in haar wangen komen, BEETS, *C. O.* 59. Tante ... in haar goelijken ijver om haar nichtje ... voor den jongen Witse te interesseeren, 242. Met een goelijken knik ... en een nog goelijker lach drukte de heer Vernooij ... Gerrits hand, 249. Goêlijke Eenvoud, BEETS 3, 70.

— Zelfstandig gebezigd. || Zij (*de ooghaartjes*) zijn zeer sierlijk in de Koeijen, en geven er dat goelijke en eerwaardige aan, dat die zelfde haartjes aan der Menschen oogen doen, BERKHEY, *N. H.* 5, 276.

b) Goedaardig. || Die wankelbare zwakheid van gemoed, zij is niet wat het algemeen gevoelen haar noemt: een goelijk soort van kwaad, iets slechters dan deugd, maar iets beters dan zonde, BEETS, *St. Uren* 4, 313.

II) **Bijw.**

1) Van graad. — *a*) Bij hoeveelheden, grootheden enz. Zoogoed als, ten naasten bij, nagenoeg, nu eens met de beteekenis: wat meer, dan eens met die van: wat minder dan de uitgedrukte hoeveelheid. Verg. het gebruik van: *wel, mooi* (*mooitjes*), *goed, ruim.* || Op de Mookerheide, goelyk een vierendeel myls van 't dorp, leit een' vlak, HOOFT, *N. H.* 357. Eenigh ... voetvolk, en goelyk tweeduyzent paarden, 821. Ick wrongher Vlusjes een hachjen (*brokje eten*) in, goelickjes van dardalf pongt, BREDERO 2, 259. Een ... hoen, dat goedlykjes drie pond woeg, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 134.

Now isset goelickjes dry jaer of soo eleen,
Dat hier en Vrouwtje quam van over Land en Zeen.
HUYGENS 2, 571.

— Soms schijnt de beteekenis zelfs te wezen: juist, net, op den kop. || Zyn dochter, Magre Grietje: Dat is ... Sucken bedil-al, sucken snurmuyl.... Sy lacht by hoy en by gras, dat's goelickjes tweemael's jaars, BREDERO 1, 224.

b) Ook in 't algemeen: ongeveer, bijna, zoowat. || Het boexken dat Piso goelyk op deezer manier hadt ingestelt, HOOFT, *Tac.* 78 (*Kantt.*: Ten naasten by; lat. *ferme*). 'T was goelyk de vyfde uure des daaghs, 396. Raamende den vyandt goelyk binnen scheuts, doet hy een der grootste stukken afbernen, HOOFT, *N. H.* 225 (zie ook 257).

Zie voorts nog, voor de bet. *a* of *b*), BREDERO 1, 226 en 252; 2, 167; HUYGENS 1, 553 en 605; W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 12 (uitg. 1644).

2) Van wijze. — *a*) Heerlijk, prachtig, schoon. || Ist al gout dat goeligh blinct? VONDEL 3, 42.

b) Kalm, bedaard, zoetjes, zachtjes. || Al goelickjes Grietje, jy moet soo hoogh niet praten, BREDERO 1, 29.

T. Laatme los, segh ick, en laatme gaan mijner vaarden!... *S.* Nou al goeljckjes, je bent soo quaet niet as gy jou wel [kent houwen.
BREDERO 1, 246.

c) Op vriendelijke, welwillende, ook: zachtmoedige wijze. Verg. *goedig*. || Die ... my nu oock in dese mijne sware elende goedelick aengesien hebt, *Kantt. op Gen.* 16, 13. Alle dit heeft my de Coning goetlijck verclaert, COORNHERT, *Odyss.* 2, 68. Hy betoonde sich self voorwaer so burgherlicken ende ghemeensamen Prince, dat hy eenen yeghelick tot hem comende, goetlich de rechter hant gaf, COORNHERT, *Herodianus*, 4 *a*. Is hier inne dan eenighsins gedoolt, dat wilt goetlyck in 't goede beduyden, COORNHERT, *Cic., Plichten*, 9. Dan wil ick gebeden hebben den teeren Leser ..., datse dit willen goedelijck duyden en my ten besten houden, VISSCHER, *Sinnep.* 30 *a*. Derhalven sal u ghelieven ... daer ghy mijn slechtheyt van onkunstich schrijven siet, dat goedelijc (*te*) verschoonen, BREDERO 3, 123. Als gij goêlijk lacht met half ontsloten lippen, TER HAAR, *Ged.* 3, 98.

De hond, die aan zijn voeten lag,
En goêlijk hem in de oogen zag.
TER HAAR, *Ged.* 2, 136.

Zie voorts nog COORNHERT 1, 256 *a*, 297 *c*, 387 *b*.

Afl. In de bet. A). *Goelijkheid, vergoelijken* (zie die woorden).

— Voorts *Goelijken*, bijw. („Belle ... schoonkens, fijnkens, *goeliken*", *Synon. Lat. Teut.* 104); *goelijkerd*: znw. „niet dan gekscheerender wyze gezegt" („Het is een *goelykert* niet waar? *C'est un beau minois, un joli museau, n'est ce pas?*" MARIN).

— In de bet. B). *Ongoedelijk* (zie ald.), — Voorts *Goedelijken*, bijw. („Goedelicken, *Benigne, clementer*", KIL.); *goelijks* (in West-Vlaanderen), bijw.; ook als bnw. *goelijksch*: goed, goedaardig.

GOELIJKHEID — GOEDELIJKHEID —, znw. vr.; mv. *-heden*. Van *Goelijk* (zie ald.) met *-heid*.

A) *Goelijk* in de bet. A). Verg. mhd. *guotlichkeit*, onl. *guodlîc-, guolicheide*, heerlijkheid, roem, glorie, mnl. *goelijcheit*. De eigenschap van schoon te zijn; schoonheid, aanvalligheid. Thans verouderd. || Haare moeder, hebbende de vrouwen haarder eeuwe in goelykheit (lat. *pulchritudine*) te booven gegaan, hads haar teffens met ... schoonheit beschonken, HOOFT, *Tac.* 226. Men ziet meer op de goelickheyd van 't lijf, als op de goedheyd van de ziele, DE BRUNE, *Bank.* 1, 444. Sal hem mijn jonckheyd of mijn goelickheyd nu meer Bekooren? WESTERBAEN 2, 518.

Verslint, ô aerde, toch de goeljckheit der schoone,
Die 's minnaers oogh behaeght, verander uit gena
Myn schoonheit.
VONDEL 11, 324 (lat. *figuram*).

Is dit de Nimf die ons zoo kon betoveren,
En met haer' glans en goelykheit veroveren!
POOT 1, 131 (zie ook 1, 249).

— Concreet, in 't mv.: bekoorlijkheden. || De zuyvre goelijkheên der hemelhoofsche knaepen, HOOFT, *Ged.* 1, 264. Uw' schoonheyt (*van Venus*), aller vreughd en goelijkheden bron, 1, 306.

Alcides zelf droegh wel het zachte minnejuck,
Ley leeuwshuid af en knods, voor lieve goeljckheden,
En stond naer joffrengunst (*enz.*).
VONDEL 3, 574.

— Ook in den zin van: eene schoone vrouw; verg. fr. *une beauté*; in 't Mnl. in dien van: iets schoons in 't algemeen, || (*Dat zij*) hem opzondt eene aantrekkelijke goelijkheidt, daar hy zulx op verslingerde, dat *enz.* HOOFT, *Henr. de Gr.* 30. (Zy) maakte ... uit (d. i. *kocht om*), t' zijner bekoringe, verscheide goelijkheden, die van haar' handt vlogen, om ... zijn gemoedt te meesteren, 42.

B) *Goelijk* (*goedelijk*) in de bet. B). Mnl. *goede-, goetlijcheit*. Vriendelijkheid, welwillendheid. || Goedelickheyd. *Benignitas, clementia*, KIL. — Ziet gij wel; hernam don Christin, met eene goêlijkheid of hij ten volle overtuigd was, BOSB.-TOUSS. 3, 290*a*. „Ik geloof niet, dat de onverzoenlijkheid ... zich zal uitstrekken tot u", hernam zij met zekere goêlijkheid, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 77.

GOEMAN — GOEDMAN; ook verzwakt tot GEMAN —, znw. m.; mv. *-mannen*, en *-lieden, -lui*. Koppeling van *Goed*, bnw. en *Man*. Voorheen ook dikwijls in twee woorden (zie boven kol. 302). Ook als geslachtsnaam bekend (*Goeman, Goetman* enz.; WINKLER 322 en 520).

1) Als qualitatieve benaming. Mv. *goemannen*. Eigenlijk een man in het volle bezit van zijne eer als burger; eerzaam, achtingswaardig en betrouwbaar man (zie VERDAM 2, 2050; STALLAERT, *Gloss.* 1, 528 en 529; GOED, 1ste art., **I**, 1, 6 *a*); zulke personen werden als zaakkundigen geraadpleegd en tot bemiddelaars gekozen; vandaar de beteekenissen

a) Scheidsman, scheidsrechter, vinder, zegsman; verg. fr. *prud'homme*.

door 't voorloopen (*ijveren*) van goe-mannen
Soo wordender myn Vaar in 't heymelijck om (t. w. een *diefstal*) egieselt en uyt ebannen.
BREDERO 2, 155.

Goe mannen hebben my moedwilligh 't mijn ontweesen:
Ick docht niet dat quaed volck goe mannen konden weesen.
HUYGENS 2, 197 (zie ook 2, 207 en 211).

b) Commissaris bij eene harddraverij. || Aan beiden deeze plaatsen (t. w. *aan het begin en aan het eind van eene harddraversbaan*) vervoegen zich twee Commissarissen, of Goemannen, om de Ryders in het af en aanrijden, naar de Wet desaangaande te beoordeelen, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 269. Medailles ... waarop men de baan met de paarden, en den goêman bij den boom ... ziet, TER GOUW, *Volksverm.* 578.

— **Aanm.** *Goedman* bij BREDERO 2, 115 (door OUDEMANS, *Wdb. op Bred.* 499 verklaard als: magistraatspersoon, lid van den Raad of het Stadsbestuur) beduidt misschien niet anders dan: deftig burger.

anmen rechter hangt daer kreegh een goet-mans Vrouw
Een kolfbal veur heur hooft, van een deel groote scholvers.

2) In zeer verzwakte opvatting, in 't mv. *goeliêden, goelui*, als collectieve benaming voor: de menschen in 't algemeen, de luidjes. Verg. GOED, 1ste art., **I**, 1, 9 en 10). || Datje deurgingt sonder de goeluy te betalen, BREDERO 2, 166.

So lang als ick ghewondt was, en om 't hooft de doeck hadt,
So kreeg ick altijts wat om Gods-wil van de goe-luy as ick badt.
BREDERO 2, 154.

3) Met, onder invloed van den klemtoon op de tweede lettergreep, tot toonlooze *e* verzwakte en

verg. *gemorgen*, *genacht* voor *goemorgen* enz. (zie boven kol. 312). Bij 't aanspreken van een gezelschap: goede vrienden! vrienden-lief! mannen! || Niewaer Gemanne? HUYGENS 1, 576. Gemanne, 't is wat grof, 2, 111 (zie nog 2, 203, 412, 426 en 525; en voor *goemannen* o. a. GYSB. JAPICX, *Fr. Eyml.* 1, 53).

4) *Sint Goedman*: *S. Homobonus*, patroon der kleedermakers. || De Snijders, die geerne goede ghesellen zijn, houden sick aen sinte Goetman, MARNIX, *Byenc.* 4, 4 (bl. 193 *b*). 13 November, Sint Homoboni of Goeman, Belijder, *Duikalmanak* (Gent, 1890).

— Vandaar *Sint-Goedmansgilde*. || Twee lichte bandvogels van Sint Goedmans gilde, dat is, twee snijdersgezellen, TUINMAN 1, 69.

Afl. In de bet. 1) *Goemanschap*, beslissing door scheidsrechters („Het (was) te wenschen, dat deselve *goemanschappen* minder kosten, en in minder tydt wierden afgedaan", v. HEEMSKERK, *Arc.* 570; „D' allerzwaarste punten worden 'er (*in schuiten en op wagens*) ... verhandelt, en, om zoo te zeggen, wert'er Gods wezen, dikwils, gelijk in *goemanschap* gewezen", DE BRUNE, *Jok en E.* 217; zie voorts HUYGENS 2, 197 en 207).

GOESTE. Zie GOESTING.

GOESTING — GUSTING; daarnaast ook GOESTE —, znw. vr.; mv. niet in gebruik. Het Fransche woord *goût* (ofr. *goust*, van lat. *gustus*) met het Germaansche achterv. *-ing*. In Noord-Nederland uitsluitend in enkele zuidelijke tongvallen (*gusti* of *gusting*, HOEUFFT, *Bred. T.* 215; *goeste*, Land van Aksel, zie *Arch. N. T.* 2, 164), in Zuid-Nederland in meer algemeen gebruik (DE BO, SCHUERM.). Lust, trek, zin, smaak; al naar het verband. || Lôt may men goeste vray, HUYGENS 1, 579 (*Trijntje Corn.*). Ieder zijne goesting; hij moet het weten, CONSC. 1, 91 *a*. Ik had voorgenomen de jaarmarkt eens af te wandelen; maar de gewichtige tijding heeft mij er de goesting van doen overgaan, 3, 124 *b*. Twee groote glazen versche melk met brandewijn, en suiker naar de goesting, KNEPPELH. 6, 73 (*Spa*). Hij heeft perries nog geene slechte goesting, DELCROIX, *Morgend, m. e. a.* 97. Maar nu is de put gemaakt en de verdoemde moet er in, goesting of geen goesting, SMITS, *Uit het lev.* 2.

— *Uit goesting*, uit voorliefde, voorkeur. || Een jonkman uit de buurt ..., die het vak van zeeman uit goesting had verkozen, SLEECX 1, 103.

— *Zijne goesting doen*, naar eigen verkiezing handelen (zie b. v. COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 49).

— *Zegsw. Doe uwe goesting en trouw morgen.* || Ik zeg met het spreekwoord: ieder kookt het gelijk hij het eten wil; doe uwe goesting en trouw morgen, CONSC. 3, 352 *a* (zie ook HARREB. 1, 251 *a*).

Samenst. *Tegengoesting*, tegenzin.

GOEVARE. Zie GODVADER.

GOF, znw. m., mv. *goffen*. Een klanknabootsend woord, evenals *bof*, *dof*, *plof*, enz. In verschillende toepassingen.

1) De met een dof geluid gepaard gaande beweging van een voorwerp dat in eene kokende vloeistof ginds en herwaarts wordt geslingerd.

het Hampje (*hammetje*)
Dat reeds met groote goffen,
Al schuimend en al romlend,
Al poffend hangt te kooken.
WOLFF-BEKKER, *De natuur is mijne Zanggod.* 64.

2) Slag, klap. Zie BILD., *Verkl. Geslachtl.* op Jaap, BOUMAN, *Volkst. i. N.-Holl.* 34, en verg. gron. *goffel*, stoot, stomp, opstopper (MOLEMA 521).

3) Messnede, wond, jaap (BILD., *Verkl. Geslachtl.* op Gif en Jaap).

GOFFELDOFFEL, znw. m.; mv. niet in gebruik. Benaming voor iemand die zich uit goedigheid alles laat welgevallen, die met zich sollen laat; sul, goedzak. Misschien samengesteld uit afleidsels van *goffen* (verg. GOF) en *doffen*, of van *goffelen* en *doffelen*, stompen, stooten, duwen. || Dat de oolyke Jongen reeds te veel meester speelt, vooral over dien goejen goffel doffel van een Jan, *Blank.* 2, 233.

GOFFER — meestal GOFFERD —, znw. m., mv. *-s*. Daarnaast nedersaks. *gobbert* (MOLEMA 129 *a*). De afleiding is onbekend, maar merkwaardig is althans de overeenkomst in beteekenis met noorsch *goffe*, een sterke, rijzige kerel (ROSS, *Norsk Ordb.*). Groot en zwaar persoon, hetzij volwassene of kind. || Een dikke goffer. Een sterke gofferd van een slagersknecht. — Ze gaf haar goffert (*dik kind*) aan de dikke vrouw en nam het andere wicht ... in hare armen, *Vad. Letteroef.* 1856, 2, 154.

GOKORF. Zie GOD, II, C, 7, *e*, *β* (kol. 215).

GOLF (I) — GOLVE; daarnaast ook GOLGE —, znw. vr., mv. *golven*; verkl. *golfje*. Mnl. *golve*, *golge*, naast *gelve*, waarvan in 't Nnl. het afl. *gelfsch* (zie ald.); verg. mnd. nnd. *gelve*, baar, en voorts: on. *gjalfr*, *hafgjalfr*, dial. nnoorsch *gjelv*, *gjelg*, *jælv*, geweld der baren, hooge zee, sterke golfslag, branding, maar ook *gjælv*, *gjælg*, sterke luchtstroom (FRITZNER[2], AASEN, ROSS). De beteekenissen der Skandinavische woorden doen vermoeden dat *golf* oorspronkelijk beduid heeft: hetgeen in beroering is; daarnaast staat evenwel eene reeks van woorden als dial. nnl. *galveren*, *golveren*, nd. *galferen*, *gulferen*, huilen, janken, ijsl. *gjalfr*, aanhoudend hondgeblaf (JONSSON). Mag men voor deze laatste eene grondbeteekenis: een bij afwisseling stijgend en dalend geluid maken onderstellen, dan is het niet onmogelijk dat beide reeksen van een zelfden wortel zijn afgeleid; immers kunnen de beteekenissen: in heftige beroering zijn, en: een ongelijkmatig geluid doen hooren gezamenlijk herleid worden tot een gemeenschappelijk begrip: op en neder gaan. Over den vorm *golg*, die in 't West-Vlaamsch schijnt thuis te behooren, zie v. HELTEN, *Vondel's T.* 1, 18; verg. westvl. *balgens* naast *balvens* (d. i. *behalvens*), en het omgekeerde geval in *galvejong*, alruin, naast *galgejong* (DE BO[2] 293).

Verg. GOLP, GULP en zie GOLVEN.

1) Bolle verheffing op den waterspiegel, meestal veroorzaakt door den wind. Gewoonlijk met betrekking tot de zee: baar.

a) Eigenlijk. || Bulle, ghelve, unde, waighe op den water, *Teuthon.* 43 (zie ook ald. 102 en 103). Golve, Bare, *Wave*, *Billow* or *Surge*, HEXHAM. Baar, Seebaar, een Golf, een holgaande waatervloed, WINSCHOOTEN, *Seem.* 12. — Hooge golven. Lange golven. Korte golven. — De Heere ... die de zee klooft, dat hare golven bruysen, *Jerem.* 31, 35. Een groote onstuymigheyt in de zee, also dat 't schip van de golven bedeckt wiert, *Matth.* 8, 24. De golgen vocht en blauw, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, 125. De golven mogen de drenckeling aan uwen oever opwerpen, VONDEL 3, 169. Op den rug der tuimelende golven, BILD. 2, 134. Geen golfje krult, geen windje fluit, BOGAERS 1, 324. Nauwelijks waren er eenige droppels (*olie*) in zee geloopen, of de golf waarin zij te land kwamen, plofte in eens achterover, v. LIMB. BROUWER 1, 37 *a*. Wij waren van ons anker geslagen en dreven nu voort waar de wind en de golven ons heenvoerden, v. LENNEP, *Rom.* 4, 72. Dat de hoogste golven eene hoogte van 7 à 8 Ned.

ellen boven den effen waterspiegel bereiken, MOSSEL, *Manœuvres*, 32. Het zijn ... niet de waterdeeltjes zelven, waaruit de golven zijn samengesteld, die met de golven mede gaan, maar het is de verstoring van het evenwicht en de periodieke beweging, die over de watervlakte voortschrijdt, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1101. Witgekuifde golven, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 30.

Oprechte Zebedeen! die stadigh opt verbolghen
Zee-waters woesten plas bespoeld wordt vande golghen.
VONDEL 1, 138.

Waer Leander hier gedompelt
Als hy naer syn Ero keeck,
Nooyt en waer hy overrompelt
In de golfjes van dees beeck.
VONDEL 3, 165.

Of schoon zyn houten huis (*het schip*) van winden, regen-[vlagen, ...
Geslagen en geschokt, geslingert en gewiegt,
Van golf in golve springt, *enz.*
... DE DECKER 1, 175.

— Zegsw. *Geen golf* (*baar, zee*) *komt hem te hoog* (of: *te na*): hij meent dat hij voor niemand behoeft te wijken, HARREB. 1, 24 *b* (verg. WITSEN, *Scheepsb.* 491 *a*; WINSCHOOTEN, *Seem.* 12).

— In 't mv., collectief. De zee. || Dat geen ander volk ... in staat zou geweest zijn, om deze plek gronds ... aan de golven te betwisten, V. D. PALM, *Sal.* 1, 128. Een waternimf, uit den schoot der golven gestegen, V. LENNEP, *Rom.* 9, 262.

b) Figuurlijk. || Hoeveel onzer jonge lieden dobberen op de golven van twijfelingen omtrent de belangvolste onderwerpen, *Wildsch.* 2, 197. De onstuimige golven des rampspoeds, V. D. PALM, *Sal.* 1, 223.

Is 't vrijheid, op de golf van eindloos zelfberoeren
Te dobbren naar de stormwind giert?
BILD. 9, 365.

c) Bij vergelijking, in toepassing op hetgeen zich als *golven* voordoet. || Golfjes in het haar maken, dragen. — (Ons haar) Dat wy (*Nubiërs*), als golven, van de son En niet met yser krullen laten, VONDEL 3, 226.

Beploeg de zee van glinsterende golven,
Getande kiel van hagelwit yvoor!
BILD. 13, 245 (*Aan een yvooren Kam*).

2) Dikke straal, breede stroom van eene vloeistof; golp; gulp. || Met groote golven braken. Het kind, dat het zuur had, spuwde de melk met golfjes uit. — Hans ... beroerde de tronie van syn beleediger ... zo onsagt, dat twee van syn beste kiesen mitsgaders vier van de nabuurige tanden, syn bek voor goede huisvesting bedankten, en door een golf van bloed ter aarden vielen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 314. Een golf van bloed ontsprong zijn wonde, HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 120.

Zoo rukt, van pijn aan 't woên, de neêrgestorte ree
Al jammrend, aan den pijl waar van zy is doorschoten;
Maar om zich 't doodlijk staal te dieper in te stooten....
Tot eindlijk, afgetobt, met doodzweet overdekt,
De jongste golf van bloed haar foltring nog voltrekt.
BILD. 6, 382.

— Zoo ook in toepassing op stroomen vuurs.

Van vreughde golven vyers (*bij een vuurwerk*) ten hemel [opwaart varen.
VONDEL 1, 27 (*Op het Twalefj. Best.*).

3) In de natuurkunde, als wetenschappelijke term. Eene voortschrijdende evenwichtsverstoring in de eene of andere middenstof.

— *Staande golf*: eene schommeling om een evenwichtstoestand, die niet voortschrijdt.

4) In de bouwkunde, bij timmerlieden. Zekere half hol, half bol gebogen lijn aan lijstwerk; vandaar: eene lijst waarvan de kromming in dwarsdoorsnede half hol, half bol is: ojief, vloeilijst, cimaas. || Tot de kromlijnige geleden (*van lijstwerk*) behooren ... de ojiven of ogiven, ook wel golven genoemd, STORM V. 's-GR., *Bouwk.* 2, 506.

Koppel. *Golvenklievend* („'t *golvenklievend* schip", BILD. 1, 72); *golvenstillend*; ook wel *golfstillend* („Het *golvenstillend* vermogen van de olie", V. LIMB. BROUWER 1, 4 *a*); *golventemmend* („'t *golventemmend* west", STARING 2, 62).

— Ongemeen. *Golvenruischend*, waar de golven ruischen („Gegons, dat oor en hart vermoeit Als *golvenruischend* strand", BILD. 14, 367); *golvenwentelend*, zijne golven wentelend („'t *golvenwentelend* waterpad", BILD. 8, 437).

Afl. *Gelfsch*, *golfachtig*, *golvig* (zie die woorden).

— *Gegolfd*, van golfachtige verhevenheden voorzien („*Gegolfd* ijzer, *gegolfd* zink, *gegolfde* dakpannen"; zie voorts GEGOLFD).

— Voorts *Golveling*, die in de golven, in de zee woont („de dartle *golvelingen*", SMITS, *Rottestr.* 21); ook als persoonsnaam („Zoetemont, ... Zoutenaer, ... *Golveling*, ... Vischman", ANTONIDES 1, 70).

Samenst. afl. *Golfbreker* (zie ald.).

Samenst. *Golflijn*, *golfslag* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. 1, dichterlijk: *Golfgebons*, *-gebruis*, *-gefluister*, *-geklater*, *-geklots*, *-geluid*, *-geraas*, *-getier*, *-getijde*, *-geweld*, *-gewemel*, *-gewiegel*, *-geworstel* (zie de Samenst. bij GEBONS, GEBRUIS, enz.). En verder: *Golfazuur*, de blauwe zeespiegel (BOGAERS 1, 105); *golfbedwinger*, zeekasteel („Spanjes trotsche *golfbedwingren*", BOGAERS 1, 76); *golfbeploegen*, znw., zeedoorklieven (BOGAERS 1, 91); *golfberijder*, zeeman (BILD. 2, 188; 3, 57; 4, 13; BOGAERS 1, 109; TEN KATE 6, 152); *golfbestijger*, zeeman (BILD. 2, 234); *golfbranding* („Reeds kliefde zijn vaartuig de *golfbranding* door", DE BULL 1, 109); *golfdans*, de op- en nedergaande beweging van de golven (V. D. BERGH, *Dichtb.* 37); *golfgebaar*, golvende beweging („Het onstuimig *golfgebaar* der verwarde drommen", CONSC. 2, 153 *b*); *golfgetergte* („De *golfgebergten* klimmen, dalen, alsof *enz.*", V. ACKERE, *Winterbl.* 8; zie ook 311); *golfgeklots* (BILD. 9, 252; HELMERS, *Holl. N.* 9); *golfgebrom* (BILD. 6, 449); *golfgebulder* (BILD. 2, 25); *golfgedein*, deining, wiegeling der golven (BOGAERS 1, 325); *golfgehuil* (BILD. 4, 264); *golfgeklatsel*, geklots der golven (BILD. 9, 224); *golfgeknots*, kneuzende golfslag (BILD. 4, 325); *golfgeritsel* (BILD. 3, 10); *golfgerucht* („'t daavrend *golfgerucht*", BILD. 2, 125); *golfgerwisch* (BOGAERS 1, 339); *golfgeslinger* (BOGAERS 1, 340); *golfgespeel*, zie GESPEEL, 2de art. (BILD. 3, 164; SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 194); *golfgestoot* („'t hevig *golfgestoot*", BILD. 6, 321); *golfgetuimel* (BILD. 2, 320); *golfmuziek* („Door 't *golfmuzijk* in slaap gezongen", TER HAAR, *St.-P. Rots*, 16); *golfpad*, weg door de golven, over de zee (TER HAAR, *St.-P. Rots*, 91); *golfridder*, zeebewoner, watergodheid („De Nymphen sitten dwars, de *golfridders* schrijlings", VONDEL 2, 553); *golfschuim* („rots en klip, Van 't *golfschuim* overbruischt", BILD. 6, 12); *golfslaan* („Geen klotsend *golfslaan* voor den boeg", STARING 1, 94); *golfvlak*, golvend oppervlak, waterspiegel („'t blauwe *golfvlak* van d'Eufraat", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 96).

— In den vorm van 't mv. *Golvenbaan*, de zee (LULOFS, *Ged.* 143); *golvenbed*, bedding van een water, bij uitbreiding: stroom („Een lach klinkt uit het *golvenbed*", DE GÉNESTET 1, 253; *Bij het beekje*); *golvenbraken* („Wen het schuimend *golvenbraken* Tot de starren schijnt te raken", BILD. 13, 165); *golvenbranden* („Dwars door 't *golvenbranden*", TEN KATE 6, 64); *golvendons* („Al 't

golvendom, hier meê vergadert, spreekt hun woort", ANTONIDES 1, 93); *golvengraf*, de zee, als het graf van schipbreukelingen beschouwd (LULOFS, *Ged.* 147); *golvenkleed* („Waar ook ... De reuzenvloed der Amazonen, ... op zijn kreuklend *golvenkleed* De stammen meêdraagt", TER HAAR, *St.-P. Rots*, 74); *golvenklotsen* („uw tonen ... Smoorende in het *golvenklotsen*", BILD. 8, 282); *golvenrak*, watervlakte („Wen donderzwangre lucht ... Het *golvenrak* bestormt met hagelbui en wint", ANTONIDES 3, 72); *golvenrij* („haar ontelb're *golvenrijen*", LULOFS, *Ged.* 52, *van de Lahn*); *golvenruim* („Ginds ... Drijft ... de kiel van een fregat Haar zeeploeg dwars door 't *golvenruim*", TER HAAR, *St.-P. Rots*, 98); *golvenschoot* („De ontembare oceaan, die ... uit zijn *golvenschoot* Den schrik te voorschijn roept", LULOFS, *Ged.* 14); *golvenslag*, golfslag („Masten buigen, kraken, splintren, van den fellen *golvenslag*", BILD. 5, 368).

— In de bet. 1, *c*). *Golfagaat*: „Band-Achaat met fyne streepen die een weinig gegolfd zyn", CHOMEL, *Verv.* 3945 *a*; *golfspaath*, lat. *spathum undatum* (*a. w.* 6086 *b*).

— In den vorm van den 2den nv. *Golfsgewijze*, op de wijze van golven, evenals golven („Zitten (*stoelen*) van gladgewreven eikenhout, door eene kunstige hand *golfsgewijze* uitgesneden als de baren der zee", BOSE.-TOUSS. 1, 27 *a*; „Het haar (*der merino-wol* is) in meer of minder kleine krullen of bochten *golfsgewijze* gekrinkeld", KUYPER, *Technol.* 2, 387); *golfswijs*, *-wijze*, hetzelfde als: golfsgewijze; in de koppel. *golfswijsgeplooid* („*Golfswijsgeplooid* blad, lat. *folium undulatum*", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 56), en: *golfswijzeingesneden* („*Golfswijzeingesneden* blad, lat. *f. sinuatum*").

— In de bet. 3). *Golfberg* („Bij de watergolven onderscheidt men *golfbergen* en *golfdalen*", LORENTZ, *Beginz. d. Natuurk.* § 271); *golfbeweging* („De voortgezette *golfbeweging* van het water, nadat de wind is gaan liggen, wordt deining genoemd"; „Dat de gezichtszenuwen door de *golfbewegingen* in den alom verspreiden licht-ether ... worden aangedaan", *Boek der Uite.* 6, 260); *golfbol*, (BOSSCHA, *Natuurk.* § 1129); *golfdal*, zie *golfberg*; *golffront* (LORENTZ, *a. w.* § 356); *golfkring* („Wordt op eene effene watervlakte door een neervallenden steen het evenwicht ... verstoord ... dan vormt zich dadelijk om het getroffen punt eene kleine *golfkring*, die zich naar alle richtingen met dezelfde snelheid voortbeweegt *enz.*", BOSSCHA, *Natuurk.* § 1101); *golflengte*, de afstand tusschen twee deeltjes van eene middenstof die in eene zelfde trillingsphase verkeeren, b. v. tusschen de toppen van twee op elkaar volgende golfbergen; *golfring*, hetzelfde als: golfkring (BOSSCHA, *Natuurk.* § 1127); *golfvlak* (BOSSCHA, *Natuurk.* § 1241).

— Als tweede lid. *Grondgolf*, *vloedgolf* (zie die woorden). — Voorts: *Pekelgolf*, golf van zeewater (v. LENNEP, *Poët.* 6, 123); *watergolf* („Ende hy opgestaen zijnde bestreet den wint ende de *watergolven*", *Luc.* 8, 24); *zeegolf* („De *zeegolf* tuimelt, schuimt zoo grijs en groen als spogh", VONDEL 11, 668; zie ook BILD. 9, 130; 11, 512).

— In de bet. 1, *c*). *Pijpgolf*, bocht van eene pijpplooi („Hij droeg in vijf wijde *pijpgolven* de kanten bef", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 200).

— In de bet. 2). *Nardusgolf*, stroom van nardus (TEN KATE 6, 100).

— In de bet. 3). *Aardbevingsgolf*; *geluidsgolf* (zie GELUID, Samenst.); *lichtgolf*; *polsgolf*, golfbeweging in de bloedvaten.

— In de bet. 4). *Golflijst*, lijst met gebogen lijnen („*Golf-* of rococo-*lijsten*", KUYPER, *Technol.* 1, 744).

GOLF (II) — GOLVE —, znw. vr., mv. *golven*. Mhd. *golfe*, nhd. *golf*, eng. *gulf*, mnl. *golf*. Aan eene der Romaansche talen ontleend; verg. fr. *golfe*, ital., sp., portug. *golfo*, uit laat-lat. *colpus*, *colfus* (*Arch. f. Lat. Lexicogr.* 7, 443) en dit van gr. κόλπος. Wijde baai, ruime zeeboezem. || Golve ... *sinus maris*, KIL. — De golf van Venetië. De golf van Mexico.

't Zit in de Golf van Napels niet,
Van Napels of Tarente;
Ook 't Zandvoortsch kind heeft, als gij ziet,
Zijn „dolce far niente".
BEETS 3, 381 (*Trijntjes dolce f. n.*).

GOLFACHTIG, bnw. Van *Golf* (I) in de bet. 1), met *-achtig*.

1) Van hetgeen in zijn uiterlijk eenige overeenkomst vertoont met golven. Als golven gevormd, op golven gelijkende. Zie -ACHTIG, 1ste art., Gebruik (Deel I, 751). || De gollefachtige wolken, OUDAAN, *Arnob.* 28.

2) Van weefsels. — Als het ware van golven voorzien, met golven, gegolfd. Zie -ACHTIG, 2de art., Bet. en Gebr. 1 (Deel I, 754).

GOLFBREKER, znw. m., mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Golf* (I) in de bet. 1) en *Breken*. Ieder toestel dat dient om de kracht der golven te breken: een steenen hoofd, een strekdam, een samenstel van balken, een gezonken schip, enz.

GOLFERD, znw. m., mv. *-s*. Een woord van onbekende afkomst. Sukkel, sul, goedzak. || Dat (*de geschiedenis van David en Bathseba*) is juist ook al geen stichtelyk Historietje, waaragtig: de Vrouw bederven en den goeijen golfert van een Man den kop te laaten doorschieten, *Leev.* 4, 226.

Aanm. De vorm *golfelt* („die goeije golfelt"), *Blank.* 2, 236 zal wel eenvoudig eene drukfout zijn.

GOLFLIJN, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Golf* (I) en *Lijn*.

1) Lijn, omtrek, die bij afwisseling rijst en daalt, evenals de golven van de zee (zie *Golf* in de bet. 1); golvende lijn. || Eene draperie in golflijnen opgenomen.

— Inzonderheid in de leer van het ornament. Kromme lijn, die uit aaneengeschakelde spiraalritsen bestaat, en daardoor eenige overeenkomst heeft met de golven van de zee (zie ROSE, *Orn.* 71).

2) In de natuurkunde. De lijn waardoor men de golfbeweging tracht voor te stellen of af te beelden.

GOLFSLAG, znw. m., zonder mv. Uit *Golf* (I) in de bet. 1) en *Slag*.

1) Het slaan van de golven, de op- en neder gaande beweging van het water. || Sterke golfslag, *hooge zee*. Matige golfslag, *rolling*, *deining*. — Het IJ ... had zulken geweldigen golfslag, dat ik ... elk oogenblik in de boot ... dreigde te vergaan, SCHIMMEL 1, 188 *a*.

2) Het schokken, stooten, botsen van de golven tegen het strand, den oever, een schip enz. || De golfslag drijft hen voort Naar Laplands oever, TOLLENS 5, 130.

Zóó wordt een berg geschokt door onderaardsche' orkaan,
Of door den golfslag van omhooggeperste stroomen.
TEN KATE, *Par. Verl.* 145.

3) Concreet. Eene enkele rijzing van het water; golf, baar.

Alle drijven we op den vloed.
Drijven; maar op Gods genade:
Hy slaat ieder golfslag gade.
BILD. 6, 50.

Een golfslag in den stroom, die voortbruist tot vernielen.
TER HAAR, *Ged.* 1, 115.

— Met bijgedachte aan het gebruis der baren. ‖ In ieder golfslag klinkt de lof van Nederland, HELMERS, *Holl. N.* 71.

GOLFSTROOM, znw. m.; zonder mv. Zekere zeestrooming in den Atlantischen Oceaan; aldus geheeten naar de Golf van Mexico; eng. *Gulfstream* (zie b. v. WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 397).

GOLIATH, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Eigennaam van den bekenden Filistijnschen reus, (zie 1 *Sam.* 17, 4 en verv.), bij vergelijking toegepast op een ruwen gast, een ongelikten beer. ‖ Dat Gondenstein een regte Goliad van Gad was, *Leev.* 6, 245.

Zie verder nog HARREB. 1, 251 *a*; ZERMAN 252; MOLEMA 129 *b*.

GOLP, znw.; **GOLPEN**, ww. Zie GULP en GULPEN.

GOLVEN — voorheen ook GELVEN en GOLGEN (zie over die vormen bij *Golf*, 1ste art.) —, onz. en bedr. zw. ww.; *golfde*, *heeft gegolfd*. Van *Golf*.

I) **Onz.** — 1) Van water, van de zee. Beurtelings rijzen en dalen, en daarbij schijnbaar voortrollen, aanrollen. Zie *Golf* (I), in de bet. 1). ‖ 't Golvend vlak (*de zee*), MEYER, *Boek.* 81.

Wie koomt daar van de bergkim stroomen,
Als 't golven van een' donkren vloed?
't Is Lasthmons talrijke Oorlogstoet.
BILD. 2, 133.

Al golft rondom de wintervloed,
Men komt ter preek met droogen voet.
STARING 1, 117.

2) Bij vergelijking met de beweging van de zee; in verschillende toepassingen van de bet. 1).

a) Van te veld staande gewassen, van eene beweeglijke menigte enz. ‖ Golvend graan, V. LENNEP, *Poët.* 5, 159. Het hooge gras ..., dat zich golvend scheen te bewegen, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 4. Een troep halfdronken matrozen ... kwam door de golvende menigte heen laveeren, TER GOUW, *Volksverm.* 684. De zon ... deed (de dampkringslucht) ... golven over de vlakte, SCHIMMEL 3, 1 *a*. Onrustig golfde de stoet, 3, 87 *a*.

God verzagh uw schae, doen als een rijcke zee
Gingh golven over 't groen het witgewolde vee.
VONDEL 2, 35 (*Loth*).

De golvende bodem scheurt krakend van één!
TEN KATE, *Schepp.* 71.

De woestijn wordt beweeglijk en golft als een meer.
BEETS 2, 118.

— *Op den wind golven*: door den wind heen en weder gevoerd worden. ‖ Het graan, golvende op den adem van den wind.

Mijn afgestorven geest zal, golvende op de winden,
In Konaas heuvelmist mijn teigen wedervinden.
BILD. 2, 239.

b) Van los afhangende kleederen, tooisels, gordijnen, hoofdhaar enz. Zich in op golven gelijkende bochten, lijnen of plooien bewegen. ‖ Een golvende vederbos. — De lange krullen (golfden) los en luchtig om het hoofd, *K. Zev.* 1, 263. Een ... zijden kleed ... dat om hare welgevormde gestalte golfde, V. LOVELING, *N. Nov.* 204.

De dag werd nacht; de tempelzuilen kraakten,
De voorhang golfde, en scheurde van elkaâr.
TEN KATE 6, 188.

't blauwe gaas, door iedren tocht bewogen,
Dat om haar leden golft.
DE GENESTET 2, 220.

c) Van kruipende dieren. Zich in kronkels bewegen, voortbewegen. ‖ Ziet dat lijf (*van een amphibie*) in bochten golven, TEN KATE, *Schepp.* 123.

Zoo kwam de slang het venster door
En golfde in 't onbewaakt verblijf.
TOLLENS 4, 23.

d) Van vuur en vlammen. In golven opstijgen. ‖ Verneemt ... hoe 't golven vande vlam de gulde daecken leekt, VONDEL 1, 701. Myn vuyr golfde hemelwaert, zoo dede oock 's offers smoock, 2, 26 (*Abel spreekt*).

De loopgraefwachters zien den oord van Cazimir
Gelijk in lichten brand, en golvend swavelvier.
VONDEL 2, 619.

e) *Golvende beweging*: rijzende en dalende als de golven. ‖ Het glibberige geslacht (*der slangen*), dat zich in golvende beweging langs de aarde sleept, HAAFNER, *Ceilon*, LVI. De golvende beweging (*een de door den wind bewogen zee*), MOSSEL, *Mengelwerken*, 33.

3) Zich in golven, in stroomen uitstorten; in golven, met stroomen vlieten, vlocien. Verg. *Golf* (I) in de bet. 2). ‖ Ghelven, *Abundare*, *exabundare*, *inundare*, *stagnare*, *Teuthon.* 103 *a*.

Zie daar de felle krijgers,
Die tijgerlijk verwoed,
Den vorsten uitvaart vieren,
In 't golvend menschenbloed!
BILD. 1, 60 (*Akasha*).

— In 't algemeen. Stroomen, vlocien. ‖ Noordens peckel (*de Noordzee*) Gegolft voor by den toegewelden Rhyn, SIX V. CHAND. 155. Een nieuwe gedachtenstroom scheen door zijne hersens te golven, CONSC. 2, 404 *b* (zie ook 2, 419 *b*). Het heerlyk vlak Der ... zee ... Die naar het land van zijn verlangen golft, HOFDIJK, *Bloem d. W.* 79.

En daar lag nu het strijdros vertrokken terneer;
Ach nu golfde in zijn boezem geen ademtocht meer.
BEETS 1, 214.

4) Eene beurtelings rijzende en dalende gebogen lijn beschrijven; in eene golflijn voortloopen. Verg. b. v. *Golf* (I) in de bet. 1, *c*) en 4) en zie *Golflijn*. In verschillende toepassingen. ‖ Loopen de voegen van iedere laag (*van een muur*) niet in één doorloopende lijn, dan zegt men dat zij golven, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 353. Men noemt een terrein golvend als terreinplooien bestendig met geringe verhevenheden afwisselen, LANDOLT 1, 214. De weg gaat, golvend, op en neder, V. HEMERT, *Lekt.* 3, 78. De oogen gesloten ... en de bruine wenkbraauwen keurig golvende daarboven, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 237. Golvende heuvelen, V. LENNEP, *Rom.* 3, 143. De golvende krullen hunner paruiken, POTGIETER 2, 205. Een blauw trijpen kanapeetje met een rug in golvenden vorm, PIERSON, *Mérie.* 1, 7.

— In de plantkunde: *Golvend blad*, blad waarvan de tanden en inhammen eene in 't zelfde vlak gelegene *golvende* lijn vormen, lat. *folium repandum* (zie OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 56); VAN HALL, *Landh. Flora*, 249, past deze benaming toe op het *folium undulatum*, dat door OUDEMANS, *a. w.* 1, 56 beter met *golfswijsgeplooid blad* wordt vertaald.

— In de wapenkunde. Van heraldieke figuren, t. w. balken of banden, die in eene golfswijze gebogen lijn worden voorgesteld: fr. *ondé*, hd. *gewellt* (zie RIETSTAP, *Handb.* 156).

— **Aanm.** Voor *gelven*, op en neder gaan, scheef loopen (van lijnen) — *obliquare* bij KIL. — zie GELPSCH (Deel IV, 1147).

II) **Bedr.** — 1) Doen *golven*, *golvende* doen bewegen, op en neer doen gaan. Dichterlijk. ‖ Heur boezem ... Gegolfd door 't hijgend harte, zwoegt, HOFDIJK, *Jonker v. Bred.* 95.

2) Doen stroomen, met golven (*Golf*, 1ste art., in de bet. 2) doen vloeien.

Ja, droefheid is een bron, die uit heur' wel ontsprongen
En klacht en tranen golft van uit het bruischend hart.
BILD. 11, 51.

Koppel. *Golvendgouden*, bnw., van *golvend* goud („De *golvendgouden* lok", BILD. 4, 225).

Afl. *Golving* (zie ald.).

Samenst. *Aan-*, *af-*, *door-*, *heen-*, *om-*, *op-*, *over-*, *voorbij-*, *voortgolven* (zie die woorden).

— In de bet. 2). *Heen- en wedergolven* („Het ... vlas begint onder den zoelen adem der morgenwinden *heen- en weder* te *golven*", CONSC. 4, 113 *b*); *wedergolven*, hetzelfde als AFGOLVEN, 2, *a*) („De ... sluier *golfde neder* van eene huive van wit satijn", BOSB.-TOUSS. 2, 54 *b*).

— Als tweede lid. *Luchtstroomgolven*, de golfbeweging van den luchtstroom („Het oog ontwent aan 't licht, het oor aan 't *licht-* (lees: *lucht-*)*stroomgolven*", BILD. 7, 116).

— Zeer dichterlijk. *Adergolven*, het golven van de dichtader (BILD. 12, 349).

GOLVIG — GELVIG —, bnw. Van *Golf* (I) in de bet. 1), met *-ig*. Van golven voorzien. || Ghelvich, *Teuthon.* 103 *a*. Golvighe zee. *Mare fluctuosum*, *undosum*, *fluctivagum*, KIL. — Het golvig Y, *Sterre-faen* (vóór KRUL, *P. W.*).

— *'t Golvich driftich hout* (t. w. *een schip*), bij VONDEL 1, 107, moet waarschijnlijk opgevat worden als *golfdriftig*: zeedriftig, voor wind en golven drijvende.

GOLVING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Golven* met *-ing*. Mnl. *golving* (VERDAM 2, 1306).

1) Beurtelings rijzende en dalende, en daarbij schijnbaar voortrollende beweging van het water, van de zee. Zie *Golven*, I, 1). || Wanneer een stil en helder water door een steentje ... bewogen wordt, ziet men om dat middelpunt ... gedurig grooter en grooter kringen ontstaan, die zich ten laatste in eene algemeene golving tot aan beide boorden verliezen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 50.

een flauw geglim
Begint alreede aan de oosterkim
Haar grauwe golving (*van de baren*) op te klaren.
BEETS 2, 226.

— Concreet. De golfslag.

Wat zoude ik? de Oostenwind, de golving sleept mij meê.
Ik wend de steven om, maar vruchtloos; 'k raak in zee.
BILD. 2, 72.

2) Bij vergelijking met de rijzende en dalende beweging van de zee; in verschillende toepassingen. || De menigte ... verdringt zich in woeste golving, CONSC. 4, 288 *b* (zie ook 2, 274 *a*).

Men ziet de dartle vlam, al kronklend opgestegen, ...
De golving van de rook zich welvend tot een' boog.
BILD. 6, 378.

— Figuurlijk; met betrekking tot wisselende gevoelens enz. || Die golving der talenten en meeningen, GEEL 75. Hoe werkzaam zijn daar (t. w. *in Frankrijk*) de nationale vergaderingen, te midden der sterkste revolutionaire golving, als wetgeefsters geweest, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 116.

3) Met betrekking tot de beweging van het bloed. Golvende stroming. || Zulk een hart stuwt het bloed, met zachtgetemperde golving, door al de aderen en vaten, V. D. PALM, *Sal.* 3, 297. Als de bloedstroom met eenparige golving door de aderen vloeit, V. D. PALM, *Red.* 3, 102.

4) Beurtelings rijzende en dalende kromming van eene lijn. Zie *Golven*, I, 4). || De zachte golving eener gebogene lijn, FOKKE, *Verz. W.* 3, 58. Rubens ... schilderde ... het landschap zooals het zich daar uitstrekt in breede golving, ROOSES, in *Gids*, 1891, 3, 154.

— Concreet. Golvende lijn, golflijn. || Wij volgden de golving van dit dal, totdat deze helling ons tot klimmen verlokte, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 44.

Samenst. *Golvingslag* („Elke pols- en *golvingslag*", BILD. 7, 185).

GOLZEN, bedr. zw. ww.; *golsde*, *heeft gegolsd*. Verg. dialectisch eng. *golsh*, gulzig zwelgen, en *gulge*, gretig drinken (in West-Cornwall). Misschien met *gulzig* verwant (zie ald.). Slokken, zwelgen. In Noord-Nederland niet bekend.

„jandorie! dat gaadt me!" en hij golsde
't Glas in een enkelen slok,
met blij tongklappen, naar binnen.
V. BEERS 2, 245.

GOM — GOMME; GUM —, znw. vr., mv. *gommen*. Mnl. *gomme*, *gom*, naast *gommie*, *gum*. Ontleend aan fr. *gomme*, vr. (uit lat. *gummi*, gr. κόμμι, onz.).

1) Als stofnaam. Kleverige, doorschijnende vloeistof, die uit spleten of insnijdingen in den stam of de takken van sommige boomen vloeit en in de lucht hard wordt; in de taal van het dagelijksch leven vaak ook toegepast op gomhars en verschillende harssoorten (zie beneden onder 2) en 4), alsmede GOMHARS). || Gomme. *Gummi.* κόμμι, KIL. — *Bassorine* en *arabine* (die wij te samen *gom* zullen noemen), waarvan het eerste in de Tragacanth en het laatste in de Arabische gom ... zijn uitstekendsten vertegenwoordiger vindt, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 218. In *Prunus avium* (worden) kleine gedeelten van het hout tot gom, terwijl in andere planten de gom in de schors of in het merg ontstaat, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. der Plantenk.* 1, 29.

't Pampier sloeg claddich deur: in d' inc was gom noch luyster.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 126.

2) Met mv., als soortnaam. || Menig edel gom, dat uyt de boomen vloeyt, CATS 1, 333 *b*. De gommen uyt de boomen, 2, 193 *a*. Het Harpuis ... is een ... Gum, dat in Vrankryk uit Pijn-boomen vloeid, V. YK, *Scheepsb.* 51. In 't algemeen kan men van de gommen zeggen, dat zij bij het vast worden (opdrogen) niet kristalliseeren, maar in onregelmatige stukken voorkomen, alsmede *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 403 *b*.

— *Harzachtige gom*. Zie GOMHARS.

— *Arabische gom*, lat. *gummi arabicum*. || Arabische gom (is) afkomstig van den stam en de takken van *Acacia Arabica Willd.*, *A. Farnesiana Willd.* en *A. vera L.*, die ... in Opper-Egypte, Arabië en Indië groeien, WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 403 *b*.

— Meestal wordt de onderscheidende naam der soort, en zulks in navolging van de wetenschappelijke terminologie, nà het woord *gom* geplaatst. Zie b. v. de lijst bij CHOMEL 808 *a* en *b*, 809 *a*, en verg. voorts koppelingen als *appelsina*, *appelgarnade*, *nootmuskaat*. || Gom-ammoniak, *gummi ammoniacum*. Gomdraganth, *gummi tragacantha*. Gom-Benzoë. — Gom-Copal was goed gevraagd, tot stijgende prijzen. ... Batjan Gom-Damar is wederom iets lager, *N. R. Ct.* van 9 Febr. 1890, 2de Blad B, *Handelsbericht*.

— *Gom-elastiek*, *gomlak*. Zie GOM-ELASTIEK, GOMLAK.

3) Als geneesmiddel of bestanddeel van geneesmiddelen. || Eenderley gomme die de wonden geneest. Sorte de gomme qui guarist les playes. *Sarcocolla*, PLANT.

Maer heete minne-brant en is niet af te lesen,
Daer baet geen machtig gom, geen drank of heylsaem kruyt.
CATS 2, 72 *b* (zie ook 1, 475 *a*; 3, 52 *b*).

(*de*) cracht van droggen en van cruÿdt,
Van wortelen, van saet, van waetren, gommen, sappen.
HOOFT, *Ged.* 2, 344.

(*Dr. Nonnius*) Die uyt Cruyden, Droogen, Gommen,
Vruchten, Saeden, blaen, en blommen,
Weet te trecken dat gewis
Goet tot ÿder quale is.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 297.

4) Bij oudere schrijvers heeft *gom* ook de beteekenis van: reukwerk, parfumerie. Daar de eigenlijke *gommen* reukeloos zijn, worden in deze toepassing blijkbaar de stoffen bedoeld die de latere strenge wetenschap als gomharsen en harsen onderscheidt. || Princesse passerende alle rieckende gommen, *Minnebr. enz.* (achter OVID., *Conste d. M.*), 96.

Sal ick hier verder gaen, en by geschrifte setten,
Hoe dat ons jonge vrou haer wangen sal blancketten
Met eenigh selsaem kruyt, of door een dierbaer gom?
CATS 1, 375 *a*.

al wat aen u ruickt van gommen en Civetten.
STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieraat*, 99.

weinig goms ontsteecken aen Jupiin.
128 (zie ook nog 94).

Gy, Offerknaap ...
Reik my het zout; en gy de gommen.
Gy kruik, en wierook, *enz.*
VONDEL 7, 121 (*Salmoneus*).

Koppel. *Gom-elastiek*, *gomhars*, *gomlak* (zie die woorden). — Voorts *gomhoudend* („*Gom-* of slijm*houdende* kanalen of holten (*in stammen en bladsteten*)", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 377).

Afl. *Gommen*, ww. (zie ald.). — Voorts *Gomachtig* („*Gomagtige* Sappen noemt men, eene verzameling van taaie meerendeels doorschynende vogten, die zig aan eenige openingen der boomen, als knobbels aanzetten", BERKHEY, *N. H.* 1, 512); *gommig*, op gom gelijkende; taai en kleverig als gom („Het melkwit *gommig* sap, dat uit den wortel (*der myrthen*) klimt", KINKER 3, 58).

Samenst. *Gombal*, *-boom* (zie die woorden). — Voorts *Gomeppe*, eene plantensoort, lat. *Bubon* (CHOMEL, *Verv.* 2537 *b*); *gomholte*, gom bevattende holte in den stam of de bladstelen van sommige planten (zie OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 377); *gomkanaal* („De *gomkanalen* ... zijn lange buizen, wier wand uit cellen bestaat en die gom ... bevatten", OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 80); *gomlook*, „een zeker hard harsagtig gom", CHOMEL 900 *a*; *gompoeder*, gom, b. v. Arabische gom, in poeder; *gomsoort* („Tot nog toe heeft men alleen die *gomsoorten* onderzocht welke van zelf uit de stammen van sommige gewassen vloeien", WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 403 *b*); *gomsteen*, zekere delfstof; *gomstof*, kleverig stof („'t rood en tranend oog (*eener oude best*) hield klompen *gomstof* in", BILD. 1, 345); *gomvorming* (zie OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 218); *gomwater*, gompoeder met water aangemengd.

— Als tweede lid. *Harstgom* („De *Harst-gommen* ... (bestaan) uit een mengsel van Gommen en Harsten", BERKHEY, *N. H.* 1, 512; zie ook GOMHARS); *kersen-*, *pruimengom* (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 218).

— Met den naam van eene landstreek, eene plaats. *Bassora-*, *Gedda-*, *Kutera-*, *Senegal-gom*, enz. (zie b. v. OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 218).

GOMAN. Zie GOD, II, C, 7, *e*, *β* (kol. 215).

GOMBAL, znw. m., mv. *-ballen*; verkl. *-balletje*. Uit *Gom* in de bet. 1) en *Bal* (I). Balletje van gesuikerde Arabische gom, als geneesmiddel of snoeperij.

GOMBOOM, znw. m., mv. *-en*. Uit *Gom* in de bet. 1) en *Boom*.

1) Eigenlijk onjuiste benaming voor de plant, die het caoutchouc of het gom-elastiek (zie ald.) oplevert. || Men geeft den naam van gomboom aan *Ficus elastica Roxb.*, tot de familie der Moreën behoorende. ... Deze boom levert de kaoetsjoek of elastieke gom, WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 404 *b*.

2) Amberboom met langwerpige overhoeks gegolfde bladen, vreemde Amberboom, lat. *liquidambar peregrinum* (zie CHOMEL, *Verv.* 221 *b*).

GOM-ELASTIEK — in de spreektaal vaak GOMMELASTIEK, GOMLASTIEK —, znw. onz., mv. (in de bet. 2) *-en*; verkl. *-je*. Koppeling van *Gom* en het bnw. *Elastiek*; verg. fr. *gomme élastique*, eng. *gum elastic*. Letterlijk: veerkrachtige gom, hoewel de stof die dezen naam draagt geen gom, maar het gedroogde of gestolde melksap van *Ficus elastica Roxb.* is (zie GOMBOOM, 1).

1) Stofnaam. Caoutchouc. — *a*) Als handelsartikel. || Gom-elastiek: ... Mozambique 81 balen verkocht à $2^1/_4$ voor goede spoeltjes, en $2/2^1/_4$ voor goede ballen, *N. R. Ct.* van 9 Maart 1890, 1ste Blad B, *Handelsbericht*.

— *Gevulcaniseerd gom-elastiek:* met zwavel verbonden en aan hooge temperatuur blootgesteld caoutchouc.

b) Ruw of geprepareerd caoutchouc, dat gebruikt wordt om potloodschrift uit te wisschen; stuf. || Gij begrijpt, dat gij die (*eijfers met potlood geschreven*) 'er ook uit moet maken, met gom-elastiek, eer gij den brief verzendt, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 359.

2) Voorwerpsnaam, met mv. en verkl. — *a*) Een stukje caoutchouc, ruw of geprepareerd, om potloodschrift mede uit te wisschen. || Geef mij uw gom-elastiek eens aan. Hij had zijn gom-elastiekje niet bij zich.

b) Band van caoutchouc of waarin caoutchouc ingeweven is, en dat gebruikt wordt voor kousebanden, keelbanden aan hoeden enz. || Het kind kon in de haast zijn gom-elastieken niet vinden. Het gom-elastiekje van haar hoed is gesprongen.

Afl. *Gom-elastieken*, bnw.

GOM-ELASTIEKEN — GOMLASTIEKEN —, stoffelijk bnw. Van *Gom-elastiek* met *-en*. Uit gom-elastiek bestaande, daaruit vervaardigd; vaak ook van voorwerpen die niet van caoutchouc maar van guttapercha zijn gemaakt. || Een gom-elastieken bal. Een gom-elastieken poppetje. Gom-elastieken overschoenen.

— Bij vergelijking. *De gom-elastieken man*: bijzonder lenig persoon, kunstenmaker.

GOMHARS, znw. onz.; mv. *-en*. Koppeling van *Gom* in de bet. 1) en *Hars*. Navolging van lat. *gummiresina*. Mengsel van gom en hars, dat uit spleten of insnijdingen van sommige boomen vloeit. || De gomharsen bestaan, volgens Wigand, uit afwisselende hoeveelheden hars, arabine, bassorine en etherische olie, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 223.

GOMLAK, znw. onz. Uit *Gom* in de bet. 1) en *Lak*. Navolging van de Latijnsche wetenschappelijke benaming *gummi laccae* (zie boven onder GOM, 2). Roodkleurige gom, die wordt aangetroffen op bladeren en takken van *Croton laciferum* L.; schellak (zie WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 404 *a*).

GOMLASTIEK, GOMLASTIEKEN. Zie GOM-ELASTIEK, GOM-ELASTIEKEN.

GOMMEN, bedr. en onz. zwak ww.; *gomde*, *heeft gegomd*. Van *Gom* (zie ald.). Verg. fr. *gommer*, eng. *to gum*.

I) **Bedr.** — 1) Met gom bestrijken. In verschillende opvattingen. Bij PLANTIJN: Gommen, met gom strijcken. Gommer. *Gummi linire*.

a) Van voorwerpen, die aan eene zijde geheel of voor een gedeelte met eene oplossing van Arabische

gom bestreken worden om ze te kunnen opplakken of dichtkleven. || Postzegels zijn aan de achterzijde gegomd. Gegomde etiquetten. Gegomde enveloppen: *van een smal met gom bestreken randje voorzien.*

b) Van weefsels enz., eigenlijk wanneer die met eene oplossing van Arabische gom bestreken worden om ze glanzig te maken, maar óók in geval daartoe eene andere stof gebezigd wordt. || De satijnen linten en de lichte taffen linten ... worden ... opgemaakt ... door gommen ... en kalanderen. ... Het gommen bestaat in 't bestrijken met eene dunne oplossing van Arabische gom, ... traganth ... vischlijm, pergamentlijm of ook wel alleen tarwestijfsel, KUYPER, *Technol.* 2, 542. 't Word dan vergeefs gegomt, gestyfselt, en gepapt, OUDAAN, *Poëzy*, 4, 171 (*van een weefsel*).

2) Gom in iets doen, onder iets mengen. || Den inckt gommen. Gommer de l'encre. *Infundere, indere gummi atramento scriptorio*, PLANT.

3) *Gom* in den zin van: reukwerk (zie GOM, 4). Van personen of hunne kleederen: parfumeeren.

voor dat ghi wel gewassen
Gegomt sijt en gelickt, gepareldt en gekant.
STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieraet*, 94.

Het aenzigt geblancket, de klederen gegomt.
110.

nu het voor-hoofd eens gegomt,
En dan de wijnbrauw weer gekromt,
En bey mijn wangen geblanket.
POIRTERS, *Mask.* 71 (zie ook 175).

— **Aanm.** Waar in deze aanhalingen van *gommen* in verband met het gelaat of met blanketten wordt gesproken, kan het ook wel zijn dat de bedoeling is: met gom bestrijken om het blanketsel te doen kleven.

II) **Onz.** — Van boomen. Gom laten uitvlocien. || Eervolle vermelding is toegekend ... aan eene Verhandeling over het gommen der kersenboomen, *Progr. v. d. Ned. Maatsch. v. Nijverh.* 1855, blz. 1, *a*.

Afl. In de bet. I, 1). *Gomming*, het met gom bestrijken („Gomminge. Gommement. *Gummitio*", PLANT.).

Samenst. (in de bet. I, 1, *a*) *Gomkwast*, kwast om mede te gommen, om gom mede op, of uit te strijken.

— In de bet. I, 1, *b*). *Gomraam*, horizontale, om zijne as rondgedraaide haspel, waarover men het gegomde lint laat loopen om het te drogen (zie KUYPER, *Technol.* 2, 543).

GONDE — GOND; in Zuid-Nederl. ook, door verkeerde opvatting van 't Fr. mv. *gonds*, GONDS, GONS, mv. *gonsen* (STALLAERT 1, 530 *b*) —, znw. vr., mv. -*n*. Het Fransche woord *gond*, vr. Duim, waar een geheng op draait. In Noord-Nederland weinig bekend. Verg. GONDEL (I). || Gonde, kram of wervelhaak van een deur of draaivenster, BILD., *Verkl. Geslachtl.*[2] 1, 262.

Samenst. *Gondshaak*: „Hetzelfde als duimhaak (d. i. *duim, waar een geheng op draait*)", DE BO[2] 336 *a*; *gondslechte*: „Hetzelfde als duimlecht (d. i. *duimgeheng*)", *Ald.*

GONDEL (I), znw. m., mv. -*s*. Door BILDERDIJK gebezigd in den zin van: grendel, maar in oudere woordenboeken niet te vinden en ook uit vroegere schrijvers tot nog toe niet bekend. Misschien stond hem *gonde*, duim (zie boven) voor den geest. || Gondel voor grendel, M., BILD., *Verkl. Geslachtl.*[2] 1, 262. Zoo ... deur of gondel nooit mag kraken, BILD. 6, 72.

GONDEL (II), znw. vr., mv. -*s*; verkl. -*tje*. Evenals fr. *gondole*, eng. *gondola* overgenomen uit het Italiaansch: *gondola*.

1) Eigenlijk. Venetiaansch vaartuig van bijzonderen vorm en eigenaardige inrichting, dat door twee personen in staande houding geroeid wordt. || Wy (hebben) een soort van Schuytjens, welcke sy Gondels noemen, cierlijck en gemackelijck gemaeckt, ... deze gebruycken wy in plaets van Paerden, Muylen en Calessen, ende heeft men daer van een ontallijke meenichte, *Het Gemeeneb. v. Venet.* (a°. 1667), 11.

Zaagt ge immermeer een gondel in uw leven?
Niet? — 't is een lang, smal vaartuig, zwart als roet,
Zeer licht gebouwd, *enz.*
V. LENNEP, *Poët.* 6, 216 (*Beppo*).

2) Meer in 't algemeen. Licht vaartuig dat geroeid wordt.

De Bosporus ...
Waarlangs (of 't watervoogten waren)
Een blanke zeilenstoet bewoog,
En gondels en kaïken roeiden,
Wier plechten van 't verguldsel gloeiden.
BOGAERS 2, 160.

3) *De Gondel*, eene trekschuit, die vroeger tusschen den Haag en Scheveningen heen en weer placht te varen.

Afl. *Gondelen*, ww., in eene *gondel* varen („Vaak wordt Venetië dan genoemd, ... En 't *gondelen* met drift geroemd, Op 't schoon Laguner meer", V. D. VEEN in *Drentsche Volksalm.* 1838, 235.

— Voor *Gondelier* zie het volgende artikel.

Samenst. — In de bet. 1). *Gondelbank*, bank in eene *gondel* („Op de *gondelbanke* rechtstaande, zwaaide hij met de handen", CONSC. 4, 16 *b*); *gondellied*, lied dat de gondeliers, de gondelroeiers zingen; *gondelroeier*; *gondelstad*, Venetië (b. v. BOSB.-TOUSS. 1, 336).

— In de bet. 2). *Gondelfeest* (soms *gondelsfeest*), waterfeest in roeivaartuigen („*Gondelsfeesten* met chineesche illuminatie", TER GOUW, *Volksverm.* 94); *gondeltocht*, tocht, optocht in roeivaartuigen; *gondelvaart* („Feesten, gastmalen, avondmuziek, *gondelvaarten* op de Schelde", CONSC. 4, 10 *a*); *gondelzang*, gezang van een spelevarend gezelschap („'k hoor *gondelzangk*, en snaer", VONDEL 4, 10).

GONDELIER, znw. m., mv. -*s*. Nederlandsche vorm van fr. *gondolier*, eng. *gondolier*, uit ital. *gondoliere*.

1) Roeier op eene Venetiaansche gondel (zie GONDEL, 2de art., 1).

(*eene gondel*) Door gondeliers, twee in getal, met spoed
En vaardigheid van riemen, voortgedreven.
V. LENNEP, *Poët.* 6, 216.

2) Roeier in 't algemeen. Min of meer in scherts. || Een onzer gondeliers (kruidde) zijne gesprekken met allerhande van de domste flauwigheden, KNEPPELH. 8, 123 (*Wight*).

GONNEN. Zie GUNNEN.

GONS (I), znw. m.; zonder mv. De stam van *Gonzen* in verschillende beteekenissen als znw. gebruikt. Suizende slag, gonzende klap, oorveeg. Verg. GONZEN, I, 1). || Papyrius gaf ... hem met zijn' raadstok zoo een' gezonden gons om zijne ooren, dat hij *enz.*, FOKKE, *B. R.* 2, 206 (zie ook 3, 12).

'twaar Knecht of Slons,
Wie 't oock was, hy kreegh een gons;
Of een klap voor bey sijn Wangen.
V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 114.

Jou beest, ik geef je straks een gons
Tot straf van je onverstandig zuipen.
J. DE REGT, *Mengeld.* 131 (zie ook 110).

— *Met een gons*, met één slag, in een wip.

Tromp naar Zee toe, de slag is ons.
Louis gekoggelt (*omvergesmeten*) met een gons:
Daar lijd (*lees*: leit?) Louisje door sijn dampen,
Dat hy naar desen niet kan kampen.
V. D. BERG, *Winkel- en Luyfenbanq.* 18.

— *Een (duchtigen) gons aan 't oor krijgen*, figuurlijk: een „klap" in zijne financiën krijgen.

— *Een gons van den molen hebben*, of *weg hebben*, veelal verkort tot: *een gons hebben*. Hetzelfde als: een slag van den molen hebben, dat is: niet wel bij het verstand zijn. || Dat hy een gons van de meulen wech heeft: want als het mijn in de machinatie (*imaginatie*) schiet, wil ick hem wijs maecken dat paerde strondt vijgen beunen, v. BOS, *Don Quichot*, 2, 199.

Wech Morssebel gy hebt een gongs:
Gaet door ghy ouwe quee.
BREDERO 3, 232.

'T is noch goet dat een van ons
Heyt een spits-vernufte gons,
Of een slaghje van de Molen;
Fy toch! alle menschen dolen.
'k Wedje nergens umment haalt,
Of hy malt, of mordt, of maalt.
v. d. VENNE, *Tuf. v. d. B. W.* 65.

Zie voorts nog W. D. HOOFT, *A. de Piere*, 21; *Fielebout*, 24; SMIDS, *De Debouchant*, 37; BOUMAN, *Volkst. i. N.-Holl.* 35.

— *Een gons van den Biskaaischen molen hebben*, bij VAN MEEKEREN, *Doorl. Dienstm.* 31 (gevolgd naar CERVANTES' *Illustre Fregona*), moet beteekenen: van 't hondje gebeten zijn; de Biskaaiers toch staan in Spanje als toonbeelden van hoogmoed bekend.

Wat scheeld je hebje een gons van de Biskaayse meulen? ...
Beef jy jou in dat jy de Konings dochter bent?

— *Een gons (regen-)water*: een „schep"; ongemakkelijk veel (BOUMAN, *Volkst. i. N.-Holl.* 35).

Aanm. Bij VAN DALE leest men voor *gons*: dof geluid, gemor. Deze beteekenis is stellig evenmin algemeen, als de uitdrukking: *iets bij den gons lezen*, die HARREBOMÉE (1, 251 *a*) zonder nadere verwijzing vermeldt; doch zie GONZEN, I, 2, *i*, *α*).

GONS (II), znw. vr.; het mv. niet in gebruik. De stam van *Gonzen* (in de bet. I, 2) zelfstandig gebezigd. Praatzieke vrouw; rammel; ratel. || Hebt gij evenwel ooit ... zo eene malle goeje gons gezien? ... zo ik alle dag dus met Tante moest opgescheept zijn, wierd ik ijlhoofdig, *Wildsch.* 4, 399. Wel, dat is nou reis een malle gons, die Godin; zag je wel hoe nijdig dat ze werd, omdat ik haar malle klap niet verstond? FOKKE, *B. R.* 4, 232.

GONST (I). Zie GUNST.

GONST (II), znw. vr.; zonder mv. Oorsprong zoowel als overeenkomende vormen in verwante tongvallen onbekend. De kracht van den mest, na den oogst in het bouwland overgebleven (WEILAND; v. DALE).

GONSTOL, znw. m., mv. *-tollen*. Uit den stam van *Gonzen* in de bet. I, 2) en *Tol*, stuk speelgoed. Tol, die onder het draaien een gonzend geluid maakt, gewoonlijk bromtol geheeten.

GONZEN, onz. en onpers. zw. ww.: *gonsde*, *heeft gegonsd*. Verg. nd. md. *günsen*, *günseln*, *gunseln*, huilen, janken (van honden); fri. *gonzjen*.

I) **Onz.**

1) Dof of brommend klinken. Van verschillende doffe klanken en verwarde geluiden. || Gonsen. Holl. *Susurrare*, KIL. — Door de lucht (gonsde) het gebruis van den volksarbeid in de stad, CONSC. 4, 21 *b*.

De wakk'ren Ruyter laght, als 't donderend geluid
Van 't schrikkelijk metaal komt gonzen op de boegen.
ZOET, *Uitst. Werk.* (uitg. 1675), 71.

Een aaklig brommend klokgeklep,
Met bang en gonzend bommen,
Klinkt dommlend onder 't momplen door.
BILD. 1, 42.

't Wordt stil op straat. — De stroom houdt op te bruisen;
De klank versterft van 't gonzend volksgerucht.
TER HAAR, *Ged.* 1, 243.

— *In de ooren, om het hoofd gonzen*. || De woorden van den predikant, die mij als ijdele klanken in de ooren gonsden, v. LENNEP, *Rom.* 3, 284. Midden onder het geschal der hoornen, bleef hem de dreun der kerkpsalmen in de ooren gonzen, 13, 51. De bedriegelijke redenen van zondige menschen gonzen ... om zijn hoofd, BEETS, *St. Uren*, 2, 402.

Zie nog BOGAERS 1, 56; v. LENNEP, *Poët.* 1, 277; 2, 205.

2) Een dof, hetzij dan brommend, snorrend of suizend geluid voortbrengen.

a) Van insecten. || Eene groote vlieg had hem gedurende den ganschen maaltijd om het hoofd gegonsd, v. d. PALM, *Sal.* 2, 182. Kevers, vliegen en allerlei kerfdiertjes ... snorden en gonsden door het bekoorlijk lustprieël, CONSC. 1, 248 *a*. Het gonzen van den glazenmaker en het hommelen der bijen, SCHIMMEL 1, 337 *b*.

Een bijenzwerm, die daar op bloemen aasde,
Toog op den krijgsroep aan, en gonsde door de lucht.
BILD. 1, 453.

— Overdrachtelijk.

de harde bulster ...
Waar 't muggenheir het gonzend slaaplied fluit.
TEN KATE 3, 48 (*Aan den Slaap*).

b) In toepassing op het gedommel eener aanhoudend geroerde trom of pauk.

De Wichlaar zwijgt: de tempel dreunt
van 't gonzen van de trom.
BILD. 1, 70.

c) In toepassing op het geluid van voorwerpen die zich met vaart bewegen of die snel worden rondgedreven. || 't Gonzen van den steen des slingers door de lucht, BILD. 2, 387. Het scheprad (*van eene stoomboot*) gonst, STARING 3, 63. Daar vlamt het kruit, de kogels gonzen, BOGAERS 1, 130. De brandende windmolen ... met zijne gonzende vuurwieken, BEETS, *St. Uren*, 5, 156.

De toortsen gaan van hand tot hand
En gonzen door de lucht.
BILD. 1, 128.

's aardrijks vaste korst in ijzren band geklemd,
Waarop de spoortrein gonst, *enz.*
DA COSTA 2, 395.

't huisvertrek, zóó wars van hoofsche weelde
Dat 't eigen licht waarin haar bankje stond
Op schomm'lend wiegje en gonzend spinrad speelde.
POTGIETER 9, 203.

Hamers bonzen,
Klossen gonzen,
Pletters stampen.
GORVERNEUR, *G. e. R.* 195 (*Het Fabriekskind*).

— Ook van onstoffelijke zaken. || Een gonzende oorveeg.

Tien knotsen heffen zich, één schedel spat in gruizelen,
En 't gonzen van dien slag doet alle hoofden suizelen.
BILD. 2, 376.

Welk een genot, op die ijzers te drijven!
't Ruim te doorkruisen in gonzende vlugt!
BOGAERS 2, 126 (*De Schaatsenrijder*).

— Ook van een persoon: in suizende vaart neerstorten.

Hij gonst langs de afgrondskloof der rots,
En stort er duizlend af.
TER HAAR, *Ged.* 2, 12.

d) In toepassing op het snorrend geluid van eene aan 't trillen gebrachte gespannen koord, boogpees, enz. || De boogstreng gonst, BILD. 13, 218.

De touwen gonzen. het gekrickkrack van den mast
Luit schricklijck. zee op zee stort uit den hemel neder.
VONDEL 11, 668.

— Bij uitbreiding.

Voor u (*Ismaël*) zal stam aan stam het hoofd met eerbied [buigen
By 't gonzen van uw boog, o Schutter!
DA COSTA 3, 53.

e) In toepassing op het suizend geluid van neerstortenden hagel of regen. || Gonzenden hagel, OVERDORP-POST, *Het Land*, 91. Dâär gonst in 't eind de regendrop, TER HAAR, *St.-P. Rots*, 80.

Zie nog BOUMAN, *Volkst. i. N.-Holl.* 35; TER HAAR, *Ged.* 3, 63 en 3, 241.

f) In toepassing op het gieren van den wind, enz. || Gonzende onweêrbuien, DE MARRE, *Besp.* 62.

De winden gonzen, met den weêrgalm van de rotsen
Vereenigd, om u heen.
BILD. 2, 92.

Des Noordens buldrende aâm huilt gonzend door de lucht.
LULOFS, *Ged.* 39.

g) In toepassing op het „razen" van water, dat aan de kook raakt.

h) Oneigenlijk, met het oor als onderwerp. Verg. uitdrukkingen als: *mijne ooren suizen, tuiten.* || Zoo velen, die onze ooren doen gonzen van het jubelgekraai over al hetgeen bij ons bestaat, BAKH. v. D. BRINK, *Stud.* 3, 174.

Hier gonzen ons de ooren door 't vervaarelijke loeïen
En ijselijk gebrul van stieren, ossen, koeïen.
BARTELINK, *B. Kermis*, 20.

i) Ook van personen, eigenlijk of bij vergelijking. — *α*) Een brommend geluid maken, zooals iemand die voor zich zelven halfluid leest. || Daar zit Heintje, heel deftig, en nog meer gemaakt, om toch opgemerkt te worden, in het Boekje van Van Alphen te gonsen, *Blank.* 2, 233.

— **Aanm.** Hierbij behoort misschien de uitdrukking *Bij den gons lezen* (zie GONS, 1ste art., Aanm.).

β) Zeuren, malen. || Daar by komt nog, dat myn Nigt my lang aan myn hoofd heeft leggen gonzen, dat ik toch *enz., Leev.* 4, 239 (zie ook *Burg.* 1, 81). Zy gonzen en tandtrekken, en teemen zo lang, tot zy het waarom van het daarom weeten, 5, 132.

γ) Grommen, knorren, brommen, razen. || Wy zyn 't nooit eens. Wy gonzen, en morren, en grommen over alle beuzelingen, *Leev.* 3, 287 (zie ook 5, 204).

Hoe gons je weêr zo tegens my?
Econ. L. 3, 47 (*Huislyk Geschil*).

3) Met kracht stroomen; gutsen. In deze beteekenis wordt *gonzen* ook te Leiden gebezigd, waar men het volk hoort zeggen *Het zweet gonsde van mijn voorhoofd.* Verg. de bet. 2, *e*). || Het bloed gonsde hem als een gloeiende lavastroom door de aderen, CONSC. 2, 142.

4) Voorheen moet *gonzen* ook de beteekenis van: kloppen, bakkeleien gehad hebben; verg. trouwens het afleidsel *gons*, klap, slag (GONS, 1ste art.). In de volgende plaats wordt deze beteekenis gebezigd in woordspeling met *gonzen*, het snorren van een molen. || Andere (*herbergiers*) steken Meulens en dusdanige wint-vangen uyt, daar 't gemeenlijck by het scheyden (*uit de kroeg*) op een gonsen gaet, BAARDT, *Deugdendspoor*, 301.

II) **Ospers.** Ruischen, suizen.

Hoe gonsde 't nu in steên en velden
Van nijvre zwermen zonder tal.
BOXHAN, *Ged.* 60.

'k voelde in 't end mijn kracht vervlogen.
Het gonsde en suisde mij door het hoofd:
't Werd alles duister voor mijne oogen.
V. LENNEP, *Poët.* 1, 254.

De branding raast steeds even fel; ...
Het suist in 't oor, het gonst in 't hoofd.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 32.

— *Dat het gonst.* || Soo leyt den Kalis ... En ronckt ... dat het gongst, BREDERO 2, 356.

Afl. *Gegons* (zie ald.); *gons* (zie GONS, 1ste en 2de art.).

— Voorts *Gonzer*, die gonst, verkl. *gonzertje* („*Gonzertje!* ei, laat uw toch raaden", *Honigb.* 1, 67: *tot eene vlieg*); *gonzing* („Gonsinge. *Sururrus, summissum murmur*", KIL.; „De verstrooiende zuizeling en draaiing (*in het hoofd*), die nu en dan wel wat minder hevig, maar altijd met klopping en *gonzing* gepaard of vermengd is", BILD., *Br.* 4, 302).

Samenst. *Aan-*, *nagonzen* (zie die woorden).

GOO. Zie GOUW.

GOOCHELAAR — dial. GOCHELAAR (*o* als in *toch*); voorts GOOKELAAR, -ER; daarnaast GUICHELAAR, -ER —, znw. m., mv. *-laren*; verkl. *-laartje*. Ohd. *gougulâri, gougalâri, goukalâri*, mhd. *gougelære, goukelære*, nhd. *gaukler*, nnd. *gökeler*, mnl. *gokelare, gogelare, gukelare*, en behalve deze nog een aantal vormen in de verschillende Germ. dialecten (*D. Wtb.* 4, I, 1, 1563 vlg.); voor 't Nederlandsch is KOOKELER, KOOCHLER de gewichtigste afwijking. Daar het uitgemaakt mag heeten dat *Goochelen* (zie ald.) een zuiver Germaansch woord is, moet ook *goochelaar* beschouwd worden als daarvan afgeleid met *-aar*; dat het eene vervorming wezen zou van een Mlat. of Rom. woord (b. v. van *jocularius*, ofr. *jogleor* — fr. *jongleur* —, sp. *joglar* enz.) wordt thans niet meer algemeen aangenomen, al blijft het natuurlijk mogelijk dat woorden als de genoemde en nog andere van invloed zijn geweest op wijziging in den vorm of uitbreiding van de beteekenis bij het Germ. woord, zoodat b. v. *kookeler* wel van mlat. *caucularius*, bereider van tooverdranken, zou kunnen komen (zie daarover *D. Wtb.* 4, I, 1, 1555, onder *c*).

Oorspronkelijk beduidt *goochelaar* waarschijnlijk: een kunstenmaker die met buitelen en springen de menigte vermaakt (zie GOOCHELEN, I, 1). Vervolgens werd het, niet onwaarschijnlijk juist onder invloed van de reeds genoemde Rom. woorden, de naam voor kunstenmakers van zeer verschillenden aard, als koorddansers, paljassen, tooneelspelers, escamoteurs, duivelskunstenaars, belezers en bezweerders, beteekenissen die bij V. D. SCHUEREN, PLANTIJN en KILIAAN nog alle naast elkander genoemd worden, t. w.: Gockeler. In C. Coechler. *Teuthon.* Coechler, varende man, netteboeve, *Histrio, ioculator, iocularius, iocista, cironomanta, cironomans, ciromon, emellicus, manducus, mimus, panthomimus, Ald.* Guycheler. Un bourdeur, basteleur. *Gesticulator, praestigiator, nugator, histrio, ludio, pantomimus, petaurista*, PLANT. Guycheler, kokeler. *Ludius, ludio, gesticulator, histrio, mimus, agyrta, chironomus, cybisteter, petaurista, circulator, ventilator, ioculator*, KIL. Guycheler, tooverer. *Praestigiator, saccularius, Ald.*

1) Kunstenmaker; zie GOOCHELEN I, 1 en 3. || Sijn ghesellen (*van eenen bedrieger*) ... als ... woeckenaers, paerde-koopers, guychelaers of dierghelijcke gheselschappe, COORNHERT I, 416 *b*. De guichelaars en koordedansers maken wel sulke vreemde bewegingen; buigen en verbuigen zich in so veellerhande fatsoen, datmen moet geloven, datter generhande postuur is,

waar toe mans en vrouwen ... niet bequaam konnen worden om te maken, BEKKER, *Betov. Weer.* 4, 95.

Den Aep eens guychelaers bedreef zeer vreemde dinghen,
Met danssen in het perck, met beytelen, en springhen.
VONDEL 1, 577.

Zie nog een drietal plaatsen aangehaald onder AASZAKSPELER.

2) Pantomimenspeler, masker, tooneelspeler; verg. GOOCHELEN, I, 3, Aanm. 1). || *Ludius* (zie ook *Pantomimus*): eyn koichler off nettebоeve, *Teuthon.* (*Lat.-Nederd.*) (verg. KIL. op: *Netteboeve*). Sy ... spelent hem soo aerdich ende soo rustich na, datter gheen Guychelaer noch Camerspeelder en is, die het beter soude connen na conterfeyten, MARNIX, *Byenc.* 2, 15 (bl. 154 *b*). Om ... geenen guichelaar te verschoonen, HOOFT, *Tac.* 179 (lat. *histrionem*).

3) Toovenaar, belezer, bezweerder, waarzegger, wichelaar, duivelskunstenaar; verg. GOOCHELEN, I, 3, Aanm. 2). || Pharao nu riep oock de wijse ende de guychelaers: ende de Egyptische tooveraers deden oock alsoo met hare besweeringen, *Exod.* 7, 11. De tooveraers, ende de sterrekijckers, ende de guychelaers, *Dan.* 2, 2. Dien snoden guichelaer, Lantlooper, en bedrieger (*Tiresias*), VONDEL 8, 691 (gr. *μάγον τοιόνδε*).

Maer sie ick wederom die alles willen weten
Uut teyckens in de hant of t' dwalen der planeten,
En menich gokelaer, en menich alchymist
Die nimmer wijs en wort eert alles is gemist.
REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 38.

Zie voorts CATS 2, 201 *b*, VONDEL 10, 521.

4) Kunstenmaker die door handige toeren op voor 't oog bedrieglijke wijze voorwerpen te voorschijn brengt of doet verdwijnen enz.; voorheen ook *aaszakspeler* geheeten (zie dat woord en verg. hd. *taschenspieler*). De eenige niet verouderde beteekenis van het woord; thans altijd in den vorm *goochelaar*. || Guychelaer ... *Joueur de passe repasse*, MELLEMA. Googchelaar ... *Joueur de gobelets, de gibecière*, MARIN. — Jy keunt met jou backes speelen, as een Guychelaer met sijn tasje! STARTER 420. Snege gochelaers, die speelden uyt de tas, Soodanig, of het geen men sag onmoglyk was, DROSTE, *Overbl.* 148.

De guighlaer ...
Zwiert om en wederom, en rolt tien aiers steil
De groef op, langs zijn' stock, en lockt ze naar beneden
Wanneer hy stiller draeit *enz.*.
VONDEL 9, 400.

— Zegs. *Hij zwetst als een goochelaar*, HARREB. 1, 251 *a*.

— **Aanm.** Nieuwere schrijvers die aan hun verhaal de kleur van den tijd willen verleenen bezigen ook nog wel het oude *kookeler* (b. v. VAN LENNEP, *Rom.* 5, 11), dat trouwens in de dialecten nog voortleeft (b. v. *keukelder*, *Drentsche Volksalm.* 1839, 193).

Afl. *Goochelarij*, *guichelarij* (zie GOOCHELARIJ).

— Verouderd, met het een of ander vrouwelijk suffix: *Goochelares*, *guichelares*, *guichelerse*, *guichelarin* („Guychelersse, guychelerinne. Basteleuse, railleuse. *Nugatrix, gesticulatrix, luda*", PLANT.; „Gy kinderen der *guychelersse*", *Jes.* 57, 3; Vulgata: *filii auguratricis*).

Samenst. *Goochelaarskunst* (zie ald.); *-tasch*, goocheltasch.

— Als tweede lid. *Taschgoochelaar*, navolging van hd. *taschenspieler* (BOSB.-TOUSS. 1, 231 *b*).

GOOCHELAARSKUNST — GUICHELAARSKUNST —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Hd. *gauklerkunst*. Uit *Goochelaar* (*guichelaar*), en *Kunst*, in verschillende opvattingen.

1) De voor het bedrijf van een goochelaar guichelaar vereischte bedrevenheid, handheid. || De goochelaarskunst vereischt vooral vlugheid.

2) Met mv. en verkl. Kunststuk, toer goochelaar. Hetzelfde als *Goochelkunst* (zie a de bet. 2). || Behendigheid in gewone gooc kunsten, v. LENNEP, *Rom.* 5, 96.

GOOCHELARIJ — GUICHELARIJ, GUICHELARIJ —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Mnl. *g* nhd. *gauklerei*; verg. nd. *gôklerigge*. Van *Googuichelaar* (in verschillende beteekenissen) bastaarduitgang *-ij*. Bij KILIAAN: Guychguychelinghe. *Ludicrum*, *res ludicra*, *laria*, *nugae*, *ineptiae*, *mimus*. Etiam: *Praegoëtia*.

1) Toovenarij, duivelskunstenarij, wiche Gy en sult op geen vogelgeschrey acht geven, guychelrije plegen, *Levit.* 19, 26 (zie ook 2 33, 6).

— Concreet: bezweringsformule, tooverlied luister naer uw ooren, Wat toverzangk, wat lery zy hooren, VONDEL 4, 605.

2) Zinsbegoocheling, tooverschijn. || IJdel schimmen, hersenspoken, Verbeeldings gui BILD. 5, 360. Ach, laten we ons geen o guichlary verblinden, 6, 77.

3) Bedrog, misleiding, fopperij. || Door de lerye van eenen valschen Nero (lat. *falsi ludibrio*), HOOFT, *Tac.* 308.

Ach toomeloose tongh! ...
Ick twijffel wat u daer toe drongh
Dat ghy so met guychellery
Mijn vrijheit brocht in slaverny.
BREDERO 3,

4) Met mv. Verg. de bet. 2 en 3). Bedr kunstgreep; goochelaarskunstje; goocheltoer. Magia, welks gedeelte ook is de behendigh gochelarijen, dit is der bedriegerijen, die n eenige schijnbaarheid geschieden (*enz.*), o *Agrippa*, 165. Dat hij (*Elymas*; zie *Hand.* 13, van die kennis (*van de natuur en hare verschij* misbruik maakte, om het volk door guichela verblinden, v. D. PALM, *Leerr.* 1, 119.

Evaes slang ...
Die het oogh door guichlerijen
Aenlockt tot een snoot genot.
VONDEL 7,

Was iemant in een schoon paleis,
Daar alles zich aanvallig toonde,
En wierd het ondertussen wys
Dat hy by goochleryen woonde; *enz.*
LUYKEN, *Zed. e. St. Gez.*

GOOCHELBAL, znw. m., mv. *-ballen -balletje*. Uit *Goochelen*, in de bet. I, 3) en *B* letje dat de goochelaars gebruiken, fr. *boule moteur*.

GOOCHELBEELD — GUICHELBEE znw. onz., mv. *-en*. Hd. *gaukelbild*. Uit *Go* (*guichelen*) in de bet. I, 3) en *Beeld*.

1) Valsch beeld, bedrieglijke schijn. || Sch lighen die meer guychel-beelden laten in d' als goede vertooghen en bestandighe deughden TERS, *Lev. v. F. Borgia*, 18.

2) Ook in gunstige opvattingen. Tooverbee rukkelijk visioen. || Het (*er is sprake van e gere pracht van 't Alhambra*) lijkt een dr was eens eene wezenlijkheid. ... Met moeite men zich aan dit goochelbeeld en lang nad het gezien heeft, droomt men er nog van ROOSES, *Op reis enz.* 49.

GOOCHELBEKER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Goochelen*, in de bet. 3) en *Beker*. Beker door de goochelaars gebezigd, waar zij ballen enz. onder doen verschijnen of verdwijnen; fr. *gobelet*.

GOOCHELEN — GOOKELEN; en daarnaast GUICHELEN —, onz. en bedr. zw. ww.: *goochelde, guichelde*; *heeft gegoocheld, geguicheld*. Ohd. *gougolôn, gouggelôn*, mhd. *gougelen, goukelen*, nhd. *gaukeln*, mnd. nnd. *gôkeln, gokelen*, mnl. *gokelen, guckelen, gukelen*. Behalve de reeds genoemde, komen in de Germaansche dialecten nog tal van andere vormen voor (zie b. v. *D. Wtb.* 4, I, 1, 1553—1555), hetzij met anderen of gewijzigden stamklinker, hetzij met *k* in plaats van *g* aan 't begin of in 't midden; meer bepaald in 't Nederlandsch KOOKELEN, KOO-CH(X)LEN, (voor *kochelen* zie beneden I, 1, Aanm). Die groote verscheidenheid en onzekerheid in de vormen maakt het moeilijk eenen grondvorm te bepalen of de juiste afleiding vast te stellen, maar zeker behoeft men deze laatste niet buiten het Germaansch (b. v. in mlat. *joculari*, provenç. *joglar*, ital. *giocolare*, fr. *jo(u)gler*, enz.) te zoeken, daar *goochelen, guichelen* zeer goed tot denzelfden stam als *guig*, spottend gebaar, *guigen*, spotten, kan behooren, al zullen ook de Mlat. en Rom. woorden ongetwijfeld hun invloed op vorm en beteekenis hebben doen gelden. Zie voorts de woordenboeken van KLUGE en FRANCK en vergelijk ook hetgeen bij GOOCHELAAR is gezegd.

De oudste beteekenis van *goochelen, guichelen* kan in 't algemeen geweest zijn: vreemde bewegingen met het lichaam, de ledematen of het gelaat maken, en daaruit zullen zich verschillende groepen van bepaalde beteekenissen ontwikkeld hebben, als: springen, buitelen; kunsten maken; vlugge toeren doen, tooverkunsten verrichten, enz. Bijna al die beteekenissen, uitvoerig in het *D. Wtb.* behandeld, worden ook in onze oudere woordenboeken vermeld, t. w.: Goschlen. *Ioculari, cironomare, fascinare, Teuthon.* 88*a*; Guychelen. Bourder, basteler, railler. *Tricari, nugari, gesticulari, praestigiatorem agere, histrionem agere*, PLANT. Gokelen. Sax. Sicamb. j. guychelen. Guychelen. *Ioculari, scurrari, inepire, nugari, nugas agere, dexteritate quadam decipere, praestigiis fallere*, KIL.

I) **Ouz.** — 1) Zonderlinge, althans ongewone bewegingen met armen of beenen maken. Verg. hd. *gaukeln* alsmede *gageln* en *gagen* (*D. Wtb.* op die woorden).

d'Aalouthelt zelve ...
Bespuwt den grafzerk der oneerbre keizerin (*Messalina*),
Ja trappelt op haar asch, en guichelt met de beenen;
Haar kroont de doodbus van Ulisses gemalin.
ROTGANS, *Poëzy*, 83.

— **Aanm.** Hier moet melding worden gemaakt van *kochelen*, rollen, wentelen, buitelen, duikelen; de beteekenis toch doet, ondanks den anderen klinker, verwantschap vermoeden. Zie beneden de bet. II, 1) en verg. dialectisch nnl. *keukelen, köpke-keukelen, ewkuskelen* enz., beiersch *gäuggeln*, op handen en voeten duikelen, radje-slaan (SCHMELLER), alsmede *D. Wtb.* op *gockeln, kockeln, köckeln* (*kökelen*). (Voor eene andere beteekenis, zie KOCHELEN).

den Aap
Die soo tuymelt springt en kochelt.
V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 68.

den poel
Van vuur en zwavel, daar, als d' oudrenmoordenaren,
Pyrhoet, en Beest, en Slang, als in een zak vergaren,
En kag'len in die Zee, uit vuur en rook bereid
Tot haare pijniging, van eeuw tot eeuwigheid.
OUDAAN, *Voorschad.* 228.

2) Spelen (*met* iets); iets als 't ware met de hand heen en weder werpen (zie ook *D. Wtb.* 4, I, 1, 1557). Bij vergelijking, van den wind gezegd.

Wy willen Sauls asch gaen ziften 't fijn, en 't grof,
En lachen, als de wind noch guichelt met zijn stof.
VONDEL 3, 663.

't wufte schuim ...
Het zeeschuim, daer de wint meê guichelt nae zijn' zin.
ANTONIDES 1, 85.

— Ook figuurlijk. Op willekeurige wijze met iets omspringen.

Ick weet het, dat de faem,
Wel schamper ommespringt, en guichelt met sijn (*Paris'*) [naem.
HOOFT, *Ged.* 1, 149.

3) Als kunstige handeling. Vlugge bewegingen maken; oorspronkelijk waarschijnlijk in toepassing op allerlei acrobatische en equilibristische toeren (zie *D. Wtb.* 4, I, 1, 1558 en verg. de verschillende beteekenissen van *goochelaar*), maar later bepaaldelijk gebezigd in den zin van: vlugge, voor 't oog bedrieglijke toeren met de handen verrichten, door „handhabiliteit" de toeschouwers misleiden; tooveren. Thans de eenige niet verouderde beteekenis.

— **Aanm.** 1) Uit de beteekenis van: kunsten maken, moeten zich ook die van grimassen maken, narrenkunsten vertoonen, eindelijk: tooneelspelen (zie het boven uit PLANTIJN aangehaalde) ontwikkeld hebben; verg. trouwens *D. Wtb.* 4, I, 1, 1558. MELLEMA, verwijst voor *Gokelen* en *Guychelen* naar *Bootsen*: *follatrer* (enz.).

— **Aanm.** 2) Uit: bedrieglijke kunsten verrichten hebben zich de beteekenissen: duivelskunsten plegen, waarzeggen, wichelen, belezen, bezweren (*ariolari, D. Wtb.* 4, I, 1, 1559; *incantare, fascinare*, PLANT.) als van zelf ontwikkeld; verg. *guichelaar* (zie GOOCHELAAR, 3) en vooral ook *begoochelen*.

a) Eigenlijk. Met ballen en bekers goochelen. || Er komt op die kinderpartij een man om voor het jonge volkje te goochelen. Die jongen kan heel aardig goochelen. — Goochelen ... guichelen. Uit Uit de goocheltas speelen. *Jouer de la gibecière, faire des tours de passe passe*; *jouer des gobelets, escamotter*, MARIN. — Gooch'len met de kaart, V. LENNEP, *Poët.* 5, 120.

Wat parten recht Priaep niet alle daghen aen?
Wat kuyren niet Mercuur met gochelen en steelen?
Men siet Vulcaen nu selfs den geck aen taefel speelen.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 20.

b) Vandaar: bedrieglijke handelingen plegen; door list het oog of het verstand misleiden. || Mijn onruste geest door 't guychlen werd bedrogen Eens drooms, VONDEL 2, 389.

Geld met Guychelen verovert,
Goed den eigenaer onttoovert
By geswinder wetten treck,
Acht ick minder dan gebreck.
HUYGENS 1, 234.

Al wat die droeve (*Lucifer*) wist
Was boosheid, nyd, en list,
En (zeit men) lust om 't al met guich'len na te bootsen.
OUDAAN, *Poëzy*, 4, 60.

c) Op handige of bedrieglijke wijze met iets omspringen. || Goochelen met woorden en klanken, POTGIETER 1, 20. Ons, die nog niet goochelen met maanden en jaren, SCHIMMEL 3, 71 *b*.

— Ook absoluut. || Guychelt soo ghy wilt (t. w. *redeneer zoo spitsvondig mogelijk*). Ick houde vastelijck dat *enz.*, COORNHERT 1, 154 *b*.

II) **Bedr.** — 1) Wentelen, doen rollen, doen storten. Verg. de bet. I, 1 Aanm.). Alleen in den vorm *kookelen*. || Duc d'Alve ... Sal u ... Haast koock'len van dien throon, LODENSTEYN, *Uytsp.* 384.

— **Aanm.** Voor *koochelen*, *kochelen*, zekere manier om snippen te vangen, zie voorshands MEERMAN, *Com. Vet.* 13 en 19, WESTERBAEN, *Ockenb.* 162 en *Navorscher* 1857, 136. Misschien is dit hetzelfde woord als het zooeven behandelde.

2) Door *goochelen*, *guichelen* (in de onderscheidene beteekenissen van dit woord) een persoon of zaak in een zekeren toestand brengen die uit het verband blijkt. In verschillende, ook figuurlijke toepassingen. Zie verder de voorbeelden. || Die spottelijcke allegorie bij hem (*zeker R. K. prediker*) geguychelt in 't eerste boeck Moysi, daer hy 't Serpent den Duyvel, Evam de lijflijcke wellust ende Adam die redene seyde te beduyden, COORNHERT 1, 452 *c*. (*Een priester*) die met zangk en hantgebaer adders en Hydren ... plagh in slaep te guighelen, VONDEL 5, 295. Oh, de domme bochel, men zou hem doen gelooven dat de kat eieren legt! ... Om hem zijne laatste mijt uit de tasch te goochelen, moet men hem slechts vervaard maken, CONSC. 4, 24 *a*. In den droom had Hlodwigs verbeelding hem dit schrikkelijk nachtgezicht voor de oogen gegoocheld, CONSC. 2, 115 *a*.

Aanm. Voor *guichelen*, spotten, zie GUICHELEN.

Afl. *Begoochelen* (*beguichelen*), *ontgoochelen* (zie die woorden); *goocheling*, *guicheling* (zie GOOCHELING).

— *Gegoochel*, *geguichel*, het voortdurend of aanhoudend *goochelen*, *guichelen*.

— Voorts *Guichelijk*, bedrieglijk, valsch („Waar toe zijn deze vrucht-verderflijcke spruick-hanen (t. w. *pluimstrijkers*) doch nut? Wat vrucht doen dese *guychelijcke* sinnen doch in een huys?" COORNHERT 1, 314 *b*).

Samenst. *Goochelbal*, *-beeld*, *-beker*, *-kunst*, *-spel*, *-stuk*, *-tasch*, *-toer*, *-werk* (zie die woorden).

— **Aanm.** In plaats van woorden als *goochelboek*, *-doos*, *-hoed*, *-kraam*, *-pop* enz. bezigt de taal van het dagelijksch leven, althans tegenwoordig, doorgaans *tooverboek*, *-doos*, *-hoed* enz.

— Voorts, dichterlijk of min gewoon: *Guichelbruid*, valsche bruid („Om dese *guychel-bruyt* (*er is sprake van een valschen godsdienst*) haer volkomen schijn-leden te geven, doet hy (*Jeroboam*) eenige feest- ende heyligh-daghen uytroepen *enz.*", DE BRUNE, *Grondst.* 39); *goocheldroom*, visioen („Het is geen *goocheldroom*, wat zij des nachts bij uwe bedsponde zegt!" CONSC. 3, 65 *a*); *goochelglans*, schijnglans; *goochelglas*, tooverspiegel (TOLLENS 9, 76); *goochelkuur* („Andere (*bedelaars*) doend'er met verciersde ziekten, en *goochelkueren*, aan de aanschouwers zich deerelijk uitsien", OUDAAN, *Agrippa*, 275); *guichelmarkt*, meestal concreet: schouwspel („Guychelmerckt, *Ludicrum*", KIL.; „Men geeft dickmael een oortken oft een halve stuyver om een Camerspel oft een *guychelmerckt* te sien", MARNIX, *Byenc.* 2, 16; bl. 155, *a*. „Alle de *Guychelmercten*", 2, 19; bl. 164 *a*); soms ook: goochelarij („*praestigiae*", KIL.); *guichelmeester*, meester in 't bedriegen (BILD. 13, 233); *goochelpraat*, goochelaarsgezwets („Houdtje Kramers *Goochel-praet* Datse niement veul verstaet", V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 144); *guichelrijm*, tooverspreuk (VONDEL 11, 761); *goochelroede*, tooverstaf (LOOSJES, *Bronkh.* 5, 385); *goochelschim*, visioen (TOLLENS 8, 86; CONSC. 6, 65 *a*); *guichelstrijd* (bij BOGAERT, *Ged.* 14 in toepassing op het schijngevecht van Caligula tegen den Oceaan); *guichelstrik*, bedrieglijke toeleg, list („(*de Staatkunde*) verwart alle oogenblikken 't Verbysterd Christendom in nieuwe *guichelstrikken*", FEITAMA, *Henr. de Gr.* 71); *goochel-tooneel*, bedrieglijke voorstelling, zinsbegoocheling (CONSC. 3, 218 *b*); *guicheltronie*, geveinsd gelaat, „farizeesche grijns" („O reuckeloos geslacht, die met uw *guychel-troni*, Meent God te paeyen door een bloote ceremoni", VONDEL 3, 87); *goocheltuig*, in obscoenen zin („*Googeltuig*", V. FOCQUENBROCH 2, 33); *goochelweet*, kennis van tooverij, tooverkunst („Ie heb wapen cruyt, noch kunst Noch verboden *gogelweten*, Om u trecken tot mijn gunst", BEEDERO 3, 474); *goochelwereld*, tooverwereld, tooverland („Het is ... verdrietig, nooit de *goochelwereld* te kunnen vinden, die men in zijne kinderjaren heeft gedroomd", CONSC. 4, 138 *a*); *guichelzak*, hetzelfde als *goocheltasch* („Guychel-sack. *Sacculus gesticulatoris sive praestigiatoris*", KIL.).

— Ongemeen en eigenlijk onjuist gevormd is *Guichelmaker*: die guichelkunsten maakt („Bedriegerijen ... met welke de *magi* eenige hersenschimmen voortbrengen en met *guichelmakers* bedrog veel wonderstukken bootzen", OUDAAN, *Agrippa*, 165).

— **Aanm.** Door CONSC. wordt *goochelen* soms minder juist gebezigd in den zin van: betooveren, de zinnen verrukken, dus *begoochelen*; verg. de samenst. *goochelstroom* (1, 8 *b*), *goochelvreugde* (1, 7 *b*).

— Als tweede lid. *Af-*, *om-*, *weggoochelen* (zie die woorden).

— *Aangoochelen*, voortgang maken met goochelen, krachtig en snel goochelen, in een obscoenen zin („Daarom zo *googeld* zo al *aan*, En houd de wereld zoo in essen", V. FOCQUENBROCH 2, 35); *nagoochelen*, listig nabootsen (OUDAAN, *Roomsche Mog.* 339).

GOOCHELING — GUICHELING —, znw. vr. Van *Goochelen* (*guichelen*) met *-ing*.

1) Het goochelen, guichelen, in al de beteekenissen van die woorden. || Guychelinge, guychelrije, guychelspel. *Bastelage*, *dérision*, *irrision*, *mocquerie*, *bourde*, *follie*, *plaisanterie*, MELLEMA.

2) Listig bedrijf, bedrieglijk spel, b. v. met woorden. Zie de aanhaling. || Het licht der waerheit is voorwaer niet in u, soo men wel merckt aen u guychelinge van de subtijle onderscheyden tusschen laten ende verlaten, doen ende bestaen, *enz.*, COORNHERT 1, 358 *c*.

GOOCHELKUNST — GUICHELKUNST —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Hd. *gaukelkunst*. Uit *Goochelen* (*guichelen*) in de bet. 1, 3) en *Kunst*.

1) Bedrevenheid, vaardigheid in het guichelen, goochelen, t. w. in duivelskunstenarijen of in goochelaarshandigheid. || Je lui geleerde jonge lieden, hebt zulke verweerde kneepen, dat men, zo men niets van die gochelkunst geleerd heeft, dikwijls staat te kyken als een boer, dien men nooten muskaaten uit de neus knypt, of een slot aan den mond gooit, *Blank.* 2, 211. Ongehoorde wonderen ... in de goochelkunst en buikspraak, SCHIMMEL 1, 343 *b*.

een pronck-beeld van yvoor ...
Waer in, door goochelkunst, de schim van 't leven sweeft.
VONDEL 2, 133.

De guighlaer, om de marckt door greepen aen te wincken
Naer zijne guighelkunst, op alle marckten veil,
Zwiert om en wederom, *enz.*
9, 400.

2) Kunststuk van een guichelaar of goochelaar; tooverkunst, goocheltoer. Met mv. en verkl. || Het gezelschap met goochelkunstjes vermaken.

Gij, die, als Egyptens toovnaars,
zwarte goochelkunsten schept!
Gunt Hem Zijn doorluchte wondren.
TEN KATE 6, 150.

GOOCHELSPEL — GUICHELSPEL —, znw. onz. Hd. *gaukelspiel*. Uit *Goochelen* (*guichelen*) met *Spel*. In zeer verschillende opvattingen.

1) Benaming voor het bedrijf van een *guichelaar* (GOOCHELAAR, 3). Duivelskunstenarij, hekserij, toovenarij. Zie GOOCHELEN, I, 3, Aanm. 2).

En roert de sifte niet, en wilt u nooyt bekroonen
In water of in glas den dief te laten toonen,
Vermijd het ring-geklank, en wat'er meer geschiet,...
't Is duyvels guychel-spel van over langh gedreven,...
Gy, hout'et voor bedrogh, *enz.*
CATS 1, 363 *b*.

Juno. Maer dezen riem af. *Venus.* Wel?
Die dekt niet. *J.* Maer ghy drijft daer mede goochelspel.
HOOFT, *Ged.* 2, 30.

Zie nog CATS 1, 374 *b*, waar sprake is van het dragen van, of geloof hechten aan amuletten, en 2, 551 *a* en *b*, waar het woord als synoniem van „swarte kunst" voorkomt.

2) Benaming voor het bedrijf van een *goochelaar* (GOOCHELAAR, 4). Goochelkunst. Zie GOOCHELEN, I, 3, *a*). || Guichelspel ... goochelspel. ... *Tour de passe passe, jeu de gibecière,* MARIN.

— Bij vergelijking met betrekking tot een listig spel met het een of ander; zoo is er b. v. bij BOSB.-TOUSS. 3, 477 *a* sprake van *goochelspel* met het adres van een persoon, welk adres op handige wijze iemand in den zak was besteld.

3) Mommespel, maskerade, klucht, tooneelvertooning. Verg. GOOCHELEN, I, 3, Aanm. 1), GOOCHELWERK 3) en ook GOOCHELAAR, 2). || Ick sie de werelt aen gelijck een Goochel-spel, CATS 2, 442 *a*.

Wat guighelspel, wat schouwspel ziet men hier?
VONDEL 4, 549 (*van eene processie met het [Hoogweerdig Sacrament*).

De morgen ziet hun drom (t. w. *van zieken op eene bad-[plaats*) in sombre kwijning dwalen,
En de avond vindt ze op 't bal, by dans en vreugdemalen;
En 't wonderbaar kontrast vertoont een goochelspel
Van 't blijd Elyzium in 't midden van de Hel.
BILD. 6, 333.

Zie ook V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 299.

4) Bezoocheling van het gezicht of van de zinnen; vaak ook concreet: herseuschim, droomgezicht. || Liefdens dweepery, en ander guychel-spel, CATS 2, 333 *b*. Sien voor oogen is geen guichelspel, BEKKER, *Betov. Weer.* 3, 88. Verbeeldings goochelspel, LULOFS, *Ged.* 60.

Vrijheid! kennis! ijdle namen, hartverlokkend guichelspel!
BILD. 5, 387.

Zoo was het dan geen droom in 't zuizlend brein geteeld,
Geen ijdel gochelspel van 't lichtgeloovig harte!
Vr. BILD. 3, 88.

Maar neen, geen goochelspel,
Geen ijdel vloekgedrocht der hel
Zal ons van deze kiel verjagen!
GOEVERNEUR, *G. en R.* 193 (*Het vliegend Schip*).

5) Schijnvertoon, valsch gelaat, veinzerij, bedrog. || Wie kan alle verschijnselen van den ... ziekelijken ligchaamstoestand, uit de gewone werkingen van den menschelijken geest verklaren, of wie durft ze allen aan bedrog en guichelspel toeschrijven? V. D. PALM, *Leerr.* 1, 240.

De liefde doet haer werk, en hangt geen mom-tuig aen.
Hy wil geen guychel-spel, hy kan geen dingen veynsen,
Het leyt hem in den mond al wat de sinnen peynsen.
CATS 2, 428 *b*.

Gy wilde uw schandlijk zwak omwimplen of verschoonen,
Met ferbeid, wrevelmoed, en hoog gevoel te toonen;
('t Gewoonlijk guichelspel der reedsverlaagde vrouw!)
BILD. 4, 296.

Aanm. Voor *Guichelspel*, spot, bespotting (van *Guichelen*, spotten) zie GUICHELSPEL.

GOOCHELSTUK, znw. onz., mv. *-stukken*; verkl. *-je*. Uit *Goochelen* (in de bet. I, 3) met *Stuk*. Goocheltoer, goochelkunstje.

GOOCHELTASCH — GUICHELTASCH —, znw. vr., mv. *-tasschen*; verkl. *-je*. Uit *Goochelen* (in de bet. I, 3) met *Tasch*. Tasch, zak, waar de goochelaar zijne benoodigdheden in bergt of waar hij voorwerpen uit te voorschijn brengt of in laat verdwijnen. || Guicheltas ... goocheltas. Tas daar de Googchelaar hokus bokus, pas pas mede speelt, MARIN. — Voor hem (*den kookeler*) was een tafeltje geplaatst, waarop al hetgeen te dier tijd de vereischte eener goocheltasch uitmaakte ten toon was gesteld, V. LENNEP, *Rom.* 5, 12.

— Figuurlijk. || Uit de goocheltasch kan ik niet spelen, voor welke zaak het zij, en wensch het ook nimmer te kunnen, J. V. RIJSWIJCK 448.

GOOCHELTOER, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Goochelen* (in de bet. I, 3) en *Toer*. Kunststuk van een goochelaar. || Een dwaas mysticisme, dat ... ten slotte eenvoudig op belachelijke tooverkunsten of, beter nog gezegd, op eenige handige goocheltoeren uitloopt, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 172. Allerlei goocheltoeren met geldstukken, kaarten, messen en sigaren, TEN BRINK, *Rom.* 2, 11.

GOOCHELWERK — GUICHELWERK —, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Goochelen*, *Guichelen* met *Werk*. Bij KILIAAN: Guychelwerck. *Ludicrum*. Etiam: *Praestigiae*.

1) Duivelskunstenarij, toovenarij. Zie GOOCHELSPEL 1 en 2). || Vermijt ... alle guychel-werck, CATS 2, 551 *b* (*er is sprake van het losmaken van den nestelknoop door hekserij*). Myn Man zegt, dat dit alles maar gogelwerkje was, en dat Samuel zo maar niet, om een ondeugend oud ... wyf, uit zyn kostelyken hemel zal gekomen zyn, *Leev.* 8, 61 (zie 1 *Sam.* 28, 11 en vlg.).

2) Goochelaarskunst, goochelkunst (in de bet. 2). || Guychelwerck. *Jeu de passe repasse*, MELLEMA.

3) Mommespel, tooneelspel. Zie GOOCHELSPEL, 3.

De eerste eeuwen van de Christelycke kerck
Syn sonder voorbeelt, dat dit yd'le guichelwerck
Gepleeght geweest is onder Gods versoende vrinde.
J. KOEMANS in VONDEL 9, 359 (*van tooneelspel*).

doe de luister van de uitterlycke kerck
Haer heilge glans verloor, door 't grouwlyck guichel-[werck (t. w. *door vertooningen in de kerk*), ...
Doe quam dit Monsterdier (*het Tooneel*) syn yslyckheit (*ook [daarbuiten*) vertoonen:
Hier groeiden 't Kamerspel; daer 't spel der Retro-[syns; *enz.*
J. KOEMANS, ald. 9, 360.

GOOCHEM, bnw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Ontleend aan het Joodsche *chochom*, bnw., wijs. (zie DOZY, *Oosterl.* 30). In de meer gemeenzame taal. Slim, geslepen, uitgeslapen, gewikst. || Een goocheme kerel, *een gladde, gare vent*.

GOODSELBROK, GOODSELEN (OM —). Zie GOD, II, C, 7, *e* (kol. 213—215).

GOODSPENNING. Zie GODSPENNING.

GOOI (I), landstreek. Zie GOUW.

GOOI (II) znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Alleen 't Nl. en in nnd. tongvallen; *gôje*, *gôi* (STÜRENBURG; *Brem. Wtb.*; DOORNK.-KOOLM.). Van *Gooien*.

1) Worp, smeet, in 't algemeen. || Een oude kikvorsch ... riep hun toe: kinderen! bedenkt toch, ... dat ... elke gooi één van ons het leven kost, V. D. PALM, *Sal.* 2, 260.

In het jagen moet-men swijgen
Met een stille trommel krijgen,
Laet nooyt hooren in u kooy (*eendenkooi*)
Sanck noch praeten, scheut noch gooy.
RIJCKELSMA, *Wilde Eendenj.* 46.

— *De gooi geven* (*aan iets*), letterlijk: van zich werpen. Vandaar, figuurlijk, hetzelfde als: de bons, den schop (aan iets) geven, aan kant, op zij zetten;

de gooi krijgen: aan kant, op zij gezet worden. || Thans kreeghen burgherrecht, vrydoomen, en handtvesten de gooy, HOOFT, *N. H.* 278.

'T hujs heeft nu een' goede plooy.
Dies, die zorghen geeft de gooy,
Voor een tijdt *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 334.

2) Worp bij verschillende spelen. — *a*) Bij 't kegelspel. || Acht om den langen is een mooie gooi. Alle negen is de hoogste gooi. De eerste gooi hebben.

— *Aan gooi zijn, aan de gooi zijn*: aan de beurt zijn om te gooien.

b) Worp met de teerlingen. || Een lage, een slechte gooi. — Of ze daar een honderd guldens of twee in de waagschaal zetten op een enkelde gooy, Dat's niemendal voor haar, dat en kreunen zy'er niet eens *enz.*, ASSELIJN, *Spilp.* 18. Drie en vijf: een mooie gooi! v. LENNEP, *Rom.* 21, 142. Een penny ... maar de gooi, voor dat paar zilveren haarnaalden, SCHIMMEL 2, 113 *b*.

— Zegsw. *Hij heeft een gelukkige gooi gedaan* (HARREB. 1, 251 *a*).

— Waarschijnlijk zijn ook de volgende uitdrukkingen aan het dobbel- of kansspel ontleend.

— *Een gooi naar iets doen.* Figuurlijk: een kansje wagen, eene poging wagen om zeker doel te bereiken. || Die malle kuur viel ... keizer Claudius ... in zijn hoofd om daar toch reis eene gooi naar te doen, en ziet, dat gelukte hem ook; hij bragt nog een grooter deel van het eiland onder de heerschappij der Romeinen, FOKKE, *B. R.* 1, 158.

— *Eene* (*heele*) *gooi naar iets doen*: zeker doel ten naasten bij bereiken. Figuurlijk. || Hij is wel niet tot lid van den gemeenteraad gekozen, maar hij heeft er toch een heele gooi naar gedaan (d. i. *er scheelde toch niet veel aan*). Wie moet opvolger worden van Prof. X.? Wel, ik denk dat Y. er een heele gooi naar zal doen (d. i. *almede onder de eersten in aanmerking zal komen*; *veel kans zal hebben*).

— *Daar is geen gooi naar* (of: *op*): geene kans, mogelijkheid, waarschijnlijkheid. Verg. *Er is geen gooien naar* (onder GOOIEN, 4). || Als iets hopeloos gesteld word, zegt men, *Daar is geen kans toe.* Het zelve is, *Daar is geen gooi na.* Dit komt overeen met *Daar is geen raam op*, TUINMAN, *Spreekw.* 1, 262. — Dan was'er geheel geen gooi op (*om u naar Parijs te krijgen*), LOOSJES, *Bronkh.* 2, 293.

— Daar: *een gooi naar iets doen* ook kan beteekenen: in 't wilde naar iets raden, een slag naar iets slaan, krijgt *gooi* de beteekenis van: raam, rooi. Zoo in de gewestelijke uitdrukking: *Om die gooi* (MOLEMA 355 *a*), om dien koers, om die streek, zóóveel ongeveer.

3) Als benaming voor eene hoeveelheid. *De gooi*, het (heele) zoodje, de (heele) boel. Verg. *kwak* en *smijt*. || Daer leyt den gooy (*de heele troep vogels*) Thans in de strick, v. D. VENNE, *Wys-mal*, 69.

4) Gang, vaart, weg. Deze beteekenis is bij ons alleen nog na te gaan in de uitdrukking *zijn gooi gaan* en herinnert aan het intransitieve *gooien*, ijlen, spoeden, voortsnellen; zij leeft bovendien in Oost-Friesland voort in de uitdrukkingen: *an de gôi*, er van door, op hol (van paarden), op de(n) hort, aan den zwier (van menschen); *lât hem* (*lât de bûdel*) *an de gôi gân*, laat hem rondom loopen, laat den boel naar den drommel loopen!; *'t geid al an de gôi*, alles gaat verloren! (DOORNK.-KOOLM.). Verg. voorts, met gering verschil in beteekenis, mnl. *ziere vaerde gaen*, nl. *zijn weg* —, *zijns weegs gaan*, en het geheel overeenkomende *zijn gang gaan*. Bijna altijd in de uitdrukkingen *Ga* (*jij*) *je gooi!*, *laat hij zijn gooi gaan!* Zijn gang gaan, zijn eigen weg gaan, zijne neiging volgen, doen „wat men niet laten kan". Zie ook MOLEMA 130 *b*). || *Zo* gij mij na deezen brief nog voor uwe vriendin kunt erkennen, dan moet gij uw gooi maar gaan en mij niet spaaren, *Wildsch.* 2, 222. Olie hebben we genoeg aan boord (t. w. *om in zee te storten*). Dus wat mij aangaat, ga uw gooi, man, v. LIMB. BROUWER 1, 37 *a*. „Ik moet eens even de beurstijdingen inzien". „Ga je gooi!" KNEPPELH. 2, 195 (zie ook 2, 110).

— Ook: *Ga je goddelijke gooi* (zie boven kol. 245).

Aanm. Niet duidelijk is de beteekenis van *gooiken* bij COORNHERT 1, 401 *d*. Indien het metterdaad het verkl. is van *gooi*, zou het „opgeworpen smet, kladje, spatje, vlekje" kunnen beteekenen.

Oock laet het wijf, uytwendich reyn ende net
Veeltijdts de ziel vol goykens en vuyl besmet.

GOOIEN, bedr. zw. ww.: *gooide*, *heeft gegooid*. Mnl. *goyen*, *gooyen*, en voorts alleen in Nd. tongvallen: *gôjen*, *gôijen* (STÜRENBURG; *Brem. Wtb.*; DOORNK.-KOOLM.). Dit woord, aan *gauw* verwant (*gooien*, uit een te onderstellen *gaujan*; zie FRANCK, *Etym. Wdb.* op *Gauw*), moet oorspronkelijk beduid hebben: snel voortgaan, ijlen, eene beteekenis die KILIAAN nog vermeld (*festinare*), maar die ons in oudere of jongere geschriften althans niet letterlijk is overgeleverd; verg. echter GOOI, 4). Het Mnl. kende *gooien* als intransitivum in den zin van: snel vloeien (van bloed), stroomen, gutsen (*Mnl. Wdb.* 2, 2052), alsmede de transitieve toepassing daarvan, absoluut gebezigd met de bepaalde beteekenis: dierlijk zaad uitwerpen, schieten (zie *Tijdschr.* 3, 200), maar noch de eerstgenoemde beteekenis, noch de vermelde bijzondere toepassing daarvan zijn in 't Nnl. of in een der Nd. tongvallen bewaard. *Gooien* is nu een transitief ww. met de beteekenis van: wegslingeren, met kracht werpen, welke zich ontwikkeld zal hebben uit die van: gang, vaart aan iets geven, iets doen voortsnellen, het transitivum van: ijlen, spoeden.

1) Werpen, smijten, smakken. — *a*) In 't algemeen. || Mooren ..., die de Hollanders dapper waarnaamen, en met gooijen zeer beschaadigden: alles wat hun voorquam hun op 't lyf werpende, BRANDT, *De Ruiter*, 85. Het gooijen van den eersten steen, *Leev.* 7, 6 (*toespeling op Joh.* 8, 7). Raap maar reis wat steenen op ... gooi ze maar achter over je schouder, FOKKE, *B. R.* 4, 233. Flanor was het, die op den derden October de meeste en heetste centen uit het raam gooide, KNEPPELH. 1, 240. De Hollandsche jongen ... gooit een steen tienmaal verder dan gij of ik, BEETS, *C. O.* 3.

Hier gaet de Jongeling den leaten appel werpen;
Maar ging nog boven al sijn gansche sinnen scherpen,
Op dat hy voor het lest den voor-togt houden mag,
En goyt daerom de vrugt oock verder als by plag.
CATS 2, 29 *b*.

daer wast „tovenaester",
„Tovenaester", van roepen en uit goyen (t. w. een ruiltal)
[in 't uit.
HOOFT, *Ged.* 2, 306.

Gelijck in een gelagh de vol-gesope boeren, ...
De kan, de tangh, de schop, de treeft de kandelaer
Aengrypen met de vuyst en goyen 't na malkaer.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 13.

Sinterklaas, bonne bonne, bon,
Gooi wat in mijn leêge ton;
Gooi wat in mijn huizen, *enz.*
v. VLOTEN, *Boeken en Kinderen*, 77.

Zie nog CATS 1, 138 *a*; 1, 249 *a*; 2, 178 *a*; 2, 328 *a*.

— *Sneeuwballen gooien*, als benaming van het bekende wintervermaak, bijna eene koppeling. || Als de sneeuw morgen beter pakt, kunnen de jongens sneeuwballen gooien.

— *Met iets gooien.* || Met steenen, met slijk, met water gooien. — Met proppen gooien, v. LENNEP, *Poët.* 13, 134.

Indienje gooyt met bloem of groen,
Dat is het voorspel van een soen, *enz.*
CATS I, 563*c*.

— *Met de deur gooien*: de deur hard toeslaan. || Jongen, wees een beetje welgemanierd en gooi niet zoo met de deur!

— Niet altijd heeft *gooien* de beteekenis van: met zekere krachtsinspanning werpen; soms is het: met een los, onverschillig, handig (hetzij dan ruw of sierlijk) gebaar werpen. || Ik gooide myn schelling ... op den toonbank, *Leev.* 6, 282. Toen gooiden zy hunne hoeden in de lucht, van blydschap, *Blank.* 1, 79.

Leer ons hoe gij uw blauwe pet ...
Zoo onnavolgbaar, zoo koket,
Gooit om uw bruine haren!
DE GÉNESTET 1, 171.

b) Met een persoon als voorwerp. In verschillende min of meer vaste verbindingen. || Iemand op den grond gooien. — Och, gooi me niet in 't nat, gij zult mijn kleêren vlekken! BILD. 4, 255. (*De soldaten*) worden handen en voeten gebonden en zo in schepen gegooid, BILD.'s *E. H.* 228. Met een gezicht alsof hij hem van de trappen wilde gooien, v. LENNEP, *Rom.* 4, 203. Als ... je in de herberg je geld hebt verpooid, En de kastelein je ten laatste uit de deur heeft gegooid, v. ZEGGELEN 4, 26.

— Zegsw. *Gooi mij daar ik wezen wil, of ik val er van zelf!* (*Blank.* 3, 170), hetzelfde als *Gooi* (of: *stoot*) *mij eens om, ik val zoo graag!* (zie beneden Samenst., 2de lid, Aanm.).

2) In 't bijzonder, bij verschillende spelen.

a) Bij 't kegelspel. || Wie moet gooien? Wat (d. i. *hoeveel kegels, en dus hoeveel punten*) heb jij gegooid? Koekoek gooien. Poedel gooien.

b) Bij het dobbelspel, het ganzenspel, het verkeerspel, enz. De teerlingen uit den beker of uit de hand op tafel schudden; smakken. || Gooi jij maar eerst. Heeft Jan al gegooid? — Gooyen, smakken om de beurt, als de Zakke-draagers, sleepers, kruyers doen, ... *jetter, amener pour le tour*, MARIN. — „Ei wat!" zei de lakenkooper, op zijne beurt gooiende, „de brouwer heeft gelijk: zes en twee: ik sla uw hoek (*op 't verkeerbord*)", v. LENNEP, *Rom.* 21, 142.

— Hetgeen men gooit (het aantal oogen, enz.) wordt in den 4den nv. vermeld. || Twee azen gooien. Eene vijf en eene vier gooien. Wat heeft Klaas gegooid? twee zessen? — Niet als doubletten gooyen in 't tiktakken, MARIN.

c) *Streepje gooien* (of: *steken*), zeker kansspel met centen; in Zuid-Holland: pleien. || Een geldman ... (*die*) in gedachte streepje gooit met zijn buurmans rijksdaalders, DE VEER, *Trour.* 2, 152.

3) Bij het zeewezen, in verschillende deels thans verouderde uitdrukkingen.

— *Het lood gooien.* Het licht- of handlood met een zwaai in het water werpen.

— *Eene sloep te water gooien*: strijken. || Gooi de sloep te water: *strijk de sloep!*

— *Het schip over een* (of: *den*) *anderen boeg gooien*: bij den wind omwenden; *het schip onder den wind* —, of: *op de lij gooien*: bijdraaien; uitdrukkingen die het plotselinge der voor de genoemde manoeuvres vereischte bewegingen met roer en tuig afbeelden; verg. ook *Het roer omgooien* (zie OMGOOIEN). || Gooi hem over den anderen boeg!

— Vandaar: *het over een anderen boeg gooien*, het onderwerp van 't gesprek veranderen; of wel: andere argumenten te berde brengen, uit een ander vaatje tappen.

Zie ook de Samenst.

4) Verder komt *gooien* voor in tal van min of meer vaste verbindingen, spreekwoordelijke zegswijzen, enz. Als daar zijn

— *Iets op* (of: *in*) *het vuur gooien*, brandstof op het vuur „doen." || Gooi een paar takkebossen op het vuur, v. LENNEP, *Rom.* 12, 245. Zij greep de koolschop ... en gooide duchtig brandstof in het open vuur, v. LOVELING, *N. Nov.* 152.

— Zegsw. *Palm in* —, *op 't vuur gooien*: iets ter verzoening verrichten of: den weg der bemiddeling inslaan. Zie de verklaring bij PALM, doch verg. voorshands HOOFT, *Br.* 1, 288 en HOEUFFT, *Bred. T.* 448. || Wel, 't zou jammer weezen, zeide hy om wat palm in 't vuur te gooien, dat ze allen even kwaad waaren, v. EFFEN, *Spect.* 11, 45.

— Ook: iets door 't vuur vernietigen, der verbranding prijs geven. || Het zou ... het gemakkelijkst zijn zoo'n opstel in het vuur te gooien, KNEPPELH. 12, 175.

— *Geld in 't water gooien*: roekeloos besteden. Verg. GELD, Deel IV, 1062. || Het geld, hetwelk ik van den Rector vernomen heb, dat niet in het water gegooid is, KNEPPELH. 1, 26.

— *Goed geld naar kwaad geld gooien.* Zie GELD, Deel IV, 1057.

— *Geld te grabbelen gooien*, geld onder de menigte werpen, als voorheen bij feestelijke gelegenheden placht te geschieden (zie GRABBELEN en GRIEL). Vandaar, bij vergelijking

— *Zijn geld te grabbelen gooien*, verkwistend leven.

— Ook van andere zaken: ze onder het bereik van Jan en alleman, in handen van onwaardigen brengen. || De ridderkruisen worden in Frankrijk niet minder dan bij ons te grabbelen gegooid, KNEPPELH. 7, 235.

— Meestal figuurlijk. Prijs geven, opofferen, „weggooien". || Zijn fatsoen te grabbelen gooien, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 280. Een (man) die ... nooit zijn goeden naam te grabbelen zal gooien, DE GÉNESTET 1, 228.

— *In de glazen gooien*, met steenen in de ruiten werpen. In de uitdrukking

— *Daar heb-je het gooien in de glazen!* Zie boven, kol. 36, op GLAS.

— *De kan door de glazen gooien*, goede sier maken (zie BERKHEY, *Akad. Vertell.* 35).

— *Het huis* (of: *den boel*) *door de glazen gooien.* Zie boven kol. 36, op GLAS.

— *Iets van zich gooien.* Eigenlijk: van zich afwerpen.

Het zij de moede zon, wen zy heur loop voltooit,
De rest eens schoonen dags als sluimrend van zich gooit.
BILD. 6, 277.

— Figuurlijk. Iets (b. v. eene nare gedachte, eene akelige herinnering) van zich afzetten, zich van iets losmaken. Gewoonlijk met de ontkenning.

— *Iemand iets naar 't hoofd, den kop, het lijf gooien.*

1°. Met betrekking tot iets onaangenaams: b. v. eene beleediging, eene verwensching. || Hy rukt ... (*de schoenen*) de jonge uit de handen: gooid hem vyf en twintig vloeken naar 't lyf (*enz.*), v. EFFEN, *Spect.* 4, 172. De Academische voetgangers ... ver-

genoegden zich ... den goedaardigen soldaat ... eene of andere hardheid naar het hoofd te gooien, KNEPPELH. 1, 291.

2°. Min of meer schertsend, met betrekking tot iets vereerends. || Hij gooide Mama en mij eenige complimenten naar 't hoofd, *De Grijzaard*, 2, 243. Eene Duitsche Marquisin, die met den tijtel van Genadige vrouw ... naar 't hoofd gegooid wordt, *Wildsch.* 2, 263.

— *Iemand (met iets) naar —, om den kop, om de ooren gooien* kan ook beduiden: hem met geleerdheid, belezenheid, rijkdom van argumenten enz. overstelpen, verbazen, uit het veld slaan. || Begin met hem niet over de litteratuur van den dag; hij gooit u met al de nieuwste schrijvers om de ooren. — Ik heb hem met van der Kemp, over de Catechismus, naar den kop gegooid, *Aanh. op Leev.* 84.

— *Iemand iets voor de voeten gooien*, hem eenig misdrijf verwijten.

— *Iemand iets op 't lijf gooien*, iets onaangenaams berokkenen. Verg. *de koorts op 't lijf jagen.* || Een afmatting van geest, hem door mijn schrijven op 't lijf gegooid, BILD.'s *E. H.* 196.

— *De schuld op iemand gooien*: iemand de aansprakelijkheid voor een misslag op den hals schuiven; hem een misslag verwijten. || Valsche jongen; jij gooit de schuld altijd op een ander, maar je weet best dat je 't zelf gedaan hebt!

— *Iets in eene (andere) plooi gooien* (verg. de uitdr. *in eene andere vouw slaan*), aan iets eene andere wending geven. || Hij ... zou toen de zaak wel in eene andere plooi hebben willen gooijen, maar zie daartoe was ik ook te slim, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 56.

— *Iets er uit gooien*: onbedacht, onvoorzichtig zeggen, er uit flappen. || Hij gooit er alles, wat hij denkt, maar uit.

— *Iets op het papier gooien*: in der haast —, of wel: vluchtig neerschrijven. || Dit discours legt my zo dwars in 't hoofd, dat ik het er eerst uit, en op het papier moest gooijen, *Leev.* 4, 78.

— *Er een grapje* (enz.) *onder gooien* (t. w. onder de gesprekken). || Ik hou er ook van, om er zo eens een grapje onder te goojen, dat houd de aandacht zo kwiklevend, *Wildsch.* 5, 304 (zie ook *Leev.* 2, 64). Je gooit er altijd laffigheden onder, *K. Zev.* 3, 96.

— *Het op iets* (meestal: *iets anders*) *gooien*, het gesprek op iets (*of*: iets anders) brengen; over iets (anders) beginnen. Waarschijnlijk ontleend aan zeetermen als: *Het (schip) over een anderen boeg —, het (schip) op de lij gooien.* Zie boven, bij 3). || Zij waren bezig over koetjes en kalfjes te spreken, maar hij gooide het natuurlijk weer op de politiek. Wij hebben 't nu lang genoeg over de verkiezingen gehad; laten we 't nu eens op wat anders gooien!

— Ook in wat vrijer gebruik: het over iets hebben, van iets spreken, iets er bij halen. || „Amelie, je moet zingen en spelen". „Ja maar, ... je moet het niet te veel op de maan gooien, hoor!" BEETS, *C. O.* 79.

— *Het op een akkoordje gooien.* Zie AKKOORD, 1ste art., Deel II, 30.

— *Het in de stokken gooien*, den boel vergooien, verknoeien, verknollen.

> Stelt men mij iets deeglijks voor —
> 'k Gooi het in de stokken.
> V. ZEGGELEN 5, 92 (*Klaaglied van Jan Chagrijn*).

— Ook voor: den goeden weg verlaten, een losbandig leven gaan lijden.

— *Het (niet) over den balk gooien*: (niet) verkwistend zijn. Het beeld is ontleend aan den koopman die zijne waar — koren of meel — niet *over* den balk (de staaf die over de maat loopt) stort, maar de maat *langs* dien balk afstrijkt; die dus niet mild of kwistig met zijne waren omgaat. Zie verder bij BALK, maar verg. voorshands *Mnl. Wdb.* op *Balc* en *Gids* 1885, 3, 261. || 't Is geen kwaad stuk voor Gees (t. w. *als vrijer*). Hij zal 't wel nooit over den balk gooien, SCHIMMEL 1, 359*a*.

— *Er is geen gooien naar*: er bestaat geene kans op. Waarschijnlijk evenals de uitdr. *Er is geen gooi op* (of: *na*) (vermeld bij GOOI, 2), aan 't dobbelspel ontleend (zie boven, de bet. 2). || Zo wij in de zamenleving niet gelukkig kunnen zijn, kunnen wij het nergens zijn ...: in een gezelschap van niet dan geleerde wezens, is er geen goojen na, *Wildsch.* 2, 144.

5) Thans verouderd. Van paarden, absoluut gebezigd: de achterbeenen omhoogwerpen, „slaan"; verg. fr. *ruer*, alsmede eng. *to fling*, en *to throw*, in denzelfden zin. Ook KILIAAN vermeldt bij *goyen* de beteekenis: slaan (*quatere* en *batuere*), maar het blijkt niet in welke toepassing.

> Nu bindtdet (*het veulen*) anden rinck vander dooren,
> So salt staen huppelen, smijten en goijen.
> *Trou moet blycken*, 17.

Afl. *Gegooi* (zie ald.); *gooier* (zie GOOIER, 1ste art.); *gooister*, vrouw (meisje), die (dat) gooit.

— *Vergooien* (zie ald.).

Samenst. *Gooi-arm*, in de uitdrukking: *Ga uit mijn gooi-arm!* maak ruimte, kom mij niet te na (HARREB. 2, XXV; ook *Taalgids* 4, 34).

— Als tweede lid. *Door-, in-, los-, na-, neer-, om-, omver-, onder-, op-, over-, toe-, uit-, voor-, weggooien* (zie die woorden).

— **Aanm.** Bij *Omgooien* zijn nog te voegen de uitdrukking: „een glas *omgooien*" (omslaan) voor: leegdrinken („Toe, *gooi* hem (*uw glas*) nog maar eens *om*"), en de zegswijze: „*Gooi* mij reis *om*, ik val zoo graag", d. w. z.: doe eens moeite om mij (tot het een of ander) over te halen (te verleiden); ik zou zoo gaarne willen, maar durf niet uit mij zelven (verg. hierbij de zegsw. onder GOOIEN, 1, *b*) vermeld).

— Voorts nog *Aangooien*, bij 't kegelspel: om de volgorde der beurten gooien (DE BULL in *Bato*, 1, 53); *bijeengooien*: gelijk-, of ongelijksoortige voorwerpen op een hoop, in een bak enz. werpen („De centen en de dubbeltjes *bijeengooien*"); *bijgooien*, door gooien toevoegen („Nog wat steenkool *bijgooien*"); ook in den zeeterm: *bijgegooid worden*: dwarszees komen (zie MOSSEL, *Manoeuvres*, 351); *dooreengooien*, verschillende gelijk- of ongelijksoortige voorwerpen doorelkanderwerpen; *doorelkandergooien*, dooreengooien („Mevrouw Stork, die ... aanmerkelijk verloren had, had de edelmoedigheid al de fiches *door elkander te gooien*", BEETS, *C. O.* 260); *omhooggooien*, in de lucht werpen of slingeren („Sy braeken rotsen af, en steenen uyt de bergen, En *goiden* die *om hoog*, om Jupiter te tergen", DE MEYER, *Gramsch.* 73).

GOOIER (I), znw. m., mv. *-s*. Van *Gooien* met *-er*. Persoon die gooit; inzonderheid bij 't een of andere spel (zie GOOIEN, 2). || Over 't algemeen gooien de leden van dat kegelgezelschap niet bijzonder mooi, maar er zijn toch goede gooiers onder.

GOOIER (II), znw. m., mv. *-s*. Van *Gooi*, den naam eener landstreek in 't Zuiden van Noord-Holland (zie onder GOUW), met *-er*. Bewoner van *Het Gooi*, *Het Gooiland*. Ook als geslachtsnaam: Goyjer, Gooyer (WINKLER, *Geslachtsn.* 201) en De Gooyer.

> *Gysbr.* Wat sijtghe voor een gast, of in wat land geboren?
> *Foreest.* Ick ben een Goyers kind, vervallen in Gods toren,
> Te Haerlem opgevoed, enz.
> VONDEL 3, 359 (zie ook 3, 582).

Samenst. *Erfgooier*, nakomeling van in 't Gooi geboren ouders met erfelijk recht van aandeel in 't gebruik van de Gooische heide en weiden; vandaar: *De Erfgooiers*, de familiën die gezamenlijk de Gooische heide en weiden gebruiken; *landgooier*, in 't mv. *-gooiers*: de inwoners der Gooische Dorpen in tegenstelling met die van de Stad Naarden.

GOOM — GOME —, znw. m. (en in 't Mnl. soms ook vr.), zonder mv. Ohd. *gouma*, mhd. *goume*, *goum*, osaks. *gôma*, onr. *gaumr*, onl. *goumd* (vr. mv.), mnl. *gome*, *goom*. Een woord waarschijnlijk met de grondbeteekenis: zorg, maar waarvan zoowel de oorsprong als de geschiedenis der overige beteekenissen duister zijn (zie de woordenboeken, o. a. VERDAM 2, 2055), en dat ofschoon in 't Mnl. vrij gebruikelijk, in onze taal na de 16de eeuw niet meer voorkomt. KILIAAN vermeldt het nog (Goom, vetus. *Observatio*, *custodia*, *consideratio*, *cura*), maar 't is de vraag of het hem buiten de uitdrukking *goom nemen* wel bekend is geweest. Zie verder de aanhalingen.

1) Opmerkzaamheid, aandacht, oplettendheid. In de uitdrukking *goom nemen* (*op iets*): acht slaan, letten op iets. || Goom nemen. j. goomen, KIL. (zie onder GOOMEN).

Doer Gods gracie, wij hier gherochten,
U tonderwysene, daer op neemt gome.
Gentsche Spelen v. Sinne, 321.

2) Meening, inzicht. In de uitdrukking *naar zijn goom*. Verg. de beteekenis: meening, waan in 't Mnl. (VERDAM 2, 2058, onder 3).

Als tserpent wild quijete zyn, syn aude vel,
Nemet toop van vijnckel naar sijns selfs goom.
DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 88.

Afl. *Goomen.*

GOOMEN — GOMEN —, bedr. en onz. zw. ww. *goomde*, *heeft gegoomd*. Got. *gaumjan*, ohd. *gouwjan* en *goumôn*, mhd. *goumen*, mnl. *gomen*. Van *Goom* (zie ald.). Bij KILIAAN: Goomen, vetus. *Observare*, *considerare*, *curare*, *custodire*; na de 16de eeuw is tot nog toe maar één voorbeeld bekend (de aanhaling uit C. BOY).

1) **Bedr.** — Waarnemen, in den zin van: zijne aandacht bij iets bepalen. Verg. de bet. 1) bij VERDAM 2, 2059 en mnl. *begomen*.

Roswida, Duytschen Roem, die, als de konsten sliepen,
En al de droncke Mans om volle kannen riepen,
Hebt in u eenigheyt de Boucken maer gegoomt,
En in de volle nacht des Werelts niet gedroomt.
C. BOY in V. BEVERW., *Wtnem.* 2, 70.

2) **Onz.** — Met eene bepaling, afhangende van het voorz. *op*. Letten, acht slaan op. Alleen bij de Rederijkers. Verg. de bet. 2) bij VERDAM, t. a. p.

Wie mach sonder lijden ten Hemel komen:
Hier wilt op gomen, twert u verclaert, *enz.*
Rotterd. Spelen v. Sinne, 12.

Dus was 't de hoocheyt wilt hier op gomen,
Waer deur Godts gramschap op ons is ghekomen.
Dryderley Refer. 29.

Aanm. Duister is de beteekenis: Gomen, Percer les boyaux, *Viscera laedere*, *vel perforare* (PLANT.).

Afl. *Begomen* (HOFFERUS 180).

GOONSCH — GOONS —, bnw., *goonscher*; de overtreff. trap is niet in gebruik. Slechts door enkele schrijvers uit de 17de eeuw — uitsluitend Amsterdammers — gebezigd; de beteekenis, hoewel alleen uit het verband af te leiden, is duidelijk die van: gemelijk, knorrig, stuursch, wrevelig. Zie voorts de Aanm.

a) Van personen. || Al de kaexters goons (*gemelijke klappeien*), HOOFT, *Ged.* 1, 72. Ghy (*tot eene oude best*) zijt my te goons en suur, BREDERO 3, 231. Brabanders past het (*overdadig te zijn*), maer geen goonse Amsterdammers, COSTER 168.

nu (*is zij*) manierlijck en aenminnich
Van wesen en gelaet, nu weder goons en vinnich.
HOOFT, *Ged.* 2, 17.

b) Van zaken. || Een mees-muylend' lachen, Doch smadelyck en scheets, weerbarstigh goons en suur, BREDERO 1, 59.

— *Goonsche zeden*, stijve manieren.

Dat ghy hebt voor mijn verkooren ...
Een van langher lijf en leeden,
En van goonscher grootsche zeeden,
Doch in Liefd' gheen mijns ghelijck.
BREDERO 3, 503.

Aanm. *Goonsch* behoort misschien tot dezelfde soort van bijv. naamwoorden als *boersch*, *barbaarsch*, *harleveensch*, *hondsch*, *spaansch* enz. die afgeleid zijn van den naam van een volk, eene plaats, een dier enz. met ongunstige beteekenis of althans in ongunstige opvatting, maar het laat zich zelfs niet gissen wat hier het grondwoord kan zijn geweest. — Aan verwantschap met got. *gaunôn*, weeklagen, weenen kan wel in 't geheel niet gedacht worden, en ook niet aan ontleening uit de Skandinavische talen, want hoewel in de Noorsche tongvallen een znw. *gon* (*gōn*), stijfkop, trotsche kerel voorkomt, schijnt een daarvan afgeleid bnw. *gonsk* niet te bestaan. Zoolang de afleiding niet vaststaat, blijft natuurlijk zoowel de hoedanigheid van de *o* (*o* of *oo*) als de spelling met *s* of *sch* onzeker.

GOOR (I), bnw. en bijw.; *goorder*, *goorst*. Fri. *goar*; in 't Mnl. niet als bnw. bekend. Zie verder *Goor*, 2de art., en voor de afleiding FRANCK, *Etym. Wdb.* Niet frisch, onrein; in verschillende toepassingen.

1) Van zaken. — *a*) Van plaatsen en wateren. Modderig, slijkig. || Goor land, v. DALE. — Het seckich gras, Dat pas zijn rosse tip steeckt wt de gore plas, COSTER 401.

gy zijt een poel van ick en weet niet wat.
Een kot, een goire kuyl, daer bengels, guyten, slaven
Is veylig toegestaen haer lust te mogen laven.
CATS 2, 183 *a*.

b) Van eet- en drinkwaren. Bedorven, onsmakelijk. || Goor spek: *ranzig*. — Gore kool met krenten, BILD. 14, 63.

— Van wijn: verzuurd. || Gore Wijn, ... drabbich Bier, ... vunsche Wip, BAARDT, *Deugdenspoor*, 298.

Den loop des levens magh wel werden vergeleecken
By een vat wijns, dat vol, goed is en aerdigh smaekt:
Maer alsmen 't druypend tapt, daer 't onder is ghesteecken
Werdt het slap en laf, of suyr en goor gelaeckt.
V. BEAUMONT 153.

— Inzonderheid van zuivel. Gehot, gekarreld, zuur. || Gore melk. — In het eerste geval wordt ... (*de boter*) goor of zuurachtig, BERKHEY, *N. H.* 9, 320. (De melk) schift ... en de room er van is ... te goor of te klonterig, en kan het karnsel bederven, 344. Is het vaatwerk, waarin ... de kaas gemaakt is, niet goed schoon gemaakt ..., dan wordt de kaas goor, 453.

c) Voorts van al wat onzindelijk, smerig, smoezelig, vuil is. || Gore vingers. — Gore kleederen, een goor gezicht, BOUMAN, *Volkst. in N.-Holl.* 35. Bivalva ... schuift de gore pet in den nooit gereinigden nek, KNEPPELH. 2, 48. Hij laadde den goren boel (*het smerige zoodje*) op een handwagen, 12, 121.

— Figuurlijk. Van woorden, gesprekken. || Gore praat, gore taal uitslaan: *vuilbekken*.

— Als bepaling van gesteldheid. || Er goor uitzien. — Goor riecken: stincken, KIL. — Oft wat goor stinckt, ick ruyck niet, wat schaat dat? BREDERO 2, 211.

2) Van menschen en dieren. — *a*) Eigenlijk. Onrein, vuil, smerig. || Goore bocken, CATS 2, 432 *b*. Die na de bocken rieckt of na de gore schapen, Sou die *enz.*, 444 *b*. Een Mann kan vuyl en goor zijn als een zwijn, HUYGENS 2, 170.

b) Bij vergelijking. Zedelijk slecht, laag, gemeen. || Dit goore gorlegoy (*schorremorrie*), BREDERO 3, 268. Dat goor Tyrrheensch gebeeft', BILD. 4, 206.

— *Goor goed*, slecht volk. Verg. GOED, 2de art., kol. 334. || Ick kruys en zeghen my om al dit goore goet (t. w. *al die „nufjens en malle dingen"*), BREDERO 2, 273. Al dat gore Goet, Dat niet dan Jeuchtverleyden doet, BAARDT, *Deugden-spoor*, 326.

— Half in scherts, in toepassing op kinderen: ondeugend geboefte. || Hoor dat goore goed eens rammelen, aangaan! MARIN.

— Zoo zeggen ook de Nimfen bij CATS (2, 177*a*) van Cupido, dien „stouten jongen", dat „oylick boefje" (zie ald.):

Hoe! sou dit goire ding ons eeuwig komen tergen,
Al of het meester was van al de naeste bergen?

— Met een scheldwoord verbonden. Te Leiden zeer gewoon. || Gore dief: *gemeene schurk!*

— **Aanm.** Bij NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 284 leest men: „gore dief heet ergens de veedief om 't slagten en uitnemen der darmen". Stellig heeft hem onr. *gorþjufr* (nnr. *gortjuv*) voor den geest gestaan. Zie FRITZNER[2] op *gorvargr*.

c) *Goor*, van personen gezegd, kan evenals lat. *sordidus* óók: vrekkig, deun beteekenen. KILIAAN vermeldt: Gorre, *sordidus*, *valde avarus* als een „Hollandsch" woord; de vorm is misschien een verbogen naamval. Verg. verder fri. *goarre*, vrek (EPKEMA, *Wb. op G.-J.*), westvl. *gorre*, haviksneus waarmede een gierigaard wordt afgebeeld (DE BO[2] 336 *b*), *gorrebak* („Alles naar zijn gorrebak rafelen" voor: *alles naar zich toe schrapen*, *Ald.*) en zie GORIG in de bet. 3). || Deze zoogenaamde Bruidstraanen ... waarop de naaste Buurvrouwen genoodigd worden; die by mangel hiervan, de Bruid „eene goore Bruid" noemen, en aan dezelve een treurig Huwelyk voorspellen, BERKHEY, *N. H.* 3, 1122 (zie ook SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisgez.* 264).

Koppel. *Goorriekend* (zie de bet. 1, *c*) („Men (vindt) zelfs in de volwassen Koeijen in de lebben eene slijmerige, lijmerige en *goorriekende* stoffe", BERKHEY, *N. H.* 6, 174).

Afl. *Goren*, *gorig* (zie die woorden).

— *Goorachtig*, een weinig goor, zuurachtig („Er is een *goorachtige* smaak aan die melk").

Samenst. *Goorheid* (zie ald.).

— In de bet. 1, *b*). *Goornat*, wei (v. DALE).

— In de bet. 2). *Goorgat*, als bijnaam: smeerpoes („Gerritje *Goorgat*", BREDERO 1, 147; zie ook MOLEMA 130 *b*).

GOOR (II), znw. onz., zonder mv. Ohd. mhd. *gor*, dial. nhd. *gur*, nnr. *gor*, vr. en onz. (verg. onr. *gormr*), ags. *gor*, eng. *gore*, mnd. *gore*, *gorre*, mnl. *goor*, onz. naast *gore*, vr. Over den misschien Keltischen oorsprong van dit woord, zie FRANCK, *Etym. Wb.* Verg. het vorig art. en zie GIER, 6de art.

1) In 't algemeen. Vuil, vuiligheid.

Menigh onbesneden sloor
Sal bekennen dat den avend
Decksel is van alle goor.
HUYGENS 1, 103.

— Volgens KILIAAN te Leuven: huisvuil (*sordes aedium*).

2) Door BILDERDIJK wordt *goor* — ook blijkens zijn *Verkl. Geslachtl.* — bij voorkeur gebezigd in denzelfden zin als 't Engelsche *gore*, „dik of etterachtig bloed" (het Lat. *cruor*), eene beteekenis die anders noch in 't Mnl. noch bij latere Nl. schrijvers voorkomt. || Nieuwe menschen ... uit goor en slijk gebroed, BILD. 3, 76 (OVID., *Metam.* 1, 158).

Hy braakte een helder bloed, uit long en keel gevloten
En plofte in bloed en goor, op 't marmer uitgegoten.
BILD. 3, 156 (verg. OVID., *Metam.* 5, 83).

Voorts nog: goor en bloed, BILD. 9, 311; bloed en goor, *Ald.* 11, 249.

3) Slijk, modder; in Zuid-Nederland de gewone beteekenis. Ook in 't Mnl. onz. (*goor*). || Goor. Fland. *Limus*, *lutum*, *coenum*, KIL. — Goor, onz. Slijk, zwart en vet modder in den grond van eenen stroom, gracht, vijver, enz., fr. *vase*, hd. *guhr*.... Het slijk van de straten is geen goor, DE BO[2] 336 *a*. — Een kille lucht, met een reuk van goor, (steeg) uit de opening (*van eenen vochtigen kelder*) naar boven, LOVELING, *Sophie*, 77. Hij stond ... in 't water, ... maar er hing goor en wier op zijne schouders en zijn gelaat, 445.

't voghelken ... 't welck swaddert met zijn vlercken,
Ghetuymelt sijnd' in 't goor, daer 't wel uyt waude sijn.
HARDUYN, *Uitg. Dichtst.* 51.

4) Laag gelegen land, broekland, moeras. Mnl. *gore*, vr. || Broick, veune, ollant, goir, *Teuthon.* Goor. *Palus*, *locus paludosus*, KIL. Goor, laagte, delling, ook: groot ven met biezen en riet bewassen (*in de Kempen*), SCHUERM. 159 (zie ook *Onze Volkst.* 1, 120).

— Vandaar de plaatsnaam *Goor* in Overijsel en elders. Zie verder VERDAM, *Gore*, 1ste art., de bet. 2).

— Nog vermeldt KILIAAN (uit BECANUS, *Hispanic.*, ed. *Plant.* 1580, 44): Goor, *terra nova quae certum habet sine cultura lucrum*. Waarschijnlijk in navolging daarvan leest men bij WEILAND: „*Goor land*, akker die, zonder bebouwd en bemest te worden, vrucht draagt", en nagenoeg dezelfde woorden ook bij v. DALE op *Goorland*.

Samenst. (in de bet. 3). *Goorpaling*, kwelmpaling, paling die in het kwelmslijk leeft (DE BO[2] 336 *a*); *goorsmaak*, grondige smaak („Er is eene *goorsmake* aan dien visch", *a. w.* 336 *a*).

— Als tweede lid. *Kwelmgoor*: „goor of slijk in eenen kwelmput of kwelmgracht" (DE BO[2] 522 *b*).

GOORHEID, znw. vr., zonder mv. Van *Goor*, bnw. (GOOR, 1ste art.) met *-heid*. De hoedanigheid van *goor* te zijn, opgevat al naar de verschillende toepassingen van dat woord. Vuilheid; smerigheid; smoezeligheid; zuurheid; ranzigheid; gemeenheid.

GOOSEN, mansvoornaam, t. w. eene samentrekking van *Gozewijn*; mnl. *Gosin*, *Goesin*, *Gosen*. In sommige vaste verbindingen, waarin *Goosen* hetzij de naam is van een persoon uit eene oude klucht, of de herinnering levendig houdt aan eenen, om deze of gene reden, spreekwoordelijk geworden *Goosen*. Zie, behalve de voorbeelden, HARREB. 1, 251 *b* en verg. AAGT, 1ste art.; AAL, 2de art.; GIJS; JORDEN; enz.

— *Goosen Platlenden*. Verg. *Jurriën Langbeen*. || Even als een Mensch, die de schouderbladen plat en schraal heeft, voor een sluikschouder te boek staat, ook wel eens voor een Goze platlenden, BERKHEY, *N. H.* 5, 38.

— *Dronken Goosen*, eene „zingende" klucht door J. V. ARP (1639).

— *Droge Goosen*, bekende klucht door J. H. KEUL (1651).

Goosen van Tiel: een domoor. Verg. HARREB. 1 en SARTORIUS, *Adag.* II, 7, 61 (*Hy is huyl*).

Vandaar, als generieke benaming: hals, knul, . || Gij Goossen als gij zijt, gij sul, gij rechte KEUL, *P. W.* 1, 98.

OSPENNING. Zie GODSPENNING.

OT — GOTE; GEUT, GEUTE —, znw. vr., *ten, geuten*; verkl. *gootje, geutje.* Mnd. *gote, gote, gôte*, mnl. *gote, goete, goyte.* Al deze vereenigen in zich, evenals 't Nnl. woord, teekenissen van ohd. mhd. *guz*, nhd. *gusz*, hd. *gôz* en van nhd. *gosse*; de tongval van riesland echter onderscheidt weder twee vor- *ôt* en *gôte*. Van *Gieten*.

In verbale opvatting; nhd. *gusz*. — 1) *Gieten* bet. 1); zie Deel IV, 2310.

Abstract. Het gieten, uitgieting, uitstorting. jk en figuurlijk. || Een gote waters, lement d'eau, *Effusio aquae*, PLANT. Gote, . *Fusio*, KIL. — Een' goote van lasteringen *ker schotschrift*), HOOFT, *N. H.* 799.

In Zuid-Nederland: schenksel, opgietsel. || van de eerste goote, DE BO[2] 324 *b*.

Concreet, met mv. en verkl. — α) Iets dat ten, uitgestort wordt. In de uitdrukking *Hemelsche geute*, in Zuid-Nederland eene min r schertsende benaming voor den regen; verg. emelsche dauw". || Het regent hemelsche geute, *uleut à verse*, DE BO[2] 369 *b*.

Oovveel als in eens wordt uitgegoten; stroom, scheut. || Geute ... zwalp, DE BO[2] 324 *a*. og een geutje azijn op de salade. Eene geute (fr. *ondée*). Het regent bij geheele geuten, enige geuten ale (*mest, gier*) op die vrucht deugd doen, *a. w.* 324 *b*. — Als Koning ... hem ... den toeleg ... (oopenbaarde), verdechtighden van Onroomsheit ... te ver- ; dat was hem ... een' goot killendwaaters art geweest, HOOFT, *N. H.* 733. Het Kindje en gaf een geutje in de Luur, BERKHEY, *Vertell.* 56.

Aanm. Waar *goot* voorkomt met de beteeke- : druppel, mag veilig invloed van lat. *gutta* er nog van fr. *goutte* worden ondersteld. Het rouwens geeft fr. *goutte*, in de beteekenis: jicht, *ote* weer. || Gote, geute ... *gutta, stilla*, — Met langh druppen achter een, Boort de wel door den Steen, HUYGENS 1, 651 (sp. *a gotera Horada la piedra*; verg. lat. *gutta lapidem* enz.).

Gieten in de bet. 2). Zie Deel IV, 2313.

Abstract. Het gieten, de handeling van het van metaal enz. || Open goot: het gie- open vormen op den vloer van de gieterij. en of dichte goot: in vormkasten. Holle goot: e kern. Middelpuntvliedende goot (zie KUYPER, *l.* 1, 87 en 143).

Van éène geut; verg. hd. *von* —, *aus einem* fr. *d'un* (*seul*) *jet*. In figuurlijk gebruik. || derscheid tusschen een eigenhandige en niet ndige schilderij van Rubens is door den band ijzonder moeilijk te ontdekken.... Een stuk an zelve, is van ééne geut, in alle deelen h zelve gelijk; *enz.*, ROOSES in *Gids* 1891,

oncreet, met mv. Gietsel, gegoten voorwerp, itsluitend in de beteekenis: gieteling, gote- ens (zie GIETELING, 1ste art. en GOTELING, .). Alleen in Zuid-Nederland. || Eene geute BO[2] 324 *b*. De geute uit den vorm halen,

B) Als naam eener zaak. Eigenlijk: uitholling, geul, kanaal waardoor eene vloeistof loopt, of „giet" (*gieten* in intransitieve opvatting). In verschillende bepaalde toepassingen.

1) Benaming voor een in hout of steen uitgehold, maar vervolgens ook voor een uit planken samengesteld of gemetseld afvoerkanaal voor vloeibare vuilnis, als: het spoelwater uit de huizen of van de straat, bloed, gier enz. || De open goten van voorheen zijn in de meeste steden door riolen vervangen. Te Arnhem treft men in de straten nog goten aan. De goot of groep in een Noordhollandschen koestal. — Goot voor het huis waardoor 't vuil water ... naar den burgwal loopt, *Egout, ruisseau*, MARIN. — Daer (*aan den „bodem des altaars"*) was een gote ... daer het (*bloed*) in liep, *Kantt. op Exod.* 29, 12. Op een gemeene muir mag yder een een gote legghen ende die ter straten uitleiden: ende alsdan is die gote oock gemeen, DE GROOT, *Inl.* II, 34, § 24. Een goot, of kruyn, daar door men alle vuyligheid van heimelijkheden en anders mag losen, V. LEEUWEN, *Rooms-Holl.-Regt*, 196. Niemand vermag water of vuilnis door de goten van eens anders erf te laten loopen, tenware *enz., B. W., a.* 701. Een buyr-twist om een goot of stil, V. BEAUMONT 70. Vrij breede straten, met zeer lage huizen, voor welke eene goot loopt, half beek, half riool, V. LENNEP, *Rom.* 21, 11.

— Soms ook: overdekt, onderaardsch afvoerkanaal, riool. || Gote, rioole, *cloaca, colluvarium*, KIL. — De duikers, ook wel goten, riolen of heulen genoemd, maakt men van hout, steen of ijzer, STORM BUYSING, *Waterb.*[3] 1, 247.

— Figuurlijk. || Overspel ... Een pomp van alle quaet, een goot van alle sonden, Van vuylheyd een moeras, CATS 1, 187 *a*.

— Uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden.

— *Het zal regenen want de goot stinkt* (populaire weerwijsheid). Zie TUINMAN 1, 128.

— *Met een stokje in de goot morsen*, knoeien; niets degelijks of ter zake dienende verrichten. Zie HARREB. 1, 251 *a*.

— *In de goot liggen*, onbekwaam zijn door drankgebruik. || Als hij van daag zoo voort gaat met zuipen, dan ligt hij van avond in de goot. (Zie ook HUYGENS 1, 131).

— *Zoo leef ik alle dagen, zei dronken Maarten, en hij lag in de goot*, HARREB. 1, 251 *b*.

— Ook: niets meer waard zijn, „op straat staan". || Menschen die, zo men hen hun geld afneemt, in de goot leggen, *Blank.* 2, 126.

— *Hij is uit de goot opgenomen* (*opgeraapt*): van onbekende, van gemeene afkomst. Bij SARTORIUS, *Adag.* II, 1, 92 hetzelfde als: *Hy is hier op een stroo-wisch komen drijven.*

— *Hij spreekt mij toe alsof hij mij in de goot gevonden had* (d. i. behandelt mij met minachting), HARREB. 1, 251 *b*.

Voor nog andere zegswijzen zie MOLEMA 122 *a*.

2) Kanaal langs den gevel van een huis om het van het dak stroomende hemelwater op te vangen; dakgoot. || De goot is verstopt. De goot loopt over. De loodgieters zijn aan 't werk in de goot. De kat loopt door de goot. De bewoners zijn langs de goot uit het brandende huis gevlucht. — Geheel houten goten ... van binnen geteerd en met fijngestooten schelpen gekorst, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 2, 109. Op daken en in goten wemelde het van nieuwsgierigen, CONSC. 4, 85 *b*.

Als 't vroljk zwaluwpaar
Zijn nest bouwt onder gindsche goot.
POTGIETER 9, 54.

— *Keulsche goot*: die binnendoor over de bintbalken loopt, b. v. om 't hemelwater van de *goot* aan de eene zijde van het dak naar die aan de andere te brengen, vanwaar het dan in den regenbak kan vallen.

— Soms moet onder *goot* alleen de looden of zinken binnenbekleeding eener dakgoot worden verstaan. || Looden goten (veroorzaken) meermalen ... loodvergiftiging, STORM. v. 's GR., *Bouwk.* 2, 109. Goten worden over een half-cylindervormig houten blok rondgebogen, KUYPER, *Technol.* 1, 385.

Zie ook nog beneden onder 9.

— Uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden.

— *Het loopt niet altijd door eene goot*, het gaat niet altijd even gemakkelijk (v. DALE).

— *Het gaat er niet altijd door eene goot*: men leeft er niet altijd in vrede (v. DALE).

— *De goot loopt*, voor: er loopt water door de goot. || De goten loopen, ... *stillant imbrices*, PLANT. — Drommels nou! dat gaat per post; 't is als of je een goot hoort loopen (*van vlug pianospel*), BEETS, *C. O.* 183.

— *Zoo loopen de gootjes als het regent*: „zoo gaat het zulk een zaak in zoodanige omstandigheden", TUINMAN 1, 308.

3) Bak, waarin of waardoor het water eener bron loopt; drinkbak voor het vee. || Ende hy leyde dese roeden, die hy geschelt hadde, in de goten, *Gen.* 30, 38; Vulg.: *in canalibus*).

4) Afvoerkanaal aan verschillende werktuigen. || De goot aan een tonmolen. De goot aan den lompenmolen (*in eene papierfabriek*).

5) Houten of metalen bak van de gedaante van eene *goot* met verschillende bestemming. || Steenen en puin langs eene goot in eene praam laden. Stortgoederen langs eene goot in de lichters lossen. — De Piekeniers (nemen) hunne Piek- en Handhaakjes; de Gootmannen hunne schoppen, om het spek langs de goot in 't Ruim te stryken, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 360.

— In de pijpenfabrikatie. *Gootje*: houten bakje, waarin de „rollen" (de gevormde, maar nog niet doorboorde pijpenstelen) gelegd worden om er het gat in te maken.

6) Gegraven geul in den grond, grup, greppel, gron. *geut.* || Gote oft voren op 't velt daer 't water door loopt, MELLEMA (zie ook MOLEMA 122).

— Inzonderheid: benaming voor de greppels, die de aanslibbing op de kwelders moeten bevorderen. || Men graaft dan opvolgend de goten (*enz.*) en werpt de slijk dezer goten, ter vorming van een lagen wal, westaan, STRATINGH e. VENEMA, *Dollard*, 222.

— *Groene goten* (in tegenstelling met *slijkgoten*, zie de Samenst.), greppels in begroeiden grond gegraven.

7) In de taal van varenslieden en visschers. Geul, vaargeul. || De Goot, een der monden van den IJsel, WITKAMP, *Aardr. Handb.* 421. Gote ... Eene geule tusschen de Westgote en de Oostgote, benoorden de Weele, DE BO² 336 *b*. In de Gote visschen, *Ald.* Olle Geut: eene der geulen in den Dollart, MOLEMA 122 *a*. — Noch ... sietmen van deser Rivieren (*den Nijl*) seven inganghen ofte goten, die eens met water gevult hebben geweest, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 48 (lat. *septem sine flumine valles*).

— Hierbij de familienamen: *Van der Ghote*, *Van der Goot*, *Vergote* (WINKLER, *Geslachtsn.* 252, 477, 478).

8) In eene meer algemeene toepassing. Uitholling, holte, gleuf. || De goot eener sabelkling. Gootje: gleufje tusschen het bord en den rug van een boek (*bij binders*). — De pan (*van een vuursteengeweer*) ... die kleine bergplaats welke in hare uitholling of goot ... de kleine tot pankruid dienende hoeveelheid buskruit opneemt, KUYPER, *Technol.* 1, 605.

9) Soms wordt *goot* ook gebezigd voor: holle buis, pijp. || Gote ..., *tubus*, KIL. — Gootken. Petit tuyau d'un vaisseau. *Guttulus*, PLANT. — Gote daermen 't water door leyt. *Tygon*, MELLEMA. — Dese schalcke Vos maeckte een man wt, die sick veynsde een Engel Gods te wesen, ende sprekende door een gote die in een muer doorgeboort was, vermaende Celestinum bij nachte, als in een Visioen, dat hy *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 6, 3 (bl. 219 *b*).

— Desgelijks in de beteekenis van: gootpijp, hangbuis (zie GOOTPIJP).

Hier hoortmen (*in den nacht*) crijten, daer hoortmen smijten
Van 't Goddeloos ghehoeft
De goten en hecken, ter neder trecken.
BREDERO 3, 318.

— In deze opvatting hoort men ook de aflaatpijpen (spijers) aan de daken van kerken en torens wel *goten* noemen.

— Voorts nog: tuit aan vaatwerk. || De Hanghman giet met eenen water-pot oft kanneken, met een gootjen, kout water op sijn herte-put, DE DAMHOUDER, *Pract. i. Crim. Sak.* 53.

— Ook: het tuitje aan een driekanten hoed of steek. || Ik had den druiloor met zijn steek op zien binnenkomen, en hij had met zijn' voorsten vinger even het gootje van denzelven aangeroerd toen hij mij in den gang passeerde, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 231.

Afl. (in de bet. B, 1). *Gootachtig*, op eene goot gelijkende („*Gootachtich* ofte gotenwijs geholt", PLANT.; „De onderlippen gevoelen zich by de uiting (*van den letterklank U*), van een *gootachtige* samentrekking aangedaan", BILD., *Letterschr.* 56).

— In de bet. B, 8) *Gootvormig*, van den vorm eener *goot* („Eene *gootvormige* bladsteel: die van eene diepe overlangsche gleuf is voorzien"; verg. v. HALL, *Landh. Flora*, 294).

Samenst. In de bet. A, 1) *Gootgewijze*, met gulpen, bij stroomen („Zoo dat het regenvocht hier langs de wanden afloopt, daar door de openingen heendringt, nu drups- dan *gootsgewijze*", v. D. PALM, *Sal.* 6, 88).

— In de bet. B) *Gootdissel*, *-gat*, *-ijzer*, *-lijst*, *-pijp*, *-plank*, *-recht*, *-roffel*, *-schaaf*, *-steen*, *-water* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. B, 1) *Gootmodder*, vuil uit goten en riolen („Geutmodder" MOLEMA 122; „*Gootmodder*, asch, vuil", GOEVERNEUR, *G. en R.* 271); *gootnat*, spoelwater („Het leven weggevloeid als *gootnat!*" BILD. 12, 197).

— In den vorm van het mv. *Gotenwijze* („*Gotewijs* geholt" PLANT.).

— In de bet. B, 2) *Gootbodem*, grondvlak van eene dakgoot (STORM v. 's GR., *Bouwk.* 2, 35).

— In de bet. B, 5) *Gootman*, matroos die het walvischspek door de *goot* in 't ruim strijkt (zie boven de aanhaling uit ZORGDRAGER).

— Als tweede lid. In de bet. A, 1). *Deurgoot*, doorgietsel („*Deurgeute*, dunne slechte koffiedrank, koffie van den tweeden trek, doorleek, fr. *lavasse*", DE BO² 221 *b*).

— In de bet. B, 1). *Drekgoot* („Dronckenschap is een *dreck-goote* van alle quaelen", v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 181); *kasseigoot*, hetzelfde als *straatgoot* („Gote, cassijgote", KIL.); *mengelgoot*, goot waar alles maar doorstroomt („die stroot, Die bebierde *Mengel-goot*", HUYGENS 1, 470); *stads-*, *stadgoot* („Een *stadtgote*", PLANT.); *stinkgoot*, in figuurlijk

gebruik bij HOOFT, *N. H.* 741; *straatgoot*; *watergoot* („Een *watergote* van houte", PLANT.; in de Statenoverzetting ook voor: kloof, bergspleet met neerstortend water gevuld („De afgront roept tot den afgront by het gedruys uwer *watergoten*", *Ps.* 42, 8).

— *De geelgoot*, schertsende benaming voor den aars; voor *geel* in de bet. drekstof zie GEELGIETER en GEELKUISCHER („Daer gemeene luyden die nieuwigheyd, van haer kindjen vroegh ghebroeckt te zien, wonderlick behaeght; als of de wijsheyd, in den broeck, ontrent de *gheel-geute*, eer gebroeyt en op-gequeeckt wiert", DE BRUNE, *Bank.* 2, 272).

— In de bet. B, 2) *Dak-*, *zakgoot* (zie die woorden).

— Voorts *Boeigoot* (zie BOEIEN, 2de art., Samenst.); *hanggoot*, dakgoot die op uitstekende ribbetjes of op gootijzers rust; *miniatuurgoot*, verkl. *-je* („Onzigtbare *miniatuurgootjes*, zich in holle pilaren ontlastende", KNEPPELH. 7, 254); *tichelgoot* („Een *tichelgote* des huyses. Tuyle creuse par où degoute l'eau de pluye sur le toict. *Imbrex*", PLANT.), *torengoot* (TOLLENS 4, 134).

— In de bet. B, 5). *Kogelgoot*, gootvormige bak, die bij 't verstapelen of laden van kogels gebruikt wordt; *meelgoot*: „soort van houten kanaal of trechter waarlangs het meel van tusschen de steenen nedervalt in den meelbak" (DE BO² 593 *b*); *muizegoot*: „murwnest voor fruit, prest, plaats waar men appels of ander fruit in verbergt" (DE BO² 627 *b*).

— In de bet B, 6). *Hoofdwegs-*, *laan-*, *meet-*, *slijkgoot* (zie b. v. STRATINGH e. VENEMA, *Dollard*, 224).

— In de bet. B, 9). *Potgoot*, potbuis, aarden draineerbuis (DE BO¹ 889); *traangoot*, traanbuis („De *Traazgeuten* of Klieren (*van de oogen van het paard*)" BERKHEY, *N. H.* 4¹, 92).

— Dichterlijk. *Gorgelgoot*, strot (OUDAAN, *Toneelp.* 77).

GOOTDISSEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Goot* in de bet. B) en *Dissel*. Dissel met holgebogen blad om goten te hakken. || Een flauwe Goot-dissel, V. IJK, *Scheepsb.* 278. De goot-, of ronde dissel, MOSSEL, *Het Schip*, 116.

GOOTGAT, znw. onz., mv. *-gaten*. Uit *Goot* in de bet. B, 1); en *Gat*. Het gat waardoor het vuile water in de goot, of in den zinkput loopt; in Zuid-Nederland ook klokgat geheeten (DE BO² 336 *b*).

(*Frouwen*) ... morren onder een om ick en weet niet wat,
En dickmael komt de wrock maer uyt een gote-gat.
CATS 1, 328 *a*.

alle keucken-poelen
Moet men door een gootgat spoelen
Daer het seep-sopp henen treck.
HUYGENS, *V. Dichtw.* 146.

— *Het gootgat van de hel*: wat men zich ten opzichte van stank maar 't ergste denken kan (verg. HUYGENS 2, 180).

— *Hij grinnikt als de duivel voor het gootgat* (HARREB. 1, 251).

— *Zitten als een uil voor het* (of: *een*) *gootgat*: er voor gek —, voor spek en boonen bij zitten.

— *Ge gaat er zeere deure, zei de uil, en hij vierd van de katte deur het gootgat gesleept*, DE BO² 336 *b*.

GOOTIJZER, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Goot* in de bet. B, 2) en *IJzer*, ijzeren haak of kram. IJzeren klauw tot ondersteuning eener hanggoot (STORM v. 'sGR., *Bouwk.* 2, 108).

GOOTLIJST, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Goot* in de bet. B, 2) en *Lijst*. Lijst die onder langs eene dakgoot loopt. || Eene gebeeldhouwde gootlijst (*van een Gothisch kerkgebouw*).

GOOTPIJP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Goot* in de bet. B, 2) en *Pijp*. Looden of zinken afvoerbuis van eene dakgoot; hangbuis.

GOOTPLANK, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Goot* in de bet. B) en *Plank*.

1) Plank die tot deksel op eene goot (in de bet. B, 1) dient.

2) Plank of samenstel van twee gekoppelde planken om looden dakgoten tegen het schroeien van de zon te beveiligen; zonnebord. || De gootplanken laten uitnemen, — laten inleggen.

GOOTRECHT, znw. onz., zonder mv. Uit *Goot* in de bet. B, 1) en *Recht*. Het recht om eene goot te hebben, liggende of uitkomende op eens anders grond (lat. *jus cloacae*). || Die gootrecht heeft mag de goot niet hogen noch nederen tot meerder belastinghe, is oock schuldig alleen de goot te onderhouden, DE GROOT, *Inl.* II, 34, § 25. De dienstbaarheid van gootregt is het regt om water en vuilnis te kunnen doen uitloopen, *B. W.*, *a.* 730.

GOOTROFFEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Goot* in de bet. B) en *Roffel*, soort van schaaf. Roffelschaaf om houten goten uit te schaven.

GOOTSCHAAF, znw. vr., mv. *-schaven*; verkl. *-je*. Uit *Goot* in de bet. B) en *Schaaf*. Hetzelfde als: gootroffel. Zie DE BO² 336 *b*.

GOOTSTEEN — GEUTSTEEN —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *tje*. Nhd. *gussstein*. Uit *Goot* in de bet. B, 1) en *Steen*, opgevat als: voorwerp van steen (verg. b. v. *haardsteen*). Hardsteenen bak onder eene pomp met afvoerbuis naar de goot of den zinkput (zie ook STORM v. 'sGR., *Bouwk.* 2, 245). || De vork, de lepel zal in de gootsteen gebleven zyn, MARIN. — De gootsteenen welke in de keukens, aan de pompen zijn, dienen om in dezelven allerlei potten, schotels enz. af te wasschen, BERKHEY, *N. H.* 9, 326. Een keuken, met een fornuis, een kostelyke regenwatersbak, en een gootsteen zo bruin als een spiegel, *Wildsch.* 4, 395.

GOOTWATER — GOTE-, GEUTWATER —, znw. onz., zonder mv. Uit *Goot* in de bet. B) en *Water*.

1) Water uit de straatgoot, uit den gootsteen; spoelwater.

— Meestal, bij vergelijking, in toepassing op slechte dranken. || Die wyn smaakt als gootwater, MARIN. — Cicorei ..., uitgevonden ... opdat de mensch zijn geurigen mokkadrank tot gootwater zou kunnen vernederen, KNEPPELH. 7, 10.

2) Water uit de dakgoot, hemelwater. || Gotewater. *Eau tombante d'une goutiere*, MELLEMA. Gootwater. Dakwater, MARIN.

GOPPEREN. Zie GUPPEREN.

GORD — GORDE —, znw. vr., mv. *-en*. Nd. *görde*, *gord*, *gurd*, vr.; mnl. *gorde*; verg. voorts mnl. *gort*, *goort*, nhd. *gurt*, meng. *gurd*, *gyrd*, eng. *girth*. Van *Gorden* (zie ald.).

1) In den scheepsbouw. Benaming voor het bark- of berghout (zie GORDING, II, 2, *d*). Verg. fr. *ceinte*, *préceinte* (AUBIN, *Dict. de Mar.* 179). || Gorde, ribbe van 't schip. *Cinctus*, *subligaculum*, KIL. — Gorden, Berkhouten, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*.

2) Bij den huisbouw, aan het dak. Gording (zie GORDING, II, 2, *a*). || Gorden, spieren tot steun der oplangen, MOLEMA 521 *b*.

3) Als onderdeel van het scheepstuig. Touw om een zeil te geien of te gorden; het onderscheid wordt bij dit woord niet nauwkeurig gemaakt (zie GORDEN, 5) en GORDING, II, 3). || Gorden ... touwen, dienende om de windt uit de zeilen te krijgen,

aen spriet of gaffelzeilen, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*. *Cargues*, Gy-touwen, Gyen, Gorden, AUBIN, *Dict. de Mar.*

Samenst. *Buikgord* (*Cargues-fonds*, ... *Buikgorden*, AUBIN, *a. w.*).

GORDEL — GURDEL —, znw. m. en eene enkele maal ook onz.; mv. *-s* en soms ook *-en*; verkl. *-tje*. Ohd. *gurtil*, nhd. *gürtel*, ags. *gyrdel*, eng. *girdle*, on. *gyrdill*, mnd., mnl. *gordel*, *gurdel*, onz. en m. Van *Gorden* met *-el*.

1) Eigenlijk. Band of riem, die door mans en vrouwen om het middel of hooger om 't lijf gedragen wordt en dient om de kleederen bijeen te houden of op te schorten; maar soms ook alleen als sieraad.

a) In 't algemeen. || Gordel, ofte gurdel. *Une ceincture*, PLANT. — Gy sult hen gordelen maken, *Exod.* 28, 40. Het gordel sijner lendenen, *Jes.* 5, 27. Joannes hadde ... eenen lederen gordel om sijne lenden, *Matth.* 3, 4. Seven Engelen ... omgort om de borst met gouden gordels, *Openb.* 15, 6. Eene geborduurde japon, ... die zy met een ... gordel ... even onder den boezem vastmaakten, BERKHEY, *N. H.* 3, 517. (*Hij*) greep hem met de eene hand in de das en met de andere in den gordel, v. LENNEP, *Rom.* 4, 169. Een breede, welaangehaalde gordel, die tegelijk steun gaf en beschermde, BEETS, *St. Uren*, 7, 115. Hij droeg een wit onderkleed met een geelen gordel, KELLER, *Zuiden*, 2, 89.

— Zegsw. *Iemand het* (of: *een*) *hart onder den gordel steken*; moed geven. Verg. *Een hart onder den riem* —, *een riem onder 't hart steken*. || Lumey, laatende door ... dusdaane woorden, zich 't hart onder den gordel steeken, zeyt *enz.*, HOOFT, *N. H.* 231.

— In vrijer, dichterlijk gebruik. Omwindsel, omhulsel.

> Die blanke borst, van 's egaâs kus nog laauw,
> In achtloosheid haar gordelen ontsprongen.
> HASEBROEK, *Poëzy*, 56.

— *IJzeren gordel*: de ijzeren band, waarmede een gevangene aan den kerkermuur zit vastgeklonken. || De ijzeren gordel werd afgevijld, CONSC. 7, 43 *a* (zie ook 8, 34 *b*).

b) Bij de vroegere kleedij, voor men zakken in de kleederen had, diende de *gordel* om er wapens, sleutelreeksen en dergelijke zaken aan te hangen, geldbeurzen tusschen te steken, enz.; verg. het gebruik van de koppels en draagbanden der hedendaagsche krijgslieden. || En verkrijght u noch gout, noch silver, noch koper gelt in uwe gordels (gr. εἰς τὰς ζώνας), *Matth.* 10, 9. Onze Adel (droeg) om de heup een sierlyken Gordel, met een kort Degentje of een pook, BERKHEY, *N. H.* 3, 512. Ieder (werd) met kortjan in zijn gordel voorzien, v. LENNEP, *Rom.* 3, 299. Ik ruk uit mijn gordel mijn koppel pistolen, TER HAAR, *Ged.* 2, 186. Een' geheimschrijver ..., die schielijk het schrijftuig van zijn' gordel nam, BOSB.-TOUSS. 2, 41 *b*. Hij (liet) ... de geldstukken tusschen den gordel zijner hozen (*broek*) ... glijden, CONSC. 4, 61 *b*.

> „De pages!" .... snikte Bertha; en Aleide
> Bracht (maar werktuiglijk!) aan haaren bleeken mond
> 't Bespraakt metaal, dat ze in haar gordel vond.
> BEETS 1, 360.

— In Zuid-Nederland is *gordel*, *gurdel* de benaming voor een riem met twee daaraan bevestigde geldbeurzen (zie DE BO² 336 *b*). || Hij wierd zijnen gurdel geroofd van de baanstroopers, DE BO² 346 *b*.

c) In Bijbelsche taal is de *gordel* het zinnebeeld van sterking, steun, kracht. || Oock sal de waerheyt de gordel sijner lendenen zijn, *Jes.* 11, 5. Ick sal hem met uwen gordel stercken, 22, 21.

d) Waar het vrouwen geldt, is de *gordel* vaneens het zinnebeeld van kuischheid of van den maagdelijken staat; verg. *Tijdschr.* 8, 26 vlg. Vandaar: *den gordel eener vrouw losmaken*, *ontsluiten* enz.: eene vrouw tot de zijne maken, beslapen; ook: verkrachten. Verg. lat. *zonam solvere*.

> d'een of d'andre nymf wist dateliick te seggen
> Hoe hy (*Apollo*) Cyrene daer den gordel af deê legghen.
> VONDEL 2, 185.

> ô Keizerlijke Telg, uit aardsche Goôn gesproten,
> Door wien uw gordel wordt ontsloten,
> Is meer dan Held en aardsche God.
> BILD. 9, 101 (*Echtviering van Keizer Napoleon*).

e) Het *afdoen* van den *gordel* was voorheen eene zinnebeeldige rechtshandeling waardoor de weduwe afstand deed van de nalatenschap van haren echtgenoot. Verg. NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 39 en zie GORDELREIKING. || De ... Weduwe van Filips van Bourgondie, ... die ... haars Mans boedel verstootende, haar' gordel afdeedt, en, nevens haar' beurs en sleutels, op de doodkist lei, WAGEN., *Vad. Hist.* 3, 356.

f) Soms staat *gordel* voor: middellijf, middel. Verg. mnl. *smal om tgordel* (*Rose* 761) enz.

> Tot aen den gordel toe was de éene een schoone vrouw,
> Maar ze eindigde in een slang, *enz.*
> TEN KATE, *Par. Vert.* 46.

2) Bij vergelijking. Rand, kring, krans; verg. singel (uit lat. *cingulum*). || Achter een zwaren gordel van afgebrokkelde steenmassa's ... gaat de branding somtijds geweldig aan, KNEPPELH. 8, 116. Het prachtig ryk van Insulinde dat zich daar slingert om den evenaar, als een gordel van smaragd, MULTATULI 1, 257. Verscheidene gordels van grachten (*te Amsterdam*), ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 89.

> Vaar dan wel, grijze stad met uw rijzigen Dom!
> Met uw gordels van groene waranden!
> TER HAAR, *L. Ged.* 25 (*tot Utrecht*).

— Inzonderheid in toepassing op vestingwerken, versterkingen enz. || Der vesten gordel (*van de stad Amsterdam*), VONDEL 3, 363. Zijn gordel ... Van Negen sterke steên (*van de Zeven Provincien*), BEETS 3, 447.

> de Koningin der zee (*Amsterdam*) ...
> Gort haer' vruchtbren Schepetuin
> Met een' gordel van arduin.
> VONDEL 9, 237.

> Nederlands Vauban slaat hier een' gordel schansen
> Om onzen ringmuur heen, met bolwerk, mijn en tranen.
> BELMERS, *Holl. N.* 159.

3) Bij aard- en hemelbeschrijving; vertaling van lat. *zona* (gr. ζώνη). Een der denkbeeldige banden of strooken (bij VONDEL 5, 81 ook *riemen* genoemd) waarin men het hemelgewelf of het aardoppervlak verdeelt.

a) In navolging van de Ouden; ook in toepassing op den Evenaar en de Evennachtslijn. Zie ook de Samenst. *gordelrij* en (*martel-*)*starrengordel*. || De hemel wordt van vijf doorluchte gordels met Omgort, VONDEL 8, 199 (VIRG., *Georg.* 1, 233: *quinque tenent caelum zonae*). 't Schaduwlooze bosch, daer 's hemels gordel brandt, ANTONIDES 1, 47.

> (de gulde Sterrekunst) ... leert, hoe uyt de kimmen
> De tortsen, op haer beurt ontsteken, hooger klimmen,
> Hoe hoogh de gordel, die het midden van den kloot
> Omgort, geresen is uyt Thetis blaeuwe schoot.
> VONDEL 2, 179.

b) Als wetenschappelijke term. Aardgordel (zie dat woord en verg. de Aanm. aldaar). Buiten samenstelling weinig in gebruik. || Humboldt heeft het

3) Gebogen lijnen met een maatsnoer opmeten; fr. *cingler*. Zie eene aanhaling uit het jaar 1705 bij STALLAERT, *Gloss.* 1, 531 *a*.

Afl. *Ontgordelen* (zie ald.).

— Voorts *Begordelen*, met een gordel omgeven; omgorden („Wat isser op der aerdt ... soo *begordelt* vroom in sijn scheutvrije waepen, Dat deur den rijckdom niet in d' asschen werdt gestormt?" MEULEWELS, *Misanthr.* 29, *aangeh. bij* DE JAGER, *Frequent.* 1, 149).

GORDELGESP, znw. m., mv. *-en*. Uit *Gordel* in de bet. 1) en *Gesp*. Gesp aan den gordel.

GORDELHAAK, znw. m., mv. *-haken*. Uit *Gordel* in de bet. 1) en *Haak*.

1) Haak waarmede een gordel wordt dichtgemaakt.

2) Haak, waarmede iets aan of in den gordel wordt gehangen.

GORDELHAGEDIS, znw. vr., mv. *-sen*. Uit *Gordel* en *Hagedis*. Eene soort van hagedis bij welke de schubben om den romp en vooral om den staart duidelijke gordels vormen (zie BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 38).

GORDELKRUID, znw. onz.; zonder mv. Benaming voor het aardmos (zie AARDMOS, 2) of *Lycopodium*; waarschijnlijk eene navolging van hd. *gürtelkraut* (zie CHOMEL 902 *b*).

GORDELMES, znw. onz., mv. *-sen*. Uit *Gordel* (verg. de bet. 1, *b*) en *Mes*. Mes dat in of aan den gordel gedragen wordt (zie CONSC. 4, 62 *b*).

GORDELREIKING, znw. vr., zonder mv. Samenstellende afleiding van *Gordel* in de bet. 1) en *Reiken* met *-ing*. Het afdoen en overreiken van den gordel door de weduwe als zinnebeeldige handeling bij afstand van aanspraken op de nalatenschap van den echtgenoot. Zie ook GORDEL, 1, *e*). || De nadeelen van gemeenschap van goederen ... kon de weduwe ontgaan, door terstond bij de begrafenis, door gordelreiking of sleutelworp ... afstand te doen van alle aanspraak op haar man's nalatenschap, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 188.

GORDELRIEM, znw. m., mv. *-en*. Uit *Gordel* en *Riem*.

1) *Gordel* in de bet. 1, *a* en *b*). Riem die als gordel dient, lederen band om 't middel. || Hy (*Judas*) sloot het geld in de ghevanckenisse van zijn gordel-riem, DE BRUNE, *Bank.* 1, 435. Een wijden visschersbroek, opgehouden door een zwart-lederen gordelriem, waarin een messcheede ... stak, V. LENNEP, *Rom.* 3, 21 (zie ook *Poët.* 5, 144; CONSC. 2, 117 *b*).

2) In toepassing op den Dierenriem. Verg. GORDEL, 3). || Den gordelriem der eeuwge zonnelichten, HELMERS, *Holl. N.* 192.

GORDELROOS, znw. vr., zonder mv. Uit *Gordel* in de bet. 1) en *Roos*, huidontsteking. Eene huidziekte, ook St.-Antoniusvuur geheeten, waarbij het middel, de borst of eenig ander lichaamsdeel als met een gordel van roode puistjes is omgeven; lat. *zona ignea* (CHOMEL, *Verv.* 2539 *b*); verg. mnl. *cingele*.

GORDEN, bedr. en wederk. zw. ww.: *gordde*, *heeft gegord*. Ohd. *gurten*, mhd. *gürten*, *gurten*, nhd. *gürten*, mnd. *gorden*, ags. *gyrden*, eng. *to gird*, mnl. *gorden*; verg. got. *gairdan*, st. ww.

1) Met een gordel bevestigen.

a) Van kleedingstukken. Ze met een riem of band om 't lijf, om de heupen vastmaken. || Zijn kleed is wat te hoog gegord, BILD. 1, 192. De bruine mantel, door een' leêren riem gegord, LEDEGANCK 380.

> De dartle Zéfir speelt met onderkleed en schort,
> Dat om haar kniën golft, met zilvren lint gegord.
> BILD. 6, 297.

— Met eene bepaling, afhangende van een voorzetsel (*aan*, *om*, *op*). || Zoo dunckt my dat hy kermt, en gordt een' zack om 't lijf, VONDEL 3, 795.

> Doe ghy weder 't swarte kleed ...
> Om de siecke lenden gordden.
> HUYGENS 1, 452 *b*.

— Dichterlijk. Iets als met eenen gordel samenbinden; vandaar: bedwingen.

> (Noorden!) ... stel uw wreede woede perken!
> Beklem de orkanen in uw borst,
> En gord de stormen in uw lenden!
> HASEBROEK, *Poëzy*, 84.

b) Van een zadel. Het met den singel (mnl. *darmgerde* en *gorde*) om den buik van 't paard vastmaken. || Haar Spaansche telle, die quam te struijkelen, en wiens saal niet wel gegordt was, V. HEEMSKERK, *Arc.* 649.

c) Van wapentuig. Het door middel van een gordel, draagband of koppel omhangen, aangorden, omgorden (zie OMGORDEN, 1ste art.). Gewoonlijk, doch niet altijd (verg. mnl. *sweert gorden*), met eene bepaling, afhangende van een voorzetsel (*aan*, *om*, *op*). || Sijn sweert op sijn sijde gorden, PLANT. — Gordt u sweert aen de heupe, *Ps.* 45, 4. De Helden wien God zelf het mes heeft op de zyde gegord, VONDEL 2, 20 (zie ook 2, 55 en 725).

> De Vorst, op dit verhael, die wort geheel verbolgen,
> Hy gort sijn wacker swaert, en doet het leger volgen.
> CATS 2, 40 *a*.

> het zij Ge in 't grootsch Brittanje
> Den degen gordde voor het heldenteelend Spanje.
> DA COSTA 2, 393.

2) Met een gordel omgeven; omgórden. Zie OMGORDEN, 2de art.

a) Van lichaamsdeelen. Er een gordel omheen doen, er de kleederen met een gordel op bevestigen. || Gordt uwe lendenen ende neemt mijnen staf in uwe hant, 2 *Kon.* 4, 29. De Kleederen gheschort, de middel ghegort, COSTER 49.

b) Van personen. — *a*) Met een ander persoon als voorwerp. Hem een gordel omdoen, hem een gordel om of over de kleederen gespen, snoeren. || Ende (hy) trock hen rocken aen ende gorddese met eenen gordel, *Levit.* 8, 13. Wanneer gy sult oudt geworden zijn, soo sult gy uwe handen uytstrecken, ende een ander sal u gorden, *Joh.* 21, 18.

— In bijbelsche taal beteekent *iemand gorden* ook: hem kracht geven, sterken (verg. *de lendenen ontbinden* voor: krachteloos maken, *Jes.* 46, 1). || Ick sal u gorden, hoewel gy my niet en kent, *Jes.* 45, 5.

— Vandaar: *met macht* (enz.) *gorden*. Zie OMGORDEN, 2de art., II, 1). || (*Gods keurbende*) Met Waarheids zeegrijk staal gegord, BILD. 5, 444.

> So is dit godlic woort een cracht gods alleen,
> Der salicheyt, die zijn met gheloof ghegoort.
> *Gentsche Spelen v. Sinne*, 413.

> Bij u alleen is alle macht;
> Gij gordt de koningen met kracht.
> BEETS 2, 447.

— Bij vergelijking. Zie VONDEL 9, 237 (aangeh. bij GORDEL, 2).

β) In 't bijzonder als wederk. ww. *Zich gorden*. || Doe gy jonger waert, gorddet gy u selven, *Joh.* 21, 18. Ghy gorde u, in uw jeught, en gingt waer 't u geluste, VONDEL 4, 85. Gordt, maagden u in 't heilig kleed, HELMERS, *Holl. N.* XVII.

> Al hield al 't reuzenvolk van Phlegra zich gereed,
> Met al de worstlaars en de goden aan hun zijde,
> Voor Thebe en Troje eenmaal zich gordende ten strijde, enz.
> TEN KATE, *Par. Verl.* 18.

3) Omringen, omgeven in 't algemeen; gewoonlijk met de bijgedachte aan: versterken, ondersteunen. Verg. GORDEL, 2). || Het achterste (*der zes Venetiaansche galeassen*) was gegordt, met de hooftgaley van Malta ter rechte, de Lomeliner ter slinke, HOOFT, *N. H.* 225.

Doen ick deze heuv'len (*van Salem*) huwde (*samenverbond*),
[en gorde met een muyr,
Opdat voor 't uytheemsch stael, en 't eyslyck oorlooghs-vuyr
Myn Burght mocht zeker zyn.
VONDEL 2, 33 (*Melchisedech*).

— Ook figuurlijk. Sterken, stijven. || Met deezen toeverlaat (*zeker geschrift met beloften*) gordde hy (*Anastro*) listelyk het opzet van den raazenden gezel (*Jaureguy*), opdat het, met het flaauwen der eerste hitte, ... hem niet quaame t' ontglyen, HOOFT, *N. H.* 813. Andren ... pooghden ... de gemeente, met wrok teegens den Spaanschen aardt, te kroppen, en haaren zyghenden moedt te gorden, 958.

— Ongemeen, in den zin van: (de handen) om iets heen slaan (verg. GORDELEN, 2). || Ick moet ... Den Pallem-boom beklimmen en mijn hand om zijne takken gorden, *Bloemkr. v. Versch. Ged.* 404 (verg. *Hoogl.* 7, 8).

4) Met eene zaak als onderwerp.

a) Van kleedingstukken. Ze als met een gordel omgeven, ze opnemen, opschorten.

Dat de sluyer met sijn' vouwen
Gord' den neergeslagen bouwen.
VONDEL 2, 241 (SENECA, *Troad.*: *Cingat tunicas* [*palla solutas.*

b) Van lichaamsdeelen. Ze als een gordel omgeven.

Heldin, ghy eerde uw strydbaer bloed,
Door uwe boogh-pees, oock door d' Orden
En koorde, die u lenden gorden.
VONDEL 3, 286.

5) Bij het zeewezen. — *a*) Van een schip, waarvan de inhouten dreigen los te gaan. Het steunen door er kabels onder te brengen. Zie OMGORDEN, 2de art., IV) en ONDERGORDEN, 2). || Cintrage, ceintrage. Touwen om om te binden, of om te gorden; sortouwen, AUBIN, *Dict. de Mar.* 211.

b) Van zeilen. Ze door middel van daartoe bestemde touwen (*gorden, gordings*; zie die woorden) tegen hunne rondhouten ophalen. || Een zeyl gorden, *to furl a sail*, SEWEL.

— Misschien moet *gorden* in dezen zin worden opgevat bij GESCHIER, *Proefst.* 30; immers *lenzen* is: met weinig of geen zeil voor den wind wegloopen, en het *gorden* dient om den wind uit het zeil te nemen.

't Vleesch, dat weder-spannigh wijf,
Wordt versteckt in haer bedrijf ...
Hoe-se straffer lenst en gordt,
Hoe-se meer ghekoestert wordt.

6) In gewestelijke taal, tenzij men hier met een ander woord te doen hebbe, in den vorm *gorren*. Bij ramlammeren: den balzak afsnoeren (a. h. w. afgorden) en hen zoodoende lubben (zie BOUMAN, *Volkst. v. Noord-Holl.* 35). || Men gort de lammeren als zij drie à vijf maanden oud zijn. Gegorde lammeren worden afbinders genoemd (zie AFBINDER).

7) Bij KILIAAN vindt men voor *Gorden* ook nog de beteekenis: met riemen geeselen (*caedere loris*) opgegeven.

Afl. *Gording* (zie ald.).

— *Begorden, ontgorden* (zie die woorden).

— *Ongegord* (zie ald.).

— Voorts *Gordsel* („'t Behanghsel van koperen kettens, 't *gordtsele* van breede copere gespengde riemen", COORNHERT 1, 238 *d*: *van de kleedij der Zotten*).

Samenst. *Gordriem* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Af-, aan-, om-, onder-, opgorden* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. 6) *Afgorren*, door V. RUSTING, *Klaagged. v. Ovid.* 211 ten onrechte gelijkgesteld met: afsnijden („Ik sal je (*tot iemand met ezelsooren*) d' ooren maar slegs van de kop *af gorren*, ... Dat kunsje heb ik van een Inquisitie-meester Van verkens afgezien.... Hij sneed een gortig swijn Sijn varkens-oren af").

GORDIJN — GARDIJN —, znw. onz.; daarnaast GORDIJNE, vr.; alleen in verheven stijl wordt *gordijn* ook nu nog wel vrouwelijk gebezigd; mv. *-en*; verkl. *-tje*. Nhd. *gardine*; mnl. *gordijne, gordijn*, naast het oudere *cortine*. Met *g* in plaats van *c* (zie V. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* 175), uit ofr. *cortine*, nfr. *courtine*, waarnaast trouwens ook ofr. *gourdine* (bij DU CANGE) en waalsch *gordène* (LITTRÉ) bestaan; verg. voorts it. *cortina*, eng. *curtain*, enz. Het Romaansche woord komt van lat. *cortina*, eigenlijk: ketel (verg. beneden de Aanm.), maar dat in de Middeleeuwen voorkomt met de beteekenis van: tapijt, voorhangsel. Over de mogelijkheid van een verband tusschen deze zoozeer uiteenloopende beteekenissen en voor gissingen dienaangaande, zie KÖRTING, *Lat.-Roman. Wtb.* 225 of, beknopter, VERCOULLIE, *Etym. Wdb.* Misschien mag men bij het Germaansche woord nog bovendien invloed van woorden als *gorden, gording*, mogelijk zelfs van fr. *garder* aannemen; verg. daarvoor FRANCK, *Etym. Wdb.*

I) Een voorhangsel, meestal van geweven stof, dat tot afsluiting of bedekking dient.

1) In 't algemeen. — *a*) Eigenlijk. || Met-een ging de deur der zijkamer open, en Vondel trad blootshoofds van achter het zware gordijn te voorschijn, waar een gedeelte der kamer meê was afgescheiden, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 27. Een dienares, die het tot deur strekkend gordijn ter zijde schoof, V. LIMB.-BROUWER Jr., *Akbar*, 17.

De bogen van triomf verlangen hun gordijn
Eens t' openen voor 't licht van zulck een' zonneschijn.
VONDEL 4, 124 (*Henriette Marie te Amst.*).

b) Bij vergelijking, in toepassing op al wat het uitzicht beneemt of belemmert, inzonderheid wolken, mist en nevel. || In het verschiet ... hing eene ondoordringbare gordijn van denneboomen, CONSC. 2, 213 *b*. De ondoordringbare gordyn, die nog altyd den dag bleef verbergen, MULTATULI 1, 213.

't Vaal gordijn van 't avenddonker
Dekt al digter kust en zee.
BOGAERS 2, 77.

c) Figuurlijk. || Gaarne zoude ik een gordyn haalen voor die losbandige laage buitenspoorigheden, *Leev.* 7, 247. Ik moest een gordijn laten vallen voor die afgrijselijke gebeurtenis, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 220.

't was mij, of 't gordijn der tijden voor mijne oogen
Zich opschoof, en 't verleên daar voor mij openlag.
LEDEGANCK 144.

— Zegsw. *Daar is eene gordijn voor geschoven*: die zaak is in 't duister gehuld (HARREB. 1, 252 *a*).

2) Voorhang die op het tooneel gebezigd wordt; tooneelscherm.

a) Het voorscherm. Voorheen bestond dit uit twee over eene roede verschuifbare gedeelten; vandaar de uitdrukking: *de gordijn, de gordijnen toe-, openschuiven*, enz.; later kwam het valscherm in gebruik, en sedert heet het: *de gordijn gaat op, valt*, enz. || Gy kwaamt dus verre van het Zuiden, ... Zegt Vondel even na 't opschuiven der gordynen

In Salomon, PELS, *G. en M. d. Toon.* 45. De ouverture (was) afgespeeld, het gordijn werd opgehaald, *enz.*, *K. Zev.* 4, 93. 't Gordijn ging omhoog, V. ZEGGELEN 7, 26. Zij ... sprak na het vallen der gordijn hare naïeve bewondering over de tooneelisten uit, V. LOVELING, *N. Nov.* 180.

— In figuurlijk gebruik. || Ziet daar dan het schimmenspel van ons leven geheel voleindigd, en de gordijn gevallen, zonder dat *enz.*, FOKKE, *Verz. W.* 10, 375. Het wordt tijd, dat men het gordijn geheel ophale, en de bedekselen der schande late varen, V. HEMERT, *Lect.* 7, 106. Voor het tooneel dat toen (*na de bestorming van Ciudad-Rodrigo*) aanving mag het gordijn vallen, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 71.

b) Ook: achterscherm, tusschenscherm, coulisse, als blijkt uit de uitdrukkingen

— *Achter de gordijnen*: achter de schermen.

't Gevecht van lyf om lyf ... de stryd in 't open veld,
Die veeltyds 't Schouwtooneel in rep, en roere stelt,
Geschiedt niet voor het volk, maar achter de gordynen.
PELS, *G. en M. d. Toon.* 32.

— *Buiten de gordijnen*: op het tooneel. Figuurlijk voor: in 't openbaar. || Menighe treffelicke onderrichtingen, die hy (*de Graaf Van den Berg*) aen S. Ex^e^ ... heeft weten te doen, in verscheiden voorvallen, van de welcke men hier de verthooninghe buyten de gaerdyne alleen hadde gesien (*terwijl V. d. B. wist te verhalen ook wat er „achter de schermen" was geschied*), HUYGENS in HOOFT, *Br.* 3, 194.

3) Op roeden verschuifbaar voorhangsel b. v. voor eene boekenkast, eene schilderij, een altaar enz. || Eene eikenhouten boekenkast met groen saaien gordijnen op ijzeren roede. — Somtijds ziet men de bezaan bij koopvaardijschepen ... ook aangeslagen bij wijze van een gordijn. Alsdan wordt het zeil vastgemaakt aan groote ringen, die om de gaffel varen *enz.*, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 375.

— Soms nog in den ouden vorm *cortine*. || Daernae is die coster ... doende, om die altaren te decken ende met den schoonsten voorhancsels ende costelicke cortinen ten beyden zyden te behangen, COOLHAES in FRUIN, *Bijdr. N. R.* 8, 290.

4) Voorhangsel voor een venster.

a) In 't algemeen. || Linnen, katoenen, papieren gordijnen. — Men komt my visites geeven. ... Ik gluur agter de gordyntjes, ik ben niet t'huis, *Denker*, 8, 262. Engelsche schuiframen, met witte uitgeschulpte neteldoeksche gordynen, *Leev.* 1, 192. Vensters ... met groene wollen gordijnen afgesloten, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 62.

hier magh geen' Son op schijnen (*op tapijten*),
Als door een Masker weer van Blinden of Gordijnen.
HUYGENS 2, 55.

— Ook: voorhangsel voor eene glazen deur, voor de raampjes van eene koets, een spoorwagen enz. || Schuin opgenomen gordijntjes.

— Bij vergelijking. *Gordijntjes*: zekere dracht der vrouwen bij welke het haar schuin over de slapen wordt weggestreken.

b) Valgordijn, ophaalgordijn. || Den dag wil ze zelfs niet zien, en Betje moet de gordijnen laten vallen, V. EFFEN, *Spect.* 1, 115. Ik had, om het licht beter te hebben, het eene gordijn laaten optrekken, *Leev.* 1, 88.

c) Voorhangsel alleen voor het onderste gedeelte van een venster, om het inkijken te beletten: ondergordijntje. || Groene gazen gordijntjes op breede koperen roeden, BEETS, *C. O.* 39. De menschen (gluurden) hier over het gordijntje ... als zij een dame te paard zagen, 150.

d) Meubelgordijn, overgordijn, statiegordijn. || Zware trijpen gordijnen met witte neteldoeksche ondergordijnen. — Men verpest de eetkamer (*door het rooken*) ... en de stank is uit de gordijnen niet meer te krijgen, KNEPPELH. 11, 149. Coralie had hem verboden in de salons en de eetkamer te rooken, omdat de reuk in de tapijten en de gordijnen trok, R. LOVELING, *Nov.* 115.

e) Eigenaardige gebruiken, zegswijzen, enz.

— *De gordijnen afnemen*, bij het zoogenaamde „sluiten" voor een doode, ten teeken van rouw. || De gordijnen (werden) afgenomen en de luiken gesloten. „Dood" ging het somber van mond tot mond, Vr. BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 1.

— *De gordijnen ophangen* (enz.): in eene nieuwe woning het teeken dat men „op orde" is en bezoeken kan afwachten. || Gij kunt daar nog geen buurvisite gaan maken; de gordijnen hangen nog niet.

— Zegsw. *Dat is de winkel van vrouw Gordijn*: het is daar niet te ontwarren, alles in die zaak is duister (HARREB. 1, 251 *b*).

f) Bij vergelijking, in toepassing op de oogleden.

Dan schooft gij voor die ernstige oogen
Soms 't zacht gordijn dier zijden leên.
BEETS 1, 222.

5) Voorhangsel voor eene bedstede, behangsel rondom een bed of ledikant. || Met ... de bezorgdheid van eenen Zoon, leide hy mynen Vader (*een lijk*) neder; schoof de gordynen toe enz., *Leev.* 7, 200. De wit- en blauw-gedamde gordijn, V. BEETS 2, 202. Aan het hoofdeneinde van het bed, waar de gordijnen van waren toegeschoven, zat Suzette, BEETS, *C. O.* 203.

Zy (*Venus*) ontsprangh en goedertierigh
Schoof op haar gordijnkens chierigh.
VONDEL 1, 768.

Is dit een' kraem-koets, of een' Belsebubse keucken?
Wat galge-troosters staen daer, achter de gordijn?...
Op baker-moeder: drijf die docters weg *enz.*
3, 114.

— *Achter de gordijnen*, in bed; verg.: onder de dekens, onder de wol. Zie VISSCHER, *Brabb.* 106.

6) In de Staten-Overzetting des Bijbels wordt *gordijn*, als vertaling van hebr. *jerî'aḥ*, gebezigd in den zin van: tapijt, dek, kleed of zeil waarmede eene tent behangen, bekleed wordt. Verg. het dichterlijke *tentgordijn*. || Den Tabernakel nu sult gy maken van tien gordijnen.... De lenghte van eene gordijne sal van acht en twintigh ellen zijn, *Exod.* 26, 1 en 2. Oock sult gij gordijnen uijt geytenhair maecken tot een tente over den Tabernakel, 26, 7. Siet ick woone in een cederen huys, maer de Arke des verbonts des Heeren onder gordijnen, 1 *Chron.* 17, 1 (verg. 2 *Sam.* 7, 2). Sy sullen hare tenten ende hare kudden nemen, hare gordijnen, ende al haer gereetschap, *Jerem.* 49, 29.

— Ook wordt de hemel, het uitspansel voorgesteld als een gordijn. || Hy reckt den hemel uyt als een gordijne, *Ps.* 104, 2.

Hij naakt! Hij komt! Hij is gekomen!
Hoor: Zijn donder rolt uit, Zijn bazuine weêrklinkt.
't Gordijn der hemelen is eensklaps weggenomen,
De doorluchtige morgen der Eeuwigheid blinkt.
TEN KATE 6, 237 (*De dag des Heeren*).

II) Bij den vestingbouw. De hoofdwal tusschen twee bolwerken of bastions, tegenwoordig gewoonlijk met den Fr. naam *courtine* genoemd; VAN ZURKOORN bezigt zoowel *gordine* als *courtine*. || Teeghens eene gordyn, erkent voor de zwakste ... stelde men twintigh muurbreekers ... te werke, HOOFT, *N. H.* 637 (zie nog 197, 269, 280, 298, 304, 321). Dit

Een dronckaert des morghens bevindende het verdrietelijcke gordijnpreken sijnder huysvrouwen *enz.*

GORDIJNRING, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-ringetje*. Uit *Gordijn* in de bet. I, 3, 4 of 5) en *Ring*.

1) Ring, boven aan een gordijn bevestigd, waarmede het over de roede of den stok schuift. || Gordijn-ringhen, KIL.

2) Ring, ringetje, waarvan er een aantal in evenwijdige rijen achter tegen een ophaalgordijn genaaid zijn en waardoor de trekkoorden loopen.

GORDIJNROEDE — -ROE —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-roetje*. Uit *Gordijn* in de bet. I, 3, 4 of 5) en *Roede*. IJzeren of koperen staaf waaraan een gordijn door middel van ringen is opgehangen en waar het langs heen en weder kan schuiven.

GORDIJNSTOK, znw. m., mv. *-stokken*. Uit *Gordijn* in de bet. I, 4) en *Stok*. Houten staaf waaraan een meubelgordijn is opgehangen.

GORDIJNVLIES, znw. onz., mv. *-vliezen*; verkl. *-vliesje*. Uit *Gordijn*, bedeksel, voorhang (verg. de bet. I) en *Vlies*. Dun, teer vliesje over den oogappel van koeien en pasgeboren kinderen (zie BERKHEY, *N. H.* 5, 293).

GORDING, znw. vr.; mv. (in de bet. II) *-en* en *-s*. Mnl. *gording*, nd. *görding* (DOORNK.-KOOLMAN); ook overgenomen in 't Nhd. (*gording*) en in 't Zw. en Deensch (*gårding, gaarding*). Van *Gorden* met *-ing*.

I) De handeling van *gorden* (zie GORDEN, 5 *b*). || Gording, opkorting, t. w. van een zeil (V. LENNEP, *Zeem. Wb.*).

II) Als naam eener zaak, in verschillende opvattingen. Verg. GORD, 1, 2 en 3).

1) *Gorden* in de bet. 3). Omheining, ring, krans; verg. de mnl. beteekenis: palissadeering. || Ter weederzyden (*van het dal*) een' gording van aakelyke scherpe rotsen, HOOFT, *N. H.* 161.

2) *Gorden* in de bet. 4): een gordel om iets doen, omgórden. Horizontale ribbe tot verbinding. Verg. fr. *ventrière*, dat: buikriem en singel, maar óók het hier behandelde *gording* beteekent.

a) Bij den huisbouw; mv. *gordingen*. Dwarshout tot koppeling van de kapgebinten. Verg. nd. *gördenrim* (DOORNK.-KOOLMAN). || De onderste gording rust op de bintbalken, de bovenste op het uitstekende gedeelte van de hanebalken. Op de gordingen worden de spanribben vastgespijkerd. — De gordingen van een dak heeten ook zwepingen, DE BO^2 336 *b*.

b) Bij den waterstaat en in de versterkingskunst; mv. *gordingen*. Dwarshout tot koppeling langs eene paalrij aangebracht. || De palen met de gordingen en met de ijzeren bouten voor het bolwerk, G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 261. Om het uitrukken der palissaden door den vijand moeilijk te maken worden zij door eene gording, die aan de binnenzijde ... vastgespijkerd is, verbonden, LANDOLT 2, 104.

('t Zeegewormte) ... Zal aan paal noch gording knaagen,
Nú, langs de oevers van dit oord,
Zwaare keijen 't water weeren.
V. WINTER, *Amst.* 73.

c) Als term in den houthandel. Rib, spier geschikt om voor *gording* (in de bet. *a* of *b*) te dienen. || Verkooping ... van eene uitmuntende partij Heipalen, Gordingen, Sparren, Heinhout en Boonstaken, *Haarl. Ct.* 15 Maart 1856, n°. 65.

d) Bij den scheepsbouw; mv. *gordings*. Berghout. || Gordings, berghouten, berkhouten ... *Ceintes, préceintes*, MARIN.

3) *Gorden* in de bet. 5, *b*). Als onderdeel van het scheepswant; mv. *gordings*. Een loopend touw waarmede men zeker gedeelte van ra- of gaffelzeilen tegen hunne rondhouten ophaalt, om er den windvang uit te nemen en die zeilen gemakkelijker te kunnen vastmaken. || Alle gordings varen aan den voorkant der zeilen, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 354. Alles aan de gordings en de geitouwen en ... halen, trekken wat je kon! WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 52.

— In ruimer toepassing, niet als benaming van een touw om zeilen te gorden. || Men steekt een wipper of gording op elken hoorn (*van den mastbok*), om daarmede een' man te kunnen ophijschen, als de bok is opgericht, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 248. Een der gordings, welke over de hoorns liggen, kan *enz.*, 251.

Afl. (in de bet. II, 2, *b*) *Gegordingd* (van *Gording* met *Ge-* in de bet. III, 13): van eene gording voorzien („Diep geheid en wel *gegordingd* Paalwerk", *Verv. op* WAGEN. 24, 369).

Samenst. In de bet. II, 2, *a*) *Boven-, midden-, ondergording* (verg. BERKHEY, *N. H.* 9, 35 en zie ald. Plaat XXXXV).

— In de bet. II, 3) *Gordingblok* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Buik-, demp-, nok-, smeergording* (zie die woorden).

GORDINGBLOK, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Gording* in de bet. II, 3) en *Blok*, katrol. Blok waardoor eene gording loopt.

GORDRIEM, znw. m., mv. *-en*. Nhd. *gortriemen*, mnl. *gorderieme, gortriem* (VERDAM, STALLAERT). Uit *Gorden* (in de bet. 2) en *Riem*. Riem om zich mede te gorden. || Zijnde sijn schilt doorworpen, ende den schicht vast in sijnen gort-riem, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 155. Gordels, gordriemen, zeelen of singels ... zijn ... bandvormige weefsels, KUYPER, *Technol.* 2, 547.

GOREEL. Zie GAREEL.

GOREN (I), onz. en bedr. zw. ww.: *goorde, is* en *heeft gegoord*. Mnl. *goren* (VERDAM 2, 2074, 1ste art.). Van *Goor*, bnw. (zie GOOR, 1ste art.).

I) **Onz.** — Zuur of ranzig worden, verzuren.

II) **Bedr.** — *a*) Zuur maken.

Helaas dit is het lot van 't menschelijk begrip! ...
Wy vullen 't ongeziene uit eigen hersens aan,
En gooren 't zuivre meel door 't zuurdeeg van den waan.
BILD. 6, 343.

b) Tot bederf doen overgaan.

Wel neen, Verlichters van 't verstand,
Uw teugjens vindt men zoet,
Al knagen ze ook het ingewand,
En goren 't gistend bloed.
BILD. 13, 371.

GOREN (II), bedr. zw. ww.: *goorde, heeft gegoord*. Van *Goor*, znw., modder, slijk (zie GOOR, 2de art., in de bet. 3). Baggeren, modderen. Alleen in Zuid-Nederland. || Eenen gracht gooren; eenen vijver gooren; die put is in lang niet gegoord geweest, DE BO^2 336 *a*.

Samenst. *Uitgoren*, uitbaggeren (DE BO).

GORG. Zie GORIG.

GORGEL — GURGEL —, znw. m., mv. *-s* (somtijds *-en*); verkl. *-tje*. Ohd. *gurgula*, nhd. *gurgel*, strot; mnl. *gorgel*, buis, pijp. Ontleend aan lat. *gurgulio*; zie voorts over de verwantschap tusschen *Gorgel* en *Gorgelen* (2de art.) FRANCK, *Etym. Wdb.* Eigenlijk de inwendige keel. Bij PLANTIJN: Gorgel, gurgel, oft gurgelpijpe. La gargouille, ou sifflet de la gorge, ou le gauion. *Gargulio, fistula, jugulus, gula*.

1) Het strottenhoofd (lat. *larynx*), de zetel van de stem. || Gorgel, in het Latyn *Larinx*, is eene soort van kraakbeenige doos, welke ... het begin

van den Luchtpyp (*Trachea arteria*) uitmaakt, CHOMEL, *Verv.* 2540 *b*. De Gorgel geeft niet alleen den doortocht aan de lucht ... maar is ook het voornaamste werktuig van de Stem, 2545 *b*.

— Vooral bij dichters in gebruik. || Mijn krachteloose stem, die in mijn' gorgel beeft, BILD. 6, 411.

Hebben oyt mijn' drooge longhen,
Heeft mijn schrale gorgel oyt
Hemel-yverich ontspronghen *enz.*
HUYGENS, *V. Dichtw.* 122.

Ik, die met harp, noch luit, noch orgel,
Maar met de pypzak van myn long,
Dwars door een half verroeste gorgel,
Wel eer den strijd der Reuzen zong.
V. FOCQUENBROCH 1, 62.

Zoo moge, ô Veldgodin,
Uw zangtoon t'allen tijd uit hellen gorgel vloeien.
BILD. 4, 268.

— Inzonderheid in toepassing op het geluidorgaan van vogels.

Schal en klapwiek, onbedwongen,
Vrij van gorgel, vrij van vlerk.
TOLLENS 6, 194 (*aan een vogel*).

Voorts BERKHEY, *N. H.* 3, 138; LEDEGANCK 35.

— Soms beteekent *gorgel* bijna: het stemgeluid. || De streelende gorgelen, en flikkerende vederen der Vogelen, BERKHEY, *N. H.* 3, 12.

Mij dunkt ik hoor de zoete gorg'len
Der vog'len aan den Gainschen stroom.
L. PATER, *Poëzy*, 274.

2) De slokdarm (lat. *oesophagus*. || Den gorgel, ofte strote daer de spijse ende dranck door passeeren, *Kantt. op Pred.* 12, 4. Het sulde duer myn gorregel, al haddet van een laydack geloopen, BREDERO 2, 98.

Zaagt ge ooit de ratelslang ...
Die door zijn schittrend schoon d'onnoozlen vogel lokt,
Maar 't argloos starend dier ras in zijn' gorgel slokt?
HELMERS, *Holl. N.* 19 (zie ook 46).

— Bij vergelijking, in toepassing op eene zeeëngte (bij LOOTS, *Ged.* 1, 76: de Sont):

Wanneer uw dondrende oorlogsvloot
Het Baltisch meer den gorgel sloot.

3) De keel in 't algemeen, ook het uitwendige er van: de hals. || Het past geen vrouw haar man de gorgel af te snijden, J. VOS, *Ged.* 2, 169. Ik zag er koorden om de gorgels toe te prangen, BILD. 6, 402. Ik voelde op dit gezigt mijn gorgel toegeknepen, DA COSTA 1, 32.

haer alhast'ren hals ...
Haer schoonheid beelden uyt, soo haest sy maer eens lachte,
Het welk ick duyd'lijck sagh als 'k op haer gorgel achte.
STARTER 20.

Gelijk, op 's wandlaars eerst gezicht,
Een tijger, dol te moê,
Hem jlings naar den gorgel vliegt;
Zoo vloog de Wilde toe.
BILD. 1, 108.

'k Zie die ketens om uw handen,
Om uw gorgel vastgeklemd.
11, 418.

Koppel. (in de bet. 1) *Gorgelschroevend* („Dompig klinkt het (*zeker valsch gebrom*) dof, en knersend, ... *Gorgelschroevend*, boezempersend; Met een schor en woest gehuil," BILD. 8, 147).

Afl. *Gorgelen* (zie GORGELEN, 1ste art.).

Samenst. (verg. de bet. 1, 2 en 3) *Gorgelklep*, *-pijp* (zie die woorden).

— Voorts, dichterlijk of gewoon: *Gorgelader*, strotader, lat. *vena jugularis* („'t stokkend bloed uit hals en *gorgelader*", BILD. 6, 452); *gorgelband*, ijzeren band om de keel, halsboei („Terwijl de beul den stalen *gorgelband* ontsluit", CONSC. 3, 61 *a*); *gorgelbeen* („Door 't afgezonden staal in 't *gorgelbeen* gewond", V. 'S-GRAVENWEERT, *Il.* 1, 177); *gorgelbuis*, slokdarm („De prikkeling van een gif wring' *gorgelbuis* of tong", BILD. 6, 376); *gorgelgebrom*, brommende keelklanken („Uit zijne keel rolde een akelig *gorgelgebrom*", CONSC. 2, 105 *b*); *gorgelgeluid*, keelgeluid („Een somber *gorgelgeluid*, als het ingehouden gebrul van eenen leeuw", CONSC. 2, 52 *b*); *gorgelgestel*, de strot en al wat toe behoort (BERKHEY, *N. H.* 5, 428); *gorgelgezwel*, keelgezwel; *gorgelgoot*, strot, OUDAAN, *Toneelp.* 77; *gorgelklank*, reutelend geluid (CONSC. 1, 225 *a*); *gorgelknoop*, keelknobbel, adamsappel; *gorgelnoot*, noot door den gorgel voortgebracht („lager *gorgelnoten* (*van „mees en vink"*)", BILD. 5, 302); *gorgelslag* („alle *gorgelslagen* van de Nederduitsche spraak", KINKER 3, 185); *gorgelspier* („Ondertongsche en *gorgelspieren*", BERKHEY, *N. H.* 6, 23); *gorgelstem* („Is dit haar zuivre keel, Haar zoete *gorgelstem*?" BILD. 6, 439); *gorgeltoon* („Mijn stroeve *gorgeltoon* wekt enkel medelijden", BILD. 6, 361; „Uw *gorgeltoon* (*van den nachtegaal*) verrukt de veldelingen", BILD. 9, 425); *gorgeltong* (bij KILIAAN het verkl. *gorgeltongeske*, waarmede waarschijnlijk de *epiglottis* wordt bedoeld); *gorgelzoet*, znw.: lieflijk stemgeluid („'t *gorgelzoet* der Nachtegalen", BILD. 8, 125); *gorgelzucht*, de zucht, die uit den gorgel stroomt, ademtocht („Zefirs aâm en Prognes *gorgelzucht*", BILD. 11, 15).

GORGELDRANK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gorgelen*, 2de art., in de bet. 1) en *Drank*, vloeibaar medicijn. Geneesmiddel om mede te gorgelen, om de keel mede te spoelen; lat. *gargarismus*.

GORGELEN (I), bedr. zw. ww.: *gorgelde*, *heeft gegorgeld*. Van *Gorgel* in de bet. 2) en, voorzooveel dit woord met *Gorgelen*, 2de art. in verband staat, ook aan dit laatste verwant. Door den gorgel, de keel inzwelgen, doorzwelgen, opslokken. Thans verouderd.

't aes eens walvisch haest, die zonder zich te belghen,
My (*Jonas*) levend gorg'len kan, verdouwen, en verzwelghen.
VONDEL 2, 72.

Siet daer! daer comt so vromen Man,
Die slickt so graeg een vette Pan,
En gorgelt joucke-Bier en Wijn.
BAARDT, *Deugden-spoor*, 236.

Zie nog GORGELEN (II), 2, *a*, Aanm.

Samenst. *Ingorgelen*, inslikken, doorzwelgen („Een van sijne Overste, dewelke hem verstikte door 't *ingorgelen* van 't water", PERS, *Bellerophon*, 1, 51).

GORGELEN (II), onz. zw. ww.: *gorgelde*, *heeft gegorgeld*. Nhd. *gurgeln*, mnl. *gorgelen*. Niet onmiddellijk afgeleid van *Gorgel*, znw., schoon vooral de bet. 1 en 3) onder invloed van dit woord staan, maar evenals in andere talen eene klanknabootsing; verg. lat. *gargarizare*; fr. *gargouiller*; eng. *to gargle*. Zie FRANCK, *Etym. Wdb.* op *Gorgel*. Een klokkend geluid maken; in verschillende opvattingen.

1) Een klokkend geluid maken door eene vloeistof, door middel van uitstroomende lucht, achter in de keel in beweging te houden (en op die wijze de keel te spoelen). || Gorghelen. *Gargarizare*, *fauces colluere*, *palato agitare*, KIL. — Kinderen, en ook veele volwassene Persoonen, kunnen niet gorgelen, CHOMEL, *Verv.* 2547 *b*.

— *Met iets gorgelen* (in 't Mnl. *iets gorgelen*). || Gorgelen met eene oplossing van aluin. Gorgelen met stroop en azijn. — Vervolgens laat men den zulken zyne mond spoelen en gorgelen met eenig ... vogt, CHOMEL, *Verv.* 2547 *a*.

— Nog bij COORNHEERT (*Odyss.* 1, 83 *b*) met een 4den nv., als in 't Mnl.

ic quam by die dootlicke Charybdim weder.
Die gorgelde de vloeden in haer grondeloose wanghen.

2) In minder bepaalde opvatting.

a) Van personen. Reutelen. || Hy (*Jezus*) steent iammerlijcken, ende deerlijcken al gorgulende van (d. i. *door*) sinen heylighen bloede, dwelck tot sijnder sueter kelen met grooten stucken inne geschoten was, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 95 *b*.

— **Aanm.** De zin laat hier ook een andere opvatting toe, t. w. dat Jezus onder het stenen steeds het bloed door moest zwelgen, dat hem in de keel was geraakt. Dan behoort deze aanhaling bij GORGELEN (I).

b) Van zaken. Klokken, borrelen. || Het ghesangh van de Vogelkens, het ruysschen van de Boomen, het gorghelen van de soetvloeyende Waterkens, SPRANKHUYSEN, *Schepp.* 61. (*Een waterval*) tuimelende van menige kleene steiltens, (vleide) de lucht ... met een samenzang van zagte en gorgelende klanken, HERVEY, *Ther. en Asp.* 2, 111.

3) Zeer gewoon van vogels, stellig met bijgedachte aan *gorgel*, keel. Rollend kweelen. || Hier sitt de Nachtegael en gorgelt met sijn vryster, HUYGENS 1, 342. 't Fluitjen ..., waardoor de rietvink gorgelt, BILD. 7, 44. Reeds gorgelt de leeuwrik zoo luid en zoo schel, TOLLENS 4, 13.

Het veld, het woud weêrgalmt van 't treffendst maatgeluid...
Wat mengling van gevoel! — wat schatren, fluiten, gorglen.
KLIJN, *De Driften*, 115.

— Soms met een 4den nv. verbonden. || Hoor! hoe de verliefde Pipoïja ... de welluidendste toonen door den kleinen keel gorgelt! HAAFNER, *Ceilon*, LII. Ik hoorde den nachtegaal zijne liefelijke tonen gorgelen, CONSC. 1, 105 *a*. Hoor, hoe de vogelen ... een hartelijk deuntje Gorglen, V. BEERS 2, 238.

4) Van een kerkorgel. Rollende tonen voortbrengen.

Terwijl het statig spelend orgel,
Met trager noten, heerlijk dreune en gorgel'!
SIFFLÉ, *Ged.* 197.

Afl. *Gorgeling* (zie ald.).

Samenst. *Gorgeldrank*, *gorgelwater* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Uitgorgelen* (zie ald.).

GORGELING, znw. vr., mv. (in de bet. 2) *-en*. Mhd. *gurgelunge*, mnl. *gorgelinge*. Van *Gorgelen*, 2de art., met *-ing*.

1) De handeling van *gorgelen* in de bet. 1). || Gorgeling, *Action de gargariser*, MARIN.

2) Gorgelend, reutelend geluid van eenen stervende. Zie *Gorgelen*, 2, *a*). || Zieltogende Franschen ... wier laatste stuipachtige gorgelingen vervloekingen van Napoleon waren, OCKERSE, *Napol. Red.* 1, 123.

3) Medicijn om mede te gorgelen, gorgeldrank, mondspoeling; lat. *gargarismus*.

GORGELKLEP — -KLAP —, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Gorgel* in de bet. 1) en *Klep*. Verouderde benaming voor de *epiglottis* (hd. *kehldeckel*). || De gorgelklap (lat. *epiglottis*) is het laatste der Kraakbeenderen van den Gorgel. Het wordt aldus genoemd, om dat het den Gorgel bedekt, CHOMEL, *Verv.* 2541 *b*.

Afl. *Gorgelklepsch* (*-klapsch*), tot de *gorgelklep*, de *epiglottis*, behoorende („Trechterswyze *Gorgelklapsche* spieren, lat. *aryteno-epiglottides musculi*", enz.; zie CHOMEL, *Verv.* 2543 *a*).

GORGELPIJP, znw. vr., mv. *-en*. Verg. mnl. *gorgelpipe*: hevel, verlaatbuis. Uit *Gorgel* in de bet. 1) en *Pijp*.

1) Verouderde benaming voor de luchtpijp. || De onderste rand van het ringwys Kraakbeen is aan den bovensten rand der ringen van den Gorgelpyp (*Trachea arteria*) vastgebonden, door een dik vlies, CHOMEL, *Verv.* 2541 *b*.

2) Benaming van eene soort van pijppoliep, om de gelijkenis. || Bij de gorgelpijp (lat. *Tubularia larynx*) zijn de buizen ... op verwijderde en regelmatige tusschenruimte geringd, waardoor zij eenige gelijkenis verkrijgen met eene luchtpijp, HERKLOTS, *Weekd.* 397.

GORGELWATER, znw. onz.; mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Gorgelen*, 2de art., in de bet. 1) en *Water*, geneeskrachtig vocht. Hetzelfde als *Gorgeldrank*. || Gorghel-waeter. *Gargarismus, gargarisatus, quod colluendis faucibus adhibetur*, KIL.

— In eenigermate schertsende toepassing op jenever. || De Vrouwen vinden zich tot de hooge noodzaakelykheid gebragt om dat beroemde gorgel-water tot haaren dagelykschen drank te maaken, *Denker* 8, 130.

GORIG — GORRIG, GORG, GURG —, bnw.; de trapp. van vergel. mogelijk, doch niet in gebruik. Mhd. *gorec*. Eene verlenging van het bnw. *Goor* (zie GOOR, 1ste art.) door middel van het achterv. *-ig* (verg. KLUGE, *Stammbild.* § 206). Een weinig goor (in verschillende opvattingen van dat woord), goorachtig.

1) *Goor* in de bet. 1 en 2). Onzindelijk, smerig, vuil.

Myn vader was een Hof-nar en myn moeder dat gorge dier,
Die was kastelein van de Keuningins after quartier.
V. DALEN, *Jalourse Jonker*, 21.

2) Soms schijnt de beteekenis te wezen: onaanzienlijk, arm, ellendig. || So ik jou niet en kost, 'k sou segge dat 'er een gorge veddelaer in stack, NOOZEMAN, *Lichte Klaertje*, (uitg. 1671), 8.

hi (*de goddelooze*) siet den armen aen
In 't heymelijcke verborghen;
Ghelijck een leeu can worghen
Den armen ende den gorghen,
Can hi verceleynen: nederslaen.
V. Z. V. NIEUVELT, *Sont. Lied. Ps.* 9, 10 (verg. *Ps.* 10, 9 en 10 *der Staten-Overz.*).

3) Gierig, hebzuchtig; ook: vrekkig, deun. Verg. mhd. *gorec*, *gorg* (lat. *miser*) fri. *goarrig* (EPKEMA, *Wdb. op G.-J.*), en GOOR, 1ste art., 2, *c*).

Al wat de goor'ge vraetse tijdt,
Door trage langsaemheyt verslijt
Ist maer quaets, hy (*een kwaadspreker*) relter af,
En haeltet elders uyt een graf.
BAARDT, *Deugden-spoor*, 248.

4) In de hedendaagsche tongvallen (aan den „bergkant" van Utrecht en op de Veluwe), in den vorm *gorrig* of *gurg*. Onwel, onpasselijk, ziek. || Wakker gurg: *zeer ziek* (*te Barneveld*).

Afl. *Gorigheid*.

GORIGHEID, znw. vr., mv. (in de bet. 2) *-heden*. Van *Gorig* met *-heid*.

1) *Gorig* in de bet. van: een weinig zuur, zuurachtig (verg. GOOR, 1ste art., 1, *b*). Zuurheid, rinschheid. || De reuk en de smaak van dit maagsap is ... dezelfde (*als die van de pap en het sap van gekookte spinazie*): eene meerdere gorigheid evenwel doet opmerken, dat het plantzuur ... hier van veel uitwerking is, BERKHEY, *N. H.* 6, 250.

2) *Gorig* in de beteekenis vermeld onder GORIG, 1). Met mv. Vuiligheid. || Ik ben zoo verschrikkelijk vies van al de goorigheden en ontijgheden der vreemdelingen, dat *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 326.

GORLEGOOI, znw. onz.; zonder mv. Een woord van onbekende herkomst, doch zie voor eene gissing *Taal- en Letterb.* 3, 290. Thans, behalve misschien in sommige tongvallen, verouderd.

1) In toepassing op personen. Sleckt volk, schuim, schorremorrie. ‖ Een deel ghespuys van sielen, schudden, wespen. Of ander gorlegoy van onschamel gheboeft, BREDERO 2, 192. Dit goore gorlegoy, 3, 268 (zie ook nog 2, 36). Gorlegoy van stout ghespeupelt en oolick krombeent goed, DE BRUNE, *Bank.* 1, 347. Aen dat gorle-goy (*schelmen, dieven, hoeren en snoeren*) is toch gien verbeuren an, TENGNAGEL, *Frick in 't Veur-huys*, 53.

Dat lykt het soort wel, daar ik na moet vragen ....
Nu licht is het fatsoenlyk volk, en geen gorlegooi.
En eerlyke Juffer, kleed zich ook somtyds als een lichtekooi.
V. HALMAEL, *List. Juffer betr.* 45.

2) In toepassing op zaken van geringe waarde. Prullegoed.

Een anders kooi, daar heeft hy (*Sinterklaas*) mooi,
Wat goeds voor uitgekeeken, uitgekeeken,
Om my, in 't end, wat gorlegooi
Slechts in de hand te steeken.
DE RIGT, *Mengeld.* 74.

3) Ook: slechte, slappe kost.

Ick (*een boer*) eet maer boeren-cost, wat gruiten, bruyne boonen,
Met raapen, en met peen, met kool vol ick myn koonen:
Met gorlegooy en pap, en lierelauw-gewalgh
Met roggen broot, en speck, en worst prop' ick mijn balgh.
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 92.

— Verg. hierbij het bnw. *gierelegooiig*, flauw, krachteloos, b. v. van soep (*Taalgids* 1, 33).

GORRE, znw. vr., mv. *-n*. Nhd. *gurre*, mnl. *gorre* (VERDAM, STALLAERT). Paard, merrie, doch inzonderheid: oud paard, guil, knol. Thans verouderd. ‖ Gorre, *Une jument*, PLANT. Gorre ... *equus aunosus et strigosus*, KIL.

— *Gorre om guil.* Een thans verouderde rechtsterm: gelijk tegen gelijk. Verg. hd. *gaul als gurre* (*D. Wtb.* 4, I, 1, 1569). ‖ Manghelinghe oft permutatie van goede, absolutelijck ghedaen buyt om buyt, oft gorre om guyl, WIELAND, *Praetyke civ.*, uitg. 1646, 331.

— In toepassing op personen zooveel als: nietswaardig persoon, bij V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 219 (*tot Maarten van Rossem*):

Noch hebdi meer bedriegelijck gedaen,
Want ghi den sommigen vileynigen gorren,
Swerte wapenen deedt trecken aen, ...
Maer qualic blijft verholen verraderie.

GORREN (lubben). Zie GORDEN, 6).

GORREN, onz. zw. ww.: *gorde, heeft gegord.* Mnl. *gorren.* Een klanknabootsend woord.

1) Een rommelend geluid geven. Van de ingewanden.

Hy kreech sulcken monopoly in sijn buyck, in zijn borst,
Mit gorren, mit knorren, mit murmureren,
Al haddender vijftich luy over hoop eleghen mit disputeren.
HOOFT, *Ged.* 2, 291.

ick heb so onnatuurlycken dorst!
Gants lyden myn buyck gort so, nu myn aren niet vol binnen,
Nu boerekicken myn darmen ofse rasende dol sinnen.
BREDERO 2, 97.

2) Een snorrend geluid maken. Van het weefgetouw.

Hier so hoorden ick door 't weven
Al de glase vensters beven:
En dan gorde noch 't getouw,
Dat m 'er dol van worden souw.
HEERKENS in *Ged. v.* V. HAERLE e. a. 2, 238.

Afl. *Gegor*, gebrom („By dit beeckjen daer de boeren, Vloeyen met een soet gesnor: Hoort men nooyt de geesten baeren Hoortmen nimmermeer *gegor*", BODECH. BENNINGH, *Oorlofd.* 7).

GORRIG. Zie GORIG.

GORS (I) — GORZE; en GARS, GARZE —, zw. vr., en soms onz.; mv. *gorzen, garzen.* Mnl. *gors* (zie VERDAM 2, 2107, onder Gras), onz. Wellicht na verwant aan *gras* (zie FRANCK, *Etym. Wdb.*), een vermoeden dat bevestiging vindt in het bestaan van *gorzing*, dat hetzelfde beteekent en metterdaad niet anders dan een bijvorm van *grazing* is; verg. ook de verklaring die KILIAAN geeft. Oorspronkelijk zal *gors* dus bepaaldelijk: eene *begraasde* aanslibbing hebben aangeduid en misschien in dit opzicht van de schorren zijn onderscheiden geweest (verg. BEKMAN, *Strijd o. h. Best.* 83, *noot* 1), maar later ook op andere aanwassen zijn toegepast geworden.

) Langs de monden der groote rivieren, bepaaldelijk in Zuid-Holland: buitendijks aangeslibd land dat bij gewone vloeden niet meer onderloopt. Zie GORZERIJ en GORZING, 1ste art. ‖ Gors. j. garse. *Viridis graminis ripa*, KIL. Garse. Zeland. *Pratum viridans nullo cinctum aggere; herbida planities alluvione adiecta*, Ald. — De landen ende Gorssen, die onder de voorsz Dijckagie sullen zijn begrepen, *Gr. Placaatb.* 2, 1797. Het gors Ten halven-krijt (*bij Arnemuiden*), CATS 1, 435 *a*. Dat Dirksland destijds (*in* 1415) nog was een waarschijnlijk onbewoonde schor of gors, alleen als grasland gebruikt, *Vad. Rechtsbr., Versl.* 2, 271.

Als yemant gorssen dijckt, zee-driftig van te vooren, ...
Dat is een nut bedrijf, dat yeder welbehaegt.
CATS 2, 294 *b* (zie nog 1, 436 *c*).

Samenst. *Gorsdijk, gorshuur, gorsland* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Binnen-, buitengors* (zie die woorden).

— Voorts in plaatsnamen, zoo b. v. *Het Weergors*, nu *De Weergorzen*, nabij Hellevoetsluis („'s Lands Tuighuis ..., Waer 't sterke *weêrgors* moedt opdraegt", SMITS, *Nag. Ged.* 1, 108; zie ook 1, 113).

GORS (II) — in oostelijke tongvallen ook GARS —, znw. vr., mv. *gorzen*; verkl. *-je*. Mnd. (in samenstelling) *gorse, gose* — voor *go(r)se*) — *gerse, grasse.* Voor de afleiding zie de Aanm. Benaming van het vogelgeslacht *Emberiza*. ‖ De Gorzen ... hebben in het algemeen, in grootte en gedaante veel overeenkomst met de Vinken, SCHLEGEL, *Vogels*, 114. Veel minder verbreid (*dan de geelgors*) is in ons vaderland ... de grauwe gors, BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 260. Met den geelgors is wel de rietgors ... de meest gewone soort van gorzen in ons vaderland, 261.

Aanm. Geheel verkeerdelijk vindt men tot in woordenboeken van den jongsten tijd de *gors* (geslacht *Emberiza*, zie boven) gelijkgesteld met de *grasmusch* (geslacht *Sylvia*). Deze dwaling moet afkomstig zijn uit het woordenboek van KILIAAN, die op *Gorse* naar *Grasmussche* verwijst, maar — en dit schijnt men algemeen over het hoofd te hebben gezien — met de bijvoeging dat *gors* een Duitsch woord is (Gorse. *Ger.* [d. i. *Germanis*]. j. Grasmussche. *Curruca*). Hij-zelf zal weer gemeend hebben dit te vinden in den *Nomenclator* van JUNIUS; althans daar leest men (uitg. 1577, 45 *b*) op *Curruca*, onder meer: „*Alem.* Grassmuck, gorse, ackermonneken, bochsteltz, wassersteltz; *Belg.* Grasmussche". Maar uit deze opsomming van zoo geheel verschillende vogels onder één naam zal wel niet anders mogen worden opgemaakt dan dat de schrijver met de *curruca* der Ouden niet recht weg heeft geweten; althans men mag er stellig niet uit besluiten dat *gorse* ooit eene benaming voor de *grasmusch* moet geweest zijn; men zou ditzelfde dan immers evengoed met betrekking tot den kwikstaart (hd. *bachstelz*) kunnen beweren.

Het genoemde misverstand echter — nog versterkt door 't *Mnd. Wtb.* van SCHILLER-LÜBBEN, waarin,

op *Gelegorse*, *grasmücke* (d. i. *sylvia*) en *goldammer* (d. i. *emberiza citrinella*) naast elkander genoemd worden — heeft ook invloed gehad op de etymologie. Niets lag meer voor de hand dan, evenals bij GORS (I), ook hier aan verwantschap met *gras* te denken; de vermeende eenzelvigheid der *gors* met de *grasmusch* maakte dit bijna tot zekerheid. Thans blijft natuurlijk de mogelijkheid bestaan, maar de voornaamste steun is weggevallen.

Samenst. *Dwerg-*, *geel-*, *grauw-*, *ijs-*, *riet-*, *sneeuw-*, *spoorgors* (zie die woorden).

— Voorts: *Cirlgors* (lat. *Emberiza cirlus*).

GORSDIJK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Van *Gors*, 1ste art. en *Dijk*. Kleine, lage dijk op eene gors, om de aanslibbing te bevorderen.

GORSHUUR, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Gors*, 1ste art., en *Huur*. Huur of pacht voor eene gors; mnl. *gras-*, *gorshuur*. || Daar het land in de akte van 1415 nog voorkomt als een gors, waarvan gorshuur werd voldaan, en dat ter bedijking werd uitgegeven om er bouwland van te maken, *Vad. Rechtsbr.*, *Versl.* 2, 272.

GORSLAND, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Gors*, 1ste art., en *Land*. Aanwas, aanslibbing. || Aangewonnen gorsland tusschen Goeree en Overflakkee, BILD., *Br.* 4, 135.

GORSTELEN — GORSELEN; ook GARSTELEN en GORTSELEN —, onz. en bedr. zw. ww.: *gorstelde*, *gorselde*, *is* en *heeft gegorsteld*, *gegorseld*. Thans verouderd.

1) **Onz.** — Verschroeien, verbranden, verzengen, uitdrogen. || Gorsselen, *Torrere*, PLANT. Gortselen, KIL. Gorsselen, *Háler*, *Havir du vent ou Soleil*, MELLEMA.

de borst verbrand in assche;
't Hoofd gorstelt zwart als pik; de handen braan van passe.
OUDAAN, *Toneelp.* 270 (*Servetus*).

2) **Bedr.** — Schroeien, roosteren, blakeren. || Na dat een langsaam vuur 't Geduld geblaakt, gegorstelt, En overstreden had, OUDAAN, *Poëzy* 2, 292.

— Als bakkersterm, in den vorm *garstelen*: het schroeien van de met dun deeg besmeerde bovenkorst der brooden (zie WEILAND, op *Gortselen*).

GORT (BIJ-). Zie GOD, II, C, 8, *q*, *s*).

GORT — GORTE —, znw. vr. en onz., mv. (in de bet. 2, *c*) *-en*; verkl. *-je*. Mnd. *gorte*, nnd. *görte*, *gört*, mnl. *gorte*; in den *Teuthon.*, bij PLANT. en KIL.: *gorte*. Een wisselvorm van *grut* (zie ald.).

1) Eigenlijk. Graan dat, na gepeld te zijn, op den molen verbrijzeld is; grut, grutten. Ook wel *fijne gort* genoemd (CHOMEL 859 *a*) in onderscheiding van *gort*, gepelde gerst (zie de bet. 2). || De inventie, omme ... van ... gepelde Garst ... Gort te malen, *Gr. Placaatb.* 4, 724 *a*. Gort of Grut; word genoemt de graanen, die op een pelde-molen gepelt, en vervolgens klein gebrooken zyn ...; ze worden hoofdzakelijk gemaakt van gerst, haver en boekweit, CHOMEL 903 *b*.

2) Inzonderheid, ofschoon min eigenlijk, eene benaming voor: gerst die alleen gepeld maar niet gebroken is; gepelde gerst.

a) In 't algemeen. Collectief, als stofnaam. || Alkmaarsche gort. — *Alica*, *zea deglubita*; *χόνδρος*; gort, JUNIUS, *Nomencl.* — Ende de vrouwe ... spreyde een decksel over het opene van den put, ende stroyde gort daer op, 2 *Sam.* 17, 19. $5^1/_2$ Smal-tonne Gort ter maant, $4^1/_2$ Smal-tonne witte of groene Erreten (*als lijftocht voor honderd koppen*), v. IJK, *Scheepsb.* 286 *b*. Wanneer de gerst alleen gepelt, en niet gebrooken word, dan word ze gewoonlijk gepeldegerst, en parel-gerst genoemt, hoewel ze ook dikwijls de naam van gort draagt, CHOMEL 904. Het ... dorp (*Schoorl*) en zijn vele graanakkers ..., waar de gort geoogst wordt, die tot de vermaardheden der Alkmaarsche markt behoort, BEETS, *C. O.* 308.

den beuling, die gy siet,
En quets' ick sonder reden niet, ...
Gewis soo ick niet toe en stack, ...
Het kruyt, het vet en al het gort,
Dat wierd' voorseker uytgestort.
CATS 2, 398 *b*.

b) Als spijs. Kooksel, gerecht van gepelde gerst. || Gort met rozijnen. 's Morgens een busje gort eten. — Ik moet abseluut na de keuken, anders laat ze weer de gort aanbranden, MULTATULI 7, 84.

— In 't bijzonder als scheepskost, ofschoon tegenwoordig minder algemeen dan vroeger, toen er soms eenentwintig maal per week *gort* geschaft werd (zie AUBIN, *Dict. de Mar.* op: *Gruau* en *Monder*. || Men heeft ... meer als eens ghezien, dat een kajuitwachter ... Amirael gheworden is. Maer ghebeurt u zulcks niet, ... vaert dan mé daer 't schip vaert en houd u met de gort te vreden, DE BRUNE, *Bank.* 2, 218. Ten 7 ure des morgens ... bepaalt zich (*aan boord*) de spijs tot gort en brood, v. HOUTES, *Scheepv.* 583.

c) Met mv. en verkl., als voorwerpsnaam. Een gepelde-gerstkorrel. || Dan meng jy ... gaan in 't hoekje van den haart zitten, om al de gorten en erreten in de pot te tellen, ASSELIJN, *Spilp.* 10.

Hy telt al de Gorten die daer gaen in de pot,
Hy rekent wat hy sou koopen, kreeg hy 't hoogste lot.
VISSCHER, *Brabb.* 41.

— *Een gortje*, eene kleinigheid. Verg. *greintje*, *korreltje* enz.

Mama (zal) een Jonge koopen,
Daar, als Vaartje en als Mortje,
Niet het alderminste gortje
Aan misstaat of aan ontbreekt.
V. HULS, *Ged.* 220.

3) Benaming eener ziekte van het varken of van eene ondeugd van varkensvleesch, waarbij korrels in het vetweefsel voorkomen; verg. in dezelfde toepassing gr. *χάλαζα* (eigenlijk: hagel). Garstigheid, gortigheid, vinnigheid, onganschheid; ook in figuurlijke toepassing: onzuiverheid. Vandaar *Gortig* (zie ald.). Uitsluitend onzijdig. || Gortigheyd, het gort. *Chalaza*, *grando*, *lepra qua porci infestantur*, KIL. — Die leckertanden, sy wraken het spec om wat gorts of om wat knoopen, *Kl. v. een Huysm.* 1. 'T is al reyn speck by my, daer loopt geen gort meer onder, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 566.

Gelouterde Armyn, het is voorwaar geen wonder
Dat uw schyn-suyver speck het gort kan houden onder.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 572.

4) Spreekwoorden, zegswijzen, gezegden, enz.

a) Ontleend aan de bet. 1 en 2, *a*).

— *Zoo droog als gort*. Van personen gezegd, die in gezelschap weinig vermakelijk zijn (zie HARREB. 1, 252 *a*). || Hij was nog altijd dezelfde, droog als gort, maar oprecht en welmeenend, *K. Zev.* 1, 142.

— *Het in de gort jagen* of: *het in de gorten laten loopen*: in 't honderd sturen, — laten loopen. Zie HARREB. 1, 252 *b*.

— *Iets in gort halen*: overhoop halen, tot gruizelementen maken. || Sterke spieren (*enz.*) ... gebruikte onze Lieven Heer wel eens om zyn Bond Volk te verlossen; om ... een paar pilaaren ... te omvatten, en, al schoot men er zelf het leven by in, het heele paleis opgepropt met spottende Vyanden, in gort te haalen, zo dat 'er geen man of muis geborgen wierd, *Blank.* 2, 256.

— *Van haver tot gort* (of: *garst*, *gerst*), eigenlijk, bij geslachtsrekening: van ouder tot ouder (zie

VERDAM 1, 497, voorts GERST, Deel IV, n *Noord e. Z.* 6, 73). Maar ook in andere agen, t. w.

ts van haver tot gort (ook wel: *tot klaver*): van stukje tot beetje. Zie HARREB. *b.*

ts van haver tot gort weten: tot in alle rheden (a. w.).

an het uitrekenen van het geslacht *van haver* is echter weder ontleend de zegsw. *Hij heeft kop gort noodig om het* (*t. w.* hoe zij ver-n) *uit te tellen* (zoo bij HARREB. 1, 252 *a*).

n Gort, Jan-Hen, keukenpiet, oudwijfachtige n Oost-Friesland (*Jan Gört*, *Jan Görtje*): l (DOORNK.-KOOLM. 666 *a*). Verg. ook BUR-*Quinctil.*, *Inst. Or.* 1, 5 uitg. 1720, blz. 66 an Gort, *quo fatuum et effeminatum nostrates e solent.*

ntleend aan de bet. 2, *b*).

aar is de gort gaar, daar zijn de poppen lansen, daar is luzie (MOLEMA 130 *b*).

ij heeft gort gegeten; die zwelt in den buik: wanger. Zie HARREB. 1, 252 *b*.

ntleent aan de bet. 3).

ij heeft een gort (*gortje*) *op de tong*: 't is iver met hem. || *Hij heeft wat op zijn lever* is zich bewust, dat hy aan iets schuldig is komt dan overeen met *Hy heeft een gort tong*, dat genomen is van de onganssche , TUINMAN 1, 16. Aan de tong zien ... de slagers of het zwyn gantsch of ongantsch Word zuiver gekeurt, als het *niet een gortje tong heeft*, 314 (zie de aanhaling uit CATS e bij GORTIG, 1).

aak is *gort* eene verbastering van *God*. Verg. *t!*; (*zweren*) *bij gort*, *bij boekemeel*, *bij ; gort voor-dommen*, *rijst-voor-stommen* (alles D, II, C, 8, *q*, onder *ε* en *η*); voorts *rt in den beuling* voor: God in den hemel! *Verkl. Geslachtl.* op Pots).

pel. *Gortentellen* (gevormd met bijgedachte aan *eller*; zie ald.): krenterig te werk gaan („O! lig zemelknoopen, o kleingeestig *gortentellen*, ns een aanvang neemt", GORTER, *Lett. Stud.*

ortrijst (zie ald.).

Gorter, *gortig* (zie die woorden).

enst. afl. *Gortenteller* (zie ald.).

enst. In den vorm *gorte-* (zie *Grondbeg. der pell.*², blz. 146) *Gortebrij*, *-water* (zie die n).

n den vorm *gort-*. *Gortbeuling*, *-buik*, *-bus*, *-molen*, *-spaan*, *-winkel*, *-worst*, *-zak* (zie orden).

erder komen nog voor *Gorte-*, *gortkom* („Op aat de *gortekom*", v. DROOGENBROECK, *Zon-* 33); *gortemeel*: „meel van boekweit etc. ge-" (MARIN); *gortmaker*, gorter, grutter; *gort-*, stoot, stomp tegen de borst (te Dordrecht, *alg.* 4, 34); *gortsteeg*, nog in de wandeling m van eene straat te Utrecht, de Haver- bekend in de spreekw. uitdrukking „goud *Gortsteeg*", voor: valsche munt (zie HARREB. *b*); *gortworm*, volgens KILIAAN, in Zeeland: genworm, „*vermis pluvialis*".

ls tweede lid. *Boekweite-*, *haver-* (*haverde-*), *rt* (zie die woorden).

erder *Busjesgort*, gepelde gerst die in eene gekookt en als ontbijt genuttigd wordt; *rt*, te Utrecht voor: *parelgort*; *ontbijtgort*; *lingsgort* („De *potjebeulings gort* geld nou ter het kop", ASSELIJN, *Spilp.* 10).

GORTBEULING — GORTEBEULING —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-beulinkje*. Uit *Gort* in de bet. 2) en *Beuling*. Beuling, worst waarin gort gekookt is. || Gortebeuling. *Du boudin de gruau*, MARIN.

— Figuurlijk, in toepassing op personen. Domkop. || Zonder hem was ik, niet een beuling gebleven, ... maar een gortbeuling, BILD., *Br.* 2, 107.

GORTBUIK, znw. m.; zonder mv. Uit *Gort*, in de bet. 2) en *Buik*. Buik, die door het eten van gort is opgezet; verg. AARDAPPELBUIK. Als benaming van zekere kwaal: ziekelijke opzetting van het lijf. || Gortbuik word by kinderen genoemt, als dezelve een dikke opgezwollene buik verkrijgen ... het welke meest bij de kinderen van gemeene lieden voorvalt, die een slegt voedzel nuttigen, CHOMEL 904.

GORTBUS, znw. vr., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Uit *Gort* in de bet. 2) en *Bus*. Blikken of tinnen bus om de gort die als ontbijt genuttigd wordt in te koken. || Gij moet de gortbus naad over naad dicht schuiven, anders wil ze morgen stellig niet open. De gortbus moet 24 uur in den ketel blijven.

GORTEBRIJ — zelden GORTBRIJ —, znw. vr. Uit *Gort* in de bet. 1 of 2) en *Brij*. Gruttenbrij, of: brij van gepelde gerst gekookt. || Gortebrij, *Bouillie d'orge seiche*, PLANT.

Daar zit geheel het klein gezin ...
Rondom de teil met gortebrij.
V. BEERS 1, 281.

GORTELINGEN. Zie GOD, II, C, 8, *q*, *ε*.

GORTENTELLER — GORTEN-, GORTTELDER —, znw. m., mv. *-s*. Van *Gort* in den vorm van het mv. en *Tellen* met *-er*. Nnd. *görteteller* (DOORNK.-KOOLM.). Letterlijk: die de gortkorrels telt. In verschillende opvattingen.

1) Vrekkige, krenterige kerel; gierigaard. Zie GORT, 2, *c*). || Gorten teller. *Euclio*, *cumini sector*, KIL. — Zeker Edelman, welcken aen-gedient zijnde, dat een luyzighe gorten-teller ... ghezeght hadde, dat hy een goed- en bloed-zuygher was, (gaf) tot andtwoorde *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 1, 346.

2) Een man die zich met de kleine aangelegenheden van de huishouding bemoeit, Jan-Hen, keukenpiet. || Gortentelder. Hennetaster, een bemoey-al *enz.*, MARIN. — Ik beken graag dat het verre beneden de deftigheid van een man is, een keukenklauwer en gortentelder te zyn, v. EFFEN, *Spect.* 1, 144 (zie ook 8, 222). Een oud man ... die nooit een gortentelder, of Jan Sali was, *Blank.* 1, 88.

Fy! moey-al, roert-de-pot, sout-klijver, vrouwe-quelder,
Fy tayaert, seuteraer, gruys-sifter, gorte-telder.
CATS 1, 310 *a*.

veel Knechts zijn maar Mannen met de naam, ...
Die Gorten-tellers zijn argher as Vrouwen in 't bedillen.
BREDERO 1, 30.

een gortetelder,
Die wil deelen in 't bestuur
Zelfs van keuken en van kelder.
GOEVERNEUR, *G. en R.* 165.

GORTER, znw. m., mv. *-s*. Van *Gort* met *-er*, of mogelijk van een ww. *gorten*. Gortmolenaar, pelmolenaar (verg. GORT, 2). Ook als geslachtsnaam bekend (*Gorter* en *De Gorter*).

Een Molenaer veel hinnen heeft,
Des Gorters vercken ruymlick leeft.
BAARDT, *Satyrn*, 8 (verg. HARREB. 1, 27 *a*, Bagijn).

Afl. *Gorterij*.

GORTERIJ, znw. vr. Van *Gorter* met *-ij*.

1) Gortmolen, pelmolen (verg. GORT 1 en 2). || Gorterije, gortmeulen, KIL. — Brouwerijen, mouterijen, gorterijen, *Keuren v. Leyd.* 57.

2) Winkel waar men gort en andere grutterswaren verkoopt; grutterswinkel. Verg. GORTWINKEL. || Dat gy te veel gelooft, wordt ... gestaafd ... door Betje van hier naast, door Betjes meid en door den Baas in de Gorterij, *Leev.* 2, 68 (gruttery, *ald.* 74).

GORTEWATER — GORTWATER —, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gort* in de bet. 2) en *Water*. Aftreksel van gepelde gerst. || De zieke mag alleen wat gortewater met citroen gebruiken.

GORTIG, bnw.; *-er*, *-st*. Van *Gort*, onz., zekere varkensziekte (zie GORT, 3), met *-ig*; verg. *garstig* (2de art.) en *knoopig*, *knoppig* (zie hieronder bij 2); de *gortigheid* van een varken of van hetgeen van 't varken komt bestaat namelijk in gort- of gerstachtige korrels (ook *knoopen* geheeten; zie eene aanhaling bij GORT, 3) in het vleesch. Het is daarom onnoodig de mogelijkheid eener andere afleiding (zie VERDAM, *Mnl. Wdb.* op *Goordatich*) te onderstellen.

1) Eigenlijk. Van varkens die aan het gort lijden. Garstig, ongansch, vinnig. || Over-saeyt, oft over-saedt, gortig vercken. *Porcus grandinosus*, *leprosus*, *insincerus*, KIL. Gortig. Niet gaaf, ongezond, ... *Ladre*, MARIN. — Men siet aen de tonge of 't vercken gortig is, CATS 1, 635 *c*. Toen de Rentmeester ... het (*het varken*) slachten liet, werd het gortig en vuil bevonden, v. LENNEP, *Rom.* 2, 198.

2) Ook van het vleesch van een varken dat aan het gort heeft geleden. || Sy mache geen knoppighe Verken, maer se moghen wel gortighe Ham, *Kl. v. een Huysm.* 1. Of 't Speck wat gortigh is, 't werd niet weerom gesonden, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 570.

3) In ruimer toepassing, zonder dat bepaald aan garstigheid of onganschheid gedacht wordt. Vuil, smerig.

a) Van varkens.

Ik sie een vuyle seugh, ik sie een leelick vercken
Ik sie een gortigh swijn.
CATS 1, 540 *a*.

Hoe gortigh 't varcken sij, men roept al schoon, al schoon,
Al suyver Christendom, met heyligheyd behangen.
VONDEL 3, 66.

Zie verder nog CATS 1, 579 *b*; 2, 142 *b*; 367 *a*; 522 *b*; 564 *a*.

— Bij vergelijking. || Truy houdt sich als wat deeghs, en 't is een gortigh vercken, HUYGENS 2, 234 (*Lichte Truy*).

b) Van personen. || Op die plaats komt al 't vrouvolk, ... ontkleet sig naakt, en toont sijn stukken of 't vuil, gortig, of gaaf is, VALENTIJN, *Ovid.* 3, 75 (lat. *ille locus ... vitium nudi corporis omne videt*). Wat, wat is de meid, wanneer men 't wel bezint? Een gortig hoerekind, IMMERZEEL, *Voor Opgeruimd.* 56.

Ghijs, gortiger als oyt vuyl vercken wierd gevonden.
HUYGENS 2, 300.

'k Ben suyver in de leer, roept Fy, en stapt ter kercke,
Maer voor de rest is Fy so gortigh als een vercke.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 555.

Arrighe, narrighe, gortighe Maets,
Leelijcke Uylen, vol lachter en waen.
JANSSEN, *Chr. Verm.* 264 (*tot jaloersche mannen*).

— Als bepaling van gesteldheid. In de uitdrukking

— *Het gortig* (ook: *te gortig*, *al te gortig*) *maken*: het bont maken, het grof maken, het (te) ver drijven. || En wat Mevrouw Ryzig aangaat ... ja die maakt het gortig genoeg; want zy en haar Man ziet men haast niet by ons, *Leev.* 8, 167. Ik (zou) wel lust ... hebben om hem eens te doen gevoelen welke verstokte vuisten de Pelagianen hebben, als men het hun te gortig maakt, v. LIMB. BROUWER 1, 50 *b*. Eens had hij met zijne oorlogen over kippen, geiten en tuinheggen het mij toch wat gortig gemaakt, v. KOETSVELD, *Mastl.* 48.

c) Ook van zaken. *Wat* (of: *iets*) *gortigs*: iets onzuivers, iets dat niet in den haak is (zie HUYGENS 2, 349).

Afl. *Gortigheid.*

Samenst. *Zielgortig* („Door zulcke kamer-verckens (*slechte vrouwspersonen*) is Sardanapalus ... zoo ongantsch en *ziel-gortigh* geworden, dat hy *enz.*", DE BRUNE, *Embl.* 233).

GORTIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Gortig* met *-heid*. Zekere ziekte der varkens en der kalveren. Zie GARSTIGHEID, 2de art. en GORT, 3). || Gortigheid, ongaafheid, ongezondheid van een varken. *La ladrerie d'un cochon*, MARIN. — De Spruw ... moet wel onderscheiden worden van de tongblaar en gortigheid, waaraan de Kalveren mede onderhevig zijn, BERKHEY, *N. H.* 8, 262.

GORTINAAL — GORTENAAL —, znw. waarvan het geslacht niet blijkt, doch waarschijnlijk onzijdig; het mv. niet in gebruik. De uitgang doet vermoeden, dat dit woord van Romaanschen oorsprong is; het grondwoord is evenwel nog niet gevonden. Mengelmoes; ook figuurlijk. || Chaos, vriend, noemen we, zoo onder ons, eene verzameling van allerlei stoffen, die niet bij elkander behooren, of zoo als ze tot uwent in Perzie, olipodrigo, pruttelpastij, poespas, gortinaal, of weet ik 't noemen, FOKKE, *B. R.* 1, 114. Eene olla podrida, of gortenaal, waarin men allerlei oudbakken kliekjes bij elkander stooft, FOKKE, *Verz. W.* 10, 112.

GORTKETEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Gort* in de bet. 2) en *Ketel*. Ketel om gort in te koken.

— Zegsw. *Zijn bloed kookt alsof de groote gortketel te vuur stond* (HARREB. 1, 63 *b*). || Die satansche Engelschen (neemen) alle onze schepen, dat men zo maar met goeije oogen aanziet, maar daar myn bloed van kookt, alsof de groote gortketel te vuur stond. *Leev.* 4, 334.

GORTMOLEN — MEULEN —, znw. m., mv. *-s*. Uit *Gort* in de bet. 1 en 2) en *Molen*. Pelmolen, of: gruttersmolen.

GORTRIJST, znw. vr.; zonder mv. Koppeling van *Gort*, in de bet. 2) en *Rijst*. In Groningen eene benaming voor de Tweekorrelige Tarwe of Emer (lat. *triticum dioccum*), omdat deze evenals gerst of rijst moet gepeld worden (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 242; MOLEMA 347 *b*).

GORTSELEN. Zie GORSTELEN.

GORTSPAAN, znw. vr., mv. *-spanen*; verkl. *-tje*. Uit *Gort* in de bet. 2, *b*) en *Spaan*. Een driehoekig plankje met korten steel, dat door de matrozen wordt gebruikt om de gekookte gort fijn te wrijven. || De gortspaan werd oudtijds wel als instrument van kastijding gebruikt.

GORTWINKEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Gort* (in de bet. 1 en 2) en *Winkel*. Winkel waar men allerlei grutterswaren, dus ook gort, verkoopt; grutterswinkel, grutterij. || Hij heeft een afkeer van al wat van 't varken en van al wat uit den gortwinkel komt.

GORTWORST — GORTE-, GORTENWORST —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *je*. Uit *Gort* in de bet. 2) en *Worst*. Gortbeuling. || Gortenworst, *Boudin de griote*, PLANT.

GORTZAK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Gort* in de bet. 2) en *Zak*. Zak om de gort in te bewaren. || (*De Engelsche zeelieden*) ... Spaarden haere gort-zacken niet, om de gaten (*der schepen*)

onder water, die zy weten dat uit deien, llen het nat keeren, WITSEN, *Scheepsb.*

ELEN. Zie GUSSELEN.

ERIJ, znw. vr.; het mv. niet in ge- estvl. *garzerij, gerzerij* (DE BO² 299 *b*). isel, met *-(er)ij*) van een te onderstellen , een gors inpolderen (waarvan dan ook 1ste art.). Grasland, weide; in Noord- meer bijzonder: begraasde aanslibbing, gelegen grasland. In de aanhalingen is blijkbaar de naam van een bepaald stuk Maiden. Verg. ook GORZING, 1ste art. || der gorsserye; 't welck ick altoos hield den ... gegunt te wesen, HOOFT, *Br.* 1, 76. van de gorzerye oft hofwejde ... zal ver- de afgegraeven worden tot het oprechten nieuwen molen, 2, 233.

ZING (I) — GARZING —, znw. vr., mv. *gorsinge, gersinge, grasinge* (VERDAM STALLAERT 1, 531 *b*). Verg. GORZERIJ. land, weide. || Garsinghe. Fland. *Pascua iridantia*, KIL. Garzing, gerzing. Weide, *pâturage*, DE BO² 299 *b*.

't bijzonder. Buitendijks gelegen grasland, aanslibbing en, bij uitbreiding, in 't aanslibbing, schorre, gors (zie dat woord). || n, gorsingen en schorren, door de zee aan en en aan de oevers der rivieren, alwaar loed gaat aangespoeld, *B. W., a.* 652.

wierde met 'er tijt de soute Gorsing soet.
CATS 3, 61 *b*.

werf sints dien tijd zag uw vermeerderd land
we gorzingen met nieuwe helm beplant,
we slib bespoeld, verrijkt met nieuwe zoomen.
BILD. 6, 319.

g HUYGENS 2, 157 en BERKHEY, *N. H.*

ast. (in de bet. 1) *Uitergorzing*, buiten- gen gorzing („Indien 't van noode ... ige andere *Uyttergorssinge* daer mede te fte Aerde daer uyt te halen", *Gr. Placaatb.*

ZING (II), znw. vr., mv. *-en.* Schutting g van gevlochten rijs, tuin (in de oudste). || De teenen gorzingen van den Holland- in, BERKHEY, *N. H.* 3, 823. De wanden n en schuren bestaan (*aan Boven-IJsel en* eelal enkel uit gevlochten wilgen gorzingen, chalve dit, omtuinen zij door zulke gor- eelal hun geheel erf, *Ald.* (zie voorts

: schoeiing van gevlochten rijs. || Zee- . (*die*) met gorsingen en helmplanten ge- oeten worden, BERKHEY, *N. H.* 1, 37. Over de afleiding van dit woord of ver- er van met andere woorden is niets aar het tot nog toe alleen bij BERKHEY is n, moet men misschien aan eene vergissing of wellicht aan verwarring met *gording*, de bet. II, 1) of 2, *b*). Mogelijk is het n onzer tongvallen bekend.

st. *Rijsgorzing* („Schuren van willige en", BERKHEY, *N. H.* 9, 10).

ELING (I) — GEUTELING —, znw. m. bet. 3) onz., mv. *-en*; verkl. *-etje*. Een an den stam van den verl. tijd van *Gieten* Iets dat *gegoten* is, iets *gegotens*; doch 3). In verschillende opvattingen. en in de bet. 2). — *a*) Als stofnaam. netaal, inzonderheid gegoten ijzer, giet- De pot van eene stove is goteling. Onder al dat oud metaal is er meer goteling dan mitraalje (*geslagen ijzer*), DE BO² 336 *b*.

b) Als voorwerpsnaam. Een voorwerp van gegoten metaal, inzonderheid van gegoten ijzer.

α) In 't algemeen. || Goteling, wat uit ijzer gegoten (niet gesmeed) is, als een stuk geschuts, ketel en dergelijk, BILD., *Verkl. Geslachtl.* Goteling, geuteling. Bij koper- en ijzergieters. Gegoten stuk, DE BO² 336 *b*.

β) Prismatisch lichaam van gegoten ruw ijzer, zooals het uit den hoogoven komt, gieteling, geus, geute. Zie GIETELING, 1ste art., en GOOT, A, 2, *b*).

γ) Benaming voor een ketel van gegoten metaal (roodkoper enz.). || Het bier werd dan in goteling of ketel op het vuur verhit, WINKLER, *Oud Nederl* 326.

δ) Eigenlijk, in onderscheiding van het oudste, *gesmede* geschut, een uit ijzer of „metaal" (messing) *gegoten* kanon, doch mettertijd, toen alle vuurmonden gegoten werden, de benaming voor eene soort van licht geschut, dat inzonderheid, zoo niet uitsluitend, op de schepen gebruikt werd. || Agt yzere Gotelingen van 12 Pond Bals, v. YK, *Scheepsb.* 266. — *Canons des plus petits calibres.* Gootelingen, AUBIN, *Dict. de Mar.* 158. — Schepen groot zijnde van veertich tot vijftich lasten, sullen moeten op hebben ... twee Gotelingen, elcks van acht hondert ponden ghewichts, twee Steen-stucken, vier Kamers *enz., Gr. Placaatb.* 1, 876 *a*. Waterscheepen, gewaapent met bassen en gootelingen, HOOFT, *N. H.* 310 (zie ook 316). Dit Galey-schip ... op hebbende, behalve twee metalen, vier yseren Gotelingen, SOETEBOOM, *Zaanl. Arc.* 516. Gotelingen en licht geschut, maar geen *canones de batir*, FRUIN, *Beleg v. L.* 33 (zie ook 103).

gotelingen,
Kortouwen wijd van mond, die vesten zouden dwingen.
VONDEL 2, 173.

zinkroers en kartouwen (halve' en heelen),
Veldslangen, donderbussen, gootling, bas.
BEETS 4¹, 9.

2) *Gieten* in de bet. 1). In Zuid-Nederland. Zekere soort van pannekoek; zie de aanhaling. || Goteling, geuteling. Soort van pannekoek die uit den lepel op het ijzer gegoten wordt.... Geuteling eten, DE BO² 336 *b*.

3) Zekere soort van nagel of spijker (zie de aanhaling). Het blijkt niet of het woord ook in dezen zin met *Gieten* in verband staat. || Goteling, onz. Bij schoenmakers. Klein ijzeren pinnetje met of zonder kop, om in de schoe'n genageld te worden, DE BO² 337 *a*.

Samenst. (in de bet. 1, *b*, *δ*) *Gotelingdonder* („'T riedt ..., Dat van boven t'onder schier beeft, Als de *gootlingdonder* vier geeft", HOOFT, *Ged.* 1, 225); *gotelingschoot* (zie ald.); *gotelingstuk*, stuk (t. w. stuk geschut) dat *goteling* heet („'t Baldren van het *gootlingh stuk*", SIX V. CHAND. 482).

GOTELING (II). Zie GOTELING, 1ste art., de bet. 1, *b*, *β*).

GOTELINGSCHOOT, znw. m., mv. *-schoten.* Uit *Goteling* in de bet. 1, *b*, *δ*) en *Schoot*, schot, scheut.

1) Eigenlijk. Schot uit een goteling.

Gelyck een ruiter kloeck geseeten
Getroffen van een gootlinghschoot
Uit synen saadel stort mors dood!
SIX V. CHAND. 169.

2) De afstand waarover een schot uit een goteling draagt. Eene thans verouderde afstandsbepaling op zee. Verg. echter het nog bestaande gebruik in dien zin van *boogscheut, kanonschot, steenworp* e. a. ||

Voor het Stedeken Bachu heeft men Zandt-grondt van 3 tot 5 vademen, omtrent een Goteling-schoot van de Wal, STRUYS, *Reys.* 236. Men quam ... by 't eiland Goereê, 't welk ontrent een gooteling schoot van 't vaste land van Kabo Verde leit, ten anker, BRANDT, *De Ruiter*, 307. Een plaetse ... een goteling schoot buiten dijks ... gelegen, BRANDT, *Hist. v. Enkhuisen*, 3.

GOTHIEK (I), bnw. Fr. *gothique*, eng. *gothic* (van mlat. *gothicus*). Eigenlijk: van de Gothen afkomstig, aan de Gothen eigen. Van den ten onrechte aan de Gothen toegeschreven bouwstijl, t. w. den spitsboogstijl, of van hetgeen in dien stijl vervaardigd is. Hetzelfde dus als *gothisch* in de bet. 3, *a*). Zie ook GOTHIEK (II). || De Gothieke stijl. Een Gothieke kerk. Een Gothiek raam. Gothiek traceerwerk.

— Bij uitzondering van personen. Die in Gothischen stijl bouwt. || De wijze gothieke architekt onzer dagen, ALB. THIJM in *Gids*, 1859, 2, 471.

Afl. *Gothiek*, znw.

Samenst. (in de bet. 1) *Laat-gothiek*, behoorende tot het tijdperk van het verval van den gothischen stijl („Eene nis in *laat-gothieken* stijl").

GOTHIEK (II), znw. vr.; zonder mv. Het bnw. *gothiek* (zie ald.) zelfstandig gebezigd. De Gothieke of Gothische bouwstijl, de spitsboogstijl (zie GOTHISCH, 3, *a*). Fr. *le Gothique*. || Als eerste en zeldzame openbaring van de Gothiek (*in de Nederlanden*) ... had de fraaye toren van St. Hippolytus' ... kerk van Delft ... genoemd mogen worden, ALB. THIJM in *Gids*, 1859, 2, 464. Architecten ... die ... ondervonden hebben, dat hunne slechte (gemakkelijke) Gothiek ... afsteekt bij de ware, 470.

Samenst. *Suikerbakkersgothiek*, in scherts voor: eene soort van Gothieken stijl die veel op suikerbakkerswerk gelijkt („De gevaarlijkste vijand der Gothiek is ... de ... *suikerbakkers-gothiek* van sommige liefhebbers", BORRET, in *De Katholiek*, 94, 97).

GOTHISCH — voorheen GOTHSCH, GOTSCH, GOTTHISCH, GOTTISCH; voor GOTISCH zie beneden, Hist. en Spell. —, bnw. Hd. *gothisch*, *gotisch*. Een afleidsel (met *-isch*) van den naam van het volk der *Gothen*.

Hist. en Spell. In de 17de eeuw, toen men ook *Gotthen*, *Gotten* zeide (het enk. komt niet voor), was *gothsch*, *gotsch* de gebruikelijke vorm van dit bnw. maar in de 18de eeuw bezigt men *gotthisch*, *gottisch*. Eerst in deze eeuw komt — tegelijk met het mv. *Gothen* (met heldere *o*, b. v. rijmende op *geloten*, *gesproten*) — de vorm *gothisch* in zwang, hoewel BILDERDIJK en Vrouwe BILDERDIJK daarnaast — in overeenstemming met het door hun gebezigd enkelvoud *Goth* (rijmende b. v. op *lot*) — ook *gothsch* blijven gebruiken. Waaraan deze opeenvolgende wijzigingen moeten worden toegeschreven is onzeker; misschien aan invloed van vreemde litteratuur (Hoogduitsch en Fransch). — *Gothisch* en het mv. *Gothen* (beide met heldere *o*), zijn sedert de algemeen gebruikelijke vormen gebleven, maar naar den eisch der wetenschap zou men die woorden thans in plaats van met *th*, met *t* behooren te spellen; zie daarover nader SIEVERS in PAUL, *Grundriss der Germ. Phil.* 1, 407. Evenwel, al zou men nu ook voortaan overal waar metterdaad van het volk der Gothen sprake is, liever *Gotisch* (en *Goten*) willen schrijven, er is geen bezwaar om daarnevens ook de spelling met *th* te behouden zoo dikwijls *gothisch* gebezigd wordt van zaken, wier herkomst men vroeger aan de Gothen toeschreef, maar bij welke thans wel niemand meer aan de Gothen denkt. Immers, door in die gevallen de traditioneele spelling (die trouwens op mlat. *gothicus* steunt) te handhaven, drukt men tevens op die zaken zelve als het ware den stempel der overlevering. Ook blijft men in overeenstemming met de thans nog meest gebruikelijke spelwijze in 't Fransch en Engelsch.

— **Aanm.** Om der eenvormigheid wille is in dit artikel in alle gevallen de spelling met *th* behouden.

1) Aan de Gothen eigen; tot de Gothen behoorende; van de Gothen. || De Gothische taal. — Het Gotsche zwaard, BILD. 13, 176. De Gothsche grooten, Vr. BILD. 1, 321 (zie nog 1, 385; 431). Het Gothische wetboek, 1, 444.

— Ook: met het taaleigen der Gothen overeenkomende; in de taal der Gothen. || Rodrigo (met den Gotschen naam Roderik), Vr. BILD. 1, 283 (*Rodrigo de Goth*). Rodrigo naar de Spaansche benaming, Roderik naar de Gothische, 284.

— Zelfstandig gebezigd. *Het Gothisch*: de taal der Gothen, de *Gothische* taal. || Bisschop Ulfilas heeft den Bijbel in het Gothisch overgezet.

— Vandaar weder: de *Gothische* grammatica, de *Gothische* klankleer enz., voor: de grammatica, de klankleer van het *Gothisch*.

2) Bij VONDEL komt *gotsch* voor in den zin van: Zweedsch (gelijk ook *Gotten* voor Zweden, 3, 128, 150 en, in woordspeling, ald. 133); trouwens nog heden noemt zich de koning van Zweden bovendien Koning der Wenden en Gothen.

> Soo word aldus uw zege niet besproken
> Van 's dichters scharpen stijl:
> „Hier heeft de Gotse bijl
> „Den arbeyd der Agrippen afgebroken".
> VONDEL 3, 150 (*tot Gustaaf Adolf*).
>
> gebit en klaeu, 't geweer
> Van dien Gotschen Winterbeer.
> 3, 186 (*aan 't Zeeuwsche leger*).

3) Van zaken wier herkomst ten onrechte aan de Gothen wordt toegeschreven.

a) Van zekere bouworde, t. w. van den zoogenoemden ogivaal- of spitsboogstijl, die zich, naar het tegenwoordig vaststaat, sinds de 12de eeuw, in Noord-Frankrijk geleidelijk uit den Romaanschen stijl heeft ontwikkeld waarom dan ook de naam: Germaansche stijl, die men tegenwoordig in Duitschland ingang tracht te doen vinden, minder juist is. In welken tijd en waarom de qualificatie *Gothisch* het eerst op den spitsboogstijl is toegepast is niet volkomen zeker, maar zij dagteekent blijkbaar eerst van de Renaissance en moest waarschijnlijk óók in deze toepassing (voor eene andere zie *b*) dienen om al wat middeleeuwsch of van de kerk en de monniken afkomstig was te brandmerken. Oorspronkelijk toch is het woord alles behalve een eernaam; voor Engeland heeft men de oudste bewijzen daarvan uit de 17de eeuw; zoo ook bij ons (HUYGENS 1, 328; zie onder *e*). Men vergelijke, wat deze smadelijke toepassing betreft, ons hedendaagsch gebruik van termen als *barbaarsch*, *middeleeuwsch*, *vandalisme enz.*; in 't Fransch in *un Ostro-goth* zooveel als: een barbaar, een woesteling. Eerst later krijgt het woord eene meer neutrale, althans niet afkeurende beteekenis.

a) Van den spitsboogstijl. || De Kathedraal van Reims is een der schoonste gebouwen in Gothischen stijl. De bloei, het verval van den Gothischen bouwstijl. — De Gothische Bouworder, van welke nog zo veele onaardige blyken, door gansch Europa, de geleerde oogen aanstootelyk voorkomen, V. EFFEN, *Speel.* 11, 74. Eene sierlijke fontein in gothischen stijl, BUSKEN HUET, *Rub.* 51. Aan het koor (*van de Domkerk te Utrecht*) ... ontvouwt de gothische stijl al den rijkdom, waartoe zijne vormen in staat zijn, STUART, *Bouwst.* 481.

β) Van gebouwen en deelen daarvan. In spitsboogstijl opgetrokken. || Een Gottisch gebouw. *Un édifice Gothique*, MARIN. — Een stuk of agt Gottische toorentjes van oude vervallen Kerken, *Leev.* 5, 347. Gotische vensters, CONSC. 1, 189 *b*. Een huis met eenen ... Gothischen gevel, 4, 356.

γ) Ook in toepassing op andere voorwerpen. In spitsboogstijl. || Gothisch smeedwerk, snijwerk. Een Gothische stoel. Gothische versieringen.

δ) In toepassing op hetgeen tot het tijdperk van den spitsboogstijl behoort. || Dat de kunstenaars uit de gothische tijd zich nog innig aan het Romaansch verwant gevoelden, ALB. THIJM in *Gids*, 1859, 2, 469. In Frankrijk heeft de gothische kunst ... hare hoogste ontwikkeling gezien, GUGEL, *Bouwst.* 478.

ε) In vrijer gebruik.

Van Campen, dien die eer voor eewigh toe sal hooren
Van 't blinde Nederlands mis-bouwende gesicht
De vuyle Gotsche schell te hebben afgelicht.
HUYGENS 1, 328.

't log wanschapen blok, door wansmaak zonder zout
Naar Bastaardgrieksche Kunst in Gothschen geest gebouwd.
BILD. 9, 244 (*van de St.-Paulskerk te Londen*).

Zie nog BILD. 9, 49; SPANDAW 2, 27.

ζ) Zelfstandig gebezigd, onz. De *Gothische* bouwstijl. || Dezen overgangsbouwstijl van het Romeinsch tot het zoogezegde Gothisch noemt men heden het Romaansch, CONSC. 2, 2 *b*.

δ) Van zekere soort van middeleeuwsch schrift, en wel van het hoekige, met overtollige haken en halen opgesierde monnikenschrift dat sedert de 14de eeuw in gebruik kwam, maar dat niets te maken heeft met het door Ulfilas, in de 5de eeuw, voor de Gothen samengestelde runenalphabet. Ook in toepassing op de met dit schrift overeenkomende drukletter waarmede de eerste boeken gedrukt werden, en ook nog heden op de zoogenaamde Duitsche letter of Bijbelletter, eng. *black letter* (bij ons in Overijsel ook *oelekoppen*, uilekoppen, genoemd). De benaming *gothische letter* is waarschijnlijk in het tijdperk der Renaissance ontstaan, oorspronkelijk als afkeurende term om het „barbaarsche" middeleeuwsche schrift te kenmerken; verg. het onder *a*) opgemerkte en zie WATTENBACH, *Anleit. zur latein. Palaeogr.*[4] 41. Merkwaardig is het, dat in de Zwitsersche kroniek van STUMPFF (uitg. *Zürich*, 1586 fol. ccc *a*) van de karakters van een handschrift uit de 9de eeuw gezegd wordt: *welche geschrifft gar alt, und gantz Gotlendischer buchstaben ist.* || Een Bijbel met Gothische letter (*of:* met Gothische letters) gedrukt. — Gottische Letters. *Des Lettres, des Caractères Gothiques*, MARIN. — Dit (*catechisatieboekje*) ziet er heel ordentelijk uit, niet (*als in Hellenbroek*) van die gothische letters *enz.*, v. LIMB. BROUWER 1, 22 *b*.

Nu hij op 't staal in Gothisch schrift,
Den naam van Floris ziet gegrift.
v. LENNEP, *Poët.* 3, 82.

ε) Eene enkele maal treft men, gelijk in 'tFransch en Hoogduitsch (LITTRÉ, SANDERS) ook in onze taal *gothisch* aan in den bepaalden zin van: uit de barbaarsche middeleeuwen afkomstig. || Het Gottisch Gevaarte van Scholastique Dwaalingen, *Leev.* 6, 80.

Samenst. — Als tweede lid. In de bet. 1) *Krim-, Mœso-, Oost-, Westgothisch*, enz.

— In de bet. 3, *a*) *Laat-Gothisch*, tot het laatste tijdperk van den spitsboogstijl behoorende.

GOUD — in oostelijke tongvallen GOLD —, znw. onz.; het mv. is niet in gebruik. Got. *gulþ*, nn. *gull*, *gull*, deensch, zw. *guld*, ohd. *gold*, nhd. *gold*, os., ags., eng. *gold*, mnl. *gout*, *golt*; voor de afleiding zie de wdbb. van KLUGE en FRANCK. De verbogen vormen, t. w. de 2de nv. *gouds* en de 3de nv. *goude* (*gouwe*), komen thans nog alleen in enkele vaste uitdrukkingen of in hoogeren stijl voor.

1) Als stofnaam. Eene delfstof, het voornaamste der edele metalen. || Goud delven. Goud wasschen. — Het goud komt in de natuur juist niet onder eenerlei gestalte voor, aangezien dit metaal doorgaans in gedegen of regulinischen toestand gevonden wordt *enz.*, KUYPER, *Technol.* 1, 75. Goud, een edel en kostbaar metaal, bezit eene eigenaardige gele kleur ..., is vatbaar voor een ongemeenen glans, *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 440 *a*. — Het ... lant van Havila ..., daer het gout is, *Gen.* 2, 11. Ende gy sult de berderen met goude overtrecken, *Exod.* 26, 29. Drie duysent talenten gouts, van het gout van Ophir, 1 *Chron.* 29, 4. Dry appels van gouwe, MOERMAN, *Clein Werelt*, 23. Scepters van gouwen, 29. De Swarten ... vercoopen hun Gout soo als het uyt de aerde comt: want sy niet veel verstants en hebben om het gout te smelten ofte te wercken, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 27 *d*. Eenen persoon die twee ofte drie Engelschen aen Gout op eenen dach can vinden ... heeft eenen goeden dach-huer ghewonnen, 5, 82 *c*. Het legeeren van 't goud geschiedt door samensmelting in graphieten kroezen, KUYPER, *Technol.* 1, 73. Het ... keuren ... van het goud geschiedt op den toetssteen ... doch veel nauwkeuriger door afdrijving ... of door de proef op den natten weg, 74. Men loutert, affineert, het goud door cementeeren, 76.

wat metael sal t' eenich golt niet wijcken.
v. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 7, 47.

uw geloovigh Christendom
Beproeft werd, als het goud in d'oven.
VONDEL 3, 29 (*Rhijnstroom*).

— *Een stuk, een klomp, eene baar, eene staaf goud* enz. || Goud in baren. Goud in staven. — (Sy) betalen ... malcanderen met viercante stuckxkens Gout, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 27 *d*.

— *Gedegen goud:* zuiver, niet vermengd met andere metalen. Nhd. *gediegenes gold.* Zie GEDEGEN (Deel IV, 583).

— *Fijn, goed, klaar, klinkklaar, louter* (enz.) *goud:* van zeer zuiver (of: van het zuiverste) gehalte; weinig (of: zoo min mogelijk) geallieerd met andere metalen. || Gy sult oock eenen kandelaer van louteren goude maken, *Exod.* 25, 31. Eene kroone van fijnen goude, *Ps.* 21, 4. Deses beelts hooft was van goeden goude, *Dan.* 2, 32. Het fijnst verwerkte goud is dat der oudhollandsche ducaten, KUYPER, *Technol.* 1, 72.

Hoe blinkt de bruijdt, die t'uwer rechter staet!
Van haer gezeet, is klinkklaer goudt de draedt.
HOOFT, *Ged.* 1, 245.

Sijn hayr gelijck een kroon
Van fijn gold, stond gekrold.
STARTER 37.

— *Goud van 14, 18* (enz.) *karaat*, of: *14-, 18-karaats goud* (enz.). Thans verouderde bepaling van het allooi van *goud*, uitgedrukt in het aantal karaten *fijn* (of *zuiver*) *goud* op het mark (gewicht) van 24 karaten. || Goud van $23^1/_2$ tot $23^2/_3$ karaat: *dukatengoud.* Goud van $21^1/_2$—$21^2/_3$ karaat: *pistolengoud.* — Voor werken van waarde wordt in de Duitsche landen 14-karaats en soms ook 18-karaats goud gebezigd, KUYPER, *Technol.* 1, 72.

— *Goud van 916, 833, 750, 583* (*enz.*) *duizendsten.* Thans gebruikelijke bepaling van het gehalte aan *fijn* (of: *zuiver*) *goud*; zie *Wet van* 18 *Sept.* 1852, *a. 1.* || Goud van 583 duizendsten: *14-karaats goud.*

— *Gewaarborgd goud:* dat het wettelijk voorgeschreven fijngehalte heeft, fr. *or au titre* (KUYPER, *Technol.* 1, 72).

— *Echt goud:* dat het wettelijk fijngehalte heeft.

— *Hoog goud*, dukatengoud (*Handw.* 22, 81).

— *Valsch goud:* dat het wettelijk fijngehalte niet heeft; ook: nagemaakt *goud*, het een of ander mengsel dat op *goud* gelijkt.

— *Rood goud: goud* dat naar verhouding met meer deelen koper dan zilver is gelegeerd of gekarateerd; zoo ook *hoogrood*, *bleekrood goud*; zie KUYPER, *Technol.* 1, 72—73. Voorheen eene bijkans vaste, althans zeer geliefkoosde (ofschoon, en met name in toepassing op *gedegen goud*, niet altijd juiste) benaming van het *goud* (zie VERDAM op *Gout* en *Goudijn*; ook *D. Wtb.* 8, 1290); blijkbaar kwam dus deze legeering het meest voor. Dat men echter ook het *gele goud* (zie hieronder) wel kende, bewijst de vergelijking van blond haar met *goud* (VERDAM 2, 2081). || Dier ghesteent, fijn silver, en rood goud, VONDEL 2, 129 (zie ook 3, 394; 6, 672). 't Geld was van Goude rood, HUYGENS 2, 75.

> d'Aerde wordt deurgraven al isse vuyl en hart,
> Om 't roode Gout, dat schier 't opperste goedt is.
> VISSCHER, *Brabb.* 38.

Zie nog DE DECKER 1, 104.

— *Het roode goud Maakt trotsch en stout*, HARREB. 1, 254*a*.

— *Zoo rood als (een) goud* (van den dooier of het „rood" van een ei). || Wij hebben sulcke koren eyertjes, se hebben doren as ien gout so root, BREDERO 1, 283.

— *Geel* (voorheen ook *geluw*) *goud: goud* dat, naar verhouding, met meer deelen zilver dan koper is gelegeerd; zoo ook *hooggeel*, *bleekgeel* goud. || Als 14-karaats wordt ... het gele (zoogenaamd Engelsch goud samengesteld uit 14 goud, 6 zilver, en 4 koper; moet het goud rooder zijn, uit 13 goud, 3 zilver en 7 koper, *enz.* KUYPER, *Technol.* 1, 73. — Als vleugelen eener duyve, overdeckt met silver; ende welcker vederen zijn met uitgegravenen geluwen goude, *Ps.* 68, 14.

— *Zoo geel als goud* (voorheen *als een goud*). || Het zag (t. w. *uw aangezicht, toen gij een bakerkind waart*) ... zoo geel als goud, BEETS, *C. O.* 354.

> Claer (*Clara*) op een aensicht, verrompelt en out,
> Draeght een perruyck, soo geel als gout.
> V. BEAUMONT 72.

— Bij verkorting *Als (een) goud* (t. w. „zoo geel"). || Graasde-butter als een Goud, V. D. VENNE, *Sinne-Mal*, 13 (zie ook CATS 1, 431*b*).

> Aen den Keyser wert geschonken
> Seker appel, als een gout,
> Wel de schoonste van het wout.
> CATS 1, 231*c*.

— Voorts komen in den handel nog voor *Blauw*, *grauw*, *groen*, *musief goud*, t. w. legeeringen met verschillende metalen, waaruit deze kleuren of kleurschakeeringen ontstaan. Zie daarvoor KUYPER, *Technol.* 1, 50; 73; 176.

— *Engelsch goud*, zie bij *geel goud*; *Fransch goud*, eene benaming voor bleekgeel bladgoud (KUYPER, *Technol.* 1, 176; *Parijsch goud* (als voren).

— *Manheimer goud*, eene soort van tombak (KUYPER, *Technol.* 1, 47); *sophistisch goud*, zekere compositie, die op goud gelijkt (CHOMEL 919*b*); enz.

— *Donderend goud*, knal- of slaggoud, lat. *aurum fulminans*, zeker goudpoeder dat bij verhitting een slag geeft (CHOMEL 522*a*).

— *Drinkbaar goud*, lat. *aurum potabile*. Zeker gewaand geneesmiddel (CHOMEL 907*b*).

— *Mat, dof goud:* ongepolijst.

— *Dicht* of *gesloten goud*, massief *goud*. || Dit werck nu deses kandelaers was van dichten goude, *Num.* 8, 4 (*Kantt.*: van geheelen ende massiven goude). Hy overtooghse (*de aanspraakplaats*) met geslotenen goude, 1 *Kon.* 6, 20 (*Kantt.*: dicht, fijn, reyn).

— *Massief goud*: niet hol of van binnen met eene andere stof (lood, gips) volgegoten. || Van ... massiven goude, of van eene masse, ende klomp gouts, *Kantt.* op *Num.* 8, 4. De grond (*van zekere dekkleeden*) is van fluweel of zyde, boven op de meeste is een kruis van massief goudt, REITZ, *Rust.* 1, 18.

— *Geslagen goud:* met den hamer uitgesmeed. || Twee hondert rondassen van geslagen gout, 1 *Kon.* 10, 16 (ook 10, 17). Het dack (*van zekere kerk*) (is) t' eenemael met geslaghen gout bekleet, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 26.

— Ook: tot zeer dunne blaadjes uitgeklopt *goud*, bladgoud (KUYPER, *Technol.* 1, 175). || Geslagen Gout in Boecxkens, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 44*d*.

— *Gemalen goud*, fr. *or moulu*, schelpgoud.

> Op yder lauwer-bladt, in dese krans geweven,
> Staen, met gemalen gout, de namen uyt-geschreven
> Van geesten onser eeuw, en van den ouden tijt.
> CATS 1, 209.

— *Gemunt goud*, goudgeld. Zie verder de bet. 3). || Onder het gemunte goud in Europa, word het goud der Hongarische of Kremnitsche ducaaten ..., en 't Hollandsche ducaaten-goud, vooral dit laatste, voor 't beste gehouden, CHOMEL 907*a*.

— *Goud werken* of *verwerken*; *in goud werken*: gouden voorwerpen en sieraden vervaardigen. || Wetenschap ... in alle hantwerck, om te bedencken vernuftigen arbeyt, te wercken in gout ende in silver ende in koper, *Exod.* 35, 32. Het volck is seer ingenieus van yet te maken, principael in 't Gout te wercken, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 36*a*. In Goud en werck ick niet, HUYGENS 2, 24 (*Tuinegieter*). Goud of zilver ... verwerken, *Utr. Placaatb.* 3, 739.

— *Gewrocht* en *ongewrocht* (zie ONGEWROCHT), *gemaakt* en *ongemaakt goud:* al of niet tot voorwerpen en sieraden verwerkt. || Verkooping van meubelen, juweelen, lijfsieraden, gemaakt goud, glaswerk en porselein. — Dat niemand ... sal vermogen eenig gemaakt goud of zilver van buyten in dese Stad te brengen *enz.*, *Utr. Placaatb.* 3, 738*b*. Het tekenen van 't gewerkte goud en zilver, 3, 739*b*.

— (*Iets*) *in* ('*t*) *goud vatten, zetten*: het met een rand, eene kas van *goud* omgeven, inkassen, „zetten". || Portretjes, of aardige beeldjes in 't goud gevat of met diamanten omzet, BERKHEY, *N. Il.* 3, 613. Een lok van haar ... hair ... agter kristal, in goud gezet, *Leev.* 4, 143. Eene zware kroon van in goud gevatte leliën en rozen, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 22.

> Een ander wou uw hooft, uw beckeneel, vergulden,
> En vatten in fijn goud.
> VONDEL 3, 355.

> Tusschen bosschen, beemden, duinen,
> Ligt de grijze Spaarnestad,
> Midden in haar rijke tuinen,
> Als een steen in goud gevat.
> BEETS 3, 218 (*Haarlem*).

— Vandaar de uitdrukkingen *Als een steen, een parel in 't goud* (*zitten, prijken* enz.): zoo kostelijk en waardig geplaatst zijn. Meestal figuurlijk. || Da mevrouw Vernooy ... tusschen den Heer Van Ho

en zijn (*Gerrit Witse's*) vader (zat), en zulks als „een pareltje in 't goud", als zij nederig aanmerkte, BEETS, *C. O.* 252.

(Het zij gby) ... midden in den hoogen Raed
Der Staten, als een steen in 't goud,
Den glans van uw vernuft ontvout.
VONDEL 3, 205 (zie ook 3, 293).

Zie nog HOOFT, *Ged.* 1, 30.

— (*Iets*) *in goud beslaan*: het in een gouden omhulsel of in eene kas die met *goud* beslagen is, sluiten, besluiten, gelijk men met de overblijfselen van Heiligen doet. Niet hetzelfde als: vergulden. Zie voorts BESLAAN. || In goudt beslaan, *Enchasser en or*, PLANT. Beslaen (ook: besluyten) in 't goudt, *Endorer*, *Enchasser en or*, MELLEMA. — De arm van eenen Heilige, in goud beslagen. Een in goud beslagen nagel van het Kruis.

— Ook *Iemand in goud beslaan*, namelijk: zijn dood lichaam, ten einde dat als een voorwerp van vereering te kunnen uitstallen. || Daerom is meester Gentianus wel weert, datmen hem in Gout beslae, ende op een Autaer sette, dewijle hy alsoo met corte woorden ... bewesen heeft de rechte maniere, hoemen deze Ketters overwinnen sal, MARNIX, *Byenc.* 1, 11 (bl. 54 *a*).

— Zie nog SARTORIUS, *Adag.* I, 8, 84; HARREB. 1, 254 *a*.

— Vandaar, ten einde uitdrukking te geven aan heftigen afkeer, de zegswijzen *Al was hij* (of: *zij*) *ook in goud beslagen*, en *Al stond hij* (of: *zij*) *ook in 't goud* (t. w. *beslagen en op een altaar*): al zou hij of zij ook zoo kostelijk zijn als een reliek, (nochtans wil ik van hem of haar niet weten). || Al was zij ook in goud beslagen, HARREB. 1, 252 *b*. — Dien vent zou ik niet willen, ware ik in uwe plaats, al stond hij in 't goud, LOVELING, *Sophie*, 49.

— BILDERDIJK (10, 138) bezigt deze uitdrukking in gewijzigden vorm („al waart gy ook overdekt met goud") en verklaart dan *goud* (of naar hij schrijven wil *gout*) voor „een soort van lil" of: „*gelée*" (ald. 474).

— Verg. hierbij nog *Al was hij* (of: *zij*) *van klaar goud*. || Al waer se van kleir Gout ... Soo en sal ick myn Bey om haeren 't wil niet laten, OGIER, *Seven Hoofts.* 37.

— *Met goud beslaan*: van een gouden beslag, een gouden band voorzien, b. v. een staf, eene zwaardschede enz. || Met goud beslaan, *to tip with gold*, SEWEL.

— *Met goud inleggen*: van ingelegde figuren van *goud* voorzien. || Een kisjen, dat met goud, en kostelikke gesteenten, was ingeleit, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 88. Zijne schildpadden met goud ingelegde (snuifdoos), HARTOG, *Spect. Geschr.* 91.

2) In toepassing op het geen uit *goud* bestaat, van *goud* gemaakt is.

a) In 't algemeen; zie het verband.

Het schijnt wat goddelijx het hair met goud te drucken,
Maer 't valt een lastigh pack: 't gekroonde hooft gaet bucken.
VONDEL 4, 130.

b) Collectief. Goudwerk, als: vaatwerk, lijfsieraden, enz. || Zy (*Tante de Harde*) weet, in spyt van al haaren rykdom in Goud en Juweelen, niets van eene betaamlyke distancie, *Leev.* 8, 275. Deze brillante modemaakster, met haar valsch goud en geplekt zijden kleed, BEETS, *C. O.* 300.

Gy, laet daerom noit schoonen ring
U geven door een jongeling,
En laet u gout of diamant
By niemant steken in de hant.
CATS 1, 248 *b*.

De rancksieuse Jood word op sijn voordeel stout,
En stoft op dat gesticht (*den tempel*), en op 't gewyde goud.
VONDEL 3, 87 (*van de tempelvaten*).

Heer rechter, houd vry op van smeken,
Geen goud en kan myn opset breken.
2, 141 (*St. Agnes spreekt*).

Noch hing mijn kinders en mijn wijf
Een kapitaal van goud aan 't lijf,
Of opgepronkte kleeren.
BEETS 2, 135.

— *In 't goud zitten*, met gouden sieraden opgepronkt.

Al sit sy (*de Zon*) hoogh in 't gout, betulband met karbonckelen,
Bemantelt met een kleed van vlam en purpergloed.
VONDEL 2, 532.

— Met gelijke beteekenis *Stijf van* (*'t*) *goud*.

Hy doet haar 's ander daags haar beste kleeders langen,
En rondsom stijf van goudt, en vol juweelen hangen.
FOIRTERS, *Mask.* 129.

Eenigszins anders gebezigd VONDEL 11, 657, en minder juist BILD. 2, 303. Zie ook *Synon. Lat.-Teuthon.* 95 *b*.

c) Gouden (t. w. met *goud* doorweven) boordsels of belegsels; ook: gouddraad; enz. || Haar donkerblauw, door goud en edelsteenen omzoomde kleed, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 22.

Wy quamen om het hair te poeren,
Te krullen, en met goudt te snoeren,
En haer op 't cierelijckst te kleên.
VONDEL 3, 815.

een Smaragd Tapyt,
Met konstig Goud doorstikt en overspreid.
LUYKEN, *Bykorf*, 371.

Een derde kleed, met goud doorbreid,
Omwindt nog eens de kostbaarheid.
BOGAERS 1, 243.

d) Gulden schrift, gouden letteren. In de uitdrukking *Iemands naam met goud boekstaven* enz. Altijd figuurlijk.

één, wiens grootsche daden
Euroop in haar historiebladen
Met goud alreê geboekstaafd had.
BOGAERS 1, 82.

De Vrijheid treurde om haar beschermer;
Zij schreef zijn naam met goud in 't marmer.
1, 141.

e) Verguldsel, bladgoud. || De plaats (*op Sinterklaaskoek*) ... waarop men het goud wil doen kleven, BEETS, *C. O.* 169.

— Inzonderheid in de bijvoeglijk gebezigde uitdrukking *Goud op snede*, van boeken gezegd: met *goud*, verguldsel op de snede; op de snede vergulde. || Ettelijke honderden van exemplaren in 4° formaat, met fraaie lederen banden en goud op snede, V. LENNEP, *Rom.* 3, 68.

3) Als ruilmiddel. Gestempeld *goud* van bepaald gewicht, gemunt *goud*, gouden munt, goudgeld.

a) Eigenlijk. || Zijn papieren geld tegen goud inwisselen. Honderd gulden aan goud en 25 aan zilver. Alleen goud bij zich hebben. — Hondert ducatons die 'k by my hadt in gout, DROSTE, *Overbl.* 84. Hy ... strooyde onder haar eenige Ducaten, en ander Goudt, STRUYS, *Reys.*, 200. Men siet daar weynigh Gout omgaan; maar wel veel kopere Munt, 336. Hier is eene beurze vol goud; zij behelst eenen aanzienlijken schat, CONSC. 4, 364 *a*.

— De 2de nv. *gouds* staat bij eene muntsoort, eene hoeveelheid als *genit. partitivus* met de bet.: *van* —, *aan* —, *in goud*. || Dat het hem 300000 Ducaten Gouts ghecost hadde, *O.-I. c. W.-I. Voyag.* 7, 6 *b*. Na ik my nog van eenige stukken gouds, en een goede sak met Ducatons versien had, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 228.

— *Eene tonne* (*ton*) *gouds*: eene tonne schats in goudgeld, en, bij uitbreiding: wat die waarde (t. w. 100,000 gulden) vertegenwoordigt. Zie voorts

bij TON. || Datse alle Jaren aen den Turck een willighe schenkagie soude geven van ettelijcke Tonnen Gouts, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 22.

— *Iets met goud beleggen*: er zooveel goudstukken voor geven als er op kunnen liggen. || Een liefhebber zal aanbieden het (*schilderstuk*) met goud te beleggen, BEETS, *C. O.* 294.

b) Geld in 't algemeen; ook: rijkdom, schatten. || Is ergens gunst te koop Om goud, soo spaer geen munt, VONDEL 2, 413. Te vreezen om berichten te hooren, die men echter met goud betaalen wil, *Leev.* 3, 149.

De Vrijdom ga sijn gang,... soo word ons vest geboud:
Soo tast de Koopman tot den elleboogh in 't goud.
VONDEL 3, 77.

Waar' zij in staat met goud uw daad te loonen,
Gij, Ilus! zoudt haar niet ondankbaar zien.
V. LENNEP, *Poët.* 9, 254.

Zij, die voor kunst en schoonheid koud, ...
geene andere Almacht eeren,
Geene andre Godheid dan het goud.
LEDEGANCK 17.

— *Om geen goud, voor geen goud*: voor geen geld, geene schatten der wereld. || Beheer over 't schenkgereedschap zou Juffrouw Leentje voor geen goud aan wie ook hebben afgestaan, *K. Zev.* 2, 29. Om in 't verholen bij u te komen, wel! dat zou ik om geen goud willen doen, 4, 309.

— Te zamen genoemd met *geld* (*geld en goud*; *voor geld noch goud*), zie bij GELD (Deel IV, 1060).

c) In spreekwoordelijk gebruik. || Het goud vermag alles. — 't Goud dat schoon in d'oogh is, Velt alles, wat dat hoogh is, DE BRUNE, *Bank.* 1, 30.

Het gout dat breeckt een stale deur,
Het gout dat stelt de wagt te leur.
CATS 1, 248 *b*.

4) In de wapenkunde. Een der zoogenoemde *metalen*, in gekleurde wapens door geel voorgesteld, in ongekleurde en gesneden wapens door stippen verbeeld. Zie RIETSTAP, *Handb.* 88 en 90.

(Zie) ... Op 't wapenveld van goude
Dien Liebaert, rood als bloed.
BILD. 1, 198.

— *In goud*: op een veld van *goud*. || Van Heeckeren. In goud een rood kruis *enz.*, RIETSTAP, *Handb.* 391. Wentholt. Gevierendeeld: 1 en 4 in goud een schuingeplaatste zwartgesteelde blauwe bijl *enz.*, 465.

5) Als benaming van eene op *goud* gelijkende kleur, t. w. schitterend geel, goudgeel.

De roosen trocken aen een' roodigheyd als bloed,
De tulpen blinckend goud, jenoffels eenen gloed
Van purper onder sneeu (*enz.*).
VONDEL 2, 547.

De wei, vol grazend leven,
Gelijkt een groen fluweel,
Van 't koolzaadveld er neven
Bezoomd met goud en geel.
BOGAERS 2, 67.

Zie voorts nog SCHERMER 109; BOGAERS 1, 75; 95; 305; 2, 115.

— Ook in toepassing op de kleur van blonde haren, „gouden lokken."

Hoe geestig dringt zich 't poezel handje tusschen
't Azuur der zijde en 't goud van 't vochtig haar.
BEETS 2, 53 (*van een slapend kind*).

6) Zegswijzen, uitdrukkingen, spreekwoorden.

a) Het *goud*, naar de algemeene opvatting het *glansrijkste* metaal, wordt genomen als toonbeeld van glans, heerlijkheid. || Blinken als goud.

— *Het is al geen goud, wat er blinkt* (HARREB. 1, 253 *b*; zie ook VERDAM 2, 2082): niet al wat schoon voor oogen is, is ook innerlijk degelijk; schijn bedriegt.

b) Het *goud*, als het *edelste* der metalen, wordt genomen als maatstaf van betrouwbaarheid, degelijkheid, deugd.

— *Een hart als goud*: zonder valschheid, degelijk en goed. || Zij is een beste, brave meid, met een hart als goud, *K. Zev.* 1, 327.

— *Een raad als goud*: een kostelijke raad. || Ontvangt voor niet een raad als goud, BOGAERS, 2, 97.

— *Zoo eerlijk als goud*. || Dat dienstmeisje mag niet zoo heel zindelijk zijn, maar zij is zoo eerlijk als goud.

— *Zoo trouw als (een) goud*. || Niemand zal ... dit dierbaar ... geheim uit mynen mond hooren, dan myn lieven Jan: maar die is zo trouw als goud, *Leev.* 7, 333. Is ... Snap (niet) zo trouw als een goud voor my? *Blank.* 2, 95.

(*de held*) die
Zoo trou, als gout, in stof en stempel,
By vrede en oorlog 't vaderlant
Zyn hart niet min bood, als zyn hant.
MOONEN, *Verv. d. Poëzye*, 46.

— *Zoo rein, zoo zuiver als goud.*

niets was gestolen ...
De man was zoo zuiver als goud.
TOLLENS 8, 90.

Hier zijn ze kuisch en rein als goud:
't Zijn onbevlekte rozen.
TOLLENS 8, 109 (*van de Hollandsche meisjes*).

— *Spreken als goud*: gulden woorden spreken. || Mijn Heer! ... UEd. spreekt als goud, V. LENNEP, *Rom.* 7, 290.

— *Spreken is zilver, maar zwijgen is goud.*

c) Het *goud*, in de voorstelling van het algemeen nog altijd het *kostbaarste* der metalen, wordt genomen als maatstaf van waardij. || De wijse weeghtse (*zijne woorden*) als gout, VONDEL 3, 65. Deugden wegen Bij mij als goud, MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 30.

— *Iets als goud bewaren*: even zorgvuldig.

— *Iets tegen goud opwegen* (of: *moeten opwegen*): er een zeer hoogen prijs voor (moeten) betalen; verg. fr. *à prix d'or*.

— Ook in den zin van: iets in waardij met *goud* vergelijken, aan de waarde van het *goud* toetsen.

Een kroon, die, tegens goudt en diamant gewogen,
Den prijs behoudt, wel hem, die zulck een kroon verkiest.
VONDEL 4, 91 (*van de martelkroon*).

— *Tegen goud opwegen* (*opwegen* als onz. ww.): tegen goud in de waagschaal gelegd kunnen worden, van zeer groote waarde zijn. Meestal zuiver figuurlijk.

— *Een heer van stroo overweegt een onderdaan van goud* (DE BRUNE, *Bank.* 2, 398).

— *Zijn gewicht in goud waard zijn*, fr. *valoir son pesant d'or*. Zie GEWICHT, Deel IV, 2079.

— *Goud* (voorheen *gouds*, VERDAM 2, 2082) *waard zijn*: op zeer hooge, op de hoogste waarde te schatten. In verschillend, nu eens meer, dan minder eigenlijk gebruik, b. v.

— *Eigen haard is goud waard* (CATS 1, 498 *c*).

— *Een drooge Maart Is goud waard; Een natte Mei Geeft boter in de wei*, HARREB. 1, 253 *a*.

— *Goede raad is goud waard*, HARREB. 1, 253 *b*.

— In 't algemeen: *Dat is goud waard*: daar mag men wat voor over hebben. || Een spaak in 't wiel te steken! die nieuwe spekulatie te doen mislukken! dat ware goud waard! *K. Zev.* 3, 285.

d) Verder verdienen vermelding
— *Een sleutel van goud* (ook *een gouden sleutel*): omkooperij. || Wanneer de sleutel is van goud Waar is dan een slot dat houdt? HARREB. I, 254 *b*.
— *Goud uit een horentje:* het kostelijkste, het beste wat men maar bedenken kan. In de zegswijzen *Hij drinkt goud uit een horentje*: hij leeft in rijkdom (verg. TUINMAN 1, 130); *Hij meent dat hij goud zal drinken uit een horentje*: hij beeldt zich gouden bergen in (TUINMAN 2, 63); *Al belooft men hem goud uit een horentje: hij doet het toch niet* (HARREB. 1, 252 *b*); *Al woude hij goud uit een horen zuigen* (bij SARTORIUS, *Aday.* III, 2, 69 als vrije vertaling van lat. *etiam si ambrosiam volet*).
— *De morgenstond heeft goud in den mond* (HARREB. 1, 253): vroeg opstaan is profijtelijk. Zie, voor de verklaring van dit spreekwoord, de vernuftige gissingen van TOBLER in *Germania* 25, 80—81; en verg. daarmede *Altd. Blätter*, 1, 293. Dat *wond* hier „hand" zou beteekenen is allerminst waarschijnlijk.
e) Thans verouderd is *In zijn goud gaan:* vergenoegd zijn, schik hebben, in zijn knollentuin zijn. Misschien beteekent deze zegswijze oorspronkelijk: „op zijn paaschbest, met al zijn *goud* (in de bet. 2, *b*) aan 't lijf, getooid, uitgedost zijn" (zie GAAN, Deel IV, 30, onder *γ*); men vergelijke de uitdrukking: *in zijn nopjes zijn*, die eigenlijk: „zijn beste kleeren, zijn zondagspak aanhebben", maar vervolgens: „tevreden, vergenoegd gestemd zijn" beduidt.

Heer! hoe ga je in je gout
Als j'ons slet te Bruyloft komen.
v. HEEMSKERK in *Ged. v.* v. BAERLE e. a. 2, 187.

De vryheit en de vreê, zoo lang van my verwacht,
Is nu ten troon gevoert. . . .
Nu ga ik in myn gout, als een *enz.*
ANSLO, *Poëzy*, 386.

f) *Zoo rood —, zoo geel als* (*een*) *goud.* Zie boven de bet. 1) bij *Rood* — en *Geel goud.*
7) Figuurlijk en overdrachtelijk gebruik.
— *Een hart van goud*, fr. *un coeur d'or:* eene voortreffelijke inborst. Bij uitbreiding van den persoon zelf. || 't Is . . . jammer van den vent: — zulk een hart van goud en zulk een goed natuurlijk oordeel, *K. Zev.* 1, 260.
— *De* (of *een*) *eeuw van goud*, het (of: een) mythisch tijdperk van geluk; de (of: een) gouden eeuw (zie bij GOUDEN).

Al quam een eeu van goud, gelijckse plagh,
Verwacht geensins yet grooters aen den dagh.
VONDEL 3, 203.

't Was de Eeuw van Goud, toen Vondel Heins vervong —
't Was de Eeuw van Goud, toen Smits met Hoogvliet zong —
En 't is weêr de Eeuw van Goud, waar op wij thans braveeren!
STARING 4, 130.

— In toepassing op „gouden lokken". || O Dafne, krans 't gekrolde goud, VONDEL 2, 651.
— In toepassing op de zonnestralen.

Als hij (*de zonnegod*) de oneindigheid verheerlijkt door zijn [stralen!
En stroomen vloeibaar goud, op Ammons grond doet dalen!
HELMERS, *Holl. N.* 22.

Hoe het goud der dagvorstinne
Tintelt op den breeden vloed.
SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 175.

— In toepassing op fonkelenden rijnwijn. || Vloeijend goud, BOGAERS 1, 2 (*De Kruiderwijn*).
— *Goud* wordt ook gebezigd in den zin van: glans, schittering, heerlijkheid. || De een (*der „Helden Godes"*) heeft een weeldigh paleys, en prachtigh hof, en het goud vande Egyptische Kroonen, en Troonen versmaed. . . . De ander *enz.*, VONDEL 2, 20.
— Ook de kostelijke inhoud van den Bijbel wordt met *goud* vergeleken, wordt zelf *goud* genoemd.

Eerst waar mijn ziel uit de vaten van aarde
't Hemelsche goud had erkend en gezift,
Daar voor mijn ziel kreeg ze leven en waarde,
De eenige, heerlijke, heilige Schrift.
DE GENESTET 2, 122.

Aanm. Voor de verklaring van *goud* als bnw. bij neutra (verg. *goud horloge*, *goud oorijzer*) zie GOUDEN, bnw., Aanm. (kol. 472).

Koppel. — Met een ww. *Goudbesnoeien*, met misdadig oogmerk stukken van een goudklomp afsnijden of afschrapen (BILD. 1, 403); *goudmaken*, onbep. wijs, als onz. znw. gebezigd: de kunst om uit onedele metalen goud te maken, de alchimie (CHOMEL, *Verv.* 2570 *a*); *goudpletten*; *goudzoeken* („Het *goudzoeken* is eene loterij", CONSC. 6, 68 *b*).
— *Goudslaan*, *goudsmeden* (zie die woorden).
— Met een deelw. *Goudblinkend*, van goud blinkende („synen *gout-blinckenden* throon", POIRTERS, *Hof v. Theod.* 29); ook: als goud blinkende („*Goudblinkend* hair", BERKHEY, *N. H.* 3, 448); *gouddoorstikt*, met goud doorstikt („Een . . . kind . . . In 't purper uitgedoscht, in *gouddoorstikte* brozen", BILD. 3, 128); *goudgelijkend*, op goud gelijkend („steenen . . . Met *goudgelijkend* mosch bewassen aan den top", BILD. 2, 251; „(*Orions*) gordel, enkel goud of *goudgelijkend* vier", 7, 17); *goudhoudend*, goud bevattende, met goud vermengd („*Goudhoudend* zilver", KUYPER, *Technol.* 1, 75); *goudvoerend*, t. w.: aanvoerend („Of dit de rechte *goudvoerende* (*rivier*) Daria zy", REITZ, *Rusl.* 1, 57); ook: goudhoudend (van zand; CONSC. 6, 60 *b*); *goudvoortbrengend* („De *goud-voortbrengende* Daria", REITZ, *Rusl.* 1, 57).
— Voorts nog met een bnw. *Goudwaardig* („Ghy *gaudweerdighe* baroenen" DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 14; verg. ald. 9 „Ghy iongers werdigher dan tgaud dat elc eerd").
Afl. *Goudachtig*, *goudeling*, *gouden* (zie die woorden).
— *Gouden*, ww., met goud tooien („zoo haer leen te ziidden en te *goudden*, Te rigen zoo de borst, te dragen zoo de pruick", STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieraet*, 7 (*Toe-eigening*).
— *Goudsch*, *goltsch*, bnw., gulden („Eenighen Phoenix met *goltsche* pennen", V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 7, 47).
— *Begouden*, ww., met goud beladen („Dees ghifte, Edelder dan schatten, *begout*, beperelt", *Gentsche Spelen v. Sinne*, 35); *gegoud*, bnw., met goud opgepronkt („Evel (t. w. *hoewel hij niet werkt*) is hy braaf *gegouwt*; . . . 't Wyf is popje op de kas, Heeft vier gouwen ringen", *Econ. L.* 3, 77).
Samenst. afl. *Goudharig*, *-kleurig*, *-lokkig*, *-maker*, *-pelde*, *-slager*, *-wasscher*, *-werker*, *-zoeker* (zie die woorden).
— Voorts *Goudspinner*, die gouddraad spint; *goudtrekker*, soms voor: gouddraadtrekker (MARIN).
— *Goudkleurde* (gevormd als *goudpelde*, zie ald.), goudkleurig („Het *goudkleurde* veld van het Hollandsche Leeuwschild", BILD., *Br.* 1, 231).
— Voorts *Goudaderig*, met gouden aderen („*Goudaderige* nachtkapel, *phalaena bombyx chrysorrhoea*"); *goudbloemig*, met goudgele, goudkleurige bloemen („Lavender . . . en veel meer cruyden soet, *Goutbloemich*", V. MANDER, *Bucol.* 9; „*goudbloemige* ganzerik, lat. *potentilla aurea*", CHOMEL, *Verv.* 1908 *b*); *goudglanzig*, met gouden glans („*Goudglanzige* loopkever, *carabus auratus*"); *goudschijnig*, goud schijnende te

wezen, niet echt („*goud-schijnigh* Goud", HUYGENS 1, 521); *goudvervig*, goudkleurig (BERKHEY, *N. H.* 3, 597); *goudvlekkig*, met gouden vlekken („*Goud-vlekkige* aigret-tor, *buprestis gigantea*"); *goudvleugelig*, gr. χρυσόπτερος, met gouden vleugelen („Zijne afgezant' (*van Zeus*), *goudvleugelige* Iris", v. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 2, 148; *goudwiekig*, goudvleugelig („*Goudwiekige* Iris", *a. w.* 2, 52).

Samenst. *Goudader*, *-appel*, *-arend*, *-baars*, *-berg*, *-beurs*, *-blaadje*, *-blad*, *-bloem*, *-blond*, *-boekje*, *-brasem*, *-brons*, *-bruin*, *-delver*, *-distel*, *-dorst*, *-draad*, *-drop*, *-erts*, *-essaai*, *-fazant*, *-forel*, *-gaas*, *-geel*, *-gehalte*, *-geld*, *-gelijk*, *-gewicht*, *-gierig*, *-glit*, *-graver*, *-groef*, *-groen*, *-gulden*, *-haan*, *-hermelijn*, *-kalk*, *-kam*, *-kantoor*, *-karper*, *-kas*, *-kast*, *-kievit*, *-kleur*, *-klomp*, *-koord*, *-koorts*, *-kornet*, *-kussen*, *-kust*, *-lak*, *-laken*, *-land*, *-leder*, *-meerle*, *-mijn*, *-mol*, *-mond*, *-oog*, *-oogst*, *-oom*, *-papier*, *-peer*, *-pippeling*, *-pluvier*, *-poeder*, *-purper*, *-ranonkel*, *-regen*, *-renet*, *-rijk*, *-roede*, *goudsbloem*, *goudschaal*, *-schuim*, *-slijp*, *-smid*, *-soldeer* (*-soldeersel*), *-steen*, *-stof*, *-stroom*, *-stuk*, *-tasch*, *-tinctuur*, *-veil*, *-veld*, *-verf*, *-vernis*, *-vinger*, *-vink*, *-visch*, *-vlieg*, *-vlies*, *-vogel*, *-vos*, *-waag*, *-werk*, *-wesp*, *-wicht*, *-wolf*, *-wortel*, *-zak*, *-zand*, *-ziek*, *-zucht* zie die woorden).

— Voorts *Goudaarde*, aarde, grond met goud vermengd (CONSC. 6, 66 *b*); *goudafscheiding*, kunstbewerking om het goud (in ertsvorm) van het zilver af te scheiden (KUYPER, *Technol.* 1, 75); *goudamalgaam*, mengsel van goud met kwikzilver (zie KUYPER, *Technol.* 1, 462); *goudbaar*, prismatisch lichaam van goud, t. w. de vorm waarin het in den handel komt; *goudbad*, bad, onderdompeling in eene oplossing van goud; *goudberil*, zeegroen beril met gouden glans (CHOMEL, *Verv.* 475 *b*); *goudblik*, nhd. *goldblech:* uitgeplette of uitgehamerde staven goud (KUYPER, *Technol.* 1, 175); *goudborduursel*, borduurwerk van gouddraad (BOSB.-TOUSS. 2, 48 *b*; SCHIMMEL 3, 83 *b*); *goudbrokaat*, (*-brocade*), fr. *brocart d'or:* met goud doorweven gebloemde stof („Zijn vest ... was van *goudbrocade* op mat witten grond", BOSB.-TOUSS., *Honselaarsd.* 1, 83); *goudfoelie:* aan eene zijde vergulde zilverfoelie (KUYPER, *Technol.* 1, 175); *goudfranje* (BOSB.-TOUSS. 2, 54 *b*); *goudglimmer*, goudkleurig mica (CHOMEL, *Verv.* 2448*a*); *goudgranaat*, zekere delfstof (CHOMEL, *Verv.* 2449 *a*); *goudhuidje*, dun bekleedsel van goud, b. v. het vergulde om zilverdraad (KUYPER, *Technol.* 1, 71); *goudkant:* van gouden draad (BOSB.-TOUSS. 3, 178); *goudkies*, zekere delfstof, nhd. *goldkies* (KUYPER, *Technol.* 1, 75); *goudkorrel*, korrel gouds; *goudlegeering*, een metaalmengsel waar goud in voorkomt; *goudopaal*, goudglanzige opaal; *goudoplossing*, goud in koningswater opgelost; *goudparel*, nhd. *goldperle:* gouden kraal, vergulde kraal van draad of blik (KUYPER, *Technol.* 1, 554); *goudpleet*, koperblik waarop eene dunne laag goud is bevestigd en dat daarmede te zamen is uitgeplet (KUYPER, *Technol.* 1, 168); *goudsaffraan*, knalgoud, donderend goud (kol. 459); *goudschilfer* („De wisselaar stak zijne hand in het hoopje *goudschilfertjes* en beweerde, dat het metaal niet zuiver was", CONSC. 6, 62 *b*; „(*Zonnestralen*) waar duizenden stofjes, als zoovele *goudschilfertjes*, in dansten", TEIRL.-STIJNS, *Arm. Vl.* 2, 127); *goudtalk*, lat. *talcum aureum* (CHOMEL 3606 *b*); *goudvuil*, vijlsel, schraapsel en ander afval van goud bij 't bewerken, nhd. *goldkrätze* (KUYPER, *Technol.* 1, 76); *goudzout*, in de apotheek: *sal auri Figuieri*; *goudzwavel*, lat. *sulphur aureum*, roode zwavel (zie HOUTTUYN, *Nat. Hist.* III, 4, 295).

— Dichterlijk of ongewoon. *Goudduivel*, vrek (CONSC. 1, 193 *b*); *goudeeuw*, gouden eeuw, tijdperk van geluk en vrede (VONDEL 4, 556; 9, 277; ANTONIDES 2, 9; BILD. 6, 360; 7, 101; enz.); *goudgeschrei*, geschrei om goud („godloos *goudgeschrey*", VONDEL 2, 624); *goudgevonkel* („'t krakend styrax-blad Dat in 't zwaaiend wierookvat, Met een *goudgevonkel* spat", BILD. 6, 16); *goudgift*, geschenk in goud („Men zeght dat een raedghifte beter is, dan een *goud-ghifte*", DE BRUNE, *Bank.* 2, 245); *goudglans* (zie GLANS, Samenst.); *goudgloed*, goudglans (BILD., *Br.* 5, 20); *goudgolf*, voor: stroom van goud („Hem (*den Spanjaard*) rolde een *goudgolf* toe uit de Indiaansche zee", LOOTS, *N. Ged.* 14); *goudjager*, alchimist (HUYGENS 1, 387); *goudkunst*, bij VONDEL 11, 649 voor: de kunst om goud te maken; *goudlust*, gouddorst (CONINCKX, *Fab.* 167); *goudmeloen*, goudgele meloen (SPANDAW 1, 110); *goudmunt*, gouden munt (SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 21); *goudnar*, iemand die gek op goud is (BREDERO 3, 346); *goudpraal* („Al dees *goutprael* ... Was anders niet dan een verdwijnende ydelheit", VONDEL 10, 52); *goudsmeer*, schertsend: geneesmiddel tegen de „geelzucht", d. i. de gouddorst (zie GEELZUCHT, 2); *goudtrezoor*, schatkamer (v. D. PALM, *Red.* 2, 154; BILD. 9, 415); *goudvloot* („De *goutvloot*, lang om gout naer Ofir heengevaren", VONDEL 5, 739); *goudweger* („Ik bedoel de groep der geldtellers (*op zekere schilderij*), die men nu eens wisselaars, ... dan weer vrekken of *goudwegers* ... heeft geheeten", ROOSES, *Antw. Schildersch.* 89); *goudwolk*, wolk die zwanger is van goud („hen, op wie de breuk der *goudwolk* nederviel", LOOTS, *N. Ged.* 13); *goudzee* (in toepassing op graan bij TER HAAR, *Ged.* 1, 232); *goudzon* (in toepassing op den stralenden monstrans bij v. BEERS 2, 264); *goudzuiger*: „uitzuiper van 't volk, *sangsue*", HALMA.

— Verder nog de bnww. *Goudgehaard*, met gouden haren, blondlokkig („'t *goudgehaarde* ... ras", SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 102); *goudgehelmd* („*Goudgehelmde* star naar wie mijne oogen turen", BILD. 10, 168); *goudgekelkt* („'t *Goudgekelkte* hart der zilvren tijdeloozen", BILD. 7, 129); *goudgeschubd* („een vlugge Post, een *goudgeschubde* Korper", BILD. 6, 281; zie ook GESCHUBD, Samenst.); *goudgesnoerd* met gouddraad opgebonden („d' Atlantides met *goudgesnoerde* pruycken", VONDEL 2, 176); *goudgestraald*, met gouden stralen („de *goudgestraalde* morgengloor Schiet langs den hemel door", BILD. 9, 190); *goudgetakt*, met gouden takken aan de horens („(*Diana's*) *goudgetakte* hinden", BILD. 3, 27); *goudgewiekt* („Doen quam om neer ghedaelt de *gout-ghewiecktе* Droom", v. D. MIJLE, *Slagh v. Lepanten* (*in* z. HEYNS, *Bartas*, *Verv.* 205); enz.

— *Goudrood*, van eene naar goud zweemende roode kleur, goudachtig rood („Recht als den daghkriek toond' haar *ghoud-rood* marmervlechten", SPIEGHEL, *Hertsp.* 3, 17); *goudschoon*, van goud, t. w. goudgeld beroofd („Aldus quam ik *Gout-* Silver- ja *Koper-schoon*, sonder een duyt, in het Beloofde Landt", STRUYS, *Reys.* 78).

— Als tweede lid. *Blad-*, *dukaten-*, *fabricks-*, *katten-*, *klater-*, *schelp-*, *stofgoud* (zie die woorden).

— Voorts nog *Berggoud:* dat uit mijnen gegraven wordt, nhd. *berggold* (KUYPER, *Technol.* 1, 75); *bliksemgoud*, donderend goud (kol. 459); *boekbindersgoud*, bladgoud voor boekbinders; *cantille-goud*, goudwerk van gedraaid gouddraad vervaardigd (verg. fr. *cannetille*); *chloorgoud*, zuiver goud in koningswater opgelost en daarna uitgedampt (WINKLER PRINS, *Encyclop.*[3] 7, 440 *b*); *dondergoud*, zie *bliksemgoud*; *greingoud* („*Grein-* of Stof-*goud*", CHOMEL, *Verv.* 2555 *b*); *halfgoud*, eene soort van tombak (KUYPER,

Technol. 1, 47); *knalgoud*, zie *bliksemgoud*; *korzetteagoud*, goud in plaatjes (zie GOUDKORNET); *maagdengoud*, fr. *or vierge* (CHOMEL 906 *b*); *pistolengoud*, goud van $21^1/_2$ tot $21^3/_4$ karaat; *slaggoud*, zie *bliksemgoud*; *waschgoud:* door het uitspoelen (wasschen) van goudhoudend zand verkregen, nhd. *waschgold* (KUYPER, *Technol.* 1, 75); *werkgoud* („De goude stucken, gewerckt van ducaten goud, ... ende van *werkgoud* gewrogt", *Utr. Placaath.* 3, 733 *b*).

— Dichterlijk. *Avondgoud*, gloed van 't avondrood (V. LENNEP, *Poët.* 6, 259); *flonkergoud*, flonkerend goud, of: wat als goud flonkert („Zijn blaadrendos (*van een cypressenwoud*) van *flonkergoud* doorgloeid", SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 48); *halmengoud:* goudgeel graan (LULOFS, *Ged.* 21); *kronengoud*, het goud van eene vorstenkroon; vandaar: vorstenkroon („dien, die vierwerf 't hoofd omdruckt met *kroonengoud*", VONDEL 2, 537); *spiegelgoud* („den gloor Der son ..., die op het water beefde Met straelend *spiegelgoud*", VONDEL 2, 537); *spondegoud*: eene gouden sponde, een gouden bed („Een jongsken ... sich vlijt op 't *spondegoud*", VONDEL 2, 536); *zonnegoud:* gouden zonnelicht, zonneglans („Blauwe baren Van *zonnegoud* doorgloeid", SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 13; zie ook LULOFS, *Ged.* 43).

— Voorts nog *Door-goud*, massief goud („Leert u hier aen gewennen Der menschen uyterlick en innerlick te kennen: Daer schijnt' er veel *door-goud*, die maer verguldt en zijn", HUYGENS 2, 13).

GOUDACHTIG, bnw.; de trapp. v. vergel. niet in gebruik. Van *Goud* in de bet. 1) met *achtig* in de bet. I, 1, *c*). Naar goud zweemende, op goud gelijkende, t. w. wat de kleur betreft. || Haar goudachtig, blond haar, BOSB.-TOUSS. 1, 342 *a*.

GOUDADER, znw. vr., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *goldader*, mnl. *goutadere*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Ader* in de bet. II, 2). Met goud gevulde adervormige holte in de aardkorst. || Andre graven heel diep, ende wanneer dat sy een gout Ader vinden, soo volghen sy die int graven *enz.*, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 82 *b*. Dat 'er in die landstreek goud-aderen zouden te vinden zyn, REITZ, *Rust.* 1, 61.

Voorts BEETS, *St. Uren*, 9, 337 (zie kol. 331).

GOUDAPPEL, znw. m., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Appel*.

1) Goudkleurige, goudgele appel. || Ick pluckte tien goutappels in 't bosch, VONDEL 5, 47 (VIRG., *Ecl.* 3, 71: *aurea mala decem*).

2) Als naam van bepaalde soorten.

a) De gele guldeling (KNOOP, *Appelen en Peeren*, 30 *a* (*Synon. Reg.*) en: blz. 10).

— Bij COORNHERT 1, 349 *a* in den zin van *goudappelboom*. || Een jongh ende teeder plantsoentgen van een goudtappel.

b) De goudpepping of gouden pippeling (KNOOP, *a. w.* 31 *a* en 13).

3) Benaming van den tomaatappel, nhd. *goldapfel*. Zie APPEL, I, 2) en CHOMEL 911 *a*).

GOUDAREND, znw. m., mv. *-en*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Arend*, 1ste art., in de bet. 1). Arend met goudkleurige vederen, lat. *aquila chrysaëtos* (gr. χρυσαετός). Verg. nhd. *goldadler*. Bij BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 116: steenarend.

GOUDBAARS, znw. m., mv. *-baarzen*. Hetzelfde als *Goudvisch* (zie ald.); lat. *cyprinus auratus*.

GOUDBERG, znw. m., mv. *-en*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Berg*. Berg waarin goud gevonden wordt. || Het Gout also het uyt de Gout-berghen comt, sonder dat het int minste verwrocht of versmolten is, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 83 *b*.

GOUDBEURS, znw. vr., mv. *-beurzen*; verkl. *-je*. Nhd. *goldbörse*. Uit *Goud* in de bet. 3) en *Beurs*. Buidel met goudgeld, met goudstukken gevuld, of wel: om goudgeld in te bergen. || Een Goudbeursje, het welk hy voor speelgeld by sig voerde, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 126. Ik geloof niet, dat hy veel speelt. Zyn goudbeurs blyft wel voorzien, en hy komt bedaard ... t' huis, *Leev.* 1, 222. Een rykelyk voorziene goudbeurs, 7, 133. Welgevulde goudbeurzen, *Blank.* 3, 315.

— Bij uitbreiding. *Eene goede goudbeurs*: eene mooie som gelds. || Honderd goude Pistoletten ..., dewelke by eeven so veel andere gevoegt, ... maakten te samen een goede goud-beurs uit, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 86.

— Zegsw. *Hij kijkt, alsof hij zijne goudbeurs op eene boerenkermis verloren had*, t. w.: zoo verlegen. Zie HARREB. 1, 254 *a*.

GOUDBLAADJE. Zie GOUDBLAD, 2).

GOUDBLAD, znw. onz., mv. *-bladen*; verkl. *-blaadje*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Blad*, zeer dun uitgeplette plaat.

1) Stofnaam. Benaming voor zeer dun uitgeplet of uitgeslagen goud; bladgoud.

2) In den vorm van 't verkleinwoord. *Goudblaadje*, dun blaadje goud, gouden loovertje.

Samenst. (in de bet. 1) *Goudblad-electroscoop* (BOSSCHA, *Natuurk.* § 718).

GOUDBLOEM. Zie GOUDSBLOEM.

GOUDBLOND, bnw. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Blond*.

1) Van haar. Goudkleurig, glanzig blond. || Kinderen, met goudblonde lokken, BEETS 3, 327.

> Het maagdelijk gelaat (van 't goudblond haar omvloeid
> Dat kronklend nedergolft).
> HOFDIJK, *Aeddon*, 10.

— Zelfstandig gebezigd. || Goudblond, dat door 't mutsje schijnt, BOGAERS 2, 143.

2) Niet in toepassing op haar. || Goudblonde, smaakbekorende wafels, LOVELING, *Sophie*, 29.

Samenst. afl. *Goudblondlokkig*, met goudblonde lokken („De *goudblondlokkige* Anna", DE CORT, *Lied.* 251).

GOUDBOEKJE, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Goud* in de bet. van *bladgoud* en *Boekje*, verkl. van *Boek* in de bet. 4, *b*). Boekje, bundeltje bladgoud ten gebruike van suikerbakkers en boekbinders (zie b. v. *Handw.* 22, 81).

GOUDBRASEM, znw. m., mv. *-s*. Goudkleurige brasem. || Goud-braasem; in 't latijn *Sparus aurata* ... is een visch onder het geslagt der Zeebraasems behoorende, CHOMEL 913 *a*.

GOUDBRONS. Uit *Goud* en *Brons*.

A) **Znw.**, onz. *Brons*, metaal. — 1) Benaming voor met honig fijn gewreven afval van bladgoud (KUYPER, *Technol.* 1, 176).

2) Zeker mengsel van tin en zwavel, lat. *aurum musicum*, fr. *or musif* (zie CHOMEL 119 *a*).

B) **Bnw.** — *Brons*, bronskleurig. Van eene naar goud zweemende bronskleur. || Een goudbrons wambuis met gekeepte mouwen, ISING in *Gids* 1889, 3, 127.

GOUDBRUIN, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Bruin*. Van haar. Goudkleurig, glanzig bruin. || Goudbruine lokken.

— Zelfstandig gebezigd. Goudbruine kleur. || Uw goudbruin (*van eene haarlok*), BOGAERS 2, 286.

GOUDDELVER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Delver*. Persoon die goud (in de bet. 1) uit de aarde, uit de mijnen delft, goudgraver.

GOUDDISTEL, znw. vr., mv. *-s*. Een op de distel gelijkend gewas. || Langlevende —, jaarlijksche —, Afrikaansche gouddistel (zie CHOMEL 3345 *b*).

GOUDDORST, znw. m. Uit *Goud* en *Dorst*. Heftig verlangen naar goud (in de bet. 3), schatten of rijkdom.

Der specerijen schat lokt ras zijn gouddorst uit.
HELMERS, *Holl. N.* 106.

GOUDDRAAD, znw. m. en onz. Nhd. *golddraht*, mnl. *goutdraet*; verg. fr. *fil d'or*. Tot draad uitgerekt goud; gewoonlijk: draad, verkregen door het uitrekken van eene met goud bekleede staaf zilver (*echt gouddraad*) of koper (*valsch gouddraad*). Zie KUIPER, *Technol.* 1, 218.

1) Manlijk, als voorwerpsnaam. Thans ongebruikelijk; men bezigt *gouden draad*. Doch zie *Mnl. Wdb.*

2) Onz., als stofnaam. || (*De hoofden van Bantam*) drughen eenighe doecken met gout-draet doortoghen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 47 *c*. Lingotten (*baren*) ... tot maken van Goud- ofte Silver-draet bequaem, *Hand. v. Amst.* 1094 *b*. Parels en koraal aan 't buigzaam gouddraad rijgen, BILD. 2, 295. Een koord, met gouddraad omwoeld, V. LENNEP, *Rom.* 5, 255. Het gouddraad, waarmeê ze borduurt, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 91.

Koppel. *Gouddraadtrekken*, eene met goud bekleede staaf tot draad uitrekken („Dat het *gouddraad trekken* hier nog onbekend was", BERKHEY, *N. H.* 3, 505).

Afl. *Gouddradig*, op gouddraad gelijkende („Dat jck ... door ouderdooms vermeren (*zie*) ... u *goutdradick* hayr in silverdraet verkeren", HOOFT, *Ged.* 1, 31; zie ook STARTER 14); soms ook: met gouddraad doorweven („*Gout-dradighe* kleederen", POIRTERS, *Lev. v. Borg.* 17).

Samenst. afl. *Gouddraadtrekker*, ambachtsman die goud tot draad uitrekt, of: iemand die eene fabriek van gouddraad heeft („Kachels van ... *Goutdraattrekkers*", *Handv. v. Amst.* 986 *b*; „Meesters, *Goud-* en Silver-*draat-Trekkers*", 1095 *a*); vandaar: *gouddraadtrekkerij*, werkplaats, fabriek van den gouddraadtrekker.

Samenst. *Gouddraadklos:* waarop gouddraad gewonden is („Wol- en *gouddraadklossen*", BILD. 2, 303); *gouddraadwerk* („Eene beurs van sierlijk *gouddraadwerk*", BOSB.-TOUSS. 1, 204 *b*).

GOUDDROP — -DRUP —, znw. m., mv. niet in gebruik; verkl. *-je*.

1) *Drop*, het neerdroppen of in droppels neervallen. Bij V. HEEMSKERK in *Ged. v. V. BAERLE* e. a. 2, 219 voor: goudregen, regen van goud (zie de aanh.).

Doen hy (*Jupiter*) in schijn eens stiers Europa ginck ont-[schaken,
En Danaë gheliick een goud-drup moeder maken.

2) *Drop*, druppel. In den vorm van het verkleinwoord. Als benaming voor twee soorten van kapellen met gouden stipjes (dropjes als het ware) op de vleugels, t. w.

a) Zekere dagkapel (HOUTTUIN, *Nat. Hist.* I, 11, 353).

b) Zekere nachtkapel (*a. w.* 638).

GOUDDROPJE. Zie GOUDDROP, 2).

GOUDELING, znw. m., mv. *-en*. Van *Goud* met *-(e)ling*.

A) Gouden muntstuk, goudstuk. Verg. *zilverling*. || De Kayzer Severus heeft Oppiano ... voor yder vers zijn's Werks een goudeling toegeleyt, JONCTIJS, *Venus en Min.* 77.

B) Zekere soort van appel, guldeling (zie ald.). In de samenstelling *Goudelingspepping*, goudappel (zie ald. 2, *b*), fr. *pepping d'or* (KNOOP, *Appelen en Peeren*, 31 *a* en 13).

GOUDEN — voorheen, gelijk thans nog in de spreektaal, ook GOUWEN; voor GOUDE (GOUWE) en het als onz. gebezigde GOUD, zie de Aanm. hieronder —, stoffel. bnw., thans onverbuigbaar; over den comparatief zie beneden 1, *e*). Mnl. *goudijn*, *gouden*. Een jonger afleidsel van *Goud* (met *-ijn*, *-en*), naast het oudere *guldijn*, *gulden* (zie GULDEN, 1ste art., waar ook de ogerm. vormen wordt opgenoemd).

— **Aanm.** Door miskenning van den uitgang der stoffelijke bijv. naamwoorden (in de hand gewerkt door het in onbruik geraken van hunne verbuiging) kwam men er allengs toe ze op den voet der overige adjectiva te behandelen en dus in den 1sten nv. manlijk, in alle naamvallen van het vrouwelijk alsook in den 1sten nv. van het mv. dier beide geslachten de uitgangs-*n* weg te laten; zie daarover uitvoerig HUYDEC., *Pr.* 2, 331—338 en voor ettelijke voorbeelden de aanhalingen hieronder. Zulks moge, althans in de schrijftaal, nu niet meer geschieden, bij het onzijdig enkelvoud daarentegen is, als gevolg van hetzelfde misverstand, dit weglaten van den uitgang in vele gevallen tot regel geworden; naar het voorbeeld van *goed brood* spreekt men van (*een*) *goud horloge*. Vergelijk voorts *goudgeld*, *goudlaken*, *goudleder* (zie die woorden).

1) Eigenlijk. Van goud (in de bet. 1) vervaardigd, uit goud bestaande.

a) In 't algemeen. || Een gouden voorhooft-ciersel, *Gen.* 24, 22. Eenen goudenen krans, *Exod.* 25, 11. Vier goudene ringen, 25, 26. Goudene schellekens, 28, 33. Den goudenen altaer, 39, 38. Goudene kleynodien, 1 *Sam.* 6, 8. Sy droncken den wijn, ende presen de gouden, ende de silveren, de koperen, de yseren, de houten, ende de steenen Goden, *Dan.* 5, 4. Ik draag het gouwen ringetje altyd aan myn pink, *Leev.* 6, 182. Ooms beenen versierd met Gouden Kuit-Gespen, aanzienlyk van gewigt, 8, 259. Een overschoon goud groot met zwaare diamanten versierd Orloge, 8, 274. Een zwaaren Gouden Beugel, waaraan een met de vlamsteek genaaide en in een Chitze zakje bewaarde Beurs, 8, 258. Een goudene keten (een gift voor een Vorst!), BILD. 1, 309. 't Gond' helmet, 13, 218. Zijne vrouw zou een kerkboek krijgen met een gouden slot, BEETS, *C. O.* 295 (zie ook BEETS 2, 84). Kleine ronde gouden of zilveren knoopjes in de roodgeruite das, aan de hemdsmouwen, en vóór in de broek, 338 (*dracht der Markers*). Gouden ringen in de ooren, HARTOG, *Spect. Geschr.* 99. Sneeuwwitte manchetten met gouden knoopen, V. LOVELING, *N. Nov.* 155.

Ziet die duim, met goude draeden
Maelen kostele gewaeden.
HOOFT, *Ged.* 1, 213.

Dees hen lei alle dagen
Soo ien fixen gouwen ei.
VONDEL 2, 628.

— *Gouden en zilveren werken.* || De gehalten der binnen dit Rijk vervaardigde gouden en zilveren werken, welke door rijks-keurmerken gewaarborgd worden, zijn bepaald op vier voor het goud *enz.*, *Wet van* 18 *Sept.* 1852, *a.* 1. Magazijnen of winkels, waar gouden of zilveren werken verkocht worden, *a.* 11.

— *Een gouden* —, in de spreektaal gewoonlijk *goud (oor)ijzer*: een van goud vervaardigd hoofdsiersnad (het „oor-" of „hoofdijzer") van vrouwen uit den boerenstand in Friesland en Holland. || Men drie dogters ... waren ... gnap in de noppen: gouwe oorysders op, neelden op der poot, *enz.*, *De Gryzaard*, 1, 315.

Guurtje zou te kermis gaan,
Met een mooi goud ijzer aan, *enz.*
BEETS 2, 155 (zie ook BEETS, *C. O.* 347).

— *Gouden loovertjes*, dunne blaadjes, meestal van verguld onedel metaal. || Gouden looverkens, *Petites feuilles d'or a mettre sur un bonet ou coeffe*, PLANT.

O krancke troost! wat baet
De groene en goude lover?
Die stactsi gaet haest over.
VONDEL 2, 528 (*Uitvaert van mijn Dochterken*).

— Bij vergelijking. *Gouden knoopjes*, in Groningen eene benaming voor de bloemen van *ranunculus acris* (MOLEMA 129 *b*; verg. DOORNK.-KOOLM. 1, 663 *a*).

— Figuurlijk. *Een gouden kleinood:* in de Statenoverzetting het opschrift van sommige Psalmen als (thans niet meer gangbare) vertaling van hebr. *michtam*, dat trouwens reeds in de Kantteekening op *Ps.* 16, 1 ook anders wordt verklaard. || Een gouden kleynoot Davids, *Ps.* 16, 1.

b) Van uit goud geslagen muntstukken, gedenkeu cerepenningen. || Een goud (gouden) tientje: *tienguldenstuk*. — Op de pene ofte boete van thien Goude Carolus guldens, *Hand. v. Amst.* 19 *a*. Gelijck oock mede noch bevonden werden eenige andere Goude penningen ... uytgegeven te zijn voor Goutguldens van Campen, *Gr. Placaatb.* 1, 2955. Het (convenieert) met myne beurs niet ... voor een stel veeren ... twaalf gouden ryders te betaalen, *De Vaderlander*, 2, 182. Aan de Heeren Bestuurderen des Genootschaps, bij het ontvangen van den gouden eermunte (*enz.*), BILD. 10, 234 (*Titel*). De negotiepenningen zijn: de gouden Willem, de gouden dukaat, *Wet van* 26 *Nov.* 1847, *a.* 5. Gouden stukken van tien en vijf gulden, *a.* 23. Standpenning is, nevens de zilveren, ... het gouden tienguldenstuk, *Wet van* 6 *Juni* 1877, *a.* 1. Als ze (*de bloemen*) der binnen, dan hoefje geen goud vijfje te besteden, BEETS, *C. O.* 161. Dat eene vereeniging van „edelmoedige lieden" eene gouden medaille uitloofde, HARTOG, *Spect. Geschr.* 307. De Directie (meent) ... te moeten voorstellen, den schrijver van het prijsantwoord ... den gouden eereprijs toe te kennen, *Versl. Alg. Verg. v. h. Prov. Utr. Gen.* 1887, blz. 37. Bibliographie der Middelnederlandsche Letterkunde ... met de gouden medaille bekroond *enz.*, *Titel van een werk van* L. D. PETIT (1888).

Elk dischgenoot ontfangt
Een gouden munt, tot eer van 't Bruiloftsfeest geslagen.
MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 62.

— *Gouden standaard:* uit goud geslagen standaardmunt (standpenning) als grondslag van een muntstelsel; vandaar verder: muntstelsel met *gouden* standdaardmunt. Zie voorts bij STANDAARD.

c) *Gouden bul*, eigenlijk: een van goud vervaardigd zegel; bij uitbreiding: staatsstuk, dat van zulk een zegel voorzien is; het meest bekend is *de gouden bul* van den Duitschen Keizer Karel IV (1356).

d) Bij overdracht: *gouden mijn*, voor: mijngroeve waaruit goud gedolven wordt. Thans verouderd; men bezigt: *goudmijn* (zie dat woord). || Neersticheyt ... int ondersoecken van Goude Mynen, Miltsteenen, en andere costelicke dingen, *O.-I. c. W.-I. Voyag.* 7, 41 *a*. Sijn liefde (*van God*) leert gy uyt het vyer, ... sijne rijckdommen uyt de goude mijnen, POIRTERS, *Mask.* 6. Het Veen dat heeft een Mijn, spijt goud' en silv're Mijnen, V. BEAUMONT 246.

e) De vergrootende trap *goudener* wordt door BILDERDIJK gebezigd in de uitdrukking *goudener dan goud*, en zulks in navolging van gr. χρυσοῦ χρυσότερος (SAPPHO bij DEMETR. PHAL. § 162).

Eer teelt ge in 't kwikbad uit het glansloos spiesglas, goud,
Waar, goudener dan goud, het goud geen proef by houdt.
BILD. 6, 410 (*tot een alchimist*).

Zie voorts BILD. 7, 131 (en verg. 6, 512); HOFDIJK, *Echo uit* 1573, 1; TEN KATE 7, 212; SCHIMMEL, *N. Ged.* 119.

f) Uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden aan de eigenlijke beteekenis (1, *a*) ontleend, in de meeste gevallen met gedachte aan of toespeling op *goud*, geld (zie GOUD, 3).

— *Gouden appelen in* (of *op*) *zilveren* (*gebeelde*) *schalen*. Zie APPEL (Deel II, 552).

— *Het gouden kalf aanbidden*; *voor het gouden kalf knielen*, enz.; den Mammon vereeren. Zie KALF.

— *Gouden bergen beloven*, enz.: rijkdommen, of in 't algemeen begeerlijke zaken voorspiegelen. Zie HARREB. 1, 254 *a* en voorts BERG.

— In gelijke beteekenis: *Kocien met gouden horens beloven* (HARREB. 1, 254 *a*).

— (*Iemand*) *op gouden bergen staan*, — *te staan komen:* op groote sommen gelds. Verg. VONDEL 3, 118.

— *Den gouden tel hebben*, veel geld te tellen hebben of iets dergelijks, althans hetzelfde als: er warmpjes in zitten.

Goosen vrijt sijn Lief om haer manieren:
Lambert om datse heeft den Gouden tel.
VISSCHER, *Brabb.* 37.

— *Al ware daarmede* (t. w. met iets hetzij te doen, hetzij te laten) *eene gouden wereld te winnen* (versta: *ik zou het evenwel niet doen*). Zie SARTORIUS, *Adag.* II, 2, 67.

— *Een eerlijk handwerk heeft een gouden bodem:* is winstgevend (COORNHERT 1, 297 *b*; verg. BODEM, Deel III, 38).

— *Gouden boeien*. Zie BOEI (I), Deel III, 82 en verg.: *aan gouden veters gevangen* (SARTORIUS, *Adag.* II, 4, 99) en: *door den gouden keten verbonden* (van echtgenooten die elkaar om het geld genomen hebben; zie HARREB. 1, 254 *b*).

— *Zijnen* (of *den vluchtenden*) *vijand een gouden brug bouwen*: hem zich te vriend zien te maken. Zie BRUG.

— *Een gouden sleutel*: geschenken, geld, omkooping. Zie SLEUTEL en verg. GOUD, 6, *d*).

— Vergelijk, met dezelfde beteekenis: *een gouden kling*. || Dat hy (*Pyrrhus*) ... Een gouden' kling gebruikt, FEITAMA, *Tooneelp.* 1, 119.

— *Met een gouden net, een gouden hengel vischen:* zijne pogingen om iets gedaan te krijgen door geschenken ondersteunen. Zie HENGEL en NET en verg. TUINMAN, *Spreekw.* 1, 75; 240; 2, 136.

— *Gouden balken*, eene verbloemende benaming voor: eene hypotheek. Zie MOLEMA 521 *a* en verg. *vergulde pannen, een zilveren dak*, enz.

2) Van hetgeen met goud doorweven of van gouddraad vervaardigd is. || Gouden (*in de spreektaal meestal* goud) galon. Gouden koorden, tressen, troetels, épauletten. — (*De koks der Turken*) hebben op haer hooft een witte Zarcole, ghelijck de Janitsers, maer sonder goude boorden ofte andere cieraet, maer slechtjens wegh, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 41. Een groenen rok, die met een goud boordje belegd was, *Leev.* 5, 355.

— Thans verouderd. *Gouden laken*, laken dat met gouddraad doorweven is. Zie verder GOUDLAKEN. || Gouden laecken, *vestis Attalica, vestis auro intexta*, KIL. — Alle Goude ende Silvere Laeckenen, Fluweelen, Damasten, Zyde Satynen, ende andere Zyde Laeckenen, *Gr. Placaatb.* 1, 1914.

— Vandaar *gouden-lakenskleed*, kleed van goudlaken (VONDEL 4, 220).

3) Van hetgeen verguld is. — *a*) In 't algemeen. || Met keurlyke gouden Lettertjes gedrukt, *Blank.* 1, *Voorr.* IX. Behangsel van geperst leêr met dof

gouden figuren, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 44. Glasmozaïek op een gouden grond, GUGEL, *Bouwst.* 361.

Een ieder zoekt zijn plaats (*aan den disch*), en vindt zijn [naam geschreven
Op kaartjens, sierlijk met een gouden rand omgeven.
MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 36.

b) Van ouderwetsch Sinterklaasgoed.

Goude Mannen, Ruiter-Paarden, Hanepikken,
Amandlen, Mispelen en Prikken,
Castanjes, Nooten, met nog veellerhande snoep.
BERKHEY, *Akad. Vertell.* 53.

— Ook in toepassing op het verguldsel zelf: *van bladgoud.* || Een geheel oorlogschip met gouden reepen op te tuigen, BEETS, *C. O.* 168.

c) Thans nagenoeg geheel verouderd. *Gouden leder*, leder met vergulde figuren, gewoonlijk als behangsel voor vertrekken. Zie verder GOUDLEDER. || De muyren in uw' sael met goude leer behanghen, V. BEAUMONT 176. Schout Bont die graselt vast, en blinckt in 't gouden leder, VONDEL 3, 76. Het huys dat hangt vol goude leer, POIRTERS, *Mask.* 214. De achtergronden der drie stukken zijn van gouden leder, waarop zwarte letters als eene rijke versiering uitkomen, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 23.

d) Zeer gewoon van vergulde huismerken en uithangteekens. || In den gouden Leeuw. De gouden Ploeg. — De Gouden Druif (V. LENNEP, *Rom.* 12, 62).

4) Van hetgeen uiterlijk op goud gelijkt, in kleur en glans met goud overeenkomt. Verg. GOUD, 5).

a) In 't algemeen. || Gouden appelen (t. w. *van den „Oranjeboom"*), VONDEL 2, 562. De gouden en zilveren schubben der Visschen, BERKHEY, *N. H.* 3, 15. Gouden druiven, BILD. 6, 313. Haar gouden schil (*van den pippeling*) steekt af bij 't bonte spruitkoolblad, MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 54. Gouden golven (t. w. *door 't zonlicht verguld*), SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 13.

— *Gouden pippeling.* Zie GOUDPIPPELING.

b) Van vlammen, vuur en gloed, van de zon, enz. || Vroegh de goude Son sien rysen aenden hemel alle daegh, V. BEAUMONT 83 (zie ook *Psalmber.* 104, 10). 't Goude zonnespoor, VONDEL 4, 126. De goude torts Des daeghs, 4, 157. Gouden schemerglansen, V. LENNEP, *Poët.* 3, 95. Gouden weêrschijn, 4, 81. 't Geflonker der gouden vlam, 7, 275. In gouden gloed volgde de zonnewagen van Helios, VOSMAER, *Inwijd.* 152. Een krans van gouden stralen, SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 68.

c) Van haar en manen. || (*Engelen, die*) Gesteent in gouden hayr, op 't voorhooft starren voeren, VONDEL 2, 642.

Maar ziet, hoe daar de gramme leeuw
Zijn gouden manen schudde'!
TEN KATE, *Schepp.* 156.

d) Van insecten enz., die door hun glans aan goud doen denken. || Goude tong, *zekere schelp*, lat. *tellina foliacea* (CHOMEL, *Verv.* 6284 *a*). Gouden vlinder, lat. *papilio polychlorus* (CHOMEL, *Verv.* 5207 *a*). — Gouden kapel, ook *Gouden i* en *jota* geheeten, is de naam van een Nagt-kapel met ongepluimde Sprieten, CHOMEL, *Verv.* 2567 *a*. De soorten van het geslacht *Lucilia*, welke bij ons algemeen onder de benaming van gouden vliegen bekend zijn, SNELLEN V. VOLLENH., *Gelede Dieren*, 530.

— *Gouden tor*, lat. *cetonia aurata*, zekere bladsprietige bloemkever (SNELLEN V. VOLLENH., *Gelede Dieren*, 201). Vandaar

— *Gonzen, brommen als eene gouden tor.* || Dan komt myn schaapshoofd ook, en die bromt al als zo een gouwen tor aan myn kop *enz.*, *Leev.* 6, 272.

— Bij vergelijking wordt de naam van *gouden torren* toegepast op „aanzienlyke en ryke lieden" (*Leev.* 6, 72), op „dat welopgepronkt Jan hagel, dat men Petits maitres hiet" (*Burg.* 4), op den „soldatenstand" (BILD., *Gesch. d. Vad.*, 3, 166) en op hovelingen (*K. Zev.* 3, 283: „een van die gouden torren van 't Noord-ende"). — Vandaar in samenstelling *Goudentorrenpak:* officiersrok (*K. Zev.* 1, 272).

5) In de wapenkunde en wat er toe behoort. Verg. GOUD, 4). || De leeuw (werd) rood of zwart wanneer hij in een gouden veld voorkwam, ... goud in een veld van kleur, RIETSTAP, *Handb.* 88.

Hy schenkt hem, tot zijn wapenpraal,
Een hert op gouden grond.
BILD. 1, 110.

— Ook van *gouden* figuren uit de insigniën eener ridderorde; bij uitbreiding als naam der ridderorde zelve. || Orde van den Gouden Leeuw (*Keurhessische orde*; LANDOLT 1, 214). De Gouden Leeuw van Nassau (*Luxemburgsche orde*). Ridderorde van de Gouden Spoor (*pauselijke ridderorde*; LANDOLT 2, 404).

6) Figuurlijk. In tal van toepassingen. Verg. GULDEN, 1ste art.

a) *De gouden eeuw* (of *tijd*), het tijdperk toen Saturnus op aarde gebood en allerwegen vrede, geluk en voorspoed heerschten, lat. *aurea aetas* (zie OVID., *Metam.* 1, 89—112). || De goude tijt quam eerst te voorschijn, VONDEL 11, 307. Schoon de goude eeuwen weder te voorschijn quamen, 6, 541.

De goude en yzere eeu, de ploegh, verkeert in zwaerden,
En 't ommeslaen van deught zien op het snoot veraerden
Der eerste tijden; *enz.*
VONDEL 9, 553.

— Bij vergelijking. || Hier (*in de Beemster*) lacht de goude tijt, VONDEL 4, 367.

— Bij uitbreiding, in toepassing op een tijdperk van bloei, luister of welvaart, op welk gebied ook. || O goude lettereeu! VONDEL 3, 137 (*Inwying der Doorl. Schole*). Eene gouden eeuw van heil en vrede, V. D. PALM, *Sal.* 4, 287. Toen was het een gouden tijd voor ons ambacht, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 10.

Die gouden eeuw verdween. Ja, Neêrlands heldenluister
Ging kwijnend onder.
SPANDAW 3, 70.

— Zoo ook *Gouden dagen*, dagen van onbezorgd geluk. || Myne gouden dagen loopen op 't laatst, *Leev.* 2, 172. Kom naar Amsteldam: het huis van uw Broer ... is ook het uwe; hy zal u gaarne met hem associeeren. ... Dan kunnen wy eens regt gouwen dagen hebben, 4, 246. o! Dat waren gouden dagen, *Burg.* 14. Helaas! zy zijn voorby, die meer dan gouden dagen! BILD. 10, 333.

— Ook in den zin van: heuglijk. || Desen gouden dagh, Dien Holland wel met eere vieren magh, VONDEL 3, 141 (*Wellekomst v. Huig de Groot*).

b) *De gouden vrijheid*, lat. *aurea libertas.*

(*Claudius Civilis, die*) voor 't wettige gebruyck
Des gouden vrijdoms, Roome in haeren schilt dorst vaeren.
VONDEL 2, 607 (zie ook 3, 183).

c) *De gouden middelmaat* (enz.), lat. *aurea mediocritas* (HORAT., *Carm.* II, 10, vs. 5). || Wie de goude maetigheit bemint, ontbeert veilighlijck het stof eener bouvallige hutte, VONDEL 6, 464.

Een ander heeft al meê zyn kwaet.
Wie treft de goude middelmaet?
V. EFFEN, *Spect.* 8, 228.

d) Van zeden en deugden. Uitnemend. || Het zy hy ... de ... goude zeden hemelhoogh verheffe, VONDEL 6, 541 (lat. *moresque aureos*).

Een jongen Soon ...
In wiens gemoed de goude seden
Der overoudren sijn gestort.
VONDEL 3, 33.

Hier zullen uitgedrukt zyn goude deugden staan.
OUDAAN, *Poëzy*, 2, 153.

e) Van spreuken, lessen, raadgevingen, stelregels. Kostelijk. || Een goude Godenspreuck Die Delphis voeght, VONDEL 3, 199. Gezonde, gezoute leeringen, en goude spreucken, 484. De gouden grondregel ... *Exceptio* (enz.), BILD., *Verkl. Geslachtl.* 1, *Voorr.* 9. Ik (zal) voor mijn vaarwel u eenen raad geven, eenen gouden raad, CONSC. 3, 352 *b*.

Augustus eeuw komt zelf beluistren zijnen geest,
Het zij hy vaerzen dicht, of goude lessen leest.
VONDEL 4, 6 (*Op Kaspar van Baerle*).

Aan Neerlands gouden spreuk gedachtig,
Zij Neerland groot, gevreesd en magtig.
TOLLENS 3, 181.

f) Van taal en woorden. || Hollands gouden taal, TOLLENS 2, 82. Der vaadren gouden taal, V. BEERS, *Rijz. Bl.* 5.

Gy dan, zanger van Cyrene! zoo gy 't zalig Geestendal
Nog betoovert, nog verzaligt, met uw' gouden hemelval.
BILD. 7, 94.

g) Met betrekking tot muziek. Zuiver. || Op uw goude en silvre noten Drijft het Sparen door de stad, VONDEL 3, 174 (*tot een „Musicijn"*).
— Ook van snaren; immers worden goden en dichters vaak met gouden instrumenten voorgesteld.

Dichters, die als hemelzonen ...
In de gouden snaren slaan.
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 25.

Zie ook BOGAERS 1, 265.

h) Voorts van al wat in zijne soort als bijzonder voortreffelijk wordt voorgesteld, vaak niet meer als een eenvoudig *epitheton ornans*. Ook van personen. || (*Erasmus*) Den gouden tolck van 't heyligh nieu Verbond, VONDEL 2, 129. Een gouden tytel (*die van „ijveraar voor de wet"*), soo die niet en waer besmet Met kerreckschennis, 3, 89.

gouden minne, laet
Het, bidd' jck, blijven niet bij dese clene gunsjens.
HOOFT, *Ged.* 1, 60.

Dat Hoofd (*van Oldenbarnevelt*) dat Spangjen, eer het sloot [sijn' goude mond,
Op goude bergen stond.
VONDEL 3, 118.

Zing rustig; hoe gy zo veel jaren lang
In 't vrye en goude Holland leefden.
LUYKEN, *D. Lier*, 102.

7) *Gouden* (voorheen gewoonlijk *gulden*) *bruiloft*, *gouden feest*: feestelijke herdenking van een voor vijftig jaar gesloten huwelijk; voorts staat *gouden* (*gulden*) *feest* ook meer in 't algemeen voor: gedachtenisviering van den eenen of anderen gewichtigen dag in iemands leven na verloop van vijftig jaar. Waarschijnlijk is *gouden* (*gulden*) in dit geval ontleend aan de benaming *gulden jaar* voor: jubeljaar; de Roomsche jubeljaren toch werden o. a. elke vijftig jaar gevierd. Men vergelijke b. v. *gulden bruiloft* (OUDAAN, *Poëzy*, 3, 418), *gulden misgetij* (VONDEL 6, 29) en zie voor nadere bewijzen GULDEN, 1ste art. *Zilveren* en *koperen* (ook *diamanten*) *bruiloft* moeten dan later, min of meer in scherts, naar 't voorbeeld van *gouden bruiloft* zijn gevormd. || De gouden Bruiloft, *Gedicht van W. Messchert*, a°. 1825. Het gouden feest der priesterwijding van Pastoor X.

dit kreupel rijm (vermeldt), wat feestvreugd wordt gevierd:
„Ter eer van 't Gouden Feest van Vader Van der Woude,
„Die vijftig jaar geleên zijn waardige Egâ trouwde".
MESSCHERT, *Goud Bruil.* 56.

— Zoo ook *Gouden bruiloftsfeest*, *gouden priesterfeest*. || Het geslagt der Van Vinken en der Van Loonen (heeft) agt malen op elkander ... het Gouden Bruiloftsfeest gevierd, BERKHEY, *N. H.* 3, 1106.
— In vrijer gebruik, met toespeling op een *gouden feest*. || Op de gouden priesterkroon van ... F. A. H. Boermans, *Gedicht van* J. A. DE RIJK, in *De Katholiek*, 94, 341.

Zo laate een loffelyk Geslacht, ...
Zich aan uw' gouden trouwdisch vinden.
V. MERKEN, *Nut d. Tegensp. enz.* 274.

Wat staat die gouden kroon,
Omvlochten van een krans van eik en lauwerblaren, ...,
Op 't onbewolkte voorhoofd schoon!
TER HAAR, *Ged.* 3, 144.

8) Van *gouden* met *-(t)je* afgeleid is het verkl. *goudentje*, zelfstandig gebezigd voor: schat, dierbaar stuk, hartlap. Verg. nnoorsch *gullet mitt* (AASEN 251 *b*).

Staeghs legh ick en peyns wien ick voor mijn goudentje [sel beminne,
In ick kander gien bedayncke, al word ick uyt mijn sinne.
W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 2.

Koppel. *Goudenregen* (zie ald.); verg. voorts *goudgeld*, *-laken*, *-leder* (zie die woorden).

Samenst. *Roodgouden*, van eene roodachtige goudkleur („Een laaien, *roodgouden* gloed (*van de ondergaande zon*)", TEN BRINK, *Rom.* 1, 122).

GOUDENAAR. Zie GOUWENAAR.

GOUDENREGEN, znw. m., mv. *-s*. Verg. nhd. *goldregen*. Uit *Gouden*, bnw. en *Regen*. Benaming van een boomachtig gewas met gele bloemtrossen (lat. *cytisus laburnum*) dat veel als sierplant wordt gekweekt (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 56).

Zijn wieg staat tusschen rozen
En gouden regens in.
DE GÉNESTET 2, 79 (*Op een kind in Mei geboren*).

GOUDERTS, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Erts*. Goud, zooals het met andere delfstoffen vermengd in de aarde voorkomt; ook (met mv.): goudhoudend erts. || Spoel van 't gouderts slijk en zand, BOGAERS 2, 228.

Het brengt juweel noch gouderts voorts,
Maar mannen — mannen van hun woord.
TOLLENS 8, 108 (*Mijn Vaderland*).

Samenst. *Goudertsmijn* (TOLLENS 10, 160).

GOUDESSAAI, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Essaai*. Onderzoek of proef ter bepaling van goudgehalte. || Voor gehalte-proeven ... zijn de volgende essaai-loonen verschuldigd: Goud-essaaien: voor eene kupelproef, een gulden vijftig centen, *enz. Wet van* 18 *Sept.* 1852, *a.* 15.

GOUDFAZANT — -FAIZANT, -FEZANT —, znw. m., mv. *-en*. Nhd. *goldfasan*; verg. fr. *faisan doré*. Goudlakensche fazant (zie bij GOUDLAKENSCH en verg. BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 387).

Kiosken, digt met loof omplant,
De woon van paauw en goudfezant.
BOGAERS 2, 161.

GOUDFOREL, znw. vr., mv. *-len*. De ridder- of roodforel (lat. *salmo salvelinus*), die in de Italiaansche, Zwitsersche, Skandinavische en Schotsche bergmeren wordt aangetroffen (zie CHOMEL 3193 *b* en verg. BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 180).

GOUDGAAS, znw. onz.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Gaas*. Zekere stof, t. w. gaas waarop een goudglans ligt. Verg. *zilvergaas*. || Donzen kussens met „rose" zijde overtrokken ..., welke kleur zoo zacht en tevens zoo smaakvol uitkwam door het goudgaas dat er over heen lag, SCHIMMEL 3, 71. Het kleed (*eener bruid*) van goudgaas, 281.

GOUDGEEL, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Uit *Goud* en *Geel*. Van eene op goud gelijkende gele kleur (zie *geel goud* in kolom 459). || (*Een volbeladen boom*) meer goudtgeel van d'appelen, dan groen van bladen, COORNHERT 1, 349 *a*. 't Goud-geel kaf en stroo, VONDEL 1, 195. Goudgeele boterbloemen, 2, 550. Goudgeele Cysjes, purperbonte Puttertjes, BERKHEY, *N. H.* 3, 13. De goudgeele Carper, 135. De goudgeele met klinkers bestraate plaats, *Leev.* 1, 195. Tagus' goudgeel zand, TOLLENS 8, 44. Het goudgeel boterschaap, dat krenten heeft voor oogen, MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 41. Glaswerk ... goudgeel en donkergroen gestreept, *K. Zev.* 2, 108. Goudgeel ginsterkruid, VOSMAER, *Inwijd.* 426. De goudgele strepen van het bloeiend koolzaad, LOVELING, *Sophie*, 61.

Siet wat een kostlick schoon uw' Vrijster uyt kan maken.
't Vell Goud-geel, Silver-haer, en Ooghjens van Scharlaken.
HUYGENS 1, 682 *b*.

— Van rijp, te veld staand graan. || Tarentum, daar de zwarte Galezus het goutgeele gewas bewatert, VONDEL 5, 123 (lat. *flaventia culta*). Goudgeel graan (HOOGVLIET, *Abr.* 70; V. D. WILP, *Ged.* 9; BEETS 3, 311). De goudgele oogst, BEETS, *C. O.* 282.

— Van blonde haren. || Den spiegel, daer sy haer gout-geel hayr in sagh, POIRTERS, *Mask.* 210. Gy, trout een wijf om gout, en niet om gout-geel hair, CATS 2, 212. Met goudgeele lokken en sneeuwwit gewaad, V. LENNEP, *Poët.* 5, 241.

— Van de zon. || Alderklaerst ten toon De goudgeel sonne luystert (*schittert*), VONDEL 2, 153.

GOUDGEHALTE, znw. onz.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Gehalte* in de bet. 1, *b*). In een allooi: de hoeveelheid fijn of zuiver goud beschouwd in verhouding tot het bijmengsel. || Werken, wier goud- of zilvergehalte beneden de 250 duizendsten blijft, worden niet als gouden of zilveren werken aangemerkt *Wet van* 18 *Sept.* 1852, *a*. 6.

GOUDGELD, znw. onz.; zonder mv. Mnl. *goutgelt*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Geld* in de bet. I, 1); daar men voorheen ook wel *gouden geld* (verg. mnl. *gulden gelt*) schreef, is het echter niet onmogelijk dat *goud* als onzijdige vorm van *gouden* is op te vatten (zie GOUDEN, Aanm. en verg. GOUDLAKEN, GOUDLEDER). Gouden munt. || Reden waarom 'er meer zilver- dan goutgelt wort gevonden, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 72. Dat, onder de werking van den dubbelen standaard, ... het goudgeld allengs het voorname betaalmiddel werd, VISSERING, *Herinn.* 3, 115.

GOUDGELIJK — GOLDGELIJK —, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Gelijk* in de bet. I, I, A, 2). Op goud gelijkende, t. w. in kleur. || Een gold-g'lijcke baerd verçierden hem de mond, STARTER 18. Goudgelijke vlechten, BILD. 2, 99 (lokken, 2, 100; halmen, 11, 110).

GOUDGEWICHT — GOUDWICHT —, znw. onz.; het mv. in de bet. 2) mogelijk. Mnl. *goutgewichte*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Gewicht* in de bet. B).

1) *Gewicht*, B, 2, *b*). Gewichtseenheid om de zwaarte van het goud te bepalen. || Het oude goudgewicht was het halve pond Trooisch of de mark. — Goudgewigt, mark-gewigt. Daar 't goud mede gewogen werd, MARIN.

2) *Gewicht*, B, 2, *c*). Stel, stelsel van maten waarmede goud gewogen wordt. || Door zulk gewigt, dat men altijd bij zich had ... kan men geen omslagtig winkelgewicht verstaan, maar wel goud- of zilvergewigt, V. D. PALM, *Sal.* 4, 275.

3) *Gewicht*, B, 3). De toestel waarmede goud gewogen wordt, goudbalans, goudschaal. || Goutgewicht, Goutschaelken. *Un trebuchet à peser or ou argent*, MELLEMA.

4) Schalen en gewicht om goud mede te wegen. Verg. de beteekenissen 2 en 3).

W. Wat steeckter in die sack? 'k wed nau de rabout swicht.
L. Je meuchtse wel open doen, daer is niet in as een goutwicht ...
'T is den baezen sack, daer ick om ghelt me gae.
HOOFT, *Ged.* 2, 310.

— Zegsw. *Dat is hem noodig, als eenen bedelaar het goudgewicht* (HARREB. 1, 252 *b*) voor: het dient hem even weinig.

GOUDGIERIG, bnw.; *-er, -st*. Uit *Goud* in de bet. 3, *b*) en *Gierig* in de bet. I, A). Begeerig naar goud of rijkdom, hebzuchtig. || Een rijck goutgierigh Lidier, COORNHERT 1, 235 *a*.

Arne, die goutgierigh
't Beloofde gout ontfing van Siton, al te vierigh.
VONDEL 11, 525.

— Ook van zaken. || Vlught van dit goutgierigh strant, VONDEL 5, 184 (zie ook 11, 659).

GOUDGLIT. Zie GLIT.

GOUDGRAVER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Graver*. Gouddelver.

GOUDGROEF — GROEVE —, znw. vr., mv. *-groeven*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Groef*. Plaats waar goud uit de aarde gegraven wordt; goudmijn.

GOUDGROEN, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Groen*. Als benaming van zekere kleur: groen met een gouden glans; goudachtig groen. || Een Goud-groene vlak (*op de wieken van de brandgans*), met eenen weerschyn van zuiver Koper kleur, HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 5, 25. Goudgroene vleugels (*van insecten*), CONSC. 5, 341. Een goudgroen ondervest, eenen muiskleurigen mantel en een rood mutsje, 6, 388 *b*.

GOUDGULDEN, znw. m., mv. *-s*. Mhd. *goltguldîn*, nhd. *goldgulden*, mnl. *gout-, goltgulden*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Gulden*, znw. Letterlijk: een uit goud geslagen gulden, een gouden gulden; de „gulden" toch was wel oorspronkelijk een *gouden* munt, maar sedert er ook *zilveren* stukken van ongeveer dezelfde waarde werden geslagen, werd de aanduiding als *goudgulden* (mnl. ook *goldragulden*, VERDAM 2, 2209) voor de eerste soort noodzakelijk. Niettemin werd ook deze naam in verloop van tijd op de *zilveren* specie toegepast; vandaar dan eindelijk de benaming *zilveren goudgulden* (zie bij 2). Verg. trouwens de beteekenissen van GULDEN, 2de art.

1) Benaming voor een gouden muntstuk. || Overlandsche goudguldens. Hannoversche, Rijnsche, Beiersche goudguldens. — Goude Specien ... Den Goutgulden ... te Nimegen, te Deventer, Campen, Zwol, ende te Leeuwaerden in Vrieslandt geslagen: iij gul. iij stuy., *Gr. Placaatb.* 1, 2883. De Goutguldens, gheslaghen ende gemunt inden Heyligen Rijcke, 2935.

O. B. Geeft u cooren niet min, siet, verstadij die peyl,
Dan hondert gout guldens! *N. G.* T'esser niet voor [veyl! ...
Ick hoop het noch te jagen op tot twee hondert [gouwen croonen.
Trou moet blijcken, 733.

2) Benaming van eene Nederlandsche zilveren munt, *Achtentwintigstuiverspenning*, ook (*Zilveren*) *Florijn*, *Floreen*, *Zilveren Gulden*, *Klapmuts* en *Achtentwintig* (zie ald.) geheeten. || Silvere Specien ... Den Florijn of silveren Goutgulden gheslagen binnen ... Deventer, Campen en Zwol: j. gul. viij. stuy., *Gr. Placaath.* 1, 2884. Den Silveren Goudt-gulden, of Acht-en-twintigh-stuyverspenningh, in dit loopende jaer tot Deventer geslagen, 4, 658 *a*. (*De*) geldsnoeierij ... (versmaadde) onzen achtentwintig ..., omdat, welke hooge gedachten zijn tweede naam, die van goudgulden, ook mocht opwekken, zijn zilver slecht en de zonde niet waard was, BEETS, *Na vijftig jaar*, 103.

Samenst. *Goudguldenverf*, de kleur van goudguldens, als kleur van gezonde urine („Die *Goudguldens verw* kan pissen, Kan licht de Doctoren missen", HUYGENS 1, 706 *b*: sp. *color de florin*).

GOUDHAAN — gewoonlijk in den vorm van het verkl. -HAANTJE —, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Haan*. In twee verschillende beteekenissen.

A) Zeker insect, t. w. een bladkever met als goud glanzende dekschilden, waarvan vele soorten bestaan die te zamen de familie der *phytophaga* of *chrysomelinae* uitmaken (zie SNELLEN v. VOLLENH., *Gelede Dieren*, 233—234). || De eigenlijke goudhanen, waaronder vooral de goudhaan der doove netel (*chrysomela fastuosa*) ... en de goudhaan der populieren (*Lina populi*), BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 320.

— Zegsw. *Hij ziet er uit* (of *hij blinkt*) *als een goudhaantje* (HARREB. 1, 254 *b*): hij ziet er keurig uit.

B) Benaming van zekeren vogel. || De gewone soort wordt ... het Goudhaantje, *Regulus cristatus*, ook wel het Goudsbloem- en St.-Maartensvogeltje ... geheeten, SCHLEGEL, *Vogels*, 95. Het Goudhaantje is ... het kleinste Europeesche vogeltje, *Ald.*

Samenst. In de bet. A) *Goudhaanseten*, *-voeder* (zie die woorden).

— In de bet. B) *Vuurgoudhaantje*, lat. *regulus ignicapillus* (SCHLEGEL, *Vogels*, 95).

GOUDHAANSETEN, znw. onz.; zonder mv. Benaming van de doove netel (lat. *lamium album*) waarop zekere soort van goudhaantjes (zie GOUDHAAN, A) leeft; ook wel *Goudhaansvoeder* geheeten.

GOUDHAANSVOEDER. Zie hierboven.

GOUDHARIG, bnw. Van *Goud* in de bet. 1) en *Haar* met *-ig*. Met gouden, t. w. goudkleurige haren. Verg. GOUDLOKKIG. || *Auricomi Batavi*, goudhairige Batavieren, gelyk Silius Italicus hen noemt, BERKHEY, *N. H.* 3, 447.

GOUDHERMELIJN, znw. onz. Nhd. *goldhermelin*. In de wapenkunde. Eene soort van *hermelijn* (zie ald.) met zwarte staartjes in een gouden veld. Zie RIETSTAP, *Handb.* 90.

Samenst. *Tegengoudhermelijn*, nhd. *gegengoldhermelin*: gouden staartjes in een zwart veld (*a. w.* 93).

GOUDKALK, znw. vr.; zonder mv. Andere benaming voor *Goudpurper* (CHOMEL, *Verv.* 2551 *b*).

GOUDKAM, znw. vr.; mv. *-men*. Zekere kamkieuwworm, lat. *pectinaria auricoma*. Zie HERKLOTS, *Weekd.* 238—239.

GOUDKANTOOR, znw. onz.; mv. *-kantoren*. Uit *Goud* in de bet. 3) en *Kantoor*. Kantoor waar handel in goud, in geld gedreven wordt; bankiershuis. Verg. GELDKANTOOR. || Dat zy (*de Joden*) ... door hunne heerschappy ... over de Goudkantooren van de meeste Europische Steden, den Lande ... in nood gewigtige diensten gedaan hebben, BERKHEY, *N. H.* 3, 428. De Goud-Kantooren in het bloeiende Antwerpen en andere Brabantsche Steden; ... de Geldbeurzen en Schatkisten van Amsterdam, 3, 658.

GOUDKARPER, znw. m., mv. *-s*. Hetzelfde als GOUDVISCH. Zie CHOMEL 919 *b*.

GOUDKAS. Zie hieronder.

GOUDKAST — -KAS —, znw. vr., mv. *-kasten*, *-kassen*; verkl. *-kastje*, *-kasje*. Uit *Goud* in de bet. 2) en *Kast* of *Kas*. Kast waarin kleinoodiën bewaard worden of te pronk staan; verg. *Porseleinkast*, *Zilverkast*.

— Bij goudsmeden en kashouders: uitstalkast.

GOUDKIEVIT, znw. m., mv. *-kieviten*. Zekere soort van kievit; lat. *vanellus squatarola* (BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 437).

GOUDKLEUR, znw. vr.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Kleur*.

1) Op goud gelijkende kleur, goudgele kleur.

de Oranjeboom (*die*)...
Voor de goudkleur zijner vruchten 't bloedrood aller tirannij
Deed verbleeken, deed verschieten, tot der zeeën overzij!
DA COSTA 3, 173.

2) Zekere verf of kleurstof; eng. *goldpaint*.

GOUDKLEURIG — voorheen ook -KOLEURIG —, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Van *Goud* in de bet. 1) en *Kleur* met *-ig*. In kleur op goud gelijkende. || Het goudkoleurige Barnsteen, BERKHEY, *N. H.* 3, 448. (*De vrouwen*) van Ameland en Schokland; onder welken het goudkoleurige hair nog heden in zulk eene hoogagting is, dat zy *enz.*, 3, 449. Het blonde haar, waarin een goudkleurige gloed lag, BOSB.-TOUSS. 1, 318 *a*. Zachte, goudkleurige Oktoberdagen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 43.

GOUDKLOMP, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Klomp*, vormlooze massa. Stuk goud. || In deze kloven liggen de „pepita's" of goudklompjes, CONSC. 6, 69 *a* (*Het Goudland*).

Hy raeckt een' aerden kluit: de kluit verkeert door kracht
Van 't raecken daetlijck in een goutklomp.
VONDEL 11, 656 (*van Midas*).

GOUDKOORD, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Uit *Goud* en *Koord*. Koord dat met een platsel of laan van gouddraad is omwonden (verg. KUYPER, *Technol.* 1, 544).

GOUDKOORTS, znw. vr.; zonder mv. Uit *Goud* en *Koorts*. Koortsige gejaagdheid of opgewondenheid bij goudzoekers en beursspeculanten.

GOUDKORNET, znw. vr., mv. *-ten*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Kornet* (fr. *cornet*), metalen plaatje. Plaatje goud voor het essaai. || Een toestel tot uitkoken der goudkornetten in salpeterzuur.

GOUDKUSSEN, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Goud* in de bet. 2, *e*) en *Kussen*. Juchtlederen kussen, dat de boekbinders bij het op de snede vergulden gebruiken om er het bladgoud op te snijden. Zie *Handw.* 22, 79.

GOUDKUST, znw. vr.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Kust*. Kuststreek waar goud wordt gevonden; bepaaldelijk een gedeelte van de Westkust van Afrika.

't Is zoo de aart (t. w. *de zwarte huidskleur*), de land-
[streek brengt het meê,
Als d' algemeene kleur der goudkust van Guinee.
BILD. 7, 210.

GOUDLAK, znw. onz.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Lak*.

1) *Lak*, lakvernis. Goudkleurig lakvernis.

2) *Lak*, zegellak. || Tot het kleuren van zegellak bedient men zich van ... kleingesneden onecht bladgoud voor goudlak, *Boek der Uitv.* 6, 159.

Een zonnebloem: „*Elle vous suit partout!*"
Praalde op 't cachet van zuiv'ren kornaljnsteen,
Zij drukte 't af in goudlak, dat zeer fijn scheen.
BEETS 1, 190.

3) Eene soort van muurbloem; nhd. *goldlack*.

GOUDLAKEN — voorheen ook GOUDE-, GOUWELAKEN (met klemtoon op *a*) —, znw. onz.; mv. *-s*. Eene koppeling van *Gouden*, bnw. in den gewaanden onzijdigen vorm *goud* (zie GOUDEN, Aanm., kol. 472) en *Laken*. Verg. *gouden laken* (STALLAERT 2, 134 en boven kol. 474), fr. *drap d'or*, eng. *gold cloth*; zie ook *Zilverlaken*.

1) Eigenlijk. Laken dat met goud doorweven is. || Den Capiteyn Generael van de Janitsaren ... wert noch daer en boven vijfmael 's jaers verkleet met gout en zijde laken, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 37. Die van eenige gelegenheyt zijn, dragen Lijfjens van Gout-laken, STRUYS, *Reys.* 100. Goude-laken en alderhande Stoffen, 152. Vier tafels, met goudlaken bekleed, BOSB.-TOUSS. 2, 62 *b*.

> Gouwelaken, flueel, ja cramezijn gheseyt,
> Satijn, damast, ghi sult mogen kiesen.
> V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 221.

— Zegsw. *Wij zijn zoo zalig in voddebaai als in goud- of zilverlaken*, HARREB. 1, 254 *b*.

Voor *gouden*, (*goude*) *laken* zie nog CATS 2, 171 *a*; VONDEL 5, 232 en 248.

— Met mv. Soort van *goudlaken*. || Fijne katoenen van Bengalen, ja zelfs goud- en zilverlakens van Japan, CONSC. 1, 283 *a*.

2) Eene soort van muurbloem met gele, purper- of bruinrood gevlekte bloemen. Zie CHOMEL 1816 *b*.

3) Zekere kever, ook *goudkever* genoemd (v. DALE).

Afl. *Goudlakensch* (zie ald.); *goudlakenen* (*goudlaken*): van goudlaken, in de koppel. *Zwaargoudlaken(en)* („de priester ... in de *zwaar-goudlakene* choorkap", v. BEERS 2, 265).

GOUDLAKENSCH — voorheen ook GOUDELAKENSCH —, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Van *Goudlaken* met *-sch*.

1) Van kleederen enz. Van goudlaken gemaakt. || Een goudelaeckense rijcxmantel hoogh van roem Ciert elck gelijckelijck, VONDEL 2, 540. Uytgestreken als Koninghen, in Zijde, Felpen, en Goudtlakensche Rokken, STRUYS, *Reys.* 197. Een tot de knieën reikend en op de borst ... een weinig geopend goudlakensch kleed, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 35.

2) Van vogels (hoenders), wier vederkleed aan goudlaken denken doet.

a) Van den goudfazant. || Pauwen en Pauwiezen, ... goud- en zilverlakensche fazanten, *K. Zev.* 2, 82.

— Zelfstandig gebezigd. || Een ordinaris kip is zoo goed als en misschien beter dan een fazantenhen, maar zij behoort daarom niet in het hok der goudlakenschen, BEETS, *C. O.* 149.

b) *Goudlakensche wyandottes*, eene soort van kippen.

GOUDLAND, znw. onz.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Land*.

1) Als benaming van Californië. || Hebt gij waarlijk lust om de reize naar het Goudland ... te ondernemen? CONSC. 4, 170 *b* (zie ook v. ZEGGELEN 5, 76).

2) (*Het*) *Goudland*; sp. (*el*) *Dorado* (*Eldorado*): eene fabelachtige landstreek in het binnenland van Zuid-Amerika, waar goud en edelgesteenten in overvloed zouden te vinden zijn. Zie VETH, *Uit Oost en W.* 63. Ook oneigenlijk, bij vergelijking. || Was 't dorado van zijn wenschen Dan stofflijk goudland? HOFDIJK, *Kunstenaars-Id.* 7.

3) Kostelijke grond. In de zegsw. *Mollen en menisten heeft men op goudland* (HARREB. 3, LXIV *b*).

GOUDLEDER — LEER —, znw. onz. Eene koppeling van *Gouden*, bnw. in den gewaanden onzijdigen vorm *goud* (zie GOUDEN, Aanm., kol. 472) en *Leder*. Voorheen *gouden leder* (onder GOUDEN, kol. 475). Vergulde leder, of leder met vergulde figuren, tot behangsel van vertrekken. || Het zaaltjen ... is wat ouderwets, omdat het met goudleer behangen is, *Wildsch.* 4, 394. Het behangsel was ... goudleer, van den tijd van Willem den IIIden, FOKKE, *B. R.* 1, 73. De wanden zijn met goud leder behangen, waarvan de grondkleur echter groen is, SCHIMMEL 1, 383 *a*.

> Een gildekamer ... o! 't was rijk:
> De wanden van goudleer, de tafels van eik.
> DE GETTER, *Keizer Karel* (2de uitg.), 128.

Afl. *Goudlederen*, (*-leeren*).

GOUDLEDEREN — -LEEREN —, stoffel. bnw. Van *Goudleder* met *-en*. Van goudleder. || Goudleêren schoentjes, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 18. Het goudlederen behangsel ... waarvoor zij ... wel had hooren zeggen, dat de muilenmakers te Waalwijk ... groote sommen zouden hebben willen geven, BEETS, *C. O.* 41.

— Van vertrekken. Met goudleder behangen. || Het ... goudlederen kabinetjen, SCHIMMEL 2, 353 *a*.

GOUDLOKKIG, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Van *Goud* in de bet. 1) en *Lok* met *-ig*. Met gouden lokken of haren. || Jonge jeugd, goudlokkig en onsterflijk, TEN KATE 8, 350.

GOUDMAKER, znw. m., mv. *-s*. Van *Goud* en *Maken* met *-er*. Iemand die goud maakt of tracht te maken; alchimist.

GOUDMAKERIJ, znw. vr. Van *Goud* en *Maken* met *-(er)ij*. Verdietsching van: alchimisterij. Verg. GOUDMAKER.

GOUDMEERLE — -MEREL —, znw. vr., mv. *-meerlen* en *-merels*. Eene benaming voor den wielewaal. Zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 285.

GOUDMIJN, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Mijn*. Voorheen *gouden mijn* (zie kol. 473).

1) Eigenlijk. Mijn waaruit gouderts gegraven wordt, goudgroeve. || Sy hebben (*op Bali*) diversche metalen in 't Eylandt, als Yser Coper ende Gout, doch de Coninck en wilt de Gout-mynen niet gheopent hebben, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 77 *d*. De goudmijnen van het Oosten, BOSH.-TOUSS. 2, 15 *b*. Al wat Spanje rijk was, sinds Columbus de goudmijnen van Peru had ontsloten, 2, 175 *a*.

2) Bij vergelijking. Iets, dat groot voordeel oplevert, waar rijke winst in zit. || (*De verdrukker*), die in den Staat, door hem beheerscht, nimmer iets anders beschouwde, dan de goudmijn, om zijne gierigheid en wellust te voeden, v. D. PALM, *Sel.* 1, 331. Ik geef er weinig meer voor (t. w. *voor eene pachthoeve*), dan gij er jaarlijks voor betaaldet. Het is eene goudmijn, vriend, CONSC. 1, 88 *b*. Er zijn er veel dommer dan wij, die op de Beurs een goudmijn hebben gevonden, en het zou voorzeker geen mirakel zijn, indien onze driehonderdduizend franken zich zouden vermenigvuldigen tot eenige millioenen, 4, 138 *b*. Uw goudmijn, — heide en slijk —, DE GÉNESTET 1, 136 (*tot een heereboer*).

— Inzonderheid: voordeelig bedrijf, winstgevende tak van nijverheid of handel. || De haaringhvisschery werdt met recht gehouden voor een ... goudtmyn der vrye Nederlanden, BRANDT, *De Raiter*, 22.

3) Figuurlijk; verg. het gebruik van *schatkamer*, *voorraadschuur* en nhd. *fundgrube*. || Dit Boek (*het boek Job*) (schijnt) mij een goudmijn, of liever een voorraadkamer te zijn van schatten en kostbaarheden, v. D. PALM, *Red.* 2, 57. De historie is zoo rijk; laat hem (*een schilder*) voortgaan met hare goudmijnen voor zijne kunst te doorwroeten, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 205. Dat de Bijbel voor de aanhangers van het „Réveil" een goudmijn werd van menschenkennis, PIERSON, *O. Tijdgen.* 79.

4) In Zuid-Nederland ook als benaming van een bloemkruid, *sedum acre* L. (DE BO).

Samenst. (in de bet. 1) *Goudmijnberg*, berg waarin eene goudmijn is („aard-ontschoten dwergen (Meesters van de *goudmijnbergen*,)", BILD. 5, 420).

GOUDMOL, znw. m., mv. *-len*. Soort van mol die in Zuid-Amerika en op Madagaskar voorkomt (geslacht *chrysochloris*). Zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 1, 223.

GOUDMOND, znw. m., mv. *-en*. Zeker weekdier, lat. *turbo chrysostomus*. Zie CHOMEL, *Verv.* 4872 *b* en BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 647.

GOUDOOG, znw. m., mv. *-en*. Gaasvlieg met gouden of goudgroene oogen; *chrysopa perla* L. of *chr. alba* L.

GOUDOOGST, znw. m. Uit *Goud* (in de bet. 1 en 3) en *Oogst*.

1) *Oogst*, opbrengst, winst. Figuurlijk voor: rijke winst. || Een zijde- en goutooghst bloeit en groeit in dorre klippen, VONDEL 9, 630 (*Op Genua*).

2) *Oogst*, te veld staand gewas. Met vergelijking van het gele graan bij goud (LOOTS, *Ged.* 4, 164).

GOUDOOM, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-pje*. Uit *Goud* in de bet. 3) en *Oom*. Rijke erfoom. Verg. *Suikeroom*.

GOUDPAPIER, znw. onz.; als stofnaam zonder meervoud. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Papier*. Goudkleurig papier, t. w. papier dat aan eene zijde verguld is. || Er waren ... bloemblaadjes gestrooid en goudpapier, tot ver over den vloer, DE VOS, *Vl. Jong.* 277. Strooijonkertjes ... die groen en bloemen en lovertjes van goudpapier voor des bruidpaars voeten strooiden, DE ROEVER, *Vrijen en Tr.* 165.

Afl. *Goudpapieren*, van goudpapier („Zijn ... tabbaart van saai ... was met *goudpapieren* sterren bezaid", V. LENNEP, *Rom.* 5, 11).

GOUDPEER, znw. vr., mv. *-peren*. Goudkleurige peer.

1) Fr. *poire d'or d'été* (KNOOP, *Appelen en Peeren*, 34 *b*).

2) Herfstpeer; fr. *beurré blanc* (*a. w.* 33 *b*).

GOUDPELDE, — minder goed -PELD —, bnw. Van *Goud* en *Pel*, vlek, met *-de*. Met goudachtige vlekken. Van kippen. || Een toom goudpelde kippen.

— Zelfstandig gebezigd, in het mv. *Goudpelden* (vaak ook *goudpellen*): kippen met goudachtige vlekken.

Aanm. Zie over dit achterv. *-de*: KLUGE, *Stammbildungslehre*, § 234 alsmede DE BO[2] 189 *b* en verbeter dienovereenkomstig het art. *Geelpeld*.

GOUDPIPPELING, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Zekere appel, de gouden pippeling (zie GOUDEN, kol. 475).

GOUDPLUVIER — -PLEVIER —, znw. vr., mv. *-en*. Zekere vogel, lat. *charadrius auratus* (of — *plurialis*), fr. *pluvier doré*, eng. *golden plover*. || De grootste in Europa voorkomende soort (*der pluvieren*) is de fraaie goudplevier, BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 431.

GOUDPOEDER, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Poeder*. Goud in poeder. || Dat ... de twee dunne zijlokken nog niet ... met pommade waren gladgemaakt, of met goudpoeder bestrooid, BOSB.-TOUSS. 2, 364 *a*.

GOUDPURPER, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Eene kleurstof, gewoonlijk naar haren ontdekker *Goudpurper van Cassius* of ook *Goudkalk* genoemd. Zie NIEUWENHUIS' *Woordenb.* 4, 119 *a*.

GOUDRANONKEL, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Boterbloem. || In het gras groeien de madeliefjes, doormengd met molslabloemen en goudranonkels, TEIRLINCK-STIJNS, *Arm Vl.* 1, 107.

GOUDREGEN, znw. m.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Regen*. Regen van goud. || Zeus bezocht Danaë in de gestalte van een goudregen (verg. GOUDDROP, 1).

GOUDRENET — -REINET —, znw. vr., mv. *-ten*; verkl. *-je*. Benaming voor twee soorten van appelen.

1) Goudrenet, fr. *reinette doré* (KNOOP, *Appelen en Peeren*, 31 *b* en verg. ald. 13).

2) Zoete gele of geelgrauwe renet, zoete *goudrenet* (*a. w.* 31 *b* en verg. ald. 16).

GOUDRIJK, bnw.; de trapp. v. vergel. mogelijk (*-er*, *-st*). Uit *Goud* in de bet. 1) en *Rijk*. Rijk aan goud. || Het Goudt-rijcke Landt van Guiana, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 7, 20 *d*. 't Hoflyke 's Gravenhage, het goudryke Amsterdam, BERKHEY, *N. H.* 3, 616.

Het goutrijck Amerijcke,
't Wijdtheerschend Asia, het leeuwenvoênde Afrijcke.
VONDEL 6, 685.

GOUDROEDE, znw. vr., mv. *-en*. Zekere plant. || De gemeene Guldenroede, Goudroede of Heidensch wormkruid, *Solidago virgaurea* ... is op de heide zeer algemeen, V. HALL, *Landh. Flora*, 131.

GOUDSBLOEM — GOUD-, GOUW-, GOUDJES-BLOEM —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Mnl. *goutbloeme*. Benaming van de bloem van verschillende planten met gele (hoewel niet altijd goudgele) bloemen of, bij uitbreiding, voor de geheele plant.

1) Zeer in 't algemeen. Gele, goudgele bloem. || Naïs ... schakeert weecke blaeuwe beziën met goutbloemen, VONDEL 5, 42 (lat. *calta*). Laet bedden met geurige goutbloemen hen (*de bijen*) aenlocken, 5, 123 (lat. *croceis halantes floribus horti*).

2) Benaming voor *Calendula officinalis* L.; voorheen ook *solsequium* geheeten (zie daarover VERDAM 2, 2082 en verg. hieronder de aanhalingen uit DODONAEUS en COORNHERT). Nhd. *goldblume*; nnd. *goldblaume* (WOESTE); *goldjeblöme* (DOORNK.-KOOLM.); gron. *goldjesbloum* (MOLEMA); verg. voorts nd. *goldeke* (*calendula off., solsequium maius*, LÜBB.-WALTHER). || Dese bloemen worden ... hier te lande Goutbloemen geheeten, naer heur goutgeele verwe. ... In Latijn wordet in desen tijden *Calendula* genaemt. ... Sommige willen 't *Solsequium* noemen ... maer het is eer de *Caltha* van de ouders, DODON. 430 *a—b*. Gouds-bloem diend om de boter een koleur te geven, MARIN. — De Liefde die den mensche, gelijc de goutbloem de Sonne volgt, t' opperste goedt stadelijck doet na volghen, COORNHERT 1, 275 *d*. Dat dezelve zieke Beesten ... zullen moeten nemen den drank, gemaakt van zemelen, goudsbloemen en jeneverbeziën, BERKHEY, *N. H.* 8, 395. Een ruiker van verlepte goudsbloemen, V. LENNEP, *Rom.* 3, 106.

De werelt is een Hoff, daer in staen veel schoon bloemen
End menich lieflick cruijt, hoort eens, ick sal 's u noemen
Fluweelbloem, Penninckbloem, Munt, Goudbloem (*enz.*).
V. D. MIJLE, *Slagh v. Lepanten*, 43 (ed. 1593).

... Gouts-bloem, Munt, en Beursekruyt,
Recht dingen voor een jonge bruyt.
CATS 1, 258 *b*.

Dat hem (*den nieuwen haring*) dan, even als weleer,
De gouden goudsbloem sier'
SPANDAW 4, 135.

— In toepassing op personen, als eernaam. || Gouwe Gouwbloem van Ter Gouw, HUYGENS, *V. Dichtw.* 147 (*tot Lucr. Trello*).

Die goudbloem leyt vertreden
En van den struyck gesneden
In 't vrolijckst van haer lent.
VONDEL 3, 180 (*Lycksang over Dionys Vos*).

3) *Wilde goudsbloem*, in Noord-Brabant: de *Gele Ganzenbloem*, *chrysanthemum segetum*, L. Zie deel IV, 263.

Samenst. *Goudsbloemgloed*, oranje-kleur („Gouden *goudsbloemgloed*", BILD. 9, 164; zie ook kol. 132); *goudsbloemkruid*, de plant waaraan de goudsbloem groeit (DODON. 430 *b*); *goudsbloemslijm*, *calenduline* (BERZELIUS, *Scheik.* 4, 193 *b*); *goudsbloemvogeltje* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Akkergoudsbloem*, *Calendula arvensis*; *watergoudsbloem*, dotterbloem, *caltha palustris*, *caltha Virgilii*, *populago* (zie DODON. 1029 *b*; CHOMEL 529 *a* en verg. ook de bet. 1).

GOUDSBLOEMVOGELTJE, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Goudsbloem* en *Vogel* in den vorm van het verkleinwoord. Goudhaantje (zie GOUDHAAN, B) en BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 230).

GOUDSCHAAL, znw. vr.; meestal in collectieve opvatting en dan zonder mv.; verkl. *-tje*. Uit *Goud* in de bet. 1 of 3) en *Schaal*. Weegschaal (t. w. de balans met de *beide* schalen) om goud te wegen, goudbalans, zeer gevoelige balans. Meest altijd in figuurlijk gebruik, waar sprake is van gezette overweging. || Dat hij nog al zo eenige dingetjens eischt, die niet slecht zijn, gewoogen op het goudschaaltje der naauw toeziende reden, *Wildsch.* 5, 300. Lieden van een bekrompen denkwijze ... wegen alles, zoo, zoo nauwkeurig op goudschaaltjes, dat zij nooit tot een' edelmoedige stap kunnen komen, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 29. Ik (zal) u, die anders zoo haarfijn alles op uwe moreel goudschaaltje weegt, toonen, dat ik ook weet wat mijn pligt is, 3, 225.

> Laat my niemands daden wegen
> Op de goudschaal van 't verstand,
> Aan de dwaling na verwant.
> BILD. 13, 90 (*Zachtmoedigheid*).

> Wie bindt zich in waar 't kwaad den Meester loont?
> Wie houdt altijd de goudschaal in zijn vingren,
> Of telt de slagen waar de zwaarden slingren?
> TEN KATE 4, 114.

— *Zijne woorden op een goudschaaltje leggen:* ze voorzichtig wikken en wegen, te voren wèl naarstig overdenken. || Ik hou niet van dat geteut en gevit. Ik kan myne woorden in geen goudschaaltje leggen; nog een uur voor uit bedenken, wat of ik zeggen zal, *Leev.* 2, 212.

— *Het gaat niet op een goudschaaltje:* men neemt het zoo nauw niet. || 't Gaat by de Christenen ook niet alles op een Goudschaaltje. Er wordt gestolen en gesloken, dat het schreeuwt, *Leev.* 8, 58.

GOUDSCHUIM, znw. onz.; zonder mv. Uit *Goud* en *Schuim*.

1) Goudglit (zie GLIT). || Gelede, Gelit, Silver- of gout-schuym, V. D. ENDE (verg. KIL. op Glede).

2) Slakken, die bij het smelten van goud ontstaan; immers dit vermeldt KILIAAN op Goud-schuym (*auri scoria*), hoewel zulks strijdt met de tweede beteekenis (*chrysitis*); verg. VERDAM 2, 2084.

3) Afval (vijlsel, schaafsel enz.) bij de bewerking van goud; nhd. *goldkrätze* (KUYPER, *Technol.* 1, 87).

GOUDSLAAN, znw. onz. Koppeling van *Goud* in de bet. 1) en de als znw. genomen onbep. wijs van *Slaan*.

1) Het vervaardigen van gedreven goudwerk. || Daar onze Voorzaaten ... de konst van goudslaan en vergulden, by uitneemendheid, verstaan hebben, BERKHEY, *N. H.* 3, 507.

2) Het uitkloppen van goud (ook zilver en platina) tusschen perkament of zoogenaamd goudvlies (zie ald.) tot dunne blaadjes (bladgoud). Zie KUYPER, *Technol.* 1, 175.

GOUDSLAGER, znw. m., mv. *-s*. Van *Goud* en den stam van *Slaan* met *-er*. Een ambachtsman die, hetzij drijfwerk in goud vervaardigt (zie GOUDSLAAN, 1), hetzij goud tot dunne blaadjes uitklopt (ald., 2); in de tweede aanhaling zijn beide beteekenissen mogelijk. || Goud-slaegher, *Bractearius*, *bracteator*, KIL. — Beeldtsnijders, Goudt-en Silversmeden, Metselaars, Goudtslagers, Steenhouwers, *enz.*, STRUYS, *Reys.* 30. Dat men wijders de vliezen der Koeblazen geweldig kan rekken en afschellen is genoeg bij de Goudslagers bekend, BERKHEY, *N. H.* 6, 369.

GOUDSLIJP, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Slijp*. Zie de aanhaling. || Het stof, dat door den Puimsteen van het werk der Goudsmeden afgewreeven wordt, Goud-Slyp genaamd, CHOMEL, *Verv.* 2552 *a*.

GOUDSMEDEN, znw. onz. Koppeling van *Goud* in de bet. 1) en de als znw. genomen onbep. wijs van *Smeden*. Het bewerken van goud met den hamer. || Het goudsmeden leeren. Op goudsmeden gaan.

Samenst. *Goudsmeedwerk* („Een lang dekkleed van rood scharlaken, zwaar van *goudsmeêwerk* en goudfranje", BOSB.-TOUSS. 2, 54 *b*).

GOUDSMID, znw. m., mv. *-smeden*. Nhd. *goldschmied*, eng. *goldsmith*, mnl. *goutsmit*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Smid*. Eigenlijk: een ambachtsman, die goud door smeden bewerkt, die met goudsmeden den kost wint, maar gewoonlijk in ruimer opvatting: vervaardiger van gouden en zilveren werken en tevens winkelier daarin; soms zelfs alleen: koopman in goud en zilver, juwelier, kashouder. || Goudsmid, goudsmed, Die gouden juweelen maakt, fr. *bijoutier*, DE BO. — Malchia, de sone eens goutsmits, *Nehem.* 3, 31. Tot de Schaepspoorte toe verbeterden de goutsmeden ende de kruydeniers, 3, 32. Dat men geen zydekramers vind onder de laken of linneverkoopers, noch de goudsmeden in een zelve straet met de zadelmakers, REITZ, *Rusl.* 1, 19. Boerinnen ..., in lange reeksen bijeen, de stoepen der goudsmeden op- en afdrentelende, BEETS, *C. O.* 350.

> Wat woorden sal de danckbare gemeent
> Best vlijen, als de goudsmid dier gesteent,
> Om u t' onthalen op den hooghsten trap.
> VONDEL 3, 141 (*Wellekomst van H. de Groot*).

— Vaak verbonden met *Zilversmid*. *Goud- en zilversmid*, vervaardiger van —, en tevens koopman in gouden en zilveren werken; over het onderscheid dat men in Zuid-Nederland tusschen den *goudsmid* en den zilversmid maakt, zie DE BO^2 337 *a*.

Samenst. In den vorm van den 2^{den} nv. *Goudsmidsgezel*, knecht die bij een baas-goudsmid werkt; *-jongen*, leerling bij een goudsmid; *-knecht*, goudsmidsgezel; *-merk*, eigen kenteeken dat iedere goudsmid op zijne waren moet aanbrengen; *-oven*, smeltoven van den goudsmid; *-stempel*, stempel om het goudsmidsmerk mede te stellen; *-werk* („Het Nederlandsche *goudsmidswerk* (munt) uit door degelijkheid", KUYPER, *Technol.* 1, 72); *-werkplaats*; *-winkel*.

— Voorts nog *Goudsmidsspaath*.

— *Goud- en zilversmidswinkel*, juwelierswinkel („Een *goud- en zilversmidswinkel* ... waar hij een goud' horloge bestelt", PIERSON, *Mérie.* 1, 80).

GOUDSOLDEER — -SOLDEERSEL —, znw. onz.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Soldeer* of *Soldeersel*. Stof om goud (of zilver) te soldeeren; gewoonlijk eene legeering uit goud, zilver en koper (zie KUYPER, *Technol*, 1, 397).

GOUDSTEEN, znw. m. en onz., mv. *-en*, verkl. *-tje*.

1) Steen om het goud op te keuren, toetssteen. || Goudsteen, toet-steen, proefsteen, KIL.

2) Op goud gelijkende steen. — *a*) In 't algemeen. ‖ Daer vondense eenighe steentjens die glinsterden als Gout, ende daerom noemdense die Goutsteentjens, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 7 *c*.

b) Vertaling van *chrysoliet* (gr. χρυσόλιθος, lat. *chrysolithus*), eene algemeene benaming voor op goud gelijkende, groenachtig-gele gesteenten, maar bij de Ouden inzonderheid voor den topaas.

Een ringsteen ...
Wiens luister ongelijkbaar is:
Hij doet robijn en goudsteen wijken.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 195.

c) Nagemaakte *goudsteen*. ‖ Den zogenaamden Goudsteen, een compositie van Glas, welke helder bruinrood is en vol goudkleurige stippen, CHOMEL, *Verv.* 3939 *b*.

GOUDSTOF — -STOFFE —, znw. vr. en onz.; zonder mv. Uit *Goud* en *Stof*.

1) *Stof*, weefsel, stoffage. Nhd. *goldstoff*. Met goud doorweven stof of laken. ‖ Een hertogelijken mantel van goudstof, met het fijnste bont gevoerd, BOSB.-TOUSS. 2, 20 *b*. Gekleed in zijde en goudstof, 175 *b*. De volle vijf ellen goudstoffe, die haren sleep vormde, 3, 325 *b*.

2) *Stof*, grondstof, materie. Door VAN LENNEP, *Poët.* 7, 124, met toespeling op *Rom.* 9, 21, gebezigd voor: gouden materie, dus: goud.

Hoe! durft de leemen vaas, ten onrecht verontwaardigd
Zich belgen dat zij niet van goudstof is vervaardigd?

— Zoo noemt LOOTS (*Ged.* 4, 135) de Kunst „de kostbre goudstof" van den geest der kunstenaren, m. a. w. het „gouden" stoffelijk voortbrengsel van hun geest.

Zij (*de Kunstenaars*) offren u de reinste weelde
Die 't fijnst gelouterd brein ooit teelde,
De kostbre goudstof van hunn' geest.

3) *Stof*, fijn gruis. Stofgoud.

GOUDSTROOM, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Goud* en *Stroom*.

1) Stroom, rivier op den bodem waarvan goudzand gevonden wordt. ‖ Dat zylieden ... de geheele landstreek waren doorgetrokken, met het voornemen om den oorsprong van den Goudstroom te ontdekken, REITZ, *Rusl.* 1, 61.

2) Stroom, rivier van goud, uit goud bestaande. Figuurlijk, in verschillende toepassingen.

De goudstroom van Mexikes landen,
De Zilverzee, die de ingewanden
Van Peru's spichtige aardkorst vult,
Vloot met de schatten der Molukken
Te zamen, *enz.*
BOEKMAN, *Ged.* 32 (zie ook LOOTS, *N. Ged.* 27).

Een landzoom, waar de graanzee ruischt,
Als of 't een goudstroom was.
TER HAAR, *Ged.* 2, 3.

— In toepassing op „gulden" verzen.

heel een' goudstroom, schittrend rijk,
Hebt gij voor Holland uitgegoten,
ô Onnavolgbre Bilderdijk!
SPANDAW 4, 168.

GOUDSTUK, znw. onz., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Nhd. *goldstück*. Gouden muntstuk. ‖ Alvorens zij ... eenige goudstukken aan de farotafels der Duitsche badplaatsen wagen, of *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 5, 1. Hij ... haalde kleine grepen goudstukken uit den zak van zijn vest, waar hij ze met echte kunstenaarszorgeloosheid had bewaard, V. LOVELING, *N. Nov.* 257.

In 't vacuum komt een veertje
En een goudstuk gelijk op den grond.
BEETS 3, 509.

GOUDTASCH, znw. vr.; mv. *-tasschen*, verkl. *-taschje*. Uit *Goud* in de bet. 3) en *Tasch*. Goudbeurs, geldtasch. In de zegsw.

— *Hij ribbezakt de goudtasch met de scherpste nijptang*; bij TUINMAN, *Spreekw.* 1, *Nalez.* 19: iemand op de scherpste wijze het geld uit de beurs halen.

GOUDTINCTUUR, znw. vr., mv. *-tincturen*; verkl. *-tinctuurtje*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Tinctuur*. Zekere goudoplossing. ‖ Al het groote ophef, dat de oude Chijmisten van hun *aurum potabile* of drinkbaar goud en goudtincturen gemaakt hebben, CHOMEL 907 *b*.

Men bezigde de goudtinctuur,
De water- en de hongerkuur.
Maar ouder werd men niet.
V. ZEGGELEN 7, 102.

GOUDVEIL, znw. onz.; zonder mv. Zekere plant met goudgele bloemen, *chrysosplenium*. ‖ Wisselbladig—, paarbladig goudveil.

GOUDVELD, znw. onz., mv. *-velden*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Veld*. Veld, vlakte waar goud gevonden wordt. ‖ De goudvelden van Witwatersrand (Zuid-Afrika).

GOUDVERF, znw. vr.; zonder mv. Mnl. *goutvaruwe*. Uit *Goud* en *Verf*.

1) *Verf*, kleur. Gouden kleur. ‖ Goudverwe, *aureus color*, KIL. — Zijt gij wel zeker, dat uw hoofd zijne schoone goudverf zou behouden? Wie weet, welke donkere kleur in den wortel uwer haren groeit? CONSC. 2, 96 *b*.

2) *Verf*, kleurstof. Tot poeder gewreven tombak dat bij het vergulden van lijsten gebezigd wordt.

3) Bij vergulders. Grond, verfstof om het bladgoud te doen hechten, fr. *or couleur* en: *mordant*.

GOUDVERNIS, znw. onz.; zonder mv. Zeker goudkleurig vernis; fr. *or de couleur*.

GOUDVINGER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nnd. *goldfinger* (en *goldfink*, WOESTE 82 *b*; zie ook DOORNK.-KOOLM. op *Finger*); mnl. *goutvinger*. Een benaming van den vierden vinger, omdat men er den ring aan draagt; voor *goud* in den zin van *ring* verg. got. *figgragulþ*, vingergoud, vingerring. In 't Mnl. draagt ook de vierde teen van den voet, naar analogie, den naam van *gouttee*. ‖ Goudvingher. *Digitus annularis*, KIL. — Een tacxken na de middelsten en Gout-vinger loopende, V. BEVERW., *Heelk.* 47 *b*.

GOUDVINK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Zekere vogel, *fringilla pyrrhula* of *pyrrhula vulgaris*.

1) Eigenlijk. ‖ Geleerde goudvinken. — De goudvink houdt zich gaarne in ... sparre- en beukebosschen op, BURGERSDIJK. *Dieren*, 2, 240. Dat zij langen tijd een goudvink bezat, die twee of drie van haar lievelingsdeuntjes floot, V. LENNEP, *Rom.* 3, IV. Anders zong de leeuwerik zijn morgenlied in Hofwycks lommer, en anders weer floot de goudvink in Sorgvliets dreven, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 30.

— In toepassing op personen. ‖ „Genoeg!" zeide Godfried: „bindt dien jongen goudvink daar", V. LENNEP, *Rom.* 11, 192.

— Ook bezigt men *Een goudvink* schertsend voor: een rijken vrijer of vrijster. Zie HARREB. 2, LXXI *b*.

— In woordspeling met *Goud* (in de bet. 3): goudstuk; verg. *geeltjes* (Deel IV, 669). In de zegsw. *Zijne goudvinken zijn gevlogen*, zijn geld is op (HARREB. 1, 254 *b*).

— *Dat is de goudvink*; bij openbare verkoopingen: het beste perceel. Zie HARREB. 2, LXXI *b*.

2) Als benaming van eene soort van sierduiven. ‖ Raadsheeren, valkenetten, goudvinken, pagadetten, meeuwen.

GOUDVISCH, znw. m., mv. *-visschen*; verkl. *-vischje*. Uit *Goud* in de bet. 1) en *Visch*. Goudkleurige visch.

1) Zekere, uit China afkomstige zoetwatervisch; lat. *cyprinus auratus*, nhd. *goldfisch*, eng. *goldfish*, fr. *dorade de Chine*. ‖ De goudvisch schijnt in het begin der achttiende eeuw in Europa te zijn ingevoerd, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 191. — Klaartje ... was buiten opgevoed; had ... kippen, eenden en goudvisschen gevoerd *enz.*, BEETS, *C. O.* 237.

2) Zekere zeevisch met goudachtige schubben; port. *dorado*, fr. *dorade* (LITTRÉ). ‖ Den Dorado ... wort daerom also van de Portuguesen ghenaemt Dorado, alsoo veel gheseyt als Goudt-visch, of die Goudt waerdich is, om dat-men in Zee gheenen beteren en vindt. Ten anderen oock om dat hy int water schijnt gheel te zijn, blinckende somwijlen als Gout, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 67 *d*.

Samenst. (in de bet. 1) *Goudvischglas*, *-kom*.

GOUDVISCHGLAS, znw. onz., mv. *-glazen*; verkl. *-glaasje*. Uit *Goudvisch* in de bet. 1) en *Glas* (in de bet. 2, *a*). Glazen kom om goudvisschen in te houden. ‖ Als ik u ... geen zee bezorg, zoo slecht (t. w. *effen*) als het water in dat goudvischglaasje, dan mag ik—, v. LIMB. BROUWER 1, 37 *a*.

GOUDVISCHKOM, znw. vr., mv. *-men*; verkl. *-metje*. Uit *Goudvisch* in de bet. 1) en *Kom*. Goudvischglas; maar ook: komvormige vijver, waarin goudvisschen worden gehouden.

GOUDVLIEG, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Goudachtig glanzende vlieg (geslacht *Lucilia*).

GOUDVLIES, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. of verkl. Benaming van de dunne opperhuid van den blinden darm (soms ook van de blaas) der runderen, die, toebereid, door de goudslagers gebezigd wordt om tusschen de reeds vrij dun uitgeslagen goudblaadjes gelegd te worden en deze verder tot bladgoud uit te kloppen. Nhd. *goldschlägerhaut*, eng. *goldbeaterskin*. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 175. ‖ Het goudvlies ... van kalverblazen, BERKHEY, *N. H.* 6, 134.

— In de heelkunde, als hechtmiddel, met de bet.: *stukje goudvlies*. Meestal in den vorm van het verkl., *-vliesje*. ‖ Dat een Goudvliesje, over die ... wond gelegt, ... veel meer dienstig is dan *enz.*, *Leev.* 6, 178.

GOUDVOGEL, znw. m., mv. *-s*. In Zuid-Nederland: wielewaal (DE BO). Zie GOUDMEERLE.

GOUDVOS, znw. m., mv. *-en*. Uit *Goud* en *Vos*.

1) Goudkleurige vos.

2) *Vos*, voskleurig paard. Goudkleurig vospaard. Verg. *Zweetvos*.

GOUDWAAG — GOLDWAGE —, znw. vr.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1 of 3) en *Waag*, balans. Goudbalans, goudschaal. ‖ (*Eene*) oprechte goldtwage omme des loghens haghemunt uyt des waerheyds goudt te konnen onderscheyden, COORNHERT 1, 66 *d*. Eenen gewissen toetssteen ende golt-wagen, om die valsche van de ware munt te onderscheyden, 1, 71 *r*.

Zie ook MARNIX, *Geschr.* 2, 25.

GOUDWASSCHER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Goud* in de bet. 1) en *Wasschen* met *-er*. Persoon, werkman die door spoelen het goud uit het goudhoudende zand of uit het geklopte gouderts afscheidt.

GOUDWASSCHERIJ, znw. vr., mv. *-en*. Van *Goudwasschen* met *-(e)rij*. Plaats, werkplaats waar het goud gewasschen, uitgespoeld wordt.

GOUDWERK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Goud* en *Werk*.

1) Als collectieve benaming voor *gouden werken*. ‖ Daar men gemeenlijk oud goudwerk van verschillend gehalte krijgt bijeen te smelten, zoo *enz.*, KUYPER, *Technol.* 1, 73. Belle-Trezeken had haar reeds vóór hare eerste communie haar goudwerk gekocht: het bestond uit eene ketting, een kruis en oorbellen, R. LOVELING, *Nov.* 18.

2) Met mv. Uit goud vervaardigd voorwerp. ‖ De rijks-stempelmerken zijn ... 4°. het merk voor de kleine goudwerken, ... 8°. het merk voor oude goud- en zilverwerken *enz.*, *Wet van* 18 *Sept.* 1852, *a*. 10. Eenig voltooid goud- of zilverwerk, niet voorzien van de vereischte stempelmerken, *a*. 34.

GOUDWERKER, znw. m., mv. *-s*. Van *Goud* in de bet. 1) en *Werken* met *-er*. Die in goud werkt, vervaardiger van gouden werken. Zie kol. 460.

GOUDWESP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Wesp met gouden glans. ‖ *Chrysididen* of goudwespen, SNELLEN V. VOLLENH., *Gelede Dieren*, 355.

GOUDWICHT. Zie bij GOUDGEWICHT.

GOUDWOLF, znw. m., mv. *-wolven*. Eene benaming van den jakhals.

GOUDWORTEL, znw. m.; zonder mv. Mnl. *goutwortel*.

1) Zeker lelieachtig gewas, de witte affodille. ‖ Goudwortel, heydenbloeme, witte aphrodille. *Asphodelus*, *vel hastula regula*, *agatitis*, *albucus*, PLANT. (verg.: Goltkruyt. *Affodillum*. *Agatisia*, in den *Teuthon.*).

2) Schelkruid of stinkende gouwe (*chelidonium*), waarvan de wortels en stengels een goudgeel sap bevatten. Mhd. *goltwurz*, mnd. *goltwort*. ‖ Een hoop steen, waaruit hier en daar netels, scheerling en goudwortel schoten, R. LOVELING, *N. Nov.* 118.

GOUDZAK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Goud* in de bet. 1 of 3) en *Zak*. Zak om goud of goudgeld in te bewaren. ‖ Geen rijke tel' zijn' schat of wroet' zijn' goudzak om, J. V. RIJSWIJCK 294.

GOUDZAND, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Uit *Goud* en *Zand*.

1) Afval van goud, althans bij KILIAAN: Goudsand. *Pseyma*, *ramenta auri*.

2) Met goudstof of goudkorrels vermengd rivierzand, goudhoudend zand. ‖ Of nu het eerstgemelde Meir Daria ... ook goudzant voortbrenge, zal de tydt nader leeren, REITZ, *Rusl.* 1, 57. Dat de rivier Daria by sterke neêrvallende regens het goudzand van de rotzen afspoelde, 1, 61.

3) Goudkleurig zand om over versch geschreven schrift te strooien.

GOUDZIEK, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Uit *Goud* in de bet. 1 of 3) en *Ziek*. Ziek naar het bezit van goud of geld; geldgierig. ‖ Goudzieke gemoederen, v. EFFEN, *Spect.* 12, 236.

ô Roemryke Indus! hoe vervloekte gy dat nur
Waar in een goudziek volk uw stranden 't eerst ontdekte!
DE MARRE, *Bat.* 8.

GOUDZOEKER, znw. m., mv. *-s*. Van *Goud* in de bet. 1) en *Zoeken* met *-er*.

1) Alchimist. ‖ Goudzoeker. Een die 't goud maaken zoekt fix te hebben. *Alchymiste*, MARIN. — Zooveel kroezen, kolven, kranen en hevels ..., dat er wel de bijgeloovige moed van een' goudzoeker toe behoorde, om van uit zooveel verwarring, zich de noodzakelijkste voorwerpen tot eene scheikundige onderzoeking te gaan uitkiezen, BOSB.-TOUSS. 2, 341 *a*.

2) Goudgraver, gouddelver. ‖ Gewoonlijk verdeelen de goudzoekers, die een gezelschap vormen, de gevondene schilfertjes en „pepita's" in gelijke hoopjes en nemen elk hun part, CONSC. 6, 70 *a*. Geheele maatschappijen verrichten op groote schaal ... het werk, dat boven de krachten gaat van den enkelen goudzoeker, KAN in *Gids*, 1871, 3, 499.

3) Bij uitbreiding. Fortuinzoeker, avonturier. || De boterham en de goudzoeker, *Schoolm.* 42 (*Opschrift*).

GOUDZUCHT, znw. vr.; zonder mv. Uit *Goud* in de bet. 1 en 3) en *Zucht*, verlangen. Begeerte naar goud, rijkdom of schatten. || O vervloeckte goutzucht, waer brenght ghy den mensch niet toe! VONDEL 5, 184 (VIRGIL., *Aen.* 3, 57: *auri sacra fames*). Blinde goudsucht, 2, 724. Die Overvloed ... bragt ... de Weelde voort; en de veelheid der Rykdommen baarde by sommigen eene te sterke Goudzugt, BERKHEY, *N. H.* 3, 649. De hemelsche oprechtheid van dat wezen, dat zeker nooit door lage driften, veelmin door goudzucht beroerd werd, BOSB.-TOUSS. 2, 113 *b*.

Geen vervoering door den prikkel van een smaaklijk zwij- [melgift;
Geen verbloemde goud- of staatszucht; geen gehate factiedrift.
DA COSTA 3, 7.

Afl. *Goudzuchtig*, begeerig naar goud („Midas ... verblint, als een *goutzuchtigh* mensch, Misgreep zich jammerlijck *enz.*", VONDEL 11, 655).

GOUVERNANTE (met Nederlandsche *g*), znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Fr. *gouvernante*. Het tegenw. deelw. van het Fransche ww. *gouverner*. Bestuurderes.

1) Landvoogdes. || Na den dood van Margaretha van Parma werd Maria, zuster van Karel V, Gouvernante van de Oosteurijksche Nederlanden.

— Ook als titel van meer dan eene Prinses-Weduwe van Oranje, als voogdes over eenen minderjarigen Prins.

2) In de wandeling: de naam voor de vrouw van eenen *Gouverneur* (in de bet. 1, *c*). || Bij de gouvernante op receptie gaan.

3) Eene vrouw, aan wie de opvoeding en het onderwijs van kinderen is toevertrouwd. || Toen Chrisje Helder, zo nu en dan, onder het oog haarer Gouvernante, eens in het publiek verscheen, *Leev.* 1, 113. Gij weet, dat ik vroegere jaren eenigen tijd bij de familie A als gouvernante heb doorgebracht, V. LENNEP, *Rom.* 3, XII. Van alle (*vrouwen*) ... die ... gedoemd zijn om het eigen brood te verdienen, hebben er geene meer aanspraak op medelijden dan gouvernantes, HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 15.

4) Bestuurderes eener huishouding. Verouderd. || Cornelia Baers ..., Gouvernante van mijn huyshoudinge op Sorgh-vliet, CATS 2, 352.

Samenst. (in de bet. 3). *Gouvernantesplaats*, betrekking als gouvernante („De Hemel sta haar bij, die op eene *gouvernantesplaats* uitgaan", HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 16).

GOUVERNEMENT (met Nederlandsche uitspraak van de *g* en van de laatste lettergreep), mw. onz.; mv. (in de bet. 4) *-en*.

1) Regeering, bestuur. || 't Gouvernement der Ottomannen is absoluyt, want den grooten Turck is in dier voeghen Meester over zijne Landen, dat zijne Onderdanen haer selven Slaven noemen, *Begin e. Voortg.* 16, 63 *b*.

— Inzonderheid met betrekking tot de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen. Zie de Samenstellingen.

2) Militair commando over eene stad, eene vesting.

3) Provinciaal bestuur. Zie GOUVERNEUR 1, *c*). || Een surnumérair bij het gouvernement van Noord-Holland, BEETS, *C. O.* 26.

— Ook wel voor het gebouw waar het provinciaal *gouvernement* zetelt, of waarin de gouverneur woont. || Op het gouvernement schrijven.

4) Landstreek, gewest, provincie. || De zestig gouvernementen van Rusland. — Geheel Egypten was eertijdts gedeylt in veel deelen ende Gouvernementen; elck hadde zijnen Gouverneur, *Begin e. Voortg.* 16, 42 *a*.

— In Nederlandsch Oost-Indië. Grondgebied dat door een Gouverneur (in de bet. 1, *d*, *β*) wordt bestuurd. || Het Gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden.

Samenst. (in de bet. 1). In den vorm van den 2den nv. *Gouvernementsambtenaar*, ambtenaar van de hooge regeering in N. O.-I.; *-besluit*, besluit van de hooge regeering in N. O.-I.; *-blad*, het officieel orgaan der Regeering in West-Indië; *-gebied*: dat onder de souvereiniteit van de Nederlandsche regeering staat („Java is verdeeld in het *Gouvernementsgebied* en de Vorstenlanden"); *-klep*, veiligheidsklep aan een stoomwerktuig onder toezicht van en verzegeld vanwege de regeering; *-kultuur*, verbouwing van sommige gewassen volgens het Kultuurstelsel (zie b. v. *Wet v.* 2 Sept. 1854, *a.* 56, 4°.); *-land*: dat onder souvereiniteit van de hooge regeering staat; *-pakhuis*: waarin de waren van de gouvernementskultuur worden opgeslagen; *-secretaris*; *-vaartuig*, regeeringsvaartuig; *-vestiging* (zie b. v. *Wet van* 2 Sept. 1854, *a.* 63); enz.

GOUVERNEUR (met Nederlandsche *g*), mv. *-s*; verkl. *-tje*. Fr. *gouverneur*. Verg. mnl. *gouvernere*, *-neerre*. Letterlijk: bestuurder.

1) Vertegenwoordiger van het oppergezag.

a) Stadhouder. || Willem, Prins van Oranje, Graaf van Nassau, Stadhouder-Generaal van de Nederlanden, Gouverneur van Brabant, Zeeland, Friesland en Utrecht (*Titels van den Zwijger*).

— In minder strenge opvatting. || De Inwoonderen hadden (*na 's konings dood*) tot eenen Gouverneur ghecosen ... den Vader van een van des Conincks huysvrouwen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 31 *c*.

b) Militair opperbevelhebber in eene stad of vesting. || Cabeliau was Gouverneur van de stad Alkmaar tijdens het beleg. — Een Soldaat ... die op schildwacht staande en den Gouverneur (*der vesting*) noch in persoon, noch by naam kennende, *qui va la* riep, V. EFFEN, *Spect.* 12, 22.

— *Gouverneur van de Residentie.* Titel van den plaatselijken Commandant van 's-Gravenhage.

c) Titel van den vertegenwoordiger des Konings in eene provincie. Als officieele titel in Nederland sedert 1848 vervangen door: Commissaris des Konings. || Onze komissarissen in de provincien voeren den naam van Gouverneurs, *Besluit van* 15 Dec. 1820, *Staatsbl.* n°. 27, *a.* 1. — Bij den gouverneur van Zuid-Holland op audientie gaan. De gouverneur van Oost-Vlaanderen. — De Burgemeester had hem gekust, de Gouverneur had hem de hand gedrukt, CONSC. 1, 55 *b*.

d) In de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen.

α) In West-Indië. Titel van de vertegenwoordigers van het koninklijk gezag in Suriname en op Curaçao.

β) In Oost-Indië. Titel van sommige hoofden van gewestelijk bestuur, t. w. van de bestuurders van een *Gouvernement* (zie ald., de bet. 4). || Gouverneurs, Residenten, Assistent-Residenten. De Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden. Civiel en militair gouverneur van Atjeh.

γ) Ook, in de wandeling, als verkorting van den titel *Gouverneur-Generaal* (zie ald. de bet. 2).

2) Bij de voormalige lakenbereidersgilden. Overman. || De Notablen (zullen) ... bestaen ... uyt de gene die als Gouverneurs, Deecken, Weremeesters, Tarrameesters ... in dienst zijn, ofte *enz.*, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 4. Alle Jaere (zullen) ...

genomineert werden zes persoonen ... omme als Gouverneurs te connen dienen, 5.

3) Persoon, die belast is met de opvoeding en het onderwijs van kinderen of jongelieden. || Een Duitsch verhollandscht Gouverneurtje, dat met zynen jongen Heer op reis gaat, *Leev.* 2, 209. Een zo dommen als bigotten Abbé, welke hy tot zijn' Gouverneur aanstelde, *Wildsch.* 4, 367. De Prins van Oranje vergenoegde zich echter niet met zijn vertrouwen te schenken aan een Gouverneur zijner zonen: hij had hoogere gedachten van de pligten van het Vaderschap, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 363.

4) Aan een stoomwerktuig. Inrichting waardoor de machine eene eenparige snelheid behoudt, eng. *governor*. Regulator, regelaar.

Koppel. *Gouverneur-generaal* (zie ald.).

Afl. *Gouverneurschap*, de macht, het bedwang van een gouverneur (in de bet. 3) („Dat hy (*God*) de menschen ... als stoute jongens onder het *gouverneurschap* der wet hield", *Blank.* 3, 294); ook: het ambt van gouverneur (in de bet. 3) („Hij (nam) het *gouverneurschap* over den Prins op zich", BOSB.-TOUSS. 2, 342 *b*).

Samenst. *Gouverneursplaats*, betrekking van gouverneur (in de bet. 3) („Nu eens wilde hij beproeven ... les te geven ...; soms dacht hij ook wel eens aan eene voordeelige *gouverneursplaats*", V. LIMB. BROUWER 1, 68 *a*).

— Als tweede lid. *Ondergouverneur* (zie ald.); *vice-gouverneur*, onderbestuurder van eene landstreek enz. bij de voormalige O.-I. Compagnie.

GOUVERNEUR-GENERAAL, znw. m., mv. *gouverneurs-* (en *gouverneuren-*) *generaal*. Koppeling van *Gouverneur* in de bet. 1) en *Generaal*, bnw. in de bet. 2).

1) In 't algemeen. Onderkoning. || 't Coninckrijck Gussaratta wort beheerst van eenen Gouverneur-Generael, onder wien alle andere Gouverneurs staan, *Begin e. Voortg.* 17, 26 *b* (Vice-Coningh, *Ald.* 27 *a*).

2) Titel van den ambtenaar die met het hoogste gezag in Nederlandsch Oost-Indië is bekleed. || Soo is 't dat wij ... onzen lieven en getrouwen Pieter Both ... stellen, committeeren en onthouden ... bij dezen tot Gouverneur-Generaal in de Oost-Indiën, *Plakaat van de St.-G. van* 26 Nov. 1609, bij MIJER, *Verzam.* 3. De regering der koloniën en bezittingen ..., uitmakende het gebied van Nederlandsch Indië, wordt in naam des Konings uitgeoefend door eenen Gouverneur-Generaal, *Wet van* 2 Sept. 1854, *a.* 1. De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, Den Raad van Nederlandsch Indië gehoord *enz.*, *a.* 33. — Zie, als ik Gouverneur-Generaal op Batavia was, of ik die kwanten ook vette ampten zou geeven! *Leev.* 6, 11.

— Bij verkorting, in de taal van het dagelijksch leven: *Gouverneur*. || Wel vond ik 't zonderling dat de Gouverneur ... aan de ontdekte fonten den naam geven kon van ... onceerlijkheid, MULTATULI 1, 139.

— *Gouverneur-Generaal in Rade*. Thans verouderde formule voor: de G.-G. handelende in overleg met de Raden van N.-Indië. Zie b. v. *Regeeringsreglem.* van 1827, *a.* 14 en 15 bij MIJER, *Verzam.* 434.

Samenst. *Luitenant-Gouverneur-Generaal* („De Koning kan aan den Gouverneur-Generaal toevoegen eenen *Luitenant-Gouverneur-Generaal*, bestemd *enz.*", *Wet van* 2 Sept. 1854, *a.* 4).

GOUW (I) — GOUWE; daarnaast ook GOO, GA en GOOI — znw.; thans gewoonlijk VR., voorheen ook ONZ.; mv. *gouwen* (en *gooën*). Verg. got. *gawi*, onz., ohd. *gewi*, *gouwi*, onz., en *gouwā*, vr., mhd. *göu*, *gou*, nhd. *gău*, onz., *gau*, m., ofri. *ga*, *go*, mnl. *gouw*, onz., *gouwe*, vr. De vorm *goo*, *ga* behoort in Friesland thuis; *gooi* komt in vele plaatsnamen voor; het meest bekend is *Het Gooi* in 't Zuidoosten van Noord-Holland. De afleiding is onzeker; zie KLUGE en FRANCK, en verg. ook FEIST in *Beitr. P. u. Br.* 15, 547.

1) Als historische term: mlat. *pagus*. Landstreek als onderdeel van het rijk der Frankische vorsten. || Hlodwig had het oog op de rijen der Weermannen gehouden, om de voortloopende beweging gade te slaan, welke zijne vraag onder de lieden der verschillende Gouwen verwekte, CONSC. 2, 45 *b*.

2) In den vorm *goo*. Deel van de provincie Friesland. Meest in samenstelling (*Ooster-*, *Wester-*, *Fivelingoo*). || Daer-en-boven was tusschen die drie Goen ende Steden gelijcken strijdt, V. REYD, *Ned. Oorl.* 97 *b*. Daar (*te Leeuwarden*) vonden zy lichtelyk eenighen van hunne gezintheit, zoo uit andre Goon als uit de steeden, HOOFT, *N. H.* 1146.

3) Landstreek in 't algemeen; landouw. || Ik waag het eindelijk een boek de wereld in te zenden, althans de kleine wereld onzer Dietsche gouwen, DE VOS, *Vl. Jong.* VII.

> Zoo rijk en welig als weleer
> Zijn nog uwe gouwen.
> DE COET, *Lied.* 116.

> Zou voor den man een scherper wee bestaan ...
> Dan vreemden in zijn eigen lieve gouwen
> Met lach en spot hun tenten te zien bouwen?
> DE GEYTER, *Keizer Karel* (2de uitg.), 126.

Aanm. In Vlaamsch België bestaat heden ten dage bij sommigen het streven om Fransche of Fransch klinkende woorden als b. v. *provincie* en *gouverneur* door *gouw* en *gouwgraaf* te vervangen; zie b. v. *Biekorf* 2, 385—396. Desgelijks bezigt, in Noord-Nederland, JOHAN WINKLER *gouwspraak* of *gouwspreektaal* voor *dialect* (b. v. *Oud Nederl.* 8, 9, 131), *gouwgenoot* voor: landsman uit dezelfde provincie (*ald.* 31); enz.

Samenst. (in de bet. 1) *Gouwgeding*, *gouwgraaf* (zie *Mnl. Wdb.* op *gouwdinc*, *gouwgedinge* en *gouwgrave*).

— Verg. voorts plaatsnamen als *Gooiland*, *Hasegouw*, *Henegouwen*, *Oostergoo*, *Augustinusga*, enz. en zie ook de Aanm.

GOUW (II) — GOUWE —, znw. VR., mv. -EN. Mnl. *gouwe*. In Noord-Holland benoorden Amsterdam benaming voor een weg langs eene watering of sloot; soms ook voor de watering of sloot zelve. Verg. de rivier *De Gouwe* in Zuid-Holland (waarvan *Ter Gouw* of *Gouda*) en de *Golda*, *Goude* tusschen Schouwen en Duiveland (V. D. BERGH, *Mnl. Geogr.* 81). Thans alleen als historische term. || Gouw. *Agger fossa sive aquagio obductus*, KIL. — De gouwen, de Kloosterdijk, de veld- en binnendijkslooten altijd te onderhouden door de particuliere eigenaars van dien, G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 540.

Samenst. *Gouwslag*, slag of bepaald gedeelte van eene gouw, met welks onderhoud iemand is belast; op te maken uit *gegouwslaagd*: met het onderhoud van een *gouwslag* belast (verg. GEHOEFSLAAGD) („Het maken van een nieuwe verdeeling van de *Purmerlandergouw* ten laste der erven onder Purmerland en den Ilp gelegen, die daarin steeds *„gegouwslaagd"* waren geweest", G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 592).

— Als tweede lid. *Purmerlandergouw* (zie hiervoren).

GOUWE — GOUW; ook GOUDE —, znw. VR.; zonder mv. Eene benaming van verschillende planten, die stellig met *goud* samenhangt, als genoegzaam blijkt uit de afwisseling met *goudwortel*. Verg. ook mnd. *golde*, lat. *adera*, *affodillus* (LÜBBEN-WALTHER) met GOUDWORTEL, 1).

1) *Stinkende* —, of *groote gouwe*, ook: goudwortel (zie GOUDWORTEL, 2), schelkruid, groot oogenklaar en zwaluwenkruid genoemd; lat. *chelidonium majus* (CHOMEL 922 *b*; v. HALL, *Landh. Flora*, 11). Verg. voorts nd. *goldkrâd*, *goldlokwortel* en *golfert* (*goldwort*) (WOESTE). ‖ Goutwortel. Goude. Groote goude, MELLEMA. — Wat Gouwe stincken doet, wat Roosen wel doet riecken, HUYGENS 1, 357.

Te voren echter juichtze (*de zwaluw*), al klappend met de [vlerken,
Der gouwe vrolijk aan, die 's jongskens oogen heelt.
BILD. 6, 251 (*verg. de benamingen* zwaluwenkruid [*en* oogenklaar).

— Zegsw. *Het is stinkende gouw*, HARREB. 1, 255 *a*.

2) *Kleine gouwe*, ook: speenkruid, vijgwrattenwortel en hanekloetjes genoemd; lat. *chelidonium minus* (CHOMEL 923 *a*; v. HALL, *Landh. Flora*, 2).

GOUWENAAR, znw. m., mv. *-s*. Afleidsel (met *-aar*) van (*Ter*) *Gouw*, (*Ter*) *Goude*, van ouds de naam der stad Gouda.

1) Benaming voor eene Goudsche of „lange" pijp. Soms in den tamelijk gemaakten vorm *goudenaar*. ‖ Reik mij vast een' schoonen Goudenaar uit die lâ, ik zal er den brand maar eens insteken, POTGIETER 1, 2. In alle seizoenen zaagt gij in die lommer de grijze kantoorjas en den doorrookten gouwenaar van verre, POTGIETER bij BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 161. Als ik 's morgens mijn gouwenaar stop, VOSMAER, *Inwijd.* 219.

2) De uitdrukking *Dat is de Gouwenaar*, „bij militairen in gebruik als hun iets slechts overkomt", moet ontleend zijn aan het slechte drinkwater te Gouda (HARREB. 2, LXXXIII *a*). Wellicht heeft men hier te doen met eene benaming als „de Rotterdammer" en „de Vlaardinger", waarmede, vanwege de beruchte werking van het Maaswater, de buikloop werd aangeduid. Dit zou ook misschien de zegswijzen *Dank je voor den Gouwenaar* en *Dat is goed voor den Gouwenaar* (HARREB. 1, 255 *a*) verklaren.

GOVAAR, GOVARE. Zie GODVADER.

GOVEKE, GOVEKEN. Zie GOVIE.

GOVER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*.

1) Eene thans verouderde benaming voor eene soort van kap of muts. ‖ Gover, zekere kap of hoofddeksel, WILLEMS, *Heelu*, 281.

Ook is uw rok en uwen gover,
Vrij kaaltjes, afgesleten, pover.
BEKKHEY, *Vertell.* 5, 24.

Dan baat in 't harde lot geen hartelijke traan,
Geen rouwfloers op de huif, geen lamfer op den gover.
BEKKHEY bij BILD. 9, 499.

2) In de volgende aanhaling schijnt met *gover* eenig zeil of scheepsgereedschap bedoeld te zijn.

wijl de zeilen door den gover,
Een poos gedekt zyn, op dat men wat drijven kon.
BEKKHEY, *Zeetriumph.* 294.

Zie ook *Goverzeil*.

GOVERT — GOVAART; verkl. GOVERTJE —, mansvoornaam, t. w. eene samentrekking van *Godevaart*, den Nederlandschen vorm van *Godfried*.

1) In sommige vaste verbindingen, als *Govert Terrop*, *Schele Govert*, *Govert Wijsneus* (zie HARREB. 1, 255 *a*; 3, CXXII *a* en verg. GOOSEN) en voorts in de spreekwijze

— *Govert in 't voorste*, of *Govert de eerste* (HARREB. 1, 255 *a*): iemand die overal het eerste bij is; verg. *Haantje* (ook *Pietje*) *de voorste*. ‖ Over al is hy Govert in 't veurste, *Schijnh.* 7 (zie ook HOOFT, *Br.* 3, 401).

— **Aanm.** In Limburg beteekent *Govert* zooveel als: een halve gek (SCHUERMANS).

2) Als naam van zekeren dans, in den trant van het „Patertje", doch waarbij de meisjes telkens eenen jonkman, den *Govert*, kiezen, aan wien zij allerlei mingenot belooven, maar dien zij ten slotte teleurgesteld laten staan. Zie verder, ook voor een gedeelte van het daarbij gebruikelijke liedje, HARREB. 1, 121 *a*. BILDERDIJK schijnt eene andere lezing te hebben gekend; zie de aanhaling. ‖ Govert of Govaart ... een fatsoenlijke verleider van meisjens. Van waar ook het oude dansliedtjen van *den Govaart*, nog in mijne kindsheid bekend, en deze verleiding voorstellende, BILD., *Verkl. Geslachtl.* 1, 266. Een „Schoenlappertje", een „Govertje", een „Japie sta stil" ... werden in de 17de eeuw op bruiloften van de deftigste lieden gedanst, TER GOUW, *Volksverm.* 343.

— Vandaar de spreekwijze

— *Hij staat daar als Govert in den dans*: overbluft, beteuterd.

GOVERZEIL, znw. onz.; mv. *-en* (en *-s*); verkl. *-tje*. Eene benaming voor het topzeil. Misschien is *gover* in deze samenstelling hetzelfde woord als GOVER, 1); verg. eene benaming als *klapmuts* voor: boven-bovenbramzeil (zie MOSSEL, *Het Tuig*, 28 en 312).

GOVIE, znw. vr.; mv. *-s*. Daarnaast het verkl. GOVIKEN, GOVEKEN, GOVEKE. Verg. mnl. *gobioen*, *govioen*; fr. *gobie* en *goujon*. Ontleend uit het Latijn (*gobio*, *gobius*). Bij KILIAAN: Govie, goviken. *Gobio*, *piscis*.

1) Zekere riviervisch, de grondel. ‖ Rivier-Grondel, Govie, in 't Latijn *Gobio*, CHOMEL 1446 *a*.

2) Soort van knorhaan. ‖ Govie, dikkoppige Rivier-Govie (CHOMEL 1535 *b*).

3) Zeegrondel. ‖ Goveken, in 't latijn *Gobius niger marinus*, CHOMEL 954 *b*. De kleine grondel, zeegrondel of kleine govie, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 166.

4) Zegsw. *Hij vangt ook visch, die govie* (of *grondel*) *vangt*. Zie HARREB. 3, 206 *a*.

Samenst. *Riviergovie* (zie boven bij 2).

GRAAD, znw. m., mv. *graden*; verkl. *graadje*. Ohd. *grâd*, mhd. *grât*, nhd. *grad*, mnl. *graet*. Lat. *gradus*, in eigenlijke beteekenis: trede, trap, sport. Verg. de beteekenissen van fr.-eng. *grade* en van fr. *degré*, eng. *degree*.

1) Eigenlijk. Trede van eene trap; bij uitbreiding ook: de geheele trap. Verg. TRAP. In 't Mnl. zeer gewoon. ‖ ('t) Gheschieden ... op seker tijdt datse beyde voor den grade des Tempels by malckander stonden, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 264.

2) Onderdeel van eene schaalverdeeling (verg. lat. *scala*, ladder; *gradus*, trede, sport). Zie ook de hieruit afgeleide bet. 7).

a) Bij den thermometer. ‖ Naar de verdeeling van Réaumur wordt de afstand tusschen het kook- en het vriespunt in 80; naar die van Celsius in 100 graden verdeeld. Graden Fahrenheit tot graden Celsius herleiden. De thermometer wijst 80 graden in de schaduw.

— Min eigenlijk drukt men ook, naar het aantal *graden* onder of boven het vriespunt, hitte, koude en vorst, in *graden* uit. ‖ Het was gisteren 75 graden (*t. w.* warm). Het vriest vier graden.

— Even oneigenlijk spreekt men van, b. v. 41, *graden* koorts, wanneer de koortsthermometer dat aantal *graden* als de lichaamstemperatuur aanwijst.

b) Bij vochtmeters (hygrometers, psychrometers).

c) Bij vochtwegers (areometers). ‖ Op den vochtweger van Beaumé is de schaal in 15 graden verdeeld.

d) In den Bijbel wordt *graad* ook voor: afdeeling

op een zonnewijzer gebezigd. || De schaduwe der graden die met de sonne in de graden van Achaz sonnewijser nederwaerts gegaen is, *Jes.* 38, 8 (zie de *Kantt.* op 2 *Kon.* 20, 9).

3) Met betrekking tot personen. Een van elkander opvolgende rangen („trappen") in eene reeks van betrekkingen of waardigheden.

a) Bij de vrijmetselaars. || De vrijmetselaars onderscheiden drie graden, die van leerling, gezel en meester. Loges met hoogere graden. Instructie in den eersten graad.

b) In het militaire wezen. || Ghy krijght de hoochste graat, BREDERO 3, 293. Men spreekt ... van den graad van generaal-majoor, van kolonel, luitenant, enz.; rang beteekent ... meer de verhouding van ondergeschiktheid in denzelfden graad, gewoonlijk volgens ouderdom van rang, LANDOLT 1, 214. — Ten overstaan van eenen officier, welke ten minste den graad van luitenant heeft, *B. W.*, *a.* 993. Alle graden, van den korporaal af tot den legerbevelhebber toe, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 69.

— *Alle graden doorloopen hebben:* van laag tot hoog zijn opgeklommen.

— **Aanm.** In de taal van het dagelijksch leven worden de waardigheden beneden die van luitenant meer in het bijzonder *graden*, te beginnen met dien van luitenant en daarboven *rangen* genoemd. || Een bootsman heeft den graad van sergeant. — Hij ... geraakte tot den graad van Opperstuurman, CONSC. 1, 103 *a*. Ik zou tot den graad van sergeant-majoor worden verheven, 1, 126 *b*.

— Verg. hierbij: *gegradueerde* (fr. *gradé*), *degradeeren*.

4) In de geslachtrekenkunde. Benaming voor de trappen waarnaar men bloedverwantschap of zwagerschap berekent. || De betrekking van bloedverwantschap wordt berekend door het getal der geboorten; elke geboorte wordt een graad genoemd, *B. W.*, *a.* 345. De opvolging van graden maakt de linie, *a.* 346. Twee broeders bestaan elkander in den tweeden graad, ooms en neven in den derden, volle neven in den vierden, *a.* 349. De graden van zwagerschap worden op dezelfde manier als die der bloedverwantschap berekend, *a.* 351. Bloedverwanten, welke den overledene verder dan in den twaalfden graad bestaan, erven niet, *a.* 908. Indien de wettige erfgenamen den overledene in ongelijke graden bestaan, *a.* 910. Sommige familiën schijnen door den naauwsten band aan elkander verknocht; andere, gelijk men het wel spottende noemt, een graad verder dan vreemd te wezen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 47.

— Spreekwijze. *Een vriend* (d. i. *neef*) *tot in den tienden graad ontvangt eene erfenis naar rechten*, HARREB. 1, 255 *a*.

— *Erfelijke graad:* waarbinnen men erven kan. || Indien een dier bloedverwanten kwam te overlijden, zonder nabestaanden in den erfelijken graad, noch *enz.*, *B. W.*, *a.* 920.

— *Verboden graad*, betrekking van bloedverwantschap of zwagerschap, die volgens de wet een huwelijk onmogelijk of voor het bekleeden van sommige ambten of betrekkingen ongeschikt maakt. || Dat sy ... niet en sullen stemmen op ... persoonen, die haer ... bestaen in soodanige graden, als by de Keure ... zijn verboden, te weten, haer Vader ofte Kindt, haer Broeder ofte Swager, *Keuren v. Leyd.* 7. De difficulteit van bequaeme personen te vinden, sonder binnen verboden graden van maegschap te treden, HOOFT, *Br.* 1, 189. Wie er een zekere som voor over had, kon (*vóór de Hervorming*) ... huwen ... zonder dat er zelfs gelet werd op de verboden graden, DE ROEVER, *Vrijen en Tr.* 40.

— Somtijds staat *graad* voor: familiebetrekking, bloedverwantschap. || De naaste in den graad, de oudste op de straat, Mannen vóór vrouwen, Zullen 't leen behouën (bij HARREB. 1, 255 *a*).

— Somtijds ook voor: nabestaande, aanverwant. || Noch vriend, noch graad hebben, SCHUERM., *Byv.* 104 *b* (misschien echter eene verbastering van mnl. *kint no craet*; zie *Taalk. Bijdr.* 2, 37 vlg.).

— Eene enkele maal ook voor: stamhuis, geslacht, familie.

> Achty ooc eel geslachte? hooge was mijns ouders graet
> Van grooten geslachte ben ick gesproten.
> V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.* fol. 134 *a*.

> (Van Camminga, die) ... ruym dry honderd jaer
> De brave Heerlyckheyd van Ameland in haer
> Graed hebben staegh gehadt.
> STARTER 230.

5) Bij de hoogescholen.

a) Rang, die na afgelegd examen, verdedigde stellingen of dergel. aan een studeerende wordt toegekend. || De ghone binnen d' Universiteyten van Leuven, Douay, Dole ofte andere ghepromoveert tot de graden van Licentiaet ofte Docteur inde Rechten, *Vl. Placcaertb.* 3, 1403. De plegtigheid van het toekennen der graden, zoo van Doctor, als van Candidaat, zal steeds met opene deuren plaats hebben, *Besluit* van 14 Maart 1826, *a.* 5. De graad van doctor of candidaat in de letteren, *Wet o. h. middelb. Onderw.*, *a.* 86. De graad van candidaat in de wis- en natuurkunde, *a.* 122. De toekenning van den doctoralen graad geschiedt door den senaat, *Wet o. h. hooger Onderw.*, *a.* 122. Het diploma, waarbij na het afleggen van een examen een graad wordt verleend, VISSERING, *Herinn.* 3, 254.

— *Academische —, wetenschappelijke graad.* || Van de wetenschappelijke graden, *Opschrift van het* 4*de hoofdst. der Wet o. h. hooger Onderw.* Zij die ... aan eene Nederlandsche hoogeschool een akademischen graad verkregen hebben, *Ald.*, *a.* 122.

— Zonder nadere aanduiding gewoonlijk: *graad van doctor* in de eene of andere wetenschap. || Slechts twintig jaren was Kemper oud, toen hij, den Akademischen graad en titel wettig verkregen hebbende *enz.*, V. D. PALM, *Red.* 4, 219. Ik heb ook te Leiden mijn graad verkregen, BEETS, *C. O.* 212.

b) Benaming voor: de onderscheiding die voorheen naar de mate van bekwaamheid en verdiensten bij een examen werd toegekend (verg. *Besluit* van 14 Maart 1826). Thans verouderd, tenzij men, gelijk in de wandeling geschiedt, de toekenning van *cum laude* een *graad* wil noemen. || De gelukkige tijd dat er bij de examens aan de hoogeschool drie graden gegeven werden: *simpliciter* ...; *non sine laude* ... en ... *summâ cum laude*, BEETS, *Na vijftig jaar*, 200. — De vrienden wedden dat hij den eersten graad zal krijgen, en hij wedt dat de tweede zijn deel zal zijn, BEETS, *C. O.* 229. „Je bent nu candidaat; heet het zoo niet?" „„En zeker met al de graden?"" vroeg mevrouw Vernooy, 249.

6) Bij vergelijking of figuurlijk gebezigd in verschillende toepassingen van de beteekenissen 1—5). Verg. het gebruik van nnl. *trap*, nhd. *stufe*.

a) Stand, rang, orde, staat, in burgerlijk of maatschappelijk opzicht. || Ghij Prelaten, die sidt opten verheven graet, A. BIJNS, *Ref.* 295 (ed. BOGAERS). Luiden, die zich, met d' onderzaten van herwaarts oover, in eenen graadt stelden, HOOFT, *N. H.* 486. Dat ze (*de vrouwen van den sultan*) al te maal in een gelyke graad zyn: doch d' eerste, die den Vorst een Zoon ter wereld brengt, wort voor Keiserin erkent, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 454. Waar op by ... de Ruiter met even veel schooten

werdt geantwoordt, en van de rest van 's Landts scheepen naar graade (t. w. *naar gelang van rang*), BRANDT, *De Ruiter*, 559.

die sij (*de Wereld*) heden opten hoochsten graet set,
Stootse morghen af, tis dickwijls beseven.
A. BIJNS, *Ref.* 242 (ed. BOGAERS).

Zyt gy van hooger graad,
Betoond het met 'er daad.
LUYKEN, *Overvl. Herte*, 61.

— *Zegsw. Hoe hooger graad, hoe zwaarder val* (HARREB. 1, 255 *b*; verg. *Hor. Belg.* 9, 49, n°. 803).

— Somtijds moet *graad* worden opgevat als: toestand, positie, geval. || Stelje iens in mijn graet, *Tum casus mutatur*, 'k wedjet dan anders verstaet, HOOFT, *Ged.* 2, 329 (zie ook CATS 1, 367 *a*).

b) Trap, punt, stadium in eene reeks van gebeurtenissen of in eene orde van zaken. || Ses bysondere Scholen ofte Classen, de welcke als trappen ofte Graden zijn, ende den anderen volghen omme tot volcomenheyt van het gebruyck vande Hoghe Schole te moghen ... komen, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 216. Daar door zelf stygen myne allervuurigste genegenheden ten hoogsten graade! *Leev.* 3, 99. Er zyn zo veele onderscheiden graaden en trappen van Zegeningen voor my, *Blank.* 2, 184. Bij de meesten (*der insekten*) neemt men verscheidene graden van ontwikkeling waar, in welke zich het dier in eenen min of meer verschillenden vorm of toestand vertoont, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 213. Nog vele tijdperken, nog vele vormen, nog vele graden, zal de Christus-bestrijding doorloopen, BEETS, *St. Uren*, 9, 111.

het menschelyke leven,
Dat heeft veel graden onder een.
LUYKEN, *Z. e. St. Gez.* 179.

als de nood ten hoogsten graad
Van 't onheil is geklommen.
BILD. 1, 102.

— *Een graad hooger, lager, meer, minder* enz. || De vader is pedant, maar de zoon is het nog een graadje erger! — Winkeliers ... boekhouders ... ambachtsbazen ...; allen met hunne vrouwen één, en met hunne dochters drie graden boven haar stand gekleed, BEETS, *C. O.* 26.

— *Zegsw. Ieder is, zooals hem onze Heer geschapen heeft, of nog een graad erger* (HARREB. 1, 255 *b*).

— Bij kennelijke vergelijking met thermometergraden. || Verhit uw overspannen zenuwstel nog eenige graaden; ... en gy zult een der grootste Dweepers worden, *Leev.* 5, 117.

c) Trap van deugdelijkheid of voortreffelijkheid.

(*door het trachten naar het tijdelijke*) staat gij 't beest [gelijk,
En klimt niet op in hooger graaden,
En haald maar salen uit het slyk.
LUYKEN, *Bykorf*, 199 (*De Reiger*).

— Vooral in de uitdrukkingen *In eenen* (of *gelijken*) *graad staan*, — *stellen*: op één lijn.

Constighe Schildery ghestelt wert in een graet
By lompe claddery, van een die 't niet verstact.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 231.

De Lijster in haer tijt dient mede niet versmaet,
De Leeuwerk en de Vinck staen in gelijcken graet.
CATS 2, 574 *b* (*Van Vogelen bequaem om te Eeten*).

Zie voorts nog CATS 1, 390 *a*; 2, 142 *b*; ASSELIJN, *Schijnh. Vr.* 31.

d) Hoogte, mate. || Dat ik alle myne vermogens ... in den hoogsten graad werkelijk bezit, *Leev.* 4, 206.

— Met eene bepaling, afhangende van het voorz. zelfst. || Het is inderdaad een stellige afval van Christus en een graad van Socinianery, BILD., *Br.* 4, 224. Gy weet mijne tegenwoordige indolentie... of liever gy weet ze niet: want ik-zelf ken er den graad en omvang niet van, 234. Zulke karakters vindt men, in minderen of meerderen graad van verfoeijelijkheid, V. D. PALM, *Sal.* 4, 16. Zoo lang het (*schilderstuk*) niet in mijne oogen dien graad van volkomenheid bezit, waar ik naar streve, V. LENNEP, *Poët.* 10, 184. De hoeveelheid van het bijmengsel of den graad van fijnheid, ... van het zilver, KUYPER, *Technol.* 1, 64. Het vooruitzicht ... wond haar volstrekt niet tot dien graad van opgetogenheid op, waar hare tante op gerekend had, BEETS, *C. O.* 240.

Gewis, ook de arbeid is een zegen, ...
Het lichaam eischt een' graad vermoeinis, zal 't bestaan:
Gezondheid kleeft alleen het werkzaam leven aan.
BILD. 8, 87.

op dien grond (t. w. *om zijne heuschheid*) bewees
Men hem een graad van achting, en ontzag
Zijn somberheid, verdroeg zijn bleek gelaat.
BEETS 1, 343 (*Kuser*).

— *Een zekere, — bepaalde, — hooge* (enz.) *graad*. || Deze twee argumenten zyn buitensporig in den zelfden graad, V. EFFEN, *Spect.* 11, 167. Vele zijn er, die beleediging en vernedering tot in een hoogen graad verdragen kunnen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 258.

Al wat gij rein geniet — en rein zijt gij geschapen —
Genieten wij ook, maar in hooger graad, want wij
Zijn niet belemmerd door een stofkleed zoo als gij.
TEN KATE, *Par. Verl.* 203.

— Met betrekking tot ziekten. Mate van hevigheid. || Typhus hebben in een hevigen graad. Een lichte graad van roodvonk.

— In bepaalde woordspeling met de bet. 5, *a*). || Dokterschap is een graad van wijsheid; ridderschap is een graad van rijkdom (zie HARREB. 1, 255 *a*).

e) *In graad* (*maar niet in wezen* enz.) *verschillen* wordt van zaken gezegd die dezelfde eigenschappen, maar in verschillende verhouding of mate bezitten, en dus tot eene andere orde binnen dezelfde soort behooren. || Tusschen toorn en verstoordheid —, tusschen haat en afkeer bestaat alleen verschil in graad. — Deugd en zonde verschillen niet in graad maar in wezen, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 65. Het natuurschoon op aarde is wel in graad, maar niet in soort van het rijk der heerlijkheid onderscheiden, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 16.

f) Bij de scholastieke natuur- en geneeskundigen. Eene bepaling van de onderlinge verhouding van de eigenschappen (warmte, koude, vochtigheid en droogte) van de stoffen (inzonderheid planten) en zulks in overeenstemming met de menschelijke temperamenten. Zie daarover b. v. VINCENT. BELLOV., *Spec. Natur.*, lib. X, cap. 4 (aangeh. bij VERWIJS, *Naturen Bloeme*, 2, 161 noot) en DU CANGE op Gradus, 10°. || Vincoorde is warmachtich van aert, doch onder den tweeden graed vande warmte blijvende, DODON. 726 *a*. Het saet van dit cruyt (*mosterd*)... is warm ende drooch tot schier inden vierden graed, 1196 *a*.

— Bij vergelijking. || Dat zijn voorwaer Ketters tot in den vierden graet, soo als de Doctoren in de Medecijne spreken, dat is te seggen tot aenden hoochsten trap, MARNIX, *Byenc.* 2, 19 (bl. 165 *a*).

7) In de meetkunde. — *a*) Deel, t. w. $^1/_{360}$ deel van den cirkelomtrek. || De meetkunde verdeelt den omtrek van een cirkel in 360 graden, en de absolute grootte van elken graad is afhankelijk van die der middellijn, WINKLER PRINS, *Encyclop.*[2] 7, 451 *b*.

— Volgens de centesimale verdeeling: $^1/_{400}$ van den cirkelomtrek.

b) Als hulpmiddel bij het meten van hoeken: $^1/_{90}$ deel van een rechten hoek; immers de cirkelboog

waarmede een rechte hoek wordt gemeten is gelijk aan het vierde deel van den cirkelomtrek. || Een hoek van 45 graden. — Daar hij de riemen met een hoek van negentig graden in 't water plantte, BEETS, *C. O.* 77. De heer Van der Hoogen stond, met een hoek van ten hoogsten honderd en dertig graden, naar de piano gebogen, 183.

8) In de aardrijkskunde en bij de hemelbeschrijving.

a) $^1/_{360}$ deel van den evenaar of van een der parallellen: *lengtegraad.* || Recht onder de Linie is een graedt 15 mylen (*t. w.* lang): maer nae datmen vande voorsz. Linie wijckt, tsy noortwaert of zuydtwaert, daer nae vercleynen de graden in longitudine, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 45 *a*.

— *Graad Ooster- of Westerlengte* (*OL.* of *WL.*): ten Oosten of ten Westen van den eersten meridiaan of nulmeridiaan.

b) $^1/_{360}$ deel van een der middagcirkels: *breedtegraad.*

— *Wassende graden*, de ten gevolge van de afplatting der aarde naar de pool in lengte toenemende breedtegraden.

— *Graad Noorder- of Zuiderbreedte* (*NB.* of *ZB.*): ten Noorden of ten Zuiden van den evenaar.

> Ghy wandelt jarelyx langs d' Amphitrytsche paden
> 't Hooft om van Hoop of vijf- of zesendertig graden
> Zuidbreedte.
>
> DE DECKER 1, 138.

— Met behulp der onder *a* en *b*) genoemde *graden* wordt de ligging der plaatsen op den aardbol bepaald. || Amsterdam ligt op iets meer dan 52 graden Noorderbreedte, en 4 graden Oosterlengte van Greenwich, of, wat hetzelfde is, op 22 graden Oosterlengte van Ferro.

— Volgens hetzelfde stelsel kan ook de plaatsbepaling van de sterren aan de hemelsfeer geschieden; dan spreekt men van *graden rechte klimming* en — *declinatie.*

c) $^1/_{360}$ deel van den horizont: *richtings-* of *koersgraad.* Ter bepaling van den koers op zee („*graden* om de Noord", — om de Zuid") of van de miswijzing (*declinatie*) der kompasnaald.

d) $^1/_{360}$ deel van den cirkel die loodrecht op den horizont staat: *hoogtegraad.* Bij het peilen van de zon of ter bepaling van de helling (*inclinatie*) der magneetnaald. || De zon is vijftien graad gerezen, BILD. 1, 448.

e) $^1/_{360}$ deel van den zonneweg: *lengtegraad.* || De son (was) doen inden elfden graedt ... in Scorpio, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 37 *c*.

f) $^1/_{360}$ deel van den cirkel die loodrecht op den zonneweg staat: *breedtegraad.*

— Met behulp der onder *e* en *f*) genoemde *graden* kan de plaats der hemellichamen worden aangegeven.

9) In de stelkunde.

a) De *graad* van een stelkunstigen vorm wordt bepaald door het aantal letterfactoren van een algebraischen eenterm; bij een veelterm door het aantal letterfactoren van dien term die uit het grootste aantal letterfactoren bestaat.

b) De *graad* van eene stelkunstige vergelijking wordt bepaald door den hoogsten exponent van den onbekende of van een der onbekenden.

10) In de spraakkunst.

a) *Bijwoord van graad*: dat de mate van het voorhanden zijn eener hoedanigheid of van de kracht, waarmede eene handeling plaats heeft, bepaalt. || „Zeer" en „hevig" zijn bijwoorden van graad.

b) *Bepaling van graad*: zulk eene, die de mate aanduidt van het voorhanden zijn van eene eigenschap of van de kracht waarmede eene handeling geschiedt.

c) Met betrekking tot bijzinnen, die in meer of minder rechtstreeksch verband met den hoofdzin staan. || Een bijzin van een bijzin is een bijzin van den tweeden graad.

Afl. *Graadachtig*, met trappen of graden, trapsgewijze („Graedtachtigh gemaeckt. *Faict par degrez. Gradatus*", PLANT.).

Samenst. *Graadboek, -boog, -meter, -meting, -verdeeling* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. 3, *b*) *Graadgenoot*, bij militairen: gelijke in rang of graad („Dan verkrijgen terstond de huzaren-wachtmeesters en -fouriers dezelfde huwelijksvrijheid als hunne *graadgenooten* van de andere wapens en dienstvakken", GLASIUS, *Nationaal-militaire Vertoogen*, 2, 46).

— Als tweede lid. *Breedtegraad, lengtegraad, warmtegraad* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. 2, *a*) *Thermometergraad*, deel van de schaal van een thermometer.

— In de bet. 3, *a*) *St.-Jansgraad*, een der drie graden (leerling, gezel of meester) bij de Vrijmetselaars.

— In de bet. 7) *Booggraad*, $^1/_{360}$ deel van den cirkelomtrek; *hoekgraad*, $^1/_{90}$ deel van een rechten hoek.

— In de bet. 8) *Hoogte-, koers-, richtingsgraad.* Zie onder 8).

GRAADBOEK, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graad* in de bet. 8) en *Boek*, 2de art., in de bet. 1). Boek met kaarten en tabellen voor de berekening of bepaling van plaats en koers op zee. || Roetier. Een streek-tafel-boek met zee-kaarten, Roetier, Graad-boek met zee-kaarten, AUBIN, *Dict. de Mar.*

Zie ook VONDEL 3, 459.

GRAADBOOG, znw. m., mv. *-bogen*; verkl. *-boogje.*

1) Uit *Graad* in de bet. 8, *d*) en *Boog*, wapentuig. Een houten werktuig waarvan men zich voorheen op zee bediende om de hoogte van hemellichamen te meten, ten einde eene breedtebepaling te doen; later is het door meer doelmatige werktuigen vervangen. Het bestond, in hoofdzaak, uit een vierkanten stok met graadverdeeling, waarlangs verschillende dwarshouten (roeden, kruisen of koorden) met vizieren aan beide einden, konden geschoven worden; in gedaante en vooral in de behandeling geleek het veel op een hand- of kruisboog; vandaar de naam. Daarom heet ook het poolshoogte nemen of peilen van de zon met dit instrument: „de sterren, de zon schieten". Verg. de Fransche benaming *arbalète* (b. v. bij AUBIN, *Dict. de Mar.*). || Graedboog ... een maetstok met merken en kruissen of dwershouten, die op en nederwaerts konnen geschoven worden; door welckers middel ... men kan uitvinden op wat hoogte men is, *Woordenl.* achter MEERMAN, *Com. Vet.* Hy nam der Sonnen hoochte met sijn Graedtbooch ... ende vant hem verheven ... 28 ende een half graden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 3 *a* (zie ook *b*). Anderen ... zullen ... met den graetboge starren schietende, den loop des hemels meten, VONDEL 5, 272. Een goed Christen moet ... zijn graedboghe naer de noort-sterre van Gods Woord stellen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 454. Het wit ... Waer op 't Quadrant thans mickt, waer naer de Graetboog schiet, DE DECKER 1, 125.

— Zegsw. *Dat is een ladder met rare sporten, zei de boer, en hij zag een graadboog* (HARREB. 1, 255 *a*).

Zie nog VISSCHER, *Sinnep.* 144 *a*; VONDEL 2, 180; 8, 134; BILD. 6, 264.

2) Uit *Graad* in de bet. 7) en *Boog*, cirkelboog.

a) Een werktuig tot het meten of construeeren

van hoeken, bestaande uit een halven cirkel van hoorn, koper of hout waarop de graadverdeeling van den cirkel is aangebracht.

b) De in graden afgedeelde boog van een quadrant, sextant of octant.

GRAADMETER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Graad* en *Meter*.

1) *Graad* in de bet. 8, *b*). Persoon die eene *graadmeting* (zie ald.) doet.

2) *Graad* in de bet. 2 of 7). Werktuig om het aantal graden te bepalen: schaal, graadboog, enz.

3) *Graad* in de bet. 6, *d*). Werktuig om de mate van sterkte van iets te bepalen. Figuurlijk gebezigd. || Omdat, op eene buitenpost als Padang toen was, de welwillendheid van velen dienen kan als graadmeter der genade, die men gevonden heeft in de oogen des Gouverneurs, MULTATULI 1, 139.

GRAADMETING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graad* in de bet. 8, *b*) en *Meting*. Het opmeten of op andere wijze bepalen van de lengte van een breedtegraad; opmeting van een boog van een meridiaan.

GRAADVERDEELING, znw. vr,, mv. *-en*. Uit *Graad* in de bet. 2 of 7) en *Verdeeling*. De afdeeling in graden die op het een of andere instrument is aangebracht.

GRAAF (I) — GRAVE; in sommige tongvallen ook GREEF, GREVE —, znw. m., mv. *graven*; verkl. *graafje*. De 2de nv. enkelv. *graven* alsmede de 3de nv. enkelv. *grave* worden thans alleen nog maar in hoogeren stijl gebezigd; een sterke 2de nv. enkelv. *graafs* (*greefs*) komt reeds in het Mnl. voor. Twee vormen, een met en een zonder *i* (*j*) in het achtervoegsel staan oorspronkelijk naast elkander; uit laatstgenoemde ontstonden de latere vormen met *é*. Ohd. *grâvo*, *grâvio* (verg. ook mlat. *gravio*, *grafio* enz.), mhd. *grâve*, nhd. *graf* (daarnaast de familienamen *Gräf* en *Gräfe*), mnd., nnd. *grave*, *greve*, mnl. *grave*, *graef* en *greve*, *greef*; verg. ook de geslachtsnamen (*De*) *Grave*, *Graaf*, *Greve* en *De Greef*. On. *greifi*, deensch *greve*, zw. *grefve* zullen wel alle ontleend zijn; verg. voorts dial. schotsch *grieve* en *greif*; ook houdt men het tweede lid van ags. *scîr-gerêfa* (waaruit eng. *sheriff*) voor verwant. De oorsprong, en dus ook de oudste beteekenis van dit woord zijn onzeker; zie daarover de woordenboeken van KLUGE en FRANCK alsmede KERN in *Taal- en Letterb.* 5, 13, COSIJN, *Altwests. Gramm.* 1, 35. Voor andere beteekenissen dan de hieronder vermelde zie *Mnl. Wdb.* en sommige der Samenst. als tweede lid.

1) Onder het leenstelsel. Ambtenaar vanwege den vorst, oorspronkelijk belast met de opperste rechtspraak *in*, later met het bestuur *over* eene landstreek. Thans alleen nog als historische term. || De graven uit het Hollandsche huis. De graaf van Zutfen. 's Graven Steen, *in sommige plaatsen* (*b. v. te Leiden*) *de voormalige grafelijke gevangenis*. — De ghevanghen Graeve wordt te Muyden op het slot gebracht, HOOFT, *Ged.* 2, 207. Het Treurspel begint van den avondt nae 't vangen des Graefs, 2, 208 (zie ook 218). De Gheest des broeders van Geeraert van Velsen verschijnt den Graeve in zijn slaep, 2, 208. Daer is des Graeven soon den Prince Jan met naemen, 2, 234. Nu stond het land zonder Graaf, Graavin, en Graaflyke regeering onberegt, ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 5. De koning (stelde) onder den naam van graven of hertogen oversten van gewesten aan, opdat zij in zijne plaats recht doen en de ... legers zouden aanvoeren, CONSC. 4, 197 *a*.

> De vreemde trad naar 't ledekant,
> En greep des Graven koude hand.
> BEETS 2, 211.

— VONDEL (6, 673) bezigt *graaf* in den zin van: regeerder, magistraat, t. w. in toepassing op de 36 Raden van Amsterdam (verg. ald. 3, 422).

> mijn nissen (*van de Beurs*) zien uw draeven,
> En missen midlerwijl haer driemael twalef Graven,
> Uit klaren marmersteen te klincken, tot een eer
> Van 't koopmans Kapitool.

— Zegswijzen en spreekwoorden.

— *Hij leeft* (of *teert*) *als eens graven kind* (HARREB. 1, 255 *b*).

— *Een arm man is zelden graaf* (HARREB. 1, 255 *b*; ook *Hor. Belg.* 9, 22, *Limb.* 1, 1654 en verg. *Reinaert* I, 564.

— *Heden graaf, morgen slaaf* (HARREB. 1, 255 *b*).

2) Na het in onbruik raken van het leenstelsel. Adellijke titel van sommige, vaak vrij onafhankelijke, landsheeren, zonder dat daaraan meer een bepaald ambt is verbonden. || Wilhem, van Gods genade Prince van Oranje, Grave van Nassau enz. (*Titels van den Zwijger*). Hendrik, Graaf van Brederode. Lumey, Graaf van der Mark. — Robbert Grave van Leycester, Baenderheere vanden Bigh *enz.*, *Handv. v. Amst*, 4 *a*.

3) Als bloote titel zonder dat daaraan meer eenig landsheerlijk recht is verbonden. || Koning Willem III placht „incognito" te reizen onder den naam van Graaf van Buren. — De Graaf van Nassau. Onder dezen naam had Willem de Eerste na zijn troonsafstand zich met-der-woon te Berlijn gevestigd, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 658.

> Hans hadde wel gesien dat minder' Luy, aen Graven
> Haer' brieven teeckenden, De Minste Van Uw Slaven.
> HUYGENS 2, 92.

— In den hedendaagschen, Nederlandschen adelstand. Het hoogste adellijke praedicaat. || Graven, Baronnen, Jonkheeren. De Graaf van Limburg Stirum. Graaf van Rechteren. — Graaf of niet, ik ben hier in den Haag en *garçon* en zal wel ergens te recht komen, *K. Zev.* 4, 172. Onze regimenten ... krielen van officiers, die tot den edeldom ... behooren. Het is anders niet dan mijnheer de baron langs hier en mijnheer de graaf langs daar, CONSC. 3, 290 *b*.

4) In Zuid-Nederland. *De Graaf* (*Greef*) *van Halfvasten*, de hoofdpersoon van den optocht met halfvasten, welke van de menigte allerlei spot heeft te verduren, maar die ook wederkeerig met spot betaald mag zetten. Zie verder de aanhaling. || De grave van half-vasten ... Wordt schimpende gezeid van een gezaghebbend man die zich trotsch gedraagt. Preusch zijn lijk de Grave van Half-vasten, DE BO[2] 337 *a* (zie ook SLEECKX 2, 130—136).

— Bij verkorting als benaming voor Halfvasten. || Graaf of Greef — zoo wordt ook te X ... Halfvasten genoemd, SLEECKX 8, 150.

Afl. *Graafschap*, *grafelijk*, *gravin* (zie die woorden).

— *Graaf-*, *gravewaarts*, in de uitdrukking *ten gravewaarts*: in de richting van den graaf, naar den graaf toe (HOOFT, *Ged.* 2, 259).

Samenst. In de bet. 1) *Graafgeding*, mnl. *graefdinc*, *graefgedinc*: jaarlijksche rechtsdag waarbij de graaf zelve voorzat („Hertog Karel houdt het *Graafgeding* in Holland en Zeeland", WAGENAAR, *Vad. Hist.* 4, 106).

— In den vorm van den zwakken 2den nv. *Gravenhoed*, *-huis*, *-kroon* (zie die woorden). Voorts *Gravenambt* („Het *gravenambt*, gelijk alle andere, werd eerst na Karel den G. territoriaal, en sedert Hugo Capet erfelijk", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 338); *gravenbloed* („Die Jonkvrouw is van *Gravenbloed* En ouden Adelstand", BILD. 1, 154); *gravenkind*

(BEETS 2, 219); *gravenspruit*, gravenkind (BEETS 2, 217); *gravenstoet* („Zie ... In gindschen *Gravenstoet*, ... Dien Liebaart", BILD. 1, 198); enz.

— *Gravenjassen*, zekere wijze van jassen, zeker kaartspel („Die man ... zat den geheelen dag met zijne mooi beschilderde kaarten te *gravenjassen*", FOKKE, *B. R.* 1, 235).

— In den vorm van sterken 2den nv. *Graafsman* (zie ald.).

— In onverbogen vorm. *Graafgezind* (VONDEL 3, 393; verg. GEZIND, Deel IV, 2228, onder IV).

— Als tweede lid. In de thans buiten samenstelling geheel verouderde beteekenis van: ambtenaar met eenig toezicht belast, opzichter (zie VERDAM op *Grave*) *Aas-*, *dijk-*, *pluimgraaf* (zie die woorden).

— Verg. voorts *Houtgraaf*; *kerkhofgraaf* (DE BO² 337 *a*); *meentgraaf*; *watergraaf*; *weigraaf* en geslachtsnamen als *Brinkgreve*, *Hanegraaff*, *Meelgraaf*, *Molengraaf*; onder deze laatsten kunnen zich echter ook samenstellingen met GRAAF, 2de art. bevinden.

— In de bet. 1—3) *Burg-*, *land-*, *mark-*, *ondergraaf* (zie die woorden).

— Verder *Goo-*, *gouw-*, *grens-*, *vrij-*, *zendgraaf*.

— Voorts nog *Meigraaf*, in Zuid-Nederland: graaf van Halfvasten (zie DE BO) en bij de voormalige Meigilden: koning („En dan koos de *Meigraaf* zich eene Meigravin", TER GOUW, *Gilden*, 34); *zomergraaf*, meigraaf (zie DE BO).

GRAAF (II) — GRAVE, GRAVEN —, znw. m., mv. *graven*, en in Oostelijke tongvallen (waar 't enkelv. *graven* luidt) *gravens*. Ohd. *grabo*, mhd. *grabe*, nhd. *graben*, mnd. *grave*, eng. *grave*, mnl. *grave*, *graven*. Van den stam van *Graven*.

1) In het algemeen, iets dat uitgegraven, uitgediept is: eene gracht, een kuil, een put, eene vore, enz. Zie de aanhalingen uit KILIAAN. || Graef, graeve. *Fovea*, KIL. Grave, grachte. *Fossa*, *fovea*, *fodina*, *sulcus*, Ald.

2) In het bijzonder: breede waterloop, gracht en wel bepaaldelijk: stadsgracht, vestgracht, burgwal. Zoo nog te Venloo (zie SCHUERMANS). || Grave der stad. *Fossa urbis*, KIL.

— Vandaar ook de naam der stad *Grave* in Brabant, in het Mnl. *Die Graeve* en ook thans in de wandeling veelal nog *De Graaf* geheeten. Zie voorts de Samenst. || Hij ligt in *De Graaf* in garnizoen.

3) In het Oosten des lands. Sloot, grup, greppel.

— Vandaar de spreekwijzen

— *Als 't aas ligt in den graven, dan lachen alle raven* (te Groenloo).

— *Iemand in den graven stooten als hij op 't kantje staat* (aldaar).

4) In Limburg beteekent *graaf* behalve de uitgegraven diepte, óók: de met de daar uit komende specie opgeworpen wal, opgeschoten kant, dam tot omheining. Verg. voor dergelijke begripsverwisseling de beteekenissen van *gracht* en (*burg-*)*wal*, van nhd. *teich* (naast ndl. *dijk*), eng. *ditch*, zw. *damm* (vijver), enz. || *Op* den graaf zitten en er *af*, *in* den graaf rollen (SCHUERM.).

5) Graf, grafplaats, grafteeken. Verg. GRAAFMAKER. || Grave j. graf. *Sepulcrum*, KIL. Graf, graft, grave. *Sepulchrum* (*enz.*), Ald. — De grave Rachels, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 46.

Samenst. *Genaak-*, *loopgraaf* (zie die woorden).

— In de bet. 2) in verschillende plaatsnamen, als *Bleskensgraaf*, *Molenaarsgraaf*, *Bodegrave* enz.

— In de bet. 3) *Lei-*, *maat-*, *tochtgraaf* (zie *Nieuw Mag. v. Ned. Taalk.* 3, 134); *tweevoudsgraaf*, *vloedgraaf*.

— In de bet. 5) *Graafmaker* (zie ald.).

GRAAF (III), znw. vr., mv. *graven*. Ohd. *graba*, mhd. *grabe*, mnl. *grave*, *graef*; in hedendaagsche Ndl. dialecten ook nog *grave*. Een afleidsel van den stam van *Graven*. Zekere soort van spade. || Grave. Holl. j. spade. *Ligo*, KIL. — Om ... Met schop en ys're graaf, uit vette klei en aardt, ... den ringwal op te maaken, SCHERMER 113 (zie ook 387). Dat waapen ... (gequarteleerd 1 en 4 keel met een graaf of spade van zilver: 2 en 4 lazuur met een gans van zilver) is dat van De Graeff, v. LENNEP in VONDEL 7, 717.

Die heden achter ploegh gaen moet,
Oft met de graef den akker spitten.
HOOFT, *Ged.* 1, 340.

De delvers graef, en bisschops staf,
De lier, en goude tulbantkroon
Staen alle in 't uiterst even schoon.
VONDEL 9, 243 (*Sceptra ligonibus aequat*, scil. *mors*).

— *Haarlemsche graaf*: die naar onderen spits toeloopt; *Delftsche graaf*: met vierkant blad.

Samenst. *Graaf-*, *gravensteel* („Een esschen *gravensteel*").

— Als tweede lid. *Hooigraaf*, *steekgraaf*: om hooi in den berg mede af- of door te steken.

GRAAFBAAR, bnw. Van *Graven* met *-baar*. Wat gegraven kan worden. Door BERKHEY gebezigd als min gelukkige vertaling van lat. *fossilis* (fr. *fossile*). Van delfstoffen, versteeningen enz. Zie *N. H.* 1, 500; 2, 203; 425; 427; 859).

GRAAFIJZER, znw. onz., mv. *-s*. Mnl. *graefiser*; verg. mhd. *grabîsen*. Uit den stam van *Graven* en *IJzer*, ijzeren voorwerp.

1) *Graven*, spitten. Houweel, spit (v. DALE).

2) *Graven*, graveeren. Graveerstift; etsnaald. || Graef-ijser, groef-ijser. *Coelum*, *scalprum*. KIL. — Pinceel, graefyzer, kole, en krijt, VONDEL 2, 210 (zie ook 3, 97). Met het graefyzer in koper de natuur en 't leven zelf nabootsen 5, 272.

wat letters! O wat schrijven!
Gheen Plaet-snyder en mach 't graef-yser soo niet dryven.
Schynb. 17.

Zie ook v. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 6, 62.

GRAAFJE, znw. onz.; meestal in het mv. *graafjes*. Zekere soort van aardappel; de naam is misschien aan een plaats- of een persoonsnaam ontleend. || Brabers, niet-bloeijers ..., kromhouten, Graafjes, wolkammers, rondjes *enz*, v. HALL, *Landb. Flora*, 155.

GRAAFLIJK, GRAAFLIJKHEID. Zie GRAFELIJK, GRAFELIJKHEID.

GRAAFNIS. Zie GRAFENIS.

GRAAFMAKER — GRAVE-, GRAVENMAKER —, znw. m., mv. *-s*. Mnl. *gravemaker*. Uit *Graaf* (*grave*), grafkuil (GRAAF, 2de art., 5) en *Maker*. Die een graf maakt, doodgraver. Thans verouderd. Zie GRAFMAKER. || De Gravemakers zullen gehouden zijn te bezorgen dat het zand rondom de kisten wel aangevuld en over al neder gestampt werd, *Hande. v. Amst.* 976 *a*. Dan zullen onze graavenmaakers meer dooden wegdoen, dan alle predikanten kinderen doopen, *Blank.* 3, 293.

Wel souw icker niet ingaan durven? dat is oock wat; wel [dat komt schoon.
Ick gae 's nachts wel met de Graefmaecker in een kuyl [van twintich doon.
BREDERO 2, 164.

GRAAFMEESTER — GRAFMEESTER —, znw. m., mv. *-s*. Bij HOOFT, *N. H.*, uitg. 1677, 915 voor: ingenieur; uitg. 1703: *grafmeester*.

GRAAFNAGEL, znw. m., mv. *-s*. Uit den stam van *Graven*, delven, wroeten, en *Nagel*. Benaming voor de bijzonder gevormde nagels aan de voorpooten der mollen.

GRAAFPEN, znw. vr., mv. *-nen*. Van *Graven*, graveeren, en *Pen*. Graveerstift; etsnaald.

Vischer beelt met krijt en kunstigh yzer
Mijn' ouderdom in koper levende af.
Zijn graefpen volght de hant, die 't leven gaf.
VONDEL 7, 618.

GRAAFPOOT, znw. m., mv. *-en*. Uit *Graven*, delven, wroeten, en *Poot*. Benaming voor de eigenaardig gevormde voorpooten der mollen.

GRAAFSCHAP, znw. onz. en vr., mv. *-pen*; verkl. *-je*. Mnl. *grave-, graef-, greefscap*. Van *Graaf*, 1ste art., met *-schap*.

1) Landstreek, grondgebied dat onder een graaf (in de bet. 1) staat. || Het graafschap Holland. — Een Graafschap ... welk thans ... in Dirks geweld was, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 157. Mijn halve graafschap had ik er voor gegeven om hen in 't leven terug te roepen, v. LENNEP, *Rom.* 12, 57.

Men seyt, dat hy uuyt een graeffscap comt ghesprooten,
Dus moet men hem dienen metten hoefde ontdeckt.
Trou moet blycken, 152.

— Zegsw. *Een handwerk is een graafschap*: die een ambacht verstaat is even zeker van goede inkomsten als een landsheer (HARREB. 1, 255 *b*). Zie GRAAFSMAN.

— **Aanm.** Waar het *graafschap Zutfen* bedoeld wordt, bezigt men het woord vrouwelijk. || Hij is uit de Graafschap geboortig.

2) Een der gewesten waarin Engeland is ingedeeld, eng. *county*. || Kork ... is mede een goede Stadt, en het Hooft van het Graafschap van dien naam, STRUYS, *Reys.* 377. De kunstige fabriekssteden van zijne noordelijke en zuidelijke graafschappen, BOSB.-TOUSS. 2, 18 *a*.

3) Vrouwelijk. De waardigheid van graaf (in de bet. 1). || Een zoodanig Regtsdienaar der Staaten, wierd met den naam van Graaf begroet, en zyne waardigheid Graafschap genaamt, v. ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 2.

Samenst. (in de bet. 2) *Graafschapsraad*, eng. *county council* („De *graafschapsraad* van Londen").

GRAAFSCHOP — -SCHUP —, znw. vr., mv. *-pen*; verkl. *-je*. Uit *Graven*, spitten, en *Schop*. Soort van spade. || Graefschuppe oft spaede daermen mede graeft, *Une houe ou besche, Un louchet*, MELLEMA. Graafschop, v. DALE.

GRAAFSMAN, znw. m.; zonder mv. Uit *Graaf*, 1ste art., in de bet. 1) in den vorm van den sterken 2den nv. en *Man*. Hetzelfde als *Graaf*. In de zegsw.

— *Ambachtsman, graafsman* (SARTORIUS, *Adag.* I, 7, 100; HARREB. 1, 255 *b*). Verg. *Een handwerk is een graafschap*.

GRAAFSTAAL, znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Uit *Graven*, graveeren, en *Staal*, stalen voorwerp. Graveerstift. || Des Danckbaarheydts woonplaatse is de vaste ghedenckenisse. Daer inne graveert alle danckbare vlijtelijck, als metten graafstaal in 'tgeduyrige koper der herdenckinghen, d'ontfangen weldaden, COORNHERT 1, 308 *d*.

GRAAFWERK, znw. onz.; zonder mv. Uit *Graven*, spitten, delven, en *Werk*. Delfwerk, grondwerk. || Het graafwerk is aan een ploegbaas uitbesteed.

GRAAFWESP, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graven* en *Wesp*. Zekere soort van wespen (*sphegida* of *crabronea*) die buizen in den grond graven (zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 327 en 356).

GRAAG — voor bijvormen zie hieronder —, bnw. en bijw.; de trapp. v. vergel. luiden *grager, graagst*, doch voor het bijw. (zie II, 2) zijn daarnevens *liever, liefst* in gebruik. Nnd. *grâg*. Hetzelfde woord (in samengetrokken vorm) als got. *grêdags*, on. *grâdugr*, deensch *graadig*, ohd. *grâtag*, os. *grâdag*, ags. *grêdig*, eng. *greedy*; in het Mnl. nog onbekend. Daarnevens komt ook, zonder samentrekking, maar met uitgevallen *d*, *graaiig*, dial. *graojig*, voor. De oorspronkelijke beteekenis is: *hongerig*, en het adj. behoort bij got. *grêdus*, honger.

I) **Bnw.**

1) Van menschen en dieren. — *a*) Hongerig; begeerig naar spijs. || Graojig, goeden eetlust hebbende (*in de Neder-Betuwe*; zie *Volkst.* 2, 86). — 't Zeewater maecktse graegh, VONDEL 2, 174 (*van zeelieden*). Alle gezonde Kinderen, die veel loopen en springen, zyn graag, *Leev.* 3, 330. Vermoeid door het ... ryden, en zeer graag geworden zynde, 7, 129. Wat scheelt er aan, Hein? je ziet 'er zo bleek en zo wonderlyk uit; je schynt ook niet graag; ben je ziek? *Burg.* 336. De Gasten vallen graag, MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 41. Gezond en jong maakt dubbel graag, TER HAAR, *Ged.* 3, 226. Zoo'n tocht maakt graag, v. ZEGGELEN 2, 147.

Hy (*een rijke*) wort oock noyt eens vroeger graegh
Als eenigh ander eerlick man;
Soo dat hy (*ondanks al zijn geld*) niet meer eten kan
Als yemant die maer weynigh heeft.
CATS 1, 588 *b*.

Het is de beste melck, wanneer de grage koeijen
Te midden in de Mey de groene Kruyden snoeijen.
2, 583 *a*.

— Soms ook in den zin van: dorstig. || Hebbende het (*het land*) begeerigh gemaeckt, *Ps.* 65, 10: *Kantt.*: of, graegh, dat is, dorstigh na regen.

— Als bepaling van gesteldheid. || Een hongerighe wolff ... viel hem (*een hond*) graeg op 't lijf, v. BEAUMONT 229. Beeren, Wolven enz. die ze ... vangen, en welke zy raeuw of op kolen gebraden, even graag verslinden, REITZ, *Rusl.* 1, 141.

O lyden! is dat smullen, hy eet so hongerich en soo graagh
Trots al de Schuyte-voerders, en de Waagh-dragers van de [Waagh.
BREDERO 2, 206.

b) Meer als blijvende eigenschap gedacht. Gulzig, schrokkig, vratig. || Een grage giervogel, CATS 1, 61 *b*. Een grage visch, die 't aes heeft ingesogen, 2, 203 *b*. (*Hij*) Siet ... dat aen de stam twee grage ratten knagen, 2, 485 *a*. Nog vindt men in een strik de grage lysters hangen, DROSTE, *Overbl.* 254. De pos, de graege baers die byten stouter toe, WESTERBAEN, *Ock.* 145.

Waer is er oyt een vraet soo hol en graeg gevonden,
Die kost, by dees en geen, bequalstert en geschonden,
Slockt, sonder kiesheyt, op?
CATS 1, 188 *b* (zie ook 1, 50 *a*).

nog helpt het niet met allen,
En nog benje al even graag.
BEETS 2, 129 (*van de „Groote Plas"*).

c) Belust, snoepachtig, snoeplustig.

Wat wil men aerdig fruyt aen grage snoepers vergen?
Waer dient 'et anders toe, dan om de mond te tergen.
CATS 1, 220 *b*.

Siet is de katte graeg en leckts' het bloote spit,
't Gebraet is selden vry indienser nevens sit.
2, 215 *a* (zie ook 1, 530 *a*).

d) Met eene bepaling, aanduidende waar*naar* men trek heeft, waar*op* men belust is. || Die gene, die graagh na een Sood (*visch*) is, STRUYS, *Reys.* 345. 't Vischje, dat, te graag op aas, geen angel ziet, KOOLAART HOOFMAN 4. De nageboorte wordt door de

Koeijen somtijds opgegeten ... ja zij zijn zeer graag naar dezelve, BERKHEY, *N. H.* 7, 164. De *roofgier, naar de vooglen graag*, TOLLENS 8, 44.

e) Met betrekking tot andere belustheid of begeerte. Begeerig; vurig; heet. || (Zy) werden ..., gelyk in voorspoedt graagh (lat. *avidi*), alzoo in wederspoedt qualyk op hunn' hoede zynde, verslaaghen, HOOFT, *Tac.* 31. Hier op ontbood mijn Meester verscheyde Armenische Zijde-Teelders, en maakte haar mijn aanbrengen (t. w. *dat ik afzet voor hunne waren had*) bekent, waar door sy graagh en nieuwsgieriger werden, STRUYS, *Reys.* 237.

Ach had ick dit beleyt door raet en met gedult,
Daer is geen twijffel aen, mijn fles die waer gevult.
Maer siet ick was te graegh, en al te seer genegen
In haest en sonder maet, mijn gieren aert te plegen.
CATS 1, 588 *a*.

— Van koopers. || Ontrent onguere dingen Daer siet men aldermeest de grage koopers dringen, CATS 2, 263 *a*.

— Met betrekking tot minnarij.

Soo wacht, ô grage vryer, wacht,
Tot dat het stuck is wel bedacht.
CATS 1, 495 *b*.

Sy toont haer dapper graegh, sy lacht, sy scherst, sy loneckt;
Waer door syn grilligh hert te meer in liefde vonckt.
bij V. BEVERW., *Wtnem.* 2, 131.

waer wy met een soet ghesoen,
Ons graghe hartjes moghen voen.
Gedichten v. V. BAERLE e. a. 2, 228.

— Met betrekking tot geldzucht. Inhalig, schraapzuchtig.

U sal geen grage Schout oyt moeijte kennen maecken,
Of in de boete slaen, *enz.*
CATS 3, 19 *b*.

— Verg. ook de zegsw. *Is de eene traag, De ander is grag* (HARREB. 1, 255 *b* en zie ook DOORNK. KOOLM.), van kinderen gebezigd. Happig.

— Als bepaling van gesteldheid. || De Troischen springen graegh op 't lang gewenschte lant, VONDEL 8, 282.

— Met eene bepaling, van een voorzetsel afhangende of in de onbep. wijs. || De gramme Koningin ... Is uyttermaten graeg om haer te mogen wreken, CATS 1, 389 *a*. Voor my, ick was noyt graeg om op het ys te glijden, 2, 116. Dies ben ick graeg te sien wat hier verschijnen sal, 2, 430 *a*. Als ofse tot den oorlogh niet graeyigh genoegh en waren, maer liever peys ende ruste sochten, V. BEVERW., *Wtnem.* 3, 40. De Koningin, graagh om haren soon van d' anderen te scheiden, HOOFT, *Hoor. d. Gr.* 33. Eneas ... graagh om te vechten, VONDEL 5, 405 (zie ook 3, 89; 5, 234 en 11, 487). Zijnde sy anderzins niet seer graag tot een gevecht, daar den Ruyt ... soo haechelijk, en bloedigh sonde zijn, STRUYS, *Reys.* 111. Oder een van u sal wesen, Graag, om lesen 't Geen ick hier van haer verhael, QUINTON, *Lijs o. K.* 308. Lamey is woest, maar graag na Bet, V. HAREN, *Gouden* (1ste uitg.), 47. Oy sijt bloed so graag op myne vriendschap, als ik op de uwe, *Leev.* 7, 13.

O Cithera al te mael! en woelij noch niet graech?
Mee durbaer spijs te voen, geen hongerige maech,
Maer siet?
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 36.

— *Zeemel graag* (naar iets) maken: begeerig; ook kooplustig. || Voorwerpen (van *Delftsch aardewerk*) ..., naar welke zij (*zelfs Amsterdamsche*) en hunne schoone vormen en levendige lijnen, het publiek graag maakte, BUSKES RUNT, *Reeuks* 2e, 486.

— *Iemand graag houden*: iem. begeeren of een ook zich te spoedig bij hem bevestigen, dus het in hem levendig houden.

f) Met betrekking tot het hongerig uiterlijk van een mager persoon.

Der vrouwen missit wilt suyverlijck bedecken, ...
Die magher is, heet die: graegh van leden;
Die vet is: maer vollijvich; die arm is: wat rijcke.
OVID., *Conste d. M.* 70.

— Hierbij misschien de geslachtsnaam *De Graag*.

2) Van zaken. — *a*) Van de maag en den mond. Hongerig. || Een graage maag, *a sharp-set stomack*. De maag graag maaken, *to whet the stomack*, SEWEL. — Sy vonden ... niet een droogen beet voor haeren gragen mont, CATS 3, 10 *a*. De bekoorlyke koleur van den gekorven Zalm, die de graage maag aanzet, en de kiesche lekkermonden doet watertanden, BERKHEY, *N. H.* 3, 16. Boersche spijs, gepast voor graâge magen, BILD. 6, 338.

Maer als sijn uytgeteerde maeg
Is hol en uytermaten graeg (*enz.*).
CATS 2, 469 *b* (*van een arend*; zie ook 1, 433 *a*).

't Heeft wat in, den kost te garen
Voor zoo menig gragen mond.
BEETS 2, 145.

— Ook van andere lichaamsdeelen. Op spijs belust. || Wat kan een quackel zijn voor onse grage buycken? CATS 2, 229 *b*. De ossen die met graghe tanden meyen Het weelich gras, ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 156. Met grage lippen, NIEUWLAND, *Nag. Ged.* 71.

Wie in dit kostlijk zeebanket
Voor 't eerst de grage tanden zet (*enz.*).
SPANDAW 4, 135 (*De nieuwe Haring*).

— Vandaar: begeerig, belust in 't algemeen. Zie de bet. 1, *e*).

Want t'wijl hy na de maegt met grage vingers tast,
Soo grijpt hy anders niet als slechts een groenen bast.
CATS 2, 206 *a*.

Sluit voor Begeerte uw graegh gezicht.
VONDEL 3, 816.

Gids en voerman turen
Op de donkre lucht; ...
't Regent enkel schade
Voor hun grage hand.
BEETS 3, 317 (*Regenlied*).

— Ook: begeerig om iets te doen, waarbij dan de bepaling meer of minder duidelijk is uitgedrukt. Zoo noemt DE BRUNE (*Bank.* 2, 276) de tong: dat graghe spraeck-lidt, t. w. het lid dat zoo *graag* tot spreken is.

b) Van het vuur, de vlammen. Zoo reeds in het On., en in het Os. zelfs uitsluitend. || De grage vlam barst golvend uit, WISELIUS, *Meng.* 2, 127.

c) Van den tijd. Verg. lat. *tempus edax*. || De hayert, en de graege tijd Verslinden ons, VONDEL 2, 256.

d) Van begeerten, lusten, tochten. || Grage weetlust, V. LENNEP, *Poëz.* 1, 14. Niets kan uw' grage zucht beperken, 5, 13.

Wie sal ontijdig dragt gaen trecken van de boomen,
En niet het beter uur sijn grage lusten toomen?
CATS 2, 6 *b*.

't Mag door 't volstrekt gemis mijn grages heerschlust boeten.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 166.

3) Oneerbiedig. In zeer verschillend gebruik.

a) Van den honger. || Ghy moet mijn graghen honger stillen, V. HEMESSEN 179. 't Grasjen ... Dat haar schaapjens ... Haren honger graech verzoelen, HOOFT, *Ged.* 1, 120. Met nieuwen appetijt, met gragen verslehn honger, VONDEL 1, 199. Zijn' gragen eetlust, ANNA BIJNS, 138.

b) Van eene taal. Grietig. || Met grage teugen, TOLLENS 12, 22.

c) Dat honger of eenstreek prikkelende, *pikant*.

Wilt oock geen vreemt beslag en grage saussen maken,
Door honger sal u moes en rauwe boonen smaken.
CATS 2, 590 *a* (ook 2, 442 *a*).

d) Van hetgeen begeerd wordt, gewild —, gezocht is. || Zou hij me ook, ... 't Verslindend vuur te grage prooie geven? GOEVERNEUR, *G. en R.* 96.

Zy grimmelen op 't velt, zoo zwart als mieren;
En zamelen dien gragen morgenbuit.
VONDEL 4, 470 (*van het manna*).

— Soms ook van een persoon. || Een grage vrijer: *een gewilde vrijer.*

e) Van koop en verkoop. Vlug, willig. || Dat de Fenicische Kooplieden ... de markt staande hielden ... dat is, door hunnen gragen en willigen inkoop, het al te sterk dalen derzelve voorkwamen, v. D. PALM, *Sal.* 2, 35.

II) **Bijw.**

1) Van wijze. Op gretige wijze. || Twee flesschen Russche Brandewijn ... welke hy ... aan ... syn naaste Raadt ... vereerde, diese seer dankbaar, en graagh aannam, hebbende sy, soo lange sy nu op Zee waren geweest, geen Brandewijn geproeft gehad, STRUYS, *Reys.* 198.

Een schrift dat niet en deugt wort des te meer gesogt,
En wat verboden is te grager opgekogt.
CATS 2, 263 *a*.

De honger, dien ik zelden mis,
Doet mij veel grager eten,
Dan of ik aan eens konings disch
Was dag aan dag gezeten.
V. ALPHEN 2, 399.

2) Van omstandigheid. Met genoegen, met lust, met pleizier. Verg. GAARNE.

a) In toepassing op handelingen. || Mij! die graag een dag zou honger lijden, Om *enz.*, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 67. Ik zou er graag een jaar als verschalie voor mee varen, v. LENNEP, *Rom.* 13, 112. Je weet, 'k doe anders graag je wil: Maar, *enz.*, v. ZEGGELEN 1, 71.

wij geven
Althans voor éénen Vriend graag vijf-en-veertig neven.
DE GÉNESTET 2, 155.

— *Wat graag!* met groot genoegen, met alle pleizier. || „Stap nu weder in bed en ga wat slapen". „Wat graag", SCHIMMEL 3, 139 *a*.

— *Niet of graag*: met lust of in 't geheel niet; niet met een halven zin of bij wijze van gunst. || Bedank jij? ... niet of graag: die niet wil, die niet zal, FOKKE, *Verz. W.* 7, 58.

— In minder sterke opvatting, met betrekking tot hetgeen waar men van houdt, of wat men aangenaam, prettig vindt. || Ik schryf niet graag, en voor al niet graag Hollandsche Brieven, *Leev.* 1, 5. Ik merk, dat hy Wim niet graag in de vacantie t' huis had, *Leev.* 2, 25. Ik doe niet graag belet, TOLLENS 7, 22. Ik zit graag ... in 't hoekje van den haard, DE GÉNESTET 2, 151. Dat men ... allebei graag wandelt, graag vuurwerk afsteekt, ... graag de jongejuffrouwen van een kostschool tegenkomt, en niet graag latijnsche themata maakt, BEETS, *C. O.* 123. Ik wandel nog al graag den doksdijk op, SCHIMMEL, *Dram. P.* 2, 286.

Ook verbonden met eene nadere bepaling.

— *Dol, heel, brieschend* (enz.) *graag.* || Ik hoor dat myn derde meid briezend graag ziet hangen en rabmaken, *Leev.* 4, 92.

— *Wel zoo graag*, (veel) liever. || Ik luister (*op Sinterklaasavond*) wel Zoo graag en grager nog naar 't klinglen van de bel, DE GÉNESTET 1, 210.

b) In toepassing op gewaarwordingen die men gaarne ondervindt, waar men behagen in schept. || Raketten is is mijn lust! 'k zie graag in de open lucht Die witte veders in haar sierelijke vlucht, DE GÉNESTET 2, 218.

— *Graag zien* ook voor: wenschen dat het zoo geschieden mag. || Mama zou graag zien, dat ik dikwyls by Dominé Heftig ten sermoene ging, *Leev.* 2, 179.

— *Iemand graag mogen lijden*, of wel alleen: *graag mogen*, hem goed kunnen zetten, met genoegen zien. || 't Is een gezellige kerel; ieder mag hem graag. — Hij mogt den jongen magtig graag lijden, FOKKE, *B. R.* 1, 182.

c) In toepassing op eenige begeerte, eenigen wil of wensch, waarvan men de vervulling gaarne zoude zien. || Ik wou de zaaken graag zo draaien, dat *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 11, 50. Uw mooije geld, daar ik bloed zo graag van zou geërfd hebben, *Leev.* 4, 151. Oom ... wou om den dood niet graag dat er nachtwerk van wierd, BEETS, *C. O.* 67. Zij betuigt een goed man aan hem te hebben en zou hem niet graag missen, 349.

Ik hielp zoo graag,
Maar voel gestaag
Mijn zakken plat en ledig.
BEETS 2, 135 (*Armoe*).

— *Graag —, niet graag hebben*, al of niet gesteld zijn op. || Ik heb niet graag, dat iemand boos of bedroefd wordt, *Leev.* 1, 92. De Schoolmeester ... komt hier wel zo eens, en dat heb ik graag, om een praatje, 1, 208. Ik heb zo graag, dat zoete meisjes zich wel diverteeren, *Burg.* 3.

d) Dikwijls eenvoudig in den zin van *zonder tegenstreven, bereidwillig*, zonder dat men aan eenig bepaald genoegen denkt. Verg. GAARNE, 2). || Ik beken graag, niet te kunnen begrypen, wat *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 12, 33 (zie ook ald. 63 en 231).

Jakoba tradt met tegenzin
Ter snode wereld in; ...
Zy was hier naeu verscheenen,
Of ging, wel graeg, weêr heenen.
POOT 3, 74.

— *Iets graag gelooven*: zonder tegenspraak aannemen. Zie GELOOVEN, Deel IV, 1272.

Syn. *Graag* (als bijw.), *gaarne*. Zie GAARNE.

Afl. *Graagheid, graagte, ongraag* (zie die woorden); *gragen*, ww. (zie ald.).

— Voorts *Graaglijk*, bijw.: gretig, met lust, gaarne, graag (verg. de bet. II) („De Spanjaardt ..., *graaghlyk* aanneemende d' eerste en heetste tyding", HOOFT, *N. H.* 816; zie ook ald. 87; „Een ander, die *graeghlijck* Zeylt op zijn Schip", STARTER 319).

Samenst. *Graaglust*, schertsend gevormde eigennaam voor een schrokkigen lekkerbek („*Graaglust* ... die ... aan de laatste vlerk van 't laatste kipje gaat", DE LANNOY, *Dichtk. W.* 80).

— Met een bnw. In de bet. II, 2) *Graaggetrouw*, gaarne getrouw zijnde („Zijn (*des Heeren*) uitverkooren volk ... en *graag-getrouwe* knechten", *Wildsch.* 3, 149).

— Als tweede lid. In de bet. I, 1, *e*).

— Met een werkwoordelijken stam. *Dans-, kijk-, koop-, leer-, luister-, praat-, weelgraag* (zie die woorden). Voorts *Mingraag*, op minnen belust (DE ROEVER, *Vrijen en Tr.* 68); *oefengraag*, begeerig om zich te oefenen (BILD. 6, 372; 10, 219).

— Met een onbep. wijs in den 2den nv. *Proevensgraag*, belust op proeven („Geen Jootsche tong was oit zoo *proevens graegh*, Als mijn vernuft om 't brootgeheim te weten", VONDEL 4, 471); *snoepensgraag* („'t Lieve mondje, *snoepensgraag*", TOLLENS 9, 120).

— Met een znw. *Buitgraag*, begeerig naar buit.

(„De *huitgrage* jeugd", STUART, *Rom. Gesch.* 7, 5); *leeringgraag* („Oefnen wy het *leeringgraag* verstand", BILD. 7, 147); *lettergraag*, de fraaie letteren beminnende („Zuig, *lettergraâge* Jeugd, de borst der Zanggodinnen", BILD. 13, 238); *teekengraag*, op op wonderteekenen belust („Het volk is *teekengraag*, zij eten van de brooden, Zy zien de blinden zien, de kreuplen gaan *enz.*", OUDAAN, *Poëzy*, 1, 16).

— Met een bijw. In de bet. I, 1) *Altijdgraag*, steeds hongerig, onverzadelijk („d' *altijdgraâgen* krop (*van een vink*)", BILD. 4, 399; zie ook 6, 391).

GRAAGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Graag* in de bet. I, 1) met *-heid*. Honger, etenstrek, appetijt. || De graegheid der jonge leeuwen, *Job* 39, 1 (*Kantt.*: den gierigen lust ende treck). 't Ooft (*de paradijsvrucht*) ... Dat 's menschen graegheit eeuwigh boet, VONDEL 10, 376. So dat wy eenige potten met warme rys ... met een so groote graagheid uit aten, dat wy daar van gedagten te barsten, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 34. Een Lekkerbek, die door geduurige verandering van spyzen zig een valsche graagheid verwekt, v. EFFEN, *Spect.* 3, 116. Als of die voedzame schulpvisch (*de oester*) maar diende om haar maag een nieuwe graagheid by te zetten, 12, 83.

— Figuurlijk. || Terwijl de eenzaemheid deze graegheit (t. w. *belustheid op het „klavesimspel"*) is voedende, HOOFT, *Br.* 1, 349. Graagheidt tot wederstandt, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 110.

GRAAGTE, znw. vr.; mv. (in de bet. 3) *-n*. Nnd. *grâgte*, nfr. *greagt*. Van *Graag* in de bet. I, 1) met *-te*.

1) Honger, etenstrek, appetijt. || Ik heb geen graagte, *I have no stomack at all*, SEWEL. — De tonge zonder smaek, de mage zonder graegt, KRUL, *P. W.* 2, 189. Dit beest, het welk op het begin van den vierden dag zeer slecht was, werd van dien dag af weder beter, zoo dat het op den achtsten dag met graagte at, BERKHEY, *N. H.* 8, 420. Het slepen ... van kisten en balen hebben zijne gewoone graagte in het eten opgescherpt, KIST, *Eikenh.* 2, 32. Dat gij uwe graagte, die wel wenschen zou aan een of weinige geregten zich ruim te goed te doen, over veel moet verdeelen, v. D. PALM, *Red.* 3, 67. Wij ... begonnen met graagte de smakelijke voortbrenselen van Gooiland te betwisten aan de vliegen, v. LENNEP, *Rom.* 4, 263.

— Figuurlijk. || Men (moest) telkens iets nieuws in dezelve (*in de muziek*) uitvinden, om den verflaauwenden lust weder te prikkelen en de zatheid in graagte te veranderen, FOKKE, *Verz. W.* 3, 223.

2) Gretig genoegen, begeerige ijver. || De graagte, waarmeê dikwijls hunne vertellingen worden aangehoord, v. D. PALM, *Sal.* 1, 347. De graagte waarmede het (*het bezoek*) ontvangen werd, SCHIMMEL 2, 327 *b*.

— *Met graagte*, met vurigen ijver. || My zouden die stukken belangryk genoeg voorkomen, om (*ten einde ze te kunnen koopen*) ... het een en ander daar voor aan te slaan, en met graagte, BILD., *Br.* 5, 197. In Frankrijk werden de classische boeken der Chineezen vertaald uitgegeven, en met graagte gelezen, v. HEMERT, *Lekt.* 1, 94. De verbeelding van den knaap (wierp) zich met graagte op die stof (*zekere romans*), BUSKEN HUET, *Fant.* 4, 81.

— Ook in min gunstigen zin. Met boosaardigen lust. || Gij zoekt wel met graagte naar alle middelen om hem zwart te maken, SCHIMMEL 1, 263 *b*.

3) Met mv. Vleeschelijke lust. In deze toepassing thans niet meer in gebruik.

Den schenner (die zijn lust in geylheyd schijnd te swemme)
Die kan zijn heete drift nocht vuyle graegte temme.
KRUL, *P. W.* 2, 177.

Koom maegde moorder! koom! koom hier, zeg ik, en boet
Uw vuyle graegten, in dit maegdelijke bloed.
2, 182.

Nu lust het my haer heel t' ontkleên,
En eens te zien die welgeschikte leên:
Vergeef het my ô schoone zo 'k misdoe
Uw achtbaerheyt; mijn graagte word niet moe.
LUYKEN, *D. Lier*, 127.

Samenst. Als tweede lid. *Levensgraagte*, begeerte om in 't leven te blijven, gehechtheid aan het leven („Armhartige *levensgraagte*", RAU, *Alcestis*, XI).

GRAAIEN — GREIEN —, onz. zw. ww. Afleiding onbekend.

1) Met de handen ergens in rondtasten. || In 't zand graaien. — Graaien, rommelen, morrelen, wroeten, snuffelen (*in N.-Holland*; zie *Taalgids* 1, 112).

— Figuurlijk. Geld bij elkaar schrapen.

(*zekere personen*) die — door haer soberheyt
En schrapen — by malkaer veel gelts hebben gegreyt.
Vlaerd. Redenr.-bergh, 449.

2) In Zuid-Holland. In den natijd schoonmaken, uithalen. Zie *Taalgids* 1, 112.

— Te Scheveningen. Benaming voor het afschrapen en schoonmaken der bommen of visscherschuiten. || Het vaartuig wordt dan (*na het eindigen van de schrobnetvisscherij*) schoongemaakt — wat de visschers graaien noemen — en opgetuigd voor de haringvisscherij, *N. Rott. Cour.* van 4 *Juni* 1887, 3de Blad.

GRAAIIG (v. BEVERW., *Wtnem.* 3, 40; *Volkst.* 2, 86). Zie GRAAG.

GRAAL, znw., thans gewoonlijk m., maar in het Mnl. onz.; zonder mv. Mhd. *grâl*, mnl. *graal* (uit ofr. *graal*, enz.). In middeleeuwsche sagen en romans. De schaal of schotel waaruit Christus het laatste avondmaal zou genoten hebben. Zie voorts VERDAM 2, 2092.

Samenst. *Graalburg*, *-ridder*, *-roman*, *-sage*, *-schotel*, enz.

GRAAN (I), znw. onz., mv. *granen*; verkl. *graantje*. Mnl. *graen*. Van lat. *granum*, graankorrel, zaadkorrel. Zie GREIN en verg. doorloopend KOREN.

1) De zaadkorrel (eigenlijk: de zaadkorrel *met* haar bolster) van de eene of andere korensoort.

a) Met mv. en verkl. Korentje, *graankorrel* (zie ald.). || Graen, greyn. *Granum*, *semen frugum*, KIL. — Een bloot graen (gr. κόκκον), na het voorvalt, van tarwe, of van eenigh der andere granen, 1 *Cor.* 15, 37. Het bits verpicken Der hoenders, om een vliegh, of om een graen, v. BEAUMONT 90. Daarom, wat ik u raden kan, Eet al die graanen (*hennipzaden*) op, CONINCKX, *Fab.* 21. Dien tyd, dat de goude korenschooven de drooge graantjes op het vrugtbaar aardryk laaten druipen, BERKHEY, *N. H.* 3, 120. Zes guldens, die by my ... zo weinig beduiden als een graantje bij den bakker, *Blank.* 3, 84. (*Eene*) klokhen, graantjes pikkend in den tuin, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 194.

Het graentje moet versterven
Al eer het nieuwe jeugd van Gode kan verwerven.
CATS 2, 345 *a*.

De vlokken, als het sneeuwt, veel eer ik tellen sou,
De graentjens van den oogst, de druppels van den douw.
DE MEYER, *Gramsch.* 49.

— Zegsw. *Met graantje bij graantje krijgt de hen de krop vol*, HARREB. 1, 255 *b*; verg. fr. *grain à grain la poule emplit son ventre.*

— *Een graantje pikken*, schertsende verbloeming voor: een borreltje drinken. Vandaar *Een graantje*: een glas, een borrel sterken drank. || We zullen

Samenst. *Graanakker, -bed, -beurs, -bouw, -gewas, -godes, -godin, -halm, -handel, -handelaar, -harp, -kever, -klander, -korrel, -land, -maaier, -maat, -magazijn, -makelaar, -meter, -mijt, -oogst, -opper, -paard, -pacht, -pakhuis, -prijs, -recht, -rijk, -schip, -schoof, -schuur, -stapel, -veiling, -veld, -verkooper, -vloot, -vrucht, -wan, -wet, -worm, -zak, -zee, -zolder, -zuivering* (zie die woorden).

— Min gewoon. *Graanscheut*, jeugdig plantje van eenig graangewas („De *graanscheut* dort en sterft, en 't zaad verwelkt in de aard", BILD. 3, 166); *graanseizoen*, jaargetijde waarin het graan gedijen moet („Verschroeiing trof het *graanseizoen*; Wat bleef het Herfstgetij?" BILD. 12, 201); *graanspeculatie*, handelskansspel in granen („De Engelsche Bank (had) haren rentekoers midden in de levendige *graanspeculatie* geregeld op 3 en $3^1/_2$ pCt. gehouden", VISSERING, *Herinn.* 3, 75); *graanzaad*, het zaad waar graan van groeien moet, dus hetzelfde als *graan*, in de bet. 1) („Toen 't veld ... 't *graanzaad* in zijn schoot ontving", DE VISSER bij BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 210).

— Voorts zijn in Zuid-Nederland in gebruik *Graanaal, -auwe, -baanst* (*-banst, -benst*), *-bak* (zie DE BO); *graanbijter*, graankooper, fr. *accapareur de blé* (SCHUERM. 161 *a*); *graanhurde, -kleed, -kuip, -meuzel, -vloer, -weeg, -zeefde* (*-zevene*), *-zeil* (zie DE BO).

— In den vorm van het mv. (in de bet. 1, *a*) *Granenbroer* (of *-pikker*), drinkebroer (HARREB. 1, 255 *b*).

— Als tweede lid. *Gerstegraan* (zie GERST, Samenst.); *tarwegraan, zaaigraan* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. 1) *Hemelgraan*, hemelsch koren, het manna (bij VONDEL 4, 471); *plukgraan*, het graan dat men plukt of oogst, als tegenstelling met *zaaigraan* of uitzaad („Ick zagh oock menigh lantman, eer hy zaeide, zijn zaet helpen, en met berghzout en zwarte olimoer begieten, op dat het *pluckgraen* (lat. *fetus*) te beter gedyen moght", VONDEL 5, 80; zie ook 8, 198).

— In de bet. 2) *Korengraan*, korenkorrel, graankorrel („Set in het hoenderkot een vat vol *korengranen*", CATS 1, 186 *a*); ook collectief („'t gezouten *korengraen* (*bij een offer*)", VONDEL 1, 710); *wierookgraan*, wierookkorrel („Haast biedt hem 't Oost in elpen koffers En myrrhe en goud en *wierookgraan*", BILD. 6, 161); *zandgraan*, zandkorrel („Ja hondert Jaer hier wat ist, een *santgraen* afghesondert Van grooten Duyn, by d'eeuwicheyt", V. MANDER, *Olijf b.* 122).

GRAAN (II), znw. vr.; mv. *granen*. Ohd. *grana*, mhd. *gran*, nhd. *granne*, mnl. *grane, graen*; verg. ook ags. *gronu* (aldus bij KLUGE, *Etym. Wtb*[4].) en on. *grön*, alsmede het ontleende sp. *greña* en ofr. *grenon*. Eigenlijk: stekelig haar, óók van een varkensborstel of van den „baard" eener korenaar; in het nieuwere Nederlandsch bepaaldelijk (in het mv., collectief) knevelbaard, inzonderheid van eene kat of een katachtig dier. Thans, behalve in Zuid-Nederland (zie DE BO[2] 337 *b*), geheel verouderd. || Graenen. *Pili felis ... circa os*, KIL. Graenen j. knevelbaerd. *Mystax*, Ald. — Hy (*een leeuw*) lect sijn granen, COORNHERT, *Odyss.* 1, 23 *b*.

— Spreekw. zegsw. *De* (of *zijn*) *granen opsteken:* de knevels opzetten, zich een *air* geven, zich laten dunken, een hoogen toon aanslaan. Ook reeds in het Mnl. || Raeckt den aers maer eens het kussen, Kees is Heer Cornelius geworden, en steeckt zijn granen op, gelijck een kater, die op een proy loert, DE BRUNE, *Bank.* 1, 47. (*Het goud*) doet-er veel de knevels rijzen, en de granen opsteken, 2, 409.

Nu craeyen sonder vreese de Luthersche hanen
En des gheliicxs ooc de Luthersche hinnen;
Maer ic segghe, hoe sij opsteken haer granen:
Aen de miraculen leert de sancten kinnen.
A. BIJNS, *Ref.* 141 (ed. ROGGEN).

Zie nog ald. 190 en 112.

— **Aanm.** Daar KILIAAN deze spreekwijze met Graenen, *vagire* (krijten), in verband bracht, verklaarde hij haar mîn juist door *inclamare, inclamitare* enz. Vandaar ook b. v. bij MELLEMA: *crier, tempester, tenser*, en desgelijks ook in andere woordenboeken.

GRAANAKKER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Akker* in de bet. 2, *a*). Stuk bouwland waar graan op groeit. || Het ... dorp (*Schoorl*) en zijn vele graanakkers ..., waar de gort geoogst wordt, die tot de vermaardheden der Alkmaarsche markt behoort, BEETS, *C. O.* 308.

GRAANBED, znw. onz., mv. *-den*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Bed*, gedeelte van een akker, akkerbed. Akkerbed dat met graan is begroeid. || Gelijk het korenbloemtjen In 't rijpend graanbed staat, BILD. 1, 196.

GRAANBEURS, znw. vr.; het mv. (*-beurzen*) zelden in gebruik. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Beurs*, handelsbeurs. Overdekte graanmarkt, korenbeurs, zaadmarkt.

GRAANBOUW, znw. m.; zonder mv. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Bouw*, het bouwen, de verbouw. Het verbouwen, telen van graan. || Een uitgelezen land, Geschikt tot graanbouw, v. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 208. Een landstreek, ... slechts gedeeltelijk geschikt voor den graanbouw, v. LENNEP, *Rom.* 6, 170.

GRAANBOUWER, znw. m., mv. *-s*. Van *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Bouwen*, verbouwen, telen, met *-er*. Die graan verbouwt of teelt. || Een invoerrecht, dat ... den inlandschen graanbouwer helpt, *Vragen des Tijds*, van Nov. 1890, 1, 110.

GRAANDER — GRANER —, znw. m., mv. *-s*. Mnd. *graner, gránder*, mnl. *graenre, graender*. Van lat. *granarium* (en dit van *granum*), graanschuur, graanzolder; fr. *grenier*.

1) Graanzolder. || Graener, graender, Vland. *Granarium, horreum*, KIL. — Datmen hier voortijts den oplech van desen stapel leyde op de graenders van de huysen, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Bely.*, fol. 119 *a* (aangeh. bij OUDEMANS).

2) Thans nog in Zuid-Nederland voor: haverkist (DE BO[2] 337 *b*).

GRAANETEND, bnw. Koppeling van *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*), in den 4den nv. en het tegenw. deelw. van *Eten*. Verg. lat. *granivorus*, vanwaar fr. *granivore*. Van vogels. || De reine graaneetende (vogelen), BERKHEY, *N. H.* 3, 201.

GRAANGEWAS, znw. onz., mv. *-sen*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Gewas* in de bet. II, B).

1) Eene plant die graan voortbrengt of draagt. || 't Juichend veld, verguld door rijpe graangewassen, HELMERS, *Holl. N.* 11. Kanaän ... was ... inzonderheid geschikt tot het telen van allerlei graangewassen, v. D. PALM, *Sal.* 2, 34.

2) Zonder mv., als collectieve benaming voor alle graandragend gewas of koren. || Hier groeit de wijngert liefst, daer maght van graengewas, VONDEL 8, 192.

De nijvre Landman zingt, en stapelt anderwerven
Zijn hooge bergen op van kostlijk graangewas.
BILD. 1, 149.

et graan op den akker. || De tarw-akker met een rol-blok geblokt; om daar door ... gewas aan te aarden, de plant steviger te an *enz.*, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 92.

AANGODES. Zie GRAANGODIN.

AANGODIN — ook *-GODES* (zie GODES, n.) —, znw. vr.; zonder mv. Benaming van le godin van het graan. Zie VONDEL 11, 468; , 3 en 17; 4, 276.

AANHALM, znw. m., mv. *-en*; verkl. t *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Halm*, ige stengel. Stengel der graangewassen, ge- voor den stengel *met* de aar. || De volle m praalde op 't weelig akkerland, v. D. *Ged.* 11. Gelijk op 's bouwmans veld ... s de graanhalm rijpt, HELMERS, *Holl. N.* 47.

AANHANDEL, znw. m., zonder mv. an, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Handel*. verkoop van graan. || Ter bevordering van dbouw is de graanhandel vroeger zeer dik- or hooge invoerregten belast geweest, DE EMPER, *Handl.* 3, 845.

s benaming voor: de personen die *graan*- lrijven. || De graanhandel ... betaalde liever eld ... dan dat hij zich aan kaperij bloot- RUIN, *Tien J.* 57.

AANHANDELAAR, znw. m., mv. n *-laren*; verkl. *-laartje*. Uit *Graan*, 1ste art., st. 1, *b*) en *Handelaar*. Koopman in graan, n.

AANHARP, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graan*, , in de bet. 1, *b*) en *Harp*, staande zeef. graanzeef, *korenharp*. Zie GRAANPAARD.

AANKEVER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Kever*. nklander.

AANKLANDER — *-KALANDER* —, znw. *raan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Klander*. lie op het graan leeft; lat. *calandra gra-* . Zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 316.

AANKOOPER, znw. m., mv. *-s*; verkl. n *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en met *-er*. Die graan of granen opkoopt, of n handel drijft.

AANKORREL, znw. vr., mv. *-s*; verkl. t *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Korrel*. orrel van het een of andere graangewas. || e doorgesneden graankorrel ons niets anders houwen geeft dan een wit veld met een bruinen rand, maar zonder dat men in beiden, zonder beleediging, van elkander den, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 168.

AANLAND, znw. onz.; mv. en verkl. gebruik. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. *Land*, akkerveld. Graanveld. || Hij, die veld, een stulp, een graanland ziet, Was Kunstenaar, HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 88.

AANLOOS, bnw. Van *Graan*, 1ste art., et. 1, *a*) met *-loos*. Van aren, halmen, of : geene korrel, geene vrucht bevattende.

Phariseesche Leer en is geen geest'lick brood,
chten naer de Wet sijn graeloose gerven,
er Jesus spijst de ziel in haren hongers-noot.
v. DORP, *Sticht. Ged.* 233.

AANMAAIER, znw. m., mv. *-s*. Uit 1ste art., in de bet. 1, *d*, *α*) en *Maaier*. rsoon die graan maait.
ker landbouwwerktuig. || Onder Laren ... bruik gemaakt van den graanmaaier, die werk verrichtte als 10 maaiers en 5 bind- derde, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* . 106.

GRAANMAAT — *-MATE* —, znw. vr.; mv. (in de bet. 1) *-maten*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Maat*.

1) Vat van wettelijk bepaalde grootte om graan mede te meten.

— Collectief. Het stel of stelsel van maten voor graan.

2) Abstract. Het meten van graan met de maat door daartoe aangestelde, beëdigde personen. Zie GRAANMETER. || Alle de ghone die ... leveren eenige Graenen binnen de selve Prochien, omme aldaer verkocht te worden, sonder te betaelen het Recht vande Graen-maete, *Vl. Placcaertb.* 3, 954.

GRAANMAGAZIJN, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1. *b*) en *Magazijn*. Pakhuis waarin graan wordt opgelegd. || Het „Graan-magazijn voor de Armen" te Leiden.

GRAANMAKELAAR, znw. m., mv. *-laars* en *-laren*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Makelaar*. Makelaar in granen.

GRAANMARKT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Markt*.

1) Koop en verkoop van granen. || De graanmarkt wordt te Utrecht op de Neude gehouden.

2) De marktprijs van het graan. || De graanmarkt blijft altoos door rijzende, SCHIMMEL 1, 371 *a*.

GRAANMETER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Meter*. Persoon die graan of granen meet, t. w. een beëdigd stedelijk ambtenaar. Verg. GRAANMAAT, 2).

Samenst. *Graanmetersgild*, de corporatie van de met het graanmeten belaste personen.

GRAANMIJT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *d*, *β*) en *Mijt*, stapel, tas. Stapel van ordelijk gevlijde schooven. || Dat de winning zeer aanzienlijk moet wezen, toonen verder de graan-, stroo- en houtmijten, welke aan weerskanten ... oprijzen, SLEECKX 9, 8.

GRAANMOT, znw. vr., mv. *-ten*; verkl. *-je*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Mot*. Zeker insect dat — in schuren en op zolders — op en van het graan leeft; lat. *tinea granella*. Zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 390.

GRAANOOGST, znw. m., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Oogst*.

1) Het oogsten, inoogsten van graan.

De graanoogst roept u naar den akker,
ô Bouwman! — 't veld staat geel — de hemel toont zich klaar.
BILD. 13, 122.

2) De opbrengst van den oogst; hetgeen geoogst wordt of is. || De garfboeren in Gelderland moeten, in plaats van geld, een zeker gedeelte van den graan-oogst als pacht opbrengen.

3) Het te oogsten graan, het te veld staande graangewas.

Als 't wandlen van den wind door rijpe korenhalmen,
De gouden graanoogst op heur stengels nijgen doet.
BILD. 5, 122.

GRAANOPPER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *d*, *β*) en *Opper*, stapel, hoop. Mijt van opgetaste graanschooven. || De gloed ... wierp vale glansen op houtmijt en graanoppers, DE VOS, *Vl. Jong.* 36.

GRAANPAARD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Paard*, staande zeef. Staande graanzeef, *graanharp* (zie ald.).

GRAANPACHT, znw. vr.; zonder mv. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Pacht*, wat als *pacht* of huur moet worden opgebracht. Zie GARFPACHT en GROENPACHT. || De Graan- of Zaadpacht biedt slechts dit verschil met de garfpacht aan, dat zij niet bestaat in een evenredig gedeelte der onzui-

vere opbrengst, maar in eene vast bepaalde en onveranderlijke hoeveelheid graan, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1846, bl. 270.

GRAANPAKHUIS, znw. onz., mv. *-pakhuizen*; verkl. *-je*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Pakhuis*. Gebouw, bestemd en geschikt voor het opleggen van granen.

GRAANPRIJS, znw. m., mv. *-prijzen*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Prijs*. || De mislukte oogsten hebben de graanprijzen doen stijgen.

GRAANRECHT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Recht*, belasting. Belasting op den invoer van koren. || In Duitschland worden hooge graanrechten geheven.

GRAANRIJK, bnw. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Rijk*. Rijk aan koren. || 't Graenrijck Polen, VONDEL 7, 750.

— Ook van een veld, in den zin van: dicht met graan bewassen.

Hier ziet hy graanryk veld, dat schoone bloemen teelt,
En door die mengeling een goudtapyt verbeeld.
DE MARRE, *Besp.* 85.

GRAANSCHIP, znw. onz., mv. *-schepen*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Schip*. Schip dat met koren geladen is, dat koren aanbrengt. || Spoedig raakten zij (*de Italianen*) aan het bezoek onzer graanschepen gewend, FRUIN, *Tien J.* 201.

GRAANSCHOOF, znw. vr., mv. *-schooven*; verkl. *-je*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Schoof*. Schoof, garf van eenig graangewas. || Akkers met koren en opstaande graanschoven, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 230.

GRAANSCHUUR, znw. vr., mv. *-schuren*; verkl. *-tje*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *d*, *β*) en *Schuur*. Schuur waarin de graanschooven liggen opgetast, „tas."

GRAANSTAPEL, znw. m.; zonder mv. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Stapel*, stapelplaats. Plaats, stad, haven met stapelrecht voor granen.

GRAANVEILING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b* of *d*) en *Veiling*. Publieke verkooping van gemaaid of te veld staand graan. || Dat hier een graanveiling of iets dergelijks plaats moest hebben, v. LENNEP, *Rom.* 3, 16.

GRAANVELD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Veld*. Veld waar graan op groeit, graanakker. || Graanvelden ingesloten door fraai geboomte, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 160.

GRAANVERKOOPER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Verkooper*. Iemand die koren verkoopt. || Anderen . . . braken . . . met geweld in de huizen der bakkers en graanverkoopers, CONSC. 2, 240*b*.

GRAANVLOOT, znw. vr., mv. *-vloten*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Vloot*. Vloot van met graan beladen schepen. || De Graanvloot is de Zond gepasseerd, is binnen, MARIN.

GRAANVRUCHT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Vrucht*.

1) Als wetenschappelijke term. Zoodanige vruchtkorrel als de graangewassen voortbrengen. Zie de aanhaling. || De Graanvrucht (*Caryopsis*) is eigen aan de familie der Grassen (Tarwe, Rogge, Haver, Gerst, Maïs, enz.) en heeft dit bijzondere, dat de vrucht met de zaadhuid, en deze weer met haar kern zoo stevig verbonden is, dat men ze onmogelijk van elkander kan scheiden, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 168.

2) Halmvrucht, aarvrucht, vrucht van veldgewas. || Insgelijks is niets verschuldigd van de graanvruchten die onrijp zijn afgesneden, *B. W.*, *a.* 790.

GRAANWAN, znw. vr., mv. *-nen*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Wan*. Werktuig om de uitgedorschte graankorrels van het kaf te scheiden.

hy (*Jezus*) heeft de graenwan van Godts oordeel
Gereet in zijne hant, en zal, gestreng en straf,
Den dorschvloer zuiveren; *enz.*
VONDEL 10, 64 (verg. *Matth.* 3, 12).

GRAANWET, znw. vr., mv. *-ten*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Wet*. Eene navolging van eng. *cornlaw*. Wet op den in- en uitvoer van granen, tot bescherming van den inlandschen graanbouw.

Samenst. afl. *Graanwetgeving* (verg. wat den vorm aangaat, *grondwetgever*): de wettelijke bepalingen op den invoer enz. van granen.

GRAANWORM, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Worm*. Larve van de graanklander.

GRAANZAK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Zak*. Korenzak, mudzak. Zie b. v. LUYKEN, *D. Lier*, 44.

GRAANZEE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1) en *Zee*. Bij dichterlijke vergelijking voor: een veld waarop het koren golft, een „golvend" graanveld. || Daar een graanzee ruischt en rolt met gouden baaren, v. WINTER, *Jaarg.* 109. Een landzoom waar de graanzee ruischt, TER HAAR, *Ged.* 2, 3.

GRAANZOLDER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Zolder*. Zolder waarop men graan bergt of oplegt. || Katten . . . zijn . . . goed op graanzolders tegen de muizen, KNEPPELH. 8, 90. Men plunderde de graanzolders en bakkerijen, CONSC. 4, 267 *b*.

— Bij vergelijking. || Men moet geen graen-zolders van dochters maken: 't en zijn geen waren die lange op-geleght dienen, om juyst de hooghste mart te treffen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 395.

— Zegsw. *Op ledige graanzolders komen geene kalanders*, HARREB. 1, 255 *b* (verg. *Sprenk.* 14, 4).

GRAANZUIVERAAR, znw. m., mv. *-s*. Van *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Zuiveren* met *-aar*. Verg. nhd. *kornputzer*. Zeker werktuig: machinale wan. Zie *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1867, bl. 236

GRAANZUIVERING, znw. vr. Uit *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*) en *Zuivering*. In de

Samenst. *Graanzuiveringsmachine*, wanmachine. || Een stoomwerktuig van vier paardekrachten tot het drijven van eene graanzuiveringsmachine, *Raad v. St., Gesch. v. Best.* XXX, 403.

GRAASDE, bnw. Van *Gras* met het achterv. *-de* (voorheen *-ôdi*; zie KLUGE, *Stammbildungsl.* (1886), 98). Alleen in *Graasde boter*, boter die gemaakt is van de melk van koeien die grazen, in tegenstelling met *stal-* of *hooiboter*. Zie GRASBOTER. || Graasde-butter als een Goud, v. D. VENNE, *Sinne-Mal*, 13. Zoo heeft men zomer- en winterboter, inzonderheid in den zomer de gras- of graasde boter, welke bereid wordt van de melk der koeijen, als dezelven reeds gras eten, BERKHEY, *N. H.* 9, 321. Jaarlijks, in den tijd als de eerste graasde boter gemaakt wordt, 420.

GRAASJE. Zie GRAS.

GRAAT, znw., voorheen m., thans uitsluitend vr.; mv. *graten*; verkl. *graatje*. Mhd. *grât*, m.; nhd. *grat*, m. (en daarnevens *grâte*, vr.); mnd. *grade*, vr.; nnd. *groat*, in verbogen vorm *groad'e*; *grâd*, *grât*, mv. *graten* en *graden*, *gra'en* (*Brem. Wtb.*, DÄHNERT, DOORNK.-KOOLM.); mnl. *graet*, m.; in verbogen vorm *grate* en *grade*, in het mv. *graten* en *graden*. Voor de afleiding, die onzeker

GRAATSPAR, znw. vr., mv. *-ren*. Uit *Graat* in de bet. 2, *a*) en *Spar*, dakspar. Nhd. *gratsparre* (ten onrechte ook wel *gradsparre*), fr. *arêtier*. Bij een schilddak: hoekkeper; ook wel *graatbalk* genaamd.

GRAATTANG, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-etje*. Uit *Graat* in de bet. 1, *b*) en *Tang*. Tang om graten uit de keel, beensplinters enz. te verwijderen, splintertang.

GRAATVORMIG, bnw.; zonder trapp. v. vergel. Van *Graat* in de bet. 1, *c*) en *Vorm* met *-ig*. Bij metselaars. *Graatvormig verband*: zoodanige schikking van de steenen van eene halfsteensrollaag als aan het beengestel van een visch denken doet. Vergelijk eng. *herringbone masonry* en het *vischgraatverband* (of *gevlochten straatwerk*) der straatmakers.

GRABBEL, znw. vr. (soms ook m.); zonder mv. De als znw. gebezigde stam van het ww. *Grabbelen*. Alleen in enkele vaste uitdrukkingen.

— *Iets in de grabbel gooien, werpen* (enz,): iets uitstrooien, rondstrooien om het te laten opgrabbelen. Eigenlijk van geld, suikergoed enz., dat voorheen bij intochten, bruiloften en andere feestelijke gelegenheden onder de menigte werd geworpen. Nnd. *in de grabbel smîten*; verg. nhd. *in die rapuse werfen*. || In de grabbel werpen ofte in de griel werpen. *Ruer à happe qui peut, ou à la gripaille, quand on crie largesse*, PLANT. — Werpt maer een enckel note in de grabbel, zy werden helsch en dul op malkander, DE BRUNE, *Bank*. 1, 131.

— In figuurlijk gebruik, van iets dat men in 't honderd daarheen werpt, b. v. van verwijten, berispingen enz., die hij wien ze gelden zich aan kan trekken.

Ghy moogt de fouten wel, maer niet de menschen raken...,
Als gy u daer voor wacht, dan isser geen verwijten;
Maer in den gribbel vat en in den grabbel smijten.
En of ghy somtijts noemt ons Claesje, Griet of An,
Dat is van niemant niet, dat is van Alleman.
bij POIRTERS, *Mask*., *Voorw*. 13.

— Van praatjes, woorden. Ze los en onbedacht daarheen werpen. || Lichte praetjes en zaken van kleyn belangh, die lichte koyen, en vogels van deux-aes in de grabbel werpen, DE BRUNE, *Bank*. 1, 316.

Wat hoort men menigmael onnutte kackelacken
By speelders ommegaen, en in de grabbel smakken!
Wat hoort men menig woort dat goede seden schent.
CATS 1, 370 *a*.

Met dezelfde of soortgelijke beteekenissen.

— *Iets te grabbel gooien* (enz.). Eigenlijk. || Een Konings Aalmoessenier mag kleine zilvre stukken te grabbel worpen: maar zoo de Koning zelf in persoon ... ietwes uitlange, al de weerelt weet dat het ten minste een stuk gout moet wezen, DE BRUNE, *Jok en E*. 62. Ook zagh men ... eenig goudt en zilver onder 't volk te grabbel werpen, BRANDT, *De Ruiter*, 468. De Speelnooten ..., die, mede ryklyk van Suikergoed voorzien, het zelve in de Buurt rondsomme te grabbel werpen, BERKHEY, *N. H*. 3, 1128 (zie ook 1019).

— In 't algemeen van hetgeen men wegwerpt, zonder er verder naar om te zien, zonder er zich verder om te bekommeren. || Dat ghy u beloften en eden acht als u snottebellen die ghy te grabbel werpt, BREDERO 2, 283.

Wat Pijlstart, Duycker, Koet, wat maar voor hem (*een [jachtvalk]*) verscheen,
Hy ving het met een snap, en vloogher voort mee heen.
Daar zijn druckend' gheklauw, en bloedigh fel ghekrabbel,
Haar moorden hallif dood, en wurpse voort te grabbel.
BREDERO 1, 18.

— In figuurlijk gebruik. Op kwistige wij iets leven, er zonder maat of beperking me springen. || Offenbach ... moest inderdaad oorspronkelijke gaaf ... niet op deze wijze te gooien, KNEPPELH. 12, 19.

Dat eeuwig fraai en schoon stinkt my de keel reeds
Waar toch, waar werpt men 't voor de zwijnen
[gr
BILD. 7, 256 (zie ook 12, 26

Zie ook GOEVERNEUR, *G. en R*. 269; SL 12, 184.

— *Zijn geld te grabbel gooien*: verkwistend le (Hy) trachte ... de ryksten door zwier en te verbluffen; Het geld smeet hy om zo te sp te grabbel, v. EFFEN, *Spect*. 9, 166.

— *Zijne eer, zijn goeden naam, zijn te grabbel gooien*, er mede leven als met waar goed, zich-zelven niet ontzien.

— Vandaar *Te grabbel zijn*, figuurlijk voor en buit voor ieder die het op wil rapen. regeering is te grabbel voor woeste volken, *Henr. d. Gr*. 1.

— *Te grabbel maken*, t. w. een spel, een spel: het door elkander gooien, het in de war, 't honderd" sturen. Figuurlijk gebezigd. || Zel vyanden konden niet zwijgen, dat hy hun te was in 't beleidt van landtzaaken, ende 't sp te grabbel maakte, gelijk Vereiken ... zeid *Roy de France nous brouille toutes les cartes*, *Henr. d. Gr*. 128.

Malkus quam oock aneloopen,
Lomberts hanen, kreet hy, waeckt,
Siet wie 't spul te grabbel maeckt.
VONDEL 2, 5

— Bij CATS 2, 32 *b* moet *zich tot een zetten* verstaan worden als: zich zetten t grijpen van wat voor de hand komt, zond regeld roofplan (er is sprake van eene maagd te werk gaan.

Want, soo wy sonder gront en buyten alle wetten
Ons geven in het velt, en tot een grabbel setten
Naer ick het stuck begrijp, daer is geen twijfel
Of daer sal om de keur, een harden twist ontst

Samenst. *Gribbelgrabbel* (fr. *grippe-gr* verg. boven de aanhaling uit POIRTERS en n *grüwwel-grawwel schmyten* (STRODTMANN, *Osnabr*.).

GRABBELAAR — *-LARE* —, znw. *-s*; verkl. *-tje*. Van *Grabbelen* (in de versch beteekenissen van dat woord) met *-aar*.

1) Een persoon die grabbelt.

2) Benaming van zeker spel. || De avond zoo als Grabbelare spelen, Kluien dragen Brugschen ommegang doen, Haver verkoope zijn bijkans uitgeroeid, ten grooten voorde de goede zeden, DE BO² 361 *b*.

Afl. *Grabbelaarster*; *grabbelarij* in de s *grabbelarijgreep*, schraapzuchtige kunstgreep nadens, ... vergiffenissen, ... aflaten, ... vri gen, en diergelijke *grabbelarijgrepen*", o *Agrippa*, 429).

GRABBELEN — eene enkele ma GRAPPELEN —, onz. en bedr. zw. ww.; *gra gegrabbeld*. Nhd. *grabbeln* (nevens *grappeln* e *sen*); zwits. *gräpele*; nnd. *grabbel(e)n*; eng. *t ble*; mnl. *grabbelen*. Een frequentatief bij ((zie ald.). Verg. GROBBELEN en GRAPEN; o *to grope*.

1) Door grijpen trachten machtig te v b. v. geld of strooigoed dat in den hoop ge wordt.

a) Absoluut. || Grabbelen oft gr

Hopper, prendre ou gripper quand on rue largesse en la foule ou multitude, PLANT. — Elck riep: dat 's uw: dat 's mijn. elck grabbelde en elck pluckte, VONDEL 3, 64. Straks wordt er (*op Sinterklaas*) braaf gestrooid, gegrabbeld en verrast, DE GÉNESTET 1, 208.

Laat leggen dan 't onwaardig goet,
Waar meé gy uwen tyd verquisten,
Terwyl gy grabbeld, wurmd en vroet,
Om dat gy steeds 't genoegen (*de tevredenheid*) misten.
LUIJKEN, *Onw. Wer.* 158 (zie ook *Leerz. Huisr.* 177).

Sinterklaas, bonne, bonne, bon, ...
Gooi wat in mijn huizen,
Dan grabblen we als muizen.
V. VLOTEN, *Baker- en Kinderr.* 77.

b) Met eene bepaling. *Om* —, *naar iets grabbelen*. || Een der Pierrots schoot toe, en grabbelde naar den appel (*die op den grond was gevallen*), SCHIMMEL 2, 258 *a*.

Sie dus soo vaert het volk, dat met een snellen spoet
Na groote staten tracht, of grabbelt om het goet.
CATS 1, 588 *b*.

daar elk aan 't grabbelen
Om 't grootste stuk, met slaan en krabbelen,
Hier met op andr'en stoot en stormt.
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 41.

Waarom, waarom met geduld
Mijn bestemming niet vervuld?
Waarom dus naar 't lot gegrabbeld?
BILD. 12, 98.

c) Met een 4den nv. — *α*) Iets aanvatten, betasten.

Oft mijn lippen te laeten gaen leesen
Roosen koel van uw bloosende wang?
Oft weêr groete de soete moorbeesen?
Oft weêr grappelen d' appelen wrang?
HOOFT, *Ged.* 1, 191.

β) Iets naar zich toehalen.

Halve taerten, lege korsten van pasteyen, kanten broot,
Grabbelt sy van alle zijden en vergaert het in den schoot.
V. BEAUMONT 98.

γ) Van wilde dieren. De klauwen in iets slaan, met de klauwen aantasten.

Swijgh Oostenrijck, die bruller, uyt den Noorden,
Sal grabblen alle uw' standers, rood van moorden.
VONDEL 3, 128 (*van Gust. Adolf, den „Gotschen heer"*).

Wie keert een' dollen leeu, na 'et breecken van sijn keten?
Hy volght sijn' wreeden aerd, en vlieght met eenen loop,
En grabbelt blindeling den reedsten uit den hoop.
3, 412.

d) *Te grabbelen gooien*, enz. Hetzelfde als *te grabbel gooien*, zoo eigenlijk als figuurlijk. Zie GRABBEL. || Een fatsoenlyk man die zyn geld niet hoeft te grabbelen te smyten, V. EFFEN, *Spect.* 3, 27. Ik (*al*) niet gedoogen, dat je op die wijze het goeje geld te grabbelen smijt, *K. Zev.* 1, 190. Mijn fatsoen heeft hij te grabbelen gegooid, de naam van Hermstad is voor altijd gebrandmerkt, GIJSB. HODENPIJL, *W. v. Bergen*, 2, 367.

't Voorspel dat uit dien knaap een braaf, fatsoenlijk man
Zal groeien, een die juist zijn voordeel vatten kan,
Maar nooit zijn goeden naam te grabbelen zal gooien.
DE GÉNESTET 1, 228.

— Zegsw. *Meen jij, dat onze Lieve Heer zijne genade te grabbelen gooit? zei de pastoor* (HARREB. 1, 256 *a*).

e) *Te grabbelen maken*, onder het bereik van Jan en allerman stellen. || Die meest pluckt die meest heeft. Het is daer te grabbelen gemaakt, SARTORIUS, *Adag.* III, 8, 71.

2) Met betrekking tot geld. Bijeenschrapen, naar zich toehalen. Dikwijls met het bijdenkbeeld van oneerlijkheid; verg. *krabbedieven*. || Met de Doodt soo gaen open de handen van de gierige vrecke Menschen, en sy laeten alles vallen wat sy ghegrabbelt hebben, SPRANKHUISEN, *Geestel. Bataille*, 16 (*aangeh. bij* DE JAGER, *Frequent.* 1, 152). Den regel ... van dryen Van dapper grabbelen, bewaren en bedyen (Het zy dan slincks of rechts), DE DECKER 1, 107.

dees rampsalige en beroerelijcke tijen,
Waer in elck grabbelt, tot sijns naesten achterdeel.
VONDEL 3, 59.

Men hangt een kleynen dief, een groote laet men loopen.
Die veel gegrabbelt heeft die weet sich vry te koopen; (*enz.*).
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 552 (zie ook 613).

3) Rondtasten, omgrijpen; bij MARIN: „verwardelyk zoeken, *farfouiller, fureter*".

a) Met de handen woelen, wroeten, graaien. || Sy lagh ter aerden gelijck een beest, grabbelende met beyde de handen in 't gras, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 300. 't Goet ... Daar Krassus moedt op vlamt, en Kresus hant in grabbelt, ROTGANS, *Poëzy*, 293. Het trommeltje ... waarin terstond vier handjes aan 't grabbelen gingen, *K. Zev.* 1, 351. Toen de oude voor de bedstede zich neêrboog, de bergplaats, die zich onder de onderlagen bevond, opensloot en in de donkere ruimte met de hand grabbelde, SCHIMMEL 3, 265 *b*. Zij (*eene zieke*) grabbelde en vouwde en bond — of maakte de beweging van binden —, LOVELING in *Gids*, 1890, 2, 45 (zie ook LOVELING, *Idon.* 176).

— Ook figuurlijk. In iets roeren, woelen. || Nochtans wilde ick, datmen niet eeuwich in deze dingen, ende onnoodighe ... stucken alsoo grabbelde, sochte, ende daar neffens dat nootsaeckelijckste ... en vergate, namelick, Marie (d. i. *Mariae*) deel, HOLWARDA, *Wereltsp.* 60 *b*.

b) Op den tast naar iets zoeken, b. v. in den donker. Ook figuurlijk. || Nu, ik wreef mijne oogen en grabbelde bij den tast, tot ik in 't ruim (*van de kerk*) kwam, en daar zag ik nog licht branden, FOKKE, *B. R.* 3, 21.

't wijl het (*het monster, de Dood*) besig is, en grabbelt [sonder licht,
Soo vindt het by den tast Cupidoos gulden schicht.
CATS 2, 198 *b*.

Hier voert gerechtigheid het onmeêdoogend zwaard,
Den looden evenaar, den blinddoek voor hare oogen,
En grabbelt, of de schaal moet dalen of verhoogen.
BILD. 7, 72 (zie ook *Br.* 4, 270).

4) Van dieren. Met de hoeven schrapen, schraven, krabben.

Daer sat hy rustigh op sijn' Amsterdamschen ruyn,
Een klepper, nimmer moe van briesschen steygren krabbelen,
En afgerecht, om met 't hoefyser fel te grabbelen
In Spaensche troepen, daer hy schrick en ruymte maeckt.
VONDEL 2, 614.

Koppel. *Geldgrabbelen* („Wanneer hem, in het *geld-grabbelen*, de vingeren verplettert wierden", HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 95); *gribbegrabbelen*, gribbelen en grabbelen (verg. *Gribbelgrabbel*, bij GRABBEL („Mits komt Ian de Nar gelopen, Vol gesopen, *Gribbe-grabblen* naer een Dier", QUINTIJN, *Lijs en B.* 118).

Afl. *Grabbelaar, grabbeling, ontgrabbelen* (zie die woorden).

Samenst. *Grabbelspel* (zie ald.).

— In de bet. 2) *Grabbelregel*, wettelijk voorschrift dat van schraapzucht getuigt („De geboden van vernuftige gierigheid, en de *grabbelregels* (*van het burgerlijk recht*)", OUDAAN, *Agrippa*, 425).

— Als tweede lid. *Omgrabbelen* (zie ald., en voorts in den zin van *omwroeten*: VONDEL 2, 489); *opgrabbelen* (zie ald.).

GRABBELING, znw. vr.; zonder mv. Van *Grabbelen* met *-ing*. De handeling van grabbelen, het grabbelen.

— Concreet. Hetzelfde als *Grabbel*, in de uitdrukking *In de grabbeling geven*: prijs geven aan elk en een ieder.

Onrecht goet helpt niet, want sy de sonde noeyt blusten,
Daerome laet af van gericheyt vrienden verheven,
Want Godt sal om uwe sondighe lusten,
uwe schatten groot inde grabbelinghe gheven.
Const-thoon. Juw. 372.

GRABBELSPEL, znw. onz., mv. *-spelen*; verkl. *-spelletje*. De stam van *Grabbelen* met *Spel*. Nhd. *grabbelspiel*. Spel waarbij gegrabbeld wordt.

GRABBEN, onz. en bedr. ww.; *grabde*, *gegrabd*. Zw. *grabba*, mnd. *grabben*, mnl. *grabben*. Zie GRABBELEN en verg. GRAPEN. Grijpen, naar zich toehalen; vooral met betrekking tot geld: schrapen. || Grabben, grypen, rapen, *Teuthon.* — Meest grabt, meest heeft, *Hor. Belg.* 9, 32. Hoe sy daer om bedrieghen, grabben en ghieren Dat en achten sy niet, A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS), 107.

Iae, dat heb ick al door Gericheyt vercreghen
Met loopen, grabben, soo heb ick 't doen vervreelen (d. i. [*vermeerderen*).
Const-thoon. Juw. 330.

Afl. *Grabbig*, „pakachtig" (SCHUERM.); *ontgrabben* (zie ald.).

GRACELIJK — GRAASLIJK, GRAASSELIJK —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Mnl. *gracelijk*, *gracilijk* (en als bijw. *-like*). Reeds in het Mnl. komt dit woord in twee zoo uiteenloopende beteekenissen voor, dat eene gemeenschappelijke etymologie voor beide kwalijk is aan te nemen.

A) Eene verhollandsching (door middel van *-lijk*) van lat. *gracilis* (sp., port., ital. *gracile*), tenger, spichtig, mager (fr. *gréle*).

1) Als bnw. Alleen uit woordenboeken bekend en door KILIAAN geheel met het Latijn gelijkgesteld (Gracelick, *gracilis*, *gracilentus*, *tenuis*). Bij PLANTIJN voor: middelmatig, tamelijk, „zoo-zoo". Verg. het hedendaagsch gebruik van *dun* in die beteekenis. || Het is gracelijck. *Il est assez bien. Utcunque est*, PLANT.

2) Als bijw. (van wijze). Op armzalige, poovere, misselijke wijze. || Gracelijk, *Mediocrement*, *Moyennement*, *Raisonnablement*, MELLEMA (ook bij KIL.: *Mediocriter*).

Soo lijmt men (t. w. *zijn gedicht*) dan voort aen, en raeckt [van Oost in West,
Van 't Zuyden in het Noord, tot datm' in 't lieve lest
Verzeilt en bijster 's weegs met loeven en laveren,
God weet hoe gracelick, naar 't oogemerck moet keeren.
HUYGENS 1, 297.

B) Een afleidsel (met *-lijk*) van fr. *grâce*, in verschillende opvattingen. Verg. GRATIEUS.

1) *Grâce* in den zin van: genade. Als bijwoord (van wijze). Op genadige, niet harde of strenge wijze.

Ick spiegel my aen den Arminiaenschen Geus,
Die om syn wan-geloof een Bril kreegh op zijn neus:
Doch dat gingh graceljck; maer, als hy 't niet en achte
En om de voddery des Brille kramers lachte (*enz.*).
WESTERBAEN, *Ock.* 197.

2) *Grâce* in den zin van: bevalligen zwier.

a) Als bnw. Bevallig, gratieus. || Eene gracelijke buiging. — Te droes, dat is gracelijk zooals ze het rijkgelokte kopje omwendt en over den ronden schouder naar omlaag ziet, CREMER, *A. R.* 1, 78. Met eene hoofdbuiging en eene gracelijke beweging der hand, ESSER, *Hildeg. v. D.* 6.

(*de bewegingen van Alcine*) waren al stricken ende netten
Der Liefden, om in te vanghen Roggieren
Met een gracelijck en aerdich bestieren.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 5, 34.

Zie ook *Leev.* 1, 146; 6, 63.

— Verouderd. Van het gelaat: aanvallig, bekoorlijk.

Siet sijn graasseljck wesen an
Dat soo van schoonheyt blinckt.
BREDERO 3, 321.

b) Als bijw. (van wijze). Op bevallige, aanvallige wijze, met gratie. || Het jonge meisje bood den bloemruiker heel gracelijk aan. — Een beleefdheid, verbonden met een poëtische vroomheid, waar elders zoudt gy die twee zoo gracelijk vereenigd vinden? VOSMAER, *Inwijd.* 217.

(Elisabeth) Die door 't aantreckend' wesen soet,
Haar van een yeder minnen doet;
Soo graceljck is sy beperelt.
BREDERO 1, 88 (zie ook 3, 427).

Zie ook *Leev.* 6, 304.

Afl. *Gracelijkheid*, *ongracelijk* (zie die woorden).

GRACELIJKHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Mnl. *gracelijcheit* (als vertaling van gr. *χάρις*, lat. *gratia*, uit *Luc.* 2, 52). Van *Gracelijk* met *-heid*.

1) *Gracelijk* in de bet. A, 1). Tengerheid. || Gracelickheyd. *Gracilitas*, KIL.

2) *Gracelijk* in de bet. B, 2). Bevalligheid in houding en manieren.

— Met betrekking tot de figuren op eene schilderij. || Vande gracelijckheyt waer te nemen, V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.*, Kantt. bij 5, 34. De soete gracelijckheydt van Raphaël, ... de eyghen vleeschachtigheyt van Corregio, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 200 *b*.

GRACHT — daarnevens GRECHT en GRAFT —, znw. vr., voorheen ook (in de bet. 2) onz., in Zuid-Nederland ook thans nog m.; mv. *-en*; verkl. *-je*, *-ken*. Ohd. *graft*, mhd. *graft*, md. *grahl*, *gracht*, mnd. *graft*, *gracht*, alle vr., nnd. *graft*, vr. en onz., ags. *grǽft*, m. vr. onz., on. *gröptr*, m., mnl. *gracht*, *graft*, vr., m. en onz. Van *Graven* met een *t*-suffix (oorspronkelijk *-tu*). Voor den overgang van *f* voor *t* in *ch* zie b. v. VAN HELTEN, *Mnl. Spraakk.* 153; voor dien van het oorspronkelijk vrouwelijk tot het manlijk en onzijdig geslacht, *a. w.* 351 en 352.

Iets dat *gegraven* is, in verschillende bijzondere toepassingen.

1) Gegraven kanaal.

a) Eigenlijk. De uitgraving in den grond. || Maeckt in dit dal vele grachten, 2 *Kon.* 3, 16. Die de oprechte doet dwalen ... sal selve in sijne gracht vallen, *Spreuk.* 28, 10. Indien nu de blinde den blinden leyt, soo sullen sy beide in de gracht (gr. *εἰς βόθυνον*) vallen, *Matth.* 15, 14.

En als creupel en blinde gaen promeneren,
Vallen zy gemeynlick inden gregt.
HOUWAERT, *Milenus Clachte*, 29.

— *Met eens anders aarde zijn' eigen gracht vullen*: zijne eigene slechte zaak met de gebreken van anderen vergoelijken. Zie DE BRUNE, *Bank.* 1, 302.

— *Als iemand in eene gracht valt zal hij haast in het onderspit geraken*: die in het ongeluk gekomen is, zal aldra nog dieper zinken. Zie DE BRUNE, *Bank.* 1, 145.

b) Met water gevuld kanaal. Verbindingskanaal; spuikanaal; verkeersweg te water. || De gracht van Corbulo. — Dat zij (*de Romeinen*) ... op Bataafschen grond ... sterkten gebouwd, graften gedelfd, wegen aangelegd hadden, SCHRANT, *Red.* 2, 215.

Naa dat een fijn vernuft, (wat vond het oordeel niet!)
Den stroom gezuiverd heeft van steen, en klei, en riet,
En kunstig omgeleid door graften en door sluizen.
KOOLAART BOOPMAN 11.

Van waar de grachten, die hier stad aen stad verbinden;
Die dijken spottend' bij 't gebrul van zee en winden?
HELMERS, *Holl. N.* 24.

Een later Eeuw breekt voort, en nieuwgedolven grachten
Ontslorpen hem op nieuw een aandeel van zijn krachten.
BILD. 6, 311 (*van den Rijn*).

c) Ringkanaal rondom eene sterkte, een kasteel, eene vesting, ook om eene geheele stad (*vestgracht*), als middel tot verdediging. || De gracht is een voornaam deel van elke versterking, LANDOLT 1, 214. — Van den binnenvoet des walgangs tot aan en met den overboord der daarom gelegene grachten, *B. W., a.* 580, 3°. — Niet nutter tot bescherming der poorten, dan een kaade en bedekte wegh om de graft, HOOFT, *N. H.* 721. Wy staen voor dese graft tot storremen gereed, VONDEL 3, 409. Kasteelen met dry grachten, POIRTERS, *H. Herte*, 55. Den rand Der graft, die 't slotplein houdt omgeven, v. LENNEP, *Poët.* 1, 250 (zie ook 261).

Geweld van wallen, dubble gracht,
Ontruste honden, wacht by wacht,
Beslage poorten, ysre boomen.
VONDEL 3, 145.

— *Gespuis om de gracht* (*mede*) *te vullen*: goed genoeg om bij eene belegering voor een grachtsovergang te dienen.

In Spangiën en zijnt maer fielen, ...
Al zijnse hier groot geacht, ...
(Zijn moordenaars der zielen,
Gespuys om vollen d' gracht.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 73 (*van „Alva's knechten"*).

— In de versterkingskunst onderscheidt men *natte* en *droge* (voorheen ook *doove*) *grachten*. || Een doove graft, eene graft tusschen bolwerken zonder water, WEIL. — Het kasteel, waerin de Goeverneur zyn verblyf houdt is ... alleen met eene droge graft, en muren van hout omringt, REITZ, *Rust.* 1, 29. De grachten van veldwerken zijn gewoonlijk droge, zelden natte, dat is met water gevulde grachten, LANDOLT 1, 215. Droge grachten vereischen groote waakzaamheid der bezetting, *Ald.*

— In de belegeringskunst. *Afdaling in* (of *naar*) *de gracht*. Zie AFDALING, 2).

d) Kanaal *om* of *door* eene stad; in het laatste geval vaak de voormalige vest- of singelgracht, die bij uitleg der stad daarbinnen is komen te liggen (zie de bet. *c*). Verg. *burgwal* en *vest*. || Waschgoed in de gracht spoelen. Geen huisvuil of haardasch in de gracht te werpen. — In 1583 (zijn), voor deze fabrieken (*volderijen enz.*) alleen de uiterste of vestgrachten aangewezen, v. D. PAAUW, *Verversch.* 16. — Hy ... slaat het licht in de lantaarns uit, schopt vaten en gereedschappen in de gragt, *Leev.* 1, 213. Hierom ziet men ook in groote steden ... in de grachten schuiten vaaren, *Wildsch.* 5, 276. Verscheidene gordels van grachten (*te Amsterdam*) ..., die opvolglijk Cingel, Heeren-, Keizers- en Princengracht heeten, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 89. Zoek geen leven langs de grachten onzer stad (t. w. *van Delft*), DE GÉNESTET 2, 154.

— Ook de begane grond, de straat *langs* eene *gracht* wordt *de gracht* genoemd en vervolgens, door begripsverwisseling, heet dan het water wel *de wal*. || Hij woont te Utrecht op de Oude Gracht. Zijne fabriek staat te Leiden aan de Middelste Gracht.

— Bij verdere uitbreiding. De bebouwde buurt langs of aan eene *gracht* gelegen, het stadsgedeelte langs eene gracht. || Het is een flink perceel, met groote gewelfde kelders, een der breedste van de gracht, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 44.

Dit is Haarlem; zijn kerk en zijn toren,
Dit dat plein, dit die gracht, dit die straat.
BEETS 3, 217.

— *Een grachtje om-, rondgaan* ENZ.: een straatje rondloopen, eene kleine stadswandeling doen. || Ik zal maar een grafje omgaan ..., binnen een klein half uurtje ben ik al weer t'huis, v. EFFEN, *Spect.* 6, 3. Dat Susanne met de jongere kinderen een grachtje rondging, v. LENNEP, *Rom.* 4, 111.

— Ook voor: de bewoners eener *gracht*. || De geheele graft is op de been, WEIL.

— *Eene gracht* heet te Amsterdam ook: gedeelte van eene der hoofdgrachten tusschen twee dwarsstraten. || Hij woont twee grachten verder.

e) Sloot in het land of op den akker, tot afscheiding of tot ontwatering. Thans alleen nog in Zuid-Nederland en in Groningen. In deze beteekenis, althans in Vlaamsch-België, gewoonlijk manlijk. || Graft, grafte ... breede sloot, om hof of heem, MOLEMA 132 *b*. Eenen graft vergeven (d. i. *dempen*), DE BO² 338 *a*. — 't ... Lant, doorgraven en gebroocken Met graft en greppel, VONDEL 8, 221 (lat. *scrobibus*). De pachthoeve ... belette ... den voorbijganger te zien, wat zich achter het zware geboomte, binnen den omvang der gracht, kon bevinden, CONSC. 1, 5 *b* (zie ook 3, 254). De lichtlila hottonia's ... die zich ... steeds in het midden der grachtjes houden, v. LOVELING, *N. Nov.* 246. Eene der met groen begroeide grachten, langs den weg, LOVELING, *Sophie*, 305 (zie ook 77, 329 en 445).

De waters even selfs zijn niet van eender krachten,
Het eene wordt geput uyt ongesonde grachten,
Het ander uyt een beeck of uyt een driftig zant.
CATS 2, 584 *a* (zie ook 1, 126 *a*).

— Zegsw. *Eene oude koe* (of *oude koeien*) *uit de gracht halen* (of *trekken*), oude koeien uit de sloot halen: lang vergeten zaken ophalen, opwarmen. || Haalt geen oude koeien uit de gracht, *Titel van een blijspel van* E. ROSSEELS. — Men moet in rust laten wat in rust is: haal nooit oude koeien uit de gracht, BERGMANN, *E. Staas*, 58.

— *Dat is van den oever in de gracht*: van den wal in de sloot. Zie v. DALE.

f) Soms beteekent *gracht* niet de uitgraving, maar een met uitgegraven specie opgeworpen dam. Verg. GRAAF, 2de art., de bet. 4) en de verwisseling van *wal* en *gracht*, boven onder *d*). || Gracht, m., soort van aarden dam, SCHUERM.

2) Kuil om een lijk in te begraven, graf, grafstede. Nnd. (*dat*) *graft* (DOORNK.-KOOLM.). In het Mnl. zeer gewoon, doch thans geheel verouderd. In deze beteekenis onzijdig. || Dit graft hoort toe *enz.*, *Grafopschrift van* 1678 *bij* v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 83. — 's Doodes gracht, MARNIX, *Geschr.* 1, 471 (verg. *Jes.* 38, 17: de groeve der vertering). Om dit graft (*het graf van Rachel*) staen 12 groote steenen, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 46. Ghy vreesde voor de doot, En crycht nu tot dyn gracht u alderliefstens schoot, *Versch. Bruiloftsd.* 53.

een haestigh lijk,
Dat ruckt hem in het graft, en na het duyster rijk.
CATS 2, 466 *b*.

Zie voorts nog voor *graft*: CATS 2, 312 *b*; WESTERBAEN 3, 527; POIRTERS, *Mask.* 79; DROSTE, *Overbl.* 49 en 231; voor *gracht*: JONCTIJS, *Venus en Min.* 60, 88 (naast *graf*) en 301.

Bij uitzondering, misschien door verwarring met de bet. 1, *c*) ook vrouwelijk gebezigd, t. w. in de zegsw.

— *Tusschen de Volewijk en de gracht*: tusschen de wieg en het graf, tusschen geboorte en dood (HARREB. 1, 256 *b*).

3) Soms in toepassing op den helleput.

(dit sotte volck) ... oordeelt poppe-dingen
Den waren Godes dienst, Gods woorden sonder kracht,
En letters sonder siel, een' doncker helsche gracht,
Den stoel van Lucifer, een deur van ketteryen.
VONDEL 2, 574.

Afl. *Grachteloos* (zie ald.).

Samenst. *Grachtbies, -galerij, -kade, -paal, -varen, -water, -zijde* (zie die woorden).

— In den vorm van den 2den nv. *Grachtsboord, -overgang, -verdediging* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. 1, *d*) *Gracht-* (*graft-*) *juffer*, in het mv.: benaming voor de Amsterdamsche jufferschap („*Graftjoffers*, stroit nu lelien, stroit rozen", VONDEL 8, 9).

— In de bet. 1, *e*) *Grachtrote*, vlas dat in eene sloot geroot is (zie DE BO op *Putroote*).

— Als tweede lid. In de bet. 1) *Achter-, binnen-, buiten-, burcht-* (*burg-*), *dwars-, fort-, hoofd-, singel-, slot-, stads-, vesting-, vest-, voorgracht* (zie die woorden).

— Voorts, in bet. 1, *a*) *Loopgracht*, loopgraaf („De vijand heeft ... de *loopgrachten* sterk beschadigd", CONSC. 5, 74 *b*).

— In de bet. 1, *b*) *Drususgracht*, het aan Drusus toegeschreven kanaal dat Rijn en IJsel verbindt.

— In de bet. 1, *c* of *d*) *Burgwalgracht*, gracht rondom den wal van een burg (TOLLENS 10, 31); *stede-, steegracht*, stadsgracht („Een kaade en bedekten wegh buiten om de *steegraft*", HOOFT, *N. H.* 721); *stinkgracht* („*stinkgraft*", DE LA COURT, *Welv.* 80).

— Voorts met benamingen van ambachten en bedrijven, met titels en namen van personen enz., naar plaatselijke omstandigheden. Als daar zijn *Doodkistenmakers-, Voldersgracht*; *Broertjes-* (of *Cellebroers*) *gracht*; *Heeren-, Keizers-, Prinsengracht*; *Kraaijenhorstergracht*; verg. voorts *Geere-, Oranje-, Waard-, Zijdgracht* en vele andere.

— In de bet. 1, *c*) *Ravelijnsgracht* (LANDOLT 1, 215).

— In de bet. 1, *e*). Zie DE BO op *Dweersch-* (ook *dwers-* en *tweersch-*), *kwelm-, ree-, stringgracht.*

— In de bet. 2) *Gracht-, graftmaker*, graftmaker, doodgraver (v. HEURN, *Hist. v. 's-Hertogenb.* 3, 41).

GRACHTBIES, znw. vr., mv. *-biezen*; verkl. *-biesje.* Uit *Gracht* in de bet. 1, *e*) en *Bies.* In Zuid-Nederland. Eene soort van groote biezen, die in slooten groeit (DE BO² 338 *a*).

GRACHTELOOS — GRAFTELOOS —, bnw. Van *Gracht* in de bet. 1, *c* of *d*) met *-loos.* Zonder grachten. || By Vollenhoove, in 't klooster Sant Jans Kamp, 't welk niet dan eenen grafteloozen muur had, HOOFT, *N. H.* 721.

GRACHTGALERIJ, znw. vr.; mv. *-en.* Uit *Gracht* in de bet. 1, *c*) en *Galerij* in de bet. 2, *d*, *α*). In de vestingbouw. Eene overdekte, tot verdediging ingerichte gang, die tot gemeenschap over eene vestinggracht en tevens tot hare flankverdediging dient; fr. *caponnière.* Ook *Koffer* genoemd. Zie LANDOLT 1, 94.

GRACHTKADE — GRAFTKADE —, znw. vr., mv. *-n.* Uit *Gracht* in de bet. 1, *c*) en *Kade.* Kade rondom eene vestinggracht. || Niet nutter ... dan een kaade en bedekte wegh om de graft. ... Harde vorst, endtlyk, en bytensnoodt, deeden hun de noodtlykheit der graftkaade bezeffen, HOOFT, *N. H.* 721 (zie ook 269).

GRACHTPAAL, znw. m., mv. *-palen*; verkl. *-paaltje.* Uit *Gracht* in de bet. 1, *e*) en *Paal.* Paal aan den slootkant. || Hij zat op den groenen zoderrand der baan met den rug tegen eenen grachtpaal geleund, LOVELING, *Sophie*, 298.

GRACHTSBOORD, znw. m., mv. *-en.* Uit *Gracht* (in den 2den nv.) in de bet. 1, *c*) en *Boord*, kant. In de versterkingskunst, t. w. in de

Samenst. *Binnen-, buitengrachtsboord*, binnen-, buitenrand van eene vestinggracht („De *binnengrachtsboord* of escarp en de *buitengrachtsboord* of contrescarp", LANDOLT 1, 215).

GRACHTSOVERGANG, znw. m., mv. *-en.* Uit *Gracht* (in den 2den nv.) in de bet. 1, *c*) en *Overgang*, middel, toestel om over iets te komen. || Nog eer de bres voltooid is (wordt) de bouw van eenen geblindeerden grachtsovergang begonnen, regelrecht op de bres. Bij droge grachten geschiedt dit door middel van de volle sappe. ... Bij natte grachten wordt een fascinendam gemaakt *enz.*, LANDOLT 2, 320.

GRACHTSVERDEDIGING, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gracht* (in den 2den nv.) in de bet. 1, *c*) en *Verdediging.* In de verdedigingskunst. De maatregelen, die men neemt om den belegeraar te bestoken, wanneer deze op den bodem der vestinggracht is gekomen. Zie LANDOLT 1, 216. || Stormbalken en mijnen zijn middelen tot grachtsverdediging.

GRACHTVAREN, znw. vr., mv. (in de bet.: soort van varen) *-s.* Uit *Gracht* in de bet. 1) en *Varen.* Soort van varenkruid: ook *Dubbelloof* geheeten; lat. *Blechnum Spicant.* || Gracht-Varen ... Dit cruydt wast aen de canten vande cuylen ende grachten op broekachtighe vochte ende schaduwachtige gewesten, DODON. 835 *a.*

GRACHTWATER, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gracht* in de bet. 1, *d*) en *Water.* Water uit de stadsgrachten. || De bewoners van die buurt drinken liever grachtwater, dan het water uit die smerige pomp. Het grachtwater vervuilen door er goed in te spoelen of vuilnis in te storten.

GRACHTZIJDE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gracht* in de bet. 1, *d*) en *Zijde*, kant. Waterkant, „wallekant", in tegenstelling met den „huizenkant". || Een fraaie boom staat aan de grachtzijde voor het huis, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 259.

GRACIE, GRACIEUS. Zie GRATIE; GRATIEUS.

GRADEEREN, bedr. zw. ww.; *gradeerde, gegradeerd.* Nhd. *gradiren*; verg. fr. *graduer.* Een afleidsel van *Graad.*

A) Iets den vereischten graad van sterkte geven.

— Bij de zoutbereiding. Het zouthoudende water, het zeewater op het voor de verdamping in de zoutpannen vereischte gehalte brengen.

B) Bij steen- en beeldhouwers. Fijne ribbetjes op den steen aanbrengen; fr. *gradiner.* Zie GRADEERIJZER.

Afl. *Gradeering* (zie ald.).

Samenst. In de bet. A) *Gradeerhuis, -werk* (zie die woorden); *gradeermachine* (*Wet van* 21 Aug. 1822, *Stbl.* 35, *a.* 32); *gradeertoestel.*

— In de bet. B) *Gradeerijzer* (zie ald.).

GRADEERHUIS, znw. onz., mv. *-huizen.* Huis, ingericht voor de doorn- of takkengradeering van zouthoudend water. Zie GRADEEREN, A) en GRADEERING, Samenst. || De inslag van zeewater in de gradeerhuizen zal moeten geschieden met vaartuigen of in bakken, waarvan de ruimte in vaten bekend is, *Wet van* 21 Aug. 1822, *Stbl.* 35, *a.* 22.

GRADEERIJZER, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje.* Uit *Gradeeren* in de bet. B) en *IJzer*, ijzeren gereedschap. Bij steen- en beeldhouwers. Gereedschap om steen mede te gradeeren. || (Men) behakt ...

akken (van *het hardsteen*) die in den dag
men met het gradeerijzer (*graduse*) ... zoodat
aantal kleine ribbetjes ... op kunnen, STORM
R., *Bouwk.* 1, 411.

ADEERING, mw. vr.; zonder mv. Van
eren in de bet. A) met *-ing*. De bewerking
adeeren; het gradeeren.
Verbetering van het gehalte enz. (den graad
eugdelijkheid dus) van een metaal. ‖ Gra-
ng ... beteekent in de chijmie en bij Gould-
n, de verhooging en verbetering der metaalen
eur, gewigt en duurzaamheid, CHOMEL 928*a*.
Bij de zoutbereiding. Het op het vereischte
e brengen van eene zoutoplossing ten einde
in de zoutpannen te kunnen uitdampen. Nhd.
ung; verg. fr. *graduation*. Zie de Samenst.
enst. Als tweede lid. *Doorngradeering*: waarbij
uite water door bundels van sleedoorntakken
; *takkengradeering* (als voren); *zongradee-*
waarbij het zoute water langs een hellend dak

ADEERWERK, mw. onz., mv. *-en*. De
e toestel van gebouwen, pompwerktuigen enz.,
ht voor het gradeeren van zouthoudend water.
ADEEREN, A).

AF, mw. onz., mv. *-graven*; verkl. *graffje*
fken. Ohd., mhd. *grab*, *grap*, osaks. *graf*,
ijdig, on. *gröf*, vr., mnl. *graf*, onz. Van
am van *Graven*. Eigenlijk: iets dat gegraven
ch gewoonlijk in eene enkele hoofdtoepassing
gd; zie echter onder 6).
De ruimte waarin een lijk begraven wordt.
Geheel eigenlijk. Gegraven kuil, *grafkuil*. ‖
ud' in geen slecht Graf, maar in een kelder
, HUYGENS 2, 42. Dat ... de Graven in de
e ende Pancras Kercken ... tot Kellers sullen
werden gemaakt, v. MIERIS, *Beschr. v.*
952 *b*. Nu ligt hij alleen in zijn graf ken, die
v. BEERS 2, 38. De voorzitter der rechtsge-
faculteit ... hield eene korte toespraak bij
en graf, BEETS, *C. O.* 138. Rondom het graf
ng zich een dichte schaar, 270.

igden 't kistje straks en zagen 't langzaam dalen
't grafjen, uitgezocht met teedre vadertrouw.
DE GENESTET 2, 59.

Een enkel —, *een dubbel graf*: voor een of
wee lijkkisten, naast elkander geplaatst. ‖ Een
Graff breet drie en langh zeven voeten,
RIS, *Beschr. v. Leyd.* 953 *a*.
Een algemeen graf: waarin personen van eene
klasse bij elkaar begraven worden. ‖ Dat
in het algemeene graf der armen één man
rde, die *enz.*, BEETS, *C. O.* 57 (verg. ald. 54
ut'").
Bij uitbreiding. Iedere ruimte, geschikt of
id om er lijken in bij te zetten, dus ook in
ding op gemetselde kelders, in steen uitge-
n spelonken enz. ‖ Alsoo sterf hy, ende wert
en in sijns vaders graf, 2 *Sam.* 17, 23. Gy
elijck de graven die niet openbaer en zijn,
le menschen die daer over wandelen en weten
t, *Luc.* 11, 44. Een graf, in een rotze
wen, 23, 53. De onderlinge afstand der
(*op eene begraafplaats*), zoo aan het hoofd-
oeteinde als aan de zijden, bedraagt minstens
neter, *Wet van* 10 Apr. 1869, *Stbl.* 65,
Papieren ... van een graf, dat den ouwe in
sterkerk voor hem had laten koopen, v. LENNEP,
4, 144.
Een eigen —, *een gehuurd graf* enz. ‖ Erf-
nen ... die hunne geërfde graven latende schoon
n, de beenderen *enz.*, v. ALKEMADE, *Begraav.*
265. Eigen graven op eene gesloten begraafplaats
worden ... onaangeroerd gelaten, *Wet van* 10 Apr.
1869, *Stbl.* 65, *a*. 25.
— *Een graf openen, roeren, schenden* enz. ‖
Dat voor het openen van een Graf ... sal moeten
betaelt werden *enz.*, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.*
959 *b*. Hij die opzettelijk een graf schendt of eenig
op eene begraafplaats opgericht gedenkteeken ...
vernielt of beschadigt, *Wetb. v. Strafr.*, *a*. 149.
De graven mogen niet dan met toestemming van
den eigenaar ... geroerd worden, *Wet van* 10 Apr.
1869, *Stbl.* 65, *a*. 23.
— *Zegsw. De steen is van het graf gewenteld*:
de grootste moeilijkheid is afgewend. Zie ZERMAN 253.
c) Zoowel de bet. *a* als de bet. *b*) is mogelijk in de
volgende uitdrukkingen
— *Naar* —, *in zijn graf gaan*: sterven, het
hoofd nederleggen. ‖ Ga toch in uw graf met den
naam, dat gy nooit lastig, nooit geemlyk waart,
Leev. 1, 97. Dan ga ik naar myn graf, met deeze
... zo troostryke gedagten, 6, 32.
— *In zijn graf liggen*: dood zijn. ‖ Dat zal wel
duuren tot ik in myn graf leg, *Leev.* 6, 124.
— *In het gezicht van zijn graf wandelen*: niet
ver meer van den dood zijn. ‖ Gy ook zyt sterflyk ...
mooglyk wandelt gy reeds in het gezicht van uw
graf! *Leev.* 7, 209.
— *Zijn graf ergens maken* (of *bestellen*). Figuur-
lijk voor: zich voorgoed op eene plaats vestigen,
er voorgoed blijven wonen. ‖ Hij behoeft niet te
meenen, dat hij nog ooit verplaatst zal worden; hij
kan daar zijn graf wel bestellen. — So men de
schuyt niet wech konde gecrijgen, ende die gereet
maken, so moesten wy als Burgers van Nova Sembla
aldaer blijven ende ons graf daer maken, *O.-I. e.*
W.-I. Voyag. 1, 53 *c*.
— (*Zich*) *zijn* (*eigen*) *graf delven*, — *graven*.
Figuurlijk voor: zich den dood op den hals halen.
Bij uitbreiding ook voor: zijn eigen ondergang be-
werken. ‖ Süschen dolf haar graf in dien nachtelijken
tocht, BOSB.-TOUSS. 2, 69 *a*.
— *Zijn graf vinden*: omkomen.

Wis, dat zij door de zee verslonden
Hun graf in 't diep der golven vonden!
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 51.

— *Met een' ladder in zijn graf klimmen*: aan
de galg sterven.
— *Zich in zijn graf omkeeren*, t. w. van ergernis.
Zie OMKEEREN, **II**, III).
2) Niet zoozeer de ruimte waarin, als wel de
plaats *waar* iemand begraven ligt. Grafstede. ‖ Gy
zijt de witgeplaesterde graven gelijck, *Matth.*
23, 27. Zy (*Medea*) waert ontgort met lossen haire
over de graven, VONDEL 4, 187. Ter oorsaak dat
het graf van hunnen Propheet, tot Mecha, in het
Zuiden gelegen is, DE BRUYN, *Reizen* 1, 42 *a*. Wy
moeten onze Vrienden beweenen, of zy moeten ons
graf met traanen besproeijen, *Leev.* 7, 106. Young,
die ons verschrikt door stemmen, die uit de graven
opryzen; door sleepende doodskleeden, gevormte!
stof en verrotting, 8, 284. Ja, stille graven,
ja, gij blijft mij wijsheid leeren, FEITH, *Werken*,
11, 56. 'k Heb menigmaal zijn graf met eerbied
mogen naderen, BILD. 2, 126. Ik trok ... Als
pelgrim naar des Heeren graf, v. LENNEP, *Poët.*
3, 104. Niet bij iedere zerk moet eene roos ge-
plant zijn; niet over ieder graf een treurwilg weenen,
BEETS, *C. O.* 289. Hun grafjes zijn vlak bij malkaâr,
BEETS 3, 145.
— *Het Heilige Graf*, de grafstede van Jezus. ‖
Eene bedevaart naar het Heilige Graf. De herovering

van het H. Graf. — 't Heiligh Graf, getrapt van vuige Sarazijnen, VONDEL 4, 129.

— *Bij het heilige graf waken*: vergeefsche moeite doen. Zie ZEEMAN 253.

— *Bij Mozes graf*: op eene onbekende plaats (b. v. vertoeven). Verg. *Deut.* 34, 6. Vandaar ook *Kijven om Mozes' graf*: twisten over eene aan beide partijen onbekende zaak. Zie ZEEMAN 253.

— *Er loopt iemand —, er loopt een hond —, er springt een kikker over mijn graf.* Zegsw. als men plotseling, zonder blijkbare oorzaak, eene rilling over den rug gevoelt.

— *De sleutels over het graf* (ook *de sleutels op de kist leggen*), van de erfenis afstaan (zie PLANT., MARIN en DE BO).

— Ook het water, de zee — als de laatste rustplaats van drenkelingen — worden in dezen zin een *graf* genoemd. Zie de Samenst. *golven-*, *watergraf*. ‖ 't Eeuwigh schuymend graf van Icarus, VONDEL 2, 493.

Tells kluisters vallen af,
Hij vat het roer, de boot rijst uit het schuimend graf.
H. H. KLIJN, *Zwits.* 65.

3) Het uiterlijk zichtbaar gedeelte van eene grafstede, de steen, het teeken, de tombe er boven. ‖ Het graf van Willem den Zwijger. Het graf van De Ruyter. — Bevreesd ... volgden de kinderen hunne moeder tusschen de graven, CONSC. 2, 386 *b*. De diepste stilte heerschte tusschen de graven, 3, 203 *a*.

Het graf was van albast gansch çierlick op-getogen,
Gelijck als voor een Prins of luyden van vermogen;
Daer stonden beelden op, en ander kunstig werck.
CATS 2, 214 *b*.

De grote Kortenaer, de schrik van 's vyants vloten,
d' Ontsluiter van de Zondt, legt in dit graf besloten.
G. BRANDT, *Poëzy*, 3, 188.

— Vandaar *Een loos graf*: grafmonument, zonder dat er iemand onder of bij begraven ligt. Zie de Samenst. *schijngraf*. ‖ Een loos graf, *a Cenotaph*, SEWEL.

4) In meer algemeene toepassingen van de beteekenissen 1 en 2), zonder dat men daarbij altijd aan een bepaald *graf* denkt.

a) De plaats, het oord der ruste na den dood, de laatste rustplaats. ‖ Het koele graf. — Het Graf, het kille Graf, *Leev.* 1, 237. Het stille graf, 7, 295. Het eenzaam graf, 8, 209. 't Vreedzaam graf, Vr. BILD. 3, 442. Het somb're, duist're graf, LULOFS, *Ged.* 82.

Vader, ook in 't rijk der dooden,
Vader, ook in 't zwijgend graf.
Ev. Gez. 160, 5.

— *Ten grave —, naar het graf dragen, brengen* enz., voorheen ook: *te(n) grave doen*. Eigenlijk: begraven, ter aarde bestellen, bijzetten. ‖ De ... onbetamelijke, ja schandelijke wijze, waarop men een vorst als Graaf Willem naar het graf voerde, V. LENNEP, *Rom.* 6, 368. Een lange sleep van menschen in den bloei des levens, die in rouwgewaad een lijk ten grave brengen, BEETS, *C. O.* 137.

Ick ben geacht van minder weerde
Dan die men schoon ten grave doet.
MARNIX, *Ps.* 88, 2 (verg. KRUL, *P. W.* 1, 81).

Syn Lyk werd niet, gelyk wel anders,
Met konde lof aan 't graf vertrouwd.
V. HAREN, *Gezangen*, 106 (1ste uitg.).

— Min of meer figuurlijk. ‖ Dat ik haar liever naar haar graf zou gedragen hebben, dan aan een onbeschaamden kaerel gegeven, *Wildsch.* 4, 310. Het is een treurig lot, onbeweend naar het graf gedragen te worden, V. D. PALM, *Sal.* 1, 331.

— In andere opvatting: iemand den dood berokkenen. ‖ Zal ik niet beneden uwen haat zyn, als gy eens verneemt, dat ik de beminde van uw hart ten grave breng? Zult gy my niet beschouwen als den dartelen verwoester uwer aardsche gelukzaligheid? *Leev.* 4, 69. Dat een losbandig baldaadig leven onze sterkste ... jeugd ... met smarte en uitgeput kan ten grave brengen, *Wildsch.* 2, 97.

— *Zijne dagen ten grave brengen*: ze voleindigen.

Waer vind men eenig mensch die sijnen ouden dag,
Bevrijt van alle pijn, ten grave brengen mag?
CATS 2, 606 *b*.

— *Ten grave —, in het graf dalen, gaan, zinken*: begraven worden, en bij uitbreiding: overlijden. ‖ Gy (soudet) mijne grauwe haeren met droeffenisse ten grave doen nederdalen, *Gen.* 42, 38. Van 't leven schuw Sal iek ten grave gaen, VONDEL 3, 236. Meer ten grave gaan (zie *Leev.* 6, 107). In vrede ten grave dalen (*Ald.* 6, 226). Om onbenyd ten grave te gaan, *Leev.* 8, 49. Dat verfoeilyke Boeswichten in rust en overvloed ten grave gaan, 8, 329. Ik ga gerust ten grave in, BILD.'s *E. H.* 355.

Als 't lijf te graeve gaet
Te lijve blijft sijn naem.
HOOFT, *Ged.* 1, 134.

(De Heer) Zal hem ten schutsheer strecken
Schoon hy ten grave vaert,
Uyt assche en stof verwecken.
VONDEL 7, 273.

Zinkt haast ons vleesch in 't graf ter neder,
In 't graf is geen vermoeijing meer.
Ev. Gez. 189, 3.

— Van als personen voorgestelde zaken. ‖ De Vrijheid, die ten grave zonk, ... Is triumferend ... Weêr uit het graf gestegen, BOGAERS 2, 229.

— *In het graf gelegd worden*: begraven worden. ‖ Ik ... heb maar gansch geen trek, om, voor ik wel ter deeg dood ben, in 't graf gelegd te worden, *Leev.* 8, 305.

— *In het graf rusten, — slapen*: dood zijn.

Vijf kinders ziet hij voor zich staan,
Drie slapen er in 't graf.
V. ZEGGELEN 6, 3.

— *Uit het graf opstaan, verrijzen*, enz.: lichamelijk worden opgewekt.

— Figuurlijk voor: herleven, weder opleven, een nieuw leven beginnen. ‖ All' de stad (*Leiden*) verrees, als uyt een open graf, VONDEL 3, 74 (*na het ontzet*).

Wanneer een rijk, of groote stadt
Haer tijt van wellust heeft gehadt,
Soo ryst' er ligt een uyt het graf,
En siet haer al het voordeel af.
CATS 1, 238 *b*.

— *Als uit het graf terugkeeren*. Van zieken: als van den dood gered worden na reeds te zijn opgegeven. ‖ Eene zaak, welke geen onderwerp is voor iemand, die zoo even als uit het graf terug keert, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 61.

— *Iemand in het graf voorgaan*: vóór hem overlijden.

Ze zijn me in 't graf reeds voorgegaan,
Die wakkre speelgenooten!
BOGAERS 2, 252.

— *Iemand (spoedig) in het graf volgen*: kort na hem overlijden.

— *Heden in figuur, morgen in het graf*: heden rood, morgen dood.

— (*Iemand*) *in het graf hebben*: door den dood verloren hebben. ‖ Als ik ... zulk een lief waardig man in 't graf had, als zy heeft, *Leev.* 1, 2. Gy hebt zulke brave oudes in 't graf, *Burg.* 3.

1, 60: *Ahacha*); *grafvermolming* (LOVELING, *Idon.* 113); *grafversiersel* („die in ousen tijt geen *Graf-eerçiersels* heeft, Is even als een mensch die nooit en heeft geleefd", CATS 2, 526 *a*); *grafvogel*, raaf (VONDEL 1, 76); *grafwelf*, grafgewelf („den steen die 't *grafwelf* sluit", DE BULL 1, 150); *grafzand* („mijn hart, dat ... dit stofkleed ... Den wormen toewerpt, om in 't *grafzand* af te knagen", BILD. 13, 220).

— In de bet. 3) *Grafstichter*, stichter van een grafmonument (v. ALKEMADE, *Begraav.* 265).

— Als tweede lid. *Ambergraf*, *huurgraf*, *kindergraf*, *praalgraf* (zie die woorden).

— Voorts *Eer-*, *eeregraf* („Het heerlijcke *Eer-Graf* ter memorie ... van den vermaerden ... Admirael Maerten Harpertsz. Tromp", v. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 182; „Het vorstlijk *eeregraf* van Otto", BILD. 13, 176); *golvengraf* (zie GOLF, Samenst.); *heldengraf* (TOLLENS 1, 40; 3, 161); *kelder graf*, grafkelder (v. LENNEP, *Poët.* 6, 201); *kloostergraf*, het klooster, als een graf beschouwd („'t eenzaam *kloostergraf*, de wijkplaats uit het strijden, Waar ... 't edelst in den mensch, de liefde en de eerzucht, smoort", TOLLENS 3, 113); *krijgsmansgraf* („Tiel, waar ... Een *krijgsmansgraf* in heilige aard Het overschot mijns vriends bewaart", v. LENNEP, *Poët.* 4, 100); *moedergraf* („Gij, die het *moedergraf* zaagt delven, Die 't broeder-lijk ten grave bragt", TOLLENS 9, 75); *prinsengraf* („Terwijl was Graevenhaegh in strijd geraeckt met Delf: ... D'een stofte op 't vorstenhof, en die op 't *princegraf*", VONDEL 2, 559); *pronkgraf*, praalgraf (v. ALKEMADE, *Begraav.*, tegenover blz. 240); *rotsengraf* („de werelddwinger (*Napoleon*), wiens gebeent' Thans eenzaam rust aan 't verre Westerstrand, In 't *rotsengraf*, door d'oceaan omspoeld", LULOFS, *Ged.* 122); *schijngraf*, grafteeken ter eere van eenen doode, zonder dat diens lijk er onder ligt, loos graf („Ick stelde u... Een *schijngraf* toe", VONDEL 8, 442: lat. *tumulum inanem*; „Op 't *schijngraf* uitgeloncken De wapens en den naem van die in zee verdroncken", 11, 666: lat. *tumulis sine corpore*); *vadergraf* (TOLLENS 6, 5; 9, 28); *vlammengraf*, met betrekking tot hetgeen door vlammen verteerd wordt (LULOFS, *Ged.* 15 en 27); *watergraf*, het water beschouwd als het graf van drenkelingen („Hij was op het punt zich om te werpen, en zijn geliefde panden in hun *watergraf* te volgen", v. LENNEP, *Rom.* 20, 165; zie ook LULOFS, *Ged.* 109); *wintergraf* („Bloemenkoninginnen Missen uwen moed, Blijven diep gedoken In haar *wintergraf*", BEETS 1, 8: *Maartsch Viooltje*).

GRAFAKKER, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Akker* in de bet. 2, *d*, *β*). Doodenakker, kerkhof, begraafplaats. || Bijna al de vroegere gezellen sliepen reeds onder de groene deken van den grafakker, TEIRL.-STIJNS, *Arm. Vl.* 2, 346.

GRAFBLOEM, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Bloem*. Bloem die op of bij een graf is geplant.

> lieve Meimaand! strooi me alleen
> Een enkle grafbloem op de zerken.
> TOLLENS 10, 59.

— Figuurlijk. || Hier reed gevoelen wij, hoe de bloem der hoop de schoonste grafbloem mag heeten, die in Jozefs hof is gewassen, v. OOSTERZEE, *Lev. v. Jesus*, 3, 579.

GRAFBOEK, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Boek*, 2de art., in de bet. 3, *b*). Register van de graven in eene kerk of op eene begraafplaats.

GRAFBORD, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Bord*, houten tafel. Ruitvormig wapenbord, boven of nabij een graf in de kerk opgehangen. Zie b. v. *Navorscher* 6, 74; 7, 143.

GRAFBRUILOFT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Bruiloft*, in den oneigenlijken zin van: feest. Zie de aanhaling. || De doodmalen ... werden uitingen, doodbieren, groevebieren, troostbieren, doodvetjes, ja ook grafbruiloften genoemd omdat het er vroolijk bij toeging, TER GOUW, *Volksverm.* 551.

GRAFDELVER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Graf* in de bet. 1, *a*) en *Delver*. Die een graf (of: graven) delft of spit; doodgraver. || De kleinen ... die ... 't werk van den grafdelver op 't kerkhof nazien (d. i. *gadeslaan*), TEIRL.-STIJNS, *Arm. Vl.* 2, 4.

> (*Zeker heelmeester*) door al de stadt vermaert,
> Omdat hy 't volck soo haest hielp onder d' aerdt,
> Is nu gemaeckt Graf-delver in de Kerck.
> V. BEAUMONT 48.

GRAFDICHT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Dicht*, gedicht. Berijmd grafschrift, of wel: lijkdicht. || Dit sal u Graf-digt zijn *enz.*, CATS 2, 526 *b*. Sijn grafdicht over Madonna Laura, HOOFT, *Br.* 1, 304. Ick sou tot haren onsterfflicken lof dit graf-dicht daer wenschen ingesneden, POIRTERS, *Mask.* 86.

— In 't mv., als titel eener bepaalde rubriek in een dichtbundel, zoo b. v. bij MOONEN, *Poëzy*, 477.

GRAFDIEF, znw. m., mv. *-dieven*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Dief*. Persoon die een graf of de lijken daarin besteelt.

GRAFDOEK, znw. m., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Doek*. Windsel, dat een lijk in het graf omgeeft. || Ende de gestorvene quam uyt, gebonden aen handen ende voeten met grafdoecken, *Joh.* 11, 44.

GRAFELIJK — GRAAFLIJK —, bnw. Nhd. *gräflich*, mnl. *gravelijc*. Van *Graaf*, 1ste art., met *-lijk*.

1) Van personen.

a) Ten opzichte van hunne macht. — *α*) De macht van een graaf bezittende.

> (*Zij*) schoppen 't Roomsch autaer met kracht uyt alle [Kercken,
> Verklaeren 't Graeflijck hoofd vervallen van sijn Reght.
> En heerschen staetsgewijs; *enz.*
> VONDEL 3, 422 (*Gijsbr. v. A.*).

β) Door een graaf aangesteld, vanwege een graaf met macht bekleed. Van ambtenaren. || Den regtsdwang der grafelijke bailjuws en schouten van 't platte land, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 90. Een vast regeeringscollegie (*de Staten*), waarmede de Graaf of de grafelijke Stadhouder in overleg trad omtrent verschillende takken van huishouding, DE BOSCH KEMPER, *Staatk. Gesch.* 50. De Graaf of grafelijke ambtenaar stond aan het hoofd der vierschaar, *a. w.*, *Lett. Aant.* 41.

b) Ten opzichte van afkomst en geboorte. Van een graaf afstammende, uit een graaf gesproten. || 't Oud en graaflijk bloed, v. LENNEP, *Poët.* 3, IX. Den leeuw van den graaflijken stamvader Floris den Ve, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 21.

> Het klokkengeklingel, dat weder begint,
> Wekt nieuwe vreugd om 't graaflijk kind.
> DE GEYTER, *Keizer K.* (2de uitg.), 10.

2) Van zaken.

a) Van macht, recht, bevoegdheid enz. Aan een graaf toekomende, door een graaf bekleed. || Het grafelijk gezag. Het grafelijk bewind. — De voorwaarden, onder welke de Prins van Oranje met de

Grafelijke regeering zoude bekleed worden, DE LA BASS. CAAN, *Regeeringsvorm*, 82. De opdracht der grafelijke waardigheid aan Prins Willem, FRUIN, *Tien J.* 65.

— Ook: in opdracht van of vanwege een graaf uitgeoefend. || Als stadhouder des Konings met de uitoefening der grafelijke magt bekleed, gaf de Prins ... eene uitvoerige ordonnantie uit, DE BOSCH KEMPER, *Staatk. Gesch.* 82.

b) Van grondgebied en bezittingen. Onder een graaf staande, aan een graaf toebehoorende. || Aernouts graaflijke burcht, v. LENNEP, *Rom.* 12, 30.

c) Van titels en attributen. Aan een graaf toekomende. || Dat andere rijksvasallen, ... alhoewel ook den grafelijken titel voerende, ten opzichte van Boudewijn in een soort van onderhoorigheid zullen gestaan hebben, DAVID, *Hist.* 4, 15. Het andere (huis) zal de graaflijke kroon voeren over het Binnen-België, Lotheringerike genaamd, CONSC. 4, 202 *b*.

d) Van allerhande geschriften. Op last van een graaf opgesteld, uitgevaardigd enz. || Grafelijke Commissie- of Beveelboeken van Hertog Aelbrecht van Beyeren (*titel van een werk, uitgeg. door* J. H. SCHEFFER, 1883). — Den graaflijken vrijbrief der jaarmarkt, CONSC. 3, 122 *a*.

e) In vrijer gebruik. Van een graaf. || (*Den Haag*) die ... Op uwe graeven stofte en graeffelijcken setel, VONDEL 2, 531. Zou' Ot een Meisje zonder naam een Grafelijken Trouwring schenken? STARING 2, 50.

f) Van tijdperken. Waarin een graaf regeert, „onder een graaf", of „onder de graven". || Het grafelijk tijdperk in Holland wordt gerekend van 922 tot 1581.

Afl. *Grafelijkheid*, *ontgrafelijken* (zie die woorden).

GRAFELIJKHEID — GRAAFLIJKHEID —, znw. vr.; voorheen ook wel manlijk gebezigd; zonder mv. Mnl. *gravelijcheit*. Van *Grafelijk* met *-heid*.

1) De grafelijke macht. || Also den Stadt van den Briele uytten Landen van Voorne es, en van ouden tijden altijts geweest is eene vry Heerlijkheyt, sonder dat sy luyden die Graeflijkheyt van Hollandt zijn subject geweest, dan dat *enz.*, bij BOR, *Nederl. Oorl.* (uitg. 1680), 2, *Byv. v. Auth. Stukk.* 21 *a*. In der voegen dat sy luyden den bovengemelten Coninck verstonden, ende verclaert hadden vervallen te zijn, van alle sijn recht, ende gerechtigheyt, 't welck hem totter Graeflijckheyt, Hoogheyt, ende Heerlijckheyt der selver Landen ... mochte hebben gecompeteert ... ons (*Willem, Prins van Oranje*) ... versoukende, de Graeflijckheyt, Hoogheyt, ende Heerlijckheyt der voorschreve Landen ... te willen aennemen ... onder den naeme, ende eygentlijcke Titule als Graeve ende Heere derselver Landen, *Ald.* 42 *b*.

H. Wat middel soudt ghy dan goedt vinden te ghebruycken? *G.* Den Graef, en Graeflijckheyt haer wiecken wel te [fnuycken.
HOOFT, *Ged.* 2, 237.

2) Het grafelijk bewind. Verg. termen als: de Staat, het Rijk. || Dat dit woord Graaflijkheid toen (*na* 1581) een enkele klank wierd, of wel aanduidde, dat zij te voren een Graafschap waren geweest, waarvan de Graaflijkheid of Graaflijke eere en Voorrechtstitel des Graven nu aan den Lande, of het gansche Bevang van Land en Volk toekwam *enz.*, KLUIT, *Holl. Staatsreg.* 216. — Den Schout (die van wegens de Graeffelijcheyt wert gestelt), *Keuren v. Leyd.* 1. Syne Excellentie sal van wegen ende op den naem vande Graeffelijkheyt van Hollandt, ende Zeelandt, Recht ende Justitie doen administreren bij den Raedt Provinciael vanden Hove van Hollandt, bij BOR, *a. w.* 22 *b*. Om voor rekeninge van de Graeflijckheit te mogen besteden 350 guldens, HOOFT, *Br.* 1, 86. Te gedoghen, dat d'autoriteit van de Graeflijckheidt in 't stuck haerder waerande eenichsins mogt werden gedelibeert: gemerckt het groot rigeur by tijde der Graeven van ouds tegens de misdoenders in desen gepleeght, 1, 101. Onbemaegde wierden van ouds gehouden alle die gheen magen nae en lieten binnen het vierde lid, welcker erffenisse verviel aen de Graeflickheid, DE GROOT, *Inl.*, II, 30, § 1. Dat het (*het bosch van Kreil*), even als alle bosschen en wildernissen, aan de graaflijkheid toekwam, v. LENNEP, *Rom.* 12, 153.

3) Het geheel der grafelijke rechten. || De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis (*uitgegeven in Werken v. h. Hist. Genootsch. te Utrecht*).

4) Grafelijk grondgebied, graafschap. || Dat wy ... de Landen, ende Graeflijckheyt van Hollandt, ende Zeelandt, mette Hoogheyt, Heerlijckheyt, ende aencleven van dien, aengenomen hebben, ende aennemen mits desen, *Willem van Oranje* bij BOR, *a. w.* 42 *b*. Een huis (*het Muiderslot*), mogelijck meer als eenich ander des Graeflijckheits, fameux en in 't ooghe legghende, HOOFT, *Br.* 1, 86. In Zutphens graeflijckheyd is dese stad (*Grol*) gelegen, VONDEL 2, 607.

5) In scherts, als titel: *Zijne Grafelijkheid* (verg. *Hoogheid, Genade* enz.). Zie STARING 2, 47.

Samenst. In de bet. 2) *Grafelijkheidsambtenaar* („De vonnissen ... werden door de schepenen alleen opgemaakt, terwijl verder de *grafelijkheidsambtenaar* het regt toewees", DE BOSCH KEMPER, *Staatk. Gesch., Letterk. Aant.* 40); *grafelijkheidsdomein* (Uit de *grafelijkheids-domeinen* ... zijn allengskens alle uitgiften der hollandsche leenen ... ontstaan", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 89).

GRAFENIS — GRAAFNIS —, znw, vr.; mv. *-sen*. Van *Graven*, begraven met *-nis*. Begrafenis.

Niet min en spoeyt sich na sijne wivaert de Troiaen,
Die met sich selven komt te lijck en graefnis gaen.
VONDEL 2, 287.

GRAFFEN, onz. zw. ww.: *grafte, gegraft*. Van *Graf*, een klanknabootsend woord voor het geluid (gekras) van de raaf („graf, graf", bij VONDEL 1, 76). Krassen gelijk de raven doen. || Graffen. *Crocire, crocitare, corvi instar vociferari*, KIL. — Dewyl de wreede raave, om lyken, graft in 't wild, SIX v. CHAND. 296.

GRAFGANG, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Gang*, 1ste art., in de bet. I, A, III, 1). Plechtig bezoek aan eene grafstede. Verg. mnl. (*enen dode*) *begaen* (VREDAM 1, 689). || Na der misse te grave te gaan in die kerke te Leyerdorp aldaer Jan Arents voorschreven ... begraven leit; die grafganck aldaer te doen, eerst tot Jan Arents graf en daerna tot de graven van Jan en Justijn, zijne kinderen, en voor aller zielen een gebed te doen, DE JONGH v. RODENB., *Gesl. v. Zijl v. Zijlhof*, in *Geneal. en Herald. Arch.* 1891, blz. 10.

GRAFGEBOUW, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Gebouw* in de bet. II, 1). Praalgebouw op een graf. Zie GRAFGESTICHT. || Het over-heerlijcke Mousoleum ofte Graf-Gebouw der Princen van Orangie, v. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 274.

GRAFGEDICHT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Gedicht* in de bet. II). Grafschrift in dichtmaat. || Waer toe doch geset voor alle mans gesicht, Een levenloose steen, of ydel Graf-gedicht? CATS 2, 526 *b*.

GRAFGESCHRIFT, znw. onz., mv. *-en.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Geschrift* in de bet. 2). Grafschrift. || Dit grafgeschrift...: Hier rusten Grootvaer, Zoon en Vader, VONDEL 6, 126. Hier zit ze neêr en plascht op 't marm'ren grafgeschrift Een vloed van tranen uit, BILD. 3, 102.

GRAFGESTEENTE, znw. onz., mv. *-n.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Gesteente* in de bet. 3).

1) Graftombe.

> 't slagveld, waar geen grafgesteent
> Zich opheft boven 't koud gebeent.
> V. LENNEP, *Poët.* 6, 181.

> Aya Sofia, somber
> Bedekt uw hooge dom,
> Gelijk een grafgesteente
> 't Verleden kil en stom.
> SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 127.

— In deze beteekenis gaat het aan van een lijk te zeggen, dat het *in* een *grafgesteente* ligt. || Reinout (sliep) naast zijn broeder in hetzelfde grafgesteent', V. LENNEP, *Poët.* 4, 273.

2) Steen op een graf: grafsteen, grafzerk, grafteeken. Zie de opmerking over het rijmen van *gesteente* op *gebeente* bij GESTEENTE, 3. || Al lagen we onder 't grafgesteent', V. LENNEP, *Poët.* 7, 52.

> Heeft Jezus niet bij 't grafgesteent
> Eens dierbren vriends op aard geweend?
> TER HAAR, *Ged.* 2, 30.

— Zie verder V. WINTER, *Amst.* 44; BILD. 10, 254.

GRAFGESTICHT, znw. onz., mv. *-en.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Gesticht* in de bet. B, 2). Praalgebouw op een graf, praalgraf, mausoleum. || De Keyser Trajanus dede voor hem bouwen een heerlijcke Graf-Gestichte in 't midde van de Marckt van Rome, V. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 272. Wat prachtig grafgesticht rijst ginds met hellen luister, HELMERS, *Holl. N.* 40 (*van de tombe van den Zwijger*).

— Ook voor een meer eenvoudig grafteeken. || Een enkel grafgesticht verheft' zich op de velden, V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 2, 21.

GRAFGEWELF. Zie Deel IV, 2053.

GRAFHEUVEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Heuvel.* Heuvel die over een graf is opgeworpen. || Deze grafheuvels... zijn van den tijd der oude Britten herkomstig, V. LENNEP, *Rom.* 21, 16. De kleine Sidon, die eenzaam onder haar besneeuwd grafheuveltje lag, V. LOVELING, *Nov.* 232.

GRAFKAPEL, znw. vr., mv. *-len*; verkl. *-letje.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Kapel*, bidplaats. Eene aan eene kerk uitgebouwde kapel, waarin zich eene graftombe bevindt. || De grafkapel van Karel den Stoute te Brugge in de Donatus-kerk. — Hun ... meesterstuk de Aanbidding van het Lam Gods, dat geschilderd werd voor de grafkapel van ... Judocus Vijdt, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 21.

GRAFKELDER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Kelder.* Gemetseld graf. || Grafkelder of Keldergraf, overwelfde begraafplaats in de Kerk..., *Caveau, fosse voutée*, MARIN. — Omtrent het stichten van grafkelders ... worden, voor zooveel de algemeene begraafplaats betreft, bij plaatselijke verordening de vereischte voorschriften gegeven, *Wet van* 10 April 1869, *Stbl.* 65, *a.* 21. — Onder dese ... Tombe in een lange gewelfde Graf-Kelder rusten de Beenderen, niet alleen van den Hoogh-gemelten Prince Willem van Orangie..., maer oock van beyde ... syne ... Soonen, V. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 269. Het was geen kuil; het was een grafkelder, BEETS, *C. O.* 291.

GRAFKUIL, znw. m., mv. *-en.* Uit *Graf* in de bet. 1, *b*) en *Kuil.* Kuil die tot graf dient, kuil om in te begraven.

1) Eigenlijk. In bepaalde onderscheiding van eene gehouwen of gemetselde grafruimte: gegraven kuil. || 't Goede dier ... ging naast de open grafkuil staan, V. LENNEP, *Poët.* 7, 157. Jan-oom ging achter het lijk, en keek in den grafkuil, R. LOVELING, *Nov.* 47.

> Zij (*kinderen*) peilen den gapenden grafkuil
> Met onbezorgden zin,
> De een zegt: Het is een diepert!
> En de ander: Durf jij er in?
> DE GÉNESTET 2, 129.

2) Soms ook wel voor: gehouwen grafholte, grafspelonk. || Rechts ziet men ... eene regelmatige holte in de rots gekapt, waar een man en eene vrouw ... den grafkuil aan 't gereed maken zijn, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 69.

3) In het algemeen. Het graf. || Uit den grafkuil keert hij weer, *Ev. Gez.* 140, 1. Des grafkuils donkren nacht, BILD. 11, 39 (zie ook 6, 430). Moet dees grot uw grafkuil wezen? V. LENNEP, *Poët.* 6, 141. Dat ... met de kist zijner geliefde vriendin, al zijne levensvreugde in de grafkuil scheen te zinken, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 132.

Samenst. *Grafkuilrand* (BILD. 12, 326; DE GÉNESTET 2, 129); *grafkuilspleet* („een roos verheft haar stengel uit de vale *grafkuilspleet*", V. LENNEP, *Poët.* 6, 147); *grafkuilteeken* („De Krijgsheld delft haar 't graf, en stelt het *grafkuilteeken*", BILD. 2, 123); *grafkuilwand* („holle *grafkuilwanden*", BILD. 7, 204); *grafkuilworm*, made (DE BULL 1, 147).

GRAFLAMP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je.* Uit *Graf* in de bet. 1, *b*) en *Lamp.*

1) Lamp die bij eene grafstede, in een grafkelder brandt. || De graflamp ..., die niets beschijnt dan lijken, TOLLENS 3, 124. De graflamp, die haren laatsten schijn over de bleeke wangen van een lijk laat dalen, CONSC. 1, 223 *b*. Zeven graflampen hingen langs zijne ... wanden (t. w. *van eene grafspelonk*), 3, 386 *a*.

2) Meestal in den vorm van het verkleinwoord. Aarden lampje, dat de Ouden aan de lijken in het graf medegaven.

GRAFLEGGING, znw. vr., mv. (in de bet. 2) *-en.* Van *Graf* en *Leggen* met *-ing.*

1) Het in het graf leggen van een lijk, inzonderheid in toepassing op de teraardebestelling van Jezus. || In 't verschieten (*het verschiet op eene schilderij*) is de Graf-leggingh, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 199 *d*. En in de stilte zitten wij neder en zien naar de graflegging — dat zoo geliefkoosde onderwerp van de meesters der kunst, *Eigen Haard* 1890, 220 *b*.

2) Met mv., als benaming van een schilderstuk dat de *graflegging* van Jezus voorstelt. || Zijne graflegging (*van zekeren schilder*) is het werk van eenen dramatischen dichter, die in der menschen ziel heeft gelezen, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 78.

GRAFLUCHT, znw. vr., verkl. *-je*; zonder mv. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Lucht*, geur, reuk. De onaangename geur die uit een graf opstijgt. || In die kerk is eene vunze graflucht.

GRAFMADE, znw. vr., mv. *-n.* Uit *Graf* in de bet. 1) en *Made.* Made die in de graven op de lijken leeft. || De grafmaden kropen den bruiloftsdisch rond, TOLLENS 4, 167.

GRAFMAKER, znw. m., mv. *-s.* Uit *Graf* in de bet. 1, *a*) en *Maker.*

1) Eigenlijk. Die een grafkuil maakt of spit.

2) In wat ruimer opvatting. Doodgraver, kerkhofknecht. Aldus in Zuid-Nederland. || Grafmaker,

oft begraver die alle dingen beschickt tot de begravinge, PLANT. Grafmaecker, doodengraever, KIL. — Een grafmaker met de spade in de hand trad op het kerkhof, CONSC. 2, 387 *b*. In dat land nu was de grafmaker ook gelast met het bewaken der dooden, DE MONT, in *Volkskunde*, 1889, 16.

Zie voorts L. SMITS, *Uit het Leven*, 173, 188; LOVELING in *Eigen Haard*, 1891, 83 *a*.

— Zegsw. *Met grafmakers geld in de hand loopen*: op zijne laatste beenen loopen, niet lang meer te leven hebben. Zie DE BO² 338 *a*.

Koppel. In de bet. 1). *Baas-Grafmaker* („Voor de ... betrekking van *Baas-Grafmaker* aan de begraafplaats Groenesteeg worden sollicitanten opgeroepen", *Leidsch Dagbl.* van 9 Febr. 1891).

GRAFMEESTER. Zie GRAAFMEESTER.

GRAFMONUMENT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Monument*. Gedenkteeken boven, bij een graf. || Het grafmonument van Meerman in de Pieterskerk te Leiden. — Gebeeldhouwd grafmonument ... voorstellende eene lage nis ... waarin het borstbeeld van een monnik, door den achter hem staanden St.-Jacob geleid naar de H. Maagd, *Catal. v. h. Mus. v. Oudh. te Utrecht*. — Er zijn onderscheidene fraaie grafmonumenten (*in de Kathedraal van Salisbury*), KNEPPELH. 8, 105.

GRAFNAALD — soms ook GRAVENAALD —, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Naald*, naaldvormig gedenkteeken.

1) Eigenlijk: een obelisk. || Cheops gravenaald, SIX V. CHAND. 232.

— Bij uitbreiding voor het geheele graf.

Aldus geleit men 't lijck (*van Apis*), de straten op en neder,
Tot daer het eeuwigh wort de grafnaelt toebetrout.
VONDEL 3, 828.

2) In toepassing op alle spits toeloopende grafteekens. || Grafnaald. Grafsteen als een Pyramide aan 't hoofden endt van de zarck enz. opgerecht, MARIN. — Byschriften op de Koninklyke Grafnaelt der Doorluchtigste en Grootmagtigste Vorstin, Maria Stuart, K. BRANDT, *Poëzy*, 197. Uwe wapenborden, uwe grafnaalden, uwe eerzuilen in de kerk, BEETS, *C. O.* 287.

GRAFNIS, znw. vr., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Nis*. Nis, holte in den kerkmuur boven een graf. || Grafnissen met beeldhouwwerk, geheel de kerk rond, ROOSES, *Op reis*, 17.

GRAFPLAATS, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Plaats*.

1) De ruimte om iemand *in* te begraven; een graf. || Een Tafereel ..., welck sy ... ghehanghen (hadden) boven hun Grafplaets, in de Lockhorst Capelle, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 133 *c*. Den Predicanten, in dienst van dese Kerck haer tijt des Levens eyndigende, hebben de Reghenten een bequame Grafplaets versorght, ghelegen recht voor den Predick-stoel, v. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 293. Om aan mijn dor gebeent' ... Een beter grafplaats in gewijden grond te geven, STARING 1, 125.

Bruyn dé sijn' Sonen seggen,
Waer elck een wilde leggen,
Als 't op een sterven quam:
Elck koos, en elck verkreegh de Graf-plaets die hy nam.
HUYGENS 2, 92.

2) De plaats waar iemands graf is, de plek waar hij begraven ligt. || Mij (is) in de ... St.-Janskerk te Gouda ten naasten bij aangewezen, de grafplaats van de gebroeders ... Crabeth, *Navorscher*, 6, 75. Daar kan een grijze steen u nog hun grafplaats wijzen, STARING 1, 136 (zie ook 1, 29). Die trotsche ... kerk, ... door den brand vernield, om grootscher weder op te rijzen en tot grafplaats aan Neêrlands meest beroemden zeeheld ... te verstrekken, v. LENNEP, *Rom.* 22, 8. Van 's Konings droeve grafplaats zijn, De Friezen onbewust, v. LENNEP, *Poët.* 5, 189.

3) Begraafplaats, kerkhof. || Hij (*een optocht*) was uitgetrokken om eene lijkbaar naar de grafplaats te brengen, v. LENNEP, *Rom.* 6, 365.

GRAFRUIMTE, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Ruimte*. De plaatsruimte die voor een graf benoodigd is. || Eigenaar van een graf is hij, die het uitsluitend regt tot begraven in eene bepaalde grafruimte voor onbepaalden tijd heeft, *Wet van* 10 Apr. 1869, *Stbl.* 65, *a*. 12.

GRAFRUST, znw. vr.; zonder mv. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Rust*. De rust, het rusten in het graf. || Dit offer van 't gevoel zal mijne grafrust streelen, FEITH, *Werken*, 11, 6. Tuig het hier Hoe zacht de grafrust mag omzweven, v. ACKERE, *Winterbl.* 178 (zie ook v. LOVELING, *Ged.* 133).

GRAFSCHENDER, znw. m., mv. *-s*. Van *Graf* en *Schenden* met *-er*. Persoon die op baldadige en moedwillige wijze een graf beschadigt, vernielt of openbreekt. || De graf-schenders en beroovers moeten aangemerkt worden als aanvegters der dooden, als ontrusters en verstoorders van hunne stille rust-vertrekken, v. ALKEMADE, *Begraav.* 258.

GRAFSCHRIFT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Schrift*, geschrift, opschrift. Opschrift op (*of* voor) een grafsteen, op (voor) een grafmonument. || Ick (zoud) my der ongehoorsaemheidt schaemen, indien ick U E. luidt roepen om een grafschrift op mijn doove oor liet aenkomen, HOOFT, *Br.* 1, 243. De fraaiheid der Grafschriften (is) gelegen in de kortheid en duidelijkheid, v. ALKEMADE, *Begraav.* 228. Schoone en brallende Grafschriften, 230.

Men eischte my wel eer een Grafschrift voor een' Vriend.
Ick vraeghde, wat de Mann voor eer-dicht hadd verdient.
HUYGENS 2, 66.

— Bij velen onzer vroegere en latere dichters treft men onder den titel van *Grafschrift* (*op, voor*) eene soort van puntige, vaak ook luimige of boertige hekelrijmen op werkelijke of verdichte personen aan.

GRAFSPELONK, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Spelonk*. In de rotsen gehouwen grot, waarin lijken worden bijgezet.

Jezus, ligt niet meer
In de grafspelonk,
Die Hem Josef schonk.
v. ALPHEN 2, 253 (*Het Paaschfeest*).

Zie ook ROTGANS, *Poëzy*, 148; BILD. 12, 204; TEN KATE 6, 99.

GRAFSTEDE — -STEE —, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Stede*.

1) Eene ruimte om in te begraven, een graf. || Dat ick den Gog aldaer eene grafstede in Israël sal geven, *Ezech.* 39, 11. Dat nu en dan de Grafsteenen werden geopend; de Lyken daaruit gehaald *enz.*, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 955 *a*. Dat alle de Graf Stedens ... door haren eygenaers ... overdeckt soude moeten werden met een Zarck, 960 *a*. De Bisschop ... had hem een rustplaats geschonken in die kerk ...: en in die zelfde grafstede had hij de overblijfselen van Burkharts ... dochter met die van haar geliefde vereenigd, v. LENNEP, *Rom.* 12, 113.

verschc'en (*verscheiden*) ick noch verweck den genen
Die in myn grafste' dood, slechts roert myn doode beenen.
VONDEL 2, 68 (*van Elisa*; verg. 2 Kon. 13, 21).

Uw woord en trouw geef ik niet weêr; ...
Eer dat gy me in uw grafsteê voert,
En in uw armen drukt.
BILD. 1, 187.

— Figuurlijk. *Zich eene vroege grafstede delven.* Zie bij GRAF, 4, *a*). || Wie zal het dan in twijfel trekken, dat de goddelooze zich eene vroege grafstede delft, V. D. PALM, *Sal.* 1, 217 (zie ook *Red.* 2, 162).

— Ook in het algemeen: graf, of: het graf. Zie GRAF, de bet. 4). || Zooals ik het (*t. w.* mijn Tempe) beminne tot over de grafstee, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 33.

— In vrijer gebruik. || De bruïdegoms (*der Danaïden*) ... begeven zich verheught naer hunne bruiloftsbedden, hunne grafsteden, VONDEL 4, 225.

2) De plaats waar iemand begraven ligt.

a) Eigenlijk. || Boven dese Graf-stede hanghen de Rouw-Kassen van Wapenen der gener wiens Reliquien en over-blijfselen hier besloten leggen, V. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 270. Uw grafsteê is in 't veld van Ilion bepaald, Vr. BILD. 1, 98.

b) In toepassing op het *gedenkteeken* dat die plaats aanwijst. || De grafstê, hoogh van aerde, VONDEL 8, 392. De heerlijke Grafstede van Schach Solimans Moeder, geheel en al van schoon wit Marmer, STRUYS, *Reys.* 346. De Tomben of verheven Graf-steden, V. ALKEMADE, *Begraav.* 205. Opgeregte Grafsteden, Tomben en diergelyke praal- en gedenk-teekenen, 254 (zie ook 257). Wanneer ge ... naar de Westminster-abdij ... gingt, om de grafsteden ... van Oud-Engelands vorsten te beschouwen, VISSERING, *Herinn.* 1, 37.

Wie helptme nu een Grafstê bouwen,
En kunstigh op het marmer houwen, (*enz.*).
VONDEL 3, 97.

Samenst. *Grafsteêbloem*, graf bloem („Ook in de dorre *Grafsteêbloemen* Ontluikt Gods goedheid over de aard!" BILD. 10, 411).

— Als tweede lid. In de bet. 2, *b*) *Praalgrafstede* („De oprechting der *praalgraf-steden* of Tomben", V. ALKEMADE, *Begraav.* 225).

GRAFSTEEN, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Steen*.

1) De steen, de zerk die een grafkuil sluit of dekt. || Er (stonden) letterteekens op den grafsteen ... gesneden, CONSC. 2, 219 *a*. Elke zerk van het plaveisel (*in de kerken*) werd een grafsteen, BEETS, *C. O.* 287.

Dit graf houdt hem niet lang geborgen,
Wat zegel ook den grafsteen sluit'.
Ev. Gez. 134, 4.

En op zijn grafsteen staat: Hier rust ...
En dat is dan ook waar.
BEETS 3, 241 (*Jan Janszen*).

2) Grafgesteente (in de bet. 1), grafteeken, grafmonument. || De Tombe, of Graf-steen, van Marcus Fabius, ... benevens zynen Zoon, in welke gevonden wierden beide de Lyken, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 25 *b*. Deze Graf-steen staat ... buiten Smirna ... en dient tot een Fontein, 1, 26 *b*. Grafsteen van Pentelisch marmer, voorzien van eene driehoekige gevelspits *enz.*, JANSSEN, *Grieksche* (*enz.*) *Monum. v. h. Mus. v. Oudh.* 35.

3) In den vorm van het verkleinwoord. Steentje met opschrift, dat in den muur van eene kerk, eene kloostergang enz. is aangebracht boven, of in de nabijheid van het graf van den persoon daarop vermeld. || Grafsteentje van Jan van Rhenen ..., afkomstig uit den kloostergang der St. Maria-kerk, *Catal. v. h. Mus. v. Oudh. te Utrecht.*

GRAFSTEM, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Graf*, in de bet. 1) en *Stem*. Eene stem die als uit een graf komt; dof en somber stemgeluid. || Met eene akelige grafstem een vers opzeggen. — Het was Will of hij een paar gloeiende kolen op de plaats zag, waar vroeger de oogen zich bevonden, of hij een holle grafstem vernam, die hem gebood voor te lichten, SCHIMMEL 3, 103 *a*.

GRAFSTIL, bnw. Uit *Graf* in de bet. 4) en *Stil*. Stil als (in) het graf. Verg. *Doodstil*. || 's Middernachts, wordt voor den slaper 't stormgerucht Grafstil. Doch nu *enz.*, STARING 1, 125.

GRAFSTILTE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Graf* in de bet. 4) en *Stilte*. Stilte als in het graf, doodsche stilte. || Voor 't oor was 't of alles in grafstilte sliep, BOGAERS 1, 278. Eindelijk brak de ouderling ... de akelige grafstilte af, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 15. Het eenig menschelijk gerucht, dat de grafstilte hier komt storen, ROOSES, *Op reis*, 115.

GRAFT. Zie GRACHT.

GRAFTEEKEN, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Teeken*.

1) Gedenksteen, gedenkteeken op een graf. || Gy bouwt de graven der Propheten op, ende verciert de grafteeckenen der rechtveerdige, *Matth.* 23, 29. Voor dit grafteeken (*een zerksteen*) zou hij vijf personen geknield hebben zien zitten, CONSC. 2, 235 *a*. Hoe vroolijk valt de nieuwe zonneschijn ... op de talrijke grafteekenen, waarvan sommige met bloemen gesierd zijn, TEN BRINK, *Rom.* 1, 106.

2) Gedenktafel die bij een graf is opgehangen. || Een Tafereel met twee deuren, dat voortijdts heeft ghedient tot een Graf-teycken van den Heeren van Lockhorst, welck sy ... hadden ghehanghen boven hun Graf-plaets, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 133 *b*.

GRAFTERP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Terp*. Kleine aardheuvel over een graf opgeworpen. || Den grafterp, die zijn koud gebeent' bevat, NIEUWLAND, *Ged.* 49. Ik dool hier eenzaam om haar mulle grafterp heen, TER HAAR, *Ged.* 1, 220.

GRAFTOMBE, znw. vr., mv. *-s* en *-n*. Letterlijk eene pleonastische samenstelling van *Graf* in de bet. 1) en *Tombe*, d. i. graf; maar vervolgens: steenen grafmonument, en wel eigenlijk zulk een, waarop de daar*onder* (naar het heeten moet daar*in*) begravene levensgroot ligt afgebeeld. Zie TOMBE. Tombe op een graf; vaak evenwel in minder strenge opvatting: grafteeken, grafmonument. || Graftombe van Namensche kalksteen, voorstellende een liggenden ridder met gevouwen handen en blootshoofds, een leeuw aan de voeten, *Catal. v. h. Mus. v. Oudh. te Utrecht.* — Om in de grootsche lompe graftombes te worden bijgezet, *Wildsch.* 3, 141. Kon Leeuwenhoek, uit zyne Delfsche graftombe, ons hier ... toelichten! BERKHEY, *N. H.* 3, 21. De prachtige wapenschilden en graftomben in de kerken waren menigeen eene ergernis, HARTOG, *Spect. Geschr.* 115.

GRAFTUIN, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Tuin*. Aanleg of plantsoen op een graf. || Omtrent ... het aanleggen van graftuinen ... worden ... bij plaatselijke verordening de vereischte voorschriften gegeven, *Wet van* 10 Apr. 1869, *Stbl.* 65, *a*. 21.

GRAFVAAS, znw. vr., mv. *-vazen*; verkl. *-vaasje*. Uit *Graf* in de bet 1) en *Vaas*.

1) Vaas of urn waarin de Ouden de asch en de beenderen der verbrande lijken bewaarden of begroeven, lijkurn. Zie b. v. JANSSEN, *Grieksche* (*enz.*) *Monum. v. h. Mus. v. Oudh.* 226.

2) Sieraad op een grafteeken in den vorm eener vaas als de voorstelling eener lijkurn. Verg. b. v. JANSSEN, *a. w.* 36.

GRAFWAARTS, bijw. van plaats. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Waarts*. Naar het graf. || Hoe velen zijn er, ... die na een' leeftijd vol genoegen ..., hunne graauwe haren met droefheid en tranen grafwaarts droegen! v. D. PALM, *Sal.* 1, 213. Hun kwelden nooit, bij 't grafwaarts dalen, Gebreken of ellend, v. LENNEP, *Poët.* 1, 203. Den invloed, dien het geslacht nog uitoefende, dat thans grafwaarts neigde, SCHIMMEL 1, 370 *a*.

Triomf! de Heer is opgestaan,
Wij kunnen vrolijk grafwaarts gaan.
Ev. Gez. 141, 3.

GRAFWACHT, znw. vr.; zonder mv. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Wacht*, schare van bewakers. In toepassing op de wacht bij het graf van Jezus. Als naam van eene ets van Goltzius bij VONDEL 3, 98.

GRAFWACHTER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Wachter*. Wachter bij —, bewaker van een graf. || Wek my niet, Voor de oordeelsdag zijn schallende bazuin Doet daveren. — Grafwachter! laat de dooden In vrede sluimren, HOFDIJK, *Bloem d. Waer.* 120.

GRAFWORM, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Worm*. Grafmade. Vaak in figuurlijk gebruik. || De grafworm knaagde aan uw' wortel, Lieflijke bloem! LULOFS, *Ged.* 85.

Gun Willem van den Vondel rust.
Dees jonge bloem verging met lust
En liet den grafworm luttel spijs.
De ziel zocht Godt in 't Paradijs.
VONDEL 11, 269.

Zie ook DE MONT, *Loreley*, 204.

GRAFZANG, znw. m., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Zang*.

1) Lijkzang. || Dan stort mijn ziel zich in een grafzang uit, v. D. HOOP, *W. Tell*, 8.

2) Gedicht op het graf, dichtstuk met het graf tot onderwerp.

Of zou 't uw stil genot een oogenblik verpoozen,
Als u mijn Zangster op haar' sombren Grafzang beidt.
FEITH, *Werken*, 11, 4 (*Het Graf*).

GRAFZERK — -ZARK —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Zerk*. Zerksteen die een graf sluit of dekt. || Grafzerk van Namensche zandsteen met geornceerden rand in gothieken stijl. — Dees grafzerck overdeckt den meester van het vrijen (t. w. *Ovidius*), VONDEL 2, 205. Dat één grafzark ons bedekken ... mogt! KOOLAART-HOOFMAN 32. Zijn oog (bestaarde) bewusteloos de letteren op de grafzerk zijner moeder, CONSC. 3, 203 *b*. Bemoste grafzerken, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 57.

GRAFZUIL, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graf* in de bet. 1) en *Zuil*. Grafteeken in den vorm eener zuil. || Mijnheer Daman ligt gerust in zijnen prachtigen kelder met de marmeren grafzuil er op, R. LOVELING, *N. Nov.* 51.

GRAGEN, bedr., onz. en onpers. zw. ww.: *graagde, gegraagd*. Van *Graag* in de bet. I, 1).

I) **Bedr.** — 1) Eigenlijk. Hongerig maken. || Tante zeide, terwijl zij het vleesch van het paterstuk afsneedt: „Wat graagt toch de buitenlucht!" KOETSVELD, *Mastl.* 266.

2) Begeerig maken. || O zonde! die mijn vleesch door lusten hebt gegraegt, KRUL, *P. W.* 1, 73.

II) **Onz.** — Begeerig zijn. — 1) *Gragen naar iets*, belust zijn.

't Zy dat u neygingh streckt tot d'on-volwasse jaren; ...
'tZy dat U lieve lust meer nae het rijpe graeght.
V. HEEMSKERK in *Ged. e.* V. BAEKLE *e. a.*, 2, 8.

Maeckt dat u soete praet u Liefste so behaeght,
Dat sy na uwe komst en nae u by-zijn graeght.
2, 36.

Daer souden wy dan sien, dat daer wy steeds naer graeghen,
En met een heete lust, op ander weghen jaeghen,
By haer (*de Deugd*) verborghen light.
Z. Nacht. 2, 58.

Hoe graegde mijn verliefde zin,
Na dit genot door zoete min.
KRUL, *P. W.* 4, 30 *b*.

2) *Gragen op iets*: vlassen.

De Roomsche legermacht zij van ons erf gevaagd!
Vernielen wij het rot dat op Germanje graagt.
NOLET DE BR., *Ged.* 1, 48 (*Ambiorix*).

III) **Onpers.** — *Mij graagt*, ik heb lust, begeerte.

Zal men U nemmer eens in Holland oogen weêr?
Graaght U het koninkdoom van den berookten heer
Eer 't tijd is te betreên?
S. GABBEMA in *Klioos Kraam* 1, 333.

GRAM (I), bnw.; *-mer, -st*. Ohd., mhd., mnd., os., ags., m.-eng. *gram*, on. *gramr*, deensch *gram*, mnl. *gram* (en daarnevens *graem, grem*).

1) Van menschen en dieren. — *a*) Boos, verstoord, soms bepaald: toornig, verbolgen. || Verbolgen. toernich. gram. grille. hevijch. ongewoech. *Commotus, iratus*, enz. *Teuthon.* 34 *b*. Gram. *Iratus, offensior, infensus, asper, stomachosus*, KIL. — Hij wout hem vrij belgen en werden schier gram, *Trou m. bl.* 236. De jacht-hond op een tijt wierd korsel ende gram En sey met spijtigheyt: Ick moet altijt gaen jaghen, V. BEAUMONT 220. Wanneer een gram mensche ... zijn gramschap inkropt, let dan vry op u stuck, want 't is een gewis teycken van een wreet voornemen, CATS 1, 19 *b*. De gramme Koningin ... Is uyttermaten graeg om haer te mogen wreken, 1, 389 *a*. De Vader beuckt en breeckt bergtoppen, langs hoe grammer, VONDEL 2, 613. De bliksem ... der gramme Hemelgoôn, SCHERMER 9. Gerrit keek heel gram, *Leev.* 5, 212. Een beter hovelíng dan Adeelen zou de gefronste wenkbrauw des Graven hebben opgemerkt ...: hij zou gevreesd hebben, den grammen leeuw te tergen, V. LENNEP, *Rom.* 5, 295. Hij werd gram en spijtig als hij zag, dat mijne overtuiging door geene woorden of bewijzen te veranderen was, CONSC. 1, 132 *a*.

Sijn oog en kon niet sien, sijn herte niet verdragen
Dat in eens anders erm de soetste dingen lagen,
Die hy ter werelt kent, en boven al bemint;
En daerom is hy gram en bijster ongesint.
CATS 2, 214 *a* (zie ook 2, 93 *a*).

Ook somtyds maekt u gram de plompheit van een knecht,
Die door syn haestigheit en vat niet wat gy segt.
DE MEYER, *Gramsch.* 43.

De vrouw wordt ligter gram, maer wordt ook ligt gepaeit.
67.

— Van als personen gedachte zaken. || 't Gramme noodlot, LANGENDIJK 2, 23.

De gramme hemel trof mij met zo zwaar een' slag,
Dat ik op heul noch troost ooit weder denken mag.
STIJL, *Toonecip.* 21.

Wat ook de gramme Winter sloope,
De Lente keert, en 't aardrijk lacht.
TER HAAR, *Ged.* 3, 275.

— Van de zee, de elementen enz. Verbolgen, verwoed. || Het gram tempeest, DE MEYER, *Gramsch.* 11. Hij spreekt: de stormwind zwijgt, de gramme zeegolf bukt, BILD. 5, 147.

Stoot vry dit lijf van boven neer,
Ten offer aen het gramme meer.
CATS 1, 169 *c* (zie ook 2, 242 *a*).

als de gramme vlagen
Het loover rijten van uw hagen,
De bloemen krenken op haar steel.
BOGAERS 2, 41.

— Met eene bepaling in den 3den nv. of afhangende van het voorz. *op*. ‖ Dan zal de hant des Heeren bekent worden ... ende hy sal sijne vyanden gram worden, *Jes.* 66, 14. De steden van Juda, op welcke gy gram geweest zijt dese seventigh jaren, *Zachar.* 1, 12. In dit Eylant souden de vrouwen, wt ghemeynen raet hare mannen gantsch hatich ende gram zijnde, ... (*die*) verworcht hebben, FRANCK, *Wereltb.* 13 *a*. Van hier dat men Jezus van Nazaret gram was, BORGER, *Leerr.* 1, 91. Juno, de afkomst gram van Vrouw Alkmenes schoot, (zond) Twee gruwbre monsters af, BILD. 4, 277.

Hy die het Rijck sijn broeder onder nam,
Is al te ligt op sijnen broeder gram,
En stort het edel bloet.
CATS 1, 452 *a*.

— *Gram te moede*: met toornigen, wreveligen zin. ‖ Dwaas toch gingen ze aan elkander leed bewerken gram te moê, D. J. V. LENNEP 235. Daar staat de jager gram te moed', LEDEGANCK 202.
Zie ook BEETS 3, 299.

b) Met betrekking tot natuurlijke geaardheid. Fel, wreed, hardvochtig. ‖ De landheer ... is zoo gram als een leeuw, V. ZEGGELEN 4, 69.

de gramme byen steken,
Om aen het soete vleys haer bitter leet te wreken.
CATS 2, 178 *a* (*later*: de felle dieren).

2) Van zaken. — *a*) Van het gemoed, de zinnen enz. In toorn ontstoken. ‖ Uwen grammen moet en es noch nyet gheresen, *Trou m. bl.* 155. Een gram gemoed veel onheyl broet, DE BRUNE, *Embl.* 312.

Des Heeren reyne geest haet alderley gebreken,
Maer laet sijn grammen moet noch boven al ensteken
Op overspel, bedrog (*enz.*).
CATS 1, 187 *b*.

Voor hen die gramme sinnen krijgen,
Geen beter dingh als stille swijgen.
1, 556 *c* (zie ook 1, 223 *b*).

— *In grammen moede*, en dergel.: in toorn. Verg. AR, 2de art., de bet. 2).

Hy ruckt met grammen sin den hoet van sijnen kop,
Hy smeyt hem in het zant, hy treet' er boven op.
CATS 2, 154 *b*.

Dikwyls bonsde, in grammen moede, ...
Zyne vuist op 't stroomklinket,
Dat het beefde van zyn woede.
SMITS, *Rottestr.* 29.

(*Jupiter*) heeft, in grammen moed', de Grieksche leger-[benden
Geteisterd door uw' val, den krijgsroem om doen wenden.
BILD. 2, 340 (*tot Ajax*).

b) Van het gelaat, de blikken enz. Toornig. ‖ Ymandt ... van minder qualiteyt zijnde dan hij is, die zal hy ... spijtich toe spreken ende een gram ghesicht gheven, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 14 *d*. De gramme blikken, door de omstanders op hem geworpen, SCHIMMEL 1, 191 *a*.

God slaat een gram gezigt
Op boozen, die Hem tegenstaan.
Psalmber. 34, 8.

De Vader fronst het gram gelaat,
En keert zich, grijnzende, om.
Zijn norsche wenkbraauw trekt om hoog (*enz.*).
BILD. 1, 156.

c) Overdrachtelijk, van lichaamsdeelen. ‖ Hy voelt zich 't hart door spijt en dubble wraakzucht grieven, En schudt den grammen kop, BILD. 2, 317.

(*Jupijn*) worpt en smijt
Dry punten blixemstrael, gevat met gramme vingeren,
Op wederspannigh volck.
VONDEL 2, 540.

Beducht, dat gij (t. w. *de Fortuin*), vol grilligheden,
Met gramme voeten vroeg of laat,
De staande hoofdzuil van den Staat
Omver zult schoppen en vertreden.
OOSTERDIJK, *Hor.* 45 (lat. *iniurioso pede*).

d) Van al wat blijk geeft van een door toorn of wrevel ontsteld gemoed. ‖ Mijdt uw gramme posen (*buien, vlagen*), CATS 1, 361 *b*. Verder vertoont zig de geheele opslag (*van de bewoners van Zuid-Holland*) doorgaans stemmig ...; in 't ernstige stoer, gram en boos; in 't vriendlyke gul en bedaard, BERKHEY, *N. H.* 3, 793. Geen veten meer! geen gramme gloed! BOGAERS 2, 236. Gramme uitdagingen en ruwe hatelijkheden, BOSB.-TOUSS. 1, 40 *b*. Gramme woorden, CONSC. 3, 332 *b*. „Medelijden!" riep de Baas met gramme verwondering. „Medelijden met die schurken?" 3, 355 *a*.

Sy swelt van enckel spijt: maer des al niet-te-min
Sy kropt haer gramme stem, haer droeve tochten in.
CATS 1, 79 *b*.

Laet droeve nijdt inwendigh u niet pijnen
Als ghy 't geluck der booser Menschen siet:
Laet grammen spijt u 'therte niet doen quijnen (*enz.*).
CAMPHUYZEN, *Ps.* 37, 1.

e) Hevig, fel, vreeselijk. ‖ 't Gram geweld der vlagen, BOGAERS 1, 178.

3) In andere toepassingen, alleen gewestelijk.

a) In Twente en Groningen. *Iets* (b. v. *zijn geld, zijn leven*) *gram zijn*: het zat (of: beu) zijn, er genoeg van hebben. Zie b. v. MOLEMA 132 *b* en verg. DOORNK.-KOOLM. 672 *b*.

b) In Limburg: heesch, schor. Zie SCHUERMANS en verg. westfaalsch *gramm* (WOESTE).

Koppel. *Gramstorig* (zie ald.).

— Voorts *Gramgrimmig* („De Leeu ... Met een wreet huyl-geraes *gramgrimmich* soeckt te volgen Den genen die hem tercht", Z. HEYNS, *Bartas, Eerste Weke*, 74); *gramnijdig* (gewestelijk: *gramniedig*, MOLEMA 133 *a*); *gramtoornig* („de *gram-toornighe* zeden Der schadelijcke vraeck, bloetghierich onversaecht", *Schadtk.* 14).

Afl. *Gram*, znw. m. (zie *Gram*, 2de art.), *gramheid, grammelijk, grammen* (*gramen*), *gramschap, vergrammen* (zie die woorden).

— Voorts *Gramachtig*, oploopend, prikkelbaar, kregel („Hy, van een *gramachtige* en wraakgierige natuur zijnde *enz.*", DE BRUNE, *Wetst.* 2, 325).

Samenst. afl. *Grammoedig* (zie ald.).

Samenst. *Gramgat* (zie ald.).

— Voorts *Gramkop*, kwade kop, toornig gemoed („Het is een zoete melck-zop, Die niet en heeft een *gram-kop*", DE BRUNE, *Bank.* 1, 18).

GRAM (II), znw. m.; zonder mv. Mhd., mnd., nhd. *gram*, mnl. *gram* (en daarnevens *grame*). Het bnw. *gram* (zie GRAM, 1ste art.) als znw. gebezigd. Weinig in gebruik.

1) Gramschap, toorn. ‖ Hoe menig, wien de gloed van uwen gram verteerde! BILD. 2, 33. Toen zijne oogen zich op 't heir Vol gram gevestigd hadden, V. ZEGGELEN 4, 110 (zie ook 8, 71).

2) Bitterheid, wrevel. ‖ Verzeld van weemoed, kwelling en zwarten gram, V. D. WOORD, *Ged.* 39.

Afl. *Grammig* (zie ald.).

Samenst. *Gramei*, hetzelfde als: spijtei, het ei dat een vogel nabij de plek van zijn verstoord nest heet te komen leggen. Zie DE BO^2 929 *b*.

GRAM (III) — GRAMME —, znw. onz., mv. *grammen* (en daarnaast ook *gram*); verkl. *grammetje*. Het Fransche woord *gramme*, dat weer ontleend is aan gr. γράμμα in de beteekenis: klein gewicht (en wel het scrupel). In het metrieke stelsel de benaming die is aangenomen voor een gewicht gelijkstaande met het gewicht van een kubieken centimeter gedistilleerd water op den hoogsten graad van dichtheid. || Kilogram of pond ... grondslag der gewigten. Hektogram of ons ... 0.1 kilogram, 100 grammen. ... Gram of wigtje ... 0.001 kilogram, *Wet van* 7 April 1869, *Stbl.* 57, *a.* 3 *e*). Neem Kininesulfaat vijf Gram, Glycerine-Tragacant twee Gram; maak er honderd pillen van *enz. Recept voor kininepillen* (zie *Ned. Pharmac.*[3] 172).

Eén gram voorzichtigheid is meer
Dan kilogrammen list.
BEETS 3, 579.

Samenst. *Centi-*, *deca-*, *deci-*, *hecto-*, *kilo-*, *milligram*.

GRAMEN. Zie bij GRAMMEN.

GRAMGAT, znw. onz., mv. *-gaten*. Uit *Gram*, 1ste art. en *Gat*, 2de art. Voorheen een kort kleedingstuk zonder mouwen voor vrouwen. De rechte zin van het eerste lid der samenstelling is niet duidelijk. || Gram-gat, kappootken, hanneken. *Palla, vestis dimidias mulierum nates tegens, collobium muliebre*, KIL. — *Robbette de femme sans manches*, MELLEMA. — De kleeren van ouden date zijn by haer (*bij de „modisten" of modepoppen*) bespottelick: zy weten oock reden te gheven waerom de gramgaten en boffen buyten ghebruyck gheraeckt zijn, DE BRUNE, *Bank*. 1, 162.

GRAMHEID, znw, vr.; zonder mv. Mnl. *gramheit*. Van *Gram*, 1ste art., met *-heid*. Verbittering. || Hugonet! Ymbercourt! trouwe en nobele mannen, om mijner feilen wille ontlijfd door hunne felle gramheid (t. w. *die van de „mannen van de gemeente"*), BOSB.-TOUSS. 2, 74 *b*.

GRAMMELIJK, bijw. (van wijze). Mnl. *gramlike*. Van *Gram*, 1ste art., met *-lijk*. Op eene gramme, toornige wijze. Thans verouderd. || Grammelick. *Iracunde, cum stomacho, irate*, KIL. — Den Koning (stiert) zijn Moeder grammelijck te rugge, CATS 2, 421.

God te grammelyck ontsteken
Heeft gedacht van steen tot steen
Sions vesten te versteken.
DE DECKER 8, 289.

Zie voorts OVID., *Conste d. M.* 21 en 65; HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 89; CATS 2, 125 *b*.

GRAMMEN — en GRAMEN —, zw. onz. en schijnbaar onpers. ww.: *gramde* en *graamde*; *gegramd* en *gegraamd*. Verg. hetzij voor den vorm, hetzij voor de beteekenis, got. *gramjan*, ohd. *grâmôn* en *gremjan*, mhd., mnd., nnd. *gramen*, mnd., nnd. *grammen*, nhd. *grämen*, mnl. (in samenstelling) *gramen*, *grammen*, *gremen*, *gremmen*, en mnl. *gegramd*. Beide van *Gram*, 1ste art. Kwellen, hinderen, leed doen.

1) In den verouderden vorm *gramen*. || Gramen, Quellen. *Vexer, Faire dépit et ennui*, V. D. ENDE. — Sout ghy den Armen niet helpen? dat sou mijn gramen, *Const-thoon. Juw.* 56. Den Rechter hier door zeer gegraemt, STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieraet*, 54. Ik bekenne dat vele wederwaardigheden, en vele quaden, de verkeerde huwelijken verzellen; ... geduurige bekommering, gramende minnenijd (lat. *excruciantem zelotypiam*), *enz.*, OUDAAN, *Agrippa*, 286.

Het zou u zelfs met recht en met goe reden graemen,
Wanneer ghi in den rouw waert van uw naeste vrind,
Dat kamenier of maegd zoo idel waer gezindt,
Dat z' u niet volgen wou dan met scharlaecke kleeren.
STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieroet*, 94.

2) In den vorm *grammen*. Thans alleen gewestelijk. || Het gramt my. *It spites me, or il vexes me*, HEXHAM. — Dat kan me grammen: *spijten, aan 't hart gaan* (N.-Holland; verg. nnd. *dat gramd- of grämd-hum* bij DOORNK.-KOOLM.).

GRAMMIETIG — GRAMMIETERIG —, bnw. Zie GRAMMOTTIG.

GRAMMIG, bnw. Van *Gram*, 2de art., met *-ig*. Toornig, boos. || Grammich, *Courroucant, colerique*, PLANT. (zie ook KIL.).

het sweert dat wt der schee
Boven t' hooft ons dreychde grammich,
Met den brandt des afgrondts vlammich.
VONDEL 1, 115.

GRAMMOEDIG, bnw. Van *Gram*, 1ste art., en *Moed*, gezindheid, met *-ig*. Vooral in Zuid-Nederland gebruikelijk.

1) Van personen. Toornig, of: tot tooru geneigd. || Gram-moedigh. *Iracundus, stomachotus*, KIL. Die terstont ende om een kleyn zake gram wordt, *Despiteux, Felon, Cholérique*, MELLEMA. — En vergeselschapt u niet met eenen grammoedigen: ende en gaet niet om met een scer grimmigh man, *Spreuk.* 22, 24 (*Kantt.*: die van natuere, ende door gewoonte seer tot toorn genegen is). Het atheensche Volk was ... onstandvastig, grammoedig, ... en wederom beurtelings goed, zagt, *enz.*, V. HEMERT, *Lekt.* 1, 139.

Koel en zachtzinnigh is d' een, d' ander is heetbloedigh
Van aard: maar daarom niet gheduldigh of grammoedigh.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 4, 390.

— Als bepaling van gesteldheid. || Zy ... sprack grammoedigh en ontstticht *enz.*, VONDEL 11, 358. „Menschen, die geenen godsdienst hebben, zijn de pest der wereld", voegde zij er schier grammoedig bij, LOVELING, *Sophie*, 282. Reine herinnerde zich, dat zij eens ... het koperen muntstukje ... dat hij haar ... geven wou, grammoedig uit de hand sloeg, LOVELING, *D. E.* 20.

2) Van zaken. — *a*) Vertoornd, verstoord. || Auroor ... graeuwende van smerte, Zont my naer Prokris heen, met een grammoedigh harte, VONDEL 11, 534.

b) Blijk gevende (*of* dragende) van toorn of verstoordheid. || Een grammoedigh aensicht, POIRTERS, *Mask.* 163. De grammoedige uitdrukking verging op het gelaat van De Coninck, CONSC. 7, 86 *b*. Hij rolt zoo vervaarlijk, de donder: het is de grammoedige stem des Heeren, die ons waarschuwt! LOVELING, *Sophie*, 425.

c) Van den toorn. Fel, hevig, grimmig. || Sy hebben goetgevonden, om den grammoedigen torn van Neptunus wat te versoenen, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 66.

Afl. *Grammoedigheid*, toornige gezindheid („Grammoedigheid, Gramschap, *Courous, Ire*", V. D. ENDE; „Gy moet dan eerst van al den oorspronk onderscheiden Van uw *grammoedigheit*", DE MEYER, *Gramsch.* 123; zie voorts CONSC. 4, 248 *b*; LOVELING *D. E.* 185).

GRAMMOTTIG — GRAMOTTIG; daarnevens ook GRAMMIETIG, GRAMMIETERIG —, bnw. Verg. overijselsch *grammottig* en *grimmottig* (MOLEM. 132 *b*), nnd. *grammiterig* (DOORNK.-KOOLM.), nfr. *grimmijtig* (EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Japiex*). Een woord dat stellig, al zou het ook alleen zijn door volksetymologie, met *Gram*, 1ste art., samenhang

RAMPEL, znw. vr., mv. *-s*. In Zuid-nd de benaming voor de korte kettingen die ederzijde aan den halsboog (klaaf) van op stal i rundvee bevestigd zijn, en die met ringen le koestijlen schuiven. De afleiding laat zich niet gissen. Ook verband met den familienaam *de Grampel* is moeilijk in te zien. || Palen, pels en Klaven, Paardentuigen, *enz., Verkooping erschie*, zie *N. Rott. Cour.* van 17 April 1892, lad, B.

RAMSCHAP, znw. vr., mv. *-pen*. Mnd. *schop*, nnd. *gramschup*, mnl. *gramscap*. Van , 1ste art., met *-schap*. Toorn; verstoordheid; l. || Gramschap. *Ira, stomachus, bilis, natio.* KIL. — Leght ... af ... gramschap ὀργὴν), toornigheyt (gr. θυμὸν), quaetheyt *enz.*, . 3, 8. Gramschap heeft my verdult, *Trou* 122. Zonder gunst of gramschap (lat. *sine t studio*), HOOFT, *Tac.* 2. Men zeght dat de chap de wetsteen van de kloeckheyd is, DE , *Bank.* 1, 17. Wie ... kan hem hooren len ... zonder te gloeijen van gramschap op nooden Lasteraar, *Leev.* 3, 11. Wildschut was van gramschap, *Wildsch.* 3, 310. Zijne gram- was over; doch zijn besluit bleef onveranderd. LOVELING, *N. Nov.* 43.

amschap is een koorts, sij kan de menschen dwingen reetheyt, felle wraeck, en duysent vreemde dingen.
CATS 2, 561 *a*.

de voeght de mensch, de gramschap 't woest gediert, et alleen 't gemoed, maar 't aensicht oock ontciert.
V. HEEMSKERK, *Minne-kunst*, 136.

Edele gramschap, rechtmatige toorn. Zie b. v. EL 3, 404 en STARING 4, 95.

Gods gramschap: de toorn Gods tegen de . || Wy gheloóven, dat Jesus Christus ... dven (heeft) ghestelt in onsen name, voor Vader, om zijn gramschap te stillen, *Belyde- d. gheloofs* (a°. 1562), XXI.

d de gramschap Gods haer die nae 's herten wenschen goon boelen, en met overgheven menschen.
VONDEL 2, 50 (zie ook 3, 90).

Ongewoon in het mv. waar van meer dan ersoon sprake is.

ijn u gramschappen op malcander soo gebeten, at sachter middel niet can einden u crackeel?
HOOFT, *Ged.* 2, 167.

mengt. *Gramschapgretig*, op toornigheid belust *gramschapgretige* gespuis", SCHIM, *Bybelp.* 57). In den vorm van den 2den nv. *Gramschapsgloed gramschapsgloed*, Die in zyn' boezem blaakt",

gramnijdig en *gramtoornig* (onder GRAM, 1ste art., Koppel.).

I) **Bnw.**

1) Van personen. — *a*) Tot toorn geneigd, opvliegend, oploopend, driftig. || Gramsteurig, gramstoorig, gramsturig. Toornig, oploopend. *Colère, colérique, emporté*, MARIN. — Dit getuigenis komt zeer wel overeen, met de fiere gemoedsneiging die zy (*de „Dortenaars"*) bezitten; uit kragt van welke men hen voor wat opvliegende en gramsteurig houd, BERKHEY, *N. H.* 3, 1091. Men noemt een log, gramsteurig, melankoliek, kwijnend Mensch kwaadbloedig, 8, 192.

b) Grimmig, korzel, kribbig, prikkelbaar. || Gramsteurig, *grim, testy, crabbed*, SEWEL.

c) *Gramstorig worden*, (*iemand*) *gramstorig maken*: boos, kwaad. || De tijd verveelt mij zo geweldig, dat ik niet weet wat te beginnen: dit maakt mij heel gramstorig en dinsig, *Wildsch.* 1, 2.

2) Van zaken. Blijk dragende (of: gevende) van toorn, vergramdheid; grimmig, toornig. Inzonderheid van het gelaat, de blikken. || U aenschijn keert van my, en u gramstuer ghesichte, HARDUYN, *Uitg. Dichtst.* 81. Barta, den Rentmeester met een gramstorigen blik aanziende, V. LENNEP, *Rom.* 12, 290. Gijelle ... hoorde het nauwelijks, dat zij hem met gedempte, gramstorige stem nog toesprak, LOVELING, *Idon.* 13.

— In vrijer gebruik. || De niet minder gramstorige als verwonderde vraag (*der overpriesters*), BEETS, *St. Uren*, 9, 100 (verg. *Joh.* 7, 45).

II) **Bijw.** (van wijze). Op eene wijze die van gramstorigheid blijk geeft.

Afl. *Gramstorigheid.*

GRAMSTORIGHEID — -STURIG, -STEURIGHEID —, znw. vr. Van *Gramstorig* met *-heid*.

1) Geneigdheid tot toorn, oploopendheid, drift. || Gramsteurigheid, gramstoorigheid, gramsturigheid. Toorn, oploopentheid. *Colère, mauvaise humeur, Emportement*, MARIN. — Kastijding, die slechts uit drift en gramstorigheid ... zou ontstaan, V. D. PALM, *Sal.* 7, 384.

2) Grimmigheid, kribbigheid, korzelheid. || Gramsteurigheyd, *grimness, crabbedness, testiness*, SEWEL.

GRAMSTURIG. Zie GRAMSTORIG.

GRAMSTUUR. Zie bij GRAMSTORIG.

GRANAAT — GRANATE, GRANADE, GRENAAT, GERNAAT —, znw. m., vr. en onz., mv. *granaten*; verkl. *granaatje*.

I) Vrucht en gewas; de oorspronkelijke beteekenis.

1) Eigenlijk, als benaming van zekere vrucht,

is ital. *granato* (enz.) een bnw. (mlat. *granatus*), afgeleid van lat. *granum*, zaadkorrel, pit, en de „*pomum granatum*" (letterlijk „korrelappel") draagt zijnen naam naar de talrijke zaadjes die hij bevat. Verg., wat dergelijke verkorting betreft, *oranje* voor *oranjeappel*, *kwee* voor *kweepeer*. || O suete Jesu, soetguereghe ghernate, *Trou m. bl.* 128. Ick wenschten om granaetjens, En om een tulipant, POIRTERS, *H. Herte*, 17. 't Was een goede Verversch-plaatse, en alderley Vruchten tot seer geringen prijse te bekomen, en voornamentlijk Dadelen, en Granaten, STRUYS, *Reys.* 346. Vruchtbre takken Met appelen, met granaat, olijf, en vijgen, BILD. 2, 341. Kanäan ... met zijn overvloed van wijndruiven, olijven, granaten, vijgen, dadels, BEETS, *St. Uren*, 7, 185.

— Zegsw. *Als de granaten, geen zoo gaaf of schoon of men vindt er wel eene kwade korrel in*, HARREB. 1, 257 *a*.

— Naast het bovengenoemde mnl. *appel-garnate* komt ook reeds in het Mnl. voor: *appel van garnate* (verg. ofr. *pomme de grenade*), d. i. appel van den *granaat*, de granaatappelboom (zie onder 2). Maar later (in de 16de en 17de eeuw) wordt de uitdrukking *appel van granate(n)* blijkbaar in verband gebracht met den naam der bekende Spaansche stad *Granada*, van waar men deze „appelen" (zie APPEL, I, 2, *b*) herkomstig achtte; vandaar de hoofdletter aan 't begin, de wisselende spelling met *d* naast *t*, en den, bij eigennamen gewonen, zwakken buigingsuitgang. Omgekeerd leidde men den naam der stad ook wel van dien der vrucht af (zie b. v. DODON. 1334 *b*, aangehaald bij GRANAATAPPEL). Een geheel gelijkstaand geval van verwarring van den naam eener vrucht met dien eener plaats of landstreek, levert de geschiedenis der „appelen van Oranje" (zie ORANJE). || Greynen (*pitten*) van Appelen van Granaten, *Koockb.* 84. Granaat, is de naam van een Spaanse Vrugt dewelke van de plaats, daar sy haar oorsprong van hebben, in het Latijn genaamd werd Malum Granatum of bij ons Appelen van Granaten, Granaatappelen, WINSCHOOTEN, *Seeman*, 70.

Uw wangen aerdig root, en jeugdig boven maten,
Zijn als het edel vocht in appels van granaten.
CATS 2, 233 *a*.

Zie voorts *appels van granaten*, CATS 2, 228 *b* en 580 *b*; — *van granaden*, 2, 234 *a* en den naam der stad met *t* gespeld (*in Granaten*) *ald.* 2, 560 *a*.

2) Bij uitbreiding. De boom zelf waaraan de *granaten*, de granaatappelen, groeien. In deze toepassing manlijk. || De Granaeten zijn tweederhande: Tam ende Wilt: de Tamme bringen appelen voort som suer, som suet, som tusschen beyden oft suer suet *enz.*, DODON. 1334 *a*. Een boomgaert van granaden, CATS 2, 233 *a*. Kom siet, vriendinne siet, of ons Granaden groeijen, 2, 292 *b* (verg. *Hoogl.* 7, 12). Tegen over dit Huys is een treffelijken Lusthof ... beplant met Citroenen, Granaten.... en alderhande Vruchtboomen, STRUYS, *Reys.* 319.

Hoe lieflijk menglen, in uw bosschen,
Granaat, olijfboom en limoen
De kleurschakeering van hun groen!
BOGAERS 1, 105.

Voor het mv. *granades* zie HOOFT, *Br.* 2, 422.

II) Bij vergelijking. Benaming van zekere holle, met eene springlading gevulde projectielen; het vulsel wordt bij de zaadkorrels van den granaatappel vergeleken. Verg. fr. *grenade* en zie ook GRENADIER. Vrouwelijk.

1) Oorspronkelijk een bolvormig, met eene springlading gevuld projectiel. — *a*) In 't algemeen. || Nademaal deese Vrugt (*de granaat*) veel Korrelkens heeft, die ieder in haar huisjen sijn opgeslooten, soo werden de Vuurwerken, die men Granaaten noemd ... daar naa genaamd, WINSCHOOTEN, *Seeman*, 70.

b) In het bijzonder. Een projectiel als het beschrevene, bestemd om uit de vrije hand geworpen te worden; *handgranaat* (zie ald.).

Granaat en brandpot klimt naar boven,
Om, weggeslingerd onder 't slaan,
Een vuurbui, door geen zee te dooven,
Te storten op den Kastieljaan.
BOGAERS 1, 115.

c) Een projectiel als het beschrevene bestemd om uit een vuurmond geschoten of geworpen te worden: bom zonder ooren. || Donderklooten, en bars barstende granaeten, VONDEL 2, 612 (zie ook 3, blz. 11, 20 en 105). Men haalde ten laatsten ettelyke granaaten van de Ruiters schip, BRANDT, *De Ruiter*, 234. Hun gestadig ... bombardeeren en Granaaten werpen, V. BERKEL, *Amerik. Voyag.* 138. Bij de Ned. Marine worden de projectilen van het geschut verdeeld in: kogels, bommen, granaten en kartetsen, V. GOENS, *Handl. t. d. zee-art.* 370 (a°. 1865). Uit houwitsers worden (*om ze te beproeven*) 5 schoten met kamervolle lading en ééne granaat gedaan, 509. De kisten voor ledige granaten blijven ongeschilderd *enz.*, 536.

Vlamaêmende mortier spuwt, uit metale kaken,
De swangere granaet, die ploffend' op de daken,
Met ijslijk bersten, werpt haer alvernielend pit.
HOOFT, *Ged.* 1, 312.

— *Springende granaat*: de afbeelding, althans de voorstelling, van een barstenden granaatkogel, op koppelplaat, schako of politiemuts van grenadiers, mineurs en vestingartilleristen.

— *Duizend bommen en granaten!* Een bastaardvloek.

— Zegsw. *Hij heeft een geheugen als een granaat (en een keelgat als een bomketel)*, HARREB. 1, 75 *a*. Verbasterd uit *een geheugen als een garnaal* (of *garnaat*), Deel IV, 300.

2) Bij het hedendaagsche, getrokken geschut in toepassing op met eene springlading gevulde puntprojectielen.

III) Benaming van zekere delfstof, ontleend aan de overeenkomst van de korrels, waarin sommige harer variëteiten voorkomen, met de zaadkorrels van den granaatappel; dat in de kleur de oorzaak der benaming liggen zou, is onwaarschijnlijk om de groote verscheidenheid van kleuren bij het *granaat* (als: rood, bruin, zwart; zelfs wit, geel, groen en rose). De meest doorschijnende, donkerroode soort wordt tot de edelgesteenten gerekend. Fr. *grenat*, eng. *garnet*, nhd. *granat*. Manlijk als voorwerpenaam; als stofnaam onzijdig. || De Granaaten, hoewel door sommigen geheel afgezonderd, en op zich selve beschreeven, behooren niet te min tot de Edele Steenen. Men wil, dat zy oudtyds onder de Karbonkels of Robynen gesteld zyn geweest. Den naam hebben zy zekerlyk van de kleur der Granaat-Appelbloemen, naar welke sommigen trekken, CHOMEL, *Verv.* 2617 *b*. Halskettingen van Bloedkoraal of Granaat, BERKHEY, *N. H.* 3, 573.

Het es een perle boven alle granaten,
Met allen dueghden inder zielen versiert.
Trou m. bl. 156 (*van een joncfrouwe*).

— *Roode of edele granaat, bruine granaat of ijzergranaat, groene of gemeene granaat.* Zie BLUMENBACH, *Nat. Hist.* 768, 769.

— *Kunstmatig granaat*: een als *granaat* gekleurde glasvloed. || De kleuring (*van glas*) geschiedt voor kunstmatig topaas ... door chloor-zilver ...; voor

granaat ... door spiesglansglas, goudpurper en bruinsteen, KUYPER, *Technol.* 2, 729.

Afl. *Granaten*, bnw. (zie ald.).

Zie ook *Granadier* en *Grenadier*.

Samenst. afl. (zie de bet. **II**). *Granaatwerper*, schepeling belast met het werpen van handgranaten naar het vijandelijk schip.

Samenst. *Granaatappel*, *-boom*, *-buis*, *-kanon*, *-kartets*, *-kist*, *-klos*, *-schot*, *-steen*, *-tasch*, *-vrij*, *-vuur*, *-worp* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. **I**) *Granaatbosch* (KELLER, *Zuiden*, 1, 193); ook wel, in den vorm van het mv., *granatenbosch* („het dicht *granatenbosch*," V. LENNEP, *Poët.* 6, 26); *granaatkern*, pit van eene granaat; *granaatpruim*, eene benaming voor de wilde gojave (zie CHOMEL 2533 *a*); *granaatschil*; *granatenwijn*; („U borstkens zijn soete boven *granaten-wijn*", A. BIJNS, *Ref.* 97 (ed. BOGAERS); verg. *Hoogl.* 7).

— In de bet. **II**) *Granaatdraagband*, kalfslederen lap met riem, voorzien van messingen ring en haak en van een mesje met lederen scheede; hij diende bij de bediening van den houwitser, om er de granaat aan te dragen; het mes om de buis te ontkappen; *granaatfougas*, open granaatmijn; *granaathuis*, munitiemagazijn (zie V. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 636); *granaatkrabber*, krabber waarmede de ledige granaat van ingevallen stoffen en roest gezuiverd wordt; *granaatlepel*, half-bolvormige ijzeren lepel met houten steel, welke diende om handgranaten voort te werpen; *granaatmal*, gereedschap dienende bij het keuren van granaten, ten opzichte harer grootte of middellijn; *granaatmijn*, met granaten gevulde mijn of gedekte kuil.

— Als tweede lid (in de bet. **II**). *Hand-*, *spiegelgranaat* (zie die woorden).

— Verder *Brand-*, *handmortiers-*, *houwitser-*, *percussie-*, *punt-*, *storm-*, *trapgranaat* (granaat die ontbrandt door er op te trappen, eene soort van mijn).

— In de bet. **III**). *Goudgranaat*, zekere delfstof (zie boven kol. 467).

GRANAAT, GRANAATJE (zekere scheepstakel). Zie KARNAAT.

GRANAATAPPEL, znw. m., mv., *-en.* (en *-s*); verkl. *-tje.* Uit *Granaat* in de bet. **I**, 1) en *Appel* in de bet. I, 2). Nhd. *granatapfel.* Voor ital. *pomogranato* enz., zie bij GRANAAT, **I**, 1).

1) De vrucht van den granaatappelboom (*Punica Granatum* L.): lat. *malum punicum*, mlat. *malum granatum.*

a) Eigenlijk. || Granaetappelen wassen in heete ende Zuydtwaerts ghelegen landen als in Italien, Maiorcken, Minorcken ende Spaegnien, sonderlinge in het rijck dat nae dese appelen den naem Granaden voert, soo men ghelooft, DODON. 1334 *b.* De binnenste sappige keernen van de Granaetappelen zijn goet om te eten, ende tamelijcken goet van sap oft gijl, *Ald.*

b) In de wapenkunde. Benaming van zekere heraldische figuur. Zie de aanhaling. || De Granaatappel (Fr. *grenade* of *pomme de grenade*, Eng. *pomegranate*). ... Men beeldt hem af als een langwerpigen appel met een soort van puntenkroontje, terwijl hij over de lengte gespleten is en men in die opening de zaden ziet liggen; ... (*de appel*) heeft van onderen een stengel en vier kleine blaadjes, RIETSTAP, *Handb.* 225.

c) Benaming van zekere schelp van het geslacht der Stekelhorens; om de gedaante. || Granaat-Appel. *Murex erinaceus.* Stekelhooren, die de Schaal veelvuldig krulachtig gedoornd, de Gieren met stompe puntjes gekroond heeft en de Staart kort, CHOMEL *Verv.* 6185 *a.*

2) Bij uitbreiding. De boom zelf waaraan de *granaatappelen* groeien (verg. APPEL, I, 1, *b*). Granaatappelboom. Lat. *malus granata*, *malogranatum* (Vulg.). || Een lant van ... wijnstocken, ende vijghboomen, ende granaet-appelen: een lant van olyrijcke olijfboomen, *Deut.* 8, 8. De granaatappel vertoonde er zijne lagchende en verkwikkelijke vruchten, V. D. PALM, *Sal.* 1, 241.

Samenst. *Granaatappelboom* (zie ald.).

— In de bet. 2). *Granaatappelvrucht* („De *Granaatappelvrucht* (*Balausta*) is inwendig geheel in kamertjes verdeeld, die elk eene zaadkorrel met eene vleezige zaadhuid bevatten", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 175; zie ook ald. 156).

GRANAATAPPELBOOM, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-pje.* Uit *Granaatappel*, in de bet. 1, *a*) en *Boom.* De heester waaraan de granaatappel groeit; lat. *Punica Granatum* L. || De granaet-appelboom, oock de palmboom ende appelboom, *Joël* 1, 12.

GRANAATBOOM — GRANATENBOOM —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-pje.* Uit *Granaat* in de bet. **I**, 1) en *Boom.* Mnl. *garnateboom.* De struik of heester waaraan de granaten of granaatappelen groeien; lat. *Punica Granatum* L. || Saul ... satt ... onder den granaten boom, 1 *Sam.* 14, 2. Om te sien, of ... de granaet-boomen uytbotteden, *Hoogl.* 6, 11. De Granaetboomen en zijn eygentlijck geen boomen, maar leege ende neere heesters, DODON. 1334 *a.*

— *Tamme* —, *wilde* —, *kleine*, *lage of Amerikaansche granaatboom*; *granaatboom met dubbele bloemen.* Zie CHOMEL 930 *b.*

GRANAATBUIS, znw. vr., mv. *-buizen*; verkl. *-buisje.* Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Buis*, holle pijp. Met sas gevulde koker, die door het *buisgat* in de granaat gestoken is en dient om de ontbranding van den inhoud te bewerken.

GRANAATKANON, znw. onz., mv. *-nen* en *-s.* Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Kanon.* Vuurmond, waaruit granaten geschoten worden; fr. *canon obusier* (LANDOLT 1, 288). || De ijzeren lange, middelbare en granaat-kanons ... hebben het (*nummer*) in den platten band ... ingekapt, V. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 511 (a°. 1865). Granaatkanons van 22 en 20 dm. Nos. 1 en 2, 513.

GRANAATKARTETS, znw. vr., mv. *-en.* Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Kartets*, eigenlijk: met kogels gevulde zak of bus. Een hol, voorheen bolvormig, thans bij het getrokken geschut cylindrisch, doch naar boven puntig toeloopend projectiel, dat behalve de springlading nog een aantal looden kogels bevat. || Granaatkartetsen of Shrapnells, bestemd om op grooteren afstand dan vroeger de uitwerking der kartetsen te verkrijgen, LANDOLT 2, 124. — De kogels bommen, granaten en granaatkartetsen zijn bolvormig, V. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 371 (a°. 1865). De looden projectilen, die men in de granaatkartetsen bezigt zijn van $^1/_{13}$ ℔ *enz.*, 526.

GRANAATKIST, znw. vr., mv. *-en.* Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Kist.* Kist tot het bewaren van één of meer al of niet gevulde granaten. Zie V. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 536.

GRANAATKLOS, znw. m., mv. *-sen.* Uit *Granaat* in de bet. **II**, 1) en *Klos.* Bij de voormalige, bolvormige granaten. Een cylindervormig blok van hout, of eene prop van stroo of wier waarop de granaat bevestigd werd, ten einde haar den richtigen stand in den vuurmond te verzekeren. Zie b. v. V. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 376—377.

GRANAATSCHOT, znw. onz., mv. *-schoten*. Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Schot*. Schot met eene granaat.

GRANAATSTEEN, znw. m. en als stofnaam onz., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Granaat* en *Steen*. De naar de granaat (in de bet. **I**) benoemde steen; hetzelfde als GRANAAT, **III**). Door navolging der Ouden wel met den Karbonkel verward. || Granaet-steen. *Carbunculus charcedonius, garamanticus* vulgo *granatus a pomi punici colore*, KIL. — Granaatsteen; is een Edelgesteente, dat een doorschijnende schoone roode naar geel trekkende koleur heeft, naar die van granaatappel-zap zweemende, waar van hij den naam draagt, CHOMEL 930 *a* (zie ook *Verv.* 2617).

GRANAATTASCH, znw. v., mv. *-en*. Uit *Granaat* in de bet. **II**, 1, *b*) en *Tasch*. Met leder gevoerde zak van springzeildoek met overslag en draagband van singel, welke oorspronkelijk diende tot het bergen der handgranaten. || Granaad- en Patroon-tassen, ouds-tyds Bandeliers genaamd, DIRBETZ, *Milit. Wdb.* 279 *a*. Toen werd ook last gegeven, dat men op al de scheepen ... granaattassen zou maaken, BRANDT, *De Ruiter*, 307. De granaattasch ... wordt bij het landingsgeschut gebruikt tot het bergen en aanbrengen der munitie, v. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 655.

GRANAATVRIJ, bnw. Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Vrij*. Gedekt tegen de uitwerking van granaten. Van versterkingen of onderdeelen daarvan. Verg. BOMVRIJ, STORMVRIJ, SCHERFVRIJ. || Een granaatvrij verblijf voor den commandant. Eene granaatvrije wacht. Granaatvrije aarddekking (t. w. *zoo dik, dat geene granaat er doordringt*).

GRANAATVUUR, znw. onz.; zonder mv. Uit *Granaat* in de bet. **II**) en *Vuur*, in den zin van beschieting. Beschieting met granaten. || Vandaar zou hij de bezetting ... welligt alleen met granaatvuur verdreven hebben, v. REES, *Pionn. d. Besch.* 81.

GRANAATWORP, znw. m., mv. *-en*. Uit *Granaat* in de bet. **II**, 1, *b*) en *Worp*. Worp met eene handgranaat.

GRANADE. Zie GRANAAT **I**).

GRANADIER, znw. m., mv. *-s*. Van *Granade*, een verouderden bijvorm van GRANAAT (zie ald.) met *-ier*. Verg. fr. *grenadier*.

1) Boom waaraan granaten, granaatappelen groeien.

Laet ons ... met een wacker oog op al de boomen letten,
En hoe de granadier sijn gulle botten schiet.
CATS 2, 234 *b* (zie ald. ook reg. 10 v. b.).

2) Granaatwerper. Zie GRENADIER.

GRANATEN, stoffel. bnw. Van *Granaat* in de bet. **III**) met *-en* (*-ijn*). Uit (geslepen) granaten bestaande.

De Vrouwlui cierden ook haar blanke Boezems op
Met een granaaten Snoer en diamanten Dop.
BERKHEY, *Rhynl. Wedsp.* 46.

GRAND, GRANDE. Zie bij GRANJE.

GRANEN, onz. en bedr. zw. ww.: *graande, gegraand*. Een afleidsel van *Graan*, 1ste art.

1) **Onz.** — *a*) Vrucht zetten, korrels krijgen. Van graangewassen. || Granen, graen werden, *Grener*, PLANT. Dit kruyt begint te granen. *Ceste herbe grene, Ald.* Granen, korrels, graankens krijgen, in 't zaad komen. De tarwe begint te granen, fr. *grener*, SCHUERMANS (zie ook DE BO).

b) Uitbotten, ontkiemen, ontspruiten. || Graenen. j. botten, *Gemmare, pullulare*, KIL. Graenen. *Germinare, Ald.*

2) **Bedr.** — *a*) Van vee en hoenders. Met graan voederen. Zie DE BO.

b) Van bier. Met graan krachtig maken. Zie DE BO.

Aanm. Alsnog onverstaanbaar schijnt de plaats hieronder afgedrukt; misschien beteekent *granen* daar: bespatten, bevlekken met het oog op het bloedbad door de Spanjaarden in Granada aangericht. Wel vermeldt KILIAAN nog graenen, klouteren, graenen, looien en graenen, opzwellen (*caput facere*) maar geen van die drie kan hier dienen.

Meer druppels uit de stroom, meer steenen uit de straaten,
Besprongen myn gesicht, dan bloed u heeft gegraant.
SIX V. CHAND. 34 (*tot Granada*).

GRANIET, znw. onz., soms ook VT.; mv. (in de bet.: soorten van graniet) *-en*. Nhd. *granit*, fr. *granit*. Het woord is ontleend aan it. *granito*, de benaming van zekere *korrelachtige* steensoort (mlat. *granitus*: gekorreld, van een ww. *granire*, en dit weer van *granum*, korrel); verg. mlat. *marmor granitum* bij DU CANGE en zie ook *Encycl. Brittan.* XI, 48 *a*. Eerst later werd deze benaming meer bepaald toegepast op het gesteente dat men er thans onder verstaat.

Een kristallijnen korrelig gesteente, uit kwarts, glimmer en veldspaath bestaande, welke bestanddeelen als korrels tegen elkander liggen zonder eene tot bindmiddel dienende stof daartusschen. || De geleerden zijn het over den oorsprong van het graniet niet eens. Sommige rekenen het graniet tot de vulkanische of plutonische, andere tot de neptunische formatiën. — 't Graniet, de trage vrucht van 's waters zandsteenmaking, BILD. 6, 334. De glimmer uit de graniet, even als de veldspaat, moet op den verren weg dien het zand afgelegd heeft, geheel vergruisd en verweerd zijn geworden, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 116. Ruwe, onbehouwen blokken graniet, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 36.

— *Rood* —, *grauw* —, *zwart* —, *groen graniet*. Zie CHOMEL, *Verv.* 2621 *a* en *b*.

— Met mv. Soort van *graniet*. || De oorsprong der granieten, *Titel van een opstel van* T. C. WINKLER, in *Gids* 1866, 3, 236 vlg. Aan de trachieten en porfieren sluiten zich de granieten nauw aan, *Ald.* 3, 240.

— In dichterlijken stijl, in meer algemeene toepassing op natuurlijken steen, als zinnebeeld van hardheid, hechtheid, duurzaamheid. Verg. ARDUIN, 2). || Verneem dan ook mijn besluit. Het is zoo onveranderlijk als eene rots op hare grondvesten van graniet, BOSB.-TOUSS. 1, 270 *a*.

Het ijs, dat eeuwen lang de zonnegloed dorst tergen,
Verbrijzelt, rotsen splijt, de zuilen van graniet,
En bosschen, oud als de aard', verbreekt als sidderend riet.
HELMERS, *Holl. N.* 50.

Geen burgmuur, uit graniet gebouwen,
Biedt zulk een schuts, wen rump genaakt.
BOGAERS 1, 58.

Afl. *Granietachtig* („Daar er zich heden ten dage geen *granietachtig* gesteente meer vormt", WINKLER in *Gids* 1866, 3, 239); *granieten*, uit graniet bestaande of gebouwen („*Granieten* zuilen").

Samenst. *Granietblok, -rots, -steen* (zie die woorden).

— Voorts *Granietader* (zie *Gids* 1866, 3, 243); *granietberg* (ald. 239); *granietbrok* (ald. 251); *granietgang* („Er komen zelfs *granietgangen* in graniet voor", ald. 238); *granietgebergte* (TEN KATE 1, 368); *granietlava* (zie *Gids* 1866, 3, 244); *granietklomp* (BUSKEN HUET, *Faut.* 2, 84); *granietlak* (zie *Gids* 1866, 3, 243); *granietuitlooper* (ald. 245); *granietvertakking* (ald. 245);

— Met een bnw. *Granietgrauw*, van de kleur

grauw graniet („(De) barre, *granietgraauwe* , BOGAERS 1, 274).
Als tweede lid. *Berggraniet* (zie ald.).
Voorts *Kalkgraniet*, kalkhoudend graniet (zie 1866, 3, 242); *rotsgraniet*, rotsblok van et („Calpes *rotsgranieten*", BOGAERS 1, 101); *Tgraniet*, graniet waarin het kwarts figuren t die op Hebreeuwsche letterteekens gelijken; wel *lapis Judaicus* genoemd (verg. *Gids* 1866, 38).

RANIETBLOK, znw. onz., mv. *-ken*. Uit *iet* en *Blok*. Ruw of behouwen stuk graniet. || groot kruisbeeld dat halfweg het havenhoofd met den voet tusschen zware granietblokken, EN HUET, *Fant.* 19, 228. Het paleis ..., waarhet hoofdgebouw ... door de keurige voeging roode ... zandsteenen als uit één ... graniet- scheen gehouwen, v. LIMB.-BROUWER Jr., , 34.

RANIETROTS, znw. vr., m. *-en*. Uit *iet* en *Rots*. Rots die uit *Graniet* bestaat.

RANIETSTEEN, znw. m. en onz., mv. verkl. *-tje*. Uit *Graniet* en *Steen*.
Als stofnaam; onz. Het gesteente dat *graniet* md wordt.
Manlijk. Stuk of brok graniet. || Eenige rivieop Java leveren basalt- en graniet-steenen op. steenen worden uitgezocht *enz.*, STORM V. 'S GR., k. 1, 17.

RANJE, znw. vr.; om de absolute beteekenis mv. Een woord dat ontleend is aan ofr. *die* (mlat. *garandia*), eigenlijk: waarborg (b. v. pzichte van eene te innen schuldvordering); tbreiding: zekerheid ten opzichte van de vol- g aan eenig verlangen of het vervullen van begeerte; vandaar, in 't algemeen: voldoe- satisfactie; en eindelijk: al wat het hart gen kan. Nevens dit *Granje* bestaat in onze met geheel overeenkomende beteekenissen, ook — met de bijvormen GARANT, GERANT, en GRANDE —, dat echter van anderen oor- wezen moet en blijkbaar ontleend is aan *rant* (mlat. *grantum*, uit *crantum*, *craantum* van *creantum*, een wisselvorm van *creantia*, lat. *credentia*). Oorspronkelijk beduidt dit er: waarborg of zekerheid; dan vervolgens: ning van den wil, en eindelijk ook: wil, te, hartewensch; eene ontwikkeling van beissen die op hare beurt sterk in de hand zal rwerkt door de verwarring van *grantum* met , wil, begeerte (fr. *gré*; zie GREIEN). Wat de van *grande* en de ingeschoven *a* (*e*) van (*gerant*) aangaat, dit zijn duidelijke blijken e genoemde verwisseling of verwarring van met (*garandje*) *granje*. Zie dit alles breeder gezet en met bewijzen gestaafd door M. DE in *Taal- en Letterb.* 2, 277—282.
r *Granje* en *Grant*, ondanks hun verschillenden oog, echter in beteekenis volkomen zijn samen- n, worden zij hier als een woord beschouwd een zelfde artikel door en naast elkander bed.
Hetgeen iemand naar recht te vorderen heeft; m wettig toekomend deel. || Daar was ik wel e vreên (t. w. *met drie maanden uitstel van g*); want Bram ken 't wel doen, als je weet, r by heeft syn Beste-vaar nog drie pot-huisen e Stad, so dat ik, so te rekenen, verstaaje myn grand wel van hem sou gekregen hebben, US, *Verm. Avant.* 1, 303.
Zooveel als waaraan iemand genoeg heeft; vole hoeveelheid, behoorlijke portie. || Gerant of garant komt voor in: *af of aankomen zijn gerant* d. i. tot het punt komen dat men genoeg heeft: ik heb dees jaar niet heel veel stroo, maar ik hoop toch wel tot mijn gerant te komen. Ik heb mijn gerant van pennen al (Brab., Hagel., Antw.), SCHUERM. 148 *b* (zie ook ald. op Garant en RUTTEN, *Hagel. Idiot.* op Grant).
3) Zooveel als in staat is iemands begeerte of lust ten volle te bevredigen. In de uitdrukkingen
— *Zijn grant* (enz.) *halen*, *zoeken*: naar hartelust te werk gaan; het hart ophalen. || Maar ze (*de Gallièrs*) dachten, blijf jij lui (t. w. *de Romeinsche bezetting op het Kapitool*) daar maar zitten, je zit daar hoog en droog, we zullen eerst hier beneden onze grande halen, en dan zullen we jou lui ook wel vinden, FOKKE, *B. R.* 2, 207.

H. I! woor tsum kranck wilstoe noe wedder hin?
R. Waar zou 'k heen willen? 'k wil men granje zoeken; of [mienje dat ick hier in de buurt niet bekent bin?
Nou zel ik Reymerich de weeuw op-kloppen, *enz.*
I. VOS, *Robb. Leverw.* (uitg. 1729), 29.

— Vandaar ook voor: den lust om zich te wreken bevredigen (zie DE JAGER'S *Arch.* 4, 489); verg. het Bijbelsche: zijn *lust* aan zijne haters zien (*Ps.* 118, 7).
— *De granje krijgen*, (*aan*) *iemand de granje geven*: al wat het hartje begeert; de volle bekomst. Ook ironisch: zooveel dat men er „genoeg van heeft en om meer niet vragen zal."

Gans duysent popelency, nu bin ick soo rijck as 't water [diep is.
Waer is nu Groote-broec, Granmarchand, Snorcop, en de [signeurs?
Kalevincken, kalevincken, al de priemiers vande beurs:
Quamense in mijn presency sy kreghen de grangen.
HOOFT, *Ged.* 2, 315 (*in rijm met* „Spangen").

Doe Lysbet Fokels my vernam, seyse: Koopman ick gheefje [schier de granje
Komt koopt nu Krenten, Mangellen, Garsynen, en Aplen [van Jeranje,
En nuwe Karstengen uyt Spanje (*enz.*).
BREDERO 2, 41.

GRANT. Zie bij GRANJE.

GRANZEN, onz. zw. ww.: *gransde*, *gegransd*. Mnd. *gransen*. Grommen, knorren; ook: knorrig, boos zijn. Thans in onbruik geraakt. || Gransen, grillen, grimmen. *Substomachare*, *murmurare*, *mordescere*, *sevire*, *irasci*, *Teuthon.* — Dat alle de honden ... om haar hengelden en gransden; gelijkse doen om een jagtige teeve, GALLITALO, *Rabelais* 1, 365 (fr. *grondoient*).

GRAP, znw. vr. (eene enkele maal ook wel manlijk gebezigd), mv. *-pen*; verkl. *-je*. Nnd. *grappe*, *grap*, met beteekenissen als: zonderling begrip, dwaze opvatting; vandaar: zotte inval, gril, kuur, en eindelijk: gekheid, aardigheid, pots, enz. (DOORNK.-KOOLM.). Het is dus niet onwaarschijnlijk dat *grap* in verband staat met werkwoorden als *grapen*, *grabben*, *grabbelen* (die alle in hoofdzaak: grijpen beduiden); „eigenaardig *begrip* aangaande iets" zou dan de oorspronkelijke beteekenis moeten zijn.
1) Iets mals, zots, zonderlings of vermakelijks. In verschillende toepassingen.
1) Naar de waarschijnlijk meest oorspronkelijke opvatting. Gewoonlijk in 't mv. Malle grillen; kuren en kunsten. || Wat zijn dat voor grappen? Wij zullen je die grappen wel afleeren, maatje! — Hij heeft grappen ... het (is) een man ... vol kuuren en grillen, die zeer veranderlyk zyn, hoofdig, en op zyne eigene gevoelens gesteld, op wien men nooit staet maecken kan, willende heden dit en morgen wat anders, BURMAN, *N. Aenmerk.* 51. Hoewel ik met myn slegt en recht menschen verstand

niet zeer gevat ben op jou lui Logische grappen zo zult gy, noch al uwe kameraads, my evenwel geen knollen voor citroenen verkoopen, *Blank.* 1, 61.

2) In toepassing op vermakelijke woorden, gezegden, verhalen enz.

a) Een snaaksch gezegde, een koddige inval, een kwinkslag. || Gij moet dat woord zoo hoog niet opnemen, 't was immers maar een grapje! (*er werd niets kwetsends mede bedoeld*). — Allemaal Menschen, zei de Bagyn, en zy zoende den Pater. Ja, ja, ik moet er zo eens een losse grap onder gooijen, *Leev.* 6, 276 (zie ook 2, 64). Een ... gesprek ... in hetwelk men zelfs meende grapjes en kluchtige anekdoten te kunnen onderscheiden, v. LIMB. BROUWER 1, 29 *a*. Susanna wierp er bij wijlen een grap tusschen in, v. LENNEP, *Rom.* 3, 318. Een, die minder vlug eene fout konde goedmaken door eene grap, BOSB.-TOUSS. 2, 294 *a*. Bart zeide de eene of andere grap, veinsde zich te branden of *enz.*, CONSC. 1, 196 *a*. Daar Pieter grinnikte, en mijn oom ... zijn hoofd lachend schudde en de grap voor den heer Van Naslaan herhaalde, merkte mevrouw Dorbeen *enz.*, BEETS, *C. O.* 63.

Niet een kreeg slaap van al zijn preken;
Hij zultte 't onderwijs met menig slinksche grap
En onuitputbre boevenstreken.
TOLLENS 4, 160 (*De Duivel te Salamanca*).

— *Zich met eene grap van iets afmaken*: zich met een kwinkslag van iets (lastigs of onaangenaams) vrijmaken. Zie AFMAKEN, **II.** || Een geheime stem fluisterde haar in, dat hij zich met een grap van 't onderwerp zocht af te maken, *K. Zev.* 4, 37 (zie ook 3, 137).

— *Geen grappen!* geen gekheden (want het geldt eene ernstige zaak)! || „Heeft het in uw huis gebrand?" „„Het brandt er alle dagen, een uur vóór den noen"". „Geen grappen", CONSC. 2, 179 *a*.

— **Syn.** *Aardigheid, Geestigheid, Grap, Kwinkslag.* Elk dezer woorden duidt eene soort van vermakelijk gezegde aan, met dit verschil dat eene *Geestigheid* fijner en verrassender is dan eene *Aardigheid* en van vernuftiger vinding getuigt. Zijn zij tegen personen gericht, dan kan zoowel de *Aardigheid* als de *Geestigheid* iets hatelijks, scherps of kwetsends bevatten. Grover dan beide, maar tevens onschuldiger is de *Grap*; zij is noch puntig noch vernuftig gevonden; het lachwekkende, het komieke staat er in op den voorgrond. De *Kwinkslag* is eene *grap*, die van gevatheid getuigt om zich van eene onaangename zaak af te maken of zich uit eenige verlegenheid te redden.

b) Dwaas verhaal, vermakelijke (zotte, gekke) geschiedenis. || Straks was zij weer zoo uitgelaten blij, waren de grappen die zij vertelde zoo dwaas, dat gij haar voor een zorgeloos kind zoudt gehouden hebben, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 291.

En als het mijn verhaal niet al te zeer deed zwellen,
Dan waagde ik 't wel van haar een grapje te vertellen.
DE GÉNESTET 2, 230.

3) In toepassing op vermakelijke handelingen, enz.

a) In het algemeen. Al wat niet als *ernst* bedoeld is. || Ik ... had moeten begrijpen, dat die heele historie niet anders is dan een grap, *K. Zev.* 2, 101. „Ik geloof ..., dat gij jaloersch zijt van dat meisje", zei Rostan, met een gemaakten lach, en de zaak als een grap pogende te behandelen, 3, 44. Dat het (*tooneelstuk*) ... minder als iets ernstigs, dat het niet veel meer dan als eene soort van grap werd beschouwd, wisten wij niet, KNEPPELH. 12, 157. Het lag niet in mijn inzicht u te bezeeren. Het was eene grap, die ongelukkiglijk door uwen hardnekkigen tegenstand in een ernstig gevecht is veranderd, CONSC. 1, 134 *a*.

Wat grap is voor wie 't aandoet
is ernst voor die het voelt.
BEETS 3, 420 (*van kinderplagerijen*).

— *Dat is lang geen grap!* daar valt niet mede te spotten; dat is hooge ernst.

b) Guitenstreek, snakerij, poets. || Het lijkt toch, dat 'er van tijd tot tijd onder de studenten, zoo een of andere grap moet plaats hebben, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 260. „Wanneer men denkt een ouden gediende, als ik ben, beet te hebben, bedriegt men zich." „„De grap was niet oorspronkelijk tegen u gericht ... en ik kan u betuigen, dat er geen oprot tot beleedigen bestaat"", v. LENNEP, *Rom.* 5, 92. Wat zou hij hier komen doen in de duisternis! Ik zou het hem niet gemakkelijk vergeven, indien hij zulke zotte grappen aanving om ons vervaard te maken, CONSC. 1, 333 *a*. Jaromir, de aanstaande priester, heeft zich in zijnen studententijd te Praag eene onbetamelijke grap veroorloofd, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 135.

— *Eene grap uithalen* of *hebben*: eene snakerij, eene guitenstreek bedrijven. || Ik had ereis een heele grap, al een heele raare grap, *Leev.* 6, 360. Een grap was het, een grap, de mooiste grap, die ik nog ooit in mijn leven uitgehaald heb, WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 42.

— *Eene grap* (*met iemand*) *hebben*: hem het voorwerp maken van eene onschuldige foppery. || Ida, die reis een grapje met hem hebben wilde, fluisterde tegen de kinderen ...: Stil, jongens! we zullen Papa reis in de mat nemen, FOKKE, *B. R.* 3, 107. Blijf gij hier! wij moeten even een grap hebben met vader, v. LENNEP, *Rom.* 3, 174.

— **Syn.** *Aardigheid, Grap, Poets.* Ook in den zin van: vermakelijke handeling tegen een persoon gericht, staat de *Aardigheid* boven de *Grap*; de *Aardigheid* getuigt van meer geest. Met geen van beide is nochtans iets boosaardigs bedoeld; het zijn onschuldige snakerijen om iemand beet te nemen of „er in te laten loopen". De *Poets* daarentegen heeft de bedoeling den persoon wien zij geldt iets onaangenaams aan te doen, zich ten zijnen koste op hatelijke wijze te vermaken.

c) Ook zonder het bepaalde bijdenkbeeld van guitigheid of snaakschheid. Iets aardigs of prettigs. || Willen we eens een grapje hebben? (*zullen wij eens iets aardigs of prettigs doen*?). — Ik had Lise eenige bagatellen en ... voor het meisje een knipbeugeltje, en voor den jongen een paar kleine zilveren schoengespen laten halen.... Lise zou den grap (*de Sinterklaasverrassing*) uitvoeren, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 165.

4) In 't mv., als collectieve benaming voor allerlei gekheid in woord en daad. Verg. de beteekenissen 2 en 3).

a) Uiting van vroolijkheid, speelschheid of dartelheid. || Onze Meneer is altijd vol grappen, *K. Zev.* 3, 19.

Maar ga, April,
Volbreng uw wil
By 't wenden van des aardrijks spil;
Wy lachen by uw grappen.
BILD. 11, 178.

Het nageregt bragt scherts en boert;
Er werden grappen uitgevoerd.
Geen, die niets koddigs had.
BOGAERS 1, 320.

— *Grappen maken*: uit speelschheid allerlei nalligheid doen en zeggen: stoeien en schertsen. || Neef Jan steekt zeer bedaard zyn pyp aan, leest een stuk

ier, of maakt grappen met zyn hond, *Leev.* aak dus niet zoo altyd grappen met Stern, ULTATULI 1, 103.

epaalde toepassing op de potsen en fratsen goochelaar, een nar, een paljas. || Een ens eerwaardig gelaat geheel uit zijn ge- akken plooi was geraakt bij de grappen poetsenmaker, die leelijke gezichten trok, , *Rom.* 12, 157. Hij (*zekere potsenmaker*) andere grappen, en op zijne toeren en en ... teren al de paljassen, KNEPPELH. De vroolijkheid was ... geheel verdwenen er laatste grappen van den nar, die *enz.*, 3, 98 *b*.

toepassing op vermakelijke voorvallen of issen. || 's Anderendaags had je eene grap; barbier den koning Midas kwam scheren, *R.* 2, 136. Laat ik u maar den grap die wij in de kerk gehad hebben, LOOSJES, , 83.

eenwende uit zijn kracht, van innige verveling, gthands het werk (*een pruldicht*) bij elke zin- [verdoeling;
r snorkt hard op, en springt by 't handgeklap ens uit zijn slaap, en schatert om de grap. BILD. 6, 280.

ppen (*van iemand of iets*) *beleven*: er ver- , malle dingen van ondervinden. Vaak ook oor: alles behalve aangename ondervindingen | Het is een koddige snaak ... gij zult er an beleven, KIST, *Eikenh.* 3, 275.

in toepassing op weinig ernstige of ge- aken. Beuzeling. || De kleine Jan sliep ansrust tot dat hy hier in zyn wieg gelegd weet dat gy belang in my neemt; anders ditmaal van zulke grapjes niets melden, 54.

toepassing op eenig onschuldig vermaak, je", een „pleiziertje". || Veele meisjes gaan den Dominé, als om het woord: Ik plagt te doen; want ik was wel voor een grapje, bekeerd was, *Leev.* 2, 215. Daar zij ... l van gestel, in 't geheel niet tegen een as, maakte zij een plannetje, v. LIMB. 1, 83 *a*. Daar wil ik eens een grap meê denk ik bij mij zelve, WERUM. BUNING, *ts.* 39.

denkt mogelijk dat ik jelui uit fijnheid bevit, mijn caproen niet, want ik mag wel een grapje. ZEGELEN 4, 27 (*Sermoen van Pater Brom*).

meer of minder ironische toepassingen van gaande beteekenissen.

al, geschiedenis, zaak. || Onze Vriendin gt in, of is al uit de kraam, Dit grapje arme ziel, ... niet weeten, *Leev.* 7, 143. uinsche grap (*eene mislukte schaking*) kost l wat, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 250. Ik heb mij et geloopen, om u in te halen. Gij vergeet, ok bij de grap hoor, v. LENNEP, *Rom.* Om hen te bevechten, moeten wij ons ver- n dan staan wij voor hun pijlen bloot. ... leven den grap niet: en ik zal ons slot er terugzien, 6, 358. Maar zoo'n grapje *het want klimmen*) bij stormweer, dat is WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 53.

acht, riep ik, ja! dat vordert straf: ... acht, riep ik, met een enklen trap ak ik een eind aan heel die grap! TOLLENS 9, 9 (*Het Mierennest*).

mooie grap! eene onaangename zaak, eene historie. || *R.* Weet gij dan niet dat de og woedend op u is? *Van V.* Op mij? *R.* En daar je geen diplomatiek karakter bezit ... kan hij u ... in de eene of andere staatsgevangenis werpen. ... *Van V.* .... Och lieve Hemel! dat's een mooie grap, v. LENNEP, *Poët.* 8, 248.

— Ook in den zin van: dat zou was moois zijn, dat kun-je begrijpen!

— *Nu nog mooier grap!* dat moet er waarlijk nog bij komen! Zie b. v. BEETS 3, 229.

b) In toepassing op plagerijen of op onaardig, onhebbelijk gedrag. || Laat staan die grappen; schei uit met die grappen: *plaag of hinder mij niet langer.* — Dit toont aan, dat gij althans voor dergelijke grappen (t. w. *het slaan en mishandelen van paarden op harddraverijen*) de man niet zijt. Om die mede te doen, moet men beginnen met alle gevoel van deernis uit te schudden, v. LENNEP, *Rom.* 4, 163.

c) In toepassing op eene kostbare onderneming, eene buitensporige uitgave, enz. || Een' dure grap, *eene kostbare zaak.* — Ik zal ... mij (*op uwe kosten*) een meublement aankoopen, zoo als een Dame van mijn fatsoen past. ... Ik geloof toch, dat deze grap voor u niet goedkoop zal zijn. Hier in den Haag vind ik het goddeloos duur, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 110. Nu vind ik geen uitgever, die 't drukken wil, anders dan voor mijne rekening. ... En dat is een grap van een zak guldens, *K. Zev.* 3, 232.

Als mijn financies mij die grappen permitteeren,
Laat ik mijn zaal eenmaal precies zóó meubileeren.
DE GÉNESTET 1, 204.

8) In toepassing op zaken, die men op 't oogenblik niet kan of wil noemen; meestal in den vorm van het verkleinwoord. Zaakje, „geschiedenisje", „historietje". || Wil-je niet nog een taartje? Kom, neem nog zoo'n grapje; ze zijn zoo klein! — Wel ja, geef mij nog zoo'n grapje.

9) *Jan Grap*, bijnaam voor een drolligen snaak. Verg. CRAMER in *Taal en Letteren* 1, 58. || Men noemde mij Jan Grap, om mijne geestigheid, CONSC. 2, 177 *a*.

II) Abstract. — 1) Die hoedanigheid van eene zaak die haar voor iemand aantrekkelijk maakt, hem er vermaak in doet scheppen, schik of pleizier in doet hebben, de „aardigheid" er van (zie AARDIGHEID in de bet. 1). || Als Jan niet mee uit rijden mag, dan is er ook voor Kees de grap af (t. w. *dan heeft Kees er geen aardigheid meer in*). — Daar is (niets) geen grap aan, *dat is niet aardig, aan zoo iets kan men geen pleizier hebben* (zie MOLEMA 133 *a*).

2) Vooral gebruikelijk in de uitdrukkingen

— *Uit de grap*: om iets aardigs of vermakelijks (te doen, te zeggen), uit kortswijl, in scherts, zonder ernstige bedoeling, „uit aardigheid". || Het was geen meenens; hij deed het maar uit de grap. — (Hij) raakte ... op dit heugelijk bruiloftsfeest, uit de grap en om de pret, aan 't vechten, FOKKE, *B. R.* 4, 10. Zij (zou) ... zich eens uit de grap verkleeden en zoo haar kameraad ... foppen, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 222. 't Is waarlijk, of de woorden, die ik daar uit de grap heenwierp, u gekwetst hadden, *K. Zev.* 4, 155.

— *Voor de grap* (*iets doen*): alleen omdat het vermakelijk is, niet om er ernst mede te maken; voor de aardigheid, voor de pret, uit gekheid, uit malligheid; ook: om de curieusheid. || Willen we ons voor de grap eens laten photographeeren? Houdt gij die bewering vol? Dat zullen we dan toch, voor de grap, eens even nakijken! — Ik wil hem voor den grap slechts eens laten ruiken, of hij ook trek krijgt van mede te doen, v. LENNEP, *Rom.* 6, 19. Hebben dartele jongejuffrouwen weleens pijpen laten halen en opgestoken, dan deden zij 't

voor den grap, TER GOUW, *Volksverm.* 673. De Koster, die den boer goed kende, wilde hem stillen en hem wijsmaken, dat alles op de kermis voor de grap geschiedt, CONSC. 2, 263.

De sultan hief dan, voor de grap,
Een aardig liedjen op.
TH. V. RIJSWIJCK 13 *a*.

Koppel. *Grappenmaken* („Hij ging de wereld door als een kind, schertsende en *grappenmakende*" HASEBROEK, *W. en Dr.* 74; ook als onz. znw. („Klimt ernsthaftig (*grappenmaken*, Kunsten doen berouwt u)", BEETS 3, 327: *Klauterlessen*).

Afl. *Grappen, grappig* (zie die woorden).

Samenst. afl. *Grappenmaker* (zie ald.).

Samenst. (als tweede lid). *Aprils-, carnavals-, jongens-, vastenavondgrap* (zie die woorden),

GRAPEN, bedr. en onz. zw. ww.: *graapte, gegraapt.* Nnd. *grapen* (naast *grappen, grapsen*; DOORNK.-KOOLM.), mnl. *grapen.* Hetzelfde als *grijpen* en vaak daarmede te zamen genoemd. Verg. GRABBEN en GRABBELEN. Thans verouderd. || Al watse (*de woekeruars*) maer schrapen, Ja grijpen en grapen, PERS, *Bellerophon* 1, 184 (zie ook 1, 139).

Hy raept en graept het dorr' en groen,
Hy treckt en sleept, ick weet niet hoe,
Hy tast aen alle kanten toe.
CATS 2, 397 *a* (*van een ooievaar die zijn nest maakt*).

Wie door begeerlijckheyd pleeght onrechtveerdigh grapen,
Is eenen Wolf die zich geneeret op de schapen.
VONDEL 1, 257.

GRAPPE (druiventros). Zie KRAP (KRAPPE).

GRAPPELEN. Zie bij GRABBELEN.

GRAPPEN (I), onz. zw. ww.: *grapte, gegrapt.* Een afleidsel van *Grap* in de bet. 1). Grappen maken, gekheid maken, schertsen. || Waar is de Jongen? ... Wel (want ik grapte er zoo eens onder) in myn zak, *Leev.* 4, 316. Nu, zy wist wel dat ik maar grapte, *Blank.* 2, 35. Wij hebben altoos zo veel te lagchen en te grappen, *Wildsch.* 1, 341. Als zij over komt, zal ik het, zoo grappende eens vragen: of zij *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 69.

— *Met iets grappen*: spotten, schertsen. || Oom zal het ook maar uit de grap zeggen. ... Dat kunje eens denken of ik er meê grap, *Leev.* 1, 194. Je neemt niet kwalijk, dat ik er reis meê grap? FOKKE, *Verz. W.* 2, 84.

GRAPPEN (II), bedr. zw. ww.: *grapte, gegrapt.* Benaming van eene bewerking in de turfmakerij. Misschien hetzelfde als: baggeren en in stam aan *grapen* en *grabbelen* verwant. Tot nog toe in technische werken te vergeefs nagespoord. || Hier (*bij Veenendaal*) wordt de beste turf gegrapt, BERKHEY, *Oud-Holl. Friendsch.* 237.

GRAPPENMAKER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje.* Van *Grap* in de bet. 1) in den vorm van het mv. en *Maken* met *-er.* Iemand die grappen maakt, snakerijen zegt of doet. || 't Is een regten grappenmaker, die eigenste Freryk, *Leev.* 1, 206. „Ik dacht dat er een ongeluk gebeurde", zuchtte Hugo gansch ontsteld. ... „Kom, kom" bemerkte mijnheer Walter, „het zal een grappenmaker geweest zijn; de boeren ... hebben soms eene aardige manier om geestig te zijn", CONSC. 1, 332 *b*. *O.* Gij zijt vroolijk, prins. *H.* Wie, ik? *O.* Ja, prins. *H.* O God! een eerste grappenmaker! Wat zou een mensch anders doen dan vroolijk zijn? BURGERSDIJK, *Shakesp.* 7, 90 (*Hamlet*, III, 2).

— In meer bepaalde toepassing op een nar of paljas; verg. hd. *possenreisser.* || Goochelaars en grappenmakers, die verschillende sterke toeren verrichtten en dwaze kunsten vertoonden, V. LIMBROUWER Jr., *Akbar*, 146.

Afl. *Grappenmaakster*, znw. vr., eene vrouw die grappen maakt.

— Als tweede lid. *Oppergrappenmaker* (TER GOUW, *Volksverm.* 656).

GRAPPENMAKERIJ, znw. vr., mv. *-en.* Van *Grappenmaken* (zie GRAP, Koppel.) met *-(e)rij.*

1) Het maken van grappen.

2) Met mv. Vermakelijke vertooning. || In dat kermisspul zijn allerlei grappenmakerijen (*clowns-toeren* enz.) te zien.

GRAPPIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Van GRAP met *-ig.* Nnd. *grappig* (DOORNK.-KOOLM.).

I) **Bnw.**

1) Van personen. — *a*) Vermakelijk in den omgang, vol kluchtige gezegden, anekdoten of snakerijen. || Hy is een man van de waereld, aartig, grappig, heeft veel vernuft, en een grote mate van oordeel, *Burg.* 245. Snaaken ... die ... raare honden, grappige duivels, genoemd wierden, *Leev.* 7, 20. Koning Eduard was zelfs zoo grappig, dat ieder zich half ziek lachte om de malle kuren, die hij ... aanrigtte, FOKKE, *B. R.* 3, 227. Dat die Prediker, in gezelschappen ... zeer grappig en vol drollige invallen wezen kan, V. HEMERT, *Lekt.* 3, 6. Om als fijne vernuften en grappige snaken uit te schitteren, KIST, *Eikenh.* 3, 118. Ze zouden samen naar de Variétés (gaan) ..., waar de grappige Judels voor neger speelde, SCHIMMEL 1, 412 *a*.

b) Een vermakelijken indruk makende door linkschheid in houding of gebaar. Lachwekkend, potsierlijk. || Haren grappigen page, die zijne ... oogen altijd zoo wijd opendoet, als men hem aanspreekt, BOSB.-TOUSS. 1, 380 *a*.

Maar als hy 't oord genaakt van d'aangewezen vrind,
En echter daar nog vrind, noch vrindsgelijken vindt,
Hoe grappig staat hy dan, besluitloos en vol vreezen?
D. J. V. LENNEP 171.

2) Van zaken. Vermakelijk, kluchtig, koddig, komiek.

a) Van gezegden, geschriften enz. || Uw inval ... is grappig genoeg, *Leev.* 1, 168. De grappigste gedeelten van een fraai blyspel, 5, 265. Dat de Engelschman, onder zulk een grappig praatje, wat ernstigs bedoelde, BERKHEY, *N. H.* 3, 664. Zoo'n Vrouwenbiecht moet grappig zijn, BILD. 1, 246. 't Is zeker heel grappig en heel dwaas wat ik daar gezegd heb, V. LENNEP, *Rom.* 12, 277. Niet tevreden ..., van zijne drama's op te voeren, zooals zij oorspronkelijk geschreven waren, doormengde hij die met grappige zetten en kwinkslagen, 22, 23. My komen zulke geestigheden wat goedkoop voor, en, om de waarheid te zeggen, ik ben boos op u als ge zoo-iets grappig vindt, MULTATULI 1, 60. De Liefde, in zijner kring door zijn grappig boek over den Hollander in Londen bekend, PIERSON, *O. Tijdgen.* 111. Zij glimlachte meest vrij bot bij al zijne „bon-mots" en antwoordde meest vrij kort bij 't grootste deel zijner grappige vragen, TEN BRINK, *Rom.* 1, 57.

b) Van lachwekkende gebeurtenissen. || Zijne huwelijksgevallen ... waren ... vreemd en grappig, HAAFNER, *Ceilon*, 51.

c) In 't algemeen van al wat een vermakelijken, lachwekkenden indruk maakt, eene vermakelijke of lachwekkende uitwerking heeft. || Grappige gebaren. Grappige gezichten trekken. Grappige kunsten maken. — Zij voorspelde toen reeds in haaren grappigen trant, wat er gebeuren zou met Willem, *Leev.* 5, 191. Haare Brieven bevatten zo veel gronden van gezond oordeel, als grappig vernuft, 8, 213.

ijnt, terwijl hij u met grappige vrijmoedig-
nziet, met de lippen nabetrachting te houden
t bier, dat hij pas gedronken heeft, GORTER,
ud. 1, 103. Een ... jonkman met een uiterst
elaat en eene grappige basstem, TEN BRINK,
, 158.

p) ... heeft in zijn jeugd veel grappiger manieren
Dan de meeste jongelui onder de dieren.
Schoolm. 123.

et is —, *dat is* (*nog al*) *grappig* (en dergel.).
elijk, aardig. || Pots seldrementen! dat is nog
pig! mijn Heer heeft óók een karmozijnen
, v. LENNEP, *Rom.* 4, 20. 't Is zeker, dat
og al grappig zoude wezen, 4, 131. Hij
an den zijnen (*zijn invloed*) ... met zulk
f, dat het grappig was om te hooren, BOSB.-
2, 410 *b*.
ls bepaling van gesteldheid. || O, het stond
ppig, één zoo'n langen jongen onder al die
BEETS, *C. O.* 241.
lfstandig gebezigd. || Ik passeerde zo digt
voorby haar: maar, (en dit was het grap-
zy merkte my niet alleen niet op; het was
ik door haar heen ging, *Leev.* 8, 145 (*in*
om). Mevrouw Dorbeen (merkte), dat er
ppigs aan de hand was, BEETS, *C. O.* 63.
ijw. (van wijze). Op vermakelijke, kluch-
otsierlijke wijze. || Grappig leeft gy met de
alde woorden van Salomon, *Leev.* 5, 37.
haare hand grappig op myn mond, *Leev.*
„Is dat een rok van je vader?" vroeg
grappig, BEETS, *C. O.* 28.
Aardig, *Boertig*, *Geestig*, *Gek*, *Grappig*.
ze woorden heeft *Aardig* meer bijzonder
ing op bevallige, *Geestig* bepaaldelijk op
puntige, vernuftige scherts; aan *Boertig*
nen, tegenwoordig althans, het bijdenkbeeld
tten, plompen (boerschen) jok; aan *Gek* is
n buitensporige dwaasheid eigen. *Grappig*
nsschen die alle het midden, daar het een-
beduidt: tot gulle, onschuldige vroolijkheid
nde; lachwekkend.
Grappigheid (zie ald.).
enst. (als tweede lid, in den vorm van den
trap) *Allergrappigst* („Den allervroolijkste en
ppigste der oudere heeren", TEN BRINK,
, 58).
APPIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Van
met *-heid*. De hoedanigheid van grappig
het grappig zijn.
ermakelijkheid, kluchtigheid, snaakschheid.
trekking tot personen. || Wouter Piek ...
dikwijls met de schuit ... en al degenen,
ditzelfde vervoermiddel gebruik maakten,
hem ... en huldigden zijne grappigheid,
EL 1, 418 *b*.
oncreet, met mv. Iets grappigs, kluchtigs
nakelijks; snakerij, klucht. Ook in den zin
appige voorstelling. || Breughel ... verving
de spokerijen (*van zijnen meester*) door
enschelijke grappigheden, ROOSES, *Antw.*
sch. 115.
AS — daarnevens dialectisch ook GARS,
n de uitspraak GES), GEERS en GRES; verg.
n Gors, 1ste art. —, znw. onz.; in ver-
orm *graze*; mv. (in de bet. 2 en 3) *gras-*
grazen; verkl. *grasje*, *gersje*, *graasje*, *gras-*
zeken (*-kijn*), *garzeken*, *gerzeken*, *grazelijn*,
s. Got., onrd., ohd., mhd., nhd., os. *gras*,
s, *gærs*, eng. *grass*, deensch, zw. *gräs*,
id. *gras*, *gres* (*gers*, *ges*), mnl. *gars*, *gers*,
gaers, *gors*, *gras* (VERDAM 2, 2105). Waarschijnlijk verwant aan gr. χόρ-τος, lat. *gra-men*; in dat geval is de *s* achtervoegsel. Verg. voorts GRAZE, GEERS (1ste art.) en GROEZE.

1) In 't algemeen. Een kruidachtig gewas, dat gemeenlijk in tal van verscheidenheden dooreen het begroeide oppervlak (de *groeze*, de *vilt*) onzer weiden vormt en, gedroogd, het bekende veevoeder (het *hooi*) oplevert. Gewoonlijk in collectieve opvatting, zonder mv.

a) Het kruid dat gras heet, onverschillig van welke ondersoort. || Indien nu Godt het gras des velts ... alsoo bekleet *enz.*, *Matth.* 6, 30. De gheslachten van 't Gras zijn bij nae ontallijcken veel, doch alle en zijn niet bequaem oft nut om voor voeder oft andersints gebruyct te worden, DODON. 966. Het landt (daer 't lange Gras wast) (is) geensints van de minste in waerdigheydt, VISSCHER, *Sinnep.* 85 *a*. Daar is overal seer schoon Gras, maar werdt noch geweyd, noch gemaayt, STRUYS, *Reys.* 183. De straat is hoog begroeid Met gras en madelief, v. LENNEP, *Poët.* 1, 28. „Is dat ook gras?" vraagt ze, als alweder een andere vorm haar verrukt, en op het knikje van Mathilde, het struisgras zich voegt bij het zwenkgras *enz.*, POTGIETER 8, 297. De paden waren niet met gewoon gras, maar met roode en witte madeliefjes en z. g. zeegras omzoomd, BEETS, *C. O.* 50.

— *Het land aan gras leggen*: het met *gras* bezaaien, er grasland van maken. || Dat door het land aan klaver of gras te leggen men dit onkruid (*het duistgras*) althans voor eenigen tijd kan beteugelen, v. HALL, *Landh. Flora*, 252.

— In navolging van den Bijbel is het *gras* een bijzonder geliefkoosd beeld van rassche vergankelijkheid. || De dagen des menschen, zijn als het gras, *Ps.* 103, 15. Alle vleesch is gras ende alle sijne goedertierenheyd als een bloeme des velts, *Jesaja* 40, 6. Sou dan hun hooghmoet haest ververwelcken als het gras? VONDEL 2, 316. De boozen ... zullen ... verdorren, Als hoy en gras, 7, 258. O! Leven, ass (d. i. *asch*) van gras, en meer en zijt ghy niet, HUYGENS 1, 479.

Ja, gras is 't ijdel kroost der menschen;
Hun luister, bloesem die verwaait.
BILD. 5, 112.

— *Zoo groen als gras*. In toepassing op personen: nog in alles onervaren. Zie GROEN, bnw.

— *Het regent gras* (ook *gras en boter* of *gras en kievitseieren*). Gezegde bij een overvloedigen, malschen voorjaarsregen. Zie HARREB. 1, XXXVII *b*.

— *Ten nieuwen graze*: in den tijd van het jonge gras; dus: in de lente, in 't voorjaar. Zie VERDAM 2, 2106. Later alleen nog in den historischen stijl. || Die Grave van Loon ... creegh ten naesten Jaere ten nieuwen grase tot sijner hulpe den Bisschop van Ludick *enz.*, *bij* ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 387.

— *Er geen gras over laten groeien*: de behandeling eener zaak niet uitstellen. || Ik heb natuurlijk gewacht, tot ik eerst je volmacht had ... maar ik zal er nu geen gras over laten groeien, en onmiddellijk na mijn terugkomst den procureur ... gaan spreken, *K. Zev.* 4, 296.

Zie nog b. v. *K. Zev.* 4, 393; SLEECKX 12, 88 en verg. HARREB. 1, 257 *b*.

— *Dat is reeds lang met gras begroeid*; *het gras is er over gewassen* en dergel.: dat is al zoo lang geleden en er is sedert al weer zoo veel gebeurd. Eigenlijk misschien: dat is *verjaard*, het *nieuwe gras* is sedert reeds uitgesproten. Zie HARREB. 1, 257 *b*. || Dat het niet edelmoedig zoude zyn,

hem nu nog iets te verwyten, daar al zo veel gras over gegroeid is, *Leev.* 6, 339.

— Zoo ook *Het gras moet er eerst over gegroeid zijn* (HARREB. 1, 257 *b*): dat moet eerst wat langer geleden zijn.

— *Het gras* (*kunnen*) *hooren groeien*: een bewijs van bovenmenschelijke fijnheid van gehoor; de Edda schrijft dit vermogen aan Heimdallr, een der Asen, toe. Thans gewoonlijk ironisch gebezigd, in toepassing op neuswijze, ingebeelde personen. || Hij kan 't gras wassen hooren: hij is in de hoogste mate eigenwijs (MOLEMA 133 *a*). — My dunckt, dat yemand, die dit weeten wil (t. w. *of de palmboomen elkander kunnen beminnen*), oock wel 't Gras kan hooren wassen, S. DE VRIES, *Cur. Aenm.* 1, 59.

— Zoo ook *Hij is zoo wijs, dat hij het gras kan zien wassen*, HARREB. 1, 257 *b*.

Zie ook REINSBERG-DÜRINGSF., *Sprichw.* 1, 331 *b*.

— *Luisteren of het gras groeit* (HARREB. 1, 257*b*): lui en ledig liggen; luieren.

Indien gij daar bij 't schemerlicht
Gelijk een haas in 't leger ligt,
't Is niet om 't gras te hooren groeien.
V. LENNEP, *Poët.* 7, 30.

— *Zoo stil, dat men het gras kan hooren groeien*: doodstil.

— *Eer het gras er dóor groeit*: eer het kwaad te ver komt en niet meer uit te roeien is. Zie DE BO² 298 *b* en de aanhaling ald.

— *Zoo veel als gras*: in zeer groote menigte. || Soo veel als gras, SARTORIUS, *Adag.* III, 3, 10 (als vertaling van *Callicyriis plures*). Soo veel als gras op 't velt, III, 8, 86.

— *Zoo dicht als gras*: t. w. zoo dicht opeen; ook met betrekking tot klappen die men uitdeelt. Verg. mnl. (*dicke*) *alse gers ende griet*: zoo dicht als gras en gruis (of grint) (VERDAM 2, 2106).

Waer ick een Joffertje van dry vier asen weet,
Bestell ick haer een Meid van twee dry asen lichter:
Die slaen malkanderen soo dicht als gras, en dichter,
En ick krijgh niet met all; is 't bey niet wel besteedt?
HUYGENS 2, 6 (*Besteedster*).

— In Zuid-Nederland: *Gers en gers wonen*, vlak naast elkander wonen, naaste buren zijn (zie *Loquela* 9, 67). Het is evenwel mogelijk dat *gras* (*gers*) hier op de aan elkander palende weilanden van twee geburen ziet.

b) Het *gras* op het veld: de grasvilt of het grasgewas. || Seven koeijen, schoon van aensien, ... ende sy weydden in den grase, *Gen.* 41, 2. Ende hy beval de scharen neder te sitten, op het gras, *Matth.* 14, 19. Verbieden inde selve landen te loopen, gaen ofte sitten ..., op dat der goede luyden koorn, gras, riet en ander gewas ongeschent blijve, ende niet vertreden en wert, *Hande. v. Amst.* 13 *b*. De logge koeyen gaen tot aen de knien int gras, V. BEAUMONT 32. Scheutigh gras, HOOFT, *Ged.* 1, 171. De huisman jaeght de koe in 't gras, VONDEL 4, 10. De zeissen girst door 't gras: de huismans naerstigh hoien, *Ald.* Den Os ... ginck in 't groene gars ligghen rusten, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* (ed. 1650), 76. De ossen die met graghe tanden meyen Het weelich gras, ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 156. De kinderen speelen in 't gras, *Leev.* 5, 341. Om dat het (*loopen op klompen*) ... der gezondheid voordeelig (is), als men ... in het natte gras ... loopen wilt, 8, 32. Het overschot zijner manschappen bleef op den oever in 't gras liggen, V. LENNEP, *Rom.* 1, 43. 't Hooge gras der weiden, V. LENNEP, *Poët.* 3, 170. Hij ... werpt met kracht ... Een Vlaming neêr op 't gras, 3, 240. 't Schrale gras ... Der wild begroeide duinvallei, 4, 117. Platgetreden gras, 4, 265. Het gras was gehooid en het koren was binnen, V. EEERS, 1, 75. Poef! de lepels hebben zich niet boven het gras opgeheven — hij (*een haas*) ligt al te trekken, BEETS, *C. O.* 342. Een hengelaar, in das, jas, en gras gedoken, een neuswarmer in den mond *enz.*, 344.

Ben ik een Matelief, en sta ik in den graze:
Dan slokt de koe my op; zo word ik haar tot aze:
Na (d. i. *later*) klaver-voebaar mis: valt die in 't groene gras,
Haast werd' ik weer een bloem, zo ik te voren was.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 2, 25 (verg. v. VLOTEN, *Baker- en Kinderv.* 64).

De Schaapjes sabb'rend knabb'len
Het groene Grasjen of.
BREDERO I, 75.

— *Bij hooi en bij gras*; of:

— *Te hooi en te gras*. Oorspronkelijk eene middeleeuwsche tijdsbepaling, bepaaldelijk voor rechtsdagen, met de beteekenis: in den voorzomer (den hooitijd) en in het voorjaar (in April, de Grasmaand, als het jonge gras uitspruit). Vandaar de beteekenis: tweemaal 's jaars (in de aanhaling uit BREDERO nog uitdrukkelijk vermeld), die zich allengs wijzigde tot de tegenwoordige van: hoogst zelden, niet vaak, zoo nu en dan maar eens, op ongeregelde tijden. Zie voorts VERDAM 2, 2106 voor bronnen en bewijsplaatsen. || Zyn dochter ... Dat is ... sucken suurmuyl . . Sy lacht by hoy en by gras, dat's goelickjes tweemael 's jaars, BREDERO 1, 224. Met nutter, en noodigher beezigheeden meêrmalen bekommerdt (hebben wy), by hooi en by ghras, als 't spreeckwoordt zeidt daar aan (*aan een tooneelstuk*) ghewerkt en het heeft somtijdts, gheheele jaren na elkanderen, achter de bank gheleeghen, L. MEYER, *Verl. Koninkskr., Voorr.* I. Zynde de Bybel een boek, 't welk hy slechts by hooi en gras, gelyk men spreekt, eens opslaat, v. EFFEN, *Spect.* 7, 213. De Waereld schreeuwt het ... uit, als ik by hooi en by gras eens een beetje goeds doe, *Leev.* 6, 20. Zy komen niet, om naar my te luisteren; zij komen alleen, om eens in de Kerk te komen. Maar daar komen echter ook wel, te hooi en te gras, eens anderen: Deftige Matroonen *enz.*, 6, 72. Te hooi en te gras bezocht Philips zijne gemalinne wel eens, FOKKE, *B. R.* 1, 280. Te Amsterdam ... of in een andere groote stad, waar men elkander niet ziet dan te hooi en te gras, *K. Zev.* 1, 341.

— Vandaar ook: bij toevallig voorkomende gelegenheid; zonder orde of regelmaat. || Zijne kennis ... (reikte) niet verder ... dan hetgeen een jonkman in zijn staat te hooi en te gras ... te weten had kunnen komen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2¹, 239.

— Niet ter aanduiding van voorjaar en zomer, maar als voeder voor den winter en voeder voor den zomer staan *hooi* en *gras* tegenover elkander in de uitdrukking *Beesten hebben te hooi en te gras*: zijn vee zoowel in den winter als in den zomer op voeder van eigen gewas kunnen houden, dus „zooveel weien hooiland bezitten dat men zijn beesten het geheele jaar door kan voeden" (MOLEMA 133 *a*). Nog weder eenigszins anders is de beteekenis daar, waar het bepalen van de huurwaarde van een stuk grasland geschiedt naar het aantal koeien dat men er *te hooi en* (versta: *of*) *te gras* op houden kan; de bedoeling zal wel wezen, dat die waarde verschillen moet, al naar het verschil in voordeel dat men heeft, wanneer men het land beweidt of er hooi van wint. Verg. hiervoor BOUMAN, aangehaald in *Navorscher* 4, 27 *b*.

— *Gras pachten, verhuren, verkoopen* enz., t. w.: het *grasgewas* van een stuk land, tot veevoeder.

— *Die geen koeien heeft moet* (*d. i.* behoeft) *geen gers pachten*: „die het voordeel van iets mist, heeft er ook het nadeel niet af", DE BO² 480 *a*.

— Zegsw., spreekw., enz.

— *Onder het groene gras*: onder de groene zoden, in toepassing op het graf. || Dat u geen kamer beter leek dan onder 't groene gras, BEETS 3, 240.

— *In het gras bijten*; voorheen ook *het gras bijten* (b. v. VONDEL 6, 196). Hetzelfde als het meer gewone *in het zand bijten*: ter aarde storten in het gevecht; op 't veld van eer sneuvelen. Verg. fr. *mordre la poussière*.

— *Er schuilt eene adder* (ook wel *eene slang*) *in 't gras*. Zie ADDER (Deel I, 771). || Hier schuilt een slang in 't gras, VONDEL 3, 837.

— *Iemand het gras voor de voeten wegmaaien*: iemand een voordeel, eene kans, of wel de gelegenheid om iets te doen benemen of afsnoepen, hem met iets vóór zijn. || De vorige spreker heeft mij het gras voor de voeten weggemaaid: hij heeft het onderwerp behandeld, waarover ik voornemens was geweest het woord te voeren. — Iemand het gras onder de voeten van daan maayen, iemand een voordeel afzien, een blaauwtje doen loopen, MARIN. — Wanneer voor den toekomstigen geschiedschrijver der vaderlandsche letterkunde het oogenblik zal gekomen zijn over Van Woensel te spreken, dan zal hij mij niet kunnen beschuldigen ... het gras voor zijne voeten te hebben weggemaaid, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 127.

— *Iemand het gras onder de zolen maaien*: hem den voet lichten, hem trachten te verdringen. || Renard (gaf) den Bisschop van Atrecht de wyte, dat hy 't (t. w. *het sluiten van een bestand*) den Koning ten oevelste duiden deê, en hem 't gras onder zyn' zoolen zoght te maaijen, HOOFT, *N. H.* 6.

— *Zich het gras niet van onder de voeten laten eten*: zich de kaas niet van zijn brood laten eten; wèl goed, maar niet gek zijn. || Dat men eerlijk zij, doch zich 't gras van onder de voeten niet late eten! TEIXL.-STIJNS, *Arm. Vl.* 2, 26.

— *Houd u aan 't gras*, of: *hou je maar aan 't gras vast*. Als afscheidsgroet, met de beteekenis: houd u kloek of flink, hou je maar taai! Zoo hoort men ook wel: *hou je maar aan de lucht vast!* || Allo, goên avond, ... houd u aan 't gras en tot Zondag, indien onze Heer mij gezond laat, LOVELING, *Idon.* 103.

c) Het *gras* — te velde of versch afgesneden — als veevoeder beschouwd. || Het gras verzamelen, hetzelve tot hooi te droogen en te bereiden tot voedsel voor het Rundvee, BERKHEY, *N. H.* 9, 69. Een magere oude knol (was) bezig ... zijn honger te stillen met het frissche gras, dat hem in eene der voorgezette krebben werd toegediend, v. LENNEP, *Rom.* 3, 14.

daer men in de Somer eet gras, parmafoy,
Daer moet men in de Winter oock eten hoy.
VISSCHER, *Brabb.* 39.

Wel, Mijke, wat hebben je koetjes een gras,
Hoe vet en hoe vol staat je klaver.
v. ZEGGELEN 4, 68.

— Zegsw. *Vandaag goed gras, morgen goed hooi*, HARREB. 1, XXXVI *b*.

— Ook *Vroeg gras, vroeg hooi*. || Dat Advocaatje, dat met zyn twaalfde jaar al pleitte, ... en ... toen hy twintig jaaren bereikt had, de grootste Rechtsgeleerden handen vol werk gaf, om voor ons te bepleiten dat hy gezond Menschen verstand had? Zo gaat het: vroeg ryp, vroeg rot; vroeg gras, vroeg hooi! *Leev.* 8, 235.

— *Op zijn laatste gras* (of *zaad*) *loopen* (HARREB. 1, 257 *b*): „op zijn laatste beenen loopen", niet lang meer te leven hebben. Oorspronkelijk stellig wel van slachtvee gezegd, vervolgens van personen, en eindelijk zelfs van zaken die welhaast zullen worden afgedankt omdat zij het repareeren niet meer waard zijn (verg. MOLEMA 133 *b*).

— *Een, dien het gras nog tusschen de tanden zit* (HARREB. 1, 257 *b*). In toepassing op personen: een lomp en onbeschaafd persoon van 't platte land, een boerenpummel.

— *Wij wachten u als de koetjes in het gras* (of *in de wei*), t. w. al etende; d. w. z.: wij zijn maar vast met den maaltijd begonnen. Verg. MEYER, *Spreuk.* 51; HARREB. 1, 258 *a*.

d) Afgesneden grashalmen; gemaaid gras. || t'Seyl (*van zekere Indische vaartuigen*) is van gras te samen gheweven, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 55 *d*.

— *Nat gras overhoop halen*: (veel) drukte maken. || Is 'er zoo veel beslags van nooden, zoo veel nat gras over hoop te haalen? ... en dat ... met geen ander oogmerk, als om *enz.*, OUDAAN, *H. Broederm., Aanm.* 3.

— *Hij heeft een mond gelijk van gers gedraaid*: gemak en vaardigheid om veel te praten of ook om anderen te beschimpen. Zie DE BO² 298 *b*.

2) Als soortnaam, met het mv. *grassen*.

a) In zuiver wetenschappelijke opvatting, zoodat ook de *granen* er onder begrepen worden. || Gramineae (Grassen) ... Zaadknop hangend. Vrucht eene graanvrucht. ... Aan den knoopigen, meest hollen, stengel vindt men elkander afwisselende (tweerijige) bladeren zonder bladsteel, *enz.*, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 259. — De Graanvrucht (*Caryopsis*) is eigen aan de familie der Grassen (Tarwe, Rogge, Haver, Gerst, Maïs, enz.), OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 168.

b) In meer beperkte toepassing op de grassoorten onzer wei- en hooilanden. Zie de bet. 1). || De talrijke grassen, welke onze rijke weiden en hooilanden zamenstellen of als onkruiden hier en daar ... in de bouwlanden gevonden worden, v. HALL, *Landh. Flora*, 240. De veld-Gerst, roggegras ... is eene der allerbeste grassen op onze weilanden, 244. Een geurig gras (*in de weiden*) is ... beter als toevoegsel, dan als éénig voedsel voor het vee, 249. Twee grassen te zamen gezaaid rekent men daar (*in de zandstreek van Vlaanderen*), dat zekerder opbrengst geven, dan eene alleen gezaaid, 255. Het (is) dit gras (*kropaar*) vooral, waarvan de hond als geneesmiddel gebruik maakt, 261. Sommige Grassen zijn te hard — te rijk aan kiezelzuur — en anderen weer van te stevige kafnaalden voorzien om door het vee gegeten te worden, OUDEMANS, *Leerb. der Plantenk.* 2, 309.

— *Amelandsch gras* (*Festuca bovina*). Zie BERKHEY, *N. H.* 9, 85.

— *Wild gras*, in Westerwolde eene benaming voor: het Egelgras (*Echinochloa*); zie v. HALL, *Landh. Flora*, 248. In Utrecht daarentegen voor: de Duist (*Alopecurus agrestis*); *a. w.* 251.

c) Voorts in toepassing op andere, uitheemsche gewassen. || Hengelstokken worden van de stengels van *Arundo Donax*, een Zuid-Europeesch Gras ... gesneden, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 309. *Lygeum Spartum* en *Macrochloa tenacissima* zijn de Grassen, waarvan matten gemaakt worden, *Ald.*

— *Spaansch gras*, eene benaming voor Helmdraad (*Carex arenaria*).

— *Engelsch gras*, hetzelfde als Zeestrandkruid *Armeria maritima* (v. HALL, *Landh. Flora*, 173). Doch elders: *Lolium italicum* (DE BO² 298 *b*).

d) In den zin van: kruid, uitspruitsel des velds; verg. de ruimere beteekenis van fr. *herbe*.

Dies wensch ick tot behulp geen kruyt, of machtig gras,
Ick wensche reyne salf van enckel maeghde-was.
CATS 1, 16 *a* (*Buyten gesont, binnen gewont*).

Hy (t. w. *Cats*) die wysheyt wist te suygen
Uyt het ongeachste gras.
J. V. VLIET in CATS, 2, 277 *c*.

3) Halm, spier, spriet van de eene of andere grassoort: grashalm, grasspier, grasspriet. Met mv. (in den vorm *grazen*) en verkl. || Gras, spyer. *Gramen, Teuthon.* — Een garsseken groene en welghedaen, A. BIJNS, *Ref.* 367 (ed. BOGAERS). Besprenghende met bloed en vochtigheyd de grazen, VONDEL 1, 465. En doet het grasselijn met de kruydjens groeyen, *Amst. Pegas.* 37. Het Veldspinnetje, ... over de grasjes huppelende, BERKHEY, *N. H.* 3, 19. Dit gieten door de teems geschiedt om de melk van haarstoppeltjes ... van grasjes, vliegjes of verdikt schuim te zuiveren, 9, 338.

Een bies, een enckel loof, een gras, het minste kruyt
Dat wijst den hemel aen, en roept den Schepper uyt.
CATS 1, 372 *b*.

't vochte veldt bedoght
Met groene graesen. Daer 't welvaerend vee nae toght.
HOOFT, *Ged.* 1, 183.

Zie voor het mv. *grazen* nog: HOOFT, *Ged.* 1, 272; STARTER 201; PERS, *Tranen*, 13.

— *Grasjes binden* (of *knoopen*): voorheen eene tijdkorting in gezelschappen van huwbare jonkmans en jonge dochters hetzij om daardoor voorspeld te zien, welk van de paren het eerst zou huwen, hetzij om zich daaruit, paar voor paar, onderlinge trouw of ontrouw te voorzeggen. In het eerste geval knoopte men, paar aan paar, twee grashalmen aaneen; het paar waarvan de halmpjes niet of moeilijk los konden gemaakt worden zou 't eerste trouwen (zie de aanhaling uit BERKHEY). In het andere geval legde men, naar 't schijnt, een knoop in eene grasspier; sprong die knoop in de warme hand niet los, dan was dit een voorbeduidsel van standvastige trouw (zie de laatste der aanhalingen uit GARGON). || Grasjes-knoopen is een spel der jonge lieden in 't groen, waar door zij voorzien en voorzeggen willen, of zy malkander beminnen en trouw blijven zullen, GARGON, *Walch. Arc.* 1, 22. Grasjes binden, dat is een oud Hollandsch, maar inzonderheid Zeeuwsch gebruik, als een vriendelijk gezelschap ... uit spelenrijden gaat, dat men dan ... zeker soort van grasjes dat men knoopgras noemt, afplukt, en die aardig zamen strikt, en ter ontknooping elkander aanbiedt; die dan zulke grasjes het olijkst knoopt of ontknoopt, wordt de voorspelling van het eerst de bruid of bruigom te zijn toegewenscht, BERKHEY, *Oud-Holl. Vriendsch.* 128. — Na datmen een wyl in 't groen graesjes geknoopt, en door duizent andere zoete speeltjes het wachten na den ontbyt te min verdrietig gemaakt hadde, V. HEEMSKERK, *Arc.* 12.

't Wierd bestemt na duyn te loopen,
Om de graesjes vast te knoopen,
Coridon teeg eerst voor uyt;
Die zoud d' eerste graesjes binde;
Yeder liep met zijn beminde,
Zien wie eerst zoud zijn de Bruyd.
KRUL, *P. W.* 4, 36 *a*.

Ik knoopte grasjes in uw wel-besneden hand,
Dan zoud gy konnen zien, of ik getrouw zal blijven
En of mijn treurig hert in zuivre liefde brand.
GARGON, *Walch. Arc.* 1, 22.

Zie voorts nog b. v. SIX V. CHAND. 51, en voor toespelingen op dit gebruik: V. ZEVECOTE 271; *Z. Nacht.* 2, 6; DE ROEVER, *Vrijen en Tr.* 101.

— Zegsw., spreekw. enz.

— *Zoo licht als een garzeken* (DE BO² 298 *b*).

— *Niet een gras*, geen spier, geen haar, niet het minste of geringste. Verg. mnl. *niet een hroose gras* (VERDAM 2, 2106) en zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 86 en vlg.

dat hy de fortuijne niet en achte een gras.
Schadtk. 212.

— *Vele gerzekens maken eenen bondel*, DE BO² 298 *b*.

4) In Groningen en voorheen ook in Drente. Benaming eener vlaktemaat voor grasland; mv. *grazen*, doch in het dagelijksch leven *gras*. Mnd., nnd. *gras* (LÜBBEN-WALTHER, DOORNK.-KOOLM.); verg. daarnevens het anders gevormde, maar ongeveer gelijkbeteekenende nl. *geers* (GEERS, 1ste art.), mnl. *gerse, geerse, garse* enz. (VERDAM 2, 1561), en zie ook GRAZE. De maat van het *gras* verschilt naar de streek; zij kan dus niet kortelijk naauwkeurig worden opgegeven, doch zie daarover de bovengenoemde woordenboeken en vooral MOLEMA 133 *a*. Naar alle waarschijnlijkheid is een *gras* oorspronkelijk zooveel lands als voeder oplevert voor één koe. || In het Westerkwartier is een gras gelijk aan 44 Are. Doorgaans rekent men twee grazen op één bunder. — De Bysitteren sullen wesen ... Ingeseten des Gerichtes voornoemt, ende in 't selve ... tijn grasen Landes eygendoomlijck ... zijnde gegoedet, *Landtr. v. Selwerdt*, 4. De stad Groningen gaf ... van elk gras land, dat te Delfzijl uitwaterde, een blank, STRATINGH en VENEMA, *Dollard*, 78.

5) Het verkl. *grasje* was voorheen ook in gebruik als benaming voor eene soort van ruige zeemansmuts; bij MARIN: „bootsgezellenmuts van dremmelgaren". || Zekere ruige mutsen die men grasjes noemt, CHOMEL, *Verv.* 5461 *a*. — Hy had een duffeltjen aan en een grasje op 't hoofd, MARIN.

— Vandaar, wegens de gelijkenis (zie CHOMEL t. a. pl.), de benaming voor eene soort van patellen (schotelvormige schelpen), t. w. voor *patella barbara* (CHOMEL, *Verv.* 5460 *b*).

Koppel. *Grasetend, grasmaaien* (zie die woorden).

— Voorts *Grasbegaafd*, met gras begaafd, begroeid („*Grasbegaefde* vlecken", CATS 2, 231 *a*); *graserkauwend* („Het *gras-erkauwend* schaep", VONDEL 8, 184).

Afl. *Graasde, grasachtig, grazeloos, grazen, grazig.*

— **Aanm.** Eenigszins zonderling is bij SIX V. CHAND. het gebruik van *graze*; men weet niet of men het als een verbogen vorm, dan wel als een afleidsel van *gras* moet beschouwen. De plaatsen zijn: *graase steelen* (grasstengels), 234; *graase hoeken* (grazige oorden), 235; *graase boter* (grasboter), 533. Mogelijk moet men lezen *grazeboter*, enz.

Samenst. afl. *Grasbezoding, grasbijter, grasroering, grasschraper* (zie die woorden).

— *Grasvertreder* („Dat de wreede *grasvertreder* Me in zijn vischnet heeft verward!" BILD. 13, 71: *Eens palings klacht*).

Samenst. *Grasanjelier, -band, -beemd, -bies, -bloem, -boter, -buik, -burger, -duin, -duivel, -etting, -geld, -gewas, -groen, -grond, -halm, -haring, -haar, -jaar, -kaas, -kalf, -kamp, -kant, -land, -linnen, -look, -maaier, -maand, -mof, -musch, -nerf, -oogst, -perk, -pieper, -plant, -plein, -preek, -rand, -rijk, -rol, -rups, -schaar, -scheut, -schijt, -soort, -spier, -spriet, -tapeet, -tapijt, -veiling, -veld, -verkooping, -verpachting, -vilt, -vlakte, -wants, -weduwe, -wortel, -zaad, -zode* (zie die woorden).

— Niet algemeen gebruikelijk, hetzij dan dichterlijk, ongewoon of dialectisch. *Grasbank* = bank („Terwijl zij van de *grasbank* opstond" BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 41); *gra-*

gras („Gedierte en vooglenheir Dook in zijn *grasbed*", TEN KATE, *Par. Verl.* 99); *grasbeest*, in Zuid-Nederland: os of koe op eene vette weide, vetweider (zie DE BO² 298 *b* en verg. SCHUERM.); *grasblad*, blad van eene grasplant (zie de aanhaling onder GRASGEWAS, 2, *a*); *grasboom* („De Xanthorrhaea's die ... in N. Holland *Grasboomen*" heeten", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 333); *grasdier*, bij KILAAN voor: hyena; *grasduikelaar*, in Zuid-Nederland: drekhoop in het gras (zie *Volkskunde*, 2, 188); *grasduiker*, zekere vogel, grasjonker; ook: grasduikelaar (SCHUERM.); *gras-, garsfakke*, graszode (DE BO² 298 *b*); *grasfluweel*: fluweelzacht gras (DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 301); *gras-, garsfroensel* (enz.), ook: *gerzjonker*, zekere vogel, de groenvink, *fringilla chloris* (DE BO² 299 *a*); *grasgebloemte* („het *grasgebloemt*, door 's wandelaars voet betreên", DA COSTA 3, 119); *grashegge*, in de Graafschap: zoom van bouwland, die lager dan dit gelegen en met gras begroeid is; *gras-, gars-, gershoest*, zeker ongemak der koeien (DE BO² 299 *a*); *grashof*, grasplein (zie DE BO² 299 *a*; R. LOVELING, *Nov.* 9); ook: tuin, lusthof („Grashoff, prieel, *viridarium, ortus*", *Teuthon.*); *grashopper, -hupper*, sprinkhaan, eng. *grasshopper* (KIL., MOLEMA 133 *b*); *grasjonker*, grasfroensel (SCHUERM.); *graskarsoete* (verg. *kerswowe*, fr. *cassoude*), *bellis perennis*, madelief; *graskleed* („Ik zag ... Het *graskleed* groenen op den heuvelkling", TEN KATE 6, 242; „De bloempjes komen duizendvoud Door mos en *graskleed* dringen", BEETS 3, 170); *graskleedij* („Weigert thans het Oogsgetij' Frissche bloemen, *graskleedy, enz.*", BILD. 8, 63); *graslandouw* („Delfslands *graslandouwen*", SMITS, *Rottestr.* 17); *grasleeuwerik* („Gars-, gerslewerke, fr. *alouette des prés, farlouse*", DE BO² 299 *a*); *grasovaal*, eirond grasperk („Het groote *gras-ovaal* in het Zuider-Bosch", *Leev.* 7, 380); *graspaard* („Gars-, gerspeerd, sprinkhaan", DE BO² 299 *a*); *gras-, gars-, gerspijl*, in Zuid-Nederland: grassprietje („(*Het graf*) van Lieven's vrouwtje, bijna gansch met jonge *graspijltjes* overdekt", LOVELING, *D. E.* 174; zie ook DE BO² 299 *a*); *grasridder*, zeiseman, hannekemaaier („Westfaalsche helden, dien de zeis verstrekt een speer, *Grasridders* onversaagt by 't zwaajen van 't geweer", ROTGANS, *Poëzy*, 643); *grasstof* („Men vindt ... de pens opgevuld met eene verbazende menigte onherkaauwde slijmige *grasstoffe*", BERKHEY, *N. H.* 8, 413); *grasstrook*, grasband („De oprijlaan ... was ... over haar geheele lengte belegd met twee evenwijdige, glad afgemaaide en gerolde *grasstrooken* waartusschen de rijweg liep", V. LENNEP, *Rom.* 3, 41); *grasstruik*, grasplant („Elke *grasstruik* is met flarden van zijn palampoor bemorscht", TEN KATE 1, 373); *grasvallei* („'t wollig vee Ontvlugt de *grasvalleien*", WISELIUS, *Meng.* 1, 190); *grasviolier* („Grasviolieren. *Violettes herbues*", MELLEMA); *grasvogel*, „un verdon, *curruca*", PLANT.; *graswal* met gras begroeide walkant („Houten schoeijingen in plaats der groene *graswallen*", V. D. PAAUW, *Verversch.* 25); *graswerk*, tuinaanleg met gras („Gazon noemt men de *graswerken* in de plaisiertuinen, die van groene graszodens aangelegt zijn", CHOMEL 788 *b*; „Engeland, daar de fijne *gras-werken* in de ruime plaisier-tuinen in groote achting zijn", 939 *a*); *graswol*, misschien: droog, pluizig gras („Hugo bezig met, bij middel van eenen kei, vuursprankels uit den degen op een deel *graswol* te doen vallen", CONSC. 2, 232 *a*); *grasworm, -wurm*, rups (PLANT., KIL., V. D. ENDE; nog noemt de straatjeugd te Leiden de rupsen „wormen"); *graszak*, in de uitdrukking „Iemand in de *graszak* nemen", beet nemen, in 't ootje nemen (zie MOLEMA 133 *b*); *graszeis*, zeis, gereedschap der grasmaaiers.

— Als schadelijke insecten en weekdieren, die in of op het gras leven, vermeldt BERKHEY: *Graskapel* (*N. H.* 9, 130: misschien *Heliophobus graminis*); *grasluis* (*a. w.* 9, 134); *grasmijt* (*a. w.* 9, 139); *grasslak* (*a. w.* 8, 163; 9, 143); *grassprinkhaan* (*a. w.* 9, 134); *grastor* (*a. w.* 9, 131); hij noemt evenwel geen wetenschappelijke namen.

Onder de samenstellingen behooren ook genoemd te worden de geslachtsnamen *Grashuis, Grasstek, Graswinkel, Greshoff*.

— Als tweede lid. *Koegras, nagras* (zie die woorden); *voedergras*: dat geschikt is tot veevoeder („Havergras ... dat een zeer goed *voedergras* is", V. HALL, *Landh. Flora*, 246); *voorgras*, eerste snede (*Onderz. Landb.* 1886, 4¹⁴, 43).

— Naar het jaargetijde. *Maartgras* (in de zegsw. „Het *Maartgras* hoort u niet", of: „*Maartgras* komt niet voor de zeis", HARREB. 1, 257 *a*); *meigras* („Alsoo de groente, die wy vonden, met ons *Meigras*, en de kool ... aen de onse die wy in Holland op straat wegwerpen, seer gelyk syn", ROGGEVEEN, *Dagverh.* 89).

— In de bet. 2) *Rijst-, staart-, steelgras*.

— Voorts *Baard-, beemd-, bent-, blauw-, boender-, borstel-, bund-, dodde-, duist-, egel-, galigaan-, gezondheids-, gierst-, hard-, haver-, hirs-, honds-, honig-, kam-, kanarie-, kelk-, koren-, kweek-, kwelder-, lang-, leed-, lid-, lint-, panik-, parel-, peen-* (of *puin-*), *pluim-, reuk-, riet-, rogge-, schaaf-, schapen-, sek-, sier-, slijk-, strek-, struis-, tarwe-, trek-, til-, varkens-, vinger-, vlot-, vogel-, winter-, wolle-, zaad-, zee-, zorg-, zwart-, zwenkgras*.

— Niet zoo algemeen bekende of met vreemde woorden samengestelde soortnamen zijn: *Cypergras* (lat. *Cyperus*); *duivelsgras*, in de omstreken van Ninove eene benaming voor de mistel- of marentak (DE COCK, *Volksgeneesk.* 183); *fioringras*, uitgespreid struisgras (V. HALL, *Landh. Flora*, 252); *franiegras*, in Groningen: egelgras (*Echinochloa*; zie V. HALL, *a. w.* 248); *henjegras*, in Groningen: kelkgras *Triodia decumbens*, V. HALL, *a. w.* 260); *ijzergras* („Hij (de krekel) ... piept levenslustig tusschen mos en *ijzergras*", BRANS, *Schimmen en Schetsen*, 144); *mannagras*, vlotgras, lat. *Glyceria fluitans*, (V. HALL, *a. w.* 260); *paddegras*, lat. *Juncus bufonius* (BERKHEY, *N. H.* 9, 87; DE BO); *raygras*, lat. *Lolium perenne* (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 309); *scheedegras*, lat. *Themedia* (CHOMEL, *Verv.* 5947 *b*); *timothygras*: doddegras, lat. *Phleum pratense* (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 309); *touwgras*, lat. *Restio* (CHOMEL, *Verv.* 6318 *b*); *traangras*, Jobstranen, lat. *Coix* (CHOMEL, *Verv.* 6319 *b*); *trechtergras*, lat. *Cornucopiae cucullatum* en *C. alopecuroedes* (CHOMEL, *Verv.* 6321 *a* en *b*); *watergras* (BERKHEY, *N. H.* 9, 85); *zwijnegras*, varkensgras („Een strookje gronds, met mager *zwijnegras* en vertreden woekerkruid begroeid", LOVELING, in *Gids* 1890, 2, 2).

— Bovendien kent men in Zuid-Nederland, meerendeels slechts als verscheidenheden der reeds opgenoemde namen, nog *Auwkens-, bilk-, flot-, haze-, hof-, kaas-, klaver-, lij-, maai-, peem-, plat-, spit-, splet-, striem-, striemel-, vette-, wind-, zagge-, zwijnsgars* (zie DE BO² op die woorden).

— Dichterlijk. *Duingras*, gras dat op de duinen wast („Het lispend klagen van het *duingras*", BRANS, *Ged. in Pr.* 40); *kerkhofgras* (V. BEERS, *Rijz. Bl.* 25); *klavergras*, gras met klaver doorgroeid („De wolf (vervolght) de dertle geit, het geitje *klavergrazen*", VONDEL 8, 147; „Zoo blaat de Britsche

ram in 't Fransche *klavergras*", BILD. 6, 306; „'t malsche *klavergras*", V. LENNEP, *Poët.* 5, 152); *kreupelgras*, laag gras („'t Magere *kreupelgras*", LOVELING, *D. E.* 117); *oevergras* (zie OEVER, Samenst. en BILD. 3, 91); *veldgras* (BILD. 6, 283; V. LENNEP, *Poët.* 4, 85); *weidegras*.

— In de bet. 3) *Minnegras*, in den vorm van het verkl. *-grasje* („Het bos, Daer sy met my het *minne-grasje* knoop", *Z. Nacht.* 2, 6).

GRASACHTIG, bnw. Van *Gras* in de bet. 1 of 2) met *-achtig*. Eenige overeenkomst hebbende met gras, op gras gelijkende, of wel: tot de Grassen behoorende. || Grasachtige planten. — Grasachtig galigaan, lat. *scirpus silvaticus* (zie BERKHEY, *N. H.* 9, 86).

GRASANJELIER, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Anjelier* (zie ald.). Andere benaming voor de gepluimde anjelier, *Dianthus plumarius* L.

GRASBAND, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Band*, strook, rand. Strook van gras, van graszoden langs een pad enz. || De grasbanden netjes afsteken.

GRASBEEMD, znw. m., soms ook vr. gebezigd; mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Beemd*, eigenlijk: weide, doch hier meer in 't algemeen: veld. Grasvlakte, vaak met de bijgedachte dat deze laag of op den oever van een stroom gelegen is. || Het koolzaad was reeds ingeoogst, en het hooi van de grasbeemden weggevoerd, CONSC. 4, 167 *b*.

Aan den duinkant scherpgespitste rozen, ...
Waar de duinbeek door de grasbeemd schiet,
Penningkruid en blauw Vergeet-mij-niet.
BEETS 4², 5 (*Haarlems Flora*).

Zie nog BILD. 10, 118 en CONSC. 2, 33 *b*.

GRASBEZODING, znw. vr. Van *Gras* in de bet. 1) en *Bezoden* met *-ing*. Het bezoden met gras, of: het bezetten met graszoden.

— Concreet. Bedekking, bekleeding van graszoden. || Men (zou) de binnengloojing (*van een dijk*) ... met een grasbezoding kunnen voorzien, HUET, *Zeewer. a. d. Hondsb.* 67.

GRASBIES, znw. vr., mv. *-biezen*. Uit *Gras* en *Bies*. Eene soort van Cyperbiezen (*Cyperaceae*), lat. *Rynchospora*. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 232. || Witte —, bruine grasbies. De grasbies groeit op veenachtige gronden.

GRASBIJTER, znw. m., mv. *-s*. Van *Gras* in de bet. 1) en *Bijten* met *-er*.

1) Bij paardenfokkers. Benaming voor de voorste snijtanden van een paard.

2) In de Baronie van Breda: een kalf dat voor het eerst naar de weide gaat (zie SCHUERM., *Bijv.*).

GRASBLOEM — GERSBLOEM —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Bloem*.

1) In 't algemeen. Eene bloem, die in het gras groeit; onaanzienlijk, nederig veldbloempje. || Gij kleurt opnieuw de grasbloem en den ceder, TOLLENS 8, 17 (*tot de zon*). Het grasbloempje aan den vliet, 11, 27.

2) Als benaming voor de Kleine Madelief, lat. *Bellis perennis*. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 133. || Grasbloem, gersbloem, madelieve (Turnhout), SCHUERM., *Bijv.*

GRASBOTER — GAES-, GERSBOTER —, znw. vr.; als stofnaam zonder mv. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Boter*. Boter die gemaakt is van de melk van vee dat versch gras gegeten heeft, dat in de weide loopt; graasde boter (zie GRAASDE). In tegenstelling met *hooi-*, *stroo-* of *stalboter*. || De gersboter is geel, de strooboter is wit, DE BO² 298 *b*. De garsboter is goede inlegboter, *Ald.* — Ghy ... (meent) Tot op den Bodem toe gras-boter ... te vinden, HUYGENS 1, 329. Men bespeurt in de Melk der Dieren zeer duidelyk de invloed, die de spyze ... op dezelve heeft; ... ook bevestigt het onderscheid van Gras- of Hooi-Boter zulks volkomen, BERKHEY, *N. H.* 3, 164.

GRASBUIK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Buik*. Benaming voor een haas die in weiden huist en zich dus met gras voedt en welks vleesch minder geacht wordt dan dat van de *duin-* en *heihazen*. Zie SCHLEGEL, *Zoogd.* 65. || „Ik moet zeggen, die hazen zijn ook niet slecht; maar ik hoor, dat ze hier te lande week van vleesch zijn." „De grasbuiken, ja!" zeide Vegetus: „maar deze zijn op de duinen gevangen", V. LENNEP, *Rom.* 9, 196.

GRASBURGER — BORGER —, znw. m., mv. *-en* en *-s*. Mnl. *grasburger*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Burger*. Voorheen in sommige plaatsen eene benaming voor personen die, op zekere voorwaarden en althans niet erfelijk in hun geslacht, het burgerrecht der stad verkregen hadden. Waarschijnlijk bewoners van den stedelijken rechtsban (het weiland) *om* de stad, die tot burgers werden aangenomen. Zie VERDAM 2, 2108. Verg. de Duitsche *pfahlbürger* en de voormalige Utrechtsche *slijkburgers*. Thans alleen als historische term. || Dat van nu (a°. 1544) voortaan die van Amersfoort geen grasborgers meer aannemen en sullen, *Utr. Placaatb.* 3, 1077 *b* (zie ook SCHRASSERT, *Beschr. v. Harderw.* 1, 18). Evenmin (*als van buitenpoorters, enz.*) vererfde 't recht der grasburgers onder Amersfoort, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 106.

GRASDUIN (blijkens de beneden aangehaalde verzen met klemtoon op de tweede lettergreep hoewel men dien op de eerste verwachten zou), znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Duin*, in de meer algemeene bet. van: heuvel.

) Met gras begroeide hoogte, heuvel of duin. Alleen in 't mv. || Gras-duynen. *Colles sive aggeres graminosi*, KIL. *Collines ou dunes herbeuses*, V. D. ENDE.

— *Grasduinen* worden beschouwd als eene bijzonder aangename en gezochte weideplaats voor het vee; vandaar, met figuurlijke toepassing, de uitdrukkingen en zegswijzen

— *Zich in grasduinen gaan verlusten*: op het gras van eene goede weide te gast gaan. || Soo vele schilt het, dat onse Lieve Moeder de H. Kercke niet en sonde derven overschricken de palen der H. Schriften, of der Vaderen, ende der Concilien of Decreten, dat sy haer ooc menichmael gaet verlusten in de beemden ende grasduynen der oude Ketters, MARNIX, *Byenc.* 1, 7 (bl. 43 *a*).

— *In grasduinen grazen*: volop genieten. || Heer hoe gaen mijn ooghen, in gras-duynen graesent, weyen, BREDERO 1, 229.

— *In grasduinen zijn*: hebben wat het hart begeert. || Hier is hy in gras-duynen. Hier is hy in syn schick, in syn koewey, SARTORIUS, *Adag.* II, 6, 33 (*Asinus in paleas*).

— *In grasduinen gaan*: het hart in genietingen ophalen. Eigenlijk (aldus bij V. D. ENDE): *avoir opulence ou abondance de vivres et delices*. || Nu gaet hy in gras-duynen. Hy teert van den hoogen boom af, SARTORIUS, *Adag.* III, 3, 31 (*Bos apud ecervum*). — Hoe sel ick in grasduynen gaen, raeck ick daer after te rammelen (t. w. *achter den pot met geld*), HOOFT, *Ged.* 2, 311 (*Warenar*). De Advocaten gaen van beide kanten schoon in grasduinen, en wenden al hun vernuft ... aan om incident

incident voor den dag te doen komen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 172. 't Is nauwelijks te geloven, hoe zyn eerzugt in grasduinen gaet en hoe zyn' zelf-liefde zwemt in den roem, die hy door zyn wyn verkregen heeft, 10, 39 (zie ook 6, 86). De Anglen gingen aanstonds schoon in grasduinen, zoodra ze meesters van het Eiland waren, FOKKE, *B. R.* 1, 163.

Vondense de schuurmanckt met d' oly-doecken staen,
Hoe sou dat volck dan wel in grasduinen gaen!
BREDERO 2, 50.

Als gy myn' goude munt met volle vuisten vat,
Ha linckeren! wat lust, wat zielvermaek is dat! ...
Dan zyt gy in uw' schick, dan gaet gy in grasduinen.
DE DECKER 1, 110.

— Met eene bepaling. Zijn lust den teugel vieren *met* (of *door*) iets (te doen). || Soo haal my honderd duizend duitze duikers, indien de Viand (*de Duivel*) niet binnen onse Muiren en tuin is; zoo grof in grasduinen gaande met houwen en hakken in Wynstokken en staaken, dat wy *enz.*, GALLITALO, *Rabelais*, 1, 105.

— Zoo ook *In grasduinen gaan in iets*: er lustig in te gast gaan. || Kijk, daarin zullen we bij leven en gezondheid, reis regt in grasduinen gaan, FOKKE, *Verz. W.* 7, 25.

— Uit deze laatste uitdrukking moet, door misverstand, het ww. *grasduinen* zijn ontstaan. Zie het volgend art.

GRASDUINEN — GRAASDUINEN — (met klemtoon op de voorlaatste lettergreep), onz. zw. ww.: *grasduinde, gegrasduind.* Een werkwoord dat zijn ontstaan dankt aan eene verkeerde opvatting van het mv. *grasduinen* in de uitdrukking *in iets in grasduinen gaan* (zie het vorig art.); toen men hier de ware beteekenis niet meer van verstond, moet men het tweede *in* overbodig hebben geacht, en *grasduinen* voor een werkwoord hebben gehouden.

) Naar hartelust toetasten, — te werk gaan. Gewoonlijk met eene bepaling afhangende van het voorz. *in.* || Ik plagt die houten beelden in zoo eene menigte te hebben; ... daar hebben de oude dichters ... ook al rijkelijk in gegrasduind, FOKKE, *Verz. W.* 12, 42. *Vr. G.* De gouwen tientjes zouwen er zoo maer voor 't opraepen over 't veld leggen, zoo dik als koemist. *K.* Kaik! dat zou wel aerdig wezen, om daer reis in te grasduinen, v. LENNEP, *Poët.* 10, 242. Hij (*Lamartine*) ziet, hoe om zich heen spil- en hebzucht grasduinen, maar zijn geweten biedt wederstand aan de verleiding, KNEPPELH. 10, 35. „Ik was hier in den omtrek noch nooit geweest. Veel wild, heb ik mij wel laten vertellen". — „Overvloed, mijnheer, en ik hoop ook te gaan grasduinen", ESSER, *Hildeg. v. D.* 29.

Als ik denk hoe 'k met mijn kluiven
In een schootel jonge duiven
Ging graasduinen, seldremast,
Broer, hoe ging ik dan te gast!
VINCENT, *Loon n. W.* 22.

GRASDUIVEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje.* Uit *Gras* en *Duivel.* Zeker soort van boozen geest; de oorsprong der benaming is niet duidelijk.

Jeugt-locker, Dondervrient, Nachtkoning, Wereltschrick,
Kol-rijder, Tover-Godt, Gras-duyvel, Al-beschick.
CATS 2, 431 *b.*

seker fatsoen van menschen ...
Met Bocke-baerden, en heel maegher en hol-oocht,
Met langh en smerich hayr, en sienen uyt van wanghen
Men souwer nickertjes en gras-duyvels mede vanghen.
Schynh. 6.

— In toepassing op menschen, min of meer in scherts.

Desen grasduyvel dient wel in den pot,
Off by syn verckens in 't schot te leven.
V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 2, 25.

Gy schyt-venyntje, gy Monsterinnetje, gy Schorpioentje,
Gy Nacht-merytje, gy Gras-duyveltje, gy Griffioentje.
BREDERO 2, 85.

— In den omtrek van Breda eene benaming voor op den rooster gebraden hoenders. Zie HOEUFFT, *Bred. T.* 209.

GRASETEND, bnw. Koppeling van *Gras* in de bet. 1) in den 4den nv., en het tegenw. deelw. van *Eten.* Van viervoetige dieren, in tegenstelling met *Vleeschetend*; verg. fr. *herbivore.* || Gras etende dieren, als Rheden, Hinden ende andere, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 1 *d.* Rundvee en andere herkauwende en grasetende dieren, BERKHEY, *N. H.* 9, 69.

GRASETTING, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Etting*, recht van beweiding. In Zeeland en Zeeuwsch-Vlaanderen. Het recht om het gras van dijken, wegen enz. te doen *afwachten*, d. i. het vee er onder geleide van een *wachter* (hoeder) op te doen grazen. Verg. DIJKETTING. || Verpachting van de grasetting.

GRASGELD, znw. onz.; zonder mv. Mhd. *grasgëlt*, mnl. *grasgelt.* Uit *Gras* in de bet. 1) en *Geld* in de bet. II). De geldsom, die als huur voor grasland moet worden opgebracht; de som waartegen weiland wordt verhuurd.

GRASGEWAS, znw. onz., mv. *-en.* Uit *Gras* in de bet. 1) en *Gewas.*

1) *Gewas* in de bet. II, B, 2, *a*). Met mv. Eene plant, die tot de groep der Grassen behoort.

2) *Gewas* in de bet. II, B, 2, *b*). Zonder mv.

a) In het algemeen, als collectieve benaming voor het gras dat ergens groeit: te velde staand gras. || Welig, schraal grasgewas. De granen belooven dit jaar niet veel, maar het grasgewas staat er mooi bij. — Het (t. w. *verschillende soorten van distels*) zijn zeer schadelijke planten voor het ... grasgewas, BERKHEY, *N. H.* 9, 93. (*Het beste hooi wordt gewonnen van*) een grasgewas, hetwelk uit leedachtige en verspreidende wortelen uitspruitende, fijne grasbladeren doet te voorschijn komen, welke *enz.*, 9, 104. De dijkstoel stelt ... de noodige voorschriften vast betreffende het gebruik van het grasgewas op de dijken, *Reglem. v. d. polder Oosterwolde, a.* 180.

b) Meer in het bijzonder, als collectieve benaming voor al het gras van één jaar (of van één seizoen), hetzij met betrekking tot een geheel land of eene geheele landstreek, hetzij met betrekking tot eene bepaalde, kleinere oppervlakte. || Verpachting van het grasgewas in den polder X. De opbrengst van het grasgewas in de uiterwaarden te Y. — Om het slechte grasgewas (*in zeker jaar*) wilden de jonge paarden niet zoo goed groeien als in 1864, *Med. en Ber. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 132.

GRASGROEN, bnw. Mhd. *grasgrüene*, nhd. *grasgrün*, mnl. *gras-*, (*gers-*)*groene.* Uit *Gras* in de bet. 1) en *Groen.* Van eene met de groene kleur van het gras overeenkomende kleur; zoo groen als (het) gras. || Grasgroen. *Vert d' herbe*, PLANT. — De blijde Grasmaent voeght ... Het vrolijck grasgroen kleet, VONDEL 4, 10. Een grasgroene zode, 11, 396. Den rok van fijn zwart laken, ... de grasgroene sluitjas, *K. Zev.* 1, 30. Twee grasgroene landschappen (*schilderijen*) van ik weet niet wien, met duizend boomen, BEETS, *C. O.* 293.

— Als onz. znw. gebezigd. *Grasgroene* kleur. || Haar lichte zijden japon was van een zeer opzichtig grasgroen, TEN BRINK, *Rom.* 2, 72.

GRASGROND, znw. m., mv. (in de bet. 1) *-en.* Uit *Gras* in de bet. 1) en *Grond.*

1) Grond of bodem die geschikt is om gras op te telen; ook: met gras begroeide grond. || Goede grasgrond. Slechte grasgronden.

2) Als aangenomen term in de wapenkunde. Zie de aanhalingen. || Wanneer zij (*de Aarde*) als wezenlijke grond onder in het schild voorkomt is zij meestal groen en wij noemen dit grasgrond, RIETSTAP, *Handb.* 210.

— *Losse grasgrond* (fr. *terrasse isolée*): wanneer de grond in het schild niet uit de schildpunt oprijst, maar los of zwevende staat (*a. w.* 211).

GRASHALM, znw. m., soms ook vr.; mv. *-en*; verkl. *-pje*. Nhd. *grashalm*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Halm*. Stengel van eene grasplant. || Boven de hooge grashalmen vertoonde zich bijwijlen het ... ligchaam van een grooten tijger, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 4.

(Waar) ... bloem en kruid de vloeren strooien,
En 't seissen door de grashalm knart.
BILD. 8, 265.

Samenst. *Grashalmscheut*, grasscheut (BILD. 5, 112); *grashalmspriet*, grasspriet (BILD. 14, 317).

GRASHARING, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-kje*; als collectieve stofnaam vr. en zonder mv. Uit *Gras* en *Haring*. Eene benaming voor haring die dicht bij de kust gevangen wordt. Ook: voorharing genoemd. || Grasharing. *Haring digt onder de wal gevangen*, MARIN. — Dat verscheyde ... sich vervorderen ... te venten ende verkoopen Voorharing ofte Gras-haringh, *Handv. v. Amst.* 895 *b* (zie ook 897 *b*).

GRASHUUR, znw. vr.; zonder mv. Mnl. *grashure* (ook *gershure* enz.). Uit *Gras* in de bet. 1) en *Huur*, huur- of pachtsom. Bedrag dat als huur voor grasland moet worden opgebracht.

GRASJAAR, znw. onz., mv. *-jaren*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Jaar*. Het jaar beschouwd ten opzichte van het al of niet voordeelige beschot aan gras. || Een goed grasjaar. — Vele schrale gras- en hooijaren achter elkander, *Med. en Ber. v. d. Maatsch. v. Landb.* 1868, blz. 63.

GRASKAAS, znw. vr., mv. *-kazen*; verkl. *-kaasje*; als collectieve stofnaam zonder mv. Kaas die vervaardigd is van melk, afkomstig van vee dat versch gras eet, dat in de wei loopt; in tegenstelling met *hooikaas*. || Middelbare graskaas, *N. Rott. Ct.* van 7 Maart 1890, 2de Blad (*Land- en Tuinb.*).

Samenst. *Commissie-, fabrieksgraskaas* (t. a. pl.).

GRASKALF, znw. onz., mv. *-kalveren*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Kalf*. Kalf dat in de weide loopt of geloopen heeft, in tegenstelling met nuchtere of met nog zuigende kalveren.

GRASKAMP, znw. m., mv. *en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Kamp*, afgepaald stuk land. Afgepaald stuk weiland.

GRASKANT — GARS-, GERSKANT —, znw. m., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Kant*.

1) Met gras begroeide walkant langs een water. || Waar een fabrikeur woonde vond men ... wel eens den groenen graskant door eene houten beschoeijing vervangen, ten einde eene betere opscheping te hebben, v. D. PAAUW, *Verversch.* 14.

2) In Zuid-Nederland: de onbebouwde en met gras begroeide zoom rondom een akker, fr. *champecière* (zie DE BO^2 299 *a*). || De zaailanden, die in sommige gemeenten van 't Land van Waas, als hier te Moerdam en elders met breede graskanten gezoomd zijn, DE VOS, *Vl. Jong.* 3.

GRASLAND — GARS-, GERSLAND —, znw. onz., mv. *-en*. Mnl. *graslant*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Land*.

1) Grond die voor grasteelt geschikt is, in tegenstelling met bouwland.

2) Met gras beslagen land (of: stuk land), wei- of hooiland. Met mv. in de bet.: stuk land. || Heerlyk grasland, *Leev.* 5, 133. Grootte des polders: 295 B. 46 R. ..., waarvan 280 B. 74 R. ... als grasland volle, en 14 B. 72 R. ... als geestland halve lasten betalen, G. DE VRIES, *Zeew. en Wat. v. N.-H.* 270. Het aanleggen van nieuwe graslanden, v. HALL, *Landh. Flora*, 249. Als het beste middel tegen dit gewas (*riet enz. in bouwland*) wordt opgegeven, het land met klaver tot grasland aan te leggen *enz.*, 253. Een zijweg, die door het grasland liep, v. LENNEP, *Rom.* 9, 217. Duizenden peerlen zie ik op 't grasland blinken, DE MONT, *Lentesott.* 79. Dat Dirksland destijds (*in* 1415) nog was een ... onbewoonde schor of gors, alleen als grasland gebruikt, *Vaderl. Rechtsbr., Versl.* 2, 271.

GRASLINNEN, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Nhd. *grasleinen*. Uit *Gras* en *Linnen*. Zeker, op het gewone uit vlas vervaardigde linnen zeer gelijkend weefsel, waarvoor de vezel van het zoogenaamde *Chineesche gras* (*Boehmeria nivea*, een der *Urticoideae*) de grondstof levert. Verg. eng. *grasscloth* en zie OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 602; KUYPER, *Technol.* 2, 296.

Afl. *Graslinnen*, bnw., uit graslinnen gemaakt. Van kleedingstukken.

GRASLOOK, znw. onz.; zonder mv. Nhd. *graslauch*. Uit *Gras* en *Look*. Andere benaming voor het bieslook, lat. *Allium schoenoprassum*. || Het snijlook, graslook, bieslook ... dat ook enkeld bij ons in het wild voorkomt en waarvan het bij herhaling afgesneden blad, in soepgroenten enz. gebruikt wordt, v. HALL, *Landh. Flora*, 226.

GRASMAAIEN, onz. zw. ww.; alleen in de onbep. wijs in gebruik. Koppeling van *Gras* in de bet. 1) in den 4den nv. en *Maaien*. Gras met de zeis afsnijden. || Uit grasmaaien gaan. Het grasmaaien is allemans werk niet.

Afl. *Grasmaaierij*, het grasmaaien („De Geschiedenis der *Grasmaaierij* in Nederland, die wel denkelijk bij een of ander Landbouwkundig Congres in de maak zal zijn *enz.*", BEETS, *Versch.* 1, 26).

GRASMAAIER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Gras* en *Maaier*.

1) Een persoon die gras maait, die er zijn beroep van maakt gras te gaan maaien. || Het gras in den tuin staat te hoog; de grasmaaier zal eens moeten komen.

— Inzonderheid: een bovenlander die bij de boeren in den hooitijd het gras komt snijden enz. Bij uitbreiding, als schimpnaam: mof, poep. Verg. GRASMOF. || Ik wierd van den insolenten Westphaling (t. w. *een huisknecht*) te rug gehouden, en my wierd toegegrauwt (*enz.*). ... Ik voegde den onbeschoften grasmayer daar op toe *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 6, 51.

— Zegsw. *Als ik mij niet prijs, en een ander mij niet prijst, dan moet ik ongeprezen het land uit, zei de grasmaaier*, HARREB. 1, 258 *a*.

2) Werktuig om gras mede te maaien; maaimachine voor gras.

GRASMAAND, znw. vr.; zonder mv. Zw. *gräsmånad* (April), mnl. *gras-, gers-, gersmaend*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Maand*. De maand waarin het nieuwe gras uitspruit, als benaming voor de maand April (zie echter de Aanm.). Hoewel niet geheel verouderd, toch weinig gebruikelijk. || Grasmaend, vetus, *Aprilis*, KIL. — Op den meten van grasmaant ... beefde ... gansch Nederhoopt, *N. H.* 698.

De blijde Grasmaent voeght een muts met groene pluimen,
Het vrolijck grasgroen kleet, de bloemkorf, tulp, en luit.
VONDEL 4, 10.

Aanm. In den kalender, afgedrukt bij CLARISSE, *Natuurk. v. h. Geheel-al*, 68, wordt de maand Juni *Gherstmaent* genoemd en in het handschrift is daarbij (blijkens blz. 206) een *grasmaaier* afgebeeld. In dit geval beteekent *Grasmaand* dus niet: de maand waarin het gras *uitspruit*, maar die waarin het *geoogst* wordt; eene opvatting die gesteund wordt door: „*Junius*, Hoymayndt" in den *Teuthon.* 165 (ald. 125 echter, als tegenwoordig, Hoeymaent, *Julius*). Zie ook WEINHOLD, *Monatnamen*, 39. Eene andere benaming voor Juni, die evenzeer met het gras in verband staat is Weymaent bij PLANTIJN en Weidmaent (*a pecoribus in pascuis mittendis*) in JUNIUS' *Nomenclator* (uitg. 1577), 259 *a*.

GRASMOF, znw. m., mv. *-fen*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Mof*, vreemdeling, Duitscher. Schimpnaam voor de veelal uit Westfalen afkomstige grasmaaiers (zeisemannen, hannekemaaiers), die zich voor den hooitijd bij de Hollandsche boeren verhuren. Bij uitbreiding voor: Duitscher, „poep". || Een grasmof ... die met twee zesthalven in zijn zak is gekomen naar dit land en bijeengeschraapt heeft een fortuin zoo als weinige lieden bezitten, V. LENNEP, *Rom.* 4, 8.

GRASMUSCH — -MOSCH —, znw. vr., mv. *-muschen*; verkl. *-muschje*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Musch*.

1) Als algemeene benaming van het vogelgeslacht *Sylvia*. || Onder den geslachtnaam van Grasmusch, *Sylvia*, begrijpt men een aanzienlijk aantal soorten, SCHLEGEL, *Vogels*, 54. Bij de grasmusschen, waarvan de gewone grasmusch, de zwartkop, de tuinfluiter en de braamsluiper in ons vaderland worden aangetroffen, is de hoofdkleur grijs of grijsbruin, BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 206. De bevalligste zanger onder deze grasmusschen is ongetwijfeld de zwartkop, 2, 207.

2) Als bijzondere benaming voor één vogel uit dit geslacht, t. w. voor de *gewone grasmusch*, *Sylvia cinerea*, ook erwtenpikkertje en koewachtertje genaamd. || Ten allen tijde worden geacht voor landbouw of houtteelt nuttig te zijn ... 13°. de grasmusch, *Besl. v.* 25 Aug. 1880, *Stbl.* 164, *a*. 1.

Als, nabootsingwekkend, de stem des bedriegliken koekoeks
Wegjaagt de eigenares van den nest: de bedeesdere gras-[musch.
DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 34.

Aanm. In oudere woordenboeken (b. v. bij KILIAAN) wordt voor Grasmussche de vertaling *Curruca* opgegeven. Dit is inderdaad nog heden elders wel de naam voor het geheele geslacht *Sylvia* (zie b. v. WEBSTER op *Black-cap* en *Whitethroat*); ten onzent draagt echter in dat geslacht alléén het *braamsluipertje* den naam *curruca* als onderscheidenden toenaam. Zie ook de Aanm. bij GOMS, 2de art.

— In overeenstemming met nhd. *grasmücke* (*Sylvia*) is de vorm Grasmugghen door MELLEMA naast Grasmussche vermeld. Verg. ook Grasvoghel onder GRAS, Samenst.

GRASNERF, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Nerf*, in den zin van: begroeide bovengrond (desgelijks nhd. narbe, *die grasseite des bodens soweit die wurzeln reichen*, *D. Wtb.* 7, 352; men denke aan de *nerf* of haarzijde van het leder en vergelijke hiermede mnl. *swaerde*, zwoord, huid, in *groen-* en *grontswaerde*; ook eng. *greensward*). In de waterbouwkunde. Het door grasplanten gevormde bekleedsel van den grond; de groeze. Verg. ook GRASVILT.

GRASOOGST, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Oogst*. Het inzamelen, oogsten van het gemaaide gras; ook: het geoogste grasgewas. Gewoonlijk *hooioogst* genoemd. || De grasoogst (was) nog al gunstig, *Med. e. Ber. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1868, blz. 55.

GRASPERK, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Perk*. Een met gras begroeid vak in een tuin- of parkaanleg. || De soorten van Zwenkgras zijn... zeer geschikt voor den aanleg van effene grasperken of zoogenaamde gazons, V. HALL, *Landh. Flora*, 267. Ik deed mijn best ... rondom het groote grasperk den hond na te loopen, LINDO 2, 70. 't Venster, uitziende over de gladgemaaide en gerolde grasperken en witte grintpaden voor de deftige heerenhuizinge, ESSER in *Gids* 1889, 1, 253.

— Ook in het algemeen voor: grasveld, grasvlakte. || De overige woningen (*van het dorp*), die in een halven cirkel verspreid lagen rondom een groot grasperk, met eenige iepeboomen beplant, V. LENNEP, *Rom.* 6, 1. Een huis ... met een grasperk, waarop schapen en geiten graasden tot voorplein, BOSB.-TOUSS. 3, 480 *a*.

GRASPIEPER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Pieper*. Zekere vogel, *Anthus pratensis*; ook Tiet-, Veld- en Piepleeuwerik genoemd. Zie SCHLEGEL, *Vogels*, 69. || De leeuwrik steeg omhoog, de graspieper piepte, de merel floot, VOSMAER, *Inwijd.* 31.

GRASPLANT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1 of 2) en *Plant*.

1) Afzonderlijk plantje van eene grassoort.

2) In 't mv.: collectieve benaming voor de *Gramineae*.

GRASPLEIN, znw. onz.; soms ook vrouwelijk gebezigd; mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Plein*. Met gras begroeide uitgestrektheid; grasveld; ook: grasperk. || Dit grasplein (*rondom eene kerk*) is door een laag, oud muurtje omgeven, KNEPPELH. 8, 104. De grasplein schittert van peerlenden dauw, DAUTZENBERG, *Verg. en Nag. Ged.* 90 (zie ook 45). Malsche grasspleinen ... frissche boschaadjen, nette bloemperken, SLEECKX 12, 5. Een weelderig grasplein met rozenperken, B. LOVELING, *N. Nov.* 53.

Zie nog b. v. V. LENNEP, *Rom.* 13, 46; LOVELING, *Idon.* 64.

GRASPREEK, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Preek*. Predikatie in het open veld ten tijde van de vervolgingen der Gereformeerden; hagepreek. || De la Grange ... die ... wanneer hij zijne graspreken hield, op zijn ros gezeten, zijn pistool loste, om de geloovigen tot het gehoor te noodigen, BAKH. V. D. BRINK, *Huw. v. W. v. O.*, 127.

GRASRAND, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Rand*. Rand van graszoden langs een wandelpad, om een bloemperk, enz.; grasband.

GRASRIJK, bnw.; *-er*, *-st*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Rijk*. Rijk aan gras; overvloed van gras hebbende; met welig gras begroeid. || De Hollander (en meer andere Natien) bysonder, die grasrijcke weyden hebben, VISSCHER, *Sinnep.* 134 *a*. IJsland is steen- en bergachtig; de Weylanden zijn 'er maar tamelijk goed, niet zeer grasrijk voor de beesten, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 39.

's Voorjaars keeren de eibers weder ...
Want zij minnen trouw en teeder
't Gras- en vischrijk Nederland.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 196 (zie ook 9, 79).

GRASROERING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Gras* en *Roeren* (aanraken) met *-ing*. Voorheen zekere zinnebeeldige handeling bij het overdragen van den eigendom van onroerend goed; hetzelfde als *Aardroering* (zie ald.). Zie ook NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 28. || Grasroeringe ... is een oude manier van doen, in alle besit-regt, daar by men sig in het dadelijk besit wil stellen van enig onroerend goed, daar toemen in de landen een groene sode uyt het land stikt, ende deselve op nemende omkeert, V. LEEUWEN, *Cost. v. Rijnl.* 176 *b*.

GRASROL, znw. vr., mv. *-len*; verkl. *-letje*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Rol*. Hardsteenen cylinder in een ijzeren gestel om daarmede de gemaaide grasperken effen te rollen en tevens de fijnheid van het gras te bevorderen. Zie b. v. CHOMEL 939 *a*.

GRASRUPS, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Rups*. De rups van *Heliophobus graminis* L., die zich op weiden en graanvelden aan de wortels van het gras of koren ophoudt. Zie SNELLEN V. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 437.

GRASSCHAAR, znw. vr., mv. *-scharen*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Schaar*. Groote schaar der tuinlieden om het gras (b. v. van grasbanden) te knippen.

GRASSCHEUT, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je* en in dichterlijken stijl *-ken*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Scheut*, jonge spruit, eerste uitspruitsel. Jong grassprietje. || Dat de aerde uitschiete grasscheutkens, *Gen.* 1, 11. Als het gras sich openbaert, ende de grasscheuten gesien worden, *Spreuk.* 27, 25. Men ziet als dan (*ten gevolge van zeevlammen*) ... dat alle bloeisem, bladeren en grasscheuten, eensklaps als verschroeid en verbrand zyn, BERKHEY, *N. H.* 1, 345. Niet een grasscheutjen zal u onthouden worden, v. LENNEP, *Rom.* 9, 301.

GRASSCHIJT, znw. m.; zonder mv. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Schijt*, buikontlasting. Overvloedige ontlasting ten gevolge van het eten van gras bij het vee. || Als zij (*de koeien*) in het voorjaar in de weiden komen, dan krijgen zij den groenen Schijt of Grasschijt. Deze houdt men voor zeer gezond *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 8, 217.

GRASSCHRAPER, znw. m., mv. *-s*. Van *Gras* in de bet. 1) en *Schrapen* met *-er*. Bij paardenfokkers. Een benaming voor de bovenlip van een paard. || De Bovenlip, of de Grasschraaper, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 80.

GRASSOORT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1 of 2) en *Soort*. Verscheidenheid, variëteit onder de grassen. || De grassoorten, welke vecltijds, vooral in waterachtige lage polders, onder het hooigras groeijen, BERKHEY, *N. H.* 9, 85. Alle inlandsche grassoorten hebben 3 meeldraden in elk bloempje, met uitzondering van eene enkele, die 2 meeldraden heeft (t. w. *het reukgras*), V. HALL, *Landh. Flora*, 249. Paul (had) ... de boorden met geurige grassoorten beplant, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 241.

GRASSPIER, znw. vr.; soms onz.; mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Spier*, spriet, spruit, halm. Grasspriet.

> Elk grasspier is een stomme letter
> En boekstaef, die alom in 't velt
> Het woort van Godt zoo kunstigh spelt.
> MOONEN, *Poëzy*, 304.

GRASSPRIET, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Spriet*, dunne stengel of halm. Grasstengel, grashalm. || De grasspriet wykt onder haren tred, MULTATULI 1, 193. De dauw die de dorstende grassprietjes drenkte, SCHIMMEL 1, 464 *a*.

> (Als) ... Het koeltje door de toppen beeft
> En paarlen op de grasspriet blinken.
> TOLLENS 11, 179.

GRASTAPEET. Zie GRASTAPIJT.

GRASTAPIJT — daarnevens *-TAPEET* —, znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Tapijt*. Dichterlijke benaming voor het graskleed der aarde dat met een tapijt wordt vergeleken. || Gy ... Die weide en veld bevloert met bloem- en grastapeet, BILD. 12, 343. Dan wandelde haar oog eerst over een prachtig grastapijt, waardoor twee of drie rivieren in gevallijke bochten heenvloten, CONSC. 1, 249 *a*. Uw mollig grastapijt, o welige Nederlandsche weiden! GORTER, *Lett. Stud.* 1, 74. Het plan van den aanleg ... in hetwelk priëel en bloemperk, heester en grastapijt de plaats was aangewezen, SCHIMMEL 3, 14.

GRASVEILING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Veiling*. Verkooping van het te veld staande grasgewas.

GRASVELD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Veld*. Met gras begroeid veld.

1) Vlakte of uitgestrektheid gronds waar het gras in het wild groeit. || Op Java worden de hooge grasvelden waarin de tijgers en panthers zich verbergen, door *Saccharum spontaneum* ... en *Imperata arundinacea* ... gevormd, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 309. Sommige erven (*in Indië*) ... bevatten bosch en tuin en weiland. Anderen zyn bloemtuinen. Elders weer is het geheele erf één groot grasveld, MULTATULI 1, 147.

2) Weiland, hooiland; ook: bleekveld. || De gemiverde stoffen (*katoenen weefsels*) (worden) ... nadat zij eerst een paar dagen lang op het gras- of bleekveld uitgespreid lagen ... in kuipen met eene kokende ... loog ... overgoten, KUYPER, *Technol.* 2, 280. Een ... boerengans, die over het maar schamel grasveld heenwaggelt, SCHIMMEL 1, 456 *b*.

GRASVELLIG, bnw. Mnd. *grasvellich*, afr. *gersfallich*, mnl. *gras-*, *gars-*, *gersvallich* (en *-vellich*). Een afleidsel (met *-ig*) van het znw. *grasvel*; zie daarvoor, alsmede voor andere beteekenissen van *grasvellig*: VERDAM 2, 2109 en verg. de aldaar aangehaalde bronnen. Met betrekking tot onroerend goed: ter executie aan de schuldeischers overgelaten; voor schuld moetende verkocht worden (VERDAM 2, 2110.). Alleen uit het Oosten des lands bekend. || Ingevalle eenig goet zo hoge bezwaart ware met Schulden, dat de Crediteuren hare betalinge daar uit niet konden bekomen, maar dat het Grasvellig voor de schulden bleve liggen, *enz. Landr. v. Drenthe*, 31. Dat het Grasvellig Goet ... drie weeken na de publicatie, by parcelen, of in 't geheel ... by opslag ofte uitmijninge an de meestbiedende zal worden verkoft, 32.

— Thans nog in oostelijke tongvallen. || Dit is grasvellig, *dit moet voor schuld verkocht worden*, (V. DALE; MOLEMA 133 *b*).

Afl. *Grasvelligheid* (zie *Landr. v. Drenthe*, 31).

GRASVERKOOPING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Verkooping*. Veiling van te veld staand grasgewas.

GRASVERPACHTING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Verpachting*. Verpachting, verhuring van het grasgewas op de landerijen ter afweiding of voor den hooibouw.

Samenst. *Voorjaarsgrasverpachting*.

GRASVILT, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Vilt*, vr., begroeide bovengrond. Het door grasplanten gevormde bekleedsel van den grond (bij den waterstaat inzonderheid van eene dijksglooiing); de groeze. Evenals bij *Grasturf* en

mnl. *groenswaerde* (zie onder GRASNERF) wordt dus ook in dit woord het graskleed van de aarde als een *harig* deksel voorgesteld (verg. ook GRASTAPIJT).

GRASVLAKTE, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Vlakte*. Met gras begroeide vlakte. || Weldra ... galoppeerden ze de breede grasvlakte over, die hen nog van de woning scheidde, TEN BRINK, *Rom.* 1, 199.

— Ook in toepassing op *savanen*, *puszta's* en *toendra's*.

GRASWANTS, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Wants*, zeker insect (nhd. *wanze*). Zie de aanhaling. || Van de gras- of zandwantsen (*Coreodes*) worden verscheidene soorten op grashalmen aangetroffen, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 481.

GRASWEDUWE, znw. vr., mv. *-n*. Eene zoogenaamd „onbestorven" weduwe: gehuwde vrouw wier echtgenoot tijdelijk afwezig is; verg. zw. *gräseka*, deensch *grâsenke*, eng. *grasswidow* en nhd. *strohwittwe*; mnd. *graswedeme* beduidt eene onteerde en daarna verlatene jonge dochter.

GRASWORTEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Wortel*.

1) Wortel van eene grasplant.

2) Benaming voor den wortelstok van het kweekgras (*Agropyrum* —, of *Triticum repens*): lat. *radix gramineus*. In de apotheek: een losmakend en eenigszins purgeerend middel. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 269—270.

GRASZAAD, znw. onz.; als collectieve stofnaam zonder mv. Uit *Gras* in de bet. 1 of 2) en *Zaad*. Zaad van grasplanten; zaad waaruit grasplanten voortkomen; ook wel (althans te Leiden) *Hooizaad* genoemd. || Engelsch graszaad.

GRASZODE — *-zooi* —, znw. vr., mv. *-zoden*, *-zooien*. Uit *Gras* in de bet. 1) en *Zode*. Vierkant afgestoken stuk van den met gras begroeiden grond; vierkante uit de grasvilt gestokene lap. || Een rand van graszoden. De kale plekken in het grasperk met nieuwe graszoden doen beleggen. — (Men) zou ... die (*eene dijksglooiing*) eerst met eene dunne kleilaag kunnen voorzien, om daarop de graszoden te brengen, HUET, *Zeewer. a d. Hondsb.* 67.

GRATIAS (de lettergreep *ti* wordt uitgesproken als *tsi*), znw. vr. Eigenlijk de 4de nv. mv. van lat. *gratia*; de uitdrukking *gratias agere* beteekent „dank betuigen". Vandaar dat bij ons *gratias* de beteekenis: dankbetuiging heeft gekregen.

1) Dankgebed na het eten. In de zegsw.

— *Korte benedictie, lange gratias* (HARREB. 1, 47 *a*): eene korte zegenspreuk vóór, maar een lang dankgebed nà den maaltijd; de lange *gratias* moet namelijk zien op het „glaasje nà de gratie". Eenigszins anders bij TUINMAN, *Spreekw.* 2, 28.

2) Dankzegging na het H. Avondmaal. || Een Gratias oft Danckseggínge na het Nachtmael, achter DATHENUS, *Ps. Dav.* bij v. HASSELT, *Arnh. Oudh.* 3, 105.

3) Op de voormalige Latijnsche scholen en thans nog bij sommige gymnasiën in gebruik. Dankbetuiging aan Heeren Curatoren voor een ontvangen prijsgeschenk. || Eene gratias opzeggen. Zijn' gratias van buiten leeren. — Dan is er prijsuitdeeling in de Fransche kerk, en dan doen al de primussen gratiassen. Weetje wat een gratias is? ... het is een bedankje voor den prijs, BEETS, *C. O.* 241 (zie ook BEETS, *Na vijftig jaar*, 42 en 157).

GRATIE (de lettergreep *tie* klinkt in de uitspraak als *tsie* of als *sie*) — GRACIE —, znw. vr., mv. *gratiën*; verkl. *gratietje*. Mnl. *gracie*. Het lat. woord *gratia*, waarvan ook ital. *grazia*, nhd. *grazie*; verg. fr. *grâce*, eng. *grace*.

A) Bevalligheid. — 1) Abstract.

a) Met betrekking tot personen. Bekoorlijke losheid, bevallige zwier in houding en manieren. || Ja watten graci het hy; hy is te dubbelt ondieft: Het geeftme wonder datse hum niet in een koffertje sluyte, W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 5.

Dat, tête à tête, of in de conversatie,
Een vrouw, die reeds in 't huwlijk is getreên,
Meer dan een maagd haar geest vertoont en gratie.
V. LENNEP, *Poët.* 6, 223.

b) Met betrekking tot zaken. — *α*) Met betrekking tot de gestalte, de houding, de manieren. Bevallige losheid, bekoorlijke zwier. || Uitschitterende boven al de vrouwen ... in schoonheid van wezen, in gratie van gestalte, BOSB.-TOUSS. 2, 64 *a*. De gratie van die veêrkrachtige gestalte, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 18. Hier (*bij de tarantella*) geldt alleen de gratie der standen, der antithesen, der bewegingen, beurtlings statig en langzaam, beurtlings wild en hartstochtelijk, VOSMAER, *Amaz.* 136.

Hebbe eerbied voor mijn zwak, wie jeugd en gratie huldig;
Raketten is mijn lust! (*enz.*).
DE GÉNESTET 2, 212.

β) *Met gratie*: met bevalligheid, met zwier. || De breede zwarte falie, ... hangende over de schouders; met vrij wat meer gratie dan waarmee b. v. mijn nicht haar mantille draagt, BEETS, *C. O.* 333.

— Van handelingen: op eene bevallige of sierlijke wijze. || Zijn geheele zonderlingheid (was) .. in vele opzichten niets anders ... dan het goed heenkomen zijner mislukte pogingen om met eenige gratie en goeden uitslag te handelen als andere menschen, BEETS, *C. O.* 254 (*van den „origineelen" Wagestert*).

een ruiter die zijn paard
Met zoo veel gratie op doet steigeren,
Dat zoo gij hem een groet kost weigeren,
Gij harder dan het hardsteen waart.
BEETS 2, 366.

— Met betrekking tot hetgeen minder aangenaam is. Op zoodanige wijze dat het onaangename of hinderlijke geen aanstoot geeft. || Hy schuimde met een gratie, HUYGENS 2, 394 (*„schuimen" hier in den zin van: klaploopen*). De Vrysterstaat is wel prettig, om dat wy meisjes dan, met gratie, mogen regeeren, *Leev.* 1, 265. Dat ik bykans zou gelooven, dat gy my fopte; iets dat niemand met zo veel gratie doen kan, dan de Vrouw van mynen Neef Ryzig, 5, 345.

γ) Aantrekkelijkheid door innerlijk of uiterlijk schoon. || Een neus, beroofd van alle gratie, Die paarsch wordt aan zijn punt in 't vuur der konverzatie, DE GÉNESTET 1, 205.

om dat van zulx (t. w. *zouteloos drukwerk*) veel dicker [dalers komen,
Dan van ietwes dat geest, geur, gracy heeft en schick.
DE DECKER 1, 129.

— Zegsw. (in woordspeling met de bet. C): *Het heeft gratie noch benedictie* (HARREB. 1, 256 *b*): gestalte noch heerlijkheid; er is geen goed van te zeggen.

— Bij uitzondering in het mv. || Veel hebben uytwendige gratien, maer geen inwendige devotie, POIRTERS, *Mask.* 1.

δ) Met betrekking tot taal en stijl. || 't Ghezwijgh gheeft een aengename gracy aen de sprake, ghelijck de schaduwen aen de couleuren in de schilderijen, en ghelijck de tusschen-poozen in de muzijcke, DE BRUNE, *Bank.* 1, 171. Predikanten die geen welsprekentheyt en kleyne gratie hadden in het seggen, POIRTERS, *Mask.* 212.

2) Concreet, met mv. In de classieke mythologie Benaming van drie godessen, gezellinnen van Venus;

lat. *Gratiae* (naar het voorbeeld van gr. *Χάριτες*). || De drie Gratiën, Euphrosyne, Aglaja en Thalia.

Zy is ghekomen over Zee
En met haer zijn ghekomen mé
De Gracien en Sang-Goddinnen.
V. BEAUMONT 127 (*Aan Anna Roemers*).

Zie ook V. LENNEP, *Poët.* 5, 242.

— In schertsende toepassing. || Een breede sproeterige Saffo met een hooge sproeterige harp ... en twee tanige vrouwen, die ... op de viool speelden. „Drie poetjes van gratietjes", zei Nurks lachende, BEETS, *C. O.* 30.

B) Goedgunstigheid.

1) Welwillende gezindheid, goede gunst, die men ondervindt of geniet. || Ende gebiede my hier mede ... in gratie van U Ed. Mogh., HOOFT, *Br.* 1, 93. U Ed. Mo., dewelke ... God Almaghtigh in gelukzaligher regeringe altijds bewaere, en in haere goede gratie U Ed. Mo. Onderdaenen dienaer P. C. Hooft, 2, 130 (*zie ook* 1, 375 *en verg.* haer' goede gunste, 1, 273 *alsmede* fr. *en vos bonnes grâces*, 1, 278).

— *In de gratie zijn, blijven, komen, bij iemand; uit de gratie raken.* || Ik merk dat hy heel uit myns Vaders gratie is, *Leev.* 3, 134. Neen, oom! jokte Kareltje, die in de gratie wilde blijven, COUPERUS in *Gids* 1890, 1, 166.

die wilt inde gratie beclijuen
Der mannen, moet wesen net van natueren.
OVID., *Conste d. M.* 78.

— *In (zijn) eigen gratie staan*: zich zelf behagen. || Veel Joffrouwen staen boven maten wel in hare eygen gratie, en goetduncken, POIRTERS, *Mask.* 91 (zie ook 216).

— *Goede gratie.* In uitdrukkingen als *Met goede gratie uit elkander gaan, — scheiden*: als goede vrienden, in der minne.

— *Bij de gratie*: door gunst, uit goedwilligheid, met oogluiking. || Bij de gratie is hij door dat examen gekomen.

't („*schotje*") Is opgelapt en opgeknapt,
Eén wrak, één reparatie!
En staat nog — bij de gratie.
DE GÉNESTET I, 176.

— *Jaar van gratie*, lat. *annus gratiae*: het tijdperk van een vol jaar, met en boven het sterfkwartaal, gedurende hetwelk de weduwe of de minderjarige kinderen van een predikant de inkomsten der vacerende plaats (het genot van inwoning in de pastorie of van huishuur daaronder begrepen) geheel en onbezwaard mogen genieten. Zie *Reglem. o. d. Vacat., a.* 3. || Gedurende het jaar van gratie moet de ring voor de predikantsweduwe in de vacature preeken.

2) Goedertierenheid, genade die men bewijst.

a) Van de goedertierenheid van God. Genade, barmhartigheid. Zie GENADE in de bet. I, A, 1). || Te Bethleem is nu Gods gratie veil, A. BIJNS, *Ref.* 311 (ed. BOGAERS). Tot dat Godt de Heere gratie soude geven, om de saeck ... met beter fondament te mogen aengrijpen, *Begin e. Voortg.* 13, 31 *b*. Op sijne (*Gods*) gratie hope ick dat ghy voortaen sult steunen, POIRTERS, *Mask.* 10. Dat er vonken van hoogere gratie ook in de heidenwereld gloorden, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 21.

— *Gratie doen*, genade bewijzen. || Want u God gracie gedaen heeft menichfuldich, V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 233.

— *De gratie waarnemen*, t. w. den dag, den tijd der genade.

Menich isser noch sieck, die latter becomen can.
Heeft u de Heere ghesontheyt verleent,
Laet doch de gratie waer sijn genomen dan.
A. BIJNS, *Ref.* 291 (ed. BOGAERS).

— Soms in den zin van: genadegift. || Het oprecht en geoorloft oogmerck van den houweljcken staet ... te genieten, is: verwecken der kinderen ..., de remedie tegen d'oneerbaerheyt, en de gratie van 't H. Sacrament, POIRTERS, *Mask.* 179.

— *Bij* (of *door*) *Gods gratie, bij de gratie Gods*: door Gods genadige gehengenis. || Omme by der gratie, ende hulpe des Almachtigen Godts naer de uytterste macht ... deselfde Landen ... te hanthouden ende te beschermen *enz., Prins Willem I*, bij BOR, *Nederl. Oorl.* (uitg. 1680), 2, *Byv. v. Auth. Stukk.* 42 *b*.

Doer Gods gracie, wij hier gherochten,
U tonderwijsene, daer op neemt gome.
Gentsche Sp. 321.

— Als toevoegsel aan een vorstelijken titel: door Gods goedertierenheid, bepaaldelijk in tegenstelling met de willekeur of de macht van menschen. Eene navolging van mlat. *Dei gratia*; zie daarover bij GENADE (Deel IV, 1473). Eene vaste formule in het intitulé der wetten van het Koninkrijk der Nederlanden. || Wij Willem, bij de gratie Gods, Prinse van Oranje-Nassau, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden, *Besl.* van 6 Dec. 1813, *Stbl.* 4. Wij Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz., *Besl. van* 16 Maart, 1815, *Stbl.* 27. In naam van Hare Majesteit Wilhelmina, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses *enz., Wet* van 31 Dec. 1891, *Stbl.* 252. — Wanneer ... aan het hoofd van alle wetten gelezen wordt, dat daar spreekt de Koning „bij de gratie Gods", dan komt het eerst de erkentenis van de zijde van den Koning, van den Wetgever tot ons, dat hij zijne macht ... erkent te hebben ontvangen van God, DE GEER V. JUTF., aangeh. bij ARNTZENIUS, *Herz. der Grondw.* 5, 724.

— In navolging hiervan ook *Kunstenaar, dichter bij de gratie Gods, bij Godes gratie.* Zie ook bij GENADE (Deel IV, 1473). || Hij is geen kunstenaar bij Godes gratie, die niet, eer hij scheppen ging, geschouwd heeft in die goddelijke glorie, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 16. Dichter in echten zin, dichter bij Godes gratie, 37. Want hij (*Donders*) was een geboren leeraar, een kunstenaar bij de gratie Gods, STOKVIS in *Mann. v. Bet.* 1890, 311.

b) Van goedertieren vergevensgezindheid of welwillendheid van menschen (vorsten, regeeringspersonen enz.). Zie GENADE, I, A, 2).

a) Barmhartigheid.

— *Het zwaard zonder gratie*: het zwaard zonder genade, de gestrengheid in persoon. || 'k Ben 't zwaard zonder gratie voor hem die het doet, V. ZUIGELEN 4, 25.

— *De slag van gratie*, fr. *le coup de grâce*: de slag waarmede de beul den gefolterde afmaakt. Ook figuurlijk. Zie bij GENADE (Deel IV, 1477) en GENADESLAG. || Geef mij den slag van gratie, dat ik sterve! CONSC. 1, 178 *b*.

β) Ten opzichte van misdadigers. Geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf. Voorheen gewoonlijk *pardon* genoemd. || Gratie vragen, gratie krijgen. — By sijne Excellentie ... sullen moeten worden verleent alle gratien, als Remissiedoens *enz.*, bij BOR, *Nederl. Oorl.* (uitg. [illegible]) *Byv. v. Auth. Stukk.* 22 *b*. De Koning van gratie van straffen door rea

legd, *Grondwet* 1887, *a*. 68. De veroordeelde (kan) een verzoekschrift om gratie ... inlevereu *enz., Wetb. v. Strafr., a*. 337. Indien de veroordeelde geene gratie heeft verzocht *enz., a*. 341.

γ) Afslag, vermindering van het bedrag eener belasting. || De ordinarise bede ..., daervan zy gemeenlick gratie gehadt hebben van 1 derde deel, FRUIN, *Inform*. 240.

C) Dankbetuiging; bepaaldelijk: dankgebed nà den maaltijd, in tegenstelling met *benedictie*, zegenspreuk, gebed vóór den maaltijd. Verg. GRATIAS, 1). || De gratie zeggen: „danken" (zie DE BO² 339 *a*).

dan ist *tibi, amöy, avous, profaas*,
Int lest leest men de *gracy*, is dit duyts? neent eylaas.
Kort Begr. 1, 8.

— *Een glaasje na de gratie, de wet van Bonifaci*. Zie GLAS (boven, kol. 40).

Samenst. (in de bet. C). *Gratiewijn*, het „glaasje na de gratie" („Wilt toch niet scheiden als de stomme Heidenen", riep de onverbeterlijke huiskapelaan, „laat mij den tijd, om het benedicite uit te spreken". „De paap denkt waarachtig weder aan den *gracie-wijn*", mompelde Wilbrand", BOSB.-TOUSS. 1, 37 *a*).

GRATIEUS (uitspraak der *t* als bij *gratie*) — GRACIEUS —, bnw. en bijw.; *gratieuser, gratieust*. Mnl. *gracioos, gracieus*; als bijw. *gracioselike*. Fr. *gracieux* (van lat. *gratiosus*). Verg. GRACELIJK in de bet. B).

I) **Bnw.**

A) Bevallig, aanvallig, bekoorlijk, innemend, lief. Verg. GRATIE in de bet. A).

1) Van personen, met betrekking tot uiterlijk en manieren. || Een gratieus persoontje (jonge vrouw of meisje).

2) Van zaken. — *a*) Van het uiterlijk en de manieren. Bevallig, innemend. || Gratieuse gebaren. Gratieuse standen (*van eene actrice*). — Het volk is spoedig gewend aan een mooi gezichtje, een gracieus figuurtje, een vriendelijk knikje, JORISSEN, *Hist. Bl*. 2, 340.

b) Van lichaamsdeelen. Welgevormd. || Gratieuse handjes. Een gratieus voetje.

c) In overdrachtelijke toepassing. || Had ik nu het gratieuse penseel van Greuse, *Leev*. 4, 348.

d) Zelfstandig gebezigd. Het bevallige, aanvallige, bekoorlijke van iets. || Niet dat ik mij vermeet iets in het gratieuse der kleeding te hebben uitgevonden, *Leev*. 4, 107. De waarlijk vorstelijke houding, die Maria Antoinette bij al het gracieuse van haar figuur ... had, JORISSEN, *Hist. Bl*. 2, 343.

B) Genadig, blijk gevende van genade. Verg. GRATIE in de bet. B).

II) **Bijw.** (van wijze). — *a*) Op bevallige, innemende wijze; met gratie.

De zeven zusters verlieten de zaal
En negen gracieus voor de heeren.
V. ZEGGELEN 4, 97.

b) Op beleefde, hoffelijke, wellevende wijze; blijk gevende van eene goede opvoeding. || Eene uitnoodiging gratieus aannemen; er gratieus voor bedanken. Hij had die zaak gratieuser kunnen behandelen.

Afl. (in de bet. I, B). *Gratieusheid*, goedertierenheid, genade, gratie (in de bet. B) („Dat hy d' eerste is, die uit dezen quartiere, de *gratieusheit* uwer Vorst. Doorl. in dus een cas heeft geimploreert", HOOFT, *Br*. 1, 375).

Samenst. In de bet. I, A) en in den vorm van den overtreff. trap. *Allergratieust*, allerbevalligst („De Moeder dan noot en verwilligt den jongen Keyser om een *aldergratieuse* (lees *-gratieuste*) Keyserrinne te verkiesen", POIRTERS, *Mask*. 182).

GRATIG (I), bnw.; *-er, -st*. Van *Graat* in de bet. 2) met *-ig*. Vele graten hebbende, vol graten, graatachtig (in de bet. 2). Van visch. || Elft is gratige visch.

Afl. *Gratigheid*, de eigenschap of hoedanigheid van vele graten te hebben.

GRATIG (II). Zie GRETIG.

GRATIGHEID. Zie GRATIG (I), Afl. of GRETIGHEID.

GRATIS — GRATES —, bijw. (van omstandigheid). Lat. *gratis, gratiis* (de ablativus van het mv. van *gratia*, dank), letterlijk: om des danks wille, voor een bloot bedankje; vandaar: om niet, voor niemendal, zonder betaling, zonder geldelijke vergoeding. || Entrée gratis (*bij aankondiging van eene publieke vermakelijkheid*). — Hy ... zou gratis hem dan zeggen door wat kruid Die pyn te helpen zy, CONINCKX, *Fab*. 159. Dat men dat geld had kunnen uitwinnen, vermids onze Vrouwen ... dien post (*van omroeper*) gratis ... waarneemen, *Wildsch*. 3, 5. Procedeeren maar; ik wil je gratis bedienen, V. LENNEP, *Poët*. 9, 121. Men ... Mogt gratis ter comedie gaan, V. ZEGGELEN 1, 66. Het grootsche bewustzijn, gratis de nuttigste kundigheden onder zekere lieden te hebben verspreid, SCHIMMEL 1, 459 *b*. Als een lid sterft, wordt het gratis met eene gezongen mis begraven, LOVELING, *Sophie*, 175.

— *Gratis voor niet*, zeer gewone tautologische uitdrukking bij den minderen man. Zie b. v. DE JAGER's *Archief* 2, 164.

Aanm. Zonderling is het gebruik van *gratis* (of *grates*, met toonlooze *e*) voor: geheel en al, in Zeeland en West-Vlaanderen in gebruik. Zie daarvoor: DE JAGER's *Archief*, 2, 164 en DE BO² 339 *a*.

Koppel. *Gratis-voorstelling*, in schertsende toepassing op het een of ander kluchtig voorval, beschouwd als eene kermis- of comedievoorstelling die men „voor niet" bijwoont (zie b. v. KNEPPELH. 1, 224).

GRAUW (I) — verouderd GRA —, bnw.; *-er, -st*. Onr. *grár*, ohd. *grâo* (2de nv. *grawes*), mnd. *gra, grau*, nnd. *grâ* (WOESTE), ags. *grâg*, eng. *grey, gray*, mnl. *grau* en daarnevens *gra*. Over de afleiding is niets met zekerheid bekend. In het Mnl. en ook later nog wordt *grau* in sommige gevallen gebezigd van zaken welke men thans *grijs* zou noemen, dus die eene lichtere, meer witachtige kleur hebben, dan die men nu door *grauw* aanduidt. Zie daarvoor VERDAM 2, 2110 en hieronder de bet. 1), en verg. fr. *gris*, eng. *grey*, die zoowel *grauw* als *grijs* beteekenen. KILIAAN vermeldt bij Grauw de beteekenissen: grijs (*canus*), aschvaal (*cinereus, cineraceus, leucophaeus*) en: vuilzwart, donker (*pullus, pullulus, fuscus*).

1) De kleur hebbende van hoofdhaar dat zijne natuurlijke kleurstof begint te verliezen: vaalwit, grijs.

a) Van het hoofdhaar. Vaak in verbinding met *grijs*. || Gra, grys. *Canus, canutus, Teuthon*. — Gy (soudet) mijne graeuwe hairen met droeffenisse ten grave doen nederdalen, *Gen*. 42, 38. Voor den graeuwen haire sult gy opstaen, *Levit*. 19, 32.

Mattalleenken Lief, als ick u geef een soen,
Soo seght ghy altijdt, dat ick ben wel half grijs,
En ghy stelt uw nagels; wel wat wilt ghy doen?
't Graeuw hayr uyt-trecken? wat ghy zijt niet wijs.
VISSCHER, *Brabb*. 48.

Misschien waart gij de troost eens vaders, oud van dagen,
Wiens graauwe lokken thans de smart
Ras dalen doet in 't graf.
LULOFS, *Ged*. 63.

b) Van het met grijs haar bedekte hoofd. || Laet hoofden grijs en graeu, laet kale koppen sorgen, CATS 1, 194 *b*. Wat een slecht werck ist ... den ouden te sien hen (*voor*: hun) grauw hoofden zo gladt te kemmen *enz.*, V. BERESTEYN, *M. Aurelius*, 135 *a*. Sijn graeuwe kop, VONDEL 2, 613.

— Bij uitbreiding ook van personen met grijs haar. || Gra. grijs eer tijts. *Precanus*, *Teuthon.*

c) Overdrachtelijk van de zinnen, van het verstand. Door jarenlange ervaring gescherpt of beproefd. || Nestor graeu van verstant, COORNHERT, *Odyss.* 1, 18 *a*. Daer winterwijsheydt in de lente bloeyt, en grauwe zinnen, onder jonghe hayren schuylen, DE BRUNE, *Bank.* 1, *Opdr.* 4.

d) Van de oudheid, het verleden. Overoud. Verg.: het grijs verleden, enz. || Werwaards wij, in de graauwe oudheid, onze oogen heenen wenden, overal zien wij de asiatische konsten ... schitteren, V. HEMERT, *Lekt.* 6, 29. 't Grauw verleden, VUYLSTEKE 2, 84.

2) Naar de thans algemeene opvatting. Die vale, in tinten zeer verscheiden kleur hebbende, welke tusschen zwart en wit in ligt, maar waarin meer zwart dan wit is; donkergrijs; vaalzwart.

a) In 't algemeen. Van de meest verschillende zaken of wel van hare kleur. || Grauwe arduynsteen, LINSCHOTEN, *Reysen na Vaygats*, 12 *a*. Grau sant, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 2 *d*. Daer (*op de boonmarkt*) vercooptmen witte, swarte, roode ..., groene, graeuwe Boontgiens metter maten, 2, 44 *c*. Steen, wit, graeu, blaeu ofte andere coleuren, *Handv. v. Amst.* 201 *a*. Haer aensigt was besaeyt met duisent grauwe sproeten, CATS 2, 154 *b*. Queappels, grau en ruigh van bast en schel, VONDEL 8, 147. Nieupoorts grauwe pannen (*duinpannen*), HUYGENS 1, 453 *b*. Zo dra de graauwe of grijsachtige kleur boven de rode uitsteekt, worden het (t. w. *de steenen*) graauwe Moppen geheten, *Handw.* 23, 61. Gy knielde op 't graauwe mosch, BILD. 2, 366. De blos der jeugd was op zijn gelaat door eene grauwe en doorschijnende tint vervangen, CONSC. 4, 100 *a*. De kerk is grauw van kleur, KNEPPELH. 8, 104. Rondslenterende bedelmonniken ... van 't hoofd tot aan de voeten met grauwe asch bedekt, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 7. Terwijl een droeve lach, Om zijn grauwe lippen zweefde, V. BEERS 1, 76. Kleine stulpjes ... van boven grauw van bloeiende mossen en knoestigen zwam, BEETS, *C. O.* 308.

— Zegsw. (*Zij is* of *ziet*) *zoo grauw als een zeelt*, van eene vrouw gezegd, met betrekking tot de vale kleur der huid.

— *Grauw zien*: „donker", „zwart", onvriendelijk kijken.

Ten lesten quam de vrou; daer is 'et al bedorven,
De gast die sit en sweet, de weert is heel bestorven,
Het wijf sag bijster grauw, de roe lag in de pis.
Wat baet een vlijtig man als 't wijf een suermuyl is?
CATS 1, 351 *a* (zie ook 1, 361 *a*).

— *Grauw en blauw*, te zamen genoemd als doffe, onzekere kleuren. || De drukkers neemen slegts een enkele reis inkt voor vijf drukken (*van de gegraveerde plaat*): waar door het gebeuren kan, dat de eerste al te sterk gezwart, ... de laatste graauw en blauw afdrukken, *Handw.* 13, 101.

Verg. ook BREDERO 2, 250.

— Voorts in de zegswijzen

— *Grauw en blauw slaan*, blond en blauw slaan. || Hij is grauw en blauw geslegen, DE BO² 339 *a*.

— *Grauw en blauw zeggen*, *verwijten* enz. Duchtig de waarheid zeggen. Zie DE BO² 339 *a*. || Sy sullen malkanderen grauw en blauw verwijten, en met dusdanige schelt-woorden bejegenen dat den peys verdwijnen sal, POIRTERS, *Mask.* 335. Ick vergeef 't aen N. die my graeuw en blaeuw in myn aensicht geseyt heeft, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 229.

b) Van stoffen, weefsels enz. en van hetgeen daaruit vervaardigd is. || (Kleeren) ... somers van borst, en 's winters van grauw laken, V. BEAUMONT 102. Frans Theunis ... met een grauw schort aan, achter de toonbank ... bezig met wegen en gerieven, BERGMANN, *Staas*, 23. Een ... zak van grauw lijnwaad, LOVELING, *N. Nov.* 270.

Een graeuwe py, aen 't lijf getogen,
Was 't kleet; de kost en dranck was melck.
VONDEL 6, 116.

— In toepassing op personen die kleederen van *grauwe* stof dragen. || Grauwe monniken: *Franciskanen*, *Kapucijnen*. Grauwe zusters: *Klarissen*.

Het geviel dat grauwe geusen
Wonnen 'thuys te Monckelbaen.
VONDEL 2, 585.

— *Grauwe monniken*, ook als benaming van de zoogenaamde kapucijnerwten of kapucijners. Te Dordrecht; zie *Taalgids* 4, 34.

c) Van de kleur der huid of der veeren van dieren. || Grauwe meeuwen, CATS 2, 104 *a*. Eenen grauwen Dog, VONDEL 1, 457. Daar (*in den kals*) hebbenze (*de walrussen*) kort haair, zommige rootachtig, andere graauw, REITZ, *Rusl.* 1, 137. Daar werdt ook een slach van grauwe Apen gevonden, STRUYS, *Reys.* 17.

— Zegsw. *Bij nacht* —, *bij den avond* —, *in den donker zijn alle katten* (of *katjes*) *grauw*: in den donker komt het er niet op aan met wie men vrijt, immers dan zijn alle meisjes en vrouwen even mooi (of leelijk). || (Ghy) ... vrijt by nacht, soo zijn alle katten graeuw, VISSCHER, *Brabb.* 45. Dat eenige maanden na den trouwdag, een mooy of een lelyk wyf, voor 't oog van haar man ten naaste by 't zelfde is. Ik denk ook, dat je 't spreekwoord wel weet, dat by nagt alle katjes grauw zyn, V. EFFEN, *Spect.* 5, 180.

Heeft uw lief mismaeckte leden,
Waerom is uw liefde flauw?
's Nagts zijn alle katten grauw;
Misschien heeftse beter seden.
CATS 1, 440 *b*.

d) Van de kleur van grijsachtige oogen, gewoonlijk niet als eene gunstige eigenschap. || Sietet (*een kind*) toch eens loeren met sijn grauwe oogen, *Trouw. bl.* 275. Zijne glansrijke grauwe oogen (*van Paulus*), door dikke, ineenloopende wenkbrauwen overschaduwd, BEETS, *Paulus*, 206. Zij was reeds oud, klein, dik, met rosgesproete grauwe oogen zonder uitdrukking, LOVELING, *Idon.* 96.

e) Als kenmerkende kleur van sommige zaken.

a) Van regenwolken, nevel en mist; ook van het geheele uitspansel. Donkergrijs. || De lucht zag wel grauw ..., maar het was droog, KNEPPELH. 8, 101. Ik liet mijne blikken langs den graauwen horizont gaan, BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 210. Zelfs onder onze grauwe lucht komen er vijgen in de tuinen tot rijpheid, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 41. Dikke grauwe wolken dekten den hemel, SCHIMMEL 3, 83 *b*. Den glans en de kleuren, die overal uit grauwen nevel naar boven schoten, QUACK, *Stud.* 115. Het was nu volle dag, al bleef het grauwe zwerk elk zonnestraaltje den doortocht weigeren, ESSER, *Hildeg. v. D.* 33.

Het wijf moet boven al de vrede-maeckster sijn.
De man noch evenwel en dient hier niet te pruylen,
Noch in een grauwe wolck sijn gunst te laten schuylen.
CATS 1, 328 *b*.

De grauwe mist
In de onderlucht is als een wasem weggewischt.
TEN KATE, *Schepp.* 30.

Heden, luchten ondoordringbaar grauw.
Morgen nog een plekje waterblauw.
BEETS 3, 116 (*Overgangen*).

— In overdrachtelijke toepassing op den morgenstond, vóór zonsopgang, wanneer de lucht *grauw* ziet. Verg. mnl. *grake*, *grakinge* en ons *morgen-*, *ochtendgrauw*. || Verrukkelijk gewest ... waar ... een stage jubel, van den graauwen morgen tot den zinkenden nacht, heerscht, HAAFNER, *Ceilon*, III. Ik zie reeds een' blik van den graauwen morgenstond aan den hemel, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 398.

— Ook de schemering, de nacht worden *grauw* genoemd. || Te grauwen middernacht, DE GÉNESTET 1, 182.

De wintermorgen vult mijn kleine cel
Met kille, grauwe scheemring.
HÉLÈNE SWARTH, *Sneeuwvl.* 100.

— *Een grauwe dag*: bewolkt, somber. || Zoo na al de donkere dagen 't zonnetjen nog eens weêr kan en mag schijnen in mijn leven, iets helderder dan op dees grauwen Lentedag, DE GÉNESTET, *L. d. E.* v.

— *Grauw weder*: duister, somber, triestig. Zie MOLEMA 133 *b*.

— *Grauwe koude*, enz.: de onaangename koude van een somberen winterdag. || Met de gaffel trok hij grepen mest van eene kar en strooide ze, door een warmen witten doom omgeven, die dadelijk in de grauwe kou werd opgelost, ... over het groentebed, LOVELING, *Idon.* 93.

Zoo verdween met natte leden
's Winters graeuwe dwinglandy.
POOT 3, 86.

β) In verbinding met znw. met welke het bnw. *grauw* een nieuw of gewijzigd begrip vormt. In uitdrukkingen als *grauwe erwten*, *grauwe lijster*, *grauwe renetten*, *grauwe staar*, enz. Zie EERWT, LIJSTER, RENET, STAAR, enz.

— *Grauwe amber*, hetzelfde als grijze amber of ambergrijs. Zie AMBER, 1) en AMBERGRIJS. Verg. HUYGENS, *V. Dichtw.* 147: een grauwen Amber brock.

— *Grauwe steen* enz., de hardste soort van baksteen. Verg. GRAUW, 2de art., de bet. C). || Alle Haert-steden, in de plaetsen daer de schrijn-werckers ... hare winckels houden, sullen moeten werden ghemaeckt van goede ghebacken graeuwe hart-steen ofte klinckert, *Keuren v. Leyd.* 65. Drieërlei soorten van steenen, die men Ondersteen, Bovensteen en Grauwe of middensteen noemt, *Handw.* 23, 45. Graauwe moppen, 23, 61.

— Zelfstandig gebezigd, als vr. znw.: *grauwe*. Een grauwe baksteen. || Beste graauwen. De steenen van deeze soort, welke door een grooter hitte wat meer ingekrompen ... zijn, worden smalle graauwen genaamd, *Handw.* 23, 67.

— *Grauwe kalk* (*Handw.* 23, 144).

— *Grauw (giet-)ijzer*, in onderscheiding van *wit (giet-)ijzer* (KUYPER, *Technol.* 1, 4).

— *Grauwe turf*. || De graauwe turf: eene lichte soort, meerendeels verbruikt wordende bij de kalkovens *enz.*, STEMFOORT, *Veengr.* 82.

— *Grauwe huiden*: die *grauw* getouwd zijn. || Grauwe Koêhuiden of Enters, worden, in allen opzigten, als de zwarte Enters behandelt, behalven dat men ze niet zwart, aftraand, noch boent, *Handw.* 4, 33.

— Zelfstandig gebezigd: *eene grauwe* (gewoonlijk in het mv. *grauwen*). || Eene grauwe: *grauw* getouwde huid (*Handw.* 4, 34).

— *Grauw leder*. || Het Graauwe Leêr is goed, wanneer het in 't aanraaken glad en zagt is; ... als de koleur grauw-blank is *enz.*, *Handw.* 4, 37.

— *Grauw papier*, ongelijmd papier van donkergrijze kleur, pakpapier. || Een stuk grauw papier, V. LENNEP, *Rom.* 7, 300. Het is ondertusschen weer begonnen te regenen. Het geheele luchtruim schijnt uit grauw papier gesneden, BEETS, *C. O.* 300.

— Zegsw. *Iets (voor iemand) op een grauw papiertje uitteekenen*: er hem geen aanlokkelijke schilderij van ophangen. || Wil ik het u eens op een graauw papiertje uittekenen? *Leev.* 2, 124.

— *Grauwe griesjes*, te Barneveld: eene soort van aardappelen.

— *Grauwe zoeten*, zekere soort van appelen (DE BO² 339 *b*).

— *Grauwe eend*: *Anas ferina*. Zie CHOMEL 586 *b*.

— *Grauwe gors*, grauwgors (zie ald.).

— *Grauwe wulp*, zekere strandvogel. Zie CHOMEL, *Verv.* 2633 *a*.

— *Grauwe schildering*, fr. *grisaille*. Zie ook onder GRAUWTJE. || Eene der kamers van zijn huis ... versierde hij (t. w. *Quinten Matsijs*) met eene grauwe waterschildering, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 65.

— *Grauwe loop*, eene soort van diarrhee. || De zoogenaamde roode en graauwe loop, BERKHEY, *N. H.* 6, 109.

3) Groezelig, onzindelijk, niet recht schoon, niet wel gewasschen. || Dat lijnwaad is zoo grauw en grunne, DE BO² 345 *b*.

Afl. *Grauw*, znw. onz., in verschillende beteekenissen, zie GRAUW, 2de art.; *grauw*, znw. m. (paard), zie GRAUW, 3de art.

— *Grauwen*, ww. (zie GRAUWEN, 1ste art.).

— *Grauwachtig*, *grauwheid*, *grauwig* (zie die woorden).

— Voorts *Grauwendig*, bnw., fr. *grisâtre* (DE BO² 339 *b*); *grauwerd*, znw. m., bij POIRTERS, *Mask.* 346 voor „grauwtje", ezel; *grauwing*, znw. m. soort van appel, grauwe renet (DE BO² 339 *b*); *grauwsel*, in Zuid-Nederland: poetsgoed, blauwsteen.

Samenst. *Grauwerwt*, *-gors*, *-schildering*, *-schimmel*, *-specht*, *-staart*, *-stam*, *-vink* (zie die woorden).

— Voorts *Grauwbaard*, die een grauwen, grijzen baard heeft; *grauwhaar*, dier met grauwe haren, t. w. een ezel („Uw *graauhaar*", ROTGANS, *Poëzy*, 635, *van den ezel van Bacchus*); *grauwkop*, ezel („De *grauwkop* schudt hierop zijne ooren", CONINCKX, *Fab.* 75); *grauwmuts*, persoon die als herkennings- of vereenigingsteeken eene grauwe muts draagt („*Grauwmutsen* zijn 't! eens muiters bende!" V. LENNEP, *Poët.* 2, 206).

— Verouderd *Grauwbroeder*, Franciskaner monnik, eng. *Grey Friar* (zie KIL.); *grauwmonnik*, grauwbroeder (a. w.); *grauwzuster*, „*Soeur-grise*, *Hospitalière*", MARIN.

— Als eerste lid in samenstelling met andere kleurnamen waardoor wordt aangewezen dat de door het tweede lid aangewezen kleur naar het grauwe zweemt of trekt: *Grauwbruin*, *grauwgeel*, *grauwwit* (zie die woorden). Voorts *Grauwblank* (*Handw.* 4, 37); *grauwblauw*, „*Bleu tirant sur le gris*", PLANT.; *grauwblond* („*Grauwblonde*, naar den zwarten hemel opgezweepte stofwolken", LOVELING, *Sophie*, 424); *grauwzwart*.

— Met een stoffel. bnw. *Grauwlinnen*, uit linnen dat grauw is vervaardigd („Alles ging wel, tot de speelman ... Kludde zijne *grauwlinnen* beurs toestak", SLEECKX 3, 245).

— Met een ander bnw. of een deelw. *Grauwbemost* („Ginds, waar 't *graauwbemoste* kerkhof de uitgestrekte hei bedekt", V. LENNEP, *Poët.* 6, 147); *grauwgebleekt* („In de dartle Bruiloftsvreugd Deel te nemen met de jeugd, Voegt geen' *graauwgebleekten* hairen", BILD. 11, 277); *grauwgekleurd* („(De) *grauwgekleurde* lucht", TOLLENS 6, 104); *grauwgevederd* („De verscheidenheid van hun soorten, hoezeer allen *graauwgevederd*", BILD., *Luchtr.* 39: *van eendvogels*); *grauwverschrompeld* („Afgedorde tak en *graauwverschrompeld* blad", BILD. 6, 45).

— Als tweede lid. *Aschgrauw* (zie ald.).

— Voorts *Bruingrauw*, naar het bruine trekkend grauw; ook zelfstandig gebezigd („De Egdisse is wat uyt den *Bruyngraeuwen*", TER BRUGGE, *Verlichterie-kunde*, 2, 33); *donkergrauw* („Slechts kranen zwermen voor hem uit, Ver weg, in *donkergraauwe* vlugten", LULOFS, *Ged.* 32); *geelgrauw* (zie GEEL, Samenst.); *lichtgrauw* (zie b. v. KUYPER, *Technol.* 1, 4); *loodgrauw* („dit kil En *loodgrauw* hulsel (*een mist*), dat het al omvatte", V. BEERS, 1, 178); *mollegrauw*, „fr. *gris de more, gris cendré*", DE BO[2] 619 *b*; *purpergrauw*, door het zonlicht purper gekleurd grauw („De *purpergrauwe* wolkjes", V. LENNEP, *Rom.* 12, 5); *staalgrauw*, staalkleurig grauw („*Staelgraew* volk (*soldaten*)", DROSTE, *Overbl.* 108); *steengrauw*, van de kleur van grauwen steen („'t *steengrauw* outer", V. LENNEP, *Poët.* 1, 237); *zwartgrauw*, naar 't zwart trekkend grauw („De donkerste soort (*ruwijzer*) vormt het *zwartgrauwe* of overgare ..., dat zwartachtig grijs ... is", KUYPER, *Technol.* 1, 4).

— Als benaming voor de kleur van eene soort van baksteen (zie boven 2, *e*, onder *β*) *Boerengrauw* (zie ald. de bet. I); *bovengrauw*; *gevelgrauw* (zie GEVEL, Samenst.); *hardgrauw*; *ondergrauw*.

GRAUW (II), znw. onz.; het verkl. *grauwtje* wordt in een afzonderlijk artikel behandeld. Het bnw. *grauw* zelfstandig gebezigd. In zeer uiteenloopende toepassingen.

A) De grauwe kleur. — 1) In het algemeen. ‖ Uit den grauwen, *in grauwachtige tint*. — De duisternis, die nu reeds alles met een twijfelachtig grauw gekleurd had, CONSC. 1, 166 *a*.

Wat verschietjes vert en flaeuw,
Dommelter tusschen 't graeuw en 't blaeuw?
BREDERO 2, 250.

Allengskens kleurt, steeds vadsiger in 't klimmen
De najaarszon het grauw der oosterkimmen.
V. LENNEP, *Poët.* 7, 137.

2) In toepassing op grauwe kleedij, grauwen vederdos, enz. ‖ Met grauw gekleedt. *Vestu de gris*; *leucophaeatus sive leucopaeatus*, PLANT.

(ekliedt) ... in 't wit, in 't groen,
In 't grijs, in 't graeuw, in 't paers, in 't blaeuw.
BREDERO 3, 219.

(*de zwaan*) uit het oever-nest gebooren,
Komt by der Jeugd van hoofd tot voet in 't graauw te [vooren.
LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 295.

3) Grauwe verf of verfstof. ‖ Op de deur had de wydvermaarde Konstschilder De Wit ... de Schilderkonst in 't graauw afgebeeld, BERKHEY, *N. H.* 2, 1198.

En onder al dat graeu (*in Breugel's schilderijen*) seer cier-[lijck bloeyde
Een schoon asuer, oft root, dat yverich gloeyde.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 11, 10.

B) Voorheen de benaming voor eene zekere soort van grijsachtig pelswerk, in bepaalde tegenstelling met *bont*, znw. onz., dat de benaming was voor bruine pelterijen. Mnl. *grau* (VERDAM 2, 2112); verg. fr. *gris*, znw. Zie ook BONT. ‖ Treckt uyte u flaweel, u zyde, u grau, u bont, *Trou m. bl.* 195.

C) Collectieve benaming (stofnaam) voor de grauwachtige en harde soort van metselsteen, die in den steenoven tusschen de bovenste en onderste lagen gelegen heeft, onderscheiden in *boeren-*, *bovengevel-*, *hard-* en *ondergrauw*. Zie GRAUW, 1ste art.; bnw. in de bet. 2, *e* onder *β*). Buiten deze samenstellingen niet of bij uitzondering in gebruik. ‖ Onder grauw verstaat men de hardste soort van baksteen.

— *Gemeen grauw* (*Handw.* 23, 61).

D) Benaming voor: het gemeene volk. Gemeen, gepeupel, jan-hagel. Ontleend aan de grauwe kleedij die in de middeleeuwen den geringen man van de meer gegoede standen onderscheidde; ook VONDEL (2, 585) spreekt nog van „grauwe geusen". Verg. ook het getuigenis van LIPSIUS (bij BURMAN, *Syllog. Epist.* 1, 235): *atra vestis, nostris moribus, honestiorum est; fusca tenuiorum et pauperum*, alsmede den oorsprong van *schieringer* (VERDAM 2, 2111) en van fr. *grisette*. ‖ Grauw, grauwken. *Holl. Fris. Popellus, faex plebis ... leucophaeo colore induti: ut nautae, baiuli, cerdones et tenuioris fortunae vulgus*, KIL. — 't Handgeklap en dartelheit des sarrende graauws, HOOFT, *Tac.* 431. De Graaf van Meeghen ... vertrok eer lang van daar, onheuslyk naageroepen van 't graauw, HOOFT, *N. H.* 86. 't Afschaffen der bedelarye, 't welk 't graeuw zeer quaelijk verdraeghen kon, HOOFT, *Br.* 2, 98. Het woeste graeu, VONDEL 2, 427. Het lichtste graeuw ... zette (zich) (*in den schouwburg*) op de trappen der ridderen ... Het gemeene volck had oock eenen byzonderen hoeck in, BREDERO, (ed. 1638), *Bericht*, 11. Den haet des graeus, DE DECKER 1, 26. Twintig of dertig van het slegtste graauw, WAGEN., *Vad. Hist.* 14, 166. Grauw en geboefte, zoo mag men inderdaad het volk noemen, dat ... onze onafhankelijkheid op den Spanjaard veroverd heeft, PRUIN, *Tien J.* 87. Het opgeruide grauw, SCHIMMEL 1, 195 *b*.

Al wat men seyt van Godes sware plagen,
't Dient maer om 't slegte volck een schrick in 't lijf te [jagen,
Maer om het woeste graeu, de kluntens van het land,
Met waen van sotten angst te houden in den kant.
CATS 1, 192 *a* (zie ook 2, 493 *a*).

Wat raakt het hem (*den dichter*) of de aard' hem roert;
Of hem het graauw verheft of doemt?
HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 84.

Vreêbestand, noch Regt mag baten,
Waar 't graauw ten troon geheven zit!
STARING 3, 117.

— Bij vergelijking. ‖ Evenals het graauw onder de Schrijvers en Rymelaars, zig vóór en tegen laat omkoopen, *Blank.* 3, 27.

— Niet altijd in even verachtelijken zin. De smalle gemeente, de geringe volksklasse. ‖ De Burgeren met ontpanding, het graauw (lat. *plebem*) met schattingen ... overladende, OUDAAN, *Agrippa*, 203. (*De Inquisitie*) Zaait onder 't angstig graauw vertwijfeling en schrik, KINKER 2, 70.

Hoe raeck ick in de Stad? „Hier is geen' kans van Avond"
Sprack 't Grauw uyt eenen mond.
HUYGENS 1, 252.

Zoo was het trouwe graauw ree
En rykdom voor te staan, p...
SIX V. CH

E) *Het grauw op iemand* of *aan iets hebben*: de mier, den nijd, het land hebben aan iemand of iets; op iemand gebeten zijn, aan iets een hekel hebben. || Dominé Heftig (daar ik om Wims wil dan werelds het grauw op heb), *Brief van Freryk de Harde aan Wolff en Deken*, 8.

Zie ook MOLEMA 133 *b*.

Samenst. — In de bet. A) *Morgengrauw*, de grauwe tint van den morgenstond („veêl en zakpijp murmlen nog By 't rijzend *morgengraauw*", BILD. 1, 316); *nevelgrauw*, grauwe kleur als van een nevel („De baard bedekt de borst met achtbaar *nevelgraauw*", BILD. 2, 386); ook: het grauw van een nevel („de ochtendschemering, die flauw Aan de Oosterkim het *nevelgrauw* Met groene en gele tinten kleurde", V. LENNEP, *Poët.* 4, 226); *ochtend-, uchtendgrauw*, de grauwe tint van den morgenstond („Sinds lang reeds doolt hij rond in 't *uchtendgraauw*", V. LENNEP, *Poët.* 11, 119); *oogbolgrauw*, de grauwe kleur van een oogbol, een oog („Den ruigen wenkbraauw ..., die ... 't licht verduisterde van 't schittrend *oogbolgrauw*", BILD. 2, 371); *schemergrauw*, grauwe kleur van de schemering („Mij docht, het *schemergrauw*, dat 'k zag, Zou nimmer overgaan tot dag", BEETS 1, 151; „'t domlig *schemergraauw*", 1, 188); *wolkengrauw* (V. LENNEP, *Poët.* 13, 22).

— In de bet. B) *Grauwwerk*, grijsbont pelswerk zie KILIAAN en VERDAM); vandaar *grauwwerker* (zie de aangehaalde werken).

— In de bet. C) *Boeren-, boven-, hard-, ondergrauw* (zie die woorden); *gevelgrauw* (zie GEVEL, Samenst.).

GRAUW (III), znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Van *Grauw*, 1ste art. Benaming voor een paard welks huidhaar een mengsel is van witte en zwarte haren. Verg. LITTRÉ op *Gris* in de bet. 8). || Gaat gij vandaag met den bruin rijden, of moet de grauw het werk doen?

— Soms ook voor: ezel (zie echter GRAUWTJE, de bet. B). In de zegsw. *Dat kan grauw niet trekken, daar moet een bruin voor wezen*, HARREB. 1, 256 *a*.

— *Grauwtje*, grijs paardje (V. DALE).

GRAUW (IV), znw. m., mv. *-en*. Van *Grauwen*, 2de art. Onvriendelijk, snibbig woord; norsche, wrevelige bejegening; snauw. || Sy wierd alleen met een grauw beantwoort, en voorts met Rotting-slagen van de deur gewesen, STRUYS, *Reys.* 136. De geenen die met een' graauw, aan Kaisars en Kooningen 't hart in de schoenen doen zinken, BRANDT, *Lev. v. Hooft*, 24. Ulysses ... komt in Æolus sael; Die met een snarr'ge graw, hem weerom doet vertrecken, HERCKMANS, *Zeev. Lof*, 31. Zo een kind met zo een stuursche Vader ... zig verstout te redeneeren, word het zelve wel haast door een bitse, en ontzaggelyke grauw de mond gestopt, V. KEYEN, *Spect.* 5, 100. Dat het kind het woord werken in een gansch andere beteekenis had opgevat, en ... er ... slaven en sloven ... vergezeld van grauwen en stompen, onder verstond, SCHIMMEL 3, 142 *a*.

Phyllis, sprack hy, goeden dag,
En begon te flickefloyen;
Maer sijn groete quam soo blaeu,
Dat sijn antwoort was een graeu.
CATS 1, 436 *a*.

— *Een grauw krijgen*: bits bejegend worden; *iemand een grauw geven*: hem afsnauwen. || Aminta kreech een grau Dees daghen aen de rey, als hyer wilde kussen, COSTER 83. Heeft zy (*bij het spel*) verlooren, dan ziet zy donker, is knorrig; de knegt krygt een graauw, al het eeten smaakt rookerig, niets is in order, *Leer.* 3, 65.

Moeders Meiden kreegen graauwen
Van den stouten Edeling,
Vaders knegten kreegen snaauwen
Als 't niet alles vliegend ging.
Blank. 2, 334 (zie ook 1, 106).

— Soms meer in den zin van: berisping, schrobbeering, uitbrander. || Juliaan ... beducht voor een' graauw oover zyn reukeloos te werk gaan, HOOFT, *N. H.* 347. Hebje gien turf, legt hout an, ofje crijcht een grauw, HOOFT, *Ged.* 2, 294. Die historie viel dus heel tegen den zin van Pepyn uit, want de Koning verzoende zich weder met zijne vrouw en gaf hem een' leelijken graauw, zoodat hij er met een' langen neus afkwam, FOKKE, *B. R.* 3, 25.

Venus. Hoe is 't gegaen mê vrouw? *Juno.* Ik gaf hem [schier een' grauw.
Venus. Hy (*Paris*) raekt niet immers? *Juno.* Houdt [*Venus.* Wat? ziet hy dan zoo nauw?
Zijn ampt vereischt het (*enz.*).
HOOFT, *Ged.* 2, 31.

GRAUW (V), znw. onz.; als stofnaam zonder mv.: kanen. Ofschoon het rechtstreeksch verband niet duidelijk is, stellig verwant aan nnd. (oostfri.) *gräfe*, (westf.) *graiwe*; daarnevens ohd. *griupo*, mhd. *griepe*, nhd. *grieben* (mv.) en dialectisch *greuben*, zw. *grefvar* (mv.), eng. *grieves*, dial. nl. *gryeven* (*Teuthon.*), *greve* (KIL.), *grewels*, *griewels* (MOLEMA 134), al namen voor: hetgeen overblijft bij het uitbraden van vet. Verg. ook eng. *gravy*, vleeschnat.

GRAUWACHTIG, bnw. Van *Grauw*, 1ste art., met *-achtig*. In kleur naar het grauw, het grauwe trekkende of zweemende. || Diergelyke dieren (*als de mammouths*) ... welkers gedaante zy als zeer afschuwelyk beschryven, zeggende: dat het omtrent drie vademen lang ... is, graauwachtig van haairen *enz.*, REITZ, *Rusl.* 1, 132. Deze brief was blijkbaar geschreven ... op een onzindelijk graauwachtig brok papier, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 202. Het (*gebouw*) was ... van zwaren, grauwachtigen steen opgetrokken, V. LENNEP, *Rom.* 6, 346. Zooals somtijds een grauwachtig wolkje eenen al te eentonig blauwen hemel niet onbehaaglijk afwisselt, BOSB.-TOUSS. 1, 316 *a*.

Afl. *Grauwachtigheid.*

GRAUWBRUIN, bnw. Uit *Grauw*, 1ste art., in de bet. 2) en *Bruin*. Van eene naar het grauw trekkende bruine kleur; vaalbruin; dofbruin. || De kleur der gelaatstrekken op dit paneel is geene vleeschkleur, zij gaat van het grauwgeel tot het grauwbruin over, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 75. De grijsgroene of grauwbruine bladerenmassaas (*op eene schilderij*), QUACK, *Stud.* 324.

GRAUWEN (I), onz. zw. ww.: *grauwde*, *gegrauwd*. Mnl. *grauwen*. Van *Grauw*, 1ste art.

1) *Grauw* in de bet. 1). Grijs worden, grijzen, vergrijzen. Van het hoofdhaar. || Grauwen, oft grauw werden. *Griser ou grisonner*, PLANT. Grauwen, grauw ende grijs worden, *Canescere*, KIL. — Ik zag een glans van licht om 't graauwend hoofdhair branden, BILD. 2, 326. De fortuin had den vorst, die in zijne jeugd haar gunsteling scheen, bij het graauwen zijner haren, den rug gekeerd, POTGIETER 2, 138.

hoewelse lange kreuck
En rimpels set, en grijst en graauwt van silvren hayren:
Minerve bind zich niet aen Grieksche taal of jaeren
En hoogen ouderdom.
VONDEL 2, 642.

— In woordspeling met de beteekenis 2). || 't Geviel eens ... dat de jonger Vryer (t. w. *van twee medeminnaars*), die gryzer was als den anderen, hem na de reden dezer vreemdicheit vraaghde. De bejaarder antwoorde; noemt het geen vreemdicheit,

want een Ezel graauwt óók in 's moeders lichaam. De Jongman hier op; de narren daarentegen graauwen niet, om dat zy geen zorgh hebben, DE BRUNE, *Jok en E.* 176 (*verg.* Sorghet niet, soe graeuwy niet, MEYER, *Spreuk.* 11).

— In andere woordspeling, t. w. met *grauwen*, snauwen, knorren, kribbig zijn (zie GRAUWEN, 2de art.) en als tegenstelling met *groenen*, jeugdig en dartel zijn, bij HUYGENS 2, 166 (Necl ... soeckt te graeuwen, om te groenen); zie daarvoor BILDERDIJK in zijne uitgave van HUYGENS 6, 217.

2) *Grauw* in de bet. 2). Eene grauwe vale tint hebben of krijgen; grauw zijn, grauw worden.

a) In 't algemeen. || Een sombre scheemring graauwt in 't holle van de dalen, BILD. 2, 98. Graauwend golfschuim, 3, 9. Schoon rondom ons de wolken nog grauwen, TER HAAR, *Ged.* 3, 300. De achtergrond is stil, maar zeer helder van toon, in de grauwende tinten der rotsen en der stad, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 7.

Wat datse (*de zee*) van de Sonn, wat datse van de Maen heeft,
Hoe datse groent en graeuwt (*enz.*).
HUYGENS 1, 356.

d' oever, die steeds scherper blaauwt,
Terwijl de lucht al zwarter graauwt.
V. D. BERGH, *Dichth.* 82.

b) Inzonderheid van hetgeen in de verte voor het gezicht opdoemt of daaruit allengs verdwijnt. Zich in grauwe, vale tinten vertoonen. || Cyprus' oever graauwt in 't Oosten uit het meir, TOLLENS 6, 16. Toen nu ... nergens voor de oogen 't Land meer grauwde, de heemlen het al met de waatren omvatten, RAU, *Eneïs*, 1, 114. 't Grauwende Westen, V. BEERS 2, 203.

Eerst grauwt hij (*de regenboog*) flauw en raadselachtig,
Maar telkens klaarder wordt zijn glans.
TEN KATE 6, 323.

Ziet gij d' achtergrond reeds grauwen,
Die met dieper tint gaat blauwen,
Waar het Cleefsch gebergte rijst?
TER HAAR, *Ged.* 3, 189.

c) Van den komenden dag, den morgenstond, den dageraad. Zich in grauwe tinten vertoonen, beginnen aan te lichten. Mhd. *grâwen*. Verg. mnl. *graken*. || De morgen graauwde in 't Oost met nevels overtogen, BILD. 2, 115. De morgen graauwt reeds door de nachtwaak, 11, 219. Toen de morgen begon te grauwen, SLEECKX 8, 293.

— Min eigenlijk van het licht. Flauwelijk schemeren. || (*Zy*) schrikt by elken morgenstraal Die aan den hemel graauwt, BILD. 1, 251.

d) Van den nijgenden dag en den avond. In grauwe tinten overgaan, allengs verduisteren.

't Schijnt of ick onverhoeds op 't leste Sonne-lichten,
Op 't grauwen van den dagh uw' deftigheit ontmoett
Of niet, of wat te laet de kruyne van mijn' hoed
Ter aerden heb geswiert (*enz.*).
HUYGENS 1, 446.

Op, op! ontwaakt! den dag besteed,
Eer de avond weêr zal graauwen!
TOLLENS 5, 34.

— Zoo ook van een somber jaargetijde.

Helaas! wat staat ons dan te wachten,
Als eens de herfst of winter graauwt!
SPANDAW 1, 56.

e) Van het loof. Vaal worden; zijn frissche tinten verliezen.

Daer mé gaet uw' groente graeuwen,
Monick-tuyntje, Blader-dack.
HUYGENS 1, 89 (*Voorhout*).

Afl. *Ontgrauwen* (zie ald.).

Samenst. (als tweede lid in de bet. 2, *c*). Met de onbep. wijs, als onz. znw. *Avond-, morgen-, ochtendgrauwen.*

— Voorts *Omgrauwen* (zie ald.).

GRAUWEN (II), onz. zw. ww.: *grauwde, gegrauwd.* Verg. GRAUW, 4de art. Op onbeschoen, grommenden of bits snauwenden toon spreken.

1) Absoluut. || Sy graende, dreygde, riep en keef, CATS 1, 570 *a*. D' outste der Razernyen ... graeuwt en buldert, VONDEL 5, 266. Straks greep zij de geringste beuzeling aan, om weêr van nieuws aan te schimpen en te graauwen, V. D. PALM, *Sal.* 7, 104.

Als iemant uyt den dreck ter eeren wert verheven,
Die weyt dan al te breet; een ieder dient te beven,
Hy pocht, hy graut, hy straft, hy spreekt met groot [gebiet.
CATS 1, 104 *b*.

Op baker-moeder: drijf die docters weg, voor 't bedde,
Met bedstock, toffels, of met graeuwen: 't is all eens.
VONDEL 3, 114.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd.

Joseph kreegh een' rock van veelerhande kleuren,...
Wy hadden al 't geknor, het graeuwen, 't suur gezicht.
VONDEL 3, 742.

— Het tegenw. deelw. als bnw. gebezigd. || Er is naauwelijks iets slechter ... uit te denken, dan het graauwend onbescheid, waarmeê zoo vele rijken den noodkreet der hulpelooze behoefte beantwoorden, V. D. PALM, *Sal.* 5, 414. Schuif den grendel op de deur ... klonk het op grauwenden toon, SCHIMMEL 1, 206 *b*.

2) Met een afhankelijken zin, waarin de woorden die men iemand toesnauwt, toegromt, zijn uitgedrukt. || De Stroomgod ... graeut: onaerdigh volck, ter quader tijd geboren! VONDEL 2, 171. Hoe sou hy graeuwen: flux en past past dit af te schaffen: Dat weder ingeset *enz.*, 3, 59 (zie ook 3, 64; 11, 384). Apollo graauwde ... weerom: Zwijg je lui allemaal maar stil, FOKKE, *Verz. W.* 12, 11.

3) *Tegen* of *op iemand grauwen*: grommen, knorren. || Niet dat ick grauwen wil op u of u gebreken, POIRTERS, *Mask.* 29. Welk een tyger ... die tegen zo een Meisje den beest kon spelen, en graauwen, *Blank.* 1, 226.

4) *Over iets grauwen*: grommen, brommen. || Ikarius ... graeut vast over uw langdurigh sammelen. Hy magh graeuwen zo lang het hem lust, VONDEL 4, 163 (lat. *increpat*).

5) *Van iets* (b. v. *van smart*) *grauwen*: grommen, kreunen. || Anroor ... graeuwende van smerte, Zont my naer Prokris heen, met een grammoedigh harte, VONDEL 11, 534.

Afl. *Grauw* (zie GRAUW, 4de art.); *grauwaard*, knorrepot (A. BIJNS, *Ref.* 55: uitg. 1539); *gegrauw* (zie ald.).

— *Begrauwen* (zie ald.).

Samenst. *Af-, toegrauwen* (zie die woorden).

GRAUWEN (III), onz. zw. ww.: *grauwde, gegrauwd.* Grabbelen, grissen (*naar* iets). || Wanneer in 't voorhuys voor hare arme morgengroeters niet meer als mager groetloon overschiet daerse nog om strijds na grauwen, VALENTIJN, *Jaren.* 7 (lat. *sportula parva iurbae rapienda togatae*).

GRAUWEN (IV), onz. zw. ww.: *grauwde, gegrauwd.* Een term der diamantslijpers. Het springen of barsten van diamanten gedurende de bewerking.

GRAUWERWT (klemtoon op de tweede lettergreep), znw. vr., mv. *-en.* Uit *Grauw-* 1ste in de bet. 2) en *Erwt.* Gedroogde grauwe- uitsluitend in het mv. gebruikelijk: z
Indien hij ons eenvoudig toeber
en ossenvleesch voorgezet had, o

GRAUWGEEL, bnw. Uit *Grauw*, 1ste art. en *Geel*, 1ste art. Van eene naar het grauwe trekkende of zweemende gele kleur; grijsgeel, vaalgeel. || Een halve klaarte schemerde door den grauwgelen veenstervoorhang, LOVELING, *Idon.* 195 (zie ook eene aanhaling onder *Grauwbruin*).

— Zelfstandig gebezigd. Onz. || 't Groen der groeiing is verschoten In 't grauwgeel van den najaarstooi, BILD. 8, 330.

GRAUWGORS, znw. vr., mv. *gorzen*; verkl. *-gorsje*. Uit *Grauw*, 1ste art. en *Gors*, 2de art. In Gelderland de benaming van zekeren vogel, *Emberiza miliaria*. Zie SCHLEGEL, *Vogels*, 115.

GRAUWHEID, znw. vr.; zonder mv. Mnl. *grauheit*. Van *Grauw*, 1ste art., met *-heid*.

1) *Grauw* in de bet. 1). Grijsheid (t. w. van het hoofdhaar); bij uitbreiding: de ouderdom.

gelijck als men de jeught seer schoon siet groeyen,
Soo siet men oock verstant in de graeuwheyt geprint.
VISSCHER, *Brabb.* 117.

2) *Grauw* in de bet. 2). Grauwe kleur, grauw uiterlijk, b. v. van het uitspansel.

Dat geen' graeuwheid
's Hemels blaeuwheid
Mogh' beslaen.
HUYGENS 1, 480 *a*.

GRAUWIG, bnw. Van *Grauw*, 1ste art., met *-ig*. Naar het grijze of grauwe trekkende, zweemende.

Anl. *Grauwigheid*.

GRAUWIGHEID, znw. vr., zonder mv. Mnl. *grauwicheit*. Van *Grauwig* met *-heid*.

1) Grijsheid (van het hoofdhaar). Verg. GRAUWHEID in de bet. 1). || Grauwigheid, grijsheijd. *Canities*, KIL. — Vreemde verteeren sijne kracht, ... oock is de graeuwigheyt (*ouderdom*) op hem verspreyt ende hy en merckt het niet, *Hosea* 7, 9.

2) Eene benaming voor de grauwe staar. Zie de aanhaling. || Grauwigheyd in d'ooghe. *Glaucoma, vitium oculi glaucescentis*, KIL.

GRAUWKEN. Zie onder GRAUWTJE.

GRAUWSCHILDERING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Grauw*, 1ste art., en *Schildering*. Benaming voor zekere soort van schilderwerk, grauwe schildering, grauwtje (in de bet. E), fr. *grisaille*. || De heiligenfiguren der zijstukken zijn in eene soort van grauwschildering gedaan, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 269.

— Ook als benaming voor een in die manier gedaan schilderstuk. Met mv. || Aan de muren der zalen hangen 17 portretten en twee grauwschilderingen van Rubens, ROOSES, *Op reis*, 298.

GRAUWSCHIMMEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Westfaalsch *gräschimmel*. Uit *Grauw*, 1ste art. en *Schimmel*, zekere soort van paard. Grauwe schimmel (zie GRAUW, 3de art.).

GRAUWSPECHT, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grauw*, 1ste art., in de bet. 2) en *Specht*. Zekere vogel, de grauwe specht of kleine groene specht, lat. *Picus cæsus*. Verg. SCHLEGEL, *Vogels*, 38.

GRAUWSTAART, znw. m., mv. *-en*. In Groningen: *Grauwstjirt*. Uit *Grauw*, 1ste art., in de bet. 2) en *Staart*. Andere benaming voor de grauwgors, *Emberiza miliaria*. Zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 261.

GRAUWSTAM, znw. m., mv. *-men*. Uit *Grauw*, 1ste art. en *Stam*. In Groningen: benaming voor zekere soort van aardappelen. Alleen in het mv. gebruikelijk. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 156; BOLEMA 133 *b*.

GRAUWTJE — voorheen ook GRAUWKEN —, mw. onz., mv. *-s*. Het verkleinwoord van *Grauw*, 3de art., in verschillende toepassingen.

A) Grijs of grauw verfje, kleurtje, tintje.

Raphel da Rezzo dede
Veel lichte graeuwkens zijn volck aen, in stede
Van schoone verfkens, die andere sochten.
v. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 11, 12.

B) Benaming voor den ezel. Verg. fr. *grison*, eng. *master grizzle*. Zie *Taal- en Letterb.* 5, 25. || Je weet, nooit stoot een graauwtje ... Tweemaal aan d'eigen steen, v. MARLE, *Rijmel.* 29. Voort, graauwtje! voort! POTGIETER 10, 169. (*De*) hansworst op zijn ezel, met ... de tooverkast ... op den rug ... beweerde ..., dat zijne vracht zwaarder was dan die van grauwtje, v. LENNEP, *Rom.* 6, 140.

Een ezel met een hengst ging langs de zelfde baen;
Die hengst was niet beleefd, en had geen medelyden
Met Grauwken zyn gezel, die, al te zwaar gelaên,
Zoo men hem niet onthief, de dood niet kon vermyden.
CONINCKX, *Fab.* 199.

— Zegsw. *Alle ezels heeten geen grauwtje* (HARREB. 1, 256 *a*), in toepassing op „ezels met twee beenen" (menschen).

C) Benaming voor verschillende visschen. — 1) Eene soort van kabeljauw, de gul. || Grauwtken, gulleken. *Asellus minor*, KIL. Grauwtjen, stockvis, gulle, HEXHAM.

2) Eene soort van ansjovis. || Grauwken. *Apua minutula*, KIL.

D) Benaming voor de zanglijster of grauwe lijster, *Turdus musicus*. Zie SCHLEGEL, *Vogels*, 77.

E) Benaming voor eene schilderij die niet in de natuurlijke kleuren, maar in verschillende tinten van eene zelfde kleur is geschilderd. Inzonderheid: een met grijs op grijs geschilderd stuk, doch ook in toepassing op een met rood op rood enz. gedaan stuk. Fr. *grisaille*. Verg. NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 124 *b*. Zie ook GRAUWSCHILDERING. || Ik (ben) niet te scheuren van de schilderijen! ... Camillus in de Tent van Philippus. ... en dan nog die graauwtjens van De Wit! *Wildsch.* 4, 404.

— In figuurlijk gebruik. || Zie daar dan ook mijn verouderde en verbleekte graauwtjens met de frischgekleurde tafreelen van een bloeiender levensdag samengeschikt, BILD. 15, 171 (Voorrede van: *Wit en Rood*).

— Ook in toepassing op de voortbrengselen van zekere soort van plaatdruk (met houtsneden of gravuren in verschillende tinten over elkander); ital. *chiaroscuro*. Zie NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 124 *b*.

F) Gevangenis voor het grauw, dievenhok, cachot. || Grauw, grauwken. *Carcer plebeius*, KIL. — So sullen sy u ... Op 't grauken doen setten, en u houden gevangen, v. GHISTELE, *Terent. Phorm.* 27 (lat. *ducent damnatum donum*).

GRAUWVINK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Grauw*, 1ste art., en *Vink*. Eene benaming voor de ringmusch, *Fringilla montana*.

GRAUWWIT, bnw. Uit *Grauw*, 1ste art., en *Wit*. Van eene naar het grauwe trekkende of zweemende witte kleur; vaalwit. Ook als onz. znw. gebezigd: het grauwwit. || De struys-Vogel sal men ... uijt den Graeuwen aanlegghen, en de Vederen uijt den Graeu-witten afmalen, TER BRUGGE, *Verlichterie-kunde*, 2, 39.

GRAVEEL, znw. onz.; mv. (zie onder de bet. 2) *-en*. Mnl. *gravele, grauwele, graveel*. Fr. *gravelle*, eng. *gravel*; waarschijnlijk van Keltischen oorsprong (zie KÖRTING, *Lat.-roman. Wtb.* 371).

1) Eigenlijk. Fijn zand of gruis, oeverzand, rivierzand. || Graveel. vetus. gruys-sand. *Glarea, terra lapidosa, arena*, KIL. — De Indianen, die op den oever der rivieren, veel graveel ver-

roeren, en door de handen laten gaen, om een greyntjen van dat kostelick metael (*goud*) te vinden, DE BRUNE, *Bank.* 2, 164.

2) Benaming voor het kalkachtig gruis dat zich bij sommige personen in de nieren en de blaas vormt en met het water geloosd wordt. Verg. nhd. (*blasen-, harn-, nieren-*)*gries*. || Graveel ... *Calculus, arenulae vesicae*, KIL. — Een medicijne ... seer dienstelijck om de pisse wel te doen rijsen, ende den steen te breken, ende tgraveel wt te iagen, DODON. 1192 *b*. Dat hy ... nae dien tijt geen graveel meer door de pisse quijt geworden is, 1234 *b*. (Cachos van Peru) is ... seer nut om de pisse te verwecken, ende tgraveel wt de nieren te drijven, 1522 *b*.

Graveel en kend' ick noyt, en min een grooter steen,
Die aen den ouden dag niet selden is gemeen.
CATS 2, 307 *a*.

— Vandaar (*Het*) *graveel* als benaming voor: de ziekte waarbij zich zoodanig gruis in blaas of nieren vormt. || Graveel oft steen des lichaems. La gravelle, ou la pierre, maladie au corps. *Calculus*, PLANT. Nierwee, HALMA. — Dat hy door het gedurich ende lang ghebruyck van Eryngium geheellijck van den gebroken steen ende graveel ghenesen is gheweest, DODON. 1234 *b*. Graveel of jigt ... Of diergelyke smert, DROSTE, *Overbl.* 263. Het graveel en de steen is onder dezelven (t. w. *onder de paarden*) niet zeldzaam, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 209.

O soete, lieve koken, die de harten soo weet te strooken
En beschermt voor 't graveel, voor de koors, voor 't kolyck.
BREDERO 1, 327.

men moet het (*t. w.* „bon vivant" te zijn) duur betalen,
Met jicht, met podagra, kwaadsappigheid, graveel.
BILD. 7, 232.

— Bij uitzondering in 't mv. Kwalen als het graveel.

Tanden-dolligheit, graveelen,
Zenuw-slagen, swijmel-val,
Gichten, hopeloos van heelen.
HUYGENS 1, 38.

— Zegsw. *Het graveel aan iets hebben*: iets zeer onaangenaam vinden. Verg. uitdrukkingen als: er de mier, de pest, het land (de landziekte) aan hebben. Zie HARREB. 1, 258 *a*.

Afl. *Graveelachtig, graveelig* (zie die woorden).

Samenst. *Graveelsteen, graveelzaad* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 2) *Graveelhout*, zekere houtsoort, ook nierhout genoemd, lat. *lignum nephriticum*, naar men zegt dienstig tegen het graveel (CHOMEL 940 *b*); *graveelkolick* („Zomtijds word (*door het graveel*) ... eene pijn ... teffens gevoelt in den buik, die men *graveel-colijk* noemt," CHOMEL 939 *b*); *graveelpijn*: door het graveel veroorzaakt („Jicht- en *graveelpijnen*", SCHIMMEL 3, 248 *a*); *graveelstof*, de zelfstandigheid waaruit het graveel bestaat („De *Graveelstof* kan ... tot een Steen samengroeijen, zo ras zy zich aan een kern heeft vastgezet", CHOMEL, *Verv.* 2636 *b*); *graveelzand*, niergruis (v. DALE).

— Als tweede lid. *Slijmgraveel*, lat. *nephritis rheumatica* (CHOMEL 940 *a*; BERKHEY, *N. H.* 4[1], 209); *steengraveel*, lat. *n. calculosa* (zie die werken).

GRAVEELACHTIG, bnw. Mnl. *graveelachtich*. Van *Graveel* met *-achtig*.

1) Op graveel (in de bet. 1 of 2) gelijkende, gruisachtig, zanderig. || Alle dieren (zyn) in 't gemeen onderhevig ... aan eene zandige graveelagtige Stoffe, welke in de Nieren, de Pisleiders, en de Blaas, uit de slym der Pisse ... gebooren word, BERKHEY, *N. H.* 3, 169.

2) Aan graveel (in de bet. 2) lijdende, aan het graveel onderhevig. || Moedercruydt gedroncken zijnde helpt de graveelachtighe menschen, DODON. 52 *a*.

GRAVEELIG, bnw.; *-er, -st*. Van *Graveel* met *-ig*.

1) Van personen. Lijdende aan, onderhevig aan graveel of aan het graveel (zie ald. de bet. 2).

De kappers van den brem sijn lief-tal aan den mont,
En wie graveelig is, die achtze voor gesont.
CATS 2, 584 *b*.

2) Van spijzen en dranken. Bevorderlijk ter veroorzaking van het graveel (zie ald. de bet. 2); niet dienstig voor het graveel. Verg. b. v. *galdig* in den zin van: de afscheiding van gal overmatig bevorderende.

Een dief, die men eens bier op zijn begeeren gaf
Eer dat hy klimmen sou, blies eerst het schuym daer af
En sey, 'k heb wel gehoort voor seker en gewis
Dat het schuym ongesond en wat graveelig is.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 518.

3) In de gemeenzame taal. Smartelijk als graveel (in de bet. 2), in toepassing op uitgaven enz.: pijnlijk voor de beurs, kostbaar, duur, begrootelijk. || Graveelig. Kostelijk, duur, HALMA. Dat is al te graveelig. Dat valt graveelig voor de beurs, *Ald.* Dat zou te graveelig zyn: dat zou te veel kosten, MARIN. — Daar ik en myns gelyken zulk een knegt (een nooder spreek ik niet van, dat 's nog graveeliger) voor een halven dag verlet ten minste nog een heelen zou dienen te betaalen, V. EFFEN, *Spect.* 10, 19.

GRAVEELSTEEN, znw. m. en onz., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Graveel* in de bet. 2) en *Steen*.

1) Manlijk. Zoodanige steen als bij lijders aan graveel in nieren of blaas gevormd wordt. || Graveel-steenen worden ... ook genoemt, welke in bezondere deelen des lighaams voortkoomen, naamelijk in de blaas, nieren en gal-blaas, CHOMEL 940 *b*.

2) Onzijdig, als stofnaam; als voorwerpsnaam manlijk. Zekere steensoort; zie de aanhaling. || Graveelsteen; in 't latijn *Lapis nephriticus*: dit is een zoort van groenagtige jaspis-steen, welke die naam draagt, om dat men gelooft, dat hij dienstig is om het graveel en den steen af te drijven, CHOMEL 940 *b*.

GRAVEELZAAD, znw. onz. Uit *Graveel* (in de bet. 2) en *Zaad*. Het gewas dat beter *Aveelzaad* genoemd wordt: *Brassica campestris* (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 18). Deze verbastering der benaming (eene andere is *houweelzaad*), is wellicht toe te schrijven aan vermeende geneeskracht tegen het graveel. Waarschijnlijk bedoelt HONDIUS (*Mosfeschans*, 504) het *graveelzaad* als hij onder de moeskruiden „het cruyt dat van t' graveel Draecht den naem" vermeldt, doch verg. *gravisne* (zie GRAVIN, 5) en *Gravinnekruid*.

GRAVEERDER — GRAVEERER —, znw. m., mv. *-s*. Mnl. *graveraer*. Van *Graveeren* met *-(d)er*.

1) *Graveeren* in de bet. 1). Die figuren, letters enz. in steen of metaal snijdt; stempelsnijder, zegelsnijder enz. || Gravérer. *Scalptor, sculptor, celator, anaglyptes*, KIL. — Het gaat vast dat de Romeinen zeer konstige Graveerders waren, CHOMEL. *Verv.* 2637 *b*.

2) *Graveeren* in de bet. 2). Die schilderijen enz. ten behoeve van op hout of metaal brengt; snijder.

Samenst. (in de bet. 2). *Graveerderskunst, -konst*, bedrevenheid in de kunst van den plaatsnijder („Ook de and're plaat ... Zal u en schilders en *graveerderskonst* bewijzen", v. LENNEP, *Poët.* 5, 72).

GRAVEEREN, onz. en bedr. zw. ww.: *graveerde, gegraveerd*. Mnl. *graveren*. Ontleend aan fr. *graver*, dat weder niet anders is dan het Germaansche ww. *graven* (in bijzondere opvatting; verg. bij GRAVEN de bet. 5) met Romaanschen uitgang. Met scherp gereedschap inkrassen, ingriffen, insnijden.

1) Figuren, letters enz. op kunstvaardige wijze in hout, steen of metaal snijden, griffen of uitsteken.

a) Onzijdig. || Graveren, wtsteken. Graver. *Caelare, sculpere*, PLANT. — Dat het schrijven der ouden met ijseren griffiën, zo wel op metaalen als looden en wasschen tafeltjens ... alles niet dan zuiver graveeren geweest is, *Handw.* 13, 15.

b) Bedrijvend. — *α*) Met de figuren, letters enz. die ingegrift worden als voorwerp. || Die selve tafelen waren Godes werck: 't geschrifte was oock Godes geschrifte selve, in de tafelen gegraveert, *Exod.* 32, 16. Hy (*Salomo*) graveerde Cherubim aen de wanden (*van den Tempel*), 2 *Chron.* 3, 7. Mulciber graveerde Hier (*in de deuren van den zonnetempel*) d'aerde in, en de zee, VONDEL 11, 339. Pyrgoteles, welke Alexanders beeltenis ... in verscheiden edele gesteenten graveerde, *Handw.* 13, 21. Eenige stukken zilverwerk, waarop familiewapens waren gegraveerd, BOSB.-TOUSS. 2, 14 *a*.

een kruik, waarop het staal de trekken
Graveerde van den Man, die onder 't persblok lag.
STARING 2, 36.

— Ook met betrekking tot den inhoud van een opschrift. || Om in tropheen van marmor te graveren de tytels uwer zege, ende de merken hunner eerbiedenis, VONDEL 2, 667. Zoo zal men ... Graveeren, op uw graf, wat uw godtvruchtigheit ... Most uitstaen, 4, 136.

β) Met de stof of het voorwerp waarin gegrift of gesneden wordt als voorwerp. || (Gy) sult ... dese twee steenen graveeren met de namen der sonen Israëls, *Exod.* 28, 11. Een groote Colomne van marmel met Historien ghegraveert gelijck die van Antonius ende Adrianus binnen Romen zijn, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 31.

γ) Met de zaak die men door *graveeren* vervaardigt, tot stand brengt, als voorwerp. || Een muntstempel graveeren. Eene munt graveeren (t. w. *den stempel voor de matrijs daarvan*). — Na steensnijders werck, gelijck men de zegelen graveert, *Exod.* 28, 11. Het graveeren van zegelmerken in staal, koper, goud, zilver, *Handw.* 13, 66.

2) Met de graveernaald teekeningen op houten blokken of metalen platen insnijden, om daarmede vervolgens prenten te drukken. || Op hout graveeren. In koper graveeren. — Men wil dat de vernuftige Chineesen, reeds in een verwijderde oudheid, in hout gegraveerd hebben, *Handw.* 13, 70. Titiaan ... graveerde veelen zijner Schilderstukken zelve in hout, 13, 73. Valt een gedeelte der figuur ... in eene sterkere schaduw, dan ... graveert (*de graveur*) elken trek met een vierkant gepunt graveerijser breeder uit, 13, 220.

— De onbep. wijs zelfstandig gebezigd, als onz. znw. De verrichting of het kunsthandwerk van den graveur of plaatsnijder. || Het graveeren in houten plaaten, ten einde 'er afdruksels van te bekomen, is van zo hoog een ouderdom niet, *Handw.* 13, 71. Men kan ... het begeerde, door middel van het graveerijser alleen, in het koper brengen, welke kunst eigentlijk den naam van graveeren draagt, 13, 162. Het graveeren ... geschiedt in hout, ... of in koper, ... of in zilver, of tin, 13, 167.

— Min eigenlijk ook in toepassing op andere dergelijke kunstbewerkingen, die niet in allen deele *graveeren* kunnen heeten (*schrapen, etsen*, enz.). || Wat ... het ... graveeren ... aangaat: onder dezen naam verstaan wij de kunst om schilderijen of tekeningen, met kenbaare trekken, op een koperen, tinnen of zilveren plaat, zodanig na te snijden of te etsen, dat men, door behulp der drukpers, dezelven in veler handen kan doen komen, *Handw.* 13, 161. Dat het graveeren in zwarte kunst of in „Mezzo tinto" ongelijk ligter, gemakkelijker en spoediger uittevoeren is, dan elke der overige wijzen van graveeren, 13, 305.

3) In figuurlijke toepassing van de bet. 1). Eene zaak in het geheugen, het gemoed enz. „griffen", als het ware „met onuitwischbaar schrift daarin schrijven": onvergetelijk maken. || 't Was liefde, die natuur in hare borst graveerde, SPANDAW 3, 91.

Graveer op 't diepst' in uw geweeten,
Dat Gods oog, dag en nacht, u ziet!
V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 67.

Gy, ô vermogendste van 's levens Leermeestressen,
Die namen, daden, kunst-, natuur- en zedenlessen,
Als met een ijzeren stift in 't weeke brein graveert,
En niet verduistren laat wat ge eenmaal hebt geleerd!
BILD. 6, 263 (*tot de Poëzy*).

Graveer in ons binnenste Uw levende wet!
Roei uit wat zich tegen Uw almacht verzet!
TEN KATE 6, 7.

Aanm. Wanneer geweven stoffen *gegraveerd* worden genoemd moet dit waarschijnlijk zooveel beteekenen als: het aanzien hebbende van *gegraveerd*, geëtst te zijn; verg. *gedamasceerd, gewaterd, moiré*. Zie de volgende aanhaling. || Daar naa quam hy te voortschijn in een gezeet van zwart satijn gegraveert, zonder boorden, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 178.

Koppel. *Cachetgraveeren*, als onz. znw. („Doorgaands vindt men de Agaat en Cornalijn meest tot het *cachet graveeren*, en de Onyx of Agaat-Onyx voor het graveeren in verheven werk gebezigd", *Handw.* 13, 19); *ringgraveeren*, en vandaar de Samenst. *ringgraveerkunst* („Deze kunst, welke den Griekschen naam Daktylioglyphia of *Ringgraveerkunst* en Lithographia of Steengraveerkunst, draagt", *Handw.* 13, 18); *steengraveeren*, vandaar *steengraveerkunst* (zie hiervoren).

Afl. *Graveerder, graveering, graveersel* (zie die woorden).

— Als tweede lid (met *Ge-* in de bet. III, 3) *Gegraveer*, het voortdurend of aanhoudend graveeren („Ik merk, dat het met jou geschilder en *gegraveer* ook niet veel meer is dan knoeierij", v. LENNEP, *Poët.* 10, 188).

Samenst. *Graveerijzer, -kunst, -manier, -mes, -naald, -staal, -stift* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. 1) *Graveermachine*, werktuig tot het graveeren der arceeringen in zegelringen, wapenstempels enz. (zie KUYPER, *Technol.* 1, 250).

— In de bet. 2) *Graveerklasse*, onderafdeeling van de Academie van Beeldende Kunst, ter opleiding van graveurs; *graveerwijze* („De uitwerking welke de zwarte kunst doet, dient deze *graveerwijze* tot geen geringe aanprijzing", *Handw.* 13, 306).

— Als tweede lid. *In-, na-, opgraveeren* (zie die woorden).

GRAVEERIJZER, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Graveeren* en *IJzer*, ijzeren of metalen stuk gereedschap. Gereedschap van den graveur (stempelsnijder of plaatsnijder). || Gravér ijser, graef-ijser. *Caelum, scalprum*, KIL. — Het gra-

veerijser ... is het hoofdinstrument, 't welk een Graveur bezigt. Het zelve moet van gehard staal zijn ... Het is vierkant van gedaante, en de punt deszelfs in een schuinsch vierkant afgesleepen, *Handw.* 13, 189 (zie ook KUYPER, *Technol.* 1, 252—254).

GRAVEERING, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Van *Graveeren* (in de bet. 1 en 2) met *-ing*.

1) Het graveeren, de bewerking die graveeren heet. || De plaaten, welke men ter graveering kiest, moeten van het beste soort van koper geslagen worden, *Handw.* 13, 169.

2) Met mv. — *a*) Wijze van graveeren; soort van graveersel. || (Men) ziet ... den aart der gronden (*op de afbeelding*) ... door de graveeringen aangeweezen: de gestipte gronden betekenen Zand ...; de recht op en nedergaande artzeeringen ... duiden Klai aan; *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 2, 197.

b) Gegraveerde figuur, graveersel. || Hy graveerde daer op graveeringen van Cherubim *enz.*, 1 *Kon.* 6, 32.

Samenst. (in de bet. 2, *a*). Als tweede lid. *Zegelgraveering* („Sardonix-steenen ... als *zegelgraveeringe* gegraveert, met de namen der sonen Israëls", *Exod.* 39, 6).

GRAVEERKUNST — *-KONST* —, znw. vr. Uit *Graveeren* en *Kunst*.

1) Zegel- of stempelsnijderskunst.

2) De kunst, het bedrijf van den houtgraveur of den plaatsnijder. || Dat men in de oude Handschriften, lang voor dat de Graveer- en Drukkonst bekend waren, de kapitaale letters, met uitneemend beeldwerk ... versierde, BERKHEY, *N. H.* 3, 518. De Graveerkunst in Koper, is de kunst om tekeningen en getekende figuuren in koperen plaaten overtebrengen, en dan, door middel van drukzwart, ... op papier af te drukken, *Handw.* 13, 159. Zijn gunst ... Bestraalde mild graveer- en beeldhouwkunst, v. LENNEP, *Poët.* 6, 221.

GRAVEERMANIER, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graveeren* (in de bet. 2) en *Manier*.

1) Manier om te graveeren, bepaalde wijze van graveeren.

2) Die wijze van behandeling der plaat waarbij de teekening door werkelijk graveeren wordt aangebracht, in tegenstelling met alle andere manieren (punteer-, schraap-, etsmanier enz.). || Bij de graveermanier moet de geheele teekening met de graveerstift in de koperplaat worden uitgestoken, nadat men haar daarop heeft ontworpen.

— Bij den steendruk, in tegenstelling met het teekenen met lithographischen inkt op den steen. Het ingraveeren van de teekening met de graveerstift.

GRAVEERMES, znw. onz., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Uit *Graveeren* (in de bet. 2) en *Mes*. Gereedschap van den houtgraveur, doch sedert men op kernhout werkt door de graveerstift vervangen. || (De graveur moet) in de regtsche (*hand*) het graveermesjen (vasthouden), bijna even eens gelijk men een schrijfpen houdt, *Handw.* 13, 87. De schuinsch gesleepen kant des lemmers van het Graveermes, *Ald.*

GRAVEERNAALD, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Graveeren* (in de bet. 2) en *Naald*. Fijn graveerstaal. || Graveer- of radeer-naalden ..., in engeren zin des woords, (*zijn*) de meest voorkomende soort (*van graveerijzers*) en bij 't plaatsnijden schier uitsluitend in gebruik, KUYPER, *Technol.* 1, 253. Den jongen man met de pluimen op den hoed en het doodshoofd in de hand, dien zijne graveernaald (*van Lucas van Leiden*) onsterfelijk maakte, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 535.

GRAVEERSEL, znw. onz., mv. *-en* en *-s*. Van *Graveeren* in de bet. 1 of 2) met *-sel*. Wat gegraveerd is.

1) In 't algemeen. || Agaat-onyxen ... zo fraai (*bewerkt*) ... dat men de steenen voor paneelen, en het graveersel voor penseelwerk aan zoude zien. *Handw.* 13, 29. Er is ... tusschen het graveersel in koper en in hout groot onderscheid, wat den arbeid betreft, 13, 79.

2) Gegraveerde figuur, voorstelling enz. || Eenen wijsen man ... die wete graveerselen te graveeren, 2 *Chron.* 2, 7. Dat 'er veele graveerselen getoond worden, die men voor op diamanten gesneeden uitgeeft, schoon het niet anders dan witte sapphieren zijn, *Handw.* 13, 30. Alzo de kunst vermoogend genoeg is, om slegte graveerselen weg te snijden en op denzelfden steen schooner figuuren ... te vervaardigen, 13, 31.

3) Afbeelding of prent die gegraveerd is; eigenlijk de afdruk van een *graveersel*. || Een dik boekdeel, vol graveersels, BILD., *Letterschr.* 190.

4) Ongemeen. Lijn of trek van eene gegraveerde teekening. In figuurlijk gebruik. || De verbeelding van alle volgende Profeten werd door deze belofte ontgloeid en bestuurd, om ons den Messias, Davids zoon, in al deszelfs graveerselen te teekenen, v. D. PALM, *Bijbel v. d. J.* 11, 62. Alles wat Jezus onderging ... was te voren door de Profeten aangekondigd; de pen van David en Jesaïas had het, voor vele eeuwen, in alle deszelfs graveerselen geteekend, v. D. PALM, *Leerr.* 3, 45.

— In nog vrijer gebruik. Evenals *trek* voor: gelaatstrek, en zelfs voor: karaktertrek. || Hem (*Jezus*) ... na te wandelen, en zijne heerlijke graveerselen diep in ons gemoed te prenten, v. D. PALM, *Leerr.* 13, 21. Deze weldoener, zoo beminnenswaardig in al zijne trekken en graveerselen, 16, 143 (zie ook ald. 128).

Samenst. (in de bet. 2). Als tweede lid. *Pronkgraveersel* („Wapenrustingen en schilden, die zich tooien Met *pronkgraveersels* en blazoenen", TEN KATE, *Par. Verl.* 207).

GRAVEERSTAAL, znw. onz.; mv. en verkl. niet in gebruik. Uit *Graveeren* en *Staal*, stalen stuk gereedschap. Werktuig van den graveur. || Het graveeren met het graveerstaal of graveerijser is wel de eerste en oirspronglijke wijze geweest, welke men in deze kunst gevolgd heeft, *Handw.* 13, 162.

GRAVEERSTIFT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Graveeren* en *Stift*. Werktuig van den graveur. Vaak in hoogeren stijl in plaats van de meer gewone benamingen *graveerijzer*, *-naald*, *-staal*. || De Graveerstift of het Mes wordt gemaakt van een Horlogieveer van een derde van een lijn of daaromtrent dikte, *Handw.* 13, 80. De graveerstift van Frédéric Lignon heeft het gelaat van den Prins bewaard, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 374. De voortreffelijkste voortbrengselen van teekenpen en graveerstift. BEETS, *Versch.* 3, 49.

GRAVEN (I), onz. en bedr. st. ww.: *groef*, *gegraven*. Got. *graban*, onr. *grafa*, deensch *grave*, ohd. *graban*, mhd., nhd. *graben*, os. *graban*, ags. *grafan*, eng. *grave*, nnd. *grafen*, mnl. *graven*. Verg. ook oslav. *greba* (ik graaf, schaaf) en zie voorts de woordenboeken van KLUGE en FRANCK.

1) Met spade, schop of ander gereedschap den grond delven of spitten, den grond

a) Als onz. ww. || Schuur
Paelle ou houe à fossoyer
Fodere, defodere, fodicare.

alle Egyptenaers groeven rontom de riviere, om water te drincken, want sy en konden van het water der riviere niet drincken, *Exod.* 7, 25. Graven en kan ick niet, te bedelen schame ick my, *Luc.* 16, 3. Andre graven heel diep, ende wanneer dat sy een gout Ader vinden, soo volghen sy die int graven *enz., O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 82 *b*.

— Inzonderheid: den grond ontgraven ten behoeve van de fondamenten van een gebouw. || Hy is gelijck een mensche die een huys bouwde, ende groef, ende verdiepte, ende leyde het fondament, *Luc.* 6, 48. Wij gaan ons huis ... vergrooten; de werklieden zullen Maandag reeds beginnen te graven, CONSC. 3, 338 *b*.

— Bij het krijgswezen: mineeren en sappeeren. Verg. *Graver* in de bet. 2). || Soo dat ... (*de vijand*) met macht zijn Leger over de Donauw sloegh, een groot eynde weegs van de Stadt, alwaer noch het teken te sien is daer hy eerst begon na de Stadt te graven, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 4. Wat hem vooral in het Romeinsche krijgsvolk navolgenswaardig scheen, was hun veldarbeid, hun ... handigheid in het delven, graven en verschansen, FRUIN, *Tien J.* 91.

— *Naar iets graven*: het door delven trachten vinden. || Naar goud, naar schatten graven. — Ach laat dien schat rusten, en graaf er ten minste niet na! V. D. PALM, *Sal.* 3, 389.

— Ook figuurlijk. || Wiens wreevelheit in weederspoedt voor een' wyze heeft, haar' gal door verwyt te loozen, en aanendaan naar lasterwerk graaft, HOOFT, *N. H.* 399.

— *Tegen iemand graven*: zijn val trachten te bewerken. || Verg. de zegswijze onder *b*, *α*) vermeld. || Oock werpet gy u op een weese, ende gy gravet tegen uwen vrient, *Job* 6, 27.

b) Als bedrijvend ww.

α) Met de zaak die men door delven of spitten tot stand brengt als voorwerp. || Een graf graven. — De putten, die sijns vaders knechten ... gegraven hadden, *Gen.* 26, 15. Doe groeven sy eenen anderen put, 26, 21. Een heere des huys, die eenen wijngaert plantede ... ende groef eenen wijnpers-back daer in, *Matth.* 21, 33. Men heeft ook ... begonnen graften door de stadt te graven, REITZ, *Rusl.* 1, 74. De Heer Denys ... heeft een kanaal door deeze landengte doen graaven, zulks het tot een doorvaart voor de sloepen diende, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 378. Eenen fraaijen vischvijver ..., welken de Heer van Eikenhorst voor drie jaren had laten graven, KIST, *Eikenh.* 4, 129. Een stapel brandhout ... werd in den gegraven kuil gesmeten, V. LENNEP, *Rom.* 12, 88. Heemraadschappen ..., die ... naar hun goeddunken vaarten zullen laten graven, dijken en kaden aanleggen *enz.*, 12, 153. De Wich'lares... groef (*met het offermes*) in de aarde een cirkelsleuf, V. LENNEP, *Poët.* 1, 237. De Edammers (hebben) eene nieuwe haven gegraven, ... tot in de Purmer, G. DE VRIES, *Holl. Noorderkw.* 46.

— *Zegsw. Die een kuil* (of *put*) *graaft voor een ander, valt er zelf in* (HARREB. 1, 456 *b*; verg. 3, 269 *b*): die den ondergang van zijnen naaste beoogt, veroorzaakt zijn eigen val. Verg. *Ps.* 7, 16; 57, 7; *Pred.* 10, 8. || Die eenen kuyl graeft, salder in vallen, *Spr.* 26, 27. Er is een geest van gevaarlijken, eerloozen handel, waardoor men zijn voorspoed op den ondergang zijns naasten wil bouwen, maar niet zelden den kuil graaft, waarin men zelf ter nederstort, V. D. PALM, *Sal.* 2, 68.

Den Goddeloozen graeft den put naer zijnen zin,
Maer als hy 't heeft gedaen, valt hy daer zelver in.
VONDEL 1, 206.

— *Zich een kuil graven*: zich-zelven den ondergang berokkenen. || Dat schandelijke ondeugd en eerloosheid zich doorgaans den kuil graven, waarin zij zelve omkomen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 153.

— Desgelijks (*Zich*) *zijn eigen graf graven*. Verg. ook GRAF, hierboven kol. 538. || Hij (*de Heer*) heeft gewild dat de boozen hun eigen graf zouden graven voor hunne voeten! MULDER, *J. F.* 2, 161.

— *Eene kloof graven*. Figuurlijk voor: eene verwijdering tusschen personen veroorzaken. || Het mag ... vermoed worden, dat de ijverzucht de klove (*tusschen twee vrienden*) zoo niet groef, dan toch verwijdde, SCHIMMEL 3, 120 *a*.

β) Met betgeen men door delven aan den dag brengt als voorwerp. Uitgraven, opgraven. || De Russen ... groeven uyten cingel sommige tonnen met traen, diese daer onder begraven hadden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 70 *c*. De inwoonders van Engeland en Sicilie (graven) ... hout uit de aarde, REITZ, *Rusl.* 1, 131. Mijnen, waar men goud uit graaft, TOLLENS 10, 157. Schelvisch en makreelen, ... bot gegraven uit het zand, Of schol, V. LENNEP, *Poët.* 1, 158. De verschrikte man (leidde) ons achter in den hof, en groef daar uit den grond drie zeer groote roggebrooden, CONSC. 1, 120 *a*. Zij graven goud, en vinden goud, TEN KATE 7, 320 (*Kalifornië*).

Al sijn in dese kust geen onder-aerdsche slaven
Die koper, ijser, stael, in diepe kuyle graven (*enz*).
CATS 1, 354 *a*.

Men graeft tot heden toe geen tin in dit gewest,
Noch blinckt 'et evenwel in dese landen best.
1, 354 *b*.

γ) *Veen* of *een veen graven*: het veen tot turf vergraven, er turf van steken. || Dat sedert de naeste 50 of 60 jaren, zylieden altijdts zijn geweest in possessie van de voorseide venen te graven, HOOFT, *Br.* 1, 42.

2) Met klauwen of handen of met den snuit in de aarde wroeten. || Graven, wormen wrueten wuelen als die werken (lees: *verken*) *Scrobare, inscrobare, Teuthon.* — Ons (is) ... gebleken, dat sy kuylen in de aarde met hunne handen graafden, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 114. Bij den eersten blik op eene der soorten van mollen valt ons in het oog, dat zij geheel voor het graven zijn gebouwd, BURGERSDIJK, *Dieren*, 1, 219. De waterratten ... graven ook onderaardsche gangen om voedsel te zoeken, 1, 259. Ieder hamster graaft voor zich afzonderlijk zijne onderaardsche verblijfplaats, 1, 262.

Dit naeckend' quaet is my, waer ick geweest soo vroet,
Wel menich-mael beduyt, deur 't krassen van de raven,
Deur 't huylen van mijn hont, sijn vroeten, en sijn graven.
V. BEAUMONT 31.

— In figuurlijk gebruik.

En vreeslijk graaft de klaauw der smarte
In 't pas door hoop gebalsemd harte.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 54.

— Van het paard. Met den voorvoet schrapen. || Het (*paard*) graeft in den gront, ende het is vrolick in sijne kracht, *Job* 39, 24. Zyn pragtig gebriesch wekt verschrikking, met den voet stampt en graaft hy in den grond, DE PERPONCHER in BERKHEY, *N. H.* 4[1], 24.

3) Uitgraven, uithollen.

a) Van het water. || Het water ... graaft een afgrond onder haren voet, KNEPPELH. 6, 12.

(Het water) ... welt en sijpelt; graaft door de aard,
En borrelt uit den grond tot binnen in den waard.
TOLLENS 6, 106.

Beneden 's muurs heeft de Oceaan
Een ruime waterkom gegraven.
BOGAERS 1, 120.

— Zoo ook van eene bedding: *zich graven.*

Het groen ontspruit, waar zich heur bedding graaft.
BOGAERS 2, 297 (*van „kronkelbeken"*).

b) Met betrekking tot het ontstaan van rimpels („groeven", „voren") of kuiltjes in het gelaat. || In uw gelaat toch groef het harteleed geen sporen, WISELIUS, *N. Dichtb.* 91. Het dragen van een treurig lot zonder uitzicht ... had de twee kleine rimpelen rond hare lippen gegraven, CONSC. 1, 69 *a* (zie voorts nog 1, 47 *a*; 2, 404 *a*; 2, 414 *a*; 3, 44 *a*).

Zie die lipjes, fijn en schoon,
Steeds ten glimlach vaardig,
Gravende in haar malsche koon
Kuiltjes diep en aardig.
BEETS 3, 102.

4) Iets door *graven* (in de bet. 1) verbergen of beveiligen, onder den grond stoppen, *begraven*. Verg. mnl. *delven*. || Tpont dat hi u belaste, hebdy ghegraven, *Gentsche Sp.* 111.

wilt den penninck niet in daerde graven,
Maer laet u licht om elcken te stichten lichten.
A. BIJNS, *Ref.* (ed. BOGAERS) 179.

En wat de vrek in d' aerde groef
Dat is dan (*na zijn dood*) voor een malle schroef.
CATS 1, 238 *c*.

ontdeckende de gaeven,
En 't goud dat hy 'er self te vooren had doen graeven.
VONDEL 2, 349 (*blz.* 348: begraven).

— Van veldgewassen. Kuilen, inkuilen (tegen de vorst). || Rapen en wortels graven, DE BO² 339 *b*.
— *Gegraven liggen*: begraven, verborgen liggen.

Doen sach de Spaenjaert eerst ...
Waer onse sterckten syn en rechte bollewercken.
En dat de muyr, de wal, seer weynich daer toe doet,
Maer dat de vryheyt licht gegraven int gemoet.
D. HEINSIUS, *Ned. Poem.* 6.

— Van personen. Bedelven; ook: levend begraven.

Men groeve u billijck in een hagelbuy van steen,
Zoo diep dat ghy het hooft noit zoudt ten hemel heffen.
VONDEL 9, 301.

Ge ontzet u? — Ja! ik ben gedoemd,
En gaf mijn woord van eer.
Op morgen graaft men my in 't zand.
BILD. 1, 223 (*Arnold Beilaert*).

— Inzonderheid van doode lichamen, beenderen enz. Ter aarde bestellen. || Graven, voor: begraven ... vooral onder de lagere volksklasse, HOEUFFT *Bred. T.* 209. Eenen hond graven, DE BO² 339 *b*. — Daer nae quamen de Naiaden van Italien ende groeven 't lichaem, makende dit opschrift op sijn Graf *enz.*, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 52.

Als ick in desen arm sijn koude leden nam,
Sijn koude leden droeg, sijn koude leden kuste,
Sijn koude leden groef. ach hy is in de ruste.
CATS 1, 292 *b*.

(*Wij*) hieven 't zielloos lijf op vande koude steen,
En groeven 't inder yl daer zelden ymand wandelt.
VONDEL 1, 737.

Hy sleet ghelyck een kleet van ouwdheyd, tot ick droef
Met Esau in het graf zijn dorr' ghebeente groef.
2, 42.

5) Hetzelfde als: graveeren (zie ald.).
a) *Graveeren* in de bet. 1). || Graven, snyden. segel muntyseren off des gelijcks. *Incudere. Incidere. Sculpere. Celare, Teuthon.* — Int houdt, coper oft steen graven, *Engraver en bois, cuivre ou pierre*, PLANT.

Ja sonder datm' aen mueren hoefde setten
Tot yemants schrick gegraefd' in koper wetten.
V. MANDER, *Olyfb.* 10.

(*Mozes*) die weleer om aen d'Hebreen te langen
Twee sarcken diep gegraaft heeft van Gods hand ontfangen.
DE GROOT, *Bewijs*, 40.

dees eedle rinck, die 'ck u op trouwe schenck;
Waar in dat ghy sult sien gegraven en gesneden,
Hoe veel de kunst vermach der geestige Goutsmeden.
BREDERO 1, 557.

O groot ondanckbaarheyt! die waarlijck waardich waar
Dat men u graafden in een tafel oft altaar
Tot een geheugenis (*enz.*).
1, 379.

— Ook figuurlijk. Verg. *Graveeren* in de bet. 3). || De sonde van Juda is geschreven met een ysere griffie, ... gegraven in de tafel van haerlieder herte, *Jerem.* 17, 1.

Ons spel is ghedaen, wy dancken u zeere ...
Hebt ghij 't wel verstaen, 'tzy u tot een leere,
In 't herte dat graeft, minst men den meesten.
Rotterd. Sp. 106.

b) *Graveeren* in de bet. 2).

Trotsich toondij oock dijn gaven
In het wercken met pinseel,
Geestich condy platen graven (*enz.*).
VERHEE in *Tijdschr.* 5, 147.

Afl. *Graaf* (zie GRAAF, 2de en 3de art.), *graafbaar, graf, grafenis, graver, graverij, graving* (zie die woorden).
— *Be-, ont-, vergraven* (zie die woorden).
Samenst. afl. (in de bet. 4) *Doodgraver* (zie ald. en verg. VERDAM 2, 2118).
Samenst. *Graafijzer, -nagel, -pen, -poot, -schop, -staal, -werk, -wesp* (zie die woorden).
— Voorts (in de bet. 1) *Graafloon*, in de veenderij: delfloon („Een ploeg van 8 mannen: *graafloon* dubbele put *f* 5,50 à 70, enkele put *f* 4,50 à 90", STEMPOORT, *Veengr.* 57); *graaftijd* („Zij (*de waldijkers*) ontvangen veelal na geeindigden *graaftijd* ... boven het gewone graafloon, een klein geschenk in geld tot fooi", *a. w.* 46).
— Als tweede lid. *Aan-, af-, bloot-, door-, losgraven* (zie die woorden); *omgraven* (2 artikelen); *ondergraven* (2 artikelen); *op-, uit-, weggraven* (zie die woorden).

GRAVEN (II), onz. zw. ww.: *graafde, gegraafd*. Van *Graaf*, 1ste art. In de uitdrukking: jassen en graven, benaming van zeker kaartspel (ook in het Deensch bestaat *grev-jas*). Hetzelfde als *Klaverjassen*. Zie *Gravenjassen* in kol. 507.

GRAVEN (III), onz. zw. ww., alleen in de onbep. wijs en den tegenw. tijd voorkomende. Verwante vormen in andere talen en bij gevolg ook de afleiding zijn onbekend. KILIAAN vergelijkt het ten onrechte met eng. *to crave*.

) Spijtig klagen; grommen; „mopperen". || Graven op iemanden. *Perstringere aliquem, procaciter lacessere, expostulare*, KIL. — *Expostulare*, klagen; beklagen; klagten doen; be-klagen van onrecht; graven op iemanden; ver-wijten, *Synon. Lat.-Teut.* 1, 346 *a* (zie ald. ook op *Perstringere* en *Lacessere*).

Dat ded' ick uyt spyt, om dat ons Maert altyt alt en graeft,
Dat ick Teeuwen gunstigh, en Lucas afgunstigh ben.
OGIER, *Seven Hooftz.* 182.

Afl. *Graver*, spijtig berisper („Graver. *Procax lingua*. Ang. *craver*", KIL.).

GRAVENHOED, znw. m.; mv. en verkl. niet in gebruik. Uit *Graaf*, 1ste art., in den vorm van den zwakken 2den nv. en *Hoed*. Het hoofddeksel dat door een graaf in de bet. 1) gedragen wordt; aangaande den juisten vorm is niets met volkomen zekerheid te zeggen, maar toch mag men als algemeene kenteekenen wellicht baretachtigen vorm, gouden band met edelgesteenten en hermelijnen pluim noemen.

1) Eigenlijk.

(Toen) ... de afkomst van Bourgonjes bloed
Zich kroonde met den gravenhoed.
TOLLENS 10, 113 (*van Filips II*).

2) Het zinnebeeld van de grafelijke waardigheid en macht; bij verdere uitbreiding ook: de grafelijke macht. || De schittring van den gravenhoed, BEETS 2, 199.

(Cobergher) Betracht geen ordelint, geen degen,
Hij doemt die naast den gravenhoed.
V. ACKERE, *Winterbl.* 94.

Nog zal ik, nu als toen, beletten
Dat hier de hier Oostfries een voet zou zetten,
En brengen eigen broeders bloed
Om erfgebied en gravenhoed!
BEETS 2, 201.

Zie voorts nog b. v. BOGAERS 1, 79, TER HAAR *Ged.* 2, 193.

GRAVENHUIS, znw. onz., mv. *-huizen*. Uit *Graaf*, 1ste art., in de bet. 1), in den vorm van den zwakken 2den nv. en *Huis*, stamhuis, geslacht. Geslacht waarin de grafelijke waardigheid erfelijk is. || Het Bourgondisch en Oostenrijksch Gravenhuis, DE BOSCH KEMPER, *Staatk. Gesch.* 46.

GRAVENKROON, znw. vr., mv. *-kronen*; verkl. *-kroontje*. Uit *Graaf*, 1ste art., in den vorm van den zwakken 2den nv. en *Kroon*. Eene kroon gelijk graven gerechtigd zijn die te dragen; de vorm er van is voor de middeleeuwen niet met juistheid te bepalen, en was trouwens in de verschillende rijken of landen verschillend; zie verder de bet. 3).

1) Het hoofdtooisel van een graaf (zie ald. de bet. 1).

a) Eigenlijk. || (Ik) zoude ... er het schoonste edelgesteente uit mijne gravenkroon voor geven willen, BOSB.-TOUSS. 1, 204 *a*.

waarom zou ...
Geen Gravekroon mijn schedel drukken?
't Ontwerp zij stout, 't is Breëroô waard.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 39.

b) Figuurlijk: de grafelijke waardigheid en macht. || Voor *hem* het schavot, ... voor mij, wie weet het? *zijne* gravenkroon, BOSB.-TOUSS. 1, 232 *a*. Was het vreemd, dat men den Prins, op aller handen gedragen, met de gravenkroon wilde sieren? M. DE VRIES, *De Vader d. Vad.* 19.

Hebt gij gehuicheld, Graaf van Loon, ...
Of had glans der gravenkroon
't Eerzuchtig hart verrukt?
BEETS 2, 206.

Terwijl hij blij zijn gravenkroon
Op 't hoofdje plaatste van zijn zoon.
DE GEYTER, *K. Karel*, 83 (2de uitg.).

c) Dichterlijke collectieve benaming voor de landen die te zamen het gebied van een graaf uitmaken, en die elk afzonderlijk als steenen of paarlen aan die kroon beschouwd worden. || De schoone parel aan de gravenkroon van Sterny is voor allen onbruikbaar gemaakt, BOSB.-TOUSS. 1, 230 *a*.

2) Eene nabootsing of afbeelding van zulk eene kroon. || Boven op het dak (*van eene draagkoets*) prijkte een vergulde gravenkroon, SCHIMMEL 3, 13 *b*. Een schenkkan, waarin een gravenkroon gegraveerd was, 3, 19 *b*. De prachtige karos met de Gravenkroon en de vier barbarijsche paarden, 3, 28 *a*.

3) Bij den hedendaagschen Nederlandschen adel. Die vorm van kroon welke adellijke personen met het praedicaat van *Graaf* (zie ald., de bet. 3) boven hun wapenschild vermogen te voeren of af te beelden, t. w. een gouden, met edelgesteenten bezetten ring, met negen punten, waarop even zoovele paarlen. || Eene gravenkroon heeft negen punten; de kroon van een baron zeven; die van een jonkheer vijf. Op het visitekaartje prijkte boven den naam een gravenkroontje. — Het is deze reis niet omdat gij een gravekroon boven uw wapen hebt, dat Madeline ... u zou weigeren, *K. Zev.* 5, 250.

— Figuurlijk. || Niet zoo dom ... de hand af te wijzen van iemand, die een gravenkroon en een vrij aanzienlijk vermogen aan haar voeten lei, *K. Zev.* 4, 51.

GRAVER, znw. m.; mv. *-s*. Ohd. *grabari*, mhd. *grabære*, *graber*, *greber*, nhd. *gräber*, mnl. *gravere*, *graver*, *grever*. Van *Graven*, 1ste art., met *-er*. Iemand die graaft.

1) In het algemeen. Grondwerker, aardwerker. || Graver, Fouisseur, fossoyeur. *Fossor*, *pastinator*, PLANT.

2) Bij het krijgswezen. Pionier: mineur of sappeur; schansgraver. || Zy (voeren), om de zelve (*de Landscheiding*) door te steeken, ... de Rot uit ..., met etlyke Hollandsche Hoplnïden, ontrent dertigh galeyen, ... twee vendelen graavers, en allerley noodigh gereedschap, HOOFT, *N. H.* 385. Alsoo het stil by hem was, soo docht hem dat hy een ghewemel onder hem hoorde, en wat scherper daer op lettende, docht hem dattent gravers moesten wesen, waerom hy alarm maekte, ende de Officieren op de been kreegh, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 4.

Neemt hem (*den vijand*) crijger ende graver,
Neemt hem harnas en geweer.
REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 301 (*Beleg. v. 's-Hertogenb.*).

gelijk wanneer een bende
Van gravers, met houweel en spade, 's Konings heir
Vóoruittrekt, om een veld tot 's vijands tegenweer
Te ompalen of een schans te bouwen.
TEN KATE, *Par. Verl.* 21.

3) Bij de veenderij. Hoofdman van eene ploeg van waldijkers. || De verveener (gaat) voor het volgende veensaisoen eene nieuwe overeenkomst aan met de hoofden (gravers) van den ploeg, STEMFOORT, *Veengr.* 45.

4) Grafdelver, grafmaker, doodgraver. Verg. *Graven* in de bet. 4). || Hier ... Delft de graver ras mijn graf, TOLLENS 8, 115 (zie ook 9, 58).

Wacht, graver, vul den kuil niet dicht,
En spreid er nog geen' zoden over:
Hij is te dierbaar die er ligt!
J. V. RIJSWIJCK 452.

Zie ook ARNTZENIUS, *Nag. Ged.* 2, 21; V. LENNEP, *Poët.* 7, 157.

5) Graveur (verg. *Graven* in de bet. 5). Reeds in het Mnl. || Grauer ... *sculptor*, PLANT.

Samenst. (die nochtans evengoed als samenst. afl. van *Graven* kunnen worden opgevat) *Goud-*, *schans-*, *schat-*, *turfgraver* (zie die woorden).

— *Kerkhofgraver*, doodgraver; verg. de bet. 4 (TOLLENS 9, 74).

GRAVERIJ, znw. vr., mv. in de bet. 2) *-en*. Van *Graven* (in de bet. 1) met *-(e)rij*.

1) Abstract. Het graven naar iets; het vergraven van iets. Inzonderheid: het vergraven van veen. || In de maanden Junij of Julij, vroeger of later, naar dat de graverij voor het jaar eindigt, gaat de verveener voor het volgende veensaisoen eene nieuwe overeenkomst aan, STEMFOORT, *Veengr.* 45.

2) Concreet. Plaats waar gegraven wordt. Inzonderheid in samenstelling.

Samenst. (in de bet. 1 en 2). *Goud-*, *schat-*, *turfgraverij* enz.

GRAVEUR (met Nederlandsche uitspraak der *g*), znw. m.; mv. *-s*. Het Fransche woord *graveur*, eene

afleiding van fr. *graver* (zie GRAVEEREN). Thans het gewone woord; voorheen bezigde men *Graver* (zie ald., de bet. 5) en *Graveerder* (zie ald.).

1) Kunstenaar die in steen of metaal holle of verhevene figuren snijdt: steensnijder, zegelsnijder, stempelsnijder. Zie *Graveeren*, 1). || De moderne Graveurs bezigen mede allerhande steenen, gelijk de ouden, en hebben 'er zelve nog meer bijgevoegd, die de ouden niet gebruikten, *Handw.* 13, 29.

2) Kunstenaar die teekeningen op hout of in metalen (koperen, stalen) platen brengt; plaatsnijder. Zie *Graveeren*, 2). || Eene plaat, welke een Graveur in koper, slegts vier of vijf dagen bezig gehouden heeft, kan een' Graveur in hout dikwijls een geheele maand agtereen ophouden, *Handw.* 13, 77.

Samenst. (als tweede lid). *Houtgraveur*; *kopergraveur*; *kunstgraveur*, die kunstplaten graveert („Hij (heeft) bij den Andwerpenaar *kunstgraveur* Gilles Sadeler in Praag leeren teekenen", ALB. THIJM, *Port. v. V.* 46); *muziekgraveur*, die notenschrift graveert (*Handw.* 13, 168); *plaatgraveur* (in tegenstelling met houtgraveur): kopergraveur (*Handw.* 13, 173).

GRAVIN — GRAVINNE —, znw. vr., mv. *-nen*; verkl. *-netje*. Mhd. *grævinne*, *grævîn*, nhd. *gräfin*, mnl. *gravinne* (nevens *graefnede* en *graefnedinne*). Van *Graaf* (*grave*), 1ste art., met *-in* (*-inne*). De vrouwelijke vorm van *graaf*.

1) Regeerende of tot de regeering gerechtigde vorstin met den rang van een graaf in de bet. 1). || Seker Octroy van wijlen hooger memorie Vrouwe Maria van Ostenrijck ec. als Gravinne van Hollandt, *Handv. v. Amst.* 108 *b*. De jonge Graavin Ada ... vloodt ... op den Burgt te Leiden, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 304. Gravin Johanna had eene zuster, Margaretha genaamd, CONSC. 3, 149 *a*.

> Goede tijding!
> Gravinne! uw Eega triomfeert.
> BEETS 2, 229 (*Ada van Holland*).

2) Echtgenoote of weduwe van een graaf (in de bet. 1). || Veelen van 's Lands Edelen waren 't eens met de Graavinne, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 299.

3) In den hedendaagschen Nederlandschen adel. Titel gevoerd door de vrouwelijke afstammelingen van een persoon die het recht heeft met alle zijn afstammelingen den titel te voeren van Graaf of Gravin. || Gravinnen, Baronessen, Jonkvrouwen. Hooggeboren Vrouwe, Mevrouw de Gravin. Gravin Van Hogendorp. Gravin Van Rechteren.

4) Echtgenoote van iemand die den titel van Graaf in de bet. 3) voert. || De Graaf en de Gravin hebben een rijtoer gemaakt. — Mijne zuster werd gravinne van Craenhove, CONSC. 2, 253 *b*.

5) In de plantenkunde. Benaming van eene soort van Weegbree, het *gravinnekruid* (zie ald.). || (Men) heeft ... se (*de eerste soort van Coronopus*) in Nederlant oock den naam van Hertzhoren gegeven: hoe wel dat sij van sommige oock Gravinne ende Gravinne-cruyt ... ghenoemt wordt, DODON. 163 *a*.

> Tot ghebroken (*lees* gebreken) van de nieren
> Soucke ick de Gravinne seer;
> Die in t' wilde best wil tieren,
> Plat ghestreckt ter aerden neer.
> HONDIUS, *Moufe-schans*, 504 (zie ook 170).

Samenst. *Gravinnekruid* (zie ald.).

— Als tweede lid). *Burg-*, *land-*, (ook *lands-*), *markgravin* (zie die woorden).

— In de bet. 1) *Erfgravin*, door erfelijkheid gravin („*Erfgravin* van Holland of niet, Willems toestemming als naaste Agnaat was er noodig in (*in het huwelijk van Ada met van Loon*)", BILD., *Gesch. d. Vad.* 2, 88).

— Voorts *Meigravin*, koningin van het feest bij de voormalige Meigilden (zie de aanhaling in kolom 507).

GRAVING, znw. vr., mv. *-en*. Verg. nhd. *grabung*. Van *Graven*, 1ste art., met *-ing*.

1) Doorgraving, opgraving, ontgraving. || Opten 26. Martij 1571. hebben de H. H. Heemraden van Rijnlant ... de nieuwe gravinghe, tot Catwijck op den Rijn begonnen ende den lesten Novembris daer aen voleynt, tot aende Strande toe, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 15. Niemant vermagh ... te graven of te schieten eenige gooten, water-loosinge, regen-backen, ... kruynen van secreten, ofte diergelijcke openinge van den gront, ofte gravingen, ten zy hy enz., *Keuren v. Leyd.* 182. Deeze soort van Zavel- of drooge Aarde hebben wy ook nu en dan in onze graavingen ontmoet, BERKHEY, *N. H.* 2, 99.

2) Ontgraven plek, door graven blootgelegde grond, enz. || In de diepste graavingen ontdekt men alteos vaste klai- en zandbanken, BERKHEY, *N. H.* 1, 169.

GRAVINNEKRUID, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gravin* (*gravinne*) en *Kruid*, kruidgewas. Eene benaming van de Vindeelige Weegbree of Hertshoorn, lat. *Plantago coronopus* (OUDEMANS, *Flora*^{2}, 2, 519), een geurig gewas, waaraan men voorheen geneeskracht bij nier- en blaaslijden toeschreef en dat ook als toekruid bij salade genuttigd werd. Zie b. v. CHOMEL 1052 *a*. Ook alleen *Gravinne* geheeten (zie daarvoor GRAVIN, de bet. 5).

GRAVURE (met Nederlandsche uitspraak der *g*), znw. vr., mv. *-s* (soms ook *-n*); verkl. *-tje*. Het Fransche woord *gravure*, eene afleiding van fr. *graver* (zie bij GRAVEEREN).

1) Abstract. — *a*) Het graveeren (zie ald. de bet. 1 en 2), de graveerkunst. || De moeilijkheid der gravure in hout, *Handw.* 13, 76. De gravure in hout gaf aanleiding tot de uitvinding der Drukletters, 13, 120.

b) Wijze van graveeren, graveermanier (in de bet. 1). || Zo dat zij (*de zwarte kunst*) meer bevalligheid aan zig heeft dan eenige andere soort van gravure aanbrengen kan, *Handw.* 13, 306.

c) Met betrekking tot gegraveerde voorwerpen. De manier waarop ze gegraveerd zijn, de graveering, de snede er van.

2) Concreet, met mv. — *a*) Gegraveerd stuk werk (camee, zegel, stempel, gesneden plaat enz.). || Dat zelfs de Egyptenaars ... niet anders hunne gravures (*op steenen*) hebben kunnen maaken, als door middel van de Draaibank of *Touret en Outils*, *Handw.* 13, 47. Deze Gravure (*in de crayon-manier*) moet, evenals de gewoone, alvoorens ze gedrukt wordt, van de braam gereinigd worden, 13, 345.

b) Afdruk van eene gegraveerde houten of metalen plaat: gegraveerde prent. || Eene gravuure in „mezzo tinto" of zwarte kunst, *Handw.* 13, 314. Het ruuwe en stijve dat ons in gravures die met arseeringen geëtst, of gesneeden zijn, stuit, 13, 353.

Samenst. (in de bet. 1 en 2). Als tweede lid: *Hout-*, *koper-*, *staalgravure* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1) *Kunstgravure*: het kunstig graveeren, snijden van figuren, letters enz. („De eerst in gebruik zijnde *kunstgravure*, waar in de Grieken ... uitgemunt hebben, gelijk de Antiquen, door hen in Onix ... en andere edele gesteenten, gesneeden ... aantoonen", *Handw.* 13, 17).

GRAZE, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Een aan *Gras* verwant woord, doch met anderen uitgang gevormd. Gewestelijk en in Noord-Nederland thans verouderd.

1) Graszode, grasvilt, groeze. || Grase. Sicamb. j. groese. *Cespes gramineus*, KIL.

2) Aandeel in gemeen weiland, in Drente. In deze bet. komt *grase* voor in *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 12, 96. Verg. misschien *Gras* in de bet. 4).

3) Eene landmaat van 400 roeden. Aldus bij DE JAGER, *Archief* 1, 265. Misschien verkeerdelijk uit de verbogen naamvallen van *Gras* in de bet. 4) afgeleid.

4) In Zuid-Nederland. Natuur of gestel van lichaam, fr. *nature, complexion, tempérament.* Zie DE BO op Groeze in toepassing op personen. || Kloek van graze, DE BO² 343 *b*.

GRAZELEN, onz. en bedr. zw. ww.: *grazelde, gegrazeld.* Nhd. *gräseln.* Een frequentativum bij *Grazen* (zie ald.).

I) **Onz.**

1) Eigenlijk. Van vee. In de weide grazen, zich op het gras in de weide te goed doen. || Grazelen, grazen, V. DALE.

2) Van menschen. Eten.

„Gheen dans men lijdt, Voor etens tijd".
Eerst ghegrazelt, dat bediet,
Want men danst voor eten niet.
DE BEUNE, *Spreekw.* 323.

3) Bij vergelijking. Zich te goed doen. In verschillende toepassingen. Verg. *Grazen* in de bet. 2, *b*).

a) Het hart in zinnelijke genietingen ophalen.

S. IJget hoe hebje egraselt (*bij eene lichte vrouw*), hoe [hebjet ehadt in jou krieck!
B. Neen seker, Schente-keucken, ick ben van dat evel niet [sieck,
Ick had daer gien sin in, dat was voor mijn gien suy- [veltje.
W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 2.

b) Zich onrechtmatiglijk bevoordeelen; in andermans goed grasduinen.

Schout Bont die graselt vast, en blinckt in 't gouden leder,
En, als een tiger, op d' onnooselheyd verwoed,
Paret wijn uyt traenen (*enz.*).
VONDEL 3, 76 („Schout Bont set sijne diefleyders [in 't goed der vrome burgeren", *Oude Aanteek.*).

(ick) ... weet niet anders te doen, als myn moye goetjen [te spillen
Met een luye leckeren hoop, die nimmermeer versaet is:
't En was gheen noot, deden 't sommighe, die 't haer staet is,
En die wat ghegraselt hebben, doeder wat te graselen was:
Maer neen 't gaet al even dom aen, al was er niet inde tas.
Non fors oock, laetse sorghen die borghen, ick sorgh niet [een sier.
COSTER 501.

c) Zijne drift botvieren aan iemand.

R. ... komtet de Schout iens te weten (*zekere straatschen-* [*derij*),
Hoe wil hy met haer (*de bedrijvers er van*) graesselen, [hoe wil hy met haer eten!
H. Wat! niet een mijt, men geeft van die lompen niet,
't Is maer uyt drollicheyt, en hobbolligheyt geschiet.
W. D. HOOFT, *St. Piet*, 10.

II) **Bedr.** Iemand in het hooiland met het gemaaide gras bestelpen; zeker vermaak. Hetzelfde als *grazen* in de bet. II, 4). Zie STEGENBEEK in *N. Bijdr. ter Bevord. v. Onderw. en Opv.* 1833, blz. 567. || Hoe plech ick onse Trijn int langhe gras te graeslen, BREDERO 2, 44.

Afl. (als tweede lid). In eene hierboven niet genoemde bet., t. w. die van: met gras doen begroeien, van gras voorzien. *Begrazelen*; het verl. deelw. *begrazeld* heeft dan de beteekenis van: begraasd, met gras begroeid (zie BREDERO 3, 268).

GRAZELOOS, bnw.; *-er, -st.* Van *Gras* met *-loos.* Zonder gras, niet met gras begroeid, dor. || Het grazelooze en noit geploeghde Sin, VONDEL 4, 469. Alle velden staan 'er grazeloos; alle boomen bladeloos, 5, 114. Geen Looser Duyn dan 't mijn, geen grasclooser stof, HUYGENS 1, 173 (*Loosduynen*).

GRAZEN, onz. en bedr. zw. ww.: *graasde, gegraasd.* Mhd., nhd. *grasen*, mnl. *grasen, gersen.*

I) **Onz.**

1) Eigenlijk. Van vee: gras eten; in het gras, althans in het open veld weiden. || Hy had het (*een rijpaard*), twee uuren van hier, aan een heuvel vinden graazen, *Leev.* 7, 77. Dat de Koeijen in die streken ... zoo lang vertoeven, tot de Kalveren in staat zijn op zich zelven te grazen, BERKHEY, *N. H.* 4², 61. De Boeren (zeggen), als de Koe graast en zij slokt het gegraasde door: de Koe kaauwt neer, 6, 168. Onbevreesd graast de schichtige ree aan uwe zijde, HAAFNER, *Ceilon*, XIX. De veearts blikte ... naar zijne beesten, die Ceuse grazen liet, V. LOVELING, *N. Nov.* 274.

U groet ik, vette grond van aangespoelde klei,
Waar 't grazend rundervee de meekrap heeft tot wei.
BILD. 6, 318.

Het rendierspan dient opgestooten,
En *wie* weet waar het graast?
BEETS 3, 131.

— Zegsw. *In eens anders land grazen*: zich ruim bedienen van iets dat aan een ander toebehoort (V. DALE).

2) Figuurlijk.

a) *Weiden* in den zin van: dwalen, waren.

Wanneer het gift des slaeps mijn leden door gaet grasen.
Soo dunckt mij dat jck coom waeren voorbij u deur.
HOOFT, *Ged.* 1, 59.

b) *Weiden* in den zin van: zich te goed doen, zich vergasten. In verschillende toepassingen. Verg. GRAZELEN in de bet. I, 3).

α) Van de oogen. Verg. *de blikken laten weiden* (ook nhd. *augenweide*, znw.), en *zijne oogen den kost geven.*

Wie laet een happigh oogh op uwen boesem graesen?
Wie suchter aen uw deur (*enz.*).
WESTERBAEN, *Ock.* 124.

β) Het hart (aan overvloed) ophalen; volop genieten. || De Stad (*Rome*) Die in triumphen graest, VONDEL 1, 694.

Flooris is verzien met dubbel *Gelt* en *Goet*;
Een Wyf ruim eens zo swaar als hy met dubb'le moed:
Dies graast hy *dubbel*, 't zy hy 't goed of 't Wyf wil vatten.
Verm. Lottooneel, 2, 132.

— Vandaar: in overdaad leven, kwistig met zijn goed omspringen. || Grazen. Lustig den overvloed gebruiken, *se servir d'abondance, gaspiller*, V. D. ENDE.

— Doch evenzeer in minder sterke opvatting. Voorspoed hebben; wel bedijen. || Grazen. Goede winste doen. *Faire bien du proufit. Prosperer*, V. D. ENDE.

γ) Naar hartelust te werk gaan; zijne driften naar welbehagen botvieren; woeden; razen. Deze beteekenis herinnert sterk aan die van *grasseeren*, en is wellicht onder den invloed van dat ww. ontstaan.

hoe breet Godts gramschap ongebonden
Gaet weiden: hoe zijn wraeck, hun opgezonden,
Gaet grazen door den Engel, tot bederf
Van vee, van volck, en vrucht, en lant, en erf.
VONDEL 7, 593.

De vuysten grazen dicht om d' ooren, op de kaecken,
So dat haer tanden en het kinnebacke kraecken.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 168.

Hoogh-moedigh Engeland, dat trots en opgeblaesen
Op recht noch billickheyd noch Vree-verbonden past
En meynt, so ver 't u lust, op zee te moogen graesen.
3, 527 (zie ook nog 3, 523).

Hier valt hy in, en graast en schravelt;
Een helt op een verwonnen man,
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 153.

En wie daer tegen kikt met byl of koorde straft,
Niemandt soo stouten hart die hier durf tegen krabb'len,
Soo meught ghy sonder moeyt gaen grasen ende grabb'len.
V. D. VEEN, *Raets.* 159.

Hoe heeft de Moord gegraast, wanneer men, in de vlooten,
Nòg zien, nòg hooren kon, door 't donderend metaal.
J. ZOET, *Digtk. Werken*, 166.

II) **Bedr.** — In enkele zeer verschillende beteekenissen.

1) Van dieren. Met gras voeden; voeden in het algemeen.

In 't midden van den vloed, door wind en golf geteisterd,
Graast Delos op zijn kust, steeds vormloos en ontheisterd,
Meer schuwe duikers dan verhitte rossen.
BILD. 3, 9.

— Toevallig wederkeerig.

Hier sach ick menich dier, gherust en sonder commer,
Sich grasen by 't gheboomt in schaduw's lieve lommer.
Z. Nacht. 1, 45.

2) Van kruid of veldgewas. Afgrazen, afscheren, afweiden, als voedsel tot zich nemen. || 't Lichaam (*van een paard*) buigt zich neer om veldhalmkruid te grazen, BILD. 3, 110.

3) Figuurlijk. Van iets onstoffelijks. Genieten. Verg. het dergelijk gebruik van *plukken* en *rapen*.

Als die vermoeyde straat
Wat ruste waant te grasen,
Menich kroes onverlaat
Ontweckt haer door het rasen.
BREDERO 3, 297.

4) Iemand in het hooiland onder het afgemaaide gras bedelven, bestelpen; zeker vermaak. Zie GRAZELEN, II). || Graazen, *To strew with gras*, SEWEL. — Om plukken Bloem, en Kruyd, daer 'k Amaril meê graze, KRUL, *P. W.* 3, 226. Een paar andere wilde vermaken .. natuurlijk nu ook al lang uit de mode, zijn 't grazen en 't hooien. 't Gras en 't hooi vervingen hier 't zand (*van het „met zand zouten"*), TER GOUW, *Volksverm.* 569.

Wanneer zy ... (*naar den Overtoom*) somtydts te speele [varen,
Om eens malkanderen te graazen in het veldt.
BOGAERT, *Ged.* 35.

Afl. *Grazing* (zie ald.).

Samenst. *Afgrazen* (zie ald.).

— Voorts *Doorgrazen* („'t Glanzend vee *doorgraasde* stil de vette weide", V. D. WOORDT, *Ged.* 50).

— In eene hierboven niet genoemde bet., t. w.: met gras doen begroeien, *Overgrazen* („de stads ruinen syn *overgraast*", VALENTIJN, *Ovid.* 1, 2).

GRAZIG — GARZIG —, bnw.; *-er*, *-st*. Nhd. *grasig*, nnd. *grasig*, mnl. *grasich*. Van *Gras* (in verbogen vorm *graze*) met *-ig*.

1) Van beemden, weiden, vlakten enz. Met gras welig begroeid, grasrijk. || Garsigh, *Gramineus, herbidus*, KIL. Garzig, gerzig ... wel begraasd, fr. *herbeux*, DE BO[2] 299 *b*. — Hy doet my nederliggen in grasige weijden, *Ps.* 23, 2. Groene grasige auwen, *Kantt. ald.* 't Grasig Helicone, J. V. D. DOES *in* D. HEINSIUS, *Poëm.* 62. Het grasig Artigat, CATS 2, 159 *a*. 'T weeligh vee op de graesighe zooden, HOOFT, *Ged.* 1, 189. Gozens grazig dal, BOGAERS 1, 36. Grazige landen, 2, 186. 't Grazige veld, 2, 339. Zij lagen op eene grazige helling, bezaaid met najaarsbloemen, VOSMAER, *Inwijd.* 234.

Zy dan gewaarschouwt niet op koude graasige aarde
Te sitten, dat licht loop, en darmesnydingh baarde.
SIX V. CHAND. 119.

Stuw, blonde vorst van Ardvens stroomen!
Stuw langs uw grazige' oeverboord
Verheugd uw blanke golven voort.
TEN KATE 2, 193.

Zie nog voor een eenigszins vrijer gebruik: VONDEL 3, 767 en 8, 497; BILD. 6, 238.

— Zelden praedicatief gebezigd. || Grasich wesen of werden. *Graminere, gramineuere, Teuthon.* — Het veld is grasig voor het vee, SLUYTER, *Eens. H. en W. Leven*, 91. Weilanden, die ... zeer goed en grazig zyn, BERKHEY, *N. H.* 1, 25.

— Ongemeen, overdrachtelijk. Van gewassen: welig, sappig, als tegenstelling van: dor, droog.

Daer daeght hy voor 't gerecht dien 't onrust lust te aaryen
Daer vrede groeyen kost, en in haer' schande maeyen,
En dorschen in haer' scha, daer grasiger gewas,
Danck, eer, en eenigheit voor niet te beuren was.
HUYGENS 1, 152.

2) Van vee. Wèl met gras gevoed; vandaar: dartel, wierig. Ongewoon. || Om dat gy geyl geworden zijt als een grasige veerse, *Jerem.* 50, 11.

3) Van zuivel, als deugdelijke eigenschap. Naar gras of naar het gras smakende. Ook in het Nnd. (*grasig* bij DOORNK.-KOOLM.). Verg. voor den vorm b. v. *grondig*. || Grazige boter: *graasde boter*, *grasboter* (V. DALE).

grazig zuivel, daar de Mei op plach te roemen:
Men proeft er 't weiland in, en keur van boterbloemen.
MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 41.

Afl. *Grazigheid*: grasrijkheid, of: grazige smaak.

GRAZING — GARZING, GERZING —, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Mnl. *grasinge*.

1) Abstract. Van *Grazen* met *-ing*. Het grazen (in de bet. I, 1), weiden. || Ik (zoude) wel eene Koe willen laten slagten en deszelfs maag willen openen na dat dezelve herkaauwd had, en eene andere na de grazing, BERKHEY, *N. H.* 6, 202.

2) In Zuid-Nederland, in den vorm *garzing*, *gerzing* (DE BO[2] 299 *b*): grasland, weide, fr. *pâturage*. Hetzelfde woord als GORZING, 1ste art. (zie ald.).

GREB — GREBBE —, ZUW. VR., *grebben*; het verkl. niet in gebruik. Mnl. *grebbe*. Misschien eene rechtstreeksche afleiding van *Graven* (t. w. *grabjô*, dus met *e* uit *a*; zie FRANCK) of mogelijk een bijvorm van *grub* (verg. *gruppel* enz. onder GREPPEL). Ondiepe gracht van geringe breedte, hetzij droog, hetzij met water gevuld; greppel of sloot tot landscheiding, ter ontwatering, enz. || Het plan ... om den oceaan over te steken, zal mijne ziel in geen grooter onrust brengen, dan die van een jongen om een droogen greb over te springen, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 397. Een houten geleider (voert) het water uit den vergaarbak naar de grebben ..., die voor de irrigatie zijn aangelegd, KELLER, *Zuiden*, 2, 4.

Te steêwaart vliegt, wat nog van snood gespuis
Zich achterhield, en hukte in grebbe en haag!
STARING 2, 20.

En regt-uit ging het, sneller, verder, ...
Door plas en polder, greb en kreken,
En nacht en buijen door.
TOLLENS 3, 183.

Zoo ging het voort, berg op en af,
De wouden in, de grebben door.
10, 50 (zie ook 6, 29; 9, 81).

— Vooral bekend als benaming van eene kleine rivier nabij Rhenen, op de grens der tegenwoordige provinciën Utrecht en Gelderland en van de daaraan of daarbij gelegen buurtschap *De Grebbe*, met een bekend uitspanningsoord.

— Ook andere plaatsnamen staan wellicht met ditzelfde *greb* in verband; verg. *Oude en Nieuwe Greb*, en in samenstelling: *Weidgreb*, *Zuidgreb* (zie G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 372).

Samenst. *Grebbelinie*, voorpostenstelling tusschen Spakenburg en De Greb.

GRECHT. Zie GRACHT.
GREED. Zie GREID.
GREEK. Zie GRIEK.
GREEL. Zie GAREEL.

GREEN, znw. m.; mv. *grenen*. Evenals nd. *grön* aan de Skandinavische talen ontleend; verg. de verwante vormen onr. *grön* (uit *granu*; de 3de nv. is *granar*); nnr. *grön* nevens *gran*, *graan* (AASEN); zw., deensch *gran*. Zekere boom: t. w. *Pinus Picea* L.; zie daarover nader onder GRENENHOUT. Weinig in gebruik; men bezigt meestal *Greneboom* (zie ald.).

En hoe de vrye Staet beschut wort, mín door steenen
Dan door een eicke stadt, en afgehouwe greenen,
Gemant met helden van maetroozen.
VONDEL 7, 645.

Afl. *Grenen*, bnw. (zie ald.).
Samenst. *Greneboom*, *grenenhout* (zie die woorden).

GREENBOOM, GREENHOUT. Zie GRENEBOOM, GRENENHOUT.

GREENHOUTEN, stoffel. bnw., somtijds in plaats van het minder welluidende *grenenhouten*. Van *Greenhout* (*grenenhout*) met *-en* (*-ijn*). Uit hout van den green, den greneboom bestaande of vervaardigd. || Elke cel was gesloten met een deur van dikke greenhouten planken, v. LENNEP, *Rom.* 5, 212.

GREEP — GREPE —, znw. m. en vr., mv. *grepen*; verkl. *greepje*. Ohd., mhd. *grif*, nhd. *griff* en mnd. *grepe*, *gripe*, ags. *gripe*, manlijk; mnl. *grepe*, *greep*, m. en vr.; alle met korten klinker (oorspronkelijk *i*); nnd. *grāp*, *grēp* (DOORNK.-KOOLMAN) en *grēp* (WOESTE) stellen waarschijnlijk dezen zelfden vorm voor. Daarnevens staat eene andere afleiding van *Grijpen*: onr. *greip*, ohd. *greifa*, ags. *grāp*, nd. *grēpe*, nl. *greep* (*greepe*) met scherpheldere *ee* (zie beneden bij F). Beide vormen schijnen te zijn samengevallen en hunne beteekenissen verwisseld geworden (zie FRANCK). Het geslacht is manlijk of vrouwelijk, behalve in enkele beteekenissen, waarin het woord alleen vrouwelijk gebezigd wordt (zie hieronder).

A) Het grijpen, grijping. Manlijk (naar analogie van het geslacht van verbale stammen), of vrouwelijk (in een aantal vaste uitdrukkingen).

1) In meer algemeene toepassingen.

1) Zuiver abstract, zonder mv. De handeling van grijpen, vatten, pakken, vangen; grijping. || Grepe, grijp. *Prensatio.* Ang. *gripe*, KIL. — Olthof, ... van Kornput en Stuper (vingen) ... elk een veldthoen met der handt ... Kornput (speldde) ... uyt de greep der drie dieren ..., dat de Godlyke Drievuldigheit, ten einde van drie weeken, de stadt nouw spyzen, HOOFT, *N. H.* 769.

2) Met mv. Grijpende beweging. — *a*) In 't algemeen. || Elck kranckzinnigh hooft (zette) eenen byzonderen toon en grimmas ...; men hoorde en zag den haenekraey, geblaet van schaepen, greepen van aepen, gebas van honden, gehuil van weerwolven, VONDEL 7, 33 (*in een dolhuis*).

b) Krachtige, welhaast gewelddadige beweging van hand, klauw of vaam om iets te vatten, te omvatten, te bemachtigen. || Dank het mijn goeden inval, dat ik niet met een' eersten greep uv e vleugelen vermurselde, BOSB.-TOUSS. 2, 29 *a*. De heer Kegge ... vatte Saartje met een fikschen greep om het midden, en gaf haar een zoen dat het klapte, BEETS, *C. O.* 151. Met een snelle wending ontging hij den greep der uitgestoken handen, SCHIMMEL 3, 263 *a*. Met forschen greep nam zij heele armvollen (koren) op, LOVELING, *D. E.* 128.

Zoo dacht ik, als een van dat monstergebroed
Met grijpscharen, vademen lang,
Uit d'afgrond op me aankruipt, een greep naar me doet (*enz.*).
BOGAERS 1, 279 (*De Duiker*).

... wel te recht moogt Gij vóor allen u vermeten,
Een greep te wagen naar mijn helmkam, of ge een veêr
Mocht rukken uit mijn pluim.
TEN KATE, *Par. Verl.* 144.

— Aan de snelle beweging van het *grijpen* is ontleend de uitdrukking

— *Te* of *ter greep*: in de haast, in de vlucht, en vervolgens ook: schielijk, ijlings, haastig. Verg. lat. *raptim*. || Hierbeneevens droegen de overmaghtighe vryelinghen alles te koop. De handen der slaaven, als in zoo schielyk een geluk, waaren graagh, en gingen 'er, ten aanzien van (d. i. *met het oog op*) zynen (*Galba's*) ouderdoom, ter greep, meê door, HOOFT, *Tac.* 310. Deeze (*de stedelingen*) benoodight ... als te woonen aan den wal, aldaar ter greep hun voedtsel te neemen, te vernachten in de waapenen, waaren zulx uitgewaakt, afgeslooft, ... dat *enz.*, HOOFT, *N. H.* 641. Soo wort ... sulx (*het gewin van den oorlog*) van een deel quade boeven ... te greep opgegrabbelt, ERASMUS, *t' Samenspr. enz.* 661.

De vensters hoogh en laagh al stonden op ter greep,
(Na 't daaghlix zonnestralens hoy-gras-zweligh zwoelen)
Rondsom mijn zomer-huys, diens hete damp te koelen.
SPIEGHEL, *Hertsp.* 6, 4.

— Ook in meer duratieve opvatting: omvatting, omklemming. || Het (t. w. *het Jakobinisme*) voelde den greep van zijn (*Napoleon's*) ijzeren arm en boog zich gedwee, SCHIMMEL 1, 119 *b*. De riemen sleepten in het water; ... zelfs het roer voelde niet meer den greep van de besturende hand, 3, 240 *b*.

Zie hoe uw schip, in 't bonzend slingeren,
Wanneer de vuist om 't stuurrad klemt,
Den greep weer voelt der vaste vingeren.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 13.

't lazaret, waar fel de pest zich wreekt
Op ieder die haar rijk vermetel durft betreden,
De prooi wil wringen uit haar greep!
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 6.

c) Zoekende, tastende beweging met de hand om iets te grijpen. || Een greep in een zak met geld doen. Den greep van een zakkenroller in zijn zak voelen. — Ongelukkig waren dat kinderhandje en Nicolettes knie in elkanders nabijheid en ... hij vergiste zich in zijn greep, *K. Zev.* 3, 79.

Kusjens en lusjens en klachjens en lachjens,
Greepjens en kneepjens, te teêr schier voor de aard.
TEN KATE 7, 408.

— *Blinde Gerrits grepen*: zegsw., gebezigd wanneer er in den blinde wordt rondgetast. Zie Deel IV, 1683.

— *Een blinde greep*: in 't honderd, op goed geluk. Vandaar de zegsw.

— *Een blinde greep doen*: „een vorentje scheppen, *porter la main en quelque endroit caché*", MARIN. Ook voor: „iets heimelyk kabassen, naar zig trekken", *Ald.*

— *God zegen' de greep!* Zegsw. gebezigd bij het doen van een greep op goed geluk, in 't honderd.

— *Een groote greep in de tasch, in den zak*: groote uitgave, klap in de beurs, schadepost.

Wie sulcke Texten preeckt, en matigheit van leven
In onbewijnde vreughd, betaelt de Waerd met schreven.
Klaeght dese dat de greep te diep gaet in sijn' Tes:
Hy antwoordt stommelingh, Dat's voor uw' drooge les.
HUYGENS 1, 131.

— In bepaalde toepassing op oneerlijke praktijken. *Een goede greep*: een flinke slag. || Dewyl wy wel wisten dat tot een diergelijken aanslag geld behoort ... bad Florimond my, dat ik te voren een goeden greep doen zou, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 228.

d) In de muziek. — *a*) De beweging waarmede

men de snaren of de toetsen van een speeltuig aanslaat. Zeer vaak in oneigenlijken zin. || Maar diezelfde zachte ... dichter verrast ons van tijd tot tijd door forscher klank, door stouter greep, wanneer hij aan zijn vaderland denkt, QUACK, *Stud.* 266.

Hoe thans 't gevoel geschetst, dat ombruist door mijn [aâren!
Den echten greep gezet op half verstramde snaren?
HELMERS, *Holl. N.* 178.

Daar kwamen dolle honden,
Die door zijn valschen greep verwoed,
Den Dichter jammerlijk verslonden.
BILD. 13, 159 (*Neanthus*).

Nooit is hij (*Vondel*) machtloos neergezegen,
Nooit heeft zijn greep gefaald.
BEETS 3, 342 (zie ook 2, 424).

β) In technischen zin: bepaalde vingerzetting. || Evenals bij de luit was de toets (*der viola da gamba*) van banden voorzien, die de grepen voor de verschillende tonen bepaalden, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 3, 559.

— Zegsw., in woordspeling met *greep* in de bet. *looze trek* (zie hieronder de bet. II, 3, *d*). *Daar zijn veel grepen op de luit, die nog nooit gespeeld zijn.*

— Ook: hetgeen de hand op het speeltuig grijpen, bespannen kan. In uitdrukkingen als

— *In de greep* —, *niet in de greep liggen*: van muziekstukken voor viool enz., die niet of al bijzondere kunstvaardigheid in het grijpen van het juiste punt op de snaren vereischen.

3) In oneigenlijke toepassing op handelingen van het verstand, den geest, het genie, die als een grijpen of als een tasten worden voorgesteld.

a) In toepassing op eene, als het ware onopzettelijk gedane, keuze. || Een overzicht geven van de geschiedenis der beschaving door hier en daar een greep te doen. De stof was zoo rijk dat de redenaar zeide, zich tot enkele grepen te willen bepalen. — Deze stelling is gemakkelijk met enkele grepen uit het organiek besluit te staven, VISSERING, *Herinn.* 3, 208. Zoo, om hier en daar maar eens een greep te doen, konden ... vele Heeren (*schilders*) van het landschap ... veel keuriger ... zijn op de figuurtjes die zij ter stoffeering noodig hebben, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 230.

— *Met één greep*: zonder mistasten, zonder falen, terstond. || Welk is het beginsel dezer nieuwe ... magt? ... Het ... werd met één greep ontdekt door hen, die *enz.*, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 84.

Meer zullen er met roem op Thespis laarzen stappen,
En Klioos krijgstrompet doen daavren als om strijd,
Dan met een' enklen greep dat zachte schoon betrappen,
Dat met één schittring treft, en geene tooisels lijdt.
BILD. 13, 25 (*De Romance*).

— Inzonderheid in toepassing op de *gelukkige* keuze van een onderwerp enz. || Het is niet gemakkelijk om, bij een zoo afgezaagd en jaarlijks terugkeerend onderwerp, een greep te doen, waardoor men zijne hoorders boeit. Bij het instellen van een feestdronk een goeden greep doen: *een geschikt thema weten te kiezen.*

b) In toepassing op eene poging — op goed geluk — om iets te vinden, te bereiken, te erlangen. || Terwijl hij dus met zijne eigene gedachten een greep deed om de gelegenheid van het oogenblik te vatten, onbekend met de bedoelingen zijns vaders, volgde deze geheel andere inzigten, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 140. Na de eerste vijfentwintig vruchtelooze grepen, herinnerde ik mij eensklaps dat ik mijn onderwerp reeds gevonden had, BEETS, *Versch.* 2, 5.

c) In toepassing op eene zoodanige handeling als waardoor men in de omstandigheden „ingrijpt". || De vereeniging van Holland en België ... mogt voor hollandsche politiek ... wel een stoute greep in de toekomst heeten, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 180. Eene vurige begeerte hoopte zij met eenen onbemerkten maar vasten greep te kunnen bevredigen, BOSB.-TOUSS. 2, 258 *b*.

Een gloed van heilgen toorn beving
Het hart der Englen, en deed plotseling hen besluiten
Door één geduchten greep het helsch bedrijf te stuiten.
TEN KATE, *Par. Verl.* 158.

d) In toepassing op het eigenaardige, onverwachte of buitengewone — in beeld, wending, voorstellingswijze, of tegenstelling — waardoor een kunstenaar den hoorder of aanschouwer treft. || De invektieve zal altijd ... een ondergeschikte, ondankbare kunstvorm blijven ... Maar de greep (*in E. Hiel's Aan de Vlaamsche Vrouwen*) is zoo dichterlijk, dat men aan het overige niet hecht, BUSKEN HUET, *Rub.* 245. Het is een geniale greep! Beneden ziet men het slagveld zelf met zijne gewonden en dooden. Maar niet alleen beneden, ook daarboven is er strijd, HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 170 (*van Kaulbach's Hunnenslag*). De tegenstelling van Buonapartes overspelig huwelijk met Maria Louisa is in dit dichtstuk (*Tollens' Feestzang*) eene schoone en weluitgevoerde greep, BEETS, *Versch.* 1, 56. Er is hier minder gelegenheid om met stoute grepen te schitteren, 2, 79.

— *Een greep in het gemoed, het hart*: eene wending zoo treffend, dat zij den hoorder enz. aangrijpt, ontroert. || Dat was een goede greep van den schrijver, een greep ook in het hart zijner lezers, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 226.

e) Met betrekking tot een gevatten inval, een geestig woord. Zet. || Waer op dat sy dateliick uytschoot: „Soo ghy (*een vryer*) my geen *Herten* en speelt, soo sal ick u dan *schuppen* geven". Verstandige lieden ... sullen desen greep voor goet keuren, POIRTERS, *Mask.* 135.

II) Wijze van aangrijpen, manier van aanvatten of aanpakken.

1) In toepassing op de wijze van het hanteeren van het geweer, het „manuaal", de handgrepen.

(*hij*) maekte dat ik leerde,
De greep en handeling van piek en het musket:
Daer een drilmeester hy heeft tot dat werk geset.
DROSTE, *Overd.* 5.

2) Bij de gymnastiek. Wijze van aanvatten van de werktuigen. Zelden buiten samenstelling. Verg. *ondergreep*, *bovengreep*.

3) In oneigenlijke toepassingen.

a) Manier van handelen; wijze van behandelen.

Geseggelick te zijn, gevoegelick te wesen,
Dat is een schoone deught, van yder hoog gepresen,
Dat is de rechte greep om t' huys, en over al,
Waer dat men henen gaet, te wesen lief-getal.
CATS 1, 200 *a*.

Daer is een heusche greep, daer sijn bequame wegen,
Om naer den rechten aert uw reyne lust te plegen.
1, 237 *b*.

Al klaeght de vryer bijster seer,
En waeght u troutjen nimmermeer;
Die greep en is geen rechte voet
Waer door men herten winnen moet (*enz.*).
1, 271 *a*.

Het is de beste greep, in plaetse van te wreken,
In spijt van achter-klap het twisten af te breken.
1, 337 *a*.

Het is een quade greep de jeugt te willen dwingen
Eu als met enckel kragt het leeren op te dr
1

b) Vaardigheid, handigheid, slag tot eenige handeling vereischt. In sommige vaste uitdrukkingen.

— *Den* (voorheen VR., *de*) *greep weten*: het kunstje kennen.

Hy wort' er noch wel meester van,
Indien hij slechts de greepe weet
Dat hy maer wat te rugge treet;
Want dat verweckt hem meerder vlucht (*enz.*).
CATS 1, 126 *a* (*van slootjespringen*).

De Vos, die weet de greep, en toont den rechten voet,
Hoe dat een swanger wijf haer leden vieren moet.
1, 420 *b*.

— *Den* (voorheen VR., *de*) *greep weg hebben*: de handigheid, de handeling van iets beet hebben (TUINMAN, *Spreekw.* 1, *Nalez.* 13).

— *'t Is maar een greep*: eene handigheid, eene gauwigheid, een „slag" (zie TUINMAN, *Spreekw.* 1, *Nalez.* 13). || Dat is maar een greep een handgreep, een draay. *Ce n' est qu' un tour de main, de passe passe, qu' un tour d' adresse, qu' une habitude*, MARIN.

— *Er een greep in hebben*: er (een) slag van hebben. || Hy heeft 'er een aardige greep in: hy doet het met een fyne, een behendige draay, MARIN.

c) Kunstgreep, kunstvaardige handgreep aan eenig bepaald bedrijf, handwerk of spel eigen. || De visscher en vanght niet alderley visschen met eenderley aes. De vogelaer weet schier elcken vogel met een sonderlinge greepe te verrassen, CATS 1, 71 *b*. Laet se comen ..., wie dat willen; al de Doctoren van Leuven met haer grepen en met haer grillen, HOOFT, *Br.* 3, 422. Eenige voorname Vrouwen, ... die in de behendige grepen van de kaart niet onervaren waren, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 323. De natuurgetrouwe greepen en het kleurgevoel, die hij (*Rembrandt*) zijn meester Honthorst had afgezien, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 56.

Soo d'oude songen het joncxken peep,
Het knechtjen leert des Meesters greep.
Z. HEYNS, *Dry Hoofd.* 4.

De guighlaer, om de marckt door greepen aen te wincken
Naer zijne guighelkunst, op alle marckten veil,
Zwiert om en wederom, *enz.*
VONDEL 9, 400.

— *Iemand de(n) greep afzien* enz.: de „kunst" afkijken. || Vandaar begaf hij zich ... in de werkplaatsen der ambachtslieden, zag hun hunne grepen en handelwijzen af *enz.*, FOKKE, *Verz. W.* 7, 159. Aristoteles, met zijnen aanhang, heeft niet anders gedaan, dan, indien dit niet te oneerbiedig gezegd is, de grepen hunner kunst (t. w. *van dichters en redenaars*) hun afgezien, en aan de wereld bekend gemaakt, V. D. PALM, *Red.* 3, 59.

(*hij*) nam uyt Tacitus een' ongebonden stijl,
En kennis van 't beloop der overoude tijen, ...
En sagh sijn' meester af den greep van landbestier.
VONDEL 2, 644 (*van Hooft*).

... als ghy maer dien greep de Telkunst af en leert,
Dat ghy gestadelyck wel by-telt, wel vermeert.
DE DECKER 1, 107 (*Lof der Geldz.*).

— Geheel figuurlijk. || De geestelijke Heeren ... weten beter de grepen van hun handwerk, dan wij oningewijden, BOSB.-TOUSS. 1, 398 *a*.

d) In min gunstigen zin. Listige handelwijze, looze trek, streek. || Wat behendigheden of grepen uyterlick geoorloft zijn om aen een vrouw te geraken, en een ander voordeel af te sien, CATS 2, 167 *b*. Burgemiesters ... En Schepens op die greep geleert, VONDEL 2, 762. Zoo een looze greep stak in een rattenhoofd, CONINCKX, *Fab.* 315. (Ik) besloot .. een goede somme door d' een of andere sin-ryke greep te bekomen ..., gelyk ik ook voor twee dagen de gelegentheid vond, my ... van de beurs van een Raadsheer ... te bemagtigen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 198.

Wat heb ick menigmael en op verscheiden stonden
Al grepen opgedaen, al rancken ondervonden,
Al laegen aengemerkt omtrent de reyne trou.
CATS 1, 288 *a*.

Dit wist de loose vos soo listig uyt te wercken,
Dat niemant van den hoop de greep en konde merken.
2, 17 *a*.

D'Albaensche Kardinael Toledo, min geslepen
Op 't kerckelijck, maar bet op weereldlijcke greepen.
VONDEL 2, 610.

ô Mensch, waar is uw gaauw verstand!
Of is het maar alleen gesleepen,
Op aardsche en tydelyke greepen?
LUYKEN, *Leerz. Huisr.* 143.

— *Bekwame, slimme, doortrapte grepen*; zie CATS 1, 369 *b*; 1, 414 *b*; 2, 427 *b*; *gauwe grepen* (verg. LUYKEN, *Bykorf*, 199).

— Zie voorts b. v. VONDEL 2, 589; KRUL, *P. W.* 1, 83; voor *toespeling*, bij BERKHEY, *N. H.* 3, 1266.

e) Malle of dartele handeling; kuur, kunst, gril. Meest altijd in het mv.

En blijftse dan in 't hof, en wortse daer geslepen,
En leertse met'er tijt — (dat gy noemt) hoofsche — grepen.
CATS 2, 128 *a*.

Niet dat ick iet vernam als datse (*twee gelieven*) t' samen [loegen,
Alleen in losse praet bestond haer vergenoegen:
Maer siet dit hoofse dier dat mengt' er grepen in,
Die smaeckten naer het hof en oock naer geyle min.
3, 41 *b*.

— In scherts; niet altijd met afkeuring. Fratsen.

hy liet hum (*op het ijs*) moytjes slepen,
En schranckelde so voort: och hy had sulcke grepen!
Hy hompelden, hy sprongh, en maakten niet vuel vaarts.
BREDERO 2, 114.

f) Bij uitbreiding. Handeling, bedrijf, daad.

Une follie est tost faicte.
Let, vrysters, wie omtrent u gaen;
Een malle greep is haest gedaen.
CATS 1, 529 *b*.

— Vandaar verder: iets dat bedreven is; dus: gebeurtenis, voorval.

Laetst, daer ick was gescheept met soete reys-gesellen,
Hoord' ick by seker quant een vreemde greep vertellen,
In Schotlant, soo het scheen, in versche daet geschiet
Aen iemant hem bekent, gelijck hy sig geliet.
CATS 1, 351 *a*.

B) Hetgeen men grijpt. Vrouwelijk en manlijk.

1) De hoeveelheid die men grijpt.

a) Zooveel als men in één keer met de hand kan grijpen; handvol. || Een Grepe. Une poignee. *Manipulus*, PLANT. Grepe, hant-grepe. *Rapina*: *dragma, manipulus. quantum manus una prehendit*, Ang. *gripe*, KIL. — „„Ik zal ... mijn' spaarpot geheel in dien zak (*een collecte-zak*) storten"" ... „Dat behoeft niet ... dat zou te veel zijn". ... „„Dan zal ik er' een' goeden greep uit nemen"", LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 270. In elke zijner ineengetrokken handen hing nog eene greep mastspelden en gras, welke hij van den bodem had gerukt, CONSC. 1, 97 *b*. Hij ... haalde kleine grepen goudstukken uit den zak van zijn vest, V. LOVELING, *N. Nov.* 257.

— Meer bepaald ter aanduiding of als benaming van eene zekere, een kleine hoeveelheid. Verg. *een handje*. || Ik heb een paar grepen lepelblad er in gedaan, dat is goed voor de scheurbuik, CONSC. 1, 217 *b*. Een greepje aarde, LOVELING, *Sophie*, 401

b) Zooveel als men tusschen duim en vinger vatten kan. Verg. fr. *prise*. || Een greepje zout; een greepje saffraan.

c) Zooveel als men in een keer met den arm of de armen kan grijpen: armvol.

d) Bij letterzetters, als technische benaming. Eenige te gelijk opgevatte regels die uit den zethaak of van de galei worden opgenomen.

e) Zooveel als men van iets met eenig gereedschap in één keer grijpen kan. Weinig in gebruik. || Met den gaffel trok hij grepen mest van eene kar en strooide ze ... over het groentebed, LOVELING, *Idon.* 93.

2) Als lengtemaat. Wat men met de hand, t. w. met den duim en de uitgespreide vingers bespannen, omspannen kan: span. Zie STALLAERT 534 *b* en verg. onr., nnr. *greip*, vr., alsmede nnr. *gripe*, deensch *grebe*: de ruimte tusschen den duim en de uitgestrekte vingers.

3) De beteekenis: zooveel als men in ééns grijpen, bij elkaar nemen kan (zie onder 1), wordt in de spel- en spraakkunst toegepast op: eene groep van letterteekens, die te zamen eene klankverbinding vormen welke op zich zelf kan worden uitgesproken. Minder gebruikelijk dan het gewone *lettergreep*. Beide woorden zijn eene navolging van gr.-lat. *syllaba*. || Wy hebben in onze taale veele Zelfstandige Woorden, of Substantiva van ééne greep, HUYDECOPER, *Pr.* 1, 156.

Men rijmt op ééne greep of twe maar; want, wanneer
Men nu zou rijmen op dry greepen, op of meer,
Als *huldigingen* op het woord *beschuldigingen*,
Zou 't rijm niet deftig gaan; maar huppelen, en springen.
PELS, *Horat. Dichtk.* 4.

C) Datgene waarbij men een voorwerp aangrijpt of aanvat. Thans altijd vrouwelijk.

1) In 't algemeen, met betrekking tot allerlei gereedschap. Handvat, heft enz. || Aan dezen kolfstok (*den steel van de grasmaaierszeis*) (is) op den afstand van bijna 1 voet en 4 duim van de kolf, een houten pen ... als handvat, de greep genaamd, ingewerkt, waaraan de maaijer ... de rechterhand slaat, BERKHEY, *N. H.* 9, 190. Dien kant van het heft, of van den greep (*van eene guts*) waar *enz.*, *Handw.* 13, 83. Men moet ... den greep van het graveerijzer in de vlakke hand houden, 13, 200 (zie ook 2, 8). De kleinste blikscharen worden met de vrije hand bewogen ...; hare bladen zijn met betrekking tot de grepen ... zeer kort. ... Ook zijn hare grepen zonder oogen, KUYPER, *Technol.* 1, 255. Dat men (*aan de schaaf*) ... achter den beitel eene langwerpig ringvormig houten greep ... voor de rechterhand aanbrengt, 1, 297 (*voorts* knop aan eene spanzaag, *ald.* 1, 718).

Het mes wordt uit de scheê getrokken,
En dient voor handzaag en houweel:
Een stuk van 't puin der rotsteenblokken,
Voor hamer, zonder greep of steel.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 47.

— Aan stoomwerktuigen enz.: handvat ter besturing, enz. waarvoor thans het Eng. *handle* meer en meer in gebruik komt.

2) Met betrekking tot wapentuig. — *a*) Bij blank geweer of zoogenaamd *handgeweer*. Het gedeelte van het gevest dat door de hand wordt omvat. || De greep van een degen, *La poignée d'une épée*, MARIN. Gevest met een staale ... greep, *Garde à poigneé d'acier*, *Ald.* — Het gevest in de rechterhand, de greep tusschen den duim en de beide voorste vingers, de overige vingers daar achter; de kling loodrecht met het scherp naar voren *enz.*, CEELEN, *Compagniesch.* 89 (*het dragen van de sabel*). Het saluceren met de sabel geschiedt in twee bewegingen. 1°. De sabel loodrecht oplichten ..., de greep in de volle hand, het platte der kling vóór het rechteroog *enz.*, 90. — Soms wel voor het geheele gevest. || De greep van zijn degen, de rosetten op de roodgehielde schoenen en de kniebanden schitterden van flonkerende gesteenten, BOSB.-TOUSS. 3, 181 *a*. De eerste uittartende woorden waren reeds gewisseld, de vingers hadden reeds de greep van den degen gezocht, 3, 323 *a*. Een kort zwaard met fraai versierde greep, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 17.

b) Bij draagbare vuurwapenen. — *α*) Bij geweren: het dunne gedeelte van de kolf, het gedeelte tusschen de eigenlijke kolf en de lade. || In de positie van geveld geweer omvat de volle rechterhand de greep en de linkerhand den loop tusschen den boven- en den middenband. — De lade ... (*der handvuurwapens*) wordt verdeeld in eene voorlade, ... de versterking ..., de kolf met een dun gedeelte, de greep, ... die gemakkelijk met de rechterhand omvat moet kunnen worden, LANDOLT 1, 338. De schildwacht ... sloeg de rechterhand met kracht aan de greep van het geweer, CONSC. 3, 19 *a*.

β) Bij pistolen. Benaming voor dat gedeelte van de lade, dat in de hand komt. || De lade (*van het pistool*) ... is vervaardigd van notenboomenhout en vormt de greep of kolf van het pistool, V. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 845.

D) Benaming voor een grijpend, pakkend of klemmend voorwerp. Vrouwelijk.

1) Een haak, eene dreg; verg. KILIAAN: „Grepe vetus, *in* haeck. *Harpago*, *uncus*." Immers is deze opvatting van *greep* in de volgende aanhalingen zeer goed te verdedigen, hoezeer de bet.: omvatting, omklemming (zie boven A, I, 2, *b*) mogelijk blijft.

... Daar zijn, na 't zwerven, de kielen
Door geen snoeren gekluisterd, en vrij van de grepen des [ankers.
RAU, *Eneis*, 9 (I, 169: *navis* ... *saxo aut alligat ancora morsu*).

(*Heemskerks kiel*) vol kogelschrampen,...
Toch klemt ze nog met de ijzren grepen
Dien vorst der Kastieljaansche schepen,
Dien ze als haar weêrpartij bevocht.
BOGAERS 1, 159.

— Dus ook voor: klauw (van een dier). Verg. hd. *griff* in die beteekenis en het aan het Germaansch ontleende ofra. *grif*, nfra. *griffe*, enz.

Zoo sprack hy, duwde my den hals toe met zijn greepen
De keel versmachte, als met een nijptang toegeneepen.
VONDEL 11, 586 (OVID., *Metam.* 11, 77: *summo digitorum vincula collo fuficit*).

2) Een klemmende beugel *om* een voorwerp. || Grepen. Pompstang-grepen of klembeugels; *Accroches à vis de pression*; *catch screws*, TER REEHORST, *Wdb. d. zeeterm.*

E) Verouderde benaming voor: den vorm van het onderschip op de hoogte waar de voorsteven zich met de kiel vereenigt. Vrouwelijk. Thans *Bit*, *Snit*, *Besnijding*, *Scherpte*. Verg. mnd. *greps*, vr. „*gallion des schiffes*" (LÜBBEN-WALTHER), eng. *gripe* als scheepsterm „*the forefoot*" (NUTTALL). || Greep van 't schip. De scherpte van 't schip voor onder by de steven, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a* (zie ook WINSCHOOTEN, *Seem.* 71). Greep, scheg, fr. *taillemer*, *guibre*, eng. *cutwater*, TER REEHORST, *Wdb. d. zeeterm.*

F) Benaming van verschillend gereedschap om mede naar zich toe te halen, te steken of te graven. Vrouwelijk; in Zuid-Nederland manlijk. In dezelfde beteekenis onr., nnr. *greip*, vr. (gaffel), ohd. *grifa* (lat. *bidens*), nnd. *graipe*, *grâpe*, naast *grêpe*; voor deze beteekenis staat dus de vorm met scherpsluiten *ee* wel vast; bevreemdend evenwel is daarnaast weder *greppe*. De gewestelijke bijvorm *griep* komt reeds in het Mnl. voor (VERDAM 2, 2130).

bij den landbouw. Vork met drie (ook wel somtijds ronde maar ook wel platte tanden, ruik bij het behandelen van den mest: mestriek. Wel te onderscheiden van de *gavel* land) of *vorke* (Twente), die slechts twee ld ronde tanden heeft en bij 't verwerken i wordt gebezigd. || Greepe. *Tridens, Teu*len Greppe. *Une fourche à fien*, PLANT. greep, greppe, KIL. Met den haak trekt t mest uit den stal, met den greep spreidt mest open op het land, DE BO² 339 *b*.

gzwijzen:

e gaffel (*gavel*) *blijft bij de greep* (HARREB.).

n de gaffel (*gavel*) *in de greep loopen*: van tot erger komen (Veluwe); zie ook Deel .

et is of gij mij aan de greep steekt: gij innig leed (Gelderl.).

brouwers, in Zuid-Nederland. Eene schop daante van een rooster, om het mout in de ip mede te schudden en om te roeren; fr. Ook *schudgreep* en *schudvorke* genaamd. BO² 879 *b*.

de hooge veenderij, in Drente. Graaf of an bijzonder maaksel; boven het blad beich aan den steel eene soort van laddertje tweetal sporten om het diepspitten gek te maken. Ook in Duitschland is *grepe rfschop* bekend. || Kantschup, wordt gebij het omspitten, afbonken, veldsligten Greep, dient bij het zwaar afbonken, etten enz. ...; Lijn- of Bonkijzer *enz.*, STEM-*Veengr.* 27 (*lijst van gereedschappen*).

Zuid-Nederland. Eene benaming voor: de rde welke door den ploeg wordt omgeworpen . Vrouwelijk.

ndaar, bij overdracht, in toepassing op het van den ploeg om eene grootere of kleinere te werpen. || Die ploeg heeft te weinig, reep, *t. a. pl.*

ust. *Greepbeugel*, *greephuis* (zie die woor*epsteel*.

de bet. A, I, 2, *d*) *Greepplank* (zie ald.); („Dewijl de juffer ... Niet *greep*- en noot*aat* was", v. ZEGGELEN 2, 126).

tweede lid. *Aan-*, *boven-*, *degen-*, *dubbel-*, *and-*, *kunst-*, *letter-*, *mest-*, *misgreep* (zie den).

zeugreep (zie Deel III, 236); *staatsgreep*, dietsching van fr. *coup d'état*.

de bet. A, I, 2) *Gierengreep* (zie GIER, Samenst.); *luchtgreep*, omvatting, omvade- de lucht; ijdele greep („Dwazen Wier den schijn en leêgen *luchtgreep* azen", 127; „En echter willen we ... 't Onmachtig arbeid noemen; De *luchtgreep* een gevulde 13, 87); *nagelgreep*, greep met scherpe („Totdat de *nagelgreep* der smart De laatste k zal rijten", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 12); („ô Oudren, die dat kroost uw' *wangreep* oedt!" BILD. 2, 359).

de bet. A, I, 2, *d*) *Toongreep* („Zijn lier t heldendaân, Op d'enklen *toongreep* van en", SPANDAW 1, 59; zie ook ald. 1, 95); 'le greep der zilv'ren snaren, Een *toon*e den boezem roert", v. LENNEP, *Poët.* „Thans werd mijn *toongreep* minder ruw, ef de wanklank weg", LEDEGANCK 66); („Zijn (*Vondel's*) fikschen *vingergreep* elde aan te prijzen", BEETS 2, 424).

te bet. A, II, 2) *Ondergreep*.

— In de bet. A, II, 3, *b*) *Wondergreep* („Neen, andren moog zij (*de kunst*) met zich slepen, ... Verbazen door haar *wondergrepen*: Den dichter is zijn kunst te koud", TOLLENS 2, 6).

— In de bet. A, II, 3, *d*) *Grabbelarijgreep* (zie eene aanhaling onder *Grabbelaar*, Afl.).

— In de bet. C, 1) *Dwarsgreep*, de „kruk" aan de zeis („Verder, naar het boveneinde van den kolfstok, ... is een ijzer met een houten *dwarsgreep* ..., het welk men de kruk noemt", BERKHEY, *N. H.* 9, 190).

— In de bet. C, 2, *a*) *Sabelgreep* („De kunstig gedreven en met edelgesteenten bezette *sabelgreep*", v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 52).

— In de bet. F, 1) *Boerengreep* („Een *Boere greep* of drietandigen Vork", WINSCHOOTEN, *Seem.* 71); *held-*, *spaan-*, *turfgreep* (*-grepe*), op de Veluwe en in Twente: onderscheiden soorten van grepen met breede, platte tanden, verschillende van de „mestgrepe", die dunne en ronde tanden heeft.

— In de bet. F, 2) *Schudgreep*, brouwersgereedschap (zie DE BO² 879 *b*).

GREEPBEUGEL, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Greep* in de bet. C, 2, *b*) en *Beugel*. De beugel of staart aan den loop van een pistool waardoor deze aan de greep of lade wordt bevestigd. || De lade (*van het pistool*) heeft van boven eene inkeping voor den greepbeugel, v. GOENS, *Handl. t. d. Zeeart.* 845.

GREEPHUIS, znw. onz., mv. *-huizen*. Uit *Greep* in de bet. F) en *Huis*, dille, „slot". De schacht of koker aan de greep waarin de steel steekt.

GREEPPLANK, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Greep* in de bet. A, I, 2, *d*) en *Plank*. De toets, het plankje op den hals der strijkinstrumenten, op hetwelk de snaren liggen en waarop zij met de vingers der linkerhand nedergedrukt worden; nhd. *griffbrett*. Zie VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 1, 623.

GREET — GRETE —, znw. vr. en **GREET** bnw. Zie onder GRETIG.

GREEUWEN, onz. zw. ww. (*greeuwde*, *gegreeuwd*). Schreeuwen, krijschen. Alleen bij BILDERDIJK (13, 165) en waarschijnlijk door hem gevormd (verg. DE JAGER, *Invl. v. Bild.* 20 en 21).

> Hemel! kan men 't waarheid houên:
> Die (t. w. *op zee*) de dood zoo na aanschouwen,
> Dien zy zoo in de ooren greeuwt, ...
> Dat die ooit als woeste dieren,
> Dol, brooddronken, zouden tieren?

GREFFEL, GREFFELEN. Zie GRIFFEL, GRIFFELEN.

GREFFIE, GREFFIËN. Zie GRIFFIE, GRIFFIËN.

GREFT. Zie GRIFT (schrijfstift).

GREI (I) — GRAY, GRAAI —, znw. vr.; zonder mv. Van GREIEN, 1ste art. Grauw, snauw. In de uitdrukking

— *De grei* (Amsterdamsch *graai*) *geven*: uitjouwen, naschreeuwen. || Die Burgers en kinderen ... riepen die Commissarissen nae ende gaeven haer die gray voor haar Herberg ende over straat, H. v. BIESTEN aangeh. in *Dietsche War.* 8, 435.

GREI (II), znw. m. of onz.; zonder m. Mnl. *grei*, onz. en *greie*, vr. Ofra. *gre*, *greit*, *gret*, *gred*, nfra. *gré*, van lat. *gratum*. Lust, begeerte, welgevallen. Behalve in Zuid-Nederland geheel verouderd. Zie GREIEN, 2de art., en verg. hetgeen over de afleiding van *Granje* is opgemerkt. || Geld en goed dat is de grei van den vrek, DE BO² 340 *a*. Een drooge Maart, een natte April, een koele Mei, Dat is den boer zijn grei, *Ald.*

myn liefste verkoorne,
Naer mynen grey noyt schoondre geboorne.
DE CASTELEIN, *Pyram.* 54.

Soeckt eene die ghy mint met diligentie,
Die hebbende ghevonden nae uwen greye,
Wilt haer vierich bidden, doet reverentie.
OVID., *Conste d. M.* 8.

— *Het is geen grei*; *het is kwâ grei*: het is niet aangenaam, het voldoet niet, er is geene reden tot vreugde. Zie voorbeelden bij DE BO[2] 340 *a*.

GREID — GREED; GREIDE, GREEDE —, znw. vr., mv. *-en* (*-n*). Nnd. *grêt*, *grêde*, *greide* (LÜBBEN-WALTHER; DOORNK.-KOOLM.); mnl. *grede*, *greed*, *gree*; in Friesland *greid*, in Groningen *grijde*, *greide*, *griede* (MOLEMA); in Westfrieschen vorm *gried* (VERDAM). Ontwijfelbaar verwant aan *groeien* (oostfri. *greien*; verg. voorts nnd. *grode*, grasland, nedl. (holl.) *groede*, *groed*, in plaatsnamen), dus: *begroeid* land, groenland, grasland, weiland. Alleen in het Noordoosten des lands algemeen in gebruik. || Greide d. i. Wei- of Weidland; waar tegen over wordt gesteld ... Bouwland, WASSENBERGH, *Idiot. Fris.* 36. De huurder mag geen oude greide omploegen of tot bouwland aanleggen (*uit eene Friesche huurcedel*). — Allengs werden (*in Groningerland*) de greeden of oude graslanden gescheurd en aan den ploeg overgegeven, SLOET TOT OLDH., in *Tijdschr. v. Staathuishoudk.* 9, 166.

Afl. Als zoodanig kan vermeld worden de geslachtsnaam *Greidanus* (WINKLER 555).

Samenst. *Greidboer*, *-hoek* (zie die woorden).

— Voorts *Greidgrond*: weidegrond, grasland; *greid-*, *greed-*, *greedehaver*, in Groningen: haver in gescheurd of omgeploegd weiland geteeld, elders *drieschhaver*; *greidland* („Eene ... Zathe (*onder Arum*) ... met Huis, Hiem, Hof, ... Bouw-, *Greid-* en Terp*landen*", *Haarl. Cour.*, 4 Sept. 1855); *greidplaats*, boerenplaats, boerenbruiker, die uit grasland bestaat („In den regel wordt vooral voor de op *greidplaatsen* gemaakte boter een goede prijs gemaakt", *Onderz. Landb.* 1886, 1, n°. XXV, 18); *greidstreek*, in 't mv. (*De*) *Greidstreken*: eene benaming voor de gras- en veenlanden rondom Sneek.

GREIDBOER, znw. m., mv. *-en*. Uit *Greid* en *Boer*. In het Noordoosten des lands. Boer, die greidland, grasland bezit of in pacht heeft, weiboer, veehouder. || De bouwboer bekomt (*in Ferwerderadeel*) gewoonlijk voldoenden mest door het houden van vee. ... Ook de greidboer (veehouder) verkrijgt van het vee genoegzame stoffen tot bemesting van de weilanden, *Onderz. Landb.* 1886, 1, n°. XXV, 5.

GREIDEN. Zie GREIEN, 2de art.

GREIDHOEK, znw. m.; om de absolute beteekenis zonder mv. Uit *Greid* en *Hoek*, landstreek. Benaming voor dat gedeelte van eene provincie of eene gemeente waar *greid* of grasland gevonden wordt; in tegenstelling met den *bouwhoek*, de streek der hoogere bouwgronden. || De behandeling van het grasland is, vooral in den greidhoek, zeer goed, *Onderz. Landb.* 1886, 1, n°. XXV, 19 (*Ferwerderadeel*). Kon in den bouwhoek (*van Friesland*) ieder maaien, zichten enz., dan zouden de Duitschers 's zomers in den greidhoek niet langer de plaats innemen, die aan onze arbeiders toekomt, *N. Rott. Ct.* 20 April, 1892, 2de blad (*Land- en Tuinb.*).

GREIEN (I) — daarnevens met gewijzigde uitspraak GRAIEN (in de oudere spelling GRAYEN, GRAEYEN) —, onz. zw. ww.: *greide* (*grayde*), *gegreid* (*gegrayd*). Mnl. *greien*, *grayen* (VERDAM 2, 2123); nfri. *graeyen* (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx*, 181); noordholl. *graaien*. Over den vermoedelijken, misschien eenigszins blatenden klank van *ai*, *ay*, zie V. HELTEN, *Vondel's T.* 1, blz. 15 en 16. Het woord beteekent in het algemeen: de stem luide verheffen, groot geluid maken.

1) Krijten, schreien, huilen; evenals deze woorden echter ook wel zonder het bepaalde bijdenkbeeld van luid misbaar: tranen storten, weenen. Al naar het verband. || Greyen, oft greynen. Plourer, lamenter. *Plorare*, *flere*, *lamentari*, PLANT. — Hy graeyde vreeslijck, het claue door al de hoole zercken, COORNHERT, *Odyss.* 1, 59 *b*. Hem, die vast grayde met smertelijcker clacht, 2, 85. Wat schort myn seuntje, wel Keesje, hoe grey gy dus? REEDERO 1, 236. Ghy Grajen (*Grieken*) huylt, en grayt, uw' doodverw set, word bang, VONDEL 2, 385. Een krijter grayt in 't hoek, 2, 589 (*Hanekot*). Hoe zeer de nijd ook balkt en greijt, GABBEMA in *Klioos Kraam*, 1, 343. Daer zellen traenen stroomen, Wat zal ze graaijen! NOMSZ in *Ned. Dichtk. Schouwb.* 2, 211.

Moeder, seyt hy, waerom schreyt ghy?
Waerom greyt ghy, op mijn lijck?
VONDEL 3, 157.

— *Om iets greien*: schreien; treuren; lamenteeren. || Ja de mieste part grayden er om toen ze hoorden dat Jan Klaazen zou vertrekken, ASSELIJN, *Kraamb. v. Z. Jans*, 9. Zie daer, was het geen schant, ik zouder wel om grijen, V. BREEN, *Sw. Minnaers*, 3.

Is 't dan omje vingerhoed,
En om datje niet kunt naaien,
Datje zo moet leggen graaien,
En my stadig kwellen moet?
V. FOCQUENBROCH 2, 558.

— *Tranen greien*. || De tranen Die Juno schreyt of Iris greyt, *Amsterd. Pegas.* 31.

2) In toepassing op het krijschend schetteren van hoornmuziek. || De rammelende trom, en greyende trompetten, COSTER 401. 't Greyen des trompets, *Amsterd. Pegas.* 175.

Afl. *Grei* (zie GREI, 1ste art.); *greier* (*grayer*), krijscher, schreeuwleelijk, druktemaker, lastig persoon („Soo ick iens wert beklaeght van d'een of d'ander *grayer* Soo maeck ick het strack of met Schout, en dieflayer", W. D. HOOFT, *Verl. Soon.* 6). — *Gegrei* (zie ald.).

GREIEN (II) — soms ook GRAAIEN; voorts GEREIEN en daarnevens, met ingeschoven *d*, GEREIDEN, GEREIDEN —, onz. zw. ww.: *greide*, *gegreid*. Mnl. *greien*, *greiden*, *greeden*; in de 17de eeuw ook bij Hollandsche schrijvers zeer gewoon; thans nog alleen in Zuid-Nederland (*greien*, *gree'n*, DE BO[2] 340 *b*). Een aan het Romaansch ontleend woord en wel aan het Ofra. *greer*, *greier*, *graier*, *grar*, dat eene afleiding is van mlat. *gratum*, znw. onz. believen, welbehagen (fra. *gré*). Zie GREI, 2de art. en verg. fra. *agréer* (uit *à gré* gevormd). KILIAAN, die daarvoor in de beteekenissen blijkbaar genoegzame overeenkomst zag, stelde *greiden* (*greien* vermeldt hij niet of hij achtte het een onjuisten vorm), met *greten* (zie bij GRETIG) gelijk. Vandaar bij hem „Greyden, greyten. Fland. j. greten" en „Greten, greyten, greyden. *Glixere*, *cupere*, *avere*: *appetere*. Etiam *Placere* (enz.)".

) Aanstaan, behagen, bevallen (met een 3den nv. of eene bepaling met *aan*). Van personen en zaken. || Elck neemd een propoost dwelck hem best greit, DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 33 (zie ook ald. 22). Als een arm kint den rijcken man wel greyt, ... Hi cuysschet, cleedet, onderwijsen doetet, *Gentsche Sp.* 73. Als ghyse ziet sy zal u wel greyen, *Rotterd. Sp.* 161. Doen ickt alsoo wel? eest juyst als 't u greyt? *Antw. Sp.* (i iiij *b*). Verstat my dan

c) Soms ook voor eene geheele vrucht, t. w. voor eene besvrucht als de druif. Zie bij GRAAN (I) onder 3).

3) In toepassing op hetgeen er uitziet als eene graankorrel, een zaadje of eene pit.

a) In toepassing op eene parel.

De mossel, die bewaert, en suyvert menich greyn;
't Wijst, dat een sedich hart maeckt alle dinghen reyn.
v. d. venne, *Sinne-mal*, 98.

b) In toepassing op eene korrel wierook.

Wat zoudt ge een handvol wierooks sparen?
Een enkel grein op deze altaren,
En alles loopt uw wens hen meê!
bild. 8, 116.

c) In eene bijzondere toepassing, als collectieve benaming voor de verdroogde lichaampjes van zekere schildluis (t. w. van de cochenille) welke op zaadkorrels of bessen gelijken en daar dan ook vroeger, almede blijkens den naam, voor werden aangezien, en waaruit eene fraaie roode verfstof wordt bereid. Mnl. *grein* (verdam 2, 2124); verg. fr. *graine d'écarlate*, cochenille. Bij uitbreiding voor de verfstof gebezigd; in 't Mnl. ook voor: de *greinkleur*, het bloedrood. Verg. bij kiliaan: „Schaerlaecken greyn. *Coccum infectorium, granum tinctorium*", en zie GREINVERF.

— *Poolsch grein*, lat. *porphyrophora polonica* L.: eene schildluis als de cochenille, die in Polen en elders voorkomt en eene karmijnroode verfstof oplevert. Zie nieuwenhuis' *Wdb.* 7, 371 *a*.

— **Aanm.** Bij plantijn luidt het woord *graen* (zie ald. op Schaerlaten).

d) In dergelijke toepassing op de korrelachtige eitjes van den zijdworm; fr. *graine de vers à soie* of enkel *graine* (littré 2, 1912 *c*). Zie verder GREIN, 2de art.

4) Bij uitbreiding, in toepassing op kleine stukjes, van welken vorm dan ook, van de eene of andere stof.

a) In 't algemeen. || Gelijck een droppel waters is te rekenen tegen het water van de zee, ende een greinken zants tegen het zandt aen de zee, alsoo zijn duysent jaren tegen de dagen der eeuwicheyt, *Sirach* 18, 9. De Indianen, die ... veel graveel verroeren, ... om een greyntjen van dat kostelick metael (*goud*) te vinden, de brune, *Bank.* 2, 164.

— Zegsw. *Men moet dat met een greintje zout opnemen* (harreb. 1, 258 *b*): niet in al zijne gestrengheid; niet al te letterlijk. Eene navolging van lat. *cum grano salis* (beter *addito salis grano*; zie plinius, *Nat. Hist.* 23, 8).

— Ook collectief: gruis, stof. || 't Onvermengde grein, bild. 6, 327.

b) In toepassing op kleine brokjes van edele gesteenten. || De Juweliers ..., die dikwerf een enkelen ouderwetschen Tafelsteen hooger schatten, dan een nieuwmodischen gegarneerden Ring, met vyf en twintig gecarmoseerde Greintjes, berkhey, *N. H.* 3, 602.

c) Bij de suikerfabrikatie. Collectieve benaming voor de korrelige substantie die zich bij de kristallisatie uit de zede in de koelpan vormt. Zie de aanhalingen. || Wil nu de Suiker zich helpen, dan krijgt zij binnen den tijd van een groot kwartier (*in de koelpan*) een korstje. ... (*De raffinadeur*) neemt ..., nu denkende dat zijne Suiker genoeg gekoeld is, de koelspaan, en haalt van den bodem der koelpan het gevormde grijn, *Handw.* 11, 119. Om geduurig meer grijn of Suiker te vormen, *Ald.* Doorgaands heeft hij (*de raffinadeur*) dan eenige bekkens met gekoeld Suiker op het fournuis staan, en giet een derzelven zeer zachtjes onder den korst, zonder het grijn op den bodem te hinderen, 11, 120. Zie ook onder *d*).

d) Met betrekking tot de mate van fijnheid der samenstellende deelen eener stof (de zoogenaamde *verdeeldheid*): de *korrel*.

α) Met betrekking tot gesteenten. || Dit Griecksche witte marmer is warm van toon, grof van grein, vosmaer, *Inwijd.* 415.

β) Met betrekking tot suiker. || Broodsuiker wordt beoordeeld naar het grein of de korrel. — Potzuycker die ... grof van greyne (is) int aentasten, *Koockb.* 10.

γ) In soortgelijke toepassing als onder *c*) vermeld, met betrekking tot de meerdere of mindere mate van ruwheid eener oppervlakte.

α) In toepassing op eene gegraveerde plaat of gravure. De uitwerking der elkander dichter of minder dicht kruisende sneden: korn, of korrel.

— Ook in toepassing op eene niet door sneden, maar door eene daarover gegotene en vervolgens uitgedampte harsoplossing aangebrachte *korrel* op eene etsplaat (*Boek der Uitv.*, 1, 81): gietgrein.

β) Met betrekking tot teekenpapier: de ruwe of geribde oppervlakte van papier, de korrel. || Dit papier is niet zeer geschikt voor teekeningen, het heeft te weinig grein.

γ) Met betrekking tot een lithographischen steen en de daarvan gemaakte afdrukken.

5) Benaming van zekere kleine gewichtseenheid. Verg. GRAAN (1), de bet. 4).

a) Een onderdeel van het Amsterdamsche pond (zie nieuwenhuis' *Wdb.* 6, 166).

b) Een onderdeel van het Parijsche pond (t. a. pl.).

c) Als gewichtseenheid voor kostbaarheden, edele metalen en gemunt geld.

α) In 't algemeen. || Graen, greyn. *Granum, monas, momentum: genus ponderis mensurarii, aeris et rerum pretiosarum*, kil. — In Europa weeghtmen de Diamanten, Robynen ende ander costelijck ghesteente door Quilates, weghende vier greynen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 82 *b*. Dat de Munt-meesters Penningen onder den voet, namentlijck buyten de een ende een half greyn, op het vierdehalf greyn beneden de remedie komende te munten, aen yder die deselve Penningen heeft, daer van refactie sullen moeten doen *ens., Gr. Placaatb.* 4, 663 *a*.

β) In 't bijzonder. Een onderdeel van het mark Trooisch, t. w. 1°. bij de bepaling van het gewicht van edelgesteenten en van het gehalte aan zuiver goud van een allooi: $^1/_{12}$ van een *karaat*, waarvan er 24 in het *mark* gaan; 2°. bij gehaltebepaling van zilver: $^1/_{24}$ van een *penning*, waarvan er 12 in het *mark* gaan. Zie nieuwenhuis' *Wdb.* 6, 166 doch verg. ook goud in kol. 458. || Goud van 21 karaat, 6 grein.

d) Een onderdeel van het medicinale pond (van ongeveer 375 gram). Zie nieuwenhuis' *Wdb.* 4, 143. || Het medicinale pond heeft 12 ons en; het ons 8 drachmen, het drachme 3 scrupel; het scrupel 20 grein. Kininepoeders van drie grein. Een paar grein kinine innemen. — Daer en is maer een greyntjen saffraen van noode, om een heelen hatspot gheel te maken, de brune, *Bank.* 2, 50.

6) Geringe hoeveelheid, kleinigheid; eene toepassing nu eens van de bet. 4) dan eens van de bet. 5). || Nu bid ik alle menschen, die een greintje gezond menschenverstand bezitten, of zij ooit ongerijmder stelling gehoord hebben! v. limb. brouwer 1, 48 *b*. Er is een grein waarheid in deze satire, maar ook niet meer dan een grein, busken huet, *Rembr.* 2², 156. Een enkel grein van zielsgenot, dat ik ken, is mij dierbaarder dan een eeuwigheid van

genietingen, waar ik mij geen voorstelling van maken kan, BEETS, *St. Uren*, 4, 339. Een grein oorspronkelijkheid, 9, 262. Een grein van ironie, PIERSON, *O. Tydgen.* 89. Dit klein bedrog mengde een greintje prikkeling in het genieten der verboden vrucht, LOVELING, *Idon.* 162.

o Dat van uw vernuft, gij Zanger van het leven,
Mij op dit oogenblik een greintje waar' gegeven.
DE GENESTET 2, 247 (*tot Cats*).

— *Niet een grein*; *geen greintje*: niet het minste of geringste. || Gy zyt onschuldig; gy hebt des geen grein van uwe waarde verloren, *Burg.* 592. Wy worden er geen speld ryker, geen greintje gelukkiger door, *Leev.* 3, 37. Geen greintje vernuft of geestigheid, V. D. PALM, *Sal.* 4, 17. Mijne moeder, die ... geen greintje geboortetrots heeft bezeten, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 22. Geen greintje gevoel (hebben), BEETS, *C. O.* 34. Geen greintje ridderlijke grootmoedigheid, QUACK, *Stud.* 287.

dat meisjes met haar oogen
Zoo veel op een' mensch vermogen,
Wordt door menig een' Poëet,
Die er niet een grein van weet,
Wel voor waarheid opgegeven (*enz.*).
BILD. 12, 409.

7) Uit de beteekenis: pit (zie boven de bet. 2) ontwikkelde zich die van: de kern, het beste, de bloem, het puik, de keur (*van* iets); vervolgens werd *grein* ook, buiten vergelijking, absoluut op een persoon toegepast in den zin van: voortreffelijk persoon (zie VERDAM 2, 2125 en *Taal- en Letterb.* 4, 48). Verg. GRAAN (I), de bet. 5) alsmede het overeenkomend gebruik van *zaad* bij BREDERO 3, 420.

a) In 't algemeen. Voortreffelijk persoon. || Telemache int aenval, kiest uyt de cloecxste greynen, COORNHERT, *Odyss.* 2, 180 (uitg. 1605, aangeh. bij OUDEMANS 2, 736).

Dese Arminius een greyn der greynen,
Beminde de boecken meer dan de vrouwen.
HOUWAERT, *Lusth. d. M.* 4, 56.

— Collectief, misschien met bepaalde bijgedachte aan graan (verg. boven de bet. 1, *b*). || De Joden waren Godts uytverkoren greyn, *Rotterd. Sp.* 170.

b) De liefste, de uitverkorene des harten, het liefje, zoo man als vrouw. Zie behalve de aanhalingen ook nog *Taal- en Letterb.* 4, 50.

Daer nu ghebruyckt wordt het alderliefste greyn,
Diemen beminт met 'thert, zinne en moet,
Daer en blijft gheen droefheyt groot noch kleyn.
Drydevley Ref. 47 (zie ook ald. 45).

Weyn was't greyn over twee of drie jaren.
VISSCHER, *Brabb.* 15.

„Ick wil t'avondt wel komen, is 't uw gerijf?"
„Neen, dan komt het greyn, dat ick bemin"".
16.

c) Pronker, fat, kwast. || Een Greynken. *Jolу* mignon. *Glaphyrus*, PLANT. *Bullatus homo*, braggaerd; fraeiaerd; moiaerd; grein, greinken; *enz. Synon. Lat.-Teuton.* 1, 115 *b*.

d) Soms wil het schijnen, dat men *grein* door *loot* of *spruit* moet weergeven, met name waar het wordt toegepast op de Maagd Maria (VERDAM 2, 2126) en op vorstelijke personen. Verg. *zaad* voor: nakomeling, nakomelingschap.

Dinnen doet zulcxsch lust, op dat ons sinnen
Kinnen u weerdicheyt, aldersuyverste greyne!
A. BIJNS, *Ref.* 279 (ed. BOGAERS).

Mauritius reyn, Edel princelijck greyn
Van Orangiën, graef van Nassouwen!
Gesproten ydeyn Uut duytschen stam certeyn (*enz.*).
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 301.

Prince goet greyn, Edel Mauritius reyn,
Uut den huyse van Nassouwen.
Ald.

Aanm. Bij WESTERBAEN (*Ged.* 3, 197) leest men van: „dennen ... vol greyn en hars en smeer" (VIRGIL., *Aen.* 6, 180: *piceae*). De beteekenis is niet duidelijk; wellicht nam de dichter hier *grein* in den zin van *pit* of *merg* van het hout, en bracht hij daarmede dan weder *greineboom* en *greinenhout* in verband (zie GRENENHOUT).

Afl. *Greineeren*, *greinen*, *greinig* (zie die woorden).

— Voorts *Greinachtig*, van suiker (zie boven de bet. 4, *c*): korrelachtig, greinig („(*De raffinadeur*) proeft deze derde Zede ... niet eerder aan, voor dat de korst eene schone *grijnachtige* hardigheid heeft", *Handw.* 11, 120).

Samenst. *Greinkust*, *-poeder*, *-verf* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. 3 of 4) *Greingoud*, goud in gruis of stof, stofgoud (zie boven bij GOUD, kol. 468 en HUISINGA BAKKER, *Poëzy*, 1, 100).

— Gewestelijk (in de Zaanstreek) *Greinenbaard*, korrelachtige uitslag om den mond, rozijnenbaard.

— Als tweede lid (in de bet. 2). *Zaadgrein*, zaadkorrel („In de beziën der ingeënte Moerbeziënboomen zijn weinig of geen korrels of *zaadgreinen*", *Handw.* 15, 107).

— In de bet. 2, *b*) *Geneesgrein* („*Genees-grein*, ... *de la Maniquette*, *de la graine de Paradis*", MARIN).

— In de bet. 3) *Parelgrein*, dichterlijk voor: parel („Een *parelgrein* gelijk, onzichtbaar in zijn schalen", BILD. 7, 154).

— In de bet. 4) *Granietgrein* („Een roodagtige Steen, welke met zwart glimmende *Granitgreinen* ... vermengd is", BERKHEY, *N. H.* 2, 831); *sneeuwgrein*, klein vlokje sneeuw („Één *sneeuwgrein* ... Zal, rollende, ... zijn omvang steeds vergrooten", BILD. 6, 335); *stofgrein*, stofkorreltje, stofje („Eer Uw hand een *stofgrein* schiep", BILD. 5, 386); *zandgrein*, korrel zand („'t Verwaaiend *zandgrein* is uw geestkracht reeds te veel", BILD. 6, 154; zie ook 12, 258).

— In de bet. 4, *e*) *Gietgrein*, korrel op eene etsplaat, daarop door het overgieten met, en vervolgens uitdampen van eene harsoplossing gebracht (zie *Boek der Uitv.* 1, 81).

— In de bet. 7) *Edelgrein* („Overschoone spruijdt ... Myn peerl', myn *Edelgreyn*, ... Schoon bloem en Roos int dal", VONDEL 1, 21).

GREIN (II), znw. onz.; mv. (in de bet. 2, *c*) *greinen*. Mnl. *grein*. De oorsprong dezer benaming (het Fra. woord *graine*, collectieve benaming voor: de eitjes van den zijdworm) is reeds bij GREIN, 1ste art., onder 3, *d*) vermeld; de geheel afwijkende toepassingen er van rechtvaardigen eene afzonderlijke behandeling.

1) Naar de oorspronkelijke, thans verouderde beteekenis. Een weefsel waarvan de grondstof van den zijdworm afkomstig is, eene soort van zijde dus. Over *grof grein* en fra. *gros grain*, verg. VERDAM 2, 2125 en LITTRÉ 2, 1912 *b* en zie GROFGREIN.

2) Naar de latere, ook thans nog gebruikelijke toepassing. Een weefsel, in nabootsing van het eigenlijke *grein* vervaardigd, bestaande uit

a) Kemels- of geitenhaar (mohair of angorawol) als ketting, en wol (schapenwol) als inslag; polemiet. || Turks greyn. *Hair camlet*, SEWEL. — Fijn grein, BERKHEY, *Zeetriumph*, 270.

b) Ketting en inslag beide wol; *wollen grein*; kamelot. || Wollen greyn, *Camlet*, SEWEL. — De Zieltjes, of Keursjes, die men van Sarsje of Grein maakte, BERKHEY, *N. H.* 3, 571. Zulk eene Huik was een lange Vrouwen Mantel, van ligte

stoffe, Grein of Saai, dog somtyds ook van Laken, 3, 590.

c) Soort van *grein* (in de bet. *a* of *b*). Met mv. || Dat sommighe Laken-Verwers ... hun mede onderwinden ... te Verwen Sayen, Damasten, Bouratten en Greynen, *Handv. v. Amst.* 1126 *b*. Hoe de greinen met 15 uuren kokens, goed ende vast swart te verwen waren, DE LA COURT, *Welv.* 134. Digte fyngewerkte Inlandsche Greinen en Haarlemsche Zyden Stoffen, BERKHEY, *N. H.* 3, 708.

Afl. *Greinen*, bnw. (zie ald.).

Samenst. afl. *Greinreeder, greinreederij, greinwerker* (zie die woorden).

Samenst. *Greinhal, greinnering* (zie die woorden). — Voorts (in de bet. 2) *Greinfabriek*, de fabricage, de vervaardiging van grein of van greinen („Dat de *Greinfabriek* ... zoodanig vervallen is, dat zij thans uit de stads kas aanhoudend moet gesubsidieerd worden", *bij* DE LA COURT, *Welv.* 108); *greinfabrikant*, greinreeder (BILD., *Br.* 4, 217). — Als tweede lid. *Grofgrein* (*grogrein*) (zie ald.).

GREINEEREN, onz. zw. ww.: *greineerde, gegreineerd*. Verg. eng. *to grain*. Van *Grein*, 1ste art., in de bet. 4, *e*) met *-eeren*. Eene oppervlakte ruw of oneffen maken: korrelen, nerven, kartelen, granuleeren. Verg. ook fr. *greneler* en zie GREINEN, 1ste art. || Een lithographischen steen greineeren.

Samenst. *Greineerbeitel*, kartelbeitel; *greineersteen*, steentje om den lithographischen steen mede te greineeren.

GREINEN (I), bedr. en onz. zw. ww.: *greinde, gegreind*. Van *Grein*, 1ste art., in de bet. 4, *e*).

I) **Bedr.** — Eene oppervlakte ruw maken, er „korrel" op brengen. Zie GREINEEREN. || Een lithographischen steen greinen.

II) **Onz.** — 1) Die manier van werken waardoor de teekening een grein of korrel krijgt. || Misschien overdreef hij ook hier; want Molière greinde niet fijn op steen, hij sneed kras in 't koper. Hij outreerde zijn typen, VOSMAER in *Spectator*, 1870, 210 *a*.

2) „Korrel" krijgen, oneffen worden. || Teekenpapier zoolang wasschen tot het begint te greinen.

Aanm. KILIAAN vermeldt een Greynen (j. Graenen) met de bet. *conglobari* (zie vooral ook *Synon. Lat.-Teuton.* op *Conglobari*). Het werd misschien gebezigd van het korrelig worden of de greinvorming (kristallisatie) bij suiker die men uitdampt, en derg.

GREINEN (II), bnw.; als stoffel. bnw. zonder trapp. v. vergel. Mnl. *greinijn*. Van *Grein*, 2de art., in de bet. 2) met *-en* (*-ijn*). Uit *grein* bestaande, van *grein* gemaakt. || Hij blijft met zijn greinen manteljas ... omhaakt ... voor de tafel staan, KNEPPELH. 1, 38.

GREINEN (III), bnw. Zie GRENEN.

GREINENHOUT. Zie GRENENHOUT.

GREINHAL, — *-*HALLE —, znw. vr., mv. *-len*. Uit *Grein*, 2de art., in de bet. 2) en *Hal*. Gebouw om daarin het grein te keuren en te looden of waarin het ter keuring en looding kon worden opgeslagen. || Men (doed) nog alle goederen, onder de saay-, baay- ofte grein-Halle sorterende, eenigen impost weegens 't Ventlood betaalen, DE LA COURT, *Welv.* 48.

GREINIG, bnw.; *-er*, *-st*. Van *Grein*, 1ste art., in de bet. 4) met *-ig*.

1) Van de in kristalliseerenden toestand verkeerende suikermassa, of als qualificatie van broodsuiker zooals die in den handel komt: korrelig. Verg. meer bepaald GREIN, 1ste art., 4, *c*) en *d*, *β*). || Hij (*de raffinadeur*) ... roert deze twee Zeden alsdan degelijk door elkanderen, vooral wanneer hij sterk grijnig suiker heeft, *Handw.* 11, 119. Suiker. ... 3512 zak gekrist. Demerary slechts $^1/_4$ verkocht à 18/- voor fraai helder greinig (*enz.*), *Handelsbericht* in *N. Rott. Ct.* van 14 Mei 1891, 1ste Blad B.

2) Van oppervlakten. Ruw, korrelig. || Greinig teekenpapier.

3) Als schildersterm. Zoo geschilderd dat er als 't ware een grein op ligt. || Breed gedaan, gemakkelijk, vrije toets hier en daar zichtbaar; maar het vleesch gedommeld, smeltend greinig, VOSMAER, *Inwijd.* 257. Het (*een schilderstuk*) is hoogst uitvoerig, greinig, korrelig gedommeld, 372.

Afl. (in de bet. 1) *Greinigheid*, van suiker: korreligheid („Daarmede (*met het verkitten*) te hoog gaande, verliest hij (*de raffinadeur*) menigmaal die sterke *grijnigheid*, hem zoo noodig om geduurig meer grijn of Suiker te vormen", *Handw.* 11, 119).

GREINKUST — GRAINKUST —, znw. vr., zonder mv. Eng. *Graincoast*. Uit *Grein*, 1ste art., in de bet. 2, *b*) en *Kust*. Voorheen de benaming van een gedeelte van de Kust van Guinea, naar het grein of paradijskoren dat vandaar werd uitgevoerd; later ook wel *Peperkust* genoemd. || Dit alles van Cabo de Verde af, tot dese Caep de Palm toe is ghenaemt de Graincuste, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 5 *d*. De vloot (quam) ... in 't gezicht van de Greinkust, BRANDT, *De Ruiter*, 324.

GREINNERING, znw. vr., zonder mv. Uit *Grein*, 2de art., in de bet. 2) en *Nering*. Het bedrijf en den handel der fabrikanten van grein. || Onder al de neringen, die herwaard overgebragt ... zyn, vindt men geen aanmerklyker begunstigd dan de Greinnering, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 466 *b*. Zekere huizinge op de overwelfde Pancraaskerkgraft, ... gehuurd ... tot eene Halle, ten dienste van de Greinneringe, 467 *a*.

GREINPOEDER, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grein*, 1ste art., in de bet. 2, *b*) en *Poeder*. Fijngestooten paradijskoren. || Neemt ... cleyn Cruyt, dat is Nagel ende greynpoeder, *Koockb.* 17.

GREINREEDER, znw. m., mv. *-s*. Van *Grein*, 2de art., in de bet. 2) en *Reeder* met *-er*. Fabrikant van grein. || Dat veel Leidse greinreeders dese stad hebben verlaaten, om in de omleggende steden te drapieren, DE LA COURT, *Welv.* 103.

GREINREEDERIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Van *Grein*, 2de art., in de bet. 2) en *Reeder* met *-erij*.

1) Het reeden, fabriceeren van grein. || De greinreederij en dundoekweverij uitoefenen.

2) Plaats of gebouw waar grein vervaardigd wordt; greinfabriek.

GREINVERF — *-*VERWE —, znw. vr., zonder mv. Uit *Grein*, 1ste art., in de bet. 3, *c*) en *Verf*. Scharlakenroode kleurstof uit de cochenille bereid.

> Uw stacytabberds sijn met greynverwe opgesoda;
> Mijn' bloemen sijn gedoopt in 't sap en bloed der goda.
> VONDEL 2, 547 (*de „bloemgodin" spreekt*).

GREINWERKER, znw. m., mv. *-s*. Van *Grein*, 2de art., in de bet. 2) en *Werker* (in den zin van: vervaardigen) met *-er*. Die grein weeft of vervaardigt. || Van de ... Bourat- en Greynwerkers, Stofjenswerckers *enz.*, *Utr. Placcaatb.* 3, 764.

GREL. Zie onder GRIL, bnw.

GRELING, znw. vr., zonder mv. Ned. *greling* en *grelien* (FRANCK); ook in het Fransch overgenomen: *grélin, grezlin, guerlin* (AUBIN, *Dict. de Marine*; LITTRÉ). De afleiding van dit woord is onbekend.

) Bij het zeewezen. Zekere soort van

zwaarte op het *kabeltouw* volgt. || Greling, ılijn, fr. *grêlin*, eng. *hawser*, TER REEHORST, *l. zeeterm.*

EMEL, znw. m., mv. *-s*. Vlek, spat, en r, bij uitbreiding: als met vlekken, spatten , gevlekt, bont, in toepassing op dieren. Zie haling. || Gremel, *Tache, comme Un qui hé de beaucoup de gouttes*, MELLEMA (zie ook N).

Gremelen (zie GREMELEN, 1ste art.).

ıenst. *Gremelskop*, kop met gremels, spatten, n, bonte kop (van dieren) („5 schapen, lang- n, wit, waaronder een met *gremelskop*, allen ", *Algem. Politiebl.* 1869, blz. 303).

EMELEN (I), onz. zw. ww.: *gremelde, eld.* Bevlekken, bespatten, bezoedelen (KIL., IA); het verl. deelw., als bnw. opgevat, be- gevlekt, geplekt, bontkleurig (van dieren; zie MELD).

Gremeling, spat, vlek; in 't mv. (*-en*): *, maculae, inquinamenta*" (KIL.).

EMELEN (II) — GREMMELEN —, onz. w.: *gremelde, gegremeld.* In Noord-Nederland gebruik.

Glimlachen; grimlachen; grijnslachen. Verg. Gremeelen. Fland. j. grenicken. *Subri- ewidere*" (KIL.).

> Neen, ghy gremmelt omdat ghy
> Peyst dat ick uyt geckerny
> U dit vroegh; en 't is ook waer.
> CROON, *Moy-al*, 188.

> wen de maan ...
> vriendlijk heenloert door de blaân,
> Of, aan het eind van elke laan,
> Stil-greemlende u schijnt ga te slaan!
> V. BEERS 1, 121.

Een knorrig gelaat toonen; bij uitbreiding: en; knorren. Verg. Gremen bij PLANTIJN en N. || Gremelen ... ontevreden zijn en dit en klagende stem te kennen geven, SCHUERM.

ım. Voor nog andere, hiermede niet verwante nissen, zie SCHUERM. en RUTTEN 304 *b*.

ENADIER — GRANADIER —, znw. vr. mv. *-s* (ook *-en*); verkl. *-tje*. Fr. *grenadier*, leidsel van *grenade*, granaat. Zie ook GRA- .

ranaatappelboom. Vrouwelijk. Verg. *Granaat* in , 1). Zie NUMAN, *Striit des gem.* 9 *a*.

Zeker soldaat. Manlijk. Verg. *Granaat* in de). Verg. ital. *granatiere*, fr. *grenadier*.

Een soldaat die geoefend is in het werpen *ndgranaten* (*granaten* in de bet. **II**, 1, *b*). || enadiers ... waren muskettiers, die behalve un musket, nog van een aantal handgranaten m waren die zij ... bij de bestorming en de iging van bressen ... op den vijand moesten , LANDOLT 1, 256. — Dat onder ieder Com- te voet, (bestaande toen ter tyd (*in 1674*) nderd koppen) zich bevonden twintig Grena- *Gr. Placaatb.* 7, 417 *a*. Dat destyds (*in* de Grenadiers werkelijk Grenadiers ... waren, bij bresbestormingen altijd vooraan waren, ıs, *Held.*³ 2, 220. De troepen ..., voorafge- door drie rijen grenadiers, waarvan ieder met ranaten gewapend was, 2, 295.

> 't donderen der snorrende oorlogsvieren,
> Beslingert uit de vuist der felle granadieren.
> SCHERMER 84.

Na het in onbruik geraken der handgranaten. riesoldaat, uit de overige infanteristen uit- en met zijne gelijken tot eene afzonderlijke ag bij elke compagnie vereenigd, uit welke ngen later weder afzonderlijke compagnieën en bataljons werden samengesteld; keurinfanterist. || De Grenadiers (zullen) niet gemeleert worden met de Fuseliers, maar altyd gerangeert worden op de rechter Vleugel van Parade, en de Avantgarde hebben *enz., Gr. Placaatb.* 7, 418 *a*. Dat de maate van de hoogte der Grenadiers, die bepaalt is geweest op vyf voet vier tot vyf duim Rhynlands ... wat te naauw genoomen is, 7, 448 *a*. Hy zag ... zo barsch als een Pruissiesch Grenadier. Sta ruim! dagt ik, *Leev.* 5, 205. De vier garde-bataillons, kennelijk aan de hooge haarmutsen der Grenadiers, BOSSCHA, *Held.*² 3, 392 (*Waterloo*). Men (noemde) (*na 1730*) ... nog enkele regimenten musketiers, andere fuse- liers, nog andere grenadiers, hoewel allen op dezelfde wijze bewapend waren, LANDOLT 1, 257.

— *Grenadiers te paard*, zekere soort van zware cavalerie, indertijd bij het Fransche leger bestaande. Zie b. v. BOSSCHA, *Held.*² 2, 349.

3) Bij het hedendaagsche Nederlandsche leger. Een soldaat van het korps der *Grenadiers*. || (Het) werd ... noodzakelijk het leger te vermeerderen, en dit geschiedde bij Koninklijk Besluit van den 7en Juli 1829, hetwelk de oprigting van een afdeeling grenadiers, van twee bataillons jagers en van eene achttiende afdeeling infanterie behelsde, LANDOLT, *Grenadiers en J.* 4. Volgens be- sluit van den 15en October 1843 waren ... de grenadiers en jagers tot één regiment vereenigd, 106. — De bevelhebbers der bataljons grenadiers en jagers (ontvingen) bevel ... om ieder een peloton van 24 man gereed te houden, BOSSCHA, *Held.*² 3, 419.

Samenst. *Grenadiersmuts* (zie ald.).

— Voorts *Grenadiers-*, soms ook *grenadierbatal- jon* („De *grenadierbataljons* van Breydenbach en de Lannoy", BOSSCHA, *Held.*² 3, 49); *grenadiers-, gre- nadiercompagnie* („Eindelijk stormden ... 16 *Grena- dier-compagnieën* door twee bressen te gelijk het hoornwerk binnen", *a. w.* 2, 418); *grenadiers-, grenadiermuziek*, muziek (ook muziekkorps) van de Grenadiers (in de bet. **II**, 3) (zie v. ZEGGELEN 3, 150); *grenadiersuniform*, kleeding van een grena- dier; enz.

— Als tweede lid. *Handgrenadier* („Manuaal voor de *Handtgrenadiers*", *Gr. Placaatb.* 5, 253 *a*).

GRENADIERSMUTS — GRANADIERS- MUTS —, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Grenadier* in de bet. **II**) in den 2den nv., en *Muts*. Hoofddeksel gelijk door grenadiers wordt gedragen. || „Granadiers geeft acht om het Manuaal te doen!" Dit geschied door een slag met de vlakte van de regter hand te geeven, eerst vlak voor het front van de Grana- diers-Muts, en dan ... op de Granaat-tas, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 394 *b*. Een grenadiersmuts van beeren- huid, met klep en koperen plaat in de gedaante eener halve zon, waarop een granaat van wit metaal *enz., Besluit* van 27 Sept. 1829, aangeh. bij LAN- DOLT, *Grenadiers en J.* 179. De hooge spitse met metalen schilden voorziene grenadiersmutsen uit de 18de eeuw, LANDOLT 1, 245.

GRENDEL — GREINDEL, GRINDEL, GRUNDEL; daarnevens ook westvl. GRENDER —, znw. m., mv. *-s*, en *-en*; verkl. *-tje*. Ohd. *grintil*, mhd. *grintel, grindel*, dial. nhd. *grintl*, mnd. nnd. *grindel, gren- del, grennel* (en daarnevens *grendsel*), ags. *grindel*, mnl. *grendele, grendel*, enz. Een woord met de alge- meene beteekenis van: stang, staaf, boom en aan woor- den met diergelijke beteekenissen in de Slavische talen verwant (zie SCHADE en FRANCK); verg. ook de collec- tieve benaming onr. *grind*, traliewerk, deur met traliën, nnr., deensch, zw. *grind*, damhek, slaghek; ook de *Teuthonista* vermeldt op Gryndel, onder meer, „*claſrus*".

1) In eene thans, behalve in verheven stijl, niet meer gebruikelijke opvatting. Dwarsbalk van hout of ijzer, die over de geheele breedte van eene deur, van een venster enz. gelegd, en ter weerszijden in of aan den muur bevestigd wordt; sluitboom; boom; bout. Verg. GRENDELBOOM, en de ook in het Mnl. voorkomende beteekenis van: draagboom. || Sestigh groote steden, met mueren, ende koperen grendelen, 1 *Kon.* 4, 13. De Dalpoorte verbeterde Hanun, ende de inwoonders van Zanoah, die bouwdense, ende richteden hare deuren op, met hare sloten ende hare grendelen, *Nehem.* 3, 13. Door grendel moeten wij (*in Spreuk.* 18, 19) een' ijzeren sluitboom verstaan, zwaar, stevig en onverwrikbaar, v. D. PALM, *Sal.* 5, 381.

2) Naar de gewone opvatting. Een rond stuk ijzer, dat met een daaraan bevestigd handvat in horizontale of in vertikale richting kan worden uit- en teruggeschoven in twee krammen, die op de deur of het luik bevestigd zijn; de uitgeschoven staaf loopt in eene op de deurpost of het kozijn geslagen kram, in een grendelsteen, enz. Verg. PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 188. JUNIUS stelt, in zijn *Nomenclator* (uitg. 1577, 160 *b*) *grendel* gelijk met *worvel* (lat. *repagulum*, *repages*); lat. *obex*, *pessulus* is bij hem *voorschuyf*, *schuyfyser*, en lat. *vectis* wordt vertaald met *cluycke*. || Een Grendel, oft rigel. *Un Verrouil*, PLANT. — Alle groote dubbele deuren worden van onderen en van boven ook nog met grendels gesloten ... welke in gaten vallen of gestoken worden, daartoe in de ... sluit- en aanslagof grendelsteenen gemaakt, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 2, 145. De bovenste grendels (*van poortdeuren*) worden van een staaf of trekker voorzien om ze te kunnen openen en sluiten, zonder dat men behoeft te klimmen, *Ald.* — Heurt, hoe sy de grendels ontschoeft, W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 22. Hij (staat), midden in den nacht, op ..., zoodra hij zich slechts begint te verbeelden, dat hij verzuimd heeft sommige deuren met dubbele grendels te sluiten, KIST, *Eikenh.* 1, 202. Ik ... sloeg de deur dicht en schoof er den grendel op, V. LENNEP, *Rom.* 4, 365.

Zy (*Machteld*) gaet, hy (*Floris V*) volcht ter kamer inne.
Mits dat de grendel gaf een kras,
Hoe seer ontsetten al haer leden?
HOOFT, *Ged.* 2, 220 (*Ger. v. Velzen*).

Maer beter' grendelen en sterker slagh van sloten
Versekeren mijn bedd. ick slaep'er ongesloten; ...
Mijn trouwste Nachtslot is, voor geen' ontrouw te vreezen.
HUYGENS 1, 383.

Wat hoor ik voor geluid, daar komt 'er een van boven,
Het slot wordt opgedraaid, de grendels afgeschoven,
Daar opent men de deur; elk op zyn rang! wie daer?
OUDAAN, *H. Broederm.* 40 (*een schildwacht spreekt*).

— *Slot* en *grendel* (of *grendels*) te zamen genoemd als middelen van verzekering tegen diefstal of ontvluchting. || Een gewone slijter moge zijn wijn ... voor elk ten toon hebben staan, een wel voorziene handelaar houdt zijn wijnen achter sloten en grendels, *K. Zev.* 4, 192. Ik houd niet van die „coffre-forts" der gastvrijheid (*zoogen. likeurkelderlijes*), die door slot en grendel schijnen aan te toonen, hoeveel prijs men zelf op hun inhoud stelt, BEETS, *C. O.* 144.

zy dreygen klop op klop
Te dryven met heyrhamers op
De poort bewaeckt van slot, en grendel.
VONDEL 1, 718.

de buldraers (*de Winden*), opgestegen,
En toornigh, stormen hier op slot en grendels tegen.
8, 278 (lat. *claustra*).

— *Achter de grendels* —, *achter slot* (soms ook *deur*) *en grendels zitten*, *houden*, en derg.: in verzekerde bewaring, in de gevangenis. || De Commissaris wist ... dat Spa achter deur en grendel zat V. ZEGGELEN 1, 120. Op de zeven dagen der week bracht hij (*een vrijwilliger*) er gewoonlijk drie o vier achter de grendels door, SLEECKX 12, 279.

— Vandaar in ruimer gebruik, bij vergelijking: Opgesloten, van de vrijheid beroofd (houden, zitten enz.). || Hij denkt haar (*zijne kleindochter*) ... me zich naar buiten te nemen en daar, gelijk ik onderstel, achter de grendels te houden, *K. Zev.* 5, 242.

— Zegsw. *De grendels dooreten.* Van een schuldenaar: zoolang op kosten van zijne schuldeischers in gijzeling zitten, totdat dezen het onderhoud niet langer gelieven te betalen. Zie HARREB. 1, 258 *b*.

3) Met betrekking tot het doodenrijk. In minder of meer eigenlijke toepassingen. Verg.: *banden*, *kleisters* (enz.) van den dood, het graf en derg.

Daar (*in het graf*) rukken weedom, treuren, smeeken
Noch mensch- of Englenkracht, de onbreekbre grendels a
BILD. 6, 139.

ô Dichtkunt, lenigster der smarten, ...
Uw toon weet rotsen door te dringen,
Doet 's afgronds grendels openspringen,
En toomt den woedenden Orkaan.
8, 109.

een wenk, een woord (*van Jezus*),
Dat dooden in hun sluimer stoort
En grendels van het graf kan breken.
TOLLENS 11, 66.

De grendelen der hel
Verbraakt Gy, sterke God en Held Emmanuël!
DA COSTA 5, 131.

onze Weerpartij,
Wien wet, noch grenspaal, noch de ketens hem geklonk
Noch 's Afgronds grendlen, noch de diepten der spelonk
Weêrhouden van een wraak (*enz.*).
TEN KATE, *Par. Verl.* 61 (zie ook 110).

4) Bij vergelijking, of in geheel figuurlijke toepassingen van de bet. 1 en 2) op hetgeen is gesloten, besloten of in bedwang houdt. Verg. *band*, *boei*, *kluister*, *slagboom* in diergelijk gebruik. || De ongehoorsaemheyt ... van Adam ende Eva is den greyndel geweest daer die duere des hemels meer dan vijf duysent iaer lanck mede gesloten hevet gestaen, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 206 *b*.

Ick sweegh een tijdt, ...
Gedempten toorn verbraek met onbescheydt
Den grendel van stil-swijgentheydt.
CAMPHUYZEN, *Ps.* 39, 4.

Het is de grootste deughd te breydlen syne sinnen.
Het is de grootste deughd, en 't alderhooghste goet,
Te nemen in 't geweld de grendels van 't gemoet.
PERS, *Lucretia*, 54.

Schuijft den grendel van u Sinnen,
Laet den Bruydegom daer binnen,
Draeght hem liefde boven al.
POIRTERS, *H. Herte*, 40.

Elpine! 't was geen Kus, in sluimring opgedrongen!
't Was, van uw maagdlijk hart de grendels afgewronge
't Was 't onbegrijplijk, dat geen Engel smaken mocht.
BILD. 2, 367.

5) In de wapenkunde. Benaming van zekere heraldische figuur. || De Grendel (Fr. *verteuille* of *bris d'huis*) wordt voorgesteld als eene breede ijzeren reep met een geklaverd benedeneinde, RIETSTAP, *Handb.* 243.

Afl. *Grendelen* (zie ald.); *grendelloos*, zonder grendel, zonder behulp van een grendel („De Vallbrugh (*op Hofwyck*) ... sluyt, oock *grendelloos*, ... De Keucken-water-Poort", HUYGENS 1, 383).

Samenst. *Grendelgat*, *-kram*, *-slot*, *-steen* (zie die woorden).

— Voorts *Grendelknars*, knarsend geluid van een grendel („Daar wordt een *grendelknars* gehoord: Daar opent zich de torenpoort", V. D. HOOP, *Rovy.*

hy bulderde, zy weende.
O! hadj'et eens gezien hoe datze stondt en greende.
BARA, *Galt. en Alim.* 43.

GRENEN (II) — GREINEN —, stoffel. bnw. Nnd. *greinen* (DOORNK.-KOOLM.). Van *Green* met *-en* (*-ijn*). Van den green, den greneboom afkomstig; van grenenhout. Zie over de juiste houtsoort nader onder GRENENHOUT. || Vuren en Greinen Coperwijksche Balken; Greinen Riga Balken, *Aankondiging eener houtverkooping.* — Greene Balken. Roode dennebooms balken. *Des poutres de sapin rouge*, MARIN. — Greenen 13 à 18 duims ribben, KROOK, *Molenb.* 91. Ik heb beste eiken drieduims deelen gebruikt en hij misschien tweeduims greenen, SCHIMMEL 1, 323 *a*.

Waar bleef 't orduin gebooght (*van eene brug*), zoo kost-[lijk, van den Tiber?
Veel min zal 't greine, van den Iber,
Verduuren weer, en wind, en knaagen van de tyden.
SIX V. CHAND. 319 (*verkeerdelijk onder* [GEBOOGD (I) *aangehaald*).

GRENENHOUT — GREINENHOUT; daarnevens ook GREENHOUT —, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Uit *Green* (*grene*) en *Hout*. Verg. zw., deensch *granved*. Het hout van den green, den greneboom, t. w. het hout van *Pinus Picea* L. (*Pinus Abies* Duroy), den boom die ten onzent den naam van *Zilverspar* draagt (OUDEMANS, *Flora*[2] 3, 152) en in andere werken *Witte Denneboom* wordt genoemd (KNOOP, *Dendrologia*). Gewoonlijk te zamen genoemd met *Vurenhout*, dat van *Pinus sylvestris* L., en met *Dennenhout*, dat van *P. Abies* L. (*P. Picea* Duroy) afkomstig is. Maar er bestaat ten opzichte van deze namen en hunne Germaansche verwanten in alle landen eene niet geringe verwarring (zie daarvoor b. v. *Semper Virens* 1, n°. 44, 45 en 46 over *Pijnboom*, *Den*, *Spar*), en daaraan is het ook b. v. toe te schrijven, dat in den houthandel hetgeen wij *grenenhout* noemen, juist beantwoordt aan wat in Zweden *furu* heet en, omgekeerd, het Zweedsche *gran* hier te lande als *vurenhout* bekend staat. In vele, zelfs wetenschappelijke en technische werken, o. a. in V. HALL, *Landh. Flora*, treft men onbetrouwbare aanduidingen aan; men zie daarover OUDEMANS, *Flora*[2], 3, 149, *noot*. || Greenen-hout, Rood Dennen hout. *Sapin rouge*, MARIN. De Noorsche delië wordt ook Greinenhout genaamd, DE no[2] 194 *a*. — Hier is een warmen haert, en grenen hout genoech; hier wort altijt aengestoockt, VONDEL 5, 62 (VIRG., *Ecl.* 7, 49: *hic focus et taedae pingues*). Dit ... (hoofddeel) sal ... van het Greinen, en Vurenhout spreken, V. IJK, *Scheepsb.* 41. De kleur van het greenenhout is minder geelachtig dan van het eiken-, de jaarkringen zijn roodachtig bruin, somtijds heeft het hout zelf een min of meer rosachtig aanzien, STORM V. 'S GRAV. *Bouwk.* 1, 118. Behalve hars en Straatsburger terpentijn, wordt van *Pinus Picea* L. ook nog het grenenhout verkregen, OUDEMANS, *Flora*[2], 3, 150.

— Bij vaklieden (houthandelaars, timmerlieden enz.) vaak verkort tot *grenen*. || 't Hout (*tot het scheepsbeeld*) ... geschikt ... dient te wesen. Gezond Willigen, of Linden hier toe wel het beste is. Greinen te scheurig, en Ypen te wigtig valt, V. IJK, *Scheepsb.* 105. Beter zou het zijn ... greenen te nemen, KROOK, *Molenb.* 91.

Afl. *Grenen-* (*green-*)*houten.*

GRENENHOUTEN — GREINENHOUTEN —, stoffel. bnw. Van *Grenenhout* met *-en* (*-ijn*). Verg. *Greenhouten*. Uit grenenhout bestaande, van grenenhout; *grenen* (zie vorig art.).

GRENIER — gewoonlijk GARNIER; naar de uitspraak ook GENIER —, znw. onz.; als collectieve benaming zonder mv. Het Fransche woord *grenier* (graanzolder, zolder) als bijzondere benaming voor: de planken die in het scheepshol *onder*, *om* en *op* de lading geplaatst worden wanneer men stortgoederen laadt; vervolgens bij beperking: de beplanking die *op* de lading of den ballast gelegd wordt om er andere goederen bovenop te stouwen. Van dit *garnier*, de regelmatige vervorming van het op zijn Hollandsch uitgesproken *grenier*, leidde men *garnieren* (met *garnier* voorzien) af, en dit leverde weder *garniering* (hetzelfde als *garnier*) op. *Garnieren* en *garnier* zijn dus ten onrechte met *Garneeren* (zie ald.) in verband gebracht; het Fransch immers kent *garner* niet in den zin van: de lading met planken omgeven of bedekken; maar wel bestaat in die taal het znw. *grenier* in de verlangde beteekenis (zie den uitleg bij AUBIN, *Dict. de Marine* op *Grenier* en verg. uitdrukkingen als: *charger en grenier: à fond de cale, sans emballer* bij LITTRÉ 2, 1931 *b*). || Grenier of garnier heet de beplanking die de geheele lading omgeeft of bedekt; de gevelingen dienen om haar bij gedeelten te scheiden. — Het benooijde garnier zal zijn voor rekening van den kapitein, en de matten voor die van heer bevrachter, *Uit eene chertepartij*. — Dat selve vaartuyg moet behoorlyk weesen geballast, met een grenier daar over, bij DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 236 *b*. Onder in 't Kot legt een genier waar onder gemeenlyk eenige ballast gelegt wordt, LAMBRECHTS, *Zee-leerl.* 2. Over den ballast worden Noortse Delen gelegt, het Genier genaamt, 4 (zie ook 112).

GRENIKEN — GRENIGEN —, onz. zw. ww.: *grenikte* (*grenigde*); *gegrenikt* (*gegrenigd*). Een intensieve bijvorm van *Grenen*; hetzelfde als *Grinniken* (zie ald.); bij KILIAAN: Grenicken. *Renidere*, *subridere*, *irridere*, *false ridere* (enz.).

1) In 't algemeen. Lachen. || Dan deeze voorspoedt was maar een grenikken der fortuyne, HOOFT, *N. H.* 838. Hy grenickte eens en sprack: enz., VONDEL 11, 736 (lat. *risit*).

Maar so een windt van voorspoedt blaast,
Kittelich hy van vreughden raast,
Grenickt, handtklopt, spartelt met verschercken.
BREDERO 1, 75.

(*Grobbendonck*) lachte en grenickte uut den tooren, ...
Maer 't lachen dat verging ten leste.
VONDEL 3, 12.

2) Lachen over eens anders schade of leed; in zijn vuistje lachen. || Monesis en Pakorus heir ... grenickt dat het by zijn kleene halsketens noch eenen buit verovert heeft, VONDEL 6, 495 (lat. *renidet*).

(*Hij*) loegh om 't plonderen van Phebus hayligh dom,
En grenickte, als hy sagh, hoe 't schuym der menschen [vayligh
Een schouspel maeckte van den Phrygiaenschen Hayligh.
VONDEL 2, 465.

Kalvijn de mantelslip om 't aanzicht had geslagen,
Op dat geen oogen op zijn lach en kichling zagen,
Daar hy zijn greeniken, dat hy niet breeken kost,
Uyt schaamt', om eers wil met de mantel dekken most.
OUDAAN, *Toneelp.* 268 (*Servetus*).

3) Schamper lachen; verachtelijk meesmuilen. || Beide verbittert, met verschillend aangezicht; Marcellus met dreigende oogen, Crispus greenekende, HOOFT, *Tac.* 451 (lat. *renidens*).

Gy grenicht, doede Laef. ô stout en eerloos Vel,...
Gy sult dat grenigen, ik vrees, te laet beweenen:
Grenigen als u Vaer uyt sorrighvuldigheydt
Voor u, een eenigh Kint, uyt reen te vooren leyt
Het geen u naken sal (*enz.*).
OGIER, *Seven Hoofts.* 43.

— *Met iets greniken*: lachen, spotten. || Sy grenigen der mé als m' hun spreckt van bekeren, OGIER, *Seven Hoofts.* 254.

(*Grol*) Wel eertijds waerd geschat, voor uytheemsch dreyge-
[ment
En inbreuck, op de grens tot beuckelaer te strecken.
2, 607.

— *Iemand over de grenzen brengen, zetten*: hem uit het land verwijderen; *iemand over de grenzen helpen*: zijne vlucht bevorderen. || Niet toegelaten vreemdelingen, die geen reis- en verblijfpas kunnen bekomen, binnen 's lands gevonden wordende, moeten over de grenzen worden gebragt, *Wet van* 13 Aug. 1849, *Stbl.* 39, *a.* 9. Dat deze zich het lot zijns voormaligen bekenden zou aantrekken en de noodige middelen in het werk stellen om hem over de grenzen te helpen, V. LENNEP, *Rom.* 4, 197. Zoo hadden zij haar ... met politie over de grenzen gebracht, om dat zij haar logies niet betalen kon, *K. Zev.* 5, 57.

— Bij uitbreiding, als benaming voor hetgeen aan, op, in de nabijheid van de *grens* van eenig grondgebied gelegen is en als het ware die *grens* vormt. || Gy Tyrus en Zidon, ende alle grenzen van Palestina, *Joël* 3, 4.

(Indien 't voornemen is ... Hollands landvooghd ...) te
[kransen met dese eer,
Dat hy vermeester, door gebreck van tegenweer,
Ons' dier verworve grens, en allersterckste steden.
Soo heeft Bourgonjen schier eene eeu te lang gestreden.
VONDEL 2, 611 (*Kardinaal Toledo spreekt*).

— *De militaire Grenzen*: benaming der voorheen op militairen voet georganiseerde voormalige Oostenrijksche provinciën Croatië, Slavonië en Servië.

c) Niet zoozeer als *afscheidende lijn* gedacht, maar meer bepaald in de absolute beteekenis van *omringende lijn*. Uiterste rand of kant. || Sommige oorden bepalen de grens van 't bosch naar 't overhangen der takken, en naar den loop der wortels, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 222. Toen zij op een morgen de villa dieper ingewandeld was, stond zij op de uiterste grens, met een prachtig berglandschap ... voor zich, VOSMAER, *Inwijd.* 205.

d) Het enkelv. *grens* wordt ook gebezigd in den zin van *de grenzen*.

α) Omtrek van een stuk land, van een gebied. || Eene heylige plaetse ...; de lenghte zal zijn, de lenghte van vijf ende twintigh duysent meet-rieten, ende de breette tien duysent: dat sal in sijne geheele grenze rontom heyligh zijn, *Ezech.* 45, 1 (*Kantt.* soo wijt ende verre als het reyckt).

(*Heemskerk*) Die, slechts gedwee voor hooger magt,
Toen forsch terugsloeg door de schotsen,
De grens weer uit van 't schrikgebied (*de*
[*Poolstreek*).
BOGAERS 1, 83.

β) Bij uitbreiding ook voor het gebied dat binnen dien omtrek gelegen is: grondgebied. In 't mv.: bezittingen. || Daer is seer veel lants overgebleven om dat erffelick te besitten. Dit is het lant dat overgebleven is: alle de grenzen der Philistijnen, ende het gantsche Gesuri *enz.*, *Josua* 13, 2.

2) In meer algemeene toepassingen, hetzij, ten opzichte van andere zaken als: scheidingslijn, afscheiding, hetzij meer absoluut als: uiterste kant, eindpaal. || Grens van de loofboomen noemt men de denkbeeldige lijn die den plantengordel der loofboomen bepaalt. — In deze richting bereikte haar gezicht eindelijk de grens van 's menschen arbeid en het begin der ondoordringbare wouden, CONSC. 1, 249 *a*. Het Oostfriesch is een sterk verhollandscht Nedersassisch dialect, welks grenzen wij niet nauwkeurig zouden weten te bepalen, KERN in *Gids* 1878, 3, 157.

— Ongewoon in den zin van: omtrek van een voorwerp, *contour*. || Wie ... trekt mij de keurige grenzen van dat schoone profiel? ALB. THIJM bij BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 164.

— *Enge grenzen*: beperkte kring. || De enge grenzen van haar gezigteinder maakten haar ongeschikt de verstandigste gedragslijn te kiezen, BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 215.

— *Een grens* of *grenzen zetten* (in eigenlijken zin ongewoon, doch zie onder III, 2): palen en perken stellen (om of aan iets). || Uw zegekar is hier een grens gezet, SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 119.

(*Wijsheid*) Die de hemelen helpt welven,
Om den afgrond grenzen zet.
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 55.

II) Bij vergelijking, en zóó dat aan eene ruimte-uitgebreidheid nog wordt gedacht. Datgene waar het gebied van het eene ophoudt en dat van het andere begint; vervolgens zoowel *begin* als *einde*. || Ik zoude mij wel wachten, van haar (*zekere spreuk*) buiten de grenzen van het gebied der Zedekunde te plaatsen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 233.

— Met betrekking tot tijd en eeuwigheid. || Dien blik der langzaam stervenden, die reeds de grenzen der eeuwigheid schijnt te overschrijden, LOVELING, *Sophie*, 292.

— Met betrekking tot leven en dood: de overgang tusschen die beide; of wel: de eindpaal van het leven. || Lijders, welken reeds op de grenzen des doods stonden, gezond en frisch in het leven wedertebrengen, *Wildsch.* 3, 216. Ik vond hem afgetobd aan 's levens verste grens, LEDEGANCK 46.

hoe, aan den grens van 't leven, ...
In zonneglans nog 't kruis van Christus blinkt.
TER HAAR, *Ged.* 1, 51.

— Met betrekking tot een tijdperk. Het einde er van.

Ghy naeckte naeuwelijcx de grensen uwer jeughd
Of gaeft een proefstuck van uw aerd en oorlooghsdeughd.
VONDEL 2, 302.

— Met betrekking tot hetgeen eene ruimte omsluit. Het beperkende: omperking, perk.

o Gij, wier blik, de grens ontheven
Van 't sterfelijk gezigtsverschiet,
In heel zijn omvang 't heden ziet.
BOGAERS 1, 77.

Uw God te kennen is geen weten slechts, o Mensch! ...
Geen zich verliezen in een ruimte zonder grens;
Geen tasten in een nacht, dien nimmer lichtstraal kliefde.
BEETS 2, 455.

III) In vrijer toepassing.

1) Bij het maken van een onderscheid. Afscheiding, scheiding. || Het is zeer moeilijk de juiste grens te trekken, tusschen de personen die wèl, en hen die niet in aanmerking komen voor eene uitnoodiging op dat feest. — De Laokoon van Lessing handelt over de grenzen tusschen schilderkunst en dichtkunst. — O! zwerf toch niet zoo gaarne op de hachelijke grenzen tusschen goed en kwaad, BEETS, *St. Uren*, 9, 77. De grens tusschen „bepaling" en „omschrijving" is niet altijd zuiver te trekken, COSIJN in *Gids*, 1892, 4, 244.

Hier vloeit, op de schemerige grenzen,
Aarde en hemel, stof en geest ineen,
En aanschouwbaar breekt de ziel des menschen
Door den dichtgeweven sluier heen.
BEETS 3, 191 (*De Taal*).

2) Beperking, maat; in het mv., collectief: bestek. In tal van, meer of minder vaste, uitdrukkingen. Verg. het gebruik van ndl. *paal* en *perk*, en van nhd. *schranke*. || Als men eenmaal begint met buiten den kring der eigenlijke vrienden te gaan en ook kennissen uit te noodigen, waar is dan de

grens? — Dat (*de weldadigheid*) ... geene andere grenzen kent, dan die het hart van den gever haar voorschrijft, V. D. PALM, *Sal.* 2, 26. De phantasie van den dichter moet vrij werken, en zij heeft geen grenzen, dan het lage en het afzigtelijke, GEEL 89. Dat wij den wil hadden om wat mogelijk was te doen; doch dat wij de grens van het mogelijke kenden, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 111. Laten wij ... aan ... de publieke opinie der menschheid, binnen de grenzen namelijk van haar bevoegdheid, gewigt hechten, GROEN V. PRINST., *Ongeloof en Rev.* 22. Plaatsen, in welke deze ... schrijver ... de grenzen van Kerk en Staat afgebakend ... heeft, 65. De neiging der inlandsche Hoofden om de grens van 't gezoorloofd beschikken over arbeid en eigendom hunner onderhoorigen te overschryden, MULTATULI 1, 51. Waar zijn de grenzen (*der dichterlijke vrijheid*), of zijn er geen grenzen? BEETS, *Versch.* 2, 42. (Er) behoort ... bescheidenheid toe, om de grenzen van het weetbare te eerbiedigen, BEETS, *Karakter enz.*, 21. Dat de toelating van alle geschikten (*tot het kiesrecht*) alleen daardoor kan worden gewaarborgd, dat men niemand uitsluit, voor zoover dit althans binnen de grenzen van de grondwet bestaanbaar mocht zijn, BUYS in *Gids*, 1892, 4, 212.

— *Binnen* (of *buiten*) *de grenzen* (*van iets*) *liggen*: al of niet behooren tot hetgeen daaronder verstaan wordt, daarin begrepen is. || Onze kring van werkzaamheden (t. w. *van de vrouwen*) ligt ... binnen de grenzen des huiselyken levens, *Leev.* 8, 255. Dat het beantwoorden dezer bedenkingen buiten de grenzen lag van ons bestek, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 131.

— *Binnen de grenzen blijven, zich binnen de grenzen beperken, de grenzen bewaren*: niet verder in of met iets gaan dan het wezen of de aard der zaak medebrengt of toelaat. || Hoezeer het nieuw Amsterdamsch bestuur ... het raadzaam hield, zich binnen de grenzen der bewaring van rust en goede orde te beperken, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 62. Dat de aldus gevormde mensch zijne begeerte naar roem, en zijn afkeer van schande, niet binnen de grenzen van zijn tegenwoordig bestaan beperkt, V. D. PALM, *Sal.* 1, 63. Dat de dichter zijn vlucht beperken moest binnen de enge grenzen van het lofdicht, V. LENNEP, *Rom.* 3, 67. Havelaar ... voor zichzelf kon zich tot het strikt-noodige bepalen. Ja ... (hy) kon ... binnen de grens daarvan blyven, MULTATULI 1, 77. Zij (*de Hellenen*) wisten in hunne kunst de grenzen te bewaren, VOSMAER, *Amaz.* 66.

— *De grenzen* (*van iets*) *overschrijden, te buiten gaan*, enz.: zich aan de vereischte maat, de gestelde beperking niet houden; zijn eigenlijk gebied verlaten. || De wenschen der vromen ... overschrijden nimmer de grenzen der gematigdheid, V. D. PALM, *Sal.* 2, 2. Waar dat geschiedt, treedt de kunstenaar, mijns inziens, buiten zijne grenzen, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 204.

't Vergoten woudenbloed ging alle landen verven:
De zee wert rood in 't end. de boosheyd met gedruys
Na'et overtreên der grens sloegh voort van huys tot huys.
VONDEL 2, 725 (lat. *demto fine*).

— *Grenzen zetten* (*aan iets*): den voortgang beletten. || Die hoogere magt, die den vrijen geest des dichters hare grenzen en perken zet, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 187.

— *Zonder grenzen*: onbeperkt. || Goedhartig en menschlievend zonder grenzen, gul, open, vrij, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 165. Haat ... en liefde: beiden zonder grenzen, V. LENNEP, *Rom.* 10, 127.

— *Geen grenzen kennen*: alle perken overschrijden, alle maat of matiging te buiten gaan. || Dit despotisme der vrijheidsleer ... vernietigt de individuële vrijheid; het doet ook de politieke vrijheid te niet gaan; het kent geene grenzen, GROEN V. PRINST., *Ongeloof en Rev.* 246. De felle prior van San Marco, Savonarola, kent geen grenzen meer, VOSMAER, *Inwijd.* 228.

— *Zijne grenzen hebben*: zekere mate van duur, rekbaarheid of vermogen niet overschrijden, „éénmaal ophouden". || Nogtans heeft deze pligt om te spreken zijne grenzen, V. HEMERT, *Lect.* 1, 109. Het kloekste brein (t. w. *verstand*) ... Heeft grenzen, die 't niet overschrijdt, BOGAERS 2, 224. 't Geduld heeft zijn grenzen, ook 's jagers geduld, V. ZEGGELEN 5, 131. Ons vermogen, om eene blijvende vormverandering (*in een vast lichaam*) op te merken, heeft zekere grens, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1029.

— *Er is eene grens*; *er zijn zekere grenzen*; *alles heeft zijne grenzen*: het uiterste mag (*of* moet) niet gevergd worden, er is éénmaal een einde. Verg. HORAT., *Sat.* I, 106: *sunt certi denique fines.* || Het is kinderachtig zich om spotternij te spoedig boos te maken, maar er zijn zekere grenzen! Ik wil u gaarne nog ditmaal van dienst zijn maar — alles heeft zijne grenzen! — Waar de dienst me roept, ben ik nog altyd vlug en sterk; ... maar er is een grens, MULTATULI 1, 66.

3) Uit de vorige beteekenis ontwikkelt zich als vanzelf die van: dat, waar iets ophoudt, tegengehouden of gestuit wordt; eindpaal, eindpunt, einde. || Geschikt om geestdrift te ontvlammen: geestdrift die gelijk een electrike schok, zich mededeelde tot aan de uiterste grenzen der lijn, die met hem (*Buonaparte*) in aanraking was, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 18. Doch deze berekening vond hare grens, zoodra de druk van den oorlog der Republiek te zwaar viel, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 10. Hier was de grens van zijnen wrevel, MULDER, *J. F.* 1, 81.

4) Daar, waar iets begint, waar men als het ware een nieuw gebied betreedt. || Hy verloor zich in zyne gedagten; hy raakte de grenzen der ... zwaarmoedigheid, *Leev.* 8, 261. Eene vrijmoedigheid die soms op de grenzen der brutaliteit stond, HARTOG, *Spect. Geschr.* 221.

IV) Als term in verschillende vakken van wetenschap.

1) In de meetkunde. Datgene, wat noch buiten, noch binnen eene uitgebreidheid ligt; punt, waarin eene lijn; lijn, waarin een vlak; vlak, waarin een lichaam eindigt. || Men verstaat door de grenzen eener uitgebreidheid, in het algemeen, alle die plaatsen, welke noch binnen noch buiten die uitgebreidheid gelegen zijn; de plaats tot zoo verre deze uitgebreidheid strekt, en van de omliggende ruimte is afgescheiden, DE GELDER, *Begins. d. Meetk.* 1. Waar twee deelen der ruimte bij elkaar komen, hebben zij een grens. Deze grens noemt men een vlak, VERSLUYS, *Leerb. d. Meetk.* 5.

2) In de wiskunde. Eene standvastige grootheid waartoe eene veranderlijke grootheid zoo dicht mogelijk kan naderen, maar waaraan deze nooit gelijk kan worden. || Wanneer de waarden, die η ... aanneemt, hoe langer hoe minder van een bepaald getal q verschillen, en daarbij zoo dicht gebracht kunnen worden, als men verkiest, (noemt men) q de grens of de limiet van η, LORENTZ, *Leerb. d. Different.- en Integraalrek.* 7. (Men) kan ... het oppervlak van een cirkel beschouwen als de grens van het oppervlak van een ingeschreven regelmatigen veelhoek of van een omgeschreven regelmatigen veelhoek, VERSLUYS, *Leerb. d. Meetk.* 169.

3) In de natuurkunde, in verschillende toepassingen. Zoo o. a.

— *Grens van veerkracht*: waar de veerkracht van een aan uitrekkende krachten blootgesteld vast lichaam overwonnen is, zoodat het zijne oorspronkelijke gedaante niet weder herneemt. ‖ Gewoonlijk stelt men, dat de grens van veerkracht bereikt is, wanneer de uitrekking $^1/_{20000}$ bedraagt, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1029. Ook bij de wringing kan de grens van veerkracht worden overschreden; in dit geval komt het eindvlak van den gewrongen cilinder, wanneer de kracht opgehouden heeft te werken, niet in zijnen oorspronkelijken stand terug, § 1033.

Afl. *Grenzen-*, *grenze-*, *grensloos*. Zie GRENZENLOOS.

Samenst. *Grensbepaling*, *-bewaker*, *-bewoner*, *-boom*, *-dorp*, *-gebied*, *-gemeente*, *-god*, *-hoek*, *-kantoor*, *-kring*, *-laag*, *-land*, *-lijn*, *-linie*, *-muur*, *-ompaling*, *-paal*, *-plaats*, *-punt*, *-regeling*, *-rivier*, *-scheiding*, *-stad*, *-steen*, *-teeken*, *-verandering*, *-vesting*, *-vlak*, *-vlakte*, *-volk*, *-waarde*, *-wacht*, *-wachter*, *-weer* (zie die woorden).

— Voorts, min gewoon of dichterlijk (in de bet. I, 1) *Grensbeeld*, beeld van den grensgod Terminus, op eene grensscheiding geplaatst; *grensburgerij*, naburig volk (bij HOOFT, *Tac.* 492, als vertaling van lat. *finitima civitas*); *grenscordon*, keten van grensbewakers; *grensdijk*, dijk die als grensscheiding dient, in bepaalde toepassing op den Diefdijk, de grens tusschen de Betuwe en de Vijfheerenlanden („De *grensdyk* zwicht", STARING 1, 33); *grensgebuur*, nabuur op de grenzen; naburig, aangrenzend volk (bij HOOFT, *Tac.* 473 voor lat. *accola*, en voorts *N. H.* 566 en 971); *grensgenoot*, die met een ander de grens gemeen heeft, nabuur aan de grens („d'aenpaelende *grensgenooten*", VONDEL 11, 473); *grensgouw*, op de grens gelegen gewest, grensprovincie (zie WINKLER, *Oud Nederl.* 172); *grensketen*, ter verdietsching van *cordon* voorgeslagen door J. LUBLINK d. J., in DE JAGER'S *Archief* 3, 7; *grensmerk*, grensteeken (zie b. v. CONSC. 2, 47 *a*); *grensomschrijving* („Reden waarom dan ook ... de Rijndijk buiten hunne *grensomschrijvingen* (t. w. *van polders*) is gelaten", *R. v. St., Afd. Gesch. v. Best.*. 30, 602); *grensoord* („Het *grensoord* Durscinrevene der heerlijkheid Amstel", WITKAMP in *Oud Holl.* 1886, 132); *grenspilaar*, grenspaal, grensteeken („Een stadt (*Constantinopel*), die duizent jaer ... stont ... Gelijck een *grenspylaer* van Asie en Europa", VONDEL 10, 14); *grensregiment*, infanterieregiment voorheen door Oostenrijk uit de Militaire Grenzen getrokken (zie LANDOLT 1, 218); *grensslot*, kasteel op de grenzen („Maar zoo de Hollanders dit *grensslot* bestormen?" V. LENNEP, *Rom.* 6, 38); *grensstam*, op de grenzen van een staat wonende stam („De invallen der *grensstammen* in Chittagong Hill Tracts", *Indische Gids*, 11, 2208); *grenstermijn*, eindpaal, in figuurlijk gebruik („Dat ook de *Grenstermyn* van 't welgelukkigh leven Hier verre zy gestelt", ROOT, 2, 161); *grenstwist*, twist over de grensscheiding (zie NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 234); *grensuitbreiding* („De goede ontwikkeling der groote gemeenten (eischt) *grensuitbreiding*", J. H. DE VRIES, *Gemeentegrenzen*, 67); *grensweg*, weg die tevens grensscheiding is; *grenszuil*, grenspaal; ook figuurlijk in den zin van: afscheiding, „scheidsmuur" (CONSC. 1, 155 *b*).

— Eene afleiding van *grensbuur*, nabuur aan de grens, is *grensburig*, door HOOFT gebezigd in den zin van: naburig, aangrenzend („Eenen gebaanden wegh tot inlyving van zoo veele *grensburighe* gewesten t'uwen Ryke", HOOFT, *N. H.* 973).

— In verbogen vorm *Grenzegrendel* (VONDEL 3, 11, aangeh. onder GRENDEL, Samenst.).

— Met een bijw. *Grenswaarts*, *grenzewaart*, bijw. van plaats: naar de grenzen („(*Mars*) riep by trommelslagh den veldheer ... Al weer aen *grensewaert*", VONDEL 2, 533).

— Bij klokkengieters *Grensijzer*, zeker stuk ijzer in den klokvorm: nhd. *grenzeisen* (zie KUYPER, *Technol.* 1, 119).

— Als tweede lid in onderscheiden beteekenissen, *Rijksgrens*, *sneeuwgrens* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I, 1) *Akkergrens* („Geen heylge merckpael deelde ... d'*ackergrens* des volcx", VONDEL 2, 724); *gemeentegrens*, grens eener gemeente (in de bet. II, A, 2, *b*, *β*); *heigrens* („Dan klonk in 't rond het blij getier Tot over *heigrens* en rivier", V. LENNEP, *Poët.* 3, 177); *kruisgrens*, de grens van „Christenrijk" („Maer zoo de hoge noot het rijck van Christus dreight, De Tarter en de Turck de *kruisgrens* durf beschieten enz.", VONDEL 6, 736; „De *kruisgrens* leght gesloopt en bloot", 9, 241); *land-*, *landsgrens*, grens van een land of rijk („Dat door een barre woestenij De *landgrens* afgebakend zij", V. LENNEP, *Poët.* 3, 210; „de baan, die noordwaarts loopt tot de *landgrens*", V. BEERS, *Rijz. Bl.* 67); *wereldgrens* („Nog klinkt van oord tot oord, Van *wereldgrens* tot -grens, des Meesters heilig woord", SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 1).

— *Noordergrens*, grens aan den noordkant („De Kinne was de *zuider-*, 't Vlie de *noordergrens* van Westfriesland", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 233); *oostergrens* (zie eene aanhaling bij *westergrens*); *westergrens* („Van de *westergrenze* tot de *oostergrenze* toe", *Ezech.* 45, 7); *zuidergrens* (V. LENNEP, *Poët.* 12, 37 en hierboven bij *noordergrens*).

— In de bet. I, 2) *Taalgrens*, scheiding tusschen het eene en het andere taalgebied („De groote germaansche *volkeren-* en *taalgrens* die de beide grootste en machtigste volkenfamiliën van Europa scheidt, loopt slechts een paar uur bezuiden Maastricht", WINKLER, *Oud Nederl.* 63); *volkerengrens*: tusschen volken of rassen (zie hiervoren).

— Aan boord van oorlogsschepen. *Ziekengrens*, eigenlijk: de lijn waarbinnen de zieken moeten blijven; bij uitbreiding het scheepsgedeelte voor de zieken bestemd, de ziekenboeg (zie MOSSEL, *Het Schip*, 340).

GRENSBEPALING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Bepaling*. Het bepalen, uitbakenen, vaststellen eener grenslijn. Eigenlijk en figuurlijk. ‖ De noodzakelijkheid om hier en daar in de grensbepaling tusschen provincien en gemeenten te voorzien. *Bijblad Staatscour.*, 1864—1865, 2de *Kamer*, blz. 475. Dat nu in het proces-verbaal van grensbepaling der gemeente Hengelo staat ... dat *enz.*, *R. v. St., Afd. Gesch. v. Best.* 29, 716. Ook is er niets moeielijker dan grensbepaling, vooral van vrijheden, BEETS, *Versch.* 2, 41 (*Dichterl. Vrijh.*). Immers de constitutioneele waarborg van de persoonlijke vrijheid wordt op niets prijsgegeven en de grensbepaling van die vrijheid weder aan het oordeel van den gewonen wetgever overgelaten, BUYS, *Grondw.* 2, 385.

GRENSBEWAKER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Bewaker*. Grenswachter. Zie b. v. TEN KATE, *Par. Verl.* 110.

GRENSBEWONER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Bewoner*. Iemand die op de grenzen van een land woont. ‖ Kunt gij niet in uw ledigen tijd eens het geweer op schouder nemen en u wat oefenen in de dienst? ... Een grensbewoner althans dient altijd waarde te zijn, V. LENNEP, *Poët.* 8, 272. Ook v ander opzicht zijn grensbewoners ... h eigenaardig, WINKLER, *Oud Nederl.* 1

GRENSBOOM, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Boom*. Boom die tot uitbakening van de grens dient, boom als grensmerk. || In de grensboomen werden kruisen ingekapt en nagels ingeslagen, gewoonlijk steenen er naast gezet, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 234. Heilig en onschendbaar waren de grenssteenen en -boomen; van deze mogt loof noch tak afgehouwen worden, *Ald.*

GRENSDORP, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Dorp*. Dorp dat aan de grenzen des lands gelegen is. || Bij dit vaderlandsche grensdorp (*Hilvarenbeek*) had nog een aandoenlijk afscheid plaats van professor Van Heusde, CRAANDIJK in *Eigen Haard*, 1890, 54 *b*.

GRENSGEBIED, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Gebied* in de bet. II, 2, *b*). Landstreek die in de nabijheid van de grenzen ligt.

Gy liet hem (*Napoleon in* 1815) naadren: ja; maar op de [ontzachbre zoomen
Van 't Nederlandsch gebied, spleet d' afgrond voor zijn [voet! ...
Op 't Hollandsch grensgebied hadt Gy de wacht der hemelen
By Neêrlands heir geschaard (*enz.*).
Vr. BILD. 3, 125 (*tot God*).

GRENSGEMEENTE, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Gemeente* in de bet. II, A, 2, *b*, *g*). Op de landsgrenzen gelegen gemeente.

GRENSGOD, znw. m.; zonder mv. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *God* in de bet. I, B). Eene door de Romeinen als beschermer der grenzen vereerde godheid, t. w. *Terminus*. || Een beeld van den grensgod. Het feest van den grensgod, de Terminalia.

GRENSHOEK, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Grens* in den zin van: het uiterste dat bereikbaar is (verg. de bet. IV, 2) en *Hoek*.

1) Bij het richten van geschut aan boord van een overliggend schip. De grootste hoek die de richtlijn maken kan met het vlak van opstelling van den vuurmond. || De grenzen der rigtlijn gaan over het vizier en door het oog van den kommandeur, hetzij deze zich in zijne volle lengte oprigt, hetzij hij eene bukkende houding aanneemt. De hoeken, welke de rigtlijn in die gevallen met het vlak van opstelling maken (*lees* maakt), zullen de grenshoeken zijn, v. GOENS, *Handl. t. d. Zee-art.* 570 (zie ook 569).

2) In de natuurkunde. Zie de bepaling in de aanhaling gegeven. || De grootste hoek ..., dien de gebroken lichtstraal met de normaal kan maken na den overgang van eene stof in eene andere sterker brekende, of, wat hetzelfde is, de grootste hoek, dien een invallende straal met de normaal kan maken, om van eene sterker brekende in eene minder sterk brekende stof te kunnen overgaan, wordt de grenshoek genoemd, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1244.

GRENSKANTOOR, znw. onz., mv. *-kantoren*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Kantoor*. Kantoor der douane aan de grenzen. || Het vervoer van een lijk over de grenzen geschiedt ongehinderd, mits aan de ambtenaren der in- en uitgaande regten aan het grenskantoor eene verklaring worde overgelegd, afgegeven *enz.*, *Besl.* van 18 Oct. 1869, *Stbl.* 162, *a*. 7.

GRENSKRING, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grens* in de bet. I, 2 (afsluitende lijn) en *Kring*.

1) Eene benaming voor den gezichtseinder, den horizont. || Wat vindt uw oog, als 't aan den grenskring stuit? STARING 3, 7.

2) Afsluitende kring. || Hij zweeft voor aller oogen, Den grenskring van 't vergankelijke uit, STARING 4, 20 (*De Hemelvaart*).

GRENSLAAG, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. In de natuurkunde. Benaming voor de bovenste of buitenste laag van een lichaam, eene stof, eene vloeistof.

GRENSLAND, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Grens* in de bet. I, 1, *b*) en *Land*. Aan de grenzen (b. v. van een werelddeel) gelegen land. || Op zijn (*Paulus'*) doorreis naar Spanje, dat grensland van het Westen, BEETS, *St. Uren*, 9, 304.

GRENSLIJN, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Lijn*.

1) Eigenlijk. Eene lijn die getrokken of uitgebakend is om de grens, de grensscheiding aan te geven. || Van het punt waar de tegenwoordige grenslijn (*der gemeente Dreischor*) het verlengde van de oostzijde van den dijk van den Galgepolder ontmoet, volgt de grens oostwaarts *enz.*, *Bijblad Staatscour.* 1878—1879, 2de *Kamer*, nº. 140, blz. 1 *a*. Dat ... de grenslijn is rooiende tot de Flierbrug, *R. v. St.*, *Afd. Gesch. v. Best.* 29, 716. Langs de grens (*van Elzas-Lotharingen*) is ... een 4 meter breede baan uitgegraven, in welker midden de door steenen aangeduide grenslijn loopt, *Haarl. Courant* van 21 Mei 1890.

2) Hetzelfde als: grens. || Uwe kunst ... Schittert ver heen over de dietsche grenslijn, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 234 (*Aan Conscience*).

wie ooit voorheen uw stroom,
o Rijn! tot grenslijn heeft bepaald
Van Rijken, heeft te ver gedwaald.
V. LENNEP, *Poët.* 3, 209.

3) In figuurlijk gebruik. Afscheiding, scheiding. Verg. *Grens* in de bet. II en III, 2). || Om de nette grenslyn tusschen het Romanesque en het Natuurlyke te trekken, *Leev.* 6, 299. Dat hij op dit oogenblik als op de grenslijn stond die zijn vroeger leven voor altijd zou afscheiden van zijn volgend, BOSB.-TOUSS. 3, 478 *b*. De grenslijn tusschen bandeloosheid en losbandigheid wordt ... ongemerkt licht overschreden, VISSERING, *Herinn.* 3, 392. Het trekken van zekere grenslijn tusschen gewijd en ongewijd, tusschen wereldsch leven en hooger leven, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 161.

— Ook in den zin van: eindpaal. || Een dier verrukkelijke dagen, op de laatste grenslijn des winters, BOSB.-TOUSS. 2, 111 *b*.

GRENSLINIE, znw. vr.; mv. *-liniën*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Linie*. Grenslijn. In figuurlijk gebruik. || Onze wijze en goede Schepper (heeft) de grenslinie tusschen deze beide ... soorten (*mensch en dier*) onmiskenbaar ... willen teekenen, V. D. PALM, *Sal.* 3, 374.

GRENSLOOS. Zie GRENZENLOOS.

GRENSMUUR, znw. m.; mv. *-muren*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Muur*. Muur die als grensscheiding, afscheiding dient.

1) Bij vergelijking met een vestingmuur. Al hetgeen tot verdediging der landsgrenzen dient.

Uw grensmuur, België, is gevallen,
En Brussel siddert in zijn wallen,
Van 't naadrend schutgebral doordaverd en geschokt.
BILD. 9, 206.

2) Figuurlijk. Scheidsmuur, afscheiding. || Ik ga eenen onoverschrijdbaren grensmuur opwerpen tusschen mijn verleden en mijne toekomst, CONSC. 4, 107.

GRENSOMPALING, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Ompaling* in de bet. 2). Letterlijk: het paalwerk dat de grens afbakent; vandaar grenslijn, grens.

Neen, 't is geen grond of grensompaling
Waarin het vaderland bestaat.
BILD. 11, 489.

GRENSPAAL, znw. m.; mv. *-palen*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Paal*.

1) Eigenlijk. Een paal die alleen of te zamen met andere van dezelfde soort en gedaante ter aanduiding of tot uitbakening van eene grens dient. || Zij (*de goddeloozen*) zetten arglistig den grenspaal vooruit, TEN KATE, *Job* 85 (verg. *Job* 24, 2). Daar zien ze een tilbury Met volle vaart de groene grenspaal (*eener gemeente*) naken, v. ZEGGELEN 5, 67. Een grenspaal die de provincie Gelderland en Utrecht scheidde, KELLER, *Zuiden*, 2, 64. Dat ... de Peppelenbrug èn volgens de kadastrale plans èn volgens de op het betrokken terrein aanwezige grenspalen niet op het grondgebied van Hengelo ligt, *R. v. St., Afd. Gesch. v. Best.* 29, 716.

De grenspaal rees, getuige wie de gronden
Tot erfgoed zich gekocht had met zijn zweet;
't Beschermend wetboek werd gevonden,
En 't straffend staal van 't regt gesmeed.
DE VISSCHER bij BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 210.

— Bij vergelijking. || Reeds zien zij in de verte den lindeboom, grenspaal, waar de doodsche afwezigheid beginnen moet, CONSC. 3, 11 *a*.

— Ook in den zin van: afscheiding.

een veld, met schoven half-bedekt,
Versch-opgezet, daarnaast een park waar schapen weidden.
Een zooden altaar stond als grenspaal tusschen beiden.
TEN KATE, *Par. Verl.* 287.

2) Bij uitbreiding voor: grens. Verg. het gebruik van *landpale* in denzelfden zin. || Dat de Grenspaalen tusschen Groot Ruslandt en China op 48 ... graden ... van Peking gelegen wezen zouden, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 150. Dat de oorsprong der rivier Argun de grenspaal der beide heerschappyen zyn zoude, REITZ, *Rusl.* 1, 252.

3) In figuurlijke toepassingen. Verg. GRENS in de bet. II).

a) Gewichtig, merkwaardig, kenmerkend (enz.) punt of tijdstip. || Dien gewigtigen grenspaal, waar de rozenkleurige jeugd verbleekt, de doellooze vermaken ophouden en de pligt des levens aanvangt, KNEPPELH. 1, 10.

alleen die reeds Adepten waren
Bragt Pankrates op Kennis hooger baan:
Den grenspaal ver voorbij, waar Lavoisier bleef stuiten,
Ving hij zijn „cursus" jaarlijks aan.
STARING 2, 23.

b) Scheiding, afscheiding, grens tusschen twee zaken. || Geen grenspaal ziet men voor 't verschil van rang en stand, v. ZEGGELEN 7, 75 (*De tijdgeest*).

Hij heeft over 't water een cirkel getrokken
Tot d' uitersten grenspaal van duister en licht.
TEN KATE, *Job* 92.

c) In 't mv., als collectief: grenzen, omtrek, perk. || Aan beide zijden wordt eene op zich zelf ware stelling niet binnen hare grenspalen gehouden, PIERSON, *O. Tijdgen.* 5.

— Vandaar ook, ofschoon in den grond onjuist: *enge grenspalen*. || Hunne wereld had enge grenspalen, CONSC. 3, 8 *b*.

d) Eindpaal, eindpunt; in 't mv., als collectief: begrenzende lijn, grens, einde. || Wanneer wy aan de uiterste grenspaalen der onvoorzichtigheid genaderd zyn, *Leev.* 1, 238. Weeten wy al zo net, waar de grenspaalen van het uiterste mogelyke leggen? 5, 88. De grenspaal van het menschelijk verstand, *Wildsch.* 1, 92. Dat ... hij ... den grenspaal naderde van het menschelijk leven, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 379. Zie geen grenspaal in de tombe, die uw koud gebeente drukt! TEN KATE 6, 316.

Hebt gij den grenspaal nu ontdekt?
Weet gij, hoe ver de schepping strekt?
NIEUWLAND, *Ged.* 10.

't Is de aanblik op den prijs, die aan den grenspaal ligt,
En 't zaligend besef van trouwvolbrachten plicht.
TOLLENS 2, 84.

Schijnt de weg wat lang te duren,
Toon den grenspaal in 't verschiet!
TEN KATE 6, 45.

GRENSPLAATS, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Plaats*. Eene stad, een dorp, eene vesting in de nabijheid van de landsgrenzen gelegen. || Dat hy de grensplaatsen des rijx bezette met luiden die van aardt minst met de gebuurvolken over een quaamen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 182. Van Moskow tot de uiterste grensplaets zijner Czaerse Majesteit in Sibirie ... wort gemeenlyk gerekent te zyn een lengte van 7600 wurst, DE BRUYN, *Reizen* 2, 44 *b*. De Bisschop ... zou ... de Hollandsche grensplaatsen ... overrompelen en bezetten, v. LENNEP, *Rom.* 12, 136. Philips ... verkreeg ... de toezegging van een paar betwiste grensplaatsen, FRUIN, *Tien J.* 71. Een daglijst ... van al de vreemdelingen, die de grensplaats waren binnengekomen, SCHIMMEL 1, 85 *a*.

GRENSPUNT, znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grens* in de bet. II) en *Punt*.

1) Het punt, de plaats waar de grens, de afscheiding tusschen twee zaken is gelegen. In figuurlijke toepassing. || Wat is 't grenspunt dan, waar de ondeugd by begint? BILD. 7, 40.

2) Eindpunt, einde.

... de elektrieke vonk, die bliksemt langs de lijn,
Zal de overbrengster der ontsluijerde gedachte ...
Naar 't grenspunt der beschaving zijn!
TER HAAR, *Ged.* 2, 216.

GRENSREGELING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Regeling*. De handeling van het regelen of bepalen der grens (grenslijn) tusschen het grondgebied van twee staten, gemeenten enz. || Het geschil nopens de grensregeling tusschen Suriname en Fransch Guyana is door scheidsrechterlijke uitspraak beslist. — Eene algemeene grensregeling zal in de uitvoering een groot deel van de revisie van het kadaster omvatten, *Bijblad Staatscour.* 1864—1865, 2de Kamer, blz. 475 *b*. Het motief van het voorstel was niet om de grensregeling van de gemeenten geheel aan de wetgevende macht te onttrekken, BUYS, *Grondw.* 3, 9. Mij dunkt niet zonder reden werd hiertegen aangevoerd, dat zulke grensregelingen ook van de Staten-Generaal weinig tijd vergen, *Ald.*

GRENSRIVIER, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Rivier*. Eene rivier die de grens of grensscheiding tusschen het grondgebied van twee staten vormt. || De overgangen te vermeesteren van Spanjes grensrivier (*de Bidassoa*), BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 207.

Slechts tot in 't breede Wad
In 't bed der Grensrivier, zal hij den troep geleiden.
STARING 2, 64.

GRENSSCHEIDING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Scheiding*.

A) Concreet. — 1) Eigenlijk. De lijn die het eene grondgebied van het andere scheidt, grenslijn. || Plaswijk ... lag juist op de grensscheiding tusschen de lagere veen- en weilanden van Amstelland en den hoogeren Stichtschen grond, v. LENNEP, *Rom.* 6, 1. Geen grensscheiding, geen kreek, geen klip is vergeten (t. w. *op de landkaarten van Blaeu*), 22, 99. De grensscheiding tusschen het Groot-Hertogdom Luxemburg en België (werd) als

aald *enz.*, v. BOETZELAER, *Hand. v. d. ver.* 35. Dat er een haas ... „meegenomen" den, die — op de grensscheiding van een jacht ligt, BEETS, *C. O.* 342.
figuurlijk gebruik. || Over de grensscheichen het Romanesque en het Natuurlyke, XXI. Vondel ... ware in staat geweest het *ksche treurspel*) by ons te herstellen, had van zijn tijd hem niet ... op de grensgebracht, waar het Grieksche eindigt, en Fransche ... aanvangt, BILD. 15, 141.
lt de grensscheiding uitgewischt, die men hen wetgeving en rechtspleging heeft geDE LOUTER in *Bijdr. Staats-, Prov.- en* 1889, blz. 381.
tract in den zin van: het bepalen eener iding, grensbepaling, grensregeling. || Bij de iding van twee gemeenten, waarvan eene ene zijde van eene rivier, en de andere over is gelegen, is soms in het processan grensscheiding vermeld, dat de grenzen enten zich in het midden der rivier ont*Bijblad Staatscour.* 1864—1865, 2de Kamer, *a.* Dat er eene wet worde gemaakt die lgemeene regelen van grensscheiding, 475 *b.*

NSSTAD, znw. vr., mv. *-steden*; verkl. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Stad.* Stad e nabijheid van de grenzen des lands is | (Soo dat ik) Naer dat ons heyr den artig hadt verweert, ... Schoonhoven een heb gevonden, DROSTE, *Overbl.* 84 (*Juni* msterdam is immers geen Grensstad. Wat er dat wy oit de minste aanstoot van legers zullen hebben te lyden? V. EFFEN, 173. Een kleine grensstad, *K. Zev.* 1, 11. arel had ... de twee grenssteden Charle-Phillippeville met vestingen doen ombouSC. 4, 306 *a.* Maurits de vrije hand tegen de lsche grenssteden te laten, of *enz.*, PRUIN, 335.

een grensstad zonder wallen,
Ten roof van 's vyands overvallen.
LUYKEN, *Spiegel v. h. Mens. Bedr.* 9.

NSSTEEN, znw. m., mv. *-en*; verkl. *Grens* in de bet. I, 1) en *Steen.* Stuk steenen paal ter aanduiding of afbakening grens. || Een overoud gebruik (t. w. *het n van knapen*) ... bij 't leggen van den teen, het zetten van den grenssteen, *enz.*, IEN, *Regtsoudh.* 36. Grenssteenen werden 233. Heilig en onschendbaar waren de nen, 234. Deze grenssteenen (*langs de Duitsche grens*) ... heeft (men) ... thans rfd, terwijl aan de ééne zijde eene D, aan e eene F de twee landen aanduidt, *Haarl.* n 21 Mei 1890, 1ste Blad.

NSTEEKEN, znw. onz., mv. *-s* en *Grens* in de bet. I) en *Teeken.* Het ndere merk tot aanduiding van eene grens. figuurlijk gebruik. || Eene van de bepalindiergelijke wet (*tot regeling van de grens*) zou moeten inhouden is ... dat er begrensteekenen zullen worden geplaatst, *Staatscour.* 1864—1865, 2de Kamer, blz. ene nieuwe kieswet aanbieden wilde met oorden zeggen, het recht door het voorlooreglement gevestigd, belangrijk uitbreiden errein, waar de natuurlijke grensteekenen n eenenmale ontbreken, BUYS in *Gids*, 209.

NSTRACTAAT, znw. onz.; mv. *-tracten*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Tractaat*, acte van overeenkomst. Overeenkomst tusschen aangrenzende staten ten opzichte van de gemeenschappelijke grens. || Dat het grenstractaat ... tusschen de Nederlanden en Hanover gesloten ... in het Staatsblad zal worden geplaatst, *Besluit* van 29 Sept. 1846, *Stbl.* nº. 54.

GRENSVERANDERING, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Verandering.* De wijziging of verlegging van de bestaande grenzen van eenig grondgebied. || Wetsontwerp tot grensverandering tusschen Berg en Gendringen (aº. 1863). Wet houdende grensverandering tusschen Stad-Almeloo en Ambt-Almeloo (aº. 1879). — Vereeniging, splitsing of grensverandering van provinciën of vorming van nieuwe *Grondw., a.* 82. Dat wanneer grensverandering in de koloniën het gevolg mocht zijn van afstand of ruiling van grondgebied, de algemeene wetgever die verandering moet goedkeuren, BUYS, *Grondw.* 1, 11. Grensverandering heeft ... plaats als er van eene gemeente een stuk wordt afgenomen, of als er een stuk bij eene gemeente wordt gevoegd, zóó, dat beide gemeenten hare zelfstandigheid behouden, J. H. DE VRIES, *Gemeentegrenzen*, 29.

GRENSVESTING, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-kje.* Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Vesting.* Versterkte plaats aan de landsgrenzen. || Tot de inrichting der grenzen behooren vooral de grensvestingen, die zoowel de bestemming hebben, het voortrukken des vijands te belemmeren, als depôts van allerlei aard op te nemen, LANDOLT 1, 218. — Meest de grensvestingen hadt Vrankryk overmant, DROSTE, *Overbl.* 91. Terky ... was eertyts de laetste stadt van het Russische Keizerryk; en dus eene uiterste grensvesting naer den kant van Persie, REITZ, *Rusl.* 1, 48**. Zonder het bezit van deze twee Spaansche grensvestingen (*Badajoz en Ciudad-Rodrigo*) zou het Engelsche leger zich niet ... dieper in Spanje kunnen wagen, BOSSCHA, *Lev. v. W. II.* 41.

GRENSVLAK, znw. onz., mv. *-ken.* In de natuurkunde. Buitenvlak van een lichaam enz. Zie o. a. BOSSCHA, *Natuurk.* § 1294 en verg. GRENSLAAG.

GRENSVLAKTE, znw. vr., mv. *-n.* De denkbeeldige vlakte, het denkbeeldige vlak dat de grens tusschen twee lichamen vormt. || Wanneer het licht de grensvlakte van twee stoffen treft, wordt het voor een gedeelte teruggekaatst, voor een gedeelte doorgelaten, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1245.

GRENSVOLK, znw. onz., mv. *-en* (en *-eren*). Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Volk.*

1) Een volksstam die in de nabijheid van de grenzen van een rijk woont. || De grensvolken van het Romeinsche rijk, van het rijk van Karel den Groote.

2) Dat onderdeel van de bevolking van een land, dat aan de grenzen woont; de grensbewoners. Als collectief zonder mv. || Het oude en eigene blijft by 't grensvolk langer in weerde, het nieuwe ... bereikt hen eerst laat, WINKLER, *Oud Nederl.* 173.

GRENSWAARDE, znw. vr.; mv. *-n.* In de stelkunst. Eene standvastige waarde waartoe eene veranderlijke waarde zoo dicht mogelijk kan naderen, maar waaraan deze nooit gelijk kan worden. Verg. *Grens* in de bet. IV, 2). || De grenswaarde van 0,3, is $^1/_3$.

GRENSWACHT, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Wacht.* Collectieve benaming voor de personen die met de bewaking der landsgrens zijn belast. || Van de gevangen genomen drie Russische soldaten, die gewapend de Oostenrijksche grenzen in Galicië overschreden, zijn twee vrijgelaten en aan de Russische grenswacht overgeleverd, *Haarl. Cour.* van 22 Aug. 1890.

de grenswacht bidt,
En schreit: de Turck treckt aen.
VONDEL 9, 242.

GRENSWACHTER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Wachter*. Bewaker van de landsgrens; soms ook als verdietsching van: ambtenaar der douane. || Immers daar, waar het (*het sluiken*) nog goede voordeelen belooft, is het door geen leger van grenswachters te beletten, VISSERING, *Staathuishoudk.* 2, 181. Ware 't niet dat de grenswachter en de tollenaar er ons duidelik aan herinnerden, wie zoude bemerken ... dat men van 't eene land in 't andere komt? WINKLER, *Oud Nederl.* 173.

GRENSWEER, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grens* in de bet. I, 1) en *Weer*, middel tot afwering en verdediging. Middel tot beveiliging en verdediging der landsgrens. || De Nieue-Gracht, eene oude grensweer, door den vlaamschen graaf Boudewyn V gegraven, WINKLER, *Oud Nederl.* 174.

Dien voormuur tegen 't woên van Nereus hooge wellen,
Weleer, als 't bruischend meir zijn grondvest had beroerd,
U door dien vijand-zelv' ter grensweer toegevoerd.
BILD. 6, 336 (*van de duinen*).

GRENZELOOS. Zie GRENZENLOOS.

GRENZEN, onz. zw. ww.: *grensde*, *gegrensd*. Nhd. *grenzen*, zw. *gränsa*, deensch *grænse*. Van *Grens*.

A) Naar de gewone opvatting.

1) Eigenlijk. — *α*) Van grondgebied en ander onroerend goed. Tegenaan gelegen zijn, belenden, palen, zwetten. Met eene bepaling, afhangende van het voorz. *aan*. || Ieder eigenaar kan zijnen nabuur noodzaken hunne aan elkander grenzende eigendommen af te scheiden, *B. W.*, *a.* 678. — Zevenduizent eenhondert gulden ... om bekeert te werden, tot betaaling der bezettingen van dat gewest (*Overijsel*) en andere plaatsen daar aan grenzende, HOOFT, *N. H.* 949. (*Rusland*) is gelegen aan 't uiterste einde van Europa, grenzende tegen 't Oosten aan Groot Tartarye in Azie, BEITZ, *Rusl.* 1, 4. Een Kalmuksch Vorst ..., wiens landt aen dat van de Siberische Tarters tegens het Zuidwesten grenst, 1, 281. Die Buurt, daar haar Tuin en Stallingen aan grenzen, *Leev.* 8, 294. Een kamertjen, dat grensde aan het ... kerkjen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 69. De onmiddellijk aan de negorij grenzende bosschen van sago- en andere vruchtboomen, V. REES, *Pionn. d. besch.* 121.

— In dichterlijke beeldspraak.

Het menschelijk geslacht valt toch als blaadren af:
Wij worden en vergaan . . de wieg grenst aan het graf.
FEITH, *Werken*, 11, 41 (*Het Graf*).

b) Van volken. Aan elkander palen, naast elkander wonen, buren zijn. Voorheen ook met eene bepaling afhangende van het voorz. *met*. || Japon ... leyt verscheydelick van China. ... Aen d' ander sijde grensen de Japonesen met de Filipinen, van waer sy handelinghe hebben met haer *enz.*, *N. Werelt*, 1, 87 *a*.

2) Van onstoffelijke zaken.

a) Met betrekking tot tijdperken, enz. Onmiddellijk voorafgaan aan, of volgen op een tijdperk, eene gebeurtenis enz. || Niets is natuurlijker, dan dat wij in het onderzoek der duistere oudheden, eerst onze toevlugt nemen tot hen, die in tijden geschreven hebben, welke het naast aan de te onderzoekene zaak of daad grenzen, FOKKE, *Verz. W.* 11, 144. De oorsprong ... dier oude volken grenst meestal onmiddellijk aan den niet maatschappelijken staat van den mensch, KEMPER, *Verh.* 1, 324. Den tijd ..., die het naast aan de omwenteling grensde, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 82.

b) Van onderling nauw verwante zaken, elkander „rakende" begrippen, op elkander gelijkende toestanden, enz.

α) Niet ver van elkander afstaan; slechts nog door een geringen overgang gescheiden zijn; niet veel verschillen. Vandaar *Na* —, *nauw grenzen*: dicht nabijkomen. || Deeze stoffe brengt my natuurlyker wyze tot een ander, die aan haar zeer naauw grenst, V. EFFEN, *Spect.* 12, 165. Dat onze deugden en zwakheden al zeer na aan elkander grenzen, *Leev.* 5, 310. Dat de beoordeelingen van eene verstandige getrouwde Vrouw, die de waereld kent, het naast aan de waarheid grenzen, 6, 375. Daar de critische beschouwing der dichters aan de wijsbegeerte, en derzelver kort levensverhaal aan de geschiedenis der letterkunde grenst, FOKKE, *Verz. W.* 11, 43. Mijn gevoelen is, dat, ZOO ... (*vernieuwing der vriendschap*) niet volstrekt onmogelijk is, zij ten minste zeer na aan het onmogelijke grenst, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 102. Dit overdreven wantrouwen op zich zelven ... veroorzaakt een uiterlijk zedig en nederig voorkomen, 't welk ... zeer na grenst aan ware ootmoedigheid, V. D. PALM, *Sel.* 1, 278. De drie nederlandsche carrés ... WAREN nu in eenen toestand, aan ontbinding grenzende, KNOOP 1, 36.

De droomen grenzen dicht aen d' ydelheit en logen.
VONDEL 3, 750.

— Van gewaarwordingen, gevoelens, enz. || Een fijn gevoel, dat byna aan de zwakheid eener teder Vrouw grenst, *Leev.* 6, 345. Een genoegen ..., 't welk al zeer na aan verrukking grenst, 8, 240.

β) Desgelijks ook „aan iets nabijkomen" in den zin van: op iets gelijken. || Kent ge edelmoedigheid die aan de zijne grenst? BILD. 13, 95. Eene vaderlandsliefde, die aan geestvervoering grensde, V. D. PALM, *Red.* 1, 170. Persoonlijken moed, die aan roekeloosheid grensde, FRUIN, *Tien J.* 95.

3) De beteekenis: niet ver van iets afstaan, dicht bij iets staan (verg. hierboven 2, *b*, *α*) vindt men eene enkele maal ook op personen toegepast. || Deeze Menschen grenzen zo naar aan het Dierenryk ...; hunne zeeden zyn zo grof als hun smaak; hunne genietingen zyn geheel zinlyk, *Leev.* 6 91.

4) Thans geheel verouderd is de uitdrukking *gegrensd zijn* (*aan iets*) voor: belend zijn —, palen (aan iets). In figuurlijke toepassing: dicht bij iets staan of zijn: zie de aanhalingen. || (*Het*) blyck, hoe naa dat de konst des voorweetens ende de logen aan elkandre gegrenst zijn, HOOFT, *Heur. d. Gr.* 135.

Gelyk een' vrou, gegrenst dicht aen de vyftig jaren,
Zich na veel baringen onnut gevoelt tot baren.
DE DECKER 2, 87.

B) Ongewoon. Zijne grens vinden, eindigen, ophouden.

Mijn zoon, waar grenst dan 't diep ontzag,
Den redder van 't heelal verschuldigd!
Hoe wordt Hy door den sterveling
Genoeg vereerd, genoeg gehuldigd?
Vr. BILD. 2, 245.

Afl. *Begrenzen* (zie ald.).

Samenst. *Aan-*, *af-*, *omgrenzen* (zie die woorden).

GRENZELOOS — GRENZE-, GRENSLOOS —, bnw. en bijw.; om de absolute beteekenis zonder trapp. v. vergel. Nhd. *grenzenlos*. Van *Grens* in de bet. I), in verbogen of in onverbogen vorm al naar de jongere opvatting, in den vorm van het mv., met *-loos*.

I) **Bnw.** — 1) Eigenlijk. Van eene ruimte of van stoffelijke voorwerpen. Zonder grenzen, d. i. geene grenzen beperkt, niet binnen grenzen besloten, vandaar bij uitbreiding: onmetelijk, onmeetlijk. Vgl. *Onbegrensd* in de bet. I, 1, *b*). || Die op het grenzenloos meir der Poez

neme in mijn vaartuig ... genoegen, BILD. 15, 189. 't Grensloos waterrijk (*de zee*), BOGAERS 2, 141. Zij zag onder hare voeten eene grenzenlooze uitgestrektheid van omgewoelde bergen, CONSC. 3, 392 *a*. Eene grenzenlooze, onbewegelijke zee van zand (*de woestijn van Damaskus*), BEETS, *Paulus*, 7.

— Ook wel in toepassing op zaken die eigenlijk geene ruimteuitgebreidheden zijn. Waar men de grenzen, het einde niet van zien kan. || De ... grenzenlooze kimme, CONSC. 3, 8 *b*.

Toen Heemskerk 't grensloos wereldpad,
Als knaap, met huivering betrad.
MEYER, *Heemsk.* 29.

2) Overdrachtelijk. Van gemoedsaandoeningen, gevoelens, neigingen, gezindheden, eigenschappen, hoedanigheden enz. Geene grenzen hebbende, door geene grenzen beperkt, eindeloos groot. || Gods grenzenlooze menschenmin, SPANDAW 4, 15. Dat grenzenloos liefdegevoel voor haar, CONSC. 1, 337 *b*. Grenzenlooze bewondering, BERGMANN, *Staas*, 19. Een grenzenloos vertrouwen in de almacht van het goud, BERGMANN, *Nov.* 240. In die weken dringt aandoening zich op aandoening, ... oneindige smart op grenzenlooze vreugde, QUACK, *Stud.* 184. Onberekende toewijding en grenzenlooze erkentenis, LOVELING, *Sophie*, 320.

Rijk is de haarband en grensloos de macht,
Of vorstlijk de dood die op heden ons wacht.
BEETS 1, 205.

— Inzonderheid in afkeurenden zin. Zie de opmerking daarover bij ONBEGRENSD, Syn. || Men ziet, aan hoe grenzenlooze willekeur de gemeenten tot dus verre zijn blootgesteld, THORBECKE, *Plaatsel. Begroot.* 41. Bij het ontvangen der brieven ... ontvlamde Philips II in eenen grenzenloozen toorn, CONSC. 4, 313 *b*. 't Oord der grenzenlooze ellenden, TEN KATE 4, 217. De macht van een grenzenlooze fanatisme, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 7. Die ... villa's ... hebben een voorkomen van grenzenlooze verveling, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 32. De grenzenlooze verwarring, waarin het landsbestuur vervallen was, FRUIN, *Tien J.* 26. Een gevoel van ... grenzenlooze haat, SCHIMMEL 2, 53 *a*.

Syn. *Onbegrensd, Grenzenloos.* Zie ONBEGRENSD.

II) **Bijw.** (van graad). In bijzonder groote mate. Verg. het gebruik van *oneindig* in denzelfden zin. || Zij mint u grensloos teeder, TER HAAR, *Ged.* 2, 105. Schoon zou 't niet zijn (*er is sprake van eene parure van cameeën*) ..., maar grenzenloos kostbaar, KNEPPELH. 8, 92.

Daar is een glimlach, gul en goedig,
Een lachje, geestig, schalk en fijn,
En toch zoo grensloos diep weemoedig,
Dat zuchten daarbij vroolijk zijn!
DE GENESTET 1, 349.

Afl. *Grenzenloosheid*, oneindigheid („Gij (*God*) zijt oneindig! maar wat zal ik hier bij denken? ... zal ik niet liever de *grenzenloosheid* uwer natuur daarbij aan mij zelven vertegenwoordigen, dat gij louter aanwezen zijt?" V. D. PALM, *Sal.* 3, 276).

GRENZING — GRENSING —, znw. vr.; zonder mv. Hd. *grenzing*, mnl. *grensinc*. Eene o. a. bij DODONAEUS (1031 *b*) voorkomende benaming voor het plantengeslacht *Potentilla* L., over welke reeds bij GANZERIK, 2de art., uitvoerig is gehandeld.

GREP — GREPPE; GRIP, GRIPPE; GRUP, GRUPPE —, znw. vr., mv. *greppen* (enz.). Verg. eng. *grip*, nnd. *grüppe*, *grüp'* (DOORNK.-KOOLM.), mnl. *greppe*, *grippe*; bij KILIAAN: *greppe*, *grippe*, *gruppe* (dit laatste nevens Grubbe vermeld); desgelijks in het Westvlaamsch (DE BO). In dit woord moet ü de oorspronkelijke vocaal zijn geweest waaruit dan ook de klinkers van *grep* (thans de meest algemeen bekende vorm) en van *grip* door klankwijziging zullen zijn ontstaan (zie FRANCK op Greppel en verg. *put*, *pet*, *pit*; *brug*, *breg*; *stuk*, *stik*); de aldus onderstelde stam *grupp* kan een versterkte vorm zijn van het onder GREB genoemde *grub*, graven. Zie ook GREPPEL.

1) Naar de in Noord-Nederland gewone opvattingen.

a) In 't algemeen. Lange en smalle diepte, vore, gleuf in den grond. || De wegh was in den beginne vol greppen, maer wert allengs vlak, DE BRUYN, *Reizen*, 2, 114 *b*. Men ontmoet ... in het Koegras, Kwelduin, en meer dergelyke gorsingen, wellen en moerassige greppen, BERKHEY, *N. H.* 1, 89.

b) Droge sloot langs den kant van den weg. || Ieder kind, dat op de bloote voeten voor mij uitliep en over de greppen duikelde, V. LENNEP, *Rom.* 3, 10.

c) In 't bijzonder. Smalle en nagenoeg even breede als diepe uitgraving tusschen akkers of in weilanden, waardoor het overtollige hemelwater naar de slooten afvloeit; greppel (zie ald., de bet. 2). || Ter behoorlyke aflossing van 't water, door de laagten heen, met de spade, een grip slaande, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 114.

Gy moet het rouwe lant als tot de vrugt bereyden,
Bespitten, open doen, met greppen onderscheyden.
CATS 1, 395 *b* (zie ook 2, 360 *a*).

D' eenen treckt de water grachten,
D' ander maeckt de grippen claer.
HONDIUS, *Moufe-schans*, 276.

2) Minder gewoon in den zin van: smalle met water gevulde uitgraving, smalle sloot. || Voorns en Snoeken, daar de minste grep of sloot van krielt, BERKHEY, *N. H.* 1, 49. In deeze Landschappen worden ook zeer veel Eendvogels gevangen; door dien 'er veele poelen en wateragtige greppen zyn, 1, 86. De uitgegraaven grep ... waar in men ..., het van de Duinen afsypelende water ziet nedervloeijen, 2, 45. Over slooten en greppen hangende Wilgenboomen, *Blank.* 2, 254.

— In toepassing op eene smalle sloot of pijp in eene eendenkooi.

dese greppen krom, dees' uytgegraven paden
Sijn rontom met veel hout, en steenen stijff beladen,
En werden dick en dicht met netten sterck bebreyt,
Besloten, en met riet om-en-tom afgescheyt.
RIJCKELSMA, *Wilde Eenden-jacht*, 8.

dus warren s' (*de eenden*) in de greppen,
En weten slinx noch rechts, haer hier, noch gins te reppen.
29.

3) In Zuid-Nederland. Open goot of riool langs de straat of in den stal. Verg. GROEP, 1ste art. || De greppen zuiveren. In eene greppe vallen, DE BO[2] 341 *a*.

4) In Noord-Nederland, gewestelijk. Reet, spleet (b. v. in eene tafel); ook: spleet, split in de broek. Zie V. DALE.

Afl. *Greppen* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 3) *Greppedanser*, in Zuid-Nederland: modejonker, winderig heertje; ook: slecht paard, guil, knol (DE BO[2] 341 *a*); *greppesop* (*-zop*), dun slijk uit de straatgoot (*ald.*).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Dwarsgrep*, (*-grip*), dwarsgreppel in akkerland („Wijl 't water, door ... de, met de spade, door de laagten heen gelegde *dwarsgrippen*, naar alle zijden, wordt gelost", DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 48; zie ook ald. 47).

— In de bet. 3) *Koegrip*, mistgoot of groep in den koestal („Sagh ick ... Een Boer in *Koe-grip*,

of in 't water, 'k ginghje deur, En liet hem bobb'len", v. SWOL, *Const.* 36).

GREPPEL — GRIPPEL, GRUPPEL —, znw. vr., mv. *-s* en *-en*; verkl. *-tje*. Nnd. *grüppel*. Van denzelfden stam gevormd als *greppe*, *grep* (zie GREP), maar met een ander achtervoegsel (oud-germ. *-ila*).

1) In 't algemeen. Eene uitgraving in den grond; eene droge sloot. || Die geene die eenige gruppelen sullen hebben gemaeckt, *Gr. Placaatb.* 4, 547 *a*. De greppel, by de welcke de Oost- en Ridder-veenen afgescheiden sijn van den lande van Goeylandt, HOOFT, *Br.* 1, 45. Volghends sekere Sententie ... wierdt Goeyland afgeraeit van 't Sticht van Wtrecht met een gruppele, die rechtevoort alomme toegeworpen ende verduistert zijnde, op verscheiden plaetsen controversie causeert over de limiten, 1, 147. Wy geraekten na veel sukkelens digt by de rivier aen eenige vervalle huizen. ... Hier vonden wy een diepe greppel voor ons, DE BRUYN, *Reizen*, 2, 116 *a*. Eene diepe greppel ..., die tusschen het voetpad en het wagenspoor lag, VOSMAER, *Letterarb.* 1, 64. Terwijl aan de andere zijde een elzenschering en gruppel de uiterste grenzen afteekenden, die het buitengoed scheidden van de onbebouwde heide, v. LENNEP, *Rom.* 3, 275.

2) In 't bijzonder. Eene smalle en ondiepe uitgraving tusschen de bouwakkers, door de weilanden of in het veen, waardoor het overtollige hemelwater naar de slooten wordt geleid. Zie *Grep* in de bet. 1, *c*). || Also 't water van 't land zinct van de greppels in de sloten, van de sloten in de molewateringen, van de molen-wateringhen in de ghemeene wateren, DE GROOT, *Inl.* II, 35, § 17. — Vermidts veele Landen ... soo verre overloopen zijn, dat sy (*de ingelanden*) ... hare Greppels ... van nieuws sullen moeten openen ende hermaecken, *Gr. Placaatb.* 2, 1763. Zoo ... een watervloet het warme slib over al het velt spoele, dat greppels en slooten overal overloopen, VONDEL 5, 78. Holle greppels, 8, 194. Op de ... breedte ... van 25 ... roeden, wordt tusschen elke „plaats" op hare geheele lengte, eene greppel ter breedte van 3 en ter diepte van $2^1/_2$ veenvoeten gelegd; regthoekig met deze greppel wordt het veen in akkers (bonken) door middel van andere greppels afgedeeld, STEMFOORT, *Veengr.* 12. Deze greppels (worden) ... jaarlijks ... eene spit (bol) verdiept, *Ald.*

— In hooge droge streken: klein bevloeiingskanaal. || Eene zeer uitgestrekte weide, door talrijke greppels bewaterd, SLEECKX 14, 14.

3) Goot in een stal; groep. Zie de Samenst. (als tweede lid).

4) Diepte, kuil, groeve, graf.

> Dat yemant die mijn lijf of been
> Misschien na desen vinden mocht, ...
> Dat, segg' ick, dan hy voor het self
> Een greppel in den oever delf.
>
> CATS I, 169 *c*.

Afl. *Greppelen* (zie ald.).

Samenst. *Greppelaarde*, *greppelgras* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. 2) *Greppelschop*, *-schup*: schop om greppels in het veen mede te maken, bolschup (zie STEMFOORT, *Veengr.* 12).

— Als tweede lid (in de bet. 2) *Dwarsgreppel*: die de andere greppels (in Zeeland de „dulven") snijdt („Ieder blok (*land*) (is) ... verdeeld ... in stukken van 4, 5, of 6 roeden breed, van een gescheiden door middel-dulven, welken wederom, door *dwarsgrippels*, met elkanderen en met de hoofd-dulven, in verband worden gebragt", DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 23); *veengreppel* (zie BERKHEY, *N. H.* 2, 499).

— In de bet. 3) *Drekgreppel*, stalgoot, groep („Vele Koeijen (staan), als zij in de stallen kalven, veeltijds met de achterpooten in de koes of *drekgreppel*", BERKHEY, *N. H.* 7, 158).

GREPPELAARDE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Greppel* in de bet. 2) en *Aarde* in de bet. II, 1). De grond of specie die uit de greppels gestoken wordt. || De weilanden (*onder Barendrecht*) worden zelden bemest; zij moeten zich tevreden stellen met een weinig sloot- en greppelaarde, *Onderz. Landh.* 1886, 2, n°. LXII, 13.

GREPPELEN — GRIPPELEN, GRUPPELEN —, onz. en bedr. zw. ww.: *greppelde*, *gegreppeld*. Van *Greppel*.

I) **Onz.** — Greppels (in de bet. 1 of 2) maken, steken, „slaan". || De ... kosten ende wercken van 't greppelen, slechten ende slooten, *Gr. Placaatb.* 2, 1763. Verbieden ende interdiceren verders het gruppelen, bouwen, zaeyen en weyden tusschen den binnen en buyten Ley-dijck, 4, 547 *a*. Na het slooten behoort het greppelen ... tot het welzijn der wei- en hooilanden, BERKHEY, *N. H.* 9, 120.

II) **Bedr.** — Met eene bepaling in den 4^{den} nv., waarin is uitgedrukt hetgeen van greppels voorzien wordt. || Nog zullen de Huurders gehouden zijn, de Landen jaarlijks ... te moeten havenen, greppelen en slooten, *bij* BERKHEY, *N. H.* 9, 65.

> (*De*) slincker (*hand*) steld in 't werck, ploeg, peerden, egge [en saed,
> Of grippelde de tuyn, om 't moes, tot mensche baet.
>
> G. JAPIKS in *Hulde enz.* 2, 138.

> Hy slechte tot de grondt, Vest, Muur, Huys, Kerk, en Toren,
> Hy trak de straten op, die h'grepp'len liet en voren.
>
> OUDAAN, *Toneelp.* 128.

Afl. *Begreppelen*, (het land) van greppels voorzien („Omme sijn Landen te betimmeren, begraven ende *begreppelen*", *Gr. Placaatb.* 2, 1675).

Samenst. *Greppelijzer*, ijzeren voorwerp om greppels mede te steken („Den acker ..., Daer noch de versche klauw van 't *greppel-yser* staet", HUYGENS 1, 87).

— Met een voorz. *Afgreppelen* (zie ald.); *opgreppelen*, de beschadigde kanten van greppels op zuiveren, opmaken.

GREPPELGRAS, znw. onz.; zonder mv. Uit *Greppel* in de bet. 1 of 2) en *Gras* in de bet. 2). Eene der benamingen van *Juncus bufonius* L., ook Paddegras en Mothaar genoemd. Zie V. HALL, *Landh. Flora*, 231; OUDEMANS, *Flora*^{2} 3, 344.

GREPPEN, bedr. zw. ww.: *grepte*, *gegrept*. Van *Grep* in de bet. 1, *c*). Van greppen voorzien; greppelen (in de bet. II). || Dezelven (t. w. *de braaklanden*) (worden) zoo wel als de overige landen, tegen 't begin van den winter, gegrept met de spa, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 7.

— Zegsw. *Greppen en delven Betaalt zich zelven*, HARREB. 3, 373 *b*.

GRETEN (met blatende *e*) — daarnevens GRETTEN —, bedr. en onz. zw. ww.: *greette*, *gegreet*. Verg. mhd. *grâzen*, onder-vla. *graten* (zie FRANCK op *Gretig*). Alleen uit Zuid-Nederland bekend.

I) **Bedr.** — (Iemand) tot toorn verwekken, tergen, sarren, plagen. Bij KILIAAN: Greten. Fland. j. kreten. *Irritare*, en op Kreten bovendien nog: *provocare*, *exasperare*; zie ald. ook Graeten. || Die goedertierene God soo seere ende langhe ghegreet zijnde, van die aldercrgste menschen ... heeft onder haar ghesonden een divisie der Talen, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 9 *b*.

II) **Onz.** — (*Met* iemand) spotten, steken. Zie DE BO^2 341 *a*.

Afl. *Greter*, plaaggeest („Diabolus dat is: ... een lasteraer, tempteerder, ofte *greeter*", v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 2 *c*); thans: spotter, schimper, fr. *goguenard* (DE BO[2] 341 *a*).

GRETIG — daarnevens eene enkele maal GEETTIG, en in de 17de eeuw bij sommige schrijvers GRATIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Nnd. (oostfri.) *grêtig* (DOORNK.-KOOLM.). Eene afleiding (met *-ig*) van een verouderd znw. *grete* (*grate*), dat nog door KILIAAN wordt vermeld (Grete, greyte. *Aviditas*) en waarvan ook het ww. *greten* (*gliscere, cupere, avere: appetere*, KIL.) is gevormd. Dit *grête* (in Oudgerm. vorm *grati*) heeft verwanten in mhd. *graz*, *grâz*, woede, drift of, in 't algemeen: hartstochtelijkheid; voorts in mnd. *gretten*, sarren, vertoornen en in nhd. *grässlich* (zie verder FRANCK en verg. GRETEN). „Hevig, heftig, hartstochtelijk, heet, vurig" in toepassing op, of met betrekking tot begeerte of belustheid moet dus de grondbeteekenis van *gretig* wezen.

I) **Bnw.** — 1) Van levende wezens, met betrekking tot trek naar spijs en drank of tot andere begeerten. Begeerig, belust, graag. || Gretigh. *Avidus*, *appetens*, *cupidus*, *vorax*, KIL. — Nu mooghtghe ... graetigh vee Het gras (zien) afsnoeien, VONDEL 8, 131. Een Catalogus ... die ons, schoon niet van de greetigsten, aanstonds doet watertanden naar de lekkere beetjes daar hy van snoeft, V. EFFEN, *Spect.* 9, 209.

De wijze waant zich-zelv' een garst- of tarwegraan,
Vreest dat hem 't gretig hoen voor voedsel op zal pikken.
BILD. 6, 396.

— Van toehoorders, bij vergelijking. Belust om te hooren. || Joostens begon ... de gansche geschiedenis ... aan zijne gretige toehoorders te vertellen, CONSC. 1, 381 *a*. Aan den ingang ziet men de gretige toehoorders bij honderden ... de lanen binnenstappen, KNEPPELH. 8, 54.

— In praedicatief gebruik, met eene bepaling.

— *Gretig naar, op iets*: zeer begeerig of belust naar iets; fel, happig, heet op iets. || Wy hebben deezen (volken) onze huizen en hoeven geoopent, zonder dat z' 'er graatigh naa waaren, HOOFT, *Tac.* 501. Veele vreemde bootsgezellen, graatigh naar buit en roof, BRANDT, *De Ruiter*, 741. De deucht is gratig en begerelijck naar gevaar, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 361. Deze gemelde Vogels ... (stinken) naar traan ..., vermits ze zoo greetig naar Visch en den Lever zyn, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 384. Een vorst zoo fier, zoo eerzuchtig, zoo gretig naar macht, BOSB.-TOUSS. 2, 67 *a*. Het is opmerkelijk hoe gretig de mindere klasse er op is om met een lijk te sollen, BEETS, *C. O.* 205.

Indienje vijftig jaren telt,
En weest niet gretig op het velt,
Maer voor het woudt en jeugdig kruyt,
Siet liever naer een kussen uyt.
CATS 2, 594 *b*.

— Soms ook: *gretig tot* (*iets*). || Zyt gy nog greetig tot regeeren? zo regeer! LANGENDIJK 2, 32.

— Met een afhankelijken zin of eene onbep. wijs als bepaling. || De Kerken liepen oover: gelyk ... 't volk graatigh (*is*) om alle vreemdigheit te proeven, HOOFT, *N. H.* 132. De tongh (*in haar verAaal*), hier door (t. w. *door kusjes*) opgehouden, is te gretigher om voort te gaen, VONDEL 4, 222. Terwijze (*de aarde*) gratigh is met zon en dauw te zwelgen, 5, 617. Het scheen my toe, dat zy niet half zo gretig meer waren om te heerschen over het erfdeel des Heeren, dan toen *enz.*, *Blank.* 3, 179. Ieder was nu huiverig ze (*de kasbiljetten*) te ontvangen, ieder gretig om ze van de hand te doen, VISSERING, *Herinn.* 1, 99.

Als hongerige reekels grettigh om eten
Reppende haer muylen met groote beten,
Verscheuren haer Meester sonder genaden.
VISSCHER, *Brabb.* 131.

Wolven ende Beeren,
Altijts gratich ons te deeren.
HONDIUS, *Moufe-schans*, 2.

2) Van lichaamsdeelen, inzonderheid van het oog en het oor. Vol vurige begeerte om te zien of te hooren. || Als wy met greetige ooren den Goddelijcken galm van Davids harpe vingen, VONDEL 2, 234. Gy dronkt de wijsheid onzer vaderen Met gretige ooren in, BILD. 2, 405.

Het kint in desen stant (*onder gasten*) gaet buyten alle palen,
Het laet een greetig oog op alle schotels dwalen.
CATS 1, 398 *a*.

Wie kan zijn graetigh oogh verzaden
Aan 't paer, ter bruiloftsfeest bereit?
VONDEL 10, 385 (zie ook 9, 29).

Gij weet nog niets, begrijpt nog niets, ziet de aarde
Verwonderd, maar met gretige oogen aan.
BEETS 2, 53.

Zie ook DA COSTA 1, 364.

— Van de hand. Begeerig naar bezit.

Hij nam het zilvren uurwerk,
En de zware keten er bij,
En lei ze in de gretige handjes.
R. LOVELING, *Ged.* 36.

— Van het ingewand. Gulzig, vratig. || De prikkeling In een gratig ingewand, WISELIUS, *N. Dichtb.* 132.

3) Van andere zaken, bij vergelijking. || Dat dichtstuk ... is door zijn auteur nooit overgeleverd aan de gretige pers, DE GÉNESTET 2, 308.

4) In overdrachtelijke toepassingen.

a) Van aas dat gulziglijk verslonden wordt. Begeerlijk.

Den Arent niet en rust, ziet hem eens lever-picken
En als een greetich aes het rouwe vleesch inslicken.
VONDEL 1, 161.

b) Van den eetlust. Verg. *Graag* in de bet. I, 3, *a*). || Geen kruidery van Oost en West (behoeft) De gratige eetlust aan te zetten, WISELIUS, *N. Dichtb.* 163.

II) Als bijw. of in bijwoordelijk gebruik.

1) Van wijze. — *a*) Op eene wijze die van grooten honger of dorst blijk geeft, op gulzige wijze. || De gront, belust te baeren, (zal) Het zaet te graetiger inzwelgen, en bewaeren, VONDEL 8, 238. Gelijck de schapen tegen den avont veel gretiger knabbelen, alsoo siet men *enz.*, POIRTERS, *Mask.* 100. Desen hondt siende een groot ribben-stuck uyt het water kijcken, ... wouwer heel gretigh sijn tanden in-drucken, maer te vergeefs, want hy douden 't onder, 170. Ons Volk dit Sop (*zeker bier*) soo wat gretig inswelgende, wierden lustigh vrolijk, STRUYS, *Reys.* 64. (*Eva*) gaf hem (*den appel*) haaren man ... en die om haar te voldoen zettede er ook gretig de tanden in, *Wildsch.* 4, 425. Gretig toetasten en ijverig den beker ... ligten, FOKKE, *Verz. W.* 6, 125.

eenen Armen man, vol puysten en vol zeeren,
Waer op de vliegen vast al greetigh en verwoed
Zich mesten vet en dick.
VONDEL 1, 199 (zie ook 3, 497).

— Vandaar, figuurlijk: *gretig toeluisteren*, enz. Op zeer aandachtige wijze. || Nooit had de menigte hem eenpariger aangehangen of gretiger gehoord, BEETS, *St. Uren*, 9, 189. Gretig ving zij zijne woorden op, LOVELING, *Sophie*, 72.

b) Op eene wijze die van begeerigheid of hebzucht getuigt. || Een oud wijf ... staat met gretig opgehouden hand bij u en vraagt u onder een of ander voorwendsel geld, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 125.

2) Van omstandigheid. — *a*) Met *begeerigen* ijver. || „Niets liever!" schoot de ander gretig toe, ESSER, *Hildeg. v. D.* 29.

— (*Iets*) *gretig aangrijpen, aannemen*, en derg. || Den schalken Cosak soo goeden uytkomst niet verhoopt hebbende, nam dese aanbiedinge gretigh aan, STRUYS, *Reys.* 197. Willem had het argument, door zijn vader hem aan de hand gedaan, gretig aangepakt, V. LIMB. BROUWER, 1, 49 *a*. Dat onze jongelieden gretig deze gelegenheid zouden hebben aangegrepen om nuttige kennis ... te verwerven, VISSERING, *Herinn.* 3, 270.

— In toepassing op het koopen en lezen („verslinden") van gezochte lectuur. || Zyn Duitsche veerzen ... (waeren) dikmael reets gedrukt en graetig getrokken, BRANDT, *De Groot*, 210. De dichter wiens werken het gretigst gekocht en gelezen werden had in Van de Venne een teekenaar gevonden die *enz.*, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 498.

— *Om het gretigst*: om het vurigst, om het ijverigst, om het felst.

Terwijle Themis en Euterpe, om 't gratighst, mijnen,
En trecken, om 't genot van desen longeling,
Beslecht de Dood dien twist, na dat langduurigh quijnen.
VONDEL 2, 663.

b) Met *volvaardigen* ijver (dus zonder het oorspronkelijk bijdenkbeeld van begeerte naar genot of bezit); met lust en liefde; van harte; volgaarne. || Niet t'elken oogenblik werkt de troost even krachtig, hoe ... gretig toegediend, BILD., *Br.* 5, 139. Niemand ... bewees meer vriendschap aan Goliath ..., dan Trolld, die na zijn meester niemand liever had of gretiger opzocht, V. LENNEP, *Rom.* 11, 152. Zij vatte zijne handen, en gretig troost willende aanbrengen, haastte zij zich te zeggen *enz.*, LOVELING, *Sophie*, 262.

— Soms haast niet veel meer dan: gaarne, met genoegen. || Lustigheit in gezelschap pleeghd' hy graatigh, wen 't pas gaf, en vloeyde van scherts, HOOFT, *N. H.* 907. Julius II, Leo X ... hebben ... voorbeelden gegeven, die door de gansche lagere Geestelijkheid maar al te gretig worden gevolgd, BOSB.-TOUSS., 1, 63 *a*.

Afl. *Gretigheid, gretiglijk* (zie die woorden).

Samenst. (als tweede lid, in de bet. I, 1 en 2) *Brandewijngretig* (zie *tabakgretig*); *luistergretig*, gaarne luisterende; („*luistergretige* ooren", BILD. 12, 109); *mangretig*, begeerig naar den man, manziek (zie JONCTIJS, *Toon. d. Jal.* 1, 498); *tabakgretig* („De *Brandewijn-* en *Tabacq-gretige* Slaven", STRUYS, *Reys.* 148).

GRETIGHEID — GRATIGHEID —, znw. vr.; zonder mv. Van *Gretig* met *-heid*.

1) Belustheid, trek naar spijs of drank. || Gretigheyd. *Aviditas, voracitas*, KIL. — Zoo gy hunner dronkenschap toegeeft, verschaffende zoo veel als zy begeeren (*aant.*: naa gelang van hunne begeerlykheit, of graatigheit), HOOFT, *Tac.* 495. Een drietal koeien, die zij ... met vrij ruwe rukken voort- of terugtrok, als deze in hare gretigheid zich door ergens eene hofplant lieten bekoren, V. LOVELING, *N. Nov.* 269. Met de gretigheid van een wild dier viel hij op het brood en vleesch aan, ESSER, *Hildeg. v. D.* 146.

— In figuurlijke toepassing op anderen dan lichamelijken honger. Verg. *Gretig* in de bet. I, 2). || De gretigheid, waarmede zij (*de ingevingen der boosaardigen opstokers*) aangehoord worden, V. D. PALM, *Sal.* 5, 276. Zij lazen steeds met gretigheid de „*Godsdienstige Week van Vlaanderen*", LOVELING, *Sophie*, 386.

2) Heftige begeerte die men naar iets gevoelt. || Philips, dien toen de jeughd in den lyve zood, en de graatigheid stak, om zich door de wapenen vermaardt te maaken, HOOFT, *N. H.* 6. De Graef van Bossu ... toonde ... zyn' graatigheit om tot vollen slagh te koomen, 315. Graatigheid naa lof, 683.

— *Gloeiende gretigheid* (zie HOOFT, *N. H.* 856); *een gloed van gretigheid*. || Een' gloedt van graatigheit om hen (*de dappere voorouders*), in weldoen, t' achterhaalen oft verby te streeven, HOOFT, *N. H. Opdr.* 4. Is 'er maar ergens 't minste mangel (*aan de schoonheid*), d' oogen, die alles, met een gloet van graticheit, overloopen, raken 'er in een ommezien achter, DE BRUNE, *Jok en E.* 269. Doch Savil kon naaulix uit de kamer wezen, of zy (*Koningin Elizabeth*) nam een Grieksch woordenboek, en zocht alles, met eenen gloet van graticheit na, 327.

3) IJverige begeerte; begeerige ijver; ijver waarmede iets verricht wordt, die in eenig opzicht betoond wordt. || 'T verlangen, de gunst, de graatigheit, waarmeede hy (*de Prins*) ontfangen werd, gingen alle maate te booven, HOOFT, *N. H.* 87.

— Voornamelijk in de uitdrukking *Met gretigheid*: met ijver; ook, minder sterk: volgaarne. || Men heeft met gretigheid aangegrepen, 't geen de uitgebreide taalkennis ... van A. Schultens had ontdekt, V. D. PALM, *Sal.* 3, 252. (*Vele*) Batavieren ... die met gretigheid de gelegenheid zullen aangrijpen, om zich met ons te vereenigen, V. LENNEP, *Rom.* 9, 278. Onze schoolmeester ... een gek in folio, vangt de nieuwe woorden en spreekwijzen met gretigheid op, BEETS, *Versch.* 1, 14. Met gretigheid maakten zij er gebruik van (t. w. van een *gedaan voorstel*), MULDER, *J. F.* 2, 194.

— Soms in den zin van: volvaardiglijk, gewilliglijk. Verg. GRETIG, II, 2, *b*).

't Behage een Vorst, een' afgod op te richten,
En ieder buigt de knie met gretigheid.
Vr. BILD. 1, 7.

GRETIGLIJK — GRATIGLIJK —, bijw. Van *Gretig* met *-lijk*.

1) Van wijze. Op eene wijze die van honger blijk geeft: hongerig, gieriglijk, vraatzuchtiglijk. || Gretighlick. *Avide, voraciter*, KIL. — Gulzige gieren, die op ons goed, als op een gewild aas, gretiglijk afkomen, V. D. PALM, *Sal.* 3, 221.

2) Van omstandigheid. — *a*) Met begeerigen ijver, volgaarne. Verg. GRETIG, II, 2, *a*). || De mensch, geloovende doorgaands graatighlyk 't geen daar hy om wenscht, HOOFT, *N. H.* 1137. Dit vermaan ... hadden zy graatighlyk aangenoomen, 1206.

— **Aanm.** Bij DE BRUNE, *Embl.* 229 treft men ook *gretelijk* aan; verg. *behendelijk, eenvoudelijk* enz. (17de eeuw). || Dat (zulcke looze, en bedrieglicke waren) ... noch zoo hetelick en greetelick naergejaeght ... werden.

b) Met vaardigen ijver; volvaardiglijk. || Het zijn deze (*zijne vijanden*) niet alleen, waarvan het kwaad gerucht gretiglijk verbreid wordt, V. D. PALM, *Sal.* 1, 153. Het uitroepen, het gretiglijk voortbrengen van loutere dwaasheden, 2, 297.

GREUMELEN, onz. zw. ww.: *greumelde, gegreumeld*. Grommen, knorren, morren. Verg. GRÖMMELEN. || Greumelen (morren), *to Chowter, grumble*, SEWEL. — Hy (*een donderslag*) greumelt heen en weer, al greumelende grommeld ... *Alckmaer Lofslicht*, vs. 363 (aang. COPER, *Pr.* 3, 143).

GREUNINGE
GREVEL.

GREVINK, znw. m.; het mv. komt niet voor. Mnd. *grevink*. Eene thans geheel ver u^3erde en voorheen stellig uitsluitend in de oostelijke streken des lands gebruikelijke benaming van den das; daarnevens ook *grevel* (westf. *griewel*). Zie, op dit laatste woord, den *Teuthonista*, PLANTIJN en KILIAAN. Beide woorden zijn afleidingen van *Graven*. Verg. nog deensch *grævling*, zw. *gräfling* (en *gräfsvin*), das.

GREZELAAR — GREZELER —, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grezelen* (bij KILIAAN: *greselen*, *greyselen*), vrekkig bijeenschrapen, met *-aar*. Schraper, vrek, geldwolf. ‖ Greseler. *Avarus*, *avidus*, *cuclio*, KIL. — De quiste-keers (is) beter daer aen, hy leeft uyt den treuren, en heeft altijd wat goeds gehad; daer de grezelaer zijn zelven verkniest, en zijn beenen ont-margt heeft, DE BRUNE, *Bank*. 1, 67.

GRIBBEL, znw. vr. (soms ook m.); zonder mv. De als znw. gebezigde stam van het ww. *gribbelen*, dat in Groningen nog gebruikelijk is voor: op den grond verstrooid liggende voorwerpen stuk voor stuk met zekere drift oprapen. Verg. DE JAGER, *Frey*. 1, 160; MOLEMA 134 *a*, en zie ook DE BO^3 341 *b* op *Grijbelen*, grijpen. Alleen in de uitdrukking

— *In* (of *op*) *de* (*den*) *gribbel gooien*, *smijten*: te grabbel gooien (in de verschillende beteekenissen dier uitdrukking). Zie de aanhaling uit POIRTERS, *Voorw*. 13 bij *Grabbel* en voorts MOLEMA 134 *a*.

— Vaak met *grabbel* verbonden; vandaar de

Samenst. *Gribbelgrabbel* (zie GRABBEL, Samenst).

GRIBUS (met toonloozen klinker in de tweede lettergreep) — GRIBIS, GRIBES —, znw. vr., mv. *gribusen*, *gribesen*. Een woord van onbekende, doch naar den klank te rekenen Romaansche herkomst; wellicht ook afkomstig uit het Bargoensch, waar de uitgang *-ūs*, *-īs*, *-ēs* achter vele woorden voorkomt of tot het vormen van nieuwe dient; verg. b. v. *bajis*, *kibes*, *habes*, *smeris*, *schibus*.

1) Slechte woning; afgelegen, bouwvallig of onooglijk verblijf. Thans nog te Amsterdam. In gemeenzame taal met zekere geringschatting ook voor: woning, verblijf; verg. het gebruik van *kast* voor: studentenkamer. ‖ Hij woont in een' gribus, *in een donker of onzindelijk verblijf*.

'k Heb daar eens heen en weêr bekeeken
Myn ouwe gribus; maar, gantsch freeken!
Zy lykt zo duister, klein en naar,
Als of 't een boere kakhuis waar.
ALEWIJN, *J. Los*, 40 (*verg. blz.* 38: [myn] oud cachot).

H. Anders (t. w. *als zij* „niet op en komt" *met de huis-*[huur] moet zij de gribus uit op een vollen draft (*draf*).
J. Zacht Barend, 't hembd is 'er voor, alles na 's Lands wetten,
Men kan imand, als men wil, niet uit zijn woning zetten.
De Gew. Weuvenaar, 3, 64.

2) „Slecht huis" in den zin van: huis van ontucht; verg. *kast* in den zin van: hoerhuis. Aldus nog te Amsterdam en Leiden bekend. ‖ Sedert daar de danshuizen gesloten en de gribusen zijn opgeruimd, kan men met fatsoen door de Galgstraat gaan.

— **Aanm.** *Achter de gribus zitten* is te Amsterdam eene uitdrukking voor: achter doorschijnende glasgordijnen zitten gluren, zooals publieke vrouwen doen, wien het openlijk voor de ramen zitten verboden is.

3) Huis of plaats van verzekerde bewaring, gevangenis, cachot. Verg. *kast* in diezelfde beteekenis. Thans nog te Amsterdam. ‖ In de gribus zitten: *in de „doos" zitten*. — Gribis. Sie Goede Versekring, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 282 *b* (ald. ook Cachot en Gevangenis met gelijke verwijziging).

Aanm. Eene andere beteekenis, die aan *grijpen*, *gribbelen* en *grabbelen* denken doet, heeft *gribus* in de te Leiden bekende zegsw. *Douw(t) het maar in de gribes!* pak het maar in, snaai het maar (met betrekking tot onbeheerd goed, waar toch „geen haan naar kraaien zal").

— *Gribus*: gepeupel, *Volkstaal*, 1, 204 (*N.-Brab.*).

Samenst. (in de bet. 1) *Achtergribus* („*J.* toen liet ik dat slordig swijn Op d' *achter gribus*. *Cl.* 't Kan niet zyn. Dit huis is niet gewend als Heeren, En braave Juffers te logeeren", ALEWIJN, *J. Los*, 28).

GRIDELIJN — GRIDDELIJN; soms ook, in overeenstemming met de afleiding GRISDELIJN gespeld —, znw. onz.; zonder mv. Eng., zw. *gridelin* (daarnevens in het Eng. ook *gredaline* en *grizelin*). Het, naar de uitspraak gespelde, Fr. *gris de lin*: vlaskleurig grijs. Benaming voor eene grijze kleur met violetten weerschijn, naar hare overeenkomst met de kleur van violetkleurig bereid (gehekeld) vlas aldus genoemd. Ook wel in toepassing op stoffen en kleederen van genoemde kleur.

ik zalje tien of twalef pakken kleeren, laaten maaken:
Twe van Bierenbroods kleur, en d' andre zullen zyn
Van Appelbloesem, Paers, Violet, en Griddelyn.
RIJK, *Bel. Erfgen.* 50.

Afl. *Gridelijnen*, bnw.: de kleur hebbende van gridelijn („Dezen *grisdelyne* strik die thans voor uwen boezem geplaatst is", *Leev.* 3, 74 (*gris de line*, 2, 257); „Een Heer en Dame, ... hy gekleet in een *gridelyne* rok met zilver, en de Juffrouw in 't geel taf", *Burg.* 540).

GRIDSELEN. Zie GRITSELEN.

GRIEBEL, znw. m.; uitsluitend in het mv. (*griebels*) gebruikelijk met de beteekenis: grappen, (malle) kunsten en kuren, grimassen; in Groningen echter bepaaldelijk met betrekking tot het pijnlijk vertrekken van het gelaat gebezigd (MOLEMA 134 *a*). In de taal van de kinderkamer. ‖ Maak toch niet zulke malle griebels.

GRIEF — GRIEVE —, znw. vr., en voorheen onz.; soms (door BILDERDIJK, zie *Geslachtl.* 1, 270) manlijk gebezigd. Mnd. *grief*; mnl. *grief*, onz. en m. Ontleend aan fr. *grief* (waarvan ook eng. *grief*); eigenlijk het als znw. gebezigde bnw., ofr. *grief* (ital. *greve*, prov. *greu*, enz.), dat teruggaat op lat. *gravis*, zwaar (zie GRÖBER in *Arch. f. Lat. Lexicogr.* 2, 441). „Wat bezwaart of drukt" is dus van alle beteekenissen de grondslag; in het Mnl. bestonden eenige toepassingen van dit grondbegrip die thans zijn verloren gegaan (b. v. de bet.: schade, hinder, gevaar); omgekeerd kent de nieuwere taal beteekenissen (verg. inzonderheid beneden II, 2 en 3) die het woord in 't Mnl. nog mist. Misschien is dit hieraan toe te schrijven, dat *grief*, na een tijdlang althans niet meer algemeen in gebruik te zijn geweest, onder invloed van vreemde (Fransche, Engelsche) rechtstaal en letterkunde, later (toen ook het vroegere, onzijdige geslacht was vergeten) als het ware opnieuw, en nu met het vrouwelijk geslacht, in de taal is opgenomen geworden. KILIAAN vermeldt de volgende beteekenissen: „Grief. Fland. *Grave*, *asperum malum*, *incommodum*, *molestia*, *nocumentum*, *dolor*".

I) Iets dat het gemoed bezwaart, bekommert, hindert of ergert.

1) Leed, kommer, moeite, druk. — *a*) Zeer gewoon in de 16de eeuw. ‖ So gaen ick dan darwaerts, duchtende grieff, *Trou m. bl.* 45.

Dus seg ic, sorgende voor meerder grief:
Heere, verleent ons kennisse dit nieuwe jaer.
A. BIJNS, *Ref.* 284 (ed. BOGAERS).

Als ic achter en vore doorsie mijnen brief,
Soe naect mij groot grief bijsonderlingen.
363.

Ick claghe u mijn rouwe, nochtans hoe bitter grief
Ick wil deur u lijden, ghy sydes my weert.
OVID., *Conste d. M.* 97 (zie ook 85 en 100).

b) Niet dan bij uitzondering ook in den nieuweren tijd.

Bezint eer gij begint: de grieve volgt de grap.
Mijn held kreeg ras berouw van zijn vermeetlen stap.
DE GÉNESTET 1, 223.

Waarheen ik verdwale, bij vreugd of bij grief,
Gij, heuvels van Hoogland, zijt immer mij lief!
DE CORT, *Lied.* 306.

Dat denkbeeld bleef me bij, schonk balsem aan mijn grief.
SCHIMMEL, *Dram. P.* 1, 291.

— Soms met blijkbare toespeling op de bet. III) of op *grieven*, verwonden (zie GRIEVEN, III).

Elpine voerde in 't hart haar nimmer heelbren grief
Door 't bloeiend palmwoud rond.
BILD. 2, 370.

2) Met mv. Smartelijke ervaring, droevige ondervinding, zielskwelling, ergernis. || Die rijpheid was duur gekocht, door bloedige grieven, door onverpoosden arbeid, door de slapeloosheid *enz.*, BOSB.-TOUSS. 2, 73 *b*. Het is hem een dagelijksche grief dat ... er wel overvloed van lieden gevonden worden die gaarne het geluid van een instrument vernemen, maar zeer weinigen die onderscheid weten te maken tusschen goed en slecht, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 455. Buitendien was er nog eene grief, die haar als een kanker aan het gemoed knaagde: het was de levenswijze, die de jongste harer zonen ... leidde, MULDER, *J. F.* 1, 165.

3) Krenkende bejegening die men van anderen ondervindt; krenking, kwetsing, beleediging van iemands eer of teederste gevoelens. || Eene grieve, zijn geslacht aangedaan, dat de Heerlijkheden van dat huis bij openlijke veiling ... zouden verkocht worden, BOSB.-TOUSS. 2, 273 *a*. De hardste grieve, die deze nog van de heerschzucht der Hofdame had moeten verduren, 2, 294 *a*. Mijner moeder heb ik de grootste grieve aangedaan door hare kerk te verlaten, 3, 431 *a*. Hij (*Nurks*) scheen er een genoegen in te vinden, zijne vrienden kleine grieven aan te doen, BEETS, *C. O.* 20.

— Met bijgedachte aan de bet. III). || Het moest eene diepe grieve zijn, en eene krenking in de eerste levensvaag der jeugd, die zóó haar kennelijk zegel gegriffeld had op het gelaat van eene jonge vrouw, BOSB.-TOUSS. 1, 44 *a*.

II) Bezwaar dat men tegen iemand of iets heeft; verg. mlat. *gravamen*.

1) In 't algemeen. || De voornaamste grieven tegen de aangeboden contracten waren; dat *enz.*, *N. Rott. Cour.* 8 Januari, 1893, 2de Blad. De overige grieven behoeven geene toelichting, *Ald.*

2) Met betrekking tot handelingen. Reden van misnoegdheid of ontevredenheid. || Dat de supplianten haer doleanciën funderen op drie grieven, te weten 't sustineren van ongefondeerde processen, 't onnut verteeren van 't dorps incomen, *enz.*, HOOFT, *Br.* 1, 150. Velen ..., die in 's Konings persoonlijk albestuur zonder verantwoordelijke Ministers, in Besluiten ... genomen zonder medewerking der Staten-Generaal, in (*enz.*) ... te gewigtige grieven vonden tegen de Regeering, om *enz.*, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 407. De klasse der arbeiders heeft ... haar eigen ... belangen, grieven en eischen, QUACK, *Stud.* 102. Deze woorden, bij de reeds bestaande grieven gevoegd, maakten indruk, LOVELING, *Sophie*, 357.

— *Billijke, gegronde, rechtmatige grieven*; *gewaande, vermeende, voorgewende grieven*. || De wezenlijke of vermeende grieven van de volgers van Arminius, MULDER, *J. F.* 1, 80. Waarna hij al hun billijke grieven en bezwaren uit den weg zoude ruimen, SCHIMMEL 3, 89 *b*. Rechtmatige grieven worden (*door de hedendaagsche idealisten*) kunstmatig vergroot, A. C. WERTHEIM in *Jaarb. v. d. Nat.*, 1892—1893, blz. 31.

— *Herstel van grieven*: wegneming van redenen tot misnoegdheid of ontevredenheid. Blijkbaar eene navolging van eng. *redress of grievances* of van fr. *redressement de griefs*. Verg. ook *reparatie van grieven*, onder 4). || Een bevolking die ... den eenen resident vóór, den anderen nà ziet aftreden ..., zonder dat er iets geschied is tot herstel der grieven, waaronder ze gebukt gaat! MULTATULI 1, 168. Wij hebben nog een verzoekschrift te teekenen voor het herstel der Vlaamsche grieven, genoeg bekend, BERGMANN, *Staas*, 76. (*Zij*) die ... de maatschappelijke toestanden willen verbeteren door het geweld der revolutie, en van dynamiet een middel tot herstel van grieven maken, A. C. WERTHEIM in *Jaarb. v. d. Nat*, 1892—1893, blz. 28.

— *Geen herstel van grieven, geen geld!* (zie HARREB. 1, 259 *a*). Verg. fr. *point redressement de griefs, point de subsides*, eene in de 15de en 16de eeuw bij de gewestelijke Staten, vooral van Brabant en van de aan de Bourgondische heerschappij onderworpene landen, niet ongebruikelijke formule, die het toestaan der vorstelijke beden afhankelijk stelt van de bewilliging van verlangens der onderzaten. Op deze uitdrukking zinspeelt ook de volgende aanhaling. || „Eerst deze (t. w. *onderstandsgelden van het parlement*) en dan herstel der grieven", dus luidde het bevel Zijner Majesteit, SCHIMMEL 3, 8 *b*.

3) Bij overdracht. De zaak zelve die oorzaak is van misnoegdheid of ontevredenheid. || Eene ernstige en vormelijke depêche ..., waarin hij alle grieven uitmat, alle misbruiken blootlegde, BOSB.-TOUSS. 2, 277 *b*. Zij (*de overige Nederlandsche gewesten*) klaagden ... bij iedere gelegenheid over dezelfde grieven die tot den opstand gedreven hadden, FRUIN, *Beleg v. L.* 5.

— Met betrekking tot personen. Hetgeen men tegen eenen persoon heeft, hetzij in den zin van hetgeen men hem kwalijk afneemt of euvel duidt, hetzij in dien van: hetgeen men in hem niet verdragen, niet uitstaan, niet „zetten" kan; grond van verstoordheid, wrok of afkeer. || Dit is ... een der grieven, die ik tegen hem heb, dat hij mijne Vrienden van mij verwijderd heeft, V. D. PALM, *Sal.* 1, 95. Ik heb een andere, en vrij wat gewichtiger grief tegen u. Je hebt niet meer of minder gedaan, dan uw lezers bedrogen, *K. Zer.* 3, 168. Een lange opsomming ... der grieven, die zijn meester hebben moest tegen den Franschen Leenheer, BOSB.-TOUSS. 2, 25 *b*. Neef en oom hadden geheime grieven tegen elkâar, 3, 377 *b*. Nu ... komt mijn groote grief tegen Hieronymus Van Alphen, DE GÉNESTET 2, 345.

— *Persoonlijke grief*: grond van persoonlijke tegeningenomenheid, van persoonlijken wrok. || Dat het ... de tijd was, om persoonlijke grieven ter zijde te zetten, BOSB.-TOUSS. 1, 21 *b*. De gematigdheid der regeering jegens de Hugenoten was hun (*den Guises*) een gruwel; maar ook een persoonlijke grief verbitterde hen tegen den Koning, FRUIN, *Tien J.* 70.

— In de uitdrukkingen *Iemand eene grief aan iets maken*; *iemand iets tot (eene) grief maken* is *grief* niet veel anders dan een zachter t[illegible] datgene wat men aan iemand verwijt [illegible] minister tot grief maken, dat h[illegible] langen van den handel niet ge[illegible]

rouderd, als rechtsterm. Onzijdig. Bezwaar het daaruit voortvloeiend beklag *over* eene ke uitspraak of eene gerechtelijke handeling, middel van beroep. || Dat voortaen niemandt ogen appelleren van heure Sententien, of emente interlocutoiren, 't en zy (*de gevon*sulcks gegraveert zijn, dat het selve grieff arabel en is ter diffinitive, *Gr. Placaath.* . Te compareren ofte Gemagtigde te senden desen Hove; omme sijne grieven te proponeren ALPHEN, *Papeg.* 1, 249. Tegen Concessien ge Mandamenten, Provisien en Authorisatien waarders, mag den genen die, daar bij, eswaart te zijn, appelleren, en binnen 20 . sijne Grieven, den Hove, overleveren, ogtans, daar by, eenig blijck ofte docute doen, dan alleen de naakte Grieven, en 433. Vertrouwende de Supplianten, dat, sie van de voorsz. Sententie, haar grief sal gerepareert, versoeken *enz.*, 1, 435.

Aan eene der beteekenissen van *grieven*, van: met scherp gereedschap eene wond toeverwonden (zie GRIEVEN, III en verg. ook , inkrassen), is de beteekenis: ingekraste teeken, vore, rimpel, ontleend (zie de aanhak werd boven (bij I) reeds gewezen op de som het bijgevoegde bnw. of deelwoord meer blijkende bijgedachte aan eene toegebrachte | Hoewel de jaren en het verdriet de rozen rada's kaken hadden doen verbleeken, had e gelatenheid, waarmede zij haar wedereden droeg, de grieven der smart daarvan gd, v. LENNEP, *Rom.* 11, 132.

Grieven (zie ald.). Voorts *Grieflijk*, *grieveli.grieselijc*), smartelijk, pijnlijk; dit althans beteekenis wel wezen, *Antw. Sp.* I (i *a*): at v deert, ... Ick wil ghenesen, v *grieffe*tte (t. w. *liefdebrand*)". (Elders, b. v. *Antw.* *a* staat *grieffelijck* voor: voordeelig, profijteGRIEF, 1ste art.); verg. ook ald. V i j *a*: *ijck*, onprofijtelijk).

nst. (in de bet. II) *Grievencomiteit*, in derland: commissie die zich ten doel stelt en der Vlamingen tot de kennis der beautoriteiten te brengen en bij deze op wegder redenen tot misnoegdheid aan te dringen.

EK (I) — in de 17de eeuw, in 't rijm, EK, eene jongere navolging van lat. *GraeMNW. m., MV. *Grieken* (*Greeken*); verkl. Mnl. *Grieke*, *Griec*; verg. got. *Kréks*, ohd. *Kriech*, mhd. *Kriech*, nhd. *Grieche*. Uit lat. (gr. *Γραικός*).

volksnaam. — *a*) Met betrekking tot het e Griekenland. Bewoner van —, persoon g uit Griekenland. || De wijsbegeerte der eken. De taal der hedendaagsche Grieken. — een oorsaeck meest van al der Grieken HOOFT, *Ged.* 2, 42. De moedichst' van cken Dorft ghy die van verraet (o sot) aenspreken? *Ald.* Der Griecken legers, 2, 281. Al d' opperste der Greecken, 2, 373.

3de NV. van het MV., *Grieken*, werd in het later gebezigd als naam voor: Griekenland uwens de nog heden als landsnaam gebruikevroudsvormen van den volksnaam in: *Beieren*, *eden*); in den nieuweren tijd komt dit *Grie*n bij dichters voor. Voor plaatsen zie b. v. 289 *b*; HOOFT, *N. H.* 836 en *Ged.* 2, 28; 1, 684; 9, 236; BILD. 1, 125; 2, 425; 1, 71; *Oud-Grieken*, BOGAERS 2, 158.

uitbreiding. Met betrekking tot bewoners nden der oude wereld waar sedert Alexander den Groote Grieksche taal, godsdienst en beschaving de heerschende waren geworden. *Griek* door taal, godsdienst en beschaving, bepaaldelijk in tegenstelling met den niet-griekschsprekenden, onbeschaafden Barbaar. || Beyde Griecken ende Barbaren ... ben ick een schuldenaer, *Rom.* 1, 14.

2) Als eene meer qualitatieve benaming, in ongunstigen zin, gelijk trouwens reeds bij de Romeinen *Graecus* vaak allesbehalve een eernaam was en *Graeculus* met zeer bepaalde minachting werd gebezigd; men verweet den *Grieken* namelijk lichtzinnigheid, lust tot lui en lekker leven, praatzucht en kwade trouw. Sedert is de *Griek* ook nog voor andere ondeugden en hebbelijkheden als het ware het type geworden (zie hieronder); bij SHAKESPEARE staat *foolish Greek* of *merry Greek* gelijk met: grappenmaker.

a) Stuursch, norsch en onvriendelijk mensch, knorrepot, een „Deen" van een vent. || Indien gij, als ik niet verhoop, de grootste Griek en Gryn-pot niet zyt, die oyt het matig lachgen heeft derven verdoemen, sal desen *Avanturier* u mogelyk nog wel een ledig uirtje vermakelyk helpen doorbrengen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 3. Hoe komt uwe zoete Vriendin aan zo een stoethaspel! er is geen lekkere beet aan dien geheelen Gerrit van Oldenburg.... Hy is een regte Griek, *Leev.* 1, 98.

b) *Oude Griek*, in verschillende opvattingen.

α) Afgeleefd man, oude suffer. || *Senecio* ... Een versuften ouden grieck, JUNIUS, *Nomenclator*, uitg. 1577, 13 *b*.

Het soete minnespel en sal u geensins voegen,
Als u den ouden dagh met rimpels sal beploegen,
Ach! 't is van alle dinck het slechtste dat men vint,
Wanneer een oude griek hem 't minnen onderwint.
CATS 1, 194 *a*.

β) Looze vos, althans bij KILIAAN: Ouden Grieck, *Veterator*; bij JUNIUS (*Nomenclator*, uitg. 1577, 171 *a*) is *Veterator*: „Een oude ende doortrocken vos, een schalck, een leep oft loos vosken, ... een groot practisijn".

γ) Vrouwengek, oude snoeper, „Suzannaboef".

Daer gaet een ouden Griek zijn 's naesten Vrouw beloeren.
Hy maekt, in zijn gemoed, van alle Vrouwen Hoeren: ...
Hy zoekt hem met den Man, voor eerst, gemeen te maken;
Dat schijnt den naasten weg om aen de Vrouw te raken.
JONCTIJS, *Venus en Min.* 42.

c) *Vieze Griek*, insgelijks in verschillende opvattingen.

α) Raar wezen, zonderling. Zie voor deze opvatting, behalve de aanhaling, ook nog eene plaats bij CATS (1, 296 *a*), waar een „vreemde snaak" die door een echtgenoot in het gezelschap van dezes vrouw wordt aangetroffen, achtereenvolgens als „vijse Grieck", „jonge wulp" en „lincker" wordt betiteld.

kiest een rustig (*krachtig*) man,
Die met een soet onthael uw jeugt vernoegen kan;
Maer by een viesen grieck uw lust te willen soecken,
Die noyt geen lust en vint als in vermufte boecken,
Dat is het sotste stuck dat ick mijn leven sag.
CATS 2, 56 *a*.

— **Aanm.** De verklaring die FOKKE, *Verz. W.* 10, 132 (zie de aanhaling) van deze beteekenis geeft, is blijkbaar voor de behoefte van het oogenblik gemaakt. || Die soort (*aesthetische geleerden*), welke ... tot die ongelukkige hoogte gestegen zijn, van alleen smaak in de werken der Grieken en Romeinen, te vinden; van waar ze dan ook, bij uitzondering, Grieken, en wel vieze Grieken, in de wandeling genoemd worden.

β) Iemand die vies is op spijs en drank; kieskauw. || De vieste Griek zal zomtyds met smaak een stoofselt je oppeuselen, waar in vliegjes, en wormpjes door 't vuur als versmolten, ... aan zyn gezigt verborgen zyn, v. EFFEN, *Spect.* 7, 99.

d) *Wonderlijke* of *rare Griek*: zonderling, „rare Chinees". || Dat is mij ook al een rare Griek, *Navorscher*, 6, 391. — Haar Vader, ... dien ik verstond dat een wonderlyke Griek was, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 151.

e) Nog tegenwoordig niet onbekend. Bedrieger, ook in den zin van: valsch speler (verg. fr. *grec* in dienzelfden zin). || Grieck ... *Fallax*, KIL. Griek, valschaard, valsche speler, *Volkstaal* 3, 195 *b* (*Woordenl. v. h. Bargoensch*). — Ge weet niet ... welk een' Griek ge in uw huis hebt. Hij is een opligter van den eersten rang, en ... wil (nu) met zijn Farizeesch gezigt maar eventjes vijftig rijksdaalders van de tafel strijken, GIJSB. HODENPIJL, *W. v. Bergen*, 2, 413.

— Verg. hierbij de volksuitdrukking: „Men moet vijf Christenen hebben, om één Jood te bedriegen, vijf Joden, om één Griek te bedriegen, en vijf Grieken, om één Chinees te bedriegen" (zie HARREB. 1, XXXVI *a*).

3) Benaming voor: eene schuldbekentenis ten laste van den Griekschen Staat; Grieksch staatspapier. || Blauwe —, roode Grieken. — In den laatsten tijd (kocht hij) Ardoins ... Griekjes ... Zuid-Amerikaantjes, POTGIETER 1, 17.

Afl. (in de bet. 1) *Griekin*, vrouw uit Griekenland, Griekse vrouw; *grieksch* (zie ald., 2de art.).

— Als tweede lid. *Ongriek* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 1) *Griekenland*.

GRIEK (II), znw. vr.; zonder mv. Eene gewestelijke benaming voor de grasnerf of grasvilt, het zwaard van groenland. Het woord is wellicht verwant aan *groen* (zie ald.); is het ook misschien op gelijke wijze gevormd als mnl. *grake*, dageraad, schemering? De oorspronkelijke beteekenis kan wezen hetzij: hetgeen *begroeid* is, hetzij hetgeen *groen* is, of mogelijk ook, evenals nd. *gruse*, nnl. *groeze* (zie GROEZE): jeugdig uitspruitsel, en vervolgens: grasgewas. || Eene broze, eene taaie griek.

Afl. *Begrieken*, met (eene) griek begroeid raken („Rauwe plekken in het grasland worden met hooikrok of graszaad bezaaid of wel met graszoden belegd om weder te kunnen *begrieken*").

GRIEKSCH (I), znw. onz. Mnl. (*dat*) *Griecs*. Het als znw. gebezigde bnw. *Grieksch* (zie het volgend art.).

1) De Gricksche taal, *het Grieksch*. || Dit opschrift ... was geschreven in 't Hebreeuwsch, in 't Griecksch ende in 't Latijn, *Joh.* 19, 20. Ende hy seyde: Kondt gy Griecksch? Zijt gy dan niet de Egyptenaer, die *enz.*, *Hand.* 21, 37. Diabolus, dat is: ter neder geworpen, op 't Griecx, een lasteraer, *enz.*, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 2, *c.* 't Is dertien jaar gheleen, dat ghy ... griex leert: nu koom ik 't u vol-leren, SPIEGHEL, *Hertsp.* 6, 46.

— Met een bezitt. vnw.: het *Grieksch* dat men (indertijd) geleerd heeft; hetgeen men (indertijd) van de Grieksche taal heeft geleerd. || Hij kent zijn Grieksch nog als de beste. — Licht zijt ge uw Grieksch vergeten, v. LENNEP, *Poët.* 7, 225.

— Niet zelden wordt de alleen den geleerden bekende taal genomen voor eene onverstaanbare taal of voor iets onbegrijpelijks. || Je kunt net zoo goed Grieksch tegen mij praten! Dat was Grieksch voor hem. Dat is ten minste geen Grieksch! (*t. w.* dat laat aan duidelijkheid althans niet te wenschen over!).

2) Ook: hetgeen Grieksche taal is, hetgeen *Grieksch* (in de bet. 1) is. || Het woord („karakter") is Grieksch en beteekent Kenmerk, FOKKE, *Verz. W.* 2, 8.

't geen hij (*Homerus*) ons daar te doorworstlen schenkt,
Kwam me altijd voor als iets, o! zeer klassieks,
Iets zeer langs, zeer vervelends, en toch Grieksch.
BEETS 1, 311.

Samenst. *Nieuwgrieksch*, de taal der hedendaagsche Grieken; *wangrieksch*, slecht Grieksch („*Het Slavoonsch*) Vermengd, vervalscht met *Waangrieksch* en Latijn", BILD. 13, 313).

GRIEKSCH (II), bnw. Mnl. *griecsc*, *griex* verg. nhd. *griechisch*. Van *Griek*, 1ste art.

1) Van de Grieken (zie GRIEK, 1ste art. in de bet. 1). || Het Grieksche treurspel. De Grieksche comedie. — Minerve bind zich niet aan Grieksche tael, VONDEL 2, 642.

— Van bouwstijl. Zooals bij de Grieken gebruikelijk was. || De Grieksche bouwkunst. De drie Grieksche bouworden.

— Vandaar: in den bouwstijl der Grieken. || Grieksche tempels. Grieksche kapiteelen.

2) Met betrekking tot eigenschappen, zeden, godsdienst enz. Zooals aan de Grieken of aan Grieken (zie GRIEK, 1ste art. in de bet. 2) eigen is. || Hun hart, hunne zeden en hunne levensbeschouwingen t. w. *van de Romeinen*) waren Grieksch geworden, BEETS, *St. Uren*, 9, 192. Den Griekschen geest ... de Grieksche wijsheid, de Grieksche lichtzinnigheid, den Griekschen hoogmoed, 9, 193.

3) Ook in den zin van: der beschaving, den geest der Grieken deelachtig; met dezen doorvoed. || In alle Grieksche steden, in alle Grieksche landen; en welk land is nu (t. w. *in de dagen van Paulus*) niet Grieksch van Syrië af tot Italië toe? BEETS, *St. Uren*, 9, 193.

4) Met betrekking tot het land der Grieken. Uit Griekenland afkomstig; in Griekenland gelegen, enz. || Een groote kop vol griecksche wijn geschoncken, CATS 1, 219 *a*. Dit Grieksche witte marmer is warm van toon, grof van grein, VOSMAER, *Inwijd.* 415.

Eertijds voerde 't Grieksch gewelf
In sijn voorhoofd Ken u self.
VONDEL 3, 473.

5) Met betrekking tot de taal der Grieken. In de taal van de Grieken, in het Grieksch (1ste art.) geschreven, enz. || Een Grieksche bijbel. Een Grieksch handschrift. Het Grieksche woord *polis* beteekent stad. — Alexis ... is dat geen Grieksche naam? *Leev.* 6, 373.

— *Grieksch testament*. Onder studenten eene benaming voor een kurketrekker. Verg. ZEEMAN 234 en zie v. LENNEP, *Poët.* 5, 120.

— Met betrekking tot leerboeken en schoolwerk. Over de *Grieksche* taal handelende; dienende tot oefening in de *Grieksche* taal en derg. || Een Grieksche spraakkunst. Een Grieksche thema. Grieksch huiswerk. — Zy nam een Grieksch woordenboek, en zocht alles, met eenen gloet van graticheit na, DE BRUNE, *Jok en E.* 327.

6) Met betrekking tot het letterschrift der Grieken. || Grieksche karakters, letters; het Grieksche alphabet.

7) *Grieksch vuur*. Benaming voor eene, reeds in de oudheid bekende, hevig brandende sas, die zelfs door het water niet wordt gedoofd en waarvan de Griek Kallinikus als de uitvinder wordt genoemd (zie LANDOLT 1, 218).

— Zegsw. *Hij tiert of hij het Grieksche vuur in zijn gat had* (verg. SARTORIUS, *Adag.* III, 7, n°. 98). In toepassing op iemand die heftig aangaat.

— Minder duidelijk is *Grieksch* in de uitdrukking *Een Grieksch vuurtje van iets stoken* voor: een vuurtje van iets stoken, een „*auto da fé*" van iets

…; figuurlijk voor: met zekere dingen voor… …an maken, zekere dingen voorgoed op zijde … Zie met schrik en berouw op uwe witte …sen; haat uwe hemeltergende satyne schoe… …elijk; ja zelf, maak een Grieksch vuurtje …s Duivels livrei, *Leev.* 1, 231.

…ieksche Kerk. Eene benaming voor: de …-orthodoxe Kerk, in tegenstelling met de Katholieke (*of* Latijnsche) Kerk, sedert de …g (het *schisma*) in de 9de eeuw. || De Czaar …and is het geestelijk hoofd van de Griek… …k.

…ndaar: hetgeen tot de *Grieksche Kerk* in …g staat enz. || Tot het Grieksche geloof … De Grieksche eeredienst.

…ekseh kruis: kruis met vier gelijke armen, …telling met het Latijnsche kruis enz. Aldus …, omdat dit kruis den grondslag vormt van …kruisvorm opgetrokken kerkgebouwen der … *Kerk* (zie hiervoren). Ook in de wapen… …ie RIETSTAP, *Handb.* 117.

…egrieksch (zie ald.); *vergrieksehen*, Grieksch …in zeden en denkwijze („*(Paulus)* ... of… …n Klein-Azië geboren en aanvankelijk op… …nochtans niet *vergrieksehl*", BEETS, *St. Uren*, …

…nst. *Bastaardgrieksch* („'t log wanschapen … Naar *Bastaartgrieksche* Kunst in Goth… …st gebouwd (*de St.-Pauluskerk te Londen*)", …244); *oudgrieksch*, van de oude Grieken …, 158).

…EL (I), znw. vr., mv. *-en*. Benaming van …vogel van de orde der Steltloopers, in het … *triel* geheeten. Nhd. (gewestelijk) *griel* is …aming voor een gansch anderen vogel, t. w. …grasmusch (zie ADELUNG); opmerking ver… …nter dezelfde afwisseling van *gr* met *tr* in …*eltrappe* naast *trieltrappe*, dwergtrapgans. …n oorsprong of de beteekenis van *griel* …en deze gebrekkige gegevens nochtans geen …

…kere inlandsche, in de duinen voorkomende …*Oedicnemus crepitans*, ook Doornsluiper, … of Scharlupen genoemd. Zie SCHLEGEL, …156 en 157.

…'t mv. (*de Grielen*). Benaming van het vogel… …waarvan de *Griel* als het type wordt aan… …, t. w. van het geslacht *Oedicnemus*. || De …vormen het geslacht *Oedicnemus*. Het zijn …groote Plevieren, met zeer groote oogen, …LEGEL, *Vogels*, 156.

…EL (II), znw. m. en vr.; zonder mv. De …gebezigde stam van het ww. *Grielen* (zie …, 1ste art.). Uitsluitend in de uitdrukking *…de(n) griel werpen, gooien, strooien*. Eigen… …geld of strooigoed: uitstrooien, rondstrooien …laten opgrabbelen. Zie GRABBEL en GRIB… Griel. *Raptura.* In den griel worpen. …*promiscue spargere, spargere missilia*, KIL.

…n ging op de maet, zy hadde leere springen, …gelijk een mensch, het schenen moye dingen, …dese noten sagh geslingert in den griel, …is 't dat flux het beest ter aerden neder viel. CATS 1, 85 *a*.

…vergelijking, van gezegden, kwinkslagen …men los daarhenen werpt.

…– …ocht) een van de schamper gasten, …ht een yder aen te tasten: …ganck veel rancken in de griel, …daer, een streeck of twee onthiel. CATS 1, 186 *a*.

…ïk en als nietswaardig weg… werpen, ten bate van ieder „die lust heeft het op te rapen".

den jongen laf trock ick in hondert stucken;
Ick sou hem uyt den kop sijn oogen konnen rucken
En gooyen in den griel.
CATS 2, 560 *a*.

— Soms, min eigenlijk: iets omver-, overhoop… werpen. ||

Oock is'er menig man, die niet en wil gedoogen
Door spinnen sijn gemael haer uyt te laten droogen;
Want als hy maer en hoort het kirren van het wiel,
Hy stoot'et over hoop, of goyt'et in de griel.
CATS 1, 370 *b*.

GRIEL (III) — GRIELE —, znw. vr., mv. *grielen*. Zot, kinderachtig meisje; gichel. Gewestelijk (v. DALE).

— In Zuid-Nederland beduidt *griele*: een nijdig vrouwmensch, een' „kwade Griet". Zie DE BO² 341 *a*.

Afl. *Grielen*, onophoudelijk lachen; zich kinderachtig aanstellen; *grielig*, zot, mallotig (en daarvan weder *grieligheid*).

GRIELEN (I), onz. en bedr. zw. ww.: *grielde*, *gegrield*. Door grijpen trachten machtig te worden. In verschillende toepassingen.

1) Geld of strooigoed dat in den hoop geworpen wordt pogen te bemachtigen; grabbelen (zie ald. de bet. 1, *a*). || Grielen. *In vulgus promiscue sparsa rapere, arripere sparsa*, KIL.

Is 't niet een fyne klucht, en rechte kinderspot,
Dat 't lyf verryzen zal als 't eenmael is verrot?
Zo 't waarheyd strecken magh, ghewis hoe wil men vloecken
Als elck (*in de opstanding*) om 't eerste grielt en gaet
zijn beenen (*beenderen*) zoecken!
VONDEL 2, 106 (*een ongeloovige spreekt*).

— *Iets grielen*: iets opgrabbelen; *om iets grielen*: om iets grabbelen. || Zijne milddadigheid (bepaalde) zich tot het laten grielen ... van eenige handvollen pepernoten, SLEECKX 2, 133.

Zie! hoe 't tusschen den zwerm
uit het rijtuig suikeren bollen
Hagelt! en hoe ze er, in 't zand
neerbuitlend, om grielen en grabblen!
V. BEERS 2, 104.

2) Met betrekking tot eene enkele zaak of een enkel voorwerp. In zijn klauwen, in zijn kluiven trachten te krijgen. || De Dood is al ghereet om Isaex ziel te grielen, VONDEL 1, 321.

— Desgelijks *Naar iets grielen*, er begeerig naar grijpen. || Hoe sullen die grabbelaers die fielen Van die Duyvelen naer desen Vogel grielen, OGIER, *Seven Hoofts.* 101.

Samenst. *Grielgeld*, geld waar men om of naar grabbelen laat (zie KILIAAN); *grielpenning* (zie ald.).

GRIELEN (II), onz. zw. ww.: *grielde*, *gegrield*. Hetzelfde als *Krielen* (verg. voor de afwisseling tusschen *gr* en *kr* de soortgelijke afwisseling tusschen *gn* en *kn*, waarover bij GNAP gehandeld is): grimmelen, wemelen (van iets). || De velden grilen haest van sacht gewolde troppen, v. PAFFENRODE, *Ged.* 239. 't Lant tot boven tegen 't geberghte soo vol sijnde tusschen de Soute Revier ende hier, dat het grielde van koebeesten ende schapen, na gissing wel over de 20 M (d. i. *duizend*) stuckx vee, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 586.

hier herleeft niet een der oude trunten,
En Fabelen, waar van dit Eyland grielt.
OUDAAN, *Toneelp.* 91.

Verg. ook TUERLINCKX, *Idiot.* 228: *grielen*, krielen en *griel*, znw. m., gewoel, gewemel.

GRIELPENNING, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grielen*, 1ste art., en *Penning*. Een, vaak opzettelijk voor de gelegenheid geslagen muntstuk, bestemd om bij een heuglijk feest (eene vorstelijke inkomst,

eene algemeene begenadiging, eene voorname bruilloft) onder de menigte geworpen en door haar „gegrield" te worden; strooipenning. ‖ (Men) worp ... eenen hoop gouwde en zilvere grielpenningen onder 't volk; die aan d'eene zyde zyn' trouwe (*van Anjou*) ... hadden, ... aan d'andre zyn blazoen, HOOFT, *N. H.* 807.

GRIEMELEN, ONZ. ZW. WW.: *griemelde, gegriemeld.* Een bijvorm van *grimmelen* (zie ald.), met dezelfde beteekenis.

1) Wemelen, krielen, kroelen van iets, t. w. van eene menigte menschen of dieren. ‖ Griemelen van luizen, mieren of wormen. *Fourmiller, Foisonner, Abonder de poux, de fourmis ou de vers*, V. D. ENDE. — De Zee en griemelde nog niet van Vischen, SPRANCKHUYSEN, *Van de Scheppinge*, 11 (aangeh. bij DE JAGER, *Freq.* 1, 167). Het griemelt op de stranden Van menschen, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 155.

2) Van stofdeeltjes, die door de lucht bewogen worden. ‖ Het ... stof dat griemelt in de zon, TENGNAGEL, *Sp. Heidin*, 33.

3) Van water. Levendig stroomen.

Als water van den Ryn, de Cabalynsche vloedt
Hier griemelt, waar meed' elk zyn dorst vermaaklyk boet.
SCRIVERIUS, *Ged.* 68.

GRIEND — GRIND —, ZNW. VR., MV. *grienden*; misschien alleen door de spelling *grient* misleid bezigt BERKHEY soms ook het MV. *grienten*, dat hem weder tot een enkelvoud *griente* deed besluiten; die beide vormen hebben echter in de gesproken taal wellicht nooit bestaan. Mnl. *grient*; in oostelijke tongvallen *greent*. Hetzelfde woord als *grind*, grofkorrelig zand (zie ald.), in dialectischen vorm, en in eene bepaalde opvatting, t. w. in die van: zandplaat, evenals trouwens (*het*) *Zand* op zich zelf en in samenstelling de benaming is van zeer vele zandplaten. Verg. nog mnl. *griendinge*, met de bet. *zanderij* (VERDAM) of wellicht met een der beteekenissen hieronder vermeld.

1) Eigenlijk en oorspronkelijk. Eene aan of in het water gelegen zandige of kiezelachtige strook gronds, eene zandige of kiezelachtige waard. Verg. eenige der in den *Teuthonista* vermelde beteekenissen („Grynt, wardt. *Arena. Insula. Mediamnis*" en „*Alluvius*"), voorts den naam van een voormalig eiland, thans zandplaat, aan den Vliestroom ten Zuiden van Terschelling *De Griend* (met de aangrenzende *Grienderwaard*), alsmede den naam van *De Buitengrind*, een voormalig eiland in het Eierlandsche Gat. ‖ De uiterwaarden en de grienten der groote rivieren, BERKHEY, *N. H.* 9, 106 (zie ook 9, 11). De poel en griente wierd tot aangewonnen land, BERKHEY, *Oud-Holl. Vriendsch. enz.*, 219.

2) Bij uitbreiding in toepassing op alle gronden of waarden, welke ook de aard van den bodem zij, die voor de teelt van rijshout gebezigd worden. Bepaaldelijk in Zuid-Holland. ‖ Voorts heeft men hier (*in de Alblasserwaard*) Hoeplanden, die men Grienden noemt, op welke eene groote menigte van Waterwillige-boomen wassen, waar van men Hoepels maakt, BERKHEY, *N. H.* 1, 26.

3) Vervolgens gaat de naam over op het hout dat op de *grienden* geteeld wordt; vandaar de beteekenis: bosch van rijshout. ‖ Grynt ... *Salictum* (lees *salicetum*), *Teuthon.* Griendt. Rys-bos, wilgenbosch, *Ozeraie, saussaye*, MARIN. — (Sy) wroeten als Swynen wildt ... die om-roden een griende, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, 299. Dat die Rivier (*de Rijn*) ... nu tusschen eenen vlakken, dan langs een heuveligen, of bergagtigen en met grienten begroeiden ... oever, gestroomd heeft, BERKHEY, *N. H.* 1, 123. De in Zuid-Holland zoogenaamde grienden of wilgenhakbosschen, V. HALL, *Landh. Flora*, 203. In den waterbocxem (*van den Biesbosch*) ... zijn ... vele modbanken, overblijfsels van het oude land, ... met griend bewassen ontstaan, V. D. AA, *Aardrijksk. Wdb.* 2, 410. Grienden van waardhout, die om de 4 jaar gehakt worden, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 146.

Om in 't geberght, in grient, in hey,
In riet en ruyght, in braeck en wey
Het bloode haasje te verlacken.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 498.

4) De bodem *met* hetgeen er op groeit. ‖ De grinden langs den Hollandschen IJsel. De grienden van de Kooiwaard (Biesbosch).

— Verg. bij deze of bij een der vorige beteekenissen de geslachtsnamen *De Griendt* en *Van der Grient, Van der Grindt* (fr. *De la Saussaye*).

5) Het hout dat op eene *griend* wast of daarvan afkomstig is; rijshout. Zie HORUYT, *Bred. T.* 210. ‖ Eene schuit met griend. Griend opdoen.

Samenst. *Griendbaas, -gewas, -hout, -kade, -land, -waard* (zie die woorden).

— Voorts *Griendpolder*, verkl. *-tje*: de naam van twee kleine polders in den Bieschbosch.

GRIENDBAAS, ZNW. M., MV. *-bazen*. Uit *Griend* in de bet. 4) en *Baas*. Iemand die van eene griend of van grienden zijn onderhoud trekt, evenals de boer van zijn land; eigenaar of huurder van griendland. ‖ Griendbazen van elders huren voor twintig jaar of langer lage perceelen hooiland of ook uiterwaarden en bepooten die met waard- of wilgenstek, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 146.

GRIENDGEWAS, ZNW. ONZ.; zonder MV. Uit *Griend* in de bet. 4) en *Gewas* in de bet. II, B, 2, *b*). Het hout, het houtgewas dat op een griend groeit.

GRIENDHOUT, ZNW. ONZ.; zonder MV. Uit *Griend* in de bet. 2 of 4) en *Hout*. Hout dat op of in eene griend groeit; rijshout, teen, hoephout. ‖ Griendhout bestemd voor de mandenmakerijen ... blijkt op den duur niet goed stand te kunnen houden, *Onderz. Landb.* 1890, 3, n°. LXXXIII, 11.

GRIENDKADE, ZNW. VR., MV. *-n*. Uit *Griend* in de bet. 4) en *Kade*. Kade of zomerdijk rondom eene griend. ‖ De bepalingen van dit reglement betrekkelijk dijken, zijn toepasselijk op zee-, rivier- en kanaalwaterkeerende kaden; de zoogenaamde griendkaden en bekadingen uitgezonderd. *Prov. blad v. Noord-Brabant*, 1890, n°. 15.

GRIENDLAND, ZNW. ONZ.; MV. *-en*. Uit *Griend*, in de bet. 4 of 5) en *Land*. Land of een stuk land dat als griend wordt gebezigd, of dat met rijshout is bewassen. ‖ Griend-landt ... *Ozeraie, saussaye*, MARIN. — Eene Boerenhofstede ... met ... daarbij behoorende Wei-, Hooi- en Griendlanden, *Utr. Prov. en Sted. Dagbl.* 29 April 1892.

GRIENDWAARD, ZNW. VR.; MV. *-en*. Uit *Griend* in de bet. 5) en *Waard*. Waard die met rijshout wordt beteeld; rijswaard. ‖ Elzen, wilgen, griendwaarden worden veel aangekweekt en leveren zeer veel voordeel op, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 148.

GRIENEN, GRIENEBALK, GRIENIG. Zie GRIJNEN, GRIJNEBALK, GRIJNIG.

GRIEP (I) ZNW. VR., MV. *-en*; verkl. *-je*. Hetzelfde woord als *Greep* in de bet. F, 1) (zie boven, kolom 640). In Zeeland en elders: drietandige mestvork. ‖ De mest-put rookt By 't steeken van de griep, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 40 (zie ook 24).

P (II) — GRIJP —, znw. vr. (en m.); zon-
t. *grippe*, nhd. *grippe*. Eene benaming van
te, welke, gelijk voor de hand lag, in ver-
gebracht met fr. *gripper*, te meer daar
emand werkelijk plotseling aangrijpt, aan-
t); wellicht echter is het woord van Sla-
rsprong (van een stam *chrip-*, heesch zijn,
z.; zie daarvoor onder *Tijdschr.* 12, 88),
noeden steun vindt in eene der volks-
n van de *griep*, t. w. nhd. *russischer*

nlijk. Eene, vermoedelijk door atmosphe-
loeden veroorzaakte epidemische ongesteld-
ekte, die zich somtijds plotseling vertoont,
het groote snelheid van plaats tot plaats
(lat. *febris catarrhalis epidemica*), in de
en vooral meer onder den naam van *influ-*
d. || Griep of influenza is eene epidemische
; der ademhalingswerktuigen, welke ver-
at van vermagering, hoofdpijn, gebrek
enz., WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 534 *b*.
hebben, DE BO² 342 *a*.
juiste, maar niettemin tamelijk algemeene
voor eene met koorts en andere verschijn-
ard gaande, doch in elk geval niet-epide-
koudheid. || Zijne kinderen liggen alle zwaar
en met koorts te bed; het schijnt griep

ische griep. || In vele gevallen spreekt
gastrische griep", wanneer tegelijk met de
swerktuigen ook het darmkanaal aange-
INKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 534 *b*.
de bet. 2) *Grieperig*, op griep gelijkende
ongesteldheid); eenigermate aan griep
an personen).

S, znw. onz., zonder mv.; verkl. *griesje*.
Een bijvorm van *Gruis* (zie ald.).
ctief. Gruis, t. w. in den zin van: grof
zelzand. || Gries. Du gravier. *Glarea*,

AAN vermeldt op Gries ook nog de be-
emelen (*furfures*); zie GRUIS.
m. In den zin van: gebroken, maar niet
emalen graan, is *gries* geen Nederlandsch
uit het Nhd. overgenomen woord (t. w.
, mhd. *griez*, hetzelfde als mnl. *griet*
d v. DALE in de bet. „grof zand, steen-
nog voor de hedendaagsche taal ver-
ar dat in het Mnl. reeds zeldzaam was).
wordt *gries* in genoemde beteekenis vaak
lde) technische werken aangetroffen en is
ok alreeds bij Nederlandsche molenaars
k. Verg. GRIESMEEL.
st altijd in den vorm van het verklein-
ne zeer geringe hoeveelheid, een „kruimel",
iel"; hetzelfde dus als *griezel* en *griezeltje*.
BILDERDIJK (*Geslachtl.* 1, 272) vermeldt
en collectief *gries* voor: strooigoed, griel-
ene verouderde uitdrukking *Aan de gries!*
grabbel!), die echter tot nog toe elders
en aangetroffen.
uwe griesjes is te Barneveld de benaming
soort van aardappelen.
rieachtig: „Plein de gravier, *Glareosus*",

SMEEL, znw. onz., zonder mv.; verkl.
iet. 2) *-tje*. Nhd. *griesmehl*. Een uit het
rgenomen woord, waarvan het eerste lid
stelling (nhd. *griez*) beantwoordt aan mnl.,
(zie GRIES, de Aanm. bij 1). In
eene benaming voor graan dat
meel is gemalen (SANDERS)
of wel, meer in het bijzonder, voor hetgeen hier te lande *gruttenmeel* wordt genoemd (NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 112 *a*); bij ons echter is *griesmeel* de benaming voor eene andere soort van gebrijzeld graan (zie de bet. 1).

1) Niet tot de fijnheid van meel gemalen gepelde tarwe of spelt.

2) Een kooksel, een gerecht van *griesmeel*. || Griesmeel „toe" eten. Een griesmeeltje klaarmaken.

Samenst. *Griesmeelpodding*.

GRIET (I), znw. onz. Grof zand, steengruis (v. DALE). Zie GRIES, in de bet. 1, de Aanm.

GRIET (II) — GRIETE —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Eene verkorting van den vrouwennaam *Margaretha*, *Margriet*.

1) Als algemeene benaming voor vrouw, meisje, liefje. || Elck prijst sijn Grietjen al isse begrommelt. Elck heeft sijn liefje lief, al isse besnot, CATS 1, 498 *a*.

2) In toepassing op eene booze vrouw, of als de personificatie van een kwaad wijf. Vaak met eene nadere bepaling: *booze*, *kwade Griet* enz.

(*zij ging*) sonder lang beraet een ander meysjen hueren,
Een Griet van stueren aert, en leelijck boven dien,
Soo dat in haer gelaet niets soets en was te sien.
CATS 3, 42 *b*.

Mits begon sy op te vliegen ...
Als quae Griet, dat doller Vel.
QUINTIJN, *L. e. B.* 33.

— Zegsw. *Twee Grieten en eene Anne*, *Kunnen den drommel uit de hel bannen*, HARREB. 1, 16 *b*.

— *Daar twee Grieten in huis zijn behoeft men geen bassenden hond*, HARREB. 1, 259 *a*.

— *Het is het liedje van booze Griet*, *wil je niet*, *je moet wel*, HARREB. 1, 259 *a*.

— Met toespeling op *griet* als naam van zekeren visch (zie GRIET, 5de art.). *Griet* (of *een griet*) *is goede visch*, *maar kwaad vleesch*. Verg. TUINMAN, *Spreekw.* 1, 93; HARREB. 1, 259 *a*.

— *Elkander geen Grietje* (ook *Elisabeth*, *Guitje*, *Lijsbeth*, *Mietje* of *Pometje*) *heeten* (of *noemen*): elkander geen kool verkoopen, maar de dingen bij hun rechten naam noemen. Verg. *De Gew. Weuwenaar*, 3, 41; *Navorscher* 26, 34 en 30, 475; HARREB. 1, 183 *a* en 2, 86 *a*.

3) Als uitroep. *Griet! groote Griet!* Eene opzettelijke misvorming van het woord *God*, een basterdvloek zooals b. v. *grut* en derg. Zie boven kol. 229—231. || Wel groote Grietje! dat zyn Vrouwen! Zy doen het Heilig Huwlyk schande aan, *Leev.* 4, 85.

4) In Zuid-Nederland. Eene benaming voor de *groote Madelief*, in navolging van fr. (*grande*) *marguerite*. Zie DE BO² 341 *b*.

Aanm. Voor andere dan de hierboven opgenoemde zegswijzen, waarin *Griet* of eene zekere *Griet* genoemd wordt, zie HARREB. 1, 259 *a*.

— *Griet*, appel, en: *Grietje*, bovenkruiszeil. Zie GRIET, 3de art. en GRIETJE.

GRIET (III), znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Benaming van eene soort van appel; blijkens den bijvorm *Margriet* de verkorting van den vrouwennaam *Margaretha* (zie GRIET, 2de art.). Verg. *Aagt* en *Aagtappel*. || Zeeuwse Griet, *Register v. Peer. en App.* (achter *N. Ned. Hovenier*), 28. Swolse Griet, Roomse Margriet, 29. Dubbelde Griet, 37.

Op 't Hueelijck van W. Appelman en Griet P.
Prijst Sint Jans Appels, Rabbauwen en Kruyelingen:
Prijst Schijfappels, Goe-soeten en Ermgaerden: ...
Dan de Griet is prijswaerdighst, mooght ghy hier uyt weten:
Want d'Appelman houdtse voor sijn eygen eten.
VISSCHER, *Brabb.* 72.

Werpt de Peeren in mijn manckt,
Ick plock Grietten en wat Aegjes.
BREDERO, 2, 122.

GRIET (IV), znw. m., mv. *-en*. Nnd. *grête*, *gríta* (DOORNK.-KOOLM.). Benaming van zekeren vogel, t. w. de Grutto, *Limosa aegocephala*, ook *Grit*, *Marel*, *Schries* en *Schrier* genaamd (zie SCHLEGEL, *Vogels*, 170). Vooral bekend door het, in verschillende lezingen voorkomende, volksrijmpje

In de maand (van) Mei
Legt iedere vogel (*of* Leggen alle vogeltjes) een ei;
Behalve de koekkoek (*of* kwartel) en de griet,
Die leggen in de Meimaand (*of* vóór half Juni) niet.

Zie HARREB. 1, 259 *b*; *Navorscher*, 22, 472 en 23, 85; DOORNK.-KOOLM. 1, 680 *b*.

Aanm. Door verwarring van de beide namen *grutto* en *griet* kwam v. LENNEP (*Rom.* 13, 157) er toe een vorm *grieto* te bezigen. || Daar stapten de vlugge strandloopers en bevallige grietoos met zwierigen tred over 't zand.

GRIET (V) — GRIETE —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Mnl. *griet* (STALLAERT). De naam van zekeren visch of van een naar dien visch, als type, geheeten visschengeslacht.

1) Zekere visch, behoorende tot het hoofdgeslacht der Schollen, t. w. *Pleuronectes rhombus*, ook *Kaan* en *Snuiver* geheeten. Bij KILIAAN: Griete, *Passer* (bot, *althans* platvisch) *asper vel squamosus*. || De griet bereikt niet volkomen de grootte van de tarbot. Zij is op de bovenzijde roodachtig grijsbruin met donkerbruine vlekken en witte spatten, SCHLEGEL, *Visschen*, 164. De griet bewoont de Noordzee, 165. — De uitgeschudde kuil (*een kuilnet*) gaf byna een mand vol groote en kleine Botten, Platen, Grieten, en overvloed van Garnaat, GARGON, *Walch. Arkad.* 2, 238.

De kostelijke Griet, de fiere waterbruit,
Om wie Domitiaen, in wulpscheit uitgelaeten,
De breede vierschaer spande.
ANTONIDES 1, 4 (verg. JUVENAL., *Sat.* IV, 36 vlg.).

— Als stofnaam zonder mv. || Groote aanvoer van schol, kabeljauw, griet en tong.

— Zegsw. *Griet is goede visch, maar kwaad vleesch*. Zie GRIET, 2de art., de bet. 2).

2) In 't mv. (*de Grieten*). Benaming van een ondergeslacht (*Rhombus*) van het hoofdgeslacht der Schollen (*Pleuronectae*). Zie daarvoor SCHLEGEL, *Visschen*, 162.

GRIET (VI), znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Nhd. *griete* (SANDERS). Eene soort van rib of dunnen balk; de oorsprong der benaming is onbekend.

1) Dwarsscheepsche rib die op de klamaaien of karveelhouten is ingelaten en waarop de dekdelen worden gespijkerd. Eene thans verouderde benaming; men bezigt, voor zooveel de zaak zelve nog bestaat, in plaats daarvan *zwalp*. Verg. MOSSEL, *Het Schip*, 204. || *Lattes à baux*. Latten, Ribbetjes, Grieten, AUBIN, *Dict. de Mar.* 515. De Ribben, die tot Stijvte van den Overloop (*het dek*) tusschen de Balken (*dekbalken*) met haar drie of vieren, na Mate dat de Balken wijd van den anderen leggen, werden ingevoegd, sijn by ons gemeenlijk Grieten genaamd. Zy werden ... tot meerder sterkte, met 2 andere Langs-Ribben, gemeenlijk Kalmajen geseid, ondersteund, v. IJK, *Scheepsb.* 85.

2) Lat in het traliewerk van een scheepsrooster. || *Barrotins de caillebotis*. Ribben, Ribbetjes van eike grietjes, AUBIN, *Dict. de Mar.* 74 (zie ook 516).

GRIETENIJ — GRIETENIJE, GRIETENIE, GREETENIE —, znw. vr., mv. *-en*. Oorspronkelijk het Friesche woord *gretene*, *gretane*, rechtspraak, rechtsgebied (eene op in 't Friesch niet ongewone wijze gevormde afleiding van 't Ofri. ww. *greta*; zie daarvoor nader GRIETMAN), maar ten opzichte van uitgang en accent onder invloed of naar het voorbeeld van Romaansche of geromaniseerde woorden, als *annmanie*, *baronie*, *dekenye* (die eveneens een recht of een grondgebied beteekenen) gewijzigd; een soortgelijk voorbeeld van vormverandering is ook nal. *woestenij* vergeleken met mnl. *woestene*.

Men treft den gewijzigden vorm (*gretenie*) aan in een in de Friesche taal gesteld stuk van 1433 (*Charterb. v. Friesl.* 1, 500 *a*), maar wellicht bewijst deze plaats voor den ouderdom niet veel, want daar overal elders in dat stuk *gretene* of *gretane* staat, kan *gretenie* wel eene jongere schrijffout wezen. Met meer zekerheid kan men zeggen dat *grietenie* (*-ye*, *-ije*) sedert het laatst der 15de eeuw in niet in de Friesche landstaal opgestelde stukken in gebruik is gekomen en later ook in Friesche oorkonden gebezigd wordt. Enkele nadere bijzonderheden zijn bij de verschillende beteekenissen aangewezen.

In zijne oudere zoowel als in zijne jongere vormen en beteekenissen behoort dit woord uitsluitend tehuis in Friesland tusschen Lauwers en Vlie. Thans bestaat het nog slechts als historische term.

1) Ambt, bediening van den grietman; grietmanschap; ouder-fr. (*dioe*) *gretene* (zie *Charterb. v. Friesl.* 1, 499 *a*—505 *b*). || Pieter Visscher bediest twee officien, toe weeten twee Grietenyen, als die Grietenye van Donyewerstal ende die Grietenye van Lempster Vyffgae, *Charterb. v. Friesl.* 2, 731 *b*. Dat alle Grietenyen by den Stadtholdere (*enz.*) ... vergeven sullen worden gratis, 2, 758 *a*.

2) De zetel van het grietmansambt. || Dat die Grietenye van Wonseradeel tot Harlingen off anders waer buyten dat Deel ... nyet distraheert off verlecht zall worden, *Charterb. v. Friesl.* 2, 454 *a*.

3) Het grondgebied waarover zich de ambtshevoegdheid van een grietman uitstrekt; in de Latijnsche stukken der middeleeuwen *districtus* geheeten, in die in de landstaal opgesteld hetzij als „deel", hetzij met den vollen naam genoemd.

a) Tot op de omwenteling van 1795. Eene vereeniging van dorpen met hunne aanhoorigheden, die gezamenlijk onder een *grietman* (in de bet. 1) staan; het grondgebied waarover het rechterlijk en administratief gebied van een *grietman* zich uitstrekt. || Steeden ende Grietenyen in Vriesland. Eerst die Steeden, Cloesteren ende Grietenyen in Oesterghe, *enz. Charterb. v. Friesl.* 2, 14. Quoyer van den aenbrenge der Grietenie westerzyde der Paems, 2, 284. Dat die zelve (*grietman*) geholden wordt te resideren ende woonen binnen syn Grietenye, geduerende d administratie van zyn officie, 2, 758 *a*. Men (mag) aannemen, dat reeds vóór het midden der 13de eeuw de verdeeling in grietenijen de vroegere in marken, hemrikken en ferden heeft vervangen, v. PANHUYS, *Landgem.* 11.

— Bij overdracht. Het lichaam der gezamenlijke ingezetenen van eene *grietenij*, en vandaar ook de *grietenij* als persoon, als zelfstandig onderdeel van den staat. || Elke grietenij zond volmachten naar de landsvergadering. — Dat een yder Grietenye tal moeghen drie Persoonen nomineren ..., uyten welcken t Hoff een zall moeten authoriseren voor een Grietman, *Charterb. v. Friesl.* 2, 730 *a*.

b) Van 1815 tot op de invoering van de gemeentewet in 1851. De benaming voor eene Friesche landgemeente. Verg. GRIETMAN in de bet. 2). || Reglement voor het Bestuur der Grietenijen of
platten lande in Vriesland ve-
Bijv. Stbl. 1815, blz. 88
der dertig Grietenije-

Vriesland ... wederom als van ouds
lt, ... wordt opgedragen *enz., t. a. pl.*,
olge ... van de invoering der gemeente-
el de naam „grietenij" in dien van
eranderd, maar de omvang der nieuwe
ef dezelfde als die der oude grietenijen,
Landgem. 3.

Grietenijbestuur, -huis, -raad (zie die

Grietenijbegrooting, vóór 1851: begroo-
ietenij (in de bet. 3, *b*), hetzelfde wat
Friesland: gemeentebegrooting heet („In
besloten Gedeputeerde Staten ... dat
le algemeene *grietenijbegrooting*, ook
p ... eene bizondere begrooting opge-
... worden", v. PANHUYS, *Landgem.*
gevangenis, huis van opsluiting in het
van eenen grietman (v. PANHUYS,
); *grietenijontvanger*, vóór 1851: ont-
e grietenij (in de bet. 3, *b*), de ambte-
ns in eene Friesche landgemeente: ge-
ger heet („De grietman en assessoren
. de kas van den *grietenije-ontvanger*",
Best. der Grietenijen van 17 Dec. 1815,
15, blz. 893, *a.* 26); *grietenijsecretaris*,
cretaris van het College van Grietman
en van den Grietenijraad in eene
gemeente; de ambtenaar die thans ook
gemeente-secretaris heet.

NIJBESTUUR, znw. onz.; mv.
Grietenij en *Bestuur*.
. Het besturen, regeeren van —, de
r eene grietenij. || In 1715 droeg hij
ijn Grietenijbestuur aan zijnen zoon
DIEKS, *N. Bijdr. tot de penningk. v.*

in concrete beteekenis. De overheid,
an eene grietenij, het bestuur van eene
gemeente. || Een „*Committé Revolutio-*
(*in 1795*) ... de Staten ontbond en
lijke en grietenijbesturen uit hunne
ontsloeg, v. PANHUYS, *Landgem.* 36.
ijzonder in toepassing op het besturend
ne grietenij, zooals dat bij Besluit van
5 was ingesteld. Sedert 1851 door een
ur vervangen. || Het grietenijbestuur
85) op dezelfde wijze zamengesteld als
i. *zinds 1815*), uit grietman, assesso-
nijraad, v. PANHUYS, *Landgem.* 46.
ren zin: het College van Grietman en
Het Grietenijbestuur van Hennaardera-
... publiek aan te besteden *enz., Leeuw.*
, 1835. Het grietenijbestuur van Won-
... presenteren te verpachten *enz.*,
1835.

ENIJHUIS, znw. onz., mv. *-huizen*.
en *Huis*. Het huis, het gebouw waar
van eene grietenij zetelt: raadhuis (voor-
thuis) in eene grietenij. Sedert 1851,
eel, door *gemeentehuis* vervangen. || Het
een Grietenijhuis te Sint Anna Parochie,
tie van alle daartoe benoodigde mate-
w. Cour. 19 Mei, 1835 (*uit eene aan-*
Vergelijkend Examen van Schoolonder-
p het Grietenijhuis van Haskerland te
22 Dec. 1835.

ENIJRAAD — GRIETENIJERAAD —,
v. -raden. Uit *Grietenij* (in de bet. 3, *b*)
esland, na 1815
ntewet in 1851:
grietenijbestuur
id vervangen. ||

Een grietenije-raad, bestaande uit een grietman als president, en 6 tot 9 van de vroedste en gegoedste ingezetenen der grietenije, *Reglem. v. h. Bestuur der grietenijen van* 17 Dec. 1815 (*Bijv. Stbl.* 1815, blz. 886), *a.* 1. De ... leden van den Grietenije-Raad, worden verkoren door Gedeputeerde Staten *enz., Ald.* (blz. 887), *a.* 2.

GRIETJE, znw. onz.; mv. *-s*. Het verkleinwoord van den vrouwennaam *Griet* (zie GRIET, 2de art.) als benaming voor: het bramzeil van den bezaansmast; bovenkruiszeil. Volgens eene overlevering zou de naam van dit zeil eigenlijk voluit *Grietje van Dijk* luiden en het dezen naam hieraan te danken hebben, dat zekere *Margriet van Dijk* op het schip *Den Eik* als bovenkruisraasgast in dienst zou zijn geweest. Zie daarover v. LENNEP, *Zeemans-Wdb.* 75 (voor eene andere, minder waarschijnlijke verklaring, *Navorscher*, 5, 153 *a*); verg. voorts *Navorscher* 11, 254 *b*. Wat den aard van deze benaming betreft vergelijke men scheepswoorden als *keesje* (dunne tros), *klaas* of *klaasjacobsen* (klemtang), *kortjan* (mes), *langeveld* (mondstuk van een mortier) en derg. meer. || De bramzeilen, zijnde het groot- en voor-bramzeil en het bovenkruiszeil of grietje, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 318. Somtijds neemt men, bij aanschietende zee, alleen het voorbramzeil en grietje weg, omdat die te veel op de uiteinden van het schip werken en het stampen bevorderen, MOSSEL, *Manoeuvres*, 135.

Samenst. (waarin *grietje* werkelijk de beteekenis van *bovenkruiszeil* heeft) *Grietjesboelijn, -geitouw, -schoot*: boelijn (enz.) van het bovenkruiszeil.

— *Grietjesra* (zie ald.).

— Voorts in de verkorte benamingen: *Grietjesbras, -pardoen, -stag, -steng, -toppenant, -val, -zaling* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Bovengrietje* (zie ald.).

GRIETJESBRAS, znw. m., mv. *-sen*. Eene verkorte benaming voor het ongebruikelijke: grietjesraasbras; *bras* van de *grietjesra*. || De grietjesbras vaart enkel, door een blokje aan de achterste grootstengepardoen *enz.*, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 220.

GRIETJESPARDOEN, znw. vr., mv. *-s*. Eene verkorte benaming voor het ongebruikelijke: grietjesstengepardoen; *pardoen* van de *grietjessteng*.

GRIETJESRA, znw. vr., mv. *-raas*. Uit *Grietje* (zie ald.) en *Ra*. De ra waaraan het bovenkruiszeil is aangeslagen. || De bramzeilen ... worden aangeslagen aan de grootbram-, voorbram- en grietjesraas, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 318.

Zie *Grietjesbras, -steng, -toppenant, -val*, bij verkorting voor *Grietjesraasbras*, enz.

GRIETJESSTAG, znw. onz. (en vr.), mv. *-stagen*. Eene verkorte benaming voor het ongebruikelijke: grietjesstengestag; het *stag* van de *grietjessteng* (zie ald.). || De grietjesstag vaart door eenen horizontalen oogbout, boven op den achterkant van het groot ezelshoofd *enz.*, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 191.

GRIETJESSTENG, znw. vr., mv. *-en*. Eene verkorte benaming voor: de *steng* waar de *grietjesra* aan hangt, t. w. de bramsteng van den bezaans- of kruismast; bovenkruissteng. || De steng die ... tot den bezaansmast behoort, heet de kruissteng. ... De bramstengen, zijnde de groot-bramsteng, de voorbramsteng en de bovenkruis- of grietjessteng ... (verlengen) de stengen, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 22.

Zie *Grietjespardoen, -stag, -zaling*, bij verkorting voor *grietjesstengepardoen*, enz.

GRIETJESTOPPENANT — -TOPPENEND —, znw. vr., mv. *-en*. Eene verkorte benaming

voor het ongebruikelijke: grietjesraastoppenant; *toppenant* van de *grietjesra*.

GRIETJESVAL, znw. onz., mv. *-len*. Eene verkorte benaming voor het ongebruikelijke: grietjesraasval; het *val* van de *grietjesra*.

GRIETJESZALING, znw. vr., mv. *-s*. Eene verkorte benaming voor: *zaling* die aan de kruissteng bevestigd is en die de *grietjessteng* steunt; bramzaling van de bezaansmast.

GRIETMAN — GREETMAN — znw. m.; mv. *grietmannen*, voorheen ook *grietsluiden* (het enkelv. *grietsman* komt echter niet voor); verg. mnl. (in Hollandsche stukken) *griexmannen* voor *griecsmannen* (VERDAM 2, 2136), zooals niet-Friezen het hun onverstaanbare woord *grietsmannen* lazen. Een Friesch woord, ofri. *gretmon* (*grethman*, *gritman*), nfr. *greet-*, *grietman*, waarvan het eerste gedeelte de stam is van het Ofri. ww. *greta*, het Hollandsche *groeten*, maar met de beteekenis van: ontbieden, in rechte aanspreken, beschuldigen (zie v. RICHTHOFEN, *Altfries. Wtb.* 783 en 784; VERDAM 2, 2158; ook KILIAAN heeft: „Groeten. *vetus.* Sax. *accusare*"). Letterlijk is *grietman* dus: de man die in rechte aanspreekt, de publieke vervolger en aanklager; metterdaad was hij echter (trouwens evenals elders de *schout*) tevens de persoon die, bijzitters gehoord, recht had te doen en vonnis te wijzen. Zie verder de bet. 1).

1) In de middeleeuwen (met zekerheid eerst sedert de 14de eeuw) en (behoudens de veranderingen in de wijze van zijne benoeming of, naar de gelegenheid der tijden, in den aard van zijne bevoegdheden) tot aan de omwenteling van 1795: De hoogste rechterlijke en burgerlijk-administratieve magistraatspersoon in een der „deelen" (de latere *grietenijen*) van Friesland tusschen Lauwers en Vlie. Zie over zijn taak en den vermoedelijken oorsprong van zijn ambt, VAN PANHUYS, *De Landgemeente in Friesland*, 18—24. || Aengaende het kiesen ende uytsetten van den Grietsluyden binnen desen Landen, zall zyne Excelencie ... alsulcke ordre stellen, als *enz. Charterb. v. Friesl.* 4, 245 *a* (a°. 1581). Dat des Grietsluyden commissien behooren ... by den Stadtholder ... geconfereert te worden, 4, 251*b*. Het is meer dan waarschijnlijk, dat ... ook de grietman, in de eerste tijden, in de meeste streken gekozen werd door de gemeente, d. i. door de gezamenlijke stemgerechtigde inwoners der grietenij, V. PANHUYS, *Landgem.* 30. Aan het uitsluitend stemregt der eigenerfden tot de nominatie van grietman en assessoren had de omwenteling (*van 1795*) een einde gemaakt, 46.

2) Van 1815, bij de herstelling der door de omwenteling van 1795 te niet gedane aloude verdeeling van het platteland van Friesland in *grietenijen*, tot op de invoering der Gemeentewet in 1851. De titel van het hoofd eener Friesche Landgemeente. Zie V. PANHUYS, *a. w.* 46. || Tot het uitoefenen van sommige deelen der administratie, worden twee of drie assessoren, uit het midden van den raad, aan den grietman toegevoegd, *Reglem. v. h. Best. der Grietenijen van* 17 Dec. 1815 (*Bijv. Stbl.* 1815, blz. 887), *a.* 1. Grietman en assessoren vergaderen ten minsten elke veertien dagen eens, *Ald.* (bl. 895), *a.* 35. Grietman en Assessoren van Opsterland, roepen mits deze op, de Floreenpligtigen van den dorpe Kortezwaag, *Leeuw. Cour.*, 27 Jan. 1835. Grietman en Assessoren van Schoterland maken bij deze bekend *enz.*, *Ald.*, 26 Mei, 1835.

— Zegsw. *Hij haalt voor niemand uit, al was het ook de grietman* (van iemand die koppig op zijn recht blijft staan). In Frieschen vorm en met anekdotische verklaring bij SCHELTEMA-EEKHOFF, *Verzam. v. Spreekw.* 2, 52.

Afl. *Grietmanschap* (zie ald.).

Samenst. *Grietmansambt* (zie ald.); *grietmanscommissie*, lastbrief, opdracht voor een grietman („De *grietmans-commissiën* onder Philips II", V. PANHUYS, *Landgem.* 20).

GRIETMANSAMBT, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grietman* en *Ambt*, in de bet. I, 2). De bediening of betrekking van grietman of van eenen grietman. || Vrij algemeen ... houdt men het er voor, dat het grietmans-ambt ontstaan is uit de zamenvoeging der betrekkingen van den Schelta en den Asega, V. PANHUYS, *Landgem.* 18.

GRIETMANSCHAP, znw. onz.; zonder mv. Mnl. *grietmanscap*. Van *Grietman* met *-schap*. De betrekking of de waardigheid van grietman. || In de meeste grietenijen was het recht en de verplichting, om het grietmanschap te bekleeden, verbonden aan den eigendom van bepaalde vaste goederen, V. PANHUYS, *Landgem.* 30.

GRIEUWEN, bedr. en onz. zw. ww.: *grieuwde*, *gegrieuwd*. Grissen.

Afl. *Grieuwig*, hebzuchtig (zie DE BO[3] 341 *b*).

— *Ontgrieuwen* (zie ald.).

GRIEVE. Zie GRIEF en voor de bet. griffel onder GRIF, schrijfstift.

GRIEVEN, bedr. zw. ww.: *griefde*, *gegriefd*. Mnl. *grieven* (en *grieveren*). Van *Grief*. In beteekenis geheel hetzelfde woord als ofr., nfr. *greve* (daarnevens ofr. *graver*) en ook stellig in navolging daarvan gevormd, maar met den klinker van het znw.; verg. ook eng. *to grieve*.

De oorspronkelijke beteekenis van *grieven* is: bezwaren; drukken; last, moeite, leed veroorzaken (verg. lat. *gravari*); de daaruit voortgevloeide, in 't Mnl. voorkomende beteekenis van: stoffelijke schade doen, benadeelen is thans geheel verloren gegaan, maar eene andere, t. w. die van: lichamelijk leed of letsel toebrengen (zie hieronder bij III) heeft zich vooral in de 17de eeuw (en zulks voorzeker onder invloed van *griffen*, inkrassen, zie ald.) bijzonder sterk ontwikkeld; thans echter is ook deze beteekenis, tenzij bij dichters, in onbruik; verg. echter ook hieronder de bet. II).

I) In overeenstemming met de oorspronkelijke beteekenis.

1) Van personen. — *a*) Iemand bekommernis veroorzaken, iemand verdriet aandoen. || Zij had ze (*hare ouders*) ... nooit met bewustzijn gegriefd, SCHIMMEL 1, 349 *a*.

b) Iemand krenken, ergeren, en vandaar: vertoornen, boos maken.

... wie het (t. w. *dit klooster*) quetst, gedenck een' Vorst
[des Rijcx te grieven,
Die seyd: hy raeckt mijn kroon wie 't Godshuys yet misdoet.
VONDEL 3, 369.

De zinnen (*van Jozef*) neighden wel om Jempsar te believen,
Maer deisden uit ontzagh van Potiphar te grieven.
3, 840.

Hebt gij iemand durven grieven met een boos en haastig woord,
Ligt dat gij het even haastig boozer u vergelden hoort.
D. J. V. LENNEP 261.

En „wijs", om mij te grieven,
Niet „heen" naar de „omloopsbrieven",
Die gij mij onlangs zondt.
BEETS 3, 16 (*Germanismen*).

c) *Zich met iets grieven*: zich (*t. w.* zijn eigen gemoed) met iets bezwaren. Ongewoon.

Men hoort op 's Gravensteyn de Christe sielen steenen ...
Men plaeghtse om 's Heeren Woord, met ballingschap,
[en boet,
Men dwingtse, tegens recht, sich selleve te grieven
Met eed, en leydse voort, als knevelaers en dieven.
VONDEL 3, 75.

2) Van zaken. — *a*) Smart veroorzaken; verdriet doen; bedroeven; pijnlijk aandoen. || Hoe meer het mij grieven moet, dat ... eene zoo achtingswaardige vrouw ... nu misschien mij veracht, v. LIMB. BROUWER 1, 85 *a*. Iets te doen ... dat ... zijn moeder bitter zou grieven, *K. Zev.* 2, 190. Het zou haar natuurlijk grieven, van iemand dien zij lief had, zulke dingen te hooren, 5, 122. Een onderwetsch christen ..., wien het grieft dat hij niet rusten zal in het graf zijner vaderen, BEETS, *C. O.* 287.

— Inzonderheid van hetgeen iemand krenkt in zijne gevoelens of in zijne eer. || Eene grievende personeele beleediging, *Leev.* 1, 386. Wy worden (*van de zijde eener vrouw*) niet gegriefd door een stilzwygend betoonen van meerderheid, 2, 272. Hoe grieven my deze verdenkingen! 4, 281. Grievende koelheid, 6, 191. De mensch heeft eene behoefte, om bemind te worden; de haat ook van den onwaardigen grieft hem, v. D. PALM, *Sal.* 1, 92. Grievende vernedering, BOSB.-TOUSS. 1, 93 *a*. „Ik hield u ... voor te verstandig om zooveel te hechten aan eenige ... onbezonnene woorden, die" ... „Die toch uiterst grievend waren voor een eerlijk man", LINDO 2, 83. Het rijm (*een spotversje*) was niet vloeiend, maar griefde mij niet te min, BERGMANN, *Staas*, 23. Daar is ... ook ... een moreele taxatie die, zoo zij de kinderen niet dadelijk grieft, hun althans menig genoegen onthoudt, BEETS, *C. O.* 11 (*Kinderrampen*). Zoo grievend een hoon, BEETS, *St. Uren*, 7, 238. Zelfs niet van hem bemind geweest! Het griefde haar als mensch, als vrouw was het haar zoet om te hooren, LOVELING, *Idon.* 229. Hoe (*zou hij*) in weinige woorden zóo duidelijk spreken, dat zij hem niet kon misverstaan en toch zóo kiesch dat het haar niet griefde, ESSER, *Hildeg. v. D.* 37.

b) Bekommernis, deernis, medelijden gaande maken; oorzaak zijn van iemands bekommering, deernis of medelijden.

> o Telg der Godheid, zucht tot weldoen! teedre Liefde,
> Die de Almacht, daar haar 't lot van 't lijdend menschdom [griefde,
> Op 't schuldige aardrijk bracht, *enz.*
>
> BILD. 6, 372.

— *Diep grieven*, zooveel als: innig ter harte (*of* aan het hart) gaan. || Zoo diep griefde hem (*Jezus*) het lot des Vaderlands, dat hij, op den weg naar Golgotha, de aandacht der ... menigte ... tot 's Lands onheil bepaalde, v. HEMERT, *Lect.* 6, 80. Hoe diep het den vromen man griefde dat deze beminnelijke vrouw nog zoo geheel in de strikken des Satans verward was, v. LIMB. BROUWER 1, 43 *b*.

c) Leedwezen, spijt —, ook: zelfverwijt of berouw veroorzaken. || Die wijs is, peyst ierst wat hem namaels grieven mocht, HOUWAERT, *Orat. d. Ambass. v. Aertsh. Matth.* 34. Grievend naberouw, BILD. 1, 75. Het gemis des lauwers (zou) mij minder grieven ..., dan het verwijt van denzelven niet begeerd te hebben, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 7.

— *In de ziel grieven*: grootelijks berouwen; innig (*of* in de ziel) spijten. || Het zal u eenmaal ... in de ziel grieven, dat gij mij hard en onrechtvaardig behandeld hebt, v. LENNEP, *Rom.* 4, 230. Het zou mij in de ziel grieven, indien hun kennismaking ook maar een kortstondige kwelling aan een van beiden berokkende, *K. Zev.* 1, 277.

— *Het grieft mij*; *mij grieft*: het gaat mij aan het hart, het doet mij leed; het spijt me. || Hoe [illegible] ik u onwillekeurig ... deze ergerLENNEP, *Rom.* 3, 357. Het [illegible]storen, v. LENNEP, *Poët.* [illegible]wille der vaderlandsche letteren, dat een onzer beste auteurs ... levenslang in de litteratuur schier niets anders gedaan heeft dan zich op sleeptouw laten nemen door bijoogmerken, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 75.

II) Van onstoffelijke zaken, bij meer of minder opzettelijke vergelijking met het aandoen van lichamelijk leed, het toebrengen van lichamelijk letsel (zie de bet. III).

1) Kwellen, plagen, pijnigen. || Hoe moest de schrikplaag zulker troostelooze naarheid, de gemoederen der Egyptenaren grieven en nijptangen! DE BRUNE, *Wetst.* 1, 26. De wanhoop die mij griefde, SPANDAW 1, 151. Zij (*uwe moeder*) weerde 't leed, al eer het griefde, BOGAERS 2, 53. Smart die haar oorsprong heeft in grievend zelfverwijt, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 240.

> Pest, oorlog, vuur- en watersnood,
> Al wat in 't rijk van nacht en dood
> De kindsche menschheid griefde.
>
> FEITH, *Werken*, 13, 120.

> grievend leed
> Werd door 't gebogen hoofd bij hen verraden.
>
> BEETS 1, 321.

— Met stellige persoonsverbeelding. || Al de jammeren en onheilen, waarmeê (*de dood*) ... het ongelukkig menschdom grieven zou, v. D. PALM, *Sal.* 1, 148.

> Mijn troost als immer 't lot mij griefde,
> Mijn wellust als 't mij gunstig streelt.
>
> DE LANNOY, *Dichtk. W.* 125.

2) Met betrekking tot het hart, den boezem, de ziel. Wonden; doorwonden. || Rampen..., verliezen en te leurstellingen, die uwe ziel bitterlijk grieven, v. D. PALM, *Sal.* 3, 367.

> Geen schepsel wert 'er druk gewaer
> Of kommer die den boezem griefde.
>
> POOT 2, 233.

> Heiland! Liefdebron vol liefde,
> Die u diep in 't harte griefde,
> 't Leven kostte met uw bloed.
>
> *Ev. Gez.* 64, 6.

3) Met betrekking tot de smarten die de min veroorzaakt, al of niet met persoonsverbeelding van de laatste. || Eene vleister nam Dien helt (*Samson*) de wijsheit en de kracht, toen min hem griefde, VONDEL 9, 186.

> U, Peleus, wien Jupijn by 't bruisschen van zijn liefde
> De schoonheid overliet, die hem zoo teder griefde.
>
> BILD. 2, 425.

4) Met betrekking tot het lijden van Jezus, hem door de zonden der menschheid berokkend.

> Hier ben ik, mijn Verlosser! wien weleer,
> Op Golgotha, mijn schuld en afval griefden.
>
> v. ALPHEN 2, 126.

> Wij verzinken in die liefde,
> Die voor ons aan 't kruis hem griefde.
>
> *Ev. Gez.* 130, 3.

III) Lichamelijk leed, en wel bepaaldelijk lichamelijk letsel aandoen. Zie de Aanm. bij GRIFFEN.

1) Van personen. — *a*) In 't algemeen. Iemand zeer doen, bezeeren, op wat wijze en met welke middelen dan ook. || Ende es (*hij, gevangen*) ... met oevelen moede, nae den voorsz Priester getreeden, ende heeft zyn arm tot drie reysen toe opgeheven om hem te slaen ... ende soude hem gegrieft hebben, hadde hy nyet gehouden geweest by eenige persoenen, MARCUS, *Sentent.* 328.

> Sy (t. w. *de wilde dieren*) noch efter alle-gaer
> Griefden noyt haer weder-paer.
> Noyt vecht leeuwe met leeuwinne, ...
> Noyt en was de tyger fel
> Tegen sijne bed-gesel.
>
> CATS 1, 572 *a*.

Zij (*de leeuwen*) staen een poos verbaest, en weten van [geen grieven....
Zoo scheide ick onverleemt tot tweemael uit het zant.
VONDEL 4, 347 (*Ste. Thekla spreekt*).

b) Meer bepaald: iemand (*of* een lichaamsdeel) wonden, verwonden. || Indien yemand ... een mes quam te trekken, of yemand te grieven of te quetsen, de selve sal *enz.*, V. LEEUWEN, *Cost. v. Rijnl.* 519. Indien hem sulcke (*een arrestant*) niet gevanckelijck wilde gheven, ofte hem ter weere stelde, ende over sulcx ghequetst, ghegrieft, oft doot gheslagen werde, *Handv. v. Amst.* 144 *a*. Anastro ..., wiens dienaar met een' scheut des Prinsen koonen gegrieft had, HOOFT, *N. H.* 815. Handtgemeen geworden zijnde met eenen Jan Elbertsz, heeft den selven met een quetsuire in de buick sulx gegrieft, dat hy der wereld overleden is, HOOFT, *Br.* 1, 97. Severiaan, van een' werpschigt getroffen, stortte van zyn paard ter aarde: en Churietto zelf werdt ... op gelyke wyze doodlyk gegriefd, WAGEN., *Vad. Hist.* 1, 259.

— Inzonderheid: iemand met een steek of stoot verwonden; iemand met scherp geweer steken; doorsteken. || Clement ... toogh een twesneedigh mes uit der mouwe, haar (t. w. *zijne Majesteit*) grievende voorts, met grooter heftigheidt, in 't week van den buik, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 79. (Hy) heeft ... zyn mes op den voorsz. Willem getrokken, die ... van hem in de rechter zijde tusschen de ribben heftelijk gegrieft, ende aen die wonde overleden is, HOOFT, *Br.* 2, 181. Haer broeder ... griefde Sicheüs met den dolck, in 't heimlijck voor 't altaer, VONDEL 8, 289. De broeder, dien den broêr met zijnen moortpriem griefde, 9, 24.

— Ook: met een pijl of een werpschicht doorboren; doorschieten. || Terwyl hy de spits staande houdt, wordt het paardt onder zyn lyf gegrieft, daar hy afviel, HOOFT, *Tac.* 29 (lat. *suffosso equo delapsus*).

Zy legt een scherpen pijl op trotschen Dargo aan,
Maar bevend, dwaalt haar hand als zy hem af doet gaan:
ô IJslijkheid! ô ramp! 't is Konnal, dien zy griefde!
BILD. 2, 55.

— In figuurlijk gebruik.

Lieflijk zuist ze (t. w. *uice stem*) in mijn bedwelmd gehoor,
En weêrgalmt in het hart, dat ge eens voor eeuwig griefde.
BILD. 2, 111.

— Bij overdracht. *Eene wond grieven*: slaan, toebrengen.

Gevaarlijk middel voor de broederlijke liefde,
Dat, verr' van stelpingskracht, slechts nieuwe wonden griefde!
BILD. 5, 235.

2) Van zaken waarmede eene verwonding wordt toegebracht. Kwetsen, verwonden.

a) Van scherp gereedschap of wapentuig.

Ick pooghde 't gloedje van mijn' liefde
Misschien te koelen, voor een' stondt,
Kon nijptang 't flitsjen, dat mij griefde,
Wat trekken uit de diepe wondt.
Maer 't schijnt geweerhaeckt, dit is 't mangel (*enz.*).
HOOFT, *Ged.* 1, 319.

Het offer van Godts Zoon, toen hem de speerpunt griefde,
In zijn onnozel hart, was een bewijs van liefde.
VONDEL 9, 597.

(*Abel*), dien Gods liefde
Ter dood voerde, als hem 't staal zijns woesten broeders [griefde.
BILD. 2, 362.

(*de*) wreede kwaal,
Die langzaam moordt, als sluipend gift
en wis, als 't grievend staal.
DE GÉNESTET 2, 93.

b) Van doornen.

Ja, wy loofden en wy weenden; en de doornen dezer aard
Griefden vaak ook onder 't stijgen van den dankpsalm [hemelwaart.
DA COSTA 3, 66.

c) Van een kogel. || Twee koegels: welker een hem den voorsten vinger van zijn' rechterhandt ten naasten by afsmeet. ... d' Ander, met gevaarlijker wonde, griefde hem den slinker arm, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 15.

d) Bij overdracht, van een pijlschot. || Het was een schot, dat duchtig griefde, BOGAERS 2, 319 (*Cupido en Vulcaan*).

Koppel. (in de bet. I, 2 of II, 2) *Hartgrievend*, bnw. („Die *hartgrievendste* aller droefenissen ..., dat ... het kind van mijn hart mij vergeten of mij onteeren zou", BILD's *E. H.* 341).

Afl. *Griefte*, kwelling, smart („Jacob ghevoelende des doots *griefte*, Op Christum stelde hi zijn viseyen, al", *Gentsche Sp.* 59); *grieving* (zie ald.).

— Voorts *Griefbaar*, bij dichterlijke vrijheid voor: *grievend*, krenkend („de uitkomst kan niet zijn dan tot hunn' *griefbren* hoon", BILD. 5, 59), daarvan weder *ongriefbaar*, onkwetsbaar (zie ald.).

Samenst. *Doorgrieven* (zie ald.).

— Voor *Ingrieven*, ingraveeren, zie ald. en verg. de Aanm. onder *Griffen*.

GRIEVEND, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Het tegenw. deelw. van *Grieven* als bnw. gebezigd en opgevat als uitdrukking eener kenmerkende hoedanigheid.

I) **Bnw.** — 1) *Grieven* in de bet. I, 2, *a*).

a) Smartelijk, pijnlijk. || Om dit grievend denkbeeld ... uit mynen geest te verbannen, *Leer.* 5, 292. De grievendste rampen, 7, 78. Grievende omstandigheden, 7, 195. Op de grievendste wijs ... te leur gesteld (*worden*), v. D. PALM, *Sal.* 1, 3. Van alle smarten is Vader- en Moeder-smart de grievendste, 1, 6. In verdriet weg te kwijnen, wanneer de geheele wereld ons voor gelukkig houdt, ... dit voorwaar is grievender dan eenig ander lyden, 4, 53. Dit gebrek aan zelfkennis is inzonderheid voor den jongen man eene bron der grievendste kwellingen, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 56.

Gods goedheid spaarde uw hart
Het aaklig voorgevoel der grievendste oudrensmart.
BILD. 2, 347.

Verzekerd dat zijn grievendste verdrieten
Slechts weelden zijn bij later levenssmart.
BEETS 3, 345 (*van den kindertijd*).

b) Krenkend, beleedigend. || Met bloedend hart den grievendsten hoon verkroppen, CONSC. 1, 30 *b*. Het grievendst ongelijk en de minst verdiende beleediging, BEETS, *St. Uren*, 7, 224. De grievendste ondervinding ... van de lichtzinnigste miskenningen en den hardnekkigsten tegenstand, 9, 95.

2) Hartroerend, hartverscheurend, ijselijk. In Noord-Nederland ongebruikelijk. || De grievende klachten haars zoons, CONSC. 1, 80 *a*. Met eenen grievenden schreeuw, 1, 153 *a*. Het ongelukkige meisje (sprak) met zwakke doch grievende stem deze woorden, 1, 178 *b*. Grievende hulpkreten, 2, 52 *a*. Een grievend tooneel van wanhoop, 3, 268 *a*. Hij zonk ... op de knieën ... en bad in grievende taal: „Och, ik smeek u, schenk mij vergiffenis", TEIRL.-STIJNS, *Arm. Vl.* 2, 318.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Op smartelijke, pijnlijke wijze. || Maak u zelven niet ongelukkig met zulke valsch vleiende droomen: gij zoudt er naderhand des te grievender door gepijnd worden, MULDER, *J. F.* 1, 228.

2) Op krenkende wijze.

Maar o, dat gij, één enklen stond,
trouw aan God zóo grievend zoudt verdenken.
TEN KATE, *Par. Verl.* 213.

hartroerende wijze. || Zij ... sloeg de handen
oogen en zuchtte grievend: „Het is ijselijk",
, 338 *a*.

EVING, znw. vr.; het mv. niet in ge-
an *Grieven* met *-ing*.
ieven, krenken, ergeren. Zie ald. onder de
2, *a*).
enkende smart. || De terugzettingen en
llingen, welke Filips hem, tot zijne groote
, al vroeg deed ondervinden, BROES, *Wil-*
5.
ergerdheid, ergernis. || Razende van toorn,
grieving, STUART, *Rom. Gesch.* 2, 295.
ieven in de bet. III). Verwonding; pijni-

) of 't gevoel van wat ook Hem doet weenen
en scherpen pijl, die U door 't harte gaat,
meerder kracht tot grieving komt verleenen.
D. J. V. LENNEP 315.

EZEL (I), znw. m.; zonder mv. Nnd.
OORNK.-KOOLM.), mnl. *grisel*. De stam van
Griezelen (zie ald.) als znw. gebezigd.
lling van ontzetting of afkeer. Verg. MOLEMA
b. || Er gaat mij een griezel door (*of* over)
. — Een griezel op 't lijf krijgen: koud
van schrik of akeligheid, *Navorscher*, 9, 61 *b*.
fkeer, walging, gruwel (*van*, *voor*, *tegen*
Ik heb er een griezel voor (zie MOLEMA

anm. In 't Mnl. komt *grisel* voor in den
iets walgingwekkends, iets waar men van
ie VERDAM 2, 2148.

EZEL (II), znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*.
s (zie GRIES, in de bet. 2) met *-el*. Verg.
naast *gruis*, *kruimel* naast *kruim* enz. Zoo
altijd in den vorm van het verkl. *griezeltje*
men vaak hoort, *kriezeltje* (voor *kr* naast
ook GRIEMELEN). Kleinigheid, weinigje,
| Geen griezel: *geen zier*. — Dat er onder
vuldig praaten, wel eens een klein klein
kwaadspreekery loopt, *Blank.* 3, 99.

EZEL (III), znw. m., mv. *-s*. Mnl. *griet-*
eele; bij PLANTIJN en KILIAAN *gritsel*. Eene
ke benaming voor: hark (t. w. in het land
k; zie *Navorscher*, 9, 61 *b*).
riezelen (mnl. *grietselen*; *gritselen* bij PLANT.,
arken (*Navorscher*, 9, 61 *b*).

EZELEN — GRIJZELEN —, onz. en
w. ww.: *griezelde*, *gegriezeld*. Nnd. *griseln*,
(DOORNK.-KOOLM.; WOESTE); verg. vl. *grézze-*
VERM.). Een frequentativum van *Grijzen* (zie
art.). Verg. GRIEZELIG.
. Ofschoon *grijzen* (zie ald., 1ste art.) *grijse-*
rijzen, enz. volgens de etymologie, en tevens
enstemming met de, althans in Noord-Neder-
enwoordig gangbare uitspraak, met *ij* wor-
eld, rechtvaardigt daarentegen juist de alge-
bruikelijke uitspraak bij *griezelig* de spelling
ls — hoezeer etymologisch onjuiste, nochtans
v. in *genietpig*, *gerief*, *piepen*, *uitsliepen*
nen — afbeelding van den klank *i*.
n personen. Eene gewaarwording als van
ivering ondervinden tengevolge van ontzet-
hrik of afkeer; zelden gebezigd met betrek-
koude. Huiveren; rillen; ijzen.
t eene bepaling verbonden door het voor-
s of *voor*. || Sy grijselt en verschrikt van
gelaet, V. D. VEEN, *Raets.* 139. Ik griezel
van (*van slangen*) als ik er aan denk,
V. LENNEP, *Rom.* 21, 243. Er (werd) meermaals opgehaald van de razende hersenziekte van wijlen oom Nelis, dien men op den vloer moest werpen, om hem te binden. ... Het was om er van te griezelen, DE VOS, *Vl. Jong.* 42.

— Met betrekking tot andere gewaarwordingen, als b. v. blijdschap. Ongewoon. || Dit eerste zonnestraaltje doet mij griezelen van blijdschap: het is als drong het mij door merg en been! CONSC. 2, 167 *a*.

b) Absoluut gebezigd. In Noord-Nederland ongebruikelijk.

Doch, of haar dit aanschouwen zeer deed, wrijft
Ze, plotslings griezlend, zich voor 't hoofd, — en blijft
Dan weer, gelijk te voren, onbewogen.
V. BEERS 1, 231.

Ik schoot weer wakker, griezlend tot in 't merg
Van mijn gebeent.
V. BEERS, *Rijz. Bl.* 143.

O! hadde 't Rozemond vermoed,
Zij hadde gegriezeld door al haar bloed.
DE GEYTER, *K. Karel*, 57 (2de uitg.).

c) Als onpersoonlijk ww., dialectisch. *Het griezelt mij*; *mij griezelt*. Zie, behalve de aanhalingen, v. ZEGGELEN 6, 154; MOLEMA 134 *b*. || De haoren staon mi nog te barge; en 't griesselt min nog deur alle leejen hen, *Geld. Volksalm.* 1836, blz. 95. We spraken van 't bekeukelen, en van 't beheksen deur d' oogen. Ons grieselde er van, *a. w.* 1872, blz. 182.

2) Van zaken. — *a*) Een gevoel als van eene huivering teweegbrengen; of: als eene rilling door de leden (enz.) loopen. || De spijt grizelt hem ... door het lijf, VONDEL 5, 321. Toen hij mede het lijk moest aangrijpen, ... beefde hij van top tot teen, ... en er griezelde iets tot in het diepste merg van zijn gebeente, CONSC. 6, 50 *a*.

Och, al t' onmenschlijck slaen. dat grizelt door mijn hart.
Och, geessels, stramen, och, och, kostelijcke wonden.
VONDEL 4, 90.

b) In trillende beweging zijn.

Want 't vesilige stof, dat grieselt in de Son,
Hoewel 't ontelbaer is, noyt het getal verwon
Van mijn bekommeringh.
TENGNAGEL, *Verwoest. v. Naerden*, 70.

— De onbep. wijs als znw. gebezigd. Getril, trilling.

Niets, dan bij poozen in 't geboomte een snok
Des winds, een griezlen der verdorde bladeren,
Der stuip gelijk, die rilt door 's veegen aderen.
V. BEERS 1, 178.

Afl. *Griezelig* (zie ald.); *griezeling* (*griez'ling*) („Hy voelt van groote spijt een *grisling* door zijn leden", VONDEL 8, 525; verg. hierboven bij 2, *a*) de aanhaling uit 5, 321).

Samenst. *Toegriezelen*, onpers. ww.: *het griezelt mij toe*: het doet mij rillen (in Groningen; zie MOLEMA 134 *b*).

GRIEZELIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Van *Griezelen*, met *-ig*.

1) **Bnw.** — 1) Van zaken.

a) Een gevoel van ontzetting verwekkende. Huiveringwekkend, ijzingwekkend, ijzig. || Griezelige acrobatische toeren. Een griezelig gezicht (*b. v.* in een afgrond). Een griezelig persoon (*t. w.* om bang voor te wezen). — Griezelig was het ... den kleinen man, aan de touwladder vastgeklemd, ruggelings boven den woelenden afgrond te zien zweven, V. NIEVELT in *Gids* 1889, 2, 18. Hij heeft zoo iets om van te huiveren. ... Iets griezeligs, met die valsche, gluiperige oogen, COUPERUS, *E. Vere*, 2, 190.

b) Een gevoel van afkeer, afgrijzen, walging verwekkende. || Het was een griezelig gezicht, dat paard met een opgescheurden buik daar de ingewanden uit hingen, te zien zieltogen. Eene griezelige wond. — De griezelige „frute di mare" (*week- en schelpdieren*) die zij (*de Napolitanen*) eten, VOSMAER, *Amaz.* 36.

c) Van het weder. Huiverig, grillig, koud. || Griezelig weer. Een griezelige wind.

2) Van personen. *Griezelig van iets worden*: huiverig, met een gevoel van ontzetting of afkeer bevangen worden. || 't Is om 'r griezelig van te worden, als ik bedenk dat zoo'n kerel nu in Amerika van myn geldje den prins speelt, MULTATULI 8, 64.

II) **Bijw.** (van graad). Met betrekking tot koude. In zoodanige mate als huiveren doet. || 't Wordt hier te griezlig koud, GOEVERNEUR, *G. en R.* 205.

Afl. *Griezeligheid.*

GRIEZELIGHEID, znw. vr., mv. (in de bet. 2) *-heden*. Van *Griezelig* met *-heid*.

1) Het ijzingwekkende *of* het afschuwwekkende (van iets).

2) Iets ijzing- of afschuwwekkends; iets akeligs. || Te Keulen had ik een museum vol middeneeuwsche kunst gezien — wat al griezeligheden en lijken en bloed, VOSMAER, *Inwijd.* 216.

GRIF (I), znw. m.; het mv. komt niet voor. Ofr. *grafe, graffe, grefe, greffe, graiffe*, nfr. *greffe* (uit gr.-lat. *graphium*, schrijfstift). Verg. ook *Griffel, Griffen, Griffie.*

— **Aanm.** Als bewijs hoe men bij *Grieven* aan *Griffen* en omgekeerd, heeft gedacht, kan almede dienen, dat LUYKEN (*Leerz. Huisr.* 173) *grieve*, znw. bezigt voor *grif*, schrijfstift („iets met een' *grieve* diep op de 'tafelen des harten' *krassen*").

A) Naar de oorspronkelijke opvatting. Schrijfstift; graveernaald. Alleen in verheven stijl. Verg. *Griffel, Griffie* en *Grift* (2de art.).

Vonckende God, of geest van Godes naeste neven;
Die hart aen hart met vuyr gesuivert inneljjft,
Waerin uw gouden grif gloejende wetten schrijft,
Daer niemands wil af schrikt, of tegens denckt te streven.
HOOFT, *Ged.* 1, 108.

ô Mnemosijnes kroost, verheven Poëzije! ...
Gij, ô vermogendste van 's levens Leermeestressen,
Die namen, daden, kunst-; natuur- en zedenlessen
Als met een' ijzren grif in 't weeke brein graveert.
BILD., *Mengelp.* 1, 3 (BILD. 6, 263: *stift*).

B) Naar de gelijkenis met eene schrijfstift of griffel. Entlot, entrijs. Fr. *greffe*, eng. *graff*. Zie ook *Griffel, Griffie* en *Grift*, 2de art. alle in de bet. B).

Want wat ick heb 't is uwe Hoogheydts plant,
't Is uwe grif.
RODENBURGH, *Casandra*, 31.

Eer dat een nieuwe grif vereenight met den bast
Heeft sy wat tijds van doen.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 704.

GRIF (II), bnw. en bijw. Nnd. *gerif, geriff, griff* (DOORNK.-KOOLM.). Een woord, waarvoor tot nog toe de oudste bewijsplaats eerst in de 17de eeuw is aangetroffen. Het gelijkbeteekenende Eng. bnw. *riff* heeft tot de gissing geleid dat *grif* eene gesyncopeerde vorm voor *ge-rif* zou kunnen wezen; maar ook dan nog blijft de afleiding duister, want het gaat niet aan nl. (*ge*)*rif*, eng. *riff* in verband te brengen, laat staan voetstoots gelijk te stellen, met mnl. *gerive* en *rive* (*rijf*), ags. *rîf*, eng. *rife* enz. Zie verder FRANCK.

I) **Bnw.** — 1) Vaardig; vlug; vlot; spoedig gereed. In verschillende tamelijk vaste uitdrukkingen, t. w.

— *Grif met iets zijn* in den zin van: er vlug en vaardig mede kunnen omgaan. || Grif is hij met de pen, om allerlei kleine opstellen te maken, OCKERSE, *Vr. en Res.* 2, 87.

— Ook in den zin van: iets terstond bij de hand hebben (tenzij de uitdrukking in dit verband beteekent: mild, goedgeefsch met iets zijn, hetgeen aan mnl. *gerive* zou doen denken). || Koo, zeide zij — en hare oogen stonden vol tranen, want dat is zij heel grif meê! — Koo! *enz.*, LOOSJES, *Lijsje* 1, 101.

— *Grif in iets zijn*: bekwaam, handig. || Dat zij er niet zeer grif en handig in zijn (*in het duivelbannen*), HAAFNER, *Pal.* 1, 60. Hij zou ze (*zekere plaatsen in een boek*) zeker niet vinden. Hij is een grif in die dingen, v. LIMB. BROUWER 1, 568.

— Als bepaling van gesteldheid in *Iets* (t. w. *eene handigheid, een slag*) *grif hebben*: iets „fiksch", of „vast" hebben; er de vaardigheid van hebben, er den greep of den slag van beet hebben; er „vast" op zijn. || De Duitsche vrouwen ... hebben dit (*het meten op den arm*) zoo grif, dat zij op den vouw en den vadem van de armen en ellebogen veel al zoo juist meten als de geëikte ellemaat, BERKHEY, *N. H.* 5, 38. Er zijn er, vooral onder de boeren, die dit kunstje (*zekere manier van raden of dobbelen*) grif genoeg hebben om er een vriend mede te begunstigen, 6, 130.

Zie ook *De Gew. Weuwenaar*, 1, 18.

2) Fel, heet, happig (*op* iets). Thans geheel in onbruik. || Eens Beuls, en aards-tyrans, die, grif Op moord en yslijkheen, Weer (t. w. *voor zich zelven*) alles vreest, *enz.*, OUDAAN, *Poneelp.* 102.

II) **Bijw.** — 1) Van wijze. Met betrekking tot hetgeen met vlugheid en vaardigheid gedaan wordt, plaats heeft of in zijn werk gaat. Vaardig; vlug; vlot. || Daar wilde ik nu wel gaarne een vers van maken, maar dat vlot niet altijd zoo grif; wacht! 't zal wel komen, FOKKE, *B. R.* 1, 93. Ei ... dat is spoedig en grif beäntwoord, FOKKE, *Verz. W.* 2, 25. De verkooping ging niet grif: het was hoe weder, en de zaamgevloeide koopers zagen zich gedwongen zesmaal op het eiland te overnachten, BAKH. V. D. BRINK in *Vrije Fries*, 10, 105. Het is alsof men de exercitie met het gewear hoort, zoo flink en grif gaat ... (*het portier*) open en de trede naar beneden, KNEPPELH. 2, 97.

Myn heer, gy schildert lustig aan,
Maar dat zal flus zo grif niet gaan,
Als gy my schildren moet in 't groot getal van menschen.
LANGENDIJK 4, 51.

Met Paschen spreek je Vader aan,
En waagt een woord van trouwen;
Het zal misschien zoo grif niet gaan,
Maar wel met vol te houen.
BEETS 3, 383.

2) Van omstandigheid. — *a*) Met vaardigheid. Prompt (in den zin van: snel). || Ik had dat juiste antwoord ... niet zoo grif verwacht, FOKKE, *Verz. W.* 2, 8. Zijne ... vleijende tong, die hij dan reis weêrga's grif tot zijn' dienst had, 4, 126.

b) Met volvaardigheid. Bereidwillig; zonder tegenwerping. || Dat ... gij zoo grif er in hebt toegestemd, dat het kind naar die kostschool zou worden gezonden, *K. Zev.* 1, 168. Zij verleende ... grif haar toestemming, 3, 164.

c) Zonder fout, zonder falen, zonder mankeeren; stipt; prompt.

Grif, zonder ooit te missen,
Zag hij haar ledren dag.
GOEVERNEUR, *G. en R.* 98.

d) Met gemak, zonder inspanning, zonder moeite. || Oom Aal ..., die op zijn zeventigste jaar

testien stuivers verdiende, v. KOETSVELD, 3.
term in den handel, als bijw. van wijze standigheid, met betrekking tot de vlugtheid van den verkoop, de willigheid mers. Zonder bezwaar, glad, vlot, vlug. || ngebodene ging grif van de hand. Kruidanvoer ruim, 622 pikols welke tot 21 gl. rs vonden. Talk: in veiling 904 vaten; grif verkocht. — Hoe haar papier (*van vereeniging*) ... beneden den voor prostelden koers grif werd aangenomen, *Herinn.* 3, 80.
fheid (zie ald.).
st. *Grifweg* (zie ald.).

FEL, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Ohd. d., nhd. *griffel*, mnl. *griffel, greffel* (en n oorsprong hetzelfde woord als *grif*, znw. 1ste art.), maar met een Germaanschen

rijfstift. — 1) In 't algemeen. Stift om mede op metaal of was te krassen, te || Griffel. *Stilus. Fragidica. Graphium*, Griffel daermen in tafelboeckde schrijft. La touche dequoy on escript tablettes. *Stylus, graphium*, PLANT. derheid eene stift van leisteen om daare lei te schrijven. || Griffels slijpen (*t. w.* griffels). Met goudpapier beplakte griffels. griffel op de lei krassen.
ot; reeds in het Mnl. Verg. *Grif* en *Griffie* B) en zie *Griffelen*, 1ste art. in de

ffelen (zie ald.).
st. (in de bet. A, 2) *Griffeldoos, -koker*, er om griffels in te bewaren; *griffellei, lschiefer*, die soort van leisteen, waarde griffels maakt (zie WINKLER PRINS, 7, 536 *a*).
rts, om de gelijkenis: *Griffelbeen*, in 't *eren*, nhd. *griffelbeine* (eng. *splintbones*), ige beenderen in de achtervoeten van een K. WINKLER, in *Alb. d. Nat.* 1881, 246).

FELEN (I), bedr. en onz. zw. ww.: *gegriffeld*. Van *Griffel* (zie ald.). Verg.

eene metalen schrijfstift (eene *griffel* in de schrijven; inkrassen, ingraveeren; bedr.

nlijk. || De kronijk van de oude wereld, op steen gegriffeld en die Jozefus nog *K. Zee.* 1, 62. Vraagt hun (*den „naamreis*) niet, wat zij gezien, gevoeld, bebben: dit is hunne zaak niet. Zij hebben gebeiteld, gegriffeld, BERGMANN, *Nov.* 156.

geen wuften wind met zuchten meer vermoeien,
llen ijdle klacht in 't onmeêdoogend wasch.
BILD. 4, 348.

O Wetenschap! bij 't Voorgeslacht
eld in Paneel; met trage Vederschacht,
Door Kloostervolk aan 't Pergament betrouwd;
Slechts veil voor Koningsgoud.
STARING 3, 66 (*L. Jz. Koster*).

ergelijking. || Nooit heb ik gefronst voorn voornitstekende kin gezien, waarop spracht en terugstootende hardheid in kken gegriffeld stonden, BERGMANN,

rheven stijl. Schrijven. || Wy ... griffen uw en mijn beê te zamen, DA COSTA r de dood ... zijn *Memento Mori* op den de, JORISSEN, *Huygens*, 1, 273.

2) Figuurlijk. Met onuitwischbare letteren in het geheugen, in het gemoed enz. schrijven, neerschrijven. Verg. *Graveeren* in de bet. 3).

(ô Dat wy) ... Zijn voorbeeld, steeds betrachten,
En dan op die belofte wachten,
Die in ons hart gegriffeld staat!
BILD. 11, 403 (zie ook 7, 154).

— Bij overdracht: *zich* in iemands gunst *griffelen*: zich bij hem onvergetelijk maken en van zijne voortdurende gunst verzekeren. || Hy ... socht hem wel diep te griffelen (fr. *s'insinuer*) in de goede gunst van Junius door gheschencken die hy hem dede, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 467 *b*.

B) Een entlot of entrijs (eene griffel in de bet. B) plaatsen; enten. || 't Is goedt griffelen op een goede stam, SPRANKHUISEN, *Vande Schepping*, 121 (*aangeh. bij* DE JAGER, *Frequent.* 1, 162). Pas in de lente u tijt waar te nemen, om te griffelen en te oculeeren, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 232.

— Met den boom, den struik waarop men ent of dien men door enten veredelt als voorwerp. || Appelboomen griffelen. — Zie, dat (t. w. *deze rozestruiken*) is nog van ons meisje: zij heeft ze altemaal zelve gegriffeld, LOVELING, *Polyd. en Theod.* 54.

Samenst. *Ingriffelen* (zie ald.); *nagriffelen*, met de griffel nateekenen, natrekken („Constant had ook alreeds eenigen tijd gezocht *na te griffelen* wat hij rond hem heen zag, paarden en koeien geklad, *enz.*", DE VOS, *Vl. Jong.* 10).

GRIFFELEN (II), onz. zw. ww.: *griffelde, gegriffeld*. Nnd. *grifeln, griffeln* (*Brem. Wtb.* 541). Een woord met gelijke beteekenis als *gniffelen* (zie ald.), t. w. onderdrukt lachen. Verg. voorts nnd. *griflachen* en *gruflachen* (DOORNK.-KOOLM.); drentsch *griflachen* (MOLEMA 126 *b*).

O maatje, hoe praatje beter als stom,
Siet Gysjen en Lysjen die lachender om,
Jou kallen en mallen dat hooren sy juyst,
Nou griffelt dat volkjen in heur vuyst.
V. D. VEEN, *Zinneb.* 315.

GRIFFEN — GREFFEN —, onz. en bedr. zw. ww.: *grifte, gegrift*. Van *Grif*, 1ste art., in navolging van fr. *greffer*.

— **Aanm.** Het voorkomen van vormen als *grieven* en *grijven* (zie hieronder) en van samenstellingen als *ingrieven* (zie ald.) met de beteekenis van *griffen* bewijst duidelijk hoe *grieven* (zie ald. de bet. III) met *griffen* in verband gebracht en verwisseld is geworden. Verg. ook *grieve*, znw. onder *Grif*, 1ste art., Aanm.

A) Letterteekens of andere merken met eene grif inkrassen.

1) Met den stilus in was schrijven. || Wanneer hij (*een Romein*) spoedig iets boeken wilde, wat uit zijn geheugen ontslippen kon, eene opmerking, eene gedachte, dan grifte hij het met de scherpe punt van zijn stilus op het was van zijn tafeltje, GEEL 120.

2) Inzonderheid: teekens enz. op metaal, steen of andere stoffen inkrassen, ingraveeren (*graveeren* in de bet. 1), insnijden. Altijd in eenigszins verheven stijl.

a) Met de teekens, het schrift of hetgeen daarin vervat is als voorwerp. || Den naam ... voluit op eene plantana te griffen, WOLFF-BEKKER, *De Twee Moeders*, 3, 273 (*aangeh. bij* DE JAGER, *Frequent.* 1, 161). Toen Reinout zich 's nachts ontkleedde, zag Barbanera, dat hij het teeken miste, hetwelk Bianca ... haren zoon op de borst gegrift had, v. LENNEP, *Rom.* 6, 267. Een vlaamsch gedicht... gegrift in eene koperen plaat, BUSKEN HUET, *Rub.* 111. Er waren lettertjes in gegrift (*in een ring*), flauw zichtbaar, VOSMAER, *Amaz.* 234.

Elk starooght, op dat eeuwigh schrift,
Van konstigh staal daar in gegrift.
SIX V. CHAND. 232 (*Eerste steen v. h. Stadth. t'Amsterdam*).

De wet in steen gegrijft, die valt den Sondaer hert,
Maer Christi soete wet verlost hem uytte smert.
PERS, *Jonas enz.* 103.

Hebt gij het opschrift niet gelezen,
Dat, voor de poorte van ons stift,
Der vaadren vroomheid heeft gegrift?
BEETS 2, 82.

b) Met de zaak waarop iets gegraveerd is als voorwerp. || De steenen tafelen door Gods eigen hand gegrift, BEETS, *St. Uren*, 4, 224.

— In dichterlijke taal. Schrijven.

IJ! wat een vasten handt: hoe treflijck is zijn dichten (d. i. [*schrijven*]):
Daar hy als levendigh (door kunst) de Min in grift.
Ach! saligh, heerlijck; ach! ach! seer gheseghent schrift.
BREDERO 1, 41.

Hoe! zou ik melden al de onsterfelyke daden,
Voor de eeuwigheid gegrift in 's lands historiebladen?
HELMERS, *Holl. N.* 45.

'k Wil u 't verzegeld boek van 't zwart verleên ontvouwen,
En bladen oopnen, waar ge, in bloedig letterschrift,
Den oorsprong van mijn krijg met Spanje ziet gegrift.
MEYER, *Boekan.* 12.

3) Ook van andere zaken dan letters of teekenschrift. Inkrassen, diep ingraveeren.

Nijdige afgunst, haat en wrok ...
Griffen rimpels in het voorhoofd.
NOLET DE BR., *Ged.* 3, 75.

4) Figuurlijk. Eene zaak in het geheugen, in het gemoed enz. „graveeren" (in de bet. 3); als het ware „met onuitwischbaar schrift daarin schrijven", onvergetelijk maken. || Mijn beyde oogen, die my het suyvere Beelde uwes alderlieflijcken gedaents niet min getrouwelijc dan vastelijc in mijn herte geprent, gedruct, ende ghegrieft hebben, COORNHERT 1, 392[2] *b*. Hen moet wel bekent zijn geweest hoe onafscheidelik de braveerzucht in de geesten der vrouwen gegrift is, DE BRUNE, *Jok en E.* 119. Een tooneel, onuitwischbaar gegrift ... in het geheugen des geschiedschrijvers, KNEPPELH. 10, 43. Ja wij griften ons wel dien dag in het diepste geheugen, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 40.

— Soms ook van een persoon voor: diens beeld of wel: zijn geheugenis of aandenken. || Vorst Frederick in 't hart des volcx gegriffet staat, VONDEL 2, 306.

B) Een entlot, eene *grif* in de bet. B) plaatsen.

1) Als onz. ww. Enten.

Fockt boomen, poot en plant, past op uw oculeeren
Als 't tijd is, zoogt en grift, om appelen en peeren ...
Te hebben in den hof.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 749.

2) Als bedr. ww. — *a*) Met den boom, den struik waarop men ent als voorwerp. Er een entlot op plaatsen. || Akkers te bouwen, zaad te havenen, boomen te griffen, OUDAAN, *Agrippa*, 315.

b) Met het lot van den boom (bij uitbreiding den boom) dat (*of* dien) men op een ander ent als voorwerp. || Een perzik op een perestam enten. — De ooftboom ... Op wilden stam gegrift, BILD. 7, 39.

— Bij vergelijking of zuiver figuurlijk.

Corydon, wiens min
Op Ida was ghegrift, met Idas hart en zin.
COSTER 85.

neem uw eigendom, ô Vondel, ô mijn meester,
Te rug! Uw blinkend loof verwelkt op vreemden heester:
Men grift uw loten niet, en haar zoo kiesche vrucht,
Op voos en saploos hout, vermolmd in barre lucht.
BILD. 12, 125.

Afl. (in de bet. B) *Griffing*, het enten, enting („Greffinge, *Entement, ou enture*", PLANT.).

Samenst. *Grifmes*, entmes.

— Met een voorz. *Ingriffen* (zie ald.); voorts (in de bet. A) *neergriffen* („hun beider naam Wordt er (*in den boom*) *neêrgegrift*", TEN KATE, *N. Ged.* 14; „rimpels, slechts door oogenblikken, niet Door jaren, *neêrgegrift*", TEN KATE 5, 222).

GRIFFIE — GREFFIE —, znw. vr., mv. *-iën* en *-s*; verkl. *-tje* (*-ke*). Mnl. *greffie*, *griffie*. Uit gr.-lat. *graphium*, schrijfstift. Zie ook *Grif*, 1ste art. en *Griffel*.

A) Eigenlijk. Schrijfstift.

1) Scherpe stift of priem om mede in was of in metaal te schrijven en die zoo scherp was dat zij desnoods als wapen dienen kon; zie voorbeelden daarvan bij VERDAM 2, 2121 en verg. hieronder de aanhaling uit VONDEL. || *Graphium* ... Een griffie oft schrijfpriem, JUNIUS, *Nomenclator*, 1577, 5 *b*. — De meyninge schijnt dese te zijn, dat Aaron eerst met een penne, griffie, ofte pinceel, een gedaente des kalfs ergens op getrocken heeft, *Kantt.* op *Exod.* 32, 4. De sonde van Juda is geschreven met eene ysere griffie met het punct eens diamants, *Jerem.* 17, 1. Een greffij hart verstaelt, HONDIUS, *Moufe-schans*, 483. Al die hy (*Keizer Claudius*) verhoorde, liet hy eerst besoecken, of zy geen moordpriem, mes, griffis of eenigh scherp by haer hadden, VONDEL 1, 620. Het schrijven der ouden met ijseren griffiën ... op metaalen ... looden en wasschen tafeltjens, *Handw.* 13, 15.

2) Stift van leisteen om op de lei mede te schrijven; griffel (in de bet. A, 2). || Greffie, griffel, stift om op eene schalie te schrijven, DE BO[2] 340*a*. Griffie, griffel, *Volkstaal*, 1, 204 (*Noord-Brabant*).

B) Bij vergelijking. Entrijs. || Greffiën van eenen boom afsnijden om ze op eenen anderen te steken, DE BO[2] 340 *a*. — Dat hy op een stam, noch teer, end' jongh van jaren, Sijn griffy steken magt, HOFFERUS 390. Deze (*de scholen*) zijn ..., als vette int-plaetsen, daer de rauwigheyd onzer zielen gekandelaert en gesnoeyt wert, om die edele greffies in te laten, wiens vruchten wy onze geheele behoudenisse schuldigh blijven, DE BRUNE, *Embl.* 246.

Aenmerckt oock tplantsoenen, welcken grooten struycken
Van kernkens en griffikens worden gheplant.
Antw. Sp. (*Haagspel*) (elllja).

C) Bij overdracht. Een vertrek waarin geschreven wordt; schrijfkamer. Inzonderheid: de secretarie van het een of ander college of lichaam enz. (bij KILIAAN o. m.: Greffie ... *Officium actorum curiae et scribarum*). Voor den overgang der beteekenis vergelijke men *bureau* (eigenlijk: eene met groene stof bekleede tafel, eene „groene tafel").

1) Bij de voormalige Staten-Generaal, bij de hedendaagsche Kamers der Staten-Generaal en bij de Provinciale Staten. De secretarie en bij uitbreiding de vertrekken of het geheele gebouw waarin die secretarie benevens het archief gevestigd is. || De griffie van de Eerste—, van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De Provinciale Griffie in Zuid-Holland. — De Griffie van hare Hoog Mogenden, *Titel van een werk van* TH. V. RIEMSDIJK (1885).

— *Klerk, commies, hoofdcommies ter griffie*, ambtenaar onder den griffier bij eene provinciale *griffe* of bij die van eene der beide Kamers van de St.-Gen.

— *Een stuk* (inzonderheid *een verzoekschrift*) *ter griffie nederleggen* (voorheen *deponeeren*), *ter inzage* (of *visie*) *van de leden*. Bij de Kamers der Staten-Generaal: aan de leden de gelegenheid geven nader kennis te nemen van den inhoud, ten einde daaraan inlichtingen of aanleiding tot een voorstel te ontleenen; ten opzichte van stukken die men aan-

dat hy te vooren gesnoeyt en gekandelaert zy, DE BRUNE, *Embl.* 141.

— (*Boomen*) *in*—, *op elkander griffiën*: in—, op elkander enten. || Men griffietse (*de granaatboomen*) op hun selven, maer best op den Myrtus, DODON. 1335 *b*. De zonden zijn ... al nichten en neven, die aen malkander hanghen, even als of zy ghelijmt, en in malkander ghegriffijt waren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 421.

(*hoe een goed huismoeder hare telgen*) buyght, hoe syse leyd, En griffiet op godtvruchticheyt.
POIRTERS, *Hof v. Theod.* 26.

Samenst. (in de bet. B) *Griffielak*, entrijs („als de *griffy-tack* is eerstmael ingeset, Het kleynste siertje schaedt, het minste diertje let", CATS 1, 312 *a*).

— Als tweede lid (in de bet. A) *Ingriffiën* („Hier kan ... geen vermogen ... de dingen in-gegriffijt werden", DE GROOT, *Van de Waarh. d. Chr. Godsd.* 11, *aangeh. bij* DE JAGER, *Frequent.* 1, 161).

GRIFFIER — GREFFIER —, znw. m., mv. *-s*. Fr. *greffier*; mnl. *greffier*. Beambte schrijver.

1) In 't algemeen. Geheimschrijver, secretaris van een lichaam of van een bijzonder persoon. || Spottend noemde men Aartshertog Matthias 's Prinsen griffier. — Hy (diende) der Overicheyt van Romen ... voor een schrijver ende griffier, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 109 *d*. De griffier des Prinsen (meldde) aan de weduwe ..., dat haar verzoek om gehoor was toegestaan, SCHIMMEL 1, 383 *a*.

2) Bij de Generale en Provinciale Staten; voorheen en thans. Secretaris van het college, tevens chef der griffie (in de bet. C). || Frans Fagel heeft meer dan vijftig jaren achtereen de betrekking van Griffier der Staten-Generaal bekleed. — Elke Kamer (*der Staten-Generaal*) benoemt haren griffier, *Grondw., a.* 99. De griffier (*van de Provinciale Staten*) wordt door de Staten benoemd, uit eene voordragt van drie personen *enz.*, *Prov. Wet, a.* 36.

— *Commies-griffier*, ambtenaar onder den griffier van eene van de beide Kamers der Staten-Generaal.

3) Schrijver bij het gerecht. Zie STALLAERT 1, 534 *b*.

Hadden wy nu den greffier om noteren,
En myn heere den baeliou om transporteren.
Trou m. bl. 143.

— Bij de hedendaagsche rechterlijke macht. Secretaris van een hof, eene bank, een kantongerecht enz., tevens belast met het beheer der griffie en van het archief van het college waartoe hij behoort. || Griffier van het Hoog Militair Gerechtshof; griffier bij het Hoog Gerechtshof in Nederlandsch-Indië. — Sullen de Griffiers ... ghehouden wesen pertinent Register te houden ... soo wel van de groote vande Processen, als de namen vande Contendenten, *Gr. Placaatb.* 1, 2242. De Griffier is verder belast met het behoorlijk houden der rollen, alsmede der onderscheidene registers van het kollegie, en van het audientie-blad, *Reglem. v. alg. Best.* nº. I, *a.* 64. Hij (*de president van de rechtbank*) doet het bevel der verwijzing (*naar de zitting*) ... door den griffier voorlezen, *W. v. Strafv., a.* 152. De vrederechter met zijnen griffier kwam aanstonds de zegels leggen, R. LOVELING, *N. Nov.* 47.

— *Substituut-griffier*, ambtenaar, onder den griffier van een rechtscollege geplaatst, belast met de waarneming van een deel van diens ambtsverrichtingen en bestemd om hem bij ontstentenis, afwezigheid of belet te vervangen.

4) Bij sommige administratieve lichamen. || Griffier bij de Directie der Marine te Willemsoord, te Amsterdam, te Hellevoetsluis.

Afl. *Griffierschap* (zie ald.).

Samenst. *Griffiersambt* („Het beraamen van eenige nader Ordre ofte Reglement op het *Griffiersampt* en de Griffie van den Hove", *Gr. Placaatb.* 5, 754 *a*); *griffiersplaats* („De differenten over de vacante Raadtsplaatsen in den Hoogen Raade, ende *Griffiersplaatse* in den Hoove", *Gr. Placaatb.* 5, 754 *b*).

GRIFFIERSCHAP — GREFFIERSCHAP —, znw. onz., mv. *-pen*. Van *Griffier* met *-schap*. Het ambt of de betrekking van griffier bij een lichaam van rechtspraak, wetgeving of bestuur. || Ende sullen beyde de Griffierschappen (*bij den Hoogen Raad*) werden bekleedt ende bedient op den voet ende ordre tot noch toe gepractiseert, *Gr. Placaatb.* 2, 2379 (greffierschap, *Ald.* 2, 1449). Den dienst van het Griffierschap deser Stede, OELEES, *Beschr. v. Leyd.* 673.

GRIFFIOEN. Zie GRIFFOEN.

GRIFFOEN — GRIEFFOEN; daarnevens, wellicht naar het voorbeeld van *schorpioen*, in jonger tijd ook GRIFFIOEN —, znw. m., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Mnl. *griffoen*. Het Romaansche woord ital. *grifo, grifone*, ofr., nfr. *griffon*, dat weder ontleend is aan lat. *gryphus*, de *vogel grijp* of *grijpvogel* (zie ald.).

1) Een fabelachtig dier, half adelaar half leeuw, fel en wreed van aard. || Griffoen, oft greyf. Un griffon. *Gryps, vel gryphus*, PLANT. — Bescermt my voor des helsghen griffoens clouwen fel, *Trou m. bl.* 172 (zie ook 121 en 180). Een Griffoen, voor met Arentsvleugelen, klaeuwen en beck; ende achter met het lijf van een Leeuwe, VISSCHER, *Sinnep.* 100 *a*. Nu paren griffoens (lat. *gryphes*) met paerden, VONDEL 5, 64. Wat de fabel schept in sfinxen en griffoenen, BILD. 6, 402.

schennende Croaten;
Geen strijdbaer slagh, maer wreed in 't woen;
Als op een duyfken een Griffoen.
VONDEL 3, 19.

In den vorm *griffioen* reeds bij BREDERO (zie hieronder) en ook bij STRUYS, *Reys.* 348.

— Bij vergelijking in toepassing op menschen. Hardvochtig en hebzuchtig monster. Verg. *Grijpvogel*, en *Gier*, 1ste art. in de bet. 3). || Griffoenen slaen hun' klaeu in 't eerlijck burgers goed, VONDEL 3, 75.

'k Heb weduwen geredt, de wezen en verdruckten
Geholpen op de been; griffoenen, die haer pluckten,
De nagels vry gekort.
VONDEL 9, 32.

— Het verkl. wordt half als scheldwoord half als liefkoozing gebezigd. Zie het verband.

Gy schyt-venyntje, gy Monsterinnetje, gy Schorpioentje,
Gy Nacht-merytje, gy Gras-duyveltje, gy Griffioentje.
BREDERO 2, 85.

— *Griffioen* komt ook als geslachtsnaam voor.

2) In de wapenkunde. Zekere heraldische figuur. Zie de aanhalingen. || De Griffioen of grijpvogel (Fr. *griffon*, Eng. *griffin*, Hd. *greif*) is een gevleugeld dier, zamengesteld uit het bovenlijf van een adelaar, met paardenooren, en het benedenlijf van een leeuw. Zijn natuurlijke stand is van ter zijde en klimmende, doch *enz.*, RIETSTAP, *Handb.* 279. Van Chatvelt ... In goud een zwarte griffioen *enz.*, *Ald.*

Wat wapens brommen hier, in wimpels, toppestanders, ...
Wat Leeuwen silverblanck in paers, in rood, in groen.
Hier sweeft een Adelaer. daer slingert een Griffoen.
VONDEL 2, 172.

3) Zekere Brabantsche munt met de afbeelding van een *griffoen*. Zie ook VERDAM en STALLAERT. || 1487, zyn geordineerd ... eenen penninck, die sal heeten dobbel Griffoen. ... Item alnog eenen enkelen Griffoen, *enz.* HEYLEN, *aangeh. bij* V. D. CHIJS, *Munten der voorm. hertogd. Brab. en Limb.* 193.

... Den dobbelen grieffoen, ij st. Die advenant (*in 1489*), HERMANS, *Munt-* 18. De dubbele griffioen of dubbele Mechelen. Voorzijde. Twee griffioenen elkander aanziende *enz.*, V. D. CHIJS, De enkele griffioen of stuiver, geslagen n. ... Dezelve heeft op de voorzijde een den Griffioen *enz.*, 193.

t. (in de bet. 1) *Griffioenenpen* („Op *pennen* Gesteigerd, God om hoog in 't an te schennen Bleef oovrig", BILD. *riffoenenschacht* („Afschuwlijkst wange- t uw *griffoenenschachten* Voor 't oog des e u neêrwierp, uit durft slaan!" BILD.

tweede lid. *Moordgriffoen* („Wie doet-er om de klauwen van die *moort-griffoen* te stompen en t' ontvlieden?" DE BRUNE, 445).

epassing op een gierig mensch, een heb- onster *Geldgriffoen*, vrek (zie GELD, Deel IV, 1067); *goudgriffoen* (POOT

HEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Grif*, et *-heid*.

betrekking tot handelingen. De hoedanig- p elk oogenblik gereed te zijn of klaar te ptheid. || Die flinkheid, grifheid, vaar- at kort af, die uitstekende orde (*aan ation*), KNEPPELH. 12, 1.

betrekking tot den handel. Vlugheid, n het gaan van de zaken. || De grond (*van zeker gebruik*) is; dat sonder 't rifheit des heelen Handels ... haren loop konnen behouden, VERWER, *Ned. See-*

T (I), znw. vr., mv. *-en*. Indien, ge- ls vanzelf gissen laat, dit woord ook net *Graven* (1ste art.) in verband staat, dan de *i* uit *e* (en deze, op hare beurt, door ing uit *a*) ontstaan; verg. mnl. *grecht* CHT. Men vergelijke voor dezen zeldzamen ook mnl. *ont-*, *vercrichten* (v. HELTEN, *kk.*, blz. 27 en 44); wellicht ook *-tricht* men naast den onderen vorm *-trecht*.

egraven watergang, eene vaart, een kanaal. uwe en in het oostelijk deel van Utrecht. || anden, langhs de westzyde van de stad legen, te openen twee bequame griften uden Rhyn tot in den vaartschen Rhyn ve door te snyden met een grift tot in grafte *enz.*, *Resol. uit* 1663 in *Tijdschr.* en *Utrecht*, 6, 363. Deeze stroom (*de* ..., door eene grift van Deventer tot ... vaerbaer gemaekt, MOONEN, *Poëzy*, ag ... eene grift door klavervelden sny- ERT, *Ged.* 86. De Grift of Vaert, weleer ode tot in de Middelandsche Zee gemaekt, *Godgel. Vermakelykheden*, 1, 61 (*aangeh.* ER, *Frequent.* 2, 883).

naam van meer dan eene bepaalde vaart. || tusschen Apeldoorn en Hattem). De Rheen- of Bisschop-Davidsgrift. De Biltsche of rift. — (*De*) Landen van Gelre ende legen, aen de Reenische vaert off grift, *statb.* 1, 132. Nu mooghtghe, langs de hofstê, bosch, en laen Zien groeien, VON- . De modder, die jaarlijks uit de Grift (*bij r*) gebaggerd wordt, *Vad. Rechtsbr.*, 259.

ook den geslachtsnaam *Van der Grift*.

In de beteekenis van: hetgeen gegraven is, de specie die (weg)gegraven is, komt *grift* niet voor. Wel bestaat in dien zin *afgrift*, hetgeen afgegraven wordt, specie om af te graven. Zie de aanhaling. || Klei te koop gevraagd geschikt voor Steenfabrieken: Afgrift of met ondergrond. Nadere inlichtingen *enz.*, *Advertentie* in *Utr. Prov. en Sted. Dagbl.* 1 Oct. 1891.

Samenst. *Griftdijk*, een dijk onder Woudenberg. — Als tweede lid. *Veengrift*, kanaal in het veen („(*De*) veen-grifte ghelegen by Rhenen ende aldaer uyt-waterende duer die Grebbe in den Rijn", *Geld. Placaatb.* 1, 141; zie ook 3, 345).

GRIFT (II) — GREFT —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *griftje* (*grifje*). Hetzelfde woord als *Grif* 1ste art. (uit fr. *greffe*) met een Germaansch achtervoegsel; verg. *Griffel*.

A) Schrijfstift. — 1) In dichterlijken stijl. Verg. *Grif* en *Griffel*, beide in de bet. A).

> Hij reikte terstond hem een grift en een blad;
> De Dood nam die beide: bezon zich eerst wat,
> En schreef *enz.*
>
> TOLLENS 12, 12.

2) Stift van leisteen. Verg. *Griffel*, A, 2). || Greft of grift. Aarde cyffer-pen. *Touche*, MARIN. De Greft hangt aan de ley, *Ald.* — Dezelve (*de leisteen*) word ook ... zeer veel gebruikt, om 'er met een griftje op te schryven, BERKHEY, *N. H.* 2, 762. In dees broek voert hij (*de Hollandsche jongen*) met zich ... een voetzoeker, een zakje met kokinjes, een grifje, een koperen knoop om heet te maken, *enz.*, BEETS, *C. O.* 3.

B) Entlot. Verg. *Grif*, *Griffel* en *Griffie*, alle in de bet. B). || Het (*kwaad*) vat 'er op (*op de menschelijke ziel*), gelijck de griften op de boomen, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 220.

> 't Heeft Koninghen behaeght die goude kroonen droegen
> De grift in stam en bast met eygen hand te voegen.
>
> WESTERBAEN, *Ock.* 127.

Samenst. (in de bet. A, 2) *Griftendoos*, *-koker*, doos, koker om griften in te bewaren.

GRIFWEG, bijw. (van wijze). Uit *Grif*, bijw. (zie GRIF, 2de art., II) en *Weg*, bijw. Zonder moeite, met gemak, prompt. || (*Hij*) bracht het (*op de dwarsfluit*) ... zoo ver ..., dat hij er het gekende dansdeuntje: Meiske (*enz.*) ... grifweg mee kon kapot blazen, DE VOS, *Vl. Jong.* 8.

GRIJM, znw. onz.; zonder mv. Eng. *grime*. Vuil, vuiligheid, in de bepaalde opvatting van: los, poederachtig roet, aanslag (zie DE BO^2 341 *b*). Alleen in Zuid-Nederland. || Asch en grijm lagen ... op al de omliggende voorwerpen verspreid, LOVELING, *Hoofd van 't huis*, 31. Een groote gevlochten strooring, halfverbrand en zwart van grijm, lag juist voor den ingang, LOVELING, *D. E.* 25.

Afl. *Grijmig*, roetig, roeterig, vol roet.

— **Aanm.** Een ww. *grijmen*, *griemen* (fr. *griemjen*, eng. *grime*) is in Groningen bekend in de bet.: morsen met eten of drinken; in Zuid-Nederland beduidt *grijmen* (afleid. van *grijm*, znw.): roetig afsmetten. Verg. ook mnl. *grimen*.

GRIJN (I), znw. m., mv. *-en*. De stam van het ww. *Grijnen* als znw. gebezigd. Iemand die grijnt (in de bet. 1). Verg. wat den vorm aangaat woorden als *drens*, *klets*, *zeur* enz.

1) Grommer, kniezer, brompot, knorrepot; inzonderheid in toepassing op knorrige oude menschen. Zie ook EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx*, 186.

> ghy zyt uw vaeder quyt: ...
> Nu syt ghy buytens band en van dien gryn ontslaegen;
> Hy sal u nu niet meer capittelen noch plaeghen.
>
> WESTERBAEN, *Ged.* 2, 42.

Hoort niet, Vrienden, naar het praten
Van een' Dichterlijken grijn,
By zijn hoofd- en lendenpijn.
BILD. 1, 168 (zie ook 13, 269).

„Ja, meester Heynrick", sprak de grijn,
Al lisplend door zijn schaarsche tanden (*enz.*).
ALB. THIJM, *Kl. v. Delft*, 50.

— Niet altijd in volstrekt ongunstigen zin. Grijsaard. ‖ Grijn. Ouden-grijn. *Un vieillard*, V. D. ENDE.

Zoo dra 't gezelschap aan de dorpbrug was gekomen,
Zag ik een ouden gryn, van blydschap ingenomen,
De meisjes een voor een begroeten met een kus.
ROTGANS, *Požzy*, 637.

2) Met bijgedachte aan *grijn*, masker, mombakkes (zie het volgend art.). Iemand om bang voor te zijn: schrikbeeld; boeman; bietebauw.

Een man uyt edel bloed gesproten,
En och! een guychelspel der grooten;
Gemeenzaam by die minder zijn,
Nochtans haar bullebak en grijn.
OUDAAN, *Toneelp.* 277.

Kon ik de Hovenier maar op myn zy doen zyn;
Maar 't is een plompen beest, een boeren vleegel, gryn,
En misselyk figuur.
A. DE WIT, *Wynoegst*, 13.

Ben ik niet plomp? kund ge uit myn vicemie niet leezen,
Een Gryn, een Aap, een Beest, een misselyk Figuur?
Ald. 14.

GRIJN (II), znw. onz. Mhd. *grîn*, mnl. *grijn*, m. en *grine*, vr. Een bij *Grijnen* (in de bet. 1) behoorend woord; eigenlijk: een grijnzend vertrokken gelaat; vandaar: een masker om het eigenlijk gelaat te verbergen, of: een mombakkes om anderen schrik mede aan te jagen; verg. *Grijn*, 1ste art., de bet. 2) en voorts de beteekenissen van *Grijns*.

Hier baet geen loose schijn, de reyse naer het graf
Die ruckt het mommen-tuyg, en schijn en grijnen af.
CATS 2, 343 *b* (zie ook 1, 55 *a*).

So yemand op 't toneel den speelders af wou trecken
Het mom en maskeren daer sy haer mee bedecken,
En toonen aen het volck wat luyden dat het syn
Die op den schouburg staen en schuylen achter 'tgryn,
Sou die het heele spel so doende niet verbrodden?
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 41 (zie ook 1, 21 *greyn*).

— Eene enkele maal vindt men in dezelfde beteekenis ook *grijm* (dat toevalligerwijze gelijkt op on. *gríma*, znw. vr., masker); wellicht niet anders dan eene drukfout. ‖ De grijm wert tijd'lick afgedaen, en verraedt dan het leelick aen-ghezicht, DE BRUNE, *Bank.* 2, 78 (*Schijn-heyligheyd*).

— Ook figuurlijk. *Achter 't grijn* (*van*): onder het „mom", het „deksel", den schijn.

Haer suster evenwel heeft noch geen achterdencken
Dat sich de Koningin aen 't leven socht te krencken,
Of dat sy achter 't grijn van sulcken offerhand
Haer dood verborgen hiel.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 138.

GRIJNEBALK — GRIENEBALK —, znw. m. en vr., mv. *-en*. Uit *Grijnen* (in de bet. 3) en *Balk* (voor *Balg*, buik, door bijgedachte aan *balken*). Iemand die voortdurend of dikwijls pruilend schreit. Verg. *Huilebalk*. ‖ Er (wordt) ijselijk in ... geschreid (*in zeker boek*) ... vooral is Effleda een grienebalk van het eerste water, CHONIA in *Tijdsp.* 1855, 2, 106 *a*.

GRIJNEN — GRIENEN —, onz. ww.; in de 17de eeuw en thans nog in Zuid-Nederland sterk vervoegd: *green*, *gegrenen*; thans meestal zwak gebezigd: *grijnde* (*griende*), *gegrijnd* (*gegriend*). Ohd. *grînan*, mhd. *grînen*, nhd. *greinen*, deensch *grine*, zw. *grina*, mnd., nnd. *grînen*, mnl. *grinen*; verg. ook eng. *to grin* en nfr. *grynjen*. Een ww. met de algemeene beteekenis van: het gezicht vertrekken, maar in verschillende opvattingen of toepassingen.

1) Eene onaangename, boosaardige uitdrukking aan het gelaat geven; grijnzen (in de bet. 1, 1); van dieren: de tanden laten zien. ‖ De wreede tijger, die knarstandend grijnt en tiert, V. WINTER, *Joan.* 95 (zie ook 166).

Hy (*Grollert*) weet altijt een lack; die valsche laster-mont
Grijnt, gnort, bast, schent en scheurt, gelijck een bitsich hont.
V. BEAUMONT 74.

Wat groen hier overal, waer 't op een vlughten ging,
Een wilde woestheit, een gestaltverwisseling,
In leden, en in leest! met hoortize brullen, bassen.
D' een janckt en d' ander huilt. Wat ziet men al grimmassen
In Engletronien nu zweemen naer de hel.
VONDEL 6, 285.

Zie nog VONDEL 1, 235, 4, 81 en voorts ROSSEAU, *Medea*, 30.

— Ook in den zin van: leelijk, spijtig, „ruinig" kijken.

Uw' oude moey klaecht, jammert, steent en sucht, ...
Maer neen de vrouw en heeft geen stervens pijnen,
Sy maeckt het maer, om u eens te doen grijnen.
V. BEAUMONT 112.

2) Eene vroolijke uitdrukking aan het gelaat geven; in verschillende opvattingen.

a) Vriendelijk lachen, glimlachen. ‖ Grynen, grenen. *Renidere*, *subridere*, *salse ridere*, KIL.

De tijgers grijnen thands die eerst afgrijslijk brulden,
En 't lachj' is om den mond, al is de Hel in 't oog.
BILD. 13, 388.

b) Lachen van boosaardig genoegen; grinniken. ‖ (*Wij*) sien ... door 't lof de boeren (*die twee gelieven beloeren*) stil staen lenen, En grijnen op haer spa, V. MERWEDE, *R. Mintr.* 33.

3) Het gelaat in eene droevige plooi trekken, zooals iemand doet die schreien gaat of schreit; een pruilend gezicht zetten. Bij uitbreiding: schreien, huilen. Inzonderheid van kinderen, althans slechts bij uitzondering van volwassenen gezegd en bijna altijd met eenige afkeuring of zelfs verachting. Thans in de taal van het dagelijksch leven eigenlijk de eenige nog bekende beteekenis. Naar de (ten minste in Noord-Nederland gangbare) uitspraak *grînen*, en daarom vaak *grienen* gespeld. ‖ Greyen, oft greynen. Plourer, lamenter. *Plorare*, *flere*, *lamentari*, PLANT. Grynen. *Flere*, *plorare*, KIL. Wat heeft i van daag al gegrenen, RUTTEN 83 *b*. — Fortuin geeft wat zy wil, het zij men lache of grijne, BILD. 7, 281. Wil jij daar wel niet zoo grienen? *K. Zev.* 3, 318. Al weêr roode oogen; als je meent dat het grienen je mooi maakt, Kaatje, dan heb jij het mis, POTGIETER 2, 46. Jaap, die zich gedurende al dien tijd verbeten heeft, begint te grienen als een kind, KNEPPELH. 1, 173. Toen keerde je vader zich om en het leek wel of hij begon te grienen, WERUM. BUNING, *Mar.-Schets.* 17.

Ick heb al de wech gaen legghen en grynnen,
En waar dat ick loop, ick kan mijn waar niet vynden.
BREDERO 1, 236.

(*Zij heeft*) Mijn lacchen (laes!) in grynen,
Mijn jeucht verkeert in pynen.
1, 230.

Nu grijn hier na, treck uit dien kakelbonten rock.
Treck uit eer ick 't u leer.
VONDEL 3, 760.

Leen, heur tanden zijn vol pijne,
Zy roept moordt! help, hoofde moordt! ...
Ey, bedaerdje wat int gryne!
Leentjen, yder claeght int zijne.
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 105 (zie ook 90 en 93).

'k Heb, als dat ding gaat grijnen,
Zes dotjes in mijn zak.
V. ZEGGELEN 6, 31.

— Soms voor: op huilerigen toon spreken, lamenteeren. ‖ Hy mogt wat kakelen van onrecht, en van

ik het al meer ... want ik was doof klagten en grienen, *Blank.* 1, *Voorr.* XI. r zo wat zitten zugten over Booswigten, over een gekke en lelyke mode, 1, 17. de hagel niet dulden, dat een man om alle s staat te grynen, 2, 15.

jn (zie GRIJN, 1ste art.), *grijnig* (zie ald.). ts *Grijner* (*griener*), een kind dat veel delijk grijnt, grient (in de bet. 3); ook: zeurt en lamenteert („Zulke oude *Grie-dsch.* 6, 120); *grienerig* (van kinderen), rnilerig.

de bet. 1) *Begrijnen*, aangrijnzen („de . van 't leelijck ongediert *Begrenen* en VONDEL 2, 487).

t. *Grijnebalk*, *grijnpot* (zie die woorden).

ts (in de bet. 1 of 2) *Grijnaanzicht*, ijns (in de bet. 2) („*Larva quae apponitur terrendum pueros*, een grinse of *grynaen-ma Vocab.* 107 *b*).

le bet. 3) *Grijn-*, *grienbroeder*, zeurige Ik ken hier ook zulke *grienbroers* die 'er f zij uit het zottenhuis gebroken zijn", , 58); *grijnvocht*, in scherts voor: tranen reeten oogen ... gestadig sugtende, dat droog niet toeging, dat sy 'er niet wel stoop *gryn-vogt* in schoot", HEINSIUS, *nt.* 1, 86).

ts in de bet. 1) *Aangrijnen*, aangrijnzen : Medusaes hoofd, *aengrijnende* uyt 't VONDEL 2, 541); *toegrijnen*, toegrijnzen h men Penteus beven Van gramschap, en em nors en grimmigh *toe*, En sprack *enz.*", , 398; zie ook 5, 245).

NIG — GRIENIG —, bnw.; *-er*, *-st.* Van t *-ig*.

het gelaat. Tot eene grijns vertrokken, Verg. *Grijnen* in de bet. 1). || Een gry-ezicht, holle ooghen, dorre wanghen, DE *k.* 1, 312.

betrekking tot den gemoedstoestand van e „uit zijn humeur" is of licht daaruit emelijk; knorrig; kregel. Verg. *Grijnen* 3). || Door een pijnelicke heugenisse, (*'s menschen rede*) hem gemelick, en ls 't (*het ongeluk*) al verdwenen, en wegh UNE, *Bank.* 2, 147. 's Nachts was voor een goet verblyf gesogt: Dies ieder grynig b krakeel gekreegen Met Hopman Ingelby TE, *Overbl.* 123 (zie ook 206). Desen *eder*) was een uytermaten grijnigh Mensch, et kijven en slaen uytreghten wilde, ZINC-*Duytsche Apophthegm.* 61.

er ien (*een schip*) benochtent t'zeyl egaen, ons hier op zy: het wyf wouwder van daen, at grijnichjes.

HUYGENS 1, 612.

voor: knorrig in den zin van: boos, rimmig. || De Waert wiert op het laetste ig en dreygde hem *enz.*, V. BOS, *Don* 1, 104.

schreien geneigd; lichtelijk of dikwijls huilerig. Verg. *Grijnen* in de bet. 3). || ige Krokodil, *Blank.* 1, 311. Een grienig l, dat ... altyd over de andere kleinen en terstond aan 't balken gaat, als *enz.*,

van iemand die op huilerigen, zeurigen, nden toon spreekt. || 't Is een oud grynig, man die Doctor, *Burg.* 171.

NPOT — GRIENPOT —, znw. m. en vr., Uit *Grijnen* (*grienen*) in de bet. 3) en *Pot* (verg. b. v. *brompot*, *zeurpot* en zie bij POT). Een ontevreden knorrepot, een gemelijke kniezer. || Indien gij ... de grootste ... Gryn-pot niet zyt, die oyt het matig lachgen heeft derven verdoemen, sal desen *Avanturier* u mogelyk nog wel een ledig uirtje vermakelyk helpen doorbrengen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 3.

GRIJNS — GRIJNZE; GRINS, GRINZE —, znw. vr., mv. *-grijnzen*; verkl. *grijnsje*. Eigenlijk: eene vertrekking van het gelaat; in verschillende opvattingen. Verg. GRIJN, 2de art.

1) Eene onaangename vertrekking van het gelaat, voornamelijk bestaande in het optrekken van den neus en het ontblooten van de tanden. Zie GRIJNZEN in de bet. 1).

a) In 't algemeen, met of zonder nadere bepaling; in het laatste geval blijkt de bedoeling genoegzaam uit het verband. || Einsche greins, fr. *mine rechignée*, DE BO^2 260 *b*. Hij ging er met eenen einschen greins naartoe (d. i. met zichtbaren tegenzin), *Ald.* — Terwijl de grins der spijt zich uitbreidt op zijn kaken, V. 'S GRAVENWEERT, *Od.* 3, 107.

Al ziet de dood er lelijk uit,
Daar vaart geen andre Hemelschuit.
Maar bang te wezen voor zijn grins
Is dwaas, is erger nog dan kindsch.
BILD. 7, 393.

De fronsen van den fellen haat
De grijnzen van den woesten toren.
SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 27.

b) Lachende vertrekking van het gelaat als uitdrukking van hoon of spot; grijnslach (zie ald.). || Den hatelijken grijns van dien bedelaar, die dagelijks ... over de omheining komt leunen en een vroolijk gezicht zet, zoodra hij bespeurt, dat de zaken (t. w. *het bouwen*) weer achteruitgaan, V. LENNEP, *Rom.* 12, 87. Hij ... groette Mabelia met een leelijken grijns, welken hij voor een minzamen glimlach wilde laten doorgaan, 12, 255. Van de biecht en de priesters praat hij met een grijns, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 51. Dien welwillenden lach, die niets heeft van een grijns, BEETS, *C. O.* 131.

c) Met betrekking tot dieren. || De greins van den hond (als hij zijne tanden toogt) is een teeken dat hij verbitterd is, DE BO^2 340 *b*. — Jason stapt de stieren te gemoet, die met een wreed' en vervaarlijke greins ... op hem aan treden, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 143. De vreesselijkste grijns en spalking der neusgaten wordt den Stieren toegekend, BERKHEY, *N. H.* 5, 360.

2) De nabootsing van een menschelijk gelaat met grijnzenden trek, die vóór het eigenlijke gelaat gedaan wordt om er mede tooneel te spelen of „voor mom" te gaan. Reeds in die beteekenis in *Gemma Vocab.* (1486), 107 *b*: „*Larva quae apponitur faciei ad terrendum pueros*, een grinse of grynaensicht".

a) Tooneelmasker (de *persona* der Ouden); mombakkes. || Al hadd' ick de grijns aen mijn riem, de droes mochtme niet kennen (*zóó zag ik er uit*), HOOFT, *Ged.* 2, 312. Eschilus, vinder van grijns en heerlijcke kleedinge, VONDEL 6, 605. Elk van die grijnzen kon het karakter zeer grof, om van verre gezien te worden, uitdrukken. De minnaressen, voor welke ... ook mannen moesten ageren, hadden een mooi fijn grijnsje, FOKKE, *Verz. W.* 11, 58. Al die grijnzen (hadden) ... een' vreesselijken wijden mond, *Ald.* Kinderen met gulden vleugelen deden dienst als engeltjes, andere met schrikwekkende grijnzen en pikstokken als duiveltjes, KALFF, *Gesch. d. N. L. in de* 16de *eeuw*, 1, 187.

Ontdeckt de werelt niet. Waerom?
De grijns is mooyer als de mom (*de gemaskerde*).
HOOFT, *Ged.* 1, 179.

Ik zelme gaen verklien in Toovenaars gewaade,
En schuylen et aengesicht in ien bemorste grijns.
J. VOS, *Ged.* 2, 226.

— *Geen grijns behoeven*: er al leelijk genoeg uitzien. || Hecaté ... Wanschepsel, die geen' grijns behoeft, VONDEL 2, 383.

Sen asingt (*aangezicht*) dat speult spullen vlack, ...
O! 't is ien rechte bulle-back,
Hy hoeft gien grijns.
BREDERO 3, 235.

— In meer of minder figuurlijke toepassingen. Verg. het gebruik van „mom", „dekmantel", „deksel" en derg. || Niet vermomt, met Schriftgeleerde grijnsen, VONDEL 3, 75. o Farizeeusche grijns, met schijngeloof vernist, 5, 427. Men bezige de grijns van godtsdienst, zooze ons dient, 9, 424. Een geverfde grijns van waerheit, 9, 473. Bedekte dwinglandij, die ... met een fraaien grijns vermomt haare euveldaaden, STIJL, *Tooneelp.* 17. Dat monster, met een vriendelijke grijns voor het verradersch aangezigt, V. D. PALM, *Red.* 2, 148 (zie ook *Sal.* 5, 123). Wij (trekken) niet zelden onze warme gevoelens het koude harnas der krachtbetooning aan ... en verbergen de lieve trekken onzer zachtaardigheid achter eene harde grijns, BEETS, *C. O.* 126.

Achter de grijns van 't bly gheluck
Berght sich u aldergrootste druck.
BREDERO 1, 73.

Wat kan die vuile grijns u baten,
Waarmeê ge ons aangrimt, gy verwaten?
BILD. 13, 167 (*tot de huichelarij*).

— *Eene grijns voor het* (*zijn*) *gezicht, voor het* (*zijn*) *bakkes hebben* (HARREB. 1, 259): niet oprecht zijn; niet te vertrouwen zijn.

— *De grijns afrukken, lichten* en derg. || Iemant den grijns aflichten. Iemants veinzery ten toon stellen, MARIN. — Siet daer het schijn-recht nu 't de grijns is afgetogen, VONDEL 2, 569.

— *Met eene grijns mommen*: eene comedie spelen; zich anders voordoen dan men is, enz.

strax begon mijn aenzien te verflouwen;
Dies was het oock geraên te mommen met die grijns.
VONDEL 4, 51.

b) Ieder deksel dat men voor het gelaat doet om onkenbaar te zijn, zonder dat het de nabootsing van een menschelijk gelaat behoeft te wezen; masker in het algemeen.

Joffrouw Lijsbeth lapt haer' kaecken
Met fluweel, oft wat satijns.
'T aenzight, om aen wit te raeken,
Krijght tot korst, een' swarte grijns.
HOOFT, *Ged.* 1, 346.

„Wie daar?" „„De Prins! maak op!"" „Geenszins!
„Hy kom bij daag en zonder grins!"
KEUSERS, *'t Geblokk. Amsterdam* (bij LE JEUNE, *Proev.* 196).

— Bij vergelijking van schaduwen die het „gelaat" des hemels bedekken, „befloersen".

int west noch niet gedaen sijn,
De brulne grijnsen van des hemels vrolijck aenschijn;
Scharp 's Uchtens gouden cruin in 't oosten schittert, mit
Haer versch gevlochten crans van roosen roodt, en wit.
HOOFT, *Ged.* 2, 183.

c) Bij vergelijking. Gelaat, ook gestalte, gedaante waaronder men „momt". || Aleckto ... schiet de grijns van een out wijf En haer gestalte aen, VONDEL 8, 474 (lat. *vultus anilis*). Wy mommen best dan met de grijns van slang of draeck, 10, 394.

Lucif. Hoe kuntghe wereken, en uw' aert niet openbaren?
Asmod. Men trecke een grijns aen van het een of 't ander dier.
VONDEL 13, 889.

3) Ook de natuurlijke uitdrukking van het gelaat wordt, wanneer die leelijk is, *grijns* genoemd (bij vergelijking met de bet. 2, *a*). || Aleckto legt terstont haer opzicht, straf en stijf, En bystre grijns af, VONDEL 8, 474 (lat. *torvam faciem*).

— Bij uitbreiding: gezicht; in gemeenzamen stijl „bakkes". || De lelijcke luy die hebben een schoone reynicheyt Onder een mottige grijns, BREDERO 2, 273. Hy ... Houdt hem 't afschuwlijk hoofd, Meduzaas grijns, voor oogen, BILD. 3, 149 (lat. *Medusae squalentia ora*).

(Een lelijcke vrou) zal van haar man gheen hoeren-drager [maken
Want haar onder-aansicht wordt beschermt door haar lelijcke [grijns.
BREDERO 2, 273.

— Vandaar: „een gezicht om bang voor te worden"; bij uitbreiding, in toepassing op den geheelen persoon: een schrikbeeld, iemand om kinderen mee naar bed te jagen, een bietebauw, een boeman, een monster. || Melanion, die ... van alle vrouwenaenzichten, als van gruwelijcke grijnzen en ondieren, al bevende en doots van schrick, voortliep, VONDEL 3, 807.

De toorens schudden van het hooghe Huys te Muyden, ...
Soo schrickt haer 't oopen doen van dese grijns (*des Tyrs*).
HOOFT, *Ged.* 2, 214.

dit eertijds schoone en welgeschapen lijf
Doch nu een grijns, een best, een oud verschoven wijf.
VONDEL 3, 706.

al is de Vryer ... meer een grijns gheljick als een menach,
Het hy maer goet, hy sal een Vryster krijghen na sijn wensch.
STARTER 417.

4) In toepassing op al wat schijn is en geen wezen; schijn van wezen; zinsbedrog. || Of vervaert ghy, o vader (*Jupiter*), wanneer het donkert, en blixemt, ons slechts met een looze grijns? VONDEL 5, 209 (lat. *nequiquam horremus*).

5) Onzeker is het of ook in *Een grins* (of *grens*) *aan iets hebben*: aan iets een hekel hebben, iets met tegenzin doen, ditzelfde *grijns*, *grins* aanwezig is. Het wordt tamelijk waarschijnlijk door den vorm waarin VAN DALE de uitdrukking vermeldt, t. w. *ergens eene grijns aan* (*gezien*) *hebben*; *grijns* zou dan de beteekenis van *schrikbeeld* hebben; zie hierboven onder 3). Men vergelijke: *er de geest aan* (*gezien*) *hebben* en derg. || Werken is niet van zijn gading; daar heeft hij een considérabele grins aan!

Zie HARREB. 2, LXXII *a*; DE JAGER's *Archief*, 2, 164.

Afl. *Ontgrijnsd* (zie ald.).

Samenst. afl. *Grijnsbloemig*, met op een masker gelijkende bloem; bij de vroegere kruidkundigen eene benaming van sommige Leeuwenbekken, ter vertaling van lat. *personata*.

Samenst. (als tweede lid) *Apengrijns* (zie ald.).

— In de bet. 1) *Spotgrijns*, spottende grijns („Er stond echter alweder eene lichte *spotgrijns* op zijne lippen, alsof het gebeurende hem medelijden inboezemde", CONSC. 4, 141 *a*).

— In Zuid-Nederland (te Brugge) *Eizegrijns*, spijtige grijns (DE BO² 261 *a*).

— In de bet. 2, *c*) *Diergrijns*, diergestalte als vermomming („leg ze (*Kalisto*) in 't vroeger schoone de afschuwbre *diergrijns* af", BILD. 3, 107).

GRIJNSBEK, znw. m. (en VT.), mv. -ken; verkl. *-je*. Uit *Grijnzen* en *Bek* in de bet. van: gezicht. Een grijnzend gezicht; bij uitbreiding: iemand met een grijnzend gezicht.

1) *Grijnzen* in het algemeen. Iemand die grijnzende gezichten trekt.

2) *Grijnzen* in de bet. III). Huilebalk, grijnpot.

Nou, hangden uyt de monckt; hoe staat de lecker soo [pruyl?
Nou, grijnsbeck, komt hier; hoe leydt de jonge so [huyl? ...
Wat schort myn seuntje? wel Keesje, hoe grey gy dus?
BREDERO 1, 256.

Afl. (in de bet. 1) *Grijnsbekken*, het gezicht grijnzend vertrekken („Sy (*de Gierigheid*) *grynsbekt*, als een weerwolvin", SIX V. CHAND. 94).

GRIJNSLACH, znw. m., mv. (zeldzaam) *-en*; verkl. *-je*. Uit *Grijnzen* en *Lach*. Een grijnzende lach, een grimlach; op zich zelf geen woord van ongunstige beteekenis (zie GLIMLACH, Hist. en Syn., en verg. de beteekenissen van *Grijnzen*), maar in de bepaalde opvatting van: een hatelijke, schampere, satirieke vertrekking van het gelaat, wel een lach, maar slechts bij uitzondering hoorbaar. Verg. *Grijnzen* in de bet. II). ‖ Geen glim-, maar een grim-, ja een grijnslach, zoo boosaardig, dat *enz.*, *K. Lev.* 3, 217. Iets, dat een glimlach moest verbeelden, maar op niet veel meer dan een grijnslach neerkwam, 4, 149. (*Een*) verachtende grijnslach, 4, 238. De booze pijniger ... bleef met eenen grijnslach op haar staan zien, CONSC. 1, 208 *a*. Een bittere grijnslach, 2, 296 *b*. Een akelig spottenden blik en een nog akeligeren grijnslach, SLEECKX 3, 58.

Syn. *Grijnslach*, *Grimlach*. Zie GLIMLACH, Hist. en Syn. (kol. 80).

Afl. *Grijnslachen*.

GRIJNSLACHEN, zw. onz. ww.: *grijnslachte*, (*gegrijnslacht*). Van *Grijnslach*.

1) In het algemeen. Het gelaat tot een grijnzenden lach vertrekken.

in de wolk van stralen
En 't sluí'rend zonnelicht,
Grijnslacht toch der Verdelging
Vaalkleurig aangezicht.
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 19.

Voorts bij BEETS 1, 438 en van een geraamte bij V. ZEGGELEN 3, 80.

2) Het gelaat tot een schamperen lach vertrekken. ‖ Tavoach grijnslacht, BILD. 2, 384. „Hoeveel octaven kan *jij* wel zingen?" vroeg hij, werkelijk grijnslachende, maar tegelijk een vijfje op 't blaadje leggende, BEETS, *C. O.* 30. Al wat om ons heen twijfelt en verwerpt, grijnslacht en spot, BEETS, *St. Uren*, 9, 252.

GRIJNSMUIL, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grijnzen* en *Muil*, bek, gelaat. Grijnzende bek, grijnzend gelaat, grijnsbek.

Afl. *Grijnsmuilen*.

GRIJNSMUILEN, onz. zw. ww.: *grijnsmuilde*, *gegrijnsmuild*. Een grijnzend gezicht trekken, grijnsbekken. ‖ Van desen (*boef*) heeft de wolf dat grijns-muilen, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 9.

GRIJNZAARD — GRIJNZERD —, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-je*. Van *Grijnzen* met *-aard* (*-erd*).

1) *Grijnzen*, knorren, grommen (zie onder GRIJNZEN in de bet. III). Grommer, knorrepot. Verg. *Grijs*, 1ste art.

ay hoort den grynsert (*iemand die opgesloten* [*zit*) morren,
Dat hy Sint Teunis verckens op had, hy mocht niet meer [knorren.
Hy knarst, hy knoeyt, hy hort, hoort knor, knor, knor, [knor, knor.
BREDERO 1, 367.

2) *Grijnzen*, in de bet. III): schreien, huilen, grijnen. Grijnebalk, drijn, drens.

Kees, Kees, hier Kees, waer binje huyle balck? ...
Dat grijnertjen, waerom mach dit leckertjen toch pruylen?
COSTER 14.

3) *Grijnzen* in de bet. I): het gelaat op onaangename wijze vertrekken, de tanden laten zien. Bij CROMM. 1133 *a* de benaming van zekeren visch van het geslacht der Hoornvisschen, in welks bek zich enthlooie tanden vertoonen; lat. *Balistes ringens*.

GRIJNZEN — GRINSEN —, onz. zw. ww.: *grynsde*, *gegrijnsd*. Voorheen (bij HOOFT), naar het voorbeeld van *grijnen*, ook sterk vervoegd: *greens*, (*gegreenzen*). Nhd. *grinsen*, mnd., nnd. *grensen*, mnl. *grinsen*, *grynsen*, *grensen*. Van den (door *s*) versterkten stam van *grijnen* (zie ald.), waarvan ook *Grijns*. Zie FRANCK.

I) Het gelaat tot eene grijns (in de bet. 1) vertrekken; eene onaangename uitdrukking aan het gelaat geven, voornamelijk door het optrekken van den neus of het ontblooten van de tanden. Bij KILIAAN: Grijsen, grynsen. *Ringere*, *os distorquere*, *nares crispare*, *os depravare* (zie ald. ook Grensen).

1) Van menschen. — *a*) In 't algemeen. Een leelijk gezicht trekken of zetten. ‖ Ten is niet te twijffelen dese krancke soude dien dranck (al waar sy oock bitter als galle), op hoope van ghenesen, onder een grijnsent aangesichte met een vrolijck herte inne drincken, COORNHERT 1, 316 *a*.

Als iemant, voor den rechten tyt,
De vruchten van den wijngaert snijt,
En slaet'er dan met luchten sin
Van stonden aen de tanden in; ...
Soo voelt hy strax een wrange smaeck; ...
Hy grijnst, en, met een snar geluyt,
Soo spout hij 't al ten monde uyt.
CATS 1, 272 *c*.

Teun met den langen Neus en met de lange Tanden,
Heeft altoos, als hy will, een uerwerck in sijn' handen,
Wanneer hy in de Sonn maer soet en grijnst of suer;
De wijser is sijn Neus, en elcke Tand een' uer.
HUYGENS 2, 67.

b) Inzonderheid met betrekking tot eene valschaardige of boosaardige vertrekking van het gelaat. ‖ Nevens zijn hoofd staat ... een kop zonder lijf, eerder aan eenen aap dan aan eenen mensch toebehoorende, boosaardig te grijnzen, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 75.

— *Grijnzend lachen*, *een grijnzende lach*: vergezeld van een boosaardigen grijns. ‖ „Zie" (sprak hy, grijnzend lachend) *enz.*, BILD. 1, 198. Zijn wijde mond ... opende zich nu en dan tot een grijnzenden lach, die een alleronaangenaamsten indruk verwekte, V. LENNEP, *Rom.* 3, 20.

— Soms staat *grijnzen* voor: met eene grijns toevoegen. ‖ „Die ring is mijn eigendom" ... „Dat valt nog te bewijzen", grijnsde de ambtenaar, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 120.

c) Bij uitbreiding: leelijk (tegen iemand) doen, zoo met gelaat als met woorden. ‖ Dus lagh men te grynzen teeghens elkanderen, HOOFT, *N. H.* 647 (*van vijandige troepen*). De mishandelde gemeente (begon) te grynzen teeghen Chamoys: zulx hy en zyn' Fransoizen ... deur gingen, 878.

d) In meer duratieve opvatting. *Grijnzend* staren. ‖ De verstikte menschen ... hingen en greenzen in de boomgaarden onder de stadt, HOOFT, *N. H.* 238.

— Min eigenlijk, van mond en oogen.

't Hoofd quaeliick afgehackt hangt aen een lapken vels.
Hier vloeyt het schuymend rood: daer grijnsen mond en oogen.
VONDEL 2, 497.

— Bij vergelijking ook van andere zaken. Grimmig kijken; er grimmig uitzien. ‖ De vuurmonden grijnzen over de wallen. — De straaten in dien hoek, greenzen van grof geschut, HOOFT, *N. H.* 709. Yslyker (*dan de aanblik der verbrijzelde schepen*) greens de neerlaagh der menschen, hier gehoopt daar gestrooyt, peirsch van modderigh bloedt, HOOFT, *N. H.* 1001 (*Parma's brug vernield*).

— *In de oogen grijnzen*: aangrimmen. ‖ Robyn opende opnieuw het boek. ... Daar grijnsde hem eensklaps het woord Woekeraar in de oogen! CONSC. 2, 366 *b*.

— In deze bet. kan ook het tegenw. deelw. *grijnzend* als bnw. worden opgevat als de aanduiding

van eene kenmerkende eigenschap: grimmig (of iets derg.). || De grijnzende aangezichten der Noordsche Godenbeelden, CONSC. 2, 4 *a*. Hij waande onder de hoofdhulsels grijnzende schedels te onderscheiden, 3, 218 *a*.

e) Met persoonsverbeelding of in figuurlijk gebruik. Van den dood, van gevaren, onheilen enz. die iemand als het ware met eene grijns op het gelaat aanzien, aangrimmen. || Het bloedigh vervolgh, opgestaan uit het paaren haarer zuster Marie met den Kooning van Spanje, greens noch in de heughnis der menschen, HOOFT, *N. H.* 798. Zy (*t. w.* „gevaerlijckheen") grijnzen, niet van een, maer schier van alle zyden, VONDEL 4, 55. Vergeefs grijnst dood en hel, DA COSTA 3, 167. Ik heb het grijnzende verderf niet willen zien, BOSB.-TOUSS. 1, 389 *b*.

(*eene moeder*) die nooit anders dan het bleeke spook
Des hongers grijnzen ziet bij hare wichtjes.
v. BEERS 1, 148.

2) Van dieren. De tanden laten zien, soms met bijgedachte aan het tegelijk uitgestooten gebriesch of ander geluid. Vandaar ook bij KILIAAN de beteekenissen *fremere*, *frendere*. || De hond greinst als hij kwaad is, DE BO^2 340 *b*. — Het grijnsen van den beer, 't gebriesch eens tygerdiers, VONDEL 2, 491. 't Monster bruischt en briescht, ... En grimt en grijnst en brult, BILD. 3, 151. De verschrikte apen kijken grijnzende van achter de bladeren der boomen, HAAFNER, *Ceilon*, XXIX. Ik (zag) den beer reeds schrikkelijk grijnzende en brommende ... voor mij staan, 71.

— *Met de tanden grijnzen* voor: *grijnzende* de tanden laten zien. || De vrouwen der Anborn met wapenen vuytvallende, gheliick leeuwinnen briesschende, ende grijnsende mette tanden, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 83.

II) Met een leelijken, onaangenamen trek op het gelaat lachen; grinniken. Verg. *Grijns* in de bet. 1, *b*). || Hij (wreef) zich de handen ..., en grijnsde van de pret, die hij had, *K. Zev.* 5, 151.

— Zegsw. *Grijnzen als de duivel* (enz.) *tegen den dageraad*, spijtig lachen; gedwongen lachen; soms ook maar eenvoudig: leelijk grinniken. || Hy grijnst als de Duiker tegen den dageraat, Als hy my tegen komt, *De Gew. Weuwenaar* 3, 26. De scheele Jongen stond er by, en grynsde als de Duivel tegen den dageraad, *Leev.* 8, 34.

— In soortgelijken zin. *Grijnzen als een nikker voor een goolgat*. Zie ook GOOTGAT (kol. 425).

s'is (t. w. *eene dienstmeid*) so lecker, se mach niet dan [mangelen, rosynen, of druyven:
Als wy volck hebben, en ick dan na ien appel of neut vat,
So staet sy van veer en grijnst as ien nicker veur een [geut-gat.
BREDERO 1, 277.

III) Een pruilend gezicht zetten als iemand die zal gaan schreien en, bij uitbreiding: schreien, huilen, „grienen" (verg. GRIJNEN in de bet. 3). || Grijsen, grynsen ... *Flere, plorare puerorum more*, KIL. Grinzen. *To Whine, weep as children*, SEWEL. — Sietdaer Daghdief aen komen grijnsen, HOOFT, *Br.* 3, 441 (*Schynh.*). Dobbeltrony Janus ... Die achter grijnst, van vooren lacht, VONDEL 2, 407.

Je selt het noch deur balken straet-gemeen maken (*enz.*)...
Wech, wech, al langenoch egrijnst: je weet nog niet iens [hoe 't af sel loopen.
TENGNAGEL, *Frick in 't Veur-huys*, 35.

— *Tranen grijnzen* (verg. GREIEN, 1ste art.). || Huilsters ... om by tyd en voorval te huilebalken, en tranen met tuiten te grynzen, *Leev.* 5, 371.

Zie nog v. RIJNDORP, *Tertufe*, 32 (*grynzen*) en vooral ook HOEUFFT, *Bred. T.* 214.

— Vervolgens ook: grauwen, grommen. || Grinsen. knorren, *ringere*, *Gemma Vocab.* (1486), 175 *a*. Grijnzen, gringzen, kijven, knorren, *Volkstaal*, 1, 204 (*Noord-Brabant*).

— *Op iemand grijnzen*: knorren, brommen.

Of soo somtijts eenich gast
Op de klock-slach my verrast,
Als ick minst op gasten peynse;
Nemmermeer ick op hem greynse.
HONDIUS, *Moufe-schans*, 225.

Afl. *Grijnzaard*, *grijnzolf* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I) *Grijnzelen*, frequentatief ww. („Zy zijgen spartlend neêr, en *grijnz'len*, en verbleeken", BILD. 2, 399); *grijnzing*, grijnzende gelaatsvertrekking („Eene zekere *grijnzing*, die van verre naar een' grimlach gelijkt", FOKKE, *Verz. W.* 10, 26; „De man (deed) moeite ... het strakke gelaat te plooien tot een glimlach; dat deze een *grijnzing* geleek, bevroedde hij niet", SCHIMMEL 1, 26 *a*).

— Met een voorvoegsel (in de bet. III) *Begrijnzen*, begrommen („Sonder ... sijn gasten te *begreynsen*", HONDIUS, *Moufe-schans*, 22); *omgrijnzen* (zie ald.).

Samenst. *Grijnsbek*, *grijnslach*, *grijnsmuil* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I) *Grijnsrimpel*, rimpel door grijnzen in het gelaat gevormd („Terwijl diepe *grijnsrimpels* eenen pijnlijken lach rondom zijnen mond teekenden", CONSC. 3, 265 *a*).

— In de bet. III) *Grijnzebijtster*, grijnig vrouwmensch, zuurmuil („'t zijn nette Vrysters! Ook geen trotse *grynze-bytsters*", v. D. VENNE, *Sinnemal*, 16); *grijnspens*, knorrepot, kniezer („Zijt gy dan een *grijns-pens*, en geen liefhebber van so edele kunsten?" CATS 2, 30 *a*).

— Met een voorzetsel. *Aangrijnzen*, *omgrijnzen* (zie die woorden); *tegengrijnzen*, grijnzend toevoegen („Wij zien elkander morgen weer! Zóó *grijnzen* zij hun offer *tegen*", TEN KATE 6, 108); *toegrijnzen* („D'eensaamheidt *greens* mij *toe* met droevighe vertooning", HOOFT, *Ged.* 1, 142; zie ook *N. H.* 45).

GRIJNZERD. Zie GRIJNZAARD.

GRIJNZOLF, znw. m., mv. *grijnzolven*. Een van *Grijnzen* (in de bet. III) door middel van het tot een afleidingsuitgang geworden *-olf* (oudgerm. *-ulf*, *-olf*) gevormd woord voor: knorrepot, kniezer, zuurmuil. Verg. ndl. *taatolf* (bij KILIAAN: kleerknaap) en *snotolf* (*ald.*: snotneus; ook zekere visch), alsmede KLUGE, *Stammbild.* blz. 17. || Lieden die wat serieus willen hebben, moeten dit werk niet lezen, veel min de Grijnzolven en Trekneuzen, die alles zo effen willen hebben als Bloeme Pap, *Rotterdamsche Boere Koerier*, n°. 15, aangeh. in *Rotterd. Librye* (1891), n°. 8, blz. 59 *a*.

GRIJP, znw. m., mv. *-en*. Mhd. *grîfe*, *grîf*, nhd. *greif*, mnl. *gripe*, *grijp* (VERDAM 2, 2139). Waarschijnlijk het Lat. *gryphus* of *gryps* (2de nv. *gryphis*), dat weder ontleend is aan gr. γρύψ, een fabelachtige vogel, hoewel het nochtans mogelijk is dat er ook een echt Germ. woord *grîpo* heeft bestaan, waarmede dan later het vreemde woord is samengevallen; zie daarover nader KLUGE, *Etym. Wdb.*^{5}, 144 *b*. Aan het Gr.-Lat. woord zijn stellig ontleend ital. *griffo*, sp. *grifo* (enz.) en voorts ital. *grifone*, fr. *griffon* (zie GRIFFOEN). Zie ook GRIJPVOGEL.

1) Een fabelachtig dier, half leeuw half roofvogel; de griffoen (zie ald.). || Gryp. voghel gryp. griffoen, *Gryps*, *gryphus*, KIL.

een grijp, die met zijn woeste kluiven
ijkst nederstort op krachtelooze duiven.
V. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 3, 96.

lal in de min of meer staande uitdruk-
) *vogel grijp*, die vervolgens tot eene
— *vogel-grijp*, *vogelgrijp* — is gewor-
vogel gripe, mv. *vogle(n) gripe(n)* en:
, mv. *vogelgripe(n)*. Verg. nog heden ge-
uitdrukkingen als (*de*) *vogel struis*
vogelstruis, mv. *vogelstruisen*), *de vogel*

ıcht slaet heur klaght en woorden in den wind.
en vogel grijp 't gepiep der simple duyven.
VONDEL 3, 406.

CATS (1, 267 *b*), geheel opgevat als eene
met den stam van *grijpen* in de bet. I, 1),
neene benaming voor: roofzuchtige vogel.

en melik dient) op dat de jonge vrucht
et sy genomen met 'er vlucht, ...
van een kraey die 't al veralint,
van een exter, of haer kint,
van een ander vogel-grijp.

nals *griffoen* ook in toepassing op een
soon, een hebzuchtig monster; verg. ook
ffe. || Zeker heeft de gevloekte grijp je
eet gehad, en bij den ruil je het vel
oren gestroopt! SCHIMMEL 3, 266 *a* (zie
CHIMMEL 3, 45 *a* en *Dram. P.* 1, 255).
l. *Vogelgrijp* (zie hierboven).
st. — Als zoodanig kan men soms *Grijp-*
houwen (zie ald.).
am. In het woordenboek van HEREMANS
onder fr. *Griffon* de Ndl. beteekenissen:
er, *grijpgier*, baardgier", en bij V. DALE
„Grijpvogel, kondor, *grijpgier*". *Grijp-*
enwel zoomin voor den lammergier (*Gypae-*
us) als voor den condor (*Sarcoramphus*
ene Nederlandsche benaming; wèl heet
mde in het Hd. *greifgeier*.
emt V. DALE *Grijparend* als: „een groote
be arend", maar in wetenschappelijke wer-
deze benaming niet vermeld.

PBAAR, bnw. Nhd. *greifbar*. Van
de bet. 1) met *-baar*. Gegrepen kunnende
innen het bereik der handen vallende. In
gebruik: bereikbaar; verkrijgbaar; te erlan-
moederen die te goeder trouw gelooven
oor elke maatschappelijke kwaal genezing
ja grijpbaar is, A. C. WERTHEIM in *Jaarb.*
1892—1893, blz. 29.

aarbeid dan op de aard niet algemeen,
ar voor wie wil; maar hangt aan God alleen.
BILD. 7, 289.

PELIJK, bnw. Nhd. *greiflich*, mnl.
'an *Grijpen* met *-lijk*.
epen kunnende worden; binnen het be-
hand en arm liggende; bereikbaar; te
|| *Comprehensible*, vanghelick, oft
V. D. WERVE, *Schat*, 28.
aar; wezenlijk. || 't Zijn geest gedachten
droomen noch geen beuzelingen, Maar
ıtlyke dingen, Die gryp'lyk zyn, bestaande
, LUYKEN, *Jezus en de Z.* 138.
onz. znw. (*het*) *grijpelijke*: wat tastbaar
eld der tastbare dingen. || Synder levens
Wiens onbetastelyke wezen, Het gryp'lyk
zoo veer, Als *enz.*, LUYKEN, *Vonken d.*

PEN, bedr. en onz. sterk ww.: *greep*,
Got. *greipan*, osaks., ags. *grîpan*, eng.
gripa, zw. *gripa*, deensch *gribe*, ohd.
hd. *grîfen*, nhd. *greifen*, mnd. *grîpen*,
, *griepen*, mnl. *gripen*.

1) Met eene plotselijke, rassche en tevens krachtige beweging van de zich sluitende hand (soms ook van de vaam) omklemmen, pakken en wel met verschillende oogmerken, t. w.

a) Om zich van het aangepakte, het aangegrepene te verzekeren, er zich meester van te maken; om het vast te houden, te bemachtigen, zich toe te eigenen. || Niet dat ick het alreede gekregen hebbe, ofte alreede volmaeckt ben: maer ick jage daer na, of ick het oock grijpen mochte, *Philipp.* 3, 12. (Hij) schoof ... mij ... een rolletje papieren geld toe. ... Mijne stemming was van dien aard dat ik niet lang overlegde wat ik doen zou; ik greep het geld, zonder eens na te tellen hoeveel het was, LINDO 2, 45. Ook dit zal weer half werk blijven; ik zal den krans niet grijpen, dien gij in de verte voor mij doet schitteren, VOSMAER, *Amaz.* 122.

Sonder nat is 't quaet te slijpen,
Sonder handen quaet te grijpen,
Sonder vingers quaet te nijpen.
CATS 1, 557 *a*.

— *Grijpt als 't rijpt* (CATS 1, 532 *a*): plukt de vruchten als zij rijp zijn.

— *Meest grabbelt, die meest grijpt*, *Proverb. serios.* 31, *aangeh. bij* HARREB. 3, 381 *a*. Verg. ald. *Meest grabt, meest heeft* en 381 *b*: *Die meest plukt, die meest heeft.*

— *Voor het grijpen liggen*: in overvloed voor de hand liggen; *iets voor het grijpen hebben*: het zonder de minste moeite kunnen verkrijgen. Meest in figuurlijken zin. || Onder de eigenlijk gezegde allegorische teekeningen en schilderijen van Rubens heeft men soortgelijke voorstellingen voor het grijpen, BUSKEN HUET, *Rub.* 229.

— *Naar iets grijpen*, t. w. om het machtig te worden. || „Geef hier dat mes". En met-een wilde hij er naar grijpen; maar weg was het, v. LENNEP, *Rom.* 13, 40.

— *Uit de lucht gegrepen*, in figuurlijken zin gezegd van verhalen, berichten, geruchten. Verzonnen. || Dewijl mijn vrienden en ik nu geen mensch kennen ..., die Zevenster heet, zoo houden wij 't er voor, dat de naam uit de lucht gegrepen is, *K. Zev.* 1, 124.

— *Al wat men grijpen en vangen kan*: al wat men maar eenigszins kans ziet om te bemachtigen. || Hy handelt in natte waaren; Dat zegt men schertzende van die al wat hy grypen en vangen kan, in de kroeg besteed, TUINMAN, *Spreekw.* 2, 50. Er waren er zelfs met stokken, hooivorken en wat ze maar grijpen en vangen konden, gewapend, FOKKE, *B. R.* 4, 52.

— Van gierigaards, woekeraars enz. Op arglistige wijze bemachtigen; ook absoluut: schrapen. Zie ook HOEUFFT, *Bred. T.* 210 op *Griepen*. || Al watse (*de woekeraars*) maer schrapen, Ja grijpen en grapen, PERS, *Bellerophon* 1, 184 (zie ook 1, 139).

Laat andren ... ach! wat zeg ik! allen,
(Ja alles plondert, grijpt, en rooft!)
In 't erf des zwakken Nabuurs vallen!
BILD. 13, 104.

— Met een persoon als voorwerp. Gewelddadig aantasten. || Soo nam hy een mes, ende greep sijn bywijf, ende deyldese ... in twaelf stucken, *Richt* 19, 29.

— Vatten, vangen, gevangen nemen. || Doe seyde hy; Gryptse levendigh: ende sy grepense levendigh, 2 *Kon.* 10, 14. Dien ick sal kussen, deselve is 't, grijpt hem, *Matth.* 26, 48. Als een Dief gegrepen zijnde, STRUYS, *Reys.* 259. Adriaensz. (trok) zich den strop van den hals ..., en (zocht) zich door de vlugt ... te redden. Hij werd echter gegrepen, en

toen in burgemeesterskamer gewurgd, MULDER, *J. F.* 1, 282.

En ghy, die hier te land 't gewisse plet,
En doemt uw' eyge wet,
En nijpt, en grijpt: sie toe, sie toe, sie toe;
Rechtvaerdigh is Gods roe.
VONDEL 3, 123.

— *In —, op iets gegrepen worden*: op heeter daad. || Laetse (*de goddeloozen*) gegrepen worden in de aenslagen, die sy bedacht hebben, *Ps.* 10, 2. Een vrouwe in overspel gegrepen, *Joh.* 8, 3. Schryven is ... myne remedie ... Eerst ga ik eens een pen of zes steelen: en zo ik op het delict gegreepen word, zal ik maar assurant bekennen dat het waar is, *Leev.* 5, 370.

— In toepassing op wild, van menschen en dieren. Pakken, vangen, bemachtigen. || Om te beletten, dat ... de honden, die hij bij zich heeft, wild opsporen, drijven of grijpen, *Wet v.* 13 Juni 1857, *Stbl.* 87, *a.* 20. De luijaard jaagt zijn wild niet op: zoo hij het niet in het leger kan grijpen en alzoo vangen, is het hem de moeite der jagt niet waardig, V. D. PALM, *Sal.* 2, 303.

— Vandaar: *vangen* in het algemeen, dus ook in een net. || Ick sal oock mijn net over hem uytspreyden, dat hy in mijn jachtgaren gegrepen worde, *Ezech.* 12, 13.

— Van roofdieren en roofvogels. Met klauw of bek aantasten, pakken. || De wolf grijptse, ende verstroyt de schapen, *Joh.* 10, 12. Hy (*de vos*) grijptse beyde (*klokhen en kieken*), en stroyt de pluymen in den wind, VONDEL 3, 417. 's Weimans valck, om hoogh, den reigher grijpt, en bijt, 4, 10.

Boven (*boven 't water*) vliegen groote Meeuwen ...
Die gedurig komen schreeuwen
Om te grijpen eenigh aes.
CATS 1, 117 *a.*

— Het tegenw. deelw. krijgt de beteekenis van: verscheurend, roofzuchtig; mnl. *een gripent wolf, een voghel, seer gripende* (VERDAM 2, 2147). || De valsche Propheten, dewelcke in schaepskleederen tot u komen, maer van binnen zijnse grijpende (gr. ἅρπαγες) wolven, *Matth.* 7, 15.

— In de wapenkunde wordt *grijpend* gebezigd van den roofvogel die met eene prooi in de klauwen is afgebeeld; fr. *empiétant*. Zie RIETSTAP, *Handb.* 186.

b) Om het aangegrepene (meestal een levend wezen) vast te houden, tegen te houden, daaraan het voortgaan of ontkomen te beletten. || Leer grijpen met bescheyt terwijl gy grijpen meugt, CATS 1, 577 *c* (*Fronte capillata est*).

hoe vrolijck zou ick grypen
In elcke vuyst een slang, en sarren haer, en knypen.
VONDEL 3, 840.

— *Bij iets grijpen*: aanpakken, aantasten, t. w. bij een lichaamsdeel, een kleedingstuk enz. || Ende sy greep hem by sijn kleet, *Gen.* 39, 12. Streckt uwe hant uyt, ende grijptse (*eene slang*) by haren steert, *Exod.* 4, 4. Hem aenvattende greep hem by de kele, seggende, Betaelt my dat gy schuldigh zijt, *Matth.* 18, 28. 't Is beter by 't hooft te grijpen, als by den steert, CATS 1, 618 *a.* Geef ... antwoord! ... bulderde Andries, den vreemdeling bij den mantel grijpende, V. LENNEP, *Rom.* 3, 32. (Ik) voelde ... mij door Andries bij de beenen grijpen en van den grond lichten, 3, 95. Terwijl hij met de forsche hand het paard van Gunther bij den teugel greep, 12, 20. Hij grijpt mij bij den arm, en kijkt mij strak in de oogen, BERGMANN, *Staas*, 81.

Ghy lompe plompe dief, die 't scheeps-volck streckt tot last!
t' Hans grijp ick u by 't oor, en spijcker 't aen den mast.
VONDEL 3, 39.

— Zegsw. *Die de koe sijn is, grijptse by den steert*, CATS 1, 602 *c*.

— *De gelegenheid bij de haren grijpen*. Zie Deel IV, 1117.

— *Bij den kop grijpen*, eene uitdrukking voor: (eenen boosdoener) vatten, arresteeren. || Welken Vader ... doet den lincker (*die zijne dochter bezwangerd had*) by den kop grijpen, en pleeght recht tegens den selven ten strengsten hy mag, CATS 2, 125 *a*. Hier op voortgaande, grepen sy haar Hooftluyden by den kop, veele daar af nedermakende, STRUYS, *Reys.* 201.

— Desgelijks *Iemand in iets grijpen*, t. w. in een lichaamsdeel, in het haar, enz. Beetpakken. || Hij greep den leug'naar in den nek, BOGAERS 1, 333.

dat'er vrouwen sijn, van soo een stouten aert,
Die mannen onderstaen te grypen in den baert,
Die haeren over-heer met vuysten komen tergen, (*enz.*).
CATS 1, 342 *a*.

— *Naar het hart grijpen* in zijn edelste, kwetsbaarste deel aantasten. In figuurlijken zin. || Een Staat, die Europa en Azië beiden kan naar het harte grijpen, V. HEMERT, *Lekt.* 3, 72.

— *Om den hals grijpen*: omhelzen.

Gy moet, gelijck een klis, hem aen de leden hangen,
Hem grijpen om den hals, hem vallen aan de wangen.
CATS 1, 325 *b*.

— *In den arm grijpen*: met de armen omklemmen; omvademen; omarmen.

(*De man dient*) haer (t. w. *de vrouw die ongelijk schuwt*)
[te nemen aen, en op den eygen mont
Te grijpen in den arm, te kussen aen den mont.
CATS 1, 325 *b*.

Daar (*op zee*), als schrik en doodsangst nijpen,
Slechts een' plank in d'arm te grijpen,
Die tot sterfbed strekken mag!
BILD. 13, 163.

c) Om het (*of* den) aangegrepene te redden of voor een ongeluk te behoeden. || Maer behoudt andere door vreese, ende grijptse uyt het vyer, *Judas* 23. Ik wilde hem (*een bal*) uit het gras en de biezen grypen, *Leev.* 6, 203. Weinig verschilde het, of de oude Heer Bronkhorst had de lamp uit zijne handen laten vallen, maar ik greep dezelve nog gelukkig, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 313.

Vlak voor hem zinkt het jongske weg,
Nog grijpt hij .... 't is te laat.
BOGAERS 1, 162.

— In een figuurlijk gebruik. || Of ick het oock grijpen mochte, daer toe ick van Christo Jesu oock gegrepen ben, *Philipp.* 3, 12.

d) Om het aangevatte vast te houden en zichzelven zoodoende voor een gevaar te behoeden. || Ulysses grijpt een' balk, BILD. 2, 319. Hij (*een drenkeling*) had nauwelijks de kracht deze (t. w. *stok en koord*) te grijpen, V. LOVELING, *N. Nov.* 301.

de ijzren kracht, waarmeê de hand
Des drenkelings het touw omspant,
Dat hij vertwijfelend heeft gegrepen.
MEYER, *Heemsk.* 75.

— *Naar iets grijpen* (namelijk tot lijfsbehoud enz.). || Elk (*der schipbreukelingen*) greep met dezelfde woede drift naar de eenige sloep, BOSB.-TOUSS. 2, 91 *a*. Meteen voelde hij den vloer (*van het schip*) onder zijne voeten oprijzen, hij greep naar de tafel, de tafel bood geen wederstand, KNEPPELH. 6, 118.

— *Zich aan iets grijpen*: met eene *grijpende* beweging vastklemmen. || Hij greep zich in zijn val aan de secretaire, die kantelde, KELLER, *Van Haus*, 3, 33.

hetzelve (*een schaduwbeeld*) ziet grijpen, terwijl het telkens zijne uitgestrekte armen ontvlugt, V. D. PALM, *Sal.* 1, 29.

— *Om zich* (*heen*) *grijpen*: in het ronde tasten. || Ende het geschiedde, ter middernacht, dat die man verschrickte, ende om sich greep, *Ruth* 3, 8.

— Van rankende gewassen, eigenlijk en figuurlijk. || Klimopranken, Om zich grijpend, wijd en zijd, BILD. 13, 191.

Het onkruid tiert, schiet uit, en, eenmaal wortelvast,
Grijpt om zich, en verstikt de zwangre korenhalmen.
BILD. 6, 382.

— Bij vergelijking b. v. met een veelarmig monster. Van onheilen enz. || Dat het verderf der geweldenarij niet verder om zich heenen grijpt, V. D. PALM, *Sal.* 1, 200. Eene kwaal, die het gebeente aantast, en in hetzelve een bederf veroorzaakt, dat gedurig verder om zich heen grijpt, 2, 121. Zij (*de ziekte der speelzucht*) grijpt om zich, naar alle zijden, over alle standen en klassen der maatschappij, VISSERING, *Herinn.* 1, 133.

— Ook van andere zaken: zich uitbreiden, voortwoekeren. || 't Om zich grijpend vuur, BILD. 6, 425. De aard van elke zonde brengt mede, dat zij als een verterend vuur ... telkens wijder om zich heen grijpt, V. D. PALM, *Leerr.* 1, 25.

— Niet dan bij uitzondering in gunstigen zin. || Te grooter (was de tegenstand geweest) naarmate de kracht van het evangelie verder om zich greep en dieper doortastte, BEETS, *Paulus*, 161.

3) Van levenlooze zaken. Vat op (*of* aan) iemand (*of* iets) krijgen en hem (*of* het) medesleuren. || Door een kamrad, een drijfriem gegrepen worden. De wegwerker die door den voorbijsnellenden trein gegrepen werd bleef op de plaats dood.

4) Van deelen van werktuigen, inzonderheid tanden van raderen, die in elkander „vatten". Onzijdig. || De kammen van de kroon (in een gruttersmolen) grijpen in de staven van de schijven. — In het minuutrad grijpt ... een kroonrad, hetwelk ... 60 tanden heeft, en derhalve met het minuutrad gelijke omgangen maakt, *Boek der Uitv.* 2, II, 287. Een rondsel ... met 8 tanden, hetwelk in een rad ... (het uurrad) grijpt met 32 tanden, 312.

5) Thans verouderd als bedr. ww. in den zin van: (edelgesteenten) vatten, zetten, kassen. || Een diamant, In gout gegreepen, SCHERMER 86.

Amathisten en Berillen, fyn geslepen,
En door 't oneindige Vernuft in gout gegrepen.
HOOGVLIET, *Abr.* 28.

6) Als technische term, in Zuid-Nederland. Onz. ww. Van bier in de gijlkuip. Beginnen te gisten, te gijlen. Zie DE BO^2 342 *a*.

7) In verschillende, hierboven nog niet genoemde, oneigenlijke toepassingen, meestal staande uitdrukkingen, in welke de beeldspraak niet of nauwelijks meer wordt gevoeld.

a) Met een persoon als onderwerp en eene onstoffelijke zaak als voorwerp.

— *Moed* (in verheven stijl *eenen moed*) *grijpen*, moed „vatten", den moed sterken of vernieuwen. || Welcke (*broeders*) Paulus siende, danckte Godt, ende greep eenen moedt, *Hand.* 28, 15 (gr. ἔλαβε θάρσος). Daer hy (*de vijand*) ... door langh vertoeven ... een nieuwen moet soude grijpen, *Begin e. Voortg.* 13, 8 *b*. Grijp moed, mijn kind, grijp moed, en wees getroost, VONDEL 3, 154.

— Een enkele maal ook *Hoop grijpen*. || Dan zal ik hoop grypen op uwe herstelling, *Leev.* 4, 245.

— *Eene meening grijpen*: opvatten. || Waarin ik, mits de verscheidenheit der meeningen, gegreepen by de steeden, groote zwaarigheit speur, noort, *N. H.* 864.

— Waar sprake is van eene raadgeving: aangrijpen, aannemen, niet in den wind slaan.

Abigil greep het woort, en sprack in haer gedagten:
Den raet oock van een knegt en wil ick niet veragten.
CATS 2, 40 *b*.

— Met het verstand „vatten"; *begrijpen*.

Onthou dit al u leven lanck,
Gy sult my weten grooten danck,
En schoon gy 't heden niet en grijpt,
Het sal u dienen als je rijpt.
CATS 1, 250 *c*.

Ten lesten sprack het Wijf wel met een heeschen mont,
Maer daer men even-wel den sin van grijpen kond (enz.).
2, 103 *a*.

— *Naar ik het grijp*: naar mijn inzien.

Wat kan dit soet geval, wat sal het doch beduyden?
Gewis, naer ick het grijp, het maekt ons echte luyden.
CATS 2, 195 *a* (zie ook nog 2, 341 *a*).

En dat gewisselyck (naer ick het gryp en acht)
Tot onuitspreeklyck heil van 't menschelyck geslacht.
DE DECKER 1, 114.

— Met het waarnemingsvermogen vatten, treffen, betrappen. || De poëzie der wouden en bosschen is voortreffelijk door hem (*een schilder*) gegrepen; berglandschappen ... zijn verrukkelijk door hem voorgesteld, QUACK, *Stud.* 321.

— *Uit het leven* (*enz.*) *gegrepen*. Van tafereelen, voorstellingen en derg.: aan de werkelijkheid ontleend. || Het schilderen van toestanden en voorvallen, uit de werkelijkheid gegrepen, *K. Zev.* 3, 175.

— *Eene zaak* (t. w. van zekeren kant, op eene bepaalde wijze) *grijpen*: haar aanpakken, aanvatten, (ook wel: opvatten). || Was 't niet rondt gegaen (*openhartig gehandeld*) voor Psyche haer soo te openen; en was 't niet handig gedaen van Philetas het stuck soo te grijpen? CATS 2, 63 *a*.

— *In iets grijpen*, waarschijnlijk min of meer opzettelijk voor het meer gewone *in iets ingrijpen*: zich bemoeien met, zich mengen in. || Een meisjed, iets aan de maan ... daar zou ik in den grond weinig tegen hebben; maar in het werkelijk leven der menschen grijpen, berispen en laken? Het is gevaarlijk, CONSC. 2, 360 *a*. In den regel grijpt de regterlijke macht noch in de loopende staatszaken, noch in de belangen van leger of vloot, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^2, 392.

b) Met eene onstoffelijke zaak als onderwerp.

α) Met een persoon als voorwerp.

— *In de ziel, in het gemoed grijpen*: krachtig aandoen; heftig of diep ontroeren. Verg. AANGRIJPEN in de bet. II, 3, *b*). || De liefdeblijk Dien 't hier mijns ondanks moet ontvangen greep me in 't hart, RAU, *Cedw.* 35. Hoe grijpt die belijdenis ons in de ziele, waar zij de vrucht werd van een nauwgezet onderzoek onzer harten, BEETS, *St. Uren*, 4, 295.

Gods Woord! Straks greep dat Woord
Hem zelven in de ziel.
DA COSTA 3, 109.

β) Met eene onstoffelijke zaak als voorwerp: erlangen, verkrijgen, deelachtig worden. Ongewoon; zie de aanhaling. || Dat alsulcke commissie ende andere, by den Hove t expedieren, onder den zaem ende t segel van den Souvereyn Heere van dien, om meerder cracht ende auctoriteit te grypen, geschiede, *Charterb. v. Vriesl.* 4, 251 *b*.

c) *Stad, stede, stand, plaats grijpen*.

α) Vastheid, kracht krijgen. In verschillende toepassingen.

— Van overeenkomsten, bepalingen enz. in rechten: van toepassing worden, in werking treden. || Soles dat de kinderen ... trecken te samen de helft

erfenisse vry, sonder dat verbod van ver-
; ofte andere belastinge daer over plaetse
E GROOT, *Inl.* 2, 20, § 10. Welcke ver-
*een Aasdoms- of van Schependomsrecht, bij
lijksche voorwaarden gedaan*) plaets greep
le kinderen storven eer sy uiterste wille
maken, 2, 29, § 3.
n handelingen en de gevolgen daarvan: (haar)
rijgen, onaantastbaar, onherroepelijk wor-
Alle vervremdinghen, te vooren by een die
huldig is dan hy betalen kan zijnde gedaen,
stand, DE GROOT, *Inl.* 2, 5, § 4.
n indrukken en derg.: zich vestigen. || Dat
lijke sinnen in 't gedacht draeghen, moet'er
n het gedacht) nootlijk plaets grijpen. ...
iemandt kan meer dan een ding t'evens
HOOFT, *Br.* 1, 245.

veel hemelsche gheziehten,
ick het volck tot troost, en tot vermaningh me'
gh openen, op dat myn propheeye ste'
grypen in 't ghemoed der gener die (*enz.*).
VONDEL 2, 82 (*Ezechiël*).

n stellingen, beweringen enz.: bevestiging
bewaarheid worden. || Indien ... deze zet-
*e stelling „dat dichten lichter valt dan van
te oordeelen"*) in eenige Poëzye stant grijpt,
kt allerklaerst in Virgilius wercken, VONDEL
Dit zelfde (*dat er grooter genegenheid tus-
lerstaanden, dan tusschen vreemden bestaat*)
t ook stand in de gene die (*wij*) met ballen,
of kaarten zien spelen: want zy kiezen
wenschen van harten dat de victori daar
die „zijde") toe mach knikken, DE BRUNE,
, 137.
n toestanden enz.: zich vestigen, zich be-
n. || De reeds stand hebbende gegrepen ge-
yner debauches, *Leev.* 5, 171. De verwar-
e sinds het verval der oude gemeene regts-
stand gegrepen had, THORBECKE, *Hist.*
, 46.
ch vormen, ontstaan. || Het is my leed,
m my met Mama in eenig verschil zyt....
geene verwydering plaats grypen, *Leev.*
Dat er eenige onderlinge genegenheid tus-
eugnieten kan stand grijpen, V. D. PALM,
129.
k van een zedelijk lichaam. Tot stand komen;
|| Deze (*de „Hollandsche Maatschappye"*)
met zoo veel roem, en onder zoo gewenscht
uitzigt, stand gegreepen, dat men *enz.*, BERK-
H. 1, 20.
eschieden, gebeuren, voorvallen, „plaats
. || Wat grijpt hier plaets, waerom d' aerts-
zich zou schaemen? VONDEL 9, 597. Veelen
teenen (zyn) op die wyze gefatsoeneerd ...,
y gevormd en gebakken zyn geweest; zoo
in laatere dagen in gebruik gekomen is,
beden stand grypt; als men *enz.*, BERKHEY,
2, 769. Deze bepaling is niet toepasselijk,
het jagen of visschen plaats grijpt in ge-
van den eigenaar *enz.*, *Wet v.* 13 Juni 1857,
87, *a.* 2.

anm. Bij CONSCIENCE (1, 279 *b*) wordt
ijpen ook van personen gebezigd; de gewone
king is echter *post vatten*.

at krijgen (op iets), vatten, aanslaan (als
ww.). In Noord-Nederland niet in gebruik. ||
n, vatten, zijn uitwerksel te wege brengen.
dre, faire son effet, DE BO[2] 342 *a*. De inkt
et op geëlid papier, *Ald.*
k van woorden enz.; verg. het gebruik van
" in soortgelijken zin. || Zijne woorden
grepen niet, DE BO[2] 342 *a*. Noch smeeking, noch bedreiging, er is niets dat grijpt op zijn hert, *Ald.*

Syn. *Grijpen, Pakken, Vatten.* — *Grijpen* wordt van eene rassche, driftige, vaak ook onwillekeurige, *pakken* van eene krachtige en welberadene, *vatten* van eene meer bedachtzame wijze van te werk gaan gebezigd; de drenkeling *grijpt* het touw; de kunstenmaker *pakt* nog juist de trapèze; de wondheeler *vat* het ontleedmes. Toch zal men in vele gevallen, zonder schade voor den zin, het eene ww. door het andere kunnen vervangen, en meestal is het alleen het gebruik dat het bezigen van een bepaald ww. verlangt. Vooral echter in de oneigenlijke toepassingen bestaat er nagenoeg geen verschil in beteekenis tusschen *grijpen, pakken* en *vatten*; ook bij de samenstellingen blijkt dit duidelijk (zie b. v. die met *Aan-*).

— *Grijpen, Tasten.* Zie hierboven de bet. 2), doch verg. ook *Aangrijpen, Aantasten.*

Afl. *Greep, grijpbaar, grijpelijk, grijper, grijping* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1, *a*) *Grijpaard*, schraper, vrek („Wat 's *Grijpaarts* Koffer moog bevatten, Bestaat voor 't menschdom niet", BILD. 8, 170); *grijpachtig*, bij KILIAAN: „*rapax*".

— Met een voorvoegsel. *Begrijpen, ontgrijpen, vergrijpen* (zie die woorden).

Samenst. *Grijpijzer, grijpstaart* (zie die woorden).

— Zie ook *Grijpvogel* in de bet. 2).

— Voorts (in de bet. 1) *Grijpklauw* („s' Leeus *Grijp-klauwen*", VONDEL 1, 99); *grijpmiddel*, voorwerp, instrument om mede te grijpen; bij BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[2], 200 voor: klauw of poot; *grijpschaar*, vangarm (of iets dergelijks) van een zeemonster („als een van dat monstergebroed Met *grijpscharen*, vademen lang, Uit d' afgrond op me aankruipt", BOGAERS 1, 279).

— In comische samenstelling met lat. *homo*, mensch: *grijphomo*, voor: dievenvanger, gerechtsdienaar; ook in *Brem. Wtb.* 546 („Dewylder juist een van de *gryphomines* ofte Geregts-dienaars verbij quamen", HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 198).

— Met een bnw. *Grijpgierig*, bij KILIAAN: „*rapax*"; *grijpgraag* („De kruisvaarder ..., *grijpgraag* als een poliep, neemt ten slotte alles aan", BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 79); *grijpziek*, hebzuchtig (V. DUYSE, *Vad. Poëzy*, 3, 94).

— Ongemeen. *Grijpvast*, stevig grijpende („*grijpvaste* ijzerbeugelen", BILD. 8, 202).

— Als tweede lid. *Aan-, af-, in-, mis-, om-, onder-, op-, rond-, toe-, weggrijpen* (zie die woorden).

— *Overgrijpen*: (de hand) door grijpen bezeeren, verrekken (DE BO[2] 704 *b*).

GRIJPER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *greifer*, nnd. *grîper*, mnl. *griper*. Van *Grijpen* met *-er*.

1) Iemand die grijpt (in de bet. 1), pakt, vangt.

a) In het algemeen.

Hy drilt, hy loopt, hij rent, hy sweeft,
Tot hy 'er een gevangen heeft;
Maer wie doch krijgt de grijper vast,
Of wie doch vangt hy by den tast, ...
Als die haer laten grijpen wil?
CATS 1, 237 *c* („*blindemannetje*" *spelen*).

— Zegsw. *Alle grijpers zijn geen dieven*, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 243.

— In toepassing op iemand die de gelegenheid of het juiste oogenblik aangrijpt. || Even als men 't grijpt; soo heeft men veel dingen die de Grijpers voor de bocht komen, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 213 (*Kantt. bij* „Dat men niet van passe doet Wordt, jae dickmael, heel ongoet").

b) Bepaaldelijk in toepassing op iemand die eenen overtreder vat, gevangen neemt. || De grijper wiert gevat, de vanger wiert gevangen, CATS 2, 243 *a* (*van Judas Iskariot*).

c) Iemand die iets wegpakt of kaapt; dief, roover.

Laet daer (t. w. *boven water*) groote vissen komen,
Laetse stijgen in de lucht
Die geen grage vogels schromen,
Noch voor grijpers zijn beducht.
CATS 1, 117 *a*.

Hier was nog 't vensterglas, ook zonder luiken, veilig;
De huishaan op zijn rek, voor linksche grijpers heilig.
STARING 1, 128.

2) Iets om mede te grijpen, in toepassing op de vingers. Ook in Oost-Friesland (DOORNK.-KOOLM.). || Hoe diep zoo'n kleine man, Zijn grijpers in een zak met lekkers domplen kan, DE GENESTET 1, 227.

GRIJPIJZER, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Grijpen* (in de bet. 1) en *IJzer*, ijzeren staaf. Een geheel ijzeren stuk gereedschap, op scheepstimmerwerven in gebruik. Verg. *breekijzer*, *hand-*, *ijzer* enz. || Het grijpijzer ... is eene korte, dikke staaf, aan het achtereinde een weinig spits, en hebbende aan het vooreinde een breed uitloopend en regthoekig omgebogen blad, dat van onderen met tanden is voorzien, MOSSEL, *Het Schip*, 130.

GRIJPING, znw. vr.; mv. *-en*. Mnl. *gripinge*. Van *Grijpen* met *-ing*.

1) Abstract. De handeling van het grijpen, in welke beteekenis dan ook.

2) Concreet. Grijpende, tastende beweging; greep (in de bet. A, I, 2). || De grijpingen van een man, die tot over 't hooft in 't water leit, DE BRUNE, *Jok en E.* 261.

Samenst. (in de bet. 1) *Samengrijping* („*Comprehensie*, een *samen* vanginge, *grijpinghe*, vattinghe oft begrijpinghe", V. D. WERVE, *Schat*, 28).

GRIJPSTAART, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Grijpen* en *Staart*. Staart om mede te grijpen (in de bet. 1); zie voorts de aanhaling. || Zulke dieren die boombewoners zijn, en aan wie derhalve het bezit van zulk een grijpstaart, waarmede zij de takken kunnen omklemmen, en die hun inderdaad als een vijfde lid dient, ... van het grootste nut moet zijn, HARTING in *Alb. d. Nat.* 1856, 313.

GRIJPVOGEL, znw. m.; mv. *-s*. Eigenlijk eene koppeling van *Grijp* (zie ald.) en *Vogel* (verg. *vogelgrijp*), maar in de bet. 2) blijkbaar in verband gebracht met *grijpen* en dus bijna als eene samenstelling uit *Grijpen* en *Vogel* te beschouwen.

1) Een fabelachtig dier: de grijp, vogelgrijp, griffoen of griffioen (zie die woorden). || Haar' mageren poot, die de overgang is van eene menschen hand tot den klaauw van een' grijpvogel, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 311.

— Ook in de wapenkunde. Zie de aanhaling uit RIETSTAP, *Handb.* 279 bij GRIFFOEN, 2).

— **Aanm.** Als benaming voor den condor (*Sarcoramphus gryphus*), ofschoon bij CHOMEL (958 *a*), HEREMANS en V. DALE vermeld, komt *grijpvogel* in Nederlandsche wetenschappelijke werken niet voor.

2) In toepassing op een hebzuchtig, schraapzuchtig persoon, blijkbaar met bijgedachte aan *grijpen*. Verg. GRIFFOEN en GRIJP. || Om dat de Staaten, uit zorghe voor de klaauwen van Barlemont en zyns gelyke grypvooghels, verstonden de penningen ... door hunne ontfangers te doen uitreyken, HOOFT, *N. H.* 733. Dat, indien ik nog drie diergelyke maaltyden (*à 23 gl. 15 st. 12 penn.*) by zo een grypvogel van een Hospes gedwongen was geweest te betalen, ik my in schulden zou hebben moeten steken, V. EFFEN, *Spect.* 3, 28. Op wat wijze het mogelijk is een zwaar en langdurig proces voortekomen, en dus de Grijpvogels der Rechten, geene gelegenheid te geeven, hunne beurzen te vullen, *Wildsch.* 5, 275.

GRIJS (I), bnw.; *grijzer*, *grijst*. Osaks., mhd., mnd. *grîs*, nhd. *greis*, mnl. *grijs*; verg. voorts de uit het Germaansch overgenomen Romaansche vormen mlat. *griseus*, ital. *grigio*, *grisо*, fr. *gris*, enz. Over de afleiding is niets bekend.

In beteekenis komt *grijs* zeer nabij aan *graauw*, echter met dit onderscheid dat, althans tegenwoordig, door *grijs* een veel lichter tint dan door *graauw* wordt aangeduid. Verg. hierover de opmerking bij VERDAM 2, 2110 en zie GRAUW, 1ste art. KILIAAN vermeldt op Grijs nog dezelfde beteekenissen als op Grauw, t. w. *canus*, *cinereus*, *cineraceus*, *leucophaeus* en *pullus*.

1) Eene witachtig vale kleur hebbende; lichtgrauw (verg. GRAUW, 1ste art. in de bet. 2).

a) In 't algemeen. || (Men) laat ... deeze witte stoffe door grys kardoes-papier zygen of trekken, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 112. Een Jongeling in een gryzen jas, *Leev.* 5, 234. Het veldspaat ... is wit, grijs, geelachtig en niet zelden vleeschrood van kleur, T. C. WINKLER in *Gids* 1866, 3, 237. Alle afdeelingen der Franciscaner Orde dragen eene donkerbruine of grijze wollen pij met een koord om het lichaam, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 6, 657. Zijn ... onderwetsche korte broek en grijze kousen, V. LENNEP, *Rom.* 21, 177. De hemel (is) grijs en nevelig, CONSC. 1, 181 *b*.

het grijse en siedend schuym
Leucates toppen beuckt, op 't grondeloose ruym.
VONDEL 2, 745.

O ernstig Najaar! Dorre blâren!
O, Grijze nevel! Lage zon!
BEETS 2, 42.

Het groene bosch ziet grijs van stof,
De rozen sterven in den hof,
De glans der lelickroon is dof.
2, 434.

— Als znw. vr.: *grijze*, *grijs*. *Grijze* koe. Zie ook DE BO² 342 *a*. || Onse roo-bonte-Koe is nou al weer met jonghen, En de blaeuwe blaarde grijs het ... met de varingh gesprongen, BREDERO 1, 148.

b) Van hetgeen door koude, vorst of sneeuw een vaalwit uiterlijk gekregen heeft. || Grijse winterse oorden, VONDEL 2, 742. Zoo dra de koude sneeu op 't grijs geberghte ... neu 't smilten raeckt, 8, 192. Het weiland ..., grijs van vederachtigen rijp, BEETS, *C. O.* 216.

De boomen, van het woud, des winters drooge staken,
Grys van den kouden rym, kael van den fellen wint.
CATS 1, 183² *a*.

(d' altijd) Bevrosene heuvels, koud en grijs
Van Schytisch wintersneeu en ijs.
VONDEL 2, 703.

De kou stuift in, en stolt den wasem weer tot ijs,
En kruipt de kooien rond en vriest de tijken grijs.
TOLLENS 5, 124 (*Overw. op N. Z.*).

— In overdrachtelijke toepassingen.

— Van den winter. || Nu lacht den Somer schoon, nu gnort den winter grijs, VONDEL 1, 58. De gryze winter dwingt de legers op te breeken, KOTGANS, *W. III*, 2, 106.

— Van koude. || Gryse kou het aertryck schent, *Kinderwerck*, n°. 21.

— Van een koudeu, nevelachtigen dag. Verg. GRAUW, 1ste art. in de bet. 2, *c*, *a*). || Het was een echte maartsche dag: klaar en zonnig of grijs en koud, LOVELING, *Idon.* 26.

c) Als kenmerkende kleur van sommige zaken.

— *Grijze klinkers*, zekere soort van baksteen, in onderscheiding van anders gekleurde steenen van

hetzelfde baksel; de onderscheidene kleur toch is tevens een kenmerk voor de hardheid en dus voor de hoedanigheid der steen. Zie PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 393 en verg. GRAUW, 1ste art., 2, *e*, *β*).

d) Als benaming van de kleur van sommige oogen, te vaal van tint om blauw te kunnen heeten. || Levendige grijze oogen ... gaven aan zijn gelaat een ... onbezorgde uitdrukking, V. LENNEP, *Rom.* 5, 12. Bijziende, grijze oogen, LINDO 2, 53. Gezondheid en moed straalden hem uit de levendige grijze oogen, ESSER, *Hildeg. v. D.* 17.

2) Van de kleur van het haar van hoofd en baard dat zijne natuurlijke kleurstof begint te verliezen: vaalwit. Zie GRAUW, 1ste art., de bet. 1).

a) Eigenlijk. Van het hoofdhaar en den baard. || Gewoon tot aen den riem een grijsen baert te dragen, CATS 3, 47. Cleyn, groot, ja wie t'maeh sijn, Jongh' jeught, oft gryste hairen, Sijdt well'eom in 't ghemeen, VONDEL 1, 19. Een vendrigh ... Die Samsons kraght noch voert in 't grijse en silvren hayr, 2, 616. U Eerwaerde grijse haeren, ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 242. Grijze lokken ... versieren een achtbaar en deugdzaam hoofd veel meer, dan den Koning de prachtige kroon, V. D. PALM, *Sal.* 4, 407. Hoe is u hair zoo kort? ... En wat is 't grijs geworden! V. LENNEP, *Poët.* 6, 241. Kom, kom, ... ik heb al meer grijs haar dan gij, en weet wat ik doe! LINDO 2, 87. Jan Janszens haar werd grijzer, maar dat was niemendal! Maar *enz.*, BEETS 3, 237.

Die Minnaers en sullen dan om u niet kermen.
Dus willse nu ontfanghen met open ermen,
Eer u worden groeyende gryse haeren.
OVID., *Conste d. M.* 77.

— *Grijs haar* geldt als het kenmerk van vroegtijdige veroudering ten gevolge van zorgen of verdriet. Vandaar uitdrukkingen als

— *De zorgh bringt grijze hayren voort*, DE BRUNE, *Spreeckw.* 486.

— *Hij heeft voor niet geene grijzen haren*, HARREB. 1, 269 *a*.

— *Grijs haar van iets krijgen*, t. w. van schrik of ergernis. || Ick krijgh grijse hayren dat ick dat sie, SARTORIUS, *Adag.* III, 8, n°. 24. Achttien jaar, en dit is reeds verslingerd op jenever! Het is om er grijs haar van te krijgen! CONSC. 1, 95 *b*.

— *Zich over iets (geen) grijze haren laten groeien* (of *wassen*): zich over iets (geen) zorgen maken, zich iets (niet) aantrekken. || Ik zal er mij geene grijze (of grauwe) haren van zetten (bij HARREB. 1, 269 *b*).

Al gaet het zomtijds niet van pas,
Dat daerom geen grijs hayr en wass'.
DE BRUNE, *Spreeckw.* 146.

— *De grijze haren*: de grijsheid, de oude dag, de ouderdom.

Wijse Nonni, waerde Man, ...
Die van Jong, tot grijse haeren,
Met opmerking hebt gelet
Watter menich hiel in t' bedt.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 298.

— *Een grijze baard*: iemand met een *grijzen* baard, een grijsbaard, een oud man.

kies noch grijsen baert, noch tandeloose mont,
Al wort sijn goet begroot op menig duysent pont.
CATS 1, 421 *a* (zie ook 1, 254 *a*).

b) Van het hoofd enz. dat met *grijs* haar bedekt is. || Uw hooft, dat ick wensch grys te zien, VONDEL 4, 223. Zoo steekt hij 't grijze hoofd met achtbaarheid omhoog, HELMERS, *Nay. Ged.* 1, 176. Ook de Heer van Oldenbarneveldt stond in aanzien en eere, ... en toch heeft hij zijn grijze hoofd op 't schavot moeten verliezen, V LENNEP, *Rom.* 8, 267.

Willem heeft een grijzen kop:
Maar hij let nog netjes op
Of de wagen recht blijft loopen.
BEETS 2, 144 (*Willem I*).

— Bij uitbreiding staat *een grijs hoofd* voor: iemand met een *grijs* hoofd, een oud man, een grijsaard. || Dat mooie grijze hoofd daar ginds, is dat uw grootvader? — Laet hoofden grijs en graeu, laet kale koppen sorgen, CATS 1, 194 *b*. Ick ... vraeghde vast raedt by oude besten en gryze koppen, VONDEL 4, 181. Wat zyn er veele gryze hoofden ten grave gedaald, die *enz.*, *Leev.* 7, 99.

c) Van een persoon wiens hoofd- of baardhaar grijs geworden is; grijsharig.

α) Eigenlijk. || Gra, grijs eer tijts, *Precanus*, *Teuthon.* Grijs, witharich. Gris, chenu. *Canus*, PLANT. — Oock den jongelingh, oock de jonge dochter, het zuygende kint met den grijsen man, *Deut.* 32, 25. Ick ben oudt ende grijs geworden, 1 *Sam.* 12, 2. De Zeegod, grijs van kop en kin, en straf van oogen, VONDEL 3, 450. De vader zagh lang grijs: hy scheidt nu niet te vroeg, 4, 64. De koning, out en grijs en afgeleeft, 11, 800. Grijse lange gebaerde mannen, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 27. De jonger Vryer, die gryzer was als den anderen, DE BRUNE, *Jok en E.* 176.

Mattalleenken Lief, als ick u geef een soen,
Soo seght ghy altijdt, dat ick ben wel half grijs.
VISSCHER, *Brabb.* 48.

De felle Dood, die nu geen wit magh sien,
Verschoont de grijse liên.
VONDEL 2, 526.

— *Hij is grijs, eer hij oud is* (HARREB. 1, 259 *b*): t. w. ten gevolge van kommer of verdriet.

— Zegsw. *In (onder) iets grijs geworden zijn*: er zijn leven in (onder) hebben doorgebracht. || Een krygsman, die, schoon onder den helm grijs geworden, door gedurige oeffeningen ... zyne meeste kragten heeft weten te behouden, V. EFFEN, *Spect.* 5, 119. Myne in mynen dienst grysgeworden drie oude Bedienden, *Leev.* 8, 301. Met al het vuur van een in de letteren grijs geworden man, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 333.

— Ook in den zin van: gedurende het geheele leven zijne (beste) krachten aan iets gewijd hebben. || Den Staatsman ... die, nog geen 25 jaren oud, boven ... mannen, die in de behandeling der politieke aangelegenheden grijs waren geworden, waardig gekeurd werd om *enz.*, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 30.

— Voorts met betrekking tot voorstellingen, begrippen enz. die men levenslang heeft gehad of voorgestaan en die men dus ongaarne varen laat; zooveel als: dierbaar. || De iever voor een begrip, waar in men is grijs geworden, V. HEMERT, *Lect.* 6, 118.

— Als manlijk znw. *Een* (of *de*) *grijze*: een *grijs* man, een oud man, een grijsaard. || Onder ons is oock een grijse, ja een stock-oude, meerder van dagen dan uw' vader, *Job* 15, 10. Janneken sal trouwen den ouden grijsen, Om dat hy *enz.*, VISSCHER, *Brabb.* 76. Wie sagh oyt jongeling die min voor grijse suft? VONDEL 2, 542. Magh u oom Gosewijn, die grijse, niet beweghen? 3, 402. Indien wij, eenen ouden en grijzen ziende, terstond *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 4, 405.

Heft nu aen te schreyen
Jonghers en grysen:
Droefheyt wilt bewysen.
HOOFT, *Ged.* 2, 257.

Lang waren boert en losse taal
Verstomd, bij 's grijzen smartverhaal.
MEYER, *Heemsk.* 112.

Met tranen weten kind en grijzen
Het huis te Teylingen te wijzen,
Waar eens haar laatste hoop vervloog.
BEETS 2, 382 (*Jacoba van Beieren*).

Verg. hierbij GRIJS, 3de art., Aanm.

β) Bij uitbreiding, zonder dat aan de *grijze* kleur van het hoofdhaar eigenlijk meer gedacht wordt: oud, hoogbejaard. Vaak niet meer dan een epitheton ornans. || 's Grysen Nestors tong, VONDEL 2, 395. In 's grysen konings naem, 2, 445. De grijse Grobbendouck, 3, 12. Spier ... Daer Themis grijs en afgeslaeft Bekommert sit, 3, 32. Haer gryse boel, HUYGENS 1, 97. Dat ... Geen zucht eens grijzen tijdgenoots Ons op het sterfbed mag omzweven, M. C. V. HALL, *Ged.* 3, 133. De landvoogd, dien hij als zijn plaatsvervanger had achtergelaten, de grijze Mansfelt, FRUIN, *Tien J.* 81.

— Van de Oudheid, het Verleden, den Tijd en meer dergelijke personificatiën. Overoud, aloud. || Ghy ... naemt (*in Italië*) de grijse aeloudheyd waer, VONDEL 3, 37. Zoo kan de stam en 't huis den grijzen tijt verduren, 6, 749. Zooals, in 't grijs verleden, De ridderlijke vaadren deden, MEYER, *Heemsk.* 140. In den grijzen voortijd, V. BEERS, *Rijz. Bl.* 5. De gezegende heugenis dier uitredding, welke toen ... reeds tot de grijze oudheid behoorde, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 141.

En de grijse tijd sal leeren,
Wie van beyden hem best eeren.
bij VONDEL 3, 46.

Hier valt de veder der Historie
Der grijze Fabel in den schoot!
BILD. 9, 19.

— Ook de ondervinding, de ervaring worden, met meer of minder sterke persoonsverbeelding, *grijs* genoemd. || Gryze Ondervinding, *Leev.* 8, 265. De grijze ervarenheid gaf mij nog niet veele lessen, *Wildsch.* 5, 145.

— Soms ook, zonder eenige persoonsverbeelding, van een tijdperk: onheuglijk. || Hollands lust sinds grijze tijden, LULOFS, *Ged.* 45 (*van het schaatsenrijden*).

— Overdrachtelijk, van den leeftijd of het tijdperk des levens waarin men *grijs* is. || In den grijsen ouderdom sullen sy noch vruchten dragen, *Ps.* 92, 15. Van sijn' wiege tot sijn' grysen ouderdom, VONDEL 2, 576 (ook 3, 162).

— Bij verdere overdracht. *Grijze jaren*, *grijze dagen*: de jaren, dagen der grijsheid; hooge ouderdom. || Ghedaeghde luyden, die ... met hare grijze jaren, blonde ghedaghten krijghen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 135. (De krijgsman) die ... nog in zijne grijze jaren een beer gelijk was, van zijne jongen beroofd, V. D. PALM, *Red.* 1, 5.

Uw leven nu gegaen tot aen de grijse dagen ...
Dient geensins afgeslonst, en min te zijn verbrast.
CATS 2, 337 *a*.

Zie ook *Psalmber.* 92, 8.

— Zeer oneigenlijk soms ook van de organen van hoogbejaarde lieden. || Noch grijzer is het brein dan 't grijze haïr op 't hooft, VONDEL 4, 5.

Wanneer mijn grijs gehoor
Verdooft wert door 't gebulck der wulpsche Razernyen.
VONDEL 10, 261.

— Van eigenschappen of hebbelijkheden van den ouden dag. || Grijse aelwaricheit, HOOFT, *Ged.* 2, 149.

— Ook de lessen en raadgevingen die van een eerwaardig grijsaard afkomstig zijn, worden, in sterk overdrachtelijken zin, zelf wel *grijs* genoemd. || De kussens, en de saelen Ontbloot van grysen raed, VONDEL 2, 433. Hoe menighwerf Beroude 't my, dat ick ... Niet hoorde uw gryze les, uw' Vaderlijcken raet, 5, 449.

d) Ten slotte, t. w. in gevallen waar van werkelijke grijsheid in 't geheel geen sprake meer kan zijn, beteekent *grijs* niets anders dan *oud*, in verschillende opvattingen van dat woord.

α) Oud, bejaard, in toepassing op dieren, b. v. vogels die immers door den ouderdom niet vergrijzen. || Zwanen, die, gryze en afgezonge vogels (t. w. *de oude dichters*) van verre nastrevende, den hemel ter eere zingen, VONDEL 3, 808.

β) Aloud, overoud, eeuwenheugend. *Zeer gewoon* als epitheton ornans bij de namen van steden, stroomen enz.; waar de schrijver echter persoonsverbeelding bedoelt, is ook de bet. *c*, *α*) mogelijk. || Die afkomst (t. w. *het kroost van Anchises*) quam den gryzen stroom oproeien, VONDEL 4, 44. De grijze vesting (*Naarden*), V. LENNEP, *Roos.* 3, 85. Het grijze Trier, dat nog geheugen had van den tijd der Romeinen, BOSB.-TOUSS. 2, 20 *a*. De grijze Spaarnestad, BEETS 3, 218. 't Grijze Keulen, SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 23.

Daar, waar de grijze Rhijn, gereed
Om Neêrland af te zakken (enz.).
BILD. 1, 16.

Zie nog b. v. DA COSTA 1, 184 (Grijze Rhijn); V. LENNEP, *Poët.* 9, 15 (grijze Schelde).

— Waar van oude gebouwen en oude boomen sprake is kan het ook zijn dat werkelijk de kleurnaam *grijs* (zie de bet. 1) bedoeld is. || De slotweg ... Door grijs geboomt verdonkerd, STARING 1, 17. In Haestrechts wal, voor 't grijze slot, 1, 36. In de schaûw van 't grijze kerkje, V. BEERS, *Rijz. Bl.* 107.

(Daar) ... Hief 't huis te Heemskerk, over 't land,
Zijn grijze toreltin.
MEYER, *Heemsk.* 3.

Roem, grijze burcht! de wijze gunst
Der nieuwe Meesters u beschoren.
BEETS 5[3], 157 (*De Wartburg*).

γ) Ook, doch zeldzamer, van andere zaken. || Gewetens-beulen, die ... tegens eed en eer uw grijsen Keuren scheurt, VONDEL 2, 569. Athenens grijzer school noch Pallas wyze tempel, 4, 77. 't Grijze letterschrift (*op een ouden muur*), BOGAERS 1, 119.

Een telgh die weder bloeyen doe
Den grijsen stam van Brederoe.
VONDEL 3, 33.

δ) Uit den ouden tijd afkomstig, tot den ouden tijd, den voortijd behoorende, enz. || Hoe die grijze volksverhaalen, vóór onheugelijke tijden, allengskens in de waereld gekomen waren, V. HEMERT, *Leet.* 5, 23. Den waaren aard des voormaligen beeldschrifts, en der. daar door zoo zeer versterkte, grijze beeldspraak, 5, 36. Op de eilanden ... treft men de grijste woorden aan over wind en weder, HALBERTSMA in *Vrije Fries*, 10, 348.

— Dezelfde beteekenis heeft *grijs* ook van personen gezegd, in zulke gevallen waar van hooge jaren geen sprake wezen kan. || De gryse Griecken die van wijsheyt mogen roemen, BREDERO 1, 372.

De grijse Romers haelden vroegh
Soo dappre Helden van den ploegh.
VONDEL 3, 281.

Afl. *Grijs*, znw. (zie GRIJS, 2de en 3de art.); *grijsaard*, *grijsachtig*, *grijsheid*, *grijzen* (3de art.), *grijzig* (zie die woorden).

— *Vergrijzen* (zie ald.).

Samenst. afl. *Grijsharig* (zie ald.).

— Voorts *Grijsschuimig*, grijs schuim hebbende, met grijs schuim bedekt („T' *grijs-schuymigh* haer geberght", VONDEL 1, 74).

Aanm. Het verkl. *grijzaardeke* heeft in Zuid-Nederland de beteekenis van: kaboutermannetje. Zie, óók voor aanhalingen, DE BO² 342 *a*.

Samenst. *Grijsaardsmin* (TEN KATE 3, 125); *grijsaardsrij* („Getrouwe *grijzaartsrij* en steunsels van dit rijk", DA COSTA 1, 59); *grijsaardstred* (BOSB.-TOUSS. 3, 323 *b*).

GRIJSACHTIG, bnw. Van *Grijs*, 1ste art., met *-ächtig*. In kleur naar het grijs, het grijze trekkende of zweemende. || Zo dra de graauwe of grijsachtige kleur boven de rode uitsteekt, worden het (t. w. *de steenen*) grauwe Moppen geheten, *Handw.* 23, 61. Een krans van grijsachtige haren omringde zijn kruin, V. LENNEP, *Rom.* 5, 52. Een oude stins, wier grijsachtige muren, door de zon beschenen, schitterend uitblonken, 6, 170. Men ontwaarde ... op de grijsachtige wegen paarden, karren en landlieden, CONSC. 4, 114 *a*. Gezicht langwerpig, voorhoofd laag, oogen grijsachtig, BERGMANN, *Nov.* 113. Diep liggende grijsachtige oogen, SCHIMMEL 3, 43 *b* (zie ook 1, 85 *b*).

Afl. *Grijsachtigheid* („Dese cruyden (*Polium*) hebben heuren ... naem ... nae de *grijsachticheydt* ende witte wolachticheyt daer sy ... mede bedeet zijn", DODON. 490 *b*).

GRIJSBAARD, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grijs*, 1ste art. in de bet. 2) en *Baard*. Iemand die een grijzen baard heeft, iemand met een grijzen baard; bij uitbreiding: oud man, grijsaard.

1) In het algemeen. || Voor den rechter daar, — kwam een vechtend paar: — een grijsbaard, met stompen tanden, — en een jongen. ... De oude sprak *enz.*, V. DROOGENBROECK, *Mak.* 56.

2) In het bijzonder. Een oud krijgsman; veteraan. || Als de kreet „Victorie!" opgaat, klopt mij het hart als bij eenen ouden grijsbaard; Berlijn en Moskou trek ik bij het ... geschal der trompetten binnen *enz.*, BERGMANN, *Staas*, 44.

Aanm. *Grijsbaard* (onz.) wordt bij CHOMEL (*Verv.* 2692 *a*) opgegeven als de (Nederlandsche) benaming van het „plantengeslacht" *Geropogon* (letterlijk: oude-mansbaard).

GRIJSBLAUW, bnw. Uit *Grijs*, 1ste art. in de bet. 1) en *Blauw*. Van eene naar het grijs trekkende blauwe kleur. || Een grijs-blaauw vergezicht, *Wildsch.* 3, 369. Hij had levendige grijsblauwe oogen en zeer zwarte bakkebaarden, BEETS, *C. O.* 139. 't Oog, vermoeid van te dwalen over de bruine vlakte of de grijsblauwe meiren, SCHIMMEL 1, 455 *b*. In 't verschiet wordt het groen grijsblauw of violet, TEN BRINK, *Rom.* 2, 110.

GRIJSBOK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Grijs*, 1ste art., in de bet. 1) en *Bok*. In Zuid-Afrika de benaming van eene soort van bok (*Antilope melænotis*) met grijze huidkleur. || De naam van steenbok wordt door de Hollandsche kolonisten der Kaapkolonie aan eene roodbruine soort gegeven ...; die van grijsbok aan eene overeenkomstige soort, die grijs van kleur is, met zwarte ooren, BURGERSDIJK, *Dieren*, 1, 323.

GRIJSBRUIN, bnw. Uit *Grijs*, 1ste art., in de bet. 1) en *Bruin*. Van eene naar het grijs trekkende bruine kleur; grijsachtig bruin. || 's Mans grijsbruine japon, *Wildsch.* 6, 219. Dat er onder (de goudvisschen) ... allerlei monsters en van allerlei kleuren, zoo als witte, gevlekte of ook grijsbruine voorkomen, SCHLEGEL, *Visschen*, 105. De griet ... is op de bovenzijde roodachtig grijsbruin met donkerbruine vlekken en witte spatten, 164. Een berg uit grijsbruinen steen gevormd, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 116.

GRIJSELIJK — GRIJSLIJK —, den stam van *Grijzen* (zie ald., 1ste art.) verg. AFGRIJSLIJK. Ags. *gryslic*, eng. *gr grislik*, nfri. *gryslic*, nnd. *griselik*, *gris grijselijc* (verg. daarnevens *greselijc*); verg. *grisenlich*. Schrik of angst verwekkende. || schricklic. verveerlic. *Horridus*, *Te* Aensiet de Leeu een gryselijck dier, *Ver loftd.* 30.

Aanm. Ook van den stam van *Grijzen*: gezicht zetten, pruilen, knorren (zie *Gr* art.), kan een bnw. *grijselijk* gevormd wor licht heeft men bij de volgende aanhaling laatste *grijzen* te denken. || Gryselic *foedus et minax*, *horribilis aspectu*, KIL.

Wel laet hy (*de jongen*) mee varen, maer ick [g
Nou, as een man na de Wage; hoe sieje toch soo cost

GRIJSGRAUW, bnw. Uit *Grijs*, in de bet. 1) en *Grauw*. Van eene naar trekkende grauwe kleur; grijsachtig grau grauw. || Grysgraauwe onweerswolken, *Lee* De grijsgrauwe trans (*van een kasteel*), V. *Rom.* 6, 27. Den lederen kaproen, die grauwe haren bedekte, 12, 65.

GRIJSGROEN, bnw. Uit *Grijs*, 1ste bet. 1) en *Groen*. Van eene naar het g kende groene kleur; dofgroen; vaalgroen, stijgen de grijsgroene huizen en tempels va lem den rug van eenen ... heuvel op, ROOS *Schildersch.* 68. Grijsgroene of grauwbruine massa's, QUACK, *Stud.* 324. Een prachtig een grijsgroen oog, vol fantastischen schijn, *Loreley*, 183.

GRIJSHARIG, bnw. Van *Grijs*, 1ste bet. 2) en *Haar* met *-ig*. Grijs haar haren hebbende; met grijs haar bedekt. || lijck ick beklaech u oudt grijshayrich hoof *Ged.* 2, 54. Zoo langhe d'outheyt ons gr zal besneeuwen, VONDEL 1, 99. Een paar g mannen, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag.* G

GRIJSHEID, znw. vr.; zonder mv naming eener hoedanigheid. Van *Grijs*, 1ste *-heid*. Het grijs zijn, het hebben van ee kleur. Zie ook GRIJZIGHEID.

1) In 't algemeen. De benaming van de heid van iets dat eene grijze kleur heeft heid is het kenmerk van eene regenachtig

— In concrete opvatting. Grijze kle (doffe) tint.

(Het lamp-swert) ... Bederft die verwen daer 't ond
Vermengt is metter tijdt, ter ander syde
Maket een grijsheyt, en gheen gloeyenthede.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.*

2) In het bijzonder. De benaming van aardige hoedanigheid (ten opzichte van van het haar van bejaarde lieden. Zie *G* bet. 2).

a) Abstract. Het grijs zijn. || Grijshe chissure de cheveulx. *Canities*, PLANT.

— Met betrekking tot een persoon: het van zijn haar. || Ook wordenze (*zekere inb* oudt en hoog bejaart, gelyk hunne gryshe geteerde magerheit te kennen geeft, ZOE *Groenl. Vissch.* 74.

b) In meer concrete opvatting. Grijze k

Hoe sienwe nu de grijsheyd sijner hayr
Geverft, geklist van sijn doorluchtigh h
VONDEL

— Meer bepaald: de grijze kleur van als kenmerk van den ouden dag. || De

Samenst. *Afgrijzen* (onbep. wijs als znw., onz.), zie ald.; *toegrijzen* (*toegriezen*), doen huiveren, schrik op 't lijf jagen (zie MOLEMA 134 *b*).

GRIJZEN (II), onz. (soms schijnbaar bedr.) zw. ww.: *grijsde*, *gegrijsd*; reeds in het Mnl. ook wel sterk vervoegd: *grees*, *gegrezen*, zeker door verwarring met of in navolging van *Grijzen*, 1ste art. Mnl. *grisen* (VERDAM 2, 2149). Misschien aan *Grijnen* en *Grijnzen* (zie die woorden) verwant; ook de beteekenissen dier woorden komen met die van *grijzen* overeen. Thans vindt men het woord alleen bij Zuid-Nederlandsche schrijvers.

1) Een leelijk gezicht trekken, van toorn, van smart enz.; grijnzen (zie ald. de bet. I).

a) Van personen. ‖ Greysen, oft grijsen. *Reciguer*, *estre morgne*, *refrongner*, PLANT. Grijsen oft grimmen. *Faire la grimace*, *Ald.* (zie ook KIL.). — (Hy) grees ... leelijk en knersten op sijn tanden, WEYERMAN, *Brab. Voyage*, 56.

Hoe de Son hem dunckt te grijsen
Die van over 't Schelde komt,
Met gevaren en afgrijsen
Droeffelicken overmomt.
HUYGENS 1, 29.

Beestige Mannen, verdrietige Bloedts,
Dappere Narren, elendelyck volck,
Grijsende Grimmers, en lastige Knoets.
JANSEN, *Chr. Verm.* 263.

— Ook: een spotachtig gezicht trekken. Vandaar: *met iets grijzen*: spotten.

Dat een yeder steeckt den draeck,
Dat een yeder lacht en grijst,
Met het geen de hemel prijst.
DE BRUNE, *Embl.* 86.

— Voorts in den zin van: al *grijzende*, grimmende grommen. ‖ Grisen, cnorren, *ringere*, *Hor. Belg.* 7², 37.

Jae ick berste schier van smert:
Dies ick oock op sulcke wijse
Grimm' end grijse,
Jae ick brulle binnen 'thert.
MARNIX, *Ps.* 38, 8.

— *Op iemand* (of *iets*) *grijzen*: er verachtelijk een leelijk gezicht tegen trekken.

En want hem (*Luther*) de cappe druete veel te stijf,
Soe heeft hij op alle cloosters ghegresen,
Hij en wilde niet langher een muncxken wesen.
A. BIJNS, *Ref.* 166 (ed. BOGAERS).

b) Van dieren. Een grimmig, kwaadaardig gelaat toonen.

'K past' op kat nocht kiekendief.
Oft zij beeten, greepen, greezen;
Af en moght me niemandt teezen.
HOOFT, *Ged.* 1, 344 (*de musch van Oreade*).

— *Op iemand* (enz.) *grijzen*: tegen hem grimmen.

De Herders versagen haer schapen van spijsen;
Quamen de wolven op haer lammerkens grijsen,
Sij setten hen daer tegen vreesende gheen pijne.
A. BIJNS, *Ref.* 463 (ed. BOGAERS).

c) Bij overdracht, van de tanden gezegd. ‖ Haer huyt doorhouwen was, van spijt haer tanden gresen, Z. HEYNS, *Bartas*, *Tweede Weke*, *Vierde Dagh*, 569.

2) Schreien, huilen, „grienen". Zie *Grijnen* in de bet. 3) en *Grijnzen* in de bet. III). ‖ Grijsen, grynsen.... *Flere*, *plorare puerorum more*, KIL. — *J.* Ik vrees dat ik zal moeten lachen. *F.* En ik vrees, dat gy zult moeten gryzen! WILLEMS, *Nalat.* 232. (Het) trof ... den jongen Wuyts zoodanig, dat hij wel had kunnen grijzen, SMITS, *Boer d. Schr.* 220. Niet grijzen! 263. Zij zou ... wel gegrezen hebben van spijt, 271.

Ghy sult daerom den visch van deesen hooren prijsen,
Ghy sult om desen visch een ander hooren grijsen;
Ey siet! uyt een geval lacht d'een, en d'ander schreyt.
CATS 1, 44 *a* (*van den pieterman*).

P. Ja gryst wat; heb ick om u soo dick wils moeten schreyen,
A. He, he, he, he, meynde dat ick grys? wel hey
Kyck sloor, meynde dat ick om u schrey?
OGIER, *Seven Hoofts.* 118.

Wel waerom soo bedroeft? Wat sal het grijsen helpen?
Gy crijght noch wel een vrouw seer haest naer uwen sin.
V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 130.

Het scheyden is onsoet
Als 't anders niet can wesen
En het so wesen moet
Verloren ist ghegresen.
Cupidoos Lusthof, 43.

Aen de wieg moet zyn gezongen:
alles dient tot myn verdriet,
anders greist de kleine jongen,
of ik moet zingen een lied.
Hor. Belg. 2², 267.

Zie voorts nog V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 26; OGIER, *Seven Hoofts.* 13; 183; 217; V. BEERS, *Rijz. Bl.* 127; DE GEYTER, *Drie menschen*, 17.

— *Met iets grijzen* (in navolging van *met iets lachen*): om iets schreien. ‖ Lachte daer mé? en ick soud'er wel me grysen, OGIER, *Seven Hoofts.* 130.

— *Tranen grijzen*, tranen schreien. ‖ Ick grees Tranen gelijck ... Lolle-potten, OGIER, *Seven Hoofts.* 215. Ja, ja, gryst al: al datge gryst sulde niet pissen, 248.

Afl. (in de bet. 1) *Grijzer* (zie ald.); *grijzing*, mnl. *grisinge* („Grijsinge des mondts. *Une grimace*", PLANT.; zie ook KIL.).

— Voorts *Gegrijs*, gegrim („*Gegrijs* der tanden", Z. HEYNS, *Bartas*, *Tweede Weke*, *Seevenste Dagh*, 152).

— *Begrijzen* (zie ald.).

— In de bet. 2) *Grijs*, znw. m., huilbui, schreipartij; verg. „in een *grijs* schieten" bij TUERLINCKX, *Hagel. Idiot.* 229.

Samenst. (in de bet. 1) *Grijsaanzicht*, grijnzend gelaat, maar in de bet. van: mombakkes, *grijnzer* in de bet. 2) („*Grijs-aenzicht* j. mom-aensicht. *Larva*", KIL.); *grijspens* (zie ald.).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Toegrijzen*, toe-, tegengrimmen („Een bullebak ... maekt by wijlen goede kinderen. Doch en weet ik niet oft hun die *toegegreezen* heeft", HOOFT, *Br.* 2, 26).

— In de bet. 2) *Natgrijzen* („hoe *grees* zij Dan hare peuluw *nat* van tranen", V. BEERS 2, 209).

GRIJZEN (III), onz. (soms ook bedr.) zw. ww.: *grijsde*, *gegrijsd*. Mnl. *grisen* (VERDAM 2, 2149), nnd. *grisen*. Van *Grijs*, 1ste art.

1) Naar de gewone opvatting, van het haar, den baard enz. Grijs worden (zie *Grijs* in de bet. 2).

a) Eigenlijk. ‖ Een rimpel, 's nachts gediept, of eenig hayr gegrijst, CATS 2, 336 *b*. *E.* Hoe oudt was hy? *I.* ... het haer aen 't grijzen, VONDEL 8, 705. Wenkbrauwen, die reeds begonnen te grijzen, BOSB.-TOUSS. 1, 262 *a*. De eene was, naar den grijzenden baard te oordeelen, van meer dan rijpen leeftijd, 2, 34 *b*. Met grijzend haar in plaats van zwart, maar met hetzelfde hart in den boezem, BEETS, *C. O.* 111. Schoon haar hair reeds sinds lang ... grijsde, SCHIMMEL 1, 339 *b*.

b) Van het hoofd, den schedel, waarop de haren grijs worden. ‖ 't ... Met zwerven afgetobt en grijzend hoofd, BILD. 12, 355. Onze uitsichten groenen nog, schoon onze schedels gryzen, LUBLINK, *Young*, *Nachtged.* 2, 178.

c) Van den persoon wiens haren grijs worden. ‖ Meerder dan ghy Neef, ick van ouderdom grijse *Rotterd. Sp.* 5. Dat Trelcat ... veel jonger was

Arminius al begonde te grijsen, UTEN-
Kerck. Bed. 43. Nu word ik oud; reeds
ier en daar, TOLLENS 8, 55. Hij was ruim
ar, maar grijsde reeds ter degen, DE GÉNE-
166.

hoewelse (*Minerva*) lange kreuck
s set, en grijst en graeuwt van silvren hayren.
VONDEL 2, 642.

chtjes wierden Jans en al de meysjes Lysen,
oer noch kinderen en hadden nood van grysen;
der stirf eer langh, soo oock de kinders deen.
WESTERBAEN, *Ock.* 53.

ndaar in minder letterlijke opvatting: oud
ook: verouderen. || De Leeck zy (*Gods*
In wijsheyt grijsen doet, VONDEL 2, 154.

Hoe kan alle niew ontjeughden
Met het grijsen van den Tijd!
HUYGENS 1, 95.

Jaren zijn geen ouderdomm
In een' altijd groene blomm:
Vreughd en deughd en kan niet grijsen.
2, 177.

iets grijzen: er oud in worden. Verg. *Grijs*
ler iets) *worden* (GRIJS, 2, *c*, *α*).

een magt, beproefd in dapperheid,
n 't oorlogsschool, doorleerd in 's krijgsmans wetten.
LOOSJES, *Waterg.* 63.

s transitief ww. Doen grijs worden; doen
en. || Kennis heeft gegrijst uw groene
ap, HOOFT, *Ged.* 1, 182.
dichterlijk gebruik. — *a*) Grijs worden,
ne tint krijgen, t. w. door duisternis, door
el, door sneeuw of rijm enz. || Als ... het
grijst, DE MONT, *Lentesott.* 52.

ai! de hagel snort en geesselt ons de leden!
uwt; 't gebergte grijst, de stormwind breekt zijn
[kracht.
BILD. 2, 148.

Wilt gij, durft gij de akkers naken,
Waar het woud te grijzen staat?
TOLLENS 2, 159 (*Winter*).

ch in grijze tinten vertoonen, in grijze
pdoemen. || Zij ... zag de verre kim in 't
nkel grijzen, TEN KATE 7, 367.

Ruige toppen, die daar grijzen,
Toonen nog hun heuvlig graf.
, *Ged.* 1, 58 (*Een landschap bij ondergaande zon*).

an den dag enz. Beginnen aan te lichten. Verg.
, 1ste art., in de bet. 2, *c*). || Langzaam
de dageraad, weldra blauwde de morgen,
n. 5, 124.

an de zon: door grijze nevelen heenschij-
uwelijk lichten.

wanneer de zon, nog pas ter kim verschenen
nder stralen, door den morgennevel grijst.
TEN KATE, *Par. Verl.* 18.

n een nevel; eigenlijk niet veel anders dan:
, eene grijze kleur hebben.

Zien wij hier slechts neevlen grijzen,
Niets dan wolken, schuim en vloed,
Verder gaat het land weer rijzen (*enz.*).
TER HAAR, *Ged.* 1, 110.

(in de bet. 1) *Grijzing*, het grijzen, grijs
vergrijzen („Eene weduwe van bijna vijftig
wier haren niet noodig hebben onder ...
te huive eene wijkplaats voor *grijzing* te
ALB. THIJM in *Gids*, 1873, 3, 363).

IZER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grijzen*,
in de bet. 1), met *-er*. Iemand die grijst,
ar kijkt; bij uitbreiding: gemelijk oud man,
knorrepot. Verg. mnl. *grisaert* en hetgeen
bij *Grijsaard* is opgemerkt. || Greyser,
ser. Rechignard. *Homo vultuosus*, PLANT.

Godt moet dien ouden grijser schenden
Die den iongen ghebracht heeft in dit bedwanc.
V. GHISTELE, *Terent., Hec.* 6.

Mijn Moeder wreet, doet my dit leet,
En ghy versufte Gryser: ...
U fel gegrim, u wreetheyt slim, *enz.*
BREDERO 1, 142 (*Gryane inde Gevangenis*).

GRIJZIG, bnw. Van *Grijs*, 1ste art. met *-ig*.
1) Naar eene thans verouderde opvatting: hetzelfde als: grijs, in toepassing op hoofdhaar (zie *Grijs* in de bet. 2), doch alleen in de afleiding *grijzigheid*.
2) Naar de hedendaagsche opvatting: grijsachtig, naar het grijs trekkende, zweemende. || Een grijzige lucht. Grijzige oogen.
Afl. *Grijzigheid*.

GRIJZIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Grijzig* met *-heid*.
1) In het algemeen. Grijze kleur of tint.

Wanneer het spade jaer de bosschen en de bergen,
Met koude grijzigheyd, heeft wijds en zijds bedeckt.
DE BRUNE, *Embl.* 120.

2) In het bijzonder. De kleur van het hoofdhaar dat zijne natuurlijke kleurstof begint te verliezen; grijsheid (in de bet. 2). In bijbeltaal of in navolging van deze. || Men soude den afgrondt (t. w. *de zee*) voor grijsigheyt houden, *Job* 41, 23 (*Kantt.*: als grijs hair te wesen, vanwegen de wittigheyt des schuyms). De grijsigheyt is een cierlicke kroone: sy wort op den wegh der gerechtigheyt gevonden, *Spreuk.* 16, 31 (zie ook *Ps.* 71, 18). Uw kroost ... Zij 't sieraad uwer grijzigheid! V. ALPHEN 2, 273 (zie ook 229). Dat niemand zich dan der grijzigheid schame, zoo hij met eere die kroon kan dragen, V. D. PALM, *Sal.* 4, 410.
— Overdrachtelijk: iemand die grijs is; een grijsaard.

Ick ben de Vecht de Gheest en Godtheit vander stroomen
En silververwich nat, daar ghy uyt rysen siet
Dees frissche grysicheyt, ghemytert met het riedt.
HOOFT, *Ged.* 2, 263.

GRIL (I), znw. vr., niet zelden echter ook m.; mv. *grillen*, verkl. *grilletje* (*-ke*). Mnd., nnd. nhd. *grille*, mnl. *grille*. Aangaande den oorsprong of de afleiding van dit woord is zoo goed als niets te zeggen; men heeft het met *grol*, znw. in verband gebracht, dat een bijvorm met klankwisseling zou wezen van den stam *grel*, vanwaar *grellen*, ww., een schel geluid maken (zie GRIL, 5de art., I, 3). Het blijft nochtans opmerkelijk dat *gril* wel soms eene beweging kan aanduiden (zie de bet. 2, *b*) maar dat het nooit eenig geluid, van welken aard ook, beteekent.
In het algemeen schijnt de beteekenis van *gril* te wezen: iets dat plotseling en zonder blijkbare aanleiding opkomt; vandaar dan ook in het Mnd. *grille*: toorn, woede (SCHILLER-LÜBBEN) en in het Nnd. (Westf.): hondsdolheid (WOESTE).
1) Wat iemand onwillekeurig en plotseling voor den geest, in het hoofd komt. In verschillende toepassingen.
a) Inval van het oogenblik; onberedeneerde gedachte; hersenspook.

S. Wat meugje van den Geest soo wonder veel gewagen?
Zijn tochten in den mensch en zijn maer sinne-vlagen,
Invallen van de maen, kasteelen in de lucht, ...
't Is suyselingh van breyn, die met een mottigh weder
Ons deusig hooft beswaert, *enz.* ...
J. Wat roert gy van den Geest met onbeschofte streken? ...
Ten is geen viese sin, geen gril, geen deusich hooft,
Maer yet dat vleesch en bloet in geenen deel gelooft.
CATS 1, 199 *b*.

Dat meest uw' leer op droomen rust en grillen,
En in Schriftuur geen' grond met al en heeft.
DE DECKER 1, 338.

b) Eene het brein verontrustende of verwarrende gedachte. || Grillen in de cop. *Des fantasies à la teste*, PLANT. Grille int hooft. *Phantasia*; *Phantasma*. KIL. — Een reis ... om 't even waarheen, zoo dat je gedachten eens een geheel anderen loop krijgen ... dan zullen die grillen, die je nu door 't hoofd malen, van zelve wel wegdampen, *K. Zev.* 4, 359.

'k Trok tegen u te velde, o rare muizenesten
En grillen die het brein verwarren en verpesten!
DE GÉNESTET 2, 247.

c) Zonderling begrip dat men zich in het hoofd gehaald of gezet heeft; zonderling idee, dwaze gedachte of inbeelding. || Steld die gril doch eens uit uw hooft, v. EFFEN, *Spect.* 1, 125. Zo dra by voorbeeld als een schotel 'er anders uitziet, als men gewend is ... zal in veelen deeze gril (t. w. „*vieshéid*") werkzaam worden, 7, 97. Laffe toegeevendheid aan ydele harssenschimmen en malle grillen, die tot eene hebbelijkheid aangroejen, 7, 99. Dat veele uitmuntende geesten verslaafd zyn en blyven aan belachelyke grillen, die zij hardnekkig vasthouden, *Leev.* 7, 18. Maar nu is men met deze gril (t. w. *voorliefde voor oude vrijsters*) bekend en laat mij in rust, HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 133.

wijse lien met brillen op
Die hebben grillen in de kop:
En in de tabberts van sattijn
Bevindt men datter kuren zijn.
POIRTERS, *Mask.* 107.

Myn veder zal ook noit om lauwertakken vechten:
Dat waer te zot een gril.
POOT 2, 200.

d) Plotseling opkomende lust, trek, begeerte.

α) In het algemeen. || Dat deze trek tot de zeevaart ... niet moest beschouwd worden, als eene loutere gril, of los opgekomen vlaag, maar als eene ernstige zaak, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 326. Is het (t. w. *zijne verliefdheid*) bij Bronkhorst ... eene gril, die zoo vlug overdrijft, als zij gekomen is, dan *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 354. Dat ik ... in plaats van u de voorvallen ... bij monde mede te deelen, die in geschrifte stel ..., moet gij niet aan een dwazen gril toeschrijven: ik had daar eene gezonde reden toe, v. LENNEP, *Rom.* 3, 2. Een man ... die niet te goed bleek te zijn, om, ter voldoening aan een voorbijgaanden gril, met de rust eener vrouw te spelen, *K. Zev.* 1, 336. Of dat nu enkel een gril is ... dan of hij met opzet ... wil plagen, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 73.

Indien u geld ontbreekt, geen mensch is u te wil:
Heb geld; en alles vliegt, op zelfs uw minsten gril.
BILD. 7, 372.

'k Dede wat er mijn vader mij heette
Mijn moeders grilletjes en greiden mij niet.
LOOTENS en FEYS, *Ch. pop. flam.* 284.

— *Naar iemands gril*: naar het hem in zijn hoofd komt, naar het hem aanstaat; ook: naar zijn lust, begeerte, verlangen.

De letter is de geest te loos, ...
Maer houdt de letter niet de proef,
Zoo verft ghy schriftgeschillen
Of knijpt die, — als een valsche boef
Den terlingh —, naer u grillen.
VONDEL 1, 311.

Ick slacht den Kock, ick dien een yeder naer sijn' grill;
't Magh blaeuw of geel, of groen, of swart zijn, wat men [will;
't Is all goed stijfsel als 't my maer de Bors kan stijven.
HUYGENS 2, 24 (*Styfster*).

β) Vlaag van willekeur; willekeurige luim. || Hy wierd ... voor een grooten Heilig gehouden, en de spys hem dagelyks van alle kanten t
... Doch niet tegenstaande alle deze Heilig
hy by wylen de grillen, van 't geen hem
stond in de Rivier te smyten, DE BRUYN
1, 304 *b*. Ik ben niet alleen de slavin v
grillen, maar ik word ook geringeloort
oude lelyke zotte meid, *Burg.* 8. Dat z
zondheid) even min afhangt van de grillen
kleêrmaker, als van *enz.*, VOSMAER, *Letteral*
Niet alleen (*zijn de taalmeesters*) de slaven
lessen, maar ook die van de wenschen, dil
de grillen en opvattingen, van ouders, gouv
leerlingen, *K. Zev.* 4, 310.

't Is orde en regelmaat, 't is eenheid van bedoel
't Zijn middlen, door den aart van 't doelwit-zel
En niet, in wilden gril, van elders saamgehaald.
BILD. 6

Juist of hy aan zich-zelf den adem had gege
De wareld binnentrad uit eigen kracht en w
En dus verlaten mocht naar Filozoofschen g
13, 158 (*Zelfm*

— *Malle lui hebben malle grillen* (zie s
Adag. III, 6, n°. 7; lat. *inanium inania*
γ) Vlaag van onredelijkheid, van eigenzi
nuk. || (*Hij verstond de kunst*) om nut u
trekken, en ons naar zijnen wil en zijne
leeren plooien! R. LOVELING, *N. Nov.* 49.
mijnheer Kegge, zoo onafhankelijk ... en
kleintje vervaard, was kleinmoedig en ben
ziele, om den wille van de gril van een
jarig meisje, BEETS, *C. O.* 159. Men we
hoogmoed, uit traagheid, uit gemelijkhei
weet niet welken boozen gril, BEETS, *Versc*
δ) Vlaag van minzucht; dartele trek;
begeerte; in 't MV.: vleeschelijke lusten, dar

Ey wat ick bidden mag, laet dese grillen v
En biet geen lossen toom aen uwe gulle ja
Snyt af, brant uyt het quaet, dat in uw
CATS 2,

Stelt dat (t. w. *eenig droef geval*) u voor het
[de liefd
Of als u weeligh hert na malle grillen helt.
Al waer men rouwe pleegt en is gewoon te suchi
Van daer sal Venus-wicht met alle krachten vluc
2,

Oock was 'er toen een gril, die my gedurig
Ey siet een jonge spruyt, al was het maer
Daer was mijn ydel hart ten hoogsten op g
3,

Het minnen is recht mallen, een ingebeelde
Een kint van lust en leegheyt, een dertel wulps
Soo lang als my de reden bestiert den Her
Sal noit in myn jonk hertje, die gast zyn well
v. HEEMSKERK, *Bat. A*

Zie ook nog CATS 1, 518 *a* (*malle gr*
2, 411 *b* (*aertsche grillen*).

e) Zeer gewoon als benaming van eene
opkomende luim als uiting van verande
ongestadigheid, wispelturigheid ten opzi
gedachten en neigingen, inzonderheid bij
en kinderen. Meestal, als collectief, in
kuren, kunsten, fratsen; eene beteekeni
eigenlijk al de hiervoren genoemde zijn sam
Daar zij geen grillen verkocht (die mall
zwakheid schijnt zij niet eens te kennen,
zij, toen ik haar oprigte, beefde, was
maaktheid) stapte zij vrij rustig ... in
LOOSJES, *Bronkh.* 1, 255. Geen kuren
geen dwaze sentimenteele grillen! *K. Zev*
Frank noemde het grillen van jonge meisj
lijke aanvallen van nevrose en opwinding,
Inwijd. 392. Maartje, zei hij, jij heb
BEETS 2, 143.

ick (dicht) dus nu en dan een gril,
Als ick my wat vermaecken wil.
V. BEAUMONT 41.

Ghy, moyaert, segt en singt vast hier en daer een gril;
En maeckt de luyden wijs, die 't maer gelooven wil,
Dattet uw' eygen sijn, *enz.*
47.

hoe ongerymt de noopen,
En malle grillen zyn, of ander brabbeling;
Verstaat ons Hoffer wel; en dryft een ander ding.
SCRIVERIUS, *Ged.* 48 (*Op de Sticht. Rym. van A. Hofferus*).

Verg. voorts *Grillen* als titel van een twaalftal korte almanakversjes bij BREDERO 3, 122 en *Grill* als opschrift van gedichten bij HUYGENS, *Ged.* 1, 161 en 1, 301 (het laatste stuk met het onderschrift *Raptim et ludibundus*).

Afl. *Grillig* (zie ald.).

— Voorts *Grillaard* (in de bet. 2, *b*), potsenmaker („Grillaerd. *Gestuosus, gesticulator*, KIL.; zie ook *Synon. Lat.-Teuthon.* 2, 62 *a*); *grillerij*, malligheid, beuzelarij („(Ick) vermaen ... u, dat ghy niet en hijlijckt aen soldaeten ... De schilder en de beeldhouwer sijn anders niet als lichtmissery en *grillery*", HOOFT, *Br.* 3, 397).

Samenst. afl. *Grillenmaker* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 1, *d* of *e*) *Grilziek*, grillig („'t *grilziek* lot", TOLLENS 8, 119); *grilzucht*, grilligheid („Kinderachtige *grilzucht* en wijfelijke zwakheid", CONSC. 3, 183 *b*).

— *Grilwerk*: grillig, grotesk schilderwerk (bij V. DALE vermeld).

— In den vorm van het mv. *Grillenmoér* (voor *-moeder*), wispelturig en eigenzinnig meisje („Bedorven door ouders, die met elkaar wedijverden, om zich de slaven harer nukken en luimen te maken, had zij die gevaarlijke vuurproef doorstaan, zonder, gelijk het onvermijdelijk scheen, wat men eene *grillenmoér* noemt, te worden", SLEECKX 14, 185).

— In de bet. 1) met toespeling op de bet. 3) en de aldaar nader vermelde beteekenis: soort van vers („Het een is fray, het ander vijs; Hier comt van als wat uit den hoeck, Of anders waer 't geen *grillen-boeck*", V. BEAUMONT 42).

— Als tweede lid. *Kindergril*, *meisjesgril*, *modegril*, *vrouwengril* (zie die woorden.)

— Voorts (in de bet. 1, *d* en *e*) *Liefdegril* („stel gerust alsnog dat vrijen uit uw zinnen ... Ik laat daar een lossen *liefdegril*", V. LENNEP, *Poët.* 5, 35); *philosofengril* („trotschende eigenwil, De bron van elken waan en *Filozofengril*", BILD. 5, 190).

— Met bijgedachte aan de bet. 2, *b*) *Minnegril*, kunstgreep in de liefde („Een Courtizane ... die door haer smeeckende *minne-grillekens*, en kleyne mondekens te maecken, meer genegentheyd ... schijnt te dragen, als de ware bruyd", DE BRUNE, *Embl.* 348).

GRIL (II), znw. (onz.?); zonder mv. Nhd. *griel*, *grill*, m., spint (SANDERS). Een thans geheel verouderd woord: „het af-scheitzel in het hout, tusschen 't pit en het buytenste hout" (WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*); misschien het spint, indien hier namelijk met het „pit" de kern, het kernhout en niet het merg is bedoeld.

GRIL (III), znw. m.; het mv. niet in gebruik. De stam van *Grillen*, 1ste art. Rilling, huivering, grilling (zie ald.) van koude, vaak, schrik enz. || Een kouwe gril rydt door myn warme leên, Wan ik bedenk *enz.*, SIX V. CHAND. 218. (Hy) verschrok, ... een gril viel op zyn hart, OUDAAN, *Poëzy*, 1, 133. Het was ... of 'er een gril over mijn hart ging, toen ik hier aan de deur het teeken zag, dat hier de ziekte was, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 244. Bij de gedachte alleen gaat mij een gril over 't lijf, als of er iemand over mijn graf liep, HASEBROEK, *Waark. en Dr.* 13.

Scheurt op u slap'righ sluymer-oogh
Verjaaght u huyv'righe grillen.
BREDERO 1, 88.

(*het paard*) Trapt achterwaart, hinnikt met angstigen gril.
V. LENNEP, *Poët.* 5, 240.

GRIL (IV) — GRILLE —, znw. vr.; mv. *-les*. Ohd. *grillo*, mhd. *grille*; verg. ital. *grillo*, fr. *grillon*, alle ontleend aan gr.-lat. *gryllus* (*grillus*). Eene benaming voor den krekel; thans niet meer in gebruik. || Grillen, oft krekelen, *Des cigales*, PLANT. Grille. Ger. Sax. Sicamb. Holl. ... *genus locustae simile cicadae*, KIL.

GRIL (V) — GREL —, bnw. en bijw. Mhd. *grël*, ruw, toornig; nhd. *grell*, schel, schril; nnd. *grell* (bijw.), heftig, snel. De beteekenis van het Mnl. bnw. *gril* (als eigennaam *de grille*) is niet met zekerheid te bepalen; zie daarvoor VERDAM 2, 2140. Verg. voorts GRILLIG, 3de art.

1) **Bnw.** — 1) Toornig, boos. || Gram; Grel; Gryl, *Teuthon.*, met verwijzing naar: Verbolghen. toernich. gram. grille. hevych. ongewoech. *Commotus, iratus* (enz.), *Ald.* 34 *b*. Grel, driftig, MOLEMA 522 *a*.

Als een serpent dat niet horen en wil
So syn dese oock, verstaghet recht.
Van alle goede woerden boos en gril.
V. Z. V. NIEUVELT, *Souterl.* 57, 3.

2) Van den winter, van het weder en dergelijke. Ongeveer hetzelfde als: bar, ongenadig.

vry ... voor't gedoot
Van onweers vlaghen sterck, hoe bar, hoe gril, hoe groot.
Vlissingn Rest. Luyth. 212.

Grille Winter zag de rozen
Schooner dan den uchtentstont.
HOOGVLIET, *Mengeld.* 307.

3) Van geluiden. Schel, schril, doordringend. || Indien gy 't grelle, scherpe, piepende krekelzingen in uwe ooren verdragen kunt, zie daar er een proefjen van, BILD., *Br.* 2, 224 (*bij de toezending der Krekelzangen*).

4) Van kleuren. Schel, schril, schreeuwend. || Een grille kleur (zie MOLEMA 135 *a*).

II) **Bijw.** (van wijze). Op eene grille, t. w. straffe, strakke wijze; strak. || Gril kijken: met wijd opgesperde oogen staren, verbaasd kijken (zie MOLEMA 135 *a* en GRILKIJKER).

Afl. *Vergrellen*, toorn of drift bij iemand gaande maken. Zie voor de verschillende toepassingen MOLEMA 445 *a*.

Samenst. afl. *Grilkijker* (zie ald.).

GRIL (VI), bnw. Misschien verwant aan *Grillen*, rillen, althans met het hierboven behandelde bnw. *gril* moeilijk in verband te brengen. IJzingwekkend, duizelingwekkend; ijzig, griezelig. In Groningen (MOLEMA 135 *a*), te Amsterdam, in de Zaanstreek. || Een gril gezicht (b. v. van eene hoogte, in eene diepte). Hoe gril, dien leidekker daar in de hoogte aan 't werk te zien!

GRILKIJKER — -KIEKER —, znw. m.; mv. *-s*. Van *Gril*, 5de art. (zie ald. onder II) en *Kijken* met *-er*. In Groningen: benaming voor het driekleurig viooltje (*Viola tricolor*). Zie V. HALL, *Landh. Flora*, 27 en MOLEMA 135 *a*.

GRILLEN (I), zw. onz. ww.: *grilde*, *gegrild*. Nnd. *grillen* (DOORNK.-KOOLM.). Rillen, huiveren van koude, van afschuw, in de koorts enz. || Ik eis, en beef, en gril, V. EFFEN, *Spect.* 11, 27.

nter begint er, wee! wat is het koud.
l al, ik tril al, zoo stookt er wat hout.
Winter-lied (bij LE JEUNE, *Proev.* 185).

e mij met een bord vol juinsoep overlaaden;
al grillend door.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 67.

iets grillen (*van* werd bij een bijw. van heen vervangen door *af*; zie Deel I, 831): w. ten gevolge van afkeer of schrik. || Hy n, *He is very averse from* (or *to*) *it*; *he* SEWEL.

lijck dorft ghy, Telemache, na uwen wille e lasteren en schenden (daer af ick grille).
COORNHEERT, *Odyss.* 1, 8 *a*.

hte me uit als ik haar kussen wilde:
zy, met een stem als of zy van mij grilde,
ny, scheer u voort; gy lompert van een vent!
BILD. 4, 257.

b. v. nog GOEVERNEUR, *G. en R.* 215.
elijks *Voor iets grillen*. || Zo iemant schrikt voor nachtgespuis en schimmen, *en St. Gez.* 246.

onpers. ww. *Mij grilt*: ik ben huiverig, wente: „'t grilde mi zoo!".
il (3de art.); *grillig* (2de art.); *grilling*

erig, rillerig, huiverig (MOLEMA 135 *a*).
LEN (II), onz. zw. ww.; alleen de s komt voor. Mnl. *grillen*; verg. mhd. hd. *grellen*. Verg. ook *Gril*, 5de art. Boos, n. || Gransen, grillen, grimmen. *are, murmurare. mordescere. sevire. irasci*, 10 *a*.

Bij J. VOS, *Ged.* 2, 176 komt *grillen* een synoniem van *huilen*; misschien is rukfout voor *gillen*.

op 't geluidt van huilen, schreeuwen, grillen, en, verbaast van zyne zetel zien.

LENMAKER, znw. m.; mv. *-s*. Van art. in de bet. 2, *b*) in den vorm van v. mv. en *Maken* met *-er*. Potsenmaker. || haalde de grillenmaker, dat zyne poetzen ander einde waren aangeregt, dan alleen een iegelyks agterdagt, deeze zaak van verrigten, V. ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 147.

LIG (I), bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Van art. met *-ig*.

v. — 1) In een niet zoozeer ten opzichte eckenis als wel van de meeste toepassingen gebruik. Zie *Gril* in de bet. 1, *d*).
lijk, van personen. Aan plotseling opluchten of neigingen toegevende; in vertoepassingen.
estadig, veranderlijk, wispelturig. || Hy ch zoo grilligh en lichtveyrdigh van zinnen, dat de heer Christiaan Huyghens voor Bodin, Badin (dat's bootsmaaker) HOOFT, *N. H.* 843.

ig volck (*der kooplieden*) en is niet eens gesint, r stelt hem aen gelijck hy 't dienstig vint.
d een Baviaen of diergelijcke Simmen, ...
er slaet het oog ontrent de Papegaey, (*enz.*).
CATS 3, 16 *b*.

hetgeen geacht kan worden den persoon nwoordigen. Ongedurig.

er u eygen kost u niet en plach te smaken,
ije met geen lust uw keucken oyt genaken,
dat uw grillig oog geduerig elders gaet.
CATS 2, 306 *a*.

Godes hoog beleyt ...
t voor al bemerckt en recht te zijn bedacht,
s grillig hert in stilte zy gebragt.
2, 567 *b*.

— Van het brein: onsteld, verward, van streek. || Uw breyn sal grillig zijn, uw sinnen sullen dolen, CATS 2, 104 *b*.

Wacht u t'aller tijt de leden vol te suypen,
Dat maeckt een grillig breyn en baert onguure stuypen.
CATS 2, 590 *b*.

β) Niet bezadigd; niet degelijk.

Wie doet 'er oyt een malle greep,
Die niet en heeft haer nae-gesleep?
En waer doch is een grillig man,
Die niet sijn aenhang maken kan?
CATS 1, 487 *b*.

Hoe soo een schellemstuck oyt kan verdedigt wesen; ...
Het moet, mijns oordeels, zijn een sneeg of grillig man,
Die soo een vuyle daet met glimp verschoonen kan.
2, 264 *b*.

— Bij uitbreiding: loszinnig. || Laet noyt dit grillig volck (*schilders en poëten*) tot uwe kamer naken, CATS 2, 196 *b*.

γ) Veranderziek; woelziek; vandaar: oproerig. || Dathans grillig rot, CATS 2, 229 *a*. Na het grillig volck (*Israël*) van Godt is afgetreden, 2, 230 *a*.

treckt naer 't grillig volck (*de oproerige Parthen*), en
[dat te deser stont,
En royt de muyters uyt tot in den diepsten gront.
CATS 2, 443 *b*.

δ) Ongedurig en woelig door minzucht: dartel, krevel, geil; soms ook maar: speelsch.

Ick achte Phyllis wat te stout,
Mijns oordeels is 't een grillig dier,
Onstuymig om haer eerste vier.
CATS 1, 259 *b*.

als een oudt en grillig wijf
Gaet slapen by een jeugdig lijf.
2, 210 *b*.

— Zeer vaak in dezen zin van hetgeen geacht kan worden een persoon te vertegenwoordigen. || De bobbels van uw grillig bloet, CATS 1, 275 *c*. Ick (bekeef) ... even-staeg ... mijn grillig vleys, 2, VII *b*.

Siet hoe my Rosemont haer jonste feller weygert,
Hoe my dit grilligh hert in meerder lusten steygert.
CATS 1, 40 *a*.

Sy stondt eens ongekleet als vaerdig om te slapen, ...
Hy liet een grillig oog op al haer leden dwalen,
Jae liet een deusig breyn op haer gedaente malen.
2, 566 *a*.

b) Van zaken. — *α*) Veranderlijk, ongestadig. || Raazende staatzucht en grillighe wispeltuurigheit, HOOFT, *N. H.* 737.

— Van of met betrekking tot het Lot. Wisselvallig, ongelijk. || Met een onstuimige onbezuistheid zig aan de grillige leiding van 't geval overgeeven, V. EFFEN, *Spect.* 1, 102. Het grillig lot ter spijt, BILD. 6, 313. Het was als moeide het grillig noodlot zich er mede, LOVELING, *Sophie*, 364.

— In toepassing op het *Rad van Fortuinen* enz. || Het grillig wiel, CATS 2, 416 *a*.

Wie hier wat vreugts geniet, die moet 't haest besuren.
Het is een grillig rat daer in de werelt sweeft.
Ach waer is oyt een hert dat lang in vreugde leeft?
CATS 2, 79 *a*.

β) Niet van bezadigdheid of kalmte van gemoed getuigende (verg. de bet. *a*, *β*): onberedeneerd, overijld, haastig. Bij CATS een zeer gewoon epitheton van *onverstand* in de verschillende beteekenissen en opvattingen van dat woord. Zie, behalve de aangehaalde plaatsen, ook nog CATS 1, 245 *b*; 1, 277 *a*; 2, 416 *a*.

Hoe menig seldsaem hooft, vol grillig onverstant,
Is door een deftig wijf gehouden in den bant.
CATS 1, 319 *a*.

Daer rees, men wist nau hoe, een grillig onverstand,
Siet daer Rehabeam gedreven uyt het Land.
CATS 2, 490 *b*.

— Van uitingen, gedragingen enz. Ongematigd, uitgelaten, toomeloos, overdreven.

(Gy) wil, oock in het leet, aen goede seden dencken; ...
Men vint 'er in het lant, die met een grillig krijten,
Die met een harde vuyst sich op de borsten smijten.
CATS 1, 418 *a*.

Wat Godt de Schepper doet dat moet het schepsel lijden,
En grillig ongelaet is dan vooral te mijden.
2, 341 *b*.

— Een overblijfsel van deze toepassing vindt men nog in de 18de eeuw, t. w. in de uitdrukking *grillige vermaken*: ongeregelde genoegens, ongebondenheden, uitspattingen. || Eene onafgebrokene opvolging van grillige vermaaken en gezondheid verwoestende liefhebberyen voltooit wel rasch den ondergang van familien, *Leev.* 6, 352.

γ) Tot dartelen lust verwekkende, oneerbaar, onkuisch. Verg. de bet. *α*, *δ*). || Schouwt grillig hantgespel, en dertel ongelaet, CATS 1, 299 *a*.

— Van een deuntje: dartel, los, ondeugend.

Een trotse gang, een vreemde sprong,
Een grilligh deuntje dat hy song,
Een knevel van een spitsen baert ...
Dat is hier (*in minnezaken*) veel het listigh net.
CATS 1, 270 *a*.

— Overdrachtelijk van kruiden (b. v. voor minnedranken). Prikkelend, opwekkend, geil makend.

Niet door een geyl bejag van onbekende spijsen,
Dat niet als bobbels maeckt, en doet de leden rijsen,
Niet door een grillig kruyt, dat schuym en winden broet,
Maer door gesonde kost, die al het lichaem voedt.
CATS 1, 388 *a*.

O! 't is een hoog geluck als jonge luyden paren
Met onbedwongen wil, en in haer groene jaren,
En niet door helsch gespoock, of grillig tover-kruyt.
2, 429 *a*.

— *Het grillig mal*: de dartelheid, de minzucht (zie CATS 2, 551 *b*).

2) Met betrekking tot het verstand. Mal, zot, dwaas. Verg. *Gril* in de bet. 1, *c*).

a) Van personen.

De Specht, het grilligh dier, die pickt in alle boomen,
Maer wat de geck begint, ten sijn maer rechte droomen: ...
(O vrient, een eyken boom vereyst al harder pick).
CATS 1, 14 *a*.

— Ook voor: maltentig, kieskeurig, vies. || Indien myne boersche Zanggodin gunstige ooren bejegent, ik zal het voor geluk rekenen, welbewust hoe kiesch en grilligh de tegenwoordige werelt valt, POOT 1, *Voorr.* 1.

Alanswortel, met de witte Wintersbast;
En Peruus weldaad, die aan lage struiken wast,
Maar eedler roem verdient dan Boschahorn en Ceder; ...
Ik zwijg van namen die het grillig vers ontziet.
BILD. 6, 435.

b) Van zaken. Onzinnig, zot. || Het staat my niet voor ... een Vertoog geleezen te hebben, over de Viesheid in spijs en drank, hoe grillig dit gebrek ook zy, en hoe lastig voor die geenen, die zig van 't zelve laten overheeren, v. EFFEN, *Spect.* 7, 97.

3) Naar de thans meest gebruikelijke opvatting. Aan luimen en nukken toegevende; luimig, nukkig. Verg. *Gril* in de bet. 1, *e*).

a) Eigenlijk, van personen. || Hoe kan ik ook anders dan den naam van grillig, van ongelyk aan my zelf ... krygen, *Leev.* 1, 402. God is niet de grillige Jupiter of strenge Saturnus der Heidenen, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 409. De winter ... een even gevaarlijk vijand voor hem, die deze gewesten wil veroveren, als grillig en verraderlijk vriend, wanneer het geluk zijne eerste pogingen bekroont, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 28. Wij zouden ons hem (*Pilatus*) voorstellen als een hooghartigen en grilligen mensch, wien het soms in het hoofd kwam wreed te zijn, zijn gezag te toonen en den geweldenaar te spelen, maar die toch weder *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 4, 299. Dat zij niet meer terug kon deinzen zonder grillig te schijnen, v. LOVELING, *N. Nov.* 176.

— Van vrouwen en meisjes: vol kunsten en kuren.

Wel gy die treurig sit en klaegt, ...
Dat gy een grilligh meysjen vrijt, ...
Indien u slegts de vryster dient,
Soo schep maer moedt, en lyd de pijn.
CATS 1, 501 *b*.

Grilligh trilligh Trilloos kindt
'Khad je dapper wel esint
Waerje niet zoo licht van belghen.
HUYGENS, *Ged.* 1, 166.

— **Aanm.** Voor *Grillig* in toepassing op het Lot, de Fortuin, de Natuur, zie hierboven bij 1, *b*, *α*). In geval van stellige persoonsverbeelding en, in het algemeen, bij schrijvers van den nieuweren tijd, is echter misschien aan *grillig* niet de daar vermelde beteekenis toe te kennen, maar eerder de hier behandelde, t. w. die van: luimig, nukkig, eigenzinnig. || Als had de grillige natuur in een blijden luim dat vroolijke tafereel willen verdubbelen, v. LENNEP, *Rom.* 5, 159. De nooit ontwijkb're nukken Der grillige fortuin, v. LENNEP, *Poët.* 5, 80. Het lot is grillig en onrechtvaardig, *K. Zev.* 2, 94.

b) Van zaken. — *α*) Blijk gevende (*of* dragende) van voort te komen uit een aan luimen onderhevigen geest. || Grillige invallen, *Leev.* 1, 70. Mijne geliefde (had) een grillig humeur, KIST, *Eikenh.* 4, 75. Daar gij uw hart hier op zoo gesteld hebt, en het ons duidelijk gebleken is, dat het alles is behalve eene grillige verkiezing, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 337. Daar deze begeerten, onbepaaldelijk ingewilligd, steeds dwazer, buitensporiger of grilliger worden, v. D. PALM, *Red.* 1, 131. (Ik) kan noch mag ... mij door uwe grillige bedenkingen laten terughouden *enz.*, *K. Zev.* 1, 186. Wanneer zij iets verlangde of een grillig bevel wilde geven, CONSC. 2, 217 *a*.

Wat geeft ge uw' valschen smaak, ontaart door 't waaren [leeren,
In grillige eischen toe, die 't oordeel af moest keeren!
BILD. 6, 417.

β) Onberekenbaar, onvoorzien, willekeurig. Van de „spelingen" der Natuur, van het Lot, enz. || Of ik die salamanderachtigheid van mijn huid aan een grillige speling der natuur, of aan een hardnekkige oefening moet toeschrijven, HASEBROEK, *Waark. en Dr.* 119.

γ) Overdrachtelijk, van de handelingen enz. van een grillig persoon. || Daar de verfranschte juffer doorleerd was in velerlei grillige gauwigheden, hoog en plooide zij den wil harer ouders als warm was, CONSC. 3, 379 *a*.

4) Van zaken van eene ongewone, zonderlinge, „phantastische" gedaante (verg. *Gril*, in de bet. 1). || Grillige lijnen (in een ornament): zoodanige die plotseling van richting veranderen. — Fijn wit zand, in grillige figuren opgeharkt, BOSB.-TOUSS. 1, 7 *a*. Meubelen ... uitgesneden in grillige, grijnzende gedaanten, 1, 294 *a*. Grillige krullen van schitterende kroonen en luchters, KNEPPELH. 7, 208. Oude appelaars, grillig en knoestig, v. BEERS 2, 94. Grillige arabesken, SCHIMMEL 3, 6 *a*. Grillige paddestoelen, ESSER, *Hildeg. v. D.* 12.

belichting, vlammenschijn enz. Phantas-
okachtig. || De beuken blokjes in den
leden grillige glansen spelen op de dicht-
... overgordijnen, ESSER, *Hildeg. v. D.* 115.
. BEAUMONT (38) in de opdracht van zijn
" in woordspeling met dien titel:

(comt) stoutlijck in dees luchte tijt-verdrijver,
wan-geboort. O ver-beroemde Scriver!

Gril in de bet. 2, *b*): die kunsten of
akt. || Grilligh. *Gestuosus*, KIL. Grillig.
Fait des mines avec les mains, V. D. ENDE.
w. (van wijze). — 1) Op eene niet be-
gepaste, hetzij dan overmoedige en ruwe
en oneerbare wijze (verg. de bet. I, 1, *a*,

de jonge bruyt van alle kanten sleuren,
ken van het volck, en hier, en weder daer,...
wat ick magh, houd stille, rouwe gasten,
u geensins vry soo grilligh aen te tasten
u niet en raeckt, een die nu is gevrijt.
CATS 1, 300 *a*.

eene willekeurige wijze; naar willekeur en
(verg. de bet. I, 3). || Als (*de regee-*
de belangen van het hooger onderwijs
treedt, KNEPPELH. 10, 167.
ne zonderlinge, phantastische, spookachtige
g. de bet. I, 4). || Het riviertje de Birs,
in duizende bogten, ... grillig slingert,
7, 18. Een bleeke maanlichtgloor, Die
gs de baren vloog, TEN KATE 1, 361.
e wimpel, die bij 't lelieblanke zeil Zoo
eekt, 7, 84. Terwijl de flikkerende vlam-
lluminatie alleen de laagste takken grillig
, TEN BRINK, *Rom.* 4, 83.
illigheid (zie ald.).

LIG (II), bnw. Van *Grillen*, 1ste art.,

personen. Een gevoel van koude of hui-
ondervindende: rillerig, huiverig (door
ak, enz.).

k heb sulcken vaak, ick ben huvrich en grilligh,
set lijckewel op, al gewillich of ongewilligh.
BREDERO 1, 221.

in den zin van: kouwelijk, kleumsch. ||
Huiverig, krimpig, die dikwijls grilt,
de konde, MARIN. Hoe zyt gy zoo grillig:
dyk? *Ald.*
zaken. Een gevoel van konde teweeg

traks daer aen soo wert mijn hert bestreden,
illigh bloet en koude door de leden,
(soo my docht) door al myn aders joegh.
scheen een koorts, of quade sucht te wesen.
CATS 1, 455 *b*.

het weder. || Het is grillig, huiverig,
, MARIN.
rilligheid, huiverigheid; ook: huivering. ||
eter) is bitteragtig van smaak, en doet
met eene zekere koude grilligheid aan,
N. H. 2, 901.

LIG (III) — GRELLIG —, bnw. Verg.
art. Van de lucht, van het weder; angst
wekkend; onheil spellend. || Grellig,
... schromelijk, fr. *horrible*, SCHUERM.
g weêr! Wat grellige locht! *Ald.*

bl' eerst saft, men deed' de zeylen gieten,
rts daer aen men hiet de stengen schieten (d. i.
[*laten zakken*),
t swerck dat sach 'er grillig uyt.
CATS 1, 460 *b*.

LIG (IV) — GRELLIG —, bnw. Bij
oor: jeuk verwekkende, jeukerig; vurig;
(lat. *pruriens*, *scabiosus*, *scaber*, *scabrosus*).
beteekende mnl. *gril*, bnw. (*grille Willem*;
Dirc de grille; VERDAM 2, 2140) hetzelfde. || Grellighe puyste ... *tumor cum rubore et pruritu*, KIL. Grillich, grellich. *Demangeant*, MELLEMA.

Afl. *Grilligheid*, lust om te krabben, te jeuken (zie KIL. op Grelligheyd).

GRILLIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Van *Grillig*, 1ste art., met *-heid*. De eigenschap of hoedanigheid van grillig te zijn, in verschillende opvattingen.

1) *Grillig* in de bet. I, 2). Malligheid; ook: maltentigheid; in concrete opvatting: dwaze zucht, mal inbeeldsel. || Dat het (t. w. „*viesheid*") niets anders is als eene hebbelyke grilligheid, die te boven is te komen, v. EFFEN, *Spect.* 7, 99.

2) *Grillig* in de bet. I, 3). Onstandvastigheid; veranderlijkheid; luimigheid; nukkigheid. || Een kleine grilligheid staat aan mijn Sexe vrij, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 41. Hoe ons lot ... van anderer gezindheid omtrent ons kan afhangen; ... van enkele luim en grilligheid, v. D. PALM, *Sal.* 7, 14.

Boileau zegt in zijn scherts, dat geen gedierte op aard,
Den mensch in grilligheid en dwaasheid evenaart.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 29.

— Concreet opgevat, met mv. Eene uiting van grilligheid: luim, nuk, kuur, kunst. Verg. *Gril* in de bet. 1, *e*). Meestal in het mv. || Zy ... zyn ... wel zo goed geweest van uwe grilligheden aan uwe temperament, en uwe goede hoedanigheden aan uw hart toe te schryven, *Leev.* 8, 50. Gure Noordenwinden, Of ... grilligheên van 't strenge jaargetij, BILD. 13, 135. Alle hunne wenschen werden vervuld en voorgekomen, hunne grilligheden ingevolgd, v. D. PALM, *Red.* 1, 130. De grilligheden Van algeweldnaars, DA COSTA 1, 403. Een getrouw opvolger der mode in haar meest excentrieke grilligheden, *K. Zev.* 1, 139. Indien zij zijne grilligheden een weinig had geknot en zijne ruwe onbeleefdheden gewijzigd, GORTER, *Lett. St.* 2, 151.

De hoeksteen van 't geloof wordt naar de grilligheden
Van elk wien 't slechts gelust, verlegd en omgekeerd.
BILD. 13, 60.

3) Hetzelfde als *Gril* in de bet. 1). Inval van het oogenblik. || Liefde, zo die op een oogenblik ontstaat, is eene phantasie, eene grilligheid; men weet niet, waar uit die ontstaat, *Leev.* 2, 106.

Aanm. Voor *Grilligheid* in andere beteekenissen, zie *Grillig*, 2de en 4de art., Afl.

Samenst. (als tweede lid, in de bet. 2) *Vorstengrilligheid* (v. LENNEP, *Poët.* 6, 133).

GRILLING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Grillen*, 1ste art., met *-ing*. Rilling, huivering, siddering (van koude, koorts, schrik, eerbied enz.). || Voorts gevoelt zy ... eenighe grilling en hitte by beurten, zonder dorst; 't welk my doet denken, dat er een ... koortse schuilt, HOOFT, *Br.* 3, 178. Myn geest yst, als ick hier om denck, en een grillingh gaet over al myn lyf, VONDEL 4, 203. Het volck ... stont verbaest, en elck ginck een grilling over de leden, wiens beurt het worden zou, 5, 163. Een coude grillingh (*van eerbied*) gingh door buijte- en binne-leden, *Mensch-wordingh* in *Tijdschr.* 11, 125. Trouwen! als ik maar om trouwen deink, zo krijg ik een grilling door al mijn leden, ASSELIJN, *Echtsch.* 39. Dat hy haar taal (t. w. *die van „de Fransche landaard"*) niet als met een koude grilling had konnen aanhoren, v. EFFEN, *Spect.* 3, 223. Gij hebt gelijk van het hoofd met een grilling om te keeren, HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 66.

Wie hem onvoorziens ontmoet,
Voelt een grilling door het bloed.
BOGAERS 1, 193 (*De Noorderreus*).

GRIM (I), znw. m. — daarnevens GRIMME, GRIM, vr. —; zonder mv. Mhd. *grim*, *grimm*, en *grimme*, vr., nhd. *grimm*, m.; verg. mnl. *grimme*, vr. Verg. ook *Grim*, 3de art., bnw. en *Grimmen*, 1ste art., ww. Verstoordheid, toorn; ook: verwoedheid, woede. Verg. *Grimmigheid*. || Grimme. *Fureur*, v. D. ENDE. — In dinen grim en straft mi niet, v. z. v. NIEUVELT, *Souterl.*, *Ps.* 6, 1. *Attollere supercilium.* 't Aensicht in de derde krap setten.... *Ponere supercilium*, de grim aen d'een zijde setten, SARTORIUS, *Adag.* I, 9, n°. 18. Beducht ... Voor Agamemnons grim, VONDEL 2, 391. De rechters ... gaven (hem) 's krijghsvolcx grim, en hevigheyd ten besten, 2, 481. Chajaan en Attila ontviel de grim, en dolk, OUDAAN, *Toneelp.* 130. Dees wijnpers van Gods grim, 269. Gods grim brandbraeckte (*op Sodom*), G. JAPICX in *Hulde aan Gysb.-Jap.* 2, 148. Om den grim des overwinners ... niet te vermeeren, DE BRUNE, *Jok en E.* 140. Zoo een Beer of hond met een spies gestoken of met een steen geworpen word, byt hy met een grooten grim op dezelve, als hadde het de spies of de steen gedaan, LUYKEN, *Jezus en de Z.* 148 (zie ook 98).

Rijs Heer, en met ontsteken ijver,
Val op de grim van mijn' verdrijver.
HOOFT, *Ged.* 1, 280.

Nu doe ick (*het „bijtende" kusje*) eens het hart in ziel ge-
[nuchten swemmen,
Nu wil ik wederom den loop daar van wat stremmen,
En bezigh myn gebit; ick mengel grim en vree,
En meerdere 't genucht door aengename wee.
DE BRUNE, *Wetst.* 1, 176.

Hoe veel wenschelyker 't is,
Nydigheit en grim te wekken
Dan beklagh en deerenis.
FOOT 3, 54.

Welaan, hernam de Vorsch. Gy hebt mijn grim bevredigd,
Mijn stamhuis niet gekrenkt, en 't uwe groots verdedigd.
BILD. 3, 66.

Men stampvoet, blikoogt, vloekt, en zweert:
De vriendschap was in grim verkeerd!
STARING 3, 101.

Zie voorts b. v. nog *Vlaerd. Redenr.-bergh*, 35; BILD. 9, 181; BOGAERS 1, 83 en 2, 82, GOEVERNEUR, *G. en R.* 11.

— *Een Govert Grim*: grompot, kniesoor, zuurmuil. || Ik zou nog wel eens willen weeten, welk een Meffert Luim, of Govert Grim toch bedagt heeft, om de eene helft van het Menschelyke geslagt onnut voor het andere te maaken, *Blank.* 2, 32 (zie ook 2, 17).

Afl. *Grimmig* (zie ald.).

GRIM (II), znw. vr., mv. *-men*. Een thans verouderd woord voor: masker, momaangezicht. Daarnevens, met lange *i*, GRIJM, dat overeenkomt met onr. *gríma*, ags. *gríma*, deensch *grime*, masker (hierbij ook dial. nnr. *grim* (*ii*), schrikgestalte). Vergelijk hierbij Oudgerm. persoonsnamen als b. v. *Isegrim* (*Isangrim*, *Isangrín*). || Mijn heeren vanden gerechte deser stede (auctoriseeren) waeckers en des heeren Dienaers off te nemen die Instrumenten, momme clederen ende Grymen oft momaensichten van den ghenen *enz.*, *Keurb. v. Amst.*, Ltr. *G*, fol. CLXXXI *b* (bij TER GOUW, *Volksverm.* 198: grimmen).

Het aensicht magher is bleeck als een doode schim,
Het voor-hoofd is beploeght met rimpels, als een grim.
De mond is teenemael beset met swarte tanden.
BODECH. BENNINGH, *Oorlofd.* 55.

Aanm. Zie nog eene (ten onrechte verdachte) plaats voor *grijm* vermeld onder GRIJN, 2de art.

GRIM (III), bnw. en bijw. Ohd. *grim*, *grimmi*, mhd. *grim*, *grimme*, nhd., nnd. *grimm*, onr. *grimr*, nnr. *grim(m)*, deensch *grim*, zw. *grym*, osaks., ags. *grim(m)*, eng. *grim*, ofri. *grim*. Onvriendelijk, afschrikkend, barsch, bar; ook: fel, toornig.

1) Eigenlijk van levende wezens en hetgeen als zoodanig gedacht wordt. || Grim. Ger. Sax. *Serus*, *atrox*, *teter*, *ferus*, *ferox*, *torvus*, KIL. — De grimme Noordzeebaren, v. LENNEP, *Poët.* 1, 80.

2) Overdrachtelijk. Van den toorn: fel.

inden strick verwert
Van synen grimmen toorn, die altijdt na der zielen
En na den lichaem u zal treden op de hielen.
VONDEL 1, 81.

Samenst. afl. *Grimspijtig*, vol grimmigen spijt („Haer *grim-spijtich* gnorren oft twisten", *Constthoon. Juw.* 172); *grimzichtig*, met grim aangezicht („Grim-sichtigh. *Torvus*", KIL.).

GRIMAANZICHT, znw. onz., mv. -en. Grijnzend aangezicht (zie GRIMMEN, 1ste art., in de bet. 2); bij uitbreiding: iemand met een grijnzend gezicht; grijnsbek, grimbek. || Soo dat wanneerse (*de Kaffers*) ons sien, ende wit gecleet volck, houdender haren spot met, ende belacchen ons, als Monstren en Grimaensichten, v. LINSCHOTEN, *Itiner.* 60 *b*.

GRIMAS, znw. vr., mv. *-sen*. Het Fransche woord *grimace* (sp. *grimazo*), waarvan ook zoowel nhd. *grama(n)ze* (17de eeuw) als *grimasse*. Behalve in den genoemden en thans alleen gebruikelijken vorm komt het woord bij ons in nog tal van andere gedaanten voor, t. w. als *grimmagie*, *grimmaatse*, *grimmaasse*, *grimatse*, *grammatse*, *gram(m)etse*, *gremetse*, *gremutse* (*-moetse*), *grimmas*; soms wordt ook de Fransche spelling *grimace* behouden.

Omtrent de afleiding van het Romaansche woord is niets met zekerheid te zeggen; men heeft het o. a. van germ. (onr., ags.) *grima*, masker (vermeld bij GRIM, 2de art.) willen afleiden (zie voorts KÖRTING, *Rom. Wtb.*, n°. 3770); op de Nederlandsche vormen heeft stellig het bnw. *grim* (en wellicht ook het bnw. *gram*) invloed gehad. Nog moeten om overeenkomst in beteekenis of gelijkenis in vorm vermeld worden: *gramelle* (hetzelfde als *grimmagie* bij MELLEMA; verg. *Gremeelen*: *grenicken*, ww. bij KILIAAN) en *gramaatje(s)* (SCHUERM.).

1) Eigenlijk. — *a*) Grijnzende vertrekking van het gelaat. || Grammetse, gremetse. Fland. *j. grimmagie*, KIL. Grimmagie. *Depravatio oris*. Gal. *grimace*, *Ald.* Grimassen, grimatsen, gramatsen. Grynzing, verdraaying, scheeftrekking van den mond, MARIN. Gramatsen, grammatsen, grammoetsen (SCHUERM.). — Apenbesien, om dat de gene die veel van dese vruchten eten ... van grimmagien, vreemde zeden, springen ende meer ander botsen de Simmen oft Apen gelijck schijnen te wesen, DODON. 1522 *a*. Dewyl hy (*een „panlikker"*) sulx (t. w. *zijn maal*) niet dierder, als met Apenmunt, dat is te seggen, met vriendelyke mynen en grimassen betaalt, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 9.

Wat green hier overal, waer 't op een vlughten ging,
Een wilde woestheit, een gestaltverwisseling,
In leden en in leest! ... Wat ziet men al grimmassen
In Engletronien nu zweemen naer de hel.
VONDEL 6, 285 (*Lucifer*).

— *Eene grimas zetten*, een grijnzenden trek aannemen, een grijnzend gezicht trekken. || Een fluitenist (begon) in het dolhuis op zijn Duitsche fluit ... te blazen, waarop terstont elck kranckzinnigh hooft eenen byzonderen toon en grimmas zette, naer den ongelijcken temper en inbeeldinge der ontstelde herssenen; d'een *enz.*, VONDEL 7, 33. Wanneer het dier (*een aap*), een sprong doende, op de richel der schouwe vloog, ... alwaar het veel vremde grimatsen zettende, ... met den Edelman scheen te spotten, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 87.

— *Grimassen maken*: leelijke gezichten trekken. Zie echter ook onder de bet. 2). || Grimmagien maken, ziet Greynasen, MELLEMA. — Zulcke leggen haere devotie op de pijn-banck, om haer droeve grimmaetzen te doen maecken: ghelijck ofmen niet en konde zaligh werden, zonder ghefronst en schroomelick te wezen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 161.

Baste, al stillekens, ick hees ghenoegh van die muffe mis-[kienen Retrosynen,
En moockt geen grimmaassen met ou ensicht, moockt asse-kick bonne mynen.
BREDERO 2, 160.

b) Evenals *grijns* (zie ald. de bet. 3) wordt ook *grimas* wel toegepast op een gezicht dat van nature (niet door tijdelijke of willekeurige gelaatsvertrekking) eene grijnzende, afkeerwekkende, verschrikkelijke uitdrukking heeft. || o Katilyne, die ... voor de grimmassen der Razernyen schrickt, VONDEL 5, 315 (lat. *furiarumque ora trementem*).

Zoo komt wanschaepenheit opdondren in dees dry,
Een dry-oneenigheit, dry hoofden, dry grimmassen.
VONDEL 9, 583.

wreede wilden en verslindende Barbaeren,
En Angolezers, om krijgsmannen te vervaeren,
Met hun grimmassen en afgrijsselijk gezicht.
ANTONIDES 1, 16.

— Bij uitbreiding voor eene geheele gestalte. Schrikgestalte, spookbeeld.

hoe ydele verbeeldingen ons deeren,
Wanneer d' ontstelde maegh de dampen opwaert jaeght;
En d' oogen schricken voor de spoocken en grimmassen,
Als rijzende uit den poel des afgronts dootsch en naer.
VONDEL 12, 40.

c) Schrik aanjagende gelaatsuitdrukking, hetzij als gevolg van eene opzettelijke gelaatsvertrekking (zie de bet. *a*), hetzij van nature aan het gelaat eigen (zie de bet. *b*); dreigend gelaat, dreigend uiterlijk.

Laetme (*Adelaert*) gaen den schutter zelf verrassen.
Rechtschapen karel past op dootshooft noch grimmassen
Van grijns of schors des doots, die kinders hier vervaert.
VONDEL 5, 666 (*Leeuwendalers*).

Noch spant de Schilderkunst de kroon by brave Heeren,
En zwicht voor onverstant, noch geen grimmas van Nijt.
12, 42.

— Bij VONDEL en die hem hebben nagevolgd in toepassing op het grimmig gelaat van den Dood. || Noit was mijn hart in 't velt voor 's doots grimmas vervaert, VONDEL 9, 304. Wat schroomtghe uit los mistrouwen Van grijnzen en grimmas der koude en kille doot, Voor duistren jammerpoel? 11, 789. Zonder vrees voor 's doots grimmas, ANTONIDES 2, 176.

— In 't mv. De verschrikkingen des doods. || Begrimt van 's doots grimmassen ... droef en naer, VONDEL 8, 109. Vervaart voor doots grimmassen, VOLLENHOVE, *Poëzy*, 209.

Kon Kruitman door de kracht der artseny gewassen
De doot niet keeren, en heur raezende grimmassen?
POOT 1, 253.

2) Bij uitbreiding. In 't mv., als collectief, in toepassing op allerlei gebaren met gelaat, handen en voeten. Ongewone lichaamswendingen, kromme sprongen, capriolen. || Bisarde grimassen, BREDERO 1, 346. Geschiedenissen, als hoe Paris Helena ontscheecte ..., die en derghelijcke stof conden de Mimi te kennen gheven deur grimmatsen sonder spreken, z. STEVIN, *Gedacht.* 2, 23. Een Compagnie swarte Soldaten ... die ... met Schilden en Swaerden, vele grammassen en apen-kuren, tot een kortswijl, quamen in 't werck te stellen, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie*, 1, 77. Om de vremde fratsen en grammatsen van deze menschen, als de drank in hun begint te werken, af te zien, DE BRUYN, *Reizen*, 2, 76 *a*. De gehuyrde lijck-huylsters ..., die de uytvaerden, met haer gehuyl, en ysselicke grammatzen, schenen te heyligen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 293. Wat vremder grimmatsen, wat ouboliger, en ongeloovelicker dingen, werden op Kermissen en Iaer merckten, deur beesten en on-vernuftige schepselen vertoont, DE BRUNE, *Embl.* 197.

Een stijl, die hij klemt, schudt hem af in de plassen
Dáár spartelt hij rond met de vreemdste grimassen.
BOGAERS 1, 335.

— *Grimassen maken*: zonderlinge gebaren maken. || Hy dede ook also met syne besweeringen, dat is met sijne babbeleguichjes en grimatsen die hy maakte, om der omstanders ogen af te trekken, dat sy niet souden sien wat dat hy dede, BEKKER, *Betov. Wer.* 4, 86. Wanneer ik na lang ... grimassen maken tusschen kaars en muur ... uitriep: 't is gekheid, de schimmen! BILD., *Br.* 4, 145.

— In toepassing op malle handelingen: kuren, kunsten, fratsen. || Wat voor grimassen, ... grillen, malle kunsten zyn dat? MARIN. — Hare vriendin, in een slaap gedompeld, waaruit die nu door geen gegil of vrouwelijke grimassen ontwaken zou, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 82.

— *Koude grimassen*: malle, onnoodige fratsen. Voor *koud* in den zin van: overbodig, overtolllig verg. b. v. ook *koude drukte.* || Een zotte Hoveling ... zag een koper konfoir op tafel brengen. Met koude grimatsen begon hy den reuk van dat metaal te laken. Zeggende *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 31.

3) Figuurlijk of bij vergelijking. In 't mv., collectief: allerlei onoprechtheid, geveinsdheid, gemaaktheid, kunstenarij. || Conon ... begon onder de hant te practiseren de middelen om Jonien en Aeolien weder te stellen onder de heerschappie der Ghemeene sake van Athenen. Sijne grimmagien ontdeckt zijnde, Tiribasus, Stadthouder van Sardis, badt hem tot daer toe te comen, om *enz.*, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 545 *b*. Alle myne afkeerigheden van het Buitenleven waren grimaces, *Leev.* 6, 49. Gemaaktheid, grimaces; je lui 'er lach zelf is zo grimmig, dat men wel zien kan, hoe weinig hy van het hart opryst, *Blank.* 1, 138. Anderen beweeren, dat die zwaarigheden (*van Filips II om geweld tegen den paus te gebruiken*) enkele grimatsen en louter geveinsd waren, *Algem. Bibl.* 1, 120. We houden vriendschap noch buurschap samen; hij en ik lijken den ander niet; wij weten het van elkaâr en valsche grimassen strijden met mijn begrip van cordate rondheid, BOSB.-TOUSS. 3, 499 *a*.

Afl. *Grimassen*, ww. (zie ald.).

Samenst. *Grimashoorn*, bij CHOMEL, *Verv.* 6187 *a*, benaming voor zekeren Stekelhoorn (*Murex anus*).

— Als tweede lid (in de bet. 3) *Schijngrimas*, schijnvertoon („IJdle *schijngrimassen* Van valsche needrigheid", BILD. 12, 333).

GRIMASSEN, onz. en bedr. zw. ww.: *grimaste, gegrimast.* Fr. *grimacer.* Van *Grimas* (zie ald.).

1) **Onz.** Grimassen maken, gezichten trekken, grijnzen.

Onder 't piepen, brullen, bassen,
Vlammespuwen, en grimmassen,
Van 't veelhoofdigh helsch gespan.
VONDEL 7, 785.

Een duiveltje springt rond-end-om in mijn hart, ...
Dat spot met het liefste, dat grijnst en grimast:
De bron van mijn gruwlen, mijn daemon, mijn last.
DE GENESTET 1, 250.

2) **Bedr.** Door grimassen nabootsen.

Men trommelt, fluit, trompet, en springht
Met bellen aan, men veelt, en singht,
Men gaat op stelten, hoofd, en hand,
Men buitelt op 't besteende sand.
Wie best den Sot grimassen kan,
Is onbekent de wyste man.
SIX V. CHAND. 80.

GRIMBEK, znw. m. (soms vr.), mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Grimmen*, 1ste art., en *Bek* in de bet. van gezicht. Een grimmend gezicht; bij uitbreiding: iemand met een grimmend gezicht.

1) *Grimmen* in de bet. 1). Grompot; zuurmuil; knorrig, ontevreden wezen. || Ik heb my altoos afgehouden van twee soorten van menschen, van allemansvrienden en van grimbekken, *Burg.* 257.

2) *Grimmen* in de bet. 2, *b*): grienen, huilen. Huilebalk (V. DALE).

Aanm. Voor *grimbek* in de bet.: grijnzend gelaat zie *Grimbekken*.

Afl. *Grimbekken.*

GRIMBEKKEN, onz. zw. ww.: *grimbekte, gegrimbekt*. Van *Grimbek*. Een grimbek, een grijnzend gezicht trekken; schamper grijnzen. || Toen de bocken zoo lelijck grimbeckten, VONDEL 5, 44. Hy (*Samson*) grimbeckt onder 't maelen, En knarssetant van spijt, 9, 160.

Hier schuimbeckt d' afgodist, daer lastert een rabbijn.
Dan grimbeckt Epikuur, dan schimpt de Stoicijn.
VONDEL 10, 214.

GRIMBERG — GRIMBERGEN —. Eigenlijk de naam van twee plaatsen (eene nabij Vilvoorde, de andere nabij Wierden in Overijsel), maar in de hieronder vermelde zegswijze gelijk te stellen met geheel of gedeeltelijk verzonnen plaatsnamen als *Botterdam, Kalishoek, Leugenghem, Nergenshuizen* en derg. *Grimberg* is dan schertsenderwijze voorgesteld als de plaats waar men *grimt*, gromt, zuur kijkt (zie GRIMMEN, 1ste art. in de bet. 1, *b*), en waar dus de knorrepotten thuis hooren of vandaan komen.

— Zegsw. *Van Grimberg* (of *Grimbergen*) *zijn* (of *komen*): een knorrepot, een ijzegrim zijn; knorrig van humeur zijn. || Grimt niet, soo ghy van Grimbergen niet zijt, SARTORIUS, *Adag.* III, 4, n°. 51. Hy ziet 'er uit, als of hy van Grimberg was, TUINMAN 1, 217.

GRIMLACH, znw. m.; mv. *-en*, doch zeldzaam; verkl. *-je*. Uit *Grimmen*, 1ste art., en *Lach*. Een lach waarbij men grimt, waarbij het gelaat in eene grimmende plooi wordt vertrokken. Op zich zelf geen woord van noodzakelijk ongunstige beteekenis hoezeer het tegenwoordig gebruik er die bij uitsluiting aan hecht. Zie de verschillende opvattingen hieronder en verder, voor de geschiedenis van het woord, uitvoerig bij GLIMLACH, Hist. en Syn.

1) Eene lachende vertrekking van het gelaat, een glimlach, als uiting eener vriendelijke gezindheid, eener zachte aandoening, althans zeker niet als uiting van ironisch medelijden, van spot, van twijfel enz. Verg. trouwens *grimmen* in de bet. 2, *c*). In deze onzijdige opvatting thans nog b. v. te Leiden in gebruik. || Grimlach. *Souris*, V. D. ENDE. Zy zag hem aan met een aangenaame, een gekscheerende grimlagch: ... *avec un agréable sourire, avec un souris moqueur*, MARIN. — 't Gevaarlyk Minnewicht ... Weet, door een grimlagch, hen tot vrede of kryg te dwingen, FEITAMA, *Henr. de Gr.* 173. Een zekere inimitable manier, van, onder een klein grimlagje, zoetjes te schuddebollen, 't geen een gansch aardige equivoque maakt, dewyl de een het zelve neemt voor een teeken van approbatie, en d'ander voor een blyk van afkeuring en veragting, V. EFFEN, *Spect.* 12, 123. Wel, lieve vriend, antwoordde hij hierop met een grimlach, wat is het dan gelukkig, dat ons gesprek toevallig dien loop heeft genomen, V. HEUSDE, *Br. over H. O.* 94.

Ik zou voor 's aardrijks troon van u een aanblik koopen.
Een grimlach van uw mond stelt mij den hemel open.
Uw stem, uw zilvren stem, ENZ.
WIBELIUS, *Mengs.* 4, 43.

— *Een pijnlijke grimlach*, een weemoedig lachende trek. || Soms kon Tante, in diep gepeins of treurige herinneringen verloren, uren sprakeloos zitten turen, terwijl haar oog zijnen glans verloor, een pijnlijke grimlach haren mond omzweefde, *enz.*, BERGMANN, *Staas*, 48.

2) In minder gunstigen zin, hoewel de ongunstige kleur meer door de bijgevoegde bepaling gegeven wordt, dan dat die eigenlijk in het woord *grimlach* zelf gelegen is. Het hedendaagsch gebruik vooral verkiest echter bij dusdanige bepalingen *grimlach* boven *glimlach*. Onaangename, minachtende, verachtelijke vertrekking van het gelaat; grijnslach. || Hy (zal) niet kwalyk doen, met zomtyds, wanneer 't overig gezelschap goed vind te lacchen, zig maar een vies grimlagje te laten ontslippen, om daar door te doen geloven, dat hy 't zelfde zout met de anderen geenzins in de voortgebragte koddigheden smaakt, V. EFFEN, *Spect.* 9, 235. Het gansche land was slechts een troosteloos huisgezin, hetwelk zijnen vader (*Willem den Zwijger*) beweende: de trotsche vijand aanschouwde het van buiten, met eenen dreigenden grimlach, STIJL, *Opk.* 191. Ik verbeeld mij, dat zich op uw gelaat een helsche grimlach van vreugde vertoonen zal, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 331. Dan was hare geheele houding ingerigt om te tergen; een kwaadaardige grimlach zag men op haar gelaat, V. D. PALM, *Sal.* 7, 107. „Je schijnt mij toe, een zeer voorzichtig jong mensch te zijn, mijn Heer Drenkelaer", zeide Flinck, met een spottenden grimlach, *K. Zev.* 5, 37. De Heer van Lederdam (roes) Met schamp'ren grimlach van zijn zetel, V. LENNEP, *Poët.* 1, 31. Met zijnen helschen grimlach, BERGMANN, *Nov.* 97.

3) In bepaaldelijk ongunstigen zin, geheel op zich zelf, zonder bepaling. Grimmige, kwaadaardige, hatelijke vertrekking van het gelaat; kwaadaardige grijns. || Daar by wist hy al 't geen hy bybragt, met zulke grimlagchen, en met zo een uitjouwend gelaat, te verzellen, dat de ander wel haast in confusie gebragt wierd, V. EFFEN, *Spect.* 6, 151. Geen glim-, maar een grim-, ja een grijnslach zoo boosaardig, dat *enz.*, *K. Zev.* 3, 217. Viel Dubois in met zijn gewonen grimlach, BOSB.-TOUSS. 2, 345 *b*.

En gluipend naar de slagtbank neer,
Een grimlach op het norsch gelaat,
Verguisde hij met schimp en smaad
Den lijder en zijn beuzelleer'.
TOLLENS 6, 136.

Syn. *Glimlach, Grijnslach, Grimlach.* Zie GLIMLACH, Hist. en Syn. (kol. 80).

Afl. *Grimlachen.*

GRIMLACHEN, onz. zw. ww.: *grimlachte, gegrimlacht*. Van GRIMLACH.

1) Het gelaat tot een vriendelijken, liefelijken, vroolijken of fijnen lach plooien. Verg. *Grimlach* in de bet. 1). || (Ik) zag ... dikmaals gem: Heer grimlachen, op eene wyze die my fyn voorkwam, en een verstandig man scheen af te beelden, V. EFFEN, *Spect.* 1, 14. De laatsten waren als om [illegible] door haare gedurige Manoeuvres met [illegible] gemompel jegens elkander, en gr[illegible] aandagt der allersandagtigsten [illegible] 5, 330. Zij grimlachte

HAAFNER, *Pal.* 2, 124. Droef grimlachend, wees Berthold op de beeltenissen, die door den rouwkring waren omvat, CONSC. 2, 375 *a*.

Maer eer die (*een gezant*) kwam, scheen hy (*Lodewijk XIV*) grimlachend' te verschoonen
Het ydele gelaet, het geen hy ging vertoonen.
DROSTE, *Overbl.* 53.

De schipper zweer) Dat hy sou, was 't op 't lant, ons [daer wat anders leeren.
Toen seyde Sommelsdyk grimlaggend': leg eens aen,
En soo gy dan met my durft op den oever gaen
Sal ik een ducaton verbeuren, en u geven.
151.

De prins ging met zyn' vrind zich by Kalypso voegen.
Zy grimlachte op hun komst, om door een valsch genoegen
Den angst te dekken, dien ze in 't hart had uit te staan.
FEITAMA, *Telem.* 77 (zie ook 78 en 112).

Maar 't daavren van mijn schild klinkt d' ouden Held in de [ooren.
Hij kent dien wapenroep, en grimlacht hem te hooren.
BILD. 2, 135.

De Koning is gestorven: zijn zoon begreep hem niet;
In louter rozenkleuren vertoont zich hem 't verschiet.
Hij grimlacht onder 't purper *enz.*
BOGAERS 1, 307.

2) In minder gunstigen zin, hoewel de ongunstige kleur toch eigenlijk meer door de bijgevoegde bepalingen gegeven wordt. Verg. *Grimlach* in de bet. 2). || Bitter grimlachte (Minotti) op dat woord, v. LENNEP, *Poët.* 6, 196. Mij met zijne grijze oogen als een wondertje aankijkend, grimlachte hij spottend, BERGMANN, *Staas*, 114.

— *In de vuist grimlachen*: zich heimelijk op hatelijke wijze verheugen.

(Een boosheid) ... waard den disch van Molochs-feest- [genooten,
En waard de Priesterschap die zulk een stuk bekranst,
En grimlacht in de vuist, en om die gruw'len danst.
OUDAAN, *Poëzy*, 1, 220.

Terwijl veel watergoôn uit heimelyke nyt
Grimlachen in hun vuist, om zulk een bits verwyt.
ANTONIDES 1, 87.

— Twijfelachtig, doch waarschijnlijk niet al te gunstig is de beteekenis van *grimlachen* in de volgende aanhalingen. || Het wijf (*eene monstervrouw*) siet op, en grimlacht hen eens aan, LUYKEN, *D. Lier*, 116.

Kunst. Gy grimlagcht als ik u bekyf.
Gy schept vermaak als gy m' in gramschap kunt [ontsteeken.
Socr. Ik grimlagch nooit om u; maar wel om uw' gebreken.
LANGENDIJK 4, 2.

3) Het gelaat tot een kwaadaardigen, hatelijken, valschen lach vertrekken. Zie *Grimlach* in de bet. 3). In deze beteekenis ook in het Nd. bekend (*Brem. Wtb.*: DOORNK.-KOOLM.). || Freêrijk was gedurende deze toespraak beurtelings bleek en rood geworden. ... Een zekere maat van leedvermaak deed hem echter ten laatste grimlachen, SCHIMMEL 1, 211 *b*.

Toen, toen zloeg Amstels Beurs, in d' opgang harer jeugd,
Aan 't wagg'len, en de nijd grimlachte alree van vreugd.
LOOTS, *De Beurs v. Amst.* 21.

Aanm. Bij ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 162, is sprake van iemand die „hoorbaar grimlacht" over zijn eigen goed overleg; de bedoeling is zeker dat hij den bekenden, van zeker grommend keelgeluid vergezeld gaanden lach van innig zelfbehagen hooren liet; verg. *Grimniken* in de bet. 1, *b*).

Syn. *Glimlachen, Grijnslachen, Grimlachen.* Zie bij GLIMLACH, Hist. en Syn. (kol. 80).

GRIMMELEN (1), onz. en onpers. zw. ww.: *grimmelde, gegrimmeld.* Zie ook de bijvormen GRIEMELEN en KRIMMELEN, KRIEMELEN (voor de afwisseling tusschen *gr* en *kr* zie bij GRIELEN, 2de art.).

I) Als onz. ww. — 1) Eigenlijk van menschen en dieren. In dichte menigte bijeen zijn en zich woelend door elkander bewegen. Door elkander wemelen, wremelen, krielen, krioelen. || Grimmelen, Grielen. Krioelen, in meenigte verschynen. *Fourmiller, abonder*, MARIN. — Men hoortse (*slangen*) biesen, en men sietse yslijck grimmelen, VONDEL 2, 609. Toen grimmelden stockoude mannen, en vrouwen, en kinders ... uit nieuwsgierigheit, op torens, daken en huizen, 5, 397. Grimmelende mieren, 6, 250.

Zy grimmelen op 't velt, zoo zwart als mieren;
En zamelen dien gragen morgenbuit (*het manna*).
VONDEL 4, 470.

— Met een collectief als onderwerp. || Om de wonden van Silarus ... vlieght en grimmelt de horsel, VONDEL 5, 109. Daer schijnt een wonderlijck gedierte te grimmelen, 5, 127. Datter een mierennest van alle zonden krielt en grimmelt, DE BRUNE, *Bank.* 1, 454. Hy vliegt in 't midden van de grimmelende schaar, ROTGANS, *W. III.* 2, 13.

Het volck vergaêrt, om hier de Heemraet te verbeiden.
Wat grimmelt' er een drang van menschen onder een.
VONDEL 5, 624.

(*de mensch*) ziet het Engelsdom zoo diep, zoo laegh, [beneên
Zijn voettapijt, in stof vast grimmelen, als wormen.
6, 240.

— Soms van zaken. In rijken overvloed en verscheidenheid aanwezig zijn.

Soet is het Wijf, *enz.*
Soet is de Knecht; nu wordter gevraeght,
Dewijl men by u alle soetigheyt siet grimmelen,
Hoe komt dat t'uwaerts de Vijgen verschimmelen?
VISSCHER, *Brabb.* 13.

2) Van ruimten. Met eene dichte en wriemelende menigte vervuld zijn. || De grimmelende straaten, ROTGANS, *W. III.* 1, 83.

Wat vloejd' 'er volx, dat pas? wat grimmelden de gassen?
Hoe hadden schuit en jaght gevloert de groote plassen?
HOOFT, *Ged.* 1, 209.

Het aertrijck grimmelt 'er, van menschen overlast,
En dieren, bosschen, stroom- en veltgodin, en steden.
VONDEL 11, 340.

— Zeer gewoon met eene bepaling, waarin is uitgedrukt waar*van* het ergens wemelt, krioelt, „leeft". || Spier, dat swart van pleyters grimmelt, VONDEL 3, 32. De wegen grimmelen van de menighten, die naer het ... hof spoeden, 5, 374. De velden grimmelen van schilden en van troepen, 8, 488. De watren grimmelen van monstren, 11, 71. Indien 'er de land-dieren seldsaam zyn, de Zee in tegendeel grimmelt er van visch, HAWKESWORTH, *Reiz.* 276.

Een schip, een schip van van 't Vaaderland!
De reede grimmelt bol, en dik,
Van volk *enz.*
SIX V. CHAND. 482.

— Bij vergelijking, met betrekking tot verkeerde of onaangename zaken die in iets in groote menigte aanwezig zijn of worden aangetroffen. Vol zijn (van), vervuld zijn (met). || De contradictiën en inconsequentien waar van de zelve Missive grimmelt, *Verv. op* WAGEN. 34, 196. Kunt gij mij een rekening van uw timmerman, van uw schrijnwerker, van uw kamerbehanger toonen die niet grimmelt van de armzaligste fouten? BEETS, *Versch.* 1, 6.

Wat weet gy (*vrekken*) weinigh hoe het gelt
Voor broot en wyn dient uitgetelt,
Terwyl uw kop van zorgen grimmelt!
POOT 2, 46.

3) Van door de lucht bewogen stofdeeltjes: door elkander wemelen. Zie *Griemelen* in de bet. 2).

Ik zag er duizenden (*Pijnen*) met onherkenbre leden; ...
Ik zag ze, als grimlend stof, gewelf en grond bedekken,
Als zwermend ongediert door lucht en dampkolk trekken.
BILD. 6, 401.

II) Als onpers. ww. Met eene dichte, beweeglijke menigte vervuld zijn; verg. *het wemelt, het krioelt.*

1) Absoluut. || Als het post-berdeken uyt-hanght, het grimmelt en krielt daer (*aan het posthuis*), als mieren, die de nest ontdeckt wert, DE BRUNE, *Bank.* 290. Een Poel, die soo vol Visch was, dat het grimmelde, STRUYS, *Reys.* 355.

O!, hoe schaatert de wei, en 't boschje?
Sie hoe grimmelt het, in de rivier.
Sie hoe weemelt het, in den vyver.
SIX V. CHAND. 533.

(De kust van Vrankrijk) ... ziet nu vloot op vloot
Aendrijven in haer rijken schoot,
Het grimmelt op de strant en straten.
ANTONIDES 2, 48.

— Met eene bepaling als boven bij I, 2). || In de poorten, op de muuren, grimmeld' het van volk, HOOFT, *N. H.* 87. Het grimmelt hier (*op Nangasaki*) van alderley Kooplieden, STRUYS, *Reys.* 63. Het grimmelt van 't gewormte uit dezen drek gekropen, OUDAAN, *Poëzy*, 3, 524. En dat nog wel in een tijd, dat het van dieven en struikroovers grimmelt, V. LENNEP, *Rom.* 4, 47. Ook in die stad grimmelt het van Geuzen en vagebonden, SCHIMMEL 1, 176 *b*.

— Bij vergelijking.

Verzekert ghy het zeegevaer;
Wat borgh zal uw' verzekeraer
Verzekren van uw scha te boeten,
Daer 't grimmelt van onzekerheên?
VONDEL 4, 23 (*Aen de beurs v. Amst.*).

Afl. *Grimmel*, in de uitdrukking: *te grimmel*, in grimmelende menigte („Hy sprack: en op sijn machtigh woordt Quam boos gewormt *te grimmel* voort", CAMPHUYZEN, *Ps.* 105, 15).

— *Gegrimmel*, gewoel, gewemel, gewriemel („In 't midden van 't *gegrimmel* stont den Konink", VALENTIJN, *Ovid.* 2, 142).

Samenst. *Uitgrimmelen*, in grimmelende, krielende menigte voortbrengen („De rivier sal de Kick-vorschen *uyt grimmelen*", MARIUS, *Amstelred. Eer ende Opc.* 29).

GRIMMELEN (II), onz. zw. ww.: *grimmelde, gegrimmeld.* Een gevoel van kriebeling, van jeukte hebben; ongedurig, kriebelig, ongeduldig zijn. Tot nog toe alleen bij BERKHEY aangetroffen. || Wanneer ik ... van honger grimmelde, BERKHEY, *Eerb. Proef k.* 304. De helden grimmelden van ijver op de vloot, BERKHEY, *Zeetriumph*, 299.

GRIMMELEN (III), bedr. zw. ww.: *grimmelde, gegrimmeld.* Een bijvorm van GREMELEN (zie ald., 1ste art.); verg. ook GRIJM. Vuil maken, bevlekken.

Afl. *Begrimmelen*, besmetten („Gheen zoo stercke ziele, die niet eenighsins, door quaed ghezelschap besmeurt en *begrimmelt* wert", DE BRUNE, *Bank.* 1, 70).

GRIMMELEN (IV), — GRIJMELEN —, onz. zw. ww.: *grimmelde, gegrimmeld.* In Zuid-Nederland: boteren, hotten, karrelen (van melk); schiften (van pap). Zie DE BO² 342 *b*.

GRIMMEN (I), onz. zw. ww.: *grimde, gegrimd.* Mnl. *grimmen, gremmen.* Verg. hierbij het st. ww. osaks., ags. *grimman*, mhd., mnd. *grimmen* en voorts GRIM, 1ste en 3de art., alsmede GRIMMIG.

1) Uiting geven aan toorn of verstoordheid.

a) In 't algemeen. Zeer toornig zijn, woeden. Verg. de beteekenis van het woord in de Oudgermaansche dialecten. || Grimmen, verbolgen, oft zeer toornich zijn. *Estre fort courroucé*, PLANT. — *Furere*, KIL.

b) Dreigend gelaat toonen, grimmig zien, onvriendelijk kijken. Verg. de bij KILIAAN vermelde beteekenis: (het voorhoofd) fronsen, donker kijken (*ducere vultus, contrahere rugas*).

α) Eigenlijk. || (*Zij*) gruwen voor dit gedroght; ... zoo fel grimt het, VONDEL 5, 284 (lat. *tam sævæ facies*). De Vorsten grimmen van verwoedheid, bleek, en stom, BILD. 2, 185.

De vrijsters ziet hij (*de Wildeman*) garen,
En lachtze minlijck toe, die anders van bedaren
Noch vrientschap weet, en grimt gestadigh even nors.
VONDEL 5, 612.

Hy (*de Dood*) schudt den naakten kop,
En grimt met holle kaak en knarsende ijzertanden.
BILD. 6, 398.

— Inzonderheid van wilde dieren. || In 't noorden grimt de beer, in 't zuyden pruylt de paen, VONDEL 2, 554 (zie ook 7, 477).

Ik zie, daar u de stier ontvlugt, ...
Den Noordschen beer van verre grimmen.
NIEUWLAND *Ged.* 8 (*Orion*).

— *Grimmen op —, tegen iemand.* || Dan ... ziet (mijn hart) in elke golf den dood, die op my grimt, BILD. 10, 36.

Daer grimmen tegens een twee helden onser een,
Als oude tiger grimt op jeughdelijcken leeu.
VONDEL 2, 615.

— De onbepaalde wijs als znw. gebezigd. || Daar de yzren vuist ... steen en sloten Bestormt en wint bij 't grimmen van den dood, KOOLAART HOOFMAN 34.

β) Bij vergelijking. Een dreigend uiterlijk hebben; er dreigend uitzien. || De grimmende nacht geschapen tot schelmstuk uit te bersten, werdt door eenen toeval gestilt, HOOFT, *Tac.* 13 (Kantteck. *Minaces*: Dreighementvallighe). De walscherm grimt (t. w. *met geschut*) VONDEL 2, 607.

γ) Figuurlijk. Eene dreigende houding aannemen. || Hun aller leeven (zoude) eener myte niet (waardigh zyn), indien Rebours langer hardebolde: zoo (t. w. *zoozeer*) grimde de burghery, HOOFT, *N. H.* 845.

δ) Dichterlijk, met hetgeen op een *grimmend*, grimmig, dreigend gelaat te lezen staat als onderwerp.

Te rug, gy Zon, zink rugwaart in uw transen!
't Is Hel en moord die uit uw aanschijn grimt!
BILD. 5, 303.

c) Als uiting van toorn een geluid doen hooren.

α) Van dieren. Grommen; brieschen; brullen. || Grimmen als dyere ... Broeschen, *Teuthon.* Grimmen als een leeuw. *Rugir comme un lion*, PLANT. *Fremere, hirrire*, KIL.

Oock sullen die vianden als beeren en stieren ...
Brieschen, loeyen, grimmen en tieren.
A. BIJNS, *Ref.* 240 (ed. BOGAERS).

Door dat woud van dolle wolven, boschkyoenen, slangen-
[leven, ...
Dat den hemel met zijn blaffen, huilen, grimmen, sijffen
[hoont.
BILD. 11, 397.

β) Van menschen, in zwakkere opvatting. Op hoorbare wijze lucht geven aan ontevredenheid of verstoordheid: grommen, brommen; ook in den zin van knorrige woorden uiten. || Grymm
... Brammen, *Teuthon.* Gr
ontevreden zijn, en dit door
kennen geven, SCHUERM. — I

begroetten met geestdrift de blanke Jungfrau, en blikten met schroom naar den grimmigen Schreckhorn, BERGMANN, *Nov.* 239.

Laat grimmige wolken zich scharen in 't perk
Laat vliegen de pijlen van 't kampende zwerk.
STARING 3, 21.

— *Het grimmig Noorden*: de barre Noordenwind, of wel: de onherbergzame Poolstreek. || 't Grimmig Noorden, TOLLENS 10, 42.

(*Europa's lusthof*) door een wal van Pyreneeën
Beveiligd tegen 't grimmig Noord.
BOGAERS 1, 104.

— Van het Lot, enz. Hard, onaangenaam. || Gewapend tegen 't grimmig lot, DA COSTA 1, 282. 'k Braveer het grimmigst lot, V. LENNEP, *Poët.* 8, 131.

Dus wilden 't dan de Goden.
Welaan! Het waar vergeefs, voor 't grimmig lot gevloden.
BILD. 2, 327.

— Van wilde dieren. Fel, wreed. || Grimmigh ongediert, VONDEL 2, 491. Eenig grimmig beest, BILD. 1, 68. Een grimmige IJsbeer, 1, 71. Een grimmige beerin, 1, 121. Een grimmig monster loert met nijdige oogen, KINKER, *D. en O.* 308.

c) In eene zwakkere opvatting. Spoedig verstoord; lastig van humeur; kribbig; onvriendelijk. || Grimmig (kribbig), *Peevish*, SEWEL. — Oude knorrige grimmige Grootjes, *Leev.* 5, 142.

2) Van zaken. — *a*) Van het gemoed, het hart. Vertoornd; in toorn ontstoken.

Betoomt uw grimmig hert, en legt de gramschap af,
Schoon dat men u misschien tot gramschap reden gaf.
CATS 2, 333 *a*.

De jong'ling had op aller wezen
De drift van 't grimmig hart gelezen.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 119.

b) Van het gelaat, den blik, het oog. Met eene toornige of norsche, barsche, onvriendelijke uitdrukking. || Grimmigh aenghezicht, VONDEL 2, 78. Dat haar grimmige uitkyk, haar grommig voorkomen, haar nutteloze berisping, de zoete vrugtjes waren van eene naauw gezette godsvrugt, *Burg.* 15. Nicolette ... (kon) zich niet wederhouden ... een gil te geven, waarvoor zij een paar grimmige oogen van Juffrouw Leentje kreeg, *K. Zev.* 1, 309. „Pieter zit waarlijk te vrijen!" Pieter bloosde en wierp een grimmigen blik ter zijde uit op den spreker, BEETS, *C. O.* 87. De grimmige troniën van het dubbelhoofdig allegorisch beeld (*op Alva's standbeeld*), SLEECKX 3, 141.

Ik zag uw grimmig wezen
Verhelderd door een' lach.
BILD. 1, 55.

c) Van een lach. Onvriendelijk, stuursch. || Je lui 'er lach ... is zo grimmig, dat men wel zien kan, hoe weinig hy van het hart opryst, *Blank.* 1, 138.

d) Van toorn enz. Heftig, fel. || Grimmigen thorn. Ire cruelle. *Furia, stomachatio, crudelis ira, atrox ira*, PLANT. — In grimmig woeden, BILD. 3, 168.

e) Van hetgeen in toornigheid geschiedt, blijk draagt van eene toornige gemoedsstemming. || Wanneer ick over u gerichten in toorne, ende ... in grimmige straffen oeffenen sal, *Ezech.* 5, 15.

f) Van woorden enz. In toorn geuit. || Juliette ... werd ... soms met een grimmig: „Gij onderbreekt mij" toegesproken, als zij hare schaar liet vallen, of *enz.*, LOVELING, *Polyd. en Theod.* 27.

g) Van een geluid. Schrikwekkend, onheilspellend. || Slot- en grendelkrak en grimmig deurgekners, BILD. 3, 427.

h) Van het weder. Guur, onaangenaam. || Dit schutsel voor het grimmig weder (*het vuur*), BILD. 13, 136.

II) **Bijw.** — 1) Van wijze. — *a*) Op eene wijze die van toorn of woede blijk geeft. || Sijn' kiesen lact hy (*de „Boschdraak"*) grimmigh blincken, VONDEL 3, 16. 't Grimmigh brullen van 't kranckhoofdigh helsch gedroght, 4, 57. Hij ... roept grimmig: „Lig daar schelm!" STARING 2, 21. Hij vergenoegde zich ... den potsenmaker grimmig aan te zien, V. LENNEP, *Rom.* 5, 17.

Gierigheyt en wreetheyt beyde,
Die het swaert
Grimmigh ruckten uyt der scheyde.
VONDEL 2, 318.

— Soms zooveel als: in toorn, in eene opwelling van toorn.

Gij plek, van de aard vergeten,
Daar grimmig neergesmeten,
Alsof Gods toorn u schiep.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 106.

b) Op felle, hevige wijze. || Deese wreede Beesten (*wolven en beeren*), die pas te vooren soo grimmigh hadden gevochten, STRUYS, *Reys.* 138.

c) Op dreigende, onheilspellende wijze.

Een reeks metalen krijgskartouwen ...
Zien grimmig uit van boord aan boord.
BOGAERS 1, 120.

2) Van graad. Fel, hevig, vinnig. || Het is nog vreeslijk vroeg en grimmig koud, BEETS, *Verscheid.* 4, 92.

Afl. *Grimmigheid* (zie ald.).

Samenst. *Gramgrimmig* (zie GRAM, 1ste art., Koppel.); *heetgrimmig* („Soo sal ick oock met u in *heetgrimmige* tegenheyt wandelen", *Levit.* 26, 28).

GRIMMIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Van *Grimmig* met *-heid*. Heftige toorn; verbolgenheid; woede. || Grimmigheyd. *Atrocitas, saevitia*, KIL. — Soo wert Haman vervult met grimmigheyt, *Esther* 3, 5. Doe seyde Nebucadnezar in toorn ende grimmigheyt, dat men *enz.*, *Dan.* 3, 13. Even eens loopt Turnus de gal van grimmigheit over, VONDEL 5, 394. Door deszelfs kracht en sterkte (t. w. van *het kruinbeen*) tilt een Stier, Os of Koe, in zijne grimmigheid, de zwaarste dieren op, BERKHEY, *N. H.* 4², 267.

(Schoon Prinsenoogh) ... kan ook
De grimmigheit u dan verdonkren
En smetten, met een aerdschen rook?
HOOFT, *Ged.* 1, 318.

— Zeer gewoon in toepassing op de verbolgenheid, de heilige verontwaardiging des Heeren; zie daarvoor niet minder dan tachtig plaatsen uit het Oude Testament bij TROMMIUS. || O Heere, en straft my niet in uwen toorn, ende en kastijdt my niet in uwe grimmigheyt, *Ps.* 6, 2. Daer om heeft Hy over haer uyt-gestort de grimmigheyt synes toorns, *Jes.* 42, 25. Sy (*uwe kinderen*) zijn vol der grimmigheyt des Heeren, 51, 20. Val Gods grimmigheid te voet! BILD. 2, 370. Departementen van een dwingend en drukkend Rijk, 't welk met den beker van Gods grimmigheid gedrenkt wordt, V. D. PALM, *Red.* 2, 105.

De wijnpers van Gods grimmigheid
Zal witte en purpre druiven parssen.
VONDEL 3, 591 (verg. *Openb.* 19, 15).

— Met mv. Uiting van toorn of verbolgenheid.

Hij baand' een' weg voor zijne grimmigheden,
Waarlangs de wraak zou treên met wisse schreden.
Psalmber. 78, 25 (verg. *Ps.* 78, 50).

GRIMPEN, onz. zw. ww.: *grimpte, gegrimpt*. Klauteren. Slechts op eene plaats en wellicht eene navolging van fr. *grimper*

Verg. *Grind*, 1ste art., en ags. *grindan*, eng. *to grind*, st. ww. || Den Woeckenaar en den Makelaer zijn gelijck twee Mole-steenen: Den Woeckenaer is den onder-steen, die stil leydt, ... Den Maeckelaer is den opper-steen, die ronds-om loopt ...; soo dat tusschen deze twee d'arme Luyden seer deerlijck worden verslonden, en gelijck als tot stof gemalen: sy ... maken dat hare aengesichten gegrendet worden (als 't graen tusschen de mole-steenen gemalen), ORIZANDT, *Heracl.* 197.

GRINDEN (II) — GRINTEN —, bedr. en onz. zw. ww.: *grindde* (*grinte*), *gegrind* (*gegrint*). Van *Grind*, 1ste art. in de bet. 1).

1) **Bedr.** Met grind bestrooien, bedekken. || De weg is pas gegrind. Versch gegrinde (gegrinte) voetpaden.

2) **Onz.** Grind delven, grind uitgraven (in Gelderland).

GRINDEN (III), onz. zw. ww.; alleen in de onbep. wijs bekend. Wellicht niet anders dan een bijvorm van *grinnen*, grijnzen; FRANCK vermeldt het nochtans onder *Grind* en meent het gelijk te mogen stellen met ags. *grindan*, eng. *to grind*; het zou dan eigenlijk beteekenen: (met de tanden) knersen, en dus eerst in de tweede plaats: het gezicht vertrekken. || Grinden. j. grimmen. *Ringere*, *hirrire*, KIL. (doch elders ald. Grinnen. j. Grinden).

GRINDEWAL, znw. m., mv. *-len*; daarnevens ook GRIND, znw. m., mv. *-en*. Benaming van eene soort van dolfijn; deensch *grindehval* en *grind*, dial. noorsch (eigenlijk Färösch; AASEN) *grindkval* (en *kvalgrind*). Zie verder de aanhalingen. || De grindewal. *Delphinus melas*. De Grindewal is zeer kennelijk aan zijn buitengewoon en half kogelvormig gewelfd voorhoofd *enz.*, SCHLEGEL, *Zoogd.* 92. Zoodra zich een troep Grindewallen aan de kust vertoont, 93. De grind, een der gewoonste soorten (*van dolfijnen*), in de noordelijke zeeën en op onze kusten wel eens gestrand, bereikt een lengte van 20 voet *enz.*, BURGERSDIJK, *Dieren*, 1, 490.

GRINDGROND, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grind*, 1ste art. in de bet. 1) en *Grond*. Gedeelte van de oppervlakte van de aarde waar de grind in heuvels of banken ligt. || De grintgronden (*ten westen van den IJsel*) ... zijn door ... de Geldersche vallei ... in twee deelen gescheiden, SCHUILING, *Aardrijksk. v. Nederl.* 73.

GRINDHORDE — -HORD; -HOR —, znw. vr., mv. *-horden*, *-horren*. Uit *Grind*, 1ste art., in de bet. 1) en *Horde* (*Hor*). Houten, met dik ijzerdraad bevlochten raam om grind door te ziften (te „horden" of „horren"). Zie PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 362.

GRINDIG (I) — GRINTIG —, bnw. Nnd. *grindig* (DOORNK.-KOOLM.). Van *Grind* (*grint*), 1ste art. in de bet. 1) met *-ig*. Rijk aan grind of kiezels.

Wy moede van de zee begaven ons te lande,
En sagen met vermaeck het grintig 's Gravesande.
CATS 3, 55 *b* (*er is sprake van Gravesend aan de Theems*).

GRINDIG (II), bnw. Mnd. *grindich*. Van *Grind*, 2de art., met *-ig*. Schurftig, rappig. Thans verouderd. || Gryndich, schorft, seerich, schebbich, ruydich, *scabiosus*, *Teuthon.* — (*De heuvel „Gareb"*): des grindigen ofte schurfden, alsoo ..., genoemt, om dat aldaer de grindige, ende andere onreyne menschen moesten wonen, *Kantt.* op *Jerem.* 31, 39.

GRINDKRUID, znw. onz. Eene andere benaming van Kruiskruid. Zie verder de aanhalingen. || Dit cruyt is hier te lande Grindtcruyt ende Cruyscruyt, ende van sommige oock Cruyswortel geheeten: in Hoochduytschland *Creutzwurtz*, ende *Grindtkraut*: ... Den Latijnschen naam is *Senecio*, DODON. 1087 *a* (zie ook 1085 *b*). Alleralgemeenst is *Senecio vulgaris* L. ... bij ons gemeen Kruiskruid, Kruiswortel, klein Grindkruid, Schaapsteentjes, Pluiskruid geheeten, OUDEMANS, *Flora*[2] 2, 259.

GRINDPAD, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-paadje*. Uit *Grind*, 1ste art., in de bet. 1) en *Pad*. Een met grind bestrooid wandelpad. || Reeds brandde de zon met straffe stralen op de grintpaden rondom de witblinkende villa, TEN BRINK, *Rom.* 1, 24. De gladgemaaide en gerolde grasperken en witte grintpaden voor de deftige heerenhuizinge, ESSER in *Gids* 1889, 1, 253.

GRINDWEG, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grind*, 1ste art., in de bet. 1) en *Weg*.

1) In het algemeen. Een weg waarop grind ligt, een weg die begrind is. || Nu draafden zij ... een grindweg op, met het eigenaardig knetterend geluid der wielen over de kiezels, dat *enz.*, VOSMAER, *Inwijd.* 21.

2) In technischen zin. Een kunstweg die met grind bevloerd, met grind hard gemaakt is. || De wegen worden verdeeld in twee klassen: De eerste klasse bevat de kunstwegen, zijnde straat-, schulp-, grind-, puin-, koolasch- en soortgelijke wegen, *Reglem. op de wegen en voetp. in Zuid-Holl., Provinc. bl. v. Z.-H.* 1889, n°. 10, *a*. 2.

GRINDZAND — GRIENDZAND —, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grind*, 1ste art., in de bet. 1) en *Zand*. Zeer fijne grind. || Welk water gezuiverd is door eene laag griendzand, gewoon zand en houtskool, *De Grondwet*, 20 April 1856, n°. 24. Het herstellen van een gedeelte van de Hoogeboezemkade, benevens het leveren van Grintzand, *Aanbesteding* in *N. Rott. Cour.* 9 *Juni* 1893, 2de Blad.

GRINKELEN — GRIJNKELEN —, onz. zw. ww.: *grinkelde*, *gegrinkeld*. Een frequentatief van een ww. *grinken* (*grijnken*), dat zelf weder eene intensieve formatie is van denzelfden stam als *grinnen* (verg. ook *grinniken*). In het Westvlaamsch zijn de vormen *gringen* en *gringelen* (*griingelen*) bekend (zie DE BO). Grijnzen, zoowel in gunstigen als in ongunstigen zin; glimlachen; grimlachen. || Gryncken. Vland. j. gremeelen (*subridere*, *renidere*), KIL. — *A.* werd uutghespróken, wat wideachtigh gapende, ... *e*, wat zoetelic grijnkelende, ... *i*, of *y*, wat greinzende, J. LAMBRECHT, *Spellijnghe*, 15 (zie ook 18).

V. Ei let eens hoe die jongen grinkelt.
A. Het is om dat zyn hoep zo rinkelt.
TUINMAN, *Rymlust*, 342 (*Rymgroeve*).

Afl. *Gegrinkel*, gegrijns, grijnzende gelaatsvertrekking („Daer met betooverent *gegrinkel*, De Wereld open doet haer winkel Van wellust, kostelijkheyd en eer", SLUYTER, *Buytenl.* 16).

Samenst. *Grinkelbak*, grijnzende tronie („'t swart fluweelen pak, Dat, beter dan zijn *grinkelbek* En pruilend oog, hem rijk en edel, Of, voor 'et minst, aanzienlijk sprak", ALB. THIJM, *Kl. v. Delft*, 49).

GRINNEN, onz. en bedr. zw. ww.: *grinde*, *gegrind*. Eng. *to grin*. Zie ook *Grijnen*.

1) Het gelaat, den mond in eene grijnzende plooi trekken; grijnzend lachen, grinniken (in de bet. 1). || Welcken ... vraeghde wat sijn Ambacht was. Hy seyde al grinnende: Ick ben een Coopman, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 96 *b*.

— Als bedr. ww. Al grijnzend aanmerken; spottend aanmerken. || Ick en weet niet wat Momus alleen daer op wou grinnen, MOERMAN, *Clias Werelt*, 14 *b*.

2) Hinniken (van dieren). Zie *Grinniken* in

!). ‖ Als dié (*lammerkens*) wat groot
k die verkoopen, ende koopen dan een
lentjen daer voor, ende dat sal seggen
kin, ney, ney, ney, en dit Vrouwtjen
haren sin, dat sy dit Veulentjen al sagh
nde grinnen, welck sy soo na bootste,
r. over de Op- en Onderg. v. Flora, 1, 25.

NIKEN — GRINNEKEN —, onz. zw.
ikte, gegrinnikt. Eene intensieve formatie
nen (zie ald.). Verg. trouwens (tevens
eteekenissen) *greniken* naast *grenen* (1ste
ken (STALLAERT) naast *grijnen*.

gelaat tot een grijnzenden lach ver-

et algemeen. ‖ „Wel wat zou dat toch
hernam de vrouw al grinnekende en zich
wrijvende: „den Roerdomp voorbij te
der *enz.*", V. LENNEP, *Rom.* 6, 3. Tilbury,
ende, en terwijl hij zijn arm om Nico-
poogde te slaan, *K. Zev.* 3, 296.

saem een raadt, en zyn daer nae ghеklommen,
gulde Saal, als zy daer zijn ghecommen,
al de Goon, sy saghen wonder aan,
telde twee, 'twas waar komt dit van daan?
Vlaerd. Redenr.-bergh, 6.

hem (*den aap*)! hoe naby aan 't menschelijk
[geslacht!
n voert hy uit, en grinnikt of hy lacht!
BILD. 7, 448.

nbep. wijs als onz. znw. gebezigd. ‖ (*Hij*)
(*den Centaur*) gemaeckt de schouders
verheven, met ick en weet niet wat
oft grijnen in 't aensicht, V. MANDER,
Schild. 6 *d.*

genoegen grimlachen (zie ald. de bet. 1 en
dan van goeder harte of op boosaardige,
wijze. Vaak gaat het *grinniken* vergezeld
genoeglijk knorrend, knutterend keelge-
k er trouwens zekere klanknabootsing in
zelf gelegen is; dit blijkt vooral bij de
Grinniken, werd altemets voor Grim-
zegt. *Sourire*, MARIN. — Weynich stucken
(*P. Breughel*), die een aenschouwer wijslijc
chen can aensien, ja hoe stuer wijnbrou-
statigh hy oock is, hy moet ten minsten
)en oft grinnicken, V. MANDER, *Lev. d.*
3 *v.* En dat meyne ick d'oorsake geweest
at eenige van het geselschap schampelick
(*over een gewaagd gezegde*) grinnickten,
8 *b.* Een algemeen gelach, een grinnikend
ken ... begroette zijn vermeende geestig-
ENNEP, *Rom.* 4, 4. De Baron ... grinni-
zijn ... aardigheid, *K. Zev.* 2, 216. De
at weer en grinnikt Vol helschen spot
ÉNESTET 2, 238 (*Fantasio*). Ridder Sox
opgeschoten gymnasiasten elkander grinne-
en lezen, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 143.
grinnikt als er een vertelsel en stopt een
s er een pijp uit is, BEETS, *C. O.* 61.
er grinnikte, en mijn oom ... zijn hoofd
chudde en de grap voor den heer Van
erhaalde, 63.

se bes ...
ar leet. dit spel (*van goocheloars*) kan haaren
[geest bekooren.
in haar vuist en meesmuilt onder 't hooren.
ROTGANS, *Poëzy*, 639.

toepassing op het geluid van paarden of
niken, of: balken. Zie ook GRINNEN in
). ‖ Grinnikken, runnikken. Brie-
neken. Paard dat naar de Merryen grin-
IN. Grinniken, dus word het natuur-
lyk geluid van den ezel ook genoemt. *Braire.* Een
ezel met goud geladen grinnikt evenwel. *Un âne
chargé d'or ne laisse pas de braire, Ald.* — Ik hoor
van verre mijn melkvee loeien, ... mijne paarden
grinneken of mijne schapen blaten, OVERDORP-POST,
Het Land, 75.

— **Aanm.** In de volgende aanhaling zal wel niet
deze, maar de bet. 1, *b*) zijn bedoeld. ‖ Gij weet
wel, hoe het ezel grinnikte, toen het een paard
zag struikelen, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 77.

Afl. (in de bet. 1, *b*) *Grinnikerd*, iemand die
grimlacht, grijnst.

Samenst. (in de bet. 1, *b*) *Grinniklach*, hate-
lijke grijnslach (KNEPPELH. 3, 255).

— Als tweede lid. *Aangrinniken* (zie ald.);
toegrinniken, bedr. ww.: grijnzend toevoegen („Hij
grinnekte haar sarrend *toe*: „praatgrage feeks"",
SCHIMMEL 3, 45 *b*).

GRINT, GRINTEN, GRINTIG. Zie
GRIND 1ste, GRINDEN 2de, GRINDIG 1ste art.

GRIP — GRIPPE —. Zie GREP.

GRIPGRAP, bijw. (van omstandigheid). Eene
samenstelling uit de stammen der werkwoorden
grijpen (zie ald.) en *grapen* (zie hierboven bij
GRAPEN en VERDAM 2, 2105), waarmede wordt
aangeduidt dat iets als 't ware met een rasschen
greep geschiedt. Verg. intensieve vormen als *grips*
(*am grips nehmen*, V. SCHMID, *Schwäb. Wtb.*) en *grips-
grapsen*, grissen, ratsen (*Brem. Wtb.* 536).

) Snel, vlug, vlot, grif. ‖ 't Ging grip grap
weg. Dat zegt men van waare die van elk gewilt,
en straks vertiert is, TUINMAN, *Spreekw.* 1, 133.

GRIPPING, znw. vr. Van *Grippen*, een bij-
vorm van *Greppen* (zie ald.). Het greppen, het van
greppels voorzien (van een bouwakker). ‖ De braake
... waaraan behalven de behoorlyke gripping tot
lossing van 't water ... niets gedaan wordt, DE
PERPONCHER, *Z. Graanb.* 81.

GRIS, znw. waarvan het geslacht niet blijkt
en dat in het mv. niet voorkomt. Misschien de
stam van het ww. *grissen* (zie ald.), ofschoon de
beteekenis daar niet te wel mede overeenkomt. Iets
onaangenaams. Alleen in de uitdrukking

— *Een gris bakken*, een poets bakken, een kool
stoven, een loer draaien, iets onaangenaams berei-
den (*namelijk* voor *of* aan iemand).

Maer Teuntje het dit hylik, om my te plaegen, gebrouwen.
Doch ik zel me wreeken met een' gris te bakken, daer ze
[gien gedachten op heit.
De Schout bemint Lysje ook, ligt dat hy heur wat werk
[bereit.
DE HUYBERT, *Verm. Molenaar*, 29.

GRISDELIJNEN. Zie GRIDELIJN, Afl.

GRISLING. Zie GRITSELEN, Afl.

†**GRISSELEN.** Bij DE JAGER, *Frequent.* 1,
166 eene verkeerde lezing voor *griffelen* (zie GRIF-
FELEN, 2de art.).

GRISSEN, bedr. en onz. zw. ww.: *griste,
gegrist.* Verg. het gelijkbet. nnd. *gritsen* (en daar-
nevens *gritsgratsen*; DOORNK.-KOOLM.).

1) Met eene rassche, rukkende beweging van de
hand naar zich toehalen; met snellen greep (iets)
bemachtigen; inzonderheid: (iets) aan een ander af-
handig maken door het hem behendig en gewel-
dadig te ontgrijpen. ‖ De jongen griste zijn zusje
het speelgoed uit de hand.

— Absoluut gebezigd of als onz. ww. ‖ Niet zoo
grissen; wacht behoorlijk tot ik het je geef! —
De boerinnetjes ontzien zelfs haar zondagspak niet,
maar grijpen en grissen zooveel zij kunnen, TER
GOUW, *Volksverm.* 200.

— Inzonderheid als term in het vliegerspel. Door

„warren" en andere kwade praktijken trachten een ander zijn vlieger afhandig te maken of dien schoot te doen gaan. Zie nader nog bij GRISSER.

Zien wij ook ons spel bederven,
Steekt ons 't grissen in den krop;
Zoo wij zelv' het niet verkerven,
Gaat toch eens de vlieger op.
WESTERMAN, *Ged.* 1, 158 (*De Vlieger*).

2) Heimelijk en behendig wegnemen, kapen, kaaien, „ratsen". || In verzoeking, om zoo een of ander mooi goud wapen, kroon of ordeband, stilletjes te grissen, FOKKE, *Verzam. v. Spreekw.* 70. Die inmiddels zijne hand naar een' schotel uitstak, om nog in der haast een stukje tulband te grissen, FOKKE, *Nag. Verhand.* 178.

Eens had ze een eindje kaars gegrist,
En zat, terwijl het niemand wist,
In Doctor Faust te lezen.
DU PRÉ in UYLENBROEK, *Dichterl. Handschr.* 5, 71.

Aanm. In de beteekenis van: een krassend, schrapend geluid maken is *grissen* eene klanknabootsende formatie zooals b. v. *girsen* (zie ald.).

Uw dienstmaagd klopt de matten uit;
Haar bezem grist; haar glazenspuit
Komt trommlen op uw vensterruit.
BEETS 4^2, 10 (*Morgenstond*).

Afl. *Grisser* (zie ald.).
— *Ontgrissen* (zie ald.).
Samenst. *Af-*, *weggrissen* (zie die woorden).

GRISSER, znw. m., mv. *-s*. Van *Grissen* met *-er*. Iemand die *grist*, gewelddadig ontgrijpt, uit de hand rukt, behendig wegneemt enz.; zie de beteekenissen van *grissen*. Inzonderheid echter, naar 't schijnt, een term bij 't „vliegeren": t. w. iemand, die door „warren" en andere ongeoorloofde middelen den vlieger van een ander tracht te doen „losbreken" om dien zoodoende machtig te worden.

'k Heb die grissers leeren kennen
Dikwijls dacht ik onder 't rennen
Dat mijn vlieger ook zou staan;
Maar zy dwongen me onder 't smalen
Hem met weêrzin in te halen,
Wilde ik hem niet schoot zien gaan.
WESTERMAN, *Ged.* 1, 157 (*De Vlieger*).

wacht u bovenal
Voor de grissers die steeds loeren
Om te warren in uw snoeren,
En, door 't kwisplen van den staart,
Alles met zich meê te voeren.
1, 157.

GRITSELEN — GRIDSELEN, GRIDZELEN —, onz. zw. ww.: *gritselde*, *gegritseld*. Eene intensieve formatie van denzelfden stam als waarvan oostfri. *griddelen*, trillen, beven, en tal van aanverwante woorden komen (zie DOORNK.-KOOLM. 1, 682*b*). *Gritselen* schijnt wel te staan tot *ritselen* (zie FRANCK op dat woord) gelijk *grillen* (1ste art., beven) staat tot *rillen*. In hoeverre nu echter *gritselen* en *grillen* wellicht ook weder onderling verwant zijn, is nog niet uit te maken; verg. de opmerking van FRANCK over de mogelijke verwantschap tusschen *Rillen* en *Ritselen*.

) Rillen, beven, sidderen, trillen, b. v. van koude, vrees of schrik. Met eene bepaling waarin dit nader is uitgedrukt. || Die van Geneeve ... begosten te gridzelen van vreeze, HOOFT, *N. H.* 151. Hier toe dienen geen slap-lenden ... van Regenten, maer God-vruchtige en hard-vochtige zielen die van vreeze niet en gridselen; en ... aen 't dreygen zich niet en keeren, DE BRUNE, *Bank.* 1, 389. Welke ... voorval den moordenaar zoo dapper bedutte, dat hy van vreeze gridzelende ... ter kamer uitstreek, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 45.

Zie ook DE BRUNE, *Jok en E.* 184 en 204.
— *Voor iemand* (of *iets*) *gritselen*: sidderen.

Gods onsagb're Majesteit
Doet haar sidderen en vreezen;
En ze gridzelt voor dat Wezen.
OUDAAN, *Poëzy*, 3, 496.

— Ook zondcr eenige bepaling. IJzen. || De Grooningers ... gridzelden ooverdenkende in wat gevaar zy geslaapen hadden, HOOFT, *N. H.* 1180.

Aanm. 1). Het schijnt wel dat men bij OUDAAN, *Voorschad.* 177: „Zij kauwen hare tong, en gridzelen van pynen, Zy knarzelen van smart" te doen heeft met een ww. *gritselen* in den zin van: tandenknarsen, dat dan in beteekenis althans overeen zou komen met zwits. *gritzen*, knarsen (STALDER). Maar dan moet wellicht evenzeer die beteekenis aan *gritselen* worden toegekend bij OUDAAN, *Voorschad.* 206:

Hij siddert, klemt van angst de tanden op elkaar,
En gridzelt voor dien nood, en uiterste gevaar.

Aanm. 2). Een geheel ander woord is het dialectische *gritselen*, harken, rijven, t. w. een afleiding van *gritsel* (PLANT.; KIL.), hark. Zie ook VERDAM, *Mnl. Wdb.* op *Grietsele* en *Grietselen*.

Afl. *Gritseling* (in samengetrokken vorm *grisling*), rilling, grilling („Zoo nu, zoo dan (gevoelt ay) eenighe grilling en hitte by beurten. ... De voorseide *gridseling* komt met steekten in haer zijde", HOOFT, *Br.* 3, 178; „Hy voelt ... een *grisling* door zijn leden", VONDEL 8, 525).

GROBBELEN, onz. zw. ww.: *grobbelde*, *gegrobbeld*. Een frequentatief (verg. mnl. *grobben*) van denzelfden stam als b. v. *grabbelen* (zie ald.), eng. *to grub* en *to grubble*, nhd. *grübeln* enz. Zie KLUGE op Grübeln. Verg. GROBBER en zie ook GROBBELEN.

1) Grabbelen (in de bet. 3); op goed geluk tasten. || Naar iets grobbelen, DE BO^2 342 *b*. — Dat hij ... de heele kamer doorkroop, al zoekende onder het bed en op de beddeplank. ... „Nu, toe, wat zoek je, wat grobbel je toch, wat is er nu weer weg?", FOKKE, *B. R.* 2, 167. Sommige Galliërs (kropen) dicht onder de schalen, en er bleef, by ongeluk, wel ... een stukje ... goud aan hunne handen ... hangen. Met zag hy (*Brennus*) juist eene hand onder de schaal grobbelen, 2, 211.

— In toepassing op min kiesche betasting. Verg. *begrobbelen*, *Kl. v. Jaep Rontvoet*, 18 (aangeh. bij DE JAGER, *Frequent.* 1, 154). || Wat legt gy al en grypt en grobbelt met je hand? *Apollo's Marddrager*, 2, 129.

— Vandaar van gelievén: al stoeiende dartel tasten; knuffelen.

Met zoete Meisjes is 't goed grobbelen, en zoet raasen:
Maer 't zyn loopjes van Robbert, de Lamp uyt te blaasen.
Verm. Lottoom. 1, 152.

— Met betrekking tot geld, oneigenlijk. Naar zich toehalen, schrapen; ook met het bijdenkbeeld van oneerlijk bejag: krabbedieven. Verg. geldersch *grobbe*, vrek (*Taalk. Mag.* 1, 315).

Fop. Wel is 'er soo veel goet? *Flip.* Ja goet bygort als gras.
Fop. Soo wou ick dat ick mee ien van 'er vrienden was.
Flip. Ja dat geloof ick wel, soo quam je mee an 't slicken:
Maer, Fopje, al te rijck dat sou je niet wel schicken,
Je grobbelt al te graeg. *Fop.* Ja Flip soo slacht ick jou.
't Zamenspr. over de Op- en Onderg. v. Flora, 135.

— *In iets grobbelen*: roeren, woelen, wroeten, rommelen. || In de buutse (*den zak*) grobbeln, MOLEMA 135 *b*. — Onze Freryk doet niet zo veel, dat hy eens een onnooslen waschbrief schryft, al zit ik tot de ooren in het Linnen te grobbelen, *Leev.* 1, 207. Men moet dat alles (t. w. *of iemand verstand heeft of niet*) maar zoo wat op het gezicht raden; men kan toch zoo niet, met schik, in het hoofd van de menschen liggen te grobbelen, zoo lang als ze

…KE, *R. R.* 4, 99. Meester … grabbelt …ken en boekjes, die op tafel lagen, en …opeenstapelde, legt bij het … open *enz.*, BOUWEN 1, 29 *b*.

…nuis sat by Tryn en grabbelde in heur' zak, …de op haar' schoot, *enz.*
BAKHUIZEN, *R. Kerstnis*, 15.

…het bijdenkbeeld van onnadenkelijkheid. Op …ijne in *iets* rondtasten; morsen; ploeteren.

…(tot een boek) gelijk een Perzianer? …
…r niet gewoon met onze oppje te klieken,
…bedt in geen boterval:
…acht de handen rein en glad.
…y zindelijk kookt, en braad aan gladde spieten.
LANGENDIJK 4, 43.

…en Westfrieschen toongval. Aangezicht en …schen. *Zie* SCHELTEMA, *Mengelw.* 5, III, …cker, 7, 106 *a* en 21, 531.

…vertaling, althans navolging, van nhd. …: peinzend tobben, muizenissen in het hoofd …ijne tusschenuren van uitspanning kan …steden, dan mij het hoofd met peinzen en …e breken, LUIJKEN, *Verh.* 2, 312.

…*ebbel*, grabbel („Geld *te grobbel* gooien, *la gribouillette*", DE BO² 342 *b*); *grobbelig* …roord, 1ste art.); *grobbeling* („Geld *te* …gooien", DE BO² 342 *b*).

…*obbelen* (zie ald.).

…t. *Grobbelegrabbe*, znw., in de gewestelijke …: *Iets in de grobbelegrabbe gooien*: in de …de griel werpen. *Zie Navorscher* 24, …g. b. v. *grilbelgrabbel* (onder GRABBEL,

BELIG (I), bnw. Van *Grobbelen* in …: morsen, ploeteren (zie ald. onder de …rsig, vuil, besmuld; hetzelfde als *begrob-*…der BEGROBBELEN).

…thel die den buyt bevreest u liet ontjaghen,
…bloode rugh soo seer vreest voor de slaghen,
…grob'ligh bequijlt met schuymbecken en severen,
…et kints ghegrey dus swarelijck beklaghen.
BREDERO 1, 47.

BELIG (II), bnw. Vol oneffenheden; …lig. ‖ Een Stuk (*schilderstuk*) vol wan-…boomen, … de stammen krom, oud en …met veele kwasten en holligheden be-…obbelige en afgehakte gronden zonder …erpe heuvelen en overstallig hoege bergen, *Schilderb.* 1, 419. Wordende somtyds …ond, steen of stam van een boom, die …n ongelyk moet weezen, heel zuiver en …den, 2, 394.

BER — GROBBERD —, znw. m., mv. *-s*. …*obben*, geld en goed bijeenschrapen, met *-er* …*rd*, *-aard*). Schraper, vrek, gierigaard. In …kent men een van denzelfden stam maar …gevormd znw. *grobbe*, vrek (zie *Taalk.* …15). Zie VERDAM 2, 2150 en verg. eene …nissen van GROBBELEN (ald., onder 1).

…, znw. vr. Zie bij GROEDE.

BELEN, onz. zw. ww.: *groebelde*, *ge-*…p goed geluk rondtasten, grabbelen, graaien, …oelen. Verg. GROBBELEN. ‖ Groebelen, …tasten, *Navorscher*, 9, 293 (*uit het Land* … — Groebelende in die notulen, ze stuks-…abrupt citeerende, de zaken uit haar …kkende *enz.*, *Vaderl. Letteroef.* 1872, …*ibliogr.* 529.

DE — GROED, GROE —, znw. vr.; zonder …*gruot* (*grût*), ofr. *grode*, fri. *groed* (HAL-…*dant. Sp. Hist.* 68) en *grede*, *greide* (zie …nd., nnd. *gróde* (*grude*), *gróe*, *grô* (vandaar in 't Nhd. *groden*, m.), mnl. *groede* (dial. *grude*, *grue*). Van denzelfden stam (*grô*) als *Groeien* (zie ald.). Verg. ook GROEIER.

1) Groenheid, frischheid, bloei, fleur. Aldus bij CATS 2, 358 *a* in de uitdr. (*even*) *tot de groe geteld* voor: (zoo pas) tot groei en bloei gekomen.

(een bijtje) quam … met een snelle vlucht,
Gevallen in het groene veld,
Nu even tot de groe geteld.
Het zag een bloemtjen open staen (*enz.*).

2) Concreet. Groen buitenland, begraasde aanwas, gors (zie ald.). Thans nog o. a. in den naam van het Zeeuwsche dorp *Groede* en in dien van den polder *Waard en Groet* (d. i. *Groed*) algemeen bekend.

Aanm. *Groede* schijnt in zeker werk, getiteld *Reckte middel en manier om wonden te genezen*, ald. blz. 197, ook voor te komen in de bet. van: roof, korst op eene wond; wellicht is dit niet anders dan eene vervorming van fr. *croûte*.

GROEF — in verheven stijl (vooral in de bet. 1, *b*) meestal nog GROEVE —, znw. vr., mv. *groeven*; verkl. *groefje*. Got. *groba*, ohd. *gruoba*, mhd. *gruobe*, nhd. *grube*, ags. *gróf*, eng. *groove*, ond. *grnova*, mnd. *grove*, mnl. *groeve*. Van denzelfden stam als *Graven*, met klankwisseling.

1) Eigenlijk. Eene uitgraving, uitdieping in den grond, in verschillende toepassingen.

a) Eene grep of greppel; ook: eene sloot; eene gracht. ‖ Een Groeve oft grope. Une fosse au champ pour empescher à passer les bestes, chevaulx, chariots etc. *Fovea*, *scrobs*, PLANT. *Sulcus*, *fossa*, *elix*, *scrobs*, *lacuna*, *fovea*, KIL. — Hy bouwde met die steenen den altaer …: daer na maeckte hy eene groeve rontom den altaer, 1 *Kon.* 18, 32 (*Kantt.* ofte: eenen waterloop). Daer toe vulde hy oock de groeve met water, 18, 35. Nu hoor ick u misschien nog vraegen … Hoe diep ghy deze vore en groeven (*voor de wijnstokken*) graven meught, VONDEL 8, 222. Om elk boompje maakt men, met de hand, een groefje, *Handw.* 15, 19. Belemmerende sluizen of aftappende groeven en gleuven, waardoor het water … wordt geleid, QUACK, *Stud.* 102.

Zoo groefze dicht hierby twee groeven in het lant,
Stelde offerhanden toe, en keelde met haer hant
Een peckswart schaep, en goot het bloet in deze groeven.
VONDEL 11, 517.

— *Naaste buur, naaste bloedvriend, als het kalf in de groeve ligt* (t. w. als men schielijk hulp noodig heeft). Bij HOEUFFT, *Taalk. Aanm. op Oud-Friesche Spreekw.* 147, de vertaling van fri. *Neste boer sibste frioun, as 't kæl yne groppe leyt*. Ook bij HARREB. 1, 63 *b*.

— Ook in toepassing op niet door menschenhand gegravene, maar b. v. door water uitgespoelde geulen in de aardkorst. ‖ Paden, glibberig door het afsijpelende water uit bergaders of groeven van vorige sneeuw- en steenvallen, GREL 29.

b) Een kuil of put. — *α*) In 't algemeen. ‖ Hy heeft eenen kuyl gedolven, … maer hy is gevallen in de groeve, die hy gemaeckt heeft, *Ps.* 7, 16. Want sy hebben sonder oorsake de groeve hares nets voor my verborgen; sy hebben … gegraven voor mijne ziele, 35, 7.

β) Inzonderheid: grafkuil, graf. ‖ Bij (*of* aan) de geopende groeve hield de predikant eene treffende lijkrede. — Tot de groeve roepe ick, Gy zijt mijn vader: tot het gewormte, mijne moeder, ende mijne suster, *Job* 17, 14. Wat gewin is 'er in mijn bloet? in mijn nederdalen tot de groeve? *Ps.* 30, 10. Eerst dan, wanneer de groeve een poos gesloten is geweest en de traan der smarte ons het oog niet meer

verduistert, wordt het mogelijk *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 1, 205. Allebei, In de eigenste groef ter rust gedragen, v. BEERS, *Rijz. Bl.* 60. Neen, wij krijgen onze dierbaren (immers in deze bedeeling) uit de groeve niet terug, BEETS, *St. Uren*, 9, 143. Toen de kist in de groeve was neergelaten en men er ratelend de koorden van onder trok, LOVELING, *Sophie*, 21.

— *De groeve der vertering*, eene bijbelsche uitdrukking voor: het graf. || Gy hebt mijne ziele lieflick omhelst, datse in de groeve der verteeringe niet en quame, *Jes.* 38, 17. (*Zij*) moesten hunnen eenigen ... broeder (*Lazarus*) ... naar de groeve der vertering zien uitdragen, BEETS, *St. Uren*, 9, 140.

— *Te groef* (*zijn*): in het graf, begraven (van een lijk). || Eer licht het lyk noch is te groef, v. FOCQUENBROCH 1, 482.

— *Te* (*ter*) *groef brengen* (t. w. *eene lijkkist* of *een lijk*): naar het graf dragen; bijzetten. || De loode kist die werdt ... Ter groef ghebrocht met standarts en met staven, BREDERO 3, 68.

— (*Mede*) *te groef gaan*; (*een lijk*) *te groef volgen* en derg. Letterlijk: (mede) *naar het graf* gaan; (een lijk) *naar het graf* volgen of vergezellen; daar evenwel deze uitdrukkingen synoniem zijn met: „mede *ter begrafenis* gaan". nam *groef* allengs (alreeds in het Mnl.; zie VERDAM 2, 2161) de beteekenis van *begrafenis* aan; thans o. a. nog aldus in Overijsel (*groeve*) en in Groningen (*grouve*, MOLEMA 137 *b*). || Datmen ter aerden droech een jonck man daer de geheele stadt mede te groef was, om dat hy de sone was van een van de treflicste en vroomste mannen van de stadt, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 34 *d.* (*Ik*) volghde 't Lijck te groef, HUYGENS 2, 572.

Sy weetje op een prick hoe veel volcx datter mee te groef [gaet,
Hoe veel rouw-mantels, hoe veel korten, hoe veel huycken [en hoe veel falyen.
BREDERO 2, 168.

— *Te groef bidden*: uitnoodigen om aan het graf te komen en vervolgens: om mede naar het graf te gaan, m. a. w. om deel uit te maken van den volgstoet; eindelijk: *ter begrafenis* noodigen. Vandaar *groefbidder*, noodiger ter begrafenis (zie ald.).

Soo vind ick gheraan, datmen an sijn gheslacht
De bitt're bootschap met rechtschapen onschult deden;
Voort dat sy (*de familieleden*) vriendelijck ten Groef [werden ghebeden,
Aldaar het leyde Lijck ten grave wert ghebracht.
BREDERO 1, 87.

— In Overijsel: „verzocht worden om op de *groeve* (syn. van *begrafenisse*) van N. N. te komen", de formule waarmede het *groeve boón* (het uitnoodigen ter begrafenis) door de „nabers" geschiedt. Zie *Navorscher*, 25, 526.

— Eindelijk gaat *groeve* zelfs over in de bet. van: begrafenismaal. || De Drentsche boeren ... hebben nog ... hun groeven, uitingen of doodbieren, TER GOUW, *Volksverm.* 85.

— **Aanm.** In BILDERDIJK's jeugd was de uitdrukking *te groef* ook in Holland nog niet geheel in onbruik („Myne Overgrootmoeder sprak nog wel eens zoo, als zy met een oud bestjen in gesprek raakte", in HUYGENS door BILD. 6, 377).

c) Uitgraving in de aarde tot het winnen van delfstoffen.

α) In 't algemeen. || Eindelyk mag het ons gebeuren, na een natuurkundig onderzoek van de aanmerkelykste voorwerpen, die zig in den schoot der Vaderlandsche voedstergronden opdoen, uit de groeven der Beddingen van Holland, op derzelver oppervlakte te stappen, BERKHEY, *N. H.* 3, 1. In der mijnen groef verscholen, v. LENNEP, *Poët.* 10, 123.

β) Onderaardsche mijngang, mijnput of mijnschacht; hd. *grube*. || Het goud van Peruus groeven, BOGAERS 1, 2. Want vol gevaars is de arbeid in die groeven, v. LENNEP, *Poët.* 10, 110 (*de Bergwerkers*).

Daar welt, in den boezem der bergen,
Een springâar van zilver en goud; ...
De hamer daalt neêr in de groeven,
En davert met rustloos geklop.
TEN KATE, *Job*, 71.

γ) In technischen zin. Opene, gegraven of gebouwen, ruimte waar de eene of andere delfstof uit gewonnen wordt; hd. *bruch*. Meestal in samenstelling (*steen-*, *zoutgroef* en derg.). || Aan den anderen kant zijn groeven van ongemeen fijn en zeer zuiver wit zand, KNEPPELH. 8, 123. Ginds houwt men den blauk-gelen bouwsteen uit de groeve, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 20. In die groeven worden de molensteenen gehouwen en de tuf gegraven, welke *enz.*, BERGMANN, *Nov.* 169.

de rij (*van zuilen*), die eens haar slanke schacht
Hoogrijzende uit Thessaaljes groef mocht beuren.
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 51.

2) Uitholling, inkerving op een voorwerp.

a) Kunstmatig en opzettelijk aangebrachte kerf of keep. || Kerven of groefjes (hd. *kerbe*, fr. *cannelures*), KUYPER, *Technol.* 1, 535.

(De guighlaer) ... rolt tien aiers steil
De groef op, langs zijn' stock, en lockt ze naer beneden
Wanneer hy stiller draeit (*enz.*).
VONDEL 9, 400.

— Geul, gootje. || Om het water dat yemant ter nood ontzeegh, waren 'er zekere kleene groeven in de trappen (*in den Romeinschen schouwburg*), in BREDERO, ed. 1638, *Bericht*, 8.

— Op het blad van eene vijl: ingekapte kerf, *houw*. || Het (*eene vijl*) is een langwerpig stuk ijzer of staal, waarin ... meer of min diepe groeven gesneden zijn, die somtijds kruiselings over elkander heen loopen, MOSSEL, *Het Schip*, 111. Men onderscheidt de vijlen in grove, bastaard en zoetvijlen, naarmate de groeven verder van elkander en dieper ingesneden zijn, *ald.* De insnijdingen der vijlen (de houwen of groeven), KUYPER, *Technol.* 1, 282.

— Sleuf of sponning waar iets in sluit, vat of loopt. || Sluitnagels, die in de in de wateras gewerkte groeven passen, KROOK, *Molenb.* 115. (*De*) sleden (in *een zaagmolen*) ... gaan ... over ijzeren sporen ... waarover de aan de sleêstukken geschroefde ijzeren neuten ... loopen en tegelijk de sleden leiden, daar deze (*neuten*) met ompassende groeven over de sporen ... schuiven, 170. Meestal is de omtrek van den bodem (*van een vat*) afgeschuind, en de ... rand komt in eene sponningsgewijze groef op het binnenvlak der duigen te liggen, KUYPER, *Technol.* 1, 798.

Daer is een seker tuyg in ouden tijt gevonden,
Waer door al menig mensch ter aerden is gesonden.
Dit is een stale bijl, die hangt aen eenen draet,
Terwijlse door een groef, en op en neder gaet (*enz.*).
CATS 2, 480 *a* (*van de valbijl*).

— Bij timmerlieden. Ingeschaafde sleuf in den kant van eene plank, waar de opgeschaafde rib aan den kant van eene andere plank in sluit, te zamen *groef en messing* genoemd. || Alle geeren de welcke aen den bodem ende deexels (*van lijkkisten*) werden gevoeght, sullen moeten bequamelijck met groeven in den anderen geploeght werden, *Keuren v. Leyd.* 110. Baard- of damplanken ... met messing en groef goed passend in elkander geslagen, KROOK, *Molenb.* 81. Planken worden tot sluiting der naden

gewerkt ... met vaste ploegen, ... het-
k noemt met groef en messing, of met
e; dat is: er wordt aan de één̆e smalle
edere plank, ter breedte van ongeveer
, een groef of schee geschaafd, en aan de
een messing *enz.*, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.*
wone ... ploegschaven, dienende om groe-
singen aan planken te schaven, 2, 182.
bouwkunde. Spits toeloopende uitholling
n vlakken begrensd. Zie nader de afbeel-
DSE, *Orn.*, fig. 191. || Voren, Kloven,
analen, ... Geulen, ROSE, *Orn.* 67. Halve

vrijer gebruik. || Zes Dorische zuilen met
gde groeven, VOSMAER, *Amaz.* 13.
spleet, barst in 't algemeen. || De fackels,
e groeven waren, VONDEL 11, 518 (lat.
faces). Daer werden (*in de hersenen*)
nden vier kleyne groufkens, V. BEVER-
nem. 90. Dit tussenschot (*het trommel-*
en ... vlies, 't welk in een groev ...
DU VERNEY, *'t Oor*, 8. Ronde onregel-
even en indrukselen (*in bonken erts*) ...,
lyk geheel met geelroestig Okerzand ge-
BERKHEY, *N. H.* 2, 949. Schijfstuk: het
pfd van den voorvoet, hetwelk in de
van het schildbeen draait, 5, 91. Wan-
eze haartjes uittrekt of men ontbloot het
wenkbramen ... ontdekt men zeer kenne-
es en porien, waarin zij geworteld zijn,
t licht lag over alle voorwerpen en tee-
inste lijntjes af — van het Christusbeeld
nur tot de groefjes en puttekens in de
rs, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 128.
jagersterm: sleuf langs het gewei van
hd. *rinne*, fr. *gouttière*. Zie VERSTER V.
Jagttermin. 60.
heid, rimpel, plooi in de huid van het
lichaam. Verg. ook het gebruik van *vore*
. || Hem was de norsche groef in 't aan-
getogen, De stroeve rimpel, die terug-
ENS 5, 167. Om haren mond en in de
n hare wangen speelde de gulle glimlach
en blijmoedigheid, BOSB.-TOUSS. 1, 19 *b*.
groeve in het voorhoofd, die van ge-
rt getuigde, 1, 318 *a*. De groeven in de
den zestigjarige, BUSKEN HUET, *Rembr.*
p zijn vroeger zoo glad gezichtje stonden
zorg in diepe groeven geteekend, BERG-
ac, 86.

Zij heeft een groefjen in de kin,
, lacht ze, kuiltjes in de wangen.
SPANDAW 1, 71.

eren (zie ald.).
t. afl. *Groefbidder* (zie ald.).
t. *Groefbeitel*, *-schaaf*, *-verband*, *-water*, die woorden); in den vorm *groeve-*: *Groeve-*
-drood (zie die woorden).
ts in (de bet. 1, *a*) *Groefbloed*, offer-
ene groeve of greppel („Medea ... doopt
... In 't zwarte *groefbloet*", VONDEL
at. *faces in fossa sanguinis atra Tingit*).
e bet. 2, *a*) *Groefmes*, bij schoenmakers:
ngs den zoom van de zool eene reet te
ar 't spinsaal in genaaid wordt (zie DE BO²

tweede lid (in de bet. 1, *c*) *Goud-*, *leem-*,
r-, *steen-*, *zoutgroef*.
gewoon. *Steenrotsgroef* (DE VISSER bij
UIT, *Fant.* 1, 211).
e bet. 2, *a*) *Oliegroef*, olieloop (zie ald.).
de bet. 3) *Rimpelgroeve* („wier schittre
voorhoofd nooit Door de minste *rimpelgroeve* van de grijsheid werd geplooid", V. D. BERGH, *Dichtb.* 38).

GROEFBEITEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Groef* in de bet. 2, *a*) en *Beitel*. Bij draaiers: gereedschap om groeven in de oppervlakte van het hout te draaien; puntijzer.

GROEFBIDDER, znw. m., mv. *-s*. Samenstellende afleiding uit de uitdrukking *te groef bidden*, ter begrafenis noodigen (zie bij GROEF, 1, *b*, *β*). Noodiger ter begrafenis, aanspreker. In het Oosten des lands (b. v. te Barneveld; ook in Overijsel, als *grovenbidder*) en in de stad Utrecht zelfs als officiëele titel (*stads groefbidder*) nog heden in gebruik. In de taal van het dagelijksch leven in den verkorten vorm *bidder* algemeen bekend. || Dat de Groef-bidders, versocht zynde ter begraaffenisse te bidden over eenige overledene, geen ascendente of descendente erfgenamen nalatende, gehouden zullen zyn *enz.*, *Utr. Placaath.* 3, 236 *a*. Tot het vervoeren ofte sinken van de respective doden (zullen) moeten gebruyckt worden een van de groefbidders, op 't salaris daar toe staande, 3, 533 *b*. Van de Groefbidders, Luyers, Kosters, Doodgravers, Cellebroeders, en Branders van Doodkisten, 3, 534.

GROEFIJZER, znw. onz., mv. *-s*. Uit den stam van *Groeven* in de bet.: graveeren en *IJzer*, ijzeren voorwerp. Eene verouderde benaming voor: graveerstift, graafijzer (in de bet. 2). || Groefijser. *Formoir ou burin à graver*, PLANT.

GROEFLEGER, znw. onz.; zonder mv. Eene navolging van hd. *grubenlager*. Technische benaming voor: de ligging van het gesteente in de groef (zie GROEF, 1, *c*, *γ*); vervolgens met betrekking tot gehouwen steen: het vlak waarop en de richting waarin de steen in de groef gelegen heeft; verg. fr. *lit de carrière*. || Alle steenen, die door bezinkingen uit water gevormd en bij lagen of banken afgescheiden in de natuur voorkomen, moeten ... bij het gebruik op dezelfde zijde rusten waarop zij oorspronkelijk lagen dat is: zij moeten op hun groefleger geplaatst worden, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 34. Het is volstrekt noodzakelijk dezen (t. w. *den Maastrichtschen*) steen steeds op zijn groefleger te plaatsen, dewijl zonder deze voorzorg zijn zamenhang zeer spoedig verbroken wordt, *a. w.* 1, 9 (zie ook 1, 408).

GROEFSCHAAF, znw. vr., mv. *-schaven*. Uit *Groef*, sponning (zie onder GROEF in de bet. 2, *a*) en *Schaaf*. Timmermansgereedschap, t. w. eene ploegschaaf, waarvan de beitel is ingericht om groeven te schaven. || Groefschaaf: schaaf om de groeven te steken waarin de messingen gevoegd worden, fr. *bouvet à rainure* (zie DE BO² 343 *a*). — De zwaluwstaartsgewijze werkende groefschaaf (*grathobel*), KUYPER, *Technol.* 1, 793.

GROEFVERBAND, znw. onz., mv. (in de bet.: soorten van verband) *-en*. Uit *Groef*, sponning (zie onder GROEF in de bet. 2, *a*) en *Verband*, manier van verbinden, aaneen- of samenvoegen. Bij timmerlieden: zeker houtverband door middel van *groeven* en *messingen* van verschillende gedaanten; als b. v. het zwaluwstaartsgroefverband. Zie daarvoor KUYPER, *Technol.* 1, 722 alsmede 792 en 793.

GROEFWATER, znw. onz.; zonder mv. Uit *Groef* in de bet. 1, *c*, *γ*) en *Water*. Benaming voor: het in gehouwen steen die pas uit de groef komt aanwezige vocht.

GROEFZAAG, znw. vr.; mv. *-zagen*. Uit *Groef*, sponning (zie onder GROEF in de bet. 2, *a*) en *Zaag*. Bij de houtbewerking: zekere zaag die gebezigd wordt bij het inzagen van zwaluwstaartvor-
. gratsäge. Zie KUYPER, *Technol.*

GROEI, znw. m.; zonder mv. Nnd. *groie*, *greue*, *greie* (DOORNK.-KOOLM. 1, 676 *b*); gron. *grui* (MOLEMA). De stam van *Groeien*.

1) Het *groeien*, het toenemen in grootte, t. w. eigenlijk zoowel in lengte als in omvang (zie *Groeien*, de bet. II); in de taal van het dagelijksch leven echter meest altijd alleen in den zin van: het toenemen in de lengte, *lengtegroei*, opgevat. Verg. evenwel het verschil tusschen *groeien* en *wassen* bij *Groeien* II, 3, *a*).

a) Met betrekking tot planten en hare organen of deelen. || Dat de groei (*der planten*) niet zonder zuurstof kan plaats vinden, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 108. Voor den groei van nieuw aangelegde cellen en organen is steeds ongeveer zooveel vocht noodig, als deze in volwassen toestand bevatten zullen, 1, 152. De groei der organen wordt bepaald door de vermeerdering en den groei hunner cellen, en de groei der cellen zelve bestaat weer uit twee factoren, nl. hare vergrooting, en de afzetting van nieuwe moleculen van cellulose in haren wand, 1, 215. De invloed van de temperatuur op den groei is het meest volledig voor kiemplanten onderzocht, 1, 224. — Een weynig schudding voordert de groey van den boom, DE BRUNE, *Bank.* 2, 296. De groei der planten, de voortplanting der geslachten, en wat niet al! zijn zoo vele geheimen *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 3, 361. Kreupelhout, waarvan de schrale groei en de kale takken ... getuigden, hoezeer het van den zeewind te lijden had, V. LENNEP, *Rom.* 6, 286.

> Men buyght de jonge teere spruyt;
> Maer als de groey die heeft gestijft —
> Is sy of recht of krom — sy blijft.
> V. BEAUMONT 154.

— *Basale groei*: aan het ondereinde van planten (bolplanten), als de top reeds heeft opgehouden te groeien (zie OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 224); *intercalare groei*: van het middengedeelte der internodiën bij stengels met duidelijk ontwikkelde knoopen (t. a. pl.); *apicale groei*, topgroei (zie de Samenst.).

b) Met betrekking tot het dierlijk lichaam. || De teedere tengerheid van dien leeftijd waarin de groei des lichaams toeneemt, ten koste van zijnen bloei, BOSB.-TOUSS. 2, 9 *a*. Deze Vorst was naar zijn' ouderdom nog slechts een knaap, maar zijn sterke groei, zijne vroeg gevormde trekken ... gaven hem *enz.*, 2, 182 *a*. Een sterke groei is met ziekte ligt en natuurlijk gepaard, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 85. Een zeker kenteeken, waaraan men weten (kan) ... op welken leeftijd bij eene diersoort de groei ophoudt ... (*is*) de geheele vereeniging der lange beenderen met hunne gewrichtsuiteinden, LUBACH in *Alb. d. Nat.* 1857, 232.

— *Op den groei gemaakt* en derg. Van kleederen voor kinderen en jongelieden: aanvankelijk te groot en te wijd genomen, om bij toenemenden wasdom ook later nog te kunnen dienen. Dikwijls ironisch, in toepassing op te ruime kleederen ook van volwassenen. || Wat zit die jas u ruim! Ge hebt hem zeker op den groei laten maken! — De broek was wel wat lang voor den toekomenden groei aangelegd, DE VOS, *Vl. Jong.* 75.

— Bij overdracht beteekent *groei* ook: het tijdperk van den *groei*, de leeftijd waarin men nog groeit. || S' is noch in haer' groey (*van zekere kunst*) en sal wel kloecker werden, HUYGENS 1, 401.

— *De groei* is ook de benaming van zeker pijnlijk gevoel in de ledematen (de beenen, de knieën) bij kinderen, dat door het volksgeloof aan het groeien wordt toegeschreven. || Den groei in de beenen, in de knie hebben.

c) Met betrekking tot haar. Het langer worden. || Beproefd middel tot bevordering van den groei van haar en baard.

d) In oneigenlijke toepassingen. Toeneming, vermeerdering, uitbreiding, b. v. in kracht, macht, getal, enz., al naar het verband. || De groei der maatschappelijke krachten moet worden gevoeld, QUACK, *Stud.* 19.

> dat de hemel heeft besloten
> Der mindre vorsten groey, tot tuchtiging der grooten,
> VONDEL 2, 624.

2) De staat waarin iets dat *groeit* verkeert; de toestand die door *groeien* ontstaat; toestand, staat van toeneming in omvang, in kracht enz. Vaak figuurlijk.

> (Toen) ... de Eendragt klein vermogen
> Tot Groei en Grootheid bragt.
> STARING 4, 42.

> 't Is alles leven, alles groei!
> De geest beweegt zich, vrij van boei.
> BOGAERS 2, 235 (*Jubelzang*).

— *Volle groei*, toestand van volkomen ontwikkeling. || Langs dezen weg komen zij (*de moerbeziestruiken*) dikwils nog tot ... vollen groei, *Handw.* 15, 19.

— *In groei en bloei* (*zijn*, *staan*): in kracht en fleur.

> het groen der beemden die voortaen
> Door zyn barmhartigheyd zo heerlyck zouden staen
> In groey en bloey, zoo haest *enz.*
> VONDEL 2, 82.

3) Groeivermogen, groeikracht. Eigenlijk en bij vergelijking. || De Godvrugtigheyd in een teere ziele ... wert lichtelick, door weerelds ghedruys, en bekommeringhen, ghestickt en zijn groey benomen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 493. Breng ... groei aan veld en woud, TOLLENS 7, 11 (*tot de zon*).

> boom en weid en akker smacht
> Der winterrust reeds tegen,
> Die rust maakt nieuwen groei gereed.
> BILD. 13, 204.

— Zegsw. (Gron.) *Er zit geen grui of blei* in: er zit (*b. v.* in dat kind) geen tier, het gedijt, het prospereert niet. Zie MOLEMA 138 *a* en verg. ostfri. *gîn grei of dei*, *gîn grei of blei* (DOORNK.-KOOLM., *t. a. pl.*).

4) Hetgeen door *groeien* ontstaat. Bij planten: botsel, uitspruitsel; ook: het in een jaar gemaakte schot, jaarlot. || De heggen (*van moerbezieboomen*) hebben deeze nuttigheid, dat men, ten tijden dat men de bladeren gebruikt, een paar botzels van den groei van 't voorige jaar afsnoeid, zonder dat men de bladeren behoeft te plukken, *Handw.* 15, 32.

> Terwijl de moedloosheid hier de armen deed verslappen,
> Om zoo veel wilden groei weer van zyn' tronk te kappen.
> LOOTS, *N. Ged.* 13.

5) Wasdom die men bereikt heeft; grootte; lengte. || Al schort het my (*Cupido*) aen groey, my manglen geene jaeren, VONDEL 2, 648.

6) Een collectieve naam voor: visch die nog groeit, onvolgroeide, onvolwassen visch; zoogenaamd „nest". Misschien (evenals *nest* van *nestvisch*?) eene verkorting van *groeivisch*; verg. *stort* als collectieve benaming voor *stortschol*, *ondermaat* voor *ondermaatsvisch*. || Ghroei, jonge visch, die zynen vollen groei nog niet heeft, MEYER, *Woordrusch* 3, 39 (*Veroud. Woord.*). — Item sal niemandt vermogen te gebruycken Hoeckwandt, Scheerwandt, Cardeelen, Fleuren, nochte op eenige andere manieren, hoe het oock soude moogen zijn, met Groey of kleyne Viskens vermoogen te visschen, alles op verbeurte *enz.*, *Gr. Placaatb.* 5, 1574 *b* (zie ook 1569 *b*).

nst. *Groeiboog* (zie BOOG, 1ste art., Samenst.), (zie ald.).
s tweede lid. *Plantengroei* (zie ald.).
orts (in de bet. 1) *Diktegroei*, toeneming in (zie OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plan-* 209 en 222); *kunstgroei*, kunstmatig be-roei („de plant draagt bloesem, Voor nog na-r bladren geeft. Heil ons, die dezen *kunstgroei* SPANDAW 2, 12); *lengtegroei*, toeneming in e (OUDEMANS en DE VRIES, *a. w.* 1, 222); ei (QUACK, *Stud.* 12); *natuurgroei* („De oei, de kracht die van beneden komt, is hoofdzaak, maar de mensch kan vormend ", QUACK, *Stud.* 19); *topgroei* („De apicale oei is het meest gewone geval, dat men bij rtels, verreweg de meeste stengels en zeer den aantreft", OUDEMANS en DE VRIES, *a. w.*

EIBAAR, bnw. Van *Groeien* met *-baar* in ief gebruik (zie -BAAR). Hetgeen groeien kan. 't algemeen. || Meest al de groeibare der natuur behelzen de drie vurige geesten, Watergeest, den Luchtgeest, en den Kool-OSSC. 3, 394 *a*.
s onz. znw. *Het groeibare*, een collectief al wat groeien kan, dierlijk of plantaardig eft, groei heeft.

Hoe 't groeibre, waar het sterft, het leven was-[dom geeft;
Het leven, waar 't vergaat, in 't groeibre weêr [herleeft.
BILD. 7, 43.

n het plantaardig leven in tegenstelling met en van de bezielde natuur, t. w. als eene hing van het Rom. woord, dat in het *vegetable* voorkomt. || Den ontwikkelen-rtgang der verscheide geslachten van het re en dierlyke leven tot een' staat van ryp-UBLINK, *Thomson's Jaarg.* XXII.
EIEN, onz. zw. (in het Mnl. somtijds igd) ww. Ohd. *gruoan*, mhd. *grüejen*, mnd. *groên*, *grogen*, ags. *grówan*, nnd. *groien*, *greien* (DOORNK.-KOOLM. 1, 676 *b*); eng. *to* fri. *growa*, *groia*, mnl. *groeyen*, *groyen*. Van en wortel (*grô*), waarvan ook *groen* (zie igenlijk: groen zijn (zie de bet. I).
aar de oorspronkelijke, thans geheel ver-, in het Mnl. echter nog bekende beteekenis, ook in dat tijdperk reeds de jongere, ge-beteekenis (zie hieronder bij II) voorkomt. ijn, frisch zijn; vandaar: krachtig zijn; verg. len overgang van beteekenis bij *Groen*. In den tijd alleen uit woordenboeken bekend; zie alingen. || Beghinnen te groyen of te n, *virescere*, *Gemma*, 225 *b* (aangeh. in VER-2150). Groeyen, gedyhen. *Vigere*, *viges-cathon*. Groeyen. *Verdoyer*, *prendre vigueur*, *en printemps*, PLANT. Groeyende ieucht. *iuentaat*, Ald. Groeyen, groenen. *Virere*, *, evirescere*, *frondere*, *frondescere*, *florere*, *, vernare*, *vigere*, *vegetari*, [maar ook *adolescere*, *crescere*, KIL.
aar eene jongere, thans de eenige eigenlijke op-Van planten en dieren en hunne organen of dee-grootte, t. w. beide in lengte en in omvang toe-door de opneming in —, en geleidelijke assimi-n nieuwe stof aan het organisme. Veelal alleen rekking tot het toenemen in *lengte* gebezigd.
an planten en gewassen.
an de geheele plant, het geheele gewas.
rooter, kloeker, krachtiger worden; zich tot volkomen wasdom ontwikkelen. || Ver-

standige bemesting doet de plant groeien. — Verheft haer de biese sonder slijck? groeyt het rietgras sonder water? *Job* 8, 11. Tijdens de droogte bleven de aardappelen klein van gewas, terwijl ze na de eerste regens sterk aan het groeien gingen, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 154.

— Eenigszins meer als wetenschappelijke term. Zie de aanhalingen. || Dat op deze wijze (t. w. *door eene afzetting van vaste deeltjes tusschen de reeds bestaande*; *door intussusceptie*) niet alleen de celwanden, maar, in het algemeen, alle georganiseerde bestanddeelen der cellen groeien, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 208. Hoe deze stoffen (*eiwit en druivensuiker*) van de plaatsen, waar zij uit de opgenomen anorganische verbindingen bereid worden, naar de groeiende cellen worden gebracht, 1, 212. Slechts waar vergrooting en intussusceptie met elkander gepaard gaan, kan men zeggen, dat een cel of een harer deelen groeit, 1, 215.

— Bij uitbreiding: tieren, aarden, op eene grondsoort thuis zijn. || Rogge groeit op hooge gronden, weit op kleibodem. — De plekken, Waar de braambes weligst groeit, BEETS 3, 219.

— Bij vergelijking met planten. Toenemen; zich uitbreiden. || Dat de godtloose groeijen als het kruyt, *Ps.* 92, 8.

Aen desen Keyser, jonck en fris,
Soo leert hy wat te leeren is:
De deucht kan onder marmer groeyen.
POIRTERS, *Hof v. Theod.* 11.

— *Tot iets groeien*: worden, zich uitbreiden tot.

Zoo groeide een wijsgegeven raad
Ten milden oogst van zegenzaad.
STARING 1, 120.

De liefdetrek, van jongs gekweekt,
De trouw bij kindsche smart en vreugden, —
Ze zijn gegroeid tot menschendeugden,
Tot vriendschap, die in daden spreekt.
BOGAERS 2, 84.

β) Meer bepaald: in *lengte* toenemen. || Het jonge plantsoen is in de laatste weken sterk gegroeid. Dat boompje wil maar niet groeien. — Gelijck, na eenen regen, ... De zon veel schooner schijnt, het gras groeit, dat het piep, VONDEL 10, 68.

Een' boomspruyt, die sich laet besnoeyen en besnyen
Van geen' boosaerdige hand, groeyt boschtop over 't hoofd.
VONDEL 2, 722.

γ) Zonder bepaalde gedachte aan het toenemen in dikte of lengte, niet veel anders dan: opschieten; uit de aarde voortspruiten; op den grond gevonden worden, voorkomen. || Op dien schralen grond groeit niets dan onkruid. — Aengesien dat inden quartiere omtrent derselver Stede egheen Coeren oft andere Greynen en groeyen noch en wassen, *Handv. v. Amst.* 1, 69 *b*. Nu groeit het koren daer Troje gestaen heeft, VONDEL 4, 162. Op Liban ... Daer cederboomen groejen, 7, 372. Overal groeiden er boomen en struiken op, waar maar een beetje aard en een scheur in de rots was om zich op vast te hechten, v. LENNEP, *Rom.* 3, 303. Eene kale zandvlakte, eene steenachtige heide, waarop niets groeit, KELLER, *Zuiden*, 1, 81.

Wàt met dit puikgewas te doen?
Dat onze Lieve Heer het niet
Voor arme luî zoo groeijen liet
Dit leed geen twijfel.
BOGAERS 1, 228.

— Absoluut gebezigd.

God laat groeien;
Die groeien laat is God.
BEETS 3, 476.

— Van eene gansche teelt, van een geheelen oogst, van de gezamenlijke opbrengst van den grond (of van

een stuk grond) zooveel als: door den bodem voortgebracht worden. || Al het graan dat in Nederland groeit is voor de eigen behoefte niet voldoende. — Ik heb sedert jaren al de tabak, die op zijn landerijen groeit, opgekocht, LINDO 2, 85.

— Zegsw. *Dat is niet in uwen tuin gegroeid*: dat is uw geestelijk eigendom niet; ook: dat hebt gij niet uit (*of* van) u zelven.

— *Het gras groeit er op de straten.* Van eene verlatene, uitgestorvene plaats.

— **Aanm.** Voor andere zegswijzen waarin sprake is van het *groeien* van *gras* zie bij GRAS (boven kol. 578, 579).

— Bij vergelijking. *Uit iets groeien*: opschieten, voortkomen.

een vroom gemoed; waar uyt die deughden groeyen,
Die Hollands welvaert eer soo heerlijck deden bloeyen.
VONDEL 3, 60.

— **Aanm.** Bij CONSCIENCE wordt *groeien* vaak figuurlijk gebezigd in den zin van: ontkiemen, ontstaan. Zoo van een *besluit* 1, 25 *b*; van *haat* b. v. 1, 209 *a* en 2, 107 *a*; van *liefde* 2, 19 *b*; van *ontevredenheid* 4, 338 *b*. Verg. het figuurlijk gebruik van *rijpen*.

b) Van ooft. — *α*) *Uit* een boom of struik voortkomen, ontspruiten; *aan* een boom of struik wassen of „komen". || Hier groeit geneverbees, kastanje, ruigh van bast, VONDEL 8, 171. Gewassen, waaraan eene smakelijke vrucht groeit, V. D. PALM, *Sal.* 4, 113.

vruchten, in den hof gegroeid,
Wiens grond wij 't eerst ontgonnen.
BOGAERS 2, 238.

— Bij vergelijking met vruchten. || Oock Oesters die aen Tacken van Boomen groeyden, die int water hinghen, *N. Werelt*, 3, 8 *a*.

— Van geld, in spreekwijzen als

— *Het geld groeit mij* (*hem* enz.) *niet op den rug* (en derg.): het gaat zoo gemakkelijk niet aan geld te komen; er moet hard genoeg voor gewerkt worden. Zie ook Deel IV, 1062. || Gij spreekt van geld, alsof het u op den rug groeide, CONSC. 1, 76 *b*. Dat Cecilia altijd in het huis is, en zich gedraagt alsof het geld op uwen rug groeide, 1, 191 *a*.

— Overdrachtelijk van uit planten en gewassen voortkomende producten. || Geen balsem groeit er voor mijn wonde, BOGAERS 1, 99. Den linkeroever ... waar de roode wijn groeit, V. LENNEP, *Rom.* 11, 163.

(*Christus*) heeft ... killig vogt, dat in de beken vloeyt,
Gemaeckt tot edel nat, dat aen den wijngaert groeyt.
CATS 2, 247 *b*.

β) Allengs tot volkomen wasdom komen; zich ontwikkelen; in grootte —, in dikte toenemen; zwellen. Verg. de onder *α*, *α*) genoemde beteekenis. || De regen heeft de appelen sterk doen groeien. De druiven zijn door den zonneschijn goed gegroeid.

— Zegsw. *Wat schielijk groeit, valt schielijk af*, HARREB. 3, 4.

c) Van loof. — *α*) Uitspruiten. || Een guren suren hoeck, ... De winter houd'er hof, ... Onwilligh groeyt'er loof, en watmen groen magh noemen, VONDEL 3, 294.

β) Zich ontwikkelen; „aankomen". || Het groen is in de laatste dagen zichtbaar gegroeid.

d) Van eene bloem. — *α*) Voortkomen, ontspruiten. || Doch, helaas! waar groeien rozen zonder doornen? waar wassen leliën zonder vlek? BERGMANN, *Staas*, 58.

β) Tieren, gedijen. Als onz. znw. gebezigd: groei, ontwikkeling. || Een bloem is u ontrukt in 't beste van haer groeyen, HUYGENS 1, 534.

e) *Groeien en bloeien*, te zamen genoemd als één begrip: in fleur en kracht zijn, — staan.

α) Eigenlijk van planten en gewassen. || Hier groeyt en bloeyt het weeldigh kooren, VONDEL 2, 451.

β) In verschillende figuurlijke toepassingen. Welvaren; vooruitgaan; floreeren; verg. den Latijnschen heilwensch *vivat, crescat, floreat!* Reeds in het Mnl. komt *groyen ende bloyen*, zelfstandig gebezigd, voor in den zin van: aanwas, vermeerdering van have (zie VERDAM 2, 2151). || Uw liefde bloeje en groeje, VONDEL 6, 749. Godt ... die wil uwe E. A. ... daer toe stieren ende leyden, dat uwe Onderdanen, onder uwe bescherminge in Vrede ende Godsalicheyt mogen groeyen ende bloeyen, OELEN, *Beschr. v. Leyd.* II (*Opdracht*). *D.* Het groeyen en bloeyen van onze practijk! *H.* Dat zal ik drinken, al was 't bitterder als gal, *De Gew. Weenaar*, 3, 47.

(*Maro's gezang*) klincke ...
Door 't heiligh Roomsche Rijck, en glinstere onverdooft,
En groeie, en bloei', herlezen en gelooft.
VONDEL 5, 34.

Zoo lang de rechte stam van Jesse groeie, en bloei',
En alle afgodery, Godts vyandin, verfoei'.
5, 736.

Zijne afkomst bloeie en groeie, en breï' haar takken uit,
Tot ze aarde en zee omvâme en in hare armen sluit'!
BILD. 4, 74.

— *Kunnen groeien noch bloeien.* Van personen: kwijnen. || Zy kan groeyen nog bloeyen, zy heeft gants geen tier. *Elle languit toujours*, MARIN.

— Zegsw. *Ik kan groeien noch bloeien, omdat gij mij zoo lastert*, HARREB. 3, 13 *b*.

2) Van haren, horens en nagels. Langer worden. || Middelen om het haar van hoofd en baard te doen groeien. Zijn knevel groeit nog niet hard.

Die Minnaers en sullen dan om u niet kermen.
Dus wiltse nu ontfanghen met open ermen,
Eer u worden groeyende gryse haeren.
OVID., *Conste d. M.* 77.

— *Zijn haar groeit door zijne muts*, wordt in toepassing op „eenen ongehavenden schooier" gebezigd; zie DE BO² 343 *a*.

— *Laten groeien*, t. w. *het hoofdhaar, den baard*: lang laten worden, niet afscheren, „laten staan".

— *In het vleesch groeien.* Van de nagels aan de voeten, ten gevolge van verwaarloozing.

3) Van menschen en dieren; van het dierlijk organisme of van deelen daarvan.

α) In het algemeen, dus ook van reeds volwassenen (zie *b*). In *dikte* toenemen; vleesch maken; kloeker worden. In het Oosten des lands (Gelderland; Graafschap; Twente) zoowel met betrekking tot menschen als tot vee uitdrukkelijk onderscheiden van wassen, dat bepaaldelijk beteekent: in *lengte* toenemen. || Dat paard *wast* nog te veel; daarom kan het niet *groeien* (Overijsel). — Hy en groeyt niet. Il ne prend point de vigueur ny d'accroissement. *Non viget nec vegetatur, non fit robustior*, PLANT. — Om het slechte grasgewas wilden de jonge paarden niet zoo goed groeien als in 1864 en 1865, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 132.

(Het sy ghy) ... Neerland drenckt met volle vaten,
En groeyen doet van wingerdsogh.
VONDEL 3, 32 (*Rhijnstroom*).

— Zegsw. *Hij groeit als rijpe garst in den nazak* (te Groenlo): hij wordt in 't geheel niet dikker.

— *Er tegenin* (of *tegenaan*) *groeien*, t. w. tegen geestelijk of lichamelijk leed in, tegen den tegenspoed in; in spijt van —, ondanks vermoeienis, leed of tegenspoed lichamelijk prospereeren.

't zwaare werk (*het karnen*)
Dat uitput? — Neen gezondheids bloei bevestigt.
Zy (*eene boerenmeid*) groeit er tegen aan, blyft fiks en rad.
DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 99.

— **Aanm.** De uitdrukking *Tegen de verdrukking in groeien*, soms met het toevoegsel *als de palmboom*, zal wel ontleend zijn aan de Latijnsche spreuk *Palma sub pondere crescit*; dat men er eene toespeling op *Ps.* 92, 13 (de rechtvaardige zal groeien als een palmboom) in zal hebben te zien, is minder waarschijnlijk. Zie ZEEMAN 255.

— In eene woordspeling (t. w. met *druk*: drukkerij, drukkunst), van een boekdrukker:

Hy (*Moerentorf*) groeyt (terwijl een ander treurt)
In Druck, daer hy ten hemel beurt
Syn hooft, soo druck-rijck als syn vaders.
VONDEL 2, 295 (*De Druck-kunst*).

— *Als de boonen bloeien, de zotten groeien*, HARREB. 1, 78 *b* (voor andere lezingen zie *a. w.* 3, 140 *a*).

— In een figuurlijk, thans verouderd, gebruik is *groeien*: genoegen hebben, zich verheugen, in zijn schik zijn; men verbeelde zich iemand die ten gevolge van een kalm en genoeglijk leven prospereert. Verg. *van verdriet* —, *van ergernis* (enz.) *vermageren*, — *afvallen*, — *eene tering zetten*.

Dies Cytherea groeyt, wanneerse 't saed siet saeyen,
Waer vanse wenschelyck de vruchten hoopt te maeyen.
VONDEL 2, 535.

(*handgeklap*, *dat*) den raet en 't volck, en Romes ridder-
[schap
In 't hoogh gestoelte van den schouburgh komt vereeren,
En hun ter eere galmt. dan groeien deze heeren
Al verfdeuze de hant in hunner broedren bloet.
8, 230 (VIRG., *Georg.* 2, 510: *gaudent*).

— Hoeveel men, bij manier van spreken, ten gevolge van het genoegen dat men heeft, wel in dikte toeneemt wordt uitgedrukt in eene bepaling in den 4den nv. Verg. de gelijkbeteekenende uitdr. *spek laden* (hieronder in de aanhaling uit VONDEL 2, 54).

Een goe toog, moer, liechter niet om, als ic 'smargens so
[wat peusel,
En daar een paar vaan Delfs bier toe, liefste dan groey ick
[wel een hangt dick reusel.
BREDERO 1, 391.

— In gelijken zin wordt van het *hart* gezegd dat het *groeit*. || Nu groeyt Prins Henricx hart, Graef Henricx moed beswijckt, VONDEL 2, 617.

Wat groeyde my mijn hert, wat laden ick een speck
Als icker drymael thien (t. w. *Kanaänitische vorsten*), en
[een hadde op den neck
En op de borst getre'en, zo langhe totze borsten.
VONDEL 2, 54 (*Josua*).

— Nog tegenwoordig zeer gebruikelijk is echter de uitdrukking

— *In iets* —, *ergens in groeien*: zich (meestal op hatelijke wijze) verheugen; genoegen scheppen (b. v. in iets onmenschelijks, in eens anders leed enz.; zie evenwel de aanhalingen). Reeds in het Mnl. was *groeien* in soortgelijken zin in gebruik; verg. mnl. *meesten ende groyen*, eigenl. dik worden en prospereeren voor: pleizier hebben (aangeh. bij VERDAM 2, 2151). || Mars ... groeyt in 't veldtgeschrey, HOOFT, *Ged.* 1, 90 (zie ook ald. 1, 274). Terwijl hy groeyt in 't stroopen, VONDEL 3, 186. Kristus weerelt (*de Kerk*) ..., die in Godts glori groeit, 4, 128. Er is weinig onderscheid in, of men, gelijk ... (*Destouches*) zegt, vermagert, omdat men een ander gezetter ziet worden, dan of men, naar eene bij ons gebruikelijke spreekwijze, groeit in eens anders leed, v. D. PALM, *Sal.* 5, 45.

spotters en geckers,
Faembevlecken, die in achterclap groeyen.
A. BIJNS, *Ref.* 30 (ed. BOGAERS).

Een helsche Hydra vol vergift,
Die 's Rhijns gesonde en soete boorden
Vergiftight, en gants Duytschland schift,
En groeyt in onversoenbre moorden.
VONDEL 3, 33.

Ach! wat ben ik elendig, dit zel ik vast allien in myn
[hert moeten verkroppen en smooren,
En myn vrouw met al 'er aanhang die zellen der maar in
[groeijen als zy 't hooren.
ASSELIJN, *Stiefv.* 36.

Charaxus juicht er in, en, groeiende in mijn smarte,
Vertoont me een haatlijk oog dat heur verwoedheid tergt.
BILD. 4, 292.

Alles is in rep en roer:
't Wichtje (*Cupido*) groeit in al 't rumoer.
TOLLENS 1, 49.

— Hoeveel men, bij manier van spreken, *in* iets *groeit*, hoeveel men in dikte toeneemt, wordt uitgedrukt in eene bepaling in den 4den nv. Zie ook hierboven.

Als oock een paertjen wtgelesen
Wel eens op 't hoogste (*van het mingenot*) meent te wesen,
Soo speel jck (*de Min*) haer een dwarssen treck,
En groey daerin een handtdick speck.
HOOFT, *Br.* 1, 399 en *Ged.* 2, 398.

— De onbepaalde wijs als onz. znw. gebezigd. Genoegen, genot, welbehagen.

Dan wie buiten haer schult t' geluck (t. w. *de Fortuin*)
[raeuw annetast,
Dien is haer ramp geen ramp, maer groeijen in haer last,
En 't lust haer, waerde liefd ten diersten te betalen.
HOOFT, *Ged.* 1, 41 (*Op de tragische historien*).

— Te Groenlo bezigt men *groeien* ook in toepassing op het in omvang toenemen van zwangere vrouwen.

b) In het bijzonder van kinderen en van jonge personen die nog *in den groei* zijn. Grooter, kloeker worden; zeer vaak evenwel uitsluitend met het oog op toeneming in de lengte gebezigd. || Den groeyenden Ascaen, VONDEL 2, 670. Jan is hier geweest ...; hy is magtig gegroeid, *Leev.* 1, 109. Zoo groeide kleene Valentyn, BILD. 1, 105. Wel Klaasje mijn kind! kenje mij nog? ... wel ik zou je haast niet meer kennen, zoo benje gegroeid! *K. Zev.* 1, 154.

Wat was mijn moeder vergenoegd, ...
Toen ze u zoo lief zag groeien.
v. LENNEP, *Poët.* 7, 180.

— *Groeien als kool* (of *als een' kool*). || Zy hebben een Koning van een Jongen, die groeit als een kool, *Leev.* 6, 287. Mijn twee kinderen groeiden als koolen, ALB. THIJM, *Port. v. V.* 129.

— *Van de zindelijkheid* (ook wel *de schoonigheid*) *moeten ze groeien*. Zegswijze in toepassing op zuigelingen.

— *Het kind moet er nog van groeien*; m. a. w.: laat het dus maar eten; verbiedt het niet te eten, als het nog trek heeft.

Hun moeder weigert; maar „Wat zoet is kan geen kwaad",
Zegt keer op keer de Bruid: „het eten doet hen groeien".
MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 53.

— *Een hoofd* (*enz.*) *gegroeid zijn*: zooveel in lengte zijn toegenomen.

Ik werd gedrild, kreeg kloeke leden,
'k Ben in de dienst een kop gegroeid.
v. ZEGGELEN 8, 35.

— *Iemand over 't hoofd groeien*, langer dan hij is worden. Ook figuurlijk: hem de baas worden.

— *Uit zijn kracht* (ook wel *uit den naad*) *groeien*: overmatig lang worden, t. w. eene lengte bereiken die buiten verhouding tot leeftijd en lichaamskrachten staat. || De linkschheid ..., die niet zelden bij jonge lieden, die wat lang, of uit hun kracht gegroeid zijn, wordt waargenomen, *K. Zev.* 4, 34.

— In figuurlijk gebruik. || Gy zyt my wat te vroeg wys geweest, Kind; uwe ziel is uit haar kragt gegroeid, *Leev.* 8, 234.

— *Uit zijn kleeren groeien*: te groot worden voor zijne kleederen.

— *Er wel in zullen groeien* t. w. in zijne kleederen, wanneer die aanvankelijk wat te ruim zijn uitgevallen of „op den groei" genomen. || Dat buisje is wel wat wijd, maar daar groei je nog wel in.

— Overdrachtelijk, in scherts, van personen bij wie eenig lichaamsdeel overmatig groot is: zich zoodanig ontwikkelen dat de wanverhouding van dat lichaamsdeel tot het overige lichaam allengs verdwijnt. || In zijn hoofd groeien. In zijne armen groeien.

— *Door zijn haar* (of *haren*) *groeien*: schertsende uitdrukking voor: kaal op de kruin beginnen te worden. || Hij heeft nog hetzelfde flinke voorkomen als van ouds, alleen is hij wat door zijn haar gegroeid, *K. Zev.* 3, 97.

— *Daar groeit een degelijk mensch* (*enz.*) *van* (of *uit*): die knaap, dat meisje wordt mettertijd tot een degelijk man, eene degelijke vrouw, enz. || Die jongen is veel te lui; daar groeit nooit iets (*of* nooit iets goeds) van! — Wat het ergst van alles is, hij maakt rijmpjes. Hoe wil er nu ooit een degelijk mensch van groeien? V. LENNEP, *Rom.* 4, 108. Dan had er een eerste geleerde uit kunnen groeien, *K. Zev.* 1, 287. Een verstooten en verlaten voorwerp, waarvan, zoo het aan de openbare liefdadigheid ware overgelaten geweest, niets gegroeid zou zijn dan op zijn best een aardig dienstmeisje, 2, 268. Van zoo een (*jongen*) kan iets groeien, maar wat moet er worden van zoo'n zoet wijsgeertje à la Van Alphen? DE GÉNESTET 2, 311. Wat lieve, schrandere, koene jongeling was uit het tenger kind gegroeid, R. LOVELING, *N. Nov.* 98.

> En ik voorspel je: onze oudste, Jan,
> Daar groeit een kerel van!
> V. ZEGGELEN 6, 5.

— Soms van zaken. Worden; voortkomen.

> Wat hier ten goede van den Pommer uit kan groeijen
> Doorziet zijn brein, en straks heeft hij een voorstel reê.
> STARING 2, 65.

— *Hij groeit op* (b. v.) *zijn dertigste jaar.* In Zuid-Nederland: hij is 29 jaar en begint weldra zijn dertigste (zie DE BO² 343 *a*). || Het kind groeide nog maar op zijn achtste jaar, als zijne moeder stierf (*t. a. pl.*).

c) Van lichaamsdeelen, organen enz. — *α*) Grooter worden; aangroeien. || Doch hoe de neefjes ook vermeerden, de nichtjes ook bijkwamen, en de voetjes ook groeiden, bij elken verjaardag lagen de vier paar kousen gereed, BERGMANN, *Staas*, 12.

> De kromme beck des giers doorpickt'er onvermoeit
> De raeuwe lever, die gedurigh weder groeit.
> VONDEL 8, 445.

(Twee gieren) ... dringen, dwars door 't vleesch, hun [snavel, beet by beet,
Den vruchtbren lever in, steeds groeiende onder 't leed.
BILD. 2, 341.

β) Voortkomen, te voorschijn komen. Bij vergelijking met het uitspruiten van eene plant. || Sy (*de Kozakken*) gaan seer selden te voet, maar sitten meest altijdt te Paerde, niet anders, of sy daar uyt gegroeyt waren, STRUYS, *Reys.* 185. Dat sy (*de kwakzalvers*) denselven (*kleinsten vinger*) afgesneden hebbende, een andere kragtiger vinger door haare salven ende konsten in de plaatse sullen doen groejen, DE LA COURT, *Welv.* 115.

d) Van eene gestalte. Lang —, langer worden.

> Zoo sprak het spooksel, en terwijl zijn dreigtaal schal
> Daar groeit tiendubbel zijn afgrijselijke gestalt'.
> TEN KATE, *Par. Verl.* 48.

e) Van het ontstaan en grooter worden van steenen in de blaas en de nieren. || T'sal hem die Nieren ende die Blase reynigen vanden steen oft gravel ende geen ander daer in laten groeyen, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 95.

f) Naar eene vroeger gangbare voorstelling aangaande het ontstaan van delfstoffen. || (*Drie*) mijlen daer van daen wort oock Cristal ghegraven, die men seyt om de hals hanghende, goet te zijn voor de duyselinge des hoofs: dit Christal groeit onder de Sneeuw, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 14. Het bovengemelde Paasch Eyland ... alwaer ook volstrekt onmogelyk fijne metalen souden konnen groeyen, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 121.

g) Van door aanschieting grooter wordende kristallen.

h) Van het schijnbaar grooter worden van de maan in hare opvolgende schijngestalten; in plaats van het gewone *wassen*.

> Gy helden, die, gelijk het groeyen van de maan,
> Nu aanwast in getal, van heerlijkheyd en daaden.
> ASSELIJN, *Kurieen*, 75.

i) Ongemeen. Van het jaar dat, naarmate het meer maanden telt, *langer* wordt.

> Welhaast zien de bonen by 't groeien van 't jaar,
> Heur geurige bloesems verdroogen.
> BILD. 1, 95.

j) Van een allengskens rijzenden, als het ware uit den grond „opkomenden" heuvel.

> Een heuvel ryster aen den voet des bergs, die schuyn
> Groeyt als een schoutooneel.
> VONDEL 2, 483.

III) Worden; allengskens ontstaan. Van allerlei zaken die, zelfs bij vergelijking, bezwaarlijk kunnen gezegd worden te *groeien*. || Wat groeyt hier een nieuw stadsrumoer, VONDEL 1, 719. 's Kerckers stanck, wt smet en vuyligheyd gegroeyt, 2, 264. De traanen groeien haar in de oogen onder 't spreken, V. MERKEN, *Germ.* 110.

> In Neêrlands havens groeiden vloten,
> Die aan de driekleur 't meir ontsloten,
> Zoo ver 't zijn baren wentlen doet.
> BOGAERS 1, 78.

— Van eene ziekte. Ontstaan. || Aquilej-Bloemen water (is) daerom seer goet tegen die watersucht als sy eerst begint te comen, ende en laet geen Geelsucht int Lichaem en groeyen oft plaetse nemen, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 89.

IV) In oneigenlijke toepassingen van de beteekenissen onder II) vermeld. Toenemen. Verg. *Aangroeien* in de bet. 1, *b*).

1) Van personen of als personen voorgestelde zaken. — Met betrekking tot het aantal: meer worden. || o Goôn! ... Doet Romes volk in aantal groeijen, OOSTERDIJK, *Hor.* 193.

> Wy groeien vast, In tal, en last:
> Ons tweede Vaders klagen (*enz.*).
> VONDEL 3, 195 (*Op ons treurspel*).

> De vyant werd te sterck,
> En groeyde, en deê met kracht ons deysen uyt de kerck.
> En wijcken na den Dam.
> 3, 395.

— *In deugd, in macht*, enz. Krachtiger worden. || Hij (*Mozes*) ... groeit in deugd, in moed, BOGAERS 1, 59. Brabant ... groeit in macht en in staatkundig gewicht door het heldenzwaard van Jan I, CONSC. 4, 245 *a* (zie ook 3, 46 *b*).

en bladeren", JER. DE VRIES, in *Werk. d. Bat. Maatsch.* 4, 345); *groeitijd*, tijd van het groeien, tijd waarin de gewassen kiemen („De *groeitijd* naderde en hij spitte den moestuin, spande den draad, stak de hoeken af *enz.*", LOVELING, *Idon.* 35).

— In den vorm van de onbep. wijs, in den 2den nv. *Groeienskracht* („'t Veld, waarop de Kunsten leven, Krijgt van u zijn *groeijenskracht*", BOGAERS 2, 178).

— Als tweede lid. *Aan-, door-, om-, toe-, uit-, volgroeien* (zie die woorden).

— Voorts *Aaneengroeien*; *dooreengroeien* („Zijne dichte wenkbrauwen waren *dooreengegroeid*", R. LOVELING, *N. Nov.* 110).

— In de bet. II, 3, *b*) *Mede-, meegroeien* („De liefde, die zij (*een meisje*) voor hem als kind had opgevat, was met haar *meegegroeid*", R. LOVELING, *N. Nov.* 134).

— *Krom-, scheefgroeien* en derg. Zie die woorden.

GROEIENIS, znw. vr. Van *Groeien* (in de bet. II), met *-(e)nis*. Ags. *grównes*, mnl. *groeinesse*. Groei, wasdom. || (Men) zou ... in twijffel konnen trekken, of natuur, in menssevlees te verduwen, en ons tot groeyenis te doen strekken, die plichten ondergaat *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 93. Gelijk de schrijnen daar men jonge kinders in sluit en opvoet, hun niet alleenelik hinderen, maar ook zoo beknijpen dat'er alle wasdom en groeyenis t' eenemaal aan benomen wort, 2, 39. De spijzen ... tot bloet verandert, geven ... ons nieuwe kraften, en gedyen t' onzer groeienis, DE BRUNE, *Jok en E.* 213.

GROEIIG, bnw. Van den stam van *Groeien* (in de bet. II, 1) met *-ig*. Het groeien der planten bevorderende; groeizaam (in de bet I, 3). Overdrachtelijk van het Westen, als de regenstreek. || Vochtigh Zuyen.... Helder Oosten, ... Groeyigh Weste, HUYGENS 1, 480.

GROEIING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Groeien* met *-ing*.

1) *Groeien* in de bet. I). Het groen zijn of worden; groenheid; frischheid; ook: frissche kracht. Alleen in oudere woordenboeken die nochtans ook reeds beteekenissen opgeven als: toeneming, vermeerdering. || Groeyinge, groeysel. Verdoyement, fleurissement. *Viridatio, vernatio, vigor, accretio*, PLANT. Groeyinghe, groeyenisse, groeysel. *Vigor, vernatio, incrementum, accretio, augmentum*, KIL.

2) *Groeien* in de bet. II). Het zich geleidelijk tot vollen wasdom ontwikkelen van planten, horens, dieren, enz.; *groei* in de bet. 1). || Dat de bijzondere groeijing der horenen ... eene overeenkomende eigenschap heeft met de groeijing, uitbotting, uitspruiting (*vegetatie*) der Planten en Boomen, BERKHEY, *N. H.* 4, 253. Doordien het ... bijenvlies in dikte en zwaarte toeneemt met de groeijing van het Kalf, 7, 40.

— Van delfstoffen. Wording, ontstaan. Zie *Groeien* in de bet. II, 3, *f*). || Boeken en Schriften, die ons derzelver groeijing, aart en verschillendheden (t. w. *van de steenen*) vermelden, BERKHEY, *N. H.* 2, 744.

— Met mv. Wijze van groeien. || Uit het voorbeeld der Polypen zien (wy), hoe zeldzaam dit groeijende grondbeginsel den overgang der Planten tot het dierlyk leeven, en eene steenagtige groeijing vertoont, BERKHEY, *N. H.* 2, 390. Onnaspeurelyk (zyn) de onderscheidene vermengingen, groeijingen, veranderingen enz. die ons de Steenen opleveren, 2, 744.

— Bij overdracht. Het tijdperk van het groeien, van den groei.

Maar 't groen der groeiing (*van het gras*) is verschoten
In 't graauwgeel van den najaarstool.
BILD. 8, 330 (*Hoolmaand*).

3) Toestand, staat van *groei* (zie ald. de bet. 2).

Slaan we onze blikken rondom ons en zien wij Gods [bloeijende schepping,
Bergen, en wouden, en dalen, ontkieming en groeijing en [leven.
SPANDAW 2, 54.

4) *Groeien* in de ald. onder II, 3, *a*) vermelde beteekenis van: genoegen scheppen, zich verheugen. Genoegen, pleizier, en wel bepaaldelijk: hatelijk genoegen over eens anders leed, schade of schande. || Gelijk het den bedorvelingen een' groote vreughd en groeijing is, wanneer zy, luiden van luister, zich, met de selfste snootheit zien bezoedelen, HOOFT *N. H.* 306.

5) Met betrekking tot de lucht en het weder (zie onder *Groeien*, IV, 3). Het bewolkt, het betrokken worden. || *Brouillement de l'air.* Groeijing des weers, Betrekking des lugts, AUBIN, *Dict. de Mar.* 127.

GROEIKOORTS, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Groeien* in de bet. II, 3, *b*). Koorts, koortsachtige aandoening bij kinderen die, werkelijk of vermeend, met het groeien, den groei in verband staat. || Ik herinner mij, hoe onze kindermeid van groeikoortsen plagt te gewagen, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 183.

GROEIKRACHT, znw. vr. Uit *Groeien* in de bet. II) en *Kracht*.

1) Het aan eenig levend — hetzij plantaardig, hetzij dierlijk — organisme eigen vermogen om zich tot volkomen wasdom te ontwikkelen. || Aan de pas ontloken plant vraagt men geen bloem noch vrucht; de vraag is slechts, of zij groeikracht hebbe, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 95. Die wonderbare groeikracht (Gods geheim!), die uit een kleinen, maar levenvollen zaadkorrel een uitgebreid ... gewas ontwikkelt, BEETS, *St. Uren*, 7, 190.

2) Met betrekking tot de natuur. Kracht —, vermogen om te doen groeien; voortbrengingsvermogen; ook: vruchtbaarheid. || De groeikracht in het zuiden is zóó sterk, dat in die (t. w. *droge*) bedding ... allerlei heesters en bloemen weelderig waren opgeschoten, KELLER, *Zuiden*, 2, 8. Onbedwingbare groeikracht, 2, 90. Wilde, losbandige groeikracht, SCHIMMEL 3, 14*a*.

ô Land der zonne, land der kleuren!
Waar 't vuur, dat van den hemel speelt,
In de aarde een dubble groeikracht teelt.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 6 (*tot Java*).

3) Bij overdracht, in toepassing op hetgeen een levenskrachtig en frisch uiterlijk vertoont. Frischheid (fr. *vigueur*). || Het bosch behield op het doek zijn groeikracht, de weide haar waas van vochtigheid, QUACK, *Stud.* 319.

GROEILAAG, znw. vr., mv. *-lagen*. Uit *Groeien* in de bet. II, 1) en *Laag*. Het laagje waarmede een boomstam jaarlijks in omvang toeneemt; jaarlijksche aanwas in dikte of omvang bij een boomstam. || Het spint bestaat uit de jongste, nog niet tot hout geworden groeilagen. — Jaarkringen of groeilagen, MOSSEL, *Het Schip*, 63. Ebbenhout ..., waarin die groeilagen bijna niet te onderkennen zijn, 66.

GROEIPLAATS, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Groeien* in de bet. II, 1, *a*, *γ*) en *Plaats*. Met betrekking tot planten en gewassen. De plaats waar zij plegen te groeien, plegen te worden aangetroffen. | Haare vrugten (*van zekeren granaatboom*) worden in haare natuurlijke groeiplaats, zelden grooter als een ookernoot, CHOMEL 930*b*.

't Zijn dezelfde kruiden, bloemen, blâren, ...
Die mijn vrienden en gelieven waren,
Sinds mijn voet hun groeiplaats heeft betreên.
BEETS 4², 5 (*Haarlems Flora*).

GROEISEL, znw. onz.; mv. *-s.* Mnl. *groeisel.* Van den stam van *Groeien* met *-sel.*

1) Groei (in de bet. 3), groeikracht. || Groeysel. *Vigor*, KIL.

hem, die geeft wasdom alle dingen,
Dwelk door swinters bedwinghen tgroeysel was quijte,
Tot smenschen profijte.
A. BIJNS, *Ref.* 483 (ed. BOGAERS).

Want niet meer dan Roosen oft Violieren ...
Haer volle groeysel ontfanghen en konnen,
't En ware door het schijnen vander Sonnen.
HOUWAERT, *Hand. d. Amour.* 140.

2) Toestand —, staat van groei (zie ald. de bet. 2).

— *Tot groeisel en bloeisel komen*: tot volle kracht, tot vollen fleur. Bij vergelijking met planten, van personen, enz. gebezigd. || Heeft oock ... de Stadt (*Delft*) grootelicx verbetert ende gesterckt ... Waer door sy tot haren tegenwoordigen groeysel ende bloeysel is gekomen, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 296.

3) Hetgeen gegroeid is; loot, scheut (van planten). || Groeysel ... Etiam *Germen*, KIL. — dAbbeelen hoe hooghe haer groeysels stryken, V. D. MEULEN, *Ketyv.* 110.

4) Collectief, Al wat groeit; al wat groeien wil.

Wiens godlijcke cracht schijnt in der sonnen stralen,
Die alle groeysel doet uuter eerden gaen
En met bloemkens bekleet bergen ende dalen.
A. BIJNS, *Ref.* 422 (ed. BOGAERS).

GROEISTUIP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je.* Uit *Groeien* en *Stuip.* Bij zuigelingen en jonge dieren: stuip die geacht wordt met het groeien, den groei in verband te staan. || Gij moet u over den kleine maar niet ongerust maken; het zijn maar groeistuipjes.

GROEIVAST, bnw. Uit *Groei* en *Vast*; wellicht naar het voorbeeld van *nagel-, wortelvast* en derg. Door groei, door het groeien verbonden; vastgegroeid. In figuurlijk gebruik voor: innig verbonden *aan* of *met* iets, bij HOOFT, *Rampz.* 31. || Welke geschiedenissen, alhoewel niet groeivast, gebuirigh nochtans aan die van 't huis Medicis, wy om haare gedenckwaardigheidt, echter schaakels aan de keten dezer treurspelen laaten zijn.

GROEIVAT, znw. onz.; mv. *-en.* Uit *Groeien* in de bet. II, *b*) en *Vat*, kom, bak. Bij LANDOLT, *Dictionn. Polygl.* voor fra. *bassin de congélation ou de cristallisation* (enz.).

GROEIZAAM, bnw. en bijw.; *-zamer, -zaamst.* Nnd. *grôi-, grôe-, greu-, greisam* (DOORNK.-KOOLM. 1, 677 *b*). Van *Groeien* met *-zaam.*

I) **Bnw.** — 1) Groeikracht hebbende in den zin van: het vermogen bezittende om zich geleidelijk tot volkomen wasdom te ontwikkelen.

a) In het algemeen. || Alle levendige en groeizaame wezens die van gewaarwording ontbloot zyn, als allerlei planten en gewassen, V. EFFEN, *Spect.* 9, 227.

Het deel der steenen uit verdronckene landouwen,
Geraept, en vocht en aertsch, verkeerde meer en meer
In groeizaem menschevleesch, wat hardt was, en niet teêr
Noch buighzaem, wert gebeente.
VONDEL 11, 319 (verg. OVID., *Metam.* 1, 407—410).

De in een zoelen lenteregen
Uit Gods hand gedrenkte grond ...
Weekt, en voedt het groeizaam zaad.
BILD. 8, 309.

— Van delfstoffen. Verg. *Groeien* in de bet. II, 3, *f*), en zie ook de aanhaling aldaar. || Dat groeysame Sneeuw-Christal, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 14.

b) Welig groeiende; vol kracht en frischheid; welig; tierig. Van planten en gewassen. || Bloeysam wesen. lustich, groeysam wesen, doeghen. *Vigere, vigescere, vigerescere* (enz.), *Teuthon.* 32 *b*. Bloesam. groyesam. lustych. doechtsam. *Vigorosus. vivax. vividus. virtuosus. vegetus, Ald.* — Terwyl myn weeligh vee in 't groeizaem gras krioelt, MOONEN, *Poëzy*, 19. Zie 't groeizaam hair (t. w. *de gansche vegetatie*) my (*de Aarde spreekt*) van den schedel afgeblaakt! (OVID., *Metam.* 2, 283: *tostos ... crines*).

De kiesel-steen in 't veld gelegen,
Ontfangd zo wel den dauw en reegen,
Als 't groeizaam en verheug'lyk kruid.
LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 127.

— Bij vergelijking.

't Zal daerom raetsaem zyn dit al te groeizaem quaet
By tyts eer 't wortel schiet te sticken in zyn zaet.
DE DECKER 1, 26.

't groeizaam quaadt
Schoot wortels in myn hart en doolende gedachten.
ROTGANS, *Poëzy*, 494.

c) Van het zich alleen in groeien openbarende leven der dieren in tegenstelling met het hoogere gevoels- en zieleleven van de menschen.

op dit punt (t. w. *op zelfverweer*)
Let al 't gezielde, wat de reden is gegeven,
Of een gevoelzaem, of alleen het groeizaem leven.
VONDEL 7, 644.

2) Groeikracht hebbende in den zin van: het vermogen bezittende om voort te brengen; vruchtbaar. || In 't groeizaam en welruikend veld, LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 228. Groeizaame akkers, weelig gras, *Leev.* 2, 268. Het is juist zo met het menschlyk hart: de grond is geen doodenkop (t. w. *caput mortuum, ijzeroxyde*), neen hy is groeizaam en hy blyft groeizaam, *Blank.* 1, 162.

De bruyne voester-vrouw, de vette groeysaem aerdt
Die heeft haer eerste cruyt en bloemen al gebaert.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 169.

(*Mijne oogen zien*) En grasich groeysaem, vette wey,
Daer 't hong'rich vee van eet.
BREDERO 3, 338.

Of misschien dat ze overleggen,
Waar 't nu groeizaamst op het land —
In de klei is of in 't zand.
TOLLENS 11, 15 (*De Vogelen*).

— Van eene zwangere vrouw.

Uw' Drostin (ick swijgh 't niet langer)
Groeysaem, gaet al swijgend swanger
Van een' Drostelijcke vrucht.
VONDEL 2, 684.

3) Groeikracht aanbrengende, den groei bevorderende.

a) Van regen en dauw. Vruchtbaar. || Een groeizaam regentje. — Dat het geloove sonder het troostelijcke zoch ende groeysame douwe vande goede Hope ... verdorren soude moeten, COORNHERT 1, 278 *d*.

Hy is de wijngaart-stock, en wy de teere rancken,
Hy is die ons verquickt met sap en groeysaem vocht
En treckt een teere schoot tot boven in de locht.
CATS 2, 247 *a*.

b) Van de weersgesteldheid. Aan den groei der gewassen bevorderlijk. || Dat het in het begin van Mei ... warm en groeizaam weder was, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1868, bl. 54.

— Overdrachtelijk, van de Meimaand, waarin het weder groeizaam is.

Isser yet netters als een frissche bloem te vijnen
Wiens fraey getrocken stal met juiste leden hooft;
Als de groeijsaeme May met laeuwe sonneschijnen
Haer (nae sij is gelaeft met morgendauwe) stooft?
HOOFT, *Ged.* 1, 58.

II) In bijwoordelijk gebruik, zooveel als: met groei aanbrengende kracht.

Groeizaam drupt een zomerregen
Op ons lagchend loover neer.
TOLLENS 2, 91.

Afl. *Groeizaamheid.*

GROEIZAAMHEID, znw. vr. Van *Groeizaam* met *-heid.*

1) Groeikracht; frissche, jeugdige kracht; vaag. || In der Groeysamheit onderhalden. *Vegetare, Teuthon.* 112 *a.* — Deze zielen hebben een vierige groeizaemheit in zich, en nemen haren oirsprongk uit hemelschen zaede, VONDEL 5, 269 (lat. *igneus ... vigor*). Eene jonge dogter van veertien of vyftien jaren ..., welkers boesem in haer eerste groeysaemheyd was van uytbotting, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 171.

Eêlmoedigheit van 't goede nolt veraerde:
Wat in zijn' bloeij en groeizaemheit bezwijck',
Deze is zich zelve alom doorgaens gelijck.
VONDEL 7, 4.

— **Aanm.** Verkeerdelijk bezigt VONDEL *groeizaamheid* ook daar ter vertaling van lat. *vigor*, waar dit: mannenmoed, kloekheid beteekent (zie VONDEL 4, 113).

2) Vruchtbaarheid. || Daar niets is, groeit niets, ziet gy? maar daar doorens en distels groeien, daar is iet — daar is groeizaamheid, *Blank.* 2, 323.

— Min of meer met persoonsverbeelding.

Haald groeizaamheid zyn fleur in top
Beloovende overvloed van vruchten,
De schend-worm wast'er tegen op.
LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 331.

GROEN (I) — in ouderen vorm GROENE —, bnw.; *groener* (*groender*), *groenst.* Ohd. *gruoni*, mhd. *grüene*, nhd. *grün*, osaks. *gróni*, ags. *gréne*, eng. *green*, onr. *grœnn*, deensch, zw. *grön*, nnd. *grön*; daarnevens, zonder klankwijziging, mnd. *grone*, mnl. *groene*, *grone*, *groen*, algemeen nnl. (holl.) *groen*; doch ook weder (dial.) mnl. *gruene*, *gruyn*, dial. nnl. (groningsch) *gruin*, (geldersch) *greun*, (brabantsch) *gruun*, friesch *grien*. Van denzelfden wortel (*grô*) waarvan *groeien* en, met klankwisseling, ook *gras* komt. *Groen* beteekent dus eigenlijk: de kleur hebbende van wat *groeit*, van plantendeelen en planten; op meer wetenschappelijke wijze uitgedrukt is het: die kleur of een der schakeeringen van die kleur hebbende, welke in het zonnespectrum tusschen geel en blauw in ligt. Bij KILIAAN is Groen: *Viridis, herbeus, herbidus, prasinus, smaragdinus.*

1) Van deelen van planten en bij uitbreiding van planten in haar geheel. De kleur hebbende die eigen is aan deelen van levende planten.

a) Van gras (de afzonderlijke stengels zoowel als de grasvilt) en van hetgeen uit gras bestaat (eene zode b. v.) of van het met gras begroeide veld. || Sy waren als het gras des velts, ende de groene grasscheutkens, *Jes.* 37, 27. Dat syse alle souden doen nedersitten, by weerdschappen, op het groene gras, *Marc.* 6, 39. Een garsseken groene en welghedaen, A. BIJNS, *Ref.* 367 (ed. BOGAERS). 't Vochte veldt bedoght Met groene graesen, HOOFT, *Ged.* 1, 183. De waterslang Die schuylt in 't groene gras, VONDEL 2, 413. 't Sij hij (*de leeuwerik*) rust op groene soô: 't Sij sijn keeltje steyltjes steygert, 2, 682. Dien stillen heuvel met blauwe zerken en groene zoden, BEETS, *C. O.* 291.

— *Onder de groene zoden*: in het graf.

— *Zoo groen als gras.* (In toepassing op personen zie hieronder bij 6, *d*). || Hier appels vinnig groen, gelijck het weelig gras, CATS 1, 371 *b*.

Wilje kaes zoo groen als gras?
Of gelyck als maegde-was?
CATS 1, 431 *b*.

— Van vlakten, oevers, dijksglooiingen enz. gezegd, is *groen* zooveel als: (met gras) begroeid. || Soo haest de morgenrood' ontdeckt het groene velt, V. BEAUMONT 31. Onse groene klingen, CATS 2, 600 *b*. Sichems groene weyde, VONDEL 3, 222. Groene ... stranden, 3, 396. Groene Dammen (*dijken*), HUYGENS 1, 407. Op den groenen oever, POIRTERS *Hof v. Theod.* 12. Houten schoeijingen in plaats der groene graswallen, V. D. PAAUW, *Verwerck.* 25. Runaas groenen boord, BILD. 2, 6. Groene zoomen (*van een stroom*), V. LENNEP, *Poët.* 1, 42.

— *Groen begroeid.* Van straten: met gras bewassen, een kenmerk van verlatenheid.

een verlate vlek, of landstad, in zijn wallen
Verwoest, en groen begroeid, en meest om-ver gevallen.
OUDAAN, *Poëzie*, 1, 100.

— *Groen land.* In Groningen: land dat niet „gebouwd" wordt; gras- of weiland. Zie MOLEMA 138 *a*.

— *Groene landen.* In Friesland: niet ingepolderde, des winters gemeenlijk overstroomde landen; boezemlanden. Zie BEEKMAN, *Ned. a. P.* 346.

— *Groene rivier.* Bij den waterstaat: rivierbed dat in gewone tijden droog ligt (en zelfs met gras begroeid is; vandaar de naam), maar dat in geval van nood het water eener rivier ontvangt ter bevrijding van de dijken.

— *Groene goot.* In de Dollardpolders: goot, greppel, in den *begroeiden* grond gestoken. Zie STRATINGH en VENEMA, *Dollard*, 214 en 219 en boven bij GOOT (kol. 423).

b) Van allerhande kruiden, veld- en tuingewassen, waterplanten enz. || Maer allen gedierte der aerde ... daer een levendige ziele in is ... hebb' ick al 't groen kruyt tot spijse gegeven, *Gen.* 1, 30. Groener krujden sap, HOOFT, *Ged.* 1, 182. En was het groene sla, die smaekten hem oock wel, DROSTE — *Overbl.* 22. Groenlandt genoemt ..., vermits de Kust allerwegen met groene mos en kruiden bewassen was, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 2. Men hakte het vleesch met sabels aan stukken en legde het in de ketels; ... alwat maar groen en eetbaar was, wierp men boven de zwemmende bonken vleesch, CONSC. 1, 120 *b*.

Nu komt de soete Lent vernieuwen ons den tijt, ...
Allerley groene kruyt komt uyt het aertrijck kijcken.
V. BEAUMONT 9.

— Als bepaling van gesteldheid voor: in (nog) *groenen*, frisschen, onverwelkten staat. || Een stuk ... Oehrzand, boven op het welk dit Mos groen gedroogd is, BERKHEY, *N. H.* 2, 1146. Meesterwortel ..., Bergpeterselie ..., Longekruid ..., en Alsem ..., van elks even veel, groen en frisch onder een gehakt, bij BERKHEY, *N. H.* 8, 452.

— *Groen* wordt ook gebezigd van hetgeen met *groene* gewassen begroeid is.

— Van slooten en watergangen: met planten (b. v. met kroos) overwassen, dichtgegroeid. || Groene sloot, BILD. 13, 71.

Met drassig moer, met brokklig veen,
En groene watertochten.
BEETS 3, 444.

— *Het duin groen maken*: doen begroeien (b. v. met gras). || Men heeft ... niet alleen voorgeslagen, maar zelfs een proef genoomen, om de konynen uitteroeijen en het duyn groen te maaken, ten einde daar schaapen op te weiden, *Alg. Spect.* 2, 126.

— *Groen duin.* Waterstaatsterm. Met helm begroeid duin.

— *Groene bemesting.* Landbouwterm. Overdrachtelijk voor: bemesting met *groene* gewassen, en wel meer bepaald met te dien einde op den akker gezaaide, nig van den bodem eischende gewassen (als b. v. lup

is hy, in 't volvoeren van zynen last, ... getrouw geweest, zonder groen oft dor (*jong of oud*) aan te zien, zonder zich aan gunst oft afgunst ... te keeren, HOOFT, *N. H.* 343.

g) Als onz. znw. — *α*) *Het groene*, hetzij dan in de beteekenis van: het *groene* (*begraasde*) veld, hetzij in die van: het *groen* geboomte, het woud. In de uitdrukking

— *In 't groene*, in 't veld; in 't woud; buiten. Reeds in het Mnl. (zie STALLAERT 1, 536 *b*). || Int gruene. A la verdure. *In vireto*, PLANT. — Gy die tot uw vermaeck gaet in het groene treden, CATS 1, 372 *b*.

Terwijl ick ginder bij mijn wijf
In 't groene nam mijn tijdverdrijf.
CATS 1, 494 *a*.

β) *Iets —, wat groens*: eenig *groen* blaadje, kruidje, spruitje.

Maer als de felle kouw verheft gestrenge winden,
Soo dat'er aen het hout niet groens en is te vinden.
CATS 2, 309 *a*.

— Zegsw. *Hem lust —, hij lust* (*nog*) *wel wat groens*. Van personen, bij vergelijking met dieren, figuurlijk voor: (nog) niet afkeerig zijn van het minnespel. Verg. de uitdr. *Een oude bok lust nog wel een groen blaadje* (hierboven bij *c*). || Haer lust noch wat groens. *De anu adhuc intempestiva libidine pruriente*, SARTORIUS, *Adag.* I, 9, n°. 78. Giertjen, ick word so tochtich, seecker, myn lust nou wel wat groens, BREDERO 1, 229 (zie ook 2, 85).

Huye nochtent komter ien Boer soo ien fijn ghesel
Met ien Waghen houts en de Juffer is soo wat goet soens,
En den Huysman soo 't scheen lusten oock wel wat groens,
Wat wil ickje veel segghen?
COSTER 64.

2) Van ooft en veldgewassen die nog eene *groene* kleur hebben die nog niet de — gemeenlijk gele — kleur hebben welke eigen is aan den staat van rijpheid; vandaar: onrijp.

a) Van ooft. || Ick ben tot den notenhof afgegaen, om de groene vruchten der valleye te sien, *Hoogl.* 6, 11 (*Kantt.* nieuwe, of, eerste vruchten). Soo dat hy sich met sijne groene vruchten voor dit mael noch sou moeten gedulden, POIRTERS, *Mask.* 216.

Snoeplust ..., die liever haren duyt
Geeft aen het rype vleesch (*van vruchten*), als aen het groene [fruit.
CATS 1, 193 *a*.

Wie Ockernoten groen confijt,
Die let ten nausten op den tijt.
1, 277 *b*.

Groene kersen worden root,
Kleyne kinders worden groot.
1, 552 *a*.

— *Rijp en groen*: in rijpen en in onrijpen staat. Figuurlijk voor: in den staat waarin iets is, zóó als het is, ongeschift. || In vredes naam dan, al weer voort met myn pen: maar niet te vitten, hoor je wel; want ik geef u de dingen zo maar ryp en groen, zo als zy my voorkomen, *Leev.* 8, 257. Dit bundeltje bevat mijne, in allerlei boekjes en hoekjes verspreide gedichten, ... bekende en onbekende, groen en rijp, DE GÉNESTET 2, 210.

— Zelfstandig gebezigd: het rijpe met het *groene* te zamen; het eene met het andere; alles, goed of slecht zonder onderscheid door elkaar. || Leesagtige Meisjes ... doen juist het geen de vraaten doen, zy slokken rijp en groen door, *Leev.* 7, 25. Door niemand behoorlijk voortgeleid, had zij steeds, rijp en groen door elkander, alles gelezen wat maar stof aanbood tot voldoening van haar weetgierigheid, *K. Zev.* 1, 286.

— *Rijp en groen zeggen, — schrijven* enz.: bekookte en onbekookte —, bedachte en onbedachte —, ware en onware woorden, zonder oordeel of onderscheid dooreen. || Hij ... die ... wat hem ... in den geest was gekomen, in allen eenvond had neergepend, rijp en groen, wijs en dwaas, HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 141.

Nu braeckt men rijp en groen,
Op wettige Overheên, ja selfs op alle grooten.
VONDEL 3, 66.

Jae, vrienden, blijft by huys, en spaert uw sestien [duyten:
'k Heb rijp en groen geseght, om dat het *Dicht* souw sluyten.
HUYGENS 1, 296.

Hoor, Domine, ghy pronckt met spoedige gedachten,
En brenght ons rijp en groen op Stoel, *enz.*
2, 107.

b) Van veldvruchten. || Winters beste hooi aan melkvee. Verder stroo, koeken, meel, brood, wortels ..., voorjaars groene rog, *Onderz. Landb.* 1886, 4[14], 185 (*Voorst*).

— *Nog groen koren op zijn veld hebben*. Eene figuurlijke zegsw. voor: niet weten wat er nog van iemand (t. w. zichzelven) worden kan en daarom niets van te voren verzeggen of beoordeelen. || „Ja", zei ik zo, „wy hebben ook nog groen koorntje op ons veld; en men weet nooit, waar de Satan een mensch toe verleiden kan", *Leev.* 4, 40.

— Als bepaling van gesteldheid. In nog onrijpen —, of (t. w. van hooi) nog ongedroogden staat. || Uw koren staet nogh groen, VONDEL 4, 250. Dat het hooi te spoedig droog gemaakt en groen ingewonnen zijnde, meer ... aan het broeijen zoude onderhevig zijn, BERKHEY, *N. H.* 9, 241. Dat de teelt van maïs als voedergewas, zoo voor groen te voederen, als ter inkuiling, de meeste aanbeveling verdient, *Onderz. Landb.* 1886, XCI, 4.

die het koren al te groen
Heeft in de schuere laten doen,
Die vint oock vry syn hertenleet,
De schooven worden dickmael heet.
CATS 1, 277 *a*.

— *Zijn korentje groen* (voorheen *groene*) *eten* (of *gegeten hebben*). In toepassing op lichtmissen en verkwisters die van de hand in den tand leven en voor den kwaden dag niets opleggen; men denke aan de fabel van den krekel en de mier. Verg. KALFF, *Lied i. d. Middeleeuw.* 460 en ook fr. *manger son blé en vert*; *couper ses blés en vert*. || (Pied Quist-goed) ... sel 't brood wel uyt de schimmel houwen: 't Is een goed etend gesel, ... Hy mach syn natge en zyn drooghje wel, hy eet al Coorentje groen; Kan Lange Direk wat winnen, Piet Quist-goedt selt wel verdoen, BREDERO 1, 224. Ja ... zy hebben hun koorntje groen gegeeten; en op zulke watertjes vangt men zulke vischjes. De Vrienden hebben er de waarde voor genoten, *Leev.* 6, 381.

Helas! 't is al verloren,
Ick ben een jaer te vroech geboren
Ick eet mijn korenken groene,
En jae groene.
bij VISSCHER, *Sinnep.* 95 *a* (*sprinkhaan*).

— **Aanm.** Verg. hierbij de uitdr. *Hij heeft zijne erwtjes in het groen gegeten* door HARREBOMÉE 1, 186 *a* vermeld.

3) Van allerlei levende wezens, voorwerpen, collectieven, stoffen enz., of wel van hunne kleur, hetzij als eene kenmerkende, hetzij als eene toevallige eigenschap gedacht. De kleur of eene schakeering van de *groene* kleur (zie boven) hebbende.

a) In 't algemeen. || Gruen oft groen, *Verd*, PLANT. Bleeck gruen. *Verd blancheastre*, Ald. — De gal is eene donkergele of groene vloeistof. Een

edster (*t. w.* soort van paraplu). Eene een ledikant met groene gordijnen. — witte, groene, ende hemelsblaeuwe be- *Esther* 1, 6. Van de bladeren van de maectmen een seer schoone groene N. 255 *b*. Den fellen draeck ... kaeckel- oeten, Som blaeu, som groen, som geel, 40. Een muts met groene pluimen, 4, 10. van Nispen is een Groene klimmende tode Tong *enz.*, V. LEEUWEN, *Bat. Illustr.* l lekkers kwam er evel uit dien groenen ees. 1, 135. Gemakkelyke groene ... 298. Myn groene damaste Samaar, Groene zegelwasch, BILD. 13, 431. nkte in groen gewaad, STARING 1, 51. dat ... in groen fluweel was gebonden, 2, 56 *b*. Zee-stoomschepen ... onder ertoonen van zons-ondergang tot zons- een groen licht aan stuurboords en een an bakboords zijde, MOSSEL, *Manoeuvres*, groene plekken, BEETS 1, 150. Hetzelfde met denzelfden groenen omslag, BEETS, De kaasloopers ... met hun gele, groene den, 351. De groene verfstoffen zijn veelal aten, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 547 *a*. met groen laken overtrokken, ROOSES, *derzoek*. 90. Voor het ontstaan der groene et chlorophyl) is ... de medewerking t noodig, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb.* 1, 227. Dat slechts zeer weinige bloe- groen zijn, 1, 271.

paling van gesteldheid. || Tsap van de en wordt wtgetrocken van de schilders aer een weynigh Aluyns in is, om groen n, DODON. 251 *b*. Hemden, die geel, w, of groen geverft zijn, STEUYS, *Reys*. straten ... staan vol van hun geel en tte wagens, BEETS, *C. O.* 350.

w. zegsw. *Het* (of *alles*) *wordt iemand* m enz.) *groen en geel*, of wel *geel en de oogen* (of *voor het gezicht*). Zie bij art. (Deel IV, 663).

ijken zin. *Mijne oogen zien* (of *ik zie*) *alles* ew: ik kan (door duizeligheid b. v.) de en hunne kleur niet duidelijk meer n.

my myn hooft? myn ooghen sien al groen,
e myn man! myn lief Florendus doen?
BREDERO 1, 132.

Een groen zadel krijgen: met paard en loot vallen. Zie V. DALE.

nmerkende kleur van sommige zaken. || ogen. De groene smaragd. — Dees groene D. 3, 58.

den groenen esmerald,
die aan der fockren vingers bralt.
VONDEL 3, 237.

nmerkende kleur van water, vooral van De groene zee, CATS 2, 7 *a*. Neptunus en, VONDEL 11, 308. Het groene zeenat erst verbolgen in, POOT 1, 386.

Arions Ros, de Dolfyn, kwispelstaart,
ne golven klieft, en vrolyk spelevaert.
DE HAES, *Verh. en Vern. Portugal*, 68.

volging der Ouden ook van in 't water ens en personen, van hun haar, hunne en enz. || Een deel (*der nimfen*) ... Op en drooght en net de groene tuit, 340. Godt Proteus, die de zee Be- t zeekalf hoedt, en 't groene watervee, ck (*Glaucus*) zagh mijn' groenen baert,

's Koopmans zeilen schieten vry
Met de winden, snel en vlugge,
Over Nereus groenen rugge.
POOT 1, 330.

— In meer of minder eigenlijke toepassingen, als de kleur die gedacht wordt eigen te zijn aan al wat met bedrog, valschheid en verraad in verband staat; de reden hiervan is wellicht te zoeken in de omstandigheid, dat men zich de slangen doorgaans als *groen* van kleur voorstelde en dat de Vader der leugen, de Duivel (verg. *Joh.* 8, 44) zich in het Paradijs onder de gedaante van eene slang voordeed; vandaar dan ook de *groene* kleur van de livrei des Duivels. Misschien moet men ook aan de *groene* oogen van den immers bij uitnemendheid valschen kat denken. Voor andere gissingen zie *Navorscher* 8, 6 *a*; 8, 126 *b*; 10, 169 *b*. || Hare groene oogen (*van de Cholera*), CONSC. 3, 387 *b*.

een gruwzaem veltgeschrey
Verheft zich uit den stoet der groene lievery.
VONDEL 6, 280.

c) In verbinding met znww. met welke het bnw. *groen* een nieuw of gewijzigd begrip vormt, als *groene beuk*, *groen boek*, *groene erwten*, *groene gal*, *groen glas*, *groene kaas*, *groene kikvorsch*, *groene pad*, *groene specht*, *groene thee*, *groene zeep* enz. Zie bij BEUK, BOEK (Deel III, 98), ERWT, GAL (Deel IV, 145), GLAS (boven, kol. 34), KAAS, KIKVORSCH, PAD, SPECHT, THEE, ZEEP enz. en voorts de aanhalingen hieronder volgende. || Groene en gele savooikool. Groene, gele en witte komkommers. — Twee kuypkens groene ingheleyde Peper, *Begin e. Voortg.* 11, 47 *b*.

— *Groene vlieg*, de zoogenoemde *Spaansche vlieg*, *Cantharis vesicatoria*, het bekende blaartrekkende insect van goudgroene of blauwachtig groene kleur; groenvlieg (zie ald.). || Men heeft haar groene vliegen gezet om de zinking of te leiden, MARIN.

— *Groene mand*, mand van ongeschilde twijg of teen. || Voorts sal een yegelijck Meester mogen binnen syn eygen deure soo wel groene als witte Manden maken ... soo wanneer hy de witte en groene Proef heeft gedaen, *Hand. v. Enkh.* 296 *b*.

— *Groen werk*, Groen mandenwerk, mandenwerk van ongeschilde teen. Zie GROENWERKER.

— *Groene proef*. Bij 't korfmakersgild: gildeproef, proefstuk voor den rang van groenwerker; zie ald. en voor eene aanhaling hierboven.

— *Groene tafel*. Eigenlijk: eene tafel die met *groen* laken enz. bekleed is. Voor bepaalde opvattingen zie hieronder. || Een groene tafel met lezenaar er op, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 62.

— In toepassing op een biljart.

Daar hupt een losse zwerm van jonge Danszaalbrommers
Een groene tafel rond, en stoot met queue of staf
Het rollende elpenbeen op andre ballen af.
BILD. 6, 280.

— In engeren zin. — 1°. De tafel waaraan, in het parlement, de ministers gezeten zijn. || Plaats nemen aan de groene tafel: zitting nemen in het ministerie. Het antwoord van de groene tafel (het regeeringsantwoord) met ongeduld tegemoet zien. — Woorden ..., die de Excellenties aan de groene tafel op hunne zetels deden trillen, SCHIMMEL 2, 59 *b*.

2°. Eene speeltafel. || Ik wierp mijn geld op de groene tafel, BOSB.-TOUSS. 2, 148 *b*.

— Vandaar *Het groene laken*, enz.: eene met *groen* laken bekleede tafel, eene speeltafel of ook wel: een biljart. || Een louis d'or, in onschuld en argeloosheid als tijdverdrijf op het groene kleed gezet,

KNEPPELH. 4, 42. Mij trekt het groene veld meer dan het groene laken (*van het biljart*), DE GÉNESTET 2, 218.

— *Groene bakkeljauw.* || Tweederlei soorten (*van bakkeljauw*) vindt men, die men groene en witte noemt; de groene Bakkeljaau wordt op de groote Terreneufsche Bank gevangen, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 378 (zie ook 384).

— *Groene roede*: groengeverfde roede van een gerechtsbode; bij overdracht: gerechtsbode die zoodanige roede draagt. Voorheen te 's-Hertogenbosch. Zie ook GROENERoede. || De Regeering heeft ... drie Geregtsboden in dienst, Dienaars van de groene Roede, of blootelyk de groene Roede geheeten, om dat zy eene groene Roede, by het waarneemen van hun Ampt, gewoon zyn te draagen *enz.*, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 2, 46.

— *Groene saus.* Eigenlijk wellicht eene saus met *groene* kruiden toebereid; in figuurlijk gebruik: een middel om iets te verbloemen of mooi te praten. Zie de aanhaling. || So de Decreten haer (*de Roomsche Kerk*) oock eenichsins hinderlick vallen ... sy sal daer eene groene Sause op maken, ende een Glose ... op passen, die de sake te rechte brenghen can, MARNIX, 1, 6 (bl. 42 *a*).

— *Groene jager*, bij het volk de benaming voor een soldaat van het korps der *Jagers* (behoorende tot het regiment der *Grenadiers en Jagers*). || Zijn jongen staat bij de groene Jagers.

d) Zelfstandig gebezigd t. w. als zwak verbogen onz. znw.: groene kleur. Zie ook onder GROEN, 2de art. || De wint hadden wy Suyden: en veranderinghe van water, uyt den groenen en swarten, *N. Werelt*, 3, 6 *b*.

Ziet dat (t. w. *het water in een urinaal*) niet helder uit den [groenen?

Die Patjent heeft al zijn leeven gras en haver gevreten, *enz.* ASSELIJN, *Kwakz.* 18.

4) Bij uitbreiding wordt *groen* toegepast op hetgeen in *verschen* staat verkeert daargelaten of de natuurlijke kleur der zaak werkelijk *groen* is of niet.

a) Van versch gesneden gras of graan, van versch geplukte kruiden of vruchten (en derg.). Versch, niet gedroogd. || Katoen, Olyven, drooge, en groene vruchten, Leder, en Wolle, DE BRUYN, *Reiz.* 1, 69 *a*.

— *Groen voeder*: veevoeder in verschen staat, in tegenstelling met *droog* voeder (hooi, haksel enz.). Zie ook GROENVOEDER. || Paardenvoeder bestaat in droog voeder, waartoe hooi, stroo, haver ... behooren, en groen voeder: gras, klaver enz., LANDOLT 1, 157. Groen voeder wordt slechts ... bij gebrek aan ander gegeven, *Ald.* Het rundvee wordt des zomers zonder bijvoer geweid en des winters op stal gevoederd, in den vóórwinter met groen voeder (moes, knollen, spurrie) en stroo, *Onderz. Landb.* 1886, XVIII, 33. Dat ... inkuiling van groen voeder weinig wordt toegepast, XCI, 4. De genomen proeven met maïs als groen voeder gaven uitstekende resultaten, *Ald.*

b) Van menschelijk voedsel, in tegenstelling met: gekookt. Ongekookt, rauw. || In den begin vander maeltijt salmen eten ... Latuwe Salaet, ende wat Cruyt met Azijn en Olie, men etet groen ende ongesoden, *Koockb.* 5. Maer (*zij*) ghebruycken die (*de bloemen en vruchten van het kruid „Talasse"*) alleene in de toebereydinghe haerder spijse op veelderley manieren, t' selve oock groen etende, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 61 *b*.

— Ook in toepassing op andere spijzen dan moeskruiden en ooft. || Greune tuffel (*aardappelen*); greune eier; greun spek (*Overijsel*). — Grunn spek (*N.-Brabant*; zie *O. Volkst.* 1, 205).

c) Van levensmiddelen en ook van andere zaken (geen kruiden of vruchten) die *versch*, d. w. z. niet gedroogd, gezouten of gerookt in den handel komen enz. Zie ook VERDAM 2, 2153, de bet. 2, *b*. || Groen; varsch als vleysch, visch. *Recnz. Friscus, Teuthon.*

— *Groene visch*: versche (t. w. in verschen staat aangebrachte) visch; inzonderheid: riviervisch en zulks waarschijnlijk omdat het — althans voorheen — gewoonlijk alleen deze was, die versch, d. i. levend aan de markt kwam. Verg. mnl. *groenvisch.* || Groen visch. *Piscis recens. piscis fluviatilis*, KIL.

— *Groene haring*: versche haring (v. DALE); panharing. Zie GROENHARING.

— *Groen vleesch* enz., in tegenstelling met *gezouten* (gepekeld, gesprengd) of *gerookt* vleesch enz. Zie GROENVLEESCH. || Greune hammen (b. v. *te Barneveld*). — Groen vleesch. Sicamb. *Caro recens, non salita*, KIL. — Loock tot groen Ruatvleysch, *Koockb.* 65.

— *Groene huiden*, niet gedroogde of gezouten huiden. || Hij (*de leerlooier*) ontvangt (de huiden) ... versch, 't welk men groene huiden noemt; en gedroogd, *Handw.* 4, 4. Zoo dra de huiden door de watering gezuiverd en behoorlijk geweekt zijn, worden de versche of groene huiden gezouten, 4, 15.

d) Versch, in den zin van: onbereid.

— *Groen zout*, waarschijnlijk: nog geheel onbereid zout. || Gelijck oock mede niemandt van de keetluyden (*zoutbereiders*) vermogen sal eenigh groen zout te leggen op een denne, daer uyt-gelegen zout op leyt, anders als tegen het uyt-gelegen zout aen, ende dat alsoo het uyt-gelegen zout mede sal moeten blijven leggen tot dat het groene zout oock uytghelegen sal zijn *enz.*, *Handv. v. Enkh.* 211 *a*.

e) Versch, in den zin van: nat.

— In de metaalgieterij Van vormzand. || In ... vochtigen toestand wordt het zand nat of groen ... geheeten, KUYPER, *Technol.* 1, 87.

— In Zuid-Nederland desgelijks van *nog niet gedroogd*, nog niet hard geworden metselwerk. || Als de metserije nog groene is, ge kunt ze nog in den haak (t. w. *recht*) dwingen met den regel, *Loquela, Alderheiligen*, 1890.

f) In de suikerraffinaderij. Van de stroop die van zelf uit de met suiker gevulde vormen lekt, t. w. de *eerste* stroop, die onvermengd met de gedekte stroop (zie GEDEKT, de bet. 2) in de vergaarbakken vloeit: ongedekte stroop (zie bij ONGEDEKT onder de bet. 5).

— Van suikerbrooden: die brooden, welke zich in de vormen gekristalliseerd hebben, maar nog geen verdere bewerking hebben ondergaan.

5) Bij vergelijking met de onder 2 en 4) behandelde beteekenissen, in verschillende toepassingen.

a) Van voortbrengselen van den geest. Nog niet rijp, nog niet het kenmerk dragende van volle ontwikkeling van den geest. || Vergeleken met wat hij later zou leveren, ... ziet het boek er nog al groen uit, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 207.

b) Van overleggingen, plannen, ondernemingen enz. Nog niet in een toestand om er eene beslissing in (over) te nemen of om zijn beslag te krijgen; nog *niet rijp* voor eene beslissing (enz.). || Hy ... liet zich genoegh zyn, t' onderstaen, oft hy die van Gent en Brugge, tot afval bekooren konde. Maar de liefhebbers der vryheit aldaar, maghen 't wel ook voor te groen aan, om hunne gen[illegible] uiteren, HOOFT, *N. H.* 253.

Een hupse, rappe, flucxe meyt, ...
Voor al gesont gelijck een vis,
En groen gelijck het groenste lis,
En jeugdig als de maegde-palm,
In 't kort een vryster als een salm.
1, 521 *a*.

Ick wordt met rijp gewas ten rechten vergeleken.
Ick was eens bijster groen, nu ben ick sonder jeugd.
2, 470 *a*.

— Ook van reeds meer bejaarden. Jeugdig van uiterlijk en manieren. || Ghy blijft altijt even groen. Ghy blijft altijt in de puncten van elf-en-dertigh, SARTORIUS, *Adag.* II, 8, n°. 8 (*van iemand die zich jonger tracht voor te doen dan hij is*).

Jaren zijn geen ouderdomm
In een' altijd groene blomm:
Vreughd en deughd en kan niet grijsen.
HUYGENS 2, 177.

— *De groene jeugd* enz. als collectief voor: de jonge lieden.

Die suur gefronste kop, die lange bockenbaert,
Wat heeft hy hier te doen, daer jonckheyt is vergaert? ...
Of waerom scheyd hy niet, eer dat de groene jeucht
Begin met soet gekout en danssen, haere vreucht?
V. BEAUMONT 110.

Het groen gezelschap 't saem vergaert,
Daer by dient wel een witten baerd.
DE BRUNE, *Bank.* 2, 275.

— Van de borst, het gemoed, als den persoon vertegenwoordigende. Jeugdig. || (Rijpe reden) die wt groene borst comen, HOOFT, *Ged.* 2, 106.

β) In eene bepaalde opvatting, t. w. met betrekking tot minnelust. Dartel, minziek, krevel, geil; niet uitsluitend van *jonge* lieden. || Wort (*door een toovermiddel*) groender als gy plagt en wast in soete minne! CATS 2, 104 *a*. Ick worde ... schier groen als ick zyn ooghen sach, BREDERO 2, 80. Ick was oock zoo groen Dat ick hem tockelde as hy mijn niet anraackte, 2, 178. Daar komt een glaasje te veel Grieksche wijn in, en onze Epicharmus wordt zoo aardig, zoo groen en zoo galant, dat hij je daar de stommigheid beging, van de koningin zoo eenige dubbelzinnige douceurs te zeggen, FOKKE, *Verz. W.* 11, 50. Zwijgt ervan, van dat vrouwmensch: 't is al wel drie jaar dat ze groene is, *Loquela, Jaarmesse*, 1891, kol. 67.

Ick was ontijdig groen, en hy begon te mallen,
Dies is de maegde-krans my van het hoofd gevallen.
CATS 2, 455 *a* (zie ook 1, 421 *b*).

wanneer een Vrouw is groen,
So zou zijt met de beul, met een hondt; ja met de duy-
[vel doen.
BREDERO 2, 156 (zie ook 1, 326).

Geurt heeft sijn Huysvrouw lief, hy troetelt en hy kust 'er;
En vleidtse noch soo groen, als of hy eerst begost.
HUYGENS 2, 356.

(*een grijsaard*), die ... in sijn ... sotte minne-pract
Den groensten jongelingh al ver te boven gaet.
WESTERBAEN 2, 47.

I. Komt sitten op myn knien, geeft myn alle bey wat
[kusjes,
Ick weet niet wat ick jou alle beyde wel sou doen.
S. Ay siet myn Joncker; kijck; hy wort op nieuw weer
[groen.
W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 35.

Is uwe meening niet, om u dan ook te ontdoen,
Van uwe dochter? Want die Juffer word al groen,
Ze is oud genoeg en als de peeren zyn aan 't rypen,
Zoo vallen zyn licht af.
A. DE WIT de J., *Wijnoegst*, 9.

O Linko 'k hoor wel dat gy noch die Linko zyt;
Zoo groen en minneziek als in voorleden tijd.
DE POTTER, *Getr. Herd.* 239.

Wel, wat praet die vryer aerdig! ...
'k Loof je zoud me wel licht bekooren, ...
Jy schynt me zo geweldig groen,
Jy zegt het zo geestig, zo aerdig, zo raer.
Bruil. v. Kloris en R. 16 (uitg. 1737).

— Van het hart, als den persoon vertegenwoordigende. Verliefd, in minnebrand ontstoken.

aen den Vyverbergh, in bosch, en lindelaen,
Die menigh groen hart deckt met loof en groene blaen.
VONDEL 4, 34.

γ) Soms ook: dartel in den zin van: stout, overmoedig. Ook van hetgeen den persoon vertegenwoordigt. Reeds in het Mnl. werd *groene* in de bet. van dartel, uitgelaten, overmoedig van personen gebezigd; verg. de aanh. bij STALLAERT 1, 536 *b*: „sommige (*jongelieden*) zoo groene ende wulpsch van zinne, eyst dat zy niemant en mesdoen, zy en connen niet gheslapen".

Wel hoe is Otjes hart soo groen?
Dat hy dus yvert in 't sermoen,
O jeemy, o jeemy.
Om Boogers dochter ist te doen.
VONDEL 3, 93.

δ) In eene uit Overijsel bekende spreekwijze, t. w. *Hij is zoo groen, het gras waast hem uit de schoenen*, wordt voor *groen* de beteekenis van: overmoedig in den zin van: trotsch, verwaand opgegeven.

ε) Van jonge lieden, bij vergelijking met *ouwe ooft*, in verschillende toepassingen van de hoofdbeteekenis: (nog) niet zooals men wezen moest.

α) Met betrekking tot iemands ervaring of levenswijsheid. Zonder ondervinding; onervaren, onbedreven. Reeds in het Mnl. (b. v. *groene, onbesochte menschen*, aangeh. bij VERDAM 2, 2153). || Des morghens ... ontfingen zy ... Hans Plaat met zyn vendel ..., groen, ongeoeffent en tuchteloos volk, HOOFT, *N. H.* 718. Hy ... mengde (*onder zijne benden*) eenen hoop boeren ... Deeze zoo groene krysluiden ... voelden eer in 't hart, dan op de huidt, den slagh, 782

Let op een wijs, een nuchter man,
Die u tot steunsel dienen kan. ...
Want mits gy (*eene maagd*) nog sijt wonder groen,
Soo is aen u gants veel te doen.
CATS 1, 253 *b*.

Rosette laet uw vader doen,
Want gy, eylaes! zyt al te groen.
1, 270 *a*.

't Is met een jonge vrou (*tegenover gasten*) bij wijlen soo
[gelegen,
Dat sy geen heere-straet en kent voor enge stegen;
Sy struyckelt al te licht, en tast geduerigh mis,
Om datse dom, en groen, of niet geoeffent is.
1, 254 *b*.

— *Een groene vrijer*: in 't vrijen nog onervaren. He! he! al zijt gij geen groentje bij de meisjes — zijt gij toch een groene Vrijer? LOOSJES, *Bruidk.* 2, 146.

— *In iets nog geheel groen zijn*; *ergens nog geheel groen voor staan*: zonder ervaring, zonder ondervinding (van iets); niet wetende hoe (in iets) te moeten handelen.

— Met betrekking tot iemands handelingen: onredzaam, onhandig, sukkelachtig.

een slegte duyf, ...
Die in haer gaen en al haer doen
Is raeu, en uytter-maten groen.
CATS 1, 493 *b*.

— Overdrachtelijk van hetgeen den persoon vertegenwoordigt. || Met welken klap, gesaust naar de smaak van groene en windighe ooren; hy ook uitwracht, dat de raadt der Oversten ... nooit uit zelden gevolght werd, HOOFT, *N. H.* 1093.

Ick kense (*mijne schouders*) veel te teer, en 't koppunt
[dat s-
Te groen, te licht, te hell om Land-oorgh c-
HUY-

β) Met betrekking tot iemand
Zonder kennis; onnoozel; nuch

goeje vrind, je schijnt mij bijster groen.
groen! wat meenje dan, dat ik moest doen?
V. LENNEP, *Poët.* 11, 82.

de om hun plompheid van manieren en
eruchte Bovenlanders. Lomp, dom, bot. ||
streken ... die hy op deselfde manier
vreemdelingen, en voornamentlyk aan
ene Duitschers gespeelt had, HEINSIUS,
st. 1, 323 (zie ook 1, 309: den groenen
moeten ons (*voor meiden*) belyden met
groene Moffinnen, V. EFFEN, *Spect.* 1, 140.
ene Westphalingers, 11, 224.

de een, in 't guichelspel ervaren
En de ander, als een Mof zoo groen.
BILD. 13, 232.

pas aangekomen, nog niet „ontbolsterde"
Linksch en onervaren. || Schoon ik 'er
end heb, die zo groen van de Akademie
ls zy 'er opgekomen waren, dat is te
e even weinig van de wellevenheid wisten,
minder dan naer lieden van een behaege-
negang, geleken, V. EFFEN, *Spect.* 5, 15.
n zijn er ... nog van jaar tot jaar en
n groen, BEETS, *Na vijftig jaar*, 43.
s ook eigenlijk niet anders dan: pas aan
ie gekomen; nog niet lang student zijnde. ||
et werk slechts van eenige jonge, groene
, gij zoudt niet wel handelen, indien gij
jongelingen bekwaam achtedet om derge-
rijmdheden te plegen, KIST, *Eikenh.* 4, 97.
min of meer staand epitheton bij collec-
jeugd en *jonkheid*, eigenlijk zonder eenige
beteekenis, maar als eene samenvattende
ng van al de eigenaardige gebreken van
ligen leeftijd, als daar zijn: onervarenheid,
zaamheid, lompheid enz. || Bedenkt dit
groene jeugt, CATS 1, 243 *c*.

(*de school der liefde*) daermen plompaerts slijpt,
e groene jonckheyt rijpt.
CATS 1, 493 *a*.

ene nog groen zijn: op eene plaats nog niet
nog niet op de hoogte der zaken zijn. ||
k (*Filomusa*) mij nog op den gewapenden
eld, maakte ik kennis met twee Zangsters,
ar nog vrij groen schenen te zijn, KINKER,
141.

groen als gras, eene zegswijze die, in
g op personen, bij voorkeur in eene der
genoemde beteekenissen gebezigd wordt,
s ook b. v. in de beteekenis *b*, *α*); zie daar-
aanhaling.

wel eer de knecht groen licken as en gras,
re lick en hoy, ga stuyve lick en as.
HUYGENS 1, 140.

een aantal toepassingen waar het woord
e eigenlijke beteekenis kwalijk of in het
et meer in verband te brengen is.

groene zijde (van een persoon). Naar het
gemeen verbreide gevoelen: iemands linker-
k aldus in het Hd. *die grüne seite*. Dat *groene*
spronkelijk eenvoudig eene benaming zal ge-
n voor eene der beide zijden — onverschillig
zou, behalve uit de aanhalingen hieronder,
almede kunnen blijken uit het Deensche
lægge sig) *paa det grönne öre*, waarvoor wij
„op één oor (liggen)" zeggen en dat in
uf dem Ohre (*liegen*) heet. SCHUERMANS,
, verwijst op *groenzijde* naar „kloekzijde",
chter onverklaard laat.

niet after myn neers, schicktje an me groene sy,
presentabel want heur Vooght is ien deftigh man.
W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 28.

— Inzonderheid in toepassing op de zijde van geliefde of vrouw. || Alleenspraken, die men zegt dat het vermaak der verliefden zijn, als zij hunne lieve meesteres niet aan hun groenen zij hebben, *Wildsch.* 2, 222.

Gheraert van Velsen mijn lieve man,
Nu isset al verloren
te slapen onder mijn groene sijd,
graef Floris heeft myn eer ghenomen.
Hor. Belg. 2², 20 (*verg. ald.* 25: te slapen ... bi uwer siden).

O. Komt hier, mijn Moer, komt sitten an mijn groene sy
G. Ast is vaer, so krych gy met eeren het soene vry.
BREDERO 1, 229.

Laet men iene weldaet hope,
Dattick schier of merge mach
Ienen encklen halven dach
An je groene sy besteden (*enz.*).
HUYGENS, *Ged.* 1, 206.

Wel, mijn heer, segt sy dan weder,
Set u neder,
Aen myn groener Maegde-sy:
Wy naer u, de Kusse-wangen,
Toch verlangen.
QUINTIJN, *L. en B.* 203.

Je mocht wel willen datje die dagh, die uur al sagh,
Dat deuze verschreve Jan Saly an je groene sy lagh.
W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 10.

Myn heer, den Huwlyksgodt zoo min getrou, als my,
Verzwoer zyn wettigh kroost, ging aen een andre huwen,
Die, Gode en my te spijt, bekleedt zyn groene zy.
MOONEN, *Poëzy*, 498.

— **Aanm.** Zonderling is de volgende plaats bij HUYGENS (*Ged.* 1, 175) waar van elk der *beide* zijden als van de *groene* zijde sprake is.

'Kstelde 'tlichum in pistuer ...
Lick en craeckling van twee oortgies
Lick een pap-pot met twie oortgies
Hadd' ick d'iene en d'aere hangt
In men groene sy eplangt.

b) *Groene bruiloft.* In tegenstelling met de zoo-genoemde *koperen*, *zilveren* en *gouden bruiloft* (de gedenkfeesten van een voor $12\frac{1}{2}$, 25 of 50 jaar gesloten huwelijk), eene benaming voor de eigenlijke bruiloft, t. w. voor het feest bij het sluiten van het huwelijk. || Het is niet op eene groene maar 't is op mijne zilveren bruiloft ... dat ik alle gasten op deze plaats noodig, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 71.

c) *Groene ziekte*, eene benaming voor zekere vrouwenkwaal (eng. *green sickness*; zw. *grönsjuka*), t. w. voor bleekzucht, *chlorose*; bij KILIAAN: Groensieckte. Holl. Sicamb. *Cachexia*. || Een beschryving van den gruwelyksten t'zamenloop van kwalen, aan welken een Vrouw kan onderhevig zyn, en die gansche vereeniging van ongesteldheden wierd gedoopt met den naam van „Groene ziekte", die ... door gene middelen in de Apotheken te vinden, te geneezen was, V. EFFEN, *Spect.* 12, 229.

d) *Groene Donderdag*, eene andere, hier te lande thans wel verouderde benaming voor den *Witten Donderdag*, den Donderdag in de Stille Week. Waarschijnlijk dus genoemd naar de *groene* (met *groene kruiden* toebereide) koeken die op dien dag genuttigd werden. Zie vooral SCHILLER-LÜBBEN 2, 151 *b* en 152 *a*, en verg. ook *Navorscher* 1, 243 en GEZELLE's *Duikalmanak* voor 1890 op 3 April („Witte, hooge, groote Donderdag ... Groene kruiden eten"). || Groenen donderdagh. Ger. Sax. Sicamb. j. witten Donderdagh, KIL.

e) Vermelding verdienen nog enkele uit Zuid-Nederland bekende beteekenissen van *groen*, t. w. 1°. „niet zoo de gemeene man is: aardig, drollig, knoddig, vijs, onervaren" (*Loquela*, Meimaand 1892 kol. 5); 2°. „welhebbende, welstellende, voorspoedig, in goeden stand" (*a. w.* Pietmaand 1890, kol. 34).

f) Zegswijzen, uitdrukkingen enz.

— *Niet groen zijn* (*op iets*), en derg.: er niet op belust, er niet op gesteld („gebrand") zijn. Verg. uitdrukkingen als hd. *einem* (*nicht*) *grün sein*: iemand (niet) mogen lijden. || Ik ben er niet groen op (HARREB. 1, 260 *a*).

Een zeker huiswaard, naar mij onlangs is verteld,
Werd door een spook geruimen tijd gekweld; ...
De waard niet groen om 's nachts alleen te wezen, (*enz*).
V. ZEGGELEN 7, 89.

— *Iemand groen op het lijf zijn*: iemand haten (V. DALE).

— *Iemand groen op het lijf vallen*: twist zoeken (V. DALE).

— *Het wordt mij groen genoeg*: het gaat te ver; men maakt het wat te erg. Zie MOLEMA 138 *a*.

— *Dat is te groen*: te erg, te grof. Zie MOLEMA 138 *a*.

— *Het staat hem* (*mij*, *haar* enz.) *groen*. In verschillende toepassingen, t. w.

1°. Het gaat hem naar zijn zin; hij heeft reden om opgewekt en vroolijk te zijn. || Waarop hem de Edelman anderwerf vraagde of het hem dan zoo wel gong, en nog zoo groen stond, om deuntjens te zingen. De arme cativige bedelaar gaf hem ... redenen zijnder vroolijkheid, POIRTERS, *Afb. v. d. vier Uytersten*, 1681, aldus aangeh. in *Loquela*, Pietmaand, 1890, kol. 34.

2°. Hij is dartel, weelderig. In gelijken zin ook *Het hart staat hem groen*.

Een jonck student, een weelig gast,
Met jock en spel voor al gepast,
Vol jeugdig bloet, en enckel brant
Koomt weder in het vaderlant,
Daer gaet hy staen als Advocaet, ...
Hy kreeg voor eerst daer niet te doen,
En 't stont hem uytermaten groen,
„Voorwaer het is een kunstig man,
„Die jeugt en weelde dragen kan".
CATS 1, 273 *c*.

sy (*oude lieden*) straffen en verachten
All wat haer niet en smaeckt: de minste vreughd is sond:
Sy dencken niet hoe groen wel eer haer herte stond.
HUYGENS 1, 277.

— **Aanm.** „(Goed) aanstaan" schijnt wel de beteekenis dezer uitdrukking te zijn bij CATS 1, 264 *c*:

Voor my, al wat het Hof (*ten opzichte der mode*) begint,
Daer ben ick wonder toe gesint,
En wis het staet my wel soo groen,
Mogt ick maer slegs mijn wille doen.

— *Groen komen*, eene duistere uitdrukking die wellicht: goed uitkomen, goed afloopen beteekent.

De seste part van 't goet, wie sou hem dat toch hind'ren?
Van Sassen? neen by lo, of Slotingh moest het doen;
Dan doch dat loof ick niet, wel dat komt seper groen!
't Zamenspr. over de Op- en Onderg. v. Flora, 156.

Koppel. *Groenmaken* (zie ald.).

— Voorts *Groenschilderen* („Het woonhuis met zijne *groen-geschilderde* vensterramen, CONSC. 1, 333 *a*; „Een *groengeschilderde* bank", SCHIMMEL 1, 320 *b*); *groenverwen*, bij lakenbereiders: de stof eene groene kleur geven („Nadat onze overzeesche buren een meesterknecht ... hadden verlokt, om hun de kunst van *groen verwen* te verraden", HARTOG, *Spect. Geschr.* 168).

Afl. *Groen*, znw. m. en onz., *groenachtig*, *groenen*, *groenheid*, *groenig*, *groening*, *groeninger*, *groenling*, *groensel*, *groente* (zie die woorden).

— Voorts *Groeninkel*, soort van vogel, groenling („En de *groeninckel* gheeft haer nestjen ... het gras", DE BUCK, *Boëtius*, 30).

— Als tweede lid. *Ontgroenen*, als afl. van *Groen*, in de bet. 1) zie ONTGROENEN, 2de art.; als afl. van *Groen* in de bet. 6, *c*) zie ONTGROENEN, 1ste art., de bet. 2); *vergroenen*, verjeugdigen, jeugdig worden; zie hierboven de bet. 5, *c*) of 6, *b*, *α*) („Seker wie sou niet *vergroenen*? Al waar t' hart soo dor als mul", V. D. VEEN, *Zinnenb.* 387).

Samenst. afl. *Groenkauwer*, *groenkleurig*, *groenoogig*, *groenwerker* (zie die woorden).

— Dichterlijk. *Groenlokkig*, van de aarde; het loof der planten wordt als haar beschouwd („Een koos de Hemel zich de Aarde Tot zijn *groenlokkige* bruid", TEN KATE 7, 396).

— In Zuid-Nederland *Groenekijker*: die groen kijkt, uit groene oogen kijkt, t. w. de kat (SCHUERM.).

Samenst. *Groeneroede*, *groenerwt*, *-eik*, *-glas*, *-grond*, *-haring*, *-hart*, *-hout*, *-lak*, *-land*, *-moes*, *-oog*, *-specht*, *-steen*, *-vink*, *-vleesch*, *-vlieg*, *-voeder*, *-wier*, *-zand* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1) *Groenhof*, begraaf- en begroeide hof („*Groenhof. Viretum*", KIL.).

— In de bet. 1, *b*) *Groengewas*, collectief voor: allerlei groen kruid („Wy verbieden den uytvoer van den Hameldonck, Kaes, alle *Groen-gewasch*, Gevogelt ende Wilt", *Vl. Placcaertb.* 5, 841).

— In de bet. 3) *Groenrok*, iemand die een groenen rok aanheeft, b. v. een jager (POTGIETER 2, 238).

— In de bet. 6, *c*) *Groenedoctoor*, in Zuid-Nederland: onbevoegd beoefenaar van de geneeskunde (zie b. v. *Ons Volksleven*, 3, 114).

— In namen van delfstoffen, planten en chemicaliën, die uit het Hd. zijn overgenomen of in navolging van dezulken zijn gevormd, als b. v. *Groenaarde* („Het groen, door de schilders gebezigd, is óf een mengsel van geel en blauw ... óf eene zelfstandige groene verfstof, zooals berggroen, *groenaarde* enz.", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 547 *a*); *groenlook* („Knoflook (*Eschulotta*), Sneelook of Bieslook, *Groenlook* (*Porum Sectile*), van elk een lood", bij BERKHEY, *N. H.* 8, 452).

— Als eerste lid in samenstelling met andere kleurnamen waardoor wordt aangewezen dat de door het tweede lid aangewezen kleur naar het groene zweemt of trekt: *Groenblauw*, *-geel*, *-grauw* (zie de woorden). Voorts nog *Groenrood*, als znw. onz., groenroode kleur („Een vrucht, die zy Samaen noemen, van de groote van een Citroen, die na t' *groen root* is treckende, suer van smaecke", *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 60 *c*); *groenwit* („Groen-wit *Glaucus*", KIL.).

— Met een stoffel. bnw., ter aanduiding dat de bedoelde stof *groen* van kleur is: *Groenaarden*, van groen aardewerk („Een onbeschaamd groote *groenaarden* pot op den voorgrond", GORTER, *Lett. Stud.* 2, 199); *groenzijden* („Of hij het *groenzijden* wintergewaad ook weer te ontdekken krijgt, ... of den hoed van bruin satijn", BEETS, *C. O.* 246).

— In de bet. 1) met een ander bnw. of een deelw. *Groenbekranst*, dichterlijk voor: met groen gewas rondom begroeid („ô *groenbekranste* Stroom!" DE MARE, *Bat.* 236); *groenbemost*, met groen mos begroeid („De Amstel juigcht, en zingt haar lof Aan zijn *groenbemoste* boorden", LESCAILJE, *Mengelp.* 1, 275; „*Groenbemoschte* steenen", BILD. 2, 6; „Rots en heuvel ... met *groenbemoschten* top", 2, 206); *groenbewassen*, met groen gewas begroeid („den hoogen top eens *groenbewassen* heuvels", V. LENNEP, *Poët.* 3, 209); *groengeloofd*, met groen loof bezet; van groen loof gevlochten („den *groen-gheloofden* krants", VONDEL 1, 129); *groengetakt*, van groene takken voorzien („Dees *groengetakte* Pijn, die vorst en winter tergt", BILD. 6, 305); *groenvlammend*, met groenachtig vlammenden weerschijn („De ... Bojobie (*eene slang*), wier ... gladde hals met *groenvlammend* goud is gesierd", HAAFNER, *Ceilon*, LXXVIII).

s tweede lid (in de bet. 1, 2 of 3). *Blauw-*, *of-*, *donker-*, *geest-*, *goud-*, *gras-*, *grijs-*, *hel-*, *lickt-* „*mat-*, *zeegroen* (zie die woorden).
pelgroen (zie WINKLER PRINS, *Encyclop.*); *blijdegroen*, heldergroen (DE BO² 130 *a*); (zie GEEL, 1ste art., Samenst.); *kruid-* „Kruyd-groen. *Herbeus, viridis instar* KIL.); *olijfgroen* (zie OLIJF, Samenst.); , groen als van een kikvorsch (DE BO² *smaragdgroen* (VOSMAER, *Inwijd.* 427; SCHIM- 455 *b*; KELLER, *Zuiden*, 1, 242).
chterlijk of ongemeen. *Doodschgroen*, doodsch, groen, van het licht in de kamer van oog- „Men moest eerst aan den *doodschgroenen* oon worden, wilde men eenig voorwerp onderscheiden", CONSC. 3, 22); *duistergroen*, oen („als desen plant' (*het „koraal"*) in diepe wast, Dan isse *duystergroen*, en van een bast", CATS 1, 293 *b*); *frischgroen* („De ren-, de sneeuwwitte boekweit-, de *frisch-* haverakkers", SCHIMMEL 1, 337 *b*); *zwart-* „*Zwartgroene* pijnbosschen in donkere groe- VOSMAER, *Inwijd.* 319; „De *zwartgroene* *ald.*).
oorts, met een znw. als eerste lid. *Kroos-* roen door het bedekkende kroos („Het uit- een vrij groote *kroosgroene* eendekom", *C. O.* 80); *lommergroen*, groen door lommer, schaduwrijke loof van *lommergroene* linden", *Oud Holl. Vriendsch.* 30); *zilvergroen* reus, die hun *zilvergroen* loof ... hoog ... ", TEN BRINK, *Rom.* 2, 111).
den overtreffenden trap, met den 2den nv. het vnw. *Al* (zie Deel II, 178) als eerste *ergroenst* („De werelt waar een hemel, wen aklijk een' honighbeek zonder menxel van der *allergroenste* gal wilde vlieten", HOOFT, 34); in de bet. 5, *c*) („De domste tocht *llergroenste* jeughd", HUYGENS 1, 364).
et een bijw. *In-*, *senegroen* (zie die woor- oorts: *Altijd-*, *immer-*, *staaggroen* (verg. *rgreen*), nimmerdor („Het *altijdgroene* Oos- *immergroene* dennetoppen", BEETS, *C. O.* *taegh-groen* Lauwerieren", SPIEGHEL, *Hertsp.*

OEN (II), znw. m., verkl. *-tje* (zie GROENTJE, bet. A); mv. *-en*. Het bnw. *Groen*, in de *c*), zelfstandig gebezigd.
nand die nog geen levenservaring heeft, die weet hoe hij zich gedragen moet: onervaren, linksch persoon. In bijzondere opvatting: ing, en wel bepaaldelijk: nieuweling aan de hool; pas aan de academie gekomen student, — vroeger (b. v. in de 18de eeuw) ge- ongeveer een geheel jaar, thans slechts de een beperkten tijd — de plagerijen der studenten moet laten welgevallen; eerst door *ontgroening* (zie ONTGROENEN, 1ste art., Afl.) hij dezelfde rechten als dezen. || Te Utrecht de groenen *novitii* genoemd. — Ik (*een student*) bleef byna een geheel jaar in den staat van en ik was in den zelven het algemeene voorwerp ailjerie" en kleinachting, *Philanthrope*, 2, al den groen zoo doen innemen (*drinken*), dat , eer de avond half om is, in zijn kooi moeten , LOOSJES, *Bronkh.* 2, 146. „Wel Groen, hoe Dus is zijn lompe vraag, v. LENNEP, *Poët.* Dat ... een willekeur'ge wet, . . Den Groen lust en mishandelgeest ten doel stelt, 5, 55. enen", een soort van schuwe insecten, die in nd September alle de vaarten, die op de esteden uitloopen, vergiftigt, BEETS, *C. O.*

90. Ter zelfder plaatse (*in een nonnenklooster*) waar de schuchtere nieuwelingen (*de „novices"*) ... voor het altaar traden, ... zouden in latere tijden de rampzalige groenen ... nederzitten, 227. Een jong mensch, die zich als groen reeds bemind had weten te maken, SCHIMMEL 2, 9 *a*.

Een pas-ex-ganzegat, die 's nachts de bellen plondert,
De glazen inslaat en de ploerten wakker port,
Des daags zijn vrienden likt, de ontzette groenen dondert.
Braga, 2de dr., 1, 4 *b*.

Koppel. *Groenloopen* (zie ald.).

Afl. *Groenendom*, een collectief voor: al de groe- nen („Uw wond're goedheid is bij 't *Groenendom* bekend", V. LENNEP, *Poët.* 5, 44; „Mijn gehoorzaam- heid, die ... Bij al het *Groenendom* nog zonder voor- beeld is", 5, 61).

Samenst. *Groentijd*, *groenvers* (zie die woorden). — Voorts *Groenenalbum*, *-boek*: album, boek, waarin de groen zijn groenvers enz. inschrijft; *groenenboekje*: boekje waarin de oudere studenten hunne „bestellingen" inschrijven; *groenenkroeg*, plaats tot min of meer gezellige bijeenkomst van de groenen; *groenenpet* (te Utrecht), zijden pet die de groenen verplicht zijn te dragen; *groenenplaag*, iemand die de groenen plaagt, donderaar („toen hij een jong student was, Een schrikbre *Groenenplaag*, een duch- tig malle vent was!" DE GÉNESTET 2, 222).

GROEN (III), znw. onz.; verkl. *-tje* (zie GROENTJE in de bet. B en C), mv. (zie de bet. 1 en 3, *a*, *α*) *-en*. Het bnw. *Groen* als onz. znw. gebezigd.

1) De groene kleur. — *a*) In het algemeen. || Het groen is eene der kleuren van het door een prisma ontlede zonlicht. In het zonnespectrum ligt het groen tusschen het geel en het blauw in. Het groen is de kleur der hope. — Groen is eene uit blauw en geel samengestelde kleur, welke naar hare verschillende schakeeringen onder ver- schillende namen — licht- en donkergroen, gras- groen, appelgroen, olijfgroen enz. voorkomt, of eene zelfstandige kleur, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 547 *a*. 't Groen der gladgeschubde slangen, BILD. 2, 395. Zijne bloemen en boomen (t. w. *van een schilder*) (zijn) niet schitterender van groen of van kleuren, dan *enz.*, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 233. Het diepe en zonnige groen der pijnen, VOSMAER, *Inwijd.* 415.

— In de wapenkunde: het *sinopel*. || Men telt ... vier heraldieke hoofdkleuren: rood ... blauw ... zwart ... en groen, RIETSTAP, *Handb.* 89. In gravure (wordt) ... het groen ... aangewezen door schuine lijnen van den rechterboven- naar den linker- benedenhoek, 90.

— In 't mv.: tinten of schakeeringen van het *groen*; groene kleuren.

b) In bijzondere opvattingen.

α) De groene kleur van gras of gebladerte. || 't Groen der groeiing is verschoten, BILD. 8, 330 (*Hooimaand*).

Zacht val de zode u; en zij moet
Ons oog door vroolijk groen verrukken.
BEETS 1, 221.

β) Als benaming van de eigenaardig groene kleur van water, inzonderheid van zeewater (verg. ZEE- GROEN). || Aldus komt Perseus uit de lucht van boven spatten, ... in 't groen Der zoute zee, VONDEL 11, 437.

γ) De kleur van iemands kleederen. *Het groen*: groene kleederen; *in het groen*: in groene kleederen, in een groen pak gekleed.

— Spreekw. *Daar is geen gek zoo eél* (beter: *daar en is gek noch eél*), *of hij draagt groen of geel*. Zie daarover nader bij GEEL (Deel IV, 665).

— *Juffertjes in 't groen*, benaming van zeker plantje. || Tot de Ranunculaceën, die men wel in tuinen ziet, of die als sierplanten gekweekt worden, behooren ... *Adonis aestivalis* en *vernalis* (Kooltjes Vuur), ... *Nigella damascena* en *hispanica* (Juffertjes in 't Groen), *Delphinium Ajacis* (Riddersporen), OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 479.

δ) In oneigenlijk gebruik, in toespeling op de bet. 6, *c*, *δ*) van *Groen*, 1ste art. || De jongelui, waaronder van het groenste groen, zijn (*op de thee*) bedeesd en bedremmeld, KNEPPELH. 3, 208.

2) Als stofnaam. — *a*) Groene kleur of verfstof, groene verf. || De schutting met groen verven. Groen op de luiken smeren. Met groen kladden. — Vier pond zoldernagelen ... zes pond groen ...; een borstel *enz.*, CONSC. 4, 140 *b*.

b) Als benaming van verschillende groene stoffen, t. w.

— *Bremer groen*, een eigenlijk blauw koperhydroxyde, vervaardigd uit keukenzout en kopervitriool; met olie gemengd wordt het groen.

— *Friesch groen*: uit salammoniak en koper bereid.

— *Spaansch groen*. Thans eene benaming voor *azijnzuur* koperoxyde of groenspaan (zie ald.); voorheen blijkbaar ook voor *zwavelzuur* koperoxyde of vitriool. Bij PLANTIJN vindt men „Spaensch gruen. *Verd de gris*" (verg. fra. *verderis*, *vert-de-gris* uit lat. *viride aëris*, kopergroen, KÖRTING, *Lat.-Rom. Wtb.*, n°. 8752), zoowel als „Spaanschgroen. Verd d'Espaigne. *Aerugo. vitriolum*". Verg. hierbij nog nedersaks. *spanes grone*: *cortex eris* (koperkorst, koperroest?) in *Tijdschr.* 7, 286 en VERDAM op *Spaenschgroen*. || Neemt gelen Orpigment, Coperoet, ende Spaans groen, van elcx 1. loot, BATTUS, *Handb. d. Chirurg.* 88. Tabacco, Salsaparilla, Quicksilver, ... Spaens Groen, Fermilioen ... de 100 ponden 3 stuy., *Handv. v. Amst.* 213 *a* (*Waag-Exijs*).

Voor andere beteekenissen van *spaansch groen* zie hieronder bij 3, *a*, *β*) en 3, *c*).

— *Zweedsch groen* of *groen van Scheele*: arsenikzuur koperoxyde.

Voor andere dergelijke benamingen zie nog b. v. STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 205 vlg.; WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 547.

3) Als collectieve benaming van de groene deelen van planten of van geheele planten, gewassen enz.

a) Gebladerte, loof. — *α*) Loof *aan*, *op* den boom. || Een frissche stam ... Die met een aerdig groen op haren planter loeg, CATS 2, 4 *b*. Het groen Van Haegh en Meyen-Boeck, HUYGENS 1, 343. De voorste schapen van de kudde ..., die met gretigheid op het groen van de heg ... aanvallen, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 225.

de wilgen, die den oever
Der onverzoenbre Eufraet beschaduwden met groen.
VONDEL 2, 137.

Hoe liefijk menglen, in uw bosschen,
Granaat, olijfboom en limoen
De kleurschakering van hun groen!
BOGAERS 1, 105.

Zijn dorre gaard herkreeg haar groen,
De naakte grond droeg nieuw plantsoen.
2, 25.

Steven zag nog eens het groen
Weer aan zijn iepenboomen.
BEETS 2, 150.

— *Het groen* als collectief voor: het gebladerte, [illegible] loof, het blad op (al) de boomen. || 'k Wou [illegible] groen eens zien, DE GÉNESTET [illegible]ken: het groen

— Met eene bepaling, in verschillende min of meer staande uitdrukkingen. || Men siet door veld en bosch Uytpuylen 't nieuwe groen, VONDEL 2, 547. Een' Schepper, die ... hof en lustwarand met loddrigh groen omtuint, SCHIM., *Bybelp.* 285. De boschjes, reeds in knop, Ontrollen 't jeugdig groen, V. MERKEN, *Jaarg.* 5. Nog siert ... als toen .. Het gras de beemden, en de boomen 't lachend groen, BEETS 1, 187. Klaartje ... was buiten opgevoed, had als kind alle jaren het eerste groen gezien, kippen, eenden en goudvisschen gevoerd *enz.*, BEETS, *C. O.* 237. Witte huizen, die zich aftekenden tegen het dichte groen van de omliggende rotsen, KELLER, *Zuiden* 1, 219.

Nu de May in zijn saizoen, ...
't Bruiloftsbedt met levend groen,
Loof en bloemen komt bespreien.
VONDEL 10, 156.

De heuvels steken blijde toppen
Met lagchend groen omhoog.
Psalmber. 65, 4.

— Bij VONDEL 9, 509 in 't mv. in den zin van soorten van groen, — van groen loof.

(als ick overwoegh) ... hoe de loop van starren, zon en maan
Den dagh en nacht regeerde, en deelde de saizoenen
Van 't jaer, gedeckt met sneeu, of levendige groenen.

— *In 't groen*: in het lommer; onder de boomen buiten. || Laet ons gaen treden in het groen, CATS 1, 258 *b*. Vriendinne, wandelt in het groen, 1, 262 *c*. Gy, zijt niet meer geneygt om in het groen te dwalen, 1, 419 *a* (*tot eene weduwe*). Het vryd wel eens zo mooi in 't groen als op een ysvreugdje, *Leev.* 7, 145.

En moechdij met haer (t. w. *uw lief*) int groen dan was [delen,
So suldij in hoopen puer wel gemoeijt gaen.
Trou m. 54, 32.

— Zegsw. *Liever in 't groen dan in 't sermoen* (zie *Belg. Mus.* 5, 218).

β) Loof, t. w. loofrijke takken en meien, om mede te versieren („groen te maken") of te strooien; ook in toepassing op takken en meien van naaldhout. || Maeckt met groen De bruyloftskamer toe, VONDEL 2, 277. Zy keurde de Bruiloftsfeesten, waar men geen groen meer bezigde, ten sterkste af, KIST, *Eikenh.* 4, 107. Giuseppe zat op de hooge ladder aan zijnen gevel, dien hij ... met iepentakken en klimop wilde bekleeden; ... Paoletto en Po brachten de korven groen aan, B. LOVELING, *N. Nov.* 131. De lichtjes, en lampjes, en lantaarntjes, die overal in het groen (*eener versiering*) moesten gehangen worden, 132. Tot voor weinige jaren (kwamen) te Beusichem eenige jongens uit de buurt „groen vragen", dat is eenig geld om daarvoor groen ter versiering te koopen, DE HOEVER, *Vrijen en Tr.* 169.

(de speel-genoten) ... strooyen al het huys met nieu-ge- [pluckte bloemen,
Met vers-gelesen groen, met jeugdigh maegde-kruyt.
CATS 1, 299 *b*.

'k Zie groen en dundoek door elkaar
De volle straten sieren.
BEETS 3, 218.

— *Spaansch groen*. In Zuid-Nederland: het *groen* groene takken en meien van zoogenaamd *Spaansch hout* of *Spaansche haag*, t. w. van *Taxus baccata* L., fr. *if*, ndl. *ijf* (verg. DE BO[2] 919 *b*). Zie o beneden de Samenst. *ijpengroen*. || Eene ho triumfpoort van Spaansch groen of ijpenloo CONSC. 4, 121 *b*.

Voor andere beteekenissen van *spaansch groe*

dat in het *meigroen* speelt", LULOFS, *Ged.* 25); *Octobergroen* („Het *Octobergroen* is wel wat donkerder dan de zachte lentetinten", BOSB.-TOUSS. 2, 350 *a*); *voorjaarsgroen* („'t golvend duin ... Bedekt met teeder *voorjaarsgroen*", V. LENNEP, *Poët.* 3, 33); *wintergroen* („Het was in 't vroege voorjaar; bloemen waren er nog niet, maar des te meer *wintergroen*, dat harde sombere groen, dat *enz.*", LOVELING, *Idon.* 1).

— *Kamergroen*, groene planten in de kamer (zie GITTÉE, *Bij onze Noorderbroed.* 5).

— In de bet. 3, *b*, ζ) als eerste lid. *Groenboer*, *-man*, *-markt*, *-vrouw*, *-wijf* (zie die woorden).

— Voorts: *Groenkelder*: kelder waarin groen, groente wordt verkocht; *groenkooper*, verkooper van —, koopman in groente; *groenmand*, groentemand; *groenmeid*, die groen of groente vent (DE DECKER 1, 373); *groennering*, handel, koopmanschap in groen, groenten („Tuyn-luyden, Voorkoopers, Uytslijters ende Geauctoriseerdens, haer met de *Groen-neringe* behelpende", *Handv. v. Amst.* 787 *a*); *groenpad*, naam van een pad nabij Amsterdam, waaraan de groenboeren woonden (WAGEN., *Amst.* 3, 70 *a*); *groenplaats*, groenmarkt (te Antwerpen); *groenschip*, *-schuit*, schip, schuit van een groentekoopman („In geval ... dat de *Groenschepen* aan den Overtoom aankomende, haar Groente in ... Schuytjes oversetten", *Handv. v. Amst.* 796 *a*; „De ander kleyne *Groen-schuyten*, die ... uyt de Thuynen haer Groen halen ende dagelijcx op de Marckt komen", *Handv. v. Amst.* 788 *b*); *groensmous*, joodsch koopman in groente („De gemeenste luidjens ... ja zelfs de arme ellendige *groensmousen*", *Wildsch.* 5, 72); *groentuin*, warmoezierderij; *groenverkooper*, handelaar in —, venter van groente („Dat de *Groen-verkoopers* ... van de marckt sullen moeten vertrecken des Somers voor negen uren", *Handv. v. Amst.* 789 *b*; „Yder ... doet zyn best om sierlyk zyn goedt voor te doen, tot de fruit- en *groenverkoopers* toe", DE BRUYN, *Reizen*, 2, 140); *groenwaar*, in 't mv. *-waren*, benaming voor allerlei groenten („Buyten-luyden hier ter Stede eenige der voornoemde *groen-waren* ende aert-vruchten te koop brengende", *Handv. v. Amst.* 787 *a*; „Rapen, boonen ofte andere *Groenwaren*", 788 *b*).

GROENACHTIG, bnw. Van *Groen*, 1ste art., met *-achtig*. Van eene naar het groene trekkende of zweemende kleur; min of meer groen. ‖ (Als) ... die plage aen het kleet ... ofte aen eenigh vellentuygh groenachtig, ofte rootachtigh is; het is de plage der melaetsheyt, *Levit.* 13, 49. Dikmaals heeft men by duister weêr het ys groenachtig gezien, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 99. Groenachtige koprolithen, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 345. De achtergrond (*eener schilderij*) groenachtig, het gewaad grijs, de hoed ... rood, BUSKEN HUET, *Rub.* 57. De groenachtige ruitjes (waren) in lood gevat, R. LOVELING, *N. Nov.* 126. De magere Amelie ... met groote, groenachtige zwemmerige oogen, BEETS, *C. O.* 77.

GROENBLAUW, bnw. Uit *Groen*, 1ste art. en *Blauw*. Van eene naar het groene trekkende blauwe kleur; groenachtig blauw. ‖ Tusschen de groenblauwe zee en den blauwen hemel (*lag*) Carrara, VOSMAER, *Inwijd.* 157. Groenblauwe oogen, DE MONT, *Loreley*, 31.

Afl. *Groenblauwachtig*: naar het groenblauwe trekkende („*Groen-blauwachtige* baren (*der zee*)", R. LOVELING, *N. Nov.* 71).

GROENBOER, znw. m., verkl. *-tje*, mv. *-en*. Uit *Groen*, 3de art. in de bet. 3, *b*, ζ) en *Boer*, 1ste art. in de bet. 1); zie ald. ook Samenst. als tweede lid, 1, *e* (Deel III, 166). Buitenman die groen, groenten teelt om er de stedelingen hetzij op de markt of aan de huizen van te voorzien; ook wel: koopman in groente. ‖ 's Morgens voor twaalven komen de melkboer, de bakker, de slager en de groenboer. Is de groenboer er al geweest?

GROENEIK, znw. m., mv. *-en*. Uit *Groen*, 1ste art. en *Eik*. Door CHOMEL, *Verv.* 1612 *b* vermeld als benaming van *Quercus ilex*, fr. *chêne vert*. Wellicht alleen bewaard in den geslachtnaam Groeneyk.

GROENEN (I), onz. en bedr. zw. ww. *groende*, *gegroend*. Ohd., mhd. *gruonen* en mhd. *grüenen*, nhd. *grünen*, nnd. *grönen*, mnl. *groenen*. Van *Groen*, 1ste art.

I) Met betrekking tot planten of deelen van planten.

1) Als onz. ww. — *a*) In 't algemeen. Eene *groene* kleur hebben of krijgen; groen zijn; groen worden. Voorheen ook gelijkbeteekenend met *groeien* (zie ald., de bet. I).

b) Van loof. Eene frissche groene kleur vertoonen, groen en frisch zijn.

Groenden er nog lauwerblaâren
Om het hoofd van Bilderdijk (*enz.*).
BILD. 13, 63.

— Ook van een krans. Groen en frisch zijn, blijven.

Geen graf bestulpt zijn faem. Hy heldert met den tijdt.
Zijn krans groent onverwelkt, en bloeit, voor afgunst [veiligh.
VONDEL 2, 128 (*van Erasmus*).

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd.

De lofkrans groenens nimmer moe,
Die comt het hayr der sulcken toe,
Die 't al voor 't alghemeene waaghen.
HOOFT, *Ged.* 2, 255.

c) Van gebladerte *aan*, *op* den boom: zich (groen) vertoonen; vandaar: ontspruiten, groeien. ‖ Het lenteloover groent aan hofplantsoen en boomen, V. LENNEP, *Poët.* 5, 64. (*Het*) Vaderhuis ..., Waar 't palmenloof des vredes groent, TEN KATE 6, 118.

d) Van takken, boomen, geboomte, in meer bijzondere opvattingen.

α) Groen worden, t. w. loof krijgen, uitloopen. ‖ Groenen, gruen werden. *Verdir*, *verdoyer*, PLANT. — Sijnen tack en sal niet groenen, *Job* 15, 32. Den enkelen knotwilg, die zijn nauw groenende takken heenwiegde, SCHIMMEL 1, 123 *a*.

Hy heet de velden zich uitbreiden, dalen zincken,
De bosschen groenen, en het steile krijtstrant blinken.
VONDEL 11, 305 (lat. *fronde tegi silvas*).

Daer mé (*met den herfst*) naeckt uw jaerigh sterven, ...
En dat nootelick verderven,
Als ghy weder groenen soudt.
HUYGENS 1, 89 (*tot Hinlehoomen*).

Zo groent de harde mast,
Als 't purpren roosje dort.
KOOLAART-HOOFMAN 85.

β) Groen zijn, t. w. in blad staan, in bladerdos prijken. ‖ Hier groent een wout, en daer is 't enckel hey, CATS 1, 463 *a*. Eeuwig groenende lauwieren, DA COSTA 1, 328. Hadden zij zich niet veeleer moeten verwonderen, zoo er aan den vijgenboom nog éêne tak had gegroend? V. OOSTRUZEE, *Lev. v. Jez.* 3, 47.

γ) Bij uitbreiding. Groeien, wassen; vandaar: voorkomen; (ergens) gevonden worden.

Judea's wijnstok groent hier niet,
Olijf, noch vijg teelt ons gebied.
STARING 3, 24.

δ) *Met* —, *van iets* (t. w. *loof*, *geboomte* enz.) *groenen*: in groenen (blader)dos enz. prijken. ‖ Ick

Daar, waar, langs rijkbegraasden zoom,
De Linge kabblend vliet,
En in den gelen Merwe-stroom
Haar groenend water schiet.
BOXMAN, *Ged.* 120.

b) Eene groene of althans groenachtige kleur krijgen; groen —, groenachtig van kleur worden.

Het schrickdier weeck voor 's Ridders blancken degen ...
Het braeckt vast gal, dat al de baren groenen.
VONDEL 10, 463.

De Zee is niet soo diep, wij'n keuren op end' op ...
Hoe datse groent en graeuwt, *enz.*
HUYGENS 1, 356.

2) Als bedr. ww. Met eene groene kleurstof bestrijken, groen verwen. Voor deze beteekenis in het Mnl. zie STALLAERT 1, 536 *b*. || Gruenen, oft gruen maken. *Faire ou peindre verd*, PLANT. — Dits een nieuw wereckjen (*een patroon voor borduurwerk*), ick hebt eerst met houtkool ghemorst ... 't Bloemtjen sal binnen gout wesen, en men salt om de rant groenen, HOOFT, *Ged.* 2, 301.

Als God aen 't schild'ren, met schoon blaeuw de baren [krulde,
De velden groende alom, en 't krom gewelf vergulde.
VONDEL 1, 380.

Afl. *Ontgroenen* (zie ald., 2de art.).

Samenst. *Aan-*, *omgroenen* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. 1, 1, *d*), in den vorm van het tegenw. deelw. *Nieuwgroenend*, pas onlangs met loof bedekt („Onder de *nieu-groenende* telgen van eenen jeugdigen linde-boom", CATS 1, 559 *a*).

— Ongemeen. *Boomgroenen*, bladeren krijgen. Zie Deel III, 417.

— In de bet. 1, 1, *g*). *Tegengroenen* („in den droom ... Was 't hem of Edens gaarde en veld hem *tegengroenden*", ALB. THIJM, *Drie Ged.* 72).

GROENEN (II), bedr. ww.: *groende*, *gegroend*. Van *Groen*, 2de art. Iemand behandelen zooals men een groen, een nieuweling aan de academie doet; plagen, negeren, donderen.

GROENEROEDE, znw. m., mv. *-n*. Uit *Groen*, 1ste art. en *Roede*. Iemand die (als ambtsteeken) eene groene roede draagt of voert; voorheen de benaming van zekere stedelijke gerechtsboden te 's-Hertogenbosch. || Van alle Mandamenten ... sullen de Deurwaarders, Groeneroeden, Gerechtsboden ... gehouden weesen aan de Gedaaghden ... te leveren Copie, *Plac. en Ordonn. waarna ... binnen ... Brabant ... sal gecollecteerd werden het middel van het kleijn Zegel*, art. 29 (zie ook ald. 30).

GROENERWT (klemtoon op de tweede lettergreep), znw. vr., mv. *-en*. Uit *Groen*, 1ste art. in de bet. 3, *c*) en *Erwt*. Groene erwt, zekere soort van erwt. Verg. GRAUWERWT.

Samenst. *Groenerwtensoep*, andere benaming voor het gerecht dat gewoonlijk *Erwtensoep* heet; zie dat woord.

GROENGEEL, bnw. Uit *Groen*, 1ste art. en *Geel*, 1ste art. Van eene naar het groene trekkende, zweemende gele kleur; groenachtig geel. || Onregelmatige stengels en aderen ... van groengelen markasiet (*zwavelijzer*), STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 355. De wijnstok ... met zijn groengeele huif, TEN KATE, *Schepp.* 162.

— Als onz. znw.: *groengele* kleur of tint. || De kick-vorssen salmen met schoon Groen aanleggen, en ... met Masticot verdrijven, dat het uyt den Groen-geelen op den buyck kome, TER BRUGGE, *Verlichterie-kunde*, 2, 35.

GROENGLAS, znw. onz.; zonder mv. als stofnaam. Uit *Groen*, 1ste art. en *Glas* in de bet. A). Eene soort van gemeen Duitsch glas.

Samenst. *Groen-glasfabriek* (*Boek der Uitv.* 2de, 133).

GROENGRAUW, bnw. Uit *Groen*, 1ste art. en *Grauw*, 1ste art. Van eene naar het groene trekkende, zweemende grauwe kleur; groenachtig grauw. || Vuilgelen en groengrauwen kalkmergel, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 337. Groengrauw zand, 2, 352.

GROENGROND, znw. m., mv. *-en*. Uit *Groen*, 1ste art., in de bet. 1) en *Grond*.

1) In het mv. als collectieve benaming voor de begraasde oeverlanden langs de kleine rivieren en beken in ons diluvium. || Groengronden of „beekbezinkingen", een naam die even gepast zoude zijn wanneer de andere niet reeds de werkelijke naam ware waarmede de inwoners (*van Drenthe*, *Overijsel enz.*) deze gronden onderscheiden, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 415. De naam van groengronden duidt op hun voornaamste kenmerk, het begroeid zijn met grassoorten in tegenoverstelling van de omliggende, bruingekleurde heidegronden, 1, 419.

Zie over deze *groengronden* nader *a. w.* 1, 414, 415.

2) Als benaming voor eene soort van grond, in 't enkelv. De soort van grond, t. w. de zavelachtige kleigrond langs de oevers der kleine rivieren en beken in ons diluvium waaruit de *groengronden* (zie de bet. 1) bestaan. || De groote vlakten, die uit groengrond bestaan, komen in vorm overeen met die vlakke diluviaalgronden, welke algemeen met den naam van Broeken worden aangeduid; en het zijn ook niet anders dan broeken, die door het bezinken van klei uit het water der beken en kleine riviertjes, met eene laag zavelgrond bedekt zijn geworden, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 417.

GROENHARING, vr. (als stofnaam). Van *Groen*, 1ste art., in de bet. 4, *c*), versch en *Haring*. Benaming voor haring die geheel versch, geheel ongezouten uit zee wordt aangebracht om in de pan te worden gebakken; versche haring, panharing (zie b. v. HALMA op Panharing). Ook als gslachtsnaam voorkomende (in den vorm Groenheering).

GROENHART, znw. onz.; als collectieve stofnaam zonder mv. Eng. *greenheart*. Uit *Groen* bnw. en *Hart* (van een boom). Benaming van het hout van een in West-Indië groeienden boom, t. w. *Nectandra Rodiaei* Schomb.; naar de kleur van het *hart* of het binnenste van den boom aldus geheeten. Verg. GEELHART en PURPERHART. || Uit onze West-Indische Koloniën (worden) ... aangevoerd ... het Purperhart; ... het Groenhart; dit is te hard en te veel aan scheuren onderhevig, om anders dan tot balken gebruikt te kunnen worden, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 122. *Nectandra Rodiaei* van Guyana, ... welker hout, onder den titel van „groenhart" voor draaiersarbeid gebruikt wordt, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 491.

GROENHEID, znw. vr.; zonder mv. Mnl. *groenheit*. Van *Groen*, 1ste art., met *-heid*.

1) In het algemeen. Groene kleur. || Groenheyd. *Viriditas*, *viror*, KIL.

2) In 't bijzonder. De groene kleur als teeken van onrijpheid.

a) Met betrekking tot zaken (hooi, veldgewassen). Verg. *Groen* in de bet. 2, *b*). || Alzoo de te spoedige droogmaking, noch de groenheid van het hooi, de broeijingen niet veroorzaken, BEEKHUT, *N. H.* 9, 341.

b) Figuurlijk, met betrekking tot personen; verg. *Groen*, 6, *c*). Onervarenheid, onbekwaamheid. || Bij het vertellen van de beide anecdoten hebben wij de betrekkelijke groenheid van onzen dichter ... reeds vrij wel doen uitkomen, C. TEN BERGE in *Noord en Z.* 13, 73.

— Inzonderheid met betrekking tot groene academieburgers, groenen (zie aangeh. art. de bet. 6, *c*, *δ*) en GROEN, 2de art.). Onervarenheid, linkschheid. || Als hij (*een student*) verhaalt, hoe hij langzamerhand uit den staat der groenheid zich opgewerkt had tot de hoogte van een lichtmis, HARTOG, *Spect. Geschr.* 137.

3) Van planten: staat van frischheid, van groei en bloei.

Wanneer gy hebt in hoopen en vertrouwen,
De dorre tyd des winters door gestaan,
En uwe kracht, ter uitwas zo behouwen,
Om t'zyner tyd in groenheid op te gaan.
LUYKEN, *Bykorf*, 24.

4) Van (onrijp) oofl. Wrangheid (fr. *verdeur*, *âpreté* bij MARIN; zie ook v. DALE). Verg. *Groen*, in de bet. 2, *a*).

GROENHOUT, znw. onz.; als stofnaam zonder mv. Uit *Groen*, 1ste art., in de bet. 1, *f*) en *Hout*.

1) Hout dat nog niet droog is, waarin de natuurlijke sappen nog aanwezig zijn; (al te) versch hout. || Volgens de taal der houtkoopers te spreeken, heeft men groen-, zand-, vlot- en schelhout. ... Het groene hout is voor ons oogmerk niet geschikt, dewijl het nog alle zappen bezit, hierdoor langsaamer in vlam koomt, *enz.*, *Handw.* 2, 25.

2) Bij VONDEL 10, 156 (in eene woordspeling met den naam *Cromhout*) voor: frissche, krachtige tak of stam. || Cromhout schrijft het zich tot eer na Dat hy, minzaem uitgestort Over zijn getrouwe weirga, Nu een levend groenhout wort.

GROENIG, bnw. Van *Groen*, 1ste art., met *-ig*. In kleur naar het groene trekkende, zweemende; van eene groenachtige tint. Voor andere opvattingen zie *Groenigheid*. || De naadrende lente in het groenige bruidskleed, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 4. Hoven, veld en bosch (prijken) Groenig in den lentedos, 94.

Afl. *Groenigheid*.

Samenst. *Blauwgroenig* („*Blaugroenich* nat: het water, overmidts de Zee het coleur tusschen blau ende groen heeft", z. HEYNS, *Bartas*, *Eerste Week*, 24).

GROENIGHEID, znw. vr. Mnl. *groenicheit*. Van *Groenig* met *-heid*. Een thans — tenzij in den zin van *groenachtigheid* voor: de hoedanigheid van *groenachtig* te zijn, van eene naar het groene zweemende kleur of tint te hebben — verouderd woord; het had voorheen de beteekenis van hetgeen nu door *groenheid* wordt uitgedrukt.

1) Groene kleur of tint. || Groenicheit. *Viror. Viriditas*, *Teuthon.* — Die aenghenaeme groenicheydt der Esmerauden, DE HARDUYN, *Godd. Wesch.* 255.

2) Met betrekking tot planten en gewassen.

a) Abstract. Groene kleur als kenmerk van frischheid, van bloei. || Als het (*het rietgras*) noch in sijne groenigheyt is, *Job* 8, 12 (Vulg. *scirpus ... cum adhuc nit in flore*). De groenicheyt vant gras en 't kruyt alsins versterfde, VONDEL 1, 68.

Op dat wy van uw' sap, door innerlyke zucht,
Ons voedsel haalen, tot een groenigheid en vrucht.
LUYKEN, *Z. e. St. Gez.* 219.

b) Concreet, als collectief. — *α*) Loof, gebladerte.

Gelyck men sach des dorens inflamatie,
Doen Moyses op den berch metten Heere sprack;
Nochtans, om dat God daer hadde syn statie;
Den doorne int vier gheen groenicheit en gebrack.
NUMAN, *Striit des gem.* 30 *b*.

En dat 't gewormte der Sinlyckheit mede
Die groenicheyt der zielen afsnoeyt en verteirt.
59 *a*.

Zie ook POIRTERS, *Mask.* 219.

β) Groene omgeving; groente (zie ald. onder de bet. 2, *b*).

Koel in hitte, droogh in regen, ...
Ah! wat heb ick dick geseit,
Sit ick in een groene koelte,
Of een' koele groenigheit?
HUYGENS 1, 101 (*Voor-hout*).

γ) Groen kruid en gras. Zie ook DE BO² 343 *a*. || Gras, ende andere groenigheit, is sijn voedtsel, *Kantt.* bij *Job* 39, 11.

δ) Groente (in de bet. 2, *e*), soepgroente. Zie SCHUERM. 166 *a*.

3) Met betrekking tot personen. Verg. de beteekenissen van *Groen*, 1ste art., ald. onder 6) vermeld.

a) Jeugdige kracht; frischheid der jeugd; ook meer concreet: jonge tijd. || Waer is mijn jeught, wat was ick een kabouter, In mijne groenigheyt, v. D. VEEN, *Zinneb.* 225.

't Is tijt genoech op 't laetst voor pyn en druck te grouwen,
De jeucht geeft oock haer deel: den ouderdom komt haest:
Die als een dorre wint de groenicheyt wech-blaest.
Suit ghy versuymen nu de rapheyt van u leden?
RIJCKELSMA, *Wilde Eendenj.* 28.

b) Jeugdige dartelheid, dartele lust en derg., in verschillende opvattingen.

α) Minnelust, krevelheid, geilheid.

Hy moet jou acxkacks op sijn benier wat vryen,
In of hum de groenigheyt over quam, wiltet met lydsaem-[heyt lyen,
Soo keunje seggen dat hy zijn lust van te voren het by jou eboet.
W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 12 (zie ook 20).

β) Verliefde teederheid bij bejaarde lieden. || 't Heele gezelschap stond (*op onze zilveren bruiloft*) verstomt over onze groenigheid, 't was of we in der daad eerst even van voor de preekstoel kwamen. Maar hoe zou het ook mogelyk zyn met zo een zuiker zoet wijfje niet wel te leven *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 11, 39.

γ) Concreet. Aanval van jeugdige dartelheid; jeugdige bui. || Mijn verdrooghde rijmpen is, dees daeghen, een groenigheit over- ... gekomen, HOOFT, *Br.* 2, 5.

δ) Belustheid (naar of op iets) in het algemeen. || Dat ... dit gevecht buiten nooddwang ..., uit puure groenigheit van glooryzucht geschiedt zy, HOOFT, *N. H.* 1012.

ε) Vermetelheid, overmoed, stoutheid. || Op den eersten van Zoomermaant quam dien van Groninge een' groenigheit aan; zoo dat zy, tot twee plaatsen, uitvielen, HOOFT, *N. H.* 648. Ick (en heb) niet gedekt, het geen van my aen den Ridder Huygens geschreven wordt. U E. zal daer een groenigheit in vinden van de jeughd, HOOFT, *Br.* 2, 72.

ζ) Malligheid, zotheid, dwaasheid.

Hy is geck die vrijd,
En sijn tijd met die groenigheyd verslijt.
STARTER 295.

c) Lompheid, linkschheid. Verg. *Groen*, 1ste art., in de bet. 6, *c*, *γ*). || Wel, wat moet jy tog hebben Vriendje, sprak hy (*een bovenlandsche huisknecht*), ... en dat met een toon, daar de mofsche groenigheid nog niet uitgesleeten was, v. EFFEN, *Spect.* 6, 51.

GROENING, znw. m., mv. *-en*; verkl. *groeninkje*. Van *Groen* met *-ing*.

1) Eene der vele benamingen van den groenvink (*Fringilla chloris*). Verg. zw. *gröning* (groenvink), mnd. *gronink* (zekere vogel).

Soo wort de schoone vlucht (*vogelvlucht*) ellendig omgebracht.
Daer lag de soete kneu, daer was de lust benomen;
Die van Canarien tot ons was afgekomen.
Daer lag de Groening doodt ...
Hier lag een hooft, een poot en elders gansche beenen (*enz.*).
CATS 2, 299 *a*.

2) Eene soort van appel, t. w. een groenachtige kookappel (zie DE BO² 343 *a*). Mnl. *groeninc*. || In Mey zijn Rijp: Mey soet, ... Leyenburger, Vlaamse groening, Groene pipping, *enz.*, *Register v. Peer en App.* (achter *N. Ned. Hovenier*), 40. Meesteres wierp voor elk eenen appel in den ketel, eenen „groening", LOVELING, *D. E.* 19.

3) Jong, onervaren, linksch, verlegen persoon; groen (zie GROEN, 2de art.); aldus in *Loquela* 1892, 11. Ook: een jong, onervaren soldaat (DE BO² 343 *a*). || Groeninck ... *Juvenis temerarius*, KIL.

GROENINGER — gewestelijk GREUNINGER —, znw. m.; mv. *-s*. Van *Groening* (zie ald., de bet. 1) met *-er*. Eene gewestelijke benaming van *Fringilla chloris*, den groenvink (zie nader ald.).

GROENKAUWER, znw. m.; mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Groen*, 1ste art., en *Kauwen* met *-er*. Die groen kauwt, t. w. bij het kauwen groen vocht uit den mond laat loopen. In toepassing op vee. || Groenkaauwers ... noemt (men) ... enkele koeien, paarden of schapen ..., die ten gevolge van een ongemak in den bek of elders, bij het kaauwen of ... herkaauwen een groen waterachtig vocht uit den bek laten vloeien, BOUMAN, *Volkst. in N.-H.* 35.

GROENKLEURIG, bnw. Samenstellende afleiding van *Groen*, 1ste art., en *Kleur* met *-ig*. Eene groene kleur hebbende. || Een breede streep groenkleurig vocht tusschen twee hooge gemetselde wallen, 't welk hij verklaarde „de gracht" te zijn, BEETS, *C. O.* 38.

GROENLAK, znw. onz. Uit *Groen*, 1ste art., in de bet. 3) en *Lak*, zegellak. Eigenlijk een bnw. met de bet.: van groen zegellak voorzien, met groen lak verzegeld; bij overdracht eene benaming voor wijn in met groen lak verzegelde flesschen, en zulks als aanduiding eener tamelijk goede soort; de minste soort van een bepaald merk wordt (of werd althans) met *rood*, de beste met *geel* lak verzegeld; vandaar ook *roodlak* en *geellak*. Verg. ook b. v. eng. *yellow-seal Cliquot*. || (*Een olifant*) trekt (*met zijn snuit*) ... een halfjen „groenlak" voor u of zijn eigen ... open, *Schoolm.* 103.

GROENLAND, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Groen* in den zin van: begraasd (zie GROEN, 1ste art., onder de bet. 1, *a*) en *Land*.

1) In Overijsel, Drente en Groningen de benaming voor gras- of weiland in tegenstelling met *bouwland*. || Bouwland, Groenland, Dalgronden en Heideveld, *N. Rott. Cour.* 22 Dec. 1889, 2de blad B (*Verkooping te Hoogeveen*).

Zie ook MOLEMA 138 *a* op *Gruinland*.

2) Groen oeverland, groengrond; in 't mv.: groengronden (zie GROENGROND). || Terwijl van tijd tot tijd, tusschen het houtgewas het uitzigt op de groenlanden aan de A weêr geopend wordt, CRAANDIJK, *Friesl., Gron., Drente*, 173.

GROENLANDSVAARDER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Groenland* (in Amerika) en *-vaarder*. Iemand die naar (*of* op) Groenland vaart; gewoonlijk echter als benaming voor een schip dat op de Groenlandsche vaart (d. i. de walvischvangst) is uitgerust. || En dat in een tijt als de Groenlantsvaerders, Haringheysen en andere schepen buyten 's landts waeren, *Holl. Mercur.* 1652 aangeh. in *Navorscher* 24, 545. De voornaamste Walvisschen waar op de Groenlandsvaarders worden uitgerust, zyn dan de Eilandsche Visschen, die *enz.*, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 104.

GROENLING — GROENELING —, mw. m.; mv. *-en*. Van *Groen*, 1ste art.. met *-ling*. Eene der vele benamingen van *Fringilla chloris*, den groenvink (zie dat woord). || Groenlinck, groenvincke. *Chloris*, KIL.

Aanm. Volgens V. DALE is *groenling* ook een volksnaam van den „groenen loofkikvorsch" (*Hyla arborea*?).

GROENLOOPEN, onz. zw. ww.: *liep groen, heeft groengeloopen*. Koppeling van *Groen*, 2de art., en *Loopen*. Letterlijk: als groen, nieuweling rondloopen; in studententaal: groen zijn, in het tijdperk van het novitiaat zijn. || Om in het studentencorps te kunnen worden opgenomen, moet men eerst groenloopen. De jongelui hebben dit jaar korter groengeloopen dan andere jaren.

GROENMAKEN, bedr. zw. ww.: *maakte groen*; *groengemaakt*. Koppeling van *Groen*, 1ste art., en *Maken*. Van vertrekken, huizen, straten. Met groene takken en meien tooien, opsieren. || Het jarige kind zat op een groengemaakten stoel. Een groengemaakte bruigomspijp. Den spiegel groenmaken. De gevel zal ter gelegenheid van den optocht der studenten worden groengemaakt. — De groote zaal was met smaak groengemaakt, en de stoelen voor den Bruidegom en Bruid waren ... met Guirlandes van palm en bloemen omvlochten, KIST, *Eikenh.* 4, 106.

— Absoluut gebezigd. || Voor de aanstaande maskerade wordt er in de stad al druk groengemaakt. Er zijn mannen komen vragen of zij mochten groenmaken. — In de middeleeuwen (versierden) de poorters bij de blijde inkomsten ... de ... geveltoppen met een mei, — een gebruik, waar het „groen maken" ... een vermeerderde en verbeterde editie van is, TER GOUW, *Volksverm.* 143. In Noord-Holland bepaalde zich dit groenmaken tot den deurklopper en de stoep, DE ROEVER, *Frijes en Tr.* 170.

Samenst. *Groenmaakpartij*: in burgerkringen eene feestelijkheid ter gelegenheid van het groenmaken voor een bruidspaar, welke aan de bruiloftdagen voorafgaat.

GROENMAN, znw. m.; mv. *groenlieden* (*-luiden*). Uit *Groen*, 3de art., in de bet. 3, *b*, ζ) en *Man*. Iemand die groenten teelt en verkoopt, groenboer; of wel alleen: iemand die groenten verkoopt, groenteventer. Ook als geslachtsnaam voorkomende (WINKLER, *Geslachtsn.* 321; 532). || Dat 'er tegens het winter-saysoen verscheyde groenluyden haar werk komen te maken, om ... met haar groenten en aard-gewas hier ter Stede en op de Groenmarkten (te) komen, *Handv. v. Amst.* 794 *a*.

GROENMARKT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Groen*, 3de art. in de bet. 3, *b*, ζ) en *Markt*.

1) Handel in groenten. Zeldzaam. || De groenmarkt wordt op het voornaamste plein van de stad gehouden.

2) Plaats waar de groenten te koop worden aangeboden. In vele steden de naam van een plein. || Alhier scheyden haer drie wegen, een na der Chineser cramen, de tweede na de Groen oft Warmoes merckt, ende de derde na de vleesch merckt, *O.-I. c. W.-I. Voyag.* 2, 44 *c*. Dat op de Groenmarkt, geene Groente of Aardvrugten, des 's morgens voor of des avonds naar het luyden van de Poort-klok sal mogen werden gelost, *Handv. v. Amst.* 792 *a*.

GROENMOES, znw. onz.; zonder mv. Uit *Groen*, 1ste art., en *Moes*. In het Noorden en Oosten des lands. Zeker gerecht, t. w. eene brijachtige soep van karnemelk, waarin gepelde gort,

illende groenten, kervel, aalkruid, het arte bessen en rozijnen gekookt zijn.

OOG, znw. onz.; zonder mv. Uit rt., en *Oog*. Benaming van een gebrek f de oogen van een paard; zie de aan- Zoo ... de koleur van den Oogappel igen weerschyn heeft, dan heet het *een paard*) Groenoog, BERKHEY, *N.* Uitwendige en zigtbaare gebreken (*der* in de oogen: Knokoog ... Klootoog. Groenoog. Glasoog. Maanoog *enz.*, 4[1],

OOGIG, bnw. Samenstellende afleiroen met *Oog* en *-ig*. Groene oogen Jaloezy: ... 't groenoogig monster, *Poët.* 11, 259.

PACHT, znw. vr.; zonder mv. Uit bet. van: groen, begraasd land (verg. rt. in de bet. 3, *b*) en *Pacht*. Pachtn voor groenland of grasland betaalt; ng: eene jaarlijks te betalen geldsom ot van huis, hofland, weiland en eenig *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* haald onder GARFPACHT.

SEL, znw. m. en onz.; mv. *-s*. Mnl. *Groen*, 1ste art., met *-sel*. Een woord ng van iets dat groen is, in verschilngen.

betrekking tot planten en gewassen.

algemeen. Eene collectieve benaming dantendeelen: groen uitspruitsel, jengdig iden en boomen. || Groensel. *Viridia*, *olia*, *gramina*, *etc.*, KIL. — Dat hy de bergen, is sijne weyde: ende hy soeckt nsel na, *Job* 39, 11 (*Kantt.*: groen 't wilde wast).

al t'veldt en al t'ghéboomt oock baert
ensel nieu, en bloeysel soet van aert.
V. MANDER, *Bucol.* 15.

groen. In den Statenbijbel en voorheen Zeeuwsche schrijvers; in Zuid-Nederland og het gewone woord voor noordnederl. le bet 2, *e*).

lectief zonder mv. || Groensel, moesedsel der menschen, fr. *herbes potagères*, BO[2] 343 *a*. — Een hof der groente, oensels. Het Hebr. woort beteeckent n kruyt, voornemelick dat gezaeyt, ende bruyckt wort, *Kantt.* bij 1 *Kon.* 21, 2 *vf*). Moeder ... was bezig met eenig oon te maken, CONSC. 1, 212 *a*. Ik us den mullen grond in bedden leggen, te kweeken voor onze keuken, 4, 173 *a*. l groensel, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 46.

ekime groensel, off Karooten,
wat jonge blom-kôol-schooten (*enz.*).
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 30.

v. Soort van groente. || Pas gy zelve ders zullen uw vleesch en uwe groensels den, DELCROIX, *G. of L.* 56 (uitg. 2de uitg. bl. 60 *groentens*).

m groen mede te verwen, bepaaldelijk rde. Zie TUEELINCKX, *Hagel. Idiot.*

der vele benamingen van *Fringilla* groenvink (zie dat woord). Manlijk. || groenselken, groenlink. *Chloris*, groenzel ..., ergens in een populieren- t gelijke tusschenpoozen zijn lied herLING, *D. E.* 74.

e bet. I, 2). *Groenselier*, groentekoop- 343 *b*).

Samenst. (in de bet. I, 2) *Groenselbed*, groentebed (LOVELING, *Sophie*, 237); *groenselboer*, groenboer; *groenselhof*, moestuin („Een wel onderhouden *groenselhofje*", TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 30; verg. ook de *Kantt.* bij 1 *Kon.* 21, 2); *groenselman*, groenman, warmoezier, tuinder („Een hovenier of *groensel-man*, ... Snyt wel de bladers van het kruyt, Maer treckt voor al geen wortel uyt", CATS 1, 621 *b*); *groenselmeisje* („Knibbigh Weyntje, 't *groensel meysje*, Schijnt so groen niet als heur groen", v. D. VENNE, *Sinne-mal*, 104 *a*); *groenselmes*, mes om groenten mede te snijden, te „kerven", DE BO[2] 343 *b*; *groenselkraam* („Acht huizen van hier, op uwen rechterkant, nevens de *groenselkraam*", CONSC. 2, 179 *a*); *groenselmarkt*, *-mart*, groenmarkt („Onsen Hof ... Is den *groensel mart* alleen; Die ons levert ... Cruyt en wortels", HONDIUS, *Moufe-schans*, 206); *groenselspijs*, „soep met gekorven moeskruiden", DE BO[2] 343 *b*; *groenselstruif* („Had ick nou thans een pan die lustigh konde schuyven, Ey! waerder eyer-kruyt, ick backte *groensel-struyven*", v. D. VENNE, *Sinne-mal*, 90); *groenseltuin*, moestuin (DE VOS, *Vl. Jong.* 214); *groenselvrouw* (DELCROIX, *G. of L.* 64); *groenselwaar* („Schoone Beth ... Zat op de merkt met *groenselwaar* te koop", DE GEYTER, *Drie menschen*, 8); *groenselwijf*, groenvrouw („Een *groenselwijf*, die juist van de markt ... huiswaarts reed", COURTM.-BERGM., *Gesch. v. d. J.* 119); *groenselwinkel* (DELCROIX, *G. of L.* 65).

— In de bet. III) *Gars-*, *gersgroensel*, in West-Vlaanderen een der vele namen van den groenvink; zie DE BO[2] op *Garsfroensel*.

GROENSPAAN, znw. m. en onz.; als stofnaam zonder mv. Mhd. *grüenspan*, nh. *grünspan*. Het eerste lid dezer samenstelling is het woord *groen*, znw. onz., groenkleurige stof (zie GROEN, 3de art., de bet. 2, *b*); het tweede gedeelte is vervormd uit het Mlat. bnw. *hispanum*, spaansch; *groenspaan* is namelijk eene navolging van mlat. *viride hispanum* (KLUGE[5] 147 *a*), d. i. spaansch groen; zie GROEN, aangeh. art. en bet., en verder de aanhalingen. Het Mhd. kent ook een anderen vorm, t. w. *spangrüen*, znw. onz. || Groen-spaen. Germ. Sax. Sicamb. j. koper-groen, KIL. — De neutrale groenspaan, die op 100 deelen 40 deelen koperoxyde, 51 deelen azijnzuur en 9 deelen water bevat en verkregen wordt door koperhydroxyde of basische groenspaan in azijn op te lossen, of ook wel door *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 547 *a*.

GROENSPECHT, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *grünspecht*. Uit GROEN, 1ste art. (zie ald. de bet. 3, *c*) en *Specht*. Groene specht, *Picus viridis*. Zie b. v. DE BO[2] 343 *b*.

GROENSTEEN, znw. m.; als stofnaam onz. Nhd. *grünstein*. Benaming van verschillende groenkleurige gesteenten; zie de aanhalingen. || Aphaniet, ook groensteen, groensteenporfier en trapporfier genaamd, is ... een kwartsvrij silicaat en hornblende of ... een samenstel van augiet met veldspaat *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 1, 689 *b*. Groensteen is de algemeene benaming van eene groep uitbarstingsgesteenten, die hoofdzakelijk uit een mengsel van veldspaat, albiet, oligoklas, labrador en hoornblende of augiet bestaan en op eene versche breuk eene groene kleur vertoonen.... Groensteen noemt men voorts diabas, wanneer het uit veldspaat en augiet met een weinig chloriet is samengesteld. ... In ruimeren zin behooren ook gabbro, euphotide enz. tot den groensteen, 7, 551 *b*—552 *a*.

GROENTE, znw. vr., mv. (in de bet. 2, *e*) *-n* (*-ns*). Nnd. *grönte*. Van *Groen*, 1ste art., met *-te*.

1) Abstract. De eigenschap of hoedanigheid van eene groene kleur te hebben; het groen zijn; de groene kleur; inzonderheid in toepassing op de groene kleur van plantendeelen en geheele planten.

a) Eigenlijk. || Gelyc die groente des hoys geringe vergaet, A. BIJNS, *Ref.* 451 (ed. BOGAERS).

De vroolijck' ype sal gelijck vergeven staen,
En kladden met een roest de groente van haer' blaên.
HOOFT, *Ged.* 1, 211.

zelf het paradijs, aen 't quynen
Geslagen van verdriet, verschiet zijn groente en verf.
VONDEL 6, 268.

En eveneens gelijck mijn haer zich noit liet scheeren,
Zoo zal het gansche jaer uw loof (*van een lauwerboom*)
[geen groente ontbeeren.
11, 325.

Daer mé gaet uw' groente graeuwen,
Monick-tuyntje, Blader-dack.
HUYGENS 1, 89 (*Voor-hout*).

b) Bij vergelijking of in figuurlijken zin. Jeugdige frischheid (bij bejaarden), of: frischheid der jeugd (bij jonge lieden). || Ick schaem my voor de rype wysheit Uwer Ed., in sulk een groente van jeught, HOOFT, *Br.* 1, 319 (*Aan Suzanna Bartelotti*).

Indien mijn eerste jeugt, mijn aangename jaren
Mijn soete lente-tijdt, noch in haer groente waren.
CATS 1, 473 *b*.

Tot ick van nieuwen aen eens weder groenen sal,
Niet in mijn eerste groent', maer in een ander dal.
2, 470 *a*.

Wanneer den grysen ouderdom
De groente van ons jeughd verdort,
Dan komen all' ons lusten om.
STARTER 11.

Ghy die het dorre rif (verjaart veraart van leven)
Kunt door u soet ghequeel een nieuwe groente geven.
V. D. VEEN, *Zinneb.* 378.

2) Concreet. Hetgeen eene groene kleur heeft.

a) In het algemeen. Collectieve benaming voor: allerlei groen gewas: boomen, struiken, kruiden. || 't Aertrijck, 't welck door zijn warmte (*van de zon*) des somers met groente wort verlusticht ende met rijpe vruchten verrijcket, COORNHERT 1, 446 *d*. Men kan, waer groente wast, den grooten Schepper eeren, CATS 2, 308 *a*. 't En komt maer groote bergen toe, sneeuw en groente, op den zelven tijd te draghen; en 't is oock maer stercke zielen eygen, een heylige jeughd, met een ziedende bloed ... te behouden, DE BRUNE, *Bank.* 1, 250.

(De bracken) ... die lopen door het wout, waer boom of
[tacken beven;
Oock daer het kreuckel bos en ander groente drilt.
CATS 2, 565 *b*.

b) Meer bepaald in toepassing op de bladeren van boomen en kruiden: blad, loof, gebladerte; *groen* (3de art., in de bet. 3, *a*, *α*). || Wanneer, ontrent den Herfst, de groente van de boomen, Komt sygen op het veldt, CATS 2, 366 *a*. De Mey die ons de groente geeft, HOOFT, *Ged.* 1, 360. Eer zal ... Ida bladeloos en zonder groente staen, VONDEL 11, 721. De groente der Cypressen en andere boomen eener meenigte van Tuinen, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 72 *b*. By een tweeden tocht was zy (*de duif die door Noach werd uitgelaten*) stouter en plukte groente, BILD., *Geol.* 59.

De Griekse Platanen, met roode wyn begoten,
Hier door in kracht verfrist, aan groente en lof verrykt.
OUDAAN, *H. Broederm.* 13.

Hoewel hy (*de klimop*) ... moest kruipen by de grond,
Zo dat de voet zyn groente zouw vertreeden.
LUYKEN, *Bykorf*, 55.

Het vuur heeft ze afgeweid, de op een gegroeide stammen
Gedund, en loof en blad verslonden in zijn vlammen:
Nu staan zy wijd van een, van groente en kroon beroofd.
BILD. 2, 219.

(geef) ... aen het lam een wollen dos,
En groente en lommer aen de boomen!
LEDEGANCK 55.

— Bij uitbreiding. Geboomte, lommer; ook: belommerde plek. || Ick ga voorts buyten sorg hier in de groente treden, CATS 3, 57 *b*. Daer in die dichte groent' zal ik my gaen ontkleeden, HOOFT, *Ged.* 2, 31.

Parterres (*perken van palm en dery.*) schrale Groent,
[onnutte Fransche quick, ...
Een Erf die, Boomeloos, met u alleen beseten,
Noch Wind noch Son en schutt, noch schudden laet om t'eten,
Dunckt my *enz.*
HUYGENS 2, 349.

Schoone, waar schuylje hier in 't groen?
'k Moet my laven met een zoen, ...
Nu dan myn waarde, sla geluyt
Steek u hooft ten groenten uyt.
LUYKEN, *D. L.* 81.

c) Afgesneden loof en takken; *groen*, 3de art., in de bet. 3, *a*, *β*). || Zy graven ook wel groote kuilen in de bosschen, die zy met gras en andere groente bedekken, waar op het dier (*de eland*) treedende, in den kuil valt, REITZ., *Rusl.* 1, 135. Terwyl (*bij het „palmknoopen" of groenmaken voor eene bruid*) de speelknegts de rol van handlangers spelen, en de groente sorteeren, V. EFFEN, *Spect.* 7, 228.

d) Gras en ander groen kruid op het veld enz. Verg. GROEN, 3de art., 3, *b*). || Gelyck de osse de groente des velts opleckt, *Num.* 22, 4. Dat sy (*de sprinkhanen*) het gras der aerde niet en souden beschadigen, noch eenige groente, noch eenigen boom, *Openb.* 9, 4 (gr. οὐδὲ πᾶν χλωρόν). Het geheele Eylant ... is doorgaans dor, en droogh; dan in de kloof van een Rotz hebbe ik alleenlijk eenige groente gevonden, STRUYS, *Reys.* 375. De bergen (schenen) ... van boomen en groente ontbloot te zijn, HAAFNER, *Ceilon*, 398.

Doen al het veld nu kael van koren was, begonnen
De lieden 't land sijn gras en groente te misgonnen,
En 't vee syn daeglijcx voer; en sloegen raeu in 't ijpt
De spruyten en 't kruyd: *enz.*
VONDEL 3, 240.

Zy (*muizen*) knaegen hoy, en gras, en klaver met hun
[wortelen
En groente en steelen, af. de geest des beemts verdwynt.
6, 670.

De stoute zeeman zie, ô uitgestrekte plas!
U elders overdekt met digte groente of gras.
V. WINTER, *Jaarg.* 137.

de rug (wordt) my (*de Aarde spreekt*) ... doorsneden
Om groente en loof voor 't vee, en graan voor land en steden.
BILD. 3, 100 (OVID., *Metam.* 2, 288: *quod pecori* [*frondes ... ministro*).

(Eer dat ...) De amandelboom zijn kruin met zilvren bloe-
[sems dekt;
De sprinkhaan 't veld verlaat, en uit de groente trekt.
4, 490.

— Bij overdracht. De met groen gewas begroeide grond. || Hy ... ontfing ze vriendelyk: hen leidende onder een palmitboom, daar hy ze in de groente deê nederzitten, BRANDT, *De Ruiter*, 317. Zy ... legt zich in de groente op zachte bladers neêr, BILD. 3, 140. Ik week ter zijde, baadde my, en strekte my uit in de groente, BILD., *Luchtr.* 52. Ik ... zag ... kleine vogels ... op iets wits pikken het geen uit de aarde of groente scheen uit te steken, 58.

— Inzonderheid: begroeid buitenland (kwelders of gorzen). || Eene publicatie ... verbiedende ...

vee te laten loopen op de „groente" bij
hoofd of den groenen wal op Grafelijk-
l, G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 598.
zwet (*enz.*) *in de groente*: soort van
n *begroeiden* buitengrond; in tegenstelling
ot enz. Verg. *groene goot* (boven, kol.
wetten in de groente.... Zwetten in den
.. Meetgoten in de groente, STRATINGH
., *Dollard*, 220. Men begint in April
n de buitenbermslooten; aan de zwetten,
n- en weggoten in de groente in Mei en
de slijkgoten in Julij, 224.
aardig voedsel voor den mensch, t. w.
el het uit den moestuin komt (geen granen
't). Oorspronkelijk natuurlijk alleen eene
benaming voor *groen* voedsel, eetbaar
ls bladeren en spruiten), maar die gaande-
epassing is geworden op *alle* in de keuken
planten of plantendeelen, hetzij dan *groen*
odat men thans ook versche en gedroogde
n (mits *in* de peul), koolen van iedere
roode en witte), allerhande wortels en
een, rapen, beeten), soms zelfs bloemen
bloemkool) onder *groente* begrijpt; het-
wat door fr. *légumes*, hd. *gemüse*, eng.
wordt verstaan. Dezelfde uitbreiding van
treft men trouwens evenzeer aan bij eng.
ensch *grönt*, zw. *grönt* en *grönsaker*, en
es (3de art., de bet. 3, *b*, ζ) en *groensel*
et. 2).
kruid, warmoes, hetzij nog rauw, hetzij
als gerecht op tafel. || Vleesch, groente
pels, en wat meelkost „toe" eten. Wat
ate zal er vanmiddag gegeten worden?
roente moet er vandaag genomen worden?
hoonmaken. De groente met boter stoven.
e „uit het water" eten (*t. w.* alleen
niet met boter gestoofd). — Krygende
, fruyten en groente tot verversching
Sieken, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 28. Wat
andere behoeftens van verversching be-
elve is (*in sommige reisverhalen*) ... naar
r Romans ... voorgestelt, alsoo de groente,
onden, met ons Meigras, en de kool met
of stroncken ... die wy in Holland op
werpen, seer gelyk syn, 89. Een schotel
s, welke soort van groente, gekookte of
e, men er door verstaan moge, V. D. PALM,
9. Een enkelen schotel groente, met een
stuk koud vleesch, 4, 67.

hoor ik ieder reis ...
Dat groente, en vleesch, en fruit en visch,
, tot de boter toe, niet gaar gebraden is,
BILD. 12, 401.

t mv. *groenten* (soms *groentens*). Soorten
oes en moeskruid; tuingewassen, moes-
Groenten zaaien, telen, bouwen, kweeken.
enten. Ingemaakte, ingelegde, gedroogde,
verduurzaamde groenten. — Vreemde luy-
lhier ter Stede brengende allerhande aert-
groenten ende moes-kruyden, *Hand. v.*
a. Een oude huiswaarster die melk neemt
riepte groentens koopt van een morsigen
ker, 3, 188. Een mand ... met groenten
en, V. LENNEP, *Rom.* 3, 347. Hout doen
Van der Voort; De groenten halen we op
, V. ZEGGELEN 3, 10. Uit de warmoestuinen
en ... nog eenige groenten, kool en rapen
UIN, *Beleg v. L.* 55.

t men hier (*in Engeland*) ellendig slecht!
groenten uit het water!
V. ZEGGELEN 1, 141.

Laat nieuwe groenten, die de broeibak pas kon geven,
Den feestdisch kransen, *enz.*
BEETS 1, 43.

f) Bij zeelieden. Groen aangroeisel aan de scheepshuid. || Filandres. Groente. *Ce sont des herbes de mer qui s'attachent sous le vaisseau*, AUBIN, *Dict. de Marine*, 411. — Wy ... schraepten en boenden onse Schip buytenom de groente af, want het was gheweldigh ruygh bewossen, BONTEKOE, *Journ.* 71.

g) Groen vuil, keukenafval. || Het werpen van drek, groente, en andere vuyligheyd in deser Stads grachten, *Utr. Placaatb.* 3, 670.

h) Het groen, de groene (t. w. nog niet volkomen gele) halmen in het te veld staande of gemaaide graan. || Hier toe (*tot het droog worden van het graan*) zyn nodig een, twee, of drie dagen, naar het graan ryp is, het weder sterk droogt, en er weinig of veel groente in de schoof zit, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 107.

Koppel. (met een tegenw. deelw.), in de bet. 2, *b* of *d*) *Groenteverslindend* („den Sprinkhaanzwerm ... Dat *groente-* en vrucht- en zaad-*verslindend* kruipgewormt'", BILD. 13, 431).

Samenst. (in de bet. 2, *e*). *Groentebed*, *-soep* (zie die woorden); de hierna volgende samenstellingen zijn minder gebruikelijk dan de gelijkbeteekenende samenst. met GROEN, 3de art. in de bet. 3, *b*, ζ). *Groenteboer*, groenboer (v. ZEGGELEN 8, 90); *groentekelder*, kelder waarin groente verkocht wordt, b. v. te Amsterdam (*K. Zev.* 5, 206); *groentekooper*, koopman in groente (SCHIMMEL 3, 128 *a*); *groenteman*, groenman, b. v. bekend in den geslachtsnaam Groenteman; *groentemarkt*, groenmarkt; *groenteschuit*, schuit waarin groente wordt aangebracht („Hij wandelde naar den Overtoom op, en zag nu en dan ... naar de *groenteschuiten*, die naar de stad roeiden", *K. Zev.* 5, 284); *groentesteel*, oneetbaar gedeelte van groente („Ofschoon er velen hier in de stad zijn, die zich alleen met *groentestelen* en erwteschillen moeten te vrede houden", V. LENNEP, *Rom.* 6, 106); *groentetuin*, moestuin, warmoezierderij („Het Groenpad, welk zig, langs de *Groente-* of Salade*tuinen*, strekt tot aan de Kostverlooren Vaart", WAGEN., *Amst.* 3, 70 *a*); *groentenverkoopster* (KELLER, *Zuiden*, 1, 47); *groentevrouw*, groenvrouw („Een *groentevrouwtje*, dat ... een kommetje koffie drinkt", GORTER, *Lett. Stud.* 2, 238).

— Als tweede lid. *Blad-*, *moes-*, *soep-*, *winter-*, *zomergroente* (zie die woorden).

— In de bet. 2, *b* of *d*). *Boomgroente*, gebladerte (zie Deel III, 417); *lentegroente*, („Wanneer we, als 't krekeltjen in *Lentegroente*, zongen", BILD. 2, 28).

GROENTEBED, znw. onz., mv. *-den*; verkl. *-je*. Uit *Groente* in de bet. 2, *e*) en *Bed*, tuinbed. Bed, tuinbed, waar groenten op geteeld worden. || Waar hij, naarstiger dan ooit, een groentebed omdolf, LOVELING, *Idon.* 13. Met de gaffel trok hij grepen mest van eene kar en strooide ze ... over het groentebed, 93.

GROENTESOEP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Groente* in de bet. 2, *e*) en *Soep*. Soep waarin verschillende groenten gekookt zijn.

GROENTIJD, znw. m.; zonder mv. Uit *Groen*, 2de art., en *Tijd*. Het tijdperk gedurende hetwelk men groen is, groenloopt; novitiaat (onder de studenten aan de academie). || Over de afschaffing of het behoud van den groentijd zal de strijd wel altijd duren. Het nut van den groentijd. Een makkelijken, een naren groentijd hebben. — De bij zijn komst aan de Akademie wel wat vierkante en zeker zeer onhandige jongen had een vreeslijken

groentijd, SCHIMMEL 2, 10 *a*. De groentijd doet meestal zoo ontzaglijk veel goed; maar zij, die buiten staan, kunnen dat niet nagaan, en daarom doen zij wijs, als zij er niet over oordeelen, *Amst. Stud.-Alman.* 1869, blz. 95.

GROENTJE, znw. onz.; mv. *-s*. Het verkleinwoord van *Groen*, znw. (zie GROEN, 2de en 3de art.).

A) Het verkleinw. van *Groen*, 2de art. Groen, onervaren persoon; door den verkleiningsuitgang wordt het bijdenkbeeld van medelijdende geringachting uitgedrukt.

1) Nieuweling bij 't leger of aan boord: baar. || Haalover. Orinbaar, groentje, Scheeps-jonge. *Un hale bouline, un jeune matelot peu expérimenté, neuf,* MARIN. — Een groentje zou ten kryge gaan. Maar om veiliger te zyn ..., bragt hy zijnen snyder een yzeren plaat, met bevel van die in zijne klederen te naayen, vóór 't herte, TUINMAN, *Spreekw.* 1, 62.

dien trek was voor geen oud soldaet,
Maer voor een groentje dat sijn stuk noch niet verstaet.
V. MERWEDE, *R. Mintr.* 83.

2) Nieuweling aan de academie. || Groentje: *novitius studiosus*, V. HASSELT in KIL. 202 *b*. — (Ik) kan ... niet zien dat'er iets op het gedrag van ons Groentje te zeggen valt, V. EFFEN, *Spect.* 1, 148. Het middel om niet alleen Groentjes aan zyn zeel te krygen, maar ook om zig onder de bescherming en vleugelen te vleien van de Academische Helden, 1, 149.

3) In een vrijer gebruik. Nieuweling, onervarene in 't algemeen. || He! he! al zijt gij geen groentje bij de meisjes — zijt gij toch een groene Vrijer? LOOSJES, *Bronkh.* 2, 146.

B) Het verkleinw. van *Groen*, 3de art., in de bet. 3, *b*): groen kruidje, jeugdige plant; de verkleiningsuitgang geeft er het denkbeeld van lieflijkheid aan.

een bloemtjen ... van de steel gesneden,
Wordt in een enge fles, wordt in het nat gestelt; ...
Daer staet het treurig heen, daer staet het in gebocht, ...
Ten komt niet in de lucht, of in het open velt,
Daer groen met groentje speelt en roos na roosjen helt.
CATS 1, 419 *a*.

— In toepassing op den maagdom of op eene maagd.

Soo 't (*boven de 14*) nog eens seven jaren lijt
Het roosjen wordt dan pluckens tijt;
Doet hier nog seven jaren toe
Het steeltjen is sijn bloemtjen moe;
Noch eens dan seven jaer verhoogt,
Haest, kinders, haest, het groentje droogt.
CATS 1, 277 *c*.

C) Het verkleinw. van *Groen*, 3de art., in de bet. 3, *a*). Het groen: het groene loof; de verkleiningsuitgang dient ook hier om het denkbeeld van teerheid, van lieflijkheid te wekken.

Hier is de gulde Son wat hooger opgeresen,
Het groentje van de Mey dat krijgt een ander wesen,
Een (*lees* En) lof van hoger verw.
CATS 1, 309 *a*.

D) Groenheid, in den zin van: frischheid, jeugdige fleur. Zie de aanhaling. || Ouders, die het stuck wat dieper insien, die wouden wel voor haer sonen ofte dochters een partuyr hebben, daer wijsheyt en besetheyt by ware, oock een goet geslacht en goede middelen; de schoonheydt en het jeugdig groentje, daer de jonckheyt soo sterlings op siet, koomt by henlieden weynigh of niet in achtinge, CATS 2, 100 *a*.

E) *Sappig*, *soppig*, ook *sapperig* en *sapperde groentje*. Benaming van zekere peer, t. w. de bergamot. || Hollandse Bergamot, of Maatjes peer, of soppige groentjes, *Register v. Peer. en App.* (achter *N. Ned. Hovenier*) 6.

F) *Groentje der wilgen*. Bij CHOMEL, *Verv.* 2658 *b*, in verband met CHOMEL 2359 *a*, de benaming van zekere snuittor, t. w. van *Curculio salicis*.

G) Benaming van zekeren vogel; waarschijnlijk wordt de groenvink bedoeld.

Meeze, nachtegaal en sysken
Vlogen in mijn open net;
En ik had de schoonste pret,
Sprong een groentje op mijn rijsken.
DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 147.

GROENTJES, bijw. (soms als bnw. gebezigd). Van *Groen*, 1ste art., in de bet. 6, *b*, *β*) met *-tjes*; verg. voor dezen vorm *netjes*, *zachtjes*, *zoetjes*. Verliefd.

Nou Troosje een poosje,
Weest groentjes geeft zoentjes.
KRUL, *P. W.* 4, 47 *b*.

GROENVERS, znw. onz., mv. *-verzen*; verkl. *-versje*. Uit *Groen*, 2de art., en *Vers*, gedicht, rijm. Versregelen door een groen, een novitius aan de academie gemaakt; zoo moet te Utrecht iedere groen een eigen groenvers hebben en desverlangd opzeggen of opschrijven. || Zeg je groenvers eens op! Wie heeft je groenvers voor je gemaakt?

GROENVINK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Groen*, 1ste art., in de bet. 3, *b* of *c*) en *Vink*. De naam van zekeren vogel, t. w. *Fringilla chloris*, ook *groening*, *groeneling*, *groenling*, *groeninger* (*grenniger*), *groensel*, *grunsel* (N. Brab.), *kornuit* (Grn.) en *mof* (Antwerpen) genaamd. Zie SCHLEGEL, *Vogels*, 124; MOLENAAR, *Onze Vinken*, in *Alb. d. Nat.* 1877, 329; 333; 334; DE BO op *Gansfroensel*; SCHUERMAN 166 *a*. || Groen-vincke. *Vireo, chloris, icterus, luteola*, KIL. Luteola ... groen-vinke; groenlink; groensel; groenselken, *Synon. Lat.-Teuthon.* 2, 215 *b*. — Hier en daar zong een eenzame groenvink zijn eentonig lied, LOVELING, *Sophie*, 93. Diep in 't lomm'rig bosch, waar ... blij de groenvink huppelt, DE MONT, *Fl. Vlind.* 142.

GROENVLEESCH, znw. onz., als stofnaam zonder mv. Uit *Groen*, 1ste art., in de bet. 4, *c*) en *Vleesch*. Versch vleesch, bepaaldelijk versch rundvleesch. Verg., voor vorm en beteekenis, hierboven *groenharing* en mnl. *groenvisch*, versche visch, riviervisch. || (Er moet) evenwel ... tot maege-poeder een stuck van een kreeft met vier voeten by-wesen (t. w. *bij den drank*), 't welck de boeren rind- of groenvleesch noemen, DE BEUNE, *Bank.* 1, 346.

GROENVLIEG, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Groen*, 1ste art., in de bet. 3, *b* of *c*) en *Vlieg*. Eene benaming voor het bekende blaartrekkende insect van goudgroene of blauwachtig groene kleur, de zoogenaamde *Spaansche vlieg*, t. w. *Cantharis vesicatoria*. || Groen-vlieghe. *Cantharis: viridis scarabaei genus, luteo auri colore lucens*, KIL. — Theodorus antwoordde aan Lisimachus, die hem met de doot dreigde: Ghy sult wat groots uitwerekes, als gy u zo sterck als een groenvlieg betoont, DE BEUNE, *Wetst.* 2, 354 (verg. VALER. MAX. VI, II, *Ext.* 3).

GROENVOEDER — GROENVOER —, znw. onz.; zonder mv. Uit GROEN, 1ste art., in de bet. 2) en *Voeder*. Eene benaming voor gras of ander veevoeder zooals b. v. spurrie, lof van knollen en beeten, saradelle enz. dat *groen* (d. i. versch) in plaats van dro og (zooals het hooi) aan het vee wordt gegeven. || Inkuiling (*ensilage*) van groenvoeder. — Zoolang de paarden voor akkerbouwwerkzaamheden gebruikt worden, genieten zij ook bij het groenvoeder eenig krachtvoeder, hoofdzakelijk rogge- en boonenbrood, *Onderz. Landb.* 1886, XVIII, 33. Mais ... Te Horren op groote schaal ter inkuiling. Elders voor groenvoer, *a. w.* 4[14], 45.

NVROUW, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *roen*, 3de art., in de bet. 3, *b*, ζ) en *uw* die groen (groensel, groente) ver- *pvrouw* in groente. || Geauthoriseerde *ven*, *Handv. v. Amst.* 790 *b*. Ik zou *net* de groenvrouw over een kropslaadjen *eeken*, *Wildsch.* 2, 269. Daar schelt de *van* het pad (t. w. *het Groenpad*): Anna! *slaadje*, *Het gewoel van Amsterdam* (bij *Proeven*, 277). Het nieuwe zusjen is *envrouw* gekomen in een groote kool, 1, 2.

kw. Hij is er gezien als de geit (of *otte kool*) *bij eene groenvrouw* (HARREB. *b* en 260 *a*.

NWERKER, znw. m.; mv. *-s*. Van *ald.*, 1ste art., de bet. 3, *c*) en *Werken* *j* mandenmakers: die groen werk levert, *manden* maakt. Zie WITWERKER. || De *ers* (*van het korfmakersgild*) sullen mogen *ne* mannen uyt haer Gilde te kiesen tot *rs*, te weten een Wit-wercker met twee *ers*, *Handv. v. Enkh.* 295 *b*.

NWIER, znw. onz.. mv. *-en*. Uit art., in de bet. 3, *b* of *c*) en *Wier*. In *in* de plantenkunde eene benaming voor *de* soort van gewassen; zie de aanhaling. || *ze* (Groenwieren). Slechts bij uitzonde- *derlijk* levende, meest daarentegen tot *ezen* of lichamelijke vormen vereenigde *r* protoplast doorgaans zuiver groen van *UDEMANS* en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.*

NWIJF, znw. onz., mv. *-wijven*. Uit art., in de bet. 3, *b*, ζ) en *Wijf*. Koop- *groen*, groensel, groente. Volstrekt niet *hoon*, met het oog op sommige eigen- *der* groenvrouwen zooals luidruchtigheid *igheid*, niet zelden) eene min of meer *e* benaming voor: groenvrouw. || Ga met *ierens* het groenwyf aan, en vraagt 'er *t* zy my die twee bossen spargies niet *den*, ASSELIJN, *Spilp.* 37. Het geschreeuw *n* en Groenwyven, *Leev.* 5, 346. Waarom *e* huizelijke vrouwtjes altoos af, als zy *en* visch-wyven koopen? *Blank.* 3, 366. *n* kunnen er (*op de Heeren- en Keizers-* *eter* keeren, en men is er niet zo benard *enwyven* en kruiwagens, *Denker* 3, 186.

NZAND, znw. onz. Hd. *grünsand*. In *nde* de benaming van eene zandsoort *kwartskorrels* met korrels van een groen- *neraal*, het *glauconiet* vermengd zijn en *in* de krijtformatie wordt aangetroffen. || *van* Simpelveld, ... Groenzand van Vaals, *Bodem v. Ned.* 2, 311.

Het schijnt dat *groenzand* soms ook ge- *rdt* in de beteekenis van hd. *grünerde*, *ander* mineraal (t. w. *seladoniet*).

t. *Groenzandsteen*: groenzand dat door *htig* of kleiachtig cement tot een hard *erbonden* is.

tweede lid. *Boven-, oppergroenzand*, hd. *d*, groenzand in de bovenste, senonische *rijtformatie*; *ondergroenzand*, hd. *unter-* in de onderste, neocomische laag der *atie*.

P (I) — GROEPE; daarnevens GROPE, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Ofri. *gróp*e, *', nnd. *gróp*e, *gróp* (DOORNK.-KOOLM.), *, *grope*, *groop* en daarnevens ook *gruepe*; (gron.) *group*; verg. ook zuid-nl. *groeb* (Leuven; SCHUERM.) en met klankwijziging *greub* (St.-Truien; zie DE JAGER'S *Arch.* 2, 366). Verg. voorts nog onr. *gróp*, vr., nnr. *grop* (*groop*) en *gropo* (AASEN), zw. *grop*, schotsch *grupe*, *groop* (JAMIESON). Een woord met geheel dezelfde beteekenissen als *grep* en *greppel* (voor *grup*, *gruppel* zie GREP, GREPPEL en GREB) maar met *ó* in plaats van *a* of *ú* als stamklinker; verg. voorts ook nog GROP. Stellig van een stam die *graven* beteekende, al is deze in het Germaansch thans niet meer aan te wijzen.

1) Uitgraving in den grond, (droge) gracht, graaf (2de art.). || De vyandt ... staakte ... de hornscheeve (*zigzagsgewijze aangelegde*) naadernissen; ende begost, om tydt en arbeidt te spaaren, een recht uitloopende groep, HOOFT, *N. H.* 302.

2) Sloot of grep (greppel) tot land- of akkerscheiding of ter ontwatering. Nog in de Neder-Betuwe (MOLEMA 137 *b*). || *Elices, sulci aquarii*, ... Vooren, graven, groepen, groeven, JUNIUS, *Nomenclator*, 275 *a*. Een Groeve oft grope. Une fosse au champ pour empescher à passer les bestes, chevaulx, chariots etc. *Fovea, scrobs*, PLANT. Grope. Sicamb. *Fovea*, KIL. Groepe, *sulcus*, Ald. — Omme de voorsz. onlusten (*over de grensscheiding*) ... te stuiten ..., te maken een groepe van suffisante breedte en diepte, met beplantinge der aerde ten wederzijden op te werpen, HOOFT, *Br.* 1, 148. Dat de versochte groepe mochte geslaeghen werden ... aen dees sijde van de oude raeyinge, *Ald.*

3) Geul of goot langs de huizen tot afvoer van hemelwater en straatvuil; open straatgoot (te St.-Truien *greub*). || By tijden van peste ..., sullen die gene, so aen sodanige sieckte cranck liggen, haere uytterste wille mogen oprichten voor den Sieckentrooster, ... mits dat sodanige uytterste wille datelick voor de deure over de groepe, ten aenhoren van ten weynichsten twee getuygen, werde uytgelesen, *Recht. e. Gew. v. Deventer*, 99.

Stinckt yemant als een groep, wat salt hem connen baten,
Dat zijn grootvader roock na soete muscheliaten?
REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 32.

4) Gemetselde goot in den stal achter de koeien, t. w. in zoodanige stallen waar het vee (gelijk b. v. in Noord-Holland) met den kop naar den muur staat; mestgoot in den koestal. Ook in Groningen bekend (MOLEMA 137 *b*). || De uitloozing van den pis en het vuil water uit de groepen, geschiedt ter wederzijden door openingen, welke in (*den*) achtermuur (*van den koestal*) aan de groepen gemaakt zijn, BERKHEY, *N. H.* 9, 40. De zouttrog ..., (welke) doorgaans ... in de koesgang, achter de groep geplaatst wordt, 9, 445. Dit (zijn) dezelfde plaatsen waar des winters de beesten staan. Uit de groep ..., die er langs heen loopt, zoudt ge immers melk lusten? BEETS, *C. O.* 348.

— *Het vee staat op de groep*: staat in de stallen met het achterste boven eene *groep*, die dagelijks geruimd wordt; in tegenstelling met *op de*(*n*) *lange*(*n*) *mest staan* (zie bij MEST).

— *Hij voert zijne koeien in de groep*: hij geeft zijn beesten slecht of onvoldoend voedsel, zoodat zij van zwakte welhaast in de *groep* dreigen te zullen vallen.

— Spreekw. *Het is zoo klaar als eene pas geveegde groep* (HARREB. 1, 260 *a*). In ouder vorm *Het is soe claer als een nygeveechde groepe* (MEYER, *Spreuk.* 44).

Aanm. Of in de plaatsnamen *Groep* (*Group*) in 't Land van Strijen, *De Groep*, een gehucht in Waterland en *De Groep*, eene buurt ten zuiden van Scherpenzeel, hetzelfde woord aanwezig is, kan

zonder nadere historische of plaatselijke gegevens niet worden beslist.

Samenst. *Groepdeur* („De *groepdeuren*, waardoor de drek en ander vuil uit de groepen en koesgangen wordt naar buiten gebragt, (zijn) aan de einden der koesgangen, in den achtermuur van den stal geplaatst", BERKHEY, *N. H.* 9, 39); *groepgoot*, goot waardoor het vuil uit de groep naar buiten geloosd wordt (BERKHEY, *N. H.* 9, 29); *groepmest*, mest uit den koestal, koemest (zie MOLEMA 137 *b*).

— Als tweede lid. *Koegroep*, groep achter de koeien, groep in den koestal („By vele hoeven (*te Noordeloos*) zolder met *koegroep* voor geval van doorbraak", *Onderz. Landb.* 1886, 4[14], 169).

GROEP (II) — GROEPE, GROEPPE; soms ook, in navolging der Fransche spelling, GROUP; daarnevens GROP —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Evenals het Fransche *groupe* ontleend aan ital. *gruppo*, *groppo* (verg. ook sp. *grupo*, *gorupo*); eigenlijk: klomp, kluit, hoop, knoop. Het is niet onwaarschijnlijk dat het Romaansche woord van Germaanschen oorsprong is; men brengt het in verband met onr. *kroppr*, romp, lichaam (zie KÖRTING, *Roman. Wtb.* n°. 4587).

Het vroegst (t. w. bij VAN MANDER, zie beneden) komt *groep* in onze taal voor als een vakterm van schilders (toen ook reeds gebruikelijk bij beeldhouwers?); eerst later wordt het ook in meer algemeene toepassingen gebezigd.

1) Als vakterm in de beeldende kunsten.

a) In de schilderkunst: onderscheidene, tot één harmonisch geheel bijeengeschikte figuren. || Groep of groep. Beeldhoopje, MARIN. — Groep, is een knoop van figuren bij malkanderen, CAMPO WEYERMAN, *Maandel. Ber.* 311 (May 1747), aangeh. bij VOSMAER, *Over Kunst*, 22. Zynde myne meening die Groep vlak in 't licht ... te stellen, LAIRESSE, *Schilderb.* 1, 385. Kleene boomen ..., welke donker of in de schaduwe zyn; waar tegens de voorste groep helder afsteekt, 1, 408. Voldoet dit (*een historiestuk*) ooit een' waar kenner, zo de groupen slecht verbonden, en de tekening gebrekkig is? *Wildsch.* 5, 13. Dat elk beeld eener groep, schoon een harmonisch deel uitmakende van het kunstwerk, toch ook op zich zelf een afgesloten geheel dient te vormen, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 552 *a*. Beschouwen wij ... de groepen, die het Lam gaan aanbidden, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 23. Het menschelijk gevoel overheerschte in elk zijner beelden (*van Q. Matsijs*), de menschelijke handeling overheerschte in zijne groepen, 78.

Men sal op veelderley wyse noch proeven
Wel t' ordineren ...
Schickend' alle Beelden nae het behoeven,
Oock als d' Italianen, die veel roepen
Van t' ordineren met verscheyden groepen,
Welck zijn hoopkens of tropkens volck, te weten,
Hier ghestaen, gheleghen, en daer gheseten.
V. MANDER, *Grondt d. Schilder-c.* 5, 14.

T'is veel 'tgebruyck geweest van Tinturetten
T' ordineren, soo met groeppen oft knoopen,
En Angelus oordeel is oock veel metten
Hoopkens gheordineert, maer doch besmetten
Eenighe zijne eere, niet om de hoopen, (*enz.*).
5, 16.

— In de taal van het dagelijksch leven vaak voor: de photographische afbeelding van tot eene *groep* samengeschikte personen. || De gezamenlijke bruiloftsgasten hebben een groepje laten maken.

b) In de beeldhouwkunst: twee of meer plastische figuren die gezamenlijk eene voorstelling vormen. || De bekende groep van Laocoön. — Groep ... is in de beeldhouwkunst, eene verzameling van twee, drie of een meerder getal figuuren of beelden, welke te samen een onderwerp uitmaaken, CHOMEL, *Vert.* 2658 *b*. Voor ... figuren of groepen (*van marmer*) vervaardigt de kunstenaar een model uit gips, klei of was, *Boek der Uitv.* 2[2], 149. De oude kunst gaf ... veelal aan hare groepen eene stijve, symmetrische gedaante, en eerst de latere kunst waagde het ... eene ongedwongene natuurlijkheid te huldigen, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 552 *a*. Eene gouden groep, verbeeldende eenen ezeldrijver, die eenen ak met steenen uitschudde, SLEECKX 8, 239.

2) In vrijer gebruik. Verzameling, vereeniging en derg.

a) Meer of minder schilderachtige verzameling (hoop, klomp, troep) van twee of meer staande, zittende, gaande (enz.) personen. || Dat hij niet zien kon dat Keetje geeuwde, Mevrouw de lip liet hangen, Domine stom zat van verbaasdheid, de heer Wildschut ongeduldig rond keek, noch dat Naatje de heele group met een levendig vermaak waarnam, *Wildsch.* 3, 304. Welk eene edele groep! indien het mij gegund is dit kunstwoord te gebruiken, V. D. PALM, *Leerr.* 8, 213. Scaevola (stond) op, smeet een glas wijn omver, en brak door een groep staande gasten heen, GEEL 49. Al de andere gasten hadden zich nu samengedrongen rondom de groep, waarvan de jonge vreemdeling de hoofdfiguur was, BOSB.-TOUSS. 1, 30 *b*. Ik verschool mij in een hoek van het salon, achter een groepje pratende heeren, BUSKEN HUET, *Fant.* 20, 169. De bonte groepen der omstanders, BEETS, *Paulus*, 118. Dat was eene lieve, eene hartroerende groep. Lijden, medelijden en lijdenstroost, in eene zachte en liefdevolle omhelzing vereenigd, BEETS, *C. O.* 205. Groepjes lieden naderden ... over hoogten en heuvels ...; zwermen zakten af langs steenwegen, TEIRL.-STIJNS, *Ars Vl.* 2, 225. Het is een zeer eigenaardige groep, zoo een gansche (*Walchersche*) familie in kermisgewaad, GITTÉE, *Bij onze Noorderbr.* 11.

Wat hij zingt, weet niet een van het troepje,
Elk heft aan uit een anderen toon —
Om het even! uw galmen, lief groepje!
Reiken ook tot den hemelschen troon.
BEETS 3, 328 (*Kinder-godsdienstoefening*).

— *Op een groep staan* enz.: op een hoop; op een klomp (in meer gemeenzame taal: op een kluit); dicht bijeen. || Ik (zag) ... al de aanwezige gasten het levendige gesprek, dat zij, op een groep bijeen staande, met elkander voerden, ... afbreken, *K. Zev.* 4, 170.

— Niet in eigenlijken (stoffelijken) zin. Vereeniging, bond, verbond. || Toen door de allengs openbaar wordende uitvindingen en toepassingen van Watt en Arkwright een strekking van isolement voor de arbeiders was ontstaan, die de groep der werklieden vervormde tot een hoop zandkorrels zonder onderlingen samenhang, QUACK, *Stud.* 31.

— Soms ook: kring, gezelschap; bent. || Onze letterkundigen ... (hadden) van ouds de gewoonte ... de tijdperken van het leven onzer dichters, en der groepen, waarin deze zich bewogen, met eene beminnelijke wanorde door elkaâr te werpen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 18.

b) Verzameling van bijeenstaande boomen. || Verscheidenheid van plantsoen, in dichte groepen afgedeeld, *K. Zev.* 2, 86. Lommerlooze groepen van acacia's en beuken, BEETS, *C. O.* 283.

c) Verzameling van bijeengelegen eilanden: eilandengroep. || De groep der Molukken, — der Filippijnen.

d) Verzameling van bergtoppen of bergen.

Hier op de in woeste luim dooreengesmeten groepen
Van bergen, schijnt één geest de Kunsten saam te roepen.
BILD. 6, 334.

c) In toepassing op: eene verbinding (combinatie) van gedachten en denkbeelden. || Het hoogste kenmerk van den menschelijken geest ... is (*volgens Taine*) van groepen te kunnen vormen. Naarmate ... de groepen die hij (t. w. *iemand*) voortbrengen kan, grooter of kleiner zijn, is zijn denkvermogen grooter of kleiner, ROOSES, *Schetsenb.* 3, 139.

3) Als meer of minder gelijkte term in sommige vakken van wetenschap. Eene vereeniging van om hare kenmerkende hoedanigheden of eigenschappen bijeenbehoorende zaken.

a) In de aardkunde. Benaming voor wegens hare gemeenschappelijke of overeenkomstige eigenschappen of hoedanigheden bijeenbehoorende *Vormingen*. || Vormingen die gezamentlijk, door hare eigene planten- en dierenwerelden, ... en door de luchtsgesteldheid welke er tijdens hare wording heerschte, duidelijk van de onmiddellijk voorgaande en onmiddellijk volgende ... vormingen onderscheiden zijn, maken te zamen eene Groep uit, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 165. Dezelfde kenmerken die verstrekken om vormingen in groepen bijeen te brengen, kunnen groepen tot Hoofdgroepen ... doen vereenigen, *Ald.*

— *Primaire, secundaire, tertiaire groep*, t. w. van *primaire* (enz.) vormingen.

— In minder strenge opvatting. || Groensteen is de algemeene benaming van eene groep uitbarstingsgesteenten, die *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclov.* 7, 551 *b*.

b) In de plantenkunde. Benaming voor wegens hare gemeenschappelijke kenmerkende hoedanigheden bijeenbehoorende *Afdeelingen*. || Een zeker aantal „familiën" ... vormen eene reeks (*tribus*); een zeker aantal „reeksen" eene onderklasse (*subclassis*); een zeker aantal onderklassen eene klasse (*classis*); de „klassen" eene afdeeling (*divisio*) en de afdeelingen eene groep (*cohors*), OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 167. Groep: Phanerogamen. Afdeeling: Angiospermen. Klasse: Dicotylen. Onderklasse: Gamopetalen. Reeks: Labiatifloren. Familie: Labiaten. Geslacht: Lamium. Soort: album, 2, 167.

c) Bij het indeelen (classificeeren) van volken en talen, niet als streng wetenschappelijke term met één bepaalde beteekenis (zooals bij *a* en *b*), maar in naar omstandigheden verschillende opvatting. Kleinere of grootere vereeniging van volken, — van talen, die zekere kenmerkende hoedanigheden, eigenschappen of eigenaardigheden gemeen hebben. || De groep der rondharigen en de groep der platharigen. De groep der Maleiers; de groep der Polynesiers. De groep der Indo-europeesche talen. De groep der Graeco-italische talen. De Skandinavische talen vormen met het Gotisch de Oostgermaansche groep van het Germaansch.

4) Afdeeling; onderdeel van een geheel.

a) In de krijgskunde. — *α*) Verzameling van forten in eene verdedigingslinie.

β) In Ned.-Indië. Zeker aantal bijeenstaande manschappen, t. w. een onderdeel van eene *sectie*, overeenkomende met het hier te lande bij administratieve indeeling gebruikelijke *escouade*. || De compagnie is verdeeld in twee pelotons en elk peloton in twee sectiën; naarmate van hare sterkte wordt iedere sectie verdeeld in twee of vier groepen, van 4 tot 7 rotten (8 tot 14 man) elk. De rechter guide (*van eene sectie*) laat de manschappen nummeren en en deelt de groepen in.

— *Tweede groep, derde groep*: benamingen van de beide middelste van eene in vier *groepen* gedeelde sectie; de *groepen* tusschen de *rechter-* en de *linkergroep* in.

b) Afdeeling, onderafdeeling, b. v. van eene partij der volksvertegenwoordiging, van eene kiesvereeniging enz..

5) Als term in de muziek, de vertaling hetzij van ital. *gruppo* (fr. *groupe*) of van ital. *gruppetto*. Zie de Samenst. *notengroep*.

Afl. *Groepen* (zie ald.).

Samenst. *Groepsgewijze* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Hoofdgroep, krijtgroep, volksgroep* (zie die woorden).

— In de bet. 2, *b*) *Boomgroep* (zie ald.).

— In de bet. 2, *c*) *Eilandengroep*.

— In de bet. 3, *c*) *Talen-, volken-* (*volkeren-*) *groep*.

— Voorts (minder gewoon), in de bet. 1, *a*) *Voorgroep*, groep op den voorgrond eener schilderij („Wat het licht aangaat, ik oordeel, dat de grootste party voornaamentlyk op Dryope ... en het overige van die *voorgroep*, moet vallen", LAIRESSE, *Schilderb.* 1, 403).

— In de bet. 1, *b*) *Beeldgroep* („Eikenhouten *beeldgroep*, voorstellende de H. Drie koningen met hun gevolg", *Catal. v. h. Mus. v. Oudh. te Utr.* (1878), 19; „Eikenhouten *beeldgroepje*, voorstellende de H. Maagd met ... den dooden Christus op den schoot", *Ald.*); *gevelgroep*, groep in den gevel van een gebouw (zie b. v. WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 552 *a*); *marmergroep*, groep die uit marmer gehouwen is („Hij ... trok ... haastig den sluier weg, die de *marmergroep* bedekte", BOSB.-TOUSS. 3, 431 *a*).

— In de bet. 2, *a*) *Dansgroep*, verzameling van dansende personen („Vóór hen maakte een man en een meisje den voornaamsten *dansgroep*", ROOSES, *Op reis*, 9); *familiegroep*, groep van familieleden („De Sainbertôt durft niet naar haar toetreden, om niet onbescheiden zich te stellen tusschen die *familiegroep*", BOSB.-TOUSS. 2, 335 *b*); *menschengroep* („Er (bevonden) zich in die betrekkelijk kleine ruimte talrijke *menschengroepen*", SCHIMMEL 3, 39 *a*).

— Ongemeen. *Lijdensgroep*, groep van lijdende personen; smartelijke groep („die dame in 't rouwgewaad, ... Die weesjes, ... Die sombre *lijdensgroep*", MEYER, *Heemsk.* 48).

— In den zin van: vereeniging, bent. *Dichtergroep* („En de nieuwe Fransche *dichtergroep* is het waard, dat wij van haar een eenigszins scherpen indruk in ons brein opnemen", QUACK, *Stud.* 263).

— In de bet. 2, *b*) *Bloemengroep*, groep van in bloei staand struikgewas („Dichte *bloemengroepen*, bedwelmende geuren verspreidend", v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 88).

— In de bet. 4, *a*, *α*) *Groepscommandant*, behebber over eene groep forten.

— In de bet. 4, *a*, *β*) *Groepscommandant*: commandant van een onderdeel (de helft of een vierde) van eene sectie.

— In de bet. 4, *b*) *Groepsvergadering*, bijeenkomst van eene groep b. v. van kiezers, t. w. van de in eene bepaalde stadswijk wonende leden van van eene kiesvereeniging.

— Als tweede lid (in de bet. 4, *a*, *β*) *Linker-, rechtergroep*: benaming van de linker- of rechterafdeeling van eene in *twee* groepen verdeelde sectie, of van een der beide uiterste afdeelingen van eene in *vier* groepen verdeelde sectie.

— In de bet. 5) *Notengroep* („Gruppetto, kleine *notengroep* ... tot versiering der melodie", VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 1, 639).

GROEPEEREN, bedr. en wederk. zw. ww.: *groepeerde, gegroepeerd*. Het Fransche ww. *grouper* in vernederlandschten vorm; bijna als een afleiding van *Groep*, 2de art. te beschouwen.

1) **Bedr.** — *a*) Als term in de schilderkunst enz. Figuren tot eene groep (2de art., in de bet. 1, *a*) bijeenschikken, samenvoegen. Meest altijd absoluut gebezigd. || Wanneer de schilder groepeert, draagt hij zorg, dat het motief ... van zijn stuk het meest uitkomt en in het voordeeligst licht plaats vindt, terwijl hij *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 552 *a*. — Sommige eigenaardigheden der italiaansche wijze van teekenen en groeperen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 536. Op eene kleine ruimte (*zijn*) zoovele portretten geschilderd als mogelijk was. Van groepeeren geen sprake, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 113. Bij hem (*Hoogstraeten*) vinden wij het bevallige woord tuiling, aan den bloemtuil ontleend, dat wij verwaarloosd hebben voor het mindere groepeeren, VOSMAER, *Over Kunst*, 19.

b) In vrijer gebruik. — *α*) Tot eene groep *róndom iets* —, *om iets heen schikken*. Bij vergelijking. || In ons verder onderhoud wilde ik eenige gedachten en opmerkingen omtrent het bekende onderwerp, als 't ware, groepeeren rondom de figuur van Hollands kinderdichter, DE GÉNESTET 2, 314.

β) Tot groepen vereenigen, in groepen schikken; in groepen afdeelen. Van stoffelijke en onstoffelijke zaken, t. w. met het — meer of minder arglistig — doel om zekere gewenschte voorstelling te wekken; om eene bepaalde uitwerking te verkrijgen; om, door bijeenvoeging van het gelijksoortige, aan het geheel het gunstigste voorkomen te geven, enz. || Zijne bibliotheek zou *en bloc* tamelijk wel onverkoopbaar zijn, maar men heeft de boeken dier schijnbaar onbeduidende verzameling in den catalogus zoo weten te groepeeren, dat de liefhebbers er nu stellig wel op af zullen komen. — Nooit bewonderde men zoozeer den rijkdom zijner belezenheid, zijne zeldzame gave van groeperen en combineren, de overvloedige vonken van zijn ... vernuft, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 164.

— Vooral bekend in de uitdrukking

— *De cijfers groepeeren*: getallen, sommen, (b. v. in begrootingen, in statistieken) zoodanig schikken, dat zij in het gunstigste licht komen, dat zij hun afschrikkend voorkomen verliezen enz. Vandaar (de onbep. wijs als znw. gebezigd) *Het groepeeren der cijfers*, en derg.

't Groepeeren van de cijfers zoo of zus,
Maakt groot verschil, kan menigeen misleiden.
Niet elk kan „Waar 't hem zit" genoegzaam onderscheiden.
Is 't met groepeeren van de teksten ook niet dus?
BEETS 4², 163 (*Groepeeren*).

2) **Wederk.** — Eigenlijk alleen van levende wezens, maar bij vergelijking of bij uitbreiding ook in andere toepassingen.

a) Zich tot een meer of minder schilderachtig geheel schikken. || De breede blonde rivier, waar de stad (t. w. *de huizen enz. die de stad vormen*) zich omheen groepeert, VOSMAER, *Inwijd.* 215.

— Van figuren op eene schilderij, die door den schilder zoo natuurlijk zijn *gegroepeerd* geworden (zie de bet. 1, *a*), dat het is alsof zij zich zelven tot eene groep schikken. || Om de schoonste vrouw en het aanvalligst kind (*op een schilderstuk*), groeperen zich forsche mannen, eerbiedige grijsaards *enz.*, BUSKEN HUET, *Rub.* 230.

b) Zich om iemand of iets heen plaatsen; zich rondom iemand of iets schikken, voegen. Soms niet veel anders dan: bij iemand of iets gaan staan. || Het zestal dat zich had gegroepeerd om een der passagiers, KELLER, *Zuiden*, 2, 130. De jongens..., die hunne plaatsen verlieten en zich op kleinen afstand van den heer Krüger groepeerden, TEN BRINK, *Rom.* 5, 17.

c) Zich tot eene groep, t. w. tot eene vereeniging van gelijkgezinden, een verbond enz. aaneensluiten. Zie bij *Groep*, 2de art., onder de bet. 2, *a*). || Toen de arbeiders niet meer overeenkomstig de wetten zich konden groepeeren of vereenigen, deden zij het buiten de wet om, QUACK, *Stud.* 14.

Afl. *Groepeering.*

GROEPEERING, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Van *Groepeeren* met *-ing*.

1) Het schikken, de schikking tot een harmonisch geheel van figuren op eene schilderij. || Er (is) iets schoons, iets zeer schilderachtigs in de groepeering, in licht en bruin, in levendige kleurenmengeling dezer ... Franschen (t. w. *Fransche schilders*), GORTER, *Lett. Stud.* 1, 60. Hoogstraeten spreekt (zelfs) negentig jaren later (*dan Van Mander*) noch van troeping in den zin van ons groepeering, VOSMAER, *Over Kunst*, 12.

— Ook: manier van groepeeren. || Vergeleken met de meetkundige regelmatigheid, die er heerscht in de groote werken van van Eyck, Memline (*enz.*) ... is die groepeering een overgang tot de vrijere beweging van lateren tijd, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 70.

2) Schikking, vereeniging tot —, afdeeling in groepen; bijeenplaatsing. Zie *Groepeeren*, 1, *b*, *β*). || Handige groepeering van cijfers. — Geslachten, wier bloemen en vruchten naar hetzelfde type gebouwd zijn, en (*die*) ook in de groepeering dezer deelen overeenkomst doen zien, voegt men samen tot eene familie, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 167.

3) Aansluiting tot eene vereeniging; vereeniging tot een verbond. Zie *Groepeeren* in de bet. 2, *c*).

Samenst. (in de bet. 3). *Groepeeringsvorm* („Toen ... op het einde der achttiende eeuw in Europa allerlei maatschappelijke *groepeeringsvormen* ... verbroken werden ... ik denk bij voorbeeld aan de organisatie der gilden", QUACK, *Stud.* 30).

GROEPEN, bedr., onz., en wederk. zw. ww.: *groepte, gegroept*. Van *Groep*, 2de art.

1) **Bedr.** — Figuren of zaken op eene schilderij tot een meer of minder harmonisch geheel bijeenschikken, groepeeren (in de bet. 1, *a*). || In de trommel der frontespice (*van een tooneel*) schijnt wel eene verzameling van moderne meubelen, uit een hedendaagsch boelhuis bij elkander gegroept te zijn, FOKKE, *Verz. W.* 10, 369.

Bewaar in uw tafreelen
Die eenheid van 't geheel, door 't groepen van zijn deelen.
BILD. 6, 349.

— Bij vergelijking met figuren op een schilderstuk. || Willem Leevend ... eene soort van tragikomisch helde-dicht, om welks hoofdpersoon en zijne lotgevallen een aantal anderen gegroept zijn, die elk een gewigtig onderwerp vertegenwoordigen, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 107.

— In dichterlijk gebruik voor: (tot een beeld, tot eene voorstelling) vormen, ordenen.

Wie volgt u, daar gij speelt en toovert met de kleuren,
De Zon het neevlig hoofd ten wolken uit doet beuren,
Gelijk een andre God den dag te voorschijn roept,
En licht en schaduw schept en zelfs tot beelden groept!
BILD. 7, 103 (*tot Hollands kunstschool*).

2) **Onz.** — Eene groep vormen; in (*of* op) eene groep bijeenstaan. — De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd: *Het groepen*. || De statige gestalten ... van de boomstammen der hagen, hare spitstoeloopende gewelven door de sluitende takken, het groepen van deze stammen, alles vinden wij nagebootst in de Gothische gebouwen, LUBLINK, *Verh.* 1, 120.

Zie ook de Samenst. *omgroepen*.

3) **Wederk.** — Van personen. Zich in eene groep vereenigen, in eene groep scharen; zich scharen.

Wanneer de schaar der zorgeloozen
Zich brassende om uw tafel groept.
TEN KATE 7, 94.

— In oneigenlijk gebruik. || Om die hoofdgedachte groepen zich al de onderdeelen, al de bijzonderheden van het vers, BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 33.

Aanm. Voor het als bnw. gebezigde verl. deelw. van *Groepen* of *Zich groepen*, zie GEGROEPT en verg. voor de bet. 1) daarvan nog POTGIETER 1, 13 en 9, 282; TEN KATE 3, 374; BEETS, *C. O.* 100 en BEETS 2, 276.

Afl. *Groeping*, groepeering (in de bet. 1) („Om uit de teekeningen der Italianen ... al hetgene ... aantewijzen, waarin die groote meesters hebben uitgemunt, zoo in het rijke en deftige der ordonnantiën, het zwierige en bevallige der *groepinge* en standen, ... als *enz.*", SIEGENBEEK, *Mus.* 4, 219).

Samenst. (in de bet. 2) *Omgroepen* (zie ald.); *zamen-*, *saamgroepen*, tot eene groep vereenigen („Uit den chaos van 't gemoed Levensbeelden op te roepen, Tot een waereld *saam' te groepen*", TEN KATE, *N. Ged.* 3).

— In de bet. 3) *Samen-*, *saamgroepen* („heel de stad ... Langs markt en straat by hoopen *saamgegroept*", BILD. 10, 164).

GROEPSGEWIJZE — GROEPSGEWIJS; daarnevens ook GROEPSWIJZE; -WIJS —, bijwoordel. uitdr. Uit *Groep*, 2de art. in de bet. 2, *a*), in den vorm van den 2den nv. en *Gewijze* in de bet. 2). Bij groepen, in groepen, met groepen; hoops-, troepsgewijze. || Groepsgewijze binnenkomen. Iemand groepsgewijze (groepswijze) omgeven, omringen. Groepsgewijze bijeenstaan. — (Hij) zag ... 't Gezelschap groepsgewijs vermeêren, V. ZEGGELEN 1, 54. Overal schieten groepsgewijs boomen op, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 236.

Hoe groepsgewijs
Daar werkliên lagen
Bij drank en spijs.
POTGIETER 10, 180.

GROES. Zie GROEZE.

GROESEM, bnw. Een woord dat slechts eenmaal voorkomt en waarvan de vorm en bijgevolg ook de afleiding alsnog onverklaard moeten blijven, maar welks beteekenis (t. w. zwaar; hevig; heftig) uit den samenhang genoegzaam blijkt. Al verbiedt ook de klinker (*oe*) om zonder nadere gegevens aan rechtstreeksch verband te denken, de overeenkomst in beteekenis met mnl. *gorsem* (daarnevens *gursem*, en verg. ook *gersem*), t. w. dik, drabbig, grof, ZWAAR, is toch te groot om hier niet, al zij het terloops, aan dat woord te herinneren.

gelt, off goet, off brief,
Dat soo groesem ongherieff
Brengt, aan al die al-begeerders (*enz.*).
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 27.

GROET, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Mhd. *gruoz*, mnd. *grót*, *grůt*, nhd. *gruss* (alle manl.), mnl. *groet*, VR. (en manl.?). Daarnevens GROETE, ZNW. VR.; mv. *-n*; hieraan beantwoordt mhd. *gruoze*, mnd. *gróte*, mnl. *groete* en *gruete*, *gruet* (ook in den *Teuthon.*, bij PLANT. en KIL.; zie KLUYVER, *Proeve eener Crit. op het Wdb. v. Kil.* 135); verg. voorts mhd. *grüeze*, nnd. *gróte*, *grôt* (DOORNK.-KOOLM.). — Dewijl *groet*, manl. en *groete*, VR. geheel dezelfde beteekenissen hebben worden beide woorden in dit artikel verder te zamen, als één woord, behandeld.

De oorspronkelijke, althans de meest eigenlijke beteekenis van *groet*, *groete* is zeker *toespraak*, *aanspraak*, eene begroeting *met woorden* dus, geweest; het begrip van *vriendelijke* bejegening was daarmede evenwel niet noodzakelijk verbonden; verg. daarvoor b. v. de beteekenissen in het Mhd., voorts enkele plaatsen in het Mnl. (bij VERDAM 2, 2158) en eene der beteekenissen van *groeten* (sarren, uitdagen enz.; zie onder GROETEN). Aangaande de afleiding bestaan slechts gissingen (zie KLUGE en FRANCK).

1) Eene betuiging of een betoon van beleefdheid, vriendschap of eerbied tusschen personen onderling, door woord of gebaar, of wel door beide tegelijk. In — naar de gelegenheden waarbij zoodanige betuiging of zoodanig betoon plaats heeft — min of meer gewijzigde opvattingen.

a) Bij ontmoeting. — *α*) Gesproken geluk- of heilwensch. || Gruete. *Salus. salutacio. eulogia*, *Teuthon.* Groete etc. voyez Gruete.... *Salutation*, PLANT. — Dat die groete, die (*bij de wederdoopers*) de een den anderen doen, als sy by den anderen comen, is: Goitz vreden is met uch! HABETS, *Wederdoop. te Maastr.* 147.

— Ook in toepassing op meer uitvoerige toespraken.

Den Hemel u beschut voor al die u benijden.
Wast tot een wonder van het prachtigh Nederland.
Soo eyndighde de groet, en zegeningh der Goden.
VONDEL 2, 211.

— *De engelsche groet*, lat. *salutatio angelica* (zie ook ENGELSCH). In den R.-Katholieken eerdienst een gebed tot de H. Maagd, bestaande in eene uitbreiding van de woorden *Ave*, *gratia plena* enz., waarmede (zie *Luc.* 1, 28) de Engel Gabriël Maria begroette. Voor het volledige gebed zie o. a. HERZOG, *Real-encyclop.* 1, 632.

— Waar van geen heil- of gelukwensch, ja zelfs van geen beleefdheidsformule of zelfs eerder van het tegendeel sprake kan wezen, staat *groet*, *groete* voor: het woord, de woorden waarmede men iemand bejegent, ontvangt, opwacht enz.

of 't mijn Moer vernam (t. w. *mijn verkeerd gedrag*),
Wat groete, denckt ghy, souse my verleenen?
Sy sou Duyvel seggen, en my souse meenen.
VISSCHER, *Brabb.* 26.

Men schaterde in koor, toen het proefstuk mislukte:
„O Jé!" was de groet, waar de drenkling verscheen.
BOGAERS 1, 332.

β) Burgerlijk eerbieds- of beleefdheidsbetoon, bestaande in een (al of niet van woorden vergezeld) gebaar (een hoofdknik, eene nijging enz.). || Groet. Begroetenis, groetenis, eerbewijs met een buiging, MARIN. — Hij beantwoordde mijn groet met een stijve buiging, V. LENNEP, *Rom.* 4, 191. De Markgravin ... had zijnen groet niet opgemerkt, BOSB.-TOUSS. 2, 23 *a*.

— *Een beleefde*, *heusche*, *vriendelijke groet*; *een achtelooze*, *koele*, *stijve groet*; *een bedeesde*, *verlegen groet* enz. || Een beleefde, een eerbiedige groet. *Une réverence civile*, *profonde*, MARIN. — De Pais ... vloogh u te gemoet ... met eenen heuschen groet, En groenen vredetack, VONDEL 3, 190. Deze sprak, na heuschen groet, V. LENNEP, *Poët.* 2, 96. „Ik vraag verschooning", zei Nicolette, met een verlegen groet, „ik zag u niet, juffrouw Hermans", *K. Zev.* 4, 2. Den ruwen groet van den krijgsman, SCHIMMEL 1, 175 *b*.

een stroef gezicht, een koele en stijve groet,
Een koud: „'k ben blij mijn Heer! dat ik u eens ontmoet".
V. LENNEP, *Poët.* 5, 81.

Zoo als, met achteloozen groet,
Men voor een wijl zijn rede staakt,
Wanneer met onbescheiden voet,
Een niet gebeden gast genaakt.
MEYER, *Heemsk.* 63.

— Ook in toepassing op militaire eerbewijzen met den hoed, de hand, het zwaard, enz.: saluut. || De groet met de hoed, met de piek, met de vaan; *Le salut du chapeau, de la pique, du drapeau*, MARIN.

— Spreekwijzen, waarin *groet*, *groete* zooveel beteekent als: wijze van groeten, en vervolgens: manier van bejegenen.

— *De groet naar 't goed* (HARREB. 1, 260 *a*); een rijke wordt met meer ontzag bejegend dan een arme.

— *Zoo groet, zoo antwoord* (HARREB. 1, 16 *b*; voor andere lezingen zie ald. 3, 108 *a* en *b*): naar men een ander bejegent, heeft men wederbejegening te wachten.

— *Na wreede groete volgt harde antwoorde.* Aldus bij v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 224, met toepassing op kanonschoten (zie beneden de bet. 3).

> ... men ginck daer scieten, twas al: doff doff,
> Sulke woorden sprack Liere, soot wel behoerde;
> Naer wreede groete volcht harde antwoorde.

— *Goede groet, goed ontmoet* (HARREB. 1, 260 *a*): die een ander heusch bejegent mag op gelijke wederbejegening hopen.

γ) Hoffelijk betoon van eerbied en onderdanigheid met woord en gebaar (door een handkus b. v.) jegens meerderen of jegens vrouwen, bij wie men zijne „opwachting" maakt. || Edel grave, groete moet ick u bien, *Trou m. bl.* 132. Of zij goedvonden, dat de jonge Vorst en zijne Heeren de Dames hunnen groet brachten bij dit samentreffen, BOSB.-TOUSS. 2, 52 *b*.

δ) *Een groet komen brengen*, enz. Oneigenlijk voor: een kort bezoek komen brengen; zooals men ook wel zegt: (even) goedendag komen zeggen, voor: (even) aanloopen (bij iemand).

> Hij kwam uit zijn Veluwsche dorpje, van veer
> Een groet in 't voorbijgaan ons biên.
> DE GENESTET 1, 283.

ε) Min of meer ironisch in toepassing op een slag met eenig wapentuig waarmede men iemand bejegent; zie ook onder de bet. 2, *a*, *γ*) van GROETEN. || Een strijdbijl, wier gewicht en zwaarte geen vriendelijke groete voorspelde aan dengene, wien zij toegedacht was, v. LENNEP, *Rom.* 5, 217.

— Vandaar ook meer in 't algemeen voor: ruwe bejegening. || Ondertusschen quam ons een Schellinger Schip soo onvoorsiens op den huyt, dat wy groot gevaar liepen, van overzeylt te worden, maar het was een schampschoot: want had hy met zulk een vaart ons dwars in de zijde geloopen hy soud ons gewis soo dadelijck in den grondt geboort hebben. Voorts waren beyde de Schepen door dese groet soo gehavent, dat *enz.*, STRUYS, *Reys.* 122.

b) Bij afscheid. — *α*) Al of niet van gebaren vergezeld woord tot afscheid; zegenspreuk, heilwensch bij het afscheid. || Vaartwel! ontfangt mijn' groet, misschien mijn' laatsten zegen! BILD. 10, 336. Onder het herhalen van eenen haastigen groet liep het meisje ter deur uit, CONSC. 1, 90 *a*. Niemand mocht den Sultan verlaten, zonder dezen onderdanigen groet uit te spreken, 1, 294 *a*. Aurelianus antwoordde niet; hij liet de jonkvrouw zonder groet vertrekken, 2, 116 *a*.

β) Vriendelijk of eerbiedig gebaar tot afscheid: handkus, handwuif, eerbiedsbetoon door het lichten van den hoed enz. || De landman wandelde na herhaalde groete het hek uit, v. LENNEP, *Rom.* 3, 282. (Zij) verwijderde ... zich, na eenen lichten groet met de hand, BOSB.-TOUSS. 2, 291 *b*.

— *Zonder verdere groete*: zonder eenige —, zonder opzettelijke beleefdheidsbetuiging. || De Graaf ... zich zonder verdere groete omwendende, had ... het vertrek verlaten, v. LENNEP, *Rom.* 5, 339 (zie ook 5, 34).

— *Een* (of *den*) *laatsten groet brengen* (enz.) t. w. aan een doode: een laatsten blik aan het lijk op het doodsbed, aan de lijkkist in den grafkuil enz. wijden.

γ) Aan het slot van brieven, in min of meer vaste formulen. Eene in gedachten volbrachte niet nader omschrevene eerbieds- of vriendschapsbetuiging. || Met vriendelijken groet noem ik mij (enz.). Na beleefde groete verblijf ik (enz.). — Meer tijts ontbreekt my, behalven om te doen de dienstigste gebiedenissen en groete, U. E. Gansdienstwen *enz.*, HOOFT, *Br.* 2, 155. Nevens hartlyke groete, dienstende eerbiedenis van U Ed. Gansverplichten dienstw. *enz.*, 2, 168.

c) Bij het voorbijgaan. — *α*) Gesproken begroeting. || „Goedendag samen" luidde de groet van den eenzamen voorbijganger.

β) Hoofdbuiging, hoofdknik (bij vrouwen), betoon van eerbied of beleefdheid door het afnemen van het hoofddeksel enz. (bij mannen). || Een lief groetje (van eene vrouw, een meisje, een kind) krijgen. Hij liep mij zoo stijf voorbij; er scheen geen groetje af te kunnen (*of* op te kunnen overschieten). — Ik mogt haar oog ontmoeten; Zij boog; ik kreeg een groet weêrom, BOGAERS 1, 197. Ik heb hier nu al zestien jaar in de buurt gewoond, maar ik moet men eersten groet nog van mevrouw hebben. Niet dat ik om een groet verlegen ben; maar *enz.*, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 130. Een niet beantwoorde groet, een schimpscheut ..., dit alles ... maakte my bitter, MULTATULI 1, 158. De geestelijke ... beantwoordde nauwelijks de eerbiedige groete van een zeldzamen voorbijganger, LOVELING, *Sophie*, 62.

d) Betuiging van eerbied, beleefdheid of toegenegenheid, niet onder eenige stellige bewoording of in eenigen bepaalden vorm, die iemand aan een ander door eenen derde, mondeling of schriftelijk, laat toekomen. || Gaat gij naar N.? doe hem dan mijne groeten. Gij moet de groeten hebben van X. Ik ben bij Y geweest; gij moet wel de groeten van hem hebben. — Een lieflijck luchje voere u toe mijns harten groet, Doorluchte Drost, VONDEL 2, 677. Mijne eerbiedige groet aan uwe waardige moeder, *Wildsch.* 2, 280. Mijn onderdanige groete aan den waarden Heer Baron, v. LENNEP, *Rom.* 1, 288. Ontfangt Lavagnaas groet, Doorluchte Senatoren! v. LENNEP, *Poët.* 8, 175. Terzelver tijd bracht Mevrouw Mietje aan Van Zevenaer de groete van haar man over, en diens verzoek *enz.*, *K. Zee* 5, 101. Kondt gij (*een schipper*) ... het ouderlijk huis (*van Hildebrand*) passeeren, zonder eventjes te gaan vertellen, „dat gij mijnheer gisteren nog hadt gezien", en de hartelijkste groeten van zijnentwege te improviseeren? BEETS, *C. O.* 320. Ik heb hem ... de groete te doen van mijne eerzame wederhelft, SCHIMMEL 1, 374 *b*.

— Bij meerdere persoonsverbeelding worden stroomen voorgesteld als den *groet* van hooger gelegen streken aan de lagere te brengen.

> (de held're Rijn) ... brengt aan 't laag gewest den groet
> Van al wat, hooger op, den vloed
> Bevaart of huisvest aan den zoom.
> v. LENNEP, *Poët.* 3, 209.

2) Bij dieren (dichterlijk): blijk van herkenning en aanhankelijkheid door gebaar of geluid

> En weenen Jethroos herder-
> En blaat zijn kudde na
> Hij wankelt niet, *enz.*

3) Bij het krijgswezen.

a) Eerbetoon met het geschut; saluut met het kanon; eereschot. || Salut.... Salutatie, Eer-schoot, Groet, Begroet, AUBIN, *Dictionn. de Mar.* 678. — Een kanonschot ...; de groet van een schip, dat de haven binnenzeilde, CONSC. 1, 250 *b*.

b) Als verdietsching van ital. *salvo*, eigenlijk: eereschot —, vervolgens echter ook: (vijandelijk) vuur uit al de vuurwapenen te gelijk. Vandaar bij HOOFT, *N. H.* 154 *een groet bussen* voor: een salvo *uit* de bussen. || Een hoop huis- en handtwerxluiden ... zullen ooghen nocht ooren hebben, om 't balderen van een groet bussen ... te wachten.

Samenst. *Afscheids-, morgen-, welkomstgroet* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1) *Avondgroet* (V. LENNEP, *Rom.* 12, 100); *broedergroet*, broederlijke begroeting (TOLLENS 4, 178); *dankgroet*, dankbare begroeting („Een *dankgroet* wacht den held", BOGAERS 1, 21); *engel-, engele(n)groet*, groet van —, begroeting door een engel, inzonderheid in toepassing op de begroeting van Gabriel aan Maria: de „engelsche groet"; ook als benaming van het gebed van dien naam („De *Engel-groet* of Maria boodschap. *La salutation angélique, l'annonciation, le message de l'Ange à la Vierge*", MARIN; „Gedenckpenning van *d'Engelegroet*", VONDEL 4, 360; „Wat schokken lijdt uw ziel, uw moederlijk gemoed! Rampzaalge, is dit de vrucht der heilige *Englengroet*?" BILD. 5, 148: *Aan de Moedermaagd*); *jaarfeestgroet*, verjaardicht („Is 't jaar van jammer sints mijn laatsten *jaarfeestgroet* Voorby?" BILD. 11, 478); *hartegroet* (BOGAERS 1, 3); *heilgroet* („Hij ... verzuimde, blijkbaar opzettelijk, den *heilgroet* der hoffelijkheid en der gewoonte", BOSB.-TOUSS. 2, 61 *a*); *krijgsmansgroet* („Hij verwijderde zich met eenen *krijgsmansgroet*", BOSB.-TOUSS. 1, 286 *a*); *jubelgroet* („bij gezang en *jubelgroet*, Voor u den eerewijn te plengen", LULOFS, *Ged.* 133); *lentegroet*, groet in de lente („'t landvolk ..., Brengt vader Rijn den *lentegroet*", BORGER, *Dicht. Nal.* 73); *liefdegroet* („Wat (*welken*) broeder reikt zijn blanke hand (*van een pelgrim*) Den blijden *liefdegroet*?" BILD. 13, 212); *nachtgroet*, heilbede bij het ter ruste gaan („De *nachtgroet* gaat uit aller mond, Het avondmaal heeft uit", V. LENNEP, *Poët.* 3, 200; „Nauwlijks hoorbaar klonk moeders *nachtgroet*", SCHIMMEL 1, 355 *a*); *pelgrimsgroet* („Naar Aken ..., om de Lieve Vrouwe van hare Hoofdkerk een *pelgrimsgroet* te brengen", BOSB.-TOUSS. 2, 18 *a*); *reisgroet*, heilbede op de reis medegegeven („Neem, zaalge! neem de *reisgroet* mede, Het afscheid van ons vriendenhart", TOLLENS 9, 39); *riddergroet*, begroeting naar ridderlijke wijze, ridderaluut (TOLLENS 4, 33; 189); *vadergroet* („Dochter, neem den *vadergroet*, Neem den ouderlijken zegen", TOLLENS 9, 69); *wellevendheidsgroet* („Nadat alle *wellevendheidsgroeten* ... gewisseld waren", BOSB.-TOUSS. 2, 94 *b*); *welkom-, welkomsgroet*, groet van welkom, ter verwelkoming, welkomstgroet („Spoed u, nieuwe landheer; aanvaard den eerbiedigen *welkomsgroet* uwer onderdanen en vazallen", CONSC. 4, 127 *b*; „Zij ... bromde iets ..., dat maar slecht voor eenen goedendag of eenen *welkomgroet* kon gehouden worden", R. LOVELING, *N. Nov.* 6); *zustergroet* („rein is u 't gelaat, het zij gy ... geheel het broederlijke licht (*van de zon*) Met blijden *zustergroet* ontfangt in 't aangezicht *enz.*", BILD. 13, 218: *Aan de maan*).

— In de bet. 3, *a*) *Kanonsgroet*, saluutschot („Wanneer een Portugeesch galjoen van Oost-Indie zich voor de stad vertoonde, kwam de knal van eenen *kanonsgroet* al de geruchten overdonderen", CONSC. 4, 15 *b*); *weder-, weergroet* („*Contre-salut, Weer-groet*", AUBIN, *Dictionn. de Mar.* 678).

GROETE, znw. vr.; mv. *-n*. Zie onder GROET.

GROETEN, onz. en bedr. zw. ww.: *groette, gegroet*. Ohd. *gruozzen*, mhd. *grüezen* (*grüetzen*), nhd. *grüssen*, osaks. *grôtian*, ags. *grétan*, eng. *to greet*, ofri. *greta* (nfri. echter *groetjen*), mnd. *groten, gruten*, nnd. *grôten*, mnl. *groeten, groten* en *grueten* (*gruten*); ook in den *Teuthon.* en (naast *groeten*) bij PLANT. en KIL. *grueten*. Oorspronkelijk beteekende dit ww.: aanspreken, toespreken; daaruit ontwikkelde zich naar den eenen kant de beteekenis van: aanzetten, aansporen, min of meer vijandig bejegenen (zie onder 1), naar de andere zijde die van: vriendelijk toespreken, begroeten enz. (zie onder 2). Voor de afleiding geldt hetzelfde wat bij GROET is gezegd.

1) In eene nog door KILIAAN, doch als reeds „verouderd" vermelde beteekenis, van welke trouwens ook in het Mnl. nog maar enkele sporen over zijn (zie VERDAM op *Groeten* in de bet. 1). Met min of meer onvriendelijke of zelfs vijandige bedoeling aanspreken, in verschillende opvattingen, t. w. 1°. tot een (gerechtelijken) tweestrijd aanzetten; vandaar: uitdagen; mnl. *te campe groeten, campelijc groeten* (*Saksensp.*), synoniem met *te campe anspreken* (ald.); bij KILIAAN: kamperlick groeten (vetus. Sax.): *capitis accusare, criminis accusare*. Etiam *indicere duellum*; verg. ofri. *greta*, in rechte aanspreken, aanklagen, beschuldigen (zie onder GRIETMAN); 2°. tergen, sarren (*lacessere, irritare, provocare*, KIL.).

2) In thans nog gebruikelijke of althans nog verstaanbare opvattingen.

a) Bij ontmoeting, bij het binnentreden enz.

α) Eigenlijk. Eene zegenbede, een heilwensch over iemand uitspreken of tot iemand richten. || Grueten. *Salutare. Sospitare. Sospire, Teuthon.* — Als gy in het huys gaet, soo groet het selve, *Matth.* 10, 12. Ende (*Maria*) quam in het huys Zacharie, ende groetede Elisabet, *Luc.* 1, 40.

— *Gegroet*; *wees* (*mij*) *gegroet*, mv. *weest* —, *zijt* (*mij*) *gegroet!* heil u! || Jesus is haer ontmoet, seggende, Weest gegroet, *Matth.* 28, 9. Weest gegroet gy begenadighde, *Luc.* 1, 28. Indien yemant tot u-lieden komt, ende dese leere niet en brenght ... en seght tot hem niet, Zijt gegroet, 2 *Joh.* 10. Ghegroet zy ons vriendt, Godt jonne u voorspoetsele, *Rotterd. Sp.* 179. Gegroet, gegroet, gij vrolijke en gezonde, lustige en stevige knapen; gegroet, gegroet, gij speelsche en blozende hoop des vaderlands! BEETS, *C. O.* 3.

— Ook wel tot levenlooze zaken. || Zijt gegroet, geduchte tempelmuren! v. LENNEP, *Poët.* 1, 267.

— Bij verwelkoming. Niet veel meer of anders dan: welkom! wees(t) welkom! || Alles juicht en roept: gegroet, gegroet, ô lieve lente, CONSC. 2, 351 *a*.

> Wees gegroet, gij eersteling der dagen,
> Morgen der verrijzenis!
> *Ev. Gez.* 209, 1 (*Zondagslied*).

> Weest, Vorst en Volk! weest mij gegroet,
> Op dezen dag der dagen!
> BEETS 3, 440 (*Heiligerlee*).

— *Wees gegroet* (*Maria!*). Aanvang van het bekende gebed der R.-K. Kerk *Ave Maria* (*enz.*), in Nederlandsche vertaling. Ook als onz. znw. (met mv.) gebezigd, b. v. *Het* —, *een Wees-gegroet bidden*; *een zeker aantal „wees-gegroeten" bidden*. || Degenen, welke van deze Dispensatie (*van de vasten*) gebruik maken, zullen op den dag waarop zij vleesch eten, zevenmaal het Onze Vader en het Wees Gegroet

met de twaalf artikelen des geloofs bidden, *uit een R.-K. Almanak*. O Maria, wil op ons denken, een wees gegroet zal ik u schenken, in *Volk en Taal*, 6, 123.

Daar (*in 't klooster*) bad zij, met een vroom gemoed,
Het Vader-ons en 't Wees-gegroet
Voor de afgestorven zielen.
TOLLENS 4, 138.

— Verouderd. *God groet(e) u!* God zegene u! en vervolgens: wees gegroet! Zie hierboven bij GOD (kolom 220). || Godt groete u. Dieu vous gard. *Ave, salve*, PLANT. — Godt groet v vrou bruyt, *Boeck d. Amoreush.* 99.

God groet u coninghinne,
Maria soet gheluit.
Hor. Belg. 10, 72.

— *De drukker groet den lezer.* Aan het begin van een boek zooveel als: Den lezer heil! || De Drucker groet den Leser (zie HOOFT, *Ged.* 2, 141).

β) Eerbiedig, hoffelijk of plechtig bejegenen, opwachten, verwelkomen, tegentreden; soms met eene bijgevoegde bepaling afhangende van het voorz. *met* (b. v. *met woorden, met gebeden* enz.). || De weert (*gastheer*) komt sijnen vrient met heusche woorden groeten, CATS 1, 350 *b*. Den eenen waeren Godt te groeten met gebeên, VONDEL 3, 812. De Reien groeten hem met lofzang en cimbaelen, 6, 285.

Weet dat hy sonder schult geen vrouwe raken magh,
Die nu in langen tijt sijn vrouwe niet en sagh:
Oock daer men vrouwen groet, vermijdt u van te kussen,
Want dat ontsteeckt uw vyer, en wie doch sal het blussen?
CATS 1, 365 *b*.

Een raef op eenen boom hield in zyn bek een kaes.
Een vos, hierdoor gelokt en hakend naer dit aes,
Kwam hem met deze woorden groeten:
Ha! goeden dag, heer raef, wat zyt gy wonder schoon!
CONINCKX, *Fab.* 7.

waar 't Sineesche Rijk, den vreemdling toegesloten,
Een haven openstelt aan rijke handelvloten,
En Neêrlands oude vlag, weêr wapprende op den vloed,
Aan 't hooge masttoppet met dubblen eerbied groet!
BILD. 13, 221.

— In eenigszins meer beperkte opvatting zooveel als: zijne opwachting, zijn compliment maken aan —, bij iemand; (iemand) complimenteeren, als teeken van onderdanigheid of als blijk van beleefdheid. || Wy ... zijn afgekomen, om de sonen des Konings ... te groeten, 2 *Kon.* 10, 13. Deselve Capiteynen ... sullen ook gehouden syn ... hem (*den admiraal*) alle morgens te koomen groeten en saluceren, om van denselven syne meyninge en geliefte te verstaan, *Instructie* aangeh. bij DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 320 *a*.

Sal hy des Konings bed des avonts gaen besorgen,
En niet te min den Prins gaen groeten alle morgen?
CATS 1, 189 *b*.

Wy Edelingen, bly van geest,
Te kercke gaen op 't hooge feest
Den eerst gebooren Heyland groeten.
VONDEL 3, 373.

Gabriel .... het wort tijt dat wy gelijck
Den koning groeten, met den intre van zijn rijck,
En zijne koningin, *enz.*
10, 382 (*Adam i. B.*).

— *Iemand koning* (*enz.*) *groeten*; *iemand voor* —, *als koning* (*enz.*) *groeten*: begroeten, t. w. in de genoemde waardigheid of betrekking erkennen. || Dat hy van elck een Meester wordt gegroet, VISSCHER, *Brabb.* 81. Dat men u voor een Poëet sal groeten, 212. Reinout, die zich eerst liet Vorst van Gelder groeten, Op d' oevers van de Main, VONDEL 4, 127. Konstantijn ... Gevoert van standerden, die hier hem Keizer groeten, 4, 129.

Indien gy soeckt een aerdig paer,
Soo geeft de maegt drie seven jaer,
Den jongman seven boven dien
En groetse dan voor echte liên.
CATS 1, 277 *c*.

U groeten we als Monarch des aardrijks. Heersch! gebied!
Heel de aarde ontfange uw wet, zoo verr' haar 't meir omvliet!
BILD. 2, 389.

Zalig zij die vrede maken, ...
Treft hen ook der menschen spot,
Voor zijn kindren groet hen God.
TEN KATE 6, 4.

— *Eene zaak voor zoo- of zooveel groeten*: in 't ruwe op zekere maat, op zekere waarde schatten.

γ) Liefderijk bejegenen, met blijken van liefde tegentreden, — ontvangen, — verwelkomen, — begroeten; *waarmede* dit geschiedt wordt soms in eene bepaling uitgedrukt. || Groetet malkanderen met eenen heyligen kus, 1 *Cor.* 16, 20. Tot dat hy (*de vader*) sijnen soon met wellekomst magh groeten, VONDEL 2, 268.

een koel singende soet,
Een vriendeljcke spraeck, daerse my me groet,
Twee ooghjens die de mijne verklarende quellen.
VISSCHER, *Brabb.* 81.

Ghy vraegt my watter schort, dat als ick u ghemoete
Of oorlof van u neem, u noyt met kussen groete.
achter V. BEAUMONT 244.

— In, althans naar de tegenwoordige opvatting, ironischen zin: alles behalve vriendelijk bejegenen, hetzij met woorden of met wapens enz.; V. DALE vermeldt zelfs de beteekenis: afrossen, een pak slaag geven. Wellicht is in dit gebruik van *groeten* een der oudere beteekenissen van dit woord bewaard, t. w. die van: vijandig aantasten, aanvallen (verg. mnl. *groeten*, bij VERDAM 2, 2160 de bet. 3) en ook mhd. *grüezen*, aantasten, tuchtigen, straffen. Zie ook GROET 1, *a*, *s*). || Laat hy maar komen, men zal hem groeten, men zal hem wat zeggen; gekscheerend: *Qu'il vienne, il trouvera à qui parler, on lui lavera bien la tête, on lui la garde bonne*, MARIN. — De Portugesen (sijn) naer ons t'zeyl ghegaen, ende wy siende twee Schepen wat van haer verscheyden legghen, sijn daer nae toe ghezeylt, die wy alsoo groeten, dat sy by naest heel moedeloos waeren, *Begin e. Voortg.* 9, 18 *c*. De vyant (quam) seer geweldich aen ..., doch werd soo dapper met musketten gegroet, dat hy'er geen lietjen van en sal dichten, 13, 27 *a*. De genaakgraaven werden vol schutten geleidt, om de verweerders te groeten, waar zy oover de borstweer keeken, HOOFT, *N. H.* 303. Ziet hoe de wreedheid hem met zwepen groet en roeden, Zoo ras hy iet vertraegt, DE DECKER 1, 232.

Als veerdigh mynen geest die vlassen stricken truck,
En groet' er duyzend met eens Ezels kinneback.
VONDEL 2, 58 (*Simsons*).

Zie ook nog VONDEL 1, 687 en 2, 70.

δ) Naar de in het dagelijksch leven meest gewone opvatting. Door, gemeenlijk niet van woorden vergezeld gebaar (hoofdbuiging, nijging, handwuif, het lichten van den hoed enz.) eerbied, onderdanigheid of ook wel maar eenvoudig de burgerlijke beleefdheid jegens iemand betoonen. || Met den hoed, met het masker groeten. Met de piek, met de degen, met de vaandel groeten. Den altaar groeten, zig daar voor buigen, MARIN. — Onmiddellijk daarna, het Hof en de Advocaten groetende, wendde hij zich om en begaf zich ... weder de Gehoorzaal uit, V. LENNEP, *Rom.* 8, 305. Terwijl zij ..., de nu binnentredende verwelkomde en toen Le Mat, op meer gemeenzame wijze, met een hoofdknik groette, *K. Zee.* 2, 169. De page sloeg de oogen neder ..., toen zijn bloed-

hem met de hand groette, BOSB.-TOUSS.
z. Wij (*schoolkinderen*) gaan te probeeren,
moeten groeten, als de voorzitter ons eenen
ft, BERGMANN, *Staas*, 39.

een juwelier,
Die, na dat hy ons had gegroet,
Verscheyde kassen open doet.
CATS 1, 542 *b*.

h ghy geven moocht u elck een dienstbaer groet.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 130.

ij wederzien: met plechtig of vriendelijk ge-
jegenen, begroeten.

sy (*de zonnebloem*) laet haer nederdalen
aest de sonne neygt; sy groet de gulde stralen,
o haest de sonne rijst.
CATS 1, 315 *a*.

knielt Kadmus neêr, en groet gebergte en dalen
de groenende aard (*enz.*).
BILD. 3, 116.

ij ontmoeting op den weg, in het voorbijgaan.
ag wenschen, — zeggen; gewoonlijk bestaat
eting of de wedergroet in het afnemen van
ddeksel, een hoofdknik en derg. || Die ons
wederom grueten. *Resaluer qui nous saluent*,
— Gordt uwe lendenen ... ende gaet henen:
jemant vint, en groet hem niet, ende soo
t groet, en antwoort hem niet, 2 *Kon.*
Daer quamen ... eenige passagiers ... daer
haer wandelen, ende de voorste nergens
tende, mochten haer gheen goeden dagh
ofte gegroet hebben, die sloeghense het
, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 25. Haar (*Suze*
ult gij (*Van der Hoogen*) nooit, niet één
oord meer toespreken; zelfs niet groeten,
C. O. 201. Eenigen zagen vluchtig op naar
ry, die hen achterhaalde, en groetten be-
OVELING, *Sophie*, 455.
n dieren. Teekenen van herkenning of ge-
d geven.

lun aantocht (*van andere paarden*) bracht
Een wijl de kracht
In d' afgematten klepper weer;
lij steigerde op als om te groeten,
En hinnikte — en viel neer.
BEETS 1, 153.

vertrek of afscheid. Vaarwel zeggen. || Ik
oor mijn gezondheid, wandelen, en groet
(4e dr.), 117.
heb de eer u (of *het gezelschap*) *te groeten*.
eidsformule bij het verlaten van het ver-
ns op min of meer koddige wijze gebezigd,
zin van: ik ga mijns weegs, „ik poets
„Dan heb ik de eer van de dames te
Weg was ze, FOKKE, *Verz. W.* 7, 109.
ga u groeten (of *ik groet u*) *met handen*
, in Zuid-Nederland, in scherts: ik neem
van u, ik zeg u vaarwel. || En nu groet
et handen en voeten, en wensch u eene
eis ... dan *enz.*, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.*

groet je! ik wil niet verder met u praten,
iet meer met u te doen hebben.
gsw. *Als je hem niet aankunt, dan moet je*
r groeten. Zie HARREB. 3, 1 *b*.
oet ze (*maar*), *die u te machtig zijn*. Ge-
het kaartspel t. w. „als men eene ingelegde
t kan overbannen" (HARREB. 2, 51 *a*).
t betrekking tot zaken: afscheid (er van)

En toch misschien — 't is wel, 't is wijs,
Schoon nu mij 't harte bloedt,
Dat ik mijn needrig paradijs
Maar moedig heb gegroet!
DE GENESTET 2, 68 (*Het oude huis*).

— Aan het slot van een brief. || Ick Tertius,
die den brief geschreven hebbe, groete u in den
Heere, *Rom.* 16, 22. UE., die met de zijnen Gode
bevolen zy, ende dienstelijk gegroet, *Monsr. mon*
frère, van UE. ... Broeder P. C. Hooft, HOOFT,
Br. 2, 275. Gegroet ... van Uwe Zuster, A. Leevend,
Leev. 1, 269.

c) *Iemand doen —, laten groeten* (soms ook,
zonder een van die hulpwerkwoorden, *groeten*): door
bemiddeling van derden of in een brief aan iemand
„de groeten laten doen" (zie GROET in de bet. 1,
d), doen blijken dat men hem of haar in liefde of
belangstellende gedenkt. || Hy doet v zeer groeten.
Il se recommande à vous, il te faict saluer, PLANT.
Sy grueten v alle die vanden huyse zijn, *Ald.* —
Ik bid u Mynheer uw Oom van mynent weege te
groeten: myn gebiedenis te doen aan Mynheer uw
Oom, MARIN. — Groet Priscillam ende Aquilam,
Rom. 16, 3. U groeten seer in den Heere, Aquila
ende Priscilla, 1 *Cor.* 16, 19. Ick prise dat zu
(*zij*, t. w. *de geliefde*) my somtijd met (t. w. *door*
middel van) iemand groedt, *Const v. Rhetor.* 140.
Tante groet u heel byzonder; de goede Vrouw is hier
en speelt met Jan, *Leev.* 6, 381. Groet uw goeden,
lieven vader hartelijk van mij, LINDO 2, 59.

Zoudicze eens groeten met bode of brieue
Zy moght qwalick nemen.
Gentsche Ref. 127.

Rast u ghi nachtegale
Vliecht wt dat wilde wout
Gaet seght haer dit altemael (*l.* altemale)
Ende groetse mi menich fout.
Hor. Belg. 11, 71.

d) In Zuid-Nederland (Land van Waas). Na
iemands overlijden aan de familie den dood aan-
zeggen en haar ten lijkdienst verzoeken. Zie SCHUERM.,
Bijv. 107 *a*.

3) Bij het krijgswezen ter zee. Schoten lossen
ter eere van een voorbijvarend vaartuig, bij het
binnenkomen van eene haven enz. Verg. GROET,
3, *a*). || Met geschut groeten. *Saluer d'un certain*
nombre de coups de canon, HALMA. De Engelse ...
Vlag groeten, begroeten: eerschoten daar voor doen,
MARIN.

4) In dichterlijke taal. Naar het verband in ver-
schillende opvattingen.

— Verwelkomen, vroolijk ontvangen (b. v. met
gezang).

Waar Meanders zilvren water door zijn kronkelbochten schiet
Groet de Zwaan haar stervensstonde met een zacht en kwe-
[lend lied.
BILD. 9, 114.

't Gevogelt' groet den ochtendstond
En wipt van plant op plant.
TOLLENS 7, 54.

— Vriendelijk tegenkomen; van een lach gezegd:
(iemand) vroolijk tegenklinken.

Wat doet het mij in 't harte goed,
Wanneer, bij 't wandlen, uit de struiken
Me uw lachje groet!
BOGAERS 2, 57 (*Woudgebloemte*).

— Met betrekking tot eene plaats: bezoeken.

Benoorden sloegen wy in 't droefst' van een bosschagie,
Die vande vog'len noyt gegroet was noch bekent.
VONDEL 2, 26.

— *Iemand —, iets groeten* is vaak niet veel
anders dan eene dichterlijke uitdrukking voor:
(iemand, iets) aanschouwen, — voor zich zien,
(in de gelegenheid zijn om hem —, het te begroe-
ten). || Men (t. w. *een reisgezelschap*) groette dra
den mond der Maas, v. ZEGGELEN 1, 9. Nu 'k
mijns levens avond groet, BEETS 1, 138.

de son gaet op en onder,
En d'avond groet den Koningklijcken held.
VONDEL 3, 128.

Uw wijst een heilge Hoop op beter vaderland,
Waar de Englen reeds uw Gade als nieuw geboren groeten!
DA COSTA 1, 293.

Een ander Heden
Gaat op, dat u, o mensch! die 't met erkentenis groet,
Tot weinig meerder dan uw einde brengen moet.
BEETS 1, 187.

— *Zich* (*zelven*) *groeten*: begroeten; aanschouwen.

't Is niet de tocht langs gouden koepeldaken
Opvarend uit der golven speelsche jacht;
De juichtoon niet der zonne bij 't ontwaken
Zich groetende in die spiegels harer pracht.
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 48.

Afl. *Groetenis*, *groeting*, *groetsel* (zie die woorden). — Voorts *Groeter*, m., *groetster*, *groetersse*, vr. („Grueter. *Salueur*", PLANT. „Gruetersse, *Celle qui salue*", *Ald.*); in samenst. *morgengroeter*, die (iemand) in den morgen komt begroeten (voor eene aanhaling zie beneden *groetloon* in de Samenst.).

— *Gegroet*, het telkens of aanhoudend groeten („Het was een *gegroet*, een omarming en een kusgeklap tusschen de aankomenden en de wachtenden!" SCHIMMEL 1, 421 *a*).

Samenst. *Teruggroeten* (BEETS, *C. O.* 246); *welkomgroeten*, onz. znw. („Zal hij, bij 't snikkend *welkomgroeten*, Zijn' zoon nog levend dáár ontmoeten?" TER HAAR, *St.-P. Rots*, 94).

— Met den stam van het ww. *Groetloon*, eene vertaling van lat. *sportula* („Wanneer in 't voorhuys voor hare arme morgengroeters niet meer als mager *groetloon* overschiet daerse nog om strijds na grauwen", VALENTIJN, *Juven.* 7); *groetzang*, welkomstlied („Het ... gekwaak der kikvorschen, die uit hunne poelen den komenden regen eenen *groetzang* toestuurden", CONSC. 2, 229 *b*).

GROETENIS — voorheen GROETENISSE —, znw. vr.; mv. *-sen*. Van den stam van *Groeten* met *-(n)is*.

1) Het begroeten, de begroeting (van iemand); het maken van zijne opwachting (bij iemand, b. v. bij een vorst). || Oranje ... zonder den minsten, oft toegang, oft aanspraak, oft groetenis te weigheren; scheen geschaapen, om ... de harten van groot en kleen te verooveren, HOOFT, *N. H.* 45.

2) Datgene waarmede men groet, begroet.

a) De woorden, de zegenspreuk, de heilwensch waarmede men iemand bij ontmoeting, bij het binnentreden van woning of vertrek bejegent, begroet; *groet* in de bet. 1, *a*, *α*). || Ende ... (sy) wiert ... seer ontroert over dit sijn woort, ende overleyde hoedanige dese groetenisse mochte zijn, *Luc.* 1, 29. Als Elisabet de groetenisse Marie hoorde, soo sprongh het kindeken op in haren buyck, 1, 41. Als de stemme uwer groetenisse in mijne ooren geschiedde, 1, 44. Hoewel geene aenhangelingen 's morgens vroegh eenen stroom van groetenissen, door de trotze poorte van 't hoogh gebouw, over de wijde zalen braecken, VONDEL 5, 102.

'k Wil dan, getroost in Godt, mijn' broedren gaen bejegenen,
En groeten hen van verre, ootmoedigh en beleeft
Uit vaders naem, die my tot hen gezonden heeft.
Een heusche groetenis kan onlust en krackeelen
En huistwist, tusschen bloet en broeders zomtijts heelen.
VONDEL 3, 739 (*Joseph i. D.*).

— *De engelsche groetenis.* In Zuid-Nederland hetzelfde als *de engelsche groet* (zie GROET, 1, *a*). || (Men) voegt ... gemeenlijk de Engelsche groetenis na het gebed des Heeren, *Meek. Cat.* 18, 1.

— Ironisch, in toepassing op eene alles behalve liefelijke toespraak. || Den Hemel zy dank, seit hem Belindor ..., dat wy het geluk hebben, van u op een plaats te vinden, die ons voor uw' overige schelmeryen wel bewaren (*zal*); en siende, dat hy op dese groetenis niet antwoorden ..., voer hy ... voort: Gy sult, Godvergeten guit *enz.*, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 339.

— Vandaar, bij uitbreiding: afstraffing, met den mond of aan den lijve. Zie bij GROETEN onder de bet. 2, *a*, *γ*). || D' ontstelde Marquise ..., die de tranen van spyt, en vrees, voor d' aanstaande groetenis van haar man uit de oogen sprongen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 108 (*verg. lager*: het onweer van haar mans regtvaardige wraak).

b) Het hoffelijk — al of niet van woorden vergezeld — gebaar waarmede men iemand begroet, of afscheid van hem neemt. || Hare groetenisse naer landts ghebruyck ghedaen, ende hare geschencken ghepresenteert hebbende, sijn *enz.*, *Begin e. Voortg.* 11, 30 *b*. Dan (sult gy) met een heusche ende beleefde groetenisse u afscheyt ende uwen oorlof nemen, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 32.

c) Aan het slot (in vertalingen ook aan het begin) van brieven. Niet in bepaalde bewoordingen vervatte heil- of afscheidsgroet. Verg. GROET, 1, *b*, *γ*). || Claudius Lysias aen den machtighsten Stadthouder Felix, groetenisse. Alsoo *enz.*, *Hand.* 23, 26. De groetenisse met mijne hant, Pauli, 1 *Cor.* 16, 21. Godt Almachtich, wien ick ... Ul., naer hartelijcke groetenisse ..., bevolen laet, HOOFT, *Br.* 1, 37. Nou, Adieu Menheer. Ik blyf, na hartelyke groetenis, U. E. Dienstwillige Dienaar, Klaas Janssen, V. EFFEN, *Spect.* 1, 54.

d) Betuiging van onderdanigheid of dienstvaardigheid door gebaar of woord of door beide te zamen; compliment. || Groetenis. Gebiedenis, dienstaanbieding. *Baisements. Présentation de service*, MARIN.

— Inzonderheid: eene zoodanige niet in stellige bewoordingen omschreven betuiging van eerbied, beleefdheid of vriendschap, die men door middel van derden aan iemand laat toekomen. Zie GROET, 1, *d*) en verg. GROETEN, 2, *c*). || De groetenis aan Mejuffr. uw Moeder. *Mes baisemains*, *mes compliments*, *mes respects à Mademoiselle votre Mere*, MARIN. — Laodamia zent haren ... man hare groetenis, VONDEL 4, 219. Vaarwel! duizend groetenissen aan myne lieve Saartje, *Burg.* 799. Mag ik u ook belasten met de groetenis aan mijn lieve vriendinnetje? LOOSJES, *Bronkh.* 6, 68. Lise heeft mij uwe groetenis gebragt, 6, 401. (*Zij*) werd met ... statie en veel complimenten, en vooral de groetenis aan haren zoon als ze weêr eens in Parijs mogt komen, uitgeleid, FOKKE, *B. R.* 4, 96.

— *De groetenis! de groetenis thuis!* Beleefdheidsformule bij het afscheidnemen: de complimenten; de complimenten thuis! Zie b. v. MOLEMA 137 *b* op *Groetenis*. In ironischen zin zooveel als: *dat kun je denken! morgen brengen!* Het denkbeeld is, dat men met de *groetenis* voor de huisgenooten wordt afgescheept en verder met geen vragen of smeekingen meer behoeft aan te komen. || Daar (*in het verbeterhuis*) mocht een brief de deur uit, als eerst mijn Heer de officier hem gelezen had; — maar hier (t. w. *in een bordeel*)? de groetenis! *K. Zev.* 3, 280.

GROETING, znw. vr., mv. *-en*. Mnl. *groetinge*. Van den stam van *Groeten* met *-ing*. Betuiging van onderdanigheid of eerbied door woord of gebaar. || Wacht u van de Schriftgeleerde, die daer ... beminnen de groetingen op de merckten, ende de voorgestoelten in de Synagogen, *Luc.* 20, 46.

GROETLAND — in etymologische spelling beter GROEDLAND —, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Uit *Groede* (*groed*, *groet*) in de bet. 2) en *Land*.

1) Als collectief. Grond, bodem, die uit groede, grasland, polderland bestaat; poldergrond.

2) Met mv. Stuk gronds, kamps lands, door *groetland* gevormd of daaruit bestaande; stuk polderland. || Dat de kosten voor den aanleg der werken (t. w. *omkading en molenbouw*) bij uitsluiting door de lage of groetlanden zouden worden gedragen, maar die van het verder onderhoud over de geestlanden zoowel als over de groetlanden zouden worden omgeslagen, G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 368.

GROETSEL, znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Mnl. *groetsel*; verg. mhd. *gruozsal*. Van *Groelen* met *-sel*. Groet, in de verschillende opvattingen van dat woord. Thans verouderd. || Hola ghinder komter een, laet wy ... hem doen een minlijck groetsele, *Rotterd. Sp.* 179.

U mantels, hoeden, ghelt, es hemliën een verzoetsele;
T' eenen nieuwen jaere zenden zy u dit groetsele,
Die t' uwen boetsele meende moorden moër en kinderen.
Polit. Ball. 274.

GROEVE. Zie GROEF.

GROEVEBIER, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Groeve*, begrafenis (zie GROEF in de bet. 1, *b*, *β*) en *Bier* in den zin van: drinkgelag. Zie verder de aanhaling en verg. glb. deensch *grav-öl*. || De doodmalen ... werden uitingen, doodbieren, groevebieren, troostbieren, doodvetjes, ja ook grafbruiloften genoemd, TER GOUW, *Volksverm.* 550.

GROEVEBOL, znw. m., mv. *-len*; verkl. *-letje*. Uit *Groeve*, begrafenis (zie GROEF in de bet. 1, *b*, *β*) en *Bol*, 1ste art., in de bet. 5). Ronde broodkoek die bij een begrafenismaal genuttigd wordt. || Komen ze terug (*van de begrafenis*) dan zullen ze de ham en de groevebollen en de osseribben en 't achtguldensbier wel goed aanspreken, TER GOUW, *Volksverm.* 551.

GROEVEBROOD, znw. onz.; zonder mv. Uit *Groeve*, begrafenis (zie GROEF in de bet. 1, *b*, *β*) en *Brood*. Collectieve benaming voor het brood dat —, de broodsoort die bij een begrafenismaal genuttigd wordt. Verg. *Groevebol*. || Op den dag der begrafenis komen (*in Overijsel*) de vier mannelijke „noodnoabers" ten sterfhuize, om van daar ... het groevebrood (kleine aan elkaâr gebakken, vierkante tarwebrooden) van den bakker te gaan halen, *Navorscher* 25, 526.

GROEVEN, onz. en bedr. zw. ww.: *groefde*, *gegroefd*. Mhd. *gruoben*, mnd. *groven*, eng. *to groove*, mnl. *groeven*. Van *Groef* (*groeve*), in de verschillende opvattingen van dat woord.

1) Van *Groef* in de bet. 1, *b*): kuil, put, graf.

a) Als onz. ww. Graven. In figuurlijke toepassing.

weet gy, wat het beet,
Te groeven in zijn eigen leed,
In 't kwijnend hart zijn graf te delven?
BILD. 11, 73.

b) Als bedr. ww., met de zaak die men door *groeven*, graven tot stand brengt als voorwerp. || Zy groeft met haar nagels voor 't lijkjen een graf, BILD. 1, 97. Men groeft uit 's aardrijks schoot geen marmer zonder leed, 4, 447.

c) Als bedr. ww., van eene lijkkist, hetzij (als afleiding van *groef*, grafkuil, zie GROEF, 1, *b*, *β*) in den zin van: in de *groeve* leggen, — zetten, bijzetten (verg. b. v. een ww. als *kisten*), hetzij in den zin van: door *groeven*, graven verbergen, ter aarde bestellen, begraven (verg. GRAVEN, 4) alsmede mnl. *delven*).

De loode kist die werdt ghegroeft verweent,
Ter groef ghebrocht met standarts en met staven,
Met schilden out van Koninghen en Graven,
En met een sleep van Adel en Gemeent.
BREDERO 3, 68.

2) Van *Groef* in de bet. 2, *a*): uitholling, inkerving, sleuf.

a) Als onz. of bedr. ww. Bij timmerlieden. Eene groef of sleuf (tot opneming van de messing) in den kant van eene plank schaven; eene plank of planken van eene groef voorzien. Ook reeds in het Mnl. (barderen grouven, VERDAM 2, 2161 en *Rek. Buurk.* 81: Item cornelis de tymmerman heeft gegroeft ende gereyt 301 vierendeel wagenscot).

b) Graveeren, ingriffen, t. w. letters, teekens, lijnen enz.; ook als onz. ww. Evenals *graveeren*, *griffelen*, *griffen* (zie die woorden) in eigenlijk en figuurlijk gebruik. || Groeven. Caver d'un formoir, tarriere ..., graver d'un burin. *Caelare*, *sculpere*, *caelo incidere*, PLANT. — Die neiging ... Zoo diep me in 't hart gegroefd, WISELIUS, *Meng.* 4, 70.

Tuchtingh op de vorm gegoten
Die de Grootste aller grooten
Met Sijn' vinger in de Wolck
Groefde (*op de steenen tafelen*) voor syn eigen volck.
HUYGENS 1, 117.

Dus sprak hy me ernstig aan: mijn boezem zwol van vreugd,
En 'k groefde in 't brandend hart dees onvergeetbre woor-
[den *enz.*
BILD. 2, 88.

Mijn kind, gevoelt ge wat dit zegt? —
ô Moog Hy 't u in 't harte groeven.
11, 441.

Daar groeft de stift der folterende smarte
Steeds dieper nog haar harde levenswet.
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 77.

— Van rimpels en voren in de huid, die de tijd, de smart enz. daarin, als het ware, graveert. || Met eene plooi van gemelijkheid en dwang op hun gelaat, die door de stijve beleefdheid van den Heer en Vrouw des huizes niet uitgewischt, maar veel eer nog dieper scheen gegroefd te worden, V. D. PALM, *Sal.* 4, 64. Zij ... dragen ... de voren van kommer en kwelling op hun uitgeteerd gelaat gegroefd, 5, 186. Er waren rimpels op haar gelaat, die er als in gegroefd waren, SCHIMMEL 1, 414 *b*. Diepe rimpels waren hem in het voorhoofd gegroefd, 2, 33 *b*. Om de lippen en neus waren diepe voren gegroefd, 2, 372 *a*. (*Adam*) schijnt beschaamd en bekommerd over zijne ongehoorzaamheid; ... tusschen zijne wenkbrauwen staan lichte rimpels gegroefd, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 24.

— *Zich groeven*. Van rimpels: zich allengskens vormen. || Op het straks zoo lieflijk, schijnbaar zoo opgeruimd gelaat, hadden zich diepe rimpels gegroefd, *K. Zev.* 3, 282. De diepe rimpels van zijn voorhoofd groefden zich dieper dan ooit, BOSB.-TOUSS. 3, 419 *a*.

— Van eene wond: toebrengen. Men vergelijke hiermede *eene wond grieven* (kol. 707) en houde de verwarring van dit laatste ww. met *griffen*, graveeren in het oog. Zie ook hieronder. || Schande groeft diepe wonden in ons hart, V. D. PALM, *Sal.* 5, 242.

Gy, voorwerp steeds van die bescherming,
Die straf en balsem stort, die wonden groeft en heelt.
BILD. 9, 73.

— Met een persoon of een zaak als voorwerp. Grieven, ergeren, krenken; of wel: verwonden, bezeeren, kwetsen. Ook hier zijn blijkbaar de beteekenissen van *groeven*, *griffen* en *grieven* met elkander verward of in elkander overgegaan. || Hoe

c) Van eene (gladde) oppervlakte: onzuiver, ruw; wellicht heeft men hier nog met de oorspronkelijke beteekenis: zandig, korrelig te maken. || Ten einde 'er geen stof op den etsgrond vallen, of eenige zanderige korrels op denzelven koomen kunnen; wijl die niet gemakkelijk, zonder de geëtste trekken te beschadigen, daar van afteligten zijn, en, onder het bijten, in het koper dringen en hetzelve groeselig maaken zouden, *Handw.* 13, 263.

2) Van personen. Onzindelijk op het lijf of op de kleederen en het linnengoed. || Een groezelig loopmeisje.

— Soms ook: ongezond, vaal van kleur. || Er groezelig uitzien.

Aanm. Het Twentsche *groezelig* in den zin van: akelig, schrikkelijk is naar allen schijn etymologisch een geheel ander woord.

GROEZEN, onz. zw. ww. Een dialectische bijvorm van *gruizen* (glazenmakersterm). Voor eene aanhaling zie onder GRUIZEN.

Aanm. Een geheel ander hoewel gelijkluidend ww. treft men aan in geld. *groezen*: knarsen, knoersen (*Taalk. Mag.* 3, 60: *'t groest miin deur 't heufd*) en noordbrab. *groezen*: veel groen (rauw) ooft eten (zie *O. Volkstaal* 1, 205); immers vindt men beide beteekenissen vereenigd in dien van nnd. *grôsen*: groen goed kauwen, en: een onaangenaam knoersend-knappend geluid maken bij 't kauwen van onrijp fruit (DOORNK.-KOOLM. 1, 696 *b*, 1ste art.). Dit *groezen* heeft dus blijkbaar *ô*, niet *û*, als stamklinker en is stellig aan *groeze* verwant (verg. namelijk nnd. *grôs*, groen, onrijp goed; ook: groenvoer).

Zie ook de Aanm. bij GROEZIG in de bet. 2).

GROEZIG, bnw.; *-er*, *-st*. Waarschijnlijk van **groes*, een dialectischen bijvorm van *gruis*, met *-ig*. Verg., óók voor de beteekenissen, GROEZELIG.

1) Onzindelijk, morsig; vervolgens ook: vuilgrauw, vaal, en: dof, doezelig. || Zy, die het ongeluk hadden (*den tabak*) te laat te planten, kregen een zeer slecht gewas, kort en kroezig van blad, dik van stelen en groezig van kleur, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 155. Die stukken (t. w. *schilderstukken*), ... waarvan de kleur ... zoo groezig en zoo onnatuurlijk opgelegd of aangehangen is, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 99. Den geleu mist, die hier (*in Londen*) ..., de straten in groezig duister plafonneert, *Verv. van Haarl. Cour.* 9 April 1894.

2) In eene meer beperkte opvatting. Van personen en dieren.

a) Niet kieschkeurig op zijn eten; vandaar: vreetgraag, schrokkig, gulzig. Ook bij *gruizig* komen dergelijke beteekenissen voor (zie ald.).

— Zegsw. *Groezige bargen* (gesneden beeren) *groeien best*, WASSENBERGH, *Idiot. Fris.* 38 (verg. *vieze varkens dijen niet* of *worden niet vet*).

b) Vandaar vervolgens Happig, begeerig, heet (naar —, op iets; ook absoluut gebezigd) en dan ook: haastig, heet gebakerd, voorbarig. || *G.* Dien suster wil bald hieleken met ... ein schoenmokers gezel. *M.* Wat, zouze trouwen? *G.* Ijo ... en se wol ontrent Sint Lambert al wat jongs kriegen. *M.* Hoe, daar bennewe noch gien drie maanden toe, laat 'er dat fatzoen zo veurof bedriegen? *G.* I wat's dat, kumt dat heer jo zo nauw, by unsent good dat waark jo alle dogen in zwang. *M.* Zo zeker, benneze daar zo groezig, gaat daar maar elk zo zyn gang? ASSELIJN, *Schynh. Vr.* 16.

—**Aanm.** Daar het Nd. nevens het bnw. *grûsig* ook een bnw. *grôsig* (DOORNK.-KOOLM. 1, 697 *a*, 1ste art.) kent, met de beteekenis: vreetgraag, alverslindend, bestaan er blijkbaar twee groepen van stamverwante woorden, tot elk waarvan *groezig* in deze tweede beteekenis zou kunnen behooren. Het zijn namelijk 1°. eene groep met *û* als stamklinker, woorden omvattende als ndl. *gruizig*, nd. *grûsig*, gron. *groesourdig*, nd. *grûsârdig*, gretig, gulzig, graag, en 2°. eene groep met *ô* als stamklinker, waartoe nd. *grôsig*, graag, gulzig, gron. *grouzig*, „groen", walgelijk, ongaar smakende, dial. ndl. *groezen*, groen ooft eten enz. (zie boven), nd. *grôsen*, groen of onrijp voer eten, maar ook: gretig eten (enz.), nd. *grôs*, groen, onrijp goed, ndl. *groezr*, *groes* kunnen gerekend worden, en die dus in etymologisch verband staat met *groen* en met *gras*. Doch evenzeer komen naast *groezig* in de bet. 1), *groezelig* en *groezen* — die toch stellig op *gruis* teruggaan — gelijkbeteekenende woorden met *ô* als stamvocaal voor; verg. nd. *grôsen*, morsen, knoeien, nd. *grôsig*, morsig, smerig, gron. *grouzig*, onzindelijk, morsig. Een hooger verband tusschen deze beide groepen laat zich nochtans niet aanwijzen.

GROF, bnw. en bijw.; *grôver* en *grôver*; *grofst* en *groofst* (*grôvest*). Ohd. *grob*, *girob*, mhd. *grop*, *grob*, *gerop*, mnd. *grof*, nnd. *grof* (*gröwer*, *gröwest*, WOESTE; bij DOORNK.-KOOLM. in verbogen enz. vorm *gräfe*, *gräfer*, *gräfst*), mnl. *grof*; daarnevens in Zuid-Nederland *groef* (westvl. *grouf*); verg. ook nog nfri. *grouwe* (EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Japicx*). Aangaande de afleiding bestaan niet dan gissingen (zie KLUGE en FRANCK); behalve dat men den oorsprong van den klinker niet kent, is het onzeker of men al dan niet met een gesyncopeerden vorm (*grof* voor **gerof*) te doen heeft.

Uitspr. In de gewone spreektaal behoudt de *o* van *grof* in de verbuiging en in den vergel. trap den klank (van *scherpkorte o*; Deel X, 3) dien zij in den onverbogen vorm heeft en slechts in verheven stijl gaat zij bij flectie en motie over in eene *heldere o*; immers wanneer die overgang ook in het dagelijksch leven gehoord wordt, is het alleen bij dien enigszins deftigen spreektrant, welke een bijsmaak heeft van gemaaktheid of van betweterij. Men zegt dus in 't gewone leven: *een gröve kam*, *gröve taalfouten maken*, *er met de gröve bijl inhakken*, maar van den kansel, voor de balie, in eene voordracht zal men hooren van *gröve zonden*, *gröve beleedigingen*, *een gröven misslag*. (Voor een dergelijk stijl- door vormverschil vergelijke men *bros—broos*: *een broze taartkorst*; *het broze leven*).

Naast *gröve*, *grôver*, *grofst* en *gröve*, *gröver*, *grövest* (*groofst*), twee oorspronkelijk tot verschillende dialecten, thans — in de algemeene taal — tot verschillende stijlen behoorende vormenreeksen, kennen de noordnederl. tongvallen ook nog eene derde reeks: *groffe*, *groffer*. Van al deze verscheidenheden zal men onder de aanhalingen voorbeelden aantreffen.

— **Aanm.** Spelwijzen als *grofve*, *grofver* zijn te beschouwen als kwalijk geslaagde pogingen om de verbogen enz. vormen met scherpkorte *o* voor te stellen; trouwens bruikbare middelen om de onvolkomene ô in een open lettergreep af te beelden kent onze spelling niet (verg. *bochel*, *rochelen*).

I) Bnw.

I) Met betrekking tot gestalte, grootte, omvang.

1) Van personen. — *a*) Met betrekking tot den natuurlijken bouw van het lichaam of van zijne deelen. Groot, zwaar; niet tenger of rank. || De grofste of groveste. *Le plus lourd ou le plus gros*, PLANT. — 't Grove Reuzenrot, BILD. 2, 350. De Hollandsche jongen is grof: fiksche knieën; fiksche knokkels, BEETS, *C. O.* 2.

— Met eene bepaling, afhangende van het voorz. *van*, waarin is uitgedrukt in welk opzicht —, met betrekking tot welk onderdeel iemand *grof* is. || Hy is grof van handen. *Il a les mains grosses et rudes*, HALMA. Dat kind is heel grof van gebeente, MARIN. Grof van geraad: knokkelig SCHUERM., *Bijv.* Grof van groeze (*lichaamsgestel*), DE BO[2] 343 *b*. — De eygentlijke Russen ... zijn doorgaans ... bysonder grof van hooft, armen, en beenen, STRUYS, *Reys.* 147.

Ghy sijt, Hans, groff en groot van lichaem en van leden,
En wilt in nettigheydt voor proper sijn geacht.
V. BEAUMONT 224.

— Vandaar: log, lomp, onbevallig. || Een grove vrouwe. *Femme lourde*, PLANT. — De Waardin, een grof lelyk oud Wyf, *Leev.* 5, 234.

b) Zwaarlijvig, dik, vet (ten gevolge van overmatige voeding enz.).

Maer sy is al te grof en bijster onbesneden,
Daer hangen klompen vets ontrent haer bolle leden.
CATS 2, 212 *b*.

— *Grof van buik*. Van een vraat: een dikken, gemesten buik hebbende. || De Zwelgzucht, grof van buik, BILD. 6, 416.

Vooral is de beteekenis: zwaarlijvig bekend in de zegsw.

— *Niemand is* (of *wordt*) *dik* (of *vet*) *en grof, Of hij weet waarof* (zie HARREB. 1, 260 *a*).

J. Daar achter de waach in de kelders reeckentmen geen [quaat gelach,
Ick giet altemets een reys, en so blijf me keel so fix [assen vierslach.
Ick moetse toch doorspoelen van de stien en kalck en stof.
L. Ja neen neef niemant wort vet of grof, of hy weet waar of.
Gaat heen, gy goet slocker, gaat heen, gy buyckje vol [zielen.
BREDERO 1, 391.

Voor eene andere toepassing van deze zegsw. zie hieronder bij *c*) de aanhaling uit ALEWIJN, *Besl. Sw.* 35.

— Verg. voorts nog *grof mesten*, vet mesten, en *grof groeien*, dik worden (men denkt onwillekeurig aan eng. *to grow fat*) in de aanhalingen hieronder, tenzij *grof* in de tweede aanhaling is op te vatten als bijw.: op grove wijze, zeer, sterk.

O mannen als de neering
Het eene dorp soo vet en grof mest, dat het vast
All' ander' over 't hooft, in maght en weelde, wast ...
Dan gaet het nemmer wel.
HOOFT, *Ged.* 1, 249.

all' de geen' daer zij (*mijne ouders*) wt sprooten, en [besprak
Nojt mensch die leeft, van eer- oft trouweloosheits vlak;
Nocht gaf, in rechte lijn, hun nae, dat zij deên vloeyen
Onnosel sweet en bloedt, om daer af grof te groeyen;
En maekten dat hun 't goedt eens anders eighen wart.
1, 299.

c) Van vrouwen, in de bepaalde opvatting van: zwanger. *Grof worden*: een dikken buik krijgen, zwanger worden. Verg. *groot* in *groot gaan*.

Maer ick heb naerstelijck acht
Van die tijdt af, staedich op haer gheslaghen,
En gesien datse grover en grover worden, daerom moetse [dragen.
En ten sel niet veel daghen aen loopen, soo ick raem,
Of sy moet komen te bevallen inde kraem.
HOOFT, *Ged.* 2, 313.

d' Ien zeit, 't geslacht van Kryn is vruchtbaer,
Beslikte Swaentje word mooi grof,
Nou zy weet allerbest waer of (*enz.*).
ALEWIJN, *Besl. Sw.* 35.

— Ook van het zwangere lijf, den zwangeren buik. || Den genen, die ... met haer liefkens haer ouders ontloopen zynde ... eer metten groven buycken ende kinderbaren dan metter tonghen haer houwelijck gemeldet hebben, COORNHERT, *Boccat.* 122 *d*. Mijn grof en swangher lijf die driecht mijn schand te segghen, BREDERO 1, 143.

d) Ongewoon in den zin van: rijk, t. w. in de bij HOOFT, *Ged.* 2, 217 voorkomende uitdrukking *grof van haven*: rijk aan goederen.

Oft dat u lust ...
De Koninghen vol prachts, Hertoghen grof van haven,
Te doen in haer bederf, met arren moede draven.

2) Van dieren t. w. van grootere diersoorten. Groot van stuk, log. || Den groven elefant, BILD. 3, 363.

De botte Hollander haelt de Bot uyt de Zee,
De vetter Botter melckt hy van het grove vee: (*enz.*).
VISSCHER, *Brabb.* 86.

De wortels, lieve vriendt, die in der aerden groeijen,
En zijn niet voor het swyn, of voor de grove koeijen.
CATS 2, 383 *a*.

— Soms ook: lomp, onverschillig, ruw.

Neem het geloof maer wegh, de grofste beest van al,
In voor-recht en geluck ons verre winnen zal: ...
Daer 't vercken van het gen' de bleecke bangheyd (*een* [*zeezieke*) spout
Als lacchend' met 't gevaer, een blijde maeltijd hout.
DE BRUNE, *Embl.* 327.

— In toepassing op een persoon. || Ik wil dien grooven beeste toonen, ... dat ik *enz.*, HOOFT, *N. H. Opdr.* 4 (LIVIUS, VII, 10, 3: *illi beluae*).

— In bepaalde tegenstelling met *klein vee* (schapen, geiten enz.). *Grof vee*, groot vee, rundvee. || Grof vee. *Du gros Bétail*, MARIN.

— *Grof wild*, de grootere wildsoorten. Zie ook GROFWILD. || Het grof wild ... mag niemand vangen, als die last heeft van Graeflickheids weghen, DE GROOT, *Inl.* II, 4, § 26. Daar ... de vlugge jaagers ... 'T grove wild ter nederleggen, Met het scherp gelaên geweer, *Wildsch.* 3, 369. Onder wild wordt verstaan: „grof wild", herten en reeën; „klein wild": hazen, fazanten, korhoenders, patrijzen, houtsnippen en kwartels; „waterwild": eenden *enz.*, *Wet v.* 13 Juni 1857 (*Stbl.* 87), *a*. 17.

Daer hanght een Boeven-nett gespannen voor mijn' deur,
Daer 't minste diefken in de maezen blijft verhangen:
Maer siet eens, weyluy, wat een averechtsen vangen;
Het klein goed smoorter in, het grof Wild snapter deur.
HUYGENS 2, 22 (*Schouth*).

3) Van zaken, in verschillende opvattingen.

a) *Niet klein*: groot van stuk, groot in zijne soort. || 'Tselve (*het „bonesel"* of *uitwerpsel*) worpen sy (*de oude herten*) ... (in ... April ende May) plat, breedt, grof ende dick, MERULA, *Wildern.* 2, 98. De Noppers sullen gehouden zijn de Laeckens schoon te noppen ..., hangende draden, grove noppen ende knoopen af te noppen *enz.*, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 66.

Het menschelijck geslacht sal d' Aerde laten varen,
En bouwen steden grof tot woonplaats op de baren.
HOOFT, *Ged.* 2, 120.

— *Grof geschut, grof kanon, grove artillerie* (*enz.*): groot —, zwaar geschut (enz.), geschut (enz.) van groot, van zwaar kaliber, in tegenstelling met *klein* of *licht geschut* (*enz.*). Voor andere aanhalingen zie Deel IV, 1748—1749 en voor het figuurlijk gebruik ook nog PIERSON, *O. Tijdgen.* 129. || Die daer geweldich met grof en alderhande Canon vyer onder gaven, *Begin e. Voortg.* 11, 40 *a*. Don Frederik, die terstondt met het heir en vier groove stukken voort rukte, HOOFT, *N. H.* 295. Om een gedeelte van ons grofste Canon (*te voren* swaerste Canon) in 't ruym van 't Schip weg te stuwen, *bij* ROGGEVEEN, *Dagverh.* 44. De blixems van het grof, en van het kleyn geschut, VONDEL 2, 302. Al 't grof en kleen geschut, 2, 553. Een ... veldheer,

die door de grove artillerij ... verwoesting ... aangerigt heeft, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 8.

— *Grof bosch*: groot, hoog geboomte, opgaand hout, in tegenstelling met *kreupelbosch* of *hakhout*. || Grof bosch mag (*te Bellingwolde*) niet gekapt, wel behoorlijk gesnoeid worden; het hakhout *enz., Onderz. Landb.* 1886, XVIII, 21.

— *Grof geld*: groot geld, groote geldstukken, standpenningen (tegenover *klein geld*, „payementen", pasmunt); desgelijks in 't Hd. *grob geld: solida, grandis, crassa pecunia* (HENISCH, a°. 1616, aangeh. in *D. Wtb.* IV, 1, 2, 2902), nd. *grof* (*ún klén*) *geld* (DOORNK.-KOOLM.). Thans, behalve in de beteekenis van Veel geld (zie beneden), zoo goed als in onbruik; voorheen werd betaling in *grof geld* vaak als voorwaarde gesteld voor de voldoening van koopsommen enz.; daar *grof geld* synoniem was met *ongestempeld geld* (dat is geld hetwelk niet, zooals de *payementen*, een *stempel* of *klop* behoefde te dragen om als gangbaar gekenmerkt te wezen) kon het voorkomen dat soms ook eene kleinere muntsoort tot het *grove* geld gerekend werd, gelijk werkelijk het geval schijnt geweest te zijn met de zesthalven. Verg. VERKADE, *Muntb.* 4, en ald. noot 2 en voorts nog blz. 17 en 18. || Grof geld, groote stukken, MARIN. — Niets zal dan tegen contante betaling in grof hollandsch geld afgeleverd worden, *Voorw. der Verkoop. van de boekerij van* Mr. VAN WIJN (1834). De omschrijving der grove zilveren muntspeciën met de zoo even gemelde Flabbe (*achtstuiverstuk*) geeindigd zijnde, wordt alhier overgegaan tot de Paijementen, VERKADE, *Muntb.* 40.

— Figuurlijk. Veel geld, groote sommen, aanzienlijke bedragen. || Zy weeten ... verscheiden Soorten (*van mineralen*) ... samen te verbinden, en die den onkundigen en gretigen Liefhebber ... voor grof geld in de hand te stoppen, BERKHEY, *N. H.* 2, 1187. De man weet grof geld te verteren, als hij uit is voor zijn pleizier, BEETS, *C. O.* 351. Leegloopen, rossen, drinken, spelen om grof geld bij kaart en billard, HARTOG, *Spect. Geschr.* 136.

— Desgelijks bij andere woorden die eene geldsom of geldsommen beteekenen of aanduiden, in min of meer vaste verbindingen.

— *Grof rantsoen*: groot —, zwaar losgeld. || Duinkerken, waaruit ... nu en dan, een kaper ontsnapte, om, na het plegen van allerlei geweld tegen de Hollandsche schippers, die zonder grof rantsoen niet vrij kwamen, naderhand weer binnen te sluipen, FRUIN, *Tien J.* 55.

— *Grove winst, grove verdienste*: groot, overmatig. || Waardoor men aan eene ijdele hoop van grove winsten, de matige .... inkomsten der nijverheid roekeloos opoffert, v. D. PALM, *Sal.* 2, 68.

> (Ghy die ...) uwe beursen stijft,
> Geeft van u grof gewin
> Oock wat aen u Godin.
> V. BEVERW., *Wtnem.* 2, 125.

— *Grove verteringen*: groot, buitensporig. || Ten einde zijne grove verteringen te kunnen goedmaken oefent hij zich in het kunstmatig nabootsen van zijn vaders handteekening, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 59.

— Overdrachtelijk. *Grof spel*: spel om grof geld, om groote sommen. || Hare verbazende verteringen, hare partijen — en vooral het grof spel, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 53.

— Voorts in thans meerendeels verouderde verbindingen.

— *Grove* (tegenover *smalle*) *ton*: voorheen zekere maat. Zie ook GROFTON. || Dat betaelt sal werden ... Van 't Oxhooft Fransch meel ... 10 st. Van een grove-ton broot ... 8 stuyvers. Van een smal-ton broot ... 5 stuyv. 8 p. *enz., Handv. v. Amst.* 199 *b*.

— *Grove tiend, grove tienden*, hetzelfde als: groote tiend (tienden): in de opbrengst van veldgewassen bestaande; in tegenstelling met *smalle* (kleine) *tiend*(*en*). Zie ook GROFTIEND. || De tienden zijn voornamelijk grove, smalle of krijtende tienden. Grove of groote tienden, ook koren-tienden genaamd, zijn, die geheven worden van koren, ... of ook van hennep-, lijn- ... en ander rond — of plat zaad, *Ontw. B. W.* 1820, *a*. 1345—1346.

— *Grove deining*: eene groote verheffing van het water; *grof water*, water dat zich met *grove*, groote, hooge deiningen verheft, wild water. Zie ook GROFZEE. || Wy (dreven) sterckelijck nae 't n. o. ..., loopende boven eenen hoeck om de dyninge te schouwen die uyten zuyden seer grof viel, *O.-I. c. W.-I. Voyag.* 2, 27 *a*. Wy ... conden 't Ancker qualick operijghen, om 't grove water, *N. Werelt*, 3, 10 *b*. De dijninghen quamen ook van den Suyden heel grof, 3, 11 *a*. Indien 't op Zee slechts een mooye koelte waait, begint de Zee zich met zoo grove en zwaare deyningen te verheffen, dat *enz.*, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 128.

— Vandaar: *grof gaan* van de zee; hoog loopen, zich (sterk) verheffen. || De Zee bestont wat grover te gaen, en ons docht dat wy Raveling van stroom saghen, *N. Werelt*, 3, 12 *a*. Het water ... begost soo hol, en grof te gaan, dat wy, 't en zy wy niet wilden omgeslingert worden, zoo dadelijk gedwongen wierden te stranden, STRUYS, *Reys.* 221.

— Spreekw. *Groot schip, grof water*, CATS 1, 586 *a* (*verg.* 't Groot schip wil groot water hebben, *ald.* 1, 556 *a*): ital. *grand nave vuol grand acqua.*

— *De grove krukke.* Eene benaming (in Overijsel, met name te Deventer) voor de *groote A* in het alphabet, bij uitbreiding voor het groote AB in het AB-boek. Vandaar de uitdrukking *De grove krukke*(*n*) *van achteren lezen*: vloeken.

— Zegsw. *Op een groven kwast heeft men eenen scherpen beitel* (of *eene scherpe bijl*) *noodig*: tegen ernstige gebreken harde maatregelen. Zie HARREB. 1, 57 (voor andere lezingen ald. 3, 122 *b*).

— *Er met de grove* (of *breede, groote, ruwe*) *bijl inhakken*: ruw, driest, overmoedig, verkwistend te werk gaan, al naar het verband. Zie onder BIJL.

— Als onz. znw. gebezigd

1°. in de zegsw. *Het grof* (of ook wel *Grof*) *is nog achter* (of *zal volgen*): het zwaarste, het ergste komt nog (*m. a. w.* 't is nog maar eerst een begin). || *Post folia cadunt arbores.* Het grof is nog achter. Het sal noch eerst kosten. *Quoties admonebimus leviores injurias nonnunquam sequi atrociores*, ... Dan sal daer wel wat anders om gaen, SARTOR., *Adag.* II, 9, n°. 45. Grof sal volghen, sey de Boer, en hy scheet en Kalf, BREDERO 3, 143.

2°. Als eene collectieve benaming voor: grootere, dikkere deelen of stukken. || Turf, sonder ... vuyl, sonder stoff, sonder gruys, sonder groff, v. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 22.

b) *Niet dun*: dik, in verschillende opvattingen.

a) Meer in het algemeen. || Verghecfs sou Ayax draghen Syn zeven dubbel schilt van ossen-huyden grof, HOOFT, *Ged.* 2, 87.

> Aengaende 't hooch gebouw van uwe muiren grof,
> Wel waerdich om te sijn rechtvaerdich Coninx hof,
> Aengaende d'huisen groot en rechte wijde straten, (enz.).
> HOOFT, *Ged.* 2, 100.

> Isser gheene vrouwe binnen ...
> Hy (*een dronken man*) sal kussen harde blocken,
> En met grove stocken locken;
> Hy sal vleyen eenen pot.
> GESCHIER, *Proefst.* 109.

β) Bol, gezwollen.

Een poeselagtig lijf, en twee gesonde wangen,...
Een boesem niet te grof en niet te bijster teer,
Neemt dat tot uw vermaeck.
CATS 2, 156 *b*.

(*Zij*) gaf vast hier en daer een steeck,
Ja dickwils vry een harden prick,
Soo haest een beuling wiert te dick,
Of al te grof en al te vol.
2, 398 *a*.

γ) Van lichaamsdeelen enz. Niet fijn, niet tenger, niet teer; zwaar, al naar het verband. Vaak in ongunstige opvatting: niet welgevormd, niet welbesneden, lomp, plomp. || Doodende schapen, geyten, ossen met grove koten, COORNHERT, *Odyss.* 2, 79. Sijn spietse (*van Klaas van Kijten*) was een mast in sijne grove vingeren, VONDEL 3, 400. Grypt in uw groove knuysten Een moocker by de kop, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 14. (Hy) toont syn grof gestel van armen en gewrichten, En set sich vierkant in het perck, 3, 168. Daar staat reus Atlas, ... Zijn grof gebeente is rots en marmer en arduin, BILD. 3, 149. Een vulgaire kop met groven neus en gemeenen mond, VOSMAER, *Inwijd.* 257. De fijne boven-, de des te grover onderlip was immer in beweging, SCHIMMEL 1, 461 *b*.

Ulysses begorde zijn schamelheyt zedelijck,
Toonende schoon beenen grof, en als pilaers vast van tret,
Stercke armen, een breede borst, ooc schouders welgeset.
Want Pallas stond daer, die had zijn Leden grover ghemaeckt
So dat de vrijers verwonderden *enz.*
COORNHERT, *Odyss.* 2, 84.

— Van de gestalte, den lichaamsbouw. Niet tenger; in gunstige opvatting: forsch, krachtig. || De verwondering der Romeinen, over zulk eene groote en grove gestalte onzer Landzaaten, BERKHEY, *N. H.* 3, 439. Zijn breede schouders en groven lichaamsbouw, DAUM, *Raad v. I.* 128.

— Van het lichaam, het lijf, in ongunstige opvatting: log.

In Julius overleed de oprechtheid, deugd, en eer,
Geleerdheid, kunde, smaak, en duizenden van gaven.
Maar, wandlaar, geen van die zijn met den man begraven:
Daar bleef by 't grove lijf geen duimbreed ruimte meer.
BILD. 12, 253.

woest en onbeschaafd
Was heel de kracht des geests aan 't grove lijf verslaafd.
DA COSTA 1, 219.

δ) Van stoffen. Dicht, gedegen, vast. || 't Lichaam ... uit groven klei gevoed, BILD. 2, 361.

Maer d'aerde, grover (*dan 't vuur en de lucht*), sleepte
[allengs in 't nederzijgen
De grove stoffen met zich neder naer den gront.
VONDEL 11, 304 (OVID., *Metam.* 1, 29: *Densior his tellus elementaque grandia traxit*).

(*de ziel*) steeg voorwaer om hoogh gelijck een heyligh
[vuyr, ...
't En waer de modder-dreck van vleeselicke lusten,
Den aert van d' eed'le Ziel verheerden, en als blusten,
't En waer die groove bonck de Geest niet had verdickt.
V. DORP, *Sticht. Ged.* 215.

Zoo is ons lichaam mede, en, by de rust van 't graf
Verbreidt zich 't fijner deel en schudt het grover af.
BILD. 7, 86.

— Van vloeistoffen, van het bloed. Gebonden; ook: dik in den zin van: drabbig. || Sommige willen de Boonen niet gebruycken, om dat sy ... grof bloet, ende plomp verstant maecken, DODON. 903 *b*. Doch is mijn bloet te grof, mijn vernuft te stomp, om dat gedeelte van de natuur te vatten; zoo *enz.*, VONDEL 5, 102. De Blauw-schuyt bestaet uyt grof ende bedorven bloedt, V. BEVERW., *Schat. d. Onges.* 2, 89 *a*.

Verscheidnerhande vorm en onderscheiden weefsel (*der klier*)
Zijgt andre sappen door, en stort een ander zeefsel,
't Zij de enger mond der buis zich sluit' voor 't grover nat,
Terwijl ze een fijner duldt in wei- of watervat.
BILD. 6, 386.

— Als onz. znw. *Het grof, het grove.*

1°. Het dik, het drab, het bezinksel of iets dergel.

Het lichaem achtte sy (*de ziel van J. Baeck*) gering,
Of 't quijnde, en dagelijcx verging,
In al te vyerigh eene vlam,
Wanneerse slechs haer eysch bequam.
De hef des lichaems, en het grof
Most dienen om een betre stof.
VONDEL 3, 314.

2°. Het dichte, de dichtere deelen (in toepassing op de lucht of op wolken). || Wanneer het doncker en regenachtigh weder aen den hemel over is, en de lucht, die flus van den Zuiden wint nat was, het dunne vergrove en het grove verdunne, VONDEL 5, 86 (VIRG., *Georg.* 1, 419: *Denset, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat*).

c) Van vezels, stengels, draden enz. en bij overdracht van hetgeen daaruit bestaat of vervaardigd is. Niet fijn.

α) Eigenlijk. || Dat ghy (*Hercules*) met uwen dicken duim grove draden spont, VONDEL 4, 202. De ... stukken en brokken waren met zulk grof garen, en met zulke dikke paknaalden aan een geregen, dat ze *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 5, 104. De zenuwen van uwe hersens zijn zoo grof als kabeltouwen, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 392.

β) Van een collectief, t. w. eene grondstof of eene stof die uit dikke draden, stengels, vezels bestaat. || Doe verbrack hy (*Simson*) de zeelen, gelijck als een snoerken van grof vlas verbroken wort, als het vyer rieckt, *Richt.* 16, 9. Gelijck men van grof vlas noyt fijnen draet en spint, POIRTERS, *Mask.* 68.

— *Grof werk* (vlas- of hennippluis). Als technische benaming, tegenover *wit werk*. || Het witte Werk, datmen uit het Vlas heekeld ... komt de 100 Ponden ook 10 Guldens te beloopen. Het Grove, datmen van oud Touw pluist, ... kanmen nu dito Gewigt voor 7 Gulde 10 stuiv. of 8 Guldens koopen, V. YK, *Scheepsb.* 51. Het heel leven wort ydelijck verquist; en soo wy al den tijt eens hekelden, weynigh fijn vlas, veel grof werk souder gevonden worden, POIRTERS, *Mask.* 21.

— Van stroo: dik van stengel. Verg. de zegsw.

— *Zoo grof als boonenstroo.* In toepassing op personen, hetzij om hunne lichamelijke (zie hierboven de bet. *b*, γ), hetzij om hunne geestelijke eigenschappen (hieronder de bet. II, 1). || *Pistillo retusior est.* Hy is door een hort gesift. Soo grof als boonen stroo. *Pro eo, quod est, minime acutus*, SARTOR., *Adag.* III, 6, 99.

γ) Van stoffen, inzonderheid van weefsels die uit *grove* vezels of draden bestaan of vervaardigd zijn. || Grof ongebleekt linnen, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 178. De drapperie der grove lakenen, DE LA COURT, *Welv.* 58. Haar jak en rok zijn van grove stof, BEETS, *C. O.* 340.

O klein ghenoeghens lust
Van onz' vreedzaame ouders!
Doemen grof watmer droegh.
SPIEGHEL 228.

— Als onz. znw.; in 't mv. *groven* (voor het verkl. *grofje*, zie ald.). Benaming van eene soort van baai. || Dat die voorsz. bayen op haaren rechten prys ende van haar behoorlyke wolle, slechter als een middel, ende beeter dan een grof, niet gemaakt en waren, soo zullen zyse een minder zeegel geven,

Utr. Placaatb. 3, 764 *b*. Utrechtse middellaackenen, baayen ende groven, en andere uytheemsche baayen, die men tot voeder-laaken verkoopt, 3, 765 *b*. Roosen, puycken, baayen of groven, *Ald.*

— *Grof van draad.* Van een weefsel: van grove draden geweven. Verg. *fijn van draad* („een' sluier, fijn van draet", VONDEL 3, 766). || Men knoopte om 't middellijf een decksel, grof van draden, 4, 98.

— Van hout, in toepassing op den „draad", den vezel van het hout. || Het Duitsche greenen is gewoonlijk grof van draad, vettig, ruw *enz.*, PASTEUR, *Bouwk. Wdb.* 1, 310.

— Van papier. Grof van vezel, en daardoor ruw van oppervlakte.

— Bij overdracht heeten ook kleedingstukken enz. uit een *grof* weefsel vervaardigd, *grof*. || Dat sy op staende voedt .. hunne zijde kleederen in een grove pije (verandert hebben), POIRTERS, *Mask.* 240. Schoon Andromache een groven onderjak droeg: wat wonder was 't? 't was een ruw soldaten-wijf, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 210. Zij ... berooven hem van al zijn versierselen, trekken hem eene grove kleeding aan, *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 1, 300. De jongens ... hebben niets meer aan, dan een grof linnen hemd, KNEPPELH. 8, 194. Ik wil niet, dat Rosina met dat grove voorschoot langer blijft loopen, CONSC. 1, 360 *b*. Het grove kleed van den bedelmonnik, PIERSON, *O. Tijdgen.* 137.

'k Wijk eerbiedig vaak ter zijde
Voor het grove boezeroen.
SCHIMMEL, *N. Ged.* 82 (*Dure Tijden*).

δ) Van net- en breiwerk, met betrekking tot den graad van fijnheid der mazen of steken, die weer afhangt van de fijnte der gebezigde grondstof. || (Men) bekleedt ... deze buil met zeer fijn gaas, hetwelk naar het einde iets groffer wordt, KROOK, *Molenb.* 61.

— Bij overdracht van voorwerpen die uit *grof* net- of breiwerk bestaan. || Grove en fijne kousen. Eene grove zeef. — Om ... de doppen (nog verder) schoon te kunnen maken, laat men voor het uiteinde der doppenwaaierij (*in den gruttersmolen*) het beschot voor een gedeelte weg, en plaatst hier voor, op eene hellende wijze, een grof zift, KROOK, *Molenb.* 60.

ε) Van deelen van voorwerpen (inzonderheid van gereedschappen) als b. v. punten, tanden, kartels, groeven enz. Niet fijn: dik, groot, breed. || Eene zaag, eene kam met grove tanden. De groeven op deze vijl zijn te grof. — Dat de sneden (*bij de houtgravure met sterke snede*) grover moeten zijn, *Handw.* 13, 118. De tanden of kartels (*der bladeren*) (kunnen) grof ... of fijn ... wezen (lat. *folia grosse serrata, grosse crenata*), OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 61.

— Bij overdracht heeten voorwerpen en gereedschappen met een of meer zoodanige *grove* deelen zelve *grof*. || Grove naalden. Grove elsten. Een grove pen. Het haar eerst met den groven en dan met den fijnen kam uitkammen.

— *Grove vijl*: vijl met ver uit elkander liggende, diep ingesneden groeven in tegenstelling met *bastaardvijl* en *zoetvijl* (zie b. v. MOSSEL, *Het Schip*, 111). || De ... grofste van alle vijlen, namelijk de armvijlen, KUYPER, *Technol.* 1, 287.

— Eveneens worden houtsneden en andere gravures, waarvan de sneden *grof* zijn ook zelf *grof* genoemd. || Kinderen hebben liever eene grove houtsnede print, dan de fijnste gravure, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 311. 'Er is bijna geen in hout gegraveerd stuk ..., dat, naa den eersten afdruk, niet noodig heeft om hier en daar opgesneeden te worden; ten minsten zoo het niet grof van snede is, *Handv.* 13, 109.

ε) Van de losse, gelijksoortige deelen of deeltjes (inzonderheid korrels) waaruit eene stof bestaat, en bij overdracht van stoffen die uit eene verzameling van zoodanige deelen of deeltjes bestaan. Niet fijn (t. w. van deelen). || Grove en fijne suiker. Grove zemelen. Grove en geklopte cokes. — Grof bruyn Zand, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 55. Grof buskruit, LANDOLT 1, 90. Grove Pruisische Grint, *Advert.* in *N. Rott. Cour.* van 25 Juni, 1893, 2de Blad.

— *Grof zout*, hetzij als *ruw*, ongezuiverd zout tegenover *wit* zout, hetzij als *grofkorrelig, ongemalen* zout tegenover: *fijn* zout, *tafelzout*. || Wiens Schip begonnen is te laden, het zy dan met wit zout of met wit en grof zout te samen, sal moeten voorts laden, *Handlv. v. Ench.* 211 *b* (zie ook 212).

— *Grove grutten.* Schertsende benaming voor kogels en schroot. Zie WESTERBAEN, *Ged.* 3, 531.

— Van het „grein", de „korrel" (de mate van fijnheid der samenstellende deelen) b. v. van een gesteente. || Is de korrel (*van het aphaniet*) grover, dan kan men beslissen of het tot de hoornblendegesteenten behoort of tot de augietgesteenten, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 1, 689 *b*.

— *Grof van grein, grof van korrel*: uit *grove* korrels bestaande, of (van gesteenten): een *grof* grein, een *grove* korrel hebbende (zie GREIN, 1ste art., 4, *d*, *α*, *β*). || Potzuycker die grof van greyne is int aentasten, *Koockb.* 10. Dit Grieksche witte marmer is warm van toon, grof van grein, VOSMAER, *Inwijd.* 415.

— Vandaar *grof marmer* enz.: dat *grof* van grein is. || Maer tot zoo fijn een beeldt mijn marmor is te grof, HOOFT, *Ged.* 1, 267.

— *Grove diamant*, schertsende benaming voor straatkei, in de uitdrukking *grove-diamantslijper* voor: straatslijper, „zerkenslijper".

II) Met betrekking tot samenstelling of bewerking. Van zaken.

1) Niet uit fijne bestanddeelen of van fijne grondstoffen bereid. Van spijzen. Eenvoudig, gewoon, alledaagsch. || Grof brood: *van grof meel, niet van fijne meelblom.* — Ghij gaeft veel te groven cost uwen kinde, *Trou m. bl.* 75. My en word in houte backen ... Niet dan haringh, speck of ander grove spijse voorgheset, V. BEAUMONT 112.

al wadt lecker is can hij wel eeten, ...
„Grove spijse", seit hij (*Hanneken Leckertant*), „die maeckt [de leden stijf".
Dies moet ick hem alle lieffelijckheijt bien.
Trou m. bl. 59.

Hij liet zijn maaltijd staan; niet of
De spijs te schraal was of te grof;
Want ons, een jagersdisch gewend,
Was geen kieschkeurigheid bekend.
BEETS 1, 116.

— *Grove kaas*, in tegenstelling met *fijnere* soorten als zoetemelksche kaas, roomkaas en derg. || In den greidhoek der gemeente (*Ferwerderadeel*) ... worden boter en grove kaas van uitstekende qualiteit gemaakt, *Onderz. Landb.* 1886, 1, XXV, 18.

— *Grove Dirk.* Te Amersfoort: soort van boterhamkoek.

— *Grof deeg*, eenvoudig deeg, boerendeeg. In de zegsw. *Lieden van grof deeg gebakken*: ruwe lieden, gering volk. || Een spreeckwoordt ..., dat men tegen 'tvolck van groven deeghe ghebacken ghemeenlijck seyde: Ghy zijt veel ronder als de O van Giotto, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 31 *b*.

2) Ruw van makelij of bouw. || De grove tent der ... Lappen, BEETS 3, 129. Eindelijk heeft de

timmerman noodig: eenen duimstok, een schietlood, eene rij ..., alsmede een grof potlood, MOSSEL, *Het Schip*, 136.

Tis nu tijt, dat elck het kindeken loven sal,
Dat te Bethleem leyt in den groven stal,
Dat God de Vader heeft neder gesonden.
A. BIJNS, *Ref.* 290 (ed. BOGAERS).

— Van waren en artikelen. || Grof aardewerk. Grof Keulsch goed. — In kleyne kasjens, leghtmen peerlen en diamanten, ... in groote kisten, sluytmen grove waren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 269 (*Groote lichamen*).

— Voorheen was *grove waren* inzonderheid eene benaming voor: baksteen, dakpannen en andere bouwmaterialen alsmede voor munitie en geschut. || By aldien eenige Veer-schepen geladen met Steen, Bakken, Pannen ofte andre grove Waren, alhier om te lossen aenkomen, *Handv. v. Amst.* 1019 *b*.

Zie voorts nog *a. w.* 201 *a*; 1024 *a* en *Gr. Placaatb.* 1, 1925; 4, 885; 8, 1105.

— Van muziekinstrumenten. Ruw, boersch van makelij en dientengevolge ruw, niet beschaafd van toon. || 't Geluit van kopren rinkelbommen En grove trommelen, HOOGVLIET, *Abr.* 42. Hy (*de priester*) vat de grove tooverbom, BILD. 1, 69.

Melpomene bedaerdt, die de morrende snaeren,
Van u grove vyool met ebben booghe streelt.
HOOFT, *Ged.* 1, 62.

Een Burgervoocht een heer van hoogh-begaefde sinnen...
Versoeckt seer ernstelyck om op mijn grove lier
Onstelt en ongesnaert een bruijlofts liet te vinnen.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 201.

— Als onz. znw. (in den zwakken vorm) in de uitdr. *Uit den grove(n)* (*behakt, bewerkt*): in 't ruwe, ten ruwste. || Uit den groven, uit den ruwen gehakt. *Dégrossi, ébauché*, MARIN 353 *a*.

3) Niet zorgvuldig behandeld (van schilderwerk). || De grove middeleeuwsche muurschilderingen, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 17. Beide stukken ... grof van schildering, de haast verradende, waarmede zij geborsteld zijn, 264.

4) Van voorwerpen in de natuur, b. v. van bloemen. Niet fijn van bewerking, niet teer van deelen. || Bloemen ... Fijn en grof, BEETS 3, 180.

— Van de schil van vruchten, van de menschelijke huid en derg. Niet fijn, t. w. met wijde poriën, met oneffenheden, ruw. || Een grove huid; grof vel. — Haar schil (*van zekere peer*) is ... grof van aanzien en dik, KNOOP, *Appelen en Peeren*, 27.

— Van het oor. Ruw bewerktuigd, niet fijn van gehoor.

Het Goddelijck Musijck en streelt gheen groove Ooren,
Die liever, sonder maet, in 't wilt, een Deuntje hooren.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 231.

— Van een baard. Ruig, woest.

Ick soude geensins zijn vervaert,
Voor uw groote grove spitse baert (*enz.*).
VISSCHER, *Brabb.* 47.

III) Bij vergelijking. Niet fijn. — 1) Van geluiden. Dof, zwaar; ook: hard, luid. || Het grof gebrom der domklocke, VONDEL 4, 547. Sions zuigeling, Noch teer van mont, zich mengende onder grover Gelnit, 4, 559.

't grof geknal, en 't ondoorstaanbaar kraken (*in de ooren*)
Verwisselen, paren zich met siddren, trillen, blaken.
BILD. 6, 445.

Van daar ...
Laat onweêrstaanbaar oorlogstuig
Zijn groven donder dreunen!
STARING 1, 19.

2) Van de stem. Dof, zwaar, diep; zeer vaak in ongunstigen zin, met het bijbegrip van onaangenaamheid, onwelluidendheid. || „Kom naar moeder", „„Ik durf niet"", bromde hij (*een stoute jongen*) met zijn grove stem al tegen den muur, *Wildsch.* 5, 251. Haar stem is grof en onwelluidend, DE GÉNESTET 2, 229. De groeve stem Van den rommelenden donder, DE GHELDERE, aangeh. bij DE BO[2] 342 *b*.

Si groetten Liere van verrens met wreeden gesichte,
Maer Liere antworde met sprake groff,
Want men ginck daer scieten, twas al: doff doff.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 224.

overmits de lange Klaes van Kyten ...
In alles wat hij dreef hem hulp en bystand bood,
En Egmond met sijn klock, en grove stem vervaerde.
VONDEL 3, 356 (verg. ook 2, 618).

— Bij overdracht, van de keel. || Kortouwen, grof van keel, VONDEL 3, 155.

— *Grof worden*, in bepaald gunstigen zin: zwaarder worden, zich vormen. Thans in onbruik. || Haar stem begint grof te worden. *Sa voix commence à grossir, se faire, se former*, MARIN.

3) Van een onfrisschen adem: zwaar, bezwangerd.

Die lieve lipjes voort, zoo gloejende zoo vars ...
Wat wilt ghij, dat een boer die met zijn grooven aessem
En lucht nae swaere spijs, onhebbelijk bewaessem?
HOOFT, *Ged.* 1, 250.

IV) Met betrekking tot eigenschappen, hoedanigheden.

1) Van personen. Log, lomp, plomp.

a) Met betrekking tot opvoeding en beschaving. Boersch, ruw, onbeschaafd. || Grof, Boers. *Rude, Rustique, Rustaut*, V. D. ENDE. — Zijn Boert, aan grof gemeen zoo vaak Te afzigtig naakt vertoond, STARING 4, 92. De grove tent der grove Lappen, BEETS 3, 129. Om, tot vreugde van het grofste publiek, ongedeerd en met zwier kaaksmeten en schoppen te ontvangen, op de stellaadje ... eener kermistent, SLEECKX 8, 9.

hy (heeft) lieuer te leuen
Als een vanden Philosophen dienaren,
Dan als een groff Coninck vande Barbaren.
HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 104.

Sal dan de grove Mof dit schoone land besayen?
En sal de wreede Wael dees vruchtbaer ackers mayen?
V. BEAUMONT 33.

B. ... hij wort seker hoe langer hoe grover....
V. 'k Kenme niet versinnen, waerom ic de Vent toch mocht [aenslaen
Sulcken Deen *enz.*
B. Sulcken plompen Drent, een mensch so bot en onbeschoft.
COSTER 15.

— Met eene bepaling afhangende van het voorz. *van* en aanduidende in welk opzicht iemand ruw, onbeschaafd is. || Onder een ruwen hoop, grof van taal, gemeen van manieren, woest en zedeloos van gedrag, BEETS, *St. Uren*, 2, 184.

— Spreekwijze. *Elk bij 't zijn; grof bij grof, en fijn bij fijn*: ieder blijve —, pare in zijn stand en staat; boer bij boer, adel bij adel. Zie V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 56; HARREB. 1, 191 *b*.

b) Met betrekking tot bewegingen en manieren. Lomp, onhandig, ongemanierd. || Ik heb wel in bescheiden en zeer beschaafde lieden eerlijke, en in plompe en grove lomperts valsche menschen gevonden, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 192.

Coomt een Plompaert bot en grof
die hem (*een bloem*) meynt te Rocken of
quest sijn hant licht aen de dooren.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 272.

c) Met betrekking tot het verstand. Bot, dom, onvernuftig, stompzinnig. || Grof. dum. in D. Dul, *Teuthon.* Grof, bot, on-verstandigh, KIL. —

Zoumen ons grove Hollanders de scherpzinnighe besluyt redenen des Redekavelinge ... in onz' onghe-slepen taal konnen leeren? *Kort Begrip*, 1, 100. De grove plompe lieden, en niet de groote geleerde mannen hebben de wetenschap de Havens in ende uyt te zeylen, ende hun schepen van de gronden te wachten, daer *enz.*, VISSCHER, *Sinnep.* 15 *a*.

Ey esel, arme beest, on-abel, bott en groff,
Wat gingh u over, dat ghy u begaeft in 't Hoff?
V. BEAUMONT 154.

De heyligheyd hing noyt in kostelijcke stof;
Al was de Tempel gants van louter goud gegoten.
Gesmeed van diamant. wie anders denckt, is grof.
VONDEL 3, 92.

d) Met betrekking tot mondelinge bejegening. Onbeleefd, onbeschoft, brutaal. || De onheusche taal van den groven Gansendonck, CONSC. 3, 336 *b*.

Jas, ghy geeft u voor kluchtigh uyt,
Maer ghy en sijt niet als een guyt,
Onguyr, en vuyl, een rechte potter
Een ongesoutte, grove spotter.
V. BEAUMONT 59.

— *Grof zijn* —, *worden*: hondsch, verregaand onbeleefd of beledigend in zijne uitdrukkingen. || Ik dacht, man, dat gij misschien grof en onbeschoft tegen een nederigen onbekende hadt durven zijn, maar dat *enz.*, SCHIMMEL 2, 129 *a*.

— *Hij is te grof* (*om hem*) *met bezems* (duidelijker: *met kuikens*, *kiekens*, d. w. z. zachte bezems) *te schrobben*: zachte terechtwijzigingen baten bij hem niet. Zie HARREB. 1, 54 *a*; 3, 127 *b* en verg. MEYER, *Spreuk.* 37.

e) Met betrekking tot iemands gevoel: niet fijn gevoelende, „ruw bewerktuigd." || De ... kleinigheden, waardoor de grovere man zoo licht een fijngevoelend vrouwenhart wondt, BOSB.-TOUSS. 2, 96.

f) Bij qualitatieve benamingen. Groot, erg in zijne soort. || Dat vele grove eters, onder de boeren, zelden verzadigd zijn, BERKHEY, *N. H.* 6, 156. Ik moest mij zelve wel zeer min kennen ..., indien ik tot de grove zondaressen behoore; maar al maakte ik mij niet aan zware misdrijven schuldig *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 315.

— *Grove gek*, *grove nar*: groote gek; aartsgek. || O bloet! dat is een groove nar, Wat breekt die gek al wind, VOS, *Pekelh.* 13.

Het hanght de Gecken aen; sy willen, grof of fijn,
Van Knechten Meesters, en van Meesters meerder zijn.
HUYGENS 2, 139.

Een Cimon dom van brein; een' van uw' groofste gecken,
Een' die meer malligheids huist onder 't viltendack,
Dan in de zotskap oit van een' Chorebus stack.
DE DECKER 1, 205.

g) In min of meer komische tegenstelling met *fijn* in den zin van: femelend, kwezelachtig. Ongodsdienstig; losbandig. || Hy is zo grof als zijn zuster fijn is. *Il est aussi dérèglé que sa soeur est dévote*, HALMA.

— *Fijn in de boeken En grof in de hoeken*, HARREB. 1, LXI.

— Als manl. znw. *De fijnen zijn de mijnen, zei de duivel, en de groven komen van zelf*, HARREB. 1, 260*a*.

h) *Grof in* (*zijne*) *eischen zijn*: buitensporig; zeer veel eischend. || Mevrouw L. behoort wel tot de fijnen, maar zij is grof in hare eischen, BOHNBEETS, *Onze Buurt*, 223.

2) Van zaken.

a) Ruw, lomp, plomp, in naar het verband onderscheidene opvattingen.

α) Van werk. Ruw, onaanzienlijk, „vuil." || Eene linnenmeid voor de wasch en de naaikamer en eene werkmeid om het grove werk te doen. — Virgeron en zijne vrouw ... doen het boeren- en grof huiswerk, *Wildsch.* 5, 383.

Schaam 't grove brood, het grove kleed
En 't grove werk u niet.
DE GENESTET 1, 135.

— Ook van een ambacht, b. v. zulk een waarbij ruwe materialen of ruwe gereedschappen te pas komen. || Om van de ruwste of groofste (*handwerken*) te beginnen, DE DECKER 1, 110.

— Van het boerenbedrijf. Plomp.

't Land leven ben ik wars, de grove boerery,
En 't Schapen hoeden, Neef, past langer niet aen my.
KRUL, *P. W.* 3, 182.

β) Van iemands natuurlijke gesteldheid of natuurlijken aanleg. Ruw, ongevoelig, forsch. || De Vrouwen alhier (zijn) van grover natuer ende stercker complexien ..., dan de Vrouwen personen in onse Landen ..., want daechs ... na de baringhe haere Kindts, ... loopen (*zij*) achter straten, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 10 *a*.

γ) Van het verstand, den geest, het gemoed, den smaak, de zinnen en zintuigen. Ruw, stomp, niet fijn van waarnemings- of gevoelsvermogen. || Een grof verstand. *Hebes ingenium*, PLANT. — Inde ziele zijn vernuftigheydt met vaste gedenckenisse... Daar is mede het aangheboren grof begrijp ende onvaste gedenckenisse, COORNHERT 1, 281 *a*. Den Engelen gelyk ... die door groove zintuigen geen berichten ontvangen, *Leev.* 1, 236. Deeze Menschen grenzen zo naar aan het Dierenryk ...; hunne zeeden zyn zo grof als hun smaak; hunne genietingen zyn geheel zinlyk, 6, 91. Er is toch veel in haaren dienst (*van de Roomsch Katholieken*), dat nuttig werkt op de groove menschelyke zinnen, *Bleek.* 1, 310. De gedachten, de beelden ..., die zy met hun grove, lompe zintuigen, en dikke, dierlijke en onvluchtige geesten niet bereiken of niet doordringen kunnen, BILD., *Meng. en Fr.* 85.

Die Chimons grove sinnen,
Van boersheit raeuw kan wenden tot hoveren.
HOOFT, *Ged.* 1, 74 (*van een meisje*).

Wy vonden 't grover hart van onze stamgenooten
Voor d' invloed onzer zorg vereeld en toegesloten.
BILD. 2, 362.

Dat volk is slechts tot arbeid goed,
Zyn grove geesten houdt het wakker,
Al zwoegend op zyn' groenen akker.
LEDEGANCK 153.

δ) Van begrippen en denkbeelden. Ruw, onduidelijk, oppervlakkig. || Dat ... haare denkbeelden van het onreine ... zo grof (zyn) als haare begrippen van alle andere dingen, *Leev.* 4, 83.

ε) Van woorden, uitlatingen enz. Ruw, onbeschaafd. || De agent stoot de vrouw met een paar grove woorden hardhandig terug, KNEPPELH. 12, 111. Judocus ... sprak een zoo grof woord, dat menige boerin in stilte het teeken des kruises maakte. Hij bemerkte den slechten indruk van zijnen onbeschoften uitval, CONSC. 4, 123 *a*. Er klonken grove woorden, er viel een vuistslag op de tafel, LOVELING, *D. E.* 105.

— Ook: onbeschaafd in den zin van: onkiesch, vuil.

Al neemjet nou so nauw dat ick soetsapig pract,
Ick hebb' den dagh ghesien jy spraeckt wel and're dingen,
So slordich en soo grof dat sy my teughen stinghen.
BREDERO 3, 71.

ζ) Van eene aardigheid. Plomp, ruw, niet geestig, niet puntig, niet fijn. || Als Bilderdijk geestig en luimig wilde zijn, ... werden zijne aardigheden grof en zijne beelden gezocht, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 128.

η) Van geschrijf. Plomp, ongegeneerd.

Schrijf recht en slecht, al is 't wat grof.
BEETS 3, 14.

ϑ) Van de wijze waarop iets geschiedt of van de manier van te werk gaan. Ruw, plomp, nog onvolkomen. || Onde statige ende graeuwe hoofden, die my niet alleenlijck tgheslachte vanden inventoor alhier maer oock diens name ende toename dicwils ghenoemt, d' eerste grove maniere van drucken vertelt, ende des alder eerste printers wooninghe metten vingheren eertijts ghewesen hebben, COORNHERT, *Cic., Van de Plichten* (1ste uitg. 1561), *Opdr.*

ι) Van bedrog. Niet fijn in elkander gezet, plomp, in 't oog loopend. || Grof en fijn en ... zoogenaamd vroom bedrog, BEETS, *St. Uren*, 6, 218.

κ) Van lusten, begeerten, genietingen en derg. Ruw, vleeschelijk, laag.

Van het grof vermaak der zonden ...
Was de ziele wel ontbonden.
CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 31.

door Agnes lieflijk wezen
Van ver bestraald smaakt hij wat grove lust
Niet geven kan!
STARING 2, 47.

λ) Van een prikkel tot genot. Ruw; niet verfijnd; niet „uitgezocht". || Die doffe moedeloosheid ..., waaruit alleen de grove prikkel van geestrijke dranken hem voor eene pooze scheen wakker te schudden, TEN BRINK, *Rom.* 1, 116.

μ) Van een bewijs, eene proeve, een staaltje. Tastbaar, in 't oog springend, zonneklaar. || Wilt ghy noch een groffe en tastelicke proeve van deze herssenlooze dulheyd? DE BRUNE, *Embl.* 20. Bewyzen bekwaam om dusdanigen over te halen, moeten, om zo te spreeken grof en lighamelyk zyn, V. EFFEN, *Spect.* 12, 163.

ν) Zeer ongewoon, van een gevecht. Ruw, verwoed. || Het gevecht gaet aen, dat metter tijt wert grover, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 168.

ξ) Als onz. znw. *Het grof, het grove*, in de uitdrukkingen

— *In 't grof*: niet nauwkeurig, niet wel omschreven; in 't algemeen. Verg. *in het ruwe.* || Thomas de Aquino seght, dat onse Heere met dat eerste woordeken *Hoc*, dat is te seggen Dit, niet sekers aen en wijst, maer wilt slechts in 't grof segghen: Het ghene dat hier onder de gheduente des Broodts is, het zy dan wat het zijn wil, is myn Lichaam, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 83 *a*).

— *Bij den groven.* Bijwoordel. uitdrukking: grovelijk; rauwelijks; plompweg.

Hoe kan dit logen zyn? ten staet niet te geloven,
Dat yemand deze list versiert heeft by den groven,
Noch dat den kloeken hoop van alle plaets en' tijd
Het oordeel in dit stuk sou' zyn geworden quijt.
DE GROOT, *Bewijs*, 5.

b) Groot, t. w. ongemeen of buitengewoon in zijne soort, hetzij in gunstigen, hetzij (gelijk meestal) in min of meer ongunstigen zin.

α) Zonder noodzakelijk ongunstige bijgedachte. Groot, aanmerkelijk, aanzienlijk, zwaar, hevig. || Om niets onbeproeft te laaten, wyzen zy den Regeerderen d'onvermydelykheit des jux, ende, in geval van weederstreeven, groover onheyl aan, HOOFT, *N. H.* 835.

(*zij*), daer ik of
Wt droefheit grof,
In weelde verheven ben.
HOOFT, *Ged.* 1, 61.

Ander verborgentheen en van belang veel grover
Vertrouw iek in geen brief. Denckt ghij die self eens over.
1, 146.

— *Grove reparatie*: zwaar, aanzienlijk, van belang. || De vruchtgebruiker is alleen verpligt de reparatiën tot onderhoud te doen. De grove reparatiën blijven ten laste van den eigenaar, ten ware *enz., B. W., a.* 840. Als grove reparatiën worden aangemerkt: Die van zware muren en gewelven; De herstelling van balken en geheele daken; De geheele herstelling van dijken, *enz., a.* 841.

— Van eene tegenstelling. Kras, schril. || Die grove tegenstelling tusschen licht en duisternis, waarheid en leugen, PIERSON, *O. Tijdgen.* 4.

— Van „dieverij": in 't groot, of bij wijze van handwerk.

De grove dievery is schande,
Dog elk geeve acht op fynder graad.
LUYKEN, *Overvl. H.* 199.

β) Met meer bepaald ongunstige beteekenis. In verschillende meer of minder vaste verbindingen en staande uitdrukkingen.

— Van belastingen: buitensporig, overmatig. || Grove imposten (*in eene woordspeling met* grove laakens), DE LA COURT, *Welv.* 58.

— Van onrecht, ongelijk, aanmatiging en derg. Schreeuwend. || Iemand grof onrecht aandoen. — Hoe zoude ik dat kwijtschelden, dat groffe ongelijk! BROES, *Leerr.* 2, 26 (zie ook 2, 249 * en 3, 167).

J. Ghy weet wel, hoeze zijn van outs op hem gebeten.
R. Maer niet tot moordens toe. wat grover onbescheit!
VONDEL 3, 747.

zoo grof een onbescheit
Van godtbeloven hiet by hen vermetenheit.
9, 597.

— Van gebrek aan smaak. Ongehoord; ergerlijk.

Hoe! in deeze achttiende Eeuw, in deez beschaafde tijden,...
Nu, een gebrek van smaak, zoo grof, bij ons te vinden!
DE LANNOY, *Nag. Dichtw.* 37.

— Van hartstochten en derg. Brutaal, onbeschaamd. || Grove zinnelijkheid. — Ik voel wel, dat ik mij den schijn geef van een grof égoïsme, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 15.

haat ge uw broeder, dus vernederd in 't gewaad
Der grove dierlijkheid, die reiner geest versmaadt?
BILD. 7, 111.

— Van vleierij. In 't oog loopend; onbeschaamd. || De vleierij ... was te grof, en bovendien mislukt, R. LOVELING, *N. Nov.* 35.

— Van eene dwaling, eene vergissing. Schromelijk, ongehoord; ook zelfs: ergerlijk. || Een grove dwaling. *A gross error*, SEWEL. — De grove vergissing, die straks aan Barnabas en Paulus de bekranste offerdieren doet toebrengen, BEETS, *Paulus*, 57.

— Van eene fout, een misslag. Schromelijk; onvergeeflijk; ergerlijk. || Er zijn in de kunst der opvoeding weinig grover fouten, dan deze, V. D. PALM, *Sal.* 7, 320. Dat „hoogwelgebore vrouw" zonder *n* een fout is, zoo grof en leelijk, dat *enz.* BEETS, *Versch.* 1, 7 (zie ald. ook 6).

datte groofste fout
Niet en worde toe eschreve
Diese niet en heyt bedreve.
HUYGENS, *Ged.* 1, 205.

— Van een verzuim. Schromelijk. || Wij hebben ... nog een grof verzuim goed te maken, VISSERING, *Herinn.* 3, 361.

— *Grove nalatigheid*; *grove schuld*: schromelijk; onvergeeflijk; strafbaar. || Met hechtenis van ten hoogste zes maanden worden gestraft de hoofden van ministerieele departementen aan wier grove schuld te wijten is, dat *enz., Wetb. v. Strafr., a.* 356.

— Van ongepaste of ongeoorloofde uitingen, daden en handelingen. Buitensporig; kras; zwaar; ongehoord; onbeschaamd. || Heinrick Claes Adriaenszoon

... over sekere grove excessen tegens de Heeren Commissarissen op de verpachtinghe ... bedreven, alhier ... in hechtenisse, HOOFT, *Br.* 1, 51. Philips ... was ... noch beruchtight geweest met een merklijk en wel grof ooverspel: te weeten, dat hy Donna Eufrasia voor boel in huys gehouden had, HOOFT *N. H.* 732. Men zoude gedagt hebben de grofste onbeschoftheid te begaan, als men *enz.*, *Onderzoeker*, 1, 414. De beleedigingen, die gij mij hebt aangedaan ..., zijn zoo grof, als *enz.* LOOSJES, *Bronkh.* 6, 69. Schoon hij wel somtijds eenige platjes-kuren uitvoerde, die wat te grof waren, 6, 233. Buitensporigheden, mishandelingen en grove beleedigingen, door den eenen echtgenoot jegens den anderen begaan, *B. W.*, *a.* 288. Allerhatelijkste artikelen, vol grove personaliteiten, *K. Zev.* 5, 120. Waarbij 't gemeene volk ... de grofste buitensporigheden pleegde, TER GOUW, *Volksverm.* 276. Grove verwijten, SLEECKX 16, 41. Grove brooddronkenheden, HARTOG, *Spect. Geschr.* 99.

— Desgelijks van zonden. || Ghy waert met grove sonden Verknocht, STALPERT V. D. WIELE, *Pantheon-uitg.* 122. Ja 't grofste lasterstuck wort met een kus geboet, VONDEL 3, 847. Hij (*onze dominee*) ... ignoreert, als het ware, al wat tusschen ons en de grove zonden ligt, LINDO 2, 55. Twee grove doodzonden, BERGMANN, *Nov.* 102.

Hoe langher dat men leeft hoe meerder grove sonden
Door 't langh gebruyck van 't quaad in haar dan word [bevonden.
HOFFERUS 70.

— *'t Is* (*al te*) *grof* (enz.): kras, vermetel, onbeschaamd; „hoe durft iemand het (zoo iets) doen, — zeggen." || 't Is wel wat grof, maar ik moet 'er toch om lagchen, zoo vergeleek hij laatst, zijn oude dikke schommel van een moeder ... bij een half vat op eene bierstelling, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 43. „Ik hield u bij den eersten aanblik voor ... Voor een boschwachter die kiespijn had"... „„Dat 's grof"", sprak zij eindelijk, BOSB.-TOUSS. *Maj. Frans*, 65.

Vrou Isabel hier op: genoegh, dit luyd te grof,
De tijd wat anders eyscht als lasteren en kijven.
VONDEL 2, 612.

De Secretaris is wat slof.
Hij had de wet in zijn bewaring
En is ze kwijt — o 't is te grof.
D. J. V. LENNEP 131.

— Van een vloek. Zwaar, ergerlijk, godslasterlijk. || Hij smeet de deur toe met een groven vloek.

— Van een leugen. Groot, „dik", onbeschaamd. || Een groffe leugen, MOLEMA 136 *a*. — Mad. Mont-Athos had een sterk vermoeden, dat Pedaal haar een grove leugen vertelde, *K. Zev.* 3, 252. De naïveteit waarmee vaak .. de grofste onwaarheden worden staande gehouden en aangenomen, MULTATULI 1, 165.

gelijck der Goden tolck
Dees grove leugens veylt voor waerheyd aen het volck.
VONDEL 2, 365 (zie ook 3, 75).

— Van een verdichtsel, eene fabel. In 't oog loopend onwaar. || De menighe ende grouve ghesochte fabulen der Griecken ende Latinen, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 16. Eene van de groufste fabulen die bij de Griecken ghedroomt is, 22.

— *Grof en groot*: hevig, erg, verbazend, ontzettend, ergerlijk. Verg beneden bij **II**, II, 2). || Hij verteert zooveel geld dat het grof en groot is. 't Is grof en groot, zoo kan hij liegen. Hij verdient met zijn handel veel geld, da's grof en groot (zie MOLEMA 136 *a*).

'K heb dreygen grof en groot, en heete oploopentheden
Uws vaders eertijds wel met koelen moed geleden.
VONDEL 2, 249.

Die eens met deze pest (*de afgunst*) zijn hert heeft in- [genomen,
Het dunckt hem grof en groot, wat ander' oyt bekomen:
Eens anders land en ougst is altijds meer gelaen, (enz.).
DE BRUNE, *Embl.* 333.

— *Het grof en groot hebben*: alles in overvloed hebben, SCHUERM., *Bijv.*

II) Bijw.

1) Van wijze. — 1) Op niet dunne wijze, dik. Verg. de bet. **I**, I, 3, *b*). || Adieu Jan ghy sneedt die kaes te grof, VISSCHER, *Brabb.* 114. Sy (blanketten) sich ... soo grof ... als of een Janpottagies-gek sijn bakhuys met meel bestrooyt had, STRUYS, *Reys.* 152.

In somma, 't was al diefachtich tot de klieren toe diese [(*de koks*) an hadden,
Die besmeert van kladden en kliecken waren soo grof,
Dat, watter iens anraeckte, dat kreeghjer niet of (*enz*).
HOOFT, *Ged.* 2, 304.

2) Niet fijn, in verschillende opvattingen. Verg. de bet. **I**, I, 3, *c*) en *e*).

— *Grof spinnen*, *grof schrijven*: zoodat dikke draden, dikke letters ontstaan. || Grof spinnen, *filer gros*, MARIN. Gy schryft al te grof ... *vous faites de trop grosses lettres*, Ald.

somtijds met de pen te speelen,
Te teekenen kerken en kasteelen,
Daar bij schrijven grof en fijn,
Dat kan (God-lof!) nog heel wel zijn.
LEEGHWATER aangeh. in *Haarlemmermeer-boek*, uitg. 1838, 15.

— Zegsw. *Gij spint te grof*: gij maakt het te bont; gij gaat te ver. Zie TUINMAN, *Spreekw.* 1, 259.

— *Hij is grof gesponnen en los gedraaid.* Van iemand die er uiterlijk sterk uitziet, maar innerlijk zwak is (zie V. DALE).

— *Grof malen*, — *stooten* enz.: zoodat groote (geen fijne) korrels ontstaan. || Neemt rooden peper, lange peper, Caneel, spicanardi ... ende poedertse seer grof, *Koockb.* 62. Een hantvol Lupijnen, grof gestooten, een hantvol Ruyte, Peper, grof gestooten, BATTUS, *Handb. d. Chirurg.* 112 en 113.

3) Op eenigszins ruwe, harde, krachtige, forsche wijze. Verg. de bet. **I**, III). || Men treckt maar by de schel, of men roept maar wat grover, BREDERO 1, 327. Hij ... geboodt de kinderkens hunne handen ... te wasschen: en siet, uyt het plaeyeren in het water, daar d'een grover mede te werck gongh als d'ander, heeft hy weten te onderscheyden d'een van d'ander, POIRTERS, *Mask.* 323.

De faem recht voor haer sweeft, en blaest nu fijn, nu grof,
Door silvere basuyn, wiens klanck is enckel lof.
VONDEL 2, 543.

Het Spinwiel en de Veel schijnt schier een dingh te zijn:
De recht'hand roert het werck, en doet alleen de snaer gaen,
De slincke doet het werck, dan eens grof, dan eens fijn.
HUYGENS 2, 58.

4) Op lompe, plompe, domme wijze. Verg. de bet. **I**, IV, 2, *a*).

Wie glimpigh mommen wil, die momme niet soo grof.
VONDEL 7, 92.

5) Op onhebbelijke, brutale wijze. Verg. de bet. **I**, IV, 2, *b*, *β*).

Hoe zy meer riep, en kermd', en badt,
Hoe dat hy dwong en drieschte grover,
Tot dat de' Heylloose lust was sat,
En gaf zyn hart der wroeghinghe' over.
HOOFT, *Ged.* 2, 229.

Ontferm u, ontferm u over
Ons allen, ieders smaet:
Noch hoont ons de rijcke grover
Door trots, en overdaet.
VONDEL 7, 525.

6) *Grof gaan*, (soms *loopen*; zie onder 4).

a) Van personen. — *α*) Op ruwe wijze te werk

gaan, en wel in de bepaalde opvatting van: rijkelijk toetasten, ruimelijk huishouden, het er goed van nemen; vandaar ook: goede sier maken; „de bloemetjes eens buiten zetten".

Miester wiljer deur wesen? hoe gaeje dus grof!
Een hiel penning aen sagheles om de vloer te bestroyen?
HOOFT, *Ged.* 2, 287.

R. .....'tquammer al ruymer om
By haer moertje saligers leven; o dats ien wiet schiel....
G. Maer wat seyd'er Warnar-buur toe datje soo grof gongt?
R. Och as hyer noch om deynckt hy huylt as ien hof hongt.
2, 332.

Kom an mijn groote maat, wy sellen tavent geweldich grof [gaan,
Met Gosen, met Floris, met Jochem, met Meles en met Frans
Dit is by gut gien kijeren spul, daar gaan ouwe hoeren [aende dans.
BREDERO 1, 391.

De luy werpen nou so niet over, sy bestellent nou met [duytjes,
Die wel eer guldens gaven; doe ginge de vaars grof
Trouwen 't is nou een duere tijdt, 't macher nou so niet of.
2, 198.

β) Raw, lomp te werk gaan, t. w.: zich onbeschaamd gedragen, brutaal zijn.

Die saecken heeft te vorderen in 't Hoff
Sy onbeschroomt, al gaet hy soo wat groff,
Sijn voorhooft sy dick ende hert van vel,
Op dat hy, sonder schaemt, een ander quell.
V. BEAUMONT 206.

Th. Wat God seghen de Liefsten, is de Kar allien an je [gat gebongen?
Daer benne mier Advocaten, rechtevoort bender wel [soo veel Jongen,
Die oock wel weten waer Oost leyt; hoe wilje soo [grof gaen,
Men Vrient Spiering doet de Kabbeliau wel of slaen,
Je binter allien niet, verstaje dat wel vaer?
COSTER 41.

δ) Van zaken. Kras toegaan; hoog loopen; ver gaan. || 'T rooven, 't rantsoenen, ging uit de kerf; en de volgende quellaadje zoo grof, dat de meeste burghery de plaats ... verliet, HOOFT, *N. H.* 882.

lichtgeloovende ouden,
Die gedroomde steden bouden.
Dat verzieren ging te grof.
VONDEL 9, 236.

— Met betrekking tot handel en spel. Om grof geld, om groote bedragen. || Deze Tulpnegotie ging zo grof, dat men besteede ... voor een Admiraal Liefkenshoek 4400 Guldens, SCHREVELIUS, *Harlem.* 211. Het Verkeerspel ... ging, gelijk ook het Tiktakken, heel grof, TER GOUW, *Volksverm.* 381.

— *Het gaat er grof*: men tast er ruim toe, men ziet op geen geld.

Komter dan (*bij de lichte vrouwen*) een snoeppert die half [is beschoncken,
So schrijftmen twee voor een, dan gaetet daar heel grof,
Men lickerpot om strijt, het macher dan wel of.
BREDERO 2, 110.

— *Het gaat* (*loopt*) *wat grof*, — *te grof*: wat te ver, te kras, te spaansch. || Indien maar die koddigheden de wetten der zedigheid niet te buiten gaan; en al liep'er al eens een weinig van St. Anne onder ..., daar is meê niet veel aan verbeurt, als 't maar niet te grof en gaat, v. EFFEN, *Spect.* 3, 49. Tusschen de Vorsten en Volkeren moeten, ter beslissing van eenig geschil, als het wat grof loopt, eenige honderd duizenden worden doodgeslagen, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 132.

Nu heeftse witte schoentjes aen, ...
Sy draaght oock Leopoldus stof,
Waarachtigh, Griet, dat gaat te grof.
Wie meynje dan wie datje bent? ...
Foey, dese hoovaardy die stinckt!
POIRTERS, *Mask.* 215.

— Zegsw. *Het gaat te grof als de boeren het bemerken*, HARREB. 1, 70 *a*.

— **Aanm.** De uitdrukking *grof gaan* van de zee is reeds bij **I**, I, 3, *a*) behandeld (zie kol. 888).

7) *Het* (*te*) *grof maken*: het te erg maken, te ver gaan, zich te veel veroorloven, hetzij in woorden of in daden. Soms met eene bepaling, aanduidende *waarmede* of *waarin* men te ver gaat enz. Verg. *het* (*te*) *bont maken* (Deel III, 370). || Hy maakt het te grof met koopen: hy koopt te veel, HALMA. Het te grof maaken, te bont maaken. *En faire trop, en dire trop, aller trop loin, outrer le plaisir etc.*, MARIN. — Ghy maacktent daar na noch so grof Dat ghy u boelschap noch dorst brenghen voor myn ooghen, BREDERO 2, 95. Ontsteeckt de droes een kaers, al maeckt hy 't al wat grof, ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 171. Ik hoop maar, dat ik het niet te grof zal maken met snappen, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 67.

haer armen (*van Jans wijf*) zijn tot den elleboogh of,
Nu machse hem niet smijten, als hy 't maeckt te grof.
VISSCHER, *Brabb.* 18.

Ghy zijt, 't is waer, jonck, schoon en ryck, ...
Maer wat? ghy maecktet al te grof
Met trotsicheyt, en eyghen lof.
V. BEAUMONT 81.

(Reael met Willougby) ... in onse rijcken sit,
En brande, en blaecke, en roof, en plonder, en verover,
Wacht na geen' beternis, sy maecken 't langs hoe grover.
VONDEL 2, 556.

In wien niet quaats en sien dees oordeloose gasten,
Daar hy 't nochtans so grof maackt dat zyt sien en tasten.
COSTER 283.

Als Staat, of Kerk maar van ter zyde wierd geraakt,
En 't niet te grof in ongeschiktheid wierd gemaakt, ...
Als 't geld gaf, wierd het ons (*den schrijvers voor het* [*tooneel*) zo euvel niet gerekend.
PELS, *G. en M. d. Toon.* 27.

Klein, klein kleuterken! wat doede gy in den hof?
Gy plukt er al de bloemkens af, gy maekt het veel te grof.
Nederl. Liederb., uitgeg. d. h. *Willems-fonds*, 2, 179.

Zie voorts nog b. v. CATS 3, 425 *b*; VONDEL 3, 64; *Leev.* 6, 241; KINKER, *D. en O.* 143.

II) Van graad. — 1) In hevige, buitensporige mate; danig, deerlijk. || Het waer zijn rechte loon: hy heeft het grof verkurven, VONDEL 3, 852. || Een slag die ... meer dan alle de voorige rampen drukte. Ik zie op het grof verlaagen der Munte, eene ongehoorde zaak hier te Lande, WAGENAAR, *Vad. Hist.* 4, 260.

2) In aanmerkelijke, aanzienlijke mate. || 't Scheelt grof, dat millioenen scheelt, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 1, 587.

— *Grof en groot* — gewestelijk ook *groven en grooten* — *verdienen, uitgeven* enz.: in groote mate; veel. Voor den in de tweede plaats aangehaalden vorm dezer uitdrukking zie *Navorscher* 10, 378 *b* en MOLEMA 136 *a*. || Gij kunt ook wel wat anders schryven, tot nut van vroome menschen, zoo als over de dood en de bekeering, ... en zulke boeken geeven groot en grof, dan ben je goed voor je kost, *Wildsch.* 6, 240. Ik vraag niet, dat gij van eerst af grof en groot verdient, ... Maar mettertijd zou ... de kleine zaak zich kunnen uitbreiden, SLEECKX 12, 43.

— *Grof zwanger*, hoog zwanger. || Hippodamas ... bonst zijn kint, ... grof zwanger, van een steenrots los in zee, VONDEL 11, 567 (zie ook 11, 358).

— Verg. hierbij de bijwoordel. uitdr. *Ten* —, *op 't grofste*. || Eener, ten groofste swanger, rukten zy 't kindt uyt den buyck, HOOFT, *N. H.* 290. Op 't grofste zwanger, OUDAAN, *Toneelp.* 241.

III) Van graad of van wijze, al naar men het opvat. In (op) krasse, danige, hevige, deerlijke, schromelijke of ergerlijke mate (wijze). Verg. de beteekenissen onder **I**, IV, 2, *b*, *β*) vermeld. || Doctoren seyt hy (en na mijn dunct en can hy 't niet te grof seggen) Benne maer bloets *enz.*, COSTER 515. Die eer gunnen haer de Hollanders wel al souwenser seer grof Bespotten, ja bot noemen, 531. Soo haal my hondert duizend duitze duikers, indien de Viand (*de Duivel*) niet binne onse Muiren en tuin is; zoo grof in gras-duinen gaande met houwen en hakken in Wynstokken en staaken, dat wy *enz.*, GALLITALO, *Rabelais*, 1, 105.

> Hy heeft soo grof gebancketeert,
> Land, huysen, renten al verteert,
> In een jaer was sijn goet gevlogen.
> V. BEAUMONT 95.

— *Zich grof vergrijpen*, — *bezondigen* en derg. || Want ik heb my grof, heel grof tegen de maatschappij bezondigd, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 11. Het (komt) my ongelooflijk voor, dat zij zich werkelijk zoo grof zou vergrepen hebben als uw schoonzuster schijnt te denken, *K. Zev.* 4, 273.

> maer 'k heb hun wit verdoemt,
> Soo dra, als ick verstond, hoe grof sy sich vergreepen,
> Met den gevangen Graef op Engeland te scheepen.
> VONDEL 3, 347.

— *Grof liegen*, (*iemand*) *grof bedriegen*. || Dat is te grof gelogen. *C'est mentir trop grossièrement, lourdement*, MARIN. — Ik hoop ... dat zy het nog maar wat waarschynlyk zullen voorstellen! en niet al te grof liegen, *Leev.* 178.

> (*hij*) ... Wert staech als eerst bedroghen grof,
> Een ander bout der minnen hof
> In d' ooghen van een schoone vrou.
> HOOFT, *Ged.* 2, 91.

— *Grof dwalen*; *zich grof vergissen*, — *bedriegen*. || Gy mist zeer grof, wilt gy 't gebaande pad verliezen, PELS, *G. en M. d. Toon.* 35. Mijn Heer, gij doolt te grof, STIJL, *Tooneelp.* 188. Ik zou mij grof omtrent hem bedrogen hebben, zoo ik *enz.*, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 113. Alleen iemand, die geen geloof wilde slaan aan vrouwendeugd ... had zich omtrent Nicolette zoo grof kunnen vergissen, *K. Zev.* 3, 94.

> Ghy Schoolmeesters ghy dwalet seer grof,
> Wildy aen u Schrijvers begaen prijs en lof,
> Dat sy wel perfect leeren schrijven in corter stondt.
> VALCOOCH, *Regel der Schoolm.* 25 (uitg. SCHOTEL).

— *Grof spelen*, *winnen*, *verliezen*. || Grof speelen, om veel geld speelen, MARIN. — Een huis, dat berucht was door de brillante partyen en het grof speelen, *Leev.* 7, 246. Te speelen en grof te verliezen, was wel dra voor my het zelfde, 7, 247. Ja, man! daar viel in die dagen wat meer te winnen dan nu; de koningen durfden ... altemet eenige talenten afschuiven; en elk talent kwam ... nagenoeg op een *f* 2000: Hollandsch courant; zie dat won grof, FOKKE, *Verz. W.* 12, 98.

Koppel. *Grofaal*, *-band*, *-boon*, *-geschut*, *-grein*, *-ijzer*, *-kalk*, *-meel*, *-schilder*, *-smid*, *-tiend*, *-ton*, *-werk*, *-werker*, *-wild*, *-zand*, *-zee*, *-zinnelijk*, *-zouten*, *-zwanger* (zie die woorden).

— Voorts *Grofgaaf* (dial. *-geef*), bnw., van paarden: ruwweg gnaf; voor 't oogenblik gaaf genoeg (zie MOLEMA 136 *a*); *grofschut*: „*gros canon*" V. D. ENDE; *grofzif*, grove zeef: „*cribrum*, *excussorium*, *incerniculum*", KIL.

Afl. *Grofachtig*, *grofheid*, *groflijk*, *grofte*, *grovaard*, *grovelijk*, *groveling*, (zie die woorden); *grovig* (zie GROVIGHEID); zie voorts ook *grovinan* (*grovianus*).

— Voorts *Groofs*, in scherts gevormd om te rijmen op *hoofsch*; *op zijn groofs*, ruw, plomp, (verg. de bet. **I**, IV) („Tis met jou recht op sijn kalen adels ... Buyten ... een leurtgen, en onger 'thembt vol knopen, Of met een blauwe draet samen geregen op sijn Hoofs ... 'kwil seggen op syn *groofs*", COSTER 22).

— *Vergroven* (onz. ww.), grover (in de bet. **I**, I, 3, *b*, *γ*), logger worden („'t *Vergroofd*, 't verstoflijkt lijf wordt eenmaal afgelegen", BILD. 7, 109); ook (bedr. ww.): grof (in de bet. **I**, I, 3, *b*, *δ*), dicht maken; verdikken, verdichten („Wanneer ... de lucht ... het dunne *vergrove* (lat. *denset*) en het grove verdunne", VONDEL 5, 86).

Samenst. afl. *Grofbotter*, *-draadsch*, *-dradig*, *-korrelig*, *-ledig*, *-lijvig* (zie die woorden).

— Voorts *Grofdadig* (bijw.), geweldig, vervaarlijk, (MOLEMA 136 *a*); *grofharig*, met grof (in de bet. **I**, I, 3, *c*), dik, ruig haar („De dienaren op *grofharige* maar sterke bergpaarden", v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 2); *grofzandig*, uit grof (in de bet. **I**, I, 3, *e*) zand bestaande („Een hooghte ..., biggelsteenigh en *grofzandigh* lands", HOOFT, *Br.* 1, 170).

Samenst. *Grofgebouwd* (zie GEBOUWD); *grofgedakt*, *-gekarteld*, *-gespierd*, *-gezaagd* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Overgrof*, zeer grof (in de bet. **I**, I, 3, *a*) („O welcke schatten! o welck *over grof* ghewin Sal komen aengeweydt tot haere paelen in", HOOFT, *Ged.* 2, 267).

— In den overtreff. trap, met den 2^den^ nv. mv. van het vnw. *Al* (zie Deel II, 178) als eerste lid. *Allergrofst*, zeer bijzonder grof (in de bet. **I**, I, 3, *b*, *δ*) („Het is zeker, dat de handen veel scherper ... van gevoelen zijn, dan yetwes anders: nochtans bevestigen de natuurkenners ..., dat zy van 't *allergrofste* bloed bestaan", DE BRUNE, *Wetst.* 1, 42); in de bet. **I**, IV, 2, *a*) („De *allergrofste* zinnelyke vermaken", *Burg.* 175).

GROFAAL, znw., als voorwerpsnaam manl., als stofnaam vr.; mv. *-alen*; verkl. *-aaltje*. Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, I) en *Aal*, 6de art. (Deel I, 18). Aal, aalsoort met stompen kop (bij BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 227: *anguilla latirostris*), in tegenstelling met den aal met fijnen kop (*a. acutirostris*). || Grofael. *Anguilla procerior*, *decumana*, *Synon. Lat.-Teuthon.* Verv. op Bijl. II, Deel I, CLXXIII. — De soorten (*van aal*) sijn ... Grofaal om dat sij grof van Vis (sijn): Fijnaal of fijn van Vis *enz.*, WINSCHOOTEN, *Seem.* 1. Men onderscheidt ..., volgens van den Ende, ... te Arnhem, den aal in Fijnkoppen en Grofaal of Jankoppen, SCHLEGEL, *Visschen*, 87.

GROFACHTIG, bnw. Mnl. *grofachtig*. Van *Grof* met *-achtig*. Min of meer grof, niet zeer fijn. || Grofachtig. Wat grof, aan de grove kant, MARIN.

GROFBAND, znw. onz. (als stofnaam zonder mv.). Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, I, 3, *b*) en *Band*, collectief voor: hoephout, kuipershoepels. Een collectief met de bet.: grove, dikke, zware kuipershoepels; bij overdracht: vaatwerk dat met grof band beslagen is. (Verg. b. v. GROENLAK).

— *Grofbands pek*: pek in *grofband*, in fust dat met grof band beslagen is. || Dat de Kramers of kleyne Slijters ... niet meer t'effens in hare Winckels souden mogen hebben of inslaen ... als twee tonnen Grof-bants Pick, en drie tonnen Teer, *Gr. Placaatb.* 4, 723 *a*.

GROFBOON, znw. vr.; collectief. Koppeling van *Grof* en de bet. **I**, I, 3, *e*) en *Boon*, 1ste art., in de bet. 5). In den koffiehandel eene collectieve

benaming voor koffie die grof van boon is. Verg. KLEINBOON, RONDBOON. || Koffie ... Santos ... donkerkleurige gewasschen grofboon 100/6; rondboon *enz.*, *Handelsber.* in *N. R. Rott. Cour.* van 8 Jan. 1893, 1ste blad B.

GROFBOTTER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grof* in de bet. ▮, I, 3, *b*, *γ*) en *Bot*, been, met *-er*. Iemand met grove botten, grof gebeente. Ook wel overdrachtelijk: iemand die los in den mond is, die onvertogen taal spreekt.

GROFDRAADSCH, bnw. Samenstellende afleiding van *Grof* in de bet. ▮, I, 3, *c*) en *Draad* met *-sch*. Van hetgeen een groven draad heeft, — uit een groven draad of uit grove draden bestaat. || Grofdraadsch (brei-)katoen.

GROFDRADIG, bnw. Samenstellende afleiding van *Grof* in de bet. ▮, I, 3, *c*) en *Draad* met *-ig*. Van hetgeen grove draden heeft, uit grove draden bestaat. || Grofdradige stoffen, — weefsels.

GROFFEL — samengetrokken vorm van GIROFFEL, GEROFFEL —, znw. vr.; mv. *-s*. Wat de afleiding aangaat hetzelfde woord als fr. *girofle*, sp. *girofle*, *-fre*, venet. *garofolo*, ital. *garofano* enz. (zie KÖRTING, *Latein-Roman. Wtb.* nº. 1699), ontstaan uit gr. *καρυόφυλλον*. Een ouder vorm nevens het meer voorkomende *genoffel*, *jenoffel*, *karnoffel*. Gewestelijke benaming, in Belgisch Brabant voor *Dianthus Caryophyllus* L., den *anjelier*, fr. *œillet girofle* (in Belg. Limburg ook *groffiaat* geheeten), maar elders in Zuid-Nederland (nevens *groffelier*) voor den *violier* (*Cheirianthus*, fr. *giroflée*); zie SCHUERMANS en DE BO². Het woord werd ook (en zulks evenzeer in de Romaansche talen) toegepast op den *kruidnagel* (*Caryophyllus aromaticus*); zie daarover omstandiger bij GENOFFEL en verg. GROFFELSNAGEL.

Samenst. *Groffelsbloem* („Van de Ginoffelen, oft *Groffelsbloemen* (t. w. *anjelieren*)", DODON. 278 *a*); *groffelsnagel* (zie ald.).

GROFFELEN, onz. zw. ww.: *groffelde*, *gegroffeld*. Graaien, grabbelen. Verg. *Grobbelen* (in de bet. 1). || Groffelen (overal in tasten), DER KINDEREN, *Anal. e. Etim. Gronden d. Ned. Taalk.* 31; ... grobbelen, grabbelen, DE BO² 343 *b*. De hond groffelde achter het been. Naar iets groffelen, *Ald.*

GROFFELSNAGEL — GROFFELNAGEL, GROFNAGEL —, znw. m., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Groffel*, in de niet oorspronkelijke bet. van *kruidnagel*, in den vorm van den 2den nv. en *Nagel* (ook op zich zelf eene benaming voor den gedroogden bloemknop van den kruidnagelboom). || Groffelsnagel, *Clou de girofle*, PLANT. — Neem Gingber, Caneel, greyn, groffels Nagelen ende sofferaen, *Koockb.* 68. Groffels nagelen met ander daer bij hoorende Indiaensche bloemen, DODON. 1538 *a*. De bloem oft het schepsel van de vrucht heet in Neder-Duytsch Groffelsnagel, in Fransch *Gyrofles*, ende *Cloux de Giroffle*, om dat sy een hooft heeft als eenen nagel, met vier wtstekende cruyswijs ghevoegde tanden, 1539 *a*.

Zie ook SCHUERM. en DE BO² 343 *b*.

GROFGEDAKT, bnw. Hd. *grobgedackt*. Benaming van een (gewoonlijk achtvoets-)register in een orgel; het woord schijnt te moeten worden opgevat als eene koppeling van *Grof* (bnw.) en *Gedakt* (zie ald. en verg. *Gedekt*, de bet. 1) in dien zin, dat het dient ter qualificeering van een *gedekt* register, dat tevens *grof* (groot, wijd van mensuur) is. || Grof of groot, (hd.) *grob* of *gross* ... een bijvoegsel, dat betrekking heeft op de grootte of mensuur eener orgelstem; b. v. Grofgedakt, welk register gewoonlijk van 8 vt. is en een wijde mensuur heeft, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 1, 634.

GROFGEKARTELD, bnw. Koppeling van *Grof* (bijw. van wijze) en *Gekarteld* (zie ald. de bet. 2). Term in de plantenkunde. Van een blad. Aan den rand van grove (zie GROF in de bet. ▮, I, 3, *d*) kartels voorzien; lat. (*folium*) *grosse crenatum*. Verg. OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 61.

GROFGESCHUT (hoofdtoon op *grof*), znw. onz.; zonder mv. (als collectief). Koppeling van *Grof* bnw. en *Geschut*, hetzij in den zin van: werptuigen in het algemeen, hetzij bepaaldelijk in dien van: vuurmonden. Hetzelfde als grof geschut (zie GROF, ▮, I, 3, *a*). || Grof-gheschut. *Machinae ignivomae*, *tormenta aenea*, *bombardae maiores*, *tormenta muralia*, KIL. — De steenen, geworpen uit het grofgeschut, velden 't maxeloos werk, HOOFT, *Tac.* 441 (Kantt. *Balistis*: blyden). (Men) dreef ... hun brandende spietzen toe, uit het grofgeschut, *Ald.* (Kantt. *Tormentis*).

GROFGESPIERD, bnw. Koppeling van *Grof*, bnw. en *Gespierd* (zie ald.). Van het lichaam of van een persoon. Van grove (zie GROF in de bet. ▮, I, 3, *b*, *γ*), stevige, forsche spieren voorzien; krachtig; sterk. || Zwaait, maait, gy grofgespierde knapen! BILD. 8, 329 (*Hooimaand*).

> Of met grofgespierde leden,
> Vet van oly, vlug en sterk
> In het worstelperk te treden.
> SCHIM, *Bybel- en Zededichten*, 56.

GROFGEZAAGD, bnw. Koppeling van *Grof* (bijw. van wijze) en *Gezaagd* (zie ald.). Term in de plantenkunde. Van een blad: van grove (zie GROF in de bet. ▮, I, 3, *d*) (zaag)tanden voorzien; lat. (*folium*) *grosse serratum*. Verg. OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 61.

GROFGREIN — GROGREIN; ook in meer of minder Fransche spelling GROSGRAIN, GROSGREIN —, znw. onz.; mv. (in de bet.: soorten van *grofgrein*) *-en*. Mnd. *grofgrön*, *groffgrein*, mnl. *grofgrein*, *grogreyn*; verg. ook eng. *grograin*, *grogram*, *grogran*. Eene naar het voorbeeld van fra. *gros grain* (*grograin*) gevormde koppeling van *Grof* (in de bet. ▮, I, 3, *c*, *γ*) en *Grein*, 2de art.

1) Naar de oorspronkelijke beteekenis (verg. de afleiding van GREIN, 2de art. Een weefsel waarvan de grondstof, althans gedeeltelijk, van den zijdworm afkomstig is; eene soort van zijde dus; bij LITTRÉ 2, 1912 wordt *gros grain* nog voor deze eeuw als eene zijden stof vermeld. || Grof-greyn. *Subsericum*, *vestis cymatilis*, *subserica*, KIL.

2) Eene stof in namaak van het eigenlijke (zijden) *grofgrein* vervaardigd, eene grove soort van *grein* (in de bet. 2). || Grofgrynen, Ras, Stammetten, Bomme-zyde, Festymen *enz.*, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* VIII. Camelotten ende fijne grofgrijnen, 35. Saeyen, ... Grogreynen, ende verscheyden andere sulcke wercken, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 173. Dikdraadige Camelotten, gemeenlyk Grosgrains genoemd, CHOMEL, *Verv.* 3774.

— *Turksch grofgrein*: van geïmporteerd Turksch (kemelsharen) garen geweven; „*echt*" *grofgrein*. || Turckse grofgreinen, DE LA COURT, *Welv.* 136.

> Een bonsing of een knijn
> Dat zijn verachte voeren:
> Maar Russe zabels eel,
> Turx grofgrain, of fluweel,
> Draagen burghers en boeren.
> SPIEGHEL 229.

Afl. *Grofgreinen*, stoffel. bnw. („Een *grofgreyne* kasjack ... mit een paer versette mouwen", HOOFT, *Ged.* 2, 303; „*gros-grainen* schoenen voor het lawntennisspel", *Uit een sport-catalogus*).

— Zie ook het art. GROG.

GROFTREK, znw. m., mv. *-ken*. Eene vertaling van hd. *grober zug*. Benaming van eene groote draadtrekbank met sleeptangen. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 218. || Het gebruik van den groftrek, *a. w.* 1, 220.

GROFWERK, znw. onz.; zonder mv. (als collectief). Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, I, 3, *c*, *β*) en *Werk* (2de art.), vlas-, hennip- of touwpluis. Grof, ruw werk; in tegenstelling met het fijnere *witwerk*. || Andere kleine, niet nat mogende werde, Scheepsbouws-behoeften ... als Mos, Grov-, en Witwerk, Houte Nagels, ... Keggen v. YK, *Scheepsb.* 24. Den Bouwmeester oud Touw hebbende, en genegen sijnde, Grov-werk daar van te doen plucken, sal *enz.*, 51.

GROFWERKER, znw. m., mv. *-s*. Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, II) en *Werker*. Raffinadeur die alleen „grof werk", t. w. grovere suikersoorten in den handel brengt. || Sommigen (*der suikerraffinadeurs*) (werken) alleen op Broodsuikeren ter verzending, en hen noemt men fijnwerkers; en eene derde soort (t. w. *met de kandij-werkers mede*) zijn de grofwerkers, *Handw.* 11, 101.

GROFWILD, znw. onz.; zonder mv. Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, I, 2) en *Wild*. Eene collectieve benaming voor herten en reeën. || Grofwild. Het edel- en reewild. *Hochwild, Bêtes fauves*, VERSTER, *Proeve*, 60.

GROFZAND, znw. onz., zonder mv. Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, I, 3, *c*) en *Zand*. Bij zeelieden. Zand uit grove korrels bestaande op den bodem van het vaarwater.

GROFZEE, znw. vr. (mv. *-ën*). Koppeling van *Grof* in de bet. **I**, I, 3, *a*) en *Zee*. Zee (t. w. toestand van de zee) als er grove, hooge zware deining gaat; ook wel (met mv.): zware waterstorting (tegen of over het schip). || Grof-zee. Een zee, als de Baren hoog aenschieten, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*.

GROFZINNELIJK, bnw.; *-er*; *-st*. Koppeling van *Grof* in de bet. **II**, I, 4) en *Zinnelijk*. In hooge mate zinnelijk, ruw materialistisch. || Men moet de grofzinnelijkste beschouwingswijze hebben, om niet in de geschiedenis der kunst en der wetenschap den invloed der Voorzienigheid te erkennen, die *enz.*, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 187.

GROFZOUTEN, bnw. Koppeling van *Grof* en *Zouten*, verl. deelw., gezouten. Haring die met grof (in de bet. **I**, I, 3, *c*) zout gezouten is. Zie de aanhalingen. || (Er) moet ... in het zouten der Haringen onderscheid gemaakt worden; dus moet de zogenaamde Grofzouten Haring, welke tusschen St.-Jan en St.-Jacob gevangen wordt, met gekeurd grof zout ingezouten worden. De Fynzouten ... moet men in best fyn zout inpakken, *Haringvisscherij*, 22. — Het werk van de Plaets-knegt is, den Haring van hun Meesters getrouwelijk op te nemen, ... daer by te voegen of het Grof-zouten, Maetjens, Jacobi, Bartholomeus, Kruys, of Ylen Haring is, *Keuren v. Rott.* 4, 74 *a*.

GROFZWANGER, bnw. Koppeling van *Grof*, in de bet. **II**, II, 2) en *Zwanger*. In (zeer) hooge mate zwanger.

1) Van vrouwelijke wezens. || Mourdiasliger dan een grofzwangre boschboerin, VONDEL 11, 737.

2) Figuurlijk. Van geschut. Zeer zwaar geladen. || Dry werf donderens ... Met grofzwangre schutgevaerten, VONDEL 10, 377.

GROG (met uitspraak van de beide *g*'s min of meer op Engelsche wijze; de laatste *g* klinkt echter in de dagelijksche spreektaal gewoonlijk volmaakt als *k*: *grok*), znw. m.; het mv. (ong. *grogs*) niet in gebruik; verkl. *groggie* (*grogje*), mv. *-s*. Zekere drank, bestaande uit rum, arak, cognac of jenever — vroeger met koud — thans met heet water. *Grog* is eene verkorting van het Engelsche woord *grogram*, grofgrein, grogrein; immers (*old*) *Grog* was de bijnaam dien de Engelsche matrozen aan hun admiraal VERNON gaven, omdat deze bij zijn weder eene pij van *grogram* placht te dragen; daar hij in 1740 verordende dat de oorlam voortaan met water aangelengd zou worden verstrekt, werd die naam ook gegeven aan het door hem ingevoerde, bij Janmaat weinig in den smaak vallende mengsel. Zie BÜCHMANN, *Gefl. Worte*[15] 369. || Wilt gij een grogje of verkiest gij een glas toddy (*sterken drank met koud water*)? Grog van cognac. Grog van jenever: *apenmelk*. — Dat ... Janmaat ... recht heeft ... op zijn ration grog of jenever. v. LIMB. BROUWER 1, 26. De beide Heeren met de glazen grog voor zich, *K. Zee.* 4, 224. Er kwam wijn binnen voor de dames, en er werd grog gemaakt voor de heeren, BEETS, *C. O.* 155.

Aanm. Als zacht-smadelijke term wordt *grogje*, in studententaal, wel eens toegepast op personen, die om de eene of andere reden weinig „getapt" zijn. || Is die Y niet nog al een grogje? X schijnt mij een „dun" grogje te wezen!

Samenst. *Grogglas*: om grog uit te drinken; *grogsteen* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Cognac-, jenever-, rumgrog.*

GROGREIN. Zie GROFGREIN.

GROGSTEM — GROKSTEM —, znw. vr., mv. *-men*; verkl. *-metje*. Uit *Grog* en *Stem*. Stem, die ten gevolge van het gebruiken van grog (of andere sterke dranken) heesch of schor is geworden; bij uitbreiding ook toegepast op een van nature heesch, schor stemgeluid.

GROL (I), znw. m.; mv. *-len*. Verg. *Grollen*. Een persoon die grolt, in verschillende opvattingen.

1) Iemand die knort, gromt, bromt; knorrepot. || Grol. Die veel grolt en knort, een lastig en norsch mensch, DE BO[2] 344 *a*.

— *Oude grol*: alberisper, vitkous, kniesoor.

En soo 't de mans verbien (t. w. *het hoopen van sieraden*),
[een Weireld vol gekijfs.
't Is eenen Deyn, een Loer, een Lijs, eenen sonder vreughden,
Eenen Grimmer, n'en drooghen troost, eenen mot ver-
[beeghden
Eenen Suffer, t'hooft vol Muyse-nesten, eenen tarp-bel
Een Kakeloer, een Graver, een vrouwenhater, een wreet
[grol:
Ick mach wel beklaegen, seggen sy, dat ick een vrau heb.
OGIER, *Seven Hooft.* 28.

Hoeie struten roepen 't samen:
Siet den Ouden Grol eens aan,
Hij behoorde sich te schamen
Dat hy rijdt, en 't kindt laat gaan.
POIRTERS, *Mank.* 284.

2) In 't bijzonder, in toepassing op iemand die ongemakkelijk, ongeregeld, hakkelend, stotterig, onbevallig spreekt of schrijft; vervolgens ook: hatelijk spreker of schrijver (pamflettist). || Grol. *Odiosus orator aut scriptor, incondita aut inconcinna: inamoenus, salebrosus: auctor sordidus, proletarius, capite census*, SIL.

„Jae, Jorek is wel een deftigh Advocaet,
„De siechtste niet die voor den Hove staet":
„Hoe? Jorek, die grolt, die niet en weet te spreecken,
„En blijft zoo dick, verwert, in 't pleyten steecken,
„Of ongeschickt om ander valk in 't woordt,
„En al de Rol met onbeswaytheyt stoort?"
V. HAECHT 128.

GROL (II) — GROLLE —, vr., soms ook m.; het mv. niet in gebruik. Mhd. *grolle*, nhd. *groll*; verg. ndl. *grul* (DOORNK.-KOOLM.). Verg. *Grollen*, knorren, morren, Misnoegen, wrevel, wrok, haat

(*over* iets, *tegen* iemand), Thans verouderd. || Groll. Haine, rancune. *Odium, simultas*, PLANT. (ook bij KIL.: *Ger. Sax. Sicamb.*). — Heeft hy (*God*) sijn onuytsprekelijcke Liefde tot ons nyet bethoont, als hy sijnen beminden Sone in den Doot gaf voor ons? Laat die vyandtlijke grolle (*tegen God*) doch eens uit onse Herten ghenomen werden, COORNHERT 1, 229 *d*.

Groetje maer eens u ghebuere,
Comptje t'huys wat naer u uere,
Lachtje niet wanneerse lacht,
Iockje niet ghelijck ghy placht,
Stracks sal grol daer comen woonen.
GESCHIER, *Proefst.* 265.

Mijn goede pijp, uw blauwe rook
verjoeg zoo menig hatelijk spook, ...
zoo menigen haat, zoo menigen grol,
waar 't harte van zwol.
VUYLSTEKE, *Ged.* 2, 66.

Aanm. Bij HOOFT, *Ged.* 1, 225 schijnt *grol* in eene meer verbale opvatting genomen te moeten worden, t. w. als het wrokken, morren, het gegrol, gewrok, gemor (van klachten).

Mogelijk (wie weet?) door deesen (*door vurige blikken*)
Dat zij (*de koele geliefde*) raekte t'overleezen
Uwer swarte klachten grol (*in een toegezonden gedicht* [*vervat*).

GROL (III), znw. vr., soms ook manl.; mv. *-len*. Misschien van *Grollen* (zie FRANCK op Grol), doch vergelijk hetgeen boven bij GRIL, 1ste art., is opgemerkt. Dwaze nietigheid, of nietige dwaasheid, beuzeling. In verschillende opvattingen.

1) Dwaas praatje in den zin van: nietig praatje, fabeltje, verzinseltje, vertelseltje. In het mv.: malle —, hoofdelooze praat, ijdele klap, gebeuzel.

a) In het algemeen. || Hy heeft my een deel grollen, een deel gekke dingen verhaald, MARIN. — Men hoort hier geen grollen nocht beuselingen, veel min ophitsingen tot weêrspannigheyd *enz.*, VONDEL 3, 219. Een groot deel der Leevens van de Heiligen hieldt hy (*Filips van Bourgondië*) voor grollen, leezende in derzelver plaats, de Heilige Schriften, WAGEN., *Vad. Hist.* 4, 418.

Meent gy, Meisjes, dat geen Liefde
Plaats heeft by een ouden man? —
Die dien grol u overbriefde,
Wist er bitter weinig van.
BILD. in *Keur. v. Ned. Lett.* 12, 13de St., bl. 27 (uitg. DA COSTA 10, 193: dat praatjen).

— *Grollen vertellen, — verkoopen.* || „Gisteren avond was het heele dorp er vol van". „„Men deed beter den bek te houden, dan zulke grollen te vertellen"", V. LENNEP, *Rom.* 1, 230. *B.* Hoe ik mijne berichten heb verkregen, kan u onverschillig zijn; voor de echtheid daarvan sta ik u in. *A.* Schepen Boel is geen man om grollen te verkoopen, 21, 146. (Het) zou ... belachelijk zijn dat een loensch jongeling ..., met één blik van opvlammende verontwaardiging, een ander jongeling ... in den physieken zin van het woord om het leven brengt.... Ver is het van des auteurs bedoeling verwijderd, eene grol te verhalen. De plotselinge dood van zijn Manus is symboliek, is eene idée, BUSKEN HUET, *Faust.* 14, 111.

b) Bijgeloovige beuzelpraat. || *G.* De menschen zeggen, dat die vogel beteekent, dat de pest weder erger komen zal.... *L.* Zulke grollen Grietje zijn niet anders dan bespotting waard, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 271.

Zoo bouwt de Kerk (*t. w. in hare leer*) op geenen weecken [gront;
Hoe luidt men kracy' van menschelijcken vont,
Van droom en klucht en kinderspel en grollen;
Om simpel breyn te helpen aan het hollen.
VONDEL 4, 558.

En 't werk (*er is sprake van „Talmud" en „Kabaal"*), dat [voor de vuist op Gods Gezalfden stormt,
Word tot een heilig wit verbezigt en hervormt;
En daar het samenhangt van fabelen en grollen
Schaft stof om zulk een stuk te kleeden en te vollen.
OUDAAN, *Počzy*, 2, 162.

Dus (*er is sprake van de mirakelen der R.-K. Kerk*) word [de Christenheyd te Heydens opgetoyt,
Dus koetsert men het volk in fabelen en grollen.
OUDAAN, *Tooneelp.* 29.

c) Spitsvondigheid; haarkloverij; letterzifterij. || Een ... meester ... Die geen sophistery noch de geleerde grollen Des armen Philosoophs wist ... t'ontrollen, WESTERBAEN, *Ock.* 169. Het waren geene beuzelachtige spitsvindigheden, twistvragen of schoolsche (t. w. *scholastieke*) grollen, waarover hij oplossing wenschte, CLARISSE, *Voor Jongel.* 1, 38.

Men slijt den tijd te hoof, met Classicale grollen.
Men heeft het veel te drock, met Sisyfs steen te rollen.
VONDEL 3, 76.

d) Zinlooze praat; snorkerijen. || Zomtijts zal een onaerdigh spel, schoon van spreucken, en wel uitgebeelt, en zonder kunst en geest, het volck meer vermaecken, en langer ophouden dan vaerzen zonder wijsheit en ratelende grollen, VONDEL 6, 606 (HORAT. *Ad Pison.* 322: *nugae canorae*).

2) Dwaas, hetzij dan onzinnig of vermakelijk bedrijf, dwaze kunst, zotte streek, frats, kuur. || Grollen maken. *Faire des bouffonneries*, HALMA. — Na dat ik dit slaan met de sweepen, en d'andere grollen die daar (*in een Indiaansch sterfhuis*) uitgerecht wierden, een tijd lang had aangezien, V. BERKEL, *Amer. Voyag.* 27.

— Inzonderheid in toepassing op tooverkunsten en duivelskunstenarijen. || Verstandige Christenen en weldenkende Hollanders kreunen zich niet meer aan zulke grollen (*het omhangen van amuletten*), BERKHEY, *N. H.* 3, 1271 (verg. ook 3, 1218). Het boekstaven van zulke grollen (*duivelbannerijen*), BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 380.

Hier queeckte hy Calches breyn, en leerde hem deftigh [klappen,
En grollen mengen in landnutte wetenschappen:
En raemen op een hayr, na d'hayren van een dogh.
VONDEL 2, 459.

Heur dienst (*van booien*) is niet-met-al, het moet volckje [wesen
Die u Lief niet alleen, maer d'ouders can belesen. ...
De Geestlijckheyd is daer bequaemst wel af, dunckt mijn,
Want soeckt de werelt, deur, ghy sult doch nieuwers raken
Een volckje dat so wel een houwelyck kan maken;
Voornamelijcken by de Catholijcke leer
Gaen wond're grollen om. Daer is een seker Heer (*enz.*).
Schynh. 7.

3) Dwaas, snaaksch, koddig gezegde; grap, snakerij, aardigheid. || Dees kreuple rijmer doet ons lachen om zijn grollen; Die andre ... Maakt dat men ras aan 't geeuwen gaat, TOLLENS 8, 103. In het eerst bepaalden zich Fluiters' grollen (*grappen ten koste van een' ander*) meest tot de onbeholpen spreekwijze en de inderdaad niet alledaagsche onnoozelheid van onzen passagier, V. NIEVELT in *Gids* 1889, 2, 9.

4) Blijk of uiting van wispelturigheid of ongedurigheid; luim, kuur, gril (zie GRIL, 1ste art., de bet. 1, *e*). || Grol, kuur, caprice (Zaanstreek), *O. Volkstaal*, 1, 36. — 't Is oneyndelijck u grollen (*er is sprake van een' uitvluchten en voorwendsels zoekenden luien drinkebroer*) te beclaegen! ... Dan syn 't de Kermis daegen Dan is het Kinderfeest, en dan is Hans getrout, Dan geeft de meyer foy *enz.*, OGIER, *Boere-geck*, 13.

5) Dwaze inbeelding, dwaze gedachte. || Wat je

mij ... geschreven hebt van dien droom, en mij later verteld hebt van dien flakon, en al die grollen over die oogen, en den invloed, die dat een en ander op je uitoefent, dat is niet natuurlijk, *K. Zev.* 4, 356.

— *Grillen en grollen*: zotte, onzinnige invallen, dwaze gedachten. Voor aanhalingen zie kol. 761.

6) Onbeduidende zaak of nietig voorwerp. Verg. GRIL, 1ste art., in de bet. 3).

a) In het algemeen. Beuzeling, beuzelarij; ook: vod, prul. || Grol. Beuzeling, wissewasje, HALMA. ... Vod, prul, slecht ding, MARIN. Hy heeft niet dan grollen gekoft. *Il n'a acheté que de la gueuserie, Ald.* Men zei dat'er schoone meubles, schoon huisraad in dat erfhuis waren, maar het zijn maar grollen, *Ald.*

b) In het bijzonder. Slecht, onbeduidend boek, „prul". || Dat boek is maar een olyke grol. *C'est un sot livre, un méchant livre*, MARIN. — Wyl ... ik van gedachten was het boek te kopen, ... hebt ge my belet agtien stuivers te verspillen, aan een grol, waar van de voorbarige kopers zich ... beklagen, v. EFFEN, *Spect.* 4, 192. De boeken, die hem in zyn professie nodig zyn, maken plaats voor Romans en grollen, waarvan de tegenwoordige eeuw zodanig overvloeid, dat men daaruit klaar bemerken kan hoe zeer de smaak van onze landsgenoten bedurven is, 4, 212. Vaarwel nu myn onschuldig tydverdryf (*degelijke lectuur*)! gy moet plaats maaken voor grollen, die slechts geschikt zyn om de ongesloten harsens van een party kleuters en lafbekken ... met wind en waan te overlaaden, 9, 187.

Afl. *Grollig* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 1) *Grolvertelling*, bijgeloovige vertelling („In 't gemeen heerscht 'er ... (*in 't Westland*) zeer veel bygeloovigheid; en 'er rolt in de meeste Dorpen gewoonlyk het eene of andere Spook- of *Grolvertellingje* rond", BERKHEY, *N. H.* 3, 770); *grolziekte*, zucht om grollen, fabeltjes te verhalen („Als Albertus Magnus ons verhaalt, dat eene Vrouw ..., door eene Miskraam, 22 Kinderen ... kwyt geraakte, bezeft men terstond dat hier eene ontzaglyke vergrooting, en de loogenzugtige *grolziekte*, die by Albertus Magnus meermaalen gevonden word, plaats heeft", BERKHEY, *N. H.* 3, 1164).

— In de bet. 2) *Grollenmaker*, grappenmaker („Grolle-maker. *Bouffon*", HALMA).

— In de bet. 6, *b*) *Grolschrijver*, prulschrijver („Grolschryver. *Un Ecrivain de balle, un auteur de bibus, un méchant auteur, un sot Ecrivain*", MARIN).

GROL (IV). Volgens KILIAAN, en na hem ook in andere woordenboeken (zie b. v. HEXHAM), eene (verouderde) benaming voor de kraai, de kauw. || Grol. vetus. *Graculus, monedula.*

GROLLEN — daarnevens ook GRULLEN —, onz. zw. ww.: *grolde, gegrold.* Mhd. *grullen, grüllen*, nhd. *grollen*, nnd. *grullen* (WOESTE; DOORNK.-KOOLM.). Een dof, hetzij brommend, ronkend, knorrend, snorkend of rommelend geluid maken of geven. Misschien verwant aan mhd. *grellen*, schel schreeuwen, ags. *gryllan*; zie daarover KLUGE en FRANCK.

1) Van dieren. — *a*) Van wilde dieren. Grommen, brullen. || De ontembre Tijger grolt, de Leeuwen brullen forsch, bij BERKHEY, *N. H.* 6, 44.

b) Van varkens. Een knorrend neusgeluid maken; knorren, gnorren. || Grollen. Fland. *Grunnire*, KIL. — De zeug, door heel hare ... biggetjesschaar omringd, kwam gemeenzaam grollend naar Reine, LOVELING, *D. E.* 99.

Want een wiltverexken niet soo verbolghen grult,
Alst gheiaecht oft vervolcht wort in alle boecken ...
Als een vrouwe die meynt te sijne vergheten.
Const. d. M. 49.

De stille zeugh, die niet en grolt
Die eet den draf, en wert ghevolt.
DE BRUNE, *Spreekw.* 52.

c) Van honden. Een knorrend keelgeluid maken; grommen. || Den eenen bedelaer benijt den anderen, dat hy zijn hand over een deure steeckt: zoo grolt den eenen hond, dat d'ander inde keucken gaet, DE BRUNE, *Bank.* 1, 107.

Als iemant met een harden steen, ...
Een hont ontrent de leden treft:
Hy krijt, hy bast, hy grolt, hy keft
Hy loopt in haesten naer den steen.
CATS 1, 647 *a*.

— Bij vergelijking, van personen. *Grollen en bassen*, knorren, uitvaren; ook: geweldig kijven (*Loquela* 8, 43).

Een wijf dat noyt en grolt, of bast
Al noot haer man een vrient te gast.
CATS 1, 284 *b*.

d) Van katten. Lollen, krollen. || Grollen al de katten. j. lollen, KIL.

— Bij vergelijking, van een persoon.

En schoon hy (*een vraat*) krijgt geduerig bry,
Noch grolt hy efter tusschen bey
Gelijck een kater in de Mey.
CATS 1, 633 *b*.

e) Meer in 't algemeen, t. w. niet als benaming van een aan eene bepaalde diersoort eigen geluid. Van vrees of toorn knorren. || Daar zat ze (*eene broeische kip*) op de eieren van andere kippen, ... grollend als eene hand haar dreigend naderde, LOVELING, *D. E.* 89.

2) Van menschen. — *a*) Een knorrend, brommend geluid geven.

In het Dulhuys hoort-men tieren
Dwaese menschen als de dieren;
D'eene kneutert, d'ander prolt;
D'eene schettert, d'ander grolt.
GHESCHIER, *Proefst.* 100.

b) Een brommend, mompelend geluid maken als teeken of uiting van ontevredenheid of misnoegen: morren, murmureeren; ook: pruttelen, mopperen. || Grollen. Fland.... *murmurare*, KIL. *To grumble or to mutter*, HEXHAM. — David danste wel voor de arcke, ter-wijl dat Michol aen de veusters spottede en grolde, DE BRUNE, *Bank.* 1, 480. Een boer ... die deed ... niets als grollen en greven, omdat zijne vrouw het huishouden niet goed en deed, *Ons Volkslev.* 2, 77.

(*de Israëlieten*) Beginnen nieu geklag en reden sonder slot,
Sy grollen op een nieu, en morren tegen Godt.
CATS 2, 229 *b*.

'Klaetje grollen, 'klaetje morren,
'Klaetje grimmen, 'klaetje knorren,
Quelligh krelligh Trellooskindt.
HUYGENS, *Ged.* 1, 169.

T. ... ick deynck ongebonden best, ...
J. Als de mannen dood zijn, twaer de weeutjes leet, dat se [niet souwen,
Eer 't half Jaer om is, weêr een ander trouwen.
Het is een soete neringh; wat meugh jy doch veel grollen
De Hongden bytender malkanderen om, datse inde geut [rollen.
STARTER 431.

Seer dikwils drinkt het kind met 't zog de voesters zeden, ...
En stelt nolt aen de wieg een voester-vrouw die grolt,
Jaegt 't oude wyf op straet met knorren opgevult.
DE MEYER, *Gramsch.* 7.

— Inzonderheid van benijders en — met persoonsverbeelding — van den Nijd of van de nijdige Wereld. Morren, mokken, wrokken. || En treckt u geensints aen het grollen van de nijt, CATS 2, 267 *a*.

Ofschoon een nijder grolt, of dat een spotter bijt,
Noch sal het (*mijn papieren kind*) jeugdig zijn, oock in zijn ouden tijt.
CATS 2, VIII *b*.

Een stil en reyn gemoedt dat heeft als stale wallen,
Al wert 'et aengeranst, 't en wert niet overvallen;
Al grolt de swarte nijt, al sien de menschen saur,
Sijn geest blijft onberoert, als in een vaste muur.
2, 520 *a*.

Ieyt, geminde siel, een onbesproke leven,...
Ofschoon de werelt grolt, wat pasj' op haer geschreeuw;
Een vroom gemoet is stout gelijck een jonge leeu.
2, 564 *b*.

— *Op iemand grollen*: knorren, brommen; ook: tegen iemand uitvaren. || Hoe qualick dat 'et voegt (*voor eene vrouw*) te midden in de gasten Te grollen op den man *enz.*, CATS 1, 350 *b*. Hooft grolden op Madrid, als Frederick op Grol dé, HUYGENS 2, 145 (verg. HOOFT, *Ged.* 1, 302).

— *Over iets grollen*: mokken, mopperen. || Hy grolt daar geweldig over. *Il en est fort mécontent, il en murmure fort*, HALMA.

c) Toornig, boos, kwaad worden of zijn. || Grollen. Fland. ... *Irasci*, KIL.

— *Iets grollen*: iets op *grollenden*, toornigen, kwaadaardigen toon zeggen. || Het zij zoo, grolde de Duivel, CONSC. 3, 395 *b*. Uw oom heeft toegestemd? grolde hij, 4, 19 *b*. Domme dweper! grolde hy, 4, 21 *a*.

d) Pruilen, knorrig zijn (v. DALE).

e) Van een slapende. Snorken. In Zuid-Nederland (fr. *ronfler*; DE BO² 344 *a*).

f) Van een zieke, een stervende. Kreunen; reutelen; rochelen. In Zuid-Nederland. || Heel den nacht had Trezeken gewoeld, grollend geademd, daartusschen geroepen: „Toe, toe, help mij, een slokje water!" LOVELING, *Idon.* 124.

— Ook van iemands belemmerden adem. || Sophie was alleen bij de stervende gebleven. ... Zij hoorde den adem grollend opkomen en met nagenoeg gelijke tusschenpoozen achterblijven, LOVELING, *Sophie*, 6.

g) In thans geheel verouderde opvattingen.

α) Dwaze klap uitslaan. Verg. GROL, 3de art., in de bet. 1, *d*). || Grollen. *Cornicari, inepte vociferari*, KIL.

— Van eene heks of toovernaarster. Onbegrijpelijke woorden brabbelen.

Dus als een stiefmoer poogt, door fellen haat ontsteken,
Haar voor-kint quaet te doen en haer verdriet te wreken;
Of dat een spoockster grolt, en vreemde lagen brout.
Dit sap is dat de doodt met krachten wederhout.
CATS 2, 385 *a*.

β) Hatelijke dingen schrijven of zeggen. Verg. GROL, 2de art., 2) en 3de art., 6, *b*). || Grollen. ... *Inepte atque odiose scribere aut dicere*, KIL. *To write or speak odiously or uncivilly*, HEXHAM.

3) Van zaken. — *a*) Van den donder. Rommelen, rollen. Alleen in Zuid-Nederland. || Donders die grolden, rotsen die borsten, metalen die kookten, CONSC. 3, 392 *b*. Stormen doet hij rijzen, blixems flikkren, donders Grollen, v. DROOGENBROECK, *Spr.* 80. Een bliksemschicht verhelderde de lage keuken; de donder grolde omhoog, LOVELING, *D. E.* 104.

b) Van eene woelende menigte. Voor eene aanhaling zie bij GROMMELEN, 1, *a*).

c) Van de zee. Rollend bruischen; eng. *to roar*. || De zee grolt, DE BO² 344 *a*.

Soud' ick sollen
Tegen 't rollen
Tegen 't grollen
Van de Zee?
HUYGENS 1, 482.

d) Van den wind. Brommen, gonzen. Alleen in Zuid-Nederland. || De wind grolt in de schouw, DE BO² 344 *a*.

e) Van het ingewand, den buik. Rommelen. || Grollen. *Strepere, strepitare, crepare, crepitare*. Gal. *grouller*, KIL. Zijn buik grolt (zijne ingewanden rommelen), DE BO² 344 *a*.

f) Van eene tol. Brommen, gonzen. Alleen in Zuid-Nederland. || De draaiende top ... grolt, DE BO² 344 *a*.

Anl. *Gegrol* (zie ald.).

— Voorts in de bet. 2, *b*) *Groller, grollerd* (*grollaard*), knorrepot, alberisper („'t En waer niet mogelick, voor yemant soo te maken, Dat *Grollert* al zijn doen niet leppich en sou laken", v. BEAUMONT 73; „Jan *Grollaerd* drijft de spot met alle soete dieren", in v. BEAUMONT 243); in de bet. 2, *g*): *grollerije*, onzinnig of boosaardig geklap of geschrijf („Grollerije. *Dicta aut scripta inepta et odiosa*", KIL.).

Samenst. (in de bet. 2, *b*) *Grolbeer*, brombeer (in toepassing op een persoon) („Ik heb nog nooit zoo'nen leelijk benauwden kwibus gevonden, als Veyt, den *grolbeer*!" TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 170); *grolpot*, brompot („Hij knort gelijk een oude *grolpot*" DE BO² 344 *a*; „De duivel mag weten, wat die oude *grolpot* ... van mij hebben wil", TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 266); *grolraal*, gebrom („Daar wij niet weten, wat de Waard in zijne helsche *grolraal* hem gezegd heeft", CONSC. 2, 276 *a*).

GROLLIG, bnw. (en bijw.). Van *Grol*, 3de art.

1) Vol grollen (in de bet. 2 of 3); grappig; drollig; snaaksch. Van personen.

2) Vol grollen (in de bet. 6, *a*), vol onbeduidende dingen. Van zaken. || Grollig. Vol grollen, vol prullen, veragtelijk. *Plein de niaiseries, de fadaises, de fatras*, MARIN. Een grollig boek. *Un livre plein de fadaises*; *un sot livre* (enz.), Ald.

3) Van een auteur: die onbeduidende boeken (grollen in de bet. 6, *b*), schrijft. || Een grollig Schrijver ... *Un Ecrivain de balle, un Auteur de bibus, un méchant Auteur, un sot écrivain*, MARIN.

GROM (I) — GROOM —, znw. onz.; voorheen ook vr.; zonder mv. Nnd. *grôm*, mnl. *grom*. De oorsprong van dit woord is onbekend; men heeft het in verband gebracht met eng. *grume*, klonter, en voorts met ital. *grumo*, kluitje, fra. *grumeler*, klonteren (FRANCK), zoodat *grom* eigenlijk: klonterig vuil zou beteekenen. De meest bekende beteekenis van *grom* evenwel is *ingewand* en daarnevens komt het voor in de zin van *nakomelingschap*, zoodat men vragen mag of het niet redelijker is, evenals bij *kroost*, dat ook èn ingewand èn nakomelingschap beduidt, voor die beide uiteenloopende begrippen eene gemeenschappelijke grondbeteekenis aan te nemen: iets wriemelends, iets grimmelends, b. v. (zie FRANCK op *Kroos* en *Kroost*); „vuiligheid, afval" (zie de bet. III) zou dan eene veel jongere beteekenis zijn. Waarschijnlijk zal men echter op grond van het onder III, 2) vermelde geld. *gromme*, vergeleken met nnd. *grum*, drab, zaksel en nnl. *grommeling* (zie ald. en verg. ook GROMMIG, 1ste art., de bet. 2) wel mogen aannemen dat de beteekenissen van twee verschillende stammen dooreengeloopen zijn.

I) Ingewand. — 1) Van dieren, vooral van slacht- en offerdieren, en dan niet alleen het gedarmte maar ook de edeler deelen (hart, lever, longen, milt). || (*Hij*) Leeft raet met lillend groom van lammeren, VONDEL 11, 804 (lat. *trepidantia consulit exta*). Offervee noch geen zoenoffer baet. De vezels van het groom bedieden dat verraet En oproer smeult, 11, 812. Men vont ... Een afgehouwen hooft in 't groom der offerhande, *Ald.*

hart en vraetige ingewanden (*van een zeedraak*),
Gezoncken, volgen wint en stroom,
In Oost-en-Noortzee, langs de stranden.
De walvisch slickt het bloedigh groom.
VONDEL 7, 740.

2) Van vogels. Geweide.

Sneppen met haer langen beck
Wel gebraen met grom en dreck.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 426.

3) Inzonderheid (en in deze opvatting ook thans nog gebruikelijk): het ingewand van visch, en bij uitbreiding (althans hier en daar): het afval, de vuiligheid van visch, t. w. het ingewand mèt koppen, vinnen, schubben enz., dus m. a. w. al wat bij het ontweiden en schrappen („schoonmaken") van visch verwijderd wordt. Misschien heeft zich uit deze beteekenis de bet. III) ontwikkeld. || Groom, of grom, vuiligheid die in de rob ... van de Vissen sit, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73. De vis met de grom in de ketel smyten, *Jetter le poisson dans le chaudron sans le vuider*, MARIN. — Alle ommeloopers ... met visch wert verboden de grom van de visch op de straten, in dezer Stede wateren (*enz.*) ... te werpen, *Keuren v. Leyd.* 30.

... maeckt de visch voort schoon van schobben en van grom;
Die grooten ael laet die in 't water tot ick kom,
Wat loopen speelen: *enz.*
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 397.

Een ander zoekt met vlyt de karpers, wel gevoet,
t'Ontschubben, of het groom te halen uit de Snoecken.
SCHEEMER 254.

4) Van menschen, in oneigenlijke uitdrukkingen. Alleen bij dichters.

Hoe dat de Roomsche maght verspuwt der wetten tóóm, ...
En wt verwoetheidt komt in haeren bosem wroeten,
Met averechter handt verscheurende' eigen groom ...
Verhaelt ghij *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 180.

(*dat Europa*) scheurt en schendt en wroet in 't eige groom
En priemt zich zelf met averechtsche daggen;
En leelijk laat ontslippen 's werelds toom,
En Christe vaan keert tegen Christe vlaggen!
ANSLO 172.

II) Kroost, kinderen; vaak met verachting: gebroed. || *Jan L.* (*tot Cristyn met hare drie kinderen*) Jou beest, hoe kom jy aan dat grom? *Cr.* Vraag jij, schoft, hoe ik daar aan kom? Jou bekkesnijder, mantelrolder! *Jan L.* Jou hoer! ALEWIJN, *Jan Los*, 49. Loop voor Sint Joris mit jou Grom, ALEWIJN, *Latona*, 20 (aangeh. in OUDEM. 2, 750).

— In platte scherts. *Met grom*, bevrucht, bezwangerd. Verg. *met kind*, *met jong*. || Met grom zyn: Zwanger zyn, MARIN. — Begordt ... 't Is *bezwangerd* ... Op gelijke wijze zegt het Amsterdamsch Gemeen: met grom geworden, BILD. in HOOFT (uitg. BILD.), 3, 95.

— **Aanm.** Een niet-collectief „Grom. *Puer.* Ang. *grome*" (met dit laatste wordt stellig bedoeld het hedend.-eng. *groom*) behoort misschien ook nog tot die vrij talrijke groep van woorden uit andere talen (uit het Engelsch vooral) die door KILIAAN als Nederlandsch worden opgegeven (zie daarover KLUYVER, *Proeve eener Crit.* 112). Merkwaardig nochtans, omdat zij eene beteekenis vermeldt die het Engelsche *groom* niet heeft, is de verklaring bij MELLEMA „Grom, *Un enfant*, *marmouset*" (ald. op *Marmouset* „Een kabouter-manneken of gheschildert manneken").

III) Iets vuils; vuil; inzonderheid in toepassing op het waardeloos overblijfsel van iets. Misschien heeft zich deze beteekenis uit de bet. I, 3) ontwikkeld.

1) In het algemeen.

Het kruid is aangenaam, den genen die het plukt,
Om 't nut en heilzaam sap, maar is het uitgedrukt,
Het geen daar overblyft, zal niemant meer begeeren;
Maar als onnut en vuil (ital. *come cosa fracida*) terstond [den rugge keeren:
Zoo gaat het ook met hem, die ik tot aan de grond
Heb uitgeperst al 't geen ik in hem goet bevond;
Wat valt'er nu te doen? niet anders myns bemerkens,
Als 't uitgeperste groom te werpen voor de verkens.
DE POTTER, *Getr. Herder*, 137 (ital. *gettarne il fracidume al ciacco*).

2) Inzonderheid (doch waarschijnlijk is dit etymologisch een geheel ander woord; zie boven): bezinksel, drab, moer, dik. || Gromme, grommen(n): bezinksel b. v. van koffij, melk enz. (Groenlo). Grom, drabbig bezinksel van een vat dat op de moer ligt, MOLEMA 136*b*.

3) *Het oude grom*: het oude vuil, als verachtelijke benaming voor: de dingen van voorheen, „de ouderwetsche rommel." || Laat andere op 't oude grom verlekkeren: ik bedank het mij, dat ik in dese eeu gekipt ben: dit 's de eeu die met mijn sinlijkheid over een komt, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 210 (*Ars amat.* III, 121: *Prisca juvent alios*).

Afl. *Grommen*, *grommig* (zie die woorden, de 1ste artt.); *begrommen* (zie hierboven de bet. III), bevuilen, bezoedelen („Om datze .. eenige papier hebben *begromt* met rym, dat de Nauceven ... kan dienen, op het secreet", SWAANENBURG, *Arleq. Distel.* 394).

Samenst. (in de bet. I, 3) *Gromschuit* („Sullen de ... omloopers ... by haer moeten dragen een mande ofte ben, en in de selfde al de grom van de visch vergaderen en de selve brengen op de vischmarckt, om in de *grom-schuyte* aldaar geworpen te werden", *Keuren v. Leyd.* 30).

— Als tweede lid. *Visch-*, *visschengrom* (BEKKHEY, *N. H.* 3, 1041; 4², 291; BILD. 13, 151).

— In de bet. II) *Kikkerengrom*, kikkergebroed („Gy, kwakend *kikk'rengrom* uit Neêrlands moddersloot, ... Kwaakt u te barsten!" BILD. 14, 64: *Recensenten*).

GROM (II) znw.; het geslacht blijkt niet; mv. niet in gebruik. Van *Grommen*, 2de art. Grommend, brommend geluid. || Het antwoord blijft wat achter; eenige hoesten en kugchen, en een grom of twee komen vooruit. Eindelijk volgt: „Wat blieft, mijnheer?" FOKKE, *Verz. W.* 2, 126.

GROMBAARD, znw. m., mv. *-en*. Uit *Grommen*, 2de art., in de bet. 3) en *Baard*. Iemand die in den baard gromt, inzonderheid in toepassing op oudgedienden, veteranen. || De oude grombaarden uit de grenadierschool van Napoleon, POTGIETER 1, 231.

GROMMEL, znw. (het geslacht blijkt niet). Bij v. D. VENNE (*Sinne-vonck*, 22) gebezigd met betrekking tot de samenstelling of de samenstellende deelen van turf; wellicht: de molm, de mul, het losse pluis van zachte of lange turf; verg. *grommelig* en sommige beteekenissen van *grommeling* (zie die woorden). || Hollandschen Turf, sonder roock, sonder reuck, sonder vuyl, sonder stoff, sonder gruys, sonder groff, eenen Turf van fijnder grommel, als den genen die de Spiervellen meer beschildert, als de heete, hooge Somer-Sonn'.

GROMMELEN, onz. zw. ww.: *grommelde*, *gegrommeld*. Nhd. *grummeln*, nnd. *grummel(e)n*, eng. *to grumble*. Een frequentatieve vorm naast *Grommen* (zie ald., 2de art.); vaak (met name in Zuid-Nederland) eene onmiddelijke navolging van fra. *grommeler* (hoezeer ook dit op zijne beurt weer aan het Germaansche woord is ontleend).

1) Van zaken. Een dof, rollend geluid maken.

a) In het algemeen. || Gheljck het licht (*de Zon*),

dat over de nacht heerscht, niet naer en laet haren loop te vervolgen, zonder zich te kreunen van al het gene, dat onder haer grolt en grommelt, zoo moet een eerlick man zich niet ont-zien, noch laten verbijsteren, over de nepen en beten van helsche monden en quade tongen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 268. (Hij) deed ... Trommelen en Trompetten de gansche stad door dommelen en grommelen, met tara-tan-tara daar onder, dat alles in rep en roer raakte, GALLITALO, *Rabelais*, 1, 101.

b) Van den donder of van geluiden die daarmede vergeleken worden. Rollen. Zeer gewoon in Groningen en Drente (DE JAGER, *Frequent.* 1, 171; MOLEMA 136 *b*) alsmede in de Nnd. tongvallen (WOESTE; DOORNK.-KOOLM.). || Reeds kraakt het, en grommelt en klettert van verre, SCHARP, *November* 1813, 27.

geljck een donderslagh, ...
Verdubbeld zijn geweld, hij mommeld, dommeld, stommeld,
Hij rommeld heen en weer, al greumelende grommeld:
Ten lest met dulder kracht, zoo schricklijck berstet uyt.
SCHAGEN, *Alkm. Lofd.* aageh. in HUYDEC., *Pr.* 3, 143.

c) Van de zee. Rollend bruischen.

Als-dan, ô Zee, ghy v op-sluymt
Ghy bast, ghy grommelt, en ghy schuymt
En ghy staet heftich opgheswollen!
DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 116.

2) Van personen. Een brommend, knorrend geluid doen hooren.

a) Binnensmonds en brommend spreken, mompelen. || Grommelen. Grommeler. *Mussare, grunnire.* PLANT. Grommelen, grommen. ... *marmotter entre ses dents*, MARIN.

De deur slaat open en Sint Nicolaas treedt in,
Al grommelend in den baard, die afstroomt van zijn kin.
DE GÉNESTET 1, 225.

— *Iets* —, *woorden* (enz.) *grommelen*: al *grommelende*, op *grommelenden* toon zeggen, — doen hooren. || „Hum, hum", grommelde Oom, „dan zou de harmonie met Gerrit verre weggeraakt zijn", *Leev.* 6, 254. Best schipper! (zoo gromlen ze) vrij weêr of dood! BOGAERS 1, 257. Daar zij luid op in zichzelve grommelde: „Mij wegjagen?" CONSC. 2, 422 *a*. De man ... maakte het teeken des kruises en grommelde iets in stilte, 4, 24 *b*. Zoo, zoo! grommelde Gumbert verwonderd, 4, 160 *a* (zie nog 4, 45 *a*).

b) Inzonderheid als teeken van ontevredenheid of misnoegen. Morren, knorren, „mopperen". || Dat Mann en Vrouw somtijts iens ... grommelen en poos, en geve dan weer koop, HUYGENS 1, 603. Een Knecht die grommelt en suer siet, En is de beste Dienaer niet, 1, 656. Mijn ouders, die doorgaans wat grommelden over mijn uitvliegen, *Wildsch.* 2, 273. Het geheele leger (begon) ... onderling te morren en te grommelen, FOKKE, *Verz. v. Spreekw.* aangeh. in DE JAGER, *Frequent.* 1, 995.

Thijs viel sijn' Kop aen stuck; en viel een Been in tween,...
En sprack in Bijbel-tael, wat ligh ick hier en ween,
En grommel end' en steen?
HUYGENS 2, 361.

— *Grommelende*: al brommende, of ook: op knorrigen, gemelijken toon. || Hij begon, eenigszins grommelend, GEEL 45. Grommelende, doch zonder anders hare spijt te betuigen, sloop zij ter kamer uit, CONSC. 4, 31 *a*. Toen zij tien minuten nadien al grommelend in de keuken terug kwam, DELCROIX, *Morgend. m. e. a.* 58.

Maar hij, van heete geestdrift vol,
De wangen rood van eedlen toren,
Liet, grommelend, aldus zich hooren:
„Ik schuilen in een bomvrij hol!"
BOGAERS 1, 24.

Aanm. Bij HALMA (en waarschijnlijk uit hem overgenomen bij WEILAND en dan later ook weder bij V. DALE) vindt men „Grommelen, zich wentelen. *Se veautrer.* Hy grommelde in zijn bloed. *Il se veautroit dans son sang*"; andere bewijzen voor het bestaan van dit ww. ontbreken alsnog. Verg. evenwel GROMMELING en BEGROMMELEN, bemorsen.

Afl. (in de bet. 1, *b*) *Grommel*, (nnd. *grummel*) donder, onweer (in Groningen en Drente; zie MOLEMA 136 *b*).

— In de bet. 2, *b*) *Begrommelen* (iets) knorrend, morrend bespreken (zie ald.); *grommelig*, tot grommelen gezind, brommig, knorrig, gemelijk („Niet dat hij knorrig of *grommelig* wordt; och neen, hij verliest geen spier van zijne liefelijkheid", NOLET DE BR., *Proza*, 1, 185; „Ik keer mij liever tot u, gunstige lezer, dan tot dien *grommeligen* recensent", 1, 204).

Samenst. (in de bet. 2, *b*) *Grommelpot*, knorrepot („Indien de Brouwer maar zulke *grommelpot* niet was", CONSC. 1, 328 *b*; „Als de oude *grommelpot* uit het huis is zal men het (*testament*) openen", 2, 379 *b*; „Gaat gij altemaal kijven, ... gij ook, oude *grommelpot*?" LOVELING, *Sophie*, 423).

GROMMELIG, bnw. Wellicht van *Grommel* (zie ald.). Vuil, leelijk, morsig (v. DALE).

GROMMELING, znw. vr.; zonder mv. Een woord, door KILIAAN als Vlaamsch (*Fland.*) vermeld, waardoor allerlei soort van grut of gruis kan worden aangeduid, t. w. puingruis (*rudera*), kiezelgrind (*glareae*), zemelen (*furfures*), kruimels (*micae*), maar dat voorts ook: kaam, schimmel, vuil (*mucor, sordes, situs*) kan beteekenen. Jongere woordenboeken geven nog andere, gedeeltelijk meer algemeene beteekenissen; zoo b. v. HEXHAM: *Filth, or Rubbish, also the Guts and Garbidge of fish*; HALMA: *de la boue, saleté, ordure* en DE LA PORTE vermeldt o. m. Grommelinghe van den neuse (*moco, humor de las narizes*). Met deze laatste beteekenis komt de toepassing op: slijmig vuil uit een ei, de zoogenaamde „hanetree", in de aanhaling hieronder, niet kwalijk overeen. Schotsch *grummel*, modder, zaksel, zw. *grummel*, deensch *grums*, zwits. *grumlete* bezinksel, dik, alsmede westfaalsch *grummelig*, zwart, vuil, groezelig, zw. *grumlig*, troebel, zijn stellig verwant.

D. Benneze (*de eieren*) al vars Teunis Pietersz.?
T. ... Zuyvere maagden ayertjes, ik heb die hennen in [onze schuur apart laete loopen;
Gien haan het'er over ekrast....
D. ... onze Zaartje leid in de Kraem en we zouwe naede- [middag het Kandeel-Maal houwen,
En daer zouw ikze toe gebruiken, en ziet, dan zien ik [niet gaeren (je weet wel wat ik zeggen wil) dat'er [die grommeling in zit.
T. Ik verstaeje wel Vrouw, je zelder niet aers in vijnen, [dan een heldere door, en zuiver wit.
ASSELIJN, *Kraamb. v. Z. Jans*, 9.

GROMMEN (I) — GROOMEN —, bedr. zw. ww.: *gromde, gegromd.* Nnd. *grómen* (DOORNK.-KOOLM.), mnl. *grommen, groemmen.* Van *Grom*, 1ste art., in de bet. I, 3). Van het grom ontdoen, ontweiden. Van visch. || Visch groomen, *to Bowel fish*, SEWEL. De vis grommen, de vis den buik opsnijden en schoon maaken. *Vuider le poisson*, MARIN.

Afl. *Grommer* (zie ald., 1ste art.).

Samenst. afl. *Vischgrommer, -gromster* (zie ald.).

GROMMEN (II) — GRUMMEN —, onz. zw. ww.: *gromde, gegromd.* Mhd., mnd., nhd. *grummen*, mnl. *grommen, grummen.* Een dof, brommend of knorrend, geluid maken; in verschillende toepassingen. Verg. *Grommelen* en, voor de beteekenissen, ook *Grollen.*

[illegible] Van [illegible] zakru. Een dof brommend geluid [illegible] of zwerk.

c) In het algemeen. || De kachel gromt: *bromt*, [illegible] — Waarom klaagt, gromt, en dondert de [illegible] zuilvogels wolk? BILD. 12, 253.

[illegible] moeilijk mogt er thands van Kerk en Raadhuis brommen; ...
[illegible] wanneer thands door onzen klaagtoon grommen.
BILD. 9, 9.

— Zelden van een kreet: *grommend* —, dof klinken. || Op den bodem hunner liederen (*van de Graves*) gromde een ten Hemel schreijende kreet, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 25.

b) Van den wind, den storm. Brommend loeien. || Onder zich den storm in d'afgrond hooren grommen, BILD. 2, 350 (zie ook 9, 224). Orkanen gromden uit de wolken, DA COSTA 1, 319.

c) Insgelijks van donderslagen of van den donder. || Donders gromden, BILD. 9, 68. Uw donder moge nog verschriklijk om ons grommen, DA COSTA 1, 241.

d) Ook van water dat in heftige beroering is. || 't Grommend water by dit donkre meirgeklots, BILD. 1, 332.

De golven grommen, morren, bruischen,
En grimmen lucht en wolken aan!
BILD. 8, 109.

Zie voorts nog BILD. 6, 332 en 336; V. LENNEP, *Poët.* 7, 175.

2) Van dieren. — *a*) Van wild gedierte. Een onheilspellend brommend keelgeluid maken, ook: grimmen (zie ald., 1ste art., de bet. 1, *c*) en: brieschen, brullen (lat. *fremere*; zie VERDAM 2, 2166). || Grummen, grymmen. in B. Brammen, *Teuthon.* — Daer ... gromt (de beer) des avonts om de schaepskoy niet, VONDEL 6, 590 (lat. *nec... circumgemit ursus ovile*). De heesche keel (begint) afgrijsselijk te grommen, 11, 358. (*De tijger*) ziet den leeuw, en snuift en gromt, TOLLENS 12, 54. Hara, de tijger, ... begon ... op onheilspellende wijze te grommen, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 247.

Dit schreeuwt hy met een stem die door den hemel loeit,
Als 't grommen van een draak, door 't middagvuur geschroeid.
DA COSTA 1, 93.

b) Van honden. Een morrend geluid doen hooren. || Zij (*doggen*) gromden en vochten om been en karkas, V. LENNEP, *Poët.* 6, 179. Grommende Kees (*een hond*), ... blazende Mie, met haar glimmende cyperse huid, zijn uit het leven genomen, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 199.

c) Van zwijnen. Een knorrend neusgeluid doen hooren. || Terstondt werde ick ... met herde borstelen overdeckt, voor myn spraeck en hadde ick maer een leelyck heesch grummen behouden, FLORIAN., *Ovid. Hersch.*, uitg. Antw. 1650, 434 (uitg. 1637, 450: grimmen). Een onguur Varken ... dat alles maar al gromment en gnorkent doorslokt, *Burg.* 819.

3) Van menschen. Binnensmonds morren, brommen, pruttelen, als teeken van misnoegen of ontevredenheid. || Met hoort haar niet schelden, razen, tieren; Neen, zy is maar gemelyk, zy gromt, zy mort, zy preutelt, V. EFFEN, *Spect.* 1, 139. Hy liep grommend weg, *Leev.* 1, 107. Grommen, als een Noorweegschen Beer, 1, 137. Hy ... ontliep my al grommende, 1, 367. Dewijl ... hij vreesselijk bromt en gromt als hij uit zijnen eersten slaap opgewekt wordt, KIST, *Eikenh.* 4, 72. De aanwezigen ... waarvan de meerderheid zich al grommend verwijderde, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 140.

Oude paaitjens! niet te grommen,
Zoo ik 't zeg gelijk ik 't vind.
BILD. 13, 181.

— *Iets grommen*: iets op *grommenden*, ontevreden toon binnensmonds zeggen, mompelen. || Hy liep de kamer door ... met zyn handen op zyn rug, en gromde: ouwe Wijven praatjes; lol er my niet meê aan den kop *enz.*, *Leev.* 6, 280. Hij begaat bêtise op bêtise, gromde Mevrouw, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 109. 't Is etenstijd; waar of de Koster blijft! Gromt hij, als in zichzelv', STARING 2, 29. Dit (*het ongunstige weder*) zou den ganschen dag zeker wel aanhouden, gromden zij, KNEPPELH. 7, 3. De juffrouw gromde „dat het geen manier van doen was", BEETS, *C. O.* 199. „Gij wilt mij ongelukkig maken", gromde de heer Van der Hoogen tusschen de tanden, 200. „Duivelsche hond! motje nou al zuipen?" gromde hij baloorig, 310.

En geeft hy 't vrouwtje een liefdekusch,
Niet grommen: „loop met jou gebrus!"
Leev. 3, 201.

— Inzonderheid wordt *grommen* gebezigd voor: in berispende —, bestraffende woorden uiting geven aan misnoegdheid of ontevredenheid, zonder dat dit noodzakelijkerwijze op *grommenden* toon geschiedt; verg. ook *brommen*, maar vooral *knorren* voor: berispende of bestraffende woorden uiten. || Altijd hebben zij (*sommige opvoeders*) iets te vitten, altijd nemen zij een' bestraffenden toon aan, en meenen, dat men door kijven en grommen ... smaak voor het goede zal inboezemen, V. D. PALM, *Sal.* 7, 320. Als hij (*een kleinzoon*) maar grootvaders prent krijgt, die deze iedere maand, na al zijn grommen en brommen, toch als een bon op de ingeleverde schriften toegeeft, V. KOETSVELD, *Mensch. leven*, 81.

— *Op* (of *tegen*) *iemand grommen*: op (tegen) iemand brommen; hem berispen, beknorren of ook wel bekijven. || Vader zal grommen op Wim, *Leev.* 1, 98. Als hy, om zyne Vrouw te voldoen, eens op de Kinderen gromt, 6, 25. Wat men toch op onzen lieven Heer, en zyn werk te vitten en te grommen heeft, 8, 24. Een kind daar men altoos onvergenoegd tegen is, tegen gromt en mort, daar men altoos een zuur gezicht tegen zet, *Blank.* 3, 32.

— De onbepaalde wijs als onz. znw. gebezigd. *Grommen krijgen* (enz.): eene berisping of mondelinge bestraffing, „brommes". || Wat weêrgaê, ... ben ik niet dwaas ... mijn' kostelijken tijd te verloopen, en nog grommen en knorren toe te krijgen? FOKKE, *B. R.* 1, 75. Gaart gij bewondring, — ik grommen, ligt wel slaag, v. ZEGGELEN 6, 116.

Afl. (in de bet. 3) *Grommer* (2de art.), *grommig* (zie ald.).

— *Begrommen*, *gegrom* (zie die woorden).

Samenst. *Grombaard*, *grompartij*, *grompot* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Aan-*, *afgrommen* (zie die woorden); voorts (in de bet. 1, *b*) *nagrommen* („Dan *gromt* de stormwind, stuurs en straf, Hem *na*", BILD. 10, 443).

— *Kolk-*, *strandbochtgrommen*, znw. onz.: het grommen (in de bet. 1, *d*) door de zee in een kolk, in een bocht van het strand veroorzaakt („Die ... Naar Noord noch Zuiden vraagt noch *kolk-* of *strandbochtgrommen*", BILD. 5, 212: *Onverschrokkenheid*).

GROMMER (I), znw. m., mv. *-s*. Van *Grommen*, 1ste art., met *-er*. Iemand die (visch) gromt, ontweidt; persoon die visch voor de koopers „schoonmaakt". || De grommers hebben te Utrecht met

hunne kuipen en tafels vaste plaatsen op de Kalisbrug. — Ende zal ten tyde van de afslag een yder moeten swygen, tot dat den ringmeester de visch gelevert zal hebben aan de grommers, op de verbeurte van eene gulden *enz.*, *Utr. Placaatb.* 3, 821 *b*. Ende en sullen voortaen geen grommers vischkopers mogen worden, *Ald.* Item zullen alle aankomende grommers aan de Deeckens ... moeten betalen *enz.*, *Ald.*

Zie ook VISCHGROMMER, -STER.

GROMMER (II) — GROMMERD —, znw. m., mv. *-s*. Van *Grommen*, 2de art., met *-er* of met *-erd*. Brompot. || Grommert, *Titel van een gedichtje*, POTGIETER 12, 58.

GROMMIG (I), bnw.; *-er*, *-st*.

1) Van GROM, 1ste art., I, 3). Van visch die nog niet schoongemaakt is (V. DALE).

2) Vuil, troebel, inzonderheid van water gezegd (in Groningen; MOLEMA 136 *b*). Verg. GROM, 1ste art., de bet. III, 2), en ook nnd. *grummig*.

GROMMIG (II), bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Van *Grommen*, 2de art., met *-ig*.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Tot grommen (in de bet. 3), morren, knorren gezind, knorrig, hetzij tijdelijk (verstoord, ontstemd, uit het humeur), hetzij meer bij voortduring (ontevreden, gemelijk, nurksch, vitziek). || Dat gy uw' Gerrit, die in zyn' aart grommiger en driftiger is, ... noodwendig erger zult moeten maaken, als hy ziet dat gy hem weigert, het geen gy zyn kleinen broêr geeft, *Blank.* 3, 270. Daar op gaan dan de Toehoorders ... tot hunnent en de meid met hare kaars grommig in huis, FOKKE, *B. R.* 1, 179. Het had haar eene verbazende moeite gekost ... om den grommigen ijsegrim te bewegen, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 294. Daar hij ... eer in het huis een medebroeder, dan vader en grootvader scheen ... en geen grommige bediller was van den tegenwoordigen tijd, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 410. Een achtingswaardig grootje, die vrij wat beter wist wat een jong mensch toekomt dan die grommige pedagoog, V. LIMB. BROUWER, *Rom.* 1, 346 *b*. De herbergen zijn naar, de menschen stroef, grommig, onvriendelijk, KNEPPELH. 7, 11.

— Van het gelaat, bij overdracht. Ontevreden, stuursch. || Dat haar grimmige uitkijk, haar grommig voorkomen, haar nuttelooze berisping, de zoete vrugtjes waren van eene naauwgezette godsvrugt, *Burg.* 15.

2) Van een geluid. Dof. Verg. *Grommen* in de bet. 1). || Grommig golfgebrom, BILD. 6, 449.

II) **Bijw.** (van wijze). Op grommige wijze t. w. op eene wijze die van eene grommige, knorrige stemming blijk geeft. || Wat zeg je schout! riep Krijn grommig uit, SCHIMMEL 1, 329 *a*.

Afl. *Grommigheid*, knorrige stemming, kwade luim.

GROMPARTIJ, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Grommen*, 2de art. en *Partij* (in den zin van: zooveel als men in één keer afdoet „afspeelt"; verg. *schaakpartij*). Grombui; kijverij.

GROMPOT, znw. m., mv. *-ten*. Uit *Grommen* 2de art., in de bet. 3) en *Pot*, in toepassing op een persoon (zie nader bij POT). Iemand die veel of voortdurend gromt, knort, berispt. || Stop daar (*in het hoekje van den haard*) Yzegrimmen en steenende grompotten; die zijn overal in den weg en altoos kouwelyk en narrig, *Blank.* 2, 32. Ik weet toch niet dat ik een zoo verschrikkelijke grompot of ijzegrim ben, of dat gij zoo bang voor mij zijt, dat gij mij dit niet zou durven vragen, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 235. Een nare oude grompot: een rechte Nabal, *K. Zev.* 4, 295. Misschien zou het haar ... vervelen, bij zulk een ouden grompot, als ik ben te zitten, 5, 134.

GROND, znw. m.; mv. *-en*; verkl. *-je*, (*-eke*). Uit het Gotisch alleen door de samenst. *grunduwaddjus* (grondmuur), in het Onr. in twee vormen, *grunnr*, m. (bodem van de zee) en *grund*, vr. (vlakte, veld) bekend; verg. voorts ohd., mhd. *grunt*, nhd. *grund*, ags. *grund*, eng. *ground*, mnl. *gront*. Buiten het Germ. zijn geen overeenkomende vormen bekend; de afleiding en de oorspronkelijke beteekenis blijven dus in het duister.

I) Het onderste in —, het ondervlak van iets dieps of hols.

1) Met betrekking tot allerhande vaat- en mandewerk: bodem (zie ald. de bet. 1).

a) Eigenlijk. || Als ghy dan uwen Wijn metter olyen te samen over hebt ghedistileert ... so sult ghy nemen u voorseyt gelas ... ende sullet setten inder Sonnen so sal die Olie te gronde sincken, ende sal vergaderen op den gront, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 104. Hy (sagh) op den grondt van de schootels ... een grammoedigh aensicht, POIRTERS, *Mask.* 163.

De wijse Koningin (*Vasthi*) die straks wel konde ramen,
Van waer dit nieu bevel, en seven boden quamen,
Te weten uyt den gront van eenigh lustig glas,
Zeyt ons gesanten af, en hout haer daerse was.
CATS 1, 219 *b*.

schoon ghy sit en wacht tot dat uw potje schuymt
Het gort (*vuil*) blyft in den gront, en 't goed speck werd [geruymt.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 572.

— *Een beker, een glas op, tot, tot op den grond ledigen*: geheel en al, schoon uit. || (Ik) zal ... u (*een kelk*) leêgen tot den grond, F. DE HAES, *Port. enz.* 248.

Een glas tot aen den boord vol druiven-zap geschoncken
Heet een' gezondheid thans, en dat van stonden aen
Tot op den grond geleégt heet thans bescheid gedaen.
DE DECKER 2, 102.

— Vandaar *Op den grond!* ten bodem! *ad fundum!* t. w.: drink (uw glas) schoon uit! sla (den beker) om!

Kust hem (*een roemer*) aen syn gladde mont.
Een Adieu, en op den gront,
Laet een druppel wyn niet drijven,
Op dat ic gesont mach blijven.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 144.

— Spreekw. *Op den grond van het vat vindt men de hef*, HARREB. 1, 261 *a*.

— Spreekwoordel. zegsw. *Eene mand zonder grond vullen*: een „onbegonnen werk" verrichten, vergeefsche moeite doen; verg. „het vat der Danaiden voldragen." || Dede iedereen met mij, zooals de mulder, 't ware sedert lang alles goed! Nu is het eene mand zonder grond vullen! TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 1, 18.

b) Bij overdracht. De onderste laag van den inhoud van eenig vat; bodem (bodempje, boômpje) in de bet. 1, *c*); restje, „staartje". || Grondeke. Een weinig drank dat in de flesch nog overblijft, SCHUERM., *Bijv.* — „Wat is er in mijn glas? Het smaakt zoo bitter". ... „Het is de grond der flesch, die bitter smaakt", CONSC. 4, 71 *b*.

— Zegsw. *Men boort de boter tot den grond om te zien of de bodem met de bovenkim gelijk is*, HARREB. 1, 65 *a*.

2) Met betrekking tot kuilen, dalen, diepten, afgronden. Ondervlak; bodem (in de bet. 3). || Sy wierpen in den kuyl der leeuwen, haer, hare kinderen, ende hare vrouwen: ende sy en quamen niet op den gront (*Kantt.* 't onderste ..., vloer of bodem) des kuyls, of de leeuwen heerschten over haer, *Dan.* 6, 25. Daer waren seer vele (*beenderen*) op den gront der valleije, *Ezech.* 37, 2.

Verwinnen doet my die valsghe, helsghe spinnen,
Doetse van my rinnen tot inder hellen gront!
Trou m. bl. 161.

— Spreekw. *Den afgrond zelf, die heeft een grond*, DE BRUNE, *Spreekw.* 55.

3) De bodem onder het water; de bedding van een water, — van de zee.

a) De oppervlakte van de aarde onder het water. || Grond ... beteekend ... te Scheep alle het Land, dat onder Waater geleegen is, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72. Hij schoot met de kop naa de grond (*dook snel onder*), 230. — De naeckte gront (*Kantteek.* de naecktheyt der zee) wert ontbloot, *Habak.* 3, 9. Op den gront van Plutoos poel, VONDEL 4, 95. De Visschers ... maaken ... de lynen aan de ... vaten vast, ... zoo, dat het loot op twee vademen na, op den grond zinkt, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 379. De eerste zorg van elken zeeman (moet) wezen ..., om zijn schip onder alle omstandigheden vrij van den grond te houden, MOSSEL, *Manoeuvres*, 435. Ho wat, Pietje! ... we zouën zoo wel reis naar den grond kunnen tollen, BEETS, *C. O.* 77.

— Spreekw. *Geen water, of 't heeft zijn grond*, DE BRUNE, *Spreekw.* 55.

— Uitdrukkingen bij de scheepvaart en het zeewezen in gebruik.

— *Aan den grond stooten, aan den grond komen vast te zitten* en derg. Van een schip. || Terwyl ik was op 't schip ... Stiet dat sig aen den gront, en bleef inzeylend vast, DROSTE, *Overbl.* 34. Wanneer een Schip in het passeren van de Brugge sal komen aen de grond vast te sitten, sal zijn verbeurt een boete van twaelf Guldens, *Keuren v. Rott.* 1, 191 *b*.

— *Aan den grond raken* (t. w. *geraken*). Van een schip: vast komen te zitten in te ondiep vaarwater. || 't Schip raakte aan de grond vast. *Le vaisseau échoua, demeura à sec*, MARIN. — Het afbrengen van een schip, dat aan den grond geraakt is, MOSSEL, *Manoeuvres*, 426. Bij zoo duister weder een schip te sturen ... in deze wateren, alwaar men elk oogenblik zoude gevaar loopen aan den grond te raken, SLEECKX 3, 82.

— *Aan den grond zeilen*. Van een schip: al zeilende aan den *grond* raken, geraken. || Met vallend water aan den grond zeilende, moet men nimmer een anker van het voorschip laten vallen, MOSSEL, *Manoeuvres*, 425.

— *Van den grond raken*. Van een schip: weer vlot komen. || Naermiddach is het Schip weder van den gront gheraeckt, ende t' zeyl ghegaen ..., doch door weer-stroom raeckten weder vast, tot nachts dat het vlot wiert, *Begin e. Voortg.* 12, 76 *b*.

— *Aan den grond zitten*. Van een schip: in te ondiep vaarwater onbeweeglijk aan den bodem gekluisterd zijn; mnl. *up gront sitten* (VERDAM 2, 2170). || Aan de grond sitten ... niet kunnen vlooten, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72. — Het afbrengen van een schip dat aan den grond zat, over zijde lag en met elken vloed vol liep, MOSSEL, *Manoeuvres*, 427.

— Figuurlijk, van een persoon: zich in verlegenheid of in benarde omstandigheden bevinden.

— Voorheen zeide men ook wel *Tegen den grond liggen*. || Vier schepen die teghen de gront laghen recht onder de stad ... hebben d' onse in brant gesteken, *Begin e. Voortg.* 13, 6 *b*.

— *Aan den grond zuigen*. Van een schip. Eene uitdrukking voor: door de nabijheid van den bodem van het water vertraging in de vaart ondervinden, zich als het ware aan den bodem vastzuigen. || Dat het zuigen aan den grond bij weinig diepte, waardoor soms zware schepen langzamer drijven dan ligtere, geen uitwerksel van den stroom is, MOSSEL, *Manoeuvres*, 32. Platte stoomschepen, die weinig diep gaan, zuigen zoo hard aan den grond dat zij soms in het geheel niet sturen willen, *Ald.*

— *Een schip aan den grond zetten*: het voorbedachtelijk op eene ondiepte, op eene bank (of: op het strand; zie hieronder) vastzetten, doen stranden. || Aan de grond setten, een Schip in de grond stuuren, daar het niet vlot sijn kan, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72.

— *Grond raken*. Van een schip: met de kiel den bodem van het water raken.

— Soms beteekent *grond raken* ook: den bodem bereiken. Vandaar de zegsw. *Dat woordje raakte grond*: kwam waar het wezen moest, trof doel. Zie HARREB. 1, 260 *b*.

— *Grond ruiken*. Van een schip: met de kiel zóó nabij den bodem komen, dat het twijfelachtig is, of die niet soms even geraakt wordt.

— *Grond peilen*. Van personen: met peillood of taststok de diepte van het vaarwater onderzoeken. || Grond peilen ... peilen hoe diep het Waater is, eer men grond voelt, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72.

— Ook als eene min of meer komische uitdrukking voor: zinken, verdrinken. || Ik redde mijn selfs ..., alsoo ik wel konde swemmen; maar mijn Makker niet, die derhalven als een keysteen drijvende, allengs begon den grondt te peylen, STRUYS, *Reys.* 135. Hy wil het laten doorstaan. Dat zegt men van ymand, die niet wil zwichten, maar het zeil in top wil blijven voeren, hoe 't ook waayen mogt. Dit word toegepast op stoute en styfzinnige menschen. ... Maar zulke peilen den grond wel eens, en gaan naar den kelder, TUINMAN, *Spreekw.* 1, 149.

— *Grond werpen*. Van personen. Het dieplood van het voorschip af uitwerpen (met kracht naar voren wegslingeren) om er de diepte en tevens de grondsoort op den bodem van het vaarwater mede te onderzoeken; vandaar: de diepte enz. van het vaarwater met het dieplood onderzoeken; looden. || (*Wij*) wierpen gront in 35 vademen, zijnde grof zandt, met keselinghe ghemenghet, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 4 *a*. (*Wij*) hebben ... 's morgens gront geworpen op 30 vadem, *Begin e. Voortg.* 9, 9 *b* (zie ook 9, 10 *a*).

— *Grond krijgen*. Van het dieplood en vervolgens van den persoon die het hanteert: den bodem bereiken. || De buiten boord geplaatste mannen laten ... de bogten (*van de loodlijn*) door de hand gaan, voelende of het lood ook grond krijgt; zoo ja, dan roept hij (*die grond krijgt*): grond! MOSSEL, *Manoeuvres*, 286. Krijgen zij (*de loodende manschappen*) geen grond, dan roepen zij hunne opvolgers bij het loslaten der lijn toe: opgepast! 286. Heeft men geen grond gekregen, dan zegt hij (*de looder*) bijv. „honderd vaâm geen grond", 287.

— *Grond hebben*. Van het dieplood: den bodem bereikt hebben. || De looder in de groote of bezaansrust, laat ... de lijn ... nog zooveel uitloopen, totdat het lood grond heeft, MOSSEL, *Manoeuvres*, 286.

— Desgelijks van het anker. Vandaar *Grond heeft hij!* uitroep van hem, die bij het laten vallen van het anker op het voorschip bevel voert, wanneer het touw of de ketting niet meer uitloopt.

— Van personen (schepelingen): den bodem van het vaarwater met het dieplood of den taststok (kunnen) bereiken; vandaar: zich op een ondiepe plaats, boven eene bank enz. bevinden. || (*Wij*) wierpen 't loot met 80 vademen lijns, maer hebben gheenen grondt ghehadt, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 24 *b*.

Met hondert vadem lijns, hebben wy oock geen gront connen hebben, *Ald.* (*Wij*) hebben tot 's avondts naer de droochte toe gheloopen, ... (*en*) 't savonts te 4 uyren hadden (*wij*) gront, sijnde witte schulpen, *Begin e. Voortg.* 9, 10 *a*.

— *Grond! Geen grond!* Uitroepen bij het looden; zie hierboven bij *Grond krijgen* de aanhalingen uit MOSSEL.

— *Den grond van eenig voorland hebben*: de ondiepten peilen die de nabijheid er van aankondigen. Zie beneden bij *b*, *α*).

— *Grond voelen*. Van wadende, badende of varende personen: den bodem van het water onder den voet, onder het vaartuig voelen. || Ik voel al grond. *J'ai déja pié*, MARIN. — Ik (gaf) ... my wederom te water ..., en ... (redde hem) (*een zinkenden*) soo lang ..., tot wy grondt voelden, STRUYS, *Reys.* 135.

De tuyn van 't huys, daer ik was in de kost bestelt,
Wierdt 's winters overdekt met waeter, als het swelt,
Waer op ik in een tob ging, tot tydkorting dryven;
Soo lang ik voelde gront, kon ik nog staende blyven,
Maer als ik daer van af kwam door een harden stoot,
Geraekte ik in het diep der bygelegen sloot.
DROSTE, *Overbl.* 6.

— Van iemand die peilt of loodt: met den taststok of het lood den bodem van het vaarwater voelen. || Peilen hoe diep het Waater is, eer men grond voelt, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72.

— Figuurlijk. Eene schertsende uitdrukking voor: genoeg gegeten of gedronken hebben; zoetjes aan beginnen verzadigd te worden. || Grond voelen,... *Voir terre, sentir que l'on a assez bu*, MARIN. — Ik voel grond, dat is, ik werd eenig Land onder Waater gewaar, dit werd in een oneigendlijke beteekenis genoomen, voor „ik heb mijn bekomst", WINSCHOOTEN, *Seem.* 72.

Myn Maagh was altijts so graagh, ick voelden selde gronckt,
Of men buyckje stonckt lustigh op de liest, ick mien [moytjes ronckt,
Ick weet niet dat ick myn leven soeter of geruster at.
BREDERO 2, 108.

— Soms wordt *grond voelen*, evenzeer oneigenlijk, gebezigd in den zin van: bespeuren dat men niet verder gaan —, zich niet verder wagen moet; men denke aan een schip dat, *grond* voelende, gevaar loopt van te stranden.

— Van zaken, eene enkele maal: tegenstand ontmoeten, (op iets) stuiten. || Terstondt zaaghen de pykelingen eenen verschen aanval voor handen: dien zy echter stoutelijk te gemoet streefden, tot dat de punten (*der pieken*) grondt voelden: der wyze, dat ... Watkens ... en andere Vendrighs, de stengen op den vyandt braaken, HOOFT, *N. H.* 280.

— *Grond slaan*. Van roeiers. In ondiep water met de bladen der riemen tegen den bodem slaan; den bodem raken.

— *In den grond*; *te* (in de jongere taal ook *ten*) *gronde*: naar den bodem van het water. Verg. mnl. *in gront —*, *te gront gaen*, *sinken*, *vallen*, *varen*, *vliegen*; zoowel eigenlijk (van vischnetten, drenkelingen, schepen enz.) als oneigenlijk (zie VERDAM 2, 2170—2171). || Het Ys ... zette ... zodanig voor den boeg van 't Schip, zulks het (t. w. *het schip*) van vooren wel 4 voeten hoog opgeschooven wierd, en achter als in den grondt scheen te zakken, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 141.

Dees stroomen, in hun loop bevracht met vreemde deelen,
Die, naar ze in aart en soort, gewicht en vorm verschelen,
Of drijvende op het vocht, of zinkende in den grond,
Of op, of onder 't nat, verzaamlen tot een klont.
BILD. 6, 323.

— Inzonderheid in tal van meer of minder vaste verbindingen.

— *Een schip in den grond hakken*, — *houwen*: een vaartuig door er gaten in te kappen in zinkenden staat brengen. || Naer middach hebben zyse (*eene veroverde sloep*) inden gront gehouwen, *Begin e. Voortg.* 12, 60 *a*. Meer dan tweehondert groote koegels waaren dwars door 't schip heene gegaan.... Dies wierd in beraad geleïd, of 't niet best waare, ... 't schip in den grond te hakken, BRANDT, *De Ruiter*, 91. In cas ... bevonden soude moogen werden, dat de ... Commandeurs van de Scheepen van 's Landts Vloote ... haare veroverde Prysen niet sullen hebben in brandt gesteecken, of wel in de grondt gehackt, maar daar met ontydigh, en het gevecht noch duyrende koomen uyt de Vloote te loopen, *Gr. Placaatb.* 5, 293 *a*.

Zie nog WESTERBAEN, *Ged.* 1, 276.

— *Een schip in den grond* (ook *te gronde*) *boren*: een vaartuig, eigenlijk door er gaten in te boren, vervolgens echter ook door andere middelen, in zinkenden staat brengen, doen zinken (zie BOREN, Deel III, 542). Verg. *in den grond hakken*. || Een Schip in de grond booren, dat is, een Schip door ingeboorde gaaten doen sinken, WINSCHOOTEN, *Seem.* 32. Een schip in den grond boren, *To sink a ship*, SEWEL. — Praemie op het verbranden en in de grond booren van (*buitgemaakte*) Scheepen, *Gr. Placaatb.* 5, 292. Dat de meening was, het schip met hun allen (*de uitgezette regeerders van Amsterdam*), buiten den boom, in den grondt te booren. Doch zy werden aan Sant Antonis dyk opgezet, HOOFT, *N. H.* 63. Kielen ... van Hollandtsche, en Engelsche, die malkander dapperlijk beschooten, enterden, te gronde boorden, en in de lucht deden vliegen, STRUYS, *Reys.* 293. D' Engelsche Admiraal ... (begost) met zyn esquadre ... af te zakken, om ... hem met zyne branders ... in de grondt te booren, BRANDT, *De Ruiter*, 485. Seeckere inventie van een kleed van vreemde gedaente ... om Schepen by nacht en ontyden van onder in de grond te booren, V. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 2, 634. De *Aquidaban* is door drie torpedo's, welke haar door de torpedoboot *Gustavo Samplo* in de huid gestooten werden, in den grond geboord, *Uit een dagblad*, 1894.

— Ook: reddeloos maken, doen vergaan door botsing, aanvaring of door geweldige natuurkrachten. || Boort, o Goden, dit schandelyck schip in den gront (lat. *obscaenam ponto*, *Dî*, *mergite puppim*)! VONDEL 4, 183. Want had hy (*een Schellinger schip*) met sulk een vaart ons dwars in de zijde geloopen, hy soud ons gewis soo dadelijck in den grondt geboort hebben, STRUYS, *Reys.* 122. Wanneer deeze Ysvelden scheuren en breeken ... (veroorzaaken) de afgebroken stukken ... zodanig een maaling ... dat ze dikmaals ... de Schepen ... reddeloos maaken, of in den grond booren, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 100. Nabij Kopenhagen is het zeilschip Hite ... door een stoomboot in den grond geboord, *Haarl. Cour.* 24 Mei 1894.

— Inzonderheid echter, en in deze opvatting thans zoogoed als alleen gebruikelijk: een schip zoozeer doorschieten dat het zinkt (verg. hieronder *in den grond schieten*). || De welck ... op ons begonden vuur te geven, ... ons treffende ... menighmael onder water, om soo ... ons in de gront te booren, en soo veel te geven, dat sonde moeten sincken, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie*, 91.

— In figuurlijk gebruik, van een persoon of van iemands nering, bedrijf enz. Onmogelijk maken, ruïneeren, vernietigen. || Dus zal men ... die jakhalsen van Comedianten, die de spreuk ... „rijke Heeren hebben lange armen", niet schynen in acht genomen te hebben, eerlang in den gront geboort

zien (t. w. *door andere en betere verdrongen*), v. EFFEN, *Spect.* 4, 106. Dit is juist ... 't geen my in den grond boort ... 't geen ik telkens ... aan de boden vereer, bedraagt driemaal zo veel, als de maaltyden, die my t'mynent zouden vernoegt hebben, 8, 47. Zij (lieten) ... haaren ouden Rentmeester, die zig zelven had in den grond geboord om haar te helpen, immer vergeefs bidden om zijne aan haar voorgeschoten 40.000 livres, v. HEMERT, *Lekt.* 1, 45. Voor hoe velen zijn zulke stoffen belangrijk genoeg in een tijd, dat de boekverkooperij in den grond geboord is? BILD., *Briefw. met Tyd.* 1, 224.

— *Een schip in den grond* (of *in grond*) *schieten*: het door schoten onder de waterlijn (grondschoten) in zinkenden staat brengen; wrak —, reddeloos schieten. || Hebben hem met schieten zoo vermoeydt, dat hy niet eens meer weder schoot, riepen hem toe, dat hy strijcken soude, oft souden hem in gront schieten, *Begin e. Voortg.* 12, 72 *b*. Als het Vyandlijcke ... schip ... te eenemaal sal weesen vernielt, het zy dan dat de Commissie-vaarder deeser Lande het selve soude hebben in de grondt geschooten, verbrandt, of aan Strandt gejaaght, *Gr. Placaatb.* 5, 300 *b*. Toen kreeg Sweers vier Engelschen aan boort (t. w. *langs zijde van zijn boord*), die hem insgelyks in den grond schooten, BRANDT, *De Ruiter*, 41.

— *Een schip* (of *de geheele bemanning van een schip*) *in den grond* (of *te gronde*) *zeilen*: door aanzeiling, aanvaring doen vergaan; overzeilen. In figuurlijk gebruik zooveel als: flink de les lezen, overdonderen, overduivelen.

Dat ik hem tegen-spreek, is niet om my te wreken,
Maer om syn boosen aert en quaeden kop te breken,
Hy segt al wat hy wilt, en maekt'et veel te bont,
Men mag hem somtyds ook wel zeilen in den grond.
DE MEYER, *Gramsch.* 141.

— Met subjectsverwisseling, van hetgeen iemand, al zeilende, *te gronde* doet gaan. || In het Hof zijn duysent klippen, en winden, die ons konnen te gronde zeylen, POIRTERS, *Mask.* 238.

— Spreekw. zegsw. || *Een open deur, een open mont, Dat seylt'er menigh in den gront*, CATS 1, 525 *b*.

— *Een schip in den grond* (of *te gronde*) *drijven, dringen, slaan, smijten*. Van den wind, de baren of ander uiterlijk geweld: een schip zoodanig ontredderen dat het omslaat en zinkt. || Den 11. Julij wert deur een groote zee waters haer roey-jacht inden gront gesmeten, also dat syt verlooren, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 5 *c*. So wy 't (*het grootzeil*) niet flucks neer gecreghen hadden, soo waren wy voor ghewis in den gront gheslaghen geweest, 1, 62 *c*. Overmits de zuidewint hen ... verraschte, en schip en volck in den gront sloegh, VONDEL 5, 259. Een schielijk-opstuyvent onweder dreef drie van haar Galeijen ... plotseling met al het Volk in den gront, STRUYS, *Reys.* 111. Op de selfste plaetse daer de schepen gelaveert hebben, ende de jachten gespeelt, wordense dickwils van de baren te gronde gedrongen, POIRTERS, *Mask.*, *Voorw.* 4.

(De tijt is als een watervloet).
Hy sleept geheele Rijcken met.
Hy drinckt'et (*voor* dringt'et) al tot in den gront,
Al wat'er oyt verheven stont.
CATS 2, 469 *b*.

Walvisschen kunnen met een' klinck van hunnen staert
Dat houten zeegewelt (*de ark*) te gronde slaen en sloopen.
VONDEL 11, 71.

— Bij vergelijking met een schip dat vergaan is, van een verzonken landstreek. || Zy (*Philemon en Baucis*) ... zien ... al 't omgelegen Geweste in een moerasch verzoncken, en ... al 't lant te gront gedreven, VONDEL 11, 571.

— In figuurlijk gebruik. Met betrekking tot personen: doen verongelukken. Vandaar ook *te gronde gedreven* (*liggen* enz.): *aan den grond* (*zitten*), in verlegenheid, in kommerlijke omstandigheden (zijn).

Gy weet al gelyck hoe dat hy plag te leven
En hoe hy nu ter tijt te gronde leyt gedreven;
Wy moeten gaen besien wat nu de Joncker doet,
Terwyl hy niet en heeft als enckel tegen-spoet.
CATS 2, 67 *b*.

Al schijnt een handelaer by wijlen eens verheven,
Hy wort, men weet niet hoe, tot in den gront gedreven.
2, 191 *b*.

al schijnt hy (*een koopman*) wat verheven
Hy wordt haest te grond ghedreven.
GHESCHIER, *Proefst.* 290.

— *Een schip in den grond helpen*: op de zene of andere wijze (b. v. door er gaten in te kappen of te boren) in zinkenden staat brengen, doen zinken. || Doch by soo verre sulcks (t. w. *het uit het gevecht sleepen van bevriende ontredderde schepen*) niet doenlijck mochte weesen, ... sullen in dien gevalle de ... naaste Scheepen het Volck van soodanige reddeloose Scheepen bergen, en de Scheepen selve in den brandt steecken of in de grondt helpen, op dat den Vyandt die niet koome te veroveren, *Gr. Placaatb.* 5, 285 *a*.

— Vandaar, bij vergelijking. *Iemand of iets in den grond helpen* voor: in zoodanigen toestand brengen, dat er geen redding meer voor overblijft. || Iemand in den grond helpen, uit al zyn goed of fatsoen helpen. *Abimer quelqu'un, ruiner quelqu'un de fond en comble*, MARIN. — Ick (*de Achterklap*) zal dit volck te grond', met achter-rugghe lieghen, Haast helpen, COSTER 475. Toon hen ..., aan welke gevaren, om hun huishouden in de grond te helpen zy zich overgeven, v. EFFEN, *Spect.* 1, 163. Ik heb onlangs de eer gehad een patiënt te cureeren, dien men met die miserabele sulphatis quinini totaliter in den grond hielp, BEETS, *C. O.* 328.

— *Te gronde richten* (*iemand of iets*). Bij vergelijking met het reddeloos maken van een schip, alleen figuurlijk gebezigd. Bederven; onbruikbaar maken; vernietigen; ruïneeren. || De boeren, wier velden hij te gronde gerigt en wier oogsten hij vertreden had, (zwierven) als bedelaars rond, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 227.

— *Te grond(e) zinken*. || Het boot ... overladen zijnde (is) ... te gronde ghesoncken, COORNHERT, *Boccat.* 20 *b*. Daar zinkt een redloos wrak te grond, TOLLENS 11, 177.

— *In den grond* (of *te gronde*) *raken*. Vergaan, verongelukken; oneigenlijk voor: te niete gaan. || Hadden wy maar Oorlogscheepen, en een half douzyn Zoutmans daar op; onze vyanden zouden wel wat handelbaarder worden, en de Commercie (*zou*) niet in den grond raaken, *Blank.* 1, 87.

Hy raeckt veeltijdts te grondt, die alte trots van zin,
Wanneer het waeyt te stijf, geen rif wil binden in.
ANNA VISSCHER, *Geï.* 1, 172.

— *Te gronde gaan*. 1°. Zinken, zakken.

— Spreekw. zegsw. *Het lichte kurkje staat boven, maar het geloode net gaat te gronde*, HARREB. 1, 260 *b*.

2°. Inzonderheid van drenkelingen en schepen. Verdrinken; vergaan. || Te Gronde gaan, *To sink, to founder, to go to wrack*, SEWEL. — Al soo de boot te gronde gaen, CATS 1, 169 *c*. Zy (*eene drenkelinge*) zuchte, och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te gront, VONDEL 2, 212. De Vice-admiraal De Liefde verloor een anker ..., de L. Admiraal Van Gent drie

kabels en twee ankers, en zyn boot ging te grondt, BRANDT, *De Ruiter*, 567. De Storm ... (nam) so seer toe ..., dat ... wy tegens de Kust ... aandreven, en myn Schip met al dat daar in was te gronde ging, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 44.

Hoe goede swemmers datm' oyt vond,
Zy zijn noch wel ghegaen te grond.
DE BRUNE, *Spreekw.* 56.

De waatren zijn tot aan de ziel gekomen;
Ik zink in 't slijk; ik voel mij overstroomen;
Ik ga te grond'; de vloed is mij te groot.
Psalmber. 69, 1.

— Bij vergelijking. || De groote aeloude stad ... Gaet plotselijck te gronde, en sinckt met eenen slagh, VONDEL 3, 393. O ... ydele gedachten! die ... dickwils ... in het beste van hunnen loop te gronde gaen, eer sy de Haven van hunne begeerten konnen bezeylen, POIRTERS, *Mask., Voorw.* 3.

Hy die de gansche wereld rond
Gezeild heeft door de wilde baren
Gaet op eene stille vaert te grond.
CONINCKX, *Fab.* 57.

— Volkomen figuurlijk gebezigd. Van personen en zaken. Te niete gaan, ondergaan, in het —, in zijn verderf loopen. || Te gronde gaen. Aller au fond. *Pessum ire*, PLANT. — Dat ons land door de pragt en grootschheid onzer Kooplui te gronde gaat, *Leev.* 1, 261. Zijn aanzien ging te grond, BILD. 13, 158. Het waren de Wevers, die hunne lakens niet konden verkoopen en ten gronde gingen, CONSC. 3, 235 *a*.

Het is de jongste dagh, en met dit huys gedaen.
Noch sal het wraeckeloos soo niet te gronde gaen:
Daer moet een groot getal met ons ten hemel vaeren.
VONDEL 3, 420.

De wegen, die gij tot 's Lands reddinge in wilt slaan,
Zijn juist geschikt om ons ten gronde te doen gaan.
STIJL, *Tooneelp.* 13.

— *Te gronde komen.* Bij vergelijking met een gezonken (of gestrand?) schip, in figuurlijken zin voor: ondergaan, te niete gaan. || Waer door de neringe (*de lakennering*) binnen deser Stede geheel mede vervallen, vermindert, ende genoechsaem te gronde ghecomen is, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 254.

— *In den grond* (of *te gronde*) *moeten*: onvermijdelijk moeten vergaan, — verongelukken. || Soo gy geen wandt hebt naer het schip, Gy moet te grond', of op een klip, CATS 1, 518 *b*. Een groot zeyl op een kleyn schip Moet in de gront of op een klip, 1, 555 *c*. d'Arme man te gronde moet Doet hy, wat de rijcke doet, DE BRUNE, *Spreekw.* 266.

— *Te grond(e) (zijn)*. In figuurlijken zin zooveel als: ten onder, te niet (gegaan). || Aan 't verlies van een lid der Regeering hangt, by die helden (*zeker slag van lofpoëten*), het verlies van 't gansche Vaderland; maar zo dat waar was, waaren wy immers al lang te gronde geweest, wyl 'er jaar op jaar waardige leden der Overheid verscheien, V. EFFEN, *Spect.* 6, 22.

b) In het bijzonder, met mv. — *a*) De bodem of een gedeelte van den bodem van de zee of van andere wateren beschouwd ten opzichte van zijne *gesteldheid*, t. w. met betrekking tot de rijzingen en dalingen daarin of tot hetgeen er zich op bevindt. || Dit Rif strekt sich Oost en Oost ten Noorden, zijnde rondtsom vry breedt met rudsige gronden uytgeset, STRUYS, *Reys.* 5. Op een' klipachtigen grond moet men nimmer verhalen met vallend water, indien er kans is om aan den grond te komen, MOSSEL, *Manoeuvres*, 260.

— *Schoone grond.* Bodem, gedeelte van den bodem van het vaarwater zonder klippen, banken, ondiepten, wrakken enz. || De Reede daer wy laghen ... hadde gheen schoonen gront, maer heel vuyl ofte steenigh, *Begin e. Voortg.* 9, 8 *b*.

— *Vuile grond.* Bodem of gedeelte van den bodem van het vaarwater waarop zich klippen, riffen, koraalbeddingen, banken, ondiepten, wrakken, verloren ankers enz. bevinden.

— Spreekw. *Vuile gronden bederven de kabels*, kwaad verkeer bederft de zeden. || Vuyle gronden bederven den kabel, CATS 1, 555 *c*.

— Vandaar ook de zegswijzen enz. als *Het is schoon water over een vuilen grond* (TUINMAN, *Spreekw.* 1, 180); *Het is van den grond dat het water stinkt* (HARREB. 1, 260 *b*); *Zooals de grond is, is het water*: de zoon deugt evenmin als de vader (*a. w.* 3, CLXVIII *a*).

— *Steile grond*: snel afloopend, sterk hellend gedeelte van den bodem onder water. || Op lange schepen en in steile gronden, bezigt men somtijds looders in de groote en fokke-rusten aan stuurboord, MOSSEL, *Manoeuvres*, 285.

— *Diepe grond*: diepgelegen. || Die ... daar ter Rede wil komen, moet benoorden het Eylandt omloopen.... De grondt is diep en loopt schielijk af: ook is nergens anders, dan nevens het Kasteeltje, grondt te werpen, STRUYS, *Reys.* 8.

— Vooral bekend in de spreekwoordel. zegsw.

— *Stille waters hebben diepe gronden*: in (*of* achter) lieden die zich weinig uitlaten zit (steekt) dikwijls meer dan men naar den uiterlijken schijn vermoeden zou. Vaak gebezigd met betrekking tot of in toepassing op min gunstige eigenschappen (arglistigheid, dubbelhartigheid, valschheid en derg.). || Stille waters hebben diepe gronden. *Il n'est pire eau que l'eau qui dort*, MARIN (zie ook CATS 1, 556 *a*).

V. (*Jozef*) wou mevrouw schoffeeren met gewelt....
St. Hoe koel geliet hy zich ... hoe schuw was hy van jocken
En boerten, als een die noit smaeck in vrouwen vondt.
V. Het stille water heeft gewis een' diepen gront.
VONDEL 3, 852.

— In het mv. De rijzingen en dalingen die gezamenlijk den bodem van de zee of van een ander water vormen. || Naer dat de Ruwaert selfs de baekens hadt gesteeken, De gronden afgepeylt *enz.*, DROSTE, *Overbl.* 32.

ter weerelt uyt,
Daer loot geen gronden peilt:
Daer 't schip aen starren stuyt.
VONDEL 2, 166.

— *De Gronden.* Bij zeelieden. Eene benaming voor den Noorder-Atlantischen Oceaan bewesten het Kanaal, voor zooverre daar grond kan gelood worden.

— Ten opzichte van omliggende diepere gedeelten beschouwd kan *grond*, opgevat als: peilbaar of waadbaar gedeelte van den bodem, ook beteekenen: ondiepte, bank, en: waadbare plek. || Grond. *Vadum*, KIL. — Men kan 'er niet doorwaaden, daar is geen grond. *On ne sçauroit passer à gué, il n'y a pas de pié*, MARIN. — Veel meer behoort men in de onbedachte jonge amoureusheydt een Loodtsman te vragen, wat Gronden ende Klippen in de Haven des Huwelijcks te wachten zijn, VISSCHER, *Sinnep.* 196 *a* (zie ook 15 *a*). De Loodsluy ..., Een volck dat kennis heeft aen gronden, wind en baren, VONDEL 2, 182. Alle deeze ... soorten van Visch, schynen in den Voorzomer uit Zee onder 't Zandt en in de Bajen te komen, om haar kuit op de droogtens en gronden te schieten, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 125.

De ootmoet plomp in 't Oogh, verstaet en mijdt de zonden.
Een werelt-wijs verzeylt sich meest op zulcke gronden.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 126.

— In betrekking tot eene kaap of ander vastland zijn de *gronden* daarvan: de ondiepere gedeelten van den bodem die er de nabijheid van aanduiden. ‖ De vijf Schepen van den Admirael Schuermanss... (hebben) doen sy de Caep passeerden .... gheen landt ghesien, maer hadden .... de grondt gehadt van de Caep des Agiles, *Begin e. Voortg.* 9, 24 *a.* (*Men*) dede zeyn om van cours te veranderen ..., op dat men Cabo Sanct Anthonio in 't gesigt souden loopen, of ten minsten desselfs gronden te peylen, ROGGEVEEN, *Dayverk.* 37.

β) De bodem van de zee of van andere wateren beschouwd ten opzichte van zijne *hoedanigheid*, t. w. met betrekking tot *de stof* die hem vormt en den, daarvan afhankelijken, *aard* van den bodem (hardheid, weekheid enz.).

1°. Eigenlijk. Met betrekking tot de *oppervlakte* van den ondergrond. ‖ Voor sende baey wast diep 20. vadem, de grunt was anders niet (*bestond uit niet anders*) dan cleyne swarte steentjens so grust als ertten, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 2 *c.* Bij het hunifloed wordt .... aan de boedijn .... gewedd of de grunt hard dan nacht is, WOUTS, *Mennonites*, 287. Is men vastgeraakt op een harden grund van klippen of koraal, 428.

2°. Bij uitbreiding. De *aardlaag* die aan de oppervlakte, onder het water ligt, inzonderheid beschouwd ten opzichte van hare geschiktheid om er in te ankeren. ‖ Grunt, die beqaem is om 't anker te setten en te houden, WITSEN, *Scheepsb.* 402 *a* (*Ankergrund*). — De andere Schepen (*vierpen*) het anker .... inde grunt, *Begin e. Voortg.* 11, 36 *b*. Als hy (*een dorpse*) merckt dattter ontrent van Visschers en Netten by hem is, soo schiet hy met sijn boodt in de grondt, ende blijft alsoo in de modder steken, tot dat het Net over sijn lijf heen gehaelt is, VALENTIJN, *Simaqa*. 111 *a*. Een-tonnen, drijvende boven op 't water, ende inde grunt vander Ree gestadight .... met groote lange yzere hettingen, *Handb. e. Stuut.* 80 *a*. Daer nu (*andere dooren*) .... dikwils een goetsche vlaet bevalligke, en 'er de kloekste schepen een vermakende grund vonden, DE MEIJER, *Reizen*, 1, 67 *b*. Die wist of hij ennen vasten grund had, oer hij sijn anker liet vallen, die was de doorluchte schipper niet, *hij* MANDER. 1, 15 *b*.

Als men op een, door storm, het anker eyt moet leggen,
En stellen al de hoop van sijn behoudenis
Op 't hebben van den grunt, die vast zonder is,
MANDER, *Overvl.* 29.

— Hierbij de volgende uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden.

— *Grund houden.* Van een anker: Vatten, gelden, behoorlijk blijven liggen, niet doorbreggen.

— Vandaar, bij verpolijking, van beweringen en dergl. *Geen grund houden*: vastigheid missen, geen steek houden. ‖ Dat die betuchtingen selfster geenen grund houden, blijkt, DE MEIJER VIII.

— *Grund breken.* Van een schip, van de bemanning van een schip. Het anker breken; anker uit gaan; enk., minder eigenlijk: van veel steken (in dien zin nog hier en daar in gebruik volgens MEIJER in uitg. ANTONISSEN 2, 38). ‖ GEVAERT-BROEKENS. (*Zeil*) gaan of anker breken, WITSEN, *Scheepsb.* 402 *a*. — Indien men een ..... heeft grund te breken en den steven op Wieringen te setten, SCHERMER 3, 93.

Want 't dreef dat .... daer 't silver heen te streven
Van 't wanschenkend 't .... kan niet te diep of jacht begraven,
't Hal heen in een veel dorr en groene vrienden steken,
Bereid op sijn verzoek, een zeecr grund te breken,
ANTONISSEN 2, 128.

— *Alle grund is* (*gaat*) *geen ankergrund, al geen dreggrund*: men kan zich niet op beideren of op alles verlaten.

— *Goede ankergrund is de beste grund*: met moed, zijne hoop en vertrouwelijk stellen op hetgeen vast is.

— (*Het is*) *meer grund meer stand*: meer vlaeck meer vlieth (zie v. MANDER, *Overv. Wilh.* 215).

γ) De vaste ondergrond onder het zijn in eene sloot enz. (zie onder BODEM, 3).

Maer 't gaet er anders toe wanneer wy meenen gaeten
Met gulsen overvol uit in de grondeloose baeten;
Dan weet het water dicht, en daervan zijn de en.
CATS 1, 642 *c* (*Proverbel onder 't vaderlandsch erf*).

c) Met begrijpsverwisseling: Diepte, in 't verdiepten. Vergr. *grund* voor: het diepste van iets (*hieronder, de het.* 3). ‖ Daer lyy (*de „gelobster"*) in 't ontdiep gewoon: der (*langwerpige*) grunden, WITSEN, 2, 746 (*Latere druk*). Daer lyy bestroomt de hoek der grondeloose grunden, *er staand hy* MEIJER, *Hoogd.* IV, 1, 30: (*Inzulke zee zelfs onbiker diepte fonde*), *hij* wist *Z'Oceaan* ..... in het diepst der gronden heimd gedolven, 2, 702.

Gelange heeft men nacht gedraeuwt,
Eer de zeen nacht over kwamt
Sijnen anker vaster (*in de Zuiderzee*) mogten .....
En hy volgde hem terstond
In den bodemloozen grond.
VONDEL 2, 665.

4) Uitdrukkingen en zegswijzen, meer of minder letterlijk aan een der beide betoekenissen 2) of 3) ontleend.

— *Naer den grund*: naar de diepte, naar omlaag, naar beneden. ‖ D' aerde .... dieupte .... in 't anderwijzen. De groote stadten zoek zich meester naer den grunt, VONDEL III, 304.

't Weighelt onkiese weete dieughdt wel trouwe: ...
Het vlot moeht wast om hoogh, schoon 't in een dijp bekent.
En 't diep sinkt na de grondt, alst al het water mach.
ANTONISSEN 22.

— *Zonder grund.* Van dieptes in het algemeen. Letterlijk: grondeloos, bodemloos, doch gewoonlijk te nemen in de vervoeglijke opmerking van: zoo diep dat de bodem niet te bereiken is; peilloos —, onmetelijk diep.

Wat heet ick menschen maect (*met yeps*) gedolpt ...
En meeht een 't 'et overgroef,
Schier ydre hand een bodem maect,
Dat is een diepte sonder grunt.
CATS 1, 638 *c* (*„de maet die de yeps bindt, spreeckt"*).

Die sal haer kennen, die haer vermeenen zijn, te dwingen
d'Onbegrondt' diepten maer haerens handt, ...
En 't meeren te vermaelen der baeren sonder grundt.
MANDER, *Ged.* 1, 256.

(*Gelove, dat*) Hem wortels schieten meer den afgrunt, zonder [grunt,
Dan diep gedolven hem bevaln een hoogh gesteigert stant.
VONDEL 11, 74.

— Bij zeelieden, van plaatsen in de zee waar men geen *grund* kan peilen, waar het dieplood den bodem niet bereiken kan en waar men dus ook geen *grund* in de het. IV) ophalen kan. ‖ Deze droogtte waren klippen, zijnde heel steyl, sonder grundt, *Begin e. Voortg.* 9, 7 *b*. Aen de west-zijde leught een wijde haven ....., desse is meestendeel sonder grunt tot ontrent het Casteel, ende heeft van daer voort ook meer goeden grunt, 18, 58 *a*.

— *Er is meer dan grund noch zeven*; nergens is iets dat hem stuiten kan. Vergr. Fransche uitdrukkingen als *être sans —, avoir ni fond ni rive*. ‖ Voor dese menschen („*dooyduvende*" *mimaars*) en is noch grund noch zeven, DE MEIJER, *Embl.* 19.

— *Iemand in den grund leven.* Eigenlijk: iemand door leven ongelukkig maken; dus zooveel als: hem (door zijn vermogen op te eten) arm maken; hem de zeven van het hoofd eten. ‖ Hy laet hem dunckers (*hij geeft zich het aanzien*) dat sy hem inde

grondt teeren, SARTOR., *Adag.* III, 1, nº. 75 (*De edacibus ac luxu multum absumentibus facultatum. Gallorum incusat ventres*).

5) Het diepste, het onderste gedeelte van iets, in gevallen waar aan een eigenlijken bodem of aan een grondvlak niet gedacht wordt. In enkele eigenlijke, doch vaak in meer of minder figuurlijke toepassingen. Verg. BODEM in de bet. 4).

a) Van groeven, kerven, sneden. Het diepste. || Zij (*de knoppen der gutsen*) zullen dus gemakkelijker zijn om vast te houden, en de hand bij het uitdiepen der gronden, niet hinderen, *Handw.* 13, 82. (*Sommige houtgraveurs*) offeren alles aan den voortgang (*van het werk*) op, verzuimende de netheid en sterkte, en steeken den grond (*der sneden*) niet dan oppervlakkig en grof uit, zonder denzelven te beschaaven, polijsten of met de Guts af te maaken, 13, 94 (zie ook nog 13, 91; 95; 107).

b) Van de oogen. In Noord-Nederland ongebruikelijk; verg. fr. *le fond.* || Zag ik niet zijne beminnende ziel mij tegenlachen uit den grond zijner oogen? CONSC. 4, 140 *a*.

c) Met betrekking tot onstoffelijke zaken, bij vergelijking. || (*Ik*) die ... door en door versta den grond van alle dingen, VONDEL 3, 234. Eene voorstelling, al dringt zij niet tot den grond, al glijdt zij slechts over de oppervlakte der verschijnselen heen, kan hare verdiensten hebben, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 18.

(*Neemt vrouwenraad*) oock in ander werck, dat vry wat [hooger gaet,
Al raeckt het menigmael den gront van uwen staet.
CATS 1, 369 *a*.

(hy, die) ... wat in duyster schuylt, met syn alsienden oogen,
Ontdeckt tot op den grond, en alle harten kent.
VONDEL 3, 349.

d) *De grond des harten*, — *der ziel* enz.: het diepste, innigste van het gemoed. || Wat op 's harten grond leyd Dat weltme na de keel, VONDEL 3, 59.

(Mijn Vrouw) ... quam mij selve vragen,
Wat oorsaeck inder nacht mij daer ontrent mocht jaegen;
Gevraecht, ontdeckten jck van mijn gemoedt den grondt.
HOOFT, *Ged.* 2, 200.

Indien men met de peyl mocht meten 's hertsen gront,
Men vant het meestendeel verscheyden van den mondt.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 188.

Komt gy dan ô Jesu daelen
In mijn Herte vol venijn?
Om te sien met uwe straelen,
Oock wat op den grondt sal sijn.
POIRTERS, *H. Herte*, 54.

— *Uit den grond des harten* enz.: zeer bijzonder hartelijk. || Floddermoer ... bedanckt uyt grondt van herten 't goedt onthael van haeren waerd, V. BEAUMONT 98. Ik wensche uit de grond van myn ziel dat *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 1, 47. Ik ben u dankbaar uit den grond der ziel, CONSC. 3, 307 *a*. Ik wensch het uit den grond mijns harten, 4, 100 *b*. „Ja", zeide ik, ditmaal uit den grond van mijn hart, „niets overtreft eene van Beethovens symphonieën!" LINDO 2, 16.

— *Tot in den grond van het hart*: tot in het diepst der ziel. || Dat spyt my ... tot in mynder hertten gront, *Trou m. bl.* 112.

— Spreekw. *Zoo de man is in den mond, Zoo is hem zijns harten grond.* Zie CATS 1, 635 *b*.

— Bij uitbreiding: de inhoud van iemands gemoed. || Daar ieder ongeveynst uytspreekt zijns herten grondt, ASSELIJN, *Warfusé*, 50.

— *Dronken mond* (of *Volle mond*) *Spreekt 's harten grond.* Zie HARREB. 1, 260 *b*; 261 *b* en 3, 205. || *In vino veritas....* Een dronckeu mont, Spreeckt 's herten grondt, SARTOR., *Adag.* I, 7, nº. 83.

e) *Iemands grond*: zijn diepste, innigste wezen; zijn hart, zijn gemoed; in 't mv. zooveel als: de innigste roerselen van iemands wezen, van iemands gemoed. || Zijt altijts bereedt, Een yeghelic ... bescheet Te geuen ... des hoeps die is in uwen gront, *Gentsche Sp.* 422. Wij sijn U creatuerkens, Ghij kent ons gronden, *Trou m. bl.* 258. Den Schepper ... Die onse gronden kent tot in de diepste nieren, CATS 2, 6 *b*. Daer woont geen vreed' in haren grondt, (t. w. *van de boozen*), CAMPHUYZEN, *Ps.* 35, 12. Sijns Heeren Wet ... Heeft heel sijn grondt met Deucht-liefd' ingenomen, 37, 17.

Laet jae zijn jae: neen, neen in uwen monde:
Wat verder gaet komt dogh uit quaden gronde.
DE GROOT, *Ned. Ged.* 205.

Heiligh oogh des hemels ...
Ghy kent en ziet mijn gront.
VONDEL 3, 825.

Den mensch wiens yd'le mondt
Is oneens met sijn grondt
Gewaerdig' ick mijn by-zijn niet.
CAMPHUYZEN, *Ps.* 26, 6 (zie ook *Ps.* 36, 7).

— Zegsw. *Een heusche mond, Een heusche grond*, HARREB. 1, 260 *b*.

— Vervolgens: iemands meening, gevoelen, oordeel, overtuiging over of ten opzichte van iets.

Wat mijmert uwe geest, en overleyt van binnen
Yet dat ick niet en hoor? wat deckt gy uwen gront?
Spreekt, als gy pleeg te doen, spreekt lustig uyt den mont.
CATS 1, 191 *b*.

Men mag *een deel* van sijn besluyt
Met klare woorden drucken uyt,
Men mag *een deel* van sijnen gront
Bedecken met een heuschen mont.
1, 269 *b*.

Hy (*Gracchus*) nae een vreemt gesicht van twee gepaerde [slangen,
Die iemant van 't gesin had in het huys gevangen,
Ging tot het eensaem volck dat sig hier op verstont,
En sogt op dit geval te weten haeren gront.
1, 320 *b*.

— *Zijn grond spreken*: zijn hart uitspreken, zijn gevoelen of zijne innigste overtuiging zeggen.

Israël is beducht sijn gront hier op te seggen,
Maer wil voor al het stuck wat naerder over-leggen.
CATS 2, 225 *b*.

gy zijt mijn waarste gast.
Mijn toevertrouwde, die (zoo ik mijn grondt zal spreeken)
Ik houw, en in der daad, als voor mijn vaader reeken.
ASSELIJN, *Warfusé*, 47 (zie ook 7).

— Nog met kennelijke beeldspraak (verg. boven de bet. 3, *a*) in: *Iemands grond peilen, tasten* en derg. voor: iemands meening zoeken te weten te komen of: zijne geheime bedoelingen reeds begrijpen. || Men solde syn grondt mit ghien spietse afreycken, MEYER, *Spreuken*, 51. Iemands grond peilen, dat is: iemands meening soeken te weeten, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72. — Hoe de Prins van Oranje, haast vroedt werwaarts de zinnen des nieuwen Landtvooghds heene droeghen, door Elbertus Leoninus ... zynen grondt zoude hebben doen tasten, met aanbieding van middelen tot vesting eener eyghene mooghenheit, HOOFT, *N. H.* 602.

— Soms bepaaldelijk: iemands geheime gedachten, heimelijke overleggingen. || Eenighen ..., waanende haaren grondt beeter te weeten, hielden 't daar voor, dat haar grootelyx verdroot haare zyde te zien ontblooten van zulk eenen raadsman, HOOFT, *N. H.* 45.

— Eindelijk ook: iemands natuurlijke aanleg, aard, inborst, karakter. || Grond. j. aerd. *Indoles, natura*, KIL. — Zyn grond is goed, hy is in den grond deugdzaam, vroom, eerlyk, MARIN.

Ick vont aen alle kant verscheyde trou-gevallen,
Ick sag hoe menigmael oock wijse luyden mallen,
Ick sag hier in den mensch als in zijn eygen gront.
CATS 2, VIII *b*.

— *Die wil kennen des mans grond, Die sla zijne vrouw of zijnen hond*, HARREB. 1, 260 *b*.

— Zegsw. *Vuyle monden Vuyle gronden*, CATS 1, 635 *c* (verg. hierbij de bet. 3, *b*, *α*).

— *Een bedriegelijke, booze, valsche grond* enz. || Goet is om weten Syn bloedighe tyranie, en synen valschen gront, v. GHISTELE, *Virg. Aen.*, fol. 162 *a*. Boosachtig wierd mijn hert, bedrieglijk mijne grond, Geveynsdelijk mijn tong, KRUL, *P. W.* 1, 25.

— *Erg —, loos van grond*: van een boozen inborst; *dubbel van grond*: dubbelhartig, valsch (verg. hierbij evenwel ook de eigenlijke bet. van *dubbele bodem*, Deel III, 36). || Truy is luy en dubbelt van grondt, VISSCHER, *Brabb.* 15.

Ist mogheliick dat eenich mensche sou wesen
Soo dobbel van herten en erch van gronde,
Dat hy sou spreken tot sijn lief ghepresen
Sulcx sonder meenen met valschen monde?
OVID., *Conste d. M.* 58.

Een aerdich vrouken heuet mi bedroghen ...
Si is mi te doortrect
Te dubbel ooc van gronde ...
Si payter so vele met haren valschen monde.
Antw. Liedb. 62.

Elizabeth, niet loos van grondt,
Zal noit den grondt van 't hart bedekken,
Men hoort dat spreken door haar' mondt.
ANSLO, *Poëzy*, 327.

— *Dubbele grond*, in toepassing op een persoon: dubbelhartig man; geveinsde. || O dien Judas, dien dobbelen gront, dien Ypocryt, OGIER, *Seven Hoofts.* 252.

— **Aanm.** Een enkele maal schijnt *grond*, t. w. het verkl. *grondeke* in toepassing op een aanvallig kind opgevat te moeten worden als ons: hartje (*voor* liefje). || Ic heb self tkint gesien, En ock gecust an sijn mondeken. Och, 't is een soe properen, soeten grondeken! *Trou m. bl.* 277.

— **Syn.** *Bodem, Grond.* Voor: ondervlak in vaat- en mandewerk is *Bodem* (zie ald. de bet. 1) het gewone woord; *Grond* (zie hierboven 1, *a* en *b*) is in dezen zin zelfs in Zuid-Nederland zoo goed als verouderd. In toepassing op het grondvlak van diepten, van de zee enz. bezigt men integendeel gewoonlijk (en trouwens begrijpelijkerwijze) *Grond* en is *Bodem* daarentegen een meer dichterlijke term. De opmerkingen bij de Syn. onder III) gemaakt zijn ook hier van toepassing.

II) Het vlak dat onder een gebouw (of wat met een gebouw vergeleken wordt) ligt; het vlak waarop een gebouw staat en bij uitbreiding: hetgeen zich onder een gebouw bevindt, bijgevolg: datgene waar een gebouw op rust of steunt.

1) Het grondvlak waarop gebouwd wordt, eigenlijk of bij vergelijking. || Dit Punct ..., het welcke is ... de rechte grondt ende bodem van alle hare Timmeragien (*van de H. Kerk*), MARNIX, *Byenc.* 1, 1 (bl. 7 *a*). Daer blijven slechts de eyghendommen des broodts in de locht hangende sonder grondt oft bodem, 2, 5 (bl. 84 *b*). Mijn gramschap zal ... Der bergen gront in asch vertreên, VONDEL 2, 135.

2) De onderbouw, de grondslag, het fundament. Ook in het mv. en dan: de verschillende onderdeelen van het fundament te zamen genomen; de grondslagen, de fundamenten.

a) In eigenlijke toepassingen of met nog duidelijk voelbare of opzettelijke beeldspraak. || Grond, grondveste. *Fundamentum*, KIL. — Ende de diepe kolcken der wateren werden gesien, ende de gronden der werelt werden ontdeckt, *Ps.* 18, 16.

— *Den grond —, de gronden leggen*, de fundamenten leggen. || Sy (voerden) groote steenen toe ..., om den grout van dat huys te leggen, 1 *Kon.* 5, 17. Dan waer de gront geleit tot wederspannigheden, VONDEL 7, 93. De meeste Chirurgyns hebben onder het baardschrappen de eerste gronden hunner kundigheden gelegd, *Denker* 11, 204.

In 't korte, vrijster, wieje sijt,
En legt geen gronden van den nijt.
CATS 1, 264 *c*.

Indien gy desen gront (t. w.: *rechte liefde*) komt eenmael [vast te leggen
Soo weet ick niet een woort tot uw berigt te seggen;
Want die in sijn gemoet eens rechte liefde set,
En hoeft geen regel meer, hy is sijn eygen wet.
1, 321 *a*.

Terwyl de Vryheid dus de gronden
Durfd leggen van haar nieuwe woon.
V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.) 49.

— Minder juist in toepassing op den eersten aanleg van een plantsoen, een hof.

(*God*) Heeft eerst den gront geleyt van welgeplante dreven,
Van alle groen gewas, van kruyt en jeugdig rijs,
En daer uyt is ontstaen het aerdsche paradijs.
CATS 2, 292 *a*.

— (*Goede* enz.) *gronden leggen* wordt ook wel gebezigd in toepassing op: het vaststellen van punten om bij eene redeneering van uit te gaan; het geven van (recht) bescheid, (degelijk) uitsluitsel aangaande onzekere dingen; het aan de hand doen van (betrouwbare) middelen om tot een doel te geraken. Zie de aanhalingen.

Dus of schoon met gewelt mijn eere wert gerooft;
Men agt dat maer een waen, het quaetste wort geloofft.
De werelt is te boos, men sal voor gronden leggen,
Dat ick, een jonge vrou, my lichte liet geseggen.
CATS 1, 171 *a*.

Een yder ondersoekt, een yder ondervraegt,
Van waer dat komen mogt soo uyt-gelesen Maegt.
(Maer niemant) ... weet 'er aen het volck een vasten gront [te leggen,
Geen mensch kent haer gevolg en minder haer geslagt.
2, 129 *b*.

Hier gaet zijn nette pen veel nutte dingen seggen,
Hier gaet hy op het lest gewisse gronden leggen,
Hoe dat een nietig mensch dit heyl bereyden mag.
3, 32 *a*.

— De *grond* heet (*on*)*bestorven* wanneer het metselwerk er van (nog niet) gedroogd en hard geworden, versteend is. Zie ONBESTORVEN, in de bet. III, 2).

— *Een grond slaan*: eene fondeering van palen (eene beheiing) inslaan.

Daer slaetmen eenen grondt, zeediep, van paelen sterck,
En kroont den Aemstel, met ghewelleft metselwerck.
HOOFT, *Ged.* 2, 267.

b) In velerlei toepassingen, waarbij aan de eigenlijke beteekenis niet of nauwlijks meer gedacht wordt, gelijk vooral uit bepalingen als *veel*, *meer* en derg. blijkt.

α) Datgene waar iets anders *op* steunt of rust, („gebouwd", „gevestigd" is), of waar men iets *op* steunt („bouwt", „vestigt"), waar men bij iets van uitgaat („om er op voort te bouwen"): grondslag eener zaak; grondslag voor eene overtuiging, een gevoelen, een besluit enz. || De grond van 't werk, de grond van 't proces deugd niet, MARIN. — Insettingen ende superstitien, waer door ... de menschen ... tot andere middelaers ende gronden der saligheyt ... worden vervoert, *Kantt. op Openb.* 6, 8. Datse (*het Woord en de Sacramenten*) ons geloove op de offerhande Jesu Christi aan 't kruys, als op den eenigen gront onser saligheyt, wijsen, *Heidelb. Catech., Vr.* 67. Een stelsel van staat, dat op niet min degelijke gronden rustte dan enz., THORBECKE,

Hist. Schetsen, 16. Het algemeene persoonlijke lidmaatschap van Staat (blijft) de grond der staatsburgerlijke bevoegdheid, 93. Elke fabel van Hey heeft voor het kleinste kind eene onmiddellijke, als grond van oneindige toepassingen, BEETS, *Versch.* 3, 37. Hoe het ware geloof de rechte grond voor de ware deugden is, BEETS, *St. Uren*, 9, 404.

(*God heeft*) tot behoef der ziele,
Vijf vensters gefabrijkt, waer door haer wort gejont
T' ontfangen 't geene noemt de weetzucht waerheits grondt.
HOOFT, *Ged.* 1, 299.

— *Zijn grond hebben op*: steunen op; berusten op; uitgaan van.

Weet hy (*een pronkaard*) in zelschappen noch yetwes uit [te tieren,
't Zal hebben zijnen grond op murwe memmedieren:
Het loopen van zijn hond, het hakken van zijn kling,
Dat tuit hy in uw oor, en nimmer beter ding.
DE BRUNE, *Wetst.* 1, 80.

— *De gronden van eene rechterlijke uitspraak* enz.: de punten welker overweging tot de uitspraak enz. geleid heeft, op welke die uitspraak steunt. || Alle vonnissen moeten de gronden, waarop zij rusten, inhouden, *Grondwet*, *a.* 161. Het vonnis ... moet behelzen ... 3°. De gronden der uitspraak, zoo wat de daadzaken als het regtspunt, ieder afzonderlijk, betreft, *W. v. B. Regtsv.*, *a.* 59. Dat het ontslag op de gronden, waarop het gegeven is, onwettig is, *De Liberaal* 9 Juni 1894.

— *Een vaste grond* enz., een stevige grondslag, een goede basis. || Het geloove nu is een vaste gront der dingen die men hoopt, *Hebr.* 11, 1. Wat Godt besluyt dat heeft een vasten gront, CATS 1, 320 *b*. Maer wat ick heb begost dat staet op vaste gronden, 2, 457 *a*. Om hier omtrent een vaste grond van redeneering te hebben, zal ik zeggen, dat *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 1, 121.

— *Gewisse, goede, zekere grond* enz., degelijk beginsel enz. || Ik heb geene de minste overhelling om van staat te veranderen, al vorm ik mij van een op goede gronden voltrokken Huwlyk geene schrikbeelden, *Leev.* 1, 357.

... laet ons wat naerder letten,
Of wy oock dit besluyt op goede gronden setten.
CATS 1, 171 *a*.

(Weeuwen) Houwen niet van lange praet,
Want hier vrijt men met de daet,
Dat zijn hier de rechte gronden.
2, 262 *a*.

— *Ten grond(e) liggen aan eene zaak*: het uitgangspunt —, het eerste beginsel zijn van iets; (*iets*) *ten grond leggen aan eene zaak*: iets de oorsprong van iets anders doen zijn. || Soms ligt er zelfs in het geheel geen gewaarwording van iets uiterlijks ten grond, maar is alles louter inbeelding, OPZOOMER, *De Waarh. en hare kenbr.* 58. Men mag ... met recht vermoeden, dat eene ware gebeurtenis haar (*aan zekere geschiedenis*) ten grunde ligt, CONSC. 4, 351 *a*.

Geloof niet, dat mijn zang zijn waardigheid verzake
Met alles, zonder keur, wat de akkers vruchtbaar make;
Wat ieder Landman weet; wat duizendmaal herzegd,
De eenvormigheid ten grond van wisse walging legt.
BILD. 6, 299 (*Het Buitenleven*).

— *Geen grond hebben*; *op losse gronden steunen* en derg.: geen of een slecht steunsel hebben; van geen —, of van geen degelijk beginsel uitgaan of op geen zoodanig beginsel enz. steunen. || Waarschuwingen ... niet op lossen grond maar als hoogere ingevingen, V. D. PALM, *Leerr.* 2, 78.

Dat meest uw' leer op droomen rust en grillen,
En in Schriftuur geen' grond met al en heeft.
DE DECKER 1, 338.

— *Dingen zonder grond*; wufte zaken, ijdelheden.

(*De wereldschgezinde mensch*) kan, noch soet vermaeck, en [lust, en ruste vinden,
In dingen sonder gront, en losser als de winden.
CATS 2, 485 *b*.

— *Een grond van waarheid*: een beginsel van waarheid; iets waars als begin, als punt van uitgang; fr. *un fond de vérité*. || Dikwils is de zaak (t. w. *een tooverstuk*) zelf valsch en verdigt of heeft ze eenige grond van waarheid, ze bestaat in een zekere gauwigheid en behendigheid, die *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 3, 3.

ô Welgevonden beeld! verdichtsel, rijk van zin!
Wat houdt uw schildery een grond van waarheid in!
BILD. 6, 317.

— *Iets met* (*meer of minder*) *grond(s) doen*. Ongemeen voor: (beter of slechter) onderlegd of voorbereid zijnde; vandaar: met (meer of minder) zekerheid, vastheid. || Ick had gehoopt ... eens in 't legher te komen, ende mijne pen ... by U Ed. rappier ter schoole te lejden, opdat s' het met wat meer gronts ende vrymoedigheits doen moghte, soo 't schier oft morgen haer beurt wert, een krijsles op te zeggen, HOOFT, *Br.* 1, 303.

β) Datgene waar men eene bewering, eene bewijsvoering *mede* steunt of tracht te steunen: bewijsreden, bewijsmiddel, overtuigingsmiddel, argument. || Hoe slecht moet de zaak zijn, voor welke men bij gronden en middelen als deze steun zoekt, BEETS, *St. Uren*, 9, 102.

— *Op —, met goede* (*enz.*) *gronden*: met degelijke enz. bewijsmiddelen. || Zijn geloof in dien Jezus, die op zoo slechte gronden bestreden wordt, BEETS, *St. Uren*, 9, 107. Die uitlegging werd ... op goede gronden bestreden, SLEECKX 12, 32.

Ja dese Joncker selfs (ick moet het heden seggen,
Om u met beter gront te mogen weder-leggen)
Die heeft my lang gevrijt, eer dat hy *enz.*
CATS 2, 86 *a*.

Wat is 'er meer te doen? Wat is 'er meer te seggen?
Wat hoef ick wederom uw gront te weder-leggen?
2, 86 *b*.

— *Iets op losse gronden beweren*: zonder behoorlijke argumenten.

— *Gronden aanvoeren, bijbrengen*: bewijsmiddelen, argumenten. || De deugdelijke gronden die hij aanvoert, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 104.

— Ook wel: middel om iemand tot iets te bewegen of te overreden; *kwade grond*: drogrede.

Is dan de gunst te swack om mijn beleyt te stijven,
Soo moet ick dese saeck op ander gronden drijven.
CATS 1, 197 *b*.

(*Achates*) was beducht dat hy de slimme kuren,
In dit beleyt gepleegt, eens lijdig sou besuren,
Indien hy sonder eer, en met een quaden gront
De Maegden uyt het hof in hare steden sont.
2, 133 *a*.

γ) Datgene waarop het recht tot iets (eene handeling, eene bewering, een vermoeden) steunt; waaraan men het recht tot iets ontleent, waardoor iets gebillijkt wordt; billijke reden; rechtmatige aanleiding. || Hy heeft geen grond voor zyn zeggen, *He has no ground for what he saith*, SEWEL. — Mooglijk verschilt hij met Dominé Heftig, maar wat grond krijgt men daaruit, om hem te houden voor een Jongeling van slegte Godsdienstige sentimenten? *Leev.* 6, 156. Wat grond (t. w. *om te schreien*)! ik ga niet naar myn dood, *Econ. L.* 1, 172 (*Het Zeemans afscheid*). Zulks (kan) grond opleveren tot het vorderen van vergoeding van kosten, *B. W.*, *a.* 113. Hij kan tot vergoeding van kosten, schaden en interessen worden veroordeeld, indien daartoe gronden zijn, *a.* 657.

De president zal ook, daartoe gronden vindende, de som kunnen bepalen *enz., Weth. v. B. Regtsv., a.* 820. Zij (*de aftocht der troepen*) gaf grond aan het vermoeden, dat men het gansche land wilde ontruimen, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 42. Wij vragen ... of in hetgeen toen gebeurde, grond is, om het gedrag dier brigade zóó te veroordeelen? KNOOP 1, 25. Voor dit ... gevoelen was zeker eenige grond, VISSERING, *Herinn.* 1, 90. Er is zelfs grond om te onderstellen, dat *enz.*, 1, 179. Die alleen datgene doet, waartoe hij verpligt is, voor dien ... is er geen grond om te roemen, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 59. Er bestaat grond om te gelooven dat hij *enz.*, FRUIN, *Tien J.* 66. Gelooft gij, dat ... zijne school ontruimd zou wezen zonder grond of oorzaak? LOVELING, *Sophie*, 215.

— *Grond hebben voor* —, *tot* —, *om* —: reden. || Ik heb niet veel gronds, om op haare byzondere goedheid my wat te laaten voorstaan, *Leev.* 1, 295. Hiertoe (*tot afkeuring*) heb ik maar te veel gronds, 2, 93. Als elk der ootmoedige Elve toch eigenlijk grond en reden had om te vreezen dat *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 9, 213.

— *Met grond*: met goed recht, met reden. || Menschen ..., die zulks waarlyk en met grond kunnen zeggen, V. EFFEN, *Spect.* 11, 111.

— *Met veel, op goeden grond, op goede gronden*: met goed recht, om goede, om degelijke redenen. || Dat de Overledene, gelyk men vertrouwt op goede gronden, in de hemelsche heerlykheid opgenomen is, *Denker*, 11, 275. Kan men uit de Lectuur van jonge lieden niet met even veel gronds over hunnen zedelyken smaak best oordeelen? *Leev.* 1, 164. Konde ik ... immer met grond verwagten, dat ik op deeze ... wys gelukkig zoude kunnen zyn, 3, 343. Op ... Creta ... was een doolhof, dat, op veel meer grond dan het Amsterdamsche, den naam van het oude doolhof draagt, FOKKE, *B. R.* 1, 25. Er is maar één goede smaak, en over dezen kan met allen grond getwist worden, BEETS, *N. Versch.* 1, 81.

— *Niet zonder grond*: met goed recht, met reden. || Deze plaats wordt, niet zonder grond, aangevoerd ten bewijze, dat Paulus *enz.*, V. D. PALM, *Leerr.* 2, 60. Anderen ... deden niet zonder grond opmerken, dat de taal geenzins verbasterd wordt, wanneer men woorden als Ingenieur ..., Officier ... onvertolkt overneemt, KOENEN, *Gesch. d. Fr. Vlucht.* 201.

Klaes, arm en oud Soldaet, spreeckt van milddadigheit
Als van sijn' eigen' deughd, niet sonder grond, en seit,
Wat pocchen rijcke Lien met veel en mild te geven?
Van daegh en neem ick maer vijf stuyvers voor mijn leven.
HUYGENS 2, 507.

Verlost mij van de „daadzaak",
Waarover ik mij kwaadmaak,
Gewis niet zonder grond!
BEETS 3, 16 (*Germanismen*).

— *Op grond van*: om reden van, t. w.: met beroep op; *grond* is hier zooveel als hetgeen waarop men zich beroept om zijn beweren enz. te steunen. || Degene die met eene der partijen door het huwelijk alsnog verbonden is, mitsgaders de kinderen uit dat huwelijk gesproten, zijn bevoegd om het nieuw aan te gaan huwelijk te stuiten, doch alleenlijk op grond van het bestaande, *B. W., a.* 115. Indien de ambtenaar van den burgerlijken stand weigert om een huwelijk te voltrekken, op grond van de ongenoegzaamheid der stukken en verklaringen, *a.* 129. De man kan de wettigheid des kinds niet ontkennen op grond van overspel, ten ware *enz., a.* 308.

— *Op dien grond*: om die reden, met beroep daarop. || Querulus is mijn vriend, en op dien grond neem ik de vrijheid hem in dit aanzienlijk gezelschap binnen te leiden, BEETS, *Versch.* 1, 3.

— *Op grond, dat*: om reden, dat. || Evenmin geloofde hij zich ... van het zeggen der waarheid te mogen onthouden op grond, dat hij twijfelde of die wel zou zegevieren, THORBECKE, *Hist. Schetsen*, 80.

b) In eene zwakkere opvatting van de vorige beteekenis. Datgene waaruit aanleiding tot iets genomen wordt of kan genomen worden.

(*hij weet dat gij*) sult machtig goet en groote schatten erven
Hy weet'et datje zijt uw's Vaders eenig kint,
En siet dat is de gront waer op hy u bemint.
CATS 2, 191 *a*.

— Vandaar ook: eene omstandigheid die aanleiding tot iets geven kan, die iets mogelijk kan maken. || De gronden, welke de echtscheiding kunnen ten gevolge hebben, bestaan alleen in de navolgende 1°. Overspel; 2°. Kwaadwillige verlating; 3°. *enz., B. W., a.* 264.

— *Op grond van*: naar aanleiding van; wegens. || Burgemeesteren (verklaren) in 1668 ... Vondel te ontslaan, op grond van zijn daartoe ingediend „Requeste", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 168. Peetje dorst hen niet aanmanen om te blijven op grond van het dreigend onweer, LOVELING, *D. E.* 13.

c) Datgene waarin voor iets anders de reden van bestaan gelegen is; reden van bestaan. || Ik zou aan u schrijven, wanneer mijn hoop meer grond had, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 351. Eeuwig naberouw ware mijn deel, zoo ik ... aan uwe hoop ... een zweem van grond gave, V. LENNEP, *Rom.* 6, 118. Indien uwe vrees eenigen schijn van grond had, dan zou ik uwen angst begrijpen, CONSC. 1, 338 *b*. Zij durfde daaraan (*aan zekere gissingen*) geenen grond toekennen, 4, 359 *a*.

— *Het is zonder grond*: het heeft geen reden; er is geen reden voor; het is ongerijmd.

Schoon Leeuwtje staet en keft oock somtijts gansche nachten,
't Is efter sonder gront daer op te willen achten;
Het ding is jong en mal, het bast om 't weet niet wat, ...
Maer 't is een ander saeck met onsen ouden Wachter.
CATS 1, 617 *a*.

Ick had (*in verlegenheid om spijs te schaffen*), indien ick [kon, mijn herte willen braden;
Maer dat was sonder gront. 't En dient de vrienden niet
Schoon ick mijn leden sood of aen den viere bried.
2, 69 *a*.

— Voor het hedendaagsch taalgevoel vrijwel eene tautologie is het voorheen wel voorkomende *grond van reden(en)*. || Dit nu konnenwe als natuurlyk zynde, met even zoo veel grondt van redenen, van den Eilandschen Walvisch denken, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 163.

Wanneer ghy werdt om yet te doen gebeden,
Ist in uw' macht, en heeft het groodt van reden,
Seght, Jae, daer toe, met vriendelijcke mondt.
V. BEAUMONT 153.

c) Datgene waar iets zijn oorsprong in heeft; waar iets uit voortkomt, waardoor iets ontstaat of te weeg gebracht wordt enz.: oorsprong, bron, oorzaak. || Die aanklagt heeft de nyd alleen tot grond, MARIN. — De sonden sijn van outs de gronden van verdriet, CATS 1, 354 *a*. Dat uyt de selve gronden (*„ongeregeldheden" der ouders tijdens den bijslaap enz.*) geheele landen ... worden vervult met enkel schuym van menschen, 1, 380 *a*. Geen mensch en wist den gront van waer het onheyl quam, 2, 264 *a*. De grondt van uwe pijn, 2, 432 *a*. Maeckt terstont ... Den grondt van dese nucken quijt, 2, 571 *b*. Dat men de rechte grondt (*van zijn moedwil*) in sijn boos ... gemoed te soecken had, STRUYS, *Reys.* 195.

Toom hier en elders uwe lust,
Dat is de grondt van uwe rust.
CATS 1, 552 *c*.

Die tot sijn quale raet wil krijgen,
En moet haer gronden niet verswijgen.
1, 664 *b*.

Dus zie ik, daar myn geest dit denkend gadeslaat,
Dat ik, afhankelyk in 't gene ik me onderwinde,
Den grond van myn bestaan niet in myn wezen vinde.
DE MARRE, *Besp.* 125.

— Van een geslacht. Aanvang, begin, herkomst.

't Is reden dat de mensch, eer hy sich elders went,
Sijn gronden, sijn geslacht, sijn eygen wesen kent.
CATS 2, 5 *b*.

De mensch heeft in een Hof sijn eerste gront genomen, ...
't En is dan geensins vreemt dat schier een yder mensch,
Vint in een lustig Hof vermaeck en herten wensch.
2, 293 *b*.

— Van eene taal: oorsprong; in toepassing zoowel op haar oorspronkelijk wezen als op haren oorspronkelijken woordenschat. Voor de bet. *grondregel* van de spraakkunst eener taal zie beneden bij ι). || Wy hebben ... ghetracht om onze taal uyt haar zelfs grond in ghoede schicking, door haar eyghen natuurlyke buyghing ende vervoeghing te brenghen, *Kort Begr.* 1, IV (zie ook 1, II). Om onghehoorde dinghen in onze taal met onghewone woorden (doch uyt de grond onzes taals ghenomen) uyt te beelden, 1, v.

η) Datgene wat tot eene handeling brengt, drijft, noopt: beweegreden. || Gy hebt uit goede gronden wel gedaan, *Leev.* 2, 33 (zie ook ald. 39). Ik ken haar niet genoeg, om te kunnen gissen uit welk eenen grond zy dus schryft, 3, 352.

wat hy (*Jacob*) neemt ter hant
Dat doet hy met geluck, en even met verstant.
Als Laban syn beleyt, en syn besette gronden
Nu dickmael had gesien, en in der daet bevonden,
Soo tragt hy met den vrient te komen in verdrag.
CATS 2, 16 *a*.

— Voor een gevoelen, eene gezindheid: aandrang er toe. || Zoo gy 't land al niet uit echten grond beminde, BILD. 6, 276.

ϑ) Datgene waar men voor zijn levenswandel van uitgaat: grondbeginsel, principe. || De Christen, die na zyne eigen gronden leeft, *Leev.* 7, 199.

ι) Beginsel van eene kunst; regel van eene taal; grondstelling van eene leer. || De gronden eener leere, *The Fundamentals* (*or Principles*) *of a doctrine*, SEWEL. — Den Grondt der edel vry Schilderconst, *Titel van een werk van* C. VAN MANDER. Die de grondt van sijn professie niet en kan, die anght en hangt altijdt, en derf noch kan niet besluyten, wat in een sake best gedaen of geseydt is, VISSCHER, *Sinnep.* 132 *a*. De Gedaegde hadde getuigenisse van twee ... Meesters (*klokgieters*), die reedenkavelden nae de gronden van de konst, dat een klok van sulk een diameter soo swaer was *enz.*, HUBER, *Heed. Rechtsgel.* 803. In de gronden van tael nam myn vader zelf de moeite van myn meesters t' ondervangen, V. EFFEN, *Spect.* 6, 76. De Gronden van ons allerheiligste geloof, 12, 202. Een ... Apothecar ... leerde mij de gronden der Scheikunde, *Wildsch.* 5, 319.

Een wyf, dat tot het huys gewent,
De gronden van de keucken kent; ...
In 't kort', een wijf van goet beleyt.
CATS 1, 284 *b*.

Wie heeft de soete gronden,
Van spel en van gesang, voor desen eerst gevonden?
't En is Apollo niet, en min de boxvoet Pan.
1, 472 *b*.

O fy, dat ick soo los, en soo vergetig ben,
En dat ick van de kunst geen rechte gront en ken.
2, 433 *a*.

κ) Datgene waarop men bouwen, betrouwen kan t. w. iemands betrouwbaarheid, degelijke gezindheid, goede trouw. || Dat ... in de vrouwe haar bekent (... de Koninginne Moeder in Vrankryk ...) nocht trouw, nocht grondt te vinden was, HOOFT, *N. H.* 114.

λ) Meer in 't algemeen: (goede, kwade) gezindheid, stemming van personen jegens of ten opzichte van elkander (verg. mnl. *quaet gront*; VERDAM 2, 2174). Thans verouderd. || Daer sal nimmermeer goede gront komen. Sy gunnen malkander het licht in haer oogen niet. *De pertinace et irreconciliabili simultate*, SARTOR., *Adag.* II, 7, nº. 29. *Ira omnium tardissime senescit* ... Op oude Vyanden blyft somtijts quade gront, I, 7, nº. 78. Daar leit geen goede grond; daar is geen goede grond bij die Luiden: dat is, daar is geen liefde, geen goed vertrouwen bij haar, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72 (verg. bij MARIN: Daar is geen goeden grond tusschen hen).

3) Soms ook: het gedeelte van de *aardkorst* dat onder een gebouw ligt, de *ondergrond* beschouwd als de grondslag, het steunsel van hetgeen er zich bovenop bevindt (en alleen in dat opzicht verschillende van de bet. III, 3). || Dese Landen hier in Hollandt gelegen ... hebben dat gebreck, dat men daer geen heerlijck gebouw maken ... mach, sonder de gront dapper te versorgen met palen daer in te heyen, VISSCHER, *Sinnep.* 122 *a*. Dat den selven Steen niet uyt de bedemmelde ende overvloeyde grond van het Huys te Britten ... is uytgegraven, V. LEEUWEN, *Besgr. v. Leyd.* 408.

— *Den grond heien*: beheien, er palen inslaan; (misschien echter: door heien een grondslag maken, een geheide grondslag maken). || Den grond van te vooren met meer dan 3000. Masten gheheyt sijnde (zijn) de Fondamenten ... aengeleyt, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 114.

Prins Welhem heeft den grond geheyt,
Sijn nasaet vrydoms muur geleyt
In rood ciment van 't bloed der helden; ...
Maer Fredrick heeft het werck volwrocht.
VONDEL 3, 23.

— (*Een*) *vaste, slappe, weeke grond.* || Dat 'er vaste gront dient tot een lastigh werck, CATS 1, 286 *b*.

Zoo bouwt de Kerck (t. w. *in hare leer*) op geenen weecken [gront;
Hoe luidt men kracy' van menscheljcken vont.
VONDEL 4, 558.

Zy deisden strak te rug ... zoo zwaren werk te bouwen
Op zulk een' lossen grond.
OUDAAN, *H. Broederm.* 7.

— **Syn.** *Grondslag, Grondvest, Fundament, Grond* zijn volkomen synoniem in hunne eigenlijke beteekenissen en in die gevallen waar zij in zuivere beeldspraak gebezigd worden (*iets*, b. v. *eene overtuiging, op vaste grondslagen vestigen* enz.). In zoodanig figuurlijk gebruik, waar men met geen eigenlijke beeldspraak meer te doen heeft wordt alleen *Grond* gebezigd; zie de Syn. hieronder.

— **Syn.** *Grond, Aanleiding, Beweegreden, Oorzaak, Reden.* In de plaats van elk der overige hier opgenoemde woorden kan *Grond* worden gebezigd, daar in dit woord het hoofdbegrip van elk der andere aanwezig is; *Grond* is namelijk het punt van uitgang voor —, het beginsel van eene andere zaak, naar gelang van het verband opgevat hetzij als datgene wat tot iets anders de gelegenheid geeft, er toe uitlokt (*Aanleiding*), hetzij als datgene wat tot eene meer of minder onwillekeurige handeling aandrijft (*Beweegreden*), hetzij als datgene wat iets anders teweeg brengt of (al dan niet noodwendig) ten gevolge heeft (*Oorzaak*), hetzij eindelijk, als

datgene waardoor of waaruit het plaats hebben enz. van iets anders verklaard wordt (*Reden*). Vergelijk echter nader de afzonderlijke woorden.

4) Oneigenlijk. Grondslag in den zin van: hetgeen werkelijk of schijnbaar onder of achter iets anders is, in verschillende opvattingen.

a) Vlak, oppervlakte om op te schilderen. || Sommigen (*der muurschilderingen*) zijn op den korreligen grond geschilderd; anderen toonen duidelijk dat zij op een glad stucco zijn geschilderd, VOSMAER, *Amaz.* 42.

b) Het eerste kleursel dat in eene stof, de eerste verflaag die op een voorwerp gebracht of gelegd wordt om vervolgens door andere lagen overdekt te worden; ook: de eerste aanleg eener schilderij. Verg. GRONDEN en GRONDVERF. || De grond leggen van een Schildery, de eerste verf leggen; een Schildery doodverwen, *coucher les premières couleurs*, MARIN. — De eerste kuipen (*bij het blauwverwen*) geeven ... den grond (t. w. *aan de te verven stof*), *Handw.* 1, 55. Gedroogd zijnde, (*wordt het gelooide leer, dat men gronden wil, om het rood te maken*) weêr getrapt, en ... gekrispeld.... Nu wrijft men, met een' boender den grond 'er te deegen in, 4, 36. De voorschriften der schepenbrieven van ... 1470 bepaalden bij voorbeeld, dat de schilders ... geenen grond mochten leggen, of het moest met verf zijn „deuchdelick op eenen steen gewreven, alsoe dat behoort", ROOSES, *Antw. Schildersch.* 53.

c) Benaming voor het vlak van zekere kleur waarop figuren van andere kleur of tint zijn aangebracht; fr. *fond*. || Hangende een groot uitstekend bord met een' blaauwen grond en gouden letters, Chirurgyn en Breukmeester daarop geschreeven, uit, *Denker* 11, 204. Op groenen grond, ... dunne ranken van licht gelig groen, VOSMAER, *Amaz.* 43.

> Hoogh hemelsblaeuwe keurs deckt voeghelijcke leên, ...
> Op wien een gordel sluyt, die cestus overtreft,
> Waer sich robijnevlam uit gouden grond verheft.
> VONDEL 2, 556.

> Hy schenkt hem, tot zijn wapenpraal,
> Een hert op gouden grond.
> BILD. 1, 110.

— Zegsw. *Heldere kleuren komen meest uit op een donkeren grond*, HARREB. 1, 260 *b*.

— In een weefsel, in eene stof: de hoofdkleur, waarop (waarin) figuren van andere kleuren of tinten zijn aangebracht. || Een zwaar tapijt, met rooden grond, bezaaid met groote bouquetten, *K. Zev.* 2, 39. Een Schotsche geruite doek met rooden grond, 2, 325.

— Verder als benaming voor de stof (of het stuk stof) waarop iets met de naald gewerkt is, waarop iets is vastgehecht, — die (of dat) zich onder eene anders gekleurde stof bevindt (welke b. v. door plooien, spleten of andere openingen te voorschijn komt). || Borduursel op een satynen grond, MARIN. — De grond (*van zekere dekkleeden*) is van fluweel of zyde, boven op de meeste is een kruis van massief goudt, REITZ, *Rusl.* 1, 18. Dat onze Hollandsche Adel ... zig meest al in zwarte Zyde ... kleedde; hebbende slegts eenige Keurslyven ... somtyds een donkerblaauwen of geelen grond voor de Borst, BERKHEY, *N. H.* 3, 542.

— Eindelijk ook: de achtergrond waartegen eene kleur of een kleurig voorwerp afsteekt, afspeurt. || Nu schitteren goudgele bloemtuilen tegen den grauwen grond der naakte steenen (*van een gevel*) uit, CONSC. 3, 42 *a*.

d) Bij vergulders en verlakkers. Benaming voor de kleefstof die op de zaak welke verguld of verlakt zal worden, wordt gebracht. || Het hout (*dat verguld moet worden*) wordt ... voorts met 8 tot 12 lagen witte verf uit lijm en geslibd krijt gedekt.... Dit wit bekleedsel of wel deze grond (hd. *grund*, fr. *blanc*) wordt ... met schuurbiezen ... gladgeslepen, KUYPER, *Technol.* 1, 824.

— *Magere grond* (bij verlakkers). Het tegengestelde van *vetgrond*; slijpgrond. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 822.

e) Bij etsers. Benaming voor het of voor een vernis dat op de platen die men etsen wil gebracht wordt. || Men overdekke de gladde oppervlakte (*van de koperen plaat*) ... met eene zogenoemde vernis of grond ..., dien men daar naa, met den rook van een brandende kaars ... zwart maakt, of met een anderen matten grond overdekt, *Handw.* 13, 228. Op dezen zwarten grond wordt de (*van achteren gedekte*) tekening ... vast gemaakt, als wanneer de (*met eene etsnaald doorgehaalde*) trekken derzelve ... op het zwart van den grond uitdrukken, *Ald.* De vernissen of gronden, waarmede de plaaten, die men bijten wil, overdekt worden, 13, 253. Er zijn verscheidene wijzen om harden grond te vervaardigen bekend, 13, 254. Tweeërlei soorten van weeken grond, 13, 256. Een grond ... bestaande uit witte was, pek en mastik, *Het boek i. o. d.* 150.

f) In weefsels. — *α*) In fluweelachtige stoffen. Het weefsel waar de overeindstaande draadjes (*de pool*, fr. *le poil*) in zijn ingeweven, ingeklemd. || Het eigenaardige der fluweelachtige stoffen bestaat daarin, dat op een lijnwaadachtig of gekeperd grondweefsel (grond, hd. *grund*, fr. *fond*, eng. *ground*, *back*) eene haarachtige dekking ... gebracht is, wier ... draadjes overeind staan, KUYPER, *Technol.* 2, 174. Eendradige grond, twee-, driedradige grond, 2, 186. Het fluweel staat op tweedradigen grond, *Ald.*

β) Bij piqué. Benaming voor het weefsel dat de rechte kant vormt. || Men neemt (*bij het weven van piqué*) ... voor den ketting en inslag van het bovenst weefsel (hetwelk de rechte zijde van de stof vormt en grond ... genoemd wordt) fijner garen, dan voor het onderst weefsel (voering, keerzijde), KUYPER, *Technol.* 2, 166. De grond bevat tweemaal zooveel kettingdraden en tweemaal zooveel inslagdraden als de voering, *Ald.*

γ) Met betrekking tot de teekening, het patroon van een geweven stof. Het effen weefsel in tegenstelling met de daarin gewevene figuur of figuren. Fr. *fond*, eng. *ground*, hd. *grund*, *boden* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 96). || De grond (welke vaak een veel grooter, menigmaal echter ook een kleiner gedeelte der oppervlakte (*van het weefsel*) inneemt dan de figuur) is hetzij lijnwaadachtig of gaasachtig, gekeperd of satijnachtig, en heet diensvolgens: lijnwaadgrond, ... bij zijden stoffen: tafgrond, ... gaasgrond, ... kepergrond, ... satijn of atlasgrond, KUYPER, *Technol.* 2, 96.

g) Benaming voor den korn op eene plaat voor zwarte kunst. Zie *Handw.* 13, 312 en 313.

5) De oorspronkelijke kleur, gloed of glans van iets, inzonderheid de oorspronkelijke helderwitte kleur van waschgoed. Zie, behalve de aanhalingen, ook WOESTE 86 *b*, MOLEMA 136 *b* en verg. zuidnederl. *ontgrond* „dat den *grond* verloren heeft zoodat het niet meer schoon te krijgen is" (*'t Daghet*, 10, 99). Uitsluitend gebruikelijk in uitdrukkingen als

— *Geen grond* (*meer*, *weer*) *in iets kunnen krijgen*; *er komt* (*weer*) *grond in*. || De meisjes aan de waschtobben kregen niet genoeg zeep, ze wieschen hare handen stuk, en toch was er geen grond in 't goed te krijgen; 't kwam groezelig en geel van de bleek, ANAGRAPHEUS, *Maria Leer*, 16.

't Gladde goed (*de gladde meubels*) dat glom van was,
Derft zijn glans met kras op kras;
't i Krijgt geen' grond weêr als te voren.
LOOTS, *Ged.* 4, 227 (*Verhuislied*).

6) Bij wevers. Plan om naar te werken. Zie de aanhaling en verg. voor eene soortgelijke beteekenis STALLAERT 1, 537 *b* (*Gront* in de bet. 4: patroon, model). || De wever is gewoon ... voor het inrijgen van den ketting in de schachten en voor het verbinden ... der voetplanken ... aan de schachten eene schetswijze voorstelling op papier te ontwerpen, welke hij zijne ceêl ... noemt; ook wel zijnen grond (hd. *boden*) voor zoo ver zij alleen betrekking heeft tot het vastbinden, dat is (*voor zoo ver zij*) de verbinding tusschen de voetplanken en de schachten aanwijst, KUYPER, *Technol.* 2, 82.

III) De bodem waarop wij leven, hetzij dan in engeren zin of in de ruimere opvatting van: de aardkorst, het bovenste deel van de aardschors.

1) De oppervlakte van de aarde, eigenlijk of in zich daaruit ontwikkeld hebbende beteekenissen.

a) In het algemeen. || Langs den grond zweven: nauwlijks den aardbodem met den voet beroeren. — Zyne voeten raken geen grond, zoo lugtig danst hy, MARIN. — De gront (*van het paradijs*) is een tapijt van bloemen, VONDEL 10, 381. Hy (*er is sprake van klimop*) ... moest kruipen bij de grond, LUYKEN, *Bykorf*, 55. De boomwortels, in honderd kruisende takken langs den grond uitgeschoten, GEEL 206. October strooit ... De gele blaadren langs den grond, LEDEGANCK 6. Eeuwenoude beuken, die ... hun takken laten hangen tot den grond, VOSMAER, *Inwijd.* 14. Veldin (*een jachthond*) ... begon al spoedig zeer gewichtig met den neus langs den grond te snuffelen, BEETS, *C. O.* 312.

De wijnstock wies om 't bed, ...
Het mager strand werd vet....
De myrt besloegh den grond.
VONDEL 3, 289.

— *Wat den grond beroert Den heer behoert.* Aldus bij HARREBOMÉE (2, XXIX). Een oude rechtsregel; zie GRONDROKERING.

— *De kale, naakte* (*t. w.* onbegroeide) *grond.* || Enkele grassoorten ... beginnen ... den kalen grond te bekleeden, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 20.

Zijn dorre gaard herkreeg haar groen,
De naakte grond droeg nieuw plantsoen.
BOGAERS 2, 25.

— *De grond is voor haar te hard* (of *te koud*) *om er op te loopen*, HARREB. 2, 260 *b*. Zegswijze gebezigd met betrekking tot eene vrouw die zich laat dunken, die zich „voelt".

— (*Laag*) *bij den grond blijven*; *zich* (*laag*) *bij den grond houden*: zich kalmpjes houden, geen buitengewone of buitensporige dingen doen; ook wel: geen „hoogvlieger" zijn. Soms ook van zaken. || Een ... Burgerman, die, hoewel zyne levenswyze zich laagjens by de grond houd, veel geld ... bezit, v. EFFEN, *Spect.* 1, 17. Als ik bij wijle nog eens een stuk van de groote meesters wilde voordragen ..., dan (zei hij), „broer! wat liefhebberij heb je er toch in zoo hoog te vliegen, blijf bij den grond?" POTGIETER 1, 19.

— *Laag bij den grond*, als bijvoeglijke bepaling: zonder verheffing, niet verheven, plat. || Men moet om zijn geestigheden wel lachen, al zijn zij meestal nogal laag bij den grond.

— *De grond van iets.* Zeldzaam voor: de oppervlakte van iets. Met mv.

Het leven van den mensch is even soo gelegen
Gelijck des winters doen de gronden van de wegen;
Al wie dan reysen moet die is 'er qualick aen,
Want 't is 'er glibber-gladt al waer hy meynt te staen.
CATS 1, 653 *a*.

— *Op een gelijken grond staan*: op een even hoog gelegen vlak. Figuurlijk voor: op eene, op dezelfde hoogte, in denzelfden graad. || Ik durf met haar niet strijden in het oefenperk der deugd ...: mij dunkt dat ik u nader kom; wij staan op een gelijken grond, *Wildsch.* 5, 211.

— Datgene wat den *grond* moet verbeelden, voorstellen. || Een vierduits varken kan een ieder beplakken; een streepje voor den grond, en een ruitje op zijn lijf, dat kan een kind! BEETS, *C. O.* 168.

— In de wapenkunde. Benaming voor de voorstelling of afbeelding van de oppervlakte van de aarde. Zie de aanhaling. || Wanneer zij (*de aarde*) als wezenlijke grond onder in het schild voorkomt is zij meestal groen en wij noemen dit grasgrond ...; doch zij kan ook eene andere kleur dragen en wordt dan enkel grond genoemd met bijvoeging van de kleur, RIETSTAP, *Handb.* 210.

— *Losse, rijzende grond*, a. w. 210, 211.

b) Meer in 't bijzonder. De oppervlakte van de aarde als één doorloopend, waterpas vlak gedacht waaruit of waarboven de oneffenheden van het terrein zich verheffen. In min of meer technische uitdrukkingen.

— *De begane grond*: de natuurlijke oppervlakte van het terrein; ook „het maaiveld" genoemd; fr. *sol naturel, plan de rez, rez-terre.* || Dáár waar de eigentlijke muur er op (*op de fundamenten*) komt te rusten, dat is ter hoogte van, of iets onder den beganen grond, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 266.

— *Met den grond gelijk*: gelijk —, op eene hoogte met het natuurlijk terrein. || De stylen van de brug zyn al met den grond gelyk. *Les piles du pont sont déja à rez de chaussée*, MARIN.

— *Met den grond gelijk maken*: slechten, sloopen, afbreken.

— *Uit —, van den grond*: van de oppervlakte van het natuurlijk terrein (of een ander vlak; zie de bet. *c*) af. || De beneden dorpel (*van de deur*) (is) ten minsten twee voeten hoog van de ground, REITZ, *Rusl.* 1, 87. Vier ... pilaaren, ieder ter hoogte van $54^1/_2$ gelijke voeten, te rekenen uit den grond tot aan de boogen van de verwulven, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 986 *b*.

— Inzonderheid met betrekking tot het *ophalen*, *optrekken* van gebouwen: te beginnen bij —, te rekenen van den *beganen grond*. || Dese Kerck is heel kostelijck uyt de gront van Albastert op getimmert, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 26.

(Hoe) 't Ryk van ... Romen
Uit den grond is opgehaelt,
Is geklommen en gedaelt.
DE DECKER 2, 357.

— (*Een gebouw*) *te grond werpen, op den grond leggen.* Hetzelfde wat tegenwoordig, althans in den gemeenzamen stijl, heet: *tegen —, voor den grond gooien*, t. w. afbreken, sloopen; ook: gewelddadig vernielen. || Als de tegenwoordige bewoners van dat huis dood zijn, dan gooit de eigenaar die uitgewoonde kavalje stellig voor den grond. — Had ick de Donder nu, en Blixem in mijn macht, Ick wierp dit Huys te grondt, COSTER 542. Leeuwenhorst (*eene abdij*) ... is geheel geruyneert ende te gronde geworpen, ende tot Teel ende Weylanden gemaeckt, OELERS, *Beschr. v. Leyd.* 122.

(*Gods volk*) mocht een hoog Paleys, als 't in de wege stont,
Verlagen na den eysch, of leggen op den gront.
CATS 2, 292 *b*.

— Vandaar *te grond* (of *voor den grond*): geslecht, gesloopt.

En gaat m' er namaals eens voorby ...
Zo vind men 't alles aan een zy,
Verstrooid, gesloopt en heel te gronde.
LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 366.

— *Te grond slaan.* Figuurlijk voor: te niet doen, vernietigen.

(Een kus) ... Slaat al heur kracht te grond....
Een traantjen, daar de vreugd in blonk,
Nam al haar strengheid meê.
BILD. 1, 10.

— *Tot den grond* (*toe*) *afbreken, slechten* en derg. || Een huis tot den grond toe afwerpen. De Kerk brandde tot den grond toe af, MARIN. — (Haerlem) ... wenscht myn stercke wallen Te slechten tot den grond, VONDEL 3, 353 (*Gysbr. v. Aemst.*). Dat de vesten tot den gront toe ter neder gesmeten zyn, 4, 162. Volgens haar Wet, (moet) het Huys, waar in iemant sich selven heeft omgebracht, ... tot den grondt ... werden afgebroken, STRUYS, *Reys.* 236.

— In andere verbindingen beteekent *tot den grond* (*toe*) vervolgens zooveel als: geheel en al, volkomenlijk. Ook in figuurlijke toepassingen. Verg. de onder V) behandelde uitdrukkingen. || Uwe vyanden ... sullen u tot den gront nederwerpen, *Luc.* 19, 44 (gr. *ἐδαφιοῦσί σε*). Soo moet ... die eeuwighe Waarheyt des verdwijnende Loghens hooft vertreden, verderven, ende te gronde vernyelen, COORNHERT 1, 225 *b*. Dies Titus stad en kerck, ten gronde toe verdelght, VONDEL 3, 89. Kan de drift om geld te winnen de Natuur en alle haare neigingen zo ten gronde toe uitroejen! *Wildsch.* 2, 370.

— Daarnevens in dergelijke beteekenissen ook wel: *tot aan* — en *tot in den grond*; verg. bij deze laatste uitdrukking mnl. *in* (*den*) *gront werpen*, — *destrueeren*, — *ter neder werpen*, — *verbarren* voor: tot den *grond* toe (zie VERDAM 2, 2175).

De Tempel af-gebrant, de Priesters weg-gevoert,
En al het gansche Rijck tot aen den gront geroert.
CATS 2, 235 *b*.

Maer dat ick heden docht, te syn mijn lesten stont
K' verbranden Huys en al mijn Goet tot inden gront.
OGIER, *Seven Hoofts.* 136.

c) In ruimer opvatting. Het vlak waarop men gaat en staat, hetzij dan dat dit de natuurlijke aardoppervlakte of het grondvlak, de vloer van een gebouw, een vertrek enz. is. || De Hoochlantsche Kercke, om dat de selvighe ... op hooch Landt gebout ... is, want den gront der selver leyt veel hooger als die vande S. Pieters Kercke doet, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 103. (Men) strooit ... gestadig ietwes op de grond ..., ten einde in deze onderaardsche doolhoven niet verlooren te loopen, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 31 *b*. Deze vensters ... mogen niet lager gemaakt worden dan vijf en twintig palmen boven den vloer of grond (fr. *plancher ou sol*) der kamer, welke men verlichten wil, *B. W.*, *a*. 694. Een bons op den grond, een gil en onverbroken stilte.... Toen het daglicht in de zaal schemerde, hadden zij Trezeken op den vloer zien liggen, LOVELING, *Idon.* 125.

Ik zag er duizenden (*Pijnen*) met onherkenbre leden; ...
Ik zag ze, als grimlend stof, gewelf en grond bedekken.
BILD. 6, 401.

— *De bloote grond*: de naakte, kale, onbekleede vloer. || Weynige hebben Bedden; maar leggen sich op den blooten gront te ruste, STRUYS, *Reys.* 124.

— *Op den grond* (als aanduiding van de plaats waar): op de aarde; ter aarde; op den vloer. || 't Ingewant ... drijft op den gront in bloet, VONDEL 11, 560. Ze (lag) boven op den grond, stokstijf van 'er zelve, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 56. Jetje-lief, ... dat wiegje hoort op den grond, 103. Een klein meisje ... zat op den grond (*van de kamer*), LINDO 2, 79. Wij zaten aan een vrij verveloos tafeltje, waarvan maar drie pooten den grond raakten, BEETS, *C. O.* 80.

Sinds de laatste van mijn broedren in zijn boeien 't doodsbed [vond,
En ik levende aan zijn zijde neerlag, op den harden grond.
BEETS 1, 114.

Een op haar zachten schoot, een aan haar knièn,
Een spelende op den grond en keuvlende onder 't spelen.
3, 247.

— *Op —, naar den grond* (als aanduiding van de plaats waarheen, de richting waarin): ter aarde, op —, naar den vloer, vandaar: naar beneden; *tegen den grond*: tegen den vloer, de vlakte, het „maaiveld", de „wereld" (b. v. *werpen, gooien, smijten*). || Iemand op den grond werpen, smakken, MARIN. — Sommigen waren geheel moedeloos en zaten in stomme wanhoop voor zich op den grond te kijken, V. LENNEP, *Rom.* 12, 64. Ik (rukte) de bloemen uit mijn haar en wierp ze op den grond, LINDO 2, 23. Terwijl hij de pet van zijn hoofd greep en die met geweld tegen den grond kwakte, CREMER, 12, 6. Het geweer was op den grond gevallen, BEETS, *C. O.* 319.

In 't *vacuum* komt een veertje
En een goudstuk gelijk op den grond.
BEETS 3, 509.

— *Die teffens op twee stoelen wil zitten, raakt onderwijl op den grond*, HARREB. 1, 260 *b*.

— Voorheen ook wel *te grond*, gelijk thans nog in Zuid-Nederland *ten gronde*: op —, naar den vloer, ter aarde enz. || Het onderste (*van een in brand staand gebouw*) quam boven, Het bovenste te grond, HUYGENS 1, 332. Torfs ... liet eene bijl uit zijne hand ten gronde gaan, wijl hij met de andere het zweet van het hoofd veegde, CONSC. 1, 79 *a*. De neger wierp zich met een blijden schreeuw ten gronde, 1, 321 *b*. Ik moest mijne voeten goed afvegen aan de matten, die ik ten gronde zou zien liggen, 6, 226 *a*. Ten gronde schouwen, 7, 236 *b*. Ze staarden bei ten gronde, V. LOVELING, *Ged.* 122.

Die zuyl van Asien, dat werreckstuck der Goon
Te gronde is neergestort: *enz.*
VONDEL 2, 237 (*van Troje*).

Daar springt hij (*een zwaan*) woedende op den wal!
Nu stort hij zich ten gronde.
BILD. 1, 22.

— *Tusschen lepel en mond Valt het sop te grond*, HARREB. 1, 261 *a* (andere lezingen *a. w.* 3, 205 *b*).

— *Door* (soms ook *in*) *den grond meenen te zinken* enz. Eene uitdrukking om een hoogen graad van ontzetting of verbazing te kennen te geven. || Ik dacht dat ik door den grond ging toen ik dat bericht hoorde. — Ik dacht door den grond te zinken, toen ik deze woorden hoorde, LINDO 2, 21. Ik dacht, dat ik in den grond zonk, een dienaar (*een gerechtsdienaar*) in mijn poortje! BERGMANN, *Staas*, 170.

— (*Als*) *aan den grond genageld staan* (en derg.): door ontzetting of verbazing onbeweeglijk staan, niet van de plek kunnen. || Eene vastberadenheid, die haar als versteend aan den grond nagelde, LOVELING, *D. E.* 159.

— In een zaagmolen. Benaming voor den zaagvloer. Zie de aanhaling. || Zaagvloer of grond, KROOK, *Molenb.* 144 (*Opschrift*). Op de einden van deze bindten legt men ... de ... muurplaten, en ... de ... sleeleggers, waar tusschen ... de ... vloerplaten, en maakt daarmede eenen zaagvloer of grond, 145.

— *Een grond*, een vlak, een vloer, eene zoldering. || 't Hemelsch wicht (*Jezus*), 't Welck ...

staende op een gesternden gront, Laet gloênde tongen nederdaelen Op visschers kruinen, VONDEL 3, 832.

— **Syn.** *Vloer*, *Grond*, *Bodem*. Onder *Vloer* verstaat men altijd eene kunstmatige bevloering van een deel van de aardoppervlakte of wel eene zoldering, maar dan beschouwd als het grondvlak van het daarboven gelegen vertrek. *Grond* daarentegen is de meer algemeene benaming voor het vlak daar men op gaat of staat, waarbij in het midden gelaten wordt of dit het aardoppervlak is, dan wel toevalligerwijze het grondvlak van een vertrek enz. *Bodem* (zie ald. de bet. 6, *c*) komt (hoewel zeldzaam) bij goede schrijvers zoowel voor in de genoemde meer algemeene aan *grond* eigene beteekenis, als in de engere van *vloer* maar loopt gevaar van bij wie het thans in de eene of in de andere beteekenis gebruiken zou, voor een germanisme te worden aangezien (zie daarover ook bij de algemeene Syn. onder III).

d) Als term in de schilderkunst. Met mv. Benaming van de verschillende, telkens schijnbaar verder weg gelegene onderdeelen van het grondvlak eener schilderij of teekening, die gezamenlijk het wijken van het verschiet, de diepte, te weeg brengen; vandaar *eerste*, *tweede* (enz.) *grond*. Fr. (*premier*, *second*) *plan*. Verg. enkele beteekenissen van ACHTERGROND en VOORGROND. || Om de grootte van op den voorgrond staande voorwerpen tegen die van den tweeden grond en het verschiet wel te verdeelen, *Handw.* 13, 161. Een Landschapjen met vijf diepten of gronden, als: *a*. de achtergrond.... *b*. De vierde grond. .... *c*. De derde grond. .... *d*. De tweede grond. *e*. De eerste of voorgrond, 13, 280.

— In figuurlijk gebruik. Zie de aanhaling en verg. *zich op den voorgrond stellen*, *zich op den achtergrond houden*. || Als Wim Chrisje verdient, zal hy haar hebben; doch zo gy hem hier van te kennen geeft, dan zult gy eens zien, of ik straffen kan! Hou u dan maar op den tweeden grond, *Leev.* 5, 249.

— **Aanm.** Uitdrukkingen als *in den grond der zaal* (CONSC. 1, 296 *a*), *in den grond van het tafereel* (ald. 3, 396 *a*) zijn afkeurenswaardige navolgingen van fr. *dans le fond*; in goed Nederlandsch zegt men *achterin*, *achterop*, *op den achtergrond van*.

2) Met mv. Een begrensd gedeelte van het aardoppervlak.

a) In het algemeen. Een grooter of kleiner stuk land: eene vlakte, een veld, een akker, een terrein. Als collectief, zonder mv.: land. || Grond verhuren. Afstand, ruiling, verkoop van grond. Open grond; open gronden. — Als eigendom van den staat worden ... aangemerkt alle gronden en getimmerten welke tot 's lands vestingwerken behooren, en gevolgelijk alle gronden waarop eenige werken van verdediging zijn aangelegd, *B. W.*, *a*. 579. De eigenaar van een zeeduin is van regtswege eigenaar van den grond (t. w. *het stuk grond*), waarop het zeeduin rust, *a*. 650. Al hetgeen op een erf geplant of gezaaid is, behoort aan den eigenaar des gronds, *a*. 655. Hij die ... loopt op eenigen grond die bezaaid, bepoot of beplant is, *W. v. Strafr.*, *a*. 460. Houders van (*jacht*-) acten, gronden moetende overgaan waarop zij niet bevoegd zijn te jagen, zijn verpligt *enz.*, *Wet van* 13 Juni 1857 (*Stbl.* 87), *a*. 23. Aldus word d' oeghst gemaeyt op wijd verspreyde gronden, VONDEL 3, 449. Sy haalden dit (*het zout*) uyt de omleggende gronden, STRUYS, *Reys.* 183. Onbewoonde gronden in de Veluwe en langs den Nederrijn, v. LENNEP, *Rom.* 10, 95. Wanneer hun voor die gronden een bod gedaan werd, *K. Zev.* 5, 152. De vlakke gronden die den loop van den IJsel begrenzen, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 3. Woestijnen:... Kanaäns onbebouwde, nochtans niet onbewassen, gronden, BEETS, *St. Uren*, 9, 431.

— *Bedijkte*, *ingepolderde*, *nieuwe*, *verdronken*, *woeste gronden*, enz. || Aengaende die verdroncke gronden van zuid-Holland (is verstaen), dat *enz.*, DE GROOT, *Inl.* II, 9, § 11. Bosschen van opgaand en hakhout, in deze gemeente op nieuwe (*pas ontgonnen*) gronden aangelegd, voldoen over het algemeen niet, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 147. De lap woeste (*niet in cultuur gebrachte*) gronden, waaruit het zoo schilderachtig beschreven oord aanvankelijk bestaan moet hebben, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 237. Bekade en onbekade gronden langs het Haringvliet, ... bestaande uit ... jachtvrij weiland, gorsweiland, dijkweiland, slikken en water, *Haarl. Cour.* 28 Mei 1894.

— *Een stuk*, *een lap* (*lapje*), *een plek*, *een voet*, *een duimbreed grond*(*s*): een stuk enz. lands of land. || Een mooie lap grond: *een flink of vruchtbaar stuk land*. Geen duimbreed gronds bezitten. Geen voet gronds (in den oorlog) verloren hebben. — Deze strooken gronds (*bermen enz.*), *B. W.*, *a*. 580. Nicht de abdis en haar perceel gronds, BERGMANN, *Staas*, 59. Hij had het lief, dat plekje gronds, LOVELING, *Sophie*, 454.

— In Nederlandsch West-Indië (Suriname) beteekent *grond* het tot een plantage behoorende terrein (of de terreinen) waar deze hare grondstoffen van trekt of waar zij deze verbouwt (de eigenlijke plantage dus). || Naar den grond gaan. In den grond zijn.

— *Een grond*, soms voor: *een stuk grond*(*s*). || Schadelijk gedierte, gedood ... op een grond, waar men bevoegd is te jagen, *Wet van* 13 Juni 1857 (*Stbl.* 87), *a*. 29.

> ...somtijds ziet m' een grond (*een drijftil*) in 't hart [der waterplassen
> Uit saamgeschoolde wier- en rietscheut saamgewassen, (*enz.*).
> BILD. 6, 319.

b) Een stuk land dat onder de eene of andere politieke of rechterlijke macht staat: rijksgebied van een vorst, rechtsgebied van een magistraat, rechtsban van eene stad enz.; vervolgens de ruimte-uitgebreidheid, het areaal waarover eenig rijk enz. zich uitstrekt, waarop eenige plaats gelegen is; het grondgebied; eindelijk: land dat deel uitmaakt van zoodanig grondgebied, dat tot zoodanig grondgebied behoort. Verg. fr. *territoire*. || Den grond van Meyssen, VONDEL 3, 131. Den gront van Kreto, 4, 207. Ik juich ..., Dat ik, ô Nederland ben op uw' grond geteeld, HELMERS, *Holl. N.* 3. Eén uur — wij zijn op Hollands grond! GOEVERNEUR, *G. en R.* 187. Verbiedende ... paarden of vee te laten loopen op ... den groenen wal op Grafelijkheids grond, G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 598. De taal van die uw grond (*van Spanje*) bewonen, BEETS 1, 323. Gegroet op Rome's grond! SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 106.

> (*Eene stad*) die trots als Brabants pylaer stond,
> En Holland scheyde en Brabants grond.
> VONDEL 3, 11.

— *Op den grond*: binnen het rechtsgebied enz.; lat. *in territorio*. || (*Gerechtelijke handelingen*), die also bundich ... gehalden sullen werden, gelyck offse op den grond geschiedt weren, *Landtr. v. Veluwen*, XIV, 19.

— (*De*) *Gooische*, *Stichtsche*, *vaderlandsche* (*enz.*) *grond*: het land, het grondgebied waarover het Gooi enz. zich uitstrekt, of: land, terrein dat tot het Gooi enz. behoort. || Dat de versochte groepe

mochte geslaeghen werden ... op den Goeyschen grondt, HOOFT, *Br.* 1, 148. De sware smack ... Deê zidderen ... Den Asiaenschen grond, VONDEL 3, 149. 't Rijck (*Zweden*) Dat den Duytschen grond doet daveren, 3, 185. Op de grensscheiding tusschen de lagere veen- en weilanden van Amstelland en den hoogeren Stichtschen grond, v. LENNEP, *Rom.* 6, 1.

Dat hij verga, die, diep verbasterd,
Den vaderlandschen grond miskent.
HELMERS, *Holl. N.* XII.

— *Neutrale grond*: onzijdig territoir. || Tusschen hen beide stond Tante zonder vooroordeel tegen eenig beroep ...: zij was de neutrale grond, waarop ieder, gelijk op alle neutrale gronden, aanspraak wilde maken, BERGMANN, *Staas*, 6.

— *De grond van iemands geboorte*: het gebied waarbinnen of waarop hij geboren is; het land, de streek, de stad enz. van zijn geboorte, zijn vaderland, zijne vaderstad. Verg. GEBOORTEGROND. || Den dagh, die ... My kussen doe ... den gront van mijn geboorte, VONDEL 3, 813. Dat hij verga, die ... Den grond van zijn geboorte lastert, HELMERS, *Holl. N.* XII.

— *Eigen, vijandelijke, voorvaderlijke, vreemde* (enz.) *grond*. || Dartle spijs, niet op den eigen grond (t. w. *niet in het vaderland*) Geteelt, CATS 1, 239 *a*. Den Koninghlijcken degen: Die... Ferdinand verschrickt op sijnen eygen grond, VONDEL 3, 132. Neen! 'k breng geen vreemden grond mijn' wierook! HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 37.

De lofzang ruisch' deze eiken rond! ...
Heft aan, ô Wodans harpenaren!
't Geldt de eer van d' ouderlijken grond.
HELMERS, *Holl. N.* XV.

c) Een stuk land dat aan iemand in eigendom behoort of waar hij op andere rechtsgronden (o. a. door huur of pacht) de vruchten van geniet of de beschikking over heeft; erf. || Alle wat gezait ofte ghepoot werd op iemands grond ... komt den grondeigenaer toe, DE GROOT, *Inl.* II, 10, § 9. Stilzwigende ondersettinghe ... (*heeft*) een verhuirder van land over de vruchten staende op sijne grond, II, 48, § 17. Als ick mijn Landheers grond of door-ploegh, of door-delf, HUYGENS 2, 19. Soo wie ... een gedeelte van sijn Buermans erve ofte gront inneemt, *enz.*, *Keuren v. Leyd.* 177. Indien by wan-betalinge van den Huerder, den Huys-heer op sijn gront niet goederen genoegh en bevint, sijn Huerder toekomende om *enz.*, 212. Het regt van opstal gaat, onder anderen, verloren: ... Door het te niet gaan van den grond, *B. W.*, *a.* 765.

— *Eigen —, oneigen —, eens anders grond*. || Voor onroerlijcke goederen worden gehouden, Landt, Zant, ... Huys op eygen grondt staende, *enz.*, *Landtr. v. Selwerdt*, 73. Dat ick in 't voorseide ongelijck van turfgraven, op oneigene grondt, egeene oochluiekinge doen can, HOOFT, *Br.* 1, 45. Hij die ... over eens anders grond ... loopt, rijdt of vee laat loopen, *W. v. Strafr.*, *a.* 461.

Daer werdt noyt planter moed' op eigen grond gegaen,
Van eigen grond gepraett, van eigen grond geprevelt.
HUYGENS 1, 338.

Als een boer zyn hygende ossen
't Glimpend kouter door de klont
Van zyn' erffelyken gront...
Voort ziet trekken; *enz.*
POOT 1, 368.

— Spreekw. zegsw. || *Die op sijn eygen Gront stout is, dient op anderluyden Erf bloode te weesen*, v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 176. *Op sijn eyghen grondt houdtmen vrymoedigh*, 189.

— *Halve grond* in de uitdrukking *Ter halver grond*: (in toepassing op muren en derg.): voor de helft op eigen, voor de wederhelft op buurmans erf (staande enz.). || Een muir gesteld ter halver grond by d' een of d' ander van de nabuiren werd daer door ghemeen, DE GROOT, *Inl.* II, 34, § 5.

— *Liggende gronden*: vaste goederen, t. w. goederen die bestaan in landeigendom.

— Thans verouderd. *Grond* (mv. *gronden*) *van erve(n)*: vast goed, onroerend goed, fr. *bien-fonds* (zie STALLAERT 1, 537 *b*). || Grondt van erve. Fond d' héritage. *Fundus, praedium*, PLANT. ... *Res soli, bona immobilia, res immobiles solo coniunctae*, KIL. — Soo suldy derven Onder Hespegouwe u gronden van erven, *Trou m. bl.* 138.

d) In figuurlijke of althans meestal figuurlijk gebezigde uitdrukkingen.

— *Grond* (*op iemand*) *winnen*: terrein veroveren; vandaar gaandeweg met zijne voornemens of pogingen (bij iemand) slagen. Verg. *veld winnen*, fr. *gagner du terrain*. || Vlei u niet te veel, Kraaijestein! gij hebt nog niet veel grond op haar gewonnen, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 185.

— Zoo ook *Grond verliezen*: de kans op slagen zien verminderen. || Den langoor (*een haas*) ... die ..., van den hond vervolgd, de vlakte dóórrende, tot hij aan de andere zijde van een duin verdween, waar Veldin hem woedende ... nazat, maar telkens grond verloor, BEETS, *C. O.* 312. De jonge weduw deed eene laatste poging om hem te bewegen ...; maar zij voelde wel, dat zij grond verloor, R. LOVELING, *N. Nov.* 42.

— *Zijn grond bewaren*, — *verliezen*: zich op zijn standpunt, in zijne positie (al dan niet) handhaven. Verg. *meester van het terrein blijven*. || Ik zou hem kunnen dulden, zo hy my maar niet wilde regeeren. Ik moet nooit sluimeren, zal ik myn grond bewaaren, *Leev.* 1, 263. Deeze aandoening (*eerbied*) heb ik zo zelden dat zij mij vrij mal en onnatuurlijk staat; en zou mij des mijn grond hebben doen verliezen, indien ik mij daarbij stilzittend bepaald hadde, *Wildsch.* 2, 79.

— *Zich* (*zelf*) *den grond onder de voeten wegnemen*: de mogelijkheid om zich te handhaven of staande te houden door eigen schuld verijdelen. || Met zeldzame verblindheid deed het hersteld Oranjebestuur alles, wat strekken kon om zich zelf den grond onder de voeten weg te nemen, JORISSEN, *Hist. Bl.* 2, 150.

e) *Platte grond*. Eigenlijk: het horizontale vlak, het grondvlak van een gebouw of eenige andere constructie in tegenstelling met den *opstand* daarvan; vervolgens de benaming voor eene teekening van een zoodanig grondvlak alsmede voor de grondteekening (horizontale projectie) van eene stad enz. Fr. *plan par terre*, hd. *grundriss*. Zie PLATTEGROND. || De platte grond van een gebouw, *The Groundplot of an edifice*, SEWEL. — Op deze plaat wordt ..., op eene schaal van 10 dm. op de el, de platte grond en de opstand van eenen regelateur ... voorgesteld, KROOK, *Molenb.* 191. Een lossen rein (*lees* rijn) in zijn platten grond en opstand, *Ald.*

3) Het geheel der stoffelijke massa waaruit de aardschors bestaat; de aardbodem (zie ald. de bet. 1), de bodem (zie ald. de bet. 6, *a*).

a) De aardschors in het algemeen of wel inzonderheid die opperste, vruchtbare laag daarvan, waaruit de planten en boomen voortkomen. || De dampen die uit den grond opgaan, MARIN. — Het (*paard*) graeft in den gront, *Job* 39, 24. Terstont begon de gront ... te daveren, te tsidderen, VONDEL 4, 88. Hy delft den grond (lat. *humum*) om, 8, 226. Gemelde klok ... werd weleer alleen op hoge Feesten

... geluidt, 't welk zulk een groot geraes maekte, dat 'er de grond van dreunde, REITZ, *Rusl.* 1, 17. De begraafplaats der Joden ..., alwaar men menigte van steenen in de gront gezet ziet, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 24 *b*. Dus ontmoet men in ... de Soetermeersche en andere Veenen ... slegts enkele boomen in den grond, daar men elders ... veele boomstronken uitdolf, BERKHEY, *N. H.* 2, 444. De grond biedt hier een zee van graan, HELMERS, *Holl. N.* XII. De vruchten, ... zoo lang dezelve tak- of wortelvast, of aan den grond gehecht zijn, *B. W., a.* 556. Vruchten van nijverheid, die uit den grond getrokken worden, zijn al hetgeen door bebouwing verkregen wordt, *a.* 558. Boomen en veldgewassen, die met hunne wortels in den grond vast zijn, *a.* 562. Boomen ... die bij toeval zijn uit den grond gerukt, *a.* 818. Een register ... waarin voor iederen paal (*heipaal*) ... wordt aangeteekend, hoe diep hij in den grond staat, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 280. De ... man ... groef uit den grond drie zeer groote roggebrooden, CONSC. 1, 120 *a*. De grond sparde op, BEETS 1, 206. De herfst van 1867 was gunstig voor het bewerken der landerijen, het koren kon goed in den grond gebracht worden, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 108.

De in een zoelen lenteregen
Uit Gods hand gedrenkte grond ...
Weekt, en voedt het groeizaam zaad.
BILD. 8, 309.

— *Den grond ontginnen, openen* enz.: den bodem ontginnen.

— *Den grond roeren*: den bodem of de dieper gelegene aardlagen hetzij door omspitten of op andere wijze uit den natuurlijken toestand brengen. Vandaar *ongeroerde grond*: in den oorspronkelijken staat gelaten (zie ONGEROERD). || Deze Kleykorst is, op plaatsen daar de gront nog ongeroerd is, doorgaans dikst ... aan 't oude bed van de Rivier, BERKHEY, *N. H.* 2, 32. (Men) zorge ..., dat de bodem geheel uit ongeroerden grond besta, daar er anders een ongelijke zakking (*in het metselwerk*) ontstaat, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 267.

— *Uit den grond komen* enz. Van het gezaaide: opkomen. || Op zulk een warmen dag komt alles uit den grond (zie verder HARREB. 1, 261 *a*).

— Vandaar *Uit den grond opkomen, — verrijzen* (soms met de bijvoeging: *als paddenstoelen*): in menigte en als van zelf te voorschijn komen, — ontstaan. || In de omliggende gemeenten rezen, overal, als bij tooverslag, vrije scholen uit den grond op, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 185.

— *Uit den grond opgraven.* Figuurlijk voor: lang vergeten zaken weer ophalen, weer aan den dag brengen. || Alle handelingen van den Schout, die eenighszins te misduiden waaren, werden uit den grondt opgegraaven, HOOFT, *N. H.* 61.

— *Uit den grond (zijn).* Van aardvruchten: niet meer in den *grond*; gerooid. || Totdat de eerdappels uut den grond woaren, CREMER 12, 223.

— *Onder den grond.* Zooveel als: *in* de bovenste aardlaag, *onder* de oppervlakte daarvan. *Grond* kan hier natuurlijk ook wel worden opgevat in de bet. III, 1) of IV). || Gijelle ... deed hem uiteen, dat de groeze opschiet, en de knollen onder den grond wassen, LOVELING, *Idon.* 55.

— *Iemand onder den grond stoppen.* Platte uitdrukking voor: hem begraven.

— *Ware hij zeven voeten onder den grond, hij ware niet veel uit den weg*, HARREB. 3, CLXVIII *a*.

— *Ik wenschte dat hij zoo diep in den grond zonk als een haas in tien jaar loopen kan*, HARREB. 1, 261 *a*.

— *Putten in den grond klagen*: heftig klagen (ook bij HARREB. 2, XLVI *b*). || De centenrondhaler klaagt putten in den grond, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 22.

— *Vaste grond*: een stevige, betrouwbare bodem: *de vaste grond*: het land, de aarde in tegenstelling met een min of meer beweeglijk of wankelbaar vlak, inzonderheid met den bodem van een schip. || Ik houd het voor goed ... eens te wisselen van wagens, zitplaats en medereizigers.... Men heeft dan meer kans om recht te zien en recht te loopen, zoodra men weer vasten grond onder de voeten krygt, MULTATULI 1, 58.

Sad. Wy zincken: d' aerde loeit alree beneên ons voeten.
Sal. Nu, Vader, zijt gerust: wy staen op vasten gront.
VONDEL 5, 743.

— In figuurlijke toepassing. || Hebben wij vasten grond onder ons in de beginselen, waarvan wij zullen uitgaan? VISSERING, *Herinn.* 3, 216.

— Inzonderheid beteekent (*de*) *vaste grond* echter: (de) oever, (de) kust, vast land of het vasteland. || Hoe steiler (*bij eene stranding*) het strand is hoe beter, want zoo veel te digter kan men den vasten grond naderen, MOSSEL, *Manoeuvres*, 430.

Een' baere Zee: wier diepe, en holle watren woelen,
d' Eylanden allesins, en vasten grond bespoelen.
VONDEL 2, 493.

— Ook zonder nadere bepaling kan *grond*: oever, kust of vast land beteekenen. || Aen grondt zetten. De scheepen op droogh vaeren, zetten, of halen; dit geschiedt met de voorsteven na landt toe, ofte oock met de zijden, WITSEN, *Scheepsb.* 482 *a*.

En de afgedreven plaat (*een drijftil*), op nieuwen grond [gestrand,
Vastwortlend, wordt een deel van zijns bezitters land.
BILD. 6, 319.

— *Geen grond* (t. w. *den grond niet*) *onder de* (of *zijne*) *voeten gevoelen.* Van verbijstering of vervoering, soms ook van ingebeelden waan zich als het ware aan de aarde onttrokken gevoelen, — als het ware zweven. || Hij voelde van geluk geen grond onder zijn voeten. — Zy gilt, zy schreeuwt, zy vlucht, zy vliegt, en voelt geen' grond in 't vlie̊n! BILD. 1, 68.

als hy (*een haan*) door 't schulpzandpad
Met hooge borst en op zijn teenen trad,
Geen grond gevoelde, en als een vorst spatseerde.
BILD. 1, 447.

— *De grond werd* (*mij, hem enz.*) *als pap onder de voeten*: alle vastigheid dreigde (mij, hem) te begeven; alles scheen (mij, hem) te ontzinken, t. w. van schrik of ontzetting. Zie b. v. CREMER, 12, 16.

— *De grond der aarde*; *der aarde(n) grond*: de aardbodem, nu eens bepaaldelijk als de aardkorst, dan eens weder meer als het aardoppervlak gedacht. Eene thans verouderde en voor ons gevoel tamelijk pleonastische uitdrukking. || Op, Geesten, klooft den gront Der aerde, VONDEL 4, 53. Een bloem Rees schooner uit den gront der aerde, 11, 627. Een clagelijck geschrey steech vander aerden gront, REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 191.

de pijl werd by geval ...
Door 's winthonts muil tot in den weecken darm gedreven,
Bleef door de darmen in den gront der aerde kleven.
VONDEL 11, 560 (lat. *tellure* ... *fixum*).

b) Met mv. Een gedeelte van de bovenste aardlaag, een stuk van den aardbodem beschouwd, hetzij ten opzichte van aard, hoedanigheid of gesteldheid (een bodem, een terrein, t. w. eene soort van bodem, van terrein), hetzij ten opzichte van ge-

schiktheid voor den akkerbouw (een stuk akkerland, een bouwakker). Niet altijd is deze beteekenis streng te scheiden van die van: grondsoort (zie hieronder IV, 2). || Braecklanden (teelen) gewilligh, zoo ghy u slechts niet ontziet magere gronden (lat. *arida ... sola*) met slib te mesten, VONDEL 5, 77. Eenen gront (lat. *locum*), die de plaets gelijck is, daer de jonge spruit eerst stont, 5, 97. Met den ploegh te breecken lant en gronden (lat. *solum*), 8, 224. Noch dient men evenwel de gronden (lat. *tellus*) om te werpen, 8, 226. Ploegt uw natte en drooge gronden. 't Is nu 't regte jaarsaizoen, D. J. V. LENNEP 249. Losse, moeras- of veenachtige gronden, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 1, 249. Eenen door kippen en hanen omgewoelden grond, BEETS, *C. O.* 80.

De vrome sielen te belaegen
Kan Hollants zachte gront niet dragen.
in VONDEL 3, 53.

U groet ik, vette grond van aangespoelde klei,
Waar 't grazend rundervee de meekrap heeft tot wei.
BILD. 6, 318 (*tot Stellendam*).

— Zegsw. *De planten aarden naar den grond* (zie ook HARREB. 2, VII *a*).

Schoon, men schill' 'er af de veeren,
'T vlieghen zal zij (*de pen*) niet verleeren
Aerdend' altijdt nae de grondt
Daerze, doenze wies, in stondt.
HOOFT, *Ged.* 1, 227.

— *De koude grond.* Eene benaming voor: de onbeschutte moes- of tuingrond in tegenstelling met kunstmatig verwarmd terrein; *grond* kan hier ook als stofnaam (zie de bet. IV) worden opgevat. Alleen gebezigd met betrekking tot, of in toepassing op gekweekte moesgewassen, bloemen of vruchten die men in de open lucht heeft laten ontwikkelen, bij tegenstelling met de zoodanige die onder broeiramen of in trekkassen gewonnen zijn. || Hebje van 't jaar al doperwtjes van den kouden grond gegeten? Druiven van den kouden grond (*in tegenstelling met* raam- *en* kasdruiven). — Men maakt ons presenten van uitgebroeide aardbezien, als wij die reeds van den kouden grond eeten, *Leev.* 2, 34. De verzorging der bloemen in den kouden grond, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 151.

— *Van den kouden grond.* In oneigenlijke toepassingen bij qualitatieve benamingen. Eigenlijk: niet gekweekt, niet verzorgd; vandaar: niet wel onderlegd of voorbereid; weinig —, of wel geheel onbeduidend in zijne soort; poover. || Een Latinist van den kouden grond (verg. HARREB. 1, LXVIII *a*). Een advocaat van den kouden grond.

— Vandaar ook: *Adel van den kouden grond.* Eene half schertsende, half minachtende benaming voor jonge, nieuwe, „nieuwbakken" adel.

— *Gewijde grond*: terrein dat gewijd is, t. w. eene begraafplaats voor die als goede Katholieken gestorven zijn; bij uitbreiding: een heilige, dierbare plek. Zie GEWIJD, 1, *b*) en 3).

— *Vuur en vaste gronden zijn de elementen van oude lieden* (zie verder HARREB. 1, 182 *b*).

c) Met mv. In de aardkunde. Terrein uit eene bepaalde grondsoort bestaande; laag van eene bepaalde grondsoort. || Die gronden, wier ontstaan in vroegeren tijd gemakkelijker op te sporen is, omdat men hier of daar, in Nederland zelf, zich nog voortdurend soortgelijke gronden ziet vormen, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 1. Gronden, die voor geen zamendrukking vatbaar zijn, zoo als rotsgrond, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 1, 248. Laten de gronden zich slechts weinig zamendrukken, zoo als ... zandgronden *enz.*, *Ald.* Het inheijen van palen is in dat geval ... onraadzaam, daar de onderste gronden hierdoor te veel zouden geroerd worden, 1, 269.

— *Oudere gronden*: in een vroeger tijdperk gevormd. — *Primaire, secundaire, tertiaire gronden.* — *Alluviale gronden.* Zie b. v. STARING, *Bodem v. Ned.* doorloopend.

— *Van grond tot grond.* Dichterlijk voor: van laag tot laag.

Werd, sints die stond,
Het wereldrond
Niet omgewroet van grond tot grond?
BILD. 11, 177.

— **Syn.** (bij I, II, III). *Grond, Bodem.* Uit eene meer algemeene vergelijking van de tot hiertoe behandelde beteekenissen van *Grond* met die van *Bodem* blijkt dat (met volstrekte uitzondering alleen van de beteekenis: fundament, welke bij *bodem* niet voorkomt) het eene woord bijna in elke beteekenis in plaats van het andere kan worden gebezigd, maar tevens doet zij zien dat *bodem* in eenige gevallen zooal niet verouderd, dan toch ongebruikelijk kan heeten en door *grond* zoogoed als verdrongen is, en wel met name in de beteekenis van: grondgebied, territoir, (zie BODEM, 6, *c*) Reden hiervan is zeker dat men het gebruik van *bodem* in dezen zin als een germanisme is gaan beschouwen, en zulks niettegenstaande het bij HOOFT en VONDEL (om anderen niet te noemen) wordt aangetroffen en men zelfs geen recht heeft het gebruik van *bodem* voor: vloer als een germanisme te brandmerken, al moet worden toegestemd dat *bodem* in de taal der nieuwere wetenschap zeer vaak gebezigd wordt op eene wijze of in beteekenissen waarbij aan onmiddellijke navolging van het Hoogduitsch geen twijfel is. Ook is het gebruik van *bodem* in plaats van *grond* zeer gewoon bij redenaars en dichters, hetzij dan eenvoudig ter wille van welluidendheid en goeden val of om aan de eischen van het vers te voldoen.

IV) Stofnaam. De stof of het collectief der stoffen, waaruit de aardschors bestaat. Wellicht de oudste beteekenis van het woord indien het namelijk met germ. **grindan* samen mocht hangen (zie GRIND, 1ste art.).

1) In het algemeen, zonder mv. || Grond vergraven, vervoeren, kruien. Grond weghalen. — Die weg zal goed zijn als er nog wat grond zal opgevoerd wezen, SCHUERM., *Bijv.* 107 *a*. — (*Wij*) hadden de diepte van 62 vaem tog geen gront aan 't loot, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 56. De uitgegraven grond beslaat meer plaats dan hij in zijn natuurlijken toestand innam, LANDOLT 1, 218. In leem en vette klei klemt de stang (*de proefstang, het visiteerijzer*) sterk, en blijft er bij het uithalen eenige grond aan haar kleven, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 1, 249. Wanneer er dus aan den lepel (*van de grondboor*) geen grond genoeg blijft kleven, 1, 250. (Er) stort ... bij het uithalen van de boor gedurig eenige grond van de hooger gelegen lagen in de opening, *Ald.* Afschuivingen of instortingen van grond, 1, 252. Het vervoer van den grond geschiedt met kruiwagens, 1, 254. Wanneer ... er ... vrees zou kunnen ontstaan voor het wegspoelen van den grond onder de fondering, 1, 284.

't In grond verarmde Klif zal kwijnende oogsten geven?
Ontleen het geen 't behoeft aan 't holle der Vallei,
En dek den naakten steen met vruchtbare akkerklei.
BILD. 6, 309.

— *Den grond boren.* In figuurlijken zin te vergelijken met onze uitdrukking *het terrein verkennen.* Voor eene aanhaling zie bij BOREN, Deel III, 543.

2) Met mv. Soort van *grond*, grondsoort. || Wordt echter zulk een grond (*zekere soort van leemgrond*) aan de lucht blootgesteld, dan *enz.*, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 19. Het tijdperk der wording van de gronden uit de krijtgroep, 2, 182.

— Naar zijne waarde als akker- of teelgrond, naar die als specie tot het aanleggen van verdedigingswerken of wel naar die als ondergrond voor gebouwen wordt de *grond* onderscheiden in *goede, schrale, slechte, vette, vruchtbare* (enz.) *grond*. Zie de aanhalingen. || Zachte, harde, losse, mulle grond. — Dorr' en schrale gront, CATS 2, 294 *a*. Keer d'onvruchtbren grond in wasdomschenkende aard! BILD. 6, 308. Men onderscheidt den grond naar zijne waarde als bouwstof in goeden, middelbaren en slechten grond, LANDOLT 1, 218. Indien men ... onder den muur slechten grond, een vuile ader van een oud riool of iets dergelijks aantreft, STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 268. Op de (*zee-*) kaarten (vindt men) aangeteekend: harde klei, weeke modder, zachte grond, ... koraal, harde grond, enz., MOSSEL, *Manoeuvres*, 287.

— Spreekw. zegsw. *Op een goeden grond is het goed jokken, zei de man, en hij kittelde zijn wijf met een greep*, HARREB. 1, 261 *a* (verg. *a. w.* 3, 204 *b*).

— *Rood haar en elzenhout, Wordt* (of: *Zijn*) *op geen goeden grond gebouwd*. Zie HARREB. 1, 183 *a*.

— *Grond voor één —, voor twee* (enz.) *man*. Eene bepaling van de grondsoort naar de mate van het meerdere of mindere gemak waarmede zij zich laat vergraven. Zie verder de aanhalingen. || Het gemakkelijkste bij de berekening der kosten voor ontgravingen is, één grondsoort als eenheid aan te nemen, b. v.: die, waarvan één man 15 teerl. el per dag kan ontgraven, en deze te noemen: grond voor één man (*terre à un homme à la fouille*, of eenvoudig *terre à un homme*), STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 257. Op deze wijze kan men de gronden onderscheiden in: gronden voor $1^1/_2$ man, ... 2 mannen; 3 mannen enz., *Ald.*

— **Syn.** *Aarde, Grond*. In de meeste gevallen zijn beide woorden volmaakt synoniem, doch *Grond* is zoo men wil nog iets ruimer van beteekenis, omdat men onder *Aarde* zonder meer meestal bij voorkeur *zwarten grond* of *teelaarde* gelieft te verstaan. Voor 't overige berust het gebruik van het eene of van het andere woord geheel op gewoonte; men heeft *aarde* aan de handen, maakt een dijk, een bolwerk van *aarde*, maar men vervoert en verzet *grond*, dempt met *grond* een put. Verg. ook samenstellingen als *Aardhaling* nevens *Grondverzet*, *Aardplakker* nevens *Grondboor* enz.

V) *Grond* in staande uitdrukkingen figuurlijk gebezigd, vaak met verwarring of verwisseling van meer dan één der eigenlijke beteekenissen in eene zelfde uitdrukking.

— *In den grond*. Letterlijk: in het diepste, het innerlijke, eigenlijke, oorspronkelijke wezen; in aard en wezen. Vaak tot eene bijwoordel. uitdrukking verzwakt; zie de verschillende toepassingen hieronder. Verg. fr. *dans le fond, au fond* (voor: *en réalité*, LITTRÉ) en *à fond* (voor: *complètement, jusqu'au bout, amplement*, a. w.). || Alsoo is de Misse in den gront anders niet, dan eene verloocheninge der eenige offerhande ende lijdens Jesu Christi, *Heidelb. Catech., Antw.* 80. De magt van den oppermagistraat, ook op den Keizerlijken zetel ... was (*in het oude Rome*) in den grond een Republikeinsch despotisme, GROEN v. PR., *Ongel. en Revol.* 127. God is dus evenmin denkbaar zonder de natuur als de natuur zonder God, maar beiden zijn in den grond identisch, SCHOLTEN, *Gesch. d. godsd. en wijsbeg.* 117.

Veel wordt bewezen dat toch in den grond niet waar is,
En veel is eeuwig waar, ofschoon 't bewijs niet daar is.
DE GENESTET 1, 307.

— *Het in den grond eens zijn; iemand in den grond geen ongelijk kunnen geven* (en derg.): in het wezen der zaak, in het hoofdpunt of in de hoofdpunten, in de stukken waar het op aan komt bij alle overige verschil in uiterlijkheden of bijkomstigheden. || Ik kan hem in den grond geen ongelyk geven, MARIN. — In den grond is hij het toch met mij eens, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 75. Al was Juffrouw Liebrecht in schijnbare tegenstrijdigheid met haren man, zoo wisten ... beiden wel, dat zij het in den grond eens waren, R. LOVELING, *N. Nov.* 10.

— *Het kan* (*mij, hem*) *in den grond niet schelen*: wat het wezen der zaak betreft; vandaar: eigenlijk; welbeschouwd. || Of het hem in den grond kon schelen, al had zijn kantoorbediende een harem gehad als dien van koning Salomo, willen wij daarlaten, *K. Zev.* 4, 133.

— *Eene kunst, eene taal, een vak* (*enz.*) *in den grond* (voorheen ook wel *tot in den grond, tot den grond, te gronde*) *verstaan, kennen, weten*: door en door, volkomenlijk, geheel en al; volmaakt. Verg. hierbij de bet. I, 5, *c*), kol. 937. || Dat zyt verstaen connen te gronde naeckt, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* 25. Hy verstaat de Koophandel in de grond, V. EFFEN, *Spect.* 1, 18. Liefhebbers van het danssen, die de kunst in de grond verstaan, 5, 138. Het Spaansch en 't Fransch Versta ik in den grond, 11, 132. Omdat hij ... al de geheimen der kookkunst in den grond verstond, V. LENNEP, *Rom.* 13, 21. Hij kende zijne kwaal in den grond, BERGMANN, *Nov.* 269.

Daer sal een helle strael, die noyt en sal verdwijnen,
Verlichten uw gemoet en door uw ziele schijnen;
Soo dat gy kennen sult tot in den diepsten gront
Dat noyt een geestig breyn op aerden ondervont.
CATS 2, 195 *a*.

En keeren weder t'huys, en weten tot den gront,
Hoe dat het binnen 's lants, en op de grensen stont.
2, 228 *b*.

— *Eene kwaal* (*enz.*) *in den grond genezen, in den grond herstellen*: volkomenlijk; geheel en al; radicaal. Verg. hierbij óók de bet. II, 2, *b*, ζ), kol. 944. || Dat mag geen kwaad ..., als het je maar in den grond geneest, *Blank.* 2, 42. De lijder, in den grond, zoo men zeide, hersteld, ... stierf, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 49.

— *Iets in den grond onderzoeken*; *over iets in den grond redeneeren*: grondig; verg. hd. *eingehend*. || Men heeft nooit in den grond onderzogt, of dat heerlyk boek (*de Bijbel*) waarlyk van den Hemel is afgedaalt, V. EFFEN, *Spect.* 11, 15. Om dat de driften den mensch dikwyls buiten staet stellen om hier over in den grond te redenkavelen en een besluit in behoorlyke forme op te maken, 12, 55.

— *In den grond niet kwaad* (en derg.). Van personen gezegd: bij meer dan oppervlakkige beschouwing en niet naar den schijn beoordeeld toch niet van eene zoo booze inborst. Verg. hierbij de bet. I, 5, *c*, *d* of *e*), kol. 937. || Deze sergeant, hoe ruw ook van taal en omgang, was in den grond een goede jongen, CONSC. 1, 134 *b*. De laatste, hoewel in den grond niet kwaad, ... (gedroeg) zich niet altoos ..., gelijk het een goeden werkman betaamt, SLEECKX 16, 38.

— *In den grond verkeerd* (en derg.). Van een persoon: door en door slecht.

Als ick met hem voortijts hadde alliance,
En hy my toeboot soo menighen smeeck
Loos en valsch inden gront.
Minnebr. enz. (achter OVID., *Conste d. M.* 107).

— *Iets in den grond vijandig gezind zijn, in den grond van iets afkeerig zijn*: volkomenlijk, hartgrondig. || Ergerlycke of onnodige niewicheyd ben ick inde grond vyand, zaagh doch gaern *enz., Kort Begr.* 27.

— *Iets of iemand in den grond, tot in den grond, tot den grond bederven, verdelgen, vernielen, uitroeien* (ook *dempen*) en derg.: geheel en al; volkomenlijk. Verg. hierbij de onder III, 1, *b*), kol. 950 vermelde uitdrukkingen. || Royt de muyters uyt tot in den diepsten gront, CATS 2, 443 *b*. Hy (*de mensch*) vol slim bejag tot in den grondt bedorven, 2, 537 *a*. 'T geluk hem hier geweigert hebbende; verzoght hy 't op Lens in Arthois, kreegh 't met geweldt, en bedorf (*verdierf, vernielde*) het in den gront, HOOFT, *N. H.* 7. Den muur van Amsterdam ... tot in den grond soo schendigh te verdelgen Was noyt sijn wit, VONDEL 3, 412 (zie ook 3, 846). (*Die*) Te zamen zwoeren fel het hemelsch Godendom Te dempen in den gront, 8, 201. Totdat sy die boose ghewoonte in den gront vernielt sullen hebben, COOLHAES in FRUIN, *Bijdr. N. R.* 8, 298. Daar heeft hij mij nu dat nieuwe karpet weêr haast in den grond bedorven, FOKKE, *Verz. W.* 12, 92. Cecilia wordt bij moeder Ann tot in den grond bedorven, CONSC. 1, 191 *a*.

Zie ook b. v. nog v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 295; HONDIUS, *Mouse-schans*, 126; COSTER 480.

— Desgelijks vindt men ook *Uit den grond* voor: geheel en al, door en door. || *Magnetum mala*.... Daer kat noch muys over blijft. Uyt de gront bedorven. *De malis ingentibus dicitur*, SARTOR., *Adag.* II, 10, n°. 94. Gy ziet, dat ik nog niet uit den grond hersteld ben, *Leev.* 7, 38.

— *Van den grond af, — aan, — op*; daarnevens gewestelijk *van gronds op* (MOLEMA 522 *a*); soms ook *uit den grond* (zie daarover ook hierboven bij III, 1, *b*), kol. 950). Van het begin af, van onderen op, van voren af aan; vandaar vervolgens: geheel en al, volkomen. Verg. hierbij de beteekenissen I, II en III). || Die jongen zal, na zijn langdurige ziekte, zijn Grieksch en Latijn weer van den grond moeten ophalen. — Van den grondt af, uit t'grondt. Du fond. *A fundo, funditus*, PLANT. Van den grond af, *From the very bottom; from the very first beginning*, SEWEL. — *Ab ovo usque ad mala*. Van achter tot voren. Van de grondt aen .... *toto colloquio, tota navigatione, aut toto opere*, SARTOR., *Adag.* II, 5, n°. 61. Soo veel rijcken van den grond op omgekeert (lat. *versa ab imo*), VONDEL 2, 725. De beginselen ... dier poging waren zeer eenvoudig, en juist gelijk een volk, dat eene zaak, van den grond op, ter volkomenheid tracht te brengen, FOKKE, *Verz. W.* 8, 188.

— Eenigzins vreemd, doch uit de bet. I, 3) (zie kol. 927) wel te verklaren is het gebruik van *iets van den grond op hooren* voor: van de diepste diepten uit. || Duytsland mocht hem (*den Rijn*) van den grond op hooren huylen, VONDEL 2, 305.

Afl. *Grondachtig, grondeeren, grondelijk, grondeling, grondeloos, gronden, grondig, grondigen* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. III, 2); kol. 953) *Grondenaar*, mnl. *grondenare*, landbezitter („Grondenaer. Fland. *Fundi possessor*", KIL.); (in de bet. I, 3); kol. 927) *grondenier*, bewoner van het diep der zee enz.; bij ANTONIDES (1, 70) de naam van een watergod; *grondelings*, bijw.: grondig, in den grond (verg. de bet. V); kol. 961); („Gezanten ... moeten ... 't rechte wit, ende 't waaraghtigh einde hunner bootschap, *grondelinx* verstaan", DE BRUNE, *Jok en E.* 190).

— Als tweede lid. *Outgronden* (zie ald.); voorts in de bet. I, 3, *a*); kol. 927) *begronden*, den bodem van iets raken („een (*op roosterwerk gefundeerde*) brugh van swaeren last, *Begrond* den Amstel niet, en staet alljckwel vast", VONDEL 3, 442; verg. 441).

— Zie ook *Grondel*.

Samenst. afl. *Grondboring, -hartig, -kaveling, -roerder, -schaving, -scheiding, -taster, -verbetering, woeler* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. II, 2); kol. 939) *Grondbouwing*, grondlegging, fundeering, stichting („De reex der tijden van 's Stads *grondbouwing* af", OUDAAN, *Agrippa*, 349); in de bet. III, 3); kol. 956) *grondontginner*, iemand die den grond ontginт („Een landedelman, tevens magistraat, jagermeester, en *grondontginner*", BUSKEN HUET, *Fant.* 3, 29); (in de bet. IV); kol. 960) *grondspeting*, het spitten, steken van grond („Om ... boven de ... keur op de heiningslooten, eene keur te mogen maken op de *grondspeting* van al de keurslooten in hun bedrijf", G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 594); (in de bet. I, 3, *a*); kol. 928) *grondwerping*, peiling met het dieplood, looding („Sulx wy beslooten, dat onse *grondwerping* van den voorgaenden dag, niet is geweest noch van Belgia Australis, noch van het Staeten Land, maer *enz*", ROGGEVEEN, *Dagverh.* 62).

— Als tweede lid. *Gelijkgronds* (*-sch*), *ondergronds* (*-sch*) (zie die woorden).

Koppel. *Grondkeerend, -leggen, -roeren, -stichten* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. III, 3); kol. 956) *Grondbetelen*, znw. onz.: het betelen, bebouwen van den (akker-)grond („Daar ... wisselt (men) oogst en *grondbetelen*", BILD. 8, 229); (in de bet. I, 3, *b*, *β*) *grondbreken*, zeil gaan, zee kiezen (zie kol. 935).

Samenst. *Grondader, -angel, -ark, -artikel, -balk, -beeld, -begin, -beginsel, -begrip, -belasting, -beteekenis, -bezit, -bezitter, -bezitting, -boek, -boor, -bouw, -braak, -brief, -cijns, -dekking, -dief, -draad, -duiker, -eigenaar, -eigendom, -erf, grondewaart, grondgat, -gebied, -gedachte, -gezeldheid, -gewas, -golf, -heel* (*-heil*), *-heer, -heerlijkheid, -hoorig, -hout, -houw, -huur, -kuwelijk, -ijs, -inhout, -kaart, -kleur, -kracht, -krediet, -kundig, -kundigheid, -kwekwe, -laag, -lasten, -leer, -lijn, -lood, -muur, -noot* (twee artt.), *-oorzaak, -paal, -pacht, -papier, -pein, -pilaar, -plaat, -plan, -pomp, -punt, -recht* (twee artt.), *-regel, -rente, -sap* (*-sop*), *-schaaf, -schacht, -schil, -schoot, -schot, -slag, -sloof, -soort, -sop, -specie, -steen, -stelling, -stem, -steun, -stof, -stuk, -taal, -takel, -tal, -talie, -teekening, -tekst, -tijns* (*-tins*), *-tint, -toon, -touw, -trek, -vak, -vast, -verf, -vergadering, -verzet, -vest, -vlak, -vorm, -waal, -waarheid, -water, -werk, -wet, -woord, -wortel, -zee, -zeep, -zuil* (zie die woorden).

— Als tweede lid, in eene of in meer dan eene der boven behandelde beteekenissen. *Achter-, anker-, bewijs-, bosch-, bouw-, boven-, broek-, buiten-, dal-, duin-, ets-, geboorte-, geest-, gras-, groen-, heiheuvel-, houd-* (*hou-*), *klei-, lands-, marke-* (*mark-*), *modder-, onder-, rechts-, troost-, rijks-, roodoorn-, rots-, singel-, slijk-, steek-* (*stek-*), *stroom-, tuin-, veen-, voor-, zand-, zavelgrond* (zie die woorden).

— Min gebruikelijk, dichterlijk of ongemeen.

— In de bet. I, 1), kol. 926. *Grondelakte*, minder gebruikelijk dan *grondelak* (zie ald.); voor aanhalingen zie b. v. *Handw.* 14, 25; *grondzetsel*, droesem, zaksel, grondsop, hd. *bodensatz* („Zoo zoude ze (*de wol*) wel ras, door de ingetreden vogtdeelen zwaar geworden zijnde, naar den bodem zakken, en zich ... met het *grondzetzel* vermengen", *Handw.* 1, 67).

— In de bet. I, 1, *b*), kol. 926, als tweede lid. *Koffie-* (*kaffi-*)*grond*, koffiedik (DE BO).

— In de bet. I, 3, *a*), kol. 927. *Grondelief*, naam voor een watergeest („Keyraeper, *Grondelief*, Belblaser, Traligrijn, ... Kuylgraever, Angeltaecker",

VONDEL 2, 552); *grondhaak*, soort van dreg, s okdreg; ook: kloet, vaarstok („Grondthaeck. Un croc à plusieurs crochets, à tirer quelque chose du fond de l'eau. *Harpago, lupus, contus*", PLANT.); *grondmeter*, peillood van hengelaars (zie *Loquela*, 10, 73).

— In de bet. I, 3, *b*, *α*), kol. 934, als tweede lid. *Dwaalgrond*, ondiepte, bank waar de visch op of (in 't mv.) tusschen kan verdwalen („De Yslandsche ... Havens zyn wyd en diep, zonder *dwaalgronden*, alwaar hy (*zekere visch*) zonder eenig beletsel genoegzaam uit en inkomen kan", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.*120).

— In de bet, I, 3, *b*, *β*, 2°.), kol. 935, als tweede lid. *Keigrond* („Het loot wederom geworpen synde, hadden 56 vadem goede *Keygrond* met Schulpjes vermengt", ROGGEVEEN, *Dagverh.* 41); *koraalgrond* („Doen was het diep 38.34½ vadem, wit *koraal grondt*", *Begin e. Voortg.* 9, 10*a*); *steengrond*, steenige, rotsige bodem (MOSSEL, *Manoeuvres*, 425).

— In de bet. I, 3, *c*), kol. 936, als tweede lid. *Kwade-, Kwagrond*, naam van eene geul benoorden de Gote (Vlaamsche Kust; zie DE BO).

— In de bet. I, 5, *d*), kol. 937, als tweede lid. *Harte-, hartengrond*, het diepste van het gemoed („Des christens ... woord en *hartengrond*, ... zijn openbaar en zijn verborgen leven", BEETS, *St. Uren*, 1, 363; „liefdelachjens ... die booren ... tot in mijn' *hertegrond*", HIEL, *Ged.* 48).

— In de bet. I, 5, *e*), kol. 938, als tweede lid. *Christengrond*, christen-inborst, christelijk gemoed, christelijke gezindheid („Laet ons ... hem liefdich vertroosten, naer den aert der *Christen gront*", *Constthoon. Juw.* 64; „Schaemt ghy u die daet niet, is dat een *Christen gront* die wy den Armen al behooren toe te dragen?" 189).

— In de bet. II, 1), kol. 939. *Grondmal*, mal voor het grondvlak van een molen (KROOK, *Molenb.* 203).

— In de bet. II, 2, *a*), kol. 939. *Grondgebergte*, gebergte dat als 't ware de grondslag van een ander gebergte vormt; het onderste, diepstgelegen deel van een gebergte („des Titans ... Wien ... De *grondgebergten* 't grof en vormloos lichaam pletteren", BILD. 3, 163; zie ook 6, 327); *grondgesticht*, de gezamenlijke fundamenten, de grondslagen („De aerd' begonn te dav'ren, en' te beven, 'tganz *grondgesticht* der bergen daer beneven werd ook beroerd", DE HUBERT, *Ps.* 18, 8); *grondkolom*, grondzuil („Gezegend zijn uw *grondkolommen*, ô Throon", BILD. 9, 74); *grondrots*, rots die tot grondslag dient („Hy blijft in Englenschuts gezeten, Die ... op de ware *grondrots* steunt", BILD. 6, 74).

— **Aanm.** *Grondkanteel* („U (*Amstel*), die ... Op Griekschen *grondkanteel* uw' Schouwburg hebt gesticht", BILD. 12, 127) is eene samenstelling zonder zin; *kanteelen* zijn (*muur-* of *toren-*)*tinnen*.

— In de bet. II, 2, *b*), kol. 940 en vlg. *Grondaard*, eigenlijke aard, — inborst enz. („Grondtaerd. *Natural inclinacion, genio*", DE LA PORTE); *grondakkoord* (zie AKKOORD, 1ste art., Samenst., Deel II, 33); *grondbedied*, („'t Gha-slaan der dinghen aard dat gheeft ghegrond verstand: ... Des menschen eighen hert ghetuigh is van haar waarheid: In ondervinding-kund haar *grond-bediet* bestaat", SPIEGHEL 98); *grondbeen* („Men soude het (*het wiggebeen*) oock den naem mogen geven van *Gront-been*, om dat het een Deel is van der Herssenen grontvest", V. BEVERW., *Heelk.* 130*b*; verg. de nog gebruikelijke benaming *os basilare* voor: het achterhoofds- met het wiggebeen te zamen); *grondbeschouwing*, beschouwing of beschouwingswijze waarvan men bij het beoordeelen van andere zaken uitgaat; verg. hd. *grundanschauung* („Dat men hier niet te doen heeft met een stelling, waarvan de waarheid langs den gewonen weg kan worden beoordeeld, maar veeleer met een dier *grondbeschouwingen* die voor de meesten met hunne nationaliteit en opvoeding reeds gegeven zijn", PIERSON, *O. Tijdgen.* 88); *grondbewijs*, degelijk bewijs (VONDEL 8, 695); *grondbeeld*, denkbeeld dat aan andere denkbeelden of voorstellingen ten grondslag ligt, of waarvan wordt uitgegaan („Niet zoo gansch verwerpelijk ... schijnt mij .. het *gronddenkbeeld* waarvan hier wordt uitgegaan", V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 172); *gronddrift*, een der voornaamste driften of hartstochten, hoofddrift („De ongetrouwde onderdrukt eene *gronddrift* onzer nature, waar van de voordduring onzes Geslachts afhangt", V. HEMERT, *Lekt.* 6, 95); *grondecht*, het huwelijk van Adam en Eva als de grondslag van alle latere huwelijken, grondhuwelijk (zie ald.) („De *Grondecht* op den grond van Eden vast gehecht", DE DECKER, 1, 86); *grondformeersel*, datgene (van iets), dat het eerst geformeerd is; vandaar: de grondslag van het wezen, het eigenlijk wezen (van iets) („De zeldzaame gaaf ... om ... tot in het *grondformeersel* hunner ziel in te zien", *Leev.* 1, 348; „Kragt ... schynt ook het *grondformeersel* van alle uitsteekende karakters te zyn", 4, 133; „Eene weekheid, die ... het *grondformeersel* onzes weezens zelf oplost", 5, VII; „Om intedringen tot in de *grondformeersels* der dingen", *Wildsch.* 4, 424); *grondgesteltenis*, oorspronkelijke staat („Neen, noch Maatschappy noch Staten, Niets kan blijven wat het is; Alles heeft den klem verlaten Van zijn *grondgesteltenis*", BILD. 14, 312); *grondkarakter*, eigenlijk, oorspronkelijk karakter („De kerkelijke kunst is ... van nature universeel. Aan haar *grondkarakter* wordt geen afbreuk gedaan door hare toeëigening aan verschillende nationaliteiten", BORRET in *Katholiek*, 94, 99; „Met ... Walter Scott en Lord Byron te dweepen, behoorde tot het *grondkarakter* der Romantiek in het algemeen", TEN BRINK, *Rom. in Br.* 107); *grondkiem*, eerste kiem, eerste oorsprong of ook oorzaak („Vergeefs naar 't wezen, naar den *grondkiem* diep gewroet, Die 't goud ten spiegel maakt van zon en levensgloed!" BILD. 6, 410); *grondleerstelling*, fundamenteele leerstelling („(*De fabelen*) houden de plaats van practicale, geene *grondleerstellingen*", BILD. 1, 493); *grondleerstuk*, fundamenteel leerstuk, hoofdleerstuk („Indien veel dolingen geen *grondtleerstukken* raken, En magh een kleen verschil der leer geen scheuring maken", G. BRANDT, *Poëzy*, 2, 201); *grondles*, les, regel als grondslag voor andere lessen of regels; voorname les, hoofdles; bij FOKKE voor: axioma („Redeneringen . . welke op eene ontegenzeggelijke stelling of *Grondles*, in de Grieksche taal Axioma genoemd, rusten", FOKKE, *Vrouw*, 1, 3; „Hoe hooger gy 't verwarren (*in een tooneelstuk*) voert, Hoe meer gy by de ontknoping roert: Dit moogt gy tot een *grondles* stellen", BILD. 13, 92); *grondletter*, bij FOKKE voor: oorspronkelijke (begin)letter („Schoon sommigen dit woord (*t. w.* Philosooph) met eene *f* spellen ... zullen wij het liever onder zijne eigen en oorspronkelijke *grondletter* rangschikken", FOKKE, *Verz. W.* 10, 238); *grondnaam*, oorspronkelijk (naam)woord („Dat het Duits een oude eyghen taal is, bestaande meest uyt *grondnamen* ende woorden van een silb", *Kort Begr.* 1, 2); *grondnoodwendigheid*, iets dat in de eerste plaats noodwendig is („Godts heilzaam woort (brengt) Zo grote helderheit

ons met zyn toortslicht voort, Ontrent de waarheit van de *grontnootwendigheden*, Dat *enz.*", G. BRANDT, *Poëzy*, 2, 226); *grondoorsprong*, oudste, diepste oorsprong; eigenlijk een pleonasme („Om den *grondoorsprong* aller wijsbegeerte in de geheime philosophie van de priesters van dat land (*Egypte*) na te sporen", FOKKE, *Verz. W.* 8, 15); *grondreglement*, reglement waarop andere reglementen gebaseerd zijn; verg. *grondwet* („Art. 38 van het *Grondreglement* voor de waterschappen in Groningen", *R. v. St., Afd. Gesch. v. Best.* 22, 222); *grondschikking*, voornaamste schikking, als grondslag voor eene nadere regeling („Dit zijn, gezellen! de *grondschikkingen* van Frankrijks voorstel", CONSC. 3, 138 *a*); *grondspraak*, spraak, taal waarin de grondtekst geschreven is („Een Vijgh heet in de *Grond-spraeck* ... *tonah*", S. DE VRIES, *Cur. Aenm.* 1, 153); *grondspreuk*, stelregel („Spelen van zinne ... die een spreekwoord, eene *grondspreuk* of eene bijbelplaats tot onderwerp hadden", SLEECKX 3, 21); *grondstaatsrecht*, dat staatsrecht hetwelk aan al het andere ten grondslag ligt („Wanneer de grondslagen van den Staat, het *grondstaatsregt*, zullen veranderd worden", OLIVIER, *Van de St. Gen.* 234); *grondstand*, oorspronkelijke stand, staat, toestand („De *grondstand*, oudheid, sterkte, en verdere gelegenheid der Stad Rotterdam, in de tyd van deezen oorlog", V. ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 55); *grondstemming*, heerschende gemoedsstemming („Zijn *grondstemming* (*van Chrysostomus*): de stemming der bruiloftskinderen", PIERSON, *O. Tijdgen.* 132; zie ook 127); *gronduitvinder*, oorspronkelijke —, eerste uitvinder („Pythagoras, die .. de *gronduitvinder* der evenredigheden geweest is", FOKKE, *Verz. W.* 10, 195); *grondverschil*, fundamenteel verschil, verschil in eigenlijk wezen („Het *grondverschil* tusschen het heerlijke en schoone is, dat wij het heerlijke passief ondergaan, terwijl wij het schoone actief in ons opnemen", KUYPER, *Calvin. en K.* 64); *grondvraag*, hoofdvraagstuk („Leerstellige twisten over de *grondvragen* van Godgeleerdheid en Christendom", V. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 1, 25); *grondvrijheid*, een van de voornaamste vrijheden (eens burgers) („Voorzoover zij (*de grondwet*) vage beginselen stelt, met name ten aanzien der *grondvrijheden* en grondregten, zal hij (*de wetgever*) die ... enger of ruimer kunnen opvatten", V. BEMMELEN, *Regtsgel. Opst.* 1, 176); *grondzaad*, hoogst oneigenlijk voor: voornaam beginsel, hoofdbeginsel („Het (*een algemeen schoolboekje*) moest alle de *grondzaaden* van algemeene en vooral van vaderlandsche kundigheden behelzen", SWILDENS in BERTS, *Versch.* 3, 59); *grondzaak*, hoofdzaak („Dat, ofschoon gij veele dingen een weinig anders inziet dan ik, ... wij evenwel in de *grondzaaken* één zijn", *Wildsch.* 1, 256).

— Als tweede lid. *Beweegrond*, beweegreden (zie *η* in kol. 945; voor eene aanhaling: LOVELING, *Sophie*, 107); *bruiloftsgrond*, grondslag voor eene echtverbintenis („de waerde trou, versegelt met de tucht, ... zijn ... de vaste *bruylofs-gronden*, Waer op de losse jeugd moet werden ingebonden", CATS, 2, 454 *b*); *gewetensgrond*, beweegreden uit een gewetensbezwaar voortkomende (verg. *η* in kol. 945) („Het zijn *Gewetensgronden*, 't Is Godsdienstzucht by haar, waarin die weerstand ligt?" Vr. BILD. 2, 13); *hoofdgrond*, voornaamste reden („De *hoofdgrond* ... op welken het romeinsche regt ... ingang gekregen had", THORBECKE, *Hist. Schets.* 40).

— In de bet. II, 4, *d*), kol. 947, als tweede lid. *Goudgrond*, eene dikke, sneldrogende olieverf, gebezigd bij het vergulden (van hout); daarop worden de goudblaadjes gelegd en aangedrukt (zie KUYPER, *Technol.* 1, 823); *slijpgrond*, magere grond (zie kol. 948); *vetgrond*, grond uit loodwit en lampzwart (zie KUYPER, *Technol.* 1, 822).

— In de bet. II, 4, *e*), kol. 948, als tweede lid. *Stopgrond*, grond om de plaatsen welke men zwakker of in het geheel niet wil doen bijten te dekken (zie b. v. *Handw.* 13, 259); *winter-, zomergrond*, soorten van weeken etsgrond, in overeenstemming met de jaargetijden waarin men ze gebruiken wil verschillend van samenstelling (zie *Handw.* 13, 256—258).

— In de bet. II, 4, *f*, *α*), kol. 948. *Grondeoetplank*, voetplank of trede aan het getouw in verband met den *grond* van het weefsel (t. w. fluweel); verg. *poolvoetplank* (zie KUYPER, *Technol.* 2, 186).

— In de bet. II, 4, *f*, *γ*), als tweede lid. *Atlasgrond* (zie Deel II, 741), *gaas-, keper-, lijnwaad-, satijn-, tafgrond* (zie voor die allen kol. 948); *tijkgrond*, hd. *zwilchgrund*, eene benaming voor blokpatronen in vierknoopige keper (zie KUYPER, *Technol.* 2, 371).

— In de bet. III, 1), kol. 949. *Grondeekhoorn*, soort van eekhoorn in Noord-Amerika, die meest op den grond en zelden op boomen leeft (zie BURGERSDIJK, *Dieren*, 1, 238); *grondverhooging*, ophooging van den grond („de ondoordringbre steen Eens vijandlijken bergs (houdt) haar (*een waterader*) van n afgesneên, En keert het naadrend nat voor de eerste *Grondverhooging*", BILD. 6, 312); *grondverzinken*, onz. zw.: verzinking, wegzinking van den grond („terwijl wy zonder schroom Voor nieuwe ontbarsting en een eindlijk *grondverzinken*, Op 't zwakke zoldertjen van klei en zand (*den bodem van Nederland*) rinkinken", BILD. 14, 221).

— Als tweede lid. *Wereld-, wareldgrond*, wereldbodem, wereldoppervlakte („Ik zing den ondergang van d'eersten *Wareldgrond*", BILD. 2, 343; „Mijne ... byzondere denkwijze ... omtrent dien vroeger *wareldgrond*", 15, 188; *verg. ald.*: „den staat en gelegenheid van dien eersten en vernietigden *wereldbodem*").

— In de bet. III, 1, *c*), kol. 951. *Grondtapijt*, vloertapijt („Kinderen, die ... op het *grondtapijt* bezig waren met in een groot boek beeldekens te zoeken", CONSC. 1, 148 *a*).

— In de bet. III, 2), kol. 953 vlg. *Grondgemeen*, denzelfden grond bewonende of bezittende („Gradivus, met ons *grondgemeen*", BILD. 3, 326); *grondgoed*, mnl. *grontgoet*, bezitting die in grond, in land bestaat („Edelen, die hun eigendommen en op die *grondgoederen* ingezetenen hadden die hun onderdanen waren", BILD., *Gesch. d. Vad.* 7, 33; zie ook 1, 195); *grondrijk*, mnl. *grontrike*, rijk in grondbezit („Aan de Noordzy van 't Kreylse Bos woonde Iglo Tadema, *grond-ryk* in Land besit", SOETEBOOM, *Nederg. v. Stav.* 74); *grondroover*, die wederrechtelijk bezit neemt van eens anders land („Door goed-beneming werden verbonden (t. w. *tot „weder-evening"*) alle dieven, geweldigers, *grond-roovers enz.*", DE GROOT, *Iul.* III, 37, § 3).

— In de bet. III, 2, *b*), kol. 954. *Grondvrouw*, gebiedster over een stuk grond (verg. GRONDHEER) („De Abdisse van Borchet is ... *Grondvrouw* deezer Banke (*van Holzet, Vaals enz.*)", *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 2, 407).

— Als tweede lid. *Berggrond*, bergachtig terrein („'t Ontzachlijk Reuzenvolk ... nam ... den hooger *berggrond* in", BILD. 2, 365); *boezemgrond*, boezemland? (zie BOEZEM, Samenst. in de bet. 6, *b*); Deel II, 239); *domeingrond*, terrein dat tot het domein behoort („De volgende *domeingronden*: a. de zeeduinen van den Hoek van Holland tot aan enz.",

Wet van 13 Juni 1857 (*Stbl.* 87), *a.* 4); *erfgrond*, erfelijke grond, geërfd land („Zijn eigenaar (*van een door 't water afgescheurd stuk land*) ziet verbaasd zijn *erfgrond* ingezwolgen", BILD. 6, 319), *exercitiegrond*, exercecrterrein (v. LENNEP, *Poët.* 12, 305); *gemeentegrond* (zie GEMEENTE, Samenst., Deel IV, 1401); *kerkgrond*, kerkterrein, kerkegoed; aan eene of aan de kerk toebehoorend terrein (BILD. 14, 310; DE BO); *kerkhofgrond*, het voor een kerkhof afgezonderde terrein („'t Geveinsde lachen ... Bespot de droefheid van den droeve, Als rozenbloei den *kerkhofgrond*", BEETS 1, 227); *moedergrond*, geboortegrond, bakermat (TOLLENS 3, 5; 9, 147); *pastoriegrond*, pastoriegoed („Welke gemeente ruim 7 hectaren zoogenaamde *pastoriegronden* in den dorpspolder Oosterhout bezit", *R. v. State, Afd. Gesch. v. Best.* 13, 273); *staatsgrond*, het gebied van een of van den Staat („Ieder burger ... werkende op het terrein van den *staatsgrond*", QUACK, *Stud.* 6); *vadergrond*, vaderland („Toen hij verhaalde ... van opstaan tegen dwingelandij, van bloed vergieten voor taal, recht en *vadergrond*!" TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 42); *veldgrond*, stuk veld („'t woelen van den vloed ... Had door verloop des tijds dien *veldgrond* uitgezet", BILD. 6, 320).

— In de bet. III, 3, *a* of *b*), kol. 956 vlg. *Gronddeugd*, betrekkelijke deugdelijkheid van den (teel)grond („Vrucht, maakt de *Grond-Deugd* openbaar, Zo aan de Mensch, als aan de Boomen", LUYKEN, *Byk.* 275); *gronddreuning* („De *gronddreuning*, die van eene grofsmederij op een lossen, hollen grond het gevolg zal zijn", *R. v. St., Afd. gesch. v. best.* 22, 98); *grondgenoot*, (een boom) die met een ander in den zelfden grond groeit of geplant staat (zie BILD. 11, 257); *grondmijn*, (militaire) mijn in den grond, slapende torpedo; *grondsnede*, loopgraaf („Zynde de *grondtsneeden* tot aan de graft gebracht; stelt men schanskorven ... toe", HOOFT, *N. H.* 574).

— Als tweede lid; natuurlijk is bij vele dezer samenstellingen ook de bet. IV) mogelijk. *Akkergrond*, voor den akkerbouw geschikt (zie AKKER, Samenst. in de bet. 2, *a*); *boek-, boekengrond* (zie BOEK, 1ste art., Samenst.; Deel II, 93); *drasgrond*, drassig land („Ruiters te paerd, die in den onpeilbaren *drasgrond* ... verzonken", v. BEERS, *Rijz. Bl.* 75); *krakkegrond*, slechte grond waar veel krakke (zekere heideplant) groeit (DE BO); *krijtgrond*, daar zich krijt in bevind („puim en *krijtgrond*", VONDEL 8, 219); *kweekgrond*, grond tot het kweeken (van een gewas) geschikt („De bleeke Duinroos, aan den wind Ten prooi ..., Die *kweekgrond* voor haar wortel vindt, Noch steunsel voor haar knop", BEETS 1, 56); *kwelm-, kwijlgrond*, slijkerige grond (DE BO); *leemgrond* (zie STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 200); *meerschgrond*, moerassige grond („Dat hij uren lang ... in den vochtigen *meerschgrond* moest staan", E. LOVELING, *N. Nov.* 53); *moergrond*, het vorige („den korstigen *moergrond*", v. BEERS, *Rijz. Bl.* 75); *steenrotsgrond*, („De slag der golven breekt op 's eilands *steenrotsgrond*", BILD. 2, 119); *teelgrond*, tot telen, kweeken geschikt (BILD. 6, 309); *veldgrond*, akkerland („De *veldgrond* lag niet langer woest, Maar schonk weer ... voedzaam koren", v. LENNEP, *Poët.* 4, 7); *zel-, zilgrond*, soort van kiezelachtigen grond (DE BO).

— Voorts nog *Gerst-, haver-, klaver-, rogge-, tarwe-, vlasgrond*: grond voor den verbouw van gerst (enz.) geschikt.

— In de bet. IV, 1), kol. 960. *Gronddepot*, voorraad of stapelplaats van aarde bij verdedigingswerken, dijken enz. („De Regeering wenscht verder geen *gronddepôts* aan te leggen voor tusschen-batterijen", FABIUS in *Gids* 1893, 1, 474).

— In de bet. IV, 2), kol. 960, als tweede lid. *Hemelgrond*, teelaarde (lat. *humus*) (DE BO); *hoofdgrond*, hoofdgrondsoort („De vier voorgemelde *Hoofdgronden* (t. w. *klei, zand, veen, gemengde aarde*)", BERKHEY, *N. H.* 2, 5); *humusgrond*, teelaarde (WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 553 *b*); *kalk-, mergelgrond* (zie laatstaangeh. plaats); *tettinggrond*, tettingaarde, soort van zwarte, magere, korrelige onvruchtbare aarde (DE BO).

— Samenstellingen (als eerste lid) met bijvoeglijke naamwoorden; *grond* geeft aan het woord de beteekenis van: in hooge —, in de hoogste mate —, door en door datgene zijnde wat door het bnw. wordt uitgedrukt; verg. hierbij uitdrukkingen als onder I, 5) (kol. 937 en vlg.) en V) (kol. 961 en vlg.) zijn vermeld. (Dergelijke samenstellingen worden door het hedendaagsch taalgevoel als germanismen gewraakt en de nieuwere daaronder zijn ook ontegenzeggelijk naar het Hd. gevormd). *Gronderg*, doorslecht („Grond-argh. *Malitiosus, proclivis ad malitiam*", KIL.); *grondschoon* („*nitidum omnibus partibus*", *Synon. Lat.-Teuthon.* Verv. op Bijl. II, Dl. I, CLXXIII); *grondslecht*, door en door slecht („Hoe zij (*de zachtmoedigheid van Jezus*) ... afgewekenene opzoekt, en zelfs de *grondslegten* niet verwaarloost", BROES, *Leerr.* 2, 58); *grondvalsch*, verg. hd. *grundfalsch* („De *grondvalsche* theorien van de laatste halfhonderd jaren", BILD., *Da Costa's Bezw.* 34); *grondvochtig*, (als bijw. v. graad:) door en door („Vrouw B. heeft heur kind zoo *grondvochtig* bedorven", *'t Daghet*, 10, 98).

— Verg. hierbij ook zelfst. naamwoorden als *grondkennis, grondkunde*, grondige, volkomen kennis enz. (beide bij SPIEGHEL 24; duistere plaatsen), *grondverderf*, volkomen ondergang („'tGeen zy met veel smerts verkregen Is tot haar *grondverderf*, en onheil, uitgedegen", OUDAAN, *H. Broederm.* 3).

— *IJsgrond*: ielplat, ijdelplat, plat kantwerk dat niet gesloten is maar ijdel (ledig, open) gelijk eene vensterjaloezie (zie DE BO^2 398 *b*).

— **Aanm.** Alsnog onverklaard moet blijven de samenst.: *grondgewicht* („hij (*de Heer*) heeft selfs dit *grondgewicht* (*de wereld*) op all' de meeren gegrondsticht *enz.*", DE HUBERT, *Ps.* 24, 2).

GRONDAÂR. Zie GRONDADER.

GRONDACHTIG, bnw. Van *Grond* in verschillende opvattingen, met *-ächtig*.

1) *Grond* in de bet. I, 3, *b*, *α*) (zie kol. 934). Van een vaarwater. Vol gronden, rijk aan ondiepten; ondiep. ‖ Grondtachtich. Plein de fonds, ou guez. *Vadosus*, PLANT.

2) *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960). Van water. Met zwevende gronddeeltjes bezwangerd, troebel en bij gevolg naar grond smakende; verg. GRONDIG, 5, *a*). ‖ Grondtachtige water. Eau trouble, ou sentant le fond. *Aqua limosa, vel turbulenta*, PLANT.

GRONDADER — *-aâr* —, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* en *Ader*.

1) *Grond* in de bet. II, 2, *b*, *ζ*) (zie kol. 944) en *Ader* in de bet. II, 1, *b*). Een dichterlijk woord voor: hoofdoorzaak. ‖ De grondaar dezer quaal, en Staatskoorts, zyn de Witten, OUDAAN, *H. Broederm.* 15.

2) *Grond* in de bet. IV, 2) zie kol. 960) en *Ader* in de bet. II, 2). Onderaardsche streek, strook, laag van eene bepaalde soort van grond. ‖ Men kan ... de gemetselde fonderingen over slappe grondaderen laten heenloopen, wanneer men *enz.*, STORM v. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 268.

GRONDANGEL, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Grond* in de bet. I, 3, *a*) (zie kol. 927) en *Angel* in de bet. 1, *a*). Met lood bezwaarde vischhaak.

GRONDARK, znw. vr.; mv. *-en*. Mnl. *grontarcke*. Uit *Grond* in de bet. I, 3, *a*) (zie kol. 927) en *Ark*, 3de art. (Deel II, 647). Term in de waterbouwkunde, doch uitsluitend in Limburg gebruikelijk. Benaming voor: eene opening naast eene molenstuw om het overtollige water af te voeren.

Samenst. *Grondarkenbalk*, dorpel van eene grondark.

GRONDARTIKEL, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*, *a*) (zie kol. 940) en *Artikel* in de bet. 1) of 2). Voornaam —, fundamenteel artikel; hoofdartikel; hoofdpunt. || Het geloof aan de onstervelijkheid, en aan een' toekomenden staat van vergelding', als een grondartikel van allen Godsdienst, v. HEMERT, *Lekt.* 6, 58. Andersdenkenden, die naar zijne volkomene overtuiging (*van Paulus*) geheel verkeerd denken; en dat niet op een punt van ondergeschikt belang, maar over een hoofd- en grondartikel van den godsdienst, BEETS, *St. Uren*, 7, 60.

GRONDBALK, znw. m.; mv. *-en*. Mnl. *grontbalc* (slagdrempel aan eene sluis). Uit *Grond* in de bet. I, 3, *a*) (kol. 927), II, 2, *a*) (kol. 939), of III, 1, *c*) (kol. 951). Een balk die op den bodem (van het water) ligt; die den grondslag van iets uitmaakt, of ook: die op den grond onder een gebouw of een gestel (b. v. onder eene blindeering) ligt; in de aanhaling: een der balken die den hamerbak in den lompenmolen dragen. || Een te lood staanden achterstijl ..., welke in een door de grondbalken ... gedragen onderdorpel ... met pen en gat ingelaten ... is, KUYPER, *Technol.* 2, 602.

GRONDBEELD, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*, ζ) (zie kol. 944) en *Beeld*. Beeld (voorbeeld) waarnaar andere beelden gevormd zijn of worden; oorspronkelijk beeld; prototype; model (enz.); verg. hd. *urbild*. || Men onderstelle ... dat de natuur en betrekkingen onzer daden, onafhangelijk van het godlijke verstand, bestaan ... De Godheid moet zig dan, in hare voorstelling van de natuur en betrekkingen der dingen, naar deze grondbeelden, als het rigtsnoer van alles, schikken, en (*enz.*) ... Zoo hangt zij dus, alleszins, af ... van zoo veele grondbeelden, die buiten Haar bestaan, v. HEMERT, *Lekt.* 7, 59. Waar mensch te zijn, gelijk hem 't grondbeeld ons vertoont, ... De maatstaf is, waarnaar zijn deugd wordt afgemeten, KINKER 2, 98.

Even als de spelingen verdwijnen
Van 't kinderaangezicht in nieuwe trekken, — lijnen
Van 't jongelings-gelaat, — is 't aanschijn der Natuur,
Bij 't eigen grondbeeld, op dit Zesde Morgenuur
Gewijzigd.
TEN KATE, *Schepp.* 148.

GRONDBEGIN, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*, ζ) (zie kol. 944) en *Begin*.

1) Eerste begin, oorspronkelijk ontstaan; evenals deze uitdrukkingen is *grondbegin* eigenlijk eene tautologie. *Zijn grondbegin ontvangen uit* bezigt DE DECKER (1, 122) voor: zijn ontstaan danken aan. || (*De vrije kunsten, die*) niet (Als landbou, koopbedryf en d'ambachtsoeffeningen) uit den nood haer grondbegin ontfingen.

2) Eerste beginsel, kiem van het ontstaan van iets.

Hoe fraai gekleurd doet zy (*de Natuur*) de harde om-
[kleedsels (*de eierschalen*) pronken
Waarin zy 't grondbegin van uwe wezens sluit!
V. WINTER, *Jaarg.* 81 (*tot de vogels*).

3) Beginsel (principe) van beweging; oorspronkelijke drijfkracht. Zie de aanhaling. || Dat een inwoonende en een krachtigh grontbegin In elcken hemelkreits de starren draeit, en ronden, VONDEL 9, 405.

GRONDBEGINSEL, znw. onz.; mv. *-en* (minder gebruikelijk *-s*). Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*, ζ) (zie kol. 944 vlg.) en *Beginsel* in verschillende opvattingen. Eigenlijk niet anders dan eene (strikt genomen tautologische) versterking van het begrip *beginsel*; het woord dient in zijne verschillende opvattingen ter vertaling van lat. *principium*, fr. *principe*, eng. *principle* enz.

1) *Beginsel* in den zin van: aanvang, oorsprong. Datgene waaruit iets anders voorkomt, eerste beginsel; inzonderheid: eerste levensbeginsel; kiem. Thans wel niet meer gebruikelijk. || Eierbaarende Dieren, welken hunne Eieren onbevrugt, dog met een gedeelte van het grondbeginsel van het aanstaande Dier, van de baarmoeder afscheiden, BERKHEY, *N. H.* 3, 73. De grondbeginselen der zaden, CONSC. 3, 394 *a*.

— Soms ook gebezigd in de nauwverwante beteekenis van: voornaamste —, essentieel bestanddeel; hoofdbestanddeel. || De Sapagtige vaste deelen der Dieren ... leveren ... een Sap, Merg of Gelei uit; ... een ... wateragtig deel, 'twelk ... alle de grondbeginsels der Spieren en Klieren in zig bevat, BERKHEY, *N. H.* 3, 171.

2) *Beginsel* in den zin van: datgene waarvan wordt uitgegaan, — wat als regel of richtsnoer wordt of is aangenomen.

a) Hoofdpunt van uitgang in eene bewijsvoering, eene redeneering; grondstelling. || Ik erken de bondigheid van dit gansche bewys als gevestigt op wezentlyke grondbeginzelen *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 3, 79.

b) Fundamenteel beginsel in eene orde van zaken, in een stelsel enz. || Het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat ... blijft, overeenkomstig ... de grondbeginselen bij de Unie van Utrecht aangenomen, een der eerste pligten van alle ingezetenen van het Rijk, *Grondw.* 1815, *a*. 203. Altijd om orde te handhaven, heeft hij (*Guizot*) het zijne gedaan om de echte grondbeginselen der regering met Volksvertegenwoordiging te verkrachten, THORBECKE, *Hist. Schets.* 170. Het grondbeginsel, hetwelk iedere nijverheidsonderneming slechts dan deugdelijk verklaart, wanneer zij den werklieden een ordentelijk bestaan verzekert, SLEECKX 16, 46.

c) Hoofdleerstelling, dogma van eene godsdienst, van een kerkgenootschap; in 't mv., in collectieven zin: de leer. || Dat het Jansenistische Systhema ... voor Hooft van de Kerk aanneemt, iemant, die volgens de grondbeginsels van 't zelve, als een der gevaarlykste ... Ketters ... kan worden erkend, v. EFFEN, *Spect.* 12, 114. Scholen ... waar zich voor hen de gelegenheid aanbiedt, hunne dochters volgens de grondbeginselen van het Protestantisme gevormd te weten, KNEPPELH. 7, 195.

d) Algemeen beginsel dat als grondslag voor 's menschen daden geldt of te gelden heeft. || Het leven der menschen is heilig ... Zeker dit is een schoon grondbeginsel; maar het moeielijkste is, dien regel door dieven en moordenaars te doen volgen, CONSC. 3, 300 *a*. Hij, die voor een grondbeginsel strijdt, laat zich door geen gebrek aan steun bij hooggeplaatste personen terughouden, noch door gekrenkte eigenliefde of ontgoochelingen ontmoedigen, LOVELING, *Sophie*, 346. Het gold hier een grondbeginsel: het handhaven der wet, het bevestigen der gewetensvrijheid, 400.

— Inzonderheid: een stelregel voor het eigen levens-

gedrag. || Zy heeft, uit ik weet niet welk een onvrouwlyk grondbeginzel, alleen zich ingebeeld, dat er in ongevoelig te zyn iets wel heel fraais ligt, *Leev.* 1, 352. Één opslag van het oog, één toon der stem, kan onze beste, beredeneerdste grondbeginzels, zo al niet verwoesten, immers geweldig schokken, 3, 85. (Franklin) had tot zinspreuk: Wie tijd heeft, heeft geld: hij zelve bragt dit grondbeginsel gedurende zijn geheele leven in werking, v. d. palm, *Sal.* 1, 37. Zijn grondbeginsel: De beleedigingen die men niet wreken kan, moet men men ontveinzen, bosb.-touss. 1, 401 *b*. Die eerzuchtige vrouw had tot grondbeginsel eene spreuk, die maar al te veel *enz.*, 2, 253 *b*.

— Meestal in 't mv. als eene collectieve benaming voor: het geheel van zedelijk-godsdienstige grondregels voor handel en wandel. || Een vermomden vijand ..., die van ons vertrouwen misbruik maakte, om ... onze grondbeginselen te verpesten *enz.*, v. d. palm, *Sal.* 1, 317. Woorden ... te zwak ... tegen grondbeginselen, hem van der jeugd af ... ingeprent, bosb.-touss. 1, 15 *a*. Hij ... deed mij de ... schoonheden der schrijvers opmerken, maar bekommerde zich noch over de grondbeginselen, welke zij predikten, noch *enz.*, 2, 100 *a*. Uwe meening strijdt tegen mijne grondbeginsels, consc. 2, 296 *a*. Als christene vrouw bekommerde zij zich over de grondbeginselen, die in de gemeenteschool wel mochten aangeleerd worden, loveling, *Sophie*, 359.

— *Goede, edele, vaste grondbeginselen.* || Jonge Lieden dwaalden, om dat zy geene onveranderlyke ... grondbeginzels hadden, *Leev.* 7, 71. Hij heeft edele grondbeginselen, bosb.-touss. 2, 88 *a*. Ik eerbiedig uwe vaste grondbeginselen, schimmel 1, 101 *b*.

— *Gevaarlijke, slechte* (enz.) *grondbeginselen*: met godsdienst of zedelijkheid in strijd of daarvoor gevaarlijk of verderfelijk. || Zijne ziel (*van een stervende*) was blijkbaar in strijd met zijne ongeloovige grondbeginsels, en poogde in zijnen geest het besef eener verdere toekomst te doen ontstaan, consc. 2, 335 *a*.

e) Eerste element of rudiment, elementaire regel of wet en derg. Inzonderheid in het meervoud, als titel van een geschrift of werk waarin de eerste regelen, de hoofdwetten, de hoofdpunten van eenig stelsel of van eenig vak van wetenschap of kennis zijn samengevat. || De grondbeginselen der Nederlandsche spelling, *Titel van een werk van* l. a. te winkel. Grondbeginselen der Staathuishoudkunde, *Titel van een werk van* Mr. n. g. pierson.

— Vandaar ook: onmisbaarste kundigheden of vaardigheden in eenig vak van kunst, kennis of handenarbeid; het in dezen zin vaak gebezigde *eerste grondbeginselen* is, streng opgevat, eigenlijk eene driedubbele tautologie. || Hij laat zich voorstaan verstand te hebben van muziek, ofschoon hij er zelfs de eerste grondbeginselen niet van kent. — Zoodra ik de eerste grondbeginselen van het een of ander vak in mijne macht had, bracht ik het met een weinigje vernuft en eene halve oplettendheid spoedig even ver als *enz.*, bosb.-touss. 2, 145 *a*.

f) *In grondbeginsel* (*tegen iets zijn*; *iets goedkeuren* enz.). Een purisme voor het algemeen gebruikelijke: *in principe*. || Dat zij hem geld kwam afleenen, hem die er nog nooit aan iemand geleend had, omdat hij er in grondbeginsel tegen was, k. loveling, *N. Nov.* 39.

GRONDBEGRIP, znw. onz.; mv. *-pen*. Hd. *grundbegriff*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940 en vlg.) en *Begrip*.

1) Eerste, oudste, primitief begrip; eerste, oudste, primitieve voorstelling aangaande iets. || Want ook dit idé van iemand te beproeven (*er is sprake van de beproeving van Abraham door God*) is reeds louter mythologisch, en verraadt een kinderlijk grondbegrip van vermenschelijking der Godheid, v. hemert, *Lekt.* 7, 14.

2) Fundamenteel begrip; begrip dat aan andere begrippen ten grondslag ligt. || Is nu het begrip der Rede de grondslag, of het grondbegrip, van het gantsche Rijk des Goeden, zoo wel als des Waren *enz.*, v. hemert, *Lekt.* 7, 66.

GRONDBELASTING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. III) (zie kol. 949 en vlg.) en *Belasting*. Zie ook Grondlasten.

1) In het algemeen. Eene benaming voor eene belasting die door de eigenaars van grond moet worden opgebracht; bij uitbreiding echter: eene belasting op alle onroerend goed, op den onbebouwden maar ook op den bebouwden grond, zoowel dus op gebouwen als op landerijen enz. || Grondbelasting is eene bijzondere belasting op den bebouwden of onbebouwden grond, die, meestal in evenredigheid met de geschatte waarde van het perceel, van den grondeigenaar gevorderd wordt, vissering, *Staathuish.* 2, 122. Op onderscheidene wijzen (is) de grondbelasting ontstaan, hier uit vroonen en tienden en praestatiën in natura, daar *enz.*, 2, 123. In Friesland ... heeft de grondbelasting (de *floreenen*) haren oorsprong gehad in de vrijwillige overeenkomst tusschen Hertog Albert ... en de Geestelijken, Edelen en Steden van Westergoo, 2, 123. Voor een weinig ontwikkelde maatschappij is de tiende een uitmuntende grondbelasting, pierson, *Kolon. Pol.* 268.

2) In het bijzonder. De benaming van eene Rijks directe belasting in het Koninkrijk der Nederlanden. || Op de gebouwde en op de ongebouwde eigendommen wordt, naar mate van hunne belastbare opbrengst, onder den naam van grondbelasting, eene Rijks directe belasting geheven, *Wet* van 26 Mei 1870 (*Stbl.* 82), *a*. 1. De kohieren der grondbelasting worden jaarlijks opgemaakt, *a*. 50. Zonder hem (*den pachter of huurder*) daarbij ... betaling van grondbelasting of andere bijzondere lasten op te leggen, *Wet* van 25 April 1879 (*Stbl.* 89), *a*. 2.

GRONDBETEEKENIS, znw. vr.; mv. *-sen*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*, ζ) (zie kol. 944) en *Beteekenis*. Oorspronkelijke, primitieve, eerste, oudste beteekenis (van een woord). || De grondbeteekenis van *slecht* is: glad, effen, gelijk.

GRONDBEZIT, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953 en volg.) en *Bezit*.

1) Het bezit, het bezitten, het in eigendom hebben van grond, land, landerijen; soms ook in concrete opvatting, als collectief: de grond, die in eigendom bezeten wordt. || Gemeenschappelijk, bijzonder (privaat), gemeentelijk (communaal) grondbezit. — De maatschappelijke orde, die het (t. w. *het leenstelsel*) in het leven riep, steunde op het grondbezit en het recht van het zwaard, jorissen, *Hist. Kar.* 1, 5. Engeland, waar meer dan in eenig ander land het grondbezit geconcentreerd is, pierson, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 271. Deze groote concentratie van het grondbezit (*in Engeland*) is hoofdzakelijk het gevolg van de wetgeving op het erfrecht, 2, 272.

2) Overdrachtelijk. Eene collectieve benaming voor de gezamenlijke bezitters van grond. || De tot in de 13de eeuw toenemende, daarna afdalende macht van het groot grondbezit en den adel, sillem in *Gids* 1894, 3, 98.

GRONDBEZITTER, znw. m.; mv. *-s.* Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953 en vlg.) en *Bezitter.* Iemand die grond, land, landerijen bezit; grondeigenaar. || De oorlog maakt den paardenkooper rijk, de vrede doet het den grondbezitter, SCHIMMEL 1, 16 *b.* Dat ... zeven van de oudste grondbezitters ... vonnis vellen in alle mogelijke geschillen van dezen aard, KELLER, *Zuiden,* 1, 46.

— *Groot, klein* (*enz.*) *grondbezitter.* Uitdrukkingen voor: eigenaar van eene groote, kleine (enz.) uitgestrektheid gronds, van veel, weinig (enz.) grond. || Alphonse de zoon van eenen aanzienlijken grondbezitter, BOSB.-TOUSS. 2, 116 *b.* (*Een karos*) waarin ... een van de groote grondbezitters uit den omtrek zich liet voortbewegen, SCHIMMEL 3, 1 *a.* Wat bleef er voor kleine grondbezitters ... toen over, dan zich door commendatie onder bescherming te stellen van machtige naburen? PIERSON, *Kolon. Pol.* 280.

GRONDBEZITTING, znw. vr.; mv. *-en.* Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Bezitting.* Eene bezitting, een goed, een eigendom bestaande in grond, in land, in landerijen. || Rijk was hij in het graafschap Buckingham ... door de schier onmetelijke grondbezittingen, welke hij daar van zijne vaderen erfde, SCHIMMEL 3, 8 *a.*

GRONDBOEK, znw. onz.; mv. *-en.* Mhd. *gruntbuoch,* nhd. *grundbuch.* Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Boek,* 2de art., in de bet. 3, *b*). Een van overheidswege gehouden boek of register waarin alle binnen een bepaald gebied gelegen gronden en andere onroerende eigendommen meer of minder uitvoerig beschreven staan, overeenkomende met de registers berustende onder de Bewaarders der Hypotheken en van het Kadaster. || Het Domesday book is het oudste Engelsche grondboek. — Wil men ... in grondboeken en in oude geschriften ..., vooral in oude koopbrieven gaan zoeken, dan vindt men ... namen van velden en wegen ... bij duizendtallen, WINKLER in *Belfort* 9, 249. Onder de uitdrukking „Grondboek" wordt in dit werk verstaan een openbaar register, bestemd om ... van de daarin opgenomen onroerende goederen den „eigenaar ... benevens de zakelijke rechten daarop gevestigd, alsmede de ontheffing van de bezwaren te doen kennen", *enz.*, NABER, *Grondboekwetgeving,* 1.

Aanm. Niet volkomen duidelijk is het, of men *grondboek* bij OUDAAN, *Agrippa,* 314, ook reeds in de boven omschreven beteekenis op mag vatten; het zou daar ook wel: grootboek kunnen beduiden. || Vorders trekken ook de Rentemeesters woeker ..., zij spelen met blaffert en grondboek (lat. *cum capitaneis colludunt*).

Samenst. *Grondboekrecht, -wetgeving* („*Grondboekwetgeving* ... het geheel van voorschriften, waardoor de wetgever zich voorstelt, het Grondboek aan zijn doel te doen beantwoorden; ... *Grondboekrecht* die voorschriften, die aan het stilzwijgen of aan de uitspraak van het Grondboek invloed toekennen op den werkelijken rechtstoestand", NABER, *Grondboekwetgeving,* 6).

GRONDBOOR, znw. vr.; mv. *-boren.* Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Boor,* 1ste art. Boorvormig werktuig tot het onderzoeken van den bodem. || Het eenvoudigste en meest gebruikelijke werktuig daartoe (*tot het onderzoeken van den grond*) is de grond- of veenboor ..., uit een puntig toeloopenden boorlepel bestaande, voorzien van een ijzeren steel, die ... met behulp van verlengstukken langer kan gemaakt worden. Boven aan den steel is een oog, waarin een hout wordt gestoken ten einde de boor om te draaien, STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 250.

GRONDBORING, znw. vr.; mv. *-en.* Samenstellende afleiding van *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Boren* in de bet. 1, *b*, *γ*) met *-ing.* Een onderzoek naar den toestand of de hoedanigheid van den bodem door boren met de grondboor. || Bij zware muren, waar de grond ten minste tot 6 à 8 el diepte dient onderzocht te worden, geschiedt zulks door grondboringen, STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 249. Bij iedere grondboring wordt de specie, die men door het telkens ledigen van den boorlepel bekomt, meestal geborgen in een houten bak, in een aantal hokjes verdeeld *enz.*, 1, 251. Dat bij de grondboringen weinig geheel zuivere klei is gevonden, *R. v. St., Afd. Gesch. v. Best.* 28, 775.

GRONDBOUW, znw. m.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *a*) (zie kol. 939) en *Bouw,* het bouwen of, concreet, het gebouwde. Het leggen van den grondslag of, concreet, het bouwwerk, metselwerk enz., dat den grondslag vormt, het fundament. || Geen droevigh voorspoock kan men ramen Uit uwen grontbouw (*van het stadhuis te Amsterdam*) VONDEL 5, 780. Grontlegginge (*is door* VONDEL *doorgeslagen*). grontbou der werelt. ook grontslag, 12, 15.

Ieder element (*der vier*)
Het welck met groot ontzagh zijn wetten volght, en kent,
En met den schoudren helpt de weerelt onderschooren,
Gelijck vier zuilen, die tot dezen grontbou hooren.
VONDEL 9, 417.

GRONDBRAAK, znw. vr.; mv. *-braken.* Nnd., oostfri. *grundbrake, -brâk*; verg. mnl. *grontbrec, grontbrexem.* Uit *Grond* in de bet. III, 3) of IV) (zie kol. 956 of 960) en *Braak.* Het instorten of eene instorting van grond of van den grond, inzonderheid *onder* —, of in het lichaam *van* een dijk. || 't Is een tocht (*de gramschap*), die wel te rechte vergeleken wert by de grond-braken, en bouw-vallingen, die zich zelven vernielen en breken, door het gene, daer zij op vallen, DE BRUNE, *Embl.* 315. Onder den Dary vind men doorgaans guyl of welzand, dat aangemerkt word als eene voornaame oorzaak der Vallen, en Grondbraaken, daar dit land zoo zeer mede behebt is, bij BERKHEY, *N. H.* 2, 7. Herstelling van zoogenaamde vallen of grondbraken (*in dijken*), BEEKMAN, *Strijd o. d. best.* 369.

Afl. *Grondbrakig,* aan grondbraak onderhevig of door grondbraak geteisterd („Een hooge vloed begon op 't huys (*dat op zandgrond gebouwd was*) te rasen, Twelk, onbequaem te dragen sulke weêr, *Grondbrakigh* viel aen duysend stukken neêr", DE GROOT, *Ned. Ged.* 213).

GRONDBRIEF, znw. m.; mv. *-brieven.* Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Brief.* Bewijs van eigendom van onroerend goed (V. DALE); wellicht ook (in de aanhaling hieronder): akte van hypotheek. || De Verdragen van Koop en Grondbrieven moeten (*te Maastricht*) ten minsten voor twee Schepenen ... verleeden ... worden, *Teg. Staat der Ver. Ned.* 2, 357.

GRONDCIJNS, znw. m.; mv. *-cijnzen.* Mnd. *gruntzins,* mnl. *grontcijns.* Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Cijns.* Zekere som die jaarlijks van de opbrengst van een stuk grond moet worden uitgekeerd, hetzij door den eigenaar aan zijn geldschieter wegens hem op den grond voorgeschoten gelden, hetzij door den landgebruiker aan den eigenaar als vergoeding voor het gebruik van diens land. || Grond-cijns. *Solarium, ... vectigal quod pro solo penditur quotannis: canon emphiteuticus,* KIL. — Tins, oudeigen, grond-reute den Landheer toekomende. *Cens, Rente foncière,* MARIN.

GRONDDEKKING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. IV) (kol. 960) en *Dekking*. In de veldversterkingskunst. Dekking (t. w. middel om zich te dekken tegen vijandelijk vuur) bestaande uit grond of aarde. || De gronddekkingen (van zekere batterij) liggen op 5 meter boven het maaiveld.

GRONDDIEF, znw. m.; mv. *-dieven*. Uit *Grond* en *Dief*.

1) *Grond* in de bet. I, 5) of V) (kol. 937 of 961). Een dief van aanleg en natuur, een aartsdief; verg. mnl. *grontscalc*, aartsbooswicht. Bij KILIAAN en in vele latere woordenboeken. || Grond-dief. ... *fur solers, ad furta natus* (enz)., KIL.

2) *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955). Iemand die een ander (b. v. door het verzetten van grenspalen) van grooter of kleiner gedeelten van zijn grond berooft; verg. *grondroover* (zie GROND, Samenst., kol. 968). || Hij bestaat ... niet meer dan voor zijn verloren goed; zijne gedachten: de elf aren; ... zijn doeleinde: de ontroofde perceeltjes wedervinden, de „gronddieven" ... ontdekken, BERGMANN, *Staas*, 64.

GRONDDRAAD, znw. m.; mv. *-draden*. Uit *Grond* in de bet. II, 4, *f*, *α*) (zie kol. 948). Draad in of bestemd voor den grond van een fluweelachtig weefsel, in tegenstelling met *pooldraad*. Zie KUYPER, *Technol.* 2, 186.

GRONDDUIKER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Duiker*, soort van onderaardsche waterleiding. Een duiker die onder de bedding van een kanaal of eene rivier doorgaat. || Die zeer ruime voorhaven is op één plaats vernauwd, ten behoeve van de syphon of grondduiker, TUTEIN NOLTHENIUS in *Eigen Haard*, 1890, 359 *b*.

GRONDEEREN, bedr. zw. ww.: *grondeerde, gegrondeerd*. Mnl. *gronderen*. Van *Grond* (in verschillende beteekenissen) met *-eeren* (zie evenwel de Aanm. hieronder bij de bet. 1, *b*, *γ*). Thans nog in de bet. 1) in West-Vlaanderen niet ongebruikelijk (zie, ook voor oudere aanhalingen, DE BO). Hetzelfde als *Gronden*, althans in sommige beteekenissen van dat woord (met name 2 en 5).

1) Van *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927). Den bodem van het water met den tast- of peilstok zoeken of onderzoeken, peilen, polsen (verg. hieronder bij *b*, *β*) de aanhaling uit VONDEL 7, 435).

α) Eigenlijk. || Gronden, gronderen. *Sonder le fond*, PLANT. *Contari, tentare vadum, explorare profunditatem, scrutari fundum*, KIL.

— **Aanm.** Bij PLANTIJN wordt buitendien nog opgegeven: *mettre au fond*; *in profundum iacere*.

b) Figuurlijk. — *α*) Iets, iemand „peilen", d. i. trachten te verstaan, te doorgronden; iets ernstig onderzoeken, bepeinzen, overdenken. || Hoe ghy zijt gheneghen Grondeert voor alle dingh. dats u natuurs behoeft, SPIEGHEL 97. In de naastvoorleeden' eeuwen, als 't grondeeren der schrift, en buyten 't gangbaar gevoelen der kerke te treeden, zeldzaam was, *enz.*, HOOFT, *N. H.* 31.

Die nu met aerdts vernuft Gods wil hier wil grondeeren,
Vertrouwt zijn dom verstant meer als den Heer der Heeren.
BREDERO 3, 65.

— Met verzwijging van het voorwerp, schijnbaar onzijdig. Peinzen, denken, overleggen. || U onophoudelijk lesen, studeren, ende gronderen in dese materie van 't uyterlijcke Nachtmael, COORNHERT 1, 450 *b*.

In Godsvrucht docht u dat d'ontdeckte waerheit leeren
Best vordren konde', en 't al te diep grondeeren deeren.
HOOFT, *Ged.* 1, 160.

— Nauw verwant aan de bet.: iets ernstig onderzoeken is die van: iets met nauwgezetheid en ijver nagaan, nasporen, naspeuren.

En wil men zo bestipt elks doen en staat grondeeren?
Wie zal der vry zyn om de laster af te weren?
ASSELIJN, *Egm. en H.* 32.

β) Iets of iemand „gepeild hebben", d. i. doorgronden, begrijpen, verstaan, ook: doorzien. || Want (*in menschelijke schriften*) daar wroetmen diep om te gronderen de drievuldigheydt, COORNHERT 1, 270. Godt, de welcke de syne grondeert gantsch op andre wijse, als wel de Sathan den Menschen, VONDEL 1, 322. Om Godts geheimraet te grondeeren Bevont ick ... Mijn brein te zwack, 7, 375. Verleenme geest, dat ick uw wet grondeere, 7, 510. Dit wezen (*God*), dat geen wijze oit kon grondeeren, 9, 578. Wie kan Godts oordeel en voorzienigheit grondeeren! 10, 554. Gy, die nier en hart kond en peilen en gronderen, DE DECKER 1, 263.

Dijden es besloten in mijns hertsen kiste ...
Mijn lijden en grondeerde geen artiste,
Hoe subtijl van liste.
A. BIJNS, *N. Ref.* 165.

't Is dertien jaar gheleen, dat ghy om te gronderen
Dit Griexe schat (*zeker boekje*) griex leert (*leerd'*): nu [koom ik 't u vol-leren.
SPIEGHEL 113.

Het oogh, dat alles ziet,
Grondeert mijn hart, en weet hoe zeer ick u bezinne.
VONDEL 5, 647.

Wat zijnze (*Gods overdenkingen*) een grondloos meer!
Wat brein kan die grondeeren!
Geen dwaze polst dien gront.
7, 435.

— Ook: tot het besef van iets komen; iets beseffen. || O wreet, bloedich werck! ... My grout als ickt grondere in mijn bemerk, V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 234.

γ) In rederijkerstaal, in min of meer vaste uitdrukkingen. Iets (wel) bedenken; op iets (wel) letten.

Sijn 'tgheen redenen dunckt u, om u te voeren
Na den wech der liefden, met woort, noch metter daet?
Helpt bidden noch dreyghen? ick weet met u ghenen raet,
Dus eer 'twort te laet wilt dit wel gronderen.
Const-thoon. Juw. 27.

Ghij boose werclieden, dit wel grondeert,...
Gheloove sonder wercken en maect niet salich.
A. BIJNS, *Ref.* 126 (ed. BOGAERS).

Als reenberaad yet toestemt, wort daar wil gheboren:
En tienderley beraad zal tienmaal haar verstoren ...
Grondeert dit in u ziel.
SPIEGHEL 99.

— **Aanm.** Merkwaardig is de overeenkomst van deze beteekenis van *grondeeren* met zw. *fundera*, ernstig denken, peinzen, prakkezeeren. Het is dan ook wellicht niet te gewaagd om in *grondeeren* niet maar eenvoudig eene nevens *gronden* bestaande afleiding van *grond* met *-eeren* te willen zien, doch iets meer, t. w. eene navolging, zoo men wil eene vertaling, van lat.-rom. *fundare* (enz., fra. *fonder*), al komt dit ook in de Romaansche talen niet voor in den eigenlijken zin van: peilen, noch in den figuurlijken van: doorgronden, denken.

2) Van *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939). Grondvesten, t. w. in den figuurlijken zin van: iets op (goede gronden) vestigen; met (goede) gronden steunen. Vandaar *gegrondeerd*, bnw.: gegrond. || Ik heb meer als eens gezien, dat het geen de één slechts voor gissingen opgaf ruim zo gegrondeert was, als het geen een ander met geweld voor overtuigende bewyzen wou deur doen gaan, V. EFFEN, *Spect.* 4, 152.

Afl. (in de bet. 1, *b*) *Grondeerbaar*, en daarvan weder *ongrondeerbaar*, ondoorgrondelijk („Het *ongron-*

deerbaar werck, waermee ... Godt besigh was, becomt ten lesten sijn besluijt", *Mensch-wordingh* in *Tijdschr.* 11, 112); *grondeering*, mnl. *gronderinge*, het doorgronden, de doorgronding (van iets); in de samenstelling *zielgrondeering* („De burgertwist en krijgh ... Ons meê na lust en rust des *ziel gronderings* stieren", SPIEGHEL 4); *grondeerlijk*, doorgrondbaar, doorgrondelijk („De Heer is groot ...: Syn grootheit is niet meetlyk, noch *grondeerlyk*", SIX V. CHAND., *Ps.* 145, 1).

Samenst. (in de bet. 1, *b*) *Grondeerzucht*, zucht of lust om iets te doorgronden, te verstaan; lust tot onderzoek; leergierigheid; ook: weetlust („Welbeweetenschapte voorgangers (*professoren*) ..., derwaarts (*naar Leiden*) ... getroont door staatlyke belooningen, om de spoorbystre *grondeerzucht* tot vraaghbaak ... te dienen", HOOFT, *N. H.* 398; „Om de *grondeerzucht* van 't gezelschap voldoeninge te geven", DE BRUNE, *Jok en E.* 218).

— Als tweede lid. *Zielgrondeeren*, onz. znw.: het doorgronden van de ziel („Ons Toeleg, waarheids kund, ook zedevormings duegd In 't *zielgronderen* is", SPIEGHEL 7).

GRONDEIGENAAR, znw. m.; mv. *-naren* en *-naars*. Mnl. *gronteigenaer*. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Eigenaar*.

1) Hij die de eigenaar is van een stuk grond, t. w. in tegenoverstelling met den gebruiker, huurder, erfpachter enz.; de grondheer (zie ald.). || Alle wat gebout werd op iemands grond komt den grondeigenaer toe, DE GROOT, *Inl.* II, 10, § 6. Alle wat gezait ofte ghepoot werd op iemands grond, by den grond-eigenaer, ofte by een ander, komt den grondeigenaer toe, II, 10, § 9. Indien de schat op den grond van een ander gevonden wordt, behoort de eene helft aan den vinder, en de wederhelft aan den grondeigenaar, *B. W.*, *a.* 642. Indien de grondeigenaar vordert dat het (*op zijn terrein*) gebouwde worde weggenomen, zal *enz.*, *a.* 658. De grondeigenaar is tot geenerlei reparatie gehouden. Daarentegen is de erfpachter verplicht *enz.*, *a.* 770.

2) Een eigenaar van grond, van landerijen; iemand die vaste goederen bezit (b. v. in tegenstelling met een rentenier); verg. GRONDBEZITTER. || In die streek wonen vele rijke grondeigenaars. — In de meeste oorden geeft de akkerbouw geene genoegzame voor deelen, met die van vroegere jaren gelijk staande; de landman wordt met schulden bezwaard, de grondeigenaar ziet de waarde zijner bezittingen verminderen, V. D. PALM, *Red.* 5, 178.

GRONDEIGENDOM, znw. m. en onz., mv. *-men*. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953 en vlg.) en *Eigendom*.

1) Abstract; manlijk. Het recht van eigendom —, het eigendomsrecht op grond, het recht van grondbezit; bij uitbreiding: het in eigendom hebben van grond; het grondbezit. || De vraag, tot hoever de bevordering van den individueelen grondeigendom op Java zich moet uitstrekken, PIERSON, *Kolon. Pol.* 319. De schrijver (verklaart) ... dat hij ... den grondeigendom in naam wel wil laten voortbestaan, D'AULNIS DE BOUROUILL, *Hedend. Social.* 187. Stellig, de bijzondere grondeigendom is, in zijn algemeen karakter van rechtsinstelling beschouwd, beter, nuttiger, doelmatiger dan de gemeenschappelijke, 259.

— *De kleine* (*enz.*) *grondeigendom*: het grondbezit in 't klein (enz.). || Dat de kleine grondeigendom in Engeland wel niet ontbreekt: ... Doch de groote landgoederen zijn sterk overwegend, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 271. Het komt mij voor, dat de algemeene verbreiding van den kleinen grondeigendom voor Java zeer wenschelijk is, PIERSON, *Kolon. Pol.* 308.

2) Concreet; onz. en met mv. Een stuk grond dat aan iemand in eigendom behoort, een stuk land; in het mv.: landerijen, land. || Dat de kooplnden en rentemeesters dan ... geprezen konnen worden, zooze ... van gewin verzadigt, eindelijk zich begeven, om landerijen en grondeigendommen te bouwen, OUDAAN, *Agrippa*, 314. Dat hun elk een deel der Romeinsche grondeigendommen ... tot loon zou worden gegeven, CONSC. 2, 30 *a*. De vreemde bezat uitgebreide grondeigendommen, SLEECKX 8, 45.

GRONDEL — GRONDELE; GRUNDEL —, znw. m.; als stofnaam vr.; mv. (voorheen ook *-en*, thans alleen) *-s*; verkl. *-tje*. Ohd. *grundila* (GRAFF 4, 332), mhd. *grundel*, mnd. *grundele*, nnd. *grundel*, nhd. *gründel*, mnl. *grondel*, *grondele*. Daarnevens bij MELLEMA de vorm *gronder*; vergelijk voorts *grondeling*, *gront(e)* (zie die woorden), westfaalsch *grundelte* (WOESTE), alsmede het verkl. mnl. *grondeken*, al welke woorden ongetwijfeld samenhangen met *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927); verg. ten overvloede de Mlat. benamingen *fundula*, *fundulus*, *fundiculus* (zie SCHADE 354 *b*; VERDAM 2, 2166) en mhd. *gruntvisch*.

I) Als term in de wetenschap.

1) In het mv. Benaming voor zekere Familie van visschen, de *Gobii*. || De grondels (*Gobii*). Tot deze familie rekent men een groot aantal kleine ... vischen, met een langwerpig lichaam, twee somtijds vereenigde rugvinnen *enz.*... Zij leven in de zee, enkele soorten ook in rivieren, SCHLEGEL, *Visschen*, 61.

2) *Kleine grondel*, inheemsche soort der onder 1) genoemde familie. || De kleine Grondel (*Gobius minutus*) is een vischje hetwelk ongeveer 3 duim lengte bereikt *enz.*, SCHLEGEL, *Visschen*, 62.

II) Een der namen van zeker inheemsch, tot de Familie der Karpervisschen (*Cyprini*) behoorend zoetwatervischje, lat. *Cyprinus gobio*. || Grondel, grondelinck, grondte. *Govius fluviatilis*, *vulgo fundulus*: *quod fundo inhaereat*, KIL. Grondelinck. Grondel. Gronder. *Govion*, MELLEMA. — De grondel (*Cyprinus gobio*), die ... bij de nieuwe natuurkundigen den naam draagt van *Gobio fluviatilis*, bereikt eene lengte van een halven tot twee derden voet, SCHLEGEL, *Visschen*, 101. De gewone in geheel gematigd Europa voorkomende grondel (*Gobio fluviatilis*) wordt ook in Nederland aangetroffen, zoowel in rivieren ..., als in staande wateren, vooral op de plaatsen, waar de bodem met grind of zand bedekt is, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 192. — Die Grondelen zijn goet inde Sprockel ende Meerte, ende inden April tot Meye toe, *Koockb.* 40. Dat gepermitteert sal zijn in de maanden van December, Januarii en Februarii, te moogen leveren aan de Luyden die in Zee visschen, alleen tot haar Aas kleynen Esselingh, Grundel, Bley, Ruysvoorn en Kolfogen, *Gr. Placaatb.* 5, 1571 *a*. Happige Baarsjes, blanke Voorns, slymerige Zeeltjes, stekelige Poschjes en Grundeltjes, BERKHEY, *N. H.* 3, 15.

— Spreekw. zegsw. *Hij vangt ook visch, die grondels vangt*. Zie HARREB. 3, 206 *a*; voor de ondere of voor andere lezingen zie GOVIE en GRONT.

— Als collectieve stofnaam, vr. || Die Jonghe Grondel is altijt goet in de Petercelie, *Koockb.* 40.

Samenst. *Aalgrondel* (zie ald.); *nijlgrondel(tje)*, *riviergrondel* (CHOMEL 1446 *a*); *springgrondel* (SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 138); ook nog (dialectisch, in Noord-Holland) *poepegrundel*.

GRONDELIJK — GRONDLIJK —, bnw. en bijw.; — daarnevens, met den thans verouderden bijwoordelijken uitgang, GRONDELIJKEN, bijw. —,

Mnl. *grondelijc*, bnw.; *grondelike*, bijw. Van *Grond* in de bet. I, 5) (zie kol. 937) met *-lijk* (en daarvan *-lijken*). Verg. nhd. *gründlich*.

1) **Bnw.** — *a*) Van aandoeningen. Diep gaande; innig. || Met onuitspreeklyk bewys van grondtlyk hartenwee, HOOFT, *N. H.* 905.

b) Van kennis aangaande iets. Grondig, degelijk. || Om te komen tot grondlijcke kennisse vanden mensche selve, van zijnen state, handel en wandel, COORNHERT 1, 270 *b*.

c) Van taalregels enz. Welgegrond; welgevestigd. || Grondlyke ende alghemeene regelen (*voor de geslachten*), *Kort Begr.* 1, 63.

d) Van de bedoeling, den zin of de strekking van iets. Eigenlijk; wezenlijk. || In Poole was de gezuiverde Godsdienst geleeden: maar misschien zyn' grondtlyke meening niet ontdekt, mits de kortheit des tyds, HOOFT, *N. H.* 936.

e) Van verderf of ondergang. Volkomen; geheel. || Dat de grondlike onderghang des Nederduitschen taals te beduchten is, *zó* daar *enz.*, *Kort Begr.* 1, 6. Bloedige moort van geheele burgherijen ..., ende grontlijcke verderfnissen van gantsche Landtschappen, COORNHERT 1, 283 *b*. Om de arme gemeente ... van grondtlyken ondergang te behoeden, HOOFT, *N. H.* 1155.

f) *Uit grondelijke gemoeden*. Bij BREDERO (1, 306) voor: uit den grond van het gemoed. || Ontfangt dan de slechte Eerstelingen van mijn ongeleerde Rymerijen met sulcken gunstighen Hart, als sy u uyt grondelijcke Gemoeden werden geoffert.

2) **Bijw.** (van wijze). Op eene wijze die den grond der dingen raakt, niet oppervlakkiglijk.

a) Op eene degelijke, zakelijke wijze. || Waer van dit kortelijck, doch grondelijck, kan geseydt werden. Dat *enz.*, CATS 1, 41 *b*. Daar af weeten de Staaten alzoo 't hun werk niet is, niet grondelyk te spreken; doch meinen *enz.*, HOOFT, *N. H.* 1220.

— *Grondelijk onderzoeken*, enz. || Grondelick ondersoecken. *Chercher iusques au fond*, PLANT. — Om den standt der dingen, grondelyk t' ondertasten, HOOFT, *N. H.* 59.

— *Grondelijk verstaan, kennen, weten* en derg. In den grond. || So ist ... ghenoegh onmogelijck, om ander luyden boosheyt grondtlijck ende waarachtelijck te weten, COORNHERT 1, 333 *c*. Om oude, en ... uytheemsche Schryvers grondelijck te verstaen, CATS 1, 479. Vermidts hy (*God*) yeder kent en grondelicken weet, Elcxs doen selfs eert 't ghedacht des menschen heeft ghesmeet, VONDEL 1, 325. Lust u ... van all' zyn (*Rome's*) wedervaren Grondelyk te zyn bewust? DE DECKER 2, 357.

— *Grondelijk onderrichten*, en derg. || Wild ... 't Ghebruyck dier wap'nen my eerst grondelijck verklaren, VONDEL 2, 102. Dien wijsen Coning ... Geeft hy so grondelick bescheyd op wat hy vraeght, ... Dat *enz.*, STARTER 399. Isabella ... van alles wel grondelyck onderricht, heeft Columbus van schepen ... versien, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 134.

— *Grondelijk merken*: met ernst en aandacht. || Merckt hier doch eens grondtlijck ... op het schadelijck ende gemeene bedrogh van dit arghelistighe... Serpent, COORNHERT 1, 233 *d*.

— *Grondelijk gesproken*: niet lichtvaardiglijk, in ernst. || Grondlyck ghesproken, maackt ghy de zwaricheid niet te groot? *Kort Begr.* 1, 12.

b) Op eene volkomene wijze; geheel en al. || Op dat sy also eens grondtlijck uytghebraackt hebbende die menighvuldighe verwerringhen, COORNHERT 1, 270 *a*.

> Dat maeghdelijk vernuft ..., nu grondelijk versonken
> In minnekommer, weet tot haeren wil geen raedt.
> HOOFT, *Ged.* 1, 282.

— *Grondelijk vernielen* en derg. || Och waer t' geslachte van Helena voor dien tijden Grontlijck vernielt, met mans, wijfs, meyskens end' knechten, COORNHERT, *Odyss.* 2, 16. Alzoo en kan het menschelick gemoed de geduerige weelde en voor-spoed niet dragen, zonder ... menigh-mael grondelick verdorven te werden, DE BRUNE, *Embl.* 96.

— *Grondelijk beminnen, haten*: van harte, innig, hartgrondiglijk.

> Hoe wel de waan de wil ghevoert hadt uyt mijn sinnen,
> Om u mijn dagen meer te lieven of te minnen,
> So heb ick u nochtans noyt grondelijck gehaat.
> BREDERO 2, 374.

> Een geest die alleen kan ontsteken zijn, van binnen,
> Van d' eer en zoete vreughd van grondelick te minnen.
> DE BRUNE, *Embl.* 298.

GRONDELING — GRUNDELING —, znw. m., soms onz.; mv. *-en*. Mhd. *grundelinc*, mnd. *grundelinck*, nhd. *gründling*, eng. *groundling*, mnl. *grondeling* (VERDAM onder Grondel). Van *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927); verg. *Grondel*.

1) Hetzelfde vischje dat ook *grondel* (zie ald. de bet. II) heet, lat. *gobio fluviatilis*; vaak echter als eene meer algemeene benaming voor een zeer klein vischje. || Grundelynck, *Teuthon.* Grondeling. Sorte de petit poisson se tenant au fond de l'eau. *Fundulus*, PLANT. (zie ook KIL. op Grondel). — Dat is een grondelingh, tart zee of maese-spieringh, WESTERBAEN, *Ock.* 145. Both, Voorn, Pos, Molenaer, en Grondeling zyn 'er in overvloed, REITZ, *Rusl.* 1, 31.

> (*een drinker die*) de gall slickt sonder raecken,
> En den Honigh sonder smaecken,
> Even als een' Steuren-fuyck
> 't Grondelingh in heuren buyck.
> HUYGENS 1, 469.

> Wat ben ick voor een Popp, sien ick een' Walvisch drijven!...
> Wat is hy by sijn' Zee? een gruys van Grondelingh.
> 1, 558.

2) Eene benaming voor de rivierdonderpad. Zie verder de aanhaling. || Weinig meer dan een palm lang is de rivierdonderpad of grondeling (*Cottus gobio*) ... Dit vischje wordt in geheel Europa ... in heldere beken en rivieren ... aangetroffen, zwemt schielijk, verbergt zich vaak onder steenen *enz.*, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 155.

GRONDELOOS — GRONDLOOS —, bnw.; overtreff. trap (bij sterke overdrijving) *-loosste*. Mnl. *grondeloos*, bijw. (met de beteekenis van *grondelijk*, t. w. geheel en al, volkomen). Van *Grond* met *-loos*.

1) Zonder *grond* in de bet. I, 1, *a*) (zie kol. 926). Van een zak. Zonder bodem, bodemloos (in de bet. 1); vandaar: nooit vol te krijgen en, min of meer figuurlijk: nooit te voldoen, onverzadelijk. Zie de aanhaling. || Gelijck de bedel-zack gheen bodem heeft, zoo is oock de goud-zack grondeloos, DE BRUNE, *Bank.* 2, 435.

2) Zonder *grond* in de bet. I, 2 of 3) zie kol. 926 en 927).

a) Van afgronden en dergelijke diepten; van wateren; van de zee. Letterlijk: zonder bodem, zonder bedding; doch gewoonlijk in verzwakte opvatting: zóó diep dat de bodem, de bedding niet te peilen is; onpeilbaar, onmetelijk —, oneindig diep. Verg. *zonder grond* in kol. 936 (GROND, I, 4) en BODEMLOOS in de bet. 2). || Grond-loose diepte. *Abyssus*, KIL. Grond-loosen kuyl. *Vorago, barathrum*, Ald. — Nu scheenen wy schier tot in den afgront van 't grondeloose diep, dan weder als tot om hoog en in de wolcken op te stijgen, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie*, 1, 5. 't Grondeloose vlack (*de zee*), VONDEL 2, 169. 't Grondeloose ruym (*de zee*), 2, 745. Geheel een grondeloze afgront, VOLLENHOVE,

aangeh. in HUYDEC., *Pr.* 3, 103. Gy ... grondlooz' oceaan, *Psalmber.* 148, 3. Met zak met al, in grondloos diep gesmeten, STARING 2, 100. Dat ... ik in eene diepte tuimelde, die ... grondeloos scheen te zijn. Ik daalde en daalde *enz.*, CONSC. 1, 125 *a*.

Grondeloos vocht der wat'ren onbepaelt
Met uw' gewoel oock Godes loff verhaelt.
V. BEAUMONT 163.

Dat blaeu-geschildert heir, dat longeloose volck (*de visschen*)
Verlaet om dese feest haer grondeloose kolck.
CATS 2, 8 *b*.

geen nagel (*van 't schip*) (mag) ... verwrikken,
Of men heeft den dood te slikken,
In den grondeloozen wel.
BILD. 13, 163.

— (*Als*) *in een grondeloozen put verzinken.* Van geld dat nutteloos verkwist, „weggegooid" wordt. || Bij hem zinkt het geld in een grondeloozen put, (zie HARREB. 1, 260 *a*). — Het spel, en de roofzucht van verscheidene Maitresjes, deden het Oostindiesch geld als in eenen grondelozen kolk wegzinken, *Burg.* 177.

— *Een grondelooze kolk, put, waal, zee*: die niet te dempen is; die al wat men er inwerpt verslindt, verzwelgt. Vandaar in figuurlijke toepassing hetzij op eene zaak, eene onderneming die altijd maar geld blijft vergen, hetzij op een onverbeterlijken verkwister. Zie HARREB. 1, 261 *a*; 3, 205 *b* en verg. BODEMLOOS in de bet. 1).

— *Grondelooze grond*: onpeilbare diepte (*grond* in de bet. I, 3, *c*); zie kol. 936); verg. „(*zinken*) In den bodemloosen grond". bij VONDEL 2, 685. || De kolck der grondelooze gronden, VONDEL 2, 746. Zant ... dat ... Komt opgestooven uit de grondelooze gronden, 11, 668. Godts gramschap ... preste 't pekel (*het zeewater*) op uit grondelooze gronden, POOT 1, 386.

— Bij vergelijking met een diepen kolk wordt de vergetelheid *grondeloos* genoemd.

Ick lach in diepe rust, mijn leden overgoten
Met sachten slaep, en al mijn sinnen toegesloten,
Mijn siel gedompelt in een grondeloos vergeet.
HOOFT, *Ged.* 2, 186.

— Afgronden, holen en kolken worden voorgesteld als muilen en kaken hebbende; ook deze muilen enz. worden bij overdracht *grondeloos* genoemd. || De groudelooze muil der spelonk, CONSC. 3, 386 *a*.

Ic quam by die dootlicke Charybdim weder.
Die gorgelde de vloeden in haer grondeloose wanghen.
COORNHERT, *Odyss.* 1, 83 *b*.

— Met eene al te stoute overdracht wordt het dieplood dat den bodem niet bereiken kan *grondeloos* genoemd; zie VONDEL 1, 108.

b) Van andere onpeilbare (diepe of hooge) zaken, inzonderheid van het uitspansel. || De ... mensch ... wiens ... vernuft ... het nieuwsgierig oog zelfs weiden laat in het grondelooze heelal, FOKKE, *Verz. W.* 1, 9. Eén gedacht ... Dat ... het grondloos ruim doorschiet, LEDEGANCK 56. Het groudeloos blauw des hemels, CONSC. 3, 361 *a*. Geen enkele starre flonkerde door het grondelooze zwerk, 4, 29 *a*.

— *Het grondelooze licht* (bij VONDEL 6, 230): de oneindig diepe zee of wereld van licht waar God in troont; eene benaming voor de lichtsfeer (ital. *l' empireo*) die de andere sferen omgeeft (zie b. v. CRAMER, *Lucifer-uitg.* in *Zwolsche Herdr.* III—IV, 111). Andere benamingen daarvoor zijn: *het ongenaakbaar licht*, en: *de trans van 't ongeschapen licht* (b. v. VONDEL 6, 228).

Wie is het, die zoo hoogh gezeten,
Zoo diep in 't grondelooze licht,
Van tijt noch eeuwigheit gemeten,
Noch ronden, zonder tegenwight,
By zich bestaet, *enz.*

c) Oneigenlijk. Van een schat. Onuitputtelijk, oneindig. || Gij hebt betrouwen in den grondeloozen schat zijner goedheid (*van God*)? CONSC. 4, 77 *a*.

d) In figuurlijke toepassingen. Van eigenschappen, gemoedsaandoeningen, neigingen, driften enz. Onpeilbaar —, oneindig diep, eindeloos groot, grenzenloos. || De grondelooze barmhertigheyd Gods, *The unexhaustible ... mercy of God*, SEWEL. — Richters ende Aduocaten, met grondeloosen hongher beseten, dien niet ghenoech en mach zijn watmen inden Buydel ... heeft, FRANCK, *Chron.* 2, 4 *a*. Uw goedheid, Heer, is hemelhoog; ... Uw oordeel grondloos, *Psalmber.* 36, 2. Dat het grondelooste bijgeloof zoo langen tijd in de hoofden des gemeens heeft kunnen huisvesten, SARTORIUS, in V. KAMPEN, *Mag.* 4, 157. Gij kent zijne grondelooze goedheid (*van iemands vader*), CONSC. 1, 24 *b*. Grondeloose valschheid, 2, 391 *a*. Grondeloozen nijd, 3, 214 *a*.

O driemael salich paer! om lijf en siel in een,
Door haere mengelvlam, te smelten van u tween,
Wacht u de Coningin des heugelijcken levens,
In grondeloose weeld, en duizendt lusten tevens.
HOOFT, *Ged.* 1, 81.

Ick houd' u in den arm, en twijfel of het waer is.
Mijn siel is soo beroert (ayme!) dat jck daer van
De grondeloose vreucht niet vol genieten can.
2, 197.

e) In overdrachtelijk gebruik. (*Iemand*) *ten grondeloozen val brengen, in grondeloos verderf storten* enz.: tot een val in grondelooze diepte; in een verderf waar men niet uit te redden is, tot zeer diepen val, in zeer diep verderf. || Dat de geheime operatiën ... de geldmiddelen van den staat ten slotte ten grondeloozen val moesten brengen, VISSERING, *Herinn.* 1, 214. Vernederd ... Tot in den vuurpoel van het grondeloos verderf, TEN KATE, *Par. Verl.* 3.

Ay domme Jaght vol spoedt! Waar door tochtigh verhaesten
Mijn grondeloos verderf *enz.*
BREDERO 1, 55.

3) Zonder *grond* in de bet. I, 3, *b*, γ) (zie kol. 936). Zonder (bereikbaren) vasten ondergrond onder het slijk enz.

a) Van modderkuilen en derg.

Vervloeckt moet Dothan sijn, en oock de duysternis
Des grondeloosen kuyls, die naer en ijslijck is.
VONDEL 3, 231.

dan brant de haet ...
Als 't vier dat Sodoms steên verslont,
En welt met smoock op, uyt den gront
Der grondeloose poelen.
3, 849.

b) Van slijkerige wegen, daar men diep inzakt. || De modderwegen op het punt van grondeloos te worden, heeft hij (*de winter*) hard gemaakt, de straten der mistige steden, altijd nat en glibberig, opgedroogd, GORTER, *Een jaar levens*, 2, 15.

— Bij vergelijking met zoodanige wegen noemt STARING (3, 53) het *nog niet* door de vorst bevroerde water een *grondeloos pad*. || Als ... De vorst het grondloos pad bestraat.

c) Van modder, drijfzand en derg. || Ick ben gesoncken in grondeloose modder, daer men niet en kan staen, *Ps.* 69, 3.

d) Volkomen eigenlijk alleen van drijvend land (kraggen, kardoezen, drijftillen).

Haast pronkte 't smalle veld (*een drijftil*) ...
Met nieuwen klavergrond op de aangewonnen zoomen,
En stak een breede spits in 't wijkend nat vooruit;
Maar grondloos, zonder steun, en ijdle waterbuit.
BILD. 6, 320.

4) Zonder *grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940 en vlg.) t. w. allen degelijken steun missende; ongegrond, niet gerechtvaardigd. || Om d'ongerechtigheit van grondeloos verwijt Te wreken met der daed, HUYGENS 1, 284. Men dwaalt, bedrogen door een grondeloos gerucht, WISELIUS, *Meng.* 3, 195.

— Inzonderheid ook hetzelfde als *zonder grond* in de bij GROND, II, 2, *b*, *ε*) (zie kol. 944) vermelde beteekenis: alle redelijkheid missende, ongerijmd, met het gezond verstand in strijd.

Een valsche leer wanneer sy werd bestreden
Met lamme, losse, en grondeloose reden,
Werd dies te meer gestereckt, en vast gestelt.
V. BEAUMONT 197.

Hier (t. w. *naar het oordeel van dezen*) kan men 't [all te mael;
Daer weet men niet als Niet. Hier kan men 't Vier-kant [ronden,
En 't Rond vierkanten; daer zijn 't grondeloose vonden:
Hier heeft men 't Eewige bewegen, daer is 't mall.
HUYGENS 1, 287.

'T is grondloos te verzaen de geltzuchtighe vreck:
Al wast zijn rijckdom, noch al meer wast zijn ghebreck.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 186.

5) Soms, als zoude het woord eene afleiding van *gronden* kunnen zijn, staat *grondeloos* voor: ondoorgrondelijk, ongrondeerbaar, onbegrijpelijk.

De Godtheit grondeloos heeft hy zich onderwonden
Na mensch-vernuft van ver eerbiedeljck te gronden.
HOOFT, *Ged.* 1, 116.

Afl. *Grondeloosheid*, concreet: diepte („Modder der *grondeloosheyt*, of diepte", *Kantt. op Ps.* 69, 3; zie de aanh. onder 3, *d*).

GRONDEN, bedr., onz. en wederk. ZW. WW.: *grondde*, *gegrond*. Mhd., mnd., nhd. *gründen*, mnl. *gronden*. Van GROND.

1) Van *Grond* in de bet. I, 1, *a*) (zie kol. 926). Bedr. ww. (Een drinkvat) tot den grond, den bodem ledigen. Thans verouderd.

d'ander hem vermaent, dat hy den Kelck wil gronden
Die hem den Vader schanck tot suyvring' onser sonden.
Z. HEYNS, *Bartas*, *Eerste Wekè*, 38.

2) Van *Grond* in de bet. I, 2) of 3, *a*) (zie kol. 926; 927). Bedr. ww. Met den taststok of het peillood den bodem van het water trachten te bereiken of wel dien bereiken (verg. GRONDEEREN in de bet. 1, *a* en *b*). Bij PLANTIJN en KILIAAN: Gronden, grondéren. *Contari*, *tentare vadum*, *explorare profunditatem*, *scrutari fundum*.

α) Eigenlijk of, bij vergelijking, in beeldspraak.

α) Met datgene waarvan men den bodem, de bedding wil bereiken (om er de diepte van te leeren kennen) als voorwerp. Den bodem, den grond (van een water enz.) peilen. || Dat water is niet te gronden. *On ne sauroit sonder cette eau*, HALMA. — O! eenwig diepe kolck, die niet en is te gronden, CATS 2, 569 *a*. Eindelooze diepten, die met geen peiltuigh, hoe langh het ook waare, te gronden zyn, HOOFT, *Tac.* 62. Wie mag, o gloed! uw vuurstroom gronden? TOLLENS 1, 56. Laat, Almagt! mij uw diepten gronden, 11, 23.

— *Niet om gronden*, onpeilbaar. Oneigenlijk van een schat.

Zulx dat die streke lands (*t. w.* 's Werelds vierde deel) ...
Een' nieuwe Wereld mag ja gulde zyn gezegt,
Ten aenzien van all' 't goud en mynschat niet om gronden,
Dien 't uitgelevert heeft, en Spanje toegezonden,
DE DECKER 1, 136.

β) Met de diepheid (die men van iets verlangt te kennen) als voorwerp. De diepte (van iets) door peilen bepalen. || O schat des heyls waer toe ghy zijt verkoren! Wie grondt sijn diept? CAMPHUYZEN, *Ps.* 110, 7.

b) In figuurlijke toepassingen.

α) Iets of iemand (t. w. zijn gemoed of zijn wezen) trachten te doorgronden, te begrijpen, te vatten; achter het ware, het rechte, het fijne van iets trachten te komen; iets nasporen; iets (of iemand) onderzoeken; iets (of iemand) beproeven (*óók* in den zin van: verzoeken). || Paus Clement ..., op middelen van vrede ... denkende, zandt den Opperste der minrebroederen ... om de gemoeden te gronden, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 120. Sulcke die besteend' (d. i. *bestedende*) haer sinnen en haer vlijt In 't gronden van de konst, HOOFT, *Ged.* 2, 343.

Du hebst mijn hert naeu ondersocht,
Jae oock by nachte willen gronden.
MARNIX, *Ps.* 17, 2.

De Godtheit grondeloos heeft hij sich onderwonden
Na mensch-vernuft van ver eerbiedeljck te gronden.
HOOFT, *Ged.* 1, 116.

— Als onz. ww. Nagaan.

Uijt 'shemels troon sag God op all' te maal
de kinderen der menzen, om te gronden
of daar ook een verstandig werd' bevonden.
DE HUBERT, *Ps.* 14, 2.

β) Iets (of den zin van iets) —, iemand (of iemands wezen) doorgronden, begrijpen, verstaan, vatten (met het verstand). || Niet lichtelyk zoud' yemandt den zin des Prinssen ... hebben konnen gronden, HOOFT, *Tac.* 80. Niettemin schijnen hier toe wighighe redenen te zijn, die jck niet wel heb konnen gronden; doch vatte wel zoo veel, dat *enz.*, HOOFT, *Br.* 2, 89. o, Nooit beseft genot, te schetsen noch te gronden! TOLLENS 3, 90.

Daer eynd'lingh vonden wiert, van Naso Graf den steen, ...
De letters waren diep, begroeselt schaers te gronden,
Met vocht en mes geschrap, 'tuyt-wisschen sy begonden, ...
Vyer-veersich was 't gedicht dat sy gegraven vonden.
Orang. Lely-Hof, 85.

γ) Den omvang, de grootte enz. van iets beseffen, overzien. || Haer broeder, wiens boosheyt quaet was om gronden, V. GHISTELE, *Virg. Aen.*, fol. 13 *b*.

δ) Als onz. ww. Tot het inzicht, het besef van iets komen. || Als ick ouerpeyse en beghin te gronden, Dat mijn misdaden sijn soo menichfuldich (*enz.*), HOUWAERT, *Vier Wterste*, 126.

3) Van *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927). Als onz. ww.: te voet door het water gaan, waden; als bedr. ww.: doorwaden, te voet doorgaan. || Gronden. Fland. j. waden. *Vadum transire*, KIL. — Soo dick en vaeck als hy Siet alsins overheer, d'inhammen licht om gronden (lat. *vadosos Sigeon spectans sinus*), VONDEL 2, 279. De kil is veel te diep. geen ruiter kan haer gronden, 9, 102.

Na dat de zee van mijn borst doorcljft is, ...
En sie ik nerghens vlac, om die wreede zee te ontcomen,
Tlant is beset met clippen, te scherp om aen te houwen, ...
Dies ist daer steyl en diep, als hooghe weeldighe bomen,
K'en sals niet mogen gronden, noch staen op mijn benen.
COORNHERT, *Odyss.* 1, 36 *b*.

4) Van *Grond* in de bet. I, 5, *a*) (zie kol. 937). Bedr. ww. Uitdiepen, verdiepen t. w. sponningen of groeven (met eene daarvoor ingerichte schaaf). Verg. bij STALLAERT, Gronden in de bet. 1): slooten diepen; boômeren (zie Deel III, 44). || Waarop men ... het inwendige der uitholling (*in het hout*) door middel van de grondschaaf ... vlakt, grondt, KUYPER, *Technol.* 1, 793.

5) Van *Grond* in de bet. II) (zie kol. 939 en vlg.). Bedr. ww. Eigenlijk: Het fundament of de fundamenten, den grondslag of de grondslagen leggen,

fundeeren. In verschillende meer of minder eigenlijke toepassingen.

a) Een gebouw (of hetgeen met een gebouw vergeleken wordt) grondvesten, stichten. Eigenlijk of bij vergelijking, doch óók eigenlijk alleen in verheven en dichterlijken stijl gebruikelijk. || De hemel is uwe, oock is de aerde uwe: de werelt ende hare volheyt die hebt gy gegront (Vulg. *fundasti*), *Ps.* 89, 12. Eér de eerste heuvel was gegrond, TEN KATE, *Job*, 56.

ô God, eer 't aardrijk was gegrond,
Eer Ge al wat eenmaal niet bestond
Uit niet beriept in 't wezen (*enz.*).
BILD. 5, 17 (zie ook *Ev. Gez.* 8, 1).

— *Diep gronden*: diep in de aarde (dus: stevig) fundeeren, vestigen.

(*Titus*) Door wien zoo diep gegronde, en hemelhooge stad,
Als met een oogenwenck geblixemt is zoo plat.
VONDEL 1, 684.

— *Een rijk, een troon gronden*: vestigen; stichten. || Een throon, op deugd gevest, door dapperheid gegrond, BILD. 9, 226. Naar Oost-Indië! Daar is een nieuw vaderland te veroveren en te gronden, CONSC. 1, 243 *a*.

— *Macht, sterkte* (en derg.) *gronden*. || Omringd van duizenden, wier heil gij wist te gronden, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 153.

Uw moogendheid heeft sterkte willen gronden
Uit kindren, ja uit zuigelingen monden.
Psalmber. 8, 2 (*Staten-overz.* grontvesten).

Doorluchte Heldenschaar, wier onbezweeken moed,
De Roomsche grootheid grondde en staafde met uw bloed!
DE LANNOY, *Nag. Dichtw.* 48.

b) Met eene bepaling (met het voorz. *op*), waardoor de ondergrond of het fundament waar men het gebouw op vestigt, sticht, bouwt, optrekt, wordt aangewezen.

α) Eigenlijk, van gebouwen of hetgeen met gebouwen wordt vergeleken. || Hy heeft de aerde gegront op hare grontvesten: sy en sal nimmermeer noch eeuwelick niet wanckelen, *Ps.* 104, 5. Sijne schenckelen sijn als marmerpilaren, gegrondet op voeten van het dichtste gout, *Hoogl.* 5, 15. Het selve huys ... en is niet gevallen, want het was op de steenrotze gegront, *Matth.* 7, 25. Ik dacht altijd, wanneer ik de vervolgden van hun geloof hoorde getuigen, dat dit toch op een vast fondament moest gegrond zijn, SCHIMMEL 1, 147 *a*.

En d' aertkloot hing nog niet, omringt van dunne lucht,
Gegront op evenwight.
VONDEL 11, 304.

Waar, waartoe dan, verdwaasd, met uitgedachte vonden,
Gebouwen, in de lucht, op 't ijdel ruim te gronden?
BILD. 7, 71.

— Absoluut gebezigd, als onz. ww. Bouwen.

Ten laatsten is het eind van 't ryk des tyds gekomen;
't Gebouw en 't Fondament word t' zaamen weg genoomen;
Die niet gegrond heeft, op den geestelyken steen,
Door wyslyk overleg, helaas! waar zinkt hy heen?
LUYKEN, *Overel. H.* 262.

β) In figuurlijke opvatting, van onstoffelijke begrippen die worden voorgesteld als op iets (soms op iemand) als op een grondslag te worden gebouwd, gevestigd. Vergelijk de onder II, 2, *b*) (kol. 940—945) behandelde beteekenissen van *grond*. || Ik hoop deeze myne stelling op de onwrikbaarste beginselen ... te gronden, V. EFFEN, *Spect.* 9, 42. In de akte van stuiting (*des huwelijks*) moeten alle de middelen worden uitgedrukt, waarop de stuiting gegrond is, *B. W.*, *a.* 122. Waarheden, op ondervinding gegrond, KINKER, *D. en O.* 124. De nieuwe leeringen, door de protestanten op het uitsluitend gezag van den bijbel gegrond, FRUIN in *Gids* 1894, 1, 240.

Ick zegge dan noch eens, dat ghy uw' Trouverbonden
Gewoon zyt op 't zoet geld, niet op de deugt, te gronden.
DE DECKER 1, 86.

— Inzonderheid van eene meening, eene overtuiging, eene verwachting enz., die men op eene zaak (eene verwachting soms ook op een persoon) vestigt, bouwt. Zie ook GEGROND in de bet. 2, *a*, *β*). || Wy (zijn gewoon) ons oordeel ... te gronden op de dingen die ons in 't ooge loopen, op inwendige en verborgen saecken ... niet lettende, CATS 1, 17 *b*. Hier op gronde ik des te meer hoop voor Willem, *Leer.* 6, 348. Deze Geleerde ... grondt ... zijn gevoelen op den zamenhang, die *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 3, 147. Dat hij deze berekening grondt op de meening waarin hij verkeert, dat *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 22, 50. De liefhebberij onzes tijds voor bespiegelingen, op statistische tafelen gegrond, POTGIETER 2, 2. Hij grondt dien eisch op onze oude vriendschap, BOSB.-TOUSS. 3, 196 *a*. Volle (*godsdienstige*) overtuiging gegrond op onderzoek, KNEPPELH. 8, 59. Op een Heiland voor u aan 't kruis gestorven grondt gij al uw troost en hoop, BEETS, *St. Uren*, 9, 200. De oude had juist zijn weigering (*om hout te koopen*) willen gronden op zijn weinig gebrek aan hout, SCHIMMEL 1, 325 *a*.

— *Op waarheid gegrond*. Van verhalen, fabelen en derg. Niet in allen deele waar, maar met iets waars, of eene waarheid tot grondslag, — als punt van uitgang. Verg. *een grond van waarheid* (kol. 942). || Een verhaal op waarheid gegrond (*vaak als toevoegsel aan den titel van eene vertelling*). — Hoe fabelen, op waerheit gegront, de menschen ter kennisse van Godt ... aenleiden, VONDEL 11, 287.

— *Iets is hier-, daarop gegrond, dat* (*enz.*): heeft hier-, daarin (*t. w.* in deze, in die zaak) zijn reden. || Hier op was het gegrond, dat men eertijds voor luiden die tot opperhoofden waren gekoren, brandende fakkels droegh, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 59.

— Het verl. deelw. kan soms ook worden opgevat als bnw. *Gegrond op*: op zekere gronden —, redenen rustende. Zie GEGROND in de bet. 2, *a*).

γ) Als wederk. ww. *Zich gronden op*. Alleen in figuurlijke toepassingen.

1°. Van personen. In de bepaling met *op* wordt uitgedrukt datgene waarop een persoon zich, als op zijn punt van uitgang of zijn steunpunt, tot staving of rechtvaardiging van hetgeen hij beweert of doet, beroept. || Kon' ooit een Minnaar zich op beetren titel gronden! STARING 2, 173. Niet enkelen, maar velen, zeer velen hebben hunne dwalingen zoeken te bewijzen, en allen grondden zich op de heilige Schrift, V. LIMB. BROUWER 1, 59 *a*. Het is ook niet op de getuigenis der Oudheid, dat zich mijn gevoelen grondt, D. AM. V. D. HOEVEN, *Red.* 5.

Maar die zich grondde op 't Woord, en Broeders van zich stiet,
Gewislijk, die begreep het niet.
STARING 4, 117 (*Verdraagzaamheid*).

2°. Van zaken. In de bepaling met *op* wordt uitgedrukt datgene, wat als de reden van bestaan of van gewettigdheid van iets mag worden aangemerkt. || Dat ik de noodige kennis mis, waarop zich de regte bewondering voor dergelijke gewrochten (*der techniek*) grondt, KNEPPELH. 8, 161. Een antwoord, waarvan de brutaliteit zich grondde op de omstandigheid, dat er *enz.*, 8, 228.

c) Met eene bepaling (met het voorz. *in*) waardoor de grond, de bodem waarin iets zijne grondslagen heeft, — waarin iets gevestigd is, wordt aangewezen. Alleen in figuurlijke toepassingen.

Dit 's d' eeuwigh-echte knoop, 't onbrekelick verbond,
In Mijnen naem begost, in Mijne wet gegrondt.
HUYGENS 1, 24.

— *Iemand* (3de nv.) *iets in 't hart gronden*, zooveel als: inplanten, inprenten. || De zorg is haar door liefde in 't hart gegrondt, HOOGVLIET, *Mengeld.* 254.

Gy wraakt de vriendschap niet, de teedre zucht van 't bloed;
Gy zelf grondt ze in ons hart *enz.*
DE LANNOY, *Nag. Dichtw.* 56.

— Het verl. deelw. opgevat als bnw. *Gegrond in*: zijn grond of oorzaak hebbende in; het gevolg of uitvloeisel zijnde van. Zie GEGROND in de bet. 2, *b*) en bovendien nog de aanhalingen hieronder. || God, in wien de geheele wereld gegrond is, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 84. Al zijne hardheid (*van Jeremia*) blijkt in liefde gegrond te zijn geweest, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 66.

— Als wederk. ww. *Zich in iemand* of *iets gronden*: zooveel als: in iemand of iets *gegrond* zijn; zijn grond (oorzaak, oorsprong enz.) in iemand of iets hebben, t. w. met betrekking tot den persoon of de zaak waaruit iemand of iets is voortgekomen. || (Krijgshaftige Elius) In wien zich de oorsprong grondt van twintig Koningskronen, BILD. 1, 54.

d) Eene enkele maal met eene bepaling met het voorz. *met*; *gronden* moet dan worden opgevat in den zin van: bouwen, construeeren.

Haer toegang (*de ingang van het verblijf eener kol*) is [gegront, niet met gehouwe steenen,
Maer 't is een vremt verwelf van dorre menschen beenen....
Haer setel is een rif *enz.*
CATS 2, 429 *b*.

e) Een enkele maal met eene bepaling met het voorz. *door*; *gronden* moet dan worden opgevat in den zin van: versterken, stevigen, bevestigen.

...(ghy vont geraden) uw Rijck te sterken met geburen,
Die vaster door hun deught dan door hun hooge muren
Gegront staen.
VONDEL 5, 709.

— **Aanm.** Het verl. deelw. van *Gronden* in deze beteekenis 5) kan (behalve in de reeds onder *b*, *β*) en *c*) genoemde gevallen) als bnw. worden genomen en (absoluut) worden opgevat als uitdrukking eener kenmerkende hoedanigheid, t. w. in den zin van: op een hechten grondslag gevestigd (in figuurlijke toepassingen). Zie daarvoor GEGROND in de bet. 1).

6) Van *Grond* in de bet. II, 4, *b*) (zie kol. 947).

a) Bij kunstschilders. Als onz. ww.: de eerste laag verf op het doek, op het papier aanbrengen; als bedr. ww.: (eene schilderij) doodverven. || Of het eenen Werkbaes genoeg waere, een huis zonder winkelhaek op te timmeren; eenen Schilder goede beelden te maeken, zonder wel te gronden, *De Spelling van A. Moonen verdedigt*, 3. Eenige beginnen hare Teykeningen met omtrekken, andere op gegront papier, bootsende dezelve, eerze eenige omtrekken aenwijzen, met de grootste lichten v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 29.

b) Bij huisschilders. Bedr. en onz. ww. Grondverven (zie ald.). || Voor het verwen van binnenhoutwerk wordt hetzelve in plaats van te gronden, geplamuurd of gelijmd, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 192. Op ijzerwerk wordt het bestrijken met de eigenlijke deklaag voorafgegaan door het gronden ..., hetwelk in den regel met in gekookte lijnolie fijngewreven menie geschiedt, KUYPER, *Technol.* 1, 492. Het gronden of grondverven ... geschiedt ... (*bij voorwerpen welke met olieverf gedekt worden*) in den regel met loodwit, in veel gekookte lijnolie afgedund, 1, 815.

c) Bij lederbereiders. De grondkleur aan het leder geven. || Om het Leêr rood te maaken, moet men 't vooraf gronden, *Handw.* 4, 36.

d) Benaming voor het opbrengen van de eerste kleur op behangselpapier. || De vervaardiging der papieren behangsels (bestaat) uit twee hoofdbewerkingen, ... het opbrengen der grondkleur (gronden) en het er op drukken der één- of veelkleurige patronen, KUYPER, *Technol.* 2, 691.

7) Van *Grond* in de bet. II, 4, *e*) (zie kol. 948). Bedr. ww. De laag vernis, den etsgrond op de plaat, waarop men etsen wil, aanbrengen. || Het gronden of vernissen der Plaaten (*om op te etsen*), *Handw.* 13, 253. Laat ... den ... rook dezer kaars ... overal even gelijk tegen de gegronde plaat, welke men met de gegronde zijde naar beneden ... houdt, opstijgen, 13, 261.

8) Van *Grond* in de bet. II, 4, *g*) (zie kol. 948). Bedr. ww. Den grond of korn op eene plaat voor zwarte kunst aanbrengen.

9) Van *Grond* in de bet. III, 3, *b*) (zie kol. 958). Onz. ww. Eigenlijk van planten: op een stuk grond of in eene landstreek aarden, tieren; bij vergelijking ook van personen. In Zuid-Nederland (te Gent). || Hij zelf zou hier misschien niet vandaan zijn gegaan, maar zijne vrouw kon hier niet gronden.

Afl. *Gronding* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. 5) *Gronder* (mnl. *grondere*), stichter („Heil, dank en blijde nagedachten Den *Gronders* van dees Maatschappij!" v. WALRÉ, *Heidebl.* 2, 32).

Samenst. *Grondlood*, *grondschaaf* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Af-*, *door-*, *ondergronden* (zie die woorden).

GRONDERF, zw. onz.; mv. *-erven*. Uit *Grond* in de bet. III) (zie kol. 949 en vlg.) en *Erf*. In het Burgerlijk Wetboek eene navolging van fr. *fonds de terre*. || Onroerende zaken zijn: 1°. Gronderven en hetgeen daarop gebouwd is, *B. W.*, *a.* 562 (verg. *Cod. Civ.*, *a.* 518). Gronderven en andere onroerende zaken die onbeheerd zijn en geenen eigenaar hebben ... behooren aan den staat, *a.* 576.

GRONDEWAART, bijw. v. plaats. Uit *Grond* in de bet. I, 3) of III, 1, *c*) (zie kol. 927 of 951) in den vorm van den 3den nv. en *-waart* (thans alleen gebruikelijk in den vorm met adverbiale *s*, *-waarts*). Eigenlijk eene verkorting van de uitdrukking *te gronde waart* (zooals HOOFT trouwens nog schrijft); verg. mnl. *tusewaert*, *ten casteele waert*, nnl. *te-mij-waart* en derg. In de richting van den grond, — den bodem des waters, — den vloer; naar de diepte, naar den grond. || Ten lesten afgemat, soo duyckense (*dansende zeewezens*) allegaêr Gelijcklijck grondewaert, VONDEL 2, 553.

— In den ouderen, meer volledigen vorm. || Den sprongh te grondewaert, HOOFT, *Br.* 1, 348.

GRONDGAT, znw. onz.; het mv. ongebruikelijk.

1) Uit *Grond* in de bet. I, 3, *b*, *β*, 2°.) (zie kol. 935) en *Gat*, 1ste art., in de bet. II, 2, *b*) (zie Deel IV, kol. 339). De uitholling, holte of kuil, door een anker of door een aan den grond zittend schip in den bodem van het water gemaakt. || Grondgat beteekend op sijn scheeps het gat, dat door het anker, of wel het schip selfs, in de grond gemaakt is, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72.

— Inzonderheid, althans voorheen, gebruikelijk in de uitdrukkingen

— *Vatten* —, *weten waar het* (*rechte*) *grondgat* (*van eene zaak*) *ligt*: weten hoe het eigenlijk met eene zaak gelegen is; hoe iets eigenlijk in elkaar zit en derg.

Wel jck mach niet langher praeten,
'Khoop je selttet nouw schier vaten
Waeret rechte grondgat ley
Van al dat jck lestent zey
Om en meysgen te bestieren (*enz.*).
HUYGENS, *Ged.* 1, 168.

— *Het* (of *dat*) *grondgat willen* (of *moeten*) *weten* (nml. *aangaande* of *van iets*): het fijne van iets willen weten; er meer —, er „het zijne" van moeten „hebben". || Ik moet het grondgat weeten, dat is, ik moet de saak weeten, soo als sij is, ik moet van die saaken weeten het regte bescheid, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72. Ik moet dat grondgat weeten ... *It faut que j'en sache le long et le large*, MARIN. — Wat droes! wat hoor ick hier? ... [*ter zijde*] (sus) ick moet dat grontgat weten, BREDERO 1, 355.

— *Achter het grondgat* (van eene zaak) *niet kunnen komen*: het rechte, het fijne (aangaande iets) niet te weten kunnen komen. || Ik kan agter ... het grondgat van die saak niet koomen: dat is, ik kan agter de rechte kennisse en waare geschaapendheid niet koomen, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72.

— In zeer sterk overdrachtelijk gebruik. *Dit grondgat uiten*: het rechte, het ware aangaande eene bepaalde zaak doen blijken, aan het licht brengen.

Ja in 't lust volghen zelf heirscht ook het reen-beraden ...
Ook velerley verstand in onbedwinglikheid
Vaak strijden teghen een, en teghen relikheid.
Zal ik vernoeghen vraatlust? Ofte minlust stelpen? ...
Of is in dit ghevecht mijn dueghd-min sterk ghenoegh?
Elx eighen hert (de daad niet) moet dit grond-gat uyten.
Daar heerscht in niemand niet, als eighen-zins besluyten.
SPIEGHEL 89.

2) Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Gat*, 1ste art., in de bet. I, 1) (zie Deel IV, kol. 333). Bij het dijkwezen. Gat (opening, gaping) in den binnen- of buitengrond van een dijk.

GRONDGEBIED, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Gebied*.

1) *Gebied* in de bet. II, 1). Abstract. Macht, gezag, heerschappij over den grond. Weinig of niet in gebruik. || Dat het duitsche Bondgenootschap grondgebied heeft over de landen der Bondgenooten, THORBECKE, *Aant. op de Grw.* 7.

2) *Gebied* in de bet. II, 2). Concreet.

a) Eene uitgestrektheid gronds waarover een persoon gebiedt of heerscht of waarover eene vereeniging van personen heerscht of macht, inzonderheid rechtsmacht, oefent: een rijk, eene heerlijkheid, een kreits, een ban, de vrijheid eener stad en derg. || De Heer van Mnrél (liet) hem aanzeggen, dat hij zich spoedig van zijn grondgebied had te verwijderen, V. LENNEP, *Rom.* 4, 326. Een achterweg ... welke over het grondgebied van den Heer van Heemstede ... heenkronkelde, 5, 344. Daar zij zich niet op het grondgebied der stad bevonden, was het hun niet geoorloofd, hier met wapenen te verwijlen, CONSC. 3, 143 *a*. Buiten de palen van 's Keizers grondgebied, 4, 72 *a*. Om den hertog van Bourgondië te hoonen, begaven zij zich op zijn grondgebied, onder de muren der stad Bovigne, 4, 283 *b*.

— Ook, bij vergelijking of in scherts, in toepassing op het terrein, de ruimte, de plaats waarbinnen iemand te zeggen heeft, waar iemand heer en meester is. || De deur van de voorkamer stond halfopen, en ... (*Hildebrand*) bevond zich op het grondgebied van den charmanten, BEETS, *C. O.* 197. Binnenshuis is hun grondgebied (*van de kinderen van den boer*) geenszins, dan om te slapen en te eten, 348.

b) Bij uitbreiding. Al het land dat gezamenlijk de oppervlakte van het een of andere *grondgebied* in de bet. *a*) vormt; de bodem waarover een rijk, een staat, eene stad, eene gemeente enz. zich uitstrekt. || Het tegenwoordig Grondgebied der Bataafsche Republiek is verdeeld in Agt Departementen, *Acte v. Staatsreg.* 1798, *a*. 3. Tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en de beveiliging van deszelfs grondgebied, *Grondw.* 1815, *a*. 203. Het Koningrijk der Nederlanden omvat het grondgebied in Europa, benevens de koloniën en bezittingen in andere werelddeelen, *Grondwet*, *a*. 1. Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen, *a*. 4. De indeeling van het grondgebied van Nederlandsch Indie in gewesten geschiedt door den Koning, *Wet van* 2 Sept. 1854 (*Stbl.* 129), *a*. 68. Binnen 't Pommersch grondgebied, STARING 2, 64. Alle vreemde Knechten moeten binnen eene week het grondgebied der Nederlanden verlaten, V. LENNEP, *Rom.* 21, 136. Uitbreiding van het grondgebied van den nieuwen staat door de toevoeging der Zuidelijke Nederlanden, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 22. Drie der oud-rechters van Karel I, die op het grondgebied der Republiek zich schuil hielden, SCHIMMEL 1, 398 *b*. Dat hij ... bij een proclamatie openlijk had toegezegd de onafhankelijkheid van het Fransche grondgebied te zullen eerbiedigen, FRUIN, *Tien J.* 80.

c) Land, grond, terrein, of wel een stuk land, grond, terrein dat deel uitmaakt van —, of behoort bij een *grondgebied* (in de bet. *b*), bij een rijk, bij een staat enz.: rijksgrond, landsgrond. || Dat wanneer grensverandering in de koloniën het gevolg mocht zijn van afstand of ruiling van grondgebied, de algemeene wetgever die verandering moet goedkeuren, BUYS, *Grondw.* 1, 11.

d) Land, grond, terrein, in het algemeen. || Die tuin (*Artis*) ... had nog lang die uitgestrektheid van grondgebied niet bekomen. *K. Zer.* 4, 116. Een hecht carré, dat ... voorgenomen had, zich liever op de plaats zelve te laten neervellen, dan ook slechts één handbreed grondgebied te verliezen, BOSB.-TOUSS. 2, 143 *b*. Ruim acht jaar geleden was hij gekomen, ... en had aankoopen van grondgebied gedaan, die alleen met vorstelijke schatten konden worden betaald, 2, 232 *a*.

— *Bevriend, vijandig, vreemd grondgebied*: grond, terrein waarop vriend of landgenoot, vijand of vreemde meester is of dat aan vriend, vijand of vreemde behoort.

— *Onzijdig* (*neutraal*) *grondgebied*: niet in den strijd betrokken, of wel: niet in een strijd betrokken mogende worden (zie ONZIJDIG in de bet. I, B, 1). Dikwijls in figuurlijken zin. || Arabella's gezelschapszaal (was) het onzijdig grondgebied, waarop allen, die er toegang vonden, openbare of bijzondere veeten terzijde stelden, BOSB.-TOUSS. 1, 228 *b*. Laat in uw huis al wat machtig en voornaam is bijeenkomen als op onzijdig grondgebied, SCHIMMEL 3, 113 *b*.

— *Een grondgebied*: eene streek, of een stuk lands, een stuk grond. || Beide (*Ephraïm en Juda*) bezaten een uitgestrekt en vruchtbaar grondgebied, V. D. PALM, *Sal.* 2, 351. Wat doet een Juffer van goede geboorte te zwerven op den achterweg van een grondgebied, dat onzen Meester door uwe stad is afgestaan? BOSB.-TOUSS. 2, 27 *b*. Mevrouw Orsini wilde een zeker grondgebied aangekocht hebben in Frankrijk en bepaald in Touraine, 2, 286 *b*.

3) In figuurlijke toepassingen van de bet 2). Vergelijk het geheel overeenkomend gebruik van *gebied* (Deel IV, 410), van *terrein* en van *veld*.

a) Als benaming voor het geheel van onstoffelijke zaken dat tot den kring van werkzaamheden of bevoegdheden van een bepaald persoon of van een bepaalde soort van personen behoort. || Verscheidene vakken van maatschappelijke bedrijvigheid, ... die oorspronkelijk rechtens tot het grondgebied der vrouw behooren, BEETS, *C. O.* 352.

b) Als benaming voor het geheel der onstoffelijke zaken, die tot den kring eener wetenschap of van eenig vak van wetenschap, kunst en derg. behooren. || Mijne Lezers vinden hier ... edele, onbekrompen milddadigheid, maar zonder den ophef der overdrevenheid; zij bespeuren, dat zij zich op het grondgebied van den waren Godsdienst bevinden, V. D. PALM, *Sal.* 2, 25. De Kamer heeft mij gisteren, met de meeste vriendelijkheid op theologisch terrein gevolgd; ik hoop op dezelfde welwillendheid, nu ik een uitstap op militair grondgebied waag, GROEN V. PR., *Adv.* 1849—1850, 1, 130. Deze reis had Vondel niet enkel het grondgebied der godgeleerdheid maar ook dat der wijsbegeerte willen betreden, V. LENNEP in VONDEL 9, 386. Men kon het hem aanzien, dat hij hier op een geliefd grondgebied (t. w. *op dat van de fraaie letteren en wetenschappen*) was, BOSB.-TOUSS. 1, 57 *a*.

GRONDGEDACHTE, znw. vr.; mv. *-n*. Uit *Grond* en *Gedachte*.

1) *Grond* in de bet. I, 5, *e*) (zie kol. 938) en *Gedachte* in de bet. **II**, II). Overlegging van het diepste hart; innigste gedachte. In dezen zin verouderd.

Heyl-gierig mensch, wiens grond-gedachten,
't Geniet van lust en rust betrachten.
CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 9.

2) *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Gedachte* in de bet. **II**, I, 2, *a*). Eene gedachte die —, een denkbeeld dat aan andere gedachten of denkbeelden enz. ten grondslag ligt; ook: voornaamste gedachte; hoofdgedachte. || Hooger Onderwijs, middel tot volksopvoeding: dat is de grondgedachte der gansche rede, VISSERING, *Herinn.* 3, 151. Een twaalftal discipelen ... aan wier eenvoudige harten hij onder de eenvoudigste bewoordingen de grondgedachten toevertrouwde van het koninkrijk Gods, BEETS, *St. Uren*, 7, 193. De kern van het socialisme moeten wij opsporen, de grondgedachte die de een op deze, de ander op gene wijze heeft uitgewerkt, PIERSON, *Leerb. d. Staathuishoudk.* 2, 92.

— Ook: het gronddenkbeeld in een voortbrengsel van kunst (zie GEDACHTE t. a. p., onder *β*). || De grondgedachte van ieder kunstwerk is van mathematischen aard, BORRET in *De Katholiek*, 94, 95. Pagode, Moskee en Kathedraal beheerschen in elk dezer kunstverschijningen de ontwikkeling der grondgedachte, KUYPER, *Calv. en K.* 79.

GRONDGESTELDHEID, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III, 1, *a*) (zie kol. 949) en *Gesteldheid*. De toestand, de gesteltenis van den bodem van een land, hetzij op een bepaald tijdstip, hetzij voortdurend. || Anders was zijn grondgesteldheid (*van het eiland Wieringen*) In vroeger eeuw, V. LENNEP, *Poët.* 1, 229. Het plotselinge, het geïmproviseerde ... blijft vreemd aan onze glooiende grondgesteldheid (t. w. *in Holland*), PIERSON in *Gids* 1888, 3, 383.

GRONDGEWAS, znw. onz.; mv. *-sen*. Uit *Grond* en *Gewas*.

1) *Grond* in de bet. I, 3, *a*) (zie kol. 927).

a) Met *Gewas* in de bet. II, B, 1). Eene collectieve benaming voor al wat op den bodem van het water groeit; de planten, de plantengroei op den bodem (b. v. van de zee). Zonder mv. || Aas, 't welk uit het grondgewas schijnt voort te komen; derhalven men in de Bayen, daar veelvuldiger grondgewas gevonden word, het gemelde aas allermeest vind, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 115. Dit Grondgewas is veelderlei; als blykt, door 't opwinden der Ankers meegesleept, en 't geen insgelyks in klaar water, met het oog op den grondt kan beschouwt worden, 116. Gronden en Banken ... waar op deeze Visch ... in 't Grondgewas komt aazen, 122.

b) Met *Gewas* in de bet. II, B, 2). Eene plant die op den bodem van het water, van de zee groeit. Met mv. || De Gronden en Bayen ... in welker Grondgewassen dan den groei van 't aas zyn moet, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 122.

2) *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Gewas* in de bet. II, B, 2). Bij tegenstelling met *boomgewas* (zie ald.): een gewas dat op den akker groeit, een veldgewas.

Het andre (*altaar*) wordt bevracht
Met de eerstlingen der aard, van boom- en grondgewassen,
Wier overvloed en geur des kwekers ziel verrassen.
DA COSTA 2, 11.

GRONDGOLF, znw. vr.; mv. *-golven*. Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Golf*, 1ste art., in de bet. 1, *a*). Golf of golvende beweging in de onderste waterlagen, b. v. in ondiep water.

GRONDHARTIG, bnw. Mnl. *gronthertich*. Samenstellende afleiding van *Grond* in de bet. I, 5, *d*) (zie kol. 937) en *Hart* met *-ig*. Uit den „grond des harten" voortkomende, opwellende. Thans verouderd; men bezigt *hartgrondig*. || Op dat door sijn kracht ende verdiensten (*van Jezus*) mijne grondt-hertighe suchten ... moghen ... getroost worden, POIRTERS, *Sp. v. Phil.* 267.

Afl. *Grondhartiglijk*, *-hertiglijk*, bijw. (zie *Loquela* 6, 91); op andere wijze gevormd is gelijkbet. *grondhertelijk*; zie daarvoor SCHUERM., *Bijv.*

GRONDHEEL — -HEIL —, znw. onz. Nd. *grundhêl*, *-hail*, *-heil* (een plantnaam, bij WOESTE). Uit *Grond* in de bet. III) (zie kol. 949 en vlg.) en *Heel* (*Heil*). Eene andere benaming voor het St. Jacobskruiskruid, *Senecio Jacobæa* L. || Jakobskruiskruid, ook wel grondheel genoemd ... zeer algemeen in moerassige weilanden, aan hare grootgestraalde bloemen, ... en liervormige, onbehaarde bladen wel te herkennen, v. HALL, *Landh. Flora*, 128 (zie ook OUDEMANS, *Flora*^{2}, 2, 260).

GRONDHEER, znw. m.; mv. *-en*. Mhd. *grunthërre*, nhd. *grundherr*, mnl. *gronthere* (zie VERDAM en, voor eene bepaalde opvatting, STALLAERT). Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Heer*.

1) De eigenaar van een stuk grond (de *grondeigenaar* in de bet. 1) in tegenstelling met den gebruiker (huurder, pachter enz.) er van. Thans verouderd. || Grond-heer. *Dominus fundi*, *dominus proprietatis*, KIL. — Octroy ... om ten allen tyden te mogen lossen zodanige erven en gronden, als zullen goedvinden, en dat tegens de penning twintig, aan de Grondheeren te betalen, *Opschrift in Charterb. v. Vriesl.* 2, 363. Indien iemand uit syn hout ofte steen iet bout op eens anders grond, die verliest den eigendom de welcke vervalt aen den grondheer, DE GROOT, *Inl.* II, 10, § 7. Niemand en mag ... sijn bomen houden over-hanghende over eens anders grond, maer den grond-heer mag 't gunt over sijn grond hangt doen korten, II, 34, § 21.

Uw Vader, schoon hy wouw zijn grond-heer van de zee
En eyschte thienden van de vangst die ick daer dee,
Heeft noyt nochtans met my gebrooken
Als ick 't hem tegen heb gesprooken.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 522 (*Holland aan den koning van Engeland*).

2) Benaming voor den bezitter van een allodiaal goed, die eigenaar van den grond, maar tevens gebieder over de daarop gezetenen was; een *seigneur*. || (*De landbewoners*) waren eigenen of onderhoorigen, behoorden aan den grond, waarop zij woonden, en waren geheel

afhankelijk van den Grondheer, v. STOCKUM, *'s-Gravenh.* 1, 22. Bij de geringe macht, waarover de vorsten der negende eeuw te beschikken hadden, wisten zij niet beter te doen, dan de grondheeren als het ware tot hunne gedelegeerden te maken. Zij schonken hun de zoogenaamde Immuniteit, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 229.

— Voor eene nog eenigszins andere opvatting zie GRONDHEERLIJKHEID.

3) In zwakkere opvatting. Gebieder over —, vorst in eene bepaalde streek.

't is, voor hem (*t. w.* „Pommrens Hertog"), genoeg gehoord!
De schuts des Grondheers door een uitheemsch brood
Versmaad te zien; — Door dollen overmoed
Zijn grens ontheiligd!

STARING 2, 57.

4) *Grondheer zijn.* Eene schertsende uitdrukking voor „dood en begraven zijn". In de Kempen (zie *Ons Volksleven* 5, 217). Verg. eene uitdrukking als *den zandwinkel doen.*

Afl. *Grondheerlijk*, aan eenen grondheer in de bet. 2) behoorende („De bewoners van een *grondheerlijk* goed", PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 229; „Het *grondheerlijk* goed was een staat in het klein", *Ald.*).

GRONDHEERLIJKHEID, znw. vr. Uit *Grond* in de bet. III, 2) en *Heerlijkheid.* Eigenlijk: de waardigheid van een grondheer met de daaraan verbonden rechten, overdrachtelijk ook: het gebied van een grondheer of het land waarop grondheerlijke rechten gevestigd zijn. Bepaaldelijk eene benaming voor: de rechten verbonden aan zekere onder Charlois en Katendrecht gelegen gronden, voormalige uitergorzen, in vroegere eeuwen door de vorsten des lands aan dusgenoemde „grondheeren" ter bedijking uitgegeven en, overdrachtelijk, voor die terreinen zelf. || De Grondheerlijkheid Charlois is thans in haar geheel het eigendom van de gemeente Rotterdam; de Ambachtsheerlijkheid Charlois behoort aan de familie Barendregt van Charlois. — Rietvelden ... Griendrijs ... Ypenboomen ... Alles in de Grondheerlijkheid Charlois, onder de gemeente Charlois, zie *N. Rott. Cour.* 15 Nov. 1892, 1ste blad C.

GRONDHEIL. Zie GRONDHEEL.

GRONDHOORIG, bnw. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *b* of *c*) (zie kol. 954 en vlg.) en *Hoorig.* Een thans niet ongebruikelijke term om den rechtstoestand van zekere soort van onvrijen in de middeleeuwen, onder het leenstelsel, aan te duiden: hoorig aan, behoorende op den door hen bewoonden grond. || Zij (*de Colonen*) waren grondhoorig en mochten dus het goed, waarop zij woonden, niet verlaten; doch hiertegenover stond, dat de eigenaar hen niet verwijderen mocht, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 225.

— Zelfstandig gebezigd. *Grondhoorige*, znw. m.: iemand die *grondhoorig* is. || De rechten en plichten dezer grondhoorigen (waren) zeer onderscheiden, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 227.

Afl. *Grondhoorigheid*, de toestand van grondhoorig te zijn; het zijn van grondhoorige („De *grondhoorigheid* (*in Rusland*) ... gaf aan de eigenaars grooten invloed op de bevolking en schiep gaandeweg lijfeigenschap", D'AULNIS DE BOUROUILL, *Handwoord. Soc.* 264).

GRONDHOUT, znw. onz.; als collectief zonder mv. Mnl. *grondhout.* Uit *Grond* in de bet. III) (kol. 949) en *Hout.* Nog als geslachtsnaam bekend.

1) Hakhout, schaarhout (bij STALLAERT). Waarschijnlijk dus op te vatten als: laag hout, boomgewas dat laag bij den grond blijft, in tegenstelling met hoog, opgaand geboomte.

2) Vermoedelijk eene benaming voor hout (stukken hout en geheele boomen) dat op sommige plaatsen uit den grond, het veen wordt (of althans vroeger wel werd) opgegraven om als timmerhout, brandstof enz. te dienen; dit aannemende wordt het duidelijk wat men te verstaan heeft onder „grondthout ... tot myns joncheren menestr. behoef daer si instrumenten af zouden doen maken". Zie *Nanoscher* 3, 361 *b* of de daar aangeh. werken.

3) Hout of stuk hout, balk op den bodem van een veestal, vóór het vee; knieboom. In het Oosten des lands. In deze bet. met mv. || Met de koppen aan de deel gekeerd ... staan de beesten aan reppels vastgebonden, welke onder in het grondhout, boven aan de steekreijen bevestigd zijn, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 179.

— Aan het beeld van een koebeest dat met den kop en de horens aan dit *grondhout* vast is gemaakt, is wellicht ontleend de zegsw.

— *Hij zit aan het grondhout*, te Groenlo gebruikelijk in den zin van: „hij is aan lager wal" (alds bij HARREB. 2, XXIX *b*).

4) In opgelegd houtwerk. Het hout van geringere hoedanigheid waar de oplegbladen op zijn bevestigd. || Het houtwerk, dat met oplegbladen wordt bekleed, heet het blind- of grondhout, KUYPER, *Technol.* 1, 830.

GRONDHOUW, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grond* in de bet. II, 4) (zie kol. 947) en *Houw.* De eerste, onderste houw of reeks van insnijdingen op eene vijl: *onderhouw* (zie nader dat woord).

GRONDHUUR, znw. vr.; mv. *-huren.* Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Huur.* Bedrag dat als huur voor het gebruik van een stuk grond gevorderd wordt of kan worden, de huursom voor —, de huurprijs van grond of land. Of wel: het bedrag dat een in huur of pacht gegeven stuk land opbrengt. || De koopprijs van een bouwterrein is louter gekapitaliseerde grondhuur, PIERSON, *Leerb. d. Staathuishoudk.* 1, 138. Invloeden, die de strekking hebben om de grondhuren in ongelijkheid te doen toenemen, 1, 139.

GRONDHUWELIJK — -HOUWELIJK —, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Huwelijk.* Bij CATS: het huwelijk dat de grondslag is van alle latere huwelijken, t. w. het huwelijk tusschen Adam en Eva. || Grondhouwelick, dat is: Beschrijvinge van d'eerste Bruyloft, gehouden in den Paradijse, tusschen Adam en Eva, *Titel* bij CATS 2, 3. Voor Cats was het onmogelijk ... (*den Trou-ringh*) anders aan te vangen, dan met een opzettelijke beschouwing van het eerste huwelijk, en zulks niet, om der volledigheid wil, als het eerste huwelijk, maar als dat Grondhuwelijk, uit welks oorsprong, aard, wezen, alles was af te leiden wat de heiligste betrekking tusschen Man en Vrouw ook nu nog heilig ... wezen doet, BEETS, *Versch.* 2, 60.

GRONDIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Mhd. *gründec*, md. *grundec*, mnl. *grondich.* Van *Grond* in verschillende opvattingen.

I) **Bnw.** — 1) Van *Grond* in de bet. I, 1, 3, *a*) (zie kol. 934). Van een vaar- of vischwater, of van eene plaats daarin. Vol banken, vol oneffenheden. Verg. de door PLANTIJN vermelde beteekenis *radosus.* || Nademaal nu Yslandt allerwegen van schoone groote Bayen is verzien, en ook de grondigste van al de voorroemde plaatsen (*is*), ZORGDRAGER, *Gron. Visseh.* 122. Datze (t. w. *de plaats waar de Noordkaper walvisch te vinden is*) hoe grondiger dat sy des te zeekerder is, 123. Om welke reden komt hy (*de Noordkaper walvisch*) dan in de Noortse zee

vervolgens aasryk, en Vischryck ge-

Op 't grondig Doggerszant
De Dogger smakt zyn want.
sw. bij ZORGDRAGER, *Groenl. Visscb.* 123.

Grond in de bet. I, 4) (zie kol. 936). het diepste, het wezen eener zaak beleen in figuurlijke toepassingen, t. w. an: niet oppervlakkig; diepgaande. aken. — *a*) Degelijk. In meerendeels dingen.

nderricht. || Grondig onderricht in de n, in de wiskunde ontvangen. — Een erwys, *a Full instruction*, SEWEL. geleerdheid en kennis. || Hy heeft'er nnis van, *He has a solid (or complete) f it*, SEWEL. — Een nette en grondige de meeste zaken, v. EFFEN, *Spect.* 2, 53. van zijne grondige taalkennis ... niet ruik maakte, v. D. PALM, *Sal.* 2, 280. ..., waar de grondigste geleerdheid zich om hare voordragt in de bevattelijke menleving te kleeden, v. D. PALM, *Red.* grondige kennis ... van de zeden, gestaathuishoudkunde der onderscheidene LENNEP, *Rom.* 3, 133.

onderzoek en derg. || (*Dousa*) maakte ndige studie van de grafelijke regeering, *J.* 293. Het is er ver van af ... dat onderzoek alle waarheidlievende geschiedt dezelfde uitkomst ... brengen zou, *art. v. d. geschiedschr.* 29. Dat zij den et voorwerp van het grondigst en veelrzoek zou maken, PIERSON, *O. Tijdgen.* 7. eene uitlegging. Zakelijk en degelijk. || behelsende een grondige uitlegging van ndse Konst- en Spreekwoorden voor soo t de Seevaart sijn ontleend, *Titel van* w. à WINSCHOOTEN (1681).

eigenschappen en hoedanigheden: diep, Vil iemant dezen loftitel (*van Christen*) dragen, zoo moet hy een grondige heial zijnen handel en wandel, laten uitBEUNE, *Jok en E.* 20. De grondige n den Notaris, CONSC. 1, 343 *a*.

eene verandering, eene verbetering: het zaak rakende; ingrijpend. || Grondige moest van wetgeving ontspringen, THOR*t. Schets.* 75. Vermits eene zoo grondige al wat tijds vereischt, CONSC. 3, 132 *b*. dige verandering (*het verzetten van het* die al hunne andere bezigheden moest erpen, 3, 379 *a*.

lgens ook: volkomen, volmaakt, geheel *en grond* en het bijw., hieronder II, 1, In Noord-Nederland thans niet meer in Dies bleef men luy leedigh, leevende by bloedt des armen huysmans, tot grondigh 't platte Landt, HOOFT, *N. H.* 874. van uw grondig verval, CONSC. 1, 3. id-Nederland spreekt men ook b. v. van *mschap*: innige toorn, boosheid. || 't Is gramschap, dat *enz.*, *Loquela*, 3, 42. eer in Noord-Nederland ongebruikelijk n verbinding met *dag*, *nacht* enz., in den geheele, de „godgansche" dag, nacht. || den grondigen nacht gedronken en geBO. Hij heeft een grondig jaar lang ziek *d*. Dat kind grinst den grondigen dag, — Daar was eens een boer en die deed ndigen dag niets als grollen en greven, 2, 77.

b) Van personen, t. w. in verbinding met qualitatieve persoonsnamen van gunstige beteekenis. Degelijk (verg. het gebruik van het bijwoord, hieronder II, 1, *a*). || Dumont, de grondige kenner der Belgische tertiaire gronden, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 288. Hij was een grondig beoefenaar van de antieke letteren, VOSMAER, *Inw.* 342. Grondig kenner en beoefenaar van onze oudste gedenkstukken, BEETS, *Versch.* 1, 20.

— Bij KILIAAN in den thans ongebruikelijken zin van: door en door dat zijnde wat door den naam wordt uitgedrukt, en wel in ongunstige opvatting. Doortrapt. || Grondigh dief. j. grond-dief, KIL. (ald.: *fur solers, ad furta natus*, enz.).

3) Van *Grond* in de bet. I, 5, *d* of *e*) (zie kol. 937, 938). Met het diepste van iets in verband, in betrekking.

a) Uit den grond des harten voortkomende. || Als wanneer sy ... in grondige hertsuchten is uytgeborsten, POIRTERS, *Mask.* 73.

b) In den grond des gemoeds gevestigd: inwendig, intiem. || Zyn grondigh gevoelen was, dit zouw tot maghtighen afbrek der kerken gedyen, HOOFT, *N. H.* 502.

c) Bij overdracht: diep en vandaar: eigenlijk, wezenlijk. || Maar, de grondighste oorzaak zyner uiterlyke laauwigheit was, naar 't zich aanzien liet een' heete begeerte, om *enz.*, HOOFT, *N. H.* 921.

4) Van *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939). Op goede grondslagen steunende, welgegrond, welgevestigd, hecht, onveranderlijk, onomstootelijk, deugdelijk, degelijk. Alleen in figuurlijke toepassingen. Verg. GEGROND in de bet. 1). || 't Is een grondige waarheid. *C'est une constante, une solide vérité, une verité fondamentale*, MARIN. — Dat zij niet gesticht scheen over mijn vrijpostig binnentreden, en ik mij haasten moest daar grondige redenen van verschooning voor in te brengen, v. LENNEP, *Rom.* 3, 44.

U onvermoeyde vlijt, die uyt soo vele Boecken,
Met grondigh oordeel weet de Spreucken op te soecken
Van soo veel Eeuwen, en ons' Eeuw daer me vereert.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 231.

Godts geboden zijn getrou, en grondigh,
Op de maet van billijckheit gegront,
Eeuwigh, onveranderbaer, en bondigh.
VONDEL 7, 491 (verg. *Vulg.*, *Ps.* 110, 8: *confirmata*).

En zoo de dwersdrift niet had weten te ondergraven
Haar grondig Staats-beleid, het schip waar lang de haven
Behouden ingezeilt.
OUDAAN, *H. Broederm.* 3.

— Nauw verwant aan die van: degelijk is de beteekenis: ernstig, gewichtig, welke een enkele maal bij CATS schijnt bedoeld te wezen.

Ick moet een grondig stuck hier stellen in 't gesigt,
Dat kromme wegen recht, en domme sinnen sticht.
CATS 2, 490 *b*.

5) Van *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960).

a) Van water. Met grond —, met gronddeeltjes bezwangerd, troebel. || Grondig (drabbig), *Muddy*, SEWEL. Grondig. Onklaar, beroerd. *Bourbeux*, *trouble*, HALMA. Dat water ziet heel grondig, *Ald.*

b) Van visch, ter aanduiding van eene vaste eigenschap of van hare hoedanigheid wanneer zij niet genoeg *gespeend*, niet lang genoeg, vóór het gebruik, in de kaar in frisch water gehouden is. Naar grond smakende; bij overdracht ook van den smaak van *grondige* visch. || Het is grondige Vis, de Vis is grondig, dat is, de Vis is niet genoeg gespeend, en heeft een grondige smaak, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72. De zeelt, de aal heeft een grondige smaak, is een grondige visch, MARIN.

afhankelijk van den Grondheer, v. STOCKUM, *'s-Gravenh.* 1, 22. Bij de geringe macht, waarover de vorsten der negende eeuw te beschikken hadden, wisten zij niet beter te doen, dan de grondheeren als het ware tot hunne gedelegeerden te maken. Zij schonken hun de zoogenaamde Immuniteit, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 229.

— Voor eene nog eenigszins andere opvatting zie GRONDHEERLIJKHEID.

3) In zwakkere opvatting. Gebieder over —, vorst in eene bepaalde streek.

't is, voor hem (*t. w.* „Pommrens Hertog"), genoeg gehoord!
De schuts des Grondheers door een uitheemsch broed
Versmaad te zien; — Door dollen overmoed
Zijn grens ontheiligd!

STARING 2, 57.

4) *Grondheer zijn.* Eene schertsende uitdrukking voor „dood en begraven zijn". In de Kempen (zie *Ons Volksleven* 5, 217). Verg. eene uitdrukking als *den zandwinkel doen.*

Afl. *Grondheerlijk,* aan eenen grondheer in de bet. 2) behoorende („De bewoners van een *grondheerlijk* goed", PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 229; „Het *grondheerlijk* goed was een staat in het klein", *Ald.*).

GRONDHEERLIJKHEID, znw. vr. Uit *Grond* in de bet. III, 2) en *Heerlijkheid.* Eigenlijk: de waardigheid van een grondheer met de daaraan verbonden rechten, overdrachtelijk ook: het gebied van een grondheer of het land waarop grondheerlijke rechten gevestigd zijn. Bepaaldelijk eene benaming voor: de rechten verbonden aan zekere onder Charlois en Katendrecht gelegen gronden, voormalige uitergorzen, in vroegere eeuwen door de vorsten des lands aan dusgenoemde „grondheeren" ter bedijking uitgegeven en, overdrachtelijk, voor die terreinen zelf. || De Grondheerlijkheid Charlois is thans in haar geheel het eigendom van de gemeente Rotterdam; de Ambachtsheerlijkheid Charlois behoort aan de familie Barendregt van Charlois. — Rietvelden ... Griendrijs ... Ypenboomen ... Alles in de Grondheerlijkheid Charlois, onder de gemeente Charlois, zie *N. Rott. Cour.* 15 Nov. 1892, 1ste blad C.

GRONDHEIL. Zie GRONDHEEL.

GRONDHOORIG, bnw. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *b* of *c*) (zie kol. 954 en vlg.) en *Hoorig.* Een thans niet ongebruikelijke term om den rechtstoestand van zekere soort van onvrijen in de middeleeuwen, onder het leenstelsel, aan te duiden: hoorig aan, behoorende op den door hen bewoonden grond. || Zij (*de Colonen*) waren grondhoorig en mochten dus het goed, waarop zij woonden, niet verlaten; doch hiertegenover stond, dat de eigenaar hen niet verwijderen mocht, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 225.

— Zelfstandig gebezigd. *Grondhoorige,* znw. m.: iemand die *grondhoorig* is. || De rechten en plichten dezer grondhoorigen (waren) zeer onderscheiden, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 227.

Afl. *Grondhoorigheid,* de toestand van grondhoorig te zijn; het zijn van grondhoorige („De *grondhoorigheid* (*in Rusland*) ... gaf aan de eigenaars gezag over de bevolking en schiep gaandeweg lijfeigenschap", D'AULNIS DE BOUROUILL, *Hedend. Social.* 264).

GRONDHOUT, znw. onz.; als collectief zonder mv. Mnl. *gronthout.* Uit *Grond* in de bet. III) (kol. 949) en *Hout.* Nog als geslachtsnaam bekend.

1) Hakhout, schaarhout (bij STALLAERT). Waarschijnlijk dus op te vatten als: laag hout, boomgewas dat laag bij den grond blijft, in tegenstelling met hoog, opgaand geboomte.

2) Vermoedelijk eene benaming voor hout (stukken hout en geheele boomen) dat op sommige plaatsen uit den grond, het veen wordt (of althans vroeger wel werd) opgegraven om als timmerhout, brandstof enz. te dienen; dit aannemende wordt het duidelijk wat men te verstaan heeft onder „gronthout ... tot myns joncheren menestr. behoef daer si instrumenten af zouden doen maken". Zie *Navorscher* 3, 361 *b* of de daar aangeh. werken.

3) Hout of stuk hout, balk op den bodem van een veestal, vóór het vee; knieboom. In het Oosten des lands. In deze bet. met mv. || Met de koppen naar de deel gekeerd ... staan de beesten aan reppels vastgebonden, welke onder in het grondhout, boven aan de steekreijen bevestigd zijn, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 179.

— Aan het beeld van een koebeest dat met den kop en de horens aan dit *grondhout* vast is gezakt, is wellicht ontleend de zegsw.

— *Hij zit aan het grondhout,* te Groenlo gebruikelijk in den zin van: „hij is aan lager wal" (aldus bij HARREB. 2, XXIX *b*).

4) In opgelegd houtwerk. Het hout van geringere hoedanigheid waar de oplegbladen op zijn bevestigd. || Het houtwerk, dat met oplegbladen wordt bekleed, heet het blind- of grondhout, KUYPER, *Technol.* 1, 830.

GRONDHOUW, znw. m.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grond* in de bet. II, 4) (zie kol. 947) en *Houw.* De eerste, onderste houw of reeks van insnijdingen op eene vijl: *onderhouw* (zie nader dat woord).

GRONDHUUR, znw. vr.; mv. *-huren.* Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Huur.* Bedrag dat als huur voor het gebruik van een stuk grond gevorderd wordt of kan worden, de huursom voor —, de huurprijs van grond of land. Of wel: het bedrag dat een in huur of pacht gegeven stuk land opbrengt. || De koopprijs van een bouwterrein is louter gekapitaliseerde grondhuur, PIERSON, *Leerb. d. Staathuishoudk.* 1, 138. Invloeden, die de strekking hebben om de grondhuren in ongelijkheid te doen toenemen, 1, 139.

GRONDHUWELIJK — -HOUWELIJK —, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Huwelijk.* Bij CATS: het huwelijk dat de grondslag is van alle latere huwelijken, t. w. het huwelijk tusschen Adam en Eva. || Gronthouwelick, dat is: Beschrijvinge van d'eerste Brayloft, gehouden in den Paradijse, tusschen Adam en Eva, *Titel* bij CATS 2, 3. Voor Cats was het onmogelijk ... (*den Trou-ringh*) anders aan te vangen, dan met een opzettelijke beschouwing van het eerste huwelijk, en zulks niet, om der volledigheid wil, als het eerste huwelijk, maar als dat Grondhuwelijk, uit welks oorsprong, aard, wezen, alles was af te leiden wat de heiligste betrekking tusschen Man en Vrouw ook nu nog heilig ... wezen doet, BEETS, *Versch.* 2, 60.

GRONDIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Mhd. *gründec,* md. *grundec,* mnl. *grondich.* Van *Grond* in verschillende opvattingen.

I) **Bnw.** — 1) Van *Grond* in de bet. I, 3, *b*, *α*) (zie kol. 934). Van een vaar- of vischwater, of van eene plaats daarin. Vol banken, vol ondiepten. Verg. de door PLANTIJN vermelde beteekenis *vadosus.* || Nademaal nu Yslandt allerwegen van schoone groote Bayen is verzien, en ook de grondigste van al de voornoemde plaatsen (*is*), ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 122. Datze (t. w. *de plaats waar de Noordkaper walvisch te vinden is*) hoe grondiger die sy des te zeekerder is, 123. Om welke reden komt hy (*de Noordkaper walvisch*) dan in de Noortzee? die

is grondig, vervolgens aasryk, en Vischryck genoeg, 123.

Op 't grondig Doggerszant
De Dogger smakt zyn want.
Zegsw. bij ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 123.

2) Van *Grond* in de bet. I, 4) (zie kol. 936). Den grond, het diepste, het wezen eener zaak bereikende. Alleen in figuurlijke toepassingen, t. w. in den zin van: niet oppervlakkig; diepgaande.

a) Van zaken. — *α*) Degelijk. In meerendeels vaste verbindingen.

— Van onderricht. || Grondig onderricht in de nieuwe talen, in de wiskunde ontvangen. — Een grondig onderwys, *a Full instruction*, SEWEL.

— Van geleerdheid en kennis. || Hy heeft'er grondige kennis van, *He has a solid* (*or complete*) *knowledge of it*, SEWEL. — Een nette en grondige kennis van de meeste zaken, V. EFFEN, *Spect.* 2, 53. Dat hij ... van zijne grondige taalkennis ... niet zelden misbruik maakte, V. D. PALM, *Sal.* 2, 280. Instellingen ..., waar de grondigste geleerdheid zich vernederde, om hare voordragt in de bevattelijke taal der zamenleving te kleeden, V. D. PALM, *Red.* 1, 175. Een grondige kennis ... van de zeden, gewoonten en staathuishoudkunde der onderscheidene volkeren, V. LENNEP, *Rom.* 3, 133.

— Van onderzoek en derg. || (*Dousa*) maakte ... een grondige studie van de grafelijke regeering, FRUIN, *Tien J.* 293. Het is er ver van af ... dat een grondig onderzoek alle waarheidlievende geschiedvorschers tot dezelfde uitkomst ... brengen zou, FRUIN, *Onpart. v. d. geschiedschr.* 29. Dat zij den Bijbel tot het voorwerp van het grondigst en veelzijdigst onderzoek zou maken, PIERSON, *O. Tijdgen.* 7.

— Van eene uitlegging. Zakelijk en degelijk. || Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandse Konst- en Spreekwoorden voor soo veel die uit de Seevaart sijn ontleend, *Titel van een werk van* W. à WINSCHOOTEN (1681).

β) Van eigenschappen en hoedanigheden: diep, innig. || Wil iemant dezen loftitel (*van Christen*) met recht dragen, zoo moet hy een grondige heilicheit, in al zijnen handel en wandel, laten uitkijken, DE BRUNE, *Jok en E.* 20. De grondige goedheid van den Notaris, CONSC. 1, 343 *a*.

γ) Van eene verandering, eene verbetering: het wezen der zaak rakende; ingrijpend. || Grondige verbetering moest van wetgeving ontspringen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 75. Vermits eene zoo grondige omwenteling al wat tijds vereischt, CONSC. 3, 132 *b*. Zulke grondige verandering (*het verzetten van het etenszuur*), die al hunne andere bezigheden moest overhoop werpen, 3, 379 *a*.

δ) Vervolgens ook: volkomen, volmaakt, geheel (verg. *in den grond* en het bijw., hieronder II, 1, *c*) of 2). In Noord-Nederland thans niet meer in gebruik. || Dies bleef men luy leedigh, leevende by 't zweet en bloedt des armen huysmans, tot grondigh bederf van 't platte Landt, HOOFT, *N. H.* 874. Het geheim van uw grondig verval, CONSC. 1, 3.

ε) In Zuid-Nederland spreekt men ook b. v. van *grondige gramschap*: innige toorn, boosheid. || 't Is uit grondige gramschap, dat *enz.*, *Loquela*, 3, 42.

ζ) Evenzeer in Noord-Nederland ongebruikelijk is *grondig* in verbinding met *dag*, *nacht* enz., in den zin van: de geheele, de „godgansche" dag, nacht. || Zij hebben den grondigen nacht gedronken en geklonken, DE BO. Hij heeft een grondig jaar lang ziek geweest, *Ald.* Dat kind grinst den grondigen dag, BUTTEN 83 *b*. — Daar was eens een boer en die deed van den grondigen dag niets als grollen en greven, *Volksleven*, 2, 77.

b) Van personen, t. w. in verbinding met qualitatieve persoonsnamen van gunstige beteekenis. Degelijk (verg. het gebruik van het bijwoord, hieronder II, 1, *a*). || Dumont, de grondige kenner der Belgische tertiaire gronden, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 288. Hij was een grondig beoefenaar van de antieke letteren, VOSMAER, *Inw.* 342. Grondig kenner en beoefenaar van onze oudste gedenkstukken, BEETS, *Versch.* 1, 20.

— Bij KILIAAN in den thans ongebruikelijken zin van: door en door dat zijnde wat door den naam wordt uitgedrukt, en wel in ongunstige opvatting. Doortrapt. || Grondigh dief. j. grond-dief, KIL. (ald.: *fur solers*, *ad furta natus*, enz.).

3) Van *Grond* in de bet. I, 5, *d* of *e*) (zie kol. 937, 938). Met het diepste van iets in verband, in betrekking.

a) Uit den grond des harten voortkomende. || Als wanneer sy ... in grondige hertsuchten is uytgeborsten, POIRTERS, *Mask.* 73.

b) In den grond des gemoeds gevestigd: inwendig, intiem. || Zyn grondigh gevoelen was, dit zouw tot maghtighen afbrek der kerken gedyen, HOOFT, *N. H.* 502.

c) Bij overdracht: diep en vandaar: eigenlijk, wezenlijk. || Maar, de grondighste oorzaak zyner uiterlyke laauwigheit was, naar 't zich aanzien liet een' heete begeerte, om *enz.*, HOOFT, *N. H.* 921.

4) Van *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939). Op goede grondslagen steunende, welgegrond, welgevestigd, hecht, onveranderlijk, onomstootelijk, deugdelijk, degelijk. Alleen in figuurlijke toepassingen. Verg. GEGROND in de bet. 1). || 't Is een grondige waarheid. *C'est une constante, une solide vérité, une verité fondamentale*, MARIN. — Dat zij niet gesticht scheen over mijn vrijpostig binnentreden, en ik mij haasten moest daar grondige redenen van verschooning voor in te brengen, V. LENNEP, *Rom.* 3, 44.

U onvermoeyde vlijt, die uyt soo vele Boecken,
Met grondigh oordeel weet de Spreucken op te soecken
Van soo veel Eeuwen, en ons' Eeuw daer me vereert.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 231.

Godts geboden zijn getrou, en grondigh,
Op de maet van billijckheit gegront,
Eeuwigh, onveranderbaer, en bondigh.
VONDEL 7, 491 (verg. *Vulg.*, *Ps.* 110, 8: *confirmata*).

En zoo de dwersdrift niet had weten te ondergraven
Haar grondig Staats-beleid, het schip waar lang de haven
Behouden ingezeilt.
OUDAAN, *H. Broederm.* 8.

— Nauw verwant aan die van: degelijk is de beteekenis: ernstig, gewichtig, welke een enkele maal bij CATS schijnt bedoeld te wezen.

Ick moet een grondig stuck hier stellen in 't gesigt,
Dat kromme wegen recht, en domme sinnen sticht.
CATS 2, 490 *b*.

5) Van *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960).

a) Van water. Met grond —, met gronddeeltjes bezwangerd, troebel. || Grondig (drabbig), *Muddy*, SEWEL. Grondig. Onklaar, beroerd. *Bourbeux*, *trouble*, HALMA. Dat water ziet heel grondig, *Ald.*

b) Van visch, ter aanduiding van eene vaste eigenschap of van hare hoedanigheid wanneer zij niet genoeg *gespeend*, niet lang genoeg, vóór het gebruik, in de kaar in frisch water gehouden is. Naar grond smakende; bij overdracht ook van den smaak van *grondige* visch. || Het is grondige Vis, de Vis is grondig, dat is, de Vis is niet genoeg gespeend, en heeft een grondige smaak, WINSCHOOTEN, *Seem.* 72. De zeelt, de aal heeft een grondige smaak, is een grondige visch, MARIN.

een visch gewoon te rusten,
En die in stilte woont als in gestage lusten,
Is grondig, sonder keest, en van een vreemden smaeck.
En geen besette mondt en vint'er oyt vermaeck.
CATS 2, 386 *a*.

6) Van papier; waarschijnlijk wel hetzelfde als: greinig (zie ald. de bet. 2), korrelig, ruw. || Op grondighe papieren, Met sap al wasschende bladers te swieren, V. MANDER, *Grondt d. Schildere.* 8, 37.

II) **Bijw.** — 1) Van wijze, in verschillende opvattingen.

a) Op niet oppervlakkige, op diepgaande, op degelijke wijze, *in den grond.* Verg. hierboven I, 2, *a*). || Ick sprack hem (*Terentius*) niet dan door een Fransche tolck, die ick selfs nauwelijx en verstondt, en die, gheloof ick dat hem oock niet grondich verstaan heeft, BREDERO, 2, 12. Tis een wijs man die de Medecynen oock grondich verstaet, COSTER 200. Hoewel een ackerman, die kloeck is, en ervaeren, Dit grondigh weet, VONDEL 8, 194. Florus zal u onderwyzen ... Grondig, bondig, kort en klaer, DE DECKER 2, 358. Men heeft my wel doorzocht, en grondig ondertast, OUDAAN, *H. Broederm.* 41. Laat het stuk eens grondig overwegen, 57. Van de geheele zaak grondig onderrecht worden, *Leev.* 7, 74. Gevaar loopen, van alles wat en niets grondig te weten, *K. Zev.* 5, 110. Ik had niets grondig geleerd, BOSB.-TOUSS. 2, 101 *a*. Dat een volksdichter de taal, waarin hij schrijft, grondig moet verstaan, KNEPPELH. 11, 18. Wat Joseph (*een kantoorbediende*) echter het grondigst bestudeerd had, waren ... mijn voorgangers, BERGMANN, *Staas,* 94. De Italiaansche taal waaraan (*in eene school*) dagelijks twee uren worden gewijd, en die grondig onderwezen wordt, BERGMANN, *Nov.* 294. Het grondig kennen, gemakkelijk gebruiken, zuiver uitspreken van vreemde talen, BEETS, *Versch.* 1, 10. Wanneer onze werkbazen en werklieden in hun bedrijf grondig en fijn ontwikkelde menschen waren, QUACK, *Stud.* 36.

— *Grondig* (*van —, over iets*) *spreken*: zakelijk en zaakrijk; naar den eisch van het onderwerp. || Ick bekenne gerne ... dat het verre is buyten den reyck van myn verstandt grondich en bondich van dese... saecke te spreken, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 43.

Ick achte dat geen Mensch hier van kan grondig spreken,
Voor dat hy uyt het vleesch en wereldt is geweken.
CATS 2, 569 *b* (zie ook 1, 277 *b*).

— Bij woorden als *inwortelen*: op vaste, onuitroeibare wijze. || Dese ydelheyd is in haer soo grondig ingewortelt, dat *enz.*, JONCTIJS, *Liefd-bar. Kr.* 34.

b) Op eene het hart, het gemoed rakende of treffende wijze: diep, innig, van harte. Verg. hierboven I, 3). || De Kapitein ... wien 't grondig speet dat de meester zijn voorstel om van avond eens uit te blazen, zoo gedwarsboomd had, V. LIMB. BROUWER 1, 54 *a*.

Eick had hem grondigh lief, den eenen om sijn deught,
De tweed' om sijnen Gheest, de derd' om sijn gheneught.
BREDERO 2, 415.

c) Op eene den grond, het hart, het diepste wezen eener zaak rakende wijze: op volmaakte, volkomene, radicale, afdoende wijze; *in den grond*; *in het hart*, door en door. Verg. hierboven I, 3). || Men (kreegh) brieven van Anastro ... aan hem: waardoor hy oovertuyght alles grondigh ontdekte, HOOFT, *N. H.* 815. Gal lag my in de borst, die moest 'er grondig uit, DE DECKER 1, 212. Hoe is zijne opvatting van den staat der volkeren reeds grondig veranderd, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 246.

— Vandaar de beteekenis: duidelijk, klaar.

Hier blijkt dan grondig, lieve kint,
Wat rancken dat de werelt vint
Om ons *enz.*
CATS 1, 275 *b*.

2) Van graad. In zeer verregaande mate; in zeer volkomen graad: aanmerkelijk; of wel: in den meest verregaanden, volkomensten graad: gansch zeer. Verg. hierboven I, 3). || Om dat sy haeren lof hoorde niet met vreuchden, gheliick wy grondigh hooveerdige menschen doen, VRANCX aangeh. bij DE BO. Dit mag waar zijn voor zekere personen ... Voor u ... is het grondig valsch, CONSC. 4, 159 *a*. Ik was mij toch zoo grondig kwaad! *Loquela* 3, 42.

— Bij een woord als *inzinken*: diep. Verg. bij de aanhaling hieronder onze uitdrukking *ergens diep in doordringen.*

Al wat uw' pen ontmoet, zij zinkt 'er grondigh in,
Doorwroet de donkre mijn, en spit, met spitsen zin,
Het diepe wonder wt, dat t'schuil lieg inde zaecken.
HOOFT, *Ged.* 1, 240 (*Aen C. Huighens op zijne Ledighe Wren*).

Afl. *Grondigheid* (zie ald.).

— Voorts: *Grondiglijk*, bijw.: op diepgaande, degelijke wijze (zie hierboven II, 1) („(Het) komt ... 'er ... inzonderheid op aan, *grondiglyk* naar tevorschen, waar *enz.*", V. HEMERT, *Lekt.* 6, 41).

GRONDIGEN, bedr. zw. ww.: *grondigde, gegrondigd.* Van *Grond* met *-igen* (verg. DE JAGER, *Frequent.* 2, 973—1172).

1) Van *Grond* in de bet. I, 3, *a*) (zie kol. 927). Peilen; begrijpen; beseffen (zie GRONDEEREN, 1, *b*) en GRONDEN, 2, *b*). || Godt heeft soo veel sondaers ontladen, Dat sijn bermhertigheyt niet en is om grondighen, HOUWAERT, *Vier Wterste,* 100.

2) Van *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) (zie GRONDEEREN, 2) en GRONDEN, 5). Den grondslag van een gebouw of het gebouw zelf (op iets) vestigen; eigenlijk en figuurlijk. || Hoewel op vlieghende maaren geen quaadt bedenken te grondighen was teeghens eenen persoon van zulke verdiensten als Rennenberghs, HOOFT, *N. H.* 688. Haar (*Sions*) grondslag ligt op 'theijlg gebergt' gegrondigd, DE HUBERT, *Ps.* 87, 1.

Samenst. (in de bet. 1). *Doorgrondigen*, doorgronden, beseffen („Daerom zal ick 'tbloet van u eysschen, dit *deurgrondicht*", *Dryderley Ref.* 26).

GRONDIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Grondig* (zie ald.) met *-heid.*

1) Van *Grondig* in de bet. I, 2). Het tegenovergestelde van *oppervlakkigheid*: degelijkheid, hetzij met eene nadere bepaling (met *van*), hetzij absoluut genomen. || Zoodanig is hetgeen onze Overzetters „bestendige wijsheid" vertalen, en hetwelk eigenlijk „grondigheid (*soliditeit*) van kennis en doorzicht" beteekent, V. D. PALM, *Sal.* 8, 113. Om dagbladschrijver te worden zal iemand die het schoone liefheeft en grondigheid eert, de pijnlijkste offers moeten vergen van zijne roemzucht, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 101. Velen brengen het in zelfkennis niet verder dan tot de eerste en ruwste beginselen. Enkelen dringen wat dieper door. Weinigen komen tot grondigheid, BEETS, *St. Uren,* 5, 16.

2) Van *Grondig* in de bet. I, 5).

a) Drabbigheid, troebelheid (van water). || Dat somtyds aan de grondigheit of drabbigheit van 't water kan gezien worden, of men zich op een Bank bevind, ZORGDRAGER, *Groenl. Visch.* 115.

b) Het grondig zijn of de grondige smaak (van visch).

GRONDIJS, zw. onz.; zonder mv. Nnd. *grundis.* Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *IJs.*

IJs dat, naar allen schijn, op den bodem van het water gevormd wordt; de verklaring van het ontstaan er van kan tot nog toe niet dan bij wijze van gissing gegeven worden (zie b. v. de tweede aanhaling). Niet onaardig is het hier te vermelden hoe de raadselachtige vorming van het *grondijs* aanleiding heeft gegeven (het eerst aan WINSCHOOTEN? zie diens *Seeman*, 91—92) om te onderstellen dat de naam eene verbastering moest wezen van *grom-ijs*, vuil ijs; zie behalve het aangehaalde werkje ook de woordenboeken van SEWEL en MARIN. — Eene andere benaming voor *grondijs* (in den Tielerwaard, te Vuren) is *heusijs*. — *Grondijs* komt, o. a. te Utrecht, als geslachtsnaam voor. || Grondijs of liever Gromijs, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73. — Fahrenheit heeft ... reeds opgemerkt, dat het water ... tot een veel lageren warmtegraad (*dan 0° C.*) ... kan worden afgekoeld zonder te bevriezen mits het bewaard blijve voor alle beweging. Hierdoor verklaart men het ontstaan van *grondijs* in de rivieren. Immers wanneer het water eener rivier tot 0° C. is afgekoeld, zal het juist dáár het eerst vast worden, waar het, door de oneffenheden der bedding in zijn regelmatigen loop tegengehouden, eene buitengewone beweging ontvangt, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 586 *b*. — De Landkonde (kan), by een felle vorst, de Zuiderzee ... zodanig aangrypen, dat haare baaren het zoo genaamde grondys opwerpen, en allenks te samen stremmen, zulks ze t'eenemaal bevriest, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 171. Het grondijs ... heft ... menigmaal steenen en andere voorwerpen mede naar boven, HAZEU in *Alb. d. Nat.* 1855, 157. Grondijs, dat in de rivieren en in de Belt en de Finsche golf soms plotseling met verbazende massa's opstijgt, v. D. BURG in *a. w.* 1877, 252. De Dnieper is met grondijs bezet. De scheepvaart is gesloten, *Bericht uit Kiew* in *N. Rott. Cour.* 5 Dec. 1891, 2de Blad.

— *Grondijs* wordt begrijpelijkerwijze genomen voor een kenmerk van buitengewone koude, van bijzonder felle vorst. || Het heeft grondijs gevrozen, DE BO. Hij ziet er kouwelijk uit als of het grondijs dreef, d. i. alsof het bijtend koud ware, alsof het steenen vroos, SCHUERM., *Bijv.* (verg. ook westfaalsch: *du dais ock as wann et grundis früre*; WOESTE).

— Zegsw. *Het grondijs schieten.* Zooveel als: het onderste uit de kan, het lestje, het grondsop krijgen. || *Humi hauris* ... Ghy schiet het grondt ys. *Quoties exhaustâ copiâ non multum superest, quod haurias*, SARTOR., *Adag.* III, 1, nº. 65.

GRONDING, znw. vr.; zonder mv. Van *Gronden* (in verschillende opvattingen) met *-ing*.

1) Van *Gronden* in de bet. 5).

a) Abstract. Grondlegging, stichting. || Gaaft gij geen acht op de gronding der aarde? TEN KATE 5, 398.

b) Concreet. Grondslag, grondvest. || Farneze ... duchtende aan 't optimmeren zyner achtbaarheit, indien het hem met het leggen der gronding' ontschoote, HOOFT, *N. H.* 639.

2) Van *Gronden* in de bet. 8). Het kornen; ook: de korn. || Van de delicaatheid dezer sneeden (*op eene plaat voor zwarte kunst*), hangt de fraaiheid des geheelen werks af; en hoe dichter bij elkander (*zij zijn*), hoe fijner en delicater de gronding of karteling der plaat zal zijn, *Handw.* 13, 312.

Afl. (in de bet. 1, *b*) *Grondingloos*, zonder grondslag („Verdwaasde Stichters van een *grondingloos* gebouw, Dat elk met u ... moet verpletten", BILD. 7, 238).

GRONDINHOUT, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. I, 1) (zie kol. 926) en *Inhout*, Zie de aanhaling. || Gront-inhouten. De scheeps inhouten naest aen de kiel, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*.

GRONDKAART, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953 en vlg.) en *Kaart*. Kaart waarop een stuk grond met de daarop staande gebouwen, de daardoor loopende wateren enz. in plattegrond is afgebeeld: grondteekening; situatie-teekening; plattegrond. || Een korte ondersgryvinge onder de niewe Grond-kaarte van de Stad, v. LEEUWEN, *Beschr. v. Leyd., Voorr.* 1.

Men vrijdtse by Gesant; haer by-zijn is te derven,
Vermits haer' schildery, de Grondkaert van haer' erven.
HUYGENS 1, 122 (*Een rycke vryster*).

GRONDKAVELING, znw. vr.; zonder mv. Samenstellende afleiding uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953 en vlg.) en *Kavelen* met *-ing*. Het kavelen, in kavels verdeelen van een stuk land. || Dat niemant met andere personen hebbende enig land gemeen voet onder voet ongekavelt. Te weten d'een meerder, d'ander minder, mag het minste deel bedwingen tot grondkaveling, bij v. LEEUWEN, *Cost. v. Rijnl.* 211 *b*.

GRONDKEEREND, bnw. Koppeling van *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960) met het tegenw. deelw. van *Keeren*. Van een muur en derg. Den door verzakking of afkalving neerstortenden grond keerende, tegenhoudende; bij uitbreiding: in staat, voldoende sterk om zulks te doen. || Dat adressant de einden der afdamming (*in eene sloot*) voorzie hetzij van voldoende verankerde houten beschoeiingen, ... hetzij van voldoende grondkeerende muren, *Leidsch Dagbl.* 25 April 1894.

GRONDKLEUR, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* en *Kleur*.

1) *Grond* in de bet. II, 4, *b*) (zie kol. 947). De eerste kleur, de eerste laag verfstof, die op eene zaak gebracht wordt om vervolgens door andere lagen te worden bedekt. Verg. GRONDVERF. || De bedekking van het papier met eene grondkleur (*grundfarbe, fond*) is de eerste bewerking bij 't vervaardigen van behangsels en heeft ... zelfs (plaats) wanneer de grond wit wezen moet, KUYPER, *Technol.* 2, 692.

2) *Grond* in de bet. II, 4, *c*) (zie kol. 947). De kleur van eene zaak waarop figuren in schakeeringen van dezelfde kleur of in andere kleuren zijn aangebracht. || De wanden zijn met goud leder behangen, waarvan de grondkleur echter groen is, SCHIMMEL 1, 383 *a*.

3) Hoofdkleur, meest in het oog vallende kleur; kleur van de voornaamste deelen enz. || De grondkleur zijner vederen is helderder en valt meer in het rosgele, SCHLEGEL, *Vogels*, 70. De grondkleur van den kleinen grondel is een grijsachtig geel, SCHLEGEL, *Visschen*, 62.

4) Oorspronkelijke kleur. || Een vaal behangsel ... waarvan de grondkleuren moeilijk waren te herkennen, SCHIMMEL 1, 84 *b*.

GRONDKRACHT, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940 en vlg.) en *Kracht*. Fundamenteele of elementaire kracht; hoofdkracht; kracht waarvan andere krachten slechts uitingen of bepaalde werkingen zijn. || Dat zijn ziels werkelijke grondkrachten, deze drie zijn: Geneichtheid, moed, ende vernuft, SPIEGHEL 302. (De Stoïcijn zag) in ... (*de*) goden slechts zinnebeelden ... van de natuurlijke grondkrachten des heelals, v. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 1, 265. Even als de beide grondkrachten, die de planeet in haar stand doen verblijven, waren beiden (*eerzucht en eerlijkheid*) voor hem niet alleen voorwaarden tot beweging maar ook *enz.*, SCHIMMEL 3, 17 *a*.

GRONDKREDIET, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Krediet*.

1) Het krediet door grondeigenaars genoten. || De grondeigenaars (*in Silezië*) waren (*door het moratorium van Frederik II*) voor het oogenblik gered, maar het grondcrediet was vernietigd, OLIVIER, *Grondcred. en Hypotheekb.* 25.

2) In eene bepaalde opvatting. Eene benaming voor het krediet aan grondeigenaars (landbouwers) tegen onderpand van hun grond verleend, waarbij de Staat of eenig ander lichaam als tusschenpersoon tusschen de kapitalisten en de kredietverlangende landbouwers optreedt; nhd. *grundcredit*, fr. *crédit foncier*. || De obligaties eener instelling van grondkrediet dragen den naam van pandbrieven. — De geschiedenis van het grondcrediet begint met het jaar 1770, in Silezië, OLIVIER, *Grondcred. en Hypotheekb.* 24. De regeling van het grondcrediet in de onderscheidene landen van Europa, 344. Eene officiële instelling van grondcrediet, 346.

— Bij verkorting: eene instelling die zoodanig *grondkrediet* verleent of administreert, eene hypotheekbank of derg. inrichting. || 3 à Roebels 100 Pandbrieven Russisch grondkrediet, fl. 300 à $90^3/_4$ (*van eene kassiersnota*). — In de eerste jaren van zijn bestaan heeft „het Grondcrediet van Frankrijk" aanvragen ontvangen ten bedrage van 180 millioen francs, OLIVIER, *a. w.* 293.

GRONDKUNDIG, bnw. (en bijw.). Uit *Grond* en *Kundig*.

1) *Grond* in de bet. I, 3, *b*, *α*) (zie kol. 934). Kundig ten opzichte van de gronden; kennis hebbende van de ondiepten en banken van een vaarwater. || Bedenkings oeffening maakt luye dieven listigh: Grond-kundig den peilloot, SPIEGHEL 17.

2) *Grond* in de bet. I, 5, *c*) (zie kol. 937). Kundig —, kennis hebbende van den grond, het wezen der dingen; met grondige zaakkennis toegerust.

— In een bijna bijwoordelijk gebruik.

Ach, recht bedroefde eeuw, daer wy bedroeft in dwalen!
Wie souw u dwalingh-gang grondkundich kunnen malen?
BREDERO 3, 34.

GRONDKUNDIGHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Kundigheid* (kennis van iets). Fundamenteele of elementaire kundigheid; hoofdkundigheid. || 't Gemeen ... was ... verstoken van oordeel en grondkundigheden, BILD., *Br.* 3, 21.

GRONDKWEKWE, znw., vr.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Kwekwe*, dialectischen vorm van het algemeen Nederlandsche *kweek* (in *kweekgras*). In het oostelijk deel des lands (met name in den Gelderschen Achterhoek) eene benaming voor het lastige en bijna onuitroeibare kruipgewas dat elders *grondpein* heet; vandaar dan ook de zegsw.

— *Hij heeft grondkwekwe in zijn land*, eene der vele verbloemende aanduidingen dat iemand eene hypotheek op zijn goed heeft.

GRONDLAAG, znw. vr.; mv. (in de bet. A) *-lagen*.

A) Uit *Grond* en *Laag*.

1) *Grond* in de bet. II, 4) (zie kol. 947). Laag die als grondslag dient, onderste laag.

a) Onderste laag van een stapel. || Bij het aanleggen van den stapel (*kogels*) wordt de grondlaag nauwkeurig waterpas gemaakt, v. GOENS, *Handl. t. d. zee-art.* 532 (zie ook 533).

b) Onderste laag in eene geologische formatie. || Gneis ... is in het zuiden van Zweden de grondlaag der Silurische gesteenten, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 102.

c) Onderste laag verf; de verflaag die als grondverf dient. || Hoe spouziger het hout is, ... des te zwaarder moet het gegrond worden. Zoodra de grondlaag terdege droog geworden is, gaat men over tot het verven met eene naar den eisch bereide verf, KUYPER, *Technol.* 1, 812. De grondlaag er buiten rekenende, is men gewoon twee, zoo geen drie lagen verf op de voorwerpen aan te brengen, 1, 815.

2) *Grond* in de bet. III, 3) of IV) (zie kol. 956 en 960). Laag van de aardkorst of laag uit eene bepaalde soort van grond bestaande. || Door deze bewerking ... leert men de onderscheidene soorten en volgorde der grondlagen kennen, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 1, 250. Is men met de boring op een vaste grondlaag gekomen, 1, 252. Palen, die met hun boveneinde in slappe grondlagen staan, 1, 273.

B) In eene beteekenis waarin het woord althans bij nieuwere schrijvers herinnert aan nhd. *grundlage*, grondslag, fundament. || Begeerlijkheid en maagre hebzucht ... had (*van eene kerk*) de fondamenten, De grondlaag, omgewroet, HOFDIJK, *Kunstenaars-Id.* 42.

de verworpen steen, als onnut tot het werck,
Is schoorhoeck des gebouws, en grond-laag van de Kerk.
V. DORP, *Sticht. Ged.* 248.

— In eene eenigszins andere opvatting, t. w. als synoniem van *aanleg*, bij BILD. 15, 181. || Die allen, in éénheid van Schepping, van aan- en grondlage, vereenigd.

GRONDLASTEN znw., alleen in het mv. gebruikelijk. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Last*, znw. m., in den vorm van het mv. Eene in het dagelijksch leven gebruikelijke benaming voor het meer tot den ambtelijken stijl behoorende *grondbelasting*: de gelden, die de staat als belasting van de ongebouwde en gebouwde eigendommen heft. || (*De*) Minister van Financiën eischte de vooruitbetaling der Grondlasten, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 595. Zouden de huurprijzen lager zijn, indien de zoogenaamde grondlasten werden afgeschaft? PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 1, 141. De grond- en andere lasten komen (*na zekeren datum*) voor rekening van de Koopers (*der omschreven perceelen*), *Aankondiging eener verkooping* in *Haarl. Cour.* 19 Juli 1894.

GRONDLEER, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Leer*. Eene leerstelling die de grondslag van andere leerstellingen vormt; eene van de grondstellingen waarop een leerstelsel gebouwd is. Of wel: een fundamenteel leerstuk, een hoofdleerstuk uit een stelsel. || Grondleere, *a Principle, a fundamental doctrine*, SEWEL. — Dees grontleer (*dat offerande noodzakelijk is tot verzoening*) storf op 't kint van d'ouders, VONDEL 4, 433.

— Bij uitbreiding: een samenstel of geheel van zoodanige fundamenteele leerstellingen of leerstukken. || Eene Kerk, wier Grondleer zy niet voor Euangelisch hielden, *Leev.* 6, 86.

GRONDLEGGEN, bedr. zw. ww.; alleen in de onbep. wijs voorkomende. Koppeling van *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Leggen*. Den grondslag (van een gebouw enz.) leggen, (een gebouw enz.) stichten. || Grondleggen. Fonder, mettre fondement. *Fundare, iacere fundamenta, ponere fundamenta, vel substituere*, PLANT.

Afl. *Grondlegger, -legging* (zie die woorden).

— *Grondlegster*, een vrouwelijke vorm naast *grondlegger*: stichteresse („Sancta Theresia is *grondlegster* der Carmeliten Order geweest", MARIN).

GRONDLEGGER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grondleggen* met *-er*. Eigenlijk: iemand die de fundamenten van een gebouw legt of in vroeger tijd gelegd heeft; stichter in alle meer of minder eigenlijke of figuurlijke beteekenissen van dat woord. || Grondlegger. *The Layer of a foundation, Founder*, SEWEL. — De eerste grondlegger van de Yslanders is Ingulfus geweest, een Vryheer uit Noorwegen, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 65 (*op den kant*: Ingulfus de eerste grondlegger van Yslands bevolking). De doorlugtige Grondleggers van deze heerschappy, v. EFFEN, *Spect.* 12, 155. Deszelfs Grondlegger (t. w. *van eene leer*), *Leev.* 8, 346. De geest van den grondlegger onzer vrijheid, en die van den voorstander van Spanje en Rome, POTGIETER 2, 125. Jacob Grimm ... den schepper der duitsche taalwetenschap, den stichter der duitsche rechtsgeschiedenis, den grondlegger der duitsche mythologie, BEETS, *Versch.* 3, 47. Een dier ... waarheden, die daar behooren tot den kostelijken schat, door hare grondleggers (t. w. *van de kerken der Hervorming*), in den strijd tegen Rome ... heroverd, BEETS, *St. Uren*, 9, 341. Oldenbarnevelt, ... naast Prins Willem den grondlegger van onzen staat, den stichter onzer republiek, FRUIN, *Tien J.* 60. Wij (mogen) Spieghel, die zulk een oorkonde (t. w. *de rijmkroniek van Melis Stoke*) ... uitgaf, en Dousa, die ze verklaarde, onder de grondleggers onzer historie een eereplaats aanwijzen, 293.

GRONDLEGGING, znw. vr.; mv. *-en*. Van *Grondleggen* met *-ing*.

1) Abstract. Het leggen van den grondslag —, het fundament van een gebouw of van eene verzameling van gebouwen (eene stad b. v.) of van hetgeen met een gebouw vergeleken wordt; het stichten, de stichting. || Ende al het volck juychte ... over de grontlegginge van het Huys des Heeren, *Ezra* 3, 11. Ick sal voortbrengen dingen die verborgen waren van de grontlegginge der werelt, *Matth.* 13, 35. Van den oorspronk en eerste grondlegging dezer stad valt niets met zekerheid te melden, REITZ, *Rusl.* 1, 49. Wyl zy toch van voor de grondlegging der waereld de zynen zyn, *Leev.* 8, 162.

— Zeer gewoon in toepassing op het tot stand brengen of tot stand gebracht worden van rijken, staten en andere instellingen. || De dagen van Maurits waren die der grondlegging onzer Indische heerschappij, POTGIETER 2, 121. De stoutheid en den heldenmoed, waaraan de Republiek eerst hare grondlegging, daarna hare bevestiging dankte, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 130. Dat sedert de grondlegging van ons volksbestaan Bilderdijk de eenige letterkundige geweest is die ooit *enz.*, 1, 159.

2) Concreet, met mv. Grondslag, fundament. In dezen zin werd het woord door VONDEL afgekeurd (zie VONDEL 12, 15 of boven bij GRONDBOUW). || Fondeersel, oft grondtlegginge. *Fundamen, fundamentum*, PLANT. — Ende dese zijn de grontleggingen (Vulg. *fundamenta*) van Salomo, om het Huis Godes te bouwen, 2 *Chron.* 3, 3. Ik zag ... eenige ronde torens, ten deele nogh in wezen, overblyfsels van een muur, en andere grontleggingen, DE BRUYN, *Reizen* 2, 104 *a*.

GRONDLIJN, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Lijn*. Eene lijn die tot grondslag dient, in verschillende opvattingen.

1) In de meetkunde: die zijde eener figuur, die gerekend wordt horizontaal te loopen; hetzelfde als *basis*.

2) In de leer van het bouwkundig ornament. Een dier kromme lijnen, welke zich door het ornament heenslingeren en die de richting der hoofdafdeelingen bepalen, naar welke de bekleeding van het ornament geregeld wordt (zie b. v. ROSE, *Ornam.* 90). || Het eigenaardige van den vorm, in de grondlijnen (*van een ornament*) gelegen, drukt de bestemming (*der versiering*) uit; de wijze, hoe zij bekleed zijn, geeft den geest van de versiering te kennen, en beiden vereenigd maken het wezen uit van het ornament, *a. w.* 102. Zoo ligt b. v. het doel (*van een ornament*) reeds in de grondlijnen, terwijl de geest eerst door de bekleeding ontwikkeld wordt, 105.

3) Bij de artillerie. Nhd. *grundlinie*, fr. *base*. Zie verder de aanhaling. || Grondlijn. Eene rechte lijn van de standplaats van het geschut getrokken naar het te treffen voorwerp en zoodanig daarop gericht, dat zij het ontmoet beneden het mikpunt op den afstand, gelijk aan de hoogte van het hoogste punt van den kop boven den grond, LANDOLT 1, 219.

4) In vrijer gebruik, in figuurlijke toepassingen. Hoofdlijn (in een plan); hoofdtrek (in een karakter), en derg. || Hij (*Casimir Périer, de oude*) was een soort Napoleon voor de orde in de burgermaatschappij, en hij trok de grondlijnen voor het op te richten gebouw. Maar het gebouw te voltooien *enz.*, BIJVANCK in *Gids* 1894, 3, 372.

GRONDLOOD, znw. onz.; mv. *-looden*. Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Lood*, stuk lood, zwaar voorwerp. Een lood om den grond, den bodem van het water mede te peilen of te onderzoeken; diep-, peil-, werplood. Wellicht echter op te vatten als een *lood* om mede te *gronden* (zie GRONDEN in de bet. 2). || Grondtloot oft grondtkloot. Une sonde, pour sonder le fond de l'eau, PLANT. ... diep-loot. *Bolis, ... funis cum plumbo, quo fundus et maris altitudo exploratur*, KIL.

GRONDMUUR, znw. m.; mv. *-muren*. Nhd. *grundmauer*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) of III, 3) (zie kol. 939 of 956) en *Muur*.

1) In het algemeen. Eene benaming voor een muur, of een der muren, behoorende tot den grondslag van een gebouw, of in den grond onder een gebouw gelegen; in 't mv., in collectieven zin: de fundamenten, het fundament. || Het Huys te Britten, ... daar van men nog seer onlangs de grondmuyren ondekt gesien heevt, v. LEEUWEN, *Beschr. v. Leyd.* 23. Door een fondament wordt dat gedeelte eens gebouws verstaan, dat als grondmuur tusschen het opgaande werk of den beganen grond en deszelfs fondering geplaatst is, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 140. Wanneer men ... door ... houten ribben ... in de fondering te metselen ... aan den grondmuur de noodige vastheid geeft, om zonder scheuren de versteening (*het hardworden der specie*) af te wachten, STORM v. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 268.

— In het enkelv., in collectieven zin. Grondslag.

> Geheel de Toren beeft en trilt:
> Ik voel den grondmuur schokken.
> BILD. 2, 275.

2) In een meer bijzonder technischen zin. Zie het laatste gedeelte der aanhaling. || Soms beschouwt men ook de fondamenten of grondmuren (*ten onrechte*) als eene afzonderlijke soort (*van muren*), daar bij ieder der bovenvermelde muren steeds fondamenten noodig zijn, en deze dus een wezenlijk deel van de daarop staande muren uitmaken, terwijl het optrekken van een afzonderlijken grondmuur zelden noodzakelijk is, STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 304.

GRONDNOOT (I), znw. vr.; mv. *-noten*; verkl. *-nootje*. Eng. *groundnut*. Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Noot*, vrucht.

) Evenals *Aardnoot* (zie ald.) eene benaming voor de eene of andere onder de aarde groeiende, meer of minder op eene noot gelijkende vrucht (verg. b. v. eng. *groundnut* bij WEBSTER); inzonderheid echter eene benaming voor de vrucht van *Arachis hypogæa* L., ook onder den naam van *Aardpimpernoot* (zie ald.), van *katjang* (mal. *katjang tanah*) en (bij de jeugd) onder dien van *Curaçaosche amandel* bekend. || Delftsche sla-olie wordt uit grondnoten, afkomstig uit Rufisque aan de Westkust van Afrika, bereid. De bij het persen der olie uit de grondnoten overblijvende massa wordt als veevoeder in den handel gebracht. — Grondnoten ... 300 ton gepelde Oostkust per Jupiter in Falmouth binnen, *Handelsber.* in *N. Rott. Cour.* 5 Maart 1890, 1ste Blad A.

Samenst. *Grondnotenolie* (zie ald.).

GRONDNOOT (II), znw. vr.; mv. *-noten*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Noot*, muzieknoot. De laagste noot van een akkoord. Zie VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 1, 634.

GRONDNOTENOLIE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grondnoot*, 1ste art., in den vorm van het mv. en *Olie* (zie ald.). Olie uit grondnoten geperst.

GRONDOORZAAK, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Oorzaak*. Eerste oorzaak; eerste aanleiding. || De grondoirsaeck sijner omsuckelingen (*van Jozef*), VONDEL 3, 217. Dit Galileesche rot, grontoirzaeck aller plagen, 4, 75. Wat wel de grondoorzaak geweest zij, dat geheel Europa tegen een klein gedeelte van Azia met zooveel geweld optrok, FOKKE, *B. R.* 3, 96. (Ik) moet ... Hem (*het „Opperst Wezen"*) ook houden voor de grondoorzaak, dat ik het onderscheid tusschen schoon en leelijk, tusschen regt en onregt ... kenne, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 26. Zijn misdaad (*van Adam*) was ... Grondoorzaak van den vloek, in al zijn kroost vervuld, v. LENNEP, *Poët.* 7, 85. De communisten (zijn) op het denkbeeld gekomen, om het geld, als de grondoorzaak van alle volkselende, geheel af te schaffen, VISSERING, *Herinn.* 3, 42.

Dus, schuldigh onverstand, onandacht, quade wennis,
Grondoorzaak blijken heel van aller menschen schennis.
SPIEGHEL 59.

alle werck ...
Neemt van eene andre maght, en van eene allereerste
Grontoirzaeck zijn begin, die zelf geen oirzaeck kent.
VONDEL 9, 405.

GRONDPAAL, znw. vr.; mv. *-palen*. Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Paal*. Paal die ten behoeve eener fundeering in den grond wordt geslagen, heipaal. || Heipalen, ook wel grondpalen genoemd (bij PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 206).

GRONDPACHT, znw. vr.; mv. (zie beneden bij 3) *-en*. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Pacht*.

1) Abstract. *Pacht* in de beteekenis van: het pachten, de pachting. Pachting, ingebruikneming van grond of land onder verband van eene bepaalde opbrengst in geld of in producten; in de wandeling wordt *grondpacht* ook wel gebezigd voor hetgeen in strikt juridischen zin *erfpacht* heet; zie de aanhaling. || Dat uit den geheelen inhoud van het contract duidelijk blijkt, dat men daarbij heeft gesloten eene overeenkomst van „erfpacht", voor welke uitdrukking in de dagelijksche spreektaal wel meer het woord „grondpacht" wordt gebezigd, *Weekbl. v. h. Recht*, n°. 5834, blz. 3 *a*.

2) Concreet. *Pacht* in den zin van: hetgeen voor het gebruik van land moet worden opgebracht. Het bedrag in geld of (gelijk voorheen) in producten dat voor het gebruik van een stuk grond verschuldigd is. || Landt-huyre, Grondt-pacht, Heeren schattingen *enz.*, *Landtr. v. Selwerdt*, 92. De hoofdsoorten van geldcijns zijn ... *a*) hoofdgeld ... *b*) Trouwgeld ... *c*) Grondpacht voor 't in bruikware ontvangen land, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 160. Naar mate de bewoning van de stad meer gezocht werd, gaven zij (*de edelen*), tegen een bepaalden jaartins of grondpacht, meerdere erven uit, EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.* 1, 146.

3) Soms in den zin van: het of een recht van grondpachtheffing. || De Heer van Ameland bezat in 1560 alleen 85 Grondpachten op verschillende plaatsen, EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.* 1, 146.

GRONDPAPIER, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 4) zie kol. 947) en *Papier*. Het papier dat de kamerbehangers onmiddellijk op den muur of op het tengeldoek plakken, en waaroverheen eerst het eigenlijke *behangselpapier* wordt geplakt. || Vroeger bezigden de behangers veelal misdruk als grondpapier. Zoolang als de muren in dat nieuwe huis nog niet goed droog zijn, blijven de kamers in het grondpapier staan.

GRONDPEIN, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III) (zie kol. 949 en vlg.) en *Pein*. In Noordbrabant eene benaming voor het *kweekgras* (*Triticum repens* L.); elders *grondkweke* (zie ald.), *kruipkoorn*, *panen* enz. geheeten. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 269; OUDEMANS, *Flora*^{2} 3, 541.

GRONDPILAAR, znw. m.; mv. *-pilaren*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *a*) of III, 3) (zie kol. 939 of 956) en *Pilaar*. Eigenlijk: een tot grondslag van een gebouw dienende, of een in den grond, onder een gebouw, gevestigde pilaar of zuil. Zie GRONDZUIL.

1) In dichterlijke taal, in toepassing op de steunselen waar, naar oudtestamentische voorstelling, de aarde of ook het heelal op rust, — op gevestigd is.

Eer berg en rots uit niet gebooren waren,
Eer d'aarde rustt' op haare grondpilaaren: ...
Zijt gij de God, die eind noch oorsprong heeft.
Psalmber. 90, 1.

(*de*) licht ontvlambre tochten, ...
Die ... saamgespannen, of in oorlog op de baren,
Het aardrijk daavren doen tot op zijn grondpylaren.
BILD. 6, 416.

De stroom breekt los — de grondpilaren
Der wareld storten; *enz.*
SCHAEPMAN, *Dichtw.* 92.

2) In figuurlijk gebruik. Datgene waarop iets, b. v. eene meening, een gevoelen, „gevestigd" is, „steunt". || Waar in ik (*Cerutti*) getracht heb, de grondpilaaren van alle godsdienstige meeningen te ondergraven, v. HEMERT, *Lekt.* 1, 151.

GRONDPLAAT, znw. vr.; mv. *-platen*. Nhd. *grundplatte*; mnl. *grontplate*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *a*) (zie kol. 939) en *Plaat*. Vlak van steen of planken als grondslag, b. v. voor eene stoommachine; fundatieplaat.

GRONDPLAN, znw. onz.; mv. *-plans* en *-plannen*. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Plan*. Grondteekening, plattegrond; soms: aanleg. || Alles was er bij, de oude eigendomsbewijzen, de akten van „goedenis" ..., en bovenal een volledig grondplan „opghemaeckt" ... door den landmeter, BERGMANN, *Staas*, 59. Dit verschil (*in afmetingen*) is geheel ten voordeele der laatste (*kerk*), waarvan het grondplan eenvoudiger en de verhoudingen gelukkiger zijn, ROOSES, *Op reis*, 114.

GRONDPOMP, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Pomp* in den zin van: duiker. In Groningen: een duiker die onder de bedding van eene rivier of van een kanaal doorgaat; grondduiker.

GRONDPUNT, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *a*) (zie kol. 939) en *Punt*.

1) Een punt of het punt dat tot grondslag van iets dient, waarop iets rust of steunt; steunpunt.

Natuur derft wezen, en gestalt,
Indien het grontpunt, al haer steunsel, haer ontvalt.
VONDEL 9, 410.

— Zeer oneigenlijk, immers geheel in strijd met de voorstelling die men zich van een punt pleegt te maken, bezigt VONDEL het woord *grondpunt* niet slechts waar hij bedoelt: de plek, de plaats die aan iets (in de wereldorde) is aangewezen, maar vervolgens zelfs voor: het gebied, de kring waarbinnen iets thuishoort (en waarbuiten het niet gaan kan). || Hy raest dan bijster, die ... buiten 't grontpunt van 't gezicht ... Godt (niet) kan vinden, VONDEL 9, 398.

elck der zinnen heeft zijn omgeschreven percken,
En grondpunt, buiten 't welck die (t. w. *die bepaalde zin*) [rust (*stilstaat*), en niet kan wercken.
VONDEL 9, 398.

2) Fundamenteel —, voornaam —, gewichtig punt; hoofdpunt, hoofdartikel, hoofdbepaling. || Aangezien deze handtvesten ... den Landtzaaten zoo waardt ... zyn, ... schynt de zaak te vereisschen, dat wy haare grondtpunten ... kundigh maaken, HOOFT, *N. H.* 32. Deeze luiden ... zouden geirne tussen beide (*den ouden en den nieuwen godsdienst*) heen, met grondtpunten alleenlyk, den wegh der waarheidt gebaakt hebben, 47. Daar men den Graaf behalve dit grondpunt nog vele andere toegevingen aanbood, CONSC. 3, 256 *a*.

GRONDRECHT (I), znw. onz.; mv. *-en*. Nhd. *grundrecht*. Uit *Grond* en *Recht*, znw.

1) *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939).

a) Met *Recht* als collectief voor: het geheel van rechtsinstellingen. Het recht dat het fundament uitmaakt van alle overige of latere recht; fundamenteel recht. || Hoezeer zij (*de grondwet*), door haar grondregt, alle andere wetten en alle ander regt beheerscht, OLIVIER, *V. d. Staten-Gen.* 210.

b) Met *Recht* in den zin van: datgene wat recht, aanspraak op iets geeft. Datgene waarin het recht, de aanspraak op iets gegrond, gevestigd is. || Terstont (rees) een gerucht onder de luiden hoemen (*van 's konings wege*) niet zoo zeer voor had het grondtrecht van alles op te zoeken, als eenen slagh daar in te slaan, ende, ter oorzaak van de ondeughdelijkheidt in etlyke gepleeght, alle de renten af te schaffen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 165.

c) Met *Recht* in den zin van: datgene waar men recht, rechtmatige aanspraak op heeft. In eene bijzondere opvatting, in 't mv.: die rechten, welke eigenlijk niet voortvloeien uit de Grondwet, maar anterieur aan deze bestaan en in haar hun waarborg vinden; rechten van den mensch; persoonlijke rechten. || Zoo eerst is er in waarheid willekeur, en zijn de grondrechten der burgers verloren, OPZOOMER, *Aant. o. d. Wet houd. Alg. Bep.* 184. Voor zoover zij (*de grondwet*) vage beginselen stelt, met name ten aanzien der grondvrijheden en grondregten, v. BEMMELEN, *Regtsgel. Opst.* 1, 176.

2) *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955).

a) *Recht* op den grond, t. w. gerechtigdheid tot het gebruiken van den grond. In dezen zin bij RINKEL, *Erfgooiers*, 44.

b) *Recht* in den zin van: datgene waar iemand recht op heeft, t. w. het bedrag dat hij het recht heeft als belasting (b. v. van den grond) te heffen. Grondbelasting. In dezen zin reeds in 't Mnl. (zie STALLAERT), thans echter verouderd. || 't Grond-recht, Grondheers recht. *Le cens, le droit Seigneurial, le droit du Seigneur Foncier*, MARIN.

GRONDRECHT (II), bnw. Uit *Grond* en *Recht*, bnw. In de hoogste mate, door en door recht (t. w. oprecht of eenvoudig). Verg. hierbij uitdrukkingen als bij GROND onder V) (zie kol. 961 en vlg.) vermeld zijn en eenige samenst. in kol. 970). || Dat deese Papegay het gemaeckt heeft als Bileams Eselin, spreeckende de grond-reghte waerheyd, s. DE VRIES, *Cur. Aenm.* 1, 170.

GRONDREGEL, znw. m.; mv. *-en* en *-s*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Regel*.

1) *Regel* in den zin van: voorschrift.

a) Een regel, t. w. een voorschrift waarop andere regels of voorschriften gebouwd, gevestigd, gegrond zijn: fundamenteele regel; fundamenteel voorschrift; ook, in eenigszins zwakkere opvattingen: eerste, voornaamste regel, of voorschrift; of wel: voorname regel, voornaam voorschrift; hoofdregel, hoofdvoorschrift. || Soo onthoud my desen gront-regel.... Als ghy wat hoort, dat ghy te voren noyt en hoorde *enz.*, CATS 1, 564 *b*. Wat belangt de kleedinge van het geheel huysgesin, soo geven ons de Rabbynen eenen grondtregel: Kleedt u Wyf, seggen sy, boven uwen staet *enz.*, POIRTERS, *Mask.* 93. Als een eerste grondregel op reis geldt, dat men zich naar de gewoonten van het vreemde land schikken zal, GITTÉE, *Noorderbr.* 84.

— Zonder nadere bepaling: voorschrift van levenswijsheid. || Leersame spreucken, beyde uyt oude en nieuwe tale, uyt de welke... konnen worden afgenomen treffelijcke gront-regels van verscheyden stoffe, CATS 1, 481. Die seldsame geschiedenissen, die misschien eens in hondert jaren komen te gebeuren; en midts-dien van weynig gewichte, om eenige grontregels uyt te maken, 2, 110 *b*. Grondregelen, *Titel bij* BILD. 14, 419.

b) Oneigenlijk. Grondbeginsel (in de bet. 2, *b*); hoofdbeginsel dat als wet heeft te gelden. || Alle godsdiensten, welkers grondregels daer deur om ver wieren gesteken, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 42. Burgerlijke en staatkundige grondregels, *Staatsregeling* 1798, *Opschrift.* Alle besluiten der Vertegenwoordigende Magt, met deze Grondregelen, en met de daarop gebouwde Staatsregeling overeenkomstig, hebben, ten allen tijden, de kragt van Wet, *Ald.*, *Grondregels*, *a.* 72. Nooit ... is zelfs door de Zeeuwsche predikanten ... op schennis van dezen grondregel (*t. w.* „dat een iegelijk bij zijn godsdienst ongemoeid zal mogen blijven") aangedrongen, FRUIN, *Tien J.* 246. Christus' leer had onder een harer eerste grondregels gesteld de liefde voor den evenmensch, ROOSES, *N. Schetsenb.* 198.

— Nog meer in 't algemeen. Algemeen beginsel. || Eneas (*de Aeneis*), doorgaens (d. i. *doorloopend*) bezaeit met Stoische Akademische en Peripatetische grontregelen van d'onsterflijckheit der ziele; van godtsdienst en Godtheit; van godtvruchtigheit neffens de Goden, het vaderlant, ouders, gemalin en voester (*enz.*), VONDEL 5, 31. Uitheemsse Geleerden in de Rechten, die ... wilkeurige Grondregelen van Regeeringe ... met zig brengen, *Ned. Criticus*, 1, 290. De Ouden, die tot grondregel van den besten Staat aannamen dat ieder het zijne deed, BAKH. v. D. BRINK, *Stud.* 3, 175.

c) In eene bijzondere opvatting, absoluut en in 't mv. Hoofdregels voor, hoofdbeginsels van het levensgedrag, *grondbeginselen* (zie kol. 973). || De gront-regels van vele menschen die groot-moedig willen schijnen te zijn, gaen regelregt aen, niet alleen tegens de regte groot-moedigheyt, maer *enz.*, CATS 1, 623 *a*. Zy

spreekt nooit veel van grondregels, als zy geleegenheid heeft, om daadelyk (d. i. *metterdaad*) te toonen, dat zy die pligten betracht, waar over veelen alleen praaten, *Leev.* 6, 325. Hoe grooter overhelling iemand hebbe tot denken, en hoe meer hy gewoon is naar grondregels te handelen *enz.*, 7, 18. Als men zich veel meer door voorbeelden laat wegsleepen, dan wel door grondregels leiden, *Ald.*

2) *Regel* in den zin van: hetgeen geacht wordt vast te staan, onveranderlijk te zijn, in alle gevallen te gelden.

a) Met betrekking tot eene taal of, juister, tot hare spraakkunst. Hoofdregel; bij uitbreiding ook zooveel als: grondbeginsel in de bet. 2, *e*). || De Grondregels eener taale, *the Fundamental rules of a language*, SEWEL.

b) Grondstelling; óók in den zin van axioma. || Grondreegels (*kantt.* Axiomata), diemen ook gemeene bekentenissen des vernufts noemt, die ... soo openbaar en uyt blikkende zijn, datse met geen reeden van yemand kan (*l.* kunnen) in verschil getrokken worden, DE VOOGHT, *Meetk.* VII (a°. 1695). 't Geen wezentlyk goed is, mist noit met 'er tyd daar voor erkend te worden; of deze grondregel zonder exceptie doorgaat, zal de Tyd leeren, v. EFFEN, *Spect.* 1, 91. Hij (was) opgeklommen *du particulier au général*, en tot den beslissenden grondregel gekomen, dat de rechtsgeleerdheid in verval is *enz.*, BERGMANN, *Staas*, 94.

GRONDRENTE, znw. vr.; mv. *-n*. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Rente* in verschillende opvattingen.

1) In het Burgerlijk Wetboek. In hoofdzaak: eene jaarlijksche opbrengst in geld of in voortbrengselen aan den eigenaar van een stuk grond; eene som (enz.), die men telken jare aan den eigenaar verschuldigd is voor het gebruik van den grond. Zie nader de aangehaalde wetsartikelen. || Door grondrenten wordt in dezen titel verstaan, eene jaarlijksche schuldpligtigheid, welke de eigenaar van een stuk onroerend goed bedingt, te zijnen voordeele, of ten voordeele van een' derden bij de vervreemding of de vermaking van dat goed; hetzij de grondrente met dezen zelfden naam, of ook *uitgang*, *cijns*, *tijns*, *pacht*, *erfpacht*, *oud-eigen*, of anders genaamd worde, *Ontw. B. W.* 1820, *a.* 1332, aangeh. bij VOORDUIN, *Gesch. en Beg. d. Ned. Wetb.* 3, 531. Door grondrenten wordt verstaan eene schuldpligtigheid, het zij in geld, het zij in voortbrengselen of vruchten, welke de eigenaar van een stuk onroerend goed daarop vestigt, of bij de vervreemding of vermaking van hetzelve, te zijnen voordeele, of ten voordeele van eenen derde, voorbehoudt, *B. W. a.* 784. De afkoopprijs van grondrenten, tienden of andere ... schuldpligtigheden, *a.* 799. Eene grondrente in geld, *Ald.* (zie voorts *a.* 786; 801; 1210). Het beslag op grondrenten *W. v. B. Regtsv., a.* 545.

2) Als benaming voor eene thans niet meer bestaande zaak. Eene jaarlijksche uitkeering uit de opbrengst van zijne vaste goederen waartoe zich een grondeigenaar tegenover een geldschieter verbonden heeft. Zie voor bijzonderheden de eerste aanhaling. || Grondrente is een woord, dat in onze taal een zeer bepaalde beteekenis heeft, te weten, die van een jaarlijksche geldsom, welke de eigenaar van den grond moet betalen. In vroegere tijden, toen het kanonieke recht door zijn verbod van interest nemen aan de opkomst van het hypotheekstelsel in den weg stond, was het zeer gebruikelijk, dat een eigenaar van vast goed, die behoefte had aan kapitaal, een zoogenaamde grondrente op zijn goed vestigde; dat wil zeggen, hij waarborgde den geldschieter, die hem bijvoorbeeld *f* 20.000 leende, een jaarlijksche uitkeering uit de opbrengst van het goed ten bedrag van *f* 1000. Het was geen persoonlijke schuld, die hij aanging, waarvoor het goed slechts werd verbonden; het was een last, die er voortaan op kleefde *enz.*, PIERSON, *Leerb. d. Staathuishoudk.* 1, 79 *en vlg.* De kanonieke rechtsleer, die het nemen van interest verbood, liet het nemen van grondrente toe, 1, 80.

3) In den nieuweren tijd, als term in de staathuishoudkunde, eene benaming voor: de zuivere winst die de grondeigenaar gerekend wordt boven rente en loon te behalen als vrucht van de voortbrengende kracht van zijn grond.

— In eene andere opvatting; zie de aanhaling. || Wat door sommigen meer wordt verkregen, dan door hen, die met gelijke begaafdheden en kapitalen het minimum van winst verkrijgen, heet gewoonlijk ondernemingspremie; doch in den landbouw heet het grondrente, PIERSON, *Grondbeg.* 2, 205.

GRONDROERDER, znw. m.; mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Roeren* met *-(d)er*. Zeker landbouwwerktuig om den grond dieper dan zulks met den ploeg kan geschieden te roeren, om te woelen. Zie GRONDROEREN. || Grondroerders, Mol-ploegen, Ploegen met dubbele scharen of dubbele risters *enz.*, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 112. Dat hij nog steeds de eenige in zijne buurt (*Laren*) is, die van arends- en Brabantsche ploegen en grondroerders gebruik maakt, *a. w.* 1868, bl. 61.

GRONDROEREN, bedr. (en onz.) zw. ww.: *grondroerde*, *gegrondroerd*. Koppeling van *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) met *Roeren*. Den grond (met den grondroerder) omwoelen. || Dat op een stuk bouwland ... gedeeltelijk gegrondroerd, de aardappelen in het eerste (*gedeelte*) doorgewassen, in het tweede zeer goed waren; bij vergelijkende proeven met koelen (riolen) en grondroeren was ... gebleken dat de laatste bewerking ruimere opbrengst gaf, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1859, bl. 31 en 32.

Aanm. Verg. mnl. *grontroeren*, figuurlijk voor: den diepsten grond (des gemoeds) bewegen, ontroeren en de opmerking dienaangaande bij VERDAM 2, 2177.

Afl. *Grondroering.*

GRONDROERING, znw. vr.; mv. *(-en)*. Mnl. *grontroeringe* (daarnevens *grondroere*). Wat zijne vorming betreft kan het woord worden opgevat hetzij als eene samenstellende afleiding van (*den*) *grond roeren*, hetzij als eene afleiding van *Grondroeren* (zie ald.).

1) *Roeren* in den zin van: beroeren, aanraken.

a) Als historische term. Roering, beroering, aanraking van den grond (in de bet. III, 2) (zie kol. 953) door omvallende wagens, strandende schepen of door den geheelen of gedeeltelijken inhoud daarvan; bij uitbreiding: de benaming van het recht volgens hetwelk zoodanige voorwerpen of goederen aan den heer van den grond toekwamen. Zie nader VERDAM 2, 2177 en verg. het hierboven (in kol. 949) uit HARREB. 2, XXIX aangehaalde rijm.

b) Aanraking van den grond (in de bet. 1, 3) (zie kol. 927) of den bodem van het vaarwater. || Dus bragt men 's Lands oorlogsvloot ... door het Spanjaards gat, zonder ongemak of grondroering, in zee, BRANDT, *De Ruiter*, 400.

2) *Roeren* in den zin van: omwoelen, omwerken, omzetten, vergraven (en derg.), t. w. van *grond* in de bet. III, 3, *a*) (zie bepaaldelijk de in kol.

957 vermelde uitdrukking *den grond roeren*). || In dijken of kaden mag niet eigendunkelijk grondroering plaats hebben. — Grond-roering ... die behandeling ... waar door de gronden ... losser, roerbaarder en opener gemaakt worden; 't welke in de tuinen gewoonlijk door middel van een schop (*geschiedt*), CHOMEL 955 *b*.

GRONDSAP. Zie GRONDSOP.

GRONDSCHAAF, znw. vr.; mv. *-schaven*. Uit *Grond* in de bet. I, 5, *a*) (zie kol. 937) en *Schaaf*. Schaaf tot het schaven en opzuiveren van den bodem van diepe sponningen; ook *verdiep-* en *horletoetschaaf* of *varken* genoemd. Zie STORM v. 's GR., *Bouwk.* 2, 182. || Om de kanten van een... stuk hout in de gedaante van eenen rechten hoek verdiept uit te schaven ... dient ... ook wel eene... grondschaaf, KUYPER, *Technol.* 1, 734 (verg. 1, 793).

GRONDSCHACHT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 4, *f*, *α*) (zie kol. 948) en *Schacht* (aan het weefgetouw). In de fluweelweverij. Schacht die met den *grond* van het weefsel in verband staat, in tegenstelling met eene poolschacht. Zie KUYPER, *Technol.* 2, 186.

GRONDSCHARING — -SCHAARDING —, znw. vr.; zonder mv. Samenstellende afleiding van *Grond* in de bet. III, 1) zie kol. 949) en *Scharen*, verdeelen, met *-ing*, of wel rechtstreeks afgeleid van *grondscharen*, *-schaarden* (bij v. LEEUWEN, *Cost. v. Rijnl.* 211). Het verdeelen, de verdeeling inzonderheid van in 't gemeen bezeten grond of land. || Van de scharinge ende verdelinge van het gebruyk der gemene landen zijnde verhandelt, volgt nu de grondschaaringe ende verdelinge van den eygendom, v. LEEUWEN, *Cost. v. Rijnl.* 210. Als de ... grontschaardinge by 't minder gedeelte (*van de gelanden*) versocht werd, dat de sloot alsdan tot halve kosten ... ten weder sijden sal geschoten worden, *Ald.*

GRONDSCHEIDING, znw. vr.; mv. *-en*.

1) Samenstellende afleiding van *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953) en *Scheiden* met *-ing*. Scheiding, verdeeling van grond of land, b. v. onder erfgenamen. || Lijftocht ... werd bekomen ... door toewijsing van 't gherecht in Boedel-scheidingen ofte grond-scheidingen, DE GROOT, *Inl.* II, 39, § 12.

2) Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Scheiding*: iets dat tot afscheiding dient. Heg, raster, sloot, grenslijn enz. waardoor het eene erf van het andere wordt gescheiden.

GRONDSCHIL, znw. vr.; mv. *-len*. Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Schil* in den zin van: harde laag. Benaming voor zekere harde laag in het veen. Zie de aanhaling. || Ook zijn er in onze weilanden streken, welke op oerbanken of harde darij liggen, hetwelk door de Landlieden schillen of grondschil genaamd wordt, BERKHEY, *N. H.* 9, 121.

GRONDSCHOOT, znw. m. Zie GRONDSCHOT.

GRONDSCHOT (daarnevens GRONDSCHOOT, m.), znw. onz.; mv. *-schoten*. Verg. nhd. *grundschuss*. Uit *Grond* en *Schot*, beide in verschillende toepassingen.

1) Uit *Grond* in de bet. I, 1) (zie kol. 926) en *Schot* of *Schoot* (uit geschut). Een schot naar of in het onderste gedeelte van een schip (t. w. in dat gedeelte van het schip hetwelk zich onder de waterlijn bevindt) en dat dus een gevaarlijk lek kan veroorzaken. || Hy ... dreef zoo langs de zyde van den Engelsman af, eenige grondtschooten op hem schietende, BRANDT, *De Ruiter*, 669.

Geen zeil wendt uit den slag den steven,
Spijt grondschoot en gevelden mast.
TOLLENS, *Ged.* 1, 12 (TOLLENS 1, 11: *grondschot*).

— In spreekwoordelijke toepassingen. || Gront schoot krijgen. Eigentlijck een schoot onder water krijgen, oneigentlijck iets verliezen; ofte t'ondergebracht werden, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*. Grontschoot geven. Oneigentlijk, met reden jemant doen swijgen, *Ald.* Dat is een grondschot: een onherstelbare ramp (zie v. LENNEP, *Zeem.-Wdb.* 76).

2) Uit *Grond* in de bet. II, 4, *f*) (zie kol. 948) en *Schot*, ingeschoten of in te schieten garen, inslag. De inslag voor den *grond*, het grondweefsel, bij sommige stoffen (zie KUYPER, *Technol.* 2, 155).

GRONDSLAG, znw. m.; mv. *-en*. Van *grondslaan* of van *den grond* (in den zin van *de fundeering*) *slaan*: den grond, het paalwerk dat de fundamenten van een gebouw moet dragen slaan, inslaan. Immers, al zijn deze uitdrukkingen alsnog in het Nederlandsch in dien vorm niet aangetroffen, men mag ze opmaken uit het bij HOOFT voorkomende *eenen grond van palen slaan* (zie GROND, II, 2, *a*); kol. 940), en ook kan, hoezeer met minder groote zekerheid wat de beteekenis betreft, gewezen worden op *den grond heien* (zie daarover nader GROND, II, 3); kol. 946). Dan is echter de *grondslag* van een gebouw oorspronkelijk niet wat men er thans gewoonlijk onder verstaat, namelijk het *gemetselde fundament*, het onderaardsche metselwerk, waarop een gebouw is opgetrokken, maar: de *fundeering*, het (met name in den slappen Hollandschen bodem vereischte) paalwerk, waardoor ook dat metselwerk nog weder wordt ondersteund. Behalve dus een reeds uitsluitend Nederlandsch woord (nnd. *grundslag* bij DOORNK.-KOOLM. is stellig wel uit het Nederlandsch overgenomen) zou *grondslag* dan nog in den meest beperkten zin een Hollandsch woord zijn.

1) Eigenlijk. — *a*) Naar de tegenwoordig meest algemeene opvatting. In het enkelv.: het beneden den beganen grond gelegen metselwerk dat de boven den grond zichtbare muren draagt als één geheel beschouwd: *het fundament*; in het mv.: zooveel als: al de onderdeelen van dat metselwerk te zamen genomen: *de fundamenten*. || Grond-slagh. *Fundamentum*, KIL. — (Het) is ... genoegzaam, aan den grondslag of het fondament een zoodanige breedte te geven, dat *enz.* STORM v. 's GR., *Bouwk.* 1, 248. (*Dusdanige*) gronden ... zijn ... geheel ongeschikt om de grondslagen van een gebouw te dragen, 1, 251. — Alle dese dingen waren ... van den grontslagh tot aen de neutsteenen een palme breet, 1 *Kon.* 7, 9. Leemen huysen ... welcker grontslagh in 't stof is, *Job* 4, 19. Dat ik heb den grontslag bloot sien leggen (*voor* liggen) Van 't huys te Britten, DROSTE, *Overbl.* 18. Den kuil, dien zij (*de bouwlieden*) met-een zouden verlaten om den dag daaraan met het leggen der grondslagen te beginnen, v. LENNEP, *Rom.* 12, 106. Van het oude gevaarte (*een kasteel*) (was) niets meer in wezen ... buiten enkele grondslagen en een oude ronde toren, *K. Zev.* 1, 279. De achtergevels der ... huizen van de Warmoesstraat (staan) met hunne grondslagen onmiddelijk in het water, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 89.

Ten derden male een nieuw gesticht
Op d'eigen grondslag opgericht!
Ten derden male in puin gezonken!
BEETS 1, 410 (*van Poelgeest*).

— *Een breede grondslag*: uitgestrekt, dus voor een groot gebouw. || Hoe breeder de grondslag, hoe grootscher de aanleg ... was (*van een onvoltooid gebleven gebouw*), des te meer *enz.*, BEETS, *St. Uren*, 6, 45.

— *Beven, trillen op zijne grondslagen*. Dit heet een gebouw te doen wanneer er daarbinnen iets ont-

zettends plaats heeft. || Toen ... David van Lennep ... Pater Roothaan ... op een kopjen thee ontving, verbeeldde men zich, dat het huis beefde op zijn grondslagen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 54.

b) Bij uitbreiding. Het natuurlijk terrein waarop gebouwd of aangehoogd wordt; de ondergrond, het staal. || De boezemlanden (*van Rijnland*) ... zijn de oude begane gronden van het land.... De grondslagen der steden en dorpen, de erven der woningen zijn veelal boezemlanden, GEVERS V. END., *Rijnl.* 1, 33. Dat de meerdere breedte van den dijk geen enkelen waarborg geeft voor meer weerstandsvermogen bij hoog opperwater, indien de grondslag niet goed is, *R. v. St., Afd. Gesch. v. Best.* 28, 772.

— Ook eene geologische laag kan ten opzichte van andere daarbovenop gelegene lagen als een *grondslag* worden beschouwd.

> In de uitgeholde rots ...
> Had eindlijk 't lang geweld van 't altijd sijplend vocht
> Den grondslag ondermijnd, en zich een weg gezocht.
> 't Gewelfsel van de rots, van lieverleê aan 't zakken,
> Stortte onverhoeds op één *enz.*
>
> BILD. 6, 326.

2) In verschillende figuurlijke toepassingen van de bet. 1, *a*) met meer of minder kennelijke beeldspraak.

a) Datgene waarop iets „gevestigd" is. || Het eenige fondament ende grontslach der Kercke Gods, MARNIX, *Byenc.*, 1, 1 (bl. 2 *a*). Dat ... (*zeker*) leerstuk ... als de grontslag van ons gansch geloof moet worden aangemerkt, v. EFFEN, *Spect.* 12, 93. Het Bataafsche Volk, ... verklaart de navolgende stellingen als den wettigen grondslag waarop Het zijne Staatsregeling vestigt, *Staatsregeling* 1798, *Aanhef.* De feitelijke grondslag der middelen van cassatie kan alleen worden bewezen door het aangevallen arrest of vonnis, *W. v. B. Rechtsv., a.* 409. Een Protagoras beweerde ... dat er buiten de gewaarwording der zinnen geen grondslag van weten bestaat, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 27. De feiten ... die tot grondslag voor mijn verhaal gestrekt hebben, v. LENNEP, *Rom.* 21, 175. Hoezeér het Kantianisme de grondslag van zijne levensbeschouwing was geworden, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 11. Oprechtheid is ... de grondslag van alle deugden, BEETS, *St. Uren*, 6, 220. Een staatsrecht ... dat den grondslag van alle gezag: Gods wil en wet ontkende, PIERSON, *O. Tijdgen.* 128.

— *Ten grondslag* (voorheen *grondslage*) *aan iets liggen* wordt gezegd van datgene waarop iets *gebaseerd* is; verg. hd. *zu grunde liegen.* || Waarnemingen ... waarbij een nog veel dieper inzigt in den aard der menschelijke natuur ... ten grondslage liggen (*l.* ligt), v. D. PALM, *Sal.* 3, 32. Aan de samenstelling van elk natuurlijk stelsel ligt tot grondslag het begrip soort (*species*), OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 167.

— De aard of de hoedanigheid van den *grondslag* waarop iets „gevestigd" is wordt door een bnw. aangewezen. || De Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag: op de gereformeerde beginselen, op de beginselen der Reformatie gevestigd.

— *Geen grondslag hebben.* Van iets dat op niets gegrond is, waar geen grond voor is, dat zonder grond is: geen reden van bestaan hebben, ongerijmd zijn. Verg. GROND, II, 2, *b*, *a*) (kol. 941).

> (*Wij*) vonden, dat de vrees ons oordeel hadt verschrocken.
> Soo stelt men vaek sig voor iets dat geen grontslag heeft,
> Wanneer een hartstogt ons verkeerde inbeelding geeft.
>
> DROSTE, *Overbl.* 130.

— *De* (*zes*) *grondslagen voor de belasting op het personeel*: de (zes) onderscheidene middelen van beoordeeling van iemands betrekkelijken welstand waarop de afzonderlijke aanslagen in die belasting gevestigd zijn. || De belasting op het personeel zal ... geregeld worden naar de volgende zes grondslagen als: 1°. de huurwaarde; 2°. de deuren en vensters; 3°. de haardsteden; 4°. het mobilair; 5°. de dienstboden en werkboden, en 6°. de paarden, *Wet van* 29 Maart 1833 (*Stbl.* 4), *a.* 1. De belasting (*op het personeel*) is verschuldigd, voor zooveel de vier eerste grondslagen betreft, door de hoofden der huisgezinnen of *enz., Uit het Beschrijvingsbiljet.*

— Bij overdracht. Eene der een zoodanigen *grondslag* vormende zaken. Aldus opgevat gaat het althans eenigermate aan om van het *bezit van een of meer grondslagen* te spreken. || Van de uitoefening van het kiesregt zijn uitgesloten, ... voor zoover de kieswet, hetzij zeker bedrag van den aanslag in eene of meer Rijks directe belastingen, hetzij het bezit van een of meer grondslagen van zoodanigen aanslag als vereischte van kiesbevoegdheid stelt, zij die hun aanslag in die belasting of belastingen niet hebben voldaan, *Grondwet, a.* 80.

— In een stelsel van maten of gewichten. Die maat, dat gewicht, waarop het stelsel *gebaseerd* is, d. w. z. waarvan de overige maten en gewichten veelvouden of onderdeelen zijn: de *eenheid.* || Kilogram of pond ... grondslag der gewigten, *Wet van* 7 April 1869 (*Stbl.* 57), *a.* 3.

— Van eene vereeniging, in 't mv.: statuten. || Algemeene Grondslagen van het Willems-Fonds. — Bepaaldelijk die (middelen), welke bij art. 17 dezer Algemeene Grondslagen worden opgesomd, *Alg. Grondsl. v. h. W.-F., a.* 13.

b) Datgene waardoor iets ondersteund, gesteund wordt, datgene waardoor iets in stand gehouden wordt. || Zoodra Frankrijk en Engeland zich tegen de Republiek vereenigden, zakte de grondslag van zijn stelsel weg, en was zijne diplomatie ten einde, THORBECKE, *Hist. Schets.* 17.

— *Den grondslag, de grondslagen* (van iets) *ondermijnen* enz.: het zijne doen om iets (b. v. den staat, den godsdienst) ten „val", ten onder te brengen, te niet te doen. || Dat zy daarmede (t. w. *met smalen op de Staten*) niet anders kunnen meenen, dan den grondslagh van den huize te ondergraaven, op dat het koome te storten, HOOFT, *N. H.* 1217. Dat deze verderfelijke rigting ... de grondslagen van waarheid en regt ... omgekeerd heeft, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* V. Daardoor ... ondermijnt men de grondslagen, waar een welgeordende maatschappij op rusten moet, *K. Zev.* 3, 172. De grondslagen van godsdienst en deugd worden ondermijnd, HARTOG, *Spect. Geschr.* 62.

c) Datgene waarop iets „gebouwd", opgetrokken wordt; vandaar: datgene waarbij of waarmede iets begint.

a) Aanvang, begin. || De jonckheyd stelt de peyl en wet van ons gansche leven: Zoodanigh als de grondslagh is, zal 't gheheel menschelick ghebouw wezen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 307.

— *Den grondslag, de grondslagen tot, van, voor iets leggen*: de eerste maatregelen nemen, de eerste werkzaamheden verrichten die noodzakelijk zijn voor het tot stand brengen of komen van de eene of andere zaak. || Een zaecke van soodanighen insichte als is het beginnen ende den gruntslach te legghen van een Hooge-Schoole, *bij* ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 191. Onder het agentschap van Van der Palm, is door zijn genie en geestkracht de grondslag gelegd van dat schoolwezen, hetwelk *enz.* BEETS, *Lev. v. V. d. P.* 65.

Daer van een nieuw verbont den grontslag men ging leggen,
Om in te teugelen de magt van 't Fransche Ryk.
DROSTE, *Overbl.* 158.

— Met betrekking tot eene gebeurtenis, in toepassing op hetgeen de naaste oorzaak er voor, de naaste aanleiding er toe is. || Die ... volks-beweging ..., die den grondslag leide tot de volgende gebeurtenissen, eindigende in de geheele bevrijding des Vaderlands, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 43.

β) Punt van uitgang. || Met welk recht zal men dan de dwalingen op staatkundig gebied als grondslagen voor de beoordeeling van den mensch kunnen gebruiken? JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 91.

— Bewering of stelling waar men van uitgaat; grondstelling.

als Natuur, waerze uitmunt, wort bejegent
Van Godts Gena ... dan springtze in overvloet,
Gelijck een bron, die heele landen zegent.
Indien men hier zit om bewijs verlegen,
Christine alleen zet dezen grontslagh vast.
VONDEL 7, 4.

γ) Datgene waaruit iets voortkomt, voortvloeit; oorsprong, oorzaak. || Hetgeen de grontslag wierd van alle onse ongelucken, DROSTE, *Overbl.* 76. Wat gront-slag heeft die wensch? 256.

Verwoesting, in zijn hand (*van God*), geen werktuig van [vernieling,
Maar grondslag van behoud en nieuwe stofbezieling.
BILD. 6, 325.

3) Thans geheel verouderd, indien al ooit meer algemeen gebruikelijk geweest, is *grondslag* in den zin van: het onderste —, het diepste van iets, bepaaldelijk van het hart. Verg. GROND, I, 5, *d*) (kol. 937).

... duysent levens,
Indien dat ickse had, ick schonckse alle tevens,
En eygenden s'u toe uyt grontslach van mijn hart,
Als ick u mocht daar met verlossen van u smart.
BREDERO 1, 354.

4) Ongewoon in de beteekenis van: teekening van den grondslag of van de grondslagen van een gebouw; grondteekening. Misschien etymologisch wel een ander woord (*slaan* genomen in den zin van: ontwerpen, uitzetten; verg. ook *uitslag* voor: geteekend ontwerp, planteekening). || Door platte grond, ook wel grondslag genoemd, verstaat men de horizontale projectie van eenig bouwwerk, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 470.

Aanm. Etymologisch een ander woord, af te leiden van *uit den grond* (in de bet. III, 3, *a*); kol. 956) (*op*)*slaan*, is een in Zuid-Nederland wel voorkomend *grondslag* voor: „koude die uit den grond opkomt". || 't En vriest niet: 't en is maar de grondslag die de eerde wat doet opstijven, *Loquela*, 9, 27.

Samenst. (in de bet. 1, *a*) *Grondslagsteen*, steen om op te fundeeren; in figuurlijke toepassing („Een *grontslagsteen* waarop de middelscheimuur stont, Die 't godsgeslacht van all' de volken af zou zonderen", HOOGVLIET, *Abr.* 152, *in toepassing op de besnijdenis*).

GRONDSLOOF, znw. vr., mv. *-sloven*. Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Sloof*, soort van gording. In de waterbouwkunde. De onderste sloof, de onderste gording, die tegen eene rij ingeheide palen is aangebracht en tot steun dient van daarlangs ingeslagen damplanken.

GRONDSOORT, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960) en *Soort*. Soort van grond of aarde. || Of men met de boor inderdaad die grondsoort ophaalt, welke zich op de diepte bevindt tot waar de boor is doorgedrongen, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 1, 250. De beste grondsoorten blijven (*bij uitdroging*) betrekkelijk de zwaarste, 1, 251. Het gemakkelijkst bij de berekening der kosten voor ontgravingen is, één grondsoort als eenheid aan te nemen, b. v. *enz.*, 1, 257.

GRONDSOP — soms ook -SAP —, znw. onz.; verkl. *-je*. Uit *Grond* in de bet. I, 1, *a*) of 3) (kol. 926 en 927) en *Sop*.

1) In 't algemeen. Het vocht dat zich op den bodem van iets bevindt; het onderste vocht. Niet in noodzakelijk ongunstige beteekenis.

Maer sie den pot aen genen kant,
Die siedt genoegsaem sonder brant
En schoon hy naeu raeckt aen het vier,
Hy maeckt terstont een groot getier,
Hy maeckt, 'k en weet niet wat geluyt,
Het schynt syn gront-sop wil'er uyt.
CATS 1, 623 *a*.

(De winden) ... beucken op de stroomen,
Sy wroeten 't waeter om, doen 't grond-zop boven komen.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 5 (VIRGIL., *Aen.* I, 84: *totumque* [*mare*] *a sedibus imis ... ruunt*).

— *Het grondsop uit iemands aderen*: zijn laatste droppel bloeds. || Luiden, dien ... geen moedt, dan met het grontzap hunner aadren, ontbreeken zouw, HOOFT, *N. H.* 639.

— Evenmin in ongunstigen zin te nemen is *het grondsop aller jaren* waarmede HUYGENS de allervroegste jaren of tijden (als waren het de *onderste* jaren, waar al de andere bovenop liggen) bedoelt.

Brandt u het herte noch in weten-gierigheid,
Hollander, grage geest naer ouderdoms bescheid;
Spoelt ghy uw' lusten noch in 't grondsopp aller jaeren,
In d'oude-jonge Weeck (*de scheppingsweek*), die 't all in [haer sagh baeren?
HUYGENS 1, 478 (*Op de Vertaelinge van de eerste* [*Weke der Scheppinge van Bartas*).

2) Inzonderheid: het bezinksel van een drank in een vat, eene flesch, een beker: drab, droesem, moer.

a) Eigenlijk. || Grond-sop. *Faex fundi*, *crassamen*, *crassamentum*, *sedimen*, *sedimentum*, KIL. — Midlerwyl zinkt het dikke of grondsop (*van de traan*), dat men prut noemt, op den grond deezer bakken, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 370. Droessem is het grondsap of de drabbigheid die zich in den wyn naa de gisting zet, doch altoos wyn in zich blyft bevatten, *Handw.* 18, 21.

b) In figuurlijke, steeds ongunstige toepassingen.

α) Iets bitters of onaangenaams, dat op het aangename volgt, evenals de drab eerst op den bodem van den beker gevonden wordt. || Het slimst quam achteraen, het grontsop drinckt men lest, VONDEL 3, 761. Ay en sien wy 't niet ... dit gront-sopje (*de Venus-ziekten enz.*) is het onderste ende het laetste van alle genuchten. Die rooskens (*de wellusten*) en zijn sonder dese doorens niet te plucken, POIRTERS, *Mask.* 164.

β) In ruimer opvatting: allerlei bitterheid en rampspoed des levens, voorgesteld onder het beeld van droesem dien men te drinken krijgt; dit beeld is stellig ontleend aan *Psalm* 75, 9 maar dan toepasselijk gemaakt op *alle* menschen, daar immers het „uitzuigende drinken" van den droesem op die bijbelplaats slechts als het bijzonder deel der *goddeloozen* wordt voorgesteld. || Wat nood waer 't noch ... Al dronck ick (*de Dochter Sions*) zulcken kelck met grondsop, en met droesem, ... Waer 's Tempels vloer met 't bloed der Pries'tren niet besprengt! VONDEL 1, 699.

(dien Grooten Wreker), ... welk,
In 't einde ontvlammende in zyn yver
Haar 't grondzop toedrenkt uit den kelk
Van zynen toorne, *enz.*
OUDAAN, *Poëzy* 1, 27.

— *Een zelfde grondsop moeten drinken* of *smaken*: een gelijk ellendig of onaangenaam lot moeten ondergaan.

J. Dit zou de Aartsbisschop wel het alderdierst bekoopen,
Als van de Medicisch bedekt van ouds gehaat.
U. De Hemel hoede ons voor een diergelyke staat,
Wy zouden nevens hem een zelve grondzop smaaken.
ASSELIJN, *Medicis*, 56.

Dat is ons kwelling, en verdriets genoeg, en kruys:
Wat zend de Hemel hem ook wrange vruchten t'huys!
En andren die ook aan dit zelve euvel hinken,
En met ons te gelyk, het zelve grondsop drinken.
ASSELIJN, *Samaria*, 19.

— Bij CATS 1, 600 *a* treft men de uitdrukking *het grondsop moeten drinken* aan in den zin van: den dood moeten smaken; daar er sprake is van een drenkeling kan ook de bet. 1) bedoeld zijn.

Gy roept my, goede vrient, en hiet my over-komen,
Maer 't heeft (na dat my dunckt) al reden om te schromen;...
Ick mogte met 'et been of in de modder sincken,
Dies sou ick, tegen danck, het grond-sop moeten drincken:
Ick mogte blijven staen te midden in den sloot.

— Te dezer plaatse moet vermeld worden de zegswijze *Het grondsop is voor de goddeloozen*, die echter in het dagelijksch leven in eene geheel andere, reeds bij GODDELOOS, I, 1, *b*) omschrevene toepassing gebezigd wordt; dat zij inderdaad aan het hierboven vermelde psalmvers is ontleend blijkt overtuigend uit de bij dat vers in den *Bijbel van Deux Aes* (a°. 1562) geplaatste kantteekening „Dat is, Hy deylt eenen yegelicken zijn mate toe, dat hy lijde, doch het grondtsop blijft den Godloosen".

γ) Oneigenlijk, bij uitbreiding. Nietswaardig overschot; verwerpelijke rest of kliek.

Sal yemant dan de gist, het grontsop sijner jaren,
Zijns levens slechte deel voor sijnen Godt bewaren?
CATS 1, 194 *a*.

δ) Bij verdere uitbreiding, in 't algemeen: onreinigheid, vuiligheid, vuil. Absoluut of met eene bepaling. || Zoodanige zijn de dingen des werelds, vol valscheyd, en doodelick bedrogh, dat zoo ghy niet t'elcken oogen-slagh, aen alle kanten om en ziet, ghy wert verstrickt, en daer naer veranckert aen dit vuyle grond-zop, dat deze laetste eeuw, met volle vaten, uytgestort heeft, DE BRUNE, *Embl.* 207. Het onreyne grond-zop van lasteringe en allerley on-gelijck (t. w. *op den bodem der ziel*), 315. De Sarracenen die desen grouwel ende grontsop (t. w. *de leer van Mohammed*) eerst innamen, woonden in Arabien, FRANCK, *Wereltb.* 56 *b*.

ε) Bij HUYGENS 2, 308 treft men *grondsop* aan in denzelfden zin als waarin wij spreken van *de heffe des volks*.

Dienstigh grondsopp.
Jan Hagel is goed slagh; men maeckter Krijghs-volck af,
Als 't nood doet; en voor Staet en Steden en haer Heeren
Is dat gespuys soo nutt, als Moer en Gist en Draf
Voor Wijn is en voor Bier, om op te liggen teeren.

GRONDSPECIE, znw. vr.; mv. *-speciën*. Uit *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960) en *Specie*. Soort van grond, grondsoort. || De erfpachter ... mag alzoo, onder anderen, geene af- of uitgravingen doen van steen, steenkolen, turf, klei of andere soortgelijke tot het erf behoorende grondspecien, *B. W.*, *a*. 768.

GRONDSTEEN, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II) (zie kol. 939) en *Steen*. Eigenlijk een steen behoorende tot —, of bestemd voor den grondslag van een gebouw; meestal echter (zonder mv.) hetzelfde als de zoogenaamde „eerste steen" die het geheele gebouw heet te dragen en er vastheid en onwrikbaarheid aan heet te geven, de fundatiesteen; iets dergelijks dus als de „hoeksteen". Meestal in figuurlijke toepassingen of in beeldspraak. || Grondsteen, Hoecksteen, *Pierre fondamentale, pierre qui sert de fondement*, MARIN. — Siet ick legge een grontsteen in Zion, *Jes.* 28 16. Christus is de rechte grontsteen Zions, *Kaatt. ald.* En denk niet dat ick den gront-steen van 't huwelik op gelt of goet leggen wil: geensins, CATS 1, 564 *b*. 't Houwelik is ... een rechte grontsteen van de gemeenschap der menschen, 2, 11 *a*. Van Oud Alkemade sijn de ... grondsteenen van de vervallen ende affgebroken muyren nog in wesen, V. LEEUWEN, *Beschr. v. Leyd.* 582. (*Zuinigheid*) is de grondsteen waarop eene goede huishouding gesticht moet worden, FOKKE, *De Vrouw*, 1, 141. Om door een begin van doelmatige inrichting den eersten grondsteen uws Rijks te leggen, CONSC. 2, 44 *b*. Als ik niets mag erkennen dan wat bewezen is, hoe dan met die eerste waarheden, waaruit ik de overige bewijs? Als geen enkele steen vast ligt, die niet op een anderen steen rust, hoe dan met den grondsteen, die ze alle draagt? OPZOOMER, *De Godsdienst*, 125.

Al wat zy (*de Waarheid*) op den vasten grondsteen bouwt
Is dier gheteent, fijn silver, en rood goud.
VONDEL 2, 129.

— Met toespeling op *Matth.* 16, 18. || O grontsteen van de Kerck! VONDEL 4, 97 (*tot Petrus*).

Koppel. *Grondsteenleggen*, den grondsteen, den eersten steen leggen; daarvan de afl. *grondsteenlegger* („Bouwzang aan de eerste *grondsteenleggers* van het stadhuis te Amsterdam", *Titel bij* VONDEL 5, 780).

Samenst afl. *Grondsteenlegging*, het leggen van den eersten steen („Tijtdicht, op de *grondsteenlegging* van 't Stadthuis t' Amsterdam", *Titel bij* VONDEL 5, 776).

Samenst. *Grondsteenrots*, rots die als grondsteen, als fundament, als betrouwbare steun dient („God was my ten *grondsteenrots*, De zeekre toevlucht by mijn leed", BILD. 6, 197).

GRONDSTELLING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Stelling*. Eene fundamenteele stelling, eene stelling waarop andere stellingen of waarop een geheel leerstelsel is gebouwd; ook: hoofdstelling, hoofdwaarheid, voorname stelling eener leer en derg.; in toepassing op op-zich-zelf-staande uitspraken: stelregel, kernspreuk en derg. || Deze beide grondstellingen (*t. w.* „Kleene beelden kleene, groote beelden groote misslagen", *en* „dat d'allerschoonste dingen by inbeeldinge bestaen") kan men lichtelijck met voorbeelden verlichten, VONDEL 9, 4. Gy verhandelt geen eene Grondstelling, die de Gereformeerde Kerk hier karakteriseert, *Leev.* 6, 83. Dat de Apostelen ... hunne grondstellingen en lessen meermaals grondden ... op ... de begrippen hunner tijdgenooten, *Wildsch.* 6, 163. Het Bataafsche Volk geeft dit heiligst Pand zijner aangenomen Grondstellingen van het Maatschappelijk Verdrag ter bewaaringe over aan enz., *Staatsregeling* 1798, *Grondregels, slot*. Rousseau, die scherpzinniger en stouter dan iemand voor hem over de opvoeding schreef, waagde zijne grondstellingen niet aan eene hagchelijke proefneming, V. D. PALM, *Sal.* 2, 338.

— Ook wel: eene stelling die geen bewijs behoeft, t. w. als verdietsching van *axioma*. || Axioma; Eene grondstelling, waar uit men gevolgen afleid, CHOMEL 120 *b*.

— Soms niet veel verschillende van: grondbeginsel, principe. || Is de veelzijdigheid in meening met eenheid van grondstellingen gepaard? GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 4.

GRONDSTEM, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-men*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Stem*.

1) In een muziekwerk. De baspartij of laagste partij. || Grondstem. Bas in 't Onduitsch. *Basse. Partie la plus basse de la Musique*, MARIN. — Grondstem, de laagste stem of toonopvolging van een muziekstuk, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 1, 634.

2) Orgelmakersterm. Benaming voor het geluid van de zwaarste pijpen van het orgel en bij overdracht voor de pijpen of pijpwerken waardoor de zwaarste geluiden, de *grondstemmen*, worden voortgebracht. || Grondstemmen.... Dees term wordt gebezigd ter onderscheidinge van de *Vulstemmen* des Orgels; de *Grondstemmen*, kunnen zig zonder *Vulstemmen* laaten hooren, daar de *Vulstemmen* zonder *Grondstemmen*, niet raadzaam zijn aantetrekken; ... de *Grondstemmen*, zijn alle 32-, 16-, 8- en 4-voetige pijpwerken, VERSCH. REYNVAAN, *Muz. Kunst-Wdb.* 341.

GRONDSTEUN, znw. m.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Steun*. Datgene wat iets als een grondslag ondersteunt, of wel: de grondslag die iets ondersteunt. Eigenlijk en figuurlijk. || De wijsbegeerte ... is de grondsteun aller kennis, FOKKE, *Verz. W.* 8, 94.

Ik wil een tempel van onsterflike gedichten,
Ter eer van Spanjes Vreegod stichten ...
't Fondeersel van den bouw zal goude wysheit weesen,
Een seekre grondsteun, vry van vreesen,
Voor stormen van den haat.
SIX V. CHAND. 319.

Myn waardste, neem geduld: Staat, Vryheid, Vaderland,
Is maar een yd'le klank van namen, zonder stand,
Of grondsteun; en verstrekt een speeltuig voor de winden
Van 't wispelturig volk; *enz.*
OUDAAN, *H. Broederm.* 76.

— Alleen wanneer men het woord in eene andere eigenlijke beteekenis neemt, b. v. in die van: hoofdsteunsel, -schoor of -stut, gaat het aan te spreken van het *aangrijpen* van een *grondsteun*. || Die zich door geloof aan God heeft toegewijd, en daarbij het goede doet, die heeft een grondsteun aangegrepen, die onwrikbaar is, V. D. PALM, *Red.* 3, 17.

— Soms moet *grondsteun* worden opgevat als: steun aan den grondslag, aan de basis van iets. || Deze (*de sneden in hout*) moeten ... sterk genoeg in derzelver grond (*basis*) zijn, om niet te kunnen breeken. ... Men (moet) derzelver grondsteun ... naar boven schuinsch toeloopende maaken, *Handw.* 13, 92.

GRONDSTICHTEN, bedr. zw. ww.: *grondstichtte*, *gegrondsticht*. Koppeling van *Grond* in de bet. II, 2, *a*) (zie kol. 939) en *Stichten*. Den grondslag (van een gebouw) leggen („stichten"), een gebouw stichten. Weinig gebruikelijk. || Hij (*de Heer*) heeft selfs dit grondgewicht (*de wereld*) op all' de meeren gegrondsticht; en vast gemaakt op 'tdrift der vloeden, DE HUBERT, *Ps.* 24, 2. Hij predikt dat in de wareld een koningrijk der Hemelen gegrondsticht is, BILD., *Kerkr. v.* MERLE D'AUB. 88.

Afl. *Grondstichter*, grondlegger, stichter; *grondstichting*, grondlegging.

GRONDSTOF, znw. vr.; mv. *-fen*. Nhd. *grundstoff*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Stof*. In 't algemeen: eene stof die in het eene of andere opzicht of om de eene of andere reden de hoofdstof, de voornaamste stof kan heeten.

1) Het materiaal of een der materialen voor een voortbrengsel der nijverheid; onbewerkt, ruw materiaal. || Vlas is de grondstof voor het linnen. Potasch, zand en kalk zijn de grondstoffen bij de glasbereiding. Bier en wijn zijn de grondstoffen voor de azijnbereiding. — Vele bedrijven moesten stilstaan, omdat de grondstoffen begonnen te ontbreken, VISSERING, *Herinn.* 1, 94. De bast (*van den kurkeik*) ... die ontrold als grondstof voor onze kurken in den handel wordt gebracht, KELLER, *Zuiden*, 2, 120. Prijsverschillen tusschen grondstof en fabrikaat, PIERSON, *Leerb. der Staathuishoudk.* 2, 556.

2) Eene stof of stofmassa waaruit men, b. v. door kneding, iets vormen of maken kan. || Klei of was is de grondstof waaruit de beeldhouwer zijn modellen vervaardigt.

een warklomp zonder naam
Vol strijd en tweespalt, die wel nimmermeer bedaren,
Ten zij straks wederom de Heer der legerscharen
Nog andre bollen uit die grondstof scheppen wil.
TEN KATE, *Par. Verl.* 53.

— Zonder mv. De stof of stofmassa waaruit het Heelal, waaruit de Aarde gevormd, geschapen is; de ongeschapen, de oorspronkelijke stof. || Dat de grondstof uit zulke deeltjes schijnt te bestaan, die, schoon in de gedachten deelbaar, echter niet werktuigelijk deelbaar zijn, FOKKE, *Verz. W.* 2, 26.

(*de Zon*) trekt bij een tip
Den donkeren gasstuier af,
Die de Aarde, zoolang uit de ziedende slib
De grondstof gevormd werd, omgaf.
TEN KATE, *Schepp.* 20.

— In oneigenlijke en figuurlijke toepassingen. || Uit de dichterlijke grondstof toch ontwikkelt zich niet altijd wat by de wereld of in de wandeling „poëzy" wordt geheten, DA COSTA, *Mensch en D. Bild.* 18.

De driften van den mensch, wat zijn zy toch in 't zedelijke
Dan roersels van 't bestaan, en grondstof zelfs van 't [redelijke?
BILD. 7, 29.

— Ook in toepassing op datgene waaruit of waarmede men een verhaal samenstelt. || Dat vele, van natuur ... behendig tot liegen, op verzierde grondstoff, die beuzelachtige kinderspreukjes geschreven hebben, OUDAAN, *Agrippa*, 41. Gezegden, die ... geen geschiedschrijver, welke eenig begrip van zijne taak heeft, zal wagen tot grondstof van zijn werk te maken, THORBECKE, *Hist. Schets.* 157.

3) Hoofdbestanddeel van spijzen en gerechten. || Meel, boter en eieren zijn de grondstoffen van bijna alle gebakken.

4) De hoofdstof bij eene bereiding, die eene andere stof of eene eigenschap in zich opneemt. || Als grondstof (*voor de sambals*) dient al wat eetbaar is, zooveel mogelyk onkenbaar gemaakt, MULTATULI 1, 287.

Vergeefs, ô Alchymist, uw lichtdauw uitgegoten; ...
En 't licht gevestigd in de grondstof die 't ontvlucht!
BILD. 6, 410.

De Wijnman handelt zoo, wen hy 't vervuilde vat
Eerst van de moêr ontlaadt der uitgetapte wijnen,
En 't kalkzuur dat zy voert, de grondstof der azijnen.
6, 432.

5) Bij oudere scheikundigen.

a) De stof die vastheid aan eene zelfstandigheid geeft; de stoffelijke grondslag van eene zelfstandigheid.

b) Eene onjuiste vertaling van *basis* als benaming voor de aard- en metaalachtige stoffen die met zuren neutrale zouten kunnen vormen. || Deeze naamen draagen de beide genoemde zouten, als ze ... eene aarde als grondstoffe (basis) bevatten, *Handw.* 2, 24. Men gelooft doorgaands, dat deze loog (welke zij zuurwater noemen) alleen gemeen zout bevat, met eene aardachtige grondstoffe; maar zij weeten wel, dat ze ook Salpeter met eene aardachtige grondstoffe bezit, *Ald.*

6) Als term in de natuur- en scheikunde. Benaming voor een lichaam dat voor geen verdere

ontleding vatbaar is; hoofdstof, *element*. ‖ Lichamen waaruit men zelfstandigheden kan afscheiden, die geheel verschillende eigenschappen bezitten, ... andere lichamen ... waarbij dit niet mogelijk is. De eerste worden genoemd samengestelde lichamen, de laatste enkelvoudige lichamen, grondstoffen of elementen, DE LOOS, *Scheik.* 1.

GRONDSTUK, znw. onz.; mv. *-ken*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Stuk*, in verschillende opvattingen.

1) Het stuk, de zaak, datgene waar men iets op vestigen kan of waarop iets gevestigd is; zooveel dus als: de grondslag, het fundament, de *basis* voor of van iets; dat het woord inderdaad eigenlijk als: grondslag, fundament mag worden opgevat, kan men opmaken uit de uitdrukkingen *een grondstuk leggen, iets voor een grondstuk leggen*. Alleen in figuurlijke toepassingen en uitsluitend bij CATS aangetroffen. ‖ Dat het geheele grontstuck des Christelijcken levens insonderheyt daer in bestaet, dat den mensche ... sich in de leegste dweemoedigheyt voor Godt verootmoedige, CATS 1, 17 *b*. De Tucht-meesters ... en Leeraars der seden leggen voor een gront-stuk, dat de kinders voor hare geboorte door ontucht haer'er ouderen besmet wesende, gansch beswaerlijck naderhant door opvoedinghe te rechte konnen worden gebragt, 1, 380 *b*. Daer en is daerom geen beter gront-stuck in dit werck (*kinderopvoeding*) te leggen, als het Arabisch spreeck-woort ons aenwijst: *Initium sapientiae timor Dei*, 1, 549 *b*. De menschelike saken ... zijn byna alle so gestelt, dat de selve met voor en tegenspreken in twijffel zijn te trecken ... Maer evenwel, daer zijn ook onder ons eenige vaste en blijckelicke grontstucken, daer men op staen mach, 2, 47 *b*. Een vrouw ... Het grontstuck van het huys, een spiegel van de trouw, 3, 48 *b*.

Het eerste (*het snarenspel*) was maer losse vreugd,
Het tweed' (*het gebed*) een grontstuck van de deugd.
CATS 2, 404 *b*.

... vraegje wat'er is de keest van alle vreugden,
Het grontstuck voor den geest, een ziel van alle deugden,...
Het is de liefde, vrient, die wy den Schepper dragen.
3, 48 *b*.

2) Een stuk, eene zaak die onontbeerlijk is; voornaamste stuk; hoofdzaak.

Ick, die hier vader ben, heb u de maegt (*Lea*) gegeven,
Om als een echte wijf met u te mogen leven,
Dat is hier in geweest mijn wit en oog-gemerck,
En 't is in dit gevall een gront-stuck van het werck.
En gy (*Jacob*) hebt haer aenvaert *enz.*
CATS 2, 19 *a*.

Een deel van mijn geback wil ick mijn kinders geven,
Maer 't grontstuk van het werck (*de koekepan*) dient nog [by my gebleven,
Van dat ook af te staen dunkt my al wat te veel,
Ick houw, soo lang ick kan, de panne by de steel.
2, 341 *a*.

3) *Stuk* in den zin van: leerstuk. Fundamenteel leerstuk. ‖ Dat Kettery betekende, dwalende gevoelens omtrent de ware Grondstukken van het Catholyk geloof, v. EFFEN, *Spect.* 12, 93.

4) Benaming van zeker deel van den mond bij sommige insecten. Zie de aanhaling. ‖ Aan weerszijden van den mond (*der insecten met kauwende monddeelen*), zeer dicht bij de onderlip is een dwarsliggend, meest hoornachtig, stuk, van binnen naar buiten gericht, beweeglijk ingewricht, het grond- of geledingsstuk, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 275 (zie ook SNELLEN V. VOLLENH., *Gel. Dieren* 91).

Aanm. In den zin van *stuk gronds, stuk land* is *grondstuk* een verwerpelijk germanisme. Men treft het in die beteekenis nochtans aan; zie b. v. v. HEMERT, *Lekt.* 2, 125; VISSERING, *Staathuish.* 2, 123; DAUTZENBERG 165.

GRONDTAAL, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Taal*. Oorspronkelijke taal, in verschillende opvattingen.

1) De taal waarin het eene of andere (vertaalde) werk oorspronkelijk geschreven is; de taal van den grondtekst. ‖ Wat zal d'ongeleerde daar af (*van de prediking over een duisteren tekst*) wegdragen? hy hoord de Grondtaal als duister voorstellen, voornaame Mannen omtrent den zin verschillen *enz.*, v. EFFEN, *Spect*, 12, 202.

2) De taal of eene taal die de oorsprong is van alle talen of van eene bepaalde groep van talen. ‖ De Oostersche Grondtaal, *Titel bij* BILD. 13, 313.

GRONDTAKEL, znw. m., doch in zeemanstaal onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Takel*. Eene collectieve benaming voor: de ankers en de kettingen of touwen alsmede de bijbehoorende kabelarings, seizings, stoppers, boeien, boeireepen enz. waarmede een ten anker liggend schip aan den grond wordt vastgehouden; eng. *ground tackling*. Zie b. v. PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 386.

GRONDTAL, znw. onz.; mv. *-len*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Tal*. Het getal dat den grondslag van een talstelsel vormt. ‖ Het getal tien, dat in dit stelsel (t. w. *het tientallig stelsel*) den hoofdrol speelt, noemen wij de basis of het grondtal van dat stelsel, DE GELDER, *Wisk. Less.* 1, 21. Men zal ... elk getal als grondtal van een talstelsel kunnen aannemen, 1, 255.

GRONDTALIE, znw. vr.; mv. *-s*. Uit *Grond* (het blijkt niet in welke beteekenis) en *Talie*, zekere lichte takel. Talie gelijk er — bij gevaar voor het breken van de roerpen of van den kop van het roer — aan elke zijde van het roer één, met het eene (dubbele) blok in de kous van den roerschinkel, met het andere (enkele) blok in een bout onder de groote rust, wordt ingepikt om door middel daarvan het schip in geval van nood nog te kunnen sturen, of er althans het roer mede te kunnen bedwingen. ‖ In stormweder...worden... de grond- of noodtalies ingehoekt, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 237. Op de Prins Hendrik konden de grondtalies aldus (t. w. *op de beschrevene wijze*) niet gebruikt worden, daar het roer met geen acht man te bewegen was, *Ald.*

GRONDTASTER, znw. m. (mv. *-s*). Samenstellende afleiding van (*den*) *grond tasten* (zie GROND in de bet. I, 3), kol. 927) met *-er*. Iemand die (met den tast- of peilstok) den bodem peilt; figuurlijk voor: iemand die het diepste, het wezen (zie GROND, I, 5), kol. 937) van iets onderzoekt. Verg. bij de hieronder aangehaalde plaats de zegsw. „Men solde syn grondt mit ghien spietse afreycken" (MEYER, *Spreuken*, 51; zie kol. 938).

Kent ghi gheen eigen wil, de grond van u ghequelle?
Voelt ghy door anwensts eelt de brand niet van haar helle?
Niet vreemd ist. Alleman leit in dit ghasthuis ziek:
Dies haar grond-taster ghauw behoeft een lange piek.
SPIEGHEL 99.

GRONDTEEKENING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. III, 2, *c*) (zie kol. 955) en *Teekening*. De afteekening van een gebouw, eene stad, een stuk land met hetgeen er op gebouwd is enz.: horizontale projectie, situatie-teekening; plattegrond. ‖ Grondteekening, *a Draught of the ground-plot*, SEWEL. — De verdere gelegenheid der Stad (*Arnhem*) en de gedaante der Vestingwerken kan best, uit de hier nevens gevoegde Grondtekening, afgenomen

worden, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 3, 441. Meetkundige Grondteekening van eene Hollandsche Boerenwoning, BERKHEY, *N. H.* 9, 21. Het betrokken Departement van algemeen bestuur (doet) aan het bestuur van iedere gemeente, binnen welke ... eigendommen zullen te onteigenen zijn, een uitgewerkt plan met uitvoerige kaarten en grondteekeningen... toekomen, *Wet* van 28 Aug. 1851 (*Stbl.* 125), *a.* 6 (zie ook *a.* 7).

GRONDTEKST, znw. m.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Tekst*. Met betrekking tot een vertaald geschrift. De tekst die de grondslag is voor de vertaling; de oorspronkelijke tekst. Inzonderheid in toepassing op den Hebreeuwschen en Grieksche tekst van de geschriften van het Oude en van het Nieuwe Testament. || Hoe staat die spreuk in den grondtexst? *How is that sentence in the original?* SEWEL. — Waar om laat men zich niet door taalkundigen onderrichten, dat er in den grond-text staat: „wagt u van alle soort van kwaad?" *Leev.* 7, 6. Het naast voorgaande vers ... waar in den grondtekst eigenlijk staat *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 1, 121. Het woord, dat wij hier in den grondtekst aantreffen, is zeer juist gekozen, 2, 252. Er schijnt hier in den grondtekst iets te haperen, dat ten minste door eene omzetting der woorden verholpen moet worden, 2, 302.

GRONDTIJNS — voorheen GRONDTHIJNS —, znw. m.; mv. *-tijnzen*. Uit *Grond* in de bet. III, 2) (zie kol. 953 en vlg.) en *Tijns*. Zekere schatting of belasting, op te brengen van den grond; *den grond in grondtijns uitgeven*: tegen zekere schatting in gebruik geven. || Hoe dat de landen, erven ende gront ... by zommigen Heerscappen ..., die de voirsz. landen ende erven alsoe pretendeerden toe te behoiren, in zekeren jaerlicxen gront thyns uuytgegeven zyn geweest, *Charterb. v. Vriesl.* 2, 363 *b*. Dat zy (*de inwoners van Leeuwarden*) sullen mogen t' allen tyden alst hen goetduncken zal, quyten ende lossen, jegens den voirsz. Heerscippen ende andere, alle die jaerlycxe gront thyns, die zy pretenderen te hebben op ten voirsz. landen, gront, ende erven van den huysen, 2, 364 *a*.

GRONDTINT, znw. vr. (soms manlijk gebezigd); mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 4) (zie kol. 947) en *Tint*. Heerschende tint, hoofdtint. || Een bijzonderen grondtint, dien hij (*zeker schilder*) op zijn doek wist te tooveren, KUYPER, *Calv. en K.* 61.

GRONDTOON, znw. m.; mv. *-tonen*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Toon*. Een toon of de toon die als het ware de grondslag is van andere tonen.

1) In de natuurkunde. Zie de aanhalingen. || Van de verschillende tonen, die eenig lichaam kan voortbrengen zal er een de laagste zijn; deze wordt de grondtoon genoemd, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1157. — Men kan elken gegeven toon als den grondtoon aanmerken van eene toonladder, *a. w.* § 1139.

2) In de leer der muziek. Nhd. *grundton*; lat.-ital. *tonica*, fr. *tonique*. In verschillende opvattingen; zie de hieronder uit VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 1, 634; 635 aangehaalde bepalingen.

a) De laagste toon van een akkoord, boven welken de overige akkoordtonen zich tertsgewijze verheffen.

b) De toon, op welken de scala eener groote of kleine terts-toonsoort gebouwd is.

c) De toon, welks schaal den grondslag van een muziekstuk vormt; in dezen zin spreekt men ook van den hoofdtoon of de hoofdtoonsoort van een muziekstuk.

3) In oneigenlijke of althans vrijer toepassingen van de bet. 2) en wel inzonderheid van de bet. 2, *c*).

a) Bij zuivere vergelijking of in zuivere beeldspraak. || Dat verwonderenswaardige, ... wegslepende (*van den Koran*) ... ligt in de onnavolgbare overeenstemming van die allen (t. w. *al die bijzondere eigenaardigheden*) met elkander, zoo dat zij ... allen als uit éénen grondtoon afgeleid, eene muzikale harmonie vormen, die *enz.*, V. D. PALM, *Red.* 3, 4. Maar indien de harpe (*van het vrouwelijk gemoed*) de boosheid voor grondtoon heeft, eilaas *enz.*, CONSC. 3, 71 *a*. De grondtonen onzer ziel klonken gelijk, maar wij droegen ons leed anders HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 75.

b) In min of meer spreekwoordelijk gebruik. || Gy en onze meeste Vlasbaarden, ... beginnen uit zulke hooge grondtoonen, dat gy allen binnen de eerste zes weeken buiten adem zyt, *Leev.* 1, 227. Pietje zal geen troef verzaaken, maar uit denzelfden grondtoon accompagneeren, 2, 176. Zy, die zich gaarn in musicaale termen uitdrukken, zouden zeggen, dat wy wel beiden den zelfden grondtoon houden, 5, 59.

— *Uit een anderen grondtoon spelen*; (*nu*) *weer eens uit een anderen grondtoon* (t. w. *gespeeld*): nu eens van wat nieuws, van iets anders (begonnen, gesproken), nu eens „uit een ander vaatje getapt". || Nu moet ik eens uit eene andere grond-toon speelen, *Leev.* 2, 114. Alweer eens uit een anderen grondtoon, *Wildsch.* 2, 210.

c) In toepassing op het punt van uitgang, de leidende gedachte of wel het motief van een dichtstuk. || Vurige Oosterlingen, voor wier gloeijende verbeelding onze stoutste (*uitgave*: stoute) leenspreuken, den middel- of diepsten grondtoon hunner gedichten uitmaken, V. D. PALM, 3, 13. (Liefde) ... Is de eenge grondtoon van uw lied, SPANDAW 4, 43. (Zuivre waarheid)... Blijve immermeer... De grondtoon aller poëzij, V. LENNEP, *Poët.* 7, 170. Grondtoon van dat vers is *enz.*, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 117.

d) Ook in toepassing op datgene in een betoog, een gesprek, eene smeekbede, een gebed enz. waar van wordt uitgegaan en wat als het ware onder en door alles heen wordt gehoord. || De woorden waren verschillend; maar de grondtoon der gesprekken was bijna overal dezelfde als die van latere en hedendaagsche partijen, V. LENNEP, *Rom.* 5, 196. De grondtoon: „help mij!" was in beiden (*er is sprake van bedelbrieven*) dezelfde, *K. Zev.* 4, 233. Deze gedachte ... is als het ware de grondtoon, die ons hier onder gedurige afwisseling telkens weder in de ooren klinkt, V. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 1, 152. Boete (is) de grondtoon zijner prediking, 1, 517. Daar (*in de bergrede*) is het „zalig", hier is het „wee u" de gedurig wederkeerende grondtoon, 3, 94. „Daarheen! ten Hemel!" ... is de grondtoon zijner beste wenschen, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 156. Het geschiedverhaal ... geeft ons zekerlijk niet alle ... de verzuchtingen op, door den kranken koning ... uitgestort; maar de hoofdsom en den grondtoon, BEETS, *St. Uren*, 9, 125.

> Ginds roept men „vrijheid!" ...
> „Brood!" schreien duizend met klapprende tanden;
> „Wraak!" is de grondtoon die alles doorklinkt.
> DE BULL 1, 154.

e) In toepassing op datgene in het gemoed van een persoon (of van eene als persoon voorgestelde zaak), wat van al zijne uitingen en handelingen het punt van uitgang, de kern is; datgene, waarvan al zijne gezegden en daden het kenmerk of de blijken dragen. || Zoo was liefde de grondtoon in zijn gemoed, VISSERING, *Herinn.* 1, 209. Grondtoon van Jezus' ziel blijft de bede, „niet mijn wil, o Vader, alleen de uwe geschiede", V. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 3, 240.

Barmhartigheid moest de grondtoon zijn (*in de Maatschappij van het Nut*), QUACK, *Stud.* 33.

't lot, dat ons ten deele viel,
Geeft zoo den grondtoon aan de ziel,
En kaatst terug in ons gemoed.
METER, *Boekan.* 136.

f) De *grondtoon* eener eeuw: het wezenlijke, eigenaardige of kenschetsende in de denkwijze van een bepaald tijdperk. || Wanneer eene individuële opinie valt in den grondtoon des tijds, wanneer zij uitdrukt de rigting des tijds, dan zal zij *enz.*, GROEN V. PR., *Adv.* 1849, 47. Zoo ... hij . . nochtans niet, naar den grondtoon dier skeptische eeuw waarvan ... Pilatus de treurige uitdrukking was, aan alle waarheid of ontdekking van waarheid vertwijfelt, BEETS, *Paulus*, 30.

g) Ook in den handel spreekt men wel van den *grondtoon* van de markt of van de beurs, waarmede dan de algemeene of voor een bepaald artikel kenmerkende „stemming" (willig, gedrukt, enz.) van de markt wordt bedoeld.

3) Als term in de schilderkunst. Heerschende graad van betrekkelijke helderheid, algemeene toon, hoofdtoon, grondtint. || De grondtoon is bruinachtig, maar de innige, warme tinten, vooral de geelbruine, zijn heerlijk, KOOSES, *Antw. Schildersch.* 118. De grondtoon is bruin, en daarop komen de bonte figuurtjes helder uit, 125.

GRONDTOUW, znw. onz.; mv. *-en.* Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Touw.* Een der beide kabeltouwen die aan de lijzijde (walkant) van het schip dat men kielen (op zijde halen) wil bij de poorten of binnen boord bij de masten worden vastgezet, onder het schip doorgaan en naar den aan de kielkade tegenovergestelden wal loopen; zij dienen om het schip op den gevorderden afstand van de kielkade te houden. || Nadat het schip geheel kielklaar gemaakt is, en men aan het overwinden zal gaan, haalt men met gijns op deze grondtouwen het schip zoo ver af, dat bij het overwinden de rusten vrij van de kaai blijven, en maakt daarna de grondtouwen aan palen vast, MOSSEL, *Het Schip*, 435. — Touwerk tot Grondtouwen, en Stroppen tot Takels en Hangers, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 335. Enkelde Bloks tot Grondtouwen en om de Sloepen te sorren, 336.

GRONDTREK, znw. m.; mv. *-ken.* Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939) en *Trek.*

1) Hoofdtrek, hoofdlijn in eene geteekende figuur, eene teekening, een ontwerp.

a) Eigenlijk. Weinig of niet in gebruik.

b) In figuurlijk gebruik, zooveel als: hoofdbegrip; hoofdzaak. || De algemeene grondtrekken, die men in alle rechtssystemen wedervindt, VISSERING, *Herinn.* 3, 173.

— *De grondtrekken van iets aangeven, iets in grondtrekken aangeven*: de groote trekken van iets, of iets in de groote trekken „schetsen", mededeelen, d. w. z.. zonder in bijzonderheden te treden, in de hoofdzaken dus.

2) Hoofdtrek van iemands gelaat; bij uitbreiding: kennelijke, kenmerkende gelaatstrek. || Zij had ... het portrait van Saartje Lindenberg nog eens ter dege bekeken, en (*zij*) meende dezelfde grondtrekken in het gelaat van Mevrouw Meadows als in die van deze afbeelding te ontdekken, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 243. De grondtrekken van het gelaat ... moeten toch dezelfde geweest zijn, daar ... gy ... Juffrouw Bronkhorst ... oogenblikkelijk ... in den staat van ziekte, waarin ik haar afgebeeld had, herkende, 6, 128.

3) Bij vergelijking, in toepassingen waar men zoowel aan de beteekenis 1) als aan de beteekenis 2) kan denken.

a) Met betrekking tot iemands inborst, iemands ziel of gemoed: hoofdeigenschap, meest in het oog springende, kenmerkende, eigenaardige eigenschap van iemands gemoed (enz.). || In de grondtrekken van uwe zielen ... heerscht eene volkomen overeenstemming, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 268. Het was een grondtrek in de ziel van Lijnslager, om bovenal zijne vrienden ... met de liefde van eenen broeder bij te staan, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 136. Dat deze ingeperktheid (*binnen de grenzen van een dal*) wel dienen kon om den grondtrek van hun karakter (*van zekere dalbewoners*) te bewaren, GEEL 164. De grondtrek van zijn charakter was ver gedreven zelfzucht, SCHIMMEL 1, 164 *b*.

Een zelfde grondtrek was met onuitwisbre trekken,
Wat staatsleer ge ook omhelsde in uw gemoed te ontdekken:
Die grondtrek was de zucht voor 't Vaderland alleen.
HELMERS, *Holl. N.* 58 (zie ook 6).

b) In meer algemeene toepassing: datgene wat iets *karakteriseert*; karakteristieke eigenaardigheid, eigenschap, hoedanigheid. || De grondtrekken der heerschende gemoedsstemming zijn, ten aanzien ook van het Staatsregt, ongewisheid en twijfelarij, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 18. Er is beweging; hervorming in den trant (*een schildertrant*); maar de grondtrekken zijn behouden gebleven, KOOSES, *Antw. Schildersch.* 109.

Dat steeds, aan welk gebouw gij 't aanzijn hebt gegeven,
Het rotsgewelf, de hut der wouden, of de tent
Tot voorbeeld strekke en in zijn lijnen zij herkend.
Laat nimmer, wat ge ook sticht, de grondtrek gaan verloren.
V. LENNEP, *Poëz.* 5, 268 (*De Bouwkunst*).

GRONDVAK, znw. onz.; mv. *-ken.* Uit *Grond* in de bet. II, 4, *f*) (zie kol. 948) en *Vak.* In de fluweelweverij: het tegenovergestelde van *naaldvak.* Zie KUYPER, *Technol.* 2, 186.

GRONDVAST, bnw. Nhd. *grundfest*; mnl. *grontvast* (van grondhoorige lieden; zie STALLAERT). Uit *Grond* in de bet. I, 3) of III, 1) (zie kol. 927 of 949). Van zaken. In of aan den grond vastzittende, in den grond gevestigd of bevestigd, met den grond vereenigd op zoodanige wijze, dat de zaak slechts door graven of met geweld daarvan kan worden losgemaakt. Zie ook AARDVAST.

1) Eigenlijk. || Strenge Rechabieten (*eene in tenten wonende sekte*), Die wijn noch gistdrank, noch een grondvast dak genieten, BILD. 7, 317.

— *Grondvaste goederen*: onroerende goederen. || Als men een ten hondert van al zyn' middelen zoude uitkeeren, en vyf ten hondert van 't verkoopen der grondtvaste goederen, HOOFT, *N. H.* 206.

— *Het anker grondvast maken*: in den bodem doen vatten, „grond doen houden" (zie kol. 935). || Dat, om op een lager wal, of tusschen Sanden, Banken of Klippen, 't Anker vaardig Grond-vast te maken, een groote langte Bots voor de hand gehaald ... moet worden, V. YK, *Scheepsb.* 218.

— *Grondvast staan.* Van gebouwen enz.: welgegrond, welgevestigd, onwrikbaar.

Hoe grontvast staet Jerusalem
Op bergen, Gode toegewijt!
VONDEL 7, 419.

2) In figuurlijke toepassingen.

a) *Grondvast in —, aan*: gevestigd in; bevestigd, verbonden aan. || Dat de ziel zekere snelle kracht om te bewegen is, of eene verhevene eenstemmigheid der lichamelijke deelen, evenwel zelf aan de natuur des lichaams grondvast, OUDAAN, *Agrippa*, 175 (lat. *ab ipsa corporis natura dependentem*).

Want wetenschap is kennis, grond-vast in 't bezoeken,
't Is ondervinding-kund: men leertse uyt geen boeken
Of hore-seggens school.
SPIEGHEL 143.

b) Welgegrond, vastgeworteld, stevig, hecht. || Die ... om-helzen de grond-vaste vreuchd, die scheute en wortel heeft, vervelen en stincken die oogenblickige wel-lusten, die *enz.*, DE BRUNE, *Embl.* 80.

Maar zoud ik zellefs zin (*eigen oordeel*) ook durven nemen an, Al scheent grond vast, en strijdt met zulken groten man? Wel ja: *enz.*

SPIEGHEL 87.

Aanm. Bij PLANTIJN treft men *Grondtvast* aan als znw., o. a. met de bet. van *grondvest* („*qui se tient au fond, fondament. Fundamentum, fundum, firmamentum*").

Afl. *Grondvastig*, en daarvan *grondvastigheid*, concreet: grondvest („Fundament, een *grontvastigheyt*", v. D. WERVE, *Schat*, 64 *a*).

GRONDVERBETERING, znw. vr.; mv. ongebruikelijk. Uit *Grond* in de bet. II, 3) of III, 3, *b*) (zie kol. 946 of 958) en *Verbetering*. Verbetering van een slappen bodem voor fundeeringen en derg. b. v. door het inbrengen van steviger specie (zie daarvoor b. v. *Eigen Haard*, 1890, 360 *a*). Of: verbetering van bouw- of teelgrond door bemesting enz.

GRONDVERF, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. II, 4) (zie kol. 947) en *Verf*.

1) De verf of kleur waarmede de kunstschilder eene schilderij aanlegt; doodverf. || Gelukkig duurde haar slaap zoolang, dat ik niet alleen het beeld ontwierp, maar het zelfs in de grondverw aanlegde, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 238.

2) De verf of de laag verf waarmede hout- en ijzerwerk bestreken wordt aleer de eigenlijke kleur er wordt opgebracht. || De voordeur staat in de grondverf. — Is deze olie (*op het te verven houtwerk*) behoorlijk ingetrokken en opgedroogd, dan worden al de naden, scheuren en spijkergaten, enz. met stopverw digt gestopt, en vervolgens met dunne verw overgestreken, die men de grondverw noemt, en gewoonlijk bestaat uit een mengsel loodwit met olie, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 192. De grondverf, welke aan het ijzerwerk gegeven wordt, bestaat uit gewreven menie, gemengd met rauwe en gekookte lijnolie, *Ald.*

Afl. *Grondverven* (zie ald.).

GRONDVERGADERING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grond* in de bet. II, 2) (zie kol. 939 en vlg.) en *Vergadering*. Eene vergadering die ten grond, ten grondslag ligt aan eene andere vergadering. Alleen gebruikelijk als benaming van eene vergadering van „stemmende" burgers, gelijk volgens de Staatsregeling van 1798 uit iedere 500 zielen bijeengeroepen werd, en die, behalve ook tot andere verrichtingen, in de eerste plaats bestemd was om een lid voor het Vertegenwoordigend Lichaam te kiezen. Het woord wordt echter niet alleen toegepast op de eigenlijke *bijeenkomst* der stemgerechtigde burgers, maar buitendien zoowel op de *gezamenlijke burgers* in zoodanige bijeenkomst vergaderd, als op de landstreek wier bewoners te zamen tot eene *grondvergadering* worden opgeroepen. Zie de aanhalingen. || Behalven deze onderscheiding in Departementen Ringen en Gemeenten, tot daarstelling der Departementaale en Gemeente-Bestuuren ingerigt, word de geheele Republiek nog verdeeld in Grond-Vergaderingen en Districten, geschikt tot algemeene verkiezingen en werkzaamheden des Volks, *Acte v. Staatsreg.* 1798, *a*. 6. De geheele Republiek (is) verdeeld in Grond-Vergaderingen, uit de naast bij elkander gelegene Huizen, Buurten of Wijken, zamengesteld, waarin de Stemmende Burgers uit iedere vijf honderd Zielen, en in Districts-Vergaderingen, waarin de Kiezers uit veertig Grondvergaderingen bijeenkomen, *a*. 18. Tot het bekomen van Leden voor het Vertegenwoordigend Lichaam van het Bataafsche Volk, word in elke Grond-vergadering van het benoemend District, bij meerderheid van stemmen, benoemd één persoon *enz.*, *a*. 24. De thans plaats hebbende verdeeling in Grondvergaderingen zal blyven stand houden, om achtereenvolgens dezelve eene regelmatige keuze van Leden voor het Wetgevend Lichaam te doen plaats hebben, *Staatsreg.* 1801, *a*. 23. Wordt de trom geslagen, al is het maar om eene grondvergadering op te roepen, och! dan is (*in de verbeelding van een melancholicus*) het vaderland in gevaar, FOKKE, *Verz. W.* 2, 118. Het ontwerp ... werd eindelijk ... door de grondvergaderingen in alle provinciën ... verworpen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 101. In die dagen (*de jonge jaren van Yntema*) was de pedanterie uit de hoogescholen naar het Nut, uit de raadkamers naar de grondvergaderingen afgedaald, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 3, 479.

— *Naar de grondvergadering* (*gaan, zijn*). Schertsende (thans nog altijd zeer gebruikelijke) zegswijze in toepassing op of met betrekking tot hetgeen ter aarde valt of gevallen is, te water geraakt of geraakt is enz.; verg. uitdrukkingen als *naar den kelder, naar de haaien*. Zie V. DALE en MOLEMA 482 *a*.

GRONDVERVEN, bedr. en onz. zw. ww.: *grondverfde, gegrondverfd*. Van *Grondverf*.

1) Eene schilderij of een gedeelte van eene schilderij doodverven, met grondverf (in de bet. 1) aanleggen. || Zij (*de schilders van het St. Lukasgild*) mochten geene aanzichten of handen kleuren, zonder dat zij gegrondverfd waren, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 53.

2) Hout of ijzerwerk met grondverf (in de bet. 2) bestrijken, — in de grondverf zetten. || Het gronden of grondverven geschiedt hier (*bij het dekken met olieverf*) in den regel met loodwit, in veel gekookte lijnolie afgedund, KUYPER, *Technol.* 1, 815.

GRONDVERZET, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. IV) (zie kol. 960) en *Verzet*. Het verzetten, het verplaatsen, de verplaatsing van aarde of grond door graven en kruien. || Het grondverzet heeft (*bij zeker werk*) bedragen 1500000 kub. meter over een hand werpens.

GRONDVEST — GRONDVESTE — znw. vr., soms manl. en ook wel onz. gebezigd; mv. *-vesten*. Ohd. *gruntfestî*, mhd. *gruntveste*, nhd. *grundfeste*. Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Vest, veste* in den zin van: vastigheid, stevigheid, en vervolgens van: iets stevigs, iets dat stevigheid geeft (zie verder bij VEST, 1ste art.). Het paal- en muurwerk dat zich in den grond onder een gebouw bevindt, de fundeering, het fundament; dat KILIAAN *grontveste* opvat als: eene gracht of sloot waarin gebouwd wordt, eene *fundeeringssleuf* (*fossa ubi fit constructio*) komt waarschijnlijk hierdoor, dat hem *vest* in de afgeleide beteekenis van vesting- of stadsingelgracht voor den geest stond.

Grondvest, alhoewel zelfs in de eigenlijke beteekenis tot den meer verheven stijl beperkt, is thans volstrekt geen ongewoon of niet voor allen verstaanbaar woord; dat het zulks in de dagen van COORNHERT (die het echter in jongere geschriften is gaan bezigen; voor eene aanhaling zie onder 3) nog wel was, blijkt uit het volgende: „Dat ick veel oude woorden die wel goet, maer out duytsch zijn, als zege voor victorie, byspel voor exempel, grontvest voor fondament ... met meer dier ghelijcken achter ghelaten hebbe, op dat dese Ciceronische soetigheyt, door de hartheydt haerder ongewoonte niet ghequetst en soude werden" (zie *Cic., Plichten*, 8).

1) Eigenlijk. In het enkelvoud: de grondslag, het fundament; in het meervoud: al de onderdeelen die den grondslag vormen te zamen genomen, de fundamenten. Met betrekking tot gebouwen en verzamelingen van gebouwen (b. v. steden), of tot hetgeen als een bouwwerk wordt voorgesteld. || Hy heeft de aerde gegront op hare grontvesten, *Ps.* 104, 5. Sions grondvest grijnst mismaeckt den Hemel aen, VONDEL 1, 681. De toren brandt, de grondvest trilt, TOLLENS 1, 38. Op den stond, toen Leydens grondvest kraakte, 1, 63. Hij ... op wiens spreken de grondvesten der bergen beven, BORGER, *Leerr.* 1, 13. Paleizen, tempels schokken Op hunne grondvest, LULOFS, *Ged.* 27 (Men) had ... (*hun*) de eerste grondvesten hunner wallen laten leggen, CONSC. 1, 256 *a*. Een hevige slag (deed) het huis op zijne grondvesten waggelen, 1, 277 *a*. Jan Appelmans legde in 1422 de grondvesten van den toren van Antwerpen, 4, 291 *b*.

(*Neptunus weet*) de muren aen te vatten,
Te schudden, datze voort uit hunne grontvest spatten.
Hy ruckt de gansche stadt van haeren wortel af.
VONDEL 8, 326 (lat. *fundamenta quatit*).

(een stroom) ... die, beukende op haar deuren (*van de sluizen*),
De naven loswringt, en de grondvest dwingt te scheuren.
BILD. 6, 449.

— VONDEL (1, 693) spreekt, in een zelfde verband, zoowel van *het grondvest leggen* als van *het grondvest heien*; verg. voor het laatste (*een*) *grond slaan* en (*den*) *grond heien* bij GRONDSLAG (kol. 1014) vermeld.

Was dit (*de Eer*) die schoone niet, daer al de geen om [dansten,
Die met haer vleesch en been het Keyzerrijck beschansten
Sint dat ons grondvest — eerst van Romulus geheyt —
Wierd dierbaer in 't cement van menschen bloed geleyt?

— Spreekw. zegsw. *Wie zich op hulp wil verlaten, die rust tegen een zwakken muur zonder grondvest* (verg. v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 193).

— Zegsw. *Ze zullen op die grondvest aanstonds eene nieuwe kerk bouwen*, HARREB. 1, 261 *b*.

2) In toepassing op den natuurlijken bodem of den natuurlijken ondergrond die ten steun strekt aan den grond die er bovenop ligt. || Elken vloed, Die Neerlands grondvest om wil keeren, TOLLENS 9, 159.

't bodemlooze veld (*een drijftil*), met de oevers zwak [verbonden,
Glipt van zijn grondveste af, en wordt in 't nat verslonden.
BILD. 6, 319 (zie ook 6, 336).

3) Met betrekking tot stoffelijke zoowel als onstoffelijke zaken die met een gebouw worden vergeleken. Datgene waarop iets rust of steunt, — waarop iets gevestigd is; datgene wat aan iets vastheid, stevigheid, duurzaamheid geeft. || So is oock t' Geloove sulex de grontvest vander Hopen, dat sy 't Geloove steunt, COORNHERT 1, 278 *c*. Dewyl een ghoede eenpaartighe spelling, als een grontvest is van een welgheboude spraack, *Kort Begr.* 1, v. God gheve datter iemand ... opryze, die ... dezen grontvest onzes taals legghe, wy zouden niet lievers zien, 1, VI. Men soude het (*wiggebeen*) oock den naem mogen geven van Gront-been, om dat het een Deel is van der Herssenen gront-vest, V. BEVERW., *Heelk.* 130 *b*. (verg. lat. *os basilare*). Stormen ..., die de magtigste Staten in hunne grondvesten geschokt hebben, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 665. De valsche leer, die de rots van Petrus (*de Kerk*) op hare grondvesten doet wankelen, CONSC. 2, 26 *a*. Burgondiër, Spanjaard, Oostenrijker hadden beurtelings de sterke grondvesten (*van het oude rechtswezen*) zoodanig ondermijnd, ... dat *enz.*, BERGMAN, *Staas*, 105.

— Soms meer op te vatten als: aanvang, begin, grondbeginsel. || Godsdienst ende ... redelicke gemeenschap met andere menschen: waer van de grondvesten zijn anderen te doen datmen wilde dat hem zelve geschiede *enz.*, DE GROOT, *Inl.* I, 2, § 6. Alsoo 't huwelick is den grond-vest van de burgerlicke gemeenschap, I, 11, § 10.

Myn Sappho kan stracx mercken
De grontvest, en het wit
Van alle ed'le wercken.
BREDERO 3, 357.

Wat leghtghe logh en traegh, verslenst, en slap van moed? ...
Of seyde u oyt mijn' faem, of leerde u mijn' histori:
Dat ick dus heb geleyt de grondvest onser glori?
VONDEL 2, 605 (*de Zwijger spreekt*).

4) In figuurlijke toepassing op een persoon op welken men steunen, — zich verlaten kan. || Gelijck een wervelwint voorby gaet, alsoo is de godtloose niet meer: maer de rechtveerdige is een eeuwigh grontvest, *Spreuk.* 10, 25.

Afl. *Grondvesten*; *-vestigen* (zie die woorden).

Samenst. *Grondveststichter*, grondlegger, stichter („'k Herken u, Neêrlands heil, gy Hollands *grondveststichter*", BILD. 9, 224; *tot „Vader Willem"*).

GRONDVESTEN, bedr. en wederk. zw. ww.: *grondvestte*, *gegrondvest*. Mhd. *gruntvesten*. Van *Grondvest*.

I) **Bedr.** — De grondvesten, grondslagen (van of voor een gebouw) leggen; (een gebouw, een bouwwerk) fundeeren.

1) In den engeren zin. || Grond-vesten. *Fundare*, KIL. — Het (*huis*) was oock gegrontvest met kostelicke steenen, groote steenen, 1 *Kon.* 7, 10. De handen Zerubbabels hebben dit huys gegrontvest, sijne handen sullen het oock voleynden, *Zach.* 4, 9. De Heere spreeckt, die den hemel uytbreydet, ende de aerde grontvestet, 12, 1. Wanneer men een tiental kerken heeft helpen grondvesten, v. LENNEP, *Rom.* 12, 91.

Ghy grontveste in 't begin
Den aerdtboôm zonder gronden.
VONDEL 7, 459.

2) Bij uitbreiding. (Een gebouw, een bouwwerk) op zijne grondvesten zetten; het optrekken, stichten, tot stand brengen. || Want toen der Goden hulp zijn stad ... gegrondvest had, v. LENNEP, *Poët.* 7, 237.

—Vandaar in figuurlijke toepassingen: tot stand brengen, doen wezen, in het leven roepen, vestigen. || De stem der deugd: ... ik wil de heerschappij der rede grondvesten, OPZOOMER, *Wezen d. deugd*, 97. Dat noch de schitterende overwinning bij Kortrijk, noch Artevelde's veeljarig diktatorschap, een onafhankelijken vlaamschen Staat hebben kunnen grondvesten, BUSKEN HUET, *Rub.* 122. (Hij) wilde ... (de aristocratie) van het verstand grondvesten, die van de ruwe kracht ... vernietigen, SCHIMMEL 1, 15 *b*. Jules Guesde, die ... de partij der fransche collectivisten had gegrondvest, QUACK, *Stud.* 81.

3) Min eigenlijk gebezigd. Vastleggen, vastmaken, bevestigen. || Siet ick legge een grontsteen in Zion ... die wel vaste gegrontvest is, *Jes.* 28, 16.

4) In figuurlijke toepassingen t. w. in de uitdrukkingen: *eene zaak in* of *op eene andere zaak grondvesten* voor: eene zaak haar wezen, hare vastigheid of duurzaamheid aan eene andere zaak doen ontleenen. || Thans tot de verdere neerlaag van dien vijand (*Spanje*) mee te werken, en op zijn vernedering de grootheid van Frankrijk en van de republiek te helpen grondvesten — daartoe gevoelde (Engeland) ... zich niet geroepen, FRUIN, *Tien J.* 317.

— *Gegrondvest in*, — *op*: gevestigd in; gesteund, gestevigd door; rustende, steunende op; het verl. deelw. staat hier gelijk met een bnw. Verg. GRONDEN, 5, *b*, *β*) en GEGROND, 2). || Daerinne (*in de stadsrekeningen*) lijdende ofte deurslaende alle 'tgunt sy (*royeermeesteren*) ... in Recht, redene ende billicheyt gegrontvest sullen bevinden, dat of geleden of deurgeslaghen behoort te werden, *Keur van* 1583 *bij* ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 668. Immers geloven de wyste luiden duizenden van zaken...om dat het nauwkeurigst onderzoek hen aantoont dat ze op onwankelbare bewyzen gegrondvest zyn, V. EFFEN, *Spect.* 3, 2. Indien hunne onderlinge verbindtenis op genegenheid gegrondvest was, V. D. PALM, *Sal.* 3, 128. De ondervinding ... is ook hier op de natuur der zaak, en der behoeften van de menschelijke maatschappij gegrondvest, 4, 134. Den voortreffelijksten Godsdienst, in het bloed des Heeren gegrondvest, BORGER, *Leerr.* 1, 59.

II) **Wederk.** *Zich grondvesten op iets.* Alleen in figuurlijke toepassingen.

1) Zich vestigen op, zijne *stevigheid* ontleenen aan iets. || Het nederlandsch bestuur dat zich op den invloed van die Regenten gegrondvest heeft, MULTATULI 1, 46.

2) Zijn *goed recht* van spreken of van handelen vestigen, steunen op —, ontleenen aan iets; zich (voor eene zaak) beroepen op iets (zie GRONDEN, 5, *b*, *γ*). || De regeerders van Haarlem, zich grondtvestende op de Voldoening bedongen van den Prinse... bleeven in gebreeke van de gemeene schattingen t' hunnent in te voeren, HOOFT, *N. H.* 687.

Afl. *Grondvester*, *grondvesting* (zie die woorden).

GRONDVESTER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grondvesten* in de bet. I, 2) met *-er*. Die grondvest of sticht; grondlegger, stichter. || Den Wetgever der Israëliten, en Grondvester van hunnen Staat, V. D. PALM, *Sal.* 1, 40.

GRONDVESTIGEN, bedr. zw. ww.: *grondvestigde*, *gegrondvestigd*. Nevens *grondvesten* van *Grondvest* (verg. *Grondigen* van *Grond* en zie verder bij -IG). Hetzelfde als *Grondvesten* en in gelijke toepassingen. || Du hebst de werelt ende alles wat daer in is gegrondvestiget, MARNIX, *Geschr.* 2, 637.

— *Iemand* of *iets in iets grondvestigen*: bevestigen; installeeren. || Op dat het gerucht de gemoeden der menschen, niet afwendigh maakte van hem en zijn heele huis; zoo nieuwlijx gegrontvestight in d' opperheerschappye, HOOFT, *Rampz.* 26.

GRONDVESTING, ZZW. VR.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Van *Grondvesten* met *ing*.

1) Het grondvesten (in de bet. I, 1 of 2).

2) Concreet. Datgene wat tot grondvesting (in de bet. 1) dient: grondslag, fundament. || Om haer een huys te bouwen in den lande Sinear: dat sy daer gevestight ende gestelt worde op hare grontvestinge, *Zachar.* 5, 11. Een gedeelte daer van (*van een koepel*) (viel) in, door dien de grondvesting te zwak was, REITZ, *Rusl.* 1, 35.

— In figuurlijk gebruik. || Gelijck ... één bontekraey geenen kouden winter en maeckt: soo en kan oock een exempel niet omwerpen de grond-vesting van een vaste leere, V. BEVERW., *Wtnem.* 1, *Opdr. aan A. v. Blocklandt*, 3.

GRONDVLAK, znw. onz.; mv. *-ken*. Uit *Grond* en *Vlak*. Verg. nhd. *grundfläche*.

1) *Grond* in de bet. I) (zie kol. 926). Het vlak dat de bodem van iets vormt, het vlak waarop iets staat of rust, het onderste vlak, het ondervlak, het bodemvlak van iets. || Men (maakt) deze molens... met zulk een groot grondvlak, om hen, door ze meer draagpunten te geven, des te steviger te kunnen bouwen, KROOK, *Molenb.* 202. Doordien het zwaartepunt in het hart van een groot grondvlak ligt, 203. (Eerst) slaat men ... den molen in zijn grond- en bovenvlak uit, *Ald.* Het is ... noodig aan de muren een breed grondvlak te geven, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 266. Men zal aan deze laatsten (*de aardbogen*) ... een groot grondvlak ... dienen te geven, 1, 268.

— In de meetkunde: ondervlak, basis van een lichaam.

2) *Grond* in de bet. III, 1, *b*) (zie kol. 950). Het vlak onder een gebouw dat met den beganen grond op gelijke hoogte ligt; fr. *plan de rez*, *plan de niveau* (zie HOEFER, *Fr.-Ned. Milit. Wdb.* 420).

3) In de landmeterskunst. — *a*) Eene benaming voor het horizontale vlak, waarin men de ligging van steden, dorpen, huizen enz. ten opzichte van elkander aangeeft; situatieplan (fr. *plan de site*).

b) Eene benaming voor het horizontale vlak ten opzichte van hetwelk men de verschillen in hoogte van punten aangeeft; vergelijkingsvlak (fr. *plan de comparaison*).

4) In de veldversterkingskunst. Verg. *Grond* in de bet. III, 1, *c*) (zie kol. 951). Het vlak waarop achter eene borstwering, het geschut of de manschap komt te staan, t. w. het vlak dat men zich gelegen denkt tusschen de lijn, tot welke men de ruimte achter eene op te werpen borstwering dekken wil, en eene daaraan evenwijdige lijn, die door het hoogste punt, vanwaar die te dekken ruimte beschoten kan worden, gaat (zie LANDOLT 1, 106). || (Men) moet ... op die plaats (*waar de borstwering komen zal*) de aarde (eerst) zeer hoog opwerpen, totdat zij het grondvlak bereikt en daarna hierop nog de gewone hoogte van 2 à 2,50 el aanbrengen, LANDOLT 1, 106. Een vlak dat op 2 à 2,50 ellen evenwijdig met het grondvlak loopt noemt men het défilements-vlak, *Ald.*

GRONDVORM, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *grundform*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Vorm*. Een vorm die de grondslag is van andere vormen; in verschillende opvattingen.

1) Oorspronkelijke, oudste vorm; vorm waaruit jongere vormen ontstaan zijn of zich ontwikkeld hebben. || Daar de grondvormen (*van zekere afgeleide woorden*) bij ons onbekend zijn, *Grondbeg. der Ned. Spell.*[5] 148.

2) Bij uitbreiding. Eigenlijke, wezenlijke, en vandaar: kenmerkende, eigenaardige, typische vorm, gedaante of gestalte. || De Friesche vrouwenkleeding, waaraan de rijkdom schatten en het vernuft oneindige verscheidenheden kan ten toon spreiden zonder haren grondvorm te veranderen, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 242.

3) Type; voorbeeld; model.

De kroon des Priesters, eerste en grondvorm van de drie,
Op Petrus' hoofd geplaatst, *enz.*
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 114.

GRONDWAAL, znw. vr.; mv. *-walen*. Mnl. *grontwale*. Uit *Grond* in de bet. III, 3) of IV) (zie kol. 956 of 960) en *Waal* (hetzelfde als gewest. *weel*, *wiel*), kolkvormig gat in een dijk tengevolge van eene doorbraak. Verg. GRONDBRAAK. || Dat in den selven Dyck door den grooten storm ende onweder, verscheyden gaten ende grondt-walen zijn gevallen, *Octroye Wieringer-waert*, 15. Waer door verscheyden seer diepe ende wyde grontwalen in de selve (*dijk*) geloopen zijn, 26. Ende dat alle Grontwalen die van Rijnlant, mit den Dijckplechtige van den voirsz. Dijck, Mergen Mergens gelyck, sullen helpen maicken ter voller Dijck toe, *Handv. v. Amst.* 326 *b*.

GRONDWAARHEID, znw. vr.; mv. *-waarheden*. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Waarheid*.

1) Eene waarheid die aan andere waarheden ten grondslag ligt, waarop andere waarheden zijn „gebouwd", waaruit andere waarheden afgeleid worden; *fundamenteele* —, principieele waarheid. ‖ Eerst leg ik *één* of meer grondwaarheden, die my toeschijnen dat niet betwist kunnen worden rust, *Bleek.* 3, 295. *Die grondwaarheid* in onzer aller harten door de Rede ingegrift, is deze *enz.*, v. HENGEL, *Leèt.* 10, 84.

2) Inzonderheid in toepassing op of als benaming voor een der hoofdwaarheden, hoofdstellingen, hoofdpunten eener leer en derg. ‖ Het blyft wel eene grondwaarheid in de Zedenleer „Die uit zuivere beginsels weldoet, is gelukkig; ook als hy niet slaagt in zyn oogmerk", *Leer.* 5, III. De Roomsche Kerk houdt voor Grondwaarheden zeer veele Leerstukken, die by de Protestanten verworpen worden, 6, 219. Zou een van de grondwaarheden (*de leer der erfzonde*) van onzen gereformeerden godsdienst ... niet in Hellenbroek staan? v. LIMB. BROUWER 1, 584 *b*. Eene school-inrigting, waardoor van de Openbare School de verkondiging geweerd werd van 't geen naar veler overtuiging de grondwaarheden zijn van het Evangelie, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 627.

GRONDWATER, znw. onz.; zonder mv. Uit *Grond* in de bet. III, 3, *a*) (zie kol. 956) en *Water*. Water dat zich onder of in den grond bevindt, hetzij dan zak-, wel- of kwelwater. ‖ Hoe digt ook de afdammingen (*b. v. om eene fundeeringsput droog te houden*) gemaakt worden, in de meeste gevallen laten zij water door, of het grondwater of ontstaande wellen verpligten ... tot kunstmiddelen over te gaan, PLITAK, *Bouwk. Wdb.* 105.

Aanm. In het Mnl. (zie STALLAERT 1, 538 *b*) komt *grontwater*, behalve in die van: bron- of welwater, ook voor in de beteekenis van: „overvloedig water van weiden en velden".

GRONDWERK, znw. onz.; zonder mv. Nhd. *grundwerk*, mnl. *grontwerck*. Uit *Grond* en *Werk*.

1) *Grond* in de bet. I, 1) (zie kol. 926) en *Werk*, samenstel. In een zoogenaamden „hollander" (maal- of roerbak in een lompenmolen): het vaste gestel van messen of aangescherpte staven op den bodem, in onderlingen afstand en grootte beantwoordende aan de messen op de rol; nhd. *grundwerk*. Zie KUYPER, *Technol.* 2, 605.

2) *Grond* in de bet. II, 2) of III, 3) (zie kol. 939 of 956) met *Werk*, samenstel.

a) Het geheel der fundeeringswerken dat tot grond, grondslag, grondvest van een gebouw dient; eigenlijk en figuurlijk. ‖ Hoe noodtlyk het gezagh der Staaten in kracht dient gehouden, als het grondwerk, waarop de standt der Landen steunt, HOOFT, *N. H.* 1217. Daarom (*om stevige muren te kunnen bouwen*) lei men hier veel grondwerk aan in 't slijk, LOOTS, *Nag. Ged.* 2, 182. Hij slaapt, die 't grondwerk had gelegd Der volksrust, v. ACKERE, *Winterbl.* 220.

b) In een kerkorgel. Zie de aanhaling. ‖ Grondwerk, *The Ground-work*. 't Grondwerk van een orgel, *The Sound-board of an organ*, SEWEL.

3) *Grond* in de bet. III, 3) of IV) (zie kol. 956 of 960) en *Werk*, arbeid of: gewrocht.

a) Het werk, de arbeid in of met (den) grond; het graaf- of delfwerk; de grondverplaatsing; het grondverzet. ‖ Daar het bezwaarlijk gaat om een gezetten of lekken dam weder goed digt te maken: terwijl het bovendien tijd kost, waarmede (t. w. *met den tijd*) men met grond- en waterwerk, zoo spaarzaam mogelijk moet wezen, KROOK, *Molenb.* 77.

b) Een werk dat in den grond of met grond tot stand wordt gebracht, als: het graven van een kanaal, het maken van dijken of vestingwerken enz. ‖ Dat bij een groot grondwerk... in denzelfden tijd waarin aan arbeidsloonen vijf ton gouds werd uitgegeven, voor een ton gouds aan steenkolen noodig was, *Eigen Haard*, 1890, 493 *b*.

Aanm. In het Mnl. heeft *grontwerk* (volgens STALLAERT 1, 539 *a*) de beteekenis van: grove bestellingen.

GRONDWET, znw. vr.; mv. -wetten. Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Wet*. Verg. nhd. *grundgesetz*, deensch *grundlov*, zw. *grundlag*, fr. *loi fondamentale*.

1) *Wet* in den zin van: eene afzonderlijke bepaling.

a) Fundamenteele bepaling, hetzij in den zin van: eene bepaling die eens voor al vaststaat, hetzij in den zin van eene bepaling waarop andere bepalingen gegrond zijn. ‖ De grond-wetten van den Staat zoeken om te stooten, MARIN. — Welk Nederlander ... kan deze resolutie („dat gehouden zal worden vrijheid van religie, *enz.*") lezen zonder van gunscher harte te wenschen, dat zij steeds als grondwet van den staat gehandhaafd ware geworden! FRUIN, *Tien J.* 241. Gewichtig voorzeker was de bepaling, bij de Unie van Utrecht uitdrukkelijk tot grondwet van den staat der Vereenigde Provincien aangenomen: dat een iegelijk bij zijn godsdienst ongemoeid zal mogen blijven (*enz.*).... En nochtans is zelfs door de Zeeuwsche predikanten ..., op schennis van denen grondregel aangedrongen, 246. Op eene bijeenkomst der Gemeenten te Utrecht (*in 1583*), kon worden voorgesteld de uitsluitende oefening van den gereformeerden godsdienst als een der grondwetten van de Unie aan te nemen, FRUIN in *Gids*, 1894, 1, 22.

b) In toepassing op eene onveranderlijke wet, een vasten regel in de natuur.

Doch alles blijft door strijd en tegenweer in stand.
Der stoffen strijdigheên, zie daar des werelds band! ...
Sints d'aanvang van de stof staat deze grondwet pal;
In 't menschdom heeft zy kracht, als elders in 't Heelal.
BILD. 7, 29 (bij POPE: *general order*).

Haastig zij de Mensch, de broeze —
de Eeuwige arbeidt met gedald,
Naar de grondwet der ontwikkeling,
die Hij stichte en — zelf vervalt!
TEN KATE, *Schepp.* 16.

c) In eene zwakkere opvatting. Eerste wet; hoofdregel; voornaamste voorschrift. ‖ Zelfs-loocheninge is de grond-wet, en hooft-reghel van 't Christendom, DE BRUNE, *Bank.* 2, 125.

Des Hemels eerste Wet is regelmaat en order.
Maar weet ge, sterveling, wat deze Grondwet vorder'?
Zy sluit gelijkheid uit, *enz.*
BILD. 7, 55.

— Met bijgedachte aan de bet. 2, *b*).

De grondwet van mijn rijksgebied
Is God en de Ouders te eeren.
BEETS 3, 283 (*Hollandsch Huishouden*).

d) In nog meer verzwakte opvatting. Grondbeginsel. ‖ Spaarzaamheid is de grondwet van zijn bestuur, BORGER, *Leerr.* 2, 199.

2) *Wet* in den zin van: eene verzameling of een geheel van wettelijke voorschriften. Fundamenteele wet; wet waarin de grondbeginselen der regeering van een rijk, een staat zijn vervat.

a) In eene meer algemeene opvatting. Grondslag of een der grondslagen van het staatsrecht. ‖ De Koning ... deed ... op een nieuw herswceren het heiligh verbondt; verklarende daar by te willen volharden, ende 't zelve gehouden hebben voor een grondtwet des rijx, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 75.

b) Inzonderheid, in den constitutioneelen staat. De wet, het staatsstuk, waarin zijn samengevat de regelen en voorschriften, waarbij de inrichting, de

bevoegdheden en de onderlinge betrekking der staatsmachten, alsmede de rechten en verplichtingen der individueele leden van den staat worden omschreven en bepaald; de *constitutie*. || Hij (*Willem I*) ... aarzelde ..., niet, den nieuwen Staat op eene Grondwet te vestigen, THORBECKE, *Hist. Schets*. 174. Dat vorst Leopold, als eerste koning der Belgen, ... 's lands Grondwet had bezworen, CONSC. 1, 117 *b*. Dat Wij het voormelde Ontwerp ... verklaren te zijn de Grondwet van den Staat der Vereenigde Nederlanden, *Kennisgev. van* 29 Maart 1814 (*Stbl.* 44*). Of de grondwet òf de gewone wetgever behoort te zeggen waar in de toekomst de grenzen van het stemrecht zullen liggen, BUYS in *Gids*, 1892, 4, 207. Het grootste werk van wetgeving, dat een Vorst in overleg met zijn volk kan tot stand brengen, is de herziening, wijziging en verandering der Grondwet, waarop het Staatsgebouw rust, *Publicatie* van 14 Oct. 1848 (*Stbl.* 71). De Grondwet is alleen voor het Rijk in Europa verbindende, voor zoover niet het tegendeel daaruit blijkt, *Grondw. a.* 2. Elk voorstel tot verandering in de Grondwet wijst de voorgestelde verandering uitdrukkelijk aan, *a.* 194.

— Met mv. Eene zekere —, eene bepaalde grondwet. || De grondwet van 1815. — De authentieke uitlegging en verklaring der twijfelingen, welke in de toepassing van een of ander gedeelte dezer grondwet mogten gevonden worden, *Grondw.* 1814, *a.* 146. Men pleegt in eene Grondwet vast te stellen niet wat de gewone wetgever breken maar wat hij niet breken mag, BUYS, *Grondw.* 1, 3. Dat wij in 1848 geen nieuwe Grondwet gingen schrijven, maar alleen de bestaande wijzigen, *Ald.* Verzameling van Nederlandsche Staatregelingen en Grondwetten, *Titel van een werk van* Mr. W. J. C. VAN HASSELT. Maatregelen ... ten einde de bij de Grondwet van 1848 gehuldigde beginselen leven en werking te geven, *Publicatie van* 15 Nov. 1887 (*Stbl.* 210). Alle bestaande autoriteiten blijven voortduren, tot dat zij door andere, volgens deze Grondwet, zijn vervangen, *Grondw., Addit. Art.* I.

c) Bij vergelijking met —, of in toespeling op eene *grondwet* als onder *b*) omschreven. || Daar (*in de bergrede*) verkondigt de Koning van het Godsrijk de grondwet aan zijne gehoorzame onderdanen, V. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 3, 94. Eene eeuw, waarin de grondwet der steenen tafelen zal vervangen worden door eene wet Gods in 's menschen harte geschreven, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 102. De „blijde intrede", 's Lands Grondwet, bepaalde nog (*op het einde van de* 18de *eeuw*) de plichten en rechten van Vorst en Volk, CONSC. 2, 257 *a*. Deze Vlaamsche grondwetten noemde men Keuren of Blijde Intreden, 3, 102 *a*. (Men) teekende ... te Utrecht eene soort van grondwet, die de Unie van Utrecht genoemd werd, 4, 324 *b*.

Afl. *Grondwettelijk*, *grondwettig* (zie die woorden).

Samenst. afl. *Grondwetgever* (zie ald.)

— Voorts *Grondwetgeving* (naar het voorbeeld van *wetgeving* gevormd): het geven, vaststellen van eene grondwet (in de bet. 2, *b*). („De Grondwet heeft, in haar elfde hoofdstuk, ook voor het vervolg aangewezen, wie *grondwetgeving* uitoefenen zouden en op wat wijze deze *grondwetgeving* zou plaats hebben", OLIVIER, *V. d. St.-Gen.* 220).

Koppel. (in de bet. 2, *b*) *Grondwetgevend* (naar het voorbeeld van *wetgevend* gevormd): tot het geven, vaststellen eener grondwet bevoegd („Dit doel kan op tweeërlei wijze bereikt worden: 1°. door verdubbelde Kamers die, gezamenlijk bijeenkomende, eene *grondwetgevende* vergadering vormen; 2°. door eene op zich zelve staande *grondwetgevende* vergadering", OLIVIER, *V. d. St.-Gen.* 235; „Omdat het mij voorkomt, dat de gewenschte onderscheiding tusschen wetgevende en *grondwetgevende* macht op veel eenvoudiger wijze kan worden verkregen", BUYS, *Grondw.* 2, 800); *grondwetwijzigend*, belast met, bevoegd tot het wijzigen der grondwet („Het is een grove miskenning van het wezen en de roeping der *grondwetwijzigende* macht om haar alleen de bekrachtiging over te laten van een door anderen gevonden recht", S. MULLER HZ., *Onze wijze v. grondwetsherz.* 101; zie ook ald. 71; 105).

Samenst. (in den vorm van den 2den nv.) *Grondwetsartikel*, *-herziening*, *-schennis* (zie die woorden).

— Meer toevallige, naar den eisch van het oogenblik gevormde samenstellingen met *grondwet* in de bet. 2, *b*) *Grondwetsbepaling*, bepaling in de grondwet („Aan den Kroonprins werd bij een Besluit ..., later door eene *Grondwetsbepaling* bekrachtigd, de titel verleend van Prins van Oranje", BOSSCHA, *Lev. v. Will. II*, 263); *grondwetsovertreding* („Dat de oppositie op hare beurt de Ministers in staat van beschuldiging stelle wegens *grondwetsovertreding*", VISSERING, *Verzam. Geschr.* 2, 76); *grondwetsschending* („Maar eene beschuldiging van *grondwetsschending* ... had vermeden moeten worden", VISSERING, *Verzam. Geschr.* 2, 75); *grondwetsverandering*, *Titel van een geschrift van* Mr. H. J. DIJCKMEESTER, a°. 1871; *grondwetsverklaring*, verklaring, uitlegging van de grondwet of van een onderdeel daarvan („De ongerijmdheid van zulk eene *grondwetsverklaring* springt nog duidelijker in het oog wanneer men zich afvraagt *enz.*, BUYS, *Grondw.* 2, 821); *grondwetswijziging* („Voor de katholieken in Nederland had de tot stand gebrachte *grondwetswijziging* inzonderheid waarde, omdat *enz.*", V. WELDEREN RENGERS, *Parl. Gesch.* 1, 31).

GRONDWETGEVER, znw. m.; mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Grondwet* (in de bet. 2, *b*) en *Geven* (zie Deel IV, 1929) met *-er*. Een, naar het voorbeeld van *Wetgever* gevormd woord, als benaming voor of ter aanduiding van die macht in den constitutioneelen staat welke bevoegd is tot het geven, het vaststellen van de grondwet. || Ook met het oog op het hooger onderwijs schreef de grondwetgever (*in 1848*) in art. 194 het gebod: *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 3, 188. In de bepaling van het grondgebied des rijks heeft de grondwetgever ... vrij wat verwarring gebragt, OPZOOMER, *Staatsr. Onderz.* 99. Er kan alzoo geen redelijke twijfel bestaan omtrent den zin, welken de grondwetgever aan de tweede zinsnede van artikel 115 heeft willen toekennen, BUYS, *Grondw.* 1, 631.

GRONDWETSARTIKEL, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Grondwet* in de bet. 2, *b*), in den vorm van den 2den nv., en *Artikel* in de bet. 1). Eene afzonderlijke bepaling, een afzonderlijk voorschrift van de grondwet of van eene grondwet. || Waar wetgevende en rechterlijke macht twisten over den zin, welke aan een grondwetsartikel toekomt, BUYS, *Grondw.* 1, 635. Eene gezonde opvatting van het grondwetsartikel vorderde naar haar inzien dan ook allerminst het voorschrijven van zulk eene doellooze formaliteit, 2, 416.

GRONDWETSHERZIENING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Grondwet* in de bet. 2, *b*), in den vorm van den 2den nv. en *Herziening*. Het herzien, de herziening van de grondwet, t. w. met het doel om haar door wijziging te verbeteren. || Zij hadden met den Koning en met hunne ambtgenooten eenstemmig gedacht over den tijd der Grondwetsherziening, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 681. Het vijftal leden (*der Kamer*) ... dat (*in 1840*) beproefde de

onbeduidende en onvoldoende voorstellen ter grondwetsherziening ... door het initiatief der Kamer aan te vullen, VISSERING, *Herinn.* 1, 217.

GRONDWETSSCHENNIS, znw. vr.; zonder mv. Uit *Grondwet* in de bet. 2, *b*), in den vorm van den 2den nv., en *Schennis.* Schennis, schending, verkrachting van de grondwet of van een of meer harer bepalingen. || Men weet hoe de Heer De Bosch Kemper ... den leden der Kamer, die motiën voorstellen en aannemen, niets geringers ten laste legt dan grondwetschennis, VISSERING, *Verz. Geschr.* 2, 78. Het eenige wezenlijke verschil dat tusschen niet-ingezetenen en ingezetenen overblijft, bestaat hierin, dat de eersten niet als de laatsten over grondwetschennis kunnen klagen wanneer de bevoegde macht mocht weigeren hunne verzoekschriften althans in ontvangst te nemen, BUYS, *Grondw.* 1, 72. Het feit zou daar evenzeer als bij ons grondwetschennis zijn, 1, 188.

GRONDWETTELIJK, bnw. Van *Grondwet* in de bet. 2, *b*) met *-(e)lijk.*

1) Eigenlijk. Van de grondwet; tot de grondwet behoorende; in de grondwet vervat; in de grondwet omschreven; bij de grondwet vastgesteld; door de grondwet verzekerd of gewaarborgd enz., al naar het verband. || De wet (moet) ook, volgens het grondwettelijk voorschrift, algemeene voorwaarden stellen voor de uitlevering van vreemdelingen, die *enz.*, OPZOOMER, *Staatsr. Onderz.* 119. Uitvoering van grondwettelijke voorschriften, OLIVIER, *V. d. St.-Gen.* 209. Alle bepalingen ... die de zedelijke en godsdienstige belangen van het nederlandsche volk raakten en behoefte hadden aan grondwettelijke waarborgen, BUYS, *Grondw.* 2, 755. Dat de grondwettelijke bevoegdheden van het burgerlijk gezag ... geheel of ten deele op het militair gezag overgaan, *Grondw., a.* 187.

2) Van een staat, eene staatsregeling en derg. Op eene grondwet, eene constitutie gevestigd, gegrond; met eene grondwet, eene constitutie tot grondslag; constitutioneel.|| Het (*de ministeriëele verantwoordelijkheid*) is een punt, waarmede onze grondwettelijke orde moet staan en vallen, LUZAC bij VISSERING, *Herinn.* 1, 216. Dien dag werd hij (*de kroonprins*) alzoo de Erfgenaam eener Grondwettelijke Souvereiniteit van Nederland, BOSSCHA, *Lev. v. Will. II*, 219. Zich niet minder getrouw en oprecht dan hunne wederstanders om den grondwettelijken troon van den geliefden Oranjevorst scharen, VISSERING, *Verz. Geschr.* 2, 49. Den grondwettelijken regeeringsvorm, CONSC. 3, 87 *b.* Wij werden (*onder Napoleon*) aan de hedendaagsche grondwettelijke vormen gewend, 4, 346 *a.*

Syn. *Grondwettelijk, Grondwettig.* In het algemeen gesproken beduidt *Grondwettelijk*: hetgeen tot de grondwet behoort, of: waar de grondwet van spreekt; *Grondwettig*: hetgeen met de grondwet in overeenstemming is. In de gevallen, vermeld hierboven onder 2) en onder GRONDWETTIG I, 2) waar deze woorden zijn te beschouwen als purismen voor het uitheemsche *constitutioneel* in de verschillende opvattingen van dat woord, kan de strenge onderscheiding tusschen de beide achtervoegsels gerekend worden te vervallen.

GRONDWETTIG, bnw. en bijw. Van *Grondwet* in de bet. 2, *b*) met *-ig.*

I) **Bnw.** — 1) Eigenlijk. In overeenstemming met de grondwet; niet strijdig met de grondwet. || Eene ongrondwettige bepaling in eene overigens grondwettige wet, OLIVIER, *V. d. St.-Gen.* 223.

2) Van een staat, eene staatsregeling en derg. Op eene grondwet, eene constitutie gevestigd, gegrond; met eene grondwet, eene constitutie tot grondslag; constitutioneel (verg. GRONDWETTELIJK in de bet. 2). || Moest het eindelijk een natuurlijk gevolg van grondwettige Staats-inrigtingen zijn, dat bekwame regtskundigen op de behandeling der Staatsaangelegenheden een' veelbeduidenden invloed verkregen *enz.*, V. D. PALM, *Red.* 4, 121. Dat zij, ... het grondwettig koningschap voorstaande, den vorst „tot Hoofdbediende" maakten en aan zekere wetten bonden, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 112. Zijn theokratie (van *Groen v. Pr.*) was geen voorliefde voor monarchie of republiek, despotisme of grondwettig bestuur, maar *enz.*, PIERSON, *O. Tijdgen.* 128.

II) In bijwoordelijk gebruik. Volgens de grondwet; zonder de grondwet te schenden. || Deze (*zekere voordrachten en voorstellen*) kan de Koning grondwettig doen buiten zijne ministers, DE BOSCH KEMPER, *Handl.* 305. Kan eene revolutie ooit grondwettig mogelijk zijn? BUYS, *Grondw.* 1, 188. Dat de Koning ook niet op eigen gezag bij tractaat konde doen wat grondwettig enkel tot de bevoegdheid van anderen behoorde, 1, 203.

Aanm. Zelfs bij de beste schrijvers leest men van *grondwettige bepalingen* of *voorschriften*, van een *grondwettig verbod*, waar geenszins sprake is van bepalingen enz. die met de grondwet strooken, met de grondwet niet in strijd zijn, maar van bepalingen enz. die in de grondwet te lezen staan. In die gevallen is het beter gebruik te maken van eene omschrijving of van eene samenstelling en in plaats van *grondwettige bepalingen* te schrijven: *bepalingen van de grondwet* of *grondwetsbepalingen* enz.

Syn. Zie GRONDWETTELIJK, Syn.

Afl. *Grondwettigheid*; *ongrondwettig* (zie die woorden).

GRONDWETTIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Grondwettig* in de bet. I, 1) met *-heid.* De hoedanigheid van grondwettig —, in overeenstemming met de grondwet —, niet strijdig met de grondwet te zijn. || Men heeft wel, om de grondwettigheid van het artikel te redden, aangevoerd, dat wie *enz.*, OPZOOMER, *Staatsr. Onderz.* 113. Het feit dat de Koning in gemeen overleg met de Staten-Generaal over de grondwettigheid van de wet beslist, laat zich *enz.*, BUYS, *Grondw.* 1, 636. Hoezeer de gevoelens over de grondwettigheid van eene wet kunnen uiteenloopen, leeren *enz.*, 1, 637.

GRONDWOELER, znw. m.; mv. *-s.* Samenstellende afleiding van *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Woelen* met *-er.* Naam van zeker werktuig om den grond, den akkerbodem mede om te woelen, los te maken. || Waar het met het oog op den ondergrond kan, wordt eene diepe bewerking niet nagelaten, maar ... dewijl er niet gedraineerd wordt, ware het gebruik van een grondwoeler zeer aan te bevelen, *Onderz. Landb.* 1886, LXXXII, 8.

GRONDWOORD, znw. onz.; mv. *-en.* Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Woord.* Een woord dat de grondslag vormt van andere woorden; in verschillende opvattingen.

1) Een oorspronkelijk woord, hetzij in den zin van: een van oudsher aan eene bepaalde taal eigen stamwoord (of wat voor zulk een stamwoord gehouden werd of wordt); hetzij in den zin van: een primitief woord, een primitieve woordvorm (of althans: een meer oorspronkelijke woordvorm), waarvan andere woorden gevormd of afgeleid zijn of kunnen worden; soms ook op te vatten als: woordstam, of als: wortel. De benaming wordt ook door Nederlandsche taalkundigen van den nieuweren tijd wel gebezigd (zie o. a., behalve de aanhalingen hieronder, Deel X, 1042), doch in genoegzaam verschillende toepassingen dan dat het woord een streng wetenschap-

pelijke term kan heeten. || Grondwoord. Wortelwoord, *Mot primitif. Racine.* MARIN. De kragt der grondwoorden wel verstaan, *Ald.* — Dit (*woord, t. w. het woord* basterd) is van twee enckele Duytsche grondwoorden t'zamen ghezet, *Kort. Begr.* 1, 1. Top ... teen ... hoofd, haer, oogh, nues, kin, mond, tand (*enz.*) ... Dit zyn eensilbighe eighen grondwoorden onzes taals, 1, 2. Dat alle woorden diemen bewyzen kan, hare betekenis uyt grondwoorden van onze taal te spruyten, ghoed Duits zyn, 1, 5 (zie ook nog 1, 56). Kent ook iemand der Heeren Hebreeuwsch? Dit met een zedig neen beantwoord zynde ... tygt hy je daar aan 't werk, en doet veel in grond- en wortelwoorden; in Chaldeeuwsche uitgangen, en in ongestipt Hebreeuwsch, *Leev.* 8, 123 (zie ook nog *Wildsch.* 3, 153). Daar de grondvormen bij ons onbekend zijn, kunnen zij (*er is sprake van de bijv. naamwoorden* grenen *en* vuren) niet anders dan als Nederlandsche grondwoorden beschouwd worden, *Grondbeg. d. Ned. Spell.*[5] 148. Dat „uitmergelen" een ... bevreemdend frequentatief zou zijn van een grondwoord „uitmergen", DE VRIES, *Verspr. Taalk. Opstellen*, 139.

2) Ten opzichte van een ter vertaling gebezigd woord: het woord dat in den oorspronkelijken tekst (den *grondtekst*) staat. || Door in plaats van ééne letter in het grondwoord, eene andere te stellen, die door de afschrijvers op menigvuldige plaatsen met dezelve verwisseld wordt, V. D. PALM, *Sal.* 1, 77.

3) *Nabij is een grondwoord.* Zegswijze, vermeld door HARREBOMÉE (2, XXIX *b*), doch zonder verwijzing of verklaring; buiten alle verband is het niet te gissen welke de woordspeling is, die hierin schuilen mag.

Samenst. (in de bet. 1). *Grondwoordrijk*, rijk aan oorspronkelijke, aan van oudsher eigen woorden, aan stamwoorden („ik doorwroet ons *grondwoordryke* taal, En my (*vermijde*) uytheemse pronk *enz.*" SPIEGHEL 7; ook bij BILD. 14, 48).

GRONDWORTEL, znw. m.; mv. *-s.* Uit *Grond* in de bet. III, 3) (zie kol. 956) en *Wortel.* Ook reeds in het Mnl. (VERDAM 2, 2179), maar in eene figuurlijke opvatting (t. w. in die van: grondoorzaak).

1) Bij plantkundigen. Plantenwortel die in den grond, den aardbodem dringt. || Men verdeelt ... de wortels in grond-, water- en luchtwortels, RAUWENHOFF in *Alb. d. Nat.* 1863, 167.

2) Benaming van zekere plant; althans bij HALMA (Grondwortel. Heidebloem. *Afodille, herbe*) en (uit hem overgenomen?) bij V. DALE.

GRONDZEE, znw. vr., mv. *-ën*; verkl. *-tje.* Uit *Grond* in de bet. I, 3) (zie kol. 927) en *Zee* in den zin van: golf, baar. Golf die tegen eene ondiepe plaats wordt opgestuwd en dan plotseling breekt. Verg. GRONDGOLF. || Ondiepten ... waarop de golven breken en dus, bij wijze van grondzeeën, moeijelijker worden, MOSSEL, *Manoeuvres*, 33. Moeijelijke zee, als de golven kort zijn, en in verschillende rigtingen loopen; Grondzee, als de zee tegen banken of reven gebroken en daardoor moeijelijker wordt; Branding, als de zee *enz.*, 34. Is eindelijk het schip gestrand, dan zal het ... geweldig stampen en stooten, de masten zullen er welligt uitbonzen, grondzeeën zullen over het schip heenslaan *enz.*, 432.

GRONDZEEP, znw. vr.; zonder mv. (als stofnaam). Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) (zie kol. 940) en *Zeep.* Eene benaming voor de zeep die de voornaamste grondstof, den grondslag voor alle andere zeepen vormt. || Teerzeep. N. Overvette Grondzeep negentien deelen ... Vloeibaar Teer een deel, *Ned. Pharmac., Suppl.* 183. Zwavelzeep. N. Overvette Grondzeep negen deelen ... Geprecipiteerde Zwavel een deel, *Ald. Sapo superadipatus.* Overvette grondzeep. Kinderzeep ... Eene witte, bijna reukelooze, harde zeep, die ongeveer 4 pCt. onverzeept vet bevat, 184.

GRONDZUIL, znw. vr.; mv. *-en.* Uit *Grond* in de bet. II, 2, *b*) of III, 3) (zie kol. 940 of 956) en *Zuil.* Eene zuil die den grondslag van een gebouw vormt of tot den grondslag, de grondslagen van een gebouw behoort, of wel: eene zuil die zich onder een gebouw, in den grond, bevindt: steunpilaar Meestal in figuurlijke, vaak dichterlijke toepassingen zoowel op personen als op zaken. || Hij zag ... de voorname grondzuil van den bloei zijner staten ondermijnd en omgewroet, V. D. PALM, *Sal.* 2, 193. Hij (*Saulus*) is de grondzuil van de leer der Vaderen, hij de handhaver van Mozes en de Profeten! V. D. PALM, *Leerr.* 1, 19. De innerlijke beroeringen, die Kerk en Staat deden schudden op hare grondzuilen, V. D. PALM, *Red.* 4, 183. Dat dit leerstukken zijn, die de grondzuilen uitmaken van de leer onzer gereformeerde kerk, V. LIMB. BROUWER 1, 24 *a.* Recht is de grondzuil van den staat, V. LENNEP, *Poëzy* 2, 115.

(*God*) Die, vóór 's werelds grondzuil stond,
Uw gezegend lot verbond
Aan de ellende van uw vaderen!
DA COSTA 2, 187.

GRONEN — wellicht, bij nadere kennis van de afleiding, beter GROONEN — onz. zw. ww.; alleen de onbep. wijs komt er van voor. KILIAAN vergelijkt dit woord (zie de aanhaling) met hedend.-eng. *to groan* (meng. *gronen*; ags. *gránian*), eene vergelijking die alleen dan op zou kunnen gaan, indien het bleek dat *gronen* rechtstreeks aan het Engelsch was ontleend. Onwillekeurig denkt men ook aan fr. *grogner*; vergelijk daarover ook het *Mnl. Wdb.* op *Grongaert.* Misschien echter hangt *gronen* met *kreunen* samen. Verg. GRONSEN.

)Grommen, ontevreden knorren, kreunen, steunen. || Groonen, gronen. *Gemere, gemiscere, conqueri.* Ang. *grone*, KIL.

Elck een was nijdigh-heet om in dees tass' te vissen; ...
Elck zagh op haer geswel; en noyt haer yemand zagh,
Of wiert vervoert deur zucht van eer en groot gezagh.
Zoo yemand, als 't gebeurt, van spijt begon te groonen,
De vrouw stracks in de weer, die gingh het stuck verschoonen,
Zy hief haer tass' maer op, en toond' hem al de keur:
Maer als ick 't vond daer naer 't was recht een vogel-leur.
DE BRUNE, *Embl.* 290.

Afl. „Groninghe. *Gemitus*", KIL.

GRONINGER (I), bnw. Van *Groningen* (stad of provincie) met *-er.*

1) Eigenlijk. Uit Groningen afkomstig en derg. In sommige gevallen gebruikelijker dan gelijkbet. *Groningsch.* || Groninger koek.

2) In eene bijzondere opvatting. Van een persoon of van eene zaak. In den geest der begrippen en voorstellingen van de zoogenoemde *Groningers* (zie het volgende art., de bet. 2, *b*) afwijkende van de leer der Nederduitsch Hervormde Kerk. || De Groninger richting. De Groninger leer. — De Groninger school hebben wij door de verloochening onder anderen van twee waarheden gekarakteriseerd; de verzoening door het bloed des kruises en de onfeilbaarheid der Heilige Schrift, D. V. HOGENDORP e. a., *Aan de Herv. Gem. in Ned.* 5. De Groninger school gaf sinds 1837 het tijdschrift „Waarheid in Liefde" uit, onder welks voornaamste medewerkers behoorden de drie Groninger Hoogleeraren van Oordt, Hofstede de Groot en Pareau, en na 1840 ... Muurling, RAUWENHOFF, *Gesch. v. h. Prot.* 3, 431.

GRONINGER (II), znw. m.; mv. *-s.* Van *Groningen* (stad of provincie) met *-er.*

— *Grootgaan* kan ook als eene koppeling worden opgevat; het tegenw. deelw. daarvan *grootgaande*, opgevat als bnw., is zooveel als: zwanger, bevrucht. || Myn Tanden wateren ghelyck die van een groot-gaende Vrouw, OGIER, *Seven Hoofts.* 248.

— *Van een kind groot gaan*: er zwanger van gaan; een kind dragen. Verg. mnl. *groot met kinde gaen*; mhd. *grôz mit kinde gên*; *eines kindes grôz gên*. || Haar Moeder (wierdt), terwijlze van haar groot ging, door een Kat eens zoo ... verschrickt, datze terstondt besweem, VIVERIUS, *Wint. Av.* 10.

— Oneigenlijk gebezigd. Vol zijn van; gevuld zijn met.

Daer tast en grabbelt hy (*de parelvisscher*) naer Oesters, [die haer' schaelen,
En daer sy groot af gaen, sijns lijfs gevaer betaelen.
HUYGENS 1, 321.

— Hiernevens de uitdrukking *van kinde groot*: zwanger. Desgelijks reeds in het Mnl. *groot van* (en daarnevens *met*) *kinde*. || De maghet die van het monstrum groot van kinde was gemaect, (verloste) van twee schoone sonen, v. z. v. NIEVELT, *Plut.* 8 *c*.

(Hier ...) Voeteert de vrouw van kinde groot.
Dees' draeght den suighling in haer schoot.
HOOFT, *Ged.* 2, 387.

— Ook van den schoot, het lijf.

Zalig de dorre schoot,
Nimmer van kinde groot!
BEETS 3, 85.

— In figuurlijke toepassingen. *Van iets groot gaan*: vervuld zijn met; vol zijn van iets. || *I.* Het hart mij swelt van hevighe' heughlijckheden. *Z.* En ick gae groot van vreughd gestort door al mijn leden, HOOFT, *Ged.* 2, 405. Van Psalmen gae ick groot, van Lof-sangh, HUYGENS 1, 66.

Swijgen buytens tijds
Beduydt veel droomens, veel onwetens, of veel spyts.
Daer gaen se veel af groot, die geen' bequame reden
Haer weer-woord waerdigh sien.
HUYGENS 1, 281.

Dees wonderzwangere eeuw gaat van dat Godsrijk groot;
't Ontbindingsuur rukt voort.
BILD. 12, 234.

— Soms in den zin van: iets in het schild voeren. Verg. *zwanger gaan van* (*booze* en derg.) *plannen*.

Een vinnigh boschgedrogt, verhit op schendigh rooven,
Ging van dien gruwel groot.
POOT 1, 356.

— *Bij —, van een manspersoon groot gaan*: zwanger zijn bij —, van een manspersoon; door hem bezwangerd zijn. || Marguerite ... wiert bevonden groot te gaen by eenen dienaer van ... Barnart de Lespes, CATS 2, 125 *a*. *P.* Laes ick gaen groot ... *L.* By wie? *P.* k' En weet selfs niet by wie, OGIER, *Seven Hoofts.* 123. Sy gaet groot dunckt my, ist niet van ou? 220. Daer is een Quant hy heeftse bedrogen ..., En s'en weet niet beter of s'en gaet van hem groot, 221.

γ) In eene obscoene toepassing beduidt *groot* wel eens: wijd, ruim. || En vraeght niet al te veel, Maer slaet handt aen den Ploegh, Ben ick (*eene maagd spreekt*) dan te kleyn, soo maeckt my groot genoegh, VISSCHER, *Brabb.* 104.

b) Van dieren in aan de bet. *a*, *a* of β) beantwoordende opvattingen. Van aanzienlijke (dikwijls meer in 't bijzonder: van monsterachtige) lengte, hoogte of dikte, al naar het verband. || Ende Godt schiep de groote walvisschen, *Gen.* 1, 21. Een arent die groot was, *Ezech.* 17, 3. Dien grooten zeedraeck, *Ezech.* 29, 3. Daer klommen vier groote dieren op uyt de zee, *Dan.* 7, 3. Simon Petrus ... trock het net op het lant, vol groote visschen, *Joh.* 21, 11. Twee groote slangen, VONDEL 4, 202. De groote zwarte huiskater, v. LENNEP, *Rom.* 12, 99. Dat de haring grooter van stuk is, naarmate men vischt onder de Engelsche kust, en kleiner *enz.*, HOOGENDIJK, *Grootvisscherij*, 313.

't Grootste beest dat men vindt, segh Lief minjoot,
Waer veur siet men dat in 't gemeen aen?
Een Olyphant, sprack hy, is ongeschickt groot,
Gaet Olyphant sey sy, laet my alleen staen.
SPIEGHEL achter VISSCHER, *Brabb.* 193.

De grootste krabben, die-men ziet,
En zijn altijds de beste niet.
DE BRUNE, *Sprw.* 308.

— Zegsw. *Groote visschen, groote netten* (zie b. v. CATS 1, 556 *a*).

— *De vliegen steken wel een paard, en dat is zulk een groot beest*, HARREB. 2, 161 *b*.

— *Een groot beest*, vindt men ook wel in toepassing op onvernuftige of in hun gedrag beestachtige personen. Verg. *grof beest* (hierboven kol. 886). || Doe was ick onvernuftigh, ende en wiste niets: ick was een groot beest by U, *Ps.* 73, 22.

— *De Groote en de Kleine Beer*. Bekende sterrebeelden; lat. *Ursa maior* en *Ursa minor*. || De Grootere Beerin, BILD. 6, 265.

— *Op het* (of *zijn*) *groote paard geraken* (of *zijn*) (nu gewoonlijk: *op zijn paardje geraken* of *zijn*): zich boos maken, boos worden (*of* zijn).

Datje zoo soudt mitter vaert
Raecken op je groote paert,
Om en hoop onnoosel grillen.
HUYGENS, *Ged.* 1, 166.

— In tegenstelling met *klein vee* (schapen en geiten) beduidt *groot vee*: rundvee. Verg. *grof vee* (hierboven kol. 886). || Het groote ende kleyne vee, *Exod.* 34, 19. Na dat de hongers nood hen drong ... Verkochtense al het groote en oock het kleyne vee, VONDEL 3, 249. Hebt ghy meer lust om groot vee, en kalvers, of schapen, of geiten ... te weiden; zoo moet ghy *enz.*, 5, 95.

— Spreekw. zegsw. *Groote visschen scheuren 't net*; *Groote visschen springen uit den ketel* (zie SPIEGHEL 294).

— Ook van dieren wordt *groot* gebezigd in den zin van: gegroeid en vervolgens van: *groot* genoeg, (b. v. voor den verkoop, voor de slachtbank) en van: volgroeid, volwassen. || Hare jongen (*van de hinde*) worden kloeck, worden groot door het koorn, *Job* 39, 7. Als die (*de „lammerkens"*) wat groot zijn, sal ick die verkoopen, en koopen dan een jongh Veulentjen daer voor, *Op- en Onderg. v. Flora*, 1, 25.

swijnen (*van Sint Antonius*)...
Die liepen achter strate,
Tot dat sy groot waren om slaen.
V. VLOTEN, *N. Geschied.* 1, 304.

c) Van planten. Verg. de beteekenissen *a*, *a* en β) Wel uitgegroeid; hoog opgewassen; kloek; wijdvertakt, al naar het verband. || Een grooten appelboom, waaraan soms meer dan een dozijn reinetten groen werden, BEETS, *C. O.* 50.

— Spreekw. zegsw. *Hoe grooter* (daarnevens ook *hooger*) *boom, hoe zwaarder val* (bij CATS 1, 557 *b*; zie ook BOOM, 1ste art., Deel III, 407).

— *Groot worden*: groeien, opschieten. || O Populier, wort groot, VONDEL 4, 181.

Campernoelj' of duyvels-broot
Wort in weynig uyren groot.
CATS 1, 561 *b*.

2) Met betrekking tot onstoffelijke hoedanigheden of eigenschappen van personen. Bij qualitatieve of qualitatief gebezigde benamingen.

a) In eene *aanmerkelijke mate* datgene zijnde wat

door de benaming wordt uitgedrukt of aangewezen. || Hy wierd voor een grooten Heilig gehouden, DE BRUYN, *Reizen* 1, 304 *b*. De oude man scheen een groot liefhebber van praaten, *Leev.* 6, 200. Ik ben eene groote liefhebster van oude porceleinen, *Wildsch.* 1, 309. Dat (*zeker persoon*) ... een groot kenner van het Hebreeuwsch is, *Leev.* 8, 123. Om ... wat te botaniseeren, waarvan wij beiden groote liefhebbers zijn, BEETS, *C. O.* 21. Hateling ..., die een groot gunsteling van haar was, 254. Instinctmatig den grootsten plichtige (*schuldige*) treffend, wierp zij *enz.*, V. LOVELING, *N. Nov.* 273.

— *Een* (of *geen*) *groot eter*: iemand die (niet) veel eet. Verg. *een grof eter*, hierboven bij GROF, kol. 895.

— *Een groot* (of *groote*) *kaar, kameraad, maat, vriend*: meer dan een ander het is; dierbaar; intiem. Vaak niet meer dan: lief, waard. *Groote karen* (enz.) *zijn*: „dikke" vrienden. || Je weet, dat wy grote vrinden zyn, en malkander dikwils zien, V. EFFEN, *Spect.* 1, 130. Verder waren ze zulke groote karen en handen op één buik, dat het er overheen was, FOKKE, *B. R.* 1, 243. Hij ... werd groote vrienden met dien vorst, FOKKE, *Verz. W.* 7, 133.

Ja wel, mijn groote maet, hadd' ghy dus langh geswegen,
Ghy hadd' den toe-naem van Jan tijngh niet ekregen.
BREDERO 3, 72 (zie ook 1, 391).

— Inzonderheid bij woorden van minder gunstige of van bepaald ongunstige beteekenis. || Ende de mannen van Sodom waren boos, ende groote sondaers tegen den Heere, *Gen.* 13, 13. Een arghelistige boeve, een groot practisijn, JUNIUS, *Nomencl.* 371 *a*. Dat men ... met schenckaedje ... vermurwe en streel dien grooten Dwingeland, VONDEL 3, 477. Die groote stoockebrant, 9, 200. De grootste Griek en Gryn-pot ..., die oyt *enz.*, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 3. Groote Hoeren, zijn doorgaans meede groote Dieven, *Gew. Weuwenaar* 2, 44. Verhit uw overspannen zenuwstel nog eenige graaden; ... en gy zult een der grootste Dweepers worden, *Leev.* 5, 117. Groote Babbelaarsters, *Leev.* 6, 327. Hij is de grootste veinzaart, dien de aarde draagt, 6, 357. De grootste ligtmissen worden de beste Dominés, *Blank.* 3, 194. Zijne inbeelding is gekrenkt als die van den grootsten geestdrijver die ooit de orde in kerk en maatschappij omverwierp, *Wildsch.* 1, 170.

Alle de ghene, die hier nu sijn vergaert,
Die noijt en sagen eenen grooten gapaert,
Die mach hier comen en sien hem nu.
Trou m. bl. 65.

— *Een groot vijand van iemand* of *iets*. || Hij is een groot vijand van rooken, van ruzie: *zeer tegen het rooken, heftig tegen ruzie gezind*. — (*De Keizer*) (was) groote vyandt ... van die van Bantam, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 64 *c*.

— *Een groote gek*; *de grootste gek die er rondloopt*. Verg. GEK (Deel IV, 935).

— Spreekw. *Kleine dieven worden gehangen, maar de groote laat men loopen* (verg. HARREB. 1, 131 *a*); *De kleine dieven dansen op 't schavot, de groote in de beurs*, (*a. w.* 1, XLIV *a*).

b) Anderen van dezelfde soort *in graad van voortreffelijkheid* te boven gaande; in zijne soort boven anderen uitmuntende; uitnemend —, voortreffelijk onder zijne soortgenooten.

a) In meer algemeene toepassingen. || Groote Redenaars, *Leev.* 5, 317. Den grootsten en voornaamsten wijzen van dien tijd ..., Salomo, V. D. PALM, *Sal.* 1, 106. De grootste dichter welligt van ons land, ten minste in onzen tijd, GROEN V. PR., *Ongel. en Revol.* 39. Was Bilderdijk niet te gelijk een groot rechtsgeleerde en een uitmuntend dichter? *K. Zev.* 5, 110. Den grooten, machtigen Hervormer (*Luther*), BOSB.-TOUSS. 1, 15 *b*. Den grooten volksverlichter, DE GÉNESTET 1, 205. Couranten, waarin hij ... leest van ... groote, grootere, grootste, allergrootste en extra allergrootste virtuozen, BEETS, *C. O.* 217. De groote vorsten heerschen, ook in het midden hunner vijanden, de groote veldheeren electriseeren hunne krijgsbenden, BEETS, *Groote Mann.* 22. De Van Eycks, onze eerste groote schilders, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 17. De Venetianen, de groote coloristen trokken hem aan en onder hen vooral Tiziano, 270.

— *De groote meesters*, t. w. in de beeldende kunsten: de voortreffelijkste schilders, beeldhouwers. Zelden in toepassing op kunstenaars in eenig ander vak. || Als ik bij wijle nog eens een stuk van de groote meesters wilde voordragen ..., dan *enz.*, POTGIETER 1, 19. Den meesten, zelfs kunstenaars, vallen de groote Italianen (*de groote Italiaansche meesters*) tegen, VOSMAER, *Amaz.* 61.

— Soms, overdrachtelijk, voor: stukken van *groote meesters*. || In groote meesters is goê treck, HOOFT, *Ged.* 2, 396.

— *De groote rechter*: de rechter boven alle rechters, God.

Aen dese boven al moet gy uw gunste toonen,
Dat sal te rechter tijt de groote Rechter loonen.
CATS 3, 23 *a*.

— *Een groot profeet*: voortreffelijk; van grooten roep. || Een Koning Israëls ... liet een groot Propheet in haest by hem ontbieden, CATS 3, 23 *b*.

— In eene andere opvatting spreekt men van *de* (*vier*) *groote profeten*, t. w. Jesaja, Jeremia, Ezechiël en Daniël; deze immers worden waarschijnlijk niet aldus genoemd om hunne meerdere voortreffelijkheid of grootere bekendheid boven de (*twaalf*) *kleine profeten*, maar om den *grooteren* omvang hunner geschriften. || Deser Propheten zijn sestien in getale, namelick, vier groote, ende twaelf kleyne, *Kort Bericht* (*vóór de profetische schriften in den Statenbijbel*), fol. 1 *a*.

Profeten viermaal vier daar zijn;
Vier noemt men groot en twalef klein;
De grooten zijn mits dezen: (*enz.*).
Uit een bekend rijm in LAURILLARD, *Sprokkeln.* 18.

— *Een groot koopman*: die uitgebreider zaken doet dan andere kooplieden. || Een groot, een aanzienlijk koopman. *Un gros marchand*, MARIN. — Dat is een verwonderlijk groot Koopman in de Talk, KIST, *Eikenh.* 2, 282.

— *Groote patroons* (tegenover *kleine bazen*): die met uitgebreid personeel werken.

— *Een groot man*: een man in de een of andere hoedanigheid voortreffelijk en door of om die voortreffelijkheid befaamd. Van algemeen bekende, inzonderheid van historische personen. In dezen zin wordt *groot* zelden praedicatief gebezigd. || Om bewonderaar van een' groot' man te zijn, behoeft men hem niet tot een Heilig te maken, BILD. 6, 461. Schoon ik ook 't vonnis van beide die groote mannen onderschreven had, zy zouden my toch groot en achtenswaardig blijven, 6, 462. De weg van de ontwikkeling der menschheid is met de puinhoopen van 't geluk harer groote mannen bezaaid, JORISSEN, *Hist. Kar.* 1, 61. De groote mannen der wetenschap, BEETS, *Groote Mann.* 22. De groote mannen der kunst, *Ald.*

Daer komt de groote man (*Moses*) van boven na beneden,
Daer komt hy van den berg tot aen den leger treden.
CATS 2, 228 *b*.

— Vandaar dat *groot* vaak in beteekenis niet verschilt van: beroemd, vermaard, roemruchtig. ||

Kokles, groot in Roomsche bladen, VOLLENHOVE, *Poëzy*, 33. Slaep in de grafnacht bij uw groote vaderen! v. DUYSE, *Vad. Poezy*, 2, 126.

Veel eten 's avonds helpt meer menschen aen haer' Dood,
Dan menigh groot Doctor kan helpen uyt den nood.
HUYGENS 1, 695.

De grote Kortenaer, de schrik van 's vyants vloten,
d' Ontsluiter van de Zondt, legt in dit graf besloten.
G. BRANDT, *Poëzy*, 3, 188.

En honderd andren, reeds door proeven
Van kunst en kloekheid groot op zee ...
Zij snelden aan, zij wilden meê.
BOGAERS 1, 82.

— **Aanm.** Het thans algemeene en inderdaad zeer geriefelijke gebruik om onderscheid te maken tusschen *een groot koning*, iemand die als koning groot is, en *een groote koning*, een koning, die groot is van postuur, is betrekkelijk nog maar jong. Eigenlijk (streng grammatisch) zou, na *een*, het bnw. in den 1sten nv. enk. alléén in den vorm zonder *e* mogen voorkomen, maar van dien nog in het Mnl. geldigen regel wordt reeds in de 15de eeuw afgeweken en daarna neemt de willekeur in het bezigen van den vorm van het bnw. met of zonder *e* na het onbep. lidw. steeds meer toe. Bij VONDEL vindt men weliswaar een weinig meer regelmaat, maar een opzettelijk aanduiden van verschil in beteekenis door middel van 't gebruik van den eenen of van den anderen vorm laat zich ook bij hem nog niet aanwijzen (zie hierover VAN HELTEN, *Vondels Taal*, 1, 78—105, inzonderheid echter 91—92).

Onze oudere spraakkunstigen vóór L. TEN KATE (1723) gaan dit al of niet bezigen van den vorm van het bnw. op *e* met stilzwijgen voorbij, of verklaren het — indien zij er al (gelijk VAN HEULE, VERWER (2de uitg.), en NILOË) eene opmerking aan wijden — uit geheel onjuiste oorzaken; een verschil *in beteekenis* bij 't gebruik der onderscheiden buigingsvormen wordt door hen niet opgemerkt en werd dus ook zeker nog niet algemeen gemaakt. Doch bij TEN KATE (*Aenleid.* 1, 336) vindt men, hoezeer hij bij den 1sten nv. enk. het onderscheid niet aanwijst, de volgende opmerking omtrent den 2den nv. (Van ... een' groot man): „Wanneer groot op de Gestalte, niet op het Bedrijf of Vermogen zien mogt, zou het ook, dunkt mij, goedkeuring verdienen als men in Deftigen Stijl zette, „Van eenen grooten Man" (zie nog nader *a. w.* 1, 367), en voorts wordt de zaak op niet onaardige wijze voorgesteld door K. VAN DER PALM (*Nederd. Spraakk.* 2de st., blz. 39): „Onze tael slaet, by het buigen der Toevoegelijke Naemwoorden van het mannelyke geslacht, naeuwkeurig gade, of het byvoeglijke woordt als een Byvoegelijk, dan of het in de plaets van een Bywoordt gebruikt wordt". — In BILDERDIJKS dagen was het maken van het hier behandelde verschil blijkbaar gewoonte en regel (zie *Taal- en Dichtk. Versch.* 1, 66: „*Dat is een groot man*, is iets anders dan, *dat is een groote man*. Die het laatste zegt, meent *een man, groot van lichaam*, die 't eerste zegt, kan het zeggen zonder het lichaam in aanschouw te nemen; *enz.*").

— *De Groote* (veronderd *de Groot*), als toevoegsel aan een eigennaam: uitmuntende boven andere stand- of ranggenooten van denzelfden naam. Een zeer gebruikelijke eeretitel voor, in het eene of andere opzicht, voortreffelijke vorsten. Voorheen (immers thans niet dan bij uitzondering) bezigde men het bnw. in dit geval ook wel attributief; verg. mnl. *Karel de* (of *die*) *Grote*; *die grote Alexander*, *deze grote Karel* enz. (zie VERDAM 2, 2180). || Karel de Groote. Frederik II, de Groote. — Henrik de Grote. Zyn leven en bedryf, *Titel van een werk* van P. C. HOOFT. 's Grooten Henrics groote Faem, VONDEL 2, 684. De groote Constantijn, 3, 159. Het ander (*beeld*), Aristoteles, Verdient ... Des Grooten Alexanders pen Te voeren, 4, 38. Augustus majesteit streeck de vlagh voor die van Alexander de Groote niet, 5, 28. Van Grooten Alexanders tyen, 6, 91. Alexander de Groot, v. ALKEMADE, *Displ.* 2, 99. Karel de Groot, *a. w.* 2, 161.

Groote Peter schonk den grooten
Willem met zijn eigen hand,
Maar in grauw papier gewikkeld,
eenen grooten diamant.
BEETS 3, 578.

— *Iemands groote man*: de persoon van gezag voor iemand; de persoon bij wiens woord men zweert. || Voltaire is zyn Heilig: la Mettrie zyn groote Man, *Leev.* 4, 73.

— *Groot in iets*: bijzonder uitmuntende —, van buitengewone bekwaamheid in iets. || Omdat de mannen van genie, die wij noemden, zich groot toonden in meer dan een vak, staan zij boven ... de rest van het menschdom, *K. Zev.* 5, 110.

Voorts weten we allen dat Jan Heimers' groote Natie
Niet machtig groot is in de kleine konversatie!
DE GENESTET 1, 210.

— *Groot in kleinigheden*: van bijzondere naauwgezetheid op het punt van kleinigheden. || De middelmatige, brave, voorzigtige menschen, vlijtig in betrachting van dagelijkschen en huiselijken pligt, groot in kleinigheden ..., waren het hart, de ziel en toon der maatschappij geworden, THORBECKE, *Hist. Schets.* 117.

— *Groot van goedheid enz.* Eene oudtestamentische wijze van zeggen: uitnemend in goedheid, van uitnemende goedheid. || Heere, Godt, ... groot van weldadigheyt ende waerheyt, *Exod.* 34, 6. De Heere (is) lanckmoedigh, ende groot van goedertierenheyt, *Ps.* 145, 8.

— *Groot van moed*: uitnemend van —, uitstekend in moed. || Gy, groot van moed, Verdraagt en zwijgt, *Ev. Gez.* 119, 4.

De eelst van bloet,
De groot-t van moet,
De alder preutst van allen.
BREDERO 2, 400.

— Iemand heet *niet groot van eten* (vaak ook *klein van eten*) wanneer hij *geen „groot" eter* is, wanneer hij niet veel eet. Verg. *goed van inneemen*. || By geluk was het kind niet groot van eten, en viel vry wat weigeragtig, v. EFFEN, *Spect.* 3, 59.

β) Met betrekking tot zielenadel, doodsverachting, heldenmoed, ondernemingsgeest en derg., al naar het verband. Verheven, edel, nobel van gemoed; stout, grootsch in denkbeelden enz. || Hoe edelder hert hoe boochsamer hals. Grote luy verachten kleine smaad, SPIEGHEL 281. Zy, mooglyk niet veer ver van haar graf meer verwyderd zynde, is grooter, geruster, blymoediger, dan gy ... zyn kunt, *Leev.* 3, 349. Deeze Vrouw is te groot voor ons, zwakke stervelingen, 4, 202. Groot in hare onbekendheid is de vrouw, die alleen door man en kinderen en vrienden wil gekend en geprezen worden, v. KOETSVELD, *Mastl.* 11.

Wat wierdt ge ons niet door 't menschlijk onderwinden!
Waar is de mensch zoo groot als op uw plas te vinden!
BILD. 6, 231 (*tot de zee*).

γ) Van hetgeen geacht kan worden een persoon te vertegenwoordigen, als: het hart, den geest, de ziel. Bijzonder begaafd; tot verheven dingen, daden in staat; verheven, edel, nobel. Al naar het verband. || O groote siel, o son van mijn gesang, VONDEL 3,

141. Het Groote Vernuft (*Huig de Groot*)...nu... tot de waerdigheyd van koningklijcke gesantschap verheven, 3, 219. Gelieft my den lezer, op zo goet weerom, na de les van die groote ziel (*Plinius*), te handelen (t. w. *te behandelen*), ... zal ik hem *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 8. Groote zielen ... zien hare eigene gebreken zoo wel als goede hoedanigheden. V. EFFEN, *Spect.* 12, 69. Zij, die door de uitnemendheid hunner verstandsvermogens ... den naam van groote geesten .. verworven hebben, V. D. PALM, *Red.* 3, 94. Charlemagne ... helder hoofd en groot hart, BEETS, *Groote Mann.* 13. De groote zielen zijn meer waard dan de groote geesten; het groote karakter is alles waard, 24.

— Spreekw. *Hoe grooter geest, hoe grooter beest.* Zie GEEST II, II, 2) (Deel IV, 728).

c) Anderen *in rang* overtreffende. In verschillende opvattingen.

α) Boven anderen verheven. Van goden, vorsten en andere in hoogheid en macht gezeten personen; vaak als een eenvoudig epitheton ornans en synoniem met: machtig. || Jerusalem ... is de stadt des grooten Koninghs, *Matth.* 5, 35. De groote Godinne Diana, *Hand.* 19, 35. Groote Potentaten, ja Keysers en Koningen, VISSCHER, *Sinnep.* 4 *a.* Hy sach ... 't Aemachtigh sand het bloed der groote Donnen lecken, VONDEL 2, 304. Soo kom ... ingevaren De poort van Amsterdam ... O groote Koningin, VONDEL 3, 446 (*tot Maria De Medicis*).

> Groote Min hoe ongelijk
> Gaet het in uw koninkrijk!
> HOOFT, *Ged.* 1, 289.

> Wie kan harten t' samen lijmen
> Beter als de groote Hymen?
> VONDEL 3, 170.

— *De groote Heer*; *de groote Turk.* Benamingen van den Sultan van Turkije. || De grooten Turck is in dier voeghen Meester over zijne Landen, dat zijne Onderdanen haer selven Slaven noemen, *Begin e. Voortg.* 16, 63 *b.* Keyser Carel ... heeft den (*tijd*) ... soo besteet ... dat het Vranckrijck en den grooten Heer lang sullen gedencken, POIRTERS, *Mask.* 20. Ten tijde als daer eens resideerde den Ambassadeur van den Grooten Turck, 25. Minister van den Grooten Turk, SLEECKX 12, 172.

— *De groote Heer*, als vertaling van maleisch *toean besaar*, de naam van den Gouverneur Generaal onder de ingeboren bevolking van Nederlandsch Oost-Indië.

— Over *groot* van God gezegd, zie ook GOD, II, A, 1, *c*, *α*); 2, *a*, *α*) en *γ*) (kol. 192; 193). Voorts: *de groote Schepper* en derg. || De Heere uwe Godt is ... een groot ende vreeslick God, *Deut.* 7, 21. Men kan, waer groente wast, den grooten Schepper eeren, CATS 2, 308 *a.* De groote weereldvooghd, VONDEL 2, 722. O groote God, die 't aller tijd *enz.*, *Ev. Gez.* 82, 1. O groote Christus, eeuwig licht! *Avondz.* 1.

> Mijn speel- en rinckeltuygh ... waer op ick eer bewees,
> En na 's lands wijsen staegh den grooten schepper prees.
> VONDEL 3, 223.

— *Driemaal groote God.* Eene navolging van gr. τρισμέγιστος; verg. evenwel ook het christelijke *driemaal heilig.* || De drymael groote, en heyl'ge God der Goden, VONDEL 2, 29.

— *Groote God!* Uitroep van ontzetting (verg. GOD, II, C, 8, *p*) (kol. 229); daarnevens *Groote goden!* als verbloemende, vaak schertsende uiting van verbazing, verwondering (zie daarvoor GOD, I, B, 1 en 2) (kol. 183 en 184). || Groote Goôn! DE GENESTET 1, 304.

— *Groote Griet!* Een basterdvloek; zie GRIET, 2de art. (kol. 698).

— Nauwverwant aan: machtig is het begrip: krachtdadig; krachtig van werking; soms heeft *groot* die beteekenis. || Verstooten door de beambten, ontmoedigd door de advocaten, ... besloot hij zich op de openbare meening — dien grooten hersteller van alle onrecht — te beroepen, BERGMANN, *Staas*, 65.

β) Van hoogen rang in de maatschappij, met eene belangrijke maatschappelijke betrekking bekleed. Hooggeplaatst. || Groote heeren. *Magnates*, *megistanes*, KIL. — Er kwam een groot heer van Batavia, DAUM, *Raad v. I.* 34. De naaste collega zond een bode te paard, dat de „groote heer" naderde, *Ald.*

— Spreekw. en zegsw.

— *Groote heeren zal men groeten, zelden moeten* (zie SPIEGHEL 287).

— *Met groote heeren zal men geen lange morgenspraak houden* (zie SPIEGHEL 287).

— *Met groote heeren kleine kennis* (SPIEGHEL 287).

— *Met groote heeren is 't kwaad kersen eten*; *zij kiezen de grootste, en schieten met de steenen* (zie CATS 1, 589).

γ) Van hoogen stand in de maatschappij, hetzij dan door geboorte of door vermogen; aanzienlijk, voornaam. In eenige vaste verbindingen.

— *Een groot heer, eene groote dame* enz. || By een groot Heer, een groote Mevrouw dienen. *Servir chez un grand Seigneur, chez une grande Dame*, MARIN. — Dat myn dikke vrouw ... net als een groote dame, met de koes was afgehaald, *Brief van Freryk de Harde aan Wolff en Deken*, 5. De verkoopingen ..., daar ook wel groote Mevrouwen, en rijke lui komen, *Wildsch.* 4, 45. Hij heeft ook een mal huwelijk gedaan ...; een groote dame en geen geld, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 62. Den elfden man, die ... den Doctrinisten wel gelijk wilde geven, omdat ze de meerderheid hadden, maar den Munters niet afvallen, omdat ze de grootste heeren waren, BEETS, *C. O.* 22. As de slacht is, krijgt et Huis een os, ik weet niet van wat voor groot heer die lang dood is, 53.

— *Te groot heer* (*voor iets* en derg.): te voornaam; vandaar: te grootsch. || Ik (zag) ... geen kans om die (*uitnoodiging*) af te slaan ..., omdat ik ... bespeurde, dat men een weigering zou toeschrijven aan trotschheid, alsof ik te groot Heer ware om met hem ... te verkeeren, *K. Zev.* 4, 170.

— *Een groote hans.* Zie HANS en GROOTHANS.

— (*De*) *groote lieden, luiden, lui*: de voorname lieden, de aanzienlijken, ook: de rijken, de rijkdom. Reeds in het Mnl. (b. v. *ene vrouwe ... die van groten luden was na der werlt*, bij VERDAM 2, 2179). || Immers zijn de gemeene lieden ydelheyt, de groote lieden zyn leugen, *Ps.* 62, 10. *Hebr.* ... mans kinderen. Alzoo worden de groote ofte aensienelicke lieden ende Heeren genoemt, *Kantteek. op Ps.* 4, 3. *M.* Daer isser te nacht by 't Hof een neer eleyt ...: daer isser een deur-steecken ... *J.* Machmer geen neerleggen? De groote luy doen 't wel, BREDERO 3, 71. Het vooruitzicht, op Hardestein met groote lui te verkeeren, *K. Zev.* 1, 179. De groote lui hadden haar lief, en de arme menschen hadden haar lief, elk een had haar lief! BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 2. Hij was maar een arm officiertje ... en de groote lui zagen uit de hoogte op hem neder, LINDO 2, 17.

> De groote lieden dragen last, ...
> Daer veeltijts eenig slecht gesel
> Mach sonder noot, en sonder nijt
> Af leven sijnen ganschen tijt.
> CATS 1, 137 *b.*

— Zelden vindt men *groote luiden* gebezigd in toepassing op aardsche of hemelsche *grooten* (prinsen, vorsten, goden).

Geeft dat ick vinden mach in boomen, planten, kruyden,
Dat niemandt oyt en vondt omtrent de groote luyden
Besit mijn hert alleen, hier in dit eensaem dal,
Want als ick u geniet, ô Godt! soo heb ick 't al.
CATS 2, 282.

waer dat... die groote luyden (*Jupiter en Mercurius*) gaen,
Ach by gebreck van gelt, sy mosten buyten staen.
3, 10 *a* (*uit de geschiedenis van Philemon en Baucis*).

— *De groote wereld.* Eene collectieve benaming voor de gansche klasse der aanzienlijken. Soms, bij uitbreiding: het verkeer onder —, de omgang met de aanzienlijken. || Dat de goede man (*een predikant*) weinig kennis had aan de groote wereld, waarop hij zeer hevig los ging, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 162. De verleidende groote wereld, *Wildsch*, 4, 290. Het meisje, dat, nooit in de groote wereld verkeerd hebbende, toch *enz.*, *K. Zev.* 2, 57.

— Praedicatief gebezigd in eene bijzondere opvatting: (*niet*) *groot zijn*: (niet) van hooge, aanzienlijke geboorte. || Deze was niet groot, Maer ... van kleenen afgekomen, VONDEL 11, 475 (OVID. *Metam.* 6, 10: *sed et haec de plebe*).

δ) *Groot* (in de bet. *α*, *β* of *γ*) *zijn*, *worden*: in hoogen staat, in aanzien zijn; tot aanzien en vermogen geraken —, komen; *iemand groot maken*: hem in aanzien en vermogen doen stijgen, tot macht of aanzien brengen; *iemand groot achten*: voor verheven, aanzienlijk, voornaam houden. || Mordechai was groot in 't huys des Koninghs, *Esther* 9, 4 (*Kantt.* in groot aensien ende autoriteyt). Sijn vee (was) seven duysent schapen ...; oock was sijn dienstvolck seer veel: soo dat dese man grooter was dan alle die van 't Oosten, *Job* 1, 3. Doe maeckte de Koningh Daniel groot, ende hy gaf hem vele groote geschenken, *Dan.* 2, 48. Soo wie onder u sal willen groot worden, die zy uwe dienaer, *Matth.* 20, 26. Die grooter word van kleen speel niet te zeer den grooten, DE DECKER 2, 53. De gunsteling was groot geworden, oppermachtig meester van het hof en Frankrijk, JORISSEN, *Hist. Kar.* 1, 93. Waar Mr. Duruisseau groot geworden was, waarom zoude Ernest Staas daar ook niet lukken? BERGMANN, *Staas*, 133.

In Spangiën en zijnt maer fielen, ...
Al zijnse hier groot geacht, ...
tZijn moordenaars der zielen,
Gespuys om vollen d' gracht.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 73 (*van „Alva's knechten"*).

Een rykstiran denkt dat zyn zetel beeft en kraakt,
Ja, straft het eerst zyn vriend die hem heeft groot gemaakt.
LANGENDIJK 2, 18.

ε) *Zich* (*zelven*) *te groot* (*voor iets*) *achten*: zich te voornaam achten; absoluut gebezigd: zich laten dunken; ingebeeld zijn. || Wie soud' voor een oudt man wijcken? niemant is soo beleeft; Och lieve vrient, elck acht zijn selven nu veel te groot, COSTER 496. Men acht zich veeltijds te groot, om zich met eene kleine wraak te vergenoegen, V. D. PALM, *Sal.* 4, 237.

ζ) Vandaar dat *groot* kan beteekenen: hoovaardig, trotsch, laatdunkend, ingebeeld, hooghartig.

komt hy niet te gast die gy ter tafel noodt,
Uw achterdenken segt: den jonker is te groot.
DE MEYER, *Gramsch.* 41.

— *Groot op iets*: zich verheffende, verhoovaardigende op iets; fier, trotsch op iets. Verg. GROOTSCH in dien zin. || Al hun bedrijf waren zy (*de Guizes*) gewoon yver tot de kerk en tegens de ketters te heeten: groot op dien naam by Philips den tweden Koning van Spanjen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 3.

— *Groot* (thans meestal *hoog*) *in zijn wapen* en derg.: trotsch (als iemand die zich op zijn adel laat voorstaan). || Yemandt... van minder qualiteyt zijnde dan hy is, die sal hy geen antwoordt gheven ..., seggende swijcht en spreect my niet aen, om dat sy daer deur niet en souden vernedert ... worden yemant van minder qualiteyt aen te spreken ... dan hy is, want sy zijn deur den bandt groot in de wapens, seer hooch moedich in 't spreecken, *O.-I. c. W.-I. Voyag.* 5, 14 *d*.

η) *Zich groot maken tegen iemand.* Eene bijbelsche uitdrukking (O. T.) voor zich trotschelijk tegen iemand verheffen. || Wanneer mijn voet soude wanckelen, soo souden sy hen tegen my groot maken, *Ps.* 38, 17. Maket hem droncken omdat hy sich groot gemaeckt heeft teghen den Heere, *Jerem.* 48, 26 (*Kantt.* tegen Godt ... gebraveert heeft).

ϑ) *Groot burger*, *groot poorter.* In vroeger tijden eene benaming voor iemand die de rechten aan het volle burger- of poorterschap eener plaats verbonden bezat in tegenstelling met burgers, poorters die niet het volle burgerschap hadden (verg. b. v. de *grasburgers* te Amersfoort, de *slijkburgers* te Utrecht en derg. Thans nog slechts als historische term of als eene plaatselijke eigenaardigheid.

3) *Groot met iemand zijn*: zeer innig —, grootelijks bevriend; zoo zegt ook wel dat twee personen „dik" met elkander zijn. Reeds in het Mnl. *groot met enen*: in aanzien, van veel invloed, een witten voet hebbende bij iemand (zie VEEDAM 2, 2180). Verg. ook het hierboven vermelde *groote vrienden*. || Hy is soo groot met de klopsusters? HOOFT, *Br.* 3, 393. Hy, als Oudtsteedehouder van Sonoy oover Noordthollandt, en derhalven groot met hem; schreef ... aan dien Ooverste, Dat *enz.*, HOOFT, *N. H.* 577. Een Nero van een Man; met Neef en Nigt Ryzig in den broei; met Martha en my niet heel groot, *Leev.* 5, 209. Zijne zuster was ... heel groot met Julie, *Wildsch.* 5, 204.

— In eene gewijzigde opvatting. Eene intieme, doch ongeoorloofde betrekking met eene vrouw hebben; zoo b. v. *groot met eene dienstmeid zijn*. Aldus in Groningen (zie MOLEMA 137 *a*).

— *Ergens groot zijn*, ergens (t. w. in een huis, een kring enz.) veel invloed hebben, ook: veel vriendschap genieten (v. DALE).

4) *Groot* —, doch meestal met de ontkenning *Niet groot op iets zijn*: (niet) grootelijks op iets gesteld, niet „groen" op iets (zie hierboven bij GROEN, kol. 831), niet „gebrand" op iets. Ook in het Nnd. (*ik sî der nitt grôt op*, WOESTE).

5) *Groote roeier*, een der roeiers van de *groote sloep*. Verg. beneden de opmerking bij *Groote mast*.

— *Grooteroeiersbak*: bak waaraan de *groote roeiers* gezamenlijk eten of waaraan zij hun rantsoen krijgen.

II) Van zaken. — 1) Eigenlijk, hoezeer vaak in overdrachtelijke toepassingen. Van meetbare, in maat of getal uitdrukbare zaken. In betrekking tot —, of vergeleken met zaken van dezelfde soort, van eene aanmerkelijke grootte; zaken van dezelfde soort in grootte te boven gaande; of (in eene meer absolute opvatting): van meer dan de gewone of de te verwachten grootte.

a) Van allerhande voorwerpen.

α) Van lichamen. || Daer was een groote steen op den mont van dien put, *Gen.* 29, 2. Gy en sult geen tweederleije weeghsteenen in uwen sack hebben, eenen grooten ende eenen kleynen, *Deut.* 25, 13. Groote diamanten van veel caraten, v. BEAUMONT 56. Het Bonesel (*uitwerpsel van grof wild*) ... 'twelck groot ende langh sijnde, thoont, dat het Swijn heeft wijde Dermen, MERULA, *Wildern.* 2, 107. Knollen ... Zóó groot, zóó zwaar! — hij dolf ze nooit, BOGAERS 1, 228. Het nieuwe zusjen is van de groenvrouw gekomen in een groote kool, MULTATULI 1, 2.

— Van een berg, een gebergte: hoog en massief. || 't En komt maer groote bergen toe, sneeuw en groente, op den zelven tijd te draghen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 250.

— *Zoo groot als*: van dezelfde grootte als; *zoo groot als 't leven*, thans: *levensgroot*. || Een Christusbeeld, omtrent viermaal zo groot als 't leven, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 7 *b*. Bloedkoralen, groot als knikkers, BEETS, *C. O.* 347.

— Zegsw. *De kleintjes vallen niet groot*. Bij kooplieden, met betrekking tot fruit, eieren en derg. gebezigd, als eene soort van verontschuldiging dat, in onderscheiding met andere jaren of seizoenen, de kleinste exemplaren van de soort nu eenmaal niet kloeker of forscher zijn.

β) Van allerhande huisraad, vaatwerk, gereedschap en derg. || In kleyne kasjens, leghtmen peerlen en diamanten ...: in groote kisten, sluyt-men grove waren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 269. 4 Groote ... Winkelhaaken ... 2 Groote holle Blokschaven.... 1 Groote Stevenmal *enz.*, V. YK, *Scheepsb.* 29. Twee groote blauw porseleinen bloempotten, *K. Zev.* 2, 38. Melk ... in groote glazen, BEETS, *C. O.* 79. Geef me nu den ruiker maar in een groote spanen doos, 163. Er (kwam) een groote ketel met anijsmelk binnen, 170. Een groot in vakken verdeeld rek, DAUM, *Raad v. I.* 36.

— *Een groot glas wijn*: de hoeveelheid wijn in een *groot* glas (zie GLAS, hierboven kol. 39). || Een groot glas rijnschen wijn met bruisend fachingerwater en suiker, BEETS, *C. O.* 119.

γ) Van voorwerpen wier grootte men alleen ten opzichte van vlakte-uitgebreidheid in aanmerking neemt. Van eene aanmerkelijke oppervlakte; lang (*of* hoog) en breed. || Een groot uithangbord, waarop de bekende geschiedenis van den Zoeten Inval stond afgebeeld, BEETS, *C. O.* 166. Hoe groot zou het (*schilderstukje*) zoo wat zijn? Zeker niet zoo heel groot, 299. Rubens ... schilderde daar drie groote stukken voor de kerk der Jesuïeten, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 265.

δ) Van kleedingstukken; van de kleederen. Wijd, ruim. || As ick myn ongdiefte groote broeck an heb, dan ben ick ierst estelt! BREDERO 1, 244 (zie ook 1, 245).

— Het meest gebruikelijk in: *te groot*, te wijd, te ruim. || De kleedermaker heeft die jas te groot gemaakt. Na zijne ziekte waren al zijne kleeren hem te groot geworden. Dat buisje is dien jongen veel te groot.

— Voor *groot tenue* en derg., zie beneden bij 2, *α*, *ψ*).

ε) Van de meest verschillende voorwerpen, in de bepaalde opvatting van: door zijne grootte opmerkelijk, in het oog vallende; van buitengemeene, ongewone, buitensporige grootte. || Groote „zulveren" gespen op zijn schoenen, BEETS, *C. O.* 49. Hoe hij met een groote huilebalk en langen witten das achter zijn lijk gegaan was, *Ald.* Een groote, zwarte duimelot aan haar middelsten vinger, 167. Groote slappe hemdsboorden, 250. Een lang bruin wambuis, met één rij groote knoopen op nonactiviteit, 351. Een grooten, hoogen, breed opgaanden ... hoed, 352.

ζ) In verbinding met allerlei namen van zaken, met welke het bnw. *groot* een nieuw of gewijzigd begrip vormt, eene andere of bepaalde soort der genoemde zaak aanwijst enz. || Set den grooten pot aen, ende siedt moes, 2 *Kon.* 4, 38.

— *Groote boonen*: eene verscheidenheid van *Vicia Faba* L. (zie nader Deel III, 438 en 439).

— *Groot zegel* (tegenover *klein zegel*). Zie ook GROOTZEGEL. || Hebbende onder uythangen een Groot Zegel in rooden wasse, aen een dubbele Francijne staert, *Handv. v. Amst.* 1, 8 *b*.

— *Groot geld*: *groote* stukken, t. w. standaardpenningen of teekenmunt, bij tegenstelling met *klein geld*, pasmunt. Zie GELD, 1ste art., Deel IV, 1057 (voor de bet. *veel geld* ook nog hieronder bij *f*) en verg. *grof geld* (hiervoren kol. 887).

— *Groote* (tegenover *kleine*) *zes*. Naam van zeker kaliber van hagelkorrels. || Ook is de jacht nog niet gesloten, en hij laadt „groote zes" op zijn geweer in plaats van „kleine", want het haas heeft ... zijn winterpels aan, BEETS, *C. O.* 216.

— *Groote bijl*: bijl tot het ruw behakken van hout.

— *Groot vleesch*: geslacht en voor de keuken of de tafel gereed gemaakt vleesch aan *groote* stukken, bij tegenstelling met *klein vleesch* (karbonaden, lappen, gehakt enz.).

— *De groote klok*: de klok, de omvangrijkste onder al de overige klokken, welke in eene gemeente bij plechtige afkondigingen, begrafenissen, feesten, brand, alarm en derg. geluid of geklept wordt. || Dat ghy veel beter light dicht by de groote clock t'huys Dan by haer onderhoud (*van de kakelaars*), HUYGENS 1, 281.

— Vandaar de uitdrukking *Iets aan de groote klok hangen* voor: het aan Jan en alleman gemeen maken, het aan elk en een ieder (overluid) vertellen. || Kinderen, die, ledematen zijnde, de gebreecken harer ouderen ... aen de groote klock hangen, ... waer aen Cham sich schuldigh maeckte, HONDIUS, *Swart Register*, 151 (*ald.* 149 *alleen* aen de klock hangen). Ik weet niet of ik alles maar zoo aan de groote klok mag hangen. Wij zijn hier niet onder vier oogen, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 184.

— *Groot geschut*: zwaar schutgevaarte, zware artillerie: *grof* geschut (zie GROF, hierboven kol. 886). || Wy (waeren) al in hernas met het groot ghescut op de vesten, DE POTTRE, *Dagb.* 66. Eenighe scheuten van groot gheschut, *O.-I. en W.-I. Voyag.* 2, 36 *b*.

— *De groote deur*: de hoofddeur; *groote deuren*, openslaande deuren en derg. || Toegang door de groote deur (van eene kerk, een schouwburg enz.). — Toen ... de groote deuren opengingen, schitterde het in de tweede kamer van zoo veel gaslicht, dat *enz.*, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 33.

Verg. ook b. v. nog onder *b*) *Groote teen* en zie ook vele der verdere onderafdeelingen.

b) Van lichaamsdeelen of van het dierlijk lichaam zelf. || Oom Freryk had veel, in zyn groot breed welgespierd bakkes, van een Schipper, *Leev.* 6, 242. Groote blauwe oogen, BEETS, *C. O.* 347.

— *Groote oogen opzetten* (*t. w.* van verbazing); *iemand met groote oogen* (*t. w.* verbaasd) *aanzien* (b. v. *K. Zev.* 4, 397). Zie OOG, Deel X, 2267.

— In deze toepassing echter meestal in den zin van: van ongeschikte, onhebbelijke grootte, lomp, log, wanstaltig, al naar het verband. || Groote handen. Een groote neus. — Groote lijven hebben dikwils weynigh breyn, DE BRUNE, *Bank.* 2, 381. Daar schoven onderuit haar kleed Twee schriklijk groote voeten, BOGAERS 1, 198. Boerinnen ... lachende met groote monden, BEETS, *C. O.* 350. Het was een misvormd sukkeltje met een zeer klein ... lichaampje en 'n groot hoofd, DAUM, *Raad v. I.* 29.

> Ick soude geensins zijn vervaert,
> Voor uw groote grove spitse baert (*enz.*).
> VISSCHER, *Brabb.* 47.

— *Een grooten mond* (of *bek*) *opendoen*, *opzetten*: onbeschaamde, brutale of ruwe woorden uiten; *een grooten mond hebben* (enz.): brutaal in den bek zijn (enz.) || Zeg, hou jij je groote(n) mond eens! — Je zult Zuster ontstellen, en Gerrit zyn grooten mond open doen. Je zult het heele huis op stelten zetten, *Leev.* 1,

273. Hy ging danig en danig aan; en het speet my, dat ik zyn groote mond had open gedaan, *Leev.* 4, 40. Wat zal 't zyn, als ik sterf... zonder haar vergeving te hebben gevraagd voor zóó groote ruwheid? ... En zal niet ... ieder ... zeggen: het is goed dat Saïdjah stierf, want hy heeft een grooten mond gehad tegen Adinda? MULTATULI 1, 208.

— *Op een grooten voet leven.* In overdrachtelijken zin: op rijkelijke, ruime wijze maar ook in den letterlijken zin in scherts gebezigd voor: *groote* voeten hebben.

— *De groote teen* (*tee*, *toon*). Eene benaming voor den duim van den voet, bij tegenstelling met de overige teenen, of wel bepaaldelijk met den *kleinen* (kleinsten) *teen*. || De Priester sal van de olie, die op sijne hant is, doen ... aen den grooten tee sijnes rechteren voets, *Levit.* 14, 28. Een van onse maets mochte ons niet meer helpen, deur dat hem sijn eene groote toon 'tvoorste lidt afgevroren was, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 48 *b*.

c) Van plaatselijke uitgestrektheden en ruimte-uitgebreidheden.

α) Van een land of een stuk land, eene zandbank enz. Uitgestrekt. || Huis met grooten tuin te huur. — Groote goederen, landerijen, bezittingen. — Het groote Java deelt ons sijne schatten meê, VONDEL 3, 449. De groote Terreneufsche Bank, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 378.

— Bij namen van landen. Als *Groot Brittanië*, de naam voor: Engeland, Schotland en Ierland met de Britsche eilanden; *Groot Griekenland*, lat. *Magna Graecia*, in de oudheid eene benaming voor een deel van Zuid-Italie, wegens de Grieksche koloniën aldaar; voorts *Groot Polen* (N.-Oostelijk Polen), *Groot-Rusland* (Midden-Rusland), *Groot-Atjeh* enz.

— *De groote Oost.* Voorheen bepaaldelijk eene benaming voor de eilanden die gezamenlijk de tegenwoordige Residentie Amboina uitmaken; thans in de taal van het dagelijksch leven eene min of meer schertsende benaming voor Nederlandsch Oost-Indië. || Vroeger stuurde men zijn jongens als zij niet deugen wilden maar naar den grooten Oost.

β) Van de wereld. || De weereld, groot en ruym, VONDEL 3, 464.

— Ook van het *tooneel des levens*, — *der wereld* als een bijna staand epitheton. || Zij moesten zich leeren schikken in dic kindermaatschappij ..., wilden zij ooit met eere hun plaats bekleeden op het groote levenstooneel, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 34. Allen, van wie op het groot tooneel der wereld, op eenig gebied, in welke richting het zij, een kracht is uitgegaan, BEETS, *Groote Mann.* 14.

γ) Van eene watervlakte. Uitgestrekt, ruim, wijd. || De wint z/w. daer deurt ys gheweldich wech dreef, ende een groot open Water quam, *O.-I. en W.-I. Voyag.* 1, 50 *a*. Een vrij groote ... eendekom, BEETS, *C. O.* 80. Groote Plas, Groote Plas, 'k Wou je leeggemalen was, BEETS 2, 129.

— Zegsw. *'t Groot schip wil groot water hebben* (zie CATS 1, 556 *a*).

— *De groote plas.* Bepaaldelijk: het ruime sop, de zee. || Ik was een dreumes van zeven jaren, toen ik het eerste naar de groote plas ging, KRAYESTEIN, *Verh. Haring-vissch.* 7.

— Zegsw. *Grooter zee overgevaren zijn.* Zie de aanhaling en verg. *voor heeter vuren gestaan hebben.* || Groter zee overgevaren zijn. Oneigentlijck, in meer gevaer geweest te hebben, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*.

— *De groote Oceaan.* Eene andere benaming voor den *Stillen Oceaan* (ten W. van Amerika).

δ) Van eene stad, een vlek, een dorp en derg. Uitgebreid. || Amsterdam die groote stad, staat op houten palen. *Uit een bekend rijmpje.* — Sestigh groote steden, met mueren, ende koperen greudelen, 1 *Kon.* 4, 13. O groote stad van Brugh, VONDEL 3, 95. Te Amsterdam ... of in een andere groote stad, waar men elkander niet ziet dan te hooi en te gras, *K. Zee.* 1, 341.

— *Eene groote stad.* Inzonderheid: eene wereldstad of althans eene hoofdstad, een middelpunt van beschaving, van handel enz. Bij tegenstelling met *kleine steden* of zoogenoemde *land-* of *provinciesteden*.

— Bij tal van namen van steden, dorpen, buitenplaatsen enz. in Nederland staat *groot* als een vast bestanddeel van den naam, al of niet meer in tegenstelling met eene gelijknamige plaats met het toevoegsel *Klein* of *Lutje*. Als: *Groot Ammers*, *De Groote Lindt*, *Groot* en *Klein Dochteren*, *Groot Zande*; verg. voorts *Grootebroek* (nevens *Lutjebroek*), *Grootzundert* enz.

— *Groot Mokum.* Bargoensch voor: Amsterdam. Letterlijk: de groote stad. Zie b. v. *O. Volkstaal*, 3, 197 *a*.

ε) Van een gebouw, een huis, een schip, ten opzichte van den uitwendigen omvang, de uitwendige afmetingen. || Ick sagh het groot gebouw ... vallen, VONDEL 3, 381. Dat van de villa's ... wel vijftien en nog wel van de grootste en ruimste onbezet zijn, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 62.

> Daer rijst een groot gevaert en hemelhooge kerck,
> De weereld door geroemt het achtste wonderwerck,
> In 't vleck Escurial.
>
> VONDEL 2, 553.

> 't Onweêr, dat het roer vermande,
> Doen 't groote schip van Holland strande.
>
> VONDEL 3, 146.

— Zegsw. *Groot huis houden*: ruimelijk, rijkelijk, verkwistend leven; verg. *een grooten staat voeren*. || Dat de Inwoonders doorgaans heel milde zijn in 't verteeren, houdende groot huys alleen op haer dagheliickse winninghe, *Begin e. Voortg.* 13, 43 *a*.

ζ) Van ruimten (huizen, vertrekken enz.), ten opzichte van het inwendige. Ruim. || Een groote toegeruste opperzale, *Luc.* 22, 12. De groote zijkamer, *K. Zee.* 2, 38. De onstichtelijke koude in de groote kerken, BEETS, *C. O.* 214. Het huis, dat Giuseppe bewoonde, was eigenlijk veel te groot voor hem, R. LOVELING, *N. Nov.* 112.

— *De* (voorheen ook in de geschreven taal *het*) *groote school.* In de 17de eeuw eene benaming voor de toenmalige Latijnsche scholen. Zie ook GROOTSCHOOL. || De Triviale Schole deser Stede, de welcke ghemeenlicken het groote Schole ghenoemt wert: waer inne de jonge jeucht de eerste beginselen ... vande Latijnsche ende Griecxsche Talen, mitsgaders vande *Artes liberales* ... gheleert ende ingedruct wert, ende so verre gebracht ende onderwesen werden, datse daer naer inde Academie de Lessen van de Professoren met nut ende profijt mogen aenhoren, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 215.

η) Bij woorden die eene verblijfplaats aanduiden geeft *groot* vaak te kennen, niet zoozeer dat men eene uitgebreide of ruime, maar dat men de voornaamste of belangrijkste verblijfplaats, de verblijfplaats bij uitnemendheid, het hoofdverblijf bedoelt. || Het algemeene hoofdkwartier van een leger wordt het groote hoofdkwartier genoemd, LANDOLT 1, 245.

— Zoo spreekt men van *het groote broeinest* van een opstand en derg. || Brugge, dat de groote stookplaats van den weêrstand was, v. LENNEP, *Rom.* 21, 133.

> Ghy (*Rome*) waert het groodt onthouwt in den voorleden tijt
> Van wetenschap en Mars.
>
> HOOFT, *Br.* 1, 8.

9) Van afstanden, in eigenlijken en figuurlijken zin (zie AFSTAND, Deel I, 1531—1532). || Zij zou ... mij telkens een wenk geven ..., als iemand zich aanmeldde, dien ik ... op een grooteren afstand moest houden dan de overige heeren, — of anders gezegd, — met de meeste koelheid ontvangen, LENDO 2, 14.

— Van den diepgang van een schip. || Rondom de vaartuigen (*van publiek vervoer*) moet ... met eene afstekende kleur, eene lijn zijn geverwd, aanwijzende den grootsten geoorloofden diepgang, *Besluit* van 31 Juli 1880 (*Stbl.* 121), *a*. 9.

— Van de „hoogte" op zee, t. w. den afstand van den Evenaar af, die door het tellen der breedtegraden gekend wordt. || T' is ons ghebeurt, dat wy hier op dese hoochte 20 daghen in stilte dreven, sonder groote hoochte ghewonnen te hebben, ja dat wy d'een etmael met den stroom op wonnen, dat verloren wy 'sanderdaechs met den contrarie windt, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 3 *b*.

— Als technische term in de muziek, bij benamingen die afstanden tusschen twee tonen aanduiden.

— *Groote* (nevens *kleine*) *secunde*, *terts*, *quart*; *groot* (nevens *klein*) *octaaf* enz.

c) Van eene schrede, een stap. Wijd, lang. || Naerdien wy naer het graf met groote passen gaen, CATS 2, 607. Hij treed met groote schreeden over zijn kamer, *Wildsch.* 6, 109. De Bisschop ... ging het vertrek met groote schreden op en neder, v. LENNEP, *Rom.* 12, 98.

e) Van openingen, gapingen en derg. Wijd. || Zy graven ook wel groote kuilen, REITZ, *Rusl.* 1, 135. Een groot gat, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 12 *a*.

Helaas, de klove is groot! Aan 't stof verpand zijt gij;
Wij onverderfbre geest, onwelkbre hemelbloesem.
BOGAERS 1, 184.

f) Van een weg, een wagenspoor en derg. Breed, wijd. ||

Wat doen ick in de Wer'ld? wat andere my voor doen;
Ick volgh, en men volght my, als Paerden in 't groot spoor [doen.
HUYGENS 2, 245 (*Na-leven*).

— *Een groote weg*: een hoofdweg, een heerbaan; *de groote weg*, de koninklijke weg, 's heeren straat, de heerweg, de publieke weg. || Ik zette myn reis voort ... altoos den grooten weg mydende, zo dat ik verbaasd veel omreed, *Leev.* 5, 296. Een der groote wegen die op de Maas aanliepen, v. LENNEP, *Rom.* 11, 194.

Die voor den grooten Wegh den bywegh kiest, is domm,
Hy meent het vordert Wegh, en wandelt veel Weghs om.
HUYGENS 1, 712.

— In figuurlijken zin. *Den grooten weg opgaan* en derg.: den weg tot staat en aanzien. || Boer!? 'k Wou nog liever; nee den grooten weg zal ie op; krek as burgemeister's Oarend, naar de Uitertse akkedémie, CREMER 12, 40.

d) Van tijdsruimten. Van langen duur; langdurig; lang, maar ook in andere opvattingen.

— *De groote vacantie*: de lange vacantie (t. w. de langste der vacantiën), de zomervacantie (in tegenstelling met de *kerst-*, de *paaschvacantie*). || Ik wist het echter zo te schikken, dat ik in de groote Vacantie Willem by mynen Zoon buiten verzogt, *Leev.* 5, 333.

— *Groote pauze*. Bij muziekuitvoeringen, tooneelvoorstellingen: de langste, de voornaamste pauze tusschen de afdeelingen, de bedrijven enz.

— *De groote* (of *het groot*) *moesson*. Misschien: de kwade moesson, ten Z. van den Evenaar de westmoesson. || De Viceroy ... (is) van Goa vertrocken ... in 't beginsel van May, wesende de tijt van 't groot Mousson, *Begin e. Voortg.* 13, 39 *a*.

— *De groote rust*: de *groote* sabbath, t. w. de eeuwige rust.

waarom zouden zulke geesten
Dan ingaan tot de Groote Rust? ...
't Hart, dat Gods liefde niet deed rijpen,
Zou dat Gods zaligheid begrijpen?
TEN KATE 6, 217.

— Eigenaardig is het gebruik van *groot* in uitdrukkingen als *een groot uur*: een tijdsruimte van méér dan een uur. || Catwijck opten Rijn, gelegen aenden Rijn omtrent een groote half uyre gaens vande Noort-Zee, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 13. Vervolgens moet de dame zich kleeden, daar eene groote drie uren mede heen gaat, FOKKE, *Verz. W.* 5, 147. Toen hij een groot kwartier Zich zelf bewonderd had ..., Toen sprak hij *enz.*, DE GENESTET 1, 237. 't Duurt nog een groote veertien dagen, 1, 347. Een langwerpig man van een groote dertig jaren, BEETS, *C. O.* 61.

— In andere opvattingen.

— *Groot tijd*. Verouderd voor: hoog tijd (zie ook VERDAM 2, 2184).

Wij willen ons verstercken dan
En roepen recht oft waer groot tijt.
Trou m. bl. 266.

— *Een* of *de groote dag* enz. Overdrachtelijk: een (*of* de) belangrijke, gewichtige, ontzaglijke, ontzettende dag; inzonderheid vaak in toepassing op den dag des jongsten gerichts, den jongsten dag. Eigenlijk of bij min of meer schertsende vergelijking. || De groote dagh des Heeren is naby, hy is naby, ende seer haestende, *Zeph.* 1, 14. Zy zal in den grooten dag tegen u getuigen, *Leev.* 4, 72. Daar zal op dien grooten dag wat te vereffenen vallen, 7, 341. Hij is dus verschenen, de groote dag, die over het lot der Wester-wereld — misschien over het lot des Christendoms beslissen moet! CONSC. 2, 3 *b*.

schoon eerlang 't oog ons breek',
Open gaat het op den grooten morgen,
Na deez' aardsche lijdensweek.
Ev. Gez. 209, 3.

— *Een groote heiligedag*: een der hooge kerkelijke feestdagen. || Galderyen, krielende op groote Heilige dagen van het yverigste zoort der Musulmannen, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 89 *a*.

— *Groote Donderdag*: eene andere benaming voor: *Witten Donderdag*; zie onder GROEN, 1ste art. (in kol. 830).

— *Groote verzoendag*: algemeene vasten en boetedag der Israëlieten. In scherts, met het oog op de gebruikelijke wassching en verschooning ook wel eene benaming voor den Zaterdag, den „poetsdag."

e) Van eene hoeveelheid, een aantal, een getal. Aanmerkelijk, aanzienlijk, niet gering. || Doen ... afscepen naer Lissebonne groote quantiteyt van Terwe, *Handv. v. Amst.* 94 *b*.

Het is de jongste dagh, en met dit huys gedaen.
Noch sal het wraeckeloos soo niet te gronde gaen:
Daer moet een groot getal met ons ten hemel vaeren.
VONDEL 3, 420.

— *Eene groote mate* (*van iets*). Letterlijk: eene aanmerkelijke hoeveelheid; oneigenlijk gebezigd voor: veel. || Tusschen menschen ... van hetzelfde beroep of handwerk (bestaat) doorgaans ... eene soort van verwantschap ..., waardoor zij ... onderling in elkanders aangelegenheden eene grootere mate van belang stellen, v. D. PALM, *Red.* 1, 112.

— *In groote mate*. Bijwoordel. uitdrukking: zeer; grootelijks.

— *In grooten getale*: in groote hoeveelheid of menigte. Zie GETAL, Deel IV, 1832. || Dat die

van Dansyck ... hebben ... Hollantsche scepen bevracht gehadt in grooten getalle, *Handv. v. Amst.* 94 *b*.

— *Groot in 't getal*, talrijk. || Groot int ghetal, *Numerosus*, KIL.

— (*Een* of *het*) *groot honderd*: een getal van (10 × 12 of) 120 stuks; hd. *groszhundert*; ook in het Noorsch *eit stort hundrad* (AASEN; verg. onr. *tolfrætt hundrað* nevens het jongere *tírætt hundrað*); verg. ook eng. *long hundred* en zie nader KLUGE, *Etym. Wtb.*[5] op Groszhundert. Thans nog niet geheel verouderd. || Met het Honderd, Schok, Quartier, en 't Stuk werd het (*groenenhout*) verkogt; gemeenlijk een Schok de Helft van een groot of klein Honderd is *enz.*, v. YK, *Scheepsb.* 41 (*zie ald.* 29: in het tellen vande Noordse Waaren (werd) 122 (*l.* 120?) voor een Hondert genoomen). Noten, het groot hondert 5 stuyv., *Utr. Placaatb.* 2, 325 *b*. Hoppe, een groot hondert, 't welk is drie hondert ponden, 2, 327 *b*. Schelvisch fl. 38. — per groot honderd, *Visscherijbericht uit Pernis* in *N. Rott. Cour.* 4 Maart, 1891, 2de Blad, A.

— Bij collectieven die eene menigte beteekenen of aanduiden: talrijk. || Ick sal u tot een groot volck maken, *Gen.* 12, 2. Daer quamender ... dagh by dagh tot David, om hem te helpen, tot een groot leger toe, 1 *Chron.* 12, 22. In ons en is geene kracht tegen dese groote menighte die tegen ons komt, 2 *Chron.* 20, 12. Eene seer groot gemeynte, van mannen ende wijven ende kinderen, *Ezra* 10, 1. Een Koningh wort niet behouden door een groot heyr, *Ps.* 33, 16. Ende Jesus uytgaende sagh een groote schare, *Matth.* 14, 14. Buten de porte ... daer zeer groot volck ghinck hooren preken, DE POTTRE, *Dagh.* 21. Groote meenigte van menschen zijnde gekomen na by den anderen te woonen, ... is *enz.*, DE GROOT, *Inl.* I, 3, § 8. Zyn wy niet allen Leden van éene groote Familie? *Leev.* 7, 216. Dat er een grooter of kleiner gezelschap vergaderd is, v. D. PALM, *Sal.* 7, 320. Zij, de eenige gebrekkige in een groot gezin, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 13.

— *Groot gezin heeft groot bewin* (bij DE BRUNE, *Spreekw.* 310).

— *Groot gevolg*: eene talrijke volgstoet. Zie GEVOLG, A, 1).

— Van een „hoop", eene „macht" van menschen. || Soo sullen sy moghen besoecken of ... de grooten hoop haarder voorganghers ... verantwoorden ... sal moghen, COORNHERT 1, 229 *d*. De vyandt zal, teeghens den zoomer, groot geweldt op de beên brengen, HOOFT, *N. H.* 675.

— *De groote hoop*: de overgroote meerderheid, het meerendeel, het gros. || Het groote gros der menschen is zelden van groote toegeeflykheid te beschuldigen, als het *enz.*, *Leev.* 2, 134. Het grootste gros speelt, zwiert, drinkt, 7, 316. Iemand, die ... den geest van den grooten hoop der genen, die Godgeleerden heeten, niet kent, zou *enz.*, v. HEMERT, *Lekt.* 4, 55.

— Vandaar absoluut gebezigd: *de groote hoop*, *de groote massa*, *het groot publiek*: het algemeen en in eene bepaalde opvatting: de oningewijde, de ongeleerde, de ongeletterde menigte, Jan-Alleman. || Ick wil ..., reden ghevende myns ghevoelens, gharen den groten hoop het oordel bevelen, *Kort Begr.* 1, 15. Meer dan ooit wordt er gearbeid en gezaaid voor het groot publiek, THORBECKE, *Hist. Schets.* 89. De groote menigte, als de eerste oogenblikken van verwachting zijn voorbijgegaan, berust in het feit, zonder er zich al te veel aan te ergeren, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 93. Voor de groote hoop was een tolerant en een Arminiaan hetzelfde, HARTOG, *Spect. Geschr.* 247.

— Zegsw. *Hoe grooter hoop* (van koopwaren), *hoe slechter koop* (bij HUYGENS 2, 504: *Grooter hoop, slechter koop*): hoe aanzienlijker de hoeveelheid, des te minder de hoedanigheid (t. w. voor hetzelfde geld).

— In verbinding met den naam van een lichaam eene corporatie, een college, met welken *groot* een nieuw of gewijzigd begrip vormt.

— *De groote Vroedschap*. Voorheen te Leiden: de Veertigen. || Het opperste ende hoochste Collegie, weesende den Breden Raedt ofte de groote Vroetschappe, representeerende het Lichaem deser Stede, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 580.

— *De groote Kerk*. Voorheen eene benaming voor de Kerk, het kerkgenootschap der Nederduitsch Hervormden (de Publieke Kerk of Staatskerk), in tegenstelling met de kerkgenootschappen der afwijkende gezindten. Nog hier en daar (b. v. in Groningen; MOLEMA 522 *a*) in gebruik, en dan ook in toepassing op het kerkgebouw. || Dat ik, indien ik ten avondmaal gaan wilde in de groote kerk, ik mij van dat gaan naar deeze kerk (*de „Mennonite" kerk*) zoude moeten menageeren, *Wildsch.* 6, 22.

— Vandaar de samenst. afl. *grootekerksch*: de *groote* of publieke kerk toegedaan.

— *De groote staf*: de legerstaf (LANDOLT 1 176). Zie nader bij STAF.

— *Het groote gild*. Hetzij eene verbloemende benaming voor: het „korthielde volk" (zie Deel IV, 2351), hetzij eene schertsende benaming voor het „gild" der gehuwden (Deel IV, 2358).

f) Van eene geldsom, een bedrag, een schat, een prijs en derg. Aanmerkelijk, aanzienlijk, belangrijk, „hoog". || Een groot loon verdienen. Eene groote jaarwedde genieten. — Soo dat u een groot rantsoen daer niet en soude afbrengen, *Job* 36, 18. Gevende haar de grootste bruitschat die 't hem mogelik zal wezen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 158. De Zee-visch ... (*wordt*) ... tot grooten prijse vercocht, ORLERS *Beschr. v. Leyd.* 275.

> Mijn raet, mijn trou behulp, mijn spaerkunst boven dat
> Heeft ons in huys gebracht al vry een grooten schat.
> CATS 2, 236 *b*.

> soo ick niet en doe, geljck het wijf gebiet,
> Soo is mijn groote kost, en al het spel te niet.
> 2, 433 *a*.

— *Groot geld*: groote geldsommen, veel geld; *een groot geld*: eene groote geldsom. Eigenlijk: *groote* geldstukken; zie hierboven bij *a*, ζ). || De pachters deden sy ... ransonneren op groot gelt, DE POTTRE, *Dagh.* 93. Het is te verwonderen datter treffelijcke lieden zijn, die groot gelt besteeden aen Kinckhorens en Mosselschelpen, VISSCHER, *Sinnep.* 4 *a*. Men verstaet kleyn geldt, tusschen rijcke Speelders een Schellingh.... Ende tusschen arme Speelders een of twee grooten, oft stuyvers ..., of immers dat 't selve geldt soo kleyn zy, dat den Speelders niet en letten, noch achten, oft sy verliesen oft winnen. Alle Speelders in dese ongheoorlofde Spelen spelende om groot geldt ... zijn te punteren extraordinaerlijck ... ter discretie van den Juge, DE DAMHOUDER, *Pract. Crim.* 211. Dat zy om geen geld, hoe groot, met zo een kind zouden willen geplaagd blyven, *Blank.* 3, 136. Alhoewel hun opschik een groot geld gekost had, CONSC. 3, 365 *a* (zie ook 4, 232 *a*).

> Hy klouwt (*likt*, *vleit*) u om u groote gelt,
> Daer op is sijne sin ghestelt.
> V. BEAUMONT 76.

— Zelden bij een mv. en ook alleen dan wanneer daardoor een collectief begrip wordt uitgedrukt. || Groote inkomsten: *een groot inkomen*. — Het

(*huis*) beviel ... boven mate, schoon de huurpenningen (d. i. *de huursom*) zeer groot ... waren, KIST, *Eikenh.* 4, 53.

— *Een groot fortuin* of *vermogen*, *groot goed*, *groote have*. || Daer na sullen sy uyttrecken met groote have, *Gen.* 15, 14. Deeze Niclaas, hebbende groot goed vergaadert, ... kocht de heerlykheit, HOOFT, *N. H.* 6. Een jong mensch ..., die een heel groot fortuin aan de speeltafel ... verspild heeft, LINDO 2, 13.

— Desgelijks van *winst*, *profijt*, *vrucht*, *schade*, *verlies*. Aanmerkelijk, aanzienlijk, belangrijk. || 's Jammers grootste vrucht, dats angsteloos te staen, VONDEL 2, 257. De lichte overwinst (is) ... geen woeker te achten, in aanmerking van de groote verliezen, waaraan wij blootstaan, BOSB.-TOUSS. 2, 14*b*. Laat ons dan niet gelooven, dat die mensch ... met groote vrucht op de school van Jezus Christus gegaan heeft, BEETS, *St. Uren*, 9, 92.

Quist niet, al is uw winste groot:
Maer spaer een penningh voor den noot.
CATS 1, 588 *c*.

— Voor de beteekenis van *Groote avarij*, zie AVARIJ, Deel II, kol. 757.

— *Het groote lot*, *de groote prijs* (in eene geldloterij): de hoofdprijs; in Noord-Nederland spreekt men meestal van de „honderdduizend". || Wel, ge ziet er zoo vroolijk uit: hebt gij het groot lot gewonnen? STIJNS, *In de Ton*, 272.

— Desgelijks, schertsend: *een groote niet*.

Des Menschen leven is een strijdt,
Een Water dat snel henen lijdt, ...
Een groote Niet, besietment wel.
BREDERO 1, 88.

— Ook van andere dan juist geldelijke beloooningen, voordeelen, winsten en derg. || Uwen loon is groot in de hemelen, *Matth.* 5, 12.

(*Frederik Hendrik*, *die*) Verovert heeft 's Hartogenbosch;
Dat tweemaal 't leger op sagh breecken.
O groote winst van weynigh' weecken!
VONDEL 3, 10.

g) Van een gedeelte, een stuk, een eind en derg. Niet gering; van belang; niet klein, niet kort of dun. || Een groot gedeelt van 's levens tijd Is door, VONDEL 3, 495. Elk aan 't grabbelen Om 't grootste stuk, OUDAAN, *Poëzy* 1, 41. Een groot stuk koek, BOGAERS 2, 313. Men steekt lange bloote armen uit de mouwen, groote enden kous uit de broek, BEETS, *C. O.* 11.

— Zegsw. *Groote brokken worgen* (HARREB. 1, XLV *b*): men moet niet te veel op eens willen.

— *Het grootste gedeelte*, *de grootste „helft"*: het aanmerkelijkste van twee gedeelten of stukken. || Eigenlijk kan men zeggen, dat Londen uit hare poorten gegroeid is, want het grootste gedeelte der stad ligt buiten dezelve, FOKKE, *B. R.* 2, 126.

— Van eene menigte (b. v. bij V. LENNEP, *Rom.* 8, 297): de meerderheid.

— *Voor een groot deel*; *voor het grootste gedeelte*: voor zooveel een aanmerkelijk of het aanmerkelijkste gedeelte betreft; grootendeels; meerendeels. || Wij mannen (zijn), voor het grootste gedeelte, ... door mannen ter wereld geholpen, BEETS, *C. O.* 353.

— Van eene opgegevene portie werk, eene taak. || Als ick maer niet gevangen in harde ketenen geklocken worde, of als een slavin geen groote taecken (lat. *grandia pensa*) spinne, VONDEL 4, 207.

— Van het *geheel* der deelen van eene stoffelijke of onstoffelijke zaak: omvangrijk; uitgebreid. || De gansche geschiedenis des menschdoms, als wij derzelver groot geheel met een onbekrompen overzigt beschouwen V. D. PALM, *Sal.* 1, 313.

h) Van een boek, een boekwerk, een geschreven stuk. Van aanmerkelijken omvang of dikte, voluminеus. || Alzo myn bekommernissen my niet toelaten zyn wercken (*de werken van Becanus*) die groot zyn door te lezen, *Kort Begr.* (uitg. 1614), 85.

— *Het groote boek*, *'s werelds groote boek*: het boek der Natuur en derg. Zie BOEK, 2de art. (Deel III, 99 en 100).

Wie een' geraegen geest op allen voorval slaet,
Studeert in 't groote Boeck, ter Scholen waer hy gaet.
HUYGENS 1, 143 (zie ook 1, 277).

— Somtijds slaat *groot* bij den naam of den titel van een boek op de *groote*, t. w. de (meer) volledige uitgave er van. || Groot-Scheller: het *groote* Latijnsche woordenboek van Scheller. — Groot Hellenbroek, V. LIMB. BROUWER 1, 21 *b*.

— *Het groot Embder* (of *Eemdert*). Voorheen zeker spelboek. || Noch kreeg hy ... een groot Embder, en een Evangely, BREDERO 2, 106.

— Sommige boekwerken of geschriften (woordenboeken, verzamelwerken, registers enz.) worden *groot* genoemd om hun uitgebreiden of hun algemeenen inhoud.

— *Groot schippersboek*. De algemeene scheepsinventaris, waarin staan opgeteekend alle losse goederen die zich aan boord bevinden, en de veranderingen die daarmede plaats hebben.

— *Groote rol*. Naamlijst der geheele scheepsbemanning, waarin worden opgeteekend alle veranderingen die er met elk plaats hebben, als: overplaatsing, bevordering, overlijden, enz.

— *Groot seinboek*. Het algemeen seinboek voor de bewegingen van vloten en van afzonderlijke schepen.

— *Groote jachtakte*, *groote vischakte*: volledige jacht-, vischpermissie. || Eene groote jagt- of vischacte geeft de bevoegdheid tot uitoefening van alle jagt of visscherij, niet verboden bij deze wet, *Wet* van 13 Juni 1857 (*Stbl.* 87), *a*. 8.

i) Van een formaat van papier en van boeken, als technische term, tegenover *klein*. || Groot folio, quarto, octavo. — Groot registerpapier. Hoogte 4,520 Breedte 5,700 palmen, *Wet van* 3 *Oct.* 1843 (*Stbl.* 47), *a*. 11.

— *In groot folio*. Bij qualitatieve persoonsnamen: op-en-top. Verg. *in folio*. || Hy is ... een Landstads petitmaitre, in groot folio, *Leev.* 4, 328.

j) *Groote letters*. In 't algemeen: letters van *grooter* afmetingen dan de gewone type; inzonderheid, als technische term: kapitalen, hoofdletters. || Met groote letters (adverteeren *enz.*).

k) *Een groot vuur*: van aanmerkelijken omvang en belangrijke hoogte; bijgevolg: fel, veel hitte gevende. || Als ghy cleyn Vuyr hebben wilt so en sult ghy hem (*den oven*) niet veel lochts gheven, ende als ghy groot Vuyr hebben wilt, soo sult ghy hem veel Lochts gheven, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 3.

l) *Een groot licht*, een lichtbron van aanmerkelijke grootte, die dus veel licht verspreidt. || Godt dan maeckte die twee groote lichten: dat groote licht tot heerschappije des daeghs, ende dat kleyne licht tot heerschappije des nachts, *Gen.* 1, 16.

— Vandaar *het groote licht* (en derg.): de Zon. || 't Groote licht was gedaald, BEETS 3, 213 (zie ook HOOFT 1, 261 en 286).

De grazeloze Blenk, daar 't groot-vier ghaat te neste.
SPIEGHEL 134.

Het sij het morgenrood verlicht de groene kruyden;
Het sij de groote torts de hoofden braed in 't suyden.
VONDEL 3, 297.

God heeft voor 't groote licht,
De zon, een tent gesticht.
Psalmber. 19, 3.

— In toepassing op een persoon. *Een* (meestal, ironisch: *geen*) *groot licht*, een (*of* geen) bijzonder helder verstand en derg.

m) Van regen en sneeuw. In aanmerkelijke, bovenmatige hoeveelheid; overvloedig, overstelpend. || Groote sneu als dat de sneuwe wel twe voeten hoeghe lach tot veel plaesschen, DE POTTRE, *Dagb.* 41. Een geweldigen windt ... ende een grooten jachtsneeu, *O.-I. en W.-I. Voyag.* 1, 29 *d.* Wy (hebben) eenen vreesselijcken storm gehadt..., daer by grooten regen, 2, 15 *c.*

n) Van rook, t. w. van eene rookwolk, eene rookmassa. || De Sulferberg, die op twee onderscheidentlyke plaatsen zeer groote rook uitgeeft, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 12 *a.*

o) Bij verschillende vaktermen, in verschillende, telkens nader aangeduide opvattingen.

— *Groote leden.* In de leer van het ornament: voorname leden; hoofdleden, hoofddeelen. || Leden (*van het ornament*)..., die eene bepaalde bestemming hebben, en als zoodanig groote leden worden genoemd, ROSE, *Orn.* 31.

— *Groote trekken*: breed, kloek, forsch. Eigenlijk een kunstenaarsterm, die echter veelvuldig figuurlijk gebezigd wordt. || Het verhaal dier moedergebeurtenissen (*in Genesis*) ... het schildert met zulke groote, en tevens met zulke fijne trekken; het is tegelijkertijd zoo verheven en zoo kinderlijk, BEETS, *Versch.* 2, 56.

— *De groote trekken* (*van iets*): de hoofdtrekken; vervolgens, figuurlijk: de voornaamste zaken of feiten. || Veel van hetgeen in de volgende jaren is geschied, weten we niet, en van hetgeen wij zeker weten dat geschied is, kennen we weinig meer dan de groote trekken, JORISSEN, *Hist. Kar.* 1, 56.

— *Iets in* (*de*) *groote trekken schetsen* (enz.): in de hoofdzaken.

— *De groote aria* uit eene opera: (eig. de langste), de voornaamste, de hoofdaria. || Nu zou madame Solfarini de groote aria uit „der Freischütz" zingen, LINDO 2, 15.

— Bij wiskundige termen en benamingen.

— Van een hoek: wijd. || Hoek ABC is grooter dan hoek BCD.

— *Grootste gemeene deeler.* Term in de rekenkunde. Zie DEELER.

— *Groote as.* Als term in de wiskunde: de as in eene ellips die door de beide brandpunten gaat. Bij een schip: de lange as, de lijn die voor en achtersteven verbindt.

— *Groote cirkel.* Bij een bol: cirkel welks vlak door het middelpunt van den bol gaat. Op de globe: meridiaancirkel.

— Bij benamingen van deelen van het schip of van bij het schip behoorende zaken.

— *De groote mast*: de voornaamste (tevens de hoogste) mast op een schip; op driemastschepen de middelste mast. || De groote mast staat altijd een weinig achter het midden van het schip, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 4.

— (Soms is *de groote mast* eene schertsende benaming of aanduiding van den kapitein van het schip).

— Vervolgens worden, bij overdracht, *groot* genoemd deelen van het rondhout en het staande want van den *grooten mast*. Als: *de groote rust*, *stag*, *mars*, *steng* en *ra*: rust, stag, mars, steng en ra van den *grooten* mast; *het groot onderwant; het groot tuig*, het onderwant, het tuig van den *gr. m.* || De onderraas, zijnde de groote, fokke- en bagijne-raas, hangen vóór de groote, fokke- en bezaansmasten, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 31.

— Dan heeten vervolgens ook weder *groot* de deelen van het tuig en het loopende want die tot de hiervoren genoemde of daarmede in verband staande scheepsdeelen behooren. Als: *groote bras*, bras van de *groote* ra; *groote hals*, *schoot*, *boelijn*: hals, schoot, boelijn van het *grootzeil* (het onderzeil van den *grooten* mast), enz. || Soo dat onse voorsteng een krak kreeg en 't groot marseyl (*het zeil van de groote mars*) van een scheurde, ROGGEVEEN, *Dagverk.* 147.

— *Groot* staat echter in eigenlijke beteekenis bij

— *Groote kluiver.* || Op onze oorlogschepen worden drie verschillende kluivers medegegeven, als: de kleine kluiver, de middelkluiver en de groote kluiver, van welke echter slechts één tegelijk gevoerd wordt, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 331.

— *De groote boot.* Zie BOOT, 1ste art., Deel III, 499 en MOSSEL, *Het Schip*, 370.

— *Groote sloep.* || De sloepen ... zijn de groote of kapiteinssloep aan stuurboord *enz.*, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 233.

— *Groote gei.* || Het loopend touwwerk van de stormbezaan, bestaat uit twee geerdschinkels, een groote geij, een bovengeijtouw, een ondergeijtouw en eene schoottalie, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 383.

— *Groot*, als zeemansterm van het water, van de zee gebezigd, beduidt: hoog, hol. || 's Avonds meende de Ruiter met het volk weêr naar boord te vaaren, maar de zee was zoo groot, dat ze meest al de sloepen vol water kreegen, BRANDT, *De Ruiter*, 354. Hy zagh veele scheepen langen tydt dryven, en veele spoelden van hunne ankers: want het woey vinnig, en de zee was zeer groot, 567.

— *De groote wasch*: de jaarlijksche, of de driemaandelijksche (enz.) wasch (in onderwetsche huishoudingen). In tegenstelling met de, uit den aard der zaak minder omvangrijke, wasch die met kleiner tusschenpoozen „gaat" en keert.

p) *Groot worden in den mond.* Van eten: een gevoel van walging te weeg brengen zoodat men de spijs niet doorzwelgen kan. || Ik kan het eten haast niet doorkrijgen; de brokken worden (*of* het eten wordt) groot in mijn mond. Verg. HOOFT, *Ged.* 1, 148: noch soudy mijns ontfarmen, Wanneer ick eensaem suf ter disch, soo ghij verstondt, Hoe dat de drooghe spijs mij aenwast in den mondt.

q) *Groot worden.* Benaming voor een gebrek van de melk. || Gebreken der melk zijn, dat zij somwijlen groot wordt en bij het karnen geene boter geeft, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1868, bl. 23.

r) *Op groote schaal.* Bijwoordel. uitdrukking: in het groot, of: in menigte. || Overgang (*tot de Katholieke kerk*) op eenigszins groote schaal, PIERSON, *O. Tijdgen.* 194. Mais ... (*wordt te*) Te Horren op groote schaal (*verbouwd*) ter inkuiling, *Onderz. Landb.* 1886, 4^{14}, 45.

s) Hoe *groot* (in onverschillig welke der hierboven behandelde beteekenissen) eene zaak is kan worden uitgedrukt

1°. door eene aan het bnw. voorafgaande bepaling in den 4den nv. (voorheen in den 2den nv.). || Gh'en vindt so veel niet als een sandjen groot, STALPERT V. D. WIELE, *Uitgel. Dicht.* 146. Een princelijck Paleys by naest een mijle groot, CATS 2, 587 *b.*

> In droomen heb ik een hutje gebouwd,
> een voorschoot groot, voor ons beide.
> DE MONT, *Loreley*, 57.

2°. door eene op het bnw. volgende bepaling van de maat, het getal, het gewicht enz. || Een schip, groot 40 tonnen. Een huis en erve, groot 5 aren, 45 centiaren. Een aandeel, groot duizend gulden. Een wissel, groot zeshonderd gulden.

t) *Eens, tweemaal, driemaal* (*enz.*) *zoo groot*: van nòg eenmaal, van tweemaal, driemaal enz. dezelfde

grootte. || Dan springt ie om een stok net as zoo'n aap, en dan maakt ie zijn bochel wel eens zoo groot, BEETS, *C. O.* 52.

2) Oneigenlijk. Van zaken, die in den eigenlijken zin geen afmetingen hebben. In verschillende toepassingen.

α) Aanmerkelijk, aanzienlijk, van belang, van gewicht enz.

α) Van met het gehoor waarneembare zaken. Hevig, krachtig, sterk. || Ende ontrent de negende ure riep Jesus met een groote stemme, seggende *enz.*, *Matth.* 27, 46. Het ys parste hoe langer hoe dicker op malcanderen, met groot barsten ende craecken, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 49 *c.* 't Groot misbaer, VONDEL 3, 395. Gemelde klok ... werd ... geluidt, 't welk zulk een groot geraes maekte, dat *enz.*, REITZ, *Rusl.* 1, 17. De ambachtslieden komen met groot geschreeuw over de Vrijdagmarkt geloopen, CONSC. 3, 246 *a.* Groot gekerm, 3, 397 *b.* Met een grooten schreeuw gaaft gij uwe vreugde...te kennen, BEETS, *C. O.* 10.

Een kleyne pot, door weynig vier,
Die maeckt terstont een groot getier.
CATS 1, 623.

— *Een groot woord; groote woorden.* In verschillende opvattingen.

1°. Een woord vol ernst of gewicht, eene gewichtige uitspraak of verklaring. In eene bijzondere toepassing: het jawoord, de toestemming. || Als ... 'er misschien dat groot woort van af-seggen („*bedanken*") uyt moet; vermijt daer in leppigheyt, schamper, en spijtigh te wesen, CATS 1, 564 *b*. Dit groot en barmhartig woord, dat uit den mond des Heilands...heeft geklonken, BEETS, *St. Uren*, 6, 321.

't En is geen swacker trou-verbant
Al koomt sijn wille (*van den vader*) naderhant;
En geeft hy dan het groote woort,
Soo gaen met een de saecken voort.
CATS 1, 269 *c*.

als sy begint, soo blijft haer reden steken.
Doch naer een lang gedrael, soo komt 'er tot besluyt,
Soo koomt' er 't groote woort ten langen lesten uyt.
2, 72 *b*.

2°. Een holle klank, inzonderheid eene op hoogen toon uitgesproken bedreiging en derg. || Lafhartige zwakheid beeft ook voor ijdele schimmen en groote woorden, BEETS, *St. Uren*, 4, 204.

— Soms zooveel als: een stadhuisterm. || Komplimenten en groote woorden, die ge bijna niet kunt verstaan, CONSC. 3, 13 *a*.

3°. Een ongepaste, onbeschofte, brutale term. || Ik ben zulke groote woorden niet van je gewend, *K. Zev.* 4, 132.

4°. Soms een verbloemende term voor: een vloek, een „duur" woord. || Durf-je daar een groot woord op zeggen? (verg. het gebruik van *God*, hiervoren kol. 228).

— Ook van stilte. Diep. || Er heerschte groote stilte in de zaal.

β) Van zichtbare, maar onstoffelijke dingen.

— Van glans, eigenlijk en figuurlijk. Helder; schitterend.

Al leyd de stad verwoest, en wil daer van niet ysen:
Sy sal met grooter glans uyt asch en stof verrijsen.
VONDEL 3, 422.

Klare starren, die by duister
Ontfangen grooter glans.
5, 780.

— Van duisternis. Zeer aanmerkelijk; sterk; „dik." || Als de sonne was aen het ondergaen, soo viel een diepe slaep op Abram: ende siet ... groote duysternisse viel op hem, *Gen.* 15, 12.

— Van eene verschijning, een gezicht. Ontzaglijk; indrukwekkend. || Moses ... seyde: Ick sal gaen en sien dat groot visioen, hoe dat den brambosch is vol vyer en vlam, en dat hy niet en verbrant, POIRTERS, *Mask.* 219 (*Exod.* 3, 3: groot gesichte).

γ) Van al wat als eene gebeurtenis, een voorval kan beschouwd worden. Belangrijk, gewichtig, hetzij voor het oogenblik of in de gevolgen. || Daar is een groot ongeluk geschied, MARIN. — Het verhael van uwe groote overwinningen, VONDEL 4, 202. In een tijdvak van de snelste afwisseling en grootste gebeurtenissen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 135.

Het is ghewis een groote val,
Van Koninck werden niet met al.
DE BRUNE, *Spreeckw.* 177.

— *De groote gebeurtenis.* Vaak: eene aanstaande bevalling. || Wanneer moet de groote gebeurtenis plaats hebben?

— *De groote scheiding*: die voor eeuwig is; het sterven. || Ik ben zo los niet van myne Vrienden, dat ik op de groote scheiding niet wel eens met zekere huivering zie, *Leev.* 4, 67.

δ) Van eene plechtigheid, een feest of van allerlei plechtig of feestelijk vertoon. Meer dan gewoon uitgebreid en luisterrijk. || Groot concert. Groot bal ten hove. Groote galavoorstelling. Groote militaire taptoe. Groote revue. Groote parade. Groot vuurwerk. — Een seker mensche bereydde een groot avontmael, *Luc.* 14, 16. Zij geven groote feesten, LINDO 2, 13. Een groot souper bij den heer Van Lemmer, BEETS, *C. O.* 164. De groote danssoiree bij den fabrikant D., v. LOVELING, *N. Nov.* 159.

— *Eene groote gelegenheid*: buitengewoon, niet alledaagsch. || Ik werd ... zoodanig uitgedost, als slechts bij groote gelegenheden bij ons ... het geval is, LINDO 2, 9.

ε) Van eene verkooping, eene tentoonstelling en derg. Van aanmerkelijke uitgebreidheid. || Groote uitverkoop. Groote opruiming. Groote verkooping van schilderijen. Groote veetentoonstelling. — De groote houtveiling, een publieke feestelijkheid, oneindig veel vermakelijker dan eene groote parade, BEETS, *C. O.* 217.

ζ) Van allerlei verrichtingen, handelingen, daden; ook van bedrijven.

1°. Uitgebreid, van grooten omvang. || Sy (hielden) ... eene groote, ende seer sware rouwklage, *Gen.* 50, 10. God, in wiens name het voors. groote werck (*de bijbelvertaling*) is aengevangen, in HINLOPEN, *Overzett. d. Byb., Byl.* 74. De dienst van alle beiden (*de klassen van priesters*) is ... zo geweldig groot, dat ze wel vyf uuren op den dag van nooden hebben om ze maar te konnen leezen, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 102 *a*.

Wat mond kan u vertellen
Den suuren arrebeyd van desen naeren nacht,
En met hoe groot een' moord die over word gebraght?
VONDEL 3, 392.

— *De groote schoonmaak*; *eene groote* (*schoonmaak-)beurt*: waarbij alles grondig onder handen wordt genomen. || Voor dat ik aan de groote schoonmaak ga, *Leev.* 4, 312.

Een echte groote wasch, waar ieder vlekje,
Door philosoof of ketter op het kleed
Der Kerk gespat, zorgvuldig met de zeep
Van allerlei betoog werd afgekuischt.
V. BEERS, *Rijs. Bl.* 140.

— *Een groot examen afleggen* enz.: uitgebreid, over vele en gewichtige vakken, vandaar: belangrijk, van gewicht. || Hij heeft een examen gedaan. Een heel groot examen. Witse heeft me verteld dat het twee dagen geduurd heeft, BEETS, *C. O.* 241.

— *Groot ambtenaarsexamen*: het examen voor ambtenaar bij het burgerlijk bestuur in Ned. Oost-Indië. || Kees was ... een bureau-man, die geen groot-ambtenaars-examen had afgelegd, maar hij was eerste commies bij „het" departement, DAUM, *Raad v. I.* 23.

— *De groote visscherij*, Eene benaming voor de *zoutharingvisscherij*, d. i. het visschen op haring, die bestemd is om gekaakt, in eigen pekel (bloedpekel) gezouten en in tonnen gepakt te worden; in onderscheiding van eene andere soort of tak van haringvisscherij, t. w. de *steurharingvisscherij*, het visschen op haring die *gesteurd* (ongekaakt gezouten en ongepakt in het scheepsruim geladen) wordt en die bestemd is voor de bokkingrookerijen. Het blijkt niet, dat men de haringvisscherij ooit „de *groote* visscherij" zou genoemd hebben in tegenstelling met de visscherij op eene andere vischsoort (b. v. op walvisch), welke visscherij dan, om haar geringer belang als tak van welvaart, de „kleine visscherij" zoude geheeten hebben; maar niettemin schijnt er óók in de verschillende wijzen van benoeming der onderscheiden soorten of takken van de haringvangst niet altijd eenheid of vastheid te bestaan. || De Steden van de voorsz. Landen hen geneerende mette groote Visscherye ende Harinckvaert, *Gr. Placaatb.* 1, 692 (a°. 1611); *ampliatie van een placaat van* 1597, *waar het bnw.* groot *nog niet voorkomt*). Alsoo de Groote Visscherije ... met S. Jan begint, ende eyndight met de Winter, SEMEYNS, *Haringhv.* 6. De groote of pekelharing-visscherij is die, welke in den zomer en herfst wordt uitgeoefend ... op de hoogte van Hitland en Edenburg en op de kusten van Engeland, *Wet* van 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a.* 13.

— *De groote vaart*. Bij tegenstelling met *de kleine vaart*: de koopvaardijvaart op of naar alle werelddeelen. || In de aanvraag om toegelaten te worden (*tot het examen voor stuurman ter koopvaardij*) zal de candidaat te kennen moeten geven voor welke vaart: *Groote* of *Kleine*, voor welk diploma: *Zeil* of *Stoom enz.* (*Uit eene oproeping*).

— *Groot werk* is in meer dan een handwerk of vak van nijverheid hetzelfde als: grof werk of: werk in stukken van aanmerkelijken omvang. Zie ook GROOTWERKER. || De Lemmers voor groot werk hebben bijna vijf lijnen breedte; voor fijner werken twee, *enz.*, *Handw.* 13, 80.

2°. Belangrijk, gewichtig. || Men had, o groot versuym, dees brugh niet afgesmeten, VONDEL 3, 403. Door het overspannen uwer zedelyke krachten, zult gy misschien éene groote daad doen kunnen, *Leev.* 4, 13. Tot groote opofferingen bereid, BOSB.-TOUSS. 2, 38 *b*. Dat hij Maurits ... groote diensten heeft bewezen, wordt erkend, FRUIN, *Tien J.* 65.

Ick diene, naer my dunckt, des naerder onderwesen,
Niet met een vliegent woord, of met een losse mont,
Want tot soo grooten werck behoort een vaste gront.
CATS 3, 19 *b*.

Die altijd acht op 't end will slaen,
Sal noyt een' groote daed bestaen.
HUYGENS 1, 721.

— *Groote justitie doen*. Thans verouderd voor: iemand (openlijk) ter dood brengen. || De groote justicie die men doen soude ... op de groote mert te Bruxsel, van de grave van Egmont ende de grave van Hoorne, DE POTTRE, *Dagb.* 30.

— *Een groote boodschap doen*. Zie BOODSCHAP, Deel III, 381.

η) Van eene reis, een tocht. Van belang, van gewicht, en zulks om den langen duur, de afgelegenheid van het doel, de uitgestrektheid van den afgelegden weg of de moeiten en gevaren die er aan zijn verbonden. Soms ook alleen: ver of langdurig. || Den kleinen Jan ..., geheel gekleed en veel te vroeg ... tot de groote reis (*naar Afrika*) gereed, BEETS, *C. O.* 122.

Ghy die ten Noorden nu daelt by de bleeke schimmen, ...
Nu westwaert spoed, daer 't licht eijn groote daghvaert [staeckt,
Nu daer de morgenstar haer pruyck heft uyt de kimmen.
VONDEL 3, 459.

— Bij oudere schrijvers wordt met *de groote reis* de reis naar Oost-Indië bedoeld. || Ware zij een jongen, zij zou de groote reis moeten doen, *Wildeck* 4, 140.

— In eene andere bijzondere opvatting beteekent *de groote reis*: de reis naar de eeuwigheid en vandaar: het sterven, de dood. || *Danace paravda*. Ghy hebt die eene voet in 't graft. Men moet sich voorsien op de groote reys, SARTOR., *Adag.* III, 8, n°. 74.

ϑ) Van allerlei soort van beweging en bedrijvigheid. Belangrijk; niet gering. || Vier voetknechten ... om ... den al te grooten aandrang des volks te weren, BOSB.-TOUSS. 2, 22 *a*. De grootste drukte is op het Waagplein, BEETS, *C. O.* 350. Een tooneel van groote bedrijvigheid, DAUM, *Raad v. I.* 34.

— Van snelheid, spoed, vaart. Haastig; snel. || Is de vaart te groot om op deze wijze (t. w. *te looden*) nog grond te kunnen krijgen, dan *enz.*, MOSSEL, *Manoeuvres*, 287.

— *Groote spoed, zelden goed* (zie SPIEGHEL 294).

— Van wind en stroom. Hevig, heftig, sterk. || Alsoo (*de jonk*) weghens de groote stroom daer niet by conde geraken, so hebben de Schepen haer anckers ghelicht, ende sijn haer tegen geloopen, *Begin e. Voortg.* 11, 34 *b*. Omtrent middernacht isser eenen grooten wint gheresen, so dat onse anckers door ginghen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 20 *d*. Sy (zijn) by drie oft vier Eylandekens gecomen, ... ende alsoo daer grooten stroom door viel, ghenaeckten sy de Clippen so na, dat *enz.*, 2, 38 * *c*.

ι) In den zelfden zin van allerlei omhaal, omslag en derg. || Menschen ... die gheen rust als in on-rust en groot beslagh vinden, DE BEUNE, *Bank.* 1, 98.

Een man die niet en acht als wint van ydel eer,
Een hooft van groot beslagh, een ongerusten aert,
Die, om geacht te zyn, noch lijf, noch leven spaert.
CATS 1, 183 * *a*.

Wilt gy om weynig graens, dat u noch rest te malen,
Een vlot van eycken-hout uyt vreemde bossen halen,
En regten hier een mool, een wonder groot beslag?
2, VII *b*.

— *Groot spel* (gewoonlijk *spul*) *met iemand of iets hebben*: veel drukte en moeite. || Hier toe moest het gemeen scheepsvolc eerst ... verwilligt worden, daer men al groot spel mede hadde eermen deselve daer toe conde krijgen, *Begin e. Voortg.* 13, 35 *a*.

κ) Van allerlei omstandigheden, ongelegenheden, bezwaren en derg. Van belang, van gewicht, of: hevig, heftig, zwaar. || Maackt ghy de zwaricheid niet te groot? *Kort Begr.* 1, 12. Dese en andere mijne invallen hadden my in groote twijffelmoedigheyt gestelt, of ick ... niet *enz.*, CATS 1, 379 *a*. In de grootste verlegenheid zynde, wat te beginnen, *Leev.* 6, 198. De grootste moeielijkheid was wel de keuze van een onderwerp, BEETS, *Groote Mann.* 7. Het is een groot geluk geweest, dat hij *enz.*, PIERSON, *O. Tijdgen.* 194.

Ten lesten vont ick best noyt trou-ring weg te schenken,
Maer om dat wel te doen daer vont ick groot bedencken.
CATS 2, VII *b*.

— *Een groot gevaar*. || In wat een groot gevaer de gantsche werelt stont, CATS 3, 10 *b*. Dat wy

groot gevaar liepen, van overzeylt te worden, STRUYS, *Reys*, 122.

λ) Van allerlei aangename en onaangename bejegeningen, ondervindingen, ervaringen en derg. In hooge mate aangenaam of onaangenaam; hevig; heftig. || De Heere plaeghde Pharao met groote plagen, *Gen.* 12, 17. De groote versoeckingen, die uwe oogen gesien hebben, *Deut.* 7, 19. Brengende over ons een groot quaet, *Dan.* 9, 12. Als dan sal groote verdruckinge wesen, *Matth.* 24, 21. Daer (wiert) een groote hongersnoot in dat selve lant, *Luc.* 15, 14. Hoe sullen wy ontvlieden, indien wy op soo grooten saligheyt geen acht en nemen? *Hebr.* 2, 3. Dat de coeplieden in grooten druck waeren, DE POTTRE, *Dagb.* 45. Blaeuwe bessen ende braembesien, die wy aten, ende ons groot goet deden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 78 *d*. Dat en is geen groote noodt, V. BEAUMONT, 104. Soo is 'er grooten noot van (d. i. *behoefte aan*) Godes ... zegen, CATS 1, 286 *b*. Het ongemack was groot, noch durfde niemant kicken, VONDEL 3, 371. Hoe velen zo groot vermaak scheppen in het horen vertellen van streken ... door welke de pachters bedrogen zyn, V. EFFEN, *Spect.* 5, 56. Dat daarin ... groote vertroosting (kan liggen), BOSB.-TOUSS. 2, 59 *b*. Het is mij eene groote droefheid het vat in handen van Onchristenen te moeten laten, CONSC. 2, 42 *b*. Om hun kleine verdrieten te sparen en groote genoegens onbeknibbeld te laten genieten, BEETS, *C. O.* 12.

Het dalen is te grooten spijt,
En rijsen kan men alle tijt.
CATS 1, 265 *a*.

Het is aen menig wijf tot grooten rou gestreckt,
Om datse voor den man dit hadde toegedeckt.
1, 328 *a*.

Al wie maer selden komt sijn haer,
Die wort'er groote pijn gewaer.
1, 658.

— *Groot huis, groot kruis* (zie SPIEGHEL 293).

— *Met groot genoegen*: met zeer veel pleizier. Zie GENOEGEN, Deel IV, 1563.

— Van eer of aanzien, van schande en derg. Buitengemeen. || Soo sult gy geschencken ende gaven, ende groote eere van my ontfangen, *Dan.* 2, 6. De denehd' is groote schand', de eer die leyt vertreden, BREDERO 3, 34. Een voorwerp van grooten Lof, *Leev.* 7, 323. 't Zal mij een groote eer zijn, *K. Zev.* 1, 355.

μ) Van allerlei aangename en onaangename gewaarwordingen enz. Hevig, heftig, geweldig, zwaar. || (*Pedro Paciecco*) kreegh zoo groot een' angst voor zyn lyf, dat hy *enz.*, HOOFT, *N. H.* 236. Die slag (was) ... onherstelbaar groot voor haar eenig kind, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 38. Het schot ... baarde ... een grooten schrik bij ons gezelschap, V. LENNEP, *Rom.* 4, 87. De schokken, die zij ondervonden had, waren voor haar gestel te groot, 9, 224. Couranten, waarin hij tot zijn groote stichting leest van de bezoeken van koningen en prinsessen in de hoofdstad, BEETS, *C. O.* 217.

— Van afkeer, afschuw, walging, of van iets dat afkeer enz. verwekt. || Medicijnen en vrouwen waren zijn grootste antipathiën, BEETS, *C. O.* 250.

— Van dorst, honger, koude. Fel, straf. || Grooten dorst. *Grand soif*, PLANT. — Zoe zeer groote cauwe ende groote vorst als dat de Scelle voer Antwerpen al touwe was, DE POTTRE, *Dagb.* 19. De coude was so groot alsse oyt geweest hadde, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 50 *a*. Deur de groote coude wast (*het hout*) al verbrant datmen hadden, *Ald.* Ik heb nog wel grooten honger ..., maar *enz.*, CONSC. 2, 205 *a*.

— Van hitte, droogte en derg. Buitengemeen sterk. || En de Heere ... hy sal uwe ziele verzadigen in groote drooghten, *Jes.* 58, 11.

ν) Van allerlei gevoelens, meeningen, gezindheden, stemmingen en derg. Krachtig, sterk, hevig, heftig. || Groot en algemeen was de instemming, waarmede de hulde ... in den lande werd ontvangen, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 3. Het ... plan was met groote opgewondenheid ... gemaakt, BEETS, *C. O.* 21. Tot groote ergernis van Boerhave, 29.

— Van geduld, ijver, spijt. || Ik geve hem getuygenisse dat hy grooten yver heeft over u, *Col.* 4, 13. De Koningin van Navarre was openbaarlijk den pausdoome tegen, ende de Koning scheen 'er noyt grooten yver toe te hebben, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 3. De rappe jonge lieden Die gaen in grooten ernst de vette kust bespieden, CATS 2, 228 *b*. Ick ... poogd' in grooten ernst van water lant te maecken, 3, 49 *a*. 't Arme Weeshuys ... voed hen (*de weezen*) op met groot geduld, VONDEL 3, 194.

— Van eene begeerte, een wensch, een lust, een trek. || Ik geloof, dat hy grooten trek had, om my ... afterossen, *Leev.* 7, 265. Nooit in mijn leven gevoelde ik grootere behoefte aan pijp of sigaar, BEETS, *Versch.* 1, 5.

— Van gevoelens aangaande of jegens andere personen of aangaande zaken. || De Const (is) daer in groot achten, en wel betaelt ... geweest, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 139 *a*. Zoo een ... hond ... met een steen geworpen word, byt hy met een grooten grim op dezelve, LUYKEN, *Jezus en de Z.* 148. Dat myne verachting voor zo een snoeshaan groot genoeg was, om *enz.*, *Leev.* 8, 123. Ik geloof dat ik niet meer vatbaar ben voor eene groote liefde, VOSMAER, *Amaz.* 158. Jezus had nog grooter medelijden met zijn zielenood gehad, BEETS, *St. Uren*, 6, 318.

Een wijf draegt liefd', of grooten haet;
Want selden houtse middel-maet.
CATS 1, 601 *a*.

De liefde (*tusschen man en vrouw*) is stercker dan de dood,
Geen liefde koomt Gods liefde nader,
Noch schijnt soo groot.
VONDEL 3, 397.

— *Groote* (meestal met de ontkenning *geen groote*) *gedachten aangaande iemand of iets koesteren*; *een* (of *geen*) *grooten dunk van iemand of iets hebben* (en derg.): iemand of iets (niet) hoog stellen; van iemand of iets (niet) veel verwachten. Zie o. a. GEDACHTE, Deel IV, 569. || Beiden hadden ze een groot gevoelen van hem geschept, BRANDT, *De Groot*, 373. Het kan u onmooglyk groote gedagten van zynen smaak geeven, *Leev.* 6, 339. Wie verstond, als hij (*Napoleon*), de kunst om groote gedachten van zich te verwekken? V. D. PALM, *Gedenkschr.* 17. Als men geene groote gedachte heeft van de eerbaarheid eener vrouw, CONSC. 3, 337 *a*.

— *Iemand grooten dank weten*: hem grootelijks, hoogelijk, bijzonder dankbaar zijn. || Ick vind my bedrooghen in de meeninge, dat de H. van Schaegen den schrijver van den Harpoen grooten dank zoud weeten, HOOFT, *Br.* 2, 33.

— Van hoop, verwachting en derg. Hoog, sterk, hooggespannen. || Hy had my ... groote hoope gegeeven, dat *enz.*, HOOFT, *N. H.* 501. Zy lieten zich niet voorstaan, dat men, uit zyn bestier tot noch toe, groote hoope van voordeel in onze zaake kon scheppen, 936.

— Van geloof of ongeloof. Sterk. || Groot is uw' geloove, *Matth.* 15, 28. Een tijd, waarin ... het ongeloof groot is, groot en algemeen, BEETS, *St. Uren*, 9, 255.

ξ) Van allerlei hoedanigheden, eigenschappen enz. Aanmerkelijk, aanzienlijk, hevig, sterk. || Door groote luyigheyt verswackt het gebindt, *Pred.* 10, 18. Haare te groote ... gevoeligheid, *Leev.* 4, 200. Zij (beschuldigt) ... iedereen ... van de grootste onchristelijkheid, LINDO 2, 53. Een gelaat, dat de uitdrukking van de grootste onbeschaamdheid aan de hatelijkste geveinsdheid paarde, BEETS, *C. O.* 198. Haast geenen schilder van groote beroemdheid zou men kunnen noemen *enz.*, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 27.

— Van kracht. || Gij hebt grooter spierkracht en zult mij kunnen dwingen, SCHIMMEL 1, 275 *a*.

myn kracht en groenen moed
Houd ick (spyt ouderdom) al even groot en goed.
DE DECKER 1, 82.

— Soms ook meer bepaald: bijzonder, buitengemeen. || Al wat hy neder-stelt heeft pit en groote kracht, CATS 2, 117 *b*.

die wil reysen achter lant,
Die hebbe munte by der hant,
Dat is een kruyt van groote kragt
Waer op de gansche werelt acht.
CATS 1, 552 *c*.

— Van verstand en geestelijke vermogens. Niet alledaagsch, uitstekend, uitnemend. || Menschen, uitgerust met de grootste zielsvermogens, *Leev.* 4, 133. Indien de natuur hem niet met groote geestvermogens had begaafd, CONSC. 4, 90 *a*.

— *Groot burgerschap*, — *poorterschap*. Eene benaming (b. v. te Amsterdam) voor die soort van burgerschap enz. waaraan meer en aanzienlijker rechten verbonden waren dan aan het *kleine* burgerschap enz. || Also mijne Heeren van den Gerechte ... goet gevonden hebben ... het Poorter-Recht ... te verdeelen in Groot ende Kleyn Poorterschap, *Handv. v. Amst.* 124 *b* (a°. 1652). Dat de Groote Burgerschap sal bestaen in (*enz.*) ... ende specialijck mede omme na seven jarige continuële domicilie capabel te wesen tot alle Ampten vande Regeringe; mitsgaders van niet te mogen verbeuren meerder, in cas van delicten, als sijn lijf ende hondert gulden aen gelt, *Ald.*

o) Van menschelijke deugden: voortreffelijk, uitnemend; van: gebreken, fouten, zonden enz.: aanzienlijk, hevig, heftig. || Voor dees reys absolveer ick die sonde groot, VISSCHER, *Brabb.* 70. In 't kort de deughden al, groot, kleyn, minst ende meest, V. BEAUMONT 19. Kleene beelden kleene, groote beelden groote misslagen, VONDEL 9, 3. Groote overtreedingen, *Leev.* 5, 276. Het groote zwak myner Moeder is eene te groote liefde voor huiselijke rust, 6, 23. Het heeft mij bedroefd, dit eenige doch groote gebrek in hem te hebben opgemerkt, CONSC. 3, 290 *b*. Een kwant, wiens grootste verdiensten hierin bestaan, dat *enz.*, SLEECKX 16, 10.

Ik heb niets op mijn geweten,
Dan die eene, groote fout, (*enz.*).
BEETS 2, 158.

π) Van medeplichtigheid, van schuld: aanmerkelijk; *de grootste schuld*: de voornaamste, de meeste. || Als wy knorren, heeft hy doorgaans de grootste schuld, *Leev.* 4, 116.

Haerlem draeght met reght de grootste schuld van allen,
Dat om sijn voordeel wrockt, en wenscht mijn stercke wallen
Te slechten tot den grond.
VONDEL 3, 353.

ϱ) Van eene werking, een invloed op iets. Sterk. || Rampen, die ... niet zelden een grooten en hevigen invloed hebben op de vorming van het karakter, BEETS, *C. O.* 9.

had een boosen geest op my soo grooten macht,
Dat ick ben weg geruckt, en hier in huys gebracht?
CATS 2, 215 *a*.

— Van een prikkel (in figuurlijken zin). Krachtig, sterk. || De groote dryfveêr, waar door ik werkte, was nu verlamd, *Leev.* 8, 318. Er is ... geen grooter prikkel tot arbeidzaamheid, dan behoefte, V. D. PALM, *Sal.* 2, 187.

σ) Van eene oorzaak, eene reden en derg. Belangrijk, gewichtig. || Ik heb groote reden om te vermoeden dat hij onwaarheid spreekt. Zijn gedrag geeft groote reden tot ontevredenheid.

dat ick somtijts soo wat vrevelighs doe,
Daer ghevense my dickwils groote oorsaack toe.
BREDERO 1, 31.

Ick koom hier niet om zus, maer om een groote waerom.
1, 245.

τ) Van een belang en derg. *Van groot belang*; *van groot gewicht*: van voornaam, van zeer bijzonder belang of gewicht. || Daer eenerhande gebreken van kleenen of grooten nadruck zijn, naer de kleenheit of grootheit der personaedjen, VONDEL 9, 4. Voor den mensch ... is het van het eerst en grootst belang, te weten wat waarheid is, V. D. PALM, *Red.* 3, 89.

υ) Van een verschil en derg. Aanmerkelijk, belangrijk, niet gering. || 't Geschil word groot geschat, 't is menighmael een kleentje, VONDEL 3, 66. Het groote verschil van gevoelens ..., aangaande hetgeen al of niet voor waarheid moet gehouden worden, V. D. PALM, *Red.* 3, 89.

't Groepeeren van de cijfers zoo of zus,
Maakt groot verschil, kan menigeen misleiden.
BEETS 4², 163 (*Groepeeren*).

φ) Van eene waarde. Aanmerkelijk; hoog. || Een peerle van groote waerde, *Matth.* 13, 46.

Prijst den Paradijs-appel, al wast hy by der aerden:
Prijst den Oranjen, als groot van waerden.
VISSCHER, *Brabb.* 72.

χ) Van een bericht, eene tijding. Belangrijk, van gewicht; vandaar: heuglijk. || Men hoort gantsch Tyrus van dees groote maar' gewagen, FEITAMA, *Telem.* 174.

— *Het groote nieuws*: het belangrijke, gewichtige nieuws; inzonderheid: het nieuwste nieuws, of wel: het nieuws dat thans op aller tong is, dat thans allen bezighoudt. || Heb-je 't groote nieuws al gehoord? — Gij weet het groote nieuws, DE GENESTET 1, 347.

ψ) Van den uiterlijken staat, van uiterlijk vertoon en derg.

— Van pracht, rijkdom, overvloed enz. Buitengemeen. || De seven aenkomende jaren, sal der grooten overvloet in het gantsche lant van Egypten zijn, *Gen.* 41, 29. Hoe zal ik voor hem staan, als ik mijn' grootsten rijkdom in kleederen met mij draag! BOSB.-TOUSS. 2, 15 *a*.

Hy (*God*) kan een slegt gesel; al is hy vol ellenden,
Oock met een enckel woord een grooten rijckdom senden.
CATS 3, 13 *a*.

— *Groote staat*: een hooge rang, hoog aanzien. Ook een vorstelijke levenswijze; *een grooten staat voeren* en derg.: op bijna vorstelijke wijze leven.

Meynt iemant dat een vrolick hert
Uyt rijckdom maer gesogen wert?
En dat een bly, een fris gelaet,
Alleen maer hangt aen grooten staet?
CATS 1, 537 *b* (zie ook 1, 265 *a*).

— *Groot fatsoen*: bijzondere voornaamheid in kleeding en manieren. || Dat de man van hoogen staat en groot fatsoen te lui, of te grootsch is om te arbeiden, V. D. PALM, *Sal.* 2, 167.

zeg mij, zijt gij niet wat veel
Op groot fatsoen gesteld?
BEETS 3, 285.

oote naam.
enlijk, voornaam, adellijk. || Wie een
n draagt moet de convenances in acht
hij moet vragen, wat zijn rang en ge-
hem vorderen, *K. Zev.* 1, 326. Dat
ehen liever zwijgen moesten, dan ten
roote namen brallen, BOSB.-TOUSS. 1, 20 *a*.
id, vermaard.
n Bijbel en in bijbeltaal is *groot* niet
epitheton van den Naam des Heeren.
O Heere ... groot is uwen naem, in
Jerem. 10, 6. De Heer is groot, zijn
t, *Ev. Gez.* 4, 1.
afkomst en derg. Aanzienlijk; hoog. ||

el geslachte? hooge was mijns ouders graet
geslachte ben ick gesproten.
V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 134 *a*.

kleedij, de uitrusting, den tooi. Hetzij:
tzij: volledig en vervolgens, in oneigen-
ng: schitterend, prachtig. || Militairen
form. De groote en de kleine tenue der
n. Bisschoppen en prelaten in groot
— Vrouwen, die niet gelukkig zijn of zij
minsten eenmaal des weeks groot toilet
TS, *C. O.* 214.
ouw, hetzij het rouwbedrijf of de rouw-
ar. || Groote, middelbare en kleine hof-
ij hadden ... de Stevens vermist, daar
de zes weken van grooten rouw waren,
, *N. Nov.* 96.
een ambt, eene betrekking. Belangrijk,
n bij uitbreiding: aanzienlijk, hoog. ||
ten, groote zorghen en bitzige bekom-
DE BRUNE, *Bank.* 1, 4.
nog in talrijke, min of meer vaste ver-

root geheim (en derg.): in hooge mate
borgen of geheimzinnig; diep. || Wil ik
heel groot geheim vertellen? — De ver-
der Godtsaligheyt is groot, 1 *Tim.* 3, 16.
groot wonder: buitengemeen; verbazing-
Daer sullen ... valsche propheten opstaen,
groote teeckenen ende wonderheden doen,
24. Groote mirakelen ... werden, door
heyd, kleyn en geringh gemaeckt, DE
k. 2, 113.

Wonder, wonder groot! Ick sie 't
En mijn oogh gelooft het niet.
HOOFT, *Ged.* 1, 214.

een (of *geen*) *groot wonder* (*dat* enz.):
t (*of* in het geheel niet) merkwaardig. ||
groot wonder dat hij er heelshuids is
— Dat het geen groot wonder is, dat een
sterck genoegh is om soo veel Roosen
empjes") te plucken, STRUYS, *Reys.* 267.
een gebod, een bevel, eene wet, een
grijk, gewichtig, voornaam; *het groote*
het gebod enz. bij uitnemendheid. ||
efhebben den Heere uwen Godt ...
erste ende het groot gebodt, *Matth.* 22,
er en is geen ander gebodt grooter dan
12, 31. Plicht is de groote wet, *Leev.*
schryft waarlyk, zo als zy denkt; en
zo verre aan den grooten eisch in het
n, 6, 23.
roote regel: de algemeene gangbare, in
doorgaande regel. || Mama zegt, dat zy
lering op den grooten regel is, *Leev.* 7, 40.
een raadsel, eene vraag. Belangrijk,
| De groote vragen van Staat en maat-
OBBECKE, *Hist. Schets.* 171. Het ver-

leden, het tegenwoordige en de toekomst, het lag alles in die ééne groote vraag besloten, OPZOOMER, *De Waarh. en hare kenbr.* 3.

— *Het groote raadsel*; *de groote vraag*: het raadsel, de vraag bij uitnemendheid. || Nu blyft de groote vraag *enz.*, *Leev.* 6, 121. 't Groote Raadsel is gevonden, DE GÉNESTET 1, 301.

— Van eene kunst in den zin van: kunstvaardigheid of in den (overdrachtelijken) zin van: iets dat kunst, vaardigheid, bedrevenheid vereischt; iets moeilijks, eene „toer." Van belang, niet gering.

't Waer groote kunst een' dranck zoo op zijn pas te mengen
Met yet wat liefelijx, en yet wat wrangs en stuurs,
Dat *enz.*
VONDEL 3, 839.

— *De groote kunst*: datgene wat de meeste vaardigheid vereischt; vandaar de voorname of de voornaamste moeilijkheid. || De verscheidenheden van rust (*in den alexandrijn*) ... zijn alle welluidend; de groote kunst is maar om ze aan te brengen, waar ze behooren, FEITH, *Werken*, 11, 14.

— Een enkele maal ook *de grooter(e) kunst*, t. w. bij vergelijking met andere, op zich zelf reeds *groote* of belangrijke moeilijkheden.

Naam te maken — dat zegt niets, ...
Op uw tijd ...
Naam en eere te verzaken; ...
Voor den jongre plaats te maken,
Die u volgt in Glories gunst —
Dat is vaak de grooter kunst.
DE GÉNESTET 2, 149 (*Dat 's de kunst*).

— *Groote kunst* (t. w. *kunst* opgevat als: het vermogen om in de schoone kunsten iets voort te brengen of als een collectief voor: hetgeen door de schoone kunsten wordt voortgebracht): verheven —, breed opgevatte kunst. || Al die werken (*van Mevr. Bosboom-Toussaint*) zijn openbaringen van Groote kunst, QUACK, *Stud.* 228.

— *Een groot gemak*, — *gerief*: iets dat zeer gemakkelijk, zeer geriefelijk is. || Een wissel-brief ... is ... voor die reysen groot gemack, CATS 1, 552 *c*.

— Zegsw. *Een klein putje in de aarde is een groot gemak in huis.* (Eene woordspeling met *gemak*, sekreet; zie TUINMAN 2, 321).

Voor andere aanhalingen zie GEMAK (Deel IV, 1340).

— *Groot* —, *het grootste gelijk hebben*: in hooge, in de hoogste mate. Zie GELIJK, 3de art., in verschillende beteekenissen (Deel IV, 1174 en 1175).

— *Groot ongelijk hebben*: in hooge mate de billijkheid, het recht tegen zich hebben; *iemand groot ongelijk geven*: hem grootelijks in het ongelijk stellen. Zie ONGELIJK, 2de art. de bet. 1) (Deel X, 1613). || Ghy hebt groot onghelijck, dat ghy soo stout en onbeleeft En so dick komt manen, COSTER 511.

— *Groot ongelijk ondervinden* (en derg.): hevige verongelijking. Zie ONGELIJK, 2de art., de bet. 2). || Als 't dan zo wezen moet en zo wezen zal, 't is wel dan, zey 't oudste Nigtje met een misnoegd gelaat, als of haar groot ongelyk geschiedde, V. EFFEN, *Spect.* 3, 59.

— *Eene zaak grooter maken dan zij is*: er meer belang, gewicht aan geven, dan met de waarheid in overeenstemming is; haar overdrijven.

b) Hoog, verheven, edel.

α) Van eene eigenschap, eene hoedanigheid. || Als ick (*Jezaja*) ... 't heyrschaer hoorde loven Zyn groote majesteyt, VONDEL 2, 77. 't Apostelschap is groot, het martlaarschap is edel, BEETS 2, 39.

β) Van een doel, een plan en derg. || Zy schynt met Willem groote uitzichten gehad te hebben, *Leev.* 1, 251. Om te zorgen, dat niet, onder luid gejuich en buitensporige vreugde, het groote doel vergeten wierd, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 47.

γ) *Al wat groot (en goed enz.) is.* || Al wat in den mensch groot en voortreffelijk is, V. D. PALM, *Red.* 1, 26. Tot alles wat groot en goed was in staat, V. LENNEP, *Rom.* 12, 213.

δ) *Iets groot achten*: verheven, „nobel" vinden.

een lelijcke vrou die wert nimmermeer moy,
Maar sy werdt hoe langher hoe lelijcker, dat acht ick groot,
En heur lelijckheyt blijft heur ghetrou by totter doot.
BREDERO 2, 273.

ε) *Op groote wijze*: op nobele, grootmoedige wijze, zooals een *groot* man betaamt. || Op waarachtig groote wijze werd door Richelieu van zijn overwinning gebruik gemaakt, JORISSEN, *Hist. Kar.* 1, 89.

ζ) *Groote dingen*; *groote zaken*: dingen van gewicht; ook: hooge, verheven dingen. || Gy die groote dingen gedaan hebt: O Godt, wie is u gelijck? *Ps.* 71, 19. Want groote dingen heeft aen my gedaen hy die machtigh is, *Luc.* 1, 49. Goede en groote dingen willen tijt hebben, CATS 1, 561 *b*. Kleyne dingen verwaerloost, konnen oock aen groote dingen hinder en nadeel doen, 1, 661 *a*. Dat allerkleenste lid (*de tong*) beschickt wel groote saken, VONDEL 3, 64.

geeft aen bedt, aen heert, en tafel haeren eys.
Laet boecken, dispe sorg, en groote dingen blijven
Ter plaetse daer men plag te lesen, en te schrijven.
CATS 1, 337 *b*.

De Wartburg, op zijn steile rots,
Tot groote dingen uitverkoren.
BEETS 5[3], 155.

— In toepassing op een rechtsgeding is eene *groote zaak*: eene belangrijke procedure; voor eene bijzondere opvatting zie de aanhaling. || In het Dinghboeck van kleyne saecken, sullen ... gepresenteert werden alle saecken waer in geeyscht wert de somme van hondert guldens ..., ende daer beneden.... In het Dingh-boeck van groote saecken, sullen werden gepresenteert de saecken de welcke de somme van hondert guldens in gelde, of waerdije van goederen excederen, *Keuren v. Leyd.* 269.

— *Groote zaken doen.* In den handel: handel drijven in groote partijen, — met veel omzet en derg.

η) *Groote nietigheden*: dingen van aanmerkelijke onbeduidendheid of nietswaardigheid. || Zij ... leest de allerernstigste ... boeken in haar snipperuren, terwijl zij overigens steeds met de grootste nietigheden bezield is, LINDO 2, 52.

III) Zelfstandig gebezigd.

1) Als manlijk znw. — *a*) In den zwakken vorm, in verschillende beteekenissen. Zie GROOTE.

b) *Klein en groot* of *groot en klein* (ook *smal*): kinderen en volwassenen, jong en oud; elk en een iegelijk zonder onderscheid. || Dat de selve daer op kleyn en groot naer Romen waren vertrocken, CATS 2, 150 *b*.

Leydsche Roeper ...
Roept, en klinckt doch over al,
Voor een yeder groot en smal.
VONDEL 3, 79.

Groot en klein betreedt uw drempel, ...
Arm en rijk vervult den tempel.
TOLLENS 5, 54 (*Het Kerkgebouw*).

En protestanten, groot en kleen —
't Bad alles voor den dorpspastoor.
BOGAERS 1, 198.

— *Klein en groot, Komen daaglijks nader aan den dood*, HARREB. 1, 262 *a*.

— *De bleeke dood, Spaart klein noch groot*, HARREB. 1, 261 *b* (verg. SPIEGHEL 298).

— *Van den kleine tot den groote* (*toe*): niemand uitgezonderd. || Een seker man, ... welcken sy alle aenhingen van den kleynen tot den grooten, *Hand.* 8, 10.

c) Ook de overtreffende trap wordt als znw. gebruikt, hetzij in de bet. I, 1, *a*) (de langste), hetzij, gelijk in de hier volgende aanhalingen, in de bet. I, 2, *b* of *c*): de hoogstgeplaatste, de aanzienlijkste, de voornaamste, of wel: de edelste, al naar uit het verband blijkt.

Nu 't gader mede hoe 't wil, 't kan anders niet als wel.
Ick ben het niet alleen, de grootste sijn in 't spel.
Wy hebben op ons' sy' de weereldlijcke maghten.
VONDEL 2, 291.

Tuchtingh op de Vorm gegoten
Die de Grootste aller Grooten (*God*)
Met Sijn' vinger in de Wolck
Groefde (*op de steenen tafelen*) voor syn eigen volck.
HUYGENS 1, 117.

In Christus' koningrijk zal hij de grootste heeten,
Die 't minst naar glorie zocht, en 't meest hoeft lief gehad.
TER HAAR, *Ged.* 2, 146.

— In bijbelsch spraakgebruik is *de grootste*: de oudste (verg. het hierboven onder I, 1, *a* medegedeelde). *Van den kleinste tot den grootste* (*toe*): allen, niemand uitgezonderd. || Ende sy sloegen de mannen, die aen de deure des huyses waren, met verblintheyden, van den kleynsten tot nen den grootsten, *Gen.* 19, 11. Sy sullen my alle kennen, van haren kleynsten af tot haren grootsten toe, spreeckt de Heere, *Jerem.* 31, 34.

2) Als onz. znw. — *a*) In den zwakken vorm. *Het groote.* In verschillende opvattingen.

α) Dat wat van belang, van gewicht is; het belangrijke, het gewichtige; iets belangrijks, iets gewichtigs. || Die getrouw' is in 't minste, die is oock in 't groote getrouw', *Luc.* 16, 10. 't En komt, op het kleyntjen niet aen, als het groote verloren is, DE BRUNE, *Bank.* 2, 197.

— Zegsw. *Die het kleine niet eert* (of *niet begeert* en ook wel *keert*) *Is het groote niet weerd* (HARREB. 1, 262 *a*) en *Die 't kleine versmaadt Is het groote niet waard* (zie b. v. SPIEGHEL 290).

— *'t Is in 't groote!* (of wel alleen *in 't groote!*) In het Noorden en Oosten des lands een uitroep van verbazing (zie MOLEMA 137 *a*).

— In deze of dergelijke beteekenis wordt ook de vergel. trap als onz. znw. gebezigd. *Het grootere*: datgene wat van meer belang, meer gewicht en derg. is. || Ik redeneer van het kleindere tot het grootere, *Leev.* 3, 330.

β) Datgene wat verheven, edel, nobel is; het verhevene, edele, nobele; iets verhevens, edels, nobels. || Indien wij geen oogenblik aarzelen aan mannen als deze den naam van groot toetekennen, het is omdat zij het groote hebben gedaan, BEETS, *Groote Mann.* 14.

— In deze of dergelijke beteekenis wordt ook de overtreff. trap als onz. znw. gebezigd. *Het grootste*: het verhevenste, edelste en derg. || Het grootste, wat den mensch bejegenen kan, is, dat hij in zijn eigen zaak de algemeene verdedigt, JORISSEN, *Hist. Bl.* 4, 130.

b) In den sterken vorm. — *α*) In de zegswijzen: — *Veel kleinen* (of *kleintjes*) *maken een groot* (SPIEGHEL 290 en HARREB. 1, 262 *a*). || Men moet het zoo gauw niet opgeven; veel kleintjes maken een groot, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 257.

— *Van het kleine komt men tot het groot.*

Van 't cleyne comtmen tot het groot,
Van een stuck etens, tot een brood.
DE BRUNE, *Sprieken.* 311.

— *In het groot.* Bijwoordelijke uitdrukking van verschillende beteekenis.

1°. Op *groote*, ruime schaal; op *grooten*, breeden

voet; op *groote*, breede, niet kleinzielige, niet peuterige wijze. Van handelingen. || Dat de groote Heeren hunne rollen in 't groot speelen, en een veel uitgebreider schouwburg hebben, dan wij dagelijksche menschen, v. HEMERT, *Lekt.* 1, 38. Hij (*Vondel*) die alles in het groot opvatt'e, besloot in één vonnis van veroordeeling de praedikanten der Staatskerk en den Prins, die *enz.*, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 12. 't Is waar, dat we allebei de dingen graag een weinig in het groot doen, 102.

Gy, beef, wat nietig is in 't grootsch tafreel te mengen,...
Pleeg als gy schilders zult, met geen vergrootglas raad!
Het nutlooze is te veel, en 't overtollig, schaadt.
Neen, schilder steeds in 't groot.
BILD. 6, 348.

— Met betrekking tot of in toepassing op het drijven van handel, op het doen van zaken, op koop en verkoop. Op groote schaal, inzonderheid in de opvatting: bij *of* in groote partijen. Verg. GROOTHANDEL. || Koffie in 't groot verkoopen. Hij verkoopt koloniale waren in 't groot en in 't klein (fr. *en gros et en détail*).

2°. *Noch in 't groot noch in 't klein*: in meerdere, noch in geringere mate; in 't geheel niet. || Ik wil daar noch in 't groot noch in 't klein mede te doen hebben (bij HARREB. 1, 262 *a*).

3°. Als bijvoeglijke bepaling bij eene zaak zooveel als: de genoemde zaak in haar geheel of als geheel beschouwd. || Deze weinigen trekken zich terug in het klooster, en aan de Kerk in het groot schijnt niets beters te worden overgelaten dan het sluiten van een smadelijk vergelijk met de profane machten, PIERSON, *O. Tijdgen.* 132.

4°. *In 't groot, in 't groot!* Uitroep van verbazing: verbazend! ontzaglijk! (in Twente). Verg. hierboven onder *α*) (*'t Is*) *in 't groote!*

β) In den partitieven 2^den^ nv., afhangende van een onbep. vnw. *Iets* (voorheen *iet*) *groots*; *wat groots*: iets bijzonders, zoowel in toepassing op eene zaak (*eene zaak van belang*) als op een persoon (*een persoon van gewicht*). || Ende een seker man ... was ... in de stadt plegende tooverije, ende verruckende de sinnen des volcks van Samaria, seggende van hemselven, dat hy wat groots was, *Hand.* 8, 9. Soo en is 't dan niet groots, indien oock sijne dienaers haer veranderen, als warense dienaers der gerechtigheyt, 2 *Cor.* 11, 15. Een die wat groots besteeckt is traegh in zijn beleid, VONDEL 3, 498. Je bent jong en flink, ik begrijp niet, hoe je niet verlangt om wat te doen, iets groots, iets bijzonders, COUPERUS, *E. Vere*, 1, 45.

Ick kreegh in mijn gewout deze oude en strijtbre vesten,
Daer allerhande slagh ... my aenbadt, als yet groots,
Ja wieroockte, als een Godt.
VONDEL 4, 52.

Niets groots of goeds, geen edel zelfverzaken, ...
Dat niet zijn bloed van heilgen ijver blaken —
Zijn snaar wegslepend trillen deed.
BOGAERS 2, 17.

— Zegsw. *Allen, die wat groots bestaan, Hebben met den wil voldaan*, HARREB. 1, 262 *a*.

— Desgelijks wordt ook de vergelijkende trap als onz. znw. gebezigd.

Al quam een eeu van goud, gelijckse plagh,
Verwacht geensins yet grooters aen den dagh.
VONDEL 3, 203 (lat. *nihil maius*).

II) Bijw.

1) Van wijze. Op *groote* wijze, in verschillende opvattingen.

1) *Groot* in de eigenlijke beteekenis (zie I, II, 1). B. v. in *groot schrijven*, met groote trekken, met groote letters schrijven. || Een' brief van maar drie bladzijden, groot geschreven, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 81. Het volgende uur hebt gij geschreven; een mooi exempel; als bijv., zoo gij groot schrijft, het woord *wederwaardigheid*, ... of indien gij klein schrijft *enz.*, BEETS, *C. O.* 8.

— *Groot* (nevens *klein*) *geschapen*: op groote wijze. Van een persoon, met betrekking tot de geslachtsdeelen.

2) *Groot* in oneigenlijke of figuurlijke opvattingen.

a) Op ruime, rijkelijke wijze. Zoo in:

— *Er groot van leven*, het er ruim van nemen (MOLEMA 137 *a*).

b) Op verhevene, edele, nobele wijze en derg. || Dat alles leert ons ... groot denken en diep denken, VOSMAER, *Inwijd.* 272. Zij (*Mevr. Bosboom-Toussaint*) moest — zooals zij het zelve uitdrukte — de stof die zij bewerkte groot voelen, om haar dan groot te gaan voorstellen, QUACK, *Stud.* 228.

II) Van graad. In aanzienlijke mate, zeer, heviglijk, heftiglijk. || Ten schaeyt niet dat die canalie Malcanderen om hals brenght, want het multipliceert te groot, OGIER, *Seven Hoofts.* 13. Zij ziet 'er zo stil en wèl te vreden uit, dat het een lust is, en die heeft ook haar kruis, want zij verliest groot bij ons comptoir, *Wildsch.* 6, 37.

— *Het bevalt mij* (*niet*) *groot*, *het staat my* (*niet*) *groot aan*: (niet) bijzonder, (niet) al te best.

Een treurspel las hij, schoon die sprank uit 's zangers ziel
Den waard niet groot, maar den poëët-zèlf best beviel.
V. ZEGGELEN 7, 90.

— *'t Is groot verkeerd* en derg.: in hooge mate, zeer. Zie b. v. MOLEMA 136 *b*.

— *Groot van iemand houden*: in *groote*, hevige mate, zeer, veel. || *δ*) Ik zou, om die passage (*in een brief*), zoo het mogelijk was, nog grooter van u houden, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 173. Gij zult' er wel een goed legaat van hebben, want zij hield dan altijd magtig groot van haar volk, 6, 346. Dat ik daartoe buiten staat was, omdat ik te groot van haar gehouden had, *Ald.* Ik heb hem nog de groete te doen van mijne eerzame wederhelft, die groot van hem houdt, zooals ge weet, SCHIMMEL 1, 374 *b*.

— *Het* (*niet*) *groot op iemand of iets hebben*: (niet) sterk op een zeker persoon of op een zekere zaak gesteld zijn. || Jan en Sanne — die 't niet groot op hum hadden, CREMER 12, 206. Dat ze 't vroeger niet groot op Peter gehad had, dat was woar 12, 209.

— *Grof en groot*. Zie ook GROF, bijw. v. graad (hierboven kol. 902).

Nutter isset dickwils winnen,
Als profijt die grof en groot
Komt deur veul Perijckels-noodt.
V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 194.

III) Als bijw. hetzij van graad, hetzij van wijze.

— *Groot loopen*. Van de branding: hoog en vandaar dus ook: krachtig, hevig. || Dan also de berninge groot voor de reviere liep, dorsten de twee schuyten niet avontueren, *O-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 19 *d*.

— *Het gaat weer groot*: het gaat er weer erg op los, — weer spaansch naar toe. Verg. *grof gaan* in derg. beteekenis (zie hierboven kol. 901).

— *Lang en groot*. Hetzelfde als het meer gebruikelijke: *lang en breed*, langdurig en uitvoerig, „druk". || Dat den vyandt naer langh en groot canoneerens op den anderen de lust scheen te verliesen, bij KERNKAMP, *Sleut. v. d. Sont*, 300.

Afl. *Groot* (zie GROOT, 2de art.); *grootachtig*; *groote*; *grootelijks*; *grooten*; *grooterd*; *grootheid*; *grootsch*; *grootte* (zie die woorden).

— *Vergrooten* (zie ald.).

Koppel. *Grootbrengen*, *-houden*, *-maken*, *-spreken* (zie die woorden).

— Voorts *Grootverklaren* (gevormd naar het voorbeeld van *heiligverklaren*), en daarvan de afl. *grootverklaring* („Dat aan ... den grootsten aller Gregoriussen, — gelijk hem de heiligverklaring onthouden is — ook de *grootverklaring* is ontgaan", BEETS, *Groote Mann.* 12); *grootvoeden*, grootbrengen, opvoeden („Die yver is licht *groot gevoedt* van eigenbaat", ANSLO, *Poëzy*, 393).

— Met een tegenw. deelw. *Grootdunkend*, ingebeeld („Gy Mallert, wel wat sel gy jou duncken laten! Gy *grootdunckende* geck, ... gy roem-drager", BREDERO 1, 255).

Samenst. afl. en **Samenst.** *Grootachtbaar*, *-achting*, *-achtzaam*, *-bek*, *-bloemig*, *-boek*, *-burger*, *-dadelijk*, *-dadig*, *-edelachtbaar*, *grootemoeder*, *-vader*, *-vrouwe*, *grootgeestig*, *-handel*, *-handelaar*, *-hans*, *-hartig*, *-heer*, *-hertog*, *-hoofd*, *-hout*, *-kanselier*, *-knecht*, *-kop*, *-kruis*, *-luik*, *-majoor*, *-mama*, *-meester*, *-meesteres*, *-moeder*, *-moedig*, *-mogend*, *-mogol*, *-mond*, *-officier*, *-oog*, *-oogde*, *-oor*, *-ouders*, *-papa*, *-provoost*, *-scheepsch*, *-schild*, *-school*, *-schrift*, *-spant*, *-spraak*, *-steedsch*, *-vader*, *-vizier*, *-vorst*, *-waardig*, *-waardigheid*, *-waardigheidsbekleeder*, *-waterschap*, *-werker*, *-wichtig*, *-zegel*, *-zeil* (zie die woorden).

— Voorts, minder algemeen gebruikelijk of ongemeen: *Grootbaan*, heerbaan, groote weg (zie HOEUFFT, *Bred. T.* 212); *grootbazuin*, 32-voets stem (in het orgel), in onderscheiding van de bazuin van 16 voet (zie VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 634); *grootlint*, drager van het groote lint eener orde; verg. GROOTKRUIS („Ik maak u *grootlint* van den gloeienden Salamander", CONSC. 3, 390 *b*); *grootscheepmaker*, scheepmaker in 't groot, of misschien: bouwer van groote schepen („Tromp, *grootscheepmaker* te Westzanen,... was ... aangezocht, om naar Rusland te gaan", SCHELTEMA, *Peter d. Gr.* 1, 302); *grootscheepswater*, vaarwater, geschikt voor groote schepen („Dat het onderhoud van het gedeelte der Zuidergracht te Dokkum behoorende tot het *grootscheepswater* van Leeuwarden naar de Nieuwe Zijlen, is ten laste der gemeente Dokkum", *R. v. St., Afd. gesch. v. best.* 6, 69); *grootstedeling*, bewoner van eene groote stad („De straattaal der *groot-stedelingen*", WINKLER, *Oud-Nederl.* 30); *grootvair*, nevens *kleinvair*, zekere wapenkleur; de heraldieke voorstelling van zeker bontwerk (nhd. *groszfeh*; zie RIETSTAP, *Handb.* 90 en 93); *grootvisscherij* („De *grootvisscherij* op de Noordzee", *Titel van een werk* van A. HOOGENDIJK JZN., behelzende eene beschrijving niet alleen van de zoutharingvisscherij, maar van alle soorten van zeevisscherij, met uitzondering van de kustvisscherij; zie het genoemde werk blz. VI—VII); *grootvacantie*, groote vacantie („Daar in de Matters huys mijn Vaeder selfs my bragt; *noot*: Na de *grootvacancy* van 1660", DROSTE, *Overbl.* 83).

— Dichterlijk. *Grootdader*, iemand die groote daden verricht; desgelijks *grootpoger*, iemand die groote dingen poogt te doen („Hy leit 'er, en is dood, *grootdader* en *grootpooger*, Maar die 't hem deede, leeft", OUDAAN, *Poëzy*, 4, 22); *grootmoed*, grootmoedigheid, edelmoedigheid („Een hart, dat al zijn *grootmoedt* Bestaet in dienstvaerdij, en overgeven ootmoedt", HOOFT, *Ged.* 1, 283; „Vrouwenschaar wier fijn gevoelend harte, Veel meer dan 't mannen hart, voor *grootmoed* open staat", WISELIUS, *Meng.* 4, 215).

— Met een verwantschapsnaam. *Grootmoei*, oudtante; *grootoom*, oudoom.

— Met den naam van een lichaamsdeel, ter aanduiding van een persoon die het genoemde lichaamsdeel in eene meer dan gewone grootte bezit. *Grootmuil*, diklippig persoon („*Labeo*", KIL.); *grootneus* („*Naso*, *nasatus*, *nasutus*", KIL.).

— In oneigenlijken zin. *Groothart*, iemand met eene nobele inborst („O *Groothart*, met wat hemelschen magneet Bestreeck Standvastigheyd uw vast gemoed", VONDEL 3, 141).

— In samenstelling met den naam van een ambtenaar of waardigheidsbekleeder, van gelijke kracht als *opper-*: de hoogste ambtenaar enz. van de aangeduide soort; voornamelijk in toepassing op hofdignitarissen. *Grootaalmoezenier* (zie AALMOEZENIER, 1); *grootadmiraal* („Philips van Montmerency, graef van Hoorne ... was *Grootadmiraal*", CONSC. 4, 310 *a*); *grootceremoniemeester* („De *Groot-Ceremoniemeester* van het paleis trad binnen ... en kondigde aan, dat *enz.*", BOSB.-TOUSS. 2, 182 *a*); *grootdignitaris*, grootwaardigheidsbekleeder, bekleeder van een der hooge hofambten („Deze oud-minister en *groot-dignitaris* der Kroon, vroeger met Thorbecke bevriend, was later een zijner hevigste antagonisten geworden, v. WELDEREN RENGERS, *Parl. Gesch.* 1, 82); *grootkamerheer* („De Graaf van Arundel, die het ambt van *Groot-Kamerheer* bekleedde", BOSB.-TOUSS. 1, 216 *a*); *grootkamerling*, *grootkeukenmeester*; *grootmaarschalk*; *grootstalmeester* enz.

— Naar het voorbeeld daarvan is gevormd *Grootstuurman*, opperstuurman („Een Sot Hovelingh ... is ... Een wimpel aen het schip van 's Vaderlands *groot-Stuerman*", HUYGENS 1, 143); *grootrustbewaarder* (in scherts gevormd) („Mocht (*zeker persoon*) zich geroepen achten ... als *grootrustbewaarder* op te treden *enz.*", BUYS, in *Gids*, 1891, 1, 121).

— In samenstelling met tal van benamingen van deelen van het rondhout, staand en loopend want van een schip, in de hierboven (kol. 1067) omschreven beteekenis van: behoorende tot het genoemde onderdeel van het rondhout of want van den grooten mast, in onderscheiding van gelijknamige deelen van rondhout en want, welke tot de fokke- en bezaansmasten behooren, en die aangeduid worden door samenstelling, hetzij met *fokke-* of *voor-*, hetzij met *bezaans-*, *grietjes-* of *kruis-*. Voor enkele voorbeelden zie b. v. *grootbramboelijn* en *grootmarsboelijn*, genoemd in het art. BOELIJN (Deel III, 145) en zie voorts het alphabetisch register in MOSSEL, *Het Tuig*, XXV *a*.

— Met een bnw. *Grootgebloemd* (zie GEBLOEMD, in de bet. 2, *a*). Van een patroon of van daarmede bewerkte of bedrukte stoffen en kleedingstukken („Hooggekleurde *grootgebloemde* japonnen", *Wildsch.* 2, 283); *grootgeacht*, hooggeacht („Seven Vorsten... die voor aensaten in het Koninckrijcke, *Esther* 1, 14; *Kantt.* Dat dese Vorsten ... de *grootgeachtste* by den Koningh waren"); *grootuitgeschulpt*, *grootuitgetand*: van heraldieke figuren waarvan de uitschulpingen, de tanden aan den omtrek, zeer groot zijn (zie RIETSTAP, *Handb.* 157).

— Met een ww. *Grootjassen*, eene soort van jassen (kaartspelen) („Eene buurvrouw van mij ... was eene groote liefhebster van modernen, of *grootjassen*", *Wildsch.* 3, 211).

— Voorts nog de samenst. afl. *Grootgunstig*, zeer goedgunstig; eene beleefdheidsformule („De Revisors, die onder 't *grootgunstich* beleyt van Uwe Ho. Mo. ... hebben gebesoigneert in de Revisie van de oversettinge des O. T.", in HINLOPEN, *Overzett. d. Byb., Byl.* 74); *grootkorrelig*, uit groote korrels bestaande („Eene *grootkorrelige*, geele soort (van *Turksche tarwe*)", *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1846, bl. 332); *grootneuzig*; *grootoogig* („De *grootoogige* ... zuster van den tribuun", v. LIMBROUWER, *Cesar*, 4, 97); *grootwoordig*, die groote

woorden bezigt („De *grootwoordige* Redenaers, met vergramde oogen, ... hoogdreunende stem", OUDAAN, *Agrippa*, VI).

— Als tweede lid. *Levensgroot*, *overgroot* (zie die woorden).

— Voorts *Handgroot*, eene aanduiding van de grootte van zekere soort van schar; ook zelfstandig gebezigd als benaming dier soort („Dat men ... de schar naar hare grootte onderscheidt in kok ..., *handgroot* en krit", SCHLEGEL, *Visschen*, 170).

— In den overtreffenden trap, met den 2den nv. mv. van het vnw. *Al* (zie Deel II, 178) als eerste lid. *Allergrootst*, zeer bijzonder groot („Geheimenissen van 't *aldergrootste* bedragh", HOOFT, *Henr. d. Gr.* 159; „*allergrootste* ... virtuozen", BEETS, *C. O.* 217).

GROOT (II) — GROOTE —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Ofri. *grata*, *grate*, mnd. *grote*, eng. (ontleend aan het Nederd.) *groat*, mnl. *groot*, *groite*, *grote* (verkl. *grootgen*, *grootjen*, *grootken*, *groteke*). Het bnw. *groot*, zelfstandig gebezigd als benaming van een muntstuk; eene navolging van mlat. *grossus*, ital. *grosso*, fra. *gros* (waarvan ook mhd. *gros*, *gross*, *grosse*, nhd. *groschen*) en volkomen vergelijkbaar met eene benaming als mlat. *solidus* (waarvan ital. *soldo*, ofra. *sol*, nfra. *sou*) voor: groote, goede, dikke, wichtige penning; voor een ouder gebruik, nog als bnw., verg. ofr. *gros deniers*, mhd. *gróze pfenninge*, nl. *deniers grooten* (zoo b. v. nog a°. 1520, in *Gr. Placaath.* 1, 2608) en verg. voorts uitdrukkingen als ndl. *grof geld*, *groot geld*.

In het bijzonder verstond men in de middeleeuwen en nog veel later onder *groot* een muntstuk van eene — naar de verschillende tijden en in onderscheidene landstreken weliswaar geenszins dezelfde, maar toch doorgaans gemiddelde — waarde van onzen halven stuiver. De bijzonder vaak voorkomende *Vlaamsche groot* (of *groot Vlaamsch*) was het veertigste deel van een *pond Vlaamsch*, dat oorspronkelijk eene waarde had van ongeveer een hedendaagschen gulden; toen later het *pond Vlaamsch* eene waarde kreeg van zes gulden, kwam de gewoonte op, om den voormaligen *groot* aan te duiden met het verkleinwoord *grootje* (zie hiervoor VERDAM 2, 2187—2188 en vergelijk ook de ald. aangehaalde werken). Zooals uit de aanhalingen en samenstellingen hieronder blijken kan, werden echter ook andere munteenheden in *grooten* verdeeld, of werd althans de waarde daarvan wel in *grooten* uitgedrukt; met name geldt dit van den Carolusgulden. Zie ook b. v. nog *Synon. Lat.-Teuthon.* op *Libra*.

Het is natuurlijk niet doenlijk voor de hieronder volgende aanhalingen de door de schrijvers bedoelde waarde van den *groot* (waar deze niet uitdrukkelijk vermeld, of waar geene munteenheid genoemd wordt) met zekerheid aan te geven, doch men mag haar dan wel veilig stellen op die van een halven stuiver. Trouwens nog heden is dit de door *groot* aangeduide waarde bij het volk, daar waar het woord, zooals met name te Leiden, nog niet geheel onbekend is (zie hieronder bij *vijf groot*).

1) Eigenlijk als benaming van het boven omschrevene muntstuk. || Groote. *Monetae argenteae genus varii apud varios pretii*; vulgo *grossus*, KIL. — Dat sy van alle de goeden ende Koopmanschappen voorsz.... heffen ende ontfangen souden eenen goeden Vlaemschen groote, *Handv. v. Amst.* 30 *b* (*naar een stuk van* 1452). Welcken groote Vlaemsch, vier mijten Vlaems meer waerdigh was, dan den voorsz. halven Philips-pennick, *Ald.* Item, sal noch geslagen worden eenen anderen silveren penningh, geheeten stuyvers, die loop hebben sal voor twee grooten Vlaems, *Gr. Placaath.* 1, 2609 (a°. 1520). Ter sommen toe van negen duysent acht hondert dertigh ponden, ... van veertigh grooten 't pont, *Handv. v. Amst.* 42 *b* (a°. 1577). Gecaveert ter somme van tien hondert ponden, van XL grooten 't pondt, HOOFT, *Br.* 1, 43 (a°. 1612). De Somma van 2750 Caroli Guldens, tot 40 grooten de Gulden, *Handv. v. Amst.* 7 *b* (a°. 1649).

— *Een groote Heeren geld*; *een mijns Heeren groote geld*; verg. ook b. v. mnl. *een mijns heren grootien* (VERDAM 2, 2188). Voormalige uitdrukkingen voor: een *groote* van wettig gangbaar (keizerlijk, grafelijk en derg.) geld. || Dat van alle Huyden ... waerdich boven negen grooten Heeren gelt, den Excijs sal worden betaelt *enz.*, *Handv. v. Amst.* 201 *a*. Elcke Huyd die men binnen deser Stede Vryheyt verkoopt ofte levert, ende boven negen mijns Heeren grooten geld, sal geven t'Excyse, v. nieuwe penn., *Ald.*

— *Oude* —, *nieuwe groote* (*groot*): de *nieuwe* (ook *kwade*) *grooten* waren van minder gehalte en dus ook minder waarde dan de *oude*. Zie VERDAM 2, 2188 en *Inform.* 659. || Van elck Beest betalende een oude groote; of halve blanck in plaetse van dien, *Handv. v. Amst.* 31 *b*.

— Zegsw. *Al zijne schellingen zijn dertien grooten waard*. Zie HARREB. 1, 261 *b* en 3, 206 *a*.

Voor *Pond groot* (eene andere benaming voor *pond Vlaamsch*) zie POND.

2) Als benaming van een bedrag ter waarde van een *groot*, zonder dat dit altijd door een muntstuk van die waarde behoeft vertegenwoordigd te zijn. Inzonderheid in 't mv.; *groot* blijft evenwel alsdan gewoonlijk onverbogen. || Groot. Een halve stuiver, in de Wissel en Rekenstyl. *Gros*, *deux liards*, MARIN. — Welk een gereutel over eenige voddige grooten, die u de man misschien schuldig is! v. LENNEP, *Rom.* 5, 154.

— *Drie groot*: de waarde van anderhalven stuiver (naar de tegenwoordige munt: zeven en een halven cent). || Voor drie groot of twee blanken aan salaad, MARIN. — Tot Reymkens hoort men 't gelt te verquisten, Die geeft de vaen om een stoter, t'onbijten voor drie groot, VISSCHER, *Brabb.* 183. (*Ik weet*) niet, dat (*ik*) in langen tyd met drie groot zo veel gewonnen heb, als met die geen, die (*ik*) voor het vertoog van den laatsten der gepasseerde maant heb uitgegeven, v. EFFEN, *Spect.* 4, 192.

— *Drie groot met een duit*. Verg. prijsaanduidingen als *zes* (*stuivers*) *min* —, *acht* (*stuivers*) *en een oordje* (zie OORD, 2de art.; Deel XI, 77). || 'k Mach hem (*een advocaat*) drie groot mit ien duyt bien, 't Is seecker ghelt enoch, voor ien woort of twie te seggen, COSTER 38.

— *Vijf groot*. De waarde van twee en een halven stuiver (thans: twaalf en een halven cent). Zelfs nog tegenwoordig in de volkstaal te Leiden niet geheel ongebruikelijk (zie ook b. v. *V. d. Schelde t. d. W.* 1, 248). || Vijf groot, een stooter: twee stuivers en een half. *Deux sols et demi*, MARIN.

— Zegsw. *Door die slachting is het spek nu al op vijf groot gekomen*, HARREB. 1, 261 *b*.

— *Wie zijn wijf verliest en vijf grooten; het is jammer van het geld* (zie TUINMAN 1, 319).

Aanm. Ofschoon *groot* voor het sedert 1877 in Noord-Nederland in omloop zijnde bronzen twee-en-een-halve-centstuk zelfs in de wandeling niet gebezigd wordt (wel hoort men dit soms *vierduitstuk* of *groote cent* noemen), zou men later wellicht in den waan kunnen komen, dat *groot* in deze dagen, zooal niet de officieele, dan toch een niet ongebruikelijke benaming voor dat muntstuk moet zijn ge-

weest, wanneer men het in den *Geschiedk. Catal. der verzamel. munten (enz.)* door J. W. STEPHANIK (1888) bij herhaling (zie de nommers 3128, 3140, 3147, 3150) onder dien naam vindt opgegeven.

Samenst. (met *Groot* als onderdeel van verschillende muntsoorten) *Tweegroot, vijfgroot, zesgroot*: muntstukken van de waarde van 2, 5 en 6 *grooten* (zie *Catalogus*-STEPHANIK, de nommers 2655, 2449, 2652; voorts: „een stooter, het welk op zijn Amsterdams beteekend een Leidse *vijfgroot* ... dat is, (*vijf*) halve stuivers", WINSCHOOTEN, *Seem.* 297); voorts *leeuwengroot* (*Catalogus*-STEPHANIK n°. 175); *rijdergroot* (*ald.* n°. 1633).

GROOTACHTBAAR, bnw. Uit *Groot*, bijw. van graad (zie GROOT, 1ste art., **II**, II) en *Achtbaar* (zie ald. de bet. 1). In groote, in hooge mate achting of eerbied wekkende.

1) In het algemeen, van een persoon of eene zaak, welke hooge achting of eerbied wekt of inboezemt. || Al 't welke ..., als nooyt gezien oft gehoort, voor een' grootachtbaare wonderdaadt, en klaar bewys der Godlyke gunste, omhelst werd, HOOFT, *N. H.* 292. Danck-offer aen den Edelen, Groot-achtbaren, seer voorsienigen Heer ... Jacob Cats, J. LESCAILLE, in CATS 1, VII.

D'aensienelijcke vrouw vol goddelijcke zeden,
Spoot wt haer hel gesicht een grootachtbare strael;
Eerwaerdich was 't gelaet, haer lichaem schoon besneden.
HOOFT, *Ged.* 1, 63.

haer geestighe deughden,
Haer grootachtbare deftigheyd,
Vervult elck een met vreughden,
Die sijn oogh maer op haer leyd.
STARTER 293.

2) In het bijzonder als eeretitel voor sommige overheidspersonen of aanzienlijke lichamen.

a) Als voormalige eeretitel van Heeren Burgemeesteren van Amsterdam. || Haare Edele Groot-Agtbare, is de Tytel die men de Heeren Burgermeesteren van Amsterdam geeft, MARIN. — Weledele en Grootachtbaere Heer, VONDEL 9, 6 (*tot Andries de Graef, Burgem. v. Amst.*). Den Weledelen en Grootachtbaeren Heeren ..., regeerende burgermeesteren en raeden van Amsterdam 11, 101.

b) Als eeretitel van de leden der thans in Noord-Nederland bestaande Gerechtshoven en van die colleges zelf. || Dit Edel Grootachtbaar College. Zijn Edel Grootachtbare (*eeretitel van een Raadsheer in den Hove*). — De regterlijke kollegiën voeren de navolgende titels: de Hooge Raad: Edele Hoog Achtbare Heeren; de Geregtshoven: dien van: Edele Groot Achtbare Heeren; de Arrondissements-Regtbanken, alsmede de Kantonregters: dien van: Edele Achtbare Heeren, *Reglem. v. Openb. Best.* n°. II, *a*. 1.

c) Als eeretitel van Heeren Curatoren eener Hoogeschool. || De grootachtbare, de hooggeleerde mannen, die mij hier omringen, BEETS, *Groote Mann.* 31.

3) Overdrachtelijk, van eene zaak, t. w. van zulk eene die aan een *grootachtbaar* persoon eigen is. Verg. *Achtbaar* in de bet. 2).

De Raet, op zyn grootachtbre stem
En oordeel, magh rechtvaerdigh vonnis vellen.
VONDEL 5, 517 (*van „Joan de Witte, Rechtsgeleerde"*).

Afl. *Grootachtbaarheid* (zie ald.).

Samenst. *Edelgrootachtbaar* („*Edelgrootachtbare* Heeren Curatoren der Utrechtsche Hoogeschool", BEETS, *Karakter* enz. 5).

GROOTACHTBAARHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Van *Grootachtbaar* met *-heid*. De hoedanigheid van *grootachtbaar*, van in hooge mate achtingwekkend, eerbiedwekkend.

1) Hooge eerbiedwaardigheid; toestand of staat waarin men groot ontzag geniet. || Dat ick veel oude woorden ... als grootachtbaerheydt voor authoriteyt met meer dier ghelijcken achter ghelaten hebbe, op dat *enz.*, COORNHERT, *Cic., Plichten*, 8 (*zie deze plaats breeder in kol.* 1030). Armen, verachten ende nederen ..., die tot rijckdomme, grootachtbaarheyt ende hoocheyt komen, COORNHERT 1, 246 *b*. Palamedes, ... was door sijne ... sonderlinge wijsheyd, en voorsichtigheyd, in sulck een aensien en grootachtbaerheyd gekoomen by de Griecxsche vorsten, ..., datter sonder sijnen raed niet werd beslooten, VONDEL 2, 355.

— In eenigszins zwakkere opvatting. Hooge staat, aanzien; in denzelfden zin in 't mv. || Dat, met zoo groot een' arrebeit En kosten des gezants, en zijn grootachtbaerheit Gansch niet is uitgerecht, VONDEL 8, 601.

naerdien
De koningin, waerby de jongling is gezien,
Hem onder schaduwe van haer grootachtbaerheden
Beschut.
VONDEL 8, 601 (lat. *reginae nomen*).

2) Bij persoonsverbeelding, t. w. als titel van grootachtbare, eerbiedwaardige of hooggeplaatste personen. Verg. *Edelheid, Genade, Hoogheid* en derg.

Dit loon eisch ick alleen van u grootachtbaerheit,
Voor al de diensten die mijn leven haer oyt deede.
HOOFT, *Ged.* 2, 205 (*tot een koning*).

Koning. Wat leyt u dus op 't hert? Flucx seght my om wat [dingh
Hebt ghy u selfs en mijn Grootachtbaarheyt vergheten?
BREDERO 1, 45.

GROOTACHTIG, bnw. Mnl. *grootachtig*. Van *Groot*, 1ste art. in de bet. **I**) met *-achtig*. Nogal groot, tamelijk groot, eer groot dan klein. || Grootachtich. *Grandelet*, PLANT. Grootachtig. *Grandet*, V. D. ENDE. — Groningen ... Is een grootachtige stadt, niet seer volckrijck, HOOFT, *Br.* 2, 442.

GROOTACHTING, znw. vr., zonder mv. Samenstellende afleiding van *Groot* (1ste art. in de bet. **I**, I of II) en *Achten* met *-ing*.

1) De hooge schatting waarin iemand of iets staat; de hooge waardeering die iemand of iets geniet; vandaar: iemands aanzien, hooge staat. In dezen zin thans ongebruikelijk, hoezeer men het tegenovergestelde *kleinachting* voor geringschatting nog kent. Verg. *Achting*, XVII^de E., de bet. 3). || Achitophel, van wiens grootachtinge ende credijt, ... geboodtschapt wert aen David, *Kantt.* op *Ps.* 55, 14. Ende van de andere en durfde niemant sich by haer voegen: maer het volck hieltse (*de apostelen*) in groot-achtinge, *Hand.* 5, 13 (gr. ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός). Hy is ... een Crijchoverste van meerder ervarentheyt ende grootachtinge als die waren, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 179 *d*. Eenigheyd ..., waer door de steden in rijckdom bloeyen, tot grootachtinge verheven, en in grooter weerdigheyd behouden werden, DE BRUNE, *Embl.* 47.

Staet, rijckdom, hooge macht, groot-achting, wijse reden,
't Wordt al, door u bedrijf, als met de voet getreden.
CATS 2, 527 *a* (*tot den Dood*).

2) Hoogst gunstige meening die men omtrent óf jegens iemand of iets koestert. Verg. *Achting*, Hedend. bet. || Deeze Markgraaf ... queet hem zoo treflyk hier, dat hem de Prins van Parma ... veelerley bewys van grootachting en eer te gemoet droegh, HOOFT, *N. H.* 1005. Myne grootagting voor het vermogen van redeneeren, 't welk eigentlyk den mensch uitmaakt, v. EFFEN, *Spect.* 12, 225. Den held, wiens vrome daden hen allen met grootachting en liefde hadden vervuld, CONSC. 2, 40 *a*.

Grootachting uws persoons is voocht van al mijn sinnen.
HOOFT, *Ged.* 2, 180.

— Soms niet veel meer dan: *goede* dunk of meening (over iets), de goedkeurende waardeering, het goedkeuren (van iets). || Een ingebeelde grootachtinge van de gewoonte des volcx, is als een springader van alderley misgrepen, CATS 1, 49 *b* (lat. *magna vitiorum scaturigo est, consuetudinis ... impressa nobis auctoritas*).

GROOTACHTZAAM, bnw. Uit *Groot*, bijw. van graad (zie GROOT, 1ste art., **I**, II) en *Achtzaam* in de bij PLANTIJN en KILIAAN vermelde beteekenis van: achtbaar (zie ACHTZAAM). Ingroote, in hooge mate achting of eerbied verwekkende, inboezemende. Alleen in de

Afl. *Grootachtzaamheid.*

GROOTACHTZAAMHEID, znw. vr. Van *Grootachtzaam* met *-heid*. De hoedanigheid van grootachtzaam, hoogelijk achtbaar; grootachtbaarheid, doch in min of meer concrete opvatting, t. w.: staat van hoog aanzien; ook: majesteit. || Den vervaerlijcken donder, noemt hy de stemme sijnes hemelschen vaders: den schrickelijcken blixem, de stralen van des selfs grootachtsaemheyt, CATS 1, 97 *b* (lat. *metuendum fulmen divinae majestatis radios ... appellat*). Dat eerbaer herte (*Jozef*) en konde, noch door de kracht der bloeyende jeught, noch door de groot-achtsaemheyt van haer, die hem aensochte, in eenigen deele tot ontucht werden vervoert, 1, 176.

GROOTBEK, znw. m.; mv. *-ken*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II) en *Bek*.

1) *Bek* als verachtelijke term voor: mond. Iemand die een grooten, breeden mond heeft. Overdrachtelijk ook: iemand die den bek weet te roeren, een grooten mond (kol. 1058) weet open te doen.

2) *Bek* in den zin van snavel. In toepassing op een vogel die een bijzonder grooten snavel heeft; inzonderheid als benaming van zekere soort van *toekan*. || Gekraagde Toukan (*Tucanus*), ook *Rostrata* of Bekvogel, Groot- of dikbek en Rottestaart genoemd (zie CHOMEL 3689 *a*).

GROOTBLOEMIG, bnw. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II) en *Bloem* met *-ig*. Groote bloemen dragende. Als term in de plantenkunde, ter vertaling van lat. *grandiflorus*, en gebezigd ter aanduiding van eene bepaalde (zich door groote bloemen onderscheidende) soort in eenig plantengeslacht.

GROOTBOEK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II) en *Boek*, 2de art. in de bet. 3, *a*).

1) Een der hoofdboeken van den koopman, t. w. dat boek, waaruit geregeld kan worden gezien de stand der rekening van ieder met wien hij zaken doet, hetwelk dus ten allen tijde een overzicht geeft zijner vorderingen of schulden, hem aanwijst hetgeen hij bezit, en hem de gegevens levert, waaruit hij zijn winst of verlies kan bepalen. Ons woord is eene navolging van fr. *grand-livre*; verg. voorts de benamingen ital. *libro maestro* en nhd. *hauptbuch*. Dat S. STEVIN de benaming *grootboek* althans wel gekend, zoo al niet haar voor 't eerst hier te lande gebezigd heeft, blijkt uit eene aanhaling hieronder; in zijne verhandelingen over het boekhouden verkiest hij blijkbaar het woord *schuldboek*. || Dat in plaets der eygen woorden nu ter tijt inde Italiaensche bouckhouding ghebruyckt, voormael (*bij de Ouden*) ander van dergelijcke beteyckening ghestelt wierden, als hieronder: Schultbouck of Grootbouck. *Tabulae accepti et expensi*. Debet en Credit, S. STEVIN, *Van de Vorstelicke Bouckhouding*, aangeh. bij BOON, *Stevin's Coopmansbouckh.* 158. Grootboek. *a Leiger, a Leiger book*, SEWEL. Den Bouckhouder en sijn Provisenaer sullen) beyde mogen schrijven in 't Kladtbouck, doch den Bouckhouder alleen de partyen moeten overdraghen in 't Groot-bouck, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 74. „Die gelden zijn verrekend met mijn gewezen *associé*." „„Daarvan blijkt niets, mijn Heer! ... in allen gevalle behoorden zij op de ontvangsten van *dit* kasboek niet te paraisseeren."" „Zij zijn ook in 't Grootboek niet overgenomen", *K. Zev.* 4, 142. Hij houdt geen grootboek, maar een laadje, V. ZEGGELEN 8, 94 (*van een kleinen winkelier*). Het kapitaal (wordt) bij den aanleg der boeken tweemaal in het grootboek geschreven, zoodanig dat uit beide boekingen de hoegrootheid van het kapitaal kan afgeleid worden, BOON, *Stevin's Coopmansbouckh.* 31. Dat alle partijen op twee plaatsen in het grootboek geboekt worden, namelijk eens in het debet en eens in het credit *enz.*, *Ald.* De linkerzijde van het grootboek is bestemd voor de ontvangsten, de rechterzijde voor de uitgaven, 33.

2) Register waarin de schulden van een staat zijn ingeschreven. Ook in deze beteekenis is het woord eene navolging van fr. *grand-livre*; het eerste dusdanige *grand-livre* werd in Frankrijk opgericht bij eene wet van de Nationale Conventie, in 1793.

a) In het algemeen. || Alle de schulden ... loopende ten laste van dit koningrijk, zullen, met intrekking van alle voorhanden zijnde rentbrieven, obligatien (*enz.*)... worden ingeschreven in een grootboek, hetwelk ten dien einde zal worden aangelegd, *Wet* van 27 Jan. 1809 (in *Koningl. cour.* 15 Febr. 1809, nº. 39), *a.* 1. De meest geschikte vorm van overeenkomst met bepaalde schuldeischers is (*voor den Staat*) het aanleggen van een Grootboek, waarin de namen dezer schuldeischers en het bedrag hunner vorderingen opgeschreven worden, VISSERING, *Staathuish.* 2, 333. De Heer Tobias Vissering (*deed*) ... in een Open Brief, gedrukt in 1800, het voorstel ... om alle verscheidene schulden (*der Bat. Republiek*) in één $2^1/_2$ % fonds te converteren en deze in te schrijven in een Grootboek der nationale schuld, 2, 336.

b) In meer bijzondere toepassing op het register of de registers, waarin de Nederlandsche Staatsschuld is ingeschreven.

— *Het Grootboek der nationale schuld* en, bij verkorting: *Het Grootboek*. Collectieve benaming voor al de afzonderlijke boekdeelen waarin de nationale schuld staat ingeschreven. || Het grootboek der nationale schuld zal te Amsterdam zijn gevestigd. Een dubbel van hetzelve zal binnen 's Gravenhage ter Algemeene Rekenkamer der Vereenigde Nederlanden, worden geformeerd en ten allen tijde bijgehouden, *Besluit* van 8 Dec. 1814, (*Stbl.* 111), *a.* 1. Het grootboek der nationale schuld zal bestaan uit twee afdeelingen: De eene van werkelijke rentgevende schuld. De andere van uitgestelde schuld, *a.* 2. Inschrijvingen, in het grootboek der nationale schuld, gedaan van zoodanige kapitalen, welke *enz.*, *a.* 14. Een certificaat der nationale werkelijke schuld is ... een bewijs van aandeel, door een administratie-kantoor uitgegeven, waarin de houder wordt gerechtigd verklaard tot zeker kapitaal, ten name van het Administratie-kantoor op het Grootboek ingeschreven, NEEB, *De Grootboeken*, 130.

— *Geld* —, *kapitaal op het grootboek zetten*: een bedrag in de registers der nationale (rentegevende) schuld doen inschrijven. || Dit zou het bedrag zijn, dat ik ... had kunnen uitkeeren, indien ik het kapitaal .. op het Grootboek gezet en de renten had laten oploopen, *K. Zev.* 5, 228. Dat hij, door haar vermogen op het Grootboek te zetten, hare belangen beter zou hebben behartigd, 5, 234.

— (*Eene*) *inschrijving op het Grootboek* (in de wandeling vaak *inschrijving Grootboek*). Eigenlijk: (eene) aanteekening van kapitaal op het *Grootboek*; bij overdracht: het aangeteekende bedrag, of wel: het artikel in het *Grootboek*, bevattende den naam van den schuldeischer en het aan hem door den Staat verschuldigde bedrag (zie NEEB, *a. w.* 16). || (De voogden) ... mogen de penningen van den minderjarige op geene andere wijze beleggen, dan door den aankoop van inschrijvingen op het grootboek der werkelijke schuld van dit koningrijk, van onroerende goederen of *enz.*, *B. W.*, *a.* 449. Plantaadjes in de West, inschrijvingen op het Grootboek en zilveren roebels, *K. Zev.* 2, 190.

— Naast het oorspronkelijke, zijn in verloop van tijd nog andere *grootboeken* ingesteld; vandaar de benaming *De Grootboeken* (*der nationale schuld*). || Het koopen, ruilen, bezwaren en verpanden van ... inschrijvingen in een der grootboeken van de Nederlandsche schuld, *Gemeentewet*, *a.* 194. Latere groote financiëele operatiën ... hebben, tegen de bedoeling van den wetgever van 1814 in, geleid tot het aanleggen van nieuwe Grootboeken naast dit eerste, VISSERING, *Staathuish.* 2, 338. In Januarij 1832 werd het „tweede Grootboek voor nationale werkelijke schuld" rentende 5 % geopend, *Ald.* Er (bestaan) hier te lande tegenwoordig drie Grootboeken ..., die, naar het rentebedrag, dat der $2^1/_2$, 3 en 4 percents genoemd worden, NEEB, *De Grootboeken*, 15. De Grootboeken ... bestaan uit registers ieder 300 folio's bevattende, doorloopend genummerd en naar het A. B. C. gerangschikt; ieder blad bevat den naam van den houder der rekening, welke bovendien nog *enz.*, *Ald.*

— In overdrachtelijke toepassingen kan men onder *het Grootboek* hebben te verstaan

1°. De administratie van het *Grootboek*, het gezamenlijk personeel van ambtenaren belast met de in- en overschrijvingen enz. in het *Grootboek*. || Uitgenomen de Zon- en feestdagen en de dagen van sluiting der Grootboeken ... worden de overschrijvingsbilletten dagelijks ... bij het Grootboek aangenomen, NEEB, *De Grootboeken*, 21. Worden de volmachten ingetrokken, zoo moeten zij bij het Grootboek ter doorhaling worden ingeleverd, 31. Is de handteekening ... bij het Grootboek niet bekend, zoo vordert de Directie *enz.*, 37.

2°. De localiteit of de localiteiten waarin de Administratie van het *Grootboek* gevestigd is: de *kantoren* van het *Grootboek*; het *gebouw* van het *Grootboek*. || Op het Grootboek moeten wezen. Het Grootboek is open van 9—11 uur. Hoek Korte Spinhuissteeg, naast het Grootboek.

Samenst. (in de bet. 2) *Grootboekbank* („De vennootschap De Nederlandsche *Grootboekbank* belast zich met het aankoopen van kapitalen, ingeschreven op de Grootboeken der Nationale Schuld, belast met vruchtgebruik, periodieke uitkeeringen, enz."; zie b. v. *Nieuws v. d. Dag* 14 Jan. 1895); *grootboekkapitaal*, kapitaal dat op een der Grootboeken der N. S. is ingeschreven („Het vestigen van vruchtgebruik op onbezwaarde *grootboekkapitalen*", *Ald.*); *grootboekrekening*.

GROOTBRENGEN, bedr. onreg. zw. ww.: *bracht groot*, *grootgebracht*. Koppeling van *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, I, 1, *a*, *α*) en *Brengen*. Van kinderen: ze, door gestadige zorg voor hun lichamelijk welzijn, van zuigelingen tot volwassen personen opleiden; ze door behoorlijke voeding, verpleging en toezicht tot lichamelijk goed ontwikkelde of althans tot volwassen wezens doen opgroeien; ze *opvoeden* in den meer letterlijken zin en zonder dat (gelijk gaandeweg bij dit laatste woord) het begrip van: opleiding tot zedelijk en verstandelijk wel ontwikkelde wezens, tot hoofdbegrip is geworden, al is ook bij *grootbrengen* dit begrip niet altijd of liever nooit volkomen uitgesloten. Vergelijk voor geheel diezelfde onderscheiding der hoofdbegrippen nhd. *grosszíehen* nevens *auferziehen*.

1) Met de ouders, voogden of andere natuurlijke of toevallige verzorgers als onderwerp. || Zyne moey heeft hem groot gebragt. *Sa tante l'a élevé*, MARIN. — Het heeft heel wat in voor eene weduwe om hare kinderen alleen groot te brengen. Van al die kinderen heeft zij er maar één mogen grootbrengen; al de andere zijn vroeg gestorven. — Zy (*myne zuster*) heeft my, mag ik zeggen, groot gebragt, *Leev.* 6, 287. Veel en moedig heeft hij geslaafd om ze (t. w. *eene dochter*) te kunnen grootbrengen, TEIRL., *Cil.* 5. Zij had kinderen gekregen en grootgebracht met moeite en zorgen, DAUM, *Raad v. I.* 81.

Eer brengt een arme vader
met vreugd zes kindren groot,
Dan dat zes rijke kinderen
hem koestren in den nood.
BEETS 3, 237 (zie ook 3, 181 en 265).

— (*Zijne*) *kinderen voor iets grootbrengen*: tot de eene of andere bepaalde soort van wezens opleiden; voor de eene of andere bestemming of voor het eene of andere levenslot opkweeken. || Wat heb ik daar een droevig nieuws voor my van myne jonge juffrouw gehoort! zou het waar zyn? wel lieve God, heb ik haar daar voor helpen groot brengen, *Burg.* 158. 'k Bragt hen (*de kinderen*) niet groot voor weeldepoppen, V. ZEGGELEN 6, 4.

— *Iemand in iets* (t. w. *in een geloof*, *eene overtuiging*, *eene leer*) *grootbrengen*: iemand in de dagen der jeugd ten opzichte van zijne verstandelijke of godsdienstige ontwikkeling in bepaalde begrippen opleiden. || In het catholiek geloof was hij grootgebracht en oud geworden, LOVELING, *Sophie*, 271.

2) Ook zeer gewoon in den lijdenden vorm, als wanneer echter de gedachte aan de middellijke zorg van ouders enz. vaak zoozeer op den achtergrond treedt, dat *grootgebracht worden* slechts eene andere uitdrukking is voor: groot worden, den volwassen leeftijd bereiken, opgroeien; vooral door de bijgevoegde bepalingen komt deze begripswijziging aan het licht.

1°. Met eene bepaling waarin wordt aangewezen of aangeduid de *plaats* waar men zijne opleiding heeft genoten of waar men is opgegroeid. || Ik, grootgebragt op 't meir, MEYER, *Heemsk.* 168. Ik ben in Spaansch Brabant grootgebracht, en heb er Waalsch en Spaansch geleerd, zoo goed als de beste, BOSB.-TOUSS. 3, 268 *a*. Wanneer ik aan de schamele hut terugdenk, waarin ik werd grootgebracht, SLEECKX 12, 17.

2°. Met eene bepaling waarin de *omstandigheden*, waaronder men is opgeleid of opgegroeid, worden genoemd. || Hij was met zijn tienen grootgebragt, *Wildsch.* 1, 312. In onbekrompenheid, zoowel van levenswijze als van gedachten, was Falck grootgebracht, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 8. Dat die jongelingen ... onder het regiem van 1848 zijn grootgebracht, LOVELING, *Sophie*, 418.

GROOTBURGER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, 1, 2, *c*) en *Burger*. Hetzelfde als *groot burger* (zie kol. 1056), maar als eene samenstelling opgevat, immers met gewijzigd accent uitgesproken (t. w. met den hoofdtoon op de eerste, en maar zwakken bijtoon op de tweede lettergreep). Iemand die — hetzij door geboorte, hetzij door gedurende het vereischte aantal jaren ter plaatse ge-

woond te hebben, hetzij door gunst of bij wijze van vereering, of ook wel door koop — de aan het volle burgerschap eener stad verbondene voorrechten (als b. v. zekere vrijdommen en privilegiën, de bevoegdheid om bij voorvallende keuze in de magistraat zitting te nemen en derg.) deelachtig is (zie b. v. *Navorscher* 17, 177 *b* en hierboven kol. 1075). Nog slechts als historische term bekend, want waar men thans nog *grootburgers* heeft, is aan die hoedanigheid geen rechtsgevolg verbonden. || Dus werdt de Ruiter grootburger van de grootste koopstad van Holland, BRANDT, *De Ruiter*, 77.

Afl. *Grootburgerschap*, de hoedanigheid of wel waardigheid van grootburger; („De Heeren Burgermeesters .. (betoonden) in hoe hooge achting dat zy zyne persoon hielden, toen zy hem . . met het *grootburgerschap* van hunne stad (*Amsterdam*) vereerden", BRANDT, *De Ruiter*, 76; „Door dit *grootburgerschap* heeft men den Viceadmiraal de Ruiter in staat gestelt, dat hy ... tot de hoogste ampten van stads regeeringe kon worden gekooren", 77; „De Senaat had hem het *grootburgerschap* (*van Weisenheim*) aangeboden", VISSERING, *Herinn.* 1, 95).

GROOTDADELIJK, bnw. en bijw. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II, 2, *a*, ζ) en *Daad* met *-lijk*, hetgeen zooveel zou moeten beteekenen als: groot van daad of van daden; groote daden verrichtende, doch het woord is (evenals *grootdadig*; zie ald.) blijkbaar eene poging tot letterlijke navolging van lat. *magnificus*. Tot nog toe werd het alleen aangetroffen als

Bijw. (van wijze). Op heerlijke, prachtige wijze; lat. *magnifice*, *magnificenter*. || 's Hemels blaeuwe Tent, ... die des Scheppers hand ... zoo grootdadelyck doorwrocht aen allen kant Met vlammenden robyn en gloënden diamant, DE DECKER 1, 188.

GROOTDADIG, bnw. en bijw. Mhd. *grôztætec*, mnd. *grôtdadich*, *-dedich*, mnl. *grootdadich*. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II, 2, *a*, ζ) en *Daad* met *-ig*. Dit bnw. zou zooveel moeten beteekenen als: groot van daad of van daden; groote daden verrichtende, maar men moet noch de vorming noch de beteekenis van het woord al te streng letterlijk nemen, omdat het blijkbaar eene poging is tot (etymologische) navolging van lat. *magnificus*; immers dat men werkelijk met *grootdadig* een der door *magnificus* uitgedrukte begrippen, t. w. verheven, heerlijk, grootsch, prachtig en derg., wilde wedergeven, blijkt uit het verband waarin het bnw. in Mhd., Mnd. en Mnl. stukken (soms vertalingen) wordt aangetroffen, gelijk ook omgekeerd *magnificus* getrouw naar de letter met *grootdadig* werd geglosseerd (zie DIEFENBACH, *Glossar.* 343 *c*: *groszdedig*, *-taetig*, *grotdedich*, *groesz van dat*, *von groszer dat*; doch ook *herlich*, *heyrlich* enz.). Het is stellig waar dat *grootdadig* soms in den strikt etymologischen zin genomen wordt, en zulks met name in toepassing op personen, maar — dewijl men het in de oudere aanhalingen, en bepaaldelijk waar het van zaken gezegd of als bijwoord gebezigd wordt, het best met *magnificus* of *magnifice* kan vertalen, of, voor zooveel die aanhalingen zelf vertalingen zijn, *magnificus* werkelijk in het oorspronkelijk wordt aangetroffen, — schijnt dit wel een jonger gebruik te wezen; zelfs als men bij PLANTIJN leest „Groot-dadich, *Magnificque*, *qui faict grande chose*" hechte men aan de laatste woorden niet te veel waarde. Dit alles vindt ook nader bevestiging in *grootdadigheid* als vertaling van *magnificentia*; zie derhalve GROOTDADIGHEID, en verg. ook GROOTDADELIJK.

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) Naar de oudste opvatting. Van met hoogheid, macht of heerlijkheid bekleede personen; van vorsten; van God. Verheven, heerlijk, grootsch (in gunstigen zin). || Groot-daedigh, *Magnificus*, KIL. *Magnifijcq*, heerlijk, groots, grootdaadig, hoogstaatig, KOERBAGH, *Bloemhof*, 416. Een grootdaadig Heer. *Un Seigneur magnifique*, *liberal*, MARIN. — 't Grootdaedige Opperwezen, HERVEY, *Ther. en Asp.* 1, 2.

Als een Coninck seer grootdadich,
Sit hy (*God*) in sijn rijck gestadich.
MARNIX, *Ps.* 29, 5 (verg. *Ps.* 29, 10, *Statenvertaling*).

Waerheyt hier tegen (*tegen Schijn*) voerde een wackere [armeye, ...
Rustigh onbekommert sonder getier of geschreye,
Edel, grootmoedigh, grootdadigh, eenpaerlijck.
VISSCHER, *Brabb.* 178.

Wij buigen nedrig onze knien,
Om U, grootdadig God! met hart en mond, te danken.
V. D. VLIET, *Vruchten d. Dichtl.* 255.

b) In eene latere, meer letterlijke opvatting. Van helden, heroën, veroveraars en derg. door hunne *daden* vermaarde personen. || Sy (*de poëzie*) is 't, die den alvernielenden doodt een voordel afsiet, onsterffelijck maeckende den naem der grootdaedigher helden, HOOFT, *Br.* 1, 421. Den grootdaedigen koning David, eenen profeet, yveraer voor de wet, en man naer Godts hart, VONDEL 9, 4. Karel Spinola, neef van zijnen grootdaedigen grootvader, graef Augustijn Spinola, 10, 495. Grootdadige van Nes juigt in het krijgsgevaer, ANTONIDES 2, 17.

Dat uw grootdaedigh man (*Hercules*) hier daetlijck frisch [en bly
Zal wesen, met een maght van zegenrijcke schaeren.
VONDEL 11, 194.

Zoo groote naemen oit op groote daden sloten;
Zoo noemtmen dy te regt, grootdadig Prins, den grooten.
DE DECKER 2, 181 (*Karel de Groote*).

Zie ook nog VONDEL 5, 740; 9, 251.

c) Ongewoon met eene bepaling, aanduidende waarin men groot, uitmuntende, heerlijk is.

De Heer die is barmhertig, en' genadig:
tot toorne traag, in gunstigheijd groot-dadig.
DE HUBERT, *Ps.* 145, 8 (*Ps.* 145, 8 *groot van goedertierenheid*).

2) Van zaken. — *a*) Van gesternten. Heerlijk, schitterend, prachtig. || De Zeevaert (heeft) ... in 't Zuider Hemeloort ... grootdadige Gestarnten opgespoort, DE DECKER 1, 141.

b) Van ledematen. Heerlijk (als van eenen god).

Ghy schijnt nu anders vrient, dan ghy eerst openbaerde,
Ghy hebt ander cleeren; u leden schijnen grootdadich:
Waerlijck ghy zijt een God.
COORNHERT, *Odyss.* 2, 53.

c) Van macht; ook van 's Heeren naam. Grootsch; verheven; heerlijk. || Deze kerk heeft de Heer gesticht tot lof en glorie van zynen grootdaadigen naam in t jaar 1512, *Opschrift medeged. door* V. HASSELT in KIL. 204.

Dies hebben oock op dijne macht grootdadich
Ons ouders vry vertrout: end du genadich
Hebs' Heer verlost, uyt alle lasten smadich.
MARNIX, *Ps.* 22, 2.

d) Van eene daad, een bedrijf. Grootsch, edel.

'k weet ...
Die vervallen vorstin, die haeveloose deirne
Zijt ghy geworden, om, door dat grootdaedigh stuck,
My heer te maecken van 't onhandelbaer geluck.
— HOOFT, *Br.* 1, 403.

e) Van al wat indrukwekkend is. || Eene grootdaedige wanorde, die verhevener is, dan de geringe kleenigheeden van orde en fraeïer schik, HERVEY, *Ther. en Asp.* 1, 29.

f) Van iemands leven, misschien op te vatten in een meer letterlijken zin (zie 1, *b*), t. w. als: dat

zich door groote daden heeft gekenmerkt. || 't Eind van zyn (*Jozua's*) grootdadig leven, v. d. vliet, *Vruchten d. Dichtl.* 29.

De tongen tot u lof soo yverich begeven
Die uwen eelen naam voor desen was soo soet
Sijn of geheel verstomt, of bitterder als roet
Betreurende 'tverlies van u grootdadich leven.
REVIUS, *Over-Yss. Sang* 337 (*Op den dood van E. Casimir*).

II) **Bijw.** (van wijze). Op *grootdadige*, verhevene, grootsche wijze; soms misschien: op krachtdadige, of wel: op heldhaftige wijze.

Ick ben dien grooten Godt, wiens treffelijcke crachten
Indiën rijck vermaert grootdadich t'onderbrachten.
HOOFT, *Ged.* 2, 134 (*Bacchus spreekt*).

Zijn doodt (*van Samson*) bedroeve u niet. de geest, bevrijt [van kommer
En 's lichaems blintheit, waert gerust in koele lommer
By d'oude helden, hem grootdaedigh voorgetreên.
VONDEL 9, 210.

Afl. *Grootdadigheid* (zie ald.).

— Voorts *Grootdadiglijk* („Grootdadichlick. *Magnifiquement*", PLANT.).

GROOTDADIGHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Mnd. *grôtdadicheit*, mnl. *grootdadicheit*, en verg. voorts ook DIEFENBACH, *Glossar.* 343 *b*, waar men *magnificentia* geglosseerd vindt o. m. door *grosze dat gros tot*, *groszwurcklichkeit*, *groszheit*, *herlichkeit*. Van *Grootdadig*, in verschillende opvattingen van dit woord, met *-heid*.

1) Heerlijkheid, verhevenheid, grootschheid, grootheid (b. v. van macht; grootmachtigheid). || Grootdadichheyt. *Magnificence*, PLANT. *Magnificentie*, heerlijkheyd, pragt, grootdaadigheyd, KOERBAGH, *Bloemhof*, 416. — Want uwe is o Heere de grootdadicheyt ende machticheyt, ende glorie, ende victorie, 1 *Paralip.* 29, 11 in den *R. C. Bijbel*, a°. 1599. Jesus ... maeckte het kint gesont ... Ende sy wierden alle verslagen over de grootdadigheyt (gr. μεγαλειότης) Godts, *Luc.* 9, 43 (*Kantt.*: de uytnemende macht Godts). Hy die 't al heeft gheschaepen is beter dan alle sijn gheschepsel, ... stercker dan alle sterckheydt, ende sijne groot-daedicheyt verheft haer boven al, DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 241. Den mensch (heeft hy) verkoren om de weerelt zijn wijsheit te verkondigen, en zijn grootdadichheit te blazoenen, DE BRUNE, *Jok en E.* 222.

— Bij dichters ook in het mv. en dan op te vatten hetzij als: verhevene eigenschappen, hetzij als: uitingen of blijken van grootheid, heerlijkheid. || Zijn grootdaedigheden openbaeren, Zich aen 't volck, VONDEL 7, 491. Verbaest door uw grootdadigheden, 7, 555. Uwe wercken ... verkundigen ... Uw grootdaedigheên alom, 7, 569.

Het sterffelijck geslacht der aarden, dat ontsiet
Syn heylicheyt, syn kracht, syn mogende gebiet:
Want als een aardtsche Godt wert hy (*de Min*) hier aangebeden,
Tot een erkentenis van syn grootdadicheden.
BREDERO 1, 314.

De talen
Geboren uit de twist van Babel, worden één
In 't lofverkondigen van Uw grootdadigheên
Aan 't Pinkstervierend volk te Sion.
DA COSTA 3, 133.

2) Ontzettende verhevenheid. || De Grootdaedigheit en de Genade van deze verbazende Gebeurtenis (*den kruisdood*), HERVEY, *Ther. en Asp.* 1, 212.

3) Verheven mildheid, goddelijke of vorstelijke vrijgevigheid of goedgunstigheid. || Daar benevens bestondt hy, een werk van gelijken nut als grootdadigheidt, de stroom der Loire tot aan de Seine te brengen, door een' vaart ..., dat negen mijlen graavens was, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 156. Oranje, hebbende geen' weergaa in grootdaadigh-, mild-, en behulpzaamheit, HOOFT, *N. H.* 45. Met klaarder glans verhelderd' hem als eyghe grootdaadigheit, en de eerste en opperste oeffening van 't vorstlyk ampt, dat hy aan twee oft driehondert bloote hoofden, gebannen om misdryf, ... vergiffenis bewillighde, 808.

U wysheyt Heer, en u grootdadicheyt,
Geeft maat het Jaar vol ongestadicheyt.
COORNHERT 1, 524 *a*.

(den drang) ... Der Flaccen rijck in maet, en Maroos braef [ter sang,
Die uw grootdaedicheidt — gesint om t'overtreffen
Elck een, in jonst te doen —, tot Vorsten soud verheffen.
HOOFT, *Ged.* 1, 154.

4) Kwistige milddadigheid, overdadigheid; vandaar: overdaad, pracht, kostbare wijze van leven. || Naeyverende ... de grootdaedigheit des Koninx Philips van Macedoniën, dewelke ... te eeten hebbende den Arts Menecrates ... niet dan brandende wierook ende lekkerny van reukwerk liet aenrechten, HOOFT, *Br.* 1, 331. Dat bloeyend' Antwerpen toonde zynen rykdoom en heerlykheit, met neeghen daaghen vierens achter elkanderen: strydende allerley landaart, daar dat pas, ten koophandel gezeeten, in grootdadigheit, met oprechten van tooneelen, beelden en praalbooghen, met ooverdaadt van banketten *enz.*, HOOFT, *N. H.* 20.

Den leckernij van mondt, oock oor en ooghen,
Den kosten vlug van welluchtende reuck,
Geeft meer niet toe dan ruim uw staet kan dooghen.
Grootdaedighejdt krijgt een misstaende kreuck,
Als zij den bron der midlen doet verdrooghen.
HOOFT, *Ged.* 1, 176.

En hadde niemand treck tot overmaet van schyven;
Vrou Mildheit had eerlang tot weldoen luttel stof,
En Vrou Grootdadigheit hiel noit meer open hof.
DE DECKER 1, 171 (*Kantt.*: *Magnificentia*).

5) Heldhaftigheid, heldhaftig gedrag, heldengrootheid. || 's Helts grootdaedigheit, Ten dienst van zijnen Heer, voor ieders oogh, gebleecken, VONDEL 6, 672.

wy (*Salomon*)
Verkozen wijsheit om dit rijck, en zulck een' zegen,
Door vaders wapens en grootdaedigheit verkregen,
In staet te houden.
VONDEL 9, 269.

GROOTE, znw. m. (in de bet. 1) gemeensl.); mv. *-n*. Het bnw. *Groot* (zie GROOT, 1ste art.) in de bet. **I**, 1), zelfstandig gebezigd, in den zwakken vorm.

1) Bijna uitsluitend in het mv. gebezigd: *de grooten*, in toepassing op scholieren, ter aanduiding of als benaming van de grootere (dus *groot* in de bet. **I**, 1, *a*, *α*), oudere, uit den aard der zaak verder gevorderde leerlingen eener school, in tegenstelling met de *kleintjes*, de leerlingen der lagere klassen. || De bewondering en den eerbied welke ieder moet gevoelen voor den groote onzer school, BERGMANN, *Staas*, 17. Wanneer het uur der recreatie voor de leerlingen sloeg, ... ging (hij) voor de ruiten staan: hij had er vermaak in de grooten te zien wandelen en de kleintjes in de koord te zien dansen, H. LOVELING, *N. Nov.* 99. Daar zij een jaar of vier ouder was, werd zij bij de grooten en Octavie bij de kleintjes gerekend, v. LOVELING, *N. Nov.* 153.

— **Aanm.** *Groote*, znw., gemeensl., in den zin van: volwassene wordt hierboven (in kol. 1079) aangetroffen, waar het, volledigheidshalve, onder *Kleine en groot* moest worden vermeld.

2) Iemand die *groot* is in eene der opvattingen van de bet. **I**, 1, 2, *c*).

a) Iemand die een grooter staat voert dan anderen; iemand van meer vermogen dan anderen; een rijke; een aanzienlijke. Thans zoogoed als uitsluitend in 't mv. gebruikelijk: *de grooten*, de groote lui, de rijken, de aanzienlijken. || De [illegible] nu des Koninghs ... waren by de Groote de-

diese opvoedden, 2 *Kon.* 10, 6 (Vulg. *optimates*). Die grooter word van kleen speel niet te zeer den grooten, DE DECKER 2, 53. Zouden zy ook van hun beroep leven, zoo moesten de grooten geregelder in het betalen zijn, BILD., *Br.* 2, 15. Die ... stoot by trotsche grooten Zijn scheenen raauw noch blaauw aan 's drempels marmersteen, BILD. 13, 188. Zoo spreekt mijn man altijd,... maar ondertusschen, hij leeft van den adel en de grooten. Ik vind dat niet heel dankbaar, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 254.

Een grootte, in sijnen grooten staet,
Kan doen groot goet, en oock groot quaed.
V. BEAUMONT, 231.

Niet, dat ik 't nut vermaak van 't leerzaam schouwtooneel
Den Grooten weigren wil op 't prachtig Landkasteel.
BILD. 6, 276.

— Zegsw. *Het is kwaad kersen eten met de grooten; want zij tasten naar de rijpste, en gooien met de steenen*, HARREB. 1, 262 *a*.

— In bepaalde of opzettelijke tegenstelling met (*een*) *kleine* of (*de*) *kleinen* en derg. aanduidingen van onaanzienlijke, geringe, arme lieden. || Ick dacht het ongeluck nu kleynen treft, dan grooten, VONDEL 3, 25.

— Aldus vooral in talrijke zegswijzen enz. Als b. v.

— *De grooten hebben de kleinen van doen*, HARREB. 1, 261 *b*; *Wanneer het op de grooten regent, druipt het op de kleinen*, 1, 262 *a*.

— *De grooten moeten van de kleinen azen* (en derg.). || *Serpens ni edat serpentem, draco non fiet.* De grooten moeten van den kleynen asen, SARTOR., *Adag.* III, 4, n°. 39. Het is ... niet door Rijkdom maar door magt, dat kleinen van grooten werden geeeten, DE LA COURT, *Welv.* 71.

Zoo gaet de weereld in 't ghemeen;
De groote eten op de cleen.
DE BRUNE, *Spreeckw.* 309.

— *Hij wordt een groote of een bloote* (t. w. iets groots of iets ellendigs). Zie MOLEMA 137 *a*.

b) Iemand die een hooger rang bekleedt dan anderen; een hoog (of hooger) geplaatst persoon. || Wort iemant (t. w. *der mindere Engelen*), als gezant, gezonden van een' Groote (*hier: een Engel der hoogere orden*), ... dat hy zijn' last verricht', VONDEL 6, 230.

— In bijzondere toepassing op adellijke en vorstelijke personen. || Dat te desen dage een Vorst, ja een Groote (Vulg. *maximus*) in Israël gevallen is, 2 *Sam.* 3, 38. Siet ook hier de ongemacken van de Grooten in de werelt. Prinssen en Koningen Dochters vinden dickwils maer een of twee in een geheel gedeelte van de werelt, met dewelcke sy ... vermogen te versellen, CATS 2, 46 *b*.

Ick weet niet of een dorp kan brengen aen den dag,
Dat eenig soet vermaeck aen Prinssen geven mag,
't Is best na dat my dunckt te rijden na de steden,
Daer woont de schoonheit selfs, daer zijn beleefde seden,
En als men dese twee te samen siet gevoegt,
Dat is 't dat in der daedt de grooten vergenoegt.
CATS 2, 434 *b*.

— Met het bepaalde bijbegrip dat zoo iemand groote macht heeft: een machthebber. || Daerom en is 'er geen Koningh, Groote of Heerscher, die sulck een sake begeert heeft van eenigen tooveraer of sterrekijcker, of Chaldeer, *Dan.* 2, 10.

— (*De*) *grooten* van een rijk, een land enz. Een collectieve benaming voor: de gezamenlijke edelen, den adel, en wel inzonderheid voor: den regeerenden adel eens rijks enz. || Geviert en aengebeên van Christe weerelds grooten, VONDEL 2, 530. 't Puyck van al de grooten, 3, 365. Voor 't huys vergaeren vast de besten van de grooten. Als ... Swieten, Teylingen, en Waermond, 3, 382. Al wisten de Persiaensche Grooten, dat *enz.*, STRUYS, *Reys.* 267. (Hy) Ontbiedt voor zijn sponde een trits van Hemaths Grooten, BILD. 2, 410. Enkele grooten, die zonder baatzucht aan de erfgename hunner vorsten gehecht waren, BOSB.-TOUSS. 2, 76 *b*. De Belgische grooten keurden haar (*de Spaansche tusschenkomst in Frankrijk*) ... ten sterkste af, FRUIN, *Tien J.* 76.

— *Groote van Spanje.* Eene vertaling van den bekenden Spaanschen adellijken titel *grande*. || Bojaren of Ryxraden, welker ampt niet beter kan vergeleken worden, dan met dat der Grooten van Spanje, of der Pairs in Vrankryk, DE BRUYN, *Reizen*, 2, 43 *b*. De Grooten of Grandes van Spanjen, van den eersten en tweeden rang, dekken hen voor den Koning, MARIN.

— In betrekking tot een vorst of zijn hof zijn (*de*) *grooten*: de personen (als prinsen, satrapen, hoogste ambtenaren en derg.), die meer onmiddellijk met den vorst omgaan. || Want alsoo hadde de Koningh vastelick bevolen aen alle Groote sijnes huyses, *Esther* 1, 8. Bevel des Koninghs ende sijner Grooten, *Jona* 3, 7 (*Kantt.* Raetsheeren, Vorsten, voorneemste in den Staet). Doe Herodes op den dagh sijner geboorte een maeltijt aenrichtede voor sijne Groote, *Marc.* 6, 21. 't Vleien van zijn grooten (*van een koning*), SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 25.

Als slaven knielen zelfs de Grooten van haar Hof,
En ieder onderdaan schijnt voor haar' blik te beven.
LULOFS, *Ged.* 7.

c) *De grooten der aarde.* Een aan het bijbelsch spraakgebruik ontleende uitdrukking voor: de machtigen of de aanzienlijken naar de wereld. Thans vaak in eene eenigszins verslapte opvatting voor: de rijke lui. || Ende ick heb u eenen grooten naem gemaeckt, als den naem der Grooten, die op der aerden zijn, 2 *Sam.* 7, 9. Want uwe kooplieden waren de Groote der aerde, *Openb.* 18, 23. Komen de grooten der aarde met de lieden van minderen stand niet in aanraking, dan leeren zij hen niet kennen, *K. Zev.* 2, 321.

— Zegsw. *De grooten der aarde kunnen goede oorbanden geven*, HARREB. 1, XLII *a*.

Samenst. (als tweede lid). — In de bet. 2, *b*) *Hofgroote*, hoveling („De paleizen en lusthoven der *hofgrooten* en der rijke en aanzienlijke stadbewoners", V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 34); *legergroote*, iemand van hoogen rang in 't leger („Twee hunner waren *Legergrooten*, Uit Hollands edelst bloed gesproten, Vergrijsd in 't veld en in den raad", V. LENNEP, *Poët.* 2, 93; zie ook 4, 243); *rijksgroote* (zie ald.).

GROOTEDELACHTBAAR, bnw. Eene omzetting van het praedicaat *Edelgrootachtbaar* (zie GROOTACHTBAAR), maar als officieele eeretitel noch voorheen, noch tegenwoordig in gebruik.

GROOTELIJKS — GROOTLIJKS; voorheen ook GROOTELIJK (voor GROOTELIJKE) —, bijw. Met *-e* of met de zoogenoemde adverbiale *-s* gevormd van *grootelijk*, bnw. (mhd. *grôz-*, *grœzlich*; mnl. *grotelijc*, *grootlijc*, eene afleiding van *groot*, 1ste art., met *-(e)lijk*). Mnl. *grotelike*, *grootlike*, daarnevens echter reeds de geknotte vorm *grotelijc* (*-lic*, *-lec*) en ook reeds die met adverbiale *s*: *grotelijcx*.

1) Van wijze. Op groote, t. w. grootsche, prachtige wijze. || Groitlick. *Magnifice. Magnificenter*, *Teuthon.*

2) Van graad. — *a*) In groote, hooge, hevige mate; zeer; hoogelijk, krachtiglijk, hevig; heftig; al naar het verband. || Grootelick. *Magnopere*, *valde*, KIL. — (Ick) belooff ... u ... Dat grootelyck sal tot uwer baten syn, *Trou m. bl.* 114. Dat is grootelick van noode. *Cela est grandement necessaire*,

PLANT. Die boeren, dat groetelyck te deren ende te beclaeghen was, verloeren al. DE POTTRE, *Dagb.* 48. Dat hare ... herten grootelicx verlichtet (werden), MARNIX, *Byenc.* 3, 1 (bl. 166 *a*). Quamen ... also noch behouden t' scheep, daerse Godt grootelijc af danckten, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 28 *d*. Ick sal u zaet grootelicks vermenigvuldigen, *Gen.* 16, 10. Ick en sal niet grootelicks wanckelen, *Ps.* 62, 3. Ende ick ben grootelicks verblijdt geweest in den Heere, dat gy *enz.*, *Philipp.* 4, 10. Rumoer ... waer deur het gehoor vande Predicatie van Godts H. Woort grootelicx wert verhindert, *Handv. v. Amst.* 120 *a*. Dat d' ingesetenen ... van andre landen ... herwaerts gelockt, onze gemeente grotelijx sullen vermenichvuldighen, HOOFT, *Br.* 1, 25. Oover deezen uitbrek van vyantlykheit ... ontstelden zich grootlyx de gemeene Landtzaaten, HOOFT, *N. H.* 516. Dat uw Zoon eene overhellende neiging heeft tot Predikant, bevreemt my grootelyks, *Leev.* 1, 58. Indien hy haare kinderen niet zo grootlyks had bevoordeeld, 1, 251. Aan zeer grootelyks in 't oog loopende feilen onderheevig, 6, 232. Zy zullen met u al zo grootelyk verleegen zyn, als met alle beuzelaars, *Blank.* 1, 62 Zij bezondigen zich ... grootelijks tegen dien God der liefde, die *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 8, 126. Een wijze van schikking, die grootelijks door den Pelgrim geprezen werd, V. LENNEP, *Rom.* 12, 365. Gij doet my grootelijks onrecht, BOSB.-TOUSS. 3, 190 *b*. Wiens ... taal hem grootelijks behaagde, CONSC. 2, 44 *b*. Philips ... toonde zich grootelijks tot het volk genegen, 4, 232 *a*. Philips II bedroog zich dus grootelijks, 4, 320 *a*. Ofschoon het ons grootelijks ontrieft, SLEECKX 12, 194. (*Eene*) handelwijze ..., welke hen ... grootelijks moet benadeelen, 12, 235. Vreede zag op het laatst ... in Thorbecke alléén den eerzuchtige, en miskende hem zoo grootelijks, QUACK, *Stud.* 209.

Dies ben ick, o mijn Prins, grootlijcx in u gehouwen
Van so veel eers als ghy my heuselijck aenbiedt.
BEEDERO 1, 389.

b) Voor een groot deel; hoofdzakelijk, voornamelijk. || Er zyn jaaren, dat het krielt van musschen, zwaluwen, spreeuwen en soortgelyken; en 'er zyn wederom jaaren, dat 'er gansch weinig zyn: 't welk grootlyks ontstaat uit de onbestendigheid der koude en hette, in den tyd der broedinge, BEKHEY, *N. H.* 3, 187. Myn smaak in het Buiten-leeven, ... hebbe ik grootlyks te danken aan myne ommegang met Juffrouw Veldenaar, *Leev.* 2, 116. Dat wy die eer grootlyks kunnen verpligt zyn aan *enz.*, 5, v. Dat de mensch geen grooter schat heeft dan de tijd: van het wel besteden derzelven hangt ons geluk grootlyks af, *Wildsch.* 6, 126.

GROOTELUISKIND, znw. onz., mv. *-kinderen*. Uit *Groote lui* (zie GROOT, 1ste art., I, 1, 2, *c*, *γ*) en *Kind*. Een kind van groote, aanzienlijke, rijke lieden; een kind uit den aanzienlijken stand, uit den rijkdom. Verg. ARMELUISKIND (ook voor nog eene aanhaling). || Ik zal geen grooteluiskinderen betichten, ... maar wanneer men een bebloed mes in de hand bondt ..., V. LENNEP, *Rom.* 4, 373.

GROOTEMOEDER. Zie GROOTMOEDER.

GROOTEN, bedr. en onz. zw. ww.: *grootte*, *gegroot*. Mhd. *grœzen*, *grœzen*, mnd. *grôten*, mnl. *groten*. Van GROOT, 1ste art.

1) **Bedr.** — *a*) Groot of grooter maken, vergrooten, uitbreiden, vermeerderen. || Grooten, groot maken. Agrandir, *Grandire*, *Magnificare*, *ampliare*, PLANT. *Grandire* ... *grandem facere*, *augere*, KIL. — (*'t Bederf*) Dat mild'lijck elck een soocht om 't grooten van haer naem, COSTER 123.

Die machtich is poocht dick nae 't grooten van zijn Landt,
En dat met schaed van dien, die d'een of d' ander kant
Aenroeren van zijn Rijck.
COSTER 139.

— Als wederk. ww. gebezigd: *zich grooten*. In verschillende opvattingen, t. w.

1°. Zich (zooveel als in eene bepaling is uitgedrukt) grooter, langer maken, dan men is; (iets) tot zijne lengte toedoen (verg. *Matth.* 6, 27). || Mocht ghy ... u zelven een cubijt grooten wel? *Rotterd. Sp.* 243.

2°. Zich zelven tot staat en aanzien brengen; verg. bij de aanhaling *Ps.* 101, 7, waarvoor de *Vulgata* heeft: *non habitabit in medio domus meae, qui facit superbiam.*

Noyt wordt een man die door bedroch sich groot't
Mijn dack-genoot.
CAMPHUYZEN, *Ps.* 101, 8.

— **Aanm.** De misschien nog bij PLANTIJN (door *magnificare*) aangeduide beteekenis: iemands lof, roem of naam uitbreiden, verheffen („grootmaken"), is tot nog toe, behalve in het Mnl., bij onze schrijvers niet aangetroffen.

b) Bij schatting bepalen hoe groot iets is; schatten, taxeeren, begrooten. Reeds door KILIAAN als verouderd vermeld. || Grooten. vetus. *Aestimare*, KIL.

2) **Onz.** — Van personen en zaken. Groot of grooter worden; in grootte toenemen; toenemen, aanwassen, groeien, opgroeien; ook: allengs volwassen worden. || Groot werden, oft grooten. Devenir grand. *Grandescere*, *ingrandescere*, *adolescere*, PLANT. *Grandescere*, *crescere*, KIL.

Afl. *Grooting*; *begrooten* (zie die woorden).

Samenst. *Uitgrooten*: volgens schatting of tegen taxatie (iets) af-, uit-, vrijkoopen (DE BO² 1046 *b*).

GROOTENDEELS — nevens ouder GROOTSDEELS; een enkele maal ook GROOTDEELS —, bijwoordelijke uitdrukking. Uit *Groot*, 1ste art., en *Deel*, beide in den 2den nv. enk. Mnl. *grootsdeels*; verg. ook nhd. *groszentheils*, *grösztentheils*. In Zuid-Nederland kent men, nevens *grootendeels*, met dezelfde beteekenis een adverbialen 3den nv. *grootendeele* (DE BO² 344 *a*). Verg. nog EENSDEELS en GOEDDEELS.

1) In nog geheel eigenlijke, letterlijke opvatting, met betrekking tot meetbare grootheden (getalen, uitgestrektheden en derg.). Voor zooveel een groot, een goed, een aanmerkelijk gedeelte (van het geheel) betreft; bij uitbreiding: voor het grootste, het aanmerkelijkste gedeelte. || De inwoners van die stad zijn grootendeele protestanten, DE BO. — Zij, die van de lijst afvielen, wapenden zich grootendeels elders, KEMPER, *Verh.* 2, 160. De vloer (was) grootendeels bedekt ... met boeken, V. LENNEP, *Rom.* 3, 239. Zulk eene schare van ... hem grootendeels onbekende gasten, 21, 20. Het keizerlijk leger viel ... in Vlaanderen en verwoestte het grootendeels, CONSC. 4, 207 *a*. In de landpalen van het grootendeels heidensche Decapolis, BEETS, *St. Uren*, 9, 166. Nauwe en grootendeels open vaartuigen, FRUIN, *Beleg v. L.* 133. De eens onafzienbare, maar thans reeds grootendeels bebouwde, heide, SCHIMMEL 1, 455 *b*.

2) Met betrekking tot onstoffelijke zaken. In eene groote, eene aanmerkelijke, eene betrekkelijk hooge mate; bij uitbreiding: voornamelijk, hoofdzakelijk. || Dat is grootendeels het gevolge van de dronkenschap, DE BO. — Gij (hebt) dien ramp grootendeels aan mijnen Broeder Wildschut te wijten, *Wildsch.* 4, 144. Is het waar, dat wij in dit geval grootdeels lijdelijk zijn; het is niet minder zeker, dat wij *enz.*, LUBLINK, *Verh.* 1, 167. Weinige merkwaardige voorvallen, die hun waarde niet grootendeels ontleenen aan de naam die er mede gemoeid zijn, V. LENNEP.

Het is misschien grootendeels ook mijne schuld, 4, 278. Daar hun bedrijf grootendeels bestaat in het overbrengen van volzinnen uit eene taal, welke zij ten halve ... verstaan, 21, 47. (Ik) erkende ... dat ik, ten minste grootendeels, door overdrijving had gedwaald, CONSC. 1, 135 *b*. Dat hun geweten daar onbevlekt, hun hart daar grootendeels kalm bij is gebleven, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 4. Het kon niet anders dan hem grootendeels teleurstellen, SCHIMMEL 1, 59 *a*. De organisatie van het samenhangend geheel doet wonderen in de productie, maar alleen of grootendeels alleen, ten voordeele van den organiseerder, QUACK, *Stud.* 103. Dat hare bewondering over de vertooning grootendeels uit hare onwetendheid van de eischen der kunst voortkwam, V. LOVELING, *N. Nov.* 181.

GROOTERD, znw. m.; mv. *-s*. Van *Groot*, 1ste art., met *-erd* (zie -AARD). Eigenlijk: een groot, grof, lomp manspersoon, doch ook in andere toepassingen, zelfs op zaken.

1) In toepassing op een geweldenaar, met verachting gebezigd. || Wat zijt ghy, grootert, soo hoovaerdigh, En draeght op boosheydt moedt? CAMPHUYZEN, *Ps.* 52, 1 (*Statenvert.*: gy geweldige).

2) In toepassing op zaken, t. w. op voorwerpen (in de aanhaling is b. v. sprake van een koperen tapkraan) van lompe, van onbehouwen afmeting.

Gr. Ik zoek een Middelslag, ik hou niet van die Grooters.
A. K. Die is goed, op mijn woord, die hebje voor vier Stoters.
Gew. Weuwenaar 1, 9.

GROOTEVADER. Zie GROOTVADER.

GROOTEVROUW — GROOTVROUWE —, znw. vr.; mv. *-n*. Uit *Groot*, bnw. (in verbogen vorm) en *Vrouw(e)*. Mnl. *grotevrouwe* en thans nog in Zuid-Nederland eene andere benaming voor: grootmoeder. Verg. GROOTHEER, GROOTEMOEDER, GROOTEVADER en zie voor de bet. van het eerste lid GROOTMOEDER. || Grootheere, grootvrauwe ende anderen van hoogheren graede, *Cout. de Gand* 1, 152. Zijn grootevrouw is gestorven, DE BO^2 344 *b*.

GROOTGEESTIG, bnw. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 2) en *Geest* in de bet. I, I, B) (Deel IV, 709) met *-ig*. Een grooten, verhevenen geest hebbende, groot van vernuft, van voorstellingsvermogen, van verbeelding; zie ter kenmerking van de beteekenis inzonderheid de aanhaling uit BREDERO 1, 105. Thans verouderd. || Van alle canten wijt Versaemden binnen u (*Rome*) de grootgeestige lieden, HOOFT, *Ged.* 1, 10. Den zeer geleerde ende groot-gheestige Rutgertsius, BREDERO 1, 9. Hooge, geleerde, en niettemin grootgheestighe Mannen; ick denck *enz.*, 1, 105 (Voorreden aande verstandichste Rymers der Nederlandsche Poësye).

een lieflijck volck vol uytgenomen krachten,
Wtmuntend' van verstant, groot-geestich, en volmaakt.
BREDERO 2, 401.

— Van eene zaak (t. w. eene hoedanigheid, eene eigenschap), bij tegenstelling (en in rijm) met *beestig*, zooveel als: aan den vernuftigen mensch eigen, bij den vernuftigen mensch behoorende.

De Min berooft de mensch van vreuchden en vryheyden, ...
Wie meest de Min inruymt, zijn selven meest ontsteelt,
En ruylt zijn menschlijckheyt en edeldom grootgeestich,
Aan boersheyt, onbeschoft, en woesticheden beestich.
BREDERO 1, 315.

GROOTHANDEL, znw. m.; zonder mv. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 2) en *Handel*. Nhd. *groszhandel*. Handel, koop en verkoop in 't groot, bij groote of althans bij grootere partijen; fr. *commerce en gros*; eng. *wholesale trade*. || Groothandel ... (*die*) handel, welke de producten in groote hoeveelheden, onmiddellijk of middellijk trekt uit hunne plaatsen van voortbrenging of ze ook wel overneemt van andere kooplieden, maar om ze in 't groot, al is 't bij kleinere partijen, te verkoopen aan die middenklasse van handelaren, door wier tusschenkomst ze onder 't bereik van de verbruikers worden gesteld, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 591 *b*. Den wisselhandel brengt men gewoonlijk tot den groothandel, omdat hij meestal slechts tusschen kooplieden plaats vindt, *Ald.* — Miser ... had ... zijne kruideniersaffaire aan kant gedaan, om in de Nieuwe Wereld zijn fortuin met den groothandel te beproeven, VISSERING, *Herinn.* 1, 85 (zie ook 1, 53). De Joden, ... vol ijver in groot- en in kleinhandel, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Ned.* 38. Den groothandel, dien hij in pek en teer dreef, SCHIMMEL 1, 370 *b*.

GROOTHANDELAAR, znw. m.; mv. *-s*. Nhd. *groszhändler*. Eene samenstelling uit *Groot*, 1ste art., en *Handelaar*, gevormd onder invloed van de uitdrukking: *in 't groot handelen* en van *groothandel*. Iemand die zich met *groothandel* bezig houdt, die in 't groot —, bij groote partijen handelt, handel drijft. || Grossier, een groothandelaar, KOERBAGH, *Bloemhof*, 334. — De groothandelaar bepaalt zijne werkzaamheid tot het kantoor en de beurs; vandaar bestuurt hij zijne ondernemingen en laat de waren die er 't voorwerp van zijn, opslaan in magazijnen in zijne woonplaats of elders, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 591 *b*. — Groothandelaars, en die in 't klein verkoopen, MULTATULI 1, 32.

GROOTHANS, znw. m.; mv. *-hanzen*. Nnd. *gróthans*, nhd. *groszhans*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, I, 2, *a*) en *Hans*, de als gemeen znw. gebezigde mansvoornaam. Hetzelfde als *groot* (*groote*) *hans* (zie onder HANS), maar, blijkens het gewijzigde accent (t. w. hoofdtoon op de eerste en zwakke bijtoon op de tweede lettergreep), als eene samenstelling opgevat.

1) In zoomin bepaald gunstige als stellig ongunstige opvatting, t. w. bij tegenstelling met (*een*) *kleinhans*. De man van staat, aanzien of vermogen, als tegengesteld aan den eenvoudigen, „kleinen" burger. Als collectief: de aanzienlijken.

Of ist, hoe ick my draegh, de vraegh?
Dat hebt ghy uyt mijn ommegangh bespeurd:
Ick heb gheopenbaerd mijn aerd
Soo langh; heb ick oock ergens in verbeurd?
Ick ben noch wreed noch fel,
Ick gae gherust en wel
By groot-hans, kleyn-hans, op en neêr.
STARTER 269.

— Zegsw. *Onthoud geen' kleinhans 't recht, als groothans onrecht doet*, HARREB. 1, 284 *a* (blijkbaar een andere uitdrukking voor *Klein Hansken boet, Wat Hans misdoet*, Ald.).

2) In min gunstige opvatting of met minachting gebezigd. Een door rijkdom of maatschappelijken rang aanzienlijk heer, inzonderheid zulk een die zich op dat aanzien laat voorstaan, die zich laat dunken. De hierboven genoemde Nnd. en Nhd. woorden hebben dezelfde beteekenis, maar mogelijk in nog eenigszins sterker opvatting, daar WOESTE ze met nhd. *prahler, windbeutel* (ons: pronker, bluffer, pochhans) omschrijft; daarmede is ook in overeenstemming de beteekenis: trotschaard, welke MOLEMA 137 *a* opgeeft voor het Groningsch en Oostfriesch. || Die Groothanzen, die voor eens anders gelt koets en paerden houden, om dat het tegen hun fatsoen zou zyn te voet te gaen, V. EFFEN, *Spect.* 8, 37.

Hy is gheluckigh die hem nedrich weet te lijden,
En gheenen twist en roect (*l.* soect?) met groothans groot [vermaert.
SMYTERS, *Fab.* nº. 38 (aangeh. bij DE JAGER, *Lat. Versch.* 259)

De vinger van het algemein
Wyst op een Heer uit Loevestein.
De mond der deeglike ingeseeten
Heeft deesen groothans fier verweeten,
Hy socht maar vreede, om eigenbaat.
SIX V. CHAND. 89.

't ging zoo ver, dat hy, verslaeft aen ydele eer,
Getituleert wiert met den naem van Burgerheer.
Die groothans kende toen geen vrienden, die voorheenen
Hem zagen zonder broek, of koussen; toen de teenen
Hem staken door de schoen.
ZEEUS, *Ged.* 394.

GROOTHARTIG — -HERTIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Mnl. (blijkens het voorkomen van *groothertichеid*) *groothertich*; nhd. *grosszherzig*. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 2, *a* of *b*) en *Hart*, in oneigenlijke opvattingen, met *-ig*. Het woord is in zijne verschillende beteekenissen eene navolging van lat. *magnanimus*.

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) *Hart* in den zin van: moed (als in: het *hart* hebben). Met grooten moed bezield; heldhaftig; dapper; onversaagd. Of wel: minder met betrekking tot oorlogsmoed: kordaat, standvastig, welberaden. || O groothartige mannen, uit Dardaen en het doorluchtige bloet der Goden gesproten, VONDEL 5, 227. Hermyn, die grofijvigh, en groothartigh in de wapenen was, 5, 384 (lat. *ingentem corpore et armis .. Herminium*). Hoe braef is 't opzicht! Hoe groothartigh is de man Ten oorloge, 8, 362 (*verg.* 5, 204: hoe onversaeght en dapper in den oorloogh, en lat. *quam forti pectore et armis*).

Tis wonder dat de groothertichste capiteynen,
De mannelijckste mans, hen zelven zoo verkleynen
Dat sy haer eel vernuft en overgrooten gheest ...
Dick onderworpen aen een vrouwe slecht en teeder.
Briseis was het laest, Polyxena ist nu weder.
HOOFT, *Ged.* 2, 40.

— Zelfstandig gebezigd: iemand die *groothartig* is.

Laet af dan 't ontijde uw zwa rmoedigheit te voën
Met bystre droomen, en onstuimige gedachten.
Het past groothartigen geene uitkomst hier te wachten
Dan van de hooghste hant des emels, hoeze oock zy.
VONDEL 10, 536 (*Zungchin*).

— Die alle gevaar en zelfs overmacht driestelijk trotseert mag *overmoedig* heeten; die beteekenis heeft *groothartig* in de volgende aanhaling.

(my) Quelt ... een ding te pyneljcke smertigh;
Dat ghy by al u deughden
Seer haastigh zijt oploopend', en groot-hertigh.
Waar door ghy stout te veel vertrout
U eyghen selfs vermoghen. ...
Ghy hasardeert u leven, *enz*
BREDERO 1, 50.

— Soms wordt *groothartig* ook wel van „moedige" dieren gebezigd || Soo temtghe (*Venus*) wallevisch, en groothartige leeuwen, VONDEL 2, 544.

b) *Hart* in den zin van: gemoed, inborst, geest. Een verhevene, edele inborst hebbende; edelaardig, nobel. Verg. *grootmoedig*. || Elektra, een groothartige dochter, verzend haren broeder Orestes ... naer Phocis, ... van waer hy endelijck ... wederkerende, wraecke neemt over zijn vaders moord, VONDEL 3, 488. Groothartige en ervaaren meisjes, indien zij schoon en rijk zijn, zijn meest in gevaar van verleid te worden, *Wildsch.* 5, 208. Antonides, ... mijn groothartige zoon in de kunst, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 206.

2) Van zaken. — *a*) Van handelingen, ondernemingen en derg. Van eene moedige, heldhaftige, dappere gezindheid blijk dragende (verg. de bet. 1, *a*). || Lever hem .. allen, wien uw groothartigh bestaen en ongelegenheit tegens het hart stoot, VONDEL 5, 244 (lat. *quos pertaesum magni incepti rerumque tuarum est*; in VONDEL 8, 414: wien uw wit en dapperheen mishaegen). Wat 'er deftigs, en groothartigs te verwachten is van ... vrouwtjens die ... zo 't minste windje de lugt beweegt, geen voet op straat durven zetten, die *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 2, 71.

b) Van gezindheden en derg. Edel, nobel, edelaardig, edelmoedig, grootmoedig. Verg. de bet. 1, *b*). || Groothartige gevoelens hebben. *Avoir des sentiments généreux, élevez, grands, nobles*, MARIN. — Hij heeft gespot met de striemen, die hij zelf haar geslagen had. Is dat groothartig? Is dat Christelijke barmhartigheid? BOSB.-TOUSS. 1, 63 *b*. Wij kenden zijne groothartige burgerliefde, zijn licht op te winden gevoel voor zekere rechten, 2, 129 *b*. Omstandigheden ..., die hem zouden in staat stellen zonder overschryding zyner inkomsten den vryen loop te laten aan zyn groothartige neigingen, MULTATULI 1, 79.

II) Als bijw. (van wijze) of in bijwoordelijk gebruik.

1) Op eene wijze die van grooten moed, van heldhaftige fierheid getuigt. Verg. de bet. I, 1, *a*).

a) Eigenlijk. || So draeft Gustaef in 't veld, ... Wen hy groothartig tart den bodem van de Russen, VONDEL 3, 133. Den ... storm groothartigh uit ... staen, 3, 812. Wie Amsterdammers dreight, die vint hier Amsterdam, Gereet om toe te treên, groothartigh uit te vallen, ... Tot voorstant haer Recht, en vryheit, 6, 675.

zoo de hooge noot het rijck van Christus dreight,...
Dan zwicht zijn yver niet om hantgemeen te worden, ...
En zijn Grootmeesterschap van Duitschlants heilige Orden
Groothartigh te bekleên, en als een post te staen.
VONDEL 6, 736 (zie ook 4, 368).

Ick (*de geldzucht*) spreek den bloedaerts oock een heldenhart [in 't lyf, ...
En leer hen allen nood, gevaer en zwarigheden
Groothartig tegengaen, en onder d'oogen treden.
DE DECKER 1, 174.

Heldenzielen ..
Die vader, moeder (wen het Godt gebiet) ja 't leven
Groothartigh durven aan dien Gever wedergeven
HOOGVLIET, *Abr.* 235.

b) Op eene overmoedige wijze.

Ghy Platters, die dus wilt groothertigh snorckt en roemt,
Daar is mijn Hantschoe!
BREDERO 1, 48.

c) Met fierheid, met fieren trots. || De doorluchtichste Gheesten, Daer Nederlant groothertich op mach roemen, BREDERO 3, 400.

2) Op eene wijze die van een edelaardig gemoed, eene nobele inborst, een verheven geest getuigt. Verg. 1, 2). || Toen zij hem groothartig hulp kwam geven, STARING 2, 48. Hetgeen bij bijzondere personen hoogst zeldzaam is, dat zij het algemeen welzijn groothartig boven zelfzucht stellen, wie verwacht dat van zoodanige collegien van bestuur? THORBECKE, *Hist. Schets.* 71. Het groothartig verbergen van allen rijkdom onder dit eenvoudig bedeksel (*de suevus*), BEETS, *St. Uren*, 6, 25. Zwingli, groothartig voor en met de zijnen sneuvelende, in een strijd, welken uittelokken hij te vergeefs heeft ontraden, BEETS, *Groote Mann.* 29.

Oranje had zijn leven
Aan 't diep geworteld werk groothartig prijs gegeven.
DA COSTA 5, 109.

— Soms met eene min of meer ongunstige bijgedachte, en dan bijna zooveel als: op hooghartige wijze. || Zeker groothartig verwaarloozen van het kleine en bijkomende ter wille van het hoofdeffect (*in eene schilderij*), GORTER, *Lett. Stud.* 2, 227.

Afl. *Groothartigheid* (zie ald.); *groothartiglijk*, bijw., op grootmoedige wijze („Was het niet duizendmaal gevoeglyker ... dat een Vader van een volk zyne onderdanen ... waarschuwde, dat ze niet te

helpen zyn en hun de vrugtelooze verspilling van tyd en moeite (*bij het solliciteeren*) *groothartiglyk* wilde afraaden?" v. EFFEN, *Spect.* 6, 168).

GROOTHARTIGHEID, znw. vr. Mnl. *groothertecheid* (verg. daarnevens de omschrijving *grootheid van herten*, VERDAM 2, 2189). Van *Groothartig* met *-heid*. De hoedanigheid of eigenschap van *groothartig*; het *groothartig* zijn.

1) Moedigheid, heldhaftigheid. || Gij immers plagt te zeggen, wanneer u de roem van ... Alexander ter ooren kwam, dat die roem weldra zou dalen, wanneer hij eens Romeinen te bestrijden vond: en waar is nu een zweem dier oude groothartigheid? STUART, *Rom. Gesch.* 3, 423.

(De trotse Lucifer) ... geeft zich rustigh bloot,
Om zijn groothartigheit, in 't nijpen van den noot,
Te toonen voor de vuist.
VONDEL 6, 282.

2) Grootheid van gemoed, zielegrootheid. || Lucifer in het midden der zijnen toont al de woede van eenen wanhopigen —, al de groothartigheid van eenen hemel-geest, BEETS, *Versch.* 2, 72.

GROOTHEER — -HEERE —, znw. m.; mv. *-heeren*. Mhd. *grôzhërre*, mnd. *grothére*, mnl. *groothere*. Uit *Groot*, bnw. en *Heer*. Voorheen, gelijk thans nog, in Zuidnederlandsche gewesten een ander woord voor: grootvader. Verg. GROOTEVROUWE en zie voor de bet. van het eerste lid GROOTMOEDER. || Groot-heere. *Fland.* j. groot-vader. *Avus*, KIL. — Kintskinderen, of andere huerlieden afcommers in rechte linie, succederen den grootheere, grootvrauwe ende andere van hoogheren graede, zo verre datter *enz.*, *Cout. de Gand* 1, 152 (a°. 1563). Ik heb dat geschenk ontvangen van grootheere, DE BO² 344 *b*.

GROOTHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Mhd. *grôzheit*, mnd. *grôtheit*, mnl. *grootheit* en daarnevens *groothede* (*grootede*). Van *Groot*, 1ste art., in de bet. I) met *-heid*. De eigenschap of hoedanigheid van groot; het groot zijn; dus eigenlijk: het hebben van zoodanige afmeting of maat (in lengte, breedte, omvang, of inhoud) als — hetzij op zich zelf beschouwd, hetzij bij vergelijking met andere gelijksoortige zaken — *groot*, d. i. niet klein mag heeten; maar ook in vrijer gebruik: het hebben van zekere uitgebreidheid of afmeting.

I) Abstract. — 1) Eigenlijk. De hoedanigheid van *van meer dan gewone*, *aanmerkelijke* (of, in vergelijking met gelijksoortige zaken, *van grootere*) afmeting of afmetingen te zijn; *groote*, *aanmerkelijke* uitgebreidheid of uitgestrektheid.

a) In het algemeen. || De brugge over de Rosne die seer wonderlijck is door de grootheidt van de bogen, HOOFT, *Br.* 2, 421. Haarlem ..., hoe wel 't in grootheit uitmuntte, had ... luttel zyns gelyx van swakheit, onder de Hollandsche steeden, HOOFT, *N. H.* 296. De Caspische Zee ... soude men veel eer een Meyr, als Zee konnen noemen, 't en ware men om de grootheyt haar de laatste naam wilde gewaardigen, STRUYS, *Reys.* 238. De grootheid dezer longen in de Koeijen verschaffen ... niet weinig licht aan de ontleedkunde, om gereedelijk de longe-aderen ... en de long-slagaderen ... te onderscheiden, BERKHEY, *N. H.* 6, 55. Trotsch versmaadt het (*zeker paleis*) allen sier en blinkt alleen door grootheid, verhevenheid en verhoudingen, VOSMAER, *Inwijd.* 251.

b) In het bijzonder. Meer dan gewone, bijzondere klockheid, forschheid van wasdom of gestalte. || De wateren maeckten hem (*een cederboom*) groot.... Daerom wiert sijn stam hooger dan alle de boomen des velts.... Alsoo was hy schoon in sijne grootheyt, ende in de lengte sijner tacken, *Ezech.* 31, 7. Grootheyd van lichaem is dickwils gepaert met kleynheyd van verstand, DE BRUNE, *Bank.* 2, 268. Daer waren veel wreede beesten, in grootheyd uytmuytende: alle hebbende een ongewoonelicke gestalte, of felheyd, DE BRUNE, *Embl.* 67.

c) Met betrekking tot allerlei onstoffelijke, maar nochtans meetbare (in maat of getal uitdrukbare) zaken, als sommen, bedragen, bezittingen en derg. Aanmerkelijkheid, aanzienlijkheid, hoogheid (b. v. van een bedrag enz.). || 't Welc ingesien ..., Uw Ed. Mogh. haer min sullen hebben te verwonderen over de grootheit der costen, die, gelijck het gaet met d' ouwde huisen, jaerlijx verswaeren, HOOFT, *Br.* 1, 66. De uitterste wille van T. Vinius is, om de grootheit zyner middelen, bondeloos geweest, HOOFT, *Tac.* 326.

d) In toepassing op onstoffelijke begrippen. Buitengewoonheid; ongewone belangrijkheid. || Ick sal door de grootheyt uwer goedertierenheyt in u Huys ingaen, *Ps.* 5, 8. Om de grootheyt uwer ongerechtigheyt; om dat uwe sonden machtigh veel zijn, heb ick u dese dingen gedaen, *Jerem.* 30, 15. Op dat gy mooght weten ... welcke de uytnemende grootheyt sijner kracht zy, aen ons die gelooven, *Ephes.* 1, 19. De grootheid van het geluk, waarnaar ik jaag, *Leev.* 4, 57.

u dienst ... die an my is ghebleecken;
Waar van de grootheyt my niet mogh'lijck is te spreecken.
BREDERO 1, 66.

2) In vrijer gebruik, zonder het oorspronkelijk noodzakelijk begrip van *van meer dan gewone* (*enz.*) afmetingen. Uitgebreidheid, uitgestrektheid (ten opzichte van omvang, inhoud, lengte enz.).

a) Met betrekking tot stoffelijke zaken. || De grootheyt des lyfs. *La grandeur du corps*, PLANT. — Een klocke van wonderlijcke grootheit, HOOFT, *Br.* 2, 417. Cassel, een stadt van matelijcke grootheit, slecht gebout, gehouden voor welgefortifieert, 2, 441. Sterren ... die, schoon zy te gader licht en helder zijn, nochtans ... in grootheyd verschillen, VONDEL 2, 19. Kruiden, die .. van andre in grootheit scheelen, 8, 220. Het selvighe (*gasthuis*) is in grootheyt ende rijckdom niet te verghelijcken met S. Catharijnen Gasthuys, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 132.

b) In toepassing op onstoffelijke zaken. Betrekkelijke belangrijkheid of gewichtigheid. || Sy seyde tot den Koningh ... de helft van de grootheyt uwer wijsheyt en is my niet aengeseyt, 2 *Kron.* 9, 6. De straf moet gemaatigd, geregeld worden naar de grootheid der misdaad. *La peine, la punition doit être mesurée, proportionnée à la grandeur du crime*, MARIN. Prins Maurits, zich dus onverwachts besprongen ziende, verloor zijne tegenwoordigheid van geest niet; hij beoordeelde koelbloedigijk de grootheid van het gevaar *enz.*, CONSC. 4, 331 *b*.

c) In ruimere — zoo men wil, zuiver wetenschappelijke — opvatting, als eene eigenschap van alle meetbare of deelbare zaken. Zie de aanhalingen. || In uitgebreidheid en tijd, in zwaarte, aantrekking, beweging, kracht, vermogen, enz. vindt het verstand grootheid; maar zij bestaat in alle die voorwerpen niet op dezelfde wijze: in de uitgebreidheid hangt zij af van het beloop en den omtrek van hare grenzen; in den tijd, van het meer of minder aantal der regelmatig afloopende verschijnselen, die in denzelven voorvallen; in het gewigt van de hoeveelheid stof; in de aantrekking van den afstand, de uitgebreidheid en de digtheid der elkander aantrekkende ligchamen; in de beweging, van de doorgeloopene ruimte en den tijd; in de kracht en het vermogen, van de grootheid van het gewrocht, *enz.*, DE GELDER, *Wisk. Lessen*, 1, 13. In alle verschijn-

selen der Natuur, in alle wetten welke deze verschijnselen wijzigen en bepalen, wordt grootheid waargenomen, en door die grootheid alleen worden die verschijnselen voor ons zigtbaar, de natuurwetten... kennelijk, en ... aan het oog des verstands voorgesteld, *Ald.*

— *Extensieve grootheid.*: uitgebreidheid.

— *Intensieve grootheid*: hoegrootheid, hoeveelheid, graad (b. v. van snelheid, warmte, kracht, helderheid, stroomsterkte).

3) In figuurlijke opvattingen; verg. de beteekenissen van *groot* genoemd onder I, II, 2).

a) Hoogheid, verhevenheid van staat, rang of aanzien. || Prinssen en Koningen Dochters vinden dickwils maer een of twee in een geheel gedeelte van de werelt, met dewelcke sy, na de grootheyt van haer huys, vermogen te versellen, CATS 2, 46 *b*. Dat alle menschen ... 't geen zy eens toegezeit hebben, onveranderlik moeten beschikken, van wat grootheit ... zy ook mogen wezen: ja hoe maghtiger iemant is, hoe hy 'er meer gehoudenis toe heeft, DE BRUNE, *Jok en E.* 33. (Cleopatra) was nu al dicht by Antonius, maer hy, willende quansuys de Roomsche grootheyt bewaren, ginck op sijn Rechterstoel sitten, om haer te verwachten, te weten, biddende om vergiffenis, V. BEVERW., *Wtnem.* 1, 32. Gy ..., wiens onbezwalkte jeugd, Voor al wat grootheid heet, geen' leeraar zult vergeten, BILD. 10, 419. Een vermomden vijand ..., die van ons vertrouwen misbruik maakte, om ... op onzen ondergang zijne eigen grootheid te bouwen, V. D. PALM, *Sal.* 1, 317. Weet gij wel ..., welk het geheim van alle geluk, van alle macht en van alle grootheid ... is? CONSC. 2, 373 *a*. Het epos van der vaadren roem en grootheid, V. BEERS, *Rijz. Bl.* 136. Een tijd van roem en grootheid, toen onze vrijdommen en keuren, tot bewondering strekten aan de volkeren, BERGMANN, *Staas*, 103. (*Die*) verarmde palazzi, ... die zoo luid spraken van de vervlogen grootheid en den verloren roem, BERGMANN, *Nov.* 368. Deze, vol geestdrift voor de grootheid van zijn aangenomen vaderland, FRUIN, *Tien J.* 78. Het herwinnen van iets van de oude grootheid en den ouden luister, PIERSON, *O. Tijdgen.* 99.

> O hooghgerezen Amsterdam,...
> Noch mangeld' aan uw' grootheidt wat.
> HOOFT, *Ged.* 1, 330.

> Het Heidensch Rome most
> Van outs, door bloet, zijn grootheit baren.
> VONDEL 4, 93.

— In eene meer concrete opvatting van deze beteekenis kan *grootheid* een collectieve benaming zijn voor: aanzienlijke personen; bij uitbreiding is: *de grootheid* dan (evenals *de rijkdom*): de aanzienlijke stand. || Grootje was ... verlegen ... met zooveel grootheid (t. w. *adellijke personen die op bezoek komen*), CREMER 13, 121. Grootje ... die zich schoamde umdat ze geen stoelen veur al die grootheid had, *Ald.*

b) Heerlijkheid; luister; pracht. || Groitheit in wesen. *Magnificencia, Teuthon.* — Wat grootheit, schoonheit, maght ... Ontvout zich in 't gestarnte, VONDEL 9, 495.

— Inzonderheid als eene eigenschap Gods (verg. GOD, II, A, 5, *b*). || Heere; gy hebt begonnen uwen knecht te toonen uwe grootheyt, ende uwe stercke hant, *Deut.* 3, 24 (*verg. Kantt. op Deut.* 11, 2: sijne Majesteyt ende groote Goddelicke macht). Geeft onsen Godt grootheyt, 32, 3. Uwe, O Heere, is de grootheyt, ende de macht, ende de heerlickheyt, 1 *Kron.* 29, 11. Looft hem na de menighvuldigheyt sijner grootheyt, *Ps.* 150, 2. Der heem'len hemel self Gods grootheyd niet bepaelt, VONDEL 3, 87.

c) Verhevenheid, nobelheid, grootschheid van opvatting of gedachte. || Borst en schouders (*van een beeld*) waren behandeld met bewonderenswaardige zuiverheid en grootheid, VOSMAER, *Inwijd.* 43. Eene echtverhevene ... poging ... om ... aan de paradijsgeschiedenis eene vóórgeschiedenis te geven, aan welke noch dichterlijke grootheid, noch zedelijke waarschijnlijkheid ontbreekt, BEETS, *Versch.* 2, 75.

d) Met betrekking tot geest, gemoed enz. Verhevenheid, hoogheid, nobele waardigheid van geest of van gevoel. || Zyne grootheid was hem zo natuurlyk, dat hy *enz.*, *Blank.* 1, XXII. Jammer, dat zij haar grootheid en hare geestkracht vroeger aan niets beters had weten te besteden, dan aan de voldoening van eigene heerschzucht, BOSBOUSS. 2, 325 *a*. Een leeuw ... een ideaal van kracht, grootheid, waardigheid en moed, BEETS, *C. O.* 14. Of Walter Scott groot mag genoemd worden .. is eene vraag die meermalen is opgeworpen en behandeld. Dit zou het geval niet geweest zijn, indien er in het geheel geen grootheid in hem was, BEETS, *Versch.* 3, 107. Ware grootheid had hij nimmer bezeten, en zelfs den glans zijner schijngrootheid overleefd, BEETS, *Groote Mann.* 36.

> Die kalme grootheid, die standvastigheid in 't lijden,
> Dien onbezweken moed in 't hagchelijkste strijden,
> Vereeren we ook in u.
> SPANDAW 3, 37.

> die kracht tot dragen,
> Die al de grootheid maakt der Vrouw.
> BEETS 2, 225.

— *Zedelijke grootheid*, nobelheid van karakter; zielenadel. || Zyn karakter is stille zedelyke grootheid, *Leev.* 4, 138. Niets is grootscher en verhevener dan de zedelijke grootheid, BEETS, *Groote Mann.* 27.

— In het mv. kan *grootheden* staan voor: verhevene, nobele eigenschappen.

> Princesse' als my verscheen dit heilsaem aenschijn schoon,
> Dit seltsaem wesen, dat soo rijcklijck stelt ten toon
> De grootheden uws siels, haer hoge en heusche godlicheyt.
> HOOFT, *Ged.* 2, 180.

II) Concreet genomen, met mv. Iedere zaak, in zooverre als deze beschouwd kan worden als eene hoeveelheid, of — wat bijna op hetzelfde neerkomt — iedere zaak, in zooverre die voor vermeerdering en vermindering vatbaar is. || De kleinste grootheid heeft nog hare deelen, en deze zijn wederom deelbaar; men zegt daarom: de grootheid is tot in het oneindige deelbaar, DE GELDER, *Wisk. Lessen*, 1, 15. De grootste grootheid, die men zich immer heeft voorgesteld, kan nog grooter worden: men drukt deze eigenschap uit, door te zeggen: de grootheid kan tot in het oneindige toenemen, *Ald.* Indien men bij gelijke grootheden gelijke of dezelfde grootheden optelt; dan zijn de sommen gelijk, DE GELDER, *Begins. d. Meetk.* 4. Hoeken ABC, CBD en DBE (*in zekere figuur*), zijn grootheden, welke ... tot één geheel kunnen vereenigd worden, 7. Eene grootheid C is eene gemeene maat van twee andere grootheden A en B, wanneer zij een evenmatig deel van elk dezer grootheden is, 35. Vier grootheden, A, B, P, Q, maken eene evenredigheid, wanneer de betrekking der twee eerste dezelfde is als de betrekking der twee laatste, 37.

— *Algebraïsche, negatieve, positieve grootheden.*

— *Gelijk-, ongelijkslachtige; gelijk-, ongelijksoortige grootheden.* Zie ook bij ONGELIJKSOORTIG. || Het begrip van grootheid, op de algemeenste wijze genomen, is éénslachtig; 'er zijn dus, eigenlijk gezegd,

geene verschillende soorten van grootheden: men gebruikt nogthans de spreekwijzen, *gelijksoortige* en *ongelijksoortige grootheden* (... waarvoor men ook zeer wel gebruiken kan ... *gelijkslachtige* en *ongelijkslachtige grootheden*), ... om daardoor ... verschillende soorten van voorwerpen, in welke de grootheid als eene ontologische voorwaarde bestaat, uit te drukken, DE GELDER, *Wisk. Lessen*, 1, 14. Gelijksoortige en gelijkslachtige grootheden zijn ..., bijvoorbeeld: lengte en lengte, *Ald.* Ongelijkslachtige (grootheden) ... zijn, die door verschillende benamingen, als bij voorbeeld, tijd en gewigt, worden uitgedrukt, *Ald.*

— (*Onderling*) *meetbare, onmeetbare grootheden.* || Twee grootheden zijn meetbaar, (*commensurabel,*) wanneer eenig evenmatig deel van de eerste tevens een evenmatig deel van de tweede is, DE GELDER, *Begins. d. Meetk.* 37. Twee grootheden zijn onmeetbaar, (*incommensurabel,*) wanneer geen evenmatig deel van de eerste, ... hoe klein ook genomen, tevens een evenmatig deel van de tweede zijn kan, *Ald.* Onmeetbare grootheden hebben ... geene gemeene maat, *Ald.*

— Vaak worden in het dagelijksch gesprek personen (soms zaken) die met elkander niet vergeleken kunnen worden *onmeetbare grootheden* genoemd. || Eene goede bekende (*en*) ... eene vriendin (*zijn*) op de lijst der incommensurable grootheden te stellen; dat is, zij staan omtrent tot elkander als een mierenhoopjen tot den berg Atlas, *Wildsch.* 2, 3.

— *Bekende grootheid*: grootheid of waarde eener grootheid die men kent; *onbekende grootheid*: grootheid die uit gegeven bekende *grootheden* moet berekend worden (zie ONBEKEND, Deel X, 973). In de taal van het dagelijksch leven wordt *onbekende grootheid* vooral gebezigd in schertsende toepassing op het een of ander onvermaard, weinig bekend, „obscuur" personage; zie daarvoor ONBEKEND, Deel X, 969 en verg. hieronder de bet. 3).

— *Vergeten grootheid.* Evenals *onbekende grootheid* schertsend gebezigd; verg. ook hierbij de bet. 3). || De daalder, ... de dertiendhalf en het pietje ... behooren nu sedert een veertigtal jaren tot de vergetene grootheden, BEETS, *Na vijftig jaar*, 102.

3) Een persoon van aanzien of macht. Deze beteekenis schemert door in *onbekende, vergetene grootheid* in toepassing op een persoon; zie hiervoren en ook hieronder de Samenst. *dorpsgrootheid.*

4) Iets dat macht heeft, eene macht (b. v. een machtig rijk; men leze de aanhaling in haar verband. || 't En is niet dienstigh, datter vele grootheden in de weereld zijn, DE BRUNE, *Bank.* 1, 305.

Samenst. (in den vorm van den 2den nv.). *Grootheidswaan, -waanzin* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I, 3, *a*) *Grootheidsdroom* („Gevallen van een hoogen boom Heeft i e d e r wel zijn *grootheidsdroom*", BEETS, 5^2 79: *Nos poma natamus*); *grootheidsglans* („'t schittren van uw *grootheidsglans* (*van De Lamartine*)", V. ACKERE, *Winterbl.* 7); *grootheidshaat* („Is 't (*zekere lust tot berispen*) Waarheidsliefde, of *Grootheidshaat*?" BEETS 5^2, 163); *grootheidsphantasie*, eene ingebeelde voorstelling van hoogen staat of rang en derg., ten gevolge van, of als een verschijnsel van *grootheidswaan* (zie ald.) („Zijne *grootheidsphantasiën* namen ... den vorm aan van wereldsche grootheid, macht, eer en aanzien", SWART ABRAHAMSZ., *E. Douwes Dekker*, 33); ook wel hetzelfde als *grootheidswaan* („Toch is (*bij Dekker*) de *grootheidsphantasie* door den harden levensstrijd niet verdwenen", *a. w.* 70).

— Als tweede lid. *Wortelgrootheid* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. I, 3). *Dichtergrootheid*, grootheid, verhevenheid als dichter („(*Bilderdijk*), wiens *dichtergrootheid* men tot heden meer op hooren zeggen bewonderde, dan genoot", GORTER, *Lett. Stud.* 2, 190); *heldengrootheid*, grootheid, verhevenheid als eigen is aan een held (zie b. v. TOLLENS 9, 168; v. LENNEP, *Poët.* 3, 290); *hemelgrootheid*, grootheid, verhevenheid als eigen is aan hemelsche zaken („O denkbeeld, dat de ziel uit lager sfeer verheft Tot *hemelgrootheid*!" v. LENNEP, *Poët.* 8, 156); *koningsgrootheid*, koninklijke verhevenheid, verheven koninklijke gezindheid („Dat is ... *koningsgrootheid*, die het woedend oproer dempt", TEN KATE 6, 153); *reuzengrootheid*; hier: reusachtige verhevenheid van gemoed; anders is ook eene opvatting: reusachtige grootte van gestalte mogelijk („Het levend brons, dat zwijgend spreekt, En heel de *reuzengrootheid* preekt Des Nassaus", v. D. BERGH, *Dichtb.* 114); *riddergrootheid*, verhevenheid in gedrag en daden van eenen, of als van eenen ridder („Der helden daên en *riddergrootheid*", v. LENNEP, *Poët.* 5, 245); *schijngrootheid*, schijnbare verhevenheid van karakter enz. (zie hierboven de aanh. BEETS, *Groote Mann.* 36); *volksgrootheid*, verhevenheid van den rang eens volks onder de volken („Deze steunzuil der Vlaamsche *volksgrootheid*", CONSC. 3, 142 *a*); *vorstengrootheid*, verhevenheid ten opzichte van daden of karakter van eenen, of als van eenen vorst („Cezars macht en Karels *vorstengrootheid*", v. LENNEP, *Poët.* 5, 150; zie ook SPANDAW 1, 21); *vrouwengrootheid*, geestelijke verhevenheid der vrouw of van vrouwen („Waar *vrouwengrootheid* prijkt, verrukt zal ik ze aanschouwen", SPANDAW 3, 43); *wereldgrootheid*, wereldsche verhevenheid van rang of staat; grootheid, aanzienlijkheid naar de wereld („De priester voelt, door hem (*den satan*), zijn boezem, bij het jagen Naar *wereldgrootheid*, niet bekommerd", v. LENNEP, *Poët.* 7, 97); *zielegrootheid*, verhevene gezindheid der ziel, verhevenheid van karakter („De zachte, bewogene stem der vrouw ..., die niets meer heeft tot hare verdediging dan tranen, en de hoop op de *zielegrootheid* van eenen man", BOSB.-TOUSS. 1, 389 *b*; „Het aanschouwen van zelfgestichte *zielegrootheid* verblijdde hem", DE VOS, *Vl. Jong.* 103).

— In de bet. II, 3) *Dorpsgrootheid*, aanzienlijk of gewichtig persoon in een dorp, dorpsnotabele („Autokratische *dorpsgrootheden* met meestal slechts middelmatige talenten, doch eene steeds onbegrensde aanmatiging", BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 112).

GROOTHEIDSWAAN, znw. vr. Uit *Grootheid* in de bet. I, 3, *a*) (in den vorm van den 2den nv.) en *Waan*. Inbeelding van grootheid, t. w. van verhevenheid of soms ook maar van meerdere voortreffelijkheid in rang, staat, geestelijke of lichamelijke vermogens en derg. Een bij onderscheidene soorten van meerdere of mindere krankzinnigheid voorkomend verschijnsel van ziekelijke zelfoverschatting. Verg. nhd. *größenwahn.* || Het komt ons volkomen verklaarbaar voor, hoe op deze wijze, begaafde en ontwikkelde neurasthenici langzamerhand tot grootheidswaan geraken, SWART ABRAHAMSZ, *E. Douwes Dekker*, 30.

GROOTHEIDSWAANZIN, znw. m. Uit *Grootheid*, in de bet. I, 3, *a*) (in den vorm van den 2den nv.) en *Waanzin*. Die vorm van waanzin of krankzinnigheid welke zich uit in grootheidswaan (zie ald.).

GROOTHERTOG, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *großherzog*, fr. *grand-duc*, eng. *grand-duke*, ital. *granduca*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, I, 2, *c*) en *Hertog*. Een hertog die in rang boven andere hertogen staat.

1) Eigenlijk, als titel van sommige vorsten. De

titel, die zich Cosmo I de Medici, Hertog van Florence, in 1569 door den paus liet verleenen, maar die eerst onder zijn opvolger de keizerlijke erkenning verwierf; in de 17de eeuw werd aan den drager van dezen titel het praedicaat Koninklijke Hoogheid verleend. De *groothertog* van Florence (later: van Toscane) bleef tot in deze eeuw de eenige; toen verhief Napoleon I Murat tot *groothertog* van Berg, en sedert 1815 wordt deze titel door nog onderscheidene andere vorsten gevoerd. Ofschoon reeds VONDEL (zie onder 2) het woord bezigde, spreekt STRUYS (*Reys.* 73) nog van „het Koninklijk Paleys van den Grooten Hertog (van Florence)". || De Groothertogen van Saksen-Weimar en van Mecklenburg-Schwerin. Willem III, Koning der Nederlanden, Groothertog van Luxemburg. De versierselen van den Gouden Leeuw van Nassau, hem door den Koning-Groothertog (wijlen Willem III) verleend. — Groothertog is de naam van een vorst, die in rang tusschen den hertog en den koning is geplaatst en den titel voert van „Koninklijke hoogheid", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 592 *a*.

2) Met toespeling op of althans bijgedachte aan dezen titel, en in eene etymologische opvatting van het woord *hertog*, noemt VONDEL (2, 100) den „oversten leidsman des geloofs", Christus: *groothertog des geloofs* (zie *Hebr.* 12, 2: τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγόν).

Groot Hertogh des gheloofs, die door uw bloedigh strijen
Onze overwinningh wrocht, en die ghebenedijt
Van zulcken Ridderschap de dapper hoofdman zijt.

Afl. *Groothertogdom*, *groothertogelijk*, *groothertogin* (zie die woorden).

GROOTHERTOGDOM, znw. onz., mv. *-men*; verkl. *-metje*. Van *Groothertog* (zie ald.) met *-dom*. Het gebied van een groothertog (in de bet. 1). || De Groothertogdommen Mecklenburg-Schwerin en Mecklenburg-Strelitz. Het Groothertogdom Luxemburg is tot 1890 door personeele unie met het Koninkrijk der Nederlanden vereenigd geweest.

GROOTHERTOGELIJK — -HERTOGLIJK —, bnw. Van *Groothertog* (zie ald. de bet. 1) met *-(e)lijk*. Van eenen groothertog; tot eenen groothertog of diens waardigheid behoorende. || De groothertogelijke kroon is slechts door eene andere voering van de koninklijke kroon onderscheiden. De groothertogelijke waardigheid wordt in Luxemburg door een vorst uit het huis Nassau bekleed. — Haar (*Prinses Sophia's*) groothertoglijken stoel, BEETS 5^2, 157. Eenige stappen verder komt men aan het *Schloss*, het groothertogelijk paleis, ROOSES, *Op reis*, 277. Eene brug over deze rivier brengt u onmiddellijk in het groothertogelijk park, *Ald.*

GROOTHERTOGIN, znw. vr.; mv. *-nen*. Van *Groothertog* (zie ald. de bet. 1) met *-in*. De gemalin (of de gemalin-weduwe) van een groothertog. || H. K. H. Sophia, Prinses der Nederlanden, Groothertogin van Saksen-Weimar-Eisenach.

GROOTHOOFD, znw. onz., mv. *-en*. Mnl. *groothooft*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *b*) en *Hoofd*. Iemand met een groot hoofd (verg. b. v. *dikkop*). || Groot hooft, dick hooft. Grosse teste. *Capito*, PLANT. — Groot-hooft; in 't latijn *Macrocephalus*, of *Capito*; dus word iemand genoemt, die een bovennatuurlijk groot hooft heeft, CHOMEL 956 *b*.

GROOTHOUDEN, wederk. st. ww.: *hield (zich) groot; heeft (zich) grootgehouden*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, I, 1, *a*, *α*) en *Houden*. Eigenlijk: zich houden zooals een *volwassene*, een *man* zich houdt, zich niet als een *kind* gedragen, doch in min of meer gewijzigde opvattingen.

1) Zich, ten opzichte van lichamelijk leed of ongemak, kloek, dapper houden; zich kordaat gedragen, zooveel dus als: geen teekenen van pijn of eenig ander leed laten bespeuren. || De jongen bezeerde zich bij dien val blijkbaar erg, maar hij hield zich groot. — Zich niet te blijven groothouden, als ware men niet zoo zeer vermoeid, als kon men zijn last heel wel dragen, BEETS, *St. Uren*, 9, 91.

Een knaapje leunt aan moeders schoot
Vol slaaps de knippende oogen,
En houdt zich wakker, taai en groot,
Met knikkebollend pogen.
DE GÉNESTET 2, 20.

2) Zich houden, zich voordoen, zich den schijn geven alsof men iets niet bespeurt, althans alsof men zich iets niet aantrekt. || Henriëtte, die ongetwijfeld het meest verwonderd was dat hij (*Van der Hoogen*) niet verscheen, hield zich groot, en merkte aan, ... dat zij „'t ook heel goed vond dat hij er geen gewoonte van maakte om nu ook alle zondagen te komen", BEETS, *C. O.* 207.

Nog hield de man (*Napoleon*) zich groot,
En wilde 't land niet ruimen.
V. MARLE, *Rijmel.* 61.

Gij houdt u groot in 't moeilijkst lot —
De vraag is: houdt ge u goed voor God?
DE GÉNESTET 2, 170.

Mijmren, suffen (*over de lasten des levens*),...
Dat helpt allegaar geen zier;
Die zich reedlijk groot kan houen,
Heeft een schijntje van pleizier.
BEETS 2, 158.

— Vandaar ook: zich dom —, zich van den domme houden, doen alsof men van iets niet weet. || Hij vroeg het mij zoo op den man af, dat ik een heelen toer had om mij groot te houden. — „Voorwaar zeg ik u, een van u zal mij verraden".... De schuldige (*Judas*) houdt zich groot en verstokt zich, BEETS, *Man v. Sm.* 28.

3) Zich tegenover anderen eene houding geven, zich door iemand niet beschaamd laten maken, zijne houding bewaren, zich zelven voor een gek figuur bewaren. || Bleek ... tastte in zijn vestzak, en, 't zij dat hij werkelijk een milde bui had, 't zij om zich voor de studenten groot te houden, hij wierp drie dukaten in den hoed, *K. Zev.* 1, 82. „O zeker!" zeide de dokter, die .. wel niet anders doen kon, dan zich groot houden, 3, 276.

GROOTHOUT, znw. onz. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *a*) en *Hout*. Op de Veluwe eene benaming voor: gekloofde blokken hout ter lengte van 36 cM., dubbel zoo lang dus als gewone kachelblokken. || Houtprijzen ...: eiken-groothout: Nijkerk en Harderwijk *f* 14, beuken *f* 17 de 1000 st.... dennen-groothout *f* 9 per 1000 st. (zie *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 151).

GROOTIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*. Reeds in het Mnl. (*grotecheit*) nevens *grootheit* voorkomende en (naar het voorbeeld van znww. op *-heid*, afgeleid van bnww. op *-ig*) van *Groot*, 1ste art., in de bet. I), met inlassching van *-ig*, door middel van *-heid* gevormd (zie over deze inlassching voorloopig bij GEZONDIGHEID en voorts breeder bij *-ig*). Verg. het op dezelfde wijze gevormde KLEININGHEID.

1) Abstract. Grootheid (uitgestrektheid, uitgebreidheid enz). Thans verouderd. || Een vast laat ... van unytnemende grooticheyt, v. SCHIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 37. Florencen .. , Dat in de grooticheit geen Hertochdommen wykt, SIX v. CHAND. 35.

2) Concreet. Met mv. Iets groots, iets belangrijks, iets gewichtigs. Alleen gebruikelijk bij schertsende tegenstelling met (*eene*) *kleinigheid*, nietigheid,

beuzeling. || Noemt gij zulk een vergissing een kleinigheid? ik noem het dan een grootigheid! Met zulke kleinigheden houdt hij zich niet op; wat dacht gij wel? hij moeit zich alleen met grootigheden!

GROOTING, znw. vr. Mnl. *grotinge*. Van *Grooten* bedr. ww. (zie ald.) met *-ing*.

1) Van *Grooten* in de bet. 1, *a*). Het grootmaken, de grootmaking, of: de vergrooting, de uitbreiding (van iets). || Grootinge. *Making great*, HEXHAM. — Slaven ..., Waar me de winnaar pronckt tot grooting zijnes staats, COSTER 388.

2) Van *Grooten* in de bet. 1, *b*). Schatting, taxatie, begrooting. || Grootinghe van myncke gheheescht (fr. *estimation réclamée de mutilation*), en mach nyet gheschien, dan naer jaer ende dach van het infereren van der quetsure, *Cout. de Gand* 1, 16 (a°. 1563).

GROOTJE (I), znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Het verkl. van *Groot*, onz. znw. (zie GROOT, 1ste art., I, III, 2, *b*): iets groots, iets van belang, iets van gewicht. Alleen bij tegenstelling met (*een*) *kleintje*, iets kleins of gerings. || Je hebt noch al wat, en God kent meer seghenen, En maken het kleyntje tot een grootje, HOOFT, *Ged.* 2, 303.

— Vooral bekend in de zegsw. *Vele kleintjes maken een grootje*.

GROOTJE (II), znw. onz.; mv. *-s*. Mnl. *grootgen*. Het verkleinw. van *groot*, muntstuk; over het gebruik der benaming zie de verwijzing onder GROOT, 2de art.

GROOTJE (III) — GROOTKEN; daarnevens, o. a. in de Zaanstreek, ook in verminkten vorm OOTJE —, znw. onz.; mv. *-s*. Nnd. *grótje*. Eene verkorte vorm van *grootmoedertje* (in Zuid-Nederland ook van *grootvadertje*) als eene vertrouwelijk liefkozende benaming. Verg. *bestje* als verkorting van *bestemoedertje*.

1) Eigenlijk. — *a*) In Noord-Nederland: grootmoeder. || Grootken. j. groot-moeder. *Avia*, KIL. — Moeder zei niet veel; maar ik zag toch wel, dat zy ook nog gaarn eens Grootje zou zyn, *Blank.* 1, 123. Grootjen zag hem ... 't Vaderlijke strand ontvaren, BILD. 13, 162. Grootje was spoedig bij Grootvaâr vergaârd, v. ZEGGELEN 5, 144.

Het vuur dient voor uw Ei niet al te hard gestookt;
Ons Grootje heeft het al verleden jaar gekookt.
STARING 4, 121.

— Uitdrukkingen, zegsw. enz.

— *Het kalf komt bij zijn grootje* (van iets dat terecht komt waar het behoort). Zie HARREB. 1, 262 *b*.

— *Iemand naar zijn grootje sturen*: iemand dood maken, van kant helpen, daarheen sturen, waar zijn voorgeslacht reeds is; *naar zyn grootje gaan*, sterven, omkomen (*verg.* tot zijne vaderen verzameld worden, *ad patres* en derg. uitdrukkingen); *dat is naar zijn grootje*: weg, verloren. || Juist was er een (*roover*), die zijn bijl oplichtte om hem met de complimenten naar zijn grootje te sturen, toen *enz.*, v. LENNEP, *Rom.* 3, 302. Vrienden ... deze leeft nog.... Wacht! ... Als hij nog niet naar zijn grootjen is, is er geen gevaar bij, 4, 373.

— *Loop naar je grootje!* Schertsende verwensching, eene soort van verbloeming voor: loop naar den duivel! of iets derg., van de kracht dus als: loop rondom! loop rond en laat je hielen zien!

b) In Zuid-Nederland: grootvader. Zie DE BO² 344 *b*. || Het kind wenscht het nieuwjaar aan zijn grootje, *a. w.*

— *Grootjes tijden*: de *oude* tijd, de dagen van *olim*.

O de Graaf! In grootjes tijden
Zag men hem met vrouw en knechts
Statig langs de straten rijden,
Lekker strooiend links en rechts!
DE COET, *Lied.* 183 (*De Graaf van Halfvasten*).

2) Bij uitbreiding (van de bet. 1, *a*).

a) Eerbiedstitel voor bejaarde aanzienlijke vrouwen, deftige oude dames. Thans verouderd. || Met Grootje Ryzig zal ik wel eens een aartigheidje hebben, *Leev.* 2, 145. „Vrouw" of „moer" noemde men een Burgervrouw met den Voor- of met den Familienaam van haar man daarbij ... „Grootjen" zei men in deftiger rang op gelijke wijze. Dus sprak mijn Overgrootmoeder nog altijd van „Grootjen Pankras", BILD. in HUYGENS (uitg. BILD.) 6, 151.

b) Oude vrouw in 't algemeen, oud moedertje, (oud) bestje, oud wijfje. Verg. het gebruik van *moeder* en *moedertje* in dergelijken algemeenen zin. || Hoor hier, kom hier eens grootje! *Ecoutez, venez ici bonne vieille!* MARIN. — En jy, myn Heer de Poëet, repje, spoedje; roep al de negen Grootjes van den berg (*de Muzen*), *enz.*, *Leev.* 2, 301. Maar wat hebt gy voor alle uwe inschikkelykheid van Grootje de Waereld te hoopen? 3, 37. Oude knorrige grimmige Grootjes, 5, 142. Wat zouden de menschen ... zeggen, als zoo een oud grootje in een punchhuis ging? LOOSJES, *Bronkh.* 1, 339. De voedster mijner moeder, een achtingswaardig grootje, v. LIMB. BROUWER 1, 346 b.

— Zegsw. *Ik neus* (*het, hem, haar*) *al, Grootje!* ik heb (het enz.) al in „de gaten", ik begrijp al waar men mij hebben wil, (maar ik zal oppassen). Verg. *Gew. Weuwenaar*, 3, 31.

— *Grootje Grovekoek*. In de Zaanstreek: iemand die schor is (BOEKENOOGEN 269).

Afl. (in de bet. 2, *b*) *Grootjesachtig*, oudwijfjesachtig; als znw. onz.: iets dat aan oude wijfjes eigen is („Dat teuterachtige, dat *grootjesachtige* ..., daar ik in jonge ... meisjens zo een hekel aan heb", *Wildsch.* 5, 138).

Samenst. *Grootjesbakkes*, knorrig oudevrouwtjesgezicht („Al zijt gij niet lelijk, gij zult met dat *grootjes bakkesjen* nooit een' man krijgen; de deugd mijn kind is niet stuursch", *Wildsch.* 2, 43).

— Met het bnw. *lief*, eigenlijk niet anders dan *grootje lief*, t. w. *grootje* met het daarachter geplaatste, onverbogen (attrib.) bnw.; als samenstelling evenwel met eenigermate gewijzigden klemtoon, t. w. zwakken bijtoon op *lief* („Och *grootjelief*, och troost u maar", v. ZEGGELEN 7, 139).

GROOTJE (IV) — GROOTGE —, znw. onz.; mv. *-s*. Misschien eene poging tot verdietsching van *grotje*, verkl. van *gros* (getal van 144). Zie de aanhaling. || Ick (hebbe) tegens deesen eersten Augusti voorraadt op gedaan van ettelijcke grootges van dozynen oorlepels ..., ten eynde ghy daar V. E. ooren mede moocht reynighen, COSTER 466.

GROOTKANSELIER, znw. m.; mv. *-s* en *-en*. Nbd. *groszkanzler*, fr. *grand-chancelier*. Titel van den opperzegelbewaarder bij sommige ridderorden, van wien de brieven waarbij de orde wordt verleend uitgaan en onder wien de stukken en bescheiden der orde berusten. || Grootkanselier van het Legioen van Eer.

— Bij DE GÉNESTET 1, 216 staat het woord *grootkanselier* in plaats van het kort te voren genoemde rijkskanselier, doch daar er in het verband ook van eene ridderorde sprake is, kan zeer wel de hier omschreven beteekenis mede bedoeld zijn.

GROOTKNECHT, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Knecht*. In sommige gedeelten des lands (Drente, Groningen),

de naam van (den oudsten) den voornaamsten, eersten knecht in de boerderij. Zie DE JAGER's *Arch.* 1, 265; MOLEMA 137 *a*.

GROOTKOP, znw. m.; mv. *-pen*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *b*) en *Kop*.

1) Iemand (mensch of dier) die een grooten, dikken kop heeft. Verg. GROOTHOOFD.

2) Goudsche pijp met grooten kop. || Twee manden grootkoppen.

Samenst. (in de bet. 1) *Grootkopkikvorsch*, kikvorsch op Java en Sumatra met bijzonder grooten kop, *Rana Hasseltii* (verg. SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 56).

GROOTKRUIS, znw. onz.; mv. *-kruizen*. Nhd. *groszkreuz*, fr. *grand-croix*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1 en *Kruis*, ridderteeken.

1) Eigenlijk. Het versiersel verbonden aan de hoogste klasse (onder den Grootmeester) van vele der nieuwere ridderorden. || Duhamel had ... aan dezen titel (*van Excellentie*) en aan een zijner grootkruizen genoeg, om *enz.*, SCHIMMEL 2, 25 *b*.

2) Bij overdracht. Een persoon die begiftigd is met het grootkruis eener ridderorde, derhalve: een lid van de hoogste klasse van die ridderorde; men hoort daarvoor ook wel *Ridder-Grootkruis*. || Grootkruis van de orde van Adolf van Nassau. Grootkruis van de Militaire Willemsorde. De Orde van den Nederlandschen Leeuw bestaat uit drie klassen: grootkruizen, commandeurs en ridders. — De Ridders der eerste klasse dezer Orde (*van Oranje-Nassau*) dragen den naam van Grootkruizen, *Wet v.* 4 April 1892 (*Stbl.* 55), *a*. 6. Zijn Excellentie de grave van Eylar, minister van staat, grootkruis enz. enz., *K. Zev.* 1, 43.

Dan zien wij neêr, ons zelv' genoeg,
Gij, of uw borst een penning droeg,
En ge u tot Grootkruis dacht verheven:
Ik *enz.*
LOOTS, *N. Ged.* 152.

GROOTLUIK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1) en *Luik*, in den zin van: door een luik gesloten wordende opening. Eigenlijk: een der luiken in het bovenste scheepsdek, maar vervolgens ook: het daaronder gelegen luik in elk der andere dekken, en bij uitbreiding: de opening door al die luiken te zamen gevormd (zie ook daarvoor de aanhaling). Misschien heet het *grootluik* zoo omdat het het grootste der luiken is, wellicht nochtans omdat het zich (gemeenlijk) vlak voor den *grooten* mast bevindt; in dat geval ware hier te vergelijken hetgeen onder *groote mast*, in kol. 1067 en 1068, is medegedeeld. || Aan den voorkant van het middenperk is het voorluik, dat door al de dekken tot in het ruim doorgaat, en aan den achterkant het groot-luik, op gelijke wijze doorgaande, ten einde de groote en zware voorwerpen onmiddelijk in de ruimen neer te kunnen strijken, MOSSEL, *Het Schip*, 326.

GROOTMACHTIG, bnw.; *-er*, *-st*. Mhd. *grôzmehtic*, nhd. *groszmächtig*, mnl. *grootmachtich*. Uit *Groot*, bijw. van graad (zie GROOT, 1ste art., II, II) en *Machtig*. In (zeer) hoogen graad machtig; zeer (bijzonder) machtig. Verg. GROOTMOGEND.

1) Eigenlijk. Van personen of lichamen. Zeer groot in macht; bij uitbreiding, als het gevolg van het bezit van macht: zeer groot in aanzien, heerlijkheid en luister. || Groot-machtigh. *Praepotens*, KIL. — O Heere, Godt der heyrscharen, wie is als gy, grootmachtigh, *Ps.* 89, 9. De grootmaghtigste aertsengel Lucifer, VONDEL 9, 4. Grootmachtig Opperwezen! *Psalmber.* 8, 1. De grootmagtige senaat, met zijnen grooten Pompejus aan het hoofd, v. LIMB. BROUWER, *Cesar*, 3, 287.

Diana der Efezen,
Grootmachtige, onvolprezen (*enz.*).
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 51.

— Inzonderheid als eeretitel van vorsten. Thans ongebruikelijk. || Den Doorluchtigsten, Grootmachtigen ende Hooghgebooren Vorst ende Heere, Heere Fredrick .. Koninck van Denemarcken, *Handv. v. Amst.* 60 *a*. Doorluchtigh, Grootmachtich, en Ghenadighste Heer, BREDERO 1, 70 (*tot een koning*). Byschriften op de Koninklyke Grafnaelt der Doorluchtigste en Grootmagtigste Vorstin, Maria Stuart, K. BRANDT, *Poëzy*, 197.

Ick sal grootmaghtigh koning
Van u niet bidden 't geen magh dienen tot verschooning
Van meyneed, of verraed.
VONDEL 2, 443.

2) Van een land, een gebied, een rijk. Zeer machtig; óók in den zin van: zeer uitgestrekt en vervolgens ook van: zeer heerlijk. || De moeite, die maar maatighe plaatzen, door de sterkte haarder gelegenheit aan grootmaghtighe Ryken, gekost hebben, HOOFT, *N. H.* 63. Dit grootmaghtigh Rijck, Het welck van Meroë sich uytstreckt aen de stranden, VONDEL 3, 222.

wat hebdy derren peysen,
Dat desen Ridder zou om uwe schoonheyt reysen
Wt ons grootmachtich hof, in u Vaders ghebiedt?
BREDERO 2, 296.

Afl. *Grootmachtigheid*, zeer groote machtigheid of macht; groote luister, heerlijkheid, b. v. van een rijk, een gebied, een hof („Grootmachticheyt. *Grande puissance, ou maiesté*", PLANT.; *maiestas*, KIL.).

GROOTMAJOOR, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, 1, 2, *c*) en *Majoor*, voorheen meestal in den oorspronkelijk Franschen vorm *Major*; de uitspraak zal nochtans ook dan wel op de Nederlandsche wijze zijn geweest.

1) In de 18de eeuw. Een niet-commandeerend hoofdofficier in eene garnizoensplaats of vesting, met administratieve zorgen voor den dienst belast; ook *sergeant-majoor*, *wachtmeester* of (bij Fransche titulatuur) *major de place* genoemd (zie DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 134 *b*—135 *a* en elders); den titel van *grootmajoor* voerde hij meer bepaald in onderscheiding van den onder hem gestelden *ondermajoor*, zooals b. v. blijkt uit de tegenstelling tusschen „Majoors" in de Barrière-plaatsen en (hunne) „ondermajoors" in *Gr. Placaatb.* 5, 2092. In 't Fransch draagt een zoodanig *major* ook nu nog wel den titel van *grand major* (LITTRÉ). || Krygsraad in een Beleegering ...: In deselve moet den Wagtmeester of Groot-Major van de Stad of Plaats sig voegen neffens den Gouverneur, of andere aldaar commandeerende, en de 't saamentlyke Capiteynen, om *enz.*, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 359 *b*. Groot-majors in de gefortificeerde Steeden .. moeten door haar Edele Mogende de Heeren Raden van Staten aangesteld worden, 392 *a*. De weekelykschc Lysten voor den Gouverneur, Commandeur, Majot Commandant en Groot Major, als meede voor den, by absentie van de drie eerstgenoemde Personnen, Commandeerenden Officier van het Garnizoen ... zullen *enz.*, *Regl. Infant.* 1772, 32. Binnen de eerste barriere gekomen zijnde, wierden Hoogtsdeselve (*Gecommitteerden v. d. R. v. St.*)...door den L^e Genl ... Baron van Burmania, comm^t, en door den Col^l Grave van Welderen, Groot-Majoor dier stad, gerecipieerd en verwelkoomd, *Extract* enz. (a^o. 1773) in *Navorscher* 44, 439. (*Wij*) wierden (*te Maastricht*) ... door de Groot majoor graave van Welderen en Onder-Majoor Hessels gerecipieerd en verwelkoomd, v. BLEISWIJK (a^o. 1775), *Ald.* 44, 455.

2) Bij de Belgische troepen, omstreeks 1830: commandeerend hoofdofficier, bataillonscommandant;

thans nog in Noord-Nederland bij den minderen man gebruikelijk ter aanduiding van den hoofdofficier wiens officieele titel in Noord-Nederland *majoor* luidt, en zulks in onderscheiding van den *sergeant-majoor* (onderofficier), die bij hem in de wandeling kortweg *majoor* heet. || Het voorbeeld van onzen groot-majoor ... ware alleen toereikend geweest om ons onversaagdheid in te spreken. Deze bataljons-overste was ... meer dan anderen blootgesteld aan het vijandelijk vuur, CONSC. 1, 122 *b* (zie ook 1, 128 *a*).

GROOTMAKEN, bedr. zw. ww.: *maakte groot*, *grootgemaakt*. Mnd. *grôtmaken*, mnl. *grootmaken*. Koppeling van *Groot*, 1ste art., in de bet. I) en *Maken*.

1) Van kinderen. Grootbrengen. Zie, behalve de aanhaling, ook kol. 1045, waar *groot* als bepaling van gesteldheid is opgevat. || De kinderen ..., die met de pappot grootgemaakt worden, *Leev.* 4, 223.

2) Van een volk, een staat enz. Machtig maken, tot grootheid, tot macht en aanzien (of ook wel alleen tot aanzien) brengen. || Afrika's Noordkusten werden ... nog meer beschaafd, toen de phenicische koophandel Carthago zoo aanmerkelijk had groot gemaakt, v. HEMERT, *Lekt.* 6, 40. Da Costa had ... gezongen hoe Jehovah zijn Israel ... grootgemaakt ... had, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 134. Het kenmerk hunner school, dat, wat haar groot maakte, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 8.

3) In bijbeltaal. Van onstoffelijke dingen. Op menigvuldige, op heerlijke wijze betoonen; vermenigvuldigen of iets derg. || Gy hebt uwe weldadigheyt groot gemaeckt, die gy aen my gedaen hebt, *Genes.* 19, 19. Gy hebt van wegen uwen gantschen name u woort groot gemaeckt, *Ps.* 138, 2.

> Gelooft zij God die zijn genade
> Aan mij heeft groot gemaakt.
> *Psalmber.* 31, 17 (*Ps.* 31, 22: wonderlick gemaeckt).

4) Van een persoon, en bepaaldelijk van God (of diens naam): hem verheffen, prijzen, verheerlijken, zijn lof *uitbreiden*. Verg. mlat. *magnificare* (b. v. in de *Vulg.*, *Luc.* 1, 46), fr. *magnifier*, eng. *to magnify*. || Groit maken. verheffen. verhoegen. werdych maken. *Exaltare. Magnificare* (enz.), *Teuthon.* — Laet de liefhebbers uwes heyls geduerighlick seggen, De Heere zy groot gemaeckt, *Ps.* 40, 17. Ick sal ... hem (*Gods naam*) met danckseggінge groot maken, *Ps.* 69, 31. Mijne ziele maeckt groot (gr. μεγαλύνει) den Heere, *Luc.* 1, 46.

— Als wederk. ww. gebezigd. *Zich* (*zelven*) *grootmaken*: zich (zelven) verheffen, ophemelen. || Terwyl ik als een hooggestemd, onervaaren ... Jongeling, dus revelde, my in myne eigen oogen grootmaakte, *Leev.* 8, 318.

5) In eene beteekenis als die van nhd. *grosszthun*, (eigenlijk: zich groot voordoen, doen alsof men heel wat is; vervolgens): snoeven, pochen, opsnijden; of in eene als: drukte, beweging, geur maken. Zulke eene beteekenis wordt namelijk vereischt door de afleidingen *grootmaker* en *-maakster* (zie beneden).

6) Als technische term van de kaasmakerij, althans in Gelderland. Van kaas. Zie de aanhaling. || Is dit geschied, dan laat men de kuip gedurende 10 minuten in rust staan; dan schept men de wei op $^1/_3$ gedeelte af en maakt, onder de overgeblevene wei, de kaas groot: dat wil zeggen, tot een geheel, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 77.

Afl. *Grootmaker*, *grootmaking* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 5) *Grootmaakster*, *grootemaakster*. Vrouwelijke vorm nevens *grootmaker* (zie ald.): geurmaakster („dat is 't paer mantigh Dierken: Dat nu soo Slonsigh loop, daer was geen nieuw Manierken ... oft Ioffrou had' het aen .... Soo moet het met die *groote maecktsters* gaen", OGIER, *Seven Hoofts.* 305).

GROOTMAKER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grootmaken* met *-er*.

1) Van *Grootmaken* in de bet. 4). Verheffer (t. w. van een persoon, diens roem of diens naam); lat. *magnificator*, *glorificator*. || Dat Navarre, opgetogen in de zuivere leere, van jonx af begeerte gehadt had, om de Vorsten, gestelt van God tot grootmakers zyner glorije, te bezoeken, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 45.

2) Van *Grootmaken* in de bet. 5). Snoever, opsnijder, druktemaker, woordenheld. Verg. nhd. *grosszthuer*. || Tast m'eens aen gy Groot-maecker, comt wie eerst om verr' leet Gy, gy, gy my slaen, ick sou u d'oogen uyt de Kop scheuren, OGIER, *Seven Hoofts.* 17 (zie ook 19).

> Groodtmaecker, albedryf, gy Treffeljcken Sergiant
> Gy syt d'Eer van een Wacht, alias een schandt.
> OGIER, *Seven Hoofts.* 275.

GROOTMAKING, znw. vr. Mnl. *grootmakinge*. Van *Grootmaken* met *-ing*.

1) Van *Grootmaken* in de bet. 2). Het brengen, het verheffen (ook: de verheffing) tot grootheid, macht, aanzien. || (*Hij*), die zich ... aan Hlodwig had gehecht en zijne grootmaking, zijn geluk tot eenig voorwerp van al zijne gedachten ... had verkozen, CONSC. 2, 114 *a*. Ik zal ... mijn leven aan de grootmaking mijns Vaderlands blijven toewijden 3, 152 *a*.

2) Van *Grootmaken* in de bet. 4). Het grootmaken, het verheffen, de verheffing (van een persoon, diens lof, naam of roem). || God geve, dat 't zelve (*de vrede*) mag onverbroken blyven, gedyen tot grootmaakinge van zyn Heilige Naam! SCHREVELIUS, *Harlem.* 512. De ... nieuwe begunste Universiteyt met zijnen Heylighen Gheest te segenen ..., ende te doen wassen, vermeerderen, ter eeren ende grootmaeckinghe sijns Naems, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 191. Hy (*een bol die immers alle glansen gelijkelijk opvangt*) kan zich niet meer tot den roem van dezen, noch tot den prijs van dien, dan tot de behoorlike grootmaking van een der anderen uitstrekken ...; maar besluit in zijn ronde gedaantenis, over elk harer puikgaven, een gelijke verwondering, DE BRUNE, *Jok en E.* III.

GROOTMAMA — GROOTEMAMA; in kindertaal vaak verminkt tot GROOTMA, GROMA, OTEMA of OMA —, znw. vr., mv. *-mama's* (of *-ma's*); verkl. *mamaatje* (of *-maatje*). Fr. *grand' maman*. Het woord moet nevens *grootmoeder* in zwang zijn gekomen, terzelfder tijd toen het gebruik werd om *mama* in plaats van *moeder* te zeggen (zie bij MAMA). Over het eerste lid der samenstelling zie bij GROOTMOEDER. Bij de hoogere standen eene andere benaming voor: grootmoeder (vaders- of moedersmoeder). || Bij grootmama (groma) uit spelen gaan. Bij oma op schoot zitten. Zeg eens: dag, oma! — Kyk ik heb een zak vol duiten ... Van myne Ootema gekregen, Toen zy my stak in den broek, *Econ. L.* 1, 7. Dat uwe brave grootemama mij eene gedachtenis van hare liefde heeft toegedacht, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 266.

Afl. *Grootmama-achtig*, gunstig jegens grootmama gezind, op grootmama gesteld („Verder dan koele achting kan ik het altoos nooit opwerken; en Jan is ook niet heel *Grootmama-agtig*", *Leev.* 8, 17).

GROOTMEESTER, znw. m.; mv. *-s*. Mhd. *grôzmeister*, nhd. *groszmeister*, mnl. *grootmeester* fr. *grand-maître*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, 1, 2, *c*) en *Meester*.

I) Eigenlijk, in verschillende beteekenissen.

1) Titel van den opperbestuurder, opperste ge-

bieder bij sommige geordende vereenigingen, b. v. in de middeleeuwen ook bij eene kloosterorde (zie VERDAM op *Grootmeester* en *Grootmeesterigge*).

a) Opperbestuurder, hoogste waardigheidsbekleeder bij eene ridderorde. || De Koning der Nederlanden is Grootmeester der Nederlandsche Orden. — De Grootmeester der Duitsche Orde, HALMA. — Dat aan den Heere Grootmeester van Maltha ... zal worden gegeeven de Titul van Prins en Eminentie, *Gr. Placaath.* 7, 51 *b*. Ziet daar dan, Ridders (*van de orde der Unie*)! de glansrijke, maar moeijelijke loopbaan, die uw Doorluchtige Monarch, het Hoofd en de Grootmeester uwer Orde voor U ... heeft opengesteld, V. D. PALM, *Red.* 5, 121. Zijn Grootvader, die hem tot Grootmeester benoemde van de drie hoogste ridderordes, BOSB.-TOUSS. 2, 182 *a*.

— *Grootmeester van Lijfland*, t. w. van de Duitsche Ridders. || Herman van Falok, Grootmeester van Lyfland, REITZ, *Rusl.* 2, 6.

b) Hoogste waardigheidsbekleeder bij eene moederloge van de orde der Vrijmetselaren. || Provinciaal Grootmeester van de Provinciale Loge voor de Zuidpunt van Afrika en aangrenzende Landen.

— *Grootmeester-Nationaal*: de grootmeester der gezamenlijke loges in een zelfde rijk of land. || Grootmeester-Nationaal van de orde van Vrijmetselaren in het Koninkrijk der Nederlanden. Gedeputeerde Grootmeesters-nationaal voor de oostelijke en westelijke gedeelten van Nederlandsch Oost-Indië, voor Suriname, voor Curaçao *enz.* Louisa-stichting, opgericht onder het beschermheerschap van wijlen den Hoog Eerw. Grootmeester-Nationaal, Frederik Prins der Nederlanden.

c) Thans verouderd. *Grootmeester der artillerie* of van *het geschut*, opperbevelhebber der artillerie. || Grootmeester van 't geschut. *Grand maître de l'artillerie*, HALMA. — De opperbevelhebber van het geschutwezen (heeft) den naam gekregen van Meester-Generaal der Artillerye en nog tot in de Negentiende Eeuw dien van Grootmeester der Artillerie gedragen, BOSSCHA, *Heldend.*² 1, 69. Het...geschut, in Alva's leger ... was gesteld onder de bevelen van Gabriel Serbelloni ... Grootmeester der Artillerie, 1, 99. Johan Wolfaard van Brederode ... was in den jare 1651 Grootmeester der Artillerie der Vereenigde Nederlanden, 1, 380.

2) Een der grootofficieren bij het huis des Konings in Nederland. || Grootmeester van Z. M. Koning Willem III. Waarnemend Grootmeester van het Huis van H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes.

3) Als navolging van een in Nederland niet gebruikelijken of bekenden titel van den opperhoutvester of hoofdopzichter der domeinen. || Voor u als Grootmeester der rivieren en bosschen (moeten) gebracht... worden: de Graaf van Southampton ... en ... Hatton, ... verdacht van onrechtmatige bezitters te zijn van kroondomeinen, SCHIMMEL 3, 41 *a*.

II) Bij meer of minder duidelijke vergelijking met een der beteekenissen onder I) genoemd.

1) Eerste, voornaamste persoon in een kring die als eene geordende corporatie wordt gedacht of voorgesteld; hoogste, opperste. || Alle de Grootmeesters van alle Loges, door de geheele wereld, doen niets uit, dat wat zeggen wil, by onzen Christelyken Grootmeester der Euangelische Loge, *Blank.* 3, 362.

2) Bij vergelijking met den onder I, 2) genoemden hofambtenaar. De toongever, de man naar wiens voorbeeld ieder zich richt. || De grootmeester van den goeden toon en de wellevendheid in de eerste helft der 18de eeuw, lord Chesterfield, JORISSEN, *Hist. Bl.* 2, 13.

3) Hoofd en voorbeeld van de beoefenaars van eenig vak van wetenschap of kunst. || De Grootmeester der Nederlandsche taal (*Vondel*), V. HALL in *Gids* 1895, I, 344. De Leidsche Grootmeester der Nederlandsche filologie (*De Vries*), COSIJN, *ald.* I, 202. Den grootmeester der oud-testamentische critiek (*Kuenen*), V. D. VLUGT, *Levensber. Letterk.* 1893, 277.

— Oneigenlijk, in het mv.: voornaamste, uitnemendste beoefenaars. || De grootmeesters der Entomologie Latreille en Westwood, SNELLEN V. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 517. Tourgeniew, Dostojewski of Tolstoi, deze grootmeesters van den Russischen roman, TEN BRINK, *Rom. in Br.* 90.

Aanm. Men kan er aan twijfelen of de woorden *groot meester*, bij VONDEL 2, 411 door Diomedes tot Agamemnon gericht wel als eene samenstelling in den zin van: opperbevelhebber moeten worden opgevat; misschien is de beteekenis: machtig aanvoerder.

> Groot meester van ons heyr die uwen leger spreyd
> Van drooge en dorre blaen: op op, 't is tyd te waecken!

Afl. *Grootmeesteres*, *grootmeesterschap* (zie die woorden).

— *Grootmeesterdom*, grootmeesterschap zoowel abstract als concreet („Een graad, zoo wel door de Grootloge der oude masonei, als door het Nieuwengelsche *Grootmeesterdom* op de metselary ingeënt", BILD., *Lindner*, *Mac-Benac*, 125; zie ook 15).

GROOTMEESTERES — -MEESTERESSE —, znw. vr.; mv. *-essen*. Fr. *grande-maîtresse*. Van *Grootmeester* met *-es(se)*. Verg. mnl. *grootmeesterigge*.

1) Titel van de persoon bij wie het bestuur eener ridderorde berust, wanneer deze (toevallig) eene vrouw is. Of wel: opperbestuurderes, oppergebiedster eener geordende corporatie (ridderorde, kloosterorde en derg.) van vrouwen. Verg. GROOTMEESTER I, 1, *a*). || Grootmeesteres der Nederlandsche Orden, is H. M. de Koningin. — Te 's-Gravenhage bloeide in 't midden der 17e eeuw Le pretieux Ordre de l'Union de la Joye, vermoedelijk ingesteld in 1652, bij gelegenheid der feesten, die Jan Wolfert van Bredero gaf ter inwyding van zijn nieuw huis.... Brederodes jongste dochter ... was Grootmeesteres dier Orde, TER GOUW, *Volksverm.* 562.

2) Eerste vrouwelijke beambte bij de hofhouding, hetzij van een vorst, hetzij van eene vorstin. Verg. GROOTMEESTER I, 2). || Huis der Koningin: Grootmeesteres van H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, *enz.*

Voor plaatsen (die evenwel moeilijk aan te halen zijn) zie b. v. BOSB.-TOUSS. 2, 56 *b*; 311 *a*.

3) *Grootmeesteres van de kleedkamer*. Schertsend voor: kamenier. || Na dat er ..ontbeten is, komt de Coëffeur: ... zy (*de meisjes van de groote wereld*) ... hooren allerhande galante nieuwtjes; babbelen er wat onder; maaken haar tweede Toilet; snappen, met de Grootmeestres van de kleedkamer, al het gehoorde eens over *enz.*, *Leev.* 3, 39.

GROOTMEESTERSCHAP, znw. onz.; mv. *-pen*. Van *Grootmeester* met *-schap*.

1) De waardigheid van grootmeester (in de bet. I, 1, *a*) eener geordende vereeniging (ridderorde, moederloge der vrijmetselarij en derg.). || De onderscheidene grootmeesterschappen der Nederlandsche ridderorden zijn onafscheidelijk van de Kroon. — Het grootmeesterschap (*der orde van het Gulden Vlies*) zou erfelijk zijn in het Huis van Bourgondië, CONSC. 4, 278 *a*.

> Dan zwicht zijn yver (*van Mauritius*) niet om hantgemeen [te worden,
> Te vliegen op het spits in d' Ottomansche maen,
> En zijn Grootmeesterschap van Duitschlants heilige Orden
> Groothartigh te bekleên, en als een post te staen.
> VONDEL 6, 736.

2) Het ambt van grootmeester in de bet. I, 2).

GROOTMOEDELIJK, bijw. (van wijze). Een onjuiste bijvorm nevens *grootmoediglijk* (zie GROOTMOEDIG, Afl.); waarschijnlijk gevormd onder invloed van vermeende voorbeelden als *genadelijk*, *ootmoedelijk* en derg. Op grootmoedige, edelmoedige wijze; op eene zoowel van een hoog gevoel van eigenwaarde als van onbaatzuchtigheid getuigende wijze. || Deeze heeren behartighende de vryheit des vaderlandts, en 's volks voordeel booven hun bezonder, sloeghen 't (*zeker aanbod*) grootmoedelyk af, HOOFT, *N. H.* 24. Zyne Doorluchtigheit, als den gemeenen beste voor geenen huirling dienende, sloegh die (t. w. *zekere vereering in geld*) grootmoedelyk af, 131.

GROOTMOEDER — daarnevens, nog niet geheel verouderd, GROOTEMOEDER, voorts de samengetrokken vorm -MOER en, in kindertaal, verminkte vormen als GROOT(E)MOE, GROMOE, OTEMOE, OMOE of (met name te Leiden) OPOE (uit *groo-p-moe*, *oo-p-moe* met eene assimilatie der *t* voor de *m*?) —, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-moederlje* of *-moetje*. Mnd. *grotemoeder*, nnd. *grôtmôder*, nhd. *groszmutter*, mnl. *grotemoeder*. Uit *Groot*, bnw. in onverbogen of in verbogen vorm (over de beteekenis zie hieronder bij Hist.) en *Moeder*. Zie ook GROOTJE, 3de art.

Hist. De woorden *grootmoeder*, *-vader*, *-ouders* verdienen ten opzichte van hun eerste bestanddeel eene afzonderlijke bespreking, omdat in het Germaansch geen beteekenis van *groot* kan worden aangewezen welke overeenkomt met de beteekenis van dat bnw. in de genoemde samenstellingen, t. w. die van *oud* of van *ouder*; immers *groot* in den zin van *oud* of *ouder* in het Mnl. is een latinisme (vertaling van lat. *major*), en in de bijbelvertaling is het een hebraïsme (verg. VERDAM 2, 2181 en hierboven kol. 1045 en 1080); evenmin kan natuurlijk de beteekenis: volwassen, die *groot* in het Nederlandsch soms heeft, in aanmerking komen. De woorden *grootmoeder* enz. zijn dan ook geen oorspronkelijk Germaansche vormingen, maar letterlijke navolgingen van fr. *grand'mère*, *grand-père*, die (volgens KLUGE[5] op Groszmutter) reeds in de 11de of 12de eeuw, waarschijnlijk het eerst in de tegenwoordige Rijnprovincie, de inheemsche benamingen moeten hebben verdrongen en van daar uit over het geheele Nederduitsche gebied verspreid zijn geraakt, om ten slotte, doch pas in den nieuweren tijd, óók in de Nhd. schrijftaal door te dringen. In onze streken treft men *grotemoeder*, *grotevader* eerst in de latere Middeleeuwen aan (zie VERDAM op Grootvader) en het is zelfs de vraag of zij hier niet misschien geheel zelfstandig in het Bourgondische tijdperk zijn ontleend (oudere, maar uitsluitend Vlaamsche woorden zijn *groothere* en *grotevrouwe* (zie GROOTEVROUW, GROOTHEER); onwillekeurig vergelijkt men deze met eng. *grandam*, *grandsire*). Vergelijk voor andere zoodanige navolgingen *kleinzoon*, *schoonvader*, enz. — De begrippen *grootmoeder* en *-vader* werden in het oudere Mnl. uitgedrukt door *ouder-* (*older-*, *alder-*) *moeder*, *-vader*; daarnevens vindt men, voor de zuidoostelijke streken, in den *Teuthonista*: *anichhere*, *anichvrouwe*, en bij KILIAAN: *aenhere* (zie AANHEER en verg. de Ogerm. woorden *ano* m., *ana*, vr.). Verg. voorts nog *bestevader*, *bestemoeder* en zie voor nog andere gelijkbet. woorden KLUGE t. a. p.

1) Eigenlijk. Iemands vadersmoeder of moedersmoeder, de moeder van iemands vader of van iemands moeder; in eene andere opvatting: eene vrouw, beschouwd in betrekking tot hare kindskinderen; eene vrouw die kindskinderen heeft. || Groot-moeder. *Avia*, KIL. — Haar grootmoeder van vaders zijde is overleden, maar haar grootmoéder van moeders kant leeft nog. — Het ongeveynst geloove ..., het welck eerst gewoont heeft in uwe grootmoeder (gr. *μάμμη*) Lois, ende uwe moeder Eunice, 2 *Tim.* 1, 5. Des Ooms (maegschap neemt de wortel) uit de groote-vader ofte groote-moeder, DE GROOT, *Inl.* II, 27, § 7. „Geluk grootmoeder, met eene kleindochter", zeide de vrouw, die het schreijend wichtje in den schoot van moeder Lijnslager nederlegde, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 81. Haar achterkleinzoon stamelt In naauwverstaanbre taal den naam van Ootemoe, MESSCHERT, *Gouden Bruil.* 73.

> Grootemoeder zou vertellen,
> Met den knijpbril op den neus,
> Van klein Duimpjen en den Reus.
> BEETS 2, 156.

— Zegsw. *Naar zijn' grootmoeder gaan.* Platte, ruwe uitdrukking voor: sterven; dood gaan; „uitknijpen." Verg. *naar zijn grootje gaan* en derg. (GROOTJE 3de art.). || Die Galjart zal immers wel een van beide doen, beter worden of naar zijn grootmoeder gaan, *K. Zev.* 5, 131.

— *Je grootmoeder!* en derg. wordt (evenals *je tante!*) wel in uitdrukkingen gebezigd, waarmede men te kennen wil geven, dat men over iets in 't geheel niet denkt, dat men ergens volstrekt niet in denkt te komen. || Hem geld leenen? Ja, zijn grootmoeder! (*t. w.* dat kan hij denken!). — „*Rendez vous, ventrebleu!*" ... Rendez-vous met je grootmoeder, weergaêsche Kees! *Schoolm.* 214.

2) Bij uitbreiding. Eene vrouw uit iemands voorgeslacht, elken willekeurigen graad verder verwijderd dan de vaders- of moedersmoeder.

> En grootmoêr Rachel had dien wreeden kindermoort,
> Zoo menige eeuwen voor Herodes, aengehoort.
> VONDEL 10, 47.

3) In vrijer gebruik. In toepassing op oude, inzonderheid zeer hoogbejaarde vrouwen of als zoodanig voorgestelde zaken. || De kinderen ... noemen de oude vrouw hunne grootmoeder Ann, CONSC. 1, 230 *b*.

> Hy (*een boer*) is een Edel-man ...; een Hovenier in 't wild;
> Een soon die om den kost sijn' Groote-Moeder (*de Moeder-Aarde*) vilt.
> HUYGENS 1, 139.

> De Schilders ... bouwen een' Natuer, die vriendlick is van [wesen,
> En soet en aengenaem: maer meent ghy daer te lesen
> Hoe Groote-Moer Natuer haer eigen wesen staet?
> 1, 273.

Afl. *Grootmoederlijk*, *grootmoederschap* (zie die woorden).

Samenst. *Groot-grootmoeder*, „*proavia*" bij KIL.; *oudgrootmoeder*, vrouw uit iemands voorgeslacht, stammoeder, iets als nhd. *urgroszmutter* („Was uw *oudgrootmoeder* zulk een mooye vrouw?" ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 21).

GROOTMOEDERLIJK, bnw. Nhd. *groszmütterlich*. Van *Grootmoeder* met *-lijk*. Van eene —, of van de grootmoeder (t. w. van een bepaald persoon); ook: zooals aan eene grootmoeder eigen is. || Met grootmoederlijken trots beschouwde zij haar eerste kleinkind. — Spruiten ..., Daar 't grootvaderlyke bloet, En 't grootmoederlyk gemoedt Met veel luister in zal speelen, BOGAERT, *Ged.* 437. Een jong mensch ..., verscholen dusver in het grootmoederlijke huis, BROES, *Marnix* 2[2], 344. Slechts onwillig had hij voor de grootmoederlijke autoriteit gebogen, die hem aan de curateele der Staten onderwierp, JORISSEN, *Hist. Bl.* 1, 77.

GROOTMOEDERSCHAP, znw. onz. Van *Grootmoeder* met *-schap*. De hoedanigheid van grootmoeder, ook: de waardigheid van grootmoeder. || De nieuwe bekoring en frissche emoties van haar grootmoederschap, COUPERUS, *E. Vere* 1, 94.

GROOTMOEDIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Mhd. *grôgmuotec*, *-müetec*, nhd. *großmüthig*, mnd. *grôtmôdich*, mnl. *grootmoedich*. Samenstellende afleiding van *Groot* (1ste art., in de bet. I, II, 2) en *Moed* (in verschillende opvattingen) met *-ig*. Ook blijkens oude glossaren (zie DIEFENBACH, *Glossar.* 343 *b* en *Gemma* aangeh. bij VERDAM) eene navolging van lat. *magnanimus* (verg. *grootdadig* voor *magnificus*). Bij PLANTIJN: Grootmoedich oft hoochmoedich, *magnanime*; bij KILIAAN: *magnanimus*.

I) **Bnw.** — 1) *Moed* in den zin van: krijgsmoed, heldenmoed.

a) Van personen. Met grooten moed bezield; groot van moed; heldhaftig. || Dat die van Acolien hem (*Palamedes*) ... een beeld toewyden, na de gestaltenis eenes manhaftigen, en grootmoedigen mans, VONDEL 2, 351. Het hooft ... Gewapent met den helm, zoo stondenze grootmoedigh In 't midden der slaghorde, als oversten, 11, 158. Hy (*bisschop Willem*) ... wordt ons, als een grootmoedig en oorlogszugtig man (*bij* BEKA: *vir totus belliger et magnanimus*) beschreven, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 166.

— Als eeretitel van helden. Krijgshaftig, dapper. || Grootmoedich prins die zijt ws vaders rijckpilaer! HOOFT, *Ged.* 2, 40 (*tot Hector*). Dat Tisiphernes leef'; geluck grootmoedich helt, 2, 174.

b) Van zaken (daden, handelingen enz.). Van grooten moed blijk gevende.

α) Eigenlijk. Zelfstandig gebezigd. *Iets grootmoedigs*: een heldhaftig bestaan.

Maar wie zal immermeer in iets grootmoedigs slaagen,
Zoo hij d' onzeekren kans der uitkomst niet durft waagen?
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 5.

β) Bij uitbreiding. Van stouten, vermetelen moed getuigende; stout, vermetel. || Grootmoedige, staatzugtige voornemens. *De hauts desseins, grands projets, des desseins ambitieux*, MARIN.

γ) Bij verdere uitbreiding. Van al te grooten moed, van overmoed blijk gevende; overmoedig, aanmatigend. || T' hert light hem (*Pharao*) veel te hooch gheschoten inden krop ... Hy heeft God opgheweet met syn grootmoedich baffen, VONDEL 1, 83.

2) *Moed* in den zin van: inborst, gemoed, gezindheid.

a) Thans verouderd en wellicht nooit eenigszins algemeen gebruikelijk geweest. Hoogmoedig, trotsch, laatdunkend. || Die grootmoedigh is (Kantt. *Hebr.* breet, ofte, wijt van ziele; Vulg. *qui se jactat et dilatat*), verweckt gekijf, *Spreuk.* 28, 25.

De simpele dickwils wel wort benout
Van de grootmoedighe pruets van aerde
Diet al wilt crijghen met fortsen stout.
V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 60 *a*.

b) Groot (in de bet. I, II, 2, *b*), edel, nobel van gemoed, van inborst of van gezindheid; edelaardig.

α) Van personen. || Grootmoedig. Edelmoedig, verheven. *Magnanime, qui a l'âme grande, noble*, MARIN. Een grootmoedig Vorst. *Un Prince magnanime*, Ald.

O Conincklyck grootmoedich hooge saet,
Van Moeders sijde' oock vol vooronwders deucht.
HOOFT, *Ged.* 1, 51.

De grootmoedige Trouw, om straffe noch belooning,
Haer vroome oprechtheit met onvroome valscheit mengt.
1, 58.

— In eene beperkte opvatting, meer bepaald: van zoodanige gezindheid, dat men zijne eigene lusten of belangen gaarne voor anderen verloochent of opoffert; *edelmoedig* dus in den thans meest gebruikelijken zin. Aldus echter vooral van zaken gebezigd; zie onder *γ*).

— Zelfstandig gebezigd (als znw. m.). Iemand die zich edelmoedig betoont, gedraagt. || Den grootmoedigen, die zich tot borg voor hem gesteld had, V. D. PALM, *Sal.* 1, 377.

β) Van hetgeen gerekend wordt den persoon te vertegenwoordigen. || Een grootmoedige, verhevene ziel. *Une âme magnanime, une grande âme, âme noble*, MARIN. — 't Grootmoedig Vorstenbloed, dat door uwe aders speelde, BILD. 8, 400 (*Floris de Vijfde*). Misschien zal ik uw grootmoedig hart doen bloeden; maar *enz.*, CONSC. 3, 229 *a*.

γ) Van daden, handelingen en derg. en voorts van al wat blijk geeft van, of voorkomt uit eene nobele, en wel bepaaldelijk eene *edelmoedige*, d. w. z. onbaatzuchtige, zelfverloochenende of zelfopofferende gezindheid. || Ik (heb) dan het grootmoedig besluit genomen om alle mijne geschriften bijéén te pakken en te verzegelen, *Wildsch.* 1, 318. Grootmoedige opoffering voor het vaderland, V. D. PALM, *Sal.* 1, 144. Het was grootmoedige zedigheid ... die hem zoo schroomvallig maakte, BOSB.-TOUSS. 2, 129 *a*. Uw Heer vader ... heeft mij zoo even het leven gered. Zonder zijne grootmoedige tusschenkomst had het er slecht met mij uitgezien, V. LENNEP, *Rom.* 3, 104. Na de wijze waarop ik u behandeld heb, is het meer dan grootmoedig in u, bezorgdheid voor mijnen goeden naam te toonen, 4, 234. Uw grootmoedige leugen is schuld van al wat later gebeurd is, *K. Zer.* 5, 253. Daniël behoeft uwe grootmoedige hulp niet. Ik bezit een persoonlijk fortuin *enz.*, CONSC. 4, 183 *b*. Er is ook niets, dat wezenlijk grootmoediger ... is, dan den menschen hun kleine gebreken te vergeven, LINDO 2, 98. Overwonnen en medegesleept door dit grootmoedig blijk van verzoening en christelijke toegevendheid, LOVELING, *Sophie*, 441. Grootmoedige vrijgevigheid tot verkwistens toe, ESSER, *Hildeg. v. Duyv.* 22. Grootmoedige zelfverloochening, 39.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Op eene wijze die blijk geeft van grooten moed, groote dapperheid, heldhaftigheid. Verg. de bet. I, 1, *a*).

sy (*St. Clara*) trad
Grootmoedigh in de poort van 't klooster, daerse woonde,
En sagh den vyand wegh, soo ras hy sich vertoonde:
Haer moed, haer sterck geloof, en yverigh gebed
Verstreckte haer een swaerd, en harnas, en helmet.
VONDEL 3, 387.

De Vijand is nabij, ziet daar zijn leegervaanen;
Komt, laat ons zijn geweld grootmoedig wederstaan.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 162.

— In eenigszins gewijzigde opvatting. Met de fierheid van een held; fier.

De domme menighten haere handen t' saemenklappen,
Met dat hy (*Palamedes*) als een leeu grootmoedigh aen [komt stappen,
En klimt den heuvel op, eer dat hem yemand vergt.
VONDEL 2, 485.

2) Op eene overmoedige, trotsche, laatdunkende wijze. Verg. de bet. I, 1, *b*, *γ*).

P. Dit maeckt den nar zoo bouwt, dat hy zo dreutsch als [prachtich,
Zijn kleynheyt, noch zijn selfs in 't minst niet is gedachtich.
H. Met wat hoogh-dragentheyt en weselooshеyt prat,
Zo treet hy over dwars grootmoedich door de stadt.
Hy barst van barsicheyt en van pompeushеyt statich.
BREDERO 2, 285 (*Stomm. Ridd.*).

3) Op edelmoedige, onzelfzuchtige, zelfopofferende wijze. Verg. de bet. I, 2, *b*, *α* en *γ*). || Edelmoedige, beminnelijke Van Veen! hoe gelukkig zoud gij mij gemaakt hebben! hoe grootmoedig handeldt gij! *Wildsch.* 6, 263. Kom, mijn vriend, geef ons

dit bewijs van de goedheid uws harten! Schenk Arthur grootmoedig uwe vergiffenis, CONSC. 3, 310*a*. Dat ergens eene vlek op het verleden van Gijelle kleefde; iets dat de burgemeester grootmoedig vergeven had, dat hij verzwijgen wilde, maar niet vergeten kon, LOVELING, *Idon.* 50. Hij was en bleef haar grootmoedig vergevensgezinde vriend, ESSER, *Hildeg. v. Duyv.* 24.

Frankrijks Heilge, die Vincennes' zoele dreven
Voor 't sterfbed der woestijn grootmoedig op kon geven.
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 6.

Afl. *Grootmoedigheid* (zie ald.); *grootmoediglijk*, bijw., op grootmoedige, edelmoedige wijze („Toen Ge U, grootmoediglijk, voor ons ten offer gaaft", SPANDAW 2, 180; „En Neerland heeft den hoon grootmoediglijk vergeven", 3, 49).

— *Ongrootmoedig* (zie ald.).

GROOTMOEDIGHEID, znw. vr. Mhd. *grôzmuotecheit*, nhd. *groszmüthigkeit*, mnl. *grootmoedicheit*. Van *Grootmoedig* (in verschillende opvattingen) met *-heid*.

1) Dapperheid, koenheid, t. w. zoowel: krijgsmoed als: mannelijke —, zedelijke moed. || Verwondert UE. dat die geest (*Vondel*) het (*in zijne hekeldichten*) op zoo groote persoonaedjen gelaeden heeft? daernaen ziet ghy zijne grootmoedigheit. Hebt gy voor 't Tuchthuis niet zien staen de spreuk ... Hetgeen, daer alle man om swicht, Te temmen is manhaftheitsplight? HOOFT, *Br.* 2, 23.

2) Fierheid, fiere trots; ook van vrouwen. || Candaules ... hebbende ... bestaen te willen monsteren met de schoonheyt van de selve (*zijne gemalin*), en haer daerom naekt aen den voornoemden Gyges vertoonende, is oorsaeck geweest, dat hij door de grootmoedigheyt van de eerbare Prinsesse beyde sijn Rijck en leven heeft verloren, CATS 2, 165 *b*. Indien misschien gebeden uw steene hart kunnen vermurwen! hoor dan naer reden die met myne grootmoedigheit niet overeenkomt, VONDEL 4, 218 (lat. *animis audi verba minora meis*).

3) Nobelheid (van gemoed, inborst, gezindheid); edelaardigheid. || De ziel van Punt was begaafd met eene natuurlyke grootmoedigheid, geschikt om al wat schoon en edel is na te jaagen, STIJL, *Lev. v. Punt*, 3.

Dies blijcket dese siel haer vreuchden en haer vreden
Te sijn gelegen in brave Grootmoedicheit, ...
Grootmoedicheit genoecht aen eer van schoone daeden;
Stantvast, om lief noch leet sij vuyle schand begaet.
HOOFT, *Ged.* 1, 54 en 55.

Om d' onverdienbre deught der Majesteit t' erkennen,
Ten minste met den wil: nadien geen aertsche pennen
Genaken kunnen uw grootmoedigheit, zoo hoogh,
Als een Godin in top, ... Gezeten op die wolck.
VONDEL 4, 131 (*Henriette Marie t' Amsterdam*).

— Inzonderheid: die onbaatzuchtige, onzelfzuchtige, zelfverloochenende of zelfopofferende gezindheid, welke veelal door *edelmoedigheid* wordt aangeduid. || Soo wijst de gesonde Leere klaerlik uyt, datter geen meerder groot-moedigheyt en is, als ongelijck met gedult te konnen lijden, en sich in sijn togten te overwinnen, CATS 1, 623 *a*. Dat het niet mogelijk was Hatem in grootmoedigheid te overwinnen, v. D. PALM, *Sal.* 2, 23. Wie weet, of hij niet ... de wapenen heeft opgevat, om hen (*de Christenen*) tegen die gevloekte Heidenen te beschermen en zijn grootmoedigheid met dood of boeien heeft moeten betalen? v. LENNEP, *Rom.* 12, 143. Gij zult eerst recht zijne grootmoedigheid bevatten, als ik u zeg, dat hij mij toen reeds beminde met eene liefde, even sterk als hopeloos, BOSB.-TOUSS. 2, 127 *b*. Klinkende bewijzen (*slagen*), welke onze held ..., in zijne grootmoedigheid aan zijne vijanden vergevende, verzwijgen zal, BERGMANN, *Nov.* 61. Deze daad der onvergelijkelijkste grootmoedigheid (*de voetwassching*), BEETS, *Man v. Sm.* 18. Dat deze vijand (*jegens krijgsgevangenen*) ... geen greintje ridderlijke grootmoedigheid heeft gehad, QUACK, *Stud.* 287.

GROOTMOGEND, bnw. Uit *Groot*, bijw. van graad (zie GROOT, 1ste art., **II**, II) en *Mogend*, het als bnw. gebezigde tegenw. deelw. van *mogen* in den zin van: machtig zijn. In hoogen graad machtig; zeer machtig. Verg. GROOTMACHTIG.

1) In het algemeen, als een eeretitel van vorsten. || Groot-moghend' Koningh wilt my wat ghehoors toelaten, BREDERO 1, 45.

Pharao.... Het Vee dat zal hier blijven, ...
Aaron. Waer t' vee blijft blijven wy, grootmoghende
[Monarch.
VONDEL 1, 93.

2) In een bijzonder gebruik. *Edele Grootmogende Heeren*; (*Hunne*, *Hare*) *Edel(e) Grootmogenden*, de eeretitel voorheen gevoerd door de leden of door het college der Staten van Holland en West-Friesland. || Grootmogende, is de tytel der Heeren Staaten van Holland en Westvriesland. *Grandes Puissances* (enz.), MARIN. Haare Edele Grootmogende staan in 't laatst van de week te scheiden, *Ald.* — Bij resolutie van den 30en November van 't jaar 1656 veranderden de Staten van Holland hun titel van Edel Mogenden, (die de overige Gewesten, — Gelderland uitgezonderd, waar de Staten, sedert 't jaar 1696, den titel van Hoogmogenden aannamen, — behielden), in dien van Edel Groot Mogenden, BEYNEN, *Overzicht v. d. Staatsreg.*6 89. — Doch indien d' Ed. Grootmo. HH. Staeten geenszins en kunnen verstaen den voorsz. dijk t' aenvejrden, zoo *enz.*, HOOFT, *Br.* 2, 359.

Samenst. *Edelgrootmogend.*

GROOTMOGOL, znw. m.; mv. *-s*. Nhd. *groszmogul*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, I, 2, *c*) en *Mogol*, zekere Oostersche vorstentitel. Benaming voor den oppersten beheerscher van het in de 16de eeuw in Indië gestichte Mongoolsche keizerrijk; in oudere geschriften heet die vorst bij ons nog altijd *de groote mogol*.

GROOTMOND, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II, 1, *b*) en *Mond*.

1) Iemand met een grooten mond.

2) Benaming van zekeren platworm (geslacht *Macrostoma*), nevens klein- en middelmond. Zie HERKLOTS, *Weekd.* 281.

GROOTOFFICIER, znw. m.; mv. *-en*. Fr. *grand-officier*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, I, 2, *c*) en *Officier*.

1) *Officier* in de bet. 2, *b*). Een der opperste beambten of waardigheidsbekleeders tot het huis van een vorstelijk persoon behoorende. || De Grootofficieren van het civiele huis van Hare Majesteit de Koningin zijn: de Opperkamerheer, de Opperceremoniemeester, de Opperjagermeester, de Opperschenker, de Opperstalmeester, de Adjudanten-generaal en de Grootmeester.

2) Titel van de opperste waardigheidsbekleeders bij eene hoofdafdeeling van de orde der Vrijmetselaren. || Groot-officieren van de orde van Vrijmetselaren in het Koninkrijk der Nederlanden: 1ste en 2de Groot-Opziener, Groot-Redenaar, Groot-Secretaris, Groot-Thesaurier, Groot-Zegelbewaarder, Groot-Archivaris, Groot-Ceremoniemeester, Groot-Aalmoezenier, Groot-Bouwmeester, 1ste en 2de Groot-Onderzoeker, Groot-Hofmeester, 2de Groot-Secretaris.

3) *Officier* in de bet. 2, *d*). Benaming van een der hoogste rangen bij sommige ridderorden, onder

dien van grootkruis en boven dien van kommandeur. || Grootofficier van het Legioen van Eer, — van de Eikekroon. — De Ridders ... van de tweede klasse (*der orde van Oranje-Nassau*) dragen den naam van Groot-Officieren, *Wet* v. 4 April 1892 (*Stbl.* 55), *a.* 6.

GROOTOOG, znw., gemeensl.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *b*) en *Oog*, in de bet. I, A).

1) Een persoon die groote oogen heeft.

2) Bij CHOMEL 3400 *b* de benaming van zekeren slangvisch, lat. *ophidion macrophthalmum*.

GROOTOOGDE, bnw. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *b*), en *Oog*, in de bet. I, A) met *-de*. Met groote oogen. Zie DE BO^2 344 *b*.

GROOTOOGIG, bnw. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *b*) en *Oog*, in de bet. I, A) met *-ig*. Groote oogen hebbende.

GROOTOOR, znw. m. en vr.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *b*) en *Oor*, in de bet. I).

1) Iemand met groote ooren.

2) Benaming van zekere soort van vleermuis. || De Grootoor (*Vespertilio auritus*) ... is, onder alle inheemsche soorten, dadelijk te herkennen aan de buitengewone ontwikkeling van hare ooren, SCHLEGEL, *Zoogd.* 28.

GROOTOUDERLIJK, bnw. (en bijw.). Een bij het alleen in het mv. voorkomende *grootouders* (zie ald.) behoorend bnw.; evenals *ouderlijk* van het mv. *ouders*, met *-lijk* gevormd naar het voorbeeld van *moederlijk*, *vaderlijk*; verg. echter vooral *kinderlijk* (van 't mv. *kinder*). Van (iemands) grootouders afkomstig; aan (iemands) grootouders toebehoorende en derg. || Het kind is ... niet jegens zijne mede-erfgenamen in de grootouderlijke nalatenschap aansprakelijk voor de schulden zijner ouders, *B. W.*, *a.* 1135. Hij vertrok in de richting der grootouderlijke woon, LOVELING, *D. E.* 118.

GROOTOUDERS — in verheven stijl soms GROOTOUDEREN —, znw. gemeensl.; alleen in het mv. Voor de bet. van *Groot* zie GROOTMOEDER, Hist., en verg. voorts OUDERS. Eene collectieve benaming voor: iemands grootvader en grootmoeder of wel voor: iemands beide grootvaders en grootmoeders, zijne *grootouders* dus van vaders èn van moeders zijde. || Zijn grootouders van vaders zijde zijn overleden. Al zijn (vier) grootouders leven nog. — Kinderen, die hunne grootouders een nieuwjaar komen wenschen, R. LOVELING, *N. Nov.* 97.

— Bij uitbreiding: iemands voorouders, zijn voorzaten, zijn voorgeslacht. || De zorgvuldig verborgen gehouden lepra der grootouderen, BUSKEN HUET, *N. Vert.* 134.

GROOTPAPA — daarnevens, in kindertaal de meer of minder verminkte vormen GROOTPA, OPA, OTEPA, OTA en derg. —, znw. m., mv. *papa's*, *-pa's*; verkl. *-papaatje*, *-paatje*. Eene andere, het eerst onder de hoogere standen in zwang gekomen benaming voor: grootvader; verg. GROOTMAMA. || Kyk myn Vesje, kyk myn Rokje, Kyk myn Sjerpje eens wel ter deeg: Oota heeft het laten maken, *Econ. L.* 1, 7 (*een kind, dat „in de broek gestoken" is, spreekt*). Grootpa kan me toch niet krijgen! v. ZEGGELEN 6, 137. Grootpa overhoorde den knaap zijne lessen en bracht hem naar school; Grootpa bleef thuis als Albert thuis bleef, SCHIMMEL 3, 33 *b*. Hij (had) Albert, in overeenstemming met Grootpapaas wenschen, voor den handel ... doen opleiden, 3, 34 *a*.

GROOTPROVOOST, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, 1, 2, *c*) en *Provoost*. De opperste, de voornaamste provoost; als titel: eene andere benaming voor *provoost-generaal* of *geweldige-generaal*, het hoofd der Geweldige provoosten (verg. GEWELDIGE). || Hy (*de Baljuw*) maakte zich sterk, met den Grootprovoost, de Kornellen, en de Wethouders, alles te slissen, NOOTT, *N. H.* 845.

GROOTSCH, bnw. en bijw.; *-er*; de overtreff. trap *grootscht* vindt men wellicht alleen bij BILD. 8, 60. Nnd. *grôtsk*, mnl. *grootsc*, dial. nnl. (b. v. op Marken) *groosk*; in de gemeenzame spreektaal (t. w. in de bet. I, 3, *b*) luidt het woord veelal *groos*. Van *Groot*, 1ste art. met *-sch*. De beteekenis is in het algemeen: wie of wat zich op eene groote, verhevene wijze voordoet.

I) **Bnw.** — 1) Heerlijk, prachtig, luisterrijk.

a) Van personen. Prachtlievend; op weelde gesteld; soms echter niet heel veel meer dan: aanzienlijk. || Noch groter als die grootse man (*Aristoteles*), schijnt my 't bediet Zijn (t. w. *zijns*) tegensprekers slecht (*Socrates*), SPIEGHEL 87. U lust niet veel te doen, En nochtans sal 't moeten wesen, soo ghy u huys wilt voen Soo heerlijck en lecker, als wy dus lang ghewent zijn, ... En dat en sult ghy niet laten, ... Want daer zijt ghy veel te groots toe, en seecker te heerlijck, COSTER 501.

b) Van zaken. || Dat Lustslot, ryk van luister, Hoog van tytel, grootsch van pracht, v. WINTER, *Amst.* 32.

— Van een stoet. Luisterrijk, weidsch. || Nu zienwe een grootze stoet van Jufferen spanseeren In zyde klederen, DE REGT, *Mengeld.* 9. De lente (word), door een grootse stoet Van zonneglanssen en geblos, ontmoet (*enz.*), 17.

— *Grootsche staat* en derg.: weelderig, prachtig. || Zyn grootsche staat, die anderen zo dikwils ten ondergang sleept, is de voornaamste bronader van zyn kostwinning, de uiterlyke schyn van reeds verkreege rykdom, doed een wezentlyke geldstroom naar hem toevloeien, v. EFFEN, *Spect.* 11, 237. Mijn broeder had eerst (*met speculeeren*) veel gewonnen, en had zijn huis op zulken grootschen voet gebracht, dat de rijksten hem wel mochten benijden, CONSC. 1, 27 *b*.

— *Grootsche zeden* (en derg.): weelderige gewoonten.

> Dat ghy hebt voor mijn verkooren ...
> Een van langher lijf en leeden,
> En van goonscher grootsche zeeden,
> Doch in Liefd' gheen mijns gheliick.
> BREDERO 3, 503.

— Zelfstandig gebezigd. *Het grootsch(e)*: al wat heerlijk en prachtig is, wat het oog bekoort.

> Ghemeene Lien en acht hy niet:
> Maar op het groots sijn hoogh-hert siet:
> Brenght yet sijn minder gheestighs voort,
> 't Werdt met onlust van hem ghehoort.
> Juyst of Natuur met groot onrecht,
> Den armen had gheschapen slecht.
> BREDERO 1, 91.

— *De grootschen*: de rijken, de aanzienlijken.

> dien aerdschen pracht,
> Die uyt der grootschen huysen lacht.
> SLUYTER, *Buytenl.* 16.

2) Verheven, indrukwekkend. Alleen van zaken. Verg. fr. *grandiose*, nhd. *grozartig*.

a) Van al wat een verheven, een indrukwekkend aanzien of uiterlijk heeft. || 't Paleis zelve is, inzonderheid van voren, byzonder groots en deftig, DE BRUYN, *Reyzen*, 1, 3 *b*. Grootsch, onbegrijpelijk

grootsch is de onbegrensde grootte van het uitspansel, FOKKE, *Verz. W.* 1, 27. Dat Holland zeker ook fraaije Buitenplaatsen had, maar dat alles hier (*in Gelderland*) grootscher en natuurlijker was, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 311. Zoo grootsch een wonder, TOLLENS 5, 19. Het grootsche vlak ... der stroomen (*de zee*), BOGAERS 1, 121. Dit grootsche Paradijs (*Rozendaal*), TER HAAR, *L. Ged.* 36. Hare grootsche huizinge (*eener barones*), BOSB.-TOUSS. 2, 376 *b*. Het kolossale in kunstwerken is maar zelden grootsch, BORRET in *De Katholiek*, 94, 47. (*Zwitserland*) is grootsch en ontzagwekkend, VOSMAER, *Inwijd.* 76.

Gij spreidt, in uwe ontelbre schaar,
Een grootsch geheel ten toon.
STARING 3, 46 (*Aan mijne dennen*).

b) Zeer gewoon van een tafereel, een aanblik en derg. || Jongelingen, die terwijl zij ... reizen, getroffen worden door nieuwe, door grootsche, door aangenaame vertooningen, *Wildsch.* 5, 258. Dit stil, dit grootsch verschiet, BILD. 1, 66. Het grootsch tooneel van den koortsigen natuurarbeid, CONSC. 3, 37 *a*.

Gy, beef, wat nietig is in 't grootsch tafreel te mengen,...
Pleeg als gy schildren zult, met geen vergrootglas raad!
BILD. 6, 348.

c) Van gewaarwordingen, aandoeningen, gevoelens en derg. || De lijkplegtigheid ... had inzonderheid dat verheven-statige, dat zoo zeer geschikt is, om de droefheid ... door meer grootsche ... aandoeningen te doen afwisselen, M. C. V. HALL, *Mess. Corv.* 2, 193. Het grootsche bewustzijn, gratis de nuttigste kundigheden onder zekere lieden te hebben verspreid, SCHIMMEL 1, 459 *b*.

Herinneringen, grootsch en schoon,
Verheffen 't hart tot jubeltoon.
BEETS 3, 440 (*Heiligerlee*).

d) Van denkbeelden, gedachten. || Hoe schoon toch dit dichtstuk! ... Welke grootsche gedachten! CONSC. 2, 357 *a*. Het is een der grootsche ideeën van Plato, dat de mensch zich de ware schoonheid herinnert, BORRET in *De Katholiek*, 94, 46. Den kamp van gewaarwordingen, die de grootsche gedachte, in het brein rijpend ..., begeleiden, SCHIMMEL 1, 58 *a*.

e) Van (goede) eigenaardigheden, eigenschappen, deugden. || Zy heeft eene grootsche eenvoudigheid, *Leev.* 5, 32. Uwer Vaadren grootsche deugd, BOGAERS 2, 10.

f) Van het gemoed, de inborst, de ziel en al wat geacht kan worden den persoon te vertegenwoordigen.

dit heeftmen opgedolven
Daer Palamedes korts sijn leger heeft gespreed.
Ach! dat een grootse siel sich selve dus vergeet!
VONDEL 2, 447.

g) Van eene uitspraak, een woord; van woorden; van taal. || Het zeggen van ... Dryden, „dat de zaaden der Dichtkonste het Menschdom, zelfs het allerwoestste gedeelte, ingeplant zyn", is een grootsche lofspraak der Poëzy, BERKHEY, *N. H.* 3, 486. De grootsche taal der stoute voorzegging, BEETS, *Versch.* 1, 44 (*ald.* 41: nog grootscher taal). Grootsche, koninklijke ... verklaring! BEETS, *St. Uren* 9, 270.

o Heerlijke nacht, wat toeft gij zoo lang
Dat ik sterren zie, nog heller dan nu,
En hoore nog grootscheren zang!
BOGAERS 2, 305.

— Ook van eene taal: verheven, statig klinkend. || Musculus, een jeugdig boekgeleerde, ... van 't welluidend Grieksch en grootsch Latijn doorvoed, BILD. 3, 64.

h) Van een naam, een titel. || Wat is er grootscher titel dan een vrije burger der Republiek te zijn? SCHIMMEL 1, 101 *a*.

i) Van eene daad, eene verrichting, een werk, een voortbrengsel van den geest; ook van eene taak, eene onderneming en derg. || 't Is grootscher, hebzucht in te toomen, Dan *enz.*, BILD. 8, 62. Tot heil der menschheid uw geheimen (*der Natuur*) te verkonden: Ziet daar een taak, zoo grootsch als schoon, SPANDAW 4, 193. Grootsche daden, BOGAERS 1, 82. Het loon, dat God door mijnen mond hun toezegt, die in de grootsche onderneming (*een kruistocht*) deelen! v. LENNEP, *Rom.* 12, 203. Ik (*een muzikant spreekt*) zou al mijne krachten verzamelen tot het voortbrengen van grootsche werken, CONSC. 2, 406 *b*. Het was een geheel andere taak den Bijbel over te zetten in de 19de eeuw dan in de 16de.... Zij was nu zooveel omslachtiger geworden, als zij toen grootscher was, BEETS, *Lev. v. V. d. Palm*, 101.

j) Van een plan, een voorslag, een voorstel, eene voorstelling en derg. || De uitkomst ... heeft myn groots ontwerp verraaden, LANGENDIJK 2, 14. Grootsche dichtschilderingen, ALB. THIJM, 105. Philips luisterde ... gretig naar de grootsche voorstellingen van Christophoro de Moura, PRUIN, *Tien J.* 77.

k) Van eene gebeurtenis, als b. v. eene overwinning.

Daar spant de Kunst haar veerkracht in!
Kon ze ooit op grootscher zege hoopen?
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 113.

l) Van een tijdstip, een tijdperk. Verheven, indrukwekkend door hetgeen er in geschiedt of in geschied is. || 't Grootsch verleên, BOGAERS 2, 19. In dat grootsch, dat verheven oogenblik, waarin de ... Heiland de schoonste vrucht van de openbaringen zijner heerlijkheid ... plukte, BEETS, *St. Uren* 9, 250.

m) Van een vermaak, een genoegen. || Een edle hartstocht ..., Een grootsch genoegen daar mijn ziel door wordt vermaakt, STIJL, *Tooneelp.* 132.

n) Van een onderwerp, eene stof.

Van Hout, zoo waard aan 't dankbaar Leyden!
Ik zing voor u; hoe groots een stof!
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 97.

o) Van hetgeen op eene verhevene, indrukwekkende wijze geschiedt of geworden is. || In geen land of hoofdstad van Europa wordt in dit genre iets zoo fraais (*als zekere wintertuin*) aangetroffen, tegelijk zoo grootsch van inrigting, BUSKEN HUET, *Rub.* 114. De grootsche ontwikkeling der Europeesche productie van deze eeuw, QUACK, *Stud.* 9.

p) Van de wijze enz. waarop iets geschiedt: verheven, indrukwekkend; ook: statig, plechtig. || Gelijk een boeren schout, of schoolvos, die hun reden Uitbrommen met ontzach op eenen grootschen trant, BARTELINK, *B. Kermis*, 24. Uwe grootsche wys van denken, *Leev.* 3, 4. Ook heeft op grootscher of ontzagwekkender wijze nooit eene vrouw zich gewroken, dan toen *enz.*, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 178. Tollens verheerlijkte deze gebeurtenis met een Feestzang op grootschen voet, BEETS, *Versch.* 1, 55.

q) Zelfstandig gebezigd. *Het grootsche* of *iets grootsch*: het verhevene, indrukwekkende; iets verhevens, iets indrukwekkends; soms ook niet veel meer dan: iets buitengewoons (iets *groots*). || Wat Frans nu weder gedaan heeft, ... altijd iets grootsch, iets wonderbaars, iets zeldzaams, dat nooit iemand anders dan Frans zou durven uitdenken of wagen, BERGMANN, *Staas*, 17. Gedreven ... door dien heldenaard, welke het grootsche zoekt, en ziet en geenszins vreest, BEETS, *Versch.* 2, 59.

't Zag ... heuvlen, die een mol in eenen halven nacht
Weêr om wierp, als iets grootsch, met kosten voortgebracht.
BILD. 6, 303 (*over barokstijl in tuinaanleg*).

3) Trotsch, hoovaardig, fier.

a) In goeden, althans niet in stellig ongunstigen zin.

α) Met eene bepaling. *Grootsch op iets of iemand zijn*: zich met rechtmatigen trots, met gerechtvaardigde ingenomenheid verheffende op (het bezit enz. van) eene zaak of een persoon; trotsch, fier, hoovaardig op (iets enz.). || Hy is ... fier op zynen rang van Krygsman; maar veel grootscher op zynen rang als mensch, *Leev.* 1, 25. Dat is nog een Meisje, die grootsch is op haar Vaders familie! 2, 24. Ik ben grootsch, myn waarde Dominé, op uwe achting, 3, 71. Ik ben er ook geen kleintje grootsch op, dat *enz.*, 4, 230. Een Jongman, daar ik grootsch op zyn mag, om dat het Vaderland my voor hem bedanken moet, *Blank.* 1, 84. Ik ben waarlijk 'er grootsch op, dat gij zoo van hem spreekt, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 371. Zoo grootsch was hij op zijn overwinning, v. LENNEP, *Rom.* 4, 139. Ze zijn ... vèr, mijne leerlingen; ik heb ... recht grootsch op hen te zijn, BOSB.-TOUSS. 2, 410 *a*. Wij zijn grootsch op onzen grooten Rotterdammer, BEETS, *Groote Mann.* 28.

Ja! 'k blijf, ô Vaderland! tot aan het uur des doods
Als Nederlander op dien schoonen eernaam grootsch.
HELMERS, *Holl. N.* 3.

— De bepaling kan ook op andere wijze worden uitgedrukt. || Geloof mij, ik was dat oogenblik zelfs een weinigje grootsch, dat ik zulk eene zuster had, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 154.

β) Absoluut gebezigd. Zich terecht van zijne eigenwaarde bewust. || In de lucht om hoogh, daer schilderde 't vernuft De glori, groots en prat, VONDEL 2, 543. Neen Styrus is te groots en preuts in sijn gemoedt, STRUYS, *Styrus en Ar.*, aangeh. bij HUYDECOPER, *Pr.* 2, 527.

Curtius in u bol [*den appel van een rappier*) aenschouw [ick hier
Die sich om roem, willich ter doot vermanden,
Soo moet ick nu om grootsche schoonheit branden,
En wierp mijn selfs hoochdragend' in het vier.
HOOFT, *Ged.* 1, 22.

γ) Fier in den zin van: met eergevoel bezield; *te grootsch* (*voor iets*): te fier zijn, te veel eergevoel hebben (om het een of ander te vragen, te dulden enz.). || Te grootsch zijn om van iemand geld te leenen, om eens anders hulp, voorspraak en derg. te vragen. — Zy is te groots daar toe. *Elle est trop ... fière pour cela*, MARIN. — Gy weet, de jongen is grootsch, en hy zwygt liever dan zich in 't gevaar te stellen van eene zotterny te zeggen, *Leev.* 1, 116.

— Van het gemoed, het hart, als den persoon vertegenwoordigende. || Jan-oom wilde spreken; maar zij deed hem zwijgen: zij had een grootsch hart, al was zij zulk een klein vrouwtje, en wilde niet verdedigd worden, en zou voor niets ter wereld schoon gesproken hebben om *enz.*, R. LOVELING, *Nov.* 42.

δ) Bij overdracht, van zaken. Van houding, uiterlijk, gebaar en derg. Fier; hier is evenwel ook de onder 2) vermelde opvatting (*t. w.* verheven, nobel, edel) mogelijk. || Dan verschyn ik, met eene grootsche houding, als eene Princes, op 't salet, *Denker* 8, 263. Het wel uitgekozen hoofddekzel, dat alle haare groptsche, edele trekken verzagt, *Leev.* 1, 294. De ... muurbloem treft mij door haar gloed en geur; de trotsche tulpen, door haare sterke vlammen; ... de irias, door haare grootsche houding, OVERDORP-POST, *Het Land*, 126.

b) In ongunstigen zin. — *α*) Hooghartig; hoogmoedig.

Een lelijcke vrou die is ned'rich en bescheyden
Beleeft, heus, en ghewillich. ... Een schoon is groots en trots,
Hooghdragent van ghelaat, opsichtich, snar en schots,
Van ommegang en taal. Zecht zelve *enz.*
BREDERO 2, 274.

'T is inder waerheyd met de menschen so gelegen
Gelijck ick meyne: dat een yder nae 't hem gaet
Sich selven groots houdt of sijn hooghmoed sacken laet.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 548.

— *Te grootsch*: te hooghartig. || Het kind was te grootsch om eenuns te willen vragen.

β) Soms meer bepaald: overmoedig.

o Goôn! dit wil niet dogen;
De Menschen grootsch en dwaes, die hebben in de sin
Den Hemel op een nieuw met kracht te nemen in.
STARTER 168.

γ) Zeer gewoon in de opvatting: zich op rijkdom, rang, stand, afkomst en derg. latende voorstaan; vandaar: laatdunkend, ingebeeld, aanmatigend; van vrouwen ook: spijtig. || 't Is een grootse vent. *C'est un orgueilleux, un arrogant*, MARIN. — Sy zijn evenwel doorgaans seer trots, en hoogmoedigh, stoffende op haar ouden Adel en Medische Monarchije; Bysonder grootsch, en wreveligh zijn de Kisilbasschen, of Soldaten, die 't alderminste woordt dat sy haar konnen aantrekken, voor het grootste affront opnemen, en daar over Hemel en Aerde souden doen beven, STRUYS, *Reys.* 243. Betje van hier naast is jou te gering? Jou grootsch nest van een meid! *Leev.* 1, 260. Nu zij zullen 'er een borst om opzetten, dat grootsche volk! LOOSJES, *Bronkh.* 4, 280. Dat de man van hoogen staat en groot fatsoen te lui of te grootsch is om te arbeiden, V. D. PALM, *Sal.* 2, 169. Zoo! ... is die deerne te grootsch om aan den gemeenen haard te zitten? v. LENNEP, *Rom.* 6, 4. De „bonne", die een grootsche nuf was bovendien, *K. Zev.* 3, 14. Dan sprak hij (*Tillsvy*) met hen en ook zelfs met de „bonne"; want hij was niets grootsch, al stamde hij ook uit een oud adellijk Engelsch geslacht, 3, 59. 't Zal me benieuwen of ze nou wat vriendelijker zullen worden, want het is altijd groos volk geweest, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 130.

Soeckt by de boden van den huyse wel te staen ...
..... maeckt van de meysjes uw vriendinnen,
Uw vrienden van de knechts daer ghy de dochter vryt.
Past dat ghy tegen haer niet groots noch kaerig zyt,
Deelt nieuwe-jaeren om, *enz.*
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 692.

— *Grootsch in zijn* (of *het*) *wapen zijn*. Eigenlijk van iemand die zich op zijn adellijke afkomst verheft; vervolgens *grootsch* in het algemeen. || Breed voor de Borst, groots in sijn waapen sijn, WINSCHOOTEN, *Seem.* 35. Een groot hart, en een kleine start: dit werd gesegt van iemand, die groots in sijn waapen is, en sonder goed, gelijk de kaalt aadel, 284. Gy zyt anders nog al grootsch in uw wapen, en zaagt liever, dat hy (*een broeder*) eens wat hooger vlugt name, *Leev.* 1, 39.

Dese (*maagden*) nu, groots in haer wapen,
Doen de knapen,
In het vrijen, veel verdriet:
Spytig sijnse en hovaerdig.
QUINTIJN, *Lys v. B.* 191 (zie ook 133).

— Van het hart, als den persoon vertegenwoordigende.

Eer dat gy bent nog uyt den dop,
Zo trekje 't Zeyl al in den top:
Jou hert is groots, zo dat jou dinkt,
Dat ook jou Drek al mede stinkt:
Maer zoete Meysje weet gy niet
Dat yder op jou Grootsheyd schiet?
STARTER, *Steek-boekjen*, 58.

— Bij uitzondering van andere zaken, zoo b. v. in toepassing op de stem van iemand die zich ver-

heft, zich dunken laat. || Want de Heere ... sal de grootsche stemme uyt haer (*Babel*) doen vergaen, *Jerem.* 51, 55 (*Kantt.* den hoogen roem, het hooghspreken ende pochen der Babyloniers).

II) **Bijw.** (van wijze). Op eene *grootsche* wijze, in verschillende opvattingen.

1) Op heerlijke, luisterrijke wijze. || Breede en welgebaande wegen, Grootsch bebouwd en net beplant, v. WINTER, *Amst.* 128. 't Is schoon dus grootsch te zegevieren, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 113. God ... Door Wien hij 't werk zoo grootsch volwrochten kon, SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 25.

2) Op verhevene, nobele, edelmoedige wijze. || Berta! Gy, zoo groots weldadig, BILD. 1, 81. Gy hebt ... Mijn stamhuis niet gekrenkt, en 't uwe groots verdedigd, 3, 66.

Die in het prilst der jeugd reeds de ongunst ondervond
Van 't noodlot, en zoo grootsch 't langdurig leed doorstond.
DA COSTA 1, 148.

3) Op trotsche, fiere wijze, hetzij in den zin van: op eene wijze die blijk geeft van rechtmatig bewustzijn van eigenwaarde, hetzij in dien van: op hoogmoedige, hooghartige of ook: overmoedige wijze.

't Is Phaedra die te groots,
En heel hardneckigh by het raedslot blijft des doods,
En ons geschrey veracht, en dreyght van hier te scheyden.
VONDEL 2, 738.

Ick vrees voor d'ondergang
Van Rodd'rick, Prins mijns herten!
Die haar tween groots uyt-tarten.
BREDERO 1, 51.

Afl. *Grootschaard*, *-erd*, *grootschheid*, *grootschig* (zie die woorden).

— Voorts *Grootschelijk*, bijw., op grootsche, heerlijke, weidsche wijze („Grootselick. *Ampliter*, *ample*, *magnifice*, *elate*, *splendide*", KIL.).

Samenst. afl. *Grootschhartig*, bnw., waarvan de afl. *grootschhartigheid*, trots, overmoed („Waer is nu de gestrenge Mezentius, en zyn gruwzame *grootshartigheid*?" VONDEL 5, 365: lat. *illa effera vis animi*); in anderen zin, t. w. in dien van: ingebeelde voornaamheid („De *grootshartigheid* (*der ouders*) ... zou mogelyk aan de nazaaten min voordeelig zyn geweest", *Ned. Spect.* 4, 134).

Samenst. *Grootschklinkend*, trotsch, fier, weidsch klinkende, luidende („De zoon en de vader zijn ... zoozeer één, dat de Zoon ... dit *grootschklinkend* meervoud (t. w. *wij*) op de lippen kan nemen en zonder aanmatiging zijn", BEETS, *St. Uren* 7, 246).

— Als tweede lid. *Overgrootsch*, al te trotsch („Om, door haer stercke kracht en *overgrootsch* gemoed, Den Hemel met de Goôn te rucken onder voet", STARTER 168).

GROOTSCHAARD — GROOTSCHERD —, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grootsch* (zie ald.) met *-aard*, *-erd* (zie -AARD). Iemand die grootsch is, t. w. in gunstigen zin: iemand van een verhevene, nobele gezindheid; in ongunstigen zin: hoovaardig persoon, trotschaard. Zie verder de aanhalingen. || Grootsaerd. *Homo splendidus*, *elatus animo*, KIL.

Wel wat een groote Vent is dit?
Ziet eens hoe dat den Grootzert zit?
Zijn hert is groots, en trots, en fier,
En agt een ander niet een zier.
STAETER, *Steek-boekjen*, 58.

GROOTSCHEEPS, bijw. (van wijze); als bnw. *-scheepsch*. Waarschijnlijk ontstaan uit een verbogen naamval van *groot schip* met het achterv. *s*, dat bijwoorden vormt; later heeft men daarvan een bnw. gemaakt, dat dan met *-sch* behoort gespeld te worden.

1) **Bijw.** (van wijze). Eigenlijk: naar de wijze, naar den trant, of naar het gebruik van een groot schip of van groote schepen, t. w.: met praal, met vertoon, met statie, met „geur", doch in twee nog eenigermate verschillende opvattingen.

a) Op deftige, statige, of wel: op zwierige, prachtige wijze. || Zich grootscheeps inrichten. Grootscheeps leven.

b) Op verwaande, ingebeelde wijze. || Grootscheepsch, bijw., deftig, verwaand. Hij spreekt stadhuiswoorden; hoe komt de man er aan, altijd zulke deftige woorden te gebruiken, zoo grootscheepsch te spreken, BOUMAN, *Volkst. in N.-H.* 36.

2) **Bnw.** Statig, zwierig, prachtig, op grooten voet ingericht enz. || Eene grootscheepsche huishouding. Een grootscheepsch voorkomen (*t. w.* een deftig, aanzienlijk voorkomen).

— *Op zijn grootscheepsch*, op statigen, zwierigen, prachtigen of deftigen trant, in grooten stijl; op statigen of deftigen voet. Al naar het verband. || Op zijn grootscheepsch leven. — Zou deeze heerschende Hoofddrift niet Hoogmoed of eigenwysheid zyn? Die Hartstocht heeft twee naamen, (op zyn grootscheeps,) maar zy is eigenlyk dezelfde persoon, *Blank.* 2, 319.

We moeten wat briet uyt coomen, we varen (*rijden*) alle
[daech niet tot men Heer,
Pastmen datje de starten (*der paarden*) wel op steeckt...,
Gelijck jou buer jonges doen Claes, jonge Jaep, Jan pier,
Die het een hangie van een pairt op te potsen, die is wel
[zoo dreeps,
Je bent niet een ding sindelijc, nou lustich iens op sijn
[groot scheeps.
COSTER 11.

GROOTSCHEEPSCH. Een van het bijw. *Grootscheeps* gevormd bnw.; zie hierboven.

GROOTSCHERD. Zie GROOTSCHAARD.

GROOTSCHHEID, znw. vr. Van *Grootsch* (zie ald.), met *-heid*. De hoedanigheid of eigenschap van grootsch in de verschillende opvattingen van dat woord; KILIAAN geeft grootsheyd weer door: *amplitudo*, *magnificentia*, *splendor*, maar ook door *elatio animi*, zielegrootheid; deze beteekenis is bij onze schrijvers nog niet aangetroffen.

1) Verhevenheid, heerlijkheid van staat. — *a*) In het algemeen. || Sint Augustijn ... zeit dat de Hoovaerdy is een liefde tot zijn eige grootsheit; ... een iegelijck ..., die zijn eige grootsheit bemint, benijt zijns gelijcken, naer dienze met hem gelijck staen; of benijt zijnen minder *enz.*, VONDEL 6, 212.

Met u de reed'nen van haer weig'ring voor te draegen,
Gelooft zy haere staet en grootsheit te verlaegen.
Zy wil, dat overal het Koninklijk gebodt
De plaets van reeden hou, schoon buiten reên, of slot.
BUYSERO, *Astrate*, 6.

b) In het bijzonder. Weelderigheid, weelde. || Arme Gansendonck, hem had alles toegelachen op de wereld. Zulke hemelschoone droomen van geluk en van grootschheid hadden hem zijn gansche leven gevleid, CONSC. 3, 358 *b*.

Mijn Vader was een Land-regeerder,
Ik soog het Vorstelyke bloed,
En wierd tot grootsheyd opgevoet.
LUYKEN, *D. Lier* 118.

2) Verhevenheid, indrukwekkendheid van uiterlijk. || De indrukwekkende grootschheid van dit tafereel, CONSC. 1, 242 *a*. De stille plechtige grootschheid van dit wintergezicht, BEETS, *St. Uren* 6, 25. Het kasteel Zompelghem maakte ... een overweldigenden indruk van grootschheid op het meisje, LOVELING, *Sophie*, 303.

3) Fierheid, trots. — *a*) In gunstigen zin. Gepast besef van eigenwaarde; ook: eergevoel. || (Hy) gaat ... hun' ingeboore grootsheit aan, met vraaghen; oft het hun aan rustigheit gebrak, om (*enz.*). ... De

meeste meenigte gekittelt door deeze en dierghelyke loftuiteryen, verklaarde *enz.*, HOOFT, *N. H.* 367. Uw staat gehengt het niet, uw grootsheid strijdt er tegen, STIJL, *Tooneely.* 98. Moet ik uwe natuurlijke grootschheid opwekken, door u de vernederende gevolgen van zo eene dwaaze neiging voor te houden? *Leev.* 1, 187.

't voorhoofd (*van Homerus*) suft voor nijt noch ydel [schreeuwen.
Men ziet een grootsheit die voor geen grimassen zwicht.
VONDEL 10, 484.

— *Grootschheid op iets*, het grootsch zijn op, de trots over (*of* op) iets. || Uit grootschheid alleen, op myne deftige — aanzienlyke familie, zoude ik, ... niet op hem verliefd willen zyn, *Leev.* 1, 200.

b) In ongunstigen zin. Hoogmoedigheid, hooghartigheid, laatdunkendheid, ingebeeldheid, aanmatiging, opgeblazenheid. || Grootsheid, trotsheid, spytigheid, laatdunkendheid. *Fierté, arrogance, orgueil*, MARIN. — In hooghmoet ende grootsheyt des herten seggende: De tichelsteenen zijn gevallen, maer met uitgehouwene steenen sullen wy wederom bouwen *enz.*, *Jes.* 9, 8 (zie ook 10, 12). De grootsheyt des levens, en is niet uyt den Vader, maer is uyt de werelt, 1 *Joh.* 2, 16 (*Kantt.* trotsheyt, ... eergierigheyt ofte hoovaerdigheyt; gr. *ἀλαζονία τοῦ βίου*). De kinderen dezer eeuwen ... die met een eer-gierigen duyvel bezeten zijnde, niet anders voor en hebben, als God alle eere te ontstelen, en die haer zelven in haer grootsheyd toe te meten, DE BRUNE, *Embl.* 55. Is dat niet eene hooveerdye en grootsheyt (*rijkelijk gekleed te zijn en armelijk te eten*), weerdigh om uyt gelacht te worden? POIRTERS, *Mask.* 305.

een uytheemsche gast,
Die schrickelijck ontzach, en gene grootsheyt past.
BREDERO 3, 285.

Uw gulde hoofdwet sij te volgen sijn bevelen, ...
Schuw opgeblasenheyd, en al wat grootsheyd baert.
Der vorsten mogendheyd en gunst sijn bros van aerd.
VONDEL 3, 225.

GROOTSCHIG, bnw. Dialectisch *groozig*. Van *Grootsch* (*groos*) (zie ald.) met *-ig*. Hetzelfde als *grootsch*, in verschillende opvattingen van dat woord; bij KILIAAN: Groots, grootsch, grootsigh, *amplus, magnificus, elatus, splendidus, megaloprepes*, maar bij onze schrijvers komen niet al die beteekenissen voor.

1) Verheven; edel; nobel. || Waer vintmen sulcken paer so grootsich van vermeugen (*als poëzie en schilderkunst*)? *Z. Nacht.* 1, 63.

2) Trotsch, fier. — *a*) In gunstigen zin. *Grootschig op iets* of *iemand*: zich met recht verhoovaardigende op (b. v. het bezit van) iets of iemand. || Ze is groozig op 'er jongens, BOEKENOOGEN 269.

b) Hoovaardig in ongunstigen zin, dus: hoogmoedig, hooghartig, laatdunkend enz. || Grootsich. *Superbe, de grand coeur*, PLANT. — Die 't oog om hooge steken, die grootzig (sijn) van herten, ... vermag ik niet, DE HUBERT, *Ps.* 101, 5 (*Statenvert.* trotz van herten). Wat 'en groozige meid, BOEKENOOGEN 269. Hij is niks niet groozig, *Ald.*

Afl. *Grootschigheid* (zie ald.); voorts *grootschigaard*, trotschaard („Een *„grootsigaard"*, die niet wil weten, dat zijn vader zaliger aan de kaai werkte!" SLEECKX 1, 98).

GROOTSCHIGHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Dialectisch *grutsigheid* (Gelderl.), *groozigheid* (Zaanstr.). Van *Grootschig* met *-heid*. De hoedanigheid van grootschig in verschillende opvattingen.

1) Heerlijkheid, verhevenheid; heerlijke, verheven staat. || Welk van beyde gy ... zult gelukkigst achten; my, in deze onwaerdigheyd, ofte u in uwe grootzigheyd? KRUL, *P. W.* 17.

— In het mv. Hetzij: heerlijkheden (eer, aanzien en derg.), hetzij: weelderigheden, weelden (pracht, overdaad en derg.). || Ik, die gewisselt hebbe mijn staet-zucht aen ootmoedigheyd, mijn wellust aen de deugde, mijn overdaed aen matigheyd; bevinde dat ik nu rijk ben in kleynigheden, daer ik van te voren arrem was in grootzigheden; nu bevinde ik hoe veel het land leven van het Hoofsche leven is verschelende, KRUL, *P. W.* 1, 17.

Haer Vader, op het hoogst genegen tot de rust,
Heeft met de staet-sucht noyt beslommerd sijne lust.
Maer met het sijns vernoeght, gerust, en wel te vreden,
Gelijck een last versmaed des werelts grootsicheden.
STARTER 197.

2) Hoogmoed, hoovaardij, laatdunkendheid. || Grootsicheyt. *Superbité*, PLANT. — Yd'le grootsicheyd en sotte hovaerdyen, STARTER 76 (zie ook 255). Kiek, met 'en peers jekske en 'en witte rok oan. Hoe proper en toch hoe simpel! daar zit geen grutsigheid bij, CREMER, *Rom.* 12, 42. Zijn grootschigheid steekt tegen, DE BO² 344 *b*. Dat komt van die groozigheid, BOEKENOOGEN 269.

Zie voor deze beteekenis ook VONDEL 2, 567.

GROOTSCHILD, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1) en *Schild* (van een insect). Met een groot schild of met grote schilden; benaming van zekere familie van insecten. || De familie der schildwantsen of grootschilden (*Scutati*) is ... te herkennen aan de grootte van het schildje, dat zich gewoonlijk ten minste over de helft van het achterlijf uitstrekt, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 481.

GROOTSCHOOL, znw. vr. en onz.; het mv. komt niet voor. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *c*) in onverbogen vorm en *School*. Hetzelfde als *de* (of *het*) *groote school* (zie kol. 1060), voorheen in meer dan eene plaats de benaming eener stadsschool, waarin (althans in verloop van tijd) het Latijn en Grieksch werd onderwezen; de Latijnsche school (zie WAGENAAR, *Amst.* 2, 378 *b*. || Ick wilde, dat al de schryvers en de schrabbelaers, die 't beter weten als haer hooghe overheden, over 't banckjen souden leggen met de billen blootshooft, en dat al de jongens van 't grootschool haer elck een streck met de roe souden geven, HOOFT, *Br.* 3, 390 (zie ook HOOFT, *Ged.* 2, 305). Se het mijn kyeren gnapjes ekliedt en eriet, En sy stuurtse int groot school, 't is van sen leven niet eschiet, BREDERO 2, 199. Later, ten jare 1666, toen de Latijnsche school in het oude Aalmoezeniers-huis op den singel werd gevestigd, is het gebouw der Groot-school van stadswege verhuurd aan den beroemden Johan Blaauw, DE VRIES, *War.* 182.

— In vrijer gebruik, zooals men b. v. ook wel van de *leerschool des levens* spreekt. || 't Meest is hy nogh uitgeleert In 't grootschool van de Min ANSLO, *Poëzy*, 341.

GROOTSCHRIFT, znw. onz.; zonder mv. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *j*) onverbogen vorm en *Schrift*.

1) Schrift (schrijfsel), waarvan de letters buiten gewoon groot zijn of althans grooter dan die van het gewone schrift (*kleinschrift*).

2) Schrift (schrijfboek) om groot in te schrijven voor het *grootschrift* (in de bet. 1) bestemd.

GROOTSPANT, znw. onz.; mv. *-spanten*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1) en *Spant* (de van het geraamte van een schip). || Het spant, dat grootste wijdte van het schip bepaalt, wordt grootspant genoemd, MOSSEL, *Het Schip*, 163. Het grootspant ... wordt gewoonlijk een weinig vóór

midden (*van het schip*) gevonden, 44. Soms zijn er twee grootspanten, en (*deze*) worden dan grootspant *vóór* en grootspant *achter* genoemd, *Ald.* (zie ook 163). Bij kleinere schepen ... kan men het grootspant scherper maken, zoo als bij schooners, kotters enz., 45. Bij platte of ronde schepen ... blijft de ... boogvormige gedaante van het grootspant naar voren en naar achteren (t. w. *óók bij de andere spanten*) doorloopen, opdat *enz.*, *Ald.*

GROOTSPLIT, znw. onz.; het mv. niet in gebruik. Bij de beugvisscherij: naam van een der jonen (boei- en bakentonnen op de beug); zeker wel aldus genoemd omdat het een der jonen is, die eene splitvlag dragen; zie HOOGENDIJK, *Grootvisscherij*, plaat XXV. || Het grootsplit is kenbaar aan een rooden en een blauwen wimpel, boven elkaar, het kleinsplit draagt twee roode wimpels. — Naar zijne berekening zal hij (*de schipper*) (t. w. *bij het „overzeilen" van de beug*) door zijn beug komen boven „grootsplit" en beneden „kleinsplit", HOOGENDIJK, *Grootvisscherij*, 241. „Grootsplit!" roept de kok. De schipper heeft reeds lang het met dien naam bestempelde joon ontdekt, *Ald.*

GROOTSPRAAK, znw. vr.; zonder mv. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, II, 2) (zie ald. ζ en verg. *a*) en *Spraak*.

1) Eigenlijk. Grootsprekende taal; snoevende, pochende, eigen waarde of verdienste verheffende taal. || Vermeet gy u, u te beroemen de eenigste te zyn, die het innigste weezen der vriendschap alleen kent? ... Welk een grootspraak! *Leev.* 5, 120. Dat het snoeven was en enkel grootspraak, aan velen van die (t. w. *de Duitsche*) Natie ... zoo eigen, KIST, *Eikenh.* 4, 140. Men vindt ... bij (*sommige*) menschen ..., indien al niet eenige zucht tot grootspraak, ten minste eene neiging, om door het vermelden van hunne verrigtingen, van ter zijde, hun eigen lofredenaars worden, v. D. PALM, *Sal.* 3, 248. Niemand zal het ... wel voor grootspraak houden, als Oldenbarnevelt zelf ... zich beroemt, „en dient gezegd, dat ik mede een principaal instrument over al hetzelve ben geweest", FRUIN, *Tien J.* 64. De Fransche officieren hielden op te pochen en door hunne grootspraak al degenen te vernederen, welke *enz.*, SLEECKX 12, 108. De vroeger ondervonden geringschatting, als gevolg zijner klachten, wordt thans gewroken en het behaalde succes prikkelt tot grootspraak, SWART ABRAHAMSZ, *E. Douwes Dekker*, 12.

— *Belachelijke, dwaze, ijdele* (*enz.*) *grootspraak*: belachelijke (enz.) snoeverij. || Indien andermaal een koning het trotsche woord deed hooren: l'état c'est moi, wij zouden den spot drijven met zijne ijdele grootspraak, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 24. Het is dan ook een belachelijke grootspraak, die de Spanjaarden zeggen doet, dat *enz.*, KELLER, *Zuiden*, 2, 63.

2) In eene zwakkere opvatting. Overdrijvende taal; taal, uitspraak die eene overdrevene voorstelling van iets geeft; een synoniem van: overdrijving. || Het zou grootspraak en pocherij zijn, als ik zeide, dat ik niet eenigszins bekommerd was, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 106. In deze voorstellingen vind ik niet enkel grootspraak en overdrijving; zij worden gelogenstraft door opmerkzame beschouwing, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 15. Doch al vervalt men (*in zijn stijl*) niet tot grootspraak, men kan de eenvoudigheid daarom wel ontrouw worden, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 110. Hij las allerlei namen. Namen van ophef en grootspraak, als: Schoonoord, Welgelegen, Bloemhof, Vreugderijk; namen van tevredenheid en berusting als *enz.*, BEETS, *C. O.* 109. Geen grootspraak op dit blad (*een albumblad*), geen duurgezworen eeden, 125.

3) In enkele, tamelijk vaste uitdrukkingen, waarin, al naar het verband, zoowel de bet. 1 als 2) mogelijk is; t. w.

— *Zonder grootspraak*: zonder snoeven, zonder zelfverheffing; of: zonder de zaak overdreven voor te stellen. || Ds. ... Hamer ... kon ... zonder ijdele grootspraak tot zijne toehoorders zeggen: Met deze mijne handen heb ik u alle gedoopt! v. LIMB. BROUWER 1, 7 *b*. Hij kon zonder grootspraak zeggen, dat Charlotte hem gansch niet ongenegen was, 1, 10 *b*.

— *Niet zonder grootspraak* en derg.: niet zonder pochen, of: niet zonder overdrijving. || De groene vaart, door die van Sattem met eenige grootspraak „de haven" genoemd, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 269.

4) Ongemeen. *Eene grootspraak*: eene overdrevene, vermetele uitspraak of bewering. || Het zal u een grootspraak toeschijnen — maar ik (*Rembrandt*) gevoel in mijn binnenste iets, 't geen my zegt, dat ik slechts hier worden kan wat ik worden moet, v. LENNEP, *Poët.* 10, 220. Een zoon (*zou het wezen*), die de schoonheid der moeder, de kracht en het verstand van den vader, reeds in de eerste windselen op het gezichtjen afspiegelde. Het mocht toen een grootspraak zijn, eene alledaagsche vleierij, het bleek later bijna eene profecy te zijn geweest, SCHIMMEL 3, 102 *a*.

Afl. *Grootsprakig*.

GROOTSPRAKERIJ, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Een woord dat wel op de eene of andere wijze eene afleiding moet wezen van *Grootspreken*, en b. v. naar het voorbeeld van *opsnijderij* (van *opsnijden*) kan zijn gevormd. Grootspraak; overdrijving. Thans geheel verouderd. || Eene *Hyperbole*, of een weinigje grootspraakery, zou hier (*t. w. in zekere „gelijkenis" bij Antonides*) alleen dan maar in te vinden zyn, BRENDER À BRANDIS, *Kabin.* 1, 78. Poetische Grootspraakery, *Leev.* 8, 276.

GROOTSPRAKIG, bnw. Van *Grootspraak* met *-ig*. Zich in grootspraak uitende; van zaken: vol grootspraak; vol overdrijving; snoevend; of: overdrijvend, overdreven. || Groot-spraeckigh. *Grandiloquus*, KIL. — Wellicht werd nimmer grootsprakige heildronk met meerder hartelijkheid ingesteld, v. LOVELING, *Nov.* 201.

GROOTSPREKEN, onz. st. ww.; alleen in de onbep. wijs en het tegenw. deelw. voorkomende. Nhd. *grosssprechen*. Koppeling van *Groot*, bijw. v. wijze (GROOT, 1ste art., **II**, I) en *Spreken*; bij de vorming zal men wel aan lat. *grandiloquus* en *magniloquus* gedacht hebben. Hoog opgeven, snoeven, pochen, stoffen, bluffen en, in eene zwakkere opvatting: overdrijven. || (Hij) verhaalde ... mij .. dat Parijs grooter was dan Rotterdam. Ik zou liever zeggen grooter dan Amsterdam, wijl je toch aan 't grootspreken zijt, zeide ik, *Wildsch.* 3, 53. Smêlen, beschimpen, grootsprêken, dat doen ze, dât en niks anders, CREMER, *Rom.* 12, 114.

— Als onz. znw. gebezigd. || Zij verklaarden op den hoogdravendsten toon, dat zij zonder hunne geliefde ... niet meer konden ademen (*enz.*). ... Maar dit grootspreken verveelde al vroeg, BERGMANN, *Nov.* 49.

— Zegsw. *Grootspreken* (bij MEYER, *Spreuk.* 4: *hoochspreecken*) *en pochen, daar zal het hem niet aan ontbreken*, HARREB. 3, 28 *a*.

— *Grootspreken en broekbevuilen kan men zittend klaren*, HARREB. 1, XLV (verg. *Pochen, snarren en wat in de broek doen, dat is niets*; *maar „faire"!*).

Afl. *Grootspreker* (zie ald.); *grootspreekster*,

onverstoke, pochende vrouw („*Eene stoffeer en grootsprekster, die zich aanmeet, 't geene haer in geenen deele toe en komt*", DE DECKER 1, 73).

GROOTSPREKEND, tegenw. deelw. van *Grootspreken*, als bnw. gebezigd en opgevat als eene kenmerkende hoedanigheid. *Zich met grootspreken, met grootspraak ophoudende*; in meer duratieve opvatting: tot grootspraak geneigd (vergel. b. v. *kwaadsprekend*). || *De Heeren mijde al alle vleijende lippen, de grootsprekende tonge*, (Vulg. *linguam magniloquam*). *Ps.* 12, 4.

GROOTSPREKER, znw. m.; mv. *-s*. Mhd. *grōzsprecher*. Van *Grootspreken* met *-er*. Snoever, opschepper, zwetser, pocher, blaffer. || *Maar de trotse uitdaager en grootspreker hadt geen hard om uit te komen*, BRANDT, *De Ruiter*, 232. *Hij onderscheidt mij van alle die loose jongens, die pronkers, die beuzelaars, die grootsprekers, die haar overal aanvliegen*, *Wildsch.* 1, 201. *Een groot-spreeker .... den mond stoppen. Fermer la bouche à un fanfaron, à un fendant, faire taire un bobleur*, MARIN. *Op straffe minschen van ... voor een' onbeduidenden grootspreker gehouden te worden*, BOEK.-TOUW. 1, 14 *a*. *Eenen blooden grootspreker Opperhoofdman maken!* CONSC. 3, 115 *a* (zie ook 3, 110 *b*). Tollens is voorwaar in zijne beste verzen geen snoever of grootspreker, BILDERDIJK, *Fant.* 1, 149.

Hoe ghebeeft ghy soo lichte? den haes is maer een groot [*spreker*,
Ghy moetet dattet al ghelt hebben, dieder van roemen.
CONTER 505.

— *Zegsw. Grootsprekers zijn geene grootdaders*, HARREB. 1, 262 *b*.

— Spreekwoordel. *zegsw. Ik heb alles van goud en zilver, zelfs mijne koperen ketels, zei de grootspreker*, HARREB. 1, 262 *b*.

GROOTSTEEDSCH. Een bnw., naar het voorbeeld van *steedsch* (zie ald.) gevormd en, als men het zoo noemen mag, afgeleid van *groote stad*. Gelijk *steedsch* beteekent: zooals in eene *stad*, bij tegenstelling met een *dorp*, in zwang is, beduidt *grootsteedsch*: zooals in eene *groote* (in tegenstelling met eene *kleine*) stad, zooals in *groote* steden gebruikelijk, in zwang is; *op zijn grootsteedsch*, naar het gebruik, op den trant van eene groote stad, van groote steden. Verg. KLEINSTEEDSCH. || Het grootsteedsche en grootlandsche leven stak ons nog niet in de oogen, HOOIJER, in *Gids* 1890, 1, 389. Over het algemeen zijn straten en winkels fraai, maar zonder karakter, op zijn modern grootsteedsch, ROOSES, *Op reis*, 24.

GROOTTE, znw. vr.; mv. *-n* (in de spreektaal ook *-s*). Mhd. *grœze*, nhd. *grösze*, mnd. *grôte*, mnl. *grote*, *groote*, *grootte*, *groot*. Van *Groot* (1ste art.) met *-te*. Hetzelfde als *grootheid* (zie ald.) en eveneens in verschillende opvattingen. Bij KILIAAN: Grootte. *Magnitudo, quantitas, granditas.*

1) De hoedanigheid van *groot*, van *van meer dan gewone* afmeting of afmetingen te zijn; groote, meer dan gewone, aanmerkelijke uitgebreidheid, omvang, uitgestrektheid en derg.

a) Eigenlijk. || Dat weidsch galjoen, Dat ... Door praal zich onderscheidt en grootte, BOGAERS 1, 122. Eene enkele dier opene looverhutten onderscheidde zich door hare grootte, CONSC. 2, 10 *b*.

b) Met betrekking tot onstoffelijke begrippen, b. v. tot eene eigenschap. Meer dan gewone belangrijkheid; buitengemeene aanmerkelijkheid. || Vergeeft doch de ongerechtigheyt deses volcks, na de grootte uwer goedertierenheyt, *Num.* 14, 19.

2) In vrijer gebruik, zonder het oorspronkelijk noodzakelijk begrip van *van meer dan gewone uitgebreidheid* (enz.). Uitgebreidheid, uitgestrektheid, afmeting (ten opzichte van omvang, breedte, lengte, oppervlakte enz.).

a) In algemeene toepassingen. || Dit Eylant ... is van eender onseggheliicker groote, FRANCK, *Werelt.* 113 *d*. De onbegrensde grootte van het uitspansel, FOKKE, *Verz. W.* 1, 27. Hare lippen trokken zich tot de grootte van een knoopgat samen, BOEK-BEETS, *Onze Buurt*, 8. Grootte der polders: 295 B(unders) 46 R(oeden), z. DE VRIES, *Verh. en Wet. v. N.-H.* 270. De grootte van het schildje (*der Scutati*), SUDERMONDT, *Dieren* 3, 481. Vensters van ongelijke grootte, LOVELING, *Sophie*, 74. Een reglement op de uitoefening der jagt en visscherij .... tot aanwijzing .... *c.* van de soort der vischtuigen en de grootte van de maas der vischnetten, *Wet* van 13 Juni 1857 (*Stbl.* 87), *a.* 9.

b) Meer bepaaldelijk in toepassing op den omvang van lichamen. || Een vrucht, die sy Samara noemen, vande grootte van een Citroen, ... soer van smaecke, *O.-I. en W.-I. Voyag.* 2, 60 *a*. Gij (*sterrekundigen*), die ... afstand, grootte en loop der bollen vast kunt stellen, HELMERS, *Holl. N.* 157. Zijnen lever, die zeker onder den invloed van zulke ontsteltenis tot colossale grootte moest zwellen, BERGMANN, *Nov.* 272. Schooners, kotters enz. ... gaan dan ook, in vergelijking van hunne grootte, dieper dan de groote schepen, MOSSEL, *Het Schip*, 45. Zware stukken (*vleesch*) van alle grootte, LOVELING, *Sophie*, 309.

— Soms (t. w. met betrekking tot hetgeen een schip laden kan) bijna zooveel als: inhoud, tonnemaat. || De grootte van een schip (ten aanzien van de lading), *The Burthen of a Ship*, SEWEL.

— *Van de eerste, tweede* (enz.) *grootte*. Eene bepaling bij de indeeling der sterren naar haar graad van helderheid, in gebruik; sterren van de *eerste grootte* zijn de helderste en zoo vervolgens. || Sirius is eene ster van de eerste grootte. De sterren van de zesde grootte kunnen nog met het bloote oog worden waargenomen.

— In figuurlijke toepassing op een persoon. *Eene ster van de eerste grootte*: een (b. v. als kunstenaar) bij uitnemendheid voortreffelijk persoon. || Doctooren, die zich nooit met Boerhaven ophouden, ... en echter maar regte Bollen zyn, Sterren van de eerste grootte, *Leev.* 7, 23. Menig een man schittert in de geschiedenis, als een flonkerstar van de eerste grootte, V. HEMERT, *Lekt.* 2, 10. Een star van de eerste grootte ... Ging onder, SPANDAW 2, 57 (van *Borger*).

— Met bijgedachte aan deze wijze van klassificeeren der sterren vindt men *van de eerste grootte* in humoristischen stijl voor: van het grootste kaliber. || Vrijers, vrijsters, schepen, paradijzen, dagbroers, ruiters, rijtuigen (*van sinterklaasgoed*), alle meestal van de eerste grootte, BEETS, *C. O.* 168.

— Ook fruit wordt wel, naar den gemiddelden omvang der stukken, volgens *de eerste, tweede* (enz.) *grootte* ingedeeld. || Oomskinderpeer, rijp in September, van de 2de grootte en 2de qualiteit enz. (zie Deel XI, 22).

— Indeeling naar *grootte* is eveneens bij penningkundigen in gebruik. || Zeer juiste afbeeldingen van munten, der zoogenaamde derde grootte, van Romeinsche keizers, v. D. CHIJS in *Tijdschr. v. Munt- en Penningk.* 1, 417.

c) In bepaalde toepassing op de uitgebreidheid, de afmetingen van het menschelijk of dierlijk lichaam, en wel meer in 't bijzonder in toepassing op de lengte of hoogte daarvan. || Van tamelicke grootte zijn. *Estre de moyenne grandeur*, PLANT. Ende Jesus

nam toe in wijsheyt, ende in grootte (gr. ἡλικία), *Luc.* 2, 52. Twee van eener grootte. *Two of a pitch*, SEWEL. De oudste Dochter van den boer Veldman, die omtrent van mijne grootte is, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 222. Een jachthond van meer dan gewone grootte, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 268.

— *Natuurlijke* —, *ware grootte*: werkelijke afmeting; afmeting zooals die in de natuur werkelijk is. || Afbeelding van een honigvogel, natuurlijke grootte. Kop van een houtsnip met snavel, op $^1/_3$ der ware grootte. — Waan niet dat gij hem (*den leeuw*) in zijne natuurlijke grootte ziet, BEETS, *C. O.* 15.

— Spreekw. zegsw. *Het is in de grootte niet gelegen, anders zou de koe den haas wel vangen* (verg. nhd. *grosz sein thut es nicht allein, sonst holte die kuh den hasen ein*). Eenigszins anders bij DE BRUNE, *Spreekw.* 312:

't Is aen de groote niet geleghen,
Om daer naer alles t'over-weghen;
Want anders zoud oock wel een koe
Een haes ont-gaen, en maecken moe.

d) In uitsluitende toepassing op lengte of hoogte. || Vochtige aerde teelt kruiden van ongemeene grootte, VONDEL 5, 97. Houten krukken van alle grootte: ... Kloeke, zware manskrukken ... de korte handkruk van den grijsaard ... dunne kinderkrukjes, LOVELING, *Sophie*, 94.

— *Van dezer* —, *van dier* (*dieër*, *dieder*) *grootte* (met een wijzend gebaar): zóó groot, zóó lang ongeveer. || Hy ving een karper, een snoek van die grootte, MARIN.

e) In toepassing op den omvang van een boek, een bundel (b. v. een dossier) en bij overdracht op de uitgebreidheid van een werk, de belangrijkheid van een proces. || Sullen de Griffiers ... gehouden wesen pertinent Register te houden ... soo wel van de groote vande Processen, als de namen vande Contendenten, *Gr. Placaatb.* 1, 2242. Over de grootte van dit werk, zyn de Leezers het ook oneens, *Leev.* 8, 355.

f) In toepassing op geheel onstoffelijke zaken. Betrekkelijke belangrijkheid of gewichtigheid. || Ongelukkig is het ..., dat men nooit de grootte van dit gevaar juist berekenen kan, v. D. PALM, *Sal.* 4, 320.

g) Ongewoon, waarschijnlijk een germanisme (als al te letterlijke navolging van nhd. *grösze*), is *grootte* voor grootheid in den zin van: verhevenheid hetzij van rang, hetzij van geest of gemoed. || Meen niet dat de Leeuw van Bourgondie blind is voor zijne eigene grootte! BOSB.-TOUSS. 2, 39 *a*.

3) In het mv., in de eene of andere der genoemde beteekenissen. || Kookpotten in alle grootten. Mans- en kinderkleederen in alle qualiteiten en grootten (groottes).

Samenst. *Levensgrootte*, natuurlijke grootte („*Levens grootte* uitgeschilderd worden. *Etre peint grand comme nature, au naturel*", MARIN).

GROOTVADER — GROOTEVADER, -VAAR —, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-vaderlje*, *-vaartje*. Mnd. *grotevader*, mnl. *grootvader*, nhd. *groszvater*, fr. *grand-père*. Uit *Groot*, bnw. en *Vader*; over de beteekenis van het eerste lid zie GROOTMOEDER, Hist. Bij KILIAAN: Groot-vader. *Avus*, *progenitor*.

1) Eigenlijk. Iemands vadersvader of moedersvader; in eene andere opvatting: een persoon, beschouwd in betrekking tot zijne kindskinderen; iemand die kindskinderen heeft. || In 't twede lid opgaende maegschap zijn twe grote-vaders ende twe grote-moeders te weten van 's vaders ende van 's moeders zijde, DE GROOT, *Inl.* II, 27, § 10. Den tijd ..., dat Willem ... hen (*den Spanjaards*) (sal) noch dier doen staen den moordschoot van sijn' grootvaêr, VONDEL 2, 551 (*Geboortklock*). Doe u mijn grootevaer aen u heeft uytgegeven, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 219. Acrisius sogt sijn dogter Danaë seer sorgvuldig te bewaren: nog maakte hem 't dier door 't sluiken groot-vader, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 223. Hy (kon) ... ook niet zeer op zyn geboorte stoffen vermids zyns Vaders Grootvader een Kleermaker ... was geweest, v. EFFEN, *Spect.* 11, 67. Wat zalige zekerheid voor Baas Gansendonck! ... Hij ... zou grootvader van eenige Baronnekens zijn! CONSC. 3, 329 *b*. Laat hem (*het knaapje*) hier bij grootvader, LOVELING, *Sophie*, 292.

Hoe 'k op nieuw weêr van de mijnen om mij zie een blijden [stoet,
Talrijk bloeijend, die als Vader, of als Grootvaâr, mij begroet.
D. J. V. LENNEP 319.

En moeder liep wat met haar eersteling heen.
En grootvader zei: „kijk! hy loopt haast alleen."
Maar vader zei droogweg: „dat's numero een."
Schoolm. 42.

— *Grootvaders tijd* (of *tijden*): de *oude* tijd, de dagen van *olim*, langvervlogen dagen. Verg. *grootjes tijd* (kol. 1113). || Waer is Grootvaêrs tijd gebleven? Mick en rad plagh eer te beven, Voor die zeeplaegh (*zeeroovery*), ... Nu is 't water vol gevaer, VONDEL 2, 685. Maar ik hoor wel, mijnheer, gij spreekt van grootvaders tijden, CONSC. 1, 373 *a*.

— Zegsw. *Daar heb ik een grootvader aan verloren* (HARREB. 1, 262 *b*). In antwoord op het verslag van eenig onbeduidend ongeluk; oude menschen sterven immers vaak maar aan kleinigheden.

2) In vrijer toepassingen.

a) Voorvader; voorzaat. || Moght grootvaêr Adam ... Eens opzien, als herboren, VONDEL 11, 63.

Dat's Fredrick Henrick self, der vromen burgh en wijck
Die noch om 's grootvaers (*Keizer Adolfs*) bloed, wreckt [tegens Oostenrijck,
En om sijn vaders moord op Spanjen is gebeten.
VONDEL 2, 615.

Want wistmen hoe dat Jan syn eerste Grootvaer hiet,
Jan waer geen Edelmann, of soud 't niet mogen heeten.
HUYGENS 2, 198.

b) Eerwaardig —, eerbiedwaardig grijsaard; verg. het gebruik van *bestevader*. || Dit's Grootvaêr, van wiens deughd geen eeuwen sullen swijgen, VONDEL 2, 315 (*in toepassing op Oldenbarnevelt*).

c) Hoogbejaard —, stokoud man. || De grootvaêr Loumaent duickt en krimpt in bonte vellen, VONDEL 4, 9.

Afl. *Grootvaderlijk* (zie ald.).

Samenst. *Grootvaderzegger*, *-zegster* (in de Zaanstreek), kleinkind (BOEKENOOGEN 269).

— Als tweede lid. *Overgrootvader* (zie ald.); voorts *grootgrootvader* (*proavus* KIL.); in de bet. 2, *a*) *oudgrootvader*, voorzaat („D' *oudgrootvaer* (*Keizer Adolf*) en de vader Haers Bruygoms krijgen hier onsterfelijcken lof", VONDEL 2, 539: *Geboortklock*).

GROOTVADERLIJK, bnw. en bijw. Nhd. *groszväterlich*. Van *Grootvader* met *-lijk*. Van een (*of* van iemands) grootvader; zooals aan een (*of* aan iemands) grootvader eigen is enz. || Wat nu zijn grootvaderlijke allures (*van Cats*) betreft, die vindt ge in alle taal bij alle gnomische dichtkunst weder, KUYPER, *Calv. en K.* 37.

Voor nog eene aanhaling zie GROOTMOEDER.

GROOTVIZIER, znw. m.; mv. *-s* en *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, 1, 2, *c*) en *Vizier* (uit arab. *wezîr*). Evenals fr. *grand-vizir*, nhd. *grosz-wesîr*, *-vezier*, eng. *grand vizier* eene gedeeltelijke vertaling van arab. *wezîr i a'zam*. Inzon-

derheid in Turkije, de titel van een alleen aan den sultan ondergeschikten ambtenaar, die in de 19de eeuw in het Turksche rijk ongeveer gelijkstaat met den minister-president in andere Europeesche rijken. Bij andere schrijvers heet hij nog: *de groote vizier* (zie b. v. DE BRUYN, *Reizen* 1, 50 *b*; ald. ook *eerste vizir*).

GROOTVORST, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *groszfürst*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. **I**, I, 2, *c*) en *Vorst*.

1) In het algemeen. Een vorst die boven andere vorsten staat in rang en macht; oppervorst; opperste beheerscher van een rijk; soms zooveel als: alleenheerscher. || Candaules een Grootvorst van Sarden, CATS 2, 165. In 't vierde trou-geval wort beschreven het houwelick tusschen Cyrus en Aspasia; dat is, tusschen een Groot-vorst, en een geringe Lantvryster, 2, 253 *a*. Achiman, de grootvorst van het Oosten, VONDEL 11, 28 (*Noah, lijst der „tooneelisten"*). 's Grootvorsten (*Achimans*) amptenaeren, Leenmannen, maghtigen, geweldigen, en voort Het vrouwentimmer, 11, 51. Gy zijt die Grootvorst dan, voor wien het al moet zwichten? V. LENNEP, *Poët.* 10, 80 (*Roxelane tot Soliman*).

de Grootvorst van de winden,
Om 't menscheljck geslacht door liefde te verbinden,
Elck land te maeyen gaf een sonderlingen oest,
Op datter geenig rijck door oorloogh werd verwoest.
VONDEL 2, 181.

— Met persoonsverbeelding, door BORGER (zie *Dicht. Nal.* 73) toegepast op den machtigen Rijnstroom, de „hoofd-aêr der begaefde Euroop" (VONDEL 3, 28).

('t landvolk) ... Brengt vader Rijn den lentegroet
Als grootvorst van Europa's stroomen.

— Dientengevolge is *grootvorst van Europa's stroomen*, in ernst en scherts, eene algemeen bekende benaming van den Rijn. || De tijd komt ... dat niet alleen de „grootvorst van Europa's stroomen", maar ... alle de rivieren van dit werelddeel „den heiligen Jordaan" beginnen „te tarten met gedoopte wateren", BEETS, *Man v. Sm.* 213.

2) In het bijzonder als vertaling van een vorstelijken titel, inzonderheid in Rusland (russ. *velikij knjaz*).

a) Voorheen de titel van sommige souvereine heerschers in deelen van het tegenwoordige Russische rijk; thans de titel van den Czaar in sommige deelen van zijn gebied. || De (voormalige) grootvorsten van Kiew, Nowgorod, Moskow. De Czaar voert den titel van Grootvorst van Smolensk, Littauen, Volhynie, Podolie en Finland. — Rusland was voortyts verdeelt in verscheide kleine heerschappyen. ... Deze ... hadden in dien tyd ieder hunnen byzonderen Vorst, dien zy gewoon waren zelfs te verkiezen, welke gewoonte naderhant door de erfvolging der Grootvorsten vernietigd is, REITZ, *Rusl.* 1, 4.

b) Titel, tot het dragen waarvan de prinsen van het keizerlijk huis in Rusland, tot in den tweeden graad van rechtstreeksche afstamming van eenen Czaar, gerechtigd zijn. || De Russische grootvorsten voeren het praedicaat van Keizerlijke Hoogheid.

— *Grootvorst-troonopvolger*, de Russische Kroonprins.

c) *Grootvorst van Zevenbergen*. Een der titels van den Keizer van Oostenrijk.

3) Bij vergelijking, in toepassing op „prinsen" in eenig vak van kunst of wetenschap. || Zooals de Grootvorst der poëten (*Bilderdijk*) Den vroegren schoolvos heeft gemaald, SPANDAW 2, 8. Terwijl ik ... aan den Grootvorst der Nederlandsche poëzy (*Bilderdijk*) de schatting van mijne hulde betaal, wil en mag ik niet verbergen dat ik *exz.*, GEDEN V. PR., *Ongel. en Revol.* 39. Zoo'n inval, ... waarvan men den grootvorst der critiek kent als den leeuw aan zijn klauw, P. J. COSIJN in *Gids* 1895, I, 186 (*over M. De Vries*).

Afl. *Grootvorstendom, grootvorstin* (zie die woorden).

GROOTVORSTENDOM, znw. onz.; mv. *-en*. Nhd. *groszfürstenthum*. Van *Grootvorst* (in den vorm van den zwakken 2den nv.) met *-dom*. Het gebied van een grootvorst in de bet. 2, *a*). || Het voormalige grootvorstendom Kiew. Het grootvorstendom Finland. — Voor het oogenblik echter zijn de verdedigers dezer laatste in het noordelijke grootvorstendom verder gevorderd dan wij, ROOSES, *Op reis*, 220.

GROOTVORSTIN, znw. vr.; mv. *-nen*. Nhd. *groszfürstin*. Van *Grootvorst* met *-in*.

1) Opperste heerscheres, of: vrouw van den oppersten heerscher. In de volgende aanhalingen heeft het woord deze laatste beteekenis. || Urania, de grootvorstin van het Oosten, VONDEL 11, 28 (*Noah, lijst der „tooneelisten"*). Durf nu de grootvorst dus zijn grootvorstin beschamen Voor al de weerelt! 11, 56. De Hofmeester (haast zich) ... de schoone Urania, de Grootvorstin of *Sultane favorite*, te waarschuwen, V. LENNEP in VONDEL 11, 81.

2) Als vertaling van een vorstelijken titel in Rusland, t. w. van den titel waartoe de vrouwelijke afstammelingen van den Czaar of van een Czaar tot in den tweeden graad gerechtigd zijn, ook: de titel van de vrouw van een grootvorst (zie GROOTVORST 2, 1, *b*).

3) Bij dichters, met persoonsverbeelding, in toepassing op in macht of aanzien uitstekende landen en steden; verg. eene uitdrukking als *de koningin der steden*. Zie ook het oneigenlijk gebruik onder GROOTVORST, 1). || Grootvorstin blijft gij van Nederlands steden! TER HAAR, *L. Ged.* 156 (*tot Amsterdam*).

ô Java, Grootvorstin dier landen,
Die als met zaâmgevlochten handen
Zich slingren over d' Oceaan!
TER HAAR *St.-P., Rots*, 6.

GROOTVROUW. Zie GROOTEVROUW.

GROOTWAARDIG — *-WEERDIG* —, bnw. Uit *Groot*, bijw. van graad (zie GROOT 1ste art., in de bet. **II**, II) en *Waardig*. In groote mate, in hoogen graad waardig, t. w. met groote, hooge waardigheid, deftigheid bekleed; statig; deftig; in ongunstigen zin: laatdunkend, hoogmoedig. (Verg. mnd. *grôtwerdigen, magnificare*, loven). || Groot-weerdigh. *Auctoritate praeditus*, KIL. *Autoritate praeditus, valens*, groot-weerdig, staetig, staetelik, *Synon. Lat.-Teuthon.* 1, 97 *a*.

(De „hooweerdighe" mensch)
... veronweert zijn vrienden van wylen eer,
Zijn aude kennisse kent hy niet meer, ...
Thooft draecht hy met wtgherecter craghe,
Toogende hem grootweerdich in werc, in spraken
Ende spreect altijts gheerne van grooten saken.
V. D. MEULEN, *Ketyc.* 118 (uitg. 1576).

Afl. *Grootwaardigheid*.

GROOTWAARDIGHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Van *Grootwaardig* (zie ald.) met *-heid*. Hooge waardigheid, hoog aanzien, hoog gezag. || Groot-weerdigheyd. *Auctoritas*, KIL. Groot-waerdigheyt. *Great-dignity, or Authority*, HEXHAM.

— Bij persoonsverbeelding, als titel van een met hoog aanzien of gezag bekleed persoon (verg. *Edel-*

heid, *Genade*, *Hoogheid* en derg.). || Dat ik de vertrouweling ben van hare Majesteit en van zijne Grootwaardigheid den Kanselier, BOSB.-TOUSS. 1, 292 *b*.

GROOTWAARDIGHEIDSBEKLEEDER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, 1, 2, *c*) en *Waardigheidsbekleeder*, eene vertaling van (lat. *dignitarius*) fr. *dignitaire*, eng. *dignitary*, ons *dignitaris*. Fr. *grand-dignitaire*; verg. nhd. *groszwürdenträger*. Hof- of staatsambtenaar van den eersten rang; bij de R. Katholieke hierarchie de titel van de bekleeders der hoogste geestelijke waardigheden, t. w. kardinalen, aartsbisschoppen, bisschoppen. || Geen Lord Steward, geen Lord Chamberlain, geen der andere Groot-waardigheidsbekleeders was gewaarschuwd, om den Koning ... te begeleiden, SCHIMMEL 2, 213.

GROOTWATERSCHAP, znw. onz.; mv. *-pen*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *c*) en *Waterschap*. Eene vereeniging van polders of waterschappen, die gemeenschappelijke belangen hebben. || Het grootwaterschap van de Ronde Venen. — Het Grootwaterschap van Woerden is bepaald door de navolgende grenslijn *enz.*, *Reglem. v. h. Grootwaterscb. van Woerden* (*Prov. Blad v. Z.-H.*, 1857, n°. 85), *a*. 1. Het Bestuur van het Grootwaterschap van Woerden is gevestigd te Woerden, *a*. 2. Dijkgraaf en Hoogheemraden van het Grootwaterschap van Woerden doen te weten *enz.*, *a*. 132.

GROOTWERKER, znw. m.; mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art. (zie ald. I, II, 2) en *Werk* met *-er*. Bij sommige ambachten; bij kleedermakers bepaaldelijk: een werkman die alleen jassen of rokken maakt. Onzeker is de beteekenis in de eerste aanhaling. || Eenen huus ... toebehorende Jan van der Plancke den grootwerckere (a°. 1586), *Biekorf*, 3, 352. — Gevraagd: een Grootwerker-Pompier en Verstellers (zie *Utr. Prov. e. Sted. Dagbl.* 24 April 1891). Direct gevraagd: een net Grootwerker, 1 à 2 stuks in de week, *Leidsch Dagbl.* Maart 1895.

GROOTWICHTIG, bnw. Samenstellende afleiding van *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 2) en *Wicht* (gewicht) met *-ig*. Van groot gewicht, van groot belang. || Groot-wichtigh. *Ponderosus*, KIL. — 't Is genoegh dat gy (*Moses*) u in grootwichtige saken laet gebruycken, in dewelcke men Godt selfs om raet vragen moet, *Kantt.* op *Exod.* 18, 19. Dat de Koningen in Persen in grootwichtige saken niet en deden, dan met raet ende goetvinden der Vorsten des Rijcks, *Kantt.* op *Esther* 1, 13. Zy hebben grootwigtige zaaken samen af te doen, MARIN.

GROOTZEGEL, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *a*) en *Zegel* (zegelstempel of zegelafdruk). Het groote, het voornaamste zegel van een persoon, een lichaam, een rijk. || Een doctorale bul, voorzien van het grootzegel der Universiteit.

— In eene figuurlijke toepassing: waarborgteeken, waarborg. || Het algemeen volksgeloof ... wordt, in de gewigtigste zaken, als het grootzegel der waarheid aangemerkt, VOSMAER, *Letterarb.* 1, 59.

Samenst. *Groot-zegelbewaarder*.

GROOT-ZEGELBEWAARDER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Grootzegel* en *Bewaarder*. Nhd. *groszsiegelbewahrer*. Bewaarder van het grootzegel, het staatszegel; een der hoogste ambtenaren in den staat; fr. *garde des sceaux*, eng. *lord keeper of the great seal*. || In het H. Roomsche Rijk bekleedde de Keurvorst van Ments het ambt van groot-zegelbewaarder. — Aen den Edele Hoog-geleerden, en wel-ervaren Heer, Myn Heer Jacob Cats, Ridder, Stadthouder van de Leenen, Groot-Zegelbewaerder der Ed. Gr. Mog. de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt &c., *Opdracht van een lofdicht* in CATS 1, VI.

GROOTZEIL, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Groot*, 1ste art., in de bet. I, II, 1, *a*) en *Zeil*. Benaming van het grootste zeil op een schip, t. w. 1°. op driemastschepen, barken en brikken: het onderste razeil aan den grooten mast (ondtijds *schooverzeil*); 2°. op schoeners en schoenerbrikken: het gaffelzeil aan den achtersten (grootsten) mast; 3°. op koffen, galjassen, smakken: het gaffelzeil aan den voorsten (grootsten) mast; 4°. op kotters en sloepen: het gaffelzeil aan den (eenigen) mast; 5°. op hoekers en buizen: het vierkante zeil aan den grooten mast. In de aanhalingen wordt waarschijnlijk steeds de eerst genoemde beteekenis bedoeld. || De seylen van 't Schip laghen doe ter tijdt op de Mast, het Groot-zeyl was opghegijt, ick riep teghen 't Volck knaphandigh, haet de Seylen om, *enz.*, BONTEKOE, *Journ.* 12. Hy quam met sijn Boegspriet, en Bovenblinde-Steng dwars door ons groot Zeyl heen stuyven, dat ook geheel aan flarden scheurde, STRUYS, *Reys.* 122. De onderzeilen, zijnde het grootzeil en de fok, worden aan de groote- en fokkera aangeslagen, PILAAR-MOSSEL, *Het Tuig*, 312. Het grootzeil is ... bij den wind ... een krachtig zeil, dat de vaart aanzienlijk vermeerdert, en vooral bij het opwerken niet kan ontbeerd worden, MOSSEL, *Manoeuvres*, 136. Er (zijn) schepen, die zonder grootzeil niet bij den wind over zouden wenden, *Ald.* Met het uitschieten van den wind wordt het grootzeil zeer gevaarlijk, omdat het tegenliggende niet gemakkelijk kan geborgen worden *enz.*, *Ald.* Voor den wind wordt het grootzeil nimmer gebruikt, 137.

GROP (I), znw. vr.; mv. *-pen*. Friesch *groppe* (zie het hierboven in kol. 794 aangehaalde spreekwoord). Een woord van dezelfde grondbeteekenis als GREP en GROEP (1ste art.); wat den vorm aangaat, is het een bijvorm van het eerstgenoemde woord (verg. FRANCK op Greppel).

) Uitgraving in den grond; inzonderheid: greppel in de bet. 2). || Voort sprongher met een vlucht daar yewers uyt een grop Een heele hoope goets van knynen en van Hasen, BREDERO 2, 256. Veia, door geen gewisse afgeschrikt wezende, groef ... eene grop in der aerde; op dat het begraven kint ... van langerhant mogbt sterven, VONDEL 6, 574. Wat grof wilt sy (t. w. *winde en brakken*) my daer sporen op Of wat verstrande Hase zich noch legert in een grop, *Venus Minne-gijfjens*, 12 *c*.

Hy vliegt door hegge en tuin, vereffent vore en grop,
En de aard stuift onder hem in zwarte wolken op.
BILD. 6, 282.

GROP (II). Een bijvorm van GROEP (2de art.).

GROS (I) — GROSSE —, znw. onz.; om de absolute beteekenis zonder mv. Mnl. *gros*, *grosse*, znw. onz. Het als znw. gebezigde bnw. mnl. (en ouder-nnl.) *gros*, groot, grof, ruw (VERDAM; KILIAAN), waarschijnlijk evenwel is het hieronder behandelde znw., althans in sommige van zijn beteekenissen, later, hetzij voor het eerst of opnieuw ontleend aan fra. *gros*, znw. m. Blijkens de rijmen (*los*, *ros*) werd de *o* reeds in het Mnl. op Nederlandsche wijze uitgesproken; met de *g* zal dat toen wellicht ook reeds het geval zijn geweest.

I) Altijd vergezeld van het bepalend lidwoord.

1) Met betrekking tot eene verzameling van personen, eene menigte.

a) Met eene bepaling in den 2den nv. mv. of, van collectieven, in den 2den nv. enk. Het grootste aantal; de (groote, overgroote) meerderheid; de meesten. Verg. *de „groote" hoop* en derg. hierboven in kol. 1063. || T' grosse van den Romainen wan ... het drooghe, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 142.

Den waan, by het gros der gemeente voor waarheid gehouden, v. EFFEN, *Spect.* 11, 44. Het gros des onkundigen hoops, *Leev.* 8, 134. Eenvoudiger inrigtingen (t. w. *dan de hoogescholen*), om ... het gros der maatschappy te verlichten, v. D. PALM, *Red.* 1, 194. Indien ... dergelijke beschouwingen het gros mijner Lezeren niet onaangenaam zijn, v. D. PALM, *Sal.* 2, 147. Het gros van het publiek (is) tamelijk aantrekkelijk ... voor portretten, BOHNBEETS, *Onze Buurt*, 3.

— *Het gros* (de meerderheid) der menschen (enz.) kan ook worden opgevat als: de menschen (enz.) zooals zij voor de meerderheid zijn, zooals zij door elkander genomen —, zooals zij ten opzichte van ontwikkeling van het verstand, gaven van geest of gemoed enz. niet dan met tamelijk zeldzame uitzonderingen zijn. || Men (zou) ... den armen beschouwen als even weinig bij God geacht, als bij het gros zijner natuurgenooten, v. D. PALM, *Sal.* 4, 55. De grove begrippen, aangaande het Messias-rijk, die het gros zijner natie aankleefde, v. D. PALM, *Leerr.* 2, 7. Meer geheimen ... Dan 't gros der stervelingen gist, v. LENNEP, *Poët.* 2, 46. Een daad van studenten-overmoed, die evenwel te veel geest verraadt om door het gros der jonge akademieburgers ligt nagedaan te kunnen worden, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 128. Niet in staat zich boven het gros der werklieden te verheffen, SLEECKX 16, 27.

— *Het groote, het meeste gros*: verreweg de meesten. || Schoonheit is een gave Gods: hoe weinig bralt'er op schoonheid? Die gave feilt 't meeste gros der vrouwen, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 210. Het grootste gros speelt, zwiert, drinkt, *Leev.* 7, 316. Hoe feilbaar des menschen beradingen ... zijn ...; en dit niet slechts ... van het groote gros derzelven, maar ook van de wijzen en godvruchtigen onder hen, v. D. PALM, *Bijdr. v. d. J.* 11, 51.

— Oneigenlijk (immers wanneer *gros* hier terecht als: het meerendeel wordt opgevat en niet als: het geheel; zie hieronder de bet. 3): *het gansche gros*, de gansche menigte. || Eene misdaad ... aan welke waarschijnlijk het gansche gros des menschdoms medepligtig was geweest ... konde op geene andere wijs, dan door eene geheele verwoesting, gestraft worden, v. D. PALM, *Red.* 5, 10.

b) Zonder nadere bepaling. — *α*) In eene bijzondere opvatting. De groote hoop, het algemeen, t. w. het onbeschaafde, onontwikkelde, ongeletterde enz. gemeen, Jan-en-alleman. || Menschen, die zich ... van het gros poogen te onderscheiden door eene geheele Buitenlandsche Lectuur, en de uitstekendste onkunde hunner eigen taal, *Leev.* 5, *Voorr.* VI. (*Eene*) ziel ..., die niet dulden kan, onder het gros geteld te moeten worden, 7, 232. Zy (was) daar wel by het gros van vry te spreeken, als men *enz.*, 8, 80.

β) In het algemeen. De meesten. || Men was terug Eer 't gros hen (*de renners*) af zag steken, v. ZEGGELEN 4, 78 (*De Wedren bij Zandvoort*).

2) In toepassing op —, of als benaming voor het voornaamste gedeelte eener grootere of kleinere strijdmacht (leger of vloot), in tegenstelling met de daarvan — ter vervulling eener bepaalde taak of opdracht — afgezonderde detachementen; zoo spreekt men b. v. van het *gros* van een *leger*, het *gros* van eene *vloot*, bij tegenstelling met de legerkorpsen, divisiën, of smaldeelen, die afzonderlijke operatiën volgen; van het *gros* eener *colonne*, bij tegenstelling met hare voor- en achterhoede; van het *gros* der *voorhoede* bij tegenstelling tot den voortroep of de spits enz. (zie LANDOLT 1, 219). In de hieronder volgende aanhalingen wordt doorgaans blijk-

ROTISSE. Zie GROTESKE.

GROTISSEEREN — GROTTISEEREN —, onz. ww. Van *Grotisse* (zie onder GROTESKE) met Grotissen of grotesken schilderen of b. v. in aanbrengen. || Deze konst van stucco te maken, voegt by zijn aertich grottiseeren, heeft zonder- nieraad gegeven aen de heerlijkste werken des Rafaëls, V. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 337.

GROTISSEN, onz. zw. ww. Van *Grotisse* (zie onder GROTESKE). Grotissen, grotesken schil- deren of op andere wijze, b. v. in stucco, aanbren- gen. || Dese schoon maniere van Grotissen heeft hy geleert van eenen Morto da Feltro, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 63 *b.* Dese Const van Grotissen: alsoo geheeten, om dat dese wijse van schilderen meest oft eerst is ghevonden gheweest te Room onder d'aerde, in holen, die d'Italianten Grotti heeten, 63 *c.*

GROTWERK, znw. onz.; mv. *-en.* Eng. *grotto work*; nhd. *grottenarbeit*; in 't Fr. *rocaille.* Uit *Grot* (zie ald.) en *Werk.* Zoodanig werk of maaksel, waardoor men het uiterlijk van de wanden eener grot tracht na te bootsen; in eene andere opvatting (en dan met mv.): nabootsing eener grot, nagebootste grot. || Tegenwoordig ziet men veel grotwerk dat uit kurk bestaat. — Men bepleistert soms de buitenmuren met grotwerk, daartoe kan men het ... mengsel (*van steenkalk, tras enz.*) nemen, dit ... op den muur brengen, en er dan ... schelpen, stukjes glas, kleine keitjes, ... sintels ... enz. met de hand door elkander in plaatsen, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 1, 362. — Men vind ... in Holland en Gelderland, ... fraaije grotwerken in het klein, die zeer wel uitgevoert zijn, CHOMEL 957 *b.* Een fraaie lusthof, naar den nieuwsten Fran- schen smaak aangelegd, met sterrebosschen, geschoren lanen ..., met beeld- en grotwerk, V. LENNEP, *Rom.* 3, 41 (zie ook 21, 224).

— Bij KINKER, *D. en O.* 358 vindt men het woord in den zin van: werk (goed, tuig) zooals men het in grotten aantreft. || Zitplaatsen, waarvan de ruggen en leuningen uit horens, schelpen, en ander grotwerk saamgesteld zijn.

GROUW, GROUWEL, GROUWELEN, GROUWEN, GROUWZAAM. Zie GRUW, GRUWEL, GRUWELEN, GRUWEN, GRUWZAAM.

GROUWEN, onz. zw. ww.: *grouwde, gegrouwd.* Een bijvorm van mnl. *gruwen,* grommen (zie VERDAM 2, 2197 op Grouwen); bij KILIAAN: Grouwen ende snauwen. Frisl. *Intonare, verbis protelare.*

GROVAARD — GROVERD —, znw. m.; mv. *-s.* Van *Grof,* in de bet. I, IV, 1), met *-aard* (*-erd*). Iemand die grof is, voornamelijk ten opzichte van zijn verstand of van zijne manieren. Bij KILIAAN: Grovaerd. *Homo crassus, hebes, stupidus, stolidus, bardus, Arcadicum germen: homo grandis, stupidus et ignavus.*

1) Domoor, stommeling. || Merckt die grovaert dan niet dat Zacharias een Priester was? COORNHERT 1, 454 *b.* Men rekene Ajax niet tot voordeel, ... Dat hy een plompaert schijnt, en grovaert, als hy is, VONDEL 11, 714 (lat. *quod, ut est, hebes esse videtur*).

> Ick wille wel heeten in elcken wijcke
> Grouaert, bottecroes, en dier gheliicke
> Om dat ick soe plomp ben van verstande.
> V. GHISTELE, *Terent. Heaut.* 85.

> Is dit (*Epicurus*) de meester, die alle ouden ver verdooft,
> Pytagoras verstomt, en Plato slaet voor 't hooft?
> O grovaert, ga nu heen: bera u met een' wijzer.
> VONDEL 9, 417.

2) Lomperd, botterik, vlegel. || *Th.* Beter dat

Den waan, by het gros der gemeente voor waarheid gehouden, v. EFFEN, *Spect.* 11, 44. Het gros des onkundigen hoops, *Leev.* 8, 134. Eenvoudiger inrigtingen (t. w. *dan de hoogescholen*), om ... het gros der maatschappy te verlichten, v. D. PALM, *Red.* 1, 194. Indien ... dergelijke beschouwingen het gros mijner Lezeren niet onaangenaam zijn, v. D. PALM, *Sal.* 2, 147. Het gros van het publiek (is) tamelijk aantrekkelijk ... voor portretten, BOHNBEETS, *Onze Buurt*, 3.

— *Het gros* (de meerderheid) der menschen (enz.) kan ook worden opgevat als: de menschen (enz.) zooals zij voor de meerderheid zijn, zooals zij door elkander genomen —, zooals zij ten opzichte van ontwikkeling van het verstand, gaven van geest of gemoed enz. niet dan met tamelijk zeldzame uitzonderingen zijn. || Men (zou) ... den armen beschouwen als even weinig bij God geacht, als bij het gros zijner natuurgenooten, v. D. PALM, *Sal.* 4, 55. De grove begrippen, aangaande het Messias-rijk, die het gros zijner natie aankleefde, v. D. PALM, *Leerr.* 2, 7. Meer geheimen ... Dan 't gros der stervelingen gist, v. LENNEP, *Poët.* 2, 46. Een daad van studenten-overmoed, die evenwel te veel geest verraadt om door het gros der jonge akademieburgers ligt nagedaan te kunnen worden, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 128. Niet in staat zich boven het gros der werklieden te verheffen, SLEECKX 16, 27.

— *Het groote, het meeste gros*: verreweg de meesten. || Schoonheit is een gave Gods: hoe weinig bralt'er op schoonheid? Die gave feilt 't meeste gros der vrouwen, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 210. Het grootste gros speelt, zwiert, drinkt, *Leev.* 7, 316. Hoe feilbaar des menschen beradingen ... zijn ...; en dit niet slechts ... van het groote gros derzelven, maar ook van de wijzen en godvruchtigen onder hen, v. D. PALM, *Bijb. v. d. J.* 11, 51.

— Oneigenlijk (immers wanneer *gros* hier terecht als: het meerendeel wordt opgevat en niet als: het geheel; zie hieronder de bet. 3): *het gansche gros*, de gansche menigte. || Eene misdaad ... aan welke waarschijnlijk het gansche gros des menschdoms medepligtig was geweest ... konde op geene andere wijs, dan door eene geheele verwoesting, gestraft worden, v. D. PALM, *Red.* 5, 10.

b) Zonder nadere bepaling. — *α*) In eene bijzondere opvatting. De groote hoop, het algemeen, t. w. het onbeschaafde, onontwikkelde, ongeletterde enz. gemeen, Jan-en-alleman. || Menschen, die zich ... van het gros poogen te onderscheiden door eene geheele Buitenlandsche Lectuur, en de uitstekendste onkunde hunner eigen taal, *Leev.* 5, *Voorr.* VI. (*Eene*) ziel ..., die niet dulden kan, onder het gros geteld te moeten worden, 7, 232. Zy (was) daar wel by het gros van vry te spreeken, als men *enz.*, 8, 80.

β) In het algemeen. De meesten. || Men was terug Eer 't gros hen (*de renners*) af zag steken, v. ZEGGELEN 4, 78 (*De Wedren bij Zandvoort*).

2) In toepassing op —, of als benaming voor het voornaamste gedeelte eener grootere of kleinere strijdmacht (leger of vloot), in tegenstelling met de daarvan — ter vervulling eener bepaalde taak of opdracht — afgezonderde detachementen; zoo spreekt men b. v. van het *gros* van een *leger*, het *gros* van eene *vloot*, bij tegenstelling met de legerkorpsen, divisiën, of smaldeelen, die afzonderlijke operatiën volgen; van het *gros* eener *colonne*, bij tegenstelling met hare voor- en achterhoede; van het *gros* der *voorhoede* bij tegenstelling tot den voortroep of de spits enz. (zie LANDOLT 1, 219). In de hieronder volgende aanhalingen wordt doorgaans blijkbaar de hoofdmacht van het geheele leger of van de geheele vloot (het eerst genoemde geval dus) bedoeld. || De Ruyteren van den Brit-annen naer dat sy saghen eenighe cleyne tropkens, ... sloeghen die daer sy conden. D' andere ... wierpen op t' grosse metten schichten, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 141. Don Frederik ... die ... met het gros zyner maght, de ooverhandt hield, HOOFT, *N. H.* 198. Dewijl (wy) nu van uur tot uur verhoopten het gros van onse Vloot te sullen vinden, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie* 2, 233. Monk (wende zich) met het gros zyner vloote tegens Tromp, BRANDT, *De Ruiter*, 49. In twee legerplaatsen ... had hij zijn volk verdeeld: het dichst bij Coevorden het gros van het leger, iets verder af de ruiterij en eenige nieuw geworven vaandels, FRUIN, *Tien J.* 115. Te Poppel vereenigden zich deze troepen met het gros der divisie, CRAANDIJK, in *Eigen Haard*, 1890, 544.

Daer vind ick andere (*schepen*) ... of setten 't uyt de vloot
En wijcken van het Gros door blooheyd of door noot.
WESTERBAEN, *Ock.* 129.

— In meer of minder elliptische uitdrukkingen. || Kundschap ... dat nocht 's vyands gros, nocht eenigh verbandt van spietsen, oft gesterkte onthoutsteede, vernoomen werd, HOOFT, *N. H.* 187. Het gros des Prinsen toogh recht toe op Looven, 272. Zyn' paarden, die strax de vlucht naa hun gros koozen, 't welk stal hield en zich t' schrap stelde, 892. Dat 's vyands pakkaedje en zoo veel geschuts zijn gros achterhaelt heeft, HOOFT, *Br.* 1, 366. (*De koopvaarders*) bleven ontrent de vloot, tot dat etlyke Engelsche fregatten 's avonds aan de Zuid van hun gros inbraaken, BRANDT, *De Ruiter*, 44. 't Esquadre der blaauwe vlagge raakte van 't gros wat af, 50. Het gros der schepen zal ... Van wederzijden in des vijands linie breken, MEYER, *Heemsk.* 182.

— Bij vergelijking met een in *gros* en *vleugels* afgedeelden troep, in toepassing op de hoofdmassa van eene vlucht vogels.

In 't engh van 't wester vlack daer dienen sy (*de leeuwerikken*) geslagen,
Daer sullen sy wat meer in een geslooten gaen:
Hier salmen in het gros of in de vleugels slaen.
WESTERBAEN, *Ock.* 158.

— Soms staat *gros* een voudig voor: troep, menigte. || Derft sulck een gros (foey!) voor een vrouw niet blijven staen? WESTERBAEN, *Ged.* 3, 429 (lat. *femina ... haec agmina vertit*).

(Den ... Ackerman ... sou ... niet meer (sien) zijn greyn) —
Vertreden met de voet van Ruyteren en knechten,
Van waegenen en ros
En op een korten tijd zijn hoop ter neder slechten
Door een geweldig gros.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 276.

3) In toepassing op —, of als eene benaming voor: het hoofdzakelijkste of aanmerkelijkste van het eene of andere geheel; bij uitbreiding: een geheel (van welken aard ook) in 't ruwe genomen, t. w. met verwaarlooring van kleinigheden of van minder gewichtige, slechts in de tweede plaats in aanmerking komende (enz.) onderdeelen. Reeds in het Mnl. bestond de beteekenis: de ruwe hoofdtrekken (van het geheel); de inhoud in hoofdtrekken. || En siet hier is het gros van alle tafel-recht, CATS 1, 355 *a*. De kleenste brokken (*van Alva's beeld*) ... werden weghgedraghen, en hier en daar, ... ten toon gestelt: het gros gesmolten, en hergooten tot zyn' voorighe gedaante van geschut, HOOFT, *N. H.* 530. Het ruw schetsen ... is de eerste grontvest van 't wel teykenen, en van zoo groot een belang, dat wanneer het gros ofte geheel, wel en verstandich is aen-

weezen, men daer door dikwils meer verrecht, als'er namaels met grooten arbeit kan werden uitgevoert, v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 7. Men moet ... niet verzuimen, al van begin af aen, de schaduwen waer te nemen, en de zelve al schetsende haeren zwier te geven: want daer door krijgt uw werk strax een verheevener gedaente; en het gros wort'er te beeter door onderscheiden, 29.

d' onsen hebben al eendraghtelyk geschreven,
Soo raekende 't gelooff, als de manier van 't leven.
Sy voeren insgelyx in 't gros van haer verhael
Van Christus leven, dood, opstandingh één tael.
DE GROOT, *Bewijs*, 85.

— Soms in toepassing op —, of als benaming voor een der groote, min of meer op zich zelf staande onderdeelen van een geheel. || Ontwerpt het geheel van 't geene gy voor hebt, eerst in zijn groote zwier, op uw papier: en schift dezelve wederom in grootachtige gedeeltens, 't zy gy een beeld in hooft, armen, lichaem, en beenen verdeelt, of verscheyde beelden in groepen onderscheyt, neem naerstich acht, hoe veel 't eene gros van 't ander in groote verschilt, en wat sprong en zwier alles te samen maekt; v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 27.

II) Als benaming voor een groot; onbepaald aantal, t. w. van candidaten voor de eene of andere betrekking, inzonderheid bij sommige protestantsche gemeenten in gebruik, waar de kerkeraad of (eenig ander daartoe bevoegd of gemachtigd lichaam) alvorens tot de keuze van eenen predikant over te gaan, allereerst een onbepaald aantal namen bijeenbrengt, (*het* of *een gros maakt*), waaruit dan vervolgens eerst een *twaalftal*, daaruit weer een *zestal* en eindelijk een *drietal* wordt gekozen (*opgemaakt*); uit het drietal wordt ten slotte een persoon *beroepen*.

III) *In het gros, in 't grosse*, soms *met grosse*. Bijwoordelijke uitdrukkingen van verschillende toepassing of beteekenis. Zie hieronder en verg. de beteekenissen van *in het groot* hierboven in kol. 1080 vlg.

1) In toepassing op koopen en verkoopen, bij tegenstelling met *in het klein, bij de sleet, bij de kleine maat* en derg.; mnl. *in gros, in grossen*, fr. *en gros* (tegenovergesteld aan *en détail*; verg. ook mlat. *vendere in grosso vel ad grossum* door DU CANGE vermeld). Bij groote hoeveelheden of bij geheele partijen; ook: aan 't stuk, bij 't vat enz. || Verkoopen int gros. *Solidas et indivisas merces vendere, in solidum vendere*, KIL. — De Coopluyden, die int gros alle Lijnwaet ende andere waren te coop hebben, *O.-I. en W.-I. Voyag.* 2, 44 *c.* 't Zyn meest vrouwen, die met visch om-gaen, en daer in handelen; is 't niet in 't gros, 't is by de slete, of by de snede, DE BRUNE, *Bank.* 2, 345. Keuren op 't stuck van de Wijnen (t. w. *van den verkoop der wijnen*), so in 't Gros, als ten Slete, gemaeckt, *Handv. v. Amst.* 215 *a.* Kooplieden ende Negotianten trafickerende, soo in 't gros als in 't kleyn, *Vl. Placcaertb.* 3, 516. De Uytslyters ende die met de kleyne mate verkopen, en sal geen afschryvinge toegestaen worden, alwaer dat sy sustineren den Azijn met grosse verkocht ... te hebben, *Gr. Placaatb.* 3, 1139 *a.*

Ick gis dat hy (*een vrek*) de kerck dit hoeckjen in 't gros [of wil koopen,
Ommer ien graf voor zijn self te bouwen nae zijn staet,
En de rest onder de vrienden uyt venten by de kleyne maet.
HOOFT, *Ged.* 2, 307.

— Vandaar *Koopman in het gros* en derg.: die in het groot koopt en verkoopt; groothandelaar. || Grossier, int gros vercooper. Un grossier, *Solidarius venditor*, PLANT. — Jaep Dael is een Koopman, ja een Koopman in 't gros, VISSCHER, *Brabb.* 84. Verbiedende voorts allen Wijn-koopers in 't Gros, 't zy Vreemde ofte Burgers, eenige Wijnen te tappen *enz.*, *Handv. v. Amst.* 216 *a.* Kooplieden in 't gros, Negotianten, oft Facteurs, *Vl. Placcaertb.* 3, 516.

— In scherts soms ook gebezigd in toepassing op een ander bedrijf dan dat van een koopman. || (Een Beul) is ... een Chirurgijn in 't gros, die 't al geneest met koppen (*koppen zetten*; hier: *onthoofden*); Een Snijder buyten 't Gild; een Maeyer boven 't gras, HUYGENS 1, 137.

2) In het ruwe, in het grove, in groote trekken, in hoofdzaak, summierlijk; dus: niet met meer of minder angstvallige nauwgezetheid of nauwkeurigheid. || Onder 't schryven, ... stond geen naam ... zoo dat in 't gros, wel klaarlyk bleek van 't bestek, maar niet altoos van diens beleider oft omstandigheeden, HOOFT, *N. H.* 1013. Modet, gelast van den kerkraadt, in 't gros, haare Majesteit te bidden om *enz.*, 1120. De wijs van Godtsdienst wort in 't gros beknopt begrepen In afgodistery, en in godistery, VONDEL 9, 599. Het getal deser 400 jaren ... wort hier in 't grosse, ende niet in 't volkomene gestelt, zijnde het effene getal genomen, ende het oneffene nagelaten, *Kantt.* op *Gen.* 15, 13. Habuit, inquit, currus mille et quadringentos (*enz.*).... Dat is, in 't gros: Hy heeft veertien hondert wagens gehad (*enz.*), DE BRUNE, *Wetst.* 1, 74. Rivet, met ... Reigersbergen van dit boek sprekende, prees het in het gros, BRANDT, *De Groot*, 330. Veel menschen sullen soo in 't gros haer wel voor sondige menschen bekennen, en seggen: Ick hebbe gesondight ... Maer vraeght men hem waer in hebt ghy gesondight? ... dat wilder niet uyt, DIRCKX, *Predicat.* 56 *a.* Deeze manier van in 't gros te schetssen (*op den kant*: Ruw te schetsen), is by de meeste op een onbedwongen wijze in 't gebruik, maer sommige hebben zich aengewent, met rechte streekjes *enz.*, v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 27.

Een post vooruit verkuntschapte ons 't geluck
Des strijts in 't gros: maer 't lustme stuck voor stuck
Te hooren hoe 't zich toedroegh onder 't stryen.
VONDEL 8, 26.

Doch zoo ghy echter wilt het quaed by ons begaen
In 't gros slechts en ter loops uit onzen mond verstaen.
DE DECKER 1, 262.

Zie voorts b. v. nog SPIEGHEL 301; ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 179; *Kantt.* op *Gen.* 35, 26; HOOFT, *N. H.* 445, 1169, 1193; WESTERBAEN, *Ock.* 139.

3) *In het gros, in 't gros* heeft ook nog in het tegenwoordig spraakgebruik wel de beteekenis van fr. *tout en gros* (*seulement, pas d'avantage*, LITTRÉ), zooveel dus als: al geteld, in totaal, in het geheel, alles en alles bij elkaar. || Ik zou je graag een potlood leenen, maar ik bezit er zelf maar één in 't gros en dat kan ik niet missen. — Hij roept en schreeuwt over zijne aardappelen en hij heeft er wel drie mud in 't gros! (zie V. DALE).

Klaes komt'er twee te kort in 't gros,
Om sijn stuck uyt te wercken:
Daer af staet Neel de kopp soo loss,
Soo slaet sy menighmael den Oss,
En dan slaet hy het Vercken.
HUYGENS 2, 238.

(*tanden*) Die wasser doen wel vier in 't gros
De dry verrot den eenen los.
G. V. E. in POIRTERS, *Mask.* XI.

4) Doorgaans, gemeenlijk. || In 't gros (doorgaans), *Generally*, SEWEL.

5) Soms schijnt *in het gros*, indien al iets, zooveel te beteekenen als: over- en overal; zoover men zien kan.

Sy (*geloofsdwang*) port d' *Infante* oock om niet sonder wraeck [te lijen
Dat hare stad verciert den Staten-Pijlen-tros.
Dies deckt men 't ruyme Scheld met schepen in het gros,
Om 't Secten-land, en die 't verdadight, te kastijen.
VONDEL 3, 124.

Samenst. *Groslijst* (zie ald.).

GROS (II), znw. onz., mv. *grossen* (gewoonlijk *gros*); verkl. *grosje*. Het Fransche woord *grosse*, znw. vr. Eene benaming voor: twaalf dozijn of 144 stuks van sommige waren, inzonderheid van de zoodanige, die bij 't stuk eene uiterst geringe waarde hebben; ook wel: groot dozijn geheeten (CHOMEL 956 *b*). || Drie gros pijpen. Een gros stalen pennen. — Welke Paardenhaire Knoopen ook niet ... zullen mogen worden verkogt ... minder dan met zes Grossen teffens, *Keuren v. Haerlem* 2, 160 *b*. (Ik) zal ... nog eens een grosje postpapier spandeeren, *Leev.* 7, 21. In het gemeenzame leven zijn een groote menigte van dergelijke collectieve éénheden in gebruik; de woorden, dozijn, gros, cent, quintal, in den handel; brigade, bataillon, compagnie, in de krijgskunst ... strekken daarvan tot genoegzame voorbeelden, DE GELDER, *Wisk. Lessen* 1, 19. Dat ik Sjaalman een riem papier, een gros pennen, en een kruikje inkt zenden zou, MULTATULI 1, 33.

GROS (III), znw. m.; mv. *grossen*. Mhd. *gros*, *grosse*, nhd. *groschen* (uit mlat. *grossus*). De vernederlandschte benaming van zeker voorheen in Duitschland en elders gangbaar muntstuk; de Nederlandsche naam voor de (of eene) overeenkomstige muntsoort luidt: groot (zie GROOT, 2de art.). || Gros of grosch. Zilvere munt in Duitschland, Poolen, Bohemen gangbaar, MARIN. Poolsche grossen, *Ald.* — In het jaar 1417 ... vaardigde Keizer Sigismund een bevel uit, waarbij sprake is van „Keyserlicke grossen van de gene welcke wy tot Leeuwarden door onsen Muntemeyster te slaen bevolen hebben", DIRKS in *Vrije Fries*, 8, 312.

Hy gaf een algemeen pardon, ...
Schonk elk' soldaat een' dukaton,
Om op zijn gunst te drinken;
En, jaarlijks, ter gedachteniss',
Drie grossen voor een vrouwenmis.
BILD. 1, 103.

Samenst. *Mariegros.*

GROSGELD, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gros* (voor *Grosse*, zie ald.) en *Geld* in de bet. I of II). Het geld, dat voor eene grosse verschuldigd is; het schrijfloon voor —, het loon wegens het verstrekken van eene grosse. || De schriftuiren ... moeten in de Griffie worden gegrosseert binnen acht dagen nae dat die aldaer geleevert sullen zijn; waer toe de Griffier ordere moet stellen, by verlies van het gros-gelt ... ende de Commissaris het laten doen, tot kosten van partijen, die dan geen gros-gelt aen den Griffier souden behoeven te betalen, HUBER, *Heed. Rechtsgel.* 769.

GROSLIJST, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Gros*, 1ste art., in de bet. II) en *Lijst*. Eene lijst, welke een gros (een willekeurig en voor uitbreiding vatbaar aantal) namen van personen, die voor de eene of andere candidatuur in aanmerking komen, bevat; voorloopige naamrol van candidaten. || De kiesvereeniging te Stellendijk heeft alsnog op de groslijst van candidaten voor de Tweede Kamer gebracht de Heeren X. en Z.

GROSSE, znw. vr.; mv. *-n*. Mlat. *grossa*, fr. *grosse*. Benaming voor een afschrift van het eene of andere officieele stuk.

1) Naar de oorspronkelijke opvatting, in het algemeen. Een in 't net, met groote, duidelijke letters gesteld afschrift van het eene of andere ambtelijke stuk; de *grosse* staat tegenover de *minute*, t. w. het in klein, loopend, vaak vluchtig schrift gestelde ontwerp of origineel. Verg. de door DU CANGE gegeven omschrijving: Grossa, *luculentior scriptura*, alsmede bij denzelfden die van Grossare: *in mundum redigere* (zie ook GROSSEEREN, de bet. C). || Gros, uytschrift, een uytschrift 't welck uyt het kladde in 't net gestelt is, KOERBAGH, *Bloemhof*, 334. De eerste schriftuiren der Advocaten dikwils haestelijk ende gedrongen zijnde geschreeven, worden minuten genoemt, die wel van nooden hebben, om in het groot ende in het net te worden uitgeschreeven, welke copie dan gros, ofte groot genoemt wordt, HUBER, *Heed. Rechtsgel.* 769. Het groote en ruime schrift der expeditie (*zie onder* 2, *a*) ... heeft aan de expeditie den naam van grosse gegeven, in ... tegenstelling van de minute, V. BONEVAL FAURE, *Procesr.*³ 2, 202.

2) In bijzondere opvatting. Afschrift van eene authentieke akte, in den vorm waarin zij kan worden ten uitvoer gelegd.

a) Met betrekking tot eene rechterlijke uitspraak, beschikking of andere gerechtelijke akte. Het in executoiren vorm gegeven afschrift daarvan; de zoogenaamde *expeditie*. || De grossen van de vonnissen, in de Nederlanden gewezen, zullen kunnen worden ten uitvoer gelegd in het geheele Rijk. Zij moeten aan het hoofd voeren de woorden: „In naam des Konings (der Koningin)", *W. v. B. Rv.*, *a*. 430. De expeditie (*van een rechterlijk vonnis*) in executorialen vorm afgegeven, heet meer bijzonder eene grosse, V. BONEVAL FAURE, *Procesr.*³ 2, 197.

b) Met betrekking tot andere authentieke, inzonderheid notarieele akten. Afschrift der minuut (de oorspronkelijke akte, die, met uitzondering van sommige gevallen, onder den notaris moet blijven berusten), hetwelk aan rechtstreeks belanghebbenden wordt afgegeven, en wel meer bepaald: *eerste* afschrift. || De grossen of eerst uitgegevene afschriften leveren hetzelfde bewijs op als de oorspronkelijke akte, *B. W.*, *a*. 1926. Aan de grossen van authentieke akten, binnen dit koningrijk verleden, en aan het hoofd voerende de woorden: „In naam des Konings (der Koningin)", wordt dezelfde kracht toegekend als aan de vonnissen der regterlijke magten *enz.*, *W. v. B. Rv.*, *a*. 436. Alleen de notaris, bewaarder der minuten, (is) bevoegd tot het afgeven van grossen, afschriften en uittreksels, *Wet o. h. Notarisambt*, *a*. 40. Bij het uitgeven eener eerste grosse zullen ... de dag der uitgifte en de naam van dengene, ten wiens verzoeke dezelve geschiedt, door de notarissen op de minuut worden aangeteekend, *a*. 40. Aan iederen onmiddelijk belanghebbende bij eene notariele akte ... kan daarvan één grosse worden afgegeven. Deze moet, evenals de arresten en vonnissen, tot hoofd hebben de woorden: „In naam des Konings (der Koningin)", en tot slot: „Uitgegeven voor eerste grosse", met vermelding *enz.*, *a*. 43.

— *Tweede* (*enz.*) *grosse*, nieuw afschrift van de oorspronkelijke akte, dat b. v. in geval van het verloren gaan der (*eerste*) *grosse* kan verstrekt worden. || De partij, welke zich eene tweede of verdere grosse wil doen afgeven, zal tot dat einde een verzoekschrift indienen bij de regtbank *enz.*, *W. v. B. Rv.*, *a*. 841. Het afgeven van eene tweede of verdere grosse aan denzelfden belanghebbende zal niet anders mogen geschieden dan op de wijze *enz.*, *Wet o. h. Notarisambt*, *a*. 44.

Samenst. *Grosgeld* (zie ald.).

GROSSEERDER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grosseeren* met *-(d)er*. Iemand die grosseert (in de bet. A), t. w. een ambachtsman die fijn goud tot grove gouden werken, zoogenaamde *grosserijen* (zie ald. de bet. A) verwerkt. || Dat ... geen Grosseerders, Meesters of andere personen, sich met het voorsz. Draettrecken of dependentien van dien bemoeyende, sullen vermogen daer toe te gebruycken eenige Lingotten geprepareert tot Silver of Goutdraet, als soodanige, die in de Wisselbanck deser Stede sullen sijn gekoft en gehaelt, ende door den Essayeur... sullen bevonden wesen te hebben de fijnte van elf penningen, achtien Greynen, *Handv. v. Amst.* 1093 *a*. Soo sullen alle Meesters, Goud en Silverdraat-Trekkers ... moeten beloven, van geen andere Goude of Silvere Ringen aan de Trekkers te sullen geven om te trekken, als die alhier door de Geauthoriseerde Grosseerders (van Lingotten uyt de Wisselbank deser Stede gehaalt) zijn gegrosseert, 1095 *a*.

GROSSEEREN, bedr. en onz. zw. ww.: *grosseerde, gegrosseerd*. Een woord van zeer uiteenloopende beteekenissen, maar dat trouwens ook, in elk zijner beteekenissen, van een ander woord, een anderen vorm of eene andere uitdrukking is afgeleid. KILIAAN (uitg. v. HASSELT 847 *a*) geeft de onderscheidene beteekenissen van Grosséren weder door *Grandire, ampliare, augere*. Etiam *Extendere* et *explicare scripta compendiario*, alsmede door *Tabulas conficere, inferre in tabulas*.

A) Bedr. en onz. ww. Fijn goud tot gouden werken van minder gehalte verwerken; uit fijn goud zoogenaamde *grosserijen* (zie ald. de bet. A), t. w. grove gouden werken vervaardigen; *goud grosseeren*, of absoluut gebezigd *grosseeren*: het goud zoodanig alliceren, dat het voor het vervaardigen van *grosserijen* geschikt wordt. || Ende sullen geene Persoonen vermogen hare Lingotten (*baren*) elders te grosseren of laten grosseren, als binnen deser Stede, *Handv. v. Amst.* 1093 *a*. Gaen visiteren alle de Huysen der Meesters, die nu oft namaels selfs Grosseren ofte mochten komen te Grosseren, om de gene, die bevonden mochten worden eenige Lingotten sonder het voorsz. Assay ende merk gegrosseert te hebben, in de ... verbeurte te beslaen, 1093 *b*. Dat ... sullen worden gecommitteert ende geauthoriseert ... Reynier Henricksz. en Laurens Martens, Grosseerders in compagnie hier ter Stede, dewelcke alleenlijck en met seclusie van alle anderen, den Meesters in 't grosseren sullen ten dienste staen, mits dat *enz.*, 1094 *a*.

— In toepassing op gouddraad. *Gegrosseerde draad*: draad uit *gegrosseerd* goud (t. w. uit, ten behoeve der draadtrekkers, van *gegrosseerd* goud vervaardigde ringen) getrokken. || Alle Lingotten by den Grosseerders, ... die alreede in Gegrosseerden Draet ... bevonden worden geconverteerd te sijn, niet hebbende het Assay ..., (sullen) datelyck by den voorsz. Meesters moeten worden versmolten, *Handv. v. Amst.* 1093 *b*. Lingotten, gegrosseerden ofte getrockenen draet, tot maecken van Goud ofte Silver-draet bequaem, 1094 *b*.

B) Onz. ww. In het groot verkoopen; in het groot handel in iets drijven. In deze beteekenis is *grosseeren* dus eene afleiding van, of staat het althans in verband met GROS, 1ste art., in de bet. III, 1). Verg. mnl. *grosseren, grossieren* (bij VERDAM, 2de art.). || Dat UEdele Achtbaere aen (*enz.*) ... souden kunnen interdiceeren het grosseeren van vreemdt sout, *bij* V. D. MONDE, *Beschr. v. Utr.* 3, 113.

C) Van *Grosse*, afschrift van eene akte, een vonnis en derg. Fr. *grosser* en daarnevens *grossoier*; mnl. *grosseren* (VERDAM 1ste art.). Als bedr. ww. (met het stuk dat men *grosseert* als voorwerp): een stuk (akte, vonnis enz.) overschrijven, inzonderheid: in dien vorm overbrengen, waarin eene akte mag worden uitgegeven, een vonnis mag worden ten uitvoer gelegd. Als onz. ww.: eene *grosse* (al of niet in de streng technische beteekenis van GROSSE, 2, *a* of *b*) van eene akte of een vonnis maken. Verg. voorts mlat. *grossare: in mundum redigere [seu luculentius nitidiusque scribere]* bij DU CANGE en de aanhaling hierboven uit KILIAAN. || Grosséren, uytschryven, in 't net schrijven, in 't net uyt schrijven, KOERBAGH, *Bloemhof*, 334. Deze is om aen U E. te richten de minujte mijner Rekeninge, ten einde U E. gelieve dezelve te doen grosseren ende doubleren, ende bejde ter camere van de Rekeninge over te leveren, HOOFT, *Br.* 2, 339. De schriftuiren ... moeten in de Griffie worden gegrosseert binnen acht dagen nae dat die aldaer geleevert sullen zijn, HUBER, *Heed. Rechtsgel.* 769. Het woordt grosseeren wordt gestelt tegen het woordt minuteeren, 769. Een verding grosseeren. *Grossoyer un contract*, MARIN.

D) Bij MARIN ook nog „breed afmeeten, roemen, opsnyden". || Hy grosseerd zoo geweldig dat *enz. Il exagère si fort que ..., a. w.*

E) Bij HEXHAM: Grossen, Grosséren, opkoopen, *To Engross or Buy up, or to fore-stall the market*.

GROSSERIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Een woord dat in twee geheel verschillende beteekenissen voorkomt, die elke met eene andere beteekenis van *Grosseeren* in verband staan.

A) Goudsmidswerk van minder gehalte, grof goudsmidswerk. Mnl. *grosserie* (VERDAM; STALLAERT), dat ontleend is aan fr. *grosserie*, grof goudwerk. De *grosserie* wordt in Oudfransche stukken tegenovergesteld aan de *menuiserie* (zie LA CURNE op *Menuiserie* en verg. ald. *Menuerie*); in het Mnl. en Nl. staat *grosserie* tegenover *minuterie* (zie b. v. STALLAERT). || (*Wij*) verbieden ... te maecken ... eenich Siluer-werck ... van minder alloy dan ... van elf pennynghen ende acht greynen fyn ziluers in alloy, ter remedien van twee andere greynen, boven die twee by de voors. Ordonnantie gheaccordeert vande wercken diemen ghemeenlick nompt grosseryen, die wy alsnoch by desen ... accorderen, *Vl. Placcaertb.* 2, 448. Vuyt dien dat d' meeste deel vande wercken diemen noemt grosseryen ... soude moghen worden benonden van minder alloy als draecht den voet ghedeclareert by t' voors. Edict, 2, 458 (*voor* minuterien, *zie t. a. p. en zie voorts nog a. w.* 5, 274).

B) Groothandel, of concreet opgevat: groothandelaarszaak, grossierderij, grossierszaak. Fr. *grosserie*; verg. ook eng. *grocery*. Verg. GROSSEEREN, B). || Dat ... de Zoutzieders en Panneluiden geen Grosseryen van Zout zullen moogen exerceeren als in een Huis apart, *Gr. Placaatb.* 7, 1399 *a*. Om een soo nuttige fabricq als is de zoutkeet, den bodem in te slaan, en om twee grosseryen van zout ... van haere possessie op eene indirecte wijze te ontsetten, *bij* V. D. MONDE, *Beschr. v. Utr.* 3, 110. Dat buyten de twee oude Grosserye, bij geen ander grossiers eenig sout, om aan anderen te verkopen buyten deeze stad alhier zoude mogen werden ontboden ofte ontfangen, *Ald.* Het admitteeren van meer grosserijen in vreemdt sout, 3, 112. De grosserije van sout uyt de soutkeet alhier ingeslagen en niet van buyten ontboden of ontfangen, 3, 113.

GROSSIER, znw. m.; mv. *-s*. Mnl. *grossier* (STALLAERT). Het woord is in dezen vorm ontleend aan fr. *grossier* (thans verouderd, doch zie GODEFROY en ook PLANTIJN); het Nhd. heeft *grossierer*, het Deensch *grosserer*, het Zweedsch daarentegen weder *grossör*. Daarnevens kende het Mnl. ook *grosser*

(VERDAM), een vorm die aan eng. *grocer* (ouder-eng. *grosser*, *groser*) beantwoordt. De beteekenis is: handelaar, koopman in 't gros (zie GROS, 1ste art., III). in 't groot, onverschillig in wat waren, in tegenstelling met den verkooper of slijter in 't klein, den winkelier; in het Engelsch nochtans heeft *grocer* de oorspronkelijke beteekenis van *wholesale dealer* reeds vroeg laten varen voor die van *spicer* (SKEAT), eene beperking van het begrip *grosseeren* die men trouwens eveneens in mnl. *grossierien*, kruidenierswaren (zie STALLAERT) en wellicht ook bij *grossieren* (zie VERDAM, *Grosseren*, 2de art.) aantreft; verg. voor eene dergelijke beperking dial. ndl. *koopman* o. a. in *koomeny*. || Grossier, int gros vercooper. *Un grossier*, PLANT. (zie ook KIL.). Grossier, een groot handelaar, die koophandel, of winkel handel drijft in sijn waaren by groote menigte, of die syn waaren maar by groote menigte teffens verkoopt, en ook wederom waaren by groote menigte inkoopt, KOERBAGH, *Bloemhof*, 334. Een Grossier is een tusschenhandelaar, die de goederen uit de eerste hand overneemt, om ze aan de kleinhandelaren over te doen, die ze aan de verbruikers in 't klein, *en détail*, verkoopen. Meestal wordt hij onder de groothandelaren gerangschikt, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 594 *b*. — Dies sal geen Azijn-maecker of Grossier Azijn by de kleyne mate mogen verkoopen ofte uytleveren, min dan thien stoopen, *Gr. Placaatb.* 3, 1139 *a*. Geen Grossiers noch Zeep sieders en sullen vermogen Zeep by de pont te slijten, *Handv. v. Amst.* 228 *b*.

— *Grossier in* (voorheen dikwijls *van*) *wijn* (*wijnen*), *zout* enz. || Grossier in Koloniale Waren. — Alle Zee-handelaers ende Grossiers van Wijnen (sullen) gehouden zijn alle hare Wijnen die sy in 't gedeelte ofte met volle Kelders als voren verkoopen, ... den respective Pachters ... aen te geven, *Handv. v. Amst.* 219 *a*. In de beslooten Steden ... sullen wesen Grossiers van 't Zout ende kleyne Kramers, maer ten platten Lande alleenlijck kleyne Kramers sonder Grossiers, *Gr. Placaatb.* 3, 1135 *a*. Dat ... geen kleine Kraamer in Zeep zal moogen woonen en Neering doen by en in het Huis van een Grossier in Zeep, 7, 1400 *b*. Grossier in zout (*ald.* 7, 1399 *b*).

Aanm. Wellicht beduidt *grossier* in de volgende aanhaling hetzelfde als *grosseerder* (zie ald.). || Te visiteren alle de Huysen en Winkels van de Goudt en Silverdraettreckers, Grossiers, Spinders, Smeden en allen anderen, hun met deselve Neeringe bemoeyende, *Handv. v. Amst.* 1094 *b*.

Afl. *Grossierderij* (zie ald.).

GROSSIERDERIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Eene afleiding van *Grossier* (met *-(d)erij*), naar het voorbeeld en op de wijze van *grofsmederij* (van *grofsmid*) en derg. woorden gevormd. Bedrijf of winkel van een grossier; groothandel of: winkel van een groothandelaar. || Grossierderij in wijnen en gedistilleerd.

GROT — GROTTE —, znw. vr., mv. *grotten*; verkl. *grotje*. Ontleend aan het Romaansche woord ital. *grotta* (uit mlat. *crupta*, van gr. *κρύπτα*; KLUGE), fr. *grotte*; nhd. *grotte* en eng. *grotto*, *grot* zijn insgelijks aan het Romaansch ontleend. Eene verborgene (gr. *κρυπτός*), geheime, onderaardsche ruimte; oorspronkelijk een onderaardsch gebouw, t. w. eene krocht of kelderkerk, maar bij uitbreiding, en ten slotte zoogoed als uitsluitend, toegepast op een door de natuur gevormd hol, of op eene nabootsing van een zoodanig hol. || In den hof is een ander fontain in een grotte, daer 't water wtter aerden compt om een nat te maken, HOOFT, *Br.* 2, 438. Nieusgierigh loopt vry heen doorsnuffelen ... Te Napels, en te Room d'Italiaensche grotten, VONDEL 2, 173. De schaduwkoele grot (lat. *opaca ... antra*) (schafte) natuurelijcke huysen, 2, 725. In nabootzing van de natuurlijke grotten, worden in voornaame plaisier-tuinen ... ook konstige grotten toegestelt, CHOMEL 957 *a*. Terrassen met hagen, grotten, fonteinen en vazen, VOSMAER, *Inwijd.* 251. De grot van Fingal, in het eiland Staffa, BEETS, *Sparsa*, 132. Reizigers, die, om de grot rond te gaan, ... van het eene bazaltblok op het andere moesten overstappen, 133. Banmanns' grot (zie b. v. BEETS 3, 333). Doorgaans vindt men in kalksteenvormingen reeksen van grotten, die ... met de zonderlingste druipsteenen versierd zijn, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 596 *a*. De Blauwe Grot (in de Golf van Napels); de grot op Antiparos, de grot van Han (zie *a. sv.*).

geen tuyn en kander helpen,
Hy maeckt'er grotten in van alderhande schelpen,
Van aerdig hooren-werck, en tacken van korael,
En wat de zee oyt send uyt haer verglaesde zael.
CATS 2, 66 *b*.

— Soms in bijzondere toepassing op de katakomben. || (*De*) Christenen ..., die zich ..., om vervolgingen te ontwijken, ... in tot begraafplaatsen bestemde grotten (katakomben) vereenigd hadden, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 2, 471.

't Roomsche Hof, betrappende Tharsijs,
Terwyl hy uyt de Christen grot getreên
Droegh over hem de Hemelrijckste spijs.
STALPERT V. D. WIELE, *Uitgel. Dicht.* 145.

Samenst. afl. *Grotvormig* („*Grotvormige* uithollingen (*in Zwitserland*)", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 596 *a*).

Samenst. *Grotwerk* (zie ald.).

— Voorts *Grotbewoner* (BILD. 2, 84; 102); *grotdoek*, tooneeldoek, -scherm dat eene grot moet voorstellen („Als, op 't slot van een ballet, het sombere *grotdoek* naar boven gaat om het verraste publiek in een rijk tooverpaleis ... te doen turen", *K. Zee* 3, 59); *grotgebergte*, gebergte dat rijk aan grotten en holen is („Zy week naar 't *grotgebergt*", BILD. 2, 123); *grotgewelfsel*, het natuurlijk verwulf eener spelonk („of een lek door 't *grotgewelfsel* dropte", BILD. 4, 299); *grotmaagd*, maagd die eene spelonk bewoont (zie BILD. 2, 182 in verband met 2, 179); *grotpaleis* (zie v. LENNEP, *Poët.* 12, 254); *grotspelonk*, eene tautologische samenstelling (zie nochtans BILD. 4, 304 en HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 27); *grotsybil*, sibylle die eene grot bewoont (zie BILD. 5, 163 en v. LENNEP, *Poët.* 11, 272); *grotwand* („een donkre *grotwand*", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 26).

— Als tweede lid. *Druipsteengrot*; *ijsgrot* („In de gletschers ... heeft men vaak *ijsgrotten*", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 596 *a*; zie ook BERGMANN, *Nov.* 241); *marmergrot* („De geheele kerk schijnt uit wit marmer gehouwen; men waant zich in eene *marmergrot* waarvan de wanden door de hand des kunstenaars zijn uitgebeiteld", KELLER, *Zuiden* 2, 169).

GROTESK — GROT(T)ESCH —, bnw. (en bijw.); de trapp. van vergel. komen niet voor. Ital. *grottesco*, fr. (ook eng.) *grotesque*; nhd. *groteske*. Een uit het znw. *groteske* (zie het volgend art.) afgeleid bnw. met de beteekenis: naar de wijze, in den trant van grotesken; vandaar: grillig, wonderlijk, zonderling, fantastisch, onnatuurlijk, overdreven.

1) Eigenlijk. In toepassing op zonderlinge, grillige, onnatuurlijke figuren. || Verschillig gekoleurde steenen, schelpen, coraalen, mos, en andere dingen te zamengestelt, welke met een harde steen-lijm in allerlei grottesche gedaantens tegens de wanden ... bevestigt worden, CHOMEL 957 *a*.

2) In toepassing op onstoffelijke zaken die een zonderlingen, grilligen indruk maken. || Hier door ontstaat die malle grotesque, ook wel ergerlyke samenkoppeling van ideën, *Leev.* 7, 24. De zeer juiste, doch groteske ... qualificatie van „dorstige" (*Pleiaden*) (wees) wederom op het stoffelijke terug, *K. Zev.* 1, 9.

3) Van een persoon die zonderling is of die zich in zijne werken op zonderlinge, grillige wijze uit. || Gij kent (immers uit zijne tekeningen) den grotesquen Piper? ... welks penseel is uitspooriger? *Wildsch.* 5, 14.

4) In toepassing op iets belachelijks, iets zots, iets komieks. || De groote neus en de groote open mond, met dikke lippen bezoomd, maakte de figuur reeds grotesk, SCHIMMEL 2, 309 *b*.

Aanm. Niet zeldzaam, zelfs bij beschaafden en geletterden, is eene verwarring van *grotesk* met *grootsch*; verg. de opmerking bij BEETS, *Versch.* 3, 84 (Grotesk ... waarmede ik bemerk dat men nu en dan „grandiose" bedoelt) en zie voor eene bewijsplaats LOOSJES, *Bronkh.* 3, 318 (Dat men in dit (*nuchtere*) land ... niet zeer geschikt is voor eenigszins groteske gevoelens).

GROTESKE — bij oudere schrijvers GROTISSE —, mv. *grotesken, grotissen.* Het Ital. woord *grottesca* (fr., eng. *grotesque*, nhd. *groteske*), oorspronkelijk eene benaming voor zekere soort van schilderwerk (*pittura grottesca*) aan gewelven en zolderingen, dat in de 16de eeuw in Italië in zwang kwam, in nabootsing van de geschilderde ornamenten die men in de overdolven bouwvallen van tempels en baden — grotten (ital. *grotte*) genaamd — te Rome en elders had aangetroffen. De naam van het schilderwerk ging vervolgens over op geschilderde, meest onnatuurlijke, fantastische figuren, doch bleef op den duur niet maar tot schilderwerk beperkt; ook grillige figuren in beeldhouwwerk en pleister (*stucco*) werden *grotesken* genoemd. Thans verstaat men door *grotesken* gewoonlijk soortgelijke figuren als *arabesken* en *mauresken*; het onderscheid tusschen deze drie is evenwel niet scherp aan te geven en wordt trouwens niet door alle vakmannen eender omschreven of even streng gemaakt. || Dat in 't Rijck van Napels ... heel mueren vol Antijcke grotissen waren, jae sommige verheven van stucco, die seer schoon waren, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 63 *b*. Morto da Feltro ... dede niet dan stadich gaen teyckenen in ruwijnen oft anticaglien, waer hy vondt comparteringhen oft bedeelinghen van welfsels, en vacken grotissen, daer had hy zijn vermaeck en lust in, nae de selve te practiseren ...: niet alleen ... doorsnoffelde hy alles wat te Room onder d'aerde was, maer was veel maenden oock te Tivoli, in villa Adriana, daer hy alle Grotissen boven en onder der aerden copieerde, *Ald.* De grotissen, die, om dat menze tot dier tijd toe niet dan in de Grotten onder d'aerde te zien vond, den naem van grotissen verkregen, v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 336. De verdeeling (*der arabesken*) in Moresken en Grotesken heeft alleen invloed op de wijze van bekleeding, ROSE, *Orn.* 101. De zoo evenbedoelde wijze van versieringen heeft men later met den naam van grotesken en arabesken bestempeld, STORM v. 'S GR. 2, 470. Merkwaardig is het, dat Benvenuto Cellini ... den naam van groteske afkeurend, beweert, dat men die dingen veel liever „mostri" (monsters) moest heeten, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 1, 736 *a*.

Afl. *Grotisseeren, grotissen* (zie die woorden).

— Zie voorts *Grotesk*, bnw.

Koppel. *Grotisschilderen* („Dat hy het *grotisschilderen* wederom tot zijn volkomenheyt herbracht", v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 336).

GROTISSE. Zie GROTESKE.

GROTISSEEREN — GROTTISEEREN —, onz. zw. ww. Van *Grotisse* (zie onder GROTESKE) met *-eeren*. Grotissen of grotesken schilderen of b. v. in stucco aanbrengen. || Deze konst van stucco te maken, gevoegt by zijn aertich grottiseeren, heeft zonderling cieraad gegeven aen de heerlijkste werken des grooten Rafaëls, v. HOOGSTRATEN, *Schilderk.* 337.

GROTISSEN, onz. zw. ww. Van *Grotisse* (zie onder GROTESKE). Grotissen, grotesken schilderen of op andere wijze, b. v. in stucco, aanbrengen. || Dese schoon maniere van Grotissen heeft hy gheleert van eenen Morto da Feltro, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 63 *b*. Dese Const van Grotissen: alsoo gheheeten, om dat dese wijse van schilderen meest oft eerst is ghevonden gheweest te Room onder d'aerde, in holen, die d'Italianten Grotti heeten, 63 *c*.

GROTWERK, znw. onz.; mv. *-en*. Eng. *grotto work*; nhd. *grottenarbeit*; in 't Fr. *rocaille*. Uit *Grot* (zie ald.) en *Werk*. Zoodanig werk of maaksel, waardoor men het uiterlijk van de wanden eener grot tracht na te bootsen; in eene andere opvatting (en dan met mv.): nabootsing eener grot, nagebootste grot. || Tegenwoordig ziet men veel grotwerk dat uit kurk bestaat. — Men bepleistert soms de buitenmuren met grotwerk, daartoe kan men het ... mengsel (*van steenkalk, tras enz.*) nemen, dit ... op den muur brengen, en er dan ... schelpen, stukjes glas, kleine keitjes, ... sintels ... enz. met de hand door elkander in plaatsen, STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 362. — Men vind ... in Holland en Gelderland, ... fraaije grotwerken in het klein, die zeer wel uitgevoert zijn, CHOMEL 957 *b*. Een fraaie lusthof, naar den nieuwsten Franschen smaak aangelegd, met sterrebosschen, geschoren lanen ..., met beeld- en grotwerk, v. LENNEP, *Rom.* 3, 41 (zie ook 21, 224).

— Bij KINKER, *D. en O.* 358 vindt men het woord in den zin van: werk (goed, tuig) zooals men het in grotten aantreft. || Zitplaatsen, waarvan de ruggen en leuningen uit horens, schelpen, en ander grotwerk saamgesteld zijn.

GROUW, GROUWEL, GROUWELEN, GROUWEN, GROUWZAAM. Zie GRUW, GRUWEL, GRUWELEN, GRUWEN, GRUWZAAM.

GROUWEN, onz. zw. ww.: *grouwde, gegrouwd*. Een bijvorm van mnl. *gruwen*, grommen (zie VERDAM 2, 2197 op Grouwen); bij KILIAAN: Grouwen ende snauwen. Frisl. *Intonare, verbis protelare.*

GROVAARD — GROVERD —, znw. m.; mv. *-s*. Van *Grof*, in de bet. I, IV, 1), met *-aard* (*-erd*). Iemand die grof is, voornamelijk ten opzichte van zijn verstand of van zijne manieren. Bij KILIAAN: Grovaerd. *Homo crassus, hebes, stupidus, stolidus, bardus, Arcadicum germen: homo grandis, stupidus et ignavus.*

1) Domoor, stommeling. || Merckt die grovaert dan niet dat Zacharias een Priester was? COORNHERT 1, 454 *b*. Men rekene Ajax niet tot voordeel, ... Dat hy een plompaert schijnt, en grovaert, als hy is, VONDEL 11, 714 (lat. *quod, ut est, hebes esse videtur*).

> Ick wille wel heeten in elcken wijcke
> Grouaert, bottecroes, en dier ghelijcke
> Om dat ick soe plomp ben van verstande.
> v. GHISTELE, *Terent. Heaut.* 85.

> Is dit (*Epicurus*) de meester, die alle ouden ver verdooft,
> Pytagoras verstomt, en Plato slaet voor 't hooft?
> O grovaert, ga nu heen: bera u met een' wijzer.
> VONDEL 9, 417.

2) Lomperd, botterik, vlegel. || *Th.* Beter dat

je stijf blaest, dan datje je mongt barrent Meester Bartelt! *Mr. B.* Ha grovaert! *Th.* Wel waerom, Miester Bartelt? *Mr. B. Habe respectum personarum*, COSTER 40.

3) Met toespeling op iemands groven lichaamsbouw (verg. GROF, I, 1, 1, *a*).

U naam is Govert, ist soo niet?
't Is billik dat ghy Grovert hiet,
U lijf is grof en watter aen-is
Te recht zyt ghy een Grovianis.
V. D. VEEN, *Zinneb.* 222.

Zie ook nog V. D. VEEN, *a. w.* 224, in Deel II, 875.

4) *Een broeder Grovaard*: een lomp of dom persoon. || *Bos Cyprius.* Een broer groovaerdt. *In brutum ac stolidum jaci solitum*, SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 68.

GROVELIJK. Zie GROFLIJK.

GROVELING, znw. m.; mv. *-en*. Van *Grof*, in de bet. I, IV, 1, *c*) met *-(e)ling*. Dom persoon. || Alhoewel de grovelingen van menschen (ital. *gli huomini grossolani*) meenden, dat de dwaaling van den winkelhouder zoodaanigh een' straffe niet had verdient, HOOFT, *Mengelw.* 442.

GROVERD. Zie GROVAARD.

GROVIAAN — GROVIANUS; GROVIANIS —; znw. m., mv. *grovianen*; *grovianussen*, *-nissen*; verkl. *groviaantje*. Een van *Grof* in de bet. I, IV, 1), met den — tot *-aan* verkorten — Latijnschen uitgang *-anus*, voor de grap gevormde afleiding, en dat wel naar het voorbeeld van hd. *grobian*, *grobianus*; immers het eerst in de Duitsche letterkunde, t. w. bij SEB. BRANDT in zijn *Narrenschiff* (uitg. ZARNCKE, blz. 70) is er sprake van *Eyn nuwer heylig heisszt Grobian*, welke figuur dan vervolgens de hoofdpersoon is van verschillende satiren die stellig ook hier te lande bekend zullen zijn geworden (zie nader MILCHSACK, *Dedekinds Grobianus*, in *Neudrucke*, n°. 34—35, blz. IV vlg.).

) Lomp, log, dom en ruw persoon; botterik, lomperd; soms ook: vuilbek. || Moest me die lomperd van een Schipper daarom voor een jongetje aanzien, en dien grovianis (*grooten kerel*) voor anderhalf mens vragt van zyn geld afhouden, voorgeevende dat hy me voor zyn zoontje aanzag? V. EFFEN, *Spect.* 9, 66. 't Is een Grovianus. Dat is, een dommedaris, een grove en ruwe kinkel, TUINMAN, *Spreekw.* 2, 77.

Gelijk des Koekoeks zang de Nachtegaal versaaght,
Verwart een Groviaan der vroeden deftigheden.
V. D. VEEN, *Zinneb.* 225 (*Den onbeschoften*).

Zie voor *Grovianis* ook nog V. D. VEEN, *Zinneb.* 222, aangehaald onder GROVAARD, 3).

GROVIANUS (-NIS, -NES). Zie GROVIAAN.

GROVIGHEID, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Mnl. *grovicheit*. Van *Grof* (in verbogen vorm *grove*), naar het voorbeeld van znww. op *-heid*, afgeleid van bnww. op *-ig*, met inlassching van *-ig*, door middel van *-heid* gevormd (zie over deze inlassching voorloopig bij GEZONDIGHEID en voorts breeder bij -IG; verg. ook GROOTIGHEID).

1) Grofheid in verschillende opvattingen. || Grofheyt oft grovicheyt. *Crassitudo*, *stoliditas*, *ruditas*, *barbaries*, PLANT. Grofheid, grofte, grovigheid. *Grosseur*, *épaisseur*, MARIN.

2) Dichtheid (van stoffen). Verg. *Grof* in de bet. I, 1, 3, *b*, *δ*). || De warmte der Sonne die 's morgens in huis comt, verminderd en breeckt de grovigheid en duysterheid van de locht, *bij* BERKHEY, *N. H.* 9, 48.

3) Logheid, lompheid (van het lichaam). Verg. GROF in de bet. I, 1, 3, *b*, *γ*).

Dat naementlijck de ziel aen 't lichaem is gebonden
Met naeuwe ketenen, daer d' oorsaeck wert gevonden
Dat zy verhindert wert door 's anders grovigheyd
Van 't geen dat waerlyck is te krygen vol bescheyd.
WESTERBAEN 2, 153.

GRUB — GRUBBE —, znw. vr., bij BILD. ook m.; mv. *grubben*; verkl. *grubje*. Mnl. *grubbe* (STALLAERT). Voor vorm en afleiding verg. GREB; zie ook GRUP. Eene door graven of groeven gemaakte uitholling of uitdieping; in verschillende opvattingen.

1) Eene, meestal smalle en ondiepe uitgraving in den bodem, b. v. ter ontwatering: een greppel (in de bet. 2), eene vore, een smal afwateringskanaal, eene sloot, eene gracht en derg. || Grubbe, gruppe. *Fovea*, *cloaca*, KIL.

De gracht nu was geen drassig slijkmoeras,
Veelmin een kil met diepe waterbaren:
Zoo werd dan ook de droge grub alras
Geheel gedempt met aarde, rijs en blâren.
TEN KATE 4, 259 (zie ook 6, 293).

— Ook: een kuiltje, groefje in kin of wangen. Verg. de afl. *gegrubd*.

2) Een kuil, eene put, inzonderheid: een mijngang, eene mijnput.

Zijn kroon (*van den Winter*) behoeft geen glans van Indus [strandrobijnen,
Geen parels uit het Oost. Ja, elke waterdrup
Beschaamt den mijnschat van Golkondaas diepsten grub.
BILD. 9, 379.

Aanm. Behalve de onder 1) vermelde bet. van: sloot of gracht, geeft PLANTIJN ook nog de met kuil, put (zie 2) overeenkomende beteekenis: hol, spelonk. || Grub, oft hol. Une fosse, ou spelonque. *Scrobs*, *spelunca*, (*a. w.*).

Afl. *Gegrubd* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 2). *Moordgrub*, moordkuil, moordhol („'t Christenhart ... Dat ... Met al 't geweld dier *moordgrub* spot!" BILD. 5, 317).

GRUFT, znw. vr., alleen door BILDERDIJK gebezigd. Het is geen Nederlandsch woord, maar eene rechtstreeksche navolging van Nhd. *gruft*, kuil, groeve. || 't Zwarte bloed, in d' offerkuil gezegen, Doorstroomde en vulde 't vak: een vloed van zielen steeg Uit 's afgronds diepten op ... Zy waarden om de gruft, BILD. 2, 325.

GRUIMELING, znw. vr.; mv. *-en*. Korrel, kruimel, gruisje, stofje. Verg. (voor de beteekenis) GROMMELING en behalve de aldaar genoemde vormverwante woorden ook nog *Teuthon.* (uitg. *Letterk.*) op *gromel*, *gromelen*, *grumelen*, en *gromelkijn* (*groemelken*). || Even zoo zouden de gouwe gruimelingen (*het goudstof*, *gouden haarpoeder*) van veler kop, hun andere cieraten daar by gevoeght, de menschen zelf, in prijs, dikwils, overwegen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 75.

GRUIS (I), znw. onz.; eene enkele maal ook vr.; mv. (zie onder II) *gruizen*; verkl. *gruisje*. Mnd., nnd. *grûs*, nhd. *graus*; mnl. *gruus*, *gruys* en daarnevens *groys* en *groeys*, *greuys* en *greus* (ook *greus*) en voorts *greys* en *grees*; verg. hedend. westvl. *grest*, *grees* (DE BO[2] 340 *b*), nevens *greus-* (in *greuzen* ww. en *greusijzer*). *Gruis* is, hoe dan ook, stellig wel verwant aan *griet*, kiezelzand (zie GRIET, 1ste art.), *gruit* en *grut* of *gort* (zie die woorden), alsmede aan nl. *gries* (zie ald.). Verg. FRANCK, inzonderheid op Gruis, hoewel het aldaar genoemde *gries* in het ontleende *griesmeel* niet als bewijs voor een wortelvorm op *-s* (nevens *-t*) kan in aanmerking komen.

I) In de voorheen zoowel als thans nog meest gewone opvatting, als collectief. Eene collectieve benaming voor: grootere of kleinere (maar altijd betrekkelijk kleine), onregelmatige, ruwe, kantige

brokken of brijzels van de eene of andere vaste stof, of wel voor: de eene of andere vaste stof in verbrijzelden, verbrokkelden toestand.

1) In het algemeen. Grove brokken, grove bestanddeelen. || Gruis. Brokjes, stukjes, korlen &c., MARIN. — Turf, sonder ... vuyl, sonder stoff, sonder gruys, sonder groff, V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 22. Dat de Kalck en Sement, die van buyten binnen dese Stad in-gebracht, en alhier verkoft ... wort, veeltijts sodanigh met Grut, Gruys, Schulpen, Sant en andere vuyligheyt, is of wort vermenght of vervalscht, *Handv. v. Amst.* 1021 *a*.

2) Als stofnaam, in onderscheidene bijzondere toepassingen of opvattingen.

a) Grof verbrokkeld, verbrijzeld steen of gesteente, aardewerk, glas en derg.; inzonderheid echter verbrijzeld, stukgeslagen, stukgeschoten (enz.) muurwerk: puin. || Gruys. Moilon, plastras, vieille matiere de maisons rompues. *Rudus, fragmina lapidum, congeries ruderum, fragmenta lapidea*, PLANT. Met gruys paneyen ofte vullen, *Ald.* Ick ben uyt haer hert al vergeten, Als een doot lichaem ... Oft 'tgruys van eenen pot, MARNIX, *Ps.* 31, 10 (*Statenvert., Ps.* 31, 13: ick ben geworden als een bedorven vat). Dat Troyen haest ... Niet zijn en sal als gruys en as, CATS 1, 91 *b*. Ja deckt met gruys, met puyn ... Dit aerdrijck ... Verwoest, verbrand, en blaeckt dees stad te lang verschoond, VONDEL 1, 706. 't Greys, en d'ongheschickte hoopen Van 't mostigh oud ghesteent, DE HARDUYN, *Uitg. Dichtst.* 88. Uwe knechten hebben een welgevallen aen hare steenen (*van Sion*), ende hebben medelijden met haer gruys, *Ps.* 102, 15 (*Kant.*: Ofte steenmul, of puyne). Een gesloopte muur, welks gruis en puinen hem niet dekken of verdedigen kunnen, V. D. PALM, *Sal.* 1, 124. Men graaft ... (*Herman*) de Ruiters kop Uit gruis en beenders bloot, TOLLENS 2, 121. De Jood (zwierf) verlaten op het gruis zijner woning om, BORGER, *Leerr.* 1, 98. Het huis is in puin gestort en het puin is gruis geworden, BOSB.-TOUSS. 1, 7 *a*. Het grees van eenen afgebroken muur. Eenen slijkpoel met steenen en greis opvullen, DE BO^{2} 340 *b*.

Als ick (*eene kei*) met mijn Steens-Geslacht
Ringel-Slinger met de kracht:
Dat de gruys, en stucken (*van de glazen*) swieren,
Met een af-gekrachtigt tieren,
Van de Venster op de grondt.
V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 59.

Verhef dan, bij 't verwoeste Huis (*den tempel*),
Uw klachten over 't rookend gruis.
BEETS 3, 25 (*tot de Dochter Sions*).

— Ongemeen: *Een gruis van iets*: eene gruismassa, eene gruishoop. || Een gruis van wapenen bedekte alom den grond, TEN KATE, *Par. Verl.* 151.

— *Aan, in, tot* (*te*) *gruis vallen* (enz.) of *slaan, stooten, werpen* (*enz.*): aan, in, tot, brokken, stukken, brijzelingen, scherven en splinters, diggelen enz., al naar het verband; zeer vaak: tot puin; *in gruis liggen*: aan stukken, in scherven, in puin. || Sijn heerlijck graf (*moet*) gemorselt sijn tot gruys, VONDEL 2, 266. Tot puyn, en gruys verplet, 2, 385. (*De*) Wijn, ... door de Nieuwgetrouwde uytgedronken zijnde, werpt den Bruydegom het glas op de aerde, en vertrappelt het ... tot gruys, STRUYS, *Reys.* 155. Valt kostlyk porcelein zoo licht aan gruis en scherven! POOT 1, 240. Wat Dievery ligt 'er in, als de arme Vischers ..., wanneer een Vat met Coffyboonen aan gruis geslaagen is, de Boonen, overal op Strand verspreid zynde, opzoeken? BERKHEY, *N. H.* 3, 867. Hoe de Meid eens met een vol Thee-Servies van de trappen viel, alles aan gruis, *Leev.* 8, 267. Hij (slaat) het horologie in gruis en scherven, *Wildsch.* 3, 145. Moppen, pannen tot gruis stampen, MARIN. Toen het vuur de steden blaakte, slot en hoeve viel te gruis, V. LENNEP, *Poët.* 4, 7. 't Onverpoosd geklop Doe den vorm (*eener klok*) in gruis verdwijnen, 12, 18. De throonzaal ligt in gruis, TEN KATE 2, 120.

Dat één bevel het trotsche huis
Neder zou leggen in puin en gruis.
DE GEYTER, *Keizer K.* 45.

— Bij vergelijking.

mijn ooms, en neefs, en al mijn grootvaers huis,
Vermorselt voor uw' troon tot pulver, en tot gruis.
VONDEL 3, 707 (zie ook 1, 685).

Ghy zult de schenders van mijn huis
Tot stof verbrijslen, en tot gruis.
7, 316.

— In figuurlijk gebruik. *In gruis vallen*: ten onder —, te niet gaan; *tot gruis smijten*: te niet doen, vernietigen. Verg. het gebruik van *in duigen vallen*, — *werpen*. || Hij smeet ... mijn gansche plan ... Op eenen oogenblik in gruis, J. V. RIJSWIJCK 1, 189. Hoe één woord van uw mond het gebouw van den laster tot gruis slaat! V. BEERS 2, 259. Het orkaan kwam, en alles viel in gruis. De Fransche omwenteling woedde ... en al het oude verdween, BERGMANN, *Staas*, 105. Als alles, wat wij achtten en vereerden in gruis ligt, als ons betrouwen in de Godheid heen is, LOVELING, *Sophie*, 468.

— *Al viel de boel aan* (*in*) *gruis*: al zou de wereld ook vergaan; gebeure wat gebeure. || Geld ... moet er zijn, Al viel de boel in gruis, J. V. RIJSWIJCK 2, 94.

— In oneigenlijke toepassingen. || Een gebouw ... Van mensche-vleesch (tot gruis gehakt, Met brein, en bloed, aaneengeplakt) Bemuurt, OUDAAN, *Poëzy* 1, 233. Die een hand aan 't schip slaat, sla ik de hersens tot gruis! V. LENNEP, *Rom.* 6, 220. „Mij dunkt ... wij kunnen hier afdalen". — „Om ons de hersens op de zerken tot gruis te slaan?" viel Zweder in, 6, 348.

b) Grof korrelig, kei- of kiezelachtig zand; ook: brokkelig gesteente (op den grond). || (*Wij*) saghen veel onsuyverheyts en gruys int water, *N. Werelt* 3, 14 *a*. Wy ... wierpen ... op veerthien Vadem gront, schoon cleyne schulp als gruys met sant, 3, 37 *b*. Het rossche blinkende Zandt, of Gruys, STRUYS, *Reys.* 228. Zo alle honderd duizend jaaren (een vogel) van het gruis der gantse Aarde ... Alleen een Eenig zandje nam, LUYKEN, *Vonken d. L. J.* 119. Het ... kweelen Der fluit, dat hen den gang op 't gloeiend gruis verzacht, TEN KATE, *Par. Verl.* 17. zij ... Ziet waar zij 't voetje zet om 't scherpste gruis te mijden, VOSMAER, *Inwijd.* 426. Of zou het onverschilligheid jegens het goud bewijzen, als iemand onder zand en gruis naar goudstof zoekt? FRUIN, *Onpart. v. d. Geschiedschr.* 41.

in een verlaten passage
Vol Steenen, Hegghen, Haghen van boven tot beneden, ...
Daer werd' ick van veel cleyn ghespuys bespronghen
D' welck daer quam uyt de speloncken in 't gruys.
HOUWAERT, *Gener. Loop* 84.

Zie die plant daar! opgeschoten
Op een steengrond, marmerhard:
Ordloos slingren straks heur loten,
In het scherpe gruis verward.
TEN KATE, *Job* 29.

— In toepassing op zeker kalkachtig, zanderig afzetsel in blaas of nieren, het graveel of niergruis. || Gruys afdrijven door de pisse, *bij* DODON. *in het register getiteld*: Gebruyck der Cruyden.

c) Steenkolen en derg. in tamelijk fijn verbrokkelden toestand, *steenkolengruis*. || Gruis met water

stoken. Water op het gruis gieten. Gruis bakt in de kachel tot een koek. Anthraciet, vrij van gruis. Stukkolen zonder gruis. — Van de verschillende soorten der eigenlijke steenkolen zijn voor den smidshaard vooral de bakkolen te verkiezen ...; men bezigt ze in klein verbrokkelden toestand als smidskolen of gruis (*Grus*, *Schmiedegrus*), KUYPER, *Technol.* 1, 184.

d) Brokkelig, kantig, ruw poeder, grof pulver van de eene of andere stof. || 't Gruis van gout in zijn hair te strooien, is een zeer oude vond, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 74.

> Laet haer, door uw gulden briltje,
> Niet kleen zandt, oft ander gruis,
> Of de schoonheidt van een luis (kijken)
> Maer *enz.*
>
> HOOFT, *Ged.* 1, 226.

— In bijzondere toepassing op meer of minder grof poeder van kruidnagelen, *nagelgruis*. || Hebje geen nagelen in huis, roer dan maar wat gruis in 'et vleesch. Van vet met peper en gruis hou ik slordig, BOEKENOOGEN 270.

e) Als (immers naar het schijnt) min of meer technische benaming voor: met de eg fijngemaakte kleigrond. Zie de aanhalingen. || Heeft dan d' egg' ook deeze zwaare kluit, Tot gruis, geslegt; dan *enz.*, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 32.

> sappen ... die zig alom verspreiden
> Door 't wel geroerde gruis, nu ryk van vaag.
> Zoo wordt de braak bekwaam om 't zaad te ontvangen.
>
> DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 44.

3) Op de Zuidhollandsche en Zeeuwsche eilanden, in Zeeuwsch en in Belgisch Vlaanderen (gelijk in het Mnl.) eene benaming voor: de grove bestanddeelen die, bij het ziften of builen van het meel zooals het van den molen komt, achterblijven, en dan wel 1°. Het grovere meel *met* de zemelen, of (worden ook deze grovere bestanddeelen nog weder aan zifting onderworpen) 2°. de uitgezifte hulzen, doppen of basten *zonder* eenig meel, de enkele zemelen. Soms heet *gruis* in dezen zin uitdrukkelijk *gruis van meel* (verg. ook de Samenst. *meelgruis*); soms is in dezen zin niet het enkelvoudig collectief maar een collectief meervoud (*grus'* of *gruzen*; zie *Mag. v. Ned. Taalk.* 5, 42 en *N. Ned. Taalmag.* 2, 213) in gebruik. || Gruys, semelen, *Furfures*, *farinae recrementum crassius*, KIL. Gruys van meel, *Bran sifted out of meal*, HEXHAM (ook bij DE BO[2] 344 *b*). — Hy achtede den rycdom min dan caf, oft gruys, MOERMAN, *Cleyn Werelt*, 37. De spaerder weet blomme uyt het gruys te ziften, en van een grootjen vijf te maken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 32. Zoo verkoopen zommighe haer gruys veel dierder, als andere haer blomme, 1, 184. Even als of wy de zeve of de buyel slachteden, die alleen het gruys behouden, en de blomme van ons weghgeworpen hadden, 1, 237. Brood bakken met het gruis er in, DE BO[2] 344 *b*. Gruis in water koken, *Ald.*

— Spreekw. zegsw. (verg. ook de aanhalingen uit DE BRUNE, hiervoren):

— *Dat is gruis van den drommel: het bakt niet.* Van iets dat niet aanslaat, niet bedijdt; zie HARREB. 1, 263 *a*. || Eene conscientieuze bedenking ..., over het door de vingeren druipen van Oostindisch geld; even als of de steller van dit opschrift had willen zeggen: 't is op, en haal meer: Het is gruis van den drommel, het bakt niet, *Leev.* 1, 254.

— *De fijnste blom wordt gruis genoemd, zoo die door een hateling gebuild wordt*, HARREB. 1, 263 *a*.

— *Die hoopt te veel, Wint gruis voor meel*, HARREB. 1, 263 *a*.

— *Het meel van den duivel gaat heel in gruis weg*, HARREB. 1, 263 *a*.

— Soms moet *gruis* blijkbaar beteekenen: brood, dat gebakken is van (grof) meel mèt de zemelen (verg. bij KILIAAN: Broodt met den gruyse en gruysen-broodt); of het die beteekenis ook heeft *Antw. Liedb.* 322 (Dan vraghe ick vanden gruse) is onzeker. || Menigh witte-broods kind, het welck met gruys op-gebracht zijnde, witte-brood hadde konnen winnen ...: daer het nu *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 1, 24.

> 't Is beter t'huys te eten gruys,
> Als coren in eens anders huys.
>
> DE BRUNE, *Spreeckw.* 413.

— In eene gewijzigde opvatting, bij stijfselfabrikanten. Zie de aanhalingen. || Gruis ... Bij ameldonkmakers. De overschot van het graan waaruit men den ameldonk getrokken heeft, DE BO[2] 345 *a*. Het gruis met draf gemengeld is goed voedsel voor het vee, *Ald.*

4) Bij vergelijking, eene benaming voor sommige soorten van spijkers of nagels.

a) Als benaming voor de, vroeger gebruikelijke, zoogenaamde *halfponders* (van $1^1/_2$ duim lengte) en *kwartponders*; de eersten werden *groot* —, de laatste *klein gruis* genoemd. Zie STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 172.

b) Als eene benaming voor eene zekere soort van zoolnagels; zie de aanhaling. || Zoolnagels ..., gruis geheeten wanneer het slechts stiften zonder kop zijn, KUYPER, *Technol.* 1, 502.

5) Figuurlijk, in toepassing op waardelooze zaken: ontuig, bocht. Verg. GRUT, 1ste art., in de bet. I, 1, *b*) en het gebruik van eng. *rubbish* (gruis, puin en: bocht).

> Boomen (*scheepsmasten*), die om vruchten vaeren
> Na de dubb'le Somer-jaeren (*het Oosten*),
> En bedruypen u te huys
> Met het all-vermogend' gruys (*geld*, „*slijk*");
> Met de noodelicke schijven.
>
> HUYGENS 1, 454 *b*.

— In toepassing op personen (als b. v. duivels): gespuis.

> Al mach na zyn siele dat helsghe gruys haken,
> Sy suelen foulte int apprehenderen slaen.
>
> *Trou m. bl.* 175.

— Minder duidelijk is de volgende plaats. || Bor! waer sijdy allen, der hellen ghespuys gruys? *Trou m. bl.* 83 (Verg. GRUIS, 3de art.?).

II) Met mv., in niet-collectieve opvatting. Een brokje, brijzeltje, korreltje, zandje; soms ook (in overeenstemming met de bet. I, 3): een bast, een huls, een kafje van graan (verg. mnl. *gruus*, *Couckyfragm.* 507, in *Tijdschr.* 7, 150.

1) Eigenlijk, niet zelden in den vorm van het verkleinwoord. || Gruisje. Klein brokje, stukje... *tres petit grain*, MARIN. — Er is geen gruisje meel meer in het vat, geen drupje olie meer in de kruik! V. D. PALM, *Leerr.* 8, 224.

— In het mv., in toepassing op zand- en stofkorrels. || Zand, nevens soortgelijke losse en niet samenhangende gruizen, BILD., *Geol.* 19.

> Wie gulden middelmaat bemint, ...
> Is veilig, waar hij zich bevindt.
> Hij hoeft niet in een kot, vol gruizen
> Van afgesleten stof, te huizen (*enz.*).
>
> OOSTERDIJK, *Hor.* 65 (lat. *caret obsoleti Sordibus tecti*).

Voor *gruizen* als een collectief meervoud voor: zemelen, zie onder I, 3).

2) In toepassing op iets zeer gerings, iets heel nietigs, iets volmaakt onaanzienlijks of onbeduidends. || Gruisje, een griezeltje, V. DALE.

— Zoo bezigt HUYGENS 1, 558 *een gruis van grondeling* voor: een zeer nietig exemplaar van de geringste soort van visch.

Hoe klein is Mier en Zier, sien ickse neffens my!
Sien ick my tegens haer, hoe groot schijn ick 'er by!
Wat ben ick voor een Popp, sien ick een' Walvisch drijven!...
Wat is hy by sijn' Zee? een gruys van Grondelingh.

— *Niet een (enkel) gruis*: het minste of geringste niet; geen zier, geen aas, geen sikkepit. Soms ook: *niet twee gruizen*. Hier is *gruis* zeker wel als graanhaar, dop, kafje op te vatten; althans men zeide in het Mnl. ook *niet een bast*, *niet een caf*, *niet twee aere*. || Ghy en cont toch sonder my niet een gruys, HOUWAERT, *Gener. Loop*, 143. Ghy en dueght niet een gruys, *Trou m. bl.* 165. Ic en pas op niemant een enckel gruijs, 263. Al weet hy mijn biechte, ic en achs een gruus, C. EVERAERT in *Belg. Mus.* 6, 61.

hoe myn Lief my in liefden confuys ziet,
Sy en acht myn jonst een enckel gruys niet.
Hand. d. Amour. (H 8) *a*.

Maer ick en achts niet twee gruysen
Al sijn nijdighen spijt, noch sijn smeckende muysen.
in *D. War.* 1, 16.

— *Min* (*minder*) *dan een gruis*. || Ick achtse veel min dan een gruys, *Const-thoon. Juw.* 366. Gods eere achten sij min dan een gruys, A. BIJNS, *Ref.* 67 (ed. BOGAERS). Och lief soo is ons liefd' min t'achten als een gruys, THIEULLIER, *Porph. en Cypr.* 36.

— *Zooveel als een gruis*: ook maar het geringste. || Ick vraegh jou wie jou soo veel verkort as een gruys? HOOFT, *Ged.* 2, 297.

— *Meer dan een gruis te achten*. Ironisch voor: van volstrekt zoo gering belang niet; lang zoo min —, zoo mis niet. || Dat ick een jongen soon hadt geeregen, 't Is vry wel te achten meer dan een gruys! V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 183 (*eene oude boyjn spreekt*).

— **Aanm.** Niet geheel zeker is het, of men in de volgende aanhaling *een gruis* ook zal mogen opvatten als: eene kleinigheid, t. w. zulk eene kleinigheid, die men niet over 't hoofd mag zien, die in aanmerking dient te worden genomen. *Daar is een (één?) gruis* zou dan echter beteekenen: er is maar iets dat in den weg staat; er is maar één (geringe) hinderpaal.

T. Ick heb vier Sacken Gelts sien in dat Huysken voeren...
I. Een Lapper plachter in dat Huys nu corts te woonen,
T. Hy heeft nu een versterf van twelf duysent Croonen.
I. Daer soume wat om doen, en isser niemant t' Huys?
T. Neen niemant isser in, maer daer is eenen gruys:
Den Lapper naest syn Deur heeft allen oogen-blicken
Dan ginder heen, en weer, wat wonder te beschicken,
Die maeckt ons aenslach slecht, en gansch een onvry Baen.
OGIER, *Seven Hoofts.* 189 *.

III) Wellicht een geheel ander woord is *gruis* toegepast op een persoon, in den zin van: domkop. DE JAGER, *Frequent.* 1, 177, vestigt bij deze beteekenis de aandacht op fr. *grue* (lat. *grus*), eigenlijk kraanvogel, maar figuurlijk „*niais, qui se laisse facilement tromper*" (LITTRÉ), hetgeen althans vermelding verdient.

Den meester is den botsten gruys;
Want hy en houdt in huys gheen kat.
MOON, *Sedel. Vermaeck-Spiegel*, 298 (aangeh. [in DE JAGER, *Frequent.* 1, 177).

Afl. *Gruizel*, *gruizen*, *gruizig* (zie die woorden).

— Voorts *Gruisachtig*, op gruis (in de bet. I, 2, *a*) gelijkende; brokkelig als gruis (zie V. DALE); ook (zie de bet. I, 2, *b*): zandig, zanderig, stoffig („Gruys-achtigh. *Glareosus arenosus*", KIL.; „*poudery or dustyish*", HEXHAM) en (zie de bet. I, 3): op zemelen gelijkende of: vol zemelen („*furfurosus*, *furfuraceus*, *recrementitius*" KIL.).

Samenst. afl. *Gruiszifter* (zie ald.).

Samenst. *Gruisbak*, *gruisdroog*, *gruispoort*, *gruiswal*, *gruiszand* (zie die woorden).

— Voorts, min gewoon of gebruikelijk, of wel verouderd:

— In de bet. I, 2, *a*). *Gruisagaat*, soort van agaat „die uit stukjes van verschillende grootte bestaat, welke door eene kristallijnen stof zijn verbonden" (CHOMEL, *Verv.* 2685 *a*); *gruisgesteente*, eene vertaling van nhd. *trümmergestein*, een conglomeraat- of conglutinaatvormig gesteente (STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 10); *gruisheuvel*, moraine; zie GRUISWAL („*Gruisheuvels* of moreenen ..., die derwaarts (*naar het Rhône-dal*) vervoerd zijn door bergijs uit een vroeger ... tijdperk", STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 155); *gruishoop*, hoop van puin en grond („De grond ... scheen met woestheid omgeroerd, hooge *gruishoopen* en diepe kuilen maakten hem bijna ontoegankelijk", CONSC. 1, 189 *b*); *gruiskool* („Datze bekende ... de gewijde hosti genomen en van het lichaam Christi met vermenging van eenige kruiden en *gruiskolen*, een toverzalf gemaakt te hebben", OUDAAN, *Agrippa*, 586); *gruisweg*, soort van puinweg, *Mac-adamweg* („De Engelsche Ingenieur Mac-Adam heeft het eerst *gruiswegen* doen uitvoeren, waarvan de steenlagen uit enkel klein geslagen steen bestaan, waarbij geen zand of aarde gebruikt ... wordt", PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 363); *gruiszif*, grove zeef („Gruys-sif. j. trysel. *Cribrum ruderarium*, *Cribrum excussorium*", KIL.).

— In de bet. I, 2, *b*) *Gruiskolom*, kolom van warrelend zand („den stormwind ..., Waarvoor de reiziger 't gelaat verbergt in de aarde, Tot dat de *gruiskolom*, die werv'lend zich vergaârde By 't loeien van den reus, voorbijgerold zal zijn!" DA COSTA 3, 50).

— Met *gruis* in den zin van: graveel, niergruis: *Gruiswortel*, wilde wijngaard, een geneeskrachtige plant, die tegen den steen wordt aangewend (V. DALE).

— In de bet. I, 2, *c*) *Gruishandel*, *-handelaar*, *kooper*; handel, koopman in steenkolengruis; *gruishok*, *-loods*, bergplaats voor steenkolengruis.

— In de bet. I, 3), ook in den vorm van den 2den nv. *gruizen*: *Gruis-*, *gruizenbier*, dunnebier, van zemelen bereid („Gruys-bier, gruysen-bier. *Cerevisia tenuis ex furfuribus cocta*", KIL.); *gruizenbrood* „noemt men hier datgene, wat men anders noemt grof tarwen-brood ..., d. i. met de zemelen in hetzelve, zonder gezift te zijn", HOEUFFT, *Bred. T.* 212; *gruiswater*, aftreksel van zemelen, V. DALE; *gruisweerse*, water met meelgruis gekookt (DE BO).

— Als tweede lid. *Diamant-*, *foelie-*, *kandij-*, *kiezel-*, *kolen-*, *nagel-*, *steen-*, *zandgruis* (zie die woorden).

— Voorts, min gewoon of in meer toevallige samenstelling. *Berggruis*, verbrokkeld berggesteente („Reikt ... het bergijs tot in de zee ..., dan gaat het tot drijfijs over, en voert zijn *berggruis* tot op honderden uren afstand met zich mede", STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 156; zie ook *Alb. d. Nat.* 1856, 112); *hagelgruis*, eene benaming voor den hagel, om zijn korrelachtige gedaante („De nevel stolt en vriest tot *hagelgruis* te zamen", TOLLENS 5, 122); *harsgruis*, hars in korrels, korrelachtig hars („De Christen grijpt ... De sprokkelbundels op, met *harsgruis* overstoven, En doopt ze in 't vuur", TOLLENS 6, 29); *marmergruis* („Alles (*in een beeldhouwerswerkplaats*) ... overstoven met gips en *marmergruis*", VOSMAER, *Amaz.* 67); *meelgruis*, grof meel met de zemelen, vervolgens zemelen (zie I, 3) „*du son ou du bran*", PLANT.; *niergruis* (bij V. DALE op Graveelzand); *parelgruis*, kleine, jonge parelen („De

Mossden in Denemarken zijn vol van *Paarelgruis*", BURMANNUS, *Groenl. Visnch.* 23); *rots-, rotsengruis* („Hunne heuvelen (aan *de Fjorden* van *Groenland*) .... doen waarlijkwaar geheele heuvels *rotsgruis* op het bergijs naar de zee afstikken", STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 156 (zie ook *Alb. d. Nat.* 1856, 118); „*Ontmant* g' op 't *rotsengruis* met linnen voet getreden Een meisje", VONDEL, *Jeugd.* 426); *schelp-, schelpengruis*, verbrokkelde schelpen („Hier is heel Schevening versteenen 't mijner baet. En heeft mijn zavel-kley met *schelpen-gruys* gestruckt", HUYGENS 1, 349; voor *schelpgruis* zie STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 161).

GRUIS (II), mnw. vr. (bij v. DALE onz.); mv. *gruizen*. Van *Gruizen* (zie ald. de bet. 1, *b*). Een werktuig der glazenmakers om de kanten van het *glas* mede gelijk te maken; *gruisijzer*.

GRUIS (III), bnw. Hetzelfde als *gruizig* (zie ald. de bet. I, 2), morsig, vuil. Verg. h. v. een naast *eelig* en derg. Hierbij *Trou m. bl.* 83? (zie kol. 1164).

Veel vulle Zielen in 't gemien,
Die doen zulvring ontsien,
Vertroosten haar met dese droomen;
Dat sy zo morsig en zo gruis,
In 't allerzindelykste huis,
Doch zullen werden opgenoomen.
LUYKEN, *Leerz. Huisv.* 85.

GRUISBAK, mnw. m.; mv. *-kes*. Uit *Gruis*, 1ste art., in de bet. I, 2, *c*) en *Bak* (1ste art.) in de bet. C, 2—4). Een ijzeren bak voor het steenkolengruis, die nevens de kachel staat. || Den gruisbak vullen. Water in den gruisbak doen.

GRUISDROOG, bnw. Uit *Gruis*, 1ste art. (waarschijnlijk in de bet. I, 3) en *Droog*. Zoo *droog* als *gruis*, zoo droog als zemelen, zeer droog. Verg. BEENDROOG, KURKDROOG.

GRUISIJZER, znw. onz.; mv. *-s*. Uit den stam van *Gruizen* (zie ald. de bet. 1, *b*) met *IJzer*, ijzeren werktuig. Een gereedschap der glazenmakers, waarmede zij het glas op de kanten afgruizelen, afbrokkelen, afknappen. || Het afgruizelen .... dat is het afknappen van kleine stukjes van de kanten der glasschijven, waartoe men zich bedient van een eenvoudig haakvormig gereedschap: gruisijzer, *krösseleisen*, ... *grésoir*, KUIPER, *Technol.* 2, 737. Greusijzer ... *Een* ijzeren lemmer met twee of drie kerven of kepen om te greuzen; ... fr. *grésoir, grugeoir, cavoir*, DE BO² 341 *a*.

GRUISPOORT, znw. vr. (het mv. komt niet voor). Uit *Gruis*, 1ste art. (in de bet. I, 2, *a*) of I, 3)?) en *Poort* in den zin van: achterste. Eene platte benaming voor: het achterste (het gruizige, begruisde, onzindelijke achterste? of moet men *gruis* als: zemelen opvatten? zooals het gelijkbet. *zemelkist* (zie de aanhaling) doet vermoeden.

L. (*Lucifer*) sal u onder syn zemelkist croenen;
Ghy werdt noch een van synen cadetten....
B. Lucifer sal u onder syn gruysport setten.
Trou m. bl. 152 (verg. 85, vers 71; 113, vers 778).

— In eigenlijk gebruik, in toepassing op een morsigen toegang.

Schoon somtyts kerken-kracht haar schotdeur open zet,
Haar gruisspoort zit zoo dik gepropt van drek en modder,
Dat die daar binnen wil, daar diep door henen flodder'.
Dies kan u d'ingang niet bekoren, *enz.*
OUDAAN, *Poëzy* 2, 350.

GRUISWAL, znw. m., mv. *-len*. Uit *Gruis*, 1ste art. in de bet. I, 2, *a*) en *Wal*. Een Nederlandsch woord, ter vertaling of vervanging van het uitheemsche (fr., nhd.) *moraine, moräne*, een wal, dijk of rug van steengruis, op zijde en aan den voet van het bergijs, van een gletscher.

GRUISZAND, mnw. onz.; zonder mv. Uit *Gruis*, 1ste art. in de bet. I, 1) en *Zand*. Grofkorrelig, *grof* zand (v. DALE) ook: keilachtig, steenachtig zand, grind. Verg. GRUIS, I, 2, *b*). || Gruvsel. *rotus* gruys-sand. *Glarea, terra lapidea, arena*, KIL.

GRUISZIFTER, mnw. m.; mv. *-s*. Samenstellende afleiding van *Gruis*, 1ste art. in de bet. I, 3) en *Zifter* met *-er*. Scheldnaam voor een man die zich in de huishouding met allerlei kleinigheden bemoeit. Vergelijk, hoewel de toepassing dier benaming geheel anders is, het bekende *zemelkooper*. || Fy! tuyaert, zeuternet, gruys-sifter, gorte-telder, CATS 1, 310 *a* (tot een *keukenpiet*).

GRUIT — GRUITE —, mnw. vr.; zonder mv. Ags. *grút*, mng. *grout*, mhd. *grütz*, mnd. *grût*, mnl. *gruyte, gruut, gruyt, gruet*; andere meer of minder rechtstreeksche verwanten zijn onr. *grautr* (onw. *grîtar*, zw. *grît*, deensch *grød*) en nl. *griet, grut* (ook *gruis*?); men vergelijke de Ogerm. e. a. vormen opgenoemd onder GRIET, 1ste art., GRUIS, 1ste art., en GRUT, 1ste art. De grond- of hoofdbeteekenis van dit woord (een collectief) kan wel geen andere geweest zijn, dan: vermaneling van korrelachtige, brokkelachtige bestanddeelen; uit korrels —, korrelachtige, brokkelachtige bestanddeelen bestaande stof, inzonderheid in toepassing op gebrokkelde, gebrijzelde, grof gemalen granen of op eene korrelachtige brij of pap. Hoe daarmede evenwel de onder II, 1) behandelde betrekenis te rijmen is, zal wellicht altijd onzeker blijven, doch zie nader ald.

I) Eene reeds door KILIAAN als veronderd opgegeven benaming voor: gepelde gerst of gort. || Gruyte. *rotus*. j. gorte. *Alica*, KIL.

— **Aanm.** Ook wordt het woord vermeld als benaming voor ongepeld en ongebroken graan, t. w. voor spelt (zie VERDAM) en voor gierst (bij KIL.: Gruyte, grutte. Zeland. j. hirs. *Milium*).

II) Bij de voormalige bierbereiding. Met de naak veronderde benaming van de ons onbekende stof, welke men, vóór het gebruik van de hop in zwang kwam, aan het tot bier bestemde brouwvocht, t. w. aan het met heet water afgetrokken mout, toevoegde, waarschijnlijk om aan het toekomstige bier smaak, en wellicht ook duurzaamheid te geven; mlat. *condimentum cerevisiae* (zie BOSW.-TOLLER op *grût*). Daarnevens bestond in de middeleeuwen de opvatting, dat dit toevoegsel noodzakelijk was voor, of althans bevorderlijk aan de gisting van het brouwsel; vandaar de aanduiding als *fermentum cerevisiae* (zie b. v. VERDAM op *Grut*); men koesterde later trouwens dezelfde onjuiste meening aangaande de hop; immers vindt men, uit 1364, aangehaald bij ACKERSDIJK, in *Verhand. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk.* III, 1, 193: *novus modus fermentandi cerevisiam, videlicet per apporitionem cujusdam herbae, quae* humulus, *vel* hoppa *vocatur*; zie voorts GRUITEN, 1ste art., de bet. 2). Aangaande den aard en het uiterlijk der *gruit* is niets met zekerheid te zeggen. Volgens eene Mlat. aanhaling bij SCHILLER-LÜBBEN (op *Grûl*), zou men er eene *soort van mout* of een *mout van eene bepaalde graansoort* onder kunnen verstaan (*maltae, sive polentae, species est* gruta, *frumenti genus madefacti, quo in potu conficiendo coctoribus vulgo opus*), maar volgens andere gegevens heeft men *gruit* voor een plantgewas of eene uit een plantgewas bereide stof te houden; immers men vindt bij DU CANGE: Grutum, *leguminis species alias granamelum* en voor het Ags. (bij BOSW.-TOLLER) worte *siromellum sed* growte *dicas agromellum*; growtt *hoc idromellum*; growte for ale *granemellum*. Voorts wordt in eene aanhaling uit een

Nederduitschen tekst, bij SCHILLER-LÜBBEN, medegedeeld dat te Dortmund nog in 't jaar 1447 slechts van *„gruit (welches in den Heiden wechset, auch porsse genandt)"* bier werd gebrouwen en dat aldaar pas in 1477 het eerst met hop gebrouwen is; deze *gruit* of *porsse* (*porst*, *post*) zou de „wilde rozemarijn" zijn. Andere kruiderijen weder worden genoemd in de aanhaling uit *Koockb.* hieronder.

Het is op grond van het hier medegedeelde misschien niet te gewaagd zich de geschiedenis van *gruit* als term in de brouwerij aldus voor te stellen: aanvankelijk verstond men onder de *gruit* het mout; die beteekenis ging over op het, op de eene of andere wijze, gekruide brouwvocht, vóór dat het aan gisting werd overgegeven (in dezen toestand heet het toekomstige bier nog heden in het Eng. *the wort*, in het Hd. *die würze*); eindelijk werd alleen de voor het kruiden benoodigde stof, het *condimentum cerevisiae* (door misverstand als het *fermentum cerevisiae* aangemerkt), door den naam *gruit* aangeduid.

1) Eigenlijk. Een plantaardig, kruidend toevoegsel aan het tot bier bestemde brouwvocht (het met heet water behandelde mout), waarvan de alleenverkoop in de middeleeuwen aan den landheer toekwam of door hem werd voorbehouden; later, in de 14de eeuw werd de *gruit* door de hop vervangen. || Om Gruyt, ende Gruytbier te maken. Neemt tegen eenen pot (t. w. *op éénen pot biers*) een Coren (*korrel*) bakelaer, ende also veel Appoys, ende wat haueren doppen, ende twee zaykens van Gaghel. Ende maeckt dit Bier alleen van gersten Moute, ende set dit dan met Ghiste, *Koockb.* 120. Tschijnt wel dat gruyte van outs gheweest is eenige stoffe of behoufften diemen tot het brouwen van bieren van bederf hadde, v. HOUT, *Dienstb.* 14. Dat de wetenschap gevonden ... zijnde van tbier te brouwen mit hoppe, de Brouwers... (haer eyghen profijt zouckende) het halen van gruyte, om daer mede te brouwen, naer latende *enz.*, *Ald.* Zoodra men door het gebruik van hop tot het brouwen van bier geen Gruit meer noodig had ..., had het regt van de Gruit behooren op te houden, ACKERSDIJK, in *Verhand. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk.* III, 1, 196. Dat hy ... nooit had gehoord, dat die geen, die de Gruit binnen de Stad van den Bosch, of de Dorpen, daaronder gelegen, in pacht hadden, eenige Gruit of andere stof of materie om te brouwen zouden geleverd hebben, *Verklaring* a°. 1519, aangeh. *ald.* 197.

— *De gerechtigheid* —, *het recht van de gruit:* 1°. het recht van het verkoopen —, het aan de brouwers leveren van de *gruit*; in de middeleeuwen (althans naar de gewone opvatting, doch zie VERDAM 2, 2199) een regaal, dat evenwel gewoonlijk verpacht werd (zie GRUITER); 2°. (na het in onbruik raken van het bezigen van *gruit*): eene belasting op het brouwen van bier, of wel: eene belasting op, een recht geheven van het gebrouwen bier. || Dat sy (*t. w.* de voorsz. van Amstelredamme) hebben ende behouden souden in pachtinge onse Recht vanden Gruyten binnen der voorsz. Stede, wesende een negen manneken of Deutgen op elck Vat Biers, *Handv. v. Amst.* 184*a*. Alhier (diende) wel yet vermaent, belanghende ... de gherechticheit vande gruyte, wat tzelve van outs gheweest zij, v. HOUT, *Dienstb.* 14. Verhandeling over zekere belasting op het brouwen van bier, onder de benaming van het regt van de gruit, van ouds in de Nederlanden hebbende plaats gehad, door Mr. W. C. ACKERSDIJCK, in *Verhand.* (zie boven), III, 1, 177 en vlg. De bezitters van het regt van de Gruit, genooten een meer of min aanmerkelijk voordeel van het uitleveren van de Gruit uit het Gruithuis door hunnen Gruiter, ACKERSDIJK *t. a. p.* 192. Het recht van de Gruit bleef tot op de verandering der landsregeering stand houden, in de Stad en Meyerij van 's Hertogenbosch, 200.

2) Bij overdracht: het recht van de *gruit* (zie hiervoren). Reeds in het Mnl.; verg. b. v. behalve talrijke andere aanhalingen bij VERDAM en STALLAERT, de volgende plaats „Dat onse lieve ... Haïr Dieric Borchgrave van Leyden, enen twi hadde jeghens onsen Scoute (*enz.*) ... van Leyden, Alze omme thoppene bier, datmen dair brouwede, daer him dochte dat hi in vermindert was van zire gruyte, Des zi ane beyden ziden an ons bleven: Waer of wi ... onze zegghen uten in deser manieren: Dat zoe wie voerwaerd meer die gruyte te Leyden houden zel, die zel houden, beyde hoppe ende gruyte", *Oorkonde uit* 1326, o. a. bij v. HOUT, *Dienstb.* 13). || Om ... deselve Gruten (*lees* Grute) te besitten en gebruycken voor hun eygen ende propren goet, *Handv. v. Amst.* 184*b*.

III) Eene derde, thans evenzeer verouderde hoofdbeteekenis van *gruit* is: heffe, zoowel in den zin van: deesem als van: draf. Wellicht heeft zich deze uit de door wanbegrip ontstane beteekenis van: giststof voor de bierbereiding (*fermentum cerevisiae*; zie onder II) ontwikkeld; misschien echter is *gruit*, onafhankelijk van de genoemde beteekenissen, eertijds ook eene benaming geweest voor: gist. De andere beteekenis, die van: draf, drab, droesem, nietswaardig overschot (die trouwens, behalve bij *heffe*, ook bij *gist* voorkomt), wordt, en wel in toepassing op het uitgebrouwen graan, den bostel, eveneens aangetroffen bij eng. *grout.* || Deissem, ophaven of gruyt, *fermentum*, *Teuthon.* 136 (uitg. *Letterk.*). Grute, vide Heffe oft droessem, PLANT. (verg. ald., Heffen: Bierheffen. Grute, lie de bierre. *Crassamentum vel sedamentum* [*sic*] *cerevisiae*). Gruyte, grute. Fris. j. heffe, droesem, KIL. (zie ald. ook Gruet, gruete en Grute).

— **Aanm.** De door KILIAAN, onder Gruet, genoemde beteekenis van: lorren, vodden, oud huisraad (*scruta, frivola, supellectilia vetera et fracta*) is natuurlijk eene verdere uitbreiding van het begrip: draf tot: waardeloos goed in het algemeen.

IV) Met de onder III) behandelde beteekenis zullen wel in verband moeten staan 1°. *gruit* in den zin van: slordig werk en 2°. de uitdrukking: *de gruit in iets brengen*, iets bederven, beide bij VAN DALE vermeld.

Aanm. Gruyte bij KILIAAN voor: eendenkroos (*lenticula palustris*) is verder alleen uit woordenboeken bekend; het moet voor een door hem verzonnen beteekenis gehouden worden (verg. VERDAM 2, 2198); misschien deed *gruiten* (2de art.), slooten reinigen, hem deze beteekenis onderstellen.

Afl. *Gruiten* (zie ald., 1ste art.).

Samenst. *Gruitbier*, *gruitgeld*, *gruithuis.*

— Behalve de opgenoemde, die ook na de middeleeuwen nog wel voorkomen, kende het Mnl. nog verscheidene andere samenstellingen, t. w. *gruutamt*, *-huys*, *-camer*, *-cijns*, *-meester*, *-recht*, *-stat.*

GRUITBIER, znw. onz.; als soortnaam zonder mv. Uit *Gruit* in de bet. II) en *Bier*. Bier dat met gruit bereid, gekruid is, in bepaalde tegenstelling met: hoppenbier. Voor eene aanhaling zie onder GRUIT, II, 1).

GRUITEN (I), bedr. zw. ww.: *gruitte*, *gegruit*. Mnl. *gruten*. Van *Gruit* in de bet. II, 1).

1) Met betrekking tot bier, of liever tot het brouwvocht dat bier moet worden, t. w. het met heet water afgetrokken mout. Met gruit kruiden; er gruit indoen; in het Mlat. vaak, schoon ten onrechte, als *fermentare* (in plaats van *condere*) *cerevisiam*

omschreven. Na het in gebruik komen van de hop sprak men zelfs van *gruiten met hop;* verg. de volgende plaats: „Zoe wie hoppen bier brouwet, die zal alzoe vele ghelds zenden omme hoppe te hebben zijn bier mede te gruyten, als hi zenden zoude van evenvele biers omme gruyte zijn bier mede te gruyten", *Oorkonde uit* 1326, o. a. bij v. HOUT, *Dienstb.* 13.

2) Deesemen (gist of zuurdeeg aan iets toevoegen), eene beteekenis, die haar ontstaan kan te danken hebben aan het dwaalbegrip dat de gruit het gistingbevorderend bestanddeel in het bier was (zie onder GRUIT, II); verg. evenwel ook de onder GRUIT, III) behandelde beteekenis. || Deyssemen off gruytten, *fermentare, Teuthon.* 74*b* (uitg. *Letterk.*).

GRUITEN (II), onz. (ook bedr.?) zw. ww.: *gruitte, gegruit.* Een woord, verwant aan en van gelijke beteekenis als: grutten, onz. ww. (zie GRUTTEN, 2de art., B), maar met beperking van het begrip tot: slooten en watergangen reinigen. || Gruyten. *Retare...canales expurgare. aquarum canales publicos purgare et fodere,* KIL. Gruyten, *To Drain and Cleanse ditches,* HEXHAM. Slooten, dat is, de sloot of waterleiding schoonhouden, het welk men oudtijds ook gruiten noemde, BERKHEY, *N. H.* 9, 117.

GRUITER, znw. m.; mv. *-s.* Mnl. *gruter, gruyter.* Van *Gruiten* (1ste art.) met *-er,* en dus wel in de eerste plaats: hij die (het bier) gruit, die gruit in het bier doet (al komt ook deze beteekenis letterlijk nooit voor), en dan vervolgens: hij die de gruit (zie GRUIT, II, 1) voor het bier verschaft, en wel meer bepaald in de middeleeuwen: de persoon, die in opdracht van den heer, of als diens pachter van de gruit, de gruit levert, en later: de inner (pachter) van het recht van de gruit of van de onder dien naam voortbestaande belasting op het brouwen van bier. Als geslachtsnaam (De Gruiter en derg.) nog zeer bekend. Daarnevens mnl. *grutenare* en *gruutmeester,* mnd. *grûthere,* ouder-nhd. (nog in de 18de eeuw) *grutter,* opzichter eener stedelijke brouwerij. || Toen men hop in plaats van Gruit tot het brouwen van bier begon te gebruiken, en de brouwers ... begonnen na te laten, om de Gruit uit het Gruithuis bij den Gruiter te halen, ACKERSDIJK, in *Verhand. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk.* III, 1, 193.

Aanm. In overeenstemming met de bij *Gruiten,* 1ste art., onder 2) behandelde beteekenis is: gruyter, *fermentator, Teuthon.* 136 (uitg. *Letterk.*).

GRUITGELD, znw. onz.; zonder mv. Mnl. *gruutgelt.* Uit *Gruit* in de bet. II) en *Geld* in de bet. I, 1, *b*). Eigenlijk: het geld, waarvoor zich een brouwer de gruit voor zijn bier verschaft; bij uitbreiding: het geld, de belasting, door de brouwers van hun bier aan den heer of diens gruiter verschuldigd, ook nadat geen gruit meer gebezigd of geleverd werd; dus: eene belasting op het recht van bier te brouwen. || Gruyt-gheld. *Ius grutae: vectigal quod coctores cerevisiarii...persolvunt* (enz.), KIL. Gruyt-gelt, *The Custom or Impost of Bear, or Oat-meal, etc.,* HEXHAM. — Het recht alleen van hop- en gruit-geld liet men my, OUDAAN, *Poëzy* 1, 301. Gruitgeld. Dit werd tot het jaar 1810, nog betaald bij de brouwers te Breda, HOEUFFT, *Bred. T.* 213.

GRUITHUIS, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Mnd. *grûthûs,* mnl. *gruuthuus.* Uit *Gruit* in de bet. II) en *Huis.* Het huis waar door den gruiter de gruit werd verkocht en geleverd; vervolgens (toen geen gruit meer gebezigd en dus ook niet meer geleverd werd): het huis waar het recht van de gruit werd voldaan, het tolhuis van den gruiter. || Men vergat ... het eerste oogmerk van het afleveren van de Gruit in het Gruithuis, ... te weten, om daardoor uit te werken, dat er goed bier werd gebrouwen, en men merkte dat regt van de Gruit niet anders aan, dan als een middel van gewin voor den bezitter; ... zulks had ten gevolge, dat het regt van de Gruit geheel veranderde in een knevelachtige belasting op het brouwen van allerhande bier: zelfs nadat men geen Gruit of Gruithuis meer kende, ACKERSDIJK in *Verhand. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk.* III, 1, 196.

GRUIZEL, znw. vr., verkl. *-tje*; mv. *-s* en *-en.* Van *Gruis,* 1ste art., met *-el* (met verkleinende kracht). Een zeer klein brokje, brijzeltje, fragmentje; in 't mv. vaak als collectief: brijzelingen, scherven, splinters, diggelen, gruis. || (*Hij had*) De tafellamp omver gestooten. Ballon en glas, 't was alles stuk, De gruizlen waren rondgevlogen, v. ZEGGELEN 2, 137.

een luide schreeuw uit duizend kelen ...
„Weg met den onverlaat, tot zelfs zijn minste gruizelen!
„Dien vijand van het licht, *enz.*"
BILD. 12, 356.

hun wapenen verhoogden 't wee: zij braken
Tot scherpe gruizlen, die in borst en lendnen staken.
TEN KATE, *Par. Verl.* 158.

— *Aan, in, tot gruizelen* (*vallen, stooten* enz.): aan gruis, aan honderdduizend stukken. || Tien knotsen heffen zich, één schedel spat in gruizelen, BILD. 2, 376. Wel vloog ... Hem 't uitgetogen zwaard aan gruizelen, v. LENNEP, *Poët.* 4, 260. Donderkogels ... Tot gruizels slaande wat *enz.,* TEN KATE, *Par. Verl.* 154.

Zoo menig hooge toren viel
Als Babylon in gruizelen.
DE GÉNESTET 1, 180.

— Soms wordt ook het enkelv. als collectief gebezigd. Gruis, puin.

Krake de Noga en zinke tot puin,
Smake dat gruizel van eetbaar arduin!
DE GÉNESTET 1, 168.

— *Te gruizel* (*vallen* enz.) in puin. || Konden vestingmuren door trompetgeschal ten val gebragt worden, op het klinken van Da Costa's koperen speeltuig zouden de bolwerken van hetgeen hij noemde den geest der eeuw te gruizel zijn gestort, BUSKEN HUET, *Fant.* 1, 170.

GRUIZELEMENTEN — GRUZELEMENTEN, GRUIZELMENTEN, GRUISLAMENTEN; daarnevens GRUIZE-, GRUZEMENTEN —, onz. mv. (het enkelv. komt niet voor). Van *Gruizel* (of van *Gruis,* 1ste art.) met den Romaanschen uitgang *-(e)ment*; verg. voor de wijze van vorming *bollement, donderement, kakement, zielement* en voor de beteekenis bovendien *mutselementen* (DE JAGER, *Frequent.* 1, 388). Eene collectieve benaming voor: kleine brokken en brijzels, splinters en scherven, diggelen, gruis. || Kraanen koop, Kraan ruil, Keetlap! Hier is den oprechten Reperateur van Kraanen, 'k kan ze aan een hechten, Al waaren ze aan grusementen. Ik maak lekken Zoo dicht als een Pot, *Gew. Weuwenaar* 1, 8.

— *In, aan gruizelementen* (*slaan* enz.). || De hagel heeft die vruchten in gruizelmenten geslagen. De pateelen vielen in gruizelmenten op den vloer. Geheel het gebouw lag in gruizelmenten, DE BO[2] 345 *a* (zie ald. ook Gruislament). Als of deze 't helpen konden, stiet hij de ledige vierdoppen op zijn bord aan duizend gruizelementen, BEETS, *C. O.* 201 (*b. v. in den 3den druk,* 212: gruizementen). Heb je nog meer van die mooie bakken, die je voor een verreljaars in meesters keuken bracht en nou al in gruizelementen liggen? SCHIMMEL 1, 330*b*.

GRUIZELEN — GRUZELEN —, bedr. en onz. zw. ww.: *gruizelde, gegruizeld.* Van *Gruizel* (zie ald.), of wel een frequentatieve vorm van *Gruizen* (zie ald.).

1) **Bedr.** — Tot gruizels, tot gruis slaan, stooten en derg. || Een rukvlaag ... stoot de hutten los en gruizelt leem en steen, TOLLENS 6, 118. Dat bolwerk, ... schijnbaar door 't geschut te ontmantlen toch te gruizelen, V. D. HOOP, *Warschau*, 107. De makers gruizlen De heiligdommen, TEN KATE 7, 70.

— Eene enkele maal vindt men het woord als wederk. ww. gebezigd: *zich* (*te splinter*) *gruizelen*, zich (tot splinters) verbrijzelen, stooten.

als het (*het schip*) op die rotsen stoot,
Dan gruizelt zich de kiel te splinter.
TER HAAR, *St. P.-Rots*, 23.

2) **Onz.** — Tot gruizels, tot gruis, tot puin vallen; in gruis, in puin storten. || Bij 't gruislen van rondeel en muur, TOLLENS 9, 168. 't Ontwricht gemuurte wijkt en gruizelt, BOGAERS 1, 9. 't Gruizlend slot, 2, 28.

De pegel smolt, de bodem spat
Van gruizlend ijsgesteent.
BOGAERS 2, 295 (*Het dooit*).

luid en klettrend slaan
De bijlen tegens een, en splinteren en gruizelen,
En schampen, *enz.*
HOFDIJK, *Aeddon*, 26.

Aanm. Een ander *gruizelen* (mompelen, mummelen, tandeknersen?) schijnt aanwezig te zijn in de uitdrukking *gruizelen als een bok die kool knauwt.*

Gaan we stryken,
Wat 't woord, zoo haast den Deurwaarder liet blyken,
Dat ze 't Interdict (*ontzegging van verblijf in de stad*) aan
['er steel hadden, en in 't eerst'
Gruizelde zy, als een Bok, die Kool knoude, ider om
['t zeerst'.
Maar ik dacht, Aap lik me de Poot, *enz.*
Gew. Weuwenaar, 3, 27.

Afl. *Gruizeling, vergruizelen* (zie die woorden).

Samenst. *Afgruizelen* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. 2) *Neder-, neergruizelen*, van gruis neerstorten („'t Reuzenbeeld ... Schokt, wiegelt, stort en *gruizelt neer*", TOLLENS 3, 164).

GRUIZELING, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) -en. Van *Gruizelen* met *-ing*.

1) Abstract. Het gruizelen (zie ald. de bet. 2); het tot gruis, tot gruizels vermorzelen; de vermorzeling tot gruis.

den donderknal ...
Des steenvals, in zijn samenpletting
En gruizeling met woeste vaart
Een lichaam sleurende ter aard.
HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 90.

2) Concreet. — *a*) Als collectief: gruis, gruizels, gruizelementen. || Gruizelinge van steenen, DE BO² 345 *a*. Hoe slonken ... Tot gruizeling verbrokkeld, ijs en steen! STARING 2, 102.

— Bij OUDAAN, *Poezy* 4, 122 treft men de samenstelling *pleistergruizeling* aan, blijkbaar in den zin van: talrijke kleine pleistertjes (zoogenaamde *mouches*).

Geen tralikanten om de koonen
Geen spinneweb (*sluier of „voile"*), met snipper werk
Van pleister gruis'ling ingeweven,
Noch and're vodden, die men merk
Dat yd'le Danten aanzien geven.

b) In het mv. Kleine brokjes; brijzelingen.

GRUIZEMENTEN. Zie GRUIZELEMENTEN.

GRUIZEN — GREUZEN; GROEZEN —, bedr. en onz. zw. ww.: *gruisde, gegruisd.* Van *Gruis*, 1ste art.

1) **Bedr.** — *a*) Tot gruis maken. || Gruysen. *Redigere in rudus*, KIL. Gruizen, vergruizen. Tot gruis maalen, stampen, MARIN. Het zout gruizen, tot gebruik van de tafel fyn maaken. *Egruger sel, gruger le sel*, Ald.

't Vat vuur (*het kruit*) en kraakt en barst en slaat
En gruist het hecht arduin.
TOLLENS 2, 120.

— Min eigenlijk: *tot stof gruizen* voor: vermorzelen, vermalen. || Nu dreigt de ... Dood ... Om dit katijvig lijf, door zijn' metaalen staf, ... tot stuivend stof te gruizen! BRENDER À BRANDIS, *Mag.* 1, 223.

Geluckich die daer sullen grijpen aen
d'Afgoden snoot van u altaers onreyne
Om die tot stof te gruysen aen den steyne.
REVIUS, *Over-Yss. Sangh.* 316.

b) Als glazenmakersterm. Van glas, glasruiten: de kanten met het gruisijzer of de gruis door afbrokkeling gelijk maken; hetzelfde als: afgruizelen (zie ald.). Ook als onz. ww. en bij DE BO nog in eenigszins andere beteekenis (zie de aanhalingen). || Een slecht glas van vyf voeten, wezende een steeck teerlingen, hetwelk hy in alzulken winckel, als hem daar toe geordonneert zal worden, zal moeten opsteecken, die eene ruyt niet grooter als de andere toevynden, teeckenen ende groesen, ende als dan die Deeckens daar over halen, omme by hemluyden opgenoomen te werden, *Utr. Placaatb.* 3, 760 *a* (*glazenmakersproef*). De gene, die hem generen mette verwe, pinseel, borstel, daer men de verwe mede verstrooyt, ende yser, daer men 't glas mede gruyst, *Handv. v. Amst.* 1367 *a* (*St. Lucas-gilde*). Greuzen ... Met het greusijzer brijzelen. De glazemaker greust telkens dat hij met het diamantje niet snijden kan. Den onregelmatigen boord van een stuk glas recht greuzen. Eene groeve greuzen in een glas, DE BO² 341 *a*.

2) **Onz.** Tot gruis worden; in gruis storten; tot gruis vergaan; vandaar: verbrokkeld worden; te niet gaan. || Al gruizen koningskroonen, TOLLENS 1, 3. Waar flus haar boeijen (*van de Inquisitie*) gruisden, ... smeedden drieste theologen nieuwe banden voor 't gemoed, BOGAERS 2, 88.

Zie ook nog TOLLENS 9, 20; BOGAERS 2, 20.

— Bij BILDERDIJK (7, 160) vindt men *gruizend zand* voor: gruisachtig, gruizig.

Ach! door 't verlokkend aas, door 't schakelnet bedrogen,
Aan 't vloeibare element op 't gruizend zand onttogen,
ô Burgerschap der vliet, zucht, spartelt ge aan zijn' boord.

Aanm. In Zuid-Nederland bestaat een gelijkluidend, onpers. werkwoord, doch met de beteekenis: krioelen. Zie DE BO² 345 *a*.

Afl. *Vergruizen* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 1, *b*) *Uitgruizen* (*uitgreuzen*), zie DE BO² 1046 *a*; (in de bet. 2) *afgruizen*, in den vorm van gruis afbrokkelen („Dat dezelve (*eene soort van zandsteen*), met de vingeren gewreeven zynde, ligtlyk *afgruist*", BERKHEY, *N. H.* 2, 226; zie ook 2, 1122).

GRUIZERIJ, znw. vr. Een woord van onzekere afleiding (immers met *Gruizen* kan het moeilijk in verband gebracht worden), met de beteekenis: bruierij, kwellerij.

G. (*sit op syn Kistien*) Ick sit gerust en Kack, 'K en Kack [niet op u baert,
Wat Gruysery sal hier myn vry gebruyck beletten?
Wat let het my wie dat myn Dochter af comt setten;
Want wie haer heeft, die heeft een teirelycke pant.
F. Ja waer sy maer ter Eer.
OGIER, *Seven Hoofts.* 81.

GRUIZIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Nnd. *grûsig* (DOORNK.-KOOLM.). Van *Gruis*, 1ste art., met *-ig*. Nevens *gruizig* komt een gelijkbet. dialectische vorm *groezig* voor, maar — daar de beteekenissen hiervan tevens samenvallen met beteekenissen van een Nd. bnw., dat niet *grûsig* maar *grôsig* luidt — is deze vorm afzonderlijk behandeld (zie GROEZIG en de Aanm. ald.). Verg. voorts GROEZELIG en BEGRUISD.

I) **Bnw.** — 1) Eigenlijk; in verschillende opvattingen.

a) Vol gruis (in de bet. I, 2, *b*), vol brokkelig gesteente of grof zand. || Gruyzig, *gritty*, *sandy*, SEWEL. Gruizig ... Steenagtig, brokkelig ..., *Graveleux*, *chargé de gravier*, *de sable*, MARIN.

Men ging, al had zijn bron van ondren vollen loop,
Met drooge voetzool, zelfs door gruizigen Metoop.
BILD. 3, 32 (gr. *πολυστειόν Μετώπην*).

— Van de nieren, de blaas, het water: met graveel bezet, vervuld of bezwangerd. || Gruizig blaas-water, MARIN.

De straxsche gall'ge stoel, de slym, en kiemge vliesen,
Uit aaders, en 't rood gruisich nier,
In 't waaterglas geset, verbeelden oopen werkingh.
SIX V. CHAND. 126.

b) Gruisachtig, op gruis gelijkende, grofkorrelig. Van zand, aarde en derg. || Dezelve (*aarde*) is geheel gruizig, droog, en als uit groove korrels bestaande, BERKHEY, *N. H.* 2, 640. Zanden ... die, het zy ze grof of fyn ... voorkomen . ., nogtans hoofdzaaklijk uit zuivere gruizige korrels bestaan, 2, 670. 't Gruizig bergzand, BILD. 13, 212 (zie ook 2, 181).

De rotsen, met een voet van gruisch (*l.* gruisich) klei betoogen,
Zyn ryk van groen, van graan, van ooft voor haar genooten.
SIX V. CHAND. 109.

— In toepassing op andere stoffen: korrelig, brokkelig. || 't Pek dat van andere plaatse komt, of slap, wateragtig, en gruisig valt, en van minder Prijs is, V. IJK, *Scheepsb.* 51.

2) Morsig, onzindelijk, vuil, „begruisd"; evenals dit laatste letterlijk: met gruis —, met stof bedekt, maar eveneens in meer algemeene toepassingen.

a) Van zaken van een morsig, bezoedeld, besmoezeld, bepoedeld uiterlijk. || Een kruympje drooch broot, ... wel gruysich en bemorst, BREDERO 2, 172.

Hier rust een kind van weelde, een Zoon van d'Overdaad,
Die in de wellust swom, gelijk een Ende-kuiken
In 't gruizig groene kroost.
VONDEL 12, 225.

U tong zy niet vervuylt, noyt roestigh uwe tanden
Noch gruysich en besmult u ongewasschen handen.
V. HEEMSKERK, *Minne-kunst*, 31.

Men siet den Hemel niet, de lucht is dick van smoock,
Het dagh licht is beswalckt en gruysigh van den roock.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 590.

— Soms van zaken van een walgelijk, weerzinwekkend uiterlijk. || Dat hy ... nu, de sause off de mostaert most wesen van alheur gruysige pens en spiering, stinckvisch en vuylvisch, MEERMAN, *Com. Vet.* 6.

'k zal nu d' hel met andere offerhanden
Te vreeden stellen als met stieren ingewanden:
En 't gruizich middelrif, en spieren van Metel
Haar offeren, *enz.*
BRANDT, *Poezy* 1, 58.

b) Van personen en dieren. — *α*) Er morsig, onzindelijk uitziende. || Megeer, die gruizig ziet en bleek, BARA, *Galt. en Alim.* 56.

De nieuwe Lenten met zyn krans van groene blaren;
De Somer moeder-naackt met al haar rype aren;
De gruysigen Herrefst vollijvigh, laar en vet
Van al de druyven dien hy op-gegeten het;
De Winter gants in 't bont doet niet dan klippertanden.
BREDERO 3, 205.

β) In eene bijzondere opvatting, bij overdracht. Niet kieschkeurig, niet vies, niet kreen op hetgeen men eet. Verg. GROEZIG, 2, *a*). || Gruyzig in 't eeten, *Not being nice at all in eating*, SEWELL. *Goulu*, *qui mange les mêts les plus maussades*, *les choses les plus dégoutantes*, MARIN.

— Ook met betrekking tot andere zaken: niet kieschkeurig; niet vies uitgevallen. || Een Weimans woord is het, een goede waater hond siet geen modderige sloot aan: dat is, een regt Liefhebber mikt het soo naau niet, of het niet al naar sijn sin gaat: hy slaat de bal soo sy leit: hoe morsiger: hoe gruisiger: hoe beeter, WINSCHOOTEN, *Seem.* 262.

Heer Bacchus is wat vies (*op de meisjes*), die soeckt gepluyde [doecken
Of hier een ander dier, naer 't hoofs, wat op te soecken!
Bierana, Brandamoor, of van Vulcani slagh,
Die siender niet so nauw; pas wat passeeren magh:
Zijn gruysigh van natuur, en sien geen visevasen,
Al zijnse (*de meisjes*) wat bemorst, te beter issot grasen,
Al synse scheef of scheel, *enz.*
PERS, *Bacchus*, 113.

— Uit de beteekenis: *niet kieschkeurig* op hetgeen men eet verklaart zich gemakkelijk de nog heden in Utrecht (Maarsen) en Noord- en Zuid-Holland bekende beteekenis: *niet kieskauwig* ten opzichte van de voorgezette spijs; graag, gretig en bij verdere uitbreiding: gulzig, schrokkig, vraatzuchtig. || Het herstellende kind wordt weer gruizig. — Ik ben toch zoo gruizig tegenswoordig: ik heb zooveel eetenstrek, alle eten smaakt mij goed. Die hond is altijd gruizig: lust altijd wat. Wees toch niet zoo gruizig, BOEKENOOGEN 270.

— *Gruizig op* (*het*) *eten*, — *op* (*de*) *haver*: graag naar; belust, fel op (b. v. haver) (Maarsen).

— Ook meer in het algemeen, niet bepaald met betrekking tot spijs. Happig, begeerig, heet (zie GROEZIG in de bet. 2, *b*); waarschijnlijk althans heeft het woord die beteekenis in de volgende aanhaling. || 'Twas meest een ghedaente van ... volck als aen 't ander lant van goede hope, van coleur, hayr, proportie tale, maer ons docht dat zy wat grusiger waren (*later volgt*: Dit volck was seer begeerich en uytnemende diefachtich), *N. Werelt* 3, 43 *b*.

II) **Bijw.** (van wijze). — Op gruizige, gretige wijze (zie de bet. I, 2, *b*, *β*). || Wat eet die man gruizig: hij slaat de aangeboden spijs met graagte naar binnen, zonder daarom een vraat te zijn, BOUMAN, *Volkstaal i. N.-H.* 36.

Afl. (in de bet. I, 2, *b*, *β*). *Gruizigheid*, gretigheid, gulzigheid, schrokkigheid („Daar verslik je je door al die *gruizigheid*!" BOEKENOOGEN 270).

GRULLEN. Een bijvorm van *Grollen*, onz. zw. ww. (zie ald.; voor eene aanhaling de bet. 1, *b*). Hierbij voorts nog de Afl. *Grulling*, geknor („De Zeeuwen noemen knorring *grulling*", TUINMAN, *Rymlust*, 377).

GRUMMELIG, bnw. Vuil, bemorst, morsig (verg. DE JAGER, *Frequent.* 1, 173). Een bijvorm nevens *Grommelig* (zie ald. en verg. de onder GROMMELING genoemde woorden, alsmede GRUIMELING).

GRUMMEN. Een bijvorm van *Grommen*, onz. zw. ww. (zie ald.).

GRUNDEL. Zie GRONDEL.

GRUNDELEN. Zie GRUNTELEN.

GRUNJER, znw. m.; mv. *-s*. Een woord van duistere vorming en onbekende beteekenis; tot nog toe alleen bij POCQUENBROCH 2, 20 aangetroffen. Men denkt onwillekeurig aan *grunnen*, knorren (zie ald.), en daar *banjer* voor *bander* (zie BAANDERHEER) staat en *anjer* wel voor *ander* wordt gehoord, zou *grunjer* ook zeer wel uit *grunder* kunnen ontstaan zijn; het is echter de vraag of de beteekenis *knorrepot* in de aanhaling hieronder zin heeft.

Doen men de wynkoop had, riep hy (*de bruigom*): zie, deze kit
Met kluin, o grunjers! moet elk door zijn gorgel wringen:
Nu roept hy weer: zuip 't nat van Bacchus, datje spilt (*enz.*).

GRUNKEN. Zie GRUNNIKEN.

GRUNNEN, onz. zw. ww.; alleen de onbep. wijs komt voor. Knorren (van varkens). || Grunnen

Fland. *Grunnire*, KIL. Te grunnen als verckens, V. TEYLINGHEN, *Paradijs der Wellust*. 270 (aangeh. bij DE JAGER, *Frequent*. 1, 174).

GRUNNIKEN — GRUNKEN —, onz. zw. ww.: *grunnikte, gegrunnikt*. Een bijvorm van *Grinniken* (zie ald.) in de bepaalde opvatting van: hinniken, runniken (van paarden; zie aangeh. art. de bet. 2). Bij V. ZEGGELEN 8, 94 vindt men het echter voor *grinniken* in de bet. 1). || Het Hitje rent grunkend de weide op en neêr, BRENDER à BRANDIS, *Kabin*. 1, 106. In 't vol geschal des krijgskreets grunnikt 't (*het paard*) nog, 6, 360.

Een koetspaard, dat een' knol den zwaaren ploeg zag trekken,
Hief, met een' fieren tred, zyn hoeven uit den grond; ...
En grunnikte even trotsch: Leer ook verwondring wek-[ken (*enz.*).
GELLERT, *Fab*. 2, 18.

GRUNSEL, znw. m.; mv. *-s*. In Noord-Brabant eene benaming van den groenvink; zij is een dialectische vorm van *groensel* (zie ald. de bet. III). || De Groenling, *Fringilla chloris*, die ook Groeninger en Greuninger, te Amsterdam ook Groenvink, in Gelderland Vlasvink, in Noord-Brabant Grunsel en in Groningen Kornuit genoemd wordt, SCHLEGEL, *Vogels*, 124.

GRUNSELEN, onz. zw. ww.: *grunselde, gegrunseld*. Een klanknabootsend woord, dat waarschijnlijk het maken van een grommend, knorrend geluid moet aanduiden en wel in de meeste gevallen een genoeglijk geknor of gekneuter. Verg. GRUNTELEN en ook GRONSEN. || Ik kuste haar (t. w. *moeder*) dat het klapte, zo wel als 't goed Motje, die my al grunselende meer als tienmaal verzeekerde, dat ik van harten welkom was, V. EFFEN, *Spect*. 6, 82.

Gouw wat wilj' u sinnen breken,
Seyd den grunselenden Weert,
Paling grijpt men by geen steert.
Paling moetje anders kippen (*enz.*).
V. DANS, *Thyrsis Minnewit* 1, 150.

Recht als een teder Wichje,
Op 's moeders schoot gelegen; ...
Het grunselt, en het honkert
Na 't vochje dat het quijt is,
Het welk hem word ontdonkert
Wanneer het speenens tijd is.
OUDAAN, *Uytbr. d. Ps*. 2, 188 (verg. *Ps*. 131, 2).

— Soms van vogels. Kwetteren, tjilpen, sjirpen?

dan verschynt een ongemeene vlucht
Van Voog'len, van alom, die vrolyk, in 't ontmoeten,
Met gruns'len, en gezang, dien Zonnezoon begroeten.
OUDAAN, *Poezy* 1, 248.

Aanm. DE JAGER, *Frequent*. 1, 174 wil dit werkwoord ook lezen *Gew. Weuwenaar* 3, 27; de tekst der eenige uitgave heeft daar evenwel *gruuzelde* (zie GRUIZELEN, Aanm.).

GRUNTELEN — GRUNDELEN —, onz. zw. ww.: *gruntelde, gegrunteld*. Een intensieve en tevens frequentatieve vorm van *Grunnen*, knorren. Binnensmonds een genoeglijk, behaaglijk knorrend, kneuterend geluid doen hooren. Verg. GRUNSELEN. || De Koning hier op zacht gruntelende: T is waer, (zeyde hy) mijn Zone; want *enz.*, JONCTIJS, *Venus en Min*. 28. U (*ontbreekt*) vooreerst een vryer, zey Matelieve, al gruntelende, V. HOOGSTRATEN, *Haegaenveld*, 59. Als sy heftig sal gebuldert hebben, en u wisse vijandin sal schijnen; versoekt dan een nagje: ik wed, sij sal grundelen, VALENTIJN, *Ovid*. 1, 200 (lat. *mitis erit*). Wat sou een man doen, die sijn vijf sinnen heeft; selfs een sot gruntelt als hij wat krijgt? 1, 223 (lat. *stultus quoque munere gaudet*). Hou daar, ontfang dan uwen eis. Op dat woord grundelt Venus, bedankt haar vader *enz*., 2, 331 (lat. *gaudet*).

GRUNTENZAK. Zie GRONTENZAK.

GRUNTJE — GRUNDJE —, znw. onz.; mv. *-s*. Het verkleinwoord van *grunt* (een bijvorm van *Gront*, zie ald.) en evenals dit eene andere benaming van den grondel (*Cyprinus gobio*). Voor eene aanhaling zie GRONT.

GRUP — GRUPPE —, znw. vr; mv. *gruppen*. Een dialectische bijvorm van GREP (zie ald.), doch zie ook GROEP, 1ste art. Bij KILIAAN: Grubbe, gruppe. *Fovea, cloaca*.

1) Smalle uitgraving tusschen de bouwakkers of in het weiland, meestal bestemd tot ontwatering; greppel (in de bet. 2). || Grup ... greppel ... tot drooglegging der landerijen, MOLEMA 138 *a*. — Binnen 15 Meters uit den teen van een dijk mogen geene nieuwe putten, slooten, gruppen, waterscheppingen, waterkolken of eenige andere uitdiepingen gemaakt worden, *Reglem. Oosterwolde* (*Prov. Blad v. Geld*. 1889, nº. 110), *a*. 169.

— (*Het*) *land op gruppen werpen*: er greppels in maken, het begreppelen. || Dan is er eerst land in wording, geschikt om op gruppen geworpen te worden, *in* SLOET TOT OLDH., *Tijdschr. v. Staath. e. Statist*. 13, 28.

2) Mestgoot achter het vee in den koestal; groep (1ste art., in de bet. 4). || Zy (*de runderen*) ... staan zoo naauw op elkander, dat zij zich niet heen en weder bewegen kunnen, en alzoo in de gelegenheid zouden zijn om regts of links wat mest buiten de grup te morsen, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb*. 1849, bl. 3.

3) Smal steegje, slopje tusschen de huizen, waarin het hemelwater van de daken afvloeit (Groenlo).

Afl. (in de bet. 1) *Gruppen*, van greppels voorzien, begreppelen („De Veenen worden gerooid, *gegrupt* en gebrand om (er) de kostbare boekweit in te zaaijen", *Amst. Cour*. 24 Mei 1854; *bericht uit Dedemsvaart*).

Samenst. (in de bet. 2) *Grupstal*, koestal met eene grup of groep („De *Grupstallen* zijn ... van Hollandsche en Vlaamsche vinding.... Bij de *grupstallen* ... is vlak achter de standplaats van het vee eene gemetselde greppel aanwezig, van een el of meerdere diepte", *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb*. 1849, bl. 2 en 3).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Slikgrup*, greppel ter bevordering van het opslibben, opslikken op eene slik of plaat („Voor zoover de slikken en platen met laag water droog loopen, mogen tot bevordering van aanwas, *slikgruppen* gedolven worden binnen den genoemden afstand van 500 meter", *Besluit* 15 Febr. 1892 (*Stbl*. 44), *a*. 9.

GRUPPEL. Zie GREPPEL.

GRUT (I), znw. vr. en onz.; daarnevens (verouderd) GRUTTE, znw. vr.; verkl. *grutje*; mv. *grutten*. Ohd. *gruzzi*, nhd. *grütze*, vr., zwits. *grütz*, onz., mnd. *grutte*, vr., ags. *grytt* (eng. *grit*); verg. ook aan het Germaansch ontleende Rom. woorden als ital. *gruzzo*, rommelzoo, fr. *gruau*, grutten. Aan *grut* verwant zijn *gruit* en *griet* (1ste art.); waarschijnlijk ook *gruis* (1ste art.); verg. de aldaar genoemde vormen. Zie nader KLUGE, FRANCK en SKEAT.

Nevens *grut*, dat volgens FRANCK aan het Nd. zou ontleend zijn, kent onze taal het door omzetting van de *r* ontstane *gorte, gort* (zie GORT); het algemeen gebruik maakt echter onderscheid in de beteekenissen van *grut* (*grutten*) en *gort*; zie inzonderheid beneden de bet. II, 2, *b*).

I) Als stofnaam, zonder mv. — 1) In het algemeen, naar de meest oorspronkelijke beteekenis. Brokken of brijzelingen, gruis van de eene of andere stof; of wel: de eene of andere stof (of een mengsel

van stoffen) in fijn verbrokkelden of verbrijzelden toestand.

a) Eigenlijk. || Grut beteekend al het geen klein gebrooken is, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73. Maer so wanneer de Keur-meester bevint Grut, Gruys, Schulpen of andere vuyligheyt in de Kalck te syn... sal *enz.*, *Handv. v. Amst.* 1021 *a*.

— *Grut van ijzer*: schroot. || Men schoot met gheketende Koeghels, met grut van yser, met loodt Koegels, SCHREVELIUS, *Harlem.* (ed. 1648), 97 (uitg. 1754: yzer Schroot; lat. *ferramentis minutatim fractis*).

— *Tot grut* (*malen*, *schieten*): tot kleine brokken, tot brijzelingen; tot gruis; „aan gruizelementen." || Grutter of Gorter, die het Koorn tot Grut of Gort maald, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73.

Toen plantte hy zijn grof geschut,
En schoot de halve stad tot grut.
BILD. 1, 101.

b) Bij vergelijking, in toepassing op allerlei waardelooze kleinigheden, prullen, vodden, uitschot, ontuig. In deze beteekenis onzijdig. || Het is maar Grut, dat is uitschot, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73. *Ce n'est que du rebut, que du fretin*, MARIN.

— In toepassing op personen en dieren, met verachting of afkeer gebezigd: gespuis, tuig. || Sterregissers, Handkijkers, Aardkonstenaars, Droomers, Teekenbedieders, Wichelaars, Vogelramers, en het andere grut der Waarzeggers, OUDAAN, *Agrippa*, 261 (*reliquusque divinatorum populus*).

Daer (*in het paradijs*) kwam geen vale mol ontrent de [bloemen wroeten,
Daer kwam geen boos gerut met hondert slimme voeten.
CATS 2, 4 *a*.

— *Klein grut:* klein prullengoed; ook in toepassing b. v. op fruit die onvolgroeid of klein van stuk is. || Kleyn grut, *Trash*, ... *small apples, plums, cherries or the like*, SEWEL.

— Inzonderheid in toepassing op kleine kinderen: (het) kleine goed of goedje (zie kolom 334). || Ik hoop ... in de aanstaande week, de kleine neefjes en nichtjes der ook nog reis op te nooden (*op koekplakken*). Dan vraag ik zoo wat klein grut, BEETS, *C. O.* 167. Het kleine grut glijdt, en scharrelt, en zwiert, en draait door elkander 221. 't Klein grut (is) naar school gegaan, BEETS 3, 387.

— In toepassing op klein, wremelend gedierte.

Soo menig jeugdig blat als bortelt uyt de boomen,
Soo menig kleyn gerut als wrimmelt in de stroomen,
Soo menig zee-gewas als bobbelt aen de strant (*enz.*).
CATS 1, 228 *a*.

Zie voorts nog BOEKENOOGEN 270.

2) In bepaalde toepassing op wat men zou kunnen noemen: gruis van graan.

a) Eigenlijk. Graan, inzonderheid boekweit of haver, dat op den molen verbrijzeld is; boekweitegrutten (boekweitegort), havergrutten (haverdegort). Zie, ook voor eene aanhaling, GORT in de bet. 1). || Hoemen ... van grutte, met melk toegemaakt, zeer voedzaam ... broot zou konnen bakken, DE BRUNE, *Jok en E.* 48. Ettelike schepels grutte, *Ald.* Grut of gort. Gebryzelde boekweit, graankoorn, garst, haver &c., MARIN. De grut blyft niet lang onder de steen. *Le gruau ne reste pas longtemps sous la meule*, Ald.

't Bol Muysken vander Stadt de Veld-Muys quam vergasten,
Maer vondt zoo sobren disch, dat het zich niet verbrasten:
Want erten, boonen, grut en wortlen was de kost,
Daer 't leckere diefken zich mee vroljck maken most.
VONDEL 1, 599.

— Zegsw. *Zijn grut slaan*: zijn slag slaan, zijn voordeel doen. || Zyn grut slaan. Laage spreekw.: Zyn voordeel doen. *Faire ses orges.... Faire un profit considérable, faire fortune*, MARIN.

b) Min eigenlijk in toepassing op graan dat alleen gepeld, niet ook gebroken is, en wel bepaaldelijk op: gepelde gerst. Zie GORT in de bet. 2). Grutte, *Barley*, HEXHAM. — *Gruau.* Grut, gort. *C'est du blé mondé*, AUBIN, *Dict. de Mar.* 471. *Orge mondé, blé mondé de plusieurs sortes, Gruau*, Grut, Gort, *a. w.* 566. Grut, in de bet. van gort wordt hier doorgaans in het enkelvoud gebruikt, elders meest in het mv., HOEUFFT, *Bred. T.* 213.

c) Kooksel, gerecht van *grut*, in de bet. *a*) of *b*): boekweitegrutten (b. v. met karnemelk) of: gepelde gerst in water gekookt; dit laatste is de bekende scheepskost. || Grut, van gort gekookte scheepskost, V. DALE. — Te Scheep segt men Grutte, die kost, die van Grutte gekookt werd: en bijwijlen soo is het een gewoonte op Oorlogs Scheepen, dat men eenentwintigmaal Grutte in een week schaft, te weeten alle daagen driemaal, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73.

Dees leven wel vernoeght na 't schaffen van den Koek is,
By grut, by pekelvleysch, by slabberdaen en stockvis,
Erweten, suyvel, rogh: 't zeewater maecktse graegh.
Een Bootsman wel gehart en voelt geen quade maegh.
VONDEL 2, 174.

ick (sal) u dorsschen als het Stroo,
Dat u het Rug-been, over al,
So sacht als Grutte wesen sal.
BAARDT, *Deugdensp.* 311.

— **Aanm.** Bij KILIAAN vindt men *grutte* ook voor ongepeld of ongebroken graan, en wel bepaaldelijk voor gierst (Grutte. Zeland. j. hirs. *Milium*).

II) Met mv. en verkl.

1) In het enkelvoud, als voorwerpsnaam, weinig gebruikelijk. *Een grut*: een korrel, een kruimel; *een grutje, geen grutje*: een (geen) kruimeltje, kriezeltje, gruisje. Verg. GORT in de bet. 2, *c*). || Dat goede mout, van gezonde gerst gemaakt, voor ruim de helft smeltbaar is, en dat de overige deelen bestaan in de fijne bast van het mout, doormengd met kleine grutjes, *bij* BERKHEY, *N. H.* 8, 436.

2) In het mv., als collectief (stofnaam). Hetzelfde als *grut* in de beteekenis I, 2): gruis van graan.

a) In het algemeen. Verbrijzeld graan; verbrijzelde graankorrels; tusschen *gort* en *grutten* bestaat in de aanhaling hieronder géén onderscheid. || Nademael tot Onse kennisse gekomen is, dat eenige baetsoeckende Menschen misbruycken de inventie, omme soo op Wind- als op Paerde-moolens gepelde Garst te maken, van die gepelde Garst wederom Gort te malen, en dat daer af dan voort komt een soort van Meel (*enz.*) ... Soo Is 't: Dat Wy ... verstaen hebben te verbieden, ... dat yemandt ... sal mogen maken of malen eenige gepelde Garst tot eenige soorte van Gort ofte Grutten ...; alsmede het malen of maecken van eenigerhande soorten van Gort of Grutten door Windt-moolens, *Gr. Placcaatb.* 4, 724 *a*—*b* en 725 *a*.

b) Inzonderheid: verbrijzelde boekweit of haver; het algemeen gebruik wil dat men onder *grutten* boekweite- of havergrutten (boekweite- of haverdegort) verstaat, onder *gort* daarentegen: gepelde gerst. || Dat gort bestaat uit geheele, grutten uit gebroken korrels, wat ook de Duitschers *Grützen* of *Gries* noemen. Wat meer bepaaldelijk Gort genoemd wordt is gepelde garst.... De grutten of gebroken korrels, worden hoofdzakelijk van haver en boekweit bereid, NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 112 *a*. — Die haar geneeren om Gort, Boekwyt of Grutten te maaken, *Gr. Placaatb.* 6, 974 *b*. Om de tot grutten geworden boekweit verder tot meel te malen gebruikt men den meelsteen, KROOK, *Molenb.* 60.

— Zegsw. *Zijn mond gaat als een pot met grutten die op het vuur staat en kookt*, HARREB. 1, 263 *a*.

— *Zij kloppen hun grutten zooals zij verkiezen* (*t. w.* zoo fijn of zoo grof), en derg. Figuurlijk voor: zij handelen naar eigen inzicht en welbehagen; zij gaan hun eigen gang en storen zich aan anderen niet. Zie ook HARREB. 1, 263 *a*.

Maar ja wel, jelui denkt: praat jij maar wat aan;
We zullen zoo 't ons lust onze grutten wel kloppen.
V. ZEGGELEN 4, 28.

— *Grove grutten.* Eene schertsende benaming voor: schroot, kogels en derg.

haer (*der Engelschen*) geheele macht ...
... liep, nae dat de Britten
Veel schepen lieten zitten,
Weer nae haer gaeten toe
Mijn grove grutten moe.
WESTERBAEN 3, 531.

c) Min eigenlijk (verg. de bet. 1, 2, *b* en GORT, 2) en trouwens niet algemeen (meer bepaald in Noord-Holland?) in gebruik. Eene benaming voor: gepelde gerst; *grutten* wordt dus soms gebezigd in den zin van de door het algemeene spraakgebruik meer bepaald aan *gort* toegekende beteekenis. || De bus, het busje met grutten vullen en in den ketel hangen. Grutten blijven een etmaal in den ketel.

— *Alkmaarsche grutten*: Alkmaarsche gort, eene vermaarde soort. Zie onder GORT, 2, *a*). || Dit meel (*boekweitemeel*) en deeze Gort (*boekweitegrutten*), benevens de zoo genoemde Alkmaarsche Grutten, het Relsel, de gebroken of gepelde Garst, met de Parelgarst, zyn zoo gebruikelyk in veele Burgerhuishoudens, dat men *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 3, 1489.

d) Kooksel, gerecht van *grutten* in de bet. *b*) of *c*), hetzij dus van boekweite- of havergrutten, hetzij van gepelde gerst (de bekende scheeps- en ontbijtkost). || Met grutten uit de bus ontbijten. Op de nuchtere maag grutten eten. — Het is een spreeck-woort onder de Boodts-gesellen, dat wat Schipper veel Vlaggen op sijne masten voert, die geeft luttel Botters in de Grutten, VISSCHER, *Sinnep.* 176 *a*. Ick magh wel grutten, zeght matroos, maer gheen heele backen vol, DE BRUNE, *Bank.* 1, 116 (*bij* HARREB. 1, 263 *a*: maar niet met bakken vol). Dat 'er, ten platten Lande, onder de geringen, en zelfs de middelmaatig Vermogenden, doorgaans, tweemaal in de week, Boekweiten Koeken, en Grutten met Siroop gegeeten worden, BERKHEY, *N. H.* 3, 1489.

(Kees) rolt na ly ghelijck een kloot.
Claes krijght de grutten in de schoot.
HERCKMANS, *Zeev.* 220.

— Zegsw. *Die grutten eten, dien loeren de kippen op den aars*, HARREB. 1, 263 *a*.

3) Ook het verkleinwoord wordt in het mv. (*grutjes*) als collectief (stofnaam) gebezigd in verschillende beteekenissen.

a) Boekweitegrutten (zie hiervoren 2, *b*).

b) Gepelde gerst (zie hiervoren 2, *c*). — *Grutjes pellen*, min eigenlijk voor: gerst tot *grutjes* pellen; gerst door pellen tot *grutjes* maken. In de

— Zegsw. *Zij pelt hare grutjes in stilte* (HARREB. 1, 263 *a*): zij gaat stilletjes, heimelijk haar gang, zoodat men nooit recht weet wat men aan haar heeft.

(„onbesuisde Wijven" zijn) van mijn inzien dog nog zoo [gevaarlijk niet,
Als een die altijd fijn en uitgestreeken ziet,
Die, zoo het spreekwoord zegt; haar Grutjes pelt in 't stillen.
BERKHEY, *Akad. Vertell.* 117.

c) Gerecht van gekookte *grutjes* (in de bet. *a* of *b*); gewoonlijk verstaat men er onder: boekweitegrutten met karnemelk gekookt. || Grutjes met stroop.

III) Een nevens *gort* gebruikelijke, opzettelijke misvorming van het woord *God*; een basterdvloek. Zie onder GOD, II, C, 8, *q*); *grut* kan zoowel de in scherts gebezigde bijvorm van *gort* zijn, als eene vervorming van *gut*. || Grut, Piet, als hy eens een zo geleerd Man wierd als Erasmus *Leev.* 4, 342. Grut nog toe! *Burg.* 282. Grut heere-, mijn! *K. Zev.* 3, 17. Och lieve grutje! GOEVERNEUR, *G. en R* 201. „Wat hamer" ... „och grut" en andere dergelijke vloeken meer, die een balk in hun wapenschild voeren, BEETS, *C. O.* 42.

— *Bij grutten* (*zweren*). Zie GOD, *t. a. p.*

Afl. *Grutten*, ww. (zie ald.).

— Voorts *Grutten*, bnw.: van grutten (zie de bet. II, 2, *b*) bereid („*Grutte* koeken, Boekweite koeken", HALMA).

Koppel. *Grutmalen* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. I, 1, *b*) *Grutboer*, in de Zaanstreek: opkooper van *grut* in den zin van: prondelgoed, oud ijzer (BOEKENOOGEN 270).

— Als tweede lid. *Boomgrut*, *-gerut* (zie Deel III, 417).

— Misschien is ook *handgrut* (benaming voor: schar of schol van de derde grootte) met *grut* in deze beteekenis samengesteld; misschien staat het voor: handgroot; zie hierboven kol. 1085 („Gedroogde schar ... groote soort ..., middelslag ..., *handgrut* ..., kret ..., per bos", *N. Rott. Cour.* 13 April 1892, 1ste Blad A).

— In de beteekenis I, 2) *Grutbak*, *-molenaar*, *-molen*, *-nering*, *-werk* (zie die woorden).

— Voorts *Grutzaadje*, korreltje, gruisje van gebrijzeld graan, als aanduiding van iets zeer kleins („Den Man ..., die ... een *grutzaatje* ... door een naaldenoog wierp", DE BRUNE, *Jok en E.* 49).

— In den vorm van het meervoud (zie onder II) en wel in de ald. onder 2) omschreven beteekenissen) *Gruttenbus*, *-ëter*, *-meel*, *-steen* (zie die woorden).

— Voorts *Gruttenbrij*, brij, gekookt van boekweitegrutten of van gepelde gerst; *gruttenkost*, kost of eten van grutterswaar bereid („meel- en *gruttenkost*", V. ZEGGELEN 5, 173); *gruttentelster* „vrouwelijke Janhen", (zie *Nav.* 25, 345 en verg. GORTENTELLER); *gruttenwagen*, grutterswagen („Het wagenhuis ..., waarin men ook door eene deur uit de grutterij kan komen, om daardoor den *gruttenwagen* te kunnen laden", KROOK, *Molenb.* 50).

— Als tweede lid. *Boekweitegrutten* (zie BOEKWEITEGORT); *kippetjesgrutten* (zie ald.); *mannagrutten*, eene benaming van *Glyceria fluitans* (zie OUDEMANS e. DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 260).

GRUT (II), znw. m. In de Zaanstreek eene benaming voor den *Grutto* (zie ald. en BOEKENOOGEN 270).

Samenst. *Grutte-ei*, grutto-ei (*a. w.*).

GRUTBAK, znw. m.; mv. *-ken*. Uit *Grut*, 1ste art., in de bet. I, 2, *c*) en *Bak* in de bet. C, 4, *d*, *α*). Bak of balie waarin aan boord de grut of gort wordt geschaft.

Elck voeght sich na beneden strack,
Men brenght de grut- of erret-back,
Een hachjen mee so 't vleesch-dagh is,
Of anders stock of soute vis.
HERCKMANS, *Zeev.* 214.

GRUTJES, znw. mv. Zie GRUT (I), II, 3).

GRUTMALEN, onz. zw. ww.; alleen in de onbep. wijs. Koppeling van *Grut*, 1ste art., in de bet. I, 2), in den 4den nv. met *Malen*. Graan tot grut, tot grutten malen, (of beter:) breken, brijzelen; misschien ook: gort maken, gerst pellen. || Dat ick ... op desen Huise soude vaceren om den eedt of te nemen, aen de geene die gesint mochten zijn haer met meelen oft grutmaelen voortaen te generen, HOOFT, *Br.* 1, 205.

GRUTMOLEN, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Grut*, 1ste art., in de bet. I, 2) en *Molen*. Molen waar men graan tot grut of grutten breekt of brijzelt; soms ook: molen waar men gerst tot gort maakt; pelmolen. || Grutmolen. *Moulin a gruau, moulin à monder et concasser le grain, l'orge, l'avoine*, MARIN. — De permissien ofte Octroyen ... door Ons verleent tot het stellen van Grut-, Ros- of Paarde-Moolens, *Gr. Placaatb.* 5, 1324 *a*. Dat niemand . . dan die alleen Grutters zyn ... Uythangborden van Grut-Moolens (zal) mogen uythangen, *Keuren v. Haerlem* 2, 141 *a*. Grutters lieten gewoonlijk op hun uithangbord den Grut- of Gortmolen schilderen, v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 182. Koren-, cacao-, mout-, pel-, schors-, grut-, tras-, houtzaag- en oliemolens, *Wet* van 2 Juni 1875 (*Stbl.* 95), *a*. 2, XIV.

GRUTMOLENAAR, znw. m.; mv. *-s*.. Uit *Grut*, 1ste art., in de bet. I, 2) en *Molenaar*. Molenaar die graan tot grut of grutten maakt, of ook: molenaar, die van gerst gort maakt, gortmolenaar, pelmolenaar. Verg. GORTER en GRUTTER. || D'apostille by haere Ed. Mo. op U E. E. Regte. noopende de meelders en grutmolenaers gestelt, HOOFT, *Br.* 1, 205.

GRUTNERING, znw. vr. Uit *Grut*, 1ste art., in de bet. I, 2) en *Nering*. Het bedrijf van hen die zich generen met het maken van grut, grutten of gort, het grutters- of gortersbedrijf, ook gortnering genoemd (b. v. *Keuren v. Haerlem* 2, 139 *a*). || Strekkende sulks ... tot merkelijk nadeel van de Grutneering, *Gr. Placaatb.* 6, 960 *a*.

GRUTSTEEN. Zie GRUTTENSTEEN.

GRUTTEN (I), znw. mv. Zie GRUT (I), II, 2).

GRUTTEN (II), onz. zw. ww.: *grutte, gegrut*.

A) Van *Grut*, 1ste art., in de bet. I, 2, *a* of *b*). Grut of grutten maken; graan (boekweit of haver) tot grut, tot grutten breken of brijzelen; of ook wel: gort maken, gerst pellen, gorten. || Grutten, gort maken, gort pellen, v. DALE. — Een yder, die het grutten binnen deese Stad ... sal willen exerceeren, (sal) *enz., Utr. Placaatb.* 3, 797 *a*. Dat men (*de paarden*) ... bezigt ... tot het karnen, grutten of boekweit pellen, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 252.

B) In de Zaanstreek (en elders in Noord-Holland): „zoeken, wroeten in rommel of modder, om iets terug te vinden" (BOEKENOOGEN 270); meer in het bijzonder nog „met een soort van beugel modder uitspoelen en baggeren om oud ijzer of verloren voorwerpen te zoeken" (*ald.* 271). Wellicht eene afleiding van *Grut* in de bet. I, 1, *b*), doch verg. *Gruiten* (2de art.). Daarnevens *gruttelen*, rommelen (*a. w.* 271).

C) Kwalijk met eene der beteekenissen van *Grut* in verband te brengen is *grutten* in de uitdrukkingen

— *Het wil daar niet grutten*, (HARREB. 1, LI): niet lukken, niet „boteren", niet „hotten."

— *Het (niet) kunnen grutten*: (niet) kunnen „rooien", (niet) kunnen „klaarspelen."

me Joncker loof ic moet op sulcke dofgies as een Heer [leven,
't Was aers onmogelijck hoe set daer souwe kennen grutten [in huys,
Wangt ick hoor se benne daer so beroyt as ien luys,
En al lykewel sietmen, lykent noch wel Mensuers (*enz.*).
COSTER 37.

Afl. *Grutter* (zie ald.).

GRUTTENBUS, znw. vr., verkl. *-je*; mv. *-sen*. Uit *Grutten* voor: gort, gepelde gerst (zie GRUT, 1ste art., in de bet. II, 2, *c*) en *Bus*. Blikken of tinnen bus om de grutten, de gort voor het ontbijt in te koken; gortbus (zie ald.).

GRUTTENETER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Grutten* voor: gort, gepelde gerst (zie GRUT, 1ste art., in de bet. II, 2, *c* of *d*) en *Eter*. Die grutten (gekookte gort) eet; die zich met grutten voedt. Een schertsende, maar zeker niet ongepaste bijnaam voor den matroos, wien immers voorheen soms niet minder dan eenentwintigmaal in de week grutten werden opgeschaft. || Maatrosen, ... Verfoeyers van het Land..., Afpeylders van de Son, Maarsklimmers..., Seylstryckers, Anckeraars ... Bestierders van het roer, gesworen grutten-eters, HOPPERUS 266.

GRUTTENMEEL, znw. onz. Nhd. *grützemehl*; verg. ohd. *cruzzemēlo* (GRAFF, II, 713: manna). Uit *Grutten*, t. w. boekweitegrutten (zie GRUT, 1ste art., in de bet. II, 2, *b*) en *Meel*. Meel van boekweitegrutten gemalen; boekweitemeel. Ook *gortemeel* genaamd, hoewel dit toch soms uitdrukkelijk van het *gruttenmeel* schijnt onderscheiden te worden. || Gruttemeel, Meel van Boekweit gemaalen, gelijk bekend is, WINSCHOOTEN, *Seem.* 73. Gruttemeel of gortemeel, meel van boekweit gemaalen. *Farine de blé noir*, MARIN. — De Grutters ... sullen ... sich moeten expurgeeren met solemneelen eede, dat haare weetens geduyrende het gepasseerde jaar niets anders, als alleen Gruttemeel, gemaalen is op haar Grutmoole, *Gr. Placaatb.* 5, 1324 *b*. Ook en sullen de Koornmoolenaars, te weeten die Rogge en Tarwe maalen, geen Grutten Meel, of andere Gorten van Meelen, hoedanig die ook genaamt werden, moogen verkoopen, 6, 974 *b*. Gecommitteerden tot de collecte van de impositien op het gort- ende gruttemeel, *Utr. Placaatb.* 3, 798 *b*. Worden de grutten tot meel gemalen, dan verkrijgt men gruttenmeel, hetwelk bij ons alleen van de boekweit bereid wordt, NIEUWENHUYS' *Wdb.* 4, 112 *a*.

GRUTTENSTEEN — GRUTSTEEN —, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Grutten* of *Grut* (zie GRUT, 1ste art., de bet. II, 2) of I, 2) en *Steen*, als verkorting van: maalsteen, molensteen. Steen in den gruttersmolen, waardoor het graan (de boekweit b. v.) tot grutten verbrijzeld wordt. Verg. BUILSTEEN en MEELSTEEN. || (Men) bepaalt ... den spoed dien de grut- en builsteenen moeten hebben, en hiervoor rekent men voor den gruttensteen zeventig en voor de builsteenen zes-en-vijftig wendingen per minuut, KROOK, *Molenb.* 50. Daar ... de voorgestelde kroon 296 kammen bevat, zoo zal men in de schijf van den gruttensteen 17, en in die der builsteenen 21 staven behoeven, *Ald.* De schijven voor de grutten- en meelsteenen, 54.

GRUTTER (I), znw. m., mv. *-s*; verkl. (met de beteekenis: iemand die het gruttersbedrijf op kleine schaal uitoefent) *-tje*.

A) Van *Grutten*, 2de art., in de bet. A): graan tot grutten of tot gort maken.

1) Eigenlijk. Iemand, die er zijn bedrijf van maakt (of wiens bedrijf het is) grutten (zie GRUT, 1ste art., II, 2, *b*) of gort (*ald.* II, 2, *c*) te maken; grutmolenaar of: gortmolenaar; immers het woord komt zoowel voor als benaming van iemand die boekweitegrutten (en boekweitemeel) maakt (in Groningen dan ook wel: boekweitmulder geheeten), als van iemand die (door pellen) gerst tot gort maakt (een pelmolenaar of pelder). Ook bij *gorter* (trouwens in den grond niet anders dan een dialectisch verschillende vorm; zie GORTER) vindt men dezelfde afwisseling in de beteekenis en men heeft dus — tenzij wanneer het bedrijf uitdrukkelijk wordt omschreven of aangeduid — alleen in gevallen als die hieronder aangehaald, waarin de *grutters* nevens de *gorters* worden genoemd, het recht onder een *grutter* een boekweitmulder en onder een *gorter* een gerstpeller of gortmaker te verstaan. Vergelijk het door het gebruik gelijkte onderscheid tusschen *grutten*, gebrijzelde boekweit en *gort*, gepelde gerst. || Dat de Grutters, die haer Neeringe doen met Gort

te maecken, ende Boeckweyte Grutten te malen, haer van geen andere Steenen mogen bedienen, dan die alleen bequaem zijn om Boeckweyt te rullen, ende de Boeckweyte Grutten te malen, *Gr. Placaatb.* 4, 814 *a*. Dat meest by alle de Grutters ende Gorters, sonder onderscheyt, (*tegen het verbod*) het voorschreve Tarwe-meel, Rogge-meel of Blom publiquelijck werd verkocht, 4, 814 *b*. De Grutters die de Gorten of Gort van Boekwyt seggen ongemaalen te verkoopen, 6, 970 *a*. Versoecken ... gedaan, by de Grutters ende Gorters alhier ter eenre, ende de Backers ... ter andere zyden, *Utr. Placaatb.* 3, 793 *a*. Aldus geresolveert by de voorsz gemeene grutters ende gorters, 3, 797 *b*. Eenige grutters verkiezen zulk eene grutterij (*met benedenwerk*), daar dezelve hun gemakkelijker is, en zij ook bij het paard, in den molen zijn, KROOK, *Molenb.* 49. Het wagentje van den grutter, die geen pleiziergeld betaalt, BEETS, *C. O.* 27.

2) Bij uitbreiding. Iemand die grutterswaren (zie ald.) verkoopt; winkelier in grutterswaren. Verg. ook hieronder, bij de Samenst., de aanhaling op *gruttersnering*. || Haal eens bij den grutter een kwartiertje vogeltjeszaad. — Grutter: die meel, gort, boonen, erwten enz. verkoopt, v. DALE. — Den Grutter of Boeckweytemeel-Verkooper, *Gr. Placaatb.* 3, 893.

B) Van *Grutten* in de bet. B) en dus wellicht niet eens aan de bet. A) verwant. In de Zaanstreek: 1°. oudroest, voddenkooper; 2°. prutter; iemand die in slooten naar verloren voorwerpen grut. Zie BOEKENOOGEN 271.

Aanm. Het vr. van *grutter* luidt *grutster*, met de beteekenis niet van: eene vrouw die grut, grutten maakt, maar van: vrouw (en bepaaldelijk: weduwe) van een grutter die de zaak mag drijven of voortzetten („Dat yder Grutter of *Grutster*, binnen deeze Stad, gehouden zal zyn ... te betaalen *enz.*", *Keuren v. Haerlem* 2, 140 *a*).

Samenst. (in de bet. A) *Grutterswaar*, *-waren* (zie ald.).

— Voorts *Gruttersbaas*, baas in of van eene grutterij, grutter („De dikke schoenen van onzen *gruttersbaas*", *Wildsch.* 5, 125); *gruttersdijk*, buurtje te Utrecht; *gruttersdochter* (TEN BRINK, *Rom.* 4, 38); *gruttersgild* („Het *Grutters* en Gorters *Gild*", *Utr. Placaatb.* 3, 796; „Keure van het *Grutters-Gild*", *Keuren v. Haerlem* 2, 139); *grutterskar*; *gruttersknecht*; *gruttershuis* („*Gruttershuis* bij Purmerend ... is ... een sprekende naam voor 't optrekje van een grutter", v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 312); *gruttersmolen*, grutmolen; *gruttersnering* („Eenige Boekwyte Meel, Grutten, Gort of andere waaren tot de *Grutters Neering* behoorende", *Gr. Placaatb.* 9, 980 *a*); *grutterspaard*, paard dat in den grutmolen of voor de grutterskar loopt; *grutterswagen*; *grutterszoon* („Ten reguarde van een *Grutters Zoon*, zal dezelve aan de voorsz. vier Leer-Jaaren niet gebonden zyn", *Keuren v. Haerlem* 2, 139 *b*).

GRUTTER (II), znw. m., verkl. *-tje*, mv. *-s*. In de Zaanstreek (en elders in Noord-Holland) eene benaming voor het ei van een grutto of „grut" (zie GRUT, 2de art. en BOEKENOOGEN 271). || Dat is geen kievitsei; dat is een gruttertje.

GRUTTERIJ, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Van *Grutten* (II) in de bet. A) met *-(er)ij*; in sommige gevallen evenwel kan men het woord evengoed opvatten als eene afleiding van *Grutter* (in de bet. A) met *-ij*. Verg. GORTERIJ. Zonder nadere aanduiding kan het woord *grutterij* evengoed slaan op het bedrijf enz. van den „gorter" of pelmolenaar, als op dat van den „boekweitmulder" (zie nader onder GRUTTER); de laatstgenoemde opvatting is evenwel de gewone.

1) Abstract. — *a*) Het grutten —, grutten maken als eene kunst, als een vak. || Mids ... vier Jaaren aan den anderen, by een Meester binnen deeze Stad de Gruttery hebbende geleerd, *Keuren v. Haerlem* 2, 139 *b*.

b) Het grutten —, grutten maken als een bedrijf, eene nering, eene broodwinning. Bij uitbreiding: het recht om het grutten als bedrijf uit te oefenen. || Alsoo de pacht vande grutterye ende gorterye, aan de samentelyke grutters ende gorters jaarlycx ... by continuatie wort vergunt, soo sullen alle ende een yder grutter, ende gorter, van week tot week, ... aanbrengen, wat ende hoeveel by yder die week gebrooken is, *Utr. Placaatb.* 3, 796 *a*. Soo worden ... de ... Pachters van de grutterye, ende gorterye ... gecommitteert, om alle voorvallende saaken ... te redden ende uyt te voeren, 3, 797 *a*.

2) Concreet. — *a*) In het algemeen. Al wat een grutter voor het uitoefenen van zijn bedrijf, het drijven van zijne zaak noodig heeft; inzonderheid: de localiteit of de localiteiten waarin zijne werktuigen en benoodigdheden zich bevinden, waarin zijn bedrijf, zijne zaak gevestigd is; een gruttersbedrijf, eene grutterszaak. || Te koop: eene welbeklante, in volle werking zijnde Grutterij. — Een Dochter, in de Grutterye overblyvende, zal onder Conditie als boven, moeten betaalen *enz.*, *Keuren v. Haerlem* 2, 140 *a*.

b) In engeren zin. Het molenwerk door middel waarvan granen tot grutten —, grutten tot boekweitemeel worden gemaakt. || Een Huys, met een Gruttery daar in staande, *Keuren v. Haerlem* 2, 139 *b*. Eene grutterij met een benedenwerk ..., eene grutterij met een bovenwerk, KROOK, *Molenb.* 49. Om nu de tot grutten gemaalde boekweit van de doppen af te zonderen, en om het gemaal verder te sorteren, zijn er in eene volledige grutterij drie waaierijen, ... de groffe, ... de fijne, en ... de doppenwaaijerij, 59.

c) Min eigenlijk. Winkel, winkelhuis waarin grutterswaren (zie ald.) worden verkocht; grutterswinkel. || Van ogtend hoorde ik alweer, ... dat hy Benist was; zo zei de Baas uit de Gruttery, *Leev.* 2, 74.

Samenst. (in de bet. 1). *Grutterijnering*, de kostwinning door middel van de grutterij; het bedrijf van het grutten („Die van de Gort- en *Gruttery-Neeringe*", *Keuren v. Haerlem* 2, 139 *a*).

— In de bet. 2), als tweede lid. *Stoomgrutterij*: die door stoom gedreven, met stoom bedreven wordt.

GRUTTERSWAAR. Zie GRUTTERSWAREN.

GRUTTERSWAREN — daarnevens, minder gebruikelijk, het enkelv. GRUTTERSWAAR —, vr. znw. in het mv. Eene collectieve benaming, niet alleen voor de waren, die door den grutter (boekweitmulder) of door den gorter (pelmolenaar) worden bereid, maar bij uitbreiding ook voor andere (droge) waren — als erwten en boonen, vogelzaad, enz. en zelfs voor meel —, omdat ze gemeenlijk in denzelfden winkel, waar men de eigenlijk gezegde grutterswaren haalt, worden verkocht. Verg. GORTWINKEL en GRUTTER in de bet. A, 2). || Gemaale Graanspecien of Grutters Waaren, *Gr. Placaatb.* 9, 979 *a*. Granen, zaden, boonen, erwten en dergelijke grutters waren, *Besluit* v. 21 Dec. 1822 (*Stbl.* 54), *Aanhef*. Gruttерswaar: waar die een grutter verkoopt: boekweitemeel, boonen, gort, rijst enz., v. DALE.

GRUTTO, znw. m.; mv. *grutto's*. Zekere strandvogel, naar zijn geluid aldus genoemd; ook (in de wetenschap) de benaming voor het geslacht der *grutto's*, waarvan de eigenlijke *grutto's* dan slechts eene soort uitmaken; zie nader de aanhalingen. Andere namen voor dezen vogel zijn *griet* (zie ald., 4de art.) en *marel*, in de Zaanstreek *grut* (zie ald., 2de art.); ook *grieto* is niet ongebruikelijk en behoeft zeker

niet (gelijk het in de Aanm. bij *Griet* is voorgesteld) op eene toevallige verwarring van vormen te berusten; zie immers, behalve de aanhaling t. a. p., ook nog *Haarl. Cour.* 13 Mei 1895, *Verv.* („eieren van grieto, tjirk, snip, kemphaan"). || Het geslacht der Grutto's bevat een klein getal soorten, die in hunne gestalte overeenkomst hebben met de Snippen, SCHLEGEL, *Vogels*, 170. In Nederland worden slechts de twee volgende soorten (*van het geslacht der grutto's*) aangetroffen. De Grutto, *Limosa aegocephala*.... De Rosse Grutto, *Limosa rufa* of *lapponica* ... ongeveer een achtste kleiner dan de Grutto, 170—171. De Nederduitsche naam van Grutto is aan zijn stemgeluid ontleend, hetgeen hij voornamelijk ... in de vlucht laat hooren, 171 (zie ook CHOMEL, *Verv.* 2687 *a*). Grutto's vervullen de lucht met hun eentoonig gekrijt, STARING, *Bodem v. Ned.* 1, 231. De hop ..., die ... naar zijn geroep is vernoemd, evenals de kievit en de grutto, LAURILLARD, *Sch. R.* 9.

GRUTWERK, znw. onz. Uit den stam van *Grutten* (II) in de bet. A) en *Werk*. Het eigenlijke maalwerk in den grutmolen; het werk, t. w. het samenstel der steenen enz., waardoor het graan tot grutten gebroken wordt. || De ... (*op de plaat*) voorgestelde grutterij met een benedenwerk, is zoodanige, waarvan het geheele werk in de benedenverdieping is geplaatst, en dus de paardenloop met de kroon naast het grutwerk zijn gelegen, KROOK, *Molenb.* 49. Grutterijen met een bovenwerk, waarvan ... het grutwerk boven de kroon, en de paardenloop op de eerste verdieping is geplaatst, *Ald.*

GRUW (I) — GROUW —, znw. m.; zonder mv. Mnl. *gruw*, *gru*; verg. nog mhd. *grûwe*, *griuwe*. De stam van *Gruwen*; eigenlijk dus: rilling. Het woord komt voornamelijk bij Zuidnederlandsche schrijvers voor en is volkomen synoniem met noordnederl. *gruwel*; in Noord-Nederland is het thans, behalve in de dialecten, verouderd (verg. MOLEMA 522 *a*: groningsch *grauwe*, gruwel, griezel, en friesch *grou* (*hebben*), een hekel (hebben) aan iemand).

1) Hevige afkeer; afschrik; afschuw (van iemand of van iets). || Grouw. Fland. j. grouwel. *Horror*, KIL. — V ydel begeeren sou my doen met gru storen, *Const-thoon. Juw.* 531. Mijn mate touertreden hier af den gru hebt, OVID., *Conste d. M.* 29. Ik heb een gruw Van d'IJdelheyd, CAMPHUYSEN, *Sticht. Rymen*, 720. Ick sou door grouw des feits mijn schepen van u stranden Afwenden, STORM, *Lucanus*, 163 *a*. Eenen gruw hebben, eenen gruw krijgen van iets. Eenen gruw geven, veroorzaken, DE BO[2] 345 *b*.

Het schijnt ghy crycht een gruu,
Als ghy my slet aencoomen
Laat my toch weeten nu,
Wat u voor my doet schroomen.
BREDERO 3, 424.

2) Angst, benauwdheid (als gevolg van afschrik van iets, schrik of vervaardheid voor iets). || Ic wil obedient zijn, Al moet mynen geest wat doer den grou quellen, *Gentsche Sp.* 266. God sont u vreese, vaer en grooten grou, v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 232. De Romainen ... en hebben de naervolghende nacht niet gherust, midts haren legher noch niet en was ghenoech versekert, ende bleuen in grooten gru, ende vaer van haeren vyant, v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 83.

— *Gruw hebben*: in angst, in benauwdheid verkeeren; vervaard, bang te moede zijn. || Als zy (*de Noormannen*) quamen tot inden Tempel van Sinte Lieuen, soo hadden zy gru, ende worden zeer vervaert, soo dat zy by wonderlicke miraculen vloden, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 114 *c*.

Wat haddy gru, en swaer mis haghen,
Wat leedt dat herte bitter nepen
Als ghy dijn kindt zaeght tkruyce draghen.
DE CASTELEIN, *Lied.* 59.

— *Iemand gruw doen*: angst en schrik aanjagen.

wolven, die als schaepkens gheabituecrt gaen,
Dewelc hudensdaechs doen berghen en dallen gru.
A. BIJNS, *Ref.* 175 (ed. BOGAERS).

— *De helsche gruw*: de verschrikking der hel. || Eenen tuun vlichtic, vry van gheschille, Dies hu te min magh den helschen gru slaen, DE CASTELEIN, *Const. v. Rhetor.* 118.

GRUW (II) — GRU; ook GROUW (GROUWT), GROU —, znw. onz.; zonder mv. Mnl. *gru*, *groy*, *grouw*, *grau* (STALLAERT). Eene collectieve naam voor: jonge visch, inzonderheid ter bevolking van vijvers of als aas; de aanhalingen, ook die bij STALLAERT, zijn (met één uitzondering, *Archief Bergen o. Z.*) alle uit Zuid-Nederland. In Noordnederlandsche stukken vindt men een gelijkbet. woord *grooi*, hetwelk hierboven (zie GROEI, de bet. 6) als eene mogelijke afleiding van *groeien* is verklaard, maar dat, wegens de onzekerheid aangaande de uitspraak, wellicht als *grooi* (en dan voor *groy*, als een bijvorm van *grui*?) mag worden opgevat. Vergelijk daartegenover echter weer nhd. *grühe*, znw. vr., jonge visch (ook in *grühnetz*, net om teelvisch te vangen), dat zich immers als eene afleiding van *groeien* laat aanzien. || Grouw, grouwt, growtken. *Piscioli minuti, elizatiles*, KIL. — Laetende niettemin toe... te Visschen met eene Keurde (*korre*, *kor*) ofte nette, dienende om lancx den lande cleynen Gheeruaert te vanghen ende daermede de Aels-kuruen te spysen, dies zalmen het Gru sulck als daer in gheuanghen wordt, moeten werpen int water, zonder ... de voors. Aels-kuruen daermede te spysen, *Vl. Placcaerth.* 2, 382.

Hout u Back huys of ick bril u met eenen voedt, van boven [neer vande Werf:
Kickt noch eens; ick slingher u met den swanck, van achter- [over
In 't diep, en geef u daer den Visverpachter over
Voor aes, in plaets van grou.
OGIER, *Seven Hoofts.* 249.

GRUW (III), (bnw. en) bijw. Bij *Gruwen*.) **Bijw.** (van wijze). Op gruwelijke, afschuwelijke of schrikwekkende wijze; alleen bij VONDEL en uitsluitend in zijne oudste periode.

een vlucht van swerte raven
T' Meyr opgheworpen heeft, graf-voghels die graf graf
Egypten dreyghen gruw met d'een oft d'ander straf.
VONDEL 1, 76 (a°. 1612).

Doodslagers, spiegelt u!
Wanneer ghy 't beelde Gods zo eyssellijck en gruw
Maeyt in het duyster graf, en onze Moeder Eerde
Bevleckt met 't roode bloed dat druypt van uwen zweerde,...
Daer in den Mensch misdoet, daer zal hy in vergaen.
1, 289 (a°. 1611).

Aanm. Wellicht staat het woord als bnw. (met de bet.: gruwelijk) in de volgende aanhaling. || Hectorum ... Die om Andromida had veel vresen gru, *Dryderley Ref.* 61.

GRUWBAAR, bnw. en bijw. In de verbogen vormen vaak *gruwbre*; in den vergel. trap *gruwbrer* (verg. AFGRIJSBAAR, AFSCHUWBAAR). Van *Gruwen* (zie ald.) met *-baar* door BILDERDIJK op onjuiste wijze gevormd (zie de opmerkingen onder *-baar*, 5), ter vervanging van *gruwelijk* of *gruwzaam* (voor de beweegredenen daartoe, zie de beide reeds aangehaalde artikelen).

— **Aanm.** Het is niet aan te nemen, dat men in het eerste lid van *gruwbaar* het znw. *gruw* (1ste art.), dat ten overvloede bij BILDERDIJK nooit voorkomt, zal hebben te zien, hoezeer het woord in dat geval (zie -BAAR, 2) zuiver gevormd zou wezen. Want al

is ook dergelijke vorming (het eerste lid een znw.) voor *afgrijsbaar* en *afschuwbaar* ondersteld, tal van andere door BILDERDIJK (trouwens in overeenstemming met 's mans gevoelens over *-baar*) ontegensprekelijk met den werkwoordelijken stam gevormde bnw. pleiten er tegen; men vergelijke b. v. *ijs-*, *schuw-*, *verschrikbaar* en zie ONTZETBAAR.

1) **Bnw.** — *a*) Van personen. Afschrik wekkende. || Juno, de afkomst gram van Vrouw Alkmenes schoot, (zond) Twee gruwbre monsters af, BILD. 4, 277.

De vaarzen stonden daar, omhangen met cypres,
Voor de outerbijl gereed der gruwbre Helgodes.
BILD. 13, 117.

b) Van zaken. Verschrikkelijk; ook: afschuwwekkende, afgrijselijk; en voorts min eigenlijk: vreeselijk, ontzettend. Al naar het verband. || Verwezen? ... Gruwbre slag! BILD. 1, 87. Red my van deze Echt! Ik vloek haar gruwbren band, 1, 257. (*Zy*) geeft een gruwbren kreet, 1, 260. Ontwijk een gruwbre straf! 1, 369. Wen hy op gruwbren toon zijn tooverliedren zong, 2, 96. Gruwbre wreedheid, 2, 118. Gruwbren haat, 2, 318. Gruwbaar ongeloof, 2, 366. Gruwbre smart, 4, 183. Wat gruwbre reeks van onafzienbre kwalen Vertoont zich, 6, 374. De moorder van den beginne (veranderde) het berouw van zijnen slaaf in ... gruwbare wanhoop, BILD., *Betr. a. h. Ziekb.* 78. Die gruwb're nacht, Toen 't spookgespuis het Huis beroerd had, v. LENNEP, *Poët.* 1, 27. Gruwbre moorden, 2, 116.

Want ik ben evenzeer van godlijke geboort',
Geboorte, niet bevlekt door gruwbren broedermoord.
DA COSTA 1, 451 (zie ook 1, 45).

den gruwbren spot,
Dien 'k in de razernij der zonde
Naar 't heilig aanschijn slingren dorst.
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 52.

2) **Bijw.** (van wijze). Op afschuwelijke, vreeselijke wijze. || Wat is er dat mijn ziel nog gruwbrer treffen mag! Vr. BILD. 1, 80.

Gy mede, ô offers van een min aanschouwbre dood,
Maar die niet minder treft en gruwbrer nog doet lijden,
Bedenkt *enz.*
BILD. 6, 425.

GRUWEL (I) — GROUWEL —, znw. m. (een enkele maal onz.); mv. *-en*. Mhd. *griuwel* (daarnevens *griul*, *griule*), nhd. *gräuel*, mnd. *gruwel*, nnd. *grôel*, *grôl* en *grûvel* (DOORNK. KOOLM.), mnl. *gruwel*, *gruel*. Het znw. naast *Gruwelen* (zie ald.).

1) Eigenlijk. Huivering, rilling, griezel (1ste art., de bet. 1), t. w. eene gewaarwording van koude ten gevolge van schrik, ontzetting of afgrijzen. In den *Teuthonista* (zie de uitg. *Letterk.* op anxt en op eisinge) wordt *gruwel* onder meer door lat. *pavor* en *tremor* verklaard en voorts blijkt deze beteekenis nog tegenwoordig duidelijk in

— *De griezel* (of *een griezel*) *gaat mij over de(n) grouwel*. In Groningen eene zeer gewone uitdrukking om eene bijzonder sterke huivering of aandoening van schrik, van ontzetting, van afkeer te kennen te geven. || Toen ik den dierentemmer in het leeuwenhok zag, ging mij een griezel over de grouwel (verg. MOLEMA 134 *b*).

2) Bij uitbreiding, in toepassingen waarbij van geen eigenlijk huiveren of griezelen meer sprake behoeft te zijn, t. w. in toepassing op

a) Schrik, hetzij in den zin van: plotselinge ontsteltenis tengevolge van eene vrees veroorzakende gebeurtenis of verschijning, of wel in dien van: angst, vervaardheid voor hetgeen geschieden kan of in de toekomst onvermijdelijk is. || Grouwel, oft gruwel ... *horreur*, PLANT. — Den grouwel (lat. *frigidus horror*) dede my achterwaerts deysen, v. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 43 *b*. Daer na als desen grouwel verveerlyc Weynich verschoten was (lat. *pavor*), fol. 44 *a*. Eenen grooten grouwel quam doen in hunlien (lat. *gelidus ... tremor*), fol. 100 *b*. Van natuyren is den Mensche ... aangheboren ... een grouwel van haar verderven, COORNHERT 1, 9 *c*. Dus wil ick vast op v beloften staen, En wel ghetroost sonder grouwel, oft vaer sijn, HOUWAERT, *Vier Wterste*, 215. Mij sullen van grouwel de sinnen faelen, *Trou m. bl.* 18. De dood ... Wiens gruwel God ... all' 't sterffelyck geslacht Zoo diep heeft ingeprent, DE DECKER 1, 58.

b) Schrik in den zin van: afschrik, hevige afkeer, afgrijzen (van iets).

De Koningin, noch ik ...
Bevonden nooit ons hert in quaetdoen zoo bedreeven,
Om zonder gruwel (*zonder gevoel van afkeer*) in ondank-
[baerheidt te leeven.
BUYSERO, *Astrate*, 8.

— *Een gruwel voor* (of *van*) *iemand of iets hebben*. || Van den man des bloets ende bedroghs heeft de Heere eenen grouwel, *Ps.* 5, 7. Ick hebbe eenen grouwel van Jacobs hoovaerdije, ende ick hate sijne palleysen, *Amos* 6, 8. Die van de afgoden een grouwel hebt, berooft gy het heylige? *Rom.* 2, 22. d'Aerde, die een' gruwel heeft van zoo veel moort, en twist, en strijt, VONDEL 7, 323. Dat sy niet alleen niet en stalen ..., maer een grouwel daer af kreghen in den hoochsten graet, *N. Werelt* 2, 15 *a*. Dat het, ... gansch niet onmooglyk is, dat haar ... gevoelens, waarvan zy misschien een gruwel heeft, worden aangewreven, v. EFFEN, *Spect.* 5, 8. Ik heb eenen gruwel van het bloed, CONSC. 3, 290 *b*. Zij (had) een geheimen gruwel voor dien man, LOVELING, *Sophie*, 213.

— Desgelijks, doch alleen in bijbeltaal: *een gruwel hebben aan iemand of iets*. || Alle menschen mijnes heymelicken raets, hebben eenen grouwel aen my, *Job* 19, 19. Hy (*de Heer*) heeft eenen grouwel gehadt aen syn erfdeel, *Ps.* 106, 40.

c) Concreet. Iets dat *gruwel* (in de bet. 2, *a* of *b*) verwekt; iets gruwelijks.

α) Iets verschrikkelijks, iets ontzettends; in het mv.: ontzettende dingen; verschrikkingen. || Door moord, door plundering, door brandstichting, door al de gruwelen van den burgerkrijg, v. LENNEP, *Rom.* 22, 26. Oorlog is een ramp en een gruwel, BEETS, *Kar.* 11. Hij had de gruwelen van den godsdienstkrijg van nabij aangestaard, SCHIMMEL 1, 134 *b*.

Vraag niet, waar de onbetembre Frank
Den gruwel van den Wapenklank
In siddrende ooren dondert.
BILD. 13, 74. (*verg. ald.* 't Wareldplondrend oorlogswee).

— *Een gruwel spreken*: iets gruwelijks zeggen; vreeselijke, ontzettende woorden (als godslasteringen enz.).

Heeft niet het kraeyen van een haen
Aen Petrus heyl en deugd gedaen? ...
Dat hy geen grouwels meer en sprack,
Maer dat 'er uyt syn oogen brack
Een siltig nat, een tranen vloet.
CATS 2, 407 *b*.

β) Iets afgrijselijks, iets afschuwelijks, iets dat men verfoeit; vandaar ook: iets dat verfoeid moet worden; iets verfoeilijks. || Dat (t. w. *tegennatuurlijke ontucht*) is een grouwel, *Levit.* 18, 22. Het offer der goddeloosen is een grouwel, *Spr.* 21, 27. 't Afbidden van 't stroopen en moorden der arme eenvoudighe menschen, is een' onvergiflyke zonde, by den geenen, die de goedertierenheit voor een' grouwel houd, HOOFT, *N. H.* 174. God geve dat gij poëtisch hebt bemind; practisch trouwen is zulk een gruwel, POTGIETER 16, 306.

— *Het is een gruwel om* (*aan*) *te zien*, (*aan*) *te hooren*: het is iets afschuwelijks; vandaar: het is afschuwelijk, verfoeilijk. || Zingen en ... bidden op zijn kettersch, dat he een gruwel is om aan te hooren, BOSB.-TOUSS. 1, 61 *a*.

— *De gruwel des lasters*, — *der zonde* enz.: de afschuwelijke zaak, die laster, — die zonde heet; zulk een afschuwelijk ding als de laster —, de zonde is, enz. || Den gruwel des lasters, V. D. PALM, *Sal.* 2, 383. Het bloedig offer dat voor den gruwel der zonden geslagt is, V. D. PALM, *Leerr.* 9, 25. Eene verpersoonlijking van den gruwel der ketterij en der scheurzucht, BOSB.-TOUSS. 1, 13 *b*.

— *Iets* (zaak of persoon) *is iemand* (3de nv.) *een gruwel*; — *is voor iemand* (t. w. voor iemands aangezicht, in iemands oogen) *een gruwel*; — *is een gruwel in iemands oog*: iets dat hij verafschuwt, verfoeit, een verfoeisel; soms, niet zoo sterk: eene ergernis. || Want alle schaepherder is den Egyptenaren een grouwel, *Gen.* 46, 34. Des Koninghs woort was Joab een grouwel, 1 *Kron.* 21, 6. Dese sesse haet de Heere: ja seven zijn sijne ziele een grouwel, *Spreuk.* 6, 16. Want dat hooge is onder de menschen, is een grouwel voor Godt (gr. *βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*), *Luc.* 16, 15. Daden ... die in 't oog des Heiligen een gruwel zijn, V. LENNEP, *Rom.* 12, 269. Het denkbeeld der Voorbeschikking ... was hem een gruwel, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 12. Onbetaalde arbeid, die Indische kanker, was hem een gruwel, MULTATULI 1, 160. Al is 't een gruwel in ons oog, DE GÉNESTET 1, 181. De gematigdheid ... jegens de Hugenoten was hun een gruwel, FRUIN, *Tien J.* 70.

> Onwaerheit, achter-hoon, twee-duydelicke woorden
> Zijn grouwelen voor My, en geestelicke moorden.
> HUYGENS 1, 24.

> de dwepende ergernis,
> Wie de kinderlijke blijdschap
> tot een halven gruwel is.
> TEN KATE 6, 149.

— *Iemands gruwel* (in het. O. T.): iets (zaak of persoon), dat iemand persoonlijk met heftigen afkeer vervult; iets waarvan hij persoonlijk hevigen afkeer heeft; iets dat hij verfoeit. || Want wy souden der Egyptenaren grouwel den Heere onsen Godt mogen offeren: siet, indien wy der Egyptenaren grouwel voor hare oogen offerden, en souden sy ons niet steenigen? *Exod.* 8, 26. Vervloeckt zy de man, die een gesneden, of gegoten beelt, eenen grouwel des Heeren ..., sal maken, *Deut.* 27, 15.

— In eene andere toepassing, eveneens in het O. T., namelijk op het onreine, het verbannene (den van de Heidenen afkomstigen roof), of op een persoon (Heiden) die men te verafschuwen, te verfoeien heeft. || Gy en sult dan den grouwel (*het verbannene goud en zilver*) in u huys niet brengen, *Deut.* 7, 26. Gy en sult geenen grouwel eten, 14, 3. Den Edomiter sult gy voor geenen grouwel houden, 23, 7. Hij zal tot inkeer komen ..., en hij zal den gruwel wegdoen uit zijn huis, *K. Zev.* 4, 138.

— In dezelfde beteekenis, maar in eene meer beperkte toepassing, in het O. T. en bij nieuwere schrijvers in navolging van het bijbelsch spraakgebruik: iedere zaak die met den heidenschen offerdienst in verband staat; inzonderheid echter: een afgodsbeeld, een afgod. || De hooghten ... die Salomo ... den Camos het verfoeysel der Moabiten, ende den Milcom den grouwel der kinderen Ammons gebout hadde, 2 *Kon.* 23, 13. Josia dan dede alle grouwelen (*Kantt.* alle afgoden, beelden, hooghten, altaren, ende afgodisch tuygh) weeh uyt alle landen, 2 *Kron.* 34, 33. (*Calvijn*) den Af-god van Geneven, Dien grouwel, VONDEL 2, 147.

> De wich'laers roeyde ick uyt die loghentael bedf'en.
> In 't gantsche Iuda beeld noch grouwel wierd ghezien.
> VONDEL 2, 76.

> Dewijl de Noorman, ruim zoo wreed, en moordbaldasdigh,
> De Christe Kerck vervolgt, de Neroos maeckt genaedigh
> Al d' oude gruwlen weêr op heillooze outers zet.
> 3, 558.

> Die voor een' stommen tack ten grouwel (*tot een afgods-beeld*) uytgehouwen
> De knie, dijn maecksel, vouwen.
> HUYGENS 1, 3.

— Bij nieuwere schrijvers vindt men *gruwel* ook in toepassing op een afschuwelijk of monsterachtig wezen, een monster, een ondier. Verg. in dergel. toepassingen eng. *a fright*. || In desen droom verschijnt die gruwel (*de Inquisitie*) voor sijn' koets, VONDEL 2, 610.

> Wat gruwel trapt, met Christen hoofds banieren,
> Op maeghdepalm, tot schennis van laurieren!
> VONDEL 3, 129.

— Soms in toepassing op een onmensch. Voor eene aanhaling, zie Deel III, 652.

— In *Matth.* 24, 15 heeft men onder den *gruwel der verwoesting* (de *verwoestende gruwel* uit *Dan.* 11, 31), in verband met *Luc.* 21, 20, de „heyrlegers" te verstaan, die Jerusalem en den tempel zullen verwoesten; in de *Kantt.* „het grouwelick verwoestende leger der Romeynen". || Wanneer gy dan sult sien den grouwel der verwoestinge *enz.*, *Matth.* 24, 15.

> Straks, als het heilig grondgebied
> Den „gruwel der verwoesting" ziet,
> De vlam des vuurs zal naken
> Tot tempelwand en daken, *enz.*
> BEETS 3, 25.

— Bij VONDEL (3, 111) vindt men de woorden *Gruwel der verwoestinge* in een geheel ander gebruik, t. w. als tweeden titel — als motto zoo men wil — van zijn *Decretum horribile*, het hekeldicht tegen de praedestinatie-leer en wel bepaaldelijk tegen het (vermeende) leerstuk van de mogelijkheid der verwerping van jonggeborenen; die verwerping, die verwijzing naar het helsche vuur van onnoozele wichten, scheen hem een *gruwel der verwoesting*.

γ) *O gruwel!* Zeer gebruikelijke uitroep om hetzij iets ontzettends of vreeselijks (zie de bet. α), hetzij iets afschuwelijks, iets onmenschelijks (zie de bet. β) aan te duiden. || 'k Zwyg van zulken, die zich, ô gruwel! door Indompeling laaten doopen, *Lev.* 2, 29.

> O gruwel! op den vloedt,
> Op grondeloosen plas
> Te vechten, lijf om lijf.
> VONDEL 2, 166.

> O gruwel Badeloch, ben ick van sulck een' aerd
> Dat ick een vrou, en noch mijn eyge, met mijn swaerd ...
> Vermoorden sou, gelijck een gruwelijck tyran?
> 3, 429.

— Soms in scherts of spot of met ironie, als men de zaak, waarvan sprake is, zoo heel erg niet vindt. || O gruwel, raadt eens wat hij doet! Daar geeft hij Nicht een — zoen, V. ZEGGELEN 5, 162. Een plek ... gebruikt ... tot bergplaats van mist, van hout of wel, o gruwel! van asch en ander vuilnis, SCHIMMEL 1, 330 *b*.

δ) Vervolgens in toepassing op (t. w. als benaming voor) eene gruwelijke, eene afschuwelijke, eene verfoeilijke handeling, een afschuwlijk bedrijf; eene gruweldaad, een wanbedrijf. || Op dat sy u-lieden niet leeren te doen van alle hare grouwelen, die sy haren goden gedaen hebben, *Deut.* 20, 18. Sal noch de Maene marren Met saluw worden, van het gruwel dat zy siet? HOOFT, *Ged.* 2, 213. Als maer een outerkleed Die grouwelen bedeckt, ten

strecken dan geen' sonden, VONDEL 2, 397. Dat ik den gruwel wreek! BILD. 2, 93. 't Menschdom ... In gruwelen verhard, 2, 343. Er zijn geene gruwelen zoo snood, of zij kunnen opkomen in het hart ... eens menschen, V. D. PALM, *Sal.* 1, 231. Hoe veel meer gruwelen zouden de geschiedenis des regts schandvlekken? 2, 140. Gij zijt gewroken, de gruwel is gestraft, CONSC. 2, 62 *a*. (*Deze*) hedendaagsche maatschappij, waarin geen denkbare gruwel ongehoord, en allerlei zonde algemeen is, BEETS, *St. Uren*, 4, 246. Spanje, waarin zoovele gruwelen geschied zijn, 9, 163. Wij zullen saam den gruwel boeten, BEETS 1, 437.

'k Gedoogh niet dat mijn naem en faem van schandvleck weet.
Dees' rede alleen heeft kracht: dit 's d' uutkomst van ons leed;
Mijn' man gevolgt: de dood sal 't voor den gruwel winnen.
VONDEL 2, 714 (lat. *morte praevertam nefas*).

Geen stervling omtrent, die den gruwel vernam!
Geen wachter, om 't misdrijf te storen!
BILD. 1, 306.

Bewakers van 't altaar, verbasterd van den plicht!...
In gruwlen uitgespat voor 't Godlijk aangezicht!
5, 475.

Het wraakzwaard dreigde 't hoofd van hem dien ik aanbad!
Daar vloog ik tusschen beide om 't gruwel te verhinderen.
BEELOO, *Ged.* 78.

— Waarin de *gruwel*, het gruwelijk bedrijf bestaat, wordt somtijds uitgedrukt in een (al of niet omschreven) 2^den^ nv. || Dit ongehoord bedrijf (*de overlevering aan Pilatus*) ... moest den gruwel van Jezus kruisiging nog vergrooten! V. D. PALM, *Leerr.* 3, 54. Het aandeel, dat hij (*Pilatus*) voor zichzelven had aan den gruwel van den Messiasmoord, BEETS, *St. Uren* 4, 310.

— *Een gruwel van onrecht*: een in gruwelijke mate onrechtvaardige handeling. || Terwijl niemand de macht of den lust scheen te hebben om dezen gruwel van onrecht (*het onwettig houden van slaven*) te keeren, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 86.

— Soms in toepassing op een gruwelijk gebruik, eene gruwelijke gewoonte. || Onder haar gaat in swang sekere gruwel en wreedtheyt ..., dat is, wech-werpen, en verdoen van haar eygen Kinderen, STRUYS, *Reys.* 20.

— *Gruwel, een gruwel* of *gruwelen bedrijven, doen, plegen*. || Ende siet, het is de waerheyt, de sake is seker, sulcken grouwel (*afgoderij*) is in 't midden van u gedaen: Soo sult gy *enz.*, *Deut.* 13, 14. De lieden deses lants, die voor u geweest zijn, hebben alle dese grouwelen gedaen, *Levit.* 7, 27. Maer gy sult mijne insettingen ende mijne rechten onderhouden, ende van alle die grouwelen niets doen, 18, 26. Sy beyde hebben eenen grouwel gedaen, 20, 13. Zijnse beschaemt om datse grouwel bedreven hebben? *Jerem.* 6, 15. Die ... eet oock op de bergen, ... heft sijne oogen op tot de dreckgoden, doet grouwel, ... soude die leven? *Ezech.* 18, 12. Moeten wij ons ... niet ... verwonderen ... dat er in de wereld niet veel meer gruwelen ... gepleegd worden? *Wildsch.* 3, 206. Alsof er gruwelen waren gepleegd, waarbij de verwoesting van Maagdenburg door Tilly maar kinderspel was, KNOOP 1, 51. Den grond..., Waarop de gruwel is gepleegd, V. D. BERGH, *Dichtb.* 15 (*Het groene Zoodtjen*).

Ik ben de vuyle seugh, die in den modder wroet,
Die in den mishoop woont, en alle grouwel doet.
CATS 1, 540 *a*.

Een ras van bandlooze onverlaten,
In list en misdaad uitgeleerd,
Zijn gruwlen plegende op de straten.
BEETS 3, 526.

Afl. (in de bet. 1) *Gruwelloos*, zonder huivering, onverschrokken („(*Een goed predikant*) plaestert *grouwel-loos* de grouw'len die hij siet", HUYGENS 1, 124).

— In de bet. 2, *c*) *Gruwelvol* (zie ald.).

Koppel. (in de bet. 2, *c*) *Gruwelsmeden*, gruwelen bedenken („Een vuige schelm, vergrijsd in 't *gruwelsmeden*", V. LENNEP, *Poët.* 7, 128; „(*Satans*) heimlijk *gruwelsmeden*", TEN KATE, *Par. Verl.* 107); ook in den vorm van het mv., *gruwelensmeden* („Dus lastren zy, verhard in 't eindloos *gruwelensmeden*", BILD. 5, 329); *gruwelplegen* („'t eerloos *gruwelplegen*", TOLLENS 1, 100, zie ook TEN KATE, *Job* 75); *gruwelstoken* („Ontmomt dien grijzen kruin, verhard in 't *gruwelstoken*", BILD. 4, 68).

— Met een tegenw. deelw. in den vorm van het enk. of mv. *Gruwelbarend* („hy (*Oedipus*) ... Geleidde ... De onnoozle naar 't altaar en *gruwelbarend* bed", BILD. 2, 332); *gruwlenbroedend* („Toen 't heilloos monster (*Napoleon*), uit zijn *gruwlenbroedend* nest,... Een koninklijke maagd van 't vaderharte scheurde", TOLLENS 5, 23); *gruwelwrekend* („de onzichtbre hand werd kenbaar van een *gruwelwrekend* God", BILD. 1, 322).

Samenst. afl. *Gruwelsmeder*, bedenker van gruwelen, gruweldaden („Ik, Rhadamantus! doem hier elken *gruwelsmeder*", HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 50).

Samenst. *Gruwelbond, -daad, -god, -kamer, -leer, -moord, -nest, -pest, -poel, -schuld, -stuk, -vol, -vond* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 2, *c*), in een aantal samenstellingen, in welke het eerste lid doorgaans de kracht van het bnw. *gruwelijk* of *gruwzaam*, (t. w. die van: afschuwwekkend, verfoeilijk, onmenschelijk) heeft, als *Gruwelaard*, afkeerwekkende geaardheid („Des Franschmans *gruwelaart*", Vr. BILD. 3, 128); *gruwelakker* („Zoekt Britsche razerny, op Fransche *gruwelakkers* Gezaaid", BILD. 7, 236); *gruwelband*, afschuwelijke kluister („Scheur my 't zuchtend hart uit 's Boozen *gruwelbanden*!" BILD. 5, 438; „Rukt (Holland) ... hart, en ziel en lippen, Uit den Duitschen *gruwelband*?" 11, 83); *gruwelbeeld*, nare verschijning, of, naar het even te voren heet „een overyslijck spoock" (VONDEL 2, 618); *gruwelbent* („heel dit volk, ... Een *gruwelbent*, door razernij bevangen", TEN KATE 4, 204); *gruwelberg*, hoogte aan den „gruwel" Astaroth gewijd (VONDEL 5, 705); *gruweldag*, gruwelijke dag („ô *gruweldag* van wanhoop en afgrijzen!" BILD. 14, 133); *gruweldal* („Sodoms *gruweldal*", BILD. 5, 474); *gruweldienst*, gruwelijke, afschuwelijke dienstbaarheid („rockeloozen, ... In den *gruweldienst* des bozen", BILD. 5, 419); ook gruwlijke afgodsdienst („Wijl *gruweldienst* en outerbeelden, En menschenmoord uw zinnen streelden!" V. LENNEP, *Poët.* 1, 264; „Hij (*een afgod*) breidde Van daar zijn *gruweldienst* al verder uit", TEN KATE, *Par. Verl.* 13); *gruwelding* („Dit Critisch oogenblik der razerny die dit *gruwelding* (*de vaccine*) doordrijft", BILD., *Br.* 5, 73); *gruweldisch* („'s Booswichts *gruweldisch* (*van Lycaon*), noch korts voor hem (*Jupiter*) gedeckt", VONDEL 11, 309; in 't Latijn: *foeda Lycaoniae ... convivia mensae*); *gruweldood* („'k ... werd, maar (Hemel) tot wat *gruweldood* gebracht!" BILD. 14, 132); *gruweldorst*, dorst naar gruwelen („Rampzalige erven Van 't verderven, Hijgen wy van *gruweldorst*", BILD. 6, 122); *gruweldwang*, gruwelijke dwang of bedwongenheid, slavernij („d'ijdlen klank dier Alverdraagzaamheid, Die niets wil dulden, dan den *gruweldwang* der zonden", DA COSTA 2, 243; zie ook BILD. 5, 194); *gruweleeuw* („Waar zijn we, ô *Gruweleeuw*, waar zijn we toe gebracht!" BILD. 8, 451; „Onzen Goddelijken Zaligmaker, die ter Zijner tijd deze *gruweleeuw* richten ... zal!" BILD., *Br.* 3, 174); *gruweleisch* („eens wreed-

aarts *gruweleisch*", BILD. 4, 340; zie ook 9, 131); *gruwelfeest* („Stad van bloed en *gruwelfeesten*, 't Hemeltergend wuft Parijs", BEETS 3, 528); *gruwelfeit* („Scheen ick u reede stof tot soo een *gruwelfeyt*?" VONDEL 2, 730); *gruwelgaaf*, gruwelijke gave („gevloekt die *gruwelgaaf* (*de rede*), Die 's menschen voorrecht wordt geprezen, Om — foltraar van zichzelf te wezen", HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 38); *gruwelgezellin* (zie GEZELLIN, Samenst.); *gruwelhof*, het hof van Herodes („Ja, mocht mijn hand dat *gruwelhof* verpletten", BILD. 5, 304); *gruwelhol* (BILD. 1, 322); *gruwelhoon* („bloed ... God ten *gruwelhoon* vergoten!" BILD. 2, 354); *gruweljuk* („Dat elk zuchtende in dien druk ..., met onvermoeide krachten worstle tegen 't *gruweljuk*", BILD. 5, 420); *gruwelkerk*, afgodstempel (VONDEL 5, 706 en 733); *gruwelkist* („(*de afgoden*) sleepten menigkeer Hun *gruwelkisten* naar zijn heilge Tempelwanden, Zijn plechtigheden door verfoeilijke offeranden Ontwijdend!" TEN KATE, *Par. Verl.* 12); *gruwelkreet* („hoe dol van wrok bezeten, Verheft gij, Flips! uw *gruwelkreten* En stapelt schuld en offers op", TOLLENS 1, 143); *gruwelkuil* („men maeck mijn stede Tot moord nocht *grouwel-kuyl*; maer wydse den gebede", VONDEL 3, 88); *gruwelkwaad* („De deur is toe voor heyl, maer op voor *gruwelquaen*", VONDEL 2, 256); *gruwellaster*, eene krachtige versterking nog van *laster* („Wou Jupijn u spaeren ... Om deze *gruwellasteren* Te hooren, dit verbasteren T'aenschouwen?" VONDEL 7, 97); *gruwelmerk* („Zal ik ... op dit lief gelaat Eens 't bleek der wroeging zien en 't *gruwelmerk* van 't kwaad?" BOGAERS 1, 191); *gruwelmonster* („Gy, *gruwelmonster*, Trots!" BILD. 5, 155); *gruweloffer*: aan een afgod („Hoe 't heiligh paer ... Van 't Heidensch *gruweloffer* yst", VONDEL 5, 769); *gruwelplaag* („Wie zal de *gruwelplagen* tellen, Die ons de wraak had opgelaân?" Vr. BILD. 3, 142); *gruwelplan* („Daar is een Vijand, die ... Onze' ondergang bedoelt, ... zijn wij bij elkander, Dan helpen wij elkaâr, dan faalt zijn *gruwelplan*", TEN KATE, *Par. Verl.* 213); *gruwelpop*, afgodsbeeld („Men smoockt voor Astarot: men offert kinders op, Ja 't suygeling, ten brand, aen Molochs *gruwel-pop*", VONDEL 3, 88); *gruwelraad* („De Helsche *gruwelraad* herrees en was ontbonden", BILD. 2, 385); *gruwelrijk* („Hoe 't *gruwelrijk* verviel, hoe wis tirannen zwichten", TOLLENS 3, 16); *gruwelrijm*, gruwelijk, afschuwelijk gedicht („Een snoode Wichlares, in 't Kunstgeheim bedreven Van helsche *gruwelrijm*, dat de afgrond dwingt te beven, ... Verschijnt op zijn bevel", BILD. 2, 284); *gruwelroof* („De helsche sofismen ..., waar meê men zich onderstond ... dezen *gruwelroof* quasi te willen verdedigen", BILD., *Gesch. d. Vad.* 11, 73); *gruwelrot* („ik zie zijn (*Filips'*) *gruwelrotten* En de offers, voor hun wraak geroofd!" TOLLENS 1, 104; „God is de God des krijgs ...: Nooit duldt Hij, dat een *gruwelrot* De weerlooze onschuld zal verworgen!" TEN KATE 3, 203); *gruwelschool*, school der misdaad („zo de Heiden zelf die *gruuwelschool* (*het tooneel*) moest laaken", PELS, *G. en M. d. Toon.* 7); *gruwelschreeuw* („Zoo scheurde ge, op de *gruwelschreeuwen*, U brullend los uit slaap en rust", TOLLENS 1, 151); *gruwelslaaf*, slaaf, aan een gruwelijke tirannie verheerd („De Held ..., Die 't juk verbreken moet der laffe *gruwelslaven*", BILD. 9, 352); *gruwelsmaak* („een *gruwelsmaak*, voorheen Als echt en zuiver aangebeên", V. LENNEP, *Poët.* 3, 173); *gruwelsmook* („Hak om de Bosschen, breek de hoogtens, en altaren, Van waar die *gruwelsmook* voor God plag op te varen", OUDAAN, *Toneelp.* 250); *gruwelspelonk*, schuilhoek voor booze dingen („Zij (*de hemelsche schatten*) laten zich ... in de modder van eene zodanige *grouwelspelonk*, als ons hart van nature is, niet verbergen", V. LIMB. BROUWER 1, 51*a*; zie ook 1, 52*a*); *gruwelstede, -stee*, plek vol gruwelen, gruwelijk oord („Gomorraas *gruwelsteê*", BILD. 6, 59); *gruwelstoel*, benaming voor den troon eens dwingelands („'s afgronds opgespleten poel Verzwolg den *gruwelstoel*", BILD. 9, 190); *gruwelstoet* („'t Zwaard zal in de spieren weiden Van den Heiden, En van 't hoofd diens *gruwelstoets*", BILD. 6, 60); *gruwelstrand* („Weg van deze *gruwelstranden*! Weg van dit gruwlijk moordverblijf", BILD. 4, 221); *gruwelteelt* („de zangsoort, die men wraakt, ... Als wrange vrucht van middeleeuwschen stam, Als *gruwelteelt* van band- en zedeloosheid", V. LENNEP, *Poët.* 2, 5); *gruweltijd*, in toepassing op het jaar 1848 bij V. ACKERE, *Winterbl.* 213; *gruweltooneel* („De zon houdt hare stralen terug, en wil dit *gruweltooneel* (*de kruisiging*) niet langer beschijnen", V. D. PALM, *Leerr.* 3, 70); *gruweltragedie* („Een nieuw bedrijf der Hamburgsche *gruwel-tragedie*", V. D. PALM, *Gedenkschr.* 28); *gruweltroon* („de man van moord (*Napoleon*), Met zijn' *gruweltroon*, (is) gevallen", SPANDAW 2, 161); *gruwelvlag* („Ongeduldig brandend zwiert hy De opgestoken *gruwelvlag*", BILD. 5, 289); *gruwelvlam* („wy (zagen) onze eigen daken ... Van Fransche *gruwelvlammen* blaken", BILD. 8, 436); *gruwelvlek*, gruwelijke smet; smet van een wanbedrijf („wasch het aerdrijck weer van d'onde *grouwelvlecken*", VONDEL 2, 489; „Al 't water van den Nyl kan deze *gruwelvlecken* Niet wasschen uyt zijn faem (*van Jozef*) noch flus zoo wit als sneeuw", 3, 852); *gruwelvloed*, vloed van wandaden („Wie kan den *gruwelvloet*, na zulck een inbreuck, stuiten?" VONDEL 5, 760); *gruwelvloek* („Hun woede en *gruwelvloek* (*der Joden*) tegen den Zaligmaker", BILD., *Br.* 4, 206); *gruwelvuur* („vaer in schennen En schanden immer voort, en door uw *gruwelvuur* Keer om en wederom den staet van vrou natuur", VONDEL 2, 710); *gruwelwaan* („stort Franschen *gruwelwaan* En duivlenzucht in nog onnoozle telgen", BILD. 14, 150); *gruwelwereld*, wereld van gruwelen („De *gruwelwereld* is gekomen, ... De werklijkheid dier wilde droomen, Door koortsig bloed in 't brein geteeld", BEETS 3, 525); *gruwelwerk* („Geen wet- noch vredehaters, Verwekten *gruwelwerk*", V. ACKERE, *Winterbl.* 194); *gruwelwoning* („De ijzren valdeur ... der Helsche *gruwelwoning*", BILD. 2, 363); *gruwelwoord* een goddelooze eed (VONDEL 3, 477); *gruwelwreker*, wreker van bedreven gruwelen (zie BILD. 5, 191 en 317); *gruwelwrok*, wrok, wroeging over eene gruweldaad („Na Abrams voorbeeld, menigh smeet zijn kind in 't vier. Hoe mocht ghi vaarlik hert dees *gruwelwrok* gedoghen?" SPIEGHEL 57); *gruwelzucht*, gruwelijke begeerte („een *gruwelzucht* ..., Om de aarde ... te ontvolken door 't geweld", BILD. 7, 221).

— In den vorm van het mv. *Gruwelendrom* („blikt terug langs 't eeuwenveld, En ... telt den *gruwlendrom*, Aan d'eigen zwarten poel ontweld!" BOGAERS 2, 48).

GRUWEL (II) — GRUËL —, znw. onz. (volgens V. DALE); zonder mv. Verg. ofra. *gruel*, nfra. *gruau*, eng. *gruel* (uit mlat. *grutellum*, verkl. van *grutum*, het Germ. *grut-*, ons *grut* en *gort*; zie DIEZ, SKEAT, KÖRTING). Een aan het Romaansch ontleende naam, eigenlijk voor gerstebrij of gortepap, bij uitbreiding echter ook voor andere, min of meer brijachtige gerechten. Zoo vindt men voor Twente: *gruël*, brij van gepelde gerst met een schout axijn er in, en vermeldt VAN DALE (als „gewestelijk", doch zonder nadere aanduiding) de beteekenissen: broodwater, gerstewater, dunne gort, veelal met bessensap en krenten. Zie verder de Samenst.

Samenst. *Gruwelwater* („Gruwelwoater, ook woatergruwel, in de kindertaal: krintjebrei; een soort van pap, gekookt van gort, bessensap (of wijn), krenten en suiker", MOLEMA 138 *b*); verg. voorts nog *gruwelkoek* bij HOEUFFT, *Bred. T.* 214 „eene soort van gebak" (met gort als hoofdbestanddeel?).

— Als tweede lid. *Watergruwel*, gruwelwater.

GRUWELBOND, znw. m.; het mv. komt niet voor. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c*) en *Bond* in de bet. B, 1). Een verbond dat een gruwel is, een gruwelijk, gruwzaam, afgrijselijk verbond. Door BILDERDIJK, (2, 369, in zijn *Onderg. d. E. W.*) gebezigd in toepassing op een verbond tusschen de onsterfelijke eerste menschen en het bastaardgeslacht der Reuzen.

(een' ... opstand ...), die misschien
Geheel het menschdom, in dien gruwelbond begrepen,
In 't eindeloos verderf onredbaar meê zal sleepen!

GRUWELDAAD, znw. vr.; mv. *-daden*. Nhd. *gräuelthat*. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c*) en *Daad*. Eene daad die een gruwel is, of: eene afgrijzen wekkende daad; eene gruwelijke, gruwzame, afgrijslijke daad. || Wat voor gruwelddaaden zy (*zekere* „snoode booswigten") bedreeven, *Blank.* 3, 316. En 'k leef, ik leef, na zulk een gruwelddaad! (*Herodes' kindermoord*), BILD. 5, 304. Vergeefs zoek ik er eene (*eene misdaad*) ... in het groot register der menschelijke gruweldaden, die met deze kon gelijk gesteld worden, V. D. PALM, *Leerr.* 3, 69. Wij zijn te zamen aan de gruwelddaad plichtig, CONSC. 4, 46 *a*. Danton, den genotlievenden man, maar die bereid was tot elke gruwelddaad den eersten stoot te geven, JORISSEN, *Hist. Kar.* 1, 130.

GRUWELDADER, znw. m.; mv. *-s*. Naast *Gruwelddaad* volgens de analogie van *daad* en *dader*. Dader, bedrijver van een gruwel of van gruwelen; ook: boosdoener, misdadiger. || Die Alverdelger, Die gruwelddader (*Napoleon*) ging voorbij! BILD. 9, 144. (*De welsprekendheid*) heeft vaak den arm des gruwelddaders ontwapend, V. D. PALM, *Sal.* 4, 357.

Gij, de Zoon des Vaders,
Tusschen gruwelddaders!
TEN KATE 6, 184.

Zie voorts nog b. v. BILD. 9, 144; 353 en BILD., *Verh. over Zedeleer enz.* 183.

GRUWELEN — GROUWELEN —, onz. zw. ww.: *gruwelde*, *gegruweld*. Mhd. *griuweln*, *grûweln* (*griulen*, *grûlen*), mnd. *gruweln*, nnd. *grûfel(e)n* (*mi grûfelt*), *gruvelen* en *groêlen*, *grôlen* (DOORNK. KOOLM.), mnl. *gruwelen*, *gruêlen*, *grouwelen*, *grauwelen*. Eigenlijk: huiveren, rillen, ijzen en zulks bepaaldelijk hetzij tengevolge van plotselinge ontsteltenis of schrik, hetzij tengevolge van afkeer of walging; gewoonlijk echter in opvattingen waarbij aan een huiveren in den letterlijken zin niet meer behoeft te worden gedacht. In den *Teuthonista* (uitg. *Letterk.*, 20 *b*) is gruwelen een synoniem van anxten, duchten, eysen enz. (lat. *metuere*, *formidare*, *pavere* enz.); KILIAAN verklaart grouwelen met *horrere*, *abhorrere*, *pavere*, *formidare*. Zie ook GRUWEN (en GRUWEL) en vergelijk voor afleiding enz. de aldaar aangehaalde werken.

1) Als onpers. ww. in verschillende opvattingen. Thans alleen nog in verheven stijl.

a) *Mij gruwelt*: ik heb (ervaar, ondervind) eene gewaarwording van schrik, ontzetting; verg. ik griezel, gril, ril, ijs in de niet strikt letterlijke opvattingen dier woorden, of ook uitdrukkingen als: ik word er koud van, ik krijg de koude rillingen. || *M.* Elckerlick heeft synen tijt..., Niet wetende wanneer den slach vallen mach. *S.* En grouwelt v niet? *Gentsche Sp.* 314.

— Met eene bepaling, afhangende van een voorzetsel (*van*; *voor*) of op andere wijze (in een 2den nv., in een afhankelijken zin enz.) uitgedrukt. Schrik, ontzetting (voor iets) bevangt mij; ik ben bang, — beangst, ik sidder (voor iets); ook als eene doorgaande gezindheid. || Mi grouwelt vele te seer voer dat graf, *Homulus*, 87. My gruwelt dat ick 't hoor, om Godts wil, zwijgh toch stil, VONDEL 3, 745. Ons grouwelt ende wy vreesen ons van een Scorpioen, ERASMUS, *Lingua*, 76 *a*.

Ick ben dat bruyloftscleet, dwelck diet heeft vergheten
Mach hem grouwelen, voor deeuwige doot.
NUMAN, *Strijd des gemoets*, 101 *b*.

My grouwelt van den dagh, die niet en sal verouwen,
Doe 't huylen in mijn buyrt der brullende kortouwen
Quam stooren mijne rust.
WESTERBAEN, *Ock.* 128.

b) *Mij gruwelt*: ik heb (ervaar, ondervind) eene plotselinge gewaarwording van afkeer, afschrik, afgrijzen, walging.

Ick hadde noyt ghedocht dat in een borst hoogh-aardich.
Kon zijn zoo onbeschaamt een stoutheyt, zoo lichtveerdich,
Dat my grouwelt. O schant! *enz.*
BREDERO 2, 296.

— Met eene bepaling afhangende van *van* of *voor* (enz., zie hierboven): ik heb een afgrijzen enz. (van iets); mij walgt (van iets); vooral als eene doorgaande gezindheid. || Daarom en grouwelt my nu niet alleen niet vande gheneesdrancken die ghy onlanckx seyde scherp te wesen: maar begheerlijck zijnde om te hooren, versoecke ick die ernstlijck, COORNHERT 1, 530 *a*. Ons gruwelt uws ghesichts, *Nederd. Helic.* 43.

Myn man is ledich, selden werct hi geerne
Hem grouwelt dat hi mi bi hem siet of hoort.
Antw. Lietb. in *Hor. Belg.* 11, 8.

2) In persoonlijk gebruik; aldus in het Mnl. nog onbekend.

a) Schrikken, ontstellen; als eene doorgaande gezindheid: bang, bevreesd zijn. Verg. de bet. 1, *a*). Gemeenlijk met eene bepaling, als onder 1, *a*) omschreven. || Woestijne ... daermen van grouwelt, ende schrickt, *Kantt.* op *Joël* 2, 3. Sult gy niet gruwelen, voor de verfoeyelijke bespotting van Hem, die sich nochtans niet en laat bespotten? VONDEL 9, 329. So dat veel vroome daer van grouwelen en yzen, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 680.

Sim. ... weinigh dagen eer dit Brullefte souw an gaen
Valt Grietebuer te bed en sterft. *So.* wat dé se wel!
Daer 's en stien van men hart: ick grouwel voor dat vel.
HUYGENS 2, 572 (*Terent., Andr.* 106: *metui a Chryside*).

— Van zaken min eigenlijk, behalve bij persoonsverbeelding of wanneer men *gruwelen* mag opvatten in de meest oorspronkelijke beteekenis van: beven, rillen, sidderen zooals in de tweede aanhaling. || Als Water, Locht, en Aerd', sal grouwelen en beven, HUYGENS 1, 12.

O Homule, dijn reyse is vele te swaer;
Voer dat gat (*het graf*) grouwelt op 't hooft mijn haer.
Homulus, 87.

b) Een afkeer, een afschrik, een afgrijzen, een walg hebben; eveneens gemeenlijk met eene bepaling als boven. || Ik laat staan dat hij van hare blaam niet zoude grouwelen, JONCTIJS, *Toon d. Jal.* 2, 340.

Ick grouwel voor krackeelen
Als voor ontstelde Veelen.
HUYGENS 2, 4.

Jan is soo weinigh kercks, hy grouwelt voor den kerck-dagh:
Hy houdt het met de weeck: sijn kerck-dagh is sijn werck-dagh.
2, 249.

Hy grouwelt van de straaten,
Of wandelt hy, strax werd de krankheit ingelaaten.
SIX V. CHAND. 476.

— Met eene zaak die geacht wordt den persoon te vertegenwoordigen (zooals het hart, de ziel enz.) als onderwerp. || Hare ziele grouwelde van alle spijse: ende sy waren tot aen de poorten des doots gekomen, *Ps.* 107, 18.

(*het hart*) Vertwijfelt aan 't behoud, aan uwe tederheden,
Zich-zelf, zijn eigen min: en grouwelt van 't bestaan.
BILD. 10, 36.

— Met eene zaak als onderwerp, t. w. bij persoonsverbeelding. || Dat het Vleesch uyter Naturen van 'tsmertigh ghevoel ende van den doot grouwelt ende een af-schouwen daer van heeft, COORNHERT 1, 142 *c*.

— In andere gevallen, in sterke beeldspraak. || Indien ick my wassche met sneeuwater; ende mijne handen suyvere met zeepe; Dan sult gy my in de gracht induycken: ende mijne kleederen sullen van my grouwelen, *Job* 9, 31.

c) *Gruwelen iets te zeggen, te verrichten* enz.: er voor terugschrikken, er van ijzen. || So hy self al gruwelde sulx uit te seggen, BEKKER, *Betov. Weer.* 3, 181.

Getuig mij, Teems, hoe in uw vloed,
(Ik grouwel 't schelmstuk op te halen)
Een Spaanschen ijver heeft gewoed.
Bloemkr. v. Versch. Ged. 205.

Obdam ..., Die fors de vuist aen 't roer van Hollands Vloot [dorst slaen,
Toen 't andren weigerden, ja gruwelden te wagen.
DE DECKER 2, 225.

d) Eene zaak *doet* iemand *gruwelen*: doet hem rillen, beven (b. v. van schrik) of ook: maakt hem afkeerig, doet hem walgen. || Om hun (de leelyckheyt siende) vande selve (t. w. *van de ongeregeldheid*) te doen grouwelen ende ontwennen, OGIER, *Seven Hoofts.* 94. Die ... daad, Die ... 't Geslacht doet gruwelen, en trappelen, en krimpen Van schrik, OUDAAN, *Toneelp.* 165.

— Soms heeft *doen gruwelen* de beteekenis van: bezorgd maken, bevreesd doen zijn voor de toekomst. Verg. VERDAM op Gruwelen in de bet. 2). || Godts Woordt verseekret ons, dat ... wy alreede inde Hemelen geset zijn met Christo ... Wat sal ons dan doen gruwelen? SPRANKHUISEN, *Van Blyschap*, 24 *b*.

3) Een enkele maal vindt men *gruwelen* als transitief ww. gebezigd. Verg. GRUWEN, 3). || Van natuyren grouwelt elck sijn bederven, COORNHERT 1, 22 *c*.

Afl. *Gruwelig, gruwelijk, vergruwelen* (zie die woorden).

GRUWELGOD, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Gruwel*, 1ste art. en *God* in de bet. I, A) of I, C, 2). Een god, die een gruwel is, t. w. in de oogen van Jehova, hoedanige god in den Bijbel zelf wel „gruwel" (zie ald. onder de bet. 2, *c*, *β*) en „verfoeisel" wordt geheeten; dus eigenlijk: heidensche godheid, afgod; voorts bij uitbreiding in toepassing op den (of een) god, afgod dezer eeuw. || Ik (tart) een iegelyk, dat hy in de ... uitgekoomene deelen des Spectators ons een' eenigen Lofzang ter eere van een' Heidenschen Afgod toone; men zal 'er in het tegendeel vinden, dat de Schryver alle Christen Dichters afraadt zodanig een Gruwelgod met de minste aanroeping te verwaardigen, v. EFFEN, *Spect.* 11, 60.

Voor andere aanhalingen zie hierboven kolom 239.

GRUWELIG, bnw. Van *Gruwelen*, in de eigenlijke beteekenis van: huiveren of in de beteekenis van schrikken enz., met *-ig*. Letterlijk: huiverig, lichtelijk eene huivering (t. w. van schrik of angst) ondervindende, of wel: schrikachtig, lichtelijk verschrikt wordende, doch thans gewestelijk (volgens VAN DALE, maar zonder nadere aanwijzing) in de bepaalde opvatting van: bang voor spoken. In den *Teuthonista* is gruwelich een synoniem van anxtfeldich (zie uitg. *Letterk.* op gruwelijc).

GRUWELIJK — GROUWELIJK —, bnw. en bijw. *-er, -erst*. Mhd. *griuwelich, grûlich*, nhd. *gräulich*, mnd. *gruwelik* (voor 't Nnd. bij DOORNK. KOOLM. *grûfelik, grûfelk, grûvelk*), nnl. *gruwelijc, gruelijc, grouwelijc*. Van *Gruwen* met *-lijk*. Letterlijk: uit zijnen aard geschikt om *gruwen* te weeg te brengen, om te doen *gruwen*, rillen, ijzen, en zulke hetzij van schrik, hetzij van afschuw; vandaar: schrik, vrees —, of: afschuw, walging verwekkende. Bij PLANTIJN: Grouwelick oft gruwelick. *Abominable, horrible*; bij KILIAAN: grouwelick. *Horribilis, horrendus, horridus, formidabilis, abominabilis, dirus, immanis*.

I) **Bnw.** — 1) In toepassing op allerlei stoffelijke of onstoffelijke, op de eene of andere wijze (door voorkomen, gedaante, hoedanigheden enz.), hetzij schrik of vrees, hetzij afschrik, afschuw of walging, of wel schrik en afschuw beide inboezemende dingen.

— Van wezens; inzonderheid in toepassing op schrikbarende, vervaarlijke of afschuwelijke, afzichtelijke monsters, gedrochten enz. || Een grouwelicke beeste. *Une beste espouentable*, PLANT. Het vierde dier was schrickelick ende grouwelick, ende seer sterck, *Dan.* 7, 7. d' Inquisiti ... 't Wanschapenste gedroght, geen' duyvels uytgesondert, ... Sy komt... ('t hayr rijst te bergh, my gruwt) soo gruwelijck als s' is, ... op 't backes kleeft een korst Van etter en vuyl bloed: de pruyck *enz.*, VONDEL 2, 609. Eenen gruwelijcken ... zeestier, 2, 701. De gruwelijcke Reus (*Klaas van Kyten*), 3, 380. Dat ick een vrou ... Vermoorden sou, gelijck een gruwelijck tyran? 3, 420. Hy preekte van de Lievjatan, en wat een grouwelyke biest het was, *Gryzaard* 1, 316.

't gruwelijcke wildt, en dieren onghemeeten,
Die daer gheschoolt, soo wijd en t' zijd te weyde gaen,
Onder de golven vanden graeuwen Oceaan.
HOOFT, *Ged.* 2, 210.

Wat grouwelijck wat schrickelijck gedroght
Lucht, Zee en Aerde in 't licht te voorschijn brocht,
Dat leyd gekneust.
VONDEL 2, 477.

Een gruwlijk Reuzenrot, uit 's aardrijks schoot gesproten,
Dreigt de Almacht van omlaag ten zetel af te stooten.
BILD. 8, 387.

— **Aanm.** In de vertaling van het N. T. heeft men *gruwelijk*, van menschen gebezigd, te nemen in de gewijzigde opvatting van: die *gruwelijke* dingen, daden, zonden doet. || Sy belijden datse Godt kennen, maer sy verloochenen hem met de wercken, alsoo sy grouwelick (gr. *βδελυκτοί*) zijn ende ongehoorsaem, ende tot alle goet werck ondeugende, *Tit.* 1, 16. Lot, die vermoeyt was van den onkuchtigen wandel der grouwelicke menschen (gr. *τῶν ἀθέσμων*), 2 *Petr.* 2, 7. Den ... ongeloovigen, ende grouwelicken (gr. *ἐβδελυγμένοις*), ende doodslagers ende hoereerders ... is haer deel in den poel die *enz.*, *Openb.* 21, 8.

— In toepassing op een vervaarlijk of afschuwwekkend uiterlijk. || Melanion, die ... van alle vrouwenaengezichten, als van gruwelijcke grijnzen en ondieren, al bevende en doots van schrick, voortliep, VONDEL 3, 807. Dat ondier ... deckt met damp en mist zijn gruwelijck gelaet, 6, 285.

— In toepassing op een schrikwekkend, afschuwelijk, „akelig" oord, een „nare" landstreek.

Wat baete my te zien den dwingelant verneêrt
In Tracie, die in dat gruwelijck geweste
Zijn paerden met versch bloet van vreemdelingen maste,
De krib met rompen van hun lichaemen verkropt.
VONDEL 11, 591.

— In eene zwakkere opvatting, in toepassing op iets dat men zonder ergernis niet zien kan, op iets waar men een hekel aan heeft. Akelig, naar, „ellendig", „beroerd".

Dat gruwlijk grauw papier,
Dat mij van 't beste werk doet walgen.
DE GÉNESTET 1, 265.

— In toepassing op vervaarlijke, schrikbarende geluiden. || Waar het grof geschut de Spaansche doorgaands met grouwlyken donder dreyghde, HOOFT, *N. H.*, 828. Grouwlyken donder en blixem, 906. Wy (vernamen) van verre een gruwelyke slag, ... (*en*) hoorden daegs daer aen, dat door buskruyts vermogen De Tooren inde lugt ... was gevlogen, DROSTE, *Overbl.* 161.

— In toepassing op een vervaarlijk, ontzettend natuurverschijnsel. || Het rijk van den Antichrist is aangebroken, gruwelijke teekens zijn in de lucht te zien! LOVELING, *Sophie*, 84.

Een gruwelijcke Orkaen wil plotseling u bevallen,
En zincken in een' poel, en afgront, zonder gront.
VONDEL 6, 281.

— In toepassing op ijselijke, vervaarlijke of afschuwelijke (b. v. godslasterlijke) woorden, betuigingen, uitlatingen, geschriften en derg. || Al 't grouwelijck versmaden, ... den laster, hoon en spot, VONDEL 3, 80.

Dese eertyds een' gewyde en afgekeurde plaets,
Nu een verspogen vloeck, na 't woeden des soldaets,
Ten vadermoord gedoemt, met grouwelijcke woorden,
Vast grimmelt van het volck, *enz.*
VONDEL 2, 485.

nadien dit schendigh boeck (*Calvijn's Institutio*)
In 'shemels aenschijn spuwt dien gruwelijcken vloeck.
3, 111 (*Decretum horribile*).

Errata! maar het zijn de gruwlijkste pamfletten,
Die in uw eigen werk de vuilste handen zetten.
DE GÉNESTET 1, 263.

— In toepassing op allerhande akeligheid, op al wat er ijselijks, ontzettends of afschuwelijks gebeurt of gebeuren, iemand overkomen, ten deel vallen kan; wat ijselijk enz. is om te beleven, te ervaren, bij te wonen enz. || Siet de dagh des Heeren komt, grouwelick, met verbolgentheyt, *Jes.* 13, 9. Eenige grove stukken, die van boven neder donderden in des vyandts Zwitsers, zo zy vast aftogen, met een' gruwlijke moordt, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 85. Henrick ... sluyt de poort van 't gruwlijck oorloogh toe, VONDEL 3, 155. Was 't om my alleen, het was een kleen verdriet. Ick ... nam op my alleen de gruwelijcxste plaegen, 3, 349. De grouwelicke straffe des Meen-eedts, *Landtr. v. Selwerdt*, 38. Men (wierd) des nagts gewaer een gruwelyken brand, DROSTE, *Overbl.* 145. Een grove onwetendheid, welke mijne ziel zou hebben overgeleverd aan een zeker en grouwelijk bederf, SCHIMMEL 1, 283 *a*.

— In toepassing op allerlei huiveringwekkend of, inzonderheid, afschuwwekkend, weerzinwekkend bedrijf (wreede misdrijven, ergerlijke of walgelijke handelingen en derg.), en in 't algemeen op alles wat verfoeilijk, in hooge mate ergerlijk is. || Het is eene grouwelicke vermenginge (t. w. *die van mensch met beest*), *Levit.* 7, 23. Dat gy niet en doet van die grouwelicke insettingen, die voor u zijn gedaen geweest, ende u daer mede niet en verontreyniget 18, 30. Grouwelicke afgoderijen, 1 *Petr.* 4, 3. 't Is gruwelijck 't onnoozel dierenhol T'ontrusten, en het groen te sprangen roodt Van heyligh bloet (*enz.*), VONDEL 2, 223. 't Straffen der misdaên en gruwelijcke stucken, 2, 681. Dit gruwelijck bestaen, 2, 731. Het huwelijck, Dat ick bevleckte door dees' misdaed al te gruwelijck, 2, 752. De binnelanders... hellen door haer grouwelijck leven meer tot de beesten als tot menschen, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 66. Toen haar de gruwelijke moord der de Witten werd bericht, JORISSEN, *Hist. Bl.* 1, 78. Het gruwelijk opzet, waarvan zoowel hij als haar vader onvermijdelijk het slachtoffer zouden worden, MULDER, *J. F.* 2, 132.

Noyt Minoïsche spruyt door bloote min verscheyde:
Maer staegh yet gruweljcx het ongeval geleyde.
VONDEL 2, 709 (lat. *jungitur semper nefas*).

De heidenen regeeren
O gruwelijke schand!
Op 't heilig graf des Heeren.
SCHAEPMAN, *Aya Sofia*, 104.

— In eenigszins zwakkere opvatting, in toepassing op de eene of andere snoode, laaghartige, bij alle rechtschapenen verafschuwde handeling, ondeugd, zonde en derg. || Hoe dien Vorste ... de klank naegaet van een gruwlijk laster, waer mede te wenschen stont, dat alle Vorsten besmet waeren, HOOFT, *Br.* 1, 352. Een' brief ... Die me' wt sijn' boesem trock, en yemand schijnt te raen Tot grouwelijck verraed, VONDEL 2, 411. Hy vreest met de gruwelyke zonde van meinedigheid zyn ziel te bezoetelen, v. EFFEN, *Spect.* 11, 68. Haat is zulk eene zwarte gruwelijke ondeugd, *Wildsch.* 5, 249. De gruwelijkste trouweloosheid had het Spaansche bloed doen koken, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 14.

— In toepassing op ijselijke, vervaarlijke, den geest ontrustende of ontzettende verhalen, gedachten enz. || Met rechte (is) dit ouerdencken deses oordeels den ongerechtighen ende boosen, gantsch grouwelick ende verschrickelick, *Belydenisse d. gheloofs* (a°. 1562), XXXVIJ. Door de zagtste bewoordingen, poogde ik haar van dit gruwlyk denkbeeld te verwyderen, *Leev.* 5, 156. Die weg heette „de Doode Weg", misschien om de gruwelijke geschiedenissen, die er over bestonden, LOVELING, *Idon.* 7.

— In toepassing op eene afschuwelijke instelling of wel op eene instelling van welke *gruwelijke*, afschuwelijke, wreedaardige handelingen uitgaan enz. || Een' Inquisitie, argher en grouwlyker dan de Spaansche, HOOFT, *N. H.* 733.

— In toepassing op eene buitensporig hooge belasting. || Vermits de grofgrynen ... meer als dertig ellen lang werden gemaakt, moet men twaalf stuyvers het stuk betaalen, het welk een gruweliken impost is, DE LA COURT, *Welv.* 49.

— *Gruwelijk maken* komt in de bijbelvertaling voor in den zin van: bezoedelen, verontreinigen (eigenlijk: afzichtelijk, afschuwelijk maken), doch in een figuurlijk gebruik. || Ende datse hare zielen grouwelick souden maken door al dat onreyn ende onheyligh was, 1 *Makkab.* 1, 52.

2) Overdrachtelijk, vaak bij schertsende overdrijving. Zoo erg als men het zich maar denken kan; zeer hevig, heftig; verbazend groot of sterk. Verg. in de gemeenzame spreektaal het overeenkomstig gebruik van *ijselijk, ontzettend, verschrikkelijk, vreeselijk.* || Wat volk zoude in zo eene gruwelyke verlegentheid den moed niet laaten sakken? v. EFFEN, *Spect.* 1, 61. Substitutien en Fideicommissen zyn, buiten volstrekte noodzaakelykheid, by my in een gruwelyke haat, 11, 47. Eene beschryving van den gruwelyksten t'zamenloop van kwalen, aan welken een Vrouw kan onderhevig zyn, 12, 229. Was het niet het gruwelijkste onrecht, dat die vermogenden en aanzienlijken... het volk steeds konden onderdrukken? VISSERING, *Herinn.* 1, 101. Zich plotseling half in haar bed oprichtend, welke beweging haar gruwelijke pijn deed, SCHIMMEL 3, 139 *b*. Zij geraakte in een gruwelijke verwarring, en wist eigen-

lijk niet meer, wat ze er stotterend uitbracht, DAUM, *Raad v. I.* 21. Rivière werd bij zijn bataljons-commandant geroepen en kreeg een gruwelijk standje, 87.

(hy zal) De heirkracht van Adrast weghdrijven stoot op stoot,
Met gruwelijck verlies van volck.
VONDEL 11, 143.

— In dezen zin komt *gruwelijk* ook op zich zelf, als een uitroep voor; verg. het overeenkomstig gebruik van (*wel*) *ontzettend! verbazend!* enz. || Maar, gruwlyk, wat zag het (*het huis*) er uit! *Leev.* 4, 84.

II) **Bijw.** — 1) Van wijze. In eigenlijken zin. Op eene *gruwelijke*, t. w. hetzij schrikkelijke, ontzettende of wel afschuwelijke, afkeerwekkende wijze; al naar het verband. || Grouwelick. *Horridè, horrendum in modum*, KIL. — Dat 'er iemant van de gebuer-vrouwen rouwelick of grouwelick van haren man wort mishandelt, CATS 2, II. Uw' pruyck, die groulijck krielt van swarte slangen, VONDEL 2, 383. Tot dat men endelijck... haer (*Maria Stuart*)... valschelijck en gruwelijck, ... ter bijle verwees, 5, 437. De leeu des afgronts ... komt ... Een Christensch hart ... gruwelijck rondom bestormen, 7, 687.

2) Van graad. Bij uitbreiding. In hevige, heftige mate; evenals *ijselijk, verschrikkelijk, vreeselijk* en derg. in de gemeenzame spreektaal een krachtig versterkingswoord (verg. b. v. AFGRIJSELIJK, II, 2). || Sy (schooten) mijn met dese stompe Pijltjens soo gruwlijk op het lijf, dat het vleesch alomme kneusde, STRUYS, *Reys.* 224. Hy is gruwelyk kwaad. *Il est furieusement, extrémement fâché*, MARIN. Hy gaat gruwelyk aan. *Il fait un bruit terrible, un sabbat épouvantable, Ald.* Dit lukt nu en dan wel eens, maar de meesten tyd is het gruwelyk mis, v. EFFEN, *Spect.* 1, 122. Het is weer gruwlyk Hoeksch en Kabeljaauwsch met van Oldenburg en my, *Leev.* 2, 25. Gruwlyk heb ik haar geplaagd, 4, 309. Hoe gruwelyk het my spyt, *Burg.* 7, 2. Dat... vragen als: „schort er wat aan?"... bij herhaling gedaan, hen gruwelijk vervelen, *K. Zev.* 4, 154. Ik heb er gruwelijk het land aan, my te verveelen, *Schoolm.* 228. De Ridder knort en kniest, Omdat hij gruwlijk heeft verloren bij zijn whist, DE GÉNESTET 1, 214. Hij ha (*had*) gruwelijk geern meêgegaan, maar hij en mochte niet, *Loquela* 9, 49.

Afl. *Gruwelijkheid.*

GRUWELIJKHEID — GROUWELIJKHEID —, znw. vr.; mv. (in de bet. 3) *-heden*. Mhd. *gruwelîchkeit*, nhd. *gräulichkeit*, mnd. *gruwelicheit*, mnd. *gruwelicheit, growelicheit*, mnl. *gruwelijcheit*. Van *Gruwelijk* (zie ald.) met *-heid*. Bij KILIAAN: Grouwelickheyd. *Horror, diritas.*

1) Afschuwelijkheid, verfoeilijkheid. || Elizabeth zich ... zeer ontzettende over de grouwelijkheidt van zulk een voornemen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 4. De snoode gruwlijkheid der zonde, v. ALPHEN 1, 84. Salomo, die dit kwaad (*de hebzucht*) hier in deszelfs uiterste van gruwelijkheid voorstelt, v. D. PALM, *Sal.* 8, 28.

2) Afschuwelijke, verfoeilijke gezindheid, inzonderheid in toepassing op wreedaardigen, moorddadigen lust. || Zulks zijn hart zoo groot een' grouwlijkheidt begreep, dat hy met den hopman ... overquam, van hem ... te beteekenen de kleederen, ende 't paardt des Konings, om zijnen persoone een' laage ... te leggen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 138.

3) Concreet, met mv. Iets gruwelijks, afschuwelijks, verfoeilijks; een gruwelijk, verfoeilijk ding, bedrijf. || Ende sy (*die van Sodom*) verhieven sich, ende deden grouwelickheyt, voor mijn aengesichte, *Ezech.* 16, 50. Ende in haer (*de heilige stad, het nieuwe Jerusalem*) en sal niet inkomen yet dat ontreynight, ende grouwelickheyt doet, ende leugen spreeckt, *Openb.* 21, 27. Gruw'lykhêen van moord en bloed, OUDAAN, *H. Broederm.* 108.

GRUWELKAMER, znw. vr.; mv. *-s*. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c*) en *Kamer*. Eene kamer, een vertrek (in eene wassenbeeldengalerij of een zoogenaamd panopticum) waar allerlei gruwelijke dingen, allerlei ijselijkheden te zien zijn; naar het eng. *chamber of horrors*. || In de gruwelkamer is een man onder de guillotine te zien.

GRUWELLEER, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c*) en *Leer*. Gruwelijke, afschuwelijke, verfoeilijke leer. || Staatszuchtsschrikbren gruwelleer, BILD. 13, 103. 't Is niet die gruwelleer, met al haar folteringen, HELMERS, *Nag Ged.* 2, 57. Die gruwelleer waar' God een hoon' TOLLENS 11, 64. Verstikken wy in haar geboorte Des Nazareners gruwelleer! TEN KATE 6, 123 (*Paulus*).

GRUWELMOORD, znw. m.; het mv. komt niet voor. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c*) en *Moord*. Een gruwelijke, een afschuwelijke moord. || Die zoon (wordt) bedreigd met laffen gruwelmoord, BILD. 2, 309. De bladzijden in Neêrlands geschiedrollen ..., waarop later het uitzinnige grauw met bloedige letters den gruwelmoord der De Witten zou schrijven, MULDER, *J. F.* 1, 9.

De dochter van Tyndaer al woende, en rasend strack
Verselt den gruwelmoord, gewaepent met eene acx.
VONDEL 2, 497.

GRUWELNEST, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c, δ*) en *Nest*. Broed- of kweekplaats van gruwelen; in de tweede en derde aanhaling echter ook op te vatten als: gruwelijk verblijf, gruwelijke schuilhoek. || Immer door zich-zelf verraden, Werd het (*het hart*) tot een gruwelnest, BILD. 6, 66. Gevoel en liefde weken Uit het moordvol gruwelnest, 7, 140. Of woelde een bandloos volk, vervoerd tot koningsmoorden, En stroomde 't over de aard' van uit zijn gruwelnest *enz.*, LEDEGANCK 59.

GRUWELPEST, znw. vr.: mv. (in de bet. 2) *-en*. Uit *Gruwel*, 1ste art., in de bet. 2, *c*) en *Pest*.

1) Gruwelijke, afschuwelijke pestziekte, smetziekte.

Men schuwde ze (*de priesters*) en ontweek de smetlucht die
[zy aâmden:
Wijkt, riep men, raakt hun kleed vol gruwelpest, niet aan!
BILD. 5, 475.

2) In overdrachtelijke toepassing op een persoon, die als eene „pest" voor zijne omgeving is, die al wat om hem is bederft; dus: een afschuwelijk, verfoeilijk wezen.

Dit zyn de vrienden van uw hart.
Ontslaa u van die gruwelpesten,
Wier boosheid alles heeft verward.
LESCAILJE, *Mengelp.* 1, 35.

GRUWELPOEL, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Gruwel*, 1ste art. in de bet. 2, *c*) en *Poel*. Een poel vol gruwelen, verschrikkingen, ijselijkheden, afschuwelijke dingen.

1) Als eene benaming voor den hellepoel, de helleput, de hel.

ge aarzelt, booswicht, wat gy voorstaat of wederstreeft?
Ten gruwelpoel gesleept aan 's Duivels slavenketen,
Of, vrij voor 't oog van Hem door wien gy zijt en leeft?
BILD. 14, 106 (*Onwijdigheid*).

2) Als benaming voor eene wereld, eene maatschappij of eene plaats vol gruwelen, t. w. vol van ijselijk of verfoeilijk bedrijf. In dezen zin met mv. || Ik heb in de twee gruwelpoelen van ons Land, waar ik ... heengesleept ben (de Haag en Amsterdam) te veel geleden, om *enz.*, BILD., *Brieſw. met Tyd.* 2, 182.

Kon zóó een vrouw, een moeder, spreken, ...
Is niet de long van schrik bezweken,
Bij 't uiten van dien gruwelvond?
TEN HAAR, *Ged.* 1, 203 (*De Dochter van Herodias*).

2) In bijzondere toepassing: de uitvinding van het kruit. ‖ O Vruchten van den gruwelvond! ... Wat werktuig ... spatte alles uit zijn naven? TOLLENS 88 (*Zucht bij de ramp van Leyden*).

GRUWELWATER. Zie GRUWEL, 2de art., samengest.

GRUWEN — GRUIWEN; GROUWEN —, onz. (soms als wederk. en ook wel eens als transitief ww. gebruikt) zw. ww.: *gruwde, gegruwd.* Ohd. (*in*)*grûen*, mhd. *grûwen*, nhd. *grauen*, mnd. *grûwen*, *growen*, mnd. *grôen*, *grouen* (DOORNK. KOOLM.), mnl. *gruwen*, *gruen*, *grouwen*. Met *gruwelen* enz. en nhd. *grausen* een (daar men de Skandinavische verwanten voor ontleend houdt) alleen in het Westgermaansch voorkomenden wortel *grû*, griezelen, ijzen; zie nader KLUGE en FRANCK. In beteekenissen en gebruik stemt *gruwen* volmaakt met *gruwelen* overeen; oorspronkelijk: huiveren, rillen en wel bepaaldelijk hetzij van schrik, hetzij van afschuw (zie onder de bet. 2, *a*) wordt het echter gemeenlijk gebezigd in opvattingen, waarbij aan een eigenlijk huiveren of rillen niet meer behoeft te worden gedacht; zie GRUWELEN. Bij PLANTIJN: Grouwen oft gruwelen. *Avoir en abomination et en horreur.*

1) Als onpers. ww. Thans alleen nog in verheven stijl.

a) *Mij gruwt*: ik heb (ervaar, ondervind) eene gewaarwording van schrik, ontzetting. Verg. GRUWEZEN, 1, *a*). ‖ Pijlen en zweerden (hem mocht wel gruwen) Sachmen dapperlijc vlieghen om syn ooren, T. ONNSELE, *Virg. Aen.*, fol. 190 *a*. Mynen vleesche gruwt als ick ouersinne Dyn gherichten, WTENHOVE, *Psalmen*, 199. 'T hayr rijst te bergh (my gruwt), VONDEL 2, 609.

O wreet, bloedich werck, te hert om vermanen!
My grout als ickt grondere in mijn bemerk;
Want een mensce verscriet van een mordadich werck.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 234.

— Met eene bepaling, afhangende van een voorstel (VAN, *voor*), in welke is uitgedrukt, waarvoor of ten gevolge waarvan men schrik enz. gewaarwordt. ‖ Oos gruwt van dit verslagh, VONDEL 4, 67. 't Is van glas al wat men aen hem raeckt; ... Daer gruwt hem voor een' soen, daer trilt hy voor een snip, HUYGENS 1, 78.

— Bij een onbep. vnw. is het niet uit te maken of als onpers. ww. of in persoonlijk gebruik (zie 2) gebezigd is.

Ik doodser dreunt ...
In dijnem straelt door al de lucht, en flickert
Verschrickelijck in het oogh: een ieder gruwt.
VONDEL 7, 299.

Dat uyt zoo groot, en schrickelijck, dat elck gruwt,
Een straal van licht rondom bestuwt.
7, 424.

2) Ik heb (enz.) een gevoel van afschuw, verontwaardiging. Verg. GRUWELEN, 1, *b*). Ook in het Mnl. nog gebruikelijk, zelden is het Mnl. nog

van het woord.
dat gruwt

van het
golvende
5, 110

is van:
ick daer

aen gedencke, soo worde ick beroert, ende mijn vleesch heeft een grouwen gevattet, *Job* 21, 6. Vreese ende beevinge komt my aen: ende grouwen overdeckt my, *Ps.* 55, 6.

b) Schrikken, ontstellen; met schrik, angst, vrees vervuld worden; als eene voortdurende gezindheid: bang, bevreesd, vervaard zijn. Zie GRUWELEN 2, *a*). || Hector is versleghen, ghy en dort nu grouwen niet, V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 5*a* (zie ook fol. 87 *a*).

Daar gy 't zo deerlyk op ziet rooken, ...
Daar sloopt Neptuin vast met zyn gaffel
De vest, zo schriklyk dat men grouwd.
V. FOCQUENBROCH 1, 192.

— Met eene bepaling, afhangende van een voorzetsel (*af*, *van*, *voor*), in welke wordt uitgedrukt waarvoor men schrikt of bang is. || Dat sy noch meer voor schande grouwd' als sterven, V. MANDER, *Olijfb.* 65. Hasselaers ... Daer een Veldheer meed bestuwt Voor geen seven legers gruwt, VONDEL 2, 672. (*Zij*) gruwen voor dit gedroght, 5, 284. Kinderen ..., die voor de duisternis des nachts gruwen, FOKKE, *Verz. W.* 1, 203.

Hoewel ick voor uw oordeel (*van God*) gruw,
Noch zet mijn ziel haer hoop op u.
VONDEL 7, 315.

— Met een afhankelijken zin als bepaling. *Gruwen* (*dat*): vreezen, duchten, bang zijn. || Ick gruw, datter coomen sal een placcaet, ... dat ducht ick te hant, *Trou m. bl.* 232. Ick grou, eenich ongeval hem mach crencken, 253.

— Evenals „vrees ik" komt *gruw ik* als tusschenzin voor. || Gierichеijt, grou ick, gaet haer soo verduijsteren, Datse maer soecken tpluijsteren van tscamele volck, *Trou m. bl.* 247.

— *Zonder grouwen.* Evenals „zonder beven" voor: onvervaard, onverschrokken.

Ach! wie durft er, zonder grouwen,
Rustig slapen in uw schoot (t. w. *der zee*),
U zijn broze bark betrouwen?
DAEMS, *Ged.* 4.

c) Een afkeer, afschrik, afschuw, walg hebben; gemeenlijk met eene bepaling, afhangende van *van* (*af*) of *voor*, of op andere wijze uitgedrukt (b. v. in een afhankelijken zin). || Wilt voortaen voor 'tzondighen grouwen, *Rotterd. Sp.* 138. Wy sullen u soo schilderen, datg'er af sult grouwen, OGIER, *Seven Hoofts.* 295. De slang van 't Paradijs als Heiland aangebeden! ... Voor de uien in den hof, de alruin der galgenput, Met eerbied neergeknield (*enz.*) ... Menschen, gruwt; of, hebt gy schaamte, bloost! BILD. 5, 191. Eer ge op het eind uws loops eens van u-zelf moet gruwen, Met zielsverfoeiing overdekt, 5, 430. Wiens zachtgevormde ziel voor bloed en wapens gruwt, NIEUWLAND, *Nag. Ged.* 31. Zoo gij hem gevolgd waart ... ik gruw van het denkbeeld! BOSB.-TOUSS. 1, 67 *a*. Dat heidendom waarvan men gruwt wanneer men *enz.*, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 113. 'k Gruw van verveling! dùs, ik wil niet graag vervelen, DE GÉNESTET 2, 158. Ik weet, dat men den Engelschman bewondert, die wilde, dat er ... knoopen van zijn gebeente ... zouden gedraaid worden — maar ik gruw er van. Ik weet *enz.*, BEETS, *C. O.* 284 (*Begraven*). Ik gruw van den aartsketter, SCHIMMEL 1, 179 *a*. Ik ben den Prins niet ongenegen, maar gruw van dergelijke middelen, 1, 213 *a*.

De ontmenschte Adrastus is in onze hand gegeven,
Indien wij gruwen ooit zijn voetspoor na te streven.
FEITAMA, *Telem.* 459.

Natuur en smaak mocht gruwen,
De wereld moest vervuld met rooken, rochlen, spuwen.
BILD. 7, 247 (*Nicot. Kruid*).

— *'t Is om van te gruwen; je gruwt dat je 't ziet.* Uitdrukkingen, van dezelfde kracht als thans bij ons: „je zoudt er naar (of kwalijk) van worden"; „'t is om er akelig van te worden" of: „dat je er akelig van wordt" en gebezigd zoowel in gevallen waar heftige ergernis, als waar groote verbazing, zelfs over iets moois, aan het woord is. || Alle dingh is soo duer datter ien mensch of grout, HOOFT, *Ged.* 2, 295. In as me wyf heur vaten en heur Tinnewerck schuurt, Je gruwt dat gyt siet, so besucht tentich en klaer isse, BREDERO 1, 185 (zie ook 3, 222).

— Zeldzaam is het gebruik van het tegenw. deelw. in bijwoordelijk gebruik, met de beteekenis van: met afgrijzen. || Met gruwend afgekeerde en neêrgeslagene oogen, BILD. 3, 282.

— De onbep. wijs komt voor als onz. mw. met de beteekenis van: afkeer, afschuw, afgrijzen. || Brieven vol yvers tot ruste, ende grouwens van de lasteren des oorloghs, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 63. 't Mensch'lick grouwen (*dat ook zelfs bij een beul gevonden wordt*) Van Godes maeckselen te worgen en te houwen, HUYGENS 1, 138.

De dood eens zoons werd door een moeder
Niet als de grootste ramp gevreesd;
Maar hem met naauwlijks denkbaar grouwen,
Als zeedlijk monster wêer te aanschouwen.
FEITH, *Werken* 14, 143.

— Met de zaak die *gruwen* bij iemand verwekt als onderwerp (verg. *iets walgt mij*). || Haar gruwt een lof, met siddring opgewrongen, TOLLENS 2, 87.

d) Iets *doet* iemand *gruwen* (in de bet. *b* of *c*): vervult hem met schrik en vrees of met afschuw en walging. || Liefs absentie doet lief altoos grouwen. Hoe verder van een, hoe tot meerder ialosien genegen, V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, *fol.* 125 *b*. De vijandschap kon haer doen gruwen; Maer vrede was haer vreugdt en lust, SMITS, *Nag. Ged.* 3, 84. Het lot des booswichts doet ons grouwen, FEITH, *Werken* 13, 202.

(Een Crocodille) ... t' hooft zeltsaem om aenschouwen,
Zoo eysseljc en groot dat het elck dede grouwen.
VONDEL 1, 75.

3) Soms als transitief ww. *Iets* (of *iemand*) *gruwen*: vreezen, ontzien, duchten. || Gheen doot te vreesen, noch leet te grouwen, HOUWAERT, *Vier Wterste*, 271.

4) Een enkele maal ook wel als wederk. ww. || Haer ... eeltigh hert, dat sich geens quaet kan grouwen, CAMPHUYZEN, *Ps.* 14, 10.

Afl. *Vergruwen* (zie ald.).

— Voorts *Gruwig*, gruwelijk, vreeselijk, ontzettend. („Daer sy dan door verwecken Gods *gruwighen* thoren", HOUWAERT, *Gener. Loop*, 188); *gruwing* („Zijn *gruwing* doet haar woede een' ruimen teugel vieren", FEITAMA, *Telem.* 156; 1ste druk).

Samenst. (in de bet. 1, *b* of *c*). *Teruggruwen* (b. v. BEETS, *St. Uren* 4, 306).

GRUWZAAM — GROUWZAAM —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Mhd. *grûwesam*, *grûsam*, nhd. *grausam*, nnd. *groêsam* (DOORNK. KOOLM.); ook in 't Eng.: *gruesome*, *grewsome*, *grousum*, dat echter voor ontleend wordt gehouden. De beteekenis van het woord (schrik, afschuw met zich brengende, — verwekkende) laat geen twijfel, of het is, door middel van het achterv. *-zaam*, gevormd van het znw. *gruw* (zie ald., 1ste art); het staat in vorming dus gelijk met een bnw. als b. v. *heilzaam*.

1) **Bnw.** — Hetzij door voorkomen, hetzij door hoedanigheden schrik of afkeer, afschrik, afschuw verwekkende, of wel: schrik en afschuw beide verwekkende; schrikwekkend, vreeselijk; of: afschrikwekkend, afschuwelijk, verfoeilijk, al naar het bijzonder verband. Evenals *gruwelijk* (zie ald.) in toepassing zoowel op personen en dieren als op stoffelijke en onstoffelijke zaken.

— In toepassing op vreeselijke, inzonderheid wreede ondieren, schrikbarende of afschuwwekkende monsters, walgelijke beesten enz. || Een grousaem dier om den mensch om te bringe. *Une beste cruelle pour perdre un homme*, PLANT. Den grousamen Tyger-dieren, *Begin e. Voortg.* 12, 22 *b*. Mits 't grousaem zeegedroght 't gehoorent hoofd laet sien, VONDEL 2, 747. Lucifer ... van eenen schoonen aertsengel in eenen gruwzaemen draeck misschapen, 9, 4. Een vuil, onnut, en gruwzaam Verken, OUDAAN, *Poëzy* 1, 348. Men siet het grousaam dier (*een leeuw*) uyt heel het backhuys schuymen, POIRTERS, *Mask.* 203. Men gaat op kermissen ... boschmenschen, gruwzaame dieren zien *enz.*, *Wildsch.* 2, 101.

Ick sloeg in dat gevecht een Reus met eygen handen,
Ick kloofd' hem 't beckeneel tot aen sijn harde tanden;
Daer viel dat grousaem stuck, *enz.*
CATS 2, 191 *b*.

— In toepassing op afgrijselijke, verfoeilijke afgoden, „gruwelen", „verfoeiselen". || De Heidensche eeuw, ... Waarin 't misleid heelal de gruwzaamste afgoôn eerde, FEITAMA, *Henr. d. Gr.*, 105.

— In toepassing op om hunne zedelijke hoedanigheden verfoeilijke menschen; niet zelden bij qualitatieve benamingen. || Dat zulke woorden (*als b. v.*: *semper metuet quem saeva pudebunt*) niet dan van een gruwzaam mensch (*verg. te voren*: een overgegeven Booswight, *en later*: dat monsterdier) gezeit konnen worden, DE BRUNE, *Jok en E.* 191. Een gevallen Engel is veel gruwzaamer, dan een allerbedorvenst Mensch immer zyn kan, *Leev.* 6, 40. Tot zijn' leer (*van Jezus*) te dwingen Is 't werk van Christnen niet maar gruwzame aterlingen, BILD. 5, 20. Elk uwer woorden ... maakt u nog gruwzamer in mijne oogen, V. LENNEP, *Rom.* 6, 117.

Des Dichters hand stort wel geen bloed,
(Hy is geen gruwzaam tweedrachtstichter!)
Maar echter is zijn wezen — moed!
DA COSTA 1, 360.

— In toepassing op een vreeselijk of afschuwelijk voorkomen, eene akelige verschijning en derg. || Uw kamerdeur sprong op: ghy zaeght yet gruwzaems waeren, VONDEL 4, 71. Haar gruwzaam voorhoofd (*van furiën*), TEN KATE 5, 185.

— In toepassing op een schrikkelijk, afschrikwekkend of afschuw-, walgingwekkend schouwspel. || Hemel, trekt mijne oogen ... van 't gruwzaam schouwspel af! KINKER, *Ged.* 2, 60. De aan het menschdom ingeschapen zucht tot het aanschouwen van gruwzame tooneelen, V. LENNEP, *Rom.* 12, 373.

— In toepassing op een akelige, nare landstreek. || Grousaem landt. *Un pais horrible et de gens cruels.* PLANT. Menalus, dat gruwzaam draeckenest, VONDEL 11, 311.

— In toepassing op schrik en dood verspreidend oorlogstuig en derg. || Een hel Van gruwzaem grof geschut, VONDEL 7, 645. Men moord elkaêr met gruwzame oorlogstuigen, FEITAMA, *Henr. d. Gr.* 112. 't Gruwzaam lood, Vr. BILD. 3, 139.

— In toepassing op vreeselijke, ontzettende natuurverschijnselen of op een „schrikkelijk", een „afgrijselijk" weder. || Dat gruwzaem onweêr kon het stoutste hart vertsagen, VONDEL 5, 755. Dus zagh men, op een' sprong, Dit gruwzaem zeegedruis en waterspoock bedaeren, 8, 282. Daar (ontstont) een schrikkelijk onweder van Wint, Donder, Blixem, en Hagelsteenen ... Dit gruwsaam weder duurde geheele twee etmalen, STRUYS, *Reys.* 285.

— In toepassing op vervaarlijke, schrikkelijke, of afschuwelijke, „nare", „akelige" geluiden. || Een gruwzaam gehuil, en vervaarlijk geschreeuw, DE BRUNE, *Jok en E.* 252. Gruwzaam moordgetier, BAKE, *Byb. Gez.* 150.

een gruwzaem veltgeschrey
Verheft zich uit den stoet der groene lievery.
VONDEL 6, 280.

— In toepassing op vreeselijke, afschuwelijke, verfoeilijke, onmenschelijke (vandaar ook: wreede) handelingen, verschrikkelijke, akelige gebeurtenissen, toestanden, voorstellingen en andere onstoffelijke begrippen. || Grousaem daet. *Un faict horrible*, PLANT. 'T gerucht van dit helsche bedryf ... baarde gruwzaame ontsteltenis, HOOFT, *N. H.* 903. Den Spangiaert (*in Peru*) ... Der Indianen erfghenaem Van 't goudt en vande zorch grusaem, HOOFT, *Ged.* 2, 90. 's Aerdrijcx grousaem gaepen, VONDEL 2, 246. Gruwzame grootshartigheid, 5, 365. Den nacht scheyde eyndelijk dit grouwsaam gevecht, STRUYS, *Reys.* 95. Zy vinden een vrolyken lach zo gruwzaam, als de waare Muzulmannen het wyn drinken, *Leev.* 8, 108. Haar dood zou min grouwzaam voor mij geweest zijn — zij is haare reine onschuld kwijt! *Wildsch.* 4, 157. (*De booswicht*) Die ... zelf zijn gruwzaam feit beleed, BILD. 1, 123. ô Hoe gruwzaam was zijn lot! 1, 202. 't Snoodst verderf, het gruwzaamste en gehaatste, 3, 75. 't Gruwzaamst windbeklemmen, 6, 441. Mij beleedigen ... — 't denkbeeld is te gruwzaam voor mijn ziel, BILD.'s *E. H.* 96. Met gruuzame kracht, Vr. BILD. 2, 97. De gruwzame jeneverpest, V. LENNEP, *Rom.* 21, 79. Als een gruwzame schok, ... ging die vraag der Jonkvrouw door de ziel, BOSB.-TOUSS. 1, 50 *b*. Wie zou hen (*gieren*) storen In 't gruwzaam maal? TEN KATE 8, 323. Wanneer wordt dat gruwzame vonnis uitgevoerd? ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 109. Het lijden ..., dat een onachtzaam of gruwzaam woord ... teweegbrengt, R. LOVELING, *Nov.* 143. Nu werd het gruwzame ernst tusschen de regeering en de geheime genootschappen, QUACK, *Stud.* 60.

hy vertoont u hier het quaet,
Op datje dat, als grousaem, haet.
QUINTIJN, *Lys e. B.* 83.

Den throon van Jupiter tot nietig gruis te slaan:
Zie daar hun gruwzaam doel en roekloos stout bestaan!
BILD. 2, 333.

— In toepassing op geld, geldsommen: „verschrikkelijk" veel, — groot. Verg. onze uitdrukkingen: ontzettende, afgrijselijke sommen (verteren enz.). || Selfs den Marquis Spinola comen sijn vernaemtheit ende overwinningen op gruwsaem gelt te staen, hebbende wel viertien millioenen in de twee laeste jaeren gespilt, HOOFT, *Br.* 1, 20.

2) **Bijw.** (van graad en van wijze). — *a*) Eigenlijk. Op eene schrikwekkende, vreeselijke of: afkeerwekkende, afschuwelijke wijze; of: in eene schrikwekkende (enz.) mate. || Een ketenklank, Die gruwzaam in zijne ooren rinkelt, BILD. 1, 186. Die tonen, Die mijn kommer gruwzaam honen, 1, 225. Gij ... begrijpt niet dat gij gruwzaam onrechtvaardig zijt, SCHIMMEL 2, 296 *a*. Men wist ..., dat de Schot gruwzaam gepijnigd was, 3, 53 *a*.

b) In de gemeenzame spreektaal evenals *afgrijselijk*, *verschrikkelijk*, *vreeselijk* enz. als een krachtig versterkingswoord. || Maer grousaem is den andren seer gheneghen Tot luyheyt laf, V. MANDER, *Bucol.* 151. Een allerliefste grootpapa benje, die zijn kleindochter gruwzaam bederft, *K. Zev.* 5, 272. Hij ... hoorde ... veel, dat hem onder alle andere omstandigheden gruwzaam verveeld ... zou hebben, 5, 276.

Afl. *Gruwzaamheid* (zie ald.).

— Voorts *Gruwzaamlijk*, bijw. („Grouwsaemlick. *Horride, dire, immaniter*", KIL.; „Als dan vermercken die wilde (*olifanten*) ... dat sy gevan-

ghen ... zijn, vanghen derhalven aen *grousaemlijck* te woeden, ende alle hare sterckte te versoecken, of sy sich los konnen maken", *Begin e. Voortg.* 12, 25 *a*); *gruwzamig* (een, door middel van *-ig*, overtollig verlengde vorm), bnw., gruwzaam, ontzettend, verbazend („Wat wasser by de luy een *grusamighe* neeringh", W. D. HOOFT, *Verl. Soon* 43).

Samenst. In den overtreff. trap, met den 2den nv. mv. van het vnw. *Al* (zie Deel II, 178) als eerste lid. *Allergruwzaamst*, zeer bijzonder gruwzaam („De *allergruwzaamste* pijniging", BILD.'s *E. H.* 126).

GRUWZAAMHEID — GROUWZAAMHEID —, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-heden*. Nhd. *grausamkeit*. Van *Gruwzaam* met *-heid*.

1) De hoedanigheid van gruwzaam, schrikwekkend vreeselijk of afgrijselijk; verschrikkelijkheid, akeligheid, afschuwelijkheid, al naar uit het bijzonder verband blijkt.

a) Eigenlijk. || Grouwsaemheyd. *Horror, diritas*, KIL. — Het is een diep verzuchten! 't Is een kreet vol gruwzaamheid! BILD. 1, 75.

(*Zij*) Ontstaecken 's hemelsch Majesteit
Tot gramschap, door de gruwzaemheit
Der afgoôn, hun zoo strengh verboden.
VONDEL 2, 134.

b) In eene bijzondere opvatting. Wreedaardigheid, wreedheid. || Grousaemheyt. ... *cruaulté*, PLANT. — Maar de Spaansche (*inquisitie*) quam met oolyftakken aan, daar scorpioenen onder schuilden, en dacht Jeroboams roede te doen wanken, den waaren Godsdienst ten Land' uit te geesselen, thans d'omleggende volken met gelyke grouwzaamheit te plaaghen, HOOFT, *N. H.* 1193. 't Zij mijn leed zijn gruwzaamheid (*van een reus*) Ter mijner gunst' verbad, BILD. 1, 122. Zeg, wrede, zeg, na zo veel gruwzaamheids, nog, dat gij niet wreed zijt! BILD.'s *E. H.* 93. De gruwzaamheid, waartoe zich de Laienaar in staat gevoelt, als hij den peurstok gereed maakt, BEETS, *C. O.* 345.

2) Concreet. Iets gruwzaams; iets vreeselijks; iets afgrijselijks of akeligs, al naar 't bijzonder verband. In 't mv.: akeligheden, t. w. verschrikkingen en derg. || Wat ziet men al grimmassen In Engletronien nu zweemen naer de hel, En helsche gruwzaemheen, VONDEL 6, 285. Geboren in den strijd, in al zijn gruwzaamheden, BILD. 2, 163. Doch, 'k vond geen einde of maat, indien ik ... De gruwzaamheden van dit jammer af zou malen, 3, 293. d'Aardsche kommer, en zijn gruwzaamheên, 7, 111. Een leven vol ellende en gruwzaamheden, *K. Zev.* 3, 281.

— In eene bijzondere opvatting (zie de bet. 1, *b*). Wreede daad, wreede handeling; in 't mv.: wreede handelingen, wreedheden. || Maer neen, vertelt ons voort: Daer is geen grouwzaemheyd ter weereld zo bezeten Of wy zijn 't nu gewoon, VONDEL 1, 710.

De Heere was in 't graf in zachten slaap gegleden;
Hoe stoorloos rustten daar zijn uitgestrekte leden,
Na zooveel gruwzaamheên!
TEN KATE 6, 189.

GRUZELEMENTEN, GRUZEMENTEN. Zie GRUIZELEMENTEN.

GUBBELEN. Zie GOBBELEN.

GUF, bnw. en bijw. Mnd. *guf*, mnl. (vlaamsch) *guf*; voor het Nnl. alleen bekend uit DE DECKER en OUDAAN. Thans zoowel in Noord- als in Zuid-Nederland geheel verouderd. Aangaande de afleiding is niets bekend, maar onwillekeurig herinnert het woord, ook door zijne beteekenis, aan zaansch *goffen*, overmatig of uitbundig lachen, algem. nl. *gofferd*, bijzonder zwaar persoon.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Goedgeefsch, mededeelzaam, vrijgevig, mild; vervolgens ook, in ongunstige opvatting: verkwistend, overdadig, spilziek. Deze laatste beteekenis blijkt o. a. duidelijk uit mnl. *milde* (*es*) *so wie noch guf es noch vrec* (zie VERDAM). || Guf. Fland. *Liberalis*: *Prodigus*, KIL.

Als hy (*de vrek*) eenighe distributie heeft,
Van ander lier goede, is hy milde en guf,
Maer sparende tzyne, vreck als een suf.
V. D. MEULEN, *V. d. Ketye*. 94 (uitg. 1576).

— In eene gewijzigde opvatting, als synoniem van *graag* en *gretig*, doch uitsluitend bij OUDAAN. Overmatig in zijne begeerte; overmatiglijk begeerig fel; heet.

Elk even gretig, elk al even guf en graag;
Dees om de voeten (*van Jan de Witt*) met zyn lonten [t' saam te winden;
Die omze, omhoog getilt, aan 't Wiphout vast te binden;...
Dit alles in 't gezicht van zoo veel Ruiter-benden.
OUDAAN, *Poezy* 1, 225.

— Bepaaldelijk met betrekking tot spijs en drank. Gulzig, zwelgzuchtig. || Of ziet men nu niet meer (*den mispriester*) ... die hier guf, en vol gezopen, Met goud, gesteente en paarlen praalt? OUDAAN, *Poezy* 1, 86.

2) Van zaken. Weelderig, overdadig, kwistig. || Waervuyt zijn ghecommen d'oorloghen der slaven, dan deur de al te groote huysghesinnen? Ende de ghene vande Sweert-vechters, dan deur alle te vele openbare ende guffe schauspelen? V. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 88. Hy sal verbieden de gufve verdoeninghen, EVERAERT, *Polit.* 142 (aangeh. bij DE JAGER, *Frequent.* 1, 184).

— In toepassing op eene begeerte, een lust. Weelderig; buitensporig; onverzadelijk. || Wien de god, En prince dezer eeuw, de zinnen Verblindt heeft,... Hun geest begeert al and're spys, Tot voedsel van hun guffe lusten, OUDAAN, *Poezy* 1, 62.

Helaas! hier leit Hy nu gelyk de Wrok begeert!
Of heeftz' haar guffe lust, en bloeddorst, niet verleerd?
OUDAAN, *Poezy* 3, 475.

II) **Bijw.** (van wijze). — In de uitdrukking — *Guf* (*en grof*) *gaan*, — *aangaan*: op weelderige, verkwistende wijze. Verg. *grof gaan*, hierboven kol. 900 en 901.

Ick worde droef ja gram, wanneer ick langs de weien
My zondaegs nu en dan wat komende vermeien,...
Verneme, hoe guf en grof aldaer word aengegaen,
Hoe kuf en kroege krielt van macht van ambachtlieden
Die ... op vier wielen 't geld verrollen en verhossen (*enz.*).
DE DECKER 1, 150.

Indien ick oock ter feest of maeltyt word gebeden,
Ick zie 'er d' overdaed zoo ver gaen buiten reden,
Dat een Lucullus zelf, hoe grof hy ging en guf,
Ja een Apicius staen kycken zou als suf.
1, 162.

Afl. *Gufheid* (zie ald.).

— Voorts *Guf(fe)lijk*, mnl. *guf(fe)like*, mildelijk, overdadiglijk, op weelderige wijze („Guffelick. Fland. *Liberaliter, largè. Prodigaliter, profusè*", KIL.; „Dinghen, met de welcke t' ghelt *gufvelick* ommegebrocht wordt", EVERAERT, *Polit.* 141; „Als de menschen henlieder goeden verteren met *gufflick* te leven", 143; beide plaatsen aangeh. bij DE JAGER, *Frequent.* 1, 185).

GUFHEID, znw. vr. Mnd., mnl. *gufheit*. Van *Guf* met *-heid*.

1) Mildheid, vrijgevigheid; vervolgens ook in ongunstigen zin: verkwisting, overdadigheid. || Gufheyd. Fland. *Liberalitas*: *Prodigalitas* KIL. — Van ghufheit (*aldus te lezen voor* ghafheit) moet ghy pijnen te vercoudene, ... Ghy hebt te vele te onderhoudene, EVERAERT, aangeh. in JANSEN en V. DALE, *Z.-H. Bijdr.* 6, 334.

2) In eene gewijzigde opvatting; alleen bij OUDAAN. Weelderige, dartele begeerlijkheid (zie onder GUF, I, 1).

Wie 't Groote Beest, op zynen dollen draf,
Nu dronken van zyn gufheid, wil zien schokken,
Tot berstens toe verladen van de brokken (*enz.*).
OUDAAN, *Poezy* 2, 92.

na hun sterf-lot, laat hy (*de Nyd*) rusten
Hen daar hy zoo verwoed op byt;
En, wien die gufheid mocht gelusten,
Een eed'le Leeuw gevoelt geen' trek, ...
Om verder *enz.*
3, 568.

Zie ook nog OUDAAN, *Poezy* 1, 96.

GUICH — GUIG —, znw. vr. (soms ook manlijk gebezigd), zonder mv.; verkl. (met mv.) *guichje, guigje*. Mnl. *guuch*, nfri. *guwch* (EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Japicx onder* Guwchjen). Ongetwijfeld een afleidsel van denzelfden stam als die wordt aangetroffen in *guichel, guichelen* (*goochelen*) (en waarschijnlijk ook in hd. *gauch*, znw. m., koekoek en gek, mnl. *gooc*, gek) en vele aanverwante woorden en vormen in alle Germaansche dialecten, en welks oorspronkelijke beteekenis in het algemeen wel zal geweest zijn: iets zonderlings of buitengewoons, iets geks (vreemds of lachwekkends) doen met de ledematen of met het gezicht (zie GOOCHELEN); daarnevens wordt evenwel ook de mogelijkheid eener verwantschap aan *giegelen, gichelen* ondersteld (zie FRANCK zoowel op Giegelen als op Goochelaar).

Spell. De spelling met *ch*, in plaats van met *g* op het einde verdient — ofschoon die met *g* tot nog toe vrij algemeen werd gevolgd en tot heden ook in de *Woordenlijst* wordt aangetroffen — de voorkeur omdat zij in overeenstemming is met de uitspraak; bovendien wordt door haar het verband met *guichelen* enz. des te duidelijker bewaard.

1) Eigenlijk. Oorspronkelijk (naar de vermoedelijke etymologie): iets vreemds of geks, een vreemd of zot gebaar; vervolgens in de bepaalde opvatting van: een spottend of hoonend gebaar met het gelaat, met de tong, met de vingers of met meer dan een dier lichaamsdeelen tegelijk; zie sommige der aanhalingen, waarin het gebaar min of meer nauwkeurig wordt omschreven, hoezeer het woord soms ook bij denzelfden schrijver de naam is voor tamelijk verschillende gebaren. Voor andere, dergelijke gebaren zie EZELSOOR, GUIZE, TONG, TOOT, VIJG. || Guych, guygh. Holl. j. guyse ... *Sanna*, KIL. Guich of guigh, ... *Moue, nique*, MARIN.

— In de levende taal wordt *guich* alleen aangetroffen in de volgende uitdrukkingen, die alle dezelfde beteekenis hebben, t. w. die van: een leelijke grimas (gelaatsvertrekking of gebaar) tegen iemand maken met het doel om hem te bespotten of te hoonen; een spottend of hoonend gebaar (tegen iemand) maken.

— *De guich maken.* || Al wieme siet bespotme bits, en lacht; Men maakt de guig, steekt oope lippen uit, SIX V. CHAND., *Ps.* 22, 4 (verg. *Statenoverz. Ps.* 22, 8).

— *Iemand de guich zetten.* Verg. (*iemand*) *de guize zetten* (zie GUIZE) en mnl. *enen de guuch slaen.* || Konden zy (*de bijgeloovige Italianen*) maer triomferen (*over den dood*) zy zouden den hemel de guygh zetten, DE BRUNE, *Bank.* 2, 210.

— *Iemand de guich nasteken.* || *Sannarum ... sunt tria genera: ... Ciconiam manu significare ...* Met vingeren wijsen, oft de guych na steecken ... *aut auriculas asini imitari ...* Die esels ooren maecken oft setten, de toot setten ... *aut linguam sitientis canis aemulari ...* De tonghe wtrecken, oft na steecken, JUNIUS, *Nomencl.* 370 *a* (verg. PERSIUS, *Sat.* I, 58—62). Iemand de guich naar steeken, de tong agter iemand uitsteeken, de mond scheef draayen om iemand te begekken, MARIN. — Een plompe Kastiljaan dorst my de guigh naa steeken, SIX V. CHAND. 20 (zie ook 33). Maar soo sij meende te spreeken, en met een groot geschal, met uit-gesteeke armen, ons de guig na te steeken (lat. *magno clamore protervas Intentare manus*), sagen sy dat haar de pennen uit de nagels schooten, *enz.*, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 117 (*Metam.* V, 670).

Pharo verherd in 't quaet, gelijck een snoode kindt,
Dat seer geveysd'lijck schijnt tot syne les gesint,
Soo langh de Meester hem geen roeden laet ontbreken,
Maer keerende den rugh sal hem de guigh na steken.
Z. HEYNS, *Bartas, Tweede weke, Derde Dagh*, 364.

Zie ook nog SARTOR., *Adag.* III, 9, n°. 58; VONDEL 6, 572; LEMMERS, *Jal. Lammert*, 16.

— Een enkele maal, t. w. bij den Friesch BAARDT, vindt men ook *Iemand de guich aansteken.* Verg. bij GYSB. JAPICX 1, 72 (uitg. EPKEMA): *Hier somme' elck so nin guwch oon-stecke.* || Dan suldy bevinden, datse, u beschimpende, het hooft in der Necken werpen, met vingeren nae-wijsen, ende, met uytgereyckten tonge, den Guych, so men seyt aen-steken, BAARDT, *Deugdensp.* 194.

— Insgelijks een enkele maal voorkomende, en evenmin als de vorige uitdrukking recht verklaarbaar is *Iemand de guich aanwijzen.* || Als u een Flicke-Floyer prijst, Denckt dat hy u den Guych aen-wijst, BAARDT, *Deugdensp.* 166.

— In een paar uitdrukkingen treft men het verkl. *guichje* aan. Het zijn

— *Iemand een guichje* geven. || *Addere manum.* Een guygjen geven. *Ludibrio habere, hoc est; ... Germanice autem eam irrisionem vocamus* een guygjen, *quae fit manu ad os oppositâ, vel linguâ exertâ, aut ore contorto*, SARTOR., *Adag.* I, 6, n°. 10.

— *Iemand guichjes toeschieten*: grimassen tegen hem maken, gezichten tegen hem trekken.

Hier klimt' er eene (*een aap*) boven op,
En grijpt hem (*den ezel*) by den dommen kop;
De tweede valt hem in het haer, ...
De derde siet 'k en weet niet hoe,
En schiet hem hondert guygjens toe.
De reste foolt hem waerse kan.
CATS 1, 250 *b.*

Als Chloris dit vernam, en voelt haer aensicht swellen,
En dat den boksvoet Pan ook quam den potter stellen,
En schoot haer guygjens toe, doen wertse gansch ontstelt.
2, 179 *a.*

2) In oneigenlijk gebruik, bij overdracht. Bespotting, beschimping, hoon. || Guych, guygh ... *irrisio, iocus*, KIL. Die zijde of taf, met een packnaelde, aen-een wil rijghen, verliest zijn stoffe, en wint de guych van menschen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 424.

— *Ter guich* (*van*): ten spot (van); als voorwerp van belaching (van).

(Meest spotse (*de wind*) met een jong gesel ...
En noch een ander pronker ...) die maal op maal
Hun hand misslaande in 't achterhaal
Der hoeden, sy ook op 't laatst
Parruik en mutsjen schierlyk blaast
Van 't hair, en d'afgeschrabde pan,
Ter lange guigh van alle man.
SIX V. CHAND. 68.

— Zeer gebruikelijk in de uitdrukking

— *De guich met iemand* (of *iets*) *steken*: den spot met iemand (*of* iets) drijven, met iemand (*of* iets) spotten, lachen en derg. Deze uitdrukking is waarschijnlijk ontstaan door eene verwarring tusschen de uitdrukkingen *iemand de guich na-steken* en *den gek, den draak met iemand steken* (zie b. v. GEK, Deel IV, 938). || Hoe welkomt (gy) uw geluk! Is 't wonder? neen: wie is te teugelen Die zege ontfangt, en steekt de guich met al zyn' druk? ZEEUS,

Overgebl. Ged. 174. Myn Neef...kon...niet nalaaten, in de tegenwoordigheid zyner Dochter, met den Godsdienst den guich te steeken, *Philanthrope* 1, 218.

Dit Schuym, dit alder-luyste Tuyg,
Dat met de Werelt steeckt de guych.
BAARDT, *Deugdensp.* 303 (*van „verleyde studenten"*).

— Uit de uitdr. *de guich steken* is gevormd de koppeling *guichsteken* (onz. ww., alleen in de onbep. wijs): spotten, hoonen. || Guichsteken, schimpigh prachen, En walgelyck verwyt, KOEMAN in VONDEL 9, 355.

Aanm. Guych, *fatuus* (gek), en guych, *lanugo, pubes* (het eerste baard- en schaamhaar) en voorts ook guych-haer, *lanugo* (synon. met guychelhaer en gheck-haer), worden alleen door KILIAAN vermeld en het moet duister blijven hoe hij aan die woorden gekomen is; zooveel is zeker dat zij bedenkelijke overeenkomst hebben met hd. *gauch*: gek en ook: schaamhaar, en *gauchhaar* (synon. *geckhaar*), schaamhaar. Guychel-haer kan, indien het evenzeer als de andere woorden onecht blijkt te zijn, door KILIAAN in overeenstemming b. v. met *guichelheil* zijn gevormd,

Afl. *Guigen* (*guichen*) (zie ald.).

Samenst. (in den vorm van het verkl.) *Gabberguichje, gabbeldeguichje* (zie *Tijdschr.* 4, 238 en VERDAM 2, 2212), meestal in het mv.: gebbetjes, gekheden, grappen, dwaasheden; verg. voorts BABBELGUICHJE, Etym.

GUICHEL, znw., in later tijd manl. en vr.; het mv. komt niet voor; verkl. *guicheltje*. Eene afleiding (met *-el*) van denzelfden stam als in *guich* aanwezig is en waarschijnlijk met dezelfde grondbeteekenis als dit woord, t. w. gekheid, dwaasheid (voor de beteekenis: dolheid, razernij, zie GUICHELHEIL); het verkl. komt in het mv. voor in den zin van: gekke grimassen, leelijke gezichten of gebaren. Misschien was het woord oorspronkelijk een neutrum (verg. derg. onz. vormingen, KLUGE, *Stammbild.* § 156) en is dan een parallel van ohd. *goucal*, mhd. *goukel, gougel*, onz. znw., dat behalve in beteekenissen als: goochelarij, tooverwerk, oogbedrog, ook voorkomt in den zin van: potsenmakerij, grimassenmakerij, gekheid (zie de beteekenissen van GOOCHELEN). Vergelijk voorts nnd. *sin güchel* (met iemand of iets) *driven* (DOORNK. KOOLM. 1, 660 *a*), en groningsch *de guchel met iets drijven* (MOLEMA 139 *a*), in welke uitdrukking *güchel, guchel* synoniem is met *„gibel, gekheid, juks, malligheid, spil"* en *spot*, alsmede gron. nnd., *iemand voor de guchel* (*för de güchel*, synon. *för de gek*) *hebben* (MOLEMA 522 *b*; DOORNK. KOOLM. *t. a. p.*), in welke laatste uitdrukking echter de beteekenis van *guchel* minder duidelijk is.

— In de uitdrukking *Guicheltjes maken*, spotachtige of hoonende grimassen, gebaren maken (*of* zoodanige gezichten trekken). || Met den vinger aanwijzen. Dit geschiedt tot bespotting, zo als *de tong uitsteken, horens maken* enz. Dus *steekt* men ook ymand *den huich na*, of *maakt guicheltjes*, TUINMAN 1, 310.

Aanm. OUDAAN, bij wien zoo vele zonderlingheden zijn op te merken, veroorlooft zich ook het gebruik van een bnw. *guichel, guigel*, waarschijnlijk met de beteekenis: bedrieglijk („Daar heb ik (*Satan*) 't veld Met *guig'le* godspraak, vrees en schrik, En spook, en sidd'ring ingewonnen", *Woestijnstr.* 4).

Samenst. *Guichelhaar*, zie GUICH, Aanm.; *guichelheil* (zie ald.); *guichelkruid*, guichelheil (V. DALE).

GUICHELAAR. Zie GOOCHELAAR.

GUICHELARIJ. Zie GOOCHELARIJ. Buitendien wordt dit woord nog aangetroffen in de beteekenis van

1) Potsenmakerij, vandaar: gekheid en: zotteklap van een kunstenmaker. Verg. GOOCHELEN I, 3) Aanm. 1). || Verscheide andere ..., die mede hun vermaak in het aanhoren van Cortisaen (*een paljas*) zyn guichelary namen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 273.

2) Tooneelspel, maar in verachtelijken zin: mommerij, komedie-vertoon. Zie GOOCHELEN, I, 3), Aanm. 1). || De Goden treden hier (*in Elis*) te voorschijn met hun rollen ... Godtslasterlijcke vont! ... De Goden hoeden ons (*Pizaners*) voor zulcke guigh-leryen, VONDEL 7, 49.

GUICHELBEELD. Zie GOOCHELBEELD en voorts nog (voor de bet. 1) DE BRUNE, *Jol en E.* 106 (zich nimmer door uitterlike guichelbeelden (laten) bedeunen).

GUICHELEN — GUIGELEN —, onz. ww.: *guichelde, geguicheld*. Mnl. *guchelen, gugelen, gukelen*, groningsch *gucheln* (gniffelen, in 't geniep lachen), geldersch *goechelen* (gichelen), westvla. *guchelen* (schertsen, boerten). Gekheid maken, schertsen, spotten, den spot drijven; stellig etymologisch geen ander woord dan *goochelen, guichelen* (zie de onder GOOCHELEN opgenoemde verscheidenheid van beteekenissen in de Germaansche dialecten), maar in de hier genoemde opvatting komt het (in onderscheiding van de andere beteekenissen) alleen in den vorm met *ui* voor. Verg. voorts GUICH, GUICHEL en voornamelijk GUIGEN. || Guychelen. *Ioculari, scurrari, ineptire* (enz.), KIL. — Met gedurig hier en daer te quispelen, te gaepen, en te klappen, te guygelen en te lachen, P. V. D. WERVE (aangeh. in DE BO[2] 345 *b*).

Verkeert, kaetst, twyst, en schreeuwt, schrijft, guychelt, [schimpt en knerst,
Dreyght, lastert, lieght en vloeckt, grimt, buldert, swilt en berst,
't Is ons al-even-eens, wy laten u bedryven,
Wy houdent meeste recht, hout ghy het leste schryven.
in V. D. VEEN, *Zinneb.* 474.

— Soms met eene bepaling waarin is uitgedrukt door middel waarvan (b. v. met welk lichaamsdeel) of op wat wijze (t. w. door welke handelingen) men spot bedrijft. || Jood en Heyden ... Soldaet en Tempelier (hebben plaats genoomen) (*op Golgotha*) met schimpen, spotten, jokken ... Zy guychelen al voort met scherssen en begekken, En bootsen zotte mijnen, OUDAAN, *Aand. Treurigh.* 57.

Wy zijn hen tot hun spreekwoord, en gesnap
Der boertery, en wulpse tafel-klap; ...
Men schud den kop, men guychelt met den mond;
Elk uyt't zich met een spitse en bitse vond.
OUDAAN, *Uytbr. d. Ps.* 1, 262 (verg. *Statenoeerz. Ps.* 44, 15).

— *Met iemand* (of *iets*) *guichelen*: den spot drijven met iemand of iets, hetzelfde als: iemand of iets bespotten, hoonen, smaden, soms ook: bespottelijk, belachelijk maken. || Ende hebben dair op die voirscreve Jorys ende syn brueders gemeynt dat die voirscreve Huyge Claisz dat zelve geachtervolcht zoude hebben, zonder mit himluyden te ghuychelen, *Handv. v. Vlaard.* 258. Liever dan dat sy also met Godt ende met Gods woordt souden guychelen ende spotten, MARNIX, *Byenc.* 3, 2 (174 *b*). Sy spot met ons gheklagh, sy guychelt met ons weenen, DE BUCK, *Boëthius*, 49.

Waar dat ik vraag of zoek, elk toont zich stom en vlug.
Of guychelt met mijn eysch, en keert my nors de rug.
OUDAAN, *Toneelp.* 162.

— Soms meer in den zin van: mallen, dartelen, spelen met iemand; of van: hem „voor den gek houden", beetnemen. ||

Ik draag hem (*den wijsgeer*)... De hoogste keur der wijsheid op,
Ik vorm zijn zeden en gebaren
Vol heiligheids, maar meng'er garen
Iets onder dat vergiftig zij;...
Zoo guigelde ik met Sokrates.
OUDAAN, *Woestijnstr.* 5 (*Satan spreekt*).

Samenst. *Naguichelen*, nawijzend bespotten, spottend nawijzen, „de guich nasteken"; door BILDERDIJK (7, 256) gebezigd in zijne navolging van PERSIUS' *Sat.* I, 58—62 („Janus is een vent, met zijn twee aangezichten, Dien niemand achter-rugs *naguichelt* waar hy gaat").

Aanm. Enkele min gebruikelijke afleidingen van, en samenstellingen met *guichelen*, in de beteekenissen reeds onder GOOCHELEN behandeld, doch aldaar niet opgenoemd, worden volledigheidshalve onder dit artikel vermeld. *Guichelaardig*, bijw.: op de wijze van een kunstenmaker, een acrobaat („De duyts treet als een haen, ... Als een Os de Romeyn, de Spanjaert *guigel-aerdich*", z. HEYNS, *Bartas, Tweede weke, tweede dagh*, 225); *guichelbloem*, bedriegelijke, schijnschoone bloem (bij BOGAERS 2, 157 in toepassing op de bloemen der Glorie); *guichelbode* („Osiris *guighel-boden*": de Egyptische guichelaars en toovenaars, bij z. HEYNS, *Bartas, Tweede weke, derde dagh* 361); *guichelduivel* („nooit Leene iemand aan die *guichelduivels* 't oor", BURGERSDIJK, *Shakesp.* 8, 280; eng. *these juggling fiends*); *guichelij*, bedrieglijk goed, schijnschoone waar („De kooper ... Vergaept sijn gelt aen *guychely* Aen Sotten kaps, aen drayery", BAARDT, *Satyra*, 5); *guichelschijn*, zinsbedrog („Een kleine, schalke Tooverfee ... laat ons, door een *guichelschijn*, De zaken zien, niet als ze zijn, Maar *enz.*", BOGAERS 2, 129); *guichelstem*, bedriegelijke stem („Wijl Redes *guichelstem* de hersens blijft verwringen", v. LENNEP, *Poët.* 7, 126).

— Voor *beguichelen*, *ontguichelen* zie BE-, ONTGOOCHELEN.

GUICHELHEIL, znw. onz.; mv. *-en*. Eene der benamingen van *Anagallis arvensis* L.; verg. nhd. *gauchheil*, met de synoniemen *geckenheil*, *narrenheil*, benamingen van hetzelfde gewas als een middel tegen hondsdolheid en draaiziekte bij de schapen (zie *D. Wtb.* 4, I, 1, 1534). Ons woord is blijkbaar samengesteld uit *Guichel*, in den zin van gekheid, razernij en derg. met *Heil*; immers ook hier te lande gold deze plant als een geneesmiddel tegen dolheid, t. w. tegen die welke het gevolg is van dollehondsbeet enz. || Guychel-heyl. *Anagallis*, KIL. — Guychelheyl heeft groote ghelijckenisse met Muer, DODON. 45 *a*. Guychelheyl staet den geheelen Somer deur en bloeydt, maer meest in de Oogstmaent, *Ald.* Guychelheyl is goet tegen de pest, 46 *a*. Het sap oft het gedistilleert water van Guychelheyl ghedroncken zijnde, oft van buiten op geleyt, is seer goet teghen de beten van dulle honden. Het wordt ooc dickwijls van de iagers gebruyckt als heure honden van de wilde beesten geslagen oft gebeten zijn, 46 *b*. Het Bloet wert ghesuyvert ... door ... de roode Bloemkens van Bernagye, van Osse tongh, Duyvekervel, Guygelheyl, Klootkens kruydt, v. BEVERW., *Holl. Geneesm.* 16 *a*. Roode Basterdmuur, roode Mier, Guichelheil (Zwolle), Spaansch groen (Overflakkee en Goedereede) ... is een klein maar door zijn veelvuldig voorkomen niet zelden schadelijk onkruid; vooral in zomergranen, v. HALL, *Landh. Flora*, 172. Guichelheil ... komt algemeen voor op kleiachtige akkers en ander bouwland, OUDEMANS, *Flora*^{2} 2, 504.

— *Guichelheil mannetje*; *guichelheil wijfje*. Verouderde (Zuidnederlandsche) benamingen, respectievelijk voor *Anagallis arvensis* L., met menieroode bloem (ook Roode Muur geheeten) en voor *Anagallis coerulea* Schreb., Blauwe Basterdmuur, een gewas dat nu en dan tusschen *A. arvensis* opslaat en daarvan enkel door de blauwe kronen onderscheiden is. In hedendaagsche wetenschappelijke werken heet alleen *A. arvensis*: *guichelheil*. Zie OUDEMANS, *Flora*^{2}, 2, 505 en 506. || Guychelheyl Manneken, oft met roode Bloemen, DODON. 45 *a*. Guychelheyl Wijfken, oft met blauwe Bloemen, 45 *b*. *Anagallis phoeniceo flore* .. Bastart-muur of Guychelheil Manneken, *Belg.*; *Anagallis caeruleo flore* ... Bastart-muur of Guychelheyl wyfje, *Belg.*, DE GORTER, *Flora Gelro-Zutphan.* 37 (n^0. 109).

— In 't mv. Soorten, verscheidenheden van *guichelheil*, t. w. in toepassing op het hierboven genoemde *guichelheil mannetje* en *g. wijfje*. || Dioscorides seydt dat alle beyde Guychelheylen een versoetende oft versachtende cracht hebben: de sweeringen verhoeden, de stekende scherpe splinters oft doornen ... connen wttrecken, DODON. 46 *a*. De Guychelheylen ... (heelen) de wonden toe ... ende (helpen) de vuyle sweeringen, 46 *b*.

GUICHELING. Zie GOOCHELING; voor de beteekenis: spot (zie GUICHELEN) verg. mnl. *guchelinge*, *gugelinc*.

GUICHELKUNST. Zie GOOCHELKUNST.

GUICHELSPEL, znw. onz.; zonder mv.

I) Van *Guichelen*, spotten, schertsen enz. (zie hierboven) met *Spel*.

1) Gekheid, dwaasheid, malligheid. Dial. *guchelspul*. Waarschijnlijk bedoelt ook KILIAAN, op Guychel-spel, met *Ludicrum*, *res ludicra* deze beteekenis. || 't Is ja net of 't 'n guchelspul is! (MOLEMA 139 *a*): het is alsof deze of gene zaak maar gekheid is, alsof zij zoo maar schertsend weg kan behandeld worden.

(*Democriet*) nam ons gansch bedrijf alleen voor malle grillen,
Het scheen dat al ons doen by hem wert opgevat
Als gecks-maer, Guychel-spel en ick en weet niet wat.
CATS 1, 470 *a*.

2) Spot, spotternij, bespotting.

a) Eigenlijk. || (Hij) deed hem (*Vonones*) rondtom bewachten, behoudends de pracht en koninklyken naam, welk guichelspel hoe Vonones getracht heeft t'ontvlieden, wy t'zyner tydt verklaaren zullen, HOOFT, *Tac.* 39 (noot: *ludibrium*, spot; zie ook 436). Aenhoor dat guighelspel, Dat schuifelen (*fluiten*), dat spuwen, dat beschimpen, VONDEL 4, 502.

hy (zat) gheketent aen d'Euphraet ... op het oever
En hoorde 't guychelspel zijns vyands langhs hoe droever.
VONDEL 2, 80.

— *Zijn guichelspel met iemand of iets drijven*: zijn spot, den spot. || (*Antonius*) dreef zijn guichelspel met d'uitgesneden tong Des grooten Mans (t. w. *van Cicero*), ANTONIDES 2, 211.

b) Concreet. Voorwerp van iemands spot, bespotting, spotternij. || wy ... Zijn ieders tijtverdrijf, en guighelspel, en hoon, VONDEL 2, 138. Hoe menigh Christen zagen wy ... Verstrecken voor een guichelspel Der wreetheit, zoet op Christenjaght, 4, 89. Het Kruis ... Der Griecken en Hebreeuwen guighelspel En aenstoot, 4, 555.

(Pilatus) ... Verwijst in 't ende Emanuël.
Aenschou hier Godt, elx guighelspel.
VONDEL 6, 352 (*Ecce homo*).

Zie voorts nog VONDEL 4, 516; 10, 498.

— Bij overdracht. Speelbal; prooi. Verg. echter de bet. van *guichelen* genoemd onder GOOCHELEN, I, 3) (kol. 406). || Indienghe den winden niet ten guigelspele wilt strecken, VONDEL 6, 413 (lat. *ludibrium*). Tot dat ick in drooge assche ten guigelspele der winden heenestuive, 6, 592 (lat. *ventis ferar*). d'Onnozelheit ... Een deerlijck guighelspel der aengehitste honden, 10, 219.

II) In beteekenissen, onder GOOCHELSPEL behandeld, ter aanvulling der aldaar aangehaalde bewijsplaatsen.

1) Duivelskunstenarij enz. (Zie *Goochelspel*, 1). || Voorwaer het mochte wel, Dat dit, en al uw doen

(*van Timon*) niet waer dan guychelspel. Ick sal 't doorsien, HOOFT, *Ged.* 2, 241.

2) Mommespel enz. (zie *Goochelspel*, 3), en wel bepaaldelijk in smadelijke toepassing op de Roomsche mis (hierbij is echter ook de bet. 1) of de bet. 5) mogelijk). Zie v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 299; 1, 358; HOOFT, *Henr. d. Gr.* 106; VONDEL 4, 594.

3) Zinsbegoocheling, hersenschim (zie *Goochelspel*, 4). || Is liefde een guichelspel? BILD. 7, 112. Gaapt niet naar 't bedrieglijk guichelspel, 14, 114. Hoe! wat verschijnsel? ha! wat moet ik zien? Welk guichelspel! v. LENNEP, *Poët.* 11, 95.

4) Schijnvertoon, bedrog en derg. (zie *Goochelspel*, 5). || Als de Heiligen ... werkelijk bestonden, meent gij dan, dat men ze zoude aanroepen bij elken valschen eed ...? Welzalig hij, die aan het guichelspel gelooven kan! BOSB.-TOUSS. 1, 398 *a*. *V.* Hoe! was Kalkagno's taal Slechts guichelspel? *F.* Ik zelf verdichtte dit verhaal.... Vergeeft mij een bedrog, dat ik mij heb vergund, v. LENNEP, *Poët.* 8, 178. Maar laat een doorn opkomen in 't vleesch, en zelfs dit guichelspel (*vertoon van godsdienst enz.*) tot eigene en anderer misleiding wordt jammerlijk verstoord, BEETS, *St. Uren*, 4, 433.

GUICHELSTREEK, znw. m.; mv. *-streken*. Uit *Guichelen* (zie GOOCHELEN in de bet. I, 3, *b*) en *Streek*, sluwe handeling. Bedrieglijke streek; goochelkunst. || En licht won Appolloon, door zyne guichelstreken (*bij eene wonderbaarlijke genezing*) ... D' Alexandryners dus beguighlen, VONDEL 4, 329. De guichelstreken van een bedrieger, die zijne ziel aan Satan verkocht heeft om vrome lieden te verstrikken, v. LENNEP, *Rom.* 5, 145.

GUICHELTASCH. Zie GOOCHELTASCH.

GUICHELTJE. Zie GUICHEL.

GUICHELWERK. Zie GOOCHELWERK.

GUIDE (soms met uitspraak op Nederlandsche wijze: *giede*), znw. m., mv. *-s*. Het Fransche woord *guide*, gids, leidsman, als benaming of term in het krijgswezen.

1) In het mv. *Guides* (met fransche uitspraak). Eene soort van ruiterij bij de legers van verschillende staten; in Noord-Nederland onbekend. Zie nader LANDOLT 1, 295. || Het eerste, het tweede Regiment Guides (in België; Vlaamsch *de Gidsen*).

— Als verkorte benaming van het muziekcorps der (Belgische) *Guides*. || De Guides spelen van avond in den Dierentuin.

2) Met Nederlandsche uitspraak. Benaming van de mannen (onderofficieren), die op de vleugels der pelotons of der divisiën geplaatst zijn, en die bij alle richtingen en evolutiën de frontlijn hunner afdeelingen moeten aangeven of bij den flankmarsch het peloton enz. geleiden. Verg. LANDOLT 1, 219. || De guides zijn verantwoordelijk voor den afstand, de directie en den pas. — Guide rechts, links, op het midden. — Voorwaarts, marsch! Guide links! (*commando*).

— *Generale* (of *algemeene*) *guide*: guide van den rechter- (linker-) vleugel van het geheele bataillon.

Samenst. *Rechterguide, linkerguide.*

GUIEN, onz. zw. ww: *guide, geguid*. Verg. nfr. *goeien* (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx* op G u w l j e n). Zeker fluitend, gierend of piepend geluid maken, in verschillende opvattingen. In de levende taal alleen in enkele streken des lands, en in de eigenlijke volkstaal meer bepaald uitsluitend in Noord-Holland bekend. Verg. ook GUITEN, 2de art. en voor sommige der beteekenissen GUILEN en GUIVEN.

1) Van den wind. Huilen, gieren, fluiten. || De wind guide in de schoorstien, BOEKENOOGEN 271.

— Onzeker is het of men in de volgende aanhaling te doen heeft met den 3den pers. enk. tegenw. tijd van *guien* of van *guiten* (1ste art.). || Het onweert, 'k bid, ei, hoort Hoe dat het buldert, tiert en guit, En weerlicht t' elken stond, t. vos, *Pekelh. i. d. kist*, 12.

2) Van zuigelingen. Geluidjes maken, „geuen". Zie ook BOEKENOOGEN op G e u e n).

Afl. *Gegui* (BOEKENOOGEN).

Samenst. *Opguien* (BOEKENOOGEN); in de bet. 2) *tegenguien*, guiende bejegenen („Als gy 't teedre vaderlachjen ... dartel *tegenguit* ... Hoe is dan die vreugd zoo streelend, die u uit het oogjen lacht?" BILD. 12, 50).

GUIG. Zie GUICH.

GUIGEN — beter GUICHEN? —, onz. zw. ww.: *guigde, geguigd*. Verg. nfri. *guwchjen* (GYSB.-JAPICX). Een woord dat stellig met *guich, guichel, guichelen* (*goochelen*) in verband staat. Gekheid maken, schertsen, (met iemand) spotten; inzonderheid: eenig spottend, hoonend gebaar tegen iemand maken. || G u y g h e n. Holl. *Ridere, nugari*, KIL. — N. N. guijchde, spotte en lachte met hem met syn mond te trecken en syn tongh uyt te steecken, *Protocol van Notaris Grotelande*, 23 Dec. 1632 (*in het Archief te Leiden*).

Afl. *Beguigen* (*-guichen*), bespotten („In 't Toorentjen gingen vier lichte quanten zitten spelende, *beguichender* wijze, de Burgemeesters na", HOOFT, *N. H.* 578; „'k Was nooyt soo smadelyk bespot, *beguygt*", v. STEYN, *Gev. Bedelaer*, 9).

Samenst. *Aanguigen* („Hy steelt u Geldt, en *guycht* u *aen*, En laet u soo bedrogen staen", BAARDT, *Deugdensp.* 228; „Iae 't (t. w. *het dier, de aap*) *guyght* de iaghers *aen*", PERS, *Lucretia*, 30; „om datse de afbeelding des Paus ... met uitgesteeken tong *aangeguigcht* hadden", GALLITALO, *Rabelais* 2, 172).

GUIL — GUILE —, znw. m., mv. *-en*; het verkl. komt niet voor. Mhd. *gûl*, nhd. *gaul*, mnd. *gûl, gûle*, nnd. *gûl*, mnl. *gule, guyle, geul*. Een slechts tot enkele Germ. dialecten beperkt (uit Nederduitsche streken herkomstig?) woord, dat in het Mhd. nog ever en mannelijk dier in 't algemeen kon beteekenen, en dat eerst later bepaaldelijk eene benaming is geworden voor het paard, die gebezigd werd zoowel van een strijdros, een rijpaard of een werkpaard, maar ook van een knol, een bonk. Soms komt *gaul, guil* ook in den zin van: ezel voor (zie hieronder de bet. 5). Zie nader *D. Wtb.* en ook KLUGE[5] op G a u l.

1) Paard in het algemeen, hengst of merrie, nomin in bijzonder gunstige als in bepaald ongunstige beteekenis. || G u y l e. *Equus* Ger. *gaul*, KIL. — Een onbethoomde guyl, COORNHERT 1, 300 *a*. Weest niet gelijck den eeslen ende guylen In onverstant, MARNIX, *Ps.* 32, 5 (verg. *Statenoverz. Ps.* 34, 9). Stercke guylen, *Kantt. op Ps.* 22, 13 (*met verwijzing naar Jerem.* 47, 3: stercke peerden). Groote lijven hebben dickwils weynigh breyn; ... Een talie van een kleyn en gheestigh peerd, is weerd een elle van een grooten guyl, DE BRUNE, *Bank.* 2, 382.

Het wulpsche en jonghe *Ros* was 't hert van rou benepen
Om dat het daeghlijcx most zijns heeren wagen slepen,
En of zijn meester schoon droegh een beleeft ghemoed, ...
Noch met veel slaghen was ghewoon den *Guyl* te groeten,
Zoo kon zulcx noch 's *Peerds* rouw vermindren noch verzoeten.
VONDEL 1, 503 (zie ook 1, 593).

— *Guil om guil* (HARREB. 1, 263 *a*); *guil om gorre* (zie GORRE). Voorheen een rechtsregel bij ruiling van goed: paard tegen paard; gelijk om gelijk. Verg. de Hd. uitdrukkingen *gaul als* —, *wit* —, *umb gurre*, die hetzelfde of ongeveer hetzelfde beteekenen (zie *D. Wtb.* 4, I, 1, 1569—1570).

— In de bepaalde opvatting van: trekpaard, werkpaard (ploegpaard, molenpaard, en derg.). || De wijs-gierighe ..., die de natuyre vermoeytheyd, bezwijckinghen, en andere ghebreken aen-placken; als of de natuyre een ezel of guyl ware, in een ros-molen gaende, DE BRUNE, *Bank.* 2, 140. 't Zie droomend hoe daar een in 't land ... Zijn guil voor de egg' doet treden, ESSER, *Mosaiek*, 67.

Den jongen die de guylen wreef,
De slave die den meulen dreef
Die houden ons in banden.
REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 145 (verg. *Klaagl.* 5, 8).

Wanneer den Huysman smorgens vroeg,
Voor dag, met omgekeerden ploeg, ...
Op zyne Guyl voorby de hoven rijt.
LUYKEN, *D. Lier*, 98.

Verg. groningsch *olle goele*: ploegpaard (MOLEMA 129 *a*).

— Met een bnw. van meer of minder ongunstige beteekenis; zeker wel vaak met bijgedachte aan de bet. 2).

Wie ergens wil een kreng of lumpen guyl vereeren,
En trecken daer met aen de gunst der groote Heeren,
Die is van wijsheyd mal, en van de sinnen bot.
PERS, *Lucretia enz.* 73.

Men siet de steege Guyl sijn Ruyter moeyte geven,
Hy kreunt sig voor geen sweep, maer blyft dog even loom,
Daer dat een moedigh paert sigh willigh sal bewegen,
Op 't schudden van een rys, en 't roeren van den toom.
V. DORP, *Sticht. Ged.* 87 (zie ook 274).

— In figuurlijk verband bij VONDEL 3, 136.

Hier stuyft de Vorsten renplaets, daer men slooft.
Partyschap hier geen' lammen guylen looft, ...
De Pallemtack ... Wordt toegeleyt, na Recht, den vlug-[gen hoef.

— Bij vergelijking, in toepassing op personen. || Sint Jobs Heynsten zijn meest lamme guylen, VISSCHER, *Brabb.* 183 (*Sint Job: de patroon o. a. der lijders aan de „pocken met de lemte", de „Venuszieken"*).

— Spreekw. *Als oude guilen beginnen te loopen* (of *tochtig worden*), *dan is er geen houden aan*, HARREB. 1, 263 *a*. Bij CATS (1, 518 *a*) in toepassing op trouwlustige oude mannen; verg. voorts dergelijke zegswijzen in *D. Wtb.* 4, I, 1, 1570.

— *Met kwade guilen breekt men* (*het*) *ijs* (HARREB. 1, 263 *b*): aan een moordend werk als ijsbreken offert men zijn goede paarden niet op; in figuurlijke toepassing: voor zwaar werk bezigt men de minstwaardige krachten of het gereedschap, waaraan het minste verbeurd is (voor andere verklaringen, zie *D. Wtb.* 4, I, 1, 1570). In het Mnl. *Mit quaden gulen bricht men ijs* (lat. *peior equus glaciem frangit pedibus male mollem*), *Hor. Belg.* 9, 33.

2) Slecht, versleten, oud of gebrekkig paard; bonk, knol, biek (voorheen zeide men daarvoor ook: kreng, zie b. v. VONDEL 1, 401; PERS, *Lucretia enz.* 73). In deze beteekenis is het woord thans eigenlijk nog alleen gebruikelijk of althans algemeen bekend; zij bestond alreeds in het Mnl. naast de bet. 1). || Het is geen dichterlijke vrijheid maar een zeer prozaïsch bewijs van onkunde, indien een poëet, die het landleven bezingt ... een ros voor den ploeg spant. Even zoo goed mag hij Pegasus zelven een guil noemen of een knol, BEETS, *Versch* 1, 25.

Die sijn peert laet drincken by alle beesten,
Sijn dochterken gaen tot alle feesten;
Heeft binnens jaers dit ongeval,
Een sloir in huys, een guyl op stal.
CATS 1, 563 *c* (verg. MEYER, *Spreuken*, 111).

— Spreekw. *Vroeg hengst, vroeg guil*; mnl. *tilic peerd, tilic ghuyle* (MEYER, *Spreuken*, 71). Verg. *vroeg rijp, vroeg rot.*

Vroegh valck, vroegh uyl.
Vroeg hengst, vroegh guyl.
CATS 1, 492 *a*.

— **Aanm.** Dat de bet.: knol reeds in het Mnl. bestond blijkt uit de zegsw.: *Ten stont nie gule op lichte been* (lat. *non equus invalidus levibus stat cruribus ullus*), *Hor. Belg.* 9, 39.

3) Bij overdracht, als naam voor een grof of ruw persoon (verg. de bet. 1) of voor een zwak, nietswaardig wezen (verg. de bet. 2).

a) Grofgebouwd, gespierd persoon; knevel, gofferd.

Hier 's de spelonck van de Cyclopen, daer van ondren
Men hoort der Reusen uyt-gebarnde schouwen dondren
En 't hol versuchten en weer-galmen van 't geklop
En hamer-slagen, die de stercke guylen op
D'aenbeelden geven.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 294.

— Soms: slungel, (lange) lummel. || Dat Borger Heerschop, Die my met die lange guil, zoo dikmaals ... heeft gebeeden, Dat ik *enz.*, *De Gew. Weuw.* 3, 50.

b) Log, lomp, plomp, onbeschaafd, ongemanierd persoon; kinkel. || Boeren zijn maer rechte guylen, Schocke-backen, smockel-muylen, V. D. VENNE, *Sinnemal*, 35 (rappe Guylen, *Sinne-vonck*, 37). Voorts is 't een lompen guyl, een rechten hoddebeck, Een ongesouten bloed, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 306.

By Kinckel-dam, te Plompen-dorp ...
Daer quam een spel van Boeren voort ...
Alom een Vryster, die met re'en
Twee Guylen stiet een blauwe-scheen.
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 62.

Hy is wel licht een guyl die stoft op groote-vaeders.
En heeft geen druppel bloeds, dat eel is, in zijn aeders.
WESTERBAEN, *Ock.* 95.

c) Zwakkeling, bloodaard, lafbek. || Poltron, een fielt, guyt, bloodhart, guyl, KOERBAGH, *Bloemhof*, 508. — Waert ghy geen guyl, geen bloedt, jy souwje kort beraden, BREDERO 3, 52. Wel ghy guyl, wat denckt ghy aen te rechten Met dese schoteldoek? meynt gy daer mee te vechten? WESTERBAEN, *Ged.* 2, 285.

— Nog door een bnw. (*bloode*, *laf* enz.) versterkt. || *Epeo timidior.* Een bloode guyl. Men soude hem met een blaes vol boonen wegh jagen, SARTOR., *Adag.* II, 9, n°. 24 (zie ook VONDEL 1, 621). Hebje gien hert? o blooten guyl! wech wech! benje sulcken jorden? BREDERO 1, 288 (ook 1, 176; 2, 125). Gaat heen ghy laffe guyl, gaat heen ghy bloote Jorden, 2, 296. De Portugesen (die ons staegh aen by de Vorst voor bloode guilen quamen uyt te maken), SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie* 1, 84. Anders zijn ze (*zekere Indianen*) lafhertige guilen, die op het los branden van Kanon, of muskettery, naauwelijks weeten waar ze zich zullen bergen, V. BERKEL, *Amer. Voyag.* 48.

d) Als scheldwoord tegen eene vrouw, synoniem met *prij*, *kreng* (verg. *kreng* in toepassing op een *guil* in de bet. 2). || Alsme (*eene vrouw spreekt*) dan gehout is, het best datter uyt comt Is gy syt een Beest, een botte Gul, een viggen, Een Pry, een nuf, OGIER, *Seven Hoofts.* 253.

4) Merrie, inzonderheid eene merrie die nog nooit besprongen is, die nog nooit gedragen heeft. || Guil, merry die niet gedraagen heeft, MARIN (zie ook WEILAND).

5) Ezel; ezelsveulen. Zie ook *D. Wtb.* 4, I, 1, 1571.

Een aep die broet een aep, van uilen komen uilen,
Wat brengt een esel voort als onbelompe guylen?
CATS 1, 8 *b*.

Samenst. (in de bet. 1 of 2) *Karreguil* („Een Slepert of een *Karre-guyl*, Een lammen creupel, olt en vuyl", BAARDT, *Nebulo*, 145).

GUILEN, onz. ww.: *guilde*, *geguild*. Verg. nfr. *guwljen*, *goelen* (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx*, in toepassing op het geluid van den nachtuil, maar ook: razen, tieren). Een fluitend, gierend geluid maken.

1) In toepassing op den wind. Fluiten, gieren, guiten, guiven. || De huilende wind guilde rondtom hem en door des zelfs sussenden invloed beving de zoete slaap zijne oogleden, *Zedek. fab.* 55.

Noord-wester bulderaar, en Ooster bitse stoker
Guilt langs het barre woudt uit ruim een longe-koker.
Honigb. 2, 3.

2) In toepassing op het gierend geluid dat water maakt onder buigend ijs.

('t paar...is...haast)...daar het volk gelyk een bende mieren
Krioelt, en elk om kryg den sneegsten voortgang maakt,
Waar van het water guilt, en 't reed-pad (*het ijs*) buigt [en kraakt.
Honigb. 2, 34.

GUINEESVAARDER, znw. m.; mv. *-s*. Eene samenstellende afleiding uit de uitdrukking: *op* (of *naar*) *Guinea varen*. Verg. OOSTINJEVAARDER. Een schip dat op de kust van Guinea pleegt te varen.

GUINJE — GUINIE; GUINEE — (uitspraak op Nederlandsche wijze: *gienje*, *gienie*), znw. vr.; mv. *-s*. Een vernederlandschte vorm van eng. *guinea*, de naam van zekere munt, in 1663 het eerst geslagen van goud, afkomstig van de kust van Guinea (SKEAT); tegenwoordig bestaat de *guinea* als muntstuk niet meer, maar is het woord de benaming voor eene waarde van 21 *shillings*. Verg. wat het ontstaan der benaming betreft ons *daalder* (uit *thaler*, munt van *Joachimsthaler* zilver. || Guinje of guinie. Engels goud muntstuk ter waarde van elf gulde en elf stuiv., MARIN. — 't Is ... een van myne goede vrienden gebeurt iets van een vreemde Smous gekogt hebbende, hem een Guinie in plaats van een gouden Louis te geven, v. EFFEN, *Spect.* 12, 77. De Guitar heb ik haar zelf uit London meègebragt ...; hy kost my verscheide Guinees; maar hy is ook al wat je horen kunt, zeg ik je, *Burg.* 343.

GUIRLANDE (uitspraak op Nederlandsche wijze: *gierlande*), znw. vr.; mv. *-s*. Het Fransche woord *guirlande*, slinger, inzonderheid van bloemen.

1) Eigenlijk. Slinger van groen en bloemen. || Guirlande. j. ghirlande. *Sertum*, KIL. Ghierlande, guirlande, garlande. *Corona*, *corolla*, *strophium*, *sertum*, Ald. Girlande, een bloemkrans, roosenhoed, bovenkrans, KOERBAGH, *Bloemhof*, 329. — De groote zaal was met smaak groen gemaakt, en de stoelen voor den Bruidegom en Bruid waren ... met Guirlandes van palm en bloemen omvlochten, KIST, *Eikenh.* 4, 106.

— Bij vergelijking, in de leer van het ornament. Benaming van een nagebootste bloemslinger. || Guirlandes en Festonnen worden vervaardigd op de wijze der kransen, maar het zijn rechte of gebogen Ornamenten ..., niet bestemd, om door personen gedragen te worden, hoewel de offerdieren er somtijds mee werden versierd, ROSE, *Ornam.* 125. De Guirlandes zijn doorgaans dunner aan de uiteinden dan in het midden, *Ald.*

2) In vrijer gebruik. Slinger in het algemeen. || Langs den Maaskant waren guirlanden van lampions van boom tot boom opgehangen, MULDER, *J. F.* 1, 45.

— In schertsende toepassing op een bungelenden horlogeketting. || De andere (*had*) een koperen doekspeld, een koperen tabaksdoos, en een koperen guirlande op zijn buik, BEETS, *C. O.* 36.

Samenst. (als tweede lid). *Bloemguirlande*, *loofguirlande* (NOLET DE BR., *Zwart op Wit*, 18); *vlagguirlande* („Dáár welfde zich een regenboog — Een *vlagguirlande* uit licht geweven!" TER HAAR, *St.-P. Rots*, 59).

GUIS, bnw. Voor het oogenblik niet drachtig; verg. *guist*, *gust*. Van koeien. || Vare of Guize Koe ... eene Koe die, alhoewel meer of min gekalft, nog in staat is om te kunnen kalven, of eene Koe die tot vetweiden geschikt, en van den Stier afgehouden wordt, BERKHEY, *N. H.* 4², 175.

GUISSELEN, onz. zw. ww.: *guisselde*, *geguisseld*. Een frequentatieve vorm nevens *guizen* (zie ald.): stroomend vlieten, gutsen. Verg. *gusselen*, *gosselen* bij KILIAAN en beiersch *güsseln* (SCHMELLER). || De loog, die guysselt van syn wangen, DE SWAEN, *Lev. en dood v. J. Chr.* 2, 164 (*aan tranen*).

GUIST, bnw. Zie GUST.

GUIT — in ouderen vorm GUITE —, znw. m.; mv. *-en* en *-s*; verkl. *-je*. Mnl. *guyte*, dial. nnl. *guut*; verg. voorts nnd. *güte*, *güt*, *gütje* (DOORNK. KOOLM.). Het woord is ongetwijfeld verwant aan *guiten*, luide spotten, gieren, bassen (zie GUITEN, 1ste art.). Hieruit volgt dat de oudste beteekenis van *guit* spotter, praatsmaker, druktemaker of iets dergelijks moet geweest zijn, waaruit zich beteekenissen als: nietswaardig gezel (looze kwant, „lichte vogel"), leeglooper, deugniet enz. op niet onverklaarbare wijze kunnen hebben ontwikkeld; KILIAAN geeft de beteekenissen reeds in overeenkomstige volgorde op (Guyte. *Scurra*, *nugator*, *nebulo*, *tenebrio*). Evenals (De) Boef komt ook Guyt als geslachtsnaam voor. Verg. als in vele opzichten synoniem en vooral voor de overeenkomstige ontwikkeling der beteekenissen: BOEF, SCHALK, SCHELM, SCHURK.

Voor het mv. *guits* zie, behalve de aangehaalde plaatsen, o. a. nog BREDERO 1, 214; 3, 64; LANGENDIJK 2, 319.

I) In ongunstige beteekenissen.

1) In toepassing op allerlei liederlijk, onbetrouwbaar volk: landloopers, schuimers, schooiers en dergelijke deugnieten en schavuiten. || Guit. Fielt, schelm, gauwdief, deugniet, MARIN. — Aller guyten (*var.* schelmen) tolck (t. w. *Kalchas*), VONDEL 2, 479. Myn Schouth sprack tot een' Guyt om veel ondeugds gevangen, Schelm *enz.*, HUYGENS 2, 442. M'is haest gevonnist in de Vier-schaer vande Guyten, OGIER, *Sev. Hoofts.* 311. Dat 'er echter ook guiten onder hen (*de Kochoque-Hottentotten*) zijn, is niet te lochenen, ... de genen, die zich met stelen generen, (worden) Boschjes-mannen genaamt, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 2, 444 *b*. Mortaigne ... heeft een voorname juffer met geweld uit mijn herberg geroofd, en, met de hulp van eenige guiten, hier ... gebracht, v. LENNEP, *Rom.* 14, 182. Die guiten (*landloopers*) Vermochten anders nog ... Bij nacht het klokkenhuis te ontsluiten, En brand te kleppen, v. LENNEP, *Poët.* 7, 9.

Sal yemant in syn huys een vuyle boef gehengen, ...
Sal d' Overheyt een guyt, geneigt tot moort en brant,
Met vreden laten gaen, en dulden in het lant?
CATS 1, 200 *a*.

Naauw zwellen des najaars de vruchten in 't loof,
Of snoepzieke guiten zijn 's nachts aan den roof.
TOLLENS 12, 7.

2) In toepassing op, of als benaming voor een bepaalden boosdoener, een booswicht, t. w. iemand die om zijne daden in het tuchthuis zit of behoorde te zitten. || Nu sint (*zendt*) u God, As snoyste der guyten, dees tribulatie, *Trou m. bl.* 164. Soo wiert hy (*Joseph*) als een guyt gevangen weg geleyt, CATS 2, 226 *b*. Zoo wierd hy (*Jezus*) als een guyt Geloemt

ten galgenbergh, VONDEL 1, 748. Dat de Wetten u verclaren voor een guyt, En datje waert bent (tot exempel van een aer) ghestraft, COSTER 47. Een Guyt, ... Een openbaeren Dief, die syne Dingen stal, OGIER, *Seven Hoofts.* 70. Het sweert van 't heyligh recht, daer voor de guyten beven, V. BEVERW., *Wtn.* 2, 100.

Gy, roep nu d'onverlaat om zich door d'eed te zuiveren,...
De booswicht aarzelt niet, gerechtigheid moet bukken: ...
En rechter, God, en mensch zijn speelbal van den guit.
BILD. 7, 209.

3) In toepassing op iemand van een slecht, een valsch karakter, een bedrieger, een huichelaar. || De boer sach wt sijn oogen: Doe kende hy den guyt, VONDEL 2, 630 (*verderop* die schelm *en* den schalck). Tiglaer... Een guyt ..., Die hem (*Cornelis De Witt*) beschuldigde van 't geen noyt was gebeurt, DROSTE, *Overbl.* 79.

Hy (*de paus*) wil voor ons den hemel sluyten,
Selve moet hy der blijven buyten,
Met alle zijn gecapte guyten,
Zijn oordeel is ree.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 306.

Een dienst-boô, wie het zy, die maer en plag te pogen
Sijn dingen wel te doen ontrent sijns meesters oogen,
Dien agt ik voor een guyt. Een die den Heere vreest,
Al wert hy minst gesien, hy quijt hem aldermeest.
CATS 1, 190 *a*.

Die d'oude Wetten smaed, die noit gehoorde dingen,
En nieuwe vonden dryft, die staeg met lasteringen
De meesteren des volx en priesteren begroet,
Kond gy my zulk' een' guit doen rekenen voor goed?
DE DECKER 1, 8.

4) In toepassing op iemand van slecht gedrag of van slechte zeden; soms ook op een vuilbek. || Het is geweldig quaet, Wanneer een sedig kint met guyten ommegaet, CATS 1, 397 *b*.

Jas, ghy geeft u voor kluchtigh uyt,
Maer ghy en sijt niet als een guyt,
Onguyr, en vuyl, een rechte potter
Een ongesoutte, grove spotter (*enz.*).
V. BEAUMONT 59.

5) Nog door een bnw. van ongunstige beteekenis versterkt, in de eene of andere der genoemde opvattingen. || Een losse schroef, Een lichte guyt, een loosen boef, Die soo een Koninex dochter schond, CATS 1, 272 *a*. Hy wort een tijt-verdrijf, oock by de snootste guyten, 2, 263 *b*. Godvergeten guyten, VONDEL 1, 607. 't Is van ouds een doortrapte guyt, HUYGENS 2, 266. Wagt u voor de Fyntjes; 't is een slegt volk; een hoop schynheilige guiten en eerlooze bedriegers, *Denker* 5, 353. 't Is een olyke guit. *C'est un franc maraut, un fripon fieffé.* Een fyne guit. *Un rusé fripon, un rusé pendard*, MARIN. Waarom wantrouwen wy altoos de fynen, en de smousen? ... Omdat wy ... deeze twee soorten van wezens voor looze guiten houden, *Blank.* 3, 366. Hou u stil! vervloekte guit! v. LENNEP, *Rom.* 12, 309.

een slimme guyt ontrent de kraem gekomen,
Heeft uyt haer volle korf een appel wech genomen.
CATS 2, 405 *a*.

ghy, ô door-genaeyde Guyt!
Schand-vleck, vol Zonden, op en uyt.
BAARDT, *Deugdensp.* 384.

6) In uitdrukkingen, zegswijzen, spreekwoorden enz., in eene der genoemde opvattingen.

— *Gek of guit*: kwast of deugniet.

de Ster, op den rok van een Gek of een Guit,
Lokt het regterlijk oog van de Menigte uit.
STARING 4, 129.

Die vijf-en-twintig jaar uw put geleegd
Uw gang gewit, uw schoorsteen heeft geveegd
Ter zelfder kroeg de borrels heeft geschonken, ...
Zal Jubilaris wezen, gek of guit.
BEETS 3, 564.

— *'t Is een hoop jaag-uiten, de beste van die is een guit*, TUINMAN, 2, 89 (Anders: Een hoop jaechuyten, daer van de beste een boef is, SARTOR., *Adag.* II, 8, 11: *Cercopum coetus*).

— *'t Is al Joannis, Joannis, Soo langh alsser wijn in de kan is; Maer als den wijn daer uyt is, Dan seggen sy dat Jan een guyt is*, POIRTERS, *Mask.* 191 (verg. HARREB. 1, 263 *b*).

7) Als scheldwoord, in eene der genoemde opvattingen of in 't algemeen. || Daerom seydse, dat iek een rabaut, en een guyt ... Een vleys-dief, een quist-goed, een spil-penningh, een door-slach, een snap-op, een gild (was), BREDERO 1, 216. Die guyt Vechthart, 3, 53. Prins Eduard ... hadt hun (*de gezanten*) zelfs, met eenigen van zyn gevolg, guiten nageroepen, en hunne dienaars honden genoemd WAGEN., *Vad. Hist.* 12, 209.

Spreeckt yemant, van haer Boden, dan
Yets, dat niet door den Beugel kan,
't Is dateljck, ju Meer, ju Guyt,
Daer is ju Geldt, en bruytter uyt.
BAARDT, *Deugdensp.* 189.

8) In zeer verzwakte, vaak tamelijk onschuldige opvattingen.

a) Kermisklant; bij uitbreiding ook: kunstenmaker. Verg. b. v. *boef* in *netteboeve.* || Guiten, die op hunne handen loopen, — Savoyaards, die bergratten toonen, — ... vindt men daar in alle hoeken, BERGMANN, *Nov.* 255.

't Was heylig dag tot Aix, Gods feest werdt die geheten....
De Saligmaecker selfs wierdt door een guyt verbeelt,
Die, draegende syn kruys, voor Jezus heeft gespeelt.
DROSTE, *Overbl.* 60.

b) Lui of traag gezel; iemand die liever lui is dan moede, b. v. een bedelaar, iemand die met „negotie" langs de huizen vent, en derg. Verg. *boef* in *marktboef.* || Guyt. Vn gueu, cagnardier. *Trioboli homo, mendicus, desidiosus*, PLANT. — Dit sijn maer bedelaers, of diergelijcke guyten, CATS 3, 26 *a*.

Wat dunckt-je van haer Beste-Vaer?
Die liep gelijck een halve Guyt,
Met Meulens en met Ruyle-buyt.
BAARDT, *Deugdensp.* 365.

c) Gering, onaanzienlijk, schamel persoon; iemand van de smalle gemeente.

En ghy gheringhe guyts, die 'k eertijts uyt den dreck
Ghehulpen heb, doen ghy hadt alle ding ghebreck:
Zult ghy met Achterklap mijn moeyten nu beloonen?
COSTER 478.

d) Sukkel, onredzaam persoon.

Wanneer de blinde mensch den blinden leyd alleen,
Wat kan doch anders uyt soo blinde dwaasheyd spruyten,
Dan dat sy noch op 't lest, als licht verwaande guyten
Vervallen in een gracht vervolgens een voor een?
HOFFERUS 31.

e) Windbuil; kwast. || Hebt gij het groot artikel in der guiten credo afgezworen? „Ik bekenne en belijde, dat het huwelijk eene den mensche onwaardige slavernij ... is", *Wildsch.* 1, 51. Een onuitspreekelijken afkeer hebbende voor domme guiten en onwetende petite-maitresses, 2, 151.

f) Klant, kwant, kerel. || Eenen grootsen kaelen Guyt Eenen Proncker Cale-Joncker, OGIER, *Seven Hoofts.* 5.

Daer zal een wreeden beul, een onbeschofte guyt,
U grypen by den hals, u kleeren trecken uyt.
CATS 1, 198 *a*.

II) In schertsende toepassingen; vaak in den vorm van het verkleinwoord (verg. BOEF in de bet. 5).

1) Een oolijke klant, een snaak, een „ondeugd"; ook: een grappenmaker, een spotvogel, een „spotboef". Thans de gewone opvatting. || Guitje. Kleine guit,

platje, MARIN. — Maer zeker guiten die dit zagen, Belachten hen en bleven staen, CONINCKX, *Fab.* 77. Onverwijld (werd door onzen guit Naar 't rookend wildbraad toegetast, V. LENNEP, *Poët.* 7, 270. Den veêrloozen guit (*een oolijken ekster*), V. ZEGGELEN 7, 68. Vruchtloos zocht men naar den guit (*een ontvluchte papegaai*), 7, 92.

een guit,
Die voor zijn bruid
Van liefdes luit
De kneepjens duidt
En 't mopsjen van de minne ontsluit.
POTGIETER 9, 71.

Hij (*de koetsier van een lijkwagen*) schudt zich fluks den [rouw van 't lijf,
En frischt zich op reis even;
Die guit! hij zat daar nog pas zoo stijf,
Zoo somber, zoo treurig verheven!
DE GENESTET 2, 145.

jolig als de Gids, toen hij een jong student was,
Een schrikbre Groenenplaag, een duchtig malle vent was!...
Een „blauwe Beul" temet; een geniale guit!
2, 222.

— *Een oolijke, rare* (in Zuid-Nederland ook *vieze*) *guit.* || Schouwvegers ... Vroolijke gasten, Aardige kwasten, ... Schouwvegers zijn al vieze guiten (*enz.*), *bij* CONSC. 2, 169 *b*.

— *Venus en Bacchus zijn rare guiten: Zij maken het hoofd op hol, en plunderen de duiten*, HARREB. 1, 263 *b*.

2) In toepassing op een kind en wel oorspronkelijk alleen op een oolijk of dartel wicht, maar bij uitbreiding ook wel op een kind in het algemeen. || Wagt, wagt jou guitje daar je bent, MARIN. Komt dan mijn vrolijk wijf, met onze kleine jongen aan de hand, ... dan spelen wij met het aartig guitje, OVERDORP-POST, *Het Land*, 76. Weg met die tranen, vrouw! en gij, gij kleine guit! Schreit ge ook al, foei, wel foei ik zou mij doodlijk schamen, LULOFS 139. Dat ik, ofschoon uw jongste guit, Uw... hair Nooit grijs doe worden voor den tijd, *Schoolm.* 234. Wat koekjes voor haar kleinen guit, V. ZEGGELEN 1, 76. De vader geeft de bloemkens voorzichtiglijk aan het kind; maar de kleine guit steekt ze in den mond, CONSC. 1, 182 *a*. Een kleine Olympische guit heeft zich meester gemaakt van zijne knods (*van den Dronken Hercules*) en rijdt er paardje op, ROOSES, *Antw. Sch.* 316.

De slimheid gluurt hem de oogjes uit,
Den kleinen guit.
TER HAAR, *Ged.* 2, 141.

3) In toepassing op Cupido of Amor, het schalke minnewicht, of op minnegoodjes. || Het goodtjen, het guytjen, Dat met sijn brandt, met sijn boogh, met sijn flitsen *enz.*, HOOFT, *Ged.* 1, 184 (zie ook 2, 396). Dat cunjer guytgen loos, ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 199. Het erge guytjen, 2, 136. Thans beproeft de guit zijn treken ... Grijpt zijn pijlen, treft en wondt, TOLLENS 1, 49.

De Guytjens, dieje siet, met versche roosjes goijen,...
Beeldt u die snaeckjens in (als) lusjens van de jeugd.
CATS 2, 453 *a*.

Waar dat kleyne Guytje blint, g'lijck men 't uytgeschildert [vint,
Ick leed' dan in mijn Ziele niet, dit lieffelijck en swaar [verdriet.
Maar 't loose Boefjen siet seer snel, 't onsichtbaer hertjen [raackt hy wel, ...
Nu 't Pottertje my heeft ghewondt, nu biedt het my sijn [lieve mondt.
BREDERO 1, 23 (*van Cupido*).

In een plooi der bedgordijnen...
Zat een minnewicht verstopt....
Telkens bij des Slaaps verschijnen
Joeg hem de onverbidbre guit
In een zwenk de kamer uit.
BOGAERS 2, 150 (zie ook 1, 199).

III) In Zeeland is het mv. *guus* (voor *guuts*) het gewone woord voor: jongens, kinderen (verg. de bet. II, 2). Zie, behalve de aanhalingen, *Taalk. Mag.* 1, 172, *N. N. Mag. v. Taalk.* 2, 223. || Guits Zeland. *Iuniores, id est* jongers, *Vervolg-Bijl.* II op *Synon. Lat.-Teut.* — As 'k op m'n ouwe knie ... Nog kleine guus mocht rie, *V. d. Schelde t. d. W.* 1, 104. De dunen, waer de guus van 't durp speelden, 1, 109 (zie voorts nog *a. w.* 1, 117; 119; 146 en *ald.* 1, 137 den bedenkelijken vorm *guuze*).

IV) Voorheen werd hier en daar in Hunsingoo de veldwachter *guut* genoemd (zie MOLEMA 140 *a*).

Aanm. In Drente is *guut* de benaming voor een kort jasje of buisje; wel merkwaardig is het, dat in de Zaanstreek een flanellen hemd een *boeffie* heet (zie Deel III, 67).

Afl. *Guitachtig, guiterij, guitig, guitsch* (zie die woorden); voorts *guiten*, 2de art.

Samenst. *Guitenstreek, guitenstuk, guitzak* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I) *Guitlatijn*, dieventaal, gielerstaal, haaltaal („wie leer-suchtigh is, die laet de Geest sinnigh sweven over desen Rabauwen Vocabulaer, om met een weynig tijdt-spillen te bevatten *Guyt-Latijn*, dat hier in volgh-bare Letter-regels 'tsamen is ghepast", V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 136, *naast het „Gielers Vocabulaer"*); *guitschool*, school voor boeven („Amsterdamsche Kakademie, ofte *Guyt-School*. Aen alle op-eters ende dronckaerts, liefhebbers van de volle kannen", in VONDEL 3, 48).

— Als tweede lid. *Woekerguit*, schelm die den kost met woekeren wint („schoon hy (*Paulus*) den *woeckerguiten* Des Hemels deuren sluit; wie stoot zich aen dat sluiten?" DE DECKER 1, 183).

— In de bet. II, 1) in den vorm van het mv. *Guitentrek(je)*, oolijke streek („Lacij! ... Wat sijt ghy toch wonder, ô Min! Niets dan spel hadde ick in sin, *guitentreckjes!*" DE MONT, *Loreley*, 120).

— In de bet. II, 2), als tweede lid. *Herderguit*, herdersjongen („Dus vol vreesens, vol genoegens,... Trad hy armen *Herder-guyt*, ... Ruggelingh te veldwaerd uyt", HUYGENS 1, 34).

GUITACHTIG, bnw. (en bijw.); *-er, -st*. Van *Guit* met *-achtig*.

) **Bnw.** — 1) *Guit* in de bet. I). Schurkachtig, schelmachtig. || Dusdanig heet in onze eeuw by sogenaamde Gens de qualité, niet zelden, de lelykste Wandaad een Vanité, ... alle Negotie-Schurkeryen Tours en Finesses, ... het guitägtigste Bankerot een Faillissement *enz.*, *Koopman* 6, 94.

2) *Guit* in de bet. II). Oolijk, schalksch.

Afl. (in de bet. 2) *Guitachtigheid*, oolijkheid, schalkschheid („Toen ik wat uitgewoed had, zeide zij, hare oogen vol *guitachtigheid* op mij slaande *enz.*", LOOSJES, *Bronkh.* 4, 85).

GUITEN (I), zw. onz. ww.; alleen in de onbep. wijs. Dial. hd. *gauzen, gäuzen*, keffen, uitschelden; ook mag wellicht on. *gauta*, babbelen vergeleken worden (zie FRANCK op Guit); mnl. *guiten, guten*. Een woord dat met oogenschijnlijk zeer uiteenloopende beteekenissen voorkomt, die echter met het oog op de beteekenissen der verwante woorden in andere Germaansche dialecten uit eene grondbeteekenis (die van: leven maken, tieren, razen?) schijnen te kunnen worden afgeleid. Verg. GUIT.

I) In toepassing op verschillende geluiden.

1) Van den wind. Gieren, huilen. In Noord-Holland, inzonderheid in de Zaanstreek. Zie *N. en Z.* 3, 305; *O. Volkstaal* 1, 36; BOEKENOOGEN 272.

de windt is zadt van 't guyten,
Van 't woeden dol met open keel.
Amst. Pegas. 169.

2) Van een kind. — *a*) Krijten, schreeuwen, schreien, huilen (t. w. met luid misbaar weenen). In Noord-Holland (zie voor Andijk: *Navorscher* 21, 531; voor de Zaanstreek: BOEKENOOGEN 272).

b) Huilen (t. w. tranen vergieten); ook: drenzen (op huilerigen toon zeuren). In Noord-Holland en in de Zaanstreek; zie o. a. BOEKENOOGEN 272.

— **Aanm.** Blijkbaar is deze beteekenis eene wijziging van de beteekenis *a*); immers ook bij *huilen* en *schreien* heeft dezelfde overgang van: met misbaar weenen tot: tranen vergieten plaats gehad. Maar daarmede vervalt de gissing van UHLENBECK in *Tijdschr.* 10, 283, die in *guiten*, weenen een bijvorm van *gieten* wil zien.

c) Geluidjes maken, zooals een jong kind, dat nog niet spreken kan, doet; „geuen". Wellicht eene verzwakking van de bet. *a*).

d) Ook: kraaien van de pret (*guiten van pleizier*, BOEKENOOGEN 272).

3) Leven maken; vandaar: drukte, beweging maken. || Niemandt (sal hem) vervorderen ... inde kerck ... te lopen rasen, tieren, goyten, praecken, lachen oft andere onstuymicheyt te bedrijven, *Keur. van Assendelft*, 1585, aangeh. bij BOEKENOOGEN 272.

4) Bassen, keffen van een hond. Deze beteekenis, aan dial. Hd. woorden eigen (zie hierboven), blijkt voor het Ndl. uit de afl. *guiter* (zie beneden) en uit den frequentatieven vorm *guiteren* (lat. *gannire* bij KIL.).

II) Den spot drijven; spotten. Oorspronkelijk (verg. de bet. I) zeker wel: overluid, op luidruchtige wijze spotten, t. w. (iemand) hoonend naschreeuwen, najouwen. In het Mnl. komt *guten*, *guiten* voor als: den gek (met iemand) steken; verg. evenwel daarnevens (uit eene Groningsche keur) *na* (*enen*) *goyten*: (iemand) smaadwoorden naschreeuwen. || Onse Koc ... begond heel luyd uyt te guyten en te lacchen, en vraegde of het lant, dan of het schip vol ghecken was, MEERMAN, *Com. Vet.* 3.

— *Met iemand* (of *met iets*) *guiten*: den spot met iemand drijven; den draak, den gek met iemand steken. || Maer soudt ghy met my spotten en guyten, Soo ware uwen troost en hope clene, *Conste d. M.* 57. *Ph.* wech ghi lichte schuyte Die met mi uwen spot hout.... *Py.* Hi meynt dat ick met hem guyte, V. GHISTELE, *Terent. Eun.* 65 (zie ook ald. 18).

„Heer laet my eerst gaen mijn water maken".
„Dan en soud' ick aen v niet meer gheraken,"
Sprack de Graue, „want ghy soudt met my guyten".
HOUWAERT, *Lusth. d. M.* 1, 490.

Dat hoorden sommige die by den kruyze saten,
En guyten met sijn klagt, en spraken: dese man
Roept noch Elias eerst, eer dat hy sterven kan.
AMPZING, *Chr. Hoogt.* 60.

Aanm. Bij BOEKENOOGEN 272 vindt men voor Hoogkarspel een ww. *guiten* vermeld met de beteekenis: tochten, trekken.

Afl. (in de bet. I, 4). *Guiter*, keffer (als hondenaam) („*Canache*... Basserken, guytere", JUNIUS, *Nomencl.* 34 *b*); in de bet. I, 3) *guiting*, („*Ululatus* ... Gheschrey, ianckinghe, huylinge, crijtinge, *guytinge*", *a. w.* 250 *a*).

GUITEN (II), onz. zw. ww.; alleen de onbep. wijs komt voor. Verg. nfr. *guwtjen* (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx* onder Guwt); nnd. *gütjen* (DOORNK. KOOLM.). Van *Guit* (zie ald.), in verschillende opvattingen.

1) *Guit* in den zin van: leeglooper, lanterfanter, bedelaar. Zie GUIT, I, 8, *b*). Leeglooper, bedelen. || Guyten. Cagnarder, mendier. *Mendicare*, PLANT.

2) *Guit* in den zin van: vroolijke snaak enz. Zie GUIT in de bet. II, 1). Gekheid maken; malligheid, dartele streken uithalen; ook: den gek spelen en beuzelarijen bedrijven, beuzelen. || Guyten. *Scurrari*, *agere scurram*, *nugari*, *agere nugas*, KIL.

Hele nachten sijnse buyten, Dus te guyten; ...
Dansse-spelen, suyse-bollen,
Omme-rollen,
Doet de vrijer niet alleen.
QUINTIJN, *Lyn e. B.* 184.

GUITENSTREEK, znw. m., mv. *-streken*; verkl. *-streekje*. Uit *Guit* in de bet. I of II) in den meervoudsvorm, en *Streek*, looze of listige handeling. Meer of minder onschuldig schelmstuk; meer of minder onschuldige kindergrap. || Het waren lange, magere knapen geworden, die zich op straat wat fatsoenlijker hielden, maar voorzeker hunne guitenstreken nog niet afgelegd hadden, V. LOVELING, *N. Nov.* 297. Straatjongens ..., het oogenblik bespiedend, waarop zij zich onbemerkt een stuk van de om hen verspreide voorwerpen zouden kunnen toeëigenen, meer uit ... liefhebberij voor guitenstreken dan oprechte begeerlijkheid, LOVELING, *Idon.* 3.

— Zegsw. *Hij leeft van guitenstreken, en de molenaars leven van den wind*, HARREB. 1, 263 *b*.

GUITENSTUK, znw. onz., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Guit* in de bet. I of II), in den meervoudsvorm, en *Stuk* in den zin van: bedrijf. Meer of minder onschuldig schelmstuk; meer of minder onschuldige jongens- of kindergrap. || Uw Moeder (zal) u alle uwe guitenstukjes vergeeven, *Leev.* 5, 220. Een aardig vlug en geestig kind, maar hij is vol van allerhande guitenstukjes, die zij (*de moeder*) eer toejuicht, dan op eene zachte wijze berispt, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 40.

Hoe! zou die achtb're man, zoo deftig van gelaat,
Dezelfde losbol zijn, die blijgeest, op wiens raad
Zoomenig guitenstuk in Leiden werd bedreven?
V. LENNEP, *Poët.* 9, 161.

Uw spotzucht en uw guitenstukken,
Den schrandren opslag van uw oog:
Uw jongenstrots, uw woeste nukken.
DE GÉNESTET 1, 70.

GUITERIJ, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Van *Guit* in de bet. I of II) met *-erij*.

1) Snood, sluw, loos gedrag; schelmerij. || Ghy zyt toch van jonghs opghetrocken tot alle guytery, BREDERO 2, 90. Die swanger gaen van guytery Ons' Prins hier me betighten, VONDEL 2, 373. De meyn-eedige, af-vallige verloochenaers, die de Religie alleen tot een gordijne van haer guyterie ... gebruyckt hebben, DE BRUNE, *Grondst.* 38. D' eenvoud ... Die slinxe guytery uyt goede zeeden dreef, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 312. Javanen ..., 't welck heel stoute gasten waren, levende van het moorden, rooven, en snoode guyteryen, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie*, 1, 34. Den een is Bankrot gespeuld, en de ander zit noch in Gyzeling, en de darde is om zyn guitery gebannen uit de Stadt, ASSELIJN, *Jan Klaasz.* 32.

De feylen van dees eeuw, de vuyle guytery,
Door welck de deughd ont-eert, staeghs ligghet in de ly.
Z. Nacht. 2, 60.

— Concreet. Een boevenstuk; een schelmstuk. || Dat dese guiterye (*het stelen van hoenders*) niemand anders als ik gedaan had, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 253. Er is zeker weder deze of gene guiterij onder verholen ...: wat van Massa ... komt zijn niets dan boevenstreken, V. LENNEP, *Rom.* 9, 231.

— Als collectief. Allerlei boevenstreken. || Gy die zoo menigmael hebt guytery bedreven, Dees fabel is voor u geschreven, CONINCKX, *Fab.* 35 (fr. *Trompeurs, c'est pour vous que j'écris*).

2) In eene meer onschuldige opvatting. Snaaksch-

heid, guitigheid. || Indien het niet zoo donker geweest ware, (had) Arlington zijn oogen van guiterij ... zien tintelen, v. LENNEP, *Rom.* 7, 301.

— Concreet. Looze, schalksche trek of streek. || Ja, ik merk de guiterij! ... 'k Vrees voor Amors hinderlagen, BOXMAN, *Ged.* 125.

— Bij KILIAAN zooveel als: dwaasheid, gekheid; beuzelarij. || Guyterije. *Scurrilitas, nugae, ineptiae.*

GUITIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Van *Guit* (zie ald.) met *-ig.*

1) **Bnw.** — 1) *Guit* in de bet. I). Schurkachtig; van een persoon: schurkachtig van inborst; snood. || Soldaatsknechten en zoetelaars, ... guitiger in 't pleegen van dartelheit en wreetheit, HOOFT, *Tac.* 404 (*noot*: bedorvener). De seun van guytege Aeris, W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 7.

2) *Guit* in de bet. II). Ondeugend zonder boosaardigheid; schalksch, schelmsch.

a) Van personen. || Uw aardig, guitig dochtertje van negen jaar, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 96.

> Haast u niet te laat te komen,
> Zoo ge u spieglen wilt in 't nat.
> Als, op donzen wiek gedragen,
> 't Guitig windje u wenscht te plagen,
> Slijpt het heel den spiegel mat.
> BEETS 2, 93.

b) Van het gelaat; inzonderheid van het oog. Schalksch, schelmsch van uitdrukking. || Een gezicht zoo oolijk en guitig als ze niet gehad heeft sinds den tijd ..., dat *enz.*, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 290. De dartele jeugd ... Met guitige oogen en roezig haar, DE GÉNESTET 1, 317. Zijne bewegelijke trekken en zijn guitig oog (*van Van Lennep*), BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 1. Een ... kamermeisje, met het ... guitigst gezichtje dat ooit *enz.*, ESSER, *Hildeg. v. D.* 66. Johan en Lientje kropen ... onder de gewatteerde deken en zagen met tintelende, guitige oogen naar de blauwe fee op, COUPERUS, *E. Vere* 1, 102.

— Soms van andere deelen van het gelaat, die daaraan iets schelmachtigs, iets schalkachtigs geven.

> Al tuur ik in uw oogjes,
> Al zoek ik aan uw mond,
> Uw flauwe wenkbrauwboogjes,
> Uw guitig neusje rond (*enz.*).
> ESSER, *Meeuwepl.* 10.

c) Van eene schalksche voorstelling. || Frans van Mieris heeft hier een vioolles; een aardig en guitig tafereeltje, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 87.

d) Van den toon waarop iets gezegd wordt. || Dit alles werd door het bekoorlijke vrouwtje op zoo guitigen, maar tevens vleiend vriendelijken toon gezegd, dat *enz.*, v. LIMB. BROUWER 1, 71 *a*.

II) **Bijw.** (van wijze). Op schalksche, schelmsche, ondeugende wijze (verg. hierboven I, 2). || Oogjes... Nu betoovrend met hun lonkjes, Dan met guitig zuur te kijken, BOGAERS 2, 261. Wildney, die guitig schertsend den kwijnenden Eric zijn vuistje toont, KNEPPELH. 11, 57. Al wat hem (*Cats*) verweten kan worden, is dan ook, dat hij tamelijk naakt bespreekt, wat men thans liever toedekt en verzwijgt; en dit soms wat guitig doet, KUYPER, *Calv. e. K.* 86. De doorgaande stemming (*van het Fransche liedje*) was ... luchthartigheid, levenslust, nu en dan vermengd met guitig pruttelen, QUACK, *Stud.* 291.

Afl. *Guitigheid.*

GUITSCH, bnw. (en bijw.). Van *Guit* in de bet. I) met *-sch.* Schurkachtig; snood; bedriegelijk.

1) Van personen. || Dese guytse Wisselaers, die dus onder haer vieren loopen, Dees komen, als ick, met een degelijck kleed onder 't volck, BREDERO 1, 213.

2) Van zaken. || Ick kantje niet verhalen in een nur vier vijf, De guytsche bedriegery die de ootmoedige schalck heeft bedreven, BREDERO 2, 220. V snoode guytse kure, Die ghy alle daeghs bedrijft, W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 24.

GUITZAK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je.* Uit *Guit* in de bet. I of II) en *Zak*, dat ook in andere woorden (*leugenzak, dikzak, vreetzak*) tot vorming van benamingen van personen voorkomt, in welke evenwel nooit, als hier, het eerste lid een persoonsnaam is. De bedoeling dezer samenstelling kan nochtans wel geen andere zijn dan: zak vol guiterijen.

1) Schurk, schelm, booswicht, snoodaard. || Een guytzack en zal gheen eerlick man; een deughdsame jeughd gheen boeve geven, DE BRUNE, *Bank.* 2, 307. De Guyt-sack die en hoordt, Nu naer de Waerheydt niet, OGIER, *Seven Hoofts.* 337. Wie heeft het u belet, spreek guitzak, zonder dralen, BUYSERO, *Amph.* 26. *M.* Ook is myn neef gegreepen. *D.* Is 't mooglyk! licht van dees gesleepen Guitzakken. *M.* Ik geloof 't gewis, J. DE REGT, *Mengeld.* 123.

2) Oolijkerd, oolijke deugniet. Inzonderheid in toepassing op een kind. || 't Is een guitzakje, een olyk guitzakje, zeg ik u. *C'est un petit fripon, un petit pendard, un petit espiègle*, MARIN. — Ile maatje (zei onze Piet), die krabbetjes (*kreeften*) smaaken als bout. Wat dunkje van die guitzak? v. EFFEN, *Spect.* 6, 231.

GUIVEN, onz. zw. ww.: *guifde*; *geguifd.* Een in Noord-Holland thuis behoorende benaming voor het huilend gieren van den wind. Merkwaardig is de overeenstemming met nnr. *guva, gyva* (daarnevens *gøyve*), stuiven, rooken, zw. *guva, gove*, waaien, ijsl. *gufa*, dampen, stoomen (alles bij AASEN op *Guva*). — Zie, behalve de voorbeelden, ook nog BOEKENOOGEN. || De wind guift op den schoorsteen. — De Majesteit van Jehovah klinkt overluid, in guivende winden, en overhoopwerpende stormen, HERVEY, *Ther. en Asp.* 3, 24. Hij hoorde den guivenden wind die de baren geesselde, FERRY, *Costal de Ind.* 1, 211 (*vertaling door* CNOPIUS).

GUIZE, znw. vr.; zonder mv. Alleen in het jongere Nederlandsch; misschien echter staat mnd. *gûsen*, bang maken er mede in verband (zie nader FRANCK op Verguizen). Een spottend, hoonend gebaar met het gelaat, met de vingers of handen of met meer dan een dier lichaamsdeelen te zamen: een leelijk gezicht; een „lange neus", of het eene of andere dergelijke gebaar. Verg. GUICH en de ald. genoemde synoniemen. || Guyse. *Sanna, illusio ore distorto, nasus rhinocerotis, irrisio, myclerismus*, KIL. Guyse van achter. *Postica sanna, irrisio clancularis*, Ald.

— In de uitdrukking *Iemand* (*de*) *guize zetten*: een leelijk gezicht, een langen neus (en derg.) tegen iemand trekken, zetten. || Guyse setten. *Illudere alicui ore distorto vel alio quovis sannae genere* (enz.), KIL. — Deze magh-men wel de guyze zetten, en de vijghe geven, als die weerdigh zijn bejegent te werden, gelijck *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 1, 224.

Afl. *Verguizen* (zie ald.).

— Voorts nog *Beguizen*, bespotten („Godes welbeminde Soon ... gekomen op de aard, Veracht, bespot, *beguytst* (lees *beguyst*?), onwaard", HOFFERUS 203).

Samenst. afl. *Guizezetter* („Guyse-setter. *Sannio*", KIL.).

GUIZEGAAR, bijw. Eene dialectische verbastering van *gansch en gaar* (zie Deel IV, 100 en 258) die, door onduidelijke uitspraak van de vocaal in *gansch* ontstaan, wellicht vergeleken mag worden met *uys* uit *uns* (*ons*), *tuysent* uit *tunsent* (*t'onzent*); verg. NAUTA, *Aant. op Bredero*, 8. || Hoort nou alle guyse-gaer, BREDERO 3, 234.

GUIZEN — beter GUISEN? —, onz. en bedr. zw. ww.: *guisde* (*guiste*), *geguisd* (*-t*). Onr. *gusa* (waaruit eng. *gush*; SKEAT); vlaamsch *gusen* (en *gussen*) (SCHUERM.), geld. en brab. *goezen*, nfr. *guwzjen* (althans in *ruwz-bruwz-guwzjen*, ruis-bruis-guizen, bij G. JAPICX 1, 206, uitg. EPKEMA). Hetzelfde ongeveer als *gutsen* (zie ald.). Verg. GUISSELEN en GUSSELEN.

1) **Onz.** — *a*) Van vloeistoffen: met geruis, met gemurmel, met gebruis (naar buiten, naar beneden) stroomen, vlieten. || Guysen. *Effluere cum murmure seu strepitu*, KIL. — Het regent dat het goest, (Antwerpen), *Taal- en Letterb.* 2, 275. Het water goesden er door dat et kuulde (Gelderl.), *t. a. p.*

Hy wort met touwen vast gevleugelt aen en boom,
En levendig gevilt ... hy schijnt met root scharlaken
Van top tot teen geverft. het bloet guist van zijn leên.
ANTONIDES 2, 239.

b) Van personen. *Met water* (*en derg.*) *guizen*: er in breede stroomen, groote gulpen mede gieten.

de Trytons met haer schelpen,
Die quamen opgerust, om haren Vooghd te helpen:
Sy guysden met de vloet, en spëitten met een vlucht,
En sloeghen na my toe, met vreesselick gerucht.
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 5.

2) **Bedr.** — (Eene vloeistof) met gulpen doen stroomen, in gulpen doen vloeien; *opwaarts guizen*: met —, bij gulpen opwerpen, ophoozen.

d' Eene schoffelt met een Schop
d' Ongeschepte Nattingh op,
d' Ander kwam met pan en potten,
Om de stroomen op te vlotten,
Dan noch een, die wou de Vloet
Guysen op-waert met sijn Hoedt!
V. D. VENNE, *Sinne-vonck*, 38.

Samenst. (in de bet. 2) *Uitguizen*, uitgieten, bij stroomen uitstorten („ghelijc een verstoorde zee... Die tzant met hoopen, en met grooter kracht *Wt guyste*", V. GHISTELE, *Virg. Aen.* 108).

GUIZER, znw. m.; mv. *-s*. Een woord met de beteekenis: bedelaar? Het komt althans voor in een gesprek tusschen twee bedelaars, die daarin zichzelven *arme guizers* noemen (in rijm met *Catuysers*). || Speelt men daer (*te O. L. Vrouwe van Lorette*) van de vette voor ons, arme guysers? *Ned. Kluchtsp.* 1, 198.

GUIZEVAARS, znw. vr., mv. *-vaarzen*. Koppeling (met den hoofdtoon op de eerste lettergreep) van *Guis* (zie ald.), in verbogen vorm, en *Vaars*. Voor de juiste beteekenis zie de aanhaling. || Bijzonder wordt het (*het woord pink*) toegepast op een Koekalf, dat nu Vaars staat te worden, dat is: 't welk in staat wordt, om gedekt te worden en voort te telen, dan zegt men het is een Pinkvaars, elders Guizevaars, BERKHEY, *N. H.* 4^2, 168.

GUIZIG, bnw. Een woord, door middel van *-ig* afgeleid van *Guis* (zie ald.), met de beteekenis van: verlangende om besprongen te worden, tochtig; in toepassing op jong vee. || Vaar, vaarziek, dat is naar den Stier ... verlangende, doch men zegt ook veel bunzig, guizig, Veer koeijen veer, dat met Vaars of Vaare Koe overeen komt, BERKHEY, *N. H.* 4^2, 171.

GUL (I) — GULLE; GOLLE —, znw. vr., mv. *gullen*; verkl. *gulletje*, *gulleke*(*n*). Een woord van onbekenden oorsprong: schotsch *gull* (JAMIESON), nnd. *gul* (DOORNK. KOOLM.), mnl *gulle* (bij VERDAM alleen het verkl. *gullekijn*), *golle* (STALLAERT). Het Schotsche *gull* is de naam van eene groote soort van forellen; in de oudere Nederlandsche woordenboeken (zie hieronder) is *gul*, *gulletje* hetzelfde als lat. *asellus*, waaronder men voorheen de eene of andere soort van kabeljauw of een op den kabeljauw gelijkenden visch verstond; bij DIEFENBACH, *Gloss. Latino-german.* vindt men voor *asella*: *wittling*, *weiling*, *boleh*, *stockvisch*. Vergelijk voor eene dergelijke verwarring of vermenging van vischsoorten onder een zelfden naam b. v. BOLK.

Tegenwoordig is *gul* eene gebruikelijke benaming voor een kleinen kabeljauw. Evenals Cabeljaeu komt ook Gul als geslachtsnaam voor. || *Asellus* ... Cabeliau, bollick, graeutken, gulleken. G[allice] *Merlu*; *Asellus minor* ... Schelvisch. G. *Egrefin*; *Asellus mollis* ... Wyttinck, JUNIUS, *Nomenclator*, 51 *b*. Grauwtken, gulleken. *Asellus minor*, KIL. Gulle, gulleken. *Asellus piscis*, Ald. Grauwtjen, Stockvis siet Gulle; Gulletjen ... *a Cod fish*, HEXHAM. Gulle ... kleene kabeljauw, DE BO^2 346 *a*. — Die tellers (sullen) neemen... van een honderd Gollen, dre Gollen, SCHRASSERT, *Beschr. v. Harderw.* 1, 193. Datsen stranckt-visje, datsen gul, dats schellevis! Ick hebse met lever en kuyt, BREDERO 2, 42. De zoode van diverschc Vischen: als Cabeljau, Gullekens, en Schelvis, *N. Werelt* 3, 19 *a*. In afslag werden heden verkocht tongen... schelvisch ... gulletjes ... kabeljauw ... schol, *N. Rott. Cour.* 29 Nov. 1889, 2de Blad. Kleine kabeljauw (zoogenaamde gullen), *Ald.*, 8 *Febr.* 1891, 1ste Blad, A.

(*De Vischmarkt*) ... krocht, om dat de Wyker gul
Flus styf, en krom, als in een krul
Verslenst werdt op de natte bank.
SIX V. CHAND. 59.

Aanm. Waarschijnlijk wordt met *gulk* bij BERKHEY, *Zeetriumph*, 16 („De visscher ... krijt, Wijl *gulk* noch cabbeljaauw aan hoek of angel bijt") geen andere visch dan de *gul* bedoeld. Misschien is *gulk* daar eenvoudig eene drukfout; misschien ook is deze vorm door verwarring b. v. met *bolk* ontstaan.

GUL (II), bnw. en bijw.; *-ler*, *-st*. Nnd. *gul* (DOORNK. KOOLM.), nfr. *gol* (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx*). Een woord dat, behalve in de genoemde dialecten, alleen in het Nederlandsch wordt aangetroffen en aangaande welks afleiding niets bekend is. Het komt voor in onderscheidene, deels meer of minder verouderde, deels nog algemeen bekende beteekenissen, van welke met name de oudere veel overeenkomst hebben met de oudere beteekenissen van de bnww. *bol* (zie BOL, 6de art.) en *baar* (zie BAAR, 6de art.); men zal daarom wellicht als grondbeteekenis voor *gul* een begrip als bol, t. w. dik en hol, paffig, opgeblazen mogen aannemen. Immers ook de hedendaags gangbare beteekenissen laten zich daaruit niet al te ongeschikt afleiden of verklaren. KILIAAN vermeldt het bnw. *gul* niet, maar wel vindt men het in de *Synonymia Lat.-Teut.* (zie dat werk 1, CXVIII vlg.) en dat wel juist in beteekenissen die vrijmoedigheid geven om van een begrip als: bol, dik uit te gaan.

1) **Bnw.** — 1) Bol, in verschillende opvattingen. *a*) Bol, in den zin van: opgeblazen, paffig. Verg. *bol* in de bet. 1, 3, *a*). || *Inflatus*, gul, gull; bol; poff; op-geblaesen; geswollen, *Synon. Lat.-Teut.* 2, 128 *b*.

— *Gulle wind*. In Groningen: losse, niet scherpe, bolle wind (zie *bol*, aangeh. art. I, 2); de omschrijving bij MOLEMA 139 *a* strookt derhalve niet volkomen met hetgeen men onder *gullen wind* moet verstaan: *'t is moar 'n gulle wind* zegt men volgens hem „wanneer (de) wind ons een beetje koud tegenwaait" en vooral van een voorjaarskoelte.

— Wat bol, paffig is, is vaak voos, en wat voos is, is smakeloos. Ook *gul* wordt als synoniem van voos aangetroffen maar, in overdrachtelijke toepassing op den smaak van dranken, in den zin van laf, smakeloos. || *Insipidus*, *Insipidi saporis*, smaeke-loos; laf

van smaek; on-smaekelig; on-smackig; gull; wepsch; weepsch; voos, voogs, voogsch; gaelsch; geil, *holl.* krank, *ut cerevisia insipida*, krank bier, *Synon. Lat.-Teut.* 2, 137 *a*.

b) Uit de opvatting onder *a*) vermeld vloeit voort de opvatting van *gul* als: hol (t. w.: niets bevattende, ledig). || *Cavus*, hol; gul, gull, *Synon. Lat.-Teut.* 1, 151 *b*.

Voor *gulle klanken* zie hieronder 3, *c*.

c) Nog eene andere opvatting van *bol* is die van: met bobbels, hobbelig, oneffen. Ook in deze opvatting vindt men *gul* als synoniem van *bol* vermeld. || *Confraginosus*, bol; gul, gull, *Synon. Lat.-Teut.* 1, 206 *b*.

2) Van drogen, onsamenhangenden grond: zonder stevigheid, los, mul, rul. Verg. de toepassing van *bol* (zie de bet. 1, 1) op — zij het ook bepaaldelijk door drassigheid — onstevigen grond. In deze beteekenis is *gul* ook in het Nnd. bekend.

a) Eigenlijk. || Hy ... treckt haer naer het mulle zant: Hy leyt haer op een hoogen duyn, En rolt dan ... Tot onder in het lage dal, ... Hy sout haer in het gulle zant, CATS 1, 504 *b*. Het gulle zant mat de maeghdelycke voeten af, VONDEL 4, 205 (lat. *alta ... arena*). De klepper briescht ... In 't gulle stof, 5, 4. Syn (*des Blinkerts*) moeilikheeden, In 't dorre, en gulle sand te treeden, Verdrieten, SIX V. CHAND. 248. Zantvoorders, die een half vat Bier, door het gulle zand, op hun Rug getorscht hebben, BERKHEY, *N. H.* 3, 842. Men had ... van de beek zelve partij getrokken, door er gedurig water uit te hoozen, ten einde den gullen grond van de kampplaats te bevochtigen, V. LENNEP, *Rom.* 5, 249. Indien deze (*eene grasbezoding*) welligt niet op het gulle zand van den dijk zou willen groeijen, dan *enz.*, HUET, *Zeew. a. d. Hondsb.* 67.

— Van een mullen, een rullen weg en derg. || Een gulle weg: een zandige weg, daar men diep inzakt, en moeyte heeft om voort te raaken, MARIN. — Gulle en stuivende Beddingen (*van zand*) en Zandhoopen, BERKHEY, *N. H.* 2, 667. Rytuigen ... die hunnen weg ... door de Veenen neemen, om de gulle zandwegen te myden, WAGEN., *Amst.* 3, 56 *a*. We rennen en we draven De gulle zandglooiing op, ESSER, *Licht en Schad.* 31.

b) In eene oneigenlijke opvatting, t. w. in die van: baar, klaar, enkel, en vervolgens ook in die van: bar, dor, onvruchtbaar. || Wij moesten op dien tocht een uur lang door gul zand (*of* door het gulle zand) „baggeren". Eene vlakte van gul zand. — Zo wenden Braakmans (*Brahmanen*) zich ... vaak vierentwintigh uren, Op ghul zand, splitternaekt, te staaroghen de zon, SPIEGHEL 58 (zie ook 72). Ik heb drie mylen door het gulle zand gereden, MARIN. Ik ben niet gewoon door dat gulle zand te kruien, V. LENNEP, *Rom.* 5, 166.

— Soms als een bloot epitheton van zand. || Ick beet in 't gulle zant (lat. *arenas momordi*) met mijn' beschuimden mont, VONDEL 11, 586. Een deel van 't vee leght hier vermoeit in 't gulle zant (lat. *fulvis arenis*), 11, 664.

— Vooral als een epitheton van uitgestrekte zandvlakten of van het duin. Verg. het gebruik van *bar* (ald. 1, 3). || 'k Sie een straeltje (*een beekje*) vol van vreden, ... Loopen uyt het gulle lant (*het duin*), VONDEL 3, 165. Ontelbaer, als het zant, aen 't gulle strant van 't meir, 9, 63 (zie ook 11, 742). Gulle zantzeen, 10, 532.

> Uit gulle duin en duingront komt te steigeren
> De vryburgh van de volcken, plat getreên.
> VONDEL 6, 616.

3) Onder 2) is gebleken dat het oorspronkelijk begrip van *gul* over kan gaan in dat van: baar, enkel, onvermengd; in sommige toepassingen is dit de eenige beteekenis.

a) Van vloeistoffen. Zonder eenig bijmengsel; klaar, puur. || Op de plaats van den slagh hadden zich etlyke straalen geopenbaart, die gul bloedt scheenen, en naa een vierendeel uurs, meede wegh smolten, HOOFT, *N. H.* 362. (Ick) overdacht ... d'ongelijcke uytdeylinge van 't geluck: als by exempel, nu vaer ick na Oost-Indien, en onderwegen suyp ick gul water in mijn darm, V. OVERBEKE, *Rymw. enz.* 295.

> In as het Kors-tijdt was, dan nooden hy ons op de witte-[broots sop,
> Heer wat gooter jou Fytje Floris een pot met gulle botter op.
> BREDERO 2, 106.

— Bij uitbreiding, soms voor: zonder eenig toevoegsel, „zonder meer"; zoo spreekt men wel van: *gullen wijn drinken* voor: wijn drinken zonder er iets bij te eten.

— Bij vergelijking. *Gulle ongelukken*: enkel —, louter ongelukken, niets dan ongelukken. || Ach! ick swem in een zee van gulle ongelocken, BREDERO 1, 378.

b) Van een vuurgloed, van den zonnegloed. Verg. onze uitdrukkingen: in *enkel* gloed staan; *enkel —, louter* gloed zijn en: in de *barre* (of *bare*) zon (zitten, loopen). || In gulle gloedt stond eerst de lucht: thans leschte zich 't licht, HOOFT, *N. H.* 1000. Vier kleine kinderen (lagen) onder de gulle zon in de aarde te wroetelen, CONSC. 1, 376 *a*.

c) Van klanken zonder beteekenis, die dus enkel en alleen klanken (geen woorden b. v.) zijn. Men kan *gul* hier echter ook wel opvatten als: hol, ledig (zie onder 1, *b*). || Rulaeus ... raekte onlanx met my te kouten ... van de kracht der gulle klanken (*er is in 't verband sprake van orgelmuziek en van predikaties in vreemde talen*), die geene, (ofte 't welk eevenveel is) onverstaenlijke woorden vervatten, HOOFT, *Br.* 3, 372.

4) Van vaste stoffen in vloeibaren (b. v. gesmolten) staat beteekent *gul*: vloeibaar; van te weinig ingekookte of te zeer aangelengde gerechten: dun, waterig; ook hieruit kan zich voor sommige gevallen de bet.: smakeloos (zie onder de bet. 1, *a*) ontwikkelen. || Gulle brij: dunne pap (zie WEILAND en V. DALE). — Men hoort geen gul metael in gloeyend' oovens snercken, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 286.

— **Aanm.** Naar aanleiding van deze beteekenis mogen hier vermeld worden de zelfst. nww. *gulle*, moeras, mesthoop (lat. *palus*, *volutabrum*; vetus. *Germ. Sax. Sicamb.*, KIL.) en dial. duitsch *gülle*, verdunde mest, gier, en: plas.

5) Van vloeden, stroomen, rivieren. Vlietend, stroomend; niet anders dan eene uitbreiding van de beteekenis onder 4) genoemd. Bij verdere uitbreiding: ruimelijk vlietend; rijkelijk stroomend; vol, mild, overvloedig. Men vergelijke *stroomende regen* voor: overvloedige regen. || Tot dat'er uyt de lucht een gullen regen quam, CATS 2, 28 *a*. Een roden draeck ... Spout uyt een holle keel een gullen watervloet, 2, 221 *a*. Constance ... stremt, door soet gesprek, haer gullen tranenvloet, 2, 141 *a*. Als dan de Zeeman ... De rug der baren ... Met gulle stroomen van een lichter vloeistof lenigt, En Pallas olie ... By kuipen uitgiet *enz.*, BILD. 2, 378. Hem vloeien 's Hemels gaven By gulle stroomen toe, 13, 271.

— Soms niet veel meer dan een dichterlijk epitheton. Verg. het gebruik van *klaar*, *snel* en derg. bij dichters. || Het ryck ... Daer om dat Tanais met gulle stroomen zwiert, CATS 2, 95 *b* (zie b. v. nog

2, 91 *a*; 2, 158 *b*). Men steeckt de zee in brand, om door die vlam met een Te leeren Arragon de gulle Noord-zee drincken, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 306. Maeckt, datse (*de Kastilianen*) nemen in de gulle peeckel-stroomen, 1, 336.

De werelt heeft een aert gelijck de gulle stroomen; ...
... waer een bare valt, daer wort'er een verhoogt.
CATS 2, 190 *b*.

— *Het gulle element*: het stroomende element, het water. || Waer de gladde visjes swierden, Dartel in 't gull' Element, v. BORN, *Diemerm.* 5.

— Zelfs komt *gul* als onz. znw. (*het gulle*) voor met de beteekenis van: (het) water. Verg. *het diep*, *het nat*).

't ryck juweel (*verdronken land*) ... te trekken uyt het diep,
Daer het eer het wiert gebooren
Lach in 't vloeyend gull' en sliep.
V. BORN, *Diemerm.* 3 (zie ook 4).

— Misschien mag men in de volgende aanhaling de woorden *gul van 't schuim* wel (op het voorbeeld van *rood van goud*, *hard van steen*, voor: van rood goud, van harden steen?) opvatten als: bedekt met *gul*, overvloedig schuim, rijkelijk met schuim overdekt. || Den blixem, die vaeck scheurt de rotzen gul van 't schuym, VONDEL 1, 687.

6) Van eene teug, een dronk. Rijkelijk, ruim, flink, „vol". || Hy neemt een gullen dronk, BILD. 2, 409.

Ongure brassery, en al te gullen wijn,
Zijn oorsaeck in 't gemeen van gicht of flereçijn.
CATS 2, 338 *a*.

wie er aan den boord (*van de Hengstenbron*) koom leppen,
Of met de vlakke hand will' scheppen,
Men schuwt den gullen watertoog.
BILD. 13, 242.

— Bij overdracht, van een welgevulden beker. || Aan (*iemand*) ... De gulle kelk der vriendschap brengen, v. LENNEP, *Poët.* 4, 127.

(Laat somtijds) ... de gulle beker vloeien,
Iäcchus eedle teelt uw' ruimen disch besproeien.
BILD. 6, 431.

7) Goed groeiende (bij uitbreiding: goed uitgegroeid); tierig, welig, niet schraal. Verg. eene der beteekenissen van *bol* (ald. onder I, 4).

a) Van planten enz. || Syn Hoogheyt was verstelt ... Dat gul en welig hout hier op gewassen stont, CATS 2, 294 *b*. Waer door de jalouzij ... Noch diepper in haer hart haer gulle wortel schiet, JONCTIJS, *Venus en Min.* 33.

Al wat des Somers spruyt, en gulle botten maeckt,
Dat wort een kale stock, wanneer de winter naeckt.
CATS 1, 473 *b*.

— Van wèl gedijd graangewas. Vol in de aar. || De Soomer set de schuyr met gullen rogge vol, WESTERBAEN, *Oek.* 88.

— Soms is *gul* op te vatten als: al te welig, overtollig, of als: wild.

de wyngaert ... Die met haer loof en weeligh groen,
Sich op de soetste druyven streckt,
En veel de schoonste vruchten deckt,
Maer weert men maer het gulle blat,
Soo vint men strax een groote schat.
CATS 1, 252 *b*.

Wel vrienden, sooje wenscht, dat uwe jonckheyt bloeyt,
Soo maeckt dat ghy in tijts haer gulle tacken snoeyt.
2, 309 *a*.

Die uyt een gulle schoot (*scheut*), ook van de beste boomen,
Bequame planten wacht, die bout op losse droomen.
2, 353 *b*.

— In toepassing op de „jeugd", de jeugdige groeikracht van boomen heeft men *gul* op te vatten als: welig of als: frisch. || Een boom vol gulle jeugt, CATS 1, 311 *a* (zie ook 1, 91 *a*).

— Waar CATS spreekt van *sap van gulle jeugd* zal men *gul* ook wel als frisch (t. w. als: afkomstig van welig, vol, frisch gewas) mogen opvatten. || Gebruyckt meest sachte kost en sap van gulle jeugt, CATS 2, 592 *b* (*tot een herstellende*).

Zie voorts nog de volgende plaatsen bij CATS, waar *gul* dikwijls niet veel anders dan een bloot epitheton is: gulle tacken 1, 148 *a*; een gulle schoot (*scheut*) drijven 1, 245 *c*; het gul gewas (*koolen*), 1, 536 *a*; gulle rancken, 2, 209 *b*; gulle looten 2, 308 *b*; gulle struycken, 2, 362 *a*; den gullen boom, *ald.*

b) Van het dierlijk, het menschelijk lichaam, van een dierlijk of menschelijk wezen, b. v. van een kind. Voorspoedig, „prosper". || Een gul kind (Oud-dorp, Z.-Holl.).

c) Overdrachtelijk. Van den grond, van een akker en van hetgeen daarmede vergeleken wordt. Welig dragende; vruchtbaar. || Daer komt een gulle grond, u werck met woecker loonen, STEENDAM 54.

Ontrent een vette kust, die Nilus komt besproeyen,
Daer uyt sijn gullen slip (*slib*) de schoonste vruchten groeyen.
CATS 2, 189 *a*.

Het aertrijck metten ploeg of egge niet gewont,
Droeg uyt een gullen schoot en uyt een vetten gront
Al wat den mensche spijst.
2, 580 *a* (zie ook 2, 210 *b*; 539 *a*).

8) Weelderig, dartel, wulpsch als gevolg van weligen, vollen, rijpen wasdom. Van of met betrekking tot personen gebezigd; dezelfde opvatting is ten opzichte van planten reeds onder 7, *a*) aangeduid.

a) Van de jeugd (in verschillende opvattingen, t. w. als: de jeugdige leeftijd, de jeugdige aandrift, het jonge bloed enz.). Dartel, t. w. in de bepaalde opvatting van: tot minnen —, vaak zelfs van: tot zinnelijk genot genegen. Meestal echter als een bloot epitheton; zooveel als: rijp, bloeiend. || Sal ick ... uyt het echte bedt geen soete kinders wachten? Sal ick mijn gulle jeucht vertreuren sonder man? CATS 2, 425 *a*. (*De*) teere jaren, Als haer de gulle jeught komt eerstmael openbaren, 2, 455 *a*.

indien uw gulle jaren
U dringen aen de borst, u dwingen om te paren, ...
't Is beter datje trout als in de lusten brandt.
1, 420 *b*.

Want na de jonge Vorst haer voor sijn liefste koos,
Ontlook haer gulle jeugt gelijck een versche Roos.
2, 129 *a*.

Maer als de jonkheyt quam, verliet ick kintsche dingen,
En schiep doen grooten lust in 't lopen, jagen, springen,
In sang, in snaren-spel, en wat de gulle jeugt,
Of door het oog verlockt, of in den geest verheugt.
2, 342 *b*.

Hoort vrienden, sooje kunt uw gulle jeucht gebieden;
Gy wijfs blijft sonder man, ghy mannen sonder wijf.
2, 460 *b*.

Zie voorts b. v. nog CATS 1, 274 *b* (gulle Jeugt, En heete min); 1, 224 *b*; 1, 244 *a*; 1, 364 *a*; 1, 365 *b* (de gulle jeught en hare kriele sucht); 2, 523 *a* (na my de gulle jeugt en woeste tochten dreven), 2, 538 *b* (sijn gulle jeught en heeten brandt).

b) Van de lusten, de zinnen, en derg. Dartel, weelderig; ook: heet, geil. || Waar heen dat iemants lust of gulle sinnen strecken, CATS 2, 140 *a*.

het wit van eerlick trouwen ...
Het is de gulle sucht haer rechte wit te leeren,
Het is de quade lust tot goeden eynde keeren.
CATS 1, 299 *b*.

Want soo men al te veel sijn gulle lusten biet,
De maeg word over-last en doet haer plichten niet.
2, 590 *a*.

c) In den zelfden zin van het vleesch en de „humeuren". || Het vleys is u te gul, het dient

gesnoeyt te zijn, CATS 1, 651 *b*. Uw los en weelig bloet, en gulle vochtigheden, 2, 514 *b*.

d) Van de keel. Tot overdaad genegen.

Hebt niet te schralen Kock, oock niet te gullen keel;
En slaept niet al te lang, en waeckt niet al te veel.
CATS 2, 387 *b*.

e) Van rust. Weelderig, wellustig. || (Gy) neemt ... te gulle rust, CATS 2, 411 *a*.

— Bij overdracht. Van het bed. Weelderig, t. w. al te zacht (al te „bol"), al te gemakkelijk.

Dat die gesternde tent (*de hemel*) ...
Geherberght in haer schoot de zielen houd, der geen
Die voor het vaderland hier vielen afgestreen:
Terwijl op 't gulle bed de bloode, kleyn van waerde,
Gaet zenden zynen geest met 't vuyle slijck na d'aerde.
VONDEL 1, 693.

f) In eene volmaakt onschuldige opvatting. Dartel, jolig, speelsch, „wierig".

Daer speelt het geestig nat met hondert watersprongen,
Daer teelt de gulle visch, de Herten krygen jongen.
CATS 1, 372 *a*.

De Farheer in 't verschiet danst voor de Duitsche bruit.
Zijn gulle geest houdt maet op zackpijp, en op fluit.
VONDEL 4, 11.

9) Overmatig, overdadig, onmatig, uitbundig en derg.; beteekenissen welke uit die van *weelderig* voortvloeien. In verschillende toepassingen.

a) Van vreugde. Uitbundig. || Soo een gulle vreugd Die past, na mijn begrijp, alleen de losse jeugd, CATS 2, 342 *b*.

b) Van een lach: uitbundig, uitgelaten. || Een al te gullen lach en kan niet lange duren, CATS 2, 332 *a*.

c) Van gekus of van een kus. Overmatig.

Daer op kreeg ick een kus, hoe kon 'et beter zijn?
Ach plompert als ick ben, ick bleef met groot verlangen,
Ick bleef haer aen de mondt, en aen de lippen hangen,
En doen was 't al verbrot; ... De vrijster is gegaen, ...
Vermits ick van den weg te verre was geweken,
Door al te gullen kus *ens*.
CATS 2, 428 *a*.

d) Van weelde, pracht, overdaad, overvloed. Vaak niet meer dan een epitheton. || De noot kan malle drift en gulle weelde staken, CATS 2, 68 *b* (zie ook 1, 420 *a*). Gullen overvloet, Die aen een swaecke maeg geduerig hinder doet, 2, 337 *a* (zie ook 2, 56 *b*). In lust, in staat of kleeren, In gulle overdaat, BREDERO 1, 150.

Wanneer vrou Weelde koomt de rijcke landen streelen, ...
Men wort terstont gewaer dat haer de gulle pragt
Voor eerst ter nederset ontrent de vrouwe-dragt.
CATS 1, 352 *a* (zie ook 1, 421 *b*).

Waer toe naer de ree ghevaeren ...
Om wat visschen hardt van graet
Voor den gullen overdaet?
GESCHIER, *Proefst.* 79.

e) Soms in toepassing op eene stof die in overtollige mate aanwezig is.

Een keers gaet dickmaels uyt door al te gullen roet (*vet*),
Het leven van den Mensch door grooten overvloet.
CATS 2, 541 *a*.

f) Ongemeen, gebezigd van eene groote, vette moot visch. || De vischmarkt ..., waar de versche zalm in gulle moten te koop ligt op frissche koolbladeren, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 144.

10) Nog weder in eene andere opvatting (t. w. in die van: niet terughoudend, niet stug, openhartig, onbedwongen, ongeveinsd) bestaat er overeenkomst tusschen *gul* en *bol* in sommige toepassingen; verg. b. v. een *bolle* jongen, een *bolle* lach, zoen, zeemansvloek (zie aangeh. art. onder 3, *c*).

a) Van personen. Zich zonder terughoudendheid gevende of vertoonende zooals men is: openhartig, rondborstig, doch bepaaldelijk met het bijbegrip van mededeelzame spraakzaamheid. || Een gul mensch. *Un homme ingénu, franc, sincère, qui parle à coeur ouvert, qui agit avec franchise sans détour*, MARIN. Hy is te gul: te goedaardig, te openhartig, *Ald.* — Eene stoute, dartele, gulle, malle meid, *Leev.* 5, 141. De gulle moeder verhaalde mij veel, met eene onschuldvolle vrijmoedigheid, OVERDORP-POST, *Het Land*, 73. Goedhartig en menschlievend zonder grenzen, gul, open, vrij, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 165 (*van Kemper*). Een hartelijkheid en een uitbundigheid, welke ... bewezen, hoe veel guller en beter hij in den grond zijns harten was dan hij oppervlakkig scheen te zijn, V. LENNEP, *Rom.* 4, 79.

— Soms komt *gul* wat meer nabij aan *goedrond*, t. w. waar het de beteekenis heeft van: recht en slecht; wel eenvoudig en oprecht, maar plomp. || Kronijk van ... overleveringen Des gullen tijdgenoots, ... van praal en ijdlen opsmuk vrij, DA COSTA 3, 415.

— Van eene vereeniging van personen. || Wanneer ... Door flesch of punchkom opgewonden, Een gulle vriendenrij aan zorg noch kommer denkt, LULOFS, *Ged.* 42.

— Van hetgeen den persoon vertegenwoordigt (het gemoed, het hart en derg.). || Een rond, een open hert, een gul en lucht gemoed, Den vrienden best betaemt, PERS, *Lucretia*, 8. Op zijn gelaat lag zijn hart, Een harte zoo gul en zoo warm en zoo waar, DE GÉNESTET 1, 283.

— *Met* —, *uit een gul hart* en derg. Bijwoordel. uitdr. Zonder terughouding; zonder geveinsdheid; uit eene oprechte aandrift; zonder bijbedoeling. Al naar het verband. || Ik (sal) u, om dat ghy ... altijdt een getrouw Knecht geweest bent, aan de Duytschen, uyt een gul hert, en sonder eenigh losgelt, vereeren, STRUYS, *Reys.* 255. Met wat een gul hart, met wat een oprechte meening... wenschte ik haar een lengte van levensdagen toe! V. EFFEN, *Spect.* 5, 37. Ik heb het hem, met een gul hart, gezegd, WEILAND.

De Vorst die nam haer aen en uyt een gullen sin
Noemt hyse sijn Gemael, en waerde Koningin.
CATS 2, 207 *a*.

Dan wie aen sijnen naesten doet,
met een oprecht en gul gemoet
het geen hij wil dat hem geschiet,
js op den wegh en vordert jet.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 253.

— „Niet stug" kan ook beduiden: bereid, willig. Ook in dezen zin wordt *gul* van het hart gebruikt.

Siet Charlemagne self, een Prins gantsch hoog ver[heven]
Heeft aen een slechte vrou te gullen hert gegeven
CATS 2, 54[1] *a*.

b) Van het gelaat. Blijk gevende, dragende ongeveinsdheid, openhartigheid, rondborstigheid, rond, open. || Zyn gul, goedaartig gelaat, 8, 191. Schoon Mevrouw S.... met het gelaat, dat men zich verbeelden kon, alles had om hare gasten wel te onthalen, KIST, *B* 4, 282. De gulle, open, breede tronie van [een] hert, ... het koude, gesloten gelaat van M[evr.] FRUIN, *Tien J.* 280.

c) Van een gebaar, een handdruk. Van meende goedhartigheid getuigende. || De vors[t] ze aan met gul gebaar, BOGAERS 1, 235. Hoe [gul]lijk haar vader en Geronimo's oom te zamen s[pra]ken en glimlachend de gulste handdrukken wisselde[n], waren zij sedert lang reeds goede vrienden ge[wor]den, CONSC. 4, 17 *a*.

— Bij verdere overdracht, van de hand. || *Mijn* gulle hand drukte de hand van allen, CONSC. 1, *155 a*.

d) Van iemands stem (ongewoon). Zonder de geringste gemaaktheid; eenvoudig. || Deze hoort nog de gulle, luide stem in het voorhuis weerklinken, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 44.

e) Van den mond, die ongeveinsd en zonder terughouding spreekt. || Vriendlijk 't oog en gul de mond, V. ZEGGELEN 8, 166. Daar rolde luim en ernst heen, het hart sprak uit de gulle monden, VUYLSTEKE, *Verz. Ged.* 2, 103.

f) Van den toon waarop iets gezegd wordt, waarin iets geschreven is, of (in eene andere opvatting) die ergens heerscht. Ongeveinsd, ongedwongen; vandaar: hartelijk. || Zij (*de brieven*) waren regt in den Hollandschen gullen toon, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 303. De gulle toon, de ronde taal, Zoo heerlijk op een vriendenmaal, V. ZEGGELEN 2, 135. Het antwoord (klonk) ... zelfs op gullen toon, SCHIMMEL 1, 199 *b*.

g) Van de wijze, den trant, den voet waarop iets geschiedt enz. Ongedwongen, vrijmoedig. || Elzevier ging ... naar hem toe, en wikkelde hem, op zijnen gewonen vriendelijken en gullen trant, in een gemeenzaam gesprek, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 404. Wij .. waren op zulk een gullen, vroolijken voet van gemeenzaamheid gekomen, V. LENNEP, *Rom.* 3, 272.

h) Van een gesprek en derg. Zonder terughouding of belemmering gevoerd: onbedwongen, ongedwongen; vandaar: gezellig. || De gulle en vrolijke gesprekken, die aan tafel gevoerd werden, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 31. Gullen kout (*bieden*), STARING 1, 73. Zij vergaderden wekelijks, om in gullen kout en vriendelijke scherts eenige uurtjes te slijten, SLEECKX 8, 72.

Nog nooit had hij, in gul gesprek,
Vertrouwlijk aan zijn togtgenooten
Het raadselvol gemoed ontsloten.
MEYER, *Heemsk.* 100.

i) Van een lach. Ongedwongen, vandaar: hartelijk, vroolijk. || Om haren mond ... speelde de gulle glimlach van scherts en blijmoedigheid, BOSB.-TOUSS. 1, 19 *b*. Een glimlach, gul en goedig, DE GÉNESTET 1, 349. Hij groette de makkers met gullen lach en vroolijk gebaar, SLEECKX 9, 25.

'k zoek haar (t. w. *vroomheid*) eer, waar onbevangen,
De gulle lach der ronde wangen
Den grond van 't eerlijk harte toont.
BILD. 13, 167.

j) Zeer gewoon van vreugde en van uitingen van vroolijkheid. Ongeveinsd, ongedwongen, zonder opwinding of gezochtheid; vandaar vaak: natuurlijk. || Zijne eedle oprechte ziel, ... Kon gulle vrolijkheid aan schrandren ernst verbinden, DE LANNOY, *Nag. Dichtw.* 63. De kroes ging schuimende in het rond, Met lach en gulle scherts, BILD. 1, 112. Een' vrind ... wiens bespraakte mond, door gulle vreugd ontsloten, Van paarlen overvloeit, 4, 379. Neemt van mijn hand de troost ... Met gulle blijheid aan, 6, 373. De Winter ... kort den nacht met gul gejok, STARING 3, 53. Gulle tafelvreugd, MESSCHERT, *Gouden Bruil.* 71. Daar is geen vroolijk gejoel, geen gul gejuich, geen luid geschater, BOSB.-TOUSS. 1, 309 *b*.

Geen ouderlijk gemoed wraakt argelooze vreugd.
Ja, gulle scherts kan vaak den geest weldadig wetten.
DA COSTA 2, 452.

k) Van de zeden van een volk. Oprecht, niet door vreemden invloed bedorven; vandaar: eenvoudig, ongekunsteld. || Vernieuwen wij den blijden tijd Der oude gulle zeden! NIEUWLAND, *Nag. Ged.* 67 (*Tafellied*).

l) Van liefde, van vertrouwen en derg. begrippen. Ongeveinsd, oprecht, argeloos; van harte gemeend of geschonken; vandaar soms: hartelijk. || Ik ... kan nog niet genoeg syn gulle vriendschap prysen, DROSTE, *Overbl.* 15. O wreedaart! ... Beloont gy zo Gulle liefde! LUYKEN, *D. Lier*, 30. De gulle vriendschap deelt in deze uw zielsbetoovering, BILD. 6, 308. Ik sprak van liefde. Zij beäntwoordde mijne woorden met een gul vertrouwen, BOSB.-TOUSS. 2, 159 *a*. Hare gulle vertrouwelijkheid, 2, 170 *a*. Hij drukte haar ... de hand met gulle vriendschap, CONSC. 1, 2 *a*. Het echtpaar betoonde zoo veel gulle vriendschap aan hen-beiden, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 57.

m) Van eene gift, een wensch of welke andere uiting ook van gunstige genegenheid of welwillende gezindheid. In oprechtheid —, van harte geschonken, geuit, gemeend enz.; vandaar: hartelijk, welgemeend. || Gulle waarschouwingen. *Des avertissements sincères, pleins de franchise*, MARIN. — Niet om gaven oft giften, Maar uyt een gulle-gunst so is sy u ver-eert, BREDERO 2, 87. Gulle giften zijn tot zegen, D. J. V. LENNEP 244. Nu klonk weldra Het luide vivat, na een gullen wensch, Den Grijsaard toegebragt, STARING 1, 114. Eene heugelijke gebeurtenis ..., wanneer een gulle toast, een stevige roes onontbeerlijk zijn, ten einde ... aan de innerlijke verrukking des harten lucht te geven, KNEPPELH. 3, 247.

Zoo heeft, u, de natuir, met gulle gunst omvaedemt,
En heughlijk' heerlijkheên uw' ooghen aengeädemt,
En 't adelijk gelaet geaert naer achtbre stam.
HOOFT, *Ged.* 1, 256.

Is gulle troost de krachtigste artsenij,
Kan die de wond van 't bloedend hart verzachten (*enz.*).
NIEUWLAND, *Ged.* 74.

n) Van de waarheid. Onbewimpeld, naakt, rond; vandaar ook: vol, geheel, zuiver. || Groet uwen Koningh; seght zyn Vorst'lycke genade De gulle Waarheyt, BREDERO 1, 137.

— Soms ook: baarblijkelijk, klaar, ontwijfelbaar.

Des grooten Aristotels hoogh geheachte klaarheid,
Schijnt duyster in mijn oogh, by zulke ghulle waarheid.
SPIEGHEL 87.

o) Van eene bekentenis. Hetzelfde als: openhartig, zonder terughouding geuit, meest altijd met het bijbegrip, dat zij uit eigen beweging, ongevraagd gedaan wordt. || Dat ik volkomen tevreden was over zijn gulle bekentenis, V. LENNEP, *Rom.* 3, 123. De gulle belijdenis, dat wij niet ten volle te weten kunnen komen, wat wij het liefst wilden weten, PIERSON, *O. Tijdgen.* 140.

p) Van een antwoord. Ongedwongen, zonder bezwaar of terughouding gegeven; „gereed", vrijwillig. || Mag ik u eens eene oprechte vraag doen? Wel zeker! luidde 't gulle bescheid, en ik hoop er even eerlijk op te kunnen antwoorden, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 47.

q) Van eigenschappen als *rondborstigheid* enz., in toepassing waarop het bnw. haast overtollig schijnt. Ongeveinsd, oprecht. || Men waant in hem een gulle eenvouwdigheid te ontdekken, FEITAMA, *Henr. de Gr.* 96. Gy kwaamt myn vraag ... voor met een schyn van gulle openhartigheid, en met my, als uit eige beweeging, te zeggen dat het (*het paard*) van den tand was, V. EFFEN, *Spect.* 7, 27. Dit zou ... die gulle vrijmoedigheid belemmeren, met welke men over zich zelve en over anderen ... moet kunnen spreken, OCKERSE, *Vr. en Res.* 1, XII. Zoo las men ook, op zijn gelaat, gulle rondborstigheid in het open en helder oog, V. D. PALM, *Red.* 4, 116.

r) Van dwang, zooveel als: niet op norsche of stuursche wijze uitgeoefend; gemoedelijk; vriendelijk.

Wat kwelt gij mij, met gullen dwang,
Om ook dat Lied te zingen.
STARING 1, 24.

s) Als onz. zuw. in *Iets guls*: iets openhartigs, b. v. eene uitdrukking van openhartigheid. || Zoodra ondervond zij geen aandoening van blijdschap of genoegen ..., of ... 't was of de strenge lijn van het neusbeen weeker en molliger werd, en de neus, zoowel als de overige gelaatstrekken, iets recht guls en behaaglijks kreeg, *K. Zev.* 4, 8.

11) Mededeelzaam (verg. 10, *a*) in andere opvatting, t. w. ten opzichte van geld of goed.

a) Van personen. Niet „vasthoudend", niet vrek of karig, maar integendeel: gaarne gevende, goedgeefsch, vrijgevig, mild. || Gy zyt zeer gul! een ander te geven, dat men zelf niet verkiest, *Burg.* 464. Wij blijven dus aan de eer, wij betoonen ons kinderlievend en gul, zonder dat het ons eenen enkelden duit behoeft te kosten, KIST, *Eikenh.* 4, 319. Zij geven groote feesten, en, daar hij ... een gulle gastheer is, zijn zij hier zeer gezien, LINDO 2, 13. De Javaan is gul, vooral waar het te doen is om een bewys te geven van gehechtheid aan zyn Hoofd, MULTATULI 1, 49. Blankaart wordt voorgesteld als de ideale oude vrijer, rijk en gul, hartelijk en vrijzinnig, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 93.

— Bij vergelijking. Van eene reisportefeuille. || Aan gulle reisportefeuilles ontbrak het niet, BEETS, *Versch.* 4, 102.

— Bij persoonsverbeelding. Van de natuur, den zomer. Mild met goede gaven. || Eens was ik jong ... en alles lachte mij toe in de gulle natuur. Mijn oog verstond hare tooverende kleuren en spelende gedaanten, CONSC. 1, 155 *a*.

Na zulk een barre, norsche Lente,
Kan wel een gulle Zomer zijn!
BELLAMY 122.

— Zegsw. *Hij is gul als hij op het kakhuis zit*, HARREB. 1, LXVIII *a* (*schamper, van een schriel mensch*).

— *Gul zijn met iets*: vrijgevig —, niet karig zijn met het een of ander. Vaak ten opzichte van onstoffelijke dingen en dan niet zelden ironisch gebezigd. || Ik, die niet heel gul ben met mooije naamen, noem haar eene schoonheid, *Leev.* 6, 345. Gij zijt zoo gul, met mij lessen te geven, dat ik *enz.*, BOSB.-TOUSS, *Maj. Frans*, 120. Bij uitstek bescheiden over zich zelf, was hij gul en vrijgevig met waardeering en lofspraak tegenover anderen, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 45. Die verdraagzaamheid ... waarmede de wereld gewoonlijk zoo gul is, BEETS, *St. Uren* 4, 244. Men was ook zoo gul niet meer met zijn snuifdoos als vroeger, toen allen, „die zig binnen den omtrek van vier roeden om den snuiver heen bevonden, deel aan zijn vermaak moesten nemen", HARTOG, *Spect. Geschr.* 107.

— Zeldzamer is *gul zijn in het een of ander*. || Dat het getal der menschen, die bij uitstek gul zijn in het aanbieden van hunne diensten, inderdaad zeer groot is, V. D. PALM, *Sal.* 6, 249.

— Soms heeft men *gul* bepaaldelijk te nemen in eene opvatting die in sommige der hier voorafgaande aanhalingen reeds eenigszins doorschemert, t. w. in die van: gastvrij.

(hy zong) ... dan eens 't lot zijner Vaadren,
Of het land, eens dien Vaadren zoo gul en zoo goed.
DA COSTA 2, 381.

b) Overdrachtelijk, van zaken. Blijk gevende van eene *gulle*, mededeelzame, goedgeefsche gezindheid. || Zy ... presenteert het (*zeker „hakmoes"*) ... aan allen — die maar gaapen willen; dit, beken ik, is heel gul van de goeije Vrouw, maar *enz.*, *Leev.* 2, 26. Gij zult ... als Tante een gulle bui heeft getracteerd worden op room en beschuit, *Wildsch.* 4, 63.

— *Een gul onthaal* en derg. Blijk gevende van een mild, maar tevens van een vriendelijk gezind gemoed; niet karig en van goeder harte aangeboden. Hier spelen dus de bet. 10 en 11 dooreen. || Zyn' ... hoofdpijn ... was met smakelyk eeten, goeden wyn, en een gulle onthaling niet te verzetten, V. EFFEN, *Spect.* 7, 183. Ja, hy heeft een guller onthaal gewagt, *Leev.* 3, 8. Ik ... bedank met de tranen in de oogen over het gulle onthaal, BERGMANN, *Staas*, 79.

Vorst Fingal houdt uw' naam en gullen vriendendisch,
ô Gastheer van zijn jeugd, in zijn gedachtenis.
BILD. 2, 108.

— *Gulle gastvrijheid*: mild en tevens van goeder harte uitgeoefend. || Zij was uit Alkmaar overgekomen om aan de bruiloft deel te nemen van hare ... nicht ..., en had daartoe de gulle waardschap aanvaard van ... Swelinck, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 73. De christenen, welke zich ... naar het H. Land ... begaven, vonden in zijn huis de gulste gastvrijheid, SLEECKX 2, 124.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Op welige wijze (verg. de bet. I, 7). || Hoe gul haer jonge wijngaert schiet, CATS 1, 245 *c*.

2) Op dartele, uitbundige wijze. Verg. de bet. I, 9).

Daar dartlen, wild van sprongen,
Om hem de knaapjes vlug en blij....
Hoe guller dáár de onnoozlen speelden,
Te dieper is zijn geest gedaald.
V. ACKERE, *Winterbl.* 336.

3) Op niet terughoudende of stugge, op openhartige, ongeveinsde, rondborstige, vrijmoedige — vandaar soms ook: hartelijke — wijze. Verg. de beteekenissen onder I, 10) vermeld. || Ik zou mij wel gewacht hebben u mijnen brief zoo gul mede te deelen, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 318. Ik zal 'er dan maar gul voor uitkomen, zoo als het bij mij ligt, 2, 330. Hebt ge eens kwaad bedreven, Dan moet ge 't gul belijden, V. ALPHEN 1, 427. Vergeet nu alle uw zorgen, En drinkt uw bekers gul en lustig uit, OOSTERDIJK, *Hor.* 13. Zeg mij gul uwe meening, V. LENNEP, *Rom.* 14, 33. Weet een schalk zijn schoone een kus te ontstelen Het lieve kind geeft hem dien gul weerom, POTGIETER 9, 224. Het lieve kind antwoordde hem zoo gul en zoo naïf als zij een' vader zou geantwoord hebben, BOSB.-TOUSS. 3, 463 *b*. Gul, prettig, open blonk zijn vriendlijk oog u tegen, DE GÉNESTET 2, 166. Den rooden mond (*van bloemen*) Zoo gul en vroolijk opgespard, BEETS 3, 235. Bonaparte stak hem gul de hand toe, SCHIMMEL 1, 80 *a*.

Want al is de gift ook kostbaar, die men gul heeft toebedeeld,
Nog is 't vreugde voor den gever, innig door vermaak ge-[streeld.
D. J. V. LENNEP 244.

— *Gul gezegd*: ronduit, eerlijk. || Gul gezegd, 'k Ben voor asceet of martelaar Niet in de wieg gelegd, DE GÉNESTET 2, 203. De sprong van Querulus ... was van dien aard, dat ik er, gul gezegd, wel een weinigje van schrikte, BEETS, *Versch.* 1, 4.

4) Op niet karige, niet schriele maar integendeel milde en hartelijke, gastvrije wijze. Verg. de bet. I, 11). || Zoo gul ... werd alles ten beste gegeven ..., dat wij het ons dan ook maar ... lieten welgevallen, dapper aanvielen (*op de spijzen*) en onzen gang gingen, KNEPPELH. 10, 77.

— *Op het gulst*: zoo gastvrij mogelijk. || Ik ben verzekerd dat allen, die naar de kennismaking met dit paar mochten verlangen, ... op het gulst zullen ontvangen worden, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 275.

Afl. *Gulheid* (*gulligheid*), *gullen* (zie die woorden).

— Voorts, in scherts, met het Fransche bijwoordelijke achterv. *-ment* (naar Ndl. uitspraak *-man*): *gullement* in de uitdrukking *rondement en gullement* (*t. w.* iets zeggen, verklaren enz.).

Samenst. afl. *Gulaardig, gulhartig* (zie die woorden).

Koppel. *Gul-vroolijk*, gul en vroolijk, of: vol gulle vroolijkheid („Een dier juist niet geestige, maar toch *gul-vroolijke*, prettige brieven op rijm", DORTER, *Lett. Stud.* 2, 128).

Samenst. *Gulgauw, guluit, gulzand* (zie die woorden).

GULAARDIG — -AARTIG —, bnw. (en bijw.). Samenstellende afleiding van *Gul*, 2de art., in de bet. 10 of 11 en *Aard*, 2de art., met *-ig*.

— **Aanm.** Over de spelling met *t* zie AARD, 2de art., Spell. (Deel I, 534).

) Van een gullen (openhartigen of: goedgeefschen aard.

Afl. *Gulaardigheid*, concreet, met mv.: uiting van een gullen aard („Gy noopt, door uw *gulaertigheden*, My lustig, rustig toe te treden, In 't midden van uw heiligdom", P. DE HAES, *Port. enz.* 197).

GULDELING — vaak samengetrokken tot GULLING; daarnevens, in een aan het Hd. ontleenden vorm, GULDERLING —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *guldelingetje, gullinkje*. Verg. nhd. *gülderling*. Van *Gulden*, bnw. met *-ling*. Benaming van een, naar zijne goudachtige kleur genoemden appel, die in onderscheidene varieteiten voorkomt; in het systeem van DIEHL vormen de *guldelingen* de derde klasse, die der zoogen. geribde appels. Verg. GOUDAPPEL 2, *a*) en GOUDELING, B). || Guldelinck. *Malum sanguineum, rubellianum, rubellum, purpureum, scandianum*, KIL. — Roode gulderling ... van Koleur, zyp synde, heel donker bruin- of purperagtig-rood, KNOOP, *Appelen en Peeren*, 6. Geele, grauwe, enkelde (enz.) gulling (*zie a. w.* blz. 30 *a*, *het Synon. Register*. — Prijst Emmer-appels, Queen en Guldelingen, VISSCHER, *Brabb.* 72. Tacken die krom ghebooghen waren nae d'aarde door den last van rijpe guldelinghen, COORNHERT 1, 349 *a*. Het sap van Guldelinghen, en andere welrieckende Appelen ... verdrijft de Hertkloppinghe, V. BEVERW., *Schat d. Oudes.* 1, 22 *a*. Kyere moye leckere Guldelingetjes, maecktme van dit staertje (*overschotje*) los! O sy sinne soo delicaet! W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 42 (*een straatventer spreekt*).

Mijn guldelingh en aeght, van lieffelijcken aert,
Die geven lecker moes en spijse tot een taert.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 605.

— *Wat honderd guldelingen!* Eene soort van bastaardvloek. || En of ick niet deugen wil, wat hondert guldelingen gatet jou an? BREDERO 2, 196.

Aanm. Bij DE BRUNE vindt men *guldeling* als een qualitatieve persoonsnaam: iemand die verzot is op goud. || Ghelijck dien ouden Guldelingh zingt; O weerdigh goudt! o zoete munt, Die 't herte zoo vermaken kunt, *Bank.* 2, 409.

Samenst. *Guldelingboom* („Mijn boeck leert recht lustighe saken ..., of de Boom des Wetens (in *'t Paradijs*) een Rabauwen Boom was dan een *Guldelingh Boom*", COORNHERT 1, 389 *a*).

— Als tweede lid. *Baard-, goudgulling* (zie DOORNK. KOOLM., *Pomol. Notizen*, 8; 9).

GULDEN (I) — voor GULDE en het als onz. gebezigde GULD, zie de Aanm. bij GOUDEN of V. HELTEN, *Vondel's Taal* 1, 106 en *Mnl. Spraakk.* blz. 392, 393 en 401, waar een ander gevoelen wordt voorgestaan —, stoffel. bnw.; thans onverbuigbaar en zonder trapp. v. vergel. Goth. *gulþeins*, ohd., oaks. *guldîn*, ags. *gylden*, mhd. *güldîn*, nhd. *gülden*, nnd. *gülden, güllen*, mnl. *guldijn, gulden*. Eene afleiding (met *-ijn, -en*) van den grondvorm van ons woord *goud*, die ook nog herkenbaar is in het ww. (*ver-*)*gulden*. In de algemeene spreek- en schrijftaal is *gulden* allengs geheel door het jongere *gouden* (zie ald.) verdrongen; het bestaat evenwel nog voort in den verheven stijl (voornamelijk in overdrachtelijk gebruik), in sommige staande uitdrukkingen en, gesubstantiveerd, als benaming van een muntstuk (zie daarvoor het volgende art.).

1) Eigenlijk. Van goud vervaardigd; uit goud bestaande.

a) In het algemeen, van voorwerpen van dagelijksch gebruik; thans is dit gebruik geheel verouderd; waar het woord nog aldus gebezigd wordt klinkt het gemaakt. || Gulden, dat van golde is, *Teuthon.* 136 *b* (uitg. *Letterk.*). Gulden, gouden. *Aureus*, KIL. — Gulde vaten; eenen gulden rinck, PLANT. Gulde kroesen, schalen, beckens, V. BEAUMONT 118. Voor een gulden kop, of ander rijcker vat, Soo schep ick met 'er hant, CATS 2, 57 *b*. Het grillig rot Dat maekt een gulden kalf, 2, 228 *b*. Maeckt het gulden schip (*een drinkscheepje*) ..., tot den bodem, drooch, HOOFT, *Ged.* 1, 84. Laet haer, door uw gulden briltje, Niet kleen zandt (kijken) Maer *enz.*, 1, 226. 'Tsa moeschaatje, geeft may mayn gulde tande-stoocker, BREDERO 2, 207. Hoe schendigh 't Heylighdom zijn guldene geschieren Most laten tot een roof, VONDEL 1, 699. 't Zyn groote sotten die met gulde angels visschen, ERASMUS, *Tsamenspr. enz.* 664. Een vermaarde Stad ... daar Hannibal ... de Falernische wynen uit gulde schaalen heeft gedronken, DE BRUYN, *Reizen* 1, 11 *a*. Eene kunstig gewrochte gulden keten, CONSC. 3, 125 *a*.

Men mach 'tweelinge Kandeel uyt gulden stopen schincken;
Dan niet beter als Mos uyt een aerden kopken drincken.
VISSCHER, *Brabb.* 115.

Waer toe sluyt ghy u hals, en uwe sachte handen
Aen dese goude boey, in dese gulde banden?
V. HEEMSKERK, *Minne-kunst enz.* 288 (*Op Cloris goude [Ketentjen en hare gulde Arm-ringhen*).

Jae, waer het in het Veldt te doen,
Met gulden Sporen aen de Schoen,
Met Peexstenake-Broeckjes aen, ...
Dan *enz.*
BAARDT, *Deugdensp.* 158 (*Cryghs-man*).

— In eenigszins plechtige uitdrukkingen is *gulden* echter ook thans niet ongewoon.

Willem (*de Koning*) draagt een gulden hoed (*eene kroon*),
Daar 'k mijn pet voor lichten moet.
BEETS 2, 144.

— *Gulden loovers* en derg. Verg. *gouden loovertjes*, kol. 473. || Tien maegden ... die gulde lovers stroyen, CATS 2, 211 *a*. Nu 't Eeuwgety ... Ons opweckt ... Met rouwloof noch bedrucktelyk cypressen Maer gulde lauwerblaën Te volgen, op de baen *enz.*, VONDEL 6, 135.

— Van Cupido en de „minnekens" heet het, dat zij *gulden* pijlen bezigen. || Cupidoos gulden schicht, CATS 2, 198 *b*. Gulde minneflitzen, VONDEL 1, 367.

— Bekend is de „slag der *gulden sporen*" bij Kortrijk (a°. 1302), aldus genoemd naar de vele gouden sporen van Fransche ridders, door de Vlamingen op het slagveld buitgemaakt. || De beuls der guldensporenvelden, V. ACKERE, *Winterbl.* 289.

Is dan de slag der Gulden Sporen
Uit de geschiedenis verloren?
J. V. RIJSWIJCK 1, 273.

— *Een gulden bul*: een gouden zegel (zie *gouden bul*, kol. 473). || In getuygenisse deser Lettere, met Onsen Zegele in Gulden Bulle bezegelt ... in den jare ons Heeren 1530, *Gr. Placaatb.* 4, 29 *b*.

— Bij overdracht: een staatsstuk met zulk eene

bul bezegeld. || Gulden Bulle van Keyser Karel de V. gegeven, *Gr. Placaatb.* 4, 21.

— Bij verdere overdracht kan men vervolgens spreken van een *gulden privilegie*, een *gulden (gift- of adels-)brief*. || Gulde Privilegie voor die van Braband &c., *Gr. Placaatb.* 4, 27 (fr. *Privilege d'Or de Braband*).

dat met sijn' gulde Brieven
Een Koningh op een' dagh veel' Dusenden gerieven
En soo veel Boeren Eel met een woord maken kan.
HUYGENS 2, 105.

— *Het gulden vlies, de gulden vacht*: de gouden schapenvacht die, naar de bekende mythe, door Iason en zijne gezellen uit Kolchis werd gehaald. || Waer uyt 't gulden Vlies fabel is gheresen, V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 14, 3. Een van de vyftigh oock, die om de gulde vacht, Na Colchos togen, VONDEL 2, 421.

— In figuurlijk verband, bij vergelijking, voor: een moeilijk te verwerven maar rijke buit, of voor: rijkdom, schatten. || Kruyden ... die soo krachtigh zijn van sap, dat ghy daer mede midden door de monstren totten gulden Vliese sult moghen gheraken, COORNHERT, *Cic., Plichten*, 4. Ick (*hebbe*) ... Holland eerst het pad naer 't Gulden Vlies gethoont, HUYGENS 1, 171 (*Medenblick*). Stoutheyd en wilt ... gheen gulden vlies, als onder de draken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 260.

— Met tamelijk gewrongen beeldspraak bezigt COORNHERT *gulden vliezen* wel eens voor: gouden schijven, geld, en noemt dan de bezitters daarvan *gulden schapen*. || Den keure ... van te wesen een Coning Midas, ick meyn een gulden vlies- of geldtrijck, maar sin-arm Coning, dan een sin-rijc, maar schamel ambachtsman, COORNHERT 1, 299 *d*. Ontguychelende den gulden schapen ... heuren gulden vliesen uyten buydel, 1, 314 *b*.

— Welbekend is *de Orde (Ridderorde) van het Gulden Vlies*, bij verkorting *Het Gulden Vlies*, in 1430 door Philips van Bourgondië ingesteld. || Dat alle Ridders van den Gulden vlieze ... in den Raade van Staate verschynen zouden, HOOFT, *N. H.* 22. Zijn ordeteeken ... van het gulden vlies, BOSB.-TOUSS. 2, 20 *b*.

Of ghy Graef zijt, oft Marquies,
Schoon ghy draeght het gulde Vlies, (*enz.*).
POIRTERS, *Mask.* 225.

— Soms vindt men *gulden vlies* eenvoudig in de beteekenis van een gouden vacht. || Ick wilde, ick hem tvel mochte aff stroopen! Ick maeckte Lucifer daer aff een gulden vlies, *Trou m. bl.* 187. Eer (*zullen*) Schapen dragen gulden vliesen, Dan ick een ander Lief sal kiesen, VISSCHER, *Brabb.* 102.

b) Van geldstukken. Uit goud gemunt; van goud geslagen. Verg. mnl. *gulden ghelt*, goudgeld (VERDAM 2, 2081). || Overwight van gulden schijven ... Heeft zijn' star hem (*een vrijer*) niet gegunt, HUYGENS (in HOOFT, *Ged.* 1, 219).

— *Gulden florijn*. Vooral in het Mnl. eene zeer vaak voorkomende vertaling van ital. *fiorino (d'oro)*, den naam eener, oorspronkelijk Florentijnsche, gouden munt; het bnw. *gulden*, als znw. genomen, werd al spoedig ook op zich zelf eene benaming voor die munt (zie nader GULDEN, 2de art.). Voor *gulden florijn* in het Mnl., zie VERDAM 2, 826 en verg. nog: „eenen *gulden florijn* Ware hem beter ... Dan enen sac vol latijns es", in *Belg. Mus.* 6, 194. || Noch hebbe ic eenen gulden florijn, Dien sal ic gherne geven, *Tijdschr.* 9, 178 *b*.

— Met toespeling op een verhaal uit de Grieksche fabelleer, volgens hetwelk Zeus Danaë bezocht in de gedaante van een regen van goud, wordt een stroom, een overvloed van geld soms een *gulden regen* genoemd. || Jupijn daelt met een' gulden regen In uwen schoot van boven neêr, VONDEL 4, 24 (*Aen de Beurs van Amsterdam*).

Hier is het edel gelt, hier is een gulden regen,
Die, waar hy neder valt, de werelt doet bewegen!
CATS 2, 211 *b*.

— Met eene stoute overdracht bezigt BILDERDIJK (7, 62) *gulden slijk* voor: geld of goud.

Is 't gulden sljk de zucht, de wellust van uw leven;
Zie Chartres diep in 't goud, en leer voor gelddorst beven.

c) Van een schat die uit goud bestaat. || Een juweelken veel waerder dan gulden tresoren, VISSCHER, *Brabb.* 126.

d) Van goudhoudend rivierzand. || Houdt Tagus uwen vloedt, en stelpt u gulde sanden, POIRTERS, *Mask.* 79.

e) Uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden.

— *Gulden appelen in zilveren schalen*. Voor de verklaring zie Deel II, 552. || Datse (*t. w.* By-spreucken en Spreeck-woorden) ... in der waerheyt bevonden worden te wesen even die gulde appelen in silvere schalen, daer de Wyseman (*Salomo*) van gewaeght, CATS 1, 479.

Een woord te sijner tyd geuyt, in suyvre taei,
Een gulden appel is, in eene silvre schael.
VONDEL 3, 65.

— *Een (eerlijk) ambacht* (of: *handwerk*) *heeft een gulden bodem*. Zie Deel III, 38.

— *Met gulden netten visschen*: door geld, door omkooping, door geschenken zijn doel trachten te bereiken. || Die met gulde netten visschen, Die en zullen nimmers missen, DE BRUNE, *Spreeckw.* 71.

2) Van hetgeen met goud of verguldsel bekleed, overdekt, overtrokken is. Thans alleen nog in verheven stijl; in het dagelijksch leven zegt men *verguld*. || Wy hebben gesien ... den Paus, ... in sijnen gulden stoel, met een costelijcken myter op 't hooft, HOOFT, *Br.* 2, 429. (Hij) worp ... den morgenstondt (*Aurora*) ... Een hemelsch kusjen toe in haeren gulden waeghen, HOOFT, *Ged.* 1, 156. 't Gulden harnasch, VONDEL 2, 70. De slincke een' passer voerde, haer' rechte (*van Urania*) een' gulde roede, 2, 557. Des Heeren guldenen troon, DE CORT, *Lied.* 7. Boven het buffet ... Praalt in een gulden lijst een blinkend mansportret, DE GÉNESTET 1, 204.

Wy sien een gult gevest, wy sien een mooye scheede,
Maer is de lemmer goet? dat swoerje wel met eede;
En efter is 't gemist: *enz.*
CATS 1, 16 *b*.

Noch bidt haer niet een mensch om op het ys te gaen,
Of met een gulde slee te rijden op de baen.
2, 264 *a*.

op sacht gepluymde bedden
Nocht gulden ledekant is onse saeck te redden
Met ydle suffery.
VONDEL 2, 610.

— In figuurlijk verband, van een masker; zooveel dus als: schijnschoon. || Maer 't gulde masker is uw schijndeugt afgetoogen, ANTONIDES 3, 29.

— Van huismerken (uithangteekens, gevelsteenen) als b. v. *Gulden* A. B. C., Berg, Bijbel, Ezel *enz.* (zie *Register* op V. LENNEP en TER GOUW, *Uitkanyt.* 2, 429 *a*).

— *Gulden letteren*. 1°. Eigenlijk.: in steen gebeiteld en verguld, of soms ook: met goudinkt geschreven. || Aen d'een sijde ... staen de acten van Clemente Settimo, ende aen d'ander sijde van den presenten Clemente Octavo, heerlijck met gulde letteren verhaelt, HOOFT, *Br.* 2, 428. D'opschriften (*der graven*), die hunne daaden en dienaten met gulde letteren in blinkend marmer den naakoomelingen verkondigen, BRANDT, *De Ruiter*, 1. De

spreuk of het jaartal, in gulden letteren op het frontispies uitgedrukt, v. LENNEP, *Rom.* 22, 12.

Voor: met goudinkt geschreven letters zie VALCOOCH, *Regel d. Schoolm.* 95 (uitg. SCHOTEL).

2°. In oneigenlijk verband. *Met gulden letteren geschreven staan, vermeld worden* en derg. Van daden en namen: op eene bijzonder heerlijke, roemrijke wijze. || De namen van Tromp en De Ruiter staan in 's lands historiebladen met gulden letteren vermeld.

— *Gulden inkt.* Eigenlijk: eene schrijfstof om gouden letters mede te schrijven, goudinkt. In oneigenlijk verband: *iets met gulden inkt beschrijven* en derg: op heerlijke wijze; in *gulden* letteren. || Een parequement met gulden inck geschreven, CATS 2, 286 *a*. Bevloeyt met gulden inckt dees' salige geboort, VONDEL 2, 532 (*Geboortklock*).

— Zoo leest men ook *een gulden brief* (bij CATS 2, 286 *a*) voor een die met goudinkt geschreven is.

— Vaak moet *gulden* niet al te letterlijk genomen worden, maar in den zin van: rijkelijk met goud, met verguldsel versierd. || Marmore zalen en gulde galerijen, HOOFT, *Br.* 2, 24. 't Gulden welfsel, VONDEL 2, 431. Jupijns gulden Saal, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, 6. Rijk zijt gij, ô rijke, in uw gulden karos In weeld'rige kussens gedoken, ESSER, *Licht en Schad.* 35.

3) Van stoffen, galons, kleedingstukken die met goud bewerkt, doorweven of belegd zijn. || Al heeft de sim een gulden rock, Soo is 'et doch maer enckel jock, CATS 1, 509 *a*. Hy ... was gelaerst met gulde broos, VONDEL 2, 716. Nevens den koetsier zit een man met eenen gulden band aan den hoed, CONSC. 4, 169 *a*.

4) Van hetgeen uiterlijk op goud gelijkt, in kleur en glans met goud overeenkomt.

a) Van gloed en glans, licht, vuur, zon en sterren en — bij overdracht — van al wat in of door ontleenden gloed of lichtglans schittert. || Hoe de gulde Son ... In een blaeuw veldt van asuer ons de Jaren Af en aen voert, v. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 11, 6. Haer gulde stralen (*van de zon*), CATS 2, 333 *a*. Ziet hoe een bende van dees' Pottertjens (*minnegoodjes*) ... De gulde Wittjens iaeght, VONDEL 1, 367 (fr. *les dorez papillons*). Het gulden heyr des hemels, 3, 464. Beschouwt gy daar dat gulden dak, Daar waar de Zon op stuit? BILD. 1, 192. Gulden glans, STARING 2, 45 (*van een beeld op het altaar*). Den Zwane den ranken hals, den Pauwe het gulden vederkleed, CONSC. 1, 146 *b*. Een gulden gloed als van de avondzon, GORTER, *Lett. Stud.* 1, 110. Hij vroeg aan Tiziano het geheim van zijn gulden licht, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 271.

> Helderbruijne, lichte loochjes,
> Die, met glimpen van uw swart,
> 'T gulden geel der starren tart.
> HOOFT, *Ged.* 1, 261.

> Ult held're kimmen
> Mag 't wolkje klimmen
> Langs gulden trans.
> POTGIETER 10, 175.

— Van een vonkenregen. || Eenige (vierpijlen) stortten eenen gulden regen, andere lichtjes, DE BRUYN, *Reizen*, 2, 25 *a*.

b) Van goudblonde haren. || Hy rukt, met onbesuisde handen, Zijn gulden vlechten woedende uit, BILD. 10, 121. Haar halsje omgolven guldene haren, DE CORT, *Lied.* 8.

> tot daer hy (*de Zon*) in de zilte baeren
> Des avonds onderhaelt sijn hooft met gulde hayren.
> WESTERBAEN, *Ged.* 3, 241.

c) Van rijpe graangewassen; van bloeiend koolzaad; ook van het veld, dat het gewas, den oogst draagt, en, bij verdere overdracht, van den oogst. || ô Vruchtbre graangodin, gekroond met gulden airen, BILD. 4, 276. Een zee van gulden aren, LULOFS, *Ged.* 61. Die gulden oogst, dat golvend geel, *Schoolm.* 221. Goud, geel, een eindeloos meer van schommelend-guldene baren, DE MONT, *Lentesott.* 32.

> Als het geel gebloemde zaet (*koolzaad*)
> In de gulde velden staet.
> CATS 1, 432 *c*.

d) Van goudkleurige vruchten.

> Terwyl de oranjes, die van verre ons oog belonken,
> Als guldene appels in het groen der blaadren pronken.
> DE MARRE, *Besp.* 140.

— *Gulden appel*: goudappel, tomaat, *Solanum Lycopersicum* L. Zie ook Deel II, 553. || De Nederlanders noemen de vrucht van dit ghewas Gulden Appel, DODON. 816 *a*. In de hoven van dese landen worden dese Gulde Appelen om heur fraeyicheyts wille ... onderhouden, 816 *b*.

5) In de wapenkunde en hetgeen er toe behoort. Bij oudere schrijvers soms voor *gouden* (zie ald. de bet. 5) en verg. GOUD in de bet. 4). || Het wapen van Almmonde is eerst geweest 3. gulde Saultoirs op sabel, v. LEEUWEN, *Bat. Illustr.* 845.

Voor *Gulden Vlies* zie hierboven bij 1).

6) In overdrachtelijke toepassingen van verschillenden aard. Heerlijk, voortreffelijk in het een of ander opzicht of om de eene of andere reden.

a) In meer of minder vaste verbindingen of „staande" uitdrukkingen.

— *De gulden tijd* of *eeuw*: de „eeuw" van Saturnus (zie bij *gouden tijd*, kol. 476). || De menschen in de gulden Eeuwe ... aten voor haer spijse Aeckers ofte Boecken, VISSCHER, *Sinnep.* 72 *a*. Soo haest de pijnboom swom versmolt de gulden eeuw, Een ysre tijd begost, VONDEL 2, 180.

> Na dat de gulde tijdt ten eynde was gekomen,
> En dat een slimmer eeuw haer aenvang had genomen,
> Doen is de ware deugt getogen op de vlucht.
> CATS 2, 82 *a*.

— Bij uitbreiding: een tijdperk van vreedzame rust of eenvoudig geluk. || Een' gulden (tyd), ... Waer in wy onzen wil naer Uwen zullen boogen, En willen dat Ghy Wilt, DE DECKER 1, 270. Wanneer de kindren groot zijn, ... Dan komt er weer een gulden tijd, BEETS 3, 265.

> (*Cupido*) was in sijn gelaet een soet en aerdig kint, ...
> Maer al die gulde tijt is nu van ons geweken,
> Het Wicht, te voren ront, dat kan nu slimme treken.
> CATS 2, 261 *a*.

— Inzonderheid ook in toepassing op iemands kinderjaren of jongelingschap. || Makkers, uit den gulden tijd, Dien vlieger tol en bal verblijdt, STARING 1, 121.

— *De gulden besjestijd*: de tijd van het kraambezoek, een „gouden" tijd voor snoep- en snapachtige oude vrouwen. || Dat de Van ook de „gulden besjes-tijt" genoemd werd, SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisgez.* 38.

— *Gulden dagen, jaren* en derg.: dagen van geluk; ook: van voorspoed, van stoffelijke welvaart. || Eene eeuw van hondert gulde jaren, VONDEL 4, 137. Vervlogen zijn thands die, voor u gulden, tijden! v. HEMERT, *Lekt.* 2, 60. God! ... Zend hun (*een echtpaar*) een gulden toekomst af! J. v. RIJSWIJCK 532 Toen kreegt gij gulden dagen, BEETS 3, 95.

Voor *gulden jaar*: jubeljaar, zie onder 7).

— Desgelijks: (*een*) *gulden wereld*, hetzij dan op te vatten als een gelukkig tijdperk of als eene ge-

lukkige, eene vredige maatschappij. || In d'eerste ghulden werreld eerd' my (*de waarheid*) Boer en Koning, SPIEGHEL 71.

Alsmen naer ghiften noch gaven niet en siet, ...
Alsmen de ghemeyn borghers is soo goederande
Dat sy van niemanden en worden begresen.
Dan salt ierst een gulden werelt wesen.
HOUWAERT, *Gener. Loop*, 203.

— Met eene stoute overdracht noemt VONDEL 2, 538 de menschen uit de gouden eeuw: het *gulden* volk. || Gelijck het gulde volck in gulde waerelds eeu.

— *De gulden vrijheid*: de gouden vrijheid (zie kol. 476). || De gulde vryheyd, die vast treurt, en slaet aen 't quynen, VONDEL 2, 431.

— *De gulden middelmaat, het gulden midden*: de gouden middelmaat (zie kol. 476). || Denckt wat een Juweel is gulde middelmaet, HUYGENS 2, 300 (zie ook 2, 24). Die gulden middelmaat, die alle schadelijke uitersten, ter eene of ter andere zijde, voorzigtig ontwijkt, v. D. PALM, *Red.* 3, 73. Het gulden midden is ook op het gebied van den geest het gelukkigst, POTGIETER 8, 354.

— Van spreuken, raadgevingen, lessen, stelregels, uitspraken en derg. Kostelijk. || Een lesse is elcke daed (*van* „een deughdigh Mensche"), elck woord een gulden spreucke, VONDEL 1, 148. Gulde lessen, 2, 94. Uw gulde hoofdwet sij te volgen sijn bevelen, 3, 225. De gulden regel in de rechten ... Dat een gewoonte ... Ter plaatse, waar zij lang erkend is, kracht van wet heeft, v. LENNEP, *Poët.* 5, 55. De heerschende overtuiging, dat hij in de praktijk dezen niet gulden stelregel getrouw is geweest, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 90. Het gulden schriftwoord, BEETS, *St. Uren* 9, 53.

— *De gulden regel.* Zie onder 7).

— Van een geschrift, een boek. Kostelijk van inhoud. Zie ook Deel III, 97. || M. T. Ciceronis Guldene Philosophische Boecken: Van het Ouderdom *enz.*, *Titel* (a°. 1624). Guldene Annotatien, *Titel van een geschrift van* F. v. HEERMAN (a°. 1634).

— Van poëzie; van muziek; bij verdere overdracht van de snaren en van het instrument. Heerlijk van toon enz. || Schoon yemant ... hoort een geestig volck op gulde snaren speelen, CATS 2, 379 *a*. Terwijl dat tusschen bey de gulde snaren speelen, 2, 573 *a*. Gulde veerzen, VONDEL 2, 210. Stel uw gulde luyt, En streel den vorst, dat sijn gemoed bedaer, 3, 173.

— Van den mond, de tong. Bij uitnemendheid welsprekend. Verg. ook GULDENMOND. || 27 Januari: St. Jan metten gulden monde (*St. Johannes Chrysostomus*) (zie *Duikalmanak* 1895).

Tibullus, Propertius met gulden tongen,
Hebben veel schoone vaerzen door de Muts gesongen,
Die waerdigh zijn met gouden letteren te schrijven.
VISSCHER, *Brabb.* 173.

b) In vrijer gebruik, van al wat in zijne soort kostelijk, heerlijk, bij uitstek uitnemend (soms ook wel: verheven) is. || O weerd', ô gulden uyr, u moet ick wel besteden, V. BEAUMONT, 10. In 's Hemels gulden schoot, VONDEL 1, 677. De gulde Sterrekunst (leert hoe *enz.*), 2, 179. Laat andren 't gulden Rhodos roemen, BILD. 9, 267 (lat. *claram Rhodon*). De zoute scherts bekroon ... een gulden slot, DE GÉNESTET 1, 243. De gulden waarheid van die spreuk, PRUIN, *Tien J.* 176.

Doet open uwen schat, en stort in sijnen schoot (*van het kind Jezus*
Het guldene geloof, de rokende gebeden.
BEVIUS, *Over-Yss. Sang.* 190.

— Met toespeling op de bet. 1). || Een yeder was geneygt te varen ... Of naer een rieckend' Landt, of naer een gulde ree (*eene goudkust*), CATS 2, 290 *b*.

— *Gulden droomen*: droomen van geluk, van heerlijkheid. || Ach! hoe vaal Blijkt naast dien gulden droom de werklijkheid! v. BEERS, *Rijz. Bl.* 137. Mijn lang vervlogen jeugd met hare gulden droomen, BERGMANN, *Staas*, 2.

— *De gulden Winkel.* || *Den Gulden Winckel der Konstlievende Nederlanders*, Titel van een emblematisch werk van VONDEL, a°. 1613 (uitg. v. LENNEP 1, 145 vlg.), immers: „eenen Winckel ... daer de Jeughd Een kostelijck Threzoor van veelderley Kleynoden, Voor eenen kleynen prys wert vruntlijck aengeboden" (*ald.* 150).

c) Van een strik (in figuurlijke beteekenis) kan men *gulden* niet in een gunstigen zin opvatten, veeleer in dien als waarin men ook spreekt van eene *vergulde* pil; de strik zij kostelijk en schoon, zij is er des te verlokkender door. || Den gulden strick van 't vrouwelijck bedrogh, VONDEL 5, 742.

7) In verbinding met zelfst. naamwoorden, met welke het bnw. *gulden* een nieuw of gewijzigd begrip vormt; in de gevallen waar de oorzaak der benaming niet uitdrukkelijk blijkt, mag men het bnw. opvatten in den zin onder 6) behandeld (dus als: kostelijk, uitnemend, voortreffelijk). Verg., behalve de voorbeelden hieronder, ook de koppelingen *guldengebak*, *-getal*, *-kruid*, *-maand*, *-mond*, *-roede*, *-water*, *-weit*, *-wortel*.

— *Gulden ader* (hd. *gülden ader* en *goldader*). Een der benamingen van de afzonderlijke *speenaderen*, lat. *venae haemorrhoïdales*; bij KILIAAN „Gulden ader. Ger. Sax. *Vena ani*" en dus minder juist „Gulde ader ... de binnenste kromme ader in den endeldarm, welkers takken door de Konst, zo wel als door de natuur dikwils geopent worden" bij CHOMEL 960 *a*.

— *Gulden distel*, gouddistel (zie ald.).

— *Gulden moeskruid.* || Tamme Melde ... van sommige hier te lande oock Gulden Moescruyt (geheeten), DODON. 1047 *b*.

— *Gulden wondkruid* (CHOMEL 961 *b*). Eene benaming van *guldenroede* (zie ald.).

— *Gulden appel.* Zie onder 4, *d*).

— *Gulden jaar* (soms als koppeling *guldenjaar*): jubeljaar (zie ook ald.), aflaatsjaar, hetzij in het algemeen (Guldenjair, *annus jubileus*, *annus gracie*, *Teuthon.*), hetzij in verschillende bijzondere opvattingen, t. w. als

1°. Eeuwjaar. Volgens deze opvatting zijn dan, daar het eerste jubeljaar in 1300 gevierd werd, 1400, 1500 enz. *gulden jaren*. || Des jaers daerna (t. w. *na 't jaar* 1500) ... werd dit selfde aflaet ende gratien vant Gulden jaer gecondigt in allen landen (*enz.*), *Cron. v. Holl.* aangeh. KIST e. ROYAARDS, *Archief*, 1, 170. 'Tgulden Jaer van vijfthien hondert, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 156 *c*. 'tGulde Jaer sestien hondert, July den tweeden dach, v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 353.

— Soms leest men ook, bijna pleonastisch: *gulden jubeljaar*.

In 't Gulden Jubel-jaer (*1600*), doe onsen Held (*Maurits*) [met macht
Syn onverwonnen Heyr op a' vyands bodem bracht.
VONDEL 1, 137.

2°. Daar de Roomsche jubeljaren echter ook elk 50ste jaar gevierd werden (het eerst in 1350), kan *gulden jaar* ook op een der jaren 1350, 1450 enz. toegepast worden. || Gulden jaer ... *annus quinquagenarius*, KIL.

— Vandaar dat *gulden jaar*, in vrijer gebruik,

genomen wordt voor: feestelijke gedachtenisviering van eene voor vijftig jaren plaats gehad hebbende gebeurtenis: vijftigste jaarfeest. || Guldenjaer van den heer Joan de Witte, Rechtsgeleerde, VONDEL 5, 516.

— Vervolgens dan weder: *gulden misgetijde* (50ste verjaring van het eerste opdragen van het misoffer), *gulden bruiloft* (vijftigjarig huwlijksfeest) en voorts in 't algemeen: *gulden feest*, *gulden jaargetijde* (of is dit te verstaan als *gulden-jaargetijde*: getijde van het *gulden jaar*?). Verg. ook de voorloopige opmerkingen gemaakt onder GOUDEN, 7) (zie kol. 477). || Helpt me 's herders eeuwkrans strengelen, Op zijn Gulden Misgety, VONDEL 6, 29 (*Jubeljaer des Priesterdoms van* enz.). 't Waar nu de rechte tyd om 't Gulden-jaargety Van Heer van Berkels echt te vieren, OUDAAN, *Poezy* 3, 406. Dry Gulde Bruiloften op eenen dag, 3, 418.

> Kost nu de pen een krans van goude Vaarzen vlechten,
> Om op het Guldefeest aan 't Zilvren hair te vlechten
> Eens dapp'ren Burgerheers, en Vaders, *enz.*
> OUDAAN, *Poezy* 3, 406 (*Ter Gulde-Bruilofte Van* enz.).

3°. Niet slechts elk 50ste, maar (sedert de 15de eeuw) ook elk 25ste jaar vierde de Roomsche kerk als een jubeljaar; derhalve kan ook het 25ste en 75ste jaar eener eeuw een *gulden jaar* heeten.

> Ghy waert mijn broeders reysgesel, ...
> En holpt hem hooge bergen banen,
> En vond (*bezocht*) Urbaen in 't gulden jaer.
> VONDEL 3, 37 (*blijkens* 2, 660 *het jaar* 1625).

— *De gulden mis.* In Zuid-Nederland: de plechtige mis in den vroegen ochtend op quatertemperwoensdag in den advent, ook (met name te Gent) *Messiasmis* genoemd. Vandaar: *de gulden woensdag*: quatertemperwoensdag in den advent.

— *Het gulden mysterie.* In Zuid-Nederland: O. L. Vrouwe Boodschap (gevierd op 25 Maart). Vandaar: *de gulden maand* als eene benaming voor de maand Maart.

— *De gulden Zondag.* In Zuid-Nederland: de H. Drievuldigheidszondag, de eerste Zondag na Pinksteren.

— *De gulden-snede*, lat. *sectio aurea*, nhd. *der goldene schnitt.* Benaming voor de verdeeling eener lijn, zoodanig dat het langste stuk de middeneevenredige is tusschen het geheel en het kortste stuk.

— *De gulden regel.* In de rekenkunde: de regel van drieën. || Den gulden-Regel... te leeren kennen, ende door hem af te lossen veel ende verscheyden Vraeghstucken, BARTJENS, *Cijfferinghe* 2, 5. De meester... leert hun de optelling, aftrekking, deeling en den gulden regel, FOKKE, *Verz. W.* 5, 209.

— *Het Gulden Boek.* Zie Deel III, 97.

Afl. *Gulden*, zuw. (zie volgend art.).

Samenst. afl. *Guldzandig* („hy heeft *gult-zandich* gheplaveyt Een effen straet", VONDEL 1, 111; verg. 1, 108: een guldich zantplaveytsel).

Koppel. *Guldengetal*, *-maand*, *-mond*, *-roede*, *-water*, *-weit* (zie die woorden).

— Voorts *Guldenblad* in de samenst. *guldenbladboom* eene benaming van een geslacht van W.-Ind. en Z.-Amerik. boomen, t. w. *Chrysophyllum* („*Chrysophyllum Caïnito* L. of goudbladige *guldenbladboom*", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 5, 14 *a*); *guldenboom* („Amberboom ... *Guldenboom* in 't Latijn *Liquidamber Styricistua* (*enz.*)", CHOMEL, *Verv.* 220 *b*); *guldengebak* („Ik heb toebereid... st. Jacobs-schelpen, *gulden-gebak* en boekende flensjes met wat vlade", BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 2, 5); *guldenkruid* („Heydens-wond-kruyt, ofte Solidago Saracenica, en *Gulden-Kruydt* ofte Herba Doria, hebben beyde ... kracht ... om de bloedighe ende versche quetsuren ... te genesen", V. BEVERW., *Heelk.* 30 *a*); *guldenwortel* („Rhabarber; *Gulden wortel*; Roodeloop-wortel; in 't latijn *Rhabarbarum*; *Lapathum Chinense*", CHOMEL 3034 *b*).

GULDEN (II), znw. m., mv. *guldens* en *gulden* (zie bij 3) en de Aanm. ald.); verkl. *-tje*. Mhd. *guldîn*, *gulden*, ouder-nhd. *gülden*, nhd. *gulden*, ofri. *gelden* (*gulden*, *golden*, *gouden* bij RICHTHOFEN zijn geen Fri. vormen), mnl. *gulden* (naast mnl. *guldijn* en *gouden*, znw.). Het bnw. *Gulden* (zie vorig art.), zelfstandig gebezigd als benaming voor een gouden muntstuk, en wel (zooals immers blijkt uit de nog gebruikelijke afkortingen *fl* en *f* met de bet. van *gulden*) inzonderheid voor den florijn, mlat. *florenus*, ital. *fiorino* (*d'oro*), mnl. *gulden florijn* (zie kol. 1247), eene het eerst (in 1252) te Florence geslagen munt (voor nadere beschrijving zie FLORIJN), welke in de middeleeuwen wegens haar uitnemend gehalte bekend en gezocht was, en die daarom dan ook door onderscheidene vorsten met geringe uiterlijke verschillen werd nagemunt. Ofschoon dus aanvankelijk alleen van toepassing op een gouden muntstuk, werd de naam, toen men (gelijk althans in Duitschland reeds in de 15de eeuw geschiedde) zilveren stukken van ongeveer gelijke waarde begon te slaan, daarnevens van toepassing op eene zilveren munt.

1) Eigenlijk, als benaming van een gouden munt, thans nog alleen als historische term.

a) In toepassing op den *florijn* of *gulden van Florentien*. || (De) Gulden ..., in het Latijn *Florenus*, was oorspronkelijk dezelfde (*munt*) als de florijn ..., namelijk eene gouden munt, welke laatste, na het munten van zilveren guldens, den naam van goudgulden ontving, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 630 *b*.

> eerlijkheid (*van Florence*) ...
> Die onvervalscht haar gulden wigtig sloeg.
> POTGIETER 9, 201.

b) Als naam van onderscheidene, naar verschillende landen, muntplaatsen of personen benoemde gouden muntstukken. || Het woord gulden is in de Middeleeuwsche muntrekeningen een verkorte benaming voor goudstuk, PIERSON, *Leerb. d. Staathuishoudk.* 1, 375. Hertog Albrecht (heeft) in ... 1388 een gulden ... laten slaan (genaamd het Dortsche schild), die de waarde had van 40 groot. Naar gelang de rekenmunt is verzwakt, heeft dat stuk meer gegolden; doch de gewoonte om guldens te slaan van 40 groot heeft stand gehouden, *Ald.* Door deze gewoonte om goudstukken in het verkeer te brengen, die bij hunne uitgifte juist gelijk waren aan een pond van 40 grooten, zal het gebruikelijk zijn geworden de uitdrukking „pond van 40 grooten" door de kortere benaming „gulden" te vervangen, *Ald.* — Ende hebben jaerlicx te gelden 170 gulden van 40 groten tstuck, *Inform.* 163.

> Noch hebbe ick eenen gulden fijn
> Die sal ic u meysken gaerne gheven
> Wildy tauont mijn boelschap zijn.
> *Antw. Liedb.* 99.

— Vaak met eene bepaling van den een of anderen aard. || Badensche, Beiersche, Boergoensche, Deventer, Friesche, Hoornsche, Kamper, Keurvorster, Overlandsche, Rijnsche guldens. Enkele, dubbele, lichte, zware guldens. — En die op 18 st. staen (*t. w. in den omslag*) mogen rijck wesen 150 lichte gulden tot 10 st. tstuck, *Inform.* 528. Ende gelt de rijexste in den ommeslach van den 100 croenen 4 Rh. gl. sjaers of daeromtrent, 529.

— *Gouden gulden*; voor tijden waarin ook reeds zilveren *guldens* in omloop waren geen tautologische benaming. Verg. GOUDGULDEN. || Desgelijcx 103 gouden gulden sjaers voor 20 st. tstuck, *Inform.* 387.

— Evenals het *schild* en het *pond* (verg. de

schildtalen en de *verponding*) en nog heden ten dage de *floreen*, gold vroeger ook soms de *gulden* als de eenheid, waarmede men de belastingen omsloeg (verg. *Inform.* 660). || Dat zy mijns genadichs heeren beden ende ommeslagen gaderen by den gulden, *Inform.* 480.

2) Als benaming van eene zilveren munt; thans inzonderheid bekend als naam van de eenheid van het in Noord-Nederland geldende muntstelsel. || In 1542 ... is men een zilveren penning van 20 stuivers of 40 grooten gaan slaan, ... (*den*) zilveren Carolus. .. Dit is de eerste verschijning der zilveren guldens, PIERSON, *Leerb. d. Staathuishoudk.* 1, 375. Zilveren penningen, die juist 20 stuivers golden, zijn van 1542 (t. w. *in de op dat jaar volgende jaren*) tot 1681 niet geslagen; al dien tijd is de gulden enkel rekenmunt geweest, gelijk weleer het pond Hollandsch, 1, 376. Bij een resolutie der Staten van Holland is den 25 September 1681 tot het aanmunten van guldens besloten, *Ald.* Bij een plakkaat der Staten-Generaal van ... 1694 is verordend, dat alom de gulden op denzelfden voet... zou worden gemunt, *Ald.* Deze regeling heeft stand gehouden tot ... 1839, toen... een lichtere gulden... is ingevoerd. Dit is de gulden, dien wij thans nog hebben, 1, 377. — 's Rijks zilveren muntspecien zullen zijn: 1°. De gulden, als muntéénheid van dezelfde intrinsique waarde als de voormalige generaliteits gulden *enz.*, *Wet* van 28 Sept. 1816 (*Stbl.* 50), *a.* 2. De standpenningen zijn de volgende zilveren muntstukken: de gulden, *enz.*, *Wet* van 26 Nov. 1847 (*Stbl.* 69), *a.* 2. De gulden bevat negen wigtjes, vierhonderd vijftig duizendsten van een wigtje fijn zilver, *a.* 6. — De luy werpen nou so niet over, sy bestellent nou met duytjes, Die wel eer guldens gaven, BREDERO 2, 198. De Kamenier kykt met donkere oogen, als zy haar geen gulden in de hand stopt, *Denker* 8, 386. Het beeld der hollandsche maagd (verdween) ... voor de borstbeelden der ... Koningen ... (*en*) maakte den naam van een „pop" voor den gulden... voor volgende tijden onbetamelijk, BEETS, *Na vijftig jaar*², 103.

> Ick kan een' wetenschap die ghy noyt leerde; sparen.
> Geeft my die Guldentjens; ick sal s' u soo bewaren,
> Dat, als ghy t' ende zijt, *enz.*
>
> HUYGENS 2, 370.

— Als voorwerpsnaam, afgezien van de waarde als ruilmiddel. || Een gulden van Willem I: *met het beeld van dien vorst.* — Het gewigt van den gulden is tien wigtjes, met eene ruimte *enz.*, *Wet* van 26 Nov. 1847 (*Stbl.* 69), *a.* 6.

— *Gulden* is heden ook nog de naam van eene Oostenrijksche munt (zie o. a. WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 630 *b*).

— *Halve gulden*: benaming van een stuk ter waarde van een Ndl. halven gulden; tienstuiverstuk.

— Uitdrukkingen enz.

— *Een zak guldens.* Eigenlijk: een zak met zeshonderd guldenstukken er in; vóór het in gebruik komen van papieren geld een niet ongewoon betaalmiddel; soms ook: een bedrag van fl. 600.—. || Hoe het vóór het jaar 1830 nog ... gebruikelijk was, de betalingen met zakken guldens, schellingen, enz. te doen, VISSERING, *Herinn.* 3, 115. Nu vind ik geen uitgever, die 't drukken wil, anders dan voor mijne rekening.... En dat is een grap van een zak guldens, *K. Zev.* 3, 232.

— *Goede guldens*; *mijn goede guldens.* Verg. GELD, 1ste art. (Deel IV, 1056) en zie GOED, 1ste art. (hierboven kol. 307). || 't Is een ghoe gulden, die 'r tien verspaart, SPIEGHEL 290.

3) Als benaming van een bedrag ter waarde van en *gulden* (in de bet. 1 of 2) zonder dat dit altijd juist door een muntstuk van die waarde behoeft vertegenwoordigd te zijn. Inzonderheid in 't mv.; *gulden* blijft alsdan echter gewoonlijk, en in de hedendaagsche taal altijd, onverbogen. || Iemand een gulden leenen. Vijf gulden op zak hebben. — Die van Antwerpen hadden den prijs van scoenste incomme, wert L gulden, DE POTTRE, *Dagb.* 17. Ick soude varen Na Oosten, en daer twee of drie duysent gulden winnen, VISSCHER, *Brabb.* 77. Den Schout ... toeleggende een discretie van eenen gulden zes of acht jaerlijx, HOOFT, *Br.* 1, 295. Op pene van vijfen twintigh guldens op elck Beest te verbeuren, *Handv. v. Amst.* 191 *b*. Wy hebben nog aan goud schier vyftienhonderd gulden, LANGENDIJK 2, 144. Een Professoraat ... van een honderd gulden of agt, *Leev.* 5, 275. De gouden penning van tien guldens zal gemunt worden ten allooije van $\frac{900}{1000}$, en ten gewigte van 140 azen (*enz.*), *Wet* van 28 Sept. 1816 (*Stbl.* 50), *o.* 6. Buiten koers (worden) gesteld de stukken van drie gulden ..., alsmede die van twee gulden, *Besluit* van 24 Maart 1846 (*Stbl.* 12), *a.* 1. De tweehonderd gulden, die ik gewonnen had, LINDO 2, 67. Eene rente ter hoofdsomme van vijftienhonderd gulden Brabantsch courant, SLEECKX 12, 24.

— **Aanm.** Door verwarring met het genoemde gebruik van den onverbogen vorm voor 't mv. vindt men *gulden* soms ook wel eens in den zin van: guldenstukken. || Ik zocht in mijne beurs, doch vond niet anders dan eenige gulden, KIST, *Eikenh.* 3, 318. Ik ... gaf hem eenen van mijne gulden, *Ald.* Dat ik den armen man nog eenige gulden gaf, 3, 319.

— *Een gulden geld*: de geldswaarde van een gulden (b. v. in pasmunt), t. w. in onderscheiding van een guldenstuk. || Wat is tegenwoordig een gulden geld: *hoe weinig koopt men thans voor het bedrag of de waarde van een gulden?* (verg. MOLEMA 139 *a*).

— *Een gulden aan centen*; *honderd gulden aan rijksdaalders.* Zie hierover bij AAN (Deel I, 42).

— Wanneer na het woord *gulden* een getal wordt genoemd heeft men in gedachte daarbij (voor vroeger tijden) *stuivers* of (naar het hedendaags meest gangbare spraakgebruik) *centen* aan te vullen. || Als ik weet dat iemand my eene valschen ducaat, die een gulden te ligt is, in betaaling geeft, dan geef ik hem ook niet meer dan vier gulden vyf aan koopmans goederen, *Blank.* 3, 368. „Eén gulden-twintig", sprak de dienstbare, trad binnen, Een mailbrief in de tip haars boezlaars, DE GÉNESTET 2, 159. En daar moesten zij dan die lijst nog om beschadigen!... die lijst van twaalf gulden tien! BEETS, *C. O.* 296.

— In de spreektaal wordt bovendien ook nog vaak het woord *gulden* weggelaten. || Een-tien: *een gulden en tien stuivers* (*zoo te Rotterdam en Leiden*) of: *en tien cent.* Twee-vijftig: *fl.* 2,50; *een rijksdaalder.*

— Soms vindt men in deze opvatting ook het verkl. *guldentje*; de beteekenis is dan: een schrale *gulden*, t. w. schraal, krap het bedrag van een *gulden.* || 't Zal niet mogelyk zyn dat Pieter en Abram Neef... aan 't veragtelyk weeftouw op hoop van een guldentje daags te winnen, zig op nieuws verslaaven, v. EFFEN, *Spect.* 7, 63.

— Zegswijzen, enz.

— *Aangeklopt, niet opengedaan*; *één gulden zestien* (HARREB. 1, LXVIII *a*). Schertsende zegswijze als men „bot" heeft gevangen (met bespotting van de wijze van declareeren door sommige rechtsgeleerden?).

— *Elk kind brengt duizend gulden mede* (HARREB. 1, 263 *b*); verg. *kinderen zijn een zegen des Heeren*, t. w. niet onmiddellijk, maar b. v. doordien zij den ijver van den huisvader doen vermeerderen.

— *Veertig zesthalven en alle praatjes maken juist elf gulden*, HARREB. 2, VII.

Samenst. — In de bet. 2) (als eerste lid, in onverbogen vorm) *Guldenstuk*, geldstuk, muntstuk ter waarde van een gulden („Hy heeft my met nieuwe *guldestukken* betaald", MARIN; „Ik bezat een *guldenstuk*, dat mij door eenen der vluchtelingen ... was geschonken", CONSC. 1, 111 *b*).

— In den vorm van den 2den nv. *Guldensbazaar*, winkel waar men de meest verschillende zaken voor den prijs van een gulden elk te koop vindt; *guldenseditie*, serie van boekwerken, waarvan elk deeltje een gulden kost.

— Als tweede lid. *Bank-, goud-, kwartgulden* (zie die woorden). — Voorts *spiergulden*, nog niet verklaarde benaming voor een bedrag van vier gulden (BEETS, *C. O.* 161 en zie *Na vijftig jaar*^{2}, 103).

— In de bet. 1, *b*) met een persoonsnaam, die meestal aan den beeldenaar ontleend is, als eerste lid in de thans verouderde of nog slechts als historische termen voorkomende benamingen: *Andries-, Arnoldus-, Carolus-* (ook buiten samenstelling, *Caroli gulden* genoemd), *Christus-, Davids-, Fredericus-, St.-Martijns-, Philippus-* (*Philips-*), *Reynoldus-* (*Reynouts-*), *Robbertsgulden*.

— Eveneens naar den beeldenaar zijn benoemd *Klimmer-, kruis-, rijdergulden*.

— Bovendien vindt men b. v. nog *Postulaat-, statengulden* (zie die woorden).

— Voorts *Generaliteitsgulden*, munt van het voormalige gemeenebest der Vereenigde Nederlanden (voor eene aanhaling zie onder 2).

GULDENGETAL, znw. onz.; mv. *-len*. Koppeling van *Gulden*, 1ste art., in de bet. 7) en *Getal*, 1ste art., in de bet. B). Eene vertaling van lat. *numerus aureus*; verg. nhd. *goldene zahl*, fr. *nombre d'or*, eng. *golden number*.

) In den almanak. Het getal, dat voor een bepaald jaar aanwijst het hoeveelste jaar dit van de loopende maanperiode is of, m. a. w., hoeveel jaren er sedert het eindigen van de vorige maanperiode verloopen zijn; daar de maanperiode negentien jaren duurt, moet het altijd een der getallen van 1 tot 19 wezen. Dit getal, voorheen voor de bepaling van de schijngestalten van de maan (en dus bij de berekening van de watergetijden) van zoo groot belang, zou zijn naam volgens sommigen hieraan ontleenen, dat de berekeningen van Meton (den vinder der genoemde negentienjarige periode) te Athene op de muren van de Pnyx in gulden karakters stonden uitgebeiteld; volgens anderen zou het *guldengetal* voorheen met gouden cijfers in de almanakken vermeld zijn geworden. || Gulden ghetal. *Aureus numerus*, KIL. — Het guldengetal voor 1895 is 15. — In het eerste jaar dezer periode (*de maancirkel*) valt de nieuwe maan op den eersten Januari en het heeft 1 tot guldengetal. Om het guldengetal voor een gegeven jaar te vinden verhooge men het cijfer van dat jaar met 1 en deele het daarna door 19, dan is de rest het guldengetal, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 631 *a*. — Dat men voor het Guldengetal de meer naauwkeurige Epacta heeft in de plaats gesteld, NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 184 *b*.

— Het mv. wordt gebezigd als er sprake is van het *guldengetal* van meer dan één jaar. || Dat de berekening der Guldengetallen rust op de onderstelling van Juliaansche jaren of den Ouden stijl, NIEUWENHUIS' *Wdb.* 4, 184 *a*.

GULDENMAAND, znw. vr. (mv. *-en*). Koppeling van *Gulden*, 1ste art., in de bet. 7) en *Maand*. In Zuid-Nederland eene benaming van de maand Maart, omdat daarin Maria-boodschap (het gulden mysterie) gevierd wordt.

GULDENMOND, znw. m.; het mv. komt niet voor. Koppeling van *Gulden*, 1ste art., in de bet. 7) en *Mond*. Eene vertaling van gr.-lat. *chrysostomus*, bnw. (letterlijk: die een gulden mond heeft, en gebezigd in toepassing op een bijzonder welbespraakt of welsprekend persoon).

1) Als vertaling van den toenaam van den inzonderheid als welsprekend prediker beroemden *Johannes Chrysostomus* (347—407 n. C), bij ons ook wel *Sint Jan met den gulden monde* genoemd. || Guldenmont, *crisostomus, Teuthon.* 136 *b* (uitg. *Letterk.*).

> En te Meenen stont Sint Jan Gulde-mont
> Daer de pelgrims voren dansten.
> V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 303.

— Zegsw. *Het is Johannes Guldenmond: de woorden vloeien van zijne lippen*, HARREB. 1, 362 *b*.

2) In vrijer, doch aan de bet. 1) ontleend gebruik, t. w. in toepassing op den een of anderen welbespraakten of welsprekenden persoon.

> Nu gy ... De tong van Rome doet in Cicero herleven:
> De ware guldemont, wanneer hy streelt en vleit (*enz.*).
> ANTONIDES 2, 211.

> Het (*het koeltje*) zoekt de Feestzaalmuren rond,
> Maar smoort in 't wapentuig, met morrend, treurig bruisschen:
> Want gy, gy zijt er niet, ô lieve Guldenmond!
> BILD. 2, 58 (*van Malvina*).

3) Niet als naam van een persoon, maar als benaming van een welbespraakten of welsprekenden mond. || Gy, Hemeltelg! ... Daal af, — en stort op nieuw uit d'eigen guldenmond Orakels, BILD. 5, 122 (*tot de Dichtkunst*). Waarheids Guldenmond, 7, 324

> Maar Jezus waakt voor u. — Ja, zalig boven allen,
> Dus roept zijn guldenmond, die, wars van zelfgevallen,
> My aanhoort en mijn woord in nedrigheid betracht.
> BILD. 5, 148.

Aanm. Guldemond komt ook nog heden niet zelden als geslachtsnaam voor.

GULDENROEDE, znw. vr.; zonder mv. Koppeling van *Gulden*, 1ste art., in de bet. 4) en *Roede*. Eng. *goldenrod*. Benaming van zekere plant met gele, tot een langen, hoogopstaanden tros vereenigde bloemen; lat. *Solidago virga aurea*. || Het geslacht *Solidago* is door niet meer dan één soort bij ons vertegenwoordigd. Deze, *S. Virga aurea* L. (Guldenroede of Heidensch Wormkruid [*lees*: Wondkruid]) ... is overblijvend, in boschachtige streken vrij algemeen, en bloeit in Augustus en September, OUDEMANS, *Flora*^{2}, 2, 244. — Gulden roede wort oock gherekent onder die cruyderen diemen in de Wondtdrancken pleegt te doen, DODON. 222 *b*. Men siedt de Gulden roede meest in wijn, ende men geeft die soo den crancken te drinken, om den steen te breken, ende met het water doen riisen ende afgaen, 223 *a*.

GULDENWATER, znw. onz.; zonder mv. Koppeling van *Gulden*, 1ste art., in de bet 4 of 7) en *Water*, oneigenlijk genomen. De naam van zekere likeur, waarin stukjes goudblad gedaan zijn. || Fijne Likeuren. Persico. Guldewater. Bruidstranen. Half om half, *Uit eene prijslijst*.

— Het verkleinwoord komt voor in den zin van: *een glaasje guldenwater*. || Of wilt gij ... een anisetje ... een gulden watertje ... een capucijndertje of iets anders? LAURILLARD, *Zeven Hoofdz.* 44.

— Bij V. LENNEP, *Poët.* 10, 261 (*Een droom van Californië*) treft men *guldenwater* aan in den zin van: rivierwater met goudstof vermengd, doch in kennelijke woordspeling met den bovengenoemden drank; immers er volgt: „ofschoon ik beken dat het *guldewater* bij ons in 't dorp mij beter smaakte."

Samenst. *Guldenwatervuur* („De Persiaen aanbid het zonnevuur, ... een Franschman 't bourgogne-

vuur, een Brit het Moutvuur,...en Scholtus Slokop het *guldewater-vuur*", J. CAMPO WEYERMAN, aangeh. in *Ned. Spectator* 1895, 215 *a*).

GULDENWEIT, znw. vr.; zonder mv. Koppeling van *Gulden*, 1ste art. (in de bet. 7) en *Weit*. Benaming van zekere soort van tarwe. || De reuzen Tarwe, *Triticum turgidum* .... Hiertoe behoort de .. reuzen tarwe van St. Helena .. ; voorts eene tweede, slechts weinig verschillende verscheidenheid, in den landhuishoudelijken tuin te Groningen ontvangen als Australische guldenweit, v. HALL, *Landh. Flora*, 241.

GULDIG, bnw. Van den grondvorm van ons woord goud (verg. GULDEN, 1ste art. en VERGULDEN) met *-ig*.

1) Goudachtig; in kleur en glans met goud overeenkomende. Thans verouderd. || Het woeste baergheplots (*van de Roode Zee*) dat sich verdeylet ... Zoo wijt dat midden blijft een guldich zant plaveytsel, VONDEL 1, 108.

Maen en Sterren huldich,
Hoe dat sy al claer in 't blaeuw blincken guldich.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 11, 6.

O Phebus! had ghy ons ghewaerschout doch zorghvuldich
Eer ghy u blonde hooft en u parruycke guldich
Ter quader tijt vertroct van onsen Horizont.
VONDEL 1, 97.

2) Goudhoudend. || Het eindproduct der voornoemde behandeling (*het afspoelen enz. van het gouderts*) (is) ...altijd een goudhoudend of guldig (hd. *güldisches*) zilver, KUYPER, *Technol.* 1, 75.

GULDSEL, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Van het ww. *gulden* (ags. *gyldan*, eng. *to gild*, bij ons nog in *vergulden*) met *-sel*. Vergulding; bekleedsel of overtrek van goudblad. Thans ongebruikelijk.

Schuuw pillen, die van gulsel blinken,
Maar opgeswolgen in den maagh,
Aan al het lichaam zyn een plaagh.
SIX V. CHAND. 582.

GULGAUW, bnw. en bijw. Uit *Gul*, 2de art. en *Gauw*. Noch de betrekking tusschen de deelen waaruit het is samengesteld, noch de beteekenis van dit woord zijn recht helder (evenmin als b. v. bij GOEDROND).

I) **Bnw.** — 1) Van een persoon, slechts één enkele maal bij HOOFT en in eene beteekenis die niet duidelijk blijkt. OUDEMANS (2, 762) onderstelt vragenderwijs de bet. *vroeg ontwikkeld*; maar geeft het verband wellicht ook meer recht om aan te nemen dat de dichter met *gulgauw* iets bedoelt als: *niet verlegen, gevat, bij de hand*?

Het geselschap soud' een reisje
De gulgauwe Cloris quellen:
Gost haer jaeren op te tellen,
En seid', 't is al tydigh vlejsje.
'T loose Tesje dat liep prujlen
Doen dacht yder aen haer hujlen,
'T is een jeughje van een majsie.
HOOFT, *Ged.* 1, 197 (*Velddeuntje*).

2) Van zaken, bij enkelen der nieuwere schrijvers; voor zooveel POTGIETER aangaat stellig wel in navolging van HOOFT.

a) Van een lach. Onbedwongen en spoedig opgewekt. || Wat goedronde gezigtjes, ... wat gulgaauwe lach, POTGIETER 1, 6.

b) Van de tong, het spreekorgaan, de spraak. Haastig en rondborstig in het mededeelen. || Hollandsche rondheid kan zich niet wennen de gulgauwe tong aan band te leggen, BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 1, 463.

II) **Bijw.** (van wijze). Op gulle en tevens haastige wijze, hetzij dan: goedmoedig en zonder dralen, of wel: rondborstig en zonder aarzelen. Zie de voorbeelden. || Toen Willem, onder het vuurreiken, gulgaauw tot hem zeide *enz.*, POTGIETER 1, 166. Zooals zij dikwijls in hare opgevatte meeningen dwaalde, maar dat ook later gulgauw erkende, dwaalde zij ook hier, SCHIMMEL 3, 28 *b*.

Verg. nog: *gulgauw* antwoorden (BOSB.-TOUSS. 3, 226 *b*); *gulgauw* hernemen (3, 301 *b*).

Afl. *Gulgauwheid*, openhartige haastigheid of haastige openhartigheid („Met hare *gulgauwheid* wijdde zij hem in in hare familiebelangen", BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 3, 420).

GULHARTIG — daarnevens GULHART —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Samenstellende afleiding van *Gul*, 2de art., en *Hart* in den zin van: inborst, gemoed, met *-ig*. Bij MARIN „openhartig, opregt, die voor de vuist spreekt, handeld. *Franc*, *ingénu*, *sincère*".

I) **Bnw.** — 1) Van personen.

a) In eene thans nagenoeg verouderde opvatting. Rondborstig, oprecht, eenvoudig. Verg. *Gul* in de bet. I, 10). || 't Gulhartigh volck (*der Batavieren*) durf Cesar halstol weigeren, VONDEL 6, 616. Gulharte vrinden, Die zig aan haar disch bevinden, KOOLAARTHOOFMAN 92. De gulhartige bewoners der kleine stad, welke hij tot zijn verblijf gekozen heeft, SLEECKX 8, 50.

— Soms zooveel als: vriendelijk, welwillend, „gunstig." || Gulhartige lezer, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 81.

b) Goedgeefsch, vrijgevig, mild; bij uitbreiding: gastvrij. Verg. *Gul* in de bet. I, 11). || Een flesch wijn, dien de gulhartige predikant hem voorzette, *K. Zev.* 2, 226. Nicht had eene gansche tafel opgericht, — het was eene zeer gulhartige vrouw — en zij moesten binnengaan in de kamer, v. LOVELING, *Nov.* 271.

— *Gulhartig met iets*: gul, niet karig met het een of ander. || Het gaat met de Zedenschryvers als met de Doctoren, ieder heeft raad te over, en is er ook regt gulhartig mede; maar *enz.*, *Blank.* 3, 78.

2) Van zaken. Onbedwongen, in verschillende opvattingen.

a) Naar eene thans verouderde opvatting. Dartel; vandaar ook: vrijpostig, overmoedig. Verg. beteekenissen van *gul*, ald. onder I, 8) genoemd.

doen ghy uw korselheden
Door een vrypostich woort en gulhartighe reden
Geraeckt aen 't hollen, smeet den toom los inden neck.
HOOFT, *Ged.* 2, 226.

Blaeuwooghde juffers (*nimfen*) ... sijn vrijers buyt; ...
't Gulhartigh danssers hart door geyle wulpscheyd steygert,
Wen 't kristalijn ontdeckt, 't geen kleeding d'oogen weygert.
VONDEL 2, 553.

b) Welgemeend, ongeveinsd, ongedwongen, openhartig; soms ook: hartelijk. Verg. de beteekenissen en verbindingen genoemd bij *Gul* onder I, 10). || De twee dingen, die my zoo kragtig bekoren... waren, na mijn gulhartige belijdenis, musijk, en jonge schoone Ioffers, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 11. Vriendschap is eenvoudig, zedig, gulhartig, teder, onbedekt, *Leev.* 2, 90. Een vreemdeling...van den eenen gulhartigen disch tot den anderen geleidende, BERKHEY, *N. H.* 3, 478. Haar open en gulhartig gelaat, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 223. (Hij) had ... iets zoo gulhartigs en oprechts in zijn voorkomen, dat men *enz.*, v. LENNEP, *Rom.* 6, 370. De gulhartige vroolijkheid van Madame mère, *K. Zev.* 5, 266. Het gulhartig onthaal der Jonkvrouw, CONSC. 1, 253 *b*. Terwijl Artevelde den Overste met eenen gulhartigen handdruk verliet, 3, 264 *b*. Deze eerste evangelieverkondiging op aarde (is) ... in den opgewektsten, den gulhartigsten toon, BEETS, *St. Uren* 9, 33.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Openhartiglijk. Thans verouderd; verg. I, 1, *a*).

Heeft hy (*Jozef*) den vader yet gulhartigh aengebracht;
Zijn meening was nooit quaet, of niet, gelijck men 't acht, ...
Dat kint is zonder gal, gelijck de simple duiven.
VONDEL 3, 746 (*Ruben spreekt*).

— **Aanm.** Niet duidelijk is de beteekenis van het bijw. *gulhartig* VONDEL 4, 124 („de koeckkoeck houdt zijn' toon, daer 't groen *gulhartigh* lacht"); wordt wellicht *vroolijk* bedoeld? (verg. *Gul*, I, 8).

2) Zonder terughouding of zonder stugheid; t. w.: met vrijmoedigheid; ongeveinsdelijk; soms ook: van harte. Al naar 't bijzonder verband. Verg. *Gul*, II, 3). || Een jonkvrouw ..., die . . goed, lighaam en ziele gulhartig overgeeft aan die haar meest caresseert, dient ende oppast, DE LA COURT, *Welv.* 114. Om ons hunne gedachten ... gulhartig mee te deelen, V. EFFEN, *Spect.* 7, 149. Hy eischte met alle ernst, dat ik hem openbaaren zou wie ik was; ... Ik deed het gulhartig, 9, 32. (Ik) verzogt ... hem, of hy in de Zwaan myn gast geliefde te zyn? 't geen hy recht gulhartig aannam, *Burg.* 113. Komt ons op straat een kennis (tegen) ... Dan is 't gulhartig: 'k wenschje zegen, *Econ. L.* 2, 215 (*Nieuwjaars Liedje*). Ik heb ... hem ... vrijheid verzocht, om 'er een afschrift van te maken.... Hij heeft het mij gulhartig toegestaan, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 161. Indien ik, de prude of coquette spelende, niet gulhartig ook over dit onderwerp aan u schreef, 6, 213. Mijn huisbaas reikt mij gulhartig de hand, BERGMANN, *Staas*, 84. Men wandelde al spelende voort tot aan de hoeve, en daar ging men gulhartig aan 't lachen, BERGMANN, *Nov.* 49.

3) Op niet karige, niet schriele, maar integendeel milde en hartelijke, gastvrije wijze. Verg. *Gul*, II, 4). || Hier wordt de kermisharst gulhartig voorgezet, BARTELINK, *B. Kermis*, 6. De Bruid heeft eene mande met Suikergoed op den schoot, en strooit hetzelve gulhartig voor de Buurkinderen uit, BERKHEY, *N. H.* 3, 1128.

Afl. *Gulhartigheid.*

GULHARTIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Gulhartig* (zie ald.), in verschillende opvattingen, met *-heid*.

1) In eene thans verouderde opvatting. Openhartigheid, roudborstigheid.

J. O put, ick zie geen' gront: hier schijnt noch zon noch maen.
S. Die zult ghy in uw' droom zien schijnen, oock die starren.
J. 't Was mijn gulhartigheit: noit docht ick u te sarren.
L. 't Was uw gulhartigheit, nu 't zoo te passe koomt.
VONDEL 3, 760 (*Joseph in Dothan*).

2) Goedhartige vriendelijkheid. || Vader stak my aanstonds de hand toe, en drukte de myne door enkele gulhartigheid vry wat ruw en gevoelig, V. EFFEN, *Spect.* 6, 81.

3) Mildheid, vrijgevigheid, goedgeefschheid; ook: gastvrijheid. || Sy waren ... vrolyk, en seer vriendelyk, bejegenende ons met alderley gulhertigheyt na haar soberen standt, STRUYS, *Reys.* 299. (*Hij*) bood met de hem zoo natuurlijke gulhartigheid ... hem zijn vertrek en bed aan, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 358. Wanneer het (*een eenvoudig onthaal*) door vriendelijke gulhartigheid is toebereid, V. D. PALM, *Sal.* 4, 60. Hij (*Bellamy*) was inzonderheid van de onbepaaldste goed- en gulhartigheid, die hem, zonder dat hij eigenlijke verkwistingen deed, dikwijls in hare gevolgen ongelegenheid en verdriet veroorzaakte, V. D. PALM, *Red.* 3, 123. Met gulhartigheid bood Mr. Summers mij gastvrijheid aan, *K. Zev.* 4, 26.

GULHEID, znw. vr. Van *Gul*, 2de art., met *-heid*. De eigenschap of hoedanigheid van gul, in verschillende opvattingen.

1) Rulheid, mulheid. Zie *Gul* in de bet. I, 2). || De gulheid der zandige wegen belet voort te gaan, vermoeyd ten eersten, MARIN.

2) Goedrondheid of plompe oprechtheid gepaard aan landelijke eenvoudigheid (zie onder *Gul*, I, 10, *a* en *k* en verg. *Gulhartigheid*, 1). Thans verouderd.

Nog wint uw gulheid (*t. w. der oude Hessen*) meerder lof
Dan al de list van Romens hof.
KOOLAART-HOOFMAN 124.

3) Oprechtheid, openhartigheid, ongeveinsheid. Zie onder *Gul* I, 10). || De goedhartige, innemende gulheid van een kind, V. LENNEP, *Rom.* 12, 193. Een glimlach; welks gulheid eerder vrijpostigheid was, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 92. De gulheid waarmede hij zijne zwakheden belijdt, PIERSON, *O. Tijdgen.* 21.

— Soms meer bepaald: hartelijkheid. || Askol heette hem met zijne gewone vroolijke gulheid welkom, VOSMAER, *Amaz.* 206.

Hoofsche praal
Schenkt de echte vreugde niet, maar gulheid kruidt het maal.
MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 48.

4) Mildheid, goedgeefschheid, vrijgevigheid; dikwijls ook: gastvrijheid. Zie *Gul*, I, 11). || Eigenbelang dwingt hun, tot deeze daad van gulheid en edelmoedigheid, *Leev.* 6, 137. Onzer beider gewoonte om in zekere ruimte en gulheid te leven, was oorzaak dat wij bijkans open tafel hielden en er altijd op gasten gerekend was, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 118. — In de volgende aanhaling beteekent *gulheid*: een gulle, gastvrije ontvangst.

Reeds had hij (*Sint Nicolaas*) overal om gulheid en „belet"
Geschreven en gevraagd met brieven van banket.
DE GÉNESTET 1, 201.

GULK. Zie GUL, 1ste art., Aanm.

GULLEN, onz. zw. ww.: *gulde*, *geguld*. Van *Gul*, 2de art., in de bet. I, 2). Van vogels; inzonderheid, als jagersterm, van „vliegend wild". Zich in het gulle, mulle zand baden; verg. nhd. *stäuben*. Zie VERSTER, *Proeve*, 60.

GULLIGHEID, znw. vr. Van *Gul*, 2de art. (naar het voorbeeld van znww. op *-heid*, afgeleid van bnww. op *-ig*) met inlassching van *-ig*, door middel van *-heid* gevormd (verg. b. v. GROOTIGHEID). Zwelgzucht, gulzigheid (verg. *Gul*, I, 8, *d*) van de keel gezegd).

noch bleef ick even graeg.
De vloed van Hermus zou met al zyn goude plassen
Myn' zuipzucht niet verslaen, verslaen? Ja eer doen wassen:
Dan dit's een' gulligheit, die ick my niet en schaem.
DE DECKER 1, 83.

GULLING. Zie GULDELING.

GULP (I) — GULPE; GOLP, GOLPE; daarnevens ook GALP —, znw. vr. (soms ook manlijk), mv. *-en*; verkl. *-je*. Nnd. *gulp*, *gülp*, eng. *gulp*, breede straal, golf, slok; deensch *gulp*, onz., slok, oprisping (mogelijk aan 't Nd. ontleend); verg. voorts dial. duitsch *golp*, m. (klotsende beweging van eene vloeistof in een pot, in een vat) en misschien ook dial. eng. *golp „a sudden blow"* (Devonshire). Wellicht is dit woord eene klanknabootsende formatie voor „het geluid eener ingeslokt wordende of uitstroomende vloeistof"; misschien ook is het verwant aan *galpen* (2de art.), aan mnl. *gelpen* (ags. *gilpan*, onr. *gjalpa*, zie GELP, Etym.), en aan *golf* (1ste art.), doch verg. hierover FRANCK op Gulp en Golf en zie SKEAT op *Gulf*.

De beteekenis van *gulp* in het algemeen is: iets vloeibaars dat in (of met) een breede, klokkende golf of straal naar buiten of naar binnen stroomt. Bij VAN DALE: Gulp, gewestel. *golp*, *galp*, watergolf, slok.

1) Breede gulf of straat van eene gletscherig uitgestort worlende rivierlijf of rivierbare massa. ‖ Gulp ..... *an inlet or sea-watercourse of any size*, SEWEL. Een gulp waters, *a mouth of water*, ibid. De gulpen die van een waterval op zuilkunstler afrollen ..... *leaves d'eau* ..... *nappe d'eau*. MARIN. — 't Bleef kwam er bij beide gulpen uit. Zij slingerde zoo met den emmer, dat het water er met beide gulpen uitvloeg. — Bruik ..... gulpende gulpen gals, En brokken bloeds en fluimen, GUTTMANN, *Psalmy* 2, 177. Een gulp van twee lachen geperste met lang erg, wen Tuilleren, *vier Legoën en drie Mouten*, v. OVERBEEK, *Bejaar. enz.*, 289 (*op een slingerend schip*). Dat Myneheer, met de fles een rei gastvrienden glas eentjes aanbiedende, een gansche gulp daar uit deed vliegen, v. REYER, *Sport.* 2, 31. Zij lag zo verward in mynen degen, dat hy 'er zelfs stortte, en een gulp bloeds ophaf, *Leer.* 5, 296. Een gulp van den blanken room ligt vermengd op den zuiker, CREMER, *Zon.* 12, 106. Woest-smuivend proest en spuit De druk een dikke gulp van dampen Voor zich, v. REES 2, 118 (*De Stoomwagen*).

den roem
Die uw' adelgenootschap uyt myn' armoede wagen
Met gulpen heeft geperst, met hellebeken graagen.
RUYSCH 1, 466.

worstkruid met de dood ....
En brakende in den gulp die kuil en gorgel stikt
De long en 't purpren bloed, tot diepen klomp vervliet.
BILD. 2, 207.

Ô Tijden, tijden van verwarring, zeem vernieling!
Wat slaagt gy al eenwen werks naar d'afgrond in uw woeling,
En stroomt verderventheis by gulp en gulpen op!
BILD. 12, 266.

— In toepassing op een *woordenvloed*, een woordenstroom en -berg. ‖ En daar op kwam 'er weer een heele gulp Latyn uit zyn mond, v. REYER, *Sport.* 11, 42. Elke laatste gulp woorden van Schillelije, KNEPPELR. 2, 50.

2) Kloeke teug; *finke, hartige slok.* ‖ Gulp, *a Draught or swallow of drink*, SEWEL. Gulp, gulp, wakkere teug, lustige drunk, MARIN. Wat een gulp heeft hy 'er daar in gedagen! *Ald.* Eene gulpe wijn, bier of water drinken, *fr. une gorgée*, DE BO² 364 *a*. Bij den gulpe zwelgen, *Loquela* 4, 93 (op *Gulfen*).

Aanm. 1) Als verouderd (*vetus*) vermeld KILIAAN Gulpe met de bet. van: diepte, draaikolk (lat. *gurges, vorago*); het is onzeker welke waarde men aan deze opgave al mogen hechten.

Aanm. 2) Onzeker is almede of de naam van het riviertje *de Gulp*, op Luiksch en Nederl. Limburgsch gebied, met het boven behandelde *gulp* samenhangt; de Luikerwaalsche naam er voor is *Galope*.

Afl. *Gulpen* (*zie* ald.).

Samenst. (als tweede lid, in de bet. 1) *Lavagulp*, gulpswijze uitgebraakte lavastroom (GOEVENEUR, *G. e. R.* 15); *watergulp, -golp* („Of 't kermend zeekalf uit zijn kolk .... Zijn *watergolpen* uit doet bruischen", BILD. 11, 249).

GULP (II) — GULPE; GOLPE, GOLP —, MW. VT., MV. -EN; verkl. *-je*. Nnl. *gulp, gülp* (STÜRENBURG; DOORNK.-KOOLM.). Een woord dat met het vorige slechts den vorm schijnt gemeen te hebben; zoolang aangaande beider afleiding niets naders bekend is, kan ook niets met eene gemeenschappelijke beteekenis vast worden gezet.

Een loervalkuitertuig, t. w. de naam v[an] streek, bestaande uit twee vergen van stof o[p] in de uiteinde waarvan zich kloospegaten b[e]vinden, waardoor middelste streek op knoopen aan [de] lijn worden bevestigd.

1) Eigenlijk. Aan de vroegere militaire [ja]ssen (*tuniek*) streek als hierboven beschr[even] op zich aan de klooting (b. v. aan den k[ra]gkraag) langen werd uitgepaanen (tot [ver]siering of als onderscheidingsteeken). ‖ Een grijze overrok met donkere gulsten krag[en] twee gantig uitgesneden rood laken gulpen v[an] *Besl.* van 27 Sept. 1869, bij LANDOLT, *Gren* 178. Donkergrijze overrok met gulpen van [ge]lijken stof, *Besl.* enz., ald. 1882.

2) Bij uitbreiding. Aan de thans in gebr[uik] zijnde *kloosters*, t. w. aan de spleet van een [ja]ssen, de opening van een vertikalen broeksnk, [on]middellijk overpassen een. Dat gedeelte, het vermid wordt door de stof waarmit het kle[ed] bestaat en een daarvoor bepaaldn bevest[ig]stuk, dat van knoopgaten is voorzien. ‖ [Ge]mijdeer de overjas met eene gulp gesloten t[e] of met zichtbare knoopen? De broeksnkke[n] begunstiging valt met gulpen gemaakt. — broeksluiting, *Taal- e. Letterk.* 5, 194 (*Sl[ui]*

3) Door eene zeer begrijpelijke verwarri[ng] men er toe om de door middel van eene [ver]sluiting zijnde *gulp* te noemen; va[n] in andere en nieuwere woordenboeken (v[an] OUDEMANS, v. BOOCK (op *Fluite* en *Braguette*); v. DALE) *gulp* als: spleet in de voorbr[oek] wordt omschreven. Deze — eigenlijk dus n[ie]uwtting moet ook hier als eene afzonde[rl]ijke beteekenis worden vermeld. ‖ Weet gij dat (t. w. aan de broek) opensteat? — (Gulp(e)..... Verticale spleet in een kleed[ing] van eenen broeksnk. De gulpen aan de sch[oo]t van eenen jas, DE BO² 336 *a*. Onderkleed[ing] een verwaaid dood]: ..... Onderbroekje ....., tw[ee] aan den band en een aan de gulp, *Leide[n]* 9 Dec. 1886.

— **Aanm.** De opvatting als: spleet in [de] vindt men ook bij HALBERTSMA, *Lexic.* [...] en wordt waarschijnlijk ook bedoeld door [...] 3, 464, maar het verband is daar onbek[end] gaat nochtans ook daarom niet aan om h[et] voor de oorspronkelijke beteekenis te houd[en] zich daaruit de beteekenis onder 1) vermeld[e] heel niet laat verklaren, terwijl juist de [...] aangenomen ontwikkeling der beteekenissen [...] redelijk is, al vervalt daarmede de mogelijk[heid] eene meer of minder rechtstreeksche vergel[ij]king *gulp* (*golp*) met *glip*, opening, gaping (*zie*

Aanm. Bij dit artikel behoort althans [...] worden gemaakt van den heraldischen t[erm] *gulpet, golpet* voor: *keeves* (fra. *tourte*, *gurges*) (bij Engelsche wapenkundigen nog [...] gebruik (zie BERTHAM, *Heraldr.* 136—137) [...] de samenhang met ons woord *gulp* duister [...] lijk niet eens waarschijnlijk is.

Afl. (van de bet. 1). Als zoodanig [...] woordenboeken vermeld *gulpen*: eene openi[ng] (WEILAND), openstaan (v. DALE); uit d[e] taal blijkt het bestaan van dit ww. echter

Samenst. (in de bet. 2) *Gulpbroek* (m[et] — Voorts, als tweede lid, in de bet. 2 *gulp, zakgulp*, gulp aan een spleet van [...] aan de opening van een zak; in de bet. 1 van eenen zak in een kleed", bij DE BO²

OEK, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Gulp*, *oek*. Mansbroek of pantalon die door e gulp (in de bet. 2) gesloten wordt, inzonderheid met de *klepbroek*. Ge- wordt *gulp* hier opgevat in de bet. roeken hebben thans de ouderwetsche genoeg geheel vervangen. — Golpe- *talon à brayette*, DE BO² 336 *a*.

— GOLPEN —, onz. en bedr. ww. *gegulpt*. Nnd. *gulpen*, eng. *to gulp*, *gylpe*; daarnevens ook dial. eng. shire) en wellicht ook dial. duitsch clotsend geluid maken (b. v. van eene n slechts ten deele gevuld vat). Van ie GULP, 1ste art.). Op grond van an *galper*, zwelger (zie bij GULPER), misschien een gelijkbet. *galpen* onder- EN, 1ste art. wordt naar *Gulpen* ver- eene mogelijke verwantschap tusschen *gelpen* en *golven* de opmerkingen en *Gulp* en verg. voorts nog Vlaamsch n gulpe zwelgen"; *Loquela*, 4, 93). gulzig en onmatig drinken. || Gol- *re*, *avide haurire*, *haustim bibere*, *Fland.* j. golpen, *Ald.* Gulpen, *coups*, DE BO² 346 *a*. — In plaatse wulpsheit, van woiteren; gachelen, n en brassen, galmden de hutten HOOFT, *N. H.* 1170. Men gebruyckt petterende proeft men den wyn, n voor gulpen ende houdt sich als maecht, SCEPERUS, *Bacchus*, aangeh. *Zeven Hoofdz.* 44.

al sonder gulpen ende tocken,
van hoesten, hicken ende clockken,
van rupsen en quijlen mede.
Regel der Schoolm. 48 (uitg. SCHOTEL).

boom in, God seghen ons veur dat gulpen!
t (*ledig*) wesen? moetje juyst 't onderste [boven stulpen?
COSTER 335.

gieten. Blijkbaar eene staande uit- aldermeeste Wijn-suyper, ofte Bier- en denckt dan nae gulpen ende jn Keele te netten vanden morghen *Veelderh. geneuchl. Dicht.* 100.

en lagt, en schempt, en schiet,
n drinkt, en gulpt en giet,
a moy by heel en half.
HENDR. ALBERTZ, *Maygift*, 10.

(*t. w.* uit een drinkvat) *gulpen*: er en begeerig uit slobberen. || Hy schael, en gulpten uyte kroesen, 20.

ww. Den een of anderen drank met haastig en begeerig naar binnen n ... *vinum ingurgitare*, PLANT.

olpte, uit porcelein, die pap
vyf en sestigh grein Jalap.
SIX V. CHAND. 205.

e vreugt de grootste droefheid stichten,
n disch, voor bruiloftswyn haar bloedt.
G. BRANDT, *Veinz. Torg.* 53.

vrouws haar dierste en beste Wynen,
e maag als onverzaade Swynen.
V. HALMAEL, *Waarh. en Logen*, 44.

jk verband zooveel als: zich met p iets te goed doen. Verg. *zwelgen van*, || Dorstig word, in bloed te gulpen, aar meerder bloed, OUDAAN, *Poëzy*

ergeven; als bedr. ww.: (bij gulpen) gulpen) opgeven. De uit het Nd. en Deensch bekende beteekenis van: oprispen, boeren laten, schijnt bij ons niet voor te komen; verg. echter westvl. *kulpen*, „sterk oprispen, kolken, puffen" (zie DE BO² 515 *b*, alwaar naar *Gulpen* verwezen wordt).

Gelijk de zee al 't nat des aardrijx weet te kroppen,
En nolt verzadigt word, en kabbelstroomen gulpt.
OUDAAN, *Agrippa* 410.

een onpeilbre zee,
Wier buik bezwangerd is met Steên en Koningryken,
Door 't hoog geklommen ty vernield en overstolpt;
En anders niets dan drom by drom ontzielde lyken,
En doode krengen door ontelbre keelen gulpt.
BRENDER À BRANDIS, *Kab.* 4, 338.

— Soms in eene gewijzigde opvatting, t. w. in die van: uitblazen, al blazende te voorschijn brengen; zie de aanhaling. || Gy zilvere Voorentjes, ... Gulpt bellen en blaasjes met lugt op het water, BERKHEY, *Rhynl. Wedspel*, 104.

3) In breede stroomen, in dikke stralen ergens uitvloeien, ergens binnenstroomen. || Het bloed gulpte uit de wond, v. DALE. — Vergeefs! haar ruischend bloed vloot gulpend door de zaal, BILD. 2, 336. (*Ik*) boor hem (*een draak*) 't staal diep in de kaken, ... 't Bloed gudst en gulpt met hol gebruis, LULOFS 74. Dondrend scheurt het ijs van een; De stroom gulpt door het slop, TER HAAR, *Ged.* 3, 52.

(een bui van puin) ... plompt de schuiten door den last
Tot zinkens in den stroom, die langs de boorden plast,
En binnensbodem gulpt.
TOLLENS 6, 23.

— Oneigenlijk gebezigd, t. w. bij vergelijking, van het haar: stroomend zwieren, golven. || De schoebanden vlogen door tegen-drift des lugts agter uit, de lokken golpten op den evoir-witten rug, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 235.

— Een enkele maal is dit *gulpen* in eene eenigszins andere opvatting te nemen, t. w. in die van: niet met een kloeke, aanhoudende stroom of straal, maar met telkens afgebroken *kleine* gulpen, al hortende, klokkende vlieten. || Gy hebt recht; de Lykzang heeft over 't geheel niet veel te beduiden. De ware warmte ontbreekt er aan. 't Is niet die bruischende uitstorting van een volle ader die 't zijn moest, maar 't gulpt zoo wat, BILD., *Br.* 2, 191.

Aanm. Over een ww. *gulpen*: eene opening hebben, openstaan, zie GULP, 2de art., Afl.

Afl. *Gulper* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. 1) *Gegulp* („'t Gulsighe *gheguelp* van half en volle kannen", COSTER 172).

Samenst. (in de bet. 1) *Gulpenburg*, in scherts gevormde naam van een denkbeeldig kasteel of gebied („Proost van Kruyckenburgh ... Van *Gulpenburgh* een Marc-grave", *Veelderh. geneuchl. Dicht.* 114).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Ingulpen*, inzwelgen („Zich twee daaghen van drank gespeint hebbende, *golpt* (hy) op den derden, zoo veel koudt waaters *in*, dat *enz.*", HOOFT, *N. H.* 191; zie ook BREDERO 1, 317); *uitgulpen*, uitslurpen, leegzwelgen („Bacchus ... schenkt de glazen vol Om zyne Satiren ... die *uit* te laten *gulpen*", OUDAAN, *Poëzy* 2, 331).

— In de bet. 2) *Overgulpen*, overkotsen, bekotsen („Wy en gaan niet wiggel-wanck, *Overgullipt* van den dranck, Niese, rispen, walgen, wroegen", V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 65); *uitgulpen*, uitspuwen, uitbraken, opgeven („Uytgulpen, *to gudge*, *guggle*, *also to vomit*", SEWEL; „Souris ... *gulpte* d'adem *uit*, doorregen van een lans", BILD. 3, 66).

— In de bet. 3) *Nedergulpen*, in stroomen, met gulpen naar beneden vloeien („Daar *gulpt* ... Het

1) Breede golf of straal van eene plotseling of onwillekeurig uitgestort wordende vloeistof of vloeibare massa. || Gulp ... *as much as one vomits out at once*, SEWEL. Een gulp waters, *a swash of water*, Ald. De gulpen die van een waterval op malkander afrollen ... *lames d'eau ... nape d'eau*, MARIN. — 't Bloed kwam er bij heele gulpen uit. Zij slingerde zoo met den emmer, dat het water er met heele gulpen uitvloog. — Braak ... geheele gulpen gals, En brokken bloeds en fluimen, OUDAAN, *Poëzy* 2, 177. Een golp van twee backen pruymen met lang sop, ses Tailloren, vier Lepels en drie Messen, v. OVERBEKE, *Rijmw. enz.*, 289 (*op een slingerend schip*). Dat Mynheer, met de fles een vol geschonken glas eventjes aanrakende, een gansche gulp daar uit deed vliegen, v. EFFEN, *Spect.* 2, 91. Hy liep zo verwoed in mynen degen, dat hy ter neêr stortte, en een gulp bloeds opgaf, *Leev.* 5, 295. Een gulp van den blanken room ligt vermorst op den akker, CREMER, *Rom.* 12, 104. Woest-snuivend proest en spuit De draak een dubble golp van dampen Voor zich, v. BEERS 2, 118 (*De Stoomwagen*).

den rouw
Die uw' misgunstigheit uyt myn' onnoosel' oogen
Met golpen heeft geperst, met bobbelen gesogen.
HUYGENS 1, 444.

worstlend met de dood ...
En brakende in den gulp die keel en gorgel stikt
De long en 't purpren bloed, tot éénen klomp verdikt.
BILD. 2, 397.

— In figuurlijk verband. || Waar door gy ziet, dat wanneer de ongelukken iemand treffen willen, zy van alle kant met een groote galp hem op het lyf vallen, v. FOCQUENBROCH 2, 399. Hare Dichtader vloeit niet langer als voorheen; en ook de mijne geeft slechts by tijd en wijle een enkelen gulp uit, van geen of zeer weinig belang, BILD., *Br.* 5, 250.

ô Tijden, tijden van verwarring, neen vernieling!
Wat sleept ge al eeuwen werks naar d'afgrond in uw wieling,
En stroomt verdorvenheên by gulp en gulpen op!
BILD. 12, 244.

— In toepassing op een woordenvloed, een woordenstroom en derg. || En daar op kwam 'er weer een heele golp Latyn uit zyn mond, v. EFFEN, *Spect.* 11, 42. Elke laatste gulp woorden van Scholletje, KNEPPELH. 2, 50.

2) Kloeke teug; flinke, hartige slok. || Gulp, *a Draught or swallow of drink*, SEWEL. Gulp, golp, wakkere teug, lustige dronk, MARIN. Wat een gulp heeft hy 'er daar in geslagen! *Ald.* Eene gulpe wijn, bier of water drinken, fr. *une gorgée*, DE BO[2] 364 *a*. Bij den gulpe zwelgen, *Loquela* 4, 93 (op *Gulfen*).

Aanm. 1) Als verouderd (*vetus*) vermeld KILIAAN Golpe met de bet. van: diepte, draaikolk (lat. *gurges*, *vorago*); het is onzeker welke waarde men aan deze opgave zal mogen hechten.

Aanm. 2) Onzeker is almede of de naam van het riviertje *de Gulp*, op Luiksch en Nederl. Limburgsch gebied, met het boven behandelde *gulp* samenhangt; de Luikerwaalsche naam er voor is *Galope*.

Afl. *Gulpen* (zie ald.).

Samenst. (als tweede lid, in de bet. 1) *Lavagulp*, gulpswijze uitgebraakte lavastroom (GOEVERNEUR, *G. e. R.* 15); *watergulp*, *-golp* („Of 't kermend zeekalf uit zijn kolk ... Zijn *watergolpen* uit doet bruischen", BILD. 11, 249).

GULP (II) — GULPE; GOLPE, GOLP —, EDW. VF., MV. *-en*; verkl. *-je*. Nnd. *gulp*, *gülp* (STÜRENBERG; DOORNK.-KOOLM.). Een woord dat met het vorige slechts den vorm schijnt gemeen te hebben; zoolang aangaande beider afleiding niets naders bekend is, kan ook zelfs naar eene gemeenschappelijke grondbeteekenis niet worden gegist.

Een kleermakersterm, t. w. de naam voor eene strook, bestaande uit twee reepen van stof op elkaar, in de onderste waarvan zich knoopsgaten bevinden, waarmede zoodanige strook op knoopen aan het kleed kan worden bevestigd.

1) Eigenlijk. Aan de vroegere militaire kleeding: een (losse) strook als hierboven beschreven die op zich aan de kleeding (b. v. aan den kraag) bevindende knoopen werd uitgespannen (tot uitmonstering of als onderscheidingsteeken). || Een donkergrijze overrok met staande gesloten kraag, waarop twee puntig uitgesneden rood laken gulpen van voren, *Besl.* van 27 Sept. 1829, bij LANDOLT, *Grenad. en J.* 179. Donkergrijze overrok met gulpen van geel laken op de kraag, *Besl. enz.*, ald. 182.

2) Bij uitbreiding. Aan de thans in gebruik zijnde manskleederen, t. w. aan de spleet van een pantalon, aan de opening van een verticalen broekzak, vóór aan sommige overjassen enz. Dat gedeelte, hetwelk gevormd wordt door de stof waaruit het kleedingstuk bestaat en een daaronder tegenaan bevestigd belegstuk, dat van knoopsgaten is voorzien. || Wenscht mijnheer de overjas met eene gulp gesloten te hebben, of met zichtbare knoopen? De broekzakken worden tegenwoordig veêl met gulpen gemaakt. — Golp, broeksluiting, *Taal- e. Letterb.* 5, 194 (*Sliedrecht*).

3) Door eene zeer begrijpelijke verwarring kwam men er toe om de door middel van eene *gulp* geslotene opening zelve *gulp* te noemen; vandaar dat in oudere en nieuwere woordenboeken (WEILAND; OLINGER; v. MOOCK (op *Patte* en *Brayette*); MARTIN[2]; v. DALE) *gulp* als: spleet in de voorbroek, enz. wordt omschreven. Deze — eigenlijk dus onjuiste — opvatting moet ook hier als eene afzonderlijke beteekenis worden vermeld. || Weet gij dat uw gulp (t. w. *aan de broek*) openstaat? — Golp(e) Gulp(e) ... Verticale spleet in een kleed. De golpe van eenen broekzak. De golpen aan de achterzakken van eenen jas, DE BO[2] 336 *a*. Onderkleeding (*van een vermist kind*): ... Onderbroekje ..., twee knoopen aan den band en een aan de gulp, *Leidsch Dagbl.* 9 Dec. 1895.

— **Aanm.** De opvatting als: spleet in de broek vindt men ook bij HALBERTSMA, *Lexic. Fris.* 526 en wordt waarschijnlijk ook bedoeld door BILDERDIJK 3, 464, maar het verband is daar onduidelijk. Het gaat nochtans ook deswege niet aan om b. v. split voor de oorspronkelijke beteekenis te houden, omdat zich daaruit de beteekenis onder 1) vermeld in het geheel niet laat verklaren, terwijl juist de hierboven aangenomen ontwikkeling der beteekenissen volkomen redelijk is, al vervalt daarmede de mogelijkheid van eene meer of minder rechtstreeksche vergelijking van *gulp* (*golp*) met *glop*, opening, gaping (zie FRANCK).

Aanm. Bij dit artikel behoort althans melding te worden gemaakt van den heraldischen term ofra. *gulpes*, *golpes* voor: *koeken* (fra. *tourteaux*) *van purper* (bij Engelsche wapenkundigen nog steeds in gebruik (zie RIETSTAP, *Handb.* 136—137), hoezeer de samenhang met ons woord *gulp* duister en eigenlijk niet eens waarschijnlijk is.

Afl. (van de bet. 3). Als zoodanig wordt in woordenboeken vermeld *gulpen*: eene opening hebben (WEILAND), openstaan (v. DALE); uit de levende taal blijkt het bestaan van dit ww. echter niet.

Samenst. (in de bet. 2) *Gulpbroek* (zie ald.).

— Voorts, als tweede lid, in de bet. 2) *Broeksgulp*, *zakgulp*, gulp aan een spleet van een broek, aan de opening van een zak; in de bet. 3) „spleet van eenen zak in een kleed", bij DE BO[2] 1223 *b*.

— *Gulzig naar*: gretig naar; happig op. || Altijt
n graegh En gulzigh naer den roof, VONDEL
622.

c) Meer als een blijvende eigenschap gedacht.
t onmatig genot van spijs en drank genegen;
hrokzuchtig; vraatzuchtig. || Noch wort'er, schut
n 't niet, geen kleine scha geleên Van ganzen,
lrigh in den aert, VONDEL 8, 195. Het Baarsje
.. dat gulzige Dier, BERKHEY, *N. H.* 3, 144.

— Bij persoonsverbeelding. || Of de gulzighe
ille ons aen hare honden te verscheuren had ge-
ven, VONDEL 4, 216. 't Gulzig nat wint voet
oor voet, TOLLENS 4, 110. Haarlems gulzig meir,
A COSTA 2, 437. Waar is ... Uw overwinning,
ulzig Graf? BEETS 3, 565.

— Bij overdracht, van den buik, den muil en
erg. || Hy was vermaert van zijn gulsighe buyck
ie dach en nacht Vratelijck at en dranck, COORN-
HERT, *Odyss.* 2, 82. Den gulzigen muil van den
en dood, BOGAERS 1, 22.

— *Gulzig in spijs*, — *in drank*: zwelgzuchtig.

la 't (*bij zijn leven*) een vraet geweest, of gulsig in den wijn,
oo vaert hy in een Wolf, of in een gortig Swijn.
CATS 2, 522 *a*.

Niet gulsig in de spijs, niet overdadig zijn,
Ontrent het echte bedt noch in de frisse wijn.
2, 539 *b*.

— Soms ook *Gulzig van* (b. v. *drank*): tot over-
matig gebruik (b. v. van drank) geneigd.

die gulsigh was van dranck
Light hier in der graven stanck.
HOFFERUS 343.

d) In eene gewijzigde opvatting en tevens als
eene blijvende eigenschap gedacht. Niet zoozeer op
veel, als wel op lekker eten gesteld of belust; lekker-
bekkig, lekker. Zoo althans bij CONSCIENCE; verg.
ook hieronder 4, *b*). || Zij wordt gulzig, hoovaardig
in hare kleederen, verkwistend, CONSC. 1, 191 *a*.
Het is gevaarlijk, veel aan arme menschen te geven;
zij zijn het niet gewoon, en worden gulzig en lui,
2, 177 *b*.

2) Bij vergelijking, van het oog, het oor. Op
iets, op hooren met gretigheid belust. || Ze (*jonge
vogels*) ... zien naar de wijde waereld, Met stout
en gulzig oog, V. BEERS, *Rijz. Bl.* 126.

wie nu meer nog wenscht te hooren,
Ga naar de Societeit en spits' zijn gulzige ooren!
DE GENESTET 2, 158.

3) Van planten of plantendeelen die hun voedsel
gretig opnemen: welig tierend, welig, weelderig.
Verg. *Gul* (2de art.) in de bet. 1, 7). || Het kwaad
in een gulzig onkruid, dat diepe wortelen schiet,
CONSC. 1, 146. Gulzige klaver. Eene gulzige groeite.
In groeizaam weder staan de vruchten gulzig, DE BO[2]
146 *a*.

Een yder (zoo ghy weet) doet synen wyngaert snoeyen,
En laet het gulsigh hout niet al te weeligh groeyen.
CATS 1, 200 *b*.

— Meer bepaald als vakterm, bij boomkweekers.
Gulzige scheut, twijg: scheut, twijg, die op eene zeer
verdeelige plaats staat en zeer krachtig is gegroeid,
daar die niet tot de vruchtvoortbrenging genegen
is. || Niettemin gebeurt het dat ... zij ten gevolge
haer zoo gunstige standplaats, tot gulzige scheuten
zijn overgegaan, V. HULLE, in *Bijbl. tot de Landb.*
Jr. 1868, 308. Nu, de kroonsnoeiing altijd de
vorming ten doel hebbende, passen we ze zeer
zaam toe, zelfs soms niet, al hadden wij met
ige twijgen te doen, *Ald.* 311.

) Van andere zaken, in overdrachtelijke toe-
ingen en in verschillende opvattingen.

a) Blijk gevende van haastige gretigheid, groote begeerigheid (naar het genot van iets). || Wijl hij zijn pijp aanvuurde met gulzige teugen, Loerde hij schalksch ... door de rookwolk heen, V. BEERS 2, 247. Die blijde, gulzige blikken, welke beduiden, dat men de stad heeft verlaten en men de ... natuur als met den adem in zijne longen wil slokken, CONSC. 1, 380 *a*.

De kindren, met gretige, gulzige blikken,
Vertelden elkaêr van den heerlijken room ...
Die straks op de hoeve hun hart zou verkwikken.
DE GENESTET 1, 151 (*Zomertochtje*).

b) Blijk gevende van het gesteld zijn op lekkere spijzen, van lekkerbekkigheid. Als onz. znw. *het gulzige*, zooveel als: de lekkerbekkigheid (zie boven de bet. 1, *d*).

't Gulsige van 't oude Roomen,
't Viese van het niew sijn' droomen
Tusschen vrucht van Zee en Land
Schudd en schutt ick van den tand.
HUYGENS 1, 210.

c) Van gebras, gezuip en derg. Onmatig, overdadig. || 't Gulsighe gheguelp, COSTER 172.

d) Van overdaad in spijs en drank. Meer dan behoorlijk; overmatig; van zwelgzucht blijk gevende.

Geschickte staetlijckheen mijn Hof oorbaerlijck cieren:...
Van gulsigh overdaedt mijn tafel heeft geen boogh,
Mijn spijs is voor de smaeck, mijn vaten voor het oogh.
HOOFT, *Ged.* 1, 143.

En wat voor quaelen meer een ongetoomde keel
Uyt Hoven haelen kan door 'tgulsigh Al-te-veel.
WESTERBAEN, *Ock.* 138 (zie ook DE BRUNE, *Bank.* 2, 307).

e) Van den eetlust of van andere begeerten; ook van driften. Bijzonder graag; bijzonder heftig. Verg. GRAAG, I, 3, *a*) en GRETIG, I, 4, *b*). || Een gulzige eetlust, een gulzige honger. *Un appetit glouton, une faim gloutonne, canine*, MARIN. — Esau verkocht het recht van sijn eerste geboorte, uit een gulsige begeerte, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 180. De droomen zijner gulzige eerzucht, BOSB.-TOUSS. 2, 42 *a*.

f) Van lekker aas (omdat het *gulzig* verslonden wordt of wel den eetlust prikkelt): zeer bijzonder begeerlijk of gewenscht. Verg. GRETIG, I, 4, *a*).

Soeckt een Vliegh haar gulsigh aas
Of op boter, of op kaas,
Of op eenigh ander goed, (*enz.*).
HOFFERUS 71.

— **Aanm.** In den *Teuthon.* komt *gulzig* voor als synoniem van *zoet*; van elders is deze beteekenis tot heden niet bekend. || Suet of gulsych, *ambrosius*, *Teuthon.* 136 *b* (uitg. *Letterk.*).

II) Als bijw. of in bijwoordelijk gebruik. In verschillende opvattingen.

1) Op haastig schrokkende wijze; met schrokkige haast. || Eet toch zoo gulzig niet, kind; je zult je straks zeker weer verslikken! — Een plompe boer, zie eens hoe gulzig en onordentelyk hy uit zyn kom eet, LAIRESSE, *Schilderb.* 1, 54. Dat hij ... zoo gulzig had gegeten, dat hij dien zelfden nacht aan eene slijmberoerte was gestorven, KIST, *Eikenh.* 3, 323. Tot de ... zuigeling ... In 't gulzig zuigen ... zich verslikt, *Schoolm.* 94.

2) Op onmatige, overmatige, overdadige wijze. || Zijn maagh ... ghulzich ... overladen, SPIEGHEL 44. Als ghy al gulsigh hebt tot berstens toe ghebrast, ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 155. Uw gulsigh swelgen, Pier, gaet boven alle mercken, HUYGENS 2, 106.

Wanneer een grage mont te gulsig heeft gedroncken,
En dat alsoo de mensch ten lesten is beschoncken, (*enz.*).
CATS 2, 387 *b*.

3) Op begeerige, onbescheidene wijze; met onbe-

water *neer* in 't broos gevaarte, Gekentelt door den overlast", TOLLENS 10, 103).

— **Aanm.** Nog wordt een (bedr.) ww. *uitgulpen* aangetroffen in den zin van: uitschulpen; zie de aanhaling („Gulpzaad ... *Menispermum*, is de naam welken de Heer Houttuyn aan een Heester geslacht geeft ... omdat de Zaaden halfmaanswyze *uitgegulpt* zyn", CHOMEL, *Verv.* 2703 *a*).

GULPER — GOLPER; GULPERD (GULPAARD); daarnevens ook GALPER? —, znw. m.; mv. *-s*. Nnd. *gulper*, *gulperd*. Van *Gulpen*, in de bet. 1) met *-er* (*-erd*, *-aard*). Zwelger, gulzig en onmatig drinker. || Golper. Yvrongne. *Ebrius*, *ingurgitator vini*, PLANT. (zie ook KIL.). Gulper. Groote drinker, die den drank inzwelgt met volle teugen, DE BO[2] 346 *a*. — Die Sechbroers (hd. *zechbrüder*), Slampampers, Gulpers, welcke haerselven soo onmatig opvullen met gesoden en gebraden, met Bier en wijn, dat het haer dickwils wederom ter keelen uytborst, SPRANKHUISEN, *V. d. Schepp.* 60.

Sulex dat de geulpaert (*cav.* gulpert) meent dat hy vry [wat bespaert
Als hy op kosten van veel andere weet te vullen
Zijn holle diepe zack (*pens*) met menichte van pullen.
COSTER 174.

— *Galper* komt voor in toepassing op een hooge baar (een „zwalper") bij OUDAAN (*Poëzy* 1, 180). Is de beteekenis zooveel als: slokop? Verg. echter *galper*, schreeuwer (van GALPEN, zie ald.).

Waar dryft het nu, dit moedig Schip....
Ach! 't staat veellicht in lichten brand,
Gegrepen van dien dommen galper.

GULS, bnw. (en bijw). Mnd. *guls*, mnl. *guls*. Een zoowel wat oorsprong als wat vorming aangaat duister woord, welks overeenkomst in beteekenis met lat. *gulosus* (en met andere van lat. *gula*, keel, strot, afgeleide bnww., zooals b. v. fr. *goulu*) in elk geval merkwaardig is (verg. FRANCK op *Gulzig*). Vermelding verdient hier evenwel het bij KILIAAN voorkomende *gullen*, inzwelgen, inslokken (*absorbere*, *ingurgitare*, *vorare*, *intemperanter devorare*); maar ook (uit den *Teuthon.*, uitg. *Letterk.* 125 *b*): *geulen in eten en drynckeu*, een synoniem van *brassen* (ald.)?

1) Gulzig, vraatzuchtig, schrokkig. || Hoe, seer guls, elck boven noot Was met Spijs hem overla'ende, *Nederd. Helic.* 242.

(*God*) die af sondt den Enghel inden kuyle,
En tot Babel toe sloot guls leeuwer muyle.
V. MANDER, *Olijfb.* 35.

Als voghels guls, die van t' bedrieghlijck aes
Hen voorghestroyt, vast eten sonder letten
Op 't voghelaers verborghen strick of netten.
101.

— Van den buik enz., bij overdracht of met persoonsverbeelding. Hetzij: schrokkig, hetzij (meer als eene blijvende eigenschap): onverzadelijk.

Dees Voghels (*de Harpyen*) zijn ghelijck den Maeghden wel [van wesen:
Doch hen vuyl balghen guls, versaedt niet connen wesen.
V. MANDER, *Uytl. op Metam.* 53.

't Hooft sprack: ick ben met quellen
en zorgh altijt bezwaert, en wat ick daer door win,
Dat slockt de gulse (*er staat* gutse) maech allencljcken in.
Vlaerd. Redenr.-bergh, 461.

2) In eene gewijzigde opvatting en tevens als eene blijvende eigenschap gedacht. Niet zoozeer op veel, als wel op lekkere spijs gesteld; lekker, lekkerbekkig. Als znw. gebezigd: *gulze*, lekkerbek. || Elck lust vint boet; den gulsen, lecker brocken Om gulsicheyt niet en vermijdt te slocken, V. MANDER, *Olijfb.* 66.

Afl. *Gulzaard*, gulzigaard („Zulk een disch, voor *gulzaards* niet belaên, Noch 't helder hoofd bedreigend door zijn wijnen", POTGIETER 9, 207); *gulzelijk* bijw. (verg. mnl. *gulselike*), gretiglijk (of: overdadiglijk? zie *Gulzig*, II, 8) („'t Onnoosel bloedt... Te *gulselijck* (helaes!) vergoten", CAMPHUYZEN, *Ps.* 106, 20; verg. *Statenvert. Ps.* 106, 38).

— Voorts misschien *Golzen* (zie ald).

Samenst. (immers met het bnw. *guls* en niet met den stam van een ww. *gulzen*?) *Gulsbrok*, schrokker, gulzigaard, zwelger („*W*.... ik wou dat mijn Wijf en Kinderen in zoo een Wijn-stok ... veranderde. *M.* Denk dat, maar zwijg het, *Gulsbrok*", *De Gew. Weuwenaar*, 3, 46); *gulsbuik*, iemand met een gulzigen buik („Dulkoppigh volck, die boven nootdruft swelghen, *Gulsbuycken* gier", *Nederd. Helic.* 260).

GULUIT, bijw. (van wijze). Koppeling van *Gul*, bijw. (zie GUL, 2de art., II, 3) en *Uit*, bijw. Als bepaling bij ww. als *bekennen*, *verklaren* enz. Onbewimpeld, zonder terughouding, ronduit. || Maar — ik wil 't gul uit bekennen — de vrees... en de onzekerheid ... hielden mij terug, MULDER, *J. F.* 2, 197. Zeg mij eens guluit, mijn waarde! wat is tot dit reizen uw voornaamste drijfveer? BEETS, *Versch.* 4, 85.

GULWEG, bijw. (van wijze). Koppeling van *Gul*, bijw. (zie GUL, 2de art., II, 3) en *Weg*, bijw. Zonder terughouding of voorbehoud; openhartig en gaarne; gereedelijk en ronduit. || Vraagt gij mij nu, of ik 't mij erg aantrek, ik zal u ... gulweg zeggen: „ja een beetje", *K. Zev.* 2, 123. Mijnheer Brandsen gaf daarop gulweg zijn *fiat* aan Albertine, BOSB.-TOUSS. 3, 392 *a*. Mij ... is het wel eens voorgekomen, dat een student gulweg bekende, de lessen over de diplomatische geschiedenis van Europa te hebben verzuimd, VISSERING, *Herinn.* 3, 269.

GULZAND, znw. onz., zonder mv. Uit *Gul*, 2de art., in de bet. I, 2) en *Zand*. Los, rul, zich gemakkelijk (door de werking van wind of stroom) verplaatsend zand, dus zoowel stuifzand als welzand of drijfzand. || Terwijl dit ... kanaal (*op Eierland*), door ondiepten en inspoeling van gulzand uit de kreken ... zelfs voor aken geheel onbevaarbaar geworden is, *Vad. Letteroef.* 1837, 2, 501.

Ketelduyn, Ketelduyn eertijds een duyn seer hoghen
Wat hebstu den Sijpe al schade ghedaen,
Dijn hoochte is meest over t Sijp ghevlogen ...
Dijn gestuyf is gulsant, hoe wortmen die (*t. dy?*) quyte,
Tlant eertijt by dy omgehelst, docht niet een mijte.
VALCOOCH, *N. Cron. v. d. Sijpe*, 78.

GULZIG, bnw. en bijw. Mnd. *gulsich*, mnl. *gulsich*, nnd. *gulsig*, *gülsig*. Van *Guls* (zie ald.) met *-ig* (of wellicht van een ww. *gulzen*?).

I) **Bnw.** — 1) Van levende wezens, in verschillende opvattingen. Verg. Gulsich: vrait, *gulosus*, *Teuthon.*; — vratich, *Glout*, *goulu*, *gourmand*, PLANT.; *ingluviosus*, *vorax*, KIL.; — happig, slokagtig, MARIN.

a) Spijs en drank met gretige, schrokkige haast nuttigende; schrokkig. || Wat ben je weer gulzig! Je moogt niet zoo gulzig zijn! — De Waterhoenders zyn zoo gulzig in 't verslinden niet als den Levervreters, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 383. Dat veele gulzige slokoppen ... geheel iets anders doorzwelgen, dan zij geloofden voor hen te zien opgedischt, *Wildsch.* 1, 68.

b) Op 't genot van spijs en drank hevig belust; zeer graag, zeer gretig. || Gulzige gieren, die op ons goed, als op een gewild aas, gretiglijk afkomen, V. D. PALM, *Sal.* 3, 221. Gezeten aan den disch, Viel 't gulzig tweetal moedig aan, V. LENNEP, *Poët.* 7, 267.

— *Gulzig naar*: gretig naar; happig op. || Altijt even graegh En gulzigh naer den roof, VONDEL 7, 622.

c) Meer als een blijvende eigenschap gedacht. Tot onmatig genot van spijs en drank genegen; schrokzuchtig; vraatzuchtig. || Noch wort'er, schut men 't niet, geen kleine scha geleên Van ganzen, gulzigh in den aert, VONDEL 8, 195. Het Baarsje ... dat gulzige Dier, BERKHEY, *N. H.* 3, 144.

— Bij persoonsverbeelding. || Of de gulzighe Scille ons aen hare honden te verscheuren had gegeven, VONDEL 4, 216. 't Gulzig nat wint voet voor voet, TOLLENS 4, 110. Haarlems gulzig meir, DA COSTA 2, 437. Waar is ... Uw overwinning, gulzig Graf? BEETS 3, 565.

— Bij overdracht, van den buik, den muil en derg. || Hy was vermaert van zijn gulsighe buyck die dach en nacht Vratelijck at en dranck, COORNHERT, *Odyss.* 2, 82. Den gulzigen muil van den den dood, BOGAERS 1, 22.

— *Gulzig in spijs, — in drank*: zwelgzuchtig.

Is 't (*bij zijn leven*) een vraet geweest, of gulsig in den wijn,
Soo vaert hy in een Wolf, of in een gortig Swijn.
CATS 2, 522 *a*.

Niet gulsig in de spijs, niet overdadig zijn,
Ontrent het echte bedt noch in de frisse wijn.
2, 539 *b*.

— Soms ook *Gulzig van* (b. v. *drank*): tot overmatig gebruik (b. v. van drank) geneigd.

die gulsigh was van dranck
Light hier in der graven stanck.
HOFFERUS 343.

d) In eene gewijzigde opvatting en tevens als eene blijvende eigenschap gedacht. Niet zoozeer op veel, als wel op lekker eten gesteld of belust; lekkerbekkig, lekker. Zoo althans bij CONSCIENCE; verg. ook hieronder 4, *b*). || Zij wordt gulzig, hoovaardig in hare kleederen, verkwistend, CONSC. 1, 191 *a*. Het is gevaarlijk, veel aan arme menschen te geven; zij zijn het niet gewoon, en worden gulzig en lui, 2, 177 *b*.

2) Bij vergelijking, van het oog, het oor. Op zien, op hooren met gretigheid belust. || Ze (*jonge vogels*) ... zien naar de wijde waereld, Met stout en gulzig oog, v. BEERS, *Rijz. Bl.* 126.

wie nu meer nog wenscht te hooren,
Ga naar de Societeit en spits' zijn gulzige ooren!
DE GENESTET 2, 158.

3) Van planten of plantendeelen die hun voedsel gretig opnemen: welig tierend, welig, weelderig. Verg. *Gul* (2de art.) in de bet. 1, 7). || Het kwaad is een gulzig onkruid, dat diepe wortelen schiet, CONSC. 1, 146. Gulzige klaver. Eene gulzige groeite. In groeizaam weder staan de vruchten gulzig, DE BO² 346 *a*.

Een yder (soo ghy weet) doet synen wyngaert snoeyen,
En laet het gulsigh hout niet al te weeligh groeyen.
CATS 1, 200 *b*.

— Meer bepaald als vakterm, bij boomkweekers. *Gulzige scheut, twijg*: scheut, twijg, die op eene zeer voordeelige plaats staat en zeer krachtig is gegroeid, maar die niet tot de vruchtvoortbrenging genegen is. || Niettemin gebeurt het dat ... zij ten gevolge eener zoo gunstige standplaats, tot gulzige scheuten zijn overgegaan, v. HULLE, in *Bijbl. tot de Landb. Cour.* 1868, 308. Nu, de kroonsnoeiing altijd de hervorming ten doel hebbende, passen we ze zeer zeldzaam toe, zelfs soms niet, al hadden wij met gulzige twijgen te doen, *Ald.* 311.

4) Van andere zaken, in overdrachtelijke toepassingen en in verschillende opvattingen.

a) Blijk gevende van haastige gretigheid, groote begeerigheid (naar het genot van iets). || Wijl hij zijn pijp aanvuurde met gulzige teugen, Loerde hij schalksch ... door de rookwolk heen, v. BEERS 2, 247. Die blijde, gulzige blikken, welke beduiden, dat men de stad heeft verlaten en men de ... natuur als met den adem in zijne longen wil slokken, CONSC. 1, 380 *a*.

De kindren, met gretige, gulzige blikken,
Vertelden elkaêr van den heerlijken room ...
Die straks op de hoeve hun hart zou verkwikken.
DE GENESTET 1, 151 (*Zomertochtje*).

b) Blijk gevende van het gesteld zijn op lekkere spijzen, van lekkerbekkigheid. Als onz. znw. *het gulzige*, zooveel als: de lekkerbekkigheid (zie boven de bet. 1, *d*).

't Gulsige van 't oude Roomen,
't Viese van het niew sijn' droomen
Tusschen vrucht van Zee en Land
Schudd en schutt ick van den tand.
HUYGENS 1, 210.

c) Van gebras, gezuip en derg. Onmatig, overdadig. || 't Gulsighe gheguelp, COSTER 172.

d) Van overdaad in spijs en drank. Meer dan behoorlijk; overmatig; van zwelgzucht blijk gevende.

Geschickte staetlijckheen mijn Hof oorbaerlijck cieren:...
Van gulsigh overdaedt mijn tafel heeft geen boogh,
Mijn spijs is voor de smaeck, mijn vaten voor het oogh.
HOOFT, *Ged.* 1, 143.

En wat voor quaelen meer een ongetoomde keel
Uyt Hoven haelen kan door 'tgulsigh Al-te-veel.
WESTERBAEN, *Ock.* 138 (zie ook DE BRUNE, *Bank.* 2, 307).

e) Van den eetlust of van andere begeerten; ook van driften. Bijzonder graag; bijzonder heftig. Verg. GRAAG, I, 3, *a*) en GRETIG, I, 4, *b*). || Een gulzige eetlust, een gulzige honger. *Un appetit glouton, une faim gloutonne, canine*, MARIN. — Esau verkocht het recht van sijn eerste geboorte, uit een gulsige begeerte, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 180. De droomen zijner gulzige eerzucht, BOSB.-TOUSS. 2, 42 *a*.

f) Van lekker aas (omdat het *gulzig* verslonden wordt of wel den eetlust prikkelt): zeer bijzonder begeerlijk of gewenscht. Verg. GRETIG, I, 4, *a*).

Soeckt een Vliegh haar gulsigh aas
Of op boter, of op kaas,
Of op eenigh ander goed, (*enz.*).
HOFFERUS 71.

— **Aanm.** In den *Teuthon.* komt *gulzig* voor als synoniem van *zoet*; van elders is deze beteekenis tot heden niet bekend. || Suet of gulsych, *ambrosius*, *Teuthon.* 136 *b* (uitg. *Letterk.*).

II) Als bijw. of in bijwoordelijk gebruik. In verschillende opvattingen.

1) Op haastig schrokkende wijze; met schrokkige haast. || Eet toch zoo gulzig niet, kind; je zult je straks zeker weer verslikken! — Een plompe boer, zie eens hoe gulzig en onordentelyk hy uit zyn kom eet, LAIRESSE, *Schilderb.* 1, 54. Dat hij ... zoo gulzig had gegeten, dat hij dien zelfden nacht aan eene slijmberoerte was gestorven, KIST, *Eikenh.* 3, 323. Tot de ... zuigeling ... In 't gulzig zuigen ... zich verslikt, *Schoolm.* 94.

2) Op onmatige, overmatige, overdadige wijze. || Zijn maagh ... ghulzich ... overladen, SPIEGHEL 44. Als ghy al gulsigh hebt tot berstens toe ghebrast, ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 155. Uw gulsigh swelgen, Pier, gaet boven alle mercken, HUYGENS 2, 106.

Wanneer een grage mont te gulsig heeft gedroncken,
En dat alsoo de mensch ten lesten is beschoncken, (*enz.*).
CATS 2, 387 *b*.

3) Op begeerige, onbescheidene wijze; met onbe-

scheidene begeerigheid. || Daar, die (*die jenever*) is uit het Witte Kalf. Proef er eens van. Maar één slokje, niet gulzig, CONSC. 1, 91 *a*.

Daar ziet de wulpsche koning
't Ontloken bloempje staan,
En wil het voor zich plukken
En gluipt het gulzig aan.
TOLLENS 8, 37.

4) Op wreed vraatzuchtige wijze; met wreede vraatzucht. || De vloed gaapt gulzig naar zijn offers, TOLLENS 6, 108. 't Graf slaat gulzig dreigend de armen open naar zijn buit, TER HAAR, *Ged.* 2, 57. Hoe zou het ons verwonderen, dat het verslindend element gulzig rondom zich greep? ROOSES, *Schetsenb.* 3, 186.

hoe gulsigh schenden sy
En slaen hunn' wreeden klaeu in dese lekkerny.
VONDEL 3, 247 (*van vogels*).

5) In niet bepaald ongunstige opvatting. Op gretige wijze; met graagte, met gretigheid. || De schiltwacht heeft den slaep vry gulzigh ingedroncken, VONDEL 4, 62. De overvloedige regens ... door de verzengde aarde gulzig opgeslorpt, LOVELING, *Sophie*, 419.

6) Met betrekking tot plantengroei. Op welige, weelderige wijze. Verg. de bet. I, 3). || Het koolzaad groeit gulzig, DE BO[2] 346 *a*. Loof (*raaploof*) dat gulzig groeit, 567 *b*.

7) Ook van vuur dat „heftig brandt en verslindt." Op heftige, felle wijze; in heftige mate. || Laat het vuur in den heerd zoo gulzig niet branden, DE BO[2] 346 *a*.

8) Eindelijk ook in gevallen waar het begrip van verslinden of verzwelgen in 't geheel niet meer aanwezig is. In overvloedige mate; overdadiglijk. Verg. het gebruik van *gulzelijk* bij CAMPHUYZEN (zie GULS, Afl.).

Waer ghy u te lande went,
Van Eupator eerst bekent
T'weerde cruyt, sal voor u voeten
Veel en gulsich hem ontmoeten.
HONDIUS, *Moufe-schans*, 307.

die diere mond, ...
Die steeds als 's levens ader open stond
Met dauw van Wijsheijd gulsig overgoten.
V. LODENSTEYN, *Uytsp.* 3, 231.

Afl. *Gulzigaard* (daarnevens *gulziger*), *gulzigheid* (zie die woorden).

— *Gulziglijk*, bijw.: schrokkig, of: begeerig („*Gulsichlick* inslocken. *Avaller gloutement*", PLANT.; „Hinden; de welcke oock ghekent werden aen 't Lavey, als weydende *gulsichlick*, in plaetse dat Herten 't selve doen soberlick", MERULA, *Wildern.* 2, 97; „Diepademend zwolg ik de geur'ge Harstlucht in, ... *Gulziglijk* zwolg ik en zwolg!" MERCELIS, *K. Harp*, 21).

Koppel. *Gulzigstarend* („Wat er glanst (trekt) u steeds almachtig aan. Daar staat ge, *gulzig-starende*, bij stil", V. BEERS, *Rijz. Bl.* 3).

— Als tweede lid. *Bloedgulzig*, gulzig naar bloed hakende („Hij slaat de klaauwen ... *Bloedgulzig* naar zijne offers open", TOLLENS 1, 96); *moordgulzig* op moord belust, en vandaar *moordgulzigheid* („Eenen vondt, om zyner *moordtgulzigheit*, eens op een bot, haar zat te geeven", HOOFT, *N. H.* 169).

GULZIGAARD — (met dezelfde beteekenis komt ook voor GULZIGER) —, znw. m.; mv. *-s*. Van *Gulzig* met *-aard*.

1) Iemand die zich aan spijs of drank onmatig te buiten gaat, inzonderheid iemand die gewoon is zulks te doen; schrokker, of: vraat, vreetzak. Verg. *Gulzig*, I, 1, *a* en *c*). || Eyn gulsiger, *degulator*, *Teuthon.* 136 *b* (uitg. *Letterk.*). Een gulsichaert. *Vn gourmand*, *goulu*, PLANT. *Heluo*, *gluto*, *lurco*, *pamphagus*, KIL. — Laet af gy gierigerts, van al uw schrapen; laet af gy gulzigers, van uwe overdaden, KRUL, *P. W.* 1, 8 (zie ook 1, 33). Gulzigaards... die maar aan de ingezwolge spys tot een goot en doorloop strekken, V. EFFEN, *Spect.* 12, 86. Zie die gulzigaart, die slokdarm eens vreten! MARIN. Ik zal ... de wieg op zolder laaten zetten en neemen den kleinen gulzegaart by my, *Leev.* 4, 346. Hij heeft te veel rijstepap gegeten, de kleine gulzigaard, CONSC. 1, 331 *a*.

2) Voorheen, bij beperking: iemand die zich in den drank te buiten gaat; dronkaard, zuiplap. || Niet meer wordt gierigheydt met Rijckdom geblusscht, als Vyer met Olye: de Gulsigaert, al hoe wel hy van drincken dorst krijght, soo siet men hem nochtans van Wyn en Bier overladen gaan slingeren by der straten, VISSCHER, *Sinnep.* 181 *a*.

Wat knorj' en morje' op my? (*een gevulden beker*) en raest [dus onverduldigh,
Daer ghy o gulsigaert! zelfs zijt alleen aen schuldich.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 136.

GULZIGHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Mnd. *gulsigheid*, mnl. *gulsicheit*. Van *Gulzig* in verschillende opvattingen, met *-heid*. In de woordenboeken o.a. Gulsicheyt, *crapula*, *edacitas*... *castrimargia* (voor *gastrimargia*), *Teuthon.* 136 *b* (uitg. *Letterk.*; zie ook ald. 473 *b* op vraetscap); *gourmandise*, *gloutonie*, PLANT. (enz.).

1) Haastige gretigheid in 't eten en drinken; schrokkigheid; ook schrokzucht. Verg. *Gulzig*, I, 1, *a*). || Zoo hol een' gulzigheit om alles in te slokken, HOOFT, *N. H.* 174. Gelijk wij, hetgeen onzen smaak voldoet en prikkelt, met zekere gulzigheid verslinden, V. D. PALM, *Sal.* 5, 280. Louise (*een kind*), wier gulzigheid zich onder 't nagerecht ... op merkwaardige wijze gelijk bleef, TEN BRINK, *Rom.* 2, 205.

2) Belustheid, begeerigheid, happigheid; soms ook: inhaligheid. Verg. *Gulzig* I, 1, *b*). || Het jongsken ... bezag het stuk (*brood*) meer dan eens met gulzigheid, CONSC. 2, 205 *a*.

Of niet zijn kleine hand ... Meer dan zijn broer ...
Zou kunnen halen ... schoon hij 't tevens aan wil leggen
Dat niet te veel valt op zijn gulzigheid te zeggen.
DE GENESTET 1, 227.

— Met eene bepaling, afhangende van het voorz. *naar*. || Door hunne gulzigheit naar de Lever, worden ze (*t. w.* de Levervreters, *zekere* hongervraatachtige Vogels) mede ... met den angel gevangen, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 383.

— Figuurlijk, bij vergelijking. || Een waagstuk ... onderstaan uit gulzigheid naar roem, TOLLENS 3, 5.

— Soms staat de bepaling in den 2den nv.

Van lesens gulsigheit en menigh middernacht
In 't Boeck en uyt het bedd hardneckigh toegebracht ...
... beërv' ick des' gebreken.
HUYGENS 1, 446.

3) Vraatgierigheid, vraatzucht (van dieren). Verg. *Gulzig* I, 1, *c*). || Maar streev de gulzigheid van één verslindend soort (*van dieren*) De maat te boven, Dan hongert elk gedierte, BILD. 6, 393.

4) Onmatigheid, buitensporigheid in spijs en drank; brasserij en zwelgerij. Verg. *Gulzig*, I, 4, *c*). || Ghulsicheyt is in een vrouwe een groot missidt, OVID., *Conste d. M.* 86. Of Gulzigheid hier is verbannen, En maatigheid den teugel houd? LUYKEN, *Leerz. Huisr.* 161 (*Het thee en koffy gereedschap*). Zijn rood en gezwollen aangezicht sprak van gulzigheid en domheid, CONSC. 4, 122 *b*. (Men) heeft ... aan de zeven hoofdzonden even zoo vele patroons gegeven: aan ... den nijd Satan, aan de onkuischheid Asmodi, en aan de gulzigheid Behemoth, LAUREILLARD, *Zeven Hoofdz.* VI. Met reden (is) de gulzigheid, — dat is alle onmatigheid in

spijs en drank, — eene zonde genoemd, ja! tot de zeven hoofdzonden gerekend geworden, 34.

— In 't mv. Uitingen van onmatigheid. || Geen mensch en wiert geswackt door lust of gulsigheden, ... Men at geen leckerny, maar slechts gemeene kost, CATS 2, 378 *b*.

— In bijzondere toepassing op onmatigheid in den drank, op slemperij. Zie b. v. *Gulzigaard* in de bet. 2).

Voorts hebben sy de vruchten, en wyngaert ghepresen,
Boven alle fruyten, boomen en bosschage, ...
Summa den lof die ick gulsicheyt van den wijne
Openbaerlick hoorde spreken met haer ghesellen,
En sou ick in dry daghen niet al vertellen.
HOUWAERT, *Gener. Loop*, 37.

Verg. voorts bij OGIER, *Seven Hoofts*. 205 vlg. het stuk getiteld Gulsicheyt, waarin *Droncken Heyn* de hoofdpersoon is en zie vooral diens afbeelding op het titelprentje bij dat stuk.

Samenst. (als tweede lid). — In de bet. 1) *Bakkersgulzigheid* („De bakker ... haalt zijn tabaksdoos uit, steekt er met eene echte *bakkersgulzigheid* zijn aandeel uit in de bleeke kaken", BEETS, *C. O.* 218).

GUNNEN — (soms ook JUNNEN), een jongere vorm nevens GONNEN, JONNEN —, bedr. en onz., thans zwak vervoegd ww.: *gunde, gonde, jonde*; *gegund, gegond* enz. (dial. ook *gegost*). Ohd. *giunnan*, mhd. *gunnen, günnen*, nhd. *gönnen*, nnd. *günnen* (WOESTE; DOORNK. KOOLM.), mnl. *gonnen* (*gunnen*), *jonnen* (en ook nog *gheonnen*). Met het voorv. *Ge-* gevormd van het na de middeleeuwen niet meer voorkomende *Onnen* (ohd., osaks., ags. *unnan*, onr., zw. *unna*, deensch *unde*, mnl. *onnen*); voor de *j* van *jonnen* verg. b. v. *jicht* uit *gicht*, *jegens* uit *gegen* en zie FRANCK, *Mnl. Gramm.* § 116. In het Mnl. behoort (*g*)*onnen* (evenals ohd. *giunnan*, mhd. *gunnen*) tot de zoogen. werkwoorden met opgeschoven verleden tijd (*praeterito-praesentia*), alhoewel ook reeds in dat tijdperk, althans ten opzichte van onderscheidene vormen, de neiging bestond om het als een ww. der zwakke conjugatie te behandelen; soms nam men echter de sterke werkwoorden tot voorbeeld (getuige nog in de 16de eeuw de vorm *jan* als 3de pers. enk. verl. tijd; zie eene aanhaling hieronder). Ten opzichte van het verl. deelw. *gegost* (Veluwe) vergelijke men den verl. tijd mnl. *oste* (die naast *onste* en *onde* voorkomt) en vormen als *begost* (van *beginnen*) enz.; andere vormen zijn mnl. *gegonst*, *gegonnen* en *gegonnet*. Zie voor de conjugatie enz. nader FRANCK, *Mnl. Gramm.* § 164; v. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* 289—300; VERDAM 2, 2062.

In de 17de eeuw (voor tusschenliggende eeuwen ontbreken volledige gegevens en voor die eeuw zelf kan men, behalve uit de kluchten enz., alleen over de schrijftaal oordeelen) volgt *gunnen* reeds, zooals thans, geheel en al regelmatig de vervoeging der zwakke werkwoorden en, wat den vorm betreft, bij de beste schrijvers van het Noorden is *jonnen* in dat tijdperk even gewoon als *gunnen* (ook buiten het rijm; verg. de aanhalingen), hoewel *jonnen* eigenlijk en oorspronkelijk alleen in de tongvallen der Zuidelijke gewesten thuisbehoort, gelijk dan ook in geheel Zuid-Nederland nu nog bij het volk uitsluitend vormen met *j* bekend zijn (verg. GUNST).

Ongetwijfeld hangt *gunnen* etymologisch samen met den in got. *ansts* (gr. *χάρις, χαρά, χάρισμα*, enz.; genade, gunst, genadeblijk) aanwezigen stam (zie KLUGE en FRANCK en verg. *Gunst*); het grondbegrip in *gunnen* moet derhalve wezen: van eene genadige, goedertierene, welwillende gezindheid (jegens iemand) zijn, of: zoodanige gezindheid toonen, of: uit zoodanige gezindheid handelen. In eenige der voornaamste oudere woordenboeken wordt *gunnen* omschreven als volgt: in den *Teuthonista* (uitg. *Letterk.*): Gunnen, beleven; gestaden, toelaten, *favere, annuere*, enz. (voorts wordt *ald.* verwezen naar consenteren en hengen, alsook op twijden naar verhoren); bij PLANTIJN: Gunnen, gunste dragen, gunstich zijn. *Favoriser, porter faveur*; *Favere, alicui indulgere, pro aliquo stare, suffragari, adesse animo* (verg. ook KIL. op Gunnen, gonnen); bij SEWEL: Gunnen. *To vouchsafe, grant, not to grudge.*

1) **Bedr.** — Uit (*of* met) eene genadige, goedertierene, goedgunstige of welwillende gezindheid iemand (3de nv.) iets schenken, verleenen, toestaan. In verschillende opvattingen.

1) Uit pure goedheid, uit louter genade schenken, toestaan, verleenen (van een meerdere of sterkere ten opzichte van zijn mindere gebezigd). || Also badt hy alleen dat hy Theseum wilde verlossen ter liefden van hem, 'twelck hy hem gunde, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 7 *c*. Derhalven ... versocht wort, de Comijsen te willen gunnen t' schip Hollandia ... om nae de Molucos...te moghen varen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 70 *c*. Maer als u anderwerf de aenspraecke (*eene audientie*) sal gejont worden, dan sult gy aen de Keyserinne ... beloven *enz.*, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 32. Sulks dat sy een weynigh daar na om quartier riepen: maar wy gunden haar niet anders als op genade, en ongenade uyt te komen, STRUYS, *Reys.* 358.

— Inzonderheid gebezigd met betrekking tot voorrechten enz., die overheden aan hunne onderdanen verleenen. || Waeromme ... Wy (*Maximiliaan*) uyt onse eyghe propren wille... verleent, gegunt, ende gegeven hebben, verleenen, gunnen ende geven mit desen onsen Brieve, de selve onse Stede van Amsterdam, dat sy ... haere Wapen ... bekleeden ... metter Crone van onsen Rijcke, *Handv. v. Amst.* 2 *b*. Dat Wy ... hebben toegelaten, gegunt ende gheoctroyeerd, laten toe, gunnen ende octroyeren by desen, Alle die Erven ... te doen vergraven ... tot Watergrafften *enz.*, 4 *a*. Ende naedien de voorseide poincten hunluyden en der stadt Amsterdam gesamentlijk gegunt sijn by enen Brieve, soo is haerlieder meeninghe, *enz.*, HOOFT, *Br.* 1, 40.

— *Genade gunnen.* || De genaede Die min sijn dienaers jont, HOOFT, *Ged.* 1, 190. Uit medelijden met mij en tot hem, laat hem gaan; gun hem (*eenen ouden pastoor*) genade om nevens zijn kerkje in vrede te sterven! CONSC. 2, 296 *a*. Gun hem genade, geef hem het leven, 2, 319 *a*.

Siet hoe veel wolven de scapen berichten!
Wie mach ontgaen haer venijnege schichten?
Niemant dan die ghij jondt u gratie.
A. BIJNS, *Ref.* 59 (ed. BOGAERS).

— Nog meer in 't bijzonder wordt *gunnen* gebezigd met betrekking tot de genadeblijken, de gaven die God, een god, de goden, of andere bovennatuurlijke machten aan stervelingen schenken enz. || Jont my een scherp begrip, ghoed oordel, ware kennis, SPIEGHEL 9. Klaer zijn haer saken, soo de Fortuyn heur dat jont, HOOFT, *Ged.* 2, 336. De Goon ... 't loon u nae verdienste ionnen, VONDEL 1, 665. Hemel ... Gun my dat, ... Ick uw' lof sing, by den Drost, 2, 685. Overwight van gulden schijven ... Heeft zijn' star hem (*zekeren vrijer*) niet gegunt, HUYGENS in HOOFT, *Ged.* 1, 219. Nu maar vroolijk het onze genomen van hetgeen onze Heer ons gegund heeft, CONSC. 1, 60 *b*. God zal zegen gonnen Aan wie zijne oudren ... eerde, HOFDIJK, *Helene*, 181.

Christus ..., Die ons talder meeste so ghenadich ian,
Hoe sal hi ons talder minste ontsegghen dan?
Gentsche Sp. 188.

dat de Goden sulcken hooghlijck vereerden;
Dien sy jonden de gave om wel te danssen.
VISSCHER, *Brabb.* 206.

Datse dlant moghen regeren met eeren,
Dwelck hen wil jonnen die moeder Ons Heeren!
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 144.

— Waar de lijdende vorm wordt gebezigd blijft dikwijls *door God, door de goden, door het Lot, door de Fortuin* achterwege; iets dergelijks moet dan in gedachte worden aangevuld. || Och waert my van god gegont, COORNHERT, *Odyss.* 1, 15 *a*. Gelijck ... Het Nachtegaelken niet 's Pauws voordeel zal benyden: Maer zich te vreden houd met 't gene haer is gejont, VONDEL 1, 415. Hoe menigmaal hebben we ons beklaagd, dat het ons niet gegund was in de dagen onzer Vaderen te leven, toen men van vrees noch gevaren wist, V. D. PALM, *Red.* 4, 217. Nu ... is het mij gegund met u alleen te zijn, CONSC. 3, 145 *b*. Licht wordt door geduld wat ons niet gegund is te veranderen, VOSMAER, *Amaz.* 215.

Dees teder schoone leden
En syn u niet gegunt,
Dat ghijse sonder vrundt
Afgunstigh soudt versluijten.
HOOFT, *Ged.* 2, 148.

— *De oogenblikken, de uren die ons (nog) gegund zijn*: de oogenblikken enz. gedurende welke het ons (door God, enz.) nog wordt toegestaan te leven; doch soms ook: de oogenblikken enz. die de omstandigheden ons (nog) veroorloven te gebruiken. || Het is nu de tijd niet, om u zijne leer te verklaren in alle deelen; daartoe behoort eene inspanning en aandacht van langere uren, dan ons nu gegund zullen zijn, BOSB.-TOUSS. 1, 14 *b*. Laten we nu in deze weinige oogenblikken, die ons nog gegund zijn, niet doen als zoovelen *enz.*, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 28.

— *God gunne hem, u, mij (enz.)*. In heilwenschen of zegenbeden. || Ghegroet zy ons vriendt, Godt jonne u voorspoetsele, *Rotterd. Sp.* 179. Gheluck jon u Juppyn en een lang levenstijt, HOOFT, *Ged.* 2, 45. Dat gun hem God! COSTER 505.

— Soms wordt geen bepaald persoon, *aan* wien God of de goden iets mogen *gunnen*, genoemd; *gunnen* staat dan, in beteekenis, gelijk met: gehengen, toelaten, en vandaar dan weer met: beschikken.

— Spreekw *'s Winters regent het overal; 's zomers daar God gun 't den val* (zie HARREB. 3, 197 *b*).

— *God g unne! (dat* enz.) God geve, gehenge, beschikke! (dat enz.). Verg. kol. 218. || Gaet hangebast, gae t, gort gunt dat jou de moort slaet, J. VOS, *Ged.* 2, 226.

2) Zonder wrevel of tegenstreving, met goedwilligheid en vandaar: met eene welwillende, eene vriendelijke gezindheid schenken, verleenen, toestaan, bewilligen.

a) Eigenlijk. || Onze verdraagzaamheid, onze zucht om ... alle richtingen een spreekzaal .. en een katheder ... te gunnen, grenst *enz.*, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 173. Dat deze (*de grondeigenaar*) ... hem (*een pachter*) (t. w. *'s morgens vroeg*) met korzeligheid weigert, wat hij hem anders gereedelijk zou gunnen, LOVELING, *Idon.* 24.

— *Iemand* (t. w. *een man*) *een kusje gunnen*: het hem zonder pruilen toestaan. || Soo het u belieft een kusjen my te jonnen, CATS 2, 25 *b*. Jont mij noch een kusgen van u blije mont, HOOFT, *Ged.* 1, 20.

— Zegsw. *'t Gat gunt hem (enz.) een zoen* (zie *De Gew. Weuwenaar* 3, 28). Platte uitdrukking die zooveel zeggen wil als: dat kan hij begrijpen! Verg. *op zijn gat!* (GAT, 2de art., de bet. 1).

— *Iemand zijne liefde gunnen.* || Ick wil u genadig zyn, en uw mijn liefde jonnen, CATS 2, 123 *b*.

— Bij CATS is meermalen sprake van het *gunnen* van den *schoot* (t. w. van het gebruik, het genot van den schoot) door eene vrouw aan een man.

Ik moet een vreemden man mijn lichaem overgeven...:
Ik moet een vreemden man gaen jonnen mijnen schoot.
CATS 1, 170 *b* (zie ook 2, 57 *a* en 2, 78 *a*).

— *Verlof, oorlof, vrijheid gunnen.* || Als in afwachting dat hem verlof gegund werd om te spreken, V. LENNEP, *Rom.* 5, 255. Men zal u vrijheid gunnen om u op uw landgoed ... te vestigen, SCHIMMEL 1, 107 *b*.

Nu gun, ô God, op sijne bede
Na uw belofte, uw' knecht verlof;
Op dat hy reys van hier met vrede.
VONDEL 3, 388.

— *Iemand een* (of *zijn*) *wensch (enz.) gunnen*: bewilligen, inwilligen, toestaan (*t. w.* hetgeen hij wenscht, verzoekt). || Gunt my dezen wensch, CATS 1, 424. Wat eyscht ghy Bode? spreeckt, ... U wensch zy u ghegunt, BREDERO 1, 70. Gun hem zyn verzoek. *Grant him his request*, SEWEL.

— *De eer* (of *eene*) *eer gunnen.* || Verschoon uw leven doch, en gun dees eere aen my, VONDEL 3, 412. Zo gy my de eer wilde gunnen UE. altemets te zien. *Si vous vouliez m' accorder l'honneur de vous voir quelque fois*, MARIN (zie ook *Burg.* 148). Gunt mij die eere, TEN KATE 6, 118. Het jonge Brusselsche dametje ... scheen den vreemdeling de eer van haar gezelschap met vreugde te gunnen, TEN BRINK, *Rom.* 4, 26.

— *Het genoegen gunnen.* || Gun mij het genoegen, aan mijn arm het kampveld om te wandelen, SCHIMMEL, 2, 116.

— *Aandacht, gehoor* (en derg.) *gunnen.* || Gunt... aen my een gunstig oor, CATS 2, 40 *b*. Ik bid u; ... gun mij nog een oogenblik uwe aandacht, CONSC. 4, 159 *b*.

— *Toegang gunnen.*

Treedt in de wilderniss ten oosten of ten westen;
Den ingangh is gegunt, de wandelingh ten besten.
HUYGENS 1, 368.

— *Een blik gunnen op —, in iets*: toelaten om er een blik op —, in te slaan. Bij vergelijking, ook met eene levenlooze zaak als onderwerp. || De voorrede ... gunt ons een blik in het geheel van des auteurs staatkundige geschiedbeschouwing, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 6. Een ... winkelhuis, waarvan over dag de vensters ... een vrijen blik naar binnen gunden, ALB. THIJM, *Portret v. V.* 62.

— *'t Is u gegund*: het is of wordt u niet onwillig geschonken, toegestaan. In ander verband niet veel meer dan: het wordt u niet geweigerd, gij moogt uw gang gaan, het zal u niet worden belet.

En wat je zult begeeren,
Krygje terstond:
Want al wat ik heb dat is jou gegont.
Econ. L. 1, 81.

Geef je nou geen zoen, zei Kees,
'k Laat je voor de wielen glijden!
Maartje zei: „'t Is jou gegund,
Doe wat jij niet laten kunt."
BEETS 2, 142.

— Soms beduidt *iemand iets gunnen* zooveel als: iemand iets toedenken, toewenschen (immers: het hem in gedachte schenken, toebedeelen). || Hoochloffelijcke vrouw, die ... Soo diepe weelde baert in mijn, als jck u jon, HOOFT, *Ged.* 1, 59. Den minnaer licht ghelooft 't gheen hy zich zelven jont, 2, 65.

— Ook wordt *gunnen* in deze opvatting wel gebezigd met betrekking tot onaangename dingen. Verg. voor het Mnl. b. v. *Sp. H.* III^{8}, 20, 24: „Omme dat Eraclius geselle Van den ongelove was, So *jonste* hem onse Here das, Dat hi verloes *enz.*" || Soo moet hy varen, die 't mijn wenst dat hy zyn selfs niet en gunt, W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 24. Zulk onzeglijk lijden mag een Christenmensch zelfs niet aan de vijanden zijns vaderlands gunnen, CONSC. 2, 333 *b*.

b) Bij uitbreiding. Geven, schenken, verleenen, toestaan (soms ook toekennen) in het algemeen, zonder het bijbegrip van: met goedwilligheid enz. || Soo heeft de Burger-wet de goederen die door 't overlijden zijn onteigent, geëigent aen die geenen den welcken den overleden, als hy daer over mocht ghevraeght werden, sulcs best soude behooren te gunnen, DE GROOT, *Inl.* II, 14, § 2. Christus, des wets eynde, jont alle dingen een ander aengezicht, VONDEL 2, 18. Myn vader...gunt den Griecken huisvestingh, 4, 214. 't Geen (Uit Eschilus, ... Sofokles ... En Euripides) ... by geluck Geberght, elck wort gegunt door Haerlems letterdruck, VONDEL 11, 280. 't Had liefst op dezen dag het volk die vreugd gegund, MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 22.

Heden komtse (welcke bujen!)
Sonder hem blijer
Oogh of aenschijn te jonnen,
Aengeronnen,
En kust de vrijer.
HOOFT, *Ged.* 1, 186.

en sout niet voeghen connen,
Dat ghy mijn danckbaerheyt daer voor soud mogen jonnen?
Schynh. 11.

Best gun ick Holland vrede, en soeck den vorst te paeyen;
Eer d'oorlooghstormen hier op 't land bestaen te waeyen.
VONDEL 2, 556.

Hij vlood! en 't woud dat hem geen open wilde gunnen,
Zoolang hij op twee voeten ging,
Begint zich, voor den viervoet, straks te dunnen.
STARING 2, 162 (*Marco*).

— Vreemd klinkt ons de uitdrukking *iemand een kogel gunnen* voor: toezenden, toedienen. *Iemand het zwaard* (*t. w.* den dood door het zwaard) *gunnen* in de tweede aanhaling evenwel niet, omdat daar sprake is van het *toestaan* van iets waar men recht op heeft.

d'een ... werd in de borst getroffen,
Met geen geveerden schicht, maer gloeiendige kool
Of koegel haer gegunt van eenigh kleen pistool.
VONDEL 2, 192.

De Bethsaïder sterve, als slaef, aen 't kruis gehecht.
Den Tharser gun men 't zwaert, uit kracht van 't burgerrecht.
4, 91 (*Peter en Pauwels*).

— *Rust, verpoozing* (en dergl.) *gunnen*: schenken, toestaan, veroorloven. || Den koning was noit rust gegunt, Na zijne trotze reuzezege, VONDEL 9, 99. Een droom ... gunt haar ziel geen rust, STARING 4, 29. Voor 't gedrogt verwonnen was, Gunde ik geen rust aan mijne leden, LULOFS 71. Nogmaals scheen de crisis eenige verademing te gunnen, VISSERING, *Herinn.* 3, 77. Nooit gunt ons de deugd een rusttijd, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 48. Nergens bijna wordt ... onze aandacht eenige verpoozing gegund, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 45.

— *Plaats gunnen*: toestaan, afstaan. || In plaats van haar (*de liefde, die uit God is*) met zorg te kweeken, gunt men haar ter nauwernood een schraal plekje gronds, OPZOOMER, *Wezen. d. Deugd*, 5. Hadden wij ruimte, wij zouden ... zooveel willen overnemen, ... doch wij gunnen thans slechts plaats aan twee ... liederen, QUACK, *Stud.* 300.

voer, indienghe moet verlaeten dese plaets,
Mijn lijck met u, op dat de wraecklust des soldaets
Het niet onteer, en gun het een gewijde stede.
VONDEL 3, 408.

De onbandige overwinnaars gunnen straks
Hem, meer beschaafde, een zetel bij hun Hoofden.
TEN KATE 8, 323.

— *Iemand* (*al of niet*) *den tijd gunnen*: geven, laten. || Maar, Mannen, seid' hy, gunt my tijd, HUYGENS 2, 112. Hoewel zy zorg draagd dat de Meiden wel te eeten en te drinken hebben, gunt zy haar kwalyk de tyd van 'er zich behoorlyk van te bedienen, V. EFFEN, *Spect.* 1, 139. Zonder hem den tijd te gunnen om iets te zeggen, liep ik *enz.*, CONSC. 1, 134 *a*. Indien ... de menigte der schooluren, de veelheid van huiswerk den ontluikenden knaap den tijd niet gunnen, om *enz.*, BEETS, *Karakter enz.*, 18.

— Zeer gebruikelijk is de uitdrukking *Zich* (*t. w.* uit grooten ijver of haast, uit driftige voortvarendheid enz.) *den tijd niet gunnen*. || Men gunde zich naauwelijks den tijd om te eten, KIST, *Eikenh.* 4, 139.

— *Bot gunnen* (aan een scheepskabel). Hetzelfde als: bot geven, steken, vieren. Zie BOT, 8ste art.

't Armdicke touw men viert vaeck tweemael hondert vadem;
En jonnet ruymer bot om halen zijnen adem.
VONDEL 2, 178.

c) Met betrekking tot handelingen (vaak uitgedrukt in een afhankelijken zin). Gelegenheid er toe geven, (iemand) er toe in de mogelijkheid stellen; dus: toelaten, veroorloven, gedoogen. || Iets dat naar lucht gelijkt, gunt hem (*Satan*) op breede wieken Te drijven, TEN KATE, *Par. Verl.* 57.

— *Gun; gun mij; men gunne mij* en dergl.: (men) sta (mij) toe, veroorlove (mij). || Gunt ons uwe kerck en diensten op te wachten, VONDEL 11, 571. Gun my dat ik u zeg. *Souffrez, permettez que je vous dise*, MARIN. Men gunne mij nog eens terug te keeren naar het raadsel, dat wij ... aantroffen, V. D. PALM, *Sal.* 3, 148. Gunt gij 't, dat een vrind, ... U ook zijn meening met oprechtheid moog verklaren? V. LENNEP, *Poët.* 8, 36.

G. Hoe is het mogelijck dat ghy 't hebt konnen sien?
B. 't Is mooghlijck, guntghe my dat ick u daer op dien.
VONDEL 3, 403.

Gun mijn lippen, datze lezen
Van uw wang een roozeblat, ...
Kunt ghy my die bede ontzeggen?
4, 118.

— *Indien 't mij gegund is*: indien men mij toestaat, veroorlooft. || Welk eene edele groep! indien het mij gegund is dit kunstwoord te gebruiken, V. D. PALM, *Leerr.* 8, 213.

— *Ik gun, dat* (*enz.*): ik gedoog, ik laat toe (dat), maar in de bepaalde opvatting van: ik heb er vrede mede, ik verzet er mij niet tegen, het is mij goed of onverschillig, (dat *enz.*). || Doch 'k gun dat ieder zich op zijne wijs verlustig', BILD. 7, 250.

Ja 'k gun u, specery der geurige Molukken,
'k Vergun u, wierook, myrrhe uit Yemens gaard te plukken.
Verkwikkend, mits met maat genoten.
BILD. 7, 245.

3) Zonder nijd of spijt schenken, afstaan, toekennen (inzonderheid met betrekking tot het genot of het bezit van iets).

a) Eigenlijk. || Waarom zou ik toch iemand, dien ik (*bij erflating*) myn goed gunne, niet met één *gunnen*, dat hy 'er 't volle genot van hebbe naar zyne byzond're zinlykheid? V. EFFEN, *Spect.* 11, 47. Heb een' hond ook, ... Gun aan 't beest met vreugd zijn deel, D. J. V. LENNEP 256. Ik heb sommige mijner meubelen zelfs te lief om ze (*bij testament*) aan mijn neef te gunnen, HASEBROEK, *W. en Dr.* 13. Tot belooning zal hij u niets gunnen dan zijn misprijzen en zijnen haat, CONSC. 4, 117 *b*.

— *Iemand den penning gunnen*: iemand boven —,

of met uitsluiting van anderen, de verdienste schenken; vandaar: iemand met de klandisie bevoordeelen. || Terwylen de Franse Calvinisten alleen aen hunne Mede-maeten den penning jonden, ROBYN, *Ketterye binnen Ouden.* iij. Die...een Dans of Zingmeester, die een pistool voor twaalf lessen eischt, veel eerder de penning zal gunnen, als aan een ander, die *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 4, 53. Klanten, die hem verlieten, om den jongen baas den penning te gunnen, SLEECKX 1, 139.

— *Zich zelven niets gunnen*: zich b. v. uit vrekzucht, zelfs de eerste behoeften of geriefelijkheden des levens zoo goed als ontzeggen. || Dat mensch is zoo gierig; zij gunt zich zelven niets; vuur legt ze nooit aan en anders dan brood zal ze niet eten.

b) Bij uitbreiding, met betrekking tot zaken, die men wel zou willen geven (maar om bepaalde redenen terughoudt), zoowel als tot zaken, waar men eigenlijk zelf geen geven over heeft of die men niet in de gelegenheid is te geven, te verleenen: Iemand zonder gevoel van nijd of spijt in het genot of het bezit van iets zien of kunnen zien; vandaar soms: iets gaarne aan iemand laten of overlaten. || Ik gun u de winsten liever dan een ander, LINDO 2, 90. Jezus..., dien gij...oogenblikken van zulke vrengde gunt, BEETS, *St. Uren* 9, 120.

Luy. Maer latense dan in Brabant (daer in) (t. w. *in lekker [koken]*) aen de prijs raken,
Is daer om dit volck hier dan altemael mal? ...
... wat noot ist ... of se 't hier, dan of se 't ginder [maken?
Leck. 't Is altijt soo veel, dat die 't maeckt, die heeft'er [de eer of:
Luy. Die eer gunnen haer (*den Brabanders*) de Hollanders [wel, al *enz.*
COSTER 531.

— *Iemand goed* —, *alles goeds* —, *het beste* —, (*geen*) *kwaad gunnen*: mogen lijden, ja zelfs wenschen, dat het hem goed, voorspoedig, voortreffelijk, (niet) kwaad zal gaan. || *G.* Lust u myn lieve helft myn lijen te vernuwen? *T.* Int minste, o myn siel! ick jun u alles goet, BREDERO 1, 158. Ik gun haar geen quaad. *I do not wish her any evil*, SEWEL. Gij weet, dat ik Suse alles goeds gun, maar *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 146.

(*het volk*) ... Verdeengt elk die sy kunnen,
Of diese 't beste gunnen.
BREDERO 1, 51.

Hier ben ick mager-kaack en vaal gheverw'de Spijt,
Die niemandt goedt en gundt, maer barst van Haat en Nijt.
COSTER 475.

— *Iemand geluk* (of *zijn geluk*), *vreugde* (en derg.) *gunnen*: velen kunnen, ja zelfs met genoegen zien dat iemand gelukkig is, zich verheugt, pleizier heeft enz. || Ik gun hem zyn geluk. *I dont grudge him his happiness*, SEWEL. Dat hij ... menige vreugd, die hij den jongdigen van harte gunt, terughoudt, omdat hij *enz.*, BEETS, *C. O.* 11. Wat mij betreft, ... ik gun den jongens graag wat pleizier, maar *enz.*, TEN BRINK, *Rom.* 5, 8.

— *Iemand* (*de*) *rust*, (*den*) *slaap* (enz.) *gunnen*: hem het genot van de rust, den slaap enz. niet (b. v. uit spijtigheid of leedvermaak, of ook uit zelfzucht) betwisten. || Gun zijne arme ziele hiernamaals de eeuwige rust, CONSC. 4, 74 *b*.

Gun Willem van den Vondel rust.
Dees jonge bloem verging met lust.
VONDEL 11, 269.

— Het bijbegrip van „zonder nijd of spijt" wordt soms nog versterkt door eene bijvoeging als *van harte*, *uit het hart*, *uit een goed hart*, enz. || De pais werd meede zoo trouwlyk niet onderhouden, nochte de vryheit van den Godsdienst uit zoo goedt een harte gegunt, HOOFT, *N. H.* 936. *L.* Seghd' jet? *T.* Dat weert is datge welvaert Ick gunt uyt myn Hert, OGIER, *Seven Hoofts.* 164.

— *Men zou het hem zoo* (*t. w.* zoo van harte, zoo oprecht) *gunnen*: men zou hem die of die zaak, als men er het geven of het zeggen over had, zoo van harte gaarne doen erlangen enz. || Men zou het die tobbers zoo gunnen, dat ze nu eens in beteren doen kwamen; 't zou zoo goed aan hen besteed wezen.

— Zegsw. (*Mijn hondje, mijn beestje!*), *ik gun het je wel, maar houd het graag* (of *liever*) *zelf*, HARREB. 3, 28 *a*; verg. *ald.* 1, XXXV.

— *Ik gun het u wèl, het schaadt u niet* (bij MARIN: *vous êtes bien payé, ... qu'alliez vous faire dans cette galère?*). Zooveel als: 't is uw verdiende loon, gij hebt wat u toekomt; 't is een goede les voor 't vervolg.

— Men *gunt*, ironisch gesproken, iemand ook datgene wat men zelf versmaadt of niet begeerlijk acht, waar men zelf niet op gesteld is, waar men zelf niet van houdt. || Ik gun een ander druiven, ik voor mij verkies perziken, *Leev.* 7, 39. Ik weet wel, dat de woekeraar ... zegt: Ik *gun* anderen dien zegen, zoo men mij slechts het geld gunt, V. D. PALM, *Sal.* 2, 41. Is Siebenkern daar zoo happig op (t. w. *op gasten die met de politie te doen hebben gehad*), dan gun ik hem zulke klanten van harte, *K. Zev.* 5, 67. *H.* Jong, wa'n weertje! Overheerlik! ... *K.* Zoo! Heerlik! 'En zon die moar niks duut as stêken! Ik gun ze oe, CREMER 14, 286.

Neen, zulke vindingen ('k gun andren hun verblinding)
Verraden 't hoogst gebrek aan Dichterlijke vinding.
BILD. 6, 360.

Maar 'k gun u dat bleek en dat ziekelijk schoon,
Die fletse, die mijmerende oogen.
DE GENESTET 1, 259.

— Zegsw. *Ik gun je de pret!* ik benijd u dat (twijfelachtig) genoegen geenszins. || Met dit weer in een open wagentje uit rijden gaan? Ik gun u de pret, maar ik blijf liever thuis!

— *Iemand eene meening gunnen*: hem die laten (als hij er plezier in heeft!); er niet tegen hebben (mits men haar zelf maar niet behoeft te omhelzen!); haar niet bestrijden.

De menschen schricken, soo sy meenen, en ick gunt'er,
Als yemand by gevall komt op haer graf te treen.
HUYGENS 2, 19.

c) *Iemand iets ter nauwernood gunnen* (in eene der opvattingen, genoemd onder *a* of *b*): hem het bezit of het genot van iets slechts noode toestaan. || Zij leven ... in overdaad ... en gunnen dengenen, wien zij alles verschuldigd zijn, nauwelijks een stuk brood, SLEECKX 16, 13.

d) *Iemand iets niet gunnen* (in eene der opvattingen, genoemd onder *a* of *b*): hem uit nijd of haat het genot of het bezit van iets onthouden of ontzeggen, betwisten, beknibbelen. Verg. MISGUNNEN. || Hoe light hy Marmerloos, hoe guntm' hem niet een' steen (t. w. *een grafzerk*)? HUYGENS 2, 403. Klaes gaf sijn boose Wijf een Been, om aen te kuagen; Vleesch gunden hy haer niet, 2, 497. Zij gunt hem (*l.* geen) eeten. *She grudges him his meat*, SEWEL. Ofschoon de geestelijken en de oprechte fanatieken hem geenen cent meer gunden, het grootste deel zijner klanten bleven hem getrouw, LOVELING, *Sophie*, 368.

Wie kan des Heeren broot sig brengen aen de mont,
Die aen sijn eygen vlees sijn tafel niet en jont?
CATS 1, 241 *b*.

Hoe veel dien ick 't niet en gun
Treedt'er langhs die rijcke paden.
HUYGENS 1, 223.

Al is zij rijk, zij gunt dien Schat
Aan zijn bezitster niet.
STARING 2, 194.

— *Een persoon (vrijer of vrijster) aan iemand niet gunnen*: hem of haar (uit nijd of uit spijtigheid) te goed voor een bepaald persoon achten. || Zy, die hem aan my niet gunnen, zullen zeggen, (al weeten ze beter,) dat hy my bedankt heeft, *Leev.* 2, 150.

— *Iemand geen eerlijke begrafenis gunnen*, hem die uit haat of nijd onthouden.

— *Iemand geen blik gunnen*: zijn blikken als het ware te goed achten om ze aan een bepaald persoon te schenken; hem met geen blik (willen) verwaardigen. || Toen zij, hem geen blik gunnend, ... voorbij de plaats was gestapt, LOVELING, *Idon.* 13.

— *Iemand het licht in de oogen niet gunnen*: iemand (inzonderheid een mededinger) niet naast zich kunnen dulden (eigenlijk: in zijn binnenste hem dood wenschen). Zeldzaam zonder de ontkenning en dan: iemand nevens zich laten bestaan. || 't Is wongder dat ick jou 't licht in jou ooghen gun, BREDERO 1, 290. Drie jaloersche konsuls, waarvan de een den ander het licht in de oogen schier niet gunt, BUSKEN HUET, *Rub.* 122.

c) Bij verdere uitbreiding van de opvatting onder *b*) genoemd beteekent *iemand (al of niet) iets gunnen* soms ook: iemand (al of niet) het *recht* op het genot of het bezit van iets toekennen; vandaar: van oordeel zijn dat het bedoelde genot of bezit iemand naar recht of billijkheid (al of niet) toekomt. || Jehova gunt hem ... den slaap; Hij ontzegt hem geene rust en verkwikking, v. D. PALM, *Sal.* 1, 177. „Zie wat ik voor hem heb. Hij heeft het wel verdiend. Een gouden uurwerk met een ketting".... „„Ik gun het d'ouden man. Zijn trouw is niet gewoon"", MESSCHERT, *Gond. Bruil.* 22.

— *Dien God het gunt, geeft Hij het somtijds in den slaap.* Zie hierboven kol. 207.

— In de volgende aanhaling beteekent *iemand de kerk niet gunnen*: iemand het recht op eene begrafenis of op eene grafstede in de kerk (dus in gewijden grond) niet toekennen. || Doch soo iemant sonder de laatste Salvinge sterft, vermoort werdt of doodt vriest, dese en werdt de Kerke niet gegunt maar het Lijk werdt *enz.*, STRUYS, *Reys.* 162.

4) Met betrekking tot een koop, eene leverantie, de uitvoering van een werk en derg., als term in den koophandel, in het bouwvak enz. Toewijzen. || De Aenlegger (sal) den Officier ... den koop bieden van den goede, vnnd sulcken koop mach d'Officier ... viertien-daghen aen sich holden, den hy daer t'eyndens den Aenleggher gunnen vnd wederom over geven sal, *Lantr. v. Veluwen*, 14, 5. Grondnoten: Bij inschrijving gegund circa 300 ton gepelde Oostkust per Jupiter ... binnen om te verzeilen, *Handelsber.* in *N. Rott. Cour.* 5 Maart 1890, 1ste blad A.

II) **Onz.** — *Iemand* (3de nv.) *gunnen*: hem welgezind, genegen, gunstig zijn; hem gunst of genegenheid betoonen of toedragen. Vaak met eene bepaling (het bijw. *wel*). Na de middeleeuwen (zie daarvoor VERDAM op *Gunnen* de bet. 2) zeldzaam en thans geheel in onbruik. || Tallassius ..., die een jonck man was, wel geacht ende ghegunt van een yeghelick, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 11 *c* (het Fr. heeft *vn ieune homme ... bien voulu d'vn chacun*).

Tis teecken Godt jont den Bourgoignoenen,
Ende zalse lossen van allen doleuren.
DE CASTELEIN, *Bal.* 7.

Van myne dienstbaerheyt en aenghename banden
Kan ick gheen zekerheyt gheven of ander panden,
Als d'hitte van myn hert, en, zoo ghy my wel jont
Zijn dit de waertste die ghy zelve wenschen kont.
HOOFT, *Ged.* 2, 75.

— De onbep. wijs als znw. gebezigd. Welwillende gezindheid; genegenheid; gunst. || Niet en mach v schaden, hebt ghi zijn (*Christus'*) ionnen, *Gentsche Sp.* 213.

Afl. *Gunner, gunning, gunst* (zie die woorden).

— Verg. voorts *gunne* (mnd. *gunne*), gunst, in oostelijke streken gebruikelijk in de samenst. *Ovel-, Euvel-gunne*, (de) Wangunst, vooral als naam van herbergen en dan later ook van de daarbij of daarom gelegen gehuchten, buurtschappen, dorpen; zie *Nomina Geogr. Neerl.* 3, 212 en 307.

— *Vergunnen* (zie ald.); voorts *ongunnen*, niet gunnen, misgunnen („die zijn gebeuren *ongunt* twater der vloeden Oft weygert licht den genen diet heeft van doene", SAMBUCUS, *Embl.* 44).

— *Ongegund*, bnw. (van het verl. deelw. *gegund* met *On-*) gebezigd van hetgeen niet gegund (zie de bet. I, 3) wordt, hetgeen men iemand misgunt („*Ongegunde* brokken smaken het best"; „Het *ongegunde* brood, dat wordt het meest gegeten", *bekende spreuk, b. v. als opschrift van winkels en herbergen*; zie ook HARREB. 1, 97 *b*).

Samenst. *Misgunnen, wangunnen* (zie die woorden).

— Voor *Afgunnen* (mnl. *afjonnen*), zie AFGUNST.

GUNNER, znw. m.; mv. *-s*. Mhd. *günner, gunner*, mnd. *gunner*, nhd. *gönner*, mnl. *gonner*. Van *Gunnen*, onz. ww. (zie ald. de bet. II) met *-er*. Iemand die eenen ander gunstig, genegen, welgezind is of die een ander begunstigt. Thans verouderd. || Gunre, *fautor, Teuthon.* 130 *b* (uitg. *Letterk.*). Gunner, die gunstich is. Fauteur, fauoriseur. *Fautor, suffragator*, PLANT. — (*Hij werd*) in den Ban gedaen ende vermaledijt vanden monde Gods: Ende wort daer toe gewijst een gunner der Goden, beschermer der ongheloovighen, voorvechter der Heyden, *Goutsch Kron.* 101 (uitg. SCRIVERIUS 1663).

— Soms niet veel meer dan: vrind, maat, „baas".

Meenje dat ick soo van jou
Vromen Dravert, kreegh een grou?
Neen, mijn Gunner (*enz.*).
V. D. VENNE, *Tof. v. d. B. W.* 270.

Afl. Gunnersse: „Fautrice, celle qui fauorise. *Fautrix*", PLANT.

Samenst. (als tweede lid, met *Gunnen* in de bet. I, 2 of 3) *Goedgunner, kwaadgunner* (zie die woorden).

GUNNING, znw. vr. Van *Gunnen* met *-ing* De handeling van gunnen, in verschillende opvattingen. In den *Teuthonista* (uitg. *Letterk.* op volbort) is *gunnyng* eene der vertalingen van lat. *licencia* (vergunning, vrijheid tot iets).

1) *Gunnen* in de bet. I, 1). Goedgunstige verleening, het goedgunstig toestaan (b. v. van voorrechten, vrijdommen enz. door een vorst). || Maer is het de gerechtigheid van het Land (*die benomen wordt*), als in gunninge van vrijdom van tollen ofte bede, sulex en mocht zonder de Staten bewilliging niet geschieden, DE GROOT, *Inl.* I, 2, § 20. Leengoed (is) in Holland niet splisbaer dan door gunninghe (*Kantt.* Octroye), II, 41, § 2.

2) *Gunnen* in de bet. I, 4). Toewijzing (van een koop, een werk enz. aan den hoogsten bieder, den laagsten inschrijver enz.). || Afslag en finale gunning (*van een koop*) veertien dagen na den eersten inzet. Ingekomen acht inschrijvingsbiljetten (*b. v. voor eene aanbesteding*); gunning aangehouden. Over de gunning der

verpachting wordt naar aanleiding der ingekomen inschrijvingen beslist. — Sonder onderscheyt, ofte het selve geschiedt by mijninge ofte gunninge van de koop aen een van de Bieders, ofte *enz.*, *Keuren v. Leyd.* 184. Moetende de bedingen omtrent (*de betaling*) ... plaats hebben voor dat de toeslag van verkoop of gunning van de koe geschiedt, BERKHEY, *N. H.* 9, 463. Dank zij de goede relatiën van van den Broek en diens invloed op de gunning van sommige pachten en aanbestedingen, waren zij *enz.*, DAUM, *Raad v. I.* 338.

Samenst. (als tweede lid). Met *Gunnen* in de bet. I, 1) *Aardgunning* (zie ald.); *erfpachtsgunning* („'t Erfpacht-recht werd bekomen eerst door *erfpachtsgunning* 't zy mondeling 't zy schriftelick aenghegaen", DE GROOT, *Inl.* II, 40, § 10).

— Met *Gunnen* in de bet. I, 3) *Goedgunning*, welwillendheid („Dat de Jongeren ... zonder eenige afgunst, ja met volkomene *goedgunning*, hem (*Johannes*) in den schoot van Jezus ... zien aanliggen", BROES, *Leerr.* 2, 254; „Dat ... in zaken van koophandel op de Engelsche *goedgunning* weinig valt te roemen", BROES, *Eng. Herv. Kerk* 2, 231).

GUNST — GUNSTE; daarnevens GONST(E) en JUNST(E), JONST(E) —, znw. vr. (soms manlijk gebezigd, t. w. in de uitdrukking *ten gunste*), mv. *-en*; verkl. *-je*. Mhd., mnd., nnd., nhd. *gunst*, mnl. *gonst(e)*, *gunst(e)*, *jonst(e)*. Van *Gunnen* (*gonnen*, *iounen*) met het Ogerm. achterv. *-sti* (verg. KLUGE, *Stammbild.* 59); verg. gelijkbet. (maar van het niet-samengestelde ww., mnl. *onnen*, afgeleide) mnl. *onst*, ohd. *unst* en voorts ook got. *ansts*, ohd. *anst*, ags. *ést*. Voor de *j* uit *g* zie bij *Gunnen*.

Jonst(e) en *gunst(e)*, *gonst(e)* worden in de Hollandsche letterkundige voortbrengselen der 17de eeuw door elkander gebezigd; in de spreektaal zullen de dialecten echter ten opzichte van *gunst* en *jonst* wel streng gescheiden zijn geweest, gelijk zij het trouwens nog heden zijn; immers is *gunst* in de volkstaal van het Zuiden volmaakt onbekend, *jonst* daarentegen in die van het Noorden (zie mede bij GUNNEN). *Gunst*, *gunnen*, *gunstig* zullen derhalve destijds in 't Noorden wel de alledaagsche, *jonste* enz. de meer verhevene woorden zijn geweest; ook bij BREDERO komen de vormen met *j* (te oordeelen naar de plaatsen bij NAUTA, *Aant. op Bred.* 18) uitsluitend in dichterlijke of althans deftige taal voor (verg. hierbij MULLER in *Taal en Letteren* 1, 212 vlg.). Voor de overzetting van den Statenbijbel werd nochtans *gunst* boven *jonst* verkieslijk geacht („Gunste *non* jonste", *Resol.* a°. 1628, bij HINLOPEN, *Hist. v. d. Ned. Overz. des Bijb.*, Byl. 93). Vermelding verdient nog dat VONDEL ergens *gonst* en *jonst* op elkander laat rijmen (uitg. v. LENNEP 1, 117: „Zoo zal t' uwaerts s' Hemels gonst Vloeyen *Wt levender Jonst*"); de daar aangehaalde spreuk van de „Brabandsche" Kamer *De Lavendelbloem* is misschien in 't algemeen wel van invloed geweest op de verbreiding van den vorm *jonst* in de taal der geletterden van het Noorden.

Het woord *gunst* laat eene tweeledige opvatting toe, eene actieve en eene passieve, naarmate bedoeld wordt de *gunst* die men *bewijst* of de *gunst* die men *geniet* of *ondervindt*. In den *Teuthonista* (zie uitg. *Letterk.* 130 *b*) is gunste een synoniem van genade, huld en liefde; bij KILIAAN vindt men voor gonst en gunst: *favor*, *gratia*, *aura*, *studium*, *benevolentia*.

I) In actieve opvatting.

A) Abstract, zonder mv.

1) Onverplichte goedheid van een meerdere jegens een mindere. In verschillende opvattingen.

a) Van de goedertierenheid van God, van een god, van de goden of andere bovennatuurlijke machten jegens menschen, schepselen. Genade (in de bet. I, A, 1, *a*); goedertierenheid. || God Almaghtigh ... stoove haer (*zekere dame*) in zijn' gunste, HOOFT, *Br.* 1, 311. Al 't welke ... voor een' grootachtbaare wonderdaadt, en klaar bewys der Godlyke gunste, omhelst werd, HOOFT, *N. H.* 292. Lof Goden voor uw gunst, VONDEL 1, 685. Ick vrees des Hemels gunst is tegen ons verkout, HUYGENS 2, 411. Goedertieren Vader, ... Op wiens gunst wij hoopen, *Psalmber.* 33, 11. De zoon my door Gods gunst gegeven, BILD. 11, 411. De blijken van Gods gunst, v. D. PALM, *Sal.* 1, 24. (O leven) ... Wat blonk uw morgen schoon! 'k Genoot tevreên de gunst des lots, STARING 1, 79. Gebruik de gunst van 't lot, DA COSTA 1, 129. Alles, waarin de gunst van God zoo gevoelig gemaakt wordt, BEETS, *St. Ures* 9, 177.

— Spreekw. *Zonder Gods gunst gaan wij ter helle*, HARREB. 1, 264 *b*.

> Die buyten gunst is van hier boven,
> Zijn brood verwaeyt hem in den oven.
> DE BRUNE, *Spreeckw.* 322.

— Het begrip der volmaakte onverplichtheid en vrijwilligheid waarmede God zijne *gunst* verleent en tevens van de volkomen onverwerfbaarheid daarvan door deugd of goede werken van den mensch, wordt uitgedrukt of versterkt door een bnw. als *onverdiend*, *puur*, *vrij*. Verg. *vrije* —, *vrijmachtige genade* (Deel IV, 1473). || Uw gift is uit genade, Heere! Uit onverdiende gunst alleen, *Ev. Gez.* 128, 3.

> onse Godt die haelt my weder af,
> Dat hy uyt pure gunst, my sondaer eertijts gaf.
> CATS 2, 334 *b*.

> Alle roem is uitgesloten! ...
> 'k Roem in vrije gunst alleen.
> *Ev. Gez.* 38, 1.

Zie voorts voor *vrije gunst* b. v. nog TEN KATE 6, 415; BEETS 2, 401.

— Soms wordt het in *gunst* aanwezige begrip van goedheid nog door een bnw. versterkt. || Al wat hier aen den mensch ... Uyt goedertieren gunst van Gode werdt gegeven *enz.*, CATS 2, 334 *b*.

> Terwyl de Godheit u door zoete jonst gedreven
> Noch tyt van boete bied en uitstel van de straf.
> DE DECKER 1, 52.

— *Gunst! o gunst! mijn lieve gunst!* Eigenlijk eene verbloemde aanroeping van God, waarin voor diens persoon een van zijne eigenschappen in de plaats wordt genoemd (zooals ook bij *genade! goede genadigheid!* eng. *gracious goodness!*). Thans gebezigd als een uitroep van verbazing, verwondering, ontsteltenis, enz. Zie, tevens voor nog eene aanhaling, kol. 230. || De gewone kreten van „gunst is 't mogelijk! — Heere bewaar ons! — Wat je zegt!" *K. Zev.* 5, 286. O gunst, wat sla 'k weêr door! v. ZEGGELEN 6, 84. Maar me lieve gunst, wat scheelt er dan toch an? BEETS, *C. O.* 192. Gunst, weetje dàt niet? 241.

b) Van de goedgunstigheid van een vorst of een ander wereldlijk machthebber of wel van de overheid, van een regeerend lichaam enz., als een willend wezen gedacht.

α) Goedgunstigheid, onverplichte goedheid jegens onderdanen. || Door der Staeten gunst syn diensten syn geloont, DROSTE, *Overbl.* 19. Treffelijke diensten ... Waarom sy ook door den Grootvorst meerder als de Russen selfs begenadight, en met gunst voorsien waren, STRUYS, *Reys.* 284.

De letters van dit blad
Betuygen mijne jonst, waer door ick (*Priamus*) ben genegen
Te strecken over u mijn' koninglijcken segen.
VONDEL 2, 411.

— *Gunst voedt kunst.* || *Honos alit artes.* Gunst voedt kunst.... *Sint Mecænates non deerunt ... Marones*, SARTOR., *Adag.* I, 9, n°. 61 (zie ook CATS 1, 556 *b*).

— *Bij gunst*: door goedgunstigheid, t. w. door goedgunstige toelating of bewilliging. || Door teicknen (*gebaren*) werd sulcs te doen (t. w. *uitersten wil te maken*) den stommen niet toeghelaten, dan by gunste van de Land-Overheid, DE GROOT, *Inl.* II, 15, § 6. Een Leenman en mag by uiterste wille van sijn Leen niet beveelen sonder gunste van de Land-overheid, II, 15, § 8 (*Kantt.* Octroy).

— Soms met betrekking tot als personen voorgestelde zaken. || De lucht ... by wiens gunst hier al wat leeft moet adem halen, VONDEL 9, 398.

— *Uit gunst*; bij tegenstelling met: volgens recht. || Soo en kan niemant my haer uyt gunste overgeven, *Hand.* 25, 11. Dat de Romeynen de gewoonte niet en hebben eenigen mensche uyt gunste ter doot over te geven, 25, 16. Geen rechter recht uit gunst Of haet, VONDEL 9, 685.

— Bij overdracht staat *gunst* voor: uiting van goedgunstigheid, t. w. voor: vergiffenis, pardon. Zoo in de uitdrukking *gunst begaan*: vergiffenis, genade, pardon trachten te verwerven. || Anderen (*voegden zich bij de Heeren*) om gunst te begaan, en vry in hun geloof te leeven onder dien scherm, HOOFT, *N. H.* 41. Veelen ... liever hebbende, gereede gunst voor zich zelve te begaan, dan op een gemeen heil te hoopen, ... begosten, naa de uitbiedingen der Landtvooghdesse te luisteren, 124.

β) Als benaming voor de vaak alleen op eene gril gegronde goede gezindheid van een vorst enz. jegens iemand, ten gevolge waarvan deze boven anderen wordt voorgetrokken of bevoordeeld. || De Grooten 's lands ..., gewoon den Vorsten naast aan 't hart te legghen, en met de blaakenste straalen der jonste bescheenen te worden, HOOFT, *N. H.* 5. (*Een*) haat, waar teghens zelf de zeekerste gunst des Lantsheeren geen scheutvry schildt strekt, 41. Daer is meer sterckte en couragie van doen, om zich niet te verslaven, aen de gunste van Princen, dan om haer gewelt tegen te gaen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 382. Hij, die er op uit is, om eenen anderen van de gunst des Monarchs te versteken, en ... te doen vallen, V. D. PALM, *Sal.* 2, 139.

Om Vaders goeden naem onse ampten wy verwurven;
Al waeren wy nog jong, wanneer hy is gesturven,
Hy had in synen tyt wat gunst voor ons verdient,
Des tot bevordering wy vonden menig vrient.
DROSTE, *Overbl.* 25.

— *Blakende gunst.* Zie BLAKEN.

— De onbetrouwbaarheid en veranderlijkheid van deze *gunst* der machtigen en grooten is spreekwoordelijk. || Der vorsten mogendheyd en gunst sijn bros van aerd, VONDEL 3, 225.

Wintersche nachten, Vrouwen gedachten
En gunste van heeren, Siet men haest verkeeren.
CATS 1, 589 *b*.

De gunst is een verand'rick goed,
Het ebt nu eens en dan weer vloed.
DE BRUNE, *Spreeckw.* 322.

c) In bepaald ongunstige opvatting (verg. ook hierboven *b*, *β*). Niet door verdiensten (kundigheden enz.) gerechtvaardigde goedgunstigheid jegens iemand, welke zich uit b. v. in onrechtmatige begunstiging, bevoordeeling en derg.

— Zegsw. *'t Gaat wel naar gunst, Maar niet naar kunst* (HARREB. 1, 264 *a*; bij MOLEMA 522 *b*: *'t Gaat om de gunst en niet om de kunst*): bedrevenheid of kundigheden worden niet in aanmerking genomen (b. v. bij eene bevordering, toelating bij een examen enz.).

— Spreekw. enz. *Gunst baart nijd*, HARREB. 1, 264 *a*.

— *Geld, geweld en gunst Breekt recht, zegel en kunst*, HARREB. 1, 218 *b* (verg. SPIEGHEL 288).

2) Welwillende gezindheid ten opzichte van een persoon (soms ook van eene zaak); de persoon van wien de welwillende gezindheid uitgaat is niet noodzakelijk de meerdere van hem, ten wiens opzichte zij bewezen of gekoesterd wordt.

a) In het algemeen. Welwillende, vriendelijke gezindheid, vriendelijkheid ten opzichte van —, goede dunk, vriendelijke gedachte over iemand (of iets).

α) Eigenlijk. || De zoo verschillende gunst waarmede men indertijd ... (*Van Lennep's*) *Dorp aan* en zijn *Dorp over de grenzen* ontvangen heeft, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 4.

— *Goede gunst.* || De goede gunst, ende affectie die hy bespeurt hadde, dat sijn Majesteyt, den Generael Spilbergen toeghedragen hadde, *Begin en Voortg.* 11, 9 *a*. Dat U Ed. Gestr. zich gewaerdighe, altijd in haere beste gunste te behoeden ... U Ed. Gestr.... onderdaensten dienaer, HOOFT, *Br.* 3, 341.

— *Heusche gunst*: beleefde welwillendheid. || Vereerde schaar, wier heusche gunst bleef luistren Naar te onbespraakt een tong, STARING 3, 123.

Al dat een vriend (*in tegenstelling met een vijer*) bedrijft,
[dat heeft gesette palen,
En over heusse gunst en wil hy nimmer dwalen.
Sijn kus heeft geen gevolg, geen dieper oog gemerck;
Maer eyndigt even selfs in dat eenvoudig werk.
CATS 2, 427 *a*.

— *Volle gunst*: algeheele welwillendheid, goedheid of toegevendheid. || Baggen ... Die hy met volle gunst de grage quanten gaf, CATS 2, 98 *a*.

Wie aen sijn kint of knecht wil lust en vreugde sien,
Die moet noyt volle gunst aen d'een en d'ander biên.
CATS 1, 550 *a*.

— *Uit gunst*: uit welwillendheid.

hy (*Jozef*) sal
Al wat wy oyt misdeên, uyt gunst u te geval,
Van harten lichtelijck vergeten en vergeven.
VONDEL 3, 257.

— *Bij* (*de*) *gunst*; *bij* (*hooge*) *gunst*: door of als gevolg van (bijzondere, buitengewone) welwillendheid en bij wijze van uitzondering. Verg. *bij de gratie* (kol. 599). || Ofschoon de deuren der zaal eigenlijk gesloten moesten blijven, werden wij bij de gunst toch nog binnengelaten. De kinderen mochten bij hooge gunst meê aan tafel zitten.

— *Gunst tot iemand.* || Onderwijlen ... sullen trachten te volherden in UEd. dienste, op het toeverlaet van UEd. gunste tot UE. Oytmoedigen dienaer ... A. v. Zurck, *in* HOOFT, *Br.* 3, 261.

't Is dienstig boven al, jae noodig jonge vrouwen,
Uw jonste tot den man oock dan te weder-houwen,
Wanneer sijn broose jeugt, na sieck te sijn geweest,
Vernieude krachten voelt en wederom geneest.
CATS 1, 385 *b*.

— Voor *gunst tegen iemand*, zie hieronder bij *e*).

— *Iemand* (3de nv.) *gunst toedragen* (voorheen *gunste dragen*); *gunst tot iemand dragen*: welwillend jegens hem gezind zijn. || Dat de Tornisienen ... groote jonste ende affectie tot die Franchoysen plochten te draghen, V. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 134 *d*.

Al wie haer jonste droeg, of oyt te voren kenden,
Die sullen met een walg haer oogen ommewenden.
CATS 1, 342 *b*.

De Keyser droeg hem gunst, en wou de man verlichten,
Hy steld' hem daerom vry van alle sware plichten.
2, 285 *b*.

Men heeft my om de buyt ghetroetelt spade en vroegh,
En niet uyt liefde en gunst die jemand tot my droegh.
VONDEL 1, 571.

— *Rechte kunst draagt liefde en gunst.* Bij SARTORIUS (*Adag.* I, 3, n°. 30): „*Expertes invidentiae Musarum januae*.... Rechte Konst, draeght Liefd' en Jonst, is niet achter houdende".

— *Eene zaak* (b. v. *een aanslag*) *gunst dragen*: haar begunstigen, gezind zijn haar te bevorderen.

Een dunne slaep beschoot noch nauwelijcx mijne oogen,
Of mijn onruste geest door 't guychlen werd bedrogen
Eens drooms, of door een' schim, dieme' in den droom ver-[scheen,
En droegh mijn' aenslagh gunst, en holpme 't feyt bekleen.
VONDEL 2, 389.

— *Iemand zijne gunst doen verliezen*; *zijne gunst van iemand aftrekken* enz. || Chrisje (*zou*) weinig moeite vinden, om hem uit haare gunst te werpen, *Leev.* 5, 153. Dat het (*t. w. het Calvinisme*) ... van de tooneelkunst ... zijne gunste beslist aftrok, KUYPER, *Calvin. en Kunst*, 27.

— *De gunst der menschen*, — *van de wereld*: de welwillende gezindheid, de goede dunk *der* menschen; vandaar: het aanzien *bij* de menschen (verg. II). || Gunst des volcx. Faueur du peuple. *Aura popularis*, PLANT. — Heeft u des Werelds gunst op ... Soo sachten stoel gestelt, HUYGENS 1, 444. Den man, die ... de gunst der menschen (heeft) verspeeld, BEETS, *St. Uren* 6, 224.

Heeft yemant 's weerelds gunste teghen,
Elck wilt aen hem de schoenen veghen.
DE BRUNE, *Spreeckw.* 322.

— *Iemands gunst verwerven*; *zich iemands gunst waardig maken*, enz. || Zy liet geene middelen onbezogt .... om de gunst der Vlaamsche Heeren te winnen, WAGEN., *Hist.* 2, 218. (Het) hangt ... van u af onze welwillendheid te verdienen.... „En wat moet ik doen, ... hoe kan ik uwe gunst verdienen?" v. LENNEP, *Rom.* 12, 101.

Daer vloeyt uyt haren mont soon aengenamen lag,
Dat sy de gunste won van die haer maer en sag.
CATS 2, 143 *a*.

Uw Grootvaêrs heerlijckheyd en kunst,
Die na sich treckt een yeders gunst.
VONDEL 3, 97.

Daer niemant kon verstaen 't Moskóviets in ons Lant,
En mits ik in 't Latyn met hem heb konnen spreecken,
Is my van desen Heer beleeftheyt vaek gebleeken,
Na dat door dese tael ik had syn gunst gekogt.
DROSTE, *Overbl.* 239.

— *Naar* (*iemands*) *gunst dingen*; *om* (*iemands*) *gunst vleien*. || 'k Heb nooit naar heur gunst gedongen, *Econ. L.* 1, 55.

Ik zoek geen' Aristarch een lofspraak af-te-bed'len,
En vlei niet onbeschaamd om der Mecenen gunst.
SPANDAW 1, 4.

— *Iemand* (of *zich zelf*) *in eens anders gunst aanbevelen*: in zijne genegenheid, zijne welwillendheid, zijn welwillend aandenken. || Bevelende in UE. beste gunste, ... UE. Verplichten dienstwilligsten Broeder P. C. Hooft, HOOFT, *Br.* 3, 260. Ik beveel my in uwe gunst. Ik zal my ... zo pogen te gedragen, dat gy voldaan zyt, *Burg.* 9.

mijn lieve Zonen
Die Pallas onderwijs tot wetenschap, en kunst
Van nooden is, ziet die beveel ik in uw gunst.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 303 (*tot Leiden*).

— *Iets aan iemands gunst bevelen*. Eene thans verouderde zegswijze voor: het aan zijn welwillend oordeel toevertrouwen, overlaten. || Tegen dese wil ick my niet verweeren, dan beveel sulcks uw gonste en genade, die my beter sullen verantwoorden dan *enz.*, VISSCHER, *Brabb.* 6. Met sulcke benautheden heb ick hier moeten worstelen; daer op de Leser acht will' slaen. Hoe het afgeloopen is, blijft sijne gunst bevolen, HUYGENS 2, 534.

— *Behoudens uwe gunst*; *met uwe gunst*. Voorheen uitdrukkingen voor: met uw goedvinden, met uw welnemen, met uw verlof, of: als gij 't niet kwalijk neemt. Verg. zuidnederl. *met uwe genade* voor: met (uw) verlof, „met permissie" (als men iets ongepasts of onfatsoenlijks gaat zeggen; zie *'t Daghet i. d. O.* 6, 164). || Ick verstae de helft niet, behoudens uwer gunst, BREDERO 1, 235. Indienwe ... Met uwe gunste nu een kans bestaen te waegen, VONDEL 8, 531 (lat. *si fortunâ permittitis uti*).

β) Bij overdracht: eene uiting van genegenheid, van welwillendheid. || De eedtverwanten ... dankten hunnen gebuuren, voor de gunst van zulk een bodt, en sloeghen 't heusselyk af, HOOFT, *N. H.* 99. Goed Water geeft ghy my en goeden Wijn daer onder: Ick danck u voor de gunst, HUYGENS 2, 115.

— *Gunst* (*aan iemand*) *betoonen*, *bewijzen*, *bieden*, *schenken*, enz. || Felix ... willende den Joden gunste bewijsen, *Hand.* 24, 27. De gunste ons dus verre bewezen, HOOFT, *Br.* 1, 371. Uw grootdaedicheidt gesint om t' overtreffen Elck een, in jonst te doen, HOOFT, *Ged.* 1, 154.

Die edel Margriete doen orlof nam ...
Haer bedanckende der goeder jonsten lofsam,
Ende der eerbaerheit, diese haer hadden bewesen.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 140.

De gunst die eenig mensch een ander mensch betoont,
Die word by Godt gesien en naer den eysch gelooni.
CATS 3, 13 *a*.

Wilt gunst aen my besteden,
En hoor met sachten sin mijn smeecken en gebeden.
VONDEL 2, 268.

— *Door*, *om*, *voor* (*geen*) *geld* (en derg.) *of gunst*. || De geene die het door geld of gunste met hem (*den vijand*) verstaen, HOOFT, *Br.* 1, 27. (Door) gunst of afkoop ... syn Schilder-uuren besteeden (*aan een ander overdoen*): Dat is verbooden, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 283 *b*.

— Inzonderheid: welwillendheid ten opzichte van iemand, welke men betoont door bevordering van zijne belangen, door begunstiging, bevoordeeling, ondersteuning of bescherming. Aldus in:

1°. *Iemand* (3de nv.) *zijne gunst schenken*, *iemand* (4de nv.) *met zijne gunst vereeren*: hem begunstigen t. w. door bij hem te koopen; hem met de klandisie begunstigen, — bevoordeelen.

2°. *Om iemands gunst*, of: *iemand om de gunst* (*en de recommandatie*) *verzoeken*: van iemand om de begunstiging met de klandisie (en aanbeveling bij anderen) verzoeken. || Als gy iets van myn kraam van nooden hebt, ik verzoek uw gunst, ik hoop uw gunst. *Si vous avez besoin de ma marchandise ... je vous demande vôtre faveur* (enz.), MARIN.

3°. Overdrachtelijk in de uitdrukking: *onder gunst van 't kanon*: onder begunstiging, bescherming, dekking, van 't geschut, of: met ondersteuning van, gesteund door 't geschut. || Manlyk stuitten hem in 't eerst de Gascoenen, onder gunst van 't geschut, dat sijne voorste geleeden groflyk beschaadighde, HOOFT, *N. H.* 14. (Onder) gunst, kragt en rook van het kanon ... de Branders aan 's Vyands boord helpen, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 283 *b*.

b) In het bijzonder. Hartelijke genegenheid, liefde.

α) In het algemeen. || Soo vindtmen eenighrehan in-gheboren gunst tusschen twee Haarlemers, m

deren bloet-vreemt zijnde, die in een ander Stede van Hollandt malkanderen ghemoeten: tusschen twee Hollanders die malkanderen in Vlaanderen sien, COORNHERT 1, 227 *b*. Neemt die (*zekere geschenken*) tot tuyghen van mijn onvermoghen gunst, BREDERO 2, 285. Een' gouden kop ... van Cisseus hem gegeven ... tot een pant van gunst, VONDEL 8, 408 (lat. *monimentum et pignus amoris*). Vaders gunst, 8, 533 (*a. w.* 5, 327: genegenheit tot zijnen vader).

Ick twyfel an u jonst met achterkousich wesen,
Dat ghy een ander hebt verkoren boven mijn.
BREDERO 1, 19 (*Rodd'rick tot Alphonsus*).

— *Iemand te gunst*; *te(r) gunst van iemand*: uit genegenheid voor hem; hem ter liefde; om hem genoegen te doen; dus: hem ter wille; hem ten gevalle. || 'k Verschoon ons oorlogsvolk, ter gunst van uw' Gemaal, Doch zorg voortaan hen nooit tot muitery te ontsteeken, v. WINTER en v. MERKEN, *Tooneelp.* 1, 195.

Ick heb een klein geschenk uw knegten aen te bieden, ...
Ick weet het is gering; maer efter, groote Vorst,
Het koomt uyt ware gunst, en uyt een reyne borst.
Ontfangt'et, ons te gunst.
CATS 2, 41 *a*.

— Vandaar (met gelijken overgang van beteekenis als bij *ter wille* —, *ten gevalle van*) de uitdrukking — *Ten* (bij ouderen nog *ter*) *gunste van iemand*: ten behoeve, in het belang, ten dienste, en eindelijk ook: ten voordeele van iemand. (Verg. wegens het bezigen van het manl. geslacht b. v. ook *ten bate*). || Zoodra de druk van den oorlog ... eene wending tegen het stadhouderloos Gouvernement, ter gunste van den Prins van Oranje, voortbragt, THORBECKE, *Hist. Schets.* 10. Wilfriede ... eindigde met de bondgenoote te worden van eenen verachten woekeraar, ten gunste van eenen vreemden Vorst, tegen de belangen van haren Keizer, BOSB.-TOUSS. 2, 45 *a*. Gij zijt wel gelukkig, dat God ten uwen gunste een wonder liet geschieden en voor u alleen eene vrouw schiep, die niet *enz.*, CONSC. 4, 139 *a*. Hoe slecht ik ook aangeschreven stond, begon er nu toch onder de omstanders eene beweging te mijnen gunste te komen, WERUM. BUNING, *Marinesch.* 7.

— Ook wel (evenals trouwens *ter wille*, *ten gevalle*) in verbinding met een zaaknaam. || Sommigen wenschen de afschaffing van de grondbelasting ten gunste van den landbouw. — Een pleidooi ten gunste der middelmatigheid, BUSKEN HUET, *Rub.* 13. Vele sprekers, die ten gunste van het ontwerp het woord voerden, DE HARTOG in *Gids* 1875, 4, 186.

— Bij overdracht, in toepassing op de handeling of de handelingen waaruit de genegenheid of de liefde blijkt, in uitdrukkingen als

— *Gunst bieden*, *geven*, *betoonen*.

Maer die rechtvaardigh gheeft Gód dank, zyn naasten jonst,
Zich onverkiesliicheid, leeft wenschlyk na de konst,
Gheniet óók dubbel loon.
SPIEGHEL 146.

Een wijf, aen wie de man gestage gunste bied,
Denckt aen haer Vaders huys, of om haer Moeder niet.
CATS 2, 36 *b*.

β) Inzonderheid: de genegenheid eener vrouw voor een man, eener geliefde voor den minnaar, of omgekeerd. || Wildy mijn jonst niet vallen ghenadich? DE CASTELEIN, *Lied.* 52. Ontseyde gunst ontbrant in gal en enckel spijt, CATS 2, 147 *a*. Helpt my aen de gonste van mijnen Gliso! HOOFT, *Br.* 4, 429.

hoe myn Lief my in liefden confuys ziet,
Sy en acht myn jonst een enckel gruys niet.
Hand. d. Amour. (H 8) *a*.

— *Iemands gunst verwerven; in de gunst van iemand geraken*, enz. || 't En is niet waer, dat door seer loopen en draven, Een Vryer mach gonst van sijn Lief genaken, VISSCHER, *Brabb.* 42. Dus wil ick haer voortaen gaen dienen met ootmoet ... Hopende noch met vreugt haer gunste te verwerven, V. BEAUMONT 21. Ick ... werdt willighe slaevinne in zijn eighen dienst, om mynen makker te vieren ende zijn' gunst te bekrijpen, HOOFT, *Br.* 4, 426.

(Huyf en sluyer...) Die Thalas sijn Cinxia
Sou vereeren, om te komen
Aen haer gunst en haer gena.
VONDEL 3, 275.

Maer als gy metter tyd nae jancken en nae karmen
Raeckt in haer huys, haer gunst, haer bed, en in haer armen
En so gy *enz.*
WESTERBAEN, *Ock.* 73.

c) Bij tegenstelling of in verband met eene *gift* genoemd, heeft *gunst* de beteekenis van: de welwillende gezindheid, de vriendelijke, de goede bedoeling, de „intentie" waarmede de gift geschiedt. || Niet om gaven oft giften, Maer uyt een gulle-gunst so is sy u ver-eert, BREDERO 2, 87.

Wilt dees gift jn danck aenvaerden
Groot van gunst, maer kleyn van waerden.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 178.

Goedwilligh dan aenveert Maecenas mijne gunste,
Die hier in meer uytmunt, als mijn geringe kunste.
VONDEL 1, 150 (*Gulden Winckel, Voorreden*).

— Zegsw. enz. *Neem de gunst voor de gave*, HARREB. 1, 198 *a*; *Gunst is beter dan gift*, 1, 238 *b*; *Kleine gifte met groote gunst is bovenal te prijzen*, *Ald. Is de gifte klein*, *de jonste is groot* (zie DE VREESE, *Charon*, 56).

d) Genegenheid, in den zin van: lust, trek, zin tot (*of* in) iets.

Leert (*mannen!*) yeder in het zijn op uwe saecken letten,
Leert, daer de reden eyst, uw jonste nedersetten;
Die Godt sijn offer-werk, den Prins sijn tollen geeft,
Die leere dat een vrou oock hare rechten heeft.
CATS 1, 337 *b*.

Laet boecken, diepe sorg, en groote dingen blijven
Ter plaetse daer men plag te lesen, en te schrijven; ...
Doch als hier in de man syn jonste sal betragten,
Soo moet haer wederom de vrouwe neerstig wagten
Door ick en weet niet wat te stooren sijn verstant,
Wanneer hy sijnen geest in booge saecken spant.
Ald.

e) Schijnbaar volmaakt het tegengestelde van: welwillende gezindheid of genegenheid is *gunst* in de uitdrukking: (*een*) *gunst tegen iemand* (*op*)*vatten*; die oogenschijnlijk ongunstige beteekenis zit echter in het gebruik van het voorz. *tegen*; *gunst tegen iemand* is het tegenovergestelde van *gunst tot iemand*; verg. *zin* met *tegenzin*. || Den ouden gonst die Jacob Janszoon met sijne aenhangheren hadden teghen Jan Doornaert ghevaet ... ter oorsaken dat Jan Doornaerts onnoosele oprechtigheydt ... zijnen ende der sijnre valsch wroeghen ... openbaerlijck te schanden hadden ghemaeckt, COORNHERT 1, 437 *a*.

B) Concreet, met mv. en verkl.

1) In het algemeen. Een blijk, een bewijs van goedgunstigheid of van genegenheid (verg. de beteekenissen onder A) genoemd), al naar het verband. || Gouden minne, laet Het, bidd' jck, blijven niet bij dese clene gunsjens, HOOFT, *Ged.* 1, 60. Dat van ouds zulcs als een gunste van de Graven plag verworven te werden, DE GROOT, *Inl.* II, 15, § 7. Mennigh bock bekleedt 't Aansienlijckst ampt van 't landt, ... En klimpt alleen daar toe door trappen van de gonsten, BREDERO 2, 415. Gewaerdigh my die gunst, dat ick u onder 't jagen Magh dienen, VONDEL 5, 614. Te hove vind-men gunsten van pluymen, en ongunsten van loodt, DE BRUNE, *Bank.* 1, 249. Dat gy deeze gunst verbeurd hebt door het versmaaden der aangeboden geleegenheid, *Leev.* 6, 233. Hy ...

had niet dan ... als eene byzondere gunst, de vryheid verworven, om van het Regiment te gaan, 7, 201. Ik heb slechts ééne gunst te verzoeken, ... en die is, dat *enz.*, V. LENNEP, *Rom.* 12, 34. Voor den handel was ons land door de natuur bevoordeeligd; maar die gunst deed zij ons dan ook betalen, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 14. Dat de vrouw ... zich recht moet verschaffen en niet langer alleen gunsten ontvangen, QUACK, *Stud.* 192.

Soo doe my dese gunst, ter eeren van de wijn,
Dat ick, in dit gespreck, mag openhertigh zijn.
CATS 1, 218 *a*.

Den handdruk, die louter een „gunstje" verbeeldt,
Dien wijs ik bepaald van de hand!
DE GÉNESTET 1, 108.

Veelal wint men gunsten maar
Met zwenken en nijgen;
Daarom mint de kunstenaar
Het denken en zwijgen.
V. DROOGENBROECK, *Spr.* 67.

— *Het zal* (of *zou*) *mij gunst zijn* (*dat* enz.). Bij HOOFT voor: het zal (zou) mij aangenaam zijn; doch letterlijk natuurlijk: ik zal (zou) er een blijk van (goddelijke) goedgunstigheid of (menschelijke) genegenheid in zien (indien *enz.*). || Van alle andere tijdingen heeft UE. daer beter kundschap, waer van aenpaert te genieten van tijdt tot tijdt, my groote gunst zijn zal, HOOFT, *Br.* 1, 356. Zeker 't waer my groote gunste, eer die dochter begint de wereldt te hanteeren, dat zy *enz.*, 2, 349.

2) In het bijzonder. Het eene of andere blijk van genegenheid of liefde van eene vrouw, van de geliefde. || Het gheleent ghelaat van u ghesplete minne En gunsten zonder hart (*van eene hoer*), BREDERO 2, 29. En wangunt aan den armen Reynhert niet de gunste van een eenig afscheidt-kusjen, V. HEEMSKERK, *Arc.* 179. Dat ... Mortaigne geen reden had om zich op eenige, hem door de juffer betoonde, gunst te verheffen, V. LENNEP, *Rom.* 14, 96. Toen gij, walgend van haar gunsten, Mij ... zwoert *enz.*, MEYER, *Heemsk.* 43. Er was niemand, die zich op eenige gunst van haar te beroemen had, BEETS, *C. O.* 333 (*Het Noordbrab. meisje*).

— *De uiterste gunst*, fr. *les dernières faveurs.* Eene gemakkelijk verstaanbare verbloeming. || De uiterste gunst van een Juffr. erlangen, verkrygen ... *faire sonner l'heure du Berger*, MARIN.

3) In Zuid-Nederland. Liefdegift, bijdrage voor eenig liefdadig werk. || Junstekasse: blok waarin de lieden die te kerke gaan hunne liefdadige of godvruchtige junsten (aalmoezen, liefdepenningen) steken (zie *Loquela*, 12, 19). In Oost-Vlaanderen heeft het woord (jonst) bepaaldelijk concrete beteekenis: de bijdrage die men b. v. geeft voor eenig liefdadig werk, DE VREESE, *Charon*, 56.

4) Thans geheel verouderd. Geschenk of toelage in geld, boven de gewone bezoldiging; gratificatie. || Gunst van vier guldens op elk Stuk van de Batterye, na het veroveren van een Plaats. Daar moeten sig de Constapels mede genoegen, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 283 *b*.

II) In passieve opvatting. Goedgunstigheid, genegenheid die men geniet bij anderen. || De naem is uytgelesener, dan grooten rijckdom; de goede gunste, dan silver, ende dan gout, *Spreuk.* 22, 1. Ick ken mijn onvolmaecktheid soo wel, dat ick haer noch by vroomen jonst, noch by spotters vajligheit kan versekeren, HOOFT, *Br.* 1, 31. Diensten, die yemandt gunste behooren te maecken in misval en wederspoedt, afgunst in misdaedt, 1, 58. Noch de vriendschap der diplomaten noch de gunst der Spaansche donna's kon zijn oog van het vaderland aftrekken, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 15.

kluchtigh (*geestig, grappig*) wesen is een kunst,
Die geenen haat verweckt, maer gunst.
V. BEAUMONT 60.

Maria is mijn naem, mijn toenaem Medicis:
Het streck' tot gunst, is 't niet tot mijn behoudenis.
VONDEL 3, 435.

— Spreekw. *Kunst baart gunst* (zie CATS 1, 556 *b*).

— *Gunst* wordt in sommige staande uitdrukkingen (in eedsformulen enz.) te zamen genoemd met of tegengesteld aan *afgunst, ongunst, haat.* || Zynen meester is hy, in 't volvoeren van zynen last, ... getrouw geweest, zonder groen oft dor aan te zien, zonder zich aan gunst oft afgunst ... te keeren, HOOFT, *N. H.* 343. Ende voorts in alles U gedragen, als een getrouw Ambtman ende Richter schuldich is, ende dat niet te laten om lieff off leet, gunst off haet, off eenige andere oorsaecke, *Landtr. v. Selwerdt*, 3 (*uit eene eedsformule*). Om my ... Aan gunst of ongunst, liefde, of haat, Niet 't allerminst te kreunen, *Econ. L.* 3, 233.

— Desgelijks met *gave* enz. || En dat niet te laten om lieff en leed, gunst of gave, of eenige andere dingen ter werelt, *Landtr. v. Selwerdt*, 7 (*uit eene eedsformule*). 't Heldenvoorgeslacht, Dat ... voor geen gunst of goud of star of kruis Ooit *enz.*, LULOFS, *Ged.* 128.

— *Gunst hebben, genieten* (*bij iemand*). || De man heeft groote gunst By 't volck, en by den raed, VONDEL 2, 395.

En zy, die zulck een' zoon ter weereit braght, en haerde,
Geniet geen kleine gunst tot haeren lesten dagh.
VONDEL 8, 533.

— Spreekw. *Geen deugd, geen kunst Maar 't geld heeft gunst*, HARREB. 1, 126 *a*.

— *In* (*de*) *gunst* (*bij iemand*) *staan*; *in, uit de gunst komen, geraken* (*bij iemand*). || Sijn eenigh wenschen is om in haer gunst te raecken, VONDEL 3, 297. Dat hy diep in de gunst staat van die geen, die *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 3, 22. Nu is men swarigheid, of ik zen zin moet doen, want ik ... vrees, dat ik uit zen gunst zel raken, zo ik 't ofsla, V. EFFEN, *Spect.* 4, 159. Hy is byzonder in de gunst by mynen Vader, *Leev.* 1, 12. Dit brengt my by den Baes in gunst, *Econ. L.* 1, 11. De dichter ijvert allermeest Om in heur gunst te dringen, BILD. 1, 81 (*De Glorie*). Zoo er iemand lust en ijver had en vooruit wilde — 't mogt hem wat baten! Als hij niet in de gunst was, kreeg hij toch niets, VISSERING, *Herinn.* 1, 53. Alva ... werd door den Koning zeer koel ontvangen. Later kwam hij echter weder in gunst, CONSC. 4, 320 *a*. Zulke genien zyn zeldzaam, zelfs onder personen die in gunste staan by koningen, MULTATULI 1, 184.

Ick weet een greep, een vaste kunst,
Die u kan stellen in de gunst
Van dees' en die, van al de stadt.
CATS 1, 262 *b*.

— *Iemand Gode in gunst bevelen*: hem bij God in genade aanbevelen. || Gode, den welken UE. ... in gunste bevolen blijve, HOOFT, *Br.* 2, 398.

— *Gunst vinden, verkrijgen* (*bij iemand*), enz. || Gunst verkrijgen. Acquerir faveur. *Adipisci favorem, inire gratiam, inuenire gratiam*, PLANT. — Ende die jonge dochter ... verkreegh gunste voor sijn aengesichte, *Esther* 2, 9. Mijn soon ... vint gunste ... in de oogen Godts, ende der menschen, *Spreuk.* 3, 4. De gunste ... die Joseph voor sijnen vader en broederen ... by den koning verwerft, VONDEL 3, 218. De algemeene en hooge gunst, welke deze dichter en schrijver (*Scott*) bij zijne tijdgenooten heeft verworven, BEETS, *Versch.* 3, 107.

Justina was de maegt waer toe hy was gesint,
Daer hy noch even-wel geen troost of gunste vint.
CATS 2, 550 *b*.

— Ongemeen is *gunst vinden* voor: genade vinden in den zin van: niet te streng afgekeurd worden (zie kol. 1482). || (*Eene*) zedeleer, die alleen gunst kan vinden bij een zeer laag standpunt van zedelijk gevoel, BEETS, *Karakter enz.* 13.

Aanm. 1). VONDEL veroorlooft zich het gebruik van *gunst* als een purisme voor *gratie* in den zin van: bevalligheid, zwier, aanvalligheid (zie de aanhalingen). In deze beteekenis laat zich echter *gratie* evenmin door *gunst* vertalen, als zulks door *genade* mogelijk zou zijn, hoe goed die beide woorden ook anders *gratie*, in den zin van: goedgunstigheid, vermogen weer te geven. || Want hoewel gewaet en cieraet ... een volschapen mensch vry veel luister en gunst verleenen; nochtans *enz.*, VONDEL 5, 13. Aenminnige zachtzinnigheit, En gunst, in Jesus aengezicht, Bewegen 't hart om *enz.*, 5, 525. Praelen ... met eenen zwier van gunst, 9, 44. Met een gunst zich maetigen, 11, 95.

Aanm. 2) *Gunst* of *gonst* (zie ald., 2de art.) is in Twente de benaming voor: de vettigheid, de weligheid van den grond, t. w. de kracht van den mest die nog in den grond zit; dat wat in de Betuwe en elders de *vaag* heet (verg. HUYDEC., *Pr.* 1, 472). Naar den vorm te oordeelen kan dit hetzelfde woord zijn als het hierboven behandelde; hoe de beteekenissen samenhangen of met elkander te rijmen zijn, is moeilijk te gissen. || De gunst is er uit; die akker moet nieuw gemest worden. De gunst zit er nog in; het land kan nog een jaar zonder mest bebouwd worden.

Afl. *Gunstelijk*, *gunsteling*, *gunstenaar*, *gunstig* (zie die woorden).

— Voorts *Gunsteloos*, bnw., zonder gunst, „uit de gunst" zijnde (v. DALE).

— Met een voorv. *Ongunst*, *wangunst* (zie die woorden).

— Van *gunst* is voorts ook afgeleid het ww. *gunstigen*, *jonstigen* (welbekend in *begunstigen*; zie ald.), met de bet. o. a. van: iemand genegen zijn („Elck *jonsticht* haer (*eene bloeiende roos*), elck lust wel haer t' aenschouwen", v. MANDER, *Olijfb.* 65); daarvan is weer afgeleid *gunstiger* („ghever, *ghunstiger* in qwaiden, *fautor*", *Teuthon.* 136 *b*, uitg. *Letterk*).

Samenst. afl. *Gunstdrager*, bij HOOFT eene vertaling van lat. *fautor* („Teeghens de dertelheit der *gunstdraagheren*, werdt veel gekeurt", HOOFT, *Tac.* 34; „Hy (heeft) in de schouwburgh als toekyker, in de renbaan als *gunstdraager*, naa alle gerucht van de heffe des graauws gesnakt", 384; „Vreezende dat men hen ... voor *gunstdraaghers* ten Spanjaardt zouw schelden", HOOFT, *N. H.* 332).

— Voorts *Goedgunstig* (zie ald.); *kwaadgunstig*, kwaadwillig, niet wel gezind („De *kwaadgunstigen* ... begonden ... te arbeiden, om de Waardgelders ... te doen afdanken", *bij* WAGEN., *Vad. Hist.* 10, 211; „Alzo de *kwaadgunstigen*, hierdoor sterk zouden aangemoedigd, de goeden, daarentegen, zeer verslaagen gemaakt worden", *Ald.*).

Koppel. *Gunstbewijzen* (onbep. wijs als znw. gebezigd), het bewijzen van gunst („Zyn broerliefd, doet hem ook in 't *jonstbewyzen* wel", SPIEGHEL 146); *gunstzoekend*, bnw. („De *gunstzoekende* Henegouwsche Baudewijns", CONSC. 4, 238 *b*).

Samenst. *Gunstbejag*, *-betoon*, *-betooning*, *-bewijs*, *-brief*, *-genoot*, *-jacht*, *-mild*, *-rijk*, *-volk* (zie die woorden).

— Voorts, min gewoon: *Gunstbedeel*, toebedeeling van gunst (in de bet. I, A, 1, *a*) („Maar de onrechtmatigheid Zijns *gunstbedeels* verneêrde Mijn vrijheidaâmend hart", DA COSTA 2, 14: *Satan spreekt*); *gunstbelofte*, toezegging van gunst (in de bet. I, A, 1, *b*, *β*). („De dapp're Burgers zyn gehertigt met een hart Dat onverwinlyk is, en staal en yzer tart, Door *gunst-* en ampt *belofte* ontsteken", OUDAAN, *H. Broederm.* 7); *gunstbetoog*, betoon van eene welwillende gezindheid (zie I, A, 2) („De Ruiter (werd) ... op het Slot Kroonenburg ter maaltyd genoodigt, beleeft onthaalt, en met veel *gunstbetoog* vereert", BRANDT, *De Ruiter*, 212); *gunstbevinding*, ervaring van gunst (I, A, 1, *a*) of genade („Waar op hem God ontbind van 's lichaams samen-binding, In onbezweken hope en Zyne *gunstbevinding*", OUDAAN, *Poëzy* 3, 582); *gunstbewijzing*, hetzelfde als: gunstbewijs („Dat des Chans Soon van den Schach ... een van sijne Vrouwen vereert (*werd*), zijnde dit ... voor een der aldergrootste *gunst-bewijsingen* gehouden", STRUYS, *Reys.* 267; „Uwe *gunstbewyzingen* omtrent my, ... zyn zo groot, als onverdiend", V. EFFEN, *Spect.* 5, 127); *gunstblanksetsel*, figuurlijk voor: een uit gunst (in de bet. I, A, 2), uit welwillendheid aangebrachte verschooning („Dat het (*een vers*) maer onder de vrienden en bleve, die verstandt hebben van *gunstblanketsel* op zijn' vlekken te leggen", HOOFT, *Br.* 2, 300); *gunstgift*, gift uit gunst (zie I, A, 1, *b*) of uit genegenheid (zie I, A, 2, *b*) („*Gunstgifte* van eene Vryster. *a Favour of a Mistress*", SEWEL; „Geen *gunstgift* van de hand ... eens tegenstanders, Betaamt aan de oorlogsdrift eens wakkren Alexanders", BILD. 4, 313); *gunstgodin*, eene vertaling van *Eumenide* (zie bij GODIN, Samenst. en ook nog BILD. 3, 297); *gunstjager*, iemand die gunst (in de bet. I, A, 1, *b*, *β*) bejaagt, najaagt („Oogh-dienaers en fletse *gunstjagers*", DE BRUNE, *Bank.* 1, 389); *gunstlokking*, het uitlokken van de gunst (in de bet. I, A, 1, *b*) van iemand („Niet dat hy zich verneederde tot die *gunstlokking*, en formen van geschilderde dienstbiedenis, waarmeê *enz.*", HOOFT, *N. H.* 908); *gunstkas* (*junstekasse*), kas, blok in de kerk voor de *gunsten* (*junsten*), liefdegaven (zie hierboven I, B, 3) der geloovigen (*Loquela* 12, 19); *gunstrivier*, figuurlijk voor: een stroom van (goddelijke) gunstbewijzen (zie de bet. I, B, 1) („Een *gunstrivier* (stroome) ... op u en d'uwen neêr", POOT 3, 97); *gunstrol*, boekrol, waarin God de door zijne gunst (I, A, 1, *a*) uitverkorenen heeft opgeschreven („Die mag eerst vrolijk zijn, wiens naem is opgeschreven, In uwe *gunst-rol*, Heer, het boeck van 't eeuwig leven", CATS 2, 332 *b*); *gunststraal*, straal (figuurlijk voor blijk) van genegenheid of liefde (zie I, A, 2) („Lieve, laet uw Oochies dalen, Troost-rijck, op mijn Hertje ne'er: Hebjet opgevult met qualen; Vult het met u *gunst-straal* we'er", JONCTYS, *Rosel. Oochies*, nº. XXVIII); *gunstteeken* („Toen begon ... het volk ... met handtgeklap en maatelooze *gunstteekens* uit te vallen", HOOFT, *Tac.* 321: *Kant.*: groot gejuich, en vlaaijend gunstbewys jegens Galba); *gunstvaardig*, vaardig tot, spoedig gereed met welwillendheid (zie I, A, 2, *b*) („T'zynen daaghelykschen gelaate en manieren, zagh, door den ernst, yet vroolyx en *gunstveirdighs* uit: welke temper, genaamt Iovialen, *enz.*", HOOFT, *N. H.* 907); *gunstwaardig* („*Gunstwaardigh* is 't uit burgerlijke voorouderen gesprooten te zijn", HOOFT, *Henr. d. Gr.* 56, *Aant.*; „De eere van een lichtgeloovigh meisken te bedriegen, kost luttel arbeits, d'eenvouwigheit was *gunstwaerdigh*", VONDEL 4, 167: lat. *simplicitas digna favore fuit*); *gunstwedde*, uit gunst (I, A, 1, *b*) verleende wedde; bij HOOFT voor: pensioen

(„Renten, ende *gunstwedden*, die, zonder ongunst te begaan, niet en waaren af te schaffen", HOOFT, *Henr. d. Gr.* 128); *gunstwenk*, een wenk als blijk van gunst (zie I, A, 1, *b*) („Wie ze is, die ... Een *gunstwenk* heeft erlangt van Ruslands Monarchin", DE LANNOY, *Dichtk. W.* 7); *gunstwind*, eene benaming voor: wufte gunst (zie I, A, 1, *b*); verg. lat. *aura* („Om 't volxken te behagen, En by de menigte wat *gunstwinst* te bejagen, Heeft hy my ... Aen 't ongenadig graeu ... Gezocht te leveren", DE DECKER 1, 40); *gunstwoord*, woord waarbij gunst wordt toegezegd, geschonken („Weet ghy niet dat zy (*de Hoop*) loos en logenachtich is, Van *gunst-woorden* rijck, maer in 't geven onghewis?" BREDERO 3, 22); inzonderheid: het jawoord („Eer hy haar 't *gunstwoort* af kon smeeken", SCHERMER 186).

— HUYGENS bezigt ergens een bnw. *gunstgemeend* voor: als gunst (1, B, 1), als bewijs van vriendschap bedoeld („By de meeningh acht ick 't goed, En de *gunstgemeende* schade Voor genadig' ongenade", 1, 439 *b*).

— Als tweede lid. *Afgunst*, *weder-* (*weer-*) *gunst* zie die woorden).

— Met een znw. als eerste lid. *Menschen-*, *volks-*, *vorstengunst* (zie het eerste lid).

— Voorts (in een der opvattingen van de bet. I, A of B) *Adelsgunst*, zoodanige gunst, zoodanig gunstbetoon, als bestaat in het verleenen van adel (in de bet. I, 1), adeldom („Bij verzuim van het ligten der opene brieven binnen gemeld tijdvak, vervallen de door Ons verleende *adelsgunsten*", *Besl.* van 18 Oct. 1868 (*Stbl.* 142), *a*. 1; „Onze besluiten, houdende verleening van *adelsgunsten*", *a*. 2); *aflaatsgunst*, gunst, gunstbetoon bestaande in de verleening van aflaat (in de bet. 2), bij ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 33; *hartegunst*, hartelijke toegenegenheid („'k blaak van zucht voor hem, wiens blijde *hartegunst* My toejuicht op het pad, het doornig pad, der kunst", BILD. 4, 285); *heerengunst*, gunst van groote, machtige lieden, regenten enz. („*Heeren gunst* en heeft gheen duur", DE BRUNE, *Spreeckw.* 322; „Vrouwen-gemoed, *heeren-gunst*, April-weder en het kaatsspel veranderen dikwijls", HARREB. 1, 264 *a*); *heilgunst*, Gods heilschenkende gunst („Zoo blijft, in vreugd en zielsbedroeven ... Zijn *Heilgunst* aan uw weg gehecht!" BILD. 11, 441); *hemelgunst* (V. LENNEP, *Poët.* 7, 122); *hofgunst*, gunst van of aan het hof, van of bij den vorst (V. LENNEP, *Rom.* 5, 311; BOSB.-TOUSS. 2, 30 *b*; 2, 275 *a*); *juffersgunst*, gunst van jonge vrouwen („*Juffersgunst* en harpenklank Luidt wel zoet, maar duurt niet lang", HARREB. 1, 264 *a*); *minnegunst*, gunst, bestaande in het schenken van min, van liefde („Die schoone ... om wiens *minne gunst* men d'Hoffelijckst siet draven", BREDERO 3, 40); *prinsengunst*, gunst van vorsten („Mach oock Croesus Rijckdom baten?... Heeft de Eer Of *Princen gunst* Of vermaertheijt wel de Cunst?" ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 297); *vadergunst*, vaderlijke gunst, genade, liefde (van God) (*Ev. Gez.* 98, 3; 162, 3); *vriendengunst*, gunstbetoon van vrienden („doe het smooren van mijn geest *Vriendengonste* waer' geweest", HUYGENS 1, 439 *b*); *vrouwengunst* (SPANDAW 3, 4; BOSB.-TOUSS. 2, 44 *a*).

GUNSTBEJAG, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gunst* in de bet. I, A, 1, *b* of *c*) en *Bejag*. Het bejag, de bejaging van gunst, het onedele streven naar de gunst, b. v. van een vorst, van de menschen, van de „wereld". || Hij kende ... noch aanzien van den persoon of gunstbejag, THORBECKE, *Hist. Schets.* 36. Het valsche beginsel ..., dat men, om populair te zijn, moest afdalen (blonk door).... Het gunstbejag was openbaar, BEETS, *Verpooz.* 15.

— *Uit gunstbejag*: om gunst te verwerven, om in de gunst te komen. || De man, Die ... nooit zijn God uit gunstbejag verried, V. LENNEP, *Poët.* 7, 210.

GUNSTBETOON, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gunst* (in een der opvattingen van bet. I, A) en *Betoon*. Het betoon, de betooning van gunst, genade, onverplichte goedheid, welwillendheid enz.

Doch wie schand'lijk door een' meineed zich bezondigt voor [het regt,
Heil en gunstbetoon van boven zijn voor altijd hem ontzegd.
D. J. V. LENNEP 241.

Aanvaardt genadig 't Hoofd van 't rijk
Eens dienaars schamel huldeblijk,
Dan is dat hooge gunstbetoon
Het rijkst, het hartbetoovrendst loon!
BOGAERS 1, 241.

Zie ook V. LENNEP, *Poët.* 8, 136; 10, 148.

GUNSTBETOONING, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Uit *Gunst* (in eene der opvattingen van de bet. I, A) en *Betooning*. De betooning, het betoonen van gunst, genade, goedheid, welwillendheid enz.

1) Abstract. || Wat scheelde mij blaam of gunstbetooning Der waereld? V. BEERS, *Rijz. Bl.* 115.

2) Concreet; met mv. Blijk, bewijs van gunst.

Wat verlangt gy? eischt gy wraak?
Vraagt gy my een gunstbetooning?
Wenscht gy rechtspraak van den Koning?
BILD. 1, 79.

Zie voorts b. v. nog BILD. 13, 39; SPANDAW 2, 44; BOGAERS 2, 79; V. LENNEP, *Poët.* 2, 167; TER HAAR, *Ged.* 2, 183.

GUNSTBEWIJS, znw. onz., verkl. *-je*; mv. *-bewijzen*. Uit *Gunst* (in eene der opvattingen van de bet. I, A) en *Bewijs*. Bewijs, blijk van gunst (genade, goedheid, welwillende gezindheid, genegenheid, liefde). || Nu my dan uw' Ed. Gestr.[t] ... het gunstbewijs, daar ik op uit was, gedaan heeft; zoo bid ik Haar ernstigh, dat zy *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, *Opdr.* 5. Ik weet van een vernuftige Joffrou, die groote gunstbewijzen aan een jongeling gedaan heeft, om dat hy haar eens *enz.*, 1, 182. Vernieuwde gunstbewijzen Van Hem die de onderdrukten troost, BILD. 10, 404. Krullend lokje ... Gunstbewijsje, ... Dat me 't minlijkst hartje schonk, BOGAERS 2, 286. Eene zending naar Spanje is zoo wat eene verbanning, die als een gunstbewijs, ... wordt opgedrongen, BOSB.-TOUSS. 2, 235 *a*. Helding ... die ... met de rechterhand van het aangeboden gunstbewijs (*een snuifje*) gebruik maakte, V. LENNEP, *Rom.* 3, 73. Dat de Keizer ... hem de Hertoglijke kroon had toegedacht, welk Keizerlijk gunstbewijs hij zich vleide, dat door den Graaf *enz.*, 5, 173. Dat gij 't (*een ridderkruis*) slechts als wezenlijk eereteeken en niet als onbeduidend gunstbewijs zoudt willen dragen, SLEECKX 12, 185. Toen hem (*Bonaparte*) die erkenning (*der republiek*) als gunstbewijs werd toegezegd, SCHIMMEL 1, 16 *a*.

Ik weet, hoe 't vast gebouw van uwe gunstbewijzen,
Naar uw gemaakt bestek, in eeuwigheid zal rijzen.
Psalmber. 89, 1.

Zoo lang een vrij, rechtschapen man
Zijn eigen brood verdienen kan,
Zoo lang ook schaam' hy zich een gunstbewijs te vragen.
BILD. 13, 38.

GUNSTBRIEF, znw. m., mv. *-brieven*. Uit *Gunst* (in de bet. I, B) en *Brief*. Een (open) brief waarin door een vorst of ander hooggeplaatst persoon de eene of andere gunst, het eene of andere recht of voorrecht wordt verleend, vergund of toegestaan: brief van octrooi of: octrooi. || Zyn' Doorluchtigheit vermooghe, quytschelding van misdaaden ... en diergelyke te geeven; ... ook gunstbrieven (*kantt.*

Octroyen), weldaaden, en voordeelen oft vrydoomen, HOOFT, *N. H.* 431. Maar Zweevezeel, ten opmerke van Treslongs gunstbrief, ontzagh zich des (t. w. *van de aanhouding van d'Anastro*), 815. Want de Landschappen en Steden ... hebben ... zig tegen deze onredelykheden en geweldenaryen, met het bekomen van Gunst-brieven en Handvesten der Graaven beginnen te voorzien, v. ALKEMADE, *Kampr.* 190.

GUNSTELIJK — GONSTELIJK, JONSTELIJK; soms nog in den ouderen vorm -LIJKE(N) —, bijw. van wijze. Verg. mhd. nhd., *günstlich*, mnd. *gunstlik* (bnw.), mnl. *gonste-*, (*gunste-*), *jonstelike*. Van *Gunst* (*gunste* enz.) met *-lijk*. Op eene wijze die van gunst (in de bet. I, A), van goedgunstige, genadige of welwillende enz. gezindheid blijk geeft. || Dat Uw Ed. Gr. Achtb. hen niet alleen gunstelijk, hebben gelieven te qualificeeren, met den naam van Regenten, maar ook *enz.*, *Handv. v. Amst.* 165. Welck (*werk*) ick U. L. al te samen in 't gemeen, en elck in 't bysonder ... gunstelijck ben toe-eygenende, CATS 1, 444 *a*. De treffelykste steeden ... werden gunstelyken gekent, met aanschrijven hoe hy *enz.*, HOOFT, *N. H.* 80. Dat die van zyn hof en huisgezin altzaamen gunstelyk spraaken van den intoght der weederspannighen ter stadt, 363.

GUNSTELING, znw. m., mv. *-en*; vr. *gunstelinge*, mv. *-n*. Nhd. *günstling*. Van *Gunst* (*gunste*), in de bet. I of II) met *-ling*. Eigenlijk niet anders dan: iemand wien gunst bewezen wordt of die gunst geniet, die in de gunst staat; doch in verschillende opvattingen.

1) Iemand die in hooge mate de gunst geniet van —, in (hooge) gunst staat bij een vorst of een ander machtig persoon, tengevolge waarvan hij door dezen, met voorbijgang vaak van waardiger lieden, met rangen, ambten of rijkdommen wordt bedeeld. Dikwijls in bepaald ongunstige opvatting, als: onwaardige creatuur, en derg. || Een vorst die de hoogste regeeringsambten aan onwaardige gunstelingen wegschonk. Eene regeering van vleiers en gunstelingen, niet van voor hun taak berekende ministers. — Sekere voorname Graaf, dat een groot Mignon of gunsteling van den Koning ... was, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 6. Sulks het den Regeerders gemakkelik vald, nu aan deese dan aan die hunner gunstelingen ietwes toe te laaten, DE LA COURT, *Welv.* 68. Vlies-Ridder, Grande van Spanje, Amiraal van Castiliën, gunsteling des Konings, v. LENNEP, *Rom.* 3, 331. Graaf Willem, wiens ontevredenheid en wrevel, door het wonden van een zijner gunstelingen niet waren verminderd, 5, 314. Reael ... een gunsteling van Oldenbarnevelt, ALB. THYM, *Portr. v. V.* 15. De gunsteling was groot geworden, oppermachtig meester van het hof en Frankrijk, JORISSEN, *Hist. Kar.* 1, 93.

2) Meer in 't algemeen, bij vergelijking met de bet. 1). Persoon die door iemand boven anderen wordt bevoorrecht of voorgetrokken; bijzondere lieveling; troetelkind en derg.; ook: beschermeling. || Hy, die (*door zijn geschriften*) alleen vervrolykt, is zo zeer hunne gunsteling (*der jonge lieden*) niet, dan hy, die traanen doet storten, *Leev.* 1. Hy was altoos Mama's gunsteling, 2, 210. Freule Leentje, eene gunstelinge van Mevrouw, *Wildsch.* 5, 102. Van Groenendaal kwam te Diepenbeek, met oogmerk om zijn jongen vriend en gunsteling ... tot het verkrijgen van het leeraarambt in die gemeente aan te bevelen, v. LIMB. BROUWER 1, 24 *b*. Mijn gunsteling George blijft gelukkig op dezelfde wijze voortstudeeren, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 139. Een echt bedorven kind, ... de gunstelinge van haren oom, BOSB.-TOUSS. 3, 389 *a*. Eene grootmoeder, ... wier bijzondere gunsteling hij was, BEETS, *Lev. v. V. d. Palm*, 3. Hateling ..., die een groot gunsteling van haar was, BEETS, *C. O.* 254.

— *Gunsteling van de dames, de vrouwen.* || En egter deze mannelooze, zedelooze, woeste Aapjonkertjes .. zyn de gunstelingen van de vrouwen, *Rhapsodist* 2, 161. Nu zult gy waaragtig de Gunsteling van alle onze Dames worden, *Leev.* 1, 292.

(*Twee vrouwen*) Die saemen na den prijs van grootste schoon-
[heyt stonden:
Geen uytspraek in die tyt daerover is geschiedt,
Elk had haer gunsteling, maer die was Paris niet.
DROSTE, *Overbl.* 239.

— *Gunsteling van de goden, de Fortuin*, enz.: door de goden, de Fortuin (t. w. met bijzondere gaven) begunstigd persoon. || Ontmoet men ... jonge lieden, door de Natuur geschapen om grooter vorderingen in geleerdheid, en wijsbegeerte ... te maaken, dan in het ankersmeeden, enz. volg de Natuur, en breng haare gunstelingen daar zij kunnen uitmunten, *Wildsch.* 1, 109. Gunst'ling van de Goôn en liev'ling der natuur! SPANDAW 1, 61 (*tot Feith*). Dichter, ô gunstling van Foibos! 2, 43. Waar stille vlijt geduldig op haar wacht, Kiest zij (*Fortuin*) haar gunstelingen, STARING 1, 141. Hij was in zekeren zin een gunsteling van het lot: welgesteld ... behoefde hij *enz.*, QUACK, *Stud.* 323.

Wie zijt ge, gunsteling des hemels, aan wiens oog
Geheel een wereld hangt als d' invloed van omhoog
In menschlijke aderen dat hemelsch vuur doet vloeien
Waarvan uw adem brandt, waarvan uw tonen gloeien!
DA COSTA 1, 394 (*tot een dichter*).

— *Gunsteling van God, van Christus*: begenadigde, uitverkorene. || Die geringen en verachten des aardbodems, die de eerste gunstelingen van onzen Heiland zyn geweest, v. EFFEN, *Spect.* 7, 69. God leidt zijn gunstling door de vloeden, BILD. 11, 411. De zegen van Jehova (vloeit) zijnen gunsteling toe, v. D. PALM, *Sal.* 1, 178. God ... heeft onder de geringen en behoeftigen ten minste zoo vele gunstelingen, als onder de rijken en magtigen, 3, 305. De grootste gunsteling, dien God op aarde immer gehad heeft, droeg het kleed der diepste armoede, *Ald.*

— Evenals *lieveling* kan ook *gunsteling* met betrekking tot eene bijzonder bevoorkeurde zaak gebezigd worden. || Van de gemeente van Christus ... is deze psalm te allen tijde een gunsteling geweest, BEETS, *St. Uren* 9, 179.

Samenst. (in de bet. 2) *Krijgsgunsteling*, gunsteling van den Krijg, van den oorlogsgod (bij SLEECKX 9, 11, in toepassing op Napoleon).

GUNSTENAAR — JONSTENAAR —, ZNW. M.; mv. *-s*. Van *Gunst* (*gunste*) met *-naar* (zie -AAR, 5). Thans verouderd en voorheen zoo goed als uitsluitend door HOOFT gebezigd, althans door hem wel onafhankelijk van anderen, in navolging van lat. *fautor*, gevormd. Een persoon die iemand of iets (b. v. eene partij) gunst (in de bet. I, A, 2) toedraagt, gunst of genegenheid betoont of bereid is te betoonen; begunstiger, beschermer. Verg. GUNNER. || (*Hij*) heeft in 't heimelyk veele meedeweeters en gunstenaars, HOOFT, *Tac.* 37. Waar op gebeurde, dat ... de gunstenaars van de Medicis ... de ooren op staaken, de weederparty ... zwichten deeden *enz.*, HOOFT, *Rampz.* 9. De zelve, merkende dat de gevangenen noch veele gunstenaars hadden, sterken zich met driehondert soldaaten, HOOFT, *N. H.* 542. Hoe de Prins, door eenighe zyne dienaars en gunstenaars ... gewaarschuwt was, 744 (zie ook nog 626; 644).

— Onduidelijk is de beteekenis bij DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 6.

Men vindt zo menighen fraeyen gheest,
Den Westcant zietmen vul zulcke ionstenaers groyen,
In de schoon stad van Ghend noch alder meest
Daer uuter Fonteynen diueersche Constenaers vloyen.

GUNSTGENOOT, znw. m.; mv. *-en,* Uit *Gunst* in de bet. I, A, 1) en *Genoot* in de bet. 1). Mededeelhebber aan iemands gunst; bij uitbreiding: persoon die de gunst van iemand geniet, ondervindt, zich in de gunst van iemand verheugt.

1) In den Bijbel en in bijbeltaal, in toepassing op begenadigden, uitverkorenen door God, lievelingen van God. Zie met betrekking tot het Hebreeuwsche woord dat men er mede heeft willen vertalen, de *Kantt.* op 2 *Kron.* 6, 41. || Hy sal de voeten sijner gunstgenooten bewaren, 1 *Sam.* 2, 9. Wetet doch, dat de Heere sich eenen gunstgenoot heeft afgesondert, *Ps.* 4, 4. Psalmsinget den Heere, gy sijne gunstgenooten, 30, 5. Kostelick is in d' oogen des Heeren de doot sijner gunstgenooten, 116, 15. De goude Waerheit ... Is 't kostelyke goet van uwe gunstgenoten, SCHIM, *Bybelp.* 1, 141. Maar deelt zijn liefste gunstgenoot (*van God*) In rampen en ellenden, *enz.*, V. ALPHEN 2, 271.

Maar ik zal loof en bloessem schieten,
Als Gods Olijfboom, eeuwig groen;
Mijn hart, van dank steeds overvlieten,
En Hy zijn gunstgenoot behoên.
BILD. 6, 98.

2) In vrijer gebruik. Thans geheel verouderd.

a) Gunsteling in de bet. 1). || De selve Gouverneur een groot gunst-genoot wesende van den Hertog, CATS 1, 171 *b*. Bevonden hebbende dat een van sijn gunst-genoten een eerlik burgers wijf tot sijnen wille hadde gebracht, 2, 87 *b*.

b) Gunsteling in de bet. 2). || Gy, verlichte gunstgenoot der natuur (t. w. *de menschelijke geest*)! ... voor wien -- alleen zy ... slechts schijnt te werken en voort te brengen, BILD., *Dedek. Pr.* 7.

GUNSTIG — JUNSTIG, nevens GONSTIG, JONSTIG —, bnw. en bijw., *-er, -st.* Mhd. *günstic,* nhd. *günstig,* nnd. *gunstig, günstig,* mnl. *gonstich, jonstich, gunstich, junstich* (en daarnevens, van *onste* met *ghe-*, ook nog *gheonstich*). Van *Gunst* (in eene der beteekenissen, vermeld onder I, A) met *-ig.*

I) **Bnw.** — 1) Van personen of als personen gedachte zaken. Blijken gevende van gunst, goedertierenheid, welwillendheid, genegenheid; genadig, goedgunstig, welwillend, vriendelijk gezind. Al naar 't bijzonder verband.

a) Praedicatief gebezigd, met eene bepaling in den 3den nv. of afhangende van het voorz. *aan.* || Gunstigh. *Fauens, propitius, studiosus,* KIL. — Hy is my zeer gunstich. *Il m' est fort fauorable,* PLANT. — Gy zijt uwen lande gunstigh geweest, Heere, *Ps.* 85, 2. Degeene ... dien het geluck gunstigh is, HOOFT, *Br.* 3, 413. O Phoebus, mij weleer zoo toegedaan en gunstig, Dat gij *enz.*, ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 310. Fortuna is, helaas! niet gunstig mij geweest, SPANDAW 2, 48. Het lot was ons gunstig geweest; het werd nu de beurt van wijsheid en karakter, THORBECKE, *Hist. Schets.* 99. Want het toeval was hem even gunstig geweest, als het den eigenaar van Guldenhof ... tegenliep, V. LENNEP, *Rom.* 3, 135. Den ... Sultan van Jakatra, dien zij door rijke geschenken zich gunstig hadden gemaakt, CONSC. 1, 256 *a*. Hij (wist) ..., dat en Clementine en haar vader hem gunstig waren, LINDO 2, 97.

Al die hem sijn verwant van vrienden, en van maegen,
Sijn' sijde gunstigh sijn, en dreygen ons met wraeck.
VONDEL 2, 395.

Dat ick Teeuwen gunstigh, en Lucas (*beide schoenmakers*) afgunstigh ben
En ick segh dat ick s'alle bey even Kunstigh ken.
OGIER, *Seven Hoofts.* 182.

— Van God of de goden: genadig. Vooral in aanroepingen en beden als: *wees* (*ons*) *gunstig!* betoon ons uwe gunst, uwe genade! || Sijt gunstich Hymen, ... Sijt gunstich aen dit paer, HOOFT, *Ged.* 1, 80. Mocht God ons gunstig zijn! CONSC. 1, 8 *b*.

— Soms komt *Weest gunstig!* voor in den zin van: luistert met welwillende aandacht! Misschien eene navolging van lat. *favete linguis!*

Hoe dat de liefde speelt ontrent de jonge sinnen,
En maeckt een killigh hert genegen om te minnen,
Is waert te zijn bemerckt. Weest gunstigh, soete jeught:
Eens anders herten-leet is dickmael iemants vreught.
CATS 2, 66.

— *Iemand in iets gunstig zijn*: hem ten opzichte van de bedoelde zaak zijne gunst betoonen, t. w. hem met betrekking tot die zaak begunstigen, daarin hulp of bescherming verleenen. || Gunstig syn aan de Deserteurs in haar Desertie: Dat is scherp verbooden aan de Boeren, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 283 *b*. Iemand in zyne onderneeming gunstig zyn, MARIN.

— Soms ontbreekt de bepaling, die dan uit het verband moet worden opgemaakt. || Friesland, Gelderland en Overijssel waren gunstig (t. w. *aan zeker voornemen*), THORBECKE, *Hist. Schets.* 15.

b) Attributief gebezigd. || Gunstige Dinen (lat. *alma*) verberght in stille steden Den kuischen Hippolyt, VONDEL 8, 487. Wie is er ... dien een gunstig noodlot altijd buiten haar bereik (*van de kwade tong*) stelde? V. D. PALM, *Sal.* 3, 76.

— Bij eene qualitatieve benaming. In de door die benaming aangeduide hoedanigheid gezind om genade of welwillendheid te betoonen: niet streng; zacht. || Soo verre ben ick van die (*zekere gevoelens*) t'mynen voordeele te willen afbedelen, dat ick ook de al te gunstige Rechters voor myn eigen tegenspreken niet en derve versekeren, op den grond *enz.*, HUYGENS 2, 558.

En schoon gy hebt verdient de doot of swaerder pijn,
Ick sal u niet-te-min een gunstig Vader zijn.
CATS 2, 123 *b*.

een Prince goedich,
Van wiens verdiensten en loflijcke daden, sij
Gunstiger oordelaers en kenners sijn als ghij.
HOOFT, *Ged.* 2, 166.

— *Gunstige lezer!* vriendelijke lezer! In voorredenen van boeken; lat. *lector benevolus.* Verg. GOEDGUNSTIG (kol. 355). || Ist dat ... mijn arbeyts luste verwackert wert, door u goetwilligheyt, joustige Leser, *enz.*, COORNHERT, *Cic. Plichten,* 9. Gunstige Leser, ick hadde wel gehoopt dat dese mijne Brabbelingh *enz.*, VISSCHER, *Brabb.* 3. Soo wil ick den gunstigen Leser kortelyck *enz.*, CATS 1, 479. Siet gy wel, waer dat ick henen wil, gunstigen Leser? POIRTERS, *Hof. v. Theod.* 3 (zie ook 1). Ik keer mij liever tot u, gunstige lezer, dan tot dien grommeligen recensent, NOLET DE BR., *Proza* 1, 204.

— *Gunstige vrienden.* Een der titels die men wel aan de leden van sommige lagere regeeringscolleges gaf. Verg. ook beneden de Samenst. *welgunstig.* || Aen de Regenten in Goeylandt, etc. Eersaeme, vroome, voorsienighe, zeer discrete Heeren, ende besondere gunstighe goede vrienden, HOOFT, *Br.* 1, 227.

c) Soms is *gunstig* op te vatten in den bepaalden zin van: weldadig. || Yemanden gunstich zijn.... *libenter alicui tribuere,* PLANT.

Men moet niet van een gunstig man
Al nemen dat men krijgen kan.
CATS 1, 592 *b*.

Maer siet als eenig mensch is gunstig aen den armen,
Die wil Godts eygen hant voor alle quaet beschermen.
3, 18 *a*.

dat een koele dauw aen dorre kruyden doet
Dat pleegt een gunstig mensch die grage magen voedt.
3, 19 *a*.

Siet alsser eenig mensch een weldaet heeft ontfangen,
Die is dan ongerust en krijgt een groot verlangen,
Hoe dat hy wederom aen soo een gunstig man
Zijn liefde, zijn behulp, sijn vriendschap toonen kan.
3, 32 *b*.

2) Van zaken, min of meer bij persoonsverbeelding.

Hoe gaet gy om haer huys en om haer venster loeren
Om mooghlijck door een spleet of door een gunstigh glas
Te sien, dat op de straet voor u geschoolen was.
WESTERBAEN, *Ock.* 73.

— Inzonderheid van hetgeen geacht wordt den persoon te vertegenwoordigen. || Neemt dit in dancke, hoe slecht ghewrocht sy: het is ghedaen by jonstighe sinnen, *Charon*, 46. Ontfangt dan de slechte Eerstelingen van mijn ongeleerde Rymeryen met sulcken gunstighen Hart, als sy u uyt grondelijcke Gemoeden werden geoffert, BREDERO 1, 306.

En belcht u niet myn heer, indien een slechte maecht...
Haer pen set op 't pampier, wiens hart u meer is gunstich,
Als wel haer scryven is geleert, geciert, oft kunstich.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 41.

— *Iemand een gunstig oor, een gunstig gehoor, gunstige ooren leenen* enz.: welwillend naar iemand luisteren. || Hoe d'onverbiddelijcke Thrax Hem leende gunstige ooren Bleeck *enz.*, VONDEL 2, 375. Indien myne boersche Zanggodin gunstige ooren bejegent, ik zal het voor geluk rekenen, POOT 1, *Voorr.* 1. Een gunstig gehoor erlangen, verkrygen. *Obtenir une audience favorable*, MARIN. Om aan het verzoek van het bevallige meisje een gunstig oor te verleenen, v. LENNEP, *Rom.* 5, 31.

— *Een gunstig oog op iemand of iets slaan* enz.: een welwillenden blik. Vandaar: iemand met welwillendheid (soms ook: met vergoelijking van zijne gebreken) gadeslaan, beoordeelen enz. || 's Vryers gunstig oog dat kan de schoonheyt maken, CATS 1, 498 *b*. Mocht UEG. op dit zwakke voortbrengsel mijner nederige zanggodinne een gunstig oog laten vallen, v. LENNEP, *Rom.* 3, 233.

Maer siet ick kreegh terstont meer als mijn vorigh leven,
Soo haest uw gunstig oogh maer eens op my en viel:
Gy zijt mijn ander ick, de ziele mijner ziel.
CATS 1, 82 *a*.

De rouwe gast en kan Rebecca niet behagen,
Sy heeft een gunstig oogh op 't ander kint geslagen,
Isaack in tegen-deel heeft Esau best gesint.
2, 224 *a*.

3) Van zaken, zonder persoonsverbeelding.

a) Van al wat als eene uiting kan worden beschouwd. Blijk gevende van welwillendheid, van vriendelijke gezindheid. Voornamelijk gebruikt in tal van vaste uitdrukkingen. || Weet dat een gunstig woord is beter als de gaven, CATS 3, 20 *a*. Daar hy 't by zoeken moest, die rieden hem voet voor voet te gaan; by gunstighe ooghluiking, geloofsverwanten aan te fokken, *enz.*, HOOFT, *N. H.* 837. Ghy zijt onvernoeght met mijn gunstigh aanbien, BREDERO 1, 81. Gy hebt my zeer verpligt, door op zulk eene gunstige wyze over my te denken, *Leev.* 6, 149. Waaraan is ... deeze malle doede alle deeze gunstige onderscheidingen verschuldigd? *Blank.* 3, 148.

Al scheen ick somtyts wat te straf,
En neemt 'et my niet qualick af.
Ick had een gunstig ooggemerck:
Ook strenge tucht is vriendewerck.
CATS 1, 277 *c*.

Neen, zalig, die één lonk, één lonkjen slechts, één lach,
Eén gunstig straaltjen van uw oog genieten mag!
BILD. 6, 411.

— *Eene gunstige gedachte, meening; een gunstig denkbeeld, oordeel.* || Toen stond God op met gunstige gedachten, *Psalmber.* 78, 33. Dat... Deze zoo uit één loopende vertalingen, ... een min gunstig denkbeeld, voor de duidelijkheid der spreekwijze in het oorspronkelijke, verwekken zullen, v. D. PALM, *Sal.* 1, 113. Een geheel (*van gelaatstrekken en derg.*) ..., dat weinig geschikt was om ... een gunstige meening aangaande zijn karakter te doen opvatten, v. LENNEP, *Rom.* 14, 117. Anderen hadden echter gunstiger gedachten aangaande de broederschap, HARTOG, *Spect. Geschr.* 233.

— *Een gunstig onthaal, eene gunstige ontvangst.* Welwillend, vriendelijk; doch soms ook: gewenscht; zie beneden, onder *b*, *α*, 2°. Voor eene aanhaling zie b. v. BILD. 11, 331.

— *Eene gunstige stemming* enz. || Dat hij in geene gunstige luim in Den Haag ... omzwerft, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 135.

— *Een gunstig antwoord* enz.: van welwillendheid, van bereidwilligheid getuigend. || Verzoeke gunstig antwoord (V. G. A.) *of* Wordt gunstig antwoord verwacht (W. G. A. V.), *onder uitnoodigingen.* — In 't verwachten van welck haer gunstich antwoordt, ick *enz.*, HOOFT, *Br.* 1, 52. Verbejdende een gunstigh antwoordt, gebied ik my op 't hartlijkste aen UE.... ende blijf *enz.*, 3, 259. De streelende hoop op een gunstige uitspraak van Julia ... deed in my een onredelyk ongeduld geboren worden, *Aanh. op Leev.* 244.

— *Eene gunstige beschikking* (t. w. van de hooge regeering, b. v. op het verzoek van een onderdaan): van welwillendheid, van bereidwilligheid om aan het verzoek te voldoen getuigende; vandaar: (het verzoek) bewilligend.

b) Voordeelig (verg. *ten gunste*: ten voordeele, tot voordeel, bij GUNST, I, A, 2, *b*). In verschillende opvattingen.

α) Bevorderlijk aan den voorspoed, den vooruitgang, het belang van iemand of iets. Vandaar weder:

1°. Tot nut, tot baat, tot dienst; dienstig, geschikt, gelegen. || Dat hij een gelegenheid, zoo gunstig als deze, niet licht zou terugvinden, *K. Zev.* 2, 289. Zij ... vinden tevens eene gunstige gelegenheid om hunne jeugdige krachten te beproeven, BERGMANN, *Staas*, 106.

Daer gaet de rappe jeugt in stilheyt neder-duycken,
En loert op haer bejag, en op een gunstig lot,
Gelijck een loose vos ontrent een hoender-kot.
CATS 2, 32 *b*.

— *Een gunstig tijdstip, oogenblik* enz. || Deze mannen ... hielden zich gereed, om ... openlijk op te treden, zoo ras het gunstig tijdstip zou dagen, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 47. Nu het gunstige oogenblik ter mijner verlossing gekomen was, v. LENNEP, *Rom.* 3, 93. Ik raad u sterk aan mij een sermoen te doen! spotte Denys, ... de tijd is er zeer gunstig toe, CONSC. 3, 222 *b*. Leocadie ... vond het oogenblik gunstig om de zaal te verlaten, R. LOVELING, *N. Nov.* 107.

— *Gunstig tij, gunstige wind.* || De gunstige passaat maant tot terugkeer, LULOFS, *Ged.* 144. Wanneer het weder gunstig werd om den veldtocht aan te vangen, ging *enz.*, DAVID, *Hist.* 3, 254. Ik heb zoolang reeds van God dezen gunstigen wind afgesmeekt, CONSC. 4, 9 *b*. De brievenboot, welke tweemaal 's weeks bij gunstig getijde naar Calais voer, SCHIMMEL 3, 128 *a*. De herfst van 1867 was gunstig voor het bewerken der landerijen, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 108.

— *Gunstig weder* (enz.) wordt niet zelden gebezigd in den verzwakten zin van: goed, mooi,

aangenaam. || Het jaarsaizoen ... was gunstig en de zomer ... reeds begonnen, v. d. palm, *Leerr.* 2, 76.

— *Gunstige ligging*; *eene gunstige plaats.* || De jonge heeren, die het er op gezet hadden de eene of andere schoone naar het rijtuig te geleiden, ... zochten zich ... van een gunstig standpunt te verzekeren, beets, *C. O.* 187. Punten (*nabij eene stad*), nog gunstiger van ligging, waar *enz.*, pierson, *Leerb. d. Staath.* 1, 139.

Zoo koutende, dringen de drommen naar binnen
Om tijdig zich gunstige plaatsen te winnen.
bogaers 2, 185.

— *Gunstige voorwaarden, conditiën*: baat brengende, batig. || Omdat ik geen onderkruipers lyden kan die een konkurrent het brood uit den mond stelen door gunstiger voorwaarden, multatuli 1, 112.

— Soms staat ook *gunstig* voor: voordeelig in den zin van: ruim, rijkelijk, in zooverre zulks het gevolg is van een *gunstig*, voordeelig beloop van zaken. || De aardappelen hebben een zeer gunstig beschot geleverd. De oogst is niet bijzonder gunstig geweest.

2°. In zijne gevolgen tot heil of geluk, geluk aanbrengende, heilzaam. || Gunstige voorteekens. — Onmooglyk kunt gy begrypen, aan welk een gunstig voorval ik *enz.*, *Leev.* 6, 134. Men ziet in het gewigt, hetgeen hij van tijd tot tijd op enkele gunstige verschijnselen legt, dat hij over het algemeen verre was van tevredenheid en onbezorgdheid, thorbecke, *Hist. Schets.* 181.

Zoo laat mij 't blaauwend stroomverschiet
Eén gunstig teeken toonen.
bild. 1, 28.

— *Een gunstigen keer, eene gunstige wending nemen* enz. || Haar omstandigheden hebben thans een gunstigen keer genomen, *K. Zev.* 5, 213. Sedert eenige dagen schenen de zaken voor Arteveldes vijanden eene gunstigere wending te nemen, consc. 3, 186 *b*. Als zij, onder den druk hunner rampen, zich met eene gunstige wending van hun lot ... vleien, beets, *St. Uren* 9, 360.

— Vandaar, bij uitbreiding, van hetgeen op zich zelf gewenscht is. Zoodanig als men het zich wenscht of wenschen zou; gewenscht; gelukkig; goed; soms ook: aangenaam. || Met gunstig gevolg een examen afleggen. Het verzoek vond een gunstig onthaal. De gezondheidstoestand der troepen was deze maand weder gunstiger. In het gunstigste geval zal die gekwetste één oog kunnen behouden. — Daar zij wel den strijd gehoord hadden, maar nog onbewust waren, of de uitkomst al dan niet gunstig ware geweest, v. lennep, *Rom.* 12, 365. Dewijl het hem op eenen gunstigen uitslag zijner poging liet hopen, consc. 1, 82 *a*. Ik heb andere zonsopgangen gezien, dan die men, onder de gunstigste omstandigheden, op den top van den Rigi kan waarnemen, beets, *Versch.* 4, 91. In de volgende lente volgde Holland het voorbeeld der Zeeuwen ... en met zoo gunstige uitkomst, dat *enz.*, fruin, *Tien J.* 56.

Tot Wolter ... Door gunstig toeval, juist van pas
Getuige van 't spektakel was.
staring 1, 121.

— *Gunstige tijding, gunstig bericht.* || De gunstige berichten nopens Willem zyn my zeer aangenaam, *Leev.* 1, 355. Er was ... geen enkel gunstig bericht van buiten. Niets viel er voor op de grenzen; geene troepen rukten voorwaarts; *enz.*, v. d. palm, *Gedenkschr.* 107. Spreek! vorschtet gij iets gunstigs uit? bogaers 1, 96. Personen, die zich nog gevleid hadden, een gunstig bericht op het ... briefje te zullen lezen, bohn-beets, *Onze Buurt*, 1.

— *Eene gunstige beoordeeling* (van een geschrift), en derg. Voor den auteur gewenscht; zulk eene waarbij de schrijver er goed afkomt. || Een gunstige recensie, tollens 7, 42.

— *Dit of dat lijkt mij gunstig*: komt mij gewenscht voor, draagt mijne goedkeuring weg. Niet zelden schertsend of met gemaakte deftigheid in de taal van het dagelijksch leven gebezigd. || Wat zou je er van zeggen om eens een toertje te gaan rijden? Wel, dat lijkt mij gunstig.

— Van de beteekenis, de opvatting van een woord. Goed, niet slecht, niet verkeerd; soms ook: niet laag of gemeen. || Men kan het woord middelmatig in twee zeer verschillende beteekenissen gebruiken, de eene bij uitstek gunstig, de andere bij uitnemendheid ongunstig, v. d. palm, *Red.* 3, 73.

β) Bevorderlijk aan den dunk, het oordeel over iemand of iets; een voordeeligen, een goeden dunk of indruk aangaande iemand of iets teweeg brengende; iemand of iets in anderer oordeel of schatting voordeelig doende uitkomen. || Den gunstigen indruk ... dien zooveel vermaardheid ook aan zijne Schriften (*van David*) heeft medegedeeld, v. d. palm, *Red.* 1, 3. Dit alles bleef bijna zonder gunstigen indruk op de gemoederen, consc. 4, 320 *b*.

— *Een gunstig licht op iets* (of *iemand*) *laten vallen.* Eigenlijk en figuurlijk. || De wijze waarop hij zich bij die gelegenheid gedragen heeft, doet geen gunstig licht op zijn karakter vallen. — Leg alle waar (*in den winkel*) in gunstig licht, v. zeggelen 8, 48.

— *Een gunstig uiterlijk*, — *voorkomen*: aangenaam; innemend. || Dat hij nog zoo jong was en zoo'n gunstig voorkomen had, *K. Zev.* 4, 363. Zijn mannelijk, open karakter, zijn gunstig uiterlijk en beschaafd wezen hadden hem ingenomen, vosmaer, *Amaz.* 79.

II) Als bijw. (van wijze) of in bijwoordelijk gebruik.

1) Op eene wijze die van eene goedgunstige of welwillende gezindheid blijk geeft: op genadige, welwillende, vriendelijke of goede wijze (al naar het bijzonder verband). || Soo ging hy metten arm haer teeren hals omvangen, Sy keeck hem joustig aen, cats 2, 6 *b*. Hy ... spreeckte gunstig toe, 2, 511 *b*. Zy kreeg gunstig permissie om nog wat te blyven, *Leev.* 1, 179. Die 't gunstigst over hem spreeken, noemen hem een lastig ontevreeden mensch, 1, 278. Zie gunstig op ons neêr, ô Godheid, uit den hoogen! spandaw 2, 192. (*Ik wil*) u menig liedje schenken, Lacht Apol mij gunstig aan, lulofs, *Ged.* 48. Zalig ... 't Volk, door Hem ... gunstig uitverkoren Tot zijn erv' en lot, *Psalmber.* 33, 6. Hij ... Slaat elk gunstig gade, Die *enz.*, 33, 9. Waarom mocht niet reeds in den afgeloopen zomer mijn aanzoek gunstig worden opgenomen? *K. Zev.* 5, 253.

Van 't Manne klimt hy hooger, en belooft
Zijn eigen vleesch hun gunstigh voor te zetten.
vondel 4, 477.

Maar ik beleed, na ernstig overleg,
Mijn booze daên; Gij naamt die gunstig weg.
Psalmber. 32, 3.

— *Gunstig beschikken* enz. (b. v. op een verzoekschrift). Op goedgunstige, welwillende wijze, t. w. toestemmend, in den door den verzoeker gewenschten zin; het tegenovergestelde van *afwijzend.* || Z. M. heeft op het request gunstig beschikt. Op zijn verzoek om pensioen is door den minister gunstig geadviseerd.

2) Op eene wijze die ten gunste, ten voordeele, in het voordeel is van iemand of iets. || Dat boek wordt zeer gunstig beoordeeld: *er wordt veel goeds*

van gezegd. — Gy hebt hem met my eens gezien, en oordeelde gunstig over hem, *Leev.* 1, 301. Dat ik gunstig voor u ben ingenomen, 2, 14. Ik hoopte ... dat gy gunstig te mywaards zoude veranderen, 5, 193. Dat ik ... omtrent hem vry gunstiger dan voormaals denk, 8, 176. Zijn gedrag was ... gunstig onderscheiden van dat der overige boeven, V. LENNEP, *Rom.* 3, 187. Ik kan niet zeggen, dat de eerste indruk, dien hij op mij maakte, zeer gunstig voor hem uitviel, 3, 287. Moet ik den zin uwer woorden gunstig opnemen? 5, 152. Dat ook de Resident ... zich zeer gunstig over de familie Havelaar had uitgelaten, MULTATULI 1, 75. Dat veel arbeids gunstig werken zal op *enz.*, 1, 107. Tesselschade ..., die gunstiger over den man schijnt te denken dan wij, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 60. Dat zulke schaamtelooze stoutheid niet geschikt was, om hem gunstig voor Stoffel te stemmen, SLEECKX 12, 56. De vrienden van Coornhert spreken niet veel gunstiger over Marnix, FRUIN, *Tien J.* 280.

Daer ging mijn goeden man van u soo gunstig spreken,
Als of 'er niet een mensch met u mocht zijn geleken.
CATS 2, 78 *a*.

— *Gunstig bekend staan, zijn*, ter goeder naam en faam staan; van zaken: een goeden naam hebben. || Hij staat hier gunstig bekend; ik denk dat hij een heelen gooi naar dat postje zal doen. — De Notaris X. zal in het openbaar veilen en verkoopen de gunstig bekende bouwplaats Reijerscamp, *Uit eene advertentie.*

— Soms niet veel meer dan: welbekend of vermaard. || Den gunstig bekenden menheer Auriol (*zeker koorddanser*), *Schoolm.* 118.

— *Gunstig gelegen* enz.: voordeelig, bevorderlijk voor iemands belangen, geschikt voor de uitoefening van een bedrijf enz. || Te huur: een winkelhuis, zeer gunstig gelegen te H. aan den Kruisweg. — De stad was zeer gunstig aangelegd in eene vruchtbare, bekoorlijke vallei, VISSERING, *Herinn.* 1, 90. Altijd zal er (*bij eene stad, die zich uitbreidt*) een punt zijn, waar niemand wil wonen ...; een ander punt, gunstiger gelegen, waar juist met voordeel gebouwd kan worden, PIERSON, *Leerb. d. Staath.* 1, 139.

— *Zich gunstig voordoen* enz. Van personen en zaken: zich op eene voordeelige wijze vertoonen; een voordeeligen, aangenamen indruk teweegbrengen. || Dat jonge mensch doet zich zeer gunstig voor: hij paart bescheidenheid aan goede manieren en spraakzaamheid. — Als ik het (*een portret*) eens laat opknappen, en het werk tot zijn recht komt, zal het zich zeker gunstiger voordoen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 21.

— *Zich niet gunstig laten aanzien*: er niet voordeelig, niet bevorderlijk aan iemands belangen, niet gewenscht uitzien. Verg. AANZIEN, Deel I, 514. || Dat het weêr zich niet gunstig liet aanzien, maar dat 'er nog veel zou moeten gebeuren, eer het schip verging, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 106.

3) Op geschikte, gepaste wijze. || Ik mede voldoe aan deze gewoonte; hoewel ik het betreur, dat de gelegenheid mijn gunstig gekozen zij, V. LENNEP *in* VONDEL 2, 2.

Aanm. 1) Voor *gunstig*, bnw., met de beteekenis van: in de gunst staande, gunst genietende, welgevallig —, aangenaam aan anderen, zie (behalve VERDAM) *Teuthon.*, uitg. *Letterk.*, 130 *b* („gunstich, holt, lieff, weert, gemynt, *dilectus* enz.") en COORNHERT, *Odyss.* 1, 13 *a* („ghy zijt den goden *gonstich* gheboren").

Aanm. 2) *Gunstig* in den zin van: vol vaag behoort bij *gunst, gonst*, vaag (zie daarover GUNST, Aanm. 2). || Gunstig land: *daar gunst, vaag in zit.* Hoe gunstiger land, hoe weeker (*in Twente*; zie HUYDEC., *Pr.* 1, 472).

Afl. *Gunstigheid* (zie ald.); *gunstiglijk*, bijw. („Gunstichlick, met gunste. *Favorablement*", PLANT.; „*Favorabiliter, gratiose, benevole*", KIL.; „Ter Veer! wilt *gunstiglyk* ontvangen, Myn dankbaarheid, en deês Gezangen", V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 22).

— Voorts *Ongunstig* (zie ald.); *gejonstig* („Al bin ic onconstich, Ik blive *geionstich*", V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 128; 133).

Samenst. *Welgunstig* („Eersaeme, vroome, seer voorsienige, *welgunstige* goede vrienden", HOOFT, *Br.* 1, 44: *aan Buurmeesteren enz. in Gooiland*).

GUNSTIGHEID — GONSTIGHEID, enz. —, znw. vr. Nhd. *günstigkeit*, mnl. *gonsticheit, jonsticheit.* Van *Gunstig* met *-heid.* Gunstige, welwillende (soms ook goedertierene, genadige) gezindheid.

Daer mede gaept de Deur van 'a Heeren welgevallen,
Die, deunder onderrecht door eene Deughd van allen,
Sijn' oor gewonnen geeft, sijn' gunstigheit, sijn' Minn
Den eigenaer te loon.
HUYGENS 1, 151.

De Heer die is barmhertig, en' genadig:
tot toorne traag, in gunstigheijd groot-dadig.
DE HUBERT, *Ps.* 145, 8 (*Ps.* 145, 8: *groot van* [*goedertierenheid*]).

— Bij overdracht. Betoon of blijk van goedgunstigheid, van welwillendheid.

Noch staen ick verr van slaeven,
Maer vrijelick ten dienst die my de Vryheit gaeven;
Al heb ick over langh de gunstigheit beloont,
En Holland eerst het pad naer 't Gulden Vlies gethoont.
HUYGENS 1, 171 (*Medenblick*).

— Soms: partijdige goedgunstigheid; begunstiging, bevoordeeling boven of in strijd met verdienste; partijdig gunstbetoon. Reeds in het Mnl. || Alle de ghene die met Ghiften ofte Gaven, ofte met eenighe gonsticheyt, tot een Bisschops Mijter gheraeckt zijn, MARNIX, *Byenc.* 1, 4 (bl. 35 *b*).

GUNSTJACHT, znw. vr.; zonder mv. Uit *Gunst* in de bet. I, A, 1, *b*) en *Jacht*, oneigenlijk genomen. De jacht, het jagen, het op onedele wijze streven naar de gunst der grooten en machtigen. Eene bij HOOFT herhaaldelijk voorkomende vertaling van lat. *ambitio* en *ambitus*; in navolging van hem ook door anderen gebezigd. || Keuren teeghens de gunstjacht en gebeeden der maghtighen, HOOFT, *Tac.* 33. Zy en zouden de daghvaart door gunstjacht niet steuren, 36. Den Kardinaalisten ..., uitkrytende deeze heusheeden, voor een' staatzuchtighe gunstjaght, HOOFT, *N. H.* 46. Dat hy ... nooit naar eenigh ampt met gunstjaght stondt, BRANDT, *De Ruiter*, 985. De Groot (lag) het hart te hoog ... om door hoofsche gunstjacht eenig voordeel te zoeken, BRANDT, *De Groot*, 404.

Afl. *Gunstjachtelijk*, bijw. („Verschillende faame gink aan Demetrius naa..., om dat hy den oopenbaaren schuldthebber, *gunstjaghtelyker*, dan eerlyk verdaadight hadt", HOOFT, *Tac.* 449: noot: *Ambitiosius*: glooryzuchtiger); *gunstjachtig*, bnw. („Dat had hy met *gunstjachtige* beeden begeert", HOOFT, *Tac.* 367: noot: *Ambitiosis*: eerzuchtige).

GUNSTMILD, bnw. Uit *Gunst* in de bet. I, A, 1) of B) en *Mild.* Mild, vrijgevig met gunst, met goedheid of met blijken van gunst, met gunstbewijzen. || Kazimir, die men waande dat in Engelandt een' gesteurde meestres zouw vinden, vond 'er een' gunstmilde; werd met de orde des hoozbands, jaargelden, en schenkaadjen, vereert, HOOFT, *N. H.* 618.

Kroon-waarde-wyse vrou, bevallich en raatsalich,
Schoon, eerbaar, help-ryck, gunst-milt, vrient-hout, lief-
[taligh.
BREDERO 1, 140.

GUNSTRIJK, bnw. Uit *Gunst* in de bet. I, A, 1) en *Rijk*. Rijk in gunst, in goedertierenheid en goedheid.

1) Van God of van eene andere bovennatuurlijke macht. || Gunst-rijck. *Favorabilis*, KIL. — Gunstrijk Opperheer, *Ev. Gez.* 91, 1.

2) Bij overdracht, van zaken. Blijk gevende, dragende van goedertierenheid, goedheid. || De gunstrijke zorg en hoede van God, v. D. PALM, *Leerr.* 2, 71.

3) In bijwoordelijk gebruik. Bij dichters, voor *gunstig*, bijw.; om den eisch van 't vers. || Roem dankbaar nu, Bataaf! uw gunstrijk wisslend lot, BILD. 13, 209.

Neen, Theseus, neen! De star zal tanen,
Die gunstrijk neêrzag op uw vaart.
STARING 4, 30.

GUNSTVOLK, znw. onz.; zonder mv. Uit *Gunst* in de bet. I, A, 1, *a*) en *Volk*. In bijbelsch spraakgebruik, t. w. in onze psalmberijming, eene benaming voor het door God in het bijzonder met zijne gunst begenadigde (immers door hem „uitverkorene") volk Israël. || God geeft zijn gunstvolk moed en krachten, *Psalmber.* 28, 6. Uw gunstvolk zal verblijd U zeegnen, Heer! 145, 4.

GUNT. Thans in gewestelijke taal (met name in Noord-Holland) een nog gebruikelijke bijvorm van *geent* (*gint*), den onzijdigen vorm van het vnw. *Gene* (zie ald.).

GUNTER. Bijvorm van *ginter* (zie GINDER).

GUNTEREN, onz. zw. ww. Eene gewestelijke benaming voor het hunkerende geluid van wrenschende paarden. Zie *Drentsche Volksalm.* 1846, 257.

GUNZEN, onz. zw. ww.: *gunsde*, *gegunsd*. In sommige streken des lands (b. v. in Overijsel, te Deventer): begeerige blikken naar iets slaan; naar iets haken; snakken (naar); vlassen (op). Bij GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 15 is *gönzen*, *günzen*: op smeekenden toon, eigenlijk zonder spreken, vragen, en: keuvelen van een klein kind. || Twee paar gulzige kinderoogen gunzen naar 't dessert, HOOIJER, *Mijnh. Daniel enz.* 299.

GUPPEREN — GOPPEREN en voorts ook GOBBEREN en GOPEREN —, onz. zw. ww.: *gupperde* (*gopperde* enz.), *gegupperd*. Een in Friesland (t. w. in het Stadfriesch) zeer bekend ww. voor: „met grooten lust en begeerte naar iets verlangen, ergens op als watertandende hopen" (WASSENBERGH, *Idiot. Fris.* 36), dus: hunkeren —, snakken naar, vlassen op iets; verg. landfri. *gobberjen*, „ergens zijn mond op zetten, *inhiare*" (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx*, 179). || Dat de Geest door de lichaamelyke vermaaken even als een varken gemest worde, gestaadig gopperende om zich in genot of aandenken aan Wellust te verlustigen, WASSENBERGH en BOSSCHA, *Plut.* 1, 43.

Elck guppert na sijn deel, elck soeckt sijn wederga;
Tuyght dat, o Bruydegom! tuyght dat, o Houwarda!
STARTER 170.

Elk heeft zyn zinnen op het spel alleen gezet,
En merkt 'er buiten niets, naardien al 't gooprend zoodtje
Zyn oog, slegts tuk op winst, in 't zeil houdt van zyn bootje.
Honigb. 2, 12.

wyl het vuur, dat zyne Vrintschap voed,
Is 't gooperen alleen op meerder eer, of goed.
N. Honigb. 1, 23.

GUPS. In Gelderland en oostelijk Utrecht een bijvorm van GAPS (zie ald. en verg. GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 13 *a*).

GUREN (I), bedr. zw. ww.: *guurde*, *geguurd*. Bij oudere schrijvers een gewestelijk (Noordhollandsch?) ww. voor: oppronken, optooien. || Ghy bent t' ongnaertigh eguirt, ghy lijckt wel tien jaer jonger, HOOFT, *Br.* 3, 408. Wat dunckt jou Vryers en Vrysters al t' samen nu van my? ... Dit is de nieuwe moode.... Soo moy als men Moer mijn noo eguert het, ja wel 't is niet te segghen, KEUL, *Drooghe Goosen*, 5.

De Meysjes van de Vecht, en van de Vinckebuurt
Die hadden heur tuychje te wongderlijck eschuurt,
O se waren so eguurt!
BREDERO 3, 219.

GUREN (II), onz. zw. ww.: *guurde*, *geguurd*. Loeren, gluren. Zoo althans bij BIESTKENS, *Claes Kloet* 3, 9.

Daarom liep ick vast guren hier over al,
Deynckende, of ick die slimme waal niet vinden en sal.

GUREN (III) — daarnevens (in Drente) GEUREN —, onz. (en bedr.) zw. ww.: *guurde*, *geguurd*. Een ww., dat alleen in het Oosten des lands (Gelderland, Overijsel enz.) in gebruik is.

1) **Onz.** — *a*) Van droog, rijp graan: uit de aar vallen, „rijzen". || Als een gast of een garf omvalt guurt de rogge uit de aren.

— Vervolgens ook: door een klein gat in den zak, door eene reet in den zoldervloer op den grond —, naar beneden vallen, zijgen.

b) Van eene zoldering: doorlaten. || De hilde guurt erg (verg. GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 15 *b*).

2) Als bedr. ww. (met een persoon als onderwerp). Storten, t. w. met graan. Daar heeft iemand geguurd; de zak was zeker stuk.

GURG — GURRIG —, bnw.: niet lekker (van menschen), niet in orde (van voorwerpen). Zie GORM.

GURIG; GURIGHEID. Zie bij GUUR.

GURK, GURKJE. Met verlies van de toonlooze eerste lettergreep uit *agurk(je)* of *augurk(je)* ontstane vormen; verg. nhd. *gurke*, eng. *gherkin* en in 't Ndl. b. v. ook *sperge* voor *asperge*, *jus* voor *ajuin*. Zie verder AUGURK. || Aguretjes ... best Gurkjes: Ingezoute komkommertjes. *Des cornichons, des concombres confits*, MARIN.

Aanm. *Gurke* komt ook in bastaardvloeken voor (*by gurcke*! HUYGENS 1, 360; *y gurcke*, 1, 605); het kan best de in scherts of als verbloeming gebezigde meervoudsvorm van *gurk*, augurk wezen; verg. *gort*, *grut*, *gortelingen* (zie GOD, kol. 230).

GUS. Een klank of kreet om dieren, bepaaldelijk vogels, mede op de vlucht te drijven (het Westfaalsche *gús*, *gús!* kreet om ganzen weg te jagen, bij WOESTE, zal wel de naam dier vogels zijn). Daarnevens vindt men ook *hus!* (nhd. *husch!*); zie b. v. *Hor. Belg.* 9, 4 en DE BRUNE, *Spreeckw.* 24. *Gus* komt alleen voor in het

— Spreekw. *Als men gus* (of *hus*) *zegt meent men alle de hoenderen*, dat door TUINMAN (1, 234) aldus wordt verklaard: „men behoeft ymand, dien men bedoelt, niet altoos uitdrukkelyk te noemen."

— Met toespeling op het genoemde spreekwoord. || UE. sal twijfelen, dat ick, Gus seggende, de beste hoenderen met de slechtste neeme, ende ick sal 't niet ontkennen, HOOFT, *Br.* 3, 194.

Zie ook *Gussen*, ww.

GUSSELEN — GOSSELEN (daarnevens, in oudere vorm, ook GORSELEN, GORZELEN?) —, onz. zw. ww.: *gusselde*, *gegusseld*. Gudsen, gudsend stroomen. Van vloeistoffen, maar bij vergelijking ook van droge waren. || Gusselen, gosselen. Fland. j. storten, KIL. — Het water gusselt door de spleten van de sasdeuren, DE BO[2] 346 *b*. Het graan gusselt er uit, zeggen de derschers sprekende van het koorn, dat ... gemakkelijk en in menigte uit de aren springt, *Ald.*

GUSSEN, onz. (soms bedr.) ww.: *guste*, *gegust*. Een klanknabootsend woord, dat in verschillende beteekenissen voorkomt. Verg. GUS.

1) Een sissend, blazend geluid voortbrengen; synoniem met *hussen* (althans bij den Gentenaar JOOS LAMBRECHT; het is trouwens bekend dat de *g*, zooals die door de Oostvlamingen uitgesproken wordt, zeer nabij komt aan de *h*). || *H*, há, of haats (werd gheprononciëerd) met ópenen monde, zoetgins uut den grond van der borst uuthaasmende, alsse in tbeghin vanden woorde staad; ... maar in thende de canten van der tonghe zoetgins téghen tverhémelte haudende, al gussende, J. LAMBRECHT, *Spellijnghe*, 16 (verg. *O. Volkstaal* 3, 193).

2) Blazen, hijgen, proesten.

de Varckens, Osseman, als Telemachus mede
Hielen vant danssen op, doen sy van moetheyt gusten
Gaende te bedde slapen, *enz.*
COORNHERT, *Odyss.* 2, 163 (uitg. 1605).

— Oneigenlijk genomen. *Gussen naar iets*: hijgen, t. w. hijgend haken, heftig verlangen.

hy sprack tot d'ander (door den vierighen lust)
Gaet ghylieden een weynich tot daer buyten,
Want ick wat sonderlincx (daer mijn herte naer ghust)
Hier in secrete mijn dochter moet uyten.
HOUWAERT, *Lusth. d. M.* 3, 365.

3) Als bedr. ww. Hitsen, aanhitsen (door middel van den kreet *gus*?). || Ghelijck de Jagher oydt gheiren sijn honden guste Op de Hasen en Conijnen om die te vanghen, HOUWAERT, *Lusth. d. M.* 4, 523.

Afl. (*Zich*) *vergussen*, zich buiten adem loopen; men zou dit althans opmaken uit het verl. deelw. *vergust*: buiten adem, ademloos; of beduidt dit in de aanhaling iets anders en heeft het met *gussen* niets te maken? („Met dit heeft hem tot gaen, Deli soon opgherust: En climmend op de banck, sach hy die niet ver af So dat hy haestich keerde, tot Ulyssem als *vergust* En sey alarm alarm, sy zijn hy op den draf," COORNHERT, *Odyss.* 2, 180; uitg. 1605).

Samenst. *Opgussen* (zie ald.).

GUST — voorheen GUSTE en GOST (GOSTE); daarnevens thans ook GUIST —, bnw.; om de absolute beteekenis zonder trapp. v. vergel. Nd. *güste*, *gust* (SCHILLER-LÜBBEN; WOESTE; DOORNK. KOOLM.), ofri. *geste* (v. HELTEN, *Altostfries. Gramm.* 161), mnl. *gust*. De afleiding van dit bnw. is, bij het ontbreken van alle verband met andere woorden, geheel onbekend; voor eene gissing dienaangaande, volgens welke **gustia* voor **gi-ustia* zou kunnen staan en dan, in verband met onr. *ausa*, nl. (*h*)*oozen* enz., zooveel zou beteekenen als: uitgeput (lat. *exhaustus*, hd. *erschöpft*), zie HOLTHAUSEN, *Anzeig. Zeitschr. f. deutsches Alterth.* 38, 234 en *Litteraturbl.* 15, 249. Inderdaad schijnt: *niet meer in staat om iets op te leveren of voort te brengen* bij dit woord een oorspronkelijker beteekenis te zijn (bewaard gebleven b. v. in de toepassingen onder 1, *b*) en 3 vermeld), terwijl: *niet in staat om jongen te baren* eene jongere opvatting is, waaruit zich dan weer die van: *niet drachtig* schijnt te hebben ontwikkeld.

1) Van vrouwelijke zoogdieren; ook wel van paarden, schapen en varkens, doch inzonderheid van koeien. In verschillende toepassingen.

a) Niet drachtig, hetzij: nog nooit bevrucht geweest, of: voor het oogenblik niet bevrucht; betzelfde als *geld*, *vaar*. || Goste ... guste oft gustighe koe. j. muntighe. *Vacca lactaria à tauro non inita*, KIL. Guist, niet bevrucht, van een paard (*uit Utrecht*). — Dat de ... hengst ... had gedekt 44 merriën, ... en dat ... er nog geen merriën teekenen van gust te zijn vertoond hadden, *Ber. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 129. Het dragtige en guste vee is ten gevolge van de gunstige weersgesteldheid ... aanmerkelijk in prijs gestegen, *Handelsbl.* 22 Sept. 1862 (*bericht uit Deventer*). Goedsoortige guste koeien ... golden ... in April 32 cent per Ned. pond, *Meded. en Handel. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, blz. 136. Negen drachtige en guste varkens, *Verkooping te Heino*, 1894. 1 Varekoe, 1 Kalfvaars, 1 Guiste vaars, 2 Hokkelingen, *Boelhuis te Veur*, 1895.

— *Gust gaan*, *gust loopen*, *gust staan*. || Guste gaen. Sicamb. *Non esse gravidam*, *non ferre uterum*, KIL. Die koe staat dit jaar gust, die koe draagd dit jaar niet, MARIN. Blijft ... eene kalfvaars, die op tweejarigen ouderdom afkalft, één jaar „gust loopen", en wordt zij op haar derde jaar „gereden", dan noemt men deze een „dubbele schotter", BOUMAN in *Landbouw Courant* 1863, blz. 197 *b*.

— In platte scherts hier en daar ook van onvruchtbare vrouwen. || Zij loopt gust heen: *is kinderloos*.

b) Van melkvee, met betrekking tot de melk. In alle streken des lands. Opgehouden hebbende melk te geven, niet (meer) melkgevend, droogstaande, „droog". Ook in 't Mnl. staat *guste koe* tegenover *mellicke koe*; desgelijks in 't Nd. *gustfé* tegenover *melkfé* (DOORNK. KOOLM.). || Guste koeien of schapen: ... die geen melk meer geven en toch niet drachtig, maar voor vetworden bestemd zijn, MOLEMA 139 *b*.

2) Als jachtterm. — *a*) Van loopend wild. Niet meer in staat om te dragen. Zie *Tijdschr. v. Jagtk.* 5, 60.

b) Van vliegend wild, bepaaldelijk van hoenders (t. w. patrijzen). Zonder jongen. || Guiste hoenders, patrijzen die niet gebroed hebben (*Utrecht*). — Gust (*in Drente*) ... ook van vogels, b. v. van verstoorde patrijzen, die geene jongen hebben, DE JAGER, *Arch.* 1, 266. — Gust. Noemt men een paar patrijzen, die zonder jongen zijn gebleven, hd. *gelt*, VERSTER, *Proeve*, 60. Er zijn drie koppels guste hoenders, die heb ik gezien, *Jagerstaal*, 18.

3) Van akkerland, in Drente: onvruchtbaar, dor. Aldus b. v. te Balloo, bij de markgenooten: *een gust vorrel*: een onvruchtbaar vierendeel van een waardeel (zie DE JAGER, *Arch.* 1, 266). Verg. hierbij nnd. *güst*, braak liggende, onvruchtbaar, *güstfalge*, braak, zomervaag (DOORNK. KOOLM.).

4) Van ooftboomen. Geen vruchten dragende. || Opmerkelijk was het, dat de herfstsuikerpeer, die gewoonlijk om het andere jaar overvloedig draagt, evenals verleden jaar, „gust" gebleven is, *N. Rott. Cour.* 4 Juni 1893, 2de blad B (*Land- en Tuinbouw*).

5) In andere, min of meer schertsende toepassingen.

a) Van een huwelijk. Onvruchtbaar, kinderloos (*Gelderland*).

— Bij verdere overdracht: *Gust kinderbier* (ook in samenst.: *gustgasterij*, *gustvisite*): vrouwenbezoek bij eene kinderlooze vrouw, wanneer een gezelschap tot zoodanig bezoek is genoodigd; ook „drooge kraamvisite" genoemd (zie b. v. MOLEMA 139 *b*).

b) *Guste kost*, *guste pot*: eten zonder vleesch, spek of vet. || 't Is bij ons alle dagen maar guste pot; aardappelen met lawaaisaus, of iets uit den gortwinkel; vleesch krijgen we niet te zien.

c) Van eene pomp (bij vergelijking met 1, *b*). Geen water meer gevende; lens (MOLEMA 139 *b*).

d) Van een persoon: alles kwijt, „blut", in Groningen (zie MOLEMA 522 *b*, op gelijkbet. *dop*).

Aanm. In hoeverre het gelijkbet. bnw. *guis* (zie GUIS, alsmede GUIZEVAARS en GUIZIG) met *gust*, *guist* samenhangt, kan bij gebrek aan gegevens niet worden beslist.

Afl. *Gustig* (zie de aanhaling uit KIL. bij 1, *a*).

Samenst. (in de bet. 1, *a*) *Gustegoed*, jong vee (in Gelderland, zie MOLEMA 522 *b*).

— In de bet. 1, *b*) *Gustweide*, weide voor niet melkgevend en niet drachtig, maar voor de vetweiderij bestemd vee (MOLEMA 522 *b*).

— Voor *Gustgasterij*, *gustvisite*; zie hierboven bij 5, *a*).

GUT. Eene der vele verbasteringen van *God*. Zie hierboven kol. 230.

GUTS — GUDS; in ouderen vorm GUTSE, GUDSE —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Naar alle waarschijnlijkheid hetzelfde woord als fra. (eng.) *gouge* (uit ital. *gubia*; KÖRTING, n⁰. 3800); het moet dan echter in Holland reeds in de 17de eeuw met denzelfden klinker zijn uitgesproken als tegenwoordig; bij ROEMER VISSCHER (*Brabb.* 184) rijmt *gutse* op *mutse*. Het Mnl. kent het Fransche *gouge* als *goege* (*gouge*) en *goegie*; PLANTIJN spelt *goedie*, KILIAAN: *goedsie*, *goedse* (waarin *-gie*, *-die* (*-dje*), *-dsie* (*-dzje*), *-dse* den klank van fra. *-ge* (vroeger *dž*) moeten afbeelden); voor hedendaagsche Zuidnederl. tongvallen vindt men opgegeven *goedzie*, *goesje*, *goeze*, *goes* (SCHUERM.; DE BO). Nevens *guts* komt ook (in 't Hageland; zie SCHUERM.) *gots* voor, en nnd. *gütse*, *güdse*, *güsse* schijnt wel uit onze taal te zijn overgenomen.

Spell. Indien dit woord werkelijk uit fr. *gouge* is ontstaan (en wat is waarschijnlijker?), dan is eigenlijk de voormalige spelling *guds*, *gudse* verkieslijk boven de thans aangenomene met *ts* (verg. *Grondbeg. d. Spell.*³ 68, waar *guts* nog met *goot* in verband wordt gebracht). Men heeft immers deze spelling met *ds* voor *loods(e)*, uit fr. *loge*, behouden en ook de *ds* van *gids(e)* zal wel op denzelfden klank (*dž*) berusten (verg. KLUYVER in *Versl. en Meded. Kon. Akad. v. Wet.*, Afd. *Letterk.*, 3, XII, 103); er zou dus alles voor zijn, om ook fra. *gouge* door *guds(e)* weer te geven.

1) Holle (t. w. gootvormige) beitel van timmerlieden, draaiers enz. || Goedie. *Un formoir*, PLANT. Guds, een hol groefbeyteltje, *Googe*, SEWEL. Menigh soeckt een beytel, en vint een gutse, VISSCHER, *Brabb.* 184. Onder gutsen verstaat men beitels, die in dwarsdoorsnede een gebogen vorm hebben, BERGHUIS, *Onze Betimm.* 33.

Gebreeckt my noch wat spels, ... 'k sal nae mijn' draey-
[banck talen, ...
Verroeste beitelen en gudsen en formooren
Sal ick ophelderen, en drijvens' als te vooren
Op 't snelste van haer sné.
HUYGENS, *Cluyswe.* 21.

— *Rechte guts*: die aan den buitenomtrek is aangescherpt; *verkeerde* of *averechtsche guts*: die aan den binnenkant is aangescherpt (aldus bij PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 194, maar andersom bij DE BO; zie de aanhaling). || Tot het fijner en ligter werk bedient men zich van ... gutsen die rond zijn; de regten... dienen voor 't bewerken van bolle vlakken; de verkeerden ... dienen voor ronde gaten, STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 184. Rechte goeze, als de schuinte van 't muzeel langs den hollen kant is; averechtsche goeze, als zij langs buiten is, DE BO² 335 *b*.

— *Gebogen*, *omgeslagen*, *opgebogen*, *platte*, *rechte*, *guts* enz. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 729. || Flaauwe guds, *Gouge à ébaucher*, MARIN.

— Min eigenlijk ook *Vierkante guts* (fra. *gouge carrée*), een werktuig der wagenmakers (om de gaten voor de radspaken op te zuiveren) met drie, rechtboekig op elkander staande snijvlakken. Zie KUYPER, *t. a. p.*

2) Bij vergelijking. Gutsvormig gedeelte van het boorijzer (kuiken) van eene centerboor. || Aan de eene zijde van het breede gedeelte (is) (*bij de centerboren*) een soort van klein gutsje of mes geslepen, dat eerst de draden van het hout doorsnijdt, STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 185.

Aanm. 1) In Zuid-Nederland (te Beverloo) is *goedzie* de naam voor een egger of avegaar (zie *'t Daghet i. d. O.* 11, 66); DE BO vermeldt voor *goeze* ook de bet. van: „overgekruld" schoenmakersmes. Voorts doen de door KILIAAN op *goedzie*, *goedse* vermelde beteekenissen van: zeis, bijl, speer, jachtmes (*falx*, *securis*, *gaesa*, *culter venatorius*) meer aan mnl. *goege*, *goegie*, zeker krijgswerktuig (t. w. een met ijzer beslagen staf) denken, dan aan de hedendaagsche beteekenis. Diezelfde beteekenis heeft het woord ook nog op de volgende plaats: „Die Hertoch ... quam selve met een *goege* inder handt, ende heeft dat rumoer beledt", REYGERSBERGEN, *Chron. v. Zeelandt* 2, 252).

Aanm. 2) Voor *guts* (*guds*) stroom, vlaag, zie onder *Gutsen*. — Een geheel ander woord is ook het Friesche *gudse*, eene benaming voor een guil, een biek, maar ook voor een paard in 't algemeen (MOLEMA 139 *a*); vergel. de koppel. *gudsengeeselen* voor: harddraven; eig. paardengeeselen („Het harddraaven, of, zoo als men het hier (*in Friesland*) noemt, *gudsengieselen*", *Denker* 3, 266).

Afl. *Gutsen*, met de guts bewerken, uitsteken enz. (V. DALE).

Samenst. *Gutsbeitel*, beitel met hol blad, guts („Men moet de gaten voor deze boren (*de avegaren*) eerst beginnen met den *gutsbeitel*", STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 185).

— Als tweede lid. *Dop-*, *draai-*, *hak-*, *steekguts*.

GUTSEN — ook dikwijls GUDSEN geschreven —, onz. (een enkele maal ook bedr. gebezigd) zw. ww.: *gutste*, *gegutst*. Een woord waarbij men onwillekeurig denkt aan onr. *gjósa*, eng. *guzzle* en *gush*, mnl. *goysen*, ndl. *guizen* (dial. *goezen*), *guisselen* en *gusselen* en derg. woorden, maar dat ook wel stamverwant zou kunnen zijn aan *gieten* (FRANCK); verg. echter ook nd. *guddern* met geweld en gerass stroomen (van regen; DOORNK. KOOLM.).

In stroomen vlieten.

1) In het algemeen. || Gudsen of gudzen. Tappelings afloopen, met gedruis ontspringen, uytvloeyen. *Ruisseler*, *couler*, *sortir à gros bouillons*, MARIN. — De dijk verzakt en splijt; Het water gudst met breede golven door de gaten! TOLLENS 6, 106. Het water plaste van de daken en gutste uit de goten, LOVELING, *Sophie*, 423.

't Vermaakt hem (*een zeeman*) zyne in 't wêer getaande en
[ruige kooren,
Besproeit van gudzende zeewater, te vertoonen.
OUDAAN, *Poëzy* 1, 262.

De stroomen gudzen van hun heuvlen met geweld,
En buldren, dat het dreunt door bergen en valleien.
BILD. 2, 244 (zie ook 2, 29).

2) Inzonderheid van overvloedig neerstortenden regen. || Hij (ziet) meteen dat de kleeren van het meisje door den gutsenden schuinvallenden regen ter rechterzijde geheel en al nat worden, CREMER, *Rom.* 12, 139.

3) Van bloed dat met kracht uit eene wond te voorschijn springt. || Oock beschreyen sy deselve (*de dooden*) een gerumen tijdt, scheurende, en krabbende haar armen en borsten, dat het bloedt daar uyt gudst, STRUYS, *Reys.* 218. Het bloed gudsde uyt zyne wonde, *The bloud did gush out of his wound*, SEWEL. Noemt gij zelf een krijgsman geen held, als hij in 't gevecht niet bezwijkt, al gudst zijn bloed uit verscheidene wonden? *Wildsch.* 1, 12. Het bloed langs mijn aangezigt gudsende trok

ik mij, bevende gelijk een blad, in den verwijderdsten hoek terug, HAAFNER, *Ceylon*, 421. Een bloedstraal gudste uit den slagader, dien de dokter geopend had, SCHIMMEL 2, 43 *b*.

Of vlijmend viel de slag ...
En rolde 't hoofd en stortte 't lijf
Terug in 't zand, en gutste 't bloed
Uit ieder aâr in breeden vloed.
BEETS 1, 177.

— Dikwijls ook van bloed, niet zoozeer: met kracht, als wel: bij stroomen vloeien. || Het bloed dat gudsde langs het land, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 496. Een bange moortkreet vult de lucht.... Het christenbloedt gudst langs de straten, SMITS, *Ged.* 20. De zegepraal is 't eind! al gudsen er weêr stroomen Van martlaarsbloed, SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 4.

Gewelf en wanden druipen bloed;
't Bruischt op uit vloer en steenen,
En gutst en vloeit in golven saam.
BILD. 1, 47.

4) Van tranen. Rijkelijk vloeien. || De tranen gudsen langs mijn wangen, HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 93.

— Als bedr. ww. voor: *gutsend* doen stroomen.

Dat hij verga, wiens woest gemoed,
Voor Hambroeks deugd geen' tranenvloed
Van eerbied gudst langs dankbre wangen.
HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 96.

5) Van zweet. Tappelings langs of van het gelaat, het lichaam afloopen, afstroomen. || 't Leger (*een krankbed*) ... Waar ... De hitte 't rennend bloed tot gudzend zweet verteerde, BILD. 7, 245. De ... ijlhoofdigheid des koortsigen, ... dien ... het bange zweet langs het voorhoofd gudst, V. D. PALM, *Sal.* 3, 313. Dan voelt gij hoe de linie brandt, ... Dan zult ge u 't gudsend zweet getroosten, TER HAAR, *St.-P. Rots*, 13. Mijnheer ... drukt en drukt (*op een koffer*), Zoodat hem 't zweet van 't voorhoofd gudst, En — eind'lijk is 't gelukt, LAURILLARD, *Uit 's Levens E. en Kl.* 172. De ledematen, waarlangs het zweet gutste, waren bezoedeld met bloed, QUACK, *Stud.* 126.

't Was nog geen dag; maar 't zweet
Gudst van zijn aangezigt en droppelt op zijn kleed.
FEITH, *Werken* 13, 194.

Hij zet het op een woedend hollen;
Het zweet loopt gutsend hem van 't lijf.
V. DROOGENBROECK, *Spr.* 45.

6) Ongemeen. Van krachtig uitbrekenden toorn. || Blikken, die van gutsenden toorn getuigden, BOSB.-TOUSS. 2, 165 *b*.

7) In eene anders ongebruikelijke toepassing, t. w. van een kokenden, ziedenden poel gebezigd, komt *gutsen* voor bij V. HOOGSTRATEN, *Haegaenveld*, 29. || D'yslyke noordspil, daer de yskegels als balken inden gudzenden draeypoel bommen, en de schuilhoeken des aertkloots door booren.

Aanm. Voor *gutsen*, met eene guts uitsteken, zie onder GUTS.

Afl. *Guts* (*guds*), in de samenst. *regenguts*, gutsende regenvloed, gietbui („Nevel, dampwolk, drijvend water, *Regenguds*, of stroomgeklater,... Keert het (*het water*) ... Daar, waaruit het wording had", BILD. 5, 258); *gutsing*, in de samenst. *watergutsing* („eyn *watergudsyngh, proluvies*", *Teuthon.* 136 *b*; uitg. *Letterk.*).

— Voorts *Begutsen*, met volle stroomen begieten, („Midlerwijle scheppen Swaantje, Klaartje, Spuitje, Dantje en Golfje water, en *begudsen* Diana", VALENTIJN, *Ovid.* 2, 55: lat. *excipiunt laticem ... funduntque*).

Samenst. *Afgutsen* (zie ald.); *neder-, neergutsen*, naar beneden gutsen („Het bloed *gudst* langs zijn lenden *neer*", TOLLENS 5, 95; „Als ... na het barsten en *neergudsen* der wolken, ... de zon weer doorbreekt", VOSMAER, *Amaz.* 242).

GUTTAPERCHA — dikwijls uitgesproken als *guttaperka* —, znw. vr.; zonder mv. (als stofnaam). Eng. *guttapercha* (waaraan het Nl. woord wellicht is ontleend; de spelling doet dit vermoeden). De naam van het hardgeworden melksap van onderscheidene Indische boomen; eene welbekende, veerkrachtige stof. Het woord is overgenomen uit het Maleisch; in die taal beteekent *gĕtah pertjah*: sap (letterlijk: gom) van (den boom) *pertjah*, d. i. *Isonandra gutta*, een, en wel de voornaamste, der vele boomen, welke de genoemde stof opleveren. Zie nader VETH, *Uit Oost en W.* 249; OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 394. || Buizen en slangen van gomelastiek of gutta percha behooren tot de bewerkte voorwerpen van gomelastiek of gutta percha, belast met *enz.*, *Resol. v.* 11 Juli 1885, n°. 96 (*Bijv. Staatsbl.* 177). Gezuiverd Guttapercha. Het gezuiverde, gedroogde melksap van Dichopsis Gutta Benth, *Supplem. op Ned. Pharmacop.*[3] 102.

Samenst. *Guttapercha-band, -buis, -kussen, -slang* enz., band enz. vervaardigd van guttapercha.

GUTTEGOM — GITTEGOM (soms GIDDEGOM) —, znw. vr.; zonder mv. (als stofnaam). De naam van het (als verfstof en purgeermiddel welbekende) gedroogde, goudgele sap van verscheidene tot het geslacht *Garcinia* behoorende boomen; ons woord is eene omzetting van wetenschappelijk-lat. *gummigutta* (verg. fr. *gomme gutte*, hd. *gummigut*), en *gutta* is hier weer hetzelfde Maleische woord *gĕtah* als in *guttapercha* (zie ald.), zoodat *gummi gutta* eigenlijk „gom-gom" beduidt. Zie nader VETH, *Uit Oost en W.* 247; OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 532; WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 638 *b*. || (*Cats' werken*) waarin gij ... alle de sierlijke plaaten van Visscher, met geele gidde gom bestreekt, *Wildsch.* 5, 67.

GUUR, bnw. en bijw.; *guurder, guurst*. Een eerst uit het nieuwere Nederlandsch bekend bnw. met in hoofdzaak dezelfde beteekenis als *onguur* (zie ald.), waarom het dan ook hoogst waarschijnlijk is dat *guur* bij valsche gevolgtrekking uit *onguur* zal zijn afgeleid (zie FRANCK op *Guur*). Het kan immers zeer wel zijn dat men in *onguur* allengs het tweede lid voor een woord van ongunstige beteekenis was gaan houden en daarom het ontkennende *on-* overtollig vond; het kan ook zijn dat men *on-* als versterkend voorv. (zooals in *ondiep*, peilloos diep, VONDEL 2, 746, en dial. *ongroot, onlastig, onzoer*) opvatte en dit dan in gevallen waar men niet emphatisch sprak ontbeerlijk achtte, zoodat *guur* dezelfde beteekenis had als, maar van minder kracht was dan *onguur*. Eene derde mogelijkheid is zeker, dat de sterke klemtoon op de tweede lettergreep in *onguur* eene geleidelijke afslijting van het voorvoegsel kan hebben ten gevolge gehad, of deze afslijting, onder omstandigheden als zooeven genoemd, almede kan hebben in de hand gewerkt; men vergelijke, natuurlijk alleen voor het verlies der toonloos geworden lettergreep, *geen* uit *engeen* (Deel IV, 670), *gurk* uit *augurk* enz.

Al deze onderstellingen worden bevestigd, niet alleen door het voorkomen van nhd. *geheuer* in den zin van *ungeheuer* (bij FISCHART; zie *D. Wtb.* 4, I, 2, 2479 en verg. ook nhd. *wirsch* met dezelfde bet. als *unwirsch*, afkeerig) of van dial. ndl. *guur* in denzelfden zin als *onguur*, niet pluis (GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 15 *b*), maar vooral ook door

ndl. *stuur* en *onstuur*, die eveneens beide dezelfde ongunstige beteekenis hebben, terwijl toch in *onstuur*, even zeker als in *onguur*, *on-* oorspronkelijk de *ontkennende* partikel is (zie ONSTUUR); daar moet dus tengevolge van gelijke redeneeringen of omstandigheden hetzelfde hebben plaats gehad. De oudste bewijsplaats voor *guur* in ongunstigen zin (derhalve als verminkte vorm van *onguur*) levert ons KILIAAN (zie beneden); zijne toevoeging van *vetus* zal men in dit geval wellicht aldus mogen opvatten, dat hij het woord om zijne zeldzaamheid voor *verouderd* hield, terwijl het integendeel, als pas opkomende vorm, door zijne nieuwheid nog maar schaars werd gehoord.

— **Aanm.** 1. Voor *guur* (*gehuur*), met *gunstige* beteekenis (het grondwoord dus van het tot *guur* verminkte *onguur*) zie ONGUUR en voorts VERDAM op *gehiere* (*gehier*, *gehuer*, *ghier*) en *D. Wtb.* op *geheuer* (*gheuer*). Maar *huur*, het grondwoord van dit tot *guur* gewordene *ge-huur*, komt zelfs thans nog voor, t. w. in dial. *on-(h)uur*, niet pluis, nevens gelijkbet. *on-guur* (GALLÉE, *a. w.* 31 *b*); verg. ook KIL. op On-huer („Fris. *turpis*, *horridus*, *deformis*") en ohd. *hiuri* naast mhd. *gehiure* enz. (*D. Wtb.* t. a. p.).

— **Aanm.** 2. Het is hier de plaats om nog een tweetal na het afdrukken van *Onguur* in Zuid-Holland gehoorde toepassingen van dat bnw. te vermelden, t. w.: onrustig, lastig, ongedurig (van vee in 't voorjaar) en: onhandelbaar, stug (b. v. van zwaar bordpapier).

I) **Bnw.** — Niet liefelijk, niet aangenaam. Bij KIL. wordt op Guer verwezen naar suer (*acidus*, of van een mensch: *acerbus*, *immitis*, *austerus*, *tetricus*) en naar stuer (*torvus*, *trux*, *austerus*, *horridus*, *ferox*); in Zuid-Nederland, waar *guur* in de volkstaal onbekend is, spreekt men inderdaad ook nog van een *sture* vent, een *stuur* opzicht (gelaat), *zuur* weer.

1) In thans ongebruikelijke toepassingen.

a) Van personen. Niet zacht gestemd; onvriendelijk, knorrig, stuursch, norsch. Bij VONDEL meer dan eens als vertaling van lat. *tristis*: triest, niet opgewekt, terneergeslagen. || *Acerbus homo*, *acerbum os hominis*, suer, guer mensch, *Synon. Lat.-Teuton.* 1, 11 *b*. *Ferox* ..., stuer; guer; grim; grimmig; noordsch, 1, 20 *a*. *Immitis*, on-mild; serp; guer mensch, 1, 106 *a*. — Tem 's guuren Hippolyts onbuyghbre en styve sinnen, VONDEL 2, 720 (lat. *animum rigentem tristis Hippolyti doma*).

vryen valt niet eeven suur,
Noch alle maaghden (*vallen*) eeven guur,
Noch moedigh in heur waapen.
SIX V. CHAND. 253.

— Van hetgeen een persoon vertegenwoordigt, zijn gemoed, zijn hart. || Laet ons dat guur en ongeseghlijck hart beproeven, VONDEL 2, 714 (lat. *animum tristem et intractabilem*).

— Van den ouderdom (min of meer met persoonsverbeelding): streng, stroef. || Dat statigh opsicht, en die strenge stuure seên Des guuren ouderdoms, VONDEL 2, 741 (lat. *Ubi ... morumque senium triste et aspectu grave?*)

b) Van gemoedsbewegingen en uitingen. Onvriendelijk, norsch, boos; vandaar soms zooveel als: verkeerd, onbehoorlijk. || Guuren menschenhaat, en bittere bedilzucht, *Wildsch.* 3, 364.

Drijft deze gure zucht en dampen uyt mijn hert,
'k Zeg (*ik meen*) deze quade lust, die my de ziele smart.
KRUL, *P. W.* 1, 60.

c) Van een smaak. Onaangenaam, en wel bepaaldelijk: zuur, wrang, wreed.

Gy seyt te mael verdoolt. Godt sal uw sot vermaeck
Verkeeren in der haest en dat in guure smaeck.
CATS 3, 51 *b*.

— Vandaar ook van hetgeen een wrangen, wreeden smaak heeft.

Oock valt de vette olijf verscheiden van nature,
De ronde en lange, en oock d'olijfvrucht, die de gure
En bittre kernen draeght.
VONDEL 8, 214 (lat. *amara pausia baca*).

d) Van een geur. Onaangenaam, leelijk.

Maer Klaes, voll overzeesche geuren,
Weet lucht van luchtjens uyt te keuren: ...
De witte Roosen heet hy guer,
Quee Appelen van soetheit suer.
HUYGENS 2, 180.

2) In thans nog zeer gebruikelijke toepassingen.

a) Van de natuur en hare verschijnselen. Onaangenaam, t. w. bar, schraal, snerpend, straf; al naar het bijzonder verband. || Guur. Bar, koud, streng. *Rude*, *âpre*, *gris*, *froid et piquant*, MARIN. — Een gure hagelbuy plagh 's lantmans hoop te raecken, VONDEL 11, 58. Wy vertrekken, met dit guure natte weder, nog deeze week van Beekenhof, *Leev.* 3, 221. Gure lucht doorzweeft dees dalen, BILD. 11, 96. Gure Noordenwinden, Of ... grilligheên van 't strenge jaargetij, 13, 135. Zal dat nu de moeite waard zijn, om er de reis voor te doen, in dit gure winterweer? *K. Zev.* 5, 85. Een gure wind ... sneed ons ... door het aangezicht, KNEPPELH. 6, 7. Er huilden gure vlagen, DE GÉNESTET 2, 16. Ongedekt (blootgesteld) aan den invloed der gure Decemberlucht, SCHIMMEL 3, 128 *a*.

De buyen guir
En wolcken suir
Voorvluchtich souden wijcken.
HOOFT, *Ged.* 1, 106.

Maar indien ge 't ploegen uitstelt tot de gure winterkoû,
Zegen is er niet te hopen van uw' al te tragen bouw.
D. J. V. LENNEP 250.

— *Het is*, *het wordt*, *het blijft* (*maar*) *guur*: de weersgesteldheid, het weder is (enz.) onaangenaam, schraal, snerpend koud. || 't Zou guurder worden jaar aan jaar; Wij helden af naar 't Noorden, De zon zou uitgaan als een lamp, TOLLENS 10, 110. 't Is buiten nog guur en nog woest op het veld, TER HAAR, *Ged.* 2, 38. Nu was het nog wel wat te guur om de buitenplaats te bezien, die prachtig moet wezen in den zomer, MULTATULI 1, 231. De wind is Noord, de wind blijft Noord, 't is guur, 't is nog geen weer, DE GÉNESTET 2, 102.

— Bij overdracht, van een tocht in *guur* weder. || Toen wij, na den guren tocht (*een sledevaart*), Ons warmden in de tent, MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 51.

b) Van een tijdperk, een jaargetijde enz. Onaangenaam, bar of grimmig koud. || Bloots hoofts verkleumen ... In 't hartje van den guren wintertijt, VONDEL 4, 422. Aller verregaande aandoenlijkheid (*vatbaarheid*) by dezen recht guren zomer, BILD., *Br.* 4, 117. Daar het gure najaar gromt Vallen bloem en bladen, BILD. 13, 225. En was maar eens de Mei in 't land en gure April voorbij! DE GÉNESTET 2, 99. Rillend van top tot teen, In dezen guren, Barren novembernacht, BEETS 3, 368.

Nog kouder wordt de lucht, nog guurder zijn de nachten.
TOLLENS 5, 116.

onze Noordsche Mei, helaas,
is arm aan zonneschijn,
Hij kan zoo koud, zoo droef, zoo guur,
bij kan November zijn.
DE GÉNESTET 2, 101.

c) Van een oord, eene streek. Onlieflijk, bar, onherbergzaam. || Een guren suren hoeck, ... De winter houd 'er hof, ... Onwilligh groeyt 'er loof,

en wat men groen magh noemen, VONDEL 3, 294. Zoo het uit den guren Noorden blixeme, 5, 85 (lat. *Boreae de parte trucis cum fulminat*). Zy gaet de guure strand van dag tot dag betreên, KRUL, *P. W.* 2, 227.

Beschouw dat guur Gewest, met eeuwig ijs bedekt,
Daar nooit de lente een roos, de herfst een wijndruif teelde.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 137.

II) **Bijw.** (van wijze), als eene bepaling bij het ww. *waaien*. Snerpend, snijdend, bar. || Als het guur uit het noorden waait, zijn sommige menschen korzelig en wrevelig, FOKKE, *Verz. W.* 2, 38. Toen ... Koud en guur de herfstwind woei, SPANDAW 1, 84.

Afl. *Guurheid*, *guurte* (zie die woorden).

— Voorts *Gurig*, boos, onbehoorlijk, snood (verg. I, 1, *b*); zoo althans in de volgende aanhaling („Na dien dan dat ick noyt beminde bedreef onminne *gurich*", BREDERO 2, 282); vandaar *gurigheid*, boosheid, barheid, van een jaargetijde; verg. I, 2, *b*) („Dat UE. ... met den herfst, over koome, om haere *guirigheit*, met de zoete melk van UE. hart, wat te smijdighen. Zoo zullen wy 't ber van September niet voelen", HOOFT, *Br.* 2, 278).

Samenst. *Noorderguur*, znw. onz., bij HUYGENS 1, 318 voor: het gure Noorden („Ick laet het *Noorder guer* Sijn' scherpste buijen toe, mijn groene dack en muer Belett my wederzijds het sweeten en het beven").

GUURHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Guur*, in de bet. I, 2, *a* of *b*), met *-heid*. Onaangenaamheid, strengheid, barheid, schraalheid van het weder, den wind, een jaargetijde. || De guurheid, barheid, wreedheid van 't weer. *La rigueur*, *la froidure du temps*, *l'incommodité de la Saison*, MARIN. — Herders, geringe daglooners, die voor een sober gewin de guurheid des nachts verdroegen, om de kudde hunner Heeren te bewaken, V. D. PALM, *Red.* 1, 145. Het was in het laatste der wintermaand, en zelfs Spanje heeft zijne dagen van guurheid en barheid, BOSB.-TOUSS. 2, 318 *b*.

O rijken, gelukkigen, grooten der aarde, ...
Vergeet deeze onschuldige ellendigen niet!
Vergunt hun een wijk voor de guurheid des weders.
LEDEGANCK 321 (*de Zinnelooze*).

GUURTE, znw. vr.; zonder mv. Van *Guur*, in de bet. I, 2, *a* of *b*), met *-te*. Hetzelfde als: guurheid. || Om mij te gewennen aan de guurte van het Noordsche klimaat, SCHIMMEL 1, 66 *b*. Beschutting tegen de guurte van het jaargetijde, 1, 145 *b*. De guurte van het weêr, 1, 443 *a*.

— Zonder nadere bepaling. Gure, schrale weersgesteldheid. || Verheugd om 't fraai seizoen na lange guurte en kou, V. LENNEP, *Poët.* 5, 64.

Hoe hy by donk're maan, in guurte, wind en weer,
Zyn droeve luyt vermengt met klagende gezangen.
LUYKEN, *D. Lier*, 20.

GUWEN, onz. zw. ww.: *guwde*, *geguwd*. Nfri. *guwjen*, *gouwjen*, geeuwen (EPKEMA, *Wdb. op G. Japicx*). Een bijvorm van GEEUWEN (zie ald.), die in 't Mnl. niet voorkomt, doch waarmede stellig in verband staat mnl. *guwe* (visch)kaak of kieuw (lat. *branchia*). Thans is het woord, dat in de 17de eeuw ook in Holland wel voorkwam, alleen nog in Zuid-Nederland (*guwen*, *guien*) bekend. De eerste beteekenis is: den mond opsperren, wijd gapen.

1) Eigenlijk. — *a*) Den mond, den bek opsperren. || Zoo dra dit vier het geile mergh ontvonckt ... staenze (*de merries*) op de hooge rotsen, en guwen met den beck naer de Westenwint, en slocken die lucht in, VONDEL 5, 112 (lat. *ore ... versae in zephyrum stant ... exceptantque levis auras*; zie ook VONDEL 8, 242).

b) Geeuwen, gapen; ook b. v. uit verveling. Misschien is in de volgende aanhaling ook bedoeld: gapen in den zin van: met open mond staan kijken (zie GAPEN in de bet. I, 2, *b*). || (Hy) gaat ... eerst in huys, en liet my staen voor deur; ... Terwijl ick op de straat dus guwende bleef staan, So sach ick *enz.*, BREDERO 2, 99.

2) In gewijzigde opvattingen.

a) Al of niet met open mond en in onbeweeglijke houding staren, staroogen. Verg. GAPEN in de bet. I, 2, *c*). || De stervende mensch guwde, DE BO[2] 346 *b*.

b) Gretig of begeerig en met afgunst uitzien, loeren naar iets, dat men als 't ware met open mond tracht te bereiken. Verg. GAPEN in de bet. I, 3). Steeds vergezeld van eene bepaling met een voorz. (*naar*, *op*, *om*). || Op het eten guwen; hij guwt dat hij waterbekt; guw niet; om een beetje guwen, DE BO[2] 346 *b*. — Wanneer mijn oogjens maar, eens steelswijs nechtich guwen Na d' afgod van myn hert, BREDERO 3, 450.

D' een loert versuft op ghouw en zilver schijfkens rond:
D' aar ghuwt na schaduw-taart en vla met open mond.
SPIEGHEL 50.

Zeer weinig van haer die zien in,
Dat ware Deughd Verheught den zin.
Als zy na lusten ghuwen.
213.

Begeertens lust versadet haer tot geener tyt.
Sy guwt en grabbelt na 't hooge, haar oogen, staart staach na schat
Na schyn van wat, is al het tyttelyck poogen.
BREDERO 1, 167.

— Zegsw. *Iemand naar de poort guwen*: iemand naar de deur kijken, de deur uitkijken? Of: iemand naar het achterste loeren (als in: *die grutten eten*, *dien loeren de kippen op den aars*, d. w. z. de kippen loeren er op, dat de grutten weer ontlast zullen worden, om dan hun kans waar te nemen?) Elk van deze opvattingen voldoet in de volgende aanhaling. || (*Vrouw*) Wel wanneer raeck je noch voort? Godt segen ons voor dit beyen! (*Man*) ... segme, hoe komtet, dat je ons nu dus voordt stundt, Is hier ergens een Pol die me vast nae de poort guudt? COSTER 25.

Afl. (van de bet. 2) *Guw* (*gui*), strakke blik; ook: afgunstige blik (DE BO); *guwachtig*, tot guwen geneigd, afgunstig, nijdig (*Ald.*).

Samenst. *Afguwen* („Die jongen had veel knikkers maar zijn speelmaatjes hebben ze hem allemaal *afgeguwd*"; zie *Loquela* 9, 9).

GYMNASIAAL, bnw. Van *Gymnasium* (zie ald.) met *-aal* (lat. *-alis*). Tot een —, tot het gymnasium of tot de gymnasiën behoorende; van onderwijs: zooals het op een gymnasium gegeven wordt. || Gymnasiale verordeningen. Het lager, het middelbaar, het gymnasiaal onderwijs.

GYMNASIAST, znw. m.; mv. *-en*; verkl. *-je*. Gr.-lat. *gymnasiastes*. Van *Gymnasium* (zie ald.). Thans in de wandeling de benaming van een leerling van een gymnasium. || De Amsterdamsche gymnasiasten hebben voor eenige jaren de Antigone van Sophocles opgevoerd. — Opgeschoten gymnasiasten, GORTER, *Lett. Stud.* 2, 143.

GYMNASIUM, znw. onz.; mv. *gymnasia*, *-siën*. Gr.-lat. *gymnasium*. Bij de Ouden: eene plaats voor lichaamsoefeningen, waar of in welker nabijheid ook de wijsgeeren wel leerden. Sedert de zoogenoemde Renaissance is het woord ook in de nieuwe talen op-

genomen en wel in verschillende beteekenissen (verg. b. v. fr. *gymnase*, eng. *gymnasium*); hier te lande zijn de *gymnasia*, in de plaats der vroegere Latijnsche scholen, inrichtingen van (voorbereidend) hooger onderwijs. || Het Erasmiaansch Gymnasium te Rotterdam. Aan het Gymnasium Willem III te Batavia wordt thans geen Latijn en Grieksch meer onderwezen. Op het gymnasium gaan. — Gymnasia zijn instellingen, voorbereidend tot universitair onderwijs, *Wet van* 28 April 1876 (*Stbl.* 102), *a.* 5. In elke gemeente, waar de bevolking twintig duizend zielen te boven gaat, wordt door het gemeentebestuur een gymnasium opgerigt *enz.*, *a.* 6. Ik was op de latynsche school — nu zeggen ze gymnasium — en daar was kermis, MULTATULI 1, 10.

Samenst. *Gymnasium-gebouw* („Het geheel verbouwde *gymnasium-gebouw* (*te Haarlem*) is nu Hoogere Burgerschool geworden", BEETS, *Na Vijftig J.* 42).

— *Progymnasium* („gymnasia met vierjarigen cursus, die den naam van *progymnasia* dragen", *Wet van* 28 April 1876 (*Stbl.* 102), *a.* 7, 2de *al.*).

GYMNAST, znw. m.; mv. *-en*. Fr. *gymnaste*, eng. en nhd. *gymnast*: van gr.-lat. *gymnastes*. Bij de oude Grieken: een meester in de athletenscholen en derg.; thans eene benaming voor iemand die de gymnastiek, de athletiek, hetzij als middel van broodwinning, hetzij als liefhebber beoefent. || Onder de clowns der paardenspelen zijn vaak uitstekende gymnasten. Behalve een degelijk geleerde was hij een zeer goed zwemmer en een niet alledaagsch gymnast.

GYMNASTIEK, znw. vr.; zonder mv. Fr. *la gymnastique*, nhd. *die gymnastik*, eng. *gymnastics*: van gr.-lat. *gymnastica* (t. w. *ars*), de kunst der lichaamsoefeningen. Eene benaming voor het geheel der stelselmatige lichaamsoefeningen die ter bevordering van spierkracht, behendigheid, gezondheid en schoonheid worden onderwezen of aangeleerd (zie WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 646 *a*). || Onderwijs in de gymnastiek. Militaire —, geneeskundige gymnastiek. Gymnastiek maken. — Nu het getal onderwijzers met een leeraar in de gymnastiek vermeerderd is, BEETS, *C. O.* 355.

Samenst. *Gymnastiekjuffrouw*, *-les*, *-lokaal*, *-meester*, *-onderwijs*, *-school*, *-toestel*, enz.

— Als tweede lid. *Kamergymnastiek.*

— Oneigenlijk. *Hersengymnastiek.*

— **Aanm.** Het niet ongebruikelijke *heilgymnastiek* is een verwerpelijk germanisme; onze taal kent *heil* niet in den zin van: lichamelijke genezing (zie nader bij HEIL).

GYMNASTISCH, bnw. Nhd. *gymnastisch*. Van *Gymnast* (zie ald.) met *-isch*. Zooals door een gymnast, of door iemand die de gymnastiek beoefent, verricht, uitgevoerd wordt. || Gymnastische toeren, kunsten.

H.

H, letter, als klank een medeklinker; als teeken, het achtste van het ABC; als znw. beschouwd, vr., mv. *h's*.

I. H, als letterklank.

I) De *h* welke in het Nederlandsch wordt gehoord is de gewone aspiratie (de bekende *spiritus asper* van het Grieksch); het is, volgens DONDERS „een geruischmedeklinker die zich vormt in de stemspleet, bij vernauwing, vóór de stem klinkt" (verg. *Physiol. der Spraakklanken*, 18). Zij staat op zich zelf aan het begin, in het midden en aan het einde van Nederlandsche woorden, en komt verder nog voor als aspiratie van andere medeklinkers.

II) Aan het begin van woorden staat de *h* in de volgende gevallen:

1) In Germaansche woorden, en wel

a) Als vertegenwoordigster hetzij van de Idg. palatale tenuis (*ḱ*), hetzij (en dan al of niet gelabialiseerd) van de Idg. velare tenuis (*q*) (verg. BRUGMANN, *Grundr.* I, 290 vlg. en 307 vlg.). Voorbeelden van germ. *h* uit idg. *ḱ*: ndl. *hart*, got. *hairto*, lat. *cor*, *cord-is*, gr. *καρδ-ία*; ndl. *helen*, ohd. *hëlan*, lat. *celare*; ndl. *hoorn*, got. *haurn*, lat. *cornu*; voorbeeld van germ. *h zonder labialiseering* uit idg. *q*: *horde*, ohd. *hurd*, got. *haurds*, lat. *crat-es*, gr. *κάρτ-αλος*, oind. *crtámi*, ik hecht, vlecht, fut. *cartišyámi* (BRUGMANN, *a. w.* 1, 309); *met labialiseering* (*hw*): got. *hva-s*, vr. *hvô*, lat. *qui-s*, onz. *quo-d*, skr. *ká-s*.

— **Aanm.** 1. Reeds is aangeduid, dat in sommige talen of talengroepen, o. a. in het Latijn en het Germaansch, onder zekere, ofschoon nog onbekende voorwaarden, de uit idg. *q* ontstane medeklinker gelabialiseerd werd; zie het boven aangehaalde voorbeeld. In het Nederlandsch is echter van de aldus ontstane Ogerm. klankverbinding *hw* alleen de *w* overgebleven, behalve ingeval de *w* tot vocaal was geworden. Zoo staat naast ndl. *wei* (ags. *hwæg*, eng. *whey*) de gelijkbet. vorm ndl. *hui*, mnd. *huy*, *hoie* (enz.).

— **Aanm.** 2. De Idg. *k*-klank (hetzij dan *k* of *q*) is natuurlijk in het Germaansch niet onmiddellijk in eene *h* (aspiratie) overgegaan, maar eerst in eene spirant zonder stemklank (eensluidend met ndl. *ch*, gr. *χ*), naar gelang van omstandigheden al of niet vergezeld van een *w*-klank (zie hierboven). En werkelijk is in de Ogerm. dialecten de *h* het teeken voor die spirant, zooals b. v. blijkt uit got. *mahts*, ohd. *maht*, ags. *meaht* (ons *macht*), al neemt dit niet weg, dat — volgens sommigen — de *h aan het begin* van woorden en *tusschen klinkers* in het Germaansch reeds zeer vroeg, hetzij geheel, hetzij nagenoeg op dezelfde wijze als onze tegenwoordige *h* moet zijn uitgesproken geworden, m. a. w. dat de genoemde spirant in de aangegeven gevallen reeds vroeg in de onder I) omschrevene aspiratie was overgegaan. Verg. KERN in *Versl. e. Meded. d. Kon. Akad. v. Wet.*, Afd. *Letterk.*, 2de Serie, II, 308; en voorts *Grundr. d. Germ. Phil.* I, 316, 585, 586; het tegendeel zou evenwel beweerd kunnen worden op grond o. a. van de *ch* in *lichaam* (zie ald.).

b) In *hebben* dat — kwalijk ten onrechte — rechtstreeks met lat. *habeo* wordt vergeleken (zie KLUGE[5] en FRANCK). Deze, aan een Lat. *h* beantwoordende Germ. *h* moet naar men meent haar oorsprong hebben in een Idg. aspiraat (*kh*); men is er evenwel nog niet in geslaagd, anders dan in het Latijn, een kennelijk of waarschijnlijk verwanten Idg. vorm aan te wijzen.

Aanm. 1. In onderscheiden streken en plaatsen van Noord- en Zuid-Nederland wordt de *h* weggelaten aan het begin van woorden waar zij etymologisch toe behoort, maar daarentegen uitgesproken aan het begin van woorden waar zij geen reden heeft van bestaan; voornamelijk heeft dit plaats langs de Noordzeekust (in het zoogenaamde Strandhollandsch), in Zeeland, Brabant en Vlaanderen; voor eene opgave in bijzonderheden zie men b. v. TE WINKEL, *Gramm. Fig.*[2] 32—42 en 63—64, waarbij o. a. nog te voegen is BOEKENOOGEN, *Zaansche Volkst.* XLV. Voorbeelden *and-happel* voor *hand-appel*; vl. *hallem* of *halm* voor *alame* (gereedschap); *heerlijk* voor *eerlijk* (en omgekeerd). Over elisie en versmelting zie in Aanm. 2).

— Het woord *uur*, ofschoon teruggaande op lat. *hora* en dus althans schijnbaar onder deze Aanmerking vallende, is in het Nederlandsch overgenomen uit een Romaansch dialect waarin de *h* reeds was verloren gegaan; verg. ofra. *eure*, *ore*, ital. *ora* en trouwens ook nfra. *heure* en eng. *hour* met „stomme" *h*. Verg. ook *oir* uit ofr. (*h*)*oir* (naast ofr., eng. *heir*) en dit uit lat. *haeres*.

Aanm. 2. Als beginletter van het tweede lid van samengestelde woorden is de *h* dikwijls met den

slotmedeklinker van het eerste lid samengesmolten b. v. in: *Wolfert* uit *Wolf-hard* (zie verder bij -AARD), *Aleide* uit *Adel-heide*, *Machteld* uit *Macht-hilde*, *Willem* uit *Wil-helm*, *deelachtig* uit *deel-haftig* (zie -ACHTIG, 2de art.), *jonker* uit *jonk-heer*, *Gorkum* uit *Gorinc-hem*, *Ootmarsum* uit *Oodmars-heim*; verg. ook *Arnhem* (uitspr. *Aarnem*) en *boterham* (uitspr. *boteram*), in welke woorden de *h* geschreven, maar niet meer gehoord wordt, en voorts ook nog de gewestelijke uitspraak van *mijnheer* en *jongenheer* als *meneer* en *jongeneer*. — Desgelijks is de *h* aan 't begin van het tweede lid eener samenstelling soms versmolten met een medeklinker die er tengevolge van het verdwijnen eener toonlooze vocaal onmiddellijk kwam aan vooraf te gaan, als b. v. in mnl. *halve*, *tulpen* voor *behalve*, *te hulpen*, *guur* voor *gehuur* (*gehier*); verg. ook nnl. *thans*, *thuis* (uit *tehands*, *tehuis*), *dertiend'half*, *zesthalf* en zuidndl. namen als *Dhaene*, *Dhont* (uit *De Hane*, *De Hont*) enz., waarin men, in strijd met de uitspraak, de *h* nog schrijft. Hier moet natuurlijk ook genoemd worden, ten eerste de, al of niet aangeduide, dichterlijke elisie van eene toonlooze slotvocaal vóór de *h* waarmede een woord begint („*d'*Herderstaf", VONDEL 1, 49; „zoo sprekende *h*y den zweep rept met een groot geraes", 1, 401), en ten andere de versmelting van de *h* aan 't begin van een enclitisch woord, welke versmelting niet alléén bij dichters voorkomt (*hoe gaat het?* wordt *hoe gaat 'et*, enz.). — In *eekhoorn* is de *h* eigenlijk niet de beginletter van het tweede lid eener samenstelling (immers verg. ags. *ácwern*, on. *ikorne*); zij moet in hd. *eichhorn*, ndl. *eekhoorn* (dial. ndl. *ink-h-oren*) door volksetymologie (ten gevolge van bijgedachte aan *eenhoorn*?) zijn ingevoegd.

Aanm. 3. Vóór de medeklinkers *l*, *n*, *r* aan 't begin van een woord was de *h* reeds lang voor het middelnederlandsche tijdperk verdwenen; desgelijks voor de *w*, behalve in geval deze gevocaliseerd was geworden (reeds opgemerkt in Aanm. 1 bij *a*). Voorbeelden: got. *hlaupan*, osaks. *hlôpan*, ondfrank. *loupon*, ndl. *loopen*; ags. *hlinian*, *hleonian* (gr. κλίνειν, lat. *in-clinare*), ndl. *lenen*, *leunen*; ags. *hnígan*, ndl. *nijgen*; got. *hrains*, ndl. *rein*; onr. *hvalr*, ndl. *wal(visch)*, got. *hveits*, ndl. *wit*. Verg. b. v. ook nog *reeuw* en *roef*.

— Behalve uit een voor velen kennelijk verschil in de articulatie der uit *hl*, *hn*, *hr* ontstane *l*, *n*, *r* (zie wat de *r* betreft, KERN in *Taalk. Bijdr.* 1, 215), blijkt de vroegere aanwezigheid van een palatalen of gutturalen medeklinker uit dubbelvormen als (*h*)*ring*, *kring*; (*h*)*nijpen*, *knijpen*, (*h*)*noest*, *knoest*, (*h*)*rein*, dial. *kreen* enz. (zie daarvoor GALLÉE, in *Etudes ... déd. à Mr. le Dr. Leemans*, 279—282).

2) In woorden, later uit vreemde talen overgenomen; voorzooveel de *h* in de vreemde taal een min of meer verschillenden klank heeft, wordt zij gewijzigd tot Nederlandsche *h*. Voorbeelden: *hanteeren* (uit fra. *hanter*), *herault*, *historie*, *hoes* (uit fra. *housse*), *horloge*, *hypotheek*.

3) In tusschenwerpsels en klanknabootsende woorden: *ha*, *hei*, *ho*, *hu*, *h'm*, *hem* (kuchend geluid), *hemmen*, *hummen* (kuchen).

4) In eenige — hetzij uit een der onder 1) Aanm. 1) bedoelde tongvallen, hetzij uit andere talen — overgenomen woorden, waar de *h* niet oorspronkelijk is, maar b. v. door volksetymologie enz. ontstaan. Voorbeelden: *hoozen* voor *oozen* (onr. *ausa*), *haver* in *van haver tot gort* (verbasterd uit: *van aver tot aver*), *hoogzaal* voor *oxaal* (en dit weer voor *doxaal*); ook *hadie* voor *adie* (uit fr. *adieu*).

III) In het midden der woorden staat *h* tusschen klinkers of tweeklanken in de volgende gevallen:

1) In onomatopeeën als *boha*, *boeha*, *poeha*.

— **Aanm.** 1. *Poehaan* is eene samenstelling met *Haan*.

— **Aanm.** 2. *Aha*, *ohe*, *oho* zijn koppelingen van *a* met *ha*, *o* met *he* enz.

2) In de uit andere talen overgenomen woorden *ahorn* (zie ald.), *kohier*, *oehoe* (*uhu*; soort van uil); het woord *cahier* wordt naar de Fransche wijze uitgesproken. Over *Jehova* zie voorloopig bij GOD (kol. 191).

Aanm. 1. De *h* of *hw* die in Ogerm. woorden tusschen twee klinkers staande eene Idg. *k* of *ḳ* vertegenwoordigt (zie bij II, 1, *a*), was reeds — behalve misschien in de historische spelling van enkele plaatsnamen en derg. (verg. de spelling *Wahel* voor *Waal* nog in 1575) — in het middelnederlandsche tijdperk verdwenen; ja reeds in de Ondfrank. psalmen vindt men: *á* (voor **a-a*, **aha*), got. *ahva*, lat. *aqua*; *fiu* (uit **fihu*; verg. mnl., dial. ndl. *vie*) en gelijkbet. *fé* (uit **fêhe*, *fê-e*; verg. ndl. *vee*), beide ten opzichte van de verdwenen *h* te vergelijken met got. *faihu*, ohd. *fihu*, *feho*, lat. *pecu*. Andere voorbeelden zijn: (*koren*)*aar* naast ohd. *ahir* (verg. lat. *acus*); mnl. *dwaen* naast got. *þvahan* (wasschen); *haal* (keukenhaak) naast ohd. *hâhala*, *maal* (als in *maalsman*) naast osaks. *mahal*; *oom* uit een ouder *ohem* (zie OOM); *tien* naast got. *taihun*, lat. *decem*; *staal* naast ohd. *stahal*; *eeste* (*veede*) naast ohd. *fêhida*, mhd. *vê(he)de*; *vijl*, hd. *feile* naast ohd. *fîhala*. — Deze *h* tusschen vocalen wisselde onder bepaalde voorwaarden af met *g* (de *hw* evenwel — in plaats van met *gw* — met *w*; verg. woorden als *eiland*, *landouw*, mnl. *siene* en *zeldzaam* waarin, zooals kan worden aangetoond, eene *g* verdwenen is). Tot voorbeeld van dit verschijnsel (in de wetenschap onder den naam *grammatischer wechsel* bekend) strekke het ww. *dijen* (ohd. *dîhan*) met het verl. deelw. *gedegen*; en voorts vergelijke men *dwaal* (uit **þvahala*; verg. ohd. *dwahila*) naast *dweil* (voor *dwe-el*, *dwejel*, uit *dwegel*; verg. onr. *þvegill*); *zweer* (schoonvader) naast *zwager*.

Aanm. 2. Eveneens is de *h* verdwenen in *hevelen*, hetzij dan dat dit woord teruggaat op een vorm welke beantwoordt aan ohd. *bifêlahan* (alsdan valt het onder de vorige Aanm.), of op een vorm, die overeenkomt met ohd. *bifêlhan* (verg. got. *gafilhan*); alsdan moet men aannemen dat de *h* óók na *l* (en *r*) in de aspiratie overging en eindelijk verdween (zie FRANCK, *Mnl. Gramm.* blz. 62).

Aanm. 3. Zooals boven (zie 1, *a*) Aanm. 2) is gezegd was in 't Ogerm. de *h*, *in* het woord aan een andere consonant of *h* voorafgaande, de afbeelding van eene spirant (*ch*, *χ*); verg. b. v. nog got. *dauhtar*, ohd. *tohtar*, ags. *dohtor*, nhd. *tochter*, ndl. *dochter*, got. *hlahjan*, ohd. *hlahhen*, nhd., ndl. *lachen* (eigenlijk *lachchen*). Toch is ook soms in zoodanige gevallen de spirant overgegaan in de aspiratie en vervolgens verdwenen, maar uitsluitend in lettergrepen die niet den hoofdtoon hadden. Aldus is *Albert*, *Adelbert* ontstaan uit *Adalberht* (*-bercht*) en *niet* uit *neo-wiht* (verg. got. *ni waiht*, ags. *nâ wiht*, *nâuht* — waaruit eng. *nought* en *not* — en reeds naast ondfrank. *nieuuehte* (3de uv.) den vorm *nieuuete*; zie *Taal- en Letterb.* 3, 39). — Voor eene *s* is de Ogerm. *h* (spirant) in het Ndl. hoogstwaarschijnlijk aan de *s* geassimileerd vóórdat zij in de aspiratie was overgegaan; in het Hd. en Eng. daarentegen (en soms ook in onze taal) is de spirant in dit geval overgegaan in *k* (ogerm. *-hs* wordt *-ks*, *-x*). B. v.: ndl. *as* (*ass-en*), hd. *achse* eng. *ax*; *os*, got. *auhsa*, hd. *ochse*, eng. *ox*; vos hd. *fuchs*, eng. *fox*; *was*, hd. *wachs*, eng. *wax*; voort

deesem, *dissel* (hd. *deichsel*), *wissel* (hd. *wechsel*) enz. Verg. daartegenover echter dial. ndl. *niks*, niets, waarin *-ks* immers ook uit *-hs* (en dit uit *-hts*) is ontstaan; ndl. *oksel* naast dial. *assel* (in *asseldoek*) moet waarschijnlijk anders worden verklaard.

IV) Aan het einde van woorden staat de *h* in de volgende gevallen:

1) In enkele uitroepen en natuurgeluiden, als: *ah*, *bah*, *oh*, *puh*, waar immers de klank *h* metterdaad wordt gehoord.

2) Op het einde van vreemde, t. w. uit Oostersche talen (als het Arabisch, Hebreeuwsch, Maleisch) overgenomen woorden en namen, om een aan die talen eigen keelklank af te beelden, b. v. in *Dinah*, *Atjeh*, *Oleh-leh*, *fellah*, *getah-pertsjah*, *sawah*, *soesah*; dezelfde of soortgelijke waarde heeft de *h* natuurlijk ook *in* Oostersche woorden, als b. v. in *Abraham*, *Jahwe*, *Mahdi*.

Aanm. De Ogerm. *h* (spirant) op het einde van woorden (woordstammen, lettergrepen) is in het Ndl. nu eens eene spirant gebleven, dan eens — na te zijn overgegaan in de aspiratie — verdwenen. De verscheidenheid van gevallen (t. w. het voorkomen van de spirant in lettergrepen al of niet met den klemtoon, na korte of lange vocalen) alsmede de vele door analogie ontstane vormen die hier in aanmerking komen, maken het eenerzijds ondoenlijk de oorzaken van dit blijven of verdwijnen onder regels samen te vatten, anderzijds te beslissen waar de spirant hare aan- of afwezigheid dankt aan analogie en waar niet (zie nader daarover FRANCK, *Mnl. Gramm.* blz. 62 en 63), ofschoon men wel als regel kan aannemen, dat na een korten klinker de spirant van ouds gebleven is. Voorbeelden van een spirant op het einde: *noch*, got. *nauh*; *doch*, got. *þauh*, mnl. *sach*, *sloech* (nu, in strijd met de uitspraak, geschreven *zag*, *sloeg*), verl. tijden van *zien* en *slaan* (got. *saihvan*, *slahan*), enz.; voorbeelden van het verdwijnen van de Ogerm. spirant: *door*, voorz. (mnl. *dore*, *deure*, uit **þurih*, ohd. *durih*; verg. daarnaast nhd. *durch*, ohd. *durh*); *voor*, *veur*, *vore* (mnl. *vore*, *veure*, uit **forah*, **furih*; verg. ohd. *furuh*; daarnaast echter dial. ndl. *vurch* (*vurg*), mhd. *vurch*, ags. *furh*); *bevel* (naast mhd. *bevelch*), enz.

V) Als aspiratie van andere medeklinkers komt *h* voor in klanknabootsingen en natuurgeluiden, als b. v. *p'hoe* (BEETS, *C. O.* 63), *p'hu* (als men het zeer warm heeft).

VI) Voorbeelden van het gebruik. || De Zeeuwen hebben moeite met het uitspreken van de *h*. Als een Gentenaar een woord dat met eene *g* begint zal uitspreken, zegt hij vaak eene *h*.

II. H, als letterteeken.

I) Behalve in de hierboven behandelde gevallen, waarin het teeken *h* de voorstelling is van den ald. onder **I**, 1) beschreven klank, wordt dat teeken in de Nederlandsche spelling nog gebezigd

1°. met *c* verbonden tot het klankteeken *ch*, in Nederlandsche en vreemde woorden; zie nader bij CH;

2°. met *p* verbonden tot het klankteeken *ph*, in woorden van Griekschen oorsprong; zie nader bij PH;

3°. met *t* verbonden tot het klankteeken *th*, in woorden van Griekschen oorsprong; zie nader bij TH;

4°. in *thans*, *thuis*, *zesthalf*, waar de *h* eene herinnering is aan den oorsprong dezer vormen, maar voor de uitspraak geen waarde meer heeft (zie boven II, Aanm. 2);

5°. in het woord *thee*, dat in navolging van fra. *thé*, doch in strijd met de uitspraak en de etymologie aldus wordt gespeld (zie THEE);

6°. in eenige andere woorden, inzonderheid plaats- en persoonsnamen, en zulks om verschillende redenen, meest van historischen aard: b. v. *Bertha*, *Mathilde*, *Bathmen*, *Rhenen*, *Drenthe*, *Twenthe*; wegens *gothisch* zie ald.

II) Voorbeelden van het gebruik enz. || Eene groote, eene kleine *h*; een hoofdletter, een schrijfletter *h*. Gebroken *h*'s in eene drukproef. — H, eertijds in de vlaamsche scholen *aatse* of ook *atse* genoemd, DE BO² 347 *a* (zie ook J. LAMBRECHT, *Spellijnghe*, 16, aangeh. in kol. 1309).

> Eenen toeblas heedt eene aspiratie ...
> Onder de letters heeft zu zelden statie,
> Nochtans schijnt zu lettre te zomigher spacie
> Ghelijck in dees termen *geesten* en *gheesten*: ...
> Coeste de, H, niet, letters cracht vulleesten
> Duer tredijt het dicht en zo niet sluten.
> DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 41.

— Als verkorting van Nederlandsche woorden staat *H*, in de taal der Kerk, voor: *heilig* (H. Avondmaal, Boeken, Geest, Nicolaas; H. H. Martelaren); verder voor: *Hoog* en *Hoogheid* (H. E. M.: Hoog Edel Mogende; K. H.: Koninklijke Hoogheid); de verdubbeling *H. H.* beteekent ook wel *Heeren* (b. v. H. H. Curatoren); enz.

— *De drie H's aan iemand medegeven*: het voor den ontvanger van de boodschap verstaanbare verzoek: *houd hem hier*. Zie de aanhalingen. || Ik moest Vader zyn, of ik Monsieur Ligtmis eens eventjes het Texelsche gat uit boegzeerde; of ik hem naar 't Aapenland om Peper zond, en de drie H (*Hou Hem Hier*) mee tot een recommandatie gave! *Leev.* 1, 367. Wees ... gegroet, en gedenk aan de drie letters die men wel eens in de brieven van aanbeveling voor die naar de Oost-Indien gingen, placht te zetten; maar naar de verklaring (t. w. *help hem haastig*) die een slimme knaap er aan gaf: H. H. H, BILD., *Br.* 2, 235.

— Vandaar: *de drie H's op den rug hebben* (HARREB. 1, 264 *b*), hetgeen wel gebezigd wordt in toepassing op predikanten die geen kans hebben om naar elders beroepen te worden.

Samenst. (in de bet. **II**) *H-ijzer*, in den ijzerhandel eene benaming voor ijzerwerk (binten, balken), dat op de doorsnede den vorm heeft van de letter H; in het Fr. *fer à l'H* (zie b. v. GROTHE, *Het IJzer*, 93).

HA, tusschenwerpsel, ook als znw. gebezigd. Nhd. *ha*, mnl. *ha*. Verg. *Ah*.

I) **Tusschenw.** — 1) Uitroep ter uiting van verschillende schakeeringen van gevoel.

a) Uiting van blijdschap, inzonderheid van blijde verrassing. || Ha blyde Heemelen! verheught my dit gesingh, SIX V. CHAND. 42. Ha, Kobe! riep de jongeling met blijdschap. Wat doet gij hier? CONSC. 3, 340 *b*.

b) Uiting van voldoening of verruiming. || Ha, ben je daar, beste maat, vervolgde hy zo dra de jonge te voorschyn kwam, v. EFFEN, *Spect.* 5, 95. Ha! daar 's nog uitkomst in den vijver! DE GÉNESTET 2, 244. Ha! men komt; ha! men komt, BEETS 1, 102.

> 't Moet wel een loodzwaar pak,
> een nare, benauwlijke droom zijn,
> Wat in dit krachtige „ha!"
> der moeder op eens van het hart rijst.
> V. BEERS 2, 224.

— Ook herhaald, ter versterking. Aldus b. v. als uiting van voldoening wanneer men iets inziet, iets begrijpt of zich iets herinnert. || Ha, ha, dat wist ik niet, dan is het wat anders, v. EFFEN, *Spect.* 3, 112. Ha! Ha! nu begryp ik, het is zoo veel als een proef, 4, 153. Ha, ha! nu ziet hij wat er gaande is.... Het is heden zijn avond en morgen zijn naamdag men gaat hem besteken! CONSC. 3, 46 *a*.

— Dikwijls wordt dit *ha*, of *ha ha*, ook gebezigd met een bijmengsel van schamperheid, b. v. wanneer men iemand onverwachts overvalt of betrapt. || Ha! schelm ik heb u! Ha! vind ik u hier, WEIL. Ha, ha, ik vang u op het mat! *Ha, ha, je vous prends sur le fait*, MARIN.

— Soms ook, al of niet herhaald, als een uitroep van wreedaardig genoegen. || Ha! hoe stuiptrekt de schelm in zijn bloed!

c) Uitroep van opgetogenheid, van verrukking. || Dit moetje lezen, Heeren; dit mag eerst werkje heten; Ha dit is een recht gebrade peertje, een neusje van een zalm, v. EFFEN, *Spect.* 3, 164. Ha wat is zy schoon! MARIN.

Schoonheid en Liefde, verheven Godinnen!
Heerlijkste telgen van 't moederlijk stof!
Ha, met wat tuimel bedwelmt ge onze zinnen!
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 83 (uit *De Eeuw e. h. K.*).

d) Uitroep van bitterheid, bij teleurstelling of bij de ontdekking van iets dat onaangenaam verrast of grieft. || Ha snoode was dat u oprechte trouwe min? *Sp. Sterrek.* 30.

Ha! 't was dan 't kind niet wat
hij aanbad in zijn kind! 't was de moeder!
Zij, die zijn liefde heur stal, *enz.*
v. BEERS 2, 231.

e) Uitroep van schrik, ontzetting, afgrijzen. || Ha! wat ijselijk schouwspel!

Hoe! wat verschijnsel? ha! wat moet ik zien?
Welk guichelspel! wee! wee mij! ik moet vlieën.
v. LENNEP, *Poët.* 11, 95.

f) Uiting van spot, hoon, inzonderheid wanneer men zich vroolijk maakt over, zich verheugt in het leed of de vernedering van anderen. || Ha! gy die den Tempel afbreeckt, ende in drie dagen opbouwt, Behoudt u selven, *Marc.* 15, 29.

Ha! riep hy (*de reiger*) toen al spottend uit,
Dat (*een kikvorsch*) is een schoone reigersbuit!
De goden zullen my bewaren
Dat die zou dienen voor myn noen!
CONINCKX, *Fab.* 213.

— Ook herhaald, ter versterking. || Ende sy sperren haren mont wijt op tegen my; sy seggen, Ha, ha; onse ooge heeft 't gesien, *Ps.* 35 21 (*Kantt.* soo soo, dat gaet wel: nu sien wy met lust, daer wy lange na gewenscht hebben).

Dat wie, uit spot, ha haa!
Tot myner schaamte, seit,
Om syne schamperheit,
Ten loon verwoest, vergaa.
SIX v. CHAND., *Ps.* 40, 7 (verg. *Ps.* 40, 16, *Statenoverz.*).

Daar zwerft de Mensch, ha! ha!
Snuffelend als wolf en gier naar buit.
v. BEERS 2, 305 (*De Oorlog*).

g) Als schriftelijke uitdrukking van een lach, altijd ten minste éénmaal herhaald. De enkele herhaling duidt vaak een spottenden, schamperen of hoonenden lach aan; veelvuldige herhaling, een vroolijken, uitbundigen, uitgelaten lach. || Ha! Ha! ik lach al in voorraad om dat Hof maaken, *Leev.* 1, 35. Ha! ha! dagt ik het niet? 1, 403. Ha, ha, ha, hoe konde het kluchtiger uitvallen! WEIL. Vondt je die niet almagtig aardig Jaap! hé, jongen? Ha, ha, ha! Ik lach voor jullie allemaal! Ik vind hem al heel gek! Ha, ha, ha, ha, ha! KNEPPELH. 1, 153.

Duncan wilde uit vrijen gaan,
Ha! ha! die liefde!
DE COET, *Lied.* 304.

2) In verbinding met andere, dergelijke klanken (*hei, he, ho* enz.), insgelijks als uiting van alle mogelijke schakeeringen van gevoel.

Hay, ha, he, wel hay, hoe slaep ick dus 't is laet.
Op, op, op, hou Fyn-man, hou, op, op, wel op, myn Goe- [maet!
Hou, hou, hou, op! hy, geest, 't is lang genoegh geslapen.
BREDERO 1, 221.

3) Als jachtkreet, om wild op te jagen. Aldus bij FOKKE, *Verz. W.* 10, 127.

II) **Als znw.,** onz.; mv. *ha's*. De klank *ha* objectief beschouwd, als *uitroep* van blijdschap, verrassing, spot enz. Verg. AHA, II). || Een ha! van verrassing opsnapte hem.

HAAF (I), bezitting. Zie HAVE.

HAAF (II) — voorheen stellig HAVE —, mv. (vr.), mv. *haven*. Op de Veluwe de naam van de schroef waarmede men de kap van een hooiberg opwindt, in Zuid-Holland *bargvijzel* geheeten (zie BERKHEY, *N. H.* 9, 226). Eene afleiding van *heffen*, dial. bijvorm van *heffen* (zie ald.), dus eigenlijk: hefwerktuig. Verg. het van een anderen stamvorm afgeleide, maar eveneens gevormde en gelijkbeteekenende *heef* (bij BERKHEY, *a. w.* 9, 223 *heve*, thans veelal *heeft*), de naam voor een geheel anders samengesteld, maar tot hetzelfde doel bestemd werktuig.

HAAF (III) — uit een ouder vorm HAVE —, znw. (het geslacht blijkt niet), mv. *haven*. Oud. *háfr* (mnl.), ozw. *haver*, zw. *hâf*, schepnet (ook: kerkezakje), nnr. *haav* (*hov*), mand aan een steel om visch te „scheppen" en ook: zakvormig net, fuik; verg. daarnevens het eenmaal in 't Mnl. voorkomende mv. *havens* (VERDAM op *Haven*, 3de art.) dat een anders gevormd enkelv. *haven* doet veronderstellen, tenzij men *havens* als een dubbelen meervoudsvorm (verg. *boeiens, gildens* enz.) zou mogen opvatten. Het woord zal wel eene afleiding zijn van *heffen*, dial. bijvorm van *heffen*; KLUGE (*Etym. Wtb.*[3] 153) denkt evenwel aan eene mogelijke verwantschap met hd. *hamen*, zeker vischnet (zie HAAM, 2de art.).

Bij ons is de *haaf* een zakvormig, door een cirkelronden beugel opgehouden vischnet (schepnet), dat bevestigd is aan een stok of steel die dwars over den mond van het net loopt; eene soort van gebbe dus, maar o. a. met dit verschil, dat eene gebbe door een gaffel wordt opengehouden.

Zegen, schrobnet, gebbe en haef,
Werpnet, schakels, doggers, fleuren,
Doen dan 't zilvren stroomfloers scheuren.
SMITS, *Rottestr.* 68.

Samenst. *Schephaaf* („Het is verboden met andere dan met de volgende vischtuigen te vissehen, als met: zegens, ... aalscharen, *schephaven*, schutwant en stekken", *Regl. op de jagt en visscherij in Z.-Holland* van 13 Juli 1853).

HAAFLIJK — een jongere vorm naast HAVELIJK —, bnw., zonder trapp. v. verg. Mnl. *havelijc, haeflijc*. Van den stam van *haven*, dial. bijvorm van *heffen*, met *-lijk*. Wat opgeheven, opgetild kan worden; alleen gezegd van goederen: tilbaar, roerend. Wegens den vorm *haaf(f)elijk* vergelijke men *sterfelijk, datelijk* (17de eeuw) uit *sterflijk, daadlijk*, die weer uit *stervelijk, dadelijk* zijn ontstaan. || Roerelick goedt, oft havelick goet. *Biens meubles*, PLANT. — Een Crediteur willende procederen op Mobile oft Haeffelycke ende Gereede Goeden van synen Schuldenaer, *Cost. v. 's Hertogenb.* XX, *a.* 2. Eenen schrick in Milaen, die alle 't dierbaerst der haeflijke goederen op 't slot gedreven zoude hebben, HOOFT, *Br.* 2, 41.

Samenst. *Erfhaaflijk*, in: *erfhaaflijke goederen*, lat. *bona mobilia hereditaria* (zie nader VERDAM op *Erfhaeflijc*).

HAAG (I) —, in Zuid-Nederland nog altijd uitsluitend HAGE —, znw. vr., doch als plaatsnaam nog mnl.; mv. *hagen*; verkl. *haagje*. Verg. onr. *hagi*,

m., nnr. *hage*, zw. *hage*, deensch *have*, ags. *haga*, m., meng. *hawe*, eng. *haw*, mnd. *hage*, vr., mnl. *hage* (*haech*), m. en vr., en, naast deze vormen, met klankwijziging: mnd. *hege*, nnd. *häge*, *hege*, gron. *hege*, *heeg* (ook *Heeg* in Friesland?), alsook, met een ander achtervoegsel: mhd., mnd., mnl. *hagen*, m. (waaruit mhd., nhd. *hain*, m.) en voorts nog: ohd. *hac* (2de nv. *hages*), m., mhd. *hac*, m. en onz., nhd. *hag*, m., nnr. *hag*, onz., zw. *hag*. Aangaande de afleiding en de grondbeteekenis van dit woord is tot nog toe niets bekend; wat bij Ndl. *hage*, *haag* den overgang van het manl. tot het vr. geslacht betreft, zie FRANCK, *Mnl. Gramm.* 125 en VERDAM in *Tijdschr.* 5, 100 vlg. Voor verwante vormen en beteekenissen verg. ook HEG, alsmede *D. Wtb.* op *Hag*, *Hagen* en *Hain*. Gelijk bekend, is fr. *haie* aan het Germ. woord ontleend.

1) Eene heining tot bescherming of ompaling van een stuk land, een erf enz., bestaande uit levend hout, en wel uit (gekapt, geschoren) kreupelhout of (bij voorkeur: doornig) struikgewas.

a) Eigenlijk. || Haegh, oft haghe. *Une haye*, PLANT. Haeghe. j. tuyn. *Seps*, *sepes*, *sepimentum*, KIL. — De gemeyne soorte van Hagedooren ... wast veel ... aen de canten ende hagen van de bouwlanden, hoven ende velden: selfs men maeckt of vlecht daer dicwijls gantsche hagen van, om de hoven daer mede af te schutten, DODON. 1267 *a*. Dit kint, met een bloetroos op den arm geboren, in de hage gevonden, (wert) Hageroos hier naer geheeten *enz.*, VONDEL 5, 600. Ick ... ley het kint in uwe hage Te vondeling, 5, 673. Men kocht geen eigen erf, Noch sloot met graft en haegh zijn werf, 9, 683. Een tuin ... met lage heegjes in vier parterres afgeschoten, *Plaisir Reisje* (a°. 1740) in *Navorscher* 45, 509. Ongetwijfeld heeft de bestelder dien (*een brief*) verloren en is hij van 't pad in de haag gewaaid, *K. Zev.* 5, 117.

en kan u geenen Tuyn
Geen enckel wandel-pad volkomentlick behagen,
Soo gh' aen dat wandelpad geen' lijst en vindt van Hagen?
HUYGENS 1, 407.

— Vaak in verbinding met het geheel gelijkbeteekenende *heg* genoemd. || Dit boomachtich gewas groeyt in sommige landen ... tusschen de heggen ende hagen, DODON. 1322 *b*.

in een verlaten passage
Vol Steenen, Hegghen, Haghen van boven tot beneden,...
Daer werd' ick van veel cleyn ghespuys bespronghen.
HOUWAERT, *Gener. Loop* 84.

Zij (*de goddeloozen*) vagen den arme ter zij' op den weg,
Zij jagen den zwakke achter hagen en heg.
TEN KATE, *Job*, 85.

— *Hagen* en *heggen* strekken zoowel tot belemmering als tot bescherming, b. v. voor vluchtend wild. || Alsoo was ick vliende duer v bistant ... Bortelende, duer bosschen, heggen, en haghen, v. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 100 *a*. Gelijk een hert door heggen, En dichte hagen voor de hond' en jagers vlied, SCHIPPER, *Onverg. Ariane*, 70.

Daar is geen wegh soo quaad van haghen, end' van hegghen,
Of midden door soo kan de Dueghd een bane legghen.
HOFFERUS 227.

— Zegsw. *'t Is* (*weêr*) *de hagen door*: de kans is (weder) voorbij. Zie *'t Daghet i. d. O.* 12, 144.

— Volksbenamingen waarin het woord *Haag* voorkomt zijn b. v.:

— *Spaansche haag*. In Zuid-Nederland: *Taxus baccata* L.

— *Hangt-op-d' haag*: kleefkruid. Zie DE COCK, *Volksgeneesk.* 281.

— *Duivel-door-d' hage*: soort van kant (DE BO² 244 *a*); aldus benoemd naar het patroon.

— Evenals bij *tuin* en *gaarde* is geschied, kan ook bij *haag* de beteekenis: heining overgaan in die van: omheinde ruimte. Zoo beteekent dan *haag* hier en daar: stuk land dat door eene haag is omgeven (zie b. v. BOEKENOOGEN 275 en verg. *D. Wtb.* op *Hag*, II, 3).

— Soms wordt *haag*, bij beperking, genomen in den zin van: eene struik, een boom van het gewas, dat men bij voorkeur of althans zeer dikwijls voor *hagen* gebruikt, d. i. de meidoorn (of *haagdoorn*; zie ook hierboven de aanhaling uit DODONAEUS). Op gelijke wijze, zij het al niet in denzelfden zin, vindt men *hage* in het Mnl. voor: doornstruik, braamstruik (hage, *rubus*, uit *Gloss. Harl.* aangeh. bij VERDAM). || Als de bloesemregen druppelt Langs de hagen in de Mei, TER HAAR, *Ged.* 2, 127.

Als 't godtgewijde woudt ontzeght, ten steun van 't leven,
Haeghappels op de haegh, en eeckelknop te geven.
VONDEL 8, 196.

Langs de hagen ben ik gegaan, ...
'k heb ze zien aan het groenen staan,
botten schieten en bloemen dragen.
DE MONT, *Lentezott.* 23.

— Hierbij de zegsw. (*Het is*) *zoo wit als eene haag* (HARREB. 1, 264 *b*), t. w. als een bloeiende (witte) meidoorn?

b) Bij uitbreiding. Laag houtgewas, t. w. kreupelhout en struikgewas of wel onderhout in een bosch. Deze beteekenis komt reeds in het Mnl. veelvuldig voor. || Een vermaaklyk dal, Belommert met geboomte en schaduryke hagen, HOOGVLIET, *Abr.* 87. Daar kust ons 't luchtjen laauw, dat door de hagen zuist, BILD. 7, 9.

— Dikwijls verbonden met zinverwante woorden. || Vogeltjes, die vry en bly Zingend vliegt door haag en boomen, *Leev.* 2, 268. Waar bosch en haag nu staan geplunderd van sieraad, STARING 2, 84.

Still! wat dreunt daar door de hagen?
't Is een schot. Corinna, kom!
De adel is in 't woud aan 't jagen.
TOLLENS 2, 156.

— Inzonderheid nog weder: dicht, verward gewas van *doornstruiken*; *doornbosch*. || Haeghe. j. doren-haeghe. *Senticetum*, KIL. (verg. Deurnbosch, deurn-haghe, *spinetum*, *dumetum*, ... *senticetum*, a. w.).

— Ook wel bepaaldelijk opgevat als: schuilplaats, verblijf van roofgedierte of wild. || De leeuw is opgekomen uyt sijne hage (Vulg. *de cubili suo*), ... hy is uytgegaen uyt sijne plaetse, *Jerem.* 4, 7.

Mijn Vader, zoo ick hoorde, op zekren tijd uit jaegen,
In 't woud van dees Godin, joegh op uit ruighte, en hagen,
Een schoon gespickelt hart.
VONDEL 3, 506.

't wild en schuwe harten ...,
Die haegh, noch hol, noch struick, noch bosch t' afgrijslijk [vinden,
Om (t' Ontglippen) 't snuffien, en gebit van brack en haeze- [winden.
3, 671.

— Ook menschen vinden in zulke *hagen* geschikte gelegenheid tot geheime of onwettige handelingen en bijeenkomsten (men denke aan de *hagepreeken*); het zijn de rechte schuilplaatsen voor allerlei verdacht gespuis (vandaar de naam *haagdieven*). || (*Vr.*) Waer hebt gy u Kerk gehouden? (*Antw.*) Daerse Christus en sijne Apostelen gehouden hebben, in de hagen, in de bosschen, in 't veld, op bergen, op de water-kanten, somtijds in de huysen, v. BRAGHT, *Martelaerssp.* 2, 170 *b* (*Verhoor van Claes de Praet*, a°. 1556).

Die leecke lien moeyen hen metter schrifturen;...
Een smit, een schoenlapper werdt nu een predicant,...
Men acht nu de universche scholen niet,
Maer men hout scole in bosscen, in hagen,...
Devangelie draghen sy in de kute (*bosschen*),
Daer leggen sijt na haer sinnekens uute,
Oft yewers inde mute, buten der veste.
A. BIJNS, *Ref.* 30 (ed. BOGAERS).

— **Aanm.** In de middeleeuwen wordt (blijkens een woord als mnl. *hagepoorter*), de *hage* — ongeveer in den zin van: *het platte land* —, tegengesteld aan de stad; de *hagepoorter* staat in rang eenigszins beneden den stadbewoner; ja, men mag wel aannemen dat *hagepoorters* bij stedelingen niet veel minder dan *dorpers* in verachting stonden. Het kan derhalve zeer wel zijn, dat uit deze of eene dergelijke toepassing het woord *haag* in een algemeener gebruik is overgegaan, t. w. in zulk een gebruik, dat het in samenstelling kon gebezigd worden om b. v. aan te duiden dat iets niet zoo goed is als het wel kon of moest zijn (verg. KLUYVER, *Proeve*, 67) en vervolgens om te kennen te geven dat iets in 't geheel niet is wat het schijnt of behoorde te wezen. In een zoodanig gebruik zou dan de verklaring te vinden zijn van woorden als *haagmunt*, *haagtap*, *haagweduwe*; het is nochtans ook mogelijk dat zij gezocht moet worden in de heimelijkheid, die hetgeen in *hagen* wordt verricht kenmerkt en verdacht doet zijn. Ook kan het wezen dat in het eene geval de eene, in een ander, de tweede wijze van verklaren de rechte is. — Verg. hierbij: *de Hagen*, voorheen het deel van Kampen *buiten* de muren.

c) Eveneens bij uitbreiding, maar in eenigszins anderen zin. Het bij eenig gebouw (inzonderheid bij een vorstelijk of adellijk verblijf) behoorende terrein of domein, t. w. de — naar gelang men deze beteekenis neemt als eene uitbreiding van *a*) of als eene andere opvatting van *b*) — al of niet omrasterde „wildernis", het wildperk, het jachtterrein, de warande. Bij verdere uitbreiding: een vorstelijk of adellijk verblijf met aan- en onderhoorigheden; *hof*. In deze beteekenis bestaat het woord alleen nog maar als historische term, t. w. in plaatsnamen als: *'s-Gravenhage* (*des Graven hage*), bij verkorting *den Haag*; *Prinsenhage* (*des Prinsen hage*), bij verkorting *het Haagje*; misschien ook *den Haag* in Gelderland (gemeente *Appeltern*) en in N.-Brabant (gem. *Schijk*); verg. voorts *Haaghorst*, *Haagsveld* enz. Duidelijk blijkt de hier omschreven beteekenis uit mnl. *Everatshage* met de vertaling *mansus Everardi* (a°. 1321) bij STALLAERT 1, 548 *b*; zoomede uit: „Haeghe. vet. Sax. Angl. *Domus*" bij KILIAAN; men zie voorts *D. Wtb.* 4, II, 138: *Hag*, II, 3 en 4). Over *haag*, *hage* in plaatsnamen is verder nog gehandeld door GALLÉE in *Nomina Geogr. Neerl.* 3, 334, waarbij te vergelijken is *a. w.* 3, 114 en 123.

— In den Statenbijbel komt *hage* enkele malen voor als: bij een tempel behoorend (omrasterd?) heilig woud. Verg. nhd. *hain* (ook in *tempelhain*) en onr. *hagi*, zw. *hage* in onr. *Baldurs hagi*, zw. *Baldershage* (bij TEGNER). || Breeckt af den altaer des Baals, ... ende houwt af den bosch (Vulg. *nemus*), die daer by is. Ende bouwt den Heere ... eenen altaer, ... ende offert een brand-offer met het hout der hage, die gy sult hebben afgehouwen, *Richt.* 6, 25 en 26. Siet soo was des Baals altaer omgeworpen, ende de hage (Vulg. *lucum*) die daer by was, omgehouwen, 6, 28 (ald., 6, 30: de hage, Vulg. *nemus*).

— Vrij talrijk zijn de familienamen, waarin het woord *haag* (immers in de bet. van: bosch?) voorkomt. B. v. *Van der Hage* of *Haeghen*, *Haagstee*, *Ingenhaag*, *Uytterhaegen*, *Uitenhage*.

d) Spreekwoorden, zegswijzen, uitdrukkingen en derg., in welke *haag* wel meestal duidelijk de bet. *a*) heeft, doch soms ook best de bet. *b*) kan hebben.

— *De haag* —, of: *op de haag kloppen*. Eigenlijk: door kloppen op de *haag* het wild of het gevogelte daaruit opjagen. || Soo verre hem yemant vervoorderden hasen ... te vanghen, cloppende op de haegen, ... die sal verbeuren *enz.*, *Vl. Placcaertb.* 2, 400.

— Vandaar de spreekwoordel. zegsw. *De een klopt op de haag, terwijl de ander de vogels vangt* (aldus bij HARREB. 1, 264 *b*). || D'een beschiet, D'ander geniet. ... D'een klopt op de haegh, maer d'ander krijght de vogels, CATS 1, 506 *b*.

— Figuurlijk genomen beteekent *op de haag kloppen* (ook: *slaan* en *dorschen*): iemand bedektelijk uithooren. Zie, behalve de voorbeelden, ook MEYER, *Spreuk.* 84 en in verband daarmede VERDAM 3, 24 en voorts DE BO² 347 *b*—348 *a*. || Op de hage te kloppen, iemands pols gaen tasten, iemands tonge te gaen schrabben, en met een behendigheyt uyt te halen dingen die secreet zijn, V. D. WERVE *bij* DE BO² 347 *b*. Ik sloeg op d'hage om te weten hoe rijk hij is, maar 't was vergeefsch, *Ald.*

Sy schicte haer terstont ter tafelen blye
En onder mijn sie (*zijde*): menige vraghe
Vraechde sie my, en clopte op de haghe,
En heeft mi wonder verhaelt, en verbreyt.
V. GHISTELE, *Terent. Eun.* 45 (verg. *Eun.* vers 516).

Weet, als u iemant onderhout,
Die niet als vuyle grillen spout,
Dat hy koomt kloppen op de haeg,
En doet gelijck een stille vraeg,
Hoe gy de saecke soud verstaen.
CATS 1, 267 *a*.

— Volgens TUINMAN (1, 241) wordt de uitdrukking „ook toegepast op ymand te maanen, op dat'er geld uit zyn beurs te voorschyn kome".

— Eindelijk kon *de haag kloppen* in de 17de eeuw ook beteekenen: Iemand plagen met een ongegrond rechtsgeding. Verg. b. v. eene uitdrukking als *op den haak slaan* voor: niet ophouden met aan te dringen en zie voor het bewijs STALLAERT 1, 545 *b*.

— *De kap* (de monnikskap, het geestelijk gewaad) *op* (nu veelal *over*) *de haag hangen* (enz.). Eigenlijk zeker wel: zich, na het klooster te hebben verlaten, onderweg van het habijt ontdoen. Figuurlijk voor: het kloosterleven —, en bij uitbreiding: den geestelijken stand vaarwel zeggen. || Monseigneur heeft mij niets meer te gebieden: ik heb hem heden mijn ontslag als wereldlijke priester ingediend." „Gij werpt de kap over de haag, bravo!" riep de oude pastoor scheldend uit, LOVELING, *Sophie*, 207.

Meest deel versmooren sij in haer sonden,
Die haer cappen hanghen op de haghen.
A. BIJNS, *Ref.* 156 (ed. BOGAERS).

— Vandaar in 't algemeen: *iets op de haag hangen*; *iets over de haag werpen*: iets op zijde, aan kant zetten, t. w. zich er niet meer om bekommeren, of wel: er niet meer mede te maken willen hebben. || Verwijtingen over de haag werpen: zich uit het hoofd zetten (SCHUERM.). — Kom, kom, werp die leelijke gedachten over de haag! CONSC. 3, 340 *a*.

— *Sint Laurens* (10 Augustus) *hangt den regen op de haag*: zet den regen op zij; maakt goed wat St. Margriet (20 Juli) heeft bedorven (HARREB. 1, 264 *b*). || Sinte Laureins daghe hangt den reghen op dhaghe, MEYER, *Spreekw.* 95.

— *Het roer* (vuurroer, geweer) *in de haag steken*: uit het vendel loopen, deserteeren (zie V. DALE).

— *Iets in de haag laten*: laten aanstaan, er geen voortgang aan geven. || Hij zal zijne trouw (t. w. *zijn huwelijk*) in de haag laten, RUTTEN.

— Vandaar: *in de haag blijven*, geen voortgang hebben. || Dat proces zal in de haag blijven, RUTTEN.

— *Achter hage* —, *achter de haag loopen* (ook: *blijven*, *hangen*, *zitten*); *hage* (*haagsken*) *planten*; *haagje schuilen*; *haag stooten*. Bekende uitdrukkingen voor: een schobbetje maken, d. i. heimelijk de school verzuimen; verg. ndl. *om de boschjes loopen* (Deel III, 641), fr. *faire l'école buissonnière*. Zie DE JAGER, *Arch.* 1, 190; *Belg. Mus.* 8, 177; SCHUERM.; DE BO[2] 347 *b* en 351 *b* (op Hagemaken en Hagemuiten). || (Ik heb) menigmaal stukjes gedraait, agter de haag geloopen, in plaats van zedig en stil myn les te zitten leeren, *Leev.* 8, 234. Een schoolknaap, die uit de klas gebleven is, om achter de haag te loopen, en thans niet weet wat met zijnen tijd en zijne vrijheid aan te vangen, SLEECKX 12, 7.

— *Achter de haag getrouwd zijn*: in verboden gemeenschap leven (RUTTEN).

— *Tusschen de haag en de gracht* (*blijven*) *hangen*: in dreigend gevaar, of: in pijnlijke onzekerheid. Zie HARREB. 1, 256 *b*. || Hoe wert-er ghezweet en ghesteent, in de naervorschingh van die eyndelooze Godheydt! En hoewel de stemme der natuyre daer van lessen doet, ... zoo blijft de mensch, tusschen de haegh en de gracht, tusschen den hamer en den ambeeld, hanghen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 140.

— *Alle hagen schutten wind* (HARREB. 1, 264 *b*; 3, 208 *a*): al wat niet rechtstreeks baat, dat doet — integendeel — middellijk schade; wie niet feitelijk medewerkt, die werkt, al is het ook lijdelijk, tegen. Aldus, blijkens het verband, bij MEYER, *Spreekw.* 83 („Hy hindert wel die nyet ghebaten en can; alle haghen schutten windt"), en in gelijken zin opgevat door TUINMAN 1, 373, t. w. als het *tegendeel* van zegsw. als: *Alle baten helpen, Beter wat dan niet*, enz.

— *Waar de haag* (of: *tuin*) *het laagst is, wil elk er over*: als iemand in 't ongeluk is geraakt, is hij de verschoppeling van een elk (HARREB. 1, 265 *a*).

e) Enkele malen komt *haag* ook voor als benaming van, of in toepassing op, eene heining, een (geplant of natuurlijk) schut van hoog geboomte. || Die voortaan een opgaande Haag wil planten, zal gehouden wezen de Boomen een Voet van de Heyninge of Muur te planten, *Keuren v. Haarlem* 1, 206 *a* (a°. 1708). Eden, ... de Lusthof van den Mensch, Omcingeld met zijn haag van wuivend bladpluimaadje, TEN KATE, *Par. Verl.* 85.

> Waar, uren ver, de honderdjarige eiken ...
> Het korenveld gelijk een vaste haag
> Beveiligen voor storm en onweêrsvlaag.
> V. LENNEP, *Poët.* 5, 150.

2) Bij vergelijking (t. w. met de bet. 1, *a*) in toepassing op, in een of meer rijen geschaarde, personen, inzonderheid soldaten. Eene navolging van fr. *haie* in dien zin. || Zij ... stapten ... tusschen eene dubbele haag krijgslieden voort, CONSC. 1, 296 *a*. De menigte ... vormde van wederzijde der markt eene haag, om den Priesters ruimte te geven, 2, 39 *b* (zie ook 2, 11 *b*).

3) Als vakterm bij sommige bedrijven.

a) Bij steenbakkers. In Zuid-Nederland is *haag*, *hage*: eene rij van gevormde baksteenen die te drogen staan, alvorens ze naar den oven gaan; in Noord-Nederland heet daarentegen de *plank*, waarop zulk eene rij te drogen staat, eene *haag*. Zie nader de verschillende aanhalingen bij COOPMAN, *Steenbakk.* 20. || De brikken ... staan in hagen, SCHUERM. De briken in hagen stellen, DE BO[2] 347 *b*. — De steenen ... worden ... op de hagen geplaatst, dat is: op lange breede planken of stellingen, die *enz.*, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 20.

b) Bij de vlasbereiding, in Zuid-Nederland. Eene rij van (met het doel om ze te doen drogen) tegen elkander geplaatste vlasstengels. Zie DE BO[2] 347 *b*.

Afl. *Hagen* (zie ald., 2de art.).

— Voorts, van *Haag* in den zin van doornstruik (zie bij 1, *a*): *Haagaard*, bij KIL. *haegaerdt*, bundel doorntakken *„fascilulus spineus, senticocosus"*.

— Van den plaatsnaam *Den Haag* (*'s-Gravenhage*; zie 1, *c*): *Haagsch*; *Hageling* (HOOFT, *N. H.* 236; 372); *Hagenaar*.

Samenst. afl. *Haaglooper* (zie ald.). — Voorts *Haagklopperij* (verg. bij 1, *d*) de uitdr. *de haag kloppen*): het plagen met een ongegrond rechtsgeding (STALLAERT op *Haechklopperij*).

Samenst. (als eerste lid). *Haagappel*, *-bed*, *-beuk*, *-bezie*, *-bosch*, *-boterbloem*, *-doorn*, *-eik*, *-huis*, *-kwijt*, *-mes*, *-munt*, *-puit*, *-schaar*, *-school*, *-spel*, *-weduwe*, *-winde* (zie die woorden); in den vorm *hage*: *Hagepreek*, *-prediker*, *-roos*, *-scheersel* (zie die woorden).

— Ongewoon, gewestelijk of verouderd. In de bet. 1, *a*). *Haagkrekel* („Sprinkhaan-soorten ... als de ... *Haagkrekel*, de Sabelstaart, en meer andere", BERKHEY, *N. H.* 9, 134); *haagliguster*, zekere heester die in kreupelbosschen en hagen wordt aangetroffen, *Ligustrum vulgare* L. („De Lelie my, geen fletsche *Haagliguster*, Noch *enz.*", BILD. 14, 430); *haagmusch* (*-mosch*) („Bastert Nagtegaal; in het latijn *Modularis*; ... door zommigen ... ook *Haagmoschje* en Vliegenvangertje genaamt", CHOMEL 147 *a*); *haagvink*, appelvink? („Cleyne vogelkens, vande groote van een *Haech-vinck*, of een jonghe Mussche", *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 18 *a*).

— In de bijzondere opvatting van: doornstruik (hetzij dan haagdoornstruik, braamstruik of wilderozenstruik). *Haaggewas*, meidoorn, hagedoorn („Een takje kernfrisch *haaggewas* zult ge over het hoofd mij hangen", DE MONT, *Lentesott.* 106); *haagpruim* („De Mangostans is een seer goede vrucht, wassende als de *Haegh-pruymkens*, ende van dier hooghte", *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 61 *b*).

— Voorts, in den vorm *hage*: *Hagefrutte*, haagkwijt, fr. *fauvette babillarde* (SCHUERM., *Bijv.*); *hagehout* („Op den 27 July 1674 is ... geresolveert ... dat men nu voortaan ... jaarlix (zal) vercopene eenige perceelen *hageholt* ofte struyken", *Uit het Malenboek van het Gorteler bosch* in SLOET TOT OLDH., *Tijdschr. v. Staath. en Stat.* 12, 335); *hagekodde* (*-kutte*), *hagemake* (*-mokke*, *-motte*, *-mudde*, *-muite*), *hagereite* (*-rette*, *-rutte*), andere namen voor de *haagfrutte* (zie SCHUERM., *Bijv.* en DE BO[2]); *hagetak*, haag- of meidoorntak („Hoe 't zuiderwindje blies En suisde in busselkes en *hagetakken*", K. DE GHELDERE *bij* DE BO); *hagetrutte*, *hageswetel*, namen voor de *hagefrutte*; *hagewerk*, samenstel van kunstig geschoren hagen („Tuynen ... Vol aardig *haege-werck*", CATS 1, 411 *a*).

— In de bet. 1, *b* of *c*). *Haagaltaar*, altaar in eene aan een afgod gewijde haag („Dees gruwelkerck ... zal ... Een ieder Godt zijn *haegh*- en berghaltaer zien blaecken, Tot dat het endelijck den waren Godt verdriet'", VONDEL 5, 733); *haagdief*, struikroover; verg. nhd. *heckendieb* en *heckenhure*, baanhoer, straathoer („Haegh-dief. *Grassator*", KIL.); *haagpoorter*, mnl. *hagepoorter* (zie de Aanm. hierboven bij 1, *b*), bij KIL.: „haegh-poorter, buyten-poorter. *Civis paganus suburbanus, incola*"; verg. voorts ook *grasburger*.

— In eene gewijzigde opvatting, t. w. in eene zoodanige, die aan het woord dat met *Haag* is samengesteld het begrip doet verbinden van het ongeoorloofde, het heimelijke, het verdachte, en vandaar van het onechte, valsche of ook wel dat van het in zijne soort geringe of minder edele (zie hierboven de Aanm. bij 1, *b*). Samenstellingen van dezen aard zijn de reeds opgenoemde *haagmunt*, *-school*, *-spel*, *-weduwe*, *hagepreek* en voorts eenige andere, minder bekende of ook als historische term geheel verouderde, die aanstonds volgen (verg. daarbij, behalve de nog te noemen Nhd. woorden, ook nhd. *heckenarzt*, knoeidokter, limb. *heggedokter* (*'t Daghet i. d. O.* 7, 80), nhd. *heckenwirth*, *hecknotar*, *heckschulmeister*). *Haagdichter*, poëtaster, prulpoëet („Wie Bavium *haegh-dichter* niet en haet, O Mevi! hem n versen lieven laet", v. MANDER, *Bucol.* 18 (*Eclog.* 3, vers 90); *haagdokter*, gewoner nog *hagemeester* (zie DE BO² 351 *b*): iemand die, zonder diploma, in 't verborgen het ambt van geneesheer uitoefent; *haagklerk*, ongetrouw scholier (die vaak „achter de haag loopt"?) („Haegh-klerck. *Discipulus infrequens in scholis, raro scholas frequentans*", KIL.); *haagmeester*, zie *haagdokter*; *haagpaap*, priester die tot geen kerkelijk verband behoort, priester op eigen hand; verg. eng. *hedgepriest*, laag, onwetend geestelijke („Haegh-pape. *Acephalus sacerdos: qui sub nullius episcopi disciplina gubernatur*", KIL.); *haagtap*, heimelijke kroeg; nhd. *heckherberge* („Haeghtap. *Taberna non publica, heminaria, exigua, infrequens, modica, obscura et latens*", KIL.); *haagwond* („haegh-wond, *Spurius, obscurus, vulgo quaesitus, vulgo conceptus*", KIL.).

— Als tweede lid (in de bet. 1, *a* of *e*) *Bremhaag* („Het zy groene haeghdissen door de *bremhage* booren", VONDEL 6, 426); *doornhaag* (VONDEL 7, 623); *hulsthaag* („Het rood koraal der *hulshaag*", STARING 2, 36; „Langs de *hulsthagen* rondom prijkte er een reeks kriekelaren", DE VOS, *Vl. J.* 35); *iepenhaag*, haag van *Ulmus* L. („Wie buyten deeze Stad binnen den Vrydom een *Ypen-* of *Olmen-Haag* wil planten, zal gehouden zyn drie Voeten van de Heyning te blyven", *Keuren v. Haerlem* 1, 206 *a*); in Zuid-Nederland: haag van *Taxus baccata* L., noordndl. *ijf* („Het dwarspad tusschen de twee *ijpenhagen*", LOVELING, *Sophie*, 380); *olmenhaag*, zie bij *iepenhaag*; *palmhaag*, haag van *Buxus sempervirens* L. („Wij kunnen ... de *palm-* en *taxushaag* tot gestalten van beesten en menschen versnoeijen", v. D. PALM, *Red.* 4, 37); *scheidshaag* („Zij konden van op het eene hof alles zien, wat er op het andere gebeurde, en over de *scheidshaag* met elkander praten", R. LOVELING, *Nov.* 7); *taxushaag*, zie bij *palmhaag*. — Nog tal van andere samenstellingen worden genoemd bij DE BO² 348 *a*.

— In namen van plaatsen, buitenverblijven enz. B. v. *Meyenhagen* (buitenplaats onder De Bilt, bij Utrecht); *Nieuwenhagen* (gemeente in Limburg).

HAAG (II), mansvoornaam. Blijkens den verbogen vorm *Hagen* eene geknotte vorm van *Hage*, dat wellicht op zijn beurt een Hollandsche vorm is van *Hagen*. *Haag* komt alleen in verbinding met den mansnaam *Huig* (mnl. *Huge*) in eenige spreekwoordelijke zegswijzen voor; verg. verbindingen van allittereerende namen als: *Jan en Jut, Jut en Jul*.

— *Haag is aan Huig geraakt*; *Huig (is) bij Haag*: twee gelijksoortige wezens hebben elkander gevonden. Inzonderheid gebezigd met betrekking tot personen als *hak* en *zijn gemak*, *diefje* en *dieftjes maat*. Verg. *Vuyl Hille heft vuyl Jaap ghevonden* (MEYER, *Spreekw.* 8); *Met is aen Truy geraeckt* (SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 44); *De wolf ende de gier sijn vergadert* (*a. w.* I, 2, n°. 70). || *Convenerunt Attabas et Numenius* ... Haech is aen Huygh geracckt.... *Quoties improbus aggregatur cum improbo*, SARTOR., *Adag.* III, 2, n°. 82. Als twee makkers elkanderen ontmoeten ... Dat is ook, Huig by Haag, TUINMAN 1, 359.

> Hoe komtet volck by mekaar? hier is huych by haach!
> Die ouwe spreeckwoortjes selden lieghen,
> Selden sietmen uylen by vallicken vliegen.
> BREDERO I, 231.

— *Huig is tegen Hagen vergadert*. Blijkens den uitleg dien SARTORIUS geeft zooveel als: de eene booswicht zorgt zich door den anderen niet te laten verrassen. || *Cornix scorpium*.... Huyg is tegen hagen vergaert. *In eos, qui hos parant laedere, unde tantundem mali sint vicissim accepturi, quorum par improbitas et virulentia est*, SARTOR., *Adag.* I, 1, n°. 94.

— *Huig kent Haag* (HARREB. 1, 264 *b*). Hetzelfde als *Aagt* (of *Mat*) *kent Trui wel* of *Twee kramers kennen elkander wel*, t. w. de eene booswicht (ENZ.) zal zich door den anderen niet laten beetnemen (verg. SARTOR., *Adag.* II, 6, n°. 24: *Novi Simonem et Simon me*).

HAAG-AAN-VELD — vandaar HAAG-EN-VELD, HAAGNEVELD, HAGENEVELD en vervolgens ook HAAG-EN(DE)-VELD (HAGEND(E)VELD), HAGEN-EN-VELD —, znw.; ook als bijw. gebezigd. Oorspronkelijk de naam van den door dapperheid uitmuntenden hoofdpersoon in een romantisch verhaal (*De Gestrafte Ontschaking, of Zeeghafte Herstelling van den Jongen Haegaenveld*, door S. v[AN HOOGSTRATEN], Amsterdam 1669); vervolgens eene benaming voor iemand die zich, als deze, door heldenmoed onderscheidt, en bij verdere uitbreiding voor een persoon, eene zaak, voortreffelijk in zijne of hare soort. Zie nader over het genoemde geschrift en den oorsprong van het thans in alle zijne vormen en beteekenissen geheel verouderde *haag-aan-veld*, alsmede over vroegere pogingen tot verklaring daarvan: A. DE JAGER in *Taalgids* 1, 78—82.

— **Aanm.** Hoogst onwaarschijnlijk is het, dat VAN HOOGSTRATEN den naam van zijn hoofdpersoon zou kunnen hebben ontleend aan den naam *Hagenwald*, onder welken de bekende *Hagen* voorkomt in het volksboek *Eine Wunderschöne Historie Von dem gehörnten Siegfried* en op welks zeker tamelijk treffende overeenkomst met *Haegaenveld* de aandacht gevestigd is geworden in *Taalgids* 1, 308. Van het genoemde volksboek is echter tot nog toe geen oudere druk bekend dan die van 1726 (GOLTHER in *Neudrucke*, n°. 81—82, blz. XXX); maar bovendien, noch de figuur noch de lotgevallen van den Duitschen ridder hebben iets karakteristieks gemeen met die van den geheel localen held van onzen schrijver; verg. ten overvloede blz. 102 van diens werkje, waar de oorsprong van den naam *Haegaenveld* uit eene krijgsleuze wordt verklaard. Volmaakt toevallig is verder de overeenkomst van *Haegaenveld* met het Deensche *Haekkenfelt* (*Hekkenfeldt*, *Hekelfeld*, ZW. *Häckleffjell*); dit is een plaatsnaam (zie ROSS op *Heknfjell*), en *iemand naar Haekkenfelt wenschen* beduidt in de Skandinavische talen zooveel als: wenschen dat hij op de Mooker heide zat; verg. bij dit woord het vermoeden van TER GOUW, *Amsterdam*², 2, 106) aangaande het *Hekeleeld* te Amsterdam.

I) **Znw.** — 1) In toepassing op personen.

a) Een persoon van uitnemende dapperheid. In de uitdr. *De(n) haag-aan-veld spelen*: zich gedragen als de (bekende) held *Haag-aan-veld*.

Kornelis Speelman heeft den Makassaar besprongen,
't Geheele Celebes tot rust en vree gedwongen ...:
Tot Bantem speelde hy ook braaf de Haagneveld,
En stut met groote magt het vyandlijk geweld.
v. SPAAN, *Opk. d. Oostind. Comp.* 76.

b) Een baas, een bolleboos, een brani (in 't een of ander, in de eene of andere kunst). || 't Is een hagendeveld, een overvlieger. *C'est un passe-maitre, c'est lui qui dame le pion ou qui fait la barbe aux autres*, HALMA (*bij* MARIN *ook*: een uithaalder).

— (*Een*) *haag-aan-veld van* enz.: een voortreffelijk (*of*: het voortreffelijkste) exemplaar van *enz.* || *B.* Wat dochtje van dien handel? *W.* Je bent hagenevelt van alle vrouwen, v. PAFFENRODE, *Ged.* 186 (uitg. 1705: een hagenevelt).

— In toepassing op eene verzameling: eene uitgelezen schare —, keur van *enz.*

Ook heb ik menigte van geesten,
En haag'nevelt van bulderbeesten,
Op aarde, my ten dienst gewyt.
v. RUSTING 2^4, 113 (*een Bulderduivel spreekt*).

— In toepassing op zaken. Iets voortreffelijks; het voortreffelijkste; iets puiks, het puik. || 't Is een hagen en veld. Dat is, 't is een puikje, TUINMAN 1, 363 (bij HARREB. 1, 264 *b*: Het is haag en veld).

Hier hebt gy den welriekende, onvervalschte nicoxiaan,...
Komt dan maar in, hier is hagend veld,
Een pyp veur af om niet, en veul veur je geld.
ASSELIJN, *Melchior*, 19.

— Vandaar, als naam van winkels (*De Hagendeveld van* zekere waren): het magazijn waar de kooper het beste in de soort, te kust en te keur, zal vinden. || Namen om opgang te maken ontbreken niet. Oudere van dezen aard waren, voor winkels: de Allemansgading, de Hagendeveld, v. LENNEP, en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 393. De Hagendeveld van Stoelen (*als uithangteeken*), *a. w.* 2, 237.

— *Hagendeveld van* (*dit of dat*)! Voorheen een straatroep van venters met eetwaren. || Hagendeveld ... word van de omroepers van zommige eetwaren ... gebruikt, om te betekenen, dat het geen zy te koop hebben, uitmuntend goed is. *Excellent, excellentissime*, HALMA. Hagendeveld van zalm te koop! *Excellent saumon à vendre!* Ald. Hagendeveld van mosselen! *Excellentes, belles moules!* MARIN. Hagendeveld van nieuwe neuten (*noten*)! WEIL.

— In vrijer gebruik. || Hagen en veld! wie wil er nou Narren Kasten koopen? *De gew. Weuw.* 3, 38.

— Aan den juistgenoemden kreet van straatventers is vervolgens ontleend de uitdrukking *Hij roept hagendeveld van* (soms *in*) *dit of dat* voor: hij kan het voortreffelijkste in het een of andere opzicht leveren, te voorschijn brengen, doen zien; hij spant in dit of dat de kroon. || Hy roept hagendeveld van kaatsen. *Il défie le plus habile à jouer à la paume*, HALMA.

Omzingeld van veel Griekse Heeren;
Waaronder, schoon hy in gevaar
Was, van het hagjen in te schieten,
Hy 't zo braaf op een hakken steld,
Dat in het Griekse bloedvergieten
Hy wel mocht roepen haagneveld.
v. FOCKENBROCH 1, 108.

In 't pannelikken is hy handig,
In 't vloeken roept hy haagnevelt,
't Bedrog verstaat hy heel verstandig.
1, 514.

II) Als bijw. gebezigd. Op uitnemende, voortreffelijke wijze. Verg. hiermede ons gebruik van het znw. *puik* als bijw. || Dat dogt my onfeilbaer 't hoogste goed te zijn, dat men wenschen kost, als ick wist ... hoe ick de neut best in 't holletje mickte, en den tol hageneveld sweepte, VALENTIJN, *Juven. enz.* 262 (verg. PERSIUS, *Sat.* III, 50—51: *angustae collo non fallier orcae, neu quis callidior buxum torquere flagello*). Sint Hubert ... was een Jager, die het wilt ... haagnevelt kon vinden, v. RUSTING 2^2, 30. Daar ik my haagnevelt in queet, 2^4, 88. Klagen, ... dat ken ik haagnevelt, v. RUSTING, *Klaag-ged. v. Ovid.* 62. 't Heb honger begaen, ik zel wel hageneveld schranksen, v. BOGAART, *Nieuwsg. Aegje*, 17.

maar tot zeeven of agt uuren toe op 't bed te leggen,
Dat kan men hagende veld, en dan eerst het kapje te zetten,
[en zo wat t' ontbijten, dat gaat veur al;
En zo met d' eene Slonsmoer of d' andere wat te staan
[labbekakken *enz.*
ASSELIJN, *Echtsch.* 5.

HAAGAPPEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Haag* in de bijzondere opvatting van: haagdoorn, haagdoornstruik (zie HAAG, 1ste art., onder 1, *a*) en *Appel*, ronde vrucht (zie APPEL, I, 2). Een der benamingen van de vrucht van den haagdoorn (zie ald.). || Meidoorn, Haagdoorn, ... vruchten jopen of jeupen (Gron.) of, volgens De Gorter haagappels en spinnekoorns geheeten, v. HALL, *Landh. Flora*, 75. — Haeghappels op de haegh, VONDEL 8, 196 (lat. *arbuta*).

Afl. *Haagappelaar*, de boom die haagappels draagt, de haagdoorn („Men ent de noot op den ruigen *haeghappelaer*", VONDEL 5, 92; lat. *arbutus horrida*).

Samenst. *Haagappelboom*, haagdoorn („*Haeghappel-boom* (is) oock (seer soet) voor ghespeende Geyt", v. MANDER, *Bucol.* 17; „'t *Haagappelboomtje* steekt met bloem en vrucht 'er uit (*uit de sneeuw*)", v. WINTER, *Jaarg.* 161).

— Als tweede lid. *Boschhaagappel* (zie Deel III, 646).

HAAGBED, znw. onz.; mv. *-den*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 3, *a*) (of is *Haag* hier de stam van het ww. *Hagen*, 2de art.?) met *Bed*, in de bet. E). Op eene steenplaats. De effengemaakte grond, waarop de steenen in *hagen* worden te drogen gezet; waarop steenen *gehaagd* worden om te drogen. Verg. COOPMAN, *Steenbakk.* 20.

HAAGBEUK — *-boek* —, znw. m., mv. *-en*; daarnevens (thans verouderd) HAGENBEUK. Nhd. *hag-, hage-, hagenbuche*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Beuk* (of *Boek*; zie ald., 1ste art.). Een heester, die o. a. tot hagen zeer geschikt is, t. w. *Carpinus betulus* L. Oudere woordenboeken verstaan er andere gewassen onder; zoo is haeghbuecke in den *Teuthonista* (uitg. *Letterk.* 137 *a*): *curnum* en Haegh-, Haeghen-bueck bij KILIAAN: *ornus* en *fraxinus silvestris*. || Haag-boeke ... zeer bekwaam, om er cierlijke laage en hooge scheerheggen in plaisiertuinen, rondsom parken, bosschen, en elders van te planten, CHOMEL 965 *a*. Haagbeuk, jukboom of wielboom ... van den gewonen Beuk te onderscheiden door zijne gezaagde en eenigszins geplooide bladen, komt zelden in het wild ... voor, doch wordt nog het meest gekweekt voor heggen, v. HALL, *Landh. Flora*, 202. De Haagbeuk bloeit in April of Mei en heeft bladknoppen van denzelfden bouw ongeveer als de Beuk, OUDEMANS, *Flora*^{2} 3, 102.

Afl. *Haagbeuken*, van haagbeukenhout („*Haagbeuken* kammen (in een rad)", v. DALE).

HAAGBEZIE, znw. vr., mv. *-beziën*, doch thans gewoonlijk, van het in 't enk. niet gebruikelijke HAGEBEIER, mv. *-beiers*. Uit *Haag* in de bepaalde opvatting van doornstruik, hetzij dan haagdoornstruik of braamstruik (zie bij HAAG, 1ste art. onder 1, *a*) en *Bezie* (*Beier*). Bezie, vrucht, hetzij van den haagdoorn (haagappel), hetzij van den

braamstruik (braambezie). || Haegh-besie. *Morum rubi, morum sentis, vaccinium*, KIL. Hagebeiers: beziën van den haagdoorn (*Loquela* 10, 10). — De vrucht van de Braemen heet ... in Brabantsch Braembesien ende Hagebesien, DODON. 1253 *a*.

HAAGBOSCH, znw. onz., mv. *-bosschen*. Nhd. *hage-, hagenbusch*. Uit *Haag* in de verouderde bijzondere opvatting van: doornstruik (zie HAAG, 1ste art., onder 1, *a*) en *Bosch* in den zin van: dicht struikgewas (zie BOSCH, hoofd van het artikel). Bosch van doorngewas: doornbosch, braambosch of iets dergelijks. || Haegh-bosch. *Dumus, senticetum*, KIL. — Dat sy (*de R.-K. Kerk*) ... vercoren heeft de ghelijckenisse eens ouden Mans ... om den Vader wt te drucken ... dat coemt wt hare vrije wille. Want sy hadde wel mogen een Haegbosch, of een Vlamme vyers, oft een Wolcke, oft een Kiste maken, om den Vader wt te drucken: dewijle hy in alle dese gedaenten also wel verschenen is, als in de ghedaente eens menschen, MARNIX, *Byenc.* 2, 14 (bl. 148 *a*).

HAAGBOTERBLOEM, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Boterbloem* in de bet. 1). Eene der benamingen van de *kleine* of *vroege boterbloem* (*Ranunculus ficaria* L.).

HAAGDIS. Zie HAGEDIS.

HAAGDOORN — dikwijls ook HAGEDOORN, -DOREN —, znw. m.; mv. *-doorns* (*-dorens*), voorheen ook wel *-doornen* (*-dorenen*). Onr. *hagþorn*, ags. *hägþorn*, eng. *hawthorn*, mhd. *hag-, hagendorn*, nhd. *hag-, hage-, hagendorn*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Doorn* in den zin van: doornig gewas, doorngewas; de *haagdoorn* ontleent zijn naam aan zijne geschiktheid tot hagen (verg. de omschrijving bij KILIAAN op Haegh-doren en zie eene aanhaling uit DODONAEUS bij *Haag* (I), 1, *a*). Het woord komt voor in verschillende, ofschoon thans gedeeltelijk verouderde, toepassingen.

1) In de thans alleen gebruikelijke toepassing. Een der namen van het geslacht *Crataegus* — lage, met takdoornen gewapende boomen (heesters), met witte of rozeroode, welriekende, tot schermvormige trossen bijeengezeten bloemen —, van hetwelk hier te lande twee soorten in het wild voorkomen, en wel het menigvuldigst (immers overal langs hagen en wegen) *Crataegus Monogyna* Jacq. (de *eenstijlige Haagdoorn*), terwijl de andere soort, *C. oxyacantha* L., tot Groningen en Friesland schijnt beperkt te zijn (zie nader OUDEMANS, *Flora*[2] 109—111). Andere namen van den *haagdoorn* zijn: Meidoorn, Steendoorn, Doorn; zijne vrucht draagt o. a. den naam van *haagappel* (zie ald.). || Gemeene Haagdoorn.... Haag-Appelboom, CHOMEL, *Verv.* 2723*b*. — Van Hagedoren.... De Hage Dorenen zijn tweederley van gheslachten: het eerste gheslacht is de gemeyne Witte Hagedoren, die roode vruchten voortbringt, DODON. 1266 *b*. Het geslacht *Crataegus* ... behoort met Mespilus tot de Pomaceën met steenen in de rijpe vruchten, maar *enz.*, OUDEMANS, *Flora*[2] 2, 109. Eenen bloeienden tak witten Haagdoorn, de Meibloem der Antwerpenaars, CONSC. 2, 169 *b*. Mij geurden roos noch hagedoren, In 's levens eersten morgenstond, BEETS 2, 40.

> Helaas! wat baat de bloemenanee
> Van pruim en kriek en hagedoren, ...
> 't is al veur my verloren.
> DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 100.

2) In oudere woordenboeken ook in andere beteekenissen. Zoo vindt men in den *Teuthonista* (uitg. *Letterk.* 137 *a* op haeghdoern), nevens *arbutus* (d. i. haag- of meidoorn, zie de bet. 1) ook *cornus* (d. i. kornoelje) en *ramnus* (d. i. wegedoorn); voorts bij PLANTIJN: „Haegdoren, hondsbremen. Ronce de chien. *Rubus canimus*" (d. i. dus eene soort van braamstruik), maar daarnaast: *alba spina* (meidoorn; verg. fr. *aubépine*, hd. *weisdorn*).

Samenst. *Haagdoornblad* („De dartle geit doorknaagt het *hagendoren blad*", HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 44), *haagdoorngeeltje*, bij HOUTTUYN (zie CHOMEL, *Verv.* 2724 *a*) de naam van eene soort van spanrupskapel; *haagdoornkoude*, benaming voor de vaak voorkomende, betrekkelijk sterke koude tusschen 10 en 15 Mei, dus ongeveer in het tijdperk dat de haagdoorn bloeit; zie daarover nader H. C. V. HALL in *Prakt. Volksalm.* 1860, blz. 75; *haagdoornstruik* („daar de *háágdoornstruik* dien jongen olm omzwiert", BILD. 4, 351).

HAAGEIK — -EEK —, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *hageiche*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Eik*. Een naam waarmede geenszins altijd eene zelfde, laat staan eene bepaalde, soort van het geslacht Eik (*Quercus*) wordt aangeduid (zie de aanhalingen hieronder, alsook die in *D. Wtb.*), maar welke gebezigd wordt nu eens als benaming van eene soort, dan eens naar 't schijnt voor een enkelen lagen, knoestigen eikeboom van welke soort dan ook. Verg. gelijkbet. *tuineik* (VONDEL 5, 626) en het gebruik van eiken hakhout (eiken hagen) ter bepaling van akkers (zie AKKERMAAL en volgende artikelen). || *Robur, vel robor*.... Al. Hageych. B. Haegeecke, JUNIUS, *Nomencl.* 117 *b*. Haegheyck, oft tronckeyck. *Robre ou rouvre, chesne tresdure*, PLANT. — De kleine of laage Eicke, ook Haag-eicke en Spaansche Aker genoemt ... (*Quercus foliis pinnato-sinuatis laevibus, fructibus sessilibus*, LINN., *Sp. Pl.*) ... groeit natuurlijk in Zuid-Frankrijk, Italien, Spanjen en Portugal, en word in Hoog- en Neder-Duitschland alleen door de cultuur tot het tuingebruik voortgekweekt, CHOMEL 603 *a—b*. — Gelijck de haegheycke, *Jes.* 6, 13.

> Hem lokte met haar groenend dak
> De haageik, die, alleen op 't vlak,
> Het zonneblaakren stuit.
> STARING 1, 84.

HAAG-EN-VELD, HAAG-END(E)-VELD. Zie HAAG-AAN-VELD.

HAAGGAARDE. Zie HAAKGAREN, 1ste art.

HAAGGAT, znw. onz., mv. *-gaten*. Opening, slop, gat (zie ald., 1ste art., I, 2, *a*) in een hooiberg of hooiklamp gestoken om met het daaruit afkomstige hooi het vee te voederen (Zuid-Holland).

HAAGHUIS, znw. onz., mv. *-huizen*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 3, *a*) en *Huis*. Op eene steenplaats: afdak waaronder zich de hagen (hetzij dan in de eigenlijke opvatting van: rijen, hetzij in de jongere van: planken, stellingen) bevinden; ook *droogschuur* en, in Zuid-Nederland, *logie* geheeten (COOPMAN, *Steenbakk.* 14 en 43). || (*Te Koop*) Eene Steenfabriek, met daarbij behoorende twee Ovens, Haaghuizen en verdere Gereedschappen, *Haarl. Cour.* 31 Oct. 1855, 4de Blad.

HAAGKWIJT, znw. vr.; mv. *-en*. Een der vele in Zuid-Nederland bekende benamingen van zekeren vogel, t. w. van *Curruca garrula*, fr. *fauvette babillarde* (zie DE BO[2] op Hagemake alsmede HAAG, 1ste art., Samenst.). || In de heesters van den kant zong de Haagkwijt haar helder lied, CONSC. 1, 194 *b*.

— Te Herenthals ook eene benaming voor: *schoolverzuimer* (SCHUERM.).

HAAGLIJK — HAGELIJK —, bnw. en bijw. Nnd. *hagelik* (DOORNK. KOOLM.). Van *Hagen* (1ste art.), met *-lijk*. Hetgeen behaagt; aangenaam; be-

haaglijk. || Hoe haeghlijk is in een schoon lichaem ook de deughdt, HOOFT, *Ged.* (uitg. 1636), 19 (uitg. LEENDERTZ 2, 161: aengenaem).

Is Alckmaer by den Haegh soo haegelick, soo soet,
Dat all het Haeghs behaegh voor 't onHaeghs wijcken moet?
HUYGENS 2, 178.

— HUYGENS bezigt voorts het bnw. *haaglijk* meer dan eens met opzet dubbelzinnig, t. w. zoowel met de bet. *behaaglijk* als met die van *Haagsch* (*'s-Gravenhaagsch*). || Camenetten, Pronck-cellen voor een' Prins, met borden en met leer Op 't Haegelickst versien, HUYGENS 1, 378 (zie ook 1, 456 *b*).

HAAGLOOPER — HAGELOOPER —, znw. m., mv. *-s*. Eene samenstellende afleiding, gevormd in verband met de uitdrukking *achter de haag loopen* (zie bij HAAG, 1ste art., 1, *d*).

1) Een kind dat de school verzuimt, dat „spijbelt" of een „schobbetje maakt". Zie TUINMAN 1, 242.

2) Bij wijze van woordspeling. Iemand die naar *Den Haag* (*'s-Gravenhage*) loopt of is geloopen. Aldus in een hekeldicht van VONDEL (uitg. v. LENNEP 2, 696; verg. *ald.* 691; 695).

HAAGMAN — HAGEMAN (bij BREDERO: HAAGGEMAN) —, znw. m.; het mv. komt niet voor. Een woord van onzekere samenstelling, alleen voorkomende in de uitdrukking *Haagmans* (*Hagemans*, *Haaggemans*) *volk*: Jan Hagel, schuim. „Misschien" zegt OUDEMANS, *Wdb. op Bredero*, „is *Haeggeman* de naam van een niet gunstig bekend hoofd of leider; misschien ook komt hier het woord *haag* in aanmerking, dat in zijne verbindingen, zoo als in *haagmunt*, enz. eene ongunstige beteekenis heeft."

Gints komt den Hopman met een legher van Soldaaten,
't Is al Haegghemans volck, van hack en zyns gemack.
BREDERO 2, 88.

Aanm. Bij WANDER, *Sprichwörter-Lex.* 2, 260 vindt men: *Hagemann und Leifheit müssen das beste zur freyery thun*; opheldering over ons woord geeft deze zegswijze eerder niet dan al.

HAAGMES, znw. onz.; mv. *-sen*. Mnl. *haechmes* (STALLAERT). Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Mes*. Halvemaanvormig mes (*croissant*) om hagen en ander hout mede te snoeien of „op te slaan". || Haegh-mes. *Falx arboraria*, *silvatica*, KIL. Haegmes, boschwerkers kapmes om de doorntakken en struiken af te kappen, *serpe*, MARIN.

HAAGMUNT — HAGEMUNT; daarnevens ook HEGEMUNT —, znw. vr. (soms ook onz. gebezigd), mv. *-en*. Mnl. *hagemunte* (VERDAM; STALLAERT); de vorm *hegemunt*, die in de 16de eeuw en zelfs nog wel later óók in Hollandsche staatsstukken wordt aangetroffen, behoort taalkundig in onze oostelijke en de aangrenzende Duitsche gewesten thuis en moet in den ambtelijken stijl zijn overgenomen van de Keizerlijke kanselarij. Uit *Haag*, in eene opvatting die aan het daarmede samengestelde woord o. a. het begrip van het heimelijke, het verdachte, en vandaar van het onechte, het valsche doet verbinden (zie HAAG, 1ste art., de Aanm. onder 1, *b*), alsmede de Samenst. bij dat art.) en *Munt*. Verg. gelijkbet. ndl. *heggemunt* en woorden als nhd. *heckegroschen*, *-münze*, *-pfennig*, *-thaler*.

1) *Munt*: geldstuk, of als collectief: geld.

a) Eigenlijk. Geldstuk, geld dat niet door of vanwege de overheid is vervaardigd en uitgegeven: nagemaakt geldstuk of geld; valsche munt. || Haegh-munte. *Numisma reprobatum*, *malae monetae*, *malae notae*, *mali commatis*, *quod in usu non est*, *infrequens*, *reprobum*, KIL. — Soo eenig Coopman kennisse van Hagemunte ... hebbende, eenen anderen Coopman saghe Ghelt ontfangen van een Bedriegere die hy wist met Hagemunte omme te gaan ... Ick en twijfel niet, of *enz.*, COORNHERT 1, 71. 't Is haghemunt van quaed alloy, DE BRUNE, *Spreekw.* 466 (zie ook *ald.* 338).

Als s' in doncker werdt getelt,
Gaet de Haegh-munt voor goed geld.
HUYGENS 1, 707 *b* (sp. *Quarto falso De noche passa*).

b) In oneigenlijk gebruik of bij vergelijking gebezigd. || Is die H. Schrift ... geen oprechte Goldtwage omme des Logens Hagemunt ... uyt des Waarheydts goudt ... te konnen onderscheyden? COORNHERT 1, 66 *d*. Wy en souden voorwaer alle t' hagemunt synes valschen ingevens (t. w. *van Satan*) ... so gheheel lichtvaardelijck nyet toestemmen, 1, 189 *b*. Maer deze haegemunt (*zekere bewering of onderstelling*) klinckt valsch, en ongerijmt, VONDEL 9, 443.

St. Pieters penninghskens, in groote of kleine somm,
Is Haeghmunt, goed genoegh voor Heer-oom binnen [Roomen;
By mijn is 't maer een tuygh als biesen zijn by Boomen:
Daer zijn Gods penningen, en daer mé gaen ick om.
HUYGENS 2, 6 (*Besteedster*).

2) *Munt* in den zin van: plaats (huis, bij uitbreiding: stad) waarin munt vervaardigd wordt. Eene niet door de overheid erkende muntplaats; plaats (huis, stad) waar onechte munt vervaardigd wordt. || Verklarende alle andere Munt-plaetsen binnen den voorsz. Provincien, ende Officieren van dien, als Generaels, Muntmeesters, Wardeyns, Assayeurs ende IJsersnijders, voor Hagemunten ende Hagemunters, respectivelijck, *Gr. Placaatb.* 1, 2635 (a°. 1586).

Afl. *Haagmunter*, *haagmunterij* (zie die woorden)

HAAGMUNTER — HAGE-, HEGEMUNTER —, znw. m.; mv. *-s*. Naar het voorbeeld van *Munter* (iemand die *munt*, geld slaat, vandaar: vervaardiger van munt) op strikt genomen onjuiste wijze door middel van *-er* gevormd van *Haagmunt*. Vervaardiger van haagmunt (zie ald. de bet. 1, *a*) en voor bewijsplaatsen aanhalingen ald. onder 2) en in het volgende art.).

HAAGMUNTERIJ — HAGE-, HEGEMUNTERIJ —, znw. vr.; mv. *-en*. Naar het voorbeeld van *Munterij* (eigenlijk: het *munten*, het slaan van munt of de plaats waar zulks geschiedt; vandaar: de vervaardiging van munt, en: plaats tot vervaardiging van munt) op strikt genomen onjuiste wijze door middel van *-erij* gevormd van *Haagmunt* (verg. echter woorden als *grofsmederij* en derg.). Het vervaardigen —, de vervaardiging van haagmunt (in de bet. 1, *a*) of, concreet genomen: plaats (huis, stad) waar haagmunt wordt gemaakt (eene *haagmunt* in de bet. 2). || Te voorsien op ... cassatie van allen particulieren muntslach buyten den voet vande Ordonnantie (*van 1586*), ende generalijck tegen alle conterfeytinge, hegemunterye ende vervalschinge, *Gr. Placaatb.* 1, 2644 (a°. 1589). Ordre te stellen ... tegen alle Hagemunterye, vervalschinge ende rysinge vanden cours vanden gelde, *Gr. Placaatb.* 1, 2652 (a°. 1594). Soo ist, dat wy ... om totte voorsz. ordre te komen, voor eerst ... verbieden ende interdiceren midts desen, alle Hegemunten ende Hegemunteryen inde voorsz geunieerde Provincien, *Ald.* Hegemunterye, 1, 2668 (a°. 1606).

HAAGNEVELD. Zie HAAG-AAN-VELD.

HAAGPREEK; HAAGPREDIKER. Zie HAGEPREEK, -PREDIKER.

HAAGPUIT — daarnevens HAAKPUIT —, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Puit*. In Zuid-Nederland eene benaming van den

boomkikvorsch (*Hyla arborea*). || Haegh-puut. Fland. j. loof-vorsch, KIL. (zie ook DE BO² op Haagpuit, Haakpuit, Hakepui).

HAAGROOS. Zie HAGEROOS.

HAAGSCHAAR — -SCHEER —, znw. vr., mv. *-scharen*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Schaar*. Groote schaar met houten handvatsels om hagen mede te scheren of te knippen; heggeschaar. || Ook kwam Jan-oom wekelijks het een of ander leenen: eene wan of een zeil, ... of de haagschaar, R. LOVELING, *Nov.* 8.

— *Vliegende haagschaar* hetzelfde werktuig, doch kleiner van model en van een veer voorzien, voor tuingebruik (verg. NEMNICH, *Holl. Waaren-Lex.*).

HAAGSCHOOL, znw. vr.; zonder mv. Uit *Haag* en *School*. Door KILIAAN vermeld in de beteekenis van: niet openlijke, onaanzienlijke, weinig bezochte, heimelijke school („haegh-schole. *Schola non publica, exigua, non celebris, infrequens, obscura*"); naar eene jongere opvatting echter: school die achter-, of in eene haag gehouden wordt (zie HAAG, 1ste art., in de bet. 1, *a* en *b*); immers *haagschool doen, gaan, houden* beteekent in Zuid-Nederland (t. w. in De Kempen; zie SCHUERM.): heimelijk de school verzuimen, achter de haag loopen enz. (zie aangeh. art. onder 1, *d*). Verg. hierbij: *heggescholen*, ww.: een schobbetje maken (*'t Daghet i. d. O.* 8, 57).

HAAGSPEL, znw. m.; mv. *-spelen*. Uit *Haag* in eene opvatting die aan het daarmede samengestelde woord het bijbegrip van minder aanzien, van geringheid doet verbinden (zie HAAG, 1ste art., de Aanm. bij 1, *b*) alsmede onder de Samenst. bij dat art.) met *Spel*. Een wedstrijd (voor rederijkerskamers en derg. vereenigingen) van minder aanzien dan een *landjuweel*, dat bovendien een officieelen stempel droeg. Zie VERDAM en STALLAERT op *Hagespel* en *Haechspel*, voorts JONCKBLOET, *Gesch. d. Nederl. Letterk.*³ 2, 425 vlg. || Haegh-spel. *Ludi pagani, non publici aut communes, non celebres*, KIL. — De Koeren bloemen van Bruxsel (hadden) den oppersten prijs van den haespel ghewonnen tot Antwerpen, DE POTTRE, *Dagb.* 16 (a°. 1561). Aengaende den haechspelen, es te weten dat die van andere natuere, observatien ende ordonnancien zijn dan de Landt Juweelen *enz.*, *Aanhaling* (a°. 1561) *bij* JONCKBLOET, *a. w.* 2, 426. Sodanighe haechspelen (moghen) also wel op de dorpen ende Vrijheden, als in de Steden, ghehouden worden, ja dat meer is, op alle plaetsen daer besworen gulden van Rhetorijcke, Bussen, ende Boghen zijn *enz.*, *Ald.* De prijskampen ... werden ... landjuweelen geheeten, wanneer zij in eene stad, en haagspelen, wanneer zij in een dorp, ofwel in eene stad voor plattelandsgemeenten plaats grepen, SLEECKX 3, 22.

HAAGWEDUWE — HAGEWEEUWE; daarnevens ook HAAKWEDUWE —, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Haag* in eene opvatting die aan het daarmede samengestelde woord het begrip van het ongeoorloofde, heimelijke, verdachte, onechte doet verbinden (zie HAAG, 1ste art., de Aanm. bij 1, *b*), alsmede onder de Samenst. bij dat art.) en *Weduwe*; voor den bijvorm *haakweduwe* verg. *haakpuit* naast *haagpuit* (zie ald.) en zie de Aanm. Naar de letter: eene valsche, eene onechte weduwe, t. w. „eene vrouw die geen man en wel kinderen bij zich heeft, maar nochtans geene weduwe is" (KLUYVER, *Proeve*, 67); het woord is in Zuid-Nederland gebruikelijk als schampere benaming voor eene ongehuwde moeder (zie SCHUERM., DE BO, BUTTEN). || De kroon (*krans*) ... die bij ... ter aardebestellingen van ... ongehuwden dienst deed, was haar, als zijnde wat men eene „stoppelweduwe" of „haakweduwe" noemt, smadelijk onttrokken, LOVELING, *Idon.* 119. Een doorntak bediedt een slecht en boos meisje; een populierentak eene, die draait met alle winden; ... een heukelbraam eene haagweêwe of eene zoo verre te wege; eene wijngaardrank *enz.*, *Rond den H.*, aangeh. in *Volkskunde* 2, 73 (*over de Meiplanting*).

Aanm. Over het mogelijk of vermoedelijk ontstaan van de beteekenis: „onbestorven" weduwe, die *hakende* is naar de terugkomst van haren man, welke beteekenis door PLANTIJN en KILIAAN voor Haeckweduwe wordt opgegeven („*veufve attendant son mari estant en long voyage*" enz.), zie KLUYVER's boven aangehaalde *Proeve*, 67—68; merkwaardigerwijze komen de beteekenissen „onbestorven weduwe" en „ongehuwde moeder" ook beide voor bij *Grasweduwe* (zie ald. en verg. nog *stoppelweduwe* in de eerste aanhaling hierboven).

HAAGWINDE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Winde*. Eene der benamingen van *Convolvulus sepium* L., o. a. ook *groote Winde* en *groote Klokwinde* geheeten (zie OUDEMANS, *Flora*² 2, 360).

HAAI (I) — voorheen ook HAI en HEI —, znw. m.; mv. *-en*. Mnl. *haeye*, *haey*, westvla. *haaie*, vr. Een woord dat ongetwijfeld verwant zal zijn, zoowel aan onr. *hár*, m. (ijsl. *háfr*, volgens AASEN), nnr. *haa*, als aan zw. *hai*; nhd. en deensch *hai* worden vermeld als aan het Ndl., onder-nhd. *heie* als aan de Noordsche talen te zijn ontleend. Noch aangaande den oorsprong, noch aangaande de vorming van dit woord is iets bekend (zie FRANCK en KLUGE); wat den vorm *hei* betreft, vergelijke men *zweien* voor *zwaaien* en derg. (v. HELTEN, *Vondel's T.* 16).

1) De algemeene naam voor den een of anderen visch van de familie der *Squalini* of *Selachii* (Haaiachtige visschen, Haaivisschen; zie ald. en verg. hieronder de samenstellingen als tweede lid); in de wetenschap inzonderheid voor een voorwerp van het geslacht *Squalus*. || Hay (in de samenst. tanthay), *Teuthon.* (uitg. *Letterk.*), 391 *b*. Haeye. *Galeus piscis*, KIL. Hai, MOONEN, *Spraekk.* 65. — Heyen van 4 ende 5 voeten langh, *Begin e. Voortg.* 13, 7 *b*. Deeze Haaijen zyn logge en groote Zeedieren, de grootste omtrent ter grootte als een Jol, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 284. Het vleesch der haaijen wordt gewoonlijk niet gegeten, ofschoon het, gerookt, zeer smakelijk is. De huid gebruikt men tot het polijsten van hout, SCHLEGEL, *Vissch.* 186. Eigenlijke haaien (t. w. *het geslacht Squalus*), die zich van den zeeëngel en den hamervisch dadelijk onderscheiden door dat hun lichaam niet afgeplat is, van de hondshaaien doordat de kop niet stomp en afgerond, maar meestal spits is en de eerste rugvin niet achter de buikvinnen gelegen, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 245. De ruwe haai, die aan onze kusten vrij algemeen ... voorkomt, 3, 249.

— In Zuid-Nederland, bij de visscherlieden, verstaat men onder *haai(e)* bepaaldelijk den Gladhaai, *Mustelus vulgaris*, fr. *émissole* (volgens VAN BENEDEN bij DE BO² 348 *b*).

— *Blauwe haai*: *Carcharias glaucus*, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 246; *bonte haai*: *Squalus canicula* (NEMNICH); *gespikkelde haai*: *Squalus catulus* (*a. w.*); *gladde haai*: *Squalus mustelus* (*a. w.*); *witte haai*: *Carcharias leucus* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 246.

— De haaivisschen zijn bekend om hunne vraatzucht en deswege voor visschen en drenkelingen hoogst gevaarlijk. || De haai, die zeewolf, LULOFS, *Ged.* 111. De felle haai, die tijger van de golven, 141. Als ik sterf op de zee ..., zullen er haaien komen. Ze zullen rondzwemmen om myn lyk *enz.*, MULTATULI 1, 209.

Als vleugelvisschen over 't water,
Bij 't hongrig naadren van den haai;
Zoo vlood ... De Spaansche voorpost in de baai.
BOGAERS 2, 127.

— Dit blijkt ook uit de volgende uitdrukkingen en zegswijzen:

— *Er zijn haaien op de* (of *die*) *kust*: er is gevaar bij (dit of dat). Zie v. LENNEP, *Zeem.-Wdb.* 77. || Er zijn haaijen op de kust: men moet op het zijne passen, het loopt gevaar van weggenomen, of geroofd te worden, WEIL.

— (*Het is*) *voor de haaien*. Letterlijk: tot een prooi voor de *haaien*; vandaar: onherroepelijk verloren (zie HARREB. 1, 265 *a*). || 'k Mag voor de haaijen wezen, ... als 'k had gedroomd *enz.*, v. ZEGGELEN 2, 106.

— *Naar de haaien* (*gaan, zijn*): ten verderve, te gronde, verloren, dood (zie ook bij GAAN, Deel IV, 67).

Als de wind niet spoedig verkiest te draaien,
Dan gaan we allemaal *en compagnie* naar de haaien.
Schoolm. 37.

— Zoo ook *Iemand* (of *zich zelf*) *naar de haaien helpen*: te gronde richten, bederven. || Galjart!... je zult je nog naar de haaien helpen, *K. Zev.* 1, 115. Wat hij hem heeft toegediend zou op den duur alleen gestrekt hebben om hem wat spoediger en zekerder naar de haaien te helpen, 5, 23.

— *Zoo heet als een haai*. Eigenlijk: zoo hongerig, zoo gretig; vandaar: zoo happig, zoo belust, zoozeer van begeerte brandende.

D. ...(dat bloed) moet men met het bloed van deze schel-[men payen.
A. Nu zynder duizende, al maats zo heet als hayen;
Die zyn op geen schavot te smoren; *enz.*
OUDAAN, *H. Broederm.* 58.

— Ook groote vlugheid van beweging is een eigenschap der haaivisschen. Vandaar

— *Als een haai* (t. w. *zoo vlug*). || De hertog van Wellington gaat 's morgens ... uit zwemmen als een haai, *Schoolm.* 178.

2) Figuurlijk, in onderscheidene toepassingen op personen, bij vergelijking van hunne eigenschappen met eigenschappen of eigenaardigheden van de haaivisschen.

a) In toepassing op vraatzuchtige, schrokzuchtige personen. || Wat doe ik hier met zoo'n vijfde kind? ... Zoo'n jeugdige haai, ... Zoo'n etende tering? *Schoolm.* 44. Wat haai, bootsmaat, jij bent 'n haai; die zijn rantsoen opeet zonder dat hij er wat voor doet, WERUM. BUNING, *Marine.-Sch.* 88.

— Vervolgens weder in toepassing op heb- of schraapzuchtige personen, of op lastige maners. Verg. het gebruik van *beer* (schuldeischer) en (*geld*)*wolf*. || Haai ... benaming die dikwijls door de matrozen aan een schuldeischer gegeven wordt, v. LENNEP, *Zeem.-Wdb.* 77. — Al hebben ze mij (*Flinck*) wel eens voor haai uitgescholden, toch zal ik haar niet opeten, *K. Zev.* 4, 246.

— Voorheen ook in toepassing op zeeroovers. || Haayen op de kust, Roofvogels, *Brigandeurs, Voleurs par mer*, v. D. ENDE.

b) In toepassing op personen die vinnig of bij de hand zijn. || Haai ... eene vrouw of meisje, die wat aandurft, die niet op haar mondje is gevallen, v. DALE.

c) In toepassing op vroolijke, dartele personen (verg. de *vlugheid* van den *haai*). || Te zijn de vrolijke haai, de grappige ui, het opgewonden standje, de knappe kop *enz.*, KNEPPELH. 3, 276.

d) Thans verouderd, in studententaal. Iemand die woest, ongeregeld leeft; vandaar *haaien*: woest, ongeregeld leven. Verg. *zwijn* en *zwijnen*.

Afl. *Haaiachtig* (zie ald.); *haaien* (zie HAAIEN, 2de art., en 3de art., Aanm.; voor de bet. woest, ongeregeld leven, zie hierboven bij 2, *d*).

Samenst. (als eerste lid, in den vorm *haai-*, *haaie-* of *haaien-*). *Haaiebek, -maag, haaienboel, -ei, -vel, haaievin, haaihoek, -luis, -rog, -visch* (zie die woorden).

— Voorts *Haaiebed*, bij visscherlui: plaats waar veel haaien zijn („Wy legge hier in 't *Haayebedt*", *Hs. Letterk.* nº. 126, bl. 13 *b*); *haaie(n)beet*, beet van een haai („ieder reeder ... Bakert tegen wind en weder, Tegen worm en *haaijenbeet*, 't Vaartuig in een koopren kleed", TOLLENS 12, 37); *haaispriet*, bij visscherlieden de naam van zekeren roofvisch, ook *sprietha*ai genoemd; bij geleerden niet als de naam eener haaiensoort bekend („De haring (werd) (*a*º. *1857*) zoo goed als geheel verjaagd door de buitengewoon groote hoeveelheid *haaisprieten*, die vooral in Augustus op den 57sten en 58sten graad Noorderbreedte werden aangetroffen", *in* HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 119); *haaiwijf* („Jonas-Haaij of *Haaijwijf*", CHOMEL 993 *a*), stellig eene vertaling van nnr. *haakærring* (zie AASEN); *haaizaagvisch*, eene soort van zaagvisch, t. w. *Pristis cirrhatus*, bij tegenstelling met een rogzaagvisch (verg. SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 199).

— Als tweede lid. *Aschhaai*, ook *asschelhaai* en *haschhaai*: hondshaai (*Squalus canicula* bij SCHLEGEL, *Vissch.* 194; *Scyllium canicula* bij BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 252); *bijthaai*: *Carcharias glaucus*, fr. *squale bleu* (VAN BENEDEN bij DE BO² 116 *b*); *blauwhaai*: *Squalus glaucus* (NEMNICH); *doornhaai*: *Spinax acanthias* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 251); *gladhaai*: *Mustelus vulgaris* (VAN BENEDEN bij DE BO² 348 *b*); *hamerhaai*: *Sphyra zygaena* of *malleus* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 248); *hondshaai*: *Scyllium canicula* (*a. w.* 3, 252); *jonashaai*: *Carcharias verus* (*a. w.* 3, 246); *kattenhaai*: *Scyllium stellaris*, fr. *roussette-rochier* (zie DE BO² op Haaivel); *kruishaai*, hamerhaai („*Squalus zygaena*... *Kruyshaay*; Balansvisch", NEMNICH); *menschenhaai*, het ondergeslacht *Carcharias* der *Squalini* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 245); *neushaai*: *Lamna cornubica* (*a. w.* 3, 250); *paddehaai*, zeeëngel, *Squatina angelus* (*a. w.* 3, 253); *pakhaai* („Schoer-haay, *Pak-haaij*, Zee-engel; ... *Squatina*", CHOMEL 992 *a*); *reuzenhaai*: *Selache maxima* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 250); *roofhaai* („De *roofhaaien* vormen het ondergeslacht *Galeus*"; zie *a. w.* 3, 248); *schoer-*, *schoorhaai*, zeeëngel, *Squatina angelus* (*a. w.* 3, 253); *speerhaai*: *Spinax acanthias* (*a. w.* 3, 251); *spoorhaai*: *Spinax acanthias*, fr. *aiguillat* (VAN BENEDEN bij DE BO² 934 *a*); *sprietha*ai (zie *haaispriet*, bij de Samenst. met *Haai* als eerste lid); *steenhaai*, hetzelfde als: hondshaai, *Galeus canis*, fr. *milandre* (volgens VAN BENEDEN bij DE BO² 947 *b*); *sterrehaai*: *Scyllium catulus* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 252); *tandhaai* („eynreley visch sc^et *tanthay, squarus* [l. *squalus*?] *dentrix*", *Teuthon.* (uitg. *Letterk.*), 391 *b*); *toonhaai*: *Mustelus vulgaris* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 249).

HAAI (II), znw. m.; mv. *-en*. Schuine hoek of strook; geer (in Zuid-Nederland; zie DE BO² 348 *b*). Zie verder HAAIEN, 4de art.

HAAIACHTIG, bnw.; zonder trapp. v. verg. Van *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) met *-achtig*. Op een haai gelijkende, t. w. in gedaante, bouw en eigenschappen de kenmerkende eigenaardigheden vertoonende van een haai.

— *Haaiachtige visschen*. In de wetenschap eene samenvattende benaming van de *Squalini* of *Selachii* (zie ook HAAIVISCH). || Men onderscheidt de haaiachtige

visschen in zes geslachten: roofhaaien, doornhaaien, hondshaaien, hamerhaaien, zeeëngels, zaagvisschen (zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 196—199). — De Haaiachtige visschen (*Squalini*) hebben een kraakbeengeraamte, en hunne vinnen worden door kraakbeenstralen ondersteund.... Hun ligchaam is langwerpig, rolvormig of somtijds een weinig afgeplat en de romp gaat ongemerkt in den krachtigen staart over. Zij hebben steeds borst- en buikvinnen *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 193. De Haaiachtige visschen worden in alle zeeën des aardbols aangetroffen, *Ald.*

HAAIBAAI. Zie HEIBEI.

HAAIEBEK — HAAIBEK —, zuw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Bek*. Bek van een haai.

— Bij overdracht, als persoonsnaam. Iemand die a. h. w. een *haaiebek* heeft; iemand met een „haaiebek", t. w. met een ingevallen mond en sterk wegloopende kin. Zie ook DE BO² op Hagebek.

— Bij vergelijking, als zaaknaam; zie de aanhaling. || Haaiebek ... langwerpige insnijding in het doek der kampagnetent (*op schepen*), V. DALE.

HAAIEMAAG, zuw. vr., mv. *-magen*. Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Maag*. Maag van een haai; bij vergelijking: maag die alles verdragen kan (verg. *struisvogelmaag*).

HAAIEN (I), bedr. en onz. zw. ww.: *haaide*, *gehaaid*. Mnl. *hayen*; verg. ook mnl. *gehayen*. In de 16de eeuw bij Zuidnederlandsche schrijvers zeer gewoon; sedert de 17de eeuw evenwel geheel verouderd.

I) **Bedr.** — Verduren, uitstaan, harden. || Haeyen. *Exantlare, perpeti, perdurare*, KIL.

Al crijghic duer tdylaeyeren een zwaer allende,
Het werdt vullick, hopic, al ghebeytt, ghehaeyt,
Och moght ickze spreken, ic waer ghepaeyt.
Gentsche Ref. 145.

II) **Onz.** — In verschillende opvattingen.

1) Wachten, beiden; ook: geduld oefenen.

Ick wensche u Tantalus bongherich afgrysen, ...
Oft eeuwelick an Ixions wiel te drayene:
Naer Promotheus ghesonde te hayene,
Of water te scheppen metten Beliden.
DE CASTELEIN, *Bal.* 30.

S. Eysschet Christus selue, die hem heeft gestelt,
Als betaelder, ghi wert van hem beraeyt schier.
E. Dus doende hebbic te vergeefs gehaeyt hier,
Ic en cant met dees twee niet maken langhere.
Gentsche Sp. 42,

2) Inzonderheid: met vurig verlangen wachten; hakend uitzien; haken; verlangen; vandaar soms: verlangend streven, — pogen. Vaak met eene bepaling, afhangende van het voorz. *naar* of *om*. || Zy zouden, naar de zulcke (*t. w.* „subtyle verzierynghe") eer pynen te hayene, Dan naer haer zaligheyt ic moet vermonden, *Gentsche Ref.* 85. Dijnckt lief om de gheilde (*gilde*), die naer u haeyt, 133. Myn zinnen die haeyen naer de soete Daeyen, Sy is zoo minnelijck, *Hand. d. Am.* Cc 4 *b*.

Zy is mynen troost, mijn staeruen, mijn leuen, ...
Noyt lieuer en stondt in bouck ghescreuen,
Noch daer in tverlanghen, meer therte naer haeyt.
Gentsche Ref. 148.

Want therte vierigh in uwer minnen,
Van binnen, ontsteken zeer claer nu haeyt.
152.

huer vrauwelic blijncken
Doet my noch eens roupen als die om troest haeyt,
Och mocht ieze spreken, ic waer ghepaeyt.
155.

Wanneer uwe broeder verarmt, wilt hem versaeyen,
Noch uwe hart verharden t'haer lieder vercleenen,
Nae den vergeten schoof en wilt niet weder haeyen,
Maer opent uwe milde hant daer toe bereyt met eenen.
Const-thoon. Juw. 368.

3) *In iets* (b. v. *in het kwaad*) *haaien*: er in verharden; er bij blijven, er niet van afgaan.

Sou iese bekeeren, die dus int quaet haeyen?
Ick ving eer met tamboeren in dunen hasen.
A. BLINS, *Ref.* 180 (ed. BOGAERS).

Aanm. 1. Nog zijn er een paar plaatsen bekend waar een werkwoord *haaien* voorkomt in beteekenissen, afwijkende van de boven vermelde. Zoo leest men *Gentsche Ref.* 93 op de vraag „Wat volc in de waerelt byzonder hem pooght Meest zotheyt te tooghene?" als antwoord: „al dat meest duer teannekin *haeyt*, Dit volc inde waerelt meest zotheyt tooght". — *A. w.* 127 zegt iemand: „Want wy van nyders zijn zeer *ghehaeyt*"; hier is *gehaaid* niet anders dan een vaak voorkomende bijvorm van het verl. deelw. *gehaat*, maar uit een plakkaat van Zeeland, gedagteekend 26 Oct. 1620 wordt vermeld: „daer de visch hem jaerlycks op synen tyd is voortsettende en *hayende*", een verband waarin *paaiende* (*paaien*, zich paren, van visch) zeker een goeden zin zou geven.

Aanm. 2. Bij KILIAAN vindt men een artikel dat aldus luidt: „Haeyen. *Fovere, colere.* Joan. Avent."; woord en verklaring blijken te zijn ontleend aan de *Nomenclatura quorundam propriorum Germanorum nominum* welke voorafgaat aan J. AVENTINI *Annalium Boiorum libri VII*, waarin men immers leest: „Haien, *fovere, colere*: haid, *quae fovet, nutrit, colit, alit. Multa inde fœminarum nomina, & Adelhaid*". Indien het dus al wezen moeht, dat *haien* in eenig Germaansch dialect bestaat of heeft bestaan, voor het Nederlandsch is de vermelding van dit *haeyen* bij KILIAAN van geen waarde.

Afl. *Verhaaien* 1°. Als bedr. ww.: afwachten („De een donderslag en *verhaaide* den anderen niet", *Loquela* 1, 43; „Wij zullen den tijd moeten *verhaaien*", 1, 52; „Dat is al wel als ge dien oest kunt *verhaaien*!" 6, 16); vandaar *verhaai*, afwachting, tijdelijk behulp in afwachting van iets bestendigs (*Loquela* 5, 46).

2°. Als onz. ww.: hakend uitzien, verlangen („Mijn zinnen hier in gheheel verstorberen Niet te min mijn herte naer troost *verhaeyt*", *Gentsche Ref.* 131).

HAAIEN (II), onz. zw. ww.: *haaide, gehaaid*. Wellicht eene afleiding van *Haai*, 1ste art., in een dergelijken zin als *ald.* onder 2, *b*) is vermeld. In gemeenzame taal: den baas spelen; zich met alles moeien; en ook: rumoer of ruzie maken.

HAAIEN (III), onz. zw. ww.: *haaide, gehaaid*. Met den voorvoet schrapen zooals een ongeduldig paard doet. || „Stil peerd!" went Reuske hoaide met den veurhoef, CREMER, 12, 65. 't Is krek asof de peerds al 'en bietje kwiespeldurig worden; ze kieken al is um, en hoajen met de hoev', 12, 178.

— Verg. hierbij misschien ook *haaien en maaien*, van koeien, met de achterpooten (DE BO² 349 *a*).

Aanm. In gemeenzame taal (b. v. tot kinderen: *niet zoo haaien!*) wordt *haaien* wel gebezigd in den zin van: naar zich toe halen, grissen (verg. *Haai*, 1ste art., in de bet. 2, *a*). Onwillekeurig brengt men hiermede in verband het znw. *haaier*, dat in Zuid-Nederland gebruikelijk is voor: iemand die geld (b. v. belasting, huishuur en derg.) ophaalt, innen komt (zie *'t Daghet i. d. O.* 1, 7; 8; WINKLER, *Geslachtsn.* 474; 475). STALLAERT (op Hayer) acht het evenwel waarschijnlijk dat dit woord van Spaanschen oorsprong is.

HAAIEN (IV), onz. zw. ww.; *haaide, gehaaid*. Nog in Zuid-Nederland: Scheef loopen, staan, liggen, hangen; geeren (fra. *biaiser*). Zie, behalve de aanhalingen, DE BO² 348 *b* op Haaien en verg.

aldaar de talrijke afleidingen en samenstellingen. || Dat stuk land haait, DE BO, *t. a. p.* Dat voer vlas, die muur haait: „hangt", hangt scheef, *Loquela* 1, 43.

Soo 't hout of haeyt, of draeyt, of uyt sijn richtsnoer raeckt, 'T wort effen door de schaef en weder glat ghemaeckt.
V. D. CRUYCEN, *Spreeckw. v. Sal.* 342 (aangeh. *Frequent.* [2, 162]).

— *Haaien en draaien* (DE BO² 349 *a*); *haaien en keeren*: wenden en keeren en derg. — *Al wat haait en keert* zooveel als: al wat zich beweegt, al wat leeft. || Hem, die koning eens van al dat haaide en keerde, de wilde boschbewoners beven leerde vóór zijne stem, GEZELLE in *Biekorf* 7, 7.

HAAIEN (V). Zie HEIEN.

HAAIENBOEL, znw. m.; zonder mv. Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 2) en *Boel* in de bet. 3—5. Eigenlijk: troep van zich ruw en ongeregeld gedragende personen; verder: het gedrag van zoodanigen troep; eindelijk ook wel: heidensche warboel. Verg. *Janboel.* || Den ... vloer ..., welke maar al te duidelijk de afzichtelijkste sporen draagt van een geweldigen haaienboel, KNEPPELH. 2, 185.

— Soms ook: een troep personen waarvan — of wel eene orde van zaken waarin ieder zich maar zoekt te bevoordeelen zonder zijne medeschepselen eenigszins te ontzien. || De wereld is een haaienboel.

HAAIENEI, znw. onz.; mv. *-eieren.* Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Ei.* Ei van een haai; immers zijn er eierleggende soorten. || De haaieneieren hebben een lederachtige schaal. Er is van morgen aan 't strand een haaienei gevonden.

HAAIENVEL — HAAIE-, HAAIVEL —, znw. onz.; mv. *-len*, doch als stofnaam zonder mv. Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Vel.* Vel, huid van een haai, van haaien. || Haaivellen, *Hayfischhäute*, NEMNICH, *Holl. Waaren-Lex.* Haaivel, Haaievel. Vel van eenen haai ... waarmeê de schrijnwerkers het hout wrijven en polijsten, DE BO² 349 *a*. — Laet oock eenighe roche- ende hayevellen droogen, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 426.

— *Bereid haaienvel*, eene soort van segrijn (verg. LITTRÉ op *Chagrin*, 1ste art.).

— Daar (zooals ook uit eene der aanhalingen blijken kan) het *haaienvel* een ruwe, raspachtige oppervlakte heeft, zegt men wel: *Zoo scherp als* (*een*) *haaienvel.* || Er was er een (*een schuldeischer*) bij, mager als mijn wandelstok, hongerig als mijn ... hazenwind, scherp als een haaievel, SCHIMMEL 2, 360 *b*.

HAAIEVIN — HAAI(EN)VIN —, znw. vr., mv. *-nen.* Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Vin.* || Haaivinnen. *Hayflossen*, NEMNICH, *Holl. Waaren-Lex.*

— Zegsw. *Geen haaievin waard zijn*: zeer weinig; zoo goed als niets. || Voor een getrouwd man moge de raad van van Beveren een panacée wezen, den romanschrijver daarentegen is hij geen haaijenvin waard, GIJSB. HODENPIJL, *W. van Bergen* 2, 351.

HAAIGEMEETE. Zie bij HAAIMEETE.

HAAIHOEK, znw. m.; mv. *-en.* Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Hoek*, vischhaak, angel. Hoek, angel, bestemd of geschikt om er haaien mede te vangen. || Deze beesten (*Krokodillen*) worden gevangen met eenen grooten Haei-hoek, DE BRUYN, *Reizen*, 2, 356 *a*.

Aanm. Voor zuidndl. *haaihoek*, geer enz., verg. HAAI, 2de art. en HAAIEN, 4de art.

HAAILUIS, znw. vr.; mv. *-luizen.* Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Luis*, oneigenlijk genomen. Bij zeelieden eene benaming voor zekeren visch, t. w. voor *Echineis remora*; zie nader de aanhaling. || De remora hecht zich ... bij voorkeur aan genoemde roofvisschen (*de haaien*), en veelal vindt men in de nabijheid der haaijen geheele troepen van remora's.... De Nederlandsche naam van den remora is zuigervisch: de matrozen noemen hem zeeluis of haailuis, de reden waarom is duidelijk, *Alb. d. Nat.* 1859, 221.

HAAIMAN — HAIMAN —, znw. m.; mv. *-nen.* In middeleeuwsche stukken *hayman* (en daarnevens *hoyemen*; zie VERDAM op Hayman en Hoimen); bij schrijvers uit de 17de eeuw *hayman* en *haeyman.* Een Zeeuwsch, inzonderheid op Walcheren en Schouwen thuisbehoorend woord, waarvan tot nog toe evenmin als van het gelijkbet. *haaimeete* (zie het volgende artikel) eene ook maar eenigszins bevredigende verklaring is gegeven, ofschoon de beteekenis niet twijfelachtig is.

) Hier en daar in Zeeland, ten minste voorheen, de naam van zekere in of althans aan de duinen gelegene uitgestrektheden van (al of niet?) begroeiden zand- of geestgrond; de opvatting als: dal of pan in de duinen (zie de eerste aanhaling) schijnt wel wat te beperkt. || De ... dalen of pannen in onze duinen, welke, door de zandheuvels rondom, tegen de zee besloten zijn, zijn en worden ... Haymannen genoemd, VERH. V. CITTERS, in *Arch. Zeeuwsch Gen.* 2, 45. — Dat die van Haemstede (*enz.*) ... jaerlijks ... gehouden zullen zijn te doen verplanten (t. w. *op de duinen te doen uitplanten*), op (d. i. *naar verhouding van*) elk goet Gemet Haymants Lands, versch ofte zant, twee bundelen (*helm*), elk bundel soo groot, als een man dragen mag, *Verordening van het jaar* 1553 bij SMALLEGANGE, *Cron. v. Zeel.* 314 *a*. Haemstede ... hebbende aen de een zijde de duynen, ende waranden, ende aen d'ander zijde naer Schouwen seer schoon koorenlandt, ende grasige weyen, ... voorsien met schoone ende versche wateren, ende vele van de beste haymannen, BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* 1, 377. Het Santgors (*op Goeree*), alle slechte Haymans, doordien de Duinen aen de Noortzijde tegen de zee meest wech-gespoelt zijn, SMALLEGANGE, *a. w.* 699 *b* (*hooger ook nog eens*). De graaf (bekwam) ... de goederen van Costijn in Zierikzee ..., in ruil voor zijn eigen haimannen en duinen van het westerdeel van Schouwen, *O. Vaderl. Rechtsbr., Versl.* 2, 272.

— Voorts vindt men vermeld: *inlandsche* en *uitheemsche haaiman* (een *haaiman* die hetzij al, hetzij niet door een inwoner van het eiland wordt bezeten? Voor plaatsen zie SMALLEGANGE *a. w.* 314 *a* en *b*); *zoute* (door de zee bespoelde, of althans voorheen bespoelde?) *haaiman* (BOXHORN, *a. w.* 1, 305); *de Hayman*, eene voormalige ambachtsheerlijkheid op Walcheren, nabij Middelburg (zie SMALLEGANGE, *a. w.* 664 *a*; GARGON, *Walch. Arc.* 2, 172).

— Ook komen Haeymans en Van der Haeyman(nen) als geslachtsnamen voor (zie VERDAM en SMALLEGANGE, *a. w.* 523).

Aanm. Even raadselachtig als het woord *haaiman* is de naam *Calvaer hayman* voor zekeren vogel (stormvogel), t. w. voor „*het zeebaer*". Zie de aanhaling. || 't Zeebaer, ofte alsmen 't hier in Zeelandt noemt, Calvaer Hayman, REIGERSBERGEN bij V. BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* 1, 56.

Samenst. *Haaimanland*: land dat haaiman is, dat uit (*of* in) haaiman bestaat („De Duynen komen hier (*op Schouwen*) alleen de Graeffelijckheyt van Zeelandt toe, ende werden verpacht in acht partyen; verstuyven, ofte waeyen jaerlijcx seer in, sulx van binnen de *Haeyman-landen* liggende naest de duynen, daer door groote schade lijden", V. BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* 1, 301; „Memorie over de Vroon-, Leen-, *Hayman-* en Vrij*landen* in Zeeland", *geschrift van*

Mr. J. VERHEYE v. CITTERS (a°. 1813), *afgedrukt in: Archief, Vroegere e. lat. Meded. uitgeg. d. h. Zeeuwsch Gen.* 2, 32 vlg.; „Onder de benaming van vroon- en leen-, *hayman-* en vrij*landen* in Zeeland (verstaat men) ... zulke landen, welke niets of minder dan de schotbare gemeten tot onderhoud der dijkagie opbrengen", *Ald.*; „De *hayman-* en vry*landen* ... zijn den vrijdom aan de *plaatselijke ligging* en aan het *geval*, of aan een daar *bij gekomen fortuin*, verschuldigd", *Ald.*).

HAAIMEETE — thans HAMEETE —, znw. waarvan het geslacht niet blijkt; mv. *-n*. Een nog onverklaard woord, bepaaldelijk in het land van Goedereede (het voormalige eiland Westvoorne) thuisbehoorende en ook nu nog aldaar in gebruik; het beteekent hetzelfde als het Zeeuwsche *haaiman* (zie ald.), t. w.: eene uitgestrektheid van met gras begroeiden, aan of in de duinen (klingen) gelegen geestgrond. || Buyten de Stadt (*Goeree*) leggen groote Polders, onder anderen, soo hebt ghy eerst den Ouden Oostdijck, groot ontrent ses hondert Gemeeten, soo Landt als Haeymeten, v. DAM, *Westvoorn e. Goederede*, 134 (a°. 1680). Den Nieuwen Oostdijck ... is groot hondert en seven Gemeeten; dit is altemael schoon Landt sonder Haeymeeten, *Ald.* Soo dat de Jurisdictie van Goeree met hare Polders, hier vooren verhaelt, groot is ruym achtien hondert Gemeeten, met hare Haeymeeten, 136. Dit Dorpje (*Ouddorp*) leydt dan in 't Oudelandt van Diependorst, ende is desen Polder groot Kostbare Gemeeten, 1025. ende 169. Roeden, behalven sijn Haeymeeten, 137. Alle Lijftocht (is hier) (*op Westvoorn*) goet koop ...: dit komt hier van daen dat de Huysluyden veel Haeymeeten besitten daerse Weye van maken, ende altemets eens met Boeckweyt of Rogge besaeyen. Dese Haeymeeten hebben sy goet koop in pacht, daer van (*lees* vallen?) oock weynigh ofte geen Onkosten op, als alleen het Watergeldt, dat niet te beduyden heeft, 143 (zie voorts nog *ald.* 138; 142).

— Een, wellicht onjuisten en door verwarring met *gemet* (mv. *gemeten*) ontstanen vorm *haaigemeete* vindt men op eene kaart van Westvoorne, bij v. ALKEMADE e. v. D. SCHELLING, *Beschr. v. Brielle* enz. (ald. in Deel 1, na blz. 166): *Den Uytter Haay Gemeten Block* (tiendblok ten Zuiden van *den Uytter Haaye Wegh*) alsmede een blok: *Heeren Haay Gemeeten*, maar op dezelfde kaart staat ook een blok *De Ooster Haay Meet Tiende*.

Aanm. Het spreekt van zelf dat men bij dit woord onwillekeurig denkt aan mnl. *heimode*, *heimede*, *hemede*, *hemethe*; de laatste vorm komt zelfs (in Brabantsche stukken) voor als synon. van *wildert* (zie VERDAM en STALLAERT op Heimode en Hemethe). De etymologische verklaring van *haaimeete* wordt evenwel door deze herinnering alsnog niet gebaat.

Samenst. *Hameeteman*, bekende geslachtsnaam in het Land van Goedereede.

HAAIROG, znw. m.; mv. *-gen*. Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Rog*. Benaming van zekeren, tot het geslacht der Roggen (*Rajae*) behoorenden visch: rog met spitsen bek. || De Haairoggen (*Rhinobatis*) ... naderen het meest de eigenlijke Roggen, van welke zij zich echter door hunnen dikken staart, en hunne, meestal sterk in de lengte gerekte schijf onderscheiden. Hun staart *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 203.

HAAIVISCH, znw. m.; mv. *vissche*n. Uit *Haai*, 1ste art., in de bet. 1) en *Visch*. In het mv. de wetenschappelijke benaming eener familie van de orde der kraakbeenachtige vissche*n*, t. w. van de *Squalini* of *Selachii*; het enkelv. *haaivisch* beteekent, wanneer het gebezigd wordt: een tot deze familie behoorende visch. Verg., behalve de aanhaling, ook SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 193; 196—199 en SCHLEGEL, *Visschen*, 186. || (*De orde der*) kraakbeenachtige visschen ... zonder kieuwdeksel, maar met vijf kieuwspleten aan weerszijde van den kop en met een dwarse mondspleet aan de onderzijde van den kop, is in twee familiën te verdeelen, die der haaivisschen en der rogvisschen. Bij de eersten zijn de kieuwspleten zijdelings gelegen, zijn er duidelijke, vrije oogleden en zijn de borstvinnen nooit voor den kop uitgebreid; het lichaam is langwerpig. Bij de rogvisschen *enz.*, BURGERSDIJK, *Dier.* 3, 119.

HAAK (I), znw. m., mv. *haken* (ook, b. v. in zeemanstaal *haaks*); verkl. *haakje*. Verg. mnd. *hake*, nnd. *hake* (*haken*), *hak* (WOESTE, DOORNKOOLM.), mnl. *hake*, *haec*, m.; voorts onr. *háki*, m., nnr., zw. *hake*, deensch *hage* (en daarnaast het vrouwel. onr., zw. *haka*, deensch *hage*, kin), maar bovendien (in plaats van vormen met *ck*, zooals men in 't Hd. verwachten zou) gelijkbet. ohd. *hâko*, mhd. *hâke*, nhd. *hake* (*haken*), m., waarnevens dan ook weer ohd. *hâgo*, *hâggo*, mhd. *hâgge* voorkomen. Naast deze vormen met *a* (*â*, *ă*, *ā*?) als stamklinker staan met andere vocaal gelijkbet. ags. *hôc*, eng. *hook*, ndl. *hoek*, en dewijl *haak* ook de naam is voor eene soort van ploeg (zie beneden) wordt bovendien got. *hôha*, ploeg door sommigen als verwant beschouwd. Wat verdere gissingen aangaande de onderlinge verwantschap van al deze vormen of aangaande een gemeenschappelijken Idg. grondvorm betreft, zie de woordenboeken van KLUGE en FRANCK.

1) Een hetzij met een ronde bocht of anders rechthoekig omgebogen voorwerp, gewoonlijk van metaal, geschikt of dienstig om in iets te vatten, om er iets mede naar zich toe te halen, om er iets aan op te hangen enz. Soms ook gebezigd in toepassing op iets dat van nature een gebogen vorm heeft, met name op iets dat in den vorm van een *haak* is gegroeid.

1) In algemeene toepassingen. — *a*) Eigenlijk. || Haeck, oft hake. Un croc. *Harpago*, *harpax*, *uncus*, *hama*, PLANT. Haecksken. Crochet. *Capreolus*, *hamulus*, *uncinus*, Ald. — An en haick wat hangen, *uncare*; Mit en haick wat grypen, *idem*, *Teuthon.* (uitg. *Letterk.*), 138 *a*. Een dunne staaldraad aan den onderkant regthoekig tot een fijn haakje omgebogen, HAAKMAN, *Zee-artill.* 2, 87. Haken (*aan de stengels van planten*) zijn ... haakvormig gebogen plantendeelen, OUDEMANS e. DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 33.

— Spreekw. *Het* (*hout*) *moet vroeg krommen, dat een* (*goede*) *haak zal worden*: men moet het kind in de jeugd vormen tot hetgeen men wenscht dat het later wezen zal. Verg. o. a. mnl. *T'hout sal vroe crommen, dat ten haecke sal gedijen* (zie verder VERDAM 3, 31, en bovendien *D. Wtb.* op Hake, 8). || Oock sal hem by tijts t'hout beginnen crommen, Dat eens haec sal worden, v. MANDER, *Grondt d. Schildere.* 1, 9.

b) Bij vergelijking, b. v. in toepassing op gekromde vingers. || Met de vingers als haken in de aarde geklemd, CREMER 12, 93.

— Zegsw. *Elke vinger is hem een haak waard*, HARREB. 1, 265 *a* (verg.: Elcken vingher is hem eenen haeck weert, MEYER, *Spreekw.* 89). In toepassing op schraapzuchtige of diefachtige personen.

— Soms worden ook de handen wel min of meer in scherts *haken* genoemd; verg. het gebruik van *klauwen* en *tengels* in den zelfden zin. || Ik smeet mijn haken uit als ik dat hoorde, *Loquela* 12, 59.

— Ook wordt *haak* gebezigd voor: iets dat als een *haak* uitsteekt, of dat de werking doet van een *haak*. || Een haakje aan den nagel hebben. — Aan den voorhoektand (*der paarden*) ontstaat (*met het achtste jaar*) een scherpe uitstekende punt of haak, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 177.

— *Haken op* (of *aan*) *de kiezen.* Zeker gebrek aan de kiezen der paarden, t. w. scherpe, spitse verhevenheden, die door onregelmatige afwrijving ontstaan (Zie HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 184).

— *Kalle-met-den-haak.* In Zuid-Nederland de naam van zekeren waterkever, bruine hydrophilus, *Loquela* 8, 62.

2) In allerlei bijzondere toepassingen, als technische benaming.

a) Een omgebogen metalen voorwerp, soms rond, soms plat, aan het eene uiteinde hetzij niet, hetzij meer of minder scherp gepunt, maar aan het andere voorzien van een oog, waaraan een touw, eene lijn kan bevestigd worden. || 1 melck jock met sijn haecken, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 558 (*uit een inventaris*).

Zij hebben den Heere gevangen
Zij sloegen hem alle zoo stijf
Dat d' haakjes van de koorden
Zij stonden in Jesus' lijf.
LOOTENS en PEYS, *Chants pop. flam.* 37.

— Inzonderheid zijn *haken* van veelvuldig gebruik aan boord. || De haken worden in het algemeen gebruikt, om een blok of end touw aan een zeker aanbrengingspunt te bevestigen, MOSSEL, *Het Tuig*, 93. De gewone haak ... is een krom ijzeren lichaam. Bij het oog ... is het ijzer op zijn dunst en bij de bogt ... op zijn dikst *enz.*, *Ald.* Meestal vindt men in het oog dezer haken eene ... kous zitten, 94. — Met kleene schuiten de branders tydlyk t' onderscheppen, flux een' haak met een' zeer lange lyn, aan 't roer te slaan, weeder af te roeyen en te landen, HOOFT, *N. H.* 1002. Drie (*der vuurschepen*) werden der aangehaalt, met haak en touw, 1003 Branders ... van een nieuwe uitvinding ..., zonder kenbaare haaken (*hier: dreggen aan den boegspriet of onder de nokken der raas*; zie WITSEN, *Scheepsb.* 166 *b*), BRANDT, *De Ruiter*, 837.

— *Scherpe haken.* Benaming voor zekere kleine, meer puntige *haken*, bevestigd aan een touw of leng en dienende om in balken, balen, kisten enz. te worden geslagen, ten einde die op te hijschen: *kalkhaken.*

b) Een gebogen metalen voorwerp met aan het eene einde een scherpe en van een weerhaak voorziene punt, maar aan het andere uiteinde platgeklopt om er een snoer om te kunnen winden; het geheel dienende om er visch mede te vangen: vischhoek, angel. || Een worm aan den haak „slaan". Deeg aan den haak doen. — Met den haak visschen: *hengelen*, v. DALE. — Dat men u sal optrecken met haken, ende uwe nakomelingen met visch-angelen, *Amos* 4, 2. Soo lang den Zeeuw met net en haek in zee sal gaen, Sal laster en verwyt een stil gemoed ontsteken, DE MEYER, *Gramsch.* 29.

Gelyk het aas den hoek bedekt, ...
Zo dekt het wereldse vermaak,
(Dat lok-aas voor de arme Zielen)
Des boozen vyands helse haak.
LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 315.

— Figuurlijke uitdrukkingen en zegswijzen.

— *Den haak in de keel krijgen*, — *hebben*; *aan den haak geraken* (of *zijn*): door een meisje bekoord, „gevangen" worden (*of* zijn). || Hij heeft den haak al in de keel, HARREB. 1, 265 *a*. Gij zult nog aan den haak geraken, *Ald.* Hij is aan den haak, is gevangen, v. DALE. — Hij krijgt den haak in de keel! dacht de burggraaf in zich zelven en hij vervolgde luid op: Ik ... weet ... wat het beteekent, de beste vriend te zijn in een huis waar er eene lieve jonge dochter is, DELCROIX, *Morgend m. e. a.* 103.

— *Iemand* (bepaaldelijk *een vrijer*) *aan den haak slaan*: zich van hem meester maken, hem veroveren.

— *Een meisje* (of *een vrijer*) *aan den haak krijgen* (of *pikken*): aanklampen, machtig worden t. w. om er mee uit te gaan (v. DALE).

— **Aanm.** Niet de met lokaas bedekte vischangel, maar een ander haakvormig instrument, dienende om er mede naar een visch of ander dier te slaan of te werpen, ten einde het te vangen, moet bedoeld zijn in de volgende aanhalingen en spreekwijzen. || Sult gy sijne huyt (*van den leviathan*) met haecken vullen; of met een visschers krauwel sijn hooft? *Job* 40, 26. (Ick) sal ... mijnen haeck in uwe neuse leggen, ende mijn gebitt in uwe lippen, *Jes.* 37, 29.

c) Gebogen voorwerp van metaal (koper, tin enz.), geschikt om met den eenen kant op eene stof bevestigd (vastgenaaid) te worden en met het omgebogen einde in eene lis of trens, of wel in een metalen oog te grijpen en aldus b. v. dienende om kleederen te doen sluiten. || Haeck aen de kleederen. *Une agraphe*, PLANT. — Gy sult oock vijftigh goudene haecxkens maken, ende sult de gordijnen t' samen voegen ... met dese haecxkens, *Exod.* 26, 6. Gy sult oock vijftigh koperen haecxkens (Vulg. *fibulas aeneas*) maken, ende gy sult de haecxkens in de stricklitskens doen, 26, 11. Dat ... Van mijn balijnenrok de haak is afgegaan, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 193. Mie, gij moest eens ... eenen haak aan mijnen mantel zetten, CONSC. 4, 379 *b*. Boeren met zilveren haken in de broek, BEETS, *C. O.* 100.

Ick lietet toe, en namt int goe, dat maeckten u soo [stoutjens
Dat ghy ontdeet, 't is my nu leet, de haken van mijn Lijfjes.
BREDERO 3, 401.

— *Haak en oog*: zoodanige *haak* met bijbehoorend metalen oog; inzonderheid gebruikelijk in het mv. *haken en oogen*; *haakjes en oogjes.* Zie, tevens voor andere aanhalingen, ook bij OOG, **II**, 2) (Dl. X, 2284). || Een ... wambuis, met één rij groote knoopen op nonactiviteit (haken en oogen doen den dienst), BEETS, *C. O.* 351.

— *Haken en oogen* (of *Haakjes en oogjes*), *Tikketakketogen* (of *Zilveren bogen* en: *Zilveren vloogjes*); *Goud* (ook wel *Blauw*) *papier*; *Tierelierelier* (of *Van Jan T.*). Kinderrijm en -spel; de woorden komen ook nog in andere lezingen voor en het spel wordt niet overal op dezelfde wijze gespeeld.

— In figuurlijke toepassing spreekt men van *haken en oogen* om allerlei moeilijkheid en verwarring aan te duiden of te kenmerken; immers „haaken en oogen hechten en haperen overal in malkanderen" (TUINMAN 1, 227). Zie ook bij OOG, *t. a. p.* || Het sijn Haaken en Oogen: dat is, een verwarde saak, WINSCHOOTEN, *Seem.* 74. Gy en zoekt niet als haaken en oogen. *Vous ne cherchez qu' à chicaner*, HALMA. Hy is vol haaken en oogen. Dit zegt men van een moeyelyken werregeest, en (*l.* een) haarzak, TUINMAN 1, 227. 't Is een splinterige zaak ... iets dat moeyelyk en gevaarlyk is om te behandelen.... Dus zegt men ook: 't Is vol haaken en oogen, TUINMAN 1, *Nal.* 27. Een goed eenvoudig Mensch moet schreijen, als hy ziet, hoe of (*in deze wereld*) de boel over de reê, en de haak en oogswinkel in de war zit, *Blank.* 1, 33.

d) Een S-vormig gebogen metalen voorwerp, aan

de beide uiteinden hetzij niet, hetzij dan meer of minder scherp gepunt, in gebruik bij vleeschhouwers, huisschilders enz. tot het ophangen van hunne waren of van hunne benoodigheden. || Mijne potten, haken en koorden (*van een huisschilder*) staan in ... een klein kamerken *enz.*, CONSC. 3, 48 *b*.

— *Schoon aan den haak.* Een vleeschhouwersterm die gebezigd wordt van het geslachte en uitgehakte dier (rund, varken enz.), en wel inzonderheid met betrekking tot het gewicht en den prijs er van. || De koe woog, schoon aan den haak 656 pond. Het vleesch van die koe kost den slager, schoon aan den haak, 35 cent per pond. — Ze kunnen je zoo een' hydra ... in één oogenblik, met hunne knods dollen, en, binnen weinig tijds, schoon aan den haak leveren, FOKKE, *Verz. W.* 12, 93.

— *Aan den haak slachten.* Een term om aan te duiden dat iemand, in plaats van zelf te slachten, van den slager rookstukken enz. koopt, om die in het klein uit te slijten (verg. v. DALE).

— In Zuid-Nederland spreekt men, schertsend, van *vleesch dat aan den haak niet kan hangen* voor: pens, hoofdvlak (hoofdkaas) en derg. vleeschwaren.

— In den zin van *ladderhaak*, bij timmerlieden, huisschilders enz.: het platte S-vormige ijzer, dienende om, in de sporten gehaakt, twee ladders op of aan elkaar te zetten.

e) Een krom of rechthoekig gebogen metalen voorwerp dat met het eene uiteinde in eene zoldering, in een muur, in den wand van eene kast, aan den arm van een kapstok, aan een rek enz. bevestigd (geslagen, geschroefd) is en dient om er iets aan te doen hangen of tijdelijk aan op te hangen. || Haak. Eene ijzeren pin, in rechthoek geplooid om iets aan te hangen of vast te klampen. Fr. *crochet*, VUYLSTEKE, *Smid*, 59. — Hang uw hoed op den haak. Hoeveel haken zijn er in de hangkast? Is de haak voor de lamp stevig in de balk geschroefd? — Ik heb mijn jas aan een van de haken gehangen, v. DALE. — Ende sult hem (*den voorhang*) hangen aen vier pilaren ..., hare haken zullen van goude zijn, *Exod.* 26, 32 (*Kantt.* de haken ... aen de vier pilaren). Zij (*Baucis*) neemt den eemer van den haeck, VONDEL 11, 569. Als ymand (in) ... een anders Muur ... Haaken of diergelyke Nagelen ... of aanslaat of aanhangt, daar door heeft hy geen Recht in denzelven Muur, *Keuren v. Haerlem* 1, 204 *b* (a°. 1708). De sleeper ... nam zijn ... smeerlap van het haakjen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 196. In het rek ... ziet men ... tinnen schotels, ... en aan de haken van de onderste lat hangt ... keukengerief, SLEECKX 8, 225.

Sints heb ik voor my selfs begonnen eerst te leven....
'k Liet aen den haek gerust verroesten het geweer,
En 't buldren van de zee ontstelde my niet meer.
DROSTE, *Overbl.* 136.

— *Geschuurde* (in Zuid-Nederland *klare*) *haken.* In den ijzerwinkel: duimen van blankgeschuurd ijzer. Zie b. v. VUYLSTEKE, *Smid*, 60.

— In figuurlijk verband. || Die schamele voorvallen bezigde hij (*Rubens*) als haken, waaraan hij zijne rijke, kleurige scheppingen kon te prijken hangen, ROOSES, *Antw. Sch.* 341.

Dat niet een haak of nagel overblijf,
Waar nog een zweem van twijfel zich aan hecht.
v. LENNEP, *Poët.* 11, 266 (eng. *no hinge nor loop, [To hang a doubt on*).

— Zegswijzen en spreekwoordelijke zegswijzen.

— *Eene zaak aan den haak hangen*: haar opgeven; vaker nog: hare behartiging of behandeling uitstellen, haar op de lange baan schuiven. Inzonderheid gezegd van een rechtsgeding; verg. ook STALLAERT 1, 546 *b*. || Iets aan den haak hangen; het opschorten, HALMA. Die pleitzaak is aan den haak gehangen; in die pleitzaake wordt niet meer gedaan, *Ald.*

— *De zaak hangt nog aan den haak*: zij is nog niet afgedaan, nog niet beslist. || De pleitzaak hangt nog aan den haak, WEIL.

— *Dat is een recht haakje, om een kannetje aan te hangen*: eene goede aanleiding om een stevig glas te drinken. Zie de aanhaling. || Het waterzootje (was) ... op een pintje gezouten ... en, gelyk men zegt, een recht haakje ..., om een kannetje aan te hangen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 59.

— In anderen zin: *Dat is het haakje, daar de kan* (*het kannetje*) *aan hangt* (bij BOEKENOOGEN 275: *daar de kluw aan hangt*): dat is de zaak waar het op aan komt; de hoofdzaak.

f) Een aan 't eene einde rechthoekig gebogen voorwerp van ijzer enz. met een oog aan het andere einde, waarmede het, door middel van een kram, aan een kozijn, in een muur enz. kan worden bevestigd; het geheel dienende om, met het omgebogen einde in een ander oog gepikt, eene deur, een vensterraam, een luik open te houden, geopend vast te zetten: *windhaak*. || Zet dat blind op den haak, anders waait het toe. Hij had vergeten het haakje op de deur te doen.

g) Rechthoekig omgebogen ijzeren voorwerp waar een deur, een luik, een scheepsroer op draait: *duim*; *roerhaak*. || Wy ... hingen het roer uyt den haecx op, oft wy wederom also geschoven mochten worden, dattet dan gevryt soude zijn, *O.-I.c.W.-I. Voyag.* 1, 30 *a*.

— *Deuren uit den haak liegen, zweren.* Figuurlijke zegsw. voor: zeer sterk, zeer krachtig liegen, zweren. || Dan sweertmen Deuren uyt de haeck, BRANDT, *Deugdensp.* 188.

die dan vaerdigst liegen kan,
En die dan best bedriegen kan,
(Al looch hy deuren uyt de haeck,)
Verdedicht best Partyen Saeck.
BAARDT, *Deugdensp.* 71.

— *Zijn gat uit de haken loopen.* Figuurlijke zegsw. voor: zeer hard loopen, zich „uit den naad", „uit het lid" loopen. Zie HARREB. 1, 265 *a*.

— *Uit de haken vallen.* Eigenlijk, van eene deur: van de duimen raken, ontknieren; bij uitbreiding en oneigenlijk gebezigd: uit het verband geraken; instorten.

Al rolde d' aerdkloot om 't gestarnt,
Al viel den Hemel uit zijn haken, ...
Noch buigt de dapperheit voor 't wee.
ANTONIDES 3, 6.

— Het schijnt voorts wel dat men te doen heeft met dezelfde beeldspraak, (t. w. de vergelijking met eene al of niet ontknierde deur) in de hieronder volgende zegswijzen, al worden die in de woordenboeken meestal in verband gebracht met den winkelhaak (zie beneden II, 2, *b*). Verg. ook de uitdrukkingen hd. *aus dem haken* —, *in seinen haken* —, *in seinen haken kommen* (*D. Wtb.* 4, II, 177) voor: uit —, in het gelid raken, en eng. *of the hooks*, eigenlijk en figuurlijk, voor: ontknierd, ontzet, verstoord, verward.

— *In zijnen haak zijn.* In Zuid-Nederland: „in regel, in zijnen behoorlijken stand zijn, sprekend van gezondheid, van 't verstand, van 't gemoed" (DE BO^2 349 *a*), doch wel nagenoeg uitsluitend gebezigd met betrekking tot lichamelijk wel — of onwel zijn. || Ik ben van dage in mijnen haak niet, *a. w.*

— *Uit* (of *buiten*) *zijnen* (of *den*) *haak zijn*, *vallen* enz. In Zuid-Nederland: uit den vereischten staat of toestand, ten opzichte van gezondheid, verstand enz. || Uit den haak zijn: *zijn verstand missen* (SCHUERM.). Buiten zijnen haak: *verbabbereerd*, *beteuterd* (*Ald.*). — Dit boek is wel geschreven uitgenomen een kapittel dat uit den haak valt. Die antwoord wierp hem geheel uit zijnen haak. Kan iemand zelfmoord bedrijven zonder uit zijnen haak te zijn? Uit den haak klappen (*wartaal spreken*), DE BO² 349 *a*.

— *Uit* (bij anderen, met dezelfde beteekenis, echter *in*) *zijnen haak schieten*: boos of driftig worden, opstuiven. || Uwe moeder zal ons op het stroo helpen, riep Baas Smet met gramschap.... En schiet ik eens uit mijnen haak, ik trap *enz.*, CONSC. 2, 184 *b*. Flip schoot in zijnen haak (*noot*: werd gram), daar hij *enz.*, SLEECKX 1, 147. Toen ... des anderdaags weer hetzelfde voorviel, ... schoot eensklaps luitenant K. ... in zijnen haak. Als eene bom viel hij in het gemeentehuis, waar de hoofdwacht zich bevond, 12, 294.

II) Bij uitbreiding.

1) Als benaming van voorwerpen, deelen van gereedschappen of geheele gereedschappen, die voorzien zijn van een *haak* of van *haken* in de bet. I).

a) In het algemeen. || Haaken tot IJsboomen, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 336 *b*. Het (t. w. *een sloepshaak*; zie bij *d*) is een ijzeren haak met eenen greenen houten steel, welke laatste van 4 tot 5 ellen lang is, MOSSEL, *Het Schip*, 396. De haak bestaat uit een ijzeren schoen, waarin de steel past.... Deze haak loopt in twee punten uit, waarvan de eene regt en eenigzins scherp, terwijl de andere omgebogen is. Somtijds ook heeft de haak drie punten, waarvan *enz.*, *Ald.*

b) Gereedschap van slotenmakers en inbrekers: haakvormig werktuig om sloten, waarvan de sleutels niet voorhanden zijn, op te steken. || De smid kwam met een ring vol haken en haakjes, maar kon de kast toch niet open krijgen. — Zij hadden een waschkaars in de handen, nevens een haak om het slot te breken, *Wildsch.* 5, 37.

c) Van een haak voorzien stokje (van hout, been, metaal) om mede te *haken*, t. w. haakwerk mede te maken: haaknaald, haakbeentje, haakpennetje. Altijd in den vorm van het verkleinwoord. || Een grof, een fijn, een stalen haakje.

d) Inzonderheid als eene verkorte benaming voor een gereedschap van schippers en roeiers, t. w. van een aan een steel bevestigden *haak* (in den vorm als hierboven bij *a*) is omschreven), en dienende om een schip of boot mede aan te halen of af te stooten, doch met een *boom*, *vaarstok* of *kloet* niet te verwarren; de benaming luidt voluit *bootshaak*, *sloepshaak* en in Zuid-Nederland *pinhaak*. || Plancken, sparren, riemen, haecx, wintboomen, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 522. Deze ... Vaartuigen zyn overal zeer cierlyk verguld en beschilderd, zelfs ook de riemen, haaken enz., DE BRUYN, *Reizen* 1, 79 *b*. Gemeene Haaks, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 337 *a*. Niemant sal met haken, boomen ofte scherp in de mueren ofte deuren van de sluys mogen steken, *Handv. v. Amst.* 714 *b*. Roei voort, roei voort, en rep den riem, En hou den haak gereed, TOLLENS 4, 128. Het haakje opnemende stiet hij van wal, BEETS, *C. O.* 77.

— *Ergens zijnen haak in slaan*: „er zijnen kloet in slaan, in een gesprek tusschenkomen", DE BO² 349 *a*.

— Van gelijke gedaante en tot soortgelijk doel is ook het *ijshaakje*. || Studenten met pet en losse das en 't haakje over schouder (*op 't ijs*), TER GOUW, *Volksverm.* 586.

— Bootshaken en derg. worden niet zelden gebezigd om voorwerpen of drenkelingen in het water te zoeken, uit het water op —, of naar zich toe te halen. || Nu tijgt de jeugd aan 't werk met haken, touwen, dreggen, V. LENNEP, *Poët.* 1, 45. De bezetting ... poogde ... de voorbijdrijvende lijken met haken op te vangen, CONSC. 1, 311 *b*.

e) In Zuid-Nederland is *haak* de naam van een soortgelijk gereedschap als hetgeen in noordelijke gewesten *mathaak* heet. || Pik (*zicht*) en haak om de vruchten te velde te pikken, V. AELBROECK, *Landb.* 81.

f) Bij de vervaardiging der thans verouderde bolronde projectielen voor geschut kende men den *haak tot kogelgloeigereedschap*, een S-vormig ijzer aan een steel.

g) Het mv. *de haaks*, oorspronkelijk wellicht de benaming van een foltertuig, komt voor in den zin van: de gevangenis (verg. hetzelfde bij: *de boeien*, *de stok*). Ook het oudere Hd. kent *die haken* met dergelijke bet. (verg. *einen in die haken werfen*, *D. Wtb.* 4, II, 178). || Schaemd gy u niet Advocaet, die meer u werck maeckt om op u geschilderde manieren van spreken lof te erlangen, dan een armen bloed, die op sijn hals sit, 't leven uyt de haecks te haelen? VALENTIJN, *Juven. enz.* 2*e*9 (PERSIUS, *Sat.* I, 83: *nilne pudet capiti non posse pericula cano pellere*, *quin* enz.).

2) Als benaming van zaken, voorwerpen, gereedschappen die (min of meer) den vorm hebben van een *haak* in de bet. I).

a) Bij huis- en scheepstimmerlieden. Schuine bijhakking in een plank of balk, die in of tegen eene soortgelijke bijhakking, maar van tegenovergestelden vorm, sluit en met deze samen eene lasch vormt; ook eene verkorte benaming voor eene *haaklasch* (zie dat woord). || Haken. Scheve enden van plancken, gehackt om beter te voegen, met de keelen, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*. *Écart long* ... Een Haak, AUBIN, *Dict. de mar.* 340. Insteekende haak, ... Onderhangende haak, 341.

b) Verkorte benaming van een gereedschap van den timmerman tot het uitzetten of afschrijven van een rechten hoek, voluit *winkelhaak* geheeten (zie dat woord). In dezen zin komt *haak* voor in tal van technische, maar in het dagelijksch leven ook zeer vaak figuurlijk gebezigde uitdrukkingen. || Met den haak beschrijft men eenen rechten hoek, DE BO² 349 *a*.

— *In den haak*. Eigenlijk: rechthoekig, haaksch; vandaar figuurlijk: in orde; zooals het behoort; ook: ordelijk, geregeld. || *Équarrissement*. Het vierkant maaken, of in den haak schaaven van een stuk houts, AUBIN, *Dict. de mar.* 368. Dat is in den haak gewerkt: heel ordentelyk opgemaakt, *voila qui est fait dans toutes les règles de l'art*, MARIN. De Winkelhaak dient ... om hoeken en geregelde hoeklijnen te tekenen; als ook om het vierkant van de plaat (*de graveerplaat*) in den haak te maaken, *Handw.* 13, 252. In den haak zijn: *être d'équerre*. In den haak zetten, stellen, leggen, brengen, *mettre d'équerre*, DE BO² 349 *a*.

— Voorbeelden van geheel figuurlijke toepassingen. || Dat men geen snakerytje voor den dag mag brengen, eer men onderzogt heeft of het wel in den haak is, V. EFFEN, *Spect.* 3, 50. (Ik) vind ... my verplicht om (zo ik in den haak wil redeneren) my voorzichtig te uiten, 5, 35 (zie ook 6, 27). Eer gij schrijft, leg uwe gedachten in den haak, DE BO² 349 *a*.

— Soms beteekent: (*net*) *in den haak* ook zooveel als: juist afgepast, precies uitgemeten, — uitgemikt.

Maar, Mama, ... ben ik niet getrouwd, en myn eigen voogd, [of staan ik noch onder jou gezach?
Zou het juist zo net in den haak moeten zyn, of het my [voegt of niet voegd, en of ik het doen of niet doen en mag?
Of moet ik koomen vraagen, of ik dit of dat mag koopen?
ASSELIJN, *Spilp.* 17.

— *Niet in den haak* (*zijn*; in Zuid-Nederland: *liggen*): niet in orde, niet zooals het behoort. || Een heel paket — te dik voor de post: — ik zal er dan ook een blad lood aan hechten en het u met de diligence toezenden.... Ik beken dat het niet in den haak is; maar laat men dan het Postwezen beter organizeeren, *K. Zev.* 4, 189 (zie ook 4, 170). Wroeging! daar spotte Veyt mede. Maar toch iets lag in den haak niet, TEIRL. STEYNS, *Arm Vl.* 2, 106.

— Desgelijks *Uit* (en ook wel *buiten*) *den haak*. Eigenlijk en figuurlijk. || Een man, wiens tronie geheel en al uit den haak was, LUBLINK, *Verh.* 1, 154 (1, 55: die Italiaan met het scheeve aangezigt). Uit den haak zijn, *ne pas être d'équerre*, DE BO[2] 349 *a*. — Het Hof, te Delft vergaderd, (klaagde) dat Delft zich ook vermeten had, eene belasting te leggen op de Suppoosten van 't Hof. 't Hof verzette zich hiertegen als buiten den haak, KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* 1, 114.

— Soms vindt men *buiten den haak* gebezigd, niet in den zin van: niet in orde, verkeerd, maar van: het gewone te buiten, te boven gaande; buitengewoon. || De wellevendheid leert dat men de zaak niet buiten den haak moet overschatten, V. EFFEN, *Spect.* 12, 58. Een man, die zo buiten het gewoone waterpas werkt, moet ook geheel buiten den haak staande begrippen hebben, *Wildsch.* 5, 71.

— Elders weder beduidt *uit* of *buiten den haak* blijkbaar: buiten de orde, niet *à propos*. || Nu daar spreek ik niet meer van; het is te verre uit den haak, *Leev.* 3, 238. Laat ik my hier by nog een weinig mogen ophouden: het volgende zal mooglyk niet geheel buiten den haak zyn, 8, 217.

— *Het is buiten den haak* wordt voorts door WEILAND opgegeven met de beteekenis: het komt te onpas. || En is dit voordeel niet buiten den haak, A. BOGAERT *aangeh. bij* WEIL.

Voor andere uitdrukkingen (als *niet in zijnen haak* enz.), in welke de beeldspraak niet zoo kennelijk aan den winkelhaak is ontleend, zie boven bij I, 2, *g*).

c) Verkorte benaming van een gereedschap van den letterzetter, voluit *zethaak* of *letterhaak* geheeten. || Deze haak (*de zethaak*), die er uitziet als een langwerpig smal doosje, waaraan een wand in de lengte en het deksel ontbreken, is gewoonlijk van hout met koper gemonteerd, heeft een lengte van 35 cm. of meer, V. D. MEULEN, *Het Boek i. o. d.* 28. Hij (*de zetter*) zet de letters in den haak, op de daarin liggende metalen zetlinie, 29. Den weg (*die door de hand wordt afgelegd*) van de letterkast naar den haak en weer terug, 32.

d) Eene der inkepingen in een rozenbout (fr. *boulon à crochet*, nhd. *hackenbolzen*), ook *hiel* genoemd. || Rozebouten, ... aan de ééne zijde van een kop, doch aan het andere eind van haken of hielen voorzien, en soms ook nog van een gat; zij worden gedeeltelijk in het hout geslagen en gedeeltelijk daarop bevestigd door krammen, die tegen de haken, en een spijker, die in het gat geslagen wordt, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 168.

e) Zekere soort van ploeg zonder wielen: *haakploeg*. Zie voorts DÄHNERT, op *Haken*, SCHMELLER 1070 op *Hágken*, *D. Wtb.* 4, II, 178; ook LITTRÉ op *Croc*, 3).

f) In Drenthe is *haak* ook de naam van eene soort van spade (zie VERDAM 3, 31 op Haken, 1ste art.); desgelijks in het Nnr. (*hake: spade, agerspade*, AASEN). Verg. hierbij het ongeveer gelijkbet. *hak*, spadevormig houweel.

g) Een der deelen van de oude Hollandsche handpers; thans met de zaak verouderd. Zie GAINWERK.

3) Onzeker is het welke de eigenlijke beteekenis mag zijn van *haak* in de hieronder volgende, zeer gebruikelijke, figuurlijke zegswijze, die echter misschien eenvoudig aan het smeden van een ijzeren *haak* is ontleend:

— *Op den haak slaan*: bij herhaling aandringen op iets; een onderwerp, inzonderheid een verzoek, niet loslaten. Verg. *op iets timmeren*, — *tamboereeren*. || Gij moet maar eens op den haak slaan (*er is sprake van een verzoek om uit logeeren te gaan*). En zoo gij merkt, dat het glijden nal bij uw Papa, schrijf dan maar: ik kom. Want Mama wil u zeker lozen, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 35.

III) Bij vergelijking, de benaming van min of meer haakvormige teekens. Als vak- of kunstterm.

1) In de schrijfkunst: een haal in den vorm van een *haak* zooals iemand die leert schrijven, dien ter oefening op het papier moet zetten, na moet maken. Verg. *spekhaak*. || Hij leert beentjes en haakjes schrijven, V. DALE.

2) Benaming van zekere leesteekens en drukkerstypen, en wel eigenlijk van wat men nu gewoon is *vierkante haken* of *teksthaken* [ ], in het Fr. *crochets*, te noemen; bij uitbreiding echter, en waar men den term zonder bepaling bezigt, thans uitsluitend de benaming voor de naar elkander toegewende cirkelboogjes ( ), fr. *parenthèses*, waartusschen men eene in den zin geschoven opmerking plaatst. || Zet dat niet tusschen twee komma's, maar zet het tusschen (twee) haakjes, dat is duidelijker voor den lezer. — Ik geef u mijn woord van eer, dat uw man mij geen (gatje) heeft gegeven.... Tusschen twee haakjes durf ik alles schrijven, anders ben ik een vriend van tettigheid, GIJSB. HODENPIJL, *W. van Bergen* 2, 169.

— In figuurlijk gebruik. *Iets tusschen twee haakjes opmerken, zeggen* (enz.): het in 't voorbijgaan zeggen. Ook: *tusschen twee haakjes* (*gezegd*): in 't voorbijgaan (gezegd); of: *à propos* (nu gij daar toch van spreekt). || Hier wilde ik iets tusschen twee haakjes zeggen; ik wil er niet in gehouden zijn; indien deze „parenthesis" wat lang uitvalt, KINKEL, *D. e. O.* 112. Byron — tusschen twee haakjes gezegd, een vreemd soort van een moralist, *K. Zev.* 2, 117. Zijne ... dochter, welke laatste, tusschen twee haakjes gezegd een mooie brunette was, BEETS, *C. O.* 141. Ik geloof dan ook, — tusschen twee haakjes, — dat het niet zelden *enz.*, LAURILLARD, *Zeven Hoofdz.* 41.

3) In de algebra. De verschillende figuren, van dezelfde en nog andere gedaanten als onder *b*) beschreven, waartusschen een samengestelde vorm wordt geplaatst om dien als één getal te doen beschouwen. || Groote en kleine haken. De haken wegwerken. Buiten haakjes brengen.

4) In de muziek. Een noot met van onderen een haakvormig toevoegsel er aan; *enkele* en *dubbele haken*: achtste en zestiende noten. Verg. fr. *croche* (LITTRÉ, 2de art.).

Afl. *Haakachtig*, *haaks(ch)*, *haken* (zie die woorden).

Samenst. afl. *Haakvormig* (zie ald.); *zeshaks*,

van zes haken (in de bet. I, 1, *a*) voorzien („Eenen *seshakigen* haeck", *Ezech.* 39, 2: *Kantt.*).

Samenst. (als eerste lid). *Haakband*, *-been*, *-blok*, *-bus*, *-lasch*, *-lelie*, *-neus*, *-ploeg*, *-schoot*, *-schrap*, *-schreef*, *-spie*, *-stelling*, *-stopper*, *haakswijs*, *haaktalie*, *-tand*, *-touw*, *-vast*, *-vinger*, *-werk* (zie die woorden).

— Voorts, minder algemeen gebruikelijk, gewestelijk of wel verouderd. In de bet. I, 1, *a*): *Haakbloem*, haaklelie (v. DALE); *haakbout* („*Chevilles à croc. Haak-bouten*", AUBIN, *Dict. de Mar.* 203); *haakknevel*, groote omgebogen knevel (v. DALE); *haaklaars*, rijglaars bij welke de veter, althans voor een deel niet door maliën gestoken, maar om haken geslingerd wordt; *haaknoot*, muzieknoot welks stok van een of meer haakvormige schrappen is voorzien; ook enkel *haak* genoemd (zie boven III, 4) („*Haaknoot*, Staartnoot, *croche*", v. MOOCK); *haakornament* („Het *haakornament* is eene ronde of vierkante lijst, bij wijze van archivolt om een venster of deur, en op eenigen afstand van de egge geplaatst; het loopt niet door tot beneden, maar wordt enkel om den kap van eene opening aangebracht"; verg. voorts LITTRÉ op *Crochet*, 20°.); *haakvink*, een uitheemsche vogel, hd. *hakengimpel*, in de wetenschap o. a. bekend als *Pinicola enucleator* Caban (zie BROCKHAUS) („Den sparrevink of *haakvink* wiens bovensnavel haakvormig over den ondersnavel is heengebogen", BURGERSDIJK, *Dieren* 2, 242).

— In de bet. I, 2, *a*) *Haakzeel*, haaktouw, haketouw (v. DALE).

— Nog vermeldt v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 84 een *Hollander* of *haaksteek*: „knoop dien men met het end van een talreep slaat om den hoek van een talie". De bekende werken van WITSEN, WINSCHOOTEN en MOSSEL vermelden echter niets dergelijks.

— In de bet. I, 2, *c*) *Haaksluiting*: sluiting van kleederen door middel van haken en oogen of trenzen („Men voorziet haar (*de „taille" eener damesjapon*) van een *haaksluiting*", *De Gracieuse*, 20 April 1895, *Suppl.* n°. 14).

— In de bet. I, 2, *d*) *Haakschoon* (bnw.), van geslacht vee: schoon aan den haak (MOLEMA 158 *b*);

— In de bet. I, 2, *g*) *Haaklechte*, *haaklede*: lechte of lede (deurhengsel), draaiende op een haak (*Loquela* 8, 50; VUYLSTEKE, *Smid*, 60).

— In de bet. II, 1, *a*) *Haakschop*, stok van een schaapherder, van onderen van een schopje, van boven van een haak voorzien; *haakstok*, sloepshaak („Hy ... liet een deel sloepen, met lange *haakstokken*, buiten de haven roeijen, om de branders af te weeren", BRANDT, *De Ruiter*, 157); *haaktang*, soort van nijptang, fr. *tenailles croches* (VUYLSTEKE, *Smid*, 152).

— In de bet. II, 1, *d*) *Haakjepiek*, *haakjepik*: bij de voormalige wijze van walvischvangst de naam van zeker gereedschap, zoowel als van den man die het hanteerde („Piekeniers of *Haakjepiks*: Heyn Jansz., Dirk van Tessel *enz.*", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 345; *Lyst der Bedieningen*; zie echter ook ald. 336 *a*; 344 *b*; 356).

— In de bet. II, 2, *b*) *Haakbord*, timmermanswaterpas („Het *haekbord* paste, 't schietlood viel", TH. v. RIJSWIJK, 1, 311; *haak-ijzer*, haaks omgebogen gereedschap van den draaier (KUYPER, *Technol.* 1, 312).

— Voorts nog *Haaksteen*, trekkende, aantrekkende steen, bij KILIAAN (*Guicciard.* 97 *a* en *Etymologic.*) eene benaming voor amber, doch bij verwarring met barnsteen. Voor eene andere, onzekere beteekenis zie VERDAM.

— Als tweede lid. *Balk-*, *bank-*, *bom-*, *boots-*, *borg-* (*burg-*), *brand-*, *champagne-*, *haai-*, *hand-*, *handschoen-*, *hangel-*, *horloge-*, *ijs-*, *kant-* (*kants-*), *kiptalie-*, *kleeder-*, *knoop-* (*knoopen-*), *laarzen-*, *ladder-*, *leidekkers-*, *mat-*, *penter-*, *pin-*, *pomp-*, *portret-*, *put-*, *rabat-*, *roer-*, *scheertros-*, *schilderij-*, *schinkel-*, *schroef-*, *sloeps-*, *sloot-*, *slot-*, *spek-*, *stopper-*, *tafel-*, *takel-*, *talie-*, *tekst-*, *trap-*, *verstek-*, *viool-*, *vleesch-*, *vuur-*, *want-*, *wartel-*, *weer-*, *wiel-*, *wind-*, *winkelhaak* (zie die woorden of althans op het eerste lid).

— Met een werkwoordelijken stam als eerste lid. *Dek-*, *draai-*, *enter-*, *haal-*, *kenter-*, *klem-*, *koter-*, *nood-*, *peur-*, *pik-*, *pluk-*, *ponder-*, *sap-*, *schrijf-*, *span-*, *teeken-*, *trek-*, *visch-*, *wring-*, *zet-*, *zwaaihaak* (zie die woorden of althans op *Dekken* enz.).

— Minder algemeen bekend, gewestelijk of verouderd zijn voorts

— In de bet. I, 2, *a*) *Balkhaak*, mv. *balkhaken*, andere naam voor de „scherpe haken", omdat er o. a. balken aan worden opgeheschen; *bierhaak* schinkelhaak („*Crocs de palans.* „Taakel-haaken, *Bier-haaken*", AUBIN, *Dict. de mar.* 297); *neushaak*, haak aan het neusjijn om in den neus van den walvisch te worden geslagen („7. *Neushaaken*", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 336 *b*; ook 355); *partuurlijnshaak* („*Croc de candelette. Paartuurlijns-haak*", AUBIN, *Dict. de Mar.* 297); *patenthaak*, alleen in het mv. *patenthaken*: haken die samen aan ééne kous bevestigd zijn en tegen elkander inslaan, zoodat zij niet licht kunnen uithoeken (zie MOSSEL, *Het Tuig*, 94).

— In de bet. I, 2, *d*) *Behangselhaak*, portret- of schilderijhaak; *liashaak*, haak die dienst doet als lias, waaraan papieren gespietst of geregen worden.

— In de bet. I, 2, *f*) *Kajuitshaak*, windhaak voor kajuitsdeuren.

— In de bet. II, 1, *a*) *Driehaak*, drietandige mestgreep of mestkrauwel (zie *Loquela* 9, 26); *kardoeshaak* (fr. *tiregargouse*); *paardenhaak* („De *paarden-haak* is een kromme ijzeren drietand op eenen stok van vijf voeten lang, dienende om de mest uit de stallingen te trekken en ook te velde de wagens te ontladen", v. AELBROECK, *Landb.* 80); *pomphaak*, haak om de pomp te lichten: „*croc de pompe*", AUBIN, *Dict. de Mar.* 297); *werkhaak* (fr. *crochet à désétouper*); *zeshaak*, soort van dreg met zes punten of haken („Ick sal ... eenen *seshaeck* in u slaen", *Ezech.* 39, 2).

— In de bet. II, 1, *b*) *Slotenmakershaak* („Een *Slootemakers haak* om een slot op te steeken. *Rossignol*", MARIN).

— In de bet. II, 1, *d*) *Bankhaak*, behalve in de bet. *ald.* vermeld, voorheen ook nog: een haak, gebezigd bij het leggen en snijden van walvischspek op de (snij)bank; zie ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 336 *b* en 347; *grondhaak* (zie GROND, Samenst., in kol. 965); *houthaak* (voorheen als geslachtsnaam bekend: *Tymen Houthaeck* en *D. Cz. Houthaeck* in VONDEL 3, *Nal.* 15), wellicht hetzelfde als: balk-, kants- of kenterhaak; *mallemokshaak* of *mokhaak*, haak aan een steel waarmede de mannen die er den walvisch mede keeren buitendien soms de mallemoksmeeuwen doodslaan (zie ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 336 *b*, 344 en 354).

— In de bet. II, 2, *c*) *Biljethaak*, letterzettershaak, zethaak tot het zetten van biljetten („De *biljethaken* die soms meer dan een halven meter lengte bezitten", v. D. MEULEN, *Het Boek i. o. d.* 28); *letterhaak*, letterzettershaak, zethaak („In den *letterhaak* kunnen ongeveer 10 gewone regels boven elkâar plaats vinden", *a. w.* 28; zie ook *a. w.* 30);

zetters-haak („*Zettershaak*, Drukkers haakje, daar de zetter de letters in zet, schikt", MARIN).

— Met een werkwoordelijken stam als eerste lid

— In de bet. I, 2, *a*) *Aftrekhaak*, haak aan het aftrektouw bij een stuk geschut.

— In de bet. I, 2, *b*) *Pudderhaak*, peurhaak, angel, vischhoek (*Loquela* 2, 27); *slikhaak* (om in te doen slikken), angel, vischhoek (*Loquela* 10, 63); *slokhaak* hetzelfde, *ald.*; *weeghaak*, „*Peson*, *crochet à peser*", HALMA.

— In de bet. II, 1, *d*) *Schuurhaak* (*Handw.* 2, 26): ovenhaak, om de asch naar voren te halen; waarschijnlijk het Hd. *scheuerhaken*.

Nog komen bij het krijgswezen o. a. voor *Avanceer-*, *retireer-*, *sjor-*, *stormhaak* en voorts noemt MOSSEL (in *Het Tuig*, 95, doch zonder beschrijving) *haai-*, *halvekoords-*, *kret-* en *makreelhaken*. Zie verder voor nog tal van andere samenstellingen DE BO[2] 349 onder *Haak* en op de afzonderlijke artikelen.

HAAK (II), znw. m., mv. voorheen *haaks*, doch thans in den historischen stijl meestal *haken*. Mnl. *haeck*; verg. nhd. *haken*. De naam van zeker zwaar handvuurwapen dat zijn naam waarschijnlijk ontleent aan den haak die van onderen aan den loop was geweld, en die den terugstoot moest opvangen. Zie voor de geschiedenis van dit wapen: BROCKHAUS, *Convers Lex.* 8, 760 en verg. hieronder HAAKBUS. || Haeck, haeck-gheschut. *Sclopus*, ... *minor bombarda*, ... *sclopus uncinatus*, KIL. — Valkenïers ... dewelke ... met haaken en roers tot d' andere inschooten, v. HEEMSKERK, *Arc.* 233. Van de bergen aan de haven werdt ... met musketten of haaks naar 't gemelde galjoot sterk geschooten, BRANDT, *De Ruiter*, 604. De bossen of bussen ..., gelijk mede de haken ... waren, als onvolkomene en min doelmatige werktuigen, afgeschaft en door de musketten en vuurroers vervangen, DE JONGE, *Zeew.*[2] 1, 660.

— *Halve*, *geheele* of *heele*, *dubbele haak*. Benamingen naar gelang van de afmeting en het kaliber. Zie voorbeelden bij VERDAM onder Haecbusse en bij STALLAERT onder Haeck, 2de bet.; volgens BROCKHAUS (*t. a. p*) was *halbhaken* een andere naam voor *handrohr* en *hakenbüchse*; ook worden ald. *doppelhaken* genoemd. || Twee lange dubbelde haken in laden, *in* MATTHAEUS, *Anal.* 1, 223 (a[0]. 1524).

Aanm. Het mv. *haaksen*, dat men bij nieuwere schrijvers somtijds aantreft (zie b. v. DE JONGE, *Zeew.*[2] 1, 73 en 660), is verkeerd gevormd; 't is het mv. *haaks* nogmaals van een meervoudsuitgang (*-en*) voorzien.

Samenst. *Haakschutter* (zie ald.).

— Verouderd. *Haakscheut*, scheut, schot uit een haak of eene haakbus („Farneze vernachtte slechts een' *haakscheut* verre van Biron", HOOFT, *N. H.* 876); *haak-*, *hake(n)schut*, soldaat die een haak afschiet of bedient, of die met een haak bewapend is („*Haeckeschut. Sclopetarius*.... Etiam *Funditor*, *librator*", KIL.; „*haecken-schut*", v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 16).

— Als tweede lid. *Halfhaak*, halve haak („De *heelhaaks*, waarmee de schutters van dit gild waren gewapend, waren dubbele bussen, zoo genoemd in tegenstelling der *halfhaaks* of handbussen", v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 301); *heelhaak*, heele haak (zie de vorige aanhaling); daarvan weer *heelhaaksdoelen* („Op een gevelsteen te Dordrecht ... leest men: *Heelhaaksdoel* 1730. De St.-Kristoffels- of *Heelhaaks-Doelen* stond ... in 't Steeg-over-sloot", *Ald.*).

HAAK (III), znw. waarvan het geslacht niet blijkt; mv. *haken* en *haaks*. Eene zandige hoogte; in zee: eene zandplaat. Verg. mnd. *hake* (*der wusten haken de men buwet*, aangeh. *Nom. geogr. Neerl.* 3, 335) en daarnevens mnd. *hake* met de bet. van: zekere bepaalde uitgestrektheid gronds (SCHILLER-LÜBBEN 2, 175 *a*; ook *D. Wtb.* 4, II, 178, waar evenwel eene andere verklaring wordt gegeven). Wegens het voorkomen (bij PLANTIJN) van *haak* in den zin van: hooimijt (d. i. *hoogte*, *hoop* van hooi?) is men geneigd: ophooging, hoogte, als grondbegrip en: hooge streek als eene der beteekenissen aan te nemen; naar plaatselijke omstandigheden kan deze laatste tot: hooge *zand*streek beperkt zijn geworden en mag zelfs hier en daar nog weer de engere beteekenis hebben gekregen van: uitgestrektheid van, oorspronkelijk woesten, grond van eene bepaalde (trouwens weer niet overal gelijke) grootte (verg. nader GALLÉE in *Nom. geogr. Neerl.* 3, 335).

Nog in de 16de, en hoogst waarschijnlijk ook nog in de 17de eeuw (zie de Aanm.) werd *haak* als gemeen znw. gebezigd; thans is het woord nog maar uit enkele plaatsnamen bekend. Zoo is het stellig aanwezig in *de Haken* of (gelijk thans altijd) *de Haaks*, de naam van uitgestrekte, deels droogvallende, ondiepten of „gronden" vóór het Marsdiep en t. W. van Huisduinen, die nog weder onderscheiden worden in *de Noorder* en *de Zuider Haken* (thans *Noorderhaaks* en *Zuiderhaaks*). Minder zekerheid bestaat ten opzichte van *de Haak*, naam van een voormalig fort in de Zeeuwsche gemeente Vrouwepolder en van *Haak*, naam van gedeeltelijk ingepolderd, gedeeltelijk buitendijks gelegen land onder 's-Gravenzande. || De haecken of sanden scheidende de Zuiderzee van de Noordzee. *Civ. Sent. v. h. Hof v. Holl.* 1556, n[o]. 185 (aangeh. bij VERDAM 3, 31). Men mach die Noorder haecken wel looden ...; want van buyten aen zijn die Noorder haecken seer schorre, ende op 12. vademen zijt ghy gheen schips lengde daer af, HAEYEN, *Amst. Zee-caerten*, 15. Ende soo ghy in Zee wilt wesen, soo seyltet (*l.* seylt?) opt nieuwe diep aen, ende schouwt het gheest-sant, seylende op twee touwen lengte, aen de voetstrandt van Huysduynen lanex tot de drooge haecken, ende houdt die Capen die op Huysduynen staen een spaeck lengte vanden anderen *enz.*, WAGHENAER, *Spieghel der Zeev.* 1, II (*Beschr. vant Vlye ende Mersdiep*). De beide gedeelten waarin de Haaks door het Westgat gescheiden worden, dragen den naam van Noorder- en Zuider-Haaks, *Beschr. v. Nederl. Zeegaten* 4, 34.

— Tegenwoordig wordt de benaming *de Haaks* meestal als een enkelvoud opgevat. Verg. b. v. de aanhaling. || Onder welke schurende banken de beruchte Haaks zeker eene eerste en voorname plaats inneemt, *Beschr. v. Nederl. Zeegaten* 4, 34.

Aanm. Ook in de aanhaling hieronder zal *haak*, indien al niet bepaald zandbank, dan toch waarschijnlijk wel ondiepte of (wegens het bijgevoegde bnw. *hard*) misschien blinde klip of rif beteekenen, al zou men (dewijl er sprake is van *omslaan van* —, niet *op*, een *haak*) eerder meenen dat een windstoot wordt bedoeld. Evenwel, om het bestaan van een woord *haak* met die beteekenis te kunnen aannemen ontbreken alsnog alle verdere gegevens. || (*Zij*) hadden haer groot boot ... na landt gesonden om ververssinge te halen, welcke van een harde haeck omsloeg, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 91.

Koppel. (in den vorm van het mv.) *Noorder-*, *Zuiderhaaks* (zie hierboven).

Samenst. *Haaksgronden* (mv.). („De *Haaksgronden*. Onder dezen naam zijn al de banken en droogten begrepen, die gezamenlijk de buitengronden van het zeegat van Texel daarstellen en eene groote droge en ongelijke vlakte vormen, die *enz.*", *Beschr. v. Nederl. Zeegaten* 4, 34).

— Hetzelfde woord *hake* is wellicht ook aanwezig in *Hakebalge*, bij het eiland Rottum (SCHILLER-LÜBBEN 2, 175 *b*), dat waarschijnlijk de naam van een vaarwater is (*balge* beduidt vaargeul).

HAAKACHTIG, bnw. (en bijw.). Mnl. *haecachtich*. Van *Haak*, 1ste art., in eene der opvattingen van de bet. I) met *-achtig*. De gedaante of het voorkomen van een haak hebbende, op een haak gelijkende, t. w. als een haak gekromd. || De wilde swijnen hebben veel te grouwelijcke haeckachtige tanden, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 329. Hy verleende hem (*den havik*) eenen krommen beck, haeckachtighe klauwen *enz.*, 359.

Aanm. *Haakachtig* kan ook worden opgevat als gevormd van den stam van *haken*, hechten, aan iets blijven hangen, met de bet. van: geneigd om te haken, aan iets te blijven hangen. PLANTIJN vermeldt het woord in beide opvattingen („Haeckachtich, hakich. Accrochant, ou crochu. *Inuncans*, *harpagans* vel *aduncus*").

HAAKBAND, znw. m., mv. *-en*. Uit *Haak*, 1ste art., en *Band*, beide in verschillende opvattingen.

1) *Haak* in de bet. I) en *Band* in de bet. A, 2). Platte metalen beslagring aan het boveneinde eener lederen sabelscheede, voorzien van eene stift met knop (vroeger zeker van een haak; vandaar dan de naam); op deze stift rust de scheede in den sabeldrager of de zoogenoemde „broek". || De scheede (*van de genie-sabel*) is van leder; het boveneinde heeft een messingen haakband met knop; het ondereinde uitwendig een messingen oorband met ijzeren sleepplaat, WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 357.

2) *Haak* in de bet. II, 1, *b*) en *Band* in de bet. van ring of hoepel (verg. *Band*, A, 2, *f* en *g*). IJzeren ring waaraan de slotenmaker zijne „haken" bewaart of mededraagt.

HAAKBEEN (I), znw. onz.; eigenlijk alleen gebezigd in den vorm van het verkleinw.: *haakbeentje*, mv. *-s*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I) en *Been*. In de ontleedkunde: de benaming van een der vier beentjes van de tweede rij der handwortelbeenderen, en aldus geheeten omdat er zich een haakvormig omgebogen verlengsel aan bevindt. In de wetenschap *os hamatum* (het „gehaakte" been bij V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 233 en 234); fr. *os unciforme*, eng. *unciform bone*. || Het voorknie- (handwortel-) gewricht (*bij het paard*) ... bestaat uit 7, in 2 rijen gelegen beenderen. In de bovenste rij ligt, naar achteren het haakbeentje; naar buiten het veelhoekige beentje, naar binnen *enz.*, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 84.

HAAKBEEN (II), znw. onz., ; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Uit *Haken*, haakwerk maken en *Been*, beenen voorwerp. Meestal in den vorm van het verkl. Beenen haaknaaldje.

HAAKBLOK — HAKEBLOK —, znw. onz., mv. (*-blokken* en) *-bloks*. Uit *Haak* 1ste art., in de bet. I, 2, *a*) en *Blok*, katrol. Blok, aan welks strop of beugel zich eene kous met haak bevindt. || Windreepbloks en katbloks zijn haakblokken. — Hakeblokken: (*blokken*) ... gebonden in een enkelen strop, die eerst gestoken is door eene ongewelde kous, welke om eenen haak is digt gebogen, MOSSEL, *Het Tuig*, 88. De haak van een beugelblok is dikwijls om zijn eigen as draaibaar (haakblok), GROTHE, *Werktuigen*, 33.

HAAKBOEK, znw. onz., mv. *-en*; meestal echter in den vorm van het verkl. *haakboekje*, mv. *-s*. Uit *Haken*, haakwerk maken, en *Boek*, 2de art., in de bet. 1). Boek, boekje, dat onderricht in het haakwerk en tevens verschillende voorbeelden van haakwerken (haakpatronen) behelst.

HAAKBUS — HAAKBOS —, znw. vr.; mv. *-sen*. Mnl. *haecbusse*, *hakebus* enz. (zie VERDAM); verg. mhd. *hakenbühse*, nhd. *hakenbüchse*, mnd. *hake-*, *hakelbusse*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I) en *Bus* of *Bos*, vuurwapen. Een der oudste handvuurwapenen, dat misschien zijn naam ontleent aan een uitsteeksel (haak) onder aan den loop, hetwelk dienen kon om, b. v. achter een muur gelegd, den terugstoot op te vangen; evenwel ook andere verklaringen worden gegeven. Aanvankelijk schijnt de *haakbus* nogal veel van een klein veldstuk, dat op eene schraag of op een wielaffuit geplaatst werd, te hebben gehad; zie ook hierover nader VERDAM 3, 6. Volgens BROCKHAUS, *Convers. Lex.* 8, 760 is *hakenbüchse* een naam voor een lichter soort van *haak*, den halven haak (*halbhaken*); zie HAAK, 2de art., en voor de geschiedenis van dit wapen *a. w.* || Haeckbusse, haeckgeschut. Haquebute (*l.* haquebuse) à croc. *Sclopus uncinatus*, PLANT. (bij DU CANGE: *Arquebuse à croc*). — Ses haeckbussen in laden, *bij* MATTHAEUS, *Anal.* 1, 223 (a°. 1524). Zommigen ... verscheenen ... met haakbussen en ander krysgereedschap, HOOFT, *N. H.* 504. Eene grootere soort van handgeweer, ... haakbossen geheeten, zijnde eene zware en meer dan dubbele soort van musketten, dat in schietgaten werd gelegd of op ijzeren spillen vastgehecht, DE JONGE, *Zeew.*² 1, 73. Het vuurroer was een zware lompe haakbus, waarmee kogels werden geschoten, die een goed harnas niet eens doorboorden, FRUIN, *Tien J.* 87. Onder den naam van haakbussen (kwam) in de 15de eeuw een zwaardere soort met langeren loop en grooter kaliber (t. w. *dan de hand-, knip- of loodbussen*) in gebruik, ... zij (waren) aan de onderzijde voorzien van een haak, die tegen den buitenkant van de vesting- of torenmuur geplaatst werd, om den terugstoot op te vangen; terwijl bij het gebruik in het open veld, een vork als steun dienst deed, WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 273. Eerst toen zij van houten laden voorzien werden, kregen de haakbussen het aanzien van een geweer, *Ald.*

HAAKGAREN (I) — ook HAAGGAREN? —, znw. onz. (mv. *-s*). Mnl. *haecgaern* (ook *hakelgaern*): een der beide ongelijke kanten die een „stuk" laken in de lengte bepalen (ook *onghelike gheerne* geheeten; zie *Keurb. v. Leiden* 105, aangeh. in VERDAM 3, 7); mnd. *hachgarn* (zie de duidelijke aanhaling in SCHILLER-LÜBBEN 6, 146 *a*). Een lakenweversterm, sedert de middeleeuwen wel is waar niet meer in gebruik, doch die strekken kan ter opheldering van *haechgaerde* (mv.): lakens van de allerminste hoedanigheid. Het is namelijk bekend, dat de waardijns van de stukken onverbeterlijk slecht laken o. a. de beide *haakgarens* moesten afscheuren (*Keurb. v. Leiden*, 73; 81; 521) en nu laat het zich onderstellen, dat deze bewerking, althans in de wandeling, (*het laken*) *haak-* (of *haag*)*garenen* zal hebben geheeten. Lakens van puike hoedanigheid droegen den naam van *volzegelde*; desgelijks zullen die, waarvan de *haakgarens* waren afgerukt, *haak-* of *haaggare*(*n*)*de*), *haaggaar*(*n*)*de* genoemd zijn geworden. Zie de aanhaling. || Vele ... soorten ende geslachten van ... Lakenen werden alhier gereedet ende gemaeckt, te weten: Puycken, ... Vol-segelde, ... Cleyn-loot, ... Haechgaerde, het welcke de alderslechtste waren, ende geen van beyde de loden ofte segelen halen konde. Ende werden daerom terstont de voorlijst van het selve afgescheurt, ende moesten op een seker lengde ingecrompen werden, OKLERS, *Beschr. v. Leyd.* 243.

HAAKGAREN (II), znw. onz.; mv. (in de bet.: soorten van *haakgaren*) *-s*. Uit *Haken*, haakwerk vervaardigen, met *Garen*, 1ste art. in de bet. 1, *a*). Garen om mede te haken.

HAAKLASCH, znw. vr.; mv. *-lasschen*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I) en *Lasch*. Zekere houtverbinding, t. w. zoodanige verbinding van twee stukken hout in de lengte, waarbij het eene stuk als met een haak in het andere grijpt; bij ons ook enkel *Haak* (zie ald. II, 2, *a*) en in het Hd. *hakenkamm* (of *verkämmung*) genoemd. || Bij het aanbrengen der haaklasschen moet men ... (*de lasch*) nimmer korter maken dan driemalen de dikte van het hout, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 196.

— *Rechte haaklasch*: met rechthoekig op elkander staande vlakken; *schuine haaklasch*: met afgeschuinde vlakken; *door wiggen aangedreven haaklasch*. Zie STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 2.

Aanm. Het schijnt wel dat scheepstimmerlieden onder eene *haaklasch* niet volmaakt hetzelfde als de huistimmerlieden verstaan of vroeger verstonden. Althans, niet alleen bij AUBIN, *Dict. de mar.* (op *Écart*) maar ook bij MOSSEL, *Het Schip*, 74 worden respectievelijk als *haak* en *haaklasch* andere dingen vermeld en afgebeeld dan hierboven zijn omschreven; bij de hierboven bedoelde *haaklasch* zijn de *tanden* onmisbaar; deze ontbreken bij den *haak* en bij de *haaklasch* van AUBIN en MOSSEL, maar komen bij AUBIN voor aan den *burghaak* (zie op BORGHAAK), bij MOSSEL aan de *tandlasch*. || Haaklasch. (mar). *Écart à croc. Burghaken. Hook and butt*, LANDOLT, *Dict. Polygl.* 1, 60 *b*. — Haaklasschen ... zijn de zoodanige, waarvan de beide deelen niet zoo diep ingezaagd zijn (t. w. *als bij de platte lasschen half en half*) en het vlak van het weggenomen gedeelte eene schuine ligging heeft, MOSSEL, *Het Schip*, 74.

HAAKLELIE, znw. vr., mv. *-lelies* en *-leliën*. Hd. *hakenlilie*. Eene benaming 1°. van het uitheemsche plantengeslacht *Crinum* (*de Lelienarcissen*) en 2°. van *Agapanthus umbellatus*, eene potbloem van de Kaap de Goede Hoop.

HAAKNAALD, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haken*, haakwerk vervaardigen en *Naald*. Van een haakje voorziene stift om mede te haken, haakpen.

Aanm. *Haaknaald* wordt, evenals *haakstaaf*, bij KUYPER, *Technol.* 2, 581, genoemd als een gereedschap van den zeevenwever (de Hd. benamingen luiden ald. *häkelnadel* en *häkelstab*).

HAAKNEUS, znw. m.; mv. *-neuzen*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I) en *Neus*. Haakvormig gekromde neus; sterk gekromde neus. Ook: een persoon met zulk een neus.

HAAKPATROON, znw. onz.; mv. *-patronen*. Uit *Haken*, haakwerk vervaardigen, met *Patroon*, voorbeeld. Voorbeeld om naar te haken.

HAAKPEN, znw. vr., mv. *-nen*; verkl. *-netje*. Uit *Haken*, haakwerk vervaardigen, met *Pen*. Van een haakje voorziene stift om mede te haken.

HAAKPLOEG, znw. m.; mv. *-en*. Hd. *hakenpflug*. Ploeg zonder wielen, eenigermate in de gedaante van een haak (zie ald., 1ste art., de bet. I). Ook enkel *haak* genoemd (zie aangeh. art. II, 2, *e*). Verg. ook BROCKHAUS, *Convers. Lex.* 13, 68 *a* op *Pflug*.

HAAKS, bijw.; als bnw. HAAKSCH (wegens de absolute beteekenis zonder trapp. v. vergel.). Van *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 2, *b*) met bijwoordelijke *s*; later is daarvan een bnw. gemaakt, dat dan met *-sch* behoort gespeld te worden.

1) **Bijw.** — Volgens (*of* in) den haak; naar den winkelhaak, d. i. met een rechten hoek of rechte hoeken. Fr. *en carré*, hd. *winkelrecht*. || Een ... rondsel, dat om een waterpas en haaks uit de slee ... in neuten gelegen ijzeren staaf is gehangen, KROOK, *Molenb.* 126. Van dit ... werk ... werken de kammen haaks op de staven, 209. Bij de scheeve bordestrappen worden de treden aan de einden, waar zij een scherpen hoek met den kwartierboom maken, voorzoover zij in de nesten komen, haaks bijgesnoten, dat is: loodrecht op den boom afgewerkt, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 121. Men ... teekent deze (*lijnen*) ook aan op de smalle kanten van de plank (hetgeen de timmerlieden het haaks overhalen dezer lijnen noemen), 2, 137. Draaijzers, die aan 't einde ... haaks omgeboogen en aan het uiterste gedeelte dezer kromming aangeslepen zijn, noemt men haak- of bochtijzers, KUYPER, *Technol.* 1, 312.

2) **Bnw.** Rechthoekig; fr. *d'équerre*. || Wanneer de buitenste vlakken van balken (*enz.*) ... met elkander zuivere rechte hoeken vormen, ... worden zij ... haaks genoemd, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 196. Verbindingen, waarbij eindelingsch hout tegen draadsch of overlangsch hout aansluit; haaks ... en schuin, KUYPER, *Technol.* 1, 797.

HAAKSCH, bnw. Zie bij HAAKS.

HAAKSCHOOT, znw. vr., mv. *-schoten*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I) en *Schoot*, het uitschietende, uitschuivende gedeelte van een slot, de schotel of schof. Schoot of schof met een haak; haakvormige schoot. || Insteeksloten met haakschoten tot schuifdeuren.

HAAKSCHRAP, znw. vr.; mv. *-pen*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 2, *b*) en *Schrap*. Haakschreef (zie ald.).

HAAKSCHREEF, znw. vr.; mv. *-schreven*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 2, *b*) en *Schreef*. Bij timmerlieden, molenmakers enz. Streep, schrap, lijn die haaks op de hartschreef van het werk wordt afgeschreven. || Als het Bint toeleyt, ... moet onder een Slag over de Stylen slaan, en dan een Haakschreef van de Hiel over de Styl, en die Haakschreef tegen de Voeting gemeten, en het geen de Voeting langer is als de Haakschreef, dat moeten de Stylen binnen in kanten, *Gr. algem. Moolenb.* 1, 74.

HAAKSCHUTTER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Haak*, 2de art. en *Schutter*. Die met een haak schiet, soldaat die een haak hanteert, met een haak bewapend is. || Lumey ... voerde vijfhonderd lansknechten en honderd haakschutters te paard aan, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 334.

HAAKSPIE, znw. vr.; mv. *-ën*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 2, *d*) en *Spie*. Spie met een haakschen keep (hiel) er in, t. w. eene ingekeepte spie tot opsluiting van een bout die aan het andere einde met eene schroefmoer wordt aangehaald.

HAAKSTEEK, znw. m., mv. *-steken*. Uit *Haken*, haakwerk vervaardigen en *Steek*, voortbrengsel van het steken en terughalen eener naald. Steek dien men, of zooals men dien maakt bij het haken.

HAAKSTELLING, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 2, *b*) en *Stelling*. Opstelling van eene afdeeling soldaten in den vorm van een winkelhaak.

HAAKSTER, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Van *Haken*, haakwerk vervaardigen, met *-ster*. Iemand, vrouw of meisje, die haakt.

HAAKSTOPPER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 2, *a*) en *Stopper*, bevestigingsmiddel van touwwerk aan boord. || Een end touw in welks eene einde een ijzeren kous met

haak is gesplitst en waarvan het andere einde tot seizing gevlochten is; de haak wordt ergens ingehoekt, en de seizing rondom een loopend touw geslagen, dat stijf gehaald is, om het weder los raken daarvan tegen te gaan.

HAAKSWIJZE — HAAKSWIJS; soms ook HAAKWIJS —, bijw. Uit *Haak*, 1ste art., in verschillende opvattingen, al of niet in den 2den nv., en *Wijze* (of *Wijs*).

1) *Haak* in de bet. I, 1, *a*). Op de wijze —, in de gedaante van een haak (*of* van haken). || Hy ... plakte zyne beide handen haakswyze over de leuning, *Leev.* 2, 307.

2) *Haak* in de bet. II, 2, *b*). — *a*) Op de wijze, in den vorm van een winkelhaak. || Verhaken, haakwijs (*in elkander*) vervoegen, haakwijs (*elkander*) bereiken, *Loquela*, 4, 45.

b) Volgens —, naar —, *of* in den haak; rechthoekig. *Haakswijs werken* immers heet bij timmerlieden (volgens v. DALE): behoorlijk naar den winkelhaak werken.

HAAKTALIE, znw. vr., mv. *-s* (en *-ën*). Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 2, *a*) en *Talie*, lichte takel. Eene talie van welke zoowel het dubbele als het enkelde blok van een haak voorzien is; talie waarvan de beide blokken haakblokken zijn.

HAAKTAND, znw. m., mv. *-en*. Hd. *hakenzahn*; verg. ook fr. *crochet*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I) en *Tand*.

1) Eigenlijk. Zekere spitse tand in het gebit der paarden. || De hengst (en de ruin) heeft ... 24 kiezen, 12 snijtanden en vier haaktanden; deze laatste ontbreken in den regel bij de merrie, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 171. De haaktanden ... staan op zich zelven in de lagen of tandelooze randen, ... tusschen de hoektanden en de kiezen, *Ald.* De haaktand in de onderkaak (is) verder naar onder ... gelegen dan aan de voorkaak, *Ald.* De haaktanden komen tusschen het 4e en 5e jaar; zij zijn dan spits en van scherpe omgeslagen randen voorzien, en met het 6e jaar zijn zij volgroeid, 175.

2) Eene benaming voor een mondgebrek der paarden, t. w. voor een ziekelijken of verkeerden toestand van de *haaktanden*. || (*Tot*) de gebreken van den Mond (*van het paard*) ... behoort ... de Haak of liever Schilfertand, dat eene afschilfering, of een verkeerde groei der Haaktanden is, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 176.

HAAKTOUW — HAKETOUW —, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 2, *a*) en *Touw*.

1) Een touw waaraan een gewone taliehaak is gesplitst is.

2) In 't bijzonder. Eene benaming van zekere taliën tot carronnaden. || De talien of haketouwen (*der carronnaden*) worden mede in de bokshoorns en in oogbouten op zijde der ribben (*van de sloep*) gehoekt, HAAKMAN, *Zee-artill.* 3, 68. De achtertalien ... komen voor: ... bij de carronnades op schuifaffuiten en op sleden, alsnu haketouwen genoemd; een der einden heeft een haak ingesplitst, welke in den oogbout der schuif-affuit of in den achtersten ringbout der bovenslede wordt gehoekt, 3, 88.

HAAKVAST, bnw. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 2) en *Vast*. Door middel van een haak bevestigd of (van schepen) gemeerd. || Dat de Schippers eerst aan de Markt haakvast zullen moeten leggen, eer zy zich by den Commissaris zullen mogen aangeeven, *Keuren v. Haerlem* 2, 319*a* (a°. 1750).

HAAKVINGER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 1) en *Vinger*. Vinger die de gedaante heeft van een haak of die in den vorm van een haak gekromd is. Inzonderheid van de vingers van schraapzuchtige menschen. || Dat met ruyten en rooven ghewonnen, en met haeck-vingers wegh geleght wert, magh somtijts wat hoopen, maer ten zal niet knoopen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 9.

HAAKVORMIG, bnw., ook in bijwoordelijk gebruik. Samenstellende afleiding uit *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 1) en *Vorm* met *-ig*. Den vorm hebbende van een haak; gekromd in den vorm van een haak. || Een eenvoudig haakvormig gereedschap, KUYPER, *Technol.* 2, 737 (*van het gruisijzer*). De breuk (*van koper*), die ... haakvormig moet zijn, HAAKMAN, *Zee-artill.* 2, 51. Haken zijn ..., haakvormig gebogen plantendeelen, OUDEMANS e. DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 33.

HAAKWEDUWE. Zie HAAGWEDUWE.

HAAKWERK (I), znw. onz.; zonder mv. Uit *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 1, *b*) en *Werk*, toestel, gereedschap. Eene collectieve benaming voor: allerlei slag van slothaken. || Gebrack 't aen sleutelen, Smits haeckwerck quam te baet, Om Kassen op te doen, HUYGENS 1, 407.

HAAKWERK (II), znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haken*, 2de art. en *Werk*.

1) Zeker vrouwelijk handgebaar, waarvan de verrichting bestaat in „haken" (zie nader ald.). || Zich met haakwerk bezig houden. Haakwerk verrichten.

2) Een werkstuk dat door „haken" is (of wordt) voortgebracht, vervaardigd. || Een sierlijk haakwerk (*gehaakt voorwerp*). Een haakwerkje opzetten. Haakwerk maken.

HAAL (I), znw. m., mv. *halen*; verkl. *haaltje*. Nnd. *hâl* (DOORNK. KOOLM.). De stam van *Halen* (zie ald.).

I) Abstract. De daad, de verrichting van *halen*, het halen, de haling; in verschillende opvattingen.

1) Van *halen* in den zin van: (naar zich toe) trekken.

a) In bijzondere toepassing op het inhalen, het binnen boord trekken van het vischwant. Aldus gebruikelijk in de benaming: *mannen van den haal*, de gezellen belast met het inhalen van de beug; bij tegenstelling met de mannen van de *snee* die de gevangen kabeljauw snijden enz. || Mannen die de beug inhalen of zooals de scheepsterm luidt: „de mannen van den haal", HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 243. De inbakker, die de lijn overneemt, nadat de „mannen van den haal" den visch van het hoekje hebben ontdaan, *Ald.*

b) In toepassing op het naar zich toe halen van geld, eigenlijk en figuurlijk. || Dat weeskind, in wiens plaets ick als naest erfgenaem aen den haal kon komen, VALENTIJN, *Juven. enz.* 253 (verg. PERSIUS, *Sat.* II, 12: *pupillumve utinam, quem proximus heres impello, expungam*).

2) Van *halen* in den zin van: van eene verwijderde plaats hierheen brengen, voeren. Het halen, t. w. het brengen van ginds naar hier. In deze beteekenis door KILIAAN vermeld, doch uit de levende taal slechts in enkele uitdrukkingen bekend, die evenwel thans sedert lang verouderd zijn. || Haal. *Latio, adferendi sive adducendi actus*, KIL.

— *Te haal gaan, tijgen, trekken* (*om iemand of iets*): uitgaan tot haling (van iemand of iets). (Verg. *te zoek* (of *op zoek*) *gaan van iets*: op den zoek er van). || De Koning ... stondt driftigh aan, in voorneemen, zoo hy te lang toefde, van zelf om hem te haal te trekken, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 145.

De Spanjaards gelieten zich, af te trekken: maar Champaigney ... oordeelde, dat zy ... om versterking te haal gingen, HOOFT, *N. H.* 469. Waer toogh oyt yemandt soo om rijcken buit te hael? HOOFT, *Ged.* 1, 160. Gaet ghy om de Graef te hael! 2, 254.

— *Te haal (zijn) om iets*: er op uit (*of*: gereed) tot haling van iets. || Schepen ... om waer, om goudt te hael, HOOFT, *Ged.* 2, 267.

— *Iemand te haal zenden (schikken) om iemand of iets*: hem uitzenden tot haling van iemand of iets. || De Hartogh van Aarschot werd, in aanzienlyk gezelschap, om hem te haal geschikt, HOOFT, *N. H.* 507. Niet van daer voort gaet, Tot dat ick onse Mayt om jou te hael sel schicken, FRANSSOON, *G. Wouters*, 9.

— Ook met verzwijging van den persoon dien men afzendt: *Te haal zenden om iemand*: om iemand sturen, d. i. hem laten halen; hem (doen) ontbieden. || Hy (wild') te haal zeinden om een bastaartzoonken van Alexander, HOOFT, *Rampz.* 19. In de hooftkerk ... stelde (men) den dooden in bewaarnis van waakers, tot dat de Koning om hem te haal zonde, HOOFT, *N. H.* 603. Hier lees ick... Hoe dat ... mijn Vader heeft om mijn te haal gesonden, BREDERO 1, 389.

— **Aanm.** Niet zelden is *te haal* in deze uitdrukkingen verkeerdelijk opgevat en verklaard als ware het een geknotte vorm van den infinitief (dus als stond het voor *te halen*). Men verstond dan b. v. *gaet ghy om de(n) Graef te hael!* niet naar behooren als: *ga gij te haal om den graaf* maar als: *gij, ga om den graaf te halen* enz. Een spoor van deze verwarring vindt men (schijnbaar?) reeds bij HOOFT zelf (zie de volgende aanhaling). || Den anderen, die in Abbenaers geweest is om pisdieren (*l.* pisdieven) te hael, wil Catrijn voor 't recht roepen, HOOFT, *Br.* 3, 448.

— Eindelijk bezigde men *te haal* ook, in passieve opvatting, van zaken, in den zin van: tot haling (afhaling) geschikt of gereed. Verg. *te koop, te krijg, te huur.* || 'k Sie wel al ist in Brabant te koop en te hael al, Datse 'r hier met een briefken lichelijk keunen an raken, COSTER 531. Ick wil gaen kijcken offer niet noch soo wat te hael is, 539.

3) Van *halen* in den zin van: twisten, enz. In de, alleen uit de werken van WOLFF en DEKEN opgeteekende uitdrukkingen *Aan den haal (gaan, komen, geraken)*: aan het twisten, kijven, harrewarren. Verg. *aan den slag (raken)*. || Ik wou, dat Dominé zo vittig niet was op alle dingen, daar door komt hy geduurig aan den haal, *Leev.* 2, 231. Er logeert in zyn klein zieltje al drift genoeg; en hy schermt, of hy zo aan den haal zou, 5, 202. Myn Man heeft al dikwyls met Gerrit aan den haal geweest; maar wat is 't? Dan wordt er geschreeuwd en gekeeven, en gevloekt, en de zaak blyft, zo als zy is, 6, 130.

Zie voorts nog *Leev.* 2, 145; 3, 357; *Blank.* 1, 159.

4) Van *halen* in den zin van: de beenen reppen; hard loopen. In de uitdrukking *Aan den haal gaan*: aan (*of* op) den loop gaan; vervolgens ook: (het) op een loopen zetten; op de vlucht slaan. || De Knegt naar binnen met de korf (*met geschenken*); de Jongen (*die haar bracht*) riep hem na; Mevrouw zal 't wel weeten, van wie dit komt? — En ging aan den haal, zo gauw hy kon, *Blank.* 2, 12. Dat ze (*de Engelschen*) overal, waar ze den vijand slechts van verre zien, aan den haal gaan, alleen om hunne geweren in orde te kunnen conserveren, FOKKE, *B. R.* 2, 83. Ik schielijk aan den haal om je te waarschuwen, 3, 22. Je (moest) maar zachtjes aan naar 't kasteel kuijeren, want ik wou reis met den dikken aan den haal gaan, 4, 61.

5) Gewestelijk (b. v. te Rotterdam) bezigt men *in iets geen haal hebben* met de bet. van: geen behagen, geen schik. Verg. *trek* in den zin: lust, zin. || Daar had ik geen haal in: dat stond mij niet aan.

II) Concreet. — 1) Trek, in verschillende opvattingen.

a) Trek (soms meer: ruk) aan een touw, aan een roeiriem. || Nog één haal aan die talie dan komt zij stijf. Nog één fiksche haal (*aan de riemen*) en wij zijn er!

— Een *haal* aan de klink (eener deur) is letterlijk: een trek aan het kliuksnoer. Figuurlijk beteekent echter *Wat al halen aan de klink!* welk eene drukte, wat een beweging! (men stelle zich hierbij het trekken aan de klink in een druk beklanten winkel voor). || Wat al haalen aan de klink, En dat om een wissiwasje! *Econ. L.* 2, 251.

b) Halende of trekkende beweging met het eene of andere werktuig, met gereedschap. || Een haal met de zaag, V. DALE.

— In Zuid-Nederland is *haal* ook de naam voor: een keer heen en weer met den ploeg over den akker. Zie, ook voor voorbeelden, DE BO[2] 349 *b*.

c) Trek met de pen of met ander schrijfgereedschap. || Met dikke halen schrijven. Een krachtige haal onder de handteekening. De eerste haal van de letter *W*. Een haal, dwars door het afgekeurde schrijfwerk.

d) Trek, zuiging aan pijp of sigaar. || (Hij) wipt ... telken oogenblik naar de koffiekamer om „twaalf haaltjes" te doen, *K. Zev.* 2, 78. De heeren (kregen) ... een onweerstaanbaren trek om eens een haaltje te doen ..., en weldra was het talrijke gezelschap ... in een ... nevel van tabaksrook gehuld, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 238. Pas had hij een paar haaltjens aan den ... Gouwenaar gedaan, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 171.

e) Dronk, teug (welk woord immers ook in verband staat met een werkwoord dat: trekken beduidt). || Hij dronk het glas in één haal leeg, V. DALE. — (Kleyne Joncker), Die een haeltjen uyt de mam Meerder acht als al de versen (*enz.*), WESTERBAEN, *Ged.* 1, 399 (*uit een verjaarvers*).

2) Benaming voor een slag, dien men iemand over het lijf, om de ooren „haalt" (d. i. met eene terugtrekkende beweging geeft). || Het paard kreeg een haal met de zweep. De jongen kreeg een fikschen haal om de ooren. — Kijk er naar, as je blieft, of je krijgt een haal over je boddie, WEEUWBUNING, *Marine-Sch.* 18.

3) Aanloop, zet (bij springen, tillen enz.). In Zuid-Nederland; bij DE BO[2] 349 *b* omschreven met fr. *escousse, élan.* || Zijnen haal nemen, SCHUERM.

4) Zangerige uithaal of draai in het spreken. Altijd in den vorm van het verkleinwoord. || „*Ja-o, freili*'," klonk telkens het antwoord, en meer en meer maakte ik het mij eigen dat *Jao* met dat eigenaardige haaltje uit te spreken, dat ... iets verkwikkend gemoedelijks heeft, VERWIJS in *Gids* 1871, 4, 193.

> Dat God u beware voor ons valsch,
> Ons afgesproken taaltje,
> Ook voor den Delftschen tongval — als
> Voor 't Rotterdamsche haaltje!
> DE GENESTET 2, 28.

5) Werktuig om (over) te trekken, (over) te halen, of: plaats waar men overtrekt, overhaalt; t. w. als benaming voor een overtoom. In deze beteekenis ook bekend als plaatsnaam (*De Haal*,

buurtschap in de gemeente Oostzaan). || Een aardig oud steentje ziet men in de Foeliedwarsstraat: de Hael in Waterland. Op den voorgrond eenige mannen; die aan een touw trekken om een schuit over den haal te brengen *enz.*, v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 287.

Aanm. Onzeker is de beteekenis van *haal* zoowel COORNHERT, *Odyss.* (ed. 1605), 2, 114 („Ulysses sliep voor in het poortael, Een Osseuhuydt noch rouwe, was onder zijnen hael Schaeps vellen tot zijn decksel"), als *a. w.* 2, 145 („Bindt hem hant en voet van achter met een hael").

HAAL (II), znw. m.; mv. en verkl. niet in gebruik. Eene benaming voor de nageboorte bij de merrie; daar de nageboorte (ook blijkens andere benamingen, als b. v. *heel*, *heling* en *ham* of *haam*) gedacht wordt o. a. als *een deksel*, *een omkleedsel* van de vrucht, ligt het voor de hand hier te denken aan eene afleiding van den stam van *helen*; verg. ohd. *hala* (vr.) of *hal* (onz.), bedeksel (GRAFF 4, 844: *halu*, *tegmine*). || De nageboorte wordt bij de merrie de ham of haal en bij de koe het licht genoemd.

Zie ook OPPREL, *Dial. v. Oud-Beierl.* 58 *a*.

HAAL (III), znw. vr., in de Graafschap m. en elders onz.; mv. *halen*, verkl. *haaltje*. Ohd. *hâhala* (ook *hâhila*, *hâhel*), mhd. *hâhel*; nhd. *hahl* (en *hähl*; zie, ook voor nog andere vormen, *D. Wtb.* 4, II, 158), mnd. *hâle* (onz.), nnd. *hâl* (DOORNK.-KOOLM.), *hâl* (WOESTE), mnl. *hael* (VERDAM; STALLAERT). *Haal* is eene samentrekking van **ha-al*, uit **hahal*, **hahel* en dit eene afleiding van **hah-*, den stam van got., ohd. *hâhan*, mnl. *haen* (uit **hahen*), hangen (zie nader aldaar); het is dus volkomen synoniem met *hangel*: gereedschap om iets aan op te hangen, maar wordt, evenals dit, slechts gebezigd in de bepaalde beteekenis van

) Het getakte ijzer, of anders de ketting, waaraan ketel of pot over 't vuur wordt gehangen. || Haïl umb pot ind ketel dair an to hangen, *perpendiculum*, *Teuthon.* 137 *a*. Haelt hangel. *Une cremillere*, PLANT. ... *Climacter*, KIL. Haelt, hengel, hangelhaak.... Fr. *crémaillère*; Eng. *pot-hanger*; Hd. *kesselhaken*, VUYLSTEKE, *Smid*, 68. — Schort de haal wat op. *Haussez un peu la crémaillère.* MARIN. De haal hangt (*bij gelegenheid van 't „haalleiden"*) ... niet onder den schoorsteen, maar aan een balk in 't midden van 't vertrek, TER GOUW, *Volksverm.* 533. Een jonge boerin ... neemt den nieuwen buurman bij den arm, brengt hem bij de haal, leidt hem er driemaal om heen, *Ald.*

't Ontbracker an geen vleys, 't ontbracker an geen bloet,
't Was alles soo het sou na 't oordeel vande menschen,
Het potjen ande haal' men kost niet beter wenschen.
V. D. VEEN, *Zinneb. enz.* 358.

— *De haal* (*het haal*, *het haaltje*) *hangt er* (of *is er gehangen*). Zegswijze, oorspronkelijk zeker gebezigd in geval een jonkman ergens introuwde waar hij geen huisraad behoefde aan te brengen; thans in 't algemeen gebruikt om aan te duiden dat een aanstaand echtgenoot geen kosten voor de inrichting zijner huishouding behoeft te maken. Terloops kan worden opgemerkt dat van ouds hier en daar het opgehangen zijn van de *haal*, evenals elders het onderhouden van vuur aan den haard, voor bewijs van huishouding gold; *hael hanghen* is dan synoniem met *huus houden*, gelijk *de hael onghenaghelt int huijs* beschouwd werd als *have* (roerend goed). || 't Haaltje is er gehangen.... Dit word toegepast op zulk een, die komt daar hy alles toegerust vind: gelijk wanneer een jongman met een welgezeten weduw trouwt, TUINMAN 1, 84. Trouw met die eenige dochter, de haal is daar gehangen, RUTTEN.

— In eenigszins andere (stellig jongere) opvatting: het huis (het „nestje") is gereed; de jonggehuwden behoeven het maar te betrekken. || 't Häoltjen is er changen: het huis is klaar, de jonggehuwden kunnen er zoo intrekken, GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 16 *a*.

— *Om 't haal leiden.* Een oud gebruik (ook *haalleiden* genoemd) tot inwijding hetzij van de jonge vrouw in de echtelijke woning, hetzij (gelijk nòg hier en daar bij ons te lande?) van nieuwe buren bij 't betrekken van hun huis. Verg. westf. *de brûd umt hâl laien* (WOESTE: *ein hochzeitsbrauch*) en zie de beschrijving der plechtigheid voor 't Schependom van Nijmegen in *Geld. Volksalm.* 1840, blz. 9 vlg. Men herinnere zich hierbij hetgeen boven is vermeld over de symbolische beteekenis van de *haal*, alsmede het oude gebruik om vuur aan te leggen bij wijding of inbezitneming van de nieuwe woning (NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 53).

— *Zoo zwart als eene haal* (die immers steeds in den smook hangt): zoo zwart als de plaat (*haardplaat*); in Zuid-Nederland: zoo zwart als de schouw. Zie HARREB. 1, 265 *a*; de uitdrukking is reeds bekend in 't Mnl.: „si claegde ..., dat si ... bloedich ende blaeuwe was geslagen geworden, soo dat al hoor lijff so swart was als een hael" (bij VERDAM 3, 7).

— **Aanm.** Het is ongetwijfeld mogelijk, dat *haal* in deze zegswijze eene andere beteekenis heeft, t. w. die van: schoorsteen of oven, welke voorkomt in het *Haarl. Gloss.* („scorsteen *vel* hael", zie VERDAM 3, 7) en bij KILIAAN („Hael, haele. *vetus.* j. oven"), waar ook de samenstelling haelswertsel, *fuligo* (roet) wordt vermeld.

Koppel. *Haalleiden* (zie hierboven: *om 't haal leiden*).

Samenst. *Haalboom*, *haalketting* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Lampenhaal* (Overijs.): haak daar de lamp aan hangt; ook westf. *lampenhâl*; *lengehaal* (Overijs.): verlengstuk van het haal.

HAAL (IV), bnw. Nnd. *hâl* (en *hâl*; zie WOESTE); ook bekend in middelduitsche dialecten. Een thans alleen nog gewestelijk (in Overijsel) gebruikelijk woord voor: droog, dor. KILIAAN vertaalt hael weliswaar, behalve met *exuccus*, *siccus*, *aridus*, ook nog met *subtilis*, *tenuis*, *acutus*, *acris* (dun, scherp, enz.), doch zulks wellicht alleen ter wille van zijne etymologie van *haalbier* (zie ald.); uit de levende taal zijn deze beteekenissen niet bekend. || Haele kele, *Guttur aridum*, KIL. — Haal (*uitspr.* hoal) weêr. Een hale (hoale) wind.

Afl. *Halen* (uitspr. *hoalen*). In Overijsel: bar droog zijn („Het *hoalt*, het droogt bar").

HAALAS, znw. vr.; mv. *-sen*. Uit *Halen* en *As* (in de bet. A, 1). In een houtzaagmolen. De door middel van het krabbelrad ronddraaiende as, welke — op hare beurt — door middel van een rondsel, dat in den heugel van de slede grijpt, deze laatste vooruithaalt, vooruitbeweegt. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 680 en verg. KROOK, *Molenb.* 126.

HAALBAAR, bnw. Van *Halen* (t. w. een trek, bij het kaartspel), met *-baar* (7de art., de bet. 4). Gehaald kunnende worden. Bij het kaartspel, van een trek. || Een haalbare trek. — Geen haalbaren trek in de hand hebben (v. DALE).

HAALBIER, znw. onz.: soortnaam; het mv. komt derhalve niet voor. Uit *Halen* (bij den slijter enz.) en *Bier*. Bier dat men bij de kleine maat in den winkel haalt; bier dat, zooals men het in Zuid-Nederland noemt, *in den uithaal* wordt gesleten

in plaats van op het vat verkocht. Daar hiervoor allicht niet de beste brouwsels werden bestemd, of dewijl het alleen *klein* bier was dat op deze wijze werd verkocht, kreeg *haalbier* de beteekenis van: slecht bier, welke KILIAAN aanleiding gaf om het eerste lid in verband te brengen met *haal* (4de art.): dor, schraal (zie ald. en verg. hieronder de eerste aanhaling); de vergelijking met *haalkan* en *uithaal* doet hiervan echter de onjuistheid inzien. || Hael-bierken. *Tenuis cerevisia*, KIL. Haalbier. *Beer sold by retail*, SEWEL. Bier dat uit de tappers winkels gehaald wordt, MARIN.

HAALBOOM, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haal*, 2de art., en *Boom*, 1ste art., in de bet. II). Balk of staaf in de schouw waar de haal of anders de haalketting aan is opgehangen.

HAALDER, znw. m., mv. *-s*. Mnl. *haelre*. Van *Halen* met *-(d)er*.

1) Van *halen* in den zin van: trekken.

a) Een persoon die haalt, trekt; *haalders* heeten bij de haringvisscherij de mannen, aangewezen om de vleet te „halen", welke echter *schotters* genoemd worden wanneer men de vleet „schiet" (te water laat, viert). Verg. HAAL, 1ste art., I, 1, *a*).

b) Zaaknaam. In een houtzaagmolen: haak, werkende (*α*) op het krabbelrad van de zich boven de slede bevindende rol, door middel van welke de balken in den molen worden gewonden; of (*β*) op het krabbelrad van de rol waarmede de slede wordt teruggeluid of het hout uit den molen gewonden. Zie KROOK, *Molenb.* 158. || Op deze op- en uytwinders Raden, is een Haalder en een Houwer. De Haalder gaat op en neêr, zit met het boveneinde (daar een Oog aan is) met een duyms Bout door dat Oog, in en door een Palstok, die met het een eynde aan het Raam, en met het ander eynde door een Styl met een Pen, en agter de Styl met een Nagel gesloten is, zoo dat hy op en neêr kan. De Houwer *enz.*, *Gr. algem. Molenb.* 1, 15 *a*.

2) Van *halen* in den zin: van elders hierheen brengen, enz. Iemand die iets haalt, die uitgaat om iets van elders hierheen te brengen. || Onse hout- ofte stormpaelhaelders tegen den avont uyt bos comende, seyden *enz.*, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 283.

— Ook: iemand die iets bij ons komt halen; en vandaar: iemand die iets medeneemt, die ons van iets berooft, bij tegenstelling met iemand die ons iets aanbrengt. || Ik heb altijd wel gedacht dat jij het te breed aan lei, met die kaale Baronnen; het zijn haalders, maar geen brengers; gingt gij niet alle avonden met hen uit, en wie was de betaalder dan? *Wildsch.* 4, 75.

— Zegsw. (in scherts, b. v. tot iemand die de huishuur komt ophalen) *Ik zie liever brengers dan haalders!*

Aanm. *Haalder* is (zie *Loquela* 3, 82) een bijvorm van het door DE BO^2 7 *a* vermelde en omschreven *aalding* (*aling*, *haling*), erfgenaam. Het is blijkbaar in scherts gevormd onder bijgedachte aan *halen* (van geld).

Samenst. (in de bet. 1, *a*) *Haalderstijd* („De nagt verloopt en 't is weer *haalderstyd*. De vleet ingehaald. Geen haring", *Hs. Letterk.* nº. 126, bl. 8 *b*).

HAALEINDE — in zeemanstaal HAALEND —, znw. onz., mv. *-einden*, *-enden*; verkl. *-eindje*, *-endje*. Uit *Halen*, trekken, en *Einde* (*End*), korter of langer stuk touw. Dun touw om iets aan op te halen. || Het inscheren (*van het loopend touwwerk*) geschiedt weinige oogenblikken voor dat de zeilen werkelijk aangeslagen worden, door eerst de blokken op te naaijen, en vervolgens de enden van het loopend touwwerk met haalendjes (dunnere enden die van boven worden afgegeven) op te halen, door de blokken te steken en *enz.*, MOSSEL, *Het Tuig*, 351.

HAALFSTER; HAALFTER. Zie HALSTER.

HAALHAAK, znw. m.; mv. *-haken*. Uit *Halen* (trekken) en *Haak*, 1ste art., in de bet. I). Beweegbare haak op sluis- of kaaimuren waaraan vaartuigen worden voortgetrokken.

HAALIJZER, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Halen* (trekken) en *IJzer*, ijzeren voorwerp, ijzeren staaf. Aan sommige ophaalbruggen: het ijzer waarmede de beweegbare schoor onder de brug bevestigd is en dat dien schoor medetrekt, ophaalt.

HAALIN, znw. m. en vr.; het mv. komt niet voor. Van *Inhalen*. Benaming voor een inhalig, gierig en (bij uitbreiding) voor een vrekkig, vasthoudend persoon. || *Chalcidissare*..., Het is een hael in. Een houw-vast. *Qui rapaciores & plus satis ad rem attenti viderentur*, SARTOR., *Adag.* III, 3, nº. 18. Men moet huydensdaags, zeid' hy, zo wat op de zuynige manier leven.... Neen kynt, ... Jy bent voor zulken haal-in ... niet op ewassen, SOOLMANS, *De gemeenz. Geest*, 4.

HAALKAN, znw. vr.; mv. *-nen*. Uit *Halen* (t. w. bij den slijter, den winkelier) en *Kan*. Kan waarin het eene of andere vocht, de een of andere drank, inzonderheid bier, gehaald wordt. — *Bij de haalkan koopen, verkoopen*: in 't klein, bij de maat. || Smokkeltappers, (dewelcke in plaetse van hare Bieren by de Hael-kan, ofte by de kleyne Maet, te verkoopen, haer niet en ontsien ... gelagen te setten), *Handv. v. Amst.* 182 *a*. Dat alle de genen, die geadmitteert sullen werden, om Bier by de Hael-kanne te mogen verkoopen, gehouden zullen zijn een vaentje oft bortje uyt te hangen, daer op geschreven staet: Hier verkoopt men kleyn Bier by de Kan, tot gerief van de Borgeren, 182 *b*. Die Wijn tappen by de hael-kanne, ... dat sy voortaen een Krans uyt-hangen, 218 *a*. Bier by de haal-kan koopen: by de tappers, by de slyters haalen, MARIN.

— Zegsw. *Een haalkan is ras vit.* Iets dergelijks als: lekker is een vinger lang. Zie TUINMAN 2, 49.

HAALKETTING (I), znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haal*, 3de art. en *Ketting*. Ketting die den dienst doet eener haal; haardketting (zie *Geld. Volksalm.* 1840, blz. 11). || Haalketting, ketting, waaraan men, in plaats van haal, den pot te vuur hangt, *chaîne de cuisine*, V. MOOCK.

HAALKETTING (II), znw. m., mv. *-en*. Uit *Halen* (trekken) en *Ketting*. Bij eene ophaalbrug: de ketting aan het achtereinde van den broekbalk van de balans, door middel van welken de brug gehaald, opgehaald wordt.

HAALMES, znw. onz.; mv. *-sen*. Uit *Halen* (met een trekkende beweging iets verrichten) en *Mes*.

1) Zeker kromgebogen mes met twee heften, in gebruik bij wagenmakers, kuipers en andere ambachtslieden; trekmes. || Trekmes ... haalmes, fr. *plane*, DE BO^2 1023 *b*.

2) Bij de boeren in de Zaanstreek (zie BOEREOOGEN 277). Zeisblad, in het midden aan een langen steel bevestigd, om slooten mede te reinigen en het vuil op den kant te halen; elders snij en laêk genoemd.

HAALOVER, znm. m. (dikwijls vr.); het mv. komt niet voor. Nnd. *hâlâfer*, *hâlöfer*.

1) Van *Overhalen*, berispen, vitten, over den hekel halen.

a) Eene vrouw, die op alles iets te zeggen heeft, doch zelf niets degelijks kan uitrichten; vandaar: heibei; bazige, kijfachtige vrouw.

Legh gy myn (*tot eene vrouw*) aers niet toe? dat is seker [wel fray,
As sucken Hael-over, sucken onwetenden vlay,
Die om een Haver-stro de hiele buurt stelt over ende?
Wegh, wegh met die lompe, wegh, wegh met die slappe- [lende!
Wel wat sout zyn? Een eeuwich twist-huys en een aertsche [hel,...
Want dat leelijcke vel dat raest al waerse beseten.
BREDERO 1, 252.

b) Eene kwaadspreekster. || Zy schend ons allemaal ... mit ien lasterlyke taal.... Dat is ien haalover! ik ben bly dat ze gaat, V. HAPS, *Verl. Brechje*, 18.

2) Van *Overhalen* als scheepsterm. Voorheen eene schertsende benaming voor: een nieuweling die nog tot geen degelijk werk in staat is. || Haal-over. Orinbaar, groentje, Scheepsjonge. *Un hale-bouline, un jeune matelot peu expérimenté, neuf*, MARIN (verg. AUBIN, *Dict. de Mar.* 481).

Aanm. Bij VERDAM (3, 52) vindt men *halover*, waarschijnlijk in den zin van: overhaal (soort van veer).

HAALPEN, znw. vr.; mv. *-nen*. Uit *Halen*, trekken, en *Pen*. IJzeren pen met kop op eene paal of in de dekzerken van sluis- of kaaimuren bevestigd, waaraan de schippers de schepen met hunne haken kunnen voorttrekken of afzetten.

HAALSTEEN, znw. m., mv. *-en*. Uit *Halen*, trekken, en *Steen*. Een in sluis- of kaaimuren gemetselde, aan de dagzijde hol uitgekapte en over die holte van een ijzeren staaf of kruis voorziene steen, waaraan de schippers hunne haken kunnen slaan om hunne schepen voort te trekken enz.

HAALTAAL, znw. vr.; zonder mv. Eene, nu verouderde, benaming voor het Bargoensch. || Gielers Vocabulaer Hael tael, *Woordenlijst* achter *Legende v. d. snoode practijcq. d. diev.* (ook bij V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 133 en *Belg. Mus.* 5, 71; verg. ook TEIRLINCKX, *Wdb. v. h. Barg.* 25 *a*).

HAALWERK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Halen* (trekken) en *Werk*. In een zaagmolen (*α*): het werk, de samenwerkende deelen, dienende om het hout in den molen te winden, of (*β*): het werk om de sleden vooruit of achteruit te bewegen. || (Begint) de wind ... te verminderen, dan kan men één (*of meer*) ... sleden stil zetten, door de haak van het haalwerk uit het krabbelrad te ligten, KROOK, *Molenb.* 133. Door het ... haalwerk (*worden*) ... de sleden vooruitgehaald, 142.

HAALWIJN, znw. m., zonder mv. Uit *Halen* (bij den winkelier enz.) en *Wijn*. Wijn die bij de kleine maat gehaald wordt. Verg. *Haalbier* en zie ook onder *Haalkan*.

HAAM (I), m., mv. *hamen*. Ohd. *hamo* (lat. *cassis*, jagersnet), nhd. *hame* (*hahme*, *haame*) en *hamen*, m., net van visschers en jagers, mhd. mnd. *hame*, (daarnaast mhd. *ham* en dial. *hamm*, *hamme*, *hammen*), nnd. *hame*, *hâm* (en *ham*, *hamm*), vischnet (bij DOORNK. KOOLM. 2, 23 *a*). Een woord welks verwantschap met gelijkluidende woorden *haam* nog niet duidelijk gemaakt of zelfs maar gebleken is. Zie daarover, behalve *D. Wtb.* 4, II, 306, de woordenboeken van KLUGE en FRANCK en verg. J. W. MULLER in *Tijdschr.* 15, 4.

1) Zakvormig vischnet; de naam komt buiten samenstelling zelden voor. || Haam: driehoekig vischnet (SCHUERM.).

2) Een netvormig samenstel van touwtjes om den kop van een paard. Aldus, en tevens als gewestelijk, bij V. DALE vermeld.

Samenst. (in de bet. 1) *Oever-*, *slag-*, *steek-*, *strijkhaam* (zie die woorden).

— Voorts vindt men nog vermeld *Musschenhaam*: net of val voor musschen (SCHUERM.), en bij DOORNK.-KOOLM. ook nog *schâfham(e)*, schuifnet.

HAAM (II), m.; mv. *hamen*. Ohd. *hamo*, mhd. *hame*, *ham*, nhd., nnd. *hamen*, vischhaak (doch naast deze in het Ohd. de bet. hengelroede), mnl. *hame*, *haem*, bewaard in het bnw. *geaemt*, dat immers waarschijnlijk voor *gehaemt* staat en beteekent: van haken voorzien (*geaemde spangen* en *banden*; zie VERDAM 2, 944 en 3, 65). Gissingen aangaande dit *haam* en zijne betrekking tot eensluidende woorden vindt men in *D. Wtb.* 4, II, 307, bij KLUGE en in KUHN's *Zeitschr.* 34, 396 vlg.; KLUGE schijnt niet ongeneigd het woord rechtstreeks met lat. *hamus*, vischhoek in verband te brengen, wat anderen onmogelijk achten op grond der lat. *d*.

) Haak, in een der opvattingen van de bet. I, 2). || Item noch veel stercke dicke koorden, ende tauwen mit hamen, ketenen ende anders, om 't geschut te voeren, *Uit een inventaris bij* MATTHAEUS, *Anal.* 1, 224 (a°. 1524). Haem. Le gond crochu de l'huis. *Cardo, uncus vel hamus cardinis*, PLANT. (ook bij KIL.).

HAAM (III), znw. m. (het mv. komt niet voor). Nageboorte. Zie bij HAM met de bet. van: nageboorte.

HAAM (IV) — HAME —, znw. vr. Knieboog. Zie bij HAM met de bet. van: knieboog

HAAM (V), znw. onz., mv. *hamen* en gewestelijk *haams* (GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 16 *a*); daarnevens HAM (HAMME), wellicht vr. Meng., eng. *hame* en *ham*, nhd. *hamen*, m., opperhess. *hôme*, in de Rijnprov. *hamen* (en daarnaast *hammen*); westf. *ham* (zie *D. Wtb.* 4, II, 307, KLUGE[5] op *Kummet*, FRANCK op *Haam*, 2de art.), mnl. *hame*, *haem* (VERDAM 3, 65). Een woord over welks verwantschap met Idg. of met eensluidende Germ. woorden allerlei gevoelens en gissingen bestaan; zie daarover de bij 't vorige art. aangehaalde werken en geschriften.

1) Eigenlijk. — *a*) Naar de oudste opvatting, in het algemeen. Houten band om den hals van een dier om het bij te leiden, mede te bedwingen enz. (zie de aanhalingen in *D. Wtb.*). Voor onze taal is deze meer algemeene beteekenis nog duidelijk te zien in het door KILIAAN vermelde „Hamme, koe-hamme, koe-kamme, Ger. Sax. *Numella*"; immers, dat ook hier met het Latijnsche woord geen touwen strik maar een houten halsboog (eene zoogen. *klaaf*) zal bedoeld zijn, mag men opmaken uit de omschrijving van: *numella*, *kûwham* met „*hülzen halsband*" bij DASYPODIUS (zie *D. Wtb.*), en spreekt trouwens haast van zelf wanneer *haam*, *ham* eigenlijk beteekent: iets gebogens, gekromds (verg. gr. κάμπτειν, buigen enz., en zie daarover J. W. MULLER in *Tijdschr.* 15, 2 vlg.). Voeg hierbij nog de omschrijving van het Eng. mv. *hames* als: de twee gekromde stukken hout, die het (lederen) gareel omsluiten en waar de strengen aan bevestigd zijn (LATHAM, aangeh. in KUHN's *Zeitschr.* 34, 399).

b) In het bijzonder. In Gelderland, Utrecht, N.- en Z.-Brabant en waarschijnlijk ook elders nog. De volksnaam voor het kraagvormig halsjuk van trekpaarden (in 't Fra. *collier*, in 't Eng. *horsecollar* geheeten), dat in Holland, Zeeland en ook in Vlaanderen *gareel* wordt genoemd (zie GAREEL in de bet. 1) en DE BO[2] op Gareel). || Haam: 't juk of gareel voor peerden en ossen, fr. *collier*, *bourrelet*, SCHUERM., *Bijv.* — Men ziet deeze uitwerking der houten Haamen (*ingebogen nek*) zeer duidelijk in veelen der Brabandsche, ja Geldersche, Overijsselsche, en Duitsche

Werkpaarden, BERKHEY, *N. H.* 4¹, 178. Het platte tuig ... zouden de zeeuwsche paarden ... ras aan stuk werken, daarom neemt men er, in Zeeland wel gevulde hamen toe (t. w. *tot het ploegen*), ... gareelen genaamd; die, door derzelver dragt op 't geheele schoft, het werk oneindig gemaklijker maaken, DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 11. De trektuigen zijn hamen of trekgareelen. Het gareel bestaat uit eenen breeden lederen borstriem (*enz.*)... Het haam kan door haamkussens, riemen of gespen voor elk paard passend gemaakt worden, LANDOLT 1, 57. Voor zware voertuigen ... is het gareel ongeschikt..., het haam daarentegen rust tegen de sterke schouderspieren en gedeeltelijk op den hals, *Ald.* De kleine Napelsche paarden ..., klingelend met de belletjes aan hun haam, VOSMAER, *Amaz.* 9. Een groot getal korte riemen en touwen, die van het hoofdstel tot het haam gaan, BEETS, *C. O.* 335.

Zy (*de paarden*) steunen, op de haamen,
Met alle magt, en gaan tog, voet voor voet,
Zoo langsaam, dat men 't vord'ren naauwlijks merke.
DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 31.

— In figuurlijke toepassing. Het halsjuk, als zinnebeeld van dienstbaarheid, van slavernij. Verg. GAREEL, 1, *b*). || 't Lot maakte mij tot leeraar van de jeugd.... Toch leerde ik ras mijn schouder naar het haam Te schikken, v. BEERS, *Rijz. Bl.* 138.

— Bij HARREBOMÉE (1, 265 *b*) vindt men, zonder verwijzing of verklaring, de zegswijzen: *Hij is in het haam* (in het tuig, het touw? of: in het net? zie HAAM, 1ste art.) en: *Ik zal hem weder door het haam laten kijken.*

2) In Noord- en Zuid-Holland. Een tuig met zoogenaamde „platte borst", t. w. met een band of riem van singel of leder, die voor om de borst van het trekdier loopt. Elders *borsttuig*, *borstgareel* (of enkel *gareel*, zie ald. 2, *b*) en *plat tuig* genoemd. || Dat paard hangt in het haam: *staat niet vierkant op de beenen.*

— Vandaar, wegens de overeenkomst, de benaming voor een toestel van riemen en touwen, dat om het achterstel der koeien wordt gelegd en stevig aangesnoerd om het afschuiven van het lijf vóór —, maar vooral nà het kalven, te beletten. Zie de beschrijving van dit *haam* of *koehaam* bij BERKHEY, *N. H.* 7, 363 vlg. en verg. hierbij mnl. *achterhame* (STALLAERT 1, 7), dat evenwel waarschijnlijk niet: staartriem zal beteekenen, maar veeleer de naam is geweest voor een toestel als de tegenwoordige „omlooper" of „broek" aan een paardentuig.

3) In het algemeen. Tuig, paardentrektuig; nu eens blijkt uit de aanhaling niet hoedanig tuig eigenlijk bedoeld wordt; dan eens heeft zich de schrijver om eene strenge opvatting blijkbaar niet bekommerd. || Een wagen, voor aan met Stads wapen beschilderd en getrokken door zes paarden, op welker haamen ... het zelfde wapen gezien wierdt, *Bijv. op* WAGEN. 4, 50. Dat ... onze Hollandsche Boeren, zelden of nooit, hunne jonge Paarden, vóór de drie jaren, onder 't haam brengen, BERKHEY, *N. H.* 4¹, 42.

Terwyl de veulens 't veld met lugte sprongen meeten,
En zwerven om 't gareel, waarin de moeder slooft....
Uw vreugde is kort van duur, gy mist eerlang uw vryheid....
Gy zult, allengs misvormd, door 't prangend haam benepen,
De zwaare ketenen der slavernye sleepen.
V. WINTER, *Jaarg.* 113.

4) In oneigenlijke toepassingen.

a) In Limburg (te Heerlen): draagjuk voor menschen.

b) In Klein Brabant: de strengen aan het *haam* der paarden; niet het *haam* zelf. || Doe de hamen aan de zwing vast, SCHUERM. *Bijv.*

c) Band of rand van een stevig weefsel (zeel, singel) rondom den mond van een zak Aan de Zaan. Verg. de bet. 2) en zie BOEKENOOGEN 277.

Samenst. afl. *Haammaker* (zie ald.).

Samenst. *Haambeugel*, *-blok*, *-druk*, *-kap*, *-kussen*, *-singel*, *-stoot* (zie die woorden).

— Voorts, minder gewoon, dichterlijk of gewestelijk (in de bet. 1, *b*) *Haamdeksel*, haamkap (TUERLINCKX); *haamgespan*, haam met toebehooren van strengen enz. („Paarden ... loopende tusschen gewone karboomen in een gewoon *haamgespan*", BERKHEY, *N. H.* 9, 175; „Het ossenjuk of *haamgespan*, waarmede de ossen voor den ploeg gespannen worden", 9, 299); *haamhoorn*, uitsteeksel aan weerskanten, boven aan sommige hamen (verg. v. DALE); *haamketting*, ketting aan het haam der artilleriebespanning, welke naar den disselboom loopt („Haamketting, fr. *Mancelle*, hd. *Steuerkette*, eng. *Thilltug*", LANDOLT, *Dict. Polygl.* 1, 60 *b*); *haamreep*, mnl. *haemrepe*, riem aan het haam, trekriem (VERDAM 3, 9); *haamspaan*, haamhout (aldus verklaard bij TUERLINCKX); *haamtreit*, oog aan het haam, waar de strenghaak in hangt (TUERLINCKX); *haamtuig*, haam of haamgespan („Het ros ... Komt willig toe en steekt het neigend hoofd In 't *haamtuig*, nieuw voorzien met sterke reepen", DE PERPONCHER, *Z. Graanb.* 10).

— In de bet. 4, *c*) *Haamgoed*: het weefsel waarvan de hamen van zakken worden gemaakt (BOEKENOOGEN 278).

— **Aanm.** In Zuid-Nederland zijn *haamschier* en *haamschijd* (zie SCHUERM., *Bijv.* en DE BO²) gebruikelijke benamingen voor het zwengelhout, den trekknuppel (fr. *palonnier*). Waarschijnlijk beteekent *haam* in deze samenstellingen (achter)kniehoog; het zwengelhout namelijk hangt immers achter de (achter)hamen van het paard (verg. HAAM, 4de art.). Bij v. DALE vindt men bovendien nog *haamhout* voor: trekknuppel.

— Als tweede lid. *Onderhaam* (zie ald.); in de bet. 2) *Achterhaam*, *koehaam* (zie hierboven).

HAAMBEUGEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Haam*, 5de art., in de bet. 1, *b*) en *Beugel*. Bij de artillerie. IJzeren beugel ter weerszijden van een haam. || De haambeugel wordt met zes riempjes aan het haam bevestigd en door het aanhalen van den sluitbeugelriem gesloten. In de haambeugels zijn 2 gaten, waarvan de onderste voorzien zijn van omloopringen. In het vierkante oog van den rechterhaambeugel is een teugelhaak gehaakt. — Haambeugel, fr. *Attèle*, hd. *Kummtfeder*, eng. *Hame*, LANDOLT, *Dict. Polygl.* 1, 60 *b*.

Samenst. *Haambeugelsluitriem.*

— Als tweede lid. *Linker-*, *rechterhaambeugel.*

HAAMBLOK, znw. onz.; mv. *-ken*. Uit *Haam*, 5de art., in de bet. 1, *b*) en *Blok*. Een blok waarop de zadelmaker de hamen fatsoeneert; ook *Gareelblok* geheeten (zie ald.).

HAAMDRUK, znw. m.; zonder mv. Uit *Haam*, 5de art., in de bet. 1, *b*) en *Druk*, drukking. Drukking van het haam; vervolgens de benaming van een gebrek in de schouders van het paard dat door dien druk ontstaat. || In Braband (kent men) dit gebrek (*ingebogen nek*), by den naam van Haamdrich, of Haamdruk, BERKHEY, *N. H.* 4¹, 178.

HAAMKAP, znw. vr.; mv. *-pen*. Uit *Haam*, 5de art., in de bet. 1, *b*) en *Kap*. Lederen kap, die door middel van bindriempjes op den kop van het haam wordt bevestigd en dient om het inwateren te beletten.

HAAMKUSSEN, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Haam*, 5de art., in de bet. 1, *b*) en

Kussen. Een met paardenhaar opgevuld kussentje, dienende om het haam van pas te maken en dat door middel van riempjes in den kop van het haam wordt bevestigd. || Blynen en blaaren, die, door 't schrynen en schuuren der Haamen, of door 't drukken van 't Haamkussen enz. ontstaan, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 189 (zie ook LANDOLT 1, 57).

HAAMMAKER, znw. m.; mv. *-s*. Mnl. *haemmaker*, *haemaker* (STALLAERT); mnd. *hamaker*. Eene samenstellende afleiding van *Haam*, 5[de] art., in de bet. 1, *b*) en *Maken* met *-er*. In sommige streken des lands, b. v. in de Meierij van den Bosch (zie *Nav.* 24, 416), de naam van den zadelmaker. Welbekend als geslachtsnaam (*Hamaker*).

HAAMSINGEL, znw. onz.; zonder mv. (als stofnaam). Uit *Haam*, 5[de] art., in de bet. 2) en *Singel*, touwen weefsel voor paardensingels. Singel, singelzeel, geschikt voor hamen (platte tuigen). || Fabriek van haam- en stoelsingel.

HAAMSTER. Zie HAMSTER.

HAAMSTOOT, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haam*, 5[de] art., in de bet. 1, *b*) en *Stoot* (als zadelmakersterm): korte riem voorzien van een gesp. Bij de bereden artillerie. Stoot aan een draagzadel, door middel waarvan dit aan het haam kan worden gegespt. Verg. LANDOLT 2, 100.

HAAN (I) — in Zuid-Nederland nog altijd uitsluitend HANE —, znw. m., mv. *hanen*; verkl. *haantje*. Got. *hana*, onr. *hane*, deensch *hane*, ohd., os. *hano*, mhd. *han*, nhd. *hahn*, mnd. *hane*, nnd. *hân*, mnl. *hane*, *haen*; verg. ook ags. *hona*, *hana* naast het meer gewone *cocc*. Een woord dat wel ontwijfelbaar verwant is aan lat. *canere*, zingen, óók toegepast op het kraaien van den haan; het beteekent derhalve: zanger, kraaier (verg. hierbij OTFRID, IV, 13, 36: *ér thaz hûan singe*; zweedsch *gala*, deensch *gale*, kraaien, in verband met ons *nachtegaal*, nachtzanger; voorts ook hieronder de samenst. *hanenzang* en zie verder nog KLUGE[5]). Over de betrekking van *haan* tot *hen* en *hoen* zie KLUGE[5] op Hahn en ook bij HEN en HOEN.

I) Eigenlijk. Het mannetje van hoenderachtige vogels.

1) Naar de oudste en thans nog de meest gewone opvatting. Het mannetje van de kippen of tamme hoenderen (*Gallus domesticus*).

a) Eigenlijk. || Een Guggel, oft haen. Un cocq. *Gallus gallinaceus*, *cucuritor*, PLANT. — Eenen jongen haan, zeer schoon van kam ende verscheidenverwige vederen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 2. Dat dezelve (eijertjes) van een haan gelegt waaren, en ... ontwijffelbaar Slangen voortbrengen zouden, CHOMEL 1059 *b*. Men (moet) altijd van de beste, grootste en moedigste haanen houden, 1064 *b*. Een klein wolkje (*in het ei*) ... 't welke het treedzel van de haan is, 1066 *a*. Men wil verzekeren, dat uit de langwerpigste eijeren haantjes, maar uit de ronde hennetjes voortkomen, 1066 *b*. Goede jonge haanen, om ... te kapoenen, *Ald.* Als men de (*gelubde*) haanen den kam wil afsnijden, moeten ze een enkelde kam hebben, want de dikke of dubbelde kammen zijn daar toe niet zeer bekwaam, dewijl ze te sterk bloeden, 1068 *b*. Hoe men ... de jonge Haanen ... mest, 1069 *a*. Een haan, hoe ouder hoe beter, geeft ongemeen veel kragt aan bouillon of soup, 1072 *a*. De Haan ... kraait onverschillig dag en nagt, ... hy schraapt den grond om, tot het zoeken van voedzel *enz.*, CHOMEL, *Verv.* 2736 *a*. De tamme hoenderen ... leggen ... ook zonder den toedoen van den haan ... dagelijks ... een ei, SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 379. Die prachtige haan ...! Wat wandelde hij daar deftig over de straat, terwijl het gitzwarte lijf zich golvend bewoog bij iederen stap, V. KOETSVELD, *Mastl.* 65. De spoor is over het algemeen slechts bij den haan ontwikkeld, BURGERSDIJK, *Dieren* 2, 383.

Wel, wat zeg je van mijn kippen?
Wel, wat zeg je van mijn haan?
Hebben ze dan geen mooie veêren (*enz.*).
V. VLOTEN, *Baker- en Kinderr.* 52.

Een haan, voor wien wat veders draagt moest wijken;...
Zijn kruinkam blonk als fijne bloedkoraal,...
En, als één goud na 't kunstigste bruineeren,
Was heel zijn dosch van schitterende veêren.
BILD. 1, 440 (*Koekeloer*).

— *Een Engelsch haantje*: een krielhaantje. In Zuid-Nederland schertsend toegepast op een kleinen man naast eene groote vrouw.

— *Hanen werpen*. Een volksvermaak van de soort als katknuppelen, gansrijden, palingtrekken. || In Gelderland (werden) hanen geknuppeld; 't was een Vastelavondspel en werd „hanen werpen" genoemd, TER GOUW, *Volksverm.* 357.

— Eigenschappen van den haan zijn, behalve zijne spreekwoordelijke geilheid en jaloerschheid, fierheid, strijdlustigheid, en waakzaamheid in het belang zijner hennen. || Den Haen is een Coninckl[ij]cke Voghel ...: hy vecht met sijnen beck ende sporen ...: hy is seer vigelant ende wakende, om sijn hinnekens te bewaren, ende is oock amoureus ende jaloers, want hy en sal niet lijden dat andere hanen hem eenige ontrou doen souden *enz.*, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 65 *b*. Heeft somwijlen grooten lust inde Hanencamp, 't welcke voor sijn Palleys op de plaetse ghesciet: doet dan teghens andere Heeren groote weddinge, wiens Hane het winnen sal, *Begin e. Voortg.* 11, 15 *a*. Dit cruydt (*vrouwenhaar*) met ander eten voor de Hanen ... geworpen, maeckt heur seer cloeck, ende seer stout om te vechten, DODON. 837 *a*. In geilheid munt den haan, boven genoegzaam alle de andere dieren uit, zomtijds treed hij zijne hennen wel vijftig maalen op eenen dag, CHOMEL 1060 *a*. Als men meer als één haan moet of wil houden, moeten die met elkander van jongs af opgebragt zijn; want dan leeven ze met elkander in vreede; maar koomt er een vreemde haan bij, zo is er een geduurig gevegt tusschen, 1064 *b*. Middelen om te maaken dat de Haanen in het kamp-vegten, wel strijden, 1071 *a*. Een Haan (moet) ... als men hem wil spaaren, ... geen meer dan twaalf of vyftien (hennen) hebben, CHOMEL, *Verv.* 2736 *a*. De Haan betoont veel bezorgdheids voor de Hennen, hy verliest ze niet uit zyn gezigt, hy leidt, verdedigt en bestraft ze, ... en gunt zich het vermaak van te eeten niet, voor dat hy ze alle ... daar mede bezig ziet, 2736 *b*. Zie, die bikkelende meisjes, deze jongens die hanen laten vechten, die danseressen, VOSMAER, *Amaz.* 145.

Maer zelden, al te zelden
Zagh iemant zulck een' haen, als Rookam, in ons vleck.
Wat haen, hoe bits hy was, boot hem vergeefs den beck?...
Waer vocht oit haen zoo trots, met slaghpen, beck en sporen?
VONDEL 5, 633.

— Het eerste krieken van den dag kondigt de *haan* door kraaien aan; dit stempelt hem tot een toonbeeld van waakschheid en derhalve almede tot het zinnebeeld van waakzaamheid (zie beneden). || Voorwaer ick segge u, dat gy in desen selven nacht, eer de haen gekraeyt sal hebben, my driemael sult verloochenen, *Matth.* 26, 34. Daer kraeit de haen, de dagh genaeckt, VONDEL 4, 386. In geheel het dorp was alles nog in stilte begraven, een enkele haan kraaide, BEETS, *C. O.* 311.

Wanneer gij, 's morgens vroeg, 't gekraai hoort van den haan,
Dan, lieve Kinders! moet gij uit het bedde opstaan; (*enz.*).
Rijm in het „Haneboek" (uitg. 1797).

— Al sedert de vroege middeleeuwen (in Duitschland sinds omstreeks het jaar 1000) prijkt op de kerktorens, als windwijzer, in blinkend metaal de beeltenis van een *haan*. Het is voor velen nog een onderwerp van strijd, hoe deze vogel op de torenspitsen zinnebeeldig moet worden opgevat of verklaard; niet onaannemelijk lijkt het, dat deze verkondiger van den dag en wekker uit den slaap dáár den prediker van het ware licht, den wekker uit den slaap der zonde verbeelden moet. Zie, ook voor andere meeningen: GRIMM, *D. Mythol.*² 636; *D. Wtb.* 4, II, 164; BROCKHAUS, *Convers. Lex.* 8, 649 vlg. || De spitse kerktoren met den vergulden haan, CONSC. 1, 373 *b*. 't Haantje van den toren ... Blonk in de blauwe lucht en wees — Naar 't zoele Zuiden heen, DE GÉNESTET 2, 107. Tot waar ik het haantje zie glimmen, Op den toren van Castricom, BEETS 3, 212 (*ald.* 2, 136: het haantje van de kerk).

— In de wapenkunde is de figuur van den *haan* het zinnebeeld inzonderheid van waakzaamheid; ook van moed en overwinning. || De Haan wordt altijd in profil voorgesteld ... Hij kan zijn: gebekt ..., gepoot, gekamd ..., gebaard ... en gespoord.... Hij is kraaiend ... wanneer hij zijn bek geopend heeft, stappend ..., wanneer hij zijn rechterpoot oplicht, KIETSTAP, *Handb.* 197. In zilver een stappende zwarte haan, met roode kam en baard, *Ald.*

— Uiterlijk, gewoonten, hoedanigheden en eigenschappen van den *haan* hebben aanleiding gegeven tot — of toepassing gevonden in — vergelijkingen, zegswijzen, uitdrukkingen, spreekwoorden enz., waarvan de meest bekende hier volgen.

— Op de onvermoeibare teeldrift van den *haan* wordt b. v. gedoeld in

— *Het haantje wil* (*toch*) *op de hen*: 't is vergeefsche moeite iemand in zijn lust te weerstreven. || 't Is verloren tege-spreecken Haer gebreecken (t. w. *die van des schrijvers pen*): 't Haentje wil toch op de hen, *Lijs e. B.* 185.

— Op de — niet zelden komieke — fierheid van stap en houding van den *haan* zien o. a.

— *Stappen* (*enz.*) *als een haan*, t. w. zoo fier, zoo hoovaardig, zoo trots.

De duyts treet als een haen, de fransman seer ligtvaerdig.
Als een Os de Romeyn, de Spanjaert guigel-aerdich.
Z. HEYNS, *Bartas, Tweede weke, tweede dagh*, 225.

— *Stappen* (of *loopen*; soms ook *kijken* en *kraaien*) *als een haan van een stooter* (of *als een stootershaan*). Oorspronkelijk zooveel als: zich, in omgekeerde verhouding tot rang of beteekenis, fier of hoovaardig gedragen. Thans veelal gebezigd in den letterlijken zin van: trots en fier daarheen stappen. Met „een *haan* van een stooter" is oorspronkelijk wellicht een *haan* van koek of een stuk kinderspeelgoed bedoeld. || Hij loopt (*of* kraait) als een haan van een stooter, HARREB. 1, 266 *b*. — Toen keek hy zo fier, als een Haan van een stooter, of een Prins van Biesjesdeeg, *Leev.* 5, 209. Jy Sinjeur staat nu als een haan van een stooter te kraaijen, of je heele heldenstukken verricht had, 6, 250. Bedagten wy ... eens wèl hoe veele verwaarloosde charakters ... voor onze rekening liggen, wij zouden zo niet stappen als zedelyke haanen van een stooter, *Blank.* 3, 165.

— *Een haan is stout* (of *kraait best*) *op zijn eigen erf* (of *op zijn eigen mesthoop*; zie HARREB. 1, 185 *a* en verg. hd. *jeder hahn ist könig auf seinem miste* en *der hahn gilt auf seinem miste das meiste* in *D. Wtb.* 4, II, 161). Zooveel als: op het terrein, het gebied waarop men thuis is durft men wel van zich af spreken; heeft men vaak een hoog woord; is men vaak een „heele held." || Hij is een haan op zijn eigen mesthoop, WEIL. — Yder hane, jonck of oud Is op zijne messingh stout, DE BRUNE, *Spreeckw.* 77 (*verg. a. w.* 76: Een hond is koen, en wonder stout, Als hy hem op zijn missingh hout).

— *Gelijk een haan op een koeistrout* „wordt schimpende gezeid van een trotsch en hooveerdig mensch b. v. van een oud wijf die zich optooit gelijk eene modepop", DE BO² 356 *b*.

— *Den haan maken, scheren, spelen*. Eigenlijk: zich gedragen, zich aanstellen als een *haan*, t. w. no fier, zoo trots, of zoo overmoedig. In verschillende opvattingen.

1°. Geur maken, bluf slaan.

Jonckher die soo scheert den hane
Als het kaetjen van de bane,
En u roemt soo breedt en wijt,
Dat ghy vry gheboren zijt.
GHESCHIER, *Proefst.* 56.

(Met last van) ... d' overblijfzels altemaal ...
Met zich naar Didoos Hof te dragen
Om aan die Koninklyke vrou,
Die tot vereering op te dragen
Mids hy (*Aeneas*) den haan wat speelen wou.
V. FOCKENBROCH 1, 130.

2°. Zich overmoedig en moedwillig, of aanmatigend en heerschzuchtig gedragen; de wet —, de „pijpen" stellen, den baas spelen. || Den haen maken. *Faire le cocq, faire le maistre*, PLANT.... *Omnia pro imperio agere: cristas erigere*, KIL.

Harmen, waer dat ghy zijt ter Feest,
Daer wilt gy over al wesen de meest:
Hoe komt het doch, dat ghy zijt soo koen,
Dat ghy den Haen maeckt, daer ghy zijt een Kapoen?
VISSCHER, *Brabb.* 49.

De zee-ram maekt den haen door al het driftig velt,
En laet in sijn bevang geen visschen ongequelt:
De wijfjens onder dies ... Sijn stil, onnoosel, sagt en uytter [maten tam.
CATS 1, 333 *a*.

(*Eene vrouw*) sal meer rechten uyt met lieffelijck vermaan.
Dan dat sy teghens hem (*den man*) wil spelen soo den haan.
HOFFERUS 257.

Voor andere bewijsplaatsen zie nog DE BO² 356 *b* en 855 *b*.

3°. Zich boos, zich driftig maken, zich opwinden.

't Is Claas, koop nou veugelen, nou veugelen veurje gelt,
Ick kander mit ghewelt somtijts niet van daan raken,
Of ick moet my dapper weeren, en lustich den haan maken,
Datjese iens saecht staan kaken je worde schiers aars.
BIESTKENS, *Claas Kloet* 1, 2.

(d'Echt) Daer elck een vol haet op d' ander pruylt,
Daer 't nimmer is te pas geraeckt,
Daer elck om 't seerst het haentje maeckt.
SOETEBOOM, *Lust-hofje*, 105.

4°. Ook in 't algemeen: zich anders (vooral: zich beter, mooier) voordoen dan men is; zich aanstellen; veinzen; huichelen.

G. [*ter zijde*] Hoe moytjes kan hy hem de heunich om de [mont smeere: ...
Het lijckt de Duyvel op 't lest de passy nou sel preke!...
J. Hadieu myn Moeder, vergeeft my heb ick misdaen!
G. [*ter zijde*] Hadieu; yget hoe kan hy? hoe maeckt hy [oock den haen?
Hy tiert hem an (*gedraagt zich*) of 't nou al sou wesen [te deghen!
W. D. HOOFT, *Verl. Soos*, 28.

— Vandaar: *gemaakte haan* voor: aanstellerij, valsch vertoon; veinzerij; huichelarij. In de spreekw.

— *Der erfgenamen traan Is maar gemaakte haan*, HARREB. 1, 185 *b*.

— *Den dubbelen haan maken* komt voor in den zin van: zeer bijzonder goede sier maken.

den hupsen coelen wijn
Hi (*hei!*) laet ons drincken en clincken
En laet ons maken den dobbelen haen.
Mijn keelken moet wijnken drincken
Al sou mijn voetken baervoets gaen.
Antw. Liedb. 263.

— *Den breeden haan spelen* vindt men daarentegen weder in den zin van: bluf slaan, geur maken. || Dat laage kruipende, waardoor zo menig mof hier zyn fortuin maakt, en die, zo dra hy den hoek te boven is, den breeden haan speelt, *Blank.* 3, 264.

— *Den gebraden haan maken, spelen, uithangen.* Niet anders dan eene, zij het ook onverklaarbare, versterking van *den haan maken* enz. (*De dubbele en de breede haan* (zie hiervoren) zijn trouwens al even weinig helder).

1°. Geur maken, bluf slaan. || Heertjes ... vinden grooten geest ... in 't een of 't ander ... de Juffers... te ontvreemden, om 'er den gebraaden haan mee te speelen, v. EFFEN, *Spect.* 7, 230.

2°. Grof geld verteren, brassen, lichtmisserijen bedrijven. || Hij speelt den gebraden haan ... 't is een lichtmis, een optrekker, TUINMAN 1, 290. Hij speelt den gebraden haan ... Men hoort het gebruiken van een losbol die om het geld niet geeft en op wiens beurs anderen vrij teren, SPRENGER v. EYK, *Spreekw. uit het dierenr. ontleend*, 26. Inmiddels speelde de koning schoon den gebraden haan, en braste en spilde, als of er geen doorkomen aan was, FOKKE, *B. R.* 1, 264 (zie ook 4, 80). Voor hem ... (is) de naam van student (gelijkluidend) met geldverteren en den gebraden haan uithangen, KNEPPELH. 4, 190.

3°. Moedwil bedrijven; zich overmoedig en heerschzuchtig gedragen; de wet stellen; den baas spelen. || (*Hij*) speelde ... zoo sacraments den gebraden haan met plunderen en rooven, FOKKE, *B. R.* 3, 113.

> Dat bruyen zal hem haast verveelen,
> Want zo je weer tergt zyn gedult,
> Met den gebraaden Haan te speelen,
> 'k Zweer dat je het beklagen zult!
> v. FOCQUENBROCH 1, 12.

> Daar plondert men de gantsche streek
> Van Maas- en Waalstroom uit;
> En speelt er den gebraden haan;
> En mest zich met de buit.
> BILD. 1, 241.

— *Haantjes en kiekjes maken.* In Zuid-Nederland eene benaming voor: kiskassen, zeilderen. Zie DE BO² 356 *b*.

— De (vaak verwoede) vechtlust en tevens de jaloerschheid van den haan vinden uitdrukking in

— *Er dienen geen twee hanen op een werf* (en derg.) Verg. hd. *zwei hahnen vertragen sich nicht auf einem miste* (*D. Wtb.* 4, II, 161). || *Una domus non alit duos canes.* ... Daer dienen geen twee hanen op een werf, SARTOR., *Adag.* II, 2, n°. 98.

— *Dul gelijk een hane, een haantje*: „zeer gram, zeer genegen tot slaan en vechten", DE BO² 356 *b*.

— Aan de georganiseerde hanengevechten zijn ontleend de uitdrukkingen

— *Zijn haan is* (of *blijft*) *koning*, en derg. Eigenlijk: zijn *haan* treedt als overwinnaar uit het perk; vandaar: hij heeft zijne zaak doen triomfeeren, en eindelijk zooveel als: hij is de baas. || *Palmam tulimus.* Onse Haen is Koningh, SARTOR., *Adag.* I, 3, n°. 50. *Philippi Gallus.* Het is al weer, hoe sijn Haen Koningh was. *Ubi quis de levi quopiam facinore, perinde ut de maximo sese jactitat*, II, 8, n°. 5. Zyn haan is Koning, hy voerd de vlag. *Il dame le pion aux autres.* MARIN. — Doch isser ujt te zien, dat den Franchois zijn haen koning blijft, HOOFT, *Br.* 2, 129. Hier is zyn haan Koning; Hier vertelt hy zonder schroom voor de honderste maal klugjes, waar over ... de gasten lacchen moeten, dat ze hun buik vast houden, v. EFFEN, *Spect.* 11, 53.

— *Zijn haan kraait koning.* Hetzelfde; daarnevens ook: *zijn haan kraait boven* (zie BOVENKRAAIEN). || Indringsters ..., Wie alles wel is, mits haar haantje koning kraait, DE GÉNESTET 2, 229.

— *Zijn haan moet koning zijn, — moet koning kraaien:* hij wil de baas zijn; inzonderheid: hij moet altijd zijn zin hebben; of: hij moet altijd gelijk hebben. || Zyn haan moet Koning zyn. Dat is, hy moet de overhand hebben. 't Is ontleend van de haanenstryden (*enz.*), TUINMAN 1, 278.

— Van het kraaien van den *haan* (zie kol. 1382) is o. a. ook nog sprake in

— *Zoo lang de wind waait en de haan kraait.* Eene oude rechtsformule: ten eeuwigen dage; eeuwig en altijd. Zie daarover M. C. V. HALL, in *N. Bijdr. v. Regtsgel. e. Wetg.* 3, 270—273, waar ook uitvoeriger lezingen vermeld worden.

— *Daar kraait haan noch hen* (HARREB. 1, 265 *b*). Van een verlaten, eenzaam oord.

— *Dat land hoort den haan niet kraaien:* dat stuk land ligt te ver van de mestvaalt; m. a. w. het wordt verwaarloosd. Zie *Letterk. Mag.* 1824, 2, 546.

— *Daar zal geen haan naar kraaien:* niemand zal er gewag van maken; vandaar: niemand zal het uitbrengen, dus: niemand zal het ontdekken; het zal nooit aan den dag komen; dit is althans nu de gewone beteekenis. — Over het vermoedelijk ontstaan dezer uitdrukking bestaan uiteenloopende gevoelens, te veel om ze hier te vermelden. || Daar zal niet een haan na kraayen ... dat zal nooit uitkomen, of niemand zal daar eenig gewag van maken, TUINMAN 1, 10 (*a. w.* 1, 242: 't zal niet uitgebragt worden, daar zal geen navermaan van zyn). Hoe stilletjes ook Q. en K. de boel in orde hadden gebragt, zich paaijende, er zou geen haan naar kraaijen, Hendrik had al knaphandig de muis bij den staart, *Algem. Letterl. Maandschr.* 1822, *Mengelw.* (6, I), 313. Als de onderaardsche kelder het geheim zal opgenomen hebben, zal er geen enkele haan naar kraaien, CONSC. 4, 43 *a*. Indien zij den inhoud van haren korf in eene der met groen begroeide grachten, langs den weg uitschudde? Geen haan zou er naar kraaien en de grijsaard nimmer de waarheid vermoeden, LOVELING, *Sophie* 305.

> *S.* Al dier genoegh verkocht. Hier zal geen haen na kraeien.
> *I.* Indien 't gelucken wil, dat wy den huisvooght paeien!
> *S.* Vertrou dat Levi toe: hy is doortrapt en kloeck.
> VONDEL 3, 783 (*Joseph in Dothan*).

— Een blijkbare toespeling op deze uitdrukking bevat de volgende plaats uit hetzelfde stuk bij VONDEL. || *I.* Dit stuck wil over 't lant uit alle torens kraeien. *L.* Hier is geen haen ontrent, VONDEL 3, 744.

— Eene minder algemeen gebruikelijke — doch misschien wel de oudste of althans eene oudere — opvatting is die van: daar schenkt (*of* zal) niemand (meer) aandacht aan (schenken), immers òf omdat de zaak waarvan sprake is, van te gering belang is om er zich (nog) „druk" over te maken, òf omdat de zaak lang vergeten („in den doofpot gestopt") is. || Dat het met het uitgebreid kiesrecht wel eens zou kunnen gaan als met den persoonlijken dienstplicht, „waar geen haan meer naar kraait", Mr. HAFFMANS, aangeh. in *Haarl. Cour.* 3 Juni 1896.

> Zoo de mensch ... met groente, petercelie of radijs
> Content was, dan hadden wy (*hanen*) hier een aardsch [paradijs;
> En liet hy dan, op zijn verjaardag, eens een paar oude [vossen braaien,
> — Eens is immers geens —, daar zou waarlijk geen haan [naar kraaien.
> *Schoolm.* 127 (*De Haan*).

— Aan het uiterlijk, de kleur van het vederkleed of aan die van kam en lellen zijn ontleend.

— *Zoo rood gelijk een haan(tje)*; fr. *rouge comme un coq*. In Zuid-Nederland gebruikelijk; in Noord-Nederland zegt men: *zoo rood (zien) als een kalkoensche haan* (zie onder 2). Wellicht mag men bij deze uitdrukking vergelijken hd. *roth wie ein zinshahn* (GRIMM, *Rechtsalterth.* 376; *D. Wtb.* 4, II, 161), waarin stellig op het vederkleed gedoeld wordt. || Rood gelijk een hane, een haantje: gloeiende rood, sprekende van iemand die zeer rood van aangezicht is, uit schaamte, uit gramschap, of ook van natuur, DE BO² 356 *b*.

— In onderscheidene uitdrukkingen komt *de roode haan* voor als eene overdrachtelijke benaming van: vlammen, brand, vuur. Over den oorsprong van dit beeld loopen de gevoelens uiteen; zeker is het dat de oudste uitdrukkingen waarin het bij ons voorkomt luiden: *den rooden haan over iemands huis laten vliegen* of *laten gaan* (in het Hd.: *einen roten hahn setzen* of *aufs dach stecken* (zie *D. Wtb.* 4, II, 161; bij FISCHART leest men ergens ook van het zetten van *ein roten hanen von feuer* op iemands schuur; *a. w.* 8, 1298). Later, b. v. in een vers op Maarten van Rossum, wordt brand wel eens vergeleken bij een *haan met een rooden kam*; BILDERDIJK (*Geslachtsl.*² 2, 28) haalt zelfs een Deensch gedicht aan, waarin aan den brand rechtstreeks een roode kam wordt toegeschreven (*da nu Branden sin rǿde Kam Oplǿfter*), maar dit schijnen jongere pogingen tot verklaring te zijn; historisch blijkt volstrekt niet dat de gelijkenis tusschen rosse vlammen die uit een dak slaan en den rooden kam van een *haan* de aanleiding zal zijn geweest tot het ontstaan der uitdrukkingen. Behalve het aangehaalde vergelijke men nog GRIMM, *D. Myth.*² 568 en 635; SCHILLER-LÜBBEN 2, 186 *b* (*eyn rot hane schal noch auer dat closter vlegen*, en: *dat geschach, dat man enen roden han ut flegen sach*), en zie voor vele verwijzingen NAUTA in *Taal en Letteren* 4, 110 en 273. || Van Jan Rykens, van dat hy tot eenen man seyde: dat hy eenen rooden hane zoude over zyn huys laten vlieghen, *aangeh. bij* STALLAERT 1, 547 *a* (*uit de* 15de *eeuw*). Zoe wije ijemant dreijcht te verbeernen: „Ick sal den rooden haen over u huijs laten gaen ofte doen vlieghen", die is te punierene gelijck oft hij 't gedaen hadde, WIELANT, *Pract. crim.* 140.

Ten eynde (*ten slotte*) eenen haen met den rooden camme,
Liet ghi (*Maarten van Rossum*) al daer voer u wapen yent,
Want men sach terstont daer vier en vlamme,
dWelck alle die Kempen doer woerde bekent.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 219.

— *Den rooden haan laten kraaien*: brand stichten; *de roode haan kraait*: er is brand; de boel staat in brand (verg. deensch *den rǿde hane galer over taget*). || Den rooden haan laten kraayen ... *Mettre le feu, bruler*, MARIN. — De rooden Haen kraeyt over huys en daken, V. OVERBEKE, *Rymw.* 2.

— *Den rooden haan door 't dak jagen*. || Doe Griecken meester was van de Trojaensche wallen, En joegh den rooden haen door alle daecken heen, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 218.

— De beeldspraak gaat in sommige uitdrukkingen geheel te loor; *de roode haan* wordt geheel opgevat als: de brand. || Zoo zy ... Vinkenburgh niet in vryheit stelden, men zouw den rooden haan (dat's de brandt) haast aan alle kanten zien opgaan, HOOFT, *N. H.* 505.

— *De roode haan in iets* (*in een huis, in eene plaats*) *steken*: den brand. || Den rooden haan in een huis steeken, *mettre le feu à une maison*, MARIN. — Toen zij ..., het rooven zat, aftrokken, staken zij in de nog overeind gebleven huizen ... den rooden haan, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 73.

'k Had liever in ons huis terstond den roofen haan
Gestoken, om my zelf ter blussing zulker schanden;
Met u, Mevrouw, de Freule, en alles te verbranden.
LENTFRINCK, *Hovaard. in Arm.* 81.

— Noch als beeldspraak, noch op andere wijze verklaarbaar is de blijkbaar zeer jonge uitdrukking:

— *Den rooden haan uitsteken* of *uit iets, ergens uit* (b. v. *uit een huis*) steken. || Den rooden haan uitsteken, HARREB. 1, 267 *a* (zie ald. *b*). — Het is Norwert, waar men den rooden haan heeft uitgestoken, v. LENNEP, *Rom.* 6, 270. Heb ik vaak ..., Wreed en ruw, den rooden haan Uit het kloosterdak gestoken, Heb ik *enz.*, SCHIMMEL, *Verzyz. Ged.* 96.

— *De roode haan!* Eene bedreiging met brandstichting. || Mijn gelt quijt, mijn gelt quijt! ick sel 't byget weer hebben, of den roon haen, BARON, *Kees Louwen*, 8 (uitg. 1667).

— Soms moet *de roode haan* ongetwijfeld worden opgevat als eene benaming voor *de glimmende lont*; men mag dit wellicht verklaren uit eene onwillekeurige verwisseling of verwarring van de lont met den *haan* van het oudste vuurslot (zie III, 3, *a*), die de lont in den „bek" droeg. || Den roden haen in 't kruit steken. Het kruit in de brant steecken, WITSEN, *Scheepsb.* 487 *a*. Steck 'er den rooden Haan in ..., laat het Schip in de Lugt vliegen, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75. Steek 'er de rooden haan in, ... *tirez!* MARIN. Zoo dunkt mij ... moet omtrent een Kapitein gemoed zijn, als hij den rooden haan in het kruid gooit, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 246.

En dees salpeterlucht, in 't zwangere metael,
Tot berstens toe gepropt; hoe braecktze loot en staal...
Indien de roode haen ontsteeckt een helsche mijn,
Hoe loeit de buick der aerd! hoe krimpt de lucht van pijn!
VONDEL 9, 329.

allerlei geslacht van kogels, yzre staeven ...
Wanneer het buskruit, van den rooden haen gewont,
Hun geesselt, om de vlam door opgespalkten mont
Van 't zwangere metael in ope lught t' ontlaeden.
ANTONIDES 1, 20.

— Met nieuwe persoonsverbeelding.

Het bootsvolck voert de vlagh, en wimpel, zwaeit de [zwaerden,
Rolt tonnen buskruit voort, of zadelt roode paerden,
Ontsteeckt den rooden haen, die moort kraeit al den dagh.
Men laedt 'er 't grof geschut.
VONDEL 7, 647 (*Zeemagazijn*).

Het donderkruit eischt vonck en vier.
De roode haen moet rustigh kraeien:...
Het roode paert (*roopaard, scheepsaffuit*) met spooren noopen,
Den kam opsteeken in dat perck.
7, 743.

De buskruitwolken dekken 't stranl.
De roode haen kraeit moort en brant.
ANTONIDES 2, 170.

— Op de waakschheid, het vroegtijdig opzijn van den haan, wordt gedoeld in

— *Opstaan voor hen en haan*; *voor henne, voor hane* (verbasterd tot *henneverhane*) *opstaan*: zeer vroegtijdig opstaan. In Zuid-Nederland (zie DE BO² 369 *b*; *Loquela* 3, 66); in Noord-Nederland zegt men: voor dag en dauw opstaan.

— Niet aan karakteristieke eigenschappen of eigenaardigheden zijn ontleend

— *Hij leeft er als een haan op den molen, als een molenaarshaan* (HARREB. 1, 266 *b*) en derg: hij heeft het er bijzonder goed. || Een bagijnen pater, Een visschers kater, En molenaars haan: Als deze drie van honger sterven dan zal de wereld vergaan, HARREB. 1, 266 *a* (zie ook VISSCHER, *Brabb.* 102).

— *Alle ding dient waargenomen, zei de haan, en hij zat op het ei, om niet te missen*, HARREB. 1, 133 *b*.

— *Hij zal er zooveel toe doen als een haan op eieren* (*Rec. ook der Rec.* 1849, 2, 218).

— Schertsend noemt men een kraamheer wel eens *een haan op eieren*.

— *Van 't haantje naar 't hennetje loopen*: heen en weer; van Herodes naar Pilatus. Zie SCHUERM., *Bijv.*

— *Van den haan op den ezel*: van den hak op den tak. Bij L. D'HEERE, *Boomg.* 89 is *Vanden Hane op den Esel* de titel van een soortgelijk onsamenhangend allegaartje als in VISSCHER's *Brabb.* (183): *Van den Os op den Esel*. In het Hd. beteekent *vom krähenden hahn zum esel gehen* (WANDER 2, 266 en 271): „een en dezelfde muziek hooren", m. a. w.: wel veranderen, maar niet verbeteren.

— *De hanen* (*en de hennen*) *zullen er om lachen*. Van iets heel zots, waar zelfs de huisdieren om lachen moeten. || Nou sel je 't zien, Jufvrou, hoe ik in men dienst kwam, 't zel een stukje weezen, daar de haanen en hennen om zellen lachen, ASSELIJN, *Kwakz.* 8.

— *Dat is kippetjespraat* (gebazel; mallepraat); *de haantjes lachen er om*, HARREB. 1, 265 *b*.

— *Er over* (of *over iets, ergens over*) *loopen als een haan over* (*de*) *heete kolen*: iets haastig, vluchtig, slechts terloops behandelen, aanroeren enz. Verg. hd. *darüber laufen wie der hahn über heisze kohlen*, dat reeds uit de 12de eeuw bekend is (*D. Wtb.* 4, II, 162). || Daar is over geloopen, gelijk den haan, zeggen wy, over d'heete kolen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 144. Schoon ik veel vond, dat ik overliep als de haen over de heete kolen, TEN KATE, *Aenl.* 1, 145. Men moet (*wegens gebrek aan tijd*) over alles heen loopen als een haan over heete koolen, *Ned. Spect.* 4, 92.

Hy loopter over met een swier
Ghelijck de hane over 't vier.
DE BRUNE, *Spreeckw.* 203 (*Haestigheyd*).

— *Zoo lang als een haan een koren pikt* (b. v. iets kunnen onthouden): zeer kort. Zie b. v. BOEKENOOGEN 278.

— *'t Komt hier niet op een hennetje of haantje aan*: het kan hier wel lijden; men behoeft hier op iets meer of minder niet te zien. Zie BOEKENOOGEN 278.

Voor rechtstreeksche toepassing van het woord *haan* op personen, zie hieronder bij *b*).

b) Bij vergelijking; in toepassing op —, of als naam voor een persoon of (bij uitzondering) eene zaak.

α) Als naam voor een manspersoon die veel of gaarne aan zijn geslachtsdrift toegeeft. || Haen. *Homo salax instar galli*, KIL. 't Is een goede haan, een baas die 't nacht-werk goed verstaat. *C'est... un bon payeur d'arrérages, un tape-dru*, MARIN.

— *Een goede haan* (d. i. zulk een die behoorlijk zijn hanenplicht doet) *is niet* (of *was nooit*) *vet*. Bij schertsende vergelijking in toepassing op een echtgenoot die schraal van uiterlijk is en wien men derhalve toeschrijft alles behalve nalatig te zijn in het voldoen aan de geslachtsdrift. Verg. nhd. *ein guter hahn wird selten fett* (REINSB.-DÜRINGSF., *Sprichw.* 1, 348*a*) en het gelijkbeteekenende Noorsche gezegde: 't zijn zelden vette vogels die veel jongen hebben (zie *ald.*)

β) Een dapper, strijdbaar, vechtlustig persoon; een vechtersbaas. || Haen. *Martis pullus, vir bello strenuus, pertinax in certamine instar galli*, KIL. — Dewijl de Haanen moedig zijn soo seid men, oneigendlijk: het is een Haan van een vent, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75. Kom, kom wat, Jongen! wees niet bang! Hier zijt gy zulk een haan, BILD. 1, 233 (blz. 231: een woeste knaap).

— *Het is een haan met kam en sporen*: „Dat zegt men van een kampvechter", TUINMAN 1, 277.

— *Het is een haan met een dubbelen kam*, een eerste vechtersbaas, een durfal, een eerst hachje. (Voor den „dubbelen kam" zie bij 1, *a*) eene aanhaling uit CHOMEL). Bij MARIN: *C'est un hardi Compère, c'est un drôle qui a vu le loup.* || Het is een Haan met een dubbelde Kam: het is een Man als twee paar Mannen, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75.

— *Een haantje* wordt, ook in toepassing op vrouwen, gebezigd in den zin van: een bits, kijfachtig, vinnig persoon, „een nijdig ding."

γ) Iemand die onder zijn gelijken de eerste, de baas is, of die zich als meerdere, meester, baas gedraagt of gelden laat.

— *De haan van 't kot, van 't hennekot zijn*: In Zuid-Nederland: de eerste, de baas, de meester; ook: de aanvoerder, de belhamel. De Hd. zegswijze *der hahn im korb sein* beduidt iets anders, t. w.: de verkieslijkste, de beste, de uitverkorene onder al de anderen. || Het haantje van het hinnenkot zijn: aanleider, meester, boven zijn. (SCHUERM.). — Die slechtaard heeft zijnen vader weggejaagd om de hane van 't kot te zijn, DE BO^2 357*b*.

— *De haan* of *het haantje van de buurt zijn*: de eerste onder zijn gelijken, de persoon die alle anderen de loef afsteekt (in rijkdom, in geluk bij de vrouwen en derg.); de baas, de bolleboos, het katje van de baan. || Hy is het haantje van de buurt, ... *Il est le coq de la paroisse, de l'assemblée*, MARIN.

— In denzelfden zin: *het haantje zijn van 't hof*, hetzij de bedoeling is: van het hoenderhof, of (in een vrijer gebruik): van den hofstaat, de hovelingen eens vorsten. || De Cardinael Granvelle ... als haenken van het hoff, Maecket ons soo groot en groff, Dat *enz.*, HONDIUS, *Moufe-schans*, 411.

— *'t Haantje blijven*: de baas blijven; de overhand behouden. || Als yemant yet te vele queckt Tegen ons voorstel, die zal ick daer mede (*met een zwaard*) wreet schenden ... Wy moeten 'thaentjen blyven, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, 65.

— *'t Haantje zijn*: allen van zijne soort te boven gaan; boven alles in zijne soort uitmunten, de kroon spannen. Ook van zaken.

dit harich cleyn soffraenken,
Met haer bloemkens blouw of wit,
Is van al 't soffraen het haenken.
HONDIUS, *Moufe-Schans*, 99.

— **Aanm.** In verband met dit gebruik van *haantje* ligt de onderstelling voor de hand dat *haantjesmuskaat* (zie de samenst.) beteekenen zal: puikbeste muskaat.

— *Haantje de voorste*; in Zuid-Nederland; *haantje vooruit*. Onder schooljongens: de voorganger en aanvoerder bij vechterijen en kwajongensstreken; in toepassing op volwassenen: hoofdman eener kwade bende (SCHUERM.); belhamel. || Het zoete Kareltje, op wiens gezeggelykheid zo hoog geroemd was, (speelde) wakker den baas, zynde altoos haantje de voorste, v. EFFEN, *Spect.* 6, 229. Wanneer ... hij zich goed gerugsteund vond, dan zou hij mee doen als de beste, ja misschien haantje-de-voorste spelen, v. LENNEP, *Rom.* 8, 299. Van dien dag gaat de kroon der schoolheerschappij van het hoofd van den zoon uit den kruidenierswinkel op het mijne over: ik word op mijne beurt het „haantje vooruit", BERGMAN, *Staas*, 21.

— In een vrijer gebruik, niet met betrekking tot eigenlijk boos, althans niet tot misdadig, bedrijf: de voorganger. || Hij zingt, hij danst, hij lacht en is het „haantje vooruit," overal waar het dwaas liedeken van „Leve de vreugd" maar klinken mag, CONSC. 1, 191 *b*.

— Soms zelfs maar eenvoudig (in toepassing op iemand die ergens als de kippen bij is): de eerstkomende, de eerstaankomende, de eerste. || Wat hoeven nu die menschen zich allemaal zoo haastig aantemelden, na zoo'n advertentie? Ieder wil haantje-de-voorste wezen, MULTATULI 8, 24. Al de anderen die nu „haantje-de-voorste speelden" zouden achter 't net visschen, *Ald.*

— In den zin van: heerschzuchtig mensch vindt men *haan* bij KILIAAN: „Haen. *Homo imperiosus; gallus enim suo generi imperitat*"; daarop volgt dan echter de uitdr. *den haan maken* met de in kol. 1384 vermelde omschrijving.

δ) *Een vreemde haan.* Eigenlijk: een haan die op het erf niet thuishoort (zie boven bij 1, *a*); figuurlijk gebezigd in verschillenden zin, naar de onderscheidene beteekenissen van het bnw. *vreemd.*

1°. Een indringer; inzonderheid: een medeminnaar. || Een Vrouw, wiens Man veeltijdts uyt de Stadt was, (verrijckte) sich selven, door hulp van een andere haan, met Kinderen, VIVERIUS, *Wint. Av.* 127.

Ey siet! de Griecksche vorst (*Paris*) is in het dorre Kreten,
En laet dien vreemden haen met sijn geselschap (*zijne vrouw*) eten.
O dwaesheyt van den man! *enz.*
CATS 1, 357 *b.*

— *Er is een vreemde haan op uw erf* (HARREB. 1, 185 *a*).

2°. Een zonderling, een „rare snuiter". In dezen zin ook: *een drollige, een kluchtige haan.* || Jy bent een klugtige haan; *Leev.* 3, 31. Nu koomt een heertjen haar begroeten, Een vreemde haan! BILD. 1, 179.

Maer Claes is soo een vreemden haen,
Hy wil niet eens uyt vryen gaen,
Als daer hy hoofsche kappen vint.
CATS 1, 521 *a.*

— Vervolgens ook: een gek, een kwast; soms: een losbol. || Gaeje met een vreemden haen? ... Gaeje moytjens hant aan hant Met een los en weeligh quant? CATS, 1, 429 *a.*

Dees trout een vreemden haen, om dat hy weet te singen,
En geen' een ligte-voet om dat hy weet te springen,
De derd' een jongen wulp van onbesuysden aert.
CATS 1, 421 *a.*

Het sal haest tijt werden, dat ick na de marct sal moeten gaen,
Om dan met Lichte Wigger, dien drolligen haen,
Een pintjen te gaen drincken, daer wy gister avent waren.
V. SANTEN, *Lichte Wigger* 11.

3°. Soms ook: een grillig persoon, een dwarskop. || 't Is een vreemde haan, een nors kaerel, *C'est un bourru, un fantasque, un homme d'une étrange humeur*, MARIN.

ε) *Een waaksche haan, een waaksch haantje*: iemand die altijd vroeg op, vroeg bij de hand is.

ζ) Vaak alleen eene benaming voor den man (inzonderheid: den echtgenoot) in tegenstelling met de vrouw (bepaaldelijk: de echtgenoote, de huisvrouw), die dan vaak uitdrukkelijk de *hen* wordt genoemd. || Nu craeyen sonder vreese de Luthersche hanen En des ghelijcxs ooc de Luthersche hinnen, A. BIJNS, *Ref.* 141 (ed. BOGAERS). Van al de haantjes hieromtrent Moet gij me eens iets verhalen, Van ieder hennetje, *enz.*, BEETS 2, 136 (*tot een kerktorenhaan*).

In 't huys van onsen Adriaen,
Vermagh de Henn meer als den Haen.
HUYGENS 1, 677.

... Soo veel (*getrouwde meisjes*) ...
Die d' Ur' vervloeckten, en de Sotheyt die hun raeyden
Den blyden Haen te volgen, die 't goet Weer aen craeyden.
OGIER, *Seven Hoofts.* 52.

— *Het is gewis een groot verdriet, Daar 't hennetje kraait en 't haantje niet* (zie CATS 1, 515 *b*).

— *Een magere haan en vette hin, Is een bewijs van zoete min*, HARREB, 1, 266 *a.*

η) Door een *haan* wordt van ouds reeds zoowel het geheele Fransche volk als een enkele Franschman — meestal spottend — aangeduid of verbeeld; bij de omwenteling der vorige eeuw, en opnieuw bij die van 1830, hebben de Franschen echter zelf den (Gallischen) *haan* als nationaal zinnebeeld (t. w. van waakzaamheid en vrijheidszin) en als vaandeltecken aangenomen. De oorsprong dezer overdracht schijnt wel in niets anders te liggen dan in de dubbelzinnigheid van het Latijnsche woord *gallus*: haan, maar ook: Galliër; reeds uit een glossarium van de 15de eeuw vermeldt DIEFENBACH (257 *a*) „*Gallus* ... han, ein walch" (zie verder nog *D. Wtb.* 4, II, 164). || Niettemin gaf jck UE. dienaer de loopmaeren van de leste en naestlaeste weke, die met den Haen, dat is den Franchojs, kraeyen, HOOFT, *Br.* 2, 41. Ziet ook, op de Scheldezoomen, Het Nest klaar voor den Franschen Haan, STARING 4, 134. Gij (*Koning Wilhelm*) kort den Haan de vlerken, BEETS 3, 520 (a°. 1870).

Den duitschen man, den vlaamschen man,
Wie zal den koenen dwingen?
De Haan? ... bij kraai' zoo goed hij kan,
Wij willen vrij maar zingen (*enz.*).
DAUTZENBERG, *Ged.* 125.

ε) *De groote en de kleine Haan:* verkorte benamingen voor verschillende kinderleerboeken (haneboeken; zie HANEBOEK). || De (*Embder*) Bedingen werden in den loop der XVIIe eeuw allengskens door het A-B bord en den grooten en kleinen haan vervangen. Deze hanenboeken ontleenen hun naam aan dien bekenden vogel op het titelblad, met het bovenschrift: „gij kinders leert u lessen wel", en het onderschrift: 's Morgens de haen sijn yver vroeg bewijst: Leert jonge jeugt dat men u oock soo prijst", SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisg.* 91.

ι) *Haantje Pik.* — *α*) Een kindernaam voor den haan (b. v. bij v. ZEGGELEN 4, 105).

β) Een kindernaam voor het Haneboek (zie onder *ε*). || Haantje Pik, wat zul je mij leeren? Al, wat in den Bijbel staat! (volgens *Nav.* 2, 30 *b* een kinderrijmpje bij het gebruik van het haneboek).

γ) Een andere naam van: *Heintje Pik* (een helsche geest, een duivel, of de Duivel zelf; zie HEINTJE). Zie b. v. *Nav.* 1, 22; 136; 324 en voor *Haayatje Pik*: *Gryzaard* 2, 115.

Die een valschen Eed zweerd, doed zeker een slecht koopjen:
't Is net, of die zijn lijf en ziel zoo op een hoopjen
Aan Haantjen Pik transporteerd: dog *enz.*
De gew. Wouw. 2, 17.

δ) In Zuid-Nederland is een *haantje-pik*: iemand die altijd een snedig antwoord klaar heeft wanneer men iets „op" hem of haar zegt.

ε) Gemeenzame of in scherts gevormde volks- en kindernamen van den *haan* zijn voorts nog *Kibbeldekaan, Koekeloer, Kukelekaan, Kukeleku.* — *Koekeloer* en *Kanteklaar* (mnl. *Canticleer*) komen ook in de nieuwere letterkunde als typische eigennamen voor. Zie V. VLOTEN, *Baker- en Kinderr.* 117, DE BO^2 483 *a*, 484 *a*, de Samenstellingen als tweede lid hieronder en voorts: BILD. 1, 440; BEETS 3, 254.

2) Het mannetje van sommige andere hoenderachtige vogels, zoo b. v. van fazanten, kalkoenen, korhoenders; bij jagers ook van kwartels en patrijzen. || De eene (*soort*), *Gallus bankiva*, ... is aanzienlijk kleiner dan onze gewone tamme hoenderen; de haan fraai goudgeel en rood met eenen zwarten buik en groenzwarten staart; het wijfje met zeer eenvoudige, bruine tinten, SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 378. De hoofd-

kleur van den haan (*van Phasianus colchicus*) is een fraai roodbruin met metaalglans en paarsche dwarsstrepen, 1, 380.

— *Kalkoensche* (voorheen *kalikoetsche*) *haan*: haan van den kalkoen (*Meleagris*); eigenlijk Calcuttasche haan (verg. de eveneens op een wanbegrip gegronde namen fr. *coq d' Inde*, Zuidnederl. *turkhaan*, eng. *turkey* (*cock*) en zie nader bij KALKOEN).

— *Zoo rood* (*worden, zien, zijn*) *als een kalkoensche haan* (t. w. als diens kam en lellen wanneer hij kwaad wordt).

II) Oneigenlijk, als naam van zeedieren en insecten, doch alleen in samenstellingen (zie de opnoeming hieronder). Verg. ook *D. Wtb.* 4, II, 164.

III) Als naam van zaken, bij vergelijking.

1) Thans verouderd. Het beweegbare stuk (de sleutel, de kruk of het „mannetje") in eene tapkraan; bij uitbreiding: tapkraan. Verg. mnl. *hane* (*lopende hane*, zie VERDAM 3, 76); mnd. *han*, nhd. *hahn*, (ook eng. *cock*). Men onderstelt dat deze benaming ontleend is aan den vorm van de greep of het handvat van den *haan*; zeker is dit volstrekt niet. Anderen hebben aan de waakzaamheid van den vogel *haan* gedacht; deze *haan* zou a. h. w. den inhoud van het vat bewaken. || Haen, kraen, tap. *Epistomium*, KIL. De haan van een kraan, *the Cock of a tap*, SEWEL.

2) Oudtijds de benaming voor de metalen bos van eene blokschijf. || Hanen. Vierkante stuckskens koper, of metael, dewelcke midden in de schijven komen, daer een gat in komt, en een nagel doorgaet, waer de schijf over loopt, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*.

3) Naam van een onderdeel van het slot van sommige (thans met uitzondering van de onder *b*) genoemde, geheel verouderde) draagbare vuurwapenen.

a) Aan het lontslot der musketten enz. en aan het latere vuursteenslot. Het beweegbare stuk waarin de lont, later de vuursteen, vastgeklemd zat; aan oude vuurwapenen had dit stuk werkelijk vaak de gedaante van het lichaam van een *haan* en de kop was inderdaad door bek en oogen aangeduid; nog altijd trouwens worden de verschillende gedeelten van geweerhanen naar gedeelten van het dier benoemd (zie de aanhalingen hieronder en bij *b*). || Haen van 't sengh-roer. *Clavus sclopi*, KIL. De Haan aan een Roer of Musket, dat ijser Werktuig daar het Lond of de Vuursteen in vast geset werd, om het Kruid in de Laadpan in brand te steeken, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75. Den Haan ooverhaalen, *Ald.* Achter de pan (*bij de musketten*), bracht men ... (*in het laatst van de* 14de *eeuw*) een haan aan, waarin tot het afvuren een stuk brandende lont geklemd was; de haan werd door een trekker in beweging gesteld, kwam met het pankruit in aanraking en ontstak het, LANDOLT 1, 225. De vuursteen verving thans (*in* 1671) de lont in den haan, 1, 226. De hoofdbestanddeelen van het Fransche steenslot zijn: de haan: (*Hahn, chien, cock*), in wiens bek... tusschen de beide haanlippen ... de vuursteen door eene schroef vastgeklemd wordt; de pan *enz.*, KUYPER, *Technol.* 1, 605. De tuimelaar, ... een met den haan hecht verbonden stuk, dat bij het spannen of overhalen ... een gedeelte eener omwenteling om zich zelf maakt *enz.*, *Ald.*

> eerst (werd) nauwkeurig onderzocht ...
> Of 't krult was op de pan gebleven,
> De steen in staat was vuur te geven
> En vaststond in den haan.
> BEETS 1, 135 (*Mazeppa*).

b) Aan het percussieslot der voorladers en ook wel aan het slot van sommige achterladers (zoo b. v. aan de *Snider*-geweren); voorts aan pistolen, karabijnen en revolvers. De hamer die het slaghoedje of de patroon doet ontbranden of op andere wijze (b. v. door middel van de slagpin) het afgaan van het schot bewerkstelligt. || Het slagslot is samengesteld uit ...: de slotplaat, den haan, den tuimelaar, ... den stoedel, de stang, de slagveêr, de stangveêr, v. GOENS, *Zee-art.* 805. De haan ... bestaat uit den kop ...; den hals ...; het lijf ... met borst 806. Bij het nederlaten van den haan, als het slot van de lade is genomen, moet de borst op de slotplaat rusten; bij het overhalen wordt *enz.*, *Ald.* In de hoofdzaak is de inrichting (*van het percussieslot*) zoodanig, dat op het door een schoorsteentje verlengde zundgat ... een slaghoedje geplaatst wordt, waarop nu een hamer (haan) neder komt, die het slagkruit doet ontploffen, hetwelk door het schoorsteentje gaande, de lading ontsteekt, LANDOLT 2, 186. De haan is van deugdzaam hardingijzer vervaardigd en aan de buitenzijde der slotplaat geplaatst, HAAKMAN, *Zee-artill.* 4, 6. Het slot (*van zekeren revolver*) bestaat uit den haan ... met hefboom ... hefboomsveer ... en ketting, WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 342.

c) In eene der onder *a*) en *b*) genoemde beteekenissen, zonder dat het altijd is uit te maken van welke er sprake is of welke wordt bedoeld. || Wy lietense (*roovers*) niet meer als een voor een uyt komen, staande eenige van ons met over-getrokken Hanen klaar, om op haar minste reppen voort (*terstond*) te konnen kraijen, STRUYS, *Reys.* 358. Ik nam eene van mijne pistolen in de hand, ik spande den haan, KIST, *Eikenh.* 3, 356. Men begint (*bij het laden van een geweer*) met zich te overtuigen, dat de laadgaten los zijn...; dan late men de hanen neder, *Jagerst.* 103. Men dient ... de hanen over te halen en geene hoedjes te plaatsen, *enz.*, 104. Dat de Hollanders ... al de hanen er van (*van de geweren*) hadden medegenomen, CONSC. 1, 109 *a*. Het voor een jager zoo welluidend getik der hanen van zijn geweer, BEETS, *C. O.* 312.

— In de volgende aanhaling is waarschijnlijk de *trekker* van een snaphaan met den *haan* er van verward. || Tot syn ongeluk, de dog trok aen den haen, soo dat de scheut in 't lyf is van Montreuil gegaen, DROSTE, *Overbl.* 19.

Afl. *Haanachtig*, *hanig* (zie die woorden).

— Voorts (van *Haan* in de bet. I, 1, *a*) *Haandom*, in scherts gevormd naar het voorbeeld van *maagdom* („Hij raakte zijn kam, en een stuk van zijn lel, En, eind'lijk, — zijn *haandom* er kwijt", v. MARLE, *Rijmel.* 22; „Och! had ik mijn *haandom* maar weêr!" *Ald.*).

Samenst. afl. *Haneveugelen*, afrossen („Jou Hons-vot, ... selje soo ... met mijn goetje leven? Daer sel ick jou veur *Haene veughelen*, daer sel ik jou de klop veur gheven", BOELENS, *Oneen. Trouw*, 3).

Koppel. *Hanepik* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. I, 1). Als eerste lid (in den vorm *haan-* en in den vorm van den sterken 2den nv.) *Haangekraai* (zie GEKRAAI en HANENGEKRAAI), *haansbalk*, *haanvisch* (zie die woorden). Voor *Haanstaart*, *-steen* zie *Hanestaart*, *-steen*.

— Voorts *Haanbroer*, gemeenzame benaming voor den haan („*Haanbroêr* sprak tot zyn hennen: Elk moet zich zelven kennen", TUINMAN 1, 176); *haanneef*, gemeenzame benaming voor den haan („op die werf, een *haanneef*, Koekeloer; Een haan, voor wien *enz.*", BILD. 1, 440; zie ook TUINMAN 2, 48: „*Haan neef* sprak tot zyne hennen *enz.*"); *haanshoofd*, eigenlijk: kraaier; vandaar: aanbrenger, verklikker („Haens-hooft. *Delator, quadruplator, qui ut gallus suo cantu diem et tempestates nuntiat*,

ita secreta aliorum prodit", KIL.); *haanskorf*, hanenkorf („Haens-korf. *Cavea gallinacea*, KIL.); vandaar *haanskorver*, kippenkoopman („haens-korver. *Pullarius, qui gallos venales fert in corbe*", KIL.).

— In den vorm van het verkl. *Haantjesbier*, b. v. uit de brouwerij: De Haan en Sleutels, met een haan (haantje) op het etiket; *haantjesduit*, benaming van zeker muntstuk in Ned. O.-Indië („*Haantjesduiten* of doewit ajam zijn (*op Lombok*) niet meer gangbaar", TER GOUW in *Tijdschr. v. Penningk.* 4, 76); *haantjesmuskaat*, naar 't schijnt eene soort van muskaat; wellicht puikbeste muskaat (verg. het *haantje* bij I, 1, *b*, *γ*) („'t Was wyn brullée, rinsse bleiker en *hdentjesmuskdet*; Schaf op mâer Hospis," BUYSERO, *De Schoonste*, 5).

— In den vorm *hane* of in dien van den oorspronkelijken zwakken 2den nv. *hanen* (verg. hierbij *Grondbeg. der Ned. Spell.*[5] blz. 159 vlg.) *Hanebalk*, *-boek*, *-kam*, *-klootjes*, *-kul*, *hanenei*, *-gekraai*, *-geschrei*, *-gevecht*, *-klauw*, *-kot*, *-mat*, *-pas*, *hanepoot*, *-schop*, *-schrede* (*-schree*), *-spat*, *-spoor*, *-steen*, *-tred*, *-trede* (*-tree*), *-veer*, *-voet*, *-wacht* (zie die woorden).

— Voorts, verouderd, gewestelijk, en in scherts of meer toevallig gevormd: *Hanebier* (zie bij *hanemaal*); *hanekraai* („De Nydigheit ... van den *haenekraey*, Ontdeckt, eer *enz.*", VONDEL 6, 667; „Men hoorde ... den *haenekraey*, geblaet van schaepen", 7, 33); *hanemaal*, maaltijd, na een gevecht van hanen, dat de buren voor de deur van een hertrouwden weduwnaar hebben laten houden; soms nog gevolgd door een drinkgelag, *hanebier* geheeten (zie TER GOUW, *Volksverm.* 358); *hanenaard* („de algemeene *hanenaard* (b. v. *trots en jaloerschheid*)", V. KOETSVELD, *Mastl.* 65); *hanenbal*, danspartij voor hoenders (DE MONT, *Lentesott.* 37); *hanenbezie*, groote Engelsche aardbei (V. DALE); *hanenbloed*, bloed van een gedooden haan („wie het *hanenbloed* op zijn geweten had", V. KOETSVELD, *Mastl.* 80); *hanenei*, te Winterswijk het spitse einde (*spitsende*, Groenlo) van een ei, waar — naar 't heet — de hanetree in zit; *hanenest*, genoemd als naam van een uithangteeken bij V. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 360; *hanenhouten* (*hanehölter*), mv. kippenstok, hoenderrek (zie GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 16 *b*); *hanenkamp*, hanengevecht (*Begin e. Voortg.* 11, 15 *a*; zie voor de volledige aanhaling kol. 1382); *hanenleven* („Wanneer begint gij een nieuw *hanenleven*?" V. LIMB. BROUWER, *Kleinigh.* 37; zie ook *ald.* 24; 32); *hanenmoord* („De Engelsche Vastelavond is (*vanwege de hanengevechten*) sedert eeuwen een ware *hanenmoord*", TER GOUW, *Volksverm.* 359); *hanenplicht* („Wijl ik mijne *hanepligten* altijd zeer getrouw vervulde", V. LIMB. BROUWER, *Kleinigh.* 24); *hanenvechterij*, hanengevecht; *hanenzang*, haangekraai („Men raest' er dickmael nagten lang, Ten minsten tot den *hanen-sang*", CATS 1, 529 *a*); *hanepart*, hanestreek („ik ken ongs *Haneparten*", VONDEL 2, 582); *haneschacht*, haneveer („Kroont sijn muts mit *haneschachten*", VONDEL 2, 586); *haneveld* („ben ick dan een dwase Stocknar in het *Hanevelt*?", VONDEL 2, 585); *hanewoning*, kippenhok („*Haneweuning*", VONDEL 2, 585); *hanewrok* (VONDEL 2, 589).

— In vele geslachtsnamen, b. v. *Haanebrink*, *Hanecop*, *Hanedoes*, *Hanegraaff*, *Hanekuik*, *Hanewinkel*.

— Als tweede lid (in de bet. I, 1) *Huis-*, *kemp-*, *poe-*, *snap-*, *snoes-*, *weer-*, *zeehaan* (zie die woorden). — In geslachtsnamen *Grauwenhaan*, *Mouthaan*, *Roothaan*, (ook in *Rethaan*?), *Schreyhaan*.

— Voorts minder gewoon, gewestelijk of verouderd. In de bet. I, 1, *a*) *Boerenhaan* (zie BOER, 1ste art. in de bet. 1) („geen gewone *boerenhaas*", V. KOETSVELD, *Mastl.* 66); *cijnshaan*, hd. *zinshahn*; *drekhaan*, in de zegsw. „stinken als een *drekhaan*" (HARREB. 1, 267 *a*); *kamphaan*, vechthaan, haan voor hanengevechten (DODON. 837 *a*); *koekeloeren-*, *kokeloerenhaan*(*tje*), kinderwoord (zie DE BO[2]); *kokkenhaan* (*a. w.*); *pykenhaan* (*a. w.*); *soorthaan*, vechthaan (RUTTEN 85 *a*); *stootershaan* (zie hierboven: stappen als een haan van een stooter); *tijken-*, *tikkenhaan* (DE BO[2]); *vechthaan*, haan om te laten vechten, haan voor hanengevechten.

— Oneigenlijk of figuurlijk gebezigd. *Middagshaan*: de klok van twaalven („dat'lijck krayd de *middaghs haen*, Jan Haghel gaet aen 't eten", HERCKMANS, *Zeev.* 218); *oorlogshaan*, fig.: de krijg; men bedenke dat de haan de vogel is van Mars („Spout vuur en vlam uit uw' metaale keelen, En dwingt zo den gefnuikten *Oorlogshaan*", SCHERMER 138); *stoppelhaan*, feest (waarbij een haan of hanen geslacht worden) bij 't eind van den oogst (GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 43 *b*).

— In de bet. I, 1, *b*) *Dellenhaan* (*-hane*), baas op eene fabriek (GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 66 *b*); *kuithaan*, iemand die gaarne kuit (zeker bier) lust; drinkebroer („kuythaen, bibeton, *potor*, *potator*", PLANT); *zwierhaan*, losbol (V. HAPS, *Verl. Brechje*, 12; 15).

— In de bet. I, 2) *Fazantenhaan*; *korhaan* (zie die woorden).

— Voorts, minder gebruikelijk, gewestelijk of verouderd. *Pauwhaan* (*pauwenhaan*); *turkhaan*, kalkoensche haan (DE BO[2]); *uurhaan* („*Erythrotaon* ... *tetrao* ... *tetrix*.... Al. *Pirckhuner*, *aurhan*. B. *Wrhaen*, berckhoen. G. *Phesant bruant*", JUNIUS, *Nomencl.* 45 *a*); *veldhaan* („Hoenderen, Eynden, *Velthanen*, Pauwen", *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 76 *d*).

— In de bet. II). — Als eerste lid, in den vorm van het verkl., *Haantjestor* (zie ald.).

— Als tweede lid. *Goudhaantje*, *onzelievevheersbaantje*; voorts: *knor-*, *kok-*, *sprink-*, *zeehaan* (zie die woorden).

— Voorts, minder gewoon, gewestelijk of verouderd *Elshaantje*, kevertje dat op elzenhout leeft („Eenige *elshaantjes* die zwartblauw zijn", TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 1, 126); *hiphaan*, sprinkhaan („De Sprinckhanen ... hadden vleugelen om te vliegen, en op 't Landt staende, hiptense als andere *Hip-hasen*", BONTEKOE, *Journ.* 65); *leliehaantje*, kevertje dat op lelieën leeft („deze bloedroode diertjes: *leliehaantjes*, populierkevers en wat weet ik al", TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 1, 127); *spelthaan*, bij KILIAAN: sprinkhaan („spelt-haen. vetus. Fland. j. sprinckhaen. *Locusta*").

— In de bet. III, 3) *Haanlip*, onderdeel van den haan van het vuursteenslot (zie bij III, 3, *a*); *haanpal*, ijzeren pal bij karabijn en pistool, dienende om den haan op het schoorsteentje te doen rusten en het onwillekeurig spannen van den haan te beletten; *haanschroef*, schroef als spil voor den haan („Het lijf (*van den haan eener revolver*) heeft een gat voor de *haanschroef*, waarom de haan draait", HAAKMAN, *Zee-artill.* 4, 15); *haanspil* („Het lijf (*van den haan*) heeft een gat voor de *haanspil*", WAKKER, *Artillerie-Wetensch.* 243).

HAAN (II), ww. (hebben). Zie bij HEBBEN.

HAANACHTIG, bnw. en bijw. Van *Haan*, 1ste art., in de bet. I) met *-achtig*. Overeenkomst hebbende (t. w. in uiterlijk of in hoedanigheden) met den haan of met een haan. Figuurlijk gebezigd in de zegsw.

— *Het staat wat haanachtig*. Waarschijnlijk zooveel als: het staat zoo bazig, bemoeizuchtig, zoo

alsof men zich op den voorgrond stellen wil en overal in meepraten. || Het staat wat haanachtig, zei Klootje, HARREB. 1, 266.

Gijsjes naem isser niet deur verkleynt.
Het staet wat haenachtigh, maer ick weet niet wat ick [segge sel:
Dats sulcke Meysjes haer schult; want sy verstaender het [legge wel.
BURGHOORN, *Snorrep.* 11.

HAANDER, znw. m.; mv. *-s*. Evenals *Hoender* (zie ald.) de naam van zekere mand om vruchten in te plukken, doch in weerwil van deze beteekenis toch vermoedelijk eene afleiding van *Haan* (1ste art., in de bet. I, 1). *Haan(d)er* zal in dat geval gevormd zijn met hetzelfde achterv. *-er*, dat men in *doffer*, *duiver*, *gander*, *kater* aantreft en kan, als dubbel masculinum, b. v. vergeleken worden met dial. hd. *ganserer*, *tauberer*; maar hoe en waarom een woord dat: mannetjeskip beteekent de naam is geworden voor eene soort van mand blijft onverklaard. Nochtans schijnt ook uit de vergelijking met *haanderik* (zie ald.) te blijken, dat *haan* de eerste beteekenis van *haander* is geweest. || Haander. m. mand, om vruchten in te verzamelen, *cueilloir*, v. MOOCK (uit WEILAND?).

Afl. Zie *Haanderik*.

HAANDERIK, znw. m., alleen voorkomende in de samenst. *Haanderikebloem* (zie het volgend art.). Vermoedelijk eene afleiding van *Haander* (zie ald.) met *-ik*, hetzelfde achterv. dat men aantreft in ndl. *ganzerik*, nhd. *gänserich*, mnd. *gantrich*, nhd. *katerich*, nhd. *tauberich* (mnd. *dûverich*), die ook alle gevormd zijn van de namen van mannetjesdieren. Merkwaardig is het dat, naast *haanderik*, ook *hoenderik* bestaat, doch niet in de bet. van: haan, maar in die waarin ons *haander* en *hoender* bekend zijn, d. i.: mand om vruchten in te plukken (zie HOENDERIK).

Samenst. *Haanderikebloem*.

HAANDERIKEBLOEM, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Haanderik* (zie ald.) en *Bloem*; dewijl *haanderik* vermoedelijk *haan* beteekent zooveel als: hanebloem. In de Vijf-Heerenlanden de benaming van zekere bloem of van de plant welke die bloem draagt en die elders naar andere vogels (den koekoek en de kraai) wordt benoemd. || Koekkoeksbloem, *Lychnis flos cuculi* ... ook Pinksterbloem of Kraaijebloem of *wilde Lychnis* geheeten, haanderikkebloem in de Vijf Heeren landen ..., bij Kampen eiloofbloem ... is op vochtige gronden eene der algemeenste planten in onze wei- en vooral in onze hooilanden, v. HALL, *Landh. Flora*, 29.

HAANREI — HANEREI, HANERAI —, znw. m., mv. *-en*. Het Nhd. woord *hahnrei*, dat ook in het Zweedsch en Deensch (*hanrej*, *hanrei*) is overgenomen. De afleiding van dit woord is nog altijd duister (zie *D. Wtb.* 4, II, 170 en KLUGE[5]); belangrijke bijzonderheden er over vindt men in *Taal en Letteren* 4, 209—215. In de 16de en de 17de eeuw komt het bij onze schrijvers nogal eens voor; sedert is het weder geheel uit de taal verdwenen.

1) Eigenlijk. Bedrogen echtgenoot: hoorndrager. || In een Plactse (*van de hel*) ... vol Hoornen van Bocken, Bullen, Rammen, &c. zijn die ghene die ghij-lieden Horen-dragers, Koeck-koecken, goede Iannen ende Hanereyen noemt, v. HARINXMA, *Quevedo's Ghesicht.* 22.

Al seght ghy Jorden dat hy een schelm en dief is,
Een Roffiaen en Haneray, 't en is geen swaerheyt,
Dat hy sijns Wijfs Joseph, een ander haer Lief is,
En dat haer kindt tegen een onrecht Vaer seydt, *(enz.)*.
VISSCHER, *Brabb.* 85.

Een Blaeuwe Scheen bevrijt dat men niet mach worden Bock, Koeckoeck, Haneray, nochte Jorden.
160.

2) Oneigenlijk, in vrijer gebruik als scheldwoord tegen een onbeduidend man, een hals, een sul.

L. Wel hoe of 't hier geschapen is,
Zegh haanrey? *P.* Ik wil wel graagh belyden,
Dat ik ter tyd toen ik jou vryden,
(Jou geilheit ziende vol ontrouw,)
Wel docht, dat ik het wezen zou....
L. Gaa ik langs straat, de buren wijzen
My stadigh met een vinger naar.
P. En aan my toont m'er wel een paar....
L. Jou schort een praatje, Jan legachter.
VINCENT, *Pefroen*, 15.

Afl. *Haanreien*, ww. („Het *haanreijen* der Moniken", GALLITALO, *Rabelais* 1, 264, ter vertaling van *La coqueluche des moines*).

HAANSBALK, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*), in den vorm van den sterken 2den nv. en *Balk* (in de bet. A, 2). Gewestelijke benaming (b. v. in de Meierij van den Bosch) voor wat gewoonlijk *hanebalk* heet (zie ald. voor de nadere omschrijving).

— Zegsw. *Al zat hij in de haansbalken, hij was nog* (of *nochtans*) *in de weeg*, en derg. Figuurlijk gebezigd in toepassing op, of met betrekking tot iemand die, hoe bescheiden hij zich ook gedraagt, toch hooren moet dat hij hinderlijk of over de hand is, of op iemand die, wat hij ook doet of niet en doet, toch altijd bekeven wordt. || Jae al sat hy in de haens-balcken soo is hy nochtans in de weegh: Want hy en pleegh geen bysonder man op een vrou te wesen, v. D. MUYR, *Kl. v. d. Ketelboeter*, 2.

U. Wat zijnder de luy besukt qualijk aen als sy getrout
zijn met sulken boosen helle veeg!
W. Al saten wy samen inde Haens-balk ik geloof niet
of wy waren noch al in de weeg.
v. PAFFENRODE, *Ged.* 81 (uitg. 1669: Haens-balken).

— *Het heeft* (*lang*) *tusschen de haansbalken gestoken*: het is (langen tijd) verborgen geweest; b. v. van een geschrift dat (lang) achtergehouden is geworden. || Hier nevens een Vertoog over de Hovaardy. Myn Vader ... was'er de Schryver van. Lang heeft het tusschen de haasbalken (*lees* haansbalken), gelyk men zegt, gestooken, zonder Zon of Maan te aanschouwen, *Denker* 8, 9.

HAANSTEEN. Zie HANESTEEN.

HAANTJESTOR, znw. vr., mv. *-ren*; verkl. *-retje*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. II), in den vorm van het verkleinw., en *Tor*. Zoogoed als uitsluitend in het mv. gebezigd, t. w. als de wetenschappelijke benaming voor eene familie van insecten: *de haantjestorren* (lat. *Chrysomelae*). Zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 275.

HAANVISCH, znw. m., mv. *-visschen*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. II) en *Visch*. De naam van zekeren visch (zie de aanhaling). || De Haanvisch. (*Chænichthys*) ...visch van de kusten van Kerguelensland, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 143.

HAAR (I), znw. m. Samengetrokken vorm van HADER (zie ald.).

HAAR (II) — HARE —, znw. vr. en onz.; mv. *haren*. Van *Haar*, 4de art., in de bet. A, I).

— **Aanm.** De in dit art. behandelde woorden, ofschoon alle van hetzelfde woord afgeleid, zijn ongetwijfeld niet van denzelfden ouderdom en ook stellig elk op zich zelf gevormd.

A) Kleed, hemd van beestenhaar geweven, als dracht van boetelingen en kloosterlingen. Ags. *hǽre*, ohd. *hâra*, *hârra*, mnl. *hare*, vr., *haer*, vr. en onz. (daarnaast gelijkbet. mnl. *haren hemde*, — *cleet*, *harinen roc*); verg. ook fr. *haire*, dat uit een der

Germ. talen is overgenomen. Sedert de middeleeuwen, tenzij als historische term, verouderd. || Haere, haeren-kleed. *Cilicium*: *textum sive vestimentum e pilis hircorum aut caprarum*, KIL.

B) Weefsel van haar (paardenhaar) om iets door te zeven, uit te persen enz. Bij KILIAAN: Haere, hayre, stamijne, *Cilicium*; bij uitbreiding als voorwerpsnaam in verschillende opvattingen.

1) In de oliemolens; waarschijnlijk onz., doch in het enkelv. niet in gebruik. Een der beide omslagen om de „bulen" waarin het lijnmeel wordt uitgeperst. Zie BOEKENOOGEN 278. || Een paar nieuwe haren bestellen.

2) Zeef met paardenharen doek, bij melkboeren enz.

Samenst. afl. (in de bet. B, 1) *Haremaker* (zie BOEKENOOGEN 295).

Samenst. (in de bet. B, 1) *Voorslagshaar*, *naslagshaar*: haar van het blok van het voorslag, — van het naslag.

HAAR (III) — HARE —, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Mnd. *hare*, nnd. *hâr*, *haar* (zie SCHILLER-LÜBBEN; WOESTE; *D. Wtb.* 4, II, 22). Hoogte in de heide; hooge heide, meestal begroeid. Thans nog alleen in plaatsnamen (als *de Hare*, *de Haar*, *Haarlo* enz.) en in enkele samenstellingen bekend. Zie, behalve de aangeh. werken, nader over dit woord *Nomina geogr. Neerl.* 3, 334. || Veel lichts hebben wy wegens de woorden in de naamen der landschappen, steden, dorpen, vlekken zich op doende, herkregen, te weeten ... *Haar* (een hoogte verhevener als het omliggende land, en evenwel geen berg) in de Vaste *Haar* by Kovorden; *Loo* (*enz.*), SMIDS, *Gallerye*, 66.

— Voor Twente wordt opgegeven de bet.: hooge, midden in 't veld liggende kamp bouwland.

Samenst. *Haarrook* (zie ald.). — Voor *Haarlucht* zie onder HAARROOK.

HAAR (IV), znw. onz., mv. *haren*; ook *hair* en voorheen *hayr* geschreven; verkl. *haartje*, *haarken*. Ohd. mhd. osaks. mnd. nnd. *hâr*, nhd. *haar*, onr. *hár*, deensch *haar*, zw. *hår*, ags. *hǽr*, eng. *hair*, ofri. *hêr*, nfri. *hier*, westfri. (noordholl.) *heer*, mnl. *haer*, *hair*; in het Gotisch is ons geen overeenkomende vorm overgeleverd; die taal bezigde, voorzooveel ons bekend, *tagl* voor één enkel *haar*, *skuft* voor het collectieve begrip. Over den grondvorm en de Idg. verwanten van het woord *haar* bestaan niet dan gissingen; zie daarvoor KLUGE[5] en FRANCK.

A) Eigenlijk. — I) Als zaak of voorwerpsnaam. Met mv. Een der dunne, op draden gelijkende lichaampjes die uit de huid van dieren en menschen groeien.

1) In het algemeen. || Een haar uit de manen van een paard. Een haar van een varken, van eene koe. Een haar uit den baard. Een lang, een kort, een dik, een dun, een krullend, een gekroesd, een zacht, een stekelig haar. Een gebroken, een gespleten, een afgeknipt, een uitgevallen, een uitgetrokken, een gezengd haar. Afgeschoren haartjes. Sommige rupsen zijn, geheel of gedeeltelijk, bedekt met haren. — Die hair baeven den ogen . . Die hair die in den oren wassen, *Teuthon.* 137 *a*. Haerkens in de nase, PLANT. Deeze hairen (zijn) in het eene Dier wollig en zagt ...; in het andere hard en borstelig ...; en anderen wederom kort en glad, BERKHEY, *N. H.* 3, 134. Zoo dat ... de haartjes der oogleden uitvallen, 8, 66. De haren verschillen, bij hetzelfde individu, in verschillende gedeelten van de huid in dikte, en in de lengte ... die zij kunnen bereiken, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 141. De dikste haren ... komen (*bij den mensch*) voor op ... het hoofd, en den schaamheuvel, *Ald.* De haren bestaan uit vormelementen, die geleverd worden door de weeke cellen, waaruit de haarknop bestaat, 2, 143. Men kan een haar uitrekken, zoodat het $^1/_3$ langer wordt, zonder het te breken, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 653 *a*. De haren zijn meestal in schuinsche richting, één aan één of twee aan twee ingeplant in de huid, 7, 653 *a*. Een gebrek ... van de wol ... is het, wanneer daarin voorkomen los aanhangende, korte, witte, glinsterende, ongekroesde haren, KUYPER, *Technol.* 2, 386. — Oock uwe hairen des hoofts zijn alle getelt, *Matth.* 10, 30. Doch niet een hair uyt uwen hoofde en sal verloren gaen, *Luc.* 21, 18. Zonder dat ik uit wanhoop de hairen uit myn toupet pluk, *Leev.* 5, 218. De maagd ... arbeidde druk om het haartje te vatten, dat hare pen achterna sleepte, CONSC. 3, 14 *a*. Dat ze krek zooveul van hum hiew as van 'en slek ien de kool, of 'en hoar ien de mêlpap, CREMER 12, 16. Dat gij (*in de schrijfles*) gekweld zijt geweest met een linksche pen, ontelbare haren in den inkt *enz.*, BEETS, *C. O.* 8. Hoe het eerste haartje, dat op mijn lippen 't „licht zag", werd vertroeteld, gestreeld, DE MONT, *Id.* 17.

— Uitdrukkingen, zegswijzen enz.

— *Een haar* (of *haartje*) *in de boter zoeken* (of *vinden*): redenen zoeken (*of* ze weten te vinden) om te vitten of om twist maken. Zie SCHUERM. en RUTTEN.

— *In mijne boter steekt geen haar*: ik handel niet valsch (SCHUERM.).

— *Veel haartjes maken een borstel*, HARREB. 1, 270 *a*.

— *Als een haar door de melk gaan*: zoo „glad", zoo vlug, zoo ongemerkt. (Wellicht heeft *haar* hier echter eene andere beteekenis).

— *Een haar aanhebben*: dronken zijn, RUTTEN.

— *Men scheert geene koe op een haar*: „men moet zoo nauw niet zien, er mag wel iets aan ontbreken", DE BO[2] 350 *a*. Verg. *Het komt op geen haar*, *waar men de koe met een zikkel scheert*, 1238 *a*.

— *Dat is een haar in je neus!* t. w. iets onaangenaams, inzonderheid: iets dat tegenvalt. || Dat was een hair in myn Heer de Mof syn neus ...: hy meende my by het linker been te krygen ..., maar hy heeft bot gevangen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 281.

S. Is dat ghelt? *B.* Tis dat ic niet seggen en wil, ic bin so bues.
S. Wel wat duncktje dats een haer in je nues,
Ja wel hier stae we vast en kijcken een ander maer aen, enz.
COSTER 66.

— *Een wild haar in den neus hebben*: een losbol zijn. || *Foenum habet in cornu*. Hy heeft een wilt haer in sijn neus. 't Is een Gesel, SARTOR., *Adag.* I, 2, n°. 23. Hy heeft een wild hair in de neus, 't is een los wambus, een lichtmis, MARIN.

— *Wilde haren* zijn ook in andere uitdrukkingen eene figuurlijke aanduiding van: jeugdige dartelheden en overmoedigheden, onbezonnen en onbesuisde streken. || (Hy) zal ... wel tot bedaren komen, en die wilde hairen zullen hem wel uitvallen, v. EFFEN, *Spect.* 4, 164. Schoon de wilde haren 'er nog wel zoo wat inzitten, hebt gij mij toch ... bewaard, dat ik niet geheel *perdu* was, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 49 (zie ook 2, 175 en 4, 152). Gus heeft zijne wilde haren laten vallen en is een braaf huisvader ... geworden, VISSERING, *Herinn.* 3, 460. 'k Hield nog enkle wilde haren Van mijn zorgeloos weleer, DE GÉNESTET 1, 159.

Zie ook *wild haar* (collectief), hieronder bij II, 1).

— Ook in ander, vrijer gebruik, duiden *Aren streken* aan. || Ik wil toch ook wel zeggen, dat ik niet gedacht had, dat'er zulke haren in onzen Maurits zaten, LOOSJES, *Lijnst.* 2, 210.

— *Een vos verliest wel zijn haren maar niet zijn streken*, HARREB. 1, 268 *b*.

— *Geen haar zoo klein of het heeft ook zijne schaduw* (HARREB. 1, 268 *b*): niets is zoo gering of het heeft zijne gevolgen enz. Verg. ook DE BRUNE, *Spreeckw.* 311; 479; 485.

Een Haer van Hoofd of mond,
Maeckt schaduw op den grond.
HUYGENS 1, 732 (sp. *Un cabello Haze sombra en el suelo*).

— *Het* (of *Alles*) *op haren en snaren zetten* (of *stellen*): alles in het werk stellen om tot zijn doel te geraken; vooral: de uiterste drang- en dwangmiddelen aanwenden om zijn zin te krijgen. Bij de pogingen tot verklaring van deze uitdrukking heeft men begrijpelijkerwijze ook gedacht aan het zetten van de *haren* van den strijkstok op de *snaren* van het instrument, waarom BILDERDIJK haar dan ook, in strijd met overlevering in gebruik, tot *haren op snaren zetten* heeft vervormd. Evenwel, ook dan wordt zij nog niet duidelijker, en het is zelfs waarschijnlijk dat men hier noch aan *haren*, MV. van *haar*, noch aan *snaren*, MV. van *snaar*, zal hebben te denken. || Dat moet 'er onder, of over. Dit zegt men, als iets op 't uiterste gewaagt, en op haaren en snaaren gestelt word, TUINMAN 1, 149 (verg. *a. w.* 1, 289). Zo dat, Nigt, het was hier maar op hairen en snaaren, *Leev.* 6, 14 (*van een kras onderhoud van kapitein de Harde met Mevrouw van Oldenburg*). Hendrik ... wil nu ... trouwen met een wilde meid buiten onze Kerk.... Nu, daar moest hy maar eens om komen! Verbruit, Pastoor, ik heb het zo Satans op hairen en snaren gezet, *Burg.* 476. Wil ik (als men zegt, of zeggen moet) hairen op snaren zetten, zoo moet ik eerst Hem mijn pensioen opzeggen, BILD., *Briefw. met Tyd.* 2, 152. Uwe baldadigheid omtrent Santje (was) immers weder veel te ver getrokken ... Het is niet goed alles zoo op haren en snaren te zetten, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 338.

2) Inzonderheid: een hoofdhaar van den mensch. || Soo waerachtigh als de Heere leeft; Indiender een van de hairen uwes soons op de aerde sal vallen! 2 *Sam.* 14, 11. Want niemanden van u en sal een hair van den hoofde vallen, *Hand.* 37, 34. Het valt den geen, die veel hair heeft niet min lastigh, dat men hem een hairtje uittreckt, als den geen, die kaelhoofdigh is, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 367. Een quaaddoender, die zeer bang en bevreest is, zo dat'er als aan elk hair een druppel zweets hangt, TUINMAN 1, 300.

Na d' afgeloope spil der nimmer stille jaren,
Het vel vol rimpelen, het hooft vol gryze hairen.
VONDEL 4, 389.

— Uitdrukkingen, zegswijzen enz., waar het woord *haar* bepaaldelijk de beteekenis van: een hoofdhaar heeft.

— *Hij zet* (of *draagt*) *den hoed op een haartje, op drie haartjes; zijn hoed staat op drie haartjes.* Wordt gezegd van manspersonen die keurig en puntig voor den dag komen, die werk maken van hun uiterlijk, bepaaldelijk om de vrouwen te behagen. || De vreugde blinkt in 't oog, de hoed staat op een haartjen, BILD. 6, 297. Den oudsten jongen ..., Die nu alreê Den hoed zet op een haartjen, TER HAAR, *Ged.* 2, 140.

— Ook in toepassing op verwijfde pronkertjes. || Men soude hem met geen vuyl handeken aentasten. 't Bonetken op drie haerkens, SARTOR., *Adag.* I, 9, n°. 3 (*Unico digitulo scalpit caput*).

— *Ergens een haar, een haartje* (*moeten*) *laten*: iets van zijn goeden naam moeten inboeten (t. w. daar waar men besproken wordt, waar men „over de tong gaat").

Waer hoort men immer veel gepraet,
Daer d'een of d'aer geen hayrtje laet?
Elk soekt uyt ander luyden falen
Een glimpkroon voor sich selfs te halen.
SLUYTER, *Buytenl.* 30.

Zie ook *haar* (*moeten*) *laten* hieronder bij II).

— *Iemand de haren van het hoofd spreken.* Volgens de verklaring bij SARTORIUS: verward of onhebbelijk spreken; praten zooals onbeschaafden doen, die hun beurt niet afwachten, hetgeen echter op de tweede aanhaling minder goed schijnt te passen. || *Scytharum oratio* ... Daer men 't lest eerst seyt. Daer elck d'ander 't haer van het hooft spreeckt. *Scytharum feritas in proverbium cessit, ut* enz., SARTOR., *Adag.* II, 4, n°. 9. Die verbruide Pachters (*der accijnzen*) ... (*die*) met dartel te leven, ryen, rossen ... den besten Burger trotzen, en dan noch de hairen van 't hoofd zouden spreken, v. EFFEN, *Spect.* 5, 52.

— *Breek een haar!* Eene verwensching; waarschijnlijk eene verzachting van: breek je nek! || Allons, mee! of breek een haar! KNEPPELH. 1, 145.

— De groote talrijkheid of liever ontelbaarheid der hoofdharen heeft aanleiding gegeven tot zegswijzen als:

— *Menigvuldiger, meer* (*t. w.* talrijker) *dan de haren mijns hoofds*: in ontelbare hoeveelheid; onnoembaar vele. || Quaden tot sonder getal toe, hebben my omgeven ...: sy zijn menighvuldiger dan de hairen mijns hoofts, *Ps.* 40, 13. Die my sonder oórsake haten, zijn meer dan de hairen mijns hoofts, 69, 5.

— Vandaar oneigenlijk, bij overdracht, in toepassingen waar van geen getal sprake kan zijn: in onmetelijke mate; onuitsprekelijk groot.

— *Berouw, spijt hebben* (*zooveel*) *als haren op zijn hoofd.* || Ik heb zoo veel berouw als haren op mijn hoofd, dat ik dat mensch hier heb ingehaald, *K. Zev.* 3, 67. Hij had reden om er berouw van te hebben als haren op zijn hoofd, BEETS, *Versch.* 3, 26.

— Op de geringheid in dikte of breedte, op de fijnte van een hoofdhaar zien:

— *Zoo fijn als een haar.* || Toen kwam er een stapel Engelsche Hemden op de baan, zo fyn als een hair, *Leev.* 8, 239.

— *Een haar* (*in vieren, in zessen, in stukken*, enz.) *klieven, klooven, splijten* (en derg.): kleingeestig onderzoeken, over kleinigheden vitten. Zie ook HAARKLOOVEN. || 't En is maer ziel-verdriet, alle woorden nauw te ziften, en een hayr in zesse te klieven, DE BRUNE, *Bank.* 1, 319. Hy laet de Procureurs, en Rechters hayren klieven, POIRTERS, *Mask.* 199. Zoo brengt men zich, om 't klooven van een hair, In zulk een lyfsgevaar, OUDAAN, *Poezy* 2, 149.

Draeght even goede sorgh niet staegh te sitten dringen
Op ick en weet niet wat, op alle kleyne dingen,
Waer komt 'er oyt een dag, wanneer men niet en kijft,
Als staegh een krygel hooft een hair in stucken kijft?
CATS 1, 313 *a*.

En poogt men uit nog and're brieven
(Al zoud m'een hair in vieren klieven)
Te wringen wat naar misdaad smaakt?
OUDAAN, *Poezy* 1, 236.

— Soms vindt men de uitdr. toegepast op groote gierigheid. Verg. *een zwavelstokje in vieren doen* (enz.). || Een haer in vieren splijten.... *Esse mire tenacem*, PLANT.

— *Het scheelt* (*scheelde*) *maar een haar; het had maar een haar gescheeld; het scheelde geen haar* (*of*) enz.: er ontbrak maar een uiterst geringe kleinigheid aan (of) *enz.*; het was er ontzettend weinig (ver)

van af (of) *enz.* || Het scheelde maar een haar, of hij was dood geweest, zóó rakelings kwam de balk naast hem neer. Het scheelde geen haar of hij had zich in zijn hand gehakt. — Het had maar een haartje gescheeld, of er was van de heele Tromp ... geen mensch terechtgekomen, WERUM. BUNING, *Krit. oogenbl.* 5.

— *Het kan* (of *mag*) *geen haar liegen.* || *Ad amussim exacta res is.* 't Mach niet een hayr liegen, SARTOR., *Adag.* I, 6, n°. 53.

— *Geen haar breed.* Eigenlijk: niet zooveel als de breedte van een haar bedraagt; vandaar: ook het geringste niet. Thans wordt *haarbreed* meestal als eene samenstelling opgevat; zie derhalve ook bij HAARBREED. || De een zou om de dood den ander geen hair breed wyken, v. EFFEN, *Spect.* 11, 117.

— *Op een haar.* Eigenlijk: zoodat het niet de breedte van een haar scheelt, verschilt; zoodat er niet de breedte van een haar aan ontbreekt. Vandaar, als bijwoordel. uitdrukking: zeer nauwkeurig; met nagenoeg onfeilbare juistheid. In meer of minder eigenlijke toepassingen. || Twee schroeven (*aan een haarpasser*) om deszelfs been C. door middel van een koperen cirkel B., op een hair te bepaalen, *Handw.* 13, 283. Wanneer de schroef C. omtrent op de begeerde grootte vast staat, schroeft men A. aan of af, na believen en op een hair in de juiste grootte, *Ald.* Scherp en op een haar mijdt hij (*de Rotterdamsche sleeper*) al de hinderpalen, die hij op zijn weg ontmoet, HASEBROEK, *W. en Dr.* 221.

Ik (*Staart*) zal myn broeder Kop langs veld en berg en dal
Geleiden op een haer dat hy niet klagen zal.
CONINCKX, *Fab.* 233.

— *Op een half haar breedte*: met overdreven nauwkeurigheid. || Die weeten op een half hair breedte de limietscheiding van liefde en vriendschap, *Leev.* 5, 131.

— Men bezigt *Op een haar*, als bijwoordel. uitdrukking, ook met betrekking tot gelijkenis tusschen personen, voor: tot in de geringste opzichten. || In als gelijcken sy de vaeder op een hayr, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 203. Men had gezworen Het was Arion op een haer, CONINCKX, *Fab.* 117 (*De Aep en de Dolfijn*). Gestalte en kleeding zijn Pandolfo op een haar! STARING 2, 95. Twintig vogels ... hem gelijkend op een haar, v. ZEGGELEN 7, 94.

— Ook zegt men het van het kennen van iemand of van iets, het weten, het mededeelen van iets, voor: tot in de geringste bijzonderheden. || Jou loopjes zyn my te wel bekend, ik kenje al te wel op een haar, ASSELIJN, *Spilp.* 39. 'k Heb alles op een hair verteld, v. MARLE, *Rijmel.* 17. Ik kende zyn repertoire op een haar, MULTATULI 1, 17.

(*Zij*) schreven boeken en traktaten;
Bedilden zetel en altaar,
En wisten alles op een hair.
TOLLENS 7, 48.

— In de volgende aanhalingen moet men *op een haar* evenwel niet als bijwoordel. uitdr. opvatten; de bedoeling is daar, dat met slingeren of houwen een *haar* geraakt, getroffen wordt. || Seven hondert uytgelesene mannen ... slingerden met eenen steen op een hair, dat het hen niet en miste, *Richt.* 20, 16 (Vulg. *ut capillum quoque possent percutere*). De krijghslien ... leggen toe, om net te micken op het wit, Te houwen op een hayr, VONDEL 3, 248.

— Op de geringheid in waarde of, in 't algemeen, op de onbeduidendheid van een hoofdhaar zien:

— *Iemand geen haar krenken*: hem niet in 't minste of geringste eenig (lichamelijk of ander) leed aandoen. || Gy hebt ... den seer doorgloeijenden oven als met eenen dauw begoten, dat niet een hair aen henlieden gekrenckt en is, 3 *Maccab.* 6, 5. De werreld, duyvel, dood, hem krenken niet een haar, SPIEGHEL 146.

— *Geen haar op mijn hoofd dat er aan denkt* (*om* enz.), en derg. Eene uitdrukking waarmede men zelfs de geringste gedachte aan iets verre van zich werpt. || 't Minste hayr niet op mijn hooft datter om deynckt, FRANSSOON, *G. Wouters*, 10. Denk toch niet ..., dat er een haar op mijn hoofd is, dat aan trouwen meer denkt, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 160.

— Voorheen zeide men ook *Hij heeft geen haar* (*op 't hoofd*) *of het weet wel beter*, om uit te drukken dat, hoe iemand zich ook iets ontveinze, zelfs het onbeduidendste deel van zijn lichaam, te meer dus nog zijn geweten, van het tegendeel overtuigd is. || Sy en hadden niet een hayr opt hooft oft het en wiste wel beter, MARNIX, *Byenc.* 5, 1 (bl. 203 *a*).

— Nog in tal van verbindingen treft men *een haar* aan in den zin van: iets zeer gerings, het geringste dat men zich denken kan; en *geen haar, niet een haar* in dien van: zelf het minste of geringste niet; de kleinste kleinigheid niet; geen zier; volstrekt niets. Voor mnl. (*niet*) *een haar* zie VERDAM 3, 9 en verg. voorts DE JAGER, *Lat. Versch.* 123 vlg. Van de meest gebruikelijke dezer verbindingen volgen hier voorbeelden. || Knechten en staet acht ick al min dan een haer, *Trou m. bl.* 127. Ick en achtes niet een haer. Ick en gever niet een haer om wat ghy zijt, oft niet en zijt, PLANT. tEn vordert niet een haar, SPIEGHEL 140. Hy deedt mijn noyt een hayr te kort in al sijn leven, BREDERO 2, 414. Daer sou geen haer aen feylen, VONDEL 3, 59. Wy blyven even eens, wy bet'ren niet een hayr, HOFFERUS 195. Soo datter niemant noyt een hayrken van en wist, POIRTERS, *Mask.* 278. Neef is geen haar beter als zyn wyf, v. EFFEN, *Spect.* 6, 247. Zotheden ... die ons ... geen hairtje beter ... zouden maaken, *Blank.* 1, 23. Hy ... heeft nu geen hair meer te zeggen dan Marten Luther, 3, 142. Kerels... waar geen haartje overleg of verstand bij is, FOKKE, *Verz. W.* 12, 93. Dat zijn vader geen haar minder was dan wijlen de aartsvader Jacob, *K. Zev.* 1, 105. Het scheen den geest geen haar te deren, v. ZEGGELEN 7, 89. Zou zij daar een haar te slechter om zijn? CONSC. 3, 368 *a*. De kevie (*van een eekhoorntje*) draait om hare spil, En vordert toch geen haartjen, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 149. 't Kan me geen haar schelen, zei de majoor, ik slaap, WERUM.-BUNING, *Krit. oogenbl.* 23.

Als ick dus geseten waer,
Soo en gaf ick niet een haer
Om het gelt, of om het goet.
CATS 1, 434 *c*.

Sy sit nu wel te treuren, maer
Ach! ach! sy denckt (*meent*) het niet een haer!
STARTER 96.

Dees wilde dien geen hair te goede geven;
Elck wilde meer als ander zyn verheven.
DE DECKER 1, 229.

— Zeer gewoon is de ironische uitdr. *Iemand tot iets geen haar te goed achten, rekenen*: bedoelden persoon tot zeker bedrijf wel degelijk in staat rekenen. || Hy is er geen hair te goed toe. *Il n'est pas trop bon pour cela, je l'en crois assez capable*, MARIN.

— *Om een haar.* Letterlijk: voor eene kleinigheid; vandaar: gereedelijk, gaarne. Soms ook: spoedig, snel? Thans in onbruik. || Ick soude om een haer v lier raet doen, Want ic sie dat ghi waer segt voor mijn oghen, *Gentsche Sp.* 359. Ackermenten dat (*dat hout*) weecht! om een haer lap ick het

wel weer neer! COSTER 11. Wy souwen om een hayr wat kolven, wisten wy raet om kolf en bal, 516.

Hy het me soo besucht ghepuelet, ten is niet om te spreken,
En om ien haer Bely sou ick het aen jou weer wreecken,
Had ickje by me solen maer ergens om een hoeck allien.
COSTER 18.

— *Haar Komt te baar, Al is 't over zeven jaar*: ook het geringste komt toch ten laatste aan het licht. Zie HARREB. 1, 268 *b*.

— Op de groote broosheid van een *haar* wordt gedoeld in:

— *Men trekt mij wel met een haar, Daar ik gaarne waar* (HARREB. 1, 270 *a*): met weinig kracht, met geringe moeite ben ik (altijd tot iets aangenaams) over te halen. Verg. *ik ben met een strootje te verleiden*.

3) Het mv. (*de*) *haren* komt vaak voor in den collectieven zin van: al de hoofdharen te zamen, de gansche haardos, de haartooi (het *haar* in de bet. II). || Sluike haren. — O! die nare Knoopen in de hare(n), *Kinderrijmpje*. — Sy hult sich in het swart met neer-gestreelde hayren, PERS, *Lucretia*, 57. Neemt brandewijn ... en wascht er de haairen mede, CHOMEL 974 *b*. Vroeg besneeuwde hairen, BILD. 6, 373. Om de haren ligt een krans van wijnloof, VOSMAER, *Amaz*. 166. Zijne lange haren ongekruld en woest over zijn bleek gezicht hangende, BEETS, *C. O.* 199. Dunnende haren, BEETS, *Versch.* 5, 9. Taaldoorvorschers met bekranste haren, BEETS 3, 191.

Voor *grauwe* en *grijze haren* zie hierboven kol. 602 en 745.

— *Bij de haren trekken*; *bij de haren er bij sleepen*. Zie *Bij het haar trekken* enz., onder II).

— *De haren rijzen* (of *staan*) (*mij*) *te berge*: rijzen (staan) ten gevolge van ontzetting, schrik, afgrijzen en derg. overeind. Eene uitdrukking, ontleend aan het bekende gevoel, waarbij het inderdaad is alsof de haren zich oprichten. Verg. mnl. *alle mine haer* (*stonden mi*) *upwaert van groten vare* en *al mijn haer staet mi te storme* (VERDAM 3, 9; 10) en zie ook *D. Wtb.* 4, II, 13. || 't IJs (quam) ... so vreesselijc op ons aendringen, dat eener de hayren te bergen stonden so eysselijck wast om sien, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 59 *b*. Alle inwoonders der eylanden zijn over u ontsett: ende haren Koningen staen de hairen te berge, *Ezech.* 27, 35. De haairen gaan te bergh staan, HOOFT, *N. H.* 473. Mijn hairen staen te berge, en al mijn leden stijf, O gruwelijcke daet! VONDEL 3, 745. Als ik hun hoor vloecken en zweeren, dat een eerlyk man de hairen te bergen ryzen, *Blank.* 1, 83. Inderdaad, ik geloof dat de haren haar onder de kornet te berge rezen, BEETS, *C. O.* 75.

Zie ook *het haar rijst te berge*, hieronder bij II).

— *Zich de haren* (b. v. van ergernis, van spijt) *uit het hoofd rukken, uit den kop scheuren* en derg. || Hij rukte zich in zijne vertwijfeling de haren uit het hoofd. — Ik zou mij de haren uit den kop kunnen scheuren ... maar of ik vloek of stampvoet, het baat mij niet, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 277.

— *Gekrulde haren, gekrulde zinnen* (verg. hd. *krans haar, krauser sinn*; *D. Wtb.* 4, II, 10). Een vooroordeel tegen het krulhaar, het kroeshaar. Zie b. v. BEETS, *C. O.* 2.

— Zeer vaak bedoelt men met (*de*) *haren* bepaaldelijk: het hoofdhaar van vrouwen. || Met ongekamde haren loopen. Met loshangende haren het huis uitvliegen. — Lucretia, ... Wiens hayren als het goud bloncken, PERS, *Lucretia*, 9. Wilt gij uwe glimmende zwarte hairen behouden? v. LENNEP, *Rom.* 5, 15.

Mijn hayren, die wel eer gestrengelt en gestreecken,
Met fyne zijd' getuyt, een schoone krans geleecken, ...
Die zijn nu neer gekamt.
PERS, *Jonas enz.* 89.

Europa had voorlang Japanners en Tartaren
Het kleed, de thee ontleend, de saamgebonden hairen.
BILD. 6, 391.

— *Lange haren, kort geheugen* (HARREB. 1, 212 *b*). Waarschijnlijk eene hatelijkheid tegen het vrouwelijk geslacht; men vergelijke daarvoor (in *D. Wtb.* 4, II, 9—10) de zegswijzen hd. *lange haare* (*und*) *kurzer sinn* of *kurzer muth*; *lang ist ihr haar, kurz ihr verstand*, enz. alsmede eng. *more hair than wit*, die alle de vrouwen gelden.

— In de volgende aanhaling heeft men het mv. *haren* op te vatten in den zin van: de afzonderlijke haardossen, de hoofden met *haar* der verschillende figuren. || Keurig verzorgd zijn alle deelen en onderdeelen, haren en baarden inzonderheid zijn wonderfijn gemaald, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 82.

II) Als collectief, zonder mv. De verzameling of het geheel van *haren* (in de bet. I), die de huid, of een gedeelte van de huid van dieren en menschen meer of minder dicht bedekken; het natuurlijk bedeksel van de dierlijke, de menschelijke huid.

1) In het algemeen. Eene verzameling van *haren* op het een of andere deel van het dierlijk lichaam; plaatselijke haarbekleeding. || Ionck haer oft wolhair. *Poil follet.* PLANT. Rouw haer. *Poil rude*, Ald. Haer aen de schaemelheyt. *Le poil qui vient aux parties honteuses de la personne*, Ald. Dat ... geelachtigh dunne hair daer op is, *Levit.* 13, 30. Dat ... geen swart hair daer op en is, 13, 31. De Heer (sal) ... afscheeren het hooft, ende het hair der voeten, *Jes.* 7, 20. Het haar is eene bedekking van vele dieren, en ook de mensch draagt deze in meerdere of mindere mate over het grootste gedeelte des lichaams, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 653 *a*.

Men moet een goeden Jongen queecken,
Eer 't Haer (*van den baard*) begint door 't vell te breecken.
HUYGENS 1, 728 (sp. *Si quieres tener buen moço* [*Antes que le nazca el boço*).

— Figuurlijke zegswijzen.

— *Wild haar in den neus* (soms *op het hoofd*) *hebben*: onbesuisd, dartel, overmoedig, loszinnig zijn. Verg. *wilde haren* enz. hierboven bij I, 1). || Een jongman, die wildt hajr in de neus had, en wout met gewelt, wt broodronckenschap, meê deur Strate Magellanes vaeren, en heeft nu seven jaer wtgeweest, HOOFT, *Br.* 3, 395. Die, gelijckerwijs de Leeuw, een ruyghe borst heeft, werdt gelooft heet gebakert te wesen, en wildt hayr in den Neus te hebben, v. BEVERW., *Holl. Geneesm.* 18 *b*. Ik heb ... nooit met hem verkeert. Hy hadt my te veel wilt hair op 't hoofd, *Burg.* 109.

— *Hij heeft Bunschoter haar onder de armen* (HARREB. 1, 19 *b*): hij is traag, lui.

— *Hij* (*zij*) *heeft haar op de tanden*: hij (zij) is onversaagd, onvervaard; hier en daar (zie de aanhalingen) echter bepaaldelijk: die persoon durft zijn tegenpartij flink te woord te staan, durft flink van zich af te spreken, weet zich flink met woorden te weren. Verg. nhd. *haare auf den zähnen haben* (*D. Wtb.* 4, II, 17), nnd. *hâr oppen tenen hân* (WOESTE), *hâr up de kûsen hân* (DOORNK. KOOLM.) en ndl. *haar om de kiezen hebben* (bij HARREB. 3, LXXXVII, van eene vrouw: op bitsen, scherpen, ruwen toon van zich af spreken); verg. daarnaast, met dezelfde beteekenis, nhd. *haare auf der zunge haben* (bij HARREB. 1, 269 *a* vindt men daarentegen, doch zonder verklaring: *hij heeft geen haar op de tong*). Voor een

overzicht van vroegere en latere pogingen tot redelijke verklaring van deze uitdrukking, vermeerderd met des schrijvers eigene verklaring, zie STOETT in *Noord en Zuid* 18, 9—15. Opmerkelijk is zeker de soortgelijke beeldspraak in gr. *λάσιον κῆρ*, harig hart, voor: manmoedig hart, *λάσια φρήν*, ruig gemoed voor: dapper gemoed, waarop door HEYNE in *D. Wtb.* t. a. p. de aandacht is gevestigd. || Haar op de tanden hebben: manlijk, kloekmoedig zijn (SCHUERM.); zich stoutmoedig en triomfantelijk weten te verdedigen, bez. met woorden (DE BO²); niet vervaard zijn, van zich af te durven spreken (V. DALE). — Hy heeft hair op zyn tanden. *Il a du sang aux ongles*, MARIN. 'k Vrees voor Pan, die hair heeft op de tanden ... Ik durf niet. 'k Mocht zijn' slaap eens stooren met mijn fluit, BILD. 4, 269. Of wil je dat ik tuig: „'t Was ruig (t. w. *het scheepsvolk*); 't Had hair tot op de tanden." Zoo gun mij *enz.*, POTGIETER 12, 10. Toon, dat gij haar op uwe tanden hebt, of gij zult een zuur leven met mij hebben! CONSC. 1, 128 *a*. Zij zullen aan hem niet roeren: hij heeft haar op de tanden, DE BO² 350 *a*. Vele guiten vallen uit tegen de kloosters, omdat er dikwijls niemand is met haar op de tanden, om ze op de duimen te kloppen, *Ald.* Ja, mannen willen wij met haar op hunne tanden, VUYLSTEKE, *Ged.* 2, 43 (verg. 3,53).

— *Fransch spreken met haar op*: „beschimmeld fransch, slecht fransch", DE BO² 350 *a*.

2) De gezamenlijke haren die het hoofd van den mensch bedekken; het hoofdhaar van mannen en vrouwen. Soms, t. w. in verheven stijl, nog vergezeld van eene opzettelijke bepaling (*des hoofds*) enz. || Als een man sijns hoofts hair sal uytgevallen zijn: hy is kael, hy is rein, *Lev.* 13, 40. Daer en sal niet van sijn hair op der aerde vallen, 1 *Kon.* 1, 52. Hy ... nam my by den haire myns hoofts, *Ezech.* 8, 3. Ende sy drooghdese af met het hair van haer hooft, *Luc.* 7, 38. Sy hadden hair, als hair der vrouwen, *Openb.* 9, 8. Van myrrhe rieckt het hair, VONDEL, 3, 582. Het haer is niet anders dan een uitworpsel, om het hooft te decken, en tot cieraet te dienen, 9, 152. Om het Haair te doen groeijen. Neemt groote klissen-wortels, stoot ze in een mortier *enz.*, CHOMEL 974 *b*. Heur haar hing in menigte van lange glinsterende krullen ... langs haar ... wangen, BEETS, *C. O.* 142. Haar wordt een onwaardig versiersel gerekend, 347. Zelfs bij mummiën ... vindt men het haar nog ongedeerd, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 653 *b*.

— *Rood tot in zijn haar*. In Zuid-Nederland hetzelfde als: met eene kleur tot over de ooren (t. w. van schaamte).

— *Eene bos, een lok haar*, en derg. || Eene vlecht haar; een hoofd met haar (enz.). Zie bij Bos, 1ste art. (Deel III, 632), HOOFD, LOK, VLECHT enz.

— *Het haar valt uit*, enz. || Zijn haar komt weer terug, groeit weer bij. — Een sieckte alst haer wtvalt, PLANT.

— *Veel —, weinig haar hebben*, enz. || Goed, slecht in zijn haar zitten. — Die weynich haers heeft. *Qui a peu de cheveulx*, PLANT.

— *Zijn haar verliezen*, enz. || Hij begint leelijk zijn haar kwijt te raken. — Door zijn haar groeien (zie bij GROEIEN, kol. 807).

— Het *haar* verschilt naar kleur, aard, hoedanigheden. || Aschblond, goudblond, kastanjebruin, peenkleurig, wit haar. — Kort, lang, krullend, kroes haar. — Stug, steil, zacht, zijdeachtig, wollig haar. — Mooi, leelijk, glanzig, dof, droog, dor, vettig haar. — Jong haar. Nieuw haar. — Dicht, dik, welig, zwaar, dun haar. — Gekrolt haer, PLANT. Gheel hayr. ... *caesaries flava*, KIL. Leert u oock de natuere selve niet, dat ... soo een vrouwe langh hair draeght, dat het haer een eere is? 1 *Cor.* 11, 14 en 15. Ick hebbe geestig hayr, dat menschen weet te vangen, CATS 1, 539 *b*. 't Welrieckent hayr, gevlecht met een gentile vont, HOOFT, *Br.* 1, 4. Hayr van sonnelijcke glans, HOOFT, *Ged.* 1, 109. Men ziet het blonde hair zijn locken aertigh zweien, VONDEL 3, 821. Dat geel goudt verwich hayr, *Bloem-Hof d. Ned. Ieught*, 6 *b*. Sluik haar is voor gierigaards en benepen harten, BEETS, *C. O.* 2. Manspersonen met zwart haar, blond haar, grijs haar, rood haar, en in 't geheel geen haar, 180. Wat voor kleur van haar zij heeft, 347. Donker haar bevat veel ijzer, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 653 *b*. Het haar kan sluik of gekroesd wezen, *Ald.*

— *Ergens grijs haar (willen) dragen*, b. v. in een dienst: er oud (willen) worden. || Marry! wel meid, dat 's onverwagt. ... 'k Dagt dat jy hier grys hair woudt draagen, *Econ. L.* 1, 101.

— *Lang haar, lange zinnen*. Niet, als het bovenvermelde *Lange haren, kort geheugen*, eene hatelijkheid tegen het vrouwelijk geslacht; wellicht wordt hier met *lange zinnen* op traagheid gedoeld. || *B.* Wat heyt jou knecht lang haer. *G.* Ja Maet, lang haer, lange zinnen, BARON, *K. Louwes*, 6.

— *Gekruld haar, gekrulde zinnen*, HARREB. 1, 268 *b*. Zie voor dit vooroordeel tegen krulhaar ook hierboven bij I, 2).

— Vooral tegen *rood* en *rossig haar* heeft het volk van ouds vooroordeelen gehad, zooals nu nog algemeen bekende spreekwijzen blijkt. Verg. ook *D. Wtb.* 4, II, 8—9; DOORNK. KOOLM. 2, 37 *a*. || Rood haar met een spitse kin: Daar steekt de duivel in, HARREB. 1, 166 *b*. Rood haar en elzenhout Wordt (*of* Zijn) op geen goeden grond gebouwd, 1, 183 *a*. Rood haar is Judashaar; dat niet en krult is duivelshaar, BOEKENOOGEN 278.

— *Hij is in zijn vies haar*. In Zuid-Nederland hij is „vies" gezind, d. i. misnoegd, in slechte luim.

— *Eigen haar, valsch haar*, enz. || Eene pop met „echt" haar en beweegbare oogen. — Geleent haer, paleerhaer. *Faulse chevelure empruntee pour orner une espousee &c.*, PLANT. Paruycken van vreemt, gekocht oft gheleent hayr, BORSTIUS *bij* SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisg.* 148. Hoewel myn eigen hair haar niet kwalyk bevalt, heeft zy toch een ... pik op myn hoed, *Leev.* 1, 228. Hy hadt van Kindsbeen af zyn eigen hair gedragen, *Econ. L.* 1, XLI. Zij kon omstreeks zestig jaren oud zijn, als eenige te voorschijn komende grijze haren deden vermoeden; valsch haar droeg zij niet, BEETS, *C. O.* 146. Maar wat is dan dat zwarte dotje ...? Het is eene kleinigheid valsch haar, 347.

— Het *haar* ondergaat, al of niet, allerlei behandeling of bewerking. || Het haar (*of* zich het haar) van het voorhoofd, uit de oogen strijken. Het haar (met de hand) opstrijken, wegstrijken. Jongen, strijk je haar eens uit je oogen! — 't Haar uit je oogen, schuim en is geen bier! *De gew. Weuw.* 3, 17.

— Het *haar* wordt *gekamd* („*gestreeld*"), enz. || Het haar „uitwasschen". — Dat haer streelen. *Aorser et accoustrer les cheveulx*, PLANT. Dat haer kemmen. *Peigner les cheveulx*, Ald. Ons voorhoofd een handbreed in hoogte ... doen groeijen door het opkemmen van het hayr, V. EFFEN, *Spect.* 6, 203.

> Mijn eene zuster kemde, en d' andre krulde, en vlyde
> En streelde 't hangend hair, en gaf 't een' heldren glans.
> VONDEL 4, 350.

— *Iemand het haar uitkammen*, en derg. Figuurlijke zegsw. voor: hem iets aandoen, iets zeggen, dat hem geen genoegen doet; ook: hem de les lezen

(verg. *iemand den mantel, de kast uitvegen*). || Zijn haar zal uitgekamd worden! *het zal hem tegenvallen, hij zal er van opfrisschen*, BOEKENOOGEN 278. — Ik zal hem het haar wel eens uitkammen, HARREB. 1, 269 *b*. Morgen zal ik den hekel eens door zijn haar trekken, CONSC. 3, 117 *b*.

— *Het is kwaad kammen daar geen haar is* (HARREB. 1, 269 *a*): 't gaat niet aan *iets* te zoeken waar *niets* aanwezig is; men „plukt geen veeren van een kikvorsch." || 't Is quaet kemmen daer geen hayr en is, CATS 1, 579 *b*.

— *Ongekamd*, „*ongehavend*", *slordig, wanordelijk haar*, enz. || Het haar zit in de war, in den knoop. — Klitten, tissen, knoopen in het haar. — Het haar zit netjes, goed, slordig. — Hoe zit mijn haar? — Verwerret haer. *Cheveulx meslez*, PLANT. Mijn hair is gansch verwert; hoe is 'er door te komen? CATS 1, 658 *a*. Heur slordigh hair, VONDEL 3, 739. Zijn hair zwierde ongekemd langs slaap en wenkbraauwboog, BILD. 2, 126. De dartele jeugd ... Met guitige oogen en roezig haar, DE GÉNESTET 1, 317. Zijn haar (*van den Hollandschen jongen*) is van zondagmorgen half elf tot zaterdagavond als hij naar bed gaat in volkomen wanorde, BEETS, *C. O.* 2.

— *Het haar krullen, friseeren, poeieren, pomadeeren, scheiden, vlechten*, enz. || Vrouwen ... welcker vercierscl zy, niet het gene uyterlick is, bestaende in het vlechten des hairs *enz.* 1 *Petr.* 3, 3. V gult vercierde eel ghestrenghelt haer, *Bloem-Hof d. Ned. Ieught*, 85 *b*. Zyn hair', gepoeyert noch gekrult, Hing by zyne ooren neêr, *Econ. L.* 2, 127. Een jong mensch met gescheiden haar, zoo glad gekamd alsof het uit één stuk was, BEETS, *C. O.* 37.

> Wy quamen om het hair te poeren,
> Te krullen, en met goudt te snoeren.
> VONDEL 3, 815.

— *Het haar* (van vrouwen) *kappen, hullen* enz. Eigenlijk: het, door 't in eene kap, huif of ander hulsel samen te binden, opmaken. || Dat haer op binden. ... *Cogere nodo comas, vincire capillos vitta*, PLANT. Het hayr gekrult, gekruyft, gehult, gekant, geployt, PERS, *Jonas*, 44.

— *Gekapt haar*: opgemaakt, voorheen met —, doch thans zonder hulsel, huif of kap. Zie nader bij KAPPEN. || Haer in de huyve gebonden. *Cheveux troussez en la coeffe*, PLANT.

— *Gekapt in 't haar* —, voorheen *in 't haar gekapt gaan*: fr. (*être*) *coiffé en cheveux*. Geen ander kapsel, hulsel, dragende dan het opgemaakte *haar* zelf. Verg. ook KAPPEN en KAPSEL. || De hedendaagsche dienstmeisjes bedanken er voor eene muts te dragen; zij gaan tegenwoordig als dames gekapt in 't haar. — Om dat je nu juist in 't hair gekapt zyt, zonder een muts op jen hoofd, ... beelt gy UE. magtig wat in, *Leev.* 1, 257.

— Vandaar is, in hedendaagsche opvatting, *het haar kappen* zooveel als: het opmaken; het „doen."

— Het *haar* heet *opgestoken* wanneer men het op het hoofd met haarspelden bevestigt. || Dat meisje heeft lang met een vlecht op den rug geloopen, maar nu steekt zij het haar op. Jonge meisjes die al opgestoken haar dragen. — Een grijs zomerrokje vol vlekken; het haar zoo primitief mogelijk opgestoken, een hoedje *enz.*, MELATI v. JAVA, in *Nederland*, 1896, 2, 19.

— *Los haar, hangend haar*. || Hangende haer, gespreyt haer. *Cheveux espars*, PLANT. — Met hangenden haire, VONDEL 5, 219.

— *Hangends haar(s) loopen*: met hangende, onopgemaakte haren. Zie VERDAM 3, 10 en RUTTEN 87 *a*.

— Mannen dragen (of droegen) het *haar lang, kort*, „*rond*" (d. w. z. los om het hoofd, niet in een haarzak) of wel *in eene beurs* (haarzak); ook sprak men van: *eene beurs in het haar dragen*. || Zyn hair, in een beurs geknoopt, was zodaenig met poeder bestrooid, dat hy het hoofd niet dorst omdraeyen, v. EFFEN, *Spect.* 11, 171. Uw Chrisje heeft ... eens gezegd, dat zyn rond hair hem beter stond dan een beurs, ... en zedert is er geen Coëffeur aan zyn schoon bruin krullend hair geweest, *Leev.* 1, 43. Hy draagt (zo waar) zyn hair, en dat op eene Academie, nog rond, 2, 207. Dat ik een beurs in myn hair droeg, (dat te paerd zittende niet met de gewoonte overeenkomt), 5, 295.

— *Het haar laten groeien* en derg. || Het haar lang laten worden, kort houden. — Sijn haer laten wassen, *Laisser croistre ses cheveulx*, PLANT.

— *Het haar knippen* enz. || Het haar afsnijden, korten, scheren, snijden, millimeteren. — Sijn haer korten. *Racourcir les cheveulx*, PLANT. Dat haer op de kam scheren. *Tondre les cheveulx sur le peigne*, PLANT. De pijn die hy leedt (*bij het scheren*), overmits het hayr hart was, POIRTERS, *Mask.* 168. Het (zal) niemand vry staan, de Konst der Chirurgie te exerceeren, noch ook Hair of Baarden te scheeren, ten zy hy Burger deezer Stede zy, *Keuren v. Haerlem* 2, 114 *a*. Alderhande slag van Beunhaazen, zo wel die Verbanden leggen, als die Hair en Baarden scheeren, te bekeuren, 2, 116 *b*. Dat met de woorden, het Scheeren van Hair en Baarden, niet word verstaan, het Snyden, Fatsoeneeren en Opmaaken van Hair, 2, 121 *b*. Hier snyd men het hair naar de zwier, naar de mode, MARIN. Het nog nimmer geknipte haar loopt aan het vrije einde altijd in een min of meer fijne spits uit, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 142. Simson met afgesneden haar, BEETS, *C. O.* 15.

> 't Hair, dat natuur aan ieder gaf,
> Zo 't hem niet haagt het moet'er af.
> LUYKEN, *Spiegel v. h. Mens. Bedr.* 115 (*Pruikemaker*).

— *Het haar* (van vrouwen) *punten, dunnen, uitdunnen*.

— *Iemand bij het haar grijpen* enz. || Iemand het haar uitrukken. — Metten haer grijpen. *Empoigner aux cheveulx*, PLANT. Soo twistede ick met hen, ... sloegh sommige mannen van hen, ende plucktese het hair uyt, *Neh.* 13, 25. Hoon was het ... iemand aan baard of hair te grijpen, veel zwaarder nog ze af te snijden, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 311.

— *Iemand* (soms met de toevoeging *aan de harde zijde*) *in het haar hangen*: het hem lastig maken, hem hinderen. Voor bewijsplaatsen zie BOEKENOOGEN 278.

— *Iemand* —, *elkander in 't haar vliegen* (voorheen ook: *vallen*), *zitten* en derg.: met hem, met elkander plukharen, vechten, twisten, krakeelen. Letterlijk en figuurlijk. Zie, behalve de aanhalingen nog: VONDEL 4, 594; MOONEN, *Poëzy*, 537; v. EFFEN, *Spect.* 8, 177; FOKKE, *Verz. W.* 7, 93; DE GÉNESTET 1, 229. || Terwyl Koning Philips zynen ... onderzaaten in 't hair zit, HOOFT, *N. H.* 399. Twee dieven ... vochten om (*den*) ... buit, en vlogen zich in 't haer, CONINCKX, *Fab.* 27. 'Er is een tyd geweest, in welke onze Geleerden elkander hierover (*over den oorsprong der Batavieren*) dermaate in 't hair zaten, dat het zelfs tot partyschappen oversloeg, BERKHEY, *N. H.* 3, 347. Als ze (*de kinderen*) thuis zijn, zitten ze mekaar eeuwig in 't haar en draait het meestal op katjesspul uit, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 178. (Ze) zou ... gewis in heur haar gevlogen zijn, LOVELING, *Idon.* 69.

> (Niet dat ick wil) Dat oyt een vryster schelden sal,
> Of datse met een fel gebaer,
> Sal iemant vallen in het haer.
> CATS 1, 267 *a*.

— Soms met eene zaak als voorwerp: haar berispen, bevitten. || Ick (*Geldzucht*) beb 't u ... doen hooren rond en klaer Als ick de razerny van Krates zat in 't hair, DE DECKER 1, 169.

— Soms wordt het ook van dieren gezegd, t. w. in het spreekw.

— *Twee kwade honden zitten elkander niet licht in het haar* (zie *De gew. Weuw.* 3, 17): booswichten laten hun gelijken met vrede (verg. *de eene kraai pikt de andere de oogen niet uit*).

— Aan de voorstelling van het haarverlies bij het plukharen zijn stellig ook ontleend de zegswijzen:

— *Haar* (*moeten*) *laten*: iets van het zijne (moeten) inboeten; het kind van de rekening worden; dikwijls met betrekking tot de schade die aan iemands goeden naam door kwaadsprekende tongen berokkend wordt. Zie ook hierboven kol. 1401. || Jou bonte Sinjeurs (*er is sprake van lakeien*) doen hem (*elken voorbijganger*) alle kattekwaat; ik die je gebuur ben, moet'er ook altyd hair laten, v. EFFEN, *Spect.* 10, 239.

Veel menschen zijn beleeft, en weten schoon te praten,
Soo lang sy voor een vrient geen hayr en moeten laten;...
„Men kent de vrienden best wanneerder schade valt".
CATS 1, 57 *a* (*Vrient, soo lang als 't dient*).

— *Zijn haar weder* (of *weerom*) *halen*. Eigenlijk: het *haar* dat men heeft moeten *laten* a. h. w. terughalen, m. a. w. er zich voldoening voor verschaffen door aan zijne tegenpartij gelijk nadeel te berokkenen. Vandaar: zich over geleden kwaad wreken; wraak nemen. || Mansveldt dit verlies voor sijnen ooghen aenghesien hebbende, om sijn hayr weder te halen, ruckt nae Crevecoeur, v. REYD, *Ned. Oorl.* 315 *b*. Ieder is niet even sterk geëvangeliseerd, om zyn hair niet weer te halen, en losse malingen uit te deelen, *Blank.* 1, 35.

Dat jockende begint neemd eynd met vyandschappen;
So komt men van een woord tot handen en tot kappen,...
Rampzaligh is de man die so syn hair wil haelen;
Hy doet, of moet, te duyr een leppigh woord betaelen.
Die door een bitze tongh syn bloed ontsteecken voelt.
WESTERBAEN, *Ock.* 161.

— In denzelfden zin: *Om zijn haar komen*. || (*Verdronken*) landen, Daer de ploeg komt om zijn haer, Dat hij had gelaten daer, CATS 1, 435 *a*.

— *De gelegenheid bij het haar grijpen, vatten* beduidt: het rechte oogenblik waarnemen, zich het rechte oogenblik niet laten ontgaan. Verg. fr. *prendre l'occasion par les cheveux*, nhd. *die gelegenheit beim schopf* (of *bei der stirnlocke*) *fassen*, eng. *to take* (of *seize*) *time by the forelock*. De goede Gelegenheid of het rechte Oogenblik (gr. *Καιρός*, lat. *Occasio*) werd namelijk bij de Ouden verbeeld met een langen haarlok op het voorhoofd, maar kaal aan het achterhoofd (zie b. v. BÜCHMAN, *Geſl. Worte*[15] 431). || Etlijke daegen ben jck op de been of schildtwaght geweest, om de handt in 't hair der geleghenheit te krijghen, HOOFT, *Br.* 2, 223. De Hollandsche vloot lag ... wachtende naa een goeden wind, tot dat die ... uit den Noorden begost te waaijen .... Toen greep de Heer van Wassenaar de gelegentheit by 't hair, en ging 's morgens vroeg met de vloot onder zeil, BRANDT, *De Ruiter*, 154. Ik nam voor, de eerste gelegenheid by het hair te grypen, om haar een opentlyke declaratie te doen, v. EFFEN, *Spect.* 4, 115.

Verg. ook nog deel IV, 1117 (op GELEGENHEID).

— *Zich het haar uitrukken* (enz.) doet men uit wanhoop of groote droefheid; het geldt derhalve als een teeken van smart of vertwijfeling of als rouwbedrijf. || Myt borst cloppen ind haïr plucken trane schryen, *plangere*, *Teuthon.* 137 *b*.

Hy scheurt in 't endt zijn kleet, zijn borst, zijn baert, [zijn hair,
Als een kranckzinnigh mensch, en huilt met groot misbaer.
VONDEL 3, 794.

— *Iemand bij* (of *aan*) *het haar trekken*. || Die schoolmeester slaat de jongens niet, maar hij trekt ze aan het haar. Uit plaagzucht trekt die jongen de meisjes aan het haar.

— Vandaar, figuurlijk: iemand iets onaangenaams aandoen, hem b. v. eene terechtwijzing geven. || In de Spraakkunst... trekt hij (*Bilderdijk*) mij slechts eventjes bij het haar ... waar hij over de punctuatie handelende, mij *enz.*, KINKER, *Beoord.* XVI.

— Ook van zaken. *Eene vergelijking, eene redeneering* (enz.) *bij het haar trekken*: haar geweld aandoen door haar te ver te trekken, door haar verkeerd toe te passen, ten onrechte te pas te brengen, haar verkeerde bewijskracht te verleenen ENZ. Verg. fr. *tirer un raisonnement par les cheveux*. || De gelijkenis (is) by 't hair getrokken, sluit niet, MARIN.

En trekt gy dan dit stuk by 't haar,
ô Averechtze Redenaar,
Gy toont genoeg hoe weinig kennis (*enz.*).
OUDAAN, *Poëzy* 1, 129.

laat (*hij*) zich na boeken bochten
Diens geest gedreven word van wonderlyke tochten,
Hier om een duister woord diep te beknibb'len; daar
Om eenig oude spreuk te trekken by het hair.
2, 288.

— *Eene taal bij het haar trekken*, haar geweld aandoen door haar slecht te spreken. || In die gesprekken zelve trok zij het Fransch schrikkelijk bij het haar; doch hare stoutheid en hare losse wending deden deze feilen lichtelijk over het hoofd zien, CONSC. 3, 378 *b*.

— *Iemand bij* (ook wel *met*) *het haar sleepen*: aan of bij het haar (langs iets) voorttrekken, (uit iets) optrekken.

Weest eewelick gelooft, die my dus ver gebracht
En onlancks metten haer gesleept hebt uyt de gracht,
Daer ick te grond' in gingh.
HUYGENS 1, 68 (*tot God*).

— Vandaar, figuurlijk, *Iemand* of *iets er bij het haar* (ook *met de haren*) *bijsleepen, bijhalen* en derg.: een persoon of eene zaak als met geweld bij iets te pas brengen, in iets moeien, met iets in aanraking of in verband brengen. || Men draaide en verdraaide zoo lang tot men de arme Turken er by de hairen introk, BILD., *Br.* 4, 51.

't Kon gaan, als zulk een hoon en lof
Nog rechtstreeks vloeiden uit uw stof;
Doch beide zijn ze 'er overboodig,
En, als bij 't hair, 'er bij gesleept.
J. DE KRUYFF, *Ged.* 169.

— *Met* (*de*) *handen* —, *met de hand in het haar zitten*, t. w. ten gevolge van verlegenheid, radeloosheid, vertwijfeling. Niet altijd letterlijk te nemen. || Dan is 't eylacy! och ermen! dan sit men met suchten in den boesem, met klachten in den mont, met handen in het hayr, POIRTERS, *Mask.* 133. Daar zitten wij nu met de handen in het haar. Ik had het wel gevreesd, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 177. Daar zat nu 't Vrijerpaar; Bijzonder Frits; de hand in 't haar, STARING 2, 33.

Op smoockend puin, en kool, noch ongedooft,
Zit zijn Quirijner, van gedult berooft,
Met jammerlijck misbaer,
De handen in het hair.
VONDEL 4, 79.

— *Huid en haar*; *huid of haar*. Bekende verbindingen, vooral in thans verouderde rechtsformulen betrekking hebbende op lijfstraffen (geeseling en haarafsnijding). Zie VERDAM 3, 10 en ook *D.*

Wtb. 4, II, 22 (*Haar*) en 4, II, 705 (*Haut*). || De geringste (*lijfstraf*) is geesselen en hairafsnijden, waarvoor de algemeenste formule luidt: 't geldt huid en hair, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 310 (verg. bij VERDAM: *et gaet hem te hude ende te hare*).

— *Haar en huid* kunnen echter ook eene aanduiding voor den geheelen persoon of voor zijn uiterlijk zijn. Verg. (bij VERDAM 3, 10) mnl. *ongescaet haer ende huut*; *scone an hude, an hare*; *van hude ende van haer alsof* (*enz.*). Vandaar de uitdrukkingen

— *Ik ken hem van huid en haar*: zijn geheelen persoon, dus: door en door (HARREB. 1, 269 *b*).

— *Hij bestaat mij niet van huid of haar*: in het geheel niet (HARREB. 1, 269 *a*).

Voor *Met huid en haar* zie hieronder bij 3, *a*).

— *Het haar rijst* (van ontzettting enz.) *te berge* en derg. (zie voor de verklaring hierboven kol. 1405. || Ons haer rijst recht op doort vermeten, *Trou m. bl.* 20. Een Geest: hy dede het hair mijnes vleesches te berge rijsen, *Job* 4, 15. 'T hayr rijst te bergh (my gruwt), VONDEL 2, 609 (zie ook 1, 702).

Hy dee syn Rechters self het hayr te berge stijgen,
Toen hy ter vierschaer quam al even wel gemoed.
VONDEL 2, 315.

— *Het haar staat te berg*; in Zuid-Nederland: *staat rechte*. || Zijn haar staat rechte van *colère*.

— *Pijn in het haar hebben*. Eene verbloemde benaming voor: de naweeën van een roes ondervinden. Bij HARREBOMÉE 1, 269 *a*: *Hij heeft pijn in het haar* en *Hij heeft het in de haren*. Zie HAARPIJN.

— Het verkleinw. *haartje* wordt soms ook als collectief gebezigd, t. w. wanneer men met zekere liefkozing of zachten spot van iemands hoofdhaar spreekt, of waar men de voorstelling wil wekken van het met overdreven zorg behandelde hoofdhaar van pronkers, modegekken en derg. || Heer wat bin gy een moy Man! maer wat heb gy een sacht haertje! BREDERO 1, 218. 't Hairtje netjes gepoedert, v. EFFEN, *Spect.* 6, 1. Zyn hairtje is netjes, en naar de mode met een kuifje gesneede, 6, 5.

— *Juffertjes* (*iefertjes*) *in 't haar*. Zekere plant: *nigella damascena* L. (DE BO² 397 *b*).

3) De gezamenlijke *haren* die de huid van zoogdieren bedekken; het haarkleed van zoogdieren.

a) Eigenlijk; in het algemeen. || Het haar van schapen wordt wol genoemd. Een hond met lang, een hond met kort haar. Eene koe met bont haar. Een paard met glanzig haar. Dat dier heeft eene ziekte in het haar. De kat tegen het haar op streelen. — Syn buyck (*van een beer*) ..., daer in men noch stucken van Robben vont met huyt ende hayr die hy onlangs verscheurt ... hadde, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 53 *b*. De Herten hebben meest al sacht Hair, MERULA, *Wildern.* 2, 79. Een goet peert is een edel haven, Als 't reyn van hayr is, en van beenen gave, CATS 1, 558 *c* (zie ook MEYER, *Spreekw.* 105).

— *Zoo dicht* —, *zoo dik als het haar op den hond* (HARREB. 1, 269 *a*): zeer dicht, zeer dik. || Wij stonden daar, dat graan staat, zoo dik als haar op den hond, RUTTEN 85 *b*.

— *Iets met huid en haar verslinden, opeten* enz. Eigenlijk gezegd van verscheurend of vraatzuchtig gedierte, dat zijn prooi niet alleen ruig en rauw, maar ook zonder er iets van over te laten, te lijve slaat; bij vergelijking ook van menschen die iets geheel en al verslinden, en met persoonsverbeelding b. v. van het vuur dat iets geheel verteert. || Vijf ... coyen (*koeien*) Heeft 't ongenadich vuyr met huit met hayr gecnaecht, HOOFT, *Ged.* 1, 68. Hierop verslond hy (*de wolf*) met huid en haar Het ... lam, *Schoolm.* 197.

Dat eer de aarde scheurt tot aen de droeve hel,
En slick met huyt en hayr een trouweloos gesel,
POIRTERS, *Mask.* 129.

— Het *haar* van loopend wild wordt te zamen genoemd met, of tegengesteld aan, de *veeren* of de *pluimen* van het vliegend wild. Daaraan zijn ontleend de hieronder volgende zegswijzen; voor fri. *heer ind feer* zie HALBERTSMA, *Lexic. Fris.* 1003.

— *Er haar of pluimen van willen* (of *moeten*) *hebben*: er het een of ander, veel of weinig, maar in elk geval iets —, er „het zijne" van willen hebben, d. w. z.: geen genoegen nemen, niet tevreden zijn met hetgeen men aangaande iets weet; zich inlichting of zekerheid willen verschaffen aangaande dit of dat. || Ik zal' er hair of pluimen van hebben, TUINMAN 1, 241. Ik moet daarvan haar of pluimen hebben (*ik moet daarvan haring of kuit hebben*), HOEUFFT, *Bred. T.* 225. Haar of pluimen van iets willen hebben: *willen weten hoe de zaak staat*, v. DALE.

— *Haar en pluim vechten*. Eigenlijk zeker wel: zóó dat *haar* en *veeren* in 't rond vliegen; dat de vlokken er af stuiven; vandaar: verwoed, met alle kracht. || Kom, Trees, geef mij den sleutel. „Den sleutel? Al moest ik er haar en pluim voor vechten, ik gaf hem nog niet", CONSC. 2, 174 *a*. Men eindigt met handgemeen te worden en haar en pluim te te vechten, SLEECKX 3, 258 (zie ook 5, 93).

— *Iemand van haar noch pluim kennen*: in het geheel niet (zie SCHUERM.). || Nu zoude ik ... op bezoek gaan bij menschen, die ik van haar noch pluim kende, SLEECKX 1, 54 (zie ook 16, 11). Wat voor eene juffer was dat, Baert? „He! eene, die ik van haar noch pluim kende!" TÉIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 1, 233.

— *In zijn haar zijn*: in goede gezondheid zijn; *in zijn haar niet zijn*: ongesteld, onpasselijk (SCHUERM.; DE BO). Verg. hiermede de Friesche zegswijze *it is noch yn syn heer in feer* voor: het is nog in ongeschonden staat (zie *Vrije Fries* 3, 214). || Ik ben vandage in mijn haar niet (niet wel te pas, een weinig ziek), DE BO² 350 *a*.

Voor *haar* als eene benaming voor viervoetig wild gedierte, zie hieronder bij *c*).

b) In eene bijzondere opvatting, t. w. in eene zoodanige dat het haarkleed bepaaldelijk en uitsluitend beschouwd wordt ten opzichte van de kleur er van, zoodat *haar* de beteekenis krijgt van: *kleur van haar*. || Een witte zeuge, met haer biggen, van een haer, VONDEL 8, 494 (lat. *concolor*). Dat ... kuitje (*koekalf*) is van daag 'ekommen. Leelijk hair, niet waar? ...maar weetje wat ik zeg? Je mot gien beest om zen hair verachte, BEETS, *C. O.* 224. „Die brandrooie mag ik niet", zegt de dierlievende boer die geen beest om zijn haar wil verachten, *Ald.*

— Inzonderheid gebruikelijk in den paardenhandel. Met mv. en verkl. Verg. het overeenkomend gebruik van fr. *poil*. || Paardenkenners spreken niet van de „kleur" van een paard maar van zijn „haar". Men spreekt in den paardenhandel niet van de verschillende „kleuren", maar van de verschillende „haren" der paarden. — De kleur, het haar (fra. *la robe*), ... heeft invloed op de waarde van het paard, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 163. Bont gespan van onderscheiden haar, BILD. 13, 42. (*Verkoop van*) Paarden van verschillend ras, haar, en jaren, *Leidsch Dagbl.* 22 Juli 1896.

Maer noch vernam ick even daer (*aan het hof*)
Ses peerden al van eenen haer,
Die proneken al gelijck een bruyt.
CATS 1, 610 *a*.

— *In alle haar mag wel een goed paard steken.* Spreekw.: men moet een paard om zijn haar, een mensch om zijn uiterlijk niet verachten. || *De tout poil bon cheval.* In al hayr mag wel een goet peert steken, CATS 1, 558 *c*.

— *Een zeldzaam, een vreemd haar.* Eigenlijk: eene zeldzame, vreemde kleur; vandaar: een zeldzaam, een raar, een zonderling soort. — Een zonderling persoon, een „raar exemplaar" heet, bij vergelijking, te zijn „van een zeldzaam *haar*".

Ey siet! de wijste Grieck heeft kinders sonder namen (*onbe-* [*roemd kroost*), ...
Wat reden dient er toe (*hoe komt dat?*) de moeder [was een vrou,
Of van een seldsaem hayr, of niet gelijckse sou.
CATS 1, 369 *a*.

— *'t Is mijn haar niet.* Zegsw. 't Is mijne „soort", (t. w. de soort die ik verkies) niet, 't is mijne keur niet. Volstrekt niet alleen met betrekking tot paarden, maar zeer veelvuldig in toepassing op personen en zaken gebezigd. Verg. *'t is mijn druk niet* (BOEKENOOGEN 181).

— *Benje van dàt haar?* benje (d)er zóó een? Verg. hierbij *D. Wtb.* 4, II, 18: *andere des gleichens haars; bist du der haar? er ist der haar.* || O, jou loozen! Weet jy 't zo te draaijen? ben jy van dat hair, zo scheer jou de boozen, v. HAPS, *Verl. Brechtje*, 12.

— De beteekenis *kleur* kan ook overgaan in die van: paard van eene (in een bnw. genoemde) kleur, en vervolgens in die van: paard. || Witte haren: *paarden van witte kleur, allerhande schimmels.* — Door vermenging met grauwe en zwarte haren ontstaan: De grauwschimmel... De zwartschimmel *enz.*, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 164. Door vermenging van witte met roode, gele en bruine haren ontstaan: De roodschimmel *enz.*, 165.

— *Hij krijgt menig vreemd haartje bij zich op stal.* Deze spreekwijze wordt door HARREBOMÉE (1, 269 *b*) zonder verklaring of verwijzing vermeld. Misschien wordt zij toegepast op overspelige mannen en bevat zij tevens eene woordspeling met *haartje*: licht meisje (zie HAAR, 5de art.), tenzij ditzelf ontleend is aan *haar*: kleur, soort, paard.

— Omgekeerd leest men *Een vreemd haartje* ook in den zin van: een vreemde man, een boel („Se siet liever een vreemd hairtje als haar eigen", v. PAFFENRODE, *Hopm. Ulrich* (1661), 37 (maar *Ged.* (1676), 85: „hartjen").

— Als collectief kan *haar* beteekenen: alle paarden van hetzelfde *haar*, van dezelfde kleur. || Het zwarte haar, de zwarte paarden, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 167.

c) Bij overnoeming: een dier met een behaarde huid of, als collectief, dieren met behaarde huid; derhalve: viervoetig dier; viervoetige dieren. Bepaaldelijk als jachtterm eene benaming voor: *loopend* wild (hetzij voor een enkel stuk of als collectief), bij tegenstelling met *pluim* of *veer* (*veeren*): bepluimd, gevederd, *vliegend* wild. || Haar, dat gaat nog; maar veeren kan je niet schieten; die zijn je te gauw of, maat! BEETS, *C. O.* 313. Heb jij al wat? „Geen haar of veer!" riep Teun de Jager openhartig, 315.

Hoe seldsaem is de scheut op vleesch of veer of haer,
Daar selfs de schutter niet en weet op wat of waer!
HUYGENS 1, 520.

— *Haar met haar, pluim met pluim* (gewoonlijk echter *veer met veer*): loopend wild (moet men) met honden, vliegend wild met valken (vangen, jagen). Een aloude regel voor het „edel" jachtbedrijf; alle afwijking daarvan gold voor onedel en, indien al hier of daar geoorloofd, alleen den beroeps- of broodjager waardig. || *Ut ferae venentur canibus, ... volucres falconibus, vulgo* hayr met hayr, pluym met pluym, ANSELMO, *Cod. Belg.*, aangeh. bij STALLAERT 1, 547 *b*. Alsoo de Iacht die onse ... ondersaeten toeghelaten is, hun alleenlick behoort te dienen om den tyt te passeren, ... verstaen (wy) dat sy (*enz.*) ..., soo dat het sy hayr met hayr, ende pluym met pluym, d'welck men ... noemt edel iacht, ten waere dat sy hadden ... preuilegie ter contrariën, *Vl. Placaerth.* 2, 398 (a°. 1613). En zullen de Gequalificeerdens of Geprivilegieerdens voortaan jaagen Hair met Hair en Veer met Veer, en geene Snaphaanen moogen gebruiken, dan met speciaal consent van den Baillieuw als Houtvester, *Gr. Placaath.* 7, 895 *b* (a°. 1750).

Ge ... weet niet dat men Hair met Hair, en Veer met Veer
Moet vangen, Hoe, zei hy, en zou ik dat niet weeten,
Die zo veel Vogelen met Vogten legt ter neêr?
v. FOCQUENBROCH 2, 7.

III) Als stofnaam, in verschillende opvattingen. Zonder mv., als collectief.

1) Eene hoeveelheid (afgesneden, uitgetrokken enz.) *haar* (in de bet. II).

a) In 't algemeen. || Lorren, bouten, haar, oud papier, sintels, alles wordt op de vuilnisbelt uitgezocht en gesorteerd. — Een pond haar. Handel in haar, v. DALE.

— *Er zit haar aan de klink* (eigenlijk: aan de scheede der koe?): die zaak gaat hoogst moeilijk (HARREB. 3, LXXXVII *a*).

— *Daar is haar aan*: dat kunt ge niet hebben (niet krijgen), RUTTEN 85 *a*. || Daar is haar aan dat stuk land, *Ald.*

b) Beestenhaar; inzonderheid datgene waarvan tot weefsels en op andere wijze een nuttig gebruik kan worden gemaakt: geiten-, kemels-, paardenhaar. || Eene stoelzitting, eene matras met haar (*paardenhaar*) gevuld. — Zoudt gij ... U kleeden in een rok van hair, U gees'len met een touw? v. LENNEP, *Poët.* 1, 283. Dit gesorteerde haar (t. w. *paardenhaar*) dient tot weven, namelijk tot het vervaardigen van teemsdoek voor zeef bodems ... en van haardoek ..., voor stoelzittingen enz., KUYPER, *Technol.* 2, 553.

— *Er het haar van den hond* (ook: *van denzelfden, den eigen hond*) *op leggen, op zetten*; *er van 't zelfde haar op leggen* en dergel. Uitdrukkingen, eigenlijk in verband staande met het volksgeloof, naar hetwelk men den beet van een dollen hond genezen kan door een haarvlok van den hond die den beet heeft toegebracht op de wonde te leggen, maar schertsend in betrekking gebracht tot ongesteldheden van geheel anderen aard, en inzonderheid opgevat als voorschriften tot het genezen van de nawee̊n van een roes: denzelfden drank als waardoor de roes is veroorzaakt drinken om genezen te worden van de „haarpijn", de „katterigheid". Zie daarover uitvoerig VERDAM in *Tijdschr.* 12, 140 vlg., STOETT, *ald.* 251 vlg. en verg. buitendien *D. Wtb.* 4, II, 11 (art. *Haar*) en 5, 296 (art. *Katzenjammer*).

1°. Aanhalingen waarin sprake is van het oorspronkelijk bijgeloof. || Omme te ghenesen een hondtsbete, neempt een ey ghestampt metter schale, ende daer inne thaer vanden honde ghemingelt met *enz.*, *Geneesk. Recept. e. Tract.* 113 (uitg. DE VREESE). Alsmen van Honden gebeten is, moetter t'selve hayr op liggen, OGIER, *Seven Hoofts.* 112.

2°. In figuurlijke toepassing; in het algemeen. || Vanden selven haer nemen. *Prendre du mesme poil de la beste. Ire in antiquam silvam*, PLANT. Ergens het hair van den hond opleggen; genezing zoeken in hetgeen de quaal veroorzaakt heeft. *Reprendre du poil de la bête*, MARIN. Gy hebt u met kaatsen

vermoeit, gy moet 'er het hair van den hond opleggen.... *il faut ... jouer encor*, Ald.

3°. Toepassingen op het verdrijven van de gevolgen van een roes door vernieuwd drinken, bepaaldelijk — althans bij voorkeur — van denzelfden drank. || Wat belanght de Hooft-pijn, die uyt Dronckenschap komt; het is ghemeenen raadt, dat het Hayr van den Hondt, daar goet voor soude wesen, willende seggen, dat de Pijn met wederom Wijn te drincken over-gaat, V. BEVERW., *Schat. d. d. Onges.* 1, 83 *b*. Ik antwoordde dat ik het (t. w. *het sleecht uitzien*) toeschreef aan het onmatigh drinken op de Veronische reize gepleegt. Waer op hy my toevoegde, dat ik 'er het haer van den hont weêr op zetten most, DE BRUYN, *Reizen* 2, 66 *b*.

— In plaats van *haar van denzelfden hond* bezigde men, in dit verband, met dezelfde beteekenis ook wel *haar van den ouden hond*: wijn van hetzelfde merk, t. w. als den vorigen keer. (Voor *oude hond* in de bet. van: oude wijn, zie *Tijdschr.* 12, 141 en bij HOND). || De laatste druppel (*wijn*) smaakt hem als de eerste, hy slaapt als een roos, staat fris op, belacht de anderen, die 'er als verzoopen katten uit zien, hy zet 'er het hair van den ouden hond weer op, altyd dezelve, het smaakt, het bekomt wel, *Ned. Spect.* 6, 4.

Hy vraechde synen Sot hoe dat hy mocht genesen,
Of voor dien krancken kop geen Medicijn kost wesen?
Ia, sprack de loose Narr', ick weet een goede vond
Gaet legghen op dit zeer, 't hayr van den ouden hond (*enz.*).
PERS, *Bacchus* 35.

— In een zeer vrij gebruik is *Van 't zelfde haar er op leggen* zooveel als: zich na een roes wat „restaureeren" (in studententaal: zich ontkatteren), zonder dat er sprake is van vernieuwd drinken. Zie de aanhaling. || Andere (*herbergiers*), steken uyt ... Salmen en Snoecken, Kreeften en Krabben; die seer goet gegeten zijn om van 't selffde hayr daer 'smorgens wederom op te leggen, BAARDT, *Deugdensp.* 300.

— Oneigenlijk is het gebruik van *Het haar van denzelfden hond* waar er niet mede bedoeld wordt: de drank daar men zich den vorigen keer aan bedronken heeft (daar men zich door heeft „laten bijten"), maar eenvoudig: de drank, dien men zich den vorigen keer heeft laten tappen. || *Waerd.* Go'en avond, Monseurs. *Dronken Joorljen....* wy comen we'er om t' hair vanden eigen hondt, Een teicken dat het ons wel ghesmaekt heit, V. SANTEN, *Lichte Wigger*, 13.

4°. Bij verdere uitbreiding, in toepassing op (of met betrekking tot) terugkeer tot (de) oude gewoonten, verval in (de) oude hebbelijkheden, hervatting van het vroegere bedrijf enz., al naar het verband.

Gesonde Li'en zijn blind: ...
Haer dunckt onmogelick, als andere te werden.
Soo sietmense door weeld' in weeld' op weeld' volherden:
Soo leggens' alle daegh 't haer van den hond daer op:
Soo vierense staegh schoot *enz.*
HUYGENS 1, 262.

T. Souje de Prins noch wel een tocht doen? Laet eens weten.
I. R. 'k Sach den dagh soo lief niet; ick soud' liever vechten [als eten;
Wistje maer een avontuertjen, wy volchden u terstont.
T. (Dit volck soeck (*l.* soeckt) recht het hayr van den hont).
Of ick een aenslach wist, souje wel moet hebben?
COSTER 525.

c) Menschelijk hoofdhaar. || Hij droeg een medaillon met haar van zijne overledene vrouw. Een „schilderij" van haar: *eene voorstelling uit afgesneden hoofdhaar vervaardigd*. Verloren: een gouden medaillon, van achteren met haar gewerkt. — Als hy (*Absalom*) syn hooft beschoer ... soo woegh het hair sijns hoofts twee hondert sikelen, 2 *Sam.* 14, 26. Dat mijn Vaders graf Gekroont zij ... Met afgesneden hair, VONDEL 3, 491. Dit hair, dit schoon hair was een boucle van myne Lotje, *Leev.* 5, 14.

— *Dood haar*: dat van het hoofd van een lijk is afgeknipt (V. DALE).

d) *Haar* is (of was althans voorheen) eene benaming voor: koehaar met harpuis vermengd. Zie de aanhalingen. || Hair. Koehair dat met harpuis gemengt, en door de Scheeps-timmerlieden gebruikt word. *Du ploc*, MARIN. — *Ploequer*. Haar aanleggen, AUBIN, *Dict. de Mar.* 622.

2) Als naam van eene stof van eigenaardige of bijzondere samenstelling. Min of meer als wetenschappelijke term. || Het belangrijkst bestanddeel van het haar is hoornstof, misschien eene eiwitstof, maar *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 653 *b*. Andere bestanddeelen van het haar zijn een min of meer gekleurd vet en een pigment of kleurstof, *Ald.* In de asch van het haar vindt men kiezelzuur, ijzer- en mangaan-oxyde, *Ald.*

IV) Als naam eener doodelijke varkensziekte, waarbij *haar* binnen in de keel groeit, dat eerst het slikken belemmert en eindelijk geheel verhindert. || Dat verken heeft het haar, RUTTEN 85 *b*.

B) Bij vergelijking, in verschillende toepassingen.

I) Harig uitsteeksel op de oppervlakte van weefsels en derg.; als collectief, en dan zonder mv.: harig, ruig bedeksel (*pool*, fr. *poil*), hetzij dit werkelijk uit *haren*, *haar* in de bet. A) bestaat of niet. || Het haar, de haren, van een vilten, een zijden hoed tegen de vleug opstrijken. — Hij ... stond eenige oogenblikken in gedachten tegen de haren op te strijken, BEETS, *C. O.* 51.

II) Zacht uitsteeksel op de opperhuid van plantendeelen. Zie de aanhalingen. || Haerkens der kruyden. *Fibrae*, KIL. — Haren (*Pili*) zijn dunne, één- of meercellige, in de lengte uitgerekte, aanhangselen der opperhuid, waaraan men zich niet verwonden kan, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 72. Lange, zachte haren geven ons de zaden van *Gossypium* (Katoenplant) en *Eriodendron anfractuosum* (Kapokboom) te zien, en bekend is het, dat die der eerste het katoen, die des tweeden het kapok ... leveren, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 155. De haren dienen bij den wortel tot opzuiging van voedsel en op de groene deelen der plant tot bescherming of tot afscheiding van hars- en slijmachtige stoffen, WINKLER PRINS *Encyclop.* 7, 656 *b*. Ook de planten, althans de phanerogame landplanten, zijn algemeen van haren voorzien. ... Elk haartje ontstaat uit eene cel der opperhuid, *Ald.*

— *Enkelvoudige haren*: waarin geen tusschenschotten zijn (*Ald.*).

— *Samengestelde* of *gelede haren*: die door tusschenschotten in verschillende cellen zijn verdeeld (*Ald.*).

— Bij CATS (1, 36 *b*) echter vindt men *haar* in den zin van: stekel uit den „baard" eener korenaar.

Geen kooren sonder hayr, geen noot is sonder schellen,
Men siet, wie roosen pluckt dat hem de prickels quellen.

III) Eene benaming voor: de gezamenlijke takken en bladeren, het gewaai dus, van een boom. Niet uitsluitend bij dichters, en reeds in het Mnl. in gebruik (zie STALLAERT 1, 547). || Haer der boomen. *Comae arborum*: *rami* & *frondes*, KIL. — Het hair ofte den waey van de tronken, *Deelboeck* (*enz.*), aangeh. bij DE BO² 350 *a*.

(*Toen Attila*) trapte met een droncken voet
Op woeste steden, leegh gevloden,
Of brande uw hayr af met sijn' toorts,
Beklad en druypend van veel moords.
VONDEL 3, 29 (*De Rhijnstroom*).

— Inzonderheid: Uitspruitsels op het plat der knotwilgen (zie voor Overijsel *N. Ned. Taalmag.* 3, 135). || De takken en twijgen van eene knotwilg worden haar of vliesch genaamd, fr. *touffe*, DE BO² 350 *a*. Het haar afkappen van de tronkwilgen, *Ald.*

— Elders weer: dun snoeisel. Verg. de samenst. *snoeihaar*.

IV) Eene benaming voor sommige op *haar* gelijkende of draderige gewassen.

1) Een andere naam voor *haargras* of *haard*; *Trichodium caninum* L. (BOEKENOOGEN 278); het is evenwel ook mogelijk, dat deze benaming slechts toevallig op het woord *haar* gelijkt (verg. gelijkbet. fri. *har, harre, harrie*; *Brem. Wtb.* 599, *Vrije Fries* 3, 209). || Dat (*van de Zijp*) boven (t. w. *boven water*) lach wies niet op dan helm en haeren, VALCOOGH, *Chron. v. d. Sype*, 65.

2) *Het rooie haar*: In de Zaanstreek: roodachtig, fijn watergewas. Zie nader BOEKENOOGEN 279.

V) Thans nog alleen in de samenstellingen *geelhaar*, *langhaar*, *taaihaar* (MOLEMA; BOEKENOOGEN; OPPREL) eene benaming voor: peesachtig gedeelte van de spieren in geslacht vleesch. Zie ook DOORNK.-KOOLM. op *gálhâr* en *hârwas*; *D. Wtb.* op *Haarwachs*. Het kan zijn dat ook dit *haar* etymologisch met *haar* in de bet. A) niets te maken heeft. || Gheel hayr. *Tendo*: *motus instrumentum ex vinculo et nervo conflatum, mediaeque inter illa naturae* q. d. *filamentum flavum*, KIL.

Afl. *Haar* (2de art.); *haarachtig, haarloos, haren*, bnw. en ww. (zie die woorden).

— *Behaard, gehaard, ontharen, verharen* (zie die woorden).

Samenst afl. *Haarkliever, -kloover, -scheerder, -snijder, -splijter, -werker* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. A, II, 2) *Haarlegger*, in Zuid-Nederland: kapper („*Haarleggers* en baardemakers mesdag", *Duikalm.* 1895 op 25 Augustus).

— *Glad-, goud-, grijs-, kort-, kroes-, lang-, rood-, sluik-, stekel-, zacht-, zwartharig*, enz. (zie die woorden).

— Minder gewoon. — In de bet. A, II, 3, *a*) *Losharig*, waarvan het haar los zit („Wanneer de ... huiden ... *loshairig* zijn, moeten ze onthaird worden", *Handw.* 4, 7).

— In de bet. A, II, 3, *b*) *Drieharig*, van drie kleuren („(*de herten*) Sijn meest *drie-harigh*, Bruyn, Bleeck, Root", MERULA, *Wildern.* 2, 79); *eenharig*, met één (of: van dezelfde) kleur van haar („Een *eenhairige* en witte zeuge, met hare biggen, zoo wit als zy", VONDEL 5, 301).

— Voorts (b. v. van planten, dus in de bet. B, II) *Fijn-, ruw-, stijfharig* (zie b. v. OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 72 en 73).

— Voor *Dikhaarde, doorhaarde, fluwhaarde* enz. zie DE BO² op die woorden.

Koppel. *Haarbreed, -fijn, -klein, -klieven, -klooven, -knippen, -plukken, -reepen, -scheren, -snijden, -splijten, -trekken* (zie die woorden).

— Voorts, minder gewoon of gewestelijk, in de bet. A, II, 2) *Haarkrabben*, het hoofdhaar, het hoofd krabben, als blijk van radeloosheid en derg., in de uitdrukking *'t Is haarkrabbens* („'t Is nu *haarkrabbens* bij Trezeken: zij is nu haagweeuw", RUTTEN); *haarstreelen*, het hoofdhaar kammen („Meyrminnen ... Die met *hayrstreelen* staegh bedrijven al haer pracht", VONDEL 1, 397); *haarvlechten* („De Zyper Vrouwen (muntten) insgelyks zeer uit, door eene byzondere manier van *Hairvleyten*", BERKHEY, *N. H.* 3, 625).

— Zie ook *Pluisharen* en *plukharen*.

Samenst. *Haarbal, -band, -barst, -bekleeding, -beurs, -bles, -borstel, -bos, -breedte, -buis(je), -dier(tje), -doek, -doz, -gezwel, -gras, -hygrometer, -ijzer, -kam, -knoop, -koord, -kop, -kranz, -kroon, -kruid, -krul, -kuif, -lik, -lint, -lok, -middel, -mos, -mug, -muts, -naald, -net, -nok, -olie, -pauze, -pijn, -pijp, -poeder, -ring, -schroef, -schuier, -snip, -snoer, -speld, -spleet, -spriet, -steng, -ster, -tooi, -top, -tuit, -vat, -verf, -vlecht, -vlok, -water, -werk, -wervel, -worm, -wortel, -zak, -zalf, -zeef, -ziekte, -zijde* (zie die woorden).

— Voorts, minder gewoon, gewestelijk of verouderd:

— In de bet. A, I, 1) *Haarbast* („De *haarbast* ontstaat uit de middelste cellenlagen van den haarknop", v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 143); *haarbol* (zie straks bij *haarkiem*); *haarcylinder* („Bij het haar onderscheidt men den boven de huid uitstekenden *haarcylinder* ... en den in de huid gelegen en door den haarzak omsloten haarwortel", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 653 *b*); *haarkiem* („De wortel (*van een haar*) ... eindigt van onderen in een knodsvormig deel, de haarknop of *haarbol* genaamd, waarin een eivormig deel zich verheft, hetwelk men met den naam van *haarkiem* bestempelt", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 654 *a*); *haarkool*, haarbol, haarknop (zie ald.); *haarknop* („De groei van het haar gaat uit van de cellen van den *haarknop*", v. BRAAM HOUCKGEEST, *a. w.* 2, 142; zie *ald.* 143); *haarmerg*, de binnenste zelfstandigheid in de haren (verg. v. BRAAM HOUCKGEEST, *a. w.* 2, 144, 145); *haarpunt* („Dat de eens afgesneden *haarpunt* nimmer door eene andere vervangen wordt", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 655 *b*); *haarschacht* („De vorm van den *haarschacht* is of cylindrisch, of platgedrukt cylindrisch", v. BRAAM HOUCKGEEST, *a. w.* 2, 142); *haarscheede*, de schors, de doorschijnende massa tusschen het buitenste omkleedsel en het merg in een haar (zie WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 654 *a*); *haarstoppel* („Eenige *haarstoppels* ..., die men in alle dieren, doch inzonderheid in de Koeijen (*binnen in de gehoorbuis*) ziet", BERKHEY, *N. H.* 5, 228; „*Haarstoppels*, welke onder het melken, somtijds van de koeijen afruijen", 9, 415); *haartepel*, de bindweefseltepel, onder in den haarzak, waarop de haarknop rust en die dezen indeukt (zie v. BRAAM HOUCKGEEST, *a. w.* 2, 141); *haarwijze*, bijw. en bnw. („Dunne *hayrwijse* saselingeskens", DODOE. 835 *b*).

— Met een bijw. *Haarna*, in Zuid-Nederland: op een haar na; zie de aanhaling („Haarna, haarnaar(s), haarnaarkens, bijw. Op een haar na, dicht bij, bijkans", DE BO² 350 *a*; „Hij was *haarnaar* dood"; „Ik heb den vogel *haarnaars* getroffen", *Ald.*).

— In de bet. A, II, 1). *Haarmop*, drekklonter in het haar van dieren; *haarpijl*, in Zuid-Nederland: een haartje (fr. *un brin de cheveu*, DE BO² 350 *a*); *haarrijzing*, het uitvallen van het haar („*hairrysyng* van schorftheit, *alopicia*", *Teuthon.* 137 *b*); *haarsoortig*, van een dier: tot eene haardragende soort behoorende, bij tegenstelling met *wollig*; voor aanhalingen zie het art. HAARZIJDE; *haarstede*, plek waar haar op groeit („die *hairstede* onder den arm, *ala, ascella*", *Teuthon.* 137 *b*); *haarstoot*, het doorkomen van het baard- en schaamhaar; bij uitbreiding: het tijdperk waarin dit plaats heeft, t. w. dat der manbaarheid („Haarstuot vet. *Puberlas*", KIL.).

— In de bet. A, II, 2) *Haarbouwkunstenaar*, eene schertsende benaming voor een kapper (zie bij BOUWKUNSTENAAR); *haargesternte*, stervormig diadeem of iets dergelijks („Myn *hayr ghesternt*' (*van Salomon*) met goud, en puyck van diamanten, Bekoorde Adonia: die ... nae myn kroone stack", VONDEL 2, 63); *haarhersteller*, in de advertentiebladen: zeker haarmiddel, dat het verlorene haar heet terug te geven; eng. *hair-restorer*); *haarhuif*, kap („Haerhuyve. *Coeffe à mettre les cheveulx*" PLANT.); *haarknoop*, knot of knoet van samengebonden haren („Met een sierlik huiveken wordt die *haarknoop* (b. v. *der Hessische vrouwen*) dan bedekt", WINKLER, *Oud Nederl.* 266; „Kleine beugelringen ... gebruikt geweest om den *haarknoop* of haarwrong, boven op de kruin van het hoofd, te bevestigen", 271); *haarkundige*, titel dien sommige haarsnijders zich geven in hoedanigheid van kenners der ziekten en gebreken van het haar („Théophile, *Haarkundige*, Amsterdam", *zie de advertentiebladen*; „Aanwending van de krachtigste middelen onzer beste *haarkundigen*", LAURILLARD, *Sch. R.* 186; *haarlis*, *-lits*, zeker strikvormig sieraad in het haar? („Al wat 'er eenigsins het ooge locken mag, Oor-hangsels, veder-bos, *hayr-litzen*, voor-hooftbanden", CATS 1, 227 *a*); *haarpommade* („*Haarpomade*, is een zoort van zalf, welke gebruikt word om het haair mede te zalven of te bestrijken *enz.*", CHOMEL 975*a*; „Een goede *Haair-pomade*. Neemt *enz.*", *Ald.*); *haarschaar* („eyn cleyn *hairscheere*, *tonsilla*", *Teuthon.* 137*b*; „*haerschere* ... *Forfex tonsoria*", PLANT.); *haarscheel*, *-schei*, *-scheiding*, deelstreep in het haar; *haarspansel*, eene soort van haarband („Het geweldige serpent ... strickt zich om het hair, gelijck een lang *hairspansel*", VONDEL 5, 285); *haarsteker*, zekere naald in de kap der Noordhollandsche vrouwen; zie BOEKENOOGEN op *Poothaarsteker*); *haarstruik*, ruige, dichte bos van hoofdharen („Borstelige *haarstruiken* en baardstoppels", ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 139; *haartis* („(*Keizers*) welker baarden in gedrayde *haartissen* verdeelt zijn ..., als warenze door eenige vlechtingen zoo geneygt en gebogen", OUDAAN, *Roomsche Mog.* 70); *haartrens*, *haartres*, haarvlecht; *haartruis*, kuif, fr. *toupet de cheveux*, DE BO² 350 *b*; „Vele Indianen scheren hun hoofd, doch laten van boven een *haartruis* staan", *Ald.*); *haarvacht*, haardos (HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 117); *haarwarring*, in figuurlijke opvatting: verwarde zaak, twistvraag („Ik zal u evenwel niet tragten op te houden met *haer-warringen* of beuzelingen", TEN KATE, *Aenl.* 1, 154); *haarwond* („Dat er een tijd was, toen de mode kuiven eischte, ... en de heeren, bij het binnenkomen van een vertrek ..., de helft hunner tien geboden in het digte *haarwoud* staken en *enz.*", KNEPPELH. 4, 50); *haarwrong*, ineengedraaid en opgebonden vrouwenhaar („Zij (*zekere beugelringen*) sloten dan niet om den schedel, maar enkel om den *haarwrong*", WINKLER, *Oud-Nederl.* 271; zie ook ald. 287 en TEN BRINK, *Rom.* 4, 16); *haarzwart*, zwarte kleur van het haar; bij overdracht: het zwarte haar („In 't *hairzwart* glinstert juweelenglans", ESSER, *Licht en Schad.* 60).

— In de bet. A, III, 1, *a*) *Haarbol* („een egel, die ... Zich als een *hairbol* in zijn stakklen samentrekt", BILD. 2, 400); *haarmortel*, *-moortel* (verg. nhd. *haarkalk*): „moortel met haar vermengeld voor de vastheid", DE BO² 350 *a*; „Eenen muur bepleisteren met *haarmoortel*", *Ald.*); *haartap*, bosje haren, dat in elk der gaten van eene borstel wordt gestoken en vastgepekt; zie DE BO² 350 *b*).

— In de bet. A, III, 1, *b*) *Haargordel*, gordel bestaande uit een haren weefsel („*Hair-gordel* of riem die de Karthuizers om de bloote lendenen draagen. *Cilice. Haire*", MARIN); *haarhemd* („*Hairhembd*. Hemd zonder mouwen van paards-hair. *Haire*, *C(i)lice*", MARIN); *haarkleed* („Een *hairkleed* uit boetvaardigheid of om de monstering draagen. *Porter la haire par la pénitence ou par ostentation*", MARIN).

— In de bet. B, I of II) *Haarbloem*, nhd. *haarblume*, lat. *trichosantes*, eene uitheemsche plant waarvan de bloesemblaadjes harig zijn (zie CHOMEL, *Verv.* 2724 *b*); *haarpluis*, harige zaadpluis.

— Als benaming van een haarfijne ader of vezel en derg. In: *Haarkies*, nhd. *haarkies*, nikkelkies, zwavelnikkel, milleriet (zie WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 658 *a*); *haarribbetje*, fijn ribbetje of plooitje in het oog, lat. *processus ciliaris* („Dit vlies ... heeft aan zich en in zijn cirkel ... het regenboogvlies en de *haarribbetjes*", BERKHEY, *N. H.* 5, 294; „Dat .. de kleuren dezer *iris* of *haarribbetjes* verschillen", 5, 296); *haarsteen*, nhd. *haarstein*; bij V. DALE: eene soort van agaat; in *D. Wtb.*: lat. *granites capillaris*; *haartrek*, zeer fijne trek of rib in den loop van getrokken vuurwapenen („*Haartrekken* noemt men zeer smalle, driehoekige, in grooten getale dicht bij elkaar liggende trekken" LANDOLT 2, 247); *haarvezel*, fijn bloedvaatje („Het vleesch ... (kan) nimmer zoo van bloed ... gezuiverd worden, of er is in de zelfstandigheid van het vleesch meer of min bloed in de *haarvezelen* tusschen de spieren", BERKHEY, *N. H.* 6, 12; zie ook 5, 292); *haarzout*, nhd. *haarsalz*, in het Lat. der wetenschap *halotrichum*, zeker zout uit ijzervitriool en aluin; *haarzwavel*, nhd. *haarschwefel*, gedegen zwavel in haarfijne draden.

— Voorts nog in benamingen van deelen van het oog als *Haarkring*: lat. *orbiculus ciliaris* (GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CCLXVI *a*; -VII *a*; *haarplaatje*: lat. *lamina ciliaris* (*a. w.* CCLXX *b*). Verg. HAARBAND, B), HAARKRANS, B), HAARKROON, B).

— In de bet. B, V) *Haarwas* (nhd. *haarwachs*), door KILIAAN vermeld, doch hem waarschijnlijk uit een aangrenzend dialect bekend („Haer-wachs. Sax. j. gheel haer. *Tendo*", KIL.).

— Als tweede lid. *Achter-*, *apen-*, *beesten-*, *bokken-*, *geiten-*, *hoef-*, *hoofd-*, *kemels-*, *knevel-*, *koe-*, *kroes-*, *krul-*, *menschen-*, *nest-*, *oog-*, *paarden-*, *pink-*, *planten-*, *polka-*, *pony-*, *prikkel-*, *schaam-*, *snoei-*, *stekel-*, *til-*, *varkens-*, *voor-*, *vrouwen-*, *winter-*, *wol-*, *wortel-*, *zomerhaar*, enz. (zie die woorden of althans op het eerste lid).

— Voorts, minder gebruikelijk, gewestelijk of verouderd:

— In de bet. A, I, 1) *Baardhaar* („Eindelijk valt (*in den ouderdom*) het hoofdhaar uit, terwijl echter de *baardharen* veelal, en de wenkbrauwen en oogharen altijd blijven bestaan en groeien", LUBACH in *Alb. d. Nat.* 1857, 236); *bindhaar* („Valsche haren, hondsharen, bokkenharen, *bindharen* (*in de wol*) ..., welke bij 't verven geen kleur aannemen", KUYPER, *Technol.* 2, 386); *hondshaar* (KUYPER, *Technol.* 2, 386); *scheelhaar*: „pinkhaar, wimper", DE BO² 849*b*; *tasthaar* (b. v. in den baard van een kattenknevel; zie V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 146);

— In de bet. A, I, 2) *Metsers-* (*metselaars-*)*haar*, in de schertsende zegsw.: „het schilt maar een *metsershaar*", t. w. eene belangrijke hoeveelheid; zie, óók voor de verklaring, DE BO² 604*a*);

— In de bet. A, II, 1) *Gek-*, *guichel-*, *guichhaar*, dons in het gelaat en aan de schaamte; zie hierboven kol. 1215 bij GUICH); *kinhaar* („Laat Pluto 't haavloos *kinhaar* zitten, Apollo scheert zijn

baard", STARING 4, 131; *melkhaar*, eerste dons aan de kin; *poddehaar* (zie BOEKENOOGEN, ald.), *stofhaar*, dons, nesthaar (DE BO² 958 *a*).

— In de bet. A, II, 2) *Duivelshaar* („Rood haar is *Judashaar*; dat niet en krult is *duvelshaar*", BOEKENOOGEN 278); *hershaar*: „het haar dat de slapen bedekt en tusschen oor en oog neerdaalt, fr. *faces*", *Loquela* 10, 18; „Uw *hershaar* is te lang, doe het wat afkorten"); *judashaar* (zie bij *duivelshaar*); *kroezelhaar*, kroeshaar (LOVELING, *Sophie*, 11, 274); *paleerhaar* („Geleent haer, *paleerhaer*", PLANT.); *peenhaar*, peen- of wortelkleurig haar; *scheehaar* („*Scheehaer* der vrouwen. *Antiae*", PLANT.); *streuvelhaar* overeindstaand haar (DE BO² 965 *a*); *streep-, striphaar*, sluik, in strepen neerhangend haar (DE BO² 964 *a*; 967 *b*); *stroohaar*, strookleurig haar.

— *Melkboerenhonden-* (ook wel *karnemelksboerenhonden-*) en *scheerensliepershondenhaar*: haar zooals de honden van melkboeren enz. plegen (of heeten) te hebben; schertsende benamingen voor hoofdhaar van eene twijfelachtige, verschotene, althans niet fraaie gele kleur.

— In de bet. A, II, 3) *Bovenhaar* („Men onderscheidt bij de zoogdieren het *bovenhaar* en het *onderhaar* of wolhaar. Dit laatste is fijner en korter dan het *bovenhaar*", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 656 *b*); *onderhaar* (zie bij *bovenhaar*); *windhaar*: „zomerhaar, stevige haarpijlen die niet willen strijken", DE BO² 1209 *b*; *zilverhaar* („De wol (*van robbenvellen*) tot hoeden, met 't fijnste *silverhaer*", V. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 249).

— In de bet. A, III) *War-, warlhaar*, uitgehekeld, maar nog niet verlezen (gesorteerd) haar; bij borstelmakers (DE BO² 1182 *b*).

— In de bet. A, III, 1, *b*) *Angorahaar*, mohair (KUYPER, *Technol.* 2, 382); *manenhaar*, hd. *mähnenhaar* (*a. w.* 2, 553); *pakoshaar*, alpaka (*a. w.* 2, 283), enz.

— In de bet. B, II) *Brandhaar*, haar aan de brandnetels, welks aanraking een branderig gevoel veroorzaakt; *brandnetelhaar*, hetzelfde (zie b. v. WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 656 *b*); *spar-, sperhaar*: „naald" van een sparreboom (DE BO² 927 *b*).

— In de bet. B, V) *Geel-, lang-, taaihaar* (zie boven).

— In toepassing op meer of minder fijn snoeisel, op *snoeihaar* (zie ook hierboven bij B, III) *Sparrenhaar*, dun snoeisel van sparreboomen („Verkooping van „Rekhouten ... Sparrendunsel, *Sparrenhaar*", *Uit eene advertentie*); *tronkhaar*, snoeisel van geknotte boomen, b. v. wilgen (DE BO² 1028 *b*);

HAAR (V), znw. onz., mv. *haren*; verkl. *haartje*. Eene, thans geheel verouderde, benaming voor eene ongehuwde vrouw. Men is geneigd deze benaming te houden voor eene dergelijke of voor dezelfde toepassing van HAAR, 4de art., als welke vermeld is onder de bet. A, II, 3, *b*) (zie kol. 1415).

1) Als eene wel gemeenzame, doch niet ongepaste benaming voor een meisje; *een geestig haar*: een aardige meid. || Gy syt soo gheestigen hayr, ghy sult noch wel eenen Man crygen, OGIER, *Seven Hoofts.* 213.

Hy wort daer in de buert gewaer,
Een bolle meyt, een geestigh haer,
Een dochter van een swarte smit,
Maer sy was uyter maten wit.
CATS 1, 273 *c*.

2) In de taal van loszinnige lieden of meer bepaald als een bordeelterm: snolletje, snaartje, meisje van pleizier.

Cl. goen avond' alle gaer. *L. W.* hoo! benje daer Claertje? Wat dunckje droncke Joortje van die mrit? *D. J.* T'is geen [quaed haertje.
L. W. Com hier warre-schaepje, sit by.
V. SANTEN, *Lichte Wigger*, 3.

— *Een nieuw haar(tje)*: pas aangekomen, versch. || ('t) Geviel ..., Dat zeeker hofjonker ... aan den Prinse François overdroegh, dat 'er een nieu hairtje, en overfraaye tesch van Veneedje gekoomen was, HOOFT, *Rampz.* 28. Datter weer een nuwt haertje, of swaentjen is gekomen Yewers in een kufje, BREDERO 2, 68. Als de ghetrouwde mannen yewers een nieuwt hairtje sien, Sy durven my veur eleken gangetje niet minder as en Nobel bien, 2, 205.

— *Een vreemd haar(tje)*: uitheemsch, t. w. van elders gekomen of aangevoerd.

hier omtrent wonen sulcke overdadige moye maeren!
Ick sach hier korteling veel vreemde haren, hier int Swarte [Paert.
Daer moet ick nou en reys gaen, dat is toch myn ouwe waert.
BREDERO 1, 217.

— Soms ook maar in 't algemeen: eene vrouw van elders, vrouw die hier niet thuishoort.

Dit heb ick mijn leven niet ghesien, een wijf op een paertjen,
Die is hier niet van daen, 'k loof niet of 't is al een vreemt [haertjen.
COSTER 541.

— *Uittijen om een vreemd* (raar, ongemeen, zeldzaam) *haartje*: op iets bijzonders, iets kostelijks uitgaan.

Foey, ick meende dat ick had de eerlijckste Vrou van 't hiele [langt,
En ick heb juyst ghekreghen de snootste hoer diemen oock [vangt ...
Al mijn ouwe vrijsters sullender ghewelddich op smalen,
Sy sullen (*schamper*) seggen; siet hy most me uyt tyen om [ien vremt hayrje!
BIESTKENS, *Claas Kloet* 3, 10.

HAAR (VI), bnw. Gewestelijk (in Overijsel; ook elders nog?) van den wind: droog, schraal; van eene weide: dor. Hierbij behooren ongetwijfeld: mnl. *hare*, schrale, koude wind (VERDAM 3, 151); *haere*, verdorrende nachtvorst, scherpe wind (KIL.); dial. ndl. (Overijselsch) *hare*, droogte; vlaamsch *harie, harrie*, droge, koude wind (fra. *bise*, DE BO² 359 *a*); *verharen*, uitdrogen, verdorren (OUDEMANS 7, 329); verg. ook HAREN, uitdrogen, HARIG, droog.

Aanm. Met eng. *hoar*, grauwwit, in *hoarfrost*, *hoarhound* heeft ons bnw. niet te maken en dial. hd. (beiersch) *haarfrost* wordt verklaard als: harige rijp, „ruige" vorst. (*D. Wtb.*).

Afl. *Hare*, droogte (zie hierboven); *verharen* (zie ald.).

HAAR (VII) — HEUR —, pers. vnw. vr. enk. en gemeensl. mv. Zie ZIJ, pers. vnw.

HAAR (VIII) — HEUR, EUR; met zwakken klemtoon ook ER (en soms, met inschuiving eener *d* of *t*, DER, TER) —, bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. enk. en mv.; voorheen van het mv. van alle drie de geslachten, doch in het manl. en onz. mv. sedert de 15de eeuw allengs, en thans ten minste in de schrijftaal zoo goed als geheel, verdrongen door *hun* (zie bij B, 1). Mnl. *hare, hore, huere, heure*, (*haer, huer, heur*); eigenlijk de 2de nv. vr. enk. en gemeensl. mv. van het persoonlijk voornaamwoord, gebezigd in plaats van het gemeensl. bezitt. vnw. *zijn*, welks gebruik reeds in het Mnl. (gelijk trouwens vroeger reeds in andere Germ. dialecten) zoo goed als uitsluitend beperkt was geworden tot het manl. en onz. enkelvoud. Deze 2de nv. *hare*, in plaats van het bezitt. vnw. gebezigd, was uit den aard der zaak onverbuigbaar, maar werd alras als een echt possessief, d. w. z. als een bnw. opgevat en als zoodanig sterk en, behoudens sommige afwijkingen, regelmatig verbogen. Zie nader over de geschiedenis van mnl. *hare* (uit **hero*): FRANCK, *Mnl. Gramm.* blz. 147 — 148, v. HELTEN, *Mnl.*

Spraakk. blz. 443 en vergelijk ook de geschiedenis van het Hd. bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. enk. en gemeensl. mv. *ihr* (in het mhd. *ir*, uit den 2den nv. van het pers. vnw. vr. enk. *ira*, *iru*, *iro*, en gemeensl. mv. *iro*; zie *D. Wtb.* 4, II, 2852).

De vorm *heur* (*eur*) is aan bepaalde tongvallen eigen (zoo b. v. aan die van Groningen, Zeeland en Vlaamsch-België; voor geld.-overijs. *ör* zie GALLÉE *Geld.-Overijs. Dial.* XXIV, voor Limburgsch (*h*)*eur*: *O. Volkst.* 2, 253); evenwel wordt *heur* door dichters en schrijvers niet zelden gebezigd om eene opvolging van dezelfde klanken of van geheel gelijkluidende woorden te vermijden (zoo b. v. in *heur aard*, *heur hart*, *heur haar*). Geboren Groningers, ook die anders hun dialect niet meer spreken, blijven aan het welluidende *heur* nochtans in alle gevallen getrouw.

A) Als bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. enk. || Het is voor haar (*of* voor-d-er) eigen best. Waar is haar (waar is-t-er) zuster? Hij vroeg of-t-er moeder thuis was. — Het is heur dochter, heur man ... *C'est sa fille, son mari*, PLANT. Gyselaars ..., t' haarder keuze (*van Elisabeth*) uit al zynen adel, HOOFT, *N. H.* 18. Invoerende de Hartoghin van Parma t' haren ampte van Opperlandvooghdye, 24. Dat zyne Majesteit ... penningen zoude oovermaaken, tot ... quyting haarer schulden, 51. Aldus Geduldigheyd ... Heur kruys verlichten kan, VONDEL 1, 217. De Raef ... gaet vlytigh haren gangh, 1, 445. Heur hairlock 5, 223. Een ... zeuge, met hare biggen, 5, 301 (haer biggen, 8, 494). Haar's Vaders gunst, *Leev.* 1, 57. Myn Heer haar Man, 1, 192. Heur linker houdt de spil, heur rechterhand den draad, BILD. 2, 433. Heur haar hing in menigte van ... krullen ... langs haar ... wangen, BEETS, *C. O.* 142. Dat de lui ... vroegen of er vader thuis was, 161. Ze had 'er zinnen wel op 'em steld ook, 224. De Liefde ... komt heur plaats herwinnen, ESSER, *Meeuwepl.* 40. Hare gedachten (keerden) naar heur tegenwoordig leven terug, LOVELING, *Sophie*, 52 (heur hart, *a. w.* 3).

— Een znw. door het bezitt. vnw. gevolgd, staat in beteekenis gelijk met den 2den nv. van dat znw. || Dei vrou heur kind, MOLEMA 486 *a*. Geen uurwerk (ging) ... immer zoo gezwind, ... Als Juffrouw Woordenrijk haar welbespraakte tong, DE LANNOY, *Dichtk. W.* 62. De overschoone Bruid haar huwlijks-peuluw, BILD. 2, 432. Natuur haar schat, BILD., aangeh. in BRILL, *Spraakl.* 1[4], 243. As jai denke dat 't veur Hil der best is, BEETS, *C. O.* 225.

— *De hare*: de zaak (van welke sprake is) die haar toebehoort, van haar is. || Dat is niet de mantel van uwe vrouw; dit is de hare. — Het is den heuren. *C'est le sien: ou le leur*, PLANT.

— *De haren*: de haar eigene personen (t. w. man en kinderen of andere nabestaanden en betrekkingen).

— *Het hare*: wat zij bezit, wat haar toebehoort. || (Die) vele geleden hadde van vele Medicijnmeesters, ende alle het hare daer aen te koste geleyt, *Marc.* 5, 26. Indien gy van de werelt waert, soo sonde de werelt het hare liefhebben, *Joh.* 15, 19.

— *Het hare doen*: al waartoe zij in staat is of verplicht gerekend kan worden. || Zij heeft het hare gedaan, dat moet gezegd worden.

— Gewestelijk (zie voor de Zaanstreek BOEKENOOGEN LXV) bezigt men ook *hares* voor: die (zaak), dat (ding) van haar. || Is dat jouwes? Neen, 't is hares.

B) Als bezitt. vnw. van den 3den pers. mv.

1) Voor de drie geslachten. Aldus nog uitsluitend in het Mnl., doch sedert de 15de eeuw komt daarnaast voor 't manl. en onz. (en ook wel voor 't vrouwel.) *hun* (*hen*) in gebruik (zie KERN, *Taalk. Bijdr.* 1, 112, v. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* blz. 443 en verder bij HUN, bezitt. vnw.). Langen tijd, immers gedurende de geheele 16de eeuw, worden vervolgens *haar* en *hun* (*hen*) zonder onderscheid door elkander gebezigd en ook in de 17de eeuw blijft dat in hoofdzaak nog zoo, zelfs bij VONDEL (zie v. HELTEN, *Vondel's T.* 123); de vertalers van den (Staten)bijbel evenwel bezigen als bezitt. vnw. uitsluitend *haer*. Eerst later, waarschijnlijk onder invloed van de schoolgrammatica, wordt het allengs een in de schrijftaal zoo goed als vaste regel, *hun* als het bezitt. vnw. voor 't manl. en onz., *haar* alleen voor 't vrouwel. te gebruiken. Desniettegenstaande vindt men nog in deze eeuw bij keurige schrijvers als v. D. PALM, en dat niet in navolging van de volkstaal, *haar* als bezitt. vnw. manlijk mv. (gelijk, omgekeerd, *hun* als bezitt. vnw. vrouwel. mv.). Het is verder welbekend dat *haar* als gemeensl. bezitt. vnw. van het mv. in de spreektaal, ook der beschaafden, nog dagelijks wordt gehoord. Zie, ten bewijze van dit alles, de aanhalingen hieronder of anders bij HUN, bezitt. vnw. || Heur oft heurder, haer vrouwen. Leurs femmes....: *melius* Hun vrouwen, PLANT. Heur mans. Leurs maris. *Viri earum*. Ald. — De boomen verblijden ons duer haer dracht Van gruenen looverkens, A. BIJNS, *Ref.* 421 (ed. BOGAERS). Ontguychelende den gulden schapen ... heuren gulden vliesen uyten buydel, COORNHERT 1, 314 *b*. Ick sou' geirn wat ontladen Som boomen van haer last, v. MIJLL in v. MANDER, *Bucol.* III. Dat hy doch hare jonge kinderen niet over en gave tot eenen roof, ende hare vrouwen tot buyt, noch de Steden haerder erfenisse tot verwoestinge, *Judith* 4, 13. Sy schicken hare pijlen op de peze, *Ps.* 11, 2. Sy (*de leden van den Raad*) ... stopten hare ooren, *Hand.* 7, 57. Doe *Draeck* en *Candisch* (*Drake en Cavendish*) ... Om 's Werelts ommeloop haer vleughelen uyt-reckten, VONDEL 1, 138. De knechten ... hebben haere Meesters ... verdreven, 1, 406. Of ick haer plagen (*van de Israëlieten*) mocht verbidden, 2, 46. De speeluyden ... (hebben) op haer blaas Instrumenten dit bijgaende musijkstuk gespeelt, 3, 647. De maeght ... laet (*de bladers*) in 't diepe hol op haere plaets gesloten ... leggen, 8, 351. Den leeuw hout sijnen aert, de groten hare nucken, REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 168. Mijne ontaarde kinderen (*er is sprake van zonen*) hebben hare moeder mishandeld, v. D. PALM, aangeh. in BRILL, *Spraakl.* 1[4], 242. De wijfjes ... houden haar opperkleed op, BEETS, *C. O.* 24. Zij eten gestadig uit haar zak, *Ald.* Onze voorvaderen ... die wisten handen uit de mouw te steken ... en ... ze pasten op er tijd, 63. Trouw nooit, kind, want de mannen laten er haar vrouwen altijd inloopen, *a. w.*, 9de druk, 63 (*in latere drukken*: hun vrouwen). Door die weg krijgen de (n)alen geen hoek in der gezicht, *a. w.* 345.

> geeft aen bedt, aen heert, en tafel haeren eys.
> CATS 1, 337 *c*.
>
> vergeefs zijn al de tranen
> Die voor een dwingeland uyt storten d'onderdanen:
> Hy lacht in haer verdriet, hy groeyt in hare smert.
> VONDEL 1, 445.
>
> (Burgers, die) de saeck daer toe oock brochten,
> Dat sy wonderlijck ontset
> Leefden na haer eygen wet.
> 3, 80.

Verg. ook nog: haer grimmige tyrannie (*van vervolgers*), VONDEL 1, 440; na haren lust (*van menschen*), 1, 457; haer plaets (*van kikvorschen*), 1, 463; tot haren vooght (*van duiven*) 1, 469; (ook

1, 516); haer moeder (*van lammeren*), 8, 524; haar geklag; haare handen; haar voet; haar dolle loop; haar moed (*alles van mannen*), V. HAREN, *Geuzen*, (1ste uitg.), 147; 170; 172; 182; 184.

— Een znw. door het bezitt. vnw. gevolgd, staat in beteekenis gelijk met den 2den nv. van dat znw. || Dei olders heur dochter, MOLEMA 486 *a*. — Dat is de Rederijckers haer oude manier, COSTER 498. Dan stakken ze zoo'n armpie in brand, en ze draaiden het driemaal over de lui der hoofd om, BEETS, *C. O.* 192.

— *Het hare*: het hunne (t. w. eigen belang, genoegen, lust en derg.). || Want sy soecken alle het hare (gr. *τὰ ἑαυτῶν*), niet het gene Christi Jesu is, *Philipp.* 2, 21.

2) Van het vrouwel. geslacht, naar de jongere beperking. || Om heur hayr daer mede te wasschen, DODON. 197 *a*. Hy lijd, zy (*twee booze vrouwen*) slaen; hy zwijght, zy voeren heuren snater, VONDEL 1, 217. De gebeurtenissen zijn, in haar voornamen inhoud en hoofdstrekking, niet anders dan de omtrekken en vormen waarin *enz.*, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 5.

HAAR (IX) — HER —, bijw. Nd. *hár* (*Brem. Wtb.*, WOESTE, enz.). Eigenlijk een voermanswoord, in Overijsel, Gelderland, Nederlandsch en Belgisch Limburg, N.-Brabant en Zeeland, en misschien nog wel elders, gebruikelijk om het paard naar links te doen gaan; voor het gebruik van *hár* buiten onze grenzen zie de plaatsen in het *Korrespondenzblatt* hieronder bij Etym. genoemd en verg. ook *Taalk. Mag.* 3, 56. Naast *haar* is (voor: rechtsaf, rechtsom) gemeenlijk *hot* in gebruik; op Zuid-Beveland evenwel: *huthou*, op Goeree en Flakkee: *hittik*, te Kadzand *jut*. Meer of minder gewijzigde vormen van *haar* zijn op Schouwen: *aar* (*aar en ito*, zie *O. Volkst.* 1, 27); *errum* (*her-um*, *haar-om?*) te Aardenburg (*errum en juutsum*, zie *O. Volkst.* 2, 138); *heir* te Antwerpen (SCHUERM.).

Etym. Men heeft in dit *haar*, *her* hetzelfde woord willen zien als mnl. *hare*, *haer*, nnl. *her* (in *herwaarts*), hierheen, dezen kant uit. Al blijft dit mogelijk, het is — daar eene dergelijke verklaring van *hot* niet kan gegeven worden —, waarschijnlijker dat beide, *haar* zoowel als *hot*, slechts klanken zijn van de soort als *ju! ho! hu!* (eveneens tot paarden). Ook andere zulke bloote klanken zijn voor *links!* en *rechts!* in gebruik; verg. b. v. westvl. *djo*, *gerre*, *gère*, *geerom*, *gup* naast *iuutho*, *inutsom* (DE BO^2 209 *a*, 346 *a*; 415 *b*); hd. *schwude*, *schwode!* naast *hott*, *hotta!* (*D. Wtb.*); fra. *dia!* en *hue!*; eng. *woo!* en *gee!* en zie verder *Korrespondenzbl. d. Ver. f. Nd. Sprachf.* 3, 63; 4, 28; 10, 13 en 44. — Mnl. *hurt ende hout*, herwaarts en derwaarts (VERDAM 3, 606) zijn wellicht inderdaad iets meer dan enkele klanken.

1) In de oorspronkelijke opvatting, bijw. van richting.

a) Een woord waarmede men paarden of andere trekdieren, die niet met teugels worden bestuurd, gebiedt links, linksaf, linksom te gaan. Zie voor Gelderland: *Taalk. Mag.* 2, 422, voor N.-Brabant: HOEUFFT, *Bred. T.* 222, voor Zeeland, Flakkee en Goeree: *Mag. v. Ned. Taalk.* 5, 42, *N. Ned. Taalmag.* 2, 223, BOERS, *Goeree*, 51. || Den paarden gebiedt men (*in Limburg*) door haar en hot, BORMANS in DE JAGER'S *Arch.* 2, 361. Ho(r)t en haar (*hierheen*) wordt geroepen tegen de paarden die zonder lijn bestuurd worden, GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 16 *a*.

Gelijcken (d. i. *gelijk*) meest de tijt, den Stieren ongetemt,
d' Een treckt, en d' ander staet, haer stellende seer vremt,
d' Een hot en d' ander her, vast treckende verbolgen.
Z. HEYNS, *Bartas*, *Tweede weke*, *Derde dagh*, 446.

— Zegsw. (in toepassing op personen): *Hij weet van hot noch haar*. Letterlijk: hij kent geen rechts voor links; vandaar: hij is een groote domoor die weet van „boe noch ba."

b) In vrijer gebruik. *Hier*heen; *dezen* kant uit; naar *dezen* kant; ook: den *eenen* kant op. || Den een (*de eene mensch*) wil hot, en d' ander wil haar, *Verm. Lottooneel* 1, 141. Wanneer de een hot wil, omdat hij daar wat digter bij huis komt; de andere haar, omdat hij den eersten het gaan van den kortsten weg benijdt, STARING, *Voormaals en Th.* 200.

Ick kan niet mercken hoe so menich duysent Ster
Omloopen 'shemels rond d' een hot end d' ander her,
Daer hy nochtans sich niet en opent noch ontsluytet enz.
Z. HEYNS, *Bartas*, *Eerste weke*, *Vierde Dagh*, 152.

2) Bijw. van plaats. Aan den linker kant. Weinig gebruikelijk. || Iemand hot en haar om de oorvijgen geven, — slaan: *rechts en links*. Zie *Van de Schelde t. d. W.* 1, 415.

3) Oneigenlijk wordt *hot* en *haar* gebezigd in

— *Hot en haar* (*dooreen*) *staan*, *liggen*: schots en scheef, kris en kras, zonder orde of regelmaat (dooreen); ook: hier en ginds verspreid. || Boeken, papieren, huisraad, alles lag in een verwarden rommel, hot en haar, dooreen. Zet den boel eens wat in orde; alles staat maar hot en haar. — Dat uw witte tandjes ... eenmaal zoo hot en haar zullen staan als de steenen van het kerkhof der Joden, V. LENNEP, *Rom.* 5, 15.

(*Een mantel*) Besaeyt ... met menigh duysent ster,
Die konstich sonder konst, d' een hot en d' ander her,
Dees schoonte met haer licht vercieren end' omvangen.
Z. HEYNS, *Bartas*, *Vere.* 158.

— *Het is* (*daar*) *hot en haar*: het is (er) in de war, de boel ligt (daar) overhoop. || Nu kunje eens denken, of Grootje Ryzig en jy (*Alida Leeven!*) den mast zullen opkrygen.... dat zal daar (*tusschen u beiden*) zyn, hot en haar. Zy „zou" jou ten tienen nog te bed leggen! ... Alida Nigt zou poot aan moeten, *Leev.* 2, 124.

HAARACHTIG, bnw. Mnl. *haerachtich*. Van *Haar*, 4de art., in de bet. A) met *-achtig*.

1) Van haren —, van haar voorzien; behaard. Thans verouderd; men bezigt in plaats daarvan: *harig*. || Haerachtigh, haerigh, gehaert. *Capillatus*, *comatus*, *crinitus*: Etiam *Hirsutus*, *villosus*, *pilosus*, KIL.

2) Op haren of haar gelijkende. || Hoornachtige roeden (*baleinen*) ..., wiens dunste eindens en binnenkant met een hairachtige stoffe bewossen, den gantschen muil tot in de keel beslaan, en gemeenlyk Baarden genoemt worden, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 104.

Arl. *Haar-*, *hairachtigheid*. Bij vergissing of verwarring voor *haderachtigheid*, kijverij („Beuzelende gissers ... bij welken de *hairachtigheden* en tweedrachtigheid zulk een lof is, dat *enz.*", OUDAAN, *Agrippa*, 436: lat. *penes quos tanta laus est*, *contentio atque discordia*; *ut* enz.).

HAARBAL, znw. m., mv. *-len*; verkl. *-letje*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, III) en *Bal*, 1ste art.

1) *Bal* in de bet. A, 1). Bolvormig lichaam van haar in de maag van herkauwende dieren; nhd. *haarballe*; in het Latijn der wetenschap *aegagropila* genaamd. || Alle onze Veehouders ... kennen deeze Soort van Hairige Verzamelingen, by den naam van Hairballen, Kalverlik, Hairlik enz. Ze bestaan uit aanzettingen van het Hair, dat de Kalveren en Koeien, van haar eigen huid, of die van andere medeweidende Kalveren en Koeien, aflikken. ... Dit afgelikte Hair ... groeit ... van tyd tot tyd,

in de maag tot groote ronde Ballen, die men somtyds wel zo groot vind, als een kleen kinderhoofd, en grooter, BERKHEY, *N. H.* 2, 1032.

2) *Bal* in de bet. A, 3, *b*). Met haar gevulde bal. || Den haarbal, ... vast gestopt ... met koehaar en (die) met een klik of een houten lepel („kocklepel") geslagen werd, TER GOUW, *Volksverm.* 328.

HAARBAND, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*, *-eke*. Mhd. *hârbant*, nhd. *haarband*. Uit *Haar*, 4de art. en *Band*, 1ste art.

A) Een band om het haar (in de bet. A, II, 2) samen te binden, op te binden, bijeen te houden. In verschillende opvattingen.

1) In eene meer alledaagsche opvatting; weinig gebruikelijk. Een strook van stof, een lint (*Band* in de bet. A, 1, *a*) om het haar bijeen te houden enz.; haarlint. || De hairbant uwes hoofts (is) als purper, *Hoogl.* 7, 5.

Eenvoudig bleef haer kleederdracht,
In 't midden van de hoofsche pracht
Maar nooit mocht hairband rijker vlechten
Van golvend blond te samen hechten.
V. LENNEP, *Poët.* 2, 33.

2) Bandvormig versiersel om de haren, om het hoofd, al of niet van metaal; ringvormig hoofdsieraad (verg. *Band* in de bet. A, 2, *a*). || (*De Noordhollandsche vrouwen*) hebben schier alle ... de hayrbandekens vergult boven het voorhooft, DE PARIVAL bij SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisg.* 165. Een ... wit gewaad, ... een fijne gouden haarband om de digte donkere lokken en een enkele roos daartusschen, V. LIMB. BROUWER, Jr., *Akbar*, 16.

— Inzonderheid in toepassing op hoofdbanden, diademen van gewijde personen als priesters en vorsten. || Haer-band, haer-bandeken. *Taenia* (enz.), KIL. — Herodes, Koning van Judea..., had den Koninklijken haarband, uit ... eerbied voor den overwinnaar van Actium, afgelegd, M. C. V. HALL, *Mess. Corv.* 1, 121.

Hem roemt Britanjens pronck, in 't midden van haer' soonen,
Gewijd met hayrband, wrong, en rijck geslote kroonen.
VONDEL 2, 558.

'k Gaf voor een hairband van robijnen,
Een rijkskroon uit Golcondaas mijnen,
De lauwren van de dichtkunst niet.
TOLLENS 5, 71.

Zie voor deze bet. ook BILD. 1, 37; BEETS 1, 205.

B) Eene (verouderde) benaming voor het *ligamentum* (of *corpus*) *ciliare* in het oog. || De haarband ... welke achter den regenboog en vóór het glasachtig lichaam gelegen is, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CCLXVI *a*. De verlengsels van den haarband (*processus ciliares*, een zeventigtal plooijen, welke straalsgewijze naar den rand loopen), CCLXIX *b*.

Afl. (in de bet. A, 2) *Gehaarband* („De Graaf rustte op het staatsiebed ... Arm is dat *gehaarband* hoofd!" SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 49).

Samenst. (in de bet. A, 2) *Rozenhaarband* („Een *rozenhairband* bindt de zilverblonde lokken", BILD. 2, 433).

— In de bet. B) *Haarbandsader*, *-slagader*, *-zenuw*: lat. *vena* —, *arteria* —, *nervus* (*of nervulus*) *ciliaris* (GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CCLXIX *a* en *b*).

HAARBARST — -BERST —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haar*, 4de art. in de bet. A, I) en *Barst* in de bet. 1). Barst zoo breed als een haar; haarfijne barst. || Een goed glazuur moet ... niet de onder den naam van haarbersten of sprongen .. bekende fijne scheurtjes vertoonen, KUYPER, *Technol.* 2, 757.

HAARBEKLEEDING, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, III, 1, *b*) en *Bekleeding*. Eene bekleeding van de buitenhuid van een schip, onder de koperen dubbeling, bestaande uit papier, beestenhaar en teer.

HAARBEURS, znw. vr., mv. *-beurzen*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Beurs*. Eene beurs, t. w. een buidel of zak, waarin, ingevolge eene mode van de vorige eeuw, de mannen het natuurlijk hoofdhaar of het haar van de pruik droegen (verg. kol. 1410 en zie *D. Wtb.* op *Haarbeutel*). || Eene groote paruik, waar aan van achteren een zeer groote vierkante haarbeurs was vastgemaakt, KIST, *Eikenh.* 4, 152.

HAARBLES, znw. vr., mv. *-sen*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II) en *Bles*, oneigenlijk genomen voor: lok. Haarlok, haarvlok; bij uitbreiding genomen voor: het hoofdhaar (zie de aanhaling). || Dat niet eenige kiekenmurwe quantjes van onzen tijd, zich van die vond dienden, om hun hairblessen, na dat zy met poeyer bestoven zijn, daar mee (t. w. *met vijlsel van ijzer*) lichtelik t' overstroyen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 73.

HAARBOOM, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haren*, ontharen, en *Boom*, 1ste art., in de bet. II, 8). Boom, balk waarop de lederbereiders de huiden van het haar ontdoen. || Zommige Looijers onthairen alle huiden op den hairboom, *Handw.* 4, 6.

HAARBORSTEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Borstel*, 1ste art., in de bet. B, 1). Borstel om het hoofdhaar mede te schuieren; haarschuier.

HAARBOS, znw. m., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Nhd. *haarbusch*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A) en *Bos*, 1ste art., in de bet. 2).

1) In het algemeen. Een ruige klis van haar of van haren. || Een dikken ongehavenden haarbos om de kin, OUDAAN, *Roomsche Mog.* 70.

2) In het bijzonder, met betrekking tot de haren van het hoofd.

a) Eene greep, een handvol hoofdhaar of al het hoofdhaar, opzettelijk tot een bos, een bundel vereenigd, bijeengebonden, samengestrengeld. || Haerboschken. *Tutulus. suggestum comae*, KIL. — Een omgevlogte hooge haarbos (hiet) by onze Hollandsche Landlieden eene Tuit, BERKHEY, *N. H.* 3, 516. Zijn machtige haarbos (*zijn tot een zwaren, dikken bos of bundel samengesnoerde hoofdhaar*), CONSC. 2, 96 *a*. Den wapperenden haarbos der hoogstaltige Franken, 2, 162 *b*.

b) Eene benaming voor den natuurlijken haardos, het hoofdhaar van een persoon, bepaaldelijk met de bijgedachte van ruigheid of weligheid, hetgeen ten overvloede nog door een bnw. wordt aangeduid. || Den forschen man, met ... het vriendelijk gelaat, den dichten haarbos en den fraaien, vollen baard, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 187.

— Voorheen echter ook zonder dergelijke bijgedachte. Haardos, haartooi, hoofdhaar. || Haerbosch. *Coma*, *caesaries*, *crinium sylva*, KIL.

Hy (*Jezus*) moet om uwen wil een hooft vol wonden dragen,
En zoud gy wel een schaer
Ter liefde van dat hooft door uwen hairbos jagen?
DE DECKER 1, 231.

HAARBREED, znw. onz.; zonder mv. Uit *Haar*, 4de art. in de bet. A, I) met *Breed*, bnw. Een znw., ontstaan uit de uitdrukking *geen haar breed* (zie kol. 1403); men is namelijk daarin *haar* en *breed* allengs gaan samenkoppelen en opvatten als een znw. met de beteekenis: wat zoo breed is als een haar (verg. DUIM-, HANDBREED enz.). *Haarbreed* wordt nagenoeg alleen met eene ontken-

ning gebezigd (*geen haarbreed, niet een haarbreed*) en meest in oneigenlijken zin: niet het geringste; ook het geringste niet. || Dat ze in Poëtische gaven, ... hunne verhevener makkers geen hairbreed hoe ren te wyken, v. EFFEN, *Spect.* 4, 54. Daar ik met u geen hairbreed verscheel, over uw Broeders gedrag, *Leev.* 4, 230. Dat de onverschilligheid aan mynen kant daar geen hairbreet schuld aan heeft, *Burg.* 494. Door ... uwen (*brief*) ben ik ten aanzien van mijne hoop, geen haarbreed vooruit gegaan, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 339. De Rotterdamsche kooplieden wijken voor de Amsterdamsche geen haarbreed in bekwaamheid, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 399. Het (t. w. *het ijs*) geeft geen hairbreed gronds, dien 't in zijn magt heeft, weder, TOLLENS 6, 106. Ik wijk geen hairbreed van mijn plicht, v. LENNEP, *Poët.* 3, 181.

HAARBREEDTE, znw. vr.; zonder mv. Nhd. *haarbreite, haaresbreite.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I) en *Breedte.* Eigenlijk: de breedte van een haar: bij uitbreiding: eene strook (gronds) welke die breedte —, bijgevolg zeer geringe, ja bijna geen breedte — heeft. Het woord wordt echter nooit in volmaakt eigenlijk verband gebezigd, en evenmin ooit zonder eene ontkenning. — *Geen haarbreedte*: niet het minste of geringste; niets. || Iemand, van wien men weet, dat hij geen enkele haarbreedte van de waarheid zal afwijken, v. D. PALM, *Sal.* 2, 242. De kloeke strijder (*voor de waarheid*) verliest den moed niet.... Smaad en verguizing wordt zijn deel, maar geen haarbreedte deinst hij achteruit, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 70.

HAARBUIS, znw. vr.; buiten samenstelling alleen in den vorm van het verkl. HAARBUISJE (mv. *-jes*) gebruikelijk. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I) en *Buis, Buisje.* Een buisje van, vergelijkenderwijs gesproken, de wijdte van een haar; zeer dun buisje; fra. *tube —, tuyau capillaire.* Een term der natuurwetenschap, zie nader de Samenst. || Opstijging der vloeistoffen in haarbuisjes, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1065.

Samenst. *Haarbuis-, haarbuisjeskracht*, capillariteit („Verschijnselen, die onder den naam van capillaire verschijnselen bekend zijn, omdat zij voornamelijk bij buisjes met haarfijne openingen worden waargenomen. In vroegeren tijd schreef men deze werkingen toe aan eene eigenaardige werking der zoogenaamde capillariteit of *haarbuisjeskracht*", BOSSCHA, *a. w.* § 1060; „Capillariteit of *haarbuiskracht* is een moleculaire werking tusschen vaste en vloeibare lichamen", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 4, 427 *b*).

HAARD (I) — HEERD (soms ook HEIRD geschreven) —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je.* Ohd. *hërd* (en daarnaast *hërda*, vr.), mhd. *hërt*, nhd. nnd. *herd*, os. *herth*, ags. *heord*, meng. *herth* (ook *herthe*), eng. *hearth*, ofri. *hirth, herth*, nfri. *hird* (westfri. *heerd*), mnl. *hert, heert, haert*; thans (in de volksspraak) in Groningen, Drenthe, Overijsel, Gelderland, oostelijk Utrecht, Brabant, Limburg *heerd*, in de Zaanstreek *heerd* en *haard*, in Zeeland en op de Zuidhollandsche eilanden (*h*)*aerd*, (*h*)*eerd*), in Vlaamsch België (*h*)*eerd*; dus alleen in het Hollandsch dialect (maar dientengevolge in de algemeene spreek- en schrijftaal) *haard.* Een woord, alleen in het Westgermaansch bekend (zw. *härd* is namelijk overgenomen) en over dat geheele gebied voorkomende met de beteekenis van: stookplaats; in de Alemannische tongvallen echter bovendien met die van: grond, aardoppervlakte (zie *D. Wtb.* 4, II, 1074) en in de Belgische Kempen met die van: vloer van het huis of het vertrek. Het is zeer waarschijnlijk, dat de meer algemeene beteekenis *vloer, grond*, ondanks hare huidige beperking tot enkele streken, de oudste is, te meer omdat ook in de Skandinavische talen een woord dat eigenlijk: vloer beduidt (onr. *arinn*, deensch *arne*, mhd. *ërn*, nhd. *ähren, erne*, mnl. *eren*) de beteekenis heeft gekregen van: vuring, stookplaats. Vreemd is dit niet, want waarschijnlijk bevloerden (plaveiden) de Germanen in hunne huizen aanvankelijk uitsluitend de plek waar het vuur op werd gestookt, tengevolge waarvan woorden voor *vloer* de beteekenis konden krijgen van *stookplaats.* Aangaande de afleiding van dit woord en zijne betrekkingen tot Idg. woorden bestaan alleen gissingen; zie daarvoor de etymologische woordenboeken van KLUGE, FRANCK, SKEAT en VERCOULLIE.

1) Naar de thans gebruikelijke opvatting. De *vloer*, van steen of iets anders, onder den rookvang of de schouw, op welken het vuur wordt gestookt.

a) Eigenlijk. || *Focus*.... Den heert, JUNIUS, *Nomencl.* 147 *b*. Haard; herd; heerd, *Focus* (enz.), KIL. Met, ae, spel ick ... kaeze ... schaetsen, baerd, haert, ... staert, *Kort Begr.* 1, 35. — De Koning nu satt in den winterhuyse ... ende daer was een vyer voor sijn aengesichte op den heert aengesteken, *Jer.* 36, 22. Die 't vuyr van doen heeft, moet-et van den heyrt halen, 't en zal van zelfs in zijn stove niet komen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 196. Dat die luiden .. blotelyk om ... den haart schoon te houden, zig ... met koude spyze behielpen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 31. Want „dat stooken op den haard is zoo'n gemors", dat het vuur doorgaans in den aschpot op een stooktafeltje staat, FOKKE, *De Vrouw* 2, 118. 'k Heb eikenhout, en kolen op den haard, BILD. 4, 265. De vlam flikkerde lustig op den haard, *K. Zee.* 4, 209.

> Want siet! mijn heert, die niet en was
> Als vuyl gemul, en enckel as,
> Die blinckt nu van een helle vlam.
> CATS 1, 501 *a*.

— Zegsw. *Asch ligt aan den haard*, HARREB. 1, 21 *b*. Eene woordspeling met *az* (voor *als*), indien; verg. *Asch is verbrande tarf* (Dl. II, kol. 262 en 714).

— *Een koude haard*: zulk een, op welken het vuur is uitgebrand of — evenals *een bloote haard* — een op welken zich geene brandstof bevindt; bij tegenstelling daarmede: *een warme haard*: die wel voorzien is en lustig brandt. || Der schamelen luyden kinderkens (spelen) rondom een kouden heert, CATS 1, 27 *b*. Bij deze (*t. w. bij* „de boen-, schrob- en schuurzuchtige" *vrouw*) komt gewoonlijk een koude haard en schrale pot, FOKKE, *De Vrouw* 2, 118. 'k Heb op den warmen haard de vleeschpot steeds aan 't koken, BILD. 4, 267. De haard (*op zekeren vroegen morgen*) is koud, CONSC. 4, 99 *a*.

— *Die weinig wint en veel verteert Vindt op het laatst een blooten heerd*, HARREB. 1, 270 *b*. Verg. hd. *volleret macht kalten feuerherd, D. Wtb.* 3, 1594.

— Ook: het plat van een smidsfornuis (anders de *werkhaard*; zie KUYPER, *Technol.* 1, 182) en dat van een altaar (de *offerhaard*) heet *de haard* of wordt althans wel zoo genoemd. || Daar nae 't altaar en den haart omarmende (lat. *altaris et aram complexa*) ..., zeide zy *enz.*, HOOFT, *Tac.* 301.

b) Bij vergelijking met den stookvloer en soms in opvattingen die duidelijk herinneren aan de beteekenis: vloer, grond.

α) Voorheen (wellicht ook nog) te Vlaardingen: *Haardje*, een vloertje van gewone baksteen vóór de huisdeur; eene *stoep* bestaat aldaar noodzakelijk uit zerksteen of tegels.

β) In de Belgische Kempen. Huisvloer, kamer-

vloer. || De roode heerd blonk onder het spierwitte zand. De heerd is versch geschuurd.

— *Ergens de steenen van den heerd verslijten*: er veel „over den vloer" zijn, er vaak komen.

— Verg. hierbij *Over heerd wonen*: „bij andere menschen (t. w. *als kostganger en slaapgast*) tehuis liggen, geene eigene woning hebben", DE BO² 363 *b*.

γ) Bij ijzergieters, in de smelterij. De vloer, of een gedeelte van den vloer, vóór den smeltoven. || Het ... zand wordt, ter vervaardiging van gietvormen ..., in eene behoorlijk dikke laag vóór den oven op den vloer der smelterij ... (op den vormbodem, haard ...) uitgespreid, KUYPER, *Technol.* 1, 87 (verg. *D. Wtb.* op *Herd*, 8, *d*).

δ) In een glasoven. De vloer waarop de smeltkroezen staan. || De gedaante der glasovens ... loopt ... uiteen.... De vloer of bodemvlakte (haard) dient om er de potten (*smeltkroezen*) op te plaatsen. Deze staan niet ... in 't midden van den haard, maar tegen den buitenmuur aan, en worden door de, uit een kuil in het midden opstijgende vlam van den vuurhaard omspoeld, GROTHE, *Mechan. Technol.* 137. Een gewelf of kap, waarmede de haard ... bedekt is, *Ald.*

ε) Bij molens die door water gedreven worden. De vloer van den waterloop; hd. *herd*. Verg. *D. Wtb.* op *Herd*, 8, *g*).

ζ) Benaming voor een deel van de (open) mars eener scheepsmast, t. w. voor het *soldatengat*. Aldus benoemd om de gelijkenis met het *stookgat* of de *haardkolk*? || De opene marsen bestaan binnen den uitwendigen omtrek of rand uit een raamwerk van langs- en dwarsplaten, dat met roosters wordt digt gelegd, met uitzondering van het vierkante gat, waar de top van den mast doorgaat, en (*dat*) de haard of het soldatengat genoemd wordt. De langsplaten bepalen den haard of zijde en de dwarsplaten van voren en van achteren, MOSSEL, *Het Tuig*, 52.

c) Bij overdracht. Het vuur dat op den (*of* een) *haard* ligt te branden. Ook, in 't algemeen, een vuur om zich bij te warmen of om den pot op te koken. || (Ick) sal ... de Leytslieden van Juda stellen als eenen vyerigen heert onder het hout, ende als eene vyerige fackel onder de schooven, *Zach.* 12, 6. (*Zij*) neemt ... een nieuw kooltje uit den haard in haar test, HASEBROEK, *Waarh. e. Dr.* 119. Hij ... nam twee brandende stukken hout uit den haard, legde ze over kruis voor de deur, CONSC. 1, 177 *a*. Het gezelschap ... is (*in een halven cirkel*) ... om den vrolijk brandenden haard gezeten, ALB.-THIJM, *Portr. v. V.* 6. Het reisgezelschap ... slaat (*in eene tent*) op kruislingsche onderleden Een cirkel om den haard, BEETS 3, 129.

Soo wacht u, watje doet, van mager vleys te koopen;
Een blauwen schapen-bout en wil geen schralen heert,
Maer vleys dat mager is dat eyst een vetten weert.
CATS 1, 115 *a*.

(De Sim...) Nam 's Katten lincker-poot, hoe zeer zy was [vervaert,
En krabde de ghebraen Kastanjen uyt den haert.
VONDEL 1, 501.

Wien 't lust, dat die ten ys met sleên om snippen vaer';
't Is best dat grootvaêr t'huis den disch en haert bewaer.
4, 9

2) In ruimer opvatting. De door vloer en zijwanden bepaalde *ruimte*, binnen welke een vuur wordt gebrand, gestookt.

a) De, van voren opene, ruimte onder een open rookvang of schouw. || Haard ... De plaats der schouw waar het vuur in gemaakt wordt. Fr. *âtre*, VUYLSTEKE, *Smid*, 60. — Alsoo dat ... niet eenen scherf en sal gevonden worden, om vyer uyt den heert te nemen, of om water te scheppen uyt eene gracht, *Jes.* 30, 14. Spijt het ver verloopen uur, Waakt in den haard nog steeds de rosse vlam van 't vuur, DE GÉNESTET 2, 186.

b) In eene jongere opvatting. De stookruimte, het stookhol in een fornuis, onder een stoomketel en derg.; *vuurhaard*. || Steenkolen moeten (*in een gemetseld fornuis*) niet hooger dan 5 à 6 duim op den rooster liggen; de wanden van den haard worden hiervoor te lood opgetrokken, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 377. Voor hout (metselt men) de wanden veelal zóó schuins, dat de haard van boven breeder uitloopt, *Ald.* De haard zelf dient, bij ... smeltovens, kogelgloeiovens en dergelijke, van vuurvaste steenen gemetseld te worden, *Ald.* Bij groote (*stoom*) ketels worden de vlam, warme lucht en rook van den eigentlijken haard eerst rond den geheelen ketel geleid, alvorens in den schoorsteen te komen, 2, 378.

c) In de papierfabricage, aan de Zaan. *Heerd*: eene gemetselde stookplaats naast elke kuip (schepkuip), van waar uit de zich in de kuip bevindende heelstof door middel van de „blaas" (zie BOEKENOOGEN 68) wordt verwarmd.

— Soms in het bijzonder, in de voormalige papiermolens in de Zaanstreek. *De heerd* of *het heerdje*: eene om een dezer stookplaatsen afgeschoten ruimte, een soort van kamertje voor de knechts (om te eten of om zich te warmen). || De baas (patroon) zit met den molenaar in 't heerdje te praten.

3) Naar eene veel jongere, sterk gewijzigde opvatting. Een *toestel* in welken een vuur wordt gebrand, gestookt.

a) Getraliede, verplaatsbare bak, waarin de brandstof gelegd, en die op den *haard* in de bet. 1, *a*) geplaatst wordt. || Haardje, een vuurwagen, een vuurhekje, waarop men op den haard stookt, WEILAND.

b) Toestel van plaatijzer die in den onderboezem van een schoorsteen sluit en waarin, op een rooster in een van voren horizontaal getralieden bak, een open vuur wordt gebrand; thans gewoonlijk *insluithaard* genoemd. || Alle soorten van haarden en kachels te koop en in huur. — Verwarming met gewone haarden, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 379. — (Ik) schikte ... mijn stoel wat dichter bij den haard, ... ofschoon er nooit in gestookt werd vóór den eersten November, en er dus ook nu geen vuur aanlag, BEETS, *C. O.* 39. (Er) ligt ... een net gebouwd turfvuurtje in den helder gepolijsten haard, 57.

— *Engelsche haard*. Een toestel als het omschrevene, bij zijne invoering en nog lang daarna, naar het land der uitvinding er van genoemd.

— *Open haard*. Verwarmingstoestel met open vuur; eene benaming stellig ontstaan toen, naast de *haarden*, gesloten verwarmingstoestellen (kachels) in gebruik kwamen. || Bij het stoken in open haarden gaat ... een zeer aanzienlijke hoeveelheid warmte door den schoorsteen verloren, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 380. Wanneer men ... een open haard (brandt), duurt het zeer lang eer de lucht ... eene draaglijke temperatuur heeft verkregen, BOSSCHA, *Natuurk.* § 569. — Het verkieslijke van een open haard boven een „toe kachel", BEETS, *C. O.* 60. Het salon, een groote koude kamer op het Noorden, met een kolossalen open haard, MELATI V. JAVA in *Nederland*, 1896, 2, 10. Dat men ... den haard zou aanmaken, *Ald.*

c) Soort van, vóór den schoorsteen, in het vertrek staand verwarmingstoestel, waarin een open vuur kan worden gestookt; *kachelhaard*.

d) In de eene of andere van de genoemde beteekenissen of, in dichterlijk gebruik, in 't algemeen: warmtebron. || Mijn lamp was uitgegaan; mijn haard was koud, BEETS, *Sparsa*, 201.

4) In het algemeen. De plaats waar (op wat wijze dan ook) gestookt wordt, mèt het vuur dat daar brandt; inzonderheid: de stookplaats, het haardvuur, de warmtebron in het woonvertrek, gedacht als het vereenigingspunt van de leden en vrienden van het gezin en derhalve als het brandpunt van huiselijkheid, gezelligheid en gastvrijheid.

a) Eigenlijk. || De man (sal) niet besig mogen wesen ... Met boecken aen den heert, CATS 1, 337 *b*. Het vyertje datje siet dat bindt my aen den heert, 1, 502 *a*. Hy (*de vrek*) ... wermt hem by den heert nau by een hand-vol krullen, VONDEL 1, 275. Dan (*als men ver van huis is*) is 't vergeefs te wenschen Om den verlaten haerd, daer moeder eten koockt, 3, 464. Die ... 't geluk van gunste hebben, ... wert de warmste plaets, aen den heert, toe-ghewezen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 359. 's Levens avond ... Als al ons reisgenot bestaan zal in 't — herdenken, En we enkel reizen bij den haard, TER HAAR, *Ged.* 3, 186. Hooft ... (was) (*bij de familie Visscher*) ... de plaats van ... Spieghel aan hun disch en haard. ... komen innemen, ALB.-THIJM, *Portr. v. V.* 14. Zijn gezin en buren, om den haard vergaderd, hooren met belangstelling ... naar de oude jachtfeiten, BEETS, *C. O.* 217. Daar zat hij, oud en eenzaam, te suffen bij den haard, BEETS 3, 237 (*Jan Janszen*).

— *Het hoekje* (soms ook *de hoek*) *van den haard*; verg. fr. *le coin du feu*, eng. *the chimney corner*. In twee opvattingen, al naar het verband: òf het gedeelte van het vertrek waar zich de stookplaats, het haardvuur bevindt, òf het beste, het warmste hoekje, plekje, plaatsje bij 't vuur, op zijde van en gedeeltelijk onder de ouderwetsche schouw. In deze uitdrukking wordt derhalve vaak geen eigenlijke, veel minder één bepaalde *hoek* bedoeld. || Dan meug jy ... gaan in 't hoekje van den haart zitten, om al de gorten en erreten in de pot te tellen, ASSELIJN, *Spilp.* 10. Oom zit in 't hoekje van den haart zyn slaapje te doen, *Leev.* 6, 381. Ik zal ... deze geschiedenis in den zelfden stijl verhalen, waarin onder de boeren een vrolijk huisvader die 's avonds in het hoekje van den haard aan zijne kinderen en buren vertellen zoude, FOKKE, *B. R.* 2, 188. Een oud man ... zat in eenen leuningstoel in den warmen hoek van den haard, KIST, *Eikenh.* 3, 263. Terwijl gij in het hoeksken van den haard, gansche weken zoudt zitten treuren, CONSC. 3, 28 *a*.

Die sich in dees Order (*der horendragers*) laet Canoniseeren,
Moet maecken dat hy zijn patientie niet spaert:
Maer als hy zijn Liefje ziet Complimenteeren,
Soo moet hy gaen sitten in d' Hoeck van den Haerdt;
En speculeeren met ernst in de Balcken: (*enz.*).
V. OVERBEKE, *Rijmw.* 229.

Ach! hoe trillen mij de leden,
'k Loop naar 't hoekje van den haard;
Vader zegt: in zulk een koude
Dient er hout noch turf gespaard.
V. ALPHEN 1, 403.

— *Dat zegt men alleen in het hoekje van den haard* (HARREB. 1, 270 *a*): in den vertrouwelijken kring der zijnen.

— *In het hoekje van den haard daar de monnik doodvroor* (*is dat gebeurd* en derg.): nergens; nooit; niet; immers, dat een monnik zich bij een haard zou laten doodvriezen wordt iets ondenkbaars geacht. De spreekwijze wordt vermeld door TUINMAN (1, 302 en 2, 135) en door PR. V. DUYSE (*Belg. Mus.* 5, 225); de laatste teekent er bij aan: *Antiphrase.*

— *De huiselijke haard.* Eene versterking van het boven omschreven begrip. || De *lares* en *penates* omgeworpen! de huiselijke haard verstoord! HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 13 (*in een boelhuis*).

— *Op vreemden haard Ziet men dikwijls thuiswaart*: in den vreemde, onder vreemden verlangt men vaak naar eigen huis, eigen omgeving. || *Sua alienis subinde foras prospectat.* .. Op vreemde haert sietmen dickwils thuijswaert. *De iis, qui apud alienos ... saepius suos desiderant*, SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 35.

— *De gemeene haard* in een herberg: de *haard*, het haardvuur, het vereenigingspunt der gasten in de gelagkamer. Zie ook hieronder bij 5, *c*). || Zoo! ... is die deerne te grootsch om aan den gemeenen haard te zitten, v. LENNEP, *Rom.* 6, 4.

— Overdrachtelijk staat *haard* soms voor: het gezellig verkeer, in het huisgezin of in het algemeen.

Beswaert uw koetse noyt met eenig hoog gepeys,
Maer geeft aen bedt, aen heert, en tafel haeren eys.
CATS 1, 387 *c*.

— *Men kent geen' waard* (gastheer) *Voor dat men met hem gaat over den haard* (HARREB. 1, 270 *b*). Naar de verklaring bij TUINMAN (2, 56): „die ymands aart en inborst wel wil kennen moet met hem gemeenzaam hebben omgegaan." || *Nemini fidas, nisi cum quo prius modium salis absumpseris.* ... Niemant kent die weerdt, hy gaet daer mede over den heert, SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 86.

b) Figuurlijk. De zetel van het familieleven; vandaar, bij uitbreiding: het huis; de woning; en bij verdere overdracht: de familiekring, het huisgezin. || Geen volkomen Echtgeluk ..., ten zij de gezondheid, met haren alles verlevendigenden glans, den vreedzamen haard verlichte, FOKKE, *De vrouw* 1, 128. Dat gij hier, aan dezen haard, Bazin Torfs zult heeten, CONSC. 1, 93 *b*. Dan zuchtte zij: het blijft ook nog zoo eenzaam aan mijn haard! DE GÉNESTET 2, 97.

Hy (*een zeeman*) acht zich zelfs zo wel bewaart,
Gelyk een Lantman aan zyn haart.
SCHERMER 351.

— Ook in deze opvattingen komt *de huiselijke haard* voor als eene versterking van het begrip. || Ballingschap, ontbloot van huiselijken haard, BILD. 11, 219. Wij, wij zweren, Niet te keeren Naar den huiselijken haard, HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 123.

— *De eigen haard; een eigen haard; eigen haard*: de (*of* een) eigene woning, het (*of* een) eigen tehuis; het (*of* een) eigen huisgezin; ook: de schoot van het (*of* een) eigen gezin. || Man en vrouw deden hun best om Vondel ten hunnen huize zoodanig te ontvangen, dat hij er een te-huis vond, met minder treurige herinneringen dan zijn eigen haard, ALB.-THIJM, *Portr. v. V.* 150.

Wat zegt het leed, door vreemden ons gebaard,
Bij 't geen ons werd verwekt aan eigen haard?
V. LENNEP, *Poëz.* 7, 141.

— Zegsw. *Eigen haard is goud waard* (en derg.), mnl. *Eyghenen heerd is gouts weert* (VERDAM 5, 386). || Eygen heert; Is gout weert, CATS 1, 602 *c* (*ald.* 1, 498 *c* haert: waert). Een eygen haerd is goud waerd, *Home is home be it never so homely*, SEWEL. ... *Chaque oiseau trouve son nid beau*, MARIN.

Eygen keucken, eygen heert,
Groote schatten zyt gy weert.
CATS 1, 498 *b*.

— *Eigen Haard*: de titel van een bekend geïllustreerd familieblad. || De geschiedenis der Amsterdamsche brandweer in den eersten jaargang van Eigen Haard. De portretten van op Atjeh gesneuvelde officieren komen in Eigen Haard.

— In Drenthe (zie DE JAGER's *Archief* 1, 292) komt *heerd* zelfs voor in den zin van: vaderlijk stamhuis, gealacht (verg. *huis* in: het *huis* van Aäron, het Hollandsche *huis*).

c) In eene andere figuurlijke opvatting. De plaats waar men thuishoort; woonstede; ouderlijk huis en erf. Bij uitbreiding: geboortegrond, erf der vaderen; vaderland. || Van haard en erf ontzet, behoeftig om te zwerven, BILD. 13, 249. De jongling moest van daar; ... Hij moest van haard en erf, STARING 1, 130. Op ten strijd dan, voor vrijheid en haard en altaren! v. LENNEP, *Poët.* 1, 213.

I. Is 't vreemt? het hart van 't kint heeft treck tot huis en [ouders.
S. Hy hou dien treck, en blijf veel mylen van den haert!
VONDEL 3, 785.

Hy soud sijn Vader-landt en Haerdt;
Verraden om een Cicer-waerd'.
BAARDT, *Deugdensp.* 377.

— Hier moet vermeld worden de in het Noorden des lands (inzonderheid in Groningen) voorkomende beteekenis van: boerenhuis met bijbehoorend land, en vandaar: het bij eene boerenhofstede behoorende land, ook *heerd lands* genoemd. Inzonderheid bewaard in namen van boerenplaatsen, als *Frankema-heerd*, *Boterheerd* enz. Zie MOLEMA 150 *b*, en verg. ook DOORNK.-KOOLM. 2, 75 (*hé bebóed sín égen herd*; *hé wánd up sín égen herd; hé wil sín herd* (zijn stee, zijne plaats) *ferkópen laten*). || De vrye Friesen woonden niet geerne in ommuurde steden; zy bleven daar buiten op hunne stinsen, burchten en staten, op hunne heerden en saten, WINKLER, *Oud Nederl.* 56.

— *Opstrekkende heerd*: lange strook lands. Zie MOLEMA 150 *b*.

5) Bij uitbreiding, bepaaldelijk van de bet. 1). Het vertrek waarin zich de *haard*, de stookplaats bevindt. In verschillende opvattingen.

a) In het oosten des lands (b. v. in Drente en Overijsel, op de Veluwe enz.). In een boeren- of kleine burgerwoning: *de(n) heerd*, het vertrek waar de huisvrouw den pot kookt en waar het gezin de maaltijden gebruikt of zich anders tot gezellig samenzijn vereenigt; keuken, tevens huisvertrek. || Het volk is op den heerd: *de bewoners van het huis zijn in het huisvertrek* (bij tegenstelling b. v. met *de(n) deel*, *de kamer* enz.). — Den heerd vegen (*het vertrek* of *den vloer*? Verg. 1, *b*, *β*).

b) In Zeeland en op de Zuidhollandsche eilanden. *Heerd*: woonkamer, het vertrek waar het gezin gewoonlijk „huist", doch waarin niet gekookt wordt; dit geschiedt in een afzonderlijke „keuken". Zie voor Goeree: *Mag. v. Ned. Taalk.* 5, 42; voor Zuid-Beveland: *N. Ned. Taalmag.* 2, 213.

— *Het haardje rondkijken*: (bij iemand) de huishouding opnemen; ook in 't algemeen: kennis nemen van den handel en wandel zijner medemenschen; om zich heen zien. || Dat een man, dien gy in een goed gerucht brengt, al weet hy, dat het zedelyk huishouwingje niet in de beste orde is, zich zal toeleggen, om dien goeden naam te behouden, als men eens by hem het Haartje komt rond kyken, *Blank.* 1, 212. Ik heb veel bygewoond, en altoos het haartje zo eens rond gekeeken, 3 / 23.

c) In eene herberg. *De* (*gemeene*) *haard* of *heerd*: de gemeenschappelijke, voor allen toegankelijke gelagkamer, bij tegenstelling, hetzij met de vertrekken van den waard en zijn gezin, hetzij met bijzondere vertrekken voor de gasten.

daerom gaet hy tot Jop Selde-thuys te hier.
Daer sit hy met een kanneken in den haert, en drinckt een kan [drie of vier.
BURGHOORN, *Snorrep.* 1, 9.

Voort, naar de keuken, laat de paling niet verbranden,
Die op den rooster leid, of wachtje voor myn handen.
En dek de tafel slechts in de gemeene haard;
Jou druiloor, jy bent zulk een vrouw, als ik, niet waard.
ALEWIJN, *Puiterv. Heller.* 35.

Aanm. *Haard* in den zin van: brandpunt, eigenlijk b. v. van eene lens, maar figuurlijk gebezigd voor: centrum, middelpunt (als in *beschavingshaard*, *besmettingshaard*) is een grof en verwerpelijk germanisme. Verg. in dien zin en in dat gebruik nhd. *herd*, de letterlijke vertaling van wetenschappel.-lat. *focus*, brandpunt, eng. *focus*, fr. *foyer*.

Samenst. afl. *Haardgieterij* (zie ald.).

Samenst. *Haardasch*, *-blik*, *-brand*, *-dorpel*, *-geld*, *-god*, *-ijzer*, *-kleed*, *-kolen* (mv.), *-kuil*, *-paal*, *-plaat*, *-scherm*, *-schop*, *-spit*, *-stede* (*-stee*), *-steen*, *-stel*, *-stoffer*, *-stok*, *-vuur* (zie die woorden).

— Minder algemeen gebruikelijk, gewestelijk, verouderd of dichterlijk:

— In de bet. 1—3) *Haardbezem*, bezem om de asch bijeen te vegen; *haardhol*, hol onder of achter den haard of de haardplaat, waar krekels huizen („Naar het *haardhol* vlieden wy", BILD. 12, 337: *van den krekel en hemzelven*; zie ook *haardsteehol*); *haardkoek*, plaatkoek van roggemeel (zie BOEKENOOGEN 279); *haardkolk*, gat in den haardvloer, waar de asch in valt, haardkuil; *haardlei* (Brabantsch *herdlaai*), het met feestelijke plechtigheid om den haard leiden van een nieuwen knecht of meid (zie *Van de Schelde t. d. W.* 1, 364 en verg. *haalleiden*); *haardschild*, haardplaat in de bet. 1) („Branders, *haardschild*, hangijzer, blaaspijp", *Tijdschr. v. h. Willems-fonds* 1, 2de Dl., 94; *haardschut*, haardscherm, vuurscherm; *haard-*, *heerdslet*, lap om den haard te reinigen, te poetsen (MOLEMA 150 *b*); *haardstolp*, stolp om over of voor een haardvuur te zetten; *haardstoof*, in Zuid-Nederland: „eene ... stoof (*kachel*), waarvan de voorplaat juist de opening der schouw aanvult", VUYLSTEKE, *Smid*, 61, dus: insluithaard; *haardtelling*, telling der haarden, haardsteden ten behoeve van het haardstedengeld (*Gr. Placaatb.* 1, 1537); *haardvarken*, soort van haardstoffer; *haardvlam*, vlam, gloed van het haardvuur („O *Haardvlam*, gy wier lieflijk blakeren Het gantsche zenuwstel met zachte prikkling stijft", BILD. 13, 138; „De *haardvlam* deed Sophie goed aan hare voeten", LOVELING, *Sophie*, 43); *haardvod* (*heerdvodde*), poetslap voor de haardplaat enz. (MOLEMA 150 *b*); *haardwemel* (*heerdwemel*), draaiende arm met haak over den keukenhaard (zie nader DE BO^2 364 *a*).

— In de bet. 5, *a*) *Haardnaaier*, kleermaker die op dagloon aan de huizen der landlieden gaat werken (*Bred. T.* 223).

— Naar het Hd. gevolgd is *Haardfrisschen* (hd. *herdfrischen*; zie *D. Wtb.*) alsook het daarmede samengestelde *haardfrischstaal*.

— Als tweede lid. *Insluit-*, *kachel-*, *keuken-*, *smids-*, *voor-*, *vuurhaard* (zie bij het eerste lid).

— Voorts (in de bet. 1—3) *Gashaard*, gaskachel met open gloed, met open „vuur"; *huishaard* („Ongehavende wijven zijn goede *huishaarden*", HARREB. 1, 270 *b*); *mijnhaard*, de plaats in eene militaire mijn, waar de lading wordt aangestoken (verg. LANDOLT 2, 18); *offerhaard*, altaarplat; *schildhaard*, schildvormig stooktoestel met open vuur; *werkhaard*, smidshaard („Deze *werkhaard* bestaat uit een in baksteen opgetrokken haard . ., waarboven ... een kap ... aangebracht is", KUIPER, *Technol.* 1, 182).

HAARD (II) — HAARDE —, znw. (vr.?); zonder mv. Eene gewestelijke benaming voor zekere soort van gras: haar, haargras (*Trichodium caninum* L.). In de Zaanstreek en elders in Noord-Holland; voor aanhalingen zie BOEKENOOGEN 279.

HAARD (III) — in Friesland HAAD —, znw. (onz.?); mv. *haarden* (fri. *haden*). Een strekdam of hoofd in zee, om den golfslag te breken, tot bescherming van het strand enz. Wellicht ook etymologisch niet anders dan het woord *hoofd* in nieuw-

frieschen vorm (*haed*, *hâd*; verg. HALBERTSMA, *Lexic. Fris.* 150); de inschuiving van eene *r* moet in dat geval worden toegeschreven aan een verkeerd hooren van het Friesche woord door niet-Friezen. || De zwemmers moeten binnen (*of* tusschen) de haarden blijven. Je mag niet buiten de haarden gaan! — Haad... eene waterkeering [*sic*] op het strand der zee, om dat te verhoogen, door de bevordering van de zinking der grondstoffen, welke het bewogene zeewater draagt, R. POSTHUMUS in *Vrije Fries* 3, 200. Haad, haden en haadwurk, bij ons meer schermen genoemd, hoort men vooral in het zuidwesten en westen van onze provincie, *Ald.* — Heden middag... zag men (*te Harlingen*) op het uiteinde van een haart ... een man, die zich van daar in zee wierp, *Algem. Handelsbl.* 23 Jan. 1854, 2de ed.

Samenst. *Haard-*, *haadwerk* (zie hierboven).

HAARDASCH, znw. vr.; zonder mv. Nhd. *herdasche*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Asch* in de bet. 2). Asch van den haard; asch, inzonderheid van hout en turf, bij tegenstelling b. v. met *koolasch*. || Het ophalen aan de huizen van afval en haardasch geschiedt door den vuilnisman. — Dus zal de Assche van de Kalk, vooral in de steenovens, ... veel verschillen van de gemeene Haardassche, BERKHEY, *Turf- of Houtassche*, 19.

HAARDBLIK, znw. onz.; verkl. *-blikje*, (mv. *-blikjes*). Bijna uitsluitend gebruikelijk in den vorm van het verkleinw. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Blik*. Gereedschap van ijzer- of koperblik om er de haardasch op bijeen te vegen. || Koperen haardblikjes.

HAARDBRAND, znw. m.; zonder mv. (als stofnaam). Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Brand* in den zin van: brandstof. Brandstof voor den haard, — om op den haard te branden. || Tacken tot erten off boonen sullen ... mogen vrij gehaelt worden ..., alsmede elcq sooveel hij tot eygen heertbrandt nodig heeft, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 519. De zware, blaauwe en harde turf ... wordt bij voorkeur gebruikt tot haard- en kagchelbrand, STEMFOORT, *Veengr.* 82. De ... kolige turf, ... voor haard- en keukenbrand, *Ald.* De gewone zwarte turf: beterkoop en daardoor geschikt voor haardbrand der minvermogenden, *Ald.* De prijzen der ... fabrijkssoorten benevens van haardbrand aan de turfmarkt ... aangevoerd, loopen *enz.*, 95.

HAARDDORPEL, mv. *-s*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *b*, *ε*) en *Dorpel*. Bij een door water gedreven molen: dorpel die dwars over den voorhaard ligt. Verg. hd. *herdschwelle* (*D. Wtb.*).

HAARDGELD, znw. onz., zonder mv. Mnl. *hert-*, *heertgelt*; verg. eng. *hearthmoney*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Geld*, 1ste art., in de bet. I of II). Geld verschuldigd wegens een haard of wegens de in eene woning aanwezige haarden (stookplaatsen); voorheen de naam van eene belasting op de haardsteden: haardstedengeld (zie ald.). || Welck voorsz Haert-gelt ofte Schoorsteen-gelt gedragen sal werden d'eene helft tot laste vanden Eygenaers, ende d'ander helft van den Bruycker ofte Huyr-man, *Gr. Placaatb.* 1, 1536 (a°. 1606).

HAARDGIETERIJ, znw. vr.; zonder mv. Samenstellende afleiding van *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *b*, *γ*) en *Gieten*, in de bet. 2) met *-(e)rij*. Het gieten van metalen voorwerpen op den „haard" vóór den smeltoven in open vormen; bij tegenstelling met het gieten in vormkasten of „flesschen". || Men spreekt ... van gieten in open vormen (haardgieterij) en gieten in kasten of flesschen, GROTHE, *Mechan. Technol.* 51. Het maken van vormen voor haardgieterij, 55.

HAARDGOD, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haard* in de bet. 4) en *God* in de bet. I, B). Godheid, beschermgod van den huiselijken haard, — van de familie, huisgod; de Latijnsche *Lar domesticus* of *familiaris*. Bij BILDERDIJK ook vaak *haardsteeyod* (zie HAARDSTEDE) genoemd. || Hy ... genaeckt vrolijck de kleene Huisgoden, en den Haertgodt, VONDEL 5, 312 (lat. *larem parvosque penatis*).

2) Bij overdracht, ook in 't mv. Huiselijke haard; woning; woonstede; vaderland. Verg. *zijne laren en penaten opzoeken* en derg. || Ik vloog uit afgelegen oorden, En zag mijn haardgoôn weêr, BILD. 11, 58.

HAARDIERTJE, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Haar* 4de art. in de bet. A, I, 1) en *Dier* in den vorm van het verkleinw. *Haardiertjes* (*Trichodina*) is de benaming eener familie van trildiertjes (*Vibratoria*), wier lichaam geheel of gedeeltelijk met trilharen bedekt is (zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 493).

HAARDIJZER, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *IJzer*, ijzeren voorwerp enz. (zie IJZER).

1) Een der twee ijzeren (koperen enz.) staanders op den haard waar men een houtvuur op schikt, vlijt. || Haard-yzer. IJzer om het vuur staande. *Chenet*, MARIN. Kopere, zilvere haerd-yzers, *Ald.* Brandels ... Haardijzers ... Vlamijzers. IJzeren of koperen staanders waarop men houtvuur maakt.... Fr. *chenets*, *landiers*, VUYLSTEKE, *Smid*, 33.

2) Een der staande platen, die voorheen als schermen om den haard, om het vuur werden gezet.

3) Bij den smid. Rakelijzer, stookhaak.

HAARDKLEED, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Kleed*, vloerbedekking. Een kleed vóór den haard, eigenlijk tot bescherming van den vloer of van het vloerkleed, doch gemeenlijk als sieraad. || Een „gewerkt" haardkleedje. Een tijgervel als haardkleed. Doof gauw die vonk daar op het haardkleed!

HAARDKOLEN, znw. vr., in den vorm van het mv. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Kool*, brandstof, in den vorm van het mv. Kolen om op den haard, in een haard te stoken. Verg. *kachelkolen*, *smidskolen*. || Beste Engelsche haard- en kachelkolen.

HAARDKUIL, znw. m., mv. *-en*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Kuil*. Een kuil in den grond of vloer die als stookplaats dienst doet en den haard vervangt; stookgat. || Midden in zodanig eene woning (t. w. *in de graafschap Zutfen en in Overijsel*) (was) een zoogenaamde haardkuil gemaakt ..., om te stoken, zonder schoorsteen, in *Geld. Volksalm.* 1840, 10.

HAARDOEK, znw. onz. en m.; mv. *-en*. Nhd. *haartuch*, mnl. *haerdoec*. Uit *Haar*, 4de art. en *Doek*.

A) *Haar* in de bet. A, III, 1, *b* en *Doek*, onz., stofnaam. Weefsel uit haar (paardenhaar), dienende tot bekleedsel van meubelen, als bodem in zeven enz. || Dit ... haar (*paardenhaar*) dient ... tot het vervaardigen van teemsdoek ... en van haardoek voor stoelzittingen enz., KUYPER, *Technol.* 2, 553.

— **Aanm.** Bij WINSCHOOTEN (*Seem.* 75) wordt men op *Haardoek* naar *Vlaggedoek* verwezen; op dat woord (*a. w.* 336) leest men evenwel slechts het volgende: „vlaggedoek, het doek of de gaas, en andere stoffen: selfs ook sijde, daar de vlaggen van gemaakt werden".

B) *Haar* in de bet. A, I, 2) of II, 2) en *Doek*, m., stuk doek: lap, laken. Bij haarsnijders en -scheerders. Kaplaken, of: veegdoek. || Haardoek. Scheerdoek, doek waaraan de barbier zijn scheers afveegt, fr. *frottoir*, DE BO[3] 350 *a*.

HAARDOS, znw. m., zonder mv. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Dos*. Het gezamenlijke hoofdhaar van den mensch, al of niet als sieraad beschouwd; haartooi, of: haarbos (zie ald. de bet. 2, *b*). || Slechts vrye en eerlike lieden mochten dezen vollen haardos dragen, WINKLER, *Oud Nederl.* 265.

HAARDPAAL, znw. m., mv. *-palen*. Nhd. *herdpfahl*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *b*, *b*) en *Paal*. Heipaal onder den waterloop (haard) van een door water gedreven molen.

HAARDPLAAT, znw. vr., mv. *-platen*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Plaat*.

1) Metalen (meestal gegoten ijzeren), vaak met voorstellingen en lofwerk versierde plaat onder de schouw, achter het haardvuur. || Een haardplaat met het beeld van den Vrede en het opschrift *Pax optima rerum*. — Haardplaat. Eene plaat... dienende om den achtermuur der schouwen, waar men houtvuur in brandt, te beschutten.... Fr. *contre-coeur*, VUYLSTEKE, *Smid*, 60. — Een knappe keuken ... dewelke door het menigvuldig Koper en Tin, dat met de haartplaten, als om stryd zyn glans rontom verspreidde, ... naar een winkel van nooit gebruikt keuken-gereedschap geleek, v. EFFEN, *Spect.* 6, 30.

2) Plaat op den haard, waar het vuur op brandt; vuurplaat. || Ik (zou) hem ... zoo plat beuken als een haardplaat, v. LENNEP, *Rom.* 5, 324.

— Ook op den smidshaard; de ijzeren plaat waarin het gat voor de blaaspijp is.

3) Thans ook eene benaming voor zeker gaskomfoor met verscheiden branders.

HAARDSCHERM, znw. onz.; mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Scherm*. Scherm, schut om den gloed van den haard te keeren; vuurscherm. || Daar Klaartje bij den schoorsteen stond en een geborduurd haardscherm bekeek, BEETS, *C. O.* 257.

HAARDSCHOP, znw. vr., mv. *-pen*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Schop*, gereedschap om mede te scheppen. Bij smeden: schop om den haard van kolen te voorzien; kolenschop, vuurschop; voorts hetzelfde als: aschschop (bij een haardstel).

HAARDSPIT, znw. onz., mv. *-speten*, *-spitten*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Spit*. Gereedschap der smeden; zie verder de aanhaling. || De steenkolen worden, wanneer ze aan 't branden zijn (*in den smidshaard*), van tijd tot tijd met water besprenkeld of zoogoed als begoten, door met eene door en door natte lap aan eene ijzeren spies (koelstang, haardspit) ... boven het vuur te kwispelen, KUYPER, *Technol.* 1, 182.

HAARDSTEDE — HEERDSTEDE, -STEED, -STEE (en daarnevens ook, doch thans verouderd, HAARDSTAD) —, znw. vr., mv. -STEDEN, -STEËN. Ofri. *hirthstidi*, *herthstede*, mnl. *heert-*, *hert-*, *haertstede* (VERDAM 3, 401); daarnevens mhd. *hërtstat*, nhd. *herdstatt*, mnl. *heertstat* (STALLAERT); ook bij KILIAAN: *herdstad* en *-stede*; verg. ook nog nhd. *herdstätte*. Uit *Haard*, 1ste art., en *Stede* (of *Stad*), plaats, plek.

I) Naar de oorspronkelijke opvatting.

1) Eigenlijk. Plek waar de haard of waar een haard (in de bet. 1, *a*) is.

a) In den volmaakt engeren zin. Vloer, plaveisel, plaat waar vuur op wordt gestookt. || Dat hem oock niemandt en sal vervorderen te Vyeren voor een Schoorsteen op eenighe plaetsen daer Hoy by staet, ten ware dat ... het Vyer ... acht voeten van 't Hoy af lagh, ende dat de Heertstee daermen op Vyert wel waer besorght, *Priv. v. Westzanen*, 486 (a°. 1644). Het ... vuur dat op de haardsteê vonkelt, BILD. 6, 425.

> Niet met de hand maar met de schop,
> Zo neemt men 't Vuyl der haardstee op,
> En wacht zyn handen vuil te maaken.
> LUYKEN, *Leerz. Huisr.* 139.

— *Die haardstede is niet suffisant, zei Leendert, en hij stookte een vuur op het ijs*, HARREB. 1, 270 *a*.

— Soms wordt *haardstede* wel eens overdrachtelijk gebezigd voor: de brandstof op de *haardstede* of het vuur op den haard, het haardsteevuur (zie hieronder en verg. *Haard*, 1, *c*). || Zij volgt hem, waar ze in 't klipgewelf De haardsteê glinstren ziet, STARING 1, 45. De haardstee vlamde aldra, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 52.

b) Wat ruimer genomen: de ruimte onder eene schouw of onder een schoorsteen waarin vuur kan gebrand worden. || Eerstelick, dat men ... sal doen op schrijven alle de Haert-steden in die selve (t. w. *provinciën*, *steden*, *enz.*) gelegen, als te weten, alderhande Haert-steden daer men vuyr in mach stoocken, Oock alderhande Ovens, Forneisen, Stooven, Smissen, *Gr. Placaatb.* 1, 1534 (a°. 1606). Ende ten platten lande alle Roockgaten, Ovens, Schouwen ende Haert-steden, daer men Vyer stoocken mach, ofte daer Roock uyt gaet, 1, 1536. Ende sal van elcke Haert-stede ... betaelt worden dertich stuyvers, *Ald.* Er brandde vuur in de wijde haardstede, CONSC. 3, 208 *a*.

— Soms ook: schoorsteenmantel, schoorsteen (voorzooveel binnenskamers). || De kolonel ... zat ... bij de marmeren haardstede, 4, 105 *a*.

c) Bij verdere uitbreiding, in oneigenlijken zin. Iedere stookplaats, iedere stookgelegenheid, ook al bestaat die maar in een gat in den muur waar de pijp van een kachel in kan gestoken worden. || De belasting op het personeel zal ... geregeld worden naar de volgende ... grondslagen als: ... 3°. de haardsteden, *Wet van* 29 Maart 1833 (*Stbl.* 4), *a*. 1. Wanneer er des zomers een kachel in de keuken brandt en des winters in het woonvertrek wordt gekookt, wanneer er dus naar de tegenwoordige wet voor twee haardsteden moet worden betaald, zelfs dan is men volgens het ontwerp vrij, *Handelingen der* 2de *Kamer*, 1895—1896, blz. 292 *b*. Haardsteden (*zijn het*), opgevat in dien zin van het woord, dat men daarin niet kan stoken tenzij men er een stooktoestel in of voor brengt; ... het zijn niet anders dan middelen om de rook van ... verwarmingstoestellen te doen ontsnappen, blz. 857 *b*.

— *De belasting op de haardsteden*: een der grondslagen van de Belasting op het Personeel, bij verkorting wel genoemd: *de grondslag haardsteden*. || Het groote verwijt ... tegen de regeling der belasting op de haardsteden ... is niet dat zij *enz.*, *Handelingen der* 2de *Kamer*, 1895—1896, blz. 271 *a*. De schamele woning wordt in den grondslag haardsteden niet aangeslagen, wanneer er in één vertrek wordt gestookt, blz. 292 *b*.

2) De (huiselijke) haard, beschouwd als de zetel van rustig genoegen en gemak, en van het gezellig en gastvrij verkeer met familieleden en vrienden. Verg. *Haard*, 4, *a*).

a) Eigenlijk. || Wy (zaten) ... Voor 't iongste Paeschfeest hier noch aen ons heerdsté, VONDEL 1, 743. Naar 't opgaan hakend van zijn bruiloftsdag, Zoolang hij niet aan eigen haardsteê zat, STARING 1, 113. De oude grijsaard die anders niet uit den hoek der haardstede te jagen was, had zijne laatste krachten verspild om nog eens *enz.* CONSC. 1, 165 *a*.

— *Hij heeft haardstede noch woonstede*, HARREB. 1, 270 *b*.

b) Bij overdracht. Het verblijf van een gezin, eene familie: eene woning; een huis. Ook reeds in het Mnl. Verg. *Haard*, 4, *b*). || Een elendig Dorp van omtrent duisend of twaalf honderd haardsteden, DE BRUYN, *Reizen* 1, 66 *b*. Ieder haardstede is op tien Ryksdaalders geschat, gesteld. *Chaque foyer a été taxé ... a dix Risdales*, MARIN. Ik heb mijn huisgoôn op mijn haardstede (t. w. *in mijne woning*) om zien werpen, V. LENNEP, *Poët.* 8, 83.

't Woeste Scythië, wier onbeschaafde benden
Geen vaste haardsteên, maar slechts tenten, met hun rond
Gedragen kennen, en verplaatst op ieder stond.
DA COSTA 1, 232.

— *Haardstede en altaar*; meest (in letterlijke navolging van lat. *arae et foci*) in 't mv.: *haardsteden en altaren*. Eigenlijk, naar de heidensch-classieke, aan de Romeinen ontleende opvatting: de huishaard en het altaar van den familiegod, tezamen genomen als het zinnebeeld van het *huis* met al wat daaraan dierbaars en heiligs verbonden is, en, bij uitbreiding, als zinnebeeld van het *vaderland* (zie nader bij ALTAAR, Dl. II, 286). Volgens eene niet-classieke, maar naar christelijke denkbeelden gewijzigde opvatting zijn *haardstede en altaar* evenwel niet twee uitdrukkingen van eenzelfde begrip, maar worden *haardstede* en *altaar* tegen elkander overgesteld met de beteekenis van: *woonstede* en *godshuis*, of bij overdracht van: *vaderlijk erf* en *godsdienst* (*geloof*, *belijdenis*), om eerst dan te worden samengevat tot het begrip van al wat den mensch als burger dierbaar en heilig is. Voor aanhalingen zie Dl. II, *t. a. p.* en hieronder. || Die overal ... haardstede en altaar (heeft) vernield, V. LENNEP, *Poët.* 6, 65.

(*horden*) Waardoor Itaalje ras zijn haardsteên en altaren
Vernield zag, en paleis en tempels omgewroet.
LULOFS, *Ged.* 15.

— *Zijne haardstede beschermen*, *verdedigen*; *voor zijne haardstede strijden*, enz. Uitdrukkingen, ongetwijfeld ontleend aan het classiek zinnebeeld van den *haard* hiervoren genoemd. || Wel zal het landvolk in 't geweer loopen; maar het zal wezen, om hun eigen haardsteden te beschermen, V. LENNEP, *Rom.* 12, 343. Omdat de strijd thans niet alleen haardsteden en bezittingen, vrouwen en kinderen gold, maar het behoud der oude godsdienst, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 342. Al de inwoners ... gevlucht ..., alsof zij .. ons onbekwaam hadden geacht om hunne haardsteden te verdedigen, CONSC. 1, 119 *b*.

De Portugeesche kust, de kille Zweedsche stranden,
Het verre Amerika, ja zelfs Barbaarsche landen
Vereenen zaam om strijd de handen
Voor haardsteên, Vaderland en God.
BILD. 13, 99.

c) In eenigszins andere opvatting. Het huis, de plek waar iemand *tehuis*behoort; de plek waar iemand vandaan is; iemands woonplaats of domicilie. Reeds in Mnl. stukken vindt men fra. *domicile* met *heertstede* vertaald. || Na afloop der najaarsmanoeuvres zijn de manschappen met groot verlof naar hunne haardsteden teruggekeerd. — Alles zweeg ... of slaakte een diepen zucht die naar hun haardsteê vloog, TOLLENS 5, 118.

Want dit bestemt hem 't Lot: zijn langontbeerde vrinden,
En vaderlijken grond, en haardsteê, weêr te vinden.
BILD. 2, 310.

Zijt gy 't niet, gy-alleen, die om uw' stam te wreken,
Hen van hun haardsteê riept naar Xanthus verre streken?
Vr. BILD. 1, 100.

II) Oneigenlijk. Toestel om een open vuur in te stoken (verg. *Haard*, 3). || Een Ledikant, ... een Haardstee, en zo al meer (dat zou gestolen zyn) ... Wat zou de jongen met een Tapyt en een Ledikant en een Haardsteedje doen? Hoe kreeg hy het de deur uit? *Leev.* 4, 38 en 39 (verg. 3, 250 vlg.).

Samenst. (in de bet. I) *Haardstedengeld* (zie ald.). — Voorts, dichterlijk of ongewoon: *Haardsteegloed* („Als men ... In den lieven *haardsteêgloed* Lust en leven op voelt gloren", BILD. 12, 60; zie ook 9, 52 en bij GLOED, Samenst.); *haardsteegod*, haardgod; bij overdracht: huis, vaderland (verg. HAARDGOD) („Wie heeft in Huis- en *Haardsteêgoôn* Zich-zelv', zijn eigen hart, ontvloôn?" BILD. 8, 226; „Geen speeltuig meer van dwarlende onweêrwinden, Begroet ik thands mijn blijde *Haardsteêgoôn*", 10, 460); *haardsteehol*, hol, holte bij den haard, b. v. achter de haardplaat, waar de krekel zich verschuilt („De krekel piept in 't *haardsteêhol*", BILD. 1, 144; „Donkre *haardsteêholen*", 11, 266; zie voorts 11, 320; 325; 336); *haardsteekolen* (mv.), kolen om op den haard te stoken, steenkool voor den haard („De sleutel die in 't schathuis toegang geeft, En toont of 't goud behelst of enkle *haardsteêkolen*", BILD. 7, 350); *haardsteeplaat* („Om vuur aan te maken op de *haardsteeplaat*", SCHIMMEL 2, 94 *b*); *haardsteevlam* („Zoo rekt hun kout, terwijl de *haardsteêvlam* Verkwikking spreidt", STARING 2, 36); *haardsteevuur*, *-vier* („De Huisvoogd zat by 't lieflijk *haardsteêvuur*", BILD. 2, 145; „'t vlammend *Haardsteevuur*", 10, 308; „'t tintlend *haardsteêvier*", 11, 185; „'t Is buiten ruw. ... De wind togt in het *haardsteêvuur*", TOLLENS 9, 141).

HAARDSTEDENGELD — HAARDSTEDEGELD — znw. onz., zonder mv. Uit *Haardstede* in de bet. I, 1, *a*) en *Geld*, 1ste art., in de bet. I of II). Geld, verschuldigd wegens eene haardstede of wegens elk der in eene woning aanwezige haardsteden. Voorheen de naam van eene belasting voor welke het getal der haardsteden den grondslag vormde; ook *schoorsteengeld* en in het Mnl. *heertgelt* geheeten. Verg. hierbij enkele der aanhalingen onder HAARDSTEDE, I, 1, *a*). || Haardstede-geld, schatting op ieder haardstede ofte schoorsteen, *Droit de fouage*, MARIN. — Dat de Huyrman ... 't voorsz. Schoorsteen-gelt ofte Haertstede-gelt ghehouden sal zijn te betalen ofte verschieten, *Gr. Placaatb.* 1, 1536 (a°. 1606). Welk voorsz. Haardstede- ofte Schoorsteengeld gedragen sal werden d'eene helfte tot lasten van de eygenaars, en d'ander helfte van den bruyker of huurman, *Utr. Placaatb.* 2, 570 *b*. Tot de onbeschreven Middelen in Holland, behooren nog wyders: de Tienden. ... Huis- en Haardstedengeld, CHOMEL, *Verz.* 2080 *a*. Het eigentlyke Haardsteden-geld word in Holland niet geheven. Dan in den jaare 1732 is aldaar een nieuw Quohier van de huizen gemaakt, (*enz.*), *Ald.* Voor Huis- en Haardsteden-geld word in de Steden van het Sticht betaald, van elke Haardstede drie Guldens *enz.*, 2081 *a*.

HAARDSTEEN, znw. m., mv. *-en*. Nhd. *herdstein*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Steen*: stuk steen of: steenen plaat.

1) Stuk steen dat men bezigt om er, te velde, een stookplaats mede te bouwen. Zie de eerste aanhaling. || Heertsteenen, als men in de legers ende oock wel elders (noch hedensdaechs) pleeght op te legghen, om vyer daer tusschen te stoken, om te koken, potten ende ketelen daer by te setten, ofte over te hangen, *Kantt.* op *Ps.* 68, 14 (*tekst*: twee rijgen van steenen). De heertsteenen nu, waren een hant breet dick, ordentlick geschickt, *Exech.* 40, 43.

2) Steenen plaat als haardvloer om op te stoken. Bij V. DALE ook: voor den haard liggende steen.

HAARDSTEL — in Zuid-Nederland HAARDSTELSEL genoemd —, znw. onz., mv. *-stellen*, *-stelsels*. Uit *Haard*, 1ste art. in de bet. 1—3) en *Stel* (of *Stelsel*): verzameling of geheel van bij elkander behoorende dingen. De gereedschappen (tang, aschschop, pook, haardstoffer) noodig tot het stoken, temperen of aanvegen van den haard, gewoonlijk te zamen genomen met den standaard waar ze in staan of hangen; soms echter bedoelt men ook dien standaard wel alleen. || Een koperen haardstel met bijbehoorenden standaard. Zet den pook weer in het haardstel. — Haardstelsel ... Fr. *garniture de feu*; VUYLSTEKE, *Smid*, 61.

Samenst. *Haardstelstandaard.*

HAARDSTOFFER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Stoffer*, soort van bezem. Stoffer om de asch op den haard bij een te vegen enz.; verg. gron. *heerdstubber* (MOLEMA 412 *a*).

HAARDSTOK, znw. m.; mv. *-ken*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Stok*, lange staaf. Gereedschap van den smid: ijzeren staaf om mede in het vuur te stooten enz. || Haardstok voor het uithalen der sintels, ... voor het losstooten en opbeuren van het vuur, ... kromme haardstok *enz.*, BERGHUIS, *Het Smeden*, 57—58.

HAARDVUUR, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Nhd. *herdfeuer*. Uit *Haard*, 1ste art., in de bet. 1—3) en *Vuur*. Vuur (*of* een vuur) dat op (*of* in) een haard gestookt wordt of brandt. || De eigenaar (steekt) zijn haardvuur aan, BILD. 1, 143. Dan vlugt het volk in huis ... En hoopt het haardvuur op, TOLLENS 5, 116. In 't midden (*der tent*) zal het haardvuur branden; Reeds maakt de rook begin, BEETS 3, 129. Dat een open haardvuur zeer goed de lucht verversch t, doch zeer slecht verwarmt, BOSSCHA, *Natuurk.* § 569. 't Is gezellig in de huiskamer; ... lustig knapt het haardvuur, LAURILLARD, *Sch. R.* 23.

HAARFIJN, bnw. en bijw.; zonder trapp. v. vergel. Nhd. *haarfein*, zw. *härfin*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I) en *Fijn*, bnw. Zoo fijn, zoo dun als een haar.

1) **Bnw.** — *a*) Eigenlijk. || Een haarfijn barstje. Een haarfijne spleet.

— Van draden, en vervolgens van daaruit geweven stoffen en de daarvan vervaardigde goederen: ragfijn, dat gebruikelijker is. Zie echter kol. 1402 voor: *zoo fijn als een haar*. || Een hair fyne zakdoek, *Leev.* 8, 267.

b) Oneigenlijk. Van onstoffelijke zaken. Zeer bijzonder fijn (in verschillende opvattingen van dat woord). || Hairfyne aandoeningen, die men voor haar niet kan beschryven, *Leev.* 2, 308. De overgang van goedkeuring tot liefde is dikwyls hairfyn — onmerkbaar, 7, 45. Haar moet ik krijgen ... door fijne, hairfijne loftuigingen, *Wildsch.* 2, 288. Hij (*Dyckmans*) was de man van de keurige, haarfijne uitvoering, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 2, 142.

2) **Bijw.** (van wijze of van omstandigheid). Op bijzonder nauwkeurige, nauwgezette wijze; tot in —, of met inachtneming van de geringste bijzonderheden. || Iets haarfijn uitpluizen. Alles haarfijn willen weten. — U, die anders zoo haarfijn alles op uwe moreel goudschaaltje weegt, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 225. Den kaashandel, dien hij mij haarfijn uitlegde, SLEECKX 1, 72. Hij (*de Vloeren-Breughel*) wist ... haarfijn te ontleden ... wat er in de ... natuur te zien valt, ROOSES, *Antw. Sch.* 204.

Als de uitslag van een plan, dat hairfijn uitgesponnen,
Het blind geluk beschaamt, en 't kloek verstand bekroont.
MESSCHERT, *Goud. Bruil.* 44.

HAARGEZWEL, znw. onz., mv. *-len*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) en *Gezwel* in de bet. 1). Zeker beursgezwel bij zoogdieren, welks inhoud haren bevat. || Waterbeursgezwellen, als de inhoud waterig ... is; ... honiggezwellen, als de beurs eene op honig gelijkende ... massa bevat en haargezwellen, als die haren bevat, die gewoonlijk met eene grauwe smerige massa vermengd zijn, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 453.

HAARGRAS, znw. onz.; mv. (in de bet.: soorten van *haargras*) *-sen*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I) en *Gras* in de bet. 2). Ook in het Nhd., *haargras*, doch daar de benaming voor *Elymus arenarius* (*D. Wtb.*).

1) De naam van een ook hier te lande, op zandgronden, vertegenwoordigd plantengeslacht (*Trichodium*) van de familie der Grassen (*Gramineae*). || Tot de inlandsche soorten behooren ... kruipend haargras (*T. caninum* L.), ... borstelvormig haargras (*T. setaceum* L.) ... en klein haargras (*T. pusillum* L.), WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 657 *b*.

Zie ook v. HALL, *Landh. Flora* 253 en, tevens voor andere namen (*haar* en *haard*), BOEKENOOGEN 278, 279.

2) Benaming voor een op de Russische vlakten groeiend gewas, t. w. *Stipa capillata* L. Zie *Alb. d. Nat.* 1855, 298.

HAARHAMER, znw. m., mv. *-s*. Nhd. *haarhammer*, nnd. *haorhaomer* (*D. Wtb.*). Uit *Haren*, door kloppen scherpen, en *Hamer*. Hamervormig gereedschap met twee scherpe stalen bekken, tot het scherpkloppen van zeisen.

HAARHYGROMETER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 2) en *Hygrometer* (vochtbepaler). Zeker natuurkundig instrument ter bepaling van den vochtigheidstoestand der lucht door middel van de uitzetting of de inkrimping van een haar. || Vervaardiging van den haarhygrometer. .. Het haar wordt ... met een zijner uiteinden aan de punt eener schroef vastgeklemd, om een kleinen katrol ... geslagen en met een klein gewicht ... bezwaard, om het gespannen te houden (*enz.*), BOSSCHA, *Natuurk.* § 424.

HAARIJZER (I), znw. onz., mv. *-s*. Uit *Haar*, 4de art. in de bet. A, II, 2) en *IJzer*, ijzeren voorwerp, oneigenlijk genomen. Eene benaming van het hoofd- of oorijzer der Friesche vrouwen. Zie WINKLER, *Oud Nederl.* 277 (*haarijzer*, in Sagelterland: *drírsen*) en *a. w.* 298 („oorlappen *et* haeryzers", *a*°. 1735).

HAARIJZER (II), znw. onz., mv. *-s*. Uit *Haren*, door kloppen scherpen, en *IJzer*, ijzeren gereedschap. Aambeeldvormig gereedschap waarop de graszeisen worden gescherpt; haarspit.

HAARKAM, znw. m., mv. *-men*; verkl. *-metje*. Nhd. *haarkamm*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Kam*. Kam voor het hoofdhaar, om het hoofdhaar te kammen. || Een beenen haarkam. — Een paar koperen instrumenten, in de gedaante van breede groote haarkammen, op hetzelve haam, BEETS, *C. O.* 336.

HAARKLEIN, bijw. (van wijze en van omstandigheid). Nhd. *haarklein*, waaraan het Ndl. woord wellicht is ontleend. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) en *Klein*. Misschien oorspronkelijk een term uit de spinnerij met de beteekenis van: zoo fijn als een haar, van de fijnte van een haar, b. v. in toepassing op een draad (zie *D. Wtb.* 4, II, 31 en in verband daarmede *a. w.* 5, 1088); doch ook in het Hd. is het woord thans alleen in oneigenlijke toepassingen in gebruik. Verg. HAARFIJN.

) Op allernauwkeurigste, -nauwgezetste wijze; tot

in —, of met inachtneming van de allergeringste bijzonderheden. || Hij wist haarklein te vertellen hoe die gebeurtenis in zijn werk was gegaan. — De een kent den ander daar hairklein, V. EFFEN, *Spect.* 4, 188. Haarklein heeft hij (*de dokter*) me naar alles gevraagd, Haarklein heb ik het hem alles beschreven, V. ZEGGELEN 7, 104.

HAARKLIEVEN — naar eene verouderde spelwijze HAARKLIJVEN —, onz. zw. ww.: *haarkliefde, gehaarkliefd.* Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Klieven*, vaneensplijten. Letterlijk: een of meer haren klieven, splijten; vandaar, figuurlijk: beuzelachtige onderscheidingen maken, nietige verschillen op willen merken: muggeziften; vitten. Inzonderheid gebruikelijk in Zuid-Nederland; in Noord-Nederland bezigt men *haarklooven*. Verg. hierboven kol. 1402: *een haar in vieren klieven* enz. || Haarklieven ..., fr. *pointiller, chicaner*, DE BO^2. Hij haarklieft geern, *Ald.*

HAARKLIEVER — -KLIJVER; zelden HAREKLIEVER —, znw. m., mv. *-s*; vr. *-kliefster*. Van *Haar*, 4de art. in de bet. A, II, 2) en *Klieven* met *-er*; evenwel is ook de opvatting als eene afleiding van *Haarklieven* (zie ald.) mogelijk. Kleingeestig bediller, vitter. In Zuid-Nederland gebruikelijk voor het Noordndl. *haarkloover*. || De babbelaer, haerkliever (fra. *censeur*) en pedant Voelt zich voor 't hoofd in deze fabel stooten, CONINCKX, *Fab.* 35.

Nausiender, Knorrepot, Gryspens, Genugtverdryver, Hartknager, Tranevrient, Swaerhoofdig, Hayreklyver.
CATS 1, 201 *b.*

was zij (*eene schilderij*) minder rijk, dan zag ik ze nog [liever;
Dat bevig schitteren van rood en blauw en groen —
Ge zult me zeggen — ja, ge zijt een harekliever, —
Doch dit is mijn gevoel, daar kan ik niet aan doen.
J. V. RIJSWIJCK 1, 113.

— Niet altijd in strikt ongunstigen zin. Zoo beduidt het woord in de volgende plaats: iemand die alles met de grootste nauwlettendheid nagaat, een „scherp-voghel" (zie *t. a. p.*). || Ronde gesellen ... zijn immers soo dienstigh totte beleydinge van 's landts saken, als de spitsvinnige hayr-klyvers, CATS 1, 69 *b.*

HAARKLOOVEN — HARE-, HARENKLOOVEN —, onz. zw. ww.: *haarkloofde, gehaarkloofd.* Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Klooven*, vaneensplijten. Evenals *haarklieven* (zie ald.) figuurlijk voor: beuzelachtige onderscheidingen maken, nietige verschillen willen opmerken; vandaar: zich met beuzelachtige kleinigheden ophouden, met verwaarloozing van het belangrijke en noodige; bij beuzelachtige en nuttelooze kleinigheden stilstaan: muggeziften, vitten. || Hairklooven.... *Pointiller, fendre un cheveu en quatre, chicaner*, MARIN.

— Het tegenw. deelw. *haarkloovend* als bnw. gebezigd beteekent: beuzelachtig; vitzuchtig. || (*Afwijkingen*) van de gewoone regelen der Grammatica; waardoor zy te gelijk hunne schriften eenen doorstraalenden luister bygezet, en de spitsvondigheid der hairkloovende Letterwyzen te leur gesteld hebben, HUYDECOPER, *Pr.* 1, 125.

— Soms is *haarklooven* meer bepaald: over kleinigheden kibbelen, kleingeestig twisten, — harrewarren. || Onder de zogenaamde Kindervraagjes, zyn ook zulke voorstelletjes, ... daar geleerde Dominées en Professors, eenuwen aan elkander, over leggen te twisten, en hairklooven, *Blank.* 2, 196.

Daer 't Leger, oneens door verscheyden Opper-hoofden
Om voor en achter-tocht, terwijl men haeyre-kloofden,
Verspilde tyd en kans, tot dat *enz.*
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 296.

— De onbep. wijs zelfstandig gebezigd, als onz. znw. *Het haarklooven*, nml. *over iets*: het kleingeestig gekibbel, geharrewar. || Het opwerpen en uitpluizen van onvruchtbare theorien, ... het haarkloven en muggeziften over onoplosbare vraagstukken, *K. Zev.* 1, 58.

— Minder juist is het te spreken van *het haarklooven van iets*, b. v. van een *woord*. || So dat Belindor en ik als dan (*als hij 't podagra had*) so weinig als ons mogelyk was, by hem quamen, om hem door het hair-kloven van het een of 't ander woord niet in versoeking te brengen (t. w. *om ons allerlei naar 't hoofd te smijten*), HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 299.

Afl. *Haarklooverij, gehaarkloof* (zie die woorden); misschien ook *Haarkloover* (zie ald.).

HAARKLOOVER, znw. m., mv. *-s*; vr. *-kloofster*. Nhd. *haarklauber*. Van *Haar*, 4de art. in de bet. A, II, 2) en *Klooven* met *-er*; evenwel ook de opvatting als eene afleiding van *Haarklooven* (zie ald.) is mogelijk. Kleingeestig mensch; iemand die over eene kleinigheid, een woord, eene letter aan 't kibbelen raakt; letterknecht, vitkous, muggezifter, ruziemaker over nietigheden. || Raedt voor de scheer-siecke Haircloovers, *Titel van een geschrift van* FL. SCHUYL (a°. 1644). (Hij) noemt ... mij Oortje-dood, Haarkloover, Speldenzoeker, CONSC. 1, 65 *b.* Zoo? gij wordt knecht bij dien haarkloover (*een pastoor*)? 1, 92 *a.* Schrok, Kniezer, Haarkloover, 2, 186 *b.*

HAARKLOOVERIJ, znw. vr., mv. (in de bet. 2) *-en*. Van *Haarklooven* met *-(e)rij*.

1) Abstract. Het haarklooven, t. w. het maken van nietige, nuttelooze onderscheidingen; vandaar: het beuzelen over, het vitten op kleinigheden en ook het kibbelen, harrewarren over zaken zonder belang. || Dat zelfs bij betere en eerlijke Regtsgeleerden, of zucht tot ijdele haarkloverij; of begeerte om te schitteren (*enz.*) ... het daarheen gebracht hebben, dat *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 2, 143.

2) Concreet, met mv. Eene beuzelachtige onderscheiding, of wel: strijd, twisterij, kibbelpartij over een beuzelachtig verschil. || Dit nieuwe Wetboek..., dat een' echt Vaderlandschen geest ademt; waardoor regt tot regtvaardigheid verhoogd wordt; en gezonde wijsgeerige begrippen de plaats van oppervlakkige onzedelijke hairkloverijen vervangen, V. D. PALM, *Red.* 4, 135. Van Dante ... kunnen wij leeren, ... dat deze schijnbare haarkloverijen (*der scholastieken*) eenmaal levenskwestien geweest zijn, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 197.

HAARKNIPPEN, onz. zw. ww., alleen in de onbep. wijs in gebruik. Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Knippen*, met de schaar afsnijden. Als onz. znw.: de kunst —, het bedrijf van haarknippen. || Het haarknippen leeren.

HAARKOORD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Haar*, 4de art. en *Koord*.

A) Koord uit haar (in de bet. A, III, 1, *b*) gedraaid; geeselkoord van boetelingen; verg. *haarkleed* (zie HAAR, 4de art., Samenst.). || Hier zijn, haar-koord, en kleed, denk-cedels, tal-ghebeden, Verscheiden kerk-ghebruik, SPIEGHEL 15.

B) De naam van zeker katoenen weefsel; als stofnaam zonder mv. Zie de aanhaling. || Katoenen stoffen ... welke geheel of gedeeltelijk uit *geverfde* garens vervaardigd worden; bijv.... het haarkoord (eng. *haircord*) ..., waarin de ketting ... op regelmatige afstanden dikke ... draden bevat, waardoor de stof zich gekoord of geribd voordoet, KUYPER, *Technol.* 2, 266.

RKOP, znw. m., mv. *-pen*. Uit *Haar*, in de bet. A, II, 2) en *Kop*. Behaarde op ten gebruike bij electrische proeven.

RKRANS, znw. m.; het mv. komt niet *Haar*, 4de art., en *Krans*.

ar in de bet. A, II, 2). De haardos, npracht, of wel de haarbos, het hoofdhaar mensch. Thans verouderd. Verg. HAAR-HAARKROON, A, 1). || Haerkrans des *aesaries*, PLANT. Haerkrans der vrou-*ma*, Ald. (bij KIL.: *Caesaries, corona*

ie vertaling van wetenschappelijk-lat. *corona* de krans van haarfijne straalswijze loopende (*processus ciliares*) in het ader- of vaatvlies *oidea*) van het oog. Verg. HAARKROON, B).

RKROON, znw. vr.; het mv. komt niet *Haar*, 4de art. en *Kroon*, in den zin van krans. *ar* in de bet. A, II, 2) of (zie 2), B, II). haardos, de lokkenpracht, of wel de haar-hoofdhaar van den mensch. In Noord-Neder-bruikelijk. Verg. HAARBOS en HAARKRANS, nschouw toch dezen lieven cherubijn (*een* t zijn donker oog en zijne zwarte haarkroon, , 94 *a*. Een bejaard man met grijze haar-, 104 *a*. Zijne zilveren haarkroon glinstert,

zaadpluis bij sommige planten. Zie de aan-In enkele gevallen verliest de kelk zijn g uiterlijk geheel en doet hij zich voor als kuif of als harige stralen, die glad of met aartjes bezet zijn. Zoo iets treft men o. a. de Paardenbloem.... Een dusdanige kelk zaadpluis of haarkroon geheeten, OUDEMANS, 113.

ie vertaling van wetenschappelijk-lat. *corona* tie bij HAARKRANS, B). || De haarkroon..., waarin de punten der verlengsels van den ... uitloopen, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk. b* (zie ook ald. *a*).

RKRUID, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Haar*, in de bet. A, II, 2) en *Kruid*. Op haar kruid; haarachtig, harig kruid. Waarschijn-benaming voor gewassen als het Vrouwen-*liantum capillus Veneris* L.) en derg., die n de apotheek gebezigd werden. || Dat vele voor de Deelen, welckers ghelijckenis sy dienstigh en bequaem zijn. By exempel... ... voor het Hooft ...: de Hayr-kruyden ghebreken van het Hayr *enz.*, V. BEVERW., *neesm.* 19 *a*.

RKRUL — -KROL —, znw. vr., mv. kl. *-letje*. Mnl. *hairkrolle* (*Teuthon.*). Uit de art. in de bet. A, II, 2) en *Krul*. haarlok. || De vlegten of hairkrullen, de Ooren hangen, (worden) Oorentuiten BERKHEY, *N. H.* 3, 516.

RKUIF, znw. vr., mv. *-kuiven*. Uit *Haar*, in de bet. A, II, 2) en *Kuif*. Opstaande bos van opstaande haren.

menschen en dieren. || Wanneer nu dit van den kruin (*der koeien*) met dik haar rordt, en wel met grof of gekruld haar, men wel kuif, haarkuif, kroonkuif, BERK-*H.* 4², 279.

toepassing op de harige zaadpluim bij Zie voor eene aanhaling HAARKROON, A, 2).

RKUIP, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Haren*, van het haar ontdoen, en *Kuip*. Bij looiers: rin de huiden gelegd worden om het haar oen gaan. || Een Vleeschkuip ... en twee pen (*in eene looierij*), *Handw.* 4, 76.

HAARLEMIET, znw. m., mv. *-en*. Van *Haarlem*, plaatsnaam, met den vreemden uitgang *-iet* (gr.-lat. *-ites, -ita*); oorspronkelijk zeker wel in scherts gevormd. Haarlemmer; iemand geboortig van, of woonachtig te Haarlem. || Ik loof dat je wel bekend sel syn dat hy een Haerlemiet was van haver tot garst, V. EFFEN, *Spect.* 7, 57. Een Amsterdammer haat eenen Haarlemiet, eenen Delfenaar, enz., hij meent dat niemand wijs, rijk, nog welleevend, ja niemand gelukkig is, dan hij, CHOMEL 991 *b*. De vreemdeling Drong in den kring Met tal van Haarlemieten, V. ZEGGELEN 4, 76.

— Ook wordt het woord (en dan vr.?) wel gebezigd als eene benaming voor de *Oprechte Haarlemsche Courant*. || Het stond in de(n) Haarlemiet.

HAARLEMMER, znw. m,, mv. *-s*. Van *Haarlem*, plaatsnaam, met *-er*. Iemand die van Haarlem geboortig is of die te Haarlem woont. Eigenlijk alleen van toepassing op personen, doch ook wel gebezigd als eene verkorte benaming van de *Oprechte Haarlemsche Courant*. || De fransche advertentie, waarmede zij door middel van den Haarlemmer voor hunne hoogwelgeborene kinderen eene zwitsersche gouvernante zoeken, BEETS, *Versch.* 1, 7.

HAARLEMMERDIJKSCH, bnw. en bijw. Met het achterv. *-sch* gevormd van *Haarlemmerdijk*, de naam eener straat te Amsterdam, vroeger ongelijk veel meer dan thans gekenmerkt door hare eigenaardige (ruwe, plompe) bevolking en het door deze gesproken dialect.

1) **Bnw.** — Afkomstig van —, thuisbehoorende op —, eigen aan (enz.) den *Haarlemmerdijk*. Inzonderheid gebezigd van den tongval en de woordenkeus van de bewoners dier straat. || Onze Marry (dus heet de keukenmeid) (viel) met een Haarlemmerdijksche welsprekendheid uit: ... wel nou verzuip je keinderen niet, wie weet wat ze worden kennen? Dat kwaed aes 'en Mevrouw! ... Hy zel wat hebben an die lebbige toot, *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 6, 128. Er is in den Haarlemmerdijkschen tongval een geheel eigenaardige toon, ... die ontstaat uit de eigenschap om diep uit den lossen en wijdgeopenden gorgel te spreken (*enz.*), J. H. HALBERTSMA in *Overijss. Alman.* 10, 223.

— Als onz. znw. (*Het*) *Haarlemmerdijksch*: (de) tongval van den Haarlemmerdijk. Zie het een en ander daarover door J. H. HALBERTSMA in *Overijss. Alm.* 10, 221 vlg. en bij WINKLER, *Alg. Dialecticon* 2, 90—91. || Om (*bij 't neerschrijven er van*) de *a* in het Haarlemmerdijksch niet alleen te verdubbelen, maar *enz.*, J. H. HALBERTSMA in *Overijss. Alman.* 10, 223. Een man die plat Haarlemmerdijksch sprak en plompe manieren bezat, *K. Zev.* 5, 234. Het Haarlemmerdijksch, dat van de Haarlemmersluis tot de Haarlemmer- ... poort en van den Zandhoek tot de Lindegracht gesproken wordt, WINKLER, *a. w.* 2, 90.

— *Hoog Haarlemmerdijksch*. In Friesland en Groningen eene schertsende benaming voor de taal van personen, die niet hun eigen dialect, maar eene aangeleerde, onnatuurlijke taal, of boekenhollandsch spreken. Zie HARREB. 1, 270 *b* en WINKLER, *a. w.* 2, 91.

— **Aanm.** Dat de bewoners en bewoonsters van den Haarlemmerdijk voor lompe, ongemanierde gasten golden, moge ook nog uit de volgende aanhaling blijken; voorts is *Haarlemmerdijkjes maken* thans, ook buiten Amsterdam, geen onbekende uitdrukking voor: ruzie, „drukte" maken, standjes zoeken op straat. || Jy moest zo een rykgeladen Haarlemmer-dyker Driedekker van een Wyf hebben, die jou zo eens de volle laag kon geeven, *Leev.* 6, 249.

2) Als bijw. (van wijze). Naar de wijze van den *Haarlemmerdijk*, t. w. naar die van zijne bewoners: lomp, plomp, recht en slecht, onderwets. || Hy is lang uitgegroeid, broodmager, viezerig bleek. ... Hy spreekt weinig, ... is kostelijk Haarlemmerdyks gekleed, *Leev.* 1, 103.

HAARLEMMER-OLIE, znw. vr.; zonder mv. Koppeling van *Haarlemmer*, bnw. en *Olie* in de bet. 2, *a*). Eene als geneesmiddel gebezigd wordende olie, die sedert 1796 te Haarlem wordt vervaardigd. || Alhier verkrijgbaar de oprechte Haarlemmer-olie, *Winkelopschrift.*

HAARLIEDEN, HAARLUI. Zie ZIJLIEDEN, ZIJLUI; ook voor den 2den nv. mv., HAARLIEDER, als bezitt. vnw. gebezigd.

HAARLIK, znw. m.; zonder mv. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) of II, 1) en *Lik.* Eene der benamingen voor de verzamelingen van afgelikt haar in de maag van koeien: haarbal (zie ald. voor eene aanhaling).

HAARLINT, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Lint.* Een lint dat vrouwen, inzonderheid jonge meisjes, om het haar dragen, ten einde dat bijeen te houden. || Hebje je haarlint nu alweer verloren?

HAARLOK, znw. vr., mv. *-ken*; verkl. *-je.* Nhd. *haarlocke.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Lok.* Eene lok, eene vlok haars, t. w. een aantal bijeengevoegde of bijeenbehoorende haren.

1) In het algemeen. || Haerlock, Un floquet ou touffe de cheveulx. *Cirrus, cinnus, villus*, PLANT. Haerlocken der peerden aent voorhooft, de blesse ... le toufet. *Capronae*, Ald.

2) In het bijzonder. Een — hetzij kunstmatig afgezonderd, hetzij zich van zelf bijeenvoegend en niet zelden krullend — gedeelte van den haardos bij menschen.

a) Eigenlijk. || Indien gy de seven hairlocken mijns hoofts vlochtet aen eenen weversboom, *Richt.* 16, 13. Sy ... liet hem de seven hairlocken sijns hoofts afscheeren, 16, 19. Mijn hooft is vervult met dauw, mijne hairlocken met nachtdruppen, *Hoogl.* 5, 2. Zoo sprackze, en sneet heur hairlock af, VONDEL 5, 223. Hy (openbaerde) heur hoe Godts kracht in zijne haerlocken school, 9, 156 (*Samson*). De Brabantsche muts, waar twee donkere platgestreken haarlokken eventjes uitkeken, BEETS, *C. O.* 334.

— Ook in toepassing op een afgesneden lok. || Ik gaf haar en zij mij onze naamletters, gemaakt van een hairlok en met diamanten omzet, *Wildsch.* 1, 215.

b) In 't mv., collectief. Eene benaming voor den geheelen haardos, wanneer die althans lang en golvend om het hoofd valt. || Zij wierp heure haarlokken achteruit, CONSC. 4, 109 *a*. De man met den hoorn ... met lange haarlokken, blinkende van pommade, BEETS, *C. O.* 181.

c) Ook het enk. komt voor als eene collectieve benaming voor den haardos. || De vlam ... die spokende om het kint, Zijn hairlock niet verslint, VONDEL 4, 442. Dat de goudgeele hairlok der Batavieren te Rome in ruim zooveel aanziens was, als het goudkoleurige Barnsteen, BERKHEY, *N. H.* 3, 448. Een Jongling ... Wiens kruin de hairlok toont eens blonden Bataviers, BILD. 13, 118. De kruin die vijftien jaar den zilvren hairlok sierde, HELMERS, *Holl. N.* 110. Daar wringt heur hand, uit den diep neêrgolvenden haarlok, als paerlen, 't water, DE MONT, *Loreley* 101.

Afl. (in de bet. 2, *a*) *Gehaarlokt* („Jonge, bevallige en *gehairlokte* maagden", FOKKE, *B. R.* 2, 89).

HAARLOOS, bnw. Nhd. *haar-, haarelos.* Van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II) met *-loos.* Zonder haar, niet behaard.

1) Van een persoon. Geen haar (baard- en schaamhaar) hebbende, t. w. nog niet behaard. || Haerloos ... *Impuber, impubis*, PLANT.

2) Van de huid, inzonderheid die van den schedel, enz. Van haar beroofd, onthaard, kaal. || Haerloos. Sans cheueulx, chauve. *Calvus, depilis, glaber*, PLANT. — Bestrijkt er (*met zekere pomade*) de haarlooze plaatsen ... mede, CHOMEL 974 *b*. Dat ik ... mijn grijzen kop tegen het hair- en hersenlooze hoofd van dien Fries gewaagd heb, v. LENNEP, *Rom.* 5, 335. Huidziekten (*bij dieren*) welke zich door haarlooze plaatsen ... kenmerken, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 431. Ontvreemd ... een ... merriepaard ... aan de linkerzijde van den hals onder het haam eene kleine haarlooze verharding, *Algem. Politieblad*, 1854, bl. 361.

HAARLUCHT, znw. vr. Haarrook (zie ald.).

HAARMAN. Samengetrokken vorm van *Haderman.* Zie bij HADER.

HAARMES, znw. onz., mv. *-sen.* Uit *Hares* en *Mes.*

A) *Haren*, huiden van haar ontdoen. Bij lederbereiders een soort van trekmes, haalmes om huiden mede te ontharen. || Wanneer de westindische huiden maar eenigszins loshairig zijn, moeten ze onthaird worden; en deeze worden op boomen, door middel van hairmessen, onthaird, *Handw.* 4, 7. Een Hairmes, 't welk wat zwaar van rug, en niet scherp moet zijn, 4, 81.

B) *Haren*, boter van haren ontdoen. Bij boterboeren. Zie de aanhaling. || Een groot mes, hetgeen bijna stomp en eenigzins getand of als een zaag is: dit mes wordt haarmes genaamd.... Het dient om er mede over de boter te strijken, en de haarstoppels, welke onder het melken, somtijds van de koeijen afruijen, of ook strootjes, vliegjes ... er af te strijken, BERKHEY, *N. H.* 9, 415.

HAARMIDDEL, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-tje.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Middel*, hulpmiddel tot genezing of verbetering. Het eene of andere vocht (aftreksel, tinctuur en derg.), of het een of andere smeersel, dienende om bij het haar den groei te bevorderen, het uitvallen tegen te gaan enz. || Kliswortelolie, berevet, aftreksel van spaansche vliegen enz. worden als haarmiddelen aangeraden. — Haairmiddelen, zijn zodanige, om het haair te doen groeijen, of te verbeteren, enz., CHOMEL 974 *b*. Dat men op kale plekken, waar zich geene haarzakken in de huid bevinden, evenmin door hooggeroemde haarmiddelen haar kan doen ontstaan, als tanden door een tandtinctuur, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 655 *b*.

HAARMOS, znw. onz., mv. (in de bet. soorten van *haarmos*) *-sen.* Nhd. *haarmoos.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Mos.* Eene benaming van sommige bladmossen, t. w. van de soorten van *Polytrichum* L. || Volgens het getuigenis van sommige landbouwers bij Harderwijk, zijn de soorten van Vrouwenhaar (*Polytrichum*), aldaar haarmos geheeten, v. HALL, *Landh. Flora*, 278.

HAARMUG, znw. vr., mv. *-gen.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) of II, 1) en *Mug.* Zekere zwart behaarde vliegvormige mug (*Bibio*); zie nader BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 405. || Maartsche haarmug (*Bibio marci*).

Samenst. *Tuinhaarmug*: *Bibio hortulanus.*

HAARMUTS, znw. vr., mv. *-en.* Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A) en *Muts.*

1) Harige muts, ruige soldatenmuts, b. v. eene

berenmuts. || De vier garde-bataillons, kennelijk aan de hooge haarmutsen der Grenadiers, BOSSCHA, *Held.*[2] 3, 392 (*Waterloo*).

2) Bij vergelijking. Zeker bladmos. Zie de aanhaling. || Haarmuts (*Orthotrichum* L.) is de naam van een plantengeslacht uit de familie der Bladmossen. Het onderscheidt zich ... (*onder meer*) door eene huik met verspreide, rechtstandige, glinsterende haren, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 659 *b*.

HAARNAALD, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *haarnadel*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Naald*.

1) Eigenlijk. Eene, aan den knop meer of minder versierde naald welke de vrouwen in of door het haar steken. || Die haarnaald steken ze (*omtrent Coblenz*) dwars door de gevlochtene haarwrong aan het achterhoofd, WINKLER, *Oud Nederl.* 287.

> Daar gilt zy, verwilderd, ...
> En rukt zich de hairnaald verwoed uit het hair,
> En drijftze het kindtjen in 't harte.
> BILD. 1, 97.

2) Oneigenlijk. Zeker voorhoofdsieraad, behoorende bij den hoofdtooi der Friesche en Noord-Hollandsche vrouwen. Zie nader de aanhalingen. || Haarnaalden, in grootte en gedaante vry wel gelykende op een tafelmes, of nog meer op eenen ouderwetschen papiersnyder, WINKLER, *Oud Nederl.* 286. Sedert ... deze haarnaalden ... van zilver en van goud gemaakt werden, en ... aan de ... knoppen versierd met edelgesteenten of met perels, ... wilde (men) laten zien dat men ze had, en ... boog ... de stift ... krom, volgens de welving van het hoofd, zoo dat ... het boven-einde ... buiten het ... kapke te voorschijn kwam, 287. In Noord-Holland worden deze haarnaalden het meeste gedragen, 288. Heden ten dage heeft de haarnaald ... de gedaante van een halven ring, die om het halve hoofd sluit, hooger als het ooryzer; smal aan het achtereinde ..., breed en plat aan het vooreinde, dat op het voorhoofd uitkomt, *Ald.*

Samenst. (in de bet. 2) *Poothaarnaald*, in Noord-Holland hetzelfde als: *voorhaarnaald* („De goudene *voorhaarnaalden*, de zoogenaamde *platen* ..., die de boerinnen op Beveland en Walcheren ... dwars over het voorhoofd dragen", WINKLER, *Oud Nederl.* 286; „de groote haarnaald (wordt) in Holland *voorhaarnaald* of voornaald genoemd, in den tongval van noordelik Noord-Holland *foorheerneeld* ... foorneeld ... *pootheerneeld*", 288—289); *zijhaarnaald* („In Noord-Holland en in Zuid-Holland benoorden de Mase draagt men nog twee *zyhaarnaalden*, aan de slapen van het hoofd, boven en achter de token of boeken van het oorijzer", *a. w.* 288).

HAARNET, znw. onz., mv. *-ten*; verkl. *-je*. Nhd. *haarnetz*. Uit *Haar*, 4de art. in de bet. A, II, 2) en *Net*. Net, netje waarin de vrouwen het hoofdhaar bergen.

HAARNOK, znw. vr., mv. *-ken*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A) en *Nok*. De naam voor een gedeelte van den hals bij rundvee; zie de aanhalingen. || De haarnok ... (zijnde) het harig gedeelte dat van den nek langs tot den nok den hals van boven volgt, BERKHEY, *N. H.* 5, 78. Men verdeelt ... den hals in den haarnok en nek, *Ald.* Men vindt zelfs haarnokken die geweldig uitsteken en als openvallen, dat men spothals noemt, *Ald.* De haarnok is altoos duidelijk te onderkennen, langs den geheelen bovenhals tot aan den schoft, 5, 79.

HAAROLIE, znw. vr., mv. *-oliën*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Olie* in de bet. 2). Olie om in het haar te smeren. || Welriekende haarolién, — Elisabeth, ... met den vinger een paar weêrbarstige krullen op zijde strijkende ... (zeide): hebt gij mij die haarolie medegebracht, waar ik u om gevraagd had? v. LENNEP, *Rom.* 7, 320.

HAARPASSER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) en *Passer*. Een passer, van verschillende samenstelling, waarmede men een zeer geringe afstand meten en uitzetten kan. Nhd. *haarzirkel*. || De Hairpasser, waarschijnlijk dus genoemd om dat men 'er, door middel van de zig daaraan bevindende schroeven, op een hair dikte mede passen kan, *Handw.* 13, 252 (*De Graveur*). Een Hairpasser met twee schroeven A en C, om deszelfs been C, door middel van een koperen cirkel B., op een hair te bepaalen, 13, 283. Een passer, waarbij een der stalen punten met een veertje, waarop een klein schroefje werkt, is ingericht, en waardoor men eene geringe verzetting aan de punt geven kan, noemt men haarpasser, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 197.

HAARPIJN, znw. vr.; zonder mv. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Pijn*. Letterlijk: pijn in het haar, in de haren, doch oneigenlijk gebezigd als eene schertsende benaming voor het onaangename gevoel (de „katterigheid"), den dag na een roes.

— In een figuurlijk verband. || De brouwsels hunner middeneeuwsche breinen ... zijn den armen jongelieden, kameelen van geduld, maar niet altijd gezegend met struisvogel-magen, op dezelfde soort van haarpijn te staan gekomen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 212.

HAARPIJP, znw. vr., mv. *-en*, verkl. *-je*. Uit *Haar*, 4de art. in de bet. A, I, 1) en *Pijp*. Eigenlijk: eene behaarde, harige pijp; in den vorm van het verkl. *haarpijpje* de naam van eene soort van het geslacht der haarpijppoliepen; *Eudendrium ramosum*.

Samenst. *Haarpijppoliep*, benaming van een geslacht (*Eudendrium*) van de familie der Tubularinen, behoorende tot de poliepkwallen („De *haarpijppoliepen* hebben den poliepenstok met kruipende vezels vastgehecht, opstaand en verschillend getakt", HEEKLOTS, *Weekd.* 396).

HAARPLUKKEN, onz. zw. ww.: *haarplukte, gehaarplukt*. Mnl. *haerplocken* enz. Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Plukken*.

1) Eigenlijk. Haar uitrukken, uitplukken. Verg. mnl. *tis quaet ieghens den bloyten haerplucken* (VERDAM 3, 14). || Haer-plucken. *Pilare, pilos detrahere*, KIL.

2) Figuurlijk. Twisten, kijven, krakeelen. Verg. *in het haar zitten* (hierboven kol. 1410) en *plukharen*. || Of schoon de Doctoren ende de Licenciaten wat kijven ende hayrplucken onder malcanderen, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 88 *b*).

HAARPOEDER — -POEIER —, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Nhd. *haarpuder* (verg. ook *haarpulver*). Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Poeder*. Zeker poeder, voorheen — en soms nog wel — gebezigd om het haar (valsch of eigen) te bestrooien. || Haair-poeder ... het witte poeder, het welk van witte stijfzel gemaakt word, en dient tot het poederen van het haair en paruiken, CHOMEL 975 *a*. Aangenaam ruikend Haair-poeder, *Ald.* Patent tot het draagen van Hairpoeder, voor Nicolaas S.... om geduurende den loop van dit jaar Hairpoeder te dragen; zijnde 's lands en stads recht, benevens de kosten door denzelven voldaan (a°. 1811), *aangeh. in: Navorscher* 11, 228 *b*. De consenten of patenten tot het dragen van haarpoeder werden ... door of van wege het gemeentebestuur afgegeven op een zegel van *f* 5, *a. w.* 20, 385.

HAARREEPEN, onz. zw. ww.: *haarreepte*, *gehaarreept*. Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Reepen*, los-, uitrukken. Verg. gelijkbet. mnl. *haerropen* en nhd. *haarraufen*. De eigenlijke beteekenis: haar uitrukken is tot heden nergens aangetroffen; wel vindt men de figuurlijke van: twisten, krakeelen, kibbelen, harrewarren. || Hayr-reepen. *To make a question, or Quarrel for a small matter*, HEXHAM. — Soo komen seer in acht twee groote behulp-middelen, het Laten en Purgeren. Van beyde wert vele onder de Geneesmeesters gehaer-reept, v. BEVERW., *Schat d. Onges.* 2, 62 *b*. Dus wordender geene ... voor godgeleerden gehouden, als die rechtschapen hairreepen konnen, OUDAAN, *Agrippa*, 446. Ik praat van geene naamen, maar van verdiensten, dat is, (om over dit woord niet te hairreepen,) zedelyke goede hoedanigheden *enz.*, *Denker* 6, 122.

HAARRING, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haar*, 4de art., en *Ring*.

1) Ring van metaal die om het haar (in de bet. A, II, 2) gedragen werd. || Haarringen, opgedolven uit eene grafstede op de Veluwe, WINKLER, *Oud Nederl.* 271.

2) In de plantenkunde. Een kring van haartjes (aangeh. art. A, I, 1) in de buis van sommige bloemen (*Marrubium*, *Ballota*, *Leonurus* enz.).

HAARROOK, znw. m.; zonder mv. Nhd. *haarrauch*. Uit *Haar*, 3de art., en *Rook*. Rook, o. a. ontstaan door het afbranden van het veen op *haren* of hoogten, ten behoeve van de boekweitteelt: heibrand; in 't Nhd. ook *hôhenrauch*. Dit afbranden is zeker niet eerder in zwang gekomen dan tegen het begin van de 18de eeuw (zie *D. Wtb.* 4, II, 34—35); *haarrook* is dus een betrekkelijk jong woord, en waarschijnlijk uit aangrenzende tongvallen in onze taal overgenomen. || Een drooge nevel wordt ons, jaar op jaar, gedurende de maanden Mei en Junij, uit Overijssel, Drenthe, Groningen en van buitenlands, met den noord-oostewind toegewaaid. Hij draagt bij ons de namen van haarrook, haarlucht, veenrook, veendamp. De laatste namen duiden zijnen oorsprong aan: want het is geen eigenlijke haarrook (*als rook van beesten- of menschenhaar opgevat*), geen nevel, noch mist, maar een stinkende rook, welk ontstaat, zoowel uit de verbranding der tot kluiten gehakte oppervlakte van hoogere veenlanden, waarvan de asch over den grond verspreid zijnde, denzelven tot het verbouwen van boekweit geschikt maakt; als ook uit de verbranding der zoden van slecht, doorgaans veenachtig grasland, onder den naam van zodenbranden of roppen bekend, *Statist. beschrijv. v. Gelderl.* 1826, 136.

HAARSCH (wellicht beter gespeld HAARS) — daarnevens, met onhoorbare *r*, HAASCH (HAAS) —, bnw.; de trapp. v. vergel. komen niet voor. Misschien eene afleiding van ndl. *Haren*, scherp zijn, prikkelen (in de keel); misschien hetzelfde woord als eng. *hoarse* (meng. *hoos*, *hos*, *horse*), als wanneer het nog niet vaststaat of de *r* tot den stam behoort dan wel later is ingeschoven, maar in allen gevalle alleen de spelling met *s* in plaats van *-sch* juist kan wezen. Ndl. *haa(r)s(ch)* en eng. *hoa(r)se* beteekenen volmaakt hetzelfde; desgelijks zaansch *haastig*, *haasterig* (BOEKENOOGEN 280), dat wel afleidingen zullen zijn van een ww. *haa(r)sten*, een intensieve vorm naast *haa(r)zen*, *hazen*, scherp zijn in de keel (zie HAARSCHEN). Over mogelijke verwantschap tusschen *haars(ch)* en ndl. *heesch*, hd. *heis(er)*, zie FRANCK op Heesch; verg. voorts KLUGE[5] op *'Heiser* en SKEAT op Hoarse.

1) Van personen. Heesch, ruig in de keel, inzonderheid tengevolge van prikkeling door iets scherps. Verg. zaansch *Ik ben nog wat haasterig* (na eene verkoudheid); *die rook maakt je haasterig* (BOEKENOOGEN 280). || Haersch. Holl. j. heesch. *Raucus*, KIL. Heesch. *Et vetus Fland.* heersch. *Raucus, ravus*, Ald. Haasch ... heesch, HORTUT, *Bred. T.* 223. — Waerom de menschen aldaer lichtelijk heesch en haersch van stem zijn, v. BEVERW., *Schat d. Ges.* 86 *b*. Ik bin zoo haars in men keel, OPPREL, *Dial. v. Oud-Beierl.* 58 *a*.

> En 't drooght seer in zijn keel.
> Drinckt het leêgh, met een veegh, soo is 't wel,
> D' elen baes, die word haes, *enz.*
>
> STARTER II.

2) Van de keel of de stem. Heesch, rauw, ruig, bepaaldelijk tengevolge van prikkeling door iets scherps. || Mijn keel wort schier haars van al dit roepen, BIESTKENS, *Claas Kloet* 3, 10. Een 'eersche stemme, *V. d. Schelde t. d. W.* 1, 128 (*Walcheren*).

3) Met verwisseling van subject. Van hetgeen iemand of iemands keel rauw, ruig maakt.

a) Van spijzen en dranken. Verg. zaansch *Levertraan is zoo haastig in je keel* (BOEKENOOGEN 280). || Wat is dat spek haars (b. v. *omdat het zout is*), OPPREL, *Dial. v. Oud-Beierl.* 58 *b*.

b) Van eenen rauwheid, ruigheid in de keel verwekkenden smaak. || Levertraan heeft een haarsch smaak (bij OPPREL, *Dial. v. Oud-Beierl.* 58 *b*).

Afl. *Haarschen* (zie ald.).

HAARSCHEERDER, znw. m., mv. *-s*; vr. *-scheerster*. Nhd. *haarscherer*. Van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Scheren* met *-(d)er*. Letterlijk iemand die het haar van hoofd of baard *scheert*, doch bij uitbreiding: haarsnijder; kapper en barbier. || Haer-scheerder. Fris. Sicamb. *Tonsor*, KIL. — Floris I van Pallant, wiens heelmeester tevens zijn baard- en haarscheerder was, SCHOTEL, *Maatsch. Lev. o. V.* 191. Haarscheerders en pruikenmakerswinkels, 192.

HAARSCHEN — wellicht beter gespeld HAARSEN; daarnevens HAZEN (voor HAA(R)SEN?) —, onz. zw. ww.: *haarschte*, *gehaarscht*. Van *Haarsch* of *Haars* (zie HAARSCH). Scherp zijn, prikkeling geven in de keel; de keel heesch, ruig, rauw maken. De vorm *hazen* behoort tehuis in de Zaanstreek (BOEKENOOGEN 299), doch het gelijkbet. *haasten* (een intensieve vorm; eigenlijk *haarsten*?) is aldaar gebruikelijker (zie *t. a. p.* en 280). || Die rook haast me in me keel, *a. w.* 299. — Dat den gladden oly haarssche in de keel, OUDAAN, *Arnob.* 20.

HAARSCHEREN, onz. zw. ww., alleen gebruikelijk in de onbepaalde wijs. Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II) en *Scheren*. Haar van baard of hoofd scheren; als onz. znw.: het scheren van baard of hoofdhaar, als kunst of als bedrijf. || Het haarscheren leeren.

HAARSCHROEF, znw. vr., mv. *-schroeven*; verkl. *-je*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) en *Schroef*. De schroef waarmede de haarpasser „op een haar" gesteld kan worden.

HAARSCHUIER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Schuier*. Alleen in Noord-Nederland. Haarborstel (zie ald.).

HAARSNEP. Zie HAARSNIP.

HAARSNIJDEN, onz. zw. ww.; alleen gebruikelijk in de onbep. wijs. Nhd. *haarschneiden*. Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Snijden*. Hoofdhaar snijden, afknippen. Als onz. znw.: het snijden, knippen van hoofdhaar als kunst of als bedrijf. || 't Hairsnyden brengt hem veel op, MARIN. — Alzo aen de Paruykmakers ... mede het vrye Hayrsnyden gepermitteerd was, *Keuren v. Haerlem* 2, 473 *a*.

HAARSNIJDER, znw. m., mv. *-s*. Nhd. *aarschneider*. Van *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 2) en *Snijden* met *-er*. Iemand die het hoofdhaar snijdt of knipt; die het haarsnijden uitoefent als bedrijf. || Barbier en hairsnyder, MARIN. — 't Is makkelijk hier door te zien, dat ... een wel opgekooit mannenhoofd alleen afhangt van de trap van handigheid van een hairsnyder, v. EFFEN, *Spect.* 2, 70.

Afl. *Haarsnijderdom* („Waarom dagt ik, wanneer men in 't gemeen spreeken wil van Kleermakers of Hairsnyders, ook niet gezegt, 't Kleermakerdom, 't *Hairsnyerdom*", v. EFFEN, *Spect.* 1, 10).

HAARSNIP, — -SNEP —, znw. vr., mv. *-pen*; verkl. *-je*. Nhd. *haarschnepfe*, *harrschnepfe*; mnl. *haersneppe*. Misschien uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) met *Snip* (*Snep*), en dan is het dier aldus genoemd wegens de fijne, smalle vederen die het heeft, misschien evenwel heeft het eerste lid met dit woord *haar* niets te maken (zie *D. Wtb*, 4, II, 37). Eene der benamingen van *Scolopax gallinula* L., de *halve snip*, het *bokje* (Dl. III, 258), welke echter thans niet meer bekend schijnt te zijn. || Haairsnepje. *Gallinula hypoleucos*, CHOMEL 3559 *a*.

HAARSNOER, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Haar*, 4de art., en *Snoer*.

A) Een snoer om het haar (in de bet. A, II, 2) vrijeen- of op te binden. Mhd. *hârsnuor*, nhd. *haarschnur*, mnl. *haersnoer*. || Hairsnoir, *discriminale*, *Teuthon.* 137 *b*. Haersnoer. *Bande ou bandelette à lier les cheveulx*, PLANT. ... *Taenia*, KIL. — Het blonde haer, met haersnoer opgebonden, VONDEL 1, 321.

Omtzinde Tweedraght, die heur gruwzaem slangenhaer
Met bloedigh haersnoer strickt, en opknoopt, wreet en naer.
VONDEL 8, 433.

B) Snoer, streng van haar (in de bet. A, III) gedraaid en dienende om door eene etterdracht gevaald te worden. Nhd. *haarschnur*. Verg. HAARVLECHT, in de bet. A, 2). || Dat men door ieder van die wonden een haarsnoer of touw heenen trok, BEKKHEY, *N. H.* 8, 427.

C) In den *Teuthonista* (137 *b*) vindt men nog bovendien: hairsnoir of eyn strijp in en wabbe, *forago*, dat is dus een merkdraad.

HAARSPELD, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Speld*. Speld om in het haar te steken, hetzij om er het haar mede bijeen te houden, hetzij als versiersel, of zoowel tot het eene als het andere doel.

1) In het algemeen. || Ben jy, onhandig Schepzel, ... wel eens in staat, om een hairspeld in eene van uw Vrouws Boucles te steeken? *Leev.* 6, 372. Zijne haren waren boven zijne groote ooren met haarspelden langwerpig opgestoken, KIST, *Eikenh.* 4, 152. Gouden bellen ... glinsteren haar nu weder aan de ooren, en zij deed mij Japansche haarspelden op haar hoofd steken, CONSC. 1, 257 *a*.

2) In het bijzonder. Een U-vormig voorwerp, meest van gebogen metaaldraad, met lange, puntige beenen, door vrouwen gebezigd om het haar op te steken of bijeen te houden; fra. *épingle à cheveux*, eng. *hairpin*; nhd. *haarnadel*. || Een „pakje" haarspelden. Zwarte haarspelden. Blonde haarspelden: van *bronskleur*, *voor blond haar*. Een schilderijtje aan een omgebogen haarspeld ophangen. — De sterke boter, waarmede de slaboonen waren klaar gemaakt, ... het klinkklare vet waar het vleesch in zwom, ... de haarspeld, die tusschen de aardappelen lag, *K. Zev.* 3, 266. Zij kamde hare schrale lokken en stak met haarspelden eene valsche vlecht langs achter vast, LOVELING, *Hoofd van 't h.* 156. O, wat wij dan konden ... ravotten, mijn haarspelden vlogen links, rechts, mijn haar wapperde in de lucht, MELATI v. JAVA in *Nederland*, 1896, 2, 6.

HAARSPIT, znw. onz., (mv. *spitten*?). Uit *Haren*, door kloppen scherpen, en *Spit*. Aambeeldje om zeisen en zichten op scherp te kloppen; ook *haarijzer* (zie ald., 2de art.) en *haarspijker* genoemd.

HAARSPLEET, znw. vr., mv. *-spleten*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I) en *Spleet*. Haarfijne spleet; bepaaldelijk de naam voor eene zeer fijne spleet in het gletscherijs (zie *Alb. d. Nat.* 1856, 170).

HAARSPLIJTEN, onz. zw. ww.; alleen gebruikelijk in de onbep. wijs. Koppeling van *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 2) en *Splijten*. Hetzelfde als *Haarklieven*, *Haarklooven* (zie die woorden) in figuurlijken zin. Zie DE BO[2] 350 *a*. Verg. ook nhd. *haarspalten*.

HAARSPLIJTER, znw. m., mv. *-s*. Van *Haar*, 4de art. in de bet. A, I, 2) en *Splijten* met *-er*. Haarkliever, haarkloover (zie die woorden). || Haarsplijter ... haarklover, muggezifter, vitter, fr. *chicaneur*, *ergoteur*, DE BO[2] 350 *b*.

Wegh dan met die fijne guyten,
Sluyt die hayre-splijters buyten;
Fijn verstandt en spinne-draet,
Niemandt nut, en ieder quaet.
GHESCHIER, *Proefst.* 5.

HAARSPRIET, znw. m., mv. *-en*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I) en *Spriet*. Benaming voor eene soort van ringworm: *Spio seticornis* (HERKLOTS, *Weekd.* 235).

HAARSTENG, znw. vr., mv. (soorten van *haarsteng*) *-en*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Steng*. Eene benaming van *Callitriche* L. of het watersterrekruid. Zie OUDEMANS, *Flora*[2] 3, 77 vlg. || De soorten van Haarsteng, vooral de voorjaars Haarsteng—*Callitriche verna* ... — dicht aan de oppervlakte des waters groeiende, op het eerste gezicht op eendenkroos (*Lemna*) gelijkende, maar eene duidelijke steng ... vertoonende, v. HALL, *Landh. Flora*, 78.

— *Breedgevleugelde haarsteng*; *haakdragende haarsteng* enz. Zie WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 659 *b*—660 *a*.

Afl. *Haarstengachtig* („De *Haarstengachtige* gewassen (*Callitrichaceën*) zijn zoetwaterplanten met tegenovergestelde bladen", OUDEMANS, *Flora*[1] 2, 94).

Samenst. *Herfst-*, *moeras-*, *najaars-*, *poel-*, *voorjaarshaarsteng* (zie OUDEMANS, *Flora*[1] 2, 95 en *Flora*[2] 3, 79).

HAARSTER, znw. vr.; mv. *-ren*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) en *Ster*. Naam van eene familie (*Crinoida*) en van een geslacht (*Alecto* of *Comatula*) van straaldieren, wier vertakte armen aan weerszijden van gelede harde haardraden voorzien zijn. Zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 500.

Aanm. Bij CHOMEL, *Verv.* 2731 *a* vindt men *haarster* als een (door HOUTTUYN bedachten) naam voor het plantengeslacht *Crinita*; bij v. DALE als een vertaling van: komeet (gr.-lat. *cometes*, gehaarde ster), nhd. *haarstern* (*D. Wtb.*).

HAARTOOI, znw. m.; zonder mv. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Tooi*. Het hoofdhaar als een sieraad van den mensch beschouwd; haardos. In verzwakte opvatting: het hoofdhaar. Verg. nhd. *haarzierde*. || Den eerloozen man, den dief, den verrader werd zynen haartooi ontnomen, WINKLER, *Oud Nederl.* 265.

HAARTOP, znw. m. (en onz.); het mv. komt niet voor. Nhd. *haarzopf* (met eenigzins andere

beteekenis). Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Top*. Een thans verouderd woord, door KILIAAN vermeld met de beteekenis van: schedel of kruin van het hoofd, en van: haarbos boven op het hoofd. In een paar oude psalmberijmingen staat het voor hetgeen in de *Vulgata* (*Ps.* 67, 22), met *vertex capilli*, in onze Statenoverzetting (*Ps.* 68, 22) met *hairige schedel* is vertaald. || Haer-top. *Vertex capitis*. Etiam *Cirrus*, KIL. — God, die ... 'thaer-top oock in stucken slaet, Den mensche die in sijn misdaet Vrij voort gaet sonder mijden, MARNIX, *Ps.* 68, 11. God sal den kopp doorwonden, van sijne vijanden voorwaar, en' ook den haartopp van die daar voordvaart in sijne sonden, DE HUBERT, *Ps.* 68, 22.

HAARTREKKEN, onz. zw. ww.; alleen gebruikelijk in de onbep. wijs. Koppeling van *Haar*, 4de art. en *Trekken*.

1) Bij het haar (in de bet. A, II, 2) trekken, het haar uittrekken. Verg. mnl. *haartien* en hierboven *Haarplukken*, *Haarreepen*. || Van Haar-trecken, klederen te scheuren, kleerwonde, bloet-rijsinge, bloedige ofte blauwe slach, is de Boete 3—0—0, Breucke 1—10—0, *Landtr. v. Selwerdt*, 96.

2) Als onz. znw. Het trekken van een snoer van haar (in de bet. A, III) door eene wond, om die open te houden en etterdracht te bewerken. Zie nader de aanhaling en verg. HAARSNOER in de bet. B), HAARVLECHT in de bet. A, 2). || Haair-trekken; Snoer-trekken; in het latijn *Setaceum*; is een Heelkundige ... operatie; wordende met een naald een gat in de nek gestooken, en door middel van een snoer, de wonde opengehouden, CHOMEL 975 *b*.

HAARTROS, znw. m., mv. *-sen*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Tros*. Haarlok. || De wilde vliegende Hayr-trossen, off afhangende Hayr-locken, POIMENANDER, *Absaloms-Hayr* (*op den titel*). Dusdanighe hayrtrossen, v. BOXHORN, *Spieg. vert.* *'t lanck hayr*, 35. Hayrlocken, ofte hayrtrossen, 49.

HAARTUIT, znw. vr., mv. *en*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Tuit*, vlecht. Haarvlecht. || Dat, terwyl sy (*Semiramis*) haer Hoofft was palleerende, de tydingh wierdt gebracht dat Babel afvalligh was geworden, terstont te paert is gestegen, en daer na toegereden, latende haer eene Hayrtuyt soo lange ongevlecht hangen, tot dat sy de Stadt in haer gewelt hadde gebracht, v. DAM, *Beschr. v. Westvoorn*, 7.

HAARVAT, znw. onz., mv. *-vaten*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, I, 1) en *Vat*. Uiterst fijn bloedvat; fra. *vaisseau capillaire*. || Haarvaten of capillaire vaten zijn de uiterst fijne bloedvaatjes, die de slagaderen met de aderen verbinden. Zij hebben enkelvoudige, dunne, doorzichtige wanden en ten getale van 2 tot 8 de dikte van een haar, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 660 *a*. Door de haarvaten wordt het bloed in alle lichaamsdeelen zeer sterk verspreid, *Ald.* De haarvaten, door talrijke vertakkingen onderling verbonden, vormen een dicht net, hetwelk *enz.*, *Ald.* De haarvaten van de longslagader, *Ald.* De slagaderen vertakken zich ... ten slotte tot haarvaten, *Ald.*

Samenst. *Haarvaat-*, *haarvatenstelsel* („Bepaaldelijk door middel van het *haarvatenstelsel* (wordt) de stofwisseling tot stand gebracht", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 660 *a*).

HAARVERF, znw. vr., mv. *-verven*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Verf*. Verfstof om het haar mede te kleuren.

HAARVLECHT, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *haarflechte*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Vlecht*.

A) Bundel van lang, met zorg dooreengestrengeld (gebreid, gevlochten) haar.

1) Bundel van gevlochten hoofdhaar, hetzij op het hoofd of van afgesneden haar. || Ende het sal geschieden, datter ... sal zijn ... kaelheyt in plaetse van hairvlechten, *Jes.* 3, 24. Deze hairvlecht wijds ick ... Pluto toe, VONDEL 5, 223 (haervlecht, 8, 387). De jagtrok plooide om 't lyf, de haarvlecht, los gedaan, Speelde om de schouders heen, HOTGANS, *Lev. v. W. III*, 33. Met ontblooten hoofde en losse Hairvlechten, BERKHEY, *N. H.* 3, 471. Het Hulsel (*kapsel*), dat de hairvlegten eener Jongvrouwe, naar de gewoonte van die dagen, vertoont, 3, 539. Aan Maurits had zij enkel een haarvlecht gelaten, *K. Zev.* 5, 331. Een meisje ... met lange zwarte haarvlechten, BEETS, *C. O.* 144.

— Oneigenlijk (dichterlijk) voor: het hoofdhaar. || Als ons de hairvlecht grijst om 't hoofd, v. LENNEP, *Poët.* 5, 226 (*Aan mijne Bruid*).

— **Aanm.** In den *Teuthonista* (137 *b*) komt *hairvlecht* voor met de beteekenis *trica*, d. i. eigenlijk: tis, klit (van haar); wellicht werd het, evenals het Lat. woord (mv. *tricae*) in figuurlijken zin gebezigd voor: verwarring, warboel, nesten. Verg. ook B).

2) Streng, van haar gevlochten, dienende om (b. v. bij een paard) — door eene opzettelijk gemaakte wond getrokken — etterdracht te bewerken. Bij overdracht: de naam voor zulk een wond met de daardoor gehaalde streng; eene *etterdracht*. Verg. HAARTREKKEN en HAARSNOER, beide in de bet. B). || De haarvlecht wordt met hetzelfde doel aangewend als de fontanel.

B) Benaming voor zekere ziekte in het hoofdhaar: *poolsche vlecht*. || Haair-vlegt; word in het latijn *Plica Polonica* genoemt ...; gemeenlyk wurd het hoofd-haair ineengekwetst, en groeit uit te gelijk met het vel, zo dat er teffens veele verzweeringen in gevonden worden, en luizen, CHOMEL 976 *a*.

Samenst. (in de bet. A) *Haarvlechtsnoer* („De verschgekaarde wol tot *hairvlechtsnoeren* breien", BILD. 2, 295).

HAARVLOK, znw. vr., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Vlok*.

1) Eene hoeveelheid bijeengevoegde, of zich vanzelf bijeenvoegende haren op het hoofd. || Een ... gedaante, kaalgeschoren behalve één enkele lange haarvlok op het ... voorhoofd, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 23.

2) Kleine, aaneenhangende hoeveelheid van afgesneden hoofdhaar. || Een flonk'rende boot, Waar zij bitterlijk weenend een hairvlok in sloot, ESSER, *Meeuwepl.* 47.

HAARWATER, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Water* in den zin van: aftreksel, tinctuur en derg. Aftreksel enz., dienstig voor het haar; dun vloeibaar haarmiddel. || Dat het haarwater in kwestie een groote faam genoot ... in de gazetten, SLEECKX 12, 166.

HAARWERK, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haar*, 4de art., in de bet. A, II, 2) en *Werk*.

1) Als collectief. Bewerkt haar. || Hier verkrijgbaar alle soorten van haarwerk (*valsche vlechten*, *pruiken* enz.), *Voor een winkel*.

2) Voorwerp van „valsch" haar om als eigen haar te worden gedragen. Met mv. || Alle haarwerken worden ten spoedigste geleverd.

3) Voorstelling, tafereel uit afgesneden hoofdhaar vervaardigd. Met mv. || Een haarwerk, voorstellende een grafsteen met een treurwilg er over.

— In Zuid-Nederland is *Haasken jagen* (ook als koppeling *Haaskenjagen*) te Eecloo en elders: zekere manier van knikkeren, maar te Lier: gekscheren, voor den zot houden. Zie SCHUERM. en SCHUERM., *Bijv.* — In Groningen is *hoaskejoagen* een jongensspel (MOLEMA 159 *b*).

— *Meenen een* (of *den*) *haas te hebben gevangen, gestrikt* enz.: meenen iets bijzonders, iets voordeeligs te hebben verricht; iets begeerlijks (*of* het begeerde) te hebben verkregen, bereikt. || (Vangen) beteekent... ook winst doen: hy meende dat hy daar een Haas gevangen had, WINSCHOOTEN, *Seem.* 324. Zy meende een haas gestrikt te hebben. *Elle croyoit faire un mariage bien avantageux*, MARIN. Meenen dat men den haas geschoten heeft, RUTTEN.

— *Baas, de hond heeft een haas!* Zeker vangspel. Zie LABBERTÉ, *Spelen*, 19. Voor *Haasje* zie ald. 31.

— *Van d' hond na 't haasje.* Kinderspel, genoemd in GALLITALO, *Rabelais*, 78.

— Jagers bezigen allerlei, in de algemeene taal niet of minder gebruikelijke, benamingen en termen met betrekking tot den *haas* en zijne levenswijze. || De Honden hebben seer weynich Luchts van den Haes in den Winter, MERULA, *Wildern.* 2, 110. Een Haes vliedende (en opent) de Nagelen niet..., maer houdt de Loopers altijts gesloten, 2, 111. Den Haes verandert sijn Legher naer Weer ende Windt, *Ald.* Het Veldt (*Gaignages*) of den Hof van een Haes is gemeenlick ontrent Koren-lant, Beemden ende Weyden *enz.*, *Ald.* Als de Haas niet of weinig geraakt word, en 't ontvlucht, word hij van de Hond op de prent (*het voetspoor*) nagespoort, CHOMEL 1248 *a*. De Oogen (van den Haas) noemen zij (*de jagers*) Glazen; de Pooten, Loopers; het Haair, Wolle; de Ooren, Lepels; het Bloed, Zweet; de Billen of Bouten, Hammen; de Staart, Pluim, enz., 1248 *b*. Het haas, dat hij in „den looper" schoot...; het haas, dat hij vlak in de „kamer" (*het hart*) schoot, het haas *enz.*, BEETS, *C. O.* 216. Waar dat haas mag zijn gaan „drukken" (*liggen*), dat hij in de wijdte opgaan zag? 217. Is het haas vrij: de polsdrager beweert dat hij er de „wol" bij vlokken heeft zien afstuiven, 342.

— Een *haas* „op het leger te vangen", „in (*of* op) het leger te schieten" is in strijd met het edel jachtbedrijf. || Een haes daer men geen loop van siet En vangt een goede wey-man niet, CATS 1, 507. Een haas, die op zijn leger wacht,... Wordt door den jager 't minst geacht, FOKKE, *Verz. W.* 10, 127 (*ontleend aan* HORAT., *Sat.* I, 2, *vers* 105).

Al heb ick tot het wildt een wonder groot verlangen,
Noch sal ick geenen haes op sijnen leger vangen:...
Want 't heeft doch beter geur al wat men diere koopt.
CATS 1, 507 *a* (*De jager spreeckt*).

Zie ook *Vl. Placcaertb.* 2, 400.

— *Den haas in zijn leger betrappen* (HARREB. 1, 271 *b*). Figuurlijk voor: iemand verrassen, overvallen, overrompelen.

— *Het leger van den haas weten*: weten waar men iemand te zoeken heeft of vinden moet.

M. Ik weet het leger van den Haas, en een hups quant,
Die alles vaerdig heeft, en vollekje op sijn hant....
O. Hy wil haar schaken, *enz.*
DULLAART, *Orat. en Mask.* 41.

— Bekend, zelfs spreekwoordelijk, is de *vlugheid*, maar vooral niet minder de *schuchterheid*, de *blooheid* van den *haas*. || *Haes* ... van *Haesten* ende wacker sijn, 'twelck is een van de principaelste deses Ghedierts eygenschappen, MERULA, *Wildern.* 2, 87. Wat isser schouwer en vreesachtiger als een Haes? DE BRUNE, *Embl.* 197. Kijk, Pietje! kijk een haas! o die zóó gaauw kon loopen! V. ALPHEN 1, 388. Schuchtre hazen, BILD. 4, 272. De Jachtstoet... zit de blode haas op 't spoor, Of zoekt de snep in 't hout, 8, 71. 't Angstig haas, V. LENNEP, *Poët.* 3, 152.

— *Loopen als een haas*: zeer snel, uit alle macht. || Is dat draven! ... Ik heb, om hier te zijn, geloopen als een haas, V. LENNEP, *Poët.* 5, 32. Daar loopt hij als een haas van blijdschap, CONSC. 2, 263 *a*.

— *Hij is van* (d. w. z. *door*) *geenen haas gemaakt*: hij is niet vlug, hij is traag. Zie JOOS, *Schatten u. d. Volkst.* 110.

— Dewijl de *haas* zoo snel loopt, legt hij, in denzelfden tijd, ook grooter afstanden af dan minder vlugge dieren. Daaraan heeft men te denken bij de navolgende verwenschingen. || Ik wenschte dat hij zoo diep in den grond zonk als een haas in tien jaar loopen kan, HARREB. 1, 272 *a*. — Ik wou, Dat hy zoo diep in d'aard' zat, als een Haas kan loopen Op een dag, *Gew. Weuwenaar* 2, 51.

— De vlugheid van den *haas* wordt tegenovergesteld aan de logheid van de koe in de zegsw.

— *Men kan niet* (of *nooit*) *weten hoe een koe een haas vangt*, waarmede bedoeld wordt: men moet het hoogst onwaarschijnlijke niet volstrekt onmogelijk achten, het geluk (immers) is de wereld nog niet uit. Van deze zegswijze bestaan, behalve velerlei lezingen en verschillende uitleggingen (zie HARREB. 3, 211 *b*—212 *a*; VERDAM, *Gesch. v. d. Ned. Taal*, 128), ook enkele wijzigingen of uitbreidingen, die haar wellicht het best en eenvoudigst ophelderen. Men vergelijke: *Het kan gebeuren dat de koe een haas vangt in een nauw straatje* (HARREB. 1, 271 *b*); *men kan niet weten hoe een koe een haas vangt*; *zij kan er op trappen* (Gron.) en het Friesche: *in kou kin wol in hazze fange, as hja der mar op wôddet* (*Taal en Letteren* 1, 232).

— *Het is in de grootte niet gelegen* (versta: *maar in de vlugheid*), *anders zou de koe den haas wel vangen*, HARREB. 1, 271 *b* (verg. nhd. *grosz sein thut es nicht allein, sonst holte die kuh den hasen ein*, en zie CATS 1, 620 *b*).

— *Men vangt geen haas met een koe* (of *met een os*). Een figuurlijke zegsw. voor: met traagheid is op de hazenjacht niets gedaan. || Een Haes mit een Osch, dat is mit traecheyd, vervolghen, τῷ βοὶ τὸν λαγῶ κυνηγετεῖν, ... is absurd, MERULA, *Wildern.* 2, 111. Men vanght gheen haze met een koe, DE BRUNE, *Spreeckw.* 485 (zie ook *ald.* 18 en 210).

— *Zoo bang, zoo bloode als een haas* en derg. Zie HARREB. 1, 271 *b* en verg. o. a. mnl. *blodere dan een hase.* || Hij heeft een hart als een haas, HARREB. 1, 271 *b*. — Hy spoede zig weg, ... geduurig als een haas omziende, V. EFFEN, *Spect.* 6, 216. Verschrikt als hazen ... kijkt het broederpaar (*de Quaden*) op, KNEPPELH. 1, 146.

— *Den haas het vendel bevelen.* Eigenlijk eene figuurlijke uitdrukking voor: *eenen lafaard het commando opdragen*; doch ook in uitgebreider toepassing. || Een amptenaer (moet) stercker zijn als sijn ampt, en 't zelve meester wezen. Maer hoe wert-er nu ter tijd geleeft? Men bevoelt den haes het vendel; men gheeft den ezel de harpe *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 1, 127.

— *Een haas bespringt ook wel een leeuw, als hij op 't gijpen ligt* (HARREB. 1, 271 *a*): bloodaards durven hun vijanden wel aan, als er geen gevaar meer bestaat. || Oock hasen trecken een leeuw by den baert als hy doot is, CATS 1, 643 *a*.

— Licht verschrikte dieren als *hazen* met *trommels* (*bommen, bongen*) of *klokken* te willen *vangen* is, in figuurlijke opvatting, averechts te werk gaan,

de bereiking van het doel door de aangewende middelen bederven. Verg. fra. (*vouloir*) *prendre les lièvres au son du tambour* en zie voor andere lezingen enz. HARREB. 3, 211 *a—b*. || Ick sien wel, dat ick al hasen met bommen iaghe, *Trou m. bl.* 155. Met trommels vangt men geene hazen, en ze dachten ginder mij aan te lokken, met bierglazen naar mijnen haarbos te werpen, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 277.

Al wie een snelle haes met trommels meynt te vangen,
Die heet'et (*l.* heeft'et) qualik voor, en doet verkeerde [gangen (*enz.*).
CATS 1, 575 *a*.

— *Men zou eer een haas met een trommel* (of *eene klok*) *vangen*: eer zou het onmogelijke geschieden, dan dàt. Verg. meng. *you shal assoone catch a hare with a taber* en ook deensch *naar man har lykken, kan man fange harer ved tromme.* || Men solde enen hase eer mit ener clocken vangen, *Hor. Belg.* 9, 34.

Sou icse bekeeren, die dus int quaet haeyen?
Ick ving eer met tamboeren in dunen hasen.
A. BIJNS, *Ref.* 180 (ed. BOGAERS).

— *Kunste is 't, hazen met trompen vangen* (*Duikalm.* 1895, *op* 18 Novemb.).

— *Haasje gaan*: op de vlucht gaan; zich uit de voeten maken; inzonderheid: er met iemand „van door gaan". Verg. *haas-op gaan* (zie HAAS-OP). || Een dochter zonder geld Daar hy mé haasje ging, ANGELKOT, *Don Cesar*, 2 (aangeh. in OUDEMANS 3, 12). Had hij kunnen voorsien, dat hij en sijn Broeder Sagelis bij sijn levendige lijf soo in de klem souden loopen, 'k meen niet of hy had al haesje geweest, *Brillen voor allerh. gezigt.* (aangeh. *Nav.* 4, 288 *b*).

— De *haas* levert, gebraden of anders toebereid, een zeer gewild gerecht. || Een haas stroopen, villen, „afhalen". — Een haas in 't zuur —, in den azijn leggen. Een „adellijke" haas (*die al wat „ver heen" is*). Dat haasje zei gisteren nog „miauw" (*als men den kok verdenkt een „dakhaas" te hebben opgeschaft*). — Peper (*gekruide saus*) tot Hasen, *Koockb.* 69 (verg. HAZEPEPER). Een haas in een korst leggen, MARIN. De al te oude haasen zijn droog en zwaar te verteeren, CHOMEL 985 *b*. De haas gestroopt en gewasschen zijnde, snijd men *enz.*, 986 *a*. Een goed stuk Rundvleesch, ... Smaakt ons zo êel als ... 't fynste Haasje smaken kan, *Econ. L.* 2, 215. Kobe ... dacht aan het middagmaal; want er zou een haas zijn, CONSC. 3, 332 *b*.

— *Het haasje van den haas*: het jagersstukje (de *musculus psoas*); naar veler smaak het lekkerste gedeelte. Al wordt het gewoonlijk — en niet alleen in scherts — zoo opgevat, *haasje* zou hier wel eens niet de verkleinvorm van den diernaam kunnen wezen, maar van een ander woord *haas*, dat lendespier beduidt (zie het volgende art.).

— Spreekw. *De haas lijdt vervolging om zijn lekkere bouten.* || Hebt ghy veel goets, ghy zult veel aenstoots hebben ... De haes lijt vervolginge om haer leckere bouten, CATS 1, 562 *c*.

— Als collectieve stofnaam: vleesch van een *haas* of van *hazen*, hazenvleesch. Zonder mv. || Haas met Mostert-zaus; Fricassée van Haas; gefarceerde Haas; Salmi van Haas, *zie* CHOMEL 986 *b*; 987 *a*. — Haas is een lekker eten, zei de jongen, want mijn grootvader heeft ze zien eten (HARREB. 1, 186 *a*).

— *Haas vreten*: bevreesd worden. Zie HAASVRETEN en verg. HAASVRETER.

— Als collectief, in eene andere opvatting, t. w. als eene benaming voor (vele) *hazen*. Zonder mv. || In dit boschje, op dit stuk zit veel, zit nog al haas. — Daar is veel haas, daar loopen veel haasen daar omtrent, MARIN.

— *De Haas* is ook de naam van zeker sterrebeeld, ten zuiden van Orion (WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 661 *a*). || Dan volgt de Haas, ELIS. 6, 268 (*Starrenkennis*). De afgerende Haas, gescholen aan zijn voeten (*van Orion*), 7, 17.

b) Bij vergelijking of figuurlijk, in toepassing op personen.

α) Een bloodaard.

β) Een verstandige, slimme, of wel: een slawe, listige gast. || Haas... listigaard, bedrieger, SCHUERM. (*in Brabant*). — Een kloecke haes, een man van verstant, SARTOR., *Adag.* I, 7, n°. 45. *Exuuctae nasis est.* Het is een kloecke haes, II, 9, n°. 35. Haas ... (gew.): „slimme rot", V. DALE.

γ) Een domkop. Aldus in Westvlaanderen (volgens SCHUERM.).

δ) In Oost-Vlaanderen: een gierigaard.

ε) Insgelijks in Oost-Vlaanderen, als eene zachtverwijtende benaming voor iemand die niet heeft gedaan wat men van hem had verwacht; iets als het noordndl. *sijs.* || Hebt ge dat niet 'nen keer gedaan? Gij zijt ook 'nen haze, gij!

ζ) Van iemand die veel praat („een fellen prater") zegt men in Zuid-Nederland: *'t Is een haas als hy in de klaver zit.* Zie JOOS, *Schatten u. d. Volkst.* 104.

η) Een dwaas, een gek. Thans geheel verouderd; doch zie *D. Wtb.* op *Hase* in de bet. 2, *b*). Verg. ook HAZELIEREN. || Men zegt van iemand die gekke fratsen aenvangt, daer een streek doorloopt het is een haes. Voornaemelyk als daer wat blooheid onderloopt, BURMAN, *Aanm.* 35.

2) Als wetenschappelijke benaming.

a) De benaming van een geslacht (t. w. van het geslacht *Lepus*) van de orde der knaagdieren. || De hazen ... vormen een geslacht tamelijk talrijk aan soorten *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 80. De hazen hebben een met wolachtig haar dicht bedekt lichaam; hun staart is kort, en de achterpooten zijn veelal een weinig langer dan de voorpooten *enz.*, SCHLEGEL, *Zoogd.* 65. Wij hebben in ons land slechts twee soorten van hazen, t. w. den gewonen Haas (*Lepus timidus*) en het Konijn (*Lepus cuniculus*), *Ald.*

b) Als naam van eene soort —, of van een voorwerp van een der soorten — van het geslacht *Lepus* (zie *a*). || Gewone haas, *Lepus timidus*. Witte haas, *L. variabilis* De haas van Java, *L. nigricollis*, enz. (zie SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 81).

Verg. voorts samenstellingen als *berghaas*, *isabelhaas*, *vlaktehaas*.

3) In de volkstaal worden, bij vergelijking of oorspronkelijk misschien in scherts, ook geheel andere dieren wel *haas* genoemd. Zoo heet de egel (*Erinaceus*; in de volkstaal „het stekelvarken") in Twenthe en in Westfalen *scherpe haas* (*scharpen ase*, GALLÉE *Geld.-Overijs. Dial.* 61 *a*; *sárp hâse*, KLUGE³, art. *Hase*). Zie verder onder de Samenst. b. v. *dakhaas* en verg. ook nog nhd. *eichhase* voor: eekhoorn.

Afl. *Haasachtig* („De *haasachtige* knaagdieren (*eene familie der knaagdieren*) ... zijn knaagdieren met wolachtig hair *enz.*", SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 80); *hazen*, ww., in 't veld rondloopen (als de hazen doen) wanneer men in de school zou moeten zijn; de school verzuimen (SCHUERM.); *hazin*, in scherts: vrouwelijke haas („Ghy jaeght een Haes, en ick een *Haesin*", VISSCHER, *Brabb.* 91).

Samenst. afl. *Haasvreter* (zie ald.).

— Voorts *Haashartig*, met het hart van een haas, bang, bloo („Dat hij inderdaad soms den *haashartigen* hospes een waren schrik moest op het lijf jagen" SLEECKX 8, 99).

Koppel. *Haasvreten* (zie ald.).

— Voorts *Haasjagen* de jacht op den haas, op hazen uitoefenen, („In 't *Haes-Jagen* moet gelet werden op de Tijden des jaers, Plaetse des Jaghts, Sexe, Voet, 't Weer, den Hof, 't Leger", MERULA, *Wildern.* 2, 110; zie ook nog bij MOLEMA 159 *b*: „*hoasjoagen*, jagen met hazenwinden, lange jacht").

Voor *Haaskenjagen* zie boven kol. 1465.

Samenst. *Haaskangoeroe* (*-kengoeroe*), eene soort van kangoeroe die met den haas in gedaante, grootte en kleur overeenkomt (zie BURGERSDIJK, *Dieren* 1, 523); *haaskeschuit*: zeker kinderspel (zie DE BO[2] 350 *b*).

— In den vorm *haze*, of in dien van den oorspronkelijken zwakken 2[den] nv. enk. *hazen*, later als 1[sten] nv. mv. beschouwd of opgevat (verg. hierbij *Grondbeg. der Ned. Spell.*[5] blz. 159 vlg.): *Hazebeen*, *-bek*, *-bloed*, *-bloot*, *-gehakt*, *-grauw*, *-hoofd*, *-kop*, *-leger*, *hazenbrood*, *-distel*, *-gerf*, *-gras*, *-haar*, *-hak*, *-jacht*, *-kervel*, *-klaver*, *-koot*, *-latuw*, *-lip*, *-mond*, *-oog*, *-oor*, *-pad*, *-schouder*, *-sla*, *-slaap*, *-spat*, *-strik*, *-vleesch*, *-wind*, *-windhond*, *hazepan*, *-pastei*, *-peper*, *-poot*, *-sprong*, *-staart*, *-stoofsel*, *-vel*, *-vendel*, *-voet*, *-wimpel* (zie die woorden).

— Voorts, minder algemeen bekend of gebruikelijk of meer toevallig gevormd: *Hazekul* („*Hasekullen*, wraeckruydt. *Couille de lieure*, *saturin. Satyrion*, *herba*", PLANT.); *hazendans*, eene voorstelling van dansende hazen op een gevelsteen; als huisnaam bij V. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 329); *hazenhutspot* („*hazenhutspot* met wijnsaus", CONSC. 3, 334 *a*); *hazenlooper*, die achter hazen loopt; benaming voor een hond, een hazenwind („Een wild Swijn, dat met zijn Heer, en zijn honden, op het slaen en getuyt van de hoornen, ter jaght gingh; en met de *haze-loopers* gelijck om prijs streed, om roof te krijgen", DE BRUNE, *Embl.* 197); *hazenrein*, nhd. *hasenrein*, jagersterm, van een staanden hond, die alleen op bevel de hazen vervolgt, of althans op het eerste fluiten dadelijk van achter een haas terug komt (VERSTER V. WULV., *Proeve* 61); *hazenschool*; te Bergeik en op andere plaatsen is *hazenschool houden*: heimelijk schoolverzuim plegen (zie *Nav.* 23, 519); *hazenspoed* („als tamme Philistijnen, Wanneer de vijand naakt, met *hazen-spoed* verdwijnen", *Schoolm.* 27); *hazenstruik* („De naemen daer dese cruyden (*hazenlatuw*) hedensdaechs mede bekent zijn, ... zijn dese: ... Gansen Distel, *Hasen struyck*, Dauwdistel, Conijnen cruyt, Melcweye", DODON. 1091 *a*); *hazentuk*, *-tukje*, hazenslaapje; *hazenvangst*, hazenjacht („Dat zal op de *hazevangst* gaan, zei de boer, en hij haalde zijn' ezel voor den dag", bij HARREB. 1, 69 *a*); *hazenwortel* („*Hasewortel* kruydt. *Du cabaret. Asarum*, *perpensa*", PLANT.); *hazereuk* („Den *hazereuk*, die uit eene achterkeuken in geurige walmen tot hem kwam", CONSC. 3, 335 *b*); *hazespoor*, voetspoor, prent van den haas, b. v. in de sneeuw; *hazevacht* („Dat gedeelte van een *hazen-* of konijnenvacht hetwelk jagers de pluim en gewone menschen den staart noemen", BEETS, *C. O.* 167); *hazewol*, hazenhaar („Geen bloemen strooi ik tot uw eer (*van een dooden jachthond*), Maar *hazen-wol* en veêr bij veêr", D. J. V. LENNEP 185).

— Niet weinige zijn de plaats- en geslachtsnamen, met *Haas-* of *Haze(n)-* samengesteld. B. v. *Haasberg*, *-broek*, *-dal*, *-loop*, *Hazebroek*, *Hazenberg*, *Hazendonk*, *Hazenest*, *Hazenpolder*, *Hazevoets*, *Hazewinkel*. — *Haasnoot*, *-neut* behoort hierbij niet (zie HAASNOOT).

— Als tweede lid. *Berg-*, *beun-*, *dak-*, *duin-*, *hamster-*, *hei-*, *kool-*, *moer-*, *sneeuw-*, *vlakte-*, *water-*, *zeehaas* (zie die woorden of althans bij het eerste lid).

— Voorts minder gebruikelijk of gewestelijk: *Huphaas*, sprinkhaan (op de Hooge Veluwe; zie *O. Volkst.* 1, 249); *isabelhaas*, *Lepus isabellinus* (SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 81).

— In toepassing op een persoon (zie de bet. 2) *Brandhaze*: „Een of eene uit den *Brandhoek*, op Vlamertinghe" (*Loquela* 10, 17).

HAAS (II) — HAZE (bij KILIAAN) — znw. m., mv. *hazen*; verkl. *haasje*. Een alleen uit Nederland en Oost-Friesland (*hase*, *hâs'*, bij DOORNK. KOOLM.) bekende naam voor (in 't algemeen uitgedrukt): weeke, vleezige massa; vleesch zonder been; inzonderheid: spiervleesch uit de lendenen (zie HAASSPIER).

Etym. Men heeft dit *haas* in verband gebracht met *haassen*, knieboog (zie ald. en verg. voor het verlies van den uitgang b. v. *raaf* uit *raven*). De beteekenis: spiervleesch kan inderdaad ontstaan zijn door eene soortgelijke overdracht als die men aantreft bij mnl. *cute*: kuit (lat. *sura*) en: malsche vleeschmassa (lat. *pulpa*) en gedeeltelijk ook bij *ham*: knieboog; achterbout; vleesch van den achterbout, of (in omgekeerden zin) bij *brade*, *bra*: stuk vleesch om te braden; spiervleesch; kuitvleesch; kuit (bij den mensch). Dat evenwel de *haas* (de *musculus psoas major*) een van buiten onzichtbare spier is, die bovendien in geen onmiddellijk verband met den knieboog staat, is tegen deze overdracht stellig een gewichtig bezwaar. Het lijkt derhalve waarschijnlijker dat *haas*, lendespier, niet anders is dan de diernaam, eerst toegepast op het fijnste lekkerbeetje (het *haasje*) van den haas, het jagersstukje (zie bij HAAS, 1ste art., in kol. 1467) en bij verdere overdracht (door jagers en wildliefhebbers) gebezigd als eene benaming voor het overeenkomende lichaamsdeel bij ander wild (herten en reeën), om eindelijk een algemeene naam te worden voor den *m. psoas*, óók van gewoon slachtvee (runderen, varkens, enz.). Ook uit enkele der aanhalingen blijkt trouwens dat men *haas*, lendespier, inderdaad voor eene overdrachtelijke toepassing van den diernaam hield. — Het manl. geslacht van *haas*, lendespier, bewijst op zich zelf natuurlijk niets tegen mogelijke eenzelvigheid van dat woord met *haassen*, vr.; onder invloed van den diernaam zou het woord manlijk kunnen zijn geworden.

1) Bij wild en slachtdieren. Een malsche, magere spier, ter weerszijden onder de lendenen van een rund of ander dier gelegen: lendespier; fra. *filet*. In Zuid-Nederland *spiering* geheeten en elders soms ook wel lendestuk genoemd, ofschoon men daaronder meer een stuk van de ruggegraat met het daaraan zittende vleesch verstaat. Als spijs zeer gezocht en tot de beste deelen van het dier gerekend. || Hase. j. spier. *Pulpa*, KIL. Hase van den os. j. lemmere. *Pulpamentum*, Ald. Lemmer, lemmer-stuck. j. haese. *Pulpamentum*: *pars carnis delicatioris in bove*, Ald. — Lendestuk of Haas, BERKHEY, *N. H.* 5, *Plaat* VII*. Haas; Haasje; word in de Keuken of Kookery ... genoemt, 't vleeschige uit de lendenen van eenig tam of wild dier, *rund*, *kalf*, *schaap*, *lam*, *hert* enz., het welke meest, gelardeerd zijnde, gebraden, of met een saus toegemaakt word, CHOMEL 987 *b*. Gebraden varkenshaas. *Filet de porc rôti*. Neem ontbeend lendenstuk met het haasje, *Uit een kookboek*. Kalfsoesters: Kleine ovale kalfslapjes van 't haasje. De beste (*runder*) biefstuk is die van den haas (*insgelijks*).

— Terecht of ten onrechte (zie Etym.), maar soms ook blijkbaar opzettelijk voor de grap, wordt *haas*, lendespier vereenzelvigd met *haas*, het dier.

Ook KILIAAN laat hase. j. spier, met kleine beginletter, onder Hase, *lepus* volgen. || De inwendige lendenspieren (*van het rund*) ... die men om derzelver malschheid *den haas* noemt, BERKHEY, *N. H.* 5, 99. De haas, de vlugge runderhaas, *Schoolm.* 180.

— **Aanm.** Zoowel TUERLINCX als RUTTEN vermelden *haas*, znw. m., als naam van een deel van het varken; de laatste met eene omschrijving die anatomisch geheel onjuist is.

2) Thans geheel verouderd en trouwens alleen door KILIAAN (en als gewestelijk) vermeld. Een gedeelte van den haring, t. w. de „smacht". Dit laatste woord wordt door KILIAAN zelf omschreven als: *resegmen halecis muriatae* (uitsnijsel, afval van den pekelharing); bij V. DALE wordt gezegd dat het de afgesneden *buik* van een haring of bokking beduidt, en naar de herinnering van oude Vlaardingsche visschers zal het den *reuzel* die uit een maatjesharing gesneden werd, hebben beteekend. Dit laatste zou met de bet. 1) zeer wel strooken; ook de reuzel is eene weeke massa die onder tegen de ruggegraat aanligt. Natuurlijk moet dan deze beteekenis worden beschouwd als nog weer een verdere overdracht van de bet. 1). || Hase van den pekel-haerinck. Sicamb. j. smachte.

Samenst. *Haasspier* (zie ald.).

— *Ossen-*, *runder-*, *varkenshaas.*

HAAS (III), knieboog; kuitspier; kuit. Zie bij HAASSEN.

HAASJE-OVER — HAASJENOVER —, znw. onz. (zonder mv.). De naam van een jongensspel (misschien ontleend aan een uitroep bij dat spel: *haasje* (*spring*) *over*?), dat met verschillende wijzigingen gespeeld wordt, maar hierop neerkomt dat een knaap met uitgespreide beenen en zich met de handen losjes op den rug van een gebukt staanden makker steunende, over dezen laatsten heen moet springen. Fra. *coupe-tête*, eng. *leap-frog.*

— *Haasje-over springen*, *spelen*, *doen.* || Haasjen over speelen. *Jouer à coupe tête*, MARIN.

— Oneigenlijk, in scherts. || (*Remus*) Die hier met zijn broeder den draak komt steken, En, in gedachte, haasjenover speelt met den stads wal, *Schoolm.* 92.

HAASNOOT — -NEUT; HAZENOOT, -NEUT —, znw. vr., mv. *-noten*; verkl. *-nootje.* Mnl. *haes-*, *hasenote* (zie VERDAM op *Haselnote*); ook nnd. *hâsnöte* (DOORNK.-KOOLM.). Eene tamelijk verspreide verbastering van *hazelnoot* (zie dat woord), door bijgedachte aan *Haas*, 1ste art. Ook welbekend als geslachtsnaam (b. v. te Katwijk). || Haes- en okkernoten heeft men er ook, DE BRUYN, *Reizen* 2, 178 *a.*

HAAS-OP (met den klemtoon op de tweede lettergreep), tusschenw., bijw. en znw. De diernaam *Haas* (zie ald., 1ste art. in de bet. 1, *a*) met het bijw. *Op.* Oorspronkelijk naar allen schijn een als tusschenwerpsel gebezigde gebiedende wijs (zie nader bij 1); het tusschenw. werd vervolgens (evenals *weg*, *voort* (*vort*), *happa* en derg.) ook als bijw. gebezigd en komt zelfs in eene bepaalde verbinding als znw. voor. Thans is deze, vroeger blijkbaar zoo gewone — en bij OP (Dl. XI, 315) natuurlijk slechts in 't voorbijgaan vermelde — uitdrukking in iedere toepassing geheel verouderd.

1) **Tusschenw.** — Waarschijnlijk oorspronkelijk een uitroep (eigenlijk een elliptische gebiedende wijs), op de jacht gebruikelijk, om het haas uit zijn leger te drijven: *haas* (*rijs*) *op!* Vervolgens, in vrijer gebruik, jegens personen, zooveel als: (scheer u) voort! (pak u) weg! || Al waren se sterc te peerden, Haes-op was daer de leus, Steenwijc ... blijft nu Geus, V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 267 (a°. 1581). Neen pottertje haes-op, mijn lust nu niet te mallen, Eens op een ander tijt, ANNA VISSCHER, *Ged.* 2, 135. Wegh aarselende schaamt, haas-op ghewaande schanden! BREDERO 1, 58. Haas op ghy bleecke vrees! 1, 165. Wech segh ick en vertreekt Haas op ghy Raaserije, 3, 327.

't Es nu al: vive le geus,
Vive Vrankrijk en Nassouw.
't Es nu al: aes up Pappouw.
bij LE JEUNE, *Proeven*, 190 (a°. 1645).

— BILDERDIJK bezigt *haas-op* ergens als eene welwillende aansporing om te vluchten (zorg dat gij weg komt! berg u!), een gebruik bij onze ouden onbekend.

Neen; dan wou ik 't onder 't laken
Anders maken.
Doch, haas op! eer 't iemand ziet.
BILD. 1, 325 (*De Danaïden*: *Hypermnestra tot Lynceus*).

— Wel vindt men *haas-op* met betrekking tot zaken gebezigd, in den zin van: weg er mee! Zoo b. v. bij het „schieten" (te water laten) van de haringvleet, met betrekking tot de netten. || Haasop maar, tot het leste net of 4, dan zelle wy eerst steuren, *Hs. Letterk.* n°. 126, bl. 18 *a* (a°. 1790).

2) **Bijw.** (verwijdering of vertrek aanduidende). In verschillende verbindingen.

— *Haas-op gaan*, *loopen*, *tijen*, *trekken*: weggaan (enz.), „er van door gaan", in de verschillende opvattingen en toepassingen van die uitdrukking. || Hoe valt den Doncker! Heersse Brouwer tijgh haas-op, Of je krijgt de sack of schop, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 279. Doch eer hy gaet haes-op, wat sietmen vreemde dingen! PERS, *Bacchus*, 135.

Ick sel de dochter oprockenen en daer toe verwecken,
Datse met de Vryer haes-op ander hayden sel trecken,
Haest datse yewers tot een Nicht wert gehuysvest en gehooft.
Schynh. 28 (*bij* HOOFT, in *Br.* 3, 427: dat se... deurgae).

Veel scheyen niet op 't zoetst, noch weten van gheen gaen,
Tot dat de zoch haesop gaet loopen met de kraen.
ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, 150.

— *Zich haas-op pakken*: zich wegpakken. || Sy verliefde op hem ..., latende ... het huys van haer beminde Vader, ... en packende sich met den Soldaet hasop, V. BOS, *Don Quichot* 1, 401.

— *Haas-op moeten*: weg, voort. || (*De*) beer (Moest) ... haes-op al van den Bosch, *in*: *Oud-Holl.* 13, 126.

— *Haas-op zijn*: weg, voort, verdwenen; ook: op den loop, aan den haal. || Jaquemijn is haes op, HOOFT, *Br.* 3, 448. Wijf, hij, wijf! benje al op? Alrie 't gadt uyt, schadt ick; eer den Icker syn schoenen an het, isse haes-op! COSTER 9. Konstancie is wis haas op. Zy heeft het haazepad gekoozen, PELS, *Verw. Holl. Franschm.* 44. Omdat se vreesden haeren dos Syn se haesop al van den Bosch, *in*: *Oud-Holl.* 13, 126. Daar ben ik al van 't wyf ontslagen. Weg is ze. Ik wou Dat hy ook al haasop was, *Gel. Tweling.* 67.

Ph. O Pythias, had ik een weynigh noch gebeydt,
Hy had haes-op geweest: so had hy sich bereydt
Om door te loopen. *Pyth.* Och! hebt ghy de guyt ge- [kregen?
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 278.

Als yemandt de fortuyne dient,
Dan waeyt hem aen soo menigh vrient:
Maer krijght hy slagen op den kop,
Soo zijn de vrienden weer haes-op.
FOIRTERS, *Mask.* 132.

Gy zoud my, 't overschot myn's Rykdoms, haast ontvreen.
Dit is uw oogmerk. Maar dat gaatje boord gy niet;
Als gy het wech had, gy, haas op; ik in 't verdriet.
Maar 't zal u missen: en ik zal 'er zorg voor dragen.
POOT, *Tyrsus*, 7.

'k Heb wel aerhalfuur na deuse schoone Pop
Gesocht, en weer hersocht, en juyst isse haes op.
t. vos, *Robb. Leverc.* 5.

— Ook in toepassing op zaken.

De jongens ziet men al haar kermisgeld versnoepen
Of staan by 't tolletjen, en trekken vyf, voor een,
Zo lang tot al haar poen haas op is, en gaan heen.
v. hoven, *Leedige Uuren*, 12.

3) Als znw., t. w. in de verbinding *Haas-op spelen* voor: zich (heimelijk) uit de voeten maken of: het veld ruimen, zijn biezen pakken. Onwillekeurig herinnert men zich hierbij andere uitdrukkingen waarin *spelen* voorkomt en zooveel als *maken* beduidt (*bankroet, de(n) beest, de gilde, de(n) zot spelen*); den weg tot verklaring schijnen deze echter kwalijk te kunnen wijzen. || Haes-op hy (*de belegeraar*) spelen most, v. vloten, *Ned. Geschiedz.* 2, 265 (a°. 1581). U Sas, die is verlooren, speelt haesop papou, *N. Geuzenliedb.* 532 (*Op de veroovering van Sas van Gent*). Een ander nieu liet van den Bosch, hoe dat den beer met zijn complicen opghebroken ende haesop ghespeelt is (a°. 1603), *in: Oud-Holl.* 13, 125. 't Philistijnsche heyr, verschrickt, dat speeld' haes op, pers, *Bellerophon* 2, 32. Kom speelen wy haas op, terwijl wy sijn ontdekt, dullaart, *Orat. en Mask.* 43. Dat siende Don Quichot sich selven in vryheyt, hy hasop speelen sou, v. bos, *Don Quichot* 1, 389.

de Banckeroetiers,
Die 't so byster en grof de Mienteman ontstelen,
En om een Haver-stro eens Haes-op na Kuylenburgh spelen.
bredero 1, 212.

Aanm. In het *Bootsmans-praatje* vindt men (zie de aanhaling) *hals-op spelen*, en door de daar achterin gegeven verklaring heeft het den schijn alsof dit werkelijk een scheepsterm is. Dit blijkt evenwel van elders volstrekt niet; wel kent men aan boord *halzen toe!* als kommando (de geb. wijs van (*de*) *halzen toezetten*). || Soo dat wy met een swijgert hals-op speelden dat cattegat uyt, meerman, *Com. Vet.* 4 (Hals op spelen, dit geschiet wanneer de windt ruymt en gunstig begint te waeyen, *Naemlyst* achter *a. w.*).

HAASSEN — onder haassene, maar in jonger vorm haasse, haas en in deze eeuw zelfs haze —, znw. vr., mv. *haassenen, haassens* en (ingeval men *haasse, haas* voor 't enk. hield) *haassen* (*hazen*). Ohd. *hâhsna* (4de nv. mv.: *nervos equorum*; steinmeyer-sievers, *Althochd. Gloss.* 1, 414), ofri. *hôrene, hôxne* (richthofen), mnl. *haessene, haessen*; verg. ook gelijkbet. gron. *haoks* (de vries, *Vocal. v. Noordhorn*, 26); daarnaast, met klankwijziging, nd., mnl. *heessene, hesene(n), heisene* (diefenbach 443 *b*; verdam 3, 16). Verg. voorts de gelijkbet., maar ongenasaleerde vormen: ohd. *hahsa*, mhd. *hahse*, en met klankwijziging: mhd. *hehse*, nhd. *hechse* (*hächse*), nnd. *hesse* (b. v. *Brem. Wtb.*), uit **hahsjô*. Al deze woorden schijnen afleidingen te zijn van een aan *hak* verwanten grondvorm (**hah*), dien men verder in verband brengt met skr. *kakshyâ*, lat. *coxa* (zie franck op *Hak*, kluge[5] op *Hechse*). Onr. *hásin* (vanwaar nnr. deensch *hase*, zw. *has*?), ags. *hôhsinu*, meng. *hougsenu* (bosw.-tollee) zijn ook wel namen voor de *haassen*, maar zijn samengesteld uit onr. *há*, ags. *hôh* (eng. *hough, hock*; zie daarover bij Hiel), hak en: kniekuil, met onr. *sin*, ags. *sinu*, zenuw, pees. — Over de geringe waarschijnlijkheid dat *haassen*, kniepees, en *haas*, lendespier, iets met elkander zouden te maken hebben is bij Haas, 2de art. (onder Etym.) het noodige gezegd.

) Een thans verouderd woord, en wel eene benaming, oorspronkelijk voor wat men vanouds bij menschen de *zenuw* (pees) van de knie, den kniekuil, bij dieren (paarden) de *zenuw* van den achterknieboog noemde, t. w. datgene wat men in of aan den knieboog door moet snijden om bij een mensch het been, bij een dier den achterpoot te verlammen, dat is dus bij den mensch hetzij de *musculus biceps femoris*, de *m. semitendinosus*, of de *m. semimembranosus*, bij een dier de achillespees. Bij overdracht is *haassen* vervolgens een naam geworden, bij menschen voor den kniekuil, bij dieren voor den achterknieboog, en — bij verdere uitbreiding of overdracht —, bij menschen voor: het kniegewricht, de knie, bij dieren voor de zoogenoemde „hak" (overeenkomende met het enkelgewricht bij den mensch), of voor hetgeen aan de knie grenst, inzonderheid de kuitspier, de kuit.

1) Naar de oudste opvatting (zie hierboven). Verg. mnl. *die haasen afsteken* (verdam 3, 16) en de afleidingen *haessenen*, een paard „ontzenuwen", verlammen (*t. a. p.*) en gelijkbet. *onthaassenen* (zie hieronder bij Afl.). || Sijn swaert, daer hy de slagen met wederstont, tot datmen hem selver de haessen afgehouwen hadde, v. z. v. nieuvelt, *Plut.* 468 *c*.

2) Bij overdracht. Bij menschen: de kniekuil, de waai van het been (lat. *fossa poplitea*); bij dieren (paarden): de achterknieboog (lat. *suffrago*). || de Haessen. Le iarret, le creux du genouil derriere. *Poples*, plant. Een peerdt dat achter in de haessenen gebreck heeft, *Equus suffraginosus*, Ald. *Poples*; Al. *Kniebug*. B. Knieschijve, oft haessen. G. *Iarret*, junius, *Nomencl.* 28 *b*. Haasen (kniebuygsels). *The Hams of the leggs*, sewel. — Daer was een ... die hem verstoute Cyro van achteren een steec met een bardisaen te gheven.... De steeck raeckte hem in de haessen ende stac hem de zenuwen daer van af, sulex dat hy ter aerden viel, v. z. v. nieuvelt, *Plut.* 427 *a*. Hy (*Seneca*) dede sich oock slaen de aderen der beenen ende der haessenen, 538 *b*. Dese holligheydt, daer de *Tybia* in 't Dye-been schiet, noemen wy Haessen, de Hooghduytschen Knye-bugh, ende de Latijnen *Poples*, v. beverw., *Heelk.* 142 *b*. Dat sy (*de Romeinen*) haer verwonnen vyanden de Banden der Haessens plachten af te snijden, ... ende lietense alsoo voor onnut liggen, *Ald.* Veel swaerder gheneest een wonde in 't breyn, zenuwen, gheel-hair en vliesige bintsels, groote insonderheyt, als die in de haesse, veroorsaeckt, jonctijs, *Verhand. v. d. Toover-sieckten, enz.*, 261.

3) Bij verdere uitbreiding. Het kniegewricht; de knie. || Aen dit water komende, ben icker ten eersten met de voeten in-gegaen, ende daer nae tot de haessenen, florian., *Ovid. Hersch.* 162 (lat. *Poplite deinde tenus*). Damasiton wert met een pijl in sijn haessen gheschoten, 178 (zie *Metam.* VI, 255—256).

Wy sterven dan gerust, en schrikken niet te sterven;
Behoudens dat de haat niet zal vermelden derven,
Dat ongehoorzaamheyd of Scepterbreuk ons dwing,
De Nek te bien, de knijen te vouwen voor de Kling,
'k Zal voor 't onwettig Zwaard myn haassen echter buygen
oudaan, *Toneelp.* 151 (*Konradyn*).

4) Naar de allerjongste, hoezeer thans in de levende taal ook al niet meer bekende opvatting, natuurlijk tevens in den jongsten vorm: *haas* (verg. b. v. *raaf* uit *raven*), en vervolgens (onder invloed van *haas, haze*, den diernaam?) dan weer *haze*. Kuitspier, vandaar: kuit. De nieuwere woordenboeken, ook de jongste druk van v. dale, vermelden het woord waarschijnlijk alleen nog maar op voorgang van de oudere. || Haase ... kuit, als loopspier by uitstek, bild., *Geslachtl.*[2] 1, 282. Haas ... in de beteekenis van loopspier, en dus,

van menschen sprekende, in die van kuit. In myne jeugd hoorde ik dit woord nog zeer dikwijls gebruiken, en in de Geslachtlijst van Mr. W. Bilderdijk vindt men het als zoodanig te rug, A. C. OUDEMANS in *Mag. v. Ned. Taalk.* 4, 120 (a°. 1850).

Afl. *Onthaassenen*, (een paard) de haassen, de achillespees doorsnijden; ontzenuwen; verlammen („(*David*) *onthaessende* alle die paerden", *Delftsche Bijbel*, 1477, 1 *Chron.* 18, 4).

Samenst. *Haassenader* („Daer van komt de naem van de vermaerde Ader *vena Poplitis*, of men seyde *Haessen-ader*", V. BEVERW., *Heelk.* 142 *b*).

HAASSPIER, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Haas*, 2de art., in de bet. 1) en *Spier*. Die spier welke bij dieren den naam van haas draagt; in de wetenschap de *musculus psoas major* (ook *magnus*) of *musc. iliopsoas*. || De rugge en ruggespieren, de haasspieren (*van een rund*) uitwendig, BEKKHEY, *N. H.* 5, 131 (*verklaring eener plaat*). De groote haasspier (*bij den mensch*) of groote lendenspier (*musculus psoas magnus s. praelumbo-trochantericus*) ... (neemt) haren oorsprong ... van de dwarsche uitsteeksels en de ligchamen des ondersten ruggewervels en der vier bovenste lendenwervelen, daalt in de buikholte achter het buikvlies, langs de ruggegraat regt naar beneden, en naar onderen steeds smaller wordende, komt dezelve *enz.*, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CLXXXVII *a*. De van boven afgesnedene regter groote haasspier, CCCCLVI *b*.

Aanm. Dezelfde spier moet bedoeld zijn in de volgende opsomming. || De kniebuigspier, de tweehoofdige spier, de half en heele pees- en vliesspier, de hazespier; voorts die de voorpooten bewegen: de scheenbeensche ... spier *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 5, 97.

HAAST (I) — HAASTE —, znw. vr.; mv. (in scherts) *-en*. Mhd. nhd. mnd. nnd. zw. deensch *hast*; mnl. *haeste*, *haste*, *haest*. Een aan 't Romaansch ontleend woord, t. w. het Ofra. *haste* (meng. *hast*, neng. *haste*, nfr. *hâte*), dat echter zelf weer uit een der Germaansche dialecten schijnt te komen; men brengt het in verband met ohd. *heisti*, ags. *hæste*, bnw., heftig, got. *haifsts*, znw., twist, krakeel, onr. *heift* en *heipt*, toorn. Zie nader de bekende woordenboeken van KLUGE, FRANCK en KÖRTING (ald. n°. 3859), en verg. ook HEFTIG. In verband met deze herkomst zijn: drift, ijver, jacht (en vandaar: overijling) oudere beteekenissen dan de thans bijna alleen gebruikelijke van: snelheid, spoed. Verg. voor herinneringen aan die oudere beteekenissen vooral ook HAASTIG en HAASTIGHEID.

1) In eene thans genoegzaam verouderde opvatting (zie hierboven; doch verg. ook 3 en 4). Drift, onstuimigheid; vervolgens: jacht, ongeduld, en vandaar dan ook: overijling. || Dien zelfden voordenmiddag ... kwam hy met zo veel haast en drukte in myne kamer, dat hy my naauwlyks den tyd gaf, om hem mynen morgen kusch te geeven, *Blank.* 1, *Voorr.* VII.

'k Was zeer bedrukt: ik liet, in haast, mijn lippen,
Door drift vervoerd, deez' harde taal ontglippen:
„Bij menschen is noch trouw noch waarheid meer".
Psalmber. 116, 6.

— Ook: toestand van gejaagdheid; of: gejaagdheid als toestand; ongeduld (het tegenovergestelde namelijk van: bedaardheid, kalmte). || Ik zou dus mijnen eersten cliënt ... gaan aanschouwen, en alhoewel mijne nieuwsgierigheid groot was om dit wonderverschijnsel aan te staren, toonde ik geene haast, BERGMANN, *Staas*, 152. Reizigers ... brandend van haast om weg te komen, BERGMANN, *Nov.* 265.

— *In der haast*: in —, en tevens min of meer tengevolge van den toestand van gejaagdheid waarin men zich bevindt; „in de consternatie". || 't (Is) zeker ... Dat ge in der haast u hebt vergist, V. ZEGGELEN 1, 15.

Vader dacht aan een drieling; doch 't was er maar twee,
En hy telde in der haast onze baker nog meê:
Maar de man in zijn drift wist niet best wat hy deê.
Schoolw. 45

— *Haast en spoed is zelden goed.* In Zuid-Nederland gebruikelijk in plaats van noordndl. *Haastige spoed* enz.

2) Naar de jongere, en thans — behalve in sommige staande uitdrukkingen en spreekwoorden (zie 3 en 4) — eigenlijk alleen gangbare opvatting. Spoed, snelheid.

a) In 't algemeen. || Haeste, oft yle. *Properatio*, *festinatio*, PLANT.

b) De snelheid, de spoed waarmede men iets verricht, of waarmede iets plaats heeft. || Dus coem ick u met groten haesten haelen, *Troy w. bl.* 277. Terstont met haeste ingaende tot den koning, *Marc.* 6, 25. Wat hoeft 'er zo veel haast by 't werk? Hoe kunje my zo prangen? *Econ. L.* 2, 203. Zy hoort, verdubbelt haast en schreden, En spoedt al voort, BILD. 1, 410. Zij rees met matige, hoffelijke haast van haren zetel, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 45.

Komt u de straffe toe der ongerechtigheit? ...
Wat leght u aen de haest? die 't quaede moet bekoopen
Bekoope 't door het quaed van quaedere dan hy;
Wat scheelt u 't onderscheit of 't flus of t' Avond zy?
HUYGENS 1, 154 (*over het wreken*).

— *Haast maken*, absoluut of met eene bepaling (*om*, *met*). Spoed maken, zich reppen, voortmaken (om, met). || Doch ik maak haast om hier mede uit te scheiden, V. EFFEN, *Spect.* 1, 144. De Baker Maakt met heen gaan niet veel haast, *Econ. L.* 3, 138. Gisteren zei hy my, reeds met den druk begonnen te zijn, en haast te zullen maken, BILD., *Br.* 4, 122 (zie ook 5, 75). Thans keer ik mij weer langzaam tot mijn taak. 'k Weet niet waarom ik haast zou maken, BEETS 1, 324.

— Soms beteekent *haast maken*: (bij anderen) op spoed aandringen, (anderen) tot spoed nopen, jachten, *haasten*. || Mijnheer Kegge, die haast maakte, volgde met mevrouw, BEETS, *C. O.* 187.

— Bij schertsende overdrijving wordt soms van *haast* een mv. gevormd. Zoo spreekt men van *drie*, *zeven*, *tien haasten*. Verg. ook hieronder de Koppel. *zevenhaasten* (natuurlijk alleen als mv.). || Ja kynts, ick souwt jouw wel kuenen ofsien met drie haesten, BREDERO 1, 110. Wy ... kappen dan ... de Fokkemast, die noch over eind stont, met drie haesten om verre, V. D. HEIDEN, *Schipbr.* 8. Zeldrement had ik credit! ... 'k Zou met drie haasten een schat ophalen, V. HALMAEL, *Gev. Kwaker*, *Derde Blysp.* 43. Neem al dit goed in drie haasten Hier eens weer van daan, *Gew. Weuwenaar* 3, 75. Ja! ja! ik kom, ik kom, is 't al dag? ... Maar komaan, met drie haasten kom ik er uit, FOKKE, *B. E.* 2, 66. De werklieden ... kwamen er met zeven haasten hunnen druppel pakken, DE VOS, *Vl. Jong.* 183, Met zeven haasten liet hij zich naar beneden glijden, DE MONT en DE COCK, *Vl. Wonderspr.* 251.

c) In gewijzigde opvatting. De spoed waartoe men zich genoopt, gedrongen gevoelt; vandaar: de drang tot spoed waaronder men verkeert. Nu eens heeft die drang tot spoed zijn oorzaak in eene uiterlijke omstandigheid, t. w. gebrek aan tijd; dan eens in een innerlijke beweegreden: gejaagdheid, ongeduld. || Treslong en Roobol, met eenigh volk, ... boorden 'er een deel (*schepen*) in den grondt; stecken andere aan brandt, oft, mits (d. i. *ter oorzake van*) de haast, van den oever af, HOOFT, *N. H.* 232.

— *Haast hebben*: fra. *avoir hâte*; verg. ook nhd. *eile haben*. Ook: *veel, groote, dringende haast hebben* (fra. *avoir (une) grande hâte*); *geen —, geen groote —, niet veel haast hebben* (verg. nhd. *keine eile haben*), enz. Van personen en zaken.

1°. Van personen. Onder (grooten, sterken, of wel geenerlei) drang tot spoed verkeeren; tot (grooten enz.) spoed gedrongen worden, genoopt zijn. || Laat mijnheer maar voorgaan; ik heb geen haast, ik kan wachten. — Hebdy geen haeste, soo en heb' ick oock ... *Si tibi subiti nihil est, tantundem est mihi*, PLANT. Hy schynd geen haast te hebben. *Il ne paroît pas être pressé*, MARIN. Loopen ... dat is goed voor een wilde, altoos veel haasthebbende bedrijfal, als ik ben, *Wildsch.* 2, 210. Wij willen mijn Heer niet lastig vallen, zei Mad. Puri, die haast had, *K. Zev.* 4, 246. Een Kennemer boer heeft nooit eenige haast, tenzij op de Alkmaarsche kaasmarkt, als het er op aankomt eene goede plaats te „bedekken", BEETS, *C. O.* 217. Sta niet langer te teemen. ... Ik heb haast, en de tijd is kostbaar, MULDER, *J. F.* 2, 144.

— Met eene bepaling in welke is uitgedrukt, tot —, of ten opzichte van welke handeling men onder een drang tot spoed verkeert. || Zij had groote haast om de stad te verlaten, CONSC. 3, 25 *b*. De luitenant had haast om te vertrekken, 3, 311 *a*. Hij (scheen) zeer veel haast ... te hebben om te vertrekken, BEETS, *C. O.* 48.

— *Haast bij —*, of *met iets hebben*. Zooveel als: het spoedig noodig hebben; er om verlegen zijn. || Begin terstond aan dat pak kleeren; mijnheer heeft er haast mede. Indien gij er haast mede hebt, kan het boek morgen hier zijn. — Doet het op uw gemak, ik heb 'er geen haast by, MARIN.

2°. Van zaken. Eene spoedige behandeling of behartiging vereischen; spoed vereischen; geen uitstel lijden. In overeenstemming met het zooeven genoemde: spoed vereischen, kon men in het Mnl. zeggen *haeste begeren* (VERDAM 3, 17), gelijk nog in 't Eng. *to require haste* (1 *Sam.* 21, 8). || Dat werk heeft haast. — Kan 'k nu den Commissaris spreken? ... „Dat heeft geen haast", v. ZEGGELEN 1, 113. Juffrouw de Groot beweerde ... dat het (t. w. *het afleggen van het lijk*) geen haast had, BEETS, *C. O.* 206.

— Niet alleen van handelingen enz., maar ook b. v. van een brief kan men zeggen dat die *haast heeft*, als men bedoelt dat de bezorging er van spoed vereischt. || Breng dien brief gauw op de post; hij heeft haast.

— Zegsw. *Hangen heeft geen haast* (soms met het toevoegsel: *als 't maar voor 't wurgen geschiedt*; aldus bij HARREB. 1, 272 *b*). || Hangen heeft geen haast, van een moeijelijken, of gevaarvollen, arbeid gesproken, waarmede men alligt te vroeg, en altijd vroeg genoeg, begint, R. POSTHUMUS in *Vrije Fries* 4, 307.

— *Er is haast bij; er is haast bij 't werk*: de zaak vereischt spoed. || Breng gauw dien brief op de post; er is haast bij! Is er zoo'n haast bij, dat je er in dit weer op uitgaat? Haast is er wel niet bij, maar hij had het boek toch graag gauw terug.

— *Wiens haaste (hebt gij)?* In Zuid-Nederland, als men te kennen wil geven: waarom zoudt gij zoo spoedig vertrekken? || (*A.*) Het is tijd dat ik u verlaat. (*B.*) Wiens haaste? beste vriend! Blijf nog een uurtje bij ons, DE BO^2 350 *b*.

3) In bijwoordelijke uitdrukkingen, voor een deel met de beteekenis van: gehaastheid, overijling (zie 1); voor een deel met de beteekenis van: snelheid, spoed (zie 2).

— *In der haast, in de haast, in haast* (voorheen ook *in haasten*).

1°. Naar de oudere opvatting van *haast*. In overijling, t. w. zonder bedaard overleg, met onbedachten spoed; onberaden.

Het maegde-peertje dient geplukt,
Niet in der haesten afgeruckt.
CATS 1, 267 *b*.

Wat krijgt 'er menig man een paer beschaemde wangen. . .
Om dat hy sonder gront in haesten heeft getrout
Een rompe sonder keest, een klompe sonder sout.
1, 369 *a*.

De Dwaesheyt is gewoon in haesten uyt te springen,
De Wijsheyt is bedaegt, en let op alle dingen.
1, 615 *a*.

2°. Naar de jongere opvatting van *haast*. In der ijl; ijlings; met spoed. || Hy stont op in der haest, *Dan.* 3, 24. Spoedt u, ende gaet in der haeste uyt Jerusalem, *Hand.* 22, 18.

Daer komt geen nieuwe snuf van eenig selsaem kleet,
Of 't wort tot sijn gebruyck in haesten uyt-gereet.
CATS 2, 66 *a*.

Kan dan één zwakke dam, in haast bij een gehoopt,
Een' springvloed wederstaan, die veld en steden sloopt
HELMERS, *Holl. N.* 28.

— Soms meer in de beteekenis: fluks, ras, schielijk; vandaar dan weer: op 't onverwachtst, plotseling, op eens.

Hy trof hem op den kop dat hy ter aerden viel,
En gaf in haesten uyt sijn Godt-vergeten ziel.
CATS 2, 186 *b*.

Gy seyt te mael verdoolt. Godt sal uw sot vermaeck
Verkeeren in der haest en dat in guure smaeck.
3, 51 *b*.

— *In aller haast*: in aller ijl; met den grootst mogelijken spoed. Verg. wat *al* betreft: Dl. II, 44. || Schepen ..., die niet naer laten sullen in aller haest hem bystant ende hulpe toe te senden, *Begin e. Voortg.* 11, 42 *b*. Ick rade, dat in aller haest tot u versamelt worde gantsch Israël, 2 *Sam.* 17, 11. De Koster-Schoolmeester heeft in aller haast zijn kerkgewaad afgelegd, CONSC. 1, 326 *a*. Koop ... een goed paard en vertrek in aller haast, 4, 72 *a*.

— Onder een brief beduidt *In haast*: „in der ijl en niet met de vereischte of gewenschte kalmte geschreven", en dient het als eene verontschuldiging voor vluchtig schrift en gemaakte fouten.

— *Metter haast* (d. i. *met der haast*); *midderhaast* (zie daarvoor b. v. BOEKENOOGEN op *Midderhaast*) of — gelijk in de jongere taal meestal — *met haast*. Ook hierbij kan men eene oudere en eene jongere opvatting onderscheiden, beide echter nog eenigszins verschillende van *metter haast* in 't Mnl., dat (evenals *metter spoet, metter vaert*): zonder lang te wachten, zonder dralen, onverwijld beduidt (zie VERDAM 3, 17).

1°. Naar de oudere beteekenis van *haast*. Met gehaastheid, niet met bedaardheid, vandaar: in der ijl, in de vlucht, soms ook: vluchtig. || Metter haesten. *Raptim, properanter*, PLANT. — Ik heb het met 'er haast geleezen, geschreeven, MARIN.

2°. Naar de jongere opvatting van *haast*. Met spoed, ijlings, spoedig; ook: ras, snel, vlug; al naar 't bijzonder verband. || Arioch (bracht) met haeste Daniel in voor den koningh, *Dan.* 2, 25. Biron ... (*en*) Desdiguiers ... hadden zich met der haast meester gemaakt ... van de stadt Bourg, (*en*) ... van 't burgh voor Montmelian, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 135. Terstont riep Kalchas dat men t'zeil most met der haest, VONDEL 8, 311. Wy ... kregen het voor Schip met der haest heel leegh, BONTEKOE, *Journ.* 64.

— Soms echter is de beteekenis meer: op 't onverwachtst, plotseling, op eens. || In 't leger... geviel, met der haast, een' wonderlijke flaauwing der gemoeden, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 81.

— Voor *Met haast* onder een brief, zie hierboven *in haast*. Verg. ook mnl. *Gescreven mit haest* (*Arch. v. Buren*, 268 bij VERDAM 3, 17). || Met haast; de brief moet weg, *Burg.* 807.

— *Geen ding* (*geen dingen, niets*) *metter haast, dan vlooien vangen.* Bekende zegswijze om iemand tot bezadigd handelen te vermanen, van overijling terug te houden. || Geen dinck met der haest dan vloyen te vangen, SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 76 (zie ook CATS 1, 561 *b* en 640 *a*).

4) Duidelijk en zuiver — ook nog voor het hedendaagsche taalgevoel — blijkt het eigenlijk verschil in beteekenis tusschen *haast* (t. w. spoed tengevolge van een innerlijke drift, van een gejaagden, onrustigen toestand van het gemoed) en *spoed* (d. i. snelheid, vlugheid van handelen of snelle gang van zaken) uit eenige nog steeds zeer gebruikelijke, schijnbaar paradoxale spreekwijzen of spreekwoorden, in welke die beide begrippen aan elkander worden tegenovergesteld.

— *Haast is* (voorheen *en is*) *geen spoed.* Zooveel als: driftig ijveren en snel opschieten zijn verschillende zaken, — zijn dingen die niet samengaan; m. a. w. met bezadigd overleg vordert men sneller dan met bedrijvige onrust. Verg. ook mnl. *quade haeste es al* (of *dicken*) *onspoet* (VERDAM 3, 17) en fra. *mieux vaut bonne attente que mauvaise hâte.* || Haast en is gheen spoed, SPIEGHEL 274 (zie ook CATS 1, 615 *b*).

Verg. ook *Haast* (*en*) *spoedt niet*, bij CATS 1, 640 *a*.

— *Hoe meerder* (of *grooter*) *haast, hoe minder spoed.* || Hoe meerder haast hoe minder spoed. *Plus on se presse, moins on avance*, MARIN. Hoe meerder haast, hoe minder spoed, zei Arie Korse, en hij liep zonder schoenen langs straat, *bij* HARREB. 1, 19 *a* (zie ook *a. w.* 3, 109 *b*).

Verg. ook *Hoe meerder haast, hoe minder werk* (DE BRUNE, *Bank.* 1, 394).

— *De meeste haast is de meeste spoed niet.* || *Qui nimium properat, serius absolvit.* De meeste haest is de meeste spoed niet. *Monet adagium instituendae rei non tam celeritatem, quam curam adhibendam esse, ne* enz., SARTOR., *Adag.* III, 6, n°. 38.

— *Een trage haast maakt de meeste spoed.* || Een trage haest maeckt de meeste spoed, en 't zekerste werck, DE BRUNE, *Bank.* 1, 394 (verg. *a. w.* 1, 324: Een trage haeste is een spoedige wijsheyd).

Afl. *Haastelijk, haastig* (zie die woorden).

Koppel. (in 't mv.; zie hierboven bij 2, *b*) *Zevenhaasten*, b. v. in de uitdr. *Met tien zevenhaasten* („Wees nu zo wild en zo vliegig niet; loop nou niet met tien *zevenhaasten* de trappen af", *Leev.* 4, 37; „Die... dikwyls aan toonbanken en stalletjes, met tien *zeven haasten*, hetgeen zy (*in de boeken*) vinden, opsnappen", *Blank.* 3, 113).

HAAST (II), bnw. en bijw.; *haaster* (in de bijw. uitdr. *te haaster*). Mhd. *hast*, mnd. *haste*, mnl. *haest*. Een overgenomen woord, t. w. het Ofra. *haste*, bnw. (FRANCK). In beteekenis hetzelfde als *haastig*.

1) **Bnw.** — Voorheen weinig in gebruik en thans geheel verouderd.

1) Van personen. Rap, vlug. Na het Mnl. zijn van deze toepassing uit de levende taal geen voorbeelden bekend, doch zie VERDAM 3, 16. || Haest j. haestigh. *Festinus*, KIL.

2) Van zaken. Haastig, ras, schielijk. || Hy spraek met haeste woorde den raet die dunct my goet, *Antw. Liedb.* 332.

Het blom en hout-gewas, met haer gepresen jeugt
Zijn al van haest verderf, en van een korte vreught.
CATS 2, 310 *b*.

— Ook: schielijk, in de bepaalde opvatting van: plotseling, en vandaar: onverwacht. Inzonderheid van den dood (verg. *haastige dood*). || Affectie, een aendoeninghe oft een haeste beweghinghe des herten, ghelijck vreucht oft droefheyt, ghenegentheyt oft begheerte, V. D. WERVE, *Schat*, 6 *b*.

Gy waert beter jonck geworght, oft den Neck in gedouwen
Als datge soo bodt hebt geweest datge m'hebt dorven houwen:
Want u Planeet die voorseyt u een haeste Doot.
OGIER, *Seven Hooftz.* 11.

II) **Bijw.** — 1) Van wijze. Op haastige, d. w. z. niet kalme, — bezadigde, — bedaarde wijze; in drift, in overijling; vandaar: zonder overleg, onbedacht. Verg. HAAST, 1ste art., in de bet. 1). || Die haast gelooft, is haast bedrogen, SPIEGHEL 270. Niet te haest.... Voorbarige drijvers ... verbrodden menighe goede zaken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 324.

2) Van tijd. Spoedig, in verschillende opvattingen. Verg. HAAST, 1ste art., in de bet. 2).

a) Met spoed, snel, ijlings, en vandaar: onverwijld, zonder dralen, terstond. || My dunkt, ik weet noch beter raet, ... Dat is, de koop haest toe te slaen, CATS 1, 249 *a*. Mijn ziel doe haest wat u betaemt, 2, 394 *b*.

van een weygheren (moet ghy) terstondt niet blijven versuft,
Een Vrouwe sal niet achten den haesten verbluft.
Dan den hertneckten stouten aenhouder in 't vryen.
VISSCHER, *Brabb.* 134.

ô Aardryks Burgers waard gy wys,
Gy gaaft u haast op deeze Rys.
LUYKEN, *Overvl. Herte*, 11.

b) In een korten tijd; ras; vlug. || Mans als Boomen, subtijl in wat te leeren, ofte haest te begrypen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 12 *d*. Sy vergaten haest sijne wercken, *Ps.* 106, 13. Een drievoudigh snoer en wort niet haest gebroken, *Pred.* 4, 12. Wat haast wort, haast ontwort, SPIEGHEL 273. Dat hy ... wonder haest genas, CATS 2, 108 *b*. Douay was toen de plaets om haest te zijn geleert, 3, 41 *a*. De Prins van Oranje, haast vroedt werwaarts de zinnen des nieuwen Landtvooghds heene droeghen, HOOFT, *N. H.* 602. Twee goe liefs ... en kennen soo haest niet scheyen, COSTER 25. Maer k' werd' haest anders gewaer, OGIER, *Seven Hooftz.* 100. Toen men, zyns oordeels, niet haast genoeg te rug quam, BRANDT, *De Ruiter*, 195. De kracht ontvlood haar haast, LUYKEN, *D. L.* 59. Veelen vleiden zig ... dat de vervolgde Remonstranten haast vryheid van Godsdienstoefening bekomen zouden, WAGEN., *Vad. Hist.* 11, 8. D' oorlogen (*waren*, t. w. *in vroeger dagen*) haast ten eynd' gebracht, V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 59. Dan word ik haast een man, V. ALPHEN 1, 381. Maar deze eerste aandoening was haast voorbij, CONSC. 1, 214 *b*. De vreugde (duurt) een korte poos; Haast kwijnen bloem en knoppen, BEETS 3, 114.

— *Te haaster*: te spoediger, te sneller; vandaar: te eerder. || Op dat gy uw' oordeel te haester vertoondet, 4 *Esdr.* 5, 43.

— *Haast genoeg*: spoedig genoeg; vandaar soms: vroeg genoeg. || *Sat cito si sat bene.* Haest genoeg Is 't wel genoeg, CATS 1, 561 *b*. 't Is haest genoeg getreurt, wanneer de droefheyt koomt, 2, 464 *a*.

— *Zoo haast*: even snel, even gauw. || Men sal 't soo haest gaen als loopen, CATS 1, 615 *b*. Hy kon vier vaan so haast drincken, asse de Meyt kon tappen, BREDERO 1, 225.

— *Zoo haast als* (enz.): zoo spoedig (dra) als —; vandaar: op hetzelfde oogenblik dat (*enz*). || Soo haest als ick v sach ... Bleef ick staende, V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 134 *a*. Soo haest als hy die (*uwe stem*) hooren sal, sal hy u antwoorden, *Jes.* 30, 19.

Let hoe de Moordenaer, soo haest als hy verschiet,
Terstont en regelrecht het Paradijs geniet.
CATS 2, 522 *a*.

— *Zoo haast* (*als*) *doenlijk*: zoo dra (als) doenlijk, zoo spoedig als mogelijk. || De Bon-meesteren zijn gehouden ... omtrent den selven (brant), soo haest als doenlijck is, ... te verschijnen, *Keuren v. Leyd.* 73. Alle oplettende eigenaars ontmaken zich, zoohaast doenlijk, van diergelijke pachters, v. AELBROECK, *Landb.* 91.

— *Zoo haast*, gevolgd door *niet*, uitdrukking met de waarde van een onderschikkend tijdbepalend voegwoord, en als zoodanig zinverwant met *nauwelijks*. || Turenne ... kreeg zo haast geen berigt, dat Graave verlaaten was, of hy deedt de Stad opeischen, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 2, 270.

c) Over een korten tijd; weldra. || Hopende seer haest tot u te komen, 1 *Tim.* 3, 14. Ick weet dat de afleggínge mijnes tabernakels haest zijn sal, 2 *Petr.* 1, 14. Ick hope u haest te sien, ende wy sullen mont tot mont spreken, 3 *Joan.* 14. Hy... sal hier haest wesen, HOOFT, *Ged.* 2, 221. Je Vaer sel strack comen, en ick volchje haest, COSTER 30. Onze gedachten stellende op de zekerheyt van sterven, op de onwissigheid hoe haest, KRUL, *P. W.* 1, 41. Daer luyt de Klock-poort t'Sal haest doncker syn, OGIER, *Seven Hoofts.* 7. Schoon ik 'er alle weeken maar een uur of drie aan zit, zal het echter haast af zyn, V. EFFEN, *Spect.* 7, 216. De Brief moet weg.... Schryf my haast ook zulke goede tyding, *Burg.* 807. Uw moeder zal haast sterven, En van deze aarde scheiden, V. ALPHEN 1, 427. De opgedolvene aard', die haast zijn hoofd zal dekken, HELMERS, *Holl. N.* 34. Haast zal, zoo juicht hij, op zijn schorsen (*van een beuk*) De trouwdag staan, STARING 1, 32. Haast dreigt de winter scherp en bits, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 393. Als de mier vleugelen krijgt, dan is zij haast dood, CONSC. 3, 340 *a*. Haast zult gij wreed gekortwiekt zijn, BEETS, *C. O.* 1.

— *Al haast*: reeds spoedig, aldra. Zie AL, bijw., 6), Dl. II, 72. || Van alle kanten kwam er hulp, zoodat Civilis alhaast weer volk genoeg onder zyn bevel had, DAVID, *Hist.* 2, 114. Uw opgewonden woorden van zooeven verkondden mij alhaast wat er komen moet, V. LIMB.-BROUWER Jr., *Akbar*, 59.

— In de gewone spreektaal wordt *haast*, dat in Noord-Nederland althans meer tot een verheven stijl behoort, slechts in sommige gevallen, b. v. in ongeduldige vragen, in plaats van het meer alledaagsche *gauw* gebezigd. || Kom je haast? ik heb geen tijd meer! Komt er haast wat (t. w. *eenig antwoord*)? Hooren we haast weer eens wat van je? Zien we je haast eens weer? — Geduld met den podagrist: gaat hy haast? *Leev.* 1, 72.

— **Synon.** Zie AANSTONDS.

3) De schakel tusschen het bijw. van tijd en het bijw. van hoegrootheid (zie hieronder bij 4) wordt gevormd door gevallen waar *haast* naar verkiezing als het eene of als het andere kan worden opgevat. Immers „de man is *haast* veertig" kan men, volgens de eigenlijke beteekenis, omschrijven met: „de man is *binnenkort* veertig jaar", d. w. z.: „het zal niet lang meer duren, of hij zal veertig jaren oud zijn", maar evengoed met: „de man is *bijna* veertig jaar", d. w. z.: „er ontbreekt niet veel (niet veel tijd, slechts een geringe tijdsruimte) meer aan, of *enz*. Die beide opvattingen komen op hetzelfde neer, en in die gelijkheid van beteekenis lag de oorzaak van den overgang van het bijw. van tijd tot een quantitatief bijw., dat nu ook toepassing vond in gevallen waar van geen tijdsruimte sprake is (zie bij 4). || Wou je dat zoo graag hebben? Nu, wacht maar eens; je bent haast jarig; dan zullen we eens zien! — Het sal haest tijt werden, dat ick na de maret sal moeten gaen, Om dan met Lichte Wigger ... Een pintjen te gaen drincken, V. SANTEN, *Lichte Wigger*, 11. Zij is haast veertig, maar kan nog voor dertig doorgaan, DE GÉNESTET 2, 229.

4) In de thans wel meest algemeene toepassing, als quantitatief bijw. Bijna, in nog eenigermate verschillende opvattingen.

a) Om uit te drukken dat er (aan niets) *niet veel ontbreekt*, dat er tot iets niet veel meer noodig is. Op weinig na; vandaar: zoogoed als. || Zy (steeken), verdeelt aan twee benden, haast even sterk, den Zeeuwen in 't gemoet, HOOFT, *N. H.* 346. Zy is haast zoo groot als haar moeder. *Elle est presque, elle est quasi aussi grande que sa mère*, MARIN. (*Zekere*) poging ... mag haast gelijk gesteld worden met het zoeken naar den steen der wijzen, VISSERING, *Herinn.* 3, 100. Dat het haast onmogelijk is de volle waarheid in weinige trekken af te beelden, 3, 257. Een waterval ... van haast honderd meters, DAUM, *Raad v. I.* 41. Haar fijne haast kinderlijke taille, 147.

„Haast al te pikant" — is juist van pas.
Want zoo het niet op 't kantje was,
Dan waar 't ook gauw
Weer wel wat flauw!
DE GÉNESTET 1, 305.

— *Haast is nog niet half*. Eene waarschuwing tot hen die, als de taak bijna volvoerd, het doel bijna bereikt is, het nog te verrichten werk of het overschietende deel te gering gaan tellen.

— *Al haast*: reeds bijna. Zie AL, bijw., 6), Dl. II, 72. || Dat is al haast weer een jaar geleden! — De Vrouw uit de Schippersmuts ... is al haast een jaar dood, *Leev.* 6, 187.

b) Om uit te drukken dat er aan het gebeuren van iets *niet veel scheelt of scheelde*, dat iets op het punt, het kantje is of was van plaats te hebben. || Daar lag ik haast! maar 't is hier ook verraderlijk glad. — Ik had daar haast gevallen. *J'ai failli à tomber*, MARIN. En grootvader zei: „kijk! hy loopt haast alleen", *Schoolm.* 42. Dat het (*het verhaal*) er eigenlijk ... op ingericht is ... om te worden voorgedragen, vertoond, kwam mij haast uit de pen, DE GÉNESTET 1, 275.

c) In toepassing op hetgeen men *op het punt* is of was van te doen. || Mensch! ik wierd zo kwaad, zo kwaad, ... 'k Had haar haast in haar gezicht ... gevloogen, *Econ. L.* 2, 247. Ik ging haast nog vergeten, dat ik eene boodschap ... voor u heb, CONSC. 1, 204 *b*. „Ik heb haar zoo'n char..." (daar had hij zich haast versproken!) „verd... mooi briefje geschreven", BEETS, *C. O.* 198. Piet verslikt zich haast, 341.

— Ook in toepassing op hetgeen men — behoudens redenen die er van terughouden — geneigd of genoopt zou zijn te zeggen, denken, meenen, gelooven. || Deed zij verkeerd? — mij dunkt haast neen! STARING, 2, 182. Ik hadde mijn gansche vermogen ... niet opgeofferd om eenen ondankbare, eenen bedrieger zou ik haast zeggen, te helpen, CONSC. 1, 3 *a*. Men zou haast zeggen, dat zij het afgesproken hebben, 3, 226 *a*. Daar zijn, geloof ik haast, zoovele heldendichten, als echte voortreffelijke kindergedichtjes, DE GÉNESTET, 2, 316.

d) Met eene ontkenning. *Haast niet*: zoogoed als niet; ternauwernood; *haast geen*: nauwelijks één. || Men mag er haast niet aan denken. Hij durfde het haast niet vragen. Zij durfde hare oogen haast niet opslaan. — Zo eene behandeling is haast niet om te verdragen, *Burg.* 3. Nieuwtjes .. zijn hier zo schraal, dat er haast geen aankomen aan is, *Wildsch.* 3, 143. Dit was haast geen „chanson" meer. Het was een krijgszang geworden, QUACK, *Stud.* 298.

5) Wat *in korten tijd* (zie 2, *b*) geschieden kan, kan — dikwijls althans — *zonder veel moeite* gebeuren. Uit dezen gedachtengang moet men het zich verklaren, dat *haast* een enkele maal voorkomt met de beteekenis van: op gemakkelijke wijze, zonder moeite, licht. || Want zynde de gemelde plaats (*waar de illuminatie was ontstoken*) heel lang, en tamelyk breed, kan men zich haast verbeelden, hoe çierlyk een werking alle deze lichten voortbrachten, DE BRUYN, *Reizen*, 1, 8*a*.

6) Uit de beteekenis onder 5) vermeld laat zich, ten slotte, weder zeer wel de beteekenis: wellicht, mogelijk, misschien verklaren.

Ick sel de dochter oprockenen en daer toe verwecken,
Datse met de Vryer haes-op ander hayden sel trecken,
Haest datse yewers tot een Nicht wert gehuysvest en gehooft.
Schynk. 28.

Koppel. (in de bet. II, 1) *Haast-op*, bij KILIAAN (uitg. v. HASSELT 917 *b*) een hondenaam („Haest-op, Snel. *Podargus*"); *haastrijk*, spoedig rijk („*Haest-rijcke* mans of vrouwen, Leert het van 't Vlas onthouwen, Die te veel zeffens grijpt, maeckt het wel licht te grof", HUYGENS 2, 53).

— Als tweede lid). *Welhaast*; *zoohaast* (zie die woorden).

— Voorts *Evenhaast*, terstond („'k Zal *evenhaast* gaan komen", *Loquela* 9, 10; zie ook 10, 50).

HAASTELIJK, bijw. Mnl. *haestelike*. Van *Haast*, 1ste art., met *-(e)lijk*. Verg. ook eng. *hastily*. Het woord is, zelfs in verheven stijl, thans zeer weinig in gebruik en komt buiten den Statenbijbel niet veel voor.

1) Van wijze. — Op driftige, niet bezadigde wijze; met overijling. Verg. HAAST, in de bet. 1). || Vaert niet haestelick voort om te twisten, *Spreuk.* 25, 8 (*Kantt.* Lichtveerdelick, onbedachtelick).

2) Van tijd. Spoedig, in nog eenigermate verschillende opvattingen. Verg. HAAST, 1ste en 2de art., beide in de bet. 2). Bij PLANTIJN: Haestelick, haestelicken, oft endigen, volcken. *Hastivement*, *bien tost*, *soubdain*.

a) Met haast, met spoed, snel. || Als de keyser dat verhoorde soe quam hij hastelijck wt Spaenien, DE POTTRE, *Dagb.* 7. Gaet haestelick uyt in de straten ende wijcken der stadt, *Luc.* 14, 21. Dat gy doet, doet het haestelick, *Joh.* 13, 27. (Hij) liep ... haastelijk in eene andere kamer, CONSC. 3, 50*a*. Ik weet niet, wie van u terug wil treden, maar wie het doen wil, doe het haastelijk, MULDER, *J. F.* 1, 151.

— Soms: onverwijld. || Ten dage als ick roepe, verhoort my haestelick, *Ps.* 102, 3.

— Soms ook: plotseling, eensklaps, en vandaar: onverwacht, onvoorziens. || Daer geschiedde haestelick (gr. *ἄφνω*) uyt den hemel een geluyt, *Hand.* 2, 2. Ick segge u, dat hy haer haestelick recht doen sal, *Luc.* 18, 8 (*Kantt.*: *Gr.* in der haeste. ... Onverwacht).

— De beteekenis: plotseling, onverwacht heeft het woord bepaaldelijk met betrekking tot dood en sterven. Mnl. *haestelike sterven* (of *doot bliven*) is hetzelfde als *onversienlic sterven*, gelijk *haestelike doot* hetzelfde is als *gadoot*. Zie VERDAM 3, 17 en 18 en verg. ook HAASTIG. || Sy maecken d' Ouders wys u Kint heeft een Corts gehadt En het is haestelyck gestorven, OGIER, *Seven Hoofts.* 32.

b) In korten tijd. || De Bockweydt, de Huenderen voorgeworpen, maect die seer haestelijck vet, DODON. 900*a*.

c) Na korten tijd: ras, dra. || Weest haestelick wel gesint tegen uwe wederpartije, *Matth.* 5, 25. Siet, ick kome haestelick, *Openb.* 3, 11.

HAASTEN (I), onz., wederk. en bedr. zw. ww.: *haastte*, *gehaast*. Mhd., mnd. *hasten*, eng. *to haste* (en *to hasten*), mnl. *haesten*, *hasten*. Een overgenomen woord, t. w. het Ofra. *haster* (nfra. *hâter*).

I) **Onz.** — 1) Jagen, drijven, driftig —, ongeduldig zijn; ongeduld toonen. Een thans geheel verouderde beteekenis, die evenwel met de oudere beteekenis van *haast* (zie ald., 1ste art., 1) in verband staat. || Wie gelooft, die en sal niet haesten, *Jes.* 28, 16 (*Kantt.* maer hy krijgt eyndelick die salige uytkomste, die hy met gedult verwacht heeft).

— *Die gelooven*, *haasten niet*. Vaak jammerlijk misbruikte (geprofaneerde) zegswijze, ontleend aan de juist aangehaalde bijbelplaats.

— De onbep. wijs als onz. znw. met de bet.: drift, overijling, voorbarigheid. || Ick seyde wel in mijn haesten; Ick ben afgesneden van voor uwe oogen, *Ps.* 31, 23. Ick seyde in mijn haesten, Alle menschen zijn leugenaers, 116, 11.

2) Haast —, spoed maken, in verschillende opvattingen.

a) Met haast handelen; haast maken met hetgeen men te verrichten heeft. || Te veel gehaast maakt selden spoed:... die te veel na 't Eynde tragt, loopt wel gemeenlyk de middelen, die daar tot strekken, voor by, V. IJK, *Scheepsb.* 31. Niet te haasten, schoon een drukker Ons tot overijling drijft; Maar met vrienden raad te plegen *enz.*, V. ALPHEN 2, 6.

— Met eene bepaling, uitgedrukt in een bijzin, die aanwijst waarmede men spoed maakt, wat men met spoed verricht, wat men ijlings doet. || Ende Abraham ... nam een kalf ... ende hy gaf 't aen den knecht, die haestede om dat toe te maken, *Gen.* 18, 7. Sy haestede, ende liet hare kruycke neder op hare hant, 24, 18. Doe haestede Pharao, om Mose ende Aaron te roepen, *Exod.* 10, 16. De sonne nu ... en haestede niet onder te gaen, *Jos.* 10, 13.

— Soms kan men *haasten* opvatten als: ijver toonen, zich beijveren. || Ick hebbe gehaest, ende niet vertraeght uwe geboden te onderhouden, *Ps.* 119, 60.

b) Spoeden, ijlen, t. w. zich met haast, met spoed bewegen. || De haestigen doen haesten.... *currenti addere calcar equo*, PLANT. Haest, behoud u derwaerts, *Gen.* 19, 22. 't Is veel beter zachtjes en koeltjes te beginnen, zijn aessem ... bewarende, tot dat de nood aen de man gaet.... Een hond die te vele haest, brenght blinde jongen voort, DE BRUNE, *Bank.* 1, 203 (zie ook 1, 289). Nu stond ik eens stil, dan haastte ik weder, *Wildsch.* 5, 187.

— Met eene bepaling die aanwijst, waarheen men ijlt of zich spoedt. || Sondige menschen, wilt aas Bethleem haesten, Soect den Heere, A. BLINS, *Bef.* 328 (ed. BOGAERS). 't Is tyt te haasten naar 't altaar, 't Gekranste slachtvee staat reets vaardig, SCHERMER 12. Hy ... haast naar Zwaran, BILD. 2, 190. Lukas ..., die naar Rome haast, BEETS, *St. Uren* 9, 329.

— Van zaken, zooals tijdstippen, gebeurtenissen en derg., beduidt *haasten*: met spoed naderen; aansnellen. || De dagh hares ondergangks is naby, ende de dingen, die hen sullen gebeuren, haesten, *Deut.*

32, 35. Moabs verderf is naby om te komen: ende sijn quaet haestet seer, *Jer.* 48, 16. De groote dagh des Heeren is naby, hy is naby, ende seer haestende, *Zeph.* 1, 14.

3) Van zaken. Haast hebben, spoed vereischen, t. w. in de uitdr. *Het haast niet.* || Moet gij het boek ganw terug hebben? Dat haast niet; ik kan het best een tijdje missen.

II) **Wederk.** — Zich spoeden, reppen; absoluut of met eene bepaling waar naar toe, tot welken einde men zich spoedt. || Haest u geringe, *Trou m. bl.* 277. Hem haesten te gane. *Se haster d' aller*, PLANT. Joseph haestede hem, *Gen.* 43, 30. Haest u tot mijner hulpe, *Ps.* 38, 23. Zachee haest u ende komt af, *Luc.* 19, 5. Nu haest u, tre naer binnen, VONDEL 3, 537. Hij haast zig ... om zijn verbeuzelden tijd intehaalen, *Wildsch.* 5, 148. Dan moet gy u haasten, om voor het sluiten der poorten daar te zijn, 5, 193. Ik ... had niet verwacht, dat De Klerk zich zoo gehaast zou hebben, met aan ... Madam Gibbon te schrijven, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 326. Daar ginter staat de diligence, en wij zullen ons dienen te haasten, zoo wij de gelegenheid niet willen verzuimen, *K. Zev.* 2, 155. Hij haastte zich naar beneden en bereikte even de voordeur ..., toen *enz.*, CONSC. 1, 20 *a*. De vrouw droeg een kan en haastte zich straf, VUYLSTEKE, *Ged.* 3, 91. Haast u niet te laat te komen, Zoo ge u spieglen wilt in 't nat, BEETS 2, 93.

— *Haast u langzaam.* Een bekende levensregel, ontleend aan lat. *festina lente*, de vertaling van gr. σπεῦδε βραδέως, een lijfspreuk van Keizer AUGUSTUS (zie b. v. BÜCHMANN, *Geft. Worte*[15], 330). || Haest u langhsaem, DE BRUNE, *Embl.* 254. Gij zijt, dunkt mij, ook van de leer: haast u langzaam, V. LENNEP, *Rom.* 3, 7.

— *Haast je! rep je!* in Zuid-Nederland: *haast u*, *haast u* (in *Loquela* 10, 52: *haasti-haasti*) en *haasti-schommeli* (DE BO[2] 351 *a*). Eene aansporing tot grooten spoed in de geb. wijs, maar die ook als bijw. gebezigd wordt in den zin van: met (over)grooten spoed. || Het ging daar haast-je, rep-je, om toch maar klaar te komen. — Den Doctor kwam onverwacht en riep, rep je! haast je! kom voort! *Gew. Weuwenaar* 3, 75. 't Was haast-je voor en rep-je na! V. ZEGGELEN 1, 77. Zij wrochten haastischommeli om gedaan, DE BO, *t. a. p.* 't Moet daar altijd haast-u haast-u gaan, en dat en deugt niet, *Loquela* 10, 52 (*Kortrijk*).

— *Haast je maar niet!* (vaak met het toevoegsel *er komt nog een trein*): houd uw gemak, kalmpjes aan, maak je niet druk! Dikwijls ook ironisch, en zooveel als: gij zoudt u wel wat meer kunnen reppen!

III) **Bedr.** — In verschillende toepassingen.

1) Met een persoon als voorwerp. Tot spoed aandringen, aansporen, aanzetten. || Toen ... Rept zich ... Enéas, en haast zijn gezellen. „Staat op, spoedt u!" RAU, *Enéis* 1, 182. Toef aan mijn haard.... „Een andermaal: ik volg mij haastende bevelen", RAU, *Alcest.* 63.

— Dikwijls met verzwijging van het voorwerp. Jachten. || Je moet niet zoo haasten; we hebben nog tijd in overvloed! Niet haasten; we hoeven pas over een kwartier weg te gaan.

— *Gehaast zijn*: door gebrek aan tijd of aan geduld tot spoed genoopt, — gedrongen. || Hou mij niet op; ik ben wat gehaast. Hij was zoo gehaast dat ik hem geen drie minuten gesproken heb.

2) Met eene zaak als voorwerp. Spoed bijzetten, verhaasten, bespoedigen. || Men had ... doorgedrongen ... dat 'er gemaghtighden ... waaren afgeveirdight, aan zyn' Doorluchtigheit, om haar' koomste te haasten, HOOFT, *N. H.* 655. Haast ge uwe vlucht dan niet, op de stond wen 't haasten u vrij staat? RAU, *Enéis.* 1, 182. Maar 'k zie den Koning ... Dan weêr toeven, dan weêr zijn schreden Haasten, RAU, *Cedw.* 48.

> Leeft in een' even rust met even Vriend en Naesten,
> Verstout u niet sijn' dood ontijdelick te haesten.
> HUYGENS 1, 23.

Samenst. *Overhaasten* (zie ald.).

— Minder gebruikelijk, in de bet. I, 2, *b*). *Tegemoethaasten*, tegemoetsnellen („Dat wolcken volck van verren My *haesten te ghemoet*, en dragen aende sterren", VONDEL 2, 104).

— In de bet. II). *Zich heenhaasten*, zich wegspoeden („En zij *haastte zich heen*", LOVELING, *Sophie*, 13); *zich terughaasten*, zich terugspoeden („Datse haer alderbest *te rugghe* nae 't huys *haesteden*, daerse met nauwer noot quamen", *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 37 *b*).

HAASTEN (II), onz. zw. ww. Een gewestelijk woord voor: haren, scherp zijn in de keel (BOEKENOOGEN 280). Zie daarover iets bij HAARSCH en HAARSCHEN.

Afl. *Haastig* (en daarnevens *haasterig*), ruig in de keel; verg. hierbij nnd. *heesterig* (lat. *raucus*), *Brem. Wtb.* 627.

HAASTIG, bnw. en bijw.; *-er, -st.* Mhd. *hastec*, mnd. *hastich*, nhd. *hastig* (deensch, zw. *hastig*), mnl. *haestich, hastich.* Van *Haast*, 1ste art., met *-ig*.

I) Bnw. — Vol haast, in verschillende opvattingen. Bij PLANTIJN: „Haestich. Hastif, soudain. *Festinus, praeceps, properus*"; bij KILIAAN: „Haestigh. *Festinus, festinans, properus, citus, citatus*".

1) Vol drift, vol jacht, vol ongeduld. Verg. HAAST, in de bet. 1).

1) In 't algemeen. — *a*) Van personen. Niet bezadigd; niet kalm van nature. Thans nog alleen in eenige vaste, meestal spreekwoordelijke uitdrukkingen en derg.

— *Een haastig* (anders *jachtig*) *mensch moet op een ezel rijden*, CATS 1, 640 *a* (doch verg. HARREB. 3, 180 *b*). Zooveel als: driftige lieden moeten geduld leeren.

— *Een haastige hond werpt* (of *baart*) *blinde jongen* (HARREB. 1, 317 *b*). Zie ook bij HAASTEN, 1, 2, *b*). || Men zegt, wanneer men een wild en luchtig opgenomen werkstuk beschouwt, doorgaands: ja! wat zal men zeggen! een haastige hond baart blinde jongen! FOKKE, *B. R.* 4, 103.

— Als gemeensl. znw. gebezigd. Iemand die zijn tijd niet af kan wachten; ongeduldig persoon. In de zegsw.

— *De haastigsten zijn al berecht.* Letterlijk: de ongeduldigste klanten zijn al geholpen, bediend, tevreden gesteld; doch gebezigd om te kennen te geven, dat de eerste drift, de sterkste aandrang, de grootste lust bij iemand al over, er al uit is.

> ick hebber noch een liever ghehadt van mijn daghen,...
> Mijn hart springt mijn noch int lijff alser of wort ghesproken,
> Doch de haestichste sijn al berecht, k' ben de snot-liefd' al deur
> Maer, wat had ick moeyte, en spul, eer ick daer deur quam, *enz.*
> V. SANTEN, *Snapp. Sittgen*, 7.

— Zoo zegt men ook *De haastigen zijn gevlogen*: de haast is er uit, t. w. de grootste etenstrek is over. Zie BOEKENOOGEN 280 en verg. beneden *het haastigste is* (*met hem*) *gedaan* en: *de haastigers hebben gedaan.*

b) Van zaken. Gejaagd, t. w. van gejaagdheid, ongeduld, innerlijke onrust blijk gevende. || De Heirtog ... zeide op haastigen toon *enz.*, CONSC. 2, 54 *a*.

— *Haastige spoed is zelden goed*: Zooveel als: gejaagdheid komt aan den werkelijken spoed zelden ten goede. || Niet met 'er haest als vloyen te vangen, Seggen wy, En met een rijmptjen: Haestige spoet Is selden goet, CATS 1, 561 *b* (zie ook DE BRUNE, *Bank.* 1, 394).

— De overtreff. trap als onz. znw. gebezigd in *Het haastigste is* (*met hem, haar*) *al gedaan.* Zooveel als: de drift —, de jeugdige ijver is er uit. Verg. overeenkomende uitdrukkingen bij 1, *a*). || Met den ouden Heer is het haastigste al gedaan; het vuur gaat er uit, *Blank.* 3, 246.

2) Voorbarig, overijld.

a) Van personen, met betrekking tot hunne daden, gedachten, uitingen. || Je bent (daar) wat (te) haastig geweest: *gij hebt wat te vlug, te vroeg gehandeld.* — Hebt gy eenen man gesien, die haestigh in sijne woorden is? van eenen sot is meer verwachtinge dan van hem, *Spreuk.* 29, 20. Gij zijt een weinig te haastig, ... want ik zou ... 'er nog iets hebben bijgevoegd, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 253.

— *Haastig in den mond*: zich licht onvoorzichtig uitlatende.

— Spreekw. zegsw. *Wees niet te haastig in uw warmoes!* ga bedaard en met overleg te werk. Zie b. v. SARTOR., *Adag.* I, 1, n°. 33.

— *Niet te* (*niet zoo*) *haastig!* kalmpjes wat! bedaard! || Bey wat, niet te haestigh Heertje! v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 264.

b) Van zaken. || Op haestige vragen dient traeg geantwoort, CATS 1, 615 *a*. Menschen die wanneer men zig maar half uitgedrukt heeft 't overige raden; 't geen men volgens hunne haastige gedagten wil zeggen goedkeuren of verwerpen, en naar 't verzoek van uit te mogen spreeken niet luisteren, v. EFFEN, *Spect.* 3, 112.

3) Opvliegend, driftig.

a) Eigenlijk, van personen. — *α*) Als eene eigenschap van iemands natuur. Ras in drift ontstekende; driftig van aard. || Hoewel ik haestig ben, het is aenstonts gedaen, DROSTE, *Overbl.* 246. Dat een haastig mensch als hem eens een slegte schobbejak de kop kroes maakt, een losse maling uitdeelt en van zig tast, ... niemendal; ik zeg er niet van, *Blank.* 1, 73. Vader is wel opvliegend en haastig, maar *enz.*, CONSC. 3, 112 *b*.

> (my) Quelt ... een ding te pynelijcke smertigh,
> Dat ghy by al u deughden
> Seer haastigh zijt oploopend', en groot-hertigh.
> BREDERO 1, 50.

— *Haastig van hoofd*: heethoofdig, „korthoofdig". Verg. nhd. *hastekopf* (*D. Wtb.*). || Haestigh van hoofde. *Irasci celer, iracundus*, KIL.

— Spreekw. zegsw. *Haastige menschen* (*lieden, lui*) *zijn geen verraders.* || Haastige menschen zijn geene verraders: zoo luidt het oude Hollandsche spreekwoord, v. D. PALM, *Sal.* 3, 192.

— **Aanm.** In den Statenbijbel dient *haastig* zeer veelvuldig als een (blijkens de Kantteekeningen zelf) gebrekkig behulp bij de vertaling van hebraïsmen. Vandaar dat het gebruik er van maar zelden met ons taaleigen volkomen strookt. || Die haestigh is van gemoede, verheft de dwaesheyt, *Spreuk.* 14, 29. Zijt niet haestigh in uwen geest om te toornen, *Pred.* 7, 9.

β) Als gevolg van eene oogenblikkelijke opwelling. In drift, in toorn ontstoken, vertoornd, boos. || Haastig worden. Kwaad worden ... *Se fâcher, s'emporter*, MARIN. — Je word haastig ende kwaad, v. HAPS, *Verl. Brechje*, 14. „Zus, zus, Paai, (zei ik, want ik wierd ook haastig,) laat het wat lyken, *Leev.* 4, 225 (zie ook 6, 126). Ik durf er met myn Man niet meer over spreeken; hy verstaat niet, dat ik er van rep, of hy is zo boos en haastig, 6, 12.

b) Van zaken. — *α*) Van het gemoed, den geest enz. en van de lichaamsdeelen waar die gezegd worden te zetelen. In oogenblikkelijke drift, in plotselingen toorn ontstoken; of wel: lichtelijk tot drift geprikkeld; van een driftigen aard. || Of yemant den anderen aen syner eeren gescholden hadde.... Vnd of dat geschiedt were, wt haestigen moede, of dat die schelder, door die wederpartye daer toe beweghet were worden, *Lantr. v. Veluwen* XII, 12. Hy is wat te haastig, heeft een al te haastige kop.... *il a la tête un peu trop près du bonnet*, MARIN.

β) Van woorden. In drift geuit, of: van eene driftige, geprikkelde gemoedsstemming blijk gevende. || Reverentelick, sonder eenighe haestighe vnd onbeleefde ofte injurieuse woorden te ghebruycken, *Lantr. v. Veluwen* XVI, 10. Edeling ... was er in 't eerst zeer boos over; en ... er (zyn) veele haastige woorden naar u beiden ... opgevloogen, *Blank.* 1, *Voorr.* V. Camille ... had spijt over hare haastige woorden, LOVELING, *Sophie*, 9.

II) Rap, vlug, snel. — 1) Van personen, met betrekking tot hunne handelingen. B. v. in de zegsw. (Zuid-Nederland):

— *Niet haastig* (*zijn*) *om* (*iets*) *te geven*: nog al gierig zijn. || Want sy niet haestich mede en waeren om gheven, DE POTTRE, *Dagb.* 42.

2) Van zaken. Rap, snel, vlug in zijn werk gaande of zich bewegende. || Toen hij (hen) met eene soort van haastig geweld ... uit het gedrang leidde, CONSC. 4, 123 *a*. Ik (*een jong geneesheer*) ... deed haastige wandelingen door de stad om te laten zien, dat ik veel geroepen werd, BERGMANN, *Nov.* 104.

— Inzonderheid wordt het vaak gebezigd van schreden. || Nicolette ... stapte met haastigen tred het Buitenhof over, *K. Zev.* 3, 211. Men hoorde ... spoedig de haastige stappen van toeloopende mannen, CONSC. 3, 357 *b*. Den jachtoppasser, die zijnen weg met haastige schreden vervolgde, BEETS, *C. O.* 311.

— Ook de pols (polsslag) heet reeds in 't Mnl. (VERDAM 3, 20) in zeker geval *haastig*; zie de aanhaling. || Haastig (*frequens pulsus*) wordt de pols genoemd, wanneer het getal polsslagen, welke men in ééne minuut gewaar wordt, het gewoon getal polsslagen ... overtreffen, BERKHEY, *N. H.* 7, 383.

— Soms gaat: vlug bijna over in het begrip van: vluchtig. || Zij slaat eenen haastigen blik op haren vriend, CONSC. 3, 12 *a*. Eenige losse omtrekken met haastige pen op het papier gebracht, VISSERING, *Herinn.* 3, 137.

— Van een oogenblik, insgelijks: vluchtig, kortstondig, spoedig voorbij en derhalve: tot spoed, spoedig handelen nopende. || Hem scheenen alle saeken te ghebreken: Ghelijck dattet ghebeurt aen de ghene, die moeten raet nemen op eenen seluen haestighen stondt, v. SCHIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 152.

— Als znw. gebezigd. *De haastige*, eene benaming voor de *diarrhee*. || Den haastigen hebben, SCHUERM., *Bijv.*

III) Alleen van zaken. Met verrassende snelheid komende, — zich vertoonende: plotseling, onverwacht, onvoorzien. Men vindt denzelfden overgang van *snel* tot *plotseling* bij *schielijk*. || Haastige gramschap. *Courroux subit*, PLANT. Een haastig vertrek.... *Un prompt départ*, MARIN.

— Inzonderheid van bezoekingen, rampen, pla-

gen. || Vreest niet van haestigen schrick, *Spreuk.* 3, 25 (*Kantt.* die haestigh is, ofte onverwacht komt). Dan sal een haestigh verderf haer overkomen, 1 *Thess.* 5, 3 (*Kantt.* ofte, onvoorsiens). Eenig lant van Gode ... geslagen Met pest, en haestig vyer, CATS 1, 321 *a*.

— *Haastige ziekte*: ziekte die eene algemeene schielijke sterfte veroorzaakt, inzonderheid: pestziekte. Zie ook VERDAM 3, 20. || De haesticheyt, de haestige sieckte. *Maladie soudaine, peste*, PLANT. Haestighe sieckte. *Morbus praeceps, celer, acutus, pernicialis, subitus, subitaneus*, KIL. — Als iemant tegenwoordich de haestige siecte heeft, ... soo sal hij terstont van dese wortel (*van Angelica*) ... met Roosewater drincken, DODON. 554 *b*. In alle landen is den Cardobenedictus seer gebruyckelijck, insonderheyt tegen de besmettelicke oft haestige siecten: want een nootschale vol van 't poeder van Cardobenedictus, met wijn ingenomen, is seer goet tegen de pest, 1244 *b*. Hier overviel hem eene haastige ziekte, CONSC. 4, 272 *b*.

— *Haastige dood*: schielijke dood; plotseling, onverwacht sterven. Zie VERDAM 3, 20. || Een haastige dood ... *Une mort subite*, MARIN.

— In overdrachtelijke toepassing op een lijk: een schielijken dood gestorven; eigenlijk: ten gevolge van een schielijken dood tot een lijk geworden. || Hy, die maer spel en dacht, wert tot een haestig lijck, CATS 1, 229.

Siet Ascha voelde pijn maer slegts ontrent de beenen,
Doch echter most het volck sijn haestig lijck beweenen.
CATS 3, 57 *a*.

IV) Haast hebbende (Verg. de beteekenissen van *haast hebben*, kol. 1477).

1) Van personen. Tot spoed gedrongen door gebrek aan tijd of aan geduld; gehaast. Verg. mnl. *haestich syn* (VERDAM 3, 19) in denzelfden zin (b. v. *vrient ic ben nu haestech sere*). Thans in Noord-Nederland verouderd. || Hoe benje zoo haastig? hoe hebt gy zulk een haast? MARIN. Wat zijt ge haastig; het brandt er immers niet? CONSC. 3, 13 *a*. Ach, vriend, wijs mij toch den weg; ik ben zoo haastig! 3, 18 *b*. Ik wilde nog wat met u spreken ... „Onmogelijk voor alsnu, ik ben te haastig; maar *enz.*", 3, 304 *a* (zie ook nog 2, 308 *b*).

Schoon dat ick haestigh ben so kan ick noch niet laeten
Te raecken met een woord die niet en doen als praeten
Van afkomst en geslacht, *enz.*
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 69.

waar eens de broeders knielden, baden, dronken,
komt soms een haast'ge vreemdling ras
met onverschillig oog voorbijgetreden.
VUYLSTEKE, *Verspr. Ged.* 3, 32 (*In Sint-Baafs-Abdij*).

2) Van zaken waar haast bij is. Spoed eischend; geen (lang) uitstel veroorlovend; vandaar: dringend. In Noord-Nederland, nu althans, ongebruikelijk. || Dewijle de sake des Koninghs haestigh was, 1 *Sam.* 21, 8. De knecht ... is uit de stad gekomen met eene haastige boodschap voor u, CONSC. 1, 340 *a*. Geef ons de baan vrij: onze zending is haastig; de minste vertraging mocht uwen Koning zeer vergrammen, 2, 61 *a*. Ik moet u verlaten voor eene haastige zaak, 2, 262 *a*. Dit heeft de bode voor u gebracht; het is heel haastig, 2, 270 *a*.

II) Bijw. (van wijze enz.).

1) Op gejaagde wijze; met gejaagdheid. Verg. **I**, I, 1, *b*). || Hij vroeg haastig: Welnu, welnu wat zoudt gij doen? CONSC. 3, 176 *a*. Ja, zei Sophie haastig, *enz.*, LOVELING, *Sophie*, 135.

2) Op overijlde wijze; in overijling. Verg. **I**, I, 2). || Gy hebt het te haastig gedaan. *Vous l'avez fait ... trop à la hâte*, MARIN. Neen — spreek niet haastig 't antwoord uit! TER HAAR, *Ged.* 2, 138.

3) Snel, vlug, ras, met spoed. Verg. **I**, II).

a) Als bijw. van wijze. || Ick hebt niet haestiger kunnen doen. *Non ocyus quivi*, PLANT. Houw daer, myn broertje, siet datje haestich vliet, BREDERO 1, 234. Als ... de geweldige vlam het hout in het midden haestigh aangrijpende, zich te gelijck wijt en zijdt uitbreit, VONDEL 5, 353. Zij toog haastig hare schoenen aan, CONSC. 3, 18 *a*. 't Hart sloeg haastig; 't bloed Vloot bruisende om door al zijn leden, BEETS 1, 286.

— *Haastig gebakerd*: driftig, voortvarend, ongeduldig. Zie, ook voor nog eene aanhaling, BAKEREN (Dl. II, 882). || Zo is Dominé, op den Man aan! Rontom eerlyk, en wat haastig gebakerd, *Leev.* 8, 165. Ik ben, om 't zoo eens te zeggen, anders nog al haastig gebakerd, maar krijg *hem* eens voort, als je kunt, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 211. Wie der ouden de minste woorden gebruikt, vindt bij de haastig gebakerde en kort aangebonden jongeren het gewilligst oor, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^1, 190.

— *Haastig*, onder een brief, eene vertaling van lat. *raptim*. Verg. *In haast, met haast*. || Haestich, van den Huise te Muiden, HOOFT, *Br.* 1, 77.

b) Als quantitatief bijw. || *H.* Mijn wijf heeft den arbeyt. *Vr.* Ist haestich te doen, Heyn? *H.* Jaet, jaet, *Trou m. bl.* 277. Lepel-bladeren die ons seer wel te passe quam, ... alsoo wy veel siecken hadden, ... want het hielp ons soo merckelijcken ende haestich, dat wy ons selfs verwonderden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 70 *d*. En soo den corten tijt ons haestich dwong te scheyden, Besloten wij *enz.*, HOOFT, *Ged.* 2, 195. Het (beest) verliest ..., na groote sparteling, en benaauwde tegenweer, haastig zyne krachten, DE BRUYN, *Reizen.* 1, 11 *b*. Kom, Jezus! Ja, kom haastig, Heer! *Ev. Gez.* 158, 7. Wat keert het bloed nu haastig op uw wang! V. LENNEP, *Poët.* 11, 152.

4) Plotseling, eensklaps, onvoorziens. || Om in verborgene plaetsen den oprechten te schieten: haestigh schieten sy na hem, ende en vreesen niet, *Ps.* 64, 5 (*Kantt.* onvoorsiens). Onvoorziens quam 'er een weerlicht met eenen donderslagh ... en alle dingen schenen haestigh overhoop te tuimelen, VONDEL 5, 312.

Den eenen sterrift kleyn, den ander sterrift groot,
Den eenen haestig, en den aer een langen dood.
KEUL, *P. W.* 1, 37.

Afl. *Haastigaard* (*-erd*), *haastigen*, *haastigheid*, *haastiglijk* (zie die woorden).

— Voorts (alleen in Zuid-Nederland) *Gehaastig* (uitspr. *gaastig*) („Gij en moet zoo *gehaastig* niet zijn om naar uwen ondergang te loopen", *Loquela* 9, 83).

HAASTIGAARD — HAASTIGERD —, znw. m., mv. *-s*. Van *Haastig* in verschillende opvattingen met *-aard*, *-erd*. Nagenoeg uitsluitend in Zuid-Nederland gebruikelijk.

1) Van *Haastig* in de bet. **I**, I, 1 en 2). Iemand die driftig, d. w. z. ongeduldig, voorbarig, onbezonnen te werk gaat. || De haastigaards antwoorden eer zij geheel de vraag gehoord hebben, beslissen eer zij de zaak kennen, beginnen eer het behoort, bespoedigen meer dan 't zijn mag enz., DE BO^2 350 *b*.

— *De haastiger(d)s hebben gedaan* (HARREB. 1, 272 *b*). Hetzelfde als *de haastigsten zijn al berecht* en derg.: de eerste drift is er uit; de eerste trek is over.

2) Van *Haastig* in de bet. **I**, I, 3). Een oploopend, opvliegend mensch (DE BO^2 *t. a p.*).

HAASTIGEN, onz., wederk. en bedr. zw. ww.: *haastigde, gehaastigd*. Van *Haastig* (zie ald.) of evenceens gevormd als *angstigen, pijnigen* en derg.?

1) **Onz.** — Spoeden, ijlen. ‖ Daer toe dan altoos tijd te kort is: voor de hope noyt genoegh gehaestight vvert, DE BRUNE, *Bank.* 1, 490. Andere dingen doen my haestigen, om eyndelick een eynde te maecken, DE BRUNE, *Embl.* 352. De Vriesen ... hebben ... tot hem groote meenighte haestigende, negen Hondert ... verslagen, SORTEBOOM, *Beschr. v. O.-Zaanden*, 23.

2) **Wederk.** — Zich spoeden. ‖ Want dese lichaemelijcke ... woon-stede veel moeyelijcker is dan eene ghevangenisse voor den ghenen die hem haestight ... te trecken naer den hemel, HARDUYN, *Godd. Wensch.* 530.

3) **Bedr.** — Bespoedigen, verhaasten, met grooter spoed doen gaan. ‖ Door sijn bevel doet hy de sneeuw ophouden, ende haestight de blicksemen sijns oordeels, *Sirach* 43, 14.

Afl. *Verhaastigen*, bespoedigen, versnellen („Als eene erffenisse ... *verhaestight* wort (*Kantt.* in korten tijt met groote woelinge ... vergadert)", *Spreuk.* 20, 21; „Verscheydene verwisselingen ... die ... van geenen mensche vervroecht ofte *verhaestight* en kunnen worden", *Kantt.* op *Pred.* 3, 1).

HAASTIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Mnl. *haestichеit*. Van *Haastig* in verschillende opvattingen met *-heid*. Bij PLANTIJN omschreven met „*Hastivité, vitesse*", maar in den *Teuthonista* (137 *b*) gelijkbeteekenend met: „onbesturicheit, *vehemencia*". Hier blijkt nog eens duidelijk de grondbeteekenis ook van *haast* (zie ald., 1ste art.), t. w. woeste onstuimigheid.

1) Driftig —, onstuimig ongeduld; het tegenovergestelde van: bezadigdheid, bedaardheid. ‖ Deze overspanning is het kenmerk der haastigheid, die ... terstond met groote vaart zich voortspoedt, driftig, gejaagd, spoorslags rennende, maar *enz.*, V. D. PALM, *Sal.* 7, 42. Als iemand, die met ongeduldige haastigheid zich tot iets klaarmaakt, stapte hij heen en weder, CONSC. 1, 183 *a*.

— *Haastigheid heert wel; geduldigheid knecht wel* (HARREB. 1, 211 *a*).

2) Overijling; al te groote spoed. ‖ Haestigheyd. *Festinatio, properatio, properantia, acceleratio*, KIL. Die haastigheid zal het werk verknollen, verbruyen, *Cette promptitude gâtera tout*, MARIN. Haastigheid is in 't besluiten kwaad, STIJL, *Tooneelp.* 41.

Ook somtyds maekt u gram de plompheit van een knecht
Die door syn haestigheit en vat niet wat gy segt.
Gy vraegt naer uwen hoed, hy loopt den mantel halen.
DE MEYER, *Gramsch.* 43.

— *Beter een goed verbeid Dan kwade haastigheid* (HARREB. 1, 272 *b*; verg. hiermede fra. *mieux vaut bonne attente que mauvaise hâte*). ‖ Beter gebeydt, Dan een quade haestigheydt, SARTOR., *Adag.* IV, 7.

3) Oploopendheid; drift. ‖ Hy heeft haar in haastigheid het huis verboden; doch zy gaf hem daar toe te veel reden, *Leev.* 5, 283. Woorden, die men in haastigheid spreekt, doch welke niet uit het hart komen, CONSC. 1, 202 *a*. Blijf koel en verduldig ...; uwe haastigheid mocht u aandrijven tot daden en woorden, die misschien alle hoop zouden verijdelen, 2, 28 *a*.

— Concreet. Aanval —, bui van drift.

Ik geef haar nimmer kwaad bescheid,
Maar zwyg, en ga myn gang:
En denk: „'t Is maar een haastigheid,
„Haar prutlen duurt niet lang."
Econ. L. 1, 40 (verg. 2, 247: in een haastigheid).

4) Spoed waartoe men door tijdsgebrek genoopt is (verg. HAAST, 1ste art., de bet. 2, *c*); gehaastheid. ‖ Zijn vaders zwaert uit haestigheit achterlatende, VONDEL 5, 412.

Versochten voorts dat hy die eer haer wilde doen
Van sich in haere stad wat te ververschen koomen:
Maer hy, die niet en socht als maer sijn reys te spoen,
Heeft hier sijn onschuld op sijn haestigheyd genomen.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 503.

5) Concreet. „Haastige" ziekte; pestziekte. Verg. bij STALLAERT 1, 548 *a*: (*gestorven*) *van de haestichede* (a°. 1483). ‖ Haestigheyd. ij. haestighe sieckte. *Morbus praeceps*, KIL.

HAASTIGLIJK, bijw. (van wijze of van hoegrootheid). Van *Haastig* met *-lijk*, voorheen *-lijke(n)*. Op haastige wijze; of: met spoed. ‖ Haestighlick. *Properanter* (enz.), KIL. — Dese saken geschiedde haestighlick, 2 *Chron.* 29, 36.

HAASVRETEN, onz. st. ww.: *vrat haas, heeft haas gevreten*. Koppeling van *Haas*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Vreten*. Een gemeenzame term voor: bevreesd worden, en bij uitbreiding voor: bang zijn; de onderstelling (een oud volksgeloof?) is, dat men door het eten van haas of hazevleesch eigenschappen van den haas (in dit geval: bloohoofdheid, lafhartigheid) in zich opneemt. Zoo zegt men ook van ongedurige, woelige knapen, dat zij *paardevleesch* gegeten hebben; het paard is, gelijk bekend, een zeer zenuwachtig dier. ‖ Met den mond wat hij een heele held, maar toen het werkelijk op vechten aankwam, vrat hij haas en liep weg. Hij had zich voor 't examen opgegeven, maar op den dag zelf begon hij haas te vreten en trok zich terug.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. ‖ Dat dingetje, dat ik op mijn borst draag (*eene Willemsorde*), heb ik ook niet voor haasvreten gekregen. Ik wil maar zeggen dat ik niet voor een kleintje vervaard ben, LAPIDOTH in *Gids* 1896, 1, 316.

HAASVRETER, znw. m., mv. *-s*. Van *Haas*, hazevleesch en *Vreten* met *-er*. Bloodaard. Zie het vorig art. ‖ Op het fort gebeurde niemendal en daar kòn niemendal gebeuren. De ergste haasvreter zou daar op zijn plaats zijn geweest, LAPIDOTH in *Gids* 1896, 1, 307.

HAAT — in ouder vorm HATE —, znw. m. (voorheen ook wel vr.); zonder mv. Mnl. *hate, haet*, vr. en m. en daarnevens *hat*, m. Vergelijk de gelijkbet. en voor een deel ook op dezelfde wijze gevormde, maar allen ongetwijfeld van één stamvorm afgeleide woorden mnd. *hate, hat*; os. *heti*, ags. *hete*, eng. *hate* (en daarnaast *hat*, in de samenst. *hatred*, meng. *hat-reden*); got. *hatis*, onr., nnr. *hatr*, deensch *had*, zw. *hat*, onz.; ohd., mhd. *haz*, (2de nv. *hazzes*), nhd. *hass*. Voor gissingen aangaande Indog. en oudere Germ. vormen en mogelijke verwantschap met andere woorden (als b. v. met *hitzen*) zie de woordenboeken van KLUGE en FRANCK.

1) Gevoel van zoo heftigen afkeer jegens iemand, dat men hem zou willen zien te gronde gaan, zonder dat men daarom nog persoonlijk tot zijn ondergang of schade werkzaam is. Zie ook beneden bij Syn.

a) Eigenlijk. ‖ Hate, oft haet. Haine. PLANT. *Odium, simultas*, KIL. — Haat kan men zeggen, is eene heimelijke gramschap, welke het hart van binnen uitknaagt, en verteert, CHOMEL 990 *b*. Haat ... ontstaat gewoonlijk door geleden onrecht, nijd, ijverzucht of gekrenkte eerzucht, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 662 *b*. — Haet verweckt kranckeelen: maer de liefde deckt alle overtredingen toe, *Spreuk.* 10, 12. Beter is een gerichte van groen moes, daer oock liefde is; dan een gemeste os, ende haet daer by, 15, 17. In dit treurspel (*Elektra*) woelen veelerlei hartstoghten, ... haet en liefde, trouw en outrouw, droefheid en blyschap, elck om 't hevighste, VONDEL 3, 484. De doot versmoor den haet:

Het lijck blyve onbenijt, 3, 785. Zyne vriendschap is byna liefde, zo wel als zyn afkeer byna haat, *Leev.* 3, 123. De haat gloeide in elks hart, en fonkelde in elks oogen, HELMERS, *Holl. N.* 27.

Natuur maeckt alles onderdaen.
Wen 't Min gebied moet haet vergaen.
VONDEL 2, 717.

— *Een haat*: eene (nader omschrevene) mate of soort van *haat*. || Maer tes noch van den anden haet om dat men Duc Dalve den X^sten^ penninck niet en wilde consenteren, DE POTTRE, *Dagb.* 75. Tot verhoeding der heevigheit van eenen algemeenen haat; waar teghens *enz.*, HOOFT, *N. H.* 41. Deeze stadt ... was, haast in zoo heet een' haat, als de Landtvooghdt zelf, 306.

— *Iemand haat dragen, toedragen, haat jegens, tegen, op iemand dragen, hebben, koesteren, voeden.* || Haten, haet tegens yemanden hebben. *Avoir haine contre aucun, hair*, PLANT. — Sy dragen malcanderen groote haet ende nijdt, ja sullen een haet op een mensche wel thien jaer lang dragen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 12 *d.* Die haet draeght, gelaet sich vreemt met sijne lippen, *Spreuk.* 26, 24. Nero (droegh) haat op Anteius, HOOFT, *Tac.* 294. De haet, dien ick u draegh, verrucktme tot dit quaed, VONDEL 3, 507. Een, Die hem noch vyandschap, noch haet schijnt toe te draegen, 3, 523. Ik ken de fierheid van uw moeder ... Haar haat op Willem, BILD. 4, 4.

— *Bittere, doodelijke, felle haat* enz. || Grenzenlooze, machtelooze, onverzoenlijke haat. — Dootlicken haet, *Haine mortelle*, PLANT. Verborgen haet, Haine cachee & couverte. *Simultas* (enz.), *Ald.* Daer na hatede haer Ammon met eenen seer grooten haet, 2 *Sam.* 13, 15. Sy haten my met eenen wreveligen haet, *Ps.* 25, 19. Ick hatese met volkomenen haet, tot vyanden zijnse my, 139, 22. Zulck een' bittren haet, VONDEL 3, 748. Een passie van dolle haat, V. EFFEN, *Spect.* 5, 28. Substitutien en Fideicommissen zyn ... by my in een gruwelyke haat, 11, 47. Hy heeft zeker niet uit personeelen haat gewerkt, *Leev.* 7, 173. Mijns meesters fellen haat, V. LENNEP, *Poët.* 1, 224. De Hollandsche jongen ... haat lafaards en klikkers met een volkomen haat, BEETS, *C. O.* 3.

Daer lejt, daer lejt verdelght door des beveinsden haets [laeghen
Sij die aen argelist nojt steun gaf in haer raedtslaeghen.
HOOFT, *Ged.* 2, 365.

— *Door haat, uit haat*: ter oorzake, ten gevolge, uit hoofde van *haat*. || Indien hy hem oock door haet sal gestooten hebben, ... ofte hem door vyantschap met sijne hant geslagen heeft, dat hy gestorven zy: de slager sal sekerlick gedoot worden, *Num.* 35, 20. Door ... uitstrooyen van valsche geruchten, d'onderdaanen, uit haat en smaadt, te doen inspannen teeghens de Ooverheeden, HOOFT, *N. H.* 1178. Zullen wy, uit haet, en onderlinge wraecke, Malkandren randen aen, zoo denck *enz.*, VONDEL 3, 507 (zie ook 3, 453). Geen rechter recht uit gunst Of haet, 9, 685.

— *In haat* —, voorheen *in den haat zijn*: gehaat worden; *iemand in (den) haat brengen*: haat tegen hem verwekken, hem gehaat maken. || In den hate zijn. *Estre en haine*, PLANT. — Na dat hy zoo schendigh, onder dexel van het oogh naer den vyant gewent en penningen genooten te hebben, by het gemeene volck in den haet gebracht ... was, VONDEL 2, 342. Dan was ... de beste weg om iemand te knaauwen, hem bij de geestelijkheid in den haat te brengen, en bij het volk te doen verdenken, FOKKE, *Verz. W.* 11, 59.

— In eene passieve opvatting. De *haat* (van anderen) waaronder men te lijden heeft, dien men ondervinden moet, te verduren heeft. || 't Hebreeuwsch geslacht heeft toch hun' haet met recht verdient, VONDEL 3, 783.

— *Hoe grooter staat, Hoe grooter haat* (HARREB. 1, 273 *a*): hoe grooter iemands aanzien of rang, des te grooter de haat van zijn benijders.

b) Met *nijd* te zamen genoemd. Verg. de Mnl. verbindingen *hat of nijt, hat ende nijt, hat noch nijt* (VERDAM 3, 176). || Hoe verre een redelijck gemoet van haet en nijt moet afwijken, kan yder een, uyt 't gunt voorschreven is, lichtelijcken afnemen, CATS 1, 87 *b*. Hoe deught en onnozelheit van outs her van haet en nijt verpickt en verbeten werden, VONDEL 3, 733. Ick draegh de joffren haet noch nijt, 3, 816. Den haet en nijt ten trots, 4, 390.

— Spreekw. zegsw. *De waarheid gezeid, Maakt haat en nijd*, HARREB. 1, 273 *a*.

— Voorheen werden de beide begrippen *haat en nijd* zelfs versmolten tot één begrip (en de woorden dientengevolge tot één znw.: *hatenijd*): afgunst. Zie behalve de aanhalingen, ook nog DE BO² 360 *a*. || Pothinus (ginck) noch veel andere onlijdelijcke dinghen doen ende segghen, om Caesari schande aen te doen, ende hatenijdt teghen hem te verwecken, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 321 *b*.

't Waan-kostelijk bezit van popgepronks cieraat,
Lokt dat den zotten niet, tot praal-lasts overdaad?
Tot hate-nijd? tot twist? tot zorghrijk herts-bedroeven?
SPIEGHEL 55 (zie ook 89; 123).

— Het vereenigde begrip *Haat-en-nijd, Hatenijd*, komt — reeds in het Mnl. (volgens VERDAM 3, 176 in de *Excell. Cron. v. Brab.* 305) — voor als eene allegorische persoon, vaak als een allegorisch monster, de Afgunst, en leeft als zoodanig nog voort in eene volksvertelling, medegedeeld bij DE BO² 360 *a*—*b*. || Zijn boecken (*van Erasmus*) Waerop de harteknaeghster Haetennijd Belachelijck haer stompe tanden slijt, VONDEL 2, 130. Dat dier heet Haet en Nijt, het welck ... Vervloeckte jongen worpt in 't hol van 's menschen hart, 3, 752. Minerve vlieght naer 't huis van Haetenijt, heel vuil, 11, 368 (lat. *Invidiae ... tecta*). De felle hatenijd, RABUS, *Rijmoeff.* 50.

Een oude leelijcke matroone obstinaet,
Die ghenaemt was hatenijt oft enuije,
Die soo vindicatiff was soo fel en soo quaet.
HOUWAERT, *Gener. Loop*, 24.

— *Haat en nijd is een kwaad beest*, HARREB. 1, 41 *b*.

Zie voor *Haetenijd, Haet en Nijdt*, als persoon ook nog VONDEL 3, 224 en 10, 473; FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 71 en 73.

— Van *haat-en-nijd, hatenijd* werd zelfs een bnw. *hatenijdig, haatnijdig*, afgunstig, afgeleid. Zie ook DE BO² 361 *a*. || Haete-nijdigh. *Invidus*, KIL. — Die haetenijdich zijn, Die raden de Princen tot tweedrachticheyt, HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 78. Is 't by aldien ... dat de wereldt my hindert, dat den haet-nijdigen op my knersel-tande, dat *enz.*, DE HARDUYN, *Godd. Wensch* 365.

c) Bij meer of minder duidelijke persoonsverbeelding. || De haat alleen vergeet niet! CONSC. 1, 375 *b*.

ô Eden! zaalge grond! ô volk! ô blijde staat!
Nog niet vergiftigd door den angel van den haat.
HELMERS, *Holl. N.* 129.

2) Bij overdracht. Voorwerp van haat; gehaat persoon. || De wachter van Ephraim is met mijnen Godt: maer de Propheet is een vogelvangers strick op alle sijne wegen; een haet in den huyse sijns

Godts, *Hosea* 9, 8. Twee broeders (*de De Witten*), ... de haat, en eerbied, van haar tyd, v. HAREN *Geuzen* (1ste uitg.), 99.

— *Zijn haat trouwen*: de persoon, de vrouw die men haat. Verg. *zij zal nog met haar spot naar bed gaan.*

Hoe licht kon 't weezen, dat hy dol bestond te kiezen
Zyn' haat te trouwen, en zyn' liefde te verliezen.
L. MEYER, *Andromache*, 13.

Syn. *Haat*, *Vijandschap*, *Wrok*. Het gemeenschappelijke in deze woorden is, dat zij alle een onvriendelijk gevoel, eene onvriendschappelijke gezindheid jegens een persoon (of jegens eene verzameling, een geheel van personen) beduiden; zij verschillen echter deels ten opzichte van de oorzaken waaruit dat gevoel voortkomt, deels ten opzichte van zijnen aard en van de wijze waarop het zich uit. *Haat* is een gevoel van weerzin tegen —, afschuw van een persoon, zóó heftig dat men hem wien dat gevoel geldt geen goed gunt, ja hem gaarne alle mogelijke kwaad zou berokkenen of hem dat willen zien overkomen. Smaad, vernedering, verongelijking, achterstelling, verdrukking zijn de gewone oorzaken van *Haat*. Het bijdenkbeeld van een verborgen, zich niet in openlijke daden uitend gevoel, ofschoon in het wezen van het woord niet gelegen, doch dat men (óók blijkens het gebruik van werkwoorden als *koesteren*, *voeden*) genegen is er mede te verbinden, hangt met den aard dezer oorzaken natuurlijk samen; immers zij bij wie de *Haat* het meest gevonden wordt zijn geringe, afhankelijke, weerlooze lieden die geen uiting aan hunne gezindheid durven of kunnen geven. Ook ten opzichte van overledenen kan *Haat*, als een onverzoenlijk misnoegen, blijven bestaan. — *Nijd*, ofschoon met *Haat* niet synoniem, is echter een na verwant begrip; beide *Haat* en *Nijd* misgunnen hun voorwerp het goede, maar bij *Nijd* is nagenoeg alleen eigenbaat in 't spel, bij *Haat* slechts bitterheid. Die verwantschap verklaart evenwel de nauwe verbinding van *Haat* met *Nijd*, zelfs tot één begrip (*Hatenijd*, lat. *invidia*; zie hierboven). — *Wrok* verschilt van *Haat* hierin, dat het woord een mokkend ongenoegen aanduidt en — hetzij dan ten onrechte of terecht met *wreken* in verband gebracht — wraaklust onderstelt, welke slechts de geschikte gelegenheid afwacht om zich te uiten. — *Vijandschap*, het ruimste en algemeenste van de drie begrippen, kan voortkomen uit een der oorzaken die ook *Haat* en *Wrok* doen ontstaan, of uit andere, als beleediging, inbreuk op rechten, schending van eer en goeden naam enz. Zij uit zich, of tracht althans zich zooveel mogelijk lucht te geven, in daden van bestrijding of verzet. Bij tegenstelling met *Haat* en *Wrok* is *Vijandschap* meestal eene gezindheid die niet verborgen wordt gehouden; zij heeft zelfs vaak iets ridderlijks; ook staan trouwens bij haar de partijen meer als gelijken tegenover elkander, als beleedigde en beleediger b. v., niet zooals bij de andere begrippen, als de schandelijk verongelijkte tegenover een snoodaard, een onverlaat. Nog kan men zeggen dat *Vijandschap* gewoonlijk van beide kanten komt, terwijl het voorwerp van *Haat* en *Wrok* niet noodzakelijk het bestaan van zoodanige gevoelens ten zijnen opzichte behoeft te kennen. — Wat de betrekkelijke synonymie tusschen *Haat* en *Afkeer* aangaat, zie bij AFKEER (Dl. I, 1046).

Afl. *Haatsch*, *haten*, *hatig* (zie die woorden).

— Voorts *Haatbaar*, gehaat kunnende of moetende worden; te haten („Ick haet het Kamerspel soo ver het *haetbaer* is, Soo ver het sondigh is is 't *haetbaer*, dat 's gewis, *enz.*", HUYGENS 2, 382).

Koppel. *Haatdragend* (zie ald.).

Samenst. afl. *Haatdraging* („Hij ... was 't eenemale onvatbaar voor *haatdraging* of WROK", BILD., *Gesch. d. Vad.* 8, 100); *haatmakerij* („Wanneer is doch dese Staet-suchtige *haet-makery* (*er is sprake van de Afgunst*) uyt de Werelt geweest?" BAARDT, *Deugdensp.* 89); *haatverwekking* („Tot dat de Vorst zich eeven onbeweeglyk, door gebeeden en *haatverwekkingh*, beweezen heeft", HOOFT, *Tac.* 293).

Samenst. *Haatooft*, „vrucht" van den haat, eigenlijk genomen, doch in een figuurlijk verband („Och *haetooft*, och, hoe bitter zijn uw korlen", VONDEL 3, 764); *haatwaardig* („Zyne *haetwaerdige* dwaesheit", HERVEY, *Ther. en Asp.* 1, 277); *haatzak*, in de uitdrukking: „in den *haatzak* staan", d. w. z. zich gehaat maken, maar ook als persoonsnaam: gehaat persoon (TUKEL.).

— Als tweede lid. *Geloofshaat*, *godsdiensthaat*, *partijhaat*, *priesterhaat* (zie die woorden).

— Voorts *Tooneelhaat*, haat tegen het tooneel („Dat Apolloos „lauwrier" ... ontrefbaar bleek voor den bliksem van den *tooneelhaat*", ALB.-THIJM, *Portr. v. V.* 138).

HAATDIJ, znw. vr. Een woord, schijnbaar met het achterv. *-dij* van *Haat* afgeleid, doch in werkelijkheid niet anders dan mnl. *hatie*, *hatye*, het Ofra. *aatie*, *atie* (VERDAM 3, 179), opgevat als een Nederlandsch woord en derhalve in overeenstemming met zijne onderstelde vorming gespeld; verg. ook de Mnl. spelling *haettie*. De beteekenis verschilt, althans in de volgende aanhaling, niet van haat; misschien staat trouwens het Rom. woord oorspronkelijk wel met germ. *hat*, *haat* in verband. || Bij aldien ze (*getrouwde hofjuffers*) eens ter haatdij ontsteken worden, zij zullen minnenijd of vergif toe stellen, OUDAAN, *Agrippa*, 306.

HAATDRAGEND, bnw. (klemtoon op de tweede lettergreep). Koppeling van *Haat* in de bet. 1) met het tegenw. deelw. van *Dragen*. Letterlijk: haat dragende, koesterende, voedende; vervolgens, als een bnw. opgevat, ter aanduiding van eene eigenschap: met haat vervuld, vol haat en vandaar: van verzoening afkeerig, onverzoenlijk. Van personen of hetgeen hun vertegenwoordigt. || Waerom doch zyt gy haetdragende tegen Almoni? waerom vergeeft gy hem niet de beledigingen u van hem aengedaen, maer wreekt gy u zelven daer gy kunt? v. EFFEN, *Spect.* 12, 5. Elk trekt je party, en Vader krygt maar alle handen op zyn hoofd. Maar nu moet gy ook niet haatdragend zyn, *Leer.* 6, 287. (*De*) wraak ... Die mij 't haatdragend harte zwoer, v. LENNEP, *Poët.* 1, 143. Dat hij dan even min haatdragend zal wezen als zijn moeder, *K. Zee* 4, 331. 'k Ben niet haatdragend, 'k Pleit juist voor vrede en liefde altoos, LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 155.

— Ongemeen, van een gedicht. Van haat vervuld, van onverzoenlijkheid getuigende, — blijk gevende. || Meer kracht en gloed werd er ... gevonden in zijn scherpe haatdragende gedichten, QUACK, *Stud.* 272 (*over Pailleron's „Amours et Haines"*).

HAATNIJDIG, bnw. Zie onder *Haat-en-nijd*, *Hatenijd*, bij HAAT, in de bet. 1), kol. 1494.

HAATSCH, bnw. Van *Haat* met *-sch*. Vol haat, bitterheid, vijandschap; het Mnl. *Aetsch* (mnd. *hatisch*) daarentegen dat uit oostelijke streken bekend is (*Griseldis* 25; *Teuthon.* 137 *a* en 138 *a*) komt voor met de beteekenis van: gehaat, in den haat zijnde, hatelijk enz.

1) Praedicatief gebezigd. *Iemand haatsch zijn*, *haatsch tegen iemand zijn*: in heftige mate onvriendelijk gezind; vijandig. || Zeggende de Graaf, dat

zijne zuster ende stiefvader hem haats waaren; ende zyluiden, dat hy hun quaadt hart toedroegh, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 161. Mits zy (*de keurbende*) hem haatsch was om de moordt haarer spitsbroederen, HOOFT, *Tac.* 319. De gesteltenis der omleggende volken, trots te waapen, haatsch teeghens den Koning, HOOFT, *N. H.* 151. Ghedenckt ... aan u ghesworen eedt, ... Dat ghy u trotsche Lief souwt wesen eeuwigh haats, BREDERO 1, 62. Zyt gy ... haats, tegen die u haten, CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 667. De vogelen en viervoetige dieren ..., die de andere dieren, ook de menschen, niet zoo zeer haats, als wel ten ondergang zijn, OUDAAN, *Agrippa*, 361.

Waerom my afgedankt, en u getoond zoo haets,
Den ander in u hert, een ander in mijn plaets?
KRUL, *P. W.* 2, 259.

2) Attributief gebezigd. Van haat vervuld; met haat bezield; ook: haatdragend. || Dat 'er plaats tot geen' minder gunste voorhanden was, zoo hy zyn' haatsche gemaalinne van hem dreef, HOOFT, *Tac.* 257. Uit vrees, Dat moeder Lea niet die moederlooze wees ... wat ruw moght op zijn stiefmoers handelen, Of Bilha al te haets, of Zilpa hem deê wandelen, VONDEL 3, 750.

De Goddeloose sal 't (t. w. *den voorspoed van den [vrome]* aenschouwen,
En 'tsal sijn haetsche ziel benouwen:...
Verbitt'ring koomt uyt 'thert op-dringen.
CAMPHUYZEN, *Ps.* 112, 14.

Samenst. *Beeldhaatsch*, met haat tegen (kerk)-beelden bezield („Word zoo de Moeder Gods ... Van u (*Beeld-haatsche* geest) met bitter spot belacht?" CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 651); *overhaatsch*, overvol van haat (jegens) („'t Meeste deel der Parthen hoovaardye *overhaatsch*", HOOFT, *Tac.* 243).

HAATSTER. Zie onder HATER.

HABABBEL, znw. (m.?), mv. *-s*. Ernstige berisping; „uitbrander". || Indien gij nog eens dus spreekt, zal uw hoogmoed zig wel anders stooten aan een ouderwetze hababbel, *Wildsch.* 1, 165. Als goede luî kwaad worden zijn zij niet mak, en zij had voor 't eerst van haar leven wel een hababbel kunnen beloopen, want ik ben, hoe goed ik ben, niet gek zou ik hoopen, 6, 33.

HABBE, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Hetzelfde als westvl. *gabbe* (DE BO[2] 295 *b*): diepe, breede snede; „jaap". || Ick sagh de Hab' soomense leyden om te Barbieren (*bij den barbier te doen behandelen, verbinden*). Wantm 'er niet en sou, met eenen Waegen, met twee Peerden door swieren, Soo laet ick my hangen! OGIER, *Seven Hoofts.* 269.

HABBELEN, onz. zw. ww.: *habbelde, gehabbeld*. Iets met horten en stooten verrichten, in verschillende toepassingen. Verg. HAFFELEN.

1) Van zuigelingen. Den tepel der moederborst gedurig en met zekere drift uit den mond laten schieten en weder opnemen. Zie DE JAGER, *Frequent.* 1, 186.

2) Stamelen, stotteren, „hakkelen". Ook in Duitsche dialecten (zie DE JAGER, *Frequent.* 1, 186 en 996, alsook WOESTE op *habbeln*). || Ik kan jou habb'le niet verstaan, H. V. HALMAEL, *Crisp. Boek- en Kash.* 11.

3) Telkens in de hand nemen en daardoor bevuilen, t. w. in *Behabbelen*; zie hieronder.

Afl. *Behabbelen*, bemokkelen, besmoezelen, bepoedelen (DE JAGER, *Frequent.* 1, 187).

— **Aanm.** *Onbehabbeld*, dat onbehouwen beteekent (zie Dl. X, 959) heeft met dit (*be*)*habbelen* niet uit te staan. Verg. *onbehabben* (OUDEMANS 5, 57 of DE JAGER, *Frequent.* 1, 996).

HABERDAS, tusschenw. en znw. Ontleend aan nhd. *hab' er das!* pak aan! hou daar!

1) **Tusschenw.** || Ik riep al: lieve burgers, verschoont my! .. Maer 't was al: „haberdas raek, slae de gaudief doodt!" VIJGH, *Jaep Rontvoet*, aangeh. in V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 2, 191.

2) Als znw. Oorvijg. || Ymand een haberdas geven, TUINMAN 1, 192.

HABERDOEDAS, znw. m.; het mv. komt niet voor. Nnd. *habbedudas* (DOORNK.-KOOLM.). Schertsende benaming voor een draai om de ooren. De klanken van dit woord, die aan de Hd. woorden *haben, du* en *das* herinneren, wettigen het vermoeden, dat het wel (evenals *haberdas*) ontleend zal zijn aan de taal van den een of anderen „Duitschen Mof" uit een oud komediestuk. || Iemand een haberdoedas geven. Een haberdoedas krijgen.

Aanm. Volgens HARREBOMÉE 1, 273 *a* zou er ook eene uitdrukking *op zijn haberdoedas krijgen* moeten bestaan.

HABIJT — in Zuid-Nederland nog uitgesproken als HABIET —, znw. onz., mv. *-en*. Fra. *habit*, mnl. *habijt, abijt*. Kleed, gewaad, opperkleed. || Habijt... *vestimentum, indumentum*..., KIL. — Onder slecht habijt schuylt wel groote wijsheyt, HOUWAERT, *Milenus Clachte*, 5. O grijpende wolf, in eens lams habijt, Ghij gaeft eerst unte, dat ghij socht Gods eere, A. BIJNS, *Ref.* 166 (ed. BOGAERS). Setse (*zekere luizen*) maer een nacht of twee in u habijt, Sy sullen in corten tijt soo vermeeren en groeyen, Dat ghy sult sitten schurcken, V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 205. 't Habijt, dat men in Babel droegh, *Kantt.* op *Ezech.* 23, 15. Myn herderlijck habijt, VONDEL 1, 48. Dit Bovenkleed (*een rok met mouwen*), dat wy thans gemeenlyk een Rok heeten, noemde men diestyds (*in den aanvang van de* 18*de eeuw*) veelal het Habyt, BERKHEY, *N. H.* 3, 686. De nieuwe mode der Rokken of Habyten, 3, 687.

Wat soeckt men al nieuwicheden in de habijten
Sijde, laken, flueel en soude niet verslijten,
Waert niet duerhouwen, duerhackelt, duersneden.
A. BIJNS, *Ref.* 118 (ed. BOGAERS).

— *Poover, kostelijk* (*enz.*) *in 't habijt*: armelijk enz. in de kleeren. || Ic ben int habijt So pouere, dat mi lancs so zeer verleedt, *Gentsche Sp.* 360. Kon ick die krijghen! .. Maer die is te kostelijck, te rijck, te moy int habijt, STARTER 417.

— Inzonderheid: het *geestelijk* gewaad, d. w. z. het gewaad van geestelijken (kloosterlingen), en dat zonder de uitdrukkelijke toevoeging van het bnw. Bij opzettelijke tegenstelling wordt evenwel gesproken van het *wereldlijk* (*weerlijk, waarlijk*) *habijt*. || Dat niemant voortaen hem in andere dan waerlijcke Habijten, by dage op der Straten ... sal laten vinden, *Gr. Placaatb.* 1, 212 (a°. 1581). Innigh Gebedt (*een personage in een zinnespel*) ... sijnde kennelijck ... door een vijerigh habijt en deemoedighe en simpele ooghen, *bij* MULDER, *J. F.* 1, 69. Zeg hoe ware mijn habijt In die godgewijde veste: Hel of donker, eng of wijd? DE CORT, *Lied.* 147. Zwarte habijten der paters en gegalloneerde livrei der lakeien, BERGMANN, *Nov.* 367.

— Vandaar *Het habijt aannemen*: in een klooster gaan. || Het klooster van Saint-Denys, alwaar een zoon van Childerik II het habijt had aangenomen, DAVID, *Hist.* 2, 424.

— In Zuid-Nederland is *habiet* thans, in de gewone taal, de naam voor den (gekleeden zwarten) rok, fra. *habit noir*.

HABITUÉ, znw. m., mv. *habitué's*. Een Fransch woord met de beteekenis van: iemand die de gewoonte heeft een bepaald huis, eene bepaalde plaats

geregeld te bezoeken. || De habitué's van het koffiehuis De Noordstar. — Den hond van den kasteleïn, die door zijn innemende vriendelijkheid bewijst dat mijnheer habitué is, BEETS, *C. O.* 27.

— In een vrijer gebruik, met betrekking tot een spel dat zekere personen terzelfder plaatse gewoonlijk of geregeld komen spelen. || Daarop kwamen al de habitués van den pot uit hunne hoeken . . ., de jongen deelde de eigen keuen rond *enz.*, BEETS, *C. O.* 45.

HACH (1), — soms ook HACHT —, znw. m., alleen gebruikelijk in den vorm van het verkl. HACHJE, mv. *-s*. Nhd. (16de eeuw) *hache*, *hach*, en daarnevens *hacht*, gezel, gast, jonge borst; waaghals (*D. Wtb.*); nnd. *hach(je)*, *hacht(je)*, lichtzinnig, roekeloos persoon; in Zuid-Nederland is het woord onbekend. — Het laat zich zelfs niet gissen wat de herkomst wezen kan van dit in het Hd. en Ndl. gelijkluidende woord, maar niet onduidelijk schijnen sommige der Nederlandsche beteekenissen onder den invloed te staan, deels van *hach* (vr.), gevaar, deels van *hacht*, stuk, homp, brok.

1) In toepassing op jeugdige knapen, jongens. In verschillende opvattingen.

a) Koene, vermetele knaap, durfal, vandaar ook: waaghals. Deze laatste beteekenis staat misschien eenigszins onder invloed van HACH, 2de art. || Hij is een hagje onder zijne speelmakkers, en durft met den sterksten jongen eene kans wagen, OCKERSE, *Vr. en Res.* 2, 88. 't Is 'n eerste hachien, zooveel als: een vlugge, wel wat brutale, maar toch een echt Hollandsche jongen, MOLEMA 140 *b*.

b) In minder gunstige opvatting. Ondeugende knaap; kwajongen. || Hachien, hachie, hachje, . . . kwâjongen, Stads-Gron. siessien, MOLEMA 140 *a* (zie ook *Taalk. Mag.* 2, 341).

c) Aanvoerder bij allerlei kattekwaad; belhamel. || De wildste, de onhandelbaarste jongen van de school, het hachje van de straat, J. CRAANDIJK in *Levensber. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1895—1896, 226.

Eerst een kijkje, dan een lachje,
Straks een woordje meêgezeid —
En men is welhaast het hachje,
Dat een' ander ook verleidt.
BEETS 3, 413 (*Tegen slecht gezelschap*).

2) In toepassing op volwassenen of bijna volwassenen (aankomende jonkmans, jonge borsten).

a) Ferme gast, moedige klant. || Schippersgasten, . . . frissche, kloeke en gezonde Menschen, . . . rechte oude Hollandsche Hagjes . . .; dien de moed en de wakkerheid uit de oogen straalt, BERKHEY, *N. H.* 3, 1090. Elk (*der matrozen*) was 'er (*bij een spiegelgevecht*) om het vaardigste en handigst bij, om elkander aan te vallen, en van de waggelende schuiten in het water te doen tuimelen zonder gevaar voor hachjes, allen in de kunst van het zwemmen fiksch bedreven, en die 'er zich vooraf op geoefend hadden, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 298.

Dat in ons Nederland meer wakker Zee-Volk woond,
En Bootsgezellen, die . . .
U kunnen onbeschroomd met touw en byl doen zien,
Wat hachjes dat zy zyn, die voor geen dreigen vliên.
BERKHEY, *Ged.* 1, 115.

— In eene bijzondere toepassing, t. w. als een naam voor: een matroos, en vaak nog meer bepaaldelijk voor: een varensgezel ten oorlog, een oorlogsmatroos, een *Jantje*. || De Zeeuwsche hagjes, daar zij zaten op de masten, . . . zongen van den strijd Der Vrijheid in hun zee, BERKHEY, *Zeetriumph*, 78. De onverschrokken Zeeuwen En Maaslands hagjes, 97. Komt hachjes, wier kiel, van de schotsen omkorst, Zoo graag weêr de golven doorgleê! BOGAERS 1, 171. Mevrouw, als die krullebol varen wil, stuur hem dan naar Medemblik; er steekt een hachje in! POTGIETER, *Proza* 1, 155. Zoo doop ik (*Neptunus*) al mijn hachjens. Amerika! spuit harder toe, POTGIETER 12, 9 (*'t Passeren der linie*).

Dan mag ik mee maar, als Jan Rap en zijn maat,
Gaan varen voor hachjen, of worden soldaat.
Kodd. Opschr. 4, 27.

— *Een heel hachje:* een heele held, en evenals dit niet altijd geheel zonder ironie. || Dat gy altoos al een heel hachje waart, als gy voorzaagt dat gy het winnen zoudt; maar, heb je het hart om *enz.*, *Blank.* 3, 36.

b) Vermetele, ja roekelooze gast; waaghals. || (Hij) duchtte . . ., dat dezelve (*de schutterij*) niet in staat zou zijn eenen . . . woesten hoop, waaronder de matrozen van de vloot van Piet Hein, die als groote hachjes bekend stonden, uit een te jagen, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 161. Gij zult wel wijzer zijn, riep van Beveren . . .; als de lappedief zijne ronde doet, zijt gij onherstelbaar verloren; en ook zijne vrouw noemde haar broeder een hachje, GIJSB. HODENPIJL, *W. van Bergen* 2, 119.

— Ook in toepassing op een waaghals ten opzichte van andere dan lijfsgevaren. || Dat . . . het gansche werk (*eene zwendelachtige onderneming*) een toeleg schijnt van eenige Amsterdamsche hachjes, VISSERING, *Herinn.* 1, 165.

— Bij KNEPPELH. 3, 121 en 200: iemand die den moed heeft van te spreken waar anderen hun mond houden.

— *Hachje moet henken.* Eene spreekwoordelijke zegswijze die waarschijnlijk zooveel beteekent als: de vermetele moet voor zijne stoutigheden boeten. Het is echter niet duidelijk wat *henken* hier beduidt; mag men er bij denken aan *hengen*, uitstaan, verduren, of aan *hengen*, dial. bijvorm van *hangen*? (verg. VERDAM op *Hengen*).

Nou lustigh schaf op boeren, of ick haelt met gewelt.
Ja maer wat paster op, as ick dat gae bedencken
Se souwen op sen Engels speulen: Hachje die moet henckes,
En ick hou daer niet of, dat is te groote malligheyt,
Die hem in sulcken perijkel wil stellen, 't is geen bevallig-
[heyt: enz.
Klucht v. d. Saus, 2.

c) Ruwe, onbeschaafde en onbeschaamde gast; „rouwe klant". || Hachje (een ruuwe quant), *a Rude fellow*, SEWEL. — Als die Luiden (*struikroovers*) het iens kwead met ons mienden, (zou) een Party Bulhonden niet veul helpen . . ., 't zyn hagjes . . ., die zig op het mesje verstean; heanen, die met wieken en sporen seldrenments slean kunnen, *Philanthrope* 2, 292. Zou ook het invoeren van het gebruik der Wagens voor de Sleepers nadeelig zyn? Dit indenkende, stap ik 'er liefst van af; dewyl ik niet gaarne onder den haat van die hagjes geraaken wilde, BERKHEY, *N. H.* 41, 248. Dat vloeken . . . te vergeeven is . . . aan een Zeecapitein, die een hondert twee drie hachjes voor de Maatschappij naar Batavia overbrengt, *Wildsch.* 6, 129.

d) Iemand die uitmunt in allerlei brooddronken baldadigheid en lichtmisserij. Thans verouderd. In *Navorscher* 12, 25 *a* wordt *hacht* nog omschreven met *bonvivant*. || Haar zoon is een hachje, een lichtmis, een haan, ik ken hem! *Son fils est un débauché, un bon drôle*, MARIN. Verbergen is een vlugge vent, en als hij onder onze bende behoorde, zou hij een hachje zijn, maar de vizevazerijen van Walraven houden hem onder, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 90.

Dat wordt een lustig ventjen,
'k Moet lachen als ik zoo wat schalkheid van hem hoor.
Daar schuilt een hachjen in, een onderwetsch studentjen.
BILD. 14, 224 (*zie het vervolg*).

3) Met een der hierboven omschrevene beteekenissen niet best te rijmen is *hacht* in *slimme hacht*, sluwerd. Misschien heeft men hier te denken aan *hacht*, brok; immers spreekt men ook wel van een „brutaal brok" enz. || *K.* Je most voor al toch op zijn woorden remarqueren.... *J.* Luk of raak of die slimmen Hacht zich wel eens uyt, *Gew. Weuwenaar* 1, 39.

Samenst. (in de bet. 2, *a*) *Zeehachje* („Terwyl het *zeehagje* met zyne deerne ... de draavery aftuurt", BERKHEY, *N. H.* 4[1], 268 *c*).

HACH (II) — in ouder vorm HACHT —, znw. vr. en soms onz.; het mv. komt niet voor. Mnl. *hachte*, gevaar, kwade (handels)kans (VERDAM 3, 3); nnd. *hach(je)*, *hacht(je)*, waagstuk, gewaagde onderneming (DOORNK.-KOOLM.). Naar allen schijn het grondwoord van *hachelijk* (voor *hachlijk* uit *hachtlijk*, *hachtelijk*). De waarschijnlijkheid dat men eerst later bij gevolgtrekking tot het bestaan van een znw. *hach* zou hebben besloten, op grond van het bestaan van *hachelijk* (zie FRANCK), vermindert bij de wetenschap dat er eene bewijsplaats voor *hachte* bestaat, ouder dan de oudste plaats voor *hachtelijk* (zie bij HACHELIJK). — Het woord is thans, met uitzondering misschien van gewestelijk spraakgebruik, geheel verouderd.

1) Kans op onheil, ongeluk of nadeel: gevaar (1ste art., in de bet. A), avontuur (in de bet. B).

a) In 't algemeen. || Hach (avontuur), *Risk*, *hazard*, *venture*, SEWEL. — Ten hagte en prieckel van hem comparant, *Resol. v. Hoogwoud*, a°. 1726, aangeh. bij VERDAM 3, 4.

In ze-bezeilens hacht, uyt weeld, na ryker landen,
Tracht elk te kennen ghaw, kaap, klippen, gronden, zanden.
SPIEGHEL 14.

— *Hach staan*: gevaar loopen; *iemands hach helpen staan*: zijn gevaar deelen. || 't Hach staan. *To run the risk*, SEWEL. — Daar 't haar beeter zoude zyn de smaadt des Veltheers te hooren, dan die 't aanschouwen, en zyn hach te helpen staan, HOOFT, *Tac.* 233 (lat. *periculis eius inmixta*). Om de juiste maat te neemen van de wijtte van die graften, die men ... gehouden is net over te springen, zonder hagh te staan van daar midden in te vallen, HOOFT, *Mengelw.* 425.

— *Op* (*de*) *hach* (*aan*) *van*: op ('t) gevaar af van; met de kans van. Vandaar ook: op goed geluk. || Op 't hach aan. *At a venture*, SEWEL.

— *Op hach*: op avontuur, t. w. op goed avontuur, op goed geluk.

ghy bouwt het weekgrond Y
Met menigh hondert schip, op hacht om koopvaardy,
Zo staegh, zo ernstelijk, na oost, zuid, noord, en westen.
SPIEGHEL 78.

— *In de*(*r*) *hach stellen*. Hetzelfde wat men nu uitdrukt met: in de waagschaal stellen; t. w. aan de kansen van het geluk, het avontuur, het toeval overlaten. || Een zaak in de hach stellen. *To put a thing to the venture*, SEWEL. — Meherdates van maghtighe hulpen ontbloot, ... heeft beslooten, 't geen alleen overschoot, de zaak in de hagh te stellen, en den slagh te verzoeken, HOOFT, *Tac.* 186 (*noot*: Aan 't geval of 't geluk). Die 't meeste bezaaten, scheydden 'er traaghlyxt af, zich gelaatende schielyk verarmt te zyn, uyt vreeze van, met stuxwyx te geeven, 't geheel in der hagh te stellen, HOOFT, *N. H.* 211.

b) In 't bijzonder. De kans op verlies of schade, de *kwade* kans in den koophandel; *risico*. Verg. GEVAAR, 1ste art., A, 2); AVONTUUR, B, 2). || De hach van iets hebben (WEIL.): *het gevaar, de risico*.

— *Op mijn* (*uw*, *zijn*, *eigen*) *hach*: op mijn enz. *risico*. || Iets op eigen hach koopen, V. DALE. — Wie eenighe Haringh op de klop (*het van buiten bekloppen van het vat?*)... koopt,... sal ghehouden zijn op sijn hach die Haringh te houden, en of se schoon in 't keuren in eenighe plaetse quaet bevonden wordt; soo en sal den verkooper daer geen schade van lijden, maer sal volstaen mogen met dat hy se op de klop gelevert heeft, *Handv. v. Enckh.* 226 *b*. Koopt hy se (*de koeien*) op jou hag of hasart, dan kan die daar zulke drie Koetjes wel voor kopen, *Vlugt. Banquer.* 10.

2) De toestand waarin hij verkeert die door de mogelijkheid van onheil enz. wordt bedreigd; gevaar (1ste art., in de bet. B). || Tiridates (wist) niet ... hoe zich in hagh te draaghen, HOOFT, *Tac.* 160 (*noot*: Gevaar). Den Landsheer buiten hagh en kommer te houden trekt zijn jonst, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 58 (*noot*).

3) Gevaarlijke onderneming, waagstuk, waag. Verg. AVONTUUR in de bet. B, 1). || Hach, gevaarlijke waging, WEIL. — 't Is een heele hach, V. DALE.

HACH (III) — HAG —, tusschenwerpsel.

1) Als klanknabootsing, t. w. als de schriftelijke afbeelding van een lach. || Hach ach ay, alsmen lacht. *Ha, ha, he, quand on rit*, PLANT. — *Lev.* (*lachende*) Hach, hach, hach, hach, hey! ... Hach, hach, ey, ey, ey! *Trou m. bl.* 162. Hach, hach, hay! wadt den geck gaet vragen! *Kl. v. Tielebuys*, aangeh. in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 182. Hach, hach, hey, *Tafelspel*, in *a. w.* 1, 187.

2) Als bloote klank, zonder het denkbeeld van een daardoor geuit gevoel. Altijd in verbinding met *wach*, ter aanduiding van de geringste, minst gearticuleerde spraakklanken door een mensch voortgebracht.

— *Hach noch wach zeggen*: geen geluid slaan, geen kik geven. Verg. *boe noch ba zeggen*. || Eerscheuten; ... een, der welke ... met een loodt haaren arm trof, dat het in de schenkel steeken bleef. Zy ... verbeet zich, zonder hagh oft wagh te zeggen, HOOFT, *N. H.* 338. Maar nu zeidt hy hach Noch wach! Ja, wy triomfeeren! BILD. 12, 210 (*Rondedans om een lijkkist*).

3) In het volgende klanknabootsende versje van BERKHEY is *hag* ongetwijfeld niet anders dan een schilderachtig geluid, vóór *slag* om het rijm ingevoegd en buiten het zinsverband staande. || Vrinden, In den Bouw, Hou Torschend Dorschend Hag, Slag, Regel Vlegel, Keer Neêr, BERKHEY in *Taelen Dichtl. Oef. v.*: *Kunst w. d. arb. verkr.* 1, *Mengeld.* 55 (*Dorschzang*).

HACHÉE (uitspraak op Fransche wijze), znw. vr., soms ook onz.; het mv. niet in gebruik. Het verl. deelw. (in vrouwelijken vorm) van het Fra. ww. *hacher*, hakken; eigenlijk wel eene verkorting van *viande hachée*, gehakt vleesch. In Noord-Nederland de naam voor een stoofsel van gehakt vleesch met uien en kruiderijen; in 't Fransch heet zoodanig gerecht *hachis*, een naam die daarvoor ook hier te lande niet onbekend is. || Hachee; betekent in de kookerij een zoort van spijze, die meest van koud gebraad, dog ook wel van versch vleesch, en van visch toebereid word, CHOMEL 993 *b*. Hachée van een koud Lams-gebraad te bereiden. Snijd het koud gebraad in kleine stukjes of dobbelsteentjes, of hakt ze fijn *enz.*, *Ald.* Hachée van Verkens-vleesch, *Ald.* Hachée van Snoek, *Ald.*

HACHELEN, onz. en bedr. zw. ww.: *hachelde*, *gehacheld*.

A) **Onz.** — Een gewestelijk (Gron.) woord voor: op eenigszins gulzige wijze eten. Zie MOLEMA 140 *a*

en 523 *a*; ook vermeldt het DOORNK.-KOOLM. (*hachel(e)n*), en in DE JAGER, *Schijnb. Frequent.* 40 wordt gewezen op een Joodsch-duitsch ww. *hacheln*, *acheln* voor: eten.

B) **Bedr.** — In de alsnog naar den letterlijken zin onverklaarde uitdrukkingen: *hij* (*zij*) *kan voor mijn part den bout hachelen* (HARREB. 3, XLIV *a*; DE JAGER, *Schijnb. Frequent.* 40) en: *hij* (*zij*) *kan mij den bout hachelen* (Leiden, 1895), die zooveel beduiden als: hij (zij) kan, wat mij betreft, naar den duivel loopen enz.

HACHELIJK — met ingeschoven *e* uit HACHLIJK en dit uit HACHTLIJK; de oudst bekende vorm is HACHTELIJK —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Ook in Oost-Friesland en met geheel overeenkomende beteekenissen bekend (DOORNK.-KOOLM.); in Zuid-Nederland een „boekenwoord". Van *Hachte*, *hacht*, (zie HACH, 2de art.) met *-lijk*, ofschoon anderen (immers FRANCK en met hem VERCOULLIE) het voor waarschijnlijk houden dat (*hachte*) *hach*, gevaar, uit *hach(te)lijk* zal zijn afgeleid. Maar daartegenover is bij *Hach* (2de art.) reeds opgemerkt, dat thans voor *hachte*, gevaar, risico, eene plaats bekend is, stellig niet jonger dan de 15de eeuw (uit het *Boeck van rechte dier stat Campen*, aangeh. bij VERDAM 3, 4), terwijl *hachtelijk* tot nog toe het vroegst bij ROEMER VISSCHER wordt gevonden.

I) **Bnw.** — Eigenlijk *gevaarlijk*, en vervolgens, dewijl gevaar het begrip van onzekerheid insluit, *onzeker*, in verschillende opvattingen en schakeeringen. Wat onzeker is, is nochtans mogelijk; vandaar een overgang tot de beteekenis *mogelijk*; wat mogelijk is, kan echter dikwijls zeer moeilijk (b. v. te verrichten) zijn; dit verklaart, in 't bijwoordelijk gebruik, de beteekenis: *bezwaarlijk*, *met moeite*. Al diezelfde beteekenissen, hoewel natuurlijk gedeeltelijk in andere historische volgorde, komen ook voor bij *misselijk*; zie dat woord (of voorloopig OUDEMANS 4, 375 vlg.) en verg. de aanduiding van enkele gevallen hieronder.

1) Eigenlijk. Gevaar opleverende, gevaar met zich brengende; gevaarvol; gevaarlijk (voor iemand of iets). || Zonderling t' eener tydt vol bedenkens, in de welke ook der gebuuren list, laaghen, en haghlyke behendigheeden uitkykende, aan allen kant waak en waapen riepen, HOOFT, *N. H.* 44. (Ellemeet ...) Ontfanger algemeen, een van myn beste vrinden; Die wist syn rekening in 't haglyk Ampt te vinden, DROSTE, *Overbl.* 206. Hier uit ontstaan die hachelike zintwisten, en verschillige vonnissen, ontrent de bedsponden der zieken, DE BRUNE, *Jok en E.* 284. (*De stervling*) In 't eind op hachlijk steil verheven, O arme vreugd! STARING 4, 59 (*Het Geluk*). De gewapende preek in het open veld ... werd van dag tot dag hachelijker, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 76. De taak van Granvelle (was) niet zoo hachelijk geweest als die van den hertog van Alva. De koning had hem rondborstig en ernstig ondersteund *enz.*, 1, 411. Dit hachelijk leven duurde meer dan twee jaren, CONSC. 4, 345 *b*. Is het voor een enkel mensch al bezwarend en hagchelijk over dien glibberigen vlonder heen te komen, denk dan eens *enz.*, KNEPPELH. 8, 164. Een steil en smal en voor de geerinolineerde dames nog al hagchelijk trapje, 8, 274. Zwerf toch niet zoo gaarne op de hachelijke grenzen tusschen goed en kwaad! BEETS, *St. Uren* 9, 77.

Maer 't is hachtelijck dat soude ick mienen,
By lieden te verkeeren die houden voor waerachtigh,
Of woorden by den Wijn geseyt, lang zijn gedachtigh.
VISSCHER, *Brabb.* 14.

Zalig ... Die zijn hoop, in 't hachlijkst lot,
Vestigt op den Heer, zijn' God.
Psalmber. 146, 2.

— Niet zelden van een tijdstip, een tijdperk, van tijdsomstandigheden. Gevaarlijk, netelig, „kritiek". || Een hachlyke tyd, *a Critical time*, SEWEL. — In dit hagchelijk tijdstip, FOKKE, *B. R.* 1, 170. Het wordt mij in deze hachelijke tijdsomstandigheden te gevaarlijk, mijn reizen ... te vervolgen, KINKER, *D. e. O.* 293. Daar zullen de eed'len ... al wat dienstig is beramen In 't hachlijk tijdsgewricht, V. LENNEP, *Poët.* 1, 154 (zie ook 2, 103). De dagen (zijn) boos en hachelijk genoeg.... Nooit heeft de menschheid in zulk een mate tusschen hemel en afgrond gezweefd, HASEBROEK, *Waark. en Dr.* 170.

— Van toestanden waarbij b. v. de veiligheid of het leven gevaar loopt. Gevaarlijk, deswege: zorgelijk, ernstig. || Hare eenige dochter is in een gevaarlijken toestand ... Het arme meisje heeft geen besef, dat zij in een zoo hagchelijken staat verkeert, ... maar het kan niet lang met haar duren, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 22 (zie ook 5, 387). De toestand der lijderes bleef ... hachelijk, *K. Zev.* 3, 272. Het zusje (*Klaasje Z.*) ... dat zij nu in zulk een hachelijken toestand terug vond (t. w. *in het huis van Mad. Mont-Athos*), 3, 316. Nederland ... en zijne aziatische bezittingen (hebben) (*in 1672*) ... in hagchelijker toestand verkeerd, dan wij heden ten dage ons ... denken kunnen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 257. Het hachelijke van zijn gezondheidstoestand, LOVELING, *Sophie*, 292.

— Soms wordt ook iets dat lichtelijk in gevaar verkeert *hachelijk* genoemd.

De schedel kneust zich-zelv' te pletter op den muur;
En Rede ontglipt de toom van 't hachlijk zelfbestuur.
Zoo klemt de geessel der onlijdbre folterpijnen!
BILD. 6, 438.

2) Van zaken waarvan de gevolgen niet vooruit te berekenen —, niet te voorzien zijn. Gevaarlijk, gewaagd, immers onzeker, onberekenbaar in zijne gevolgen. || Een hachlyk bestaan, *a Dangerous attempt*, SEWEL. — Hoe hachelyk een schreede het viel, uit de wetmaatighe maght, in d' ongebreidelde oover te stappen, HOOFT, *N. H.* 23. Noch is zoodane proef onvolmaakt, en hachelik om 'er op aan te gaan, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 2. Hoe hachlyk is 't een' prins zyn' plicht te wyzen! POOT 1, 93. De haggelyke heerschappye van een tweede echtgenoote hunnes Vaders, V. EFFEN, *Spect.* 11, 4. Dat ik zijn ontwerp eene hagchelijke ... onderneming vond te zijn, ... uit vreeze van op de daad betrapt, of voor den Keizer gebragt te worden, HAAFNER, *Ceilon*, 262. Rousseau ... waagde zijne grondstellingen (*over opvoeding*) niet aan eene hagchelijke proefneming, V. D. PALM, *Sal.* 2, 338. De kans ... was hagchelijk; want het getal der strijdbare mannen ... was gering, V. D. PALM, *Red.* 2, 119. Drie Mannen ... waagden eerst den hachlyken stap, *Verv. op* WAGEN. 27, 130. 't Hachlijk stuk, STARING 1, 66 (*Arnhem verrast*). Ware het geneesmiddel minder hagchelijk, dan het kwaad? THORBECKE, *Hist. Schets.* 6. Het is altijd hagchelijk voor eene talrijke en tevens aanzienlijke en achtbare Vergadering het woord te voeren, maar *enz.*, GROEN V. PR., *Adv.* 1849—1850, 2, 19. Het is bijna hachelijk haar (*zekere daad*) aan die duisternis te onttrekken, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 283. De predikanten beproefden ... zich te bedienen van het aanschouwelijke in de volkstaal. Hachelijk genre, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[2], 430. Bedenk, gij speelt een wreed, een hachlijk spel! BEETS, 1, 355. Wagestert, die ... bij ieder hachelijk spel (*kaartspel*) beweerde „dat het zoowel vrijen als dooien kon", BEETS, *C. O.* 259.

Evenwel jk kan niet zeggen
Dat ghij 't ook zoo aen moet leggen.
Hachelijk waer zulck een raedt.
Wat weet jck hoe zij 't verstaet?...
Mialijk oft zij waer gestelt, *enz.*
HOOFT, *Ged.* 1, 229.

zoo de nazaet ... uit den rijxtroon neder
Quaem daelen, om haer aen zijn zy
Te zetten; zeker z'is het waerdigh,
Maer 't huwlijck hachelijck, en wy, (*enz.*).
VONDEL 9, 264.

kies geene artseny die in haar werking faalt.
Vermijdt de prikkeling der metalen, hachlijk wapen!
BILD. 6, 433.

3) Van zaken, aangaande welke vooruit niets te zeggen —, van te voren niets te bepalen is.

a) Van iets dat te beurt kan vallen. Niet zeker of men 't erlangen zal; ongewis. || Zijnde sy andersins niet seer graag tot een gevecht, daar den Buyt ... soo hacchelijk, en bloedigh soude zijn, STRUYS, *Reys.* 111.

b) Van iets dat gebeuren kan. Onzeker. || Die zekere winst behoorde (*ik*) te verkiezen voor den haggelyken uitslag van niets te trekken, V. EFFEN, *Spect.* 10, 100.

— Praedicatief gebezigd. *Iets —, het is hachelijk.*

Waar vind ik 't selschap best, tot Lubberts of Jan Keesen?
Dat is zo haggelijk; ik mach na Geesje gaan.
Lichtverk. Boef, aangeh. in V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 1.

— *'t Is hachelijk dat —, 't Is hachelijk of —* ien elliptisch *Hachlijk of —*): het is onzeker (lang net zeker, alles behalve zeker), dat —; het staat (zeer) te bezien of —. Verg. (*'t Is*) *misselijk of —*. || 't Is haggelijck dat ick noch an het myne com, BREDERO 2, 230. 't Waer hachelijck of ghy dit zoudt gelooven, VONDEL 3, 854. En hachelijck of my het smeecken quaem te stade, 9, 48.

— Hetgeen onzeker is, is nochtans mogelijk. Vandaar dat (*'t is*) *hachelijk of* — ook beteekenen kan: ('t is wel) mogelijk dat —; wie weet of soms niet —? misschien dat wel —. || 't Is hachelyk, wie weet, of hy wel eens komt. *C'est un à sçavoir s'il viendra, peut-être ne viendra-t-il point du tout*, MARIN. *D.* Zy moet nieuwsgierig zijn? *Z.* Zoo zeer, dat zy u voort Te gast zal laten noôn, om zelver u te spreken.... 't Is haggelik, of zy men datelik niet zend, Om u te halen, J. ZOET, *Zabynaja*, 35.

4) Van hetgeen waar niet op te rekenen valt. Ongewis, in den zin van: aan verandering of wisseling onderhevig; veranderlijk; onbestendig. || Ons lot op aarde is hachelijk, ons kruis loodzwaar en verpletterend; maar daarboven is een beter leven, CONSC. 2, 135 *a*.

— **Aanm.** Onvoorwaardelijk te wraken, immers ongerijmd, is het gebruik van *hachelijk* met betrekking tot eene gebeurtenis, een toestand enz. in het verleden, en met eene beteekenis als b. v. van fra. *affreux*, *horrible* (zooals in: „aan een hachelijk verleden herinnerd ... worden", LOVELING, *Sophie*, 384; „onder den indruk van deze hachelijke gebeurtenis (*eene verdrinking*)", 446; „genen hachelijken morgenstond", *dez.* in *Nederland* 1896, 3, 242).

II) **Bijw.** — 1) Als bijw. van omstandigheid. In eene omstandigheid die voor den betrokken persoon, de betrokken zaak *hachelijk* is, gevaar oplevert; in verbinding met het ww. *staan*. Verg. de bet. I, 1). || Uit dat verslag kon men genoeg afneemen hoe hachelyk dat het met dees vloot stond, BRANDT, *De Ruiter*, 387. Waar de volksgunst het hoogst is, daar staat reeds de zaak van waarheid en recht hachelijk, maar *enz.*, BEETS, *St. Uren* 3, 132.

2) Als bijw. van vermoeden. Mogelijkerwijze; wellicht; temet; bij geval. Verg. de bet. I, 3, *b*). || Hachelijk, Misschien. *Peut-être, Ce peut avenir, Par avanture*, V. D. ENDE. Men zal ze hach'lijk noch wel vinden, V. RENDORP, *Gesch. Bruid*, 48. Gij zoudt hem straffen, waar hij hach'lijk noch in 't leven, 60.

Vaert, Juffer, na verdienst! om u soo moet ick swerven,
Om u, oock hachlijck ick, moet schandelijck sterven.
BREDERO 3, 56.

3) Als bijw. van wijze; althans in bijwoordelijk gebruik. Moeilijk, bezwaarlijk, niet op gemakkelijke wijze; gebezigd met betrekking tot verrichtingen, waarin men lichtelijk falen kan, waarvan men den uitslag te voren niet met zekerheid bepalen kan. Ook bij *misselijk* (eigenlijk: op eene wijze die *missen*, falen kan) komt deze overgang van beteekenis tot: moeilijk voor. Deze toepassing van *hachelijk* als bijw. staat dus in verband met het bnw. in de bet. 3).

S. Zijn 't suffers, die den slagh van verre komen zien?
I. t' Is hachelijck te raên, wat namaels zal geschiên.
S. Het allerzekerste is 't gevreesde quaet te keeren.
VONDEL 3, 784.

Ap. Wy vliegen te gelijck, als pijlen van zijn' boogh.
Bel. En doelen op één wit, doch hachelijck te raken.
6, 243.

Afl. *Hachelijkheid.*

HACHELIJKHEID — HACHLIJKHEID —, znw. vr., mv. *—heden*. Van *Hachelijk* met *-heid*.

1) *Hachelijk* in de bet. I, 1). — *a*) De hoedanigheid of gesteldheid van hachelijk te zijn; gevaarlijkheid. || De Prins ... stelt hun de hachlykheit der zaaken voor ooghen, en hoe 't in hunner handt stond, de stadt voor den uitersten ondergang te behoeden, HOOFT, *N. H.* 134. (*Hij*) verzocht den voerman, ingezien de hachelijkheid der omstandigheden, zooveel mogelijk het paard te jagen, COURTM. BERGM., *Gesch. v. d. J.* 123.

b) Concreet, met mv. Kans op onheil, ongeluk of nadeel; gevaar (1ste art. in de bet. A, 1). || Oft de Hofbenden, die twee deniers ontfinghen, ... meer hachlykheits uitstonden? HOOFT, *Tac.* 10. De rust is den landtaardt onaangenaam, en zy worden lichtlyker vermaardt onder de hachlykheeden, 492 (lat. *ancipitia*). Gelyk wylen haaren heere Vader de moedt ... in d'uiterste hachlykheeden noit bezweeken was, HOOFT, *N. H.* 80. Eindtlyk, naa 't uitstaan van meenigherley hachlykheit ontquam hy op een schip van Enkhuizen, 759. De hachlykheden van eenen wisselvalligen Krygskans, *Verv. op* WAGEN. 26, 149.

2) *Hachelijk* in de bet. I, 2—3). Onzekerheid; ongewisheid. || De hachlykheid der overwinningen, *Leev.* 7, 104.

3) *Hachelijk* in de bet. I, 4). Onbestendigheid. wisseling. Ook concreet, met mv.

Uw kindschheid week: ...
Thans weet ook gij, wat zorgen zijn;
Ge ervaart de hachlijkheên van 't leven.
BOGAERS 2, 55.

4) Moeilijkheid. Verg. *Hachelijk*, I, 3) en II, 3). || Uit deze verscheidenheit ... van overhellen (*naar vleesch of geest*) rijst in eenen mensche een zeker strijt, en uit dien strijt ... een geweldige bezwaarnis en hachelijkheit van zich wel te draegen, VONDEL 10, 362.

HACHIS (uitspraak naar Fransche wijze), znw. vr. en onz. Zie bij HACHÉE.

HACHJE. Zie HACH, 1ste art. en HACHT, 1ste art.

HACHT (I) — HACH —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *hachtje*, maar in de spreektaal, en derhalve in de vrijere schrijftaal, altijd *hachje*. Nnd. *hach(tje)*,

hach(je) (DOORNK. KOOLM. 3, 2 *b*); in Zuid-Nederland thans onbekend. Waarschijnlijk een jonger vorm voor *haft*, zooals *gracht* voor *graft*, en ook met hetzelfde achtervoegsel als dit woord gevormd. Dit *haft*, *hacht* zou kunnen zijn afgeleid van een Germ. wortel **haf*, hakken, houwen, slaan (men vergelijke mnl. *heffen*, houwen, slaan, en misschien ook mnl. *hafteel*, hak, houweel), met welken ook *heep*, sikkel om boomen mede „op te slaan," en *hoef* in verband worden gebracht (zie FRANCK op *Hacht*). In elk geval beduidt het woord: een afgesneden (misschien dan eigenlijk: afgehakt?) stuk van 't een of ander, inzonderheid van etenswaar. De beteekenis: insnijding, snede, welke men (zeker op voorgang van KILIAAN's *incisio*, *incisura*) in de oudere woordenboeken wel vindt, is in de levende taal van vroeger of later tijd onbekend. Het zal wel eene door KILIAAN onderstelde „eerste beteekenis" zijn.

1) In 't algemeen. || Hachte. *Incisio*, *incisura*, *frustum*, *pars scissa*, *vel abscissa*, *tomus*, *praesecta portio*, *crustum*, *frustum*, KIL. Hacht, dik stuk, groote brok. *Gros morceau*, *lopin*, MARIN.

2) Inzonderheid: een stuk van vleesch of spek.

a) Eigenlijk. || Een hacht spek, *a Lunch of bacon*, SEWEL. — En hielden de maeltijt met een out Haghje van een dooden Nederlantsen Os, SCHOUTEN, *O. I. Voyagie* 1, 66. Ay siet wat een hoope goet dat hy in zijn lichaam smijt, Alsoo mijn vaar, mien jy dat haghje noch op te klaren? BREDERO 2, 206. Ick wrongher Vlusjes een hachjen in, goelickjes van dardalf pongt, 2, 259 (zie ook 2, 97). Snijt een hacht gelijck je vuyst, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 191. Een hachjen in het sout Van een Schaep, off Os, off Kalfje, V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 29. Alsoo meer stercke dranck droncke officiers maecken soude ... ende met een hachjen vleys ende specq ... alsoo wel cunnende ... contentement gegeven worden, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 427. Een spek-koper, daar ik een goede hagt spek ... kogt, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 74. Dat de beste hachjes van 't vleesch, bij het afsnijden, voor u zijn, omdat 't heet, dat ge meê helpt opdoen, V. KOETSVELD, *Mensch. Leven*, 72.

— In een figuurlijk verband. || De Staten lieten ... niet naa dat selve (*Amsterdam*) te knellen, want se sagen aldaar de Geestelycke te samen rotten: en alsoo hun dit hachje te dwers in de mage lag, kosten zy het niet langer verduwen, maar poogden ... dat te bedwingen, SOETEBOOM, *Zaanl. Arc.* 523.

— Aan boord is (was althans) *een hacht(je) spek*: het rantsoen pekelspek voor één man. Zie ook HACHTJESDAG.

Men brenght de grut of erret-back.
Een hachjen mee so 't vleesch-dag is,
Of anders stock of soute vis.
HERCKMANS, *Zeev.* 214.

De Kok (*scheepskok*) moet driemael schaften,
Dat is een staele wet
Men krijgter schoonder hagten,
Graeuw Erreten met vet.
Kleyn Jans Konkelpotje, 51.

— *Zich* (*eerder*) *aan hachtjes laten kappen*: aan kleine stukken, aan „piesjes", tot frikkadellen. || Je zoud me niet ontsnappen Ik liet my eer aan hagjes kappen, ALEWIJN, *J. Los*, 44 (*een zeeman spreekt*).

— Bij de voormalige walvischvangst was *een hach(t)je* de technische benaming voor een stuk walvischspek. || Deeze eerste hagjes in 't Schip zynde, worden door de Stuurtsnyders ... van haar vleesch, vliezen en kreng gezuivert, en aan fleusbagjes van een voet in 't vierkant gesneeden, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 355. De Bootsman maakt twee spekhaakjes aan de Karnaat, waar mede hy twee hagjes te gelyk kan opzetten; de Kouing en de Koningin ... (*semen*) hunne pikhaakjes, om 'er deeze hagjes mee voor de hand te sleepen, 360.

— *Uit anderer lieden vleesch is het goed hachten snijden* (HARREB. 1, 273 *a*). || Wt ander luyden vleys is 't goet hachten snijden, V. D. VENNE, *Taf v. d. B. W.* 229.

— *Iemand het laatste* (*gezouten*) *hach(t)je geven*: den doodsteek of iets van die kracht. || Hij ... gaf aan velen blikseemvlug Het laatst gezouten hachje, V. ZEGGELEN 4, 111.

b) In vrijer gebruik, dikwijls min eigenlijk. Een smakelijk stuk (vleesch); een lekkere beet. Ook we in toepassing op bouten en kluiven. || Hij houdt wel van een goed hachtje, *een fijn stuk vleesch enz.*, V. DALE.

Maar als het (*een dier*, *hier een hond*) eens een schenckel [knaagt
En dat gy naer het hachtjen tast,
Let dan eens hoe de rekel bast.
CATS 1, 599 *b* (zie ook 1, 506 *a*).

Een fluxen Waterhondt quam uyt een slaghers hal,
En kreegh dit Hachjen voor zijn trouwigheyts verval.
VONDEL 1, 633.

Wat Droes! ick heb de gantsche Nacht,
Gevast, en nae de Kost gewacht,
En nu men 't Haechje voor hem siet,
Nu coomt-me noch aen Tafel niet.
BAARDT, *Dewydensp.* 237.

Een ander mag gerust,
Met harsten, bouten, hammen,
Verzaden zyne lust
En op die hagjes vlammen.
J. DE BEOT, *Mengeld.* 87.

— *Een hach(t)je met iemand kluiven*: eene zaak met hem uitvechten.

Noch zijnder meer, noch meer die met u zullen vechten,
Om ons vervallen eer, met eer, weêr op te rechten.
Geen Hercules, hoe fel, hoe machtig, nocht hoe wreed,
Nocht ook den God wiens vuyst de blanke wapens smeed,
En doet door Brontis kracht de beete vonken stuyven,
Die zullen zelver eerst met my dit hachjen kluyven,
Eer ik zoo los de eer liet glippen; *enz.*
KRUL, *P. W.* 3, 206.

— *Het hach(t)je is op.* || 't Hammetje is gekloven. Dat is het zelve met, 't hachtje is op. Dat zegt men, wanneer alles opgeteert is, TUINMAN 1, 114.

Dies laet u door geen schijn van kostelheid verblinden, ...
By sulcken grooten Hans, en opgetoyt Juweel,
Is 't hachjen mooghlijck op, of sit misschien niet veel.
V. HEEMSKERK, *Minne-kunst*, 131.

Ja sou ick niet (bekommerd zijn)? al mijn goet staat in de [Lommert
Het haghjen is haast op, te huis valt niet te eeten
En waar zal ik dan heen?
Klucht v. Scheele Griet, aangeh. in V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 5, 70.

— *Hij heeft het hach(t)je weg.* Zie de aanhaling en vergelijk daarbij BOCHT, 1ste art., Dl. III, 16. || Hy heeft de bogt onder den arm: dat is, hy heeft het hagje weg, WINSCHOOTEN, *Seem.* 29.

— Zegsw. *Laat liggen dat hach(t)je!* blijf daar af met uw handen! houd uw handen thuis! laat (dat) staan! In figuurlijke toepassingen zooveel als: waag u daar niet aan, of: onderneem dat niet. Verg. ook TUINMAN 1, 357 en 1, *Nal.* 27. || Laet leggen dat hachjen, VISSCHER, *Sinnep.* 87 *a* (*Op de afbeelding van een opgerolden egel tusschen twee honden*).

Laat leggben dat haghje, ay lieve langst gaat deur,
Ghy hebt buyten de pot gheplst, dat sietmen wel, mijn treur.
BREDERO 2, 282.

— De uitdrukking komt ook voor als bijnaam voor iemand die „geen katje is om zonder handschoenen aan te pakken".

D'een noemtme; krujtje roermeniet:
D'aêr: wt me schujt, je schent me vraghje.
Ick heeten al; laet leggen 't haghje:
Eer moertje noch was wt de kraem.
HOOFT, *Ged.* 2, 395. (*De Min spreekt*).

— *Het hach(t)je laten glijden, glippen, varen*; ook *opgeven*. Eigenlijk en figuurlijk.

1°. Eigenlijk van een dier, b. v. een hond. Zie voor aanhalingen: HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 118 en 293 (de laatste bij GLIJDEN, kol. 74). || Het hachje laaten gleyen, de vangst los laaten. *Lâcher la proye, lâcher prise*, MARIN.

— In een obsceen verband, van menschen. || Sy wil het hachje laten glippen, V. MERWEDE, *R. Mintr.* 32.

2°. Figuurlijk. Zich overwonnen verklaren. || Het hachje laaten glyen, zwigten, overgeeven.... *céder, se rendre, quitter la partie*, MARIN. — Dat men de Steden met alle vlijt versterken ... soude, en 't geene alreets by de hant was te werk te stellen, om niet te betoonen dat men 't hagje los heenen liet sakken, sonder zijn best te doen om tegenweer te bieden, SOETEB. *Ned. Schout.* 144 (zie ook 677). Daar ontstont in 't gezelschap een algemene twist of de gezondheid van de Vrouw van 't huis of wel van een andere bedaagde juffer zou gedronken worden ...; de oude Juffer moest het hagje laten gleien, en toelaten dat haar gezondheid de voorrang had, V. EFFEN, *Spect.* 3, 60 (zie ook 6, 151). Gebrek aan moed om den ouden (*vleeschelijken*) mensch het hachjen te doen opgeeven (*hier: afstand te laten doen van zijne lusten*), *Wildsch.* 1, 20.

Neen ik hou mijn nog al wat
Van dat suckel pad (*het huwelijk*):
Ik laet het hachie so niet gleyen.
Klein Jans Konkelpotje, 36.

— *Het* (*heele*) *hach(t)je kwijt zijn*. Eigenlijk gezegd van dieren, die zich de prooi hebben laten ontrukken of laten ontglijden. Vandaar in figuurlijke toepassingen op menschen, t. w.

1°. De behaalde buit, de gemaakte winst, zijn (gansche) bezit kwijt zijn. Thans verouderd.

Loop het je wat tegen (*bij het triktrakspel*), je kond met'er [haast een hoope geld spillen,
Want zommigen zyn zo gelukkig, dat ze al gooijen wat zy [willen.
Zo dat, eer jy er byna om denkt, in een korte tyd,
Hoe wel dat je 't spel verstaat, je bent het hiele hagje kwyt.
ASSELIJN, *Melchior*, 5.

wy ... worden dus, helaas! verstooten,
En raken Vaderland, en vlooten,
Ja eindlyk, 't heele hagje kwyt.
V. FOCQUENBROCH 1, 84.

St. Statius ... Die kostelyke reê,
Is over aan den Engelsman:
Dat hachje zyn we al kwyt!
Econ. L. 2, 34.

— *Het* (*heele*) *hach(t)je kwijt zijn* werd echter ook wel gezegd in den zin van: de laatste kans verkeken zien; de laatste kaart vergeven —, de laatste troef uitgespeeld hebben. || Deszelfs geheele verdienste (*van het volkje der pedante taalzuiveraars*) bestaat in zuiverheid van taal, en gerammel van koppelwoorden, laat het zich daar van ontblooten, zo is het zelve 't gansche hachje kwyt, V. EFFEN, *Spect.* 1, 26.

Indien wy (*vrouwen*) midd'lertijt
Ons selven niet (*van een man*) voorsien soo sijn wy [*'t hachije quyt*
En moeten armelijck en heel verlaeten leven.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 336.

— **Aanm.** In de volgende regels van LANGENDIJK (2, 98) kan de beteekenis van *'t hach(t)je kwijt* kwalijk eene andere zijn dan: den slag, de handigheid (van iets) kwijt.

Een schoonder aventuur; 't moet nou een slegte tyd zyn,
Dat ons dat niet gebeurt; of zou men 't hagje quyt zyn?

2°. Het leven kwijt; dood. Eene toepassing waarbij aan de eigenlijke beteekenis in het geheel niet meer gedacht wordt, maar welke toch natuurlijk ontleend is aan die onder 1°. vermeld, hetzij dan dat men het leven heeft beschouwd als het laatste wat iemand rest of als datgene wat iemand, als een dier zijne prooi, krampachtig en tot het uiterste verdedigt. Thans nog niet ongebruikelijk.

Dulden moet nu Bilderdijk
Dat wy dansen op zijn lijk ...
Bilderdijk is 't hachjen kwijt.
BILD. 12, 211 (*Rondedans om een doodkist*).

— Eenmaal synoniem met: leven, kon *hachje* dat woord, in gemeenzame taal, in allerlei uitdrukkingen gaan vervangen. *Het hachje* (*er bij*) *inschieten* voor: het leven (er bij) laten is thans nog zeer gewoon. || Schoon hy in gevaar Was, van het hagjen in te schieten, V. FOCKENBROCH 1, 108. Broeders ... die ... zoo lang zamen ... vochten, tot de een of de ander er het hachje, gelijk men zegt, bij inschoot, FOKKE, *Verz. W.* 10, 334. Het heeft dan maar weinig gescheeld, of hij zou'er (*bij een duel*) het hachje bij ingeschoten hebben. Hij ligt nog plat te bed, en is ziek, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 232.

— *Het hachje wagen*: het leven wagen. Ook dit is thans niet ongebruikelijk. || Wij zullen 't hagje wagen, En halen alles weêr, BELLAMY 107 (*Kapers-lied*).

— Zeer gebruikelijk is: *Bang voor zijn* (*haar* enz.) *hachje*: bevreesd voor zijn (enz.) leven, t. w. om dat te verliezen. Begrijpelijkerwijze wordt *hachje* hierin tegenwoordig nog weer vaak als: lichaam opgevat.

c) Oneigenlijk en figuurlijk. In verschillende opvattingen.

α) In ironische toepassing op iets dat niet lekker, niet aangenaam is, zooals men in dergelijk verband ook de woorden *brok* of *brokje* wel gebruikt. || De schoonmaakspret, ... Br...! 't zachtst gemoed zou 't hachje doemen, V. ZEGGELEN 5, 174.

Wel leek vader Steen eer een leeuw dan een lam,
Toen hij het beschonken presentje bekwam —
Nu, ieder zal dit wel van harte gelooven,
Bedenkt men wat hagje op zijn hals werd geschoven!
V. ZEGGELEN 4, 59.

β) In toepassingen waar men nu een der woorden *zoo*, *zootje*, *boel*, *kwak*, *kluit* zou bezigen. || Het is een Laut ... nutter, het gewelt van sijn naegebueren, als 't niet al te grof en gaet, als hy (*de vijand*) juyst niet met hutje met tutje, mettet heel hachje duer en wil, te verdragen en om vree wil, wat toe te geven, H. STEVIN, *Bedr.* 14, 5.

... ick (sel) wel vry wat urve! ...
Dan noch zijnder, dortigh koeyen
Die ons eyghen land beloeyen ...
Daar zijn noch veul ander dieren, ...
Wel wat denckje, van dat hachje? ...
Hoe na meenje dan ghewis
Datter niet en schuyld, off is?
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 41 (*eene boerenmeid beschrijft* [*haar erfportie*).

3) Homp brood; gewestelijk (in Gelderland): een lomp gesneden boterham. || Siet eens met wat geknor een ander slaef u een hacht toeduwt, 't welk om sijn hardigheid qualijk kost van een gescheurd werden, van oudheid verschimmeld ... Maer voor u Heer bewaerd men sacht, wit, en gebuild brood, VALENTIJN, *Juven.* 58.

4) In den vorm *hach*, in Overijsel eene benaming voor: dat gedeelte van een omgehakten boom,

dat met de wortels in den grond blijft zitten (boomkont, kont of snotblok), maar in 't oosten van Gelderland voor: de plaats waar men een boom, die getopt is geworden, heeft geknot. Vandaar *hach-ende*: het dikke eind van den boom waar hij is afgehakt; bij platte vergelijking: achterste van een mensch (Overijsel).

Afl. *Hachten*, aan stukken snijden; afsnijden enz.; alleen in de woordenboeken, („hachten. *Conscindere, abscindere*", KIL.; „*To make incision, or to cut out*", HEXHAM).

Samenst. (in den vorm van het verkl.) *Hachtjesdag, -maal* (zie die woorden).

— In de bet. 4) *Hachende* (zie hierboven bij 4).

— Als tweede lid, in de onder 2, *a*) vermelde beteekenis van: stuk walvischspek. *Bankhachtje*, hachtje dat op de spekbank gesneden is („*Bankhagjes* zyn in 't Ruim van boven neer gesmeeten", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 361); *flenshachtje*, kleiner van stuk dan een bankhachtje; *flenzen* is aan stukken snijden („*flenshagjes* van een voet in 't vierkant", *a. w.* 355).

HACHT (II) — HACHTE —, znw. vr., mv. *-en*. Van den zelfden stam (*haft-*) als waarvan *hechten* komt (zie ald. of verg. FRANCK op *Hecht*, bnw.).

A) Thans verouderd. Hechtenis, gevangenis; dit laatste zoowel abstract als concreet (en dan: gevangenhuis, kerker). Mnl. *hachte*; verg. nhd. *haft*. || Hachte. *Apprehensio, comprehensio, vincula, retinaculum, nexus: captivitas, carcer*, KIL. Strickte hacht. *Stricta sive arcta captivitas*, KIL. (op: Strickt). — Ontbint den knoop dan, Daer de viant mij me hout in zijn hachte, A. BIJNS, *Ref.* 379 (ed. BOGAERS). Indien eenige armen van buyten luyden verschynt, synde sonder oorlof weder gecomen, sal men die stellen in hachten, *bij* HOEUFFT, *Bred. T., Aanh.* 15 (a°. 1536). Wanneer die gheloouer ... daer henen dringhet, dat eene in hacht ende gheuanckenisse ghetrocken worde, GOBLER., *Spiegh. d. Recht.* 55*c*. Waer hy in der hacht ende gheuanckenisse comen, *Ald.*

> Ons Coninck ...
> Is in der hacht van staet en lant berooft.
> Daer is geen macht zijn banden op te leusen.
> REVIUS, *Overijss. Sang.* 143 (verg. *Klaagl.* 24, 20).

B) Concreet, met mv. Elk der beide (ijzeren) kettingen waaraan het paard (in plaats van aan touwen strengen) de kar trekt. Aldus in de Meierij van den Bosch; zie b. v. *O. Volkst.* 1, 205. Verg. hierbij: mnl. *hachte*, boei (*Teuthon.* 136 *a*); *hachten ende banden van ysere* (aangeh. in KIL., uitg. v. HASSELT 208 *noot*) en de beteekenissen *vincula* en *nexus* bij KILIAAN in de aanhaling hierboven bij A). || De hachten (*karkettingen*) worden aan scheien vastgemaakt.

HACHTEN, onz. zw. ww. (*hachtte, gehacht*). Van *Hacht*, waag, avontuur (zie HACH, 2de art.) Wagen, avonturen; in gewestelijke taal (b. v. in Drenthe) nog niet uitgestorven (zie *Drenth. Volksalm.* 1847, 180 of *Overdr.* blz. 9). || Hacht maer sacht, VISSCHER, *Sinnep.* 65 *b* (lat. *Fortunam reverenter habe*).

Aanm. Voor *Hachten*: vastmaken en: gevangen nemen of houden zie (behalve de Mnl. glossariën en woordenboeken) KILIAAN, en voor *Hachten*: aan stukken snijden *Hacht*, 1ste art., Afl.

HACHTJESDAG, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Hachtje* (het verkl. van *Hacht*, 1ste art., in de bet. 2, *a*) in den vorm van 't mv. en *Dag*. Aan boord een der dagen waarop aan elken man een rantsoen spek of vleesch wordt geschaft; bij uitbreiding: een dag waarop iets smakelijks wordt opgedischt; een smulldag. || Sondags en Donderdags 't welk men Hagjes dagen noemt, word ieder Man op zodanig een Dag, een half pont Spek toegedeelt *enz.*, LAMBRECHTS, *Zeeleerl.* 109. Tarief van rantsoenen... 3 ponden versch vleesch, ... of 1 pond versch spek iederen hagjesdag en voor 2 stuivers versche groenten en aardappelen, per kop in de week op de reede *enz.*, *Besl. v.* 14 Juli 1816, *Stbl. v. Ned. Ind.* 1816, n°. 2. In zee, 's weeks $1^1/_2$ mutsje arak om op de hagjesdagen of bij andere gelegenheden te gebruiken, *Ald.* Den Zondag kozen wij voor een zoogenaamden hagjesdag, zoo als men aan boord van een schip den dag noemt, wanneer er versch vleesch verstrekt wordt, VERHUELL, aangeh. in *Gids* 1860, 1, 308.

HACHTJESMAAL, znw. onz.; mv. *-malen*. Uit *Hachtje* (als in 't vorige art.) in den vorm van 't mv. en *Maal*. Vleeschmaal. || Het hachtjesmaal (*in het weeshuis*), op een der beide laatste Woensdagen in elke maand, ... bestond voormaals in ham of runderworst, en in gehakt vleesch voor de ongestelden, tegenwoordig in rundvleesch, waarbij groenten ... gevoegd worden, v. REYN, *Beschr. v. Rotterd.* 2, 96.

HADAAR. Hetzelfde als *hou daar!* pak aan! (Zie HOUDEN).

HADDEKENS, HADDIK (voor *had ik eens, hadd' ik*). Zie bij HEBBEN.

HADER — in samengetrokken vorm HAAR —, znw. m.; zonder mv. Mhd., nhd. *hader* (*hadder*). Twist, krakeel. Uit het Mnl. nog niet bekend, maar in de 15de eeuw, ook blijkens de afleidingen en samenstellingen, niet ongebruikelijk. Waarschijnlijk is dus dit woord omstreeks den genoemden tijd uit een Middel- of Hoogduitschen, althans uit een oostelijken tongval overgenomen doch, na een korten bloei, spoedig weder verouderd. || Hader, twist, oft onvrede. *Estrif, altercation, debat, noise*, PLANT. Hader ... *vulgo* haer ... *pronuntiatur*, KIL. — Vmme vele haders, twistes unde unrechtes ... an den Heren offte Stadsholder neder tho leggen, WINHOFF, *Landr. v. Averissel*, 445 (a°. 1546). Soo ghy recht kont hebben in eenen alsoo ongherechtighen hadere, MARNIX, *Geschr.* 1, 159. Heerschen vriendelik, en met willen, doet veel twist en hader stillen, SPIEGHEL 288.

> Luyden van Krackeel en Haer,
> Veel lands tusschen u en haer.
> BUYGENS 1, 651.

Afl. *Haderen, haren* (zie ald.). — Voorts *Haderig, harig*, bnw., twistziek („Haderich. *Contentieux, noisif*", PLANT.; „*haderige* disputacie", *Ald.*; „*haderich* gericht. *Fora litigiosa*", *Ald.*); misschien ook bij COSTER 64: „Dese luy bennen alle gaer *harich*, hier komt de Roskam by me kaer").

Samenst. *Haderman*; dit woord kan echter ook met den stam van *Haderen* zijn samengesteld; zie derhalve ald.

HADEREN — HADDEREN —, in samengetrokken vorm HAREN —, onz. zw. ww.: *haderde* (*haarde*), *gehaderd* (*gehaard*). Nhd. *hadern*. Twisten, kijven, krakeelen. Van *Hader*; thans, evenals dit woord, verouderd. || Haderen, *vulgo* haeren. *Rixari* (enz.), KIL. (zie ook PLANT.). — Bedenckt dat der diakenen ampt is niet te twisten, noch te haderen, dan *enz.*, MARNIX, *Geschr.* 1, 158. O Heer! ick kyve niet, noch hadder niet met u, BREDERO 3, 570.

Afl. *Hader-, haarachtig*, twistgierig, kijfziek (*litigiosus*, KIL.), en vandaar *hader-, haarachtigheid* (zie boven bij HAARACHTIG, Afl.); *haderer*, ruziemaker („Haderer ... *Estriveur, debatteur, noiseur*", PLANT.).

Samenst. *Haderman*, krakeeler („Een *haerman*, *melius: haderman*, vol haders. *Vitiligitator, rixator, litigiosus*", PLANT.); *hader-*, *haarvlieg*, hetzelfde („haervlieghe. *Litigiosus*", KIL., uitg. V. HASSELT 211 *a*).

HADIE — in ouder vorm HADIEUW —, tusschenw. Het tusschenw. *adie*, *adieuw* (zie daarover bij ADIEU) met eene voorgevoegde *h* (zie hierboven kol. 1323). Vaarwel. || Hadieu myn Moeder, vergeeft my heb ick misdaen! W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 28. Nou, hadie, jongenlief! FOKKE, *Verz. W.* 2, 175. Nou! niets van je Fransch hier, ... zeg op zijn Hollandsch eenvoudig: hadie! *Schoolm.* 47.

HADIK — HADDIK; met voorgevoegde *h* uit ADIK; in Hoogduitsch gekleurden vorm HADICH —, znw. m.; zonder mv. Ohd. *attah*, mhd. *attech*, nhd. *attich*. Eene, thans naar 't schijnt niet meer voorkomende, benaming voor *Sambucus ebulus* L. (kruidachtige vlier). || Hadick, adick. *Ebulus*. Ger. *attich*, KIL. — De Nederlanders plagen dit cruyt veel Wilden Vlier te heeten, maer meest Hadick, Haddijck, oft Adick, nae den Hoochduytschen, DODON. 675 *a* (zie ook 673 *a*). Hadich ... in sijn jonghe bladeren noch versch, en malsch zijnde, onder Meel van Gersten-mout ghemenght, versacht, scheydt, en verdrijft alle koude geswellen, V. BEVERW., *Heelk.* 17 *b*.

Samenst. *Hadikblad* („Kakhielen of wintervoeten worden genezen als men dezelve baad in water daar *Haddik-bladen* in gezoden zijn", P. V. ENGELEN, *Herbarium* 1, 132).

HAF, znw. onz., mv. (doch ongebruikelijk) *haffen*. Eene uit het Hd. overgenomene aardrijkskundige benaming, en wel voor een deel van de zee, achter een landtong gelegen, bepaaldelijk aan de Oostzeekust. Nhd. (oorspronkelijk nd.) *haff*; in eene beperkte opvatting genomen, maar anders hetzelfde woord als onr., zweedsch *haf*, deensch *hav*, ags. *hæf*, fri. *hef*, mhd. *hap*, dial. hd. *haab*, zee (verg. ook oostmnl.: (*varen*) *over wilde haf*, gron. *'t haf roast* in *Taalk. Bijdr.* 1, 46).

HAFFELEN, onz. en bedr. zw. ww.: *haffelde*, *gehaffeld*. Nnd. *haffeln* (DOORNK.-KOOLM.); nfri. *haffelje*. Een in onderscheidene streken des lands met min of meer verschillende beteekenissen bekend woord. Verg. HABBELEN.

I) Als onz. ww. — 1) Den mond bewegen, in verschillende opvattingen.

a) De kaken kauwend op en neder bewegen, mummelen. Ook gebezigd van het kauwen van paarden op het gebit. || Haffelen wordt gezegd van bejaarde Lieden ... welke ... de Spijzen met moeite op het Tandvleesch kort maalen, WASSENBERGH, *Idiot.* 1, 38 (zie voor den vorm *haffelje* ook *Vrije Fries* 1, 173 en 3, 204).

b) Den bek roeren, kijvend aangaan, muilvechten (van vrouwen). Verg. mnl. *haffen* (volgens VERDAM, *Mnl. Wdb.* 3, 22). In Groningen; zie MOLEMA in *Ned. Taal* 1, 195 en in zijn *Wörterb.* 140 *b*; voor Friesland: *Vrije Fries* 3, 204.

2) Frommelen, poedelen, dauwelen (t. w. voortdurend of telkens met de hand betasten). Ook als bedrijvend ww.; verg. *verhaffelen* (hieronder). In Noord-Brabant (Meierij). || De jonges haffelen gedurig mee de kat, *O. Volkst.* 1, 205 (verg. *Taalen Letterb.* 6, 72).

II) Als bedr. ww. *Het* (*zus of zoo*) *haffelen*: (op de een of andere wijze) bestellen, beschikken, klaarspelen, „rooien". Misschien eene toepassing van de bet. I, 2). || Om te komen tot de verantwoordinge zelver, wenschte ik, het alzo te konnen haffelen, dat ik mijn zelven verontschuldigende, mijne Beschuldigers van gelijken geen ongelijk mocht werden toegedichtt, JONCTIJS, *Apol.* 7.

Afl. — In de bet. I, 1, *b*) *Haffelerij*, *gehaffel*, luidruchtig, kijfachtig gebabbel, gekakel, getier (*Vrije Fries* 3, 204; MOLEMA 141 *a*).

— In de bet. I, 2) *Verhaffelen*, verfrommelen; kreukelen (b. v. kleederen); vandaar *verhaffeld*, onfrisch, bepoedeld. Zie *Taal- en Letterb.* 6, 72 en *O. Volkst.* 1, 205.

Samenst. (in de bet. I, 1, *b*) *Haffelbek*, luidruchtige snapster, labbekak (*Vrije Fries*, 3, 204); *haffeltoete* (ook *haffelkoare*), hetzelfde (MOLEMA 141 *a*).

HAFT (I), znw. vr., mv. *-en*. In het Nhd. *haft*, vr. (LANDOLT, *Dictionn. polygl.*) en stellig uit die taal overgenomen. De eigenlijke beteekenis van dit woord is zooveel als: hechtsel, bevestigingsmiddel, houvast; het komt van denzelfden stam als *hechten* (zie ald.).

1) Aan den loop van draagbare vuurwapenen van oudere samenstelling. Een uitsteeksel tot bevestiging van den loop in de lade. || De halve bovenband ... wordt, door middel eener schroef bevestigd aan eene aan den loop vast gesoldeerde haft, v. GOENS, *Zee-art.* 819. Inlatingen (*in de lade*) voor de haften, die op den onderkant van den loop zijn gesoldeerd, HAAKMAN, *Zee-art.* 4, 12. Bij wapenen van vroegere constructie, geschiedt de bevestiging (*van den loop in de lade*) veelal door stiften of schuiven, die dwars door de lade en door haften gaan, welke laatste aan de onderzijde van den loop voorkomen, WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 305.

2) Een uitsteeksel op den loop van een geweer tot bevestiging of tot steun van de bajonet. || De schaft (*van de bajonet*) ... heeft eene ... sleuf, die van onderen gesloten is, doch eene verwijding of neus heeft, tot doorlating der haft, v. GOENS, *Zee-art.* 836. De stormring (*aan de bajonet*) ... heeft een neus, met insnijding, om over de haft te gaan, *Ald.* (verg. WAKKER, *a. w.* 319) Aan den ... loop wordt onderscheiden: ... 4°. de haft, van staal, dienende tot bevestiging der bajonet, HAAKMAN, *Zee-art.* 4, 3.

Samenst. (in de bet. 1) *Schroef-*, *schuifhaft* („De loop wordt door eene *schuifhaft* en twee *schroefhaften* aan de lade bevestigd", HAAKMAN, *Zee-art.* 4, 12).

HAFT (II) — daarnevens HAF —, znw. onz., mv. *-en*. Nhd. *haft*, onz. (en manl.); in Hamburg *haff* en *hafft* (zie *D. Wtb.*). In het Mnl. onbekend; de oudste bewijsplaats voor het nieuwere Ndl. is uit de 17de eeuw (CATS 2, 104 *a*: *haft*), voor het Nhd. uit de 18de (a°. 1768: *haft*). Men is natuurlijk gezind dit woord met het stamwoord van nhd. *haften* of van ndl. *hechten* (got. *haftjan* enz.) in verband te brengen, doch volgens FRANCK behoort de *t* niet tot den woordstam, maar is daar (als bij *akst*, *adelborst* enz.) later aangehecht; wat in elk geval niet op grond van de chronologische volgorde der thans bekende vormen kan worden beweerd. Maar zou niet het Noordduitsche *haff*, evengoed als het Ndl. *haf*, een jongere dialectische vorm kunnen zijn, die de *t* heeft verloren? Wat hiervan zij, het verdient vermelding, dat NEMNICH (*Polyglottenlex.* op *Ephemera*) den naam van dit insect tracht te verklaren uit de omstandigheid dat zijne „*letzte Hülle* (bij de gedaanteverwisseling) *auf dem Ufer bleibt oder darauf haftet*", en zeker nog treffender is de volgende (bij CHOMEL 995 *a*, buiten eenig verband met naamverklaring, medegedeelde) bijzonderheid: dat het *haft*, zoodra het is uitgekomen, zich aan de eerste de beste plaats, het eerste 't beste voorwerp vast-

hecht. Natuurlijk rijst de vraag of er dus niet werkelijk verband bestaat tusschen deze eigenaardige gewoonte van dit diertje en zijn naam?

1) Een netvleugelig insect, ook *eendagsvlieg* geheeten; als *oeveraas* (zie ald.) of, b. v. te Vreeswijk, als *schooraas* bij de hengelaars bekend; in de wetenschap *Ephemera* L. Ook als familie- en soortnaam. || Haf of Haft, Oeveraas, MARIN. — Het Haft leeft maar éénen dag: binnen dat korte tydbestek word het gebooren, bereikt het zyne volwassenheid, teelt het voort en sterft, BERKHEY, *N. H.* 3, 143. Onder de inlandsche soorten kennen wij: *Ephemera Swammerdammiana* Latr., de grootere soort, die meer bijzonder het haft genoemd wordt en tegen St.-Jan ... drie dagen des avonds op de Maas, Merwe en andere rivieren vliegt, SNELLEN v. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 304. De haften ... zijn fijn van bouw, met lang, gerekt lichaam, aan het uiteinde met drie, soms slechts met twee, gelede draden toegerust, *enz.*, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 434. — Thans ryst uit beek en stroom het vliegend haft, een drom *enz.*, v. WINTER, *Jaarg* 105 (*De Zomer*). Gij wenkt, ... En 't Haft leeft zijn ééndagig leven, FEITH, *Werken* 14, 29. Er is ... bevalligheid (*bij Anna Roemers*) in het schilderen van haften, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^2, 417.

't Haft van slechts één zonneschijn
Geniet toch in die weinige uren
De zelfbewustheid van te zijn.
BILD. 6, 114.

2) Als collectief, zonder mv. || Men noemt hier te lande haft of oeveraas de diertjes, welke in den zomer in tallooze menigte plotseling boven onze rivieren of wateren verschijnen en, zonder eenig voedsel tot zich te nemen, na verloop van eenen of weinige dagen verdwijnen, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 245.

— (*Zoo dicht, zoo dik, zoo vol*) *als haft*: in tallooze menigte. Verg. de vorige aanhaling, alsook CHOMEL 995 *b*: „(*van*) de haften ... koomen ... teffens zulk een groot aantal te voorschijn, dat ... de lucht als het waare door hunne vlugt verdikt word". || Soo digt als haf, WINSCHOOTEN, *Seem.* 78. Het is 'er soo vol als saad: soo vol als haf, 217. So dick als haft, HEXHAM. De musschen zitten zoo digt als haft in die boom, MARIN. 't Is Neef, neef, zo lang als ik geef Dan zyn 'er Vrienden als haft, TUINMAN 2, 198.

Gy sult gelijck een os het aertrijck hooren loeyen,
En sien gelijck als haft de lichte schimmen groeyen.
CATS 2, 104 *a* (*Spoock-liefde*).

Samenst. *Hafthuidje*, huidje, hulsel van een verveld haft (SNELLEN v. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 304), *haftpopje, -popken*, eene pop of larve van het haft (CONSC. 5, 342 *a*); *haftsoort* („*Cloe diptera* L., eene *haftsoort*, die slechts twee vleugels ... bezit", SNELLEN v. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 304); *haftt̄ijd*, tijd wanneer de haften uitkomen („In den *haft-tijd* aan de zijde eener rivier wandelende", FEITH, aangeh. in WEIL.); *haftvoren*, voren, die op haft geaasd, zich met haft gevoed heeft, en derhalve om zijn smaak gezocht wordt.

— Als tweede lid. *Avondhaft*, lat. *Ephemera vespertina*, bij CHOMEL 996 *b*.

HAFT (III), znw. onz., mv. *-en*. Van denzelfden stam als nhd. *haften* en ndl. *hechten* (got. *haftjan*, ohd., os. *heftan*). Datgene waar iets aan hecht, hangen blijft, in bepaalde toepassing op het een of andere voorwerp onder water, waar de netten der vischers aan blijven haken. Daarnevens (in de Zaanstreek; BOEKENOOGEN 281) *heft*. || Pas op dat 'et want niet an 'en haft zitten blijft, BOEKENOOGEN 281. — Nu de talrijke haften voor den Zuideroever der Boven-Merwede zijn uit den weg geruimd, kunnen de Woudrichemsche vischers ongestoord hun gang gaan, *N. Rott. Cour.* 13 Maart, 1890, 2de Blad, A.

Aanm. De beteekenissen van nhd. *haft*, m., band, boei, spang enz., zouden ook zeer goed bij een Ndl. woord *haft* (m., vr.) kunnen voorkomen, maar zijn uit de levende taal niet bekend; alleen vermeldt KILIAAN: „Haft. j. hacht. *Nodus, vinculum*". Doch verg. Hacht, 2de art., inzonderheid de bet. B); het verschil tusschen *haft* en *hacht* is trouwens slechts een dialectisch onderscheid.

HAFT (IV) znw., geslacht onzeker. In den Krimpenerwaard de naam voor zekere soort van bonk (grondsoort).

-HAFT (V), zelfstandig achtervoegsel ter vorming van bijvoegl. naamw., in onverbogen vorm met den bijtoon, maar in de buigingsvormen met den vollen klemtoon. Got. *-hafts*, ohd. mhd. nhd. *-haft*; misschien eenzelvig met het bnw. os., ohd., mhd. *haft*, ags. *hæft*, gevangen (beantwoordende aan lat. *captus*); misschien evenwel eene afleiding van den stam van *hebben* (zie KLUGE[5] op *haft*, FRANCK op *-achtig* en verg. *D. Wtb.* 4, II, 132 en hiervoren Dl. I, 753). Als eigenlijke en oorspronkelijke beteekenis wordt aangenomen: *verbonden met, in het bezit van, hebbende, houdende*, waaruit zich de overdrachtelijke beteekenis: *betoonende, vertoonende* kan hebben ontwikkeld, zooals in Dl. I, 754 nader is uiteengezet. Dat dit *-haft* het grondwoord is van *-haftig*, en bijgevolg van *-achtig*, is almede reeds aangetoond in Dl. I, 753—754 (verg. daarbij FRANCK op *-achtig*); eveneens wordt in hetzelfde Deel, kol. 755, aangewezen waarom in de verbogen naamvallen bij voorkeur de bijvoegl. naamwoorden op *-haft* gebezigd worden in plaats van die op *-haftig*, doch bovendien had daar kunnen worden opgemerkt dat men de bijvoegl. naamw. op *-haft* althans in de jongere taal, bijaldien niet in alle gevallen — eerder dan voor zelfstandig gevormde Nederlandsche adjectieven — voor navolgingen of nabootsingen van Hoogduitsche woorden zal moeten houden. In het Mnl. is althans geen achterv. *-haft* bekend en ook nnl. *-haftig* schijnt wel op Hd. invloed te berusten (zie bij -HAFTIG).

Gebruik. (verg. ook hierbij voor uitvoeriger uiteenzetting Dl. I, 754).

-haft vormt bijvoegl. naamwoorden

1) in de beteekenis *hebbende*: *naamhaft, zeeghaft*.

2) in de overdrachtelijke beteekenis *vertoonende, aan den dag leggende* en (bij qualitatieve persoonsnamen) *zich betoonende als*: *ernsthaft, heldhaft, manhaft, schaamhaft, schelmhaft* (BAARDT, *Deugdensp.* 186).

3) *Krijgshaft*. Onregelmatig gevormd en met afwijkende beteekenis. Verg. de aangeh. kolom doch zie nader op KRIJGSHAFTIG.

HAFTEN, onz. en bedr. zw. ww.; alleen in de onbep. wijs voorkomende. Van denzelfden stam (**haft*) als *hechten* (got. *haftjan* enz.; zie HECHTEN) en te vergelijken met ohd. *haftên*, mhd. *haften*. Houden, vasthouden, intransitief zoowel als transitief; transitief voornamelijk met de beteekenis van: in hechtenis houden (of nemen). || Haften, Ger. Sax. j. hachten. *Tenere*, KIL. — Dissen (*de notaris*) zocht ... um (*den kerkmeester*) duk fiintjes aon te klampen. De karkmeister wieat um alâvel zo moijkes dom te holden, dat i nie haften (*geen vat* (*op hem*) *krijgen*) kos, *Geld. Volksalm.* 1859, 123.

Afl. *Hafting*, hechtenis („Die Beklaechde (sal) die klachte oock moghen verburgen, in welcken val hy tegens ghenochsame verburginghe, der *haftinghe* sal werden ontlediget", *Landtr. v. Zutphen* XI, 12).

Samenst. *Haftgeld*, godspenning; ook nhd. *haftgeld* („*Haft-geld, haft-penninck*. Germ. Sax. Sicamb. *Arra, arrabo*", KIL.; verg. bij PLANT.: „Godtspenninck oft *haftgeld*").

-HAFTIG, zelfstandig achtervoegsel, doorgaans met den vollen klemtoon, ter vorming van bijvoegl. naamw. Verg. ohd. (zeldzaam) *-haftig*, mhd. *-haftec*, nhd. *-haftig*, ofri. *-haftich* (*-heftich*), door middel van *-ig* afgeleid van *-haft*, en met dezelfde beteekenissen als dit achterv. (zie dus, en ook voor het Gebruik, bij -HAFT). Hoe uit het germ. *-haftig*, na versmelting van de *h* (verg. **H, I**, II, 1, Aanm. 2, kol. 1322), eerst *-âftig*, en door de verandering van *ft* in *cht*, vervolgens het bekende achterv. *-âchtig* is ontstaan, vindt men ook bij -ÂCHTIG (Deel I, 753) uiteengezet, maar iets anders is het, of in het Ndl. de bnw. op *-haftig* inderdaad wel zoo oud zijn als daar wordt ondersteld. Immers zullen, o. a. naar de meening van FRANCK (*Etym. Wdb.* 16), de Nndl. bnw. op *-haftig* eenvoudig jongere navolgingen van Hd. woorden wezen, en is dus mnl. *-âchtich* de oudst bekende Ndl. vorm van germ. (ohd. enz.) *-haftig*.

De voornaamste met dit achterv. gevormde adjectieven (*ernst-, held-, krijgs-, man-, naam-, zeeghaftig*) zijn reeds in Dl. I, 753 — ook naar hunne beteekenissen ingedeeld —, besproken (verg. bovendien nog -HAFT, Gebruik); zeer bekend is verder nog *strijdhaftig* (in de bet.: tot den strijd geschikt of gezind), en buitendien komen voor: *deugd-, eer-, harts-, heil-, lijf-, schaamhaftig* (zie op het eerste lid).

Over de afwisseling in het gebruik van de woorden op *-haftig* met die op *-achtig* zie Dl. I, 753; met die op *-haft* ald. kol. 755.

HAGEDIS — HAGEDISSE (beide met den klemtoon op *is*); daarnevens HAAGDIS, HAAGDAS (met den klemtoon op *haag*, althans in poëzie) —, znw. vr., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Mnl. *hagedisse, hagetisse* (niet te verwarren met het gelijkluidende mnl. *hagetisse*, ohd. *hagzussa*, ags. *hægtesse*, heks); daarnevens, een ouder tijdperk vertegenwoordigende, vormen zonder *h*: *egedisse, eeghdisse, egetisse*. Hetzelfde woord als ohd. *egidëhsa*, mhd. *egedëhse* (nhd. *eidechse*), osaks. *ewithëssa* (aldus bij KLUGE[5]), ags. *âpëske* (eng. *ask*; *asker*), met eene voorgevoegde *h*, en zulks zonder twijfel tengevolge hiervan, dat men het woord met *hage, hegge* in verband wilde brengen (zie b. v. de aanhalingen uit KILIAAN). Eene bevredigende verklaring van de samenstellende deelen van ohd. *egidëhsa*, os. *ewi-thëssa* enz. heeft men tot nog toe niet kunnen vinden (verg. KLUGE[5] op *Eidechse*), maar, evenals ons *hagedis*, geven verscheidene der in alle Duitsche tongvallen overtalrijke bijvormen en vervormingen blijk van de pogingen der volksetymologie om het woord begrijpelijker te maken. Wat zoodanige vormen voor Hoogduitsche en andere dialecten betreft, zie KLUGE[5], aangeh. art.; voor het Nnd. b. v. DOORNK. KOOLM. 1, 18 *a* op *âftas*, en verg. voorts voor Noord- en Zuid-Nederland (behalve nog de aanhalingen straks hieronder): mnl. *âftisse* (*Haarl. Gloss.*) (ook *heptisse*? *Vocab. copios.* in *Hor. Belg.* 4[1], 18 *b*), nieuwer Ndl.: *aerdtissie, echtisse* (KIL.), gron. *evertaske, heveltaske*, drentsch *eve(r)dassche*, twentsch *eveltassche*, oostgeld., betuwsch en utr. *everdesse, everdes, everdis* (doch in den Tielerwaard is *everdes*: lat. *salamandra* en *hagedis*: lat. *lacerta*), zuidholl. *eidas* (en zelfs *eindas*, b. v. te Alfen), vla. *aketisse, snaketisse* (KIL., DE BO[2]). Andere namen voor hetzelfde diertje zijn nog b. v. hd. *springer, schiessnatter, vierbein, viergebein*, ags. *efete*, eng. *eft* en *newt*, ijsl. *eðla, eyðla*, nr. *örle, ödla*, zw. *ödla, fyrfota*, dee. *ögle, firben*, vla. *'springsnaak*, maar geen van die alle geeft eenig licht over de mogelijke beteekenis van ohd. *egi-dëhsa*, mnl. *ege-disse* enz.

1) De naam van een bekend kruipend dier (*Lacerta*), hier te lande in drie soorten voorkomende: de zoogen. *gewone*, de *kleine hagedis* (*L. vivipara*) en de *muurhagedis*. || Egdisse oft eechdisse. Une laisarde. *Lacerta*, PLANT. Haeghdisse, a. w. *Lacertus* ... Hagedisse, JUNIUS, *Nomencl.* 59 *b*. Eghdisse. j. heghdisse. *Lacerta*, KIL. Haeghdisse, heghdisse.... *ab* haeghe *sive* hegghe, a. w. Heydisse.... *Lacertus. forte* heydisse *quibusdam dictus, quod in incultis et aridis locis habitet*, a. w. — De Hagedis is een aardig, geheel onschadelijk diertje, wiens beet niet eens in het vleesch dringt, *enz.*, SCHLEGEL, *Kruip. Dier.* 5. De Salamanders ... (*hebben*) door ... uiterlijke gestalte ... eenige overeenkomst met de hagedissen, en dit is ook oorzaak, dat zij ... door onkundigen ... met den naam van hagedissen bestempeld worden, ofschoon zij van deze dieren in alle andere opzichten verschillen, 37. De gewone hagedis (*Lacerta agilis* of *stirpium*) van ons vaderland, die over een groot deel van Europa ... verbreid is, komt op zandige gronden, vooral in het kreupelhout voor, BURGERSDIJK, *Dieren*, 3, 32. — Ende de crocodyl, ende de egdisse . ., Die sullen u onreyn zijn onder alle kruypende gedierte, *Levit.* 11, 30. De... blaauwende haagdis, die door de doornen glipt, BILD. 7, 76. De haagdas glibber' door de struiken, 8, 276. Fleschen met aeverdessen, slangen, en ongeboaren gediertens op stark water, *Geld. Volksalm.* 1836, 94.

> De spin die eet de vliegh, de hagedis de spin;
> Dit heeft het groene wout, en al de werelt in.
> CATS 1, 616 (zie ook 1, 651 *a*).

— Volgens een overoud geloof zou de *hagedis* een vriend van de menschen, een vijand van de slangen zijn. Zie b. v. NEMNICH, *Polyglottenlex.* onder *Lacerta*. || Dat de hagedis den mensch ... genegen zoû wezen, is een oude overlevering.... Waarschijnlijk is het volksgeloof daaraan toe te schrijven, dat de hagedis zich veel ... nabij de woonplaatsen der menschen onthoudt, en zich gemakkelijk laat temmen, v. LENNEP *in* VONDEL 6, 171.

> Dit merckte een wackere Haeghedis,
> Die vrouw Natuur in stilheit dient,
> Den mensch bemint, en gunstigh is,
> En gadeslaet, en houdt te vrient.
> VONDEL 6, 171 (*De getrouwe Haeghdis*).

— Als eene natuurlijke wapenfiguur. || De hagedis wordt afgebeeld rechtop staande, met den kop naar boven, de pooten aan beide zijden uitgestrekt, en op den rug gezien, RIETSTAP, *Handb.* 203.

2) Bij uitbreiding. Eene wetenschappelijke benaming voor alle dieren die overeenkomst vertoonen met de (gewone) *hagedis*, en die door de geleerden worden samengevat tot de orde der *Hagedisachtige Sauria* of der *Lacertinae*; de *eigenlijke hagedissen* vormen in die groep dan weder eene afzonderlijke familie. || De eigenlijke hagedissen (*Lacerta*), SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 26. Deze groote hagedis (*Tejus monitor, van Suriname*) verdedigt zich door hevig te bijten, 2, 27. De orde der Hagedissen is talrijk in soorten en zeer groot is de verscheidenheid, welke men daaronder kan opmerken.... Bij de meesten is de kop zeer duidelijk van het lijf door een hals onderscheiden, gaat het lijf in een langen en dunnen staart over en zijn er vier pooten aanwezig, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 27.

Afl. *Hagedisachtig*: op de (gewone, eigenlijke) hagedis gelijkende, daarmede overeenkomende („*Hagedisachtige* Saurers, *Lacertinae*", SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 25).

Samenst. (in de bet. 1 of 2) *Hagedissoort* („Geen enkele *hagedissoort* is vergiftig", BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 30).

— Als tweede lid. *Gordelhagedis* (zie ald.). — Voorts *Boschhagedis*, vla. *buschaketisse* (*Loquela* 9, 83); *muurhagedis*, *Lacerta muralis* (SCHLEGEL, *Kruip. Dier.* 7); *ringhagedis* (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 40).

HAGEDOORN. Zie HAAGDOORN.

HAGEL, znw. m., mv. (b. v. in de bet. hagelkorrels) *-s*; verkl. *-tje*. Ohd. *hagal*, mhd. nhd. *hagel*; onr. nnr. deensch *hagl*, zw. *hagel*; ags. *hagal*, *hagol* en *hægel*, meng. *hagel*, *hawel*, *hayl*, eng. *hail*, nfri. *heil* (GYSB. JAPICKX); mnl. *hagel*, *hael* (*hail*); dial. mnl. en nnl. (Limb.) *hachel*; voorts nog dial. mnl. *hegel*. Men brengt dit woord in verband met gr. *κάχληξ*, keisteentje; kiezelsteentje (zie KLUGE[5] op *Hagel*); de eigenlijke beteekenis zou derhalve zooveel als: keitje, kiezeltje zijn. Merkwaardig is het, in verband hiermede, zeker dat een hagelkorrel in dial. Nhd. *kieselstein* (en hagelen *kieseln*) heet en voorts dat het Onr., Ags., ouder Nhd. en Ndl. de hagelkorrels *steenen* noemen. Derhalve zou dan *hagelsteen* (zie ald.) eene tautologische samenstelling zijn.

1) Eigenlijk. — 1) Als collectief. Een vorm van neerslag uit den dampkring, bestaande uit tot witte, ondoorschijnende korrels (of „steenen") bevroren water. Voor de waargenomene verscheidenheden van *hagel* bezit onze taal geen afzonderlijke woorden (*zomer-* en *winterhagel* zijn immers geen volkswoorden); daarentegen onderscheidt men b. v. in het Hd. *schlossen* en *graupen* (en in 't Fr. *grelons* en *grésils*).

a) In het algemeen. || De hagel ... behoort tot de vochtige neêrslagen van den dampkring (hydrometeoren). Hij onderscheidt zich van de sneeuw, doordien hij geene losse vlokken, maar dicht bevrozene, harde ijsmassa's vormt, van verschillende grootte en gedaante, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 676 *a*. — Zijt gy gekomen tot de schatkameren der sneeuw? ende hebt gy de schatkameren des hagels gesien? *Job* 38, 22. Het vermaak van gansche daagen lang ... in hagel, sneeuw, wind en reegen op de jacht te loopen, v. EFFEN, *Spect.* 8, 224.

— *Zoo wit als* (*een*) *hagel*: zeer bijzonder wit, van uitnemende witheid. Verg. HAGELWIT. || Siet Elsjes werk (*speldenwerk*) iens aen; Dat is soo wit as ien hagel, en 't jou so geel as ien taen, TENGNAGEL, *Frick in 't Veur-Huys*, 4.

— *De hagel valt, klettert, kletst* enz. || De hagel kletst tegen de ruiten en op den hemel van de koetsen, HASEBROEK, *Waarh. en Dr.* 122. De hagel kletterde op ons dak, LEDEGANCK 361.

> de hagel snort en geesselt ons de leden!
> BILD. 2, 148.

— *Zoo dicht —, zoo dik als hagel*: in zeer groote menigte, in zeer grooten overvloed. || (*Een deuntje*) uit de beste doos, waar in de zoentjes zo dicht stooven als hagel, v. EFFEN, *Spect.* 6, 86. De betuigingen van zyn oprechtigheid (vallen) zo dik als hagel, 9, 219.

— De *hagel* is voor den landbouwer eene bezoeking; hij bederft, vernielt, *slaat*, gelijk de term luidt, vaak het te veld staande gewas, ja doodt niet zelden menschen en vee. || De tabaksoogst is door den hagel vernield. De haver ligt door den hagel tegen den grond. — De hagel sloegh in den gantschen Egyptenlande, alles wat op den velde was, *Exod.* 9, 25. Ick sloegh... met hagel, al het werck uwer handen, *Haggai*, 2, 18. Wie zich met nootdruft genoeght, wort niet ontrust ... door wijngaert, van den hagel geslagen, VONDEL 6, 485 (lat. *verberatae grandine vineae*). De landman zucht ... wanneer ... een gedeelte van zijne veldvruchten door den hagel ... worden verdelgd, KIST, *Eikenh.* 2, 4. As de hoagel kumt, alda'j dan 't beste gewas hadt, dan bi'j toch kedielje, CREMER 12, 75.

— In de (ook bij HARREB. 1, 273 *b* opgenomen) uitdrukking *Die eene is des anderen hagel geworden* (uit de *Ghem. Duytsche Spreckw.*, a°. 1550, bij MEYER, *Spreuk.* 41) heeft *hagel* zeker ook de beteekenis van: plaag, bezoeking, kwelling; bij overdracht: kweller, kwelgeest. Verg. *„L'homme n'a point de plus grand ennemy que l'homme: ein mensch ist des anderen wolf, ja teufel oder hagel"*, uit een spreekwoordenboek (a°. 1679) vermeld in *D. Wtb.* 4, II, 144.

— *Dat hem* (*enz.*) *de hagel sla!* Eene verwensching, misschien nog uit den heidenschen tijd. Zie *D. Wtb.* 4, II, 143. || Dat hem de hagel sla. De donder sla dat hoofd, 't welck altijt maelt van droomen, VONDEL 3, 742 (zie 3, 498: Dat dy de hagel sla!).

— *Daar zal de hagel naar slaan*: dat zal niet ongestraft blijven; de goddelijke wraak zal daarover niet uitblijven. Waarschijnlijk is dit ook de zin van *Die haeghel wil hier noch nae volghen*, uit de *Ghem. Duytsche Spreckw.* (a°. 1550) bij MEYER, *Spreuk.* 44. || Daar zal de hagel naar slaan, daar zal een straf op volgen. *Cela ne demeurera pas impuni*, MARIN. De hagel zal daarnaar slaan, *dat zal straf ten gevolge hebben*, WEIL.

— In Gelderland (b. v. te Groenlo) zegt of zeide men, schertsend, ook wel *Daar wil hagel na slaan* om aan te duiden dat eene overdreven goede verstandhouding (het „mooie weer") tusschen twee personen wel niet van langen duur zal zijn. In denzelfden zin hoort men elders *'t Is krul; 't zal pruiken regenen!*

— *Voor den hagel duiken*: zich bijtijds bergen, in veiligheid stellen. Verg. uitdrukkingen als: zorgen „binnen" —, „onder dak" te zijn. Door VONDEL 3, 35 figuurlijk gebezigd met betrekking tot een meisje dat nog bijtijds de huwelijkskansen waarneemt.

> Wel is sy wijs die haeren tijd gebruyckt,
> En voor den hagel duyckt.

— Evenals *bliksem*, *donder*, *weerlicht* enz. wordt *hagel* als een vloekwoord gebezigd. || Niemant (en sal) ... by gods weer, 't zy donder, ofte blixem, weerligt, hagel, nog by ziele, ofte saligheyt sweren, *Resol. d. Kam. Trou m. bl.* a°. 1723, bij MEIJER, *Langendijk*, 78. Wel, hoe hagel hebben wy het langer, Zus! *Leev.* 3, 147. Dat (*doe ik*) om de hagel niet! 4, 336. 'k Zal ook, voor den hagel! ... 't Schreumlyk overeisschen laaten, *Econ. L.* 3, 32. Ik scheurde den brief open. — Wat hagel, zei ik, 't is Grieksch! LOOSJES, *Bronkh.* 4, 301.

— In sommige gevallen vervangt *hagel* den naam van den Booze. Verg. hieronder de Samenst. *hagelskind*, ook het bnw. *hagelsch* en voorts *D. Wtb.* 4, II, 143. || Wel, de Hagel speelt er mee, kunnen de Vrouwen zo van land steeken! en 't is haal my de die en de die, allemaal goeije zuivere Carga, *Leev.* 6, 10.

b) In toepassing op eene afzonderlijke hagelbui, op hagelslag bij eene bepaalde gelegenheid enz. || Ick sal morgen ontrent desen tijt eenen seer swaren hagel doen regenen, *Exod.* 9, 18. Als desen hagel op haer vallen sal, soo sullen sy sterven, 9, 19. Daer wierden blicksemen, ende stemmen, ende donderslagen, ende aerdtbeevinge, ende grooten hagel, *Openb.* 11, 19.

2) Met mv. — *a*) Hagelkorrel, hagelsteen. || Er vielen groote hagels; Kleene hageltjes, DE BO² 351 *a*. — Een barvoets weesje ... Dat hagels uit haar lokken streek, Met handjes koud en teer, TOLLENS 4, 98. 't Was schriklijk ruw en koud: de scherpe hagels vlogen, 5, 111.

b) Zeer ongewoon. Hagelbui. || Schoon om u 't Noorden giert en koude hagels woeden, v. LENNEP, *Poët.* 5, 163.

3) In een gebruik waarbij men de benaming van het natuurverschijnsel, het collectief dus, bezigt, maar nochtans bepaaldelijk het oog heeft op de afzonderlijke korrels of steenen die het vormen. || Eenen grooten hagel, elck als een talent-pont swaer, viel neder uyt den hemel op de menschen, *Openb.* 16, 21. De Hagel heeft gemeenlyk de grootte van regendruppen, CHOMEL, *Verv.* 2766 *b*. Dikwils heeft de Hagel eene ondoorzichtige en witte pit binnen in zich, om welke eene harder en doorschynender schil is, *Ald.* In 1703 viel er hagel, die de grootte had van een vuist, *Alb. d. Nat.* 1873, 3.

II) In toepassing op zaken die in gedaante op *hagel* gelijken.

1) In toepassing op het man of manna (zie *Exod.* 16, 14 vlg.).

> Zy luisterden, tot datze hoorden vallen
> Dien hagel, als kristal, van dack tot dack....
> Zy zagen 't velt, gelijck met koriander
> En rijp, bestroit. Het lagh er kleen en ront, (*enz.*).
> VONDEL 4, 470.

2) Zeer bekend als benaming voor in korrels gegoten lood tot klein geschut. Als collectieve stofnaam, maar ook (met mv. en verkl.): een enkele zoodanige korrel. Verg. *D. Wtb.* 4, II, 144 (*Hagel*, bet. 7). || De wijnkoopers reinigen de flesschen door ze met hagel om te schudden. Een hageltje vinden (*b. v., in wildbraad dat met hagel geschoten is*). In deze bout is de haas geschoten; zul je voorzichtig kluiven en op de hageltjes en de splinters passen? — Fyne hagel, mussche hagel, ... *menue dragée*. Grove hagel, ganze hagel. *Grosse dragée*, MARIN. — Hagel, word ook genoemt het lood, dat tot kleine ronde korrels gebragt is, ... tot het schieten en dooden van allerlei vogelen, haasen en ander klein gedierte, CHOMEL 996 *b*. Dat een schot hagel *à bout portant* duizendmaal erger wonden maakt dan een kogel, BEETS, *C. O.* 319. Misschoot? vraagt de jager.... Hij had hagel genoeg. Je zelt 'em morgen wel vinden, 343.

— *Met zilveren hagel schieten* (zie HARREB. 1, 273 *b*): zich voor geld een jachtbuit verschaffen. Verg. *met zilveren aas* —, *met den gouden hengel visschen*.

— *Hij is met hagel geschoten*. „Men zegt dit van een pokdalige", HARREB. 1, 273 *b*.

— **Aanm.** Dat men *hagel* voorheen, evenals in het Hd. (zie *D. Wtb.* t. a. p.), als een naam voor allerlei klein werptuig, voor *schroot*, bezigde blijkt b. v. uit *hagel(ge)schut* (zie ald.).

III) In toepassing op hetgeen in talrijkheid (of talloosheid) den *hagel* (in de bet. I, 1) evenaart.

1) Als benaming voor eene ontelbare menigte van toegeslingerde, afgeschoten werptuigen. Verg. HAGELBUI in de bet. 2). || Uit de vensters der hoekhuyzen spat een haaghel van mosketkoeghels, HOOFT, *N. H.* 852. Den aanhoudenden haaghel van looden, die uit de stadt op hem bikten, 1169. De (kanonnen) ... zonden eenen hagel schroot onder de Boeren, CONSC. 2, 312 *b*.

— Bij uitbreiding en overdracht in toepassing op rampen en derg. die in groote menigte komen. || Al jagen Dees dagen Dien hagel van plagen Den grijzaart op 't hoofd, BILD. 11, 437.

— Een enkele maal schijnt *hagel* door HOOFT te worden gebezigd in den zin niet zoozeer van: eene ontelbare menigte van werptuigen, als wel van: schrootvuur. Verg. de Aanm. hierboven. || De brug ... was geborstweert ... met dubbele heiningen van berden en aarde daar tussen gestampt, teeghens allen haaghel van mosketterye, HOOFT, *N. H.* 997.

2) In toepassing op eene, of op *de* groote menigte (des) volks, in den collectieven eigennaam *Jan Hagel*, nhd. *Hans Hagel* (*D. Wtb.* 4, II, 144 en 460): (het) gepeupel, (het) grauw (verg. *Jan Alleman*, *Jan Rap* enz.). Thans nog welbekend, doch als gemeen znw., in den vorm *janhagel* (zie JANHAGEL, znw. onz.).

> Maer 't vallen van één hooft (*dat van Buat*) heeft dat besluyt [(*tot omwenteling*) belet;
> Dat echter naderhant begon weerom te leven,
> Toen de gehoorsaemheyt Jan Haegel hadt begeven.
> DROSTE, *Overbl.* 223.

— Voorheen inzonderheid gebezigd als eene wel minder vleiende, doch niet volstrekt verachtelijke benaming voor het zeevolk, voor matroos, Janmaat. || Dat'lijck krayd de middaghs haen, Jan Haghel gaet aen 't eten, HERCKMANS, *Zeev.* 218. Hebbende ... den corporael ... voorgehouden, dat (*hij*) niemant most verschoonen, off met praetjens hem laten payen, daer Jan Hagel wel alle listen soude toe aenwenden om bevryt van den vuyl stinckenden arbeyt te zijn, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 176.

> Jan Haghel weyffeld met den hoed, ...
> Met gaet elck weer sijns weeghs door zee.
> HERCKMANS, *Zeev.* 219 (*bij 't praaien*).

Afl. *Hagelen*, *hagelsch* (zie die woorden).

— Voorts *Hagelig*, *haaglig*, op hagel (in de bet. I, 1) gelijkende, t. w. zoo wit; verg. *sneeuwig* („Nu telt ghy tachtigh jaar ...: Laat my dies purper van een amaranthen hoed, Varsch uit uw tuin, noch eens uw *haagligh* haair omspeeten", SIX v. CHAND. 311).

Koppel. (in de bet. I, 1) *Hagelkeerend* („Bedekking van het kleed, van 't *hagelkeerend* dak", BILD. 2, 364); *hagelklettrend*, van den Noordenwind: met hagel kletterende, kletsende, werpende („'t *hagelklettrend* Noorden Stortte in verwoedheid neêr door 't graauwe mistgordijn", BILD. 12, 254).

— In de bet. II, 2) *Hagelgieten*, ww. en onz. znw.: (het) gieten van hagel, van hagelvormige schietkorrels.

Samenst. afl. *Hagelvlekkig* (zie ald.).

Samenst. *Hagelblank*, *-bui*, *-gans*, *-geschut*, *-gieterij*, *-jacht*, *-korrel*, *-peuter*, *-schade*, *-schut*, *-slag*, *-steen*, *-tasch*, *-vlaag*, *-vorm*, *-vorming*, *-wit*, *-zak* (zie die woorden).

— Voorts, minder algemeen gebruikelijk of meer toevallig gevormd:

— In de bet. I) *Hagelafleider* (zie ook Dl. I, 1146) („Dat van zoogenaamde *hagelafleiders* volstrekt geen hulp te wachten is", HARTING in *Alb. d. Nat.* 1853, 57); *hagelbal*, hagelkorrel, hagelsteen („Min noch meer als *haeghel-ballen* Zijn de loo'n (*de kogels*) op my ghevallen", DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 355); *hagelbijze*, hagelbui, thans nog in Vlaanderen bekend („Haeghel-bijse. *Grandinis tempestas*, *calamitas*", KIL.); *hageldag*, dag waarop hagel valt, waarop het hagelt („Volgens veeljarige waarnemingen is in Nederland en Frankrijk ... het jaarlijksch aantal *hageldagen* 10—20", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 679); *hageldicht*, dicht voor den hagel, geen hagel doorlatende („tralievensters, *hageldicht*, Ja ondoordringbaar voor het licht", BILD. 6, 73); *hageldik* (verg. hierboven: zoo dicht, zoo dik als hagel): „fra. *dru comme grêle*",

DE BO² 351 *a*; *hagelgoot*, sterke hagelbui (verg. GOOT, A, 1, *a*; kol. 421) („Korts daer op is, uyt swarte Wolcken een *haghel-goot* ghevallen, ende een Storm van de vier Winden teghen malckanderen stotende", SCHOTANUS, *Gesch. v. Friesl.* 11 *b*); *hagelgruis*, eene benaming voor den hagel, om zijn korrelachtige gedaante („De nevel stolt en vriest tot *hagelgruis* te zamen", TOLLENS 5, 122); *hagelkei* („Een seer ongemeene harde storm, verselt met de aldergrootste *hagelkeyen* (welcke genige onser ervarenste zeeluyden oyt diergelijcq affirmeerden gesien te hebben)", V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 209); *hagelkern*, binnenste, ondoorschijnend gedeelte van een hagelkorrel; *hagelklomp*, klomp b. v. van aaneengevroren hagelsteenen (zie *Alb. d. Nat.* 1873, 4); *hagelkruis*, waarschijnlijk een kruis op het dak of in 't veld geplaatst, als voorbehoedmiddel tegen hagelslag („bake, *hagelcruyss*, (*zonder vertaling*)", *Teuthon.* 26 *a*; „*hagel cruyss*, baicke", 138 *a*); *hagellucht*, lucht, zwerk waaruit men vermoedt dat hagel vallen zal („Kijk eens wat een gele lucht, een echte *hagellucht*!"); *hagelnieuw*, geheel nieuw, splinternieuw; *hagel* doet hier eenvoudig dienst als eene versterking („'t *hagelnieuw* (*er is sprake van huisraad enz.*) verving het oud", V. ZEGGELEN 2, 97); *hagelscheie*, hagelbui („'k G'loven da'me gaan en *hagelscheie* krijgen", *Loquela* 9, 74); *hagelskind*, duivelskind; verg. *donderskind* („Al dat geld ... lag in een klein kistje. Dit wisten die *Hagels-kinderen*", *Burg.* 653); *hagelschroot* (verg. *hagelgruis*) („'t altijdgrommend Noorden Van 't stormig ijsgestoelt' met rijm en sneeuwvlok smijt, En klettrend *hagelschroot* dat oogsten nederrijt", BILD. 6, 351); *hagelsneeuw*, sneeuw en hagel gemengd, eng. *sleet* („De *hagelsneeuw* kletterde tegen de vensterglazen", CONSC. 2, 204 *b*); *hagelsnoer*, snoertje, bandje aan den dooier van een ei; hd. (*ei*)*hagel*, fra. *chalaze*, naar gr. χάλαζα, hagelkorrel); *hagelstoot*, stoot, slag door den hagel toegebracht („(*hij heeft*) ... menig' *hagel-stoot*, en menig' middagh kommer Beslapen buyten dak, bearbeidt buyten lommer", HUYGENS 1, 448); *hagelstorm* („Eenen *hagelstorm* in ... Zuid-Amerika, waarbij de steenen zoo groot als kleine appels waren", HARTING in *Alb. d. Nat.* 1853, 38); *hagelstraal* („De Reuzen ... hadden 'er aen gesmeet (t. w. *aan den bliksem van Jupiter*) drie gedraeide *hagelstralen*", VONDEL 5, 309, als vertaling van lat. *tres imbris torti radios*); *hagelstriem* („Beween de dorre *hagelstriemen* Op 't nog zich vormend akkerkleed!" BILD. 11, 54); *hageltheorie*, theorie aangaande de vorming, het ontstaan van hagel („De voornaamste *hageltheorieën*", V. SCHEVICHAVEN in *Alb. d. Nat.* 1873, 1; zie ook 1873, 51); *hagelvloed* („Daer is gelijck een *hagelvloet*, een poorte des verderfs", *Jes.* 28, 2); *hagelwater*, dat van gesmolten hagel afkomstig is („Ter oorzaake van ... 't koele sneeuw- en *hagelwater* ... dat de Chyl (*bij de koeien*) te veel verslapt en verkoelt", BEKKHEY, *N. H.* 3, 163); *hagelzuiver*, zoo rein als hagel („Lieve, heldre Hemelspat ... Op mijn *hagelzuiver* blad!" BILD. 1, 460).

— Als tweede lid. *Smachthagel*: „hagelvlaag die 't bezaaide land toeslaat zoodat het met eene harde korst bedekt wordt", DE BO² 904 *b*; *sneeuwhagel* („Vele meteorologen maken onderscheid tusschen *sneeuwhagel*, die geene kristallijne kern bezit, uit saâmgepakte sneeuw bestaat en veelal in den winter valt, en tusschen eigenlijken hagel", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 679 *a*); *winter-*, *zomerhagel* („Men onderscheidt twee soorten van hagel, den *winterhagel* (*grésils*, *Graupel*) en den *zomerhagel* (*grêlons*, *Schlossen*)", *Alb. d. Nat.* 1873, 2).

— In de bet. II, 2) *Hagelfabriek*; *hagelgieter*.

— Als tweede lid. *Flezschen-*, *ganzenhagel*; *geweerhagel* (zie Dl. IV, 2025); *jachthagel*, om op de jacht te gebruiken („Geweerhagel, *jachthagel* of schroot", KUYPER, *Technol.* 1, 130); *musschenhagel*, de fijnste soort van hagel, vandaar de andere naam: musschenstof.

HAGELBLANK, bnw., om de absolute beteekenis zonder trapp. v. vergel. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Blank*. Zoo blank, d. w. z. zoo wit als hagel. || Een hagelblanke schacht (*van een zwaan*), BEKKHEY, *N. H.* 3, 336. Geen rijkversierd helmet Met hagelblanken vederbosch ... Trekt hier het vrouwlijk oog, BILD. 1, 7. Een hagelblanke serviette Bedekte 't blonde haar, 1, 386. Twee vleuglen, hagel-blank (*van eene duif*), DE MONT, *Loreley*, 130. (Asters) Lichtlila, hagelblank en rood als rozen, H. SWARTH, *Poëzie*, 95.

— In figuurlijk verband, van de onschuld. Smetteloos rein. || Hagelblanke onnoozelheid, BILD. 13, 64.

HAGELBUI, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Bui*.

1) Eigenlijk. Uitstorting van hagel uit de lucht. || Haeghel-buye. *Calamitas*, *grandinis tempestas*, KIL. — 't Gezaeide graen ... Wordt dickwils van een hagelbuy geslagen, Terwijl het bloeit, VONDEL 4, 517. De felste Hagelbuijen vallen meest met eenen sterken wind, CHOMEL, *Verv.* 2766 *b*. Talrijke onweders, die zeer dikwerf gepaard gingen met geweldige hagelbuien, HARTING in *Alb. d. Nat.* 1853, 33. De verschijnselen bij de komst van eene hagelbui zijn doorgaans dergelijke als wij bij een onweer opmerken. Eene drukkende warmte gaat gewoonlijk vooraf, *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 676 *b*.

> Wen hagelbui of bliksemschicht
> Mij veld en gaard te gronde richt.
> DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 299.

— Soms staat *hagelbui* voor: met eene *hagelbui* bezwangerde wolk. || In het algemeen hangen de hagelbuien laag, v. SCHEVICHAVEN in *Alb. d. Nat.* 1873, 3. Zondag ... (ontlastte zich) boven Utrecht een geweldige hagelbui, HARTING in *a. w.* 1875, 355.

2) Bij vergelijking. Als eene benaming voor eene ontelbare, overstelpende menigte van werptuigen: steenen, kogels en derg. Verg. HAGEL, III, 1). || Men groeve u billijck in een hagelbuy van steen, VONDEL 9, 301. Een hagelbui van blaauwe boonen, Is 't vroeg-op-dagend wellekom, *Bloemkr. v. verscheid. Ged.* 95. (Wy) wierden ... met een hagelbuy van steenen begroet, ROGGEVEEN, *Dagverh.* 172.

> Een hart, daer hagelbuy van koegelen op stuyt,
> Is nu Cupidoos roof, en Cypris rijcke buyt.
> VONDEL 2, 533.

— Bij uitbreiding ook in toepassing op allerlei werptuig dat eigenlijk niet met hagel kan worden vergeleken. || Een hagelbui Van zwavel, pek en schroot, TOLLENS 5, 88.

— Zelfs in toepassing op slagen en schoten, die elkander met groote snelheid opvolgen, die zoo dicht als hagel „vallen". || Een hagelbuy van stok-slagen, DE BRUYN, *Reizen* 1, 86 *b*. Een hagel-buy van musquet schooten uitstaan. *Essuyer une grêle de mousquetades*, MARIN. Hoe kunt gij de vromen zoo kwellen, zei gauwe Joost, en hij kreeg van meester Benedictus eene hagelbui van roeslagen, *bij* HARREB. 1, 273 *b*.

— Geheel figuurlijk, in toepassing op onaangename dingen die elkander in overstelpende menigte en met verbijsterende snelheid opvolgen; aangename zaken daarentegen worden in een regen, een vloed, een stroom gedacht of voorgesteld. || O hagel-

bui van plagen! LUYKEN, *D. L.* 58. Hierop volgde een hagelbui van doodelijke aardigheden, KINKER, *D. e. O.* 118.

Afl. *Hagelbuien*, onpers. ww., met betrekking tot het „vallen" van tallooze stokslagen gebezigd („Ik gryp se (*eene kruk*) by den steel, en smyt (*sla*) nu ... Zoo dat het *haagelbuit*, en bliksemstraalt, en dondert", SIX V. CHAND. 414);

HAGELEN, onpers., onz. en bedr. zw. ww.: *hagelde*, *gehageld*. Mhd. *hagelen*, *haglen*, nhd. *hageln*, eng. (*to*) *hail*, mnl. *hagelen*, *hachelen* (nog in Zuid-Nederland *haggelen*; SCHUERM., *Bijv.*); daarnevens dial. mnl. *hegelen*. Van *Hagel* (zie ald.).

A) Van *Hagel* in de bet. I, 1), in verschillende toepassing en gebruik.

I) **Onpers.** — *Het hagelt.*

1) Eigenlijk. Er valt hagel; er vallen hagelkorrels. || Het hagelt. Il gresle. *Grandinat*, PLANT. — Omdat het in Egypten niet en plagh te regenen noch te hagelen, *Kantt.* op *Exod.* 9, 18. Het sal hagelen daer men afgaet in 't woudt, *Jes.* 32, 19. Als het ... twee ... dagen regent en hagelt dat het een weinig klettert, dan blijven de steelui binnen hunne muren, BEETS, *C. O.* 214. Zoo ied'ren nacht de straat op, Of 't vriest of hagelt, sneeuwt of giet (*enz.*), LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 103.

— Figuurlijk, met betrekking tot andere voorwerpen dan hagelkorrels, wier vallen als *hagelen* wordt voorgesteld. Waaruit hetgeen er *hagelt* bestaat, wat dien hagel vormt, wordt uitgedrukt in eene bepaling met *van*. || 't Hagelde om zyn hooft van kogels, VOLLENHOVE, *Poëzy*, 386.

2) Bij vergelijking gebezigd van zaken (inzonderheid werptuigen) die, als hagel, in dichte menigte uit de lucht vallen, neerstorten. || Het hagelt 'er vlugge yzere punten, VONDEL 5, 316. 't Hagelt pyl' en schichten op de schepen, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 307. Het is of het volk hagelde, of 'er menschen uit de lugt vielen, MARIN. Zie! hoe 't tusschen den zwerm uit het rijtuig suikeren bollen Hagelt! V. BEERS 2, 104.

Maar vruchtloos, waar het kogels hagelt,
Schreeuwt de angstgil uit metalen mond!
TOLLENS 1, 19 (*De vierdaagsche zeeslag*).

II) Als persoonlijk ww., alleen in oneigenlijke toepassingen.

1) **Onz.** — Als hagel (zoo dicht) neervallen, neerstorten. Inzonderheid gebezigd van werptuigen. || Hier hagelt loot, en schroot, en kogel, VONDEL 7, 648 (*Zeemagazijn*). De koegels hagelden rondtsom hem heenen, BRANDT, *De Ruiter*, 669. De kogels hagelen van boven op de straaten, ROTGANS, *W. III* 2, 170. Daar quamen onvoorziens als uit den Heemel hagelen, ... die men gemeenlyk Kreeften heet, SCHERMER 284.

— De onbep. wijs wordt ook als onz. znw. gebezigd. || Ghy ... die bleef ongequetst in 't haglen veler schichten, VONDEL 2, 305.

2) **Bedr.** — Met een persoon of eene als persoon voorgestelde zaak als onderwerp. In verschillende opvattingen.

a) *Iets* (zoo dicht) als hagel doen vallen, *iets* als hagel werpen.

de vijand vormt zijn schans,
En hagelt pijlen op den dun bezetten trans!
De stormram beukt den muur met onverpoosde slagen.
HELMERS, *Holl. N.* 29.

b) *Met iets* als met hagel werpen. || Teffens haagheld' hun 't grof geschut met schroot, het kleen met koeghels om de ooren, HOOFT, *N. H.* 269.

B) Van *Hagel* in de bet. II, 2). — **Bedr.**, Van flesschen: die met hagel (flesschenhagel) en water omschudden om ze te reinigen.

Afl. *Verhagelen* (zie ald.).

Samenst. *In-*, *plat-*, *stukhagelen* enz.; voor *uithagelen*, onz. en bedr. ww., zie DE BO² 1047 *a*.

— Voorts, minder gewoon of meer toevallig gevormd: *Nederhagelen*, onz. ww.: als hagel neervallen („'t gebons Van 't vallend rondhout, *nèderhàgèlend* Rondom ons heen", MEYER, *Heemsk.* 125); *toehagelen*, bedr. ww.: iemand iets in den vorm van hagel toe doen komen („druppelvlagen ... (*die*), als hagelsteen, Gestremt, ... Het leger ... Als in den mont en *toegehagelt* worden", VONDEL 4, 470; *er is hier sprake van het manna*).

— Voor *Afgehageld*, versterkend bijw. (bestaande uit het verl. deelw. *Gehageld* met *Af*) zie ald. en verg. voor de verklaring er van AFGEBLIKSEMD, Etym.

HAGELGANS — in samengetrokken vorm HAALGANS —, znw. vr., mv. *-ganzen*. Ohd. *hagilgans*, mhd. nhd. *hagelgans*, *halgans*, mnl. *hagelgans*, *haelgans*. In het oudere en nieuwere Hd. de naam voor een aantal verschillende vogels (*D. Wtb.* 4, II, 145); Ndl. woordenboeken geven lat. *Fulica* als beteekenis; doch zie voor eene verscheidenheid van namen de *Synon. Latino-Teuton.* op *Fulica* en *Mergus*. Thans verouderd, of wellicht altijd een boekenwoord geweest? || Hagelgans, oft haelgans. Une foulque, oiseau de riviere. *Fulica*, PLANT.

HAGELGESCHUT. Zie bij HAGELSCHUT.

HAGELGIETERIJ, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hagel* in de bet. II, 2) en *Gieterij*. Werkplaats waar hagelvormige schietkorrels gegoten worden; bij uitbreiding: fabriek van schiethagel.

HAGELIJK, bnw. Zie HAAGLIJK.

HAGELJACHT, znw. vr.; het mv. niet in gebruik. Uit *Hagel* in de bet. I, 1, en *Jacht*, jagende, geweldig gedrevene vlaag.

1) Eigenlijk. || Tastend trad zy op de vlakte, Door een felle hageljacht, BILD. 1, 74.

Zoo rust dan eindlijk 't ruwe Noorden
Van hageljagt en stormgeloei.
BORGER, *Dicht. Nat.* 73.

2) Bij vergelijking, in toepassing op eene dichte losbarsting van werptuigen. Verg. *Hagel* in de bet. III, 1). || Daar giert ... Een hageljaght van kogels, TOLLENS 1, 9.

Zij scheurden 't luchtruim met een ijzren hageljacht
Van bommen, aan elkaâr geketend.
TEN KATE, *Par. Verl.* 157.

HAGELKORREL, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hagel* en *Korrel*. Verg. nhd. *hagelkorn*.

1) Een afzonderlijke korrel van de soort van neerslag die *hagel* heet (zie ald. de bet. I, 1); kleine hagelsteen. Min eigenlijk soms ook in toepassing op grootere ijsklompen. || De hagelkorrels (hebben) dikwerf eene kegelvormige gedaante, *Alb. d. Nat.* 1859, 59. Men spreekt van hagelkorrels, die 5 ons wegen, *a. w.* 1873, 2. De hagelkorrels ... vertoonen eene ondoorzichtige kern, door concentrische ijslagen omgeven, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 676 *a*.

— Bij vergelijking. Eene benaming voor een bekend gezwelletje op het ooglid, anders: stijgje, strontje, paddescheet, padschijter, wegescheet enz. genoemd. In de wetenschap: gr.-lat. *chalazion*, hagelsteentje; nhd. *hagelkorn* (of *gerstenkorn*) en *hagel*.

2) Een afzonderlijke korrel van schiethagel (*hagel* in de bet. II, 2). || Het sorteeren (*van schiethagel*) geschiedt op hellende houten tafels ..., de hagelkorrels rollen daarop uit de spleet van eene trog; de ronde rollen rechtuit, de langwerpige op zijde, *B. d. Uitv.*³ 2II, 233. De hagelkorrels zijn inderdaad niet anders dan gestolde looddroppels, KUYPER, *Technol.* 1, 130. — Hetzij hij den jongen meisjes koude hagelkorrels in den halsdoek vallen liet, of *enz.*, BEETS, *C. O.* 309.

HAGELOOPER. Zie HAAGLOOPER.

HAGELPEUTER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hagel* in de bet. II, 2) en *Peuter*, gereedschap om mede te peuteren. Bij wijnkoopers: een instrumentje om beklemd geraakte hagelkorrels uit de „liezen" der flesschen te halen.

HAGELSCH, bnw.; als bijw. HAGELS. Van *Hagel* in de bet. I, 1), opgevat als vloekwoord, met *-sch* of met bijwoordel. *s*. Een woord van de kracht als *bliksems(ch)*, *donders(ch)*, *deksels(ch)*, *duivels(ch)* en derg.; in Zuid-Nederland onbekend.

1) **Bnw.** — *a*) Van personen en zaken. Verwenscht, vervloekt, beroerd. Verg. hierbij ndl. *hagelskind*, nhd. *hagelskerl*. || Al zeiden het alle Dominées uit de heele stad van Amsterdam, dan geloof ik nog, dat het allemaal hagelsche leugens zyn, *Leev.* 5, 213. Zy moesten begrypen, dat vloeken en vuilbekken al zo weinig door den beugel kan, als dat zy, in hun morzig ... pakje, naar een goed gezelschap kunnen gaan. Dat weeten die hagelsche Jongens immers wel, *Blank.* 1, 84. Door de schuld van die hagelsche Friezen! v. LENNEP, *Rom.* 6, 212. Wij hebben op dat hagelsche schip te lang koude geleden, om *enz.*, 6, 305.

b) *Hagelsch worden* enz.: zeer boos worden. Verg. *helsch* (en gewestel. *hellig*) worden. || Toen hij dat zei, werd de vrouw hagelsch.

2) **Bijw.** (van graad). Plat, althans zeer gemeenzaam, versterkingswoord. || Ik schaam my, onder zulke fatzoenlyke Heeren ... zo een hagels zot gekakel en gekwaak te moeten hooren, *Leev.* 6, 246. De eerste, die zyn smoel tot lachen vertrekt, zal ik zo hagels op zyn Donderement doen geeven, dat hy *enz.*, 7, 361. Hagels gaauw, *Schoolm.* 92.

HAGELSCHADE, znw. vr., zonder mv. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Schade*. Schade veroorzaakt door den hagel, door hagelslag. || Om zijne te velde staande gewassen, voor eenen betrekkelijk zeer geringen prijs, tegen hagelschade te verzekeren, HARTING in *Alb. d. Nat.* 1853, 58.

HAGELSCHUT — HAGELGESCHUT —, znw. onz., zonder mv. Mnd. *hagelschot*. Uit *Hagel* in de bet. III, 1) en *Schut, Geschut*, collectieve benaming voor datgene wat geschoten wordt. Thans in alle beteekenissen verouderd.

1) Eigenlijk. Eene collectieve benaming voor allerlei klein werptuig: schroot, musketkogels enz.; bij uitbreiding: schrootvuur. || Buscruut, salpetre, solfre, clooten, haghelgheschut *Vl. Placcaertb.* 1, 720 (a°. 1551). Daer wert vanden Zeelanders zulcken hagel-geschut onder gheset, dat zy ... buckende nae heur Schanssen moesten wijcken, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 530. Zy vonden ... raadzaamst, om 't haaghelschut der Zeeuwen t' ontgaan, naa hun voordeel te wyken, HOOFT, *N. H.* 392.

— **Aanm.** Bij KILIAAN wordt haeghel, geschut (in eene andere uitgave haghel-ghe-schut) vertaald o. a. door *degrandinatio lapidum*, *iaculorum*, *glandium plumbeorum*.

2) Bij overdracht. Eene verachtelijke benaming voor: (het) gepeupel, (het) grauw, dus voor *Jan Hagel* (zie aangeh. art. III, 2).

So komt de Veltweyffel, met zyn soetelaers, avonturiers en [boeren,
Met noch een hope hagel-schut, van schelmsche Jongens [en van Hoeren.
BREDERO 2, 92.

de wetten van een Prins,
Wiens wijsheyt kan beroeren (*bewerken*)
Dat 't haghel-schut, de boeren
Noch het volck, verlast gheensins.
3, 284.

HAGELSLAG, znw. m., soms bij uitzondering in 't mv. (*-en*). Nhd. *hagelschlag*, mnl. *hagel-, hailslach*. Uit *Hagel* (in de bet. I) en *Slag*, in verschillende opvattingen.

1) Abstract. Het, snerpend en vernielend, „slaan" van den hagel (zie ald. bij I, 1), inzonderheid in geboomte en veldgewas. || Myt hagelslach verdarven, *Teuthon.* 138 *a*. Haeghel-slagh int koren, KIL. — Bart ... heeft als iedereen ook wel gevoel, De hagelslag doet zeer, de wind is scherp, v. ZEGGELEN 4, 3. De boomen, die de hagelslag Geteisterd heeft, BEETS 3, 182.

— In oude en ouderwetsche pachtovereenkomsten is menigmaal sprake van *schade door heirkracht of hagelslag*. Verg. bij VERDAM 3, 26, in soortgelijk verband, de opnoeming van: *hailslach, myswas, herennoit* en *brant*, en in Hd. contracten de formules: (schade door) *her noch hagel, hagel und her, her unde hail* (*D. Wtb.* 4, II, 142). || Bij het verpachten der tienden wordt doorgaans aan de pachters schadevergoeding beloofd in geval de boekweit door heirkracht, hagelslag, of diergelijke wordt beschadigd, HOEUFFT, *Bred. T.* 224.

2) Concreet. *Slag* als gevolg of uitwerking van 't slaan.

a) Slag dien of waarmede (de) hagel slaat, treft; vandaar: hagelbui. || Gy (*een eik*) hebt ... Aen vele wind- en hagelslagen Weêrstaen, CONINCKX, *Fab.* 43. Lentebloesem, Geveld bij d' eersten hagelslag, v. LENNEP, *Poët.* 4, 235. Hoe wij ons ... Beschutten tegen ijs en sneeuw en hagelslagen, TEN KATE, *Par. Verl.* 271. Reeds ... vierden wij in onze verbeelding het feest van den oogst. Eén hagelslag, en onze hoop is verijdeld, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 32.

b) Slag door (den) hagel toegebracht, verwoesting door (den) hagel veroorzaakt: hagelschade. || Verzekering tegen hagelslag.

HAGELSPRAAK — -SPRAKE —, znw. vr., mv. *-spraken*. Mnd. *hagelsprake*. Voorheen in Drenthe de naam van zekere bijeenkomsten van eigenerfden uit een of meer dingspillen, om daarin te beraadslagen over zaken op den landdag te behandelen of over de zoodanige, waarin de bijeenkomenden alleen betrokken waren. Thans nog alleen als historische term. Zie b. v. MAGNIN, *Bestur. in Drenthe* 2^2, 96; NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 332; 354; 380. || In de hagelsprake' was niemand van regtswege voorzitter; de aanzienlijkste onder de aanwezigen leidde de vergadering, NOORDEWIER, *a. w.* 354.

Aanm. Kan wellicht het eerste lid dezer samensteling hetzelfde woord zijn als dat men aantreft in Geld. *hagelveld*? Verg. *Geld. Placcaatb.* 3, 474: „de Eigenaars van Bosschen, Heggen, Heide, Hagel of Binnenvelden" (a°. 1729). — Voor eene andere gissing zie E. PELINCK in *N. Drentsche Volksalm.* 15, 200.

HAGELSTEEN, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Onr. *haglsteinn*, ags. *hægelstán*, eng. *hailstone*, mhd. nhd. *hagelstein*, mnd. *hagelstén*, mnl. *hagelsteen, -stein, -stien*. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Steen*. Wellicht (immers indien *hagel* zelf reeds keisteen, kiezel beteekent) eene tautologische samenstelling. Hagelkorrel; doch meestal in toepassing op de grootere ijsklompen die uit de lucht vallen. || Daer warender meer die van de hagelsteenen storven, dan die (*zij*) ... met den sweerde doodden, *Josua* 10, 11. Men heeft hagel-steenen gezien die als stukken ijs, en grooter als een vuist waaren, weegende meer als een pond, CHOMEL 996 *b*. Hagelsteenen zoo groot als duiveneieren, HARTING in *Alb. d. Nat.* 1853, 33. Groote hagelsteenen vormen zich alleen in de zomermaanden en komen in den regel niet voor na de

herfstevening, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 676 *b*. Men hoorde de hagelsteenen tegen de ruiten aantrommelen, LOVELING, *Sophie*, 43.

De donder dreunt .. een buy van hagelsteenen
Stort neder. vier en weêrlicht brant, en blickert.
De blixem straelt door al de lucht, en flickert.
VONDEL 7, 299.

— Als vloekwoord; soms met bijwoordel. *s.* || Wat hagelsteen ... is hier te doen? Hoe zit de takelagie zo verduiveld in de war? Is er onraad aan boord? *Leev.* 4, 314. Hagelsteens! wat was ik boos! *Econ. L.* 2, 50.

HAGELTASCH, znw. vr., mv. *-tasschen*. Uit *Hagel* in de bet. II, 2) en *Tasch*. Tasch (van jagers) om den hagel in mede te dragen. Verg. HAGELZAK.

HAGELVERZEKERING, znw. vr. Nhd. *hagelversicherung*. Een niet zeer keurig gevormd maar zeer gebruikelijk geworden woord met de beteekenis van: verzekering tegen schade, veroorzaakt door (den) hagel (in de bet. I, 1), door hagelslag.

Samenst. *Hagelverzekeringsmaatschappij*: maatschappij van assurantie tegen hagelschade.

HAGELVLAAG, znw. vr., mv. *-vlagen*. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Vlaag*, bui met sterken wind gepaard. || Blixem, weêrlicht, wint, en koude hagelvlaegen, VONDEL 11, 305. Den wyngaerd wordt gequetst door 't slaen van d' hagelvlagen, DE MEYER, *Gramsch.* 19. Geen hagelvlaag vernielt de granen op het veld, NIEUWLAND, *Nag. Ged.* 99.

HAGELVLEKKIG, bnw. Van *Hagel* (I, 1) en *Vlek* met *-ig*. Op hagel (hagelsteenen) gelijkende (witte, grijze?) vlekken hebbende. Alleen in de Statenoverzetting van den Bijbel. || De bocken ... waren gesprenckelde, gespickelde, ende hagelvleckige, *Gen.* 31, 10 (*Kantt.* Die plecken hadden na de grootte ende verwe van de gemeyne hagelsteenen, onderscheyden van de gespickelde, die *enz.*). Hagelvleckige peerden die sterck waren, *Zach.* 6, 3.

HAGELVORM, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hagel* in de bet. II, 2) en *Vorm*. Blikken pan met ronde gaten in den bodem, door middel van welke het vloeibare lood tot hagelkorrels gevormd wordt. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 130.

HAGELVORMING, znw. vr., zonder mv. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Vorming*. De vorming van den hagel; de wijze waarop, in den dampkring, de hagelsteenen tot stand komen. || De snelle afneming van temperatuur is ... de voorname voorwaarde bij de hagelvorming, v. SCHEVICHAVEN in *Alb. d. Nat.* 1873, 37. De gedachte, dat de electriciteit de voornaamste oorzaak der hagelvorming zou zijn, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 677 *b*.

HAGELWIT, bnw., om de absolute beteekenis zonder trapp. v. vergel. Nhd. *hagelweisz*. Uit *Hagel* in de bet. I, 1) en *Wit*. Zoo wit als hagel; zeer bijzonder helder wit. || 't Hagelwit gewaed, met goud gezoomt, VONDEL 3, 564. De trotze Swaan, Bekleed met hagelwitte pluymen, LUYKEN, *D. L.* 111. Twaalf hagelwitte pomade potjes, v. EFFEN, *Spect.* 8, 107. Hagelwitte gaare koussen, 8, 108. Getande kiel van hagelwit yvoor! BILD. 13, 245 (*eene kam*). Ik bestrooide mijne haren met eene laag van hagelwitte poeder, KIST, *Eikenh.* 4, 75. Hoe vroolijk ginds de boekweit bloeit In hagelwitten glans, v. LENNEP, *Poët.* 5, 153. Den hagelwitten zakdoek, die over het huisraad ... ging, POTGIETER 1, 62. Eer op hare eikenhouten tafel het hagelwitte servet lag uitgespreid, 1, 204. Hagelwit waren de kousen ...; hagelwit haar halskraag en vleugelmutsjen, ALB.-THIJM, *Portr. v. V.* 17. Het hagelwitte bedgordijn, BERGMANN, *Staas*, 3 Mijne nette waardinne, ... met een hagelwit voorschootje en gepijpt mutsje, 71.

— Inzonderheid, en zeer eigenaardig trouwens van tanden. || Een excelent poeder ... Met een natte vinger uw mond vanbinnen daar meê gevreeven maakt vaste en hagelwitte tanden, ASSELIJN, *Kwakz.* 21. Als ... de mond, zich openende tot een lachje, de hagelwitte tanden liet doorschemeren, *K. Zev.* 2, 325. Een aardig lachje, zacht en schoon, ontblootte hagelwitte tanden, BEETS 3, 144.

— Figuurlijk, van onstoffelijke zaken en begrippen. Smetteloos rein. || Door onderdrukking groeit de hagelwitte Deucht Gelyk de palmboom op, SCHERMER 62. Een woning ... waar niets den luister smet der hagelwitte zeden, BILD. 6, 250.

(De Wit) ... die gedaald uit zulk een stam' van eere,
Door hagelwitte deugd den laster durft braveren.
OUDAAN, *Poëzy* 1, 176.

— Als onz. znw. gebezigd. De *hagelwitte* kleur of iets (b. v. een kleed) van *hagelwitte* kleur. || Volmaakt spierwit of hagelwit vindt men (*bij koeien*) niet algemeen, er loopt altijd iets van het grijs door, BERKHEY, *N. H.* 4², 205. Bouterige meiden, In 't hagelwit gekleed, IMMERZEEL, *Hugo v. 't Woud*, 25. 't Hagelwit (*van kousen*), v. ACKERE, *Winterbl.* 166.

HAGELZAK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Hagel* in de bet. II, 2) en *Zak*.

1) Zak om hagel in mede te dragen (b. v. op de jacht). || De weitasch over den rechter- en den hagelzak over den linkerschouder, BEETS, *C. O.* 216 (zie ook 309). De als een lange, niet al te dikke beuling gevormde hagelzak, waarvan de met een veer sluitende stop, in den vorm van een schupje, als maat voor het schot dienst deed, BEETS, *Na vijftig jaar*², 108.

2) In den vorm van het verkleinw. Eene benaming van zekeren inlandschen vogel (*Podiceps minor*), zeker om gelijkenis in gedaante of kleur. || 'De kleinste soort (*van futen*) ... is de Dodaars ... die ook Kleine duiker en bij Rotterdam Hagelzakje genoemd wordt. Zijne geheele lengte bedraagt slechts 9 duim, SCHLEGEL, *Vogels*, 201. (*Het*) hagelzakje ... is ... bruinzwart van kleur, op de zijden van den hals fraai bruinrood, BURGERSDIJK, *Dieren*, 2, 498.

HAGEMUNT. Zie HAAGMUNT.

HAGEN (I), onz. en somtijds schijnbaar onpers. zw. ww.: *haagde, gehaagd*. Mnd. *hagen* nhd. (doch zoo goed als ongebruikelijk) *hagen*, mnl. *hagen* (VERDAM 3, 27, 1ste art.); wel waarschijnlijk hetzelfde woord als onr. *haga*, bedr. ww., ordenen, schikken, inrichten, en verwant aan onr. *hagr*, bnw., geschikt, handig, bedreven, en *hægr*, bnw., gemakkelijk, aangenaam, behaaglijk. Beter bekend en gebruikelijker zijn de met een voorv. afgeleide vormen ags. *onhagian*, os. *bihagôn*, mhd. nhd. mnl. nnl. *behagen*. Wat de betrekking van *hagen* tot woorden ook in andere talen aangaat, zie KLUGE⁵ op *Hagen*, FRANCK op *Behagen* en verg. voorts het art. BEHAGEN.

Hagen, dat in beteekenissen niet van *behagen* verschilt, is thans, behalve in gewestelijke taal, sinds lang verouderd.

1) Met een persoon als onderwerp. Aangenaam, welaangenaam zijn, aan (*of* bij) iemand. || Die 't best weet, haecht mijn meest, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, 98.

het ys ...
't Welk zy, die my t' over haeght,
In een' borst van yzer draeght (*enz.*).
HOOFT, *Ged.* 326 (ed. 1636; *Ged.* 1, 200: [die mij te zeer behaeght).

Dus was 'er hier benedn geen wenschelyker lot
Dan door een zuivre deugd te hagen aan dien God.
W. V. HAREN, *Friso* 1, 208 (zie ook 7, 60).

— *Zich hagen*: zich zelven behagen, met zich zelven ingenomen zijn, zich laten dunken.

Schoonheidt zonder zich te haegen,
Eere zonder roem te draegen,
Ope borst inzonderheidt
Had zy, die hier onder leit.
HOOFT, *Ged.* 380 (ed. 1636; *Grafschrift*).

2) Met eene zaak als onderwerp.

a) Met betrekking tot, of in toepassing op hetgeen aan iemand genoegen verschaft, hem vreugde of tevredenheid veroorzaakt. Bevallen, aanstaan. || Zijn lellen haacht my niet, BREDERO 1, 360. Athenen is my ... ganschlijck teghen, En Tracien dat haecht my, COSTER 131. 't Is troostelijck esproocke, en 't haeghtmen oock hiel wel, W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 3.

'T gebeente steeckt my alomme door het vel, ...
End sy (*de boozen*) sien 't aen met lust, het haegt hen wel.
MARNIX, *Ps.* 22, 9.

De strenge maeghdt,
Die niet en haeght
Als wetenschap en waepen.
HOOFT, *Ged.* 1, 172.

Allerschoonste Maagdelijn, ...
Uw byzyn haagt my meer
Als 't zonne-schijntje *enz.*
LUYKEN, *D. L.* 28.

Zie ook nog LUYKEN, *D. L.* 84 en (hierboven in kol. 1410) *Sp. v. h. Mens. Bedr.* 115.

b) Met betrekking tot of in toepassing op hetgeen met iemands gezindheid of goedvinden strookt. Goeddunken, lusten. || Ick versoecke nu, soo 't uwe hoocheyt haaght *enz.*, BREDERO 1, 46. Mevrouwe ... Ghebiet, en leeft met my na dat u goetheyt haacht, 1, 119. Wy sullen senden, (soo 't u haacht) een knecht, 1, 134.

— *Het haagt hem niet* zegt men in Groningen (zie MOLEMA 141) voor: hij verkiest het niet te doen, in den zin namelijk van: hij „verdraait" het.

Afl. *Haaglijk*, *hagelijk*. Zie HAAGLIJK.

— Voorts *Behagen* (zie ald.).

Samenst. *Mishagen*, *wanhagen* (zie die woorden).

HAGEN (II), bedr. zw. ww.: *haagde*, *gehaagd*. Mhd. nhd. *hagen*, mnl. *hagen* (VERDAM 3, 27, 2de art.). Van *Haag*, 1ste art., in verschillende opvattingen.

A) Met eene haag (in de bet. 1, *a*) omringen, omheinen. Bij KILIAAN (uitg. v. HASSELT): haeghentuynen (*daarvoor te lezen*: haeghen, tuynen?), *Sepire*.

— **Aanm.** Niet duidelijk is de beteekenis van *hagen* in het onderschrift van eene prent (uit de 16de eeuw), medegedeeld in *Tijdschr.* 14, 152. Beduidt het daar: omheinen, met hagen beschermen, of mag men er *hagen* soms opvatten in den zin waarin *hegen* en *hegenen* bekend zijn, t. w. in dien van: zuiveren, reinigen (hier dan: wieden)?

Want diet (*ons veldgewas*) niet hielpen haghen, ploeghen [noch saeyen,
Coment met gewelt sacken, dorsschen en maeyen, ...
Den Bourman verjaghen, die Hoeven in brant steken.

B) Iets in of aan eene *haag* (in de bet. 3) stellen of zetten.

1) Op steenbakkerijen. De gevormde steenen te drogen zetten hetzij in rijen (Zuid-Nederland) hetzij op planken of stellingen (Noord-Nederland); zulk eene rij zoowel als zulk eene stelling wordt *haag* genoemd (zie nader bij HAAG 3, *a*). || Steenen hagen: de verschgevormde steenen in rijen stellen om ze te laten bakdroog worden, DE BO² 351 *b*.

2) Bij den vlasbouw. Zie de aanhaling en verg. HAAG, 3, *b*. || Vlas hagen: het vlas op den akker in hagen recht stellen met de toppen tegen elkander, en de wortels uitwaarts, om te droogen, DE BO² 351 *b*.

Afl. *Hager* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. A) *Afhagen*, met eene haag afzetten, afheinen („De straten waren ... *afgehaagd* met menschen"; verg. *Loquela* 9, 41).

Aanm. 1. *Hagen*, in de verbinding *hoven en hagen* bij herhaling door HUYGENS gebezigd, is natuurlijk eene afleiding van den plaatsnaam (*den*) *Haag*, voor *'s-Gravenhage*, en moet zooveel beteekenen, nu eens als: tot den Haag in betrekking staan, dan eens als: naar den Haag zwemen. De plaatsen luiden: „Hofwijck, schouw van al dat Hooft en Haeght", HUYGENS 1, 353; en: „Drie paer ... Luy ... Moe Voorburghs, moe Voorhouts en wat meer Hoofd of Haeghden, Verkoren *enz.*", 1, 548.

Aanm. 2. Een geheel ander *Hagen* wordt nog door DE BO² 351 *b* vermeld, t. w. (iemand) tergen, kwellen, fra. *agacer*, *harceler*, *vexer*, *tourmenter*. Wellicht staat dit in verband met *haggen*, kijven („Hagghen. Fris. *Rixari*", KIL. en ook bij PLANT.; nnd. *haggen und taggen*, WOESTE).

HAGENAAR, znw. m., mv. *-s*. Iemand geboortig van, of woonachtig in *Den Haag* (*'s-Gravenhage*), bij HOOFT *Hageling*. Ook de naam van eene zaak, t. w. van eene soort van vrachtschuit voor de binnenvaart. Verg. b. v. *Keulenaar* voor: Keulsche aak, enz.

HAGENDEVELD, HAGENEVELD, HAGEN-EN-VELD. Zie HAAG-AAN-VELD.

HAGEPREDIKER — HAGE-, HAAGPREEKER —, znw. m., mv. *-s*. Eene benaming voor de eerste openlijke verkondigers van de leer der Hervorming in de Nederlanden; in dezen vorm nog eerst uit geschriften van de laatste honderd jaren bekend en geenszins als een woord van smadelijke beteekenis; de zin waarin het doorgaans voorkomt is eenvoudig die van: een prediker in de hagen (HAAG 1ste art. in de bet. 1, *b*), in 't veld, in de open lucht. Dit *hagepredikker* is echter (in weerwil van het gebrek aan bewijsplaatsen voor tusschenliggende tijden) ongetwijfeld eene jongere vervorming van het woord *haechpredicant* dat als een scheldnaam voor de „ministers der nieuwe gereprobeerde religie" veelvuldig voorkomt in de *Sermoenen* van Broeder CORNELIS ADRIAENSZ. van Dordrecht; het eerst in dat van 29 Juni 1566. De populariteit dier *Sermoenen* bij vele latere geslachten (blijkbaar uit de talrijke herdrukken er van) is voldoende om te durven aannemen dat de naam *haagpredikant* onder het groote publiek, óók der protestanten, algemeen bekend en in gebruik zal zijn gebleven; voor *haagpredikatie* laat zich dit zelfs rechtstreeks bewijzen (zie bij HAGEPREEK). Dus kan het woord, bij mondelinge overlevering voortbestaande en allengs van een fellen scheldnaam tot eene kleurlooze benaming verzwakt, vervolgens in een gewijzigden (keuriger, of zuiverder geachten?) vorm in de jongere schrijftaal zijn opgenomen, om eindelijk in werken van allerlei aard, zelfs in kinder- en schoolboeken, de gebruikelijke, zelfs de eenige naam voor de eerste openbare predikers der Hervorming te worden. Het zou nog van eigenaardig belang zijn te kunnen bepalen wanneer of door wien *haagpredikant* het eerst door *hageprediker* is vervangen; merkwaardig en onverwacht is voorzeker de overgang van *haag-* tot *hage-*, in plaats van het omgekeerde. — Wat het eerste gedeelte der samenstelling betreft, men kan (b. v. met ACQUOY in *Arch. v. Nederl. Kerk-*

gesch. 6, 93) van oordeel zijn dat het — evenals in *haagmunt*, *haagtap*, *haagweduwe* en derg. — niet in een meer of minder eigenlijken zin is op te vatten, maar slechts zal zijn voorgevoegd om op het woord waarmede men het verbond den smet van iets verdachts of iets onwettigs te werpen; al is dan ook deze opvatting zelf natuurlijk uit een der eigenlijke beteekenissen van *Haag* te verklaren (verg. HAAG 1ste art., de Aanm. bij 1, *b*). Voor deze meening schijnt ook te spreken dat de „als vagebonden achter lande loopende" roomsche priesters (de zoogenoemde *mispapen*; de *haechpapen* van KILIAAN?), die aan de „Catholijke oprechte ende warachtige Predicanten" nadeel en afbreuk deden, nu en dan door Broeder CORNELIS tot de *haechpredicanten* schijnen te worden gerekend, indien al niet met dien naam aangeduid (zie PRUIN in *Tijdschr.* 15, 313—314). Maar tegen deze opvatting als: „een tot prediken niet bevoegd predikant" en ten voordeele eener meer letterlijke beteekenis van het woord *haag* pleit de synonieme benaming *veltpredicant*, die in een schepenvonnis van 1567 en bij V. VAERNEWIJCK, *Beroerl. Tijd.* 1, 9 voorkomt. — Het moet voorloopig onbeslist blijven of Broeder CORNELIS den naam *haagpredikant* (wellicht naar de analogie van *haagdief*?) zelf heeft uitgedacht, of dat hij het woord uit den volksmond heeft overgenomen. Zie de voornaamste dezer punten nader uiteengezet en met de bewijsplaatsen gestaafd in het betoog van R. PRUIN, *Over het woord Haagpreek*, in *Tijdschr.* 15, 308—315. || Rondzwervende verkondigers van de Evangelische waarheid, die ... het vrije veld kozen als eene ruime gehoorzaal, met geene andere afschutting .. dan hegge ... of eenig schaduwrijk geboomte; vanwaar dan de minachting hunner vijanden hen den schimpnaam „hagepreekers" uitdacht, die later *enz.*, BOSB.-TOUSS. 1, 182 *a*. Dat de Heer niet woont in tempelen met handen gemaakt. De hagepreekers riepen hem aan onder den blooten hemel, KNEPPELH. 8, 53. Margareta van Parma's plakaten tegen de hagepredikers, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 109.

HAGEPREEK — HAAGPREEK —, znw. vr., mv. *-en*. Eene jongere benaming voor de eerste openlijke predikatiën van de leeraars der Hervorming in de Nederlanden; ongetwijfeld (in den zelfden tijd en om gelijke reden als *hagepredikant* voor *haagpredikant*) in de plaats gekomen voor *haechpredicatie*, de smadelijke benaming waarmede Broeder CORNELIS ADRIAENSZ. in zijne *Sermoenen* de openbare ketterpreek doorgaans betitelt. Dat *haagpredikatie* voor: „onwettige predikatie" reeds in de 17de eeuw (omstreeks 1619) niet slechts eene gewone, maar zelfs eene officieele benaming was geworden, is aangetoond door R. PRUIN in *Tijdschr.* 15, 309: *Over het woord Haagpreek*, door wien (*ald.*, blz. 315) tevens in het licht is gesteld hoe genoemde Broeder CORNELIS, na aanvankelijk alleen van *haechpredicanten* te hebben gesproken, er allengs toe komt een ww. *haechpredicken* te gebruiken en eerst later den term *haechpredicatie* bezigen gaat, waarom men dus beter doen zal het woord *haagpredikatie* (*hagepreek*) op te vatten als: prediking van een haagpredikant, en niet als: predikatie in de hagen, op het veld, zooals thans gewoonlijk geschiedt. Is dit juist, dan behoeft ook daarom hier niet herhaald te worden wat, in dit woord, de beteekenis van *haag* is of wezen kan; in strijd met deze opvatting als: predikatie van een haagpredikant blijft evenwel het gelijkbet. *veltpredicatie*, dat voorkomt bij V. VAERNEWIJCK, *Beroerl. Tijd* 1, 13 en ongetwijfeld pleit voor eene opvatting als *prediking te velde* (zie voor die uitdr. bij den genoemden schrijver, 1, 1, het opschrift: *Van die eerste maniere van predicken, te velde, die calvinische leere*). — Andere benamingen zijn *buitenpredikatie* (zie b. v. BRANDT, *Hist. d. Ref.* 1, 326) en, bij nieuwere schrijvers als b. v. BAKH. V. D. BRINK, *graspreek*. || 't Midden der 16e eeuw ..., toen de hagepreek in gang was, en men de poorten sloot om de menschen uit de preek te houden, TER GOUW, *Volksverm.* 49.

— Door MULTATULI, *Bloemlez.*[3], 153, *Titel*) vindt men *hagepreek* toegepast op eene (hedendaagsche) prediking in de open lucht (eene straatpredikatie) door een ongeordend predikant (een zoogenaamden „blikken dominee").

HAGER, znw. m., mv. *-s*. Van *Hagen*, 2de art., in de bet. B, 1) met *-er*. Op steenbakkerijen, althans in Zuid-Nederland. De werkman die de pasgevormde baksteenen in „hagen" zet om ze te doen drogen, voor ze in den oven gaan (zie DE BO[2] 351 *b*).

Samenst. *Hagershulp(e)*: „helper van een die haagt", *Loquela* 9, 36.

HAGERD — HAGGERD; HAGART —, znw. m., mv. *-en* en *-s*. Eng. *haggard*, fra. *faucon hagard*; in het Hd. *hagart* en *hagerfalk* (NEMNICH). Bij jagers: de naam voor een wildgevangen jachtvogel (b. v. een valk) die in de vrijheid reeds eenmaal heeft geruid. LITTRÉ vermeldt (op *Hagard*), dat volgens een schrijver uit de 14de eeuw de *„faucon hagard"* is *„celui qui mue dans la haie"*, waarmede weder volkomen overeenstemt de Mnl. benaming *hagemuter valc* (een valk dus, die *in der hage mutet*, ruit, „vermuit"). Er kan nauwelijks twijfel bestaan, of het Fransche *hagard* is oorspronkelijk een Germaansch woord (dat in het Ndl. *hagaard* zou luiden) met de beteekenis van: *hage*-vogel, *hage*-valk, d. w. z. *wilde* vogel, *wilde* valk. Ook beteekenen fra. *hagard*, eng. *haggard* als bnw.: wild, ongetemd, niet tam. || Hagerts zijn vogels die men gevangen heeft en vrij geweest zijn voor dat zij gevangen waren, LE CLERCQ, *Schouwton.* 2, 73. Op het tweede jaar zijn (*bij de valken*) de vederen blaauw, met rood gemengd: dan worden zij hagerden genaamd. Driejarigen heeten oude hagerden, *Jagerstaal*, 239.

Samenst. *Hagerdsperwer* („Een Sperwer, ... die ghemuyt heeft, ende de roode vleugelen quijt is... heeft de naam van ... *Hagart-Sperwer*", MERULA, *Wildern.* 3, 24).

HAGEROOS — gebruikelijker vorm dan HAAGROOS, dat harder klinkt —, znw. vr., mv. *-rozen*; verkl. *-roosje*. Nhd. *hagerose*. Wilde roos, t. w. de bloem van den een of anderen wilden rozenstruik, hetzij dus van *Rosa canina*, *R. rubiginosa* of *R. tomentosa*. Bij uitbreiding de naam voor den struik zelf. || Het is niet evenveel, of wy ... in de wilde Hageroos eene ... honderdvoudig verdubbelde Hofbloem verwachten, ... Te loor gestelde verwachting ... misleidt immer, BILD. 15, 109. De morgenzonne ... Spiedt en ziet Een teeder hageroosjen, DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 291.

> Mijn Hageroos, mijn bloem van 't veld! ...
> Gij steekt niet uit door gloed of pracht,
> Maar streelt en steelt de harten.
> BEETS 3, 547 (*Hageroos*).

— In een figuurlijk verband. || En ik was een wilde hageroos; jong, sterk en vol vuur, VOSMAER, *Amaz.* 174.

— Bekend is *Hageroos* als de naam eener persoon in VONDEL's *Leeuwendalers*. Zie hierboven kol. 1329.

Aanm. Daar de hedendaagsche geleerden eene varieteit van *Rosa canina* meer bepaald als „roos

der hagen" — *Rosa sepium* Thuillier — onderscheiden, zou men wellicht kunnen meenen dat ook met ons woord *hageroos* inzonderheid die verscheidenheid wordt aangeduid. Dit is echter geenszins het geval; *hageroos* schijnt niet eens gewestelijk de naam te zijn voor de eene of andere bepaalde soort van wilde roos.

HAGESCHEERSEL, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Haag*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Scheersel*. Als collectief: al de takken enz. die van eene haag zijn afgesneden, afgeschoren; met mv.: een van eene haag afgeschoren tak enz., b. v. als brandstof. In Zuid-Nederland een zeer gebruikelijk woord. || Karlientje nam een bussel saamgebonden, gedroogde doornen, — hagescheersels — in den arm, LOVELING, *Sophie*, 193.

HAGETRONK, znw. m., mv. *-en*. Mnl. *haghetronck* (VERDAM 1, 500). Eene door de volksetymologie verbasterde vorm van *avetronk*, bastaard (zie AVETRONK).

1) Eigenlijk. Alleen in historischen of romantischen stijl.

K. Uw moeder gaf nooit andren zonen 't licht!
V. Toch, hagetronk! — en die hier staat, zal 't u
Als laatste nieuwmaar meê ter helle geven.
HOFDIJK, *Bloem d. W.* 11.

2) In Zuid-Nederland: de naam voor eene soort van bloempot. || De bloempotten, volgens hunne grootte, voeren verschillige namen: ... de vierendeelen, de stoopen, de drillingen, ... de hollingen, de hagetronken, de twijfelaars, DE BO² 724 *a*.

HAI, tusschenw. Zie HEI.

HAIEN, ww. Zie HEIEN.

HAIMAN, znw. Zie HAAIMAN.

HAIMEN, znw. (VONDEL 6, 684). Zie HEIM (heining) en HEIMING.

HAK (I), znw. m., mv. *-ken*. De stam van het ww. *Hakken*, in verschillende opvattingen.

A) De handeling van hakken; het hakken. Bepaaldelijk in toepassing op het hakken van hout en dan, bij overdracht, als eene benaming voor: den tijd geschikt of bestemd voor het houthakken. || In den hak zijn; het is in den hak, *enz.*

— Bij andere overdracht, de naam voor: het gehakte hout, in rijen neergevlijd, ten verkoop. In Zeeuwsch-Vlaanderen, volgens *Nav.* 29, 365.

B) Datgene wat door hakken teweeg wordt gebracht, ontstaat. In verschillende opvattingen.

1) Eigenlijk. — *a*) Houw, slag met scherp gereedschap. || Een hak met de bijl, den beitel, het kromzwaard. Eene koek in zes hakken doorslaan. — Die rusting (*de lederen kolder*), welke veeltyds tegen een houw, een hak, of eene werpspiets bestand was, BERKHEY, *N. H.* 3, 533.

Van bloed en etter was hem 't hayr aen een gebacken;
Syn baert hingh neer; hy was vol wonden, steecken, hacken,
Die hy met menichte wel eer gekregen had.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 52.

b) Door hakken met scherp gereedschap, blanke wapens enz. ontstane opening: kerf, gaping, wond, en derg. || Hij heeft een leelijken hak in de wang gekregen. Er is een hak uit den rand van de tafel.

c) Uitgehakte hoek in de spaken van een wentelas (bij molenmakers).

d) Afgehakt deel; stuk van een geheel. Als bijzondere benaming voor een gedeelte van een perceel, in de hooge veenderijen. Zie de aanhaling. || Bij ieder afgebroken perceel, klink, hak of onderdeel daarvan, al naar gelang de verveener verlangt het perceel aftedeelen, ... moet dit paaltje ... in den grond worden gedreven, STEMFOORT, *Veengr.* 99.

2) Figuurlijk (verg. de bet. 1, *a*). Vijandige bejegening, bitse uitval, scherp gezegde en derg. Verg. *op iemand (zitten te) hakken*. || Hak: bijtende, bitsige, korte toesprake, *Loquela* 2, 81.

— *Met een hak en een snauw*. Hetzelfde als: *met een snauw en een grauw* (verg. GRAUW, 4de art.) of oostvl. *met een snak en een bete*. || Als hij mij wat zegt is 't altijd met eenen hak en eene snauw (zie *Loquela* 2, 81).

— *Iemand een hak zetten*: hem eene onaangename bejegening doen ervaren, inzonderheid: hem eene hatelijkheid „te slikken" geven. || Hij (*een koopvaardijkaptein*) is er jaloersch op, dat de jonge zeeman (*een zeeofficier*) zich het recht aanmatigt alles wat hij doet, in stilte te critiseeren; ... en hij laat nooit de gelegenheid voorbijgaan, als hij maar kan, om hem „een hak te zetten", LINDO 3, 362. Nooit liet hij een gelegenheid voorbijgaan om der tegenpartij een hak te zetten, EMANTS, *J. Lina*, 22.

— Ook zegt (of zeide) men in de Graafschap wel *Iemand een hak aanzetten*, in den zin van: hem schade berokkenen.

— Vandaar dan weder *Een hak aankrijgen*: schade ondervinden (Graafschap).

C) Eene onverklaarbare uitdrukking schijnt *Iemand op den hak nemen* met de bet.: hem voor den gek houden, in het ootje nemen, er in laten loopen. Wellicht heeft men hier ook met een geheel ander woord *hak* te doen.

Samenst. (in de bet. A) *Houthak* (zie ald).

HAK (II), znw. m., mv. *-ken*. Soort van (haakvormige?) boomtak. Zie VERCOULLIE, op *Hak*, 3de art.

1) Eigenlijk.

In mijn bosschen heb ik takjes,
Mikjes, hakjes,
Aartig boommosch, geel en groen, (*enz.*).
BERKHEY, in *Taal en Dichtl. Oef. v.: K. w. d. A verkr.* I, *Mengeld.* 45.

— Zegsw. *Van den hak op den tak springen*: schielijk en zonder blijkbaar verband van de eene gedachte op de andere overspringen, van het eene onderwerp van gesprek op het andere overgaan enz. || Hij springt als een vogel van den hak op den tak, HARREB. 1, 273 *b*. — Dichtstukjens (*de satiren*) ... waarin men ... met een soort van moedwil uf dartelheid, van den hak op den tak springende, zijnen geest d'onbedwongen toom vierde, BILD. 15, 194. Dewijl het haar wel meer gebeurde, van den hak op den tak te springen, zou haar verstrooidheid van gedachten aan een min opmerkzamen toehoorder ... zijn ontsnapt, *K. Zev.* 1, 324. Het onophoudelijk gerammel van zijne vrouw, die van den hak op den tak sprong en met groot zelfbehagen allerhande onzin uitkraamde, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 233. Vreede was een veelzijdige, aan indrukken toegevende, rijke, van den hak op den tak springende natuur, QUACK, *Stud.* 209.

— In vrijer gebruik. || Haare gedagten zyn van den hak op den tak, *Leev.* 6, 23. Als zij eens aan 't praten is, praat zij nog al door en wel wat van den hak op den tak, *K. Zev.* 5, 315.

2) Figuurlijk, in toepassing op een persoon. Stumper, sukkel, „kruk". Verg. hierbij gron. *Aakkenkruk*, knoeier, broddelaar (MOLEMA 142 *a*). || *M. Selfs* luy daar sulcken Tent maken As de Googhelaars gemienlijk in onse Kermis doen? *S.* Acht jy de kunst niet hooger,... Wy zijn geen hakken of kruckken, wy meenen 'er selfs een magnifijke plaats toe te laten bouwen, GRAMSBERGEN, *Hart. v. Pierlep.* 5. Een hak en kruk als myn Persoon, was te gering, PELS, *Schild. d. L.* 46.

HAK (III) — daarnevens HEK —, znw. m., zonder mv. Een woord met de beteekenis van: vijandschap (jegens —), hekel (aan iemand), en dat mogelijk etymologisch ook wel met *hekel*, afkeer (en: puntig werktuig?) samenhangt (zie HEKEL). *Stekel*, *prikkel*, *punt* is misschien de oorspronkelijke beteekenis. Het komt alleen voor in eenige vaste uitdrukkingen.

— *Den hak —, een hak hebben op iemand* of *iets*: haat, vijandschap, afgunst jegens iemand of iets koesteren; een wrok tegen —, den nijd op iemand hebben; een hekel aan iemand (of iets) hebben. Verg. *den* of *een „pik" op iemand hebben*. || Dat die Guverneurs een heck ende een neck op mijn Heere de Cardinael hadden, *Broeder* CORNELIS ADRIAENSZ., *Serm.* (uitg. 1596), 46 *a*. Liefste, hebt gy op my den hack? VISSCHER, *Brabb.* 15. De Koning ..., die 'er zelf ook een' hak op had (*er is sprake van wrok over zeker gezegde*), ... ende anderen ..., nemen een opzet t' zamen, ende koomen ... t' zijnent in, by nachte, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 27. Pandus..., den welken Rhescuporis dreef eenen hak op hem te hebben, HOOFT, *Tac.* 64 (lat. *Pandusa*, *quem sibi infensum Rhescuporis arguebat*).

heeft hy op my aldus den hack,
Daer ick hem noyt dan duecht en boot?
C. V. RIJSSELE, *Spieg. d. M.* 183.

Op vasten, op biechten hebben sij den hack,
Sij eten, alst hen lust, en vollen haren sack.
A. BIJNS, *Ref.* 67 (ed. BOGAERS).

Nood-wissel-ambachts oorzaak zijn van groot gemak:
En 't gelt hun makelaar, al heeftmer op die hak,
Tis in zich zelven nut. 't lieght al an ons mishandling.
SPIEGHEL 37.

— Soms wordt het znw. *hak*, tamelijk overbodig, nog versterkt door een bnw. van ongunstige beteekenis. Aldus in de uitdr. *Een kwaden hak op iemand scheppen*, d. i. derhalve zooveel als: eene slechte gezindheid jegens iemand opvatten. || In 't schip Rotterdam daer pastmen so weynich op het stuyren, na 't oordeel van dese Loefhouwers, ende de Stuyrluyden stelden sommige soo slordigen cours op haer bulte-caerten, dat sy sorgden lijf en ziel te verliesen, schepten oock soo quaden hack op de selve, dat zyer geen ghemeenschap meer me houden wilden van eten of van drincken, MEERMAN, *Com. Vet.* 38.

— Blijkbaar zijn deze en dergelijke uitdrukkingen zeer oud; in het Mnl. immers sprak men, in soortgelijken zin, van: *zinen hac op enen* (*d. i.* iemand) *werpen* (*Wap. Mart.* 1, 713). Men heeft echter bij deze uitdrukking ook willen denken aan de *hak*, het gereedschap (zie HAK, 5de art., en verg. VERDAM 3, 30), hetgeen echter eene zonderlinge beeldspraak oplevert.

— *Uit hak op*: uit wrevel, vijandschap of misgunst tegen. || Ende dat nieuwers anders omme, dan uyt een wrake, uyt een haet, uyt een heck, uyt neck, ende uyt een eyghen particuliere invidie ... teghen dien heyligen Inquisiteur, *Broeder* CORNELIS ADRIAENSZ., *Serm.* (uitg. 1596), 38 *b*. Onbekende, die uit hak op anderen (lat. *aliis infensos*) den Vorst hunnen erfgenaam maakten, HOOFT, *Tac.* 57.

HAK (IV), znw. m., zonder mv. Schijnbaar een mansvoornaam; althans een bij wijze van eigennaam gebezigd of als zoodanig opgevat znw. Alleen in enkele vaste verbindingen en spreekw. uitdrukkingen; doch verg. ook HAKMAK en HAKSKEN-PAKSKEN. In beteekenis staat dit *Hak* gelijk met een naam als (*Jan*) *Hagel*, (*Jan*) *Rap*.

— *Hak en mak*; *hak en zijns* (of *zijn*) *gemak*; verg. gelijkbet. mnd. *hack un(d) mack* (WOESTE; DOORNK. KOOLM.). Eene benaming voor: *Jan* (*en*) *alleman*, iedereen, maar inzonderheid toch voor: *Jan Rap en zijn maat*, *Huig en Haag* (kol. 1335), diefje en diefjes maat, dus voor: allerlei slecht volk, licht gezelschap, schorriemorrie. Het kan moeilijk worden betwijfeld, dat *mak* en *gemak* hier maat, gezel, kameraad beteekenen. Verg. ags. *maca*, meng. *make*, zw. *make* enz. (ook ndl. *makker*), os. *gimako*, ags. *gemaca* enz. || 't Is Hak en Mak. Zo noemt men Jan Hagel, en huttegetut, TUINMAN 1, *Nal.* 17.

— Vandaar *Volk van hak en zijns gemak*: schuim, janhagel, rapalje. || Een legher van Soldaaten, 't Is al Haegghemans volck, van hack en zyns gemack, BREDERO 2, 88.

— *Hak komt aan* (of *tot*) *zijn gemak*; *hak zoekt zijn gemak*: gelijk komt (terecht) bij gelijk; soort zoekt (immer) soort. Geenszins altijd met betrekking tot slecht volk, maar ook wel in algemeener toepassing. || Hac quam an sijn ghemack, dat is dese jonghe ridder nam tot een wijf dese jonge vrou, *Gest. R.*, c. 21, aangeh. in VERDAM 3, 30. Hac comt immer in (*l.* an?) sijn ghemac: *Semper adest similis simili licet undique vilis*, *Hor. Belg.* 9, 24. Hack soekt zijn gemack, gelijck sijns gelijcke, A. BIJNS, *N. Ref.* 169.

— *Hak en jij*. Thans nog b. v. te Nijmegen hetzelfde als: Jan en Alleman.

Aanm. Nog een ander *hak* (*hack*), znw. m., vindt men in de woordenboeken (doch reeds bij KILIAAN als *vet.*, d. i. verouderd) vermeld. Het beduidt: kleine koopman of: koomenijman, vettewarier, en is verwant aan nd. *hake* (ook bekend in den Ndl. geslachtsnaam *Vethake*), *hoke*, hd. *hocke*, *höker*, eng. *huckster* enz.

HAK (V) — in 't Oosten des lands nog altijd HAKKE —, znw. vr., mv. *hakken*; verkl. *hakje*. Mhd. nhd. *hacke*, nnd. *hakke* (*hakk*) (DOORNK.-KOOLM.), zw. *hacka*; verg. ook eng. *hack* (pikhouweel en: mestgreep). Van *Hakken*, 1ste art. Verg. ook *Haak* in de bet.: spade (kol. 1360) en *Haken*, 5de art.

1) Een gereedschap tot bewerking van den grond, t. w. om er den akker mede om of op te hakken (om de aarde los te maken, om te wieden enz.); naar het meer bijzondere doel verschillend van gedaante, maar veelal de naam voor: een blad als van eene spade met een (onder een hoek van 45° ongeveer) omgebogen „huis", waarin een houten steel. Zie ook de Samenst. || Hack (*en* hacke): howele, *Teuthon.* 138 *b*. — Die erde myt hacken... to openen, 138 *a*. Mit der hacken ... arbeiden, 138 *b*. Hacke, spacye. *Pastinum*, *ligo*, KIL. Hak. *Houe. hoyan*, MARIN. Hak met twee tanden, *Ald.* Met de hak in den wyngaard werken, *Ald.* Hakke vr. houweel, GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 16 *a*. — Hak: ... een werktuig tot de tuinerij behoorende, even gelijk als de kromme schop (*kalkhouw*) die de metzelaars gebruiken, om de kalk te roeren; dezelve dient om het onkruid tusschen de groentens weg te hakken, CHOMEL 997 *a*.

— In Brabant, naar de overeenkomst in gedaante. Steunstok onder een karboom. || Hak ... (*noemt men*) eenen ... stok met eene ijzeren punt, in den vorm van eenen hak of eene bijl, voorzien, welke punt in een oog aan de berrie der kar wordt gestoken, ... ter verligting van het paard, terwijl de kar stil staat, HOEUFFT, *Bred. T.* 225.

2) Soms de naam voor eene soort van zicht (kortsteelde zeis). Verg. HAKOORD. || Hakke ... een ... zicht aan een gebogen ... handvat om plaggen te maaien, GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 57 *b*.

Afl. *Hakken* (zie ald., 2de art.).

Samenst. afl. *Hakklauwer*, eig. iemand die met de *hak* den akker *klauwt*; derhalve: schamel boertje? („'En koale *hakklouwer*", CREMER 12, 35).

Samenst. Zie daarvoor bij *Hakploeg* en *hakvrucht*. — Als tweede lid (in de bet. 1) *Aardappelhak*; *handhak* (zie ald.); *paardenhak*, hakvormig werktuig, door een paard getrokken; *rijenhak*, paardenhak met drie scharen (*cultivator*), bij rijgewassen gebruikelijk.

— In de bet. 2) *Grashak* („1 *graes hack*, gemaekt van een sight. 2 hoyharcken, 2 vorcken", V. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 558).

HAK (VI) — gewestelijk HAKKE —, znw. vr., mv. *hakken*; verkl. *hakje*. Middeld., nnd. *hacke*, en daaruit ook in 't Nhd. *hacke* (in 't latere Ohd. komt het woord, in den meervoudsvorm *hacchun*, slechts eenmaal voor); zw. *hack*. Waarschijnlijk staat dit woord niet, zooals nogal eens wordt aangenomen, met het ww. *hakken* in verband, maar bevat het (met verscherpten slotmedeklinker) den stam **hah* (b. v. in ohd. *hahsa* enz. aanwezig), welke genasaleerd in ags. *hóh* (eng. *hough*), in ndl. *haassen* (zie ald.) en ook in *hiel* wordt teruggevonden (zie ald. en verg. nader FRANCK op *Hak*, 1) en KLUGE[5] op *Hacke*). De beteekenis is doorgaans *hiel* (lat. *calx*), maar in 't Westfaalsch (zie WOESTE) beduidt *hacke* ook: kniekuil (lat. *fossa poplitea*) en *hackenfläis* beteekent in dat dialect: kuitvleesch, zoodat ook in de beteekenissen bewijzen te vinden zijn voor verwantschap tusschen nhd. *hächse*, ndl. *haassen*, eng. *hough*, *hock* en ndl. *hak*.

1) Over een groot gedeelte van Noord-Nederland (N.-Brabant, Utrecht — stad en oostelijk deel der provincie —, Betuwe, Veluwe, Graafschap, Achterhoek, Overijsel, Drenthe, Groningen) de gewone naam voor den hiel aan den voet van den mensch; *hiel*, dat trouwens een Friesch woord is, kent het volk in die streken dus waarschijnlijk alleen door de school en uit boeken. Maar omgekeerd is *hak* b. v. in Vlaanderen niet dan uit werken van Noordnederlandsche schrijvers bekend.

a) Eigenlijk. || Eyn hack an den voit, *Teuthon.* 138*a*. Hacke, versse, *Ald.* Myt den hack stoten. *Calcitrare*, *Ald.* Hacke. *Sax. Fris. Sicamb.* j. hiele. *Calcaneus*, KIL. (ook bij PLANT.). Hak: hiel, HOEUFFT, *Bred. T.* 226. Hakke, hiel, GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 226. — De koude in de hakken hebben (*aan winterhielen lijden*), WEIL. (verg. ook MOLEMA 142*a*). — Dikke hakken (*zeere hielen*, *kakhielen*), V. DALE. — Een Jongelingh, staende op sijn rechter voet, slaet met sijn rechter hant aen sijn slincker hiel ofte hack, een teken van onbekommertheydt over sijn verlies, VISSCHER, *Sinnep.* 193*a*.

— *Iemand liever op de hakken dan* (of *als*) *op de teenen zien*: hem liever vertrekken zien, dan komen. Ook in Oost-Friesland (*ik sé hum léfer* (l. *up*) *de hakken as de tônen*, DOORNK. KOOLM.). || Kort en goed had ie gezeid dat Hanneke hum liever op de hakken as op de têjen zag, CREMER 12, 16.

— *Iemand op de hakken treden*, op de hielen treden, — trappen. Eigenlijk of (gelijk in de tweede aanhaling) figuurlijk, en dan: iemand op zeer korten afstand volgen, vandaar: vervolgen, achternazitten. || De veldwachter dicht achter den lange, zóo dicht, dat de lange doodgoejig vroagt, of Gerr't hum asteblief niet op de hakke zal troojen, CREMER 12, 231.

> Prins Fredrick Henrick ...,
> Die ... Den vyand op de hacken treed
> Soo schielijck, dat hy 't nauwlijcx weet.
> VONDEL 3, 22.

— Zoo ook, maar alleen in figuurlijken zin gebruikelijk: *iemand op de* (of *zijn*) *hakken zitten*, ook: *hangen*, *volgen*, *zijn*: iemand op zeer korten afstand volgen, doch inzonderheid gebezigd met betrekking tot vijanden, vluchtelingen en derg. en vandaar: dicht achtervolgen, nauw vervolgen, nazitten. Vandaar ook: *iemand op de hakken hebben*: achterna gezeten worden. Verg. zw. *vara i hack och häl efter en*; *hafva en i hack och häl efter sig*. || De Hooghduitschen ... lieten zich verrasschen ... van den Hartoge van Guize, die hun op de hakken was, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 71. Den Koning, die in persoon hem vervolghde, ende doorgaands op de hakken hing, 94 (zie ook *N. H.* 455). Als men den vyandt voor de borst, op de hakken, en in eyghen boezem had, HOOFT, *N. H.* 117. Alva, volghende den Prins op de hakken, 198. Hoohenlo ... zat hun kort op de hakken, 695. Deur gaat de malloot; volchter opper hacken, BIESTKENS, *Claes Kloet* 1, 10. Hoe digt volgt veeltyts onheyl op de hakken het ingebeelt genieten van't aldergrootste heyl? V. HEEMSKERK, *Arc.* 134. Een dapper volck ... Dat hem met waepenen sy alsins op de hack En uyt den lande jaegh, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 144. Endo (zat) met zijne lichte ruiterbenden de wijkende barbaren op de hakken, DAVID, *Hist.* 2, 445.

> (d' Ander ...) in d' eensaem wildernis
> 't Wilt steets op zijn hacken is:
> Met zijn honden en Molossen.
> VONDEL 2, 207 (*Trahit sua quemque voluptas*).

— Men bezigt *iemand op zijn hakken zitten* (zie *Arch. v. Ned. Taalk.* 2, 362) ook wel voor: hem zonder ophouden (b. v. om betaling) lastig vallen, enz. Verg. *iemand achter de broek* —, *achter 't gat zitten*, *iemand narijen* en derg. || My moest wel d' alleruitterste nootdwang op de hakken zitten, eer ik *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 153. Zoo moet men jou Snijers op de hakken zitten, of men krijgt zijn goed niet edaen.... Dat ik zelf niet had ekomen, wie weet of ik 't van daeg noch wel had ekregen, LEMMERS, *Boere Koopm.* 7.

> Elk wortet geve moe; 'tis quaet genog datme schult betaelt, [seyt Klaes:
> Me moet de luy al vry wat op heur hacke sitten, eer me [gelt krijgt Baes.
> BURGHOORN, *Snorre-pijp.* 1, 28.

— Al te zeer wordt de eigenlijke beteekenis uit het oog verloren waar men vogels elkander *op de hakken laat zitten*. Zie de aanhaling. || Gelyck de havick snel de duif zit op de hacken, VONDEL 11, 467.

— Elliptisch gebezigd staat (*iemand*) *op de hakken*, *op* (*iemands*) *hakken* voor: dicht achter hem, hem achterna en derg. || Hy (toonde) hem altijt op de hacken van de vyant, ende hielt hem in ghestadighe vreese, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 75*d*. De Geuzen hun op de hakken; slaan ..., en jaaghen 'er een deel in de moeren, HOOFT, *N. H.* 178. Strax komt Taxis ... ter stadt in stuyven, met het voetvolk op de hakken, 882.

— *Iemand eenen persoon* (of *eene zaak*) *op de hakken zenden*: op het lijf —, op den hals —, op „zijn dak" sturen of zenden (t. w. om 't hem lastig te maken, om hem te hinderen). || Zoo yemand ... haar noch bestaat te laken, zie toe dat ikze zelf niet op uw hakken zend, en d' ontzachelikheid die ghy van haar wezen zult zien afstralen, zal uwe mondpijlen ... verdrijven, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 198.

— Ook de uitdrukking *Iemand iets op de* (er staat *den*) *hak hangen* schijnt te beduiden: iemand iets aan 't lijf hangen, t. w. om hem er mede te belasten. Misschien evenwel bevat deze uitdrukking een der andere woorden *hak*.

A. Had ick uv ros ende waghen
die mi weynich droech ...
B. Ros ende waghen en heb ic niet
Maer eenen bedelaers sack
Mach ick v daer mede helpen
Jck hanghen v aenden hack.
Antw. Liedb. 45.

— *De hakken los hebben*: niet meer aan huis gebonden zijn; vrij kunnen uitgaan. Zie MOLEMA 142 *a*.

— *De hakken laten zien* (of *kijken*); ook *de hakken opnemen* en *aan de hakken trekken*: zich uit de voeten maken; maar ook: zich van iemand afwenden, en vandaar soms: iemand (b. v. een meisje) in den steek laten. Zie HARREB. 1, 273 *b*; MOLEMA 142 *a*.

— *Hak op teen nemen*: schielijk weggaan; wegloopen. Zie *Drentsche Volksalm.* 1839, 209.

— *De hakken op den wal halen.* In Drenthe: teruggaan, zijn woord breken (*Arch. v. Ned. Taalk.* 1, 266).

— *De hakken uitsteken.* In Groningen eene ruwe uitdrukking voor: sterven (MOLEMA 142 *a*). Verg. eene uitdr. als *met stijve kuiten liggen.*

— *Zij is kort van hakken* (soms met het toevoegsel: *zij valt licht achterover*). Zegswijze — voorheen en misschien nog wel — in Gelderland (Graafschap Zutfen) gebruikelijk om aan te duiden dat een meisje licht van zeden is. Verg. *kort gehield* (HARREB. 1, 308 *a*) en *korthielde* (BREDERO 2, 178).

— *Het heeft niet veel om de hakken*: het heeft niet veel om 't lijf, niet veel te beduiden. In dezen zin eene in Groningen zeer gebruikelijke zegswijze (zie b. v. MOLEMA 142 *a*). Maar HARREBOMÉE (1, 273 *b*) vermeldt (op gezag trouwens van anderen, blijkens de verwijzingen) eene uitdr. *Hij heeft niet veel om de hakken* met de bet.: hij is schaars van geld voorzien.

— *Hak over bak* (daarnaast echter *hek over bek* en dus misschien een ander woord *hâk*?) of *hak over ende* (*liggen, staan, vallen*). In Zuid-Nederland: hol over bol, 't onderste boven (liggen enz.). Zie DE BO^2 352 *a*; *Loquela* 10, 18.

— *Hakje loopen.* Eene soort van *krijgertje spelen*?

Ick soeck een soete meysjen naer mijn sin,...
Die niet en rijt in rosbaer, of caros,
Maer wandelt op haer voetjes naer het bos,
Daer sy met my het minne-grasje knoop,
En dan eens om de boomen hackje loop.
V. BEAUMONT 63.

b) Aan schoeisel. De — uit eenige plakken leder of soms uit hout bestaande — verhooging onder de zool ter plaatse van den hiel. Overal in Noord-Nederland gebruikelijk en voor de omschrevene zaak (voorzooveel bekend) bij schoenmakers het eenige woord; desgelijks in Oost-Friesland (DOORNK. KOOLM.). *Klamp, hiel* of *hielstuk* zijn er de Zuidnederl. woorden voor. || Muilen met hooge hakken. Pantoffels zonder hakken. Engelsche laarzen met platte hakken. Fransche hakjes. De hakken scheefloopen, laten vernieuwen, gelijk laten maken. — Gy die, van uw toupet tot de hakken van uw schoenen, zo geheel eene Vrouw zyt, *Leev.* 4, 349. Die dat niet doet, hou ik voor geen Dominé, al hing zyn pruik op de hakken van zyn schoenen, 6, 247. Terwijl hij de stoelsport met zijn vetleeren hakken doet kraken, CREMER 12, 143. Dames (*onder de poppen*) met sleepen, hooge hakken, echte haren, J^{o}. DE VRIES, *Zonnebl.* 19.

— *Hij lapt het* (*alles*) *maar aan zijne hakken* (of *aan zijne laarzen*): hij is omtrent die zaak, omtrent dat alles onverschillig; hij maalt er niet om. Inzonderheid gezegd met betrekking tot gedane, maar onvervulde beloften. Bij HARREBOMÉE 1, 273 *b*, doch zonder verwijzing of verklaring. Verg. *Aan je achterlap!* voor: dat kun-je begrijpen! en derg. Wellicht hoort ook de aanhaling uit VISSCHER, *Sinnep.* 193 *a* (onder 1, *a*) hier beter thuis.

c) Aan eene kous: hielstuk. Alleen gebruikelijk in die streken, waar *hak* het gewone woord is voor hiel en ook in Oost-Friesland (DOORNK. KOOLM.); elders: de *hiel*, het *hieltje*. || De hak of hiel van de kous, MARIN. Zij heeft de hak afgebreid, WEIL.

2) Bij viervoetige dieren, t. w. paarden en koeien: het uitsteeksel van het spronggewricht aan den achterpoot, tusschen de dij en de koot (lat. *calcaneus*), overeenkomende met den hiel bij den mensch. || Dewijle dat dit beest (*een buffel*) ... soo gheweldigh sprongh en steygerde, seyde ick ...: neem de bijl ... en hackt het beest in sijn hacken, op dat het ons niet en ontloopt, ... 't welck hy dede, nam de byl en hield' (*hieuw*) het in sijn hacken dat het neerstorte, BONTEKOE, *Iourn.* 24—25. Zoo het (*een gezwel bij de koeien*) op de hakken valt, is het een hakgezwel, BERKHEY, *N. H.* 8, 34.

— *Dikke hakken.* Een gebrek der paarden. || Dat paard heeft schyt-hakken, dikke hakken. *Ce cheval a les paturons enflez*, MARIN. Met den naam van kakhielen, schijthakken, dikke hakken, begrijpt men eene rondachtige grootere of kleinere, meestal zachte zwelling aan de punt van den hiel, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 146.

— *De zelen* (aldus bij HARREBOMÉE 1, 273 *b*; in *Friesche Volksalm.* 1852, 56 staat echter *silen*: zwengelhouten) *op de hakken nemen.* Van paarden: er van door slaan; van menschen: met de noorderzon vertrekken.

— Wellicht niet ten onrechte brengt MOLEMA (141 *b*) met deze beteekenis ook in verband de Groningsche uitdrukkingen: *het loopt allemaal op 't hak, het zit op 't hak* voor: het loopt, het zit in de war, en derg. Men denke aan een trekdier, dat den wagen op de *hakken* krijgt of heeft gekregen?

— **Aanm.** De *hak* der voorpoot wordt steeds *voorhak* genoemd (zie ald. en BERKHEY, *N. H.* 5, 95).

3) Bij vergelijking: de naam voor een gedeelte van sommige voorwerpen, gereedschappen enz., hetzij omdat zij als een hiel of *hak* (in de bet. 1, *a*) uitsteken, hetzij bij tegenstelling met een ander gedeelte, dan men den *teen* noemt.

a) Bij timmerlieden. Uitsteeksel, uitgekapte hoek waarmede het eene stuk hout op of in een ander rust. Verg. v. DALE.

b) Uitsteeksel aan sommige geweerloopen. || Den ... loop ... waarvan de uitstekende deelen, de hiel of hak en de staart, ... tot bevestiging ... aan de lade gebezigd worden, LANDOLT 1, 231. De hak... dient tot steun van bak en loop in de lade, HAAKMAN, *Zee-Art.* 4, 99.

c) Nok aan de slagveer in geweersloten. || De... slagveer ... is ... met eene schroef . . en eene stift onbewegelijk aan de slotplaat verbonden; en rust met eene tusschen de beide bevestigingspunten aangebragte hak tegen hare borst. Deze hak maakt dat de schroef minder te lijden heeft *enz.*, v. GOENS, *Zee-art.* 810.

d) Gedeelte van de zoogenoemde „kast" van een revolver. Zie WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 341.

e) Benaming voor het uiteinde van het lemmet van een scheermes, dat tot bevestiging in het hecht dient. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 523.

f) Aan eene handspaak: de afgeronde onderzijde

van het vierkant; in tegenstelling met den *teen*. || Het eene uiteinde (*van eene handspaak*) is rond afgewerkt ...; het andere uiteinde of de voet van het zoogenoemde vierkant loopt bij *a* in de hak en bij *b* in den teen uit, GROTHE, *Kennis v. Werkt.* 26. De hak van de spaak ... komt bij het gebruik op het steunpunt te liggen, *Ald.*

— **Aanm.** Het *D. Wtb.* (4, II, 101) vermeldt ook de *hak* van 't scheepsroer, de *hak* van 't schip, als Nederlandsche benamingen. Hedendaagsche technische werken (MOSSEL, *Het Schip* b. v.) schijnen, als benaming voor den hoek dien de kiel en de achtersteven met elkander maken, alleen *hieling* te kennen.

Afl. *Gehakt* (zie ald. 2de art.).

Koppel. *Hakjedraaien*, op een zekere behendige wijze over de glibberige klei voort weten te komen door de hakken (1, *a*) op eene bepaalde manier te zetten. Zie MOLEMA 142 *a*.

Samenst. afl. (in de bet. 1, *a*) *Hakvolgend*, op de hielen volgende („Den hongher scherp hen stracks viel op de leden, De *hack-volghende* plaegh van alle plaghen groot", STORM, *Lucanus*, 47 *b*).

Samenst. *Hakband*, *-gezwel*, *-hoorn*(*tje*), *-leder*, *-stuk*, *-zenuw* (zie die woorden).

— Voorts *Hakdarm* (bij KILIAAN: „Hack-darm j. achter-darm. *Alvus*").

— Als tweede lid. *Koe-*, *schijt-*, *spoor-*, *voorhak* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1, *a*) *Jodenhak*, sleephiel; *kleumhak*, kleumkous, kouwelijk persoon („Al knitterde de lucht ook zoo; Een *kleumhak* die hier zwicht", *Friesche Volks-alm.* 1841, 84); *slofhak*, vergeetachtig persoon (Groningsch); *stommelhak*, iemand die langzaam voortgaat, die voortstommelt of -strompelt (*Taalk. Mag.* 4, 686; Groningsch).

— In de bet. 1, *b*) *Stelthak*, zeer hooge hak („Met behulp van de krukken en op de *stelthakken* der fransche bastaardwoorden", WINKLER, *Oud Nederl.* 30).

— In de bet. 2) *Achterhak*, alleen bij tegenstelling met *voorhak* (BERKHEY, *N. H.* 5, 95).

HAKBAAR, bnw. Uit *Hakken*, 1ste art. in de bet. II, 2, *a*) en *-baar*, 7de art. (in de bet. 4). Gehakt kunnende worden, geschikt om te hakken. B. v. van akkermaalshout en ander hakhout. || Is dat eikenhout van 't jaar al hakbaar?

HAKBAND — HAKKEBAND —, znw. m, mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hak*, 6de art. in de bet. 1, *a*) en *Band*, 1ste art. in de bet. A, 1). Band of riem aan eene schaats die de hak, den hiel omsluit.

Afl. *Verhak*(*ke*)*banden*. Eigenlijk: (schaatsen) van andere hakbanden voorzien; bij uitbreiding en figuurlijk: (iets) veranderen, wijzigen. Verg. *Verhakstukken*. („Want 't is met de letterdieven, als met zommige andere Rovers, die 't geen ze stelen zo weten te veranderen, en te *verhakkebanden* dat het haast niet meer kenbaar is", v. EFFEN, *Spect.* 3, 68; „zadels die een weinig verschikt en *verhakkeband* op alle paarden ... kunnen passen", 6, 24).

HAKBANK, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *hackbank*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 1, *b*, *a*) en *Bank*, 1ste art., in de bet. 5 of 6). Bij slagers: langwerpig blok om (vleesch) op te hakken.

HAKBEITEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. 1, 1) en *Beitel*. Gereedschap der timmerlieden, dienende tot het ruw bewerken van vierkante gaten enz. || De hakbeitels ... zijn de zwaarste (*beitels*), en dienen voor allerlei grof werk; hunne breedte is doorgaans van 3 tot 6 duim *enz.*, STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 184. De hakbeitels ... worden ... door middel van houten hamers in het hout gedreven, *Ald.* De hakbeitels dienen voor 't afhakken der planken en worden ongeveer als een bijl gebruikt, GROTHE, *Mechan. Technol.* 212. Een breede en zware steekbeitel dient bij de timmerlieden tot het ... kantrecht maken (der planken), en heet dan hakbeitel, *Ald.* — Er zijn drie nommers van hakbeitels, MOSSEL, *Het Schip*, 119.

HAKBIJL, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Nhd. *hackbeil*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1) en *Bijl*. Bijl voor licht werk of voor huishoudelijke doeleinden; ook een gereedschap der kuipers, dienende tot het behakken van duigen. Het woord komt ook als geslachtsnaam voor. || Kleine bijlen ... zooals de bekende, in schier alle huishoudingen aanwezige hakbijl, met korten steel, GROTHE, *Mechan. Technol.* 198.

— Ongewoon als naam voor een houthakkersbijl.

de beuken ...
Die daar in slanke rijen staan,
Als opgeschrevenen ten doode,
Die ras de hakbijl neêr zal slaan.
TER HAAR, *L. Ged.* 26.

HAKBLOK, znw. onz., mv. *-ken*. Nhd. *hackblock*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1) of II, 1, *b*) en *Blok*. Stuk hout, stuk van een boomstam om iets op te klooven of te hakken. || De slagers hakken het vleesch op een hakblok. — Tot het beslaan wordt de nog geheel ronde of reeds boschkant behakte stam op een hakblok of eenen hakbok ... of op eenige andere geschikte ondersteuning van hout neergelegd en ... bevestigd, KUYPER, *Technol.* 1, 674.

Nog drie zondagjes — en dan!
Kermis; hakblok; grootste koek.
BEETS 2, 395 (*Jongensmijmering*).

HAKBOK, znw. m., mv. *-ken*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1) en *Bok*, 1ste art., in de bet. 4). Soort van schraag om hout op te beslaan. Voor eene aanhaling zie het vorig art.

HAKBORD. Zie HAKKEBORD.

HAKBOSCH, znw. onz., mv. *-bosschen*; verkl. *-boschje*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 2, *a*) en *Bosch* in de bet. I, 1, *b*). Bosch van hakhout. || 't Hakbosch ..., Waar 't zwijn ... In 't dichte boomgebladert Moest worden opgezocht, v. LENNEP, *Poët.* 2, 144 (zie ook 5, 199; 7, 56).

HAKEBLOK. Zie HAAKBLOK.

HAKELEN, bedr. en onz. zw. ww.: *hakelde*, *gehakeld*. Een (in enkele beteekenissen bewaarde) bijvorm van *Hakkelen* en het frequentatief van *Haken*, 4de art. (bijvorm van *Hakken*). Zie daarover *Taalk. Bijdr.* 1, 236 en 2, 23.

I) **Bedr.** — Scheuren, stukrijten. Zie de Samenst. en verg. HAKKELEN in de bet. I, 2, *d*, *a*). Met deze beteekenis heeft men het Mnl. *hakeltakel*, haveloos kleed, in verband trachten te brengen; zie daarvoor de aangeh. plaatsen in de *Taalk. Bijdr.*

II) **Onz.** — Kijven, krakeelen, kibbelen; fr. *disputer*, *ergoter* (DE BO² 352 *a*). Verg. HAKKELEN in de bet. II). || Dus verre ... hoorde ick dit haeckelen ende kaeckelen tusschen den soldaet ende den boer, BOETH. à BOLSW., *Duyfk.* 201 (*bij* DE JAGER, *Frequent.* 1, 188; *in de gewoonlijk aangehaalde uitgave*: hakkelen en krakelen).

Samenst. (in de bet. I). *Doorhakelen*, doorwonden („Wanneer ik u aensien, vol scheuren en vol wonden, Van hoofde tot de voet *doorhakelt* en geschonden", DE SWAEN, *Lev. z. D. v. J. C.* 2, 142).

HAKEN (I), bedr. en onz. zw. ww.: *haakte*, *gehaakt*. Nhd. *haken*. Van *Haak*, 1ste art., in verschillende opvattingen. Bij PLANTIJN: „Haken. *Accrocher*, *agraffer*", en bij KILIAAN: „*Unco figere*, *inuncare*, *aduncare*, *fibulare*".

I) **Bedr.** — 1) Door middel van een haak of van haken (in de bet. I, 2) aan of in iets bevestigen, vasthechten, vastmaken. || Men haakt een katrol, door middel van een daaraan zijnde haak, in een ... ijzeren kram, BERKHEY, *N. H.* 9, 336.

Wel hem ...
Die aan 't slingrend roer blijft waken,
En zijn ankers weet te haken.
TOLLENS 1, 61.

2) Door middel van een haak of van haken (in de bet. I, 2) ophangen; aan een haak of aan haken hangen. || Indien ick ... het wilt aen de roos van uw kerckgewelf ophing, of boven aen 't gewijde dack haeckte, VONDEL 5, 330.

— Vandaar in 't algemeen: aan iets ophangen, aan iets (óók met nagels) hechten. || Godts lam, aen 't heiligh Kruis gehaeckt, VONDEL 4, 558. Dat lichaam aan het kruis gehaakt! TEN KATE 6, 101.

3) Door middel van een haak (b. v. in de bet. II, 1, *d*) naar zich toe halen, bemachtigen. || Ik heb het naar my gehaakt, zoo ver ik kon, WEIL.

Neuswijs weet veel van de Kerck te segghen,
Hy wil de Schrift op sijnen duym uyt-legghen ...:
Maer voort zeylt hy met een heel ruyme schoot,
Al wat hy can haecken sleept hy in de boot;
Hy woeckert, hy muyt, hy belieght, en achter-clapt (*enz.*).
Z. Nacht. 2, 12.

II) **Onz.** — 1) Door middel van, of als met een haak of haken (in de bet. I, 2) aan —, in iets hechten, grijpen, vatten; ook: hangen of steken blijven. || Diefsche handen zijn als ghebraden hinnepooten, zy haecken over al aen, wat zy maer en raecken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 291. In malkanders schaatsen haaken, MARIN. Wat vlijmende angel mij in 't krimpend binnenst haakt, SCHIMMEL, *Dram. P.* 1, 80. 't Lam dat ... Door 't haken van den klauw (*der gieren*) de vacht is stukgescheurd, 1, 171.

de angel van den schicht maakt telkens grooter wond....
En 't vlijmende ijzer haakt in 't diepst der ingewanden.
BILD. 6, 382.

Noch de aangegonsde pijl, gemikt van wal en daken,
Drijft een der schepen weg van waar hun ankers haken.
TOLLENS 6, 18.

— Van een schaardig mes of vouwbeen. || Geen blad wil er goed open, overal haakt het mes en men zou er het boek eer meê verscheuren, dan open snijden, FOKKE, *B. R.* 3, 47.

— In oneigenlijk gebruik. || IJs ... Dat wieglend aan zijn lokken haakt, SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 68.

2) Aan een haak of haakvormig voorwerp blijven hangen, blijven zitten. Bij uitbreiding: aan (*of* achter) het een of andere uitsteeksel blijven hangen, steken, zitten. In deze beteekenis bezigt men meestal de uitdrukking *blijven haken*. || Zij (had) ... gedacht ..., dat het best zijn zoude om achter uit het rijtuig te springen, doch ... hare kleederen .. waren blijven haken, (en) ... zij (was) aldus met haar achterhoofd langs den grond ... voortgesleept, KIST, *Eikenh.* 1, 43. Waar is mijn matten fleschje gebleven? ... dat is zeker aan den boog blijven haken en zoo weggeraakt! v. LENNEP, *Rom.* 1, 182. Bloemen gezien hebbende ... (was hij), bij het inkruipen van een grooten bak, eenigszins aan een spijker ... blijven haken, BEETS, *C. O.* 28. (*De klik van het roer*) is verbreedend naar onderen en aldaar rond bijgewerkt, ten einde voor te komen, dat er trossen achter haken blijven, MOSSEL, *Het Schip*, 241.

— Spreekw. *Mooie meisjes en gescheurde kleeren haken licht.* Bij MARIN vertaald met (of: als vertaling van?): *Belle fille et méchante robe trouve toujours quelqu'un qui l' accroche*, MARIN.

— Figuurlijk gebezigd van datgene wat men niet begrijpt, of waar men zich aan ergert (waar men op „stuit", zich aan „stoot", over „valt"). || De duisterheid van 't laatste coupletjen ... vat ik niet. Ik wenschte dat gij 't mij mondeling opheldderde, want ik laat niet gaarne de plaatsen, waar gij aan haakt onveranderd, BILD., *Br.* 1, 155. Misschien haakt ge aan den eersten volzin: die is intusschen goed zuiver Hollandsch, 1, 241.

— In een ander figuurlijk gebruik. Er aan vastgehecht blijven in den zin van: niet kunnen loslaten, niet kunnen laten varen of opgeven. || De mensch..., Die aen 't aerdsche niet blyft haken, TH. v. RIJSWIJCK 1, 284.

— Men zegt ook: *in iets* (*blijven*) *haken* voor: er in blijven hangen, — steken, gevangen blijven. || De spin die in 't middelpunt van zijn net zit, (gevoelt) ..., waar een vlieg er in haakt of een hommel door heen snort, BILD., *Br.* 4, 20.

3) In oneigenlijke toepassing van de bet. 1 of 2) als een woord voor: haperen, hokken, vastloopen. Meestal in een figuurlijk verband. || Zo haspelde zy al voort ... Ik kon geen slag aan den bak krygen. Eindlyk haakte het, en 't was myn beurt (*om iets te zeggen*), *Leev.* 1, 36. Hier haakt iets; ik voel het wel: maar, wáár? 8, 68. Ik (zal) niet lange meer op deeze waereld zyn ...: er is zekere verandering in myn gestel voorgevallen, die ik niet kan beschryven; maar de machine haakt ergens, ik adem niet ongemerkt meer, *Blank.* 1, XXV.

— Een aan *haperen* enz. verwant begrip is: in verwarring zijn, dat WEILAND voor *haken* opgeeft. || Zoo lang die dingen nog haken is er weinig aan te doen, WEIL.

4) Van katten, althans in den Gelderschen Achterhoek. De nagels uitslaan 't zij om te krabben, 't zij om zich aan kleedingstukken, gordijnen of derg. vast te hechten.

5) Tot een haak worden, t. w. in den vorm van een haak of krommen tak groeien. In spreekwijzen als *'t Moet vroeg krommen dat haken zal* (HARREB. 3, 28 *a*). Verg. hierbij het spreekw. *Het* (*hout*) *moet vroeg krommen dat een* (*goede*) *haak zal worden*, hierboven in kol. 1352. || Het moet vroeg krommen dat haaken zal. *Il faut s'appliquer de bonne heure pour se rendre capable*, MARIN. — Soo wordt hy vroegh gekromt om tijds genoegh te haecken, HUYGENS 1, 138.

— Daarnaast ook *Het kromt haast dat haken wil* (HARREB. 3, 28 *a*): wat den slechten weg op wil toont al dra, al vroeg, kwade neigingen.

Afl. *Haking* („Hakinghe. *Accrochement, agraffement*", PLANT.).

— *Onthaken* (zie ald.).

Samenst. *Aan-, af-, dicht-, in-, los-, om-, op-, toe-, uit-, vasthaken* (zie die woorden).

HAKEN (II), onz. en bedr. zw. ww.: *haakte, gehaakt.* Van *Haak*, 1ste art., in de bet. II, 1, *c*), haakpennetje, haaknaald. Zeker vrouwelijk handwerk; nhd. *häkeln*, fra. *broder au crochet.*

1) **Onz.** — Door middel van een geweerhaakt pennetje of naaldje (haakpen, haaknaald, haakje) met een langen draad een — meer of minder kunstig — weefsel van door elkander gehaalde lussen vervaardigen. || Zij heeft den heelen ochtend zitten haken. Aan eene beddesprei haken. Zij leert breien, haken en borduren. Zij haakt netjes, slordig, los, stijf.

— Als onz. znw. De verrichting of de kunst van *haken*. || Het haken behoort tot de fraaie handwerken.... Het geschiedt met eene haakpen,... en tot grondstof bezigt men ... katoen ... zijde en wol, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 691 *a*.

2) **Bedr.** — Door middel van *haken* (in de bet. 1) iets (hetzij eene lus, een knoop, een „steek" of een geheel voorwerp van nut of smaak) tot stand brengen, maken, vervaardigen. || Eene beddesprei, een beursje, een kindermutsje haken. Een gehaakt lampekleedje, een gehaakte omslagdoek. — De witte lapjes, die Mathilde in de kostschool gebreid of gehaakt had, B. LOVELING, *Nov.* 62. Dit sokje wordt ... met den tunischen haaksteek gehaakt, *Onderr. in het haken*, 84. Ter vervaardiging van deze kant ... haakt men eerst 30 dubb. knoopen, haalt den draad door de rij knoopen, *enz.*, 101.

Afl. *Haakster* (zie ald.).

Samenst. *Haakbeen* (2de art.), *-boek*, *-garen* (2de art.), *-naald*, *-patroon*, *-pen*, *-steek*, *-werk* (2de art.). Zie die woorden.

— Voorts *Haakkunst*, de kunst van —, de bedrevenheid in het haken („De geheimenissen der bordduur-, *haak-* en andere dergelijke *kunsten*", *K. Zev.* 4, 60).

HAKEN (III), onz. zw. ww.: *haakte*, *gehaakt*. Heftig verlangen. Ook dit ww. zal waarschijnlijk wel eene afleiding zijn van *Haak*, 1ste art., in eene der beteekenissen van dit woord; althans onwillekeurig denkt men zich: met een haak trachten iets te bereiken, naar zich toe te halen, als de eigenlijke beteekenis. Misschien is het dus ook wel niet anders dan eene figuurlijke toepassing van HAKEN, 1ste art., I, 3).

1) In het algemeen. || Haken. Attendre, regretter en souhaittant la venue d'aucun. *Agi vel tangi desiderio*, PLANT. — Sy hoopten met hakender vigilantien, HOUWAERT, *Orat. d. Amb. v. Aertsh. Matth.* 19.

Ick haecke tot den wint wordt zuydt
Want mijn lieffelijck lief reedt derwaerts wt.
DE ROOVERE, *Rhet. W.* 76.

Tlnuden haers woordts zoetmondigh van spraken,
Doet mij ... In een amorues lyden eenvoudigh haken,
Zonder ophouden, hopen, wachten, waken,
Of ic huer moghte spreken bin daertsche palen.
Gentsche Ref. 166.

Deene (*vrouw*) sal v seer haest verblijen,
En dander die sal v langhe doen haken.
OVID., *Conste d. M.* 68.

2) Met eene bepaling. — *a*) De bepaling is uitgedrukt in eene onbep. wijs (met *te* of *om te*). || Sy haeckte en blaeckte om hem t' omhelsen, VONDEL 3, 316. De ... ziel; Die haeckt te spoên ... Naer 't zaligh honck, 4, 45. Een jaghtpaert... Brieschte, en haeckte snel en spoedigh Haer te voeren op het ruim, 4, 400.

Ick voel mijn tong, door vreuchde-ryckheyt, haken
Om Godes naem met spreken groot te maken.
CAMPHUYZEN, *Ps.* 16, 6.

Dit heeft my vyanden berockent daer ick vrinden
Te hulpe heb gehaeckt, te loon gehoopt te vinden.
HUYGENS 1, 445.

Maer, ô Vrinden ...
U te vinden
Haeck ick meest.
1, 483 *b*.

Ach, het is een hooploos hopen,
Waar men hoopt en haakt
Aan die trouwe hand te ontloopen.
BEETS 3, 153.

b) De bepaling hangt af van het voorz. *naar*. || Haecken nae eenigh dinck. *Captare rem aliquam*, *inhiare alicui rei*, *adspirare ad rem aliquam*, *flagrare desiderio alicuius rei*, *inclinare se ad aliquid habendum vel tenendum*, KIL. — Mijn vleys nae u vleys haect; wy sijn toch menschen, V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 132. D' een drinckt wijn, d' ander na geen water haeckt, VISSCHER, *Brabb.* 27. Sy sal v saen ... Vriendelijcker schrijuen ..., En nae v antwoorde selue haken, OVID., *Conste d. M.* 23 (zie ook 47). Ick hake nae dijnre komste, PLANT. Ick hake naer geneucht, CATS 1, 202 *b*. Het hoopen en haaken naa dit geluk, HOOFT, *N. H.* 259. Nu sietghe zelf het geen, daer staegh uw hart naer haeckte, VONDEL 3, 489. (*De*) Fruyten ..., daer de sieckeu seer naer haeckten, *Begin e. Voortg.* 12, 91 *a*. De rest haeckte seer na vredemaeckingh, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 251. Zyn ... ziel ... moet haken naar iets nieuws, en rykhalzen naar verscheidenheid van voorwerpen, V. EFFEN, *Spect.* 3, 116. 't Verwaarloosd zoet ..., Waar naar ik ... 'k zeg niet, haak, maar eenmaal plach te haken, BILD. 13, 23. Ik haak naar 't uur, dat mij zal van al 't wee bevrijden, HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 165. Niet naar verandering te haken, tevreden te zijn, ... is zijne leus geweest, BUSKEN HUET, *Rub.* 241. De predikanten .. hakende naar een algemeene Nederlandsche Kerk, FRUIN, *Tien J.* 27.

Hy (*de vrek*) raept, hy scraept, hy pijnt, arbeyt ende waect
Om (d. i. *voor*) den ghenen die naer sijn steruen haect.
V. D. MEULEN, *V. d. Ketyn.* 82.

Daer d' ondersaten haken naar t' Princen doet, ...
Al ghaet daer qualijck, t' een es gheen wonders.
HOUWAERT, *Milenus Clachte*, *enz.* 141.

Een raef op eenen boom hield in zyn bek een kaes.
Een vos, hierdoor gelokt en hakend naer dit aes, *enz.*
CONINCKX, *Fab.* 7.

Afl. *Haking* („Hakinghe... *affectueuse attente*", PLANT.).

Samenst. *Haakweduwe*, immers volgens de onjuiste etymologie van PLANTIJN en KILIAAN. Zie de Aanm. bij HAAGWEDUWE.

HAKEN (IV), onz. zw. ww.: *haakte*, *gehaakt*. Kijven, krakeelen, kibbelen, twisten (*om* of *over* iets). Een bijvorm van *Hakken* (1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en de grondvorm van *Hakelen* (zie ald.).

Merckt, daermen om 't geloof dus kijft, raest, haeckt als voren,
Onmog'lijk datmen daer Godt eeret na behoren.
Vlaerd. Redenr.-bergh, aangeh. in *Nav.* 23, 608.

— Waarschijnlijk is het ditzelfde ww. *haken*, dat men aantreft bij V. BAERLE 48:

hy die niet en doet dan dat hy staegh gaet haecken
En soecken wat hy mach in d' een of d' ander laecken,
Die wert van Bor veracht.

— Ook schijnt men wel gezegd te hebben *op iemand haken* voor: iemand bekijven. Verg. *op iemand hakken* en zie de nadere uitlegging bij SARTORIUS. || *Arbore dejectâ, quivis ligna colligit.* ... Daerder een over valt, daer haecktmen altemael op, SARTOR., *Adag.* III, 2, n°. 64.

— Soms wordt *haken* te zamen genoemd met *weren* en is zelfs daarmede in het hedendaagsche Vlaamsch tot één woord (*hakeweren*, zie hieronder) vereenigd.

gy syt een Tyran een ongenadigh Beul
Van my, en van u selfs, u haecken en u weiren
En dient maer, om den Segen uyt ons Huys te keiren.
OGIER, *Seven Hoofts.* 188.*

— De onbep. wijs komt voor als onz. znw. in de volgende aanhaling uit IDINAV, *Lot v. Wijsh.* 258, waarin de schrijver het *haken* en *weren* blijkbaar in verband heeft gebracht met het enteren en afslaan, aanvallen en afweren, in een scheepsgevecht.

T'Is altijdts een haecken ende een weren,
Soo 't blijckt in 't aen-klampen ende aen-vechten,
Die in d' oorloogh-schepen hen gheneren:
Oock die d' armoede qualijck konnen ont-vlechten.
Quelen om deur te gheraken, zijn arme-lien rechten.

Samenst. *Hakeweren* (daarnevens *hakewerien*, maar ook *hakkeweren*, *hakkewerren*), in Zuid-Nederland: „twisten, hakelen, hakketeeren, harrewarren", DE BO² 352 *a* („Met iemand *hakeweren*"; „Zij zijn altijd aan 't *hakeweren*", *a. w.*).

HAKEN (V), onz. en bedr. zw. ww.: *haakte*, *gehaakt*. Mnd. nnd. *haken*, mnl. *haken*. Van *Haak* (bijvorm van *Hak*, 5de art.), soort van akkergereedschap, o. a. eene soort van spade (zie kol. 1360). Verg. ook HAKKEN, 2de art.

1) Als onz. ww. — *a*) Met de(n) haak werken. || Hoaken, spitten (*Ommel.*), MOLEMA 158 *b*.

b) In eene bijzondere opvatting in de turfgraverijen. De gegraven turven op de(n) haak (schop van bepaalden vorm) aannemen.

2) Als bedr. ww. — Den grond, het land, den akker met den haak bewerken, omzetten. || De toen (*den tuin*) hoaken (*Ommel.*), MOLEMA 158 *b*.

(*Een schoolmeester mag wel*) Clompen maken,
Hou Korf-maken ende den acker haken.
VALCOOCH, *Reg. d. D. Schoolm.* 31 (uitg. 1607).

Afl. *Haker*, arbeider die den tuin of den akker omspit (zie MOLEMA 158 *b* op Houker).

Samenst. *Omhaken*, omspitten (zie WEILAND en MOLEMA 158 *b*).

Aanm. *Haken* als bijvorm van *Hakken*, 1ste art. (zie ald. de bet. II, 5) wordt aangetroffen in de volgende aanhaling uit GHESCHIER, *Proefst.* 29.

die sulcks te weghe bringhen,
Haecken stracks met desen vondt,
Schip en schipper in den grondt.

HAKER, znw. (m.?), mv. *-s*. Een der benamingen van de inlandsche gierzwaluw. || Onze Gierzwaluw, *Cypselus apus*, ook Steen- en Torenzwaluw, Haker en Steenkrijter genoemd, is veel grooter en zwaarder dan onze Zwaluwen, *enz.*... Behalve hare keel, die wit is, heeft zij eene roetzwarte kleur, SCHLEGEL, *Vogels*, 48.

HAKERIG, bnw. Van *Haak*, 1ste art., in de bet. I) met *-erig*. Vol haken, sterk met haken bezet.

— Figuurlijk gebezigd. Vol moeiten en bezwaren; ongemakkelijk, lastig, netelig. Verg. b. v. fr. *épineux*. || Gij begrijpt ... dat dit bijlangna voor mij geen plaisierreisje geweest is; zulk eene geheime commissie, van zoo eene hakerige natuur, en die dan zoo ellendig afloopt, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 324.

HAKETOUW. Zie HAAKTOUW, en verg. nog de Afl. *Haketouwen*, fig. voor: kibbelen, krakeelen, hakketeeren („Het *haketouwen* tusschen die van Deventer, en zyne Hoocheydt", SOETEBOOM, *Ned. Schout.* 727).

HAKFERMOOR — in den mond van ambachtslieden HAKVERMOER —, znw. onz., mv. *-fermoren* (*-vermoeren*). Daarnaast niet zelden HAKFERMOERBEITEL (*-vermoor*, *-vermoerbeitel*), znw. m., mv. *-s*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Fermoor* (fr. *fermoir*), zekere beitel, of uit *Hakken* (als voren) en *Fermoorbeitel* (zie ald.). Zekere zware timmermansbeitel. || De vermoorbeitels (ook hakvermoorbeitels genoemd) (zijn) ... wat minder zwaar dan de eerstgenoemden (t. w. *de hakbeitels*), STORM v. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 184. Hiertoe (*tot de kantbeitels*) behooren tevens de zoogenaamde hakvermoorbeitels, GROTHE, *Mechan. Technol.* 212. Men vindt er ook bij (*bij de hakbeitels*), die in het midden over de lengte dikker zijn dan aan de kanten.... Deze worden soms meer bepaald hakvermoeren genoemd, BERGHUIS, *Betimm.* 33.

HAKGELD, znw. onz., zonder mv. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 2, *a*) en *Geld*, 1ste art., in de bet. II). Bedrag van kosten voor het (om)hakken, het vellen, van hout. In deze beteekenis vermeld bij v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 78.

HAKGEZWEL, znw. onz., mv. *-len*; verkl. *-letje*. Uit *Hak*, 6de art., in de bet. 2) en *Gezwel* in de bet. 1). Ziekelijke zwelling aan de hak bij een paard. Zie voor eene aanhaling bij HAK (VI), 2).

HAKGUTS, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Guts* in de bet. 1). Zeker gereedschap van den timmerman: guts om mede te hakken; aldus genoemd bij tegenstelling met de *schep-*, de *steekguts* en derg.

HAKHAMER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Hamer*. Zekere hamer van den smid. || De bankhamer (Engelsch model) of hakhamer heeft een ronden bol, BERGHUIS, *Het Smeden*, 70.

HAKHOORN — -HOREN —, znw. m.; meest altijd in den vorm van het verkl. (*-hoorntje*, *-horentje*). Uit *Hak*, 6de art., in de bet. 1, *a*) en *Hoorn*, hoornen voorwerp. Hoornen (of metalen) schopje om den hiel gemakkelijk in den schoen te doen glijden; schoenhoorntje (MOLEMA 142 *a*).

HAKHOUT, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 2, *a*) en *Hout*. Houtgewas dat tusschen vijf- en twaalfjarigen (of zeven- en veertienjarigen) ouderdom geregeld gehakt of gekapt wordt; ook *Slaghout* genoemd. || Eiken hakhout noemt men akkermaal; elzen, berken en wilgen hakhout heet weekhout. Esschen hakhout wordt bij het eiken gevoegd en niet tot het weekhout gerekend. — Bosschen van opgaand (*hout*) en hakhout, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 147. Hier duurt het ... een genomen tijd, eer men iets ontmoet, dat aan een buitenverblijf doet denken, en wat men dan nog te zien krijgt, is meest hakhout, v. LENNEP, *Rom.* 21, 226. Hij gaat rond met zijn opzichter, om te zeggen... welk hakhout het kapjaar heeft bereikt, BEETS, *C. O.* 216.

Hij ziet in 't hakhout niets dan monsters, kleine dwergen,
Met Amorsboogjes, die hem onophoudlijk tergen.
DE GÉNESTET 2, 244 (*Fantasio*).

HAKIG, bnw. Nhd. *hakig*. Van *Haak*, 1ste art., in de bet. I, 1). Van planten. Met haakvormige uitsteeksels voorzien.

HAKIJZER, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *IJzer*, ijzeren voorwerp, ijzeren gereedschap. Benaming voor eene soort van drijver of drevel met twee uitgeschulpte zijvlakken, welke elkander met een stompen kant ontmoeten. Zie KUYPER, *Technol.* 1, 371.

HAKJE-PAKJE. Zie HAKSKEN-PAKSKEN.

HAKKEBAK, znw. onz., zonder mv. De naam van een zeker weefsel (handdoekengoed) met kleine verheven figuren (ook *IJzersterk* geheeten); eng. *huckaback*, dat (b. v. volgens SKEAT) aan het Nd. zal ontleend zijn en eigenlijk: leurgoed zal beteekend hebben.

HAKKEBORD — HAKBORD; daarnaast ook HAK(KE)BERD —, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hakken*, 1ste art., en *Bord*, 1ste art., in de bet. 1). Verg. nhd. *hackbret*, *hackebret*.

1) Een bord of plank met drie opstaande kanten tot keukengebruik, t. w. om er vleesch of groenten op fijn te hakken. Thans gewoonlijk in den vorm *hakbord*. || Hakkebord. Bord waarop men vleesch, moeskruiden, &c. fyn hakt. *Hachoir*, MARIN.

2) De naam van een thans geheel verouderd snaarinstrument, dat echter nog lang op het platteland in gebruik moet zijn gebleven; het geleek zeker wat op een *hakbord* (in de bet. 1) en werd met hamertjes geslagen. Voor nadere omschrijvingen zie enkele der aanhalingen. || Hacke-berd. *Sambuca*: *triquetrum instrumentum*, *imparibus longitudine fidi-*

bus, KIL. (zie ook *Teuthon.* 138 *b* op hackbret). — Hakkebord, ... een overoud volksinstrument van omstreeks drie octaven, met metalen snaren bespannen, die met houten hamertjes aangeslagen worden; de voorganger en oorsprong van het klavier, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 8. — Dit zyn ... menschen, die ... lustig en vrolyk leven. De viool en hakkebert is hun dagelyxe hantering, DE BRUYN, *Reizen* 2, 62 *b*. Met de linkerhand wordt aan de linkerzijde van het Hakbord de wijze of Melodie gespeeld, en met de rechterhand aan de rechterzijde de Bas, VERSCH. REYNV., *Muz. Kunst-Wdb.* 356.

Fagod, trompetmarin, kornet, schalmey, op snaaren
Van 't hakkebort ben ik ook uit de kunst ervaaren.
DE LA CROIX, *Krisp. Mus.* 18.

— Bij vergelijking wordt nog tegenwoordig een slecht klavier, eene slechte piano, wel een *hakkebord* genoemd. || De piano was van vrij wat beter allooi dan het hakkebord ..., waar zij de kunst op geleerd had, *K. Zev.* 2, 111. Het getrommel der onervaren kindervingers op dat hakkebord, 3, 75.

3) Een — thans misschien wel geheel verouderde — naam voor het met snijwerk versierde bovenste gedeelte van het achterschip; in eene jongere opvatting meer bepaald voor: de versierde bovenlijst van het achterschip. || Van outs wierden de schepen hier te lande zeer opgepronkt, en met torens geciert, zoo wel achter, daer het hakkebort staet, als ter zijden, WITSEN, *Scheepsb.* 78 *b*. Alle de Ornamenten die zig regt van agteren, boven Schips Spiegel vertoonen, werden ... met den Naam van Hacke-, maar, in mijn sin, beter met die van Heckebord uitgedrukt, V. IJK, *Scheepsb.* 100. (*Het schip*) liet ... geen vlagh wayen, sulcx men geen vorder bescheyt daervan sien coste, noch oock ter degen wat (t. w. *welk kenteeken*) achter tegen 't hackebort stond, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 333. Twaalf soldaaten ..., die ontrent hem of op de bovenhut by 't hakkebort stonden, BRANDT, *De Ruiter*, 669. De geheele Spiegel wordt gekroond door het Hakkebord.... Dit is mede altoos geheel met beeldhouwwerk versierd, doch wordt thans (*a°. 1822*) een oneigenaardige naam; voormaals was het Hakkebord ... een massief van hout ... en dit eigenlijk Hakkebord werd ... tegen de beplanking van den Spiegel aan bevestigd. Thans heeft men veelal los beeldwerk, dat onmiddellijk tegen de beplanking komt, RIJK, *Scheepsb.* 125—126. De Nederlandsche Oorlogschepen (moeten) alle het Koninklijk Wapen in het Hakkebord hebben, 126.

— Aan de oudere schepen werden niet minder dan vier *hakkeborden* boven elkander onderscheiden, d. w. z. vier gebeeldhouwde horizontale lijsten aan 't achterschip, opwaarts van den spiegel. Kortheidshalve heette echter al wat tusschen die lijsten en de (verticaal loopende) staatshouten begrepen was, *het hakkebord* (zie hierboven). || Het tweede hackebort, is 2 voet 7 duim hooger, als 't eerste hackebort, WITSEN, *Scheepsb.* 83 *a*. Het (*tweede*) hackebort is de gront en voet van de galdery, daer de onder enden van de beelden aenkomen, *Ald.* Het onderste hackebort, staet *enz.* 83 *b*. Van 't bovenste hacke-bort, 86 *a*. Boven op 't hacke-bort, daer men over leent, maektmen of een cierlijck booghjen, of een gehouwen dolphijn en leeuwen, of iets diergelijcks, *Ald.* Het vierde, en hoogste Heckebort, V. IJK, *Scheepsb.* 101. *Couronnement.* Spiegel-boog, Het bovenste hakkebordt van 't agterschip, Doorlugtig hakkebordt, AUBIN, *Dict. de Mar.* 293 (zie ook ald. op *Fronteau*).

— **Aanm.** Dat *hakkebord* als naam voor een deel van 't schip eigenlijk iets als: uitgehakt, uithouwen bord (bord of plank met hakken, inhakkingen, snijwerk) zou beteekenen, — waarom men dan ook wel *hakkenbord* geschreven vindt —, is vaak beweerd, maar lijkt tamelijk onwaarschijnlijk. Liever wellicht vergelijke men andere huishoudelijke namen van scheepsdeelen, als b. v. *brandspil*, *blaasbalg*, *potdeksel*, hoezeer zich deze zonder moeite laten verklaren, en daarentegen de overeenkomst van het bovenachterschip met een *hakkebord* in de bet. 1 of 2) kwalijk is in te zien.

Samenst. (in de bet. 2) *Hakkebordhoutje*, nhd. *hackbrethölzchen* („(*Het hakbord*) wordt bespeeld door er op te slaan, met twee ... aan de punt omgekrulde stokjens of houtjens ...; welken genoemd worden *Hakkebordhoutjens*", VERSCH. REYNV., *Muz. Kunst-Wdb.* 356).

HAKKEL, znw. m., mv. *-s*. Een door hakken of hakkelen ontstane kerf of keep. Van *Hakken*, 1ste art., met *-el*.

1) In het algemeen. Een kerf *in* iets, bijgevolg hetzelfde als een hap *uit* iets. || Vermist ... een moederschaap ... gemerkt met eene roode streep over de schoft en een dito plek op de regterbil, alsmede met een hakkel uit het regteroor, *Algem. Politieblad* 1854, bl. 164.

2) Inkeping in een (ijzeren) bout of dook. || Bouten met opstaande hakkels aan de vier kanten. — Of wel de schoen (*van een heipaal*) is van gegoten ijzer, en met een dook met hakkels ... aan den paal bevestigd, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 278.

3) Aan de kleederen in vroeger eeuwen: Insnijding waardoor eene slip ontstond, of wel: een split, waar de onderkleeding doorheen puilde of dat, om er dit voorkomen aan te geven, was aangevuld door een pof van andere stof en kleur. Zie ook bij HAKKELEN de bet. I, 2, *d*, *β*). || Hackel, snytzel, an den kleyderen, *fractillus*, *Teuthon.* 138 *b*.

Afl. *Hakkelig* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 2) *Hakkelbout* (zie ald.).

HAKKELAAR, znw. m., mv. *-s*; vr. *hakkelaarster*. Van *Hakkelen* in de bet. III) met *-aar* (zie ald. 4, *a*). Stamelaar, stotteraar, en in Zuid-Nederland daarvoor het gewone woord. || Hackeler. *Balbus*, *blaesus*, *haesitator*, *titubator*, KIL. — Wy (zeggen) Hakkelen voor Stamelen; want een Hakkelaar schijnt mede de woorden aan kleine stukjes te hakken, HUYDEC., *Pr.* 2, 469. Ik (weet) geen Streeken in ons Land, daar men meer stamerende menschen, of zogenoemde Hakkelaars, vind, dan aan onze Stranden, BERKHEY, *N. H.* 3, 855.

Hij was, nog levend, zoo'n bedroefde hakkelaar ...
Maar, als ik 't zeggen mag, nu sprak hij toch vrij klaar.
KINKER, *D. s. O.* 35.

Aanm. Bij PLANTIJN vindt men het woord in den zin van: ruziemaker („Een hackeller. Un homme riotteux. *Vitiligitator*").

HAKKELBOUT, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hakkel* in de bet. 2) en *Bout*, 1ste art., in de bet. B, 2). Van hakkels of inkepingen voorziene bout; takbout. || Hakkelbouten, voorzien van een ronden of vierkanten kop, en scherpe punt, boven welke op de zijden of ribben opwaarts staande takken zijn uitgehakt, die, als weerhaken werkende, het uitrukken van deze bouten zeer moeijelijk maken, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 169.

Aanm. Volgens V. DALE is *Hakkelbout* ook een gewestelijk woord voor: stotteraar. Dit zal wel niet anders zijn dan eene schertsende toepassing van het boven behandelde woord, met bijgedachte aan *Hakkelen* (in de bet. III), ontstaan onder invloed van *Stamerbout*, waarin dan *bout* ten onrechte als: ijzeren staaf was opgevat (zie, voor de ware opvatting:

BOUD, Samenst.). Althans, om *hakkelbout* in deze opvatting voor eene even oude vorming als *stamerbout* te durven houden, lijkt het gebruik van *Hakkelen* voor: stamelen, stotteren wel wat jong.

HAKKELEN, bedr. en onz. zw. ww.: *hakkelde, gehakkeld.* Een frequentatieve vorm van *Hakken,* 1ste art. Verg. gelijkbet. eng. *to haggle.*

I) **Bedr.** — In verschillende opvattingen.

1) Aan of in kleine stukjes hakken. || Hackelen. *Conscindere minutim*, KIL. — Makende een groote hoop van verscheyden secten der Lutherianen alleenelick: want hy hackeltse kleijntgiens, gelijc een kock zijn karbonaetgien, in rechte Lutheranen, in halve Lutheranen *enz.*, MARNIX, *Taf. d. Relig. Versch.* 22 *c.* Als oft het gemeene ..., met zyn ingewant gehakkelt aen Kalvinischen, Roomschen, Luiterschen, en gesmaldeelde gezintheeden van Weederdoopers, niet oneenigh genoegh geweest waar, HOOFT, *N. H.* 697.

2) Van kerven, kepen en dergelijke insnijdingen of inhakkingen voorzien. In dezen zin (schijnbaar?) eene afleiding van *Hakkel* (zie ald.).

a) In het algemeen. || Zaagpenningen..., welker rand met tandekens gehakkelt is, OUDAAN, *R. Mog.* 13.

(*hij toont ons*) zes zilv're dukatons ...
En hakkeltse op den kant met krappen, tot een teken
Van 't bloedloon, daar ze by zyn and're geld gesteken
Uitmunten zullen, en in eeuwigheid dit merk
Vertoonen, tot een blyk van 't onderleide werk.
OUDAAN, *H. Broederm.* 50.

— Het verl. deelw. *Gehakkeld* komt ook voor als bnw., t. w. als naam van eene kenmerkende eigenschap: ingekorven, ingekeept, getand, gekarteld. || De gehakkelde Aurelia (*C album*), eene soort van dagkapel, die „de Wieken gehakkeld en Vuurkleurig rood heeft, met zwarte Vlakken". Zie HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 11, 323.

b) Van scherp geweer: schaarden; er hoeken uit slaan. Maar bij uitbreiding ook van ander wapentuig, en dan: blutsen; er bulten in slaan. || Hy vont ... het wapentuych ... ghehackelt, *Nederd. Helic.* 184. Een kolder of helmet, Gehakkelt en geblutst, OUDAAN, *R. Mog.* 478.

c) Van het menschelijk lichaam enz. Met tal van kleine wonden kerven; doorkerven. || tSchip daer ick op was, stiet teghen een Rootse te bersten ... ic (werde) op een Plancke te Lande ... gheworpen ..., daer ic ghehackelt ende ghescheurt, ja gantsch naeckt ... van een Visscher 'tleven ghesalveert werde, BOR, *Appoll.* 35 *a.* Men ... loopt gevaer ... lancx de straet gesleurt, En van het graen gekapt, gehackelt en gescheurt, En nae de galg gesleept (te werden), WESTERBAEN, *Ged.* 1, 622. Ghy (sult) u in uw vleys doen hackelen en kerven, 2, 751.

hoe uwen soon ghevanghen, ...
Ghehackelt, en bebloedt, en leeljcken mismaeckt,
Ter recht-plaets werdt gheleydt.
HEEMSEN, *Nederd. Poëm.* 9.

(Een Adder ... die ...) Al wat op 't Raadhuys zit
Raakt met zijn vuyle staert, of hakkelt met 't gebit.
INGEN, *Ged.* 32.

— Met betrekking tot een vijandelijk leger. Kleine slagen, kleine nadeelen toebrengen. Zie de aanhaling. || Hy heeft die (*eenen oorlog*) ghesleept, ende vuytghetrocken in al dat hem was doenlick, quellende ende hackelende sijnen vyant gheduerlichlick sonder slaen, V. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 71.

d) Van kleederen. In verschillende opvattingen.

α) Scheuren, stukrijten. Verg. *Hakelen* in de bet. 1).

S. Haer (*aan Thisbe*) is een hooftcleet ontvallen,
Dwelck de leeuwinne verscheurt van sinnen verwoet.
H. Siet, hoe sijt hackelt!
Trou m. bl. 46.

Klaes hiet sijn' kale Broeck vernaeyen,
Daer hongen een paer Hosen aen,
Tot op en door de leste draeyen
Gehackelt en vergaen.
HUYGENS 2, 467.

— Bij overdracht, van een persoon die gehavende kleederen aanheeft.

Dus Joncker-Oom naer Huys toe keert,
Vaeck met een soontjen aen sijn zy,
Gehackelt en gescheurt daer by.
BAARDT, *Deugdensp.* 307.

β) Er insnijdingen (*hakkels* in de bet. 3) in maken waardoor slippen ontstaan, of wel splitten, dienende om daar een onderkleed van andere stof en kleur door te doen schijnen, zooals in vroeger eeuwen de mode is geweest. || Hackelen die kleyder, *fractillare, Teuthon.* 138 *b.* — Op dat de half ghesleten kleederen (*der hoovaardigen*) nerghens toe souden mogen nut zijn, soo hackeltmen, snijdtmen ende picketeertmen die dierbare Fluweelen, Damasten ende Satijnen sonder eynde, COORNHERT 1, 238 *c.*

(*Zij*) gaen gelijck Toreken ghecleet, op zijn stragots
Met afgesneden hosen, ghehackelt op sijn sots,
Van weelden wetende, wat nieuwicheyt draghen.
Eest nieu, elc moet hebben, al staghet schots.
A. BIJNS, *Ref.* 118 (ed. BOGAERS).

De School-geleertheyd heeft d' eenvoudigheyd geschonden,
En 't gladde kleed geboort, gehackelt, en geschaert.
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 546.

— *Gehakkeld* (het verl. deelw. als bnw. gebezigd): uitgetand of iets derg. B. v. van een rand of boord. Zie Dl. III, 459.

II) **Onz.** — Kijven, krakeelen. Verg. *Hakelen* in de bet. 2) en ook de Aanm. bij *Hakkelaar.* || Hakkelen ... uit oneenigheid, veel woorden den hals breken, WEIL. — Twee dagen, waar in men over de verandering, noopende den stand van den Staat, had leggen hakkelen, OUDAAN, *R. Mog.* 351.

III) **Onz. en Bedr.** — Stooterig, stotterend, stamelend spreken, bij toeval (als gevolg van verwarring of verlegenheid), of van nature. In deze beteekenis vooral is *Hakkelen* nog zeer gewoon. Gewestelijk (in Noord-Holland, volgens *Navorscher* 6, 361) komt met dezelfde beteekenis ook *Hakkeren* voor.

1) Als onz. ww. || Eene rede, een feestdronk zonder hakkelen uitspreken, uitbrengen. Halverwege zijn toespraak was hij den draad kwijt en begon hij te hakkelen. — Die jongen hakkelt: *is van nature een stotteraar.* — Hackelen. *Titubare lingua, balbutire, haesitare lingua*, KIL. — Ick weet dat ick hier in seer hackel ende stamer, UDEMANS, *Waeck. Oog'*, X. De Hottentots ... hakkelen machtigh in de sprake, en spreken als de kalkoense hanen, NIEUHOFF, *Zee- e. Lantr. door Oostind.* 12 *b.* Ik laat my branden, kan jy sonder hackelen leesen! V. HALMAEL, *Panlikk.* 13. Eene hakkelende uitspraak, *Wildsch.* 1, 240. „Het spijt mij, dat ik zoo onbescheiden ben", bracht hij, eenigszins hakkelend, uit, *K. Zev.* 2, 289. Is dat nu spreken! — Hakkel zoo niet! CONSC. 1, 52 *b.* Ik ... stamelde en hakkelde op eene erbarmelijke wijze, SLEECKX 1, 61.

(God) ... Stut, door verwarring en vermengeling van talen,
Het aangevange werk, daar deze dit, die dat
Hikt, hakkelt, tatewaalt, niet kan verstaan, niet vat.
OUDAAN, *Voorschad.* 119.

Den ouden man wordt gram: doch sal dit spel haest staken,
Hy hakkelt en hy beeft, het woord blyft in de kaken.
DE MEYER, *Gramsch.* 59.

— Ook vindt men *Hakkelen* toegepast op het stooterige geluid van een moeilijken hoest. || Voor (d. w. z. *in de plaats van*) een heldere keel en vermakelik gezang, een hakkelenden schapenhoest, JONCTIJS, *Toon. d. Jal.* 1, 644.

2) Als bedr. ww. Stotterend, stamelend uitbrengen. || Heeft men zijn ongemaklijke bni uitgewazemd; o dan wordt onze ziel zo helder als de lucht na een zwaaren donder ...: de bni steekt nog wel eens haare hoorns op, en men hakkelt nog eens wat *maars* en *evenwels*, en *zoos*, doch dan wordt men op nieuw de beste vrienden, *Wildsch.* 2, 221. (*Hij*) kon slechts eenige onverstaanbare woorden hakkelen, VERSNAEYEN, *Lange J.* 33.

— Ongewoon. *Eene taal hakkelen*: haar hakkelend, aarzelend spreken, of wel: verminken, *radbraken*. || Ik moet nog lagchen, zo hakkelde hij het Hollandsch, *Wildsch.* 4, 79.

Aanm. Voor de alleen in Zuid-Nederland bekende opvatting van *Hakkelen* als: in de war maken, verwarren, vergelijke men *Hakkelgaren* (bij de Samenst. hieronder) en voorts *Hakkeling* in de bet. 3).

Afl. *Hakkelaar*, *hakkelig*, *hakkeling* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. I, 2, *d*, *α*) *Verhakkelen*, stukrijten, beschadigen, schenden („Een kleed *verhackelt* en vervuylt", DE BRUNE, *Spreeckw.* 352; „De kartons ... verkeerden in deerniswaardigen toestand, *verhakkeld* en verbrokkeld, losgeraakt van het doek", ROOSES, *O. e. N. Kunst* 2, 20; „*Verhakkelde* en beslijkte kleeren", 2, 94; „Haar *verhakkeld* kleed", 2, 143).

— In de bet. III) *Gehakkel* (zie ald.).

Samenst. *Hakkelgaren* (alleen in Zuid-Nederland, zie de Aanm.): warregaren; doch ook in figuurlijke opvattingen (zie DE BO^2 352 *a*—*b* en *Loquela* 8, 43).

— In de bet. III) *Hakkelkees* (zie ald.); *hakkeltong*, hetzelfde. Voor *Hakkelbout* in de bet. van stamelaar, zie de Aanm. bij HAKKELBOUT.

— Als tweede lid, in de bet. I, 2, *c*). *Doorhakkelen*, doorkerven („Hanght gy hier, mijnen Godt, *doorhackelt* en doorsneden?" POIRTERS, *Duyfken*, 51, aangeh. in *Taalk. Bijdr.* 1, 234; „K'heb nu u Backhuys soo *doorhackelt* ... Datge nu meer voor een Monster als voor een Mensch passeert", OGIER, *Seven Hoofts.* 264).

— In de bet. I, 2, *d*, *β*) *Doorhakkelen*, met hakkels in de bet. 3) doorkerven („Sijde, laken, flueel en soude niet verslijten, Waert niet duerhouwen, *duerhackelt*, duersneden", A. BIJNS, *Ref.* 118 (ed. BOGAERS); „Als een landtsknechts broecke *doorhackelt*", MARNIX, *Taf. d. Relig. versch.* 22 *c*; zie verder nog PLANTIJN op *Doersnijden* en *Doersneden*).

— In de bet. III, 2) *Nahakkelen*, hakkelend naspreken („wat *nagehakkeld* fransch", DE LAET, *Vl. Zaak*, 45); *uithakkelen*, stamelend uitbrengen („Al speelend *hakklen* zij (*kinderen*) de woorden, Heilge Geest, God, Zaligmaaker *uit*", FEITH, *Poët. Mengelw.* 192).

HAKKELIG, bnw. en bijw.

A) Van *Hakkel* met *-ig*. Hakkels hebbende; van hakkels voorzien. Bijvoegl. nw. in verschillende opvattingen.

1) Uitgetand, ingekeept, gekarteld. Verg. *Hakkel* in de bet. 1). || Wy ... saghen ... diep in 't landt heel hooch hackelich geberchte, *N. Werelt* 3, 18 *b*. Wy (saghen) een seer hackeligh Landt; ... 't welck wy vermoeden ... het Eylandt Lanquijn te wesen, BONTEKOE, *Journ.* 37.

2) Van een kleed. Vol sneden, vol scheuren; gehavend. Verg. *Hakkelen* in de bet. I, 2, *d*, *α*). || Dyn hand die ... met zoo gouden kant dat hakkelig gewaad (heeft weeten) Te boorden, OUDAAN, *Poëzy* 4, 119.

B) De stam van het ww. *Hakkelen* in de bet. III) met *-ig*.

1) Als bnw. Hakkelend, stooterig, haperend, ongelijkmatig.

> Want daar het (*het rijm*) niet van zelfs wil vloejen,
> Word slechts het werk wat opgedoekt,
> Met hak'lig, en armhertig knoejen.
> OUDAAN, *Poëzy* 4, 122.

2) Als bijw. (van wijze). Op hakkelende, stotterende, stooterige wijze. || Hakkelig spreken.

HAKKELING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Hakkelen* in verschillende opvattingen, met *-ing*.

1) Insnijding, inkeping. Verg. *Hakkelen* in de bet. 1, 2). || Hackelinghe. *Incisura*, *incisio*, KIL. — Haer cieraet zijn ... diversche hackelinghe op haer lijf brandende ghenepen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 5 *b*.

— Aan een kleed: uittanding, slip. Of anders: split. Zie HAKKEL, 3). || Hackelinghe der kleederen. *Laciniae*, KIL.

> *M.* Siedy niet hue sy met ghout behangen, beperrelt syn? men mach hoer habijten noch hackelingen
> niet vercostelijcken. *Ch.* tjan! dunct my al quackelingen, al moeghen sy hem hier tooghen rijck (*enz.*).
> *Charon* 322.

2) Van de spraak: hapering, stooterigheid, stotteringe. Verg. *Hakkelen* in de bet. III, 1). || Hackelinghe der tonghe. *Haesitatio*, *haesitantia linguae*, KIL.

3) Verwarring, verwardheid. Zie de Aanm. bij *Hakkelen*. || Hackelinghe ende werringhe. *Difficultates*, *res intricatae*, KIL.

HAKKELKEES, znw. m., mv. *-keezen*. Uit *Hakkelen* in de bet. III, 1) en *Kees*, de bekende verkorting van den mansnaam *Cornelis*. Spotnaam voor iemand die stottert.

HAKKEMAK. Zie HAKMAK.

HAKKEMOEZEN, bedr. zw. ww.: *-moesde*, *-gemoesd*. Van *Hakmoes* (*hakkemoes*). Als de bestandeelen van hakmoes dooreenwerken of hutsen; in figuurlijk gebruik: door elkander knoeien. || Milimeters, Kilometers, Centimeters ... en zoo al meer ..., in welke woorden Latijn, Fransch, en Grieksch onder elkander gekoeskoest en gehakkemoest zijn, FOKKE, *De Vrouw* 2, 29.

HAKKEN (I), onz. en bedr. zw. ww.: *hakte*, *gehakt*. Mhd. nhd. nnd. *hacken*, deensch *hakke*, zw. *hacka*. In 't Mnl. is van dit *hacken* geen voorbeeld bekend (zie evenwel het volgende art.) en nog heden is *hakken* in Zuid-Nederland (behalve hier en daar in de bet. stotteren; zie I, 3) in de spreektaal ongebruikelijk; *kappen* is, althans in Vlaanderen en Brabant, het gewone woord. Verg. ook ags. *haccian*, eng. *to hack*, ofr. *tohakia*. Over de etymologie, die duister is, zie FRANCK op Hak, 1ste art., en KLUGE' op Hacken.

1) **Onz.** — 1) Met een snijdend werktuig slaan (d. w. z. een of meer slagen toebrengen), t. w. met het doel om te klooven, te scheiden, te verdeelen, klein te maken, te wonden. Gewoonlijk gebezigd van het slaan met scherp gereedschap, als bijlen, kapmessen, beitels en derg., maar niet zelden ook van het slaan met blank geweer, doch dan om een onbepaald houwen te kenmerken (zie hieronder bij *b*) en ook de Syn.). Voorheen werd *Hakken* ook wel eens gebezigd voor: met een puntig voorwerp prikken (verg. in 't Hd., Eng. en Zw. de bet.: met den bek pikken, van vogels), en soms schijnt het voor te komen met de beteekenis van: (met een stomp voorwerp, met de vuist) slaan (zie voor dit alles onder de aanhalingen).

a) In meer algemeene toepassingen. || Met eene bijl, een beitel, een kapmes hakken. De slager hakte zich in de hand. De houthakker heeft bij ongeluk

zijn zoontje op het hoofd gehakt. — Om die (*de olifanten*) te regeren, wort een haecxken gebruyckt, daer mede de Man die voor op de neck sit, hem int hooft hackt (*hier: prikt, steekt*), ende alsoo treckt ende stiert waer hy hem wil hebben, *Begin e. Voortg.* 11, 15 *a*.

— *Er met de breede* (of *grove*) *bijl in hakken.* Figuurlijke zegswijze voor: ruw, driest, verkwistend enz. te werk gaan, al naar het verband. Zie bij BIJL.

— Bij verkorting uit deze zegswijze is *Er in hakken* eene figuurlijke uitdrukking voor: groote uitgaven doen.

— Ook zegt men *Dat hakt er in!* voor: zulk eene uitgave maakt een „gat" in de beurs.

— *In iets hakken* wordt ook gebezigd voor: op ongeschikte, onhandige, onhebbelijke wijze in iets snijden. || Hak zoo niet in de kaas; snij behoorlijke sneden.

— *Er op hakken*: er op slaan, t. w. op de tegenpartij. || *T.* Mijn kop is my al wat kroes, Ick hacker wel lichtelijck op. *L.* Smyten? ghy mocht de droes, COSTER 502.

— *Op de kei hakken* (t. w. met het vuurstaal). Eene benaming voor vuur ketsen, vuur slaan. || Hak eens op de kei! Ik heb geene zwam, *Jagerstaal*, 144.

— Bij zeelieden heet een hoog aan den wind liggend schip dat moeilijk stampende bewegingen maakt, *in* of *op de zee te* (*liggen*) *hakken.*

— *Op iemand* (*zitten*) *hakken.* Figuurlijk voor: op iemand zitten vitten, al wat hij zegt of doet laken, berispen. Verg. nhd. *auf einen einhacken, auf abwesende hacken*; ook deensch *hakke paa en.*

— Soms is *hakken* op te vatten in den engeren zin van: *hout hakken*, hetzij dan als: houtgewas vellen of als: (brand)hout kappen of klooven. || Is dat zyn Wyf? hy heeft'er wat aen te hakken, aen te klooven. *Est-ce là sa Femme? il y a de quoy s'occuper*, MARIN.

— Spreekw. *Waar gehakt wordt daar vallen spaanders*: het een is het onvermijdelijk gevolg van het ander; het een kan zonder het ander niet bestaan. || *M.* Ik vrees, dat zulk eene groote victorie nog al wat bloed zal gekost hebben. *I.* Ja waar gehakt wordt, vallen zeker spaanders, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 432.

b) In eene bijzondere opvatting. Met blank geweer, met zwaard of sabel, op ongeregelde, onverschillige of op onbesuisde, dolzinnige wijze, — woest en in 't wilde —, slaan of houwen. Zie ook bij Syn. || De koning . . was als dol en disperaat, en zat nog ... regts en lings te hakken, toen hij reeds lang van het slagveld af ... was, FOKKE, *B. R.* 3, 213. Zij (begonnen) met nieuwe woede op de Javanen te hakken, te steken en te slaan, CONSC. 1, 273 *b*. Met woede ... hakten en sloegen de Hollanders onder de vliedende vijanden, 1, 318 *b*. De een hakte op hem met een zwaard, de ander schoot met pijlen, 2, 97 *b*. De Belgische ridders ... hakken en kerven met razernij onder de Saracenen, 4, 222 *b*.

— *Er in* —, *er onder hakken*: (in de vijandelijke troepen —, onder de vijanden) rechts en links sabelen, roudhouwen, zonder te zien of te vragen op wien of waar de slagen terecht komen. || Als Engeland Ons eens weergaes aan komt pakken, Toon dan dat jy ... Er wat lustig in durft hakken, *Econ. L.* 2, 28.

— In figuurlijken zin, of bij vergelijking, wordt *er* (*maar*) *in* of *onder hakken* ook gebezigd met de beteekenis van: op onverschillige wijze of onberaden te werk gaan (o. a. door maar te zeggen wat iemand voor den mond komt), of wel van: er maar naar raden, naar „slaan". || 't Zyn byget naamen men zou 'er katten en honden meê vergeeven. Ik hak 'er maar zomtyds zo in 't honderd in naar de gis, ASSELIJN, *Schynh. Vr.* 13. Jy praat ... van 't zilver, goud, en diamanten, of het straatstienen waaren, En hakt 'er niet weinig onder, doch wat scheeld het jou, of het geloogen, of de waarheid, is, ASSELIJN, *Guzman*, 9. Hij hakte er maar op in (hij uitte ruwelijk zijn gevoelen), v. MOOCK.

— *Iemand over den neus hakken* (eigenlijk: een zwaardslag over den neus geven?) is eene figuurlijke uitdrukking voor: iemand beschaamd zetten. || Zou ik nu my over myn neus laaten hakken, om dat ik een regte Kindergek ben? Of my maar laaten zeggen, dat ik Kinderen bederf? *Blank.* 1, 141. Diogenes ... was ... een heel lastige burger en een regt kwastige klant, die maar altijd zat op te letten en te loeren, of hij ook den wijzen Plato eens over den neus kon hakken, FOKKE, *Verz. W.* 2, 11.

2) Met het werktuig als onderwerp. Houwend snijden, klieven. || Die bijl hakt niet meer (: *is bot*). Een damascener kling hakt, naar men zegt, door ijzer heen.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd: het snijden, het klieven.

> Het loopen van zijn hond, het hakken van zijn kling,
> Dat tuit hy in uw oor, en nimmer beter ding.
> DE BRUNE, *Wetst.* 1, 80 (*Een pronkaard*).

3) Blijven steken, hokken; inzonderheid: in 't spreken haperen, stotteren, stamelen. Aldus in Zuid-Nederland, en wel met name te Leuven (zie SERRURE in *Middelaer* 2, 288), in plaats van het in dien zin algemeen gebruikelijke *hakkelen*. Verg. ook gelijkbet. zw. *hacka*. || Die man hakt (*stottert*) schrikkelijk.

II) **Bedr.** — In verschillende opvattingen.

1) Door middel van slaan of houwen met een snijdend werktuig in deelen splitsen, in stukken splijten.

a) In het algemeen. || Het ... offerdier ... (werd) gevild, in stukken gehakt en in de ketels ... geworpen, CONSC. 2, 12 *a*.

— *Koek hakken.* Een kermisvermaak, waarbij eene koek door een zeker, vooraf bepaald, getal slagen met de bijl b. v. in tweeën verdeeld moet worden.

— Spreekw. *'t Is koekjes hakken*: het heeft niet te beduiden, 't gaat even gemakkelijk als het hakken van koek. Zie BOEKENOOGEN 477.

b) Inzonderheid: in betrekkelijk kleine —, of wel: in zeer kleine, bijna ondeelbare, stukken verdeelen; klein —, kort maken, fijnhakken.

α) Eigenlijk. || Vleesch, spinazie, peterselie hakken.

— Vandaar: *Gehakt*, znw. onz.: fijngehakt vleesch. Eigenlijk het verl. deelw. van *Hakken* als bnw. opgevat (t. w. oorspronkelijk in de zegsw. *gehakt vleesch*), vervolgens zelf als znw. gebezigd. Zie nader bij GEHAKT.

— *Iets in* (of *onder*) *iets anders hakken*: het er al *hakkende* of door *hakken*, mede vermengen. || Uien onder het vleesch hakken. — Om worsten te maken. Capt het vleys wel cleyn ... dan hacter veel smeers in ende zoutet *enz.*, *Koockb.* 25.

— *In de pan hakken.* Eigenlijk, van tot spijze bestemde zaken: ze door verdeeling in kleine stukken geschikt maken om in de pan gestoofd of gebraden te worden. || Haring, aal in de pan hakken, ... *tailler, couper en tronçons et le frire dans la poële*, MARIN.

— Vandaar in figuurlijk gebruik, van soldaten, van een leger enz.: neersabelen (nhd. *niedermetzeln*),

tot den laatsten man vernietigen. Verg. in het Nhd.: (*den feind*) *in die pfanne hacken* of *hauen*, alsmede (*einen*) *in den kessel hauen* (voor: hem vernietigen), en naast die beide uitdr. met dezelfde beteekenis ook (*einen*) *zu kochstücken hauen*. || Een Regiment in de pan hakken, gantschelyk neermaken. *Tailler un Regiment en pièces*, MARIN. — En dan maakte men er *haché* van; blijkens de menigvuldige verhalen der courantiers en historieschrijvers, bij welke men zeer dikwijls vindt: „... wordende er bij deze gewigtige nederlaag tevens meer dan drie duizend soldaten in de pan gehakt", FOKKE, *Verz. W.* 10, 81. Reeds bij het eerste zamentreffen van 't pauslijke Leger met de Vijanden ... werd hetzelve in de pan gehakt, v. HEMERT, *Lekt.* 2, 166. Op slagveld bij slagveld worden zijne legers in de pan gehakt of overhoop geworpen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^1, 390.

Nae dat ons moede volk twee nachten hadt gewaekt,
En inde Nadering was krachteloos gemaekt, ...
Wanneer het nauwelyx de leeden kon bewegen;
Soo dat hun meeste deel wierdt in de pan gehakt.
DROSTE, *Overbl.* 127.

Met vreugden hak men al dees Hoeren in de pan, ...
Elk loopt maar als een Mof, en steekt ook braaf voor uit,
Laat rollen wat 'er rolt, daar is niet aan verbruid.
BOSSEAU, *Medea*, 30.

— **Aanm.** De vaak gehoorde bewering dat *in de pan hakken* moet worden opgevat als: in de *hersenpan* houwen, en eigenlijk zou beteekenen: den vijand op zijn vlucht met het zwaard nazetten en slagen toebrengen, wordt door de vergelijking met nhd. *in die pfanne hacken* reeds voldoende weerlegd, daar *pfanne* in 't Hd. nooit de beteekenis heeft van hd. *hirnschale*. De vergelijking met *in den kessel hauen* en *zu kochstücken hauen*, tot nader tegenbewijs, is dus eigenlijk overtollig.

β) Bij overdracht, in toepassing op datgene (de spijs, het gerecht) wat door het *hakken* ontstaat. || Zy (*Baucis*) hackte warmoes, VONDEL 11, 569.

— *Hutspot hakken*. Eene figuurlijke uitdrukking voor: aangaan, razen.

Ons huis gelijkt de toorn in d' ouwe stadt van Babel.
Het wijf hakt huspot met 'er breede kerref-bijl;
Ja Metjes kijven hoort men schier een duitsche mijl.
Kl. v. d. Schoester, 1.

2) Door middel van slaan, houwen met scherp gereedschap iets scheiden, afscheiden van datgene waaraan het vast zit.

a) Van boomen of kleiner houtgewas en takken. Van den tronk, den stam scheiden: vellen, om-, of afkappen. || Of er .. maar drie boomen uit de groep aan de zuidzij gehakt werden, *K. Zev.* 1, 312. Het is December; zijn hout moet gehakt, BEETS, *C. O.* 216. Het hout langs de bouwakkers wordt ... om de zeven jaar gehakt, *Onderz. Landb.* 1886, XIII, 17.

b) *De vleet hakken*: afkappen, van het schip loskappen. || Wel hoe staayer bij? Is jou vleet om hals, en wanneer ben jij (d. w. z. *wanneer is uwe vleet*) gehakt? *Handschr. Letterk.* no. 126, 12 *b*.

3) Door slaan of houwen met scherp gereedschap tot stand brengen, vervaardigen.

a) Met betrekking tot eene opening. || Met den beitel een gat in een plank, eene gleuf in den vloer hakken. Eene bijt, een slop in het ijs hakken. Een pad door het bosch hakken. Een gang in een rots hakken. — Ten einde eener dreve, die in een hoog mastbosch was gehakt, CONSC. 1, 68 *b* (zie ook 2, 56 *a*).

b) Met betrekking tot voorwerpen die *van* of *uit* eene zelfstandigheid door *hakken* worden vervaardigd. || Deeze Korven (t. w. *de kloskorven*) worden uit Dennen, Sparren .. , maar inzonderheid uit Lindenhout gehakt, *Handw.* 14, 65. Er brandde ... een vuur van turven en blokjes: de laatste had men maar voor 't hakken, *K. Zev.* 4, 345.

— Van beeldwerk: op ruwe wijze —, in 't ruwe uithouwen. || Den beeldhouwer, die wel gedoogt, dat het beeld, 't welk hij leveren moet, op geheel werktuiglijke wijze, overeenkomstig vaste afmetingen, uit het steen gehakt wordt, maar die zelf er de laatste hand aan legt, *K. Zev.* 2, 109. Drie beelden, zeer grovelijk uit blokken hout gehakt, CONSC. 2, 70 *b*.

4) Door slaan, houwen met scherp gereedschap losmaken, bevrijden, dus: loshakken. || Een schip uit het ijs hakken.

Zij ... zoeken, uren wijd, naar drijfhout langs de zee,
En hakken 't uit het ijs, en zeulen 't op de sleê.
TOLLENS 5, 115.

5) *Een schip in den grond hakken*: door het inkappen van gaten in zinkenden staat brengen, reddeloos maken. Zie bij GROND, I, 3, *a*) in kol. 930.

6) Kepen of hakkels (in de bet. 3) in iets maken, t. w. in kleederen; die hakkelen (zie ald. de bet. I, 2, *d*, *β*).

Daer by heb ik ope mouwen;
En van 't zelve stuk een broek;
Groen sattijn; om laeg vol schelpen;
En gehakt gelijkze doen.
TENGNAGEL, *Aemst. Lindebl.* 45.

nauljcx komter snof van eenigh seldsaem kleed,
Dat elck niet, als een aep, terstont te bootsen weet.
God geef, hoe weyts en kroes, gehackt en opgeswollen,
Van velpen en klinckant, en goude lakens krollen.
PERS, *Jonas*, 46.

7) Als schildersterm vindt men *Hakken* in den zin van: (de verf) met forsche, ruwe streken opleggen; zulke streken heeten dan *gehakt*, en ook het werk daarmede geschilderd kan gezegd worden *gehakt* te zijn. || De verf is er ... dik en met gehakte borstelslagen op gelegd, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 145. Anderen (*andere werken van Jan Steen*) zijn gehakt en ruw van penseeling, ... in overhaasting voltooid, 1, 151.

Syn. *Hakken*, *Houwen*, *Kappen*. De beteekenis aan deze woorden, in hun eigenlijken zin genomen, gemeen is die van: slaan met een snijdend werktuig. Ofschoon men ze (in Noord-Nederland, want in België, althans in Vlaanderen en Brabant, bezigt men ook thans nog alleen *Kappen*) vroeger onverschillig door elkander schijnt gebruikt te hebben, en het eene ook nu nog in sommige gevallen het andere vervangen kan, gevoelt men thans een duidelijk onderscheid. *Hakken* en *Kappen* geschiedt doorgaans met eene bijl of met een voor die verrichtingen geschikt mes (hakmes, kapmes), *Houwen* thans zoo goed als alleen met een zwaard of sabel. *Hakken* kan altijd gebruikt worden waar *Houwen* en *Kappen* de meer juiste uitdrukkingen zouden zijn, maar niet omgekeerd. *Kappen* onderstelt altijd dat het slaan met de bijl enz. slechts weinig inspanning vereischt; het wordt daarom uitsluitend gebezigd van kleinere of dunnere voorwerpen (takken, talhout en derg.); *Hakken* echter wordt ook, en bij voorkeur, van grootere of dikkere stukken (boomstammen b. v.) gezegd, doch vervangt het de plaats van *Houwen* (met zwaard of sabel), zoo is het minder edel dan dit woord; bij *Houwen* (met het zwaard) denkt men niet van zelf aan onverschilligheid, onbeschaafdheid, wreedheid of woestheid, begrippen welke — gezamenlijk of afzonderlijk — aan het *Hakken* met blank geweer thans onvermijdelijk zijn verbonden. In den zin van: in (zeer) kleine stukken verdeelen, kort en klein maken (b. v. vleesch of groenten) is thans *Hakken* uitsluitend gebruikelijk;

voorheen kwam ook *Kappen* met die beteekenis wel voor (verg. *aan hachtjes kappen*), maar bij *Houwen* is zij ook van vroeger onbekend. *Houwen* kon voorheen ook van het vellen van hout en van het aan stukken verdeelen van geslachte dieren worden gebezigd (verg. het ook in Zuid-Nederland nog altijd gebruikelijke *vleeschhouwer*), maar het klinkt voor die begrippen tegenwoordig te verheven; daarvoor is *Hakken* nu het eenige woord (verg. *houthakker*, en het gewestelijke *beenhakker*). Dat verder *Houwen* de bijzondere benaming is voor het bewerken van steen of het vervaardigen van beelden uit steen (*Hakken*, zie boven bij II, 3), ondersteld ruw werk) blijkt b. v. uit *steenhouwer* en *beeldhouwer* (zie nader bij HOUWEN); eveneens is *Kappen* een technische term voor het aanbrengen van de houwen op eene vijl (verg. *vijlenkapper*).

Afl. *Hak* (1ste en 5de art.), *hakkelen*, *hakker*, *hakzel* (zie die woorden).

— Met een voorvoegsel. *Be-*, *verhakken*.

Samenst. afl. *Beenhakker*; *houthakker* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. II, 1) *Eek-*, *runhakker*, naam van een werktuig om de eek- of run klein te maken („Een *Eek-* of *Runhakker*, waar meede men de Run van de hoop afhaald, en dóórslaat; — gelijk zijnde aan een omgebogen vork", *Handw.* 4, 82).

Samenst. *Hakbank*, *-beitel*, *-bijl*, *-blok*, *-bok*, *-bord* (zie op *hakkebord*), *-bosch*, *-fermoor(beitel)*, *-geld*, *-guts*, *-hamer*, *-hout*, *-ijzer*, *-mes*, *-moes*, *-oord*, *-stroo*, *-tijd*, *-vermoer(beitel)*, *-vleesch* (zie die woorden).

— Voorts, in de bet. II, 1, *a*). *Hakkraam(pje)*, *hakstal(letje)*, kraampje, stalletje op de kermis, waar gelegenheid is om koek te hakken.

— In de bet. II, 1, *b*). *Hak-*, *hakkebal*, balletje van gehakt vleesch in de soep (HOEUFFT, *Bred. T.* 226); *hakmachine*, werktuig om vleesch mede te hakken; *hakeloot* („*hakfleutke*, fr. *hachoir*, *tranchoir*", SCHUERM., *Bijv.* 110 *b*); *hakworst*, eene Geldersche benaming voor leverworst (zie *Taalk. Mag.* 1, 315).

— Als tweede lid. *Af-*, *fijn-*, *in-*, *los-*, *neer-*, *om-*, *op-*, *toehakken* (zie die woorden).

— Voorts minder algemeen gebruikelijk

— In de bet. I, 1, *a*) *Vaneenhakken* („Sy *hacken* het (*het wild*) *van een*", WESTERBAEN, *Ged.* 3, 11); *vlakhakken*, met den beitel, den dissel vlak maken (*Handw.* 14, 65).

— In de bet. I, 1, *b*) *Ternederhakken*, neersabelen („*Vaandr.* Dat ik het niet en liet Om uw bekommerd Wyf, ik zou Het al *ter neder hakken*", I. VOS, *Pekelh.* 11).

— Nog moeten vermeld worden eenige, hetzij dan werkelijk of schijnbaar met het boven behandelde ww. samengestelde werkwoorden, maar in welke in ieder geval het daarmede overeenkomend bestanddeel door het taalgevoel in verband wordt gebracht met *Hakken*, stooterig, stuntelig te werk gaan (verg. de bet. I, 3) of met *Hakken*, berispen, vitten (zie bij I, 1, *a*). In hoeverre ook *Hakketeeren* hiertoe behoort kan bij de behandeling van dat ww. blijken; voor 't overige zijn het: *Hakkepielen*, met stomp gereedschap hakken en snijden, vandaar: onhandig bezig zijn (BOUMAN, *Volkst. i. N.-H.* 37; BOEKENOOGEN 282); *hakkepoffen*, gebrekkig schaatsenrijden (BOEKENOOGEN 282); *hakketakken*, kibbelen (in Overijsel; zie *N. Ned. Taalmag.* 1, 135) en vandaar *hakketakkerij*, oneenigheid (MOLEMA 142 *a*); *hakkewarren*, *hakkeweren* (naast *hakeweren*; zie bij *Haken*, 4de art.); *hikhakken*, waarvan *hikhakkerij*: „het opwerpen van allerlei kleinigheden, om den twist gaande te houden" (volgens *Taalk. Mag.* 2, 337: *Groningsch*).

HAKKEN (II), onz. en bedr. zw. ww.: *hakte*, *gehakt*. Nhd. *hacken*, mnl. *hacken*; verg. nfr. *hakje*. Van *Hak*, 5de art. Verg. ook *Haken*, 5de art.

1) **Onz.** — Met de hak werken, hetzij dan dat deze de gedaante heeft van een houweel met spadevormig blad of van eene gewone spade. Aan den laatsten vorm doen de Mnl. beteekenissen van: graven, delven, spitten natuurlijk denken. || Hacken oft spaden. Houer, bescher. *Pastinare*, *fodere terram*, PLANT.

2) **Bedr.** — Met de hak (houweel of spade) bewerken, losmaken enz. Verg. nfri. *hakje*: het land omspitten, in plaats van het omploegen (*Vrije Fries* 3, 205). || Den grond, den hof hakken, V. DALE. — Stinkende rook, welke ontstaat ... uit de verbranding der tot kluiten gehakte oppervlakte van hoogere veenlanden, *Statist. beschr. v. Gelderl.*, 1826, 136. Binnen den afstand van 500 ellen van de bebouwde gedeelten der veenkolonien, zal geen veen mogen gehakt of gebrandt worden, *Reglement Bijv. Stbl.* 1834, n°. 238.

Afl. *Hakker*, die hakt, met de hak werkt („hacker. *Pastinator*, *fossor*, KIL.; zie ook *Vrije Fries* 3, 205).

Samenst. Zie daarvoor op *Hakploeg*, *hakvrucht*.

— Voorts *Hakzak*, zak waarin, b. v., de boonen meegedragen worden, die men gaat inhakken; *verg.* „Vader is gaan boonen inhakken, en hij heeft zijnen *hakzak* vergeten", *Loquela* 12, 67.

— Als tweede lid. *In-*, *onderhakken*, van zaai- of pootvruchten: door middel van hakken in, onder den grond brengen (zie SCHUERM., *Bijv.* 136); *loshakken*, met de hak losmaken (STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 494).

HAKKENEI — voorheen HAKKENEIE —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Meng. *hakeney*, neng. *hackney*, fr. *haquenée*, dial. ital. *acchinea* (*chinea*), nspa. *hacanea* (ospa. *facanea*; ook portug. *facanea*), mnl. *hackeneie*. Een woord van duistere herkomst en vorming; het wordt nochtans geacht van Germaanschen oorsprong te zijn en b. v. door SKEAT met *Hakken* (1ste art.) in verband gebracht. Zie voorts DIEZ[4] 181 (op *Haca*).

1) Eigenlijk. Een paard dat den telgang gaat. Alleen nog in historischen stijl of bij dichters. || Telle, telde, tellener, hackeneye. *Equus tolutarius* (enz.), KIL. Hacquenye, een telle, een paard 't welk een tel gaat, dat is een sneedige gemakkelijke gang gaat sonder te draaven, KOERBAGH, *Bloemh.* — Een witte Hackeneye of Telle, seer rijckelick behangen, MARNIX, *Byenc.* 2, 10 (bl. 135 *a*). Kan ick op gheen schoone klepper, of witte hackeneye rijden, een geringh bidetjen zal my even haest over wegh brengen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 378. Op de blanke hakkenei Treedt de eerwaarde Bisschop nader, SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 89.

> Belieft het u, zit op: de hackeneeien
> En muil staen reê. wy zullen u geleien.
> VONDEL 8, 29.

> „Vooruit, vooruit!" gilt zij met woede,
> En strieмt haar hakkenei ten bloede.
> DE GEYTER, *Keizer K.* 43.

— Spreekw. *Het veulen van de hakkenei gaat gaarne een tel.* || 't Wilt al scrafelen, dat van de hinne komt.... Het veulen van d'hackeney gaet gheern een telle, DE BRUNE, *Bank.* 1, 172 (*Zulcken moeder zulcken dochter*).

2) In toepassing op een persoon bij DE BRUNE, *Bank.* 1, 119; volgens het verband ald. zooveel als: een grappenmaker? || Het zelve ergh hackeneytjen (t. w. *een oud boertig boertje*), hebbende een leelicke en zware vrouwe, ... schoot een schimp-voghel dit toe *enz.*

Afl. (in de bet. 1). *Hakkeneien*, als eene hakkenei gaan, den telgang gaan („Als de nagelhoef lang en plat is, dan zegt men: de Koe klepperbeent of *hakkeneit*, welk *hakkenijen* bij de Paarden bekend is", BERKHEY, *N. H.* 5, 96).

HAKKEPAK. Zie bij HAKSKEN-PAKSKEN.

HAKKER, znw. m., mv. *-s*. Van *Hakken*, 1ste art., met *-er* (zie echter ook de gelijkluidende Afl. bij *Eakken*, 2de art.).

1) Een persoon die hakt, in eene der opvattingen van dat woord.

2) Als benaming van gereedschappen of werktuigen.

a) Hetzelfde als *Hakijzer* (zie ald.).

b) Aan eene kaardmachine. Eene getande stalen scheen, die snel op- en nedergaat, en het katoen of de wol van den afnemer losmaakt (KUYPER, *Technol.* 2, 218 en 2, 410). || De zeer verspreid liggende vezeltjes (*van het gekaarde katoen*) vormen op deze wals (*van de kaardmachine*) aan de onderzijde een dun vlies, dat aan de rechterzij door een soort van kam (hakker, kam) afgeslagen wordt, GROTHE, *Mechan. Technol.* 252.

HAKKET (klemtoon op de tweede lettergreep) — in oudere vorm AKKET (AKET) —, znw. onz., mv. *-ten*; verkl. *-je*. Twistgeding, strijdpleidooi; vervolgens: woordenstrijd in het algemeen, woordenwisseling, krakeel, kibbelpartij. Hetzelfde woord als mnl. *aket*, *acket* (VERDAM 1, 303; STALLAERT 1, 66 *b*), list, kunstgreep, streek, maar onder invloed van andere woorden naar beteekenis en vorm gewijzigd. Zie nader bij Etym. en Hist.

Etym. en **Hist.** Uit het Ofra. *agait*, *aghait*, *aguet*, dat eigenlijk: wacht, wachtpost, dan: hinderlaag, valstrik, en eindelijk bij overdracht: list, bedrog, kunstgreep beduidt, was mnl. *aket*, *acket* in de laatstgenoemde, overdrachtelijke, beteekenis overgenomen. Naast dit *a(c)ket* bestond echter in 't Mnl. met ongeveer gelijke beteekenis *oket*, *ocket*, eveneens overgenomen uit het Ofra., immers waarschijnlijk wel ontleend aan ofr. *hoquet*, *hocquet*, *ocquet*, door GODEFROY (4, 496 *a*) in eene afgeleide beteekenis als *rechtsterm* vermeld en wel voor: tegenwerping, bezwaar, spitsvondigheid (fra. *objection*, *difficulté*, *chicane*); op de plaatsen die hij aanhaalt is het mv. *hoquets* een synoniem van termen als *frivoles*, *cavillacions*, *barras*, *fuites*. Het schijnt nu wel dat Mnl. *a(c)ket* onder invloed van het meer juridisch getinte *o(c)ket* ook een rechtsgeleerd kleurtje gekregen heeft, en dat men zoowel *a(c)ket* als *o(c)ket* (die elkander trouwens in de verschillende handschriften van dezelfde teksten vaak vervangen), — althans in vele gevallen — door: juridische spitsvondigheid of haarkloverij mag overzetten. Hoe dit zij, in later eeuwen treft men *aket*, *acket* als een term in de rechtswereld aan en vindt men daarnevens een er van afgeleid ww. *aketteeren*, *acketteeren*, dat dus eerst zal beteekend hebben: *aketten* opwerpen, elkander over en weer met *aketten* (bezwaren, tegenwerpingen, excepties enz.) bestrijden, en vervolgens werd opgevat als: een twistgeding voeren. Deze opvatting van het ww. kan nu weder de aanleiding geweest zijn tot het ontstaan van eene gewijzigde opvatting van het grondwoord; beduidde *aketteeren*: een juridisch twistgesprek voeren, dan moest (dus zal men geredeneerd hebben) ook *aket* zooveel beteekenen als: een juridische woordenstrijd, een strijdpleidooi. Toen *aketteeren* en ook *aket* uit de vaktaal der rechtsgeleerden waren doorgedrongen tot de dagelijksche spreektaal kregen beide allengs eene meer algemeene beteekenis (woorden hebben, kibbelen, en: woordenstrijd, kibbelpartij); maar óók, zij werden, gansch natuurlijk, in verband gebracht met het ww. *hakken* in den zin van: vitten, kijvend berispen (zie HAKKEN, 1ste art., onder I, 1, *a*). Daardoor kwam zeker eerst *hakketteeren* en vervolgens ook *hakket* aan de *h* als beginletter en uit dezelfde oorzaak verdwenen nu ook de wisselvormen met enkele *k* geheel voor die met *kk*, maar verliep bovendien *hakkètteeren* (met è-klank in de tweede lettergreep) zeker al spoedig tot *hakkĕteeren* met eene toonlooze *e*. — Op deze, althans op dergelijke wijze, zal men zich de geschiedenis van *hakket* en *hakket(t)eeren* zeker veilig mogen voorstellen.

KILIAAN vermeldt het woord nog in zijn oudsten vorm (d. w. z. zonder *h*) en in eene, wel in het Fransch, doch niet in het Mnl. voorkomende beteekenis, t. w. die van: hinderlaag, hindernis, maar hem was dan ook blijkbaar het verband met het Fransche grondwoord bekend; zie in zijn *Appendix peregrinarum ... dictionum* (uitg. v. HASSELT 831 *b* en 832 *a*): „Acket, ... Aket, aguet. *Insidiae*, *obsidiae*". KOERBAGH, die in zijn *Bloemhof*, 14 (a°. 1668) op: „Acket, of Aket" als eerste beteekenis „een heymelijke laage, bespieding" geeft, heeft nochtans KILIAAN niet klakkeloos nageschreven; zelfs was de jongste Ndl. beteekenis in zijn tijd reeds bekend (zie hieronder bij 2), maar het woord was toen blijkbaar nog niet algemeen door volksetymologie gewijzigd (zie voor *hakket* evenwel de plaats uit BRANDT). Dat ook in een *Woorden-bouk* van 1680 (zie hieronder) nog weer de beteekenis *geleide lage* wordt vermeld, komt stellig uit de door KILIAAN of KOERBAGH gegeven (gelcerde) omschrijvingen voort; voor het Mnl. of Nederlandsch is die beteekenis alsnog inderdaad niet aan te wijzen.

In de 16de eeuw had *a(c)ket*, zooveel uit de schaarsche overlevering blijkt, nog de beteekenis van mnl. *a(c)ket*; in de *Gentsche Refereinen* van 1539, blz. 85 beduidt *acketten* immers: listige woorden, slimme streken, listige redeneeringen (voor dezelfde plaats uit *Vad. Mus.* 5, 83, zie VERDAM).

1) Twistgeding; strijdpleidooi. Dat men het woord inderdaad als een vroegeren *rechtsterm* mag opvatten, blijkt wel genoegzaam uit het voorkomen er van in oude lijsten van zoodanige termen (bij v. LEEUWEN, en achter v. WASSENAER), maar ook nog in den *Nevorscher* van 1863 (13, 51 *b*) schrijft L. J.: „Een *hakket* is in de regtspraktijk genoeg bekend, naar mij heugt". Men vindt het echter niet, zooals t. a. p. wordt ondersteld, omschreven in den *Woordentolk* van BOEY. || Aket, twist-propoost [*ook*: geleyde lage], in *Woorden-bouk* achter v. LEEUWEN, *Practyk der Notarissen* (3de dr., 1680), 576. Dat de Practisyns obedientie moesten verklaaren; zoo als zy, na zeer serieuse Hacquetten ter publieque Rolle, daar toe zyn geordonneerd, *Notul. v. d. Staten v. Zeel.* 1781, *Bijl. van* 19 Maart, blz. 4. Doordien hy een en ander by Hacquet voor Heeren Commissarissen bragt, *Ald.* Dat van het Hacquet en Memorie Rapport gedaan zynde, aan hun weder *enz.*, *Ald.*

2) In vrijer gebruik, in de taal van het dagelijksch leven. Woordenstrijd, woordenwisseling, kibbelpartij. Thans verouderd. || Aket, kijving, woorde-strijd, twist, KOERBAGH, *Bloemhof*, 14. — In 's Landts vloot, daar ook dagelyks quaade tydingen aanquaamen, ... zocht (de Ruiter) ... d'inkoomende maaren, zoo veel moogelyk was, ... geheim te houden: doch kon al 't quaadtspreeken van 't volk, en hunne woordenstrydt over d'oorzaak van 't quaadt, niet verhinderen; hoewel zulke hakketten dikwils groot krakkeel veroorzaakten, BRANDT, *De Ruiter*, 688. Ik (heb) nouw en dan wel een hakketje ...

over de Religie met gemelte buurlui, die van jouw geloof zyn, v. EFFEN, *Spect.* 6, 110.

Afl. *Hakketteeren, Hakketeeren.*

HAKKETEEREN (met toonlooze *e* in de tweede lettergreep) — in ouder vormen AKETTEEREN, AKKETTEEREN, HAKKETTEEREN (met *e* als in *portretteeren*) —, onz. zw. ww.: *hakketeerde, gehakketeerd.* Van *Hakket* (*Akket*) met *-eeren*, doch sedert het in onbruik en vergetelheid raken van dit znw. meer en meer beschouwd als op de eene of andere wijze afgeleid van *Hakken* in den zin van: vitten, kijvend berispen. Vandaar dan ook de verslapte uitspraak van de tweede lettergreep en de daardoor gerechtvaardigde spelling met *t* in plaats van *tt*. Zie verder ook over dit woord bij HAKKET. Etym. en Hist.

1) Een twistgeding houden, voeren. Verg. HAKKET in de bet. 1). || Aketteren. twist-propoosten voeren, *Curieus Woorden-boek*, achter Dl. 2 van v. WASSENAER *Practyck Judic.*, uitg. 1746.

2) In vrijer gebruik, in de taal van het dagelijksch leven. Met woorden strijden, krakeelen, kibbelen, harrewarren. Absoluut of met eene bepaling (*over iets*). || Acketteren, kijven, woordenstrijd voeren, twisten, KOERBAGH, *Bloemhof*, 14. — Ick sal ... U seggen hoe de saeck is tusschen ons gestelt En hoe 't in 't laeste ging nae lang te hacketeeren, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 524. Ik heb laatst met onzen Baljuw, ... over dit subject eens lustig gehacqueteert, v. EFFEN, *Spect.* 5, 52. Men zou even goed als nu over den korten inhoud deezer boodschap getwist en gehakketeerd hebben, *Blank.* 3, 238. Zy leggen ... altyd samen te hakketeeren. *Ils sont toujours à contester, ergoter ensemble*, MARIN. Het kibbelen en hakketeeren met de meid of schoonmaakster, FOKKE, *De Vrouw* 2, 120. Beter dan over eene s, z, of wat meer, te hakketeeren, en ... oude perkamenten uit den schoot van het voorledene op te delven, zouden *enz.*, NOLET DE BR., *Z of S.* 7.

Zie ook b. v. nog v. FOCQUENBROCH 2, 272, BERNAGIE, *Huwelyk St.* 11.

— **Aanm.** Dat KOERBAGH op Acketteren laat voorafgaan: „heymelijke laagen leggen, bespieden" mag wel eenvoudig worden toegeschreven aan den lust om de beteekenissen van het afgeleide ww. te doen strooken met die, door hem opgegeven bij het grondwoord (zie bij HAKKET, Etym. en Hist.).

3) Naar eene jongere opvatting, welke blijkbaar ontstaan is onder invloed van de uitdr.: *op iemand (zitten te) hakken* (zie HAKKEN, 1ste art., onder I, 1, *a*). Kijven, kijvend vitten (op iemand). In de uitdr.

— *Op iemand hakketeeren.* || Ik kan 't in die dienst niet uithouden; den geheelen dag leit hij, of zij, op me te hakketeeren, al doe 'k nog zoo me best, *Nav.* 12, 123 *b* (*te Amsterdam*).

Afl. *Hakketeerder, hakketeerster*, iemand die hakketeert; *hakketeering*, het hakketeeren; kibbelpartij.

— *Gehakketeer* (zie ald.).

HAKLEDER — -LEER —, znw. onz., zonder mv.; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Uit *Hak*, 6de art. en *Leder* (*Leer*), stuk leder. Hielleder, hielleer, in verschillende opvattingen.

1) Als schoenmakersterm. Stuk leder om eene (houten) schoenhak mede te bekleeden. || Hakleder, *passe-talon*, v. MOOCK (*in 't Fra.-Ned. gedeelte*: „stuk leder, dat den houten hak bedekt").

2) Hakband aan eene schaats: lederen strook of riem die den hiel omgeeft. || Nieuwe hakleertjes noodig hebben.

HAKMAK — HAKKEMAK —, znw. (het geslacht blijkt niet); zonder mv. Nhd., nnd. *hackemack* (en *hackgemack*). Een gewestelijk (Groningsch) woord voor: mengelmoes, of liever nog: rommelzoo. In toepassing op eene verzameling van personen: schorriemorrie, gespuis (zie MOLEMA 142 *b*). Verg. daarnevens nhd. *hack und mack*, ndl. *hak en mak*, *hak en zijn gemak* (zie HAK, 4de art.), die het waarschijnlijk maken dat *hakmak*, *hakkemak* uit *hak-en-mak* is ontstaan of vervormd. Zie verder ook nog HAKSKEN-PAKSKEN.

— *Hakmak en vegezak*; nhd. *hackemack und fegesack* (of *stöwesack*): slecht goed, uitschot, bocht. Of: gemeen volk, gespuis. Zie MOLEMA 142 *b* en *D. Wtb.* 4, II, 102.

HAKMES, znw. onz., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Nhd. *hackemesser, hackmesser*. Uit *Hakken*, 1ste art., en *Mes*. Een mes om mede te hakken (in verschillende opvattingen van dat woord), als gereedschap bij onderscheidene bedrijven enz.; vl. *hammes* (DE BO² 354 *b*).

1) Als gereedschap van den timmerman, den kuiper, den wijnkooper, den rijswerker enz., en ook als artillerie- en pionniersgereedschap. Langwerpig vierkant, van onderen aangescherpt metalen blad aan een houten heft. || Als overgang van de bijlen tot de ... beitels, kan men beschouwen: het hakmes, dienende tot het kappen en kloven van kleine piketpaaltjes en ander klein hout, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 181. Tot de minder belangrijke gereedschappen van den beschreven aard (*bijlen enz.*) behooren het hakmes der wijnroeiers (*bombijl, bondelmes*) en de snik, GROTHE, *Mechan. Technol.* 198.

2) Bij den slager. Een mes, als het onder 1) beschrevene, of van gebogen vorm en dan met twee handvatten (een zoogenaamd *wiegmes*). || Dat kinnebakken is een zeer hart been, en weerstaat het hakmes al vrij sterk, BERKHEY, *N. H.* 5, 26.

3) Als keukengereedschap. Aangescherpt metalen blad, van boven of op zijde, of zoowel van boven als op zijde, van een handvat voorzien, tot het hakken van vleesch, groenten enz.

HAKMOES — HAKKEMOES —, znw. onz., zonder mv. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 1, *b*, *α*) en *Moes*. Gerecht van tot moes gehakte bestanddeelen; vandaar: allegaartje, mengelmoes, poespas; ook in figuurlijken zin. || De gedagtens die hem over de zelfde stof in 't hooft schoten, my voor de myne in de hand duwende, maakte hy van dit vertoog zo een misselyke hakmoes, dat ik hoofd nog staart van myn eigen werk kon bekennen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 101. Zy rommelt, en klutst dit alles in haar harssenvat tot hakmoes, *Leev.* 2, 26.

Afl. *Hakkemoezen* (zie ald.).

HAKOORD, znw. onz. (of m.?); de meervoudsvorm onbekend. Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 2) en *Oord*, snijdend gereedschap, breed mes (zie OORD, 1ste art., onder de bet. 1). In de provincie Utrecht (en misschien ook elders) de naam van eene soort van zeis om gras te maaien (of liever af te slaan), daar waar geen eigenlijke zode aanwezig is, als b. v. van slootkanten.

HAKPLOEG, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hakken*, 2de art., en *Ploeg* (of is het eerste lid der samenstelling misschien het znw. *Hak*, 5de art.?). Ploeg om den grond mede te *hakken*, of welke op den grond werkt als eene *hak*, d. w. z. die den grond alleen losmaakt, niet ook omwerpt. Het woord is bij den landbouw in gebruik als de naam voor een paardenhak met meer dan drie scharen. || Het aantal scharen der hakploegen is vijf of zeven, STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 722. De hakploegen doen in den bovengrond hetzelfde werk, als de grondwoelers in den ondergrond, HARTOG, *Landbouw-verbet.* 35.

Hoofdzakelijk gebruikt men de hakploegen om den grond van onkruiden te zuiveren, *Ald.* Enklaar's hakploeg met dubbelen hefboom, *Ald.*

HAKSEL, znw. onz.; zonder mv. Nnd. *haksel* (en daarnaast *hakkels*, mnd. *hackelse*; verg. ook deensch *hakkelse*); nhd. *häcksel* (in sommige streken; elders *häckerling*). Van *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 1, *b*) met *-sel* ter aanduiding van het *voortbrengsel* der werking. Datgene wat men door hakken verkrijgt, bereidt.

1) Fijngehakt vleesch; bij overdracht: een gerecht van fijngehakt vleesch. || Hacksel. *Minutal*, KIL. (*verg.* gehakte oft gekapte spijse; pasteie, *in*: *Synon. Latino-Teut.* 2, 257 *b*). Haksel. De long en lever en het hart fyn gehakt, en gestooft ... *une fressure d'agneau en hachis*, MARIN. — Het haksel in die korst gebakken, OUDAAN, *Poëzy* 2, 204.

2) Door middel van daartoe geschikte werktuigen fijngehakt, kortgesneden stroo, dat, al of niet met andere zaken vermengd, tot voedsel dient voor paarden of ander vee. Ook *Kort* genoemd. || Eene slobbering van haksel, meel en heet water. — Hacksel, stroohacksel. *Hachis de chaume qu'on mesle parmi l'aveine*, PLANT. — Het (stroo) wordt voor een gedeelte tot haksel gesneden en bij het voederen (*der paarden*) met de haver vermengd, LANDOLT 1, 157.

— Behalve als veevoeder wordt *haksel* ook wel tot andere doeleinden gebezigd, b. v. om er breekbare waar in te pakken. || 'k Wou haksel veur d' eierkurf hebben, CREMER 12, 107.

Samenst. (in de bet. 1). *Hakselgerecht*, gerecht van gehakt vleesch („het *hakselgeregt* (*schnittgericht, haché*) uwer paragraphen", KINKER 1, XIV).

— In de bet. 2). *Hakselbank*, *-snijder* (zie die woorden).

— Voorts *Hakselbalie*, trog om haksel uit te voederen; *hakselkist*: om haksel in te bewaren; *hakselmachine*, machinale hakselsnijder; *hakselmes*, mes om haksel mede te snijden; bij uitbreiding: hakselbank.

— Als tweede lid. *Stroohaksel* („Hoe ... thans ossen ... met *stroohaksel*, meel en koeken, den winter overgehouden worden", STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 758).

HAKSELBANK, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *häckselbank*. Uit *Haksel* in de bet. 2) en *Bank*, 1ste art. in de bet. 6). Gestel om haksel op te snijden, bestaande uit eene soort van bak of lade om den stroobos in te leggen, langs welken in de dwarste een mes of kling veerend op en neer kan worden bewogen.

HAKSELSNIJDER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Haksel* in de bet. 2) en *Snijder*, snijwerktuig. Werktuig om haksel mede te snijden, hetzij van gedaante en samenstelling als de hakselbank, of van zoodanige constructie, dat de messen door een vliegwiel worden omgevoerd enz. || Men dient de maïs (*tot veevoeder*) met den hakselsnijder kort te snijden, omdat de stelen dan ook genuttigd worden, STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 986. De ... hakselsnijder van Stout ... voldoet, vooral door zijn groot vliegwiel ... zeer goed, HARTOG, *Landbouw-verbet.* 15. — Of ie de hakselsneier veur vandaog is mag leenen? De zient is kapot, CREMER 12, 107.

HAKSKEN-PAKSKEN — HAKJE-PAKJE; ook HAKKEPAKSKEN en HAKJE-PAK —, collectieve benaming, bij wijze van eigennaaam gebezigd, voor: de groote hoop, Jan Alleman, doch inzonderheid voor: het laag gemeen, het janhagel. Waarschijnlijk trouwens is in deze uitdrukking hetzelfde *Hak* aanwezig als in *hak en zijn gemak* (zie HAK, 4de art.), t. w. in den vorm van het verkleinw., en zonder voegwoord verbonden aan *Pak*, gespuis (verg. *dierenpak*), eveneens in den vorm van het verkleinw., zooals zich laat opmaken uit gelijkbet. nnd. *hack un(d) pack* (DANNEIL; WOESTE). Verg. verder nog nnd. *wie hack so pack* (FRISCHBIER) en voor eene verbinding zonder voegwoord b. v. *hakmak* (zie ald.). || Canaille, ragalie, hutteghetut, rijfken, rafken, hacxken, paxken, ende sulcke beroyde povere iach en gespuys, *Broeder* CORNELIS ADRIAENSZ., *Serm.* (uitg. 1596), 40 *b* (zie ook 128 *a*). Daer en is nu geen onderscheyt meer. Hacxken pacxken pronckt als de beste; so meynen Mosselen datse visch zijn als sy uyt haer schelpen geraken, POIRTERS, *Mask.* 89.

> Over Ambochts-luy, en Boer,
> Over Hackje-pack, of Hoer, ...
> Schrijft en drucktmen al op Dicht.
> V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 120.

> Men zagh rontom dees Nymph' een groote bende krieten,
> Scholieren, pen-gesnor, Matroozen, hofsche lien,
> En hacke-packxken zoon wiert oock daer by gezien.
> DE BRUNE, *Embl.* 288.

— De uitdrukking wordt soms nog versterkt tot: *Haksken-paksken alleman*. || Dat iek my niet wegh en worpe voor hacxken pacxken alleman, V. BRETUSEL, *Boccat.* 119 *b*.

Aanm. De in eene der aanhalingen voorkomende vorm *hakkepaksken* zal wel uit *hakske(n)-paksken* ontstaan zijn, zooals *hakkemak* waarschijnlijk ontstaan (vervormd) is uit *hak en mak* (zie bij HAKMAK). Het Zaansche *hakkepak* echter (zie BOEKENOOGEN 282), dat: onbedreven, onhandig persoon, stoethaspel, kruk beteekent, schijnt wel een ander woord te zijn en (evenals *hakkepiel*, *hakkepieles*, *hakkepoffen*) eerder samen te hangen met het ww. *Hakken* (zie ald., 1ste art., onder de Samenst.).

HAKSTROO, znw. onz., zonder mv. (als collectief). Nhd. *hackstroh*. Uit *Hakken*, 1ste art. in de bet. II, 1, *b*) en *Stroo*. Stroo om te hakken, om er haksel van te maken. Verg. *ligstroo* enz.

HAKSTUK, znw. onz., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Nhd. *hackenstück*. Uit *Hak*, 6de art., 1, *a*) en *Stuk*.

1) Achterste gedeelte van een schoen of laars; hielstuk. || Hakstuk, hielstuk, *quartier d'un soulier*, *talonnière*, V. MOOCK.

2) Lapje, achter op een schoen gezet.

Afl. *Verhakstukken* (zie ald.).

HAKTIJD, znw. m., (het mv. niet in gebruik). Uit *Hakken*, 1ste art., in de bet. II, 2, *a*) en *Tijd*. Tijd voor het hakken (kappen, vellen) van slaghout. || Haktijd, *coupe*, V. MOOCK.

HAKVERMOER — HAKVERMOOR; HAKVERMOER-, -VERMOORBEITEL —. Zie bij HAKPERMOOR.

HAKVLEESCH, znw. onz., zonder mv. Nhd. *hackefleisch*. Van *Hakken*, 1ste art. in de bet. II, 1, *b*, *a*) en *Vleesch*. Vleesch om te hakken; vervolgens: gehakt vleesch. || Hakvleesch, vulsel, *farce*, V. MOOCK.

HAKVRUCHT, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *hackfrucht*. Uit *Hakken*, 2de art. (of uit *Hak*, 5de art.?) en *Vrucht*, veldvrucht. Benaming voor die veldgewassen, rondom welke de grond tijdens de ontwikkeling *gehakt*, met de *hak* los en zuiver gehouden moet worden, t. w. voor aardappels, boonen, wortelgewassen enz. || Eene afwisseling van op rijen geteelde gewassen en hakvruchten met uit de hand gezaaide, HARTOG, *Landbouw-verbet.* 84. De Hakvruchten ... en de groen tot veevoeder te maaijen gewassen verkrijgen den mest enz., *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 129.

HAKZEEN. Zie HAKZENUW.

HAKZENUW — HAKZEEN — znw. vr., mv. *-zenuwen*, *-zenen*. Verg. voor de beteekenis onz. *hásin*, ags. *hôhsinu* (BOSW.-TOLLER), en voorts znd.

haksäne (DOORNK. KOOLM.). Uit *Hak*, 6de art., in de bet. 2) en *Zenuw*, *Zeen* (*zene*) in de bet. van: pees. Bij dieren (paarden en koeien) eene benaming voor de achillespees. || Hakzeen, Achillespees, MOLEMA 142 *b*. — Pieter Meerhoff ... hadt een wilt paert boven in de manen geschooten, daerdoor, onder de voet gevallen sijnde, voorsz. Meerhoff opgesprongen was van meninge om hem een hackzenuw aff te snijden, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 470.

HAL (I) — HALLE —, znw. vr., mv. *hallen*. Os. *halla*, ags. *heall*, meng. *halle*, eng. *hall*, onr. *höll*, mnd. *halle*, nhd. *halle*, mnl. *halle*. Dit woord (dat in de Rom. talen werd overgenomen: mlat. *halla*, ital. *alla*, fra. *halle*) is waarschijnlijk verwant aan *helen*, lat. *celare*, verbergen, bedekken (zie KLUGE, FRANCK, VERCOULLIE) en beteekent in het algemeen: eene overdekte, hetzij dan aan een of meer zijden opene of wel in 't vierkant met muren afgeslotene ruimte. In den *Teuthonista* (138 *b*, 139 *a*, 303 *a*, 366 *a*) is *halle* de vertaling van lat. *imbulus*, *porticus*, *stoa*, *vestibulum*, *ambulacrum*; bij KILIAAN, onder meer, van lat. *aula*, *atrium*.

A) Bij enkele der voormalige gilden, bepaaldelijk bij lakenbereiders en vleeschhouwers: overdekte ruimte — zaal of galerij (doorloop) — voor den verkoop van hunne waren; bij uitbreiding: het gebouw waarin zulk eene *hal* zich bevindt, gewoonlijk tevens de localen bevattende voor de vergaderingen van het gild. Zie deze beteekenis met de oudste plaatsen gestaafd bij VERDAM 3, 46 en STALLAERT 1, 549 *a*.

1) In het algemeen. || Halle. *Forum rerum venalium*, KIL. — De in stadhuis herschapen hal (*te Iperen*) ... heeft met de hal van Brugge gemeen, dat, bij beiden, hal en belfrood een geheel vormen: een kolossale toren, aan weerszijden geflankeerd door eene groote overdekte ruimte, BUSKEN HUET, *Rub.* 84. De hal (*te Iperen*) was te gelijk loopplaats en bergplaats, koopmanskantoor en bankiers kantoor, warenmarkt en geldmarkt, 85.

Wat baat het, dat uw Hal op d'oceaan nog ziet,
Als haar geen vreemde vlag meer groet of schatting biedt?
LEDEGANCK 137 (*Aan Brugge*).

2) Zonder nadere bepaling beduidt *hal*, althans in Noord-Nederland, inzonderheid: overdekte galerij alwaar —, of gebouw waarin, de vleeschhouwers met hunne waren voorstaan; vleeschhal, vleeschhuis. Met name te Utrecht is eene zoodanige *hal* nog in wezen en gebruik. || Halle. spijs-merckt. *Macellum*, *macellaria taberna*. KIL. — Een hal ..., daer men ... bouten vercoght van vrienden in 't oogh en vyanden achter den rug, HOOFT, *Br.* 3, 390. Ende sullen de Beesten ... nergens dan ter Halle ... mogen werden verkocht, of ter consumptie gesleten, *Gr. Placaatb.* 3, 904 *a* (a°. 1679). Een Vrouw, die altyt koopjes doet, niet alleen op Erfhuizen, en by Uitdragers, maar zelfs in de Hal, en op de Vismarkt, v. EFFEN, *Spect.* 12, 60. En zullen voortaan de ... Slagters ... geenerhande Vleesch in hunne Huyzen mogen verkoopen, maar alleen in de Halle daar toe geordonneerd, *Keuren v. Haerlem* 1, 49 *b* (a°. 1749). Na mijn ongenade, roept de smalle gemeente ...: „de hal uit, de hal uit!" KINKER, *D. en O.* 119.

Wilje ... een schenckel heel of half,...
Waer toe soeckje kraem of hal,
Gaet alleen maer in den stal,
Gaet en tast, en keelt, en vilt.
CATS 1, 431 *a*.

Daar heb ick nou een reys uyt eweest an de hal,
Wat liep ick daar lymen en dinghen, van stal tot stal.
BREDERO 2, 205.

— *Achter de Hal* (ook *Achter 't Vleeschhuis*). Te Utrecht de volksnaam voor de straat die officieel den naam draagt van St.-Jansveld.

Zie voor deze bet. b. v. ook nog VONDEL 1, 633, HUYGENS 2, 80, LUYKEN, *Onw. Wer.* 79.

3) In gewijzigde toepassing, t. w. niet meer op het verkoophuis van een gild, maar op een gebouw waarin geweven stoffen van overheidswege worden onderzocht en gemerkt of ter keuring en looding opgeslagen. Zie ook de Samenst. || Die vanden Gherechte (hebben) verscheyden plaetsen ... doen timmeren, alwaer alle dingen ydere Draperie aengaende moeten ghebracht werden, om ghewarandeert, besichticht, gevisiteert, ende geoordeelt te werden, ofse van goede ende behoorlicke stoffe gheredet zijn, van wat waerdie die zijn, ende met wat Loot de selvighe behooren gheloodet te werden. Tot alle voorschreven saecken ende toesicht, hebben die vande Gherechte in yder plaetse ofte Halle gestelt ... verscheyden Officieren ende Dienaers, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 171. Wanneer de Lakens door de Wevers ter Halle gebragt, behoorlyk ... bereid, bevonden worden, slaat men 'er een lood aan met de letter G. bestempeld, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 464 *b*. De verscheidene soorten der Greinen, en stoffen tot deeze Halle (*de greinhal*) behoorende, 467 *b*.

B) In eene sedert het begin dezer eeuw bij dichters (het eerst bij BILDERDIJK?) in gebruik gekomene opvatting, overeenkomende met de gewone beteekenis van het woord in het Os., Ags., Onr. en Eng., welke trouwens ook bij ons in enkele plaatsnamen is bewaard. Ruim en hoog vertrek in eene vorstelijke of adellijke woning; bij uitbreiding: vorstelijk of adellijk verblijf (paleis, kasteel, ridderburcht en derg.). Verg., óók voor dezen overgang van beteekenis, het woord ZAAL. Het opkomen, of dan eigenlijk het herleven van deze beteekenis in onze taal is, wellicht nog door bemiddeling van de Hd. dichters uit de tweede helft der 18de eeuw, ongetwijfeld toe te schrijven aan den invloed van het Engelsch (door lectuur van SHAKESPEARE, de Ossiaansche poëzie enz.); misschien ook eenigermate aan dien van de tegelijkertijd ontluikende studie van het Oudnoorsch (verg. *D. Wtb.* op Halle, 1ste art., 2). Ook in 't Deensch en Zweedsch zijn *hal*(*le*), *hall* weer kunstmatig in gebruik gebracht.

1) Eigenlijk. Hoofdzaal in een paleis, een kasteel, eene burcht enz.; troonzaal, burchtzaal, ridderzaal, enz. || Nu waren we in de Hal ten feestdisch aangezeten, BILD. 2, 144. Waar Phlips in de opgetooide hal ... ten zetel zat, TOLLENS 10, 115. De danszaal vertoont niet meer of minder dan de groote hal van het grafelijk jagtslot in Den Haag, BUSKEN HUET, *Fant.* 2, 25. Toen hij, langs verscheidene voorvertrekken ... de ... niet al te groote hal was binnengetreden, waar de Kroonprins ... zich bevond, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 88. Toen trad de eedle ridder Kuno in zijn hal met trage schreên, BEETS 1, 77.

De Burggraaf doet het ridd'rental
Vergaad'ren in zijn ruime hal.
v. LENNEP, *Poët.* 3, 148.

— In vrijer gebruik, t. w. waar sprake is van meer dan één *hal* in een zelfde gebouw, of wanneer in plechtigen stijl de gezamenlijke zalen of vertrekken van een gebouw zijne *hallen* worden genoemd. || Doch hij was nauwlijks in de groote hal gekomen, toen *enz.*, v. LENNEP, *Rom.* 5, 333. Een schooner gloed kleurde het marmer des tempels. Eene zee van morgenzonlicht stroomt door de heilige hallen, v. OOSTERZEE, *Lev. v. Jez.* 2, 636.

(*Hoe*) Een onverwinlijk voorgeslacht
Van uit dat roofnest nederdaalde, ..
En hoe het, keerende in zijn hallen,
Het woeste zegelied deed schallen.
BEETS 1, 96.

2) Bij uitbreiding. Vorstelijke of adellijke woning: paleis, kasteel, burcht enz. || Hoe 't noodlot me in mijn hal gedoemd had tot de rust, BILD. 2, 114. Rouwe verduistert hut en hal, v. LENNEP, *Poët.* 7, 202. Die toen als Heer beval, In zijner vadren grijze hal, MEYER, *Heemsk.* 14. Men noemde elk groot gebouw eene halle, en het beteekent hier zooveel als paleis, CONSC. 2, 2 *b*. Dat gij hem als gast in uwe Halle herberge verleenet, 2, 9 *b*. Onafmeetbaar breed en wijd ligt daar een halle voor mij, 't paleis des Doods! DE MONT, *Loreley*, 141.

— Over *Hal*, *Halle* als plaatsnaam (gelijk boven is aangeduid met dezelfde beteekenis als *-zaal*, heerenwoning, slot, kasteel, b. v. in *Oldenzaal*, *Scherpenzeel*), zie *Nom. geogr. Neerl.* 3, 335).

C) In jongere toepassing op groote overwelfde ruimten. Deze beteekenis kan zoowel aan de bet. A als B) zijn ontleend.

1) In verheven stijl, in toepassing op de inwendige ruimte van tempels, kerken en derg. || Na eenige gangen te zijn doorgegaan, aanschouwde hij ... aan 't uiteinde van een soort van hal ... het kolossale beeld van Çiva, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 78.

Hij (*da Costa*) zingt in de heilige hal der historie
Omringd door de helden der zeventiende eeuw,
En schittrender gloort dier onsterflijken glorie.
POTGIETER 9, 111 (*ook* 9, 293: een halle der historie).

— Ook in toepassing op een grafgewelf, een graf. Verg. nhd. *des grabes halle*, *schlummerhalle*.

Als de wekbazuin zal schallen
Door der graven duistre hallen.
TER HAAR, *Ged.* 3, 298.

2) In toepassing op overkapte marktplaatsen en derg.; verg. de *Hallen* te Brussel en te Gent. Niet onwaarschijnlijk staat dit gebruik van het woord onder den invloed van nfra. *halle*, overdekte marktgalerij. || De groote en schoone halfmoorsche hal (*de beurs te Antwerpen*), met hare hooge moderne glasbedekking, BUSKEN HUET, *Rub.* 29.

D) In Zuid-Nederland, gewestelijk: stadhuis, en vandaar *hallegebod*, stedelijke afkondiging (DE BO[2] 353 *a*). De lakenhal toch was in de stadhuizen gevestigd, of wel aan hun voorkant bevond zich, als te Iperen, eene *hal* in de bet. A, 1).

E) Bijenstal. || Die bieman heeft eene groote hal, daar staan wel dertig korven naast elkander, SCHUERM.

Samenst. (in de bet. A, 1). *Halletoren* („Brugges *halletoren*", v. ACKERE, *Winterbl.* 132; ook de titel van een vroeger te Brugge verschijnend maandschrift).

— In de bet. A, 2). *Halbank*, bankstal in een vleeschhuis; *halvleesch*, vleesch uit de slagershal („Dat, die zich eerst, met bier en *halvleesch*, genoeghden, nu om wyn en wildbraadt riepen", HOOFT, *N. H.* 366).

— In de bet. B, 1) *Halbuffet* („Het „koningshouten *halbufet*", waarop bij feestmalen het familiezilver en glaswerk werd uitgestald", SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisg.* 12).

— Als tweede lid (in de bet. A, 1) *Laken-*, *slagers-*, *vleeschhal* (zie die woorden).

— Voorts *Dwanghal*, gedwongen hal, hal waarin men verplicht is te verkoopen („Dat de laken-neering uit alle Nederlandse steden, door de *dwang-hallen*, is geweeken naa de Dorpen van Braband, Vlaanderen, ende Landen van Luik en Overmaase, daar zoodanige Hallen niet waren", DE LA COURT, *Welv.* 59 (zie ook 56 en 89); *gildehal*, eng. *guildhall* (zie GILD, 1ste art., Samenst.); *St.-Pietershal*, te Amsterdam („Het politiebureau voormalige *St.-Pietershal*"); *venthal* („*Venthallen* zyn publike plaatsen, daar een yder zyn goederen mag te koopen brengen", DE LA COURT, *Welv.* 54).

— In de bet. A, 2) *Bijhal*, voorheen te Haarlem gelegen over de groote (vleesch)hal (*Keuren v. Haerl.* 1, 49 *b*).

— In de bet. A, 3) *Baai-*, *fustein-*, *grein-*, *laken-*, *looi-*, *ras-*, *saaihal* (zie die woorden, of althans op het eerste lid).

— In de bet. B, 1) *Wapenhal* (BEETS 1, 144).

— In de bet. B, 2) *Koningshal* („Runaas *koningshal*", BILD. 2, 7).

— In de bet. C, 1 of 2) *Boter-*, *fruit-*, *markthal*; *dicht-*, *kunsthalle* („Nederlandsche *Dicht-* en *Kunsthalle*", titel van een in Zuid-Nederland verschijnend tijdschrift); *spoorhal(le)*, eene door sommigen voorgestane verdietsching van: spoorwegstation (zie daarover COOPMAN in *Versl. en Mededeel. d. Kon. Vl. Acad.* 1895, 315); *tempelhal(le)* (TER HAAR, *Ged.* 3, 288); *tentoonstellingshal*, tentoonstellingsgebouw (ROOSES, *O. en N. Kunst* 2, 187).

— In de bet. D) *Hallegebod* (zie boven).

— **Aanm.** *Bierhal* en *drinkhal* voor: bierhuis en drinkstalletje zijn overgenomen uit het Hd. (*bierhalle*, *trinkhalle*); het begrip van eene *hal* strijdt voor het Nederlandsche taalgevoel met de kleine, of betrekkelijk kleine, en lage localiteiten die onder deze vreemde namen worden aangeduid. Beter gaat het aan, gelijk te Haarlem, de drinkzaal bij eene geneeskrachtige bron, in navolging van het Hd., de *Drinkhal* te noemen.

HAL (II) — daarnaast in Noord-Holland HEL en HELT —, znw. onz., doch hier en daar ook vr.; zonder mv. Eene in de andere Germ. talen in overeenkomenden vorm niet voorkomende, en in Zuid-Nederland naar 't schijnt volkomen onbekende benaming voor: de hardigheid van den grond veroorzaakt door de vorst (in beteekenis dus volmaakt beantwoordende aan onr. *þeli*, nnr. *tele* en *kjæla*, zw. *kåle*). De mogelijkheid van verwantschap van ons *hal*, *hel* aan onr. *hâll* (zw. *hal*), ohd. *hâli*, mhd. *hæle*, nhd. *hahl*, bnw., glibberig, glad, karinth. *hâle*, beiersch, zwaabsch *hâle*, znw. gladdigheid, wordt door FRANCK (blijkbaar om de afwijkende grondbeteekenis, bij 't eene woord: glad, bij 't andere: hard) verworpen; hij wijst echter op litt. *szal-u* vriezen (met *sz* voor indog. *k*). Volgens het vermoeden van anderen is *hal* hetzelfde woord als lat. *callum*, hardigheid, harde korst van den grond (aldus bij PLINIUS, *Hist. Nat.* XVII, 5; XXXI, 4; gewoonlijk beduidt *callum*, *callus*: verharding van de huid, dus: eelt).

1) De hardheid van den grond tengevolge van de vorst. || Het hal zat wel drie voet in den grond. — Het hal zit nog in den grond, WEIL. Hal, vr. bevrozen grond, GALLÉE 16 *a*. Zoolang de helt (in de *Beemster*: het helt) nog niet uit de grond is kan je niet grippelen, BOEKENOOGEN 311. De hal (*of* hel) is nog niet uit de grond, *Ald.*

2) Bij overdracht. De hardbevroren aardkorst. || Het is moeilijk het hal te bewerken, v. DALE. 'T hel, gekneedt van de hoefslaaghen, werd hoe langer hoe murwer: en 't eene ros bij 't ander steeken in 't klamme slyck, HOOFT, *N. H.* 30[2].

Hier vind gy werk, zoo lang de Winter-vorst
Het aardryk met geen hal en overschorst,
Noch 't water bakt in eene glaze-korst.
OUDAAN, *Poëzy* 2, 14.

De hoef der rossen zinkt door 't veenmoer tot de hiel
En klinkt niet meer maar kletscht in 't doorgeweekt
Het voertuig klieft den klei, die vastzuigt om de wi
BILD. 10,

— *Het* (of *de*) *hal slaat door*: begint te ontlaten, of: draagt niet meer (al naar de opvatting van *doorslaan*). || Het hal slaat door. *La terre n'est pas assez gelée pour porter*, HALMA. *La surface de la terre suë, se couvre d'humidité*, MARIN.

Samenst. *Halbreker* (zie ald.); *halkorst* („Dan plast de regen neer, die door de *halkorst* zijgt", TOLLENS 6, 104).

HALBREKER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hal*, 2de art., in de bet. 2) en *Breker*. Stok met ijzeren beslag om den bevroren bovengrond van het veen door te stooten. || Het ... bovenveen ... wordt ... in geval zich des voorjaars daarin nog vorst mogt bevinden, ... afgebroken met den halbreker en veenbijl, STEMFOORT, *Veengr.* 14.

HALEN, bedr. en onz. zw. (gewestelijk ook st.) ww.: *haalde* (gewestel. soms *hiel*; GALLÉE 16 *a*), *gehaald*. Ohd. os. *halôn*, mhd. *haln*, mnl. *halen*; daarnevens ofri. *halia*, meng. *halien*, eng. *hale* (met den gewestelijken bijvorm *haul*); verder met klankwisseling ohd. *holôn*, mhd. *holn*, nhd. *holen*, en daarnevens ags. (*ge*)*holian*. Dit werkwoord is (zie de woordenboeken van KLUGE[5], FRANCK en VERCOULLIE) wel ontwijfelbaar verwant aan gr. *καλ-εῖν*, lat. *calare*, roepen, bijeenroepen; de oudste beteekenis is derhalve: roepen, tot zich roepen; daaruit ontstonden allengs die van: bij zich doen komen, en: naar zich toe, — onder zijn bereik brengen, het grondbegrip van al de jongere beteekenissen. *Halen* behoort bepaaldelijk in de Westgerm. taalgroep thuis; immers voorzooveel ook in de Skandinavische talen (die het begrip door *heimta*, *hämta*, *hente*, letterlijk: thuisbrengen, uitdrukken) een woord *hala*, *hale* voorkomt, is dat — zelfs in het jongere Onr. en evenals spa. *halar*, portug. *alar*, fr. *haler* — een aan 't Ndl. of Nnd. ontleende zeemansterm (zie de bet. **III**, II, 1).

I) Doen komen naar of op de plaats waar men zich bevindt of van welke de handeling uitgaat. In overeenstemming met hetgeen boven aangaande de oorspronkelijke beteekenis is gezegd, nog in vele gevallen volmaakt synoniem met *roepen* of *ontbieden*.

1) In 't algemeen. || Haelen ... *vocare*, KIL. Hulp halen. *Querir secours*, PLANT. De Barbier, de Doctor, de Ziekentrooster haalen, MARIN. — De politie halen. — Ga naar de stad, en haal (t. w. *ontbied*) een Koets, die ten eersten dit heen moet komen, *Burg.* 628. Vertrek spoedig, of ik haal getuigen van hetgeen hier omgaat, CONSC. 3, 113 *b*.

Gy selt mijn jou lach al lachgende betaalen,
Of ick sel terstonden aan de Schouwt gaan halen.
BREDERO I, 237.

— *Een priester halen*, t. w. om iemands laatste biecht te hooren en hem te berechten.

„Snelt, vrienden! haalt me een geestelijk man!" ...
Ze spoedden heen, en de priester kwam.
BOGAERS 2, 294.

— *Iemand* (of *iets*) *gaan halen*: in persoon gaan om hem (het) te ontbieden, te doen komen. || Ick ga hem halen. *Je le voy querir*, PLANT.

— *Iemand* (of *iets*) *doen* of *laten halen*: door middel van een ander ontbieden, laten komen. || Laat terstond een ziekenmand voor den gekwetste halen! — Iemand laten haalen, om iemand zenden, MARIN. — Dat sy te Granada veel treffelicke Genees-meesters kende, ... maer insonderheyt een Vrouw, ... ende by aldien hem beliefde die te laten halen, dat sy niet en twijffelde, ofte hy zoude, met Godts hulpe, wel wederom gesont werden, V. BEVERW., *Wtnem.* 2, 139.

Op Bruyloften of Kinder-maelen
En gaet niet, of men doe u halen.
HUYGENS 1, 622.

— *Iemand bij, op, over iets halen*, d. w. z. om te getuigen, ter beoordeeling, of tot hulpbetoon. || Hy ... zal ... die ... ruyt teeckenen ende groesen (*gruizen*), ende als dan die Deeckens daer over halen, omme by hemluyden opgenomen te worden, *Utr. Placaath.* 3, 760 *a* (*glazenmakersproef*). Niemant en sal eenige huysen ofte getimmerten ... mogen vernieuwen, dan daer over halende de gene die van Stadts wegen last heeft tot de opsichte van de getimmerten, *Keuren v. Leyd.* 15. Eick eenen (sal) gehouden zijn de ... Roy-meesteren andermael op 't werck te halen ..., om by de selve te werden besichtight, 16. Hebben zij den Chirurgijn over zulk een bagatel gehaald? LOOSJES, *Golst.* 1, 93.

— *Iemand thuis halen*: naar het ouderlijk huis terug doen komen, doen keeren. || Een jong mensch ..., die student geweest was, maar om slecht gedrag thuis gehaald, BEETS, *C. O.* 45.

— Figuurlijk en met toespeling op, of bijgedachte aan de bet. **III**, II, 1): *Het anker thuis halen*: weer aan boord doen komen. || t'Huis halen. Het ancker t'huis halen. Dat is opwinden, WITSEN, *Scheepsb.* 510 *b*.

2) Inzonderheid met God, Onzelieveheer, Ons Heer als onderwerp. Bij, tot zich, in zijn rijk doen komen („roepen"; „uit het aardsche leven oproepen"); vandaar: tot zich nemen. Reeds in 't Mnl.; verg. b.v. *Walew.* 3148. || Ik wou dat Onzelieveheertje mij maar haalde! (*wensch van eenvoudige, naar hun eind verlangende vromen*). — Kom, haal m', o Jezus! in uw rijk, *Ev. Gez.* 185, 8. Och, wou de Hemel ... Mijn ziekelijken Neef genadig tot zich halen, BILD. 7, 260.

O Heere, believet U, Ghy hebbes die macht,
Om my te halene vuyt dit leven onsacht
In U euwich rycke.
Trou m. bl. 203.

En haalt de Heer het in Zijn Rijk ...
Mijn kind wordt in mijn arm een lijk.
TER HAAR, *Ged.* 2, 143.

— Ook van God heet het, in vroom-gemoedelijken stijl, dat hij de zijnen, zijne kinderen, *thuis haalt*, naar het hemelsch tehuis opontbiedt, daarin opneemt. || Och hemel, haelme t'huis. verlos uw' afgezant, VONDEL 11, 58 (*Noah*).

Heer! haal ons spoedig t'huis,
Die hijgend naar U smachten.
Ev. Gez. 190, 4.

II) Heengaan en brengen iemand of iets naar of op de plaats van welke men is uitgegaan. In verschillende opvattingen en vaak tamelijk gewijzigde toepassingen.

1) Met een persoon als object.

1) Eigenlijk. Hem of haar opzoeken ter plaatse waar hij (zij) zich bevindt en geleiden, hetzij naar de plaats vanwaar men zelf is uitgegaan of naar eene andere plaats. || Zou men hem halen om hem naar de gevangenis te voeren? CONSC. 1, 79 *b*.

— *Het ruintje van stal halen*. Eene uitdrukking voor: mes of degen trekken. || Haalen het Ruyntje van Stal: ... Deegens trekken, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 283 *b*. — *Jan Los*, zyn mes trekkende.... *Claas*, mede het ruintje van stal haalende, ALEWIJN, *J. Los*, 23.

2) Goedschiks of met geweld medenemen, medevoeren; *weghalen*. || Tot dat ick kome, ende hale u in een lant, als u-lieder lant is, *Jes.* 36, 17.

— *Iemand uit* (*zijn* enz.) *huis halen*. || Morgen wordt uw zoon door Gendarmes uit zijne woning gehaald, CONSC. 1, 347 *a*.

— *Eene bruid, eene vrouw halen*; verg. os. *imo* (b.v. *eene maagd*) *te brûdi halôn*, *Hél.* 302, mnl.

ic ... haelde (*se*) (t. w. *mijne bruid*), *Walew.* 3161. Thans is men vaak geneigd dit *halen* op te vatten als: zich verwerven, voor zich verkrijgen (verg. hieronder de bet. II, 2). || Hij heeft zijne bruid, zijne vrouw te Amsterdam gehaald. — Een paar jaar daarna haalde ik mijne vrouw van het Kasteel; en ik kan gerust zeggen, dat dit mij nog nooit een' geheelen dag berouwd heeft, VOSMAER, *Letter-arb.* 1, 90.

— De Duivel, de Dood worden gezegd hun prooi, hunne slachtoffers te *halen*. || Terwijl de dood daar gereed staat om twee ongelukkigen te halen, is er niemand om ze te ... troosten, CONSC. 3, 57 *b*.

— *De duivel* (enz.) *hale u!* of *moet u halen!* Bekende verwensching. || Dat heur doch halen moet den nicker onsoet, en slepen met den haere, v. BREUGEL, *Boert. Clucht.* 1, 38. Jannetie swijght, of de Duyker haeltie, ick segh Jannetie houtje beck, v. MILDERT, *Sr. Groeng.* 12. 't Is haal my de die en de die, allemaal goeije zuivere Carga, *Leev.* 6, 10.

— *Dat* (*hale u*) *haal je de duivel, de weerlicht, de koekkoek!* enz. Uitdrukkingen voor: dat zal, waarachtig, wel waar zijn!

3) Naar huis geleiden, teruggeleiden. Verg. AFHALEN in de bet. I, 1, *b*). || De oppasser moet van avond de kinderen om tien uur van dat partijtje halen. Daar is de meid om de juffrouw te halen. — Nu kind! van avond vergulden hoor! Hildebrand mag je komen halen als hij pleizier heeft; en dan moet hij wat vroeg gaan, BEETS, *C. O.* 158. Zij (moest) uit Breslau vertrekken; haar vader komt haar halen om haar weder naar Koningsbergen te brengen, QUACK, *Stud.* 185.

— *Uit* (*de*) *school halen.* || Toen ik hem alle Saturdag met myn eigen handen uit het Latynsche school haalde, *Blank.* 1, 71.

— *Van de boot, van den trein* enz. *halen.* || Iemand, die nog nooit een onbekende van de diligence gehaald had, BEETS, *C. O.* 37.

> 't Was de eerste thuiskomst na haar sterven;
> Wij haalden hem van boord.
> BEETS 3, 388. (*Langs moeders graf*).

4) Naar eene derde plaats medenemen of geleiden. Verg. iemand *aanhalen* in den zin van: in 't voorbijgaan afhalen, medenemen. || Gaat gy mee naar 't Concert? wy zullen u haalen, *Leev*, 3, 289.

5) Men kan iemand ook in of met een voertuig *halen* of *laten halen*; zelfs kan men, bij overdracht, zeggen dat het voertuig iemand *haalt*. || Iemand met rijtuig laten halen. — Er werd een rijtuig gezonden om den Doctor te halen, KIST, *Eikenh.* 4, 370.

II) Met eene zaak als object. Zich begeven naar de plaats waar deze zich bevindt en haar van daar medenemen (mededragen) naar, brengen op de plaats van welke men is uitgegaan. In verschillende, allengs zeer gewijzigde opvattingen.

1) In de pas omschreven beteekenis. || Een kooltje vuur voor de stoof halen. Haal eens gauw een glas water! Een boek uit de kast halen. — Vrankrijk is een vruchtbaar land, men haald verscheide dingen van daar, MARIN. — Vertoef een weijnich, ick hael slechs mijn rock, *Trou m. bl.* 239. Ons volck hielden doen een slede met brandt-hout, *O-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 37 *d* (*verg.* 1, 38 *a*; haelden wederom ... brant-hout). Doe sondt de Koningh Jehudi om de rolle te halen; ende hy haeldese uyt de kamer Elisama des schrijvers, *Jer.* 36, 21 (*Kantt.* nemen ende brengen, waer voor wy seggen, halen). Die 't vuyr van doen heeft moet-et van den heyrt halen; 't en zal van zelfs in zijn stove niet komen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 196. Ga heen, haal eerst goed geweer! BAKH. v. D. BRINK, *Stud.* 1, 333. Of zij de versjes niet eens halen mocht, die hij op zijn twaalfde jaar ... gemaakt had? BEETS, *C. O* 256.

> Twee mannetjes water halen, twee mannetjes pompen.
> *Uit zeker kinderspelletje.*

— Niet altijd even streng is aan *halen* het begrip van: *heengaan, uitgaan* om iets mede terug te brengen verbonden; vooral in verbinding met, of genoemd na andere woorden van beweging beduidt het vaak alleen: (van eene verwijderde plaats) medebrengen, -voeren, -nemen. Verg. I, 2). || Was het onmogelijck op te climmen na den Hemel, ende de sterren metter handt van daer te haelen, soo wast mede niet doenlijck *enz.*, SOUTERIUS, *Sené-boher*, 26. Bootsgezellen ..., die, om hout te halen, aan land waren gestapt, CONSC. 1, 261 *b*.

— *Vrij halen*: straffeloos of: zonder betaling (zie 2, *b*) medenemen; *weghalen.* || Tacken tot erten off boonen sullen ... mogen vrij gehaelt worden, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 519.

— *Gaan, loopen, zijn, wezen halen.* || De meid is bij de buren de courant wezen halen. Ga eens even dat boek halen. — Gij vraegt naer uwen hoed, hy (*uw knecht*) loopt den mantel halen DE MEYER, *Gramsch.* 43.

— *Komen halen.* || Dat ghelt sel ick op ien oer tijdt wel iens komen halen, COSTER 28.

— Zegsw. *Het is halen en brengen*: het gaat op en neer; 't is winnen en verliezen, — voor- en achteruitgaan. || Hoe gaat het met den zieke? „Och, 't is halen en brengen; vandaag eens wat beter, morgen weer eens wat slechter; we winnen niet veel". — Als wy allemaal de regte streek, of, zo wat Zeemanschap gebruikende, half wind zeilden, ... (zouden) wy ... een leventje ... hebben, dat een mensch zyn hart er van verdagen zou. Maar ik denk, dat zo lang men Gods lieve Euangelie niet wat naarstiger bestudeert, het zo wat haalen en brengen blijven zal, *Blank.* 1, 146.

— *Met halen en dragen* (*d. w. z.* met bedrijvig niets doen) *vergaat de tijd.* Eene in Zuid-Nederland gebruikelijke zegsw.; zie SCHUERM., *Bijv.* 110.

— In eene woordspeling met den plaatsnaam *Halen* (in Zuid-Nederland) in de zegsw: *Van Halen komen*: bedelen (SCHUERM., *Bijv.* 110). Verg. *Hij is van Kleef*, en meer andere.

— *Eene erfenis* (*gaan*) *halen*: die ter plaatse waar zij is vrijgekomen in ontvangst gaan nemen. || De Zwitsers waren vader en zoon, die eene kleine erfenis uit Lausanne gehaald hadden, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 369.

— Soms beduidt ook *halen*, zonder meer, zooveel als: erven (verg. 2, *a*). || Halen: erven, deelen, krijgen bij rechte van erfenisse, *Loquela* 3, 82 (doch verg. DE BO op *Aalding*, alsmede hierboven de Aanm. bij HAALDER). — Een Oom ..., daar wij ... ruim eene ton van gehaald hebben, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 189.

> Maer dat ick prijse boven al,
> Is, datse vry wat halen sal,
> Als peet-meuy Griet eens wort een lijck;
> Want die is uytter-maten rijck.
> CATS 1, 521 *a*.

2) Bij uitbreiding. Moeite doen (zich moeite geven) om iets machtig te worden, te erlangen, te bekomen; zich iets gaan verschaffen. Bij verdere uitbreiding: machtig worden, erlangen, bekomen; zich verschaffen.

a) In 't algemeen. — *α*) Van stoffelijke zaken.

— *Aas, buit, roof* (enz.) *halen.* || Struyckroovers ... die des Koopmans goederen ... in haer geweldt sien te krijgen, ende met kracht den gehaelden Roof verdeedigen, VISSCHER, *Sinnep.* 100 *a*. (*Zij*) hadden haer groot boot ... na landt gesonden om verversinge te halen, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 91. De Franken trokken alleenlijk ten krijg om buit te halen, CONSC. 2, 30 *b*.

Een Weselken 'twelck staegh zijn aes aldaer ontrent
En dagelicxen roof te halen was ghewent.
VONDEL 1, 407.

Hy hiel zich binnen zijne paelen,
En zocht noit buit
Op 's nabuurs erf en werf te haelen.
9, 704.

— *Iets ergens vandaan halen.* || Dat is een knap schuitje; waar haalje dat van daan? BEETS, *C. O.* 77.

— *Iemand* of *zich* (beide 3de nv.) *iets halen*: ten behoeve van een ander of van zich zelf iets zien te bekomen enz. || Haelt mij van daer twee goede geytenbockskens, *Gen.* 27, 9. Gaet gy selfs henen, haelt u stroo, waer gy het vint, *Exod.* 5, 11.

— *Hij weet wel waar hij 't krijgen kan* (*zou kunnen krijgen*), *als hij 't maar halen mag* (*mocht*): als men hem vrijelijk zijn gang liet gaan zou hij zich die of die zaak wel weten te verschaffen! Verg. HARREB. 3, 28 *b*.

— *Meer halen.* || Even als of de steller van dit opschrift had willen zeggen: 't is op, en haal meer: Het is gruis van den drommel, het bakt niet, *Leev.* 1, 254.

— Zegswijzen, in toepassing op personen die een onbekommerd of verkwistend leven lijden, die „leven uit het korfje zonder zorgen":

— *Het is daar altijd op en haal meer* (ook: *Het is haal op en breng meer*), HARREB. 3, CLXVIII *a*. — *'t Is maar: gooi op en haal meer*, BOEKENOOGEN 701.

— *Er is daar* (*n*)*iets te halen*; *er is van hem niets te halen* enz. || Hij zorgt wel dat hij er bij is (*of* komt) als er iets te halen valt. — Hij is graag waar wat te halen is, HARREB. 3, 28 *b*. — Daer niet en is, (*is*) oock niet te halen, *Begin e. Voortg.* 8, 7 *b*. 't Is sottelick gewaeght, daer niet en is te haelen, HUYGENS 1, 384. Hier zal niets voor u te haalen zyn, *Leev.* 6, 160. Zo er wat was te haalen geweest, zou zij wel aangescheld hebben; maar zij wist dat bij haare Moeder het hooi op en de koe dood was, *Wildsch.* 6, 146. Menschen ... van welke iets te halen ... valt, KNEPPELH. 1, 210. Een arme drommel..., waar niet veel van te halen is, VISSERING, *Herinn.* 1, 185.

Al multipliceert hier de rijcke man
Van zynen huyse de glorie groot,
Als hem oprysen sal de bitter doot,
Hy en sal van dien niet moghen halen.
V. D. MUELEN, *v. d. Ketyv.* 88 (ed. 1576).

Dient vry een Edel hert, all is 'er niet te haelen,
Ghy sult u vroegh of laet de moeyte sien betaelen.
HUYGENS 1, 727.

— *Geld*, *een voorschot* (en derg.) *op iets halen.* || Ick heb hier wat goets, daar sonw ick garen wat gelts op halen, BREDERO 2, 205.

— *Een bewijsje*, *briefje* (en derg.) *van iets halen.* || Voor en aleer zy den Gaarder ... de quantiteit hebben aangegeeven ..., en een Biljet of Teeken daar van gehaald, *Keur. v. Haarl.* 1, 49 *b*.

— *Met geweld* —, *met rechte*(*n*) *halen*: door dwang of door den weg van rechten zich verschaffen. || Nou lustigh schaf op boeren, of ick haelt met gewelt, *Klucht v. d. Saus*, 3. Waar alles verteerd of opgemaakt is, is met rechten niets te halen, BILD., *Br.* 3, 332.

Ick ben gaauw in 't manen, doch heel traagh in 't betalen.
Die van myn wat begeert moet het met rechte halen.
V. BREEN, *Ziende Blindem.* 8.

— *Duur*, *zuur*, *zwaar*, *met moeite*, *met gevaar*, *voor den dood*, *voor de hel* (enz.) *halen*: ten koste van inspanning, smart, lijfsgevaar enz. || Iets duur haalen, ... ten duure pryze krygen, MARIN. — Wy moeten ons broot met perijckel onses levens halen, *Klaagl.* 5, 9.

Zoo, dat 's een zoeten roof, maar voor de hel gehaalt.
Dat 's lap om leer, en kunst om kunst wel braaf betaalt
Kl. v. d. Schoester, 11.

Waar is de rust en lust van 't ongebonden leeven,
De magt, de pragt, de moed, het goed en al gebleeven?
Was dat ten kosten van zoo grooten val gehaald?
LUYKEN, *Overvl. Herte*, 270.

— Begrijpelijkerwijze nadert de beteekenis van *halen* dikwijls tot die van: op ongeoorloofde, onrechtmatige of heimelijke wijze bemachtigen; „nemen waar men 't krijgen kan" (zie ook *Loquela* 4, 10). || Sy bedrieghen, zy stelen, zy halen en draghen, V. D. MUELEN, *v. d. Ketyv.* 29 (ed. 1576). Of niet zijn kleine hand ... Meer dan zijn broer .. Zou kunnen halen, DE GÉNESTET 1, 227.

Goe rust dan, grijpend volck; ick wacht te nacht geen' gasten.
Daer zijnd'er die ick wensch my mergen noen verrasten,
Min haelens ongesint dan brengens, dat 's gewiss;
Maer haelers metter minn, daer geen' wett tegen is.
HUYGENS 1, 385.

— Opmerkelijk is het gebruik van *halen* in de uitdrukking *een kind halen*, en wel

1°. Met den of de verloskundige als onderwerp: in de wereld helpen. || Welke dokter heeft dat kind gehaald? V. DALE. — Alle Vroedvrouwen zullen alle Maanden moeten opgeeven, hoe veel Kinderen yder van haar in die Maand gehaald heeft, met byvoeginge, of dezelve leevend of dood gekomen zyn, *Keuren v. Haerlem* 2, 130 *b* (a°. 1744).

2°. Met de *moeder* als onderwerp: ter wereld brengen; *krijgen*. || Kinderen haalen, kinderen krygen, kraamen; Kinderen haalen is zwaar werk; Zij is te oud om kinderen te haalen, MARIN. — Den 26 Augustus het (*heeft*) Griet uyt de Poelsnip een cint (*kind*) gehaalt sonder hooft, *Uit zeker dagboek*, 1713.

... 'k haalde bei die kindren zuur,
Als gistren heugt ook mij dat uur.
TER HAAR, *Ged.* 2, 142.

— In figuurlijke toepassing. *Dat kind is zwaar gehaald*: die zaak is met groote moeite tot stand gekomen (BOEKENOOGEN 433).

β) Van onstoffelijke (of als zoodanig gedachte) zaken en begrippen. Maken, zorgen dat men iets krijgt; zich gaan verschaffen.

— *Raad halen.* || De Bisschop van Rome, by wien ... andere Kercken plachten raedt te halen, om scheuringen, in oprijsende gheschillen, te vermijden, VONDEL 4, 645.

— *Onderwijs*, *les halen.* Verg. *les nemen.* || Onze verhoetelde driften, die wy eerst over ons laaten heen zitten, en dan wel zouden dwingen, om by de Rede alle daag haar les te haalen, *Blank.* 1, 145.

— *Een luchtje* enz. *halen*: gaan scheppen. (Voor (*den*) *adem halen* zie onder III, 1). || Zy (zijn) tegens den avond wederom op de ... Chees gaan zitten, voor gevende, om op half weegen aan 't Huis ter Hart een avondlugtje te gaan halen, ASSELIJN, *Echtsch.* 12. Wie gaat eens mee naar 't Noorderstrand Een avondkoeltje halen? V. ZEGGELEN 8, 65.

— *Een slaapje* (enz.) *halen.* || Een tukje halen, een poosje slapen, DE BO² 352 *b*.

laat uw gryzen Tithon, meest
Belust een morgenslaap te haalen,
Rust scheppen op 't saffraane bedt.
SCHERMER 167.

— *Een baantje halen* (op 't ijs); *een kuiertje halen* (op Marken gezegd; zie *Taalgids* 4, 204).

— *Vermaak halen.* || Leyderdorp ... Een plaetse daer de Burgeren ... der Stadt Leyden, 'tgeheel Jaer door, een groot vermaeck zijn halende, ende veel gelts verteeren, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 9. Kan ik zelf, dan zal ik ... u overal vergezellen, waar ik denk, dat plaisier voor u te halen is, LOOSJES, *Golst.* 1, 207.

— (*Zijn*) *grande* (*grant*) *halen*. Zie ook bij GRANDE. || (*Wij*) niet te pijne waert achten voor alsnoch eenich misnougen te laeten blijcken ..., ende ... beter occasie in te wachten ..., om behoorijcke revengie ende guarant te haelen, v. KIEBEEK, *Dagverh.* 1, 338. Kwaad hebben ze van 'm gezeid en geschreven, ... maar z'n grant heeft ie der nooit voor gehaald, EMANTS, *J. Lina*, 29.

— Ook vindt men wel eens (*zijn*) *schade halen* in den zin van: zich vergoeding voor schade verschaffen, schade *verhalen*. || Dat sy begeerden datmen ons soude los laten met onse goederen, ende by foute van dien, wouden sy haer schade halen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 38 *a*.

— *Gedachten, beweeringen, bewijzen, eene verklaring* enz. *ergens, ergens vandaan halen*. || Waar haalt dat kind die wijsheid vandaan? (*hoe komt het aan die wijsheid*)? Waar haalt hij het (vandaan): *hoe verzint hij het* (b. v. *dat beweren*) *zoo?* — Hier van daan (*van Jubal*) zou men, misselik, den oorsprong van het woord jubilé konnen halen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 12. Waar haalt gij dit (*die gedachte*) van daan? BILD. 7, 273. Ik weet niet, van waar ik de onbeschaamdheid haal, om een hoofdstuk over Muziek te schrijven, HASEBROEK, *W. en Dr.* 38. Men mag ons met recht vragen, waar wij de bewijzen van ons zoo stellig oordeel gehaald hebben, CONSC. 3, 87 *b*. De Koning van Frankrijk onze Opperheer? ... Waar haalt gij zulke gedachten? 3, 154 *a*.

Ick kan geen van al die toerientayen, noch snorrepypen.
Waar haaljet al van daan? hoe kant jou verstant begrypen?
BREDERO 1, 346.

— *Zijn paschen halen* (door den paaschplicht te volbrengen; *Loquela* 3, 82).

b) In 't bijzonder: Zich (iets) bij den koopman, den winkelier enz. tegen betaling of op rekening verschaffen; in een winkel gaan om (iets) te koopen, om zich (van iets) te voorzien. || Ick koom hier om een kanne bier voor de Cordegaarde te halen, BREDERO 1, 218. Haeltmen eens van 't ouwe geloof, *Ald.* De groenten halen we op een boekje, v. ZEGGELEN 3, 10. Nu ga ik meteen uit, om alles te halen, dat u in uwe ziekte ontbroken heeft! CONSC. 1, 143 *b*. Het winkeltje ..., waar zij beiden haren voorraad haalden, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 69. Hij haalt een oranjeschilletje bij den drogist, BEETS, *C. O.* 53. Wil ik na de apteek loopen en een rooie schrikpoeier halen? 192.

Had ick twee platteelen, ick haalden twee cappoenen, ...
Tot Pieter de Kock daer is gemeeneljck wat gaar.
BREDERO 1, 233.

— *Een gehaalde* (of *haalde*) *kruik is ras uit*, enz. Waarschijnlijk zooveel als: een kleinen voorraad in te slaan, bij geringe hoeveelheid op te doen, komt onvoordeelig uit. Verg. *Een haalkan is ras uit*, waarvan echter bij HAALKAN een afwijkende verklaring is gegeven, die nochtans (bij ander verband), evenzeer juist kan wezen. || Een haalde kruik, is haast uit, SPIEGHEL 293 (*op 29 September, de maand aan* Huyszorgh *gewijd*). Voorraedt op den rechten tijt, Dat maeckt een eerlick huys verblijt; Een gehaelde kruyck En vult geen buyck, CATS 1, 601 *c*. Een gehaalde kruik is haast uit. Haast ziet men den bodem van eene haalkan, TUINMAN 1, 116.

— *Haal mij er nog zoo een! zei Abbe de guit* (*Gew. Weww.* 3, 29): zeg dat nog eens! dat's een wijs woord!

— *Haal appelen!* enz. Een venterskreet: *koop!* || Hael ayeren, hael! *bij* v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 54. Hael appelen in de schuyt so dick als myn hoot! v. BREUGHEL, *Boert. Clucht.* 2, 53. Hael Kriecken, hael Kriecken! 54. Hael Verckens hael! coopt niemant geen Verckens hier? 55. Hael water, vors water! H
Hael turva ... Hael hout, talhout! *Ald.* Hael schal
sant, schuersant en calck! *Ald.* Hael mosselen, h
mosselen, Zeelantsche mosselen, varsch enne w
BREDERO 2, 42. Als mijn Suster Trijntje in S
hael Vaerling riep, BARON, *K. Louwen*, 7 (ed. 166
Haal karsen, haal rijp! HOEUFFT, *Bred. T.* 226.
Hael Cyters, hael Yeranje, hael. klaer as en veel.
Hael, hael, Yeranje, hael, moy Clooster-goet — hael Cyt
HUYGENS 1, 160.

— *Haal ruis, haal voren! De kerk is langer de toren*. Schertsende zegsw. in de Zaanstreek (
KENOOGEN 861), in toepassing op een echtp
waarvan de vrouw langer is dan de man.

— *Te borg, op den kerf(stok), op de pof, op de pl
op krediet, op een bonnetje halen*. (*Verg.* hael
op een' kerf *bij* HUYGENS 1, 385). || Hy haald al
te borg, MARIN. — Of ze ook Waar by jou
haalen, Op de pof! ja, zóó is zy, *Econ. L.* 2, 24
— Vaak beteekent *halen* (t. w. *uit „den berg"*
inlossen (in den lommerd). || Voor vijf en twintig fra
lost gij het trouwgoed ..., en dan staan er nog d
pakken met linnengoed, die gij voor eene kleinighe
kunt halen, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 69.

c) Ten koste, ten gevolge (derhalve: door middel van) inspanning, ijver, overleg enz. (iets) bekomen, erlangen, verkrijgen: *behalen*. || Met een van zijn schepen, heeft V.... een vaart gehaald van 5 mijlen met een lichte bries, van bijna 9 mijlen met ee
frissche koelte *enz.*, *De Natuur* 1897, 3, 66.

— *Een prijs* (d. w. z. een eereblijk), *eene medail
halen*. || Indien de oude smous den gouden medaill
niet ... gehaald had, op de prijsvraag *enz.*, *Wild
sch.* 3, 323. Toen hij haar (*op den dag der prijs
uitdeeling*) vele prijzen zag halen, BERGMANN, *Nov.* 47
(Ick zal) ... u prijzen leeren haelen,
En Troje eerst noodigen ten roelstrijd, snel en stout.
Wie 't snelste loopen kan, en op zijn kracht betrout; ...
Hy kome voor den dagh.
VONDEL 8, 391.

— *Het schoonste inkomen* (en derg.) *halen*. Bij d
rederijkers: den prijs voor den luisterrijksten intoch
en derg. || Daer (*op het landjuweel te Antwerpen*
haelden die van Bruxsel het schoenste incoemen
ende het schoenste vieren ende noch twe ander
pryzen, DE POTTRE, *Dagb.* 16.

— *Een* (*academischen*) *graad, een zeker „nommer"
bij een examen halen*. || Hij heeft nommer een o
het Groot-ambtenaars gehaald. — 't Zal mooi wezen
als je den tweeden graad haalt, BEETS, *C. O.* 231.

— *Eene akte* (t. w. als onderwijzer) *halen*. || D
akte lager Fransch, middelbaar Engelsch enz. halen.

— *Een of meer slagen* of *trekken* (in het kaart
spel) *halen*. || De Juffrouw van 't huis verloor we
het meest (*met kaartspelen*), En nae datze weinig
trekken had gehaald, wierdze eindeling van vijf en
veertig Schellingen Beest, ASSELIJN, *Kraamb. v. Z
Jans*, 47. Hij verspeelt zijn troef of twee, ... Maa
zijn maat haalt al de slagen, TOLLENS 2, 47 (zie
ook 2, 46). Ik zal winnen (*met kaartspelen*). Ik
wilde wel voor ik weet niet wat, dat gij het minste
haaldet, CONSC. 1, 95 *a*.

— *Een* (*zeker*) *lood* of *zegel halen*. Overdrachtelijk van een weefsel (laken), t. w. als bewijs van
zekeren graad van deugdelijkheid. || Vele ... soorten
ende geslachten van ... Lakenen ...: Puycken, ... Vel
segelde, ... Cleyn-loot, ... Haech-gaerde, het welcke
de alderslechtste waren, ende geen van beyde de
loden ofte zegelen halen konde, ORLERS, *Beschr. v
Leyd.* 243.

d) Door krachtsinspanning, met moeite komen waar
men wenscht te zijn; bij uitbreiding: iets of iemand
bereiken.

α) Een in snelle beweging zijnden persoon (of zaak) achterhalen, inhalen, „krijgen". || Als een pijl uit den boog vloog de ruin met zijn meester den weg op....Voor Balders klonken ontmoedigende kreten .... „Ge hoalt 'em niet!" CREMER 12, 55.

— *Iemand voorbij halen.* Zie VOORBIJHALEN.

— *Te boven halen.* Hetzelfde als *te boven zeilen* (Dl. III, 847 en 855); verg. ook BOVENHALEN in de bet. 2).

— *Halende* (ook *behalende*) *ziekte* was voorheen eene (overdrachtelijke) benaming voor: besmettelijke ziekte. Ongetwijfeld zal men hieraan het begrip van bereiken, *inhalen*, *achterhalen* (lat. *contingere*) mogen verbinden. || Haelende sieckte. *Contagio, contagium, contages, morbus contagiosus*, KIL.

β) Het met inspanning, moeite of gevaar tot aan eene zaak brengen, er aan toe komen, haar bereiken.

— *De haven, den oever* enz. *halen.* || Door stijf doorwaaiende noordelijke winden konden wij Mahon (*t. w.* de haven van Mahon) niet halen. — Hij naakt de stad, hij haalt den wal, Maar kracht en adem kwijt, TOLLENS 5, 90. 'k Bezwijk voor ik den oever haal, v. ZEGGELEN 1, 27. We weten waarom we leven, we weten ook waarvoor we strijden, en met Gods hulp, we zullen er ons doorslaan, en de haven halen! HASEBROEK, *W. en Dr.* 171.

— *Oost, Noord, land halen.* Zeetermen voor: oostelijker, noordelijker komen; (het) land in 't gezicht krijgen.

— *Den top* (van een berg enz.) *halen.* || Reeds haalt hij den top (*van de duin*); hij beklimt er een tweeden, een derden, v. BEERS, *Rijz. Bl.* 74.

— *De boot, den trein* (enz.) *halen*: nog vóór het vertrek er van bereiken. || Gij kunt den trein van vieren nog best, nog op uw gemak halen. — „Ik spoed mij naar de trekschuit heen, Ik kan haar juist nog krijgen". Hij haalt de schuit *enz.*, v. ZEGGELEN 4, 32. Wij zullen maar doorslenteren naar het station,... het is slechts een eindje van hier, en wij hebben al den tijd om den trein te halen, LINDO 3, 312.

— (Uit: zich spoedende iets bereiken, kwam voort de beteekenis: zich spoeden om iets te bereiken, om ergens te komen, en daarmede hangt ongetwijfeld in oorsprong samen de bet.: zich reppen, hard loopen, vervolgens: vluchten, welker bestaan immers blijkt uit: *aan den haal gaan*; zie HAAL, 1ste art., I, 4).

— *Eene* (*hooge*) *muzieknoot niet kunnen halen*: met de stem niet kunnen bereiken. || Zij kan de hooge C niet halen.

γ) Een tijdstip enz. beleven.

— *Den nacht* (*niet*) *halen* (en derg). || De zieke zal den nacht niet halen. Hij is zoo zwak dat hij den ochtend wel niet meer halen zal.

— In scherts ook met betrekking tot andere zaken. || Dat hij een lijk zou wezen eer men aan de pasteitjes was, of althans den pudding niet halen zou, *K. Zev.* 3, 133.

— *Het* (of *zijn*) *eind*(*je*) *halen*: zonder gebrek het levenseinde bereiken.

— Soms eenvoudig: tot het genoemde tijdstip, den genoemden tijd komen. || Eer nog het jaar November haalt, D. J. V. LENNEP 185.

δ) *Het — al of niet — (kunnen) halen*: er al of niet, (kunnen) komen, het al of niet zoover (kunnen) brengen. Vandaar:

1°. Er al of niet in (kunnen) slagen het (gewenschte, voorgenomene, van iemand gevorderde enz. te bereiken, tot stand te brengen, te volvoeren enz.; het al of niet (kunnen) klaren, redden, „rooien", (in Zuid-Nederland:) „masschen". Verg. DE no² 352 *b* op *Het kunnen halen.* || Ik had nog bijtijds zeil geminderd en was voor de fok afgelensd, om zoo spoedig mogelijk de Kaap te bereiken; maar wij kregen zooveel stortzeeën over, en mijn bodem was zoo wrak, dat ik begon te vreezen dat ik het niet halen zou, v. LIMB. BROUWER 1, 37 *a*.

— Van een zieke: het er levend afbrengen. || Hij is zoo zwak; ik vrees dat hij het niet haalt.

2°. In de uitdrukking.

— *Het — al of niet — (kunnen) halen bij* (*d. w. z.* in vergelijking met) *iemand of iets.* Eigenlijk: het er bij (d. i. in vergelijking er mede) al of niet even ver, tot op dezelfde hoogte (in iets) (kunnen) brengen; vandaar: het er — bij onderlinge vergelijking —, niet of al, tegen afleggen. || Geen levendigh Pinceel en kan 't bij 't leven haelen, HUYGENS 2, 50.

Zuivere gewaeden
Van hemelsche Erfrechtvaerdigheit ...
Dat kleet viel hun ten deel van boven ...
Geen blanckheit magh het hier by haelen.
VONDEL 10, 385.

D'een seyt dat haer vlechten straelen
Schoonder als de Sonne-krans,
Dat hy (*de zonnekrans*) 't by haer niet kan haelen
Noch in blondheyd noch in glans (*enz.*).
WESTERBAEN, *Ged.* 1, 38.

— Vandaar vervolgens:

— *Al of niet* (*kunnen*) *halen bij iemand of iets*: er — al of niet — bij of tegen in vergelijking (kunnen) komen; zich er, al of niet, in 't een of andere punt van overeenkomst mede (kunnen) meten; er, al of niet, aan nabijkomen. || 'T haelt bij Prometheus werck, HOOFT, *Ged.* 1, 184. My waer byna ontvallen, dat 'er nojt liefhebbery by de mijne haelen moght, HOOFT, *Br.* 1, 255. Daar is geen zonde die by de leelikheid van deze (t. w. *den wellust*) kan halen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 100. Vlam! waarby geen vuur kan halen, BILD. 13, 72. De ter leen gevraagde somme (haalt) geheel niet ... bij die, welke gij mij hebt overgemaakt *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 223. Haar teederheid voor my, waar niets by halen mag, *Vr.* BILD. 1, 94. Geen zilver of geen goud haalt by zijn duur en kracht (t. w. *van Gods woord*), DA COSTA 3, 126. Spreek mij niet van groote-menschen-jammeren! Zij halen niet bij deze, BEETS, *C. O.* 10 (*Kinderrampen*). Een King Richard ..., een allerliefst dier. „Niet waar? ... maar toch het haalt niet bij Azor en Mimi", 153.

Geen Hengstebron magh haelen by de beecken
Van 't eedle bloed der Joffren hier gevelt.
VONDEL 3, 552.

Den Rijn die snel langs haren oever schiet,
Haalt met heur loop by hare snelheit niet.
LUYKEN, *D. Lier*, 39.

ε) Behalen, erlangen, verkrijgen, verwerven, *zonder* het bijbegrip van daarvoor *opzettelijk* gedane moeite.

— *Nut, voordeel*, ook *lof, eer* enz. *halen* (*van, aan, uit iets, op iemand* enz.). Daar *halen* in deze gevallen ook dikwijls door: trekken kan worden vervangen, vallen sommige voorbeelden tevens onder III, I). || De schotsschriften ...: een waapen, dat zonder voordeel, op zynen vyandt te haalen ... niet dan quaadt bloedt ... maakt, HOOFT, *N. H.* 63. Hoe comt dat ghy tegen eenen jonghen vecht? Daer en haelde geen eer aen, OGIER, *Seven Hoofts.* 43. Den Keiser ... trachtte door dees pracht te halen grooten lof, DE MEYER, *Gramsch.* 71. Dien dwang, daar niets als oneer uit te halen is, v. EFFEN, *Spect.* 6, 24. Het nut, dat uit den arbeid der Schryveren te halen is, 6, 46. Wat winst is uit mijn bloed te haalen? *Psalmber.* 30, 6. Ik (begreep), dat 'er niet veel heil voor mij ... zou te halen zijn, en ik besloot, om ... te vertrekken, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 256. Dat zij 't werk wel voor hunne rekening willen

nemen, mits er goed profijt van te halen zij, MULDER, *J. F.* 2, 20.

— *Baat halen* (bij iets): baat vinden, krijgen. Op Marken (zie *Taalgids* 4, 204).

— *Gelijk halen*: gelijk erlangen, krijgen. || Alzoo wil uw broeder in alles gelijk halen en mij niets toestaan? CONSC. 3, 168 *b*. Gij zijt de grootste schreeuwster van allen ... zoo is het gemakkelijk altijd gelijk te halen, 4, 379 *b*. Hij haalde gelijk bij het ministerie op een der geschilpunten, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 2, 88.

— *Zeker gewicht, zekere lengte, zeker getal* (*jaren* enz.) *halen*: het (kunnen) brengen tot het genoemde gewicht, de genoemde lengte; het genoemde getal bereiken. || By myn tyd trouwde een Jood van vijftien, met een Meysje van twaalf Jaaren; en binnen een Jaar wasser een kind uit dit Huwelyk gesprooten, wanneer deze drie te zaamen omtrent 29. Jaaren konden haalen, DE BRUYN, *Reizen* 1, 155 *b*. 't Is niet ongemeen Tanden (*van olifanten*) aan te treffen, die twee honderd Ponden haalen konnen, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 1, 530. De grootste breedte (*der provincie Holland*) ... mag nog geen negen uuren gaans haalen, BERKHEY, *N. H.* 1, 3. De meesten (*der Hollandsche strandbewoners*) haalen slegts vijf en een halven voet, 3, 839. Ik zag mijn geld naar, en vond dat het omtrent vijftien guines in alles haalen kon, *Wildsch.* 5, 165. Zy lykt wel zestig jaaren oud, Schoon zy geen veertig nog kan haalen, *Econ. L.* 3, 145. Omdat ik bij den eersten worp zestien oogen haalde, wilt gij het spel onderbreken? CONSC. 3, 187 *a*.

— *Een* (*zekeren*) *prijs halen*. Van koopwaar: erlangen, „maken." || Zijn kaas heeft een goeden prijs gehaald, v. DALE. —

f) Zijns ondanks, of wel ten gevolge van nalatigheid, onvoorzichtigheid of schuld, erlangen, bekomen, deelachtig worden. B. v.:

— *Een nat been, een „oliepoot" halen* (t. w. door onverhoeds in 't water te trappen). || Over een slootje te gaan springen, waar door meenig nat been gehaalt, en meenig aangenaam gelach is veroorzaakt geweest, v. EFFEN, *Spect.* 3, 198.

— *Een nat pak, een soppert halen*: te water geraken.

— *Een nat zeil halen*. Figuurlijk voor: een roes aankrijgen, beschonken raken. || Dat er goed bij gedronken wordt (*bij een slachtmaal*), bewijst het spreekwoord: „hie is op d'öskeskermis 'ewest!" dat hetzelfde beteekent als in Holland: „hij heeft een nat zeil gehaald!" TER GOUW, *Volksverm.* 500.

— *Slip* (thans *slib* geschreven) *halen*: zijn doel missen; falen; „bot vangen". || Al wat jk hap oft stip, T'elken rejsjen hael jk slip, HOOFT, *Ged.* 1, 344. 't Welk ... de vreemde Vorsten schuw (zouw) maaken, van naa een ydele schaaduw te happen, om, als 't op 't nypen quam, deerlyk slip te haalen, HOOFT, *N. H.* 841.

— *Eene ziekte, den dood* (*aan, van* of *uit iets*) *halen*: opdoen. || Zijn dood aan iets halen, DE BO 352 *b*. — *S.* Is dat een stoot ay my. *D.* t'Is om een Doodt te haelen, OGIER, *Seven Hoofts.* 88. Ik ben wat dof en droomig; ... als of ik eene verkoudheid gehaalt, en die nog in de leden had, *Blank.* 1, 142.

> En wat voor qualen meer een ongetoomde keel
> Uyt Hoven haelen kan door 'tgulsigh Al-te-veel.
> WESTERBAEN, *Ock.* 138.

> Daar vallen balken bonzend neer
> En steenen knersen en malen
> En ketens rammelen heen en weer:
> 't Is om er de dood van te halen!
> v. DROOGENBROECK, *Zonnestr.*[3] 53 (*De Molenbeek*).

— Ook van andere onaangename of ongewenschte zaken.

> Niemant wil tegen men an, elck denckt of de schroef [los quam,
> Wy kennender toch niet als en beschaemt aensicht halen.
> FRANSSOON, *G. Wouters*, 14.

|||) Tot zich doen komen, naar zich toe —, onder zijn bereik brengen door eene handeling bij welke de werker blijft op de plaats waar hij zich bevindt: naar zich toe trekken. Bij uitbreiding, in 't algemeen: trekken (in verschillende opvattingen).

1) In allerlei algemeene toepassingen, eigenlijk en figuurlijk.

— Met eene bepaling door een voorzetsel ingeleid.

— Met *uit*. — 1°. In den zin van: Met kracht of geweld trekken; rukken. || Het onkruid uit den grond halen, v. DALE. — Uyt Gramschap een sottin uyt 't hoofd de haeiren haelde, DE MEYER, *Gramsch.* 23. Ik schreeuw al de geburen bijeen en haal u de oogen uit den kop, CONSC. 2, 410 *b*.

— Figuurlijk. *Iemand de woorden uit den mond —, de vloeken uit de keel halen*: tot spreken dwingen, tot vloeken noodzaken. || Jy haalt een mensch de vloeken uit de keel, *Leev.* 1, 258. Wat zegt gij?... Moet ik weder gram worden en de taal met geweld uit uwen mond halen? CONSC. 1, 209 *a*.

2°. In den zin van: omhoogtrekken, naar boven hijschen of sleepen. || Oogenblikkelijk sprong ik... in het water, en ik haalde 'er dit knaapje uit, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 388.

> Och broeders, hebtghe u oock, na myn vertreck, bedocht,
> Hem uit den put gehaelt, en stil om hals gebrocht?
> VONDEL 3, 783.

— Zegsw. *Oude koeien uit de sloot* (in Zuid-Nederland *uit de gracht*) *halen*: vergetene zaken weder ter sprake brengen. Zie ook bij GRACHT, kol. 534). || Legje met Juffrouw Nicolette onder een deken, om ouwe koeien uit de sloot te halen? ... Wie drommel heeft jelui toch zoo wijs gemaakt omtrent mijn vroeger wedervaren? *K. Zev.* 5, 136.

— *Iets uit het vuur, uit den brand halen*: met vlugge beweging trekken (soms: redden).

— *De kastanjes uit het vuur* (*moeten*) *halen*. Figuurlijk: voor een ander het onaangename of gevaarlijke werk moeten doen. Fra. *tirer les marrons du feu*, dat ontleend wordt aan eene fabel van LAFONTAINE, *Le Singe et le Chat*; de fabel is echter veel ouder en komt b. v. ten onzent voor in VONDEL's *Warande der Dieren* (uitg. v. LENNEP 1, 501). Zie daarover nader b. v. BÜCHMANN, *Geflügt. Worte*[13] 181. || Hael die kastaniën my daer eens uit het vier, CONINCKX, *Fab.* 305 (*De Aep en de Kat*). De Noordelijken verstonden in hooger mate de kunst, nadat de anderen de kastanjes uit het vuur gehaald hadden, met het veroverde hun voordeel te doen en bezitters te blijven, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2e, 376.

— Eene toepassing van deze fabel maakt VONDEL (*t. a. p.*) aldus:

> Een Koningh die zijn rijck en palen wil vergrooten
> Ghebruyckt zijn eyghen volck en kloecke rijcxgenooten:
> Hy houd zich uyt 'tgevaer, en haelt als met haer hand,
> Al 'tgeen zijn herte wenscht uyt 'soorlooghs fellen brand.

— *Uit den brand gehaald*. Figuurlijke uitdrukking voor: met moeite — met gevaar bijna — verkregen, tot stand gebracht. || Over uwen laatsten Brief eens by geleegenheid. Jan (*een zuigeling*) maakt het my wat drok; deeze (*een brief*) is uit den brand gehaald, *Leev.* 5, 145.

3°. Te voorschijn, voor den dag brengen. || Het brood uit den oven halen. — De poovre bloed haalt op die woorden, Een levend varkentj' uit zijn kleed, BILD. 13, 233. Moeder Job haalde een klein zilver-stuk uit hare tasch, CONSC. 1, 340 *a*. Hij haalde een koordeken uit den zak, COURTM.-BERCHM., *Gesch.*

v. d. J. 16. De eerste haalde, daar er niet gerookt mocht worden, den zilveren sigarenkoker een paar malen uit den zak, BEETS, *C. O.* 37 (zie ook 161).

— *Tonen uit een muziekinstrument halen*: „trekken", „lokken", d. w. z. hoorbaar maken. || Hij wist de heerlijkste tonen uit zijne viool te halen.

4°. Trekken in den zin van: zich verschaffen of: zich eigen maken. Zie de voorbeelden. || Onze wetten haalen ze uit een dik Latynsch Boek, *Blank.* 1, 36. Wat zijn die zoogenaamde Autodidacti? Noemen ze zich zoo niet, die 't zonder mondeling onderricht uit de boeken halen? BILD., *Br.* 4, 126. *L.* Ik ben 'er op gesteld ..., dat gij op dien dag onze kleine Grietje mede ter kerk zult nemen. *M.* Het kind zal 'er immers geene stichting uit kunnen halen, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 171. Kunt ge er iets voor (*het tijdschrift*) de Toekomst uit halen (t. w. *uit een brief*), des te beter, BERGMANN, *Nov.* 302.

— *Uit woorden* (of *daden*) *van anderen iets halen*: er eene booze bedoeling aan toedichten; er „gif uit zuigen". || Hij is kwaadsprekend en achterdochtig; uit al wat hij van anderen hoort of ziet, haalt hij iets.

— *Er uit halen wat er uit te halen is*, b. v. uit een trekdier, door van zijne kracht het uiterste te vergen, en derg.

— Zegsw. *Ik wil daar noch uit halen, noch in schieten.* Eene wat haar oorsprong aangaat alsnog niet zeer heldere zegswijze, doch met de beteekenis: ik wil er op geenerlei wijze mede te maken hebben. || *Neque mei volo, neque apes....* Ick wil daer noch uyt halen, noch in schieten. Ick wil daer noch in 't groot, noch in 't kleyn mede te doen hebben, SARTOR., *Adag.* I, 7, n°. 25.

— Over *nut, voordeel* (en derg.) *uit iets halen*, waar *halen* nu eens: erlangen, verkrijgen, dan eens trekken, zich verschaffen kan beteekenen, zie boven bij **II**, II, 2, *e*).

— Met *in*. — 1°. Door trekken in een stand of in een toestand brengen. Zoo b. v.

— *Een molen, een machinedeel „in zijn werk" halen*: door een trek de verbinding van een in stilstand verkeerend deel met in beweging zijnde deelen bewerkstelligen. || Omdat dit gaande werk met eenen malenden molen in zijn werk gehaald moet worden, KROOK, *Molenb.* 217.

2°. Naar binnen trekken, — brengen; *binnen-, inhalen.* || Ghy haelt het Troïsche paert der Schotten Met pijp en trommel in het Rijck, VONDEL 4, 391 (*tot de Sabbatisten*).

— *Gedachten, muizenissen* enz. *in het* (of *zijn*) *hoofd halen*: het hoofd gaan bezwaren, vermoeien met gedachten enz. || Ik haalde allerlei muizennesten in myn hoofd, *Leev.* 2, 230. Welke bekommeringen ik mij zoo al in het hoofd haalde, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 7.

— *In het hoofd halen, om* enz.: op het denkbeeld komen om enz. Verg. *in den kop krijgen.* || Laat hij in 't vervolg wat oordeelkundiger over de accoorden denken, eer hij weêr in 't hoofd haalt, om er ... over te schrijven! KINKER, *D. en O.* 283.

— (*Zich*) *iets in het* (of *zijn*) *hoofd halen* enz.: zich iets gaan inbeelden, verbeelden, in de gedachten zetten. || Die ..., vrek ... durft in zyn oud harssenvat haalen, dat ... het heele huisgezin hem dankbaar zyn moet, *Blank.* 2, 18. Ik kan het toch mij niet in mijn kruin halen, dat Louis Kraaijestein zou gaan trouwen, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 147.

— *De* (of *zijne*) *woorden in den hals halen*: terugtrekken, terugnemen, intrekken. Zie ook bij HALS in de bet. van: keel. || Zyne woorden in zynen hals haalen. *To eat his words*, SEWEL. — Hy (dede) my voor den Schepenen ... verdaghen, willende dat ick mijn segghen inden halse soude halen, COORNHERT 1, 394 *d*. Nu zoeck ick die hardigheit te verzachten, mits ghy uwe scheltwoorden in den hals halende, my weder vrientschap toont, en moedt geeft, VONDEL 6, 416.

> Al wat ik van den Heer Bartrand zei, dat is vals,
> Ik heb 't geloogen en ik haal het in myn hals.
> DE LA CROIX, *Ingeb. Zieke*, 28.

— Met *naar* of *aan*, in de uitdrukking *Iets naar* (*naar zich toe*) of *aan zich halen*: naar zich toe trekken. || *K.* Matres moet ik ereys gaen kaeken; *G.* Ja.... Zietz'er naers eens na'er halen, 'k zurgh 't zel 'er noch ontsacken, TENGNAGEL, *Frick in 't Veur-Huys*, 2.

— In figuurlijk gebruik. Onder zijne macht of in zijn bezit brengen, bemachtigen, zich toeeigenen. || Hij haalt alles maar aan zich. — Dit onverzadelijk volk (heeft) ... ook dat gedeelte van Tippoe's land, hetwelk hem ten deel was gevallen, van hem weten te verkrijgen en aan zich te halen, HAAFNER, *Pal.* 2, 283. Om in de dringendste behoeften te voorzien, wilde de hertog liever naar zich halen wat hem de omstandigheden aan de hand deden, dan *enz.*, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 405.

— Met *door*. || Een draad door het oog van een naald halen, V. DALE. — Die zich verbeeldde dat niets losser en bevalliger stond dan een rozerood tissuutje door een ringetje gehaald, BEETS, *C. O.* 166. Ter vervaardiging van een kant ... haakt men eerst 30 dubb. knoopen, haalt den draad door de rij knoopen, *enz.*, *Onderr. i. het haken*, 101.

— *Hij* (*zij*) *ziet er uit alsof hij* (*zij*) *door een ringetje was gehaald* (of: *als door een ringetje gehaald*): keurig, in de puntjes.

— *Iemand —, iets door den modder, door het slijk halen.* Bekladden in figuurlijken zin. || Terwijl hij de voorwerpen der vereering van eenwen door den modder haalt (t. w. *in een geuzenlied*), BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 25.

— *Door den hekel halen.* Minder gewoon dan *over den hekel halen* (zie hieronder), doch met dezelfde figuurlijke beteekenis. || Met uwen goeden oorlof, wil ick alleen hier den *Tour van à la Mode* een weynigh door den hekel halen, POIRTERS, *Mask.* 24.

— *De pen door iets halen*, t. w. door een geschrift, om het ongeldig, van onwaarde, „ongeschreven" te maken; ook figuurlijk: vernietigen, te niete doen. Verg. HAAL, 1ste art. II, 1, *e*). Het kan zijn dat ik, vóór ik deezen sluit, de pen rits door deezen regel haal, *Wildsch.* 5, 119. 'Er was een artikel in zijn Testament, waarbij hij door twintig duizend vijf honderd guldens, die hij aan onderscheide lieden geschoten had, de pen haalde, en ons belette, om die lieden daarover ooit ... aantespreken, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 190.

— *Een streep door de rekening halen.* Figuurlijk gezegd van iets dat een ongewenschten keer in eene zaak teweeg brengt. Zie ook REKENING.

— *Iemand door iets, ergens door, er door halen* (t. w. door een examen, door een verkiezingstrijd enz.): met allerlei middelen doen slagen; „er door *sleepen*". De beeldspraak zal wel ontleend zijn aan het met moeite trekken, sleepen van iets of iemand door eene nauwe opening. || Hij is voor zijn candidaatsexamen geslaagd, maar ze hebben er hem door gehaald.

> wij, och Heer! in 't kiesseizoen,
> Verslijten onzen laatsten schoen,
> Om hem erdoor te halen.
> *J. v.* RIJSWIJCK 1, 33.

— *Zijne woorden door den hals halen*: terugnemen, intrekken, herroepen. Zie ook bij HALS in de bet.: keel. || Troïe, ... dat nu tweewerf 't woord door zijnen hals durf haelen, VONDEL 11, 659.

Gy zweert, en haalt, gelyk een moordenaar en roover,
Uw woorden door uw hals en geeft uw eeden over.
ANSLO, *Poëzy*, 421.

— *Zich iets door het hoofd halen*: eene gedachte enz. door het hoofd laten gaan. || Haal ik my door den geest, hoe gelukkig ... zy ware, toen ik haar leerde kennen, ô dan *enz.*, *Leev.* 4, 5. Help mij ... met uwen raad.... Alles heb ik reeds door mijn hoofd gehaald: maar tot nog toe kan ik tot geen besluit komen, v. HEMERT, *Lekt.* 3, 122. Welke leelijke gedachten haalje jezelve toch door 't hoofd, *K. Zev.* 4, 321.

— Met *over*. || De dekens over zich heen halen, V. DALE.

— *Iemand het net over het hoofd halen*. Figuurlijk voor: hem „vangen", verstrikken (b. v. in zijne woorden). || Toen was hy al onder myn bedwang, en ik dagt dat het tyd was hem het net over het hooft te halen, v. EFFEN, *Spect.* 12, 93.

— *Iemand het vel over de ooren halen*. Eigenlijk: stroopen, villen; vandaar: duur laten betalen. Zie op OOR, Dl. XI, 45.

— *Eene ziekte, een ramp, een vloek* (enz.) *over zich, zich over den hals halen*: over zich brengen, zich berokkenen. || Ick sal in sijne oogen zijn als een bedrieger: soo soude ick eenen vloeck over my halen, ende niet eenen zegen, *Gen.* 27, 12. Vergeselschapt u niet met eenen grammoedigen:... Op dat gy sijne paden niet en leert, ende een strick (*Kantt.* een quaet, ende verderf) over uwe ziele haelt, *Spreuk.* 22, 25. Diese (*de ordinantie Godts*) wederstaen, sullen over haer selven een oordeel halen, *Rom.* 13, 2. Dese lieden met hare valsche leere ... de gemeynte verleyden ende verstooren ende haer selven het verderf over den hals halen, *Kantt.* op *Philipp.* 3, 18.

— *Over den hekel halen*. Eigenlijk van vlas om het van de harrels te ontdoen; figuurlijk: streng berispen enz. Zie nader bij HEKEL. || Hy ... durft nog wel so stout wesen van me te antwoorden, als ik hem eens over den hekel hael, dat ik een oud man ben, en in men mus slaap, v. EFFEN, *Spect.* 7, 61.

— *Over de pers halen*. Van lakens, om ze te keuren. || Dat sy (*de deken, werkmeesters of provisenaars*) ... alle de Laeckenen ... visiteren, ende ... over de Persse haelen sullen, mitsgaders goede acht nemen op de faulten ende breucken by den Wercker begaen, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 10 (zie ook 17).

— *Er de zweep* (en derg.) *over halen*, t. w. over het trekdier.

— Met *op*.

— *Op het strand* (enz.) *halen* (een schip): trekken, sleepen. || Zoodra de sloep grond heeft, springen de roeijers er uit en halen haar ... op het strand, MOSSEL, *Manoeuvres*, 341.

— *Iets onaangenaams*) *op zijn* of *iemands hals* (soms *schouders*), of *zich op den hals, de schouders halen*. Eigenlijk van een last; vandaar: over zich brengen, zich berokkenen, bezorgen. Zie ook bij HALS. || Wat haeltghe den Dardanischen volcke al neerlaegen op den hals? VONDEL 6, 414. Waar door sy sulken ongunst en onwille van de Landtsaaten op haaren hals haalde, dat *enz.*, v. HEEMSKERK, *Arc.* 190. Hy zal zig zomtyds de vyandschap der ordinare Genecsheeren op den hals halen, v. EFFEN, *Spect.* 11, 237. Verbergen, die ... door zijn duel zich eene koorts schijnt op den hals gehaald te hebben, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 183. (Wij) zullen ons ... niet het verwijt op den hals halen, wij *enz.*, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 422. groote last, welken Tante zich door hare goed en bezorgdheid voor ons op de schouders had haald, BERGMANN, *Staaz*, 5. O vloek dien i mijn hals haalde, en weer op mijn hals haal het hier te vertellen, BEETS, *C. O.* 91. Zijn e sermoen ... haalde hem een verontwaardigd te sermoen onder vier oogen van den pastoor op hals, LOVELING, *Sophie*, 63.

— Desgelijks *Zich iets op 't lijf halen*. || hier om eene ziekte op 't lijf te halen; wel wat togt het hier, FOKKE, *B. R.* 1, 175.

— Ook alleen maar *Iets op zich halen*, in zelfden zin. || Mij ..., die eenen algemeenen l op my haelen gae, om aen 't gemeen te die HOOFT, *Br.* 1, 256. Uw terger heeft de schuld, ghy s' hier op u haelen? HUYGENS 1, 154. Door we zyner daden, of woorden hy haren haat kan verdi en op zich gehaalt hebben, v. EFFEN, *Spect.* 8,

— Bij *halen* in den zin van: met een rit of anders met schrijfgerei een krns, eene lijn ken: afschrijven. || Nu trekt men op dezen een cirkel, waarop men de 296 ... kammen deelt, ... terwijl men de voor- en achterka (*der kammen*) op het hart, en verder op binnen- en buitenkant van den ring haalt, KRO *Molenb.* 52. Na ... de Kamgaten ... gemaakt hebben, slaat men de kammen er in; haalt met centerstok de lengte op de koppen; zaagt ze d naar af, *Ald.*

— Met *voor*.

— *Iemand* of *iets zich voor den geest* —, *voor zich halen*: het beeld er van —, de herinner er aan wekken of verlevendigen. || Om des te leev diger haar lief gelaat, ... voor u te haalen, *L* 5, 21. Czaar Peter, die ik nog in myne kinderjaa hier in Amsteldam gezien heb, en nog zeer wel v my kan haalen, *Blank.* 3, 218. Die kan ik ook nog allen voor den geest halen, — al de liede die toen naast of nabij ons woonden, LAURILLA *Sch. R.* 235.

— In denzelfden zin *Voor oogen halen*. || die menschen ... (*op de zondagen en de heil dagen*) haer sonden vander geheelder weken v oogen halen, v. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 47

— Met *bij*.

— *Er alles* (of *van alles*) *bij halen*: alles of allerlei bij iets te pas brengen, ook al moet er „met de haren bijgesleept worden".

— *Door elkander halen*. Eigenlijk en figuurlij door elkander warren of in verwarring brengen. Een Dichter ... mocht zich bij hen (*bij de Oude* veel veroorloven ten opzichte van de taal; hij mo drie dialecten door elkander halen *enz.*, BEE *Versch.* 2, 45.

— *Onderstboven* —, *ondersteboven halen*: omv trekken, omverhalen.

— *Overhoop halen*. Zie OVERHOOPHALEN.

— *Te voorschijn, voor den dag halen*: te vo schijn, voor den dag trekken, bij uitbreiding o — brengen. || Nu hael het voor den dagh, en g haer dit, VONDEL 3, 523. Dat zal op de hazevan gaan, zei de boer, en hij haalde zijn' ezel voor d dag, *bij* HARREB. 1, 69 *a*.

— *Effen halen*. Ongemeen voor: gelijk-, rec trekken.

Of leeuwenmoed de schaal
Des worstelkamps in wanhoop effen haal' —
Ze ontsnapt weldra aan te ongelijk een magt.
STARING 2, 20.

— (*Den, zijn*, ook *naar zijn*) *adem halen* (voor: ademen of voor: weer tot zich zelf komen); *een zucht halen* enz. Verg. *adem trekken* (Dl. I, 791), nhd. *athem ziehen*, deensch *trække veiret*, eng. *to draw* (*a*) *breath*, (*a*) *suck*, ndl. *ademtocht* en zie voorts nog bij ADEM, ADEMHALEN en ASEM. || 't . . . Vee . . . haelt sijn aem, HOOFT, *Ged.* 1, 184. Maar wat hijgend zuchtje haalt ge? TOLLENS 2, 157.

't aanzijn uws geslachts is aan zijn perk bepaald,
Is vluchtig als de wind, als de adem dien gy haalt.
BILD. 7, 165.

de gloed der middagstralen,
In 't open zandig vlak, doet d'aâmtogt zwaarder halen.
LOOTS, *N. Ged.* 58.

Een doodsche stilte sust en fluistert door de zalen;
De wanden luistren toe; geen adem hoort men halen.
TOLLENS, 3, 8.

— *Geen adem kunnen halen*: het tot stikkens toe benauwd hebben, geen lucht kunnen krijgen.

— *Vergeten hebben zijn asem te halen*: dood zijn. Zie BOEKENOOGEN 22.

— Met verzwijging van het object. Met snerpend of piepend hijgen ademhalen, zooals b. v. kinderen doen die den kinkhoest hebben. || Hoor dat arme kind eens halen! De koe stond aldoor te halen. — Zij sliep . . . een uur zonder hoesten. Het halen van haar borst was wel ijsselijk, maar zij sliep toch, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 108. Hij (*een zieke*) zat . . . Te halen en te hijgen, TOLLENS 12, 59.

Op eens verminderde ook het halen,
Het kreunen van zijn ademtocht.
BEETS 1, 118.

II) Als een technische term.

1) Aan een touw, een takel, eene talie enz. trekken om iets naar zich toe te doen komen, in de hoogte te doen gaan, in beweging te zetten, voort te bewegen enz.

a) Als onz. ww. of met verzwijging van het object. || *Haler.* Haalen. *C'est tirer, ou peser de toute sa force sur un cable* (enz.), AUBIN, *Dict. de Mar.* 480. Aan een touw —, op een talie halen, v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 78. — Alles aan de gordings en de geitouwen en . . . halen, trekken wat je kon! WERUM. BUNING, *Mar. Schets.* 52. Wij moeten den heelen dag halen en trekken; nu voor ons pleizier ook nog! MARGADANT, *De Aldebaran*, 104.

— *Halen* staat tegenover *vieren* of, waar het b. v. de beug of de haringvleet geldt, *schieten* (verg.: mannen van den *haal*; *haalders* en *schotters*; *haalwacht* enz.).

Heeft de staart de zwaarte niet, . . .
Gij moogt vieren, gij moogt halen,
Al uw klimmen blijft slechts dwalen;
En de vlieger gaat niet op.
WESTEEMAN, *Ged.* 1, 156 (*De Vlieger*).

— *Haal!* of *Halen!* Kommandoroep. || Halen, mannen, halen! — Houwaar, haal, klaauw, sla, vlouk, trek, an stik! *Handschr. Letterk.* n°. 126, 13 *c*. Haal beter, al stijver! v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 78.

— *Halende part.* Eene overdrachtelijke benaming voor dat deel van het touw in takelwerk, waaraan getrokken wordt, in tegenstelling met de *vaste* of *doode part*, die aan een van de blokken bevestigd is. || Het touwwerk, dat gebruikt wordt om eenen takel zamen te stellen, draagt den naam van looper; het gedeelte, waaraan de kracht geschiedt, wordt de halende part genoemd, en het andere uiteinde van den looper heet de vaste part, MOSSEL, *Het Tuig*, 99. Wanneer eene talie op de halende part van eene andere talie werkt, . . . noemt men dit talie op talie zetten, *Ald.*

— *Tegen den grond halen* (t. w. *het schip*): overzij trekken of winden, kielen, b. v. om een lek te doen dichten. (Verg. GRONDTOUW). || De Ruiter vond zich, door 't lek van zyn schip, genoodzaakt voor Restiers ten anker te komen. Doch door 't groot onweder kon hy niet tegens den grond haalen, om dicht te maaken, BRANDT, *De Ruiter*, 13.

— Als tooneelterm (in den jongsten tijd). Het scherm ophalen. || Na het derde bedrijf werden de tooneelspelers zoo onstuimig teruggeroepen, dat er driemaal gehaald moest worden.

b) Als bedr. ww. Trekken, ook b. v. door middel van hijsch- of takelwerk. || Het geschut te boord of te poort haalen, AUBIN, *Dict. de Mar.* 480. De bocht uit een zwaar touw halen, v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 78. — Of er geen middel zou kunnen gevonden worden om een of meer onzer schepen zoo dicht onder den wal te halen, dat het geschut de legerplaats des vijands . . . moge bereiken, CONSC. 1, 274 *a*.

— *Achter, boven, voor de hand halen* (een kabel). Zie bij HAND.

— *'t Zeil* (*hoog*) *in top halen*: „een grooten staet voeren, zo hoog of hooger, als de middelen konnen lijden", WITSEN, *Scheepsb.* 511 *b*. || Zo hy 't zeiltje hoger in top haalde, (*vreesde hij*) door zyne buuren, van hovaardy, en verwaandheid beschuldigt te worden, v. EFFEN, *Spect.* 6, 32.

— Oneigenlijk gebezigd van iemands *lof* of *roem*: dien op 't hoogst verheffen. || Ick hael mijn Vogels roem in top, VONDEL 3, 779 (*van den feniks*).

Vergun my, na een stille rust,
Uw' roem en lof . . . in top te halen.
v. D. VLIET, *Vruchten d. Dichtl.* 256.

— *De vlag in top halen*, als bijzonder vreugdbetoon. || Een Jubelfeest mag vrij zijn vreugdzin (*van den naneef*) kroonen, Waar 't waarheid geldt haal hij de vlag in top! v. ZEGGELEN 3, 105.

2) Aan een roeiriem „trekken". Onz. ww. || Om . . . te halen wordt het bovenlijf opgeheven en een weinig door den loodrechten stand heen, achterover gebogen, MOSSEL, *Manoeuvres*, 330. (Men) zorge . . . niet te hard te halen als eene branding aankomt, doch zoo veel te meer te laten oproeijen als die voorbij is, 342.

III) Nog moeten vermeld worden eenige eigenlijke of overdrachtelijke beteekenissen van *halen*, trekken, welker bestaan toevallig alleen valt op te maken uit beteekenissen van de afleiding *Haal*. Het zijn:

1) (Heen en weer) trekken, b. v. eene zaag. Zie HAAL, 1ste art., II, 1, *b*).

2) Zuigen aan rookgerei. *Ald.* II, 1, *d*).

3) Eene teug doen. *Ald.* II, 1, *e*).

4) Met eene terugtrekkende beweging slaan of striemen. *Ald.* II, 2).

5) Kijven, plukharen. *Ald.* I, 3).

6) Een aanloop, een zet nemen. *Ald.* II, 3).

7) Met een zangerigen draai spreken. *Ald.* II, 4).

Afl. *Haal* (1ste art.); *haalbaar*, *haalder*, *haler*, *haling* (zie die woorden).

— Voorts *Halig*, besmettelijk (van eene ziekte); verg. *halend* hierboven bij de bet. **II**, II, 2, *d*, *α*) („Dat-se (*zekere ziekte*) in . . . den somer . . . *haeligher* is", DE SMET bij DE BO² 353 *a*).

— Met een voorv. *Be-*, *her-*, *ont-*, *verhalen* (zie die woorden).

Samenst. — Met den stam van het ww. als eerste lid:

— In de bet. **II**, II, 2, *a* of *b*) *Haalbier*, *-kan*, *-wijn* (zie die woorden).

— Voorts *Haalwater*, op de Veluwe (te Barneveld althans) eene benaming voor een zeurig, langdradig persoon, inzonderheid voor iemand die vergetene dingen ophaalt, „oude koeien uit de sloot haalt".

— In de bet. III, I of II) *Haalas, -einde, -haak, -ijzer, -ketting* (2de art.), *-mes, -pen, -steen, -werk* (zie die woorden).

— Voorts *Haalwacht*, wacht bij de haringvleet, om te waarschuwen wanneer deze „gehaald" moet worden („Die 6 uuren ben verloopen. Die de *haal wagt* heyd roept Leerye Boove komme *enz.*", *Handschr. Letterk.* n°. 126, 18 *a*).

— Met een znw. als eerste lid. *Adem-, kielhalen* (zie die woorden).

— Voorts (zie onder de bet. II, II, 2, *a*) *Kinderhaalen* („De Vroêmoêr, ô dat volk kan meer dan *kinderhaalen*, Heeft mooglyk al voorspeld *enz.*", v. EFFEN, *Spect.* 8, 189).

— Met een voorzetsel. *Aan-, achter-, achterom-, af-, bij-, bijeen-, binnen-, boven-, buiten-, door-, dooreen-, doorelkander-, in-, los-, na-, neder-* (*neer-*), *om-, omver-, onder-, op-, open-, stijf-, tegen-, terug-, toe-, uit-, uiteen-, uitelkander-, vaneen-, vast-, voor-, voorbij-, weder-* (*weer-*), *weerom-, weghalen* (zie die woorden).

— *Afhalen* komt behalve in de *ald.* vermelde beteekenissen ook voor in den zin van: ontnemen, ontrooven („onse Godt die *haelt* my weder *af*, Dat hy uyt pure gunst, my sondaer eertijts gaf", CATS 2, 334 *b*).

— Verg. voorts nog (in de bet. III) *Achteruithalen*, naar achteren trekken, — bewegen („*Haal* je stoel wat *achteruit*"); *onderuithalen* („*Haal* de ladder wat *onderuit*; zij staat te steil"); *vooruithalen*, naar voren trekken, — bewegen.

HALER, znw. m. (vr. *haalster*), mv. *-s*. Van *Halen* met *-er*. Daarnevens *Haalder* (zie ald.).

1) Van *Halen* in de bet. II, II, 2, *a* of *b*). Iemand die iets haalt, halen komt, ook b. v. tegen betaling in den winkel.

Vijf haelers op een' kerf die noyt van yser wort,
Soo lang ick niet en vast en kom geen hemd te kort.
HUYGENS 1, 385 (*van zijne vijf kinderen*).

2) Met toespeling op *Halen* in de bet.: stelen vermeld in kol. 1578. || Haelers metter minn, daer geen' wett tegen is, HUYGENS 1, 385.

HALEWEIEN — daarnaast, met ingeschoven *r*, HARLEWEIEN —, zw. ww.: *haleweide, gehaleweid*. Een thans verouderd woord, trouwens ook van vroeger alleen bekend in de

Afl. *Onthaleweien*: ontheisteren, in de verschillende beteekenissen van dat woord; vooral gebruikelijk in het (ook als bnw. gebezigde) verl. deelw. („Onthaleweyt. *Lacer, laceratus, pannosus, sordidus incomptus*", KIL.; „Al is 't werk ongezien en vry *ont-harleweydt*; Het zal 't hem doen, tot dat een ander werd bereydt", SCRIVERIUS, *Ged.* 53; „Deze (*de psalmen Davids*) zijn voor dezen, by verscheyden, oock met konstighe zoetheid, in rijm ghebracht, maer hier en daer jammerlick gescheurt, ghelapt en *onthaleweyt*. Hier vertoonen zy haer eenvoudigh *enz.*", DE BRUNE, *Psalm.* (*) 5, *b*).

HALF (I), bnw. en bijw.; om de absolute beteekenis zonder trapp. v. verg. Got. *halbs*, onr. *halfr*, zw. *half*, deensch *halv*, ohd. *halp, halb* (2de nv. *halbes*), mhd. *halp*, os. nnd. mnl. *half*, ags. *healf*, eng. *half* (naar de tegenwoordige uitspraak *hâf*), ofri. *half*, nfri. *hâf* (HALBERTSMA, *Lex. Fris.* 642), dial. mnl. en nog in Fransch-Vlaanderen *haf* (VERDAM 3, 22; DE BO² 351 *a*). Een uitsluitend in het Germaansch voorkomend bnw.; voor mogelijk verwante woorden daarbuiten zie de woordenboeken van KLUGE en FRANCK. Naar de eigenlijke beteekenis kan voorals nog slechts gegist worden.

I) Bnw. — 1) Eigenlijk. De grootte hebbende van een der stukken van het middendoor gedeelde geheel; zoo groot als —, ter grootte van de helft van het geheel. Bij KILIAAN: *semix, semi, dimidius, dimidiatus*.

1) In 't algemeen, bij allerlei zaaknamen. || Een halve appel. Een halve pannekoek. Geef mij nog een halve boterham. — Een half brood. *Panis dimidiatus*, KIL. — Het halve deel nu der vergaderinge (*Kantt.* het halve deel dat de vergaderinge toequam) was uyt de schapen drie hondert duysent *enz.*, *Num.* 31, 43. Dat ... geene Vleeschhouwers ... zullen vermogen ... verkoopen, eenige Stukken Vleesch ... minder dan een half voet, of minder dan een half Kalf, Schaap of Lam, *Handv. v. Amst.*, 2de *Verz.* 128 *a* (a° 1764). Een kind dat een halve plaats beslaat (*in eene diligence*), BEETS, *C. O.* 90.

't rollen van de veeren
Is als de vaste stap van eens Dragonders laarzen.
Ja, ieder halve vers gelijkt zich op een hair.
BILD. T, 256.

— *Beter een half ei dan een ledige* (of *ijdele*) *dop*: beter iets dan niets; als men 't geheel (b. v. zijner wenschen) niet verkrijgen kan, moet men zich vergenoegen met wat men kan erlangen, laat staan, dat hooghartig versmaden. Voor verschillende lezingen zie HARREB. 3, 164 *a*.

— Soms wordt *half*, onverbogen, als praedicatieve bepaling achter het znw. geplaatst; het is dan niet altijd gemakkelijk van het bijwoord te onderscheiden. || Niemand zal een half kopje half Grutters waren, of een slokje kunnen gaan koopen, zonder *enz.*, FOKKE, *De Vrouw* 2, 29 (verg. BOEKENOOGEN 282).

Wilje swesers van een kalf,
Of een schenckel, heel of half?
CATS 1, 431 *a*.

Wie minnen wil, moet hart en zinnen daer naer setten.
De min eischt niemant half, maer den geheelen mensch.
VONDEL 3, 835.

Hij (*Holle bolle Gijs*) kon schrokken
Groote brokken:
Een koe en een kalf,
En een heel paard half (*enz.*).
v. VLOTEN, *Baker- en kinderr.* 41.

— Soms ook — doch thans nog alleen in hoogeren en dichterlijken stijl — wordt *half*, als attribuut, onverbogen geplaatst vóór het lidw. van onbepaaldheid, het bepalend lidw. of een (bezitt. of aanwijz.) vnw. en een volgend znw. In 't Mnl. was dit gebruik geenszins, zoomin trouwens als in 't hedendaagsche Engelsch, iets buitengewoons (verg. mnl. *half mijn goet, half sijn rike, half die zee* enz., bij VERDAM 3, 38.) Voorbeelden vindt men onder de verschillende beteekenissen verspreid.

— Niet altijd mag het bnw. heel streng worden opgevat, of wel, het moet beschouwd worden als met zekere overdrijving gebezigd. || Hij ... schoot de halve stad tot grut, BILD. 1, 101. De scherpe mist ... Die 't halve Sticht ... Verpest, 7, 247.

— In een aantal verbindingen vormt *half* met het znw. in meerdere of mindere mate een nieuw, althans een gewijzigd begrip. Zoo b. v. in *Halve cirkel, laars, mars, mouw, piek, wending, wrang, half vel* enz. Zie bij CIRKEL, LAARS, MARS, MOUW, PIEK, VEL, WENDING, WRANG enz. Verg. voorts nog:

— *Halve maan*. Zie HALVEMAAN.

— *Een half broodje* (en derg.): broodje van ongeveer de grootte en het gewicht van een (heel) brood, onderscheiden van *een half brood*: een der beide deelen van een in twee gelijke stukken gesneden brood. || Neem vandaag twee halve broodjes. Een half „fransche" (*half „Fransch" broodje*).

— *Halve biefstuk*. Benaming voor eene portie gebakken biefstuk, genoegzaam voor een persoon. || Een halven biefstuk met gebakken aardappelen en een kop koffie bestellen.

— *Halve steen*: een der gedeelten van een in de breedte middendoor geslagen metselsteen (baksteen). || (Men) onderscheidt ... de steenen nog, naar mate zij gedeelten van geheele steenen uitmaken, in halve steenen, hebbende de geheele breedte, doch slechts de halve lengte; in klezoren *enz.* STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 296. — Alle de kisten die de lintiers gebruycken om haer porsplancken heet te maecken..., sullen moeten werden gestelt onder op een steene vloer, en romtom bemetselt met een halve steen (d. w. z. *met een muur van halve steenen*), *Keuren v. Leyd.* 66 (zie ook 67).

— *Halve balk.* (BALK in de bet. A, 1). In den houthandel; zie de aanhaling. || Men onderscheidt ze (t. w. *de eiken balken en roeden*) nog in heele en halve; tot de eerste behooren alle stukken, die langer dan 9,40 el ... zijn, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 151.

— In eene andere opvatting, bij den scheepsbouw: Dekbalk van geringere dikte dan de gewone balken en slechts van boord tot aan de zijde van een luik of van eene vissing strekkende. || Halve balken, welke slechts de halve breedte van het schip tot lengte hebben. Zij zijn dunner dan de heele balken *enz.*, MOSSEL, *Het Schip*, 204.

— *Halve deur.* In Zuid-Nederland: onderdeur. Zie ook HALFDEUR. || Over zijn halve deur liggen. — Beatrice (kon) hem (soms) met hare oogen ... navolgen, over hare halve deur, R. LOVELING, *Nov.* 155. Een half deurtje, G. SEGERS in *Het Belfort* 12, 161.

— *Half hemd*, in Zuid-Nederland *half hemdeken.* Eene borstbekleeding der mannen. Zie nader bij HALFHEMD. || Gelijk ook die kantenplooïjen aan de halve hemden der Heeren fraas heeten, BERKHEY, *N. H.* 6, 123 (zie ook 6, 240).

— *Halve huik, halve kiel*: huik, kiel, van minder dan de gewone lengte. || Eene soort van een ruim ... Linnen Kieltje; 't welk de Arbeiders over hunne...kleederen droegen: even als de Boerenlieden, en meestal de Schippersgasten en Smids, nog zulke Jakken of halve Kielen draagen, BERKHEY, *N. H.* 3, 570. Van deeze Kap hing de Huik met ruime plooien tot onder over den Bouwen, of ook wel ter halverwege; dog dan was het slegts eene halve Huik, 3, 591.

— *Half zeil* (aan eene molenwiek): dat voor de helft, over de helft van de wiek, is opgerold. || De wind meer toenemende, maakt men de tweede lijn los, rolt het zeil tot de derde lijn op, en maalt alzoo met halve zeilen, KROOK, *Molenb.* 120.

— *Het halve gewas, zaad, stroo*: de helft van het gewas, het zaad, het stroo (t. w. als opbrengst door den pachter aan den landheer). Landbouwtermen; verg. (beneden bij 2, *c*): *Half gewin.* || Bij de pacht voor het halve gewas, die alleen op zeer vruchtbare kleigronden kan plaats vinden, waar de braak in de plaats der bemesting moet treden, bedingt de eigenaar buiten het halve zaad ook het halve stroo, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 133.

— *Half deel, het halve deel.* Soms eene benaming voor: (de) helft; zie ook HALFDEEL. || Rephaja de sone van Hur, Overste des halven deels van Jerusalem, *Nehem.* 3, 9.

2) Bij namen van maten, hoeveelheden en derg. ||

a) In 't algemeen. || (*Wij*) konden wegens den dikken douw over het veld geen halve smeet weegs van ons af zien, *in*: *Nav.* 45, 354 (a°. 1740). Sondags en Donderdags ... word ieder Man ... een half pont Spek toegedeelt *enz.*, LAMBRECHTS, *Zeeleerl.* 109. Om met de ververschte overtuiging dat men een hoofd of een half hoofd kleiner ... is naar huis te gaan, BEETS, *C. O.* 11. (*Hij*) maakte de punt van zijn keu wel een halven voet ver wit, 46.

— *Halve breedte, hoogte, lengte*: de helft van de breedte enz. || Deze stof is van halve breedte (*heeft de helft van de gewone breedte*), die van vijf vierel. — Het stuk heeft figuren van halve natuurhoogte, ROOSES, *Antw. Sch.* 319.

— Na *half* staat het znw. ook dan in het enkelv. wanneer er een telw. voorafgaat dat het mv. zou vereischen, gelijk trouwens bij al dergelijke aanduidingen van maten, hoeveelheden enz., die als eene eenheid gedacht worden; dus: *twee en een halve el laken, drie en een half mud graan.* Men kan echter ook het znw. in 't mv. terstond op het telw. laten volgen, maar dan blijft, na de bijvoeging *en een half* (of *halve*), het znw. achterwege. || Soo sullen sy een Arke ... maken: twee ellen ende een halve sal hare lenghte zijn, *Exod.* 25, 10.

— In Zuid-Nederland: *twee meters en half, twee cents en half, twee kilo's en half*, enz.

— *Stap en half gaan.* In Zuid-Nederland; eigenlijk wel: met schreden van *een stap en een halven* gaan; vandaar: met groote schreden spoedig aanstappen. Zie DE BO² 352 *b*.

— In de muziek *Halve maat*: tweekwartsmaat (VIOTTA, *Lexicon. d. Toonk.* 2, 11).

— *Een half vat, eene halve flesch, een halve liter* enz.

1°. De helft der hoeveelheid welke er in een vat, eene flesch enz. gaat || Hij vroeg om een half glas water. Hij bestelde eerst een heelen en toen nog een halven borrel. — Tot de minste fraude, jae tot die van een half vat biers, de boete van tweehondert guldens is staende, HOOFT, *Br.* 1, 61.

2°. Vat, flesch (fleschje), enz. van zoodanige grootte dat er (juist of ongeveer) de onder 1°. omschrevene hoeveelheid in gaat. || Breng twee halve liters bier (d. w. z. *twee glazen, elk een halven liter inhoudende*). — De halve kinnetjens, die in plaetse van twintigh ponden Boter so die behooren te houden, dickmaels niet over veertien ofte vijftien ponden mogen uyt brengen, *Handv. v. Amst.* 880 *a*. Zaatvoorders, die een half vat Bier ... op hun Rug getorscht hebben, BERKHEY, *N. H.* 3, 842. De economie van een paar eenvoudigen, die ... een halve flesch voor hun beiden bestelden, BEETS, *C. O.* 32.

b) Bij talnamen (dus ook bij *duizend* in den zin van: duizendtal en derg.) en telwoorden. Verg. mnl. *half sesse* als benaming voor: drie, een drietal (in de uitdr. *ene* (*vrouwe*) *dienen mit half sesse*; zie VERDAM 3, 38). Zie ook HALFHONDERD. || Lid ... van een half duizend ... Maatschappyen en Genootschappen, *Leev.* 4, 246. Half een duizendtal van Jagers (trekt) op, BILD. 2, 414.

— *Een half dozijn.* Zeer gebruikelijke benaming voor: zes, een zestal. || Het is of Ryzig al een halfdouzyn jaar met haar is getrouwd geweest, *Leev.* 3, 138. Voor een halfdouzyntje (*kinderen*) heb ik myn huis altyd klaar, 7, 119.

— *Een half —, het halve vijfentwintig* (*t. w.* 25-tal). Eene benaming voor: dertien, een dertiental (t. w. van ondeelbare zaken, als noten, pruimen, eieren). || Vijf centen het halve vijfentwintig (*anders*: vijf centen de dertien).

Poep! dat is niemendal, ick kander mier (*meer talen*) als [ien dosijn,
Ja wel ien half vijfentwintich, ...
Ick kan Amsterdams, Haarlems, Haachs, Dorts, Delfs, Layts (*enz.*).
BREDERO 1, 328.

— Overoud, maar nog altijd blociend, is het ge-

bruik van *half* na een ranggetal (of een gelijkbet. woord, zooals *ander*) om aan te duiden dat van het door dat ranggetal aangeduide deel van zeker geheel — in tegenstelling met de overige deelen daarvan — de helft genomen is of genomen moet worden; zoo beduidt b. v. *vierde half* (*mud*): drie geheele (mudden) *en het vierde* (*mud*) *half* (of op andere wijze uitgedrukt: *en half het derde* (*mud*), of *het halve derde* (*mud*); verg. de in hoofdzaak gelijkbet. uitdrukkingen: (*hij schonk hem*) *zijn rijk half*, *half zijn rijk*, en *zijn halve rijk*). Sinds lang (reeds in 't Mnl.) is in onze taal het ranggetal in deze gevallen met *half* tot een verbuigbaar telwoord verbonden; zie derhalve nader de afzonderlijke artikelen, als ACHTE-, ANDER-, DERDE-, DERTIENDEHALF enz. — Voor ditzelfde gebruik in oudere Germ. talen vergelijke men b. v. ohd. *ander halp*, *dritte halp*, os. *fifte half* (*muddi*), *sivondon halvon* (*êmbar*), ags. *óder healf*, *þridda healf*, en (met omgekeerde volgorde) onr. *halfr annarr*, *halfr þride*, nnr. *halvannar* (onz. *halvt-annat*) en telw. als nnr. *halvfemte*, zw. *halfannar*, deensch *halvanden*, uit al welke voorbeelden inzonderheid duidelijk blijkt, dat *half* hier niet is een bijw. (met de beteekenis van: voor de helft genomen, ten halve), maar bnw. (bij ons praedicatieve bepaling; in de Skandinavische talen attribuut). Voor mnl. *ander-*, *onder(h)alf*, *derdalf* enz., zie VERDAM 3, 39.

— **Syn.** Ofschoon in het wezen der zaak en letterlijk opgevat niet verschillende, maakt toch het gebruik soms (want dikwijls is de mogelijkheid van verschil volstrekt uitgesloten) onderscheid tusschen *vierdehalf* en *vier en een half*, *achtehalf* en *zeven en een half*, enz. Dus worden b. v. *achtehalf bunder* en *zeven en een half bunder* gebezigd en opgevat eerder als uitdrukkingen voor eene *globale* schatting van het getal bunders dat stellig meer dan zeven, doch weer minder dan acht bedraagt, zonder dat men het meerdere of mindere in juiste maat kan of wil opgeven. Maar waar gesproken wordt b. v. van *zeven bunders en een half* zal ieder terstond gevoelen, dat de opgave *precies* bedoeld is, dus dat er boven de zeven bunders nog *juist* een *halve* bunder meer aanwezig is.

c) Bij namen van bedragen, waarden, geldsommen en derg. || Twelck mit cleyne moeyten, ende halve costen (zomen zeyt) te doen was, v. HOUT, *Dienstb.* 7. De hoef-ysers ... Die hy de smits en de wage-boeven verkoft om halver waerden, BREDERO 2, 157. Dat ... die maats (*evenals de soldaten*) ... makkelyk ... voor halve vracht overal naar toe zouden kunnen vaaren, v. EFFEN, *Spect.* 1, 71.

— Spreekw. *Goede moed is half teergeld* (DE BO² 352 *b*).

— *Half geld*; *het halve geld*: het halve bedrag, de halve prijs (zie GELD, 1ste art., II, 2). || A. vraagt drie gulden voor dat karweitje, maar B. wil het doen voor het halve geld. Toegangsprijs één gulden; militairen, mits in uniform, betalen half geld.

— *Voor halve rekening* wil, met betrekking tot handelsondernemingen enz. waarin twee kooplieden deel hebben, zeggen, dat elk der beide deelnemers de helft der mogelijke winsten of verliezen dragen zal.

— *Half gewin*: de helft van het gewin (in de bet. B, 1, *a*). B. v. in: „schapen uitgeven op *half gewin*" (zooals in Friesland wel gebruikelijk is): zijne schapen aan een ander in bruikleen geven tegen genot van de helft der opbrengst, zoowel van de wol als van de lammeren.

— *Een halve gulden*, *stuiver*, (*gouden*) *rijder*, enz. In verschillende opvattingen, t. w.

1°. De helft van het bedrag of de waarde, door het genoemde muntstuk vertegenwoordigd. || Een halven gulden aan dubbeltjes. Drie en een halven stuiver aan bronzen pasmunt. Zilveren stukken, ter waarde van twee en een halven gulden. — 'k Win nu 's weeks een halve Ryër, *Ecom. L.* 2, 100. Oblieën ... draaien, ... driemaal voor een halven kluit, DE VOS, *Vl. Jong.* 19.

2°. Een stuk geld ter waarde van de helft van een der genoemde muntstukken. || Ik ben niet ryk ... maar ik heb ... drie halve gouden Ryërs in een papiertje gelegd *enz.*, *Leev.* 6, 378. Op den 25sten December eerstkomende worden buiten koers gesteld de oude stukken van één gulden en van een halven gulden, *Besluit v.* 10 Dec. 1846 (*Stbl.* 64), *a.* 1.

d) Bij woorden die eene hoeveelheid personen, eene menigte menschen hetzij beteekenen, hetzij aanduiden. || Den kinderen Gads, ende den kinderen Rubens, ende den halven stam van Manasse, *Num.* 32, 33. De Spaansche keten, Met half des werelds bloed bespat, BILD. 9, 301. Het halve dorp snelt toe, BEETS, *C. O.* 319. Bracht niet de stoomtrein op dit veld Het halve vaderland te zamen? BEETS 3, 449 (*Heiligerlee*).

— *Half kwartier*: de helft van een der beide *kwartieren* of afdeelingen, in welke het scheepsvolk tot het wachtdoen is ingedeeld. || Wachtdoen met halve kwartieren.

e) Bij tijdsbepalingen. || Ten spoedigste gevraagd: een net Meisje voor halve dagen, *Uit een dagblad.* — Een persoon ..., die ... drie jaren ende een half sal heerschen, 2 *Thess.* 2, *Kantt.* 14. Na drie dagen ende eenen halven, *Openb.* 11, *Inhoud.* Stijf een halleve eeuw geleden, VONDEL 3, 550. Dat hy syn halve leven doorbrengt ... in het Koffyhuys, v. EFFEN, *Spect.* 6, 205. Als ik zo een dag en halven nagt van vermaak overdenk, *Leev.* 1, 391. Hij kon er geheele avonden over praten, halve nachten over droomen, BERGMANN, *Staas*, 149.

— *Een halve dag* is soms eene benaming voor: een *halven* vacantiedag en derg. || Een half dagje maken, in Friesland voor: heimelijk schoolverzuim plegen (*Arch. v. Ned. taalk.* 1, 197). — Om eens een „zomerschen dag", of „uitgaansdag" of „halvedag" te nemen, TER GOUW, *Volksverm.* 624.

— Eene vaste onderverdeeling der uren is die in tijdsruimten van de helft, t. w. in *halve uren*. Zie ook HALFUUR. || Doe ... wiert daer een stilswijgen in den hemel, ontrent van een halve ure, *Openb.* 8, 1. Laet ons een half uurtje uyt ons klieren gaen, BREDERO 1, 232.

— *Om het half* (*halve*) *uur*; *alle half uur*: telkens wanneer er een halfuur verstreken is. (Zie Os, 17; Dl. X, 135). || De zieke moet van dien drank om het half (*of* halve) uur een lepel innemen. — Ik ... gaf haar alle half uur het medicament, *Leev.* 3, 91.

— Het tijdstip waarop de helft van een uur, een *half uur* dus, verstreken is, en dat veelal door klokkespel en -slag wordt aangegeven, wordt vervolgens ook het *halve uur* genoemd. || Op het heele uur speelt het carillon het Wilhelmus en op het halve (*of* half) uur een geuzendeuntje. Op de halve uren slaat de pendule niet het uurgetal, maar slechts één keer. — Die klok slaat heele en halve uren, MARIN.

> Op de heele en halleve uren,
> En de vierendeelen me,
> Steeckt de Koningin der zee
> 't Hooft nu trotscher uit haer maren.
> VONDEL 2, 237 (*Op het Klockmuyck t'Amsterdam*).

— *Half één*, *half twee* enz.; in Zuid-Nederland, *halver tweeën*, *drieën* enz. Benamingen met welke men

de tijdstippen aanduidt, waarop het uur tusschen klokke twaalf en klokke één, kl. één en kl. twee enz. *voor de helft* verstreken is. Voor andere en elders geldende aanduidingen, zie onder de aanhalingen. Zie voorts ook HALFACHT, HALFDRIE enz. || 't Is schier halff twee, *Trou m. bl.* 221. Te half een wierd er zagtjes gescheld, *Leev.* 1, 222. Dat ik ten half tienen ... den trap afkwam, 2, 21. Ik heb zedert half zevenen niets van hem vernoomen, 3, 213. Op mijn horologie ziende was het nog maar half vijf ure, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 7. Hoe laat is 't? een en half,... *une heure et demie*, DE BO[2] 352 *b*.

— Wanneer er geen twijfel kan bestaan, het hoeveelste uur de spreker bedoelt, wordt het telwoord gemakshalve weggelaten. || Is het al twee uur? „Nog lang niet; 't is zoo pas half (d. i. *half twee*) geslagen". Als je daar om twaalf uur nog wilt wezen, maak dan voort; het is al half (t. w. *half twaalf*).

— **Aanm.** 1. Mogelijk kunnen de uitdrukkingen *half een* enz., wat verklaring betreft, beter gebracht worden onder *half* in den zin van: op de helft van (zie hieronder bij II, 3).

— **Aanm.** 2. Eene zonderlinge aanduiding van het sedert het laatste heele of volle uur verstrijken van een halfuur is *half ure tien* voor: *half elf*, als in de volgende aanhaling. Zij is alsnog onverklaarbaar, maar wellicht mag men aannemen dat hier iets is uitgevallen, zoodat men b. v. zou moeten lezen: *half ure na tien*. || Het slaat daar eerst half ure thien. Soo hebben wy noch anderhalf ure tijdts voor den middage, COORNHERT 1, 266 *a*.

— *Een half kwartier* is hier en daar, b. v. in Groningen en in Zuid-Nederland, de benaming voor de tijdsruimte die gewoonlijk wordt aangeduid met de benaming: „zeven en eene halve minuut". || 't Is een half kwartier van den twaalven: $7\frac{1}{2}$ *minuut over twaalven*. — Met myn Styfster kan ik alles in een half kwartier bepraaten, *Leev.* 1, 100.

II) In gewijzigde opvattingen.

1) Slechts voor de helft uit datgene bestaande of datgene zijnde wat door het znw. wordt aangeduid.

a) In 't algemeen. || Halve metaalen, of onvolkoomene metaalen; zijn zodanige, die niet smeed- noch rekbaar zijn, of die maar ten deele uit metaal bestaan, en nevens 't zelve nog andere deelen bij zig hebben, CHOMEL 467 *b*.

b) In toepassing op weefsels, ook bij overdracht; zoo is b. v. een *half laken* een weefsel dat slechts voor de helft uit wol bestaat, een *half wollen* weefsel. Zie ook de Samenst. HALFLAKEN, -LINNEN, -ZIJDE e. a. || Sullen ... voortaen geen halve Laeckens genopt zijnde, ter Raeuwer persse werden gepresenteert, om by de Wreckmeesters ... geoordeelt te werden, op de boete van thien stuyvers op yder halff Laecken te verbeuren, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 66.

2) In oneigenlijke toepassingen. Niet geheel, niet vol, niet volslagen datgene zijnde wat door het znw. wordt aangeduid.

a) In verbinding met woorden, met welke *half* een nieuw of althans een gewijzigd begrip vormt, inzonderheid dus met allerlei vak- en kunsttermen. Als in: *Halve haak, kartouw, knoop, koordshaak, kost, noot, rouw, schaaf, schotspijker, slag, snip, sopraan, steek, stem, tint, toon* enz. Zie bij HAAK (2de art.), KARTOUW, KNOOP, KOORDSHAAK, KOST, NOOT, ROUW, SCHAAF, SCHOTSPIJKER, SLAG, SNIP, SOPRAAN, STEEK, STEM, TINT, TOON enz. Verg. voorts nog:

— *Halve wind.* Benaming voor den wind wanneer die dwars inkomt; zijwind, rechthoekig op de lengteas van het schip. Volgens *D. Wtb.* 4, II, 188 aldus genoemd omdat hij slechts op één kant van het schip staat. Zie verder HALFWIND en HALVERWIND.

— *Halve storm.* Sterke luchtbeweging, heviger dan eene onderzeilskoelte maar zwakker dan een storm; in 't algemeen: heftige wind. || Het (woei) een halven storm uit den noord-noordwesten, *Aanh. op Leev.* 225.

— *Eene halve fout*: eene fout van minder beteekenis dan eene andere. || Verkeerde accenten op Grieksche woorden voor halve fouten rekenen. — Die dikke rector, aan wien uw oudste zoon niet dan sidderend zijn thema vol heele en halve fouten overgeeft, BEETS, *C. O.* 229.

— *Half licht; halve duisternis; half donker*: schemerlicht, en: schemerdonker. || Het halve licht, dat de lamp ... verspreidde, CONSC. 2, 143 *b*. Nu werd het in de halve duisternis een wild gevecht, VISSERING, *Herinn.* 1, 177. Het halve duister, grijs en nevelachtig te allen kant, VUYLSTEKE, *Ged.* 1, 91. In 't halve donker grauwde de kamer, DE MONT, *Loreley*, 53.

— *Halve bak.* Bij overdracht de benaming voor den bak waarin de *halfstof* (zie ald.) gemalen wordt.

— *Een halve gedraaide.* Zeker koud gerecht, uit gehakt vleesch, harde eieren, augurken, uien enz. bestaande; de benaming is niet helder en waarschijnlijk in scherts ontstaan. (In Zuid-Nederland: iemand die niet recht snik is).

b) In allerlei andere, hetzij min of meer staande, hetzij ongemeene of willekeurige verbindingen, en wel deels in den zin van: slechts gedeeltelijk —, deels in dien van: voor een goed deel datgene zijnde wat het znw. aanduidt. Zie de voorbeelden.

— *Half werk*: onvolledig, gebrekkig werk. || 'Er zijn wel vele menschen ... die wat willen doen, die ook wat doen, maar het blijft meestal bij gedeeltelijke weldaden; half werk, dat genoeg is, om de menschen niet te doen bezwijken, maar te weinig, om hen eens fiks op te beuren, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 25.

— *Het halve werk*: de helft van de voor iets vereischte inspanning of moeite. || Zwarte oogen en wenkbraauwen, die 't halve werk (*van een dominee*) kunnen doen, *Leev.* 1, 20 (*eveneens* 3, 212).

— *Een goed begin* (ook *Overleg* of *Goed overleg*) *is het halve werk*. || Goed overleg is het halve werk, zei de broddelaar, en hij zette den lap naast het gat, HARREB. 1, 91 *b*.

— Spreekw. zegsw. *Gemak is* (of *is meer dan*) *het halve maal*, t. w. (meer dan) de helft van het genot, het genoegen van een maaltijd. Hetzelfde wordt omgekeerd uitgedrukt door *Nauwe gheseten is half qualick gheeten* (MEYER, *Spreuk.* 87).

Judas. Kom, zet u hier: gemack is nimmer te versmaden.
Levi. 't Is meer dan 't halve mael.
VONDEL 3, 768.

— *Een halve maatregel*: die niet afdoende is, niet strekken kan om aan eene zaak haar beslag te geven. Een zeer „krassen maatregel", iets dat sterk of groot is in zijne soort hoort men omgekeerd wel als *geen halven maatregel* betitelen. || Gij moet u nu eens degelijk aanpakken; uw vader houdt niet van halve maatregelen. Foei, wat een groot glas! Dat is geen halve maatregel! — Hij (moest) halve maatregelen nemen, en dezen bevorderen zelden, maar vertragen meestal, het goede, v. HEMERT, *Lekt.* 7, 109. Het Land reikte hun de eene hand toe; doch stiet hen met de andere te rugge. En aan deze halve maatregelen ... is het, dat men ... te danken heeft *enz.*, 7, 125.

— *Een half bewijs.* In rechten: gedeeltelijk (derhalve: onvoldoend) bewijs. Verg. hd. *halbe* —,

tegenover *genugsame beweisung* (*D. Wtb.* 4, II, 189). || Half bewijs. *semi-preuve*, v. MOOCK.

— *De halve waarheid*: niet de volle, de geheele waarheid; *eene halve waarheid*: iets dat slechts gedeeltelijk waar is. || Een volk, evenzeer als een individu, gevoelt zich meer door halve dan door heele waarheden gekwetst, JORISSEN, *Hist. St.* 3, 86.

— *Een half woord.* — 1°. Een woord dat ter nauwernood uitgesproken wordt of is; een „gebroken" woord. Verg. mnl. *te halven worde* (ook *te halver spraken*) *segghen*, *spreken*, bij VERDAM 3, 37. || (*De*) Turken ... blyven 'er (*in de kiosk*) by wylen twee à drie uuren in gezelschap, zonder malkander het hoofd met praaten te breeken. Men hoort 'er by na niet anders als eenige halve woorden, afgebrooken door het slorpen van de Koffy, DE BRUYN, *Reizen* 1, 77 *b*. De meid, die mij met halve woorden de zaak vertelde, CONSC. I, 335 *b*.

2°. Eene gedeeltelijke aanduiding of verklaring. || Met een half woord verstaan. *Entendre à demi mot*, MARIN. — Ik (zei) met een half woord, hoe jen Moeder aan laager wal zat, *Leev.* 6, 10. De zaak is te ernstig, om met wufte redeneeringen en met halve woorden tevreden te zijn, — een ieder uite zijn gevoelen vrij en open, MULDER, *J. F.* 1, 150.

— *Een goed* (ook wel *goede*, *goeie*) *verstaander heeft maar een half woord noodig* en derg. Verg. fra. *à bon entendeur demi-mot*. || Een goeije verstaander heeft aan een half woord genoeg, *Leev.* 4, 39. Een goed verstaander heeft maar een half woord noodig, 6, 338.

— *Een half oog*, *een half oor* in de oneigenlijke uitdrukkingen: *met een half oog* (*iets*) *zien*, *met een half oor*, of *ter halver oore*(*n*), (*iets*) *hooren*: niet met zijne volle opmerkzaamheid of aandacht. Zie voor het eerste bij OOG (Dl. X, 2274). || Wie isser onder ons, die als hy yet ter halver ooren verstaen heeft, niet alle steenen en verleght, om ... het finael te weten? DE BRUNE, *Embl.* 351.

— *Een half offer*: dat niet van *ganscher* harte gebracht wordt.

> Halve offers hebben weinig kracht,
> En kunnen God noch u behagen.
> BEETS 2, 203.

— *Eene halve gevangenschap*, *een halve kerker*: iets dat aan (eene) gevangenschap, aan een kerker in ijselijkheid nabijkomt. || Dus werdt hy weêr zyn eigen man, (naa dat hy meer dan tien jaaren in die Bank (*van leening*), voor hem een' halven kerker, hadt gezeeten), BRANDT, *Lev. v. Vondel*, 64.

— *Een halve gruwel*: iets dat bijna een gruwel is. Voor eene aanhaling (uit TEN KATE 6, 149) zie bij GRUWEL (kol. 1191).

— *Een halve glimlach*: die iemand niet van harte afgaat; vandaar: gemaakt, geveinsd, soms: schamper. || „Het moet lang geleden zijn, zooals gij zegt" viel de Graaf met eenen halven glimlach Artevelde in de rede, CONSC. 3, 148 *a*. Muggelyn ... zeide met halven grimlach: „Gij denkt zeker, dat ik Latijn geleerd heb, om dit duister gebrabbel te verstaan? 3, 222 *a*.

— *Zich een half ongeluk*, *eene halve beroerte* (en derg.) *schrikken* (enz.): hevig schrikken.

— Zegsw. *Kalfvleesch*: *half vleesch*. Eigenlijk of figuurlijk, en dan in toepassing op aankomende jongelieden die nog niet voor „vol" zijn aan te zien. De zegsw. is o. a. te vinden bij SPIEGHEL 271 en bij CATS 1, 561 *b*. Zie nader op KALFSVLEESCH.

c) Bij qualitatieve persoonsnamen, evenals bij *b*) in verschillende opvattingen.

α) Letterlijk genomen, in

— *Halve wees*: kind dat één van zijne beide ouders verloren heeft.

β) Slechts ten deele datgene zijnde, wat door h
znw. wordt aangeduid. || Halve zieken, die e
„profester" gaan raadplegen, BEETS, *C. O.* 90.

— *Halve geleerde*, *kunstenaar* enz. || Kwam h
uit, dat ik eene liefhebster ben van goede Boeke
wél, ik zou ... voor eene halve Savante gehoud
worden, *Leev.* 1, 83. Het is ons toch niet te do
om een aantal onbruikbare halve en kwart-geleerde
VISSERING, *Herinn.* 3, 273.

— *Een halve Christen*, *Lutheraan*, *Socinisaan*
derg.: niet ten volle of wel: niet oprecht, niet v
harte. || Rechte Lutheranen,... halve Lutherane
MARNIX, *Taf. d. Relig. versch.* 22 *c*. Socinisane
heele en halve, en kwart Pelagiaanen, *Leev.* 2,

— *Een* (of *Maar een*) *half mensch zijn*; *zich* (*maa
een half mensch* (*ge*)*voelen*: niet in alle opzicht
behagelijk of „lekker", ten gevolge van vermoeien
ontbering enz. || Als hij 's morgens zijn bad n
heeft kunnen nemen, voelt hij zich voor de r
van den dag maar een half mensch. — Ik ben m
een half mensch ..., als ik nog langer hier zoo
dien drek moet zitten, FOKKE, *B. R.* 4, 229. R
men (des nachts) niet behoorlijk uit, dan is m
's morgens maar een half mensch, om toeren
maken, KNEPPELH. 8, 21.

— In eene andere oneigenlijke toepassing, t. w.
iemand die zijne bestemming gemist heeft. || Ik b
een dezer halve menschen, een dezer verdoolde wezen
CONSC. 2, 373 *a*.

— In nog weer eene andere opvatting wordt de
een *half mensch* een onstandvastig of een begins
loos persoon verstaan. || Wat heb je aan die hal
menschen? op 't rechte oogenblik laten ze je te
in den steek!

— *Een halve kennis*: iemand dien men niet va
ziet, met wien men althans niet vertrouwelijk o
gaat. || Wij zien ook de familie X wel, maar 't z
toch maar halve kennissen.

— *Een halve neef*, *een half „stuk" neef* (ve
stucke boefs en derg.): nog zoo wat heel in de ver
een „stuk" neef.

γ) Nog voor een deel datgene zijnde wat door h
znw. wordt aangeduid.

— *Halve boer*, *halve wilde*, *halve barbaar* en der

> Halve boer, den Pindus vroemd,
> In geen kunst ervaren,
> Leg ik slechts mijn verzen neêr
> By de Dichtaltaren. —
> BILD. 7, 253.

— **Aanm.** Voor *Halven boer spelen* zie bij BOE
1ste art. (Dl. III, 159).

δ) Niet (*of* nog niet) volslagen datgene zijnde
wat door het znw. wordt uitgedrukt.

— *Halve gast* (1ste art. in de bet. 3, *b*, *a*), *half
knecht* en derg.: aankomend, nog niet volleer
werkman. Het tegenovergestelde wordt wel, do
niet noodzakelijk, uitgedrukt door *volle gast* en
Verg. ook HALFMAN. || Ick greeper een of tw
(*inboorlingen*) ... by den arm, en stuuwdese nae
Prauw toe om te varen, gelijck of ick noch Meest
was, en ick was boven half Knecht niet, BONTEKO
Journ. 23. Hij (had) vorderingen genoeg in b
teekenen gemaakt, om ... als halve gast bij een d
befaamdste gevelschilders van de stad te gaan arbe
den. Zes maanden later was hij volle gast, ELEBE
1, 133.

ε) Voor een goed deel datgene zijnde wat do
de benaming wordt aangeduid. || Laat hem dat ka
weitje maar gerust opknappen; hij is toch zoo
halve timmerman.

— *Een halve gek*. Zie Dl. IV, kol. 935.

ζ) Niet grootelijks verschillende van —, hij
datgene zijnde wat door de benaming wordt aangedui

— *Halve god*: held, heros (zie hierboven kol. 183), of anders: verafgood persoon (kol. 189). Verg. ook HALFGOD. || 't Graf des halven Gods, Door Paris neêrgeveld, v. LENNEP, *Poët.* 6, 124. (*Prins*) Maurits vereerde hij als een halven god, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 114.

— *Een halve heilige*. || Onze Maria Rueel (is) zoo successievelijk tot een halve heilige opgegroeid, en weldra zal men niet meer over haar durven spreken dan met de oogen toe en de handen samen, BOHNBEETS, *Onze Buurt*, 95.

— *Een halve duivel*. || In de catholieke normaalschool werden deze laatsten (*de liberalen*) als halve duivels afgeschilderd, LOVELING, *Sophie*, 47.

— *Een halve guit*: iemand die niet veel van een guit (landlooper, of iets derg.) verschilt. Zie voor eene aanhaling bij GUIT (in kol. 1226).

— *Eene halve vrouw*: een weekelijk, verwijfd man.

Maer ghij o tedre Pers, wat stadij nae mijn eisch?
Die niet een eenu taey hebt aen u weecke vleisch,
Ghij halve-vrouw laet mans d'oefening van 't heerschen [houwen.

HOOFT, *Ged.* 2, 165 (zie ook 2, 166).

d) In toepassing op bloedverwanten en bloedsvermenging, in tegenstelling met *heel* en *vol* (zie ook die woorden). Zie voorts *D. Wtb.* 4, II, 188 (bij *c*).

α) Eigenlijk. Van broeders en zusters. Slechts door één der beide ouders elkander als broeder of zuster bestaande; slechts voor de helft elkanders broeder of zuster. || Het is zijn halve zuster, want zij is de dochter van zijn vaders tweede vrouw. Hij was een voorzoon, dus de halve broeder van de kinderen uit haar tweede huwelijk. — Dat oock een halve Broeder ofte halve Suster, soo diep deelt in den goeden, achterghelaten by haerlieder halve Broeder, als eene gheheele Broeder ofte Suster, *Handv. v. Amst.* 446 *a* (a°. 1570). Ik meen, dat zijne Moeder eene halve Zuster is van van Oldenburg, *Leev.* 1, 103.

Zie voorts HALFBROEDER, -ZUSTER.

— **Aanm.** Bij KILIAAN vindt men *halve kinderen* vermeld als eene benaming voor: tweelingen (*gemini*, *didymi*; zie ald. op *half-kind*), eene beteekenis verschillende van het Hd. *halbe kinder* (*D. Wtb.* 4, II, 188): kinderen, broers en zusters, van *halven* bedde. — In de volgende aanhaling is *het halve zoontje* eene schertsende benaming, waarmede misschien bedoeld is: bastaardkind, buitenbeentje. || Is dat het halve zoontjen niet van den orgelist? *Schoolm.* 129 (*van een nachtegaal*).

β) *Half bloed*. Eene overdrachtelijke benaming voor: bloedverwantschap door middel van één der beide ouders. || Oomen ende moeyen .... 't zy de selve de vader ofte moeder bestaen van volle ofte van half bloed, DE GROOT, *Inl.* II, 27, § 15. Volle ofte halve bloed en wierd oock niet aenghezien (*bij het Friesche versterfrecht*): maer halve broeders hadden soo veel rechts als volle broeders, II, 28, § 3.

γ) *Half slag*: slag of soort, dat voor de helft zijn ontstaan dankt aan eene (en voor de helft aan eene andere) soort of ras (t. w. van dieren). || Ten eynde ... eenige Hollantse rammen daer gesonden (*mochten*) worden, om halff ende mettertijt oocq heel slach van die soort aen te focken, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 402.

δ) *Half bed*. Eene overdrachtelijke benaming voor het huwelijksbed, het huwelijk, waaraan *halve* broeders en zusters (zie *α*) zijn ontsproten, t. w. in de uitdr. *Broeders, zusters van halven bedde*. Zie bij BED A, 2) (Dl. II, 1112).

3) Eindelijk wordt *half* ook gebezigd om het punt (de plaats, het tijdstip enz.) aan te duiden waar de *halve* zaak (d. w. z. de eene helft van de zaak) van welke sprake is, ophoudt en het andere halfdeel, de andere helft, begint; *half* beteekent dan: op de helft van, derhalve: op het midden van. Verg. hierbij *half* in *halfvasten* (hetzelfde als *middenvasten*, fra. *mi-carême*) en zie voor 't zelfde gebruik ook *D. Wtb.* 4, II, 187. Verg. voorts als opheldering van dezen, trouwens zonder dat begrijpelijken overgang van beteekenis, het omgekeerde geval bij lat. *medietas*, fra. *moitié*, eigenlijk: midden, vervolgens: helft. Zeer gebruikelijk in onderscheidene staande uitdrukkingen, als:

— *Te* (dikwijls ook *ter*) *halver zee*: „Midden in de Zee, tusschen twee landen", WITSEN, *Scheepsb.* 510 *b*. || Dat het Regt van ons Hollandt, komt aller wegen van onze Strand af ter halver Zee toe van de Landen die daar tegen overleggen, v. HEEMSKERK, *Arc.* 308.

— *Te* (of *ter*) *halver baan*: op de helft —, op het midden van den weg. || Ter halver baan blijven. *Rester à moitié chemin*. MARIN. Ter halver baan komen ... om met iemand te verzoenen, *Ald.*

— *Te* (dikwijl ook *ter*) *halver lijve*: tot aan —, tot op de helft van het lijf; tot aan, tot het midden van het lichaam, halverwege het lichaam. || De rosse leeuw, Ter halverlijf nog slechts erkenbaar, met zijn klaauwen. Den bodem splijtend om zich eindlijk los te wringen, DA COSTA 3, 254. Te halverlijve en hooger reiken hun (*den visschers*) de baren, wier schuimende kruinen hun dikwijls over het hoofd spatten, VISSERING, *Herinn.* 3, 424.

— *Te* (dikwijls ook *ter*) *halver hoogte*: op de helft van de hoogte; op —, in het midden. || Kolommen ..., waaraan ter halver hoogte de beelden van profeten of apostelen zijn aangebragt, BUSKEN HUET, *Rub.* 318.

— *Te* (of *ter*) *halver mast*: halverwege den mast. || Eenen z,w. windt uyter Zee sterkelijck waeyende, also dat wy ... alle onse zeylen, behalven 'tschover seyl in namen, settende 'tselve ter halver mast, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 12 *b*.

— Onjuist, maar verklaarbaar uit eene verwarring tusschen: tot halfweg de knie en het gelijkbet.: halfweg het been, halverwegen de kuit, is eene uitdrukking als: *te(r) halver knie*. || Wy (hebben) een gemaeckten wegh gevonden int Mos oft Moras, omtrent ter halver knie diep, want also diep tredende vonden wy harden gront, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 14 *c*.

— *Te* (of *ter*) *halver dracht*: halverwege —, op 't midden van de zwangerschap. || De vrouw is ter halver dragt, WEIL.

— *Te halver nacht* (nhd. *zu der halben nacht*), hetzelfde als: te middernacht. Vandaar, door vermenging van die beide uitdrukkingen, in denzelfden zin, *te halver middernacht*. Zie ook *D. Wtb.* 4, II, 188.

So coemt ter haluer middernacht
Ic wil u laten in
Ic wil u decken warme (*enz.*).
Antw. Liedb. 115.

Verg. verder nog HALVERHOOGTE, -LIJVE, -MAST, -STENG, -STOK, -TIJD, -WEG (-WEGEN), -ZEE.

— *Half April, Mei, October* (enz.): het midden van April, Mei (enz.). Reeds in 't Mnl. zeer gebruikelijk; zie VERDAM 3, 37. || Omstreeks half Augustus in de stad terugkomen. Met half November de huur opzeggen. — Bestjen, als half Meert (*de nieuwe huur- of pachttermijn*) gepasseert was, seyd' altijt datse wederom eenen nieuwen pacht gemaeckt hadde (*weer had „ingehuurd"*), POIRTERS, *Mask.* 158. Een winter van half October tot de Meimaand toe, BEETS, *C. O.* 215.

— *Half oogst*. In Zuid-Nederland: 15 Augustus. Verg. *Onze-lieve-vrouw-halfoogst*: Maria-hemelvaart.

— **Aanm.** Misschien moeten hieronder ook gebracht worden de tijdsbepalingen *half een*, *half twee* enz., reeds behandeld onder I, 2, *e*).

III) Als znw. gebezigd, in den zwakken vorm (voor den sterken vorm zie HALF, 2de art.).

1) Manlijk, als naam van een persoon. (*Een*) *halve*: een flauwhartig, onbeslist, op twee gedachten hinkend, karakterloos enz. persoon (verg. II, 2, *c*, *β*). || Halven zijn ... die nog altijd ... de mooije man willen blijven, of die anders de mooije man willen worden, door zich achter fraai klinkende woorden te verschuilen, terwijl *enz.*, DOEDES, *Oud en Nieuw*, 35.

2) Als onz. znw.: (*Het*) *halve*, de helft.

α) In de bijwoordel. uitdrukk. *Ten halve(n)*; zie voor 't Mnl. VERDAM 3, 39.

α) Op de helft; d. w. z. halverwegen in den zin van: daar, waar de eene helft ophoudt en de andere begint (derhalve: in 't midden; verg. II, 3). || Ten halven. *A la moitié*, PLANT. — Een tak, ten halven afgebroken, Die nog het voedselsap uit 's boomstams aadren zuigt, BILD. 6, 414. Vooraleer dit gezang ten halve ware, ... (liep) hij *enz.*, CONSC. 1, 372 *a*.

eer wy 't stuck bestaen,
Soo sal 't hooghnoodigh sijn ons wyders te beraen:
Op dat men 't schandelijck ten halven niet laet steecken.
VONDEL 2, 401.

— *Beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald*, en derg. || Hy is niet al [*anders* heel] gek die ten halve keert, MARIN.

— *Het Huis ten Halve*. De naam van meer dan eene uitspanning en derg., halverwegen tusschen twee plaatsen gelegen. Verg. *Het Huis ten Deyl*.

— Met een (al of niet omschreven) 2den nv.: op de helft van. || Het geboomte ..., dat ten halve der helling zich verhief, CONSC. 2, 156 *b*. Nauwelijks was hij ten halve der straat, 4, 67 *b*.

— *Tot ten halve*, *tot t' halve* (met een 2den nv.): tot op de helft van. || (*Het bon*) 't Wolhuys begint ... opten Blauwen steen, ende loopt doort midden vande Bredestrate tot ten halven vande ... Hoochwoerts brugge, ... voorts door het midden vande Volders-graft, tot ten halven vande Kerck-steech-brugghe *enz.*, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 60. Hoe vaak lag ze tot t'halve den nacht op 't slapeloos leger, v. BEERS 2, 209.

β) Tot op de helft; d. w. z. halverwege in den zin van: tot op het punt waar de tweede helft begint of zou moeten beginnen; vandaar: (slechts) voor de helft. || Een ten halve voltooid gebouw. — Staatzucht dient geen werk ten halven, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 3. Ick ben aan de treurspelen vervallen en heb noch een ongedrukt leggen ... en één ten halven voldaan, VONDEL 3, 545. Men moet niets ten halven doen, *Leev.* 7, 257.

— Bij een ww. van beweging om te kennen te geven dat de beweging slechts voor de helft wordt uitgevoerd. || Christus zit aan het voorste hoofd der tafel, ten halve van het overige gezelschap afgewend en naar den toeschouwer gekeerd, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 161.

— In oneigenlijk en figuurlijk gebruik: (slechts) voor een deel, ten deele. || Een Jode ... Die 't stelen wel ten heelen, En 't meesteren ten halven kost, HUYGENS 2, 104. Renatus hoorde de woorden zijner vrouw slechts ten halve, want de wind huilde ... vreeselijk, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 23. Mij bindt een eed, dien 'k reeds ten halve schend, BEETS 1, 375. Daar 't zoet geruisch van vredige geluiden Tenhalve u wekt, maar aanstonds weder sust, 2, 386.

— *Een half ten halve*, *een half t' half*: een *half* (de helft van zekere maat) voor de helft; eene kwartmaat, een kwartiertje. || Kyere moye leckere Guldelingetjes..., O sy sinne soo delicaet, want Uffrou inde gulde Os, 's Hoordeme huynochtent niet ofse gaf mijn datelijck hant-gift, In doese de smaeck proefde koftse noch ien half-talf, w. D. HOOFT, *Jan Saly*, 42.

b) In de uitdrukking *Iemand halve* (thans altijd *half*) *staan*: de helft van mogelijke winst of verlies (bij kansspel of weddenschap) voor zijne rekening nemen. Dat *halve*, *half* hier inderdaad znw. is, schijnt wel te blijken uit gelijkbet. *part staan* (Gron.) en uit: *iemand de helft staan*. || Speel, wed maar; ik sta u half ... *je serai de moitié avec vous*, MARIN.

Ontslaet ons deser gasten,...
Haer hooft, dat is Duc de Alve,
De paus, die staet hem halve.
v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 388.

II) Bijw. (van graad), of in bijwoordel. gebruik. Eigenlijk: voor de helft, ten halve, deels (in den zin van: voor het één (van twee) gedeelten). Bij uitbreiding (in overdrachtelijk of figuurlijk gebruik): ten deele, niet in allen deele, niet ten volle.

1) Als bepaling van als praedicaat voorkomende persoons- en zaaknamen. Voor de (eene) helft; voor zooveel een van de (beide) deelen van het geheel betreft. Dewijl het praedicaat gewoonlijk tweeledig is bijna altijd herhaald (*half* —, *half*). || Jans Wijf . . is ... Half Engel, half Duyvel, Half Wijf, half Man, VISSCHER, *Brabb.* 56. Hoe twee half zee-half-lantmeerminnen Bestrijden een Godin, wiens toornigheyd *enz.*, VONDEL 2, 185. Chiron, half een mensch en half een paart, HOOGVLIET, *Ovid. Fentd.* 175. Alle zyne bedienden bestonden in eene onde gierige meid, en een half kantoor- half huisknecht, *Leev.* 1, 55. Wij moeten, jandori! in een gat van een half keuken, half kamer huishouden, 1, 194. Achilles beefde voor geen Leeraar, half een Paard, BILD. 11, 235. Een ouderwetsche, doch stevige koets, half kar, half fourgon, *K. Zev.* 5, 41. Het afzichtelijk schepsel, half bedelares en half kaartzienster, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 2, 94. Japik, Half boer en half heer, LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 72.

— Bij namen van hoedanigheden, eigenschappen enz. || Zijne gevoelens voor haar waren half liefde, half medelijden.

— Bij als praedicaat voorkomende stofnamen. || Nileus ... Die ... De zeven monden van den Nijlstroom trots en prachtigh Half zilver, hallef goud, en kunstigh gegraveert, In zijnen beencklaer voert, VONDEL 11, 452. Dat brood is half rog en half tarw, MARIN.

— *Half vleesch*, *half visch* (HARREB. 2, 385 *a*): zoomin geheel het eene als het andere. In toepassing b. v. op personen, die op de grens tusschen jongeling en man, tusschen meisje en vrouw staan. Iets dergelijks als *Te klein voor een tafellaken en te groot voor een servet*. || Half visch half vleesch, ... *between hawk and buzzard*, SEWEL.

2) Als bepaling van een transitief of intransitief werkwoord: voor de helft —, ten halve in een toestand verkeerende of zekere werking, hetzij ondergaande, hetzij verrichtende. In verschillende opvattingen; eigenlijk, bij overdracht of figuurlijk.

α) Voor de helft, halverwegen; letterlijk genomen. || De maan was half achter de wolken verscholen. Hij had de deur half open laten staan. Iets, — iemand maar half kunnen zien. Van mijne plaats kon men den spreker maar half zien. — Hanun ... schoor haren baert half af, ende sneedt hare kleederen half af, tot aen hare billen, 2 *Sam.* 10, 4. Menschen

die wanneer men zig maar half uitgedrukt heeft 't overige raden, v. EFFEN, *Spect.* 3, 112. Ik lichtte mij half op uit den leunstoel, BERGMANN, *Staas*, 135. Suzette schoof het gordijn half open, BEETS, *C. O.* 203. Zich plotseling half in haar bed oprichtend, SCHIMMEL 3, 139 *b*.

— *Deerlijk zien is half gedaan* (SPIEGHEL 293). Zooveel als: met een bedrukt gezicht te zetten doet men de helft van 't werk (t. w. om iets van een ander te verkrijgen). Verg. *Deerelick ghesien is half ghebeden* bij VERDAM 2, 100.

— *Goed* (of *Schoon*) *voorgedaan is half verkocht.* Zie HARREB. 3, 74 *b*.

— *Moedig* (of *Stout*) *gewaagd is half gewonnen.* Zie HARREB. 3, 80 en 3, 392 *b* en verg. hd. *frisch gewagt ist halb gewonnen.* Anders: *Wel begonnen, Half gewonnen.* (HARREB. 3, 6).

— *Eerst geslagen, half gewonnen.* (HARREB. 3, 60 *b*).

— *Stout gesproken is half gevochten.* Aldus in Zuid-Nederland (zie b. v. DE BO^2 352 *b*); bij HARREBOMÉE 3, 392 *b*: *Stout gesproken is half gewonnen.*

— *Wel gezeept is half geschoren* (DE BO^2 352 *b*).

Natt en geseept te voren,
Soo goed als half geschoren.
HUYGENS 1, 634 (sp. *Barba remojada, Medio rapada*).

— *Half* —, *half*: voor de eene helft —, voor de andere helft; deels —, deels. || Is 't wonder dat (Jan) haer (t. w. *zijne vrouw*) ... Half haet, half mint? VISSCHER, *Brabb.* 56.

Verg. bij deze bet. de spreekwoordel. zegsw. *Haast is nog niet half* (HARREB. 1, 273 *b* en hierboven kol. 1482).

b) Ten deele; niet geheel. In verschillende opvattingen, t. w.

α) Slechts voor een deel; niet dan voor een deel. || Iets half weten. — Half luisterende, *Leev.* 5, 294. Toen sprak de zoon, zich half herinrend, Mij dunkt *enz.*, v. LOVELING, *Ged.* 69. Dit deed haar half glimlachen, LOVELING, *Sophie*, 25.

— Dikwijls nog versterkt door *maar.* || Zich maar half onderwerpen. Iets maar half kunnen toegeven. Het (met iets of iemand) maar half eens zijn. Over iets maar half tevreden zijn. Hij kon dat goede nieuws maar half gelooven. — Die laatste pelgrimaadje door de sneeuw, stond mij maar half aan, OVERDORP-POST, *Het Land*, 68. Haar vrijer, wien men het maar half vergaf, dat hij op een Belgisch meisje verliefd was, v. LENNEP, *Poët.* 9, 71. Hoewel door die verzekeringen maar half gerust gesteld, *K. Zev.* 1, 29. Een uitdrukking (*in de oogen*) ... die zoo veel beteekende, als: „ik vertrouw u maar half", 1, 334. Nicolette had maar half zin in de boodschap, 4, 262.

— *Niet half*: niet eens —, zelfs niet ten deele. Vandaar: (ook) niet ten naastenbij; nauwelijks. || Je weet niet half —, je kunt niet half beseffen, hoe 't mij spijt, maar *enz.* — Ik maakte een herfstlied, doch het is niet half de taal van mijn hart, OVERDORP-POST, *Het Land*, 301. Zo als ik ... behandelt word, ... ik kan 't niet half schryven, *Burg.* 8. Ja, ik mag (d. w. z. *kan*) het u niet half zeggen ... hoe bedorven het Mannelyk hart is! *Leev.* 6, 371.

β) Ook slechts voor een deel, of (in ander verband): indien maar voor een deel. || Als het half kan, *als het eenigszins mogelijk is*, BOEKENOOGEN 282. — Als ik maar half wou (*dan* enz.), *Leev.* 6, 185. Ik reed, zo rasch de betaamlykheid het maar half toeliet, naar haar huis, 8, 287.

— *Half kans hebben*; *half kans zien* (*op iets*): eenigermate. In de volgende aanhaling is *half*, schertsenderwijze, letterlijk opgevat. || Ik heb wel gesien datije nog half kans hadde, om dat jij jou kop met ééne hand kloude, *Hs. Letterk.* n°. 126, bl. 16 *b*.

γ) Voor een goed deel; geenszins geheel, maar in een aanmerkelijke mate. Vandaar, bij uitbreiding: ten naasten bij, haast, bijna. || Zich half gewonnen geven. Hij heeft half beloofd van avond hier te zullen komen. — Den half-dood-gepijnigden Cosak (wierd) ... opgehangen, STRUYS, *Reys.* 206. 't Is puur, of je zomwyl half berouw hebt, dat gy *enz.*, *Leev.* 1, 70. Ik geloof half, dat hy zin heeft aan Chrisje, 1, 80. Ik heb al zo eens half ruzie met hem gehad over *enz.*, 1, 160. Ik vrees juist niet, dat hy half vermoord is, maar *enz.*, 1, 316. Ik heb zelve al half gedacht, haar bij mij in huis te nemen, *K. Zev.* 2, 122. Ik (wilde) u vragen ..., of gij een humorist zijt? Ik denk het half, BEETS, *C. O.* 33. Amelie was half in haar schik dat zij een zoo romanesk geval bijwoonde, 86. Ik heb half mijn woord aan een ander gegeven, SLEECKX 9, 139.

3) Als bepaling van bijvoegl. naamwoorden en van als zoodanig gebezigde of daarmede gelijkstaande woorden (deelw., bezitt. voornaamw., onbep. telw., woorden als *af*, *om*, *op*, *weg* in den zin van: voltooid, verstreken, verteerd, verdwenen).

α) Voor de helft; letterlijk genomen. || De jongen had zijn schoolwerk (maar) half af. Dat glas is (maar) half vol. — Eer de avond half om is, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 146.

Men steeckt Servetten in de Kan,
En taptse dan noch halleff wan.
BAARDT, *Deugdensp.* 292.

— *Half zooveel*: de genoemde hoeveelheid voor de helft; vandaar: de helft van de genoemde hoeveelheid. || Neemt ... vijf hondert sikels ende specerije-kaneel half soo vele, namelick twee hondert ende vijftigh sikels, *Exod.* 30, 23.

— *Half mijn!* voor de helft het mijne, — mijn eigendom! prijs samen! Uitroep „om de helft van iets (b. v. *van eene vondst*) te bespreken of af te eischen" (DE BO^2 368 *b*). Verg. b. v. „Heel mijn, half mijn, Wat ik vind dat hoort van mijn!" (*Haarlem*).

— *Half* — (*en*) *half*: voor de eene helft (zus), (en) voor de andere helft (zoo). || Het hek is half wit en half groen geverfd, v. DALE. — In een pakje, half rood, half geel, v. MAURIK, *Krales*, 46.

b) Oneigenlijk, althans in niet al te strenge opvatting. Ten deele, gedeeltelijk; dikwijls ook:, voor een goed deel. || Die peren zijn maar half rijp. Nog maar half wakker zijn. Half sulf zijn van verkoudheid. Half krom zijn van 't lachen. — De moordenaers, welke hem sware slagen gegeven hebbende, gingen henen, ende lieten hem half doot (gr. ἡμιθανῆ) liggen, *Luc.* 10, 30. 't Versche vleesch op heete kolen Half geroost, ten halven gaer, VONDEL 1, 705. Boerejongens, die men ... dikwils meer als half naakt ... in het zand ziet ... rollen, v. EFFEN, *Spect.* 8, 223. Daar op heb ik ... hem half lam geklopt, *Leev.* 1, 339. Ik (was) half nydig, 2, 6. Zy ... leide haare reeds half doode handen te saam, 8, 293. De Heer van Eikenhorst was reeds half gekleed, KIST, *Eikenh.* 4, 312. De vrouw, half getroost, (scheen) zich in het denkbeeld dezer scheiding ... te schikken, CONSC. 1, 307 *b*. Een statig man, wiens geluk half weg was, omdat hij, *enz.* BEETS, *C. O.* 28. Indien het maar half waar was, LOVELING, *Sophie*, 111. Buiten was het nog half klaar, binnen brandden reeds de lichten, 160. Zilver is nu 't haar, half dof de blik, de schouder licht gebogen, DE MONT, *Loreley*, 261.

(Ick) nam u, flaeu en warm,...
Voor 't jongste in mijnen arm,
Heel doot, of half gezielt.
VONDEL 7, 606.

— *Half scheef, sikker, kachel* en derg. Verbloemingen voor: *half dronken*. || Ik zal hem uitschelden ... Couragie, ik ben nou tog half scheef, *Gew. Weuwenaar* 2, 36.

— Zegsw. *Veel te goed is half zot*. Zie CONSC. 3, 332 *a*.

— *Half* —, *half*: ten deele (zus), ten deele (zoo). || Jans Wijf dat is ... Half moy, half leelijck,... Half quaet, half goet, Half dwaes, half vroet, VISSCHER, *Brabb.* 56. Half ernstig, half boertend, *Leev.* 1, 58. De half hoopende, half vreezende onmagt, 6, 243. Een uitgerekt, half dwepig half zoetzappig bakkes, *Blank.* 3, 149. Vroeg Bettemie, half verlegen, half ondeugend, *K. Zev.* 4, 121.

— Zegsw. *Half zot, half vroed Wel leven doet* (MEYER, *Spreuk.* 87). Verg. ook: *Half wijs half mal Dat jeugt wal* (*a. w.* 45).

4) Als bepaling van een bijwoord of van eene bijwoordel. uitdrukking. Voor de helft; letterlijk en in oneigenlijken zin of bij vergelijking (zie bij 1, 2 en 3). || Door de inspanning half uit zijn adem, BEETS, *C. O.* 63.

— *Half* —, *half*: gedeeltelijk —, gedeeltelijk; deels —, deels. || Half met, half tegen uw zin, *Leev.* 4, 31—32. Nurks, van wien hij zich half bij instinct, half door mijne kwaadsprekendheid, niet veel goeds beloofde, BEETS, *C. O.* 22.

— *Niet half genoeg*: ook zelfs niet voor de helft in genoegzame mate. || Niet half genoeg gegeten hebben, MARIN. — Wim is niet half rijk genoeg, om naar haar te durven zien, *Leev.* 1, 233. Dit lange hair,... Maakt jou niet half genoeg eerwaardig, *Econ. L.* 1, XLI.

— (*Niet*) *half zoo*: (niet) voor de helft in zoodanige mate. || Dat wy ... niet half zo deegelyk zyn als zy is, *Leev.* 1, 38. Dat uw afzyn my niet half zo wel bevalt, als ik my verbeeld had, 6, 371. Geen rijder half zoo kloek (t. w. *als Mazeppa*), BEETS 1, 134.

5) Het bnw. of bijw. (verg. 3 en 4) wordt soms verzwegen; dan komt *half* in gebruik en beteekenis overeen met een bijw. of bijwoordel. uitdr. als: redelijk, tamelijk, zóó, niet al té. || Ik vind het maar half (t. w. *maar gedeeltelijk goed, aangenaam* of iets derg.): *maar zóó, maar „tamelijk"*.

— Daar het eigenlijk gezegde niet is uitgedrukt staat dit *half* soms schijnbaar als praedicaat. || 't Is maar half: *het kan er ternauwernood door*.

— Soms herhaald, ter versterking; verg. *zoo-zoo*. || Dat vind ik —, dat is maar half-half.

6) *Half en half*. Voor het hedendaagsche taalgevoel eene bijwoordelijke uitdrukking. Zie voor nog andere toepassingen dan de hieronder vermelde, *D. Wtb.* 4, II, 192 en VERDAM 3, 38—39.

a) In eigenlijke toepassingen, tengevolge van het verschillend verband in onderscheiden opvattingen.

α) Voor de helft van het een en voor de helft van het andere (t. w. van twee bestanddeelen); vandaar: van elk van beiden de helft. Vaak in bijstelling; verg. ook mnl. *mingen half ende half*. — Wat het vermoedelijk ontstaan van *half en half* in deze beteekenis betreft, vergelijke men: *doe in dat glas half water en half wijn* met: *doe in dat glas water en wijn, half en half*; het laatste is stellig een jongere manier van zeggen. || Men neemt voor dat beslag gruttenmeel en weitemeel, half en half. Geef mij eens een glas wijn met water, half en half. Dat brood is gebakken van tarwe en rogge, half en half.

— Bij *zijn* of *blijven*, als eene praedicatieve bepaling. Gemengd of gedeeld, ten opzichte van twee hoedanigheden, eigenschappen enz., in het verband genoemd of daaruit genoegzaam op te maken. || Het gebeurt zomtijds, dat men (*bij 't kapoenen*) maar één bal vinden ... kan; als dan blijft de haan half en half en kan nog voortteelen en bevrugten; krait mede ook nog, maar met een schraale stem, CHOMP. 1068 *b*.

Vroom is Zot, en opregt is een vleegel.
Van dit zoort wil ik niet worden nog zyn,
Beeter half en half, maar heel vroom in de schyn.
V. HALMAEL, *Gev. Kwaker* 3, 43.

— *Half en half zijn*, t. w. half nuchteren en half beschonken. || De Sinjeur hadtme ... soo veul van den edelen wyn eschonken, Dat ick noch al thans halff en halff ben, BARON, *Konstant. en El.* 17.

— Een jongere vorm is *half om half* (verg. wat *om* betreft: OM, 20, 1°., in Dl. X, 135); daarin komt *half* voor het taalgevoel aan een zelfst. nw. nabij, althans deze uitdrukking kan kwalijk anders worden opgevat dan als: helft met helft afgewisseld; helft tegen helft genomen. — Zie ook nog HALF-EN-HALF (HALF-OM-HALF).

β Voor de helft aan (*of* ten behoeve —, ten laste van enz.) den een, en voor de helft aan (enz.) den ander: vandaar: aan (*of* ten behoeve —, ten laste van) elk der beide partijen eene helft (met betrekking tot verdeeling, toebedeeling enz.). Vroeger altijd als eene bijwoordelijke bepaling na het ww., thans meestal er voor geplaatst. Verg. ofri. *de breke, der daer fan falt to delen halff ende halff* (RICHTHOFEN 792 *b*), mnl. *op beider costen, als half ende half*; *die scade daer of sel wesen half ende half*; *huys en hof doorheynden half ende half*; *dese heyninge sel men houden* (onderhouden) *half ende half*. — Verg. voor het ontstaan b. v. mnl. (*vijftich gulden*), *half den egge ende half der stadt* met het stellig jongere: (*eene geldboete opbrengen*) *aan den schout en de stad, half en half* (vanwaar dan weder: *half en half aan den schout en aan de stad*). || Half en half deelen. *Partager par la moitié, par moitié*, MARIN. Wanneer nu yemants osse sijnes naesten osse quetst dat hy sterft: soo sal men den levendigen osse verkoopen, ende het gelt daer van half ende half deylen, ende den dooden sal men oock half ende half deylen, *Exod.* 21, 35. De scheyds-muyren ... moeten ... half en half op gemeen erve ... geleyt worden, *Cost. v. Maastricht*, V, 10.

γ) Door elk van beide partijen voor de helft. Verg. voor 't ontstaan b. v. (*de leden dier commissie werden benoemd*) *half door de Staten en half door den vorst* met het stellig jongere: *door de Staten en den vorst, half en half* (vanwaar weder: *half en half door de Staten en den vorst*). || Dat de voorschreve Schepenen ... sullen werden aengestelt half ende half by hare Ho: Mog: ..., ende by den Heere Grave van Merode, *Gr. Placaatb.* 2, 3156 (a°. 1664).

δ) Halverwegen, t. w. met betrekking tot het op elkaar inkepen van twee balken, muurplaten en derg.; deze heeten *half en half* op elkander ingekeept wanneer over eene gelijke lengte de helft van beider dikte is weggenomen zoodanig, dat de daardoor gevormde uitsteeksels (borsten of lippen) in elkander kunnen sluiten. || De verbinding van twee stukken hout ... kan, door dezelve half en half met haaksche borsten en zoogenoemde lippen op elkander in te kepen, geschieden, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 189 (zie ook STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 2).

— Lasschen (houtverbindingen) op deze wijze tot stand gebracht worden, bij tegenstelling met *haak*

lasschen, genoemd: *platte lasschen half en half*. Zie b. v. MOSSEL, *Het Schip*, 74 en verg. RIJK, *Scheepsb.* 47.

b) In oneigenlijke toepassingen, althans in vrijer gebruik. Vaak niet veel anders dan eene versterking van het bijw. *half*: gedeeltelijk, eenigermate; verg. derhalve nader het gebruik en de beteekenissen, omschreven bij 2, 3 en 4). || Iets wel —, iets (maar zoo) half en half (kunnen) begrijpen. In iets wel zoo half en half kunnen komen. — Gy zyt nu zo wat half en half eene bedroefde Weduw, *Leev.* 1, 151. Ik gaf het haar zelfs zoo wat half en half te kennen, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 150. Hun Leidsman schijnt zoo half en half te hopen, Dat *enz.*, STARING 1, 139. Vele stadhouders verzuimden hunnen plicht of deden dien maar half en half, DAVID, *Hist.* 10, 83. Daar was zij reeds half en half op voorbereid, *K. Zev.* 3, 50. Ik beschouw je zoo wat half en half als een broêr, 4, 273. Een cylinderuurwerk ..., waarop slechts een van beiden zoo wat half en half kijken kon hoe laat het was, BEETS, *C. O.* 178.

Hij ... was jong en schoon en zeer bijzonder
In 't oog van 't lieve kind, zoo half en half, een wonder.
BE GÉNESTET 2, 222 (*Fantasio*).

c) Zoo komt ook *half en half* evenals *half* (zie bij 5), voor in den zin van: redelijk. Zie DE BO[2] 252 *b*.

Afl. *Halfheid*, *halft*, *halve*, *halveeren*, *halvelijk*, *halvelings*, *halven*, *halvenaar* (zie die woorden).

— Voorts *Halfing*, pachter (op het halve gewin? verg. HALFWIN). Aldus te Maastricht; zie *Arch. v. Ned. Taalk.* 3, 358.

Samenst. afl. *Halfslachtig*, *-vleugelig* (zie die woorden).

Voorts *Halftalig*, van woorden: half tot de eene en half tot eene andere taal behoorende („Hottento Herry ... wiste ons door teyckenen ende *halfftaelige* gebroocken Engelsse woorden te beduyden ..., dat *enz.*", v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 86); *halftonig*, niet den vollen toon, den vollen klank hebbende („Deze alarmkreet ... werd ... nagebauwd met ... eene soort van akelig *halftonig* afnemend gehuil", NOLET DE BR., *Proza* 1, 51); *halfvlakkig*, van een lichaam, dat van een ander is afgeleid: de helft van het aantal vlakken van dat andere hebbende („De rhomboëder is dus de *halfvlakkige* of hemiëdrische vorm van de dubbele zeszijdige piramide", BOSSCHA, *Natuurk.* § 1368); vandaar: *halfvlakkigheid* („Zulk eene uitbreiding van de helft der vlakken eens kristals wordt *halfvlakkigheid* of hemiëdrie genoemd", *a. w.* § 1368); *halfzichtig*, niet het volle gezichtsvermogen hebbende („Alle de ongelijkheden die deze (*beginselen*) in de oogen van *halfzichtigen* ... voort mochten brengen", BILD. 15, 203).

— **Aanm.** Bij geneeskundigen zeer gebruikelijk is *halfzijdig*, slaafsche navolging van het onjuist gebezigde hd. *halbseitig* voor: éénzijdig, in den zin van: aan één kant (en niet voor: aan een *halven* kant of: de *helft* van een der zijden betreffende, zooals men natuurlijk vermoeden zou). Dus spreekt men van: *halfzijdige* verlamming, *halfzijdige* gezichtsatrophie voor: verlamming aan den éénen kant, atrophie van ééne zijde van het gelaat enz., en het woord schijnt, in weerwil van zijn onjuiste toepassing, in wetenschappelijke kringen wel reeds onuitroeibaar te zijn.

Koppel. *Achtehalf*, *anderhalf*, *derd(e)half*, *dertiend(e)half* *vierd(e)half*, *vijfd(e)half*, *zesd(e)half* (*zesthalf*) enz.

— Met een znw. of bnw. *Halfaam*, *-aap*, *-acht*, *-bak*, *-bakken*, *-blind*, *-broeder*, *-deel*, *-dek*, *-deur*, *-donker*, *-dood*, *-door*, *-drie*, *-dronken*, *-duister*, *-een*, *-eeuw*, *-elf*, *-ezel*, *-gebroken*, *-gedekt*, *-gek*, *-geleerd*, *-geleerde*, *-gesleten*, *-god*, *-goed*, *-heer*, *-hemd*, *-honderd*, *-hoorbaar*, *-hout*, *-jaar*, *-kartouw*, *-klinker*, *-lang*, *-kundig*, *-laken*, *-lederen*, *-ledig*, *-lijf*, *-linnen*, *-luid*, *-man*, *-marokijnen*, *-naakt*, *-negen*, *-nuchter*, *-open*, *-ponder*, *-rijp*, *-rond*, *-schaduw*, *-scharig*, *-scheid*, *-slag*, *-sleet*, *-sleten*, *-steek*, *-stof*, *-stok*, *-tien*, *-tij*, *-twaalf*, *-twee*, *-uur*, *-vasten*, *-vat*, *-verheven*, *-vers*, *-vier*, *-vijf*, *-vinger*, *-vocaal*, *-vol*, *-voorn*, *-vrij*, *-wassen*, *-win*, *-wind*, *-winning*, *-wit*, *-wollen*, *-zacht*, *-zalig*, *-zes*, *-zeven*, *-zijde*, *-zijden*, *-zoolganger*(*-treder*), *-zuster* (zie die woorden).

— Met het bnw. in den zwakken vorm: *Halvemaan*, *-zool* (zie die woorden).

— Voorts, minder gebruikelijk (b. v. verouderd) of ongemeen:

— Met een znw. als tweede lid. *Halfbad*: „in 't latijn *Semicupium*; *Insessus*; betekent een bad, waar in de lijder tot aan de navel toe baad. Ook word er door verstaan een kamerstoel; waar toe men allerleij wortelen, kruiden, bloemen, specerijen, enz. gebruikt, naar de omstandigheid of ziekte", CHOMEL 997 *a*; *halfbedekken*, gedeeltelijke bedekking („Aandoenlijkst is haar schoon (*van de waarheid*) door 't kunstig *halfbedekken*", BILD. 6, 377); *halfbedwelming*, gedeeltelijke bedwelming („Als zij ... In *halfbedwelming* zweefde en omzwierde in die zalen", BEETS 2, 50); *halfbeschaving*, gedeeltelijke, gebrekkige beschaving („De oorzaak ..., (ligt) in niets anders ..., dan in hunne *halfbeschaving*", KNEPPELH. 11, 27); *halfblank*, halve blank (muntstuk of waarde) („Op het ouwe fransepat geevenze het kop veur een *halfblank*, dat scheeld noch een heele duit", ASSELIJN, *Spilp.* 10); *halfeerwaarde*, schertsende benaming voor iemand die den titel *Wel-* of *Zeereerwaarde* niet verdient („Dat de *Halfeerwaarde* ... een groot kenner van het Hebreeuwsch is", *Leev.* 8, 123); *halfeiland* (verg. hd. *halbeiland*, *halbinsel*), schiereiland („In de Noordzee legt een groot *half Eiland*, thans Jutland en van ouds het Kimbrisch *Half-eiland* ... genaamd", WAGEN., *Vad. Hist.* 1, 6); *halfgeleider*, zie bij GELEIDER II, 2) en BOSSCHA, *Natuurk.* § 660; *halfgenie* („Henri de Graaff is ... een *half-genie*", v. NOUHUYS, *Letterk. Opst.* 41); *halfgevoel*, onbepaald, „zwevend" gevoel („Een weemlend *halfgevoel* van 't harte bracht het voort", BILD. 5, 470); *halfgewas*, struikgewas, geen volslagen boom vormende („Daer wasset een *halfgewas* in Sunda, hebbende de bladeren als de Tamerindts Boom, ... is ghenaemt Queillor", *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 63 *d*); *halfgezicht*, gedeeltelijk gezichtsvermogen („Het *Halfgezicht* (*Hemiopsia*) ... bestaat daar in, dat men slegts een gedeelte kan zien van eenig voorwerp, al het overig verlooren gaande", CHOMEL, *Verv.* 2373 *b*); *halfgoud*, zie GOUD, Samenst.; *halfhaak*, halve haak (2de art.), bij KIL.; *halfhouwer*, kromsabel, hetzelfde als „cromhouwer" of „cromoort" (zie JUNIUS, *Nomencl.* 201 *a*); *halfjaarhonderd*, halve eeuw („twijflend *halfjaarhonderd*", NOLET DE BR., *Zwart op wit*, 10; „In 't negentiende *halfjaarhonderd*", *Ged.* 1, 202); *halfkamgaren* („*Halfkamgaren*, breigaren, sajet. Dit garen wordt insgelijks uit wol van langen stapel gesponnen *enz.*", GROTHE, *Mechan. Technol.* 302); *halfkenner*, gebrekkig kenner („De *halfkenner* wijst hier fouten aan", VOSMAER, *Amaz.* 41); *halfkennis*, halve, onvolledige kennis („Zoo is dwaze *halfkennis* het verderf aller zaken", BILD. *in* HUYGENS (ed. BILD.), 5, 6); *halfkous* („half-kouse. *Tibiale*", KIL.); *halfkunde* („Laat de *Halfkunde* van onzen tijd ...

beslissen. Dichtkunst en Natuur storen zich even weinig aan Classificatiën, die *enz.*", BILD. 1, 488); *halfmaagd* („De trippelende reijen der jongelingen, maagden, *halfmaagden*, ontmaagden, vrouwen,... enz.", FOKKE, *Verz. W.* 6, 45); *halfmensch*, „*semihomo*", KIL.; *halfmetaal* (zie hierboven bij **I**, II, 1, *a*); *halfmeter*, middellijn („Diameter; *Halfmeeter*", CHOMEL 479 *b*); *halfmouw* (als geslachtsnaam bekend); *halfverdieping*, verdieping, half zoo hoog als eene gewone verdieping („In de *halfverdieping* onder dak (worden) teekeningen ... bewaard", BOOSES, *O. e. N. Kunst* 2, 13); *halfvisch*, hetzelfde als „pladdijs", bij KIL.; *halfwerk* (zie hierboven **I**, II, 2, *b*) („Op zijn best brengen wij *halfwerk* tot stand", BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 226); *halfwitbeen*: „heet het (*het paard*), wanneer het wit tot op de helft van de pijp (*tibia*) reikt", HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 170).

— Met een bnw. als tweede lid, in verschillende opvattingen. *Halfafkeerig*, ten deele afkeerig („'t Jammer deelen in den schijn, Maar er d' aanblik van ontvluchten Met een *half-afkeerig* hart", BILD. 5, 379); *halffersetten* (*-fo(r)setten*), niet geheel van ferset; verg. *halfzijden* enz. („Dat icker noch wel vinden sal ... die hem lijden sullen met *halfosetten* mouwen", *Antw. Liedb.* 335); *halfgekapt*, van een wapenschild: voor de helft door eene „kap" (kapvormige figuur) bedekt (verg. Dl. IV, 947: GEKAPT, 2); *halfgekroond*, van een paardepoot en bij uitbreiding van het paard: slechts voor de helft „gekroond", d. w. z. voor de helft van een witten band rondom de kroon voorzien (zie nader HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 170); *halfgersten* (*-garsten*), van bier: voor de helft van gerstemout gebrouwen („'t Is waar, 't was maar *halfgarsten*: Ik kreeg geen muskadellenwijn", J. V. RIJSWIJCK 2, 146); *halfgesteveld*, van een paardepoot en bij uitbreiding van het paard: slechts voor de helft „gesteveld" (zie HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 170); *halfmoorsch*, gedeeltelijk in moorschen stijl (BUSKEN HUET, *Rub.* 29); *halfonzichtbaar* (BILD. 2, 58); *halfopenlijk* („Al zijne openlijke en *halfopenlijke* verklaringen", BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 430); *halfsmakelijk* („Overvloed van *half-smakelijke* verkwikkingen en duurgekochte oppassingen!" V. D. PALM, *Sal.* 7, 60); *halfsteil*, van een schaafbeitel, met betrekking tot zijn stand: niet volmaakt steil („De beitels (maken) meestal een hoek van 45° met de zool (*der schaaf*) ...; soms is deze hoek voor dwarrelige en harde houtsoorten iets grooter (*halfsteil*) en bij uitzondering 90°", GROTHE, *Mechan. Technol.* 216); *halfwakker*, slechts ten deele ontwaakt („In 't kriecken van den dagh, wanneer de eerste droomen,... in *halfwacker* slaep veel wonder' dingen wijzen", DE BRUNE, *Embl.* 288); *halfwoest*, nog ten deele onbeschaafd („*Halfwoeste* menschen, die beschaving en beleefdheid verwerpen", CONSC. 2, 41 *b*; zie ook 2, 39 *a*); *halfzinneloos*, bijna krankzinnig („Het was een akelig schouwspel, deze *halfzinnelooze* vrouw ... te zien worstelen tegen de koude en tegen den hongersnood, CONSC. 3, 93*b*; zie ook 3, 395 *a*).

— In navolgingen van thans wel verouderde ontleedkundige termen, als: *Halfgratig* („*Halfgraatige* Spier; in 't latijn *Musculus semispinatus*", CHOMEL 997 *a*); *halfpeesachtig* („*halfpeesachtige* spier, *musculus semitendinosus*", GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CCCCXXIII *b*); *halfvliezig* („*Halfvliezige* Spier van de Scheen, in het latijn *Musculus semimembranosus*", CHOMEL 997 *a*); *halfzenuwachtig* („*Halfzenuwachtige* Spier van de Scheen; in 't latijn *Musculus seminervosus*", *t. a. p.*).

— Met een, meestal als bnw. gebezigd, tegenw. of verl. deelw., eigenlijk of figuurlijk. Zie voor de algemeen gebruikelijke of als technische termen voorkomende bnww. *Halfbakken*, *-gebroken*, *-gedekt*, *-geleerd*, *-gesleten*, *-sleten*, *-verheven*, *-wassen* de afzonderlijke artikelen, doch vergelijk buitendien nog meer of minder vaak voorkomende adjectieven als

— *Halfaanziend.* Zie bij AANZIEND, Dl. I, 517.

— *Halfbedekt.* || Die juiste, halfbedekte, altoos terug wijkende stilheid, die steeds binnen de perken der bloôheid blijft, *Wildsch.* 3, 14.

— *Halfbedwongen.* || Grimwald treedt hem nader Met halfbedwongen spotgelach, v. LENNEP, *Poët.* 1, 85.

— *Halfbegrepen.* B. v. van woorden, klanken en derg.

— *Halfbeschaafd.* || Halfbeschaafde volksstammen.

— *Halfbeschonken.* || Halfbeschonken gekken, BILD. 13, 169.

— *Halfbesmeerd.* || Halfbesmeerde handen, v. EFFEN, *Spect.* 4, 26.

— *Halfbevochtigd.* || Met halfbevochtigd oog, BILD. 2, 77.

— *Halfbewolkt.* || Het licht der halfbewolkte en halfontdekte zon, BILD. 1, 371.

— *Halfbezweken.* || De schimmen ... dier vrijheids-wrekers ... waren ... nog om, met halfbezweken luister, HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 100. Hier wagglen half bezweken schimmen, Met stervend kroost, naar van der Werf! 1, 133 (*Het ontzet van Leyden*).

— *Halfbezwemen*, *-bezwijmd.* || Een star ... met halfbezwemen glans, BILD. 2, 57. Met een beet zijn halfbezwemen hart (sterken), 13, 328. „Weg! weg!" kermde de oom halfbezwijmd, CONSC. 2, 368 *a*.

— *Halfdoorschijnend.* || Halfdoorschijnend rag, BILD. 13, 218. De gordijnen waren afgelaten, maar men kon op hunne halfdoorschijnende vlakte twee schimmen zien over- en wedervlotten, CONSC. 4, 154 *b*.

— *Halfdoorsleten.* || De halfdoorsletene knielbank van het beenderhuisje, CONSC. 1, 155 *b*.

— *Halfdoorweekt.* || (*De*) bouwman ... staat de stormen door op 't half doorweekte veld, HELMERS, *Holl. N.* 82.

— *Halfgegeluwd.* || Het halfgegeluwd gras Stond niet zoo frisch ... meer, TEN KATE 6, 231.

— *Halfgegeten*, *halfgeten.* || De maegre (*er is sprake van de Nijl*) rijst, en laet de halfgegeete slangen Halfgeete leggen, VONDEL 11, 369.

— *Halfgeknakt.* || Een bleeke leliebloem Op halfgeknakten stengel, BILD. 1, 167.

— *Halfgekneusd.* || Hoef en ruitervoet (trappelt) Op halfgekneusde koppen, BILD. 1, 34.

— *Halfgekookt.* || Het koken (*degommeeren*) geschiedt in zakken, die men 1 tot 2 uur in de zeeploog ... laat liggen. Duurt de behandeling korter, dan verliest de zijde wel hare kleur, maar slechts een gedeelte van den bast (half gekookte zijde) GROTHE, *Mechan. Technol.* 310.

— *Halfgeloken.* || Met halfgeloken oog, BI... 4, 277 (zie ook HELMERS, *Holl. N.* 7).

— *Halfgenepen.* Ongemeen voor *halftoegenepen*. Den pijl bestieren met het halfgenepen oog, BI... 2, 390.

— *Halfgeopend.* || Een marokijnen kleinoodie... schrijntje stond er halfgeopend naast, BEETS, *C. O.* 1...

— *Halfgesloopt.* || Twee dagen strijdt hij nog 't halfgesloopte wrak, HELMERS, *Holl. N.* 80.

— *Halfgesloten.* || Williams zat in een' leunin... stoel met gevouwen handen en half gesloten oogen verdiept in de overdenkingen des geestes, *Wildsch.* 6, 157. Hij blikte met halfgesloten oogen ter aarde CONSC. 3, 347 *b*. Zijne halfgeslotene oogen, 3, 358 *a*.

— *Halfgespleten.* || De snoodaart ... Ligt ... Met halfgespleten' kop geveld, BILD. 1, 11.

— *Halfgestremd.* Eigenlijk van bloed; bij overdracht van eene wond. || De halfgestremde wonde, DE GÉNESTET 2, 265.

— *Halfgeteerd*, halfverteerd. || De graven ..., daer niet als ysselicke ledigheyd, en half-geteerde riften en lagen, DE BRUNE, *Embl.* 108.

— *Halfgetroost.* || De halfgetrooste maagd, CONSC. 3, 24 *b*.

— *Halfgevormd.* || Wanneer ze, staamlend, flaauw, met halfgevormde klanken, Door 't lief onnozel Zoontje als moeder zich hoort danken, HELMERS, *Holl. N.* 8.

— *Halfgewasschen.* || Hij haalde uit zijnen zak Een halfgewasschen doek, met veelerhande strepen, Hij zeepte en scheerde mij, BARTELINK, *B. Kermis*, 24.

— *Halfgezouten.* Oneigenlijk, van een persoon: niet „vol", niet „gaar", onnoozel. || Om een halffgesouten Boer, syn Geboort-leden ... te benemen, BAARDT, *Deugdensp.* 107.

— *Halfingehouden.* || Haar naam (werd) met eene halfingehouden stem uitgeroepen, BEETS, *C. O.* 117.

— *Halfontblaard, -ontbladerd.* || Hy leunt zich aan een half ontblaârden stam, BILD. 2, 404.

— *Halfontdekt.* Zie bij *Halfbewolkt.*

— *Halfontheisterd.* || 't halfontheisterd land en 't vluchtend veldgezin, BILD. 6, 360.

— *Halfonthuld.* || De halfonthulde maan met heur bekrompen licht, BILD. 2, 157.

— *Halfontloken.* || Halfontloken' eglentier, BILD. 1, 40.

— *Halfontredderd.* || 't Halfontredderd schip, BILD. 6, 395.

— *Halfontslipt.* || Een halfontslipte traan, BILD. 1, 363.

— *Halfontwroet.* || Een halfontwroete ceder, BILD. 2, 455.

— *Halfontzind.* || Zijn stem doorklonk de zaal als van een halfontzinde, BILD. 2, 71.

— *Halfschertsend.* || Dorpelingen, die met eenen halfschertsenden glimlach op de lippen ... alles naluisterden, CONSC. 1, 329 *b*.

— *Halfslapend.* || De Hooftman, halfslaapende, en bynaa ongedekt, werdt, door dooling der vyanden, behouden, HOOFT, *Tac.* 482. De Vorst, halfslapend by 't gerucht, Springt uit *enz.*, BILD. 1, 291.

— *Halfsluimerend.* || Gij dommelt in halfsluimerende rust, BEETS 2, 386.

— *Halfspottend.* || Ser van Steenbeke grimlachte halfspottend, CONSC. 3, 100 *a*.

— *Halfuitgesproken.* || Een half uitgesproken woord op haare lippen was een bevel vóor haaren Willem, *Leev.* 5, 17 (zie ook 7, 385).

— *Halfverbrand.* || Reusachtige rotsen, die hunne naakte en halfverbrande schoften loodrecht uit de sneeuw verhieven, CONSC. 3, 392 *a*.

— *Halfverdekt.* || Englen, die met halfverdekt gezicht Voor den luister nederknielen van Zijn ongenaakbaar licht, BILD. 5, 385.

— *Halfverdraaid*, in verschillende opvattingen. || Onzen fijnen buurman ... met een uitgerekte, kromme hals, halfverdraaide oogen, en vooruitstekende lange kin, *Wildsch.* 1, 248. De halfverdraaide oude man, LOVELING, *Idon.* 105.

— *Halfverdroogd.* || Gelijk een koele zomerregen ... Ceres half verdroogde schatten In vruchtbre halmen uit doet spatten, HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 141.

— *Halfverduisterd.* || Op u vest Thebes volk zijn halfverduisterde oogen, BILD. 3, 180.

— *Halfverflenst.* || De een of ander halfverflenste Petitmaitre, *Leev.* 1, 265.

— *Halfvergaan.* || Een halfvergaan kasteel, V. ZEGGELEN 7, 96.

— *Halfvergeten.* || Menig halfvergeten tooneel harer kinderjaren stond levendig voor haren geest, V. LOVELING, *Nov.* 199 (zie ook BEETS, *C. O.* 17).

— *Halfvergramd.* || Haar vader ... riep halfvergramd *enz.*, CONSC. 3, 348 *a*.

— *Halfverkleumd.* || Daar, hongerend en bloot, zijn halfverkleumde Gade ... zwierf langs de stranden om, HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 70.

— *Halfverknaagd.* || Een halfverknaagde kling mag zich in de aard ontdekken, BILD. 2, 51.

— *Halfverkoold.* || Een twaalftal halfverkoolde lijken ... lagen er tusschen de smeulende puinen, CONSC. 1, 107 *a*.

— *Halfverlicht.* || 't Opgaan van de halfverlichte maan, BILD. 2, 147. De halfverlichte trap, CONSC. 2, 119 *a* (zie ook 1, 47 *b*).

— *Halfverloopen.* || Halfverloopen tijd (zeeterm): De helft van den tijd, verloopen tusschen de beide hoogtewaarnemingen voor eene buitenmiddagsbreedte.

— *Halfverminkt.* || Nog voelt het ondier diep het leed Der halfverminkte klaauwen, TOLLENS 5, 34.

— *Halfverroest.* || 't Halfverroeste zwaard, BILD. 3, 381.

— *Halfverrot.* || De half verrotte stammen van ontwortelde wilgen, CONSC. 2, 213 *a*.

— *Halfverscheurd.* || Met siddring vloog hij (*de Adelaar*) weg op halfverscheurde pennen, HELMERS, *Holl. N.* 41.

— *Halfverscholen.* || Eindlijk vindt zijn vorschend oog Den halfverscholen torentrap, TOLLENS 11, 85.

— *Halfverslenst.* || Zij ... nam de halfverslenste bloemen weg, CONSC. 2, 259 *b*.

— *Halfversmorend.* || 't Hart beklemt een halfversmoorend ach, BILD. 2, 404.

— *Halfversteven.* || Anderen (trachtten) ... den bloedsomloop in hunne halfversteven ledematen te herstellen, SLEECKX 3, 77.

— *Halfverstikt.* || Een halfverstikte zucht bleef in zijn adem smoren, BILD. 2, 127.

— *Halfverstramd.* || Hoe thans 't gevoel geschetst, dat ombruischt door mijn aâren! Den echten greep gezet op half verstramde snaren? HELMERS, *Holl. N.* 178.

— *Halfverteerd.* || Geraamten en halfverteerde lichamen, CONSC. 1, 165 *a*.

— *Halfvervonkeld.* || Een halfvervonkeld licht verstrekt hem voor een zwaard, BILD. 2, 130.

— *Halfvervroren.* || Een krunckelende Slangh, schier dood en halfvervroren, Vermids den Noordenwind *enz.*, VONDEL 1, 543.

— *Halfverweerd.* || Een bouwval ... Van halfverweerden steen, LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 45.

— *Halfverweesd.* || Halfverweesden: *kinderen die een der beide ouders missen.*

— *Halfverwonnen.* || Halfverwonnen en in zijn voornemen wankelend, antwoordde hij *enz.*, CONSC. 3, 168 *b*.

— *Halfverwricht.* || Zijn halfverwrichte hand, BILD. 2, 193.

— *Halfverwrikt.* || Niet zwak, niet afgemat, met halfverwrikte leên! Maar als een jonge held! HELMERS, *Holl. N.* 51.

— *Halfverzilverd.* || Een eik ... Door eeuw bij eeuw omschorst met halfverzilverd mos, HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 52.

— *Halfverzopen.* || Leucothoë die bergt sijne half versoope siel, VONDEL 2, 503.

Samenst. *Halfbloed, -stam, -was.*

HALF (II), znw. onz., mv. *halven*; verkl. *halfje*. Het bnw. *Half* als znw. genomen. Nhd. *halb* (*D. Wtb.* 4, II, 187). Voor 't verkleinw. zie HALFJE.

1) In 't algemeen. De helft van iets. || Twee halven maken een heel; vier halven maken twee heelen, *enz.*

2) In het bijzonder. Benaming voor de helft van zekere in het verband genoemde of daaruit begrijpelijke zaak. Verg. ACHTSTE, KWART, VIERENDEEL enz. || De loten (der staatsloterij) waren voorheen verdeeld in halven, vierden, achtsten. — Een half ten honderd; een half percent: *de helft van een honderdste deel van zekere som.* Die aandeelen staan 76 en een half. — 't Maken van de boter-vaten, halven, vierendeelen, kinnetjens ende halve kinnetjens, *Handv. v. Amst.* 879 *b* (a°. 1651). Hy had, ik weet niet wel hoe veel pakhuizen, altemaal gepropt vol, met stukken van achten, En ettelyke tonnetjes met halven, en kwaartjes, ASSELIJN, *Gusman*, 8.

— *Een half bier*, bij verkorting *een half*. Waarschijnlijk: een halve *vaan*. || Een hieltje? dat is te veul, maer met twee klockjes een half, BREDERO 1, 232. Brochtmen nu yemant een half bier, al waerter een heel! COSTER 31.

O. Swick. *G.* Swack, een half bier in jou sack.
O. Neen al propertjens, Moer, alle dingen met gemack.
BREDERO 1, 219 (zie ook 3, 155).

Doet myn eerst bescheyt, siet selfs oft een half of hiel is. Wat so, een nochteren dronck is soo goet as een siel mis.
1, 233.

HALFAAM, znw. onz.; mv. *-amen*. Koppeling van *Half*, 1ste art., in de bet. I, I, 2, *a*) en *Aam* (zie ald.). Watervaatje (aan boord), inhoudende een half aam of 87 liter. Thans wellicht verouderd.

HALFAAP, znw. m., mv. *-apen*. Nhd. *halbaffe* (naar hetwelk het Ndl. woord is gevormd). Gewoonlijk in het mv. *halfapen*, als de benaming van eene hoofdafdeeling der apen (die der *Prosimii*); het enkelv. beteekent dan: een voorwerp uit de groep der *halfapen*. || De soorten van apen zijn zeer talrijk; men onderscheidt twee hoofdafdeelingen, die der eigenlijke apen en der halfapen, welke laatste in zeer vele opzichten van de overige afwijken, BURGERSDIJK, *Dieren* 1, 20.

HALFACHT, bijw. (tijdsbepaling). Koppeling van *Half* en *Acht*, 5de art., (zie ald. onder I), Dl. I, 619). Een half uur na zevenen. Zie voor de verklaring bij HALF (I), I, I, 2, *e*). || Het is (*bij den gevangen leeuw*) een woede van klokke halfacht. Het rammelen der boeien, als de gevangene opstaat om zijn brood en water aan te nemen, BEETS, *C. O.* 16. De oudere Stastok ... stond ... om zes uren op, ten einde om halfacht aan het ontbijt te zijn, 42.

HALFBAK, znw. m. en onz.; mv. *-ken*. Koppeling van *Half*, 1ste art., I, I, 1) en *Bak*, 2de art., 2, *b*). Soort van vloertegel: halve bak. || Halfbak, o., in sommige gewesten van Zuid-Nederland m. ... Roode en blauwe vloertegels en estrikken worden, in Noord-Nederland, ook onderscheiden in halfbakken ... en dunne en dikke heelbakken, COOPMAN, *Steenbakk.* 21. — Eene soort van vloersteenen ... die de Metselaars hier te Lande heelbakken en halfbakken noemen, BERKHEY, *N. H.* 2, 290. Tegels ... Halfbakken, ... Heelbakken, ... Baantegels, ... Best verglaasde bakken, STORM v. 's-GRAV. 1, 227.

HALFBAKKEN — daarnaast, minder algemeen gebruikelijk — HALFGEBAKKEN —, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., in de bet. II, 3, *b*) en *bakken*, *gebakken*, verl. deelw. van *Bakken* (zie ald.). Slechts voor de helft —, immers niet geheel, slechts ten deele, gebakken.

1) Eigenlijk, van brood en andere baksels. Niet geheel doorbakken, niet volkomen gaar.

2) Figuurlijk, in toepassing op personen. Niet geheel zijnde zooals het wezen moest; in het een of andere opzicht onvolkomen.

a) Bij qualitatieve persoonsnamen. Niet volslagen —, in gebrekkige mate datgene zijnde wat door den naam wordt aangewezen; onvolkomen of gebrekkig in zijne soort. || Een half-bakken prediker. *Un pauvre, méchant prédicateur*, Een half-bakken dichter. *Un rimailleur*.... Een half-bakken vryer, een koelen troever, een houte klaas. *Un amoureux transi*, MARIN. — Een wijsneus; die pas lesen of schrijven kan, of ... een halfbakken letterknaap, BEKKER, *Betov. Weer.* 3, 65. Halfbakken Advocaatjes (en) andere pennelikkers, v. EFFEN, *Spect.* 1, 90. 't Geen halfbakke Wysgeeren waare wysheid en zedekunde noemen, 11, 183. Zulke halfbakken mannen, die bang zijn voor de punt van een degen, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 134.

b) Niet wel bij het hoofd: gek, of althans: onnoozel, simpel. Verg. in den zelfden zin: *niet* (*goed*) *gaar*. || Immer zoo schadelijk is 't dat men Gekken om 't gelt mind; want een hallef-bakken rijkert laet hem voorstaen dat hy wijs moet zijn, KRUL, *P. W.* 2, 311.

Iufvrouwen! wie gy zijt, die minnen wild om 't goetje, Een half-bakken knecht, een weet niet, oft een bloetje; Leer ... dit van mijn *enz.*
KRUL, *P. W.* 2, 308.

— Soms pleonastisch, t. w. bij een znw. als *dwaas*. || Een half backen dwaes, COSTER 58.

c) Zelfstandig gebezigd in de eene of andere der vermelde opvattingen. || Jou schurfde Pry! jou Kamer-kat! ... jou half-gebakken! ... Jou Hoer! *Gew. Weduwenaar* 3, 11.

— *'t Is maar een halfgebakken.* Bij MOLEMA 143 *a*: 1°. een onnoozele; 2°. iemand die niet meer dan eene halve daghuur verdienen kan; 3°. iemand met een zwak lichaam (zoo ook in Zuid-Nederland en Oost-Friesland).

HALFBLANKSGEZEL — en met dezelfde bet. HALFBLANKSKNECHT —, znw. m., mv. *-gezellen*, *-knechts*. Gezel (in de bet. 2), knecht van een *halven blank* of *half blank* (drie duiten of $1^7/_8$ cent), d. w. z. een gezel of knecht die maar een halven blank waard is; eene in scherts gevormde benaming voor een gezel, een knecht van slechte hoedanigheid; prulknecht. || Men zondt hem naer de keuken by de andere booden, daer hy ... als ... een half blanks knecht, dien de handen verkeerd stonden, overdwars wierdt ontfangen, *Ned. Spect.* 12, 70.

— Soms opgevat als een vakterm: jongste gezel, duivelstoejager (?). || Deze Joost ... (was) halfblanks-gezel bij een schoenmaker, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 195.

Aanm. Op dezelfde wijze als dit woord en als *Halfblanksheer* en *Halfblanksjuffrouw* (zie die woorden) zijn schertsend gevormd: *Halfblankscommissionair*, prulcommissionair („Er op uit ..., dan om een *halfblanks Commissionair*, dan om een fatzigen Beunaas op te loopen", *Leev.* 1, 18); *halfblankskeizer* („Dat is immers nou geen portuur voor je, zoo'n *half blankseh Keizer* uit het knoetenland", POKKE, *B. R.* 2, 292); *halfblankspetitmaître* („Ik kan my zo Satans nydig maaken, als ik zie, dat daar een *halfblanks Petit-maitre* uit een klein Komenys winkeltje sluipt; en ... naauwelyks zyn Broers ... goeden dag zegt", *Blank.* 1, 117); *halfblankspbiloscof* („Onze *halfblanks Philosoofen*", *Blank.* 2, 129).

HALFBLANKSHEER, znw. m., mv. *-en*. Heer van een *halven blank* (verg. HALFB'ANKSGEZEL); benaming toegepast op een heer die eigenlijk geen heer is; iemand die zich 't uiterlijk van een heer geeft of tracht te geven. || Nu! 't is ook niet veel bijzonders, die „Gekroonde Roemer": eigenlijk maar een loziment voor reizende kramers en halfblanksheeren, *K. Zev.* 5, 53.

HALFBLANKSKNECHT. Zie bij HALFBLANKSGEZEL.

HALFBLANKSJUFFROUW — JUFFER; en met dezelfde bet. HALFBLANKSMADAM —, znw. vr., mv. *-juffrouwen*, *-juffers*, of *-madam(m)en*. Juffrouw, madam van een *halven blank*; meid of vrouw die zich het uiterlijk van eene dame van stand geeft of tracht te geven. Verg. de vorige artikelen en eene uitdrukking als *dame van een kwartje* en derg. || Een halfblanks Joffrouw, *a Woman of a mean condition that by her dress would be lookt upon to be a gentlewoman*, SEWEL. Een half-blanks Juffr. een slous. *Une gueuse revêtue, une Demoiselle à quatre deniers, une Mademoiselle flon, flon*, MARIN. — Wat heeft men een gebril met die halfblanks Juffertjes van meisjes, men diende niets anders te bedryven, Als een dommelyken dag, op die sleeplendens te knorren en te kyven... Maak dat de kaamer gereed is *enz.*, ALEWIJN, *Philipp. Koppel.* 50. Nou, die (*zekere groote lui*) zyn beter als die halfblanks Madamen, *Leev.* 6, 187.

HALFBLANKSMADAM. Zie het vorig art.

HALFBLIND, bnw. Nhd. *halbblind*. Koppeling van *Half*, 1ste art. in de bet. **II**, 3) en *Blind*. Voor de helft blind (b. v. aan een oog), of (in ruimer opvatting): zeer slecht van gezicht. || Een halfblind paard. Een halfblinde bedelaar. — D'een Tessche is hallefblind, en d'and're Feecx is leep, VONDEL 1, 217. Een goed gezicht is altijd geen voordeel... Ware ik halfblind, ik zate tegenwoordig in de Leeuw met eene pint bier *enz.*, CONSC. 2, 267 *b*.

HALFBLOED (I), znw. gemeensl., gewoonlijk echter m. gebezigd. Nhd. *halbblut*. Uit *Half*, 1ste art. (zie ald. onder **I**, II, 2, *d*) en *Bloed*. Slechts voor de helft zuiver of edel bloed in de aderen hebbende; slechts voor de helft (gemeenlijk door den vader) van zuiver, van edel bloed of ras zijnde. In toepassing op menschen buiten Europa geteeld die slechts voor de helft van Europeesche (blanke) afkomst zijn: afstammeling van een Europeaan en van eene inlandsche vrouw. Verg. eng. *halfbreed*.

HALFBLOED (II), bnw. Misschien, in navolging van het Eng. bnw. *halfblooded*, gevormd onder invloed van het znw. *halfbloed* (zie het vorig art.). Van dieren (inzonderheid paarden). Eigenlijk: afstammende van een volbloed dier (vader) en van een dier van het gemeene slag; bij uitbreiding ook wel gebezigd van een dier (paard) van edel bloed, dat evenwel niet volbloed is. || Te Empt zijn twee stallen, meest fokschapen, die gedekt worden door halfbloed Engelsche rammen, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 137.

— Zelfst. gebezigd, als (onz.?) znw., met mv. (*-bloeden*). Afstammeling van een volbloed en van een dier van niet zuiver ras.

HALFBROEDER — -BROER —, znw. m., mv. *-s*. Ofri. *halfbroder*, nhd. *halbbruder*, eng. *halfbrother*, mnl. *halfbroeder*. Koppeling van *Half* en *Broeder*. Hetzelfde als *halve broeder* (zie bij HALF, 1ste art. **I**, II, 2, *d*). || Halfbroeder. *Frater uterinus*, PLANT. (ook bij KIL.).

HALFCIRKELVORMIG, bnw. Den vorm van een halven cirkel hebbende (derhalve — naar het voorbeeld van *cirkelvormig* — afgeleid van het anders niet voorkomende *halfcirkel*, halve cirkel?). || In deze muurtjes... worden cirkelvormige, en bij diepe bakken ook nog groote, met een halfcirkelvormigen boog gedekte openingen uitgespaard, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 399.

HALFDEEL, znw. onz., mv. *-en*. Mhd. *halpteil*, nhd. (verouderd) *halbtheil*, zwits. *haltel*, ofris. *halfdel*, *haldel*, *hadel* (verg. RICHTHOFEN 792 *b*). Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Deel*. Een ook bij ons thans verouderd woord voor: helft. || Halfdeel, helft. *La moitié*, PLANT. (ook bij KIL.).

Afl. *Halfdeelen*, *halfdeelig* (zie woorden).

HALFDEELEN, bedr. zw. ww., alleen in de onbep. wijs voorkomende. Van *Halfdeel* (zie ald.). In de helft deelen; halveeren. Thans verouderd. || Dat... den Burchgrave genootdruct waer gheweest sich... onder tbeschut vande Graven te begheven, ende... trechtsgebiet mitten anderen te half-deelen, V. HOUT, *Dienstb.* 8. De boeten ende breucken te half-deelen, *Ald.*

HALFDEELIG, bnw. Van *Halfdeel* (zie ald.) met *-ig*; daarnevens (uit ofri. *halfdel*, *haldel*, *hadel*) gelijkbet. westfri. *halich* (voor *hadelich*; VERDAM 3, 45). In de helft gedeeld, gehalveerd, b. v. van eene voor de helft aan verschillende eigenaars toebehoorende scheisloot en voorheen in de baronie van Breda gebruikelijk van zekere (huwelijks)goederen, t. w. van de zoodanige die bij het huwelijk in gemeenschap kwamen en, wanneer zij gedurende het huwelijk verkregen waren, bij overlijden voor de eene helft aan de langstlevende partij, en voor de andere aan de erfgenamen van de overledene partij overgingen (in tegenstelling met *zijdhoudende* goederen, welke aan die zijde bleven vanwaar zij gekomen waren). Zie HOEUFFT, *Bred. T.* 226.

HALFDEK, znw. onz. (soms met den klemtoon op de tweede lettergreep); het mv. niet in gebruik. Uit *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Dek*, scheepsdek. Het achterste gedeelte van het opperdek, t. w. van den grooten mast tot aan het hek; op de vroegere kampanjeschepen: het gedeelte van het opperdek tusschen den grooten mast en de kampanje. || Men kan het (t. w. *het opperdek*) gevoegelijk verdeelen in de verschansings, den bak, de loopplanken met de barring, de brug, het halfdek en de kampagne, MOSSEL, *Het Schip*, 322. De ruimte achter den grooten mast wordt op alle schepen het halfdek genoemd. Dit is de plaats, die bij voorkeur voor den kommandant en de officieren bestemd is. ... Alle pligtplegingen, alle parades en vele exercitiën vinden aldaar plaats, de officieren en adelborsten van de wacht houden er hunnen post, 328. Zoowel bij het gladde als bij het gebroken dek noemt men ...het achterste gedeelte halfdek, LANDOLT 1, 108. — Freryk... platvoette, of hy op het halfdek de wagt had, *Leev.* 5, 206. Terwijl de 1e officier op het halfdek heen en weerloopt, hoort hij *enz.*, WERUM-BUNING, *Marinesch.* 96.

> Wat werkt ge om hier kajuit of halfdek op te sieren,
> Den streek vergetende waarnaar gy hebt te stieren?
> BILD. 14, 222.

> Op 't breed halfdek van d'admiraal,
> Vloot alles zamen *enz.*
> METER, *Heemsk.* 185.

Samenst. *Halfdekbalk*, balk in het dwarsverband van een schip, tusschen de beide hekstukken, waarop de uiteinden der planken van het halfdek rusten (zie b. v. RIJK, *Scheepsb.* 46); *halfdekbatterij*, het geschut op het halfdek geplaatst; *halfdektent*, zonnetent die boven het halfdek uitgehaald kan worden („De *halfdektent* loopt van den voorkant van den bezaansmast tot aan den achterkant van den grooten mast", MOSSEL, *Het Tuig*, 341).

HALFDEUR, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Deur*. Hetzelfde als *halve deur* (zie kol. 1593), in Noord-Nederland *onderdeur* genoemd.

— Zegsw. *Over de halfdeur getrouwd*. Schertsend gebezigd van man en vrouw, in onwettige gemeenschap met elkander levende; verg. in Noord-Nederland: *over den puthaak getrouwd*. Zie *Volkskunde* 9, 107.

HALFDONKER (I), znw. onz. Nhd. *halbdunkel*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2) en *Donker*, znw. (duisternis). Gedeeltelijke duisternis; toestand tusschen donkerheid en licht; schemerdonker. || Ik heb u nog niet herkend in dit halfdonker, MULDER, *J. F.* 1, 132. (*In de kamer*) heerschte een doorzichtig halfdonker, omdat men de gordijnen had doen vallen, TEN BRINK, *Rom.* 4, 7.

HALFDONKER (II), bnw. Nhd. *halbdunkel*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Donker*, bnw. Reeds gedeeltelijk donker, maar toch nog gedeeltelijk licht: nog niet volslagen donker. || Den blik in de halfdonkere ruimte gericht, CONSC. 4, 25 *b*. Wen zij het paar ... nog wat In 't halfdonkere loof (ziet) rondwandlen, V. BEERS 2, 225.

HALFDOOD, bnw. Mhd. *halptôt*, nhd. *halbtodt*, mnl. *halfdoot*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Dood*. Nog wel niet geheel, doch ten naasten bij dood. || Half-dood. *Semimortuus*, *semianimis*, *intermortuus*, KIL.

HALFDOOR, bijw. (van wijze). Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Door*. Op of in de helft doorgedeeld of -gesneden; in twee gelijke stukken; doormidden, middendoor. || Het brood halfdoor snijden. Den appel halfdoor deelen.

HALFDRIE, bijw. (tijdsbepaling). Koppeling van *Half* en *Drie*. Een halfuur na tweeën. Voor de verklaring verg. HALFACHT.

HALFDRONKEN, bnw. Nhd. *halbtrunken*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*). Gedeeltelijk beschonken. || De halfdronken Muggelyn, CONSC. 3, 113 *b*. Een halfdronken koewachter, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 19.

HALFDUISTER (I), znw. onz. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2) en *Duister*, znw. (donkerheid). Gedeeltelijke duisternis; toestand tusschen duisternis en licht. || Hij moest in het halfduister hare wang hebben zien glinsteren: „Schreit gij?" vroeg hij, LOVELING, *D. E.* 124.

HALFDUISTER (II), bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Duister*, bnw. Reeds gedeeltelijk duister, maar nog gedeeltelijk licht; nog niet volslagen duister. || Zijnen halfduisteren kelder, CONSC. 1, 183 *b*. Een halfduister kamerken, 1, 353 *b*. In den halfduisteren hoek der kamer staat een spinnewiel, 4, 99 *a* (zie ook nog 4, 89 *a*).

HALFEBBE — HALFEB —, znw. vr., zonder mv. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I) en *Ebbe*. Eene benaming voor het tijdstip, waarop de ebbe half —, voor de helft is afgeloopen; het tijdstip halverwegen het ebgetij. Verg. HALFTIJ. || Half ebbe. *Le demi jusant. Half ebb tide*, TWENT., *Zeem. Wdb.* 42 *a*. 't Is halfebbe, V. DALE.

HALFEDEL, bnw. Nhd. *halbedel*, mnl. *halfedel* (verg. ook nhd. *halbadelich*). Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Edel*. Slechts voor de helft (d. w. z. door een der beide ouders) of anders: slechts in twee van de vier kwartieren van edele, adellijke afkomst. Zie VERDAM 3, 40.

HALFEEN, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na twaalven. Voor de verklaring verg. HALFACHT.

HALFEEUW, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 2) en *Eeuw*. Tijdperk van eene halve eeuw. Weinig in gebruik. || De laatste Halfeeuw ... van Nederlands bestaan, BILD. 14, 230.

HALFELF, bijw. (tijdsbepaling). Een halfuur na tienen. Voor de verklaring verg. HALFACHT. || Zijn haar is van zondagmorgen halfelf tot zaterdagavond ... in volkomen wanorde, BEETS, *C. O.* 2 (*De Holl. jongen*). Om tien uren halfelf, 24.

Afl. *Halfelfje*, *halfelven* (zie die woorden).

HALFELFJE — -ELFKEN —, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Het verkleinw. van *Halfelf*.

1) De benaming van: koffie en brood, of dikwijls alleen koffie, genoten tusschen het ontbijt en den middag, om halfelf. Zie b. v. SCHURRM., BOUWMAN, *Volkst. i. Noord-Holl.* 37 en BOEKENOOGEN 282. Verg. HALFZESJE, TWAALFUURTJE. || Als ik myn halfjaars wasch ... thuis kryg ... dan zwaait er nog wel eens een half elfje, met dat staan over de heete yzers, *Leev.* 7, 340.

2) *Een benauwd halfelfje*. Uitdrukking voor: een moeilijk of angstig oogenblik. Misschien (evenals het Fra. *quart d'heure de Rabelais*) ontleend aan een anecdotisch *halfelfje* in de bet. 1).

HALFELVEN, onz. zw. ww.; behalve in de onbep. wijs niet of zeldzaam in gebruik. Van *Halfelf*. Benaming voor: om halfelf brood en koffie, of alleen koffie, gebruiken. Verg. HALFELFJE, 1). || De Coffy-pot, ja, dat was 't woord (*de leus*); Marry moest altoos hallefelve. Maar 'k heb daar meê geen tyd verlet, *Econ. L.* 1, 98. Is ze op 't half elven ook gestelt? Dat valt by my nooit voor, 3, 71.

HALF-EN-HALF — daarnaast ook HALF-OM-HALF —, znw. onz., zonder mv.; verkl. (met de bet. *een glaasje half-en-half*) *-je*. Voor de verklaring enz. zie bij *Half*, 1ste art., **II**, 6, *a*, *a*). Benaming voor gemengde dranken, voor de helft uit het eene, voor de andere helft uit een ander bestanddeel bestaande.

1) Zekere bekende likeur. || Half-en-half (half-om-half) van Wijnand Fockinck te Amsterdam. Een glaasje half-en-half van 't Lootsje.

2) Een mengsel van half faro en half lambiek. Vandaar (volgens HARREB. 1, 274 *a*) de zegsw.

— *Half-en-half is sterk genoeg*. Figuurlijk voor: men moet zich met het middelmatige tevreden houden (zie *t. a. p.*).

3) Eene (in navolging van het Engelsche *half-and-half*) gebezigde benaming voor b. v. half *porter* en half *ale* (twee bekende Engelsche bieren).

HALFEZEL, znw. m., mv. *-s*. Nhd. *halbesel* (naar hetwelk het Ndl. woord gevormd is); in het Latijn der wetenschap (*equus*) *hemionus*. Eene soort van, in het oostelijk gedeelte van Midden-Azië voorkomenden ezel (zie b. v. BURGERSDIJK, *Dieren* 1, 406).

HALFGAAR, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Gaar* (zie ald.). Slechts ten deele —, niet volkomen gaar; eigenlijk en figuurlijk. || Halfgare kost. Een halfgare (d. w. z. *simpele*) jongen.

HALFGEBAKKEN. Zie bij HALFBAKKEN.

HALFGEBROKEN, bnw. Nhd. *halbgebrochen*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *gebroken*, het verl. deelw. van *Breken*, als bnw. opgevat.

1) In de militaire vuurwerkerij, van buskruit: gedeeltelijk fijngemaakt.

2) Van het oog eens stervenden. Nog niet geheel gebroken. || Zij bidt, met halfgebroken oog, V. LENNEP, *Poët.* 1, 97.

3) Van woorden. Niet volkomen —, slechts gedeeltelijk uitgesproken. || Hy (liet) zich ... aan de huizen van twee Burgemeesteren rijden, en zoo zwak van lichaam als van geheugenisse, by hen leiden ...: hun ... met half gebrooke woorden biddende, dat *enz.*, BRANDT, *Lev. v. Vondel*, 72.

HALFGEDEKT, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Gedekt*, bnw. (zie ald. de bet. 1). Van orgelpijpen: slechts gedeeltelijk gedekt, niet volkomen gesloten, d. w. z. wel van „hoeden" of stopsels voorzien, doch van zoodanige waarin zich een hol roer bevindt. Zie VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 10.

HALFGEK, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Gek*, bnw. (zie ald., 1ste art.), in de eene of andere opvatting. Niet volslagen, doch in eene aanmerkelijke mate van zijn verstand beroofd (enz.). || Eenen halfgekken sukkelaar, CONSC. 2, 276 *b*.

HALFGELEERD, bnw. Nhd. *halbgelehrt*; verg. ook eng. *halflearned*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Geleerd*, 1ste art., I, B, 1). Slechts gedeeltelijk, d. w. z. niet grondig of degelijk —, niet door en door in eene of meer wetenschappen ervaren of ten opzichte daarvan met uitgebreide kennis toegerust. || Laffe ... discoursen van halfgeleerde opsnyers, v. EFFEN, *Spect.* 5, 198. Onze halfgeleerde pedantjes, *Leev.* 7, 27.

Afl. *Halfgeleerdheid* („Dwazen by wie de *halfgeleerdheid* steeds bronwel (*is*) van verderf", BILD. 6, 329).

HALFGELEERDE, gemeensl., doch meestal m. gebezigd; mv. *-en*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 1) en *Geleerde* (zie ald.). Iemand die slechts voor een deel een geleerde heeten kan, die niet grondig, niet degelijk, niet door en door geleerd is (verg. *Halfgeleerd*). || Ik ontmoet hier Speelers, ... Halfgeleerden, Vaerzenmaakers, *Leev.* 1, 212. Al het genestel, dat er, zo door geleerden, als halfgeleerden, is by en om gezet, *Blank.* 2, 211. Die heeft den grooten hoop der grootsche halfgeleerden Thands voor zich, BILD. 13, 111.

— In de volgende aanhaling is *half-geleerde* nog ternauwernood als eene koppeling te beschouwen.

Tot redgeren is een half geleerden dat een hiele wyse Baes is, Bequamer, as een hiel gheleerde, dat een half backen dwaes is. COSTER 58.

HALFGESLETEN, Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *gesleten*, het verl. deelw. van *Slijten*, als bnw. gebezigd. Verg. HALFSLETEN.

1) Nog maar gedeeltelijk versleten of opgesleten. || Op dat de half ghesleten kleederen (*der hoovaardigen*) nerghens toe souden mogen nut zijn, soo hackeltmen ... die dierbare Fluweelen, Damasten ende Satijnen sonder eynde, COORNHERT 1, 238 *c*.

2) Alreeds gedeeltelijk versleten enz. In figuurlijke toepassing op, in den een of anderen zin, niet meer frissche (b. v. „verlepte" of veel „gebruikte" vrouwen. || Furioos slavin, en halfgesleete boel, ASSELIJN, *Kurieen*, 11.

Wy Ridders zijn niet vies, wanneer ons magh gebeuren
Een half-gesloten maeghd, wy nimmermeer en treuren.
Wanneerder ons een maegd maer vriendelijck toelacht
Wy hebben maer op lust en niet op schoonheyd acht.
PERS, *Lucretia enz.* 72.

HALFGETIJ. Zie HALFTIJ.

HALFGOD, znw. m., mv. *-goden*. Ohd. *halbgot*, nhd. *halbgott*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2, *c* of *d*) en *God* in de bet. I, B, 1), ter letterlijke vertaling van gr. ἡμίθεος, gr.- lat. *hemitheus* of van lat. *semideus*.

1) Eigenlijk. Een naam voor de door eenen god bij eene aardsche vrouw verwekte Heroën der classieke mythologie of soms ook wel voor een der mindere goden. Verg. *halve god* in kol. 183 en 189. || Halfgot... *hemitheus*, *Teuthon.* 138 *b*. Halfgodt ... *Semideus*, PLANT. (ook bij KIL.). — In dit laatste stuk heeft de halfgod (*Hercules*) zich in den drank vergeten, ROOSES, *Antw. Sch.* 316.

2) Bij vergelijking, in toepassing op buitengewone menschen. || Rubens is te geener tijd een dier kunstmatige halfgoden geweest, welke iederen nederigen arbeid onvoorwaardelijk te laag voor zich achten, BUSKEN HUET, *Rub.* 55.

Afl. *Halfgodsch*, heroïsch, t. w. den aard of de eigenschappen hebbende van een halfgod in de bet. 1) („Hy, die niet minder zou als syn *half-Godsch* voorouders In d'edel schoenen treen", VONDEL 1, 97).

HALFGOED, znw. onz., zonder mv. Koppeling van *Half*, 1ste art. **I**, II, 2) en *Goed*, 2de art., B, 4). Eene benaming voor de nog niet genoegzaam fijn verdeelde lompenpap, waarvan papier vervaardigd moet worden: hd. *halbzeug*, eng. *half stuff*, fr. *demi-pâte*. Zie verder de aanhaling en verg. HEELGOED. || Het malen begint met het verscheuren der lompen in enkele draden en van deze in korte stukjes, waaraan de aard der gebruikte stof, dus ook de draaiing van het garen niet meer te bemerken is, ofschoon deze deelen dan nog te lang zijn, om met water een soort van brij op te leveren. In dien toestand noemt men de papierstof: halfgoed. Door de verdere verdeeling van het halfgoed (fijnmalen), verkrijgt men een uiterst fijne vlokkige massa of heelgoed, die zich met water tot een soort van brij laat samenroeren, GROTHE, *Mechan. Technol.* 399.

Samenst. *Halfgoedhollander*, de hollander, die ter bereiding van het halfgoed dient (KUYPER, *Technol.* 2, 600).

HALFHEER, znw. m., mv. *-en*. Koppeling van *Half*, 1ste art., in de bet. **I**) en *Heer*. Iemand die voor de helft heer is in eene heerlijkheid; die de heerlijke macht deelt met een anderen heer. Zie de aanhalingen. || Naer de eerste ses jaeren sal als dan ende voorts t'elckens ter expiratie van drie jaren aen hare Ho: Mo: als Half-Heeren van Oirschot, ende aenden ... Grave van Merode, ende des selfs Successeuren, mede als Heeren voor de ander helft, vrij staen om die respective Bedienden in haere functien te continueren, *Gr. Placaatb.* 2, 3155 (a°. 1664). Ossendrecht is eene Heerlykheid, die voor de helft den Markgraaf, en voor de andere helft den Heere van Hoogerheide toekomt. Deeze houdt zyne helft ter leen van den Markgraaf. De Regtbank bestaat 'er uit zeven Schepens, van welken 'er vier door den Markgraaf; en de overigen drie door den anderen Halfheer aangesteld worden, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 2, 178.

Afl. *Halfheerig* („Lynden is thans *halfheerig*; de ééne helft behoort de Provincie toe," *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 3, 270).

HALFHEID, znw. vr.; zonder mv. Nhd. *halbheit*. Van *Half*, 1ste art., in de bet. **I**, I) met *-heid*. Een uit het Nhd. overgenomen of naar het Nhd. woord gevormd znw., lang als een germanisme gewraakt, maar nochtans bij anders keurige schrijvers voorkomende en thans meer en meer het burgerrecht verkrijgende.

) Onbeslistheid, weifeling of dubbelzinnigheid in daad, gedrag of uiting. || Hij had ... een afkeer van lauwheid en halfheid, VISSERING, *Herinn.* 3, 136. Die halfheid, die reticentiën, die draaiingen en wendingen, die uitleggingen met twee handvatsels, 3, 438.

HALFHEMD, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je* of *-eke*, dat in Zuid-Nederland alleen gebruikelijk is. Nhd. *halbhemde*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Hemd*. Eene mansdracht, eigenlijk: een kort (slechts tot het middel reikend) overhemd met geplooide of gestreken borst; vervolgens: een gestreken linnen borststuk (zoogenaamd *front*) onder de opening van het vest gedragen (tegenwoordig de gewone beteekenis). Verg. *half hemd* in kol. 1593. || Halfhemd, overhemd, *chemisette*, v. MOOCK. — Zoume deuze rok wel passen?... 't staet niet vremt; En 't past wel by men hallefhemt, PELS, *Julfus*, 9. Trek ook je hallefhemd dan aan; Ik heb 't kerjeust gestreken, *Econ. L.* 1, 156. Is dat het half hembt dat ik je gister nog schoon aandeed! FOKKE, *De Vrouw* 2, 108. Eene schrikkelijke wanorde heerseht in den ganschen persoon van Fruyts. Zijn haar staat in verwarring te berge op zijn hoofd; zijn halfhemd is uit zijn ondervest gerukt *enz.*, CONSC. 1, 184 *b*.

— Als kleedingstuk voor een kind. || De borst (*van een vertroeteld wurmpje*) word met een half hemdje bedekt, ... het bonnetje word over de ooren getrokken, v. EFFEN, *Spect.* 8, 220.

HALFHONDERD, znw. onz., zonder mv. Nhd. *halbhundert*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 2, *b*) en *Honderd*, honderdtal. De helft van een honderdtal: vijftigtal. || Het halfhonderd jaren, BILD. 15, 203.

— *Een halfhonderd*: ongeveer vijftig, bij globale schatting van een zeker of een aanmerkelijk aantal. || Amelie zeeg „doodaf", en waarschijnlijk met een halfhonderd steken in haar zij, op een stoel neder, BEETS, *C. O.* 85.

HALFHOORBAAR, bnw. en bijw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Hoorbaar*. Slechts gedeeltelijk hoorbaar, niet volkomen hoorbaar.

1) **Bnw.** || Halfhoorbare geluiden, klanken, woorden. Met halfhoorbare stem. Een halfhoorbaar gemompel

2) **Bijw.** (van wijze). — Op niet volkomen hoorbare wijze. || Onderdies fluisterde hij halfhoorbaar *enz.*, BEETS, *C. O.* 154.

HALFHOUT, znw. onz., zonder mv. Mnl. *halfhout* (VERDAM, STALLAERT). Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**) en *Hout*.

1) In Noord-Nederland. Eene collectieve benaming voor *stukhout* (d. i. hout om *stukken*, groote vaten, van te vervaardigen) van eene bepaalde lengte, t. w. van zes voet; zie de aanhaling. Andere benamingen van stukhout, t. w. *vathout* en *pijphout*, doen (met *stukhout* zelf) vermoeden, dat *halfhout* staat voor *halfvatshout*, d. w. z. eikenhout van de lengte, geschikt voor de strooken of duigen waarvan de kuiper halve vaten, halfvaten, maakt. || Het stukhout wordt naar de lengte onderscheiden in: Zesvoets halfhout, Achtvoets vathout, Tienvoets pijphout, en Veertienvoets wagenschot, STORM v. 's-GRAV., *Bouwk.* 1, 151.

2) In Zuid-Nederland. Eene collectieve benaming voor overlangs in de helft gekloofd hout tot brandhout (aldus te Leuven; zie SCHUERM.). Elders (b. v. te Antwerpen; zie *a. w.*): boomstam in tweeën gekloofd. Zie voor eene andere beteekenis nog STALLAERT 1, 549 *a*. || Ik zal koopman worden in masttoppen en zoo allengskens in halfhout en mutsaard, CONSC. 3, 31 *b*.

— *Een halfhout*: een stuk halfhout, een brandhout.

die groote Pronckers, die cael Jonckers, ... dat Eel Bloedt
Is wonder ras om Vrouwen met Geldt op te raspen, en te [becouten,
Dan setten sy hun Postuer in *gravitatis*, al waer het opgevult [met Half-houten.
OGIER, *Seven Hoofts.* 216.

— Zegsw. (*Hij, zij is*) *zoo lomp als een halfh*
Zie SCHUERM.

Aanm. Onzeker is het in welke beteekenis (
2) het woord te nemen is in de volgende aanhalin
Uude sullen die holtRichters alle halfholt
ander holtt, dat van den Bossch verkoft wo
die penningen dair van komende ontfangen,
PLEYTE c. a., *Uddel*, v (*uit het jaar* 1607).

HALFHOUTS — daarnaast HALVERHOUTS
bijw. en bnw. Van *half* en *hout* — of (waarsch
lijk naar het voorbeeld van *halver lijve*, *h
wegen*), van *halver* en *hout(e)* — met *-s*. Later
men daarvan een bnw. gemaakt, dat dus met *-s*
hoort geschreven te worden; verg. b. v. Gn
SCHEEPS(CH).

1) **Bijw.** (van wijze). — Ten halven ho
op de helft (van de dikte) van het hout; hal
wegen (de dikte van) het hout. || De beide stul
(*hout*) komen (*bij de verbinding met pen en zwa
staart*) over eene bepaalde lengte halverhouts
elkander te liggen, KUYPER, *Technol.* 1, 787.
vormen van een rechthoekige verbinding van
vlakken door ze halfhouts te verkepen, halfh
over elkander te lippen, BERGHUIS, *Betimm.* 57.

2) **Bnw.** — *a*) Van eene lasch of lip: hal
wegen de dikte van het hout uitgekapt. || Het
elkander werken (*bij de houtverbinding*) ..., was
de rechte enkele, halverhoutsche ... en de dub
lip of lasch ... behooren, KUYPER, *Technol.* 1, 7

b) Van spijkers: halverwegen de dikte van
hout reikende. || Tweeponders ... Sponnagels
brosse halfhouts). $1^1/_2$ ponders ... (de brosse deri
deel-houts), STORM v. 's GRAV., *Bouwk.* 1, 172.

HALFJAAR, znw. onz., mv. *-jaren*; ve
-jaartje. Nhd. *halbjahr*, eng. *halfyear*. Koppel
van *Half*, 1ste art., **I**, I, 2, *e*) en *Jaar*. Tijdp
van een half jaar of zes maanden. || Gedurende
heele halfjaar, op Rustenburgh doorgebracht,
hij *enz.*, TEN BRINK, *Rom.* 5, 48.

— Met eene bepaling (in bijstelling, ter verv
ging van een vroegeren 2den nv.), als in: *Een h
jaar gage*, *huur*, *loon*, *tractement*. Overdrachtel
uitdrukking voor: zooveel gage, huur enz. als
iemand over een halfjaar toekomt of als door iem
over zoodanig tijdperk verschuldigd is. || Den bedd
maker en zijne eegade, die een halfjaar kamerh
... aan ZEd. te kort kwamen, BEETS, *C. O.* 21

Afl. *Halfjaarlijk* (zie HALFJAARLIJKS); *halfjar*
nhd. *halbjährig*, gedurende een halfjaar plaats h
bende en derg. („*Een beginnend student*) ...
geeft zich naar zyn afgehuurde kamer, ... v
het aangaan van de *halfjarige* lessen", v. KYT
Spect. 1, 147).

Samenst. *Halfjaarsnacht*, *-winternacht*, nach
winternacht die een halfjaar duurt, als naam v
den poolnacht („In hun *halfjaarsnachten* Van sto
en winterbeer begrimt", BILD. 5, 456; zie
10, 70; „Geen *halfjaars winternacht*, aan 's were
beide Polen, Weêrhouden, Zeevaart! U", HELMER
Nag. Ged. 1, 14; „Geen *halfjaars nacht*, geen vle
rotsen . . Weêrhouden hem (*Heemskerk*)" 1, 28
halfjaarswasch, vuile of schoone wasch van
halfjaar; al het waschgoed van een halfjaar bij
(„Nigt zou ook niet te vies moeten zyn, .. of
gemaklyk, als er eens een *halfjaars wasch* over h
is, om een strop of servet te rekken", *Leer.* 2, 12
„Wanneer ik myn *halfjaars wasch* stuuren za
4, 312. „Als ik myn *halfjaars wasch* van Bloem
daal, ... thuis kryg", 7, 340).

— Als tweede lid. *Winter-*, *zomerhalfjaar*:
halfjaar waarin de winter —, het halfjaar waarin
zomer valt („Ik, die in het *zomerhalfjaar* zoov

van mijn competente portie van warmtestof te kort kome, (zoek) dat deficit ... te vergoeden door in het *winterhalfjaar* mijn schâ zooveel mogelijk in te halen", HASEBROEK, *W. en Dr.* 120).

HALFJAARLIJKS, bijw.; daarvan het bnw. HALFJAARLIJKSCH. Van het ongebruikelijke *halfjaarlijk*, nhd. *halbjährlich*, eng. *halfyearly*, met bijwoordel. *-s*.

1) **Bijw.** (van tijd). Elk halfjaar plaats hebbende en derg. Niet of weinig in gebruik.

2) **Bnw.** — Een halfjaar durende; over een halfjaar loopende; om het halfjaar —, of: over een halfjaar verschuldigd enz. || Zekere som afbetalen bij halfjaarlijksche termijnen. Halfjaarlijksche contributie. Halfjaarlijksche cursussen.

HALFJE — gewestelijk HALFKE —, znw. onz.; het verkl. van *Half*, znw. (zie ald. 2de art.). Daarnaast ook HALVEKE en HALVETJE, verkl. van *Halve*; zie kol. 1603. Nhd. *hälbchen*. Benaming voor de helft van iets.

1) Met eene bepaling (thans in bijstelling, vroeger in den 2den nv.). || Een halfje roggen brood [d. w. z. *de helft van een roggebroodje*], *Un pain de seigle de trois livres*, MARIN.

— Inzonderheid voor: de helft van zekere maat voor de eene of andere drank. Verg. 2, *b*, *α*). || Ik begaf my ., na het binnen senden van eenige halfjes brandewyn, na het schip, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 276. Hij ijsde, als hij een halfje bitter zag inschenken op de Sociëteit, maar vatte twee heele bommen, als hij alleen was op zijne kamer, KNEPPELH. 1, 230. Of ... ik verdrink me — in een halfjen conjac! TEN KATE, *Bragiaantjes*, 76. Vrouw breng wat gij hebt, halvetjes punch, munt, om het even was zoets, LOVELING, 43.

2) Zonder bepaling; van *welke* zaak de helft bedoeld wordt, blijkt immers uit het verband of wordt als voldoende bekend ondersteld.

α) In het algemeen: de helft van het, of van een zeker geheel.

Dwazen, onbewust hoe 't halfje meêr en beter is dan 't heel,
Maat verkieslijk boven onmaat, moeskruid boven 's vorsten [deel!
D. J. V. LENNEP 231 (gr. *πλέον ἥμισυ παντός*).

— *Halfje mijn!* Uitroep bij het vinden van iets om de helft er van voor zich te bespreken. (Verg. *Half mijn!* in kol. 1606).

— Inzonderheid: de helft van een (genoemd of bekend) bedrag, een (genoemden of bekenden) prijs. || Iets voor het halfje „aannemen", willen doen, — voor het halfje kunnen krijgen.

b) Naam voor de helft van verschillende maten, waarden en derg.

α) Halve vaan, half mutsje, half glas enz., hetzij als naam van eene hoeveelheid, hetzij als naam voor een kan, mok, glas, enz. waarin zich die hoeveelheid bevindt. || Aannemer! geef nog eens een halfje! (*half glaasje van den drank dien men gedronken heeft*). Schenk dan nog maar een halfje in, maar heusch niet meer! Halfjes worden hier niet getapt! (*schertsend voor: hier schenkt men alleen volle glazen*). — Een bal, van de biljarttafel vliegende, keilde het „halfje" (*halve bittertje, halve glaasje bitter*) van den Majoor ondersteboven, *K. Zev.* 2, 9.

Ick heb van daagh niet een kruymel ghedroncken
Avous lansje, een halfje! ick selder niet langh mee proncken.
Sie dat is uyt, en mijn lippen syn noch hiel droogh.
BREDERO 1, 231.

— Vervolgens de benaming voor een maatje, mokje, glaasje waar de bedoelde hoeveelheid in gaat en dat wel al of niet gevuld. || Vul het halfje van X. nog eens. Hij „sloeg" zijn halfje ineens „om". — *La moitié d'un Demi-setier.* Een Halfje, Halvemutsje, AUBIN, *Dict. de Mar.* 315. Halveken, Halvetje, Halvië, DE BO^2 353 (*naam voor een halven „druppel" of borrel*).

— *Het is maar een halveke* (*halvië*): „zegt men van iets dat niet te best is", DE BO^2 353 *b*. || Zijne gezondheid is maar een halveke sedert eenigen tijd, *t. a. p.*

β) Halve cent (Noord-Nederlandsche munt); hetzij muntstuk of waarde. || De groenvrouw heeft nog een halfje tegoed. De eieren zijn een halfje afgeslagen. Die jongen verzamelt halfjes en vierduitsstukken. — Halveke, halvetje = Halve cent. — Wil-je spelen om een halveke? *Loquela* 9, 67.

γ) In het Westland (en elders?). Zekere aardappelmaat (half kinnetje?). || Aardappelen *f* 0.70 à 1.40 per halfje, *N. Rott. Cour.* 11 Juni 1893, 2de Blad, A.

c) In de Zaanstreek. Benaming voor eene halve boezelaar om bij vuil werk over de schort te dragen. Zie BOEKENOOGEN 283.

3) In den vorm *halfke* bij Breda eene oneigenlijke benaming voor *Scolopax gallinula* (bokje of haarsnip), en zulks bij verkorting voor *halve snip*. (Voor eene dergelijke oneigenlijke benaming verg. ook b. v. *dubbele hit*). Zie Dl. III, 258.

Afl. *Halfjes*, bijw. (zie ald.).

Samenst. — In de bet. 2, *b*, *γ*) *Halfjesschuit.*

— **Aanm.** Blijkens het verband staat *Halfjesvaten* bij ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 335 *a* („Pypjes ... *Halfjes Vaten* ... Oxhoofden") voor: *halve vaatjes* of *halfvaatjes*; niet als men meenen zou, voor: „vaten die *halfjes* kunnen bevatten.

HALFJES, bijw. (van graad en van modaliteit). Van *Halfje* (zie ald., 2, *α*) met bijwoordel. *-s*.

— (*Maar zoo*) *halfjes*: slechts ten deele; niet geheel. In de aangehaalde plaats: niet in vollen ernst. || Dat meen ik zoo maar halfjes, v. ZEGGELEN 3, 38.

HALFKARTOUW, znw. vr., mv. *-en*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Kartouw*. Halve kartouw, d. w. z. kartouw van kleiner kaliber. || Dit Eylandt leyt niet wel doelschoots van de Stadt voor een halfkartouw, *Begin e. Voortg.* 13, 7 *b*.

HALFKLINKER — HALFVOCAAL —, znw. m., mv. *-s*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2, *c*, *β*) en *Klinker* of *Vocaal*, als vertaling van lat. (*litera*) *semivocalis*. Naar nieuwere, van die der Ouden geheel afwijkende, opvattingen:

1) Een aan een klinker nabijkomende medeklinker, vandaar: medeklinker die in een klinker kan overgaan. In dezen zin zijn *j* en *v* (onze *w*) *halfklinkers* bij J. GRIMM, *Gramm.* 1, 58 (a^0. 1822), aangeh. in *D. Wtb.* 4, II, 217.

2) In de hedendaagsche phonetiek: de naam voor een in de functie van een medeklinker optredenden klinker; klinker met de functie of de waarde van een consonant (d. i. geen lettergreep vormende). Derhalve, daar dit alleen bij *i* en *u* (onze *oe*) mogelijk is, een naam voor „consonantische" *i* en *u*. Zie nader de werken van SIEVERS e. a.

HALFKRINGVORMIG, bnw. Den vorm hebbenden van een halven kring, een halven cirkel. Verg. (ook voor de vorming) HALFCIRKELVORMIG. || Zij (hadden) besloten eenen halfkringvormigen dijk in de rivier te leggen, CONSC. 6, 90 *a*.

HALFKUNDIG, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Kundig*. Slechts ten deele kundig in, of ten opzichte van, het eene of andere vak van wetenschap of kunst. || De halfkundige schoolvossen, BILD., *Spraakl.* 183. De eigenlijke geniën ... worden verkracht, aan de banden van halfkundigen en hun misdrachtige regelen gelegd, BILD., *Meng. en Fragm.* 187.

HALFLAKEN, znw. onz., mv. (in de bet.: soorten van laken) *-lakens*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Laken*. Mnl. *halflaken* (verg. ook nhd. *halbtuch*, waarvan echter de beteekenis eenigszins afwijkt). Geweven stof die slechts voor de helft laken is; d. w. z. waarvan alleen de inslag uit wol (kaardwol) bestaat, maar de schering of ketting uit katoen: halfwollen laken. (Verg. KUYPER, *Technol.* 2, 458 en ook HALFWOLLEN, bnw.).

HALFLANG, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Lang*. Nog niet volslagen lang, nog niet geheel de gewone of de gebruikelijke lengte hebbende. || Zij is geen kind meer, zij draagt halflange kleederen en heeft groote-damesmanieren aangenomen, BERGMANN, *Staas*, 24.

HALFLEDEREN — -LEEREN —, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3) en *Lederen* (*Leeren*). Eigenlijk: voor de helft van leder, — uit leder bestaande, doch niet al te letterlijk te nemen. Alleen van een boekband met lederen rug en lederen hoeken (nhd. *halbfranzband* of *halblederband*).

HALFLEDIG, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Ledig*. Ten halve —, voor de helft —, halverwegen ledig of geledigd. || Hij greep de halfledige flesch en dronk ze uit, CONSC. 4, 66 *b* (zie ook 4, 149 *b*).

HALFLIJF, znw. onz., mv. *-lijven*; verkl. *-lijfje*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, 1) en *Lijf*, romp van een kleedingstuk. Zeker kleedingstuk (lijf), van de heupen tot halverwegen onder de armen reikende. || De Broeken ... wist men, hoog boven de Heupen, door behulp van een halflyfje, om de Middel toe te rygen, BERKHEY, *N. H.* 3, 559. Hun Bovenkleed (*der Markers*) is gemeenlyk een dik pyen Wambais ... en hier over trekken zy, als zy visschen zullen, een toegeregen pyen zeildoeksch, of meest lederen, Halflyf, met slippen, 3, 1022.

HALFLIJFS, bijw. (van wijze). Van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Lijf* met *-s*. Over de helft van het lijf of lichaam. || Ik was gekleed halflijfs: de rechterhelft in hemelsblauwe zijde, de linkerhelft in rozekleur, CONSC. 2, 215 *b*. De bakkers, geheel in het wit ...; de brouwers ... halflijfs wit en rood, 3, 134 *a*.

HALFLINNEN (I), znw. onz., mv. (in de bet.: soorten van linnen) *-s*. Nhd. *halbleinen* (en *halbleinwand*). Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Linnen* (stofnaam). Weefsel dat maar voor de helft linnen is, waarvan hetzij de ketting vlas is en de inslag katoen, of de ketting katoen en de inslag vlas. (Verg. KUYPER, *Technol.* 2, 366).

HALFLINNEN (II), bnw. Nhd. *halbleinen* (en *halbleinern*). Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Linnen*, bnw. Voor de helft linnen zijnde, d. w. z. voor de helft (t. w. voor zooveel hetzij de ketting, hetzij den inslag betreft) uit linnen garen bestaande. Van stoffen.

HALFLUID, bijw. en bnw. Nhd. *halblaut*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Luid*.

1) **Bijw.** (van wijze). Op niet volkomen luide wijze, met niet volkomen luid klinkende (dus: gedempte) stem || „Je weet toch ..." antwoordde hij halfluid, dat *enz.*, *K. Zev.* 1, 297. Halfluid neuriede hij *enz.*, 1, 328. Hij (fluisterde) halfluid ... over de economie van een paar eenvoudigen, die *enz.*, BEETS, *C. O.* 32. „Och heer!" zei mijn tante halfluid, 68. „Hierheen!" riep Stoutenburg, halfluid, MULDER, *J. F.* 2, 123. Hij sprak halfluid, ... en rondziende of geene onbescheiden ooren zijne woorden opvingen, LOVELING, *Sophie*, 266.

2) **Bnw.** — Van de stem enz. || Simon-Brutus ... las met halfluide stemme eenen brief, CONSC. 2, 317 *b*.

HALFMAN, znw. m.; het mv. komt niet voor. Ohd. *halpman*, nhd. *halbmann*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2, *c*) of **II**, 1) en *Man*. Iemand die geen volkomen man is; in verschillende opvattingen, eigenlijk en oneigenlijk. Verg. voor dezelfde, soortgelijke of andere beteekenissen als hieronder vermeld: hd. *halber mann* (*D. Wtb.* 4, II, 189), mnl. *halve man* (mv. *halve lieden*; VERDAM 3, 38).

1) Een onvolkomen man, van nature of door een kunstbewerking; derhalve een hermaphrodiet of een gesnedene. || Half man. *A demi masle, chastré*, PLANT. *Semivir, semimas, gallus, eunuchus, evirtus*, KIL.

— **Aanm.** Onzeker is het hoe men de woorden in de volgende aanhaling uit KILIAAN heeft te nemen, t. w. afzonderlijk, als synoniemen, of in tegenstelling met elkander (als in *half engel*, *half duivel* en derg.; zie kol. 1604). || Half-man, half-wijf. *Hermaphroditus, androgynus*, KIL.

2) Een wezen dat voor de (eene) helft een man is (en voor de andere helft iets anders, b. v. een paard). Als benaming voor een Centaur. || De halfman Nessus (*een Centaur*) sneuvelde in den vergiftigden stroom Evenus, en het paardebloed besmette den stroom, VONDEL 4, 203.

3) Benaming voor een onvolwassen gast (scheepsgezel) die nog maar de helft van het loon van een volslagen man (matroos) verdient. Verg. *halve gast*, in kol. 1600). || Destijds bekleedde hij de waardigheid van zwabberkaptein. Tot halfman bevorderd, ging hij met een' nieuwgekozen schipper naar Spanje, FREDERIKS in *Amst. Jaarb.* 1, 59.

— **Aanm.** In soortgelijke opvatting schijnt *halfman* te moeten genomen worden in: „alle die soldaeden, die haer geweer niet claer houden, sullen maar *halfmans* part hebben" (bij v. VLOTEN, *Opst.* 2, 177; a°. 1571), doch bij vergelijking met: „die in een schip eerst entert ..., sal ... *dubbelt mans* part hebben" (*t. a. p.*) blijkt dat het bnw. logisch bij „part" behoort. Ditzelfde is het geval in: „ter *halfmans* hoogte afgeschotene appartementjes (*in een koestal*)" bij BEETS, *C. O.* 348, waar ook de bedoeling natuurlijk is: *ter halver (mans)hoogte*.

4) Hetzelfde als *halfwin* (zie ald.): pachter, die het land van zijn heer tegen genot van de helft van de opbrengst bebouwt (ook in 't Hd.; *D. Wtb.* 4, II, 209). Gewestelijk en verouderd. || Halfman. Sicamb. colom. j. half-win. *Partiarius*, KIL. Half-mans goed. *Villa*, Ald.

Afl. (te vergelijken bij de bet. 2) *Halfmansch*, voor de helft een man zijnde („veel *halfmansche* paerden", v. TEMPEL, aangeh. bij HUYDECOPER, *Pr.* 1, 359).

HALFMAROKIJNEN, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3) en *Marokijnen*. Eigenlijk: voor de helft uit marokijnleder bestaande; doch verg. HALFLEDEREN. || Een prachtwerkje, in halfmarokijnen band.

HALFNAAKT, bnw. Mhd. *halpnacket*, nhd. *halbnackt*, mnl. *halfnaect*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Naakt*. Gedeeltelijk naakt, slechts gedeeltelijk gekleed (hetzij in den zin van: gedeeltelijk *ont*kleed, hetzij in dien van: slechts gedeeltelijk *be*kleed, al naar het verband). || Halfnaeckt. *Seminudus*, KIL. — Den half naakten Jood, die *enz.*, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 48. Die halfnaakte Indianen, CONSC. 1, 272 *a*. De Nerviërs (trokken) halfnaakt ten strijde, 4, 192 *b*.

De vacht en vlasbloem kleedden
De hallefnaeckte en sterke leden.
VONDEL 9, 684.

Afl. *Halfnaaktheid.* („De armoede en slordige *halfnaaktheid* der omwonende leenlaten", CONSC. 3, 143 *a*).

HALFNEGEN, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na achten. Verg. verder HALFACHT. || Het is 's morgens halfnegen, *K. Zev.* 4, 126. Hij keek op zijn zakuurwerk: Halfnegen, LOVELING, *Sophie*, 239.

HALFNUCHTER, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Nuchter*. Niet geheel nuchter, t. w. eenigermate beschonken. Verg. HALFDRONKEN. || De digtbestoven voerman kan, Halfnuchter, naauw den toom bestieren, NIEUWLAND, *Nag. Ged.* 106.

HALF-OM-HALF. Zie bij HALF-EN-HALF.

HALFOPEN, bnw. Nhd. *halboffen*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Open*. Gedeeltelijk open, — geopend. || Met halfopen mond staren. — Half-open. *Semiapertus*, KIL.

HALFPINTSFLESCH, znw. m., mv. *-flesschen*. Flesch die eene halve pint kan bevatten. || Hij (moest) dikmaals tegelijk twee halfpints flesschen, drie kinderglazen, een amplet, een likkepot en een pakje poeiers weg ... brengen, BEETS, *C. O.* 49.

HALFPONDER, znw. m., mv. *-s*. Van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Pond* met *-er*. Thans (geheel?) verouderde benaming van zekere soort van spijkers, van welke er duizend in een half (oud) pond gaan (verg. STORM v. 's-GRAV., *Bouwk.* 1, 170). || Halfponders. $1^1/_2$ (*duim*). Groot gruis; Kwartponders *enz., a. w.* 1, 172. Tot bevestiging van het zuigleer bij pompen bedient men zich van kleine duikertjes, meestal halfponders en ... eenponders, 1, 191.

HALFRIJP, bnw. Nhd. *halbreif*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Rijp*. Nog maar gedeeltelijk rijp; nog niet volkomen rijp. Eigenlijk en figuurlijk. || Halfrijpe peren. Een halfrijp jongeling, Halfrijpe gedachten.

HALFROND (I), znw. onz., mv. *-en*. Nhd. *halbrund*, eng. *halfround*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I) en *Rond* in verschillende beteekenissen.

1) *Rond* in den zin van: cirkel, kring. Halve cirkel. || Half-rond. Halve kring. *Demi cercle*. Een half-rond trekken, haalen. *Tirer un Demi cercle*, MARIN. — De eerste streken, en halfronden der tekenkunde, *Wildsch.* 5, 12. De Gasten beklommen den spreekheuvel en schikten zich in een halfrond, CONSC. 2, 56 *b* (zie ook 2, 147 *b*).

— Bij uitbreiding: de naam voor zekere zaak (voorwerp, gebouw enz.), die den vorm van een halven cirkel heeft. || Een instrument ..., wesende een half ront, op d'eene helft 90. graden geteyckent, daer aen hangende een draetjen met een lootjen, gelijc de waterpassen hebben, daer mede hebben wy des Sons hoochte ghemeten, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 47 *d*. De ge-erfde tusschen de Grimmenesse sluys ende 't half ront aen den Amstel, *Hande. v. Amst.* 990 *b* (a°. 1566). Eene brug, ... bewesten welke een Wagttooren stondt ..., en beoosten, een groot half rond, nu tot eene burgerwooning verbouwd, en het Rondeel genaamd, WAGEN., *Amst.* 1, 18 *b*.

2) *Rond* in den zin van: bol of kloot. Eene vertaling van gr.-lat. *hemisphaerium*: halve bol. Benaming voor elk der beide helften waarin de aardglobe door den Evenaar wordt verdeeld. || Het noordelijk —, het zuidelijk halfrond. — Halfrond ... helft der Aardkloot. *Hémisphère*, MARIN. Den Evenaar scheid, deeld de Waereld in twee Halfronden, *Ald.*

— Een enkele maal, bij dichterlijke vrijheid, in den vorm *halverond*. || In andere oorden, Aan het ander halverond, Of tot nog verholen boorden, BILD. 11, 84.

3) Soms voor: halve koepel? Zie de aanhaling. || Den Tempel van Diana, die geheel vervallen is, uitgezondert alleen een halfrond boven aan deselve, dat noch in weezen is, DE BRUYN, *Reizen* 1, 12 *a*.

Samenst. (in de bet. 1) *Halfrondbeitel*, zekere draaibeitel; nhd. *halbrunder meissel* (GROTHE, *Mechan. Technol.* 86).

HALFROND (II), bnw. Nhd. *halbrund*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Rond*, cirkelvormig. Den vorm van een halven cirkel hebbende. || Uitspringende halfronde torens, *Leev.* 1, 192. De oude en bejaarde Heeren en Dames zaten in eenen halfronden kring, KIST, *Eikenh.* 3, 32.

— *Halfronde vijl.* || Halfronde zoetvijlen ... hebben de doorsnede van een' halven cirkel, MOSSEL, *Het Schip*, 113. Halfronde vijlen voor kraanzagen, *Ald.* Halfronde grovevijl, fr. *lime rude demironde*, VUYLSTEKE, *Smid*, 164.

— *Halfrond ijzer.* || Minder gebruikelijke soorten zijn het halfronde ijzer, ... het raamijzer, ... het balkijzer, GROTHE, *Het IJzer*, 93.

HALFSCHADUW, znw. vr., mv. *-en*. Verg. nhd. *halbschatten*. Koppeling van *Half*, 1ste art. **I**, II, 2) en *Schaduw*.

1) In de schilderkunst. Schakeering, tint, toon tusschen schaduw en licht, overgangstint of -toon tusschen schaduw en licht, fr. *demi-teinte*, eng. *penumbra*.

2) In de sterrekunde, bij eene verduistering. De gedeeltelijk verlichte krans of gordel rondom de *kernschaduw*. In de taal der wetenschap *penumbra*, fra. *pénombre* (enz.).

HALFSCHARIG, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3) en *Scharig* (zie ald.). Van slachtvee: ten halve scharig zijnde. || Scharige ossen *f* 220, halfscharige *f* 130, melkkoeien *f* 180, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 134.

HALFSCHEID — HALF-, HELFSCHEED —, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Mhd. *halpscheit*, onz., dial. duitsch (middelduitsch) *halbscheid, -schied, -schitt*, nederrijnsch *helschéd*, nnd. *halfscheid, -schéd*, alle vr.; (daarnevens ohd. *halpgisceit*; zie *D. Wtb.* 4, II, 212; KLUGE[5] 152 *a*); mnl. *halfsceide, -sceit, -scede, -scet*, en daarnaast (in Vlaamsche gewesten) minder goed, althans jonger: *helf(t)sceide, -scede* enz. (VERDAM 3, 42), en *halfsceidinge* (3, 43); zie ook DE BO[2] 367 *a* op *Helfscheede*. Uit *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en eene afleiding van *scheiden* (in den zin van: deelen) met de beteekenis: deel, part, portie. Een hier te lande voor Groningen, Overijsel, Gelderland, oostelijk Utrecht, Noord-Brabant en Limburg opgeteekend woord voor: halfdeel, helft. || Halfscheit, helfte, *medietas, Teuthon.* 138 *b* (bij KIL.: Helf-scheede. j. helfte. *Medium*). — Hendrik Jansen (is) eeuwiglijk en erflijk ten deel gevallen de halve Saalwher en heerengoed tot Essen, genaamt de Kampen ... (en van welke andere halfscheid Jan Dorffmulder namens sijn Huijsvrouw ... besitteren sijn), *bij* PLEYTE e. a., *Meerveld*, LXXXVIII (a°. 1783; zie ook LXXXIII). De Halfscheid der Stemmen in Hunsingo, met de groote Meerderheid in Fivelingo Kwartier .. (behielden) hunne Tegenverklaaring tegen het onwettig opgemaakt Besluit des Voorzitters aan zich, *Verv. op* WAGEN. 13, 221. De halfscheid der verslagenen in den oorlog vonden er ruste, WESTENDORP in *N. Werk. v. d. Maatsch. d. Ned. Lett.* 2, 120. Niet zoo veul melk ... as er in de halfscheid van den dop van en kippenei gaot, *Geld. Volksalm.* 8, 159. Asof zien botterams niet de halfscheid dikker zin as de miens, CREMER 1, 11. Den pas gemêjden weit-akker ..., die ie giester al veur de halfscheid geploegd het, 12, 178.

HALFSLACHT, znw. onz.; mv. *-en*. Zie onder HALFSLAG, 2de art.

HALFSLACHTIG, bnw. en als bijw. Nhd. *halbschlächtig*. Van *Half*, 1ste art., ▮, I) en *Slacht* (soort of: geslacht; zie bij GELIJKSLACHTIG) met *-ig*, of mogelijk van *Halfslacht* (zie onder HALFSLAG, 2de art.) met *-ig*.

) Slechts half tot eene zekere soort, een bepaald geslacht behoorende (en bijgevolg, voor de andere helft tot een andere soort of een ander geslacht).

1) In eigenlijke toepassing op personen en dieren van gemengd ras, gemengde soort. Slechts voor de helft behoorende tot het ras, de soort door de benaming aangewezen. || Een halfslachtige neger. Een halfslachtige windhond (*aldus bij* MOLEMA 143 *a*).

— In bijwoordel. gebruik. || 't Is halfslachtig een Fries: *door een van zijne beide ouders* (zie MOLEMA 143 *a*).

2) Bij uitbreiding. Niet tot één bepaalde soort, één bepaald geslacht behoorende, t. w. den aard, de eigenschappen, de gewoonten enz. hebbende of vertoonende van tweeërlei soorten of geslachten, welke in het verband worden genoemd, of wel daaruit licht zijn op te maken. Dikwijls als eene, trouwens niet ongeschikte, verdietsching van gr.-lat. *amphibius* (van dieren). || De Bevers of Otters, de Krokodillen, Schildpadden en andere halfslagtige dieren (*animaux amphibies*), MARIN. — De halfslagtige Polypen, in welken deeze beweeging en lichaamlyke vermogens mede ontdekt worden, (zyn) met recht eerder Dier, dan Plant, te noemen, BERKHEY, *N. H.* 3, 60. Die halfslachtige wezens, die voor mannen te min en voor vrouwen te hoog zijn, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 8. De plaats die hij door zijn laatste werken heeft ingenomen, is ... een gulden midden, houdende tusschen de oude en de jonge school, hoegenaamd niet halfslachtig daarom, integendeel door en door oorspronkelijk en persoonlijk, ROOSES, *O. en N. Kunst* 2, 214.

— In toepassing op voorwerpen, „middendingen", die noch volkomen het een, noch recht het ander zijn, maar van alle twee kenmerken vertoonen. || Een halfslachtig kabinet: *meubel dat op een kabinet gelijkt maar er toch geen is* (zie MOLEMA 143 *b*).

— Als onz. znw. in *Iets halfslachtigs*: iets dat noch tot de eene, noch tot de andere categorie (of iets derg.) behoort. || De burgerij ... is iets halfslachtigs, ... dat tusschen twee uitersten, de aristocratie en het eigenlijk gezegde volk, in ligt, KNEPPELH. 11, 27.

Afl. *Halfslachtigheid*.

HALFSLACHTIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Van *Halfslachtig* (in de bet. 2) met *-heid*. Het niet behooren tot eene bepaalde soort, klasse, categorie (of iets derg.); onbepaaldheid, onzekerheid, twijfelachtigheid, weifeling, dubbelzinnigheid (met betrekking tot soort, klasse enz.). || Die halfslachtigheid ... straalt evenzeer in deze verklaring door. Zij geeft ter eene zijde toe, dat in de aanstaande huishouding des Prinsen de Katholijke Godsdienst de heerschende en de openlijk erkende blijve; terwijl zij ten gevalle der Prinses eene heimelijke huisgodsdienst van anderen aard bedingt, BAKH. V. D. BRINK, *Huw. v. W. v. O.* 78 (zie ook 28).

HALFSLAG (I), znw.; het (manl.) geslacht blijkt niet. Eene benaming voor den slag, t. w. het slaan, van het halve uur (zie bij *Half*, 1ste art., ▮, I, 2, *e*) en verg. HEELSLAG). || Wat sloeg het daar? Heel? „Neen 't was eerst halfslag". Men kan bij het torenuurwerk half- en heelslag onderscheiden aan de meerdere of mindere zwaarte van het geluid.

HALFSLAG (II) — -SLACH; daarnaast ook HALFSLACHT —, znw. onz., mv. (alleen van *halfslacht* bekend) *-en*; verkl. *-je*. Koppeling van *Half*, 1ste art., ▮, II, 2, *d*, *γ*) en *Slag* (*Slach*) of *Slacht*, beide met de bet.: soort of geslacht. (Verg. HALFSLACHTIG).

1) Eigenlijk. Een wezen (mensch of dier) van gemengd ras, dat maar half behoort tot het slag of slacht, de soort, het ras, in het verband genoemd of daaruit voldoende blijkende; halfbloed (zie ald. 1ste art.). || Een half slag: ymand, die uit een blanke en zwarte geboren is, een *mixtçie* [d. w. z. *mesties*, uit lat. *mixtitius*], TUINMAN 2, 109. — Onder de Indianen zijn vele schadelijcke menschen als Half-slachten en Swarten, en Mulaten, om hr quaet tractement datmen haer doet, *N. Wereld* 2, 22 *a*. Half slachten, kinderen van de Spanjaerts, en de Indische Vrouwen, 2, 23 *a*. Dat elck ten minsten een Hollantsen ram daer sal hebben bij te houden (t. w. *bij zijne ooien*) om alsoo t'eenemael in Hollantsen aert te comen, alsoo aen 't half slach rede bevonden wordt dat se meerder jonge voort ende opbrengen ... als de Caepse schapen, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 482.

Maer off die persoonen somtijts niet al te boen en waren,
Een halff slacht, off crom was van leeden,
Oock dattet een bastaert was, ...
Die souw ick niet gaern begeren aen mijn gheslacht.
Const-thoon. Jaer. 321.

2) In vrijer gebruik, bij uitbreiding, t. w. in toepassing op wezens (menschen en dieren), die niet volkomen (niet *volslagen*) zijn wat zij moesten of konden zijn.

a) Met betrekking tot kunde of verstand. || Een Arts, ... zoo ongelukkig, dat uit vele zieken, dan lijx eenige weinige, zijne handen heels hoofds ongingen: ook heb ik gekent eenen anderen halfslagt, die bijna alle zijne zieken ... gelukkelijk genas, OUDAAN, *Agrippa*, 392. Zulk een van wien men zegt, 't Is een half slachje, die word voor den wysten niet gehouden, TUINMAN 2, 209.

— De bepaalde beteekenis: halve gek (gelijkhet met *bijslag*) wordt voor Overijsel (Twente, Deventer) vermeld.

b) Met betrekking tot lichaamskracht of lichaamsgrootte. Dikwijls als praedicatieve bepaling. || Zoo'n kind van vijftien jaar is maar halfslag, ze kan toch het zware werk niet doen, V. DALE. 't Is maar een halfslag paard, *Ald.* — Trekhond, halfslag, te koop (zie *Leidsch Dagbl.* 16 Sept. 1895).

c) Onnut, onbruikbaar persoon. || *Nec sibi, nec aliis utilis*. Een Jan gaet achter, een half slach, SARTOR., *Adag.* II, 6, 27.

Samenst. (in de bet. 2, *a*) *Halfslagpoëet* (V. ZEGGELEN 5, 43).

HALFSLEET, bnw.; ontstaan uit de bijwoordel. uitdrukking (*te*) *halver* (HALF, 1ste art., ▮, II, 2) *slete* (*sleet*); verg. *halfstok* voor (*te*) *halver stok* en verscheidene eveneens ontstane bijww. Halfversleten; halfafgedragen (van kleederen). || Oude zeilen die niet meer kunnen dienen, tornt men uit elkander, en het doek, dat nog bruikbaar is, wordt als halfsleet doek tot verschillende einden gebezigd, MOSSEL, *Het Tuig*, 349. Ontvreemd ... onder Spijkenisse een bombazijnen jas, halfsleet, *Alg. Politiebl.* 1855, bl. 763.

dat een lap van 't laken,
Nog ruw en ongevolt, men op geen kleed en set,
't Geen meer dan halfsleet, het scheuren niet belet.
OUDAAN, *Poëzy* 4, 170.

— In figuurlijke toepassing op een persoon, b. v. in: *Die man is halfsleet*: hij heeft — lichamelijk of geestelijk — zijne beste dagen gehad.

HALFSLEETSCH, bnw. Van *Halfsleet* (zie ald.). Halfversleten. || Hij draagt sedert vijf jaren een bruine jas, halfsleets op een boelhuis gekocht, BEETS, *C. O.* 307.

HALFSLETEN, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Sleten*, verl. deelw. van *Slijten*, als bnw. opgevat. Halfversleten. || Halfsleten (zeil)doek. Zie b. v. v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 78, en MOLEMA 143 *b*.

HALFSTAM (I), znw., mv. *-men*. Uit *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Stam*. Bij boomkweekers: benaming voor een (gekweekten) boom of struik, die geen hoogstam is. Zie HOOGSTAM, 1ste art. en verg. LAAGSTAM. || De commissie (heeft) 142 vruchtboomen gekocht, waarvan 12 hoog- en 130 halfstammen, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 186.

HALFSTAM (II). Het vorige woord als bnw. gebezigd. Van een gekweekten boom of struik. Een stam hebbende die niet zoo hoog is als van een *hoogstam* boom of struik. || Halfstam Kroonboomen met stammen van 1—1,40 M. hoog. Hoogstam Leiboomen op stammen 1,75 M. hoog, *Uit een boomkweekerscatalogus.* — Vrucht-, Lei-, Kroon- en andere Boomen (half- en hoogstam), *N. Rott. Cour.* 26 Maart 1893, 2de Blad, B.

HALFSTEEK, znw. vr., mv. *-steken*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2, *a*). en *Steek* (zekere knoop). Halve steek: zekere wijze van bevestiging van een eind touw. Zie nader bij STEEK. || Halfsteek, *demi-clef*, v. MOOCK. — Dan zal men het groote Touw ... met twee Halfsteeken in 't midden van gemelde Ketting vast maaken, en zo de Spuyt naar boven haalen, *Keuren v. Haerlem* 1, 226 *a*. Een end van het Touw ..., het welke ymand ... aan de Lus van de Pyp met een paar Halfsteeken vast maaken zal, 1, 232 *b*.

HALFSTEENSMUUR, znw. m., mv. *-muren*; verkl. *-muurtje*. Muur van de dikte van een halven steen of (wat hetzelfde is) van de dikte van een baksteen in de breedte genomen; vandaar: muur, waarvan de lagen bestaan uit baksteenen die in elkanders verlengde zijn geplaatst. Verg. HALF, 1ste art., **I**, I, 1), kol. 1593. || Een oud halfsteens muurtje, scheidde alleen een ander pakhuis ... van het verbrande af, *Vaderlander* 4, 36. Indien twee halfsteensmuren met elkander een regten hoek uitmaken (*wordt de hoek opgezet*) door hunne staande tanden in elkander te doen vatten, STORM V. 'S-GRAV., 1, 300.

> Ja, keeren wou ik, zoo het mocht,
> Naar de eerste, lieve kluis,
> Met halfsteens muur, vol tocht en vocht
> En knabbelend gespuis!
> DE GÉNESTET 2, 68.

HALFSTEENSROLLAAG — HALVESTEENSROLLAAG —, znw. vr., mv. *-rollagen*. Rollaag van de hoogte van een halven steen (zie kol. 1593). || In 1630 heeft (men) begonnen, om er gemetselde rollagen op te werken (t. w. *op de grachtwallen*), van één' steen dik, welke, sedert 1800, door halve steens rollagen zijn vervangen, V. D. PAAUW, *Verversch.* 146. De eensteensmuren worden doorgaans slechts met eene enkele laag van op hun kant gestelde steenen gedekt, hetgeen men een halfsteensrollaag noemt, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 302. Onder de ketels (is) een halfsteensrollaag gemetseld, 2, 418.

Zie ook V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Metselaar*, 294.

HALFSTEENSVERBAND, znw. onz., zonder mv. Benaming voor het (in de aanhalingen nader omschreven) metselverband, waarin de baksteenen in de lagen van een halfsteensmuur (zie ald.) geplaatst zijn. || Muren die slechts eene dikte van $^1/_2$ steen hebben ... bestaan alleen uit streksche lagen, waarbij de steenen zóó boven elkander geplaatst worden, dat de stootvoegen van iedere laag zich juist boven het midden der steenen van de onderliggende laag bevinden ...; dit wordt halfsteensverband genoemd, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 300. Cylindrische gewelven, die slechts de dikte van een halven steen hebben, worden in het gewoon halfsteensverband gemetsteld, 1, 333.

HALFSTER (I), znw. m. (paardentuig). Zie HALSTER, 1ste art.

HALFSTER (II), znw. onz. (zekere maat). Zie HALSTER, 2de art.

HALFSTOF — soms HALVESTOF —, znw. vr.; om de collectieve beteekenis zonder mv. Eng. *half stuff*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2) en *Stof*. In de papiermakerij: hetzelfde als *Halfgoed* (zie ald.).

Samenst. *Halvestofkas*, bak waarin de halfstof, halvestof, bewaard wordt.

HALFSTOK, bijw. (van plaats en van wijze). Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 3) en *Stok*. Halverwegen den (vlagge)stok. Verg. gelijkbet. eng. *half staff* en zie ook HALVERSTOK. || De vlag halfstok hijschen (t. w. ten teeken of als blijk van rouw).

HALFT — HALFTE —, znw. vr., mv. *-en*. Ofr. *halfte*. Van *Half*, 1ste art., met *-t(e)*. Halfdeel, halfscheid, helft. Slechts in enkele tongvallen gebruikelijk. || Helft, halft.... *media pars*, KIL. — Dat is de kleinste halft, BOEKENOOGEN 311.

HALFTER, znw. m. Zie bij HALSTER, 1ste art.

HALFTIEN, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na negenen. Verg. verder HALFACHT. || Van Zevenaer, die anders gewoon was den zieke omstreeks elf uren te bezoeken, (trad) reeds te halftien zijn kamer binnen, *K. Zev.* 5, 97. Het is reeds halftien! CONSC. 3, 190 *a*. Daar zit gij sedert klokke halftien op school, BEETS, *C. O.* 7.

HALFTIJ — HALFGETIJ (-GETIJDE) —, znw. onz.; zonder mv. Eng. *halftide*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 3) en *Tij* of *Getij(de)* (zie ald. de bet. B, 1). Tijdstip waarop een tij of getijde (eb of vloed) de helft van zijn tijd geloopen heeft; tijdstip halverwegen een der tijen of getijden.

HALFTWAALF, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na elven. Zie nader bij HALFACHT. || In dezen toestand blijft den Hout tot elf uren of halftwaalf, BEETS, *C. O.* 26. 't Is nu halftwaalf, MULDER, *J. F.* 2, 21.

HALFTWEE, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na eenen. Zie nader HALFACHT. || Hem volgen, tegen halftwee, twee uren de deftige bewoners, BEETS, *C. O.* 27.

HALFUUR — HALFURE —, znw. onz., mv. *-uren*, verkl. *-uurtje*, *-uurken*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 2, *e*) en *Uur* (*Ure*).

1) De tijdruimte van een *half* uur: dertig minuten. || Half-ure. *Semihora*, *hora dimidia*, KIL. — Een halfuur vroeger opstaan. Een halfuurtje gaan wandelen. — Catwijck opten Rijn, gelegen aenden Rijn omtrent een groote half uyre gaens vande Noort-Zee, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 13. Jy Lebt te veel geslooft; Blyf een halfuur langer leggen, *Econ. L.* 2, 210. Stil was 't, een klein half uur, STARING 2, 29. Aangezien wij op weg een oponthoud gehad hadden van een halfuur, BEETS, *C. O.* 41. De oude tante hoopte tienmaal in het halfuur dat het niet te koud op het water wezen zou, 73. Een vuur ... dat ... in het laatste halfuur slecht scheen onderhouden te zijn, 197.

— *Alle* —, *elk halfuur*: telkens wanneer er sedert

zeker tijdstip opnieuw een *half* uur verstreken is; *om het halfuur*: hetzelfde. || Alle halfuur een lepel (medicijn). Om het halfuur moeten innemen.

— *Een benauwd* of *kwaad halfuurtje*: een korte tijd, maar van grooten angst of benauwdheid. O. a. in

— *Het is om een kwaad halfuurtje te doen.* Zegswijze waarmede „zich hardnekkige quaaddoenders (troosten) tegen de gerichtsstraffen" (TUINMAN 1, 317).

2) Bij de verdeeling van het etmaal in uren, en op het uurwerk. Benaming voor elk der tijdstippen waarop sedert het laatste volle of heele uur een *half* uur verstreken is; tijdstip, halverwegen tusschen twee volle uren op de klok. || Het torenuurwerk speelt op de halfuren een volksdeuntje. Op het halfuur slaat de pendule maar één keer. Op alle halfuren rijdt er een tramwagen naar het dorp Z.

Afl. (in de bet. 1) *Halfurig*, een halfuur of dertig minuten durende, aanhoudende („Een *halfuurig* gelui van alle de Stads Klokken, kondigde ... eene buitengewoone Gebeurtenis aan", *Verv. op* WAGEN. 16, 15).

Samenst. (in de bet. 1) *Halfuursglas*, zandlooper die in een halfuur uitloopt (zie kol. 45).

HALFVAATSBAND, znw. onz.; om de collectieve beteekenis zonder mv. Band (tonhoepels; zie BAND, 1ste art., B, 2) in verband met A, 2, *g*) voor halve vaten, halfvaten.

HALFVASTEN, znw. vr.; in Zuid-Nederland (DE BO² 353 *a*) m.; zonder mv. Mnl. *halfvastene*; verg. ook mhd. *halpfaste*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 3) en *Vasten*, znw. Letterlijk: het tijdstip waarop de veertigdaagsche vasten der R.-K. kerk half verstreken is; vandaar: eene benaming voor den Donderdag van de derde week der genoemde vasten, als wanneer de helft dier vasten nagenoeg is verstreken. Soms ook eene benaming voor den vierden Zondag in die vasten (den Zondag *Laetare*, Zondag te midvasten) en bij verdere uitbreiding eene benaming voor den tijd, het tijdperk omtrent het midden der veertigdaagsche vasten, als wanneer hier en daar allerlei feestelijkheden (kermissen, maskeraden en derg.) plaats hebben of plachten plaats te hebben; voor de bet. *voorjaarskermis* zie VERDAM 3, 44 en verg. hieronder de samenst. *halfvastenmarkt*. Verg. fra. *mi-carême*, mnl. *mid(den)vasten*, nhd. *mittfasten*. || Half-vasten. *Medium ieiunii quadragenarii*, *Dominica Laetare*, KIL. — Omtrent halfvasten, den XXVIIIsten merte ... voer Paesschen, DE POTTRE, *Dagb.* 27. In beghinsel van den vasten ... soe waest soe dieren vasten als datter gheen vis en quam oft zeer luttel ..., ende nae halfvasten, doen begoest den heerinck ... af te slaen, 54.

— *De Graaf* —, *de Prins van Halfvasten*. Zie hierboven op GRAAF, 1ste art. (kol. 506) en DE BO² 596 op Meigrave. || Hij denkt dat hij de prins van halfvasten is ... zegt men schimpende van iemand die een groot gedacht van zichzelven heeft, DE BO² 353 *a*.

Samenst. *Halfvastenmarkt*, voorheen in verschillende plaatsen eene jaarmarkt die omstreeks Halfvasten, t. w. tusschen Halfvasten en Paschen, werd gehouden („De Kraemen ter *Half-vastenmarckt* in het groot Been-huys, ... (zullen) verpacht worden ten profijte vande Stadt", *Vl. Placcaertb.* 3, 269; „De *Halfvastens-Markt* is ingesteld, by gelegenheid van den Feestdag, ter gedagtenisse van ... het Sacrament in de Heilige Stede, welke Feestdag, altoos, omtrent het midden der vasten, invalt", WAGEN., *Amst.* 2, 415 *a*).

HALFVAT, znw. onz., mv. *-vaten*; verkl. *-vaatje*. Mhd. *halpvaz*, mnl. *halfvat*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 2, *a*) en *Vat*. Vat of ton, half zoo groot, of half zooveel kunnende bevatten, als een *vat* (opgevat als eene ton van bepaalden inhoud). || Sy byten jou puysten as vuysten, En gaten als half vaten, BREDERO 1, 382.

> Hier woont Lange Dirck van Diemen, die rijcke Boer:
> Hy hed een hiel half vat vol Rijckxdaelders tegraven is [zyn vloer.
> BREDERO 1, 224.

— Bij uitbreiding. Zooveel als er in een *halfvat* gaat, of wel: een *halfvat* met zijn inhoud. || Boter ..., die beneden het half vat ... verkoft ... wort, *Handv. v. Amst.* 880 *b* (a⁰. 1616). Door ongeluck (raeckte) de brant in eenige half vaten kruyt, BONTEKOE, *Iourn.* 36. Een half-vat bier. *Un demi tonneau de bière*, MARIN.

— Spreekw. *Zooveel te zeggen hebben als een jongen die een halfvat thuisbrengt*: niets te zeggen —, niets in te brengen hebben; bij MARIN: „(avoir) *autant d'autorité* —, (*être*) *aussi considéré qu'un marmiton*". Zie ook HARREB. 1, 195 *b*.

— Vandaar: *Kijken als een jongen die een halfvat thuisbrengt*: kijken als iemand die niets heeft in te brengen; verbaasd, verbouwereerd (staan) kijken. || Als ik je daar een welgekleede Vrouw ... als een regte helleveeg zie heibeijen, en haar Man doen kijken als een Jongen, die een halfvat t'huis brengt, *Leev.* 6, 275.

— *Met zijne* (*goede*) *vrienden op een halfvat* (anders *op eene ton*) *kunnen dansen*: weinig of geen (goede) vrienden hebben. || Dat hy in sodanig geval wel staat konde maken van met zyne goede vrienden op een half vat te kunnen dansen, vermids ieder ... hem erger dan de pest zou schuwen, V. EFFEN, *Spect.* 11, 225.

Samenst. *Halfvaatsband*, *halfvathout* (zie die woorden).

HALFVATHOUT, znw. onz.; om de collectieve beteekenis zonder mv. Uit *Halfvat* en *Hout*. Hout, t. w. stukhout (strooken of duigen), van zoodanige lengte als vereischt wordt voor het vervaardigen van halfvaten; bij verkorting *Halfhout* (zie ald. de bet. 1) genoemd; de ald. gemaakte gissing blijkt dus juist te zijn. || Men verdeelt ... het hout (t. w. *het eikenhout*) in soorten, die bepaald worden naar de lengte, als het wagenschot, pijphout, vathout en halfvathout, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 128.

HALFVERHEVEN, bnw. Nhd. *halberhaben*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3) en *Verheven*. Alleen in den kunstterm:

— *Halfverheven beeldwerk* (nhd. *halberhabene arbeit*): beeldwerk, (boetseer-, pleister- of beeldhouwwerk), waarvan de figuren slechts weinig buiten den grond waarop zij gevormd zijn naar voren treden (ital. *basso rilievo*, fr. *bas-relief*).

HALFVERS, znw. onz., mv. *-versen*. Nhd. *halbvers*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I, 1) en *Vers*, versregel. Halve versregel. || Het rijm doet de gelijkvloeijendheid der halfverzen (*hémistiches*) of andere hoofdrusten nog duidelijker opmerken, KINKER 1, XXVI.

HALFVET, bnw. Nhd. *halbfett*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Vet*. Van metselkalk: niet zoo „vet" als de *vette* kalk. Zie de aanhaling. || De steenkalk wordt verdeeld in: Vette kalk.... Halfvette kalk. Fr. *chaux mi-grasse*. Hd. *Halbfetter Kalk*. Magere kalk (*ens.*), V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Metselaar*, 165.

HALFVIER, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na drieën. Zie nader bij HALFACHT. || Hoe laat gà jelui? „Halfvier", BEETS, *C. O.* 76.

HALFVIJF, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na vieren. Zie nader bij HALFACHT.

HALFVINGER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Half*, 1ste art., I, I, 1) en *Vinger*, als vertaling van gr.-lat. *hemidactylus*: een halven vinger (halve vingers) hebbende, van een halven vinger (halve vingers) voorzien. In 't mv. eene benaming voor die gekko's, bij welke de achterste leden der vingers schijfvormig en de vingers van blaadjes voorzien zijn, die door een diepe lengteinsnede doormidden zijn gedeeld. Zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 15.

HALFVLEUGELIG, bnw. (ook als znw. gebezigd). Van *Half*, 1ste art., I, I, 1) en *Vleugel* met *-ig*. Slechts halve vleugels hebbende; eene benaming, eigenlijk alleen van toepassing op insecten, welker voorvleugels aan de wortelhelft dik, ondoorschijnend en lederachtig, en slechts aan de buitenhelft vliesachtig zijn (als de *Corisae*); bij uitbreiding en oneigenlijk geldt echter de benaming *Halfvleugelige insecten* (*Hemiptera*) voor de geheele orde der *Rhynchota* (snavelinsecten). Zie nader b. v. SNELLEN V. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 268. || Sommige halfvleugelige hebben ... voorvleugels die aan den grond lederachtig en ondoorschijnend, doch aan de punt vliezig zijn; andere daarentegen hebben de voorvleugels geheel vliezig. Het ware kenmerk der orde is dan ook niet in de vleugels gelegen, maar in de monddeelen, welke tot zuigen ingericht zijn, *a. w.* 268. Onder den naam van snavelinsecten (*Rhynchota*), ook wel onder dien van halfvleugelige (*Hemiptera*) worden alle insecten samengevat, die slechts eene onvolkomene gedaanteverwisseling ondergaan en zuigende (en tevens stekende) monddeelen bezitten, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 458.

HALFVOCAAL, znw. vr. Zie HALFKLINKER.

HALFVOL, bnw. Nhd. *halbvoll*. Koppeling van *Half*, 1ste art., II, 3, *a*) en *Vol*. Slechts voor de helft vol of gevuld. || Half-vol. *Semiplenus*, KIL. — De knegts (presenteeren) ... een halfvol kopje koude Thee, *Leev.* 8, 266.

— In toepassing op personen, en *vol* genomen in de bet. van: dronken, zat. || Hy kwam half-vol, half dronken t'huis. *Il revint gris à la maison, entre deux vins*, MARIN.

> Gij speelt, en drinkt nog even zeer,
> En zoekt, halfvol, door bevend zingen
> Kupido nog tot lust te dwingen.
> OOSTERDIJK, *Hor.* 165 (*Carm.* IV, 13, 5: *pota*).

HALFVOLWASSEN, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., II, 3) en *Volwassen*. Nog maar ten halve volwassen; halfwassen. || Halfvolwassen knapen.

— Oneigenlijk gebezigd, in toepassing op iets dat den indruk maakt van niet volgroeid te zijn, dat klein is in zijne soort. || Hoe (Wolfert Hermansz) ... met zijne drie halfvolwassen schepen en zijne twee notedoppen, den portugeschen admiraal ... slag leverde, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 307.

HALFVOREN — *-VOORN* —, znw. m., mv. *-s*; verkl. (de gewone vorm waarin het woord voorkomt) *-tje*. Benaming voor zeker vischje; zie de aanhaling. || Nog is er opgegeven dat voorkomen: *Cyprinus alburnoides*, in den IJssel en de Berkel, en het Halfvorentje, *Cyprinus dolabratus*, in den IJssel; waarschijnlijk zijn dit jongen of verscheidenheden van andere karpersoorten, STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 352.

HALFVRIJ, bnw. Nhd. *halbfrei*. Koppeling van *Half*, 1ste art., II, 3) en *Vrij*. Slechts ten deele vrij; slechts voor een deel de vrijheid genietende; niet ten volle vrij.

— Als gemeensl. znw. gebezigd: *Halfvrije* (of is dit eene koppeling met het znw. *Vrije*?): iemand die geen volle vrijheid geniet; lijfeigene (V. DALE).

HALFWAS, znw. m., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Uit *Half*, 1ste art., I, II, 2) en *Was*, wasdom, groei. Slechts den halven wasdom hebbende, derhalve iemand die nog slechts ten halve volwassen is. Naam voor jongmaatjes of leerlingen bij verschillende ambachten. || Terstond gevraagd een Halfwas bij X., Mr. Kleermaker.

— Dikwijls in samenstelling, als *Barbiers-, behangers-, broodbakkers-, kleermakershalfwas*, enz.

HALFWASSEN, bnw. Nhd. *halbwachsen* (en *halbgewachsen*, *halbwächsig*). Koppeling van *Half*, 1ste art., II, 3) en *wassen*, verl. deelw. van *Wassen*, groeien, in lengte toenemen. Letterlijk; nog slechts ten halve volgroeid; vandaar: nog slechts halverwegen den leeftijd waarop men volwassen heet. Bij uitbreiding (t. w. in vrijer gebruik): nog niet geheel volwassen. || Een ... Dorp ..., alwaer sy (*de schuit*) oock goede verversinge bequam, met ooc een half-wassen Os, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 20 *c*. Men neemt (*tot het kapoenen*) ... halfwassen haanen, of die ongeveer drie maanden oud zijn, CHOMEL 1068 *b*. Ik ben maar een Vryer, (een Oude Vryer, zo je wilt;) ik weet echter, hoe die Nufjes van halfwassen Vrouwen bestaan, *Burg.* 1.

— *Halfwassen brasem*. Benaming voor een scheepsjongen. || Half-wassen braassems. Hoop-loopers, scheeps jongens van 16 tot 18 of 20 jaaren. *Des garçons ou mousses de vaisseau* (enz.), MARIN.

— Verder eene minachtende benaming voor aankomende jongelui. || 't Is een vermaak te hooren hoe de halfwassen brazempjes (*t. w.* „jonge Pennelikkers, Barbiers gasten en andere Burgerzoontjes") malkanderen de naam van Mynheer naar 't hoofd smyten, V. EFFEN, *Spect.* 1, 229.

HALFWEEG. Zie bij HALFWEG.

HALFWEG — daarnaast HALFWEGE (*-WEGEN*), HALFWEEG —, bijw. (van plaats). Nhd. *halbweg* en *halbwege*; verg. ndd. *halfwege, hallwege*), eng. *halfway*. Voorzooveel den vorm *halfweg* betreft, eene koppeling van *Half* (1ste art., I, II, 3) en *Weg* in den 4den nv. enkelvoud, als bijwoord gebezigd (verg. gelijkbet. mhd. *halben wec*, nhd. *halbweg*, en voorts zuidndl. *halfdijk*, halverwegen den dijk, in *Loquela* 4, 82, zuidafrik. *halfpad*, halverwegen het pad, en derg.). *Halfwege* (*-weeg*), overeenkomende met nhd. *halbe wege*, nhd. *halbwege*, schijnt daarentegen als een absolute (bijwoordelijk gebezigde) 4de nv. meervoud te moeten worden opgevat (zie *D. Wtb.* 4, II, 218—219). — Naast deze bijwoordelijke absolute 4de naamvallen staan gelijkbet. bijwoordelijke uitdrukkingen met voorzetsels, als mhd. *ze halben wegen, uff halben weg*, nhd. *auf halbem wege*, mnl., nnl. *ten halven wege* (VERDAM 3, 37 en 45); waarschijnlijk is nnl. *ten halfweg*, en misschien ook *ten halfwege*, ontstaan uit eene dooreenmenging van *ten halven wege* met *halfweg* (of met *halfwege*). Verg. verder ook HALVERWEGEN.

I) Met betrekking tot op eenen weg voortgaande —, zich voortbewegende personen. Ook in oneigenlijke toepassingen, bij vergelijking enz.

1) Als eene eenvoudige plaatsaanduiding. Op de helft van den weg of den afstand die men bezig is af te leggen of die moet worden afgelegd. || Den jongen en had geen vierendeel uurs uyt de kamer geweest, of den Huysheer seyde .. : nu is hy al half wegen. Korts daer naer sprack hy weder: nu geloof ick dat hy aen de stadt moet wesen, POIRTERS, *Mask.* 157. Een klein kind, dat ... niet schreeuwde (*in eene diligence*), zelfs niet toen ... (*de moeder*) het omstreeks halfweg een schoone luier aandeed, BEETS, *C. O.* 36.

— *Halfweg* wordt (t. w. bij ellips van een verl. deelw. als: gekomen, gevorderd enz.), a. h. w. als praedicatieve bepaling, in oneigenlijk of figuurlijk verband aldus gebezigd

1°. In 't algemeen. Op de helft met iets gekomen, met iets gevorderd, en derg. || Zij zijn met het bouwen van dien toren al halfweg. — Toen haar moeder 't aflei, Was Gijsje (*met eene vrijerij*) mooi halfweg, v. ZEGGELEN 8, 121.

2°. Van eene zwangere vrouw. Op de helft van de dracht; ter halver dracht. || Hoe ver is zij al heen? „Zij zal zoowat halfweg wezen".

3°. Van zaken, b. v. van een gebouw. Half voltooid. || Dat huis is halfweg.

2) In eene beperkende opvatting, t. w. met de bijgedachte dat de beweging, de voortgang niet verder meer gaan zal of nog niet verder gevorderd is. Letterlijk: (Slechts) tot op de helft van den af te leggen weg, — den te doorloopen afstand, doch ook oneigenlijk en figuurlijk gebezigd. || „Is het waar, zult gij haast trouwen?" ... „Wel neen, Baas Smet heeft er al lachende met mijnen vader over gesproken...." „Ja? dan is de wagen toch meer dan halfweg gekruid", CONSC. 2, 168 *b*.

> Weg dan 't gewaad! ...
> Het nijdig kleed, dat, halfweg afgegleden,
> Des jonglings hart met wangunst nog vervult!
> v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 115.

— *Iemand halfweg durven komen*: niet bang voor hem zijn, hem gerust tegemoet durven treden, niet voor hem op den loop gaan. (Zie MOLEMA 143 *b*).

— Zegsw. *Tot daar, zei Mote, en hij bolde halfwege*, DE BO[2] 353 *a*.

— In denzelfden zin *Ten halfweg* (waarvan boven reeds iets is gezegd).

> Daar scheen der rotsen klomp ten halfweg afgesmeten,
> Die dreigende overhelt, om wien hy treffen zal
> Met onontwijkbren slag te gruizlen in zijn val.
> Vr. BILD. 1, 412.

II) Waar aan geen beweging of voortgang gedacht wordt. Op de helft van den afstand die twee plaatsen, punten, eindpunten en derg., van elkander verwijdert; in 't midden, midden, middenin. || Aen de afwateringe ontrent half weghen de Baye in, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 23 *b*. Ik kreeg den wind van alle kanten even eens of ik halfweeg tusschen Haarlem en Amsteldam stondt, v. EFFEN, *Spect.* 7, 193.

— *Halfweg van* —, *halfweg in iets*: op de helft van, in het midden van het genoemde. || Ternauwernood waren zij halfweg van hunne lange reis, of de honger dwong hen tot rooven, CONSC. 4, 221 *a*. Het mes, waar zij zich een boterham mee maakte, halfweg in het brood latende steken, BEETS, *C. O.* 234.

— *Op halfweg*: op de plaats, de plek, het punt, midden tusschen twee plaatsen of punten gelegen; vandaar: op de helft, op het midden. || Zy (zijn) tegens den avond wederom op de ... Chees gaan zitten, voor gevende, om op half weegen aan 't Huis ter Hart een avondlugtje te gaan halen, ASSELIJN, *Echtsch.* 12.

— Bekend is *Halfweg* als naam van een dorp, midden tusschen Amsterdam en Haarlem gelegen.

> Hij reed, met krasse blessen voor,
> Halfweg voorbij en Haarlem door.
> BEETS 2, 137 (*De Conducteur*).

— Naast *halfweg*, *halfwege* staat, ook met de bet.: op de helft van den afstand die twee uiteinden scheidt, de boven genoemde uitdrukking *Ten halfwege*. || Een boom staende ten halfweghe van twee nabuir-landen is gemeen tusschen hun beiden, DE GROOT, *Inl.* II, 10, § 10.

HALFWEGE — -WEGEN —. Zie bij HALFWEG.

HALFWIN, znw. m., mv. *-nen*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, I) en *Win* (*winne*), znw. m., iemand die wint, voor: landgebruiker, pachter. Een thans verouderd en alleen door KILIAAN vermeld woord met de beteekenis van: pachter, die den grond van zijn landheer tegen de helft van de opbrengst de vruchten bebouwt („*partiarius, colonus partiarius*" KIL.); anders (mnl. mnd.) *halfwinner* (VERDAM 3 45), nhd. *halbwinner* genoemd. Verg. *Half gewin* in kol. 1595, en mnl., wvla. *half(d)scinninge* (vgl. *halfwinning*? verg. *half(d)scheid*, naast *halfscheid*) pacht voor de helft der vruchten. — Ook een gebruikelijk ander woord *halfwin*: half gewin als pachtsom, is uit het Mnl. bekend (VERDAM *t. a. p.*).

HALFWIND (I), znw. m.; het mv. komt niet voor. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2, *a*) en *Wind*. Dwars inkomende wind, dwarswind, zijwind. Zie *Halve wind* in kol. 1597. || Half wind. *A side wind*, SEWEL. — Men had Zijl Schuyten op een Slee doen vaardig maaken, Dat Zeylde men met Voor, met Half [*l.* en] in de Wind, MOURIK, *Y Verm.* 33.

HALFWIND (II), bijw. (van wijze). Een koppeling van *Half* en *Wind* in den 4den nv. als bijwoord gebezigd. Met halven wind, met den wind dwars inkomende (zie *Halve wind* in kol. 1597 en verg. HALVERWIND.

— Figuurlijk gebezigd beteekent *Halfwind zeilen* niet rechtstreeks —, niet te fel op het doel af gaan („afstevenen"): het kalmpjes aanleggen, „geven en nemen". || De Christen en de Deist zeilen recht Broederlyk half wind, *Leev.* 6, 268. Als wy allemaal de regte streek, of, zo wat Zeemanschap gebruikende, half wind zeilden, ... (zouden) wy... een leventje ... hebben, dat een mensch zyn hart er van verdagen zou, *Blank.* 1, 146. Men moet .. zoo wat geven en nemen — en wat half wind weten te zeilen, anders komt men 'er niet, LOOSJES, *Golst.* 1, 247.

HALFWIT, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, II, 2) en *Wit*. Niet volkomen „wit", niet volkomen helder (als eene hoedanigheid van vensterglas). || Spiegelglas, kristalglas, wit glas, halfwit glas en groen glas, STORM v. 's-GRAV., *Bouwk.* 1, 219. Wit, halfwit, en klein halfwit glas; het halfwit is het meest gebruikelijke voor glasruiten, 1, 220.

HALFWOLLEN, bnw. Nhd. *halbwollen, -wüllen*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Wollen*. Van weefsels. Voor de helft uit wol bestaande (en voor de andere helft b. v. uit katoen). || Halfwollen laken: *van kaardwollen inslag op katoenen ketting*. Halfwollen moleskin.

HALFZACHT, bijw. en bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Zacht*.

1) **Bijw.** (van wijze). — Niet volkomen zacht, dus: een weinig, of: voor een deel hard. Alleen gebezigd met betrekking tot het koken van eieren. || Halfzacht gekookte eieren.

2) **Bnw.** — Van eieren. Met niet meer vloeibaar wit maar nog vloeibaren dooier. || Twee harde, en één halfzacht ei.

HALFZALIG, bnw. Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *b*) en *Zalig*. Letterlijk: (reeds) ten halve —, ten deele zalig, doch het woord wordt gebezigd als eene (zoo men wil: schertsende) uitdrukking voor andere begrippen.

1) Half onnoozel, half simpel, half mal. In de aanhalingen vindt men genoegzame verklaring voor dit begrip.

a) Van personen. || Hy is half zalig. Dat wil zeggen, half gek, om dat men simpele menschen aan

de jonge kinderen gelyk stelt, die niet daadelyk... zondigen, TUINMAN 1, 34. — Of hy sijn leven wel op ien levent biest het eseten? In noch roemt hy hier of, dees halfsalighe kay, W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 5. Maarten Michielsz., die de Heer van Opdam onderhoud gaf, een stomme en halfzalig (lat. *poene innocenti*) knegt, SCHREVELIUS, *Harlem.* 156 (verg. „Eenige Priesters en Burgers (waren) mishandelt..., en een halve innocente Priester (lat. *presbyter innocentiae proximus*) vermoord", *Ald.*), Het getal der halfzaligen, zo als men dat noemt, van malle huilebalken, is grooter dan het getal der waare schurken, *Blank.* 3, 329. Zulke lieden..., welke men simpelen, eenvoudigen, onnoozelen, en daarom ook wel halfzaligen gewoon was te noemen. De reden daarvan ligt zekerlijk in de meening, dat dergelijke personen niet kunnen zondigen, of immers, dat al hetgene zij misdoen of miszeggen, hun niet als misdaad kan toegerekend worden, FOKKE, *Verz. W.* 10, 202.

ghy half sal'ghe mensch,... by haar (t. w. *bij de Academie*) most ghy verkeeren,
Veel eerder als by ons, want ghy van haar kent leeren
Het gheen ghy noch niet weet.
COSTER 487.

b) Van zaken. || 't Spyt my maar altyd, als zulke Godvreezende Menschen een zo verweert mal, ja zo een halfzaligen uitkyk (*gezicht, gelaat*) hebben, *Blank.* 1, 10.

2) Half dronken. Evenals *zalig* voor: dronken ook thans nog bekend genoeg. Hoogst waarschijnlijk bevat de volgende plaats eene toespeling op deze beteekenis.

Hoe heylich binje nou, wil iekje wat seggen, Balich?
Ghy bint een fyne Priester, seecker jy bint wel half salich,...
Ghy gaat me wel in de Kerck daarmen de heyligen met [hoepen bijot.
BREDERO 2, 225.

HALFZES, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na vijven. Zie nader bij HALFACHT. || Het was ondertusschen halfzes geworden, BEETS, *C. O.* 83.

Afl. *Halfzesje.*

HALFZESJE, znw. onz. (mv. *-s*). Van *Halfzes* met den verkleiningsuitgang *-je*. Benaming voor een maaltijd, bestaande uit koffie met koek of brood, die des namiddags om halfzes genoten wordt (BOEKENOOGEN 283). Verg. HALFELFJE.

HALFZEVEN, bijw. (tijdsbepaling). Een half uur na zessen. Zie nader bij HALFACHT. || Het (moet) nu iets meer dan halfzeven zijn, CONSC. 3, 119 *a*. Het was des avonds ongeveer halfzeven, MULDER, *J. F.* 1, 85.

— *Halfzeven* schijnt de gedachte op te wekken aan een hellenden, schuinen, scheeven stand; misschien naar den schuinen stand van den eenigen wijzer op een ouderwetsch torenuurwerk. (Doch waarom juist die stand op *halfzeven*?). Vandaar:

— *De muts, den hoed op halfzeven zetten, dragen* (enz.): schuin op 't hoofd, scheef. || Het hoofd was met een fraai gekruld blond pruikje gedekt, boven 't welk een witte zijden hoed op halfzeven stond, *K. Zev.* 3, 57. Al zet je den hoed op halfzeven, v. ZEGGELEN 5, 27.

Hei, in de Mei
En de muts op zij
En de muts op hallefzeven.
(*Kinderrijmpje*).

— *Halfzeven wezen*: dronken zijn (verg. „scheef" voor: dronken). Zie MOLEMA 143 *b*.

HALFZIJDE, znw. vr. (het mv. komt niet voor). Nhd. *halbseide*. Koppeling van *Half*, 1ste art., **I**, 1) en *Zijde*. Een weefsel dat maar voor de helft (hetzij dus voorzooveel de ketting of voorzooveel den inslag betreft) zijde is, — uit zijde bestaat.

HALFZIJDEN, bnw. Nhd. *halbseiden* (mhd. *halb sîdîn*). Koppeling van *Half*, 1ste art., **II**, 3, *a*) en *Zijden*, stoffel. bnw. Slechts voor de helft (voorzooveel dus hetzij de ketting, hetzij den inslag betreft) zijden, — uit zijde bestaande. || Half-Zyde Stoffen met Garen ingeslagen, *Keuren v. Haerlem* 2, 281 *b* (a°. 1749). Halfzijden damast, *damas cafard*, v. MOOCK.

HALFZOOLTREDER — daarnaast thans ook wel HALFZOOLGANGER —, znw. m., mv. *-s* (verg. nhd. *halbsohlengänger*). Benaming voor een zoogdier dat de voetzool slechts gedeeltelijk op den grond zet; in 't mv. de benaming voor alle dieren die tot deze groep behooren: in het Latijn der wetenschap *semiplantigradi* (BROCKHAUS).

HALFZUSTER, znw. vr., mv. *-s*. Mhd. *halpswëster*, nhd. *halbschwester*, eng. *halfsister*, mnl. *halfsuster*. Hetzelfde als *halve zuster* (zie kol. 1601). Verg. HALFBROEDER. || Hare halfzuster had het zoo druk, R. LOVELING, *Nov.* 6.

HALING, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Van *Halen* met *-ing*. De handeling van halen —, het halen in alle mogelijke opvattingen van dat woord. Meer bijzonder bekend of gebruikelijk in den zin van:

1) Het trekken aan, of voorttrekken van iets. Zie HALEN, **III**, II). || *Halage*, Haaling,... *le travail qui se fait pour tirer un vaisseau, un bateau ou autre chose*, AUBIN, *Dict. de Mar.* 480.

2) Het trekken van —, trekking of zuiging in het water. (Verg. b. v. HALEN, **III**, III, 2). || De zoogenaamde haling van het water, welk verschijnsel bestaat in eene sterk op en neder gaande beweging van het water, vergezeld van belangrijke golfverheffingen, *N. Rott. Cour.* 11 Jan. 1887, III.

Aanm. *Haling* als benaming van sommige stukken land in Noord-Holland zal wel *hadëling*, d. i. *halfdeeling*, helft, halfscheid beduiden. Zie BOEKENOOGEN 284.

HALJE-TRAVALJE, bijw. (van wijze). Met grooten haast: haast-je, rep-je; rep-je, scheer-je. Zie BOUMAN, *Volkst. in N.-H.* 38 en BOEKENOOGEN 284.

HALLEL (met *e* als in *schel*), znw. onz., mv. *-s*. Hebr. *hallel*, eigenlijk een onbep. wijs: loven, prijzen. Vandaar: lofgezang.

1) Bij den Israëlitischen eerdienst.

— *Het groote Hallel*: de lofzang, bestaande uit de *Psalmen* 113 tot 118 (meerendeels beginnende of eindigende met de woorden *Hallelu-Jah*), welke bij onderscheidene gelegenheden moet worden aangeheven, o. a. bij het Loofhuttenfeest en het Paaschfeest.

— *Het kleine Hallel*: de lofzang, bestaande uit *Psalm* 115, vers 1—12 met *Psalm* 116, vers 1—11, die nog vaker dan het *groote H.* gebezigd wordt.

2) In vrijer gebruik. Een loflied of anders een juichkreet ter eere van God of Christus; de aanhalingen immers laten beide opvattingen toe. || Het tijdstip,... Dat elke klagt een hallel wordt, FEITH, *Werken* 13, 5. Daar, waar 't heir der Serafijnen Godgewijde Hallels zingt, BELLAMY 143.

— Soms is *hallel* echter eerder op te vatten als: de kreet (of klank) die *hallel* luidt. Verg. *Hoera('s)*, *Hoezee('s)*. || Daar rijst het eeuwig Hallel weêr, FEITH, *Werken* 12, 31.

Uw balsem zij de troost der heete zielsgebeden
En 't hallel van 't Geloof dat zijn Verlosser zingt!
BILD. 5, 346.

Almagtige Oorsprong van 't heelal,
Wien sferen in onnoembaar tal
Den lof en 't heilig hallel zingen!
TOLLENS 11, 140.

voor vrouwelijke leden van het Heilsleger; vandaar weder: *hallelujahoed*, hoed, kiep zooals deze meisjes dragen.

HALLETJE, znw. onz., mv. *-s*. Zeker koekje, voor welks vervaardiging de stad Haarlem van ouds bekendheid heeft. De oorsprong van den naam schijnt men niet te kunnen nagaan. || Dat de Koekebakkers ook geen Kaneelkoekjes zullen mogen bakken, dan zonder Merk, en zo dun en groot, als dezelve gewoonlyk gebakken worden; en zullen de Koekjes, anders gebakken, voor Halletjes worden gehouden, *Keuren v. Haerlem* 2, 165 *a*. Het Bakken van Koekjes, bekend onder den naam van Halletjes, 2, 165 *b*. Haarlemmer Halletjes; neemt tot een vierendeels pond tarwen-meel, een pond witte poeijerzuiker, twee lood boter, een vierendeel lood caneel met een weinigje pot-asch, maakt dit met wel geklopte eieren tot een deeg dat tamelijk stijf is, *enz.*, CHOMEL 795 *a*.

Samenst. *Halletjesberg* („*De Halletjesberg*", koekbakkerij aan den Haarlemmerdijk te Amsterdam (v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 229); *halletjeswinkel*, enz.

HALLING, znw. m.; de meervoudsvorm komt niet voor. Ohd. en ofri. *halling*, mnl. *hallinc* (en daarnaast *hellinc*). Eene afleiding van *Half*, 1ste art., **I**, I, 2) met *-ling*; immers eene samentrekking uit *halfling*, *halveling*? (verg. ohd. *helbeling*, mhd. *helbe-*, *helblinc* enz., bij VERDAM 3, 48). De naam van eene thans verouderde muntsoort, t. w. van een *halven penning* of mijt. Nog alleen als historische term. || Hallinck parisis. Fland. j. mijte, KIL.

HALLO, tusschenw.; ook als znw. gebezigd. Nhd. *hallo(h)*, eng. *halloo*, *halloa*.

1) **Tusschenw.** — Uitroep om iemands opmerkzaamheid te wekken (thans b. v. aan den telephoontoestel zeer gebruikelijk). || Hallo! kom eens hier! De schipper riep hallo! tegen den brugwachter.

— *Hallo is opgehangen*. Zegswijze waarmede men iemand terechtzet die *hallo!* roept, omdat men meent op beleefder, minder ongeduldige bejegening aanspraak te hebben. Verg. *Gauw is dood* en derg.

2) **Als znw.**, onz., mv. *hallo's*. — De kreet *hallo* objectief beschouwd, als een uitroep om aandacht te wekken. || Het hallo van den schipper werd niet gehoord. Zijne hallo's waren door den storm onhoorbaar.

HALLONKIG, bnw. en bijw. Een gewestelijk (voor Deventer opgeteekend) woord met de beteekenis van: slecht in de kleeren. Stellig te vergelijken met nhd. *hal(l)unkisch*, van nhd. *hal(l)unke*, gemeene kerel, schurk, landlooper.

HALM (I) — HALME —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-ke(n)*, *-pje*. Ohd. os. *halm*, m., mhd. *halm* en *halme*, m., nhd. *halm*, m. en onz., mnl. *halm*, *hallem*, m. en onz. en *halme* m.; verg. ook ags. *healm* en eng. *halm*, *haulm*; in de Skand. talen (onr. *halmr*, nnr., deensch en zw. *halm*) beteekent het woord meestal: stroo. Verg. voorts HELM, (2de art. (d. i. *Arundo arenaria* L.). *Halm* komt in vorm en beteekenissen overeen met lat. *calamus* (fr. *chaume*), gr. κάλαμος, ind. *kalamas* (schrijfriet); ook zal het aan lat. *culmus*, halm en *culmen*, punt, spits, wel verwant zijn; doch zie nader de woordenboeken van KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE.

I) Naam van den stengel van sommige planten, als van grassen en granen (*Gramineeën*), riet en andere oevergewassen; soms ook van vlas, boekweit en peulgewassen (zie voorbeelden onder de aanhalingen en bij de Samenst.).

1) In 't algemeen. || De Stelen ofte Stengels der cruyden ... worden nae sij groot oft cleen zijn, Stelen ofte Steelkens geheeten; somwijlen oock Stoppelen ende Halmen, gelijckerwijs de steelen van de Boonen, Coren, ofte Riet, Stoppelen oft Halmen genoemt zijn, DODON. 7 *a*. De gerste was in de aire, ende het vlas was in den halm, *Exod.* 9, 31 (*Kantt.* ofte ... ende het vlas was halm). Halm. De dikwijls gelede of knoopige, meestal kruidachtige, in enkele gevallen houtachtige, steng der grassen, v. HALL, *Landh. Flora*, 294. Vroeger werd aan den stengel der Grassen de naam van Halm (*Culmus*), aan dien der Biezen en Bloembiezen ... de naam van Biezenhalm (*Calamus*) ... gegeven, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 21. De gestalte (stond) nog . . op dezelfde plaats in het water tusschen de dorre halmen.... Hij moest ... de korte biezen ... voor gras hebben aangezien en ongetwijfeld aldus in het water gesukkeld zijn, LOVELING, *Sophie*, 446.

— Eenvoudige, met name landelijke, boersche, herderlijke muziekinstrumenten (pijpen, fluiten) werden uit de *halmen* van het een of andere gewas gesneden; vandaar wordt *halm* (in navolging van lat. *calamus* en *avena*) niet zelden gebezigd in den zin van: (uit een *halm* gesneden) fluit of pijp. || Ghy, Tityr, ... speelt ... Op eenen dunnen halm, een veltliet, blijde en wacker, VONDEL 8, 140 (VIRG., *Ecl.* I, 2: *tenui ... avena*; zie ook 8, 276). Hy, die, als andren zongen Om stryt, altyt den prys behaalde door zyn halm, SCHERMER 158. Die klaagstem uit de welgestemde halmen, HASEBROEK, *Poëzy*, 119.

Na dat het boersche paer ... 't Nieuboren kind ...
Met gaven had vereert; neemt Melleker een' hallem,
En seyd: dat is u voor: waer op met soeten gallem
Sijn vrijster rustigh volgt, en op dees' wijse stemt: (*enz.*).
VONDEL 2, 551 (*Geboortklock*).

Daer hy met een dartel rietje,
Of een' dunnen stroyen halm,
Lindeboomen na het liedje, ...
Graegh en nyver luystren leert.
2, 564.

Dus, bukkende onder 't lot, vertroostte hy zijn lijden,
Met in 't Arcadisch riet een' dunnen halm te snijden,
Waar aan 't gepreste hart zijn' laatsten adem gaf.
BILD. 6, 452.

Nooit heeft mijn hand tot nog de Herderspijp gevoerd,...
Wat dan, wat neme ik thands den schralen halm te baat?
8, 385.

De tijd van Orfeus is herboren:
ô Dichters, stelt en luit en halm.
13, 95.

— Gewaagd lijkt het *halm* vervolgens voor: pijp, buis in 't algemeen te bezigen, en zelfs van een „elpenbeenen *halm*" te spreken; doch niet aldus bij vergelijking met *roer*, eigenlijk: riethalm, maar thans uitsluitend bekend en gebruikelijk in de beteekenis: buis, holle steel (*pijperoer*, *ganzeroer*). Verg. ook *steel* in: *pijpesteel*. || De Morgenlandsche weelde ... Teelde ook zijn landtabak ... En trok dien zuigende op door elpenbeenen halm, BILD. 7, 246.

2) Meer in 't bijzonder: stengel van gras of riet; meestal evenwel worden de namen dier gewassen er nog uitdrukkelijk bij genoemd. || Het gras wiegelde zijne halmen, CONSC. 2, 386 *b*. Geen windje boog de halmen van het gras, 3, 203 *a*.

Ach! heet dit zingen, dit! of zijn het ijdle galmen,
Die 't bruischen van den storm door rietscheut jaagt en halmen?
BILD. 6, 409.

ô Eemnymf, 'k zing voor u! ontfang mijn zwakke galmen
Op 't spiegelvlak uws strooms, daar ge in een bosch van [halmen
't Beangstigd hoofd verschuilt.
8 386.

Daar bloeit, op het graf, een vergeet-mij-niet,
diep tusschen de treurende halmen.
Daar hijgt door de gerzen een rouwvol lied.
DE MONT, *Loreley*, 128.

3) Naar de meest gewone opvatting en zonder noodzakelijke nadere aanduiding of bepaling: Stengel van de eene of andere graansoort: graanhalm, korenhalm.

a) Eigenlijk: de *stengel* op zich zelf of in tegenstelling met andere deelen van de plant, inzonderheid met de *aar*, genomen, hetzij te velde staande of afgesneden, levend of verdord. || Halm, oft stroohalm. *Tuyau de blé, chaumeau*, PLANT. *Culmus, stipula, calamus*, KIL. — Seven airen resen op, in eenen halm, vet, ende goet, *Gen.* 41, 5. Zoo slaat een herfstörkaan de rijk beladen halmen ... daags voor den oogst ter neêr, KEMPER in NIEUWLAND, *Nag. Ged.* 187.

Daer gaet het op een beucken, dat het kraeckt:
De vlegel spaert dan halm, noch kaf, noch koren:
De korenair wort tot verdriet geboren.
VONDEL 4, 517.

Wanneer by zomerdagh een koelte komt gevaeren,
En lieflijck blazen in een zee van korenaeren,
Dan buight de zwangere aer het hooft op haeren halm.
10, 65.

— *Een halm schieten; de halm schiet op, uit* enz. || Door het gunstige weder in de lente stoelde de plant goed uit, schoot eenen schoonen halm en stond dicht te velde, *Meded. v. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 109. — Uw halmen schieten uit de voren, TEN KATE, *Job*, 20. Tarw noch koren schiet daar zijn halm, DE MONT, *Lorel.* 218.

— *Het graan op* (*den*) *halm* —, *op de halmen verkoopen*: terwijl het nog te velde staat; derhalve: ongedorscht. (Verg. *ooft op stam verkoopen*: nog aan den boom, ongeplukt).

— „*Met halm(e)*", d. w. z. onder of met het wegwerpen, „schieten" (hd. *verschieszen*), of anders het overgeven of aannemen van een *halm*, geschiedde voorheen bij een aantal Germaansche stammen (Franken, Beieren, Alemannen) op plechtige wijze o. a. afstand, schenking, overgave, verwerping, of wel aanvaarding van een goed, een erfdeel enz. (mnl. *met halme vertien*; *mit een halm, mit halme geven, overgeven* enz.; verg. lat. *festucare, festucatio*). Zie óók voor de litteratuur over dit symbolisch gebruik VERDAM 3, 49 *vlg.*, alwaar het — mogelijk terecht — vergeleken wordt met de nog bestaande gewoonte om door een bosje stroo (aan den mast van een schuit, in den staart van een paard) aan te wijzen dat de eigenaar van zijn eigendom afstand wil doen (doch, en dit lijkt een belangrijk verschil, alleen voor geld, door verkoop). Verg. voorts nog mnl. *halmelike, halmelinge, halmen* (ww.), en *halming*, alsmede hieronder *behalmvesten, halmgoeding* en *vesthalm*. || Halm-goedinghe doen, den halm schieten ...: *confirmare et stabilire alienationem sive venditionem traditione fustis, virgae, hastae, calami aut stipulae; ... Flandri dicunt* stroyken werpen, KIL.

b) De stengel wordt vaak *met* de aar als één geheel gedacht. In de volgende voorbeelden beduidt *halm* dan ook de *vruchtd* stengel. || Korts daer na sloegh'er meer [illegible] ot het korengewas; zoo dat een fell[illegible] halm verteerde, VONDEL 5, 79

— *Volle, le*

G
Ei,
I
De

— Immers ook alleen dan wanneer men *halm* en *aar* vereenzelvigt kan men spreken van: graan in *den halm*. || Daar steekt zij (*Baldadigheid*) 't voedend graan, nog in den halm aan brand, *Wildsch.* 3, 378.

c) Omgekeerd worden *halm* en *aar* wel naast elkander genoemd, maar vertegenwoordigen nochtans *tezamen* het begrip: vruchtdragende graanstengel. || Are mit dem halm, *calâma*, *Teuthon.* 22 *a*. Halm met der aeren, *calama*, 139.

Vriendlijk zonlicht strsalde
Mild op halm en aar.
STARING 4, 70.

II) Als collectief (en met den bijvorm *halme*); soms evenwel ook in 't mv. In Zuid-Nederland: naam voor het gewas dat in Noord-Nederland *kela* (zie ald., 2de art.) wordt genoemd: *Arundo arenaria* L., *Ammophila arundinacea* Host., fra. *roseau des sables* (DE BO[2] 353 *a*). De naam *halm, hallen* is voor die plant ook uit Holstein, Sleeswijk en Helgoland bekend (zie *D. Wtb.* 4, II, 240); verg. ook *sandhalm* (NEMNICH, *Polygl.-Lex.*). || Eenighe halmen ofte duyn-doornen (*niet te*) hauwen, snyden, trecken ofte uytsteken, *aangeh. bij* DE BO[2] 353 *b*. Ik stapte door den halme, *a. w.* 353 *a*. Den halme (afsnijden), *Ald.*

Afl. *Halmig*, nhd. *halmig* („*halmich, culmineus*", *Teuthon.* 139 *a*).

Samenst. afl. *Hardhalmig*, van hooi: hard van stengel („Het hooi moet zijn goed graslandshooi... blank, zuiver, rond en *hardhalmig*", *Aanbesteding van paardenvoeder*).

— *Behalmvesten*. Eigenlijk: door een halm, door het overreiken van een halm (zie bij I, 3, *a* en verg. hierbeneden *vesthalm*) bevestigen; vandaar: bevestigen, verzekeren in 't algemeen („Dat onde Testament stelt ons ... de beloftenisse des eenwigen levens voor, als met onderpanden der aertsche weldaden *behalmvestet* ende besegelt", MARNIX, *Geschr.* 2, 127).

Koppel. *Halmdragend* (zie ald.).

Samenst. *Halmknoop, -stroo* (zie die woorden).

— Voorts *Halmbuis*, eigenlijk buis, pijp uit een halm bestaande, doch gebezigd voor: fluit, pijp uit een halm vervaardigd; verg. nhd. *halmpfeife* („Doch thands —! Ach alles keert zich om! De *halmbuis* zwijgt en toont zich stom", BILD. 8, 256; *halmgefluit*, gefluit in de riethalmen („Een rietbosch... Waarin hy 't windgeblaas met droef geluid hoort kermen. Hy staat verslagen by dit zoete *halmgefluit*", BILD. 3, 91); *halmrups*, rups eener nachtkapel die aan de korenhalmen knaagt; bij HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 11, 658: *secalis*; verg. ook hetgeen gezegd wordt van de rups van *Heliophobus graminis* L. (grasrups), en in het algemeen van de rupsen van het geslacht *Agrotis* der uilen (*Noctuiden*), bij SNELLEN v. VOLLENH., *Gel. Dier.* 437; *halmwesp* (bij v. DALE vermeld): eene wesp die op de halmen van rogge en tarwe leeft.

— In samenstellingen, duidende op het gebruik van schenking of afstand „met halme" (zie bij I, 3, *a*): *Halmgoeding* (bij KILIAAN), begoeding, beschenking „met halme", *investitura calamo* enz.; *halmworp*, wegwerping van een halm als rechtssymbool (NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 30).

— In den vorm van 't mv. *Halmenspits* („Haast zal geen gras, geen *halmenspits* Meer op den akker grocien", DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 393).

— Als tweede lid. *Bies-, biezenhalm* (zie voor een vo[illegible] onder I, 1); *boekweithalm* („Met *boek*- 't kwaad boecken schrijven" bij HARREB. *halm*, „*stipula fabalis*" (Dl. III, 449); [illegible] *Br.* 5, 47, aangeh. Dl. IV,

1685; „De rijpende *gersthalmen*", LOVELING, *Sophie*, 92); *graan-*, *grashalm* (zie die woorden); *koren-*, *riet-*, *rogge-*, *stroohalm*.

— In verband met het gebruik van schenken of begiftigen „met halm(e)" (boven bij I, 3, *a*): *Vesthalm*, bijna zooveel als onderpand („Derhalven oock de geest Godes van Paulo genoemt wort een onderpant, *vesthalm*, ende godspenninc des geloofs", MARNIX, *Geschr.* 2, 26; verg. 2 *Cor.* 1, 22; *Eph.* 1, 13—14).

HALM (II) — HALLEM —, znw. onz., zonder mv. (collectief). Een bijvorm van *Alm* (uit *allame*), gereedschap, gerei, gerief, getuig, met eene voorgevoegde *h* (zie kol. 1322). Voller (oorspronkelijker) vormen zijn *Hal(l)aam* en *Halem*. Zie vooral DE BO[2] op *Alm* en *Halaam*. || Op . . de verbeurte vande ketels (*eener distilleerderij*), halm, brandewynen ende vleggen, *Vl. Placcaertb.* 4, 1037 (a°. 1673; zie ook 4, 1043). Ten eerste, de Brouwerij met haren loopenden en staanden halm; ten tweede, de hoeve met hare akkers, CONSC. 1, 344 *b*. Vallen, musschenpotten en verder misselijk halm, SLEECKX 9, 122.

— In den zin van: oorlogstuig leest men *hallem* bij HONDIUS, *Moufe-schans*, 339.

> Moest de mensch dan, om hem selven
> En een ander te beschaen,
> Heel de werelt op gaen delven,...
> Om zijn wraeck' aen syn ghebeur
> Metten hallem te besteden;
> Die met sweet en arbeyt seur
> Van hem (t. w. *als ijzer*) opghegraven wert?

Samenst. *Bouwhalm*. Zie BOUWALM.

HALMDRAGEND, bnw. Koppeling van *Halm*, 1ste art., I, 1) in den 4den nv. en *dragend*, tegenw. deelw. van *Dragen*; eene navolging van lat. *culmiferus*. Een halm, halmen hebbende. Zie de aanhaling. || *Culmiferae plantae*, halmdraagende planten, zijn zodanige, die met een holle steng opschieten, waar op ze haare bloemen en 't zaad, meest in airen voortbrengen, gelijk de gras- en graangewassen, CHOMEL 443 *b*.

HALMKNOOP, znw. m., mv. *-en*. Verg. nhd. *halmknoten*. Dikte tusschen de geledingen (zie *ald.* 2, *b*) van een halm. || Halmknoop . . . *Nodus culmi*, *geniculum*, PLANT. (ook bij KIL.).

HALMSTROO — HALMENSTROO —, znw. onz., zonder mv. (collectief). Ags. *healmstreaw* (stroo, stoppel). Uit *Halm*, 1ste art., in de bet. I, 3, *a*) in den vorm van het enkelv. of van het mv., en *Stroo*. Stroo (op te vatten in den oorspronkelijken zin van: strooiing, strooisel voor het vee) dat uit dorre *graan*stengels bestaat, bij tegenstelling met *boonen-* en *erwtenstroo*; doch bij NEMNICH, *Holl. Waaren-lex.* 51 opgegeven met de bet. van hd. *langstroh* (d. i. lang en gelijk stroo). || Halmstroo: uitgedorschte halmen, v. DALE. — Ziet Hem van windelen omvangen, In 't krebj' op 't halmenstroo gebed! BILD. 6, 161.

HALRIET, znw. onz., zonder mv. (als collectief). Zekere goede soort van (dek)riet. || Te koop: een partijtje mooi fijn Dekriet (Halriet). Te bevragen (*enz.*) . . ., Oosteinde van Aalsmeer, *Aanbieding in*: *Alg. Handelsbl.* 19 Maart 1860.

HALS, znw. m., mv. *halzen*; verkl. *halsken*, *halsje*. Ohd. osaks. mhd. nhd. nnd. mnl. *hals*, ags. *heals* (in 't Eng. is het woord door *neck* verdrongen, doch verg. het verouderde ww. *to halse*, KLUGE[5] 153); ook got. onr. nnr. deensch en zw. *hals*, m. Verg. lat. *collum* en *collus* (uit **colsum* enz.) en voorts misschien lat. *excellere* uitsteken, *excelsus*, uitstekend, verheven; doch zie hierover uitvoeriger de woordenboeken van KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE. Eene andere afleiding is voorgesteld door NOREEN, *Idg. Forsch.* 4, 320 vlg.

I) Eigenlijk, bij menschen en dieren. Het slanke, buigzame lichaamsdeel dat het hoofd of den kop aan den romp verbindt.

1) In het algemeen. || De laagste dierklassen, voorts de schaaldieren, visschen en slangen hebben geen hals, maar vele vogels en zoogdieren (hebben) een langen hals, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 712 *b*.

2) Bij menschen. — *a*) In toepassing op het geheele lichaamsdeel. || Dat achterste vanden halse, den neck. *Le chaingnon du col. Cervix*, PLANT. — Tot steun van 's menschen hals dienen zeven halswervels, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 712 *b*. De hals van den man . . . is dikker en minder rond dan die van de vrouw, *Ald.* — Peper met Honich vermengt is . . . goet op de gheswillen aen den hals gestreken, DODON. 1531 *b*. Den grooten Reus . . . stack met hals en hoofd . . . boven 't volck en alle hoofden uyt, VONDEL 3, 400. Terwyl de Beenen, de Armen, de Schouders, de Hals en de bovenborst (*van de Batavieren*) meestal naakt bleeven, BERKHEY, *N. H.* 3, 467. Haar halsje omgolven guldene haren, DE CORT, *Lied.* 8.

> Een om-gebandden hals, trots eenigh Brack-gespan
> Een schuynsche rimpel-kraegh, trots aller Boeren wan.
> HUYGENS 1, 76.

— *Zich het hoofd achterste voren op den hals lachen*: zeer uitbundig, overmatig lachen. || Ik moet soms zoo lachen, dat ik bang ben dat ik mijn hoofd achterste voren op mijn halsje lach.

— *Iemand een stuk hout tusschen hals en ooren leggen*. Zie Dl. XI, 43 en verg. mnl. *tusscen hals ende hooft slaen* (VERDAM 3, 53), nnl. *iemand tusschen hals en nek slaan* (HARREB. 1, 275 *a*) en voorts ook *halsslaan*, *halsslag*.

— *Tot aan den hals toe*: zoo ver dat alleen het hoofd er nog uitsteekt, — nog bovenkomt. || Een . . . beecke, die tot aen den hals toe raeckt, *Jes.* 30, 28. Hunne zieken, welke zy tot den hals toe in het omleggende zand begraaven, DE BRUYN, *Reizen* 1, 77 *a*. Ook zag ik Tantalus, tot aan den hals in 't nat, BILD. 2, 341.

— *Een scheeve* (of *kromme*), *een dikke*, *een magere*, *een korte*, *een lange* (enz.) *hals*. || Den genen die eenen crommen hals hebben, DODON. 89 *b*. Onzen . . . buurman . . . met een uitgerekte, kromme hals, *Wildsch.* 1, 248.

— *Heeren hebben lange halzen*: de overheid bezit de macht en het vermogen om de booswichten overal te doen grijpen: „*Longae Regum manus*", SARTOR., *Adag.* I, 2, n°. 45.

— *Den hals rekken*, *uitstrekken*, *uitsteken*, t. w. naar voren of omhoog, om met het hoofd eerder of dichter bij iets te zijn; derhalve een teeken van begeerte of van nieuwsgierigheid. Verg. hd. *lange hälse machen* en REIKHALZEN. || Den hals uitsteeken, *Allonger*, *avancer le cou*, MARIN. — De Grootvader en Grootmoeder zaten . . . met uitgerekte halzen te kijken, KIST, *Eikenh.* 3, 265.

> Hy zugt naar 't vaderland . . .
> Om, over berg en dal, zich op de been te geeven,
> Met uitgestrekten hals om eenmaal t'huis te zyn.
> LUYKEN, *Overvl. Herte*, 221.

— In bijbeltaal is het (omhoog) *uitstrekken* van den *hals* een teeken van hoogmoed. || Daerom dat de dochteren Zions haer verheffen, ende gaen met uytgestreckten halse, *Jes.* 3, 16 (*Kantt.* den kop om hooge steken uyt hoovaerdye).

— *Om* of *aan* den *hals* worden allerlei voorwerpen gehangen, „gedaan", gedragen. || De beul legde den misdadiger den strop om den hals. —

(Ick) dede armringen aen uwe handen, ende een keten aen uwen hals, *Ezech.* 16, 11. Het ware hem nutter dat een meulensteen aen sijnen hals gehangen, ende dat hy versoncken ware in de diepte der zee, *Matth.* 18, 6. Het Vrouw-volk draegt tot cieraat om haar Hals Keetenen van glas en steenen, STRUYS, *Reys.* 62. Voor de Strop aan den hals te doen ... (*heeft de scherprechter*) Eene gulden en tien stuyvers, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 565 *a*. Van het kindje in beugels ... (heette het): „Als ik er zóó eentje had, deed ik het een steen om den hals", BEETS, *C. O.* 28. Drie dames met ... oranje tissu's om den hals, 30.

— In figuurlijken zin komt *Iemand iets* (*niet*) *aan den hals hangen* voor met de beteekenis van: iemand een geheim (niet) mededeelen, toevertrouwen (zie MOLEMA 143 *b*), gelijkbet. met *iemand iets* (*niet*) *aan den neus* (*zullen* of *willen*) *hangen*. — Verg. misschien hierbij (anders bij *b*) *iets op den hals hebben* voor: iets, op het hart, op het gemoed hebben („Ik moet het je vertellen, ik kan het niet zwygen; als ik wat op myn hals heb, ben jy myn hoofd en myn troost", *Leev.* 6, 3).

— *Den strop om den hals hebben* en derg.: aan beulshanden overgeleverd zijn; figuurlijk: zich geheel in andermans macht bevinden, weerloos zijn. || Hunne schulden (waren) in het winkeltje zoo sterk aangegroeid, dat er schier geene volledige betaling meer mogelijk was. Arme werklieden! Nu hadden zij voorgoed den strop om den hals, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 78. Het contract werd gesloten. Toen de toekomstige landhuurder het kantoor verliet, had hij wel een gevoel, alsof hem een touwtje om den hals zat, maar hij verzette zich daartegen, DAUM, *Raad v. I.* 81.

Verg. hierbij (als is het beeld ook aan een paard ontleend) het bij HARREB. 3, CLXVIII *b* vermelde: „Wat behoeven we ons den halster om den *hals* te halen!" (waarom ons overgeleverd, gebonden, de vrijheid benomen?).

— Men *vat* (of *grijpt*), *valt*, *vliegt*, *hangt* iemand *om* of *aan* den hals, om hem te liefkoozen en derg. Verg. mhd. *umbe sinen hals vallen*, nhd. *um den hals, an* (*den*) *hals fallen, fliegen* enz.; ook mnl. *halse gripen* (*Teuthon.* 139 *a*) en OMHELZEN. || Esau ... viel hem aen den hals, ende kuste hem, *Gen.* 33, 4. Sijn vader ... viel hem om sijnen hals, ende kuste hem, *Luc.* 15, 20. Hy ... Omhelsdeze ... En vatteze om den hals, VONDEL 11, 433. Daarop vloog zij ... Mathilda ... met hartelijkheid om den hals, KIST, *Eikenh.* 3, 265.

Gy moet, gelijck een klis, hem aen de leden hangen,
Hem grijpen om den hals, hem vallen aen de wangen.
CATS 1, 328 *b*.

'k Zal in deeze armen dan dien waarden Zoon ontfangen!
Verrukt, om zijnen hals, aan zijnen boezem hangen!
DE LANNOY, *Nag. Dichtw.* 54.

— Figuurlijk gebezigd wordt *Iemand aan* of *om den hals hangen*, *iemand op den hals* of *ten halze liggen* (*om iets*) in den zin van: vleiend (om iets) smeeken, fleemen; vervolgens: iemand lastig vallen, het iemand lastig maken (ter verkrijging van iets). || Ymand ergens om ten halze liggen: ... hem ergens toe aandringen (*bij* TUINMAN 1, 10). Op den hals liggen: schoon spreken om iets te bekomen, SCHUERM Iemand ten halze liggen ... lastig vallen, DE BO² 353 *b*. — Ik zal Roulin zo lang aan den hals hangen, tot hy het my toezegt, *Leev.* 4, 172.

— Vandaar weder: *Iemand aan den hals krijgen* als eene figuurlijke uitdrukking voor: last van iemand krijgen. Verg. *Dan zult ge mij aan den hals krijgen!* (HARREB. 1, 274 *a*) voor: dan krijgt gij met mij te doen; dan zal ik het u lastig maken!

— *Iemand den hals afhouwen* (soms ook: *afsnijden*, doch zie bij *b*) en derg.: hem onthoofden; inzonderheid hem door onthoofding aan het leven straffen. || Den hals afhouwen ... *Decollare, capite truncare* ... Onthalsen, PLANT.

Maer, waerom den hals gekorven?
Want syn bloet (*van v. Oldenbarnevelt*)
Was in d'aders schier verstorven.
VONDEL 2, 318.

— Zegsw. *'t Kan niet erger dan de hals af*: „men kan een luis niet meer benemen, dan het leven. Hiermede troosten zich hardnekkige quaaddoenders tegen de gerichtsstraffen", TUINMAN 1, 317.

— *Iemand aan den hals straffen*: met den dood, met verlies van het leven straffen, namelijk door onthoofding of ook wel door ophanging of verworging; het recht daartoe, de hooge jurisdictie, kwam in de middeleeuwen en later niet aan alle heeren toe. Verg. voor het *rechten aan* (*over*) *hals en hoofd* (of *over hals en buik, over hals en hand*): *D. Wtb.* 4, II, 247, VERDAM 3, 54, STALLAERT 1, 552 en hieronder b. v. de artt. HALSGERECHT, -HEER, -MISDAAD, -RECHT, -STRAF. || De Paus ... deed hem ..., aan den hals straffen, HOOFT, *Rampz.* 31. Soo .. sal hy aenden Hals mogen ghestraffet worden, *Landtr. v. d. Ommel.* VI, 45 (a°. 1601).

— *Iets met den hals* (*moeten*) *boeten, betalen*: er met het verlies van het leven, met het leven voor (moeten) boeten. Eigenlijk alleen gezegd met betrekking tot misdaden welke door de overheid met den dood worden gestraft, doch vervolgens ook gebezigd met betrekking tot allerlei gevallen in welke verlies van het leven het gevolg is van iemands handelingen, gevallen dus in welke iemand zijne handelingen (b. v. een roekeloos waagstuk) „met den dood bekoopt" of „bezuurt". || Metten halse betalen. *Payer du col, ou par la mort*, PLANT. — Welcke onbeschoftheit ... van deezen quant, naamaals met den halze (werd) geboet, HOOFT, *N. H.* 105.

Zoo 't slibbren van mijn tong uw rechtbijl quam te na,
Of quetste, ick ben 't bereit met dezen hals te boeten.
VONDEL 3, 567.

— *Den hals verbeuren* (STALLAERT 1, 551), *verliezen*, t. w. ten gevolge van eene met den dood strafbare daad; vandaar: *bij —, op verlies van den hals*: op straffe van verbeurte van het leven. || De hals verbeuren: het hoofd of het leven verliezen, MARIN. — Met gevaar van halz en haave te verliezen, HOOFT, *N. H.* 1127. Men sal hem verbannen wt de Stadt ... tot ewigen dagen by verluis synes Hals, *Landtr. v. d. Ommel.* VI, 42 (a°. 1601).

— *Beter kamp dan de hals verloren*. Bij TUINMAN 2, 153 hetzelfde ongeveer als *Beter bloó Jan, dan dooó Jan* of als *Beter met schande geloopen, dan met eere gebleven*, derhalve in zijn tijd gebezigd, of door hem opgevat in den zin van: beter het opgegeven (*kamp* gegeven), dan strijdend een wissen dood tegemoet. Dit is, of schijnt althans, eene geheel ontaarde opvatting van mnl. *Beter es camp* (strijd) *dan hals ontwee* (en derg.), vermeld en verklaard bij VERDAM 3, 53.

— *Den hals* (*moeten*) *laten*: het leven (moeten) laten, — verliezen. || Soo da'ck my van daer moest lichten Ofte laeten mijnen hals, DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 358.

— *Den hals behouden*: het leven behouden, t. w. niet met den dood gestraft worden. In vrijer gebruik: er het leven afbrengen. || Weerdt een Mensche so gewondet, dat hy na enige dagen weder uyt-

gaet . . , so beholdelt die schuldige synen hals ende vrede, *Landr. d. beyd. Old.'-ambt.* V, 43 (a°. 1618).

— *Iemand aan den hals beklagen*, — *aan den hals eischen*: eene klacht, een eisch tegen hem indienen, die zijn leven geldt; hem van eene halsmisdaad betichten, een eisch tot halsstraf tegen hem indienen. || 'T staat ook vry, te beschuldigen by de vergaadring, en ymandt aan den hals te eischen, HOOFT, *Tac.* 491 (*noot*: Naa 't hooft te dingen; lat. *et discrimen capitis intendere*).

Wie yemant tot den dronck en tot het suypen daeghd,
Mocht werden hert gestraft, en aen den hals beklaeghd.
PERS, *Bacchus*, 59 (*Kantt.*: Moest aen 't leven [ghestraft worden).

— *Op den hals* (mnl. ook *op hals*, STALLAERT 1, 552) treft men, met de beteekenis van: op verbeurte van het leven, of met andere woorden: op straffe des doods, in onderscheidene verbindingen in de vroegere rechtstaal aan, als b. v. in:

— *Iets op den hals* (ook: *op hals en keel*) *verbieden*; hd. *bei dem halse verbieten* (*D. Wtb.* 4, II, 247). Daarnaast (in Groningen nog gebruikelijk; zie MOLEMA 143 *a*): „iemand iets *op den hals af* verbieden". || Thans verbood men op den hals, hem . . . gehuist oft verhoolen te houden, HOOFT, *N. H.* 451.

van hun beesteljck Leven
Willen s' (*de kinderen*) alleen de wyt aen d' oude Ouders [geven,
Als oft m' hun op den hals de Deught verboden hadt.
OGIER, *Seven Hoofts.* 136.

— *Op den hals gebannen, verbannen worden, — zijn*: op verbeurte des levens ingeval van terugkeer in 't land (verg. hierboven *verbannen by verlis synes hals*). Zie ook twee voorbeelden bij STALLAERT 1, 552. || Walen . . . werdt . . ., op den hals, gebannen uit Holland, WAGEN., *Vad. Hist.* 11, 444.

— Uit deze en dergelijke rechtstermen is *Op den hals* overgegaan in de taal van het dagelijksch leven, en wel in verschillende opvattingen, t. w.

1°. In de eigenlijke opvatting van: op straffe van 't leven te verliezen, op verbeurte van 't leven, doch gewijzigd tot: op gevaar van 't leven, en vervolgens tot: uit vrees voor lijfsbehoud; zoo 't leven (ons) lief is.

Schier elk die leezen kan wil thans een Dichter weezen:
En als die drift eens werkt en plaats grijpt in het bloed,
Is 't of men op den hals gestadig rijmen moet.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 45.

2°. In gewijzigde opvatting, t. w. als: met gevaar van 't leven, d. w. z. op zoodanige wijze, of onder zulke omstandigheden, dat het leven er gevaar bij loopt. Zie ook nog een paar voorbeelden bij OP (Dl. XI, 297). || La Fin, dien ergheidt en ontrouw zijn' neering was, gewent op zijn hals ende met omzien te gaan, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 144. Och Hagits zoon, wat vleier Beweeghde u . . . Dus tegens uw' heer broeder . . . Te wrijten (*hier: rebelleeren*) op den hals? VONDEL 9, 307 (*Adonias*).

— In scheepstermen of in zeemanstaal beduidt *op den hals* (soms *op den hals aan*): met groot gevaar voor bemanning en schip. || Op den hals rijden (WITSEN, *Scheepsb.* 506 *a*): met hooge zee gevaarlijk ten anker liggen; gevaarlijk achter zijne ankers liggen te rijden. — Een schip . . . door storm . . . op den hals aen in Britaengie . . . (sijnde) geweest, v. RIJBEEK, *Dagverh.* 1, 449. Comende (de boot) . . . genouchsaem op den hals . . . aen landt, sijnde . . . heel aen stuck . . gestooten, 2, 223. De . . . seylsloep . . . (*heeft*) op den hals de gemelte storm op een lager miraculeuselijcke affgereden, 3, 522. Verscheide scheepen (hakten) hun groote masten over boord, die op den hals naar Texel zeilden, BRANDT, *De Ruiter*, 62.

— Nog komen voor:

— *Op* (*zijn*) *eigen hals*: op eigen lijfsgevaar; vandaar: op eigen risico, op eigen verantwoording. Verg. (*vechten*) *up sijns selves hals* bij VERDAM 3, 54. || Vechtet de Knecht . . . dat de Heere daer niet by is, soo vechtet hy op syn eyghen Hals, ende de Heere blijft daer van onbelastet, *Landtr. v. d. Ommel.* VI, 44 (a°. 1601).

— *Op mijn hals*; op mijne verantwoording, voor mijn rekening (als eene verzekering dat men zich veilig op den spreker verlaten kan, daar deze er als 't ware met zijn leven voor wil instaan dat dit of dat gebeuren zal, b. v. in de aanhaling: dat *Gauwdief* bijtijds gewekt zal worden).

G. Ic wou wel datgy myn wat vroeg wreckten, . . .
B. Wel, broertje, slaapt vry op myn hals, seker op myn [woort.
BREDERO 1, 216.

— Ook de uitdrukking *Met den hals* (*iets halen* enz.) kan zeer goed beteekenen: met lijfsgevaar, doch in 't Mnl. (zie VERDAM 3, 54) is *mitten hals* (*den cost winnen* enz.) synoniem met: *mitten lijve, mit sijns selfs arbeyt, mitter hant*, en beteekent het derhalve: met (zwaren) lichaamsarbeid, met krachtsinspanning. Die laatste opvatting strookt trouwens goed met de Lat. omschrijving, welke SARTORIUS (*Adag.* I, 6, n°. 100) geeft van: „*Salsuginosa vicinia*: Daer is niet uit te halen, dan met den hals", hierop neerkomende, dat deze uitdr. van toepassing is op een onvruchtbaren, woesten bodem en kan overgebracht worden op iedere zaak die veel inspanning kost, of op lastige naburen. In welken zin *Hij heeft het met den hals gehaald* bij HARREBOMÉE 3, CLXVIII *b*, moet worden opgevat kan niet worden nagegaan. Verg. hierbij nog *Bij hals en kracht* voor: met alle macht en kracht („Het grau . . . (ging) . . . na de Kelder: . . . en soopen *by hals en kracht* tot datse vol en sat wierden", SOETEBOOM, *N. Holland's Outr.* 10), alsmede *Uit den hals werken*, — *bezig zijn*: „met alle macht werken enz." (TUERLINCKX).

— **Aanm.** Eene gewijzigde bet. heeft *op den hals* in

— *Op den hals gevangen zitten, zijn, liggen, zetten* en derg.; het beteekent daar niet: op straffe van verbeurte van den *hals*, doch: in afwachting van den dood; met geen ander vooruitzicht dan de dood, te voren bij vonnis als straf bepaald of (bij het vrijer gebruik van de uitdrukking) om andere redenen onvermijdelijk. Zie o. a. voor meer voorbeelden bij GEVANGEN (Dl. IV, 1906) en OP (Dl. XI, 297) en verg. hd. *liegen, sitzen auf den tod* (*D. Wtb.* 1, 608), *gefangen sein auf den tod, um das leben* (*a. w.* 4, 1, 2121). || Gevangene die . . . een groot *crimen* begaen hadden, ende op den hals gevangen saten, *Kantt.* op *Gen.* 39, 20. (*Hij*) Die . . . op den hals in gulde boeien leit, DE DECKER 2, 397. Ook zyn ze (*de predikanten*) gehouden de Misdaadigen, die op den Hals gevangen zitten, in de Gevangenis te bezoeken, en naar de Geregtsplaats te verzellen, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 1, 20.

— In de alreede vermelde verbindingen en uitdrukkingen kan *hals* reeds zoogoed als een synoniem van *leven* geacht worden; in andere naderen die begrippen elkander nog meer, of wel zijn zij geheel in elkander overgegaan. Men vergelijke:

— *Den* (of *zijn*) *hals wagen*. || Sy waegen daer hals en kraegh om, *aangeh. bij* HARREB. 3, 213 *a*.

'k Hebbe 'r oock noch Hasselaers,
Die hunne halsen voor my wagen.
VONDEL 2, 672.

— *Zich den hals afloopen*: zich dood loopen. || Luyden ... die ... in kleyne dingen zoo verlegen (zijn), dat zy haer den hals af-loopen, en in een druppel waters verdrincken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 30.

— Zoo heet het ook (voor het nu gewone: een paard enz. *doodrijden*): *een paard* enz. *den hals afrijden*. || Hy is een dwaes, Die om een haes ... een peert ... Den hals af-rijt, CATS 1, 558 *b*. Het hof hoeft meel. voort voort te molen: ... Men rijdt een' ezel zoo den hals af, VONDEL 9, 187.

— *Daar is de* (of *zijn*) *hals mede gemoeid*; *dat kost* (*hem*) *den hals*, (ook: *dat kost halzen*); *daar hangen* (*geen*) *halzen aan*; *dat komt op den hals aan* (en derg.). Eigenlijk: dat zal met den dood worden gestraft enz.; vandaar, in vrijer gebruik: daar is het leven mede gemoeid; daar staat het (*of* zijn) leven, — daar staan menschenlevens bij op 't spel, enz. || 't Kost halsen; Hy loopt of 't halsen koste, ... *Agitur de capite aut collo*, SARTOR., *Adag.* II, 2, nº. 54. Die raedt... (*was*) ... met sodanich perijckel gemengt dattet op den hals aen quam, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 59 *b*. Nu haest u, ... Het geld uw' hals, VONDEL 3, 537. Daar hangen ook gien halzen aan, dat is nou maar daagelijkx werk, daar worden er zo veul in Waterland besteld (d. w. z. „*sluiswachter gemaakt*", *verdronken*) Daar men de Klok niet over en luid, ASSELIJN, *Kraamb. v. Z. Jans*, 59. 't Is dollemanswerk ... en ik ben van oordeel, dat 't den aanleggers den hals zal kosten, MULDER, *J. F.* 2, 7. Verlies geen oogenblik en red u! Denk, dat er de hals mede gemoeid is! 2, 205.

— Eene zaak kan gezegd worden iemand *aan den hals te gaan*, wanneer zij het leven van dien persoon in gevaar brengt. || Oovermits ... verbooden was de slaaven te pynighen om zaaken hunnen heere aan den hals gaande, HOOFT, *Tac.* 48 (lat. *quia ... quaestio in caput domini prohibebatur*).

— *Den hals onderzetten*, (*er onder*) *verzetten*, (*er onder*) *verwedden*: zijn kop —, het leven voor iemand (zie KIL.) of iets te pand stellen. Deze uitdrukking, meestal niet letterlijk te nemen, wordt tot bevestiging van krasse beweringen, verzekeringen en derg. gebezigd. Verg. ook mnl. *ic legs minen hals teghen den dinen dat* enz. (VERDAM 3, 54). || Den hals onder-setten oft verstrecken. *Deponere pro pignore cervicem*: *ostentare iugulum pro capite alicuius*: *se objicere periculo capitis pro vita alicuius*, KIL. (uitg. v. HASSELT 446 *b*). Ik zou 'er den hals onder verzetten ... *j'en gagerois ma tête*, MARIN.

— Vaak worden de synoniemen *hals* en *kraag*, beide in de overdrachtelijke beteekenis van: leven, te zamen genoemd. Enkele voorbeelden vindt men reeds onder 't voorafgaande; verg. voorts, behalve hetgeen bij KRAAG zal worden vermeld, voorloopig reeds:

— *Op hals en kraag* en derg. Zooveel als: op leven en dood. || Hals om (de) krage vechten: op leven en dood vechten, DE BO[2] 497 *a*.

— Zeer bekend en gebruikelijk zijn:

— *Om hals* —, *om den hals brengen*, *helpen* (hd. *um den hals*, *um die hälse bringen* voor: om het leven brengen of helpen, van het leven berooven. Voor andere bewijsplaatsen, meerendeels uit den nieuweren tijd, zie Dl. X, 162. || Om den hals brengen. *Obtruncare*, *necare*, *trucidare*, KIL. — Ghelijck accident dees dry had' ghebrocht om den hals, HOUWAERT, *Gener. Loop*, 129. Vitaulx ... (vondt) ... gelegenheidt ..., om ... Millaut ... om den hals te helpen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 28. Ter plaets Daer zy hem broght om hals, VONDEL 3, 497. Ten schaeyt niet dat die canalie Malcanderen om hals brenght, OGIER, *Seven Hoofts.* 13. Seneca keurt het voor... geoorloofd, zig zelven ... om hals te brengen, V. EFFEN, *Spect.* 6, 189.

— Minder gewoon en thans geheel ongebruikelijk is *om hals geraken* of *raken*: om het leven komen. || Hoe mijn Broeder ... In 't renperck raeckte om hals, VONDEL 3, 535. De vrou (gerocht) om hals, DE DECKER 2, 408. Myn schult ... heeft u om hals doen raaken, SCHERMER 20.

— Bekend is weder, met ellips van het deelw. *geraakt* of *gekomen*, de uitdr. *Om hals zijn*: om het leven gekomen, dood; verg. hd. *um den hals sein*, zw., deensch *vara*, *være om en hals*. || De Beyr was hem schier opt lijf eer hy 't wist ende hadde den man 'troer gemist, dattet niet afghegaen hadde ... so hadde hy om den hals geweest, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 53 *d*. Ick ware haest om hals geweest, ende onder d'aerde, daer men sprakeloos leyt, *Kantt.* op *Ps.* 94, 17.

— *Om* (*den*) *hals zijn* komt bij oudere schrijvers vaak voor in de gewijzigde opvatting van: een kind des doods zijn, d. w. z. geen kans meer hebben op ontkoming aan den dood. Verg. derhalve *wij zijn om hals* met: het is met ons gedaan! || Och, ick ben om den hals! HOOFT, *Br.* 3, 421. Helaes! ick ben omhals. 't is uit met my. och! och! VONDEL 3, 509. Helaes! wy zijn om hals. helaes! wy zijn geraakt 3, 536. Wie traegh loopt is om hals, 11, 640. Nemen wy haer (*de andere schipbreukelingen*) over, soo sijn wy altemael om den hals, want de boot kan al het volck niet voeren, BONTEKOE, *Journ.* 17. Gy Cato zyt om hals, geraekt de Vorst aen 't woeden, DE DECKER 2, 81.

> Ik mach de listigheid van Pizo wel vervloecken.
> Ik ben om hals, zoo hy 't ontvluchten kan.
> G. BRANDT, *Veinz. Tory.* 49.

— De genoemde uitdrukkingen kunnen, elk in 't bijzonder, ook gebezigd worden van dieren en — figuurlijk of oneigenlijk — van allerlei zaken; in 't laatste geval krijgt *om* (*den*) *hals* dan de beteekenis van: verloren, weg (t. w. bij: doen gaan, maken, zijn enz.). || De Ketters ... souden met tDecreet ... de vrije wille om den hals brengen. Sy souden de Oorbiechte van cante helpen *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 1, 5 (bl. 40 *a*). Balckjens ..., tot de beddinghen van 't canon, dat ... noch maer op losse planckx hebben cunnen stellen, waerdoor der al veele (der *kanonnen*) om den hals geraeckt ende gebroocken sijn, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 308. Een gestruyt Vorst ... brengt dikwils ... Muizen ..., en soortgelyk Ongedierte ... omhals, HERKHEY, *N. H.* 3, 188. Wel hoe staayer bij? Is jou vleet om hals? *Handschr. Letterk.* nº. 126, 12 *b* (*gesprek tusschen haringvisschers*).

> Lust ver-armt oock ganssche rijcken
> Soo Antonius doet blijcken
> Die door eene vrouw ghevat,
> Brocht om hals een grooten schat.
> GHESCHIER, *Proefst.* 258.

> als of 'er in het weeten
> Een dodelijck vergif verborgen had gezeten
> Dat haer lucksaeligheyd (*van Adam en Eva*) sou helpen om [den hals.
> WESTERBAEN, *Ged.* 2, 150.

— Naast *om hals* komt, in den zin van: verloren, verbeurd, ook *over hals* voor. Verg. *Er is geen koe bij over hals*: 't verlies, de ramp is zoo groot niet, bij MOLEMA 222 *b*.

— Niet zelden worden *hals* en *have* (d. i. leven en bezit, lijf en goed) naast of in tegenstelling met elkander genoemd. Verg. b. v. „*om hals en have* koomen", HOOFT, *N. H.* 1013; „*hals en*

verliezen", 1127; „alle saken hunnen (*der burgeren*) *hals* ende *have* aengaende (a°. 1606)", bij STALLAERT 1, 552.

— Van al het voorafgaande verschillend is de beteekenis van *hals* in de thans verouderde uitdrukking

— *Van zijn* (*haar* enz.) *hals*, toegevoegd aan een qualitatieven persoonsnaam (een vorstelijken of adellijken titel); zij beduidt hetzelfde als: door (zijne, hare enz.) geboorte datgene zijnde wat door den naam wordt aangeduid. Misschien (maar hoe?) staat deze uitdrukking in verband met eene in Duitschland in de middeleeuwen gebruikelijke wijze van geslachtsrekening, t. w. volgens de ledematen van het menschelijk lichaam; vader en moeder stellen daarbij het hoofd voor en de rechtsstreeksche afkomelingen (bepaaldelijk: volle broeders en zusters) „staan in het gelid van den *hals*" (zie *D. Wtb.* 4, II, 253). || Verciert ... ende behanghen al of sy een Coninghinne van haeren hals geweest hadde, POIRTERS, *Lev. v. Borg.* 2. Hoe dat onze Juffer in een Logie van de Comedie haar intree doed, met wat een air en zwier, men zou zweeren dat het een Princes van haar hals was, v. EFFEN, *Spect.* 1, 120.

Hy klapt gelijck een kaeuw, hy kleedt sich wel en braef
Als was hy van syn hals een Bander-Heer of Graef.
WESTERBAEN, *Ock.* 87.

'k heb hem als een kindt getroetelt:
en gespyst niet anders als
Waer 't een Koningh van syn hals.
V. OVERBEKE, *Rymw.* 44

— Vandaar de zegsw. *Al was het een prins* (enz.) *van zijn hals*! (en derg.). al was het wie ter wereld ook (nu zou men zeggen: al was het de koning zelf!); al was het nog zulk een aanzienlijk of hooggeplaatst persoon! || Al waart gy een Prins, een Koning van je hals. *Quand vous seriez le plus aimable, le plus chéri, le plus puissant de tous les hommes, de toute la terre!* MARIN. — Nu moet je weeten, dat ik van niemand wil overbluft zyn, en dat ik het ook tegen de besten uithouden kan, al waren het Prinsen van hun hals, v. EFFEN, *Spect.* 12, 189.

— Daarnaast (schijnbaar oneigenlijk, maar de patricische ambten waren voorheen ten onzent immers erfelijk): *Al was hij een burgemeester van zijn hals.* || Ik geef geen geld op posito, al zag de Man er zo bedest uit als een burgerman, en al was hy een Burgemiester van zyn hals, *Leev.* 4, 311 (ook *Burg.* 514).

b) In meer bijzondere toepassing op den voorkant van den hals: de keel.

a) De uitwendige keel. || Een dikke (d. w. z. gezwollen) hals hebben.

— *Iemand bij den hals grijpen*: hem bij de keel vatten om hem te smoren; vandaar: met den dood bedreigen. Figuurlijk gebezigd in de volgende aanhaling.

toen hun rompen (*schepen*)
't Hooft met stoppen en met pompen
Bovenhielden, en half doot
D'Amiraelen van de vloot
Zagen by den hals gegreepen.
VONDEL 10, 577.

— *Iemand* —, *zich zelven den hals afsnijden*: de keel doorsnijden om iemand of zichzelven het leven te benemen. || Hij heeft zich den hals afgesneden.

— Zeer gebruikelijk is *hals* in toepassing op de keel tezamen genomen met het opperste deel van de borst bij vrouwen; verg. *gorgel* in de bet. 3) en fra. *la gorge*; ook eng. *neck and shoulders.* || Een magere, een schrale, een gevulde, een mooie, een leelijke hals. — Die Juffer heeft een schoone hals, boezem. *Cette Demoiselle a un beau cou, la gorge belle*, MARIN. — Een tour paarlen, waar meê een vrouw, ... hare magere ... hals oppronkt, v. EFFEN, *Spect.* 3, 38. Hoe weelderig waren hare vormen; hoe doorschijnend haar blanke hals! BEETS, *C. O.* 250.

Dit merckte een wackere Haegedis, ...
Hoe was dit lieve dier zoo bang (*bezorgd*)!
Zy kroop verbaest (*verschrikt*) op hals en wang.
VONDEL 6, 171.

— *Een bloote, een open hals*: die door de kleederen — geheel of gedeeltelijk — vrij gelaten, ontbloot, ontdekt is. || De meisjes hadden bloote halsjes. — Een Carcant op ten bloten hals te draghen, BOR, *Nederl. Oorl.* 32, 8 *c*. Eene dame... die een zwarte japon droeg om te toonen dat zij bedroefd was, en een zeer blooten hals om te toonen dat zij alle behaagzucht niet had afgelegd, BEETS, *C. O.* 249.

Mond en borst van ambergeur doortrokken,
D' open hals van paarlengloed omstraald.
BEETS 3, 187.

β) De inwendige keel, de gorgel (verg. ald. de bet. 1 en 2). In Groningen, Drenthe, Overijsel en Gelderland eene zeer gewone beteekenis (zie *Arch. v. Ned. Taalk.* 1, 267 en de woordenboeken van MOLEMA, GALLÉE en DRAAIJER). Ook in Duitschland bekend (*D. Wtb.* 4, II, 253). || Pijn in den hals hebben. Den hals toeknijpen. Een graatje in den hals hebben. Een goed gat in den hals hebben: *goed kunnen zingen of schreeuwen.* Een droge stee in den hals hebben (*van een drinkebroer gezegd*). — Men zou 't (*het lamsvleesch*) niet door de hals kunnen krijgen, v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 233. De hals ... waar door de lucht, met behulp der luchtpijp, en het voedzel door middel van de slokdarm, in de lighaamen geraaken, CHOMEL 998 *a*.

— In figuurlijk verband in uitdrukkingen als:

— *Een geheim, eene bekentenis* (en derg.) *uit iemands hals* of *iemand uit den hals halen, krijgen.* || Vaar voort, en heelt ons niet, en weygert gy 't, men zal Door andre midd'len 't u zien uyt den hals te krygen, ASSELIJN, *Mas Anj.* 64. Sy dan droop ten laetsten door de mant, seggende, eerst, dat sy het niet al gedaen had, het welck genoegh was, om al de rest uyt haren hals te krygen, gelijck daer na geschieden, wanneer sy ... al het gantsche werck bekende, v. BOS, *Dordr. Arcad.* 134.

— *Zijne woorden* (en derg.) *in* of *door den hals halen, trekken*: het gesprokene terugnemen („intrekken"). Zie ook bij HALEN in kol. 1585 en 1587. || Ambrosius soude (nu ter tijdt) wel wederomme door synen hals moeten halen, ofte met soudt op eten, het ghene dat hy opentlick gheschreuen heeft, MARNIX, *Byenc.* 1, 2 (bl. 26 *a*). Te segghen wat men wil, en ast tot we'er-segghen comt, dan haeltmen de woorden in sijn hals, v. SANTEN, *Snapp. Sittgen*, 15. Jan Hol hadt ... zyne beschuldiging wederom in den hals gehaald, en niet, op nieuws, staande gehouden, *bij* WAGEN., *Amst.* 1, 705 *a* (a°. 1690).

u versierde looghen,
Die ghy zoo schellems als ongheluckich en vals,
Zult treecken noch van daagh in u vervloeckten hals.
BREDERO 2, 316.

Noit docht ick Gode een offer op te draegen
Van menschenbloet.... wat straf verblint,
Vervoert me in dit beloven, zonder paelen,
Een woort, te zwaer om door den hals te haelen!
VONDEL 8, 39 (*Jeptha*).

— *Door den* (*zijn, haar*) *hals liegen*; ital. *mentir per* (*la*) *gola*; fra. *mentir par la* (*par sa*) *gueule.*

Eene, waarschijnlijk aan de Rom. talen ontleende uitdrukking voor: grovelijk, onbeschaamd liegen; verg. daarnaast *lieghen deur sijn craghe* (A. BIJNS, *Ref.* 163; ed. ROGAERS), hd. *durch maul und rachen lügen* (*D. Wtb.* 6, 1277). Eene andere uitdrukking voor hetzelfde begrip is hd. *in seinen hals* (*hinein*) *lügen*, eng. *to lie in his throat*, lat. (Vulg.) *mentiri in caput suum*; bij ons in *Minn. Loep*: *in uwen halze* (var. *hals*) *hebdijt gelogen* (VERDAM 3, 54; 4, 550); de uitlegging daarvan in *D. Wtb.* 4, II, 254 past natuurlijk op *door den hals liegen* niet. Misschien beteekent dit laatste van uit het binnenste liegen zoodat hij die *door den hals liegt* iemand is die uit den grond van het gemoed, niet maar met den mond alleen, onwaarheid spreekt, een leugenaar dus in hart en nieren. Maar wellicht beduidt het ook niet veel anders dan: met zijn eigen mond liegen, liegen zoowaar als men zelf spreekt (niet „in commissie")? Dit vermoeden schijnt steun te vinden in een ander gebruik van *door den hals*, t. w. in: „*door zijn hals bekennen*" (verg. „Die ghevanghene (moet) die feyten over hem ... ghebleken, selfs door zynen halse (*met eigen mond*) bekennen" (a°. 1570), bij STALLAERT 1, 551). Te vergelijken zijn natuurlijk ook nog hd. *lügenhals*, *lügendrüssel*, *-maul*, *-schlund*. || So moesten dan door haren hals liegen alle de H. Vaders ende Pausen, die *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 1, 8 (bl. 46 *b*). Dat lieghde door u Hals, OGIER, *Boere Geck*, 12. *A.* Ik zeg dat Karel is myn bruidegom alleen. *K.* En ik zeg, dat gy dat hebt door uw hals gelogen, Want ik ben zelf zyn bruid, v. FOCQUENBROCH 1, 402.

„Dar is valsheit int cruit gedaen;
Wij hebbens genoch, mer het is vals!"
Mer sij logent doer horen hals.
Bijdr. e. Med. Hist. Gen. 4, 685 (a°. 1511).

Medea stilt uw toorn. Laet Thamera vol gals,
Uytbulderen voor 't volck, en liegen door haer hals.
V. BAERLE 78.

— Soms wordt de *hals* nog met een hatelijk bnw. benoemd (verg. bij A. BIJNS t. a. p.: „de schelm lieghter ane deur sijn diefs craghe"). || Dat lieghdy door u godtlose hals, COORNHERT 1, 473** *b*. Ik sweer dat gy dat door uwen mageren hals liegt, v. BOS, *Don Quichot* 1, 49 (in 't oorspronkelijk staat: *tan mientes como Christiano*).

— Eene jongere, overdrevene, versterking is: *liegen door al de halzen van de wereld*. || *D.* 't Is alsoo, mijn Heer. *R.* Ghy rabauw, ghy lieght het door al de halse van de wereldt, HOOFT, *Br.* 3, 419 (*Ipocrito*, II, XIX: *Voi ne tramentite per mille arcicanne de la gola*).

— Nog bezigt MARNIX — in vrijer gebruik — in *Ps.* 59, 7: *vloek en leugen door den hals gieten*: vloek en leugen uitstorten. (Verg. echter ook *Leugens gieten*: liegen, bij GIETEN, Dl. IV, 2314).

sy (*mijne vijanden*) vloeck ende leugen valsch,
Gestaedlick gieten door den hals.

— Als eene bepaling bij qualitatieve persoonsnamen van ongunstige beteekenis beduidt *Door den* (*zijn*, *haar* enz.) *hals* zooveel als: door en door, in hart en nieren; in den grond (zie kol. 961). Misschien is de oorsprong van deze uitdrukking hierin gelegen, dat men — op het voorbeeld van *liegen door den hals* (zie het voorafgaande) — ook ging spreken van: „een leugenaar *door den hals*" en vervolgens deze bepaling, met de kracht van het voorv. *aarts-*, toevoegde aan allerlei andere persoonsnamen van slechte beteekenis; dan zou het louter toeval zijn, dat juist „leugenaar *door den hals*" ons, voorzooveel bekend, niet is overgeleverd. Onwillekeurig denkt men verder aan de m
heid dat *door den* of *zijn hals* hetzelfde
teekenen als *van zijn hals* (zie hierboven in kol.
door afkomst; de bepaling zou dan beduid
de door den qualitatieven persoonsnaam uitg
eigenschap enz. den drager daarvan in h
zat (verg. hieronder: „dat is een muiter *d*
hals" met de variant „dien zit het muiten
bloed"). Evenwel, hetzelfde begrip kon, o
wijze, worden uitgedrukt door *in zijn* (*ha
gat* („de frayste dochters vande stadt, I
maar ... malle dingen in haar gat", HAN
272); wellicht heeft men zoowel in de
in de andere uitdrukking te doen met die
„sterke" taal (hd. *kraftsprache*), die zoo dikw
eene logische uitlegging ontsnapt. || Die
Schrift (willen) wtleggen na de Letter, ..
treckense also tot nadeel der H. Roomscher K
zijn alle gelijck Ketters door haren hals, I
Byenc. 2, 1 (bl. 61 *b*).

Ghi veleyn door uwen hals
Ghi waert die eerste glose
Die mi brochte in mose.
Antw. Liedb.

Zijn dat niet wel Ezels trecken?
Doen (*voor*: Doe) de Ezels deught in s
Die daar na noch met u gecken,
Zijn 't niet Ezels door den hals?
FOIRTERS, *Mask.*

— *Die te Gent is geboren, te Utrecht
schole, en te Luik leert zijn Walsch, Is ee
maker door zijn hals* (enz.), HARREB. 1,
(verg. *ald.*: „*Die* (enz.)..., *Of te Luik wa
voed, Heeft het muiten in zijn bloed*").

c) In meer bijzondere toepassing op den
kant van den hals: den nek. || Den hals
ken. Een stijven hals hebben (*door op de nek
gevatte koude*). — Den genen die ... eenen
hals hebben, oft in eenige leden den cramp ge
DODON. 393 *b*.

— Een *stijve*, *stribbige*, *taaie hals* (d. w.
hals dien men stijf houdt, de nek dien m
verkiest te buigen) geldt als teeken en be
weerspannigheid, koppigheid, eigenzinnigheid
van hoogmoed. (Verg. *Hardnekkig*, *-heid*). || S
niet met stijven halse, *Ps.* 75, 6 (*Kant
ende hartneckigh). De Hovaerdicheit ...
Vyandt des Verstandts; ende, want ... en Le
... warsig valt onderricht te werden, dan h
vry wat ongewoon . . syn stribbigen Hals te
onder het Juck van de Weet-Const, n
Deugdensp. 315.

Sy weygerden aen uwe stem 't gehoor ....
Ja stijff van hals, oproerigh, hebben sy
Gewoelt, gemuit, de hoofden opgesteken.
DE GROOT, *Ned. Ged.* 2

— Vandaar: *Ten taaien halze*, „ten dw
zijns ondanks, niet gewillig", *Loquela* 7, 39.

— Den *hals* te *buigen* en derg. daarente
teeken en beeld van onderwerping, onderschi
van den wil, deemoed. || (*Zij*) brachten harw
niet ten dienste hares Heeren, *Nek.* 3, 5
ademt, buigt den hals voor mijne heerschappy
1, 375.

Noch bleef den mensch, van aenvang, ingeschap
Dat hy den hals most buigen onder Godt.
VONDEL 4,

— Spreekw. *Hoe edeler hals, hoe buigzamer*
bij MEYER, *Spreuk.* 61): ware adel onderwerp
der menschelijke en goddelijke overheid. Daar
Hoe edeler hart hoe buigzamer hals (SPIEGHEL
En bij DE BRUNE 285:

Hoe dat een is van eelder zy'e,
Te meer hy buyght zijn hals en knye.

— De *vrije* (d. i. eigenlijk: de in geen keten geslotene, niet gevangene) *hals* (zie *D. Wtb.* 4, II, 250) geldt sedert overouden tijd bij de Germanen als het kentecken en het zinnebeeld van persoonlijke vrijheid (verg. ook got. *freihals*, ohd. *frîhals*, ags. *freóls*, onr. *frjáls*, nnw.: een vrijen hals hebbende, vrij).

Geluckigh leefden wy
Voorheene, eer vreemde heerschappy
Den vryen hals quam drucken
Met haere slaefsche en ysre jucken.
VONDEL 9, 683.

— Vandaar *Iemand den vrijen hals geven*: hem vrij maken, bevrijden, verlossen. (Verg. voor hetzelfde begrip onr. *frjálsa*, zw. *frälsa*, deensch *frelse*, d. i. *frjáls* (enz.), „vrijhals" maken, verlossen).

De Zee die heeft u eerst den vryen hals gegeven;
Den Godts-dienst ingevoert, den Spangiaert uytgedreven.
CATS 2, 370 *a*.

— *Den slag op den hals hebben* is eene thans verouderde, trouwens alleen bij A. BIJNS aangetroffen, uitdrukking voor: in verdriet en moeite zijn, bepaaldelijk door de plagende hand Gods, door goddelijke bezoeking.

Wy swimmen int verdriet, men weets ontvlien waer....
Hoe wel wij opten hals hebben den slach,
Wie betert hem? Niemant, elc doet so hij plach.
A. BIJNS, *Ref.* 413 (ed. BOGAERS).

Waert niet tijt, nu wij den slach opten hals hebben,
Dat wij Gods vreese in ons herten leest schreven?
446.

— *Den hals breken*: zoo noodlottig vallen dat het verband tusschen de halswervels verbroken wordt en er de dood op volgt. Dikwijls niet al te letterlijk te nemen en dan op te vatten als: zich een ongeluk vallen. In dien laatsten zin is meestal ook te nemen: *hals en been(en) breken*. Verg. HALSBREKEND, HALSBREKER, HALSBREKERIJ. || By trappen klimt men eenen toren op, en niet zonder trappen, ten zy met gevaer van den hals te breecken, VONDEL 6, 49. Daer staet ymandt op een steylen top, ... hy misset een weynich den voet: . . dit enckel en alleen, den voet misset te hebben is hals en been breken, GEULINCX, *Hooftd.* 72. Die kaerel liegt die woorden altemaal ... Als dit de waarheid is wil ik mijn hals wel breken, BARTELINK, *B. Kermis*, 11. De ... Matten kon men niet, dan met gevaar van hals en beenen te breeken, overgaan, *Leev.* 1, 193. Een sprong om haast den hals bij te breken, HASEBROEK, *W. en Dr.* 145.

— Spreekw. *Al te ras breekt den hals*: haastige spoed is zelden goed (HARREB. 1, 274 *a*); *De beste zwemmers verdrinken meest en de beste klimmers breken meest den hals* (zie HARREB. 3, 212 *b*), enz.

— *Het tij breekt den hals*: „Het water begint op te houden van ebben ofte vloeien" (WITSEN, *Scheepsb.* 493); het tij loopt af; het wordt stil water.

— *Eene zaak* (b. v. *eene onderhandeling*) *den hals laten breken*: doen mislukken, de oorzaak zijn van hare mislukking. || Dat, oft zy schoon waanen, den toeleg ... voor goedt te kunnen verantwoorden, dikwyls yet bysters opborrelt, met het welke ... men ... deur moet, oft den handel den hals laaten breeken, HOOFT, *N. H.* 406.

— *Iemand* (of *aan iemand*) *den hals breken*: hem ombrengen. In de eigenlijke opvatting weinig gebruikelijk; nagenoeg alleen in enkele zegswijzen t. w.: „Onze vaderen *braken* aan veel vijanden, aan weinig woorden *den hals*" en: „Eene zwarte zuster *den hals breken* (*eene flesch wijn ledigen*)". || Toen gij (*de Dood*) dezen ... trouwen knaap den hals braakt, HASEBROEK, *W. e. Dr.* 74.

— Oneigenlijk gebezigd, namelijk met betrekking tot zaken, komt evenwel *den hals breken* in actieven zin in verschillende opvattingen voor, t. w.

1°. In den zin van: te niet doen. Gezegd van iets, waaraan men zich niet stoort, iets dat men op zij zet, met voeten treedt. || Hy moest om zyn bizarre en grillige kop te toonen alle wellevendheid den hals breeken, en bykans zonder adieu te zeggen zyn biezen pakken, v. EFFEN, *Spect.* 7, 183.

2°. In den zin van: bederven, verknoeien. Zie de voorbeelden. || Plaght ghy.. met uwe valsche pijp niet menigen deun, ... jammerlijck den hals te breecken? VONDEL 5, 45 (lat. *non tu ... solebas Stridenti miserum stipula disperdere carmen?*). Wouwe jy duits spreeke, Gy zoud waaraktik jou hiele zaak daar deure de hals breeke, ASSELIJN, *Schoorsteenv.* 16.

— Nog tegenwoordig is *den hals breken* in 't Hageland gebruikelijk in toepassing op het bederven, vernielen, verknoeien van kleeren, boeken, vruchten, beesten, van zijne gezondheid enz. (zie TUERLINCKX).

3°. Verknoeien, doch opgevat in den zin van: vermorsen, verspillen, en bepaaldelijk in toepassing op nuttelooze uitingen. || Wat al complimenten ... wierden 'er den hals gebroken over den rang der plaatsen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 58. Na dat 'er eenige complimenten den hals gebroken waren, raakte myn huisvrouw eindelyk aan het zitten, 5, 23.

— Minder streng te nemen van liedjes die men naar den inval van 't oogenblik en om den tijd te dooden opzingt. || Midlerwyl datse hondertderley liedekens al singende den hals braaken om de tyt te korter te vinden, v. HEEMSKERK, *Arc.* 124.

— *Veel* (enz.) *woorden den hals* (of *hals en beenen*) *breken*: onnoodig, nutteloos of te vergeefs eene groote hoeveelheid woorden uiten, bezigen (verg.: woorden verspillen, woorden „vuil maken"). Dikwijls in verzwakte opvatting en niet veel anders dan eenvoudig: uiten, bezigen. || Of je al honderd woorden den hals breekt, wat helpt dat; eén zaak die geschiet is, en is niet weer te keeren, ASSELIJN, *Kraamb. v. Z. Jans*, 59. Dog waar toe dus veel woorden den hals gebrooken? Men keure ons selfs in 't werk, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 288. Dat de meesten ... (*bij het toosten*) al blij zijn, als zij een hoop woorden ... met niet al te veel stotteren den hals gebroken hebben, VISSERING, *Herinn.* 3, 436.

Indien gy meynt dat ick, die so veel heb gesproocken,
Die soo veel woorden hals en beenen heb gebroocken, ...
Tot noch toe heugen souw wat dat ick heb gesnapt.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 160.

„Wel! hebt gij 't eerst gezien, 'k heb ik het eerst geroken!"
Noch menig woord werd door ons liên,
Doch vruchteloos den hals gebroken.
DE CORTE, *Verdicht.* 67.

— *Over hals en hoofd* (of *kop*); ook: *over hals over hoofd* (hd. *über hals und kopf*, *über hals über kopf*; deensch *over hals og hoved*); daarnaast — eigenlijk nog teekenachtiger — in den jongeren tijd: *hals over kop* (hd. *hals über kopf*); verg. ook nog dial. ndl. *hals over ooren* (GALLÉE 16 *a*) en de pleonasmen hd. *über haupt und kopf*, zuidndl. *hals over nekke* (*Loquela* 14, 4). Bijwoordel. uitdrukkingen, eigenlijk en oneigenlijk gebezigd.

1°. Eigenlijk (t. w. bij *vallen*, *rollen*, *storten*, *tuimelen*, *geworpen worden* en derg.): voorover, met het hoofd vooruit, of (voorzooveel *hals over kop* betreft): zóó, dat de nek boven den kop komt, over

den kop heen gaat, dus: onderstehoven. || De jongen buitelde hals over kop in het gras. — (*De vijanden*) werden ... afgestommelt, en oover hals oover hooft geworpen, als een stortendt gebouw, HOOFT, *Tac.* 465 (lat. *deturbati ruinae modo praecipitantur*). De Germaanen worden, oover hooft oover hals, in de stroom gedreeven, 482 (lat. *praecipites Germani in amnem aguntur*; bij WAGENAAR, *Vad. Hist.* 1, 177: hals over hoofd). Een vreesselijcke zee ... ruckt den stuurman wegh, die over hals en hooft Neêrtuimelt in de zee, VONDEL 8, 280 (lat. *excutitur pronusque magister volvitur in caput*). Waer op hy van Edipus met eenen slagh getroffen, over hals en hooft uit den wagen rolde, 8, 671. Hy ... rold ('s morgens) dikwils hals over kop (uit het bed) ... met het laken, in 't welke zyn been verwerd is geraakt, v. EFFEN, *Spect.* 4, 172. Ik (zag), dat 'er een kinderhandje even bij den wal uitstak ...; oogenblikkelijk sprong ik hals over hoofd in het water, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 388. Met zoo hals over kop — daar gaat hij! — in de diepte te springen, HASEBROEK, *W. e. Dr.* 78.

> De stuurman wierd gesmakt van 't roer,
> Die over hals, en kop, och armen!
> Met schip met al, ten afgrond voer.
> V. FOCQUENBROCH 1, 73.

2°. Vervolgens (dewijl een vooroverstortend lichaam in zijn val, in zijne „vaart", vaak niet is te stuiten): met eene onbedwingbare vaart; doch alleen in oneigenlijke toepassing op snel uitgevoerde bewegingen en derhalve: met ijlenden spoed; ijlings; in aller ijl (niet zelden met het bijbegrip van: zonder vooraf gepleegd overleg; onberaden). Dikwijls in zwakkere opvatting en dan zooveel als: onverwijld, onmiddellijk, oogenblikkelijk (vaak weer met het bijbegrip van: zonder zich te bedenken, zonder beraad). Welke schakeering van beteekenis in het bijzonder in elk der voorbeelden door de schrijvers wordt bedoeld blijkt genoegzaam uit het verband. || Op die noodlottige tijding reisde hij hals over kop naar huis. Die teringlijder is door den dokter hals over kop naar het Zuiden gestuurd. Hij is wegens ziekte hals over kop uit Indië terug gekomen. — Jonge kleuters ..., die naeuwlyks uyt de kinderscholen gekomen, sig over hals en hoofd in de Saletten werpen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 203. De redenkunde der driften, die ... nooit mist zig van 't eene uiterste hals over kop in 't ander te werpen, 9, 94. (*Hij*) noodzaakte den Keizer ... hals over hoofd, met agterlaating der Keizerlyke eertekenen, naar Bamberg te vlugten, WAGEN., *Vad. Hist.* 2, 196 (zie ook 4, 113). Hij (maakte) zich met het geld ..., hals over hoofd, ... eer iemand 't verwachtte (als of hij gejaagd werd) van daar naar Asturie, BILD., *Gesch. d. Vad.* 5, 24. Papa oordeelde best, dat ik hals over hoofd ... naar Hamburg zou vertrekken, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 323. Door mij hals over kop van hier te zenden, *K. Zev.* 5, 319. Hij ... werpt zich wel ... hals over hoofd in de projecten, maar *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 1, 156. Dat deze vermaning voor het jonge meisje zoo veel zeggen zou als: Werp het (*uw hart*) den jongeling hals over kop voor de voeten, BEETS, *C. O.* 244.

3°. Bij bewegingen, werkingen, die ondanks den persoon zelf plaats hebben, van welke die persoon het lijdelijk voorwerp is (*verzinken, ondergedompeld worden* en derg.), beteekent *hals over hoofd* (of *kop*) ook wel: onverwijld, doch in den zin van: eensklaps, plotseling, eer men 't zelf weet. Het schijnt zelfs wel dat men bij deze beteekenis of in dit gebruik soms eene uitbreiding van het begrip mag aannemen, t. w. tot: plotseling en geheel; in eens en tevens geheel en al. Misschien zweefde den schrijvers hier wel tegelijkertijd de uitdrukking *tot over de ooren* voor den geest? || De moeder wordt (in: *Jeptha*), naer den tederen aert der vrouwen, ingevoert dertel, moedigh, en uitgespat in voorspoet, en liefde tot haer eenige dochter, entlijck zoo veel te dieper in kleenmoedigheit, over hals en hooft, gedompelt, VONDEL 8, 14. Of deze of geene oproerige in het huis uwes levens-gestalte uw vlekke ende smette des zielen-kleeds wilde aanwyzen, zo verzinkt over hals en hoofd, in het allerheiligste bloed van uw lieftallige Bruid, die uit liefde voor u aan het kruis hing, LUYKEN, *Br.* 8. Dat ik hals over kop verliefd op u ben, eenig en alleen, om dat gy met my zo gelyk zyt in smaak, *Leev.* 5, 371. Gij zijt beide bezorgd, dat ik op hem hals over hoofd verliefd ben, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 278. De man vond zich ... hals over kop gewikkeld in het door haar gesponnen net, *K. Zev.* 5, 340.

— Eigenaardig is de toepassing van *hals over kop* in: *De stad hals over kop loopen* voor: die gansch doorloopen (SCHUERM.).

— Met het opperste van de schouders tezamen genomen of gedacht is de *hals* een gedeelte van het lichaam dat gebruikt wordt om er allerlei op te leggen, ten einde dat te dragen of te torsen. Verg. ook mnl. *upten hals bringen, dragen, nemen.* || Op sijnen hals nemen, oft laden. *Charger sur son col*, PLANT. — Daer ... de kinderen van de rijcke luyden,... sachtjes en wermkens opgetogen, ... deerlijck op den hals werden heen gedragen, CATS 1, 27 *b*. De booswicht ... neemt stadts poorten op zijnen stercken hals, VONDEL 9, 161 (*Samson*).

> Dies nam ick (*Aeneas*) voort de wijck,...
> En met mijn' vader op den hals, nolt draegens moê,
> Begafme naer den bergh, en recht naar Ida toe.
> VONDEL 8, 333.

— In figuurlijk verband. || Navarre, sterck van hals, den Rijexkloot onderschoort, VONDEL 3, 454.

— Lang geweer (waartoe pieken, hellebaarden, musketten enz. behooren) werd voorheen „*op den hals*", d. w. z. in den zelfden trant als wat nu „over schouder" (of kortweg „over") heet, gedragen, maar het wapen werd schuiner, immers inderdaad eenigszins over den nek gelegd en rustte niet zóó uitsluitend op den schouder als later vereischt werd voor het geweer in de positie van „over". Verg. HALSGEWEER. || Sy (resolveerden) de boot te verlaten ... met musketten op de hals, de sabels op zy, BONTEKOE, *Journ.* 39.

— Op dit „*op den hals* dragen" zinspeelt VONDEL (7, 648) misschien wel in zijn *Zeemagazijn*:

> Hier valt de schouder van een' Atlas veel te zwack,
> Om zulck een' ballast van behoefte t' onderschraegen,
> En zoo veel krijghsgeweer op zijnen hals te draegen.

— Van een „juk" (hetzij dan een slavenjuk of, bij vergelijking sprekende, een trekjuk, dierenjuk) *op den hals* van menschen is uitsluitend in figuurlijk verband sprake. Het is dan een beeld voor: de verdrukking, of de slavernij, iemand „opgelegd", aangedaan. || Wat versoeckt gy Godt, om een joock op den hals der discipelen te leggen? *Hand.* 15, 10. Doen swoer den Turck ... dat hy Venetien sonde verdestrueren ..., ende den Adel een joock op den hals smijten, JOOSTE, *Gr. wond. Wer.* 22. Om ons 't tirannig juk Te werpen op den hals, LANGENDIJK 2, 42. Dat wy, ... nimmer van den hals geschooven zouden hebben, het dwingende juk der Spanjaarden, BERKHEY, *N. H.* 3, 669.

— Onder het beeld van een „pak" of een „last" op iemands *hals* wordt voorgesteld al wat onaangenaamheid, kwelling, moeite, verdriet veroorzaakt, al wat „zwaar" valt om te „dragen", — te verduren.

Zal ick, om Josephs wil, my steecken in gevaer
Van 't leven? neen, dat pack valt mynen hals te zwaer.
VONDEL 3, 746.

— Dit beeld ligt ten grond aan de volgende, voor het meerendeel „staande", uitdrukkingen:

— *Iemand* (of *zich*) *iets* (zaak of persoon) *op den hals* (of *ten halze*) *laden, leggen, schuiven* enz.: hem (*of* zich zelven) er de onaangenaamheid of den last van bezorgen, — er mede bezwaren. In zuiver figuurlijk gebruik of overdrachtelijk gebezigd. || Schuyft niet alle last ten halse van de vrouwen, CATS 1, 288 *a*. Geen' stadt in Nederlandt, die men zoo veel op den hals leydde, HOOFT, *N. H.* 233. Hoe laedghe op uwen hals dit zwaer en lastigh kruis? VONDEL 3, 562. Sy willent (*een kind*) daer eenen Boer Op den hals leggen, en hy kenden noyt t'kints Moer, OGIER, *Seven Hoofts.* 33. Weet de Poeët wel ... wat arbeid hy zig op den hals laad? v. EFFEN, *Spect.* 5, 154. Reizigers met inteekenlijsten ... waarvan een professor zich heeft afgemaakt door ze een student op den hals te schuiven, BEETS, *C. O.* 139.

'k Zag den last van duizend schouderen
Op mijn zwakken hals gelaân.
BILD. 12, 152.

— Van hetgeen eene beschuldiging inhoudt: „ten laste leggen", aantijgen, verwijten.

Hy houdt de vryheit in zijn kluiven,
En weet op 's heerschaps hals te schuiven
't Ontheiligen van 't vreverbont.
VONDEL 9, 713.

Dat hy van stonden aen verschijnen moet voor 't Recht,
Om hooren wat hem daer word op den hals gelegd.
KRUL, *P. W.* 2, 198.

— Dit gebruik gaf aanleiding tot de op zich zelf niets zeggende uitdrukking: *iemand iets op den hals tijgen.* || *R.* Mijn dunkt ik zou ter ieus hart op den hals tijgen. *J.* Hoor Min, men dunkt dat et hier niet recht en gaat, ASSELIJN, *Echtsch.* 49.

— Verg. hierbij nog *Iemand een klieck* (smet) *op den hals werpen*: iets leelijks „aanwrijven", verwijten.

Hy is ien licht-mis, seydse, in ierst was hy ien knecht met [eeren,
Sy smijt hem seecker wel ien leelijcke klieck op zijn hals,
Datse niet waer kan maecken, dan met ien diel loges vals.
W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 5.

— Zeer gewoon is: *Zich iemands haat op den hals laden* voor: berokkenen, ten deel doen worden. || Toen (Brederode) ... zich den onverzoenlijken haat van den toen magtigsten Vorst van Europa op den hals laadde, LOOSJES, *Golstein* 1, 315.

't Lijf en alles is versmaet,
Waerom? om Jan Janses haet
Op ons vrijen hals te laden?
VONDEL 3, 80.

— Ook zeide men voorheen wel: *iemand eene ziekte* (en derg.) *op den hals brengen* voor: bezorgen, aanzetten. || De sot ... Heeft my ... Gedrongen uyt den huys: en dat met sulcken schrick En vaerdich dat het scheen niet anders dan oft ick De pest hem brocht ten hals, MEULEWELS, *Tim. Misantr.* 19.

— Daarmede in verband staat eene verwensching als: *de plaag* (*koma*) *op uw hals!* || De plaegh op uw hals! HOOFT, *Br.* 3, 419.

— In andere opvatting, gebezigd met betrekking tot een „last" in de beteekenis van eene opdracht, eene taak, staat *op den hals leggen* voor: opdragen, er mede „belasten".

Clinias knape is botachtich en slecht
Daerom hebben zijt Sirum onsen knecht
Op den hals gheleyt, en beuolen den last.
v. GHISTELE, *Terent. Heaut.* 43 (lat. *Idcirco huic nostro [tradita est provincia*).

— *Iets* (*zelf*) *op den hals halen*: (zelf) de oorzaak zijn dat men van iets den last of de kwelling ondervindt, dat men met iets lastig gevallen, geplaagd, bezocht, „bezwaard" enz. wordt. Thans verouderd. || *Suo jumento sibi malum accersere.* Selfs op den hals halen. *Qui ipse sibi malorum autor est*, SARTOR., *Adag.* I, 1, n°. 86. Haalt den sterveling niet zelf De straffen op zyn hals? SCHERMER 295.

Wat schulden heeft het Lant sints op den hals gehaelt!
Wie leefter, die sal sien dat alles is betaelt?
DROSTE, *Overbl.* 92.

— Thans nog zeer gebruikelijk is *Zich iets op* (daarnaast, minder gewoon *over*) *den hals halen*: over zich brengen, zich berokkenen. Zie ook bij HALEN (kol. 1587). || Haer selven ... de verdiende straffe ende toorne Godts met hare ongehoorsaemheyt meer ende meer over den hals te halen, *Kantt.* op 1 *Petr.* 2, 8. Myn goedertierenheit en oprechtigheid in 't vermanen haelden my dit op den hals, VONDEL 4, 230. Weigerde hij er aan te voldoen, zoo haalde hij zich wellicht een leger van 60,000 Vlamingen op den hals, CONSC. 3, 142 *a*.

— Het afwenden, afweren, of zich behoeden voor, zich bevrijden van iets lastigs of onaangenaams kan worden uitgedrukt door: *iets van den* (of *van iemands*) *hals weren, drijven, zich van den hals schuiven.* || Weet dat de groote Godt ... Is magtig alle quaet van uwen hals te drijven, CATS 1, 340 *b*. Om d'opspraak van zijnen hals te schuiven, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 23. Zoo dat gebeurt,... de Spanjaert ... zal genoegh te doen hebben, om 't ujterst van zijn hals te weeren, HOOFT, *Br.* 2, 252.

En 't geen een ieder vreest, dat zoeckenze te stuiten,
Te schuiven van hunn' hals op mijnen hals alleen.
VONDEL 8, 309.

d) Reeds bij sommige der juist vermelde uitdrukkingen twijfelt men, of niet de *hals*, als den geheelen persoon vertegenwoordigende, genomen is voor het heele lijf. In andere — die hieronder volgen — is dit met meer zekerheid het geval, al zullen ook enkele daarvan allicht weer liever onder *c*) gerangschikt worden.

— *Iemand iets onaangenaams* (ook b.v. *een vijand*) *op* of *over den hals zenden* (soms, sterker nog, *werpen*): tot zijn last, kastijding of kwelling (toe) zenden; hem er mede bezoeken. (Verg.: *op zijn lijf, op zijn dak sturen*). || Dan soudet ghylieden ons ... eenen stercken vyandt op onsen hals senden, *Begin e. Voortg.* 12, 80 *b*. De swaerheyt der straffe,... die Godt soodanige menschen ... pleeght over den hals te senden, *Kantt. op* 1 *Thessal* 2, 16. Op dat niet de Egyptenaars ... t' eeniger tijd den Romeinen zouden durven den oorlog op den hals werpen, OUDAAN, *Agrippa*, 417.

Nu weet ick raet met de seven kinderen,...
Off ick salse Hem thuis senden op den hals
Met weynich geschals; dan *enz.*
O. L. Heers minnevaer in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 154.

— *Iemand iets* (eigenlijk b.v. een bloedhond) *op den hals schennen* of, minder goed, *schenden* (mnl. *schunnen*), d. i. hitsen; ook wel: — *jagen*. Zie voor de uitdr. *op den hals, op 't lijf schennen* (met voorbeelden toegelicht) nader: STOETT in den *Feestbundel* voor M. DE VRIES (1889), blz. 130—131. || Ick heb met de Griecken in Aulis niet gezworen al de Trojanen te verdelgen, nochte de vloot van daer Troje op den hals geschonden, VONDEL 5, 216 (lat. *non ... classem ad Pergama misi*). Dat men zich niet meer, om zyne Vrinden wel te onthalen, een pligt maakt ... hen een ziekte, en zomtyds ook wel de dood op den hals te jagen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 86.

— *Iemand op* of *over* (*den*) *hals komen*, — *vallen*: op het lijf komen, op het lijf vallen. || Quersimont .., quam hun, in der yl, met zesduizent mannen oover den hals, HOOFT, *N. H.* 15. Hy zagh, hoe de Trojaensche jeught . . den Griecken... over den hals quam en voorjoegh, VONDEL 5, 150 (*verg.* Hoe zy den Griecken .. Komt vallen op den hals, 8, 293). Wanneer schielijck ... ons een uitdroogende en deerlijcke smet en sterfte dat jaer over den hals quam, 5, 187. Indien hen een vreemd vriend onverwagt op den hals komt, wat eene verlegenheid! v. EFFEN, *Spect.* 4, 31.

Ay! siet wat al ons Boeren onghevals
Is door den krijgh ghecomen over hals.
V. MANDER, *Bucol.* 5.

— Dikwijls (hoewel dit gewoonlijk nog afzonderlijk door een bijw. wordt uitgedrukt), ook in de voorafgaande voorbeelden, met het bijbegrip van het schielijke, onverwachte, plotselinge der gebeurtenis; dan beduidt *op*, *over den hals komen*: overvallen, verrassen. Voor 't Mnl. *over den hals comen* zie VERDAM 3, 53. || Alsmen een vrouwe ouer den hals Coemt gheuallen, onuersien, en onghewacht: Soe can men lichtelijck ... weten haer hanteringhe, v. GHISTELE, *Terent. Heaut.* 21. *L.* Wanneer quam 't jou aan?... *F.* 't Is mijn op den hals gekomen gelijk de Paarden de vijver, NOOZEMAN, *Bedr. Dronkkaart*, 10.

Haerlieder coleur veranderde terstont
Want ick haerlieden so subitelijc quam in den mont
En soo tonpasse daer ouer haren hals.
V. GHISTELE, *Terent. Hec.* 25.

— In ander verband vindt men *op den hals vallen* voor: neerdalen op het hoofd, op den persoon van (enz.). || Onze looden waarheden vallen op den hals van hen, die *enz.*, CONSC. 1, 57 *a*.

— *Iemand op den hals liggen*, — *zitten*: iemand benauwen, kwellen, of het hem lastig maken. || Rennenberg ... hadt den boeren van Drente heimelyk veroorlofd, de Ruiters, die hun op den hals lagen, te verjaagen, WAGEN., *Vad. Hist.* 7, 322.

dit schuymerige rot
Dat sat hem op den hals als vlieghen op de pot,...
Maer 'twas de taefel, en den man niet die zy presen.
MEULEWELS, *Tim. Misantr.* 5.

— *Iemand* of *iets op den hals krijgen* of *hebben*: er mede lastig gevallen, geplaagd, bezocht worden of zijn. (Mnl. *upten hals hebben* beduidt: bedreigd worden door; VERDAM 3, 53). || Om 't selvighe ongheval niet op den hals te krijghen, dat dese Vlooten ontmoet heeft, *Begin. e. Voortg.* 11, 53 *a*. (De stemme des Heeren) Verschrickt de wilde gedierten der woestijne alsoo, datse voor den tijt den arbeyt op den hals krijgen, *Kantt. op Psalm* 29, 8. Camero ... van (het graeuw) ... wreedelijck ghehandelt, (kreegh) een sieckte en de doodt op den hals, VONDEL 4, 737. God weet, krijgen wij den Politie-Commissaris niet op den hals; hij mocht denken, dat het gestolen geld is, CONSC. 2, 174 *b*. Deze vorst had... eenen neteligen oorlog op den hals tegen Rodolf, hertog van Zwaben, 4, 220 *a*.

Zie ook nog HOOFT, *Ged.* 2, 277; 331.

— Verg. hierbij *Iemand op den hals houden:* nog niet van hem ontslagen zijn of raken. || Dan 't was beneepe blydschap, zoolang zy de Hooghduitschen, ... noch op den hals hielden, HOOFT, *N. H.* 501.

— *Iemand water op den hals malen* is (of was?) een polderterm voor: iemand (t. w. zijn buurman, het aangrenzend waterschap en derg.) overlast van water bezorgen door op hem uit te slaan. || Dat zij nyet voorgenomen en hadden yemant water op den hals te malen, maer 't water van de stadt gestadichlicken te ... bewegen, ende zulcx ververschen, ende tot dyen eynde een wintmolen te stellen op haer wall *bij* v. D. PAAUW, *Verversch.* 31.

— **Aanm.** *Iemand iets over* (*den*) *hals drij* of *drijven* werd voorheen gebezigd in den zin v iemand iets opdringen, of van: iemand tot dwingen of noodzaken. Heeft men hier te den aan het gewelddadig opleggen van een slavenjuk iets derg., of aan het aandoen van den halster een tegenstrevig paard? || Als hij naa vreede jook zy hem 't oorlogh oover den hals drongen, HOO *N. H.* 735. 't Synode,... 't welk...de Heeren niet gelooven kunnen, dat d'andere leden der Sta den Heeren Edelen ende 't meeste deel der gr Steden, zouden willen over den hals dringen, HOO *Br.* 2, 31.

Een coninck ghy verkiest, die u niet van gewelden
Sal schutten, maer veel meer vertreden metten voet
En drijven over hals u jonck, u edel bloet
Te voeren zijnen crijch, te bouwen zijne velden.
REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 73. (*Saul tot Israël*).

e) Bij verdere uitbreiding, in toepassing op geheelen persoon. Bijna altijd in den zin van: W loos, afhankelijk, onzelfstandig, beklagenswaar wezen, nog weder in verschillende opvattingen (hieronder). Oorspronkelijk waren misschien d minder gunstige opvattingen aan *hals* in den van *persoon* wel vreemd (verg. het gebruik in Onr. en samenstellingen als *nathals*), maar ind de ongunstige bijbeteekenis allengs ontstaan mo zijn door „staande" toevoegsels als *arm*, *goed*, *noozel*, mnl. *doot*, zooveel is zeker, dat die bnw tegenwoordig niet anders worden opgevat dan versterkingen van in het woord zelf gelegen grippen. Verg. onr. (*godr*, *leidr*, *dygdarlauss*, *utrg* enz.) *hals*; *gullhals*, rijkaard (FRITZNER² 712 ofri. mfri. mnl. (*doode*) *hals* in toepassing op welddadig of verraderlijk verslagenen (RICHTHOF 794 *a*, SCHILLER-LÜBBEN 2, 178, VERDAM 2, 299 nnd. (*gude*) *hals* (WOESTE; DOORNK. KOOLM.). vergelijken zijn ook de verschillende opvatting van *bloed* in toepassing op een persoon. In Zu Nederland niet bekend.

α) Zonder eenige bepaalde, althans zonder minder goede bijbeteekenis. Kerel, baas, of iets derg

Dat ghijt weet, lanst, ick sal u toe drincken;...
Siet daer, siet, hy maeckt oock de kan wan!...
Igo, slocker, hals! ghy kont oock wel poyen!...
Welaen, ic breng 't u!
De Lansknecht en zijn schaduw in V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1,

β) Afhankelijk, ondergeschikt, onderdanig pe soon. || Och Heer, Schort Kort Uwe Ruwe Ro ... Zeffens Sal 't All ... Singen, Springen Wat D ... Leeft, Beeft Binnen Sinnen, Le'en, Been, Va dijn' Man, dijn Knecht, Recht Houwen Trouw Hals, HUYGENS 1, 486 *d*.

γ) Goedaardig persoon, goedzak, lobbes, sul. Vaa versterkt door het bnw. *goed*. || So dat den goede hals gedwongen was met opgetrokken schouders wed te keren, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 223. Ken me dan niet buurdogtertje, sprak de goede ha (t. w. *een nog wat „lobbesachtig" en schroomvall vrijer*), v. EFFEN, *Spect.* 5, 204. Maar heden man ... Het is schande dat je ook niet beter weet ho het hoort.... Ei Wyfje, sprak de goede hals, ... wat is 'er aan gelegen? Wy zyn hier onder familiar vrienden, 6, 229. De jonge Joost geeft over he geheel den indruk van een goeden hals, ALB. THIJM *Port. v. V.* 105.

δ) Hulpeloos, deerniswaardig, beklagenswaardig wezen: stakker, tobber, „wurm". Dikwijls met mee warigheid gebezigd en vaak versterkt door een bnw. al *arm*, *onnoozel* en derg. || Och hals! kunje niet bij de bel? (*tot een kind*). De hals (*een zuigeling*)

kreeg geen voedsel genoeg en is van armoe gestorven. — Toen strafte ghy gewelt, Tot voorstant van uw bloet: nu raest ghy al t'ontstelt Op dezen armen hals (*Jozef*), die uitziet zoo verlegen, Naer u en 't vee, VONDEL 3, 751. Sulcx dat desen hals den verleden dagh in veelderlij angsten ... is geweest, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 110. De Dictata, die my een armen hals geduurig byzette, V. EFFEN, *Spect.* 5, 18. De goede hals Had lang in 't rond gezwierd, BILD. 13, 133. Vriend en maag ... wenschen d'armen hals ... naar de Hel, 13, 225. Men zag haar (*eene weduwe*) na met smart.... Och arme hals! zei Krijn; Och arme ziel! zei Steven, BEETS 3, 391.

— Schertsende zegsw., in toepassing op een leeggeschonken wijnflesch: *Wat heeft die hals gebloed!* (HARREB. 3, CLXVIII. Verg. *Hals* in de bet. III, 1).

ε) Handeloos of verstandeloos (d. w. z. onhandig of onverstandig), onredzaam, onnoozel wezen: stumper, sukkel, „knul". || Ey laat dien hals met vreên, ALEWIJN, *Puiterv. Hellev.* 35. Zoo doet de fortuin somtijds iets voor ons, terwijl wij onnoozele halzen gereed zijn, om ons op te hangen van klinklare wanhoop, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 391. Halzen, die uw tijd vervloekt! DE GÉNESTET 1, 332.

> Gij de eerste mannen van het land
> Redillen? Hals, laat naar u kijken!
> BEETS 3, 376.

— Met ironie gebezigd. || Om ... met verlating van profecyen, val, erfzonde, en verdorvenheid, in eigen gerechtigheid die halzen van Apostelen te bespotten, die nog door geene moderne Filozofie verlicht waren, BILD., *Br.* 3, 157.

— Soms ook, in toepassing op iemand die zijn vak niet verstaat: knoeier, beunhaas. || De Dichters, (onze halzen zelf niet uitgezondert,) mogen wat aanpraten van de verrukkende schoonheden der Natuur, *enz.*, *Burg.* 348. Mijn drukker is een hals die geene correspondentie ter wareld heeft dan op Leipzig, BILD., *Br.* 2, 48.

> 'k Heb van dien Schilder geen gedachten
> Wat is er van zoo'n hals te wachten?
> De man heeft zelfs de kleuren niet, ...
> Wat wil dat wezen dan geknoei?
> BILD. 13, 54.

ζ) In een verachtelijken zin, t. w. in toepassing op een onmannelijk wezen, een suffer, een droomer, een druiloor en derg. || Dit is een loome vent, een hanghebroeck, een ouwen En armen hals, een suf, een droomer daer hy staet, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 278 (lat. *Hic est vietus, vetus, veternosus senex*).

> Gij oude paal, dan: trots uw grijzen kop
> Zijt ge in ons oog een hals — versuft, verkindscht.
> ESSER, *Meeuwepl.* 57.

— Verg. ook *Het is een hals, een Jan achter 't lam*, bij HARREB. 3, 213 *a*.

3) Bij dieren. — *α*) Eigenlijk.

α) In het algemeen. || Neemt ... den Hals van Hinnen oft Vogelkens, *enz.*, *Koockb.* 9. Als de Koeijen de hals vet en harig hebben ..., dan onderscheidt men die in halsplooijen, BERKHEY, *N. H.* 5, 82 De ... muschjes ... streken (*l.* strekten?) nieuwsgierig hare halsjes uit, KNEPPELH. 12, 101. Bij de meesten (der Hagedissen) is de kop zeer duidelijk van het lijf door een hals onderscheiden, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 27. Hun statigrijzende halzen (*van zwanen*), DE MONT, *Loreley*, 103.

— Spreekw. zegsw. (waarin met *hals* bedoeld wordt de inwendige keel; verg. 2, *b*, *β*). *Men melkt de koe door den hals* (HARREB 1, 275 *a*): door zijn koeien het voer niet te sparen erlangt men overvloedig melk. (Verg. *in paardevleesch is het goed boekweit zaaien* en derg. verbijsterende zegswijzen).

β) Inzonderheid bij paarden is de *hals* een voor kenners en koopers gewichtig lichaamsdeel. || De hals is ... van grooten invloed op de schoonheid van het paard en bepaalt gedeeltelijk de bruikbaarheid van het paard voor een zeker doel, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 106. Een goed gevormde hals moet matig lang en gebogen zijn *enz.*, 107. Aan den hals komen vele gebreken voor, 109.

— *Gebroken, uitgehouwen hals*: als tusschen den bovenhals en de schoft eene uitholling is (*a. w.* 106).

— *Ingetrokken hals*: uitgeholde bovenhals, ten gevolge van haamdruk (*a. w.* 106).

— *Verkeerde hals*: als de kam, in plaats van een boog te vormen, meer of minder uitgehold en de onderrand van den *hals* naar beneden gebogen is (*a. w.* 108 en BERKHEY, *N. H.* 4[1], 172).

— Zegsw. *Den breidel op den hals laten*: de toomen niet ter hand nemen, — niet aantrekken, en vandaar: zijne macht of zijn gezag over iemand niet doen gelden (hem dus niet „in toom houden", hem „zijn gang laten gaan"). || Zommige Vaders ... volharden aldus met hunne kinderen den breidel op den hals te laten, V. EFFEN, *Spect.* 5, 100.

— Voor de zegsw. *Iemand iets over den hals dringen, drijven* zie hierboven bij 2, *d*, Aanm.

b) Oneigenlijk. Dat gedeelte van het lichaam waar zich bij andere dieren de *hals* bevindt. || Een adder (quam) uit haer duister hol Gekropen.... Zy glom om haeren hals, VONDEL 6, 171.

II) Overdrachtelijk. — 1) Aan kleedingstukken. De naam voor de opening, bestemd om den *hals* (in de bet. I, 2, *a*) door te laten; het gedeelte dat den *hals* omgeeft. || De hals van een hembd. *Le collet d'une chemise*, MARIN. — Dat de bruidsjapon ... Bij den hals, toch leelijk trekt, LAURILLARD, *Sch. R.* 53.

2) In den vorm van het verkl. *halsje*. Gewestelijke benaming (t. w. in N.-Holland) van een vrouwenkleedingstuk dat den hals (in de bet. I, 2, *b*) bedekt; halsdoek. || Tien halsjes, twee neusdoeken, *aangeh. bij* BOEKENOOGEN 287 (a°. 1730). Doe 'en halsie om, *Ald.*

3) Benaming voor eene ontaarding van de wol aan den *hals* bij schapen, ook *kraag* genoemd. || De kragen of halzen ontstaan, doordien gedeelten der voederstoffen zich aan de halswol hechten en daarin indringen.

4) Gewestelijke benaming (t. w. in N.-Holland) voor zekere soort van brood. Zie nader BOEKENOOGEN 287. Verg. *krentenhals(je)* onder de Samenst.

III) Bij vergelijking, in toepassing op allerlei zaken die eenige overeenkomst vertoonen met een *hals* in de bet. I).

1) Als benaming voor het dunnere bovenste gedeelte van eene flesch, eene kruik, eene kan; andere deelen heeten bij flesschen: de *borst*, de *buik*, de *liezen*; ook: het dunne gedeelte van een distilleerkolf of retort. || Ghy behoort tot de Ontfanghers (*receptacula*) te hebben Glasen met lange halsen, dan die Olie coemt met den Water over, soo condyt te beter scheyden in die langhe hals glasen, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 136. Yet van d'eene tael in d'ander, door eenen engen hals te gieten, gaet zonder plengen niet te werck, VONDEL 3, 485. Eene groote flesch van hals zeer lang en smal, CONINCKX, *Fab.* 33. Een aarden, peervormig vat, dat ... daar het den grootsten omtrek heeft, eene zoort van hals vormt, *Handw.* 2, 9. De flesch met den langen hals, CONSC. 4, 71 *b*. Ze ... vat, met 'n gauwigheid 't karafke annies, sleet de lippen um den hals van 't karafke *enz.*, CREMER 12, 135.

men moet rechtevoort drie groot voor een pijntje Bier [geven,
En dan tappen die weersoordige Waarden de kannen pas [vol aan den hals,
Zo dat het op zeuven-oortjes komt te staan, och, de tijden [zyn te vals!
NOOZEMAN, *Bedr. Dronkkaart*, 13.

Verg. hierbij de zegsw. *Wat heeft die hals gebloed*, vermeld onder 1, 2, *e*, *δ*).

2) Als benaming voor het smalle gedeelte van eene luit, eene gitaar, eene viool en derg. muziekinstrumenten, op hetwelk de snaren worden neergedrukt. || Hals wordt dat gedeelte van guitaren, violen enz. genoemd, waarop de greepplank rust, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 11. — Een instrument ..., hebbende een vierkante holle buyck, met een blaes ... overtrocken: den hals smal, cyters wijse, daer op vier snaren *enz.*, *Begin e. Voortg.* 21, 167 *a*. Het houten hoofd ... op de Cyters hals, HUYGENS 1, 364. Haar korte hals (t. w. *van de luit*) met banden van darmsnaren, om de verschillende toonhoogten op dezelfde snaar aan te geven, LAND, *Luitb. v. Th.* 11.

3) Als eene benaming voor lange dunne waterplanten. || Halzen.... lange halzen, groente in 't water. *Filandres*, *Filamens*, MARIN (zie ook v. DALE).

4) Voorts in allerlei toepassing, als benaming voor een smaller of dunner gedeelte van iets, hetzij boven- of onderaan, of tusschen twee dikkere gedeelten in.

a) Smalle landtong. Zie ook *D. Wtb.* 4, II, 526. || De Coningh van Siam ... heeft onder hem ... de gheheele streecke lands van Patane, te weten de oostzyde van den hals van Malacca, tot aen Pahan, *Begin e. Voortg.* 7, 23 *a*. Malacca ... gheleghen aen de westzyde van den voorsz hals oft arm lands, 7, 24 *a*.

b) Smalle hoogte, landrug; dam, dijk. Zie ook SCHILLER-LÜBBEN en *D. Wtb.* 4, II, 256. || De vlackte tusschen 't hooghe landt van Africa ende dese Caep, makende den hals tusschen de bay Fals ende dese Tafelbay, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 47 (*ook* 2, 153).

c) Smal toegangs- of uitwateringskanaal. || Mondragon ... (liet) etlyke bussen, by Liefkenshoek, ... toestellen, om in den hals der haavene te schieten, HOOFT, *N. H.* 916. De Boorne verdeelde zich ... in twee takken, waarvan ... de andere tak door de Moezel, de Grou en het Swin zich een afwatering in de vernauwde hals van de Middelzee zocht, BLINK, *Nederl.* 2, 327.

d) Smaller gedeelte van eene boerenwoning tusschen het woonhuis en de schuur, ook *middelhoes* (middelhuis) genoemd (in Groningen). Zie MOLEMA 262 *b*.

e) Smalle toegang tot een put. Verg. ook nhd. *hals eines kellers* (*D. Wtb.* 4, II, 256) en nhd. *kellerhals* in de bet. 1). || Hals van een beerput, van een regenbak (Fra. *cheminée*, *entrée*); zie v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Metselaar*, 130.

f) Smaller gedeelte in een sleepnet. || Bij visschers. De hals van eene karte (*groot sleepnet*) ... de enge doorgang van den voorschoot naar den kuil, DE BO² 353 *b*.

g) Smaller gedeelte van de pisblaas (VERDAM 3, 55), de baarmoeder, de honigmaag der bijen enz. || Sommige noemen hem (*de scheede*) ook den grooten hals van de Moer, terwyl dat den ingang d'uiterlijke Mond werd genaamt, PALFIJN, *Vrouw. Deel.* 22. De honingmaag (*der bijen*) heeft een hals, waardoor het zap heengaat, het welk de snuit, door middel van de tong, derwaards heenvoert, *Handw.* 14, 15. Men is gewoon dit breedere bovenstuk (*der baarmoeder*) als lichaam, *corpus uteri*, te stellen tegenover het smallere benedenstuk, den hals, of het halsgedeelte, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 353.

h) Aan eene potkachel (althans in Zuid-Nederland). Het dunnere gedeelte tusschen den voet en de pot. || Hals.... Ronde platen band, waarop d pot van de keukenstoof (*keukenkachel*) draagt vastzit. Fr. *gorge*, VUYLSTEKE, *Smid*, 62. Koperen platte, witte, zwarte hals *enz.*, *Ald.*

i) Aan of in eene as of spil. Dunner gedeel tusschen twee *borsten* of *kragen* waarop een r of ander stuk bevestigd is.

— Aan eene molenas: het dunnere cylindrisc deel in het vooreind waarop de as rust en draa In Zuid-Nederland heet ook het ronde achterein van de as *hals* (zie de aanhaling). || Bij mulde De hals van den molenas ... het ronde deel v den as, dat op den balk rust. De molenas he twee halzen: de groote, ... tusschen het lijf en d kop, rust op den windpulm, de kleene ..., die h uiteinde of steert uitmaakt van het lijf, rust den halsbalk, DE BO² 353 *b*.

j) Aan een (ouderwetschen) vuurmond: het du nere gedeelte dat de druif vereenigt met de kul Fra. *collet*, hd. *hals*, eng. *neck*.

k) Aan eene bajonet. Hetzelfde als de *bocht*: h dunnere deel dat de schaft aan de kling verbin Nhd. *hals*, eng. *neck*, fra. *coude*. || De schaft, ... door eenen stormring bevestigd wordt, ... e hals of bocht, regthoekig van de schaft afgebo en aan welks uiteinde de kling zit, LANDOLT 1, 3

l) Aan den haan van een geweer: het dunne gedeelte tusschen het *lijf* en den *kop*; fr. *gorg* hd. *kehle*, eng. *neck*. Zie kol. 1394.

m) Aan het dijbeen: het dunne gedeelte. || H hoofd des dijebeens.... De hals des dijebeens (*colla ossis femoris*), GALAMA, *Mag. d. Ontleedk.* XXVI

n) Aan een tand: ingesnoerd gedeelte op de gr van kroon en wortel (*collum dentis*). Zie v. BRA HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 191.

o) Aan eene zuil. Zie de aanhaling. || Men ge ook den naam van hals aan het eerste lid van h kapiteel eener kolom, onmiddelijk volgende op schaft (t. w. *bij de Toscaansche en Dorische boo orden*), WINKLER PRINS, *Encycl.* 7, 713 *a*.

p) Aan eene knie (kromhout): de hoek, bocht, de *neb*. || Hals van een knie: *Encoigu d'une courbe. Elbow of a Knee*, TWENT, *Zeem. Wd*

q) Aan een anker: het punt, de hoek waar ank schacht en ankerarm samenkomen; aldus ook bij *Gloss. Naut.* op *Ancre* (*la réunion de la verge a les bras: collet*). Anders in Dl. II, 503 (op ANKE HALS), waar waarschijnlijk de verkeerde omschrijv uit v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* gevolgd is. || Hals v een anker (ankerhals): *Collet d'ancre*; *The tro of the anchor*, TWENT, *Zeem. Wdb.* (verg. b. WEBSTER op *Trend of the anchor*).

r) Benaming voor het cylindervormige deel v eene tap, waarmede deze in de pan draait. || H halzen der onderwalsen liggen in vaste pannen, moeten het gewicht der rol, en bovendien de dra king bij het pletten kunnen weerstaan, OSOTE *Het IJzer*, 178.

s) Benaming voor het rond bewerkte bovenei (de *nok*) van de achterhar eener sluisdeur. || H hals van de achterhar draait in een ijzeren beugel

t) Benaming voor het gebogen gedeelte van een krukas in een zaagmolen, dat de kolderstokken v en neer doet gaan.

u) Benaming voor een ingesnoerd of toegenepe gedeelte aan de vrucht van mossen. || Is de thu (*de vrucht*) der Mossen aan haar voet eenigsz toegenepen of nauwer dan noemt men dat gedeelt hals (*Collum*), OUDEMANS, *Leerb. d. Plantk* 2, 178.

v) Naam die soms aan het kiem- of levenspu

der planten gegeven wordt. Zie *Tijdschr. v. h. Antw. Kruidk. Genootsch.* 1866, blz. 117.

w) Deel van een jeugdig meekrapplantje. || Indien de wortels (*der te verplanten meekrapplantjes*) al te lang zijn, dan maakt een der arbeiders ... gaten in de vore, en schikt daar in de langste worteltakjes; echter zóó, dat na het vullen der vore, het halsje der plant niet dieper dan drie duimen onder de aarde zij, *Handw.* 17, 8.

x) Aan een vat of ton (blijkens *halsband* en *halshoep*; zie die woorden). Het gedeelte tusschen den *buik* en de *kim*. Hd. *hals der tonne* (*D. Wtb.*).

y) *Hals van 't schip.* Voorheen eene benaming voor het laagste deel van 't scheepsboord; zie AUBIN, *Dict. de Mar.* op fra. Embelle.

z) Blijkens *halskoord*, *halslis*, *halsplank*, *halssnoer* een onderdeel aan sommige weefgetouwen. Verg. de genoemde woorden.

aa) Op een gevel (topgevel). Bekroning van den geveltop. || De gevel is afgedekt met platte ... dekplaten die van boven eindigen in een opgemetseld halsje met deksteen, *Bouwk. Weekbl.* 1894, 32 *a*.

5) Als zeemans- en zeilmakersterm. Een touw om een zeil mede uit te spannen of neer te trekken (zie nader hieronder); voorheen ook *smijt* of *smijter* genoemd. Misschien oorspronkelijk in 't algemeen de naam voor een naar het einde toe dunner wordend touw; althans naar 't eind toe dunner wordend touw heet *smeetswijze* geslagen te zijn en dit was het geval voorheen met de *halzen* (zie MOSSEL, *Het Tuig*, 353). Men zou te eer tot deze onderstelling komen omdat ook eene zekere soort van smeetswijze geslagen stopper, de naaistopper, den naam draagt van „zwakke *hals*" (zie hier beneden). Daar tegenover staat dat *hals* reeds in 't Onr. (FRITZNER[2]) iets aan of van den hoek van een zeil beteekent; het is echter niet zeer duidelijk wat. In 't Nnr. (blijkens *halsbarm*, schoothoorn te loevert), Deensch en Zweedsch heeft *hals*, m. als scheepsterm dezelfde beteekenissen als bij ons; ook nhd. *hals* m. en *halse*, vr.

a) In het algemeen. || *Couëts. Ecoits.* Halsen, Smijten, AUBIN, *Dict. de Mar.* (hetzelfde ald. op *Amures d'une voile*). Hals (aan een zeil), fr. *Amure*, hd. *Hals*, eng. *Tack*, LANDOLT, *Dict. Polygl.*).

— *Looze hals: hals*, touw, dienende om den gewonen hals tijdelijk te vervangen.

b) Aan de onderzeilen (het grootzeil en de fok).

α) Eigenlijk. Een touw aan elk der beide onderhoeken van het grootzeil en de fok, om daarmede, bij den wind zeilende, het loefwaartsche staande lijk van die zeilen naar voren, neder- en stijf te halen. || Het loopend touwwerk der onderzeilen bestaat uit: halzen en schoten, geijtouwen *enz.*, MOSSEL, *Het Tuig*, 352. De halzen en schoten dienen (*bij de onderzeilen*) om de onder-lijken ... op het schip uit te spannen; de eerste worden altijd naar voren te loevert, en de schoten naar achteren aan lij uitgehaald, *Ald.* Op groote schepen varen de halzen en schoten altijd dubbeld; daarom heeft men in de schoothoorns der onderzeilen twee enkele blokken, schoothoornblokken, *Ald.* In elken schoothoorn is dus een hals en een schoot, om beurtelings gebruikt te worden naar gelang van den boeg waarover men ligt, *Ald.* Onderzeils schoten en halzen in handen! MOSSEL, *Manoeuvres*, 107.

— *Groote hals:* hals van het grootzeil; verg. FOKKEHALS. || De groote hals heeft de vaste part gestoken op een bout in den waterloopsklos op de loopplank bij den achterkant van de fokkerust, vaart door het schoothoornblok van het grootzeil, en terug door een enkel blok aan denzelfden bout van de vaste part, MOSSEL, *Het Tuig*, 352 (verg. ald. 312). — Ick stonde ... by de groote hals boven op 't Schip, BONTEKOE, *Iourn.* 13. Alle hens aan den grooten hals! MOSSEL, *Manoeuvres*, 107.

— *De halzen toezetten, opzetten, opgeven:* de halzen der beide onderzeilen neer- en stijfhalen. || Hals toe zetten, hals opgeven, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *a*. Wy (hebben) 2. Portugaelsche Craecken gesien ..., die ... gheerne van ons soude gheloopen hebben, derhalven dickmael sijn hals op ende toe sette, schietende twee scheuten, op dat wy afhouden souden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 2 *d*. Wy (quamen) by de wal ..., doch en dorsten het niet bestaen, om op desen dagh in de Haven te loopen ..., des soo hebben wy onse halsen toegheset, ende ten naesten by aen geloopen, om boven gaet te houden, *Begin e. Voortg.* 9, 8 *a*. De schoot (wordt) ... eerst als de hals toe is, voor goed aangehaald, MOSSEL, *Manoeuvres*, 100.

— *Halzen toe!* Bevel om de beide onderzeilen bij te zetten en hunne halzen neder en stijf te halen. Voor het grootzeil alleen: *Groote hals toe!* Voor de fok alleen: *Fokkehals toe!* || Groote hals toe! MOSSEL, *Manoeuvres*, 107.

— *De halzen opsteken:* de halzen benevens de schooten der onderzeilen losgooien als men bij den wind overwendt. Vandaar:

— *Steek op halzen!* Bevel om, als een raschip bij den wind overwendt, van de beide onderzeilen de halzen, alsmede hunne schooten, los te gooien en de genoemde zeilen een weinig op te geien.

— *Halzen op, hals op.* Verouderde uitdrukkingen waardoor de stand of de toestand der *halzen* wordt aangeduid als men voor den wind zeilt. Zie de aanhalingen. || Halzen op. Werdt gezegt als 't schip voor windt zeilt, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*.

— *Hals op spelen.* Zie daarover bij HAAS-OP in kol. 1473, al lijkt het daar beweerde bij vergelijking met het hier vermelde wel wat forsch. Nochtans, een eigenlijke zeemansterm blijkt het ook thans nog niet te wezen.

— *Tusschen twee halzen zeilen* en derg.: voor den wind zeilen enz. Voor de verklaring zie de aanhalingen. || 'T schip is tusschen twee halzen. Het gaet voor wint, gezegt omdat, als de halzen of enden der zeilen wederzijts even verre van boort uitgestreckt zijn, dan by gevolgh de wint vlak van achteren in komt, WITSEN, *Scheepsb.* 511 *b*. Tusschen twee halzen in vaaren, voor de windt vaaren. *Aller entre deux écoutes, aller vent en poupe*, MARIN.

— *Met open halzen zeilen:* „Voor windt zeilen", WITSEN, *Scheepsb.* 500 *b*.

β) Overdrachtelijk. De naam voor den hoek in 't zeil (grootzeil of fok), den schoothoorn, die naar voren en te loevert vaart. || Een van de schoothoorns van de onderzeilen, die bij den wind zeilende, naar voren en naar loevert vaart, wordt hals genoemd, en de andere die naar achteren en aan lij vaart, heet schoot, MOSSEL, *Het Tuig*, 312.

c) Aan een gaffelzeil. — *α*) Eigenlijk. Het touw waarmede een gaffelzeil aan de voorzijde (d. i. bij den mast) naar beneden en stijf wordt gehaald. || De gaffelzeilen worden aan de gaffels aangeslagen, met halzen naar beneden en met schoten naar achteren uitgehaald, MOSSEL, *Het Tuig*, 9. Het voorlijk (*van een gaffelzeil*) is het dikste, omdat daarop door middel van den hals de meeste kracht gedaan wordt, 321. Het loopend touwwerk van de gaffelzeilen bestaat uit den schoot, de ... geijtouwen, de halstalie, den ophaler tot den hals *enz.*, 369. Als men ruim zeilt is het dikwijls noodig om den hals van de bezaan op in plaats van neer te halen, 372.

De gaffel-topzeilen hebben één schoot, één val en één hals, 373. De hals is meestal dubbeld, 374.

β) Bij overdracht. De naam voor dien hoek van een gaffelzeil, waar het voorlijk en het onderlijk samenkomen: den voorsten benedenhoek. || De vereeniging van het vóór-lijk en onder-lijk (*bij een gaffelzeil*) heet hals, MOSSEL, *Het Tuig*, 322.

— *Hals op!* (d. w. z. *haal den hals op*). Bevel bij het bergen van een gaffelzeil. || Hals op, piek neêr, smeergordings doorhalen en geerden vastzetten, MOSSEL, *Manoeuvres*, 119.

— *Op den hals snijden.* Een zeilmakersterm. De kleeden (banen) van een gaffelzeil afsnijden (bijschuinen) in de richting van den hals. Zie MODERA, *Zeilm. Handb.* XX en verg. HALSSNEDE.

d) Aan een stagzeil, bij overdracht: de naam voor den hoek van het zeil waar het voorlijk en het onderlijk samenkomen. Verg. hierbij *halsbindsel*, *halsleuver*.

e) Aan een emmerzeil eveneens, hetzij (*α*) het touw dat het voorlijk neder- en stijfhaalt, of (*β*), bij overdracht, de naam voor den ondersten voorhoek van het zeil, die door een touw of eene talie neder en stijf wordt gehaald.

f) Ook een bevestigingsmiddel aan de molenzeilen. || De zeilen (hangen) van de buitenroede, met zoogenaamde halzen aan de in de binnenroede geslagen krammen en daaraan verbonden zeilkettingen, KROOK, *Molenb.* 120.

6) *Zwakke hals* (of *zweepstopper*). Stopper waarvan het eind ineengedraaid is en met een punt uitloopt. Aldus bij V. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 78 en 283. Anders *Naaistopper* (zie ald.).

Afl. *Halzen*; *halzing*; *gehalsd* (zie die woorden).

— Voorts (verouderd) *Helzen*, omhelzen („halss gripen, *helsen*", *Teuthon.* 139 *a*; „Soe moechdi elckander soetelicken bewarmen Mit cussen, mit *helsen*, mit ander vlijt", V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 161); hierbij BE-, OMHELZEN (zie die woorden).

Samenst. afl. *Halsbreker*, *halsbrekerij*.

— *Behalzen* (zie onder BEHELZEN); *kik-*, *kok-*, *kukhalzen* (zie die woorden); *omhalzen* (zie onder OMHELZEN); *onthalzen*; *reikhalzen*; *verhalzen* (zie die woorden).

— *Dik-*, *kort-*, *lang-*, *rosthalsde* (zie DE BO² op die woorden); *langhalzig* („'t *Langh-halzighe* Kameel", VONDEL 1, 399).

Zie ook *Halsstarrig*, *halsstrekt*.

Koppel. *Halsbrekend*, *-eigen* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1) *Halsomgolvend* („*halsomgolvend* haïr", BILD. 2, 71); *halsrechten*, krachtens rechterlijk vonnis aan den hals —, aan het leven straffen; ter dood brengen („Jan Coucke en Pieter Goethals, die den 16 November 1860, te Charleroi, werden *gehalsrecht*", *Het Volksbelang*, 26 Dec. 1891); vandaar *halsrechting*, toepassing of voltrekking van de doodstraf („De Koning wil, dat de *halsrechting* onder den blooten hemel ... geschiedde", CONSC. 2, 67 *a* (zie ook 2, 69 *a*); „De *halsrechting* scheen hem eene noodzakelijkheid", *Het Volksbelang*, 26 Dec. 1891); *halsschuldig*, schuldig aan een halsmisdaad, doodsschuldig („Die in de minste dwaling gegleden is, word meer dan *halsschuldig* uitgekreten", OUDAAN, *Agrippa*, 439); *halsslaan*, *halsslagen*, mnl. *halslagen*, slagen geven tegen het hoofd, de ooren, de kinnebakken; verg. ook HALSSLAG („halslaen, *colaphizare*", *Teuthon.* 139 *a*; „Ende om dat ick my niet verhooneerdighen en soude, soo is my toegheschict die enghel Sathanas, op dat hi my *halsslage*", V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 18 *b*); *halsverwringen*, van een paard; zie 1, 3, *β*) („Maakt weêrbarstig *halsverwringen* 't Prangen van den teugel los?" BILD. 5, 331).

Samenst. *Halsader*, *-balling*, *-band*, *-been*, *-bel*, *-berg*, *-beugel*, *-bindsel*, *-boei*, *-boord*, *-das*, *-doek*, *-dracht*, *-fraai*, *-gareel*, *-gat*, *-gerecht*, *-gesmijde*, *-gewaad*, *-geweer*, *-gewrel*, *-del*, *-heer*, *-hoep*, *hout*, *-jeuk*, *-juk*, *-karkant*, *-ketting*, *kever*, *-klamp*, *-kleed*, *-klier*, *-klos*, *-koord*, *-kraag*, *-kruid*, *-kruis*, *-kwab(be)*, *-leuver*, *-lis*, *-lossing*, *-misdaad*, *-plank*, *-recht*, *-rechter*, *-riem*, *-ring*, *-schot*, *-sieraad*, *-slag*, *-slagader*, *-snede*, *-snoer*, *-spang*, *-spier*, *-steen*, *-sterk*, *-straf*, *-strang*, *-stuk*, *-tol*, *-touw*, *-tuig*, *-vang*, *-vlecht*, *-vriend*, *-werk*, *-wervel*, *-wol*, *-zaak*, *-zeel*, *-zenuw*, (zie die woorden).

— Voorts verouderd, gewestelijk, minder woon, of wel kennelijk slechts voor de behoefte het oogenblik gevormd:

— In de bet. 1, 2) *Halsbag(ge)*, halssier (zie BAG) („hals-bagghe. *Monile*", KIL.); *bekleedsel* („Een ... onderwetsche ... mof, van fiksche langharige vossenhuid, waarbij een *halsbekleedsel* behoorde", BEETS, *C. O.* 151); *bies* (gewestel.), halsboordje, (V. DALE); *halsbl* deel van de kleedij van sommige kloosterno (zie DE BO² 353 *b*); *halsbot* halsbeen (zie B 7de art.) („De tegelsteen vallende Lanex sijn ho ... viel hem recht op het *halsbot*, ende br hem dat in stucken", V. Z. V. NIEUVELT, *P* 175 *c*); *halsdeksel* („De naam van Bef (is) anderd in dien van Kroplap, Neerstik, enz.; danige *Halsdeksels* de onderwetsche Vrouwen draagen", BERKHEY, *N. H.* 3, 615); *halsdie* („Het water, hetwelk er op sommige plaatsen op *halsdiepte* stond", BOSSCHA, *Held.* 1, 468); *gespang* (zie onder GESPANG); *halsgetrouwe*, maat voor: halsvriend (zie dat woord) („Eneas zuc uit al Zijn hart, zoo dra hy quam ... t'aensch wen, het lijck van zijnen *halsgetrouwen* (lat. *corp amici*)", VONDEL 8, 294); *halsgetrouwheid*, om maat voor: halsvriendschap (zie dat woord) („ vertooning Van *halsgetrouheit*, in Orest En Pylad VONDEL 7, 18: *Op d'afbeeldinge van de halsvrie schap* enz.); *halsgevangen(e)*, iemand die „op hals" gevangen zit („Dit schijnt in ernst ges Met Caesar, dat men durft zijn *halsgevangens* ken", VONDEL 4, 86); *halsgevlerkte*, halsgevede („Een duif ..., Met briefjens aan het *hals gevlerkt* V. D. HOOF, *Leyd. Ontz.* 52); *halshanger*, *-k -ken*, amulet (SCHUERM.); *halshoen* (ook hier lande?) cijnshoen voor een halseigen (NOORDEWI *Regtsoudh.* 156); *halsijzer*, nhd. *halseisen*, halsb („halssyseren, *columbar*", *Teuthon.* 139 *a*; „hal ijser, prangher, ... *vinculum quo cervix inc ditur*", KIL.); *halsjicht*, fr. *trachélagre*, V. MOOCK; *halsjuweel* („Gae cier het innig sch ... Dat is voor uwe jeugt een edel *hals-juweel* CATS 1, 490 *b*); *halskap*, nhd. *halskappe* („hal kappe. vetus. *Cucullus*, *amictus*", KIL.); *hal kleinood*, *-kleenood* („*halskleenoit* van jongen, *lacke Teuthon.* 139 *a*); *halskrans*, „*Corona collaris*", KIL. *halspak*, pak of last op den hals („die ... Vo ... mijn *halspack* (lat. *oneri*) ben bevreest", VONDE 8, 331); *halsprang* („hals-prangh*e*, hals-ijser *Numella*", KIL.); *halsrier*, versiersel aan den hal halssieraad („Hy draeghter tot een *halsrier* E grcote Cornalijn", VONDEL 1, 373); *halsslijpe*, h (V. DALE); *halsstijfte*, „*Tetanus*", KIL.; *halsstr* (bij VONDEL 9, 711 synoniem met *halsgeric bloetstrijt*, *doodgeschil*; zie bij HALSGERICHT); *hal tooisel*, al wat tot tooiing van den hals kan dienen kragen enz. (BERKHEY, *N. H.* 3, 626); *halswond* wond aan den hals (CHOMEL, *Verz.* 2771 *a*); *hal*

zak, nhd. *halssack*, bij KIL. „*Mantica*", dubbel ransel; *halszweer*, in of uitwendige zweer aan den hals, in de keel (CHOMEL, *Verv.* 2771 *b*).

— In de bet. I, 3) *Halsblein*, blein of blaar aan den hals („Als zij veronderstellen, dat ... het *halsblijnen* worden", BERKHEY, *N. H.* 8, 80); *halsbouw* (ook *-bage* en *-boog*), Groningsch voor: halsboog, halsjuk, gareel (*Taalk. Mag.* 2, 336; MOLEMA 144 *a*); *halsgestreel* („Temt den fieren hengst door 't minlijk *halsgestreel*", BILD. 13, 317); *halsgroeve*, hetzelfde als halsadergroeve, bij een paard (zie onder HALSADER); *halshaar*, nhd. *halshaar*, manen, bij een paard („hals-hayr ... *Iuba*", KIL.); *halshijze*, in Drenthe: stuk van de koe, dat meestal in den rook wordt gehangen (zie *Arch. v. Ned. Taalk.* 1, 268); *halskussen*, nhd. *halskissen*, bij KIL. voor: gareel; *halsteugel* („hals-toghel, *Lorum*", KIL.).

— In de bet. III, 1) *Halsflesch*, flesch met een (zeer) langen hals, benaming voor een retort bij NEMNICH, *Holl. Waarenlex.* 51; *langehalsglas*, distilleerkolf met een langen hals; zie boven bij III, 1) de aanhaling uit HERMANNI, *Distillierb.* 136.

— In eene der beteekenissen genoemd onder III, 4) *Halsbalk* („Halsbalke. Bij mulders. Een balk waarop de kleene hals (*achterste uiteinde*) van den molenas ligt en draait", DE BO[2] 353 *b*); *halskanaal* („De holte ... van den hals (*der baarmoeder*) wordt wel eens *halskanaal* ... genoemd", V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 2, 353); *halsmetaal*, bronzen voering van het leger, waarin de hals van een of ander werktuigdeel draait.

— Aan den hals van een zeil (III, 5) *Halsblok*: „*Poulie d'amure. Tack block*", TWENT, *Zeem. Wdb.*

— Nog komen voor *Halshaak* „*crochet de cou*", bij V. MOOCK; haak aan den hals van een zeil (bij V. DALE); *halsmast*, volgens WINSCHOOTEN, *Seem.* 79: halsklamp (in de bet. 1) („De *hals-mast* staet 15 duim van 't raahout, en de boven kant die accordeert met de boven kant van de onderste-regeling", WITSEN, *Scheepsb.* 89 *b*); anders: „Fargues ou Fardes. *Hals-mast*, Schildt, Set-gangen, Set-borden" bij AUBIN, *Dict. de Mar.*

— Als tweede lid (in verschillende beteekenissen) *Achterhals* (zie ald. en verg. voor de bet.: kam of bovenhals bij een paard, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 106); *ankerhals* (zie hierboven bij III, 4, *q*) de opmerking over het art. ANKERHALS); *borstelhals* (zie BORSTEL, 1ste art., Samenst.); *bovenhals* (zie ald.); *draai-*, *druif-*, *herten-*, *kort-*, *krom-*, *lang-*, *nat-*, *onder-*, *rood-*, *scheef-*, *spek-*, *varkens-*, *voor-*, *waag-*, *wortel-*, *zwaans-*, *zwanenhals* (zie die woorden of althans op het eerste lid).

Aanm. *Jakhals* is, gelijk bekend, eene vervorming door volksetymologie van een perzisch-turksch woord. Zie JAKHALS.

— Minder gewoon of minder algemeen gebruikelijk enz. — In de bet. I, 3) *Benedenhals*, onderhals („Het klier- en spiergestel van ... den *benedenhals* aan de schoft (*der koe*)", BERKHEY, *N. H.* 8, 83); *duivenhals* (VONDEL 6, 627); *ganzenhals*, bij paarden: zeer lange, dunne en zwakke hals (HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 108); *hardhals*, naam van een gebrek bij paarden („De borstspieren .. verdikken .. als 't ware, en verliezen hunne leenigheid; welk wanstal men *Hardhals* noemt", BERKHEY, *N. H.* 4[1], 172); *kaalhals*, als gebrek bij koeien: kaalheid van den hals ten gevolge van 't schurken (zie bij HALSJEUK); *kranenhals* („de lange *kranenhals*", STARING 2, 190); *paarden-* of *paardshals*, hals van een paard („Wonderbaerlicke dieren .. ,als Camele..., met eenen *paertshals*, koevoeten *enz.*", FRANCK, *Wereltb.* 7 *c*); als naam van zekere huiden of stukken van huiden (lederbereidersterm) („Graauwe en zwarte *Paardehalzen*", *Handw.* 4, 33); *schothals*, ingebogen en onthaarde hals der koeien, door de schotreepen of door het schot dat aan wilde koeien om den hals wordt gehangen (zie BERKHEY, *N. H.* 5, 81); *schurkhals*: „Dezen naam geeft men aan Koeijen, die door de jeukerigheid geplaagt, zich voornamelijk met den hals tegen boomen, palen, hekken of iets anders wrijven, zoo dat zelfs de huid kaal wordt", BERKHEY, *N. H.* 5, 81.

— In de bet. III). *Gevelhals*, gebezigd voor: geveltop in *Bouwk. Weekbl.* 1894, blz. 17 *a* en 32 *a*; *kachelhals*, deel van een kachel waarop de pot steunt; *knorhals*, zekere kachelhals, fra. *gorge à grande moulure* (VUYLSTEKE, *Smid*, 62); *krentenhalsje* (Friesch *krintehalske*) zeker krentenbroodje (DIJKSTRA, *Friesl. Volksiev.* 1, 417).

— Als naam van een scheepstouw (zie III, 5) *Bakboords-*, *bezaans-*, *brikzeils-*, *fokke-*, *gaf(fel)-topzeils-*, *jager-*, *kluiver-*, *stormfokke-*, *stuurboords-*, *vliegerhals* (enz.). Zie die woorden of althans bij het eerste lid. Voorts nog *Borghals* (verg. BORG, 2de art.), fr. *fausse amure*, eng. *preventer tack* (LANDOLT, *Dict. Polygl.*).

— Als een persoonsnaam (zie I, 2, *e*) *Buithals*, in de Statenvertaling; onzeker van beteekenis („Eenen buyt ... van verscheyden verwe aen beyde zijden gestickt, voor de *buythalsen*", *Richt.* 5, 30: *Kantt.*: Hebr. halsen des buyts); *kuithals*, liefhebber van kuit, zeker bier („Kuithaen, *kuythals* ... *potator*", PLANT.).

— Verg. nog *Botshals*, bijw., „hals over kop", schielijk (*Loquela* 9, 82).

HALSADER, znw. vr., soms m.; mv. *-en* of *-s*. Mhd. *halsâder*, nhd. *halsader*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Ader* in de bet. I).

1) In 't algemeen. Een ader, t. w. bepaaldelijk een der groote bloedvaten in den hals, hetzij dan strotslagader, *arteria carotis* (zie HALSSLAGADER), of strotader (*vena jugularis*). || Hals-adere. *Cephalica*, KIL. (verg. *Synon. Lat.-Teuthon.* 1, 155 *a*: „*Cephalica vena*, hoofd-adere; hals-adere").

d' allergrootste ziel (*die van Johannes den Dooper*)...
Voer zoo ten halsaêr uit, naer d' onbeswalckte bogen;
Terwijl de romp vast bloede, in zijn gevangkenis,
En 't lachend hooft de wraeck verzade, op 's konings disch.
VONDEL 4, 92.

2) In het bijzonder: *ader* genomen in tegenstelstelling met *slagader*. Benaming voor de beide *venae jugulares*, thans gewoonlijk *strotaderen* geheeten. || Hals-aderen; in 't latijn *Jugulares Venae*; zijn die vaten welke het bloed, van de inwendige en uiterlijke deelen des hoofds te rug vloeijende, geleiden, CHOMEL 998 *a*. De halsader (*bij paarden* .. die vooral voor aderlatingen gebruikt wordt, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 107.

3) Als term in de hedendaagsche wetenschap. Benaming voor een der „ongenoemde" aderen in den hals; lat. *vena cervicalis*. || De bovenste (ongenoemde aderen) zijn: 1°. De benedenste schildklieraderen.... 2°. De diepgelegen halsader met de wervelader, V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 106.

Aanm. KILIAAN vermeldt nog voor hals-aderen, als verouderd, de beteekenissen: *cervix* (nek) en *cervices* (nekspieren, pezen in den nek?). Verg. hierbij mhd. *halsâder* „schne des hintern halses, nacken" (LEXER).

Samenst. (in de bet. 2) *Halsadergroeve* („Tusschen den onderhals en de zijvlakten van den hals is, aan elke zijde, eene dan eens diepere, dan weder meer vlakke groeve, de halsgroeve of *halsadergroeve*,

zoo genaamd omdat daarin de halsader is gelegen", HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 107).

HALSBALLING, znw. gemeensl., mv. *-en*. Uit *Hals*, in de bet. 1, 2, *a*) en *Balling* in de bet. 1). Iemand die op den hals gebannen is, d. w. z. wien op verbeurte van 't leven het verblijf in zeker gebied is ontzegd (zie kol. 1653). || Hy heeft ..., tot moederlyken grootvaader (gehadt) eenen van de halsballingen, HOOFT, *Tac.* 326 (noot: *proscriptis*).

HALSBAND, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Mhd. *halsbant*, nhd. *halsband*, mnl. *halsbant*. Uit *Hals* in de bet. 1) en *Band*, 1ste art. Band (in verschillende opvattingen) die rondom den hals gaat.

1) *Band* in de thans verouderde beteekenis van keten (A, 1, *b*). Halsketen, halsketting, tot sieraad of b. v. om het juweel eener orde te dragen. || Hals-band, hals-cieraet. *Monile, torques, collare*, KIL. — De kostelicken Halz-band, ofte Sieraunt, bedopt met uit gelezen Iuweelen, STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cieraet*, 120. (*Filips*) hield .. tot Gent ... de feest van 't gulde Vlies.... Octavio Hartogh van Parma ontfing meede weederom den halsbandt, den welken hy in 't volghen van de Fransche zyde, om dien van Sant Michiel te draaghen, verworpen had, HOOFT, *N. H.* 24. Zy (*t. w.* „een Cortisaan") leght'er, met dit Juweel (*een parelsnoer*), in 'er liefs armen, ende raackt ... in slaap. Hy, die de hals-bandt veel liever dan het beest hadt, sneedt het Snoer los, ende ... ging, stilswygent, door, VIVERIUS, *Wint. Av.* 78. Een gulden halsband en een steen ... Zoud gy tot een vergelding vinden, LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 255. Eene soort van gouden of met edele gesteenten bezetten halsband, of gouden keten; waar aan een krucifix ... gedraagen wierd, BERKHEY, *N. H.* 3, 517.

> Ick hael mijn Vogels roem in top....
> De goude halsbant hanght en sluit
> Om zijnen geschakeerden hals (*enz.*).
> VONDEL 3, 779.

— In woordspeling met de bet. 5) (zie beneden).

„Hoe, Stryx, de Jacobijn, met ordeband en keten
Verheerlijkt door zijn' Vorst! waar heeft hy dat verdiend"?
De bulhond, die als hy zijn' huisvoogd heeft gebeten,
Dient immers vast gelegd. Van daar die halsband, vriend.
BILD. 14, 171.

2) *Band* in de beteekenis van: snoer (verg. A, 1, *a* of 2). Halssnoer van zijde of andere stof. || Een halsband ..., dien zij ... van haar eigen schoone haren gevlochten had, en aan welks uiteinde zij een effen gouden kruisje had vastgemaakt, v. LENNEP, *Rom.* 4, 406. Alleen de rozenroode halsband, aan wiens einde een gewerkt gouden kruis afhing, gaf zijn rang (*van een Abt*) eenigszins te kennen, 5, 52.

— Schertsende zegsw. *Een rooden halsband krijgen*: onthoofd worden. || Hy zal over de kling springen. Dat is, onthalsd worden.... Zo krygen zy een rooden hoed, of rooden halsband, TUINMAN 1, 281.

3) *Band* in de beteekenis van: boei (A, 1, *c*). Sluitende ijzeren ring, die om den hals van misdadigers gelegd wordt en aan een ketting of een paal bevestigd is. || Hals-band, hals-ijser. *Collaria, numella*, KIL. — Nu stond het schavot weder voor zijne oogen: hij zag weder, hoe zijn vader ... aan den ijzeren halsband hing, en hoe de beul dit ijselijk brandijzer in zijnen schouder drukte, CONSC. 3, 59 *b*.

— In toepassing op een persoon, t. w. als scheldnaam voor iemand die „vasthoudend", schriel, gierig is.

Oock noemtmen hem (*den landman*) met een verwijteliick [rumoer,
Halsbandt, Tayaerdt, spijtmijte, vilt, rekel, en loer,
Om dat hy tzijne niet en verquist door dosen.
Antw. Sp. Haagspel, k (i) *b*.

4) *Band* in de beteekenis van: boord aan een kleedingstuk (verg. A, 3). Halsboord, (vaste of losse, slappe of gesteven) hemdsboord; bij Zuid-nederlandsche schrijvers hetzelfde wat in Noord-Nederland *boord* of *boordje* (zie BOORD, 1ste art., 2, *c*) heet. || Het zelve (*zeker tooisel om den hals* bestond ineen styfstaand Omslag, met den halsband van het Hemd verbonden; dat gemeenlijk van kostbaare Kant was, BERKHEY, *N. H.* 3, 556. Van den nieuwen hoed tot de nieuwe laarsjes, van het witte halsbandje tot de witte handschoenen, was de kermisganger onberispelijk, BERGMANN, *Nov.* 84. Ik heb geen enkel halsbandje meer, TEIRL.-STIJNS, *Arm* 1, 290.

— In de volgende aanhaling: een metalen band als halsboord om er de ouderwetsche plooikragen te bevestigen. || Deeze strooken (*voor de Spaansche kragen*) (wierden) ... gereegen, op een Koper of Yzeren, en by de Ryken, op een Zilveren Gouden Halsband; die zoo breed was, dat de plooien gevoeglyk van agteren in orde aangehegt bleeven, BERKHEY, *N. H.* 3, 555.

5) Band, reep of ring, van leder enz., welke om den hals van dieren wordt gelegd, om die daarmee te beteugelen of er aan te leiden. || Een halsband (*voor een hond*) met koperen beslag. — Halsband der honden. *Millus, millum, collare canum*, KIL. — De halsbanden, die aen de halsen harer kemelen geweest waren, *Richt.* 8, 26. Myn hond... is jaarig; ik heb hem met een halsband met zilveren bellen verjaard, *Leev.* 1, 209. Men neemt daartoe gemeenlyk jonge ... honden, en doet hun een halsband, met een touw er aan, om den hals, BERKHEY, *N. H.* 9, 404. Zijn wapenschild vertoont een brak Met zilvren halsband om, BEETS 1, 84.

— In toepassing op de houten bogen, klaven die de koeien op stal om hebben. || Een soort van halsbanden ..., welke men klave of klaaf noemt en ... om de hals der koe ... is afgebeeld, BERKHEY, *N. H.* 9, 251.

— Als eene schertsende benaming voor een wilde strik. || In dat veld (waren) de paadjes (*hazenpaadjes*) ... eenig, hazen waren er nog volop ... en dus ... „daar van avond wat halsbandjes plaatsen. *Eigen Haard*, 1896, 522 *b* (*een stroopersprookje*).

6) In Zuid-Nederland. Een naam voor het handkrui- of helpzeel. || Hals-band. j. lichte. *Hocium*, KIL. — Halszeel, halsband, schoorband, helpzeel, DE BO[2] 353 *b* (zie ook SCHUERM., *Bijv.*).

7) Aan een trekgareel, bij de artillerie. De riem die over den hals, de halsnok, de schoft van het paard loopt; gewoonlijk *halsriem* geheeten (zie ald. de bet. 3). || Hals-band, fra. *surcou*, hd. *Halsriemen*, eng. *witherstrap*, LANDOLT, *Dict. Polygl.*

8) Benaming voor de *kraag* (MOSSEL, *Het Tuig* 168) van een stag. Thans verouderd. || *Collet d'état*. Stag-kraag, Hals-band, AUBIN, *Dict. de Mar.* 221.

9) IJzeren band rondom een stuk hout, om dit voor splijten te behoeden.

— In 't bijzonder: Bekleeding der achterhar van eene sluisdeur onder den halsbeugel.

10) Ook wel eene benaming voor den ijzeren beugel, *halsbeugel* (zie ald.), waarin de achterhar van eene sluis, de achterstijl van een hek valt en boven draait. || De bevestiging (*van den achterstijl van een hek*) geschiedt aan het bovenein door een halsband en van onderen door middel van tappen of potten, BERGHUIS, *Het Smeden*, 24 Hekpijlers met halsband en tap, 249.

11) De voorste of eerste sieraadband op een vuurmond. Zie *Band*, A, 2, *i*). || Op een vuur

mond heeft men den kulasband, twee breukbanden en den halsband. — Het mondstuk ... wordt bij de kanonnen door een band, den halsband, in twee deelen gescheiden, den kop en het langeveld, v. GOENS, *Zee-art.* 315. De kop reikt van het voorvlak der monding tot aan den halsband; het langeveld van den halsband tot de verdikking vóór de tappen, *Ald.*

12) In de schoone bouwkunde (zie *Band*, A, 2, *k*). Deel van een kapiteel, de afscheiding vormende tusschen de schacht eener zuil en de kern van het kapiteel. || De kapiteelen ... bestaan meest uit een dekstuk ..., uit een klok of kern ..., en uit een hals- of keelband, ROSE, *Orn.* 40.

13) *Band* (in de bet. A, 2, *g*) of hoepel om een vat, tusschen een der beide bodems en het midden of den buik; *halshoep* (zie ald.). || Verder wordt er een tweede, iets wijder band of hoepel omheen gedreven (t. w. *om het vat*), welke halsband ... meer naar 't midden van 't vat aansluit, en een derde, welke als buikband ... nog dichter bij het midden komt, KUYPER, *Technol.* 1, 841. Om groote vaten worden verscheidene halsbanden gelegd, *Ald.*

Afl. (in de bet. 5) *Gehalsband* (zie ald.); *halsbanden*, nhd. *halsbanden*, bedr. ww., van een halsband voorzien, een halsband omdoen.

Samenst. afl. (van *Halsband* in de bet. 5) *Behalsbanden*, van een halsband, halsring voorzien („Den gouden gesp, waar mee deselve (*zijn rijrok*) om den hals was vast gehaakt, verkeerde in vederen, die hem als een gouden ring *behalsbanden*", VALENTIJN, *Ovid.* 2, 325).

Samenst. (in de bet. 5) *Halsbandnagel*, spijker of pin in een hondenhalsband, t. w. in een „*collier de force*" („hals-band-naghelen. *Milli murices, clavi, aculei et aspredines qui millo induntur*", KIL.).

— Als tweede lid (in de bet. 5) *Hondenhalsband* („Honden halsbandt. *Collier du chien*", PLANT.).

HALSBEEN, znw. onz., mv. *-deren*; verkl. *beentje*. Ohd. *halspein*, mhd. nhd. *halsbein*, mnl. *halsbeen*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Been*, 1ste art., I, A, 1). Been, knook in den hals: halswervel; doch naar de oudere, onjuiste opvatting, waarbij het gebeente in den nek als één geheel wordt beschouwd: been in den nek, nekbeen; hd. *halsgebein*. || Eenige swarten ... den Stuerman met een spiesken inden hals ghesteken, ende met een bijltjen de twee hals-beentjens in stucken ghehouwen (hebbende), *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 14 *a*.

HALSBEF, znw. vr., mv. *-fen*; verkl. *-je*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Bef*, 1ste art. Zeker halskleed, hetzelfde als *Bef*. || Den Omgeslaagen Halsbef, of den Hemdsboord, oudtyds onbekend, BERKHEY, *N. H.* 3, 620.

HALSBEL, znw. vr., mv. *-len*; verkl. *-letje*. Uit *Hals* in de bet. I, 3) en *Bel*. Bel aan den hals van een dier, rund of schaap. || Of de halsbel, in de verte, Klinkt bij 't loeien van het vee (*enz.*), LEDEGANCK 35.

HALSBERG, znw. m., en een enkele maal ook vr.; mv. *-en*. Ohd. *halspirc*, m. en *halsperga*, vr., mhd. *halsberc*, m. en *halsberge*, vr., nhd. *halsberge*, vr., ags. *healsbeorh*, vr., onr. *halsbjörg*, vr. mnl. *halsberch*, *halseberch*, *alsberch*, m.; overgenomen in de Rom. talen b. v. als ofra. *halberc*, *hauberc*, nfr. *haubert*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en **berg* (m.) of **berge* (vr.) (afleidingen van *Bergen*), bedekking, bescherming. De naam voor een stuk der middeleeuwsche wapenrusting, t. w. voor een den hals en het bovenlijf bedekkend, beschermend (ring)pantser. Zie voorts *D. Wtb.* 4, II, 258, VERDAM 3, 56 en verg. mnl. *armberch*, *ermberge*, hd. *bein-*, *kehlberge*, mnl. *keelberch* (zie *Tijdschr.* 11, 4—5). Thans nog alleen als historische term. || Hals-berg. *Holl. Fland.* j. ringh-kraghe. *Thorax, lorica, collare*, KIL. (*op*: ringh-kraghe: „*colli tegmen anulis ferreis consertum*", d. i. *maliënkolder*, *ringkolder*). — *I.* Hier leyt den blancken helm.... *Z.* En hier het sware schilt. *I.* Den halsberch zie ick daar, COSTER 316. Dees borst is halsberg en pantsier, Dit hoofd, den helm gewend, BILD. 1, 285. (*Zij*) horten tegens een, dat borst en halsberg kraken, 2, 247. Daar dringt een vlijmend staal Hem door de halsberg, v. LENNEP, *Poët.* 3, 239.

— Als onderdeel van de wapenrusting in de 17de eeuw. || Misschien wordt hij met den tijd kolonel ... en draagt een sjerp en een halsberg, v. LENNEP, *Rom.* 1, 238.

— Bij VONDEL 4, 545, in eene woordspeling, gebezigd in den zin van: middel tot lijfsbehoud, levensbeschermer (verg. *hals* voor: leven b. v. in kol. 1652), t. w. in het verhaal van een schipbreukeling die met eene gewijde hostie om den hals behouden aan land zwom.

Aen 't voedzaem Lam (*de H. hostie*) om Saters hals gehangen,
Was meer dan aen het gulden Vlies gevangen.
Wat element een ander dreight en plaeght;
Hy zwicht niet eens, die zulck een' halsbergh draeght.

HALSBEUGEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hals* in de bet. III, 4, *s*) en *Beugel*. Een, in de slagstijlen en het muurwerk eener sluis verankerde ring, die den hals van de achterhar eener sluisdeur omgeeft en waarin deze laatste draait.

HALSBINDSEL, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Hals* in de bet. III, 5, *d*) en *Bindsel*. Naam voor een touw waarmede de hals van een stagzeil wordt neergebonden; zie nader de aanhaling. || Van onderen worden zij (*de stagzeilen*) op het hout bevestigd door middel van een halsbindsel, een eenvoudig eind geteerde lijn met een lang oog, ... waarmede men den halsleuver laag op het hout nederbindt, MOSSEL, *Het Schip*, 378.

HALSBOEI, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals*, in de bet. I, 2) en *Boei*. Kluister voor slaven en gevangenen, die om den hals wordt gelegd. || *Carcant*, hals-boeye, MEURIER, *Mag. de Planté*, 24 *b*.

HALSBOORD, znw. m. en soms onz.; mv. *-en*, verkl. *-je*. Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Boord*, 1ste art., in de bet. I, 2). Boord of kraag van hemd of overhemd; dikwijls hetzelfde als het meer gewone *boord* in de bet. I, 2, *c*). || Een breed, smal, los, vast, liggend, staand, laag, hoog, gesteven, slap *enz.* halsboord. — Pleun (zal) zo onbeschroomd van haer vryers zilvere broekknoopen praeten, als van de gouden in den halsboord van zyn hembd, v. EFFEN, *Spect.* 9, 124. Wat zijn halsboord betrof, het was hem sedert lang onmogelijk geworden, het over zijn dubbele onderkin (*door middel van de das*) vast te strikken, v. LENNEP, *Rom.* 12, 233. Pronk boog en trok zijn halsboord recht, v. ZEGGELEN 3, 29. Mama ... ontdekte ... een gescheurden halsboord, ... en een gezwollen oog, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 157. Het donkere wambuis, met breed omgeslagen halsboord, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 169. Hij (*de Hollandsche jongen*) heeft een bestendigen inktvlak op zijn overgeslagen halsboord, BEETS, *C. O.* 3.

— Soms in toepassing op een van de beide helften of punten van ouderwetsche boorden, als b. v. van de zoogenoemde vadermoorders (Dl. III, 460). || Zijn eene halsboord ... had het door de warmte te kwaad gekregen, en lag in zwijm over den rand van zijn strop, BEETS, *C. O.* 22 (zie ook 29).

HALSBOOT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Boot*, 2de art. in de bet. 1). Halssieraad bestaande uit een of meer in goud of zilver gevatte juweelen, aan een keten gehangen of tot een keten aaneengehecht. || 't Spooksel ... Zag, van omlaag, door 't ruig belet, Den val der halsboot niet, STARING 2, 189.

Luister, lieve Gondelier!
Wilt gij me overvoeren?
'k Zal dees zilvren halsboot hier,
U ten loon, ontsnoeren;
Zie de steen is overschoon!
BEETS 1, 47.

HALSBREKEND, bnw. Nhd. *halsbrechend*. Koppeling van *Hals* in de bet. I, 2, *c*) in den 4den nv. enk. en *brekend*, tegenw. deelw. van *Breken*. Geschikt om iemand den hals te breken of: om er den hals bij te breken (verg. kol. 1661 en 1662): met levensgevaar gepaard gaande. || Halsbrekende toeren op de slappe koord, aan het vliegend rek *enz.* — Hoe zy (*eene heerschende drift*) ons, als zy .. het bit op de tanden neemt, zo doet voorthollen, dat de lieve Engelen van God moeten trillen en beeven, daar zy zitten, wanneer zy dit halsbreekende werkje beschouwen, *Blank.* 2, 319. Ik mag niet verlangen dat het mijne (*t. w.* „het tooneelstuk van mijn huwelijk") juist met kunst- en vliegwerken zijn zal, omdat dit somtijds halsbrekende kunstjes zijn, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 381. Die zoon des huizes,... die mogelijk nu al weer in 't gareel draafde van zijn halsbrekend beroep, BOSB. TOUSS., *Maj. Frans* 273. Zulk een halsbrekenden sprong zal hij wel niet doen, HASEBROEK, *W. e. Dr.* 147.

— Overdrachtelijk, b. v. van de hoogte waarop gevaarlijke dingen verricht worden. || Ellendige schepseltjes, ... gedwongen... op de halsbrekende hoogte van een koord kunsten voor het publiek te verrichten, HASEBROEK, *W. e. Dr.* 182.

HALSBREKER, znw. m., vr. *-breekster*; mv. *-s*. Nhd. *halsbrecher*. Van *Hals*, I, 2, *c*) in den 4den nv. enk. en *Breken* met *-er*. Letterlijk: iemand die den hals breekt, doch te nemen in den zin van: iemand die kunsten maakt of werk verricht waarbij hij elk oogenblik gevaar loopt den hals te breken, het leven te verliezen. || Is die zoete liefhebbery (*voor het harddraven*) ... niet al wat een halsbreekers ambacht, en brengt het niet dikmaals iemand in gevaar van armen, beenen, en 't leven zelfs te verliezen? v. EFFEN, *Spect.* 1, 29.

HALSBREKERIJ, znw. vr. Van *Hals*, I, 2, *c*) in den 4den nv. enk. en *Breken* met *-erij*. Letterlijk: het breken van den hals, doch gemeenlijk gebezigd als eene benaming voor: gevaarlijke kunstenmakerij of ander „halsbrekend" werk. Verg. de beide voorafgaande artikelen. || Op den spoorweg ... schoof de conducteur de vensterkens van eene der chars-à bancs langs.... Eene jufvrouw (zei) .. „ik mag die halsbrekerij niet zien", POTGIETER 1, 151. Het paardespel daverde ... van hunne onbepaalde bewondering voor de edele kunst der halsbrekerij, BEETS, *C. O.* 351.

— Slechts bij uitzondering voorkomende in den zin van: het breken van den hals. In de aanhaling in soortgelijk figuurlijk verband als waarin men spreekt van: „over den kop gaan", voor: bankroet gaan, failleeren. || Dat afkeer van zaken ... te onzent meer aan de orde van den dag is dan halsbrekerij ten gevolge van gewaagde ondernemingen, POTGIETER 2, 70.

HALSDAS, znw. vr., mv. *-sen*. Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Das*, halsdoek. Bij militairen eene benaming voor de stropdas. || Halsdas, fra. *Col*, hd. *Halsbinde*, eng. *Stock*, LANDOLT, *Dict. Polygl.*

HALSDOEK, znw. m., mv. *-en*, verkl. -
Ohd. *halstuoh*, ofri. *halsdôk*, nhd. *halstuch*, m
halsdoec. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Doek*. E
kleedingstuk voor mannen en vrouwen, doch v
de onderscheidene kunnen, óók naar de tijden,
vorm en gebruik verschillend.

1) In 't algemeen. Halskleed, halsbedeksel
verwarming en bescherming alleen, of wel — het
tevens, hetzij uitsluitend — als tooisel gedragen.
Halsdoeck, oft halskleedt. Gorgias ou gor
rette. *Strophium linteum*, *mamillare*, *focale*, PLA
Amictorium, *tegmen pectorale*, *strophium*, *fa
pectoralis*, KIL.

2) Als eene dracht van vrouwen. Doek van
schillende stof die om den hals en over den boe
gedragen wordt, hetzij onder de kleederen tot v
warming, of als bovenkleed, en dan tevens tot tooi
Als bovenkleed nog alleen bij sommige volksdracht
op 't platte land in Zuid-Nederland, Zeeland, G
derland, het Gooi enz., en voorts bij de kleedij v
besjes- en weeshuizen. || Halsdoek. Hals-neusdo
labaar. *Mouchoir de cou*, MARIN. — Wat baat een held
halsdoekje, en welgewasse en keurlyk opgedane moe
tjes en lubbetjes, wanneer *enz.*, v. EFFEN, *Spec*
3, 140. Spel een dubbelden neteldoekschen halsdo
digt onder uw kin toe, *Leev.* 1, 231. Daar loop
nou weer zonder halsdoek om jen hals! Wel, 't
een schande en ergernis.... Onze Tuinlui spreek
er schande van, 2, 72. Zo veel tijd en bedenki
hoe uw lint op een slaapmuts te spelden, en
halsdoek omtedoen! *Wildsch.* 2, 211. Men dek
zig met een vlakken nedergestreeken Halsdoek, di
digt om den Hals geslooten, in de rondte over
Schouders en den Boezem afdaalde, BERKHEY, *N.*
3, 602. Vrouwen met kanten mutsen en roode ha
doeken, CONSC. 1, 325 *b*. Een fraai gebordu
kraag verloor zich in haren kamerijkschen halsdoe
ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 18. Beladen met
muts, een halsdoekje, borstel en allerlei zaken vo
het toilet, volgde haar de kamenier, JORISZ
Hist. Stud. 2, 208. Zij (*eene burgervrouw*) tr
haren halsdoek recht, BERGMANN, *Staas*, 157. H
(liet) den jongen meisjes koude hagelkorrels
den halsdoek vallen, BEETS, *C. O.* 309. Vrouw
met ouderwetsche mutsen en halsdoeken, LOVELIN
Sophie, 255.

Den Bouwen, die om 't lijf haer had gehangen sluick.
Verheft ze op de heup, met opgefronste wronge:
Den halsdouck wordt onthaeckt, het middeltjen verdroeg
STALPERT V. D. WIELE, *Vr. Cleeraet*, 110.

Voor 't jongste kind, dat kreet van dorst,
Schoof zij den halsdoek van haar borst,
Om 't aan haar hart te zoogen.
TER HAAR, *Ged.* 2, 132.

3) Als mansdracht. Doek van grooter of kleins
afmeting, die om den hals, om de keel geknoop
of gestrikt wordt, als verwarmingsmiddel of alle
tot tooi.

a) Los omgeknoopte, — omgestrikte doek. || D
strik van eenen veelkleurigen halsdoek daalde zwier
tot op de borst van zijnen ... kiel, CONSC. 1, 63
Hij ontdeed zich ... van een groenen halsdoek en
paar dunne handschoenen, TEN BRINK, *Rom.* 5, 15.

Hy had een zyden halsdoek aan,
Zyn muts was braaf gelint;
„Ja Styntje, 't kan er nu op staan,
Zo zei hy: „'k heb nu splint.
Econ. L. 2, 35 (*van een matroos*).

Nu, Albert (*een boerenknecht*), zoo gezeid! Blijf gij het
[huis bewaren
En — als de Vrouw misschien den Joodschen kramer
[spraak —
Zy kent dien halsdoek, die u lest in de nogen stak —
Wie weet!...
STAKING 1, 109.

— *Er een achter zijn halsdoek knoopen.* Schertsende uitdrukking voor: een borrel nemen.

b) Naar den eisch gevouwen en gestrikte, soms gestreken doek; das. || Halsdoeken of Crawatten: ... Dassen, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 284 *b*. — Op een stoel lagen ... een wit *gilet* en een kanten *jabot*. De knecht stond ... met eenen platgestreken witten halsdoek op den arm, CONSC. 3, 345 *a*. Sophia legt een schuifknoop In zijn halsdoek, LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 109 (zie ook 74). Jongetjes, die voor de eerste maal van hun leven een hoogen hoed droegen en een wit halsdoekje aanhadden, LOVELING, *Sophie*, 178.

HALSDRACHT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Dracht* in verschillende opvattingen.

1) *Dracht* in den zin van: wat men aan 't lijf draagt, wat aan 't lijf gedragen wordt. Eene, in de algemeene taal ongebruikelijke, benaming voor een amulet. || Amulet, Halsdragt, is een zoort van geneesmiddel, dat men aan den hals hangt om zekere ziekten ... te geneezen of voor te koomen, CHOMEL 73 *b*.

2) *Dracht* van *dragen*, in den zin van: vloeien, etteren. Dragende plek, t. w. door een daartoe opzettelijk gemaakte wond aan den hals, tot afleiding van vochten. || Halsdragt, is de naam eener soort van Seton, welke aan den Hals wordt geplaatst, CHOMEL, *Verv.* 2770 *a*.

HALSEIGEN, bnw., ook als znw. gebezigd. Nhd. *halseigen*; uit het Mnl. alsnog niet bekend. Koppeling van *Hals*, opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Eigen*. Met den hals eigen aan —, het eigendom van iemand, d. w. z. ook zelfs wat het leven betreft aan iemands macht onderworpen. Thans nog alleen als historische term. Verg. HALSHEER.

1) Van personen. — *a*) In de oorspronkelijke opvatting, d. w. z. in die van het middeleeuwsche recht, gebezigd van zulke onvrije lieden over wier hals of leven hun heer naar goedvinden beschikken kon. || De woorden halseigen en lyfeigen worden van den hoogsten trap van eigendom des persoons gezegd, RACER, *Overyss. Gedenkst.* 4, 294. Eigen is harder dan arm; nog harder halseigen, bloedeigen, lijfeigen, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 127. — Dat ... wy ... verstendiget zyn worden dat yet Hoichst berumpter Coninclycke Majesteyts als Furst tho Gelre, binnen den u bevolen Scholtis-Ampte van Nykerck und Putte liggende hebbe diversche volschuldige halss-eygen guederen van zullicker natueren und conditien wesende, dat die selve by nyemant anders dan by volschuldige halss-eyge persoenen nae sullicken guederen gequalificeert gebruyckt oder beseten en moegen worden, *Geld. Placaatb.* 1, 255 (a°. 1559). (De hoorige) Luyden die behoren in den Hoff Cagelinck ... synnen schuldich hem (*aldaar jaarlijks*) te presenteeren ... op peen indien si bynnen drie jaeren niet en Comparieren worden zy van den huisgenoten halseigen geweesen, *uit* 1577 *bij* RACER, *Overyss. Gedenkst.* 4, 249.

— Als znw. (gemeensl.) gebezigd. || Halseigene zijn dingen, die den heer in eigendom toebehooren en geene personen; ... er staat geen weergeld op: ze worden als 't vee getaxeerd, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 141. Gewone prijs voor den halseigenen is... 30 *sol*[*idi*], *Ald.* Halshoen volgt halseigen (d. w. z. *ieder halseigene moet een hoen leveren*), 156.

b) In vrijer gebruik. || Nu mooghen zy ons over, als oft wy hun halseighen, en merghelen ons uit, als oft wy hun geleent waaren, HOOFT, *N. H.* 174.

— Als gemeensl. znw. gebezigd. || Die zich hierin te buiten ging, om d'onderdaanen voor halseighens te beezighen, stond voor eenen tieran te houden, HOOFT, *N. H.* 788. Was dit hunne vrydoomen voorgestaan, hen tot zulke halseighens te maaken? 1236.

2) Overdrachtelijk van zaken, t. w. van goederen door een *halseigen* persoon gebruikt of bezeten. Zie de aanhaling uit *Geld. Placaatb.* onder 1, *a*).

— Als onz. znw. gebezigd. *Halseigen* goed. || (*Articul*) 14. Waer by een out halseygen bevonden wort. Ende eene gepretendeert, *uit* 1662 bij RACER, *Overyss. Gedenkst.* 4, 294.

HALSFRAAS, znw. vr., mv. *-frazen*. Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Fraas*, *fraze* (zie ald.). Geplooid halskleed; zie de aanhaling. || Een geplooide halsdoek der vrouwen, die men nog halsfraas, kroplap noemt, gelijk ook die kantenplooïjen aan de halve hemden der Heeren fraas heeten, BERKHEY, *N. H.* 6, 123.

HALSGAREEL, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I, 3, *a*) en *Gareel* in de bet. 1, *a*). Halsgordel, halsjuk voor trekdieren.

Afl. *Halsgareelen*, bedr. ww.: in 't halsgareel slaan. In figuurlijk gebruik; zie de aanhaling („'k Heb lang de ondankbre teelt der bergen *Gehalsgareeld* in 't fulpen jok; Thands moog een band van staal het (*dit volk*) tergen", v. D. HOOP, *W. Tell*, 39).

HALSGAT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hals* en *Gat*, 1ste art.

1) *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Gat* in de bet. I, 2, *b*). Opening in een kleedingstuk om den hals, het hoofd door te steken; *hoofdgat*.

2) *Hals* in de bet. I, 2, *b*, *β*) en *Gat* in de bet. II, 2, *e*, *γ*). Gewestelijke benaming voor: keelgat (MOLEMA 144 *a*).

— *Door 't halsgat jagen:* (den boel) door de keel lappen, opteren.

— *Het verkeerde halsgat:* het „verkeerde" keelgat (t. w. de luchtbuis).

3) *Hals* in de bet. III, 5, *b*, *α*) en *Gat* in de bet. I, 1, *d*, *α*). Gat in den halsklamp (in de bet. 1) om er den hals van 't grootzeil door te scheren. Verouderd; zie voor eene nadere omschrijving AUBIN, *Dict de Mar.* 331. || Halsklampen ... halsgaten ... *Dogues*, v. MOOCK.

HALSGEDING, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hals*, opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Geding* in de bet. II, 1, *a*). Rechtzaak, strafzaak over een halsmisdaad; halszaak.

— Bij VONDEL (9, 711) in vrijer gebruik, immers gebezigd in den zin van: het dingen, de strijd over het leven (zie GEDING, I, 1 en 2), namelijk tusschen JULIUS en BURGERHART, de „*Batavische Gebroeders*". Verg. t. a. p. de woorden *halsstrijt* en *bloetstrijt*, en weinig te voren (9, 710) *dootgeschil*, in toepassing op dezelfde zaak.

> Dat aen dit worstelen geen endt te vinden is,
> Ten zy een rechter in uw' halsstrijd koom' van buiten,
> En helpe u in den noot het halsgeding besluiten.

HALSGERECHT — -GERICHT —, znw. onz. (het mv. komt niet voor). Mhd. *halsgerihte*, nhd. *halsgericht* (ouder *-gerichte*), mnl. *halsgerechte* en *-gerecht*, *-gericht*. Uit *Hals*, opgevat als synoniem met: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Gerecht* of *Gericht* (zie GERICHT).

1) Bevoegdheid om te richten over „hals en hoofd" (kol. 1652); rechtspraak over dood en leven; hooge jurisdictie. Bij uitbreiding ook: hoog heerlijk recht, en: onbepaalde heerschappij. Verg. GERICHT, A, 1, *b*). || Hals-gerecht. *Judicium criminale*, Etiam *Merum imperium*, KIL.

men wist (*in de gouden eeuw*) van vrees noch straffen.
Men had met halsgerecht noch boeien niet te schaffen.
Het volck ontzagh versaeght des rechters opzicht niet,
Maer leefde veiligh, vry van vierschaer *enz.*
VONDEL 11, 307.

2) Rechtspleging over dood en leven; rechtspleging over halsmisdaden of in halszaken. Verg. GERICHT, A, 1, *f*). || Het heiligh treurtooneel ... daer ... Salomon ... ter vierschaere gaet, in zijn eerste recht, het gestrenge halsgerecht over zijnen ouder broeder Adonias, VONDEL 9, 249. Wy succedense (*den roovers*) wakkere keepen in haar versenen,... en regen daar een goet touw door, waar mede wy haar ..., met den kop nederwaarts, ophingen. Doen sneden wy haar handen, neusen, ooren, en mannelijkheyt af.... Wy dan ... dit Halsgerecht hebbende uytgevoert, lieten het Dadel-Bosch ... met dese Moordenaars pronken, STRUYS, *Reys.* 359.

3) Rechtsprekend lichaam met bevoegdheid van oordeelen in of over halszaken; hoogste rechtbank. Verg. GERICHT, B). || De Roode-Roede of bediende van het halsgerecht gaf het teeken, CONSC. 1, 165*b*.

Andreas wort gebonden,
En al het Heydens rot na Murçia gesonden;
Daer is het hals-gerecht van dat geheele lant.
Soo dat men daer ontrent geen hooger rechter vant.
CATS 2, 147*b*.

HALSGESMIJDE, znw. onz. (het mv. komt niet voor). Nhd. *halsgeschmeide.* Uit *Hals* in de bet. 1, 2, *a*) en *Gesmijde* (zie *ald.*). Halssieraad van edel metaal. || Hals-ghesmijde. j. hals-cieraet, KIL. — Hofjoffers ... met purpere en guldene gewaden en halsgesmijden opgestreken, OUDAAN, *Agrippa*, 303.

HALSGEWAAD, znw. onz.; mv. *gewaden.* Uit *Hals* in de bet. I, 2, *b*) en *Gewaad* in de bet. I, A, 1). Bekleedsel voor hals en boezem bij vrouwen. || Sekere poeselige rondigheit, die het gantsche gestel van den hals en 't halsgewaat ... een zonderlinge aangenaamheit gaf, v. HEEMSKERK, *Arc.* 21. Toen de Zwier en Weelde, die onder de dragt der Kraagen en Wrongen plaats had, door de berispende Schertsers ..., gestadig ten sterksten doorgestreeken wierd, beslooten de deftigste ... Vrouwen eene andere soort van Hals- en Borstgewaaden te draagen, BERKHEY, *N. H.* 3, 602.

HALSGEWEER, znw. onz.; mv. *-geweren*, doch als collectief zonder mv. Mnl. *halsgeweer* (VERDAM, STALLAERT). Uit *Hals* in de bet. I, 2, *c*) en *Geweer*, in de bet. A, B of C). Lang geweer (piek, hellebaard, roer, musket en derg.) als wordende dat op den hals gedragen (zie kol. 1664). Meestal collectief; doch zie de aanhalingen bij VERDAM. Thans verouderd. || Hals-gheweer, lanck geweer. *Framea, hasta, lancea: arma longa quae humeris feruntur*, KIL. — De voornoemde Schutteren (sullen) moeten zijn voorsien, beneffens haer zijtgeweer, van soodanigh hals-geweer, daer op sy van Deeckens ende Hooftmans van de Schutterije gestelt zijn, *Keuren v. Leyd.* 84. Die met eenigh hals-geweer naer de Nacht-klock van thien uyren langhs de straten gaet *enz.*, 249. Zy aan 't draaghen van rappieren, van zinkroers, endtlyk van bussen, hellebaarden, en ander halsgeweer, HOOFT, *N. H.* 83. Zynde de zaak in deezer wyze tot handtgemeenschap gebracht, het grof geschut meest aan 't zwyghen; quamt 'er op het reppen van hals- en zydgeweer aan, 346 (zie ook 506 en 1009). Hellebaerden, bussen, en ander halsgeweer, BRANDT, *Hist. d. Ref.* 1, 304.

HALSGEZWEL, znw. onz., mv. *-len*; verkl. *-letje.* Uit *Hals* in de bet. I, 2) of 3) en *Gezwel* in de bet. 1). Gezwel *aan* den hals of *in* de keel. Verg. nhd. *halsgeschwulst.* || Dit wrijven in keelziekten of halsgezwellen ... is onder ... Hollandsche Veehouders overbekend, BERKHEY, *N. H.* 8, 79.

HALSGORDEL, znw. m., mv. *-s.* Nhd. *halsgürtel*, nd. *halsgordel* (doch in anderen zin, t. w. in dien van: halssieraad; zie *D. Wtb.*). Uit *Hals*, in de bet. I, 3, *a*, *β*) en *Gordel* in de bet. 1). Een naam voor een kraagvormig halsjuk voor paarden, een gareel (in de bet. 1, *a*) of haam (5de art., in de bet. 1, *b*).

HALSHEER, znw. m.; mv. *-ren.* Mhd. *halsherre*, nhd. *halsherr*, mnd. *halshere*; in 't Mnl. is *halshere* alsnog niet aangewezen. Uit *Hals*, opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Heer*, gebieder.

1) Naar de oudste opvatting, in het middeleeuwsche rechtswezen. Titel van den heer, beschouwd als de eigenaar van zijne halseigene hoorigen (zie HALSEIGEN 1, *a*). Vergelijk als bewijsplaats voor deze beteekenis (die immers stellig ook in de Nederlandsche gewesten zal gegolden hebben) b. v.: „... *aller pflicht so dann ein leibeigen mensch seinen halszherren ... schuldig ist*" (in *D. Wtb.* op *Halsherr*). Alleen nog als historische term.

2) In eene andere (eveneens middeleeuwsche) opvatting. Landsheer of bezitter eener heerlijkheid met de bevoegdheid om binnen zijn gebied ook het halsrecht of de „hooge rechtspraak" uit te oefenen. Ook nog slechts als historische term. || De halsheeren, die Kasteelen ende Sterckten besitten, ende menichte van vassalen ende onderdanen hebben die henluyden hulde ende manschap schuldich zijn, V. Z. V. NIEUVELT, *Disc. v. Mach.* 157.

— Met toespeling op deze beteekenis gebezigd door HOOFT in *Geeraerdt van Velsen* (*Ged.* 2, 225):

Flor. Soo stelt my dan te recht voor 't lichaem vande Staet ten....
Geer. De minste van het volck is Halsheer des tyrans.

3) In vrijer toepassing van de bet. 2). Oppermachtig gebieder; vorst met onbeperkte macht, despoot.

De Palatijnsche Prins van Walachijen,...
Wiens Heer en Vader is de hals-heer der heerdijen
Van 't vlacke platte lant, en 't huis van Pesnanjen.
BREDERO 1, 382 (naar de uitg. van 1616).

4) Bij uitbreiding van de bet. 3). Willekeurig heerscher, dwingeland, tiran. Zoo ook in 't oudere Nhd.; verg. de synoniemen: *halszherr*, *wüttrich*, *tyrann*, *bluthund* (o. a. bij FISCHART, zie *D. Wtb.*). || Hals-heer. *Tyrannus*, KIL. — Gelijk men, in gelegentheit van Regeering, de Tyrannie gemeenlijk stelt voor d'Anarchie: dat is, men heeft liever een halsheer tot Koning, dan geen Koning, DE BEUKE, *Wetst.* 1, 51. Zy ..., die in 't hert van een vrouw de driften van een halsheer d'overhand laten hebben, 1, 186.

5) In woordspeling. Eene schertsende benaming voor „mijn Heer" den beul, als scherprechter of als hangman voltrekker van halsstraffen.

A. De droes, wat schelm is dat? een Meyt neer te leggher
H. O lieve Andries-Oom dat geschiedt nu soo veul.
J. K. 't Is ghebeurt van een hals-Heer van Haerlem, de Beul.
Schoppen ien oogh: op een rat moet hy ruiten.
BREDERO 2, 190.

HALSHEERLIJKHEID, znw. vr., mv. *-heden.* Gebied van een halsheer in de bet. 2). *halsheerlijk* gebied. Of wel (opgevat als eene samenst. uit *Hals* en *Heerlijkheid*): heerlijk gebied waar binnen ook het halsrecht mag worden uitgeoefend; hooge heerlijkheid.

HALSHOEP, znw. m.; mv. *-en.* Uit *Hals* als benaming voor een deel van een ton of vat, bij tegenstelling met den *buik* (zie HALS, III, 4, *x*) en *Hoep*, kuipershoepel. Band of hoepel tusschen den buik van het vat en een der beide bodems; halsband (in de bet. 13). || (*De*) Keur-Meesters... sullen opte Tonnen tusschen den hals-hoep ende den buyck-hoep, stellen een ronde Circkel, *Gr. Placaatb.* 1, 728 (a°. 1593). De tonnen ... tusschen den derden ende den hals-hoep teeckenen, *uit* 1620 *bij* BOEKENOOGEN 287.

HALSHOUT, znw. onz.; mv. (b. v. in de bet. 1) *-en.* Uit *Hals* en *Hout*, beide in verschillende beteekenissen.

1) *Hals* in de bet. III, 4, *i*). In een molen. Vullingshout op de broek ter weerszijden van den hals van de molenas aangebracht, en waartusschen deze draait; ook *halsklos* genoemd. In 't enk. ongebruikelijk. Zie BOEKENOOGEN 287.

2) *Hals* in de bet. III, 4, *b*). Hout, in den zin van: houtgewas, op een *hals* of smalle strook gronds groeiende; ook *keelhout* genaamd, waarin *keel* eveneens eene smalle strook gronds beteekent. || Anteijkeninge vant hals hout, en de Consumierde kosten hier tegens gedaen, bij PLEYTE e. a., *Uddel*, LXXXVIII (a°. 1623). Van Peter hoemaker ontfang vant halsholt dat gepacht was *enz.*, XCIV (a°. 1627). Den 22 Apriel 1628 Garret Reijers het haels holt betaelt *enz.*, XCV.

3) *Hals* in de bet. III, 5, *b*, *α*). Naam voor den (gesneden) rand (fra. *bordure*) van een halsklamp in de bet. 1) (zie AUBIN, *Dict. de Mar.* 331); ook *halsborduurhout* (ald.). Met de zaak verouderd.

4) Onzeker is de beteekenis in de

— Spreekw. zegsw. *Iemands halshout zijn*: „zijnen vijand in nood hulp toebrengen", *Drenthsche Volksalm.* 3, 207.

Aanm. Met *halshout* als rijtuigmakersterm bij V. DALE vermeld, wordt mogelijk bedoeld het dwarshout of juk aan den disselboom van een tweewielig rijtuig (tilbury, sjees) dat op de halzen of schoften van het tweespan draagt. In elk geval schijnt de benaming met de zaak verouderd te zijn.

HALSJEUK, znw. m.; zonder mv. Uit *Hals*, in de bet. I, 3, *a*) en *Jeuk*. Naam voor eene ziekte der koeien. || Dit gebrek ... is eene natuurlijke gewoonte der Koeijen, hetwelk zoo verre inwortelt, dat zij de hals kaal schurken, en daardoor vurigheid of weekheid in den huid veroorzaken; dit noemt men dan ook wel Halsjeuk, Kaalhals, BERKHEY, *N. H.* 8, 100.

HALSJUK, znw. onz., mv. *-ken.* Nhd. *halsjoch*. Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) of 3, *a*) en *Juk*.

1) Halsboei voor menschen. || Dat halsiuck der verdoemder, *boia*, *Teuthon.* 139 *a*.

2) Kraagvormig trekjuk voor dieren (paarden); gareel (in de bet. 1, *a*) of haam (5de art., 1, *b*). Verg. nhd. *halsjoch*: een houten trekjuk voor elk der ossen van een span afzonderlijk; onderscheiden van het *kopfjoch*, waaraan de dieren gekoppeld zijn (*D. Wtb.*).

3) In figuurlijke taal, in de bet. 1 of 2). || Het halsjuk der slavernij, der dienstbaarheid (*enz.*) dragen, afschudden *enz.*

HALSKARKANT, znw. m., mv. *-en.* Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Karkant*. Daar karkant (fra. *carcan*) op zich zelf alreeds: halsring, halsketting beteekent is de voorvoeging van „hals" eigenlijk overbodig; het woord verschilt dan ook in zijn grondbeteekenis niet van *karkant* (zie ald.).

1) Een halssieraad, bestaande uit aaneengeschakelde, in goud of zilver gevatte juweelen of paarlen. (Verg. *Boot*, 2de art. in de bet. 1) en *bootjesketting*, in Dl. III, 501 en 502). || Halskarkant, *a Neck-lace of jewels or pearls*, SEWEL. — Geen ring, noch halskarkanten Van perlen, noch onschatbre diamanten Ontbreecken hals, en haut, VONDEL 8, 57. Een' parlen halskarkant, 8, 299 (*in* Dl. 5, 155: eenen karkant van perlen; *verg.* lat. *colloque monile bacatum*). Waar anders helm en ringkraag drukten, Blonk heden wrong en halskarkant, V. LENNEP, *Poët.* 4, 124.

— Bij vergelijking, in toepassing op als edelgesteenten schitterende kleuren.

> Wat is u, schuchtre duif, die veedren halskarkant,
> Of schoon hy van pyroop en vuurkarbonkels brandt,
> En hyacinten mengt met purper en saffieren?
> Wat is hy meer dan 't graauw van veldgans of plevieren?
> BILD. 7, 146.

— In figuurlijk verband. || Sara, ryk versiert met deugd en edle gaven, Den schoonsten halskarkant, dien ooit de schoonheit droeg, SMITS, *Nag. Ged.* 2, 42. Parel aan Zijn halskarkant, Zal ik, by den diamant, Op de borst van Jezus hangen, BILD. 5, 151 (*Voorbestemming des Christens*).

> Dat heet de blanke paerlen vissen,
> En kostelyke steenen, uit
> De zee van Gods geheimenissen,...
> En kunstigh by elkander snoeren
> Tot eenen dierbren halskarkant.
> HOOGVLIET, *Mengeld.* 402 (*Op herdrukte predikatiën*).

2) Soms ook: halssieraad bestaande uit één enkel ingevat juweel (*boot* in de bet. 2 of 3), aan een keten gehecht. || Het Diamantgesteente ... wert in konstigh goud gegreepen, Geboogen tot een' ring, of borst en halskarkant, En flonkerenden boot, ANTONIDES 1, 46. De flonkerende glans des halskarkants verwekt Een' gloedt op yders borst, SMITS, *Baälfeg.* 7.

> Uw naam, in eeuwig diamant,
> Op 't allerkunstigste uitgegraven,
> Siert heuren halskarkant!
> BELLAMY 73.

3) In vrijer gebruik. Schitterend of glinsterend halssieraad in 't algemeen. || Zijn schittring (*die van het Licht*) is de halskarkant Die om Uw Rijksdosch (*van God*) praalt, BILD. 8, 286. Die halskarkant van glinstrend git, Dien ze om den blanken schouder rijgen, TOLLENS 10, 140. 'k Mocht, witte Reus! (*tot den „Alpenreus"*) uw borstkuras van ijs ... nooit bewonderen; 'k Aanschouwde nooit uw witte halskarkant, W. V. D. HOOP, *W. Tell*, 10.

— **Aanm.** Ook bij dit vrijer gebruik blijft aan *halskarkant* de beteekenis van een schitterend, althans een glinsterend borstsiersel eigen. Daarom is het verkeerd, wanneer SLEECKX (8, 143) *halskarkant* bezigt als gelijkbeteekenend met „halssieraad" (*ald.*), het een zoowel als het ander in toepassing op „eene kostelijke kanten kraag" (blz. 142).

HALSKETEN — -KETENE —, znw. vr., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Keten*. Hetzelfde als *Halsketting*, maar een edeler, verhevener woord. Verg. nhd. *halskette*.

1) In 't algemeen. Keten, ketting (soms ook, niet in toepassing op aaneengehechte schalmen of schakels, min eigenlijk voor: snoer van aaneengeregen voorwerpen) om aan of om den hals te doen, te hangen. || Hals-keten. *Catena collaris*, *torques*, *murenula*, KIL. — Een kwakzalver met ... eene gansche halsketen, van menschentanden gemaakt, CONSC. 2, 262 *b*.

2) Keten als sieraad of om het juweel eener orde, een eereteeken, het teeken eener waardigheid enz. te dragen. || De burgemeester droeg het teeken

zijner waardigheid, den penning, niet aan een oranjelint maar aan een zilveren halsketen. De halsketen van het Gulden Vlies. — Halsketene, oft halscieraet. *Un carquan, chaine ou autre bague au col*, PLANT. — Halsketenen... van groote gouden Doppen, of ... Booten, welken aan elkanderen gehegt zyn, BERKHEY, *N. H.* 3, 948. Joseph Athias,... boekdrukker, die voor een fraaijen hebreeuwschen bijbel ... in 1677 van wege de Staten-Generaal met een gouden halsketen en penning vereerd werd, BUSKEN HUËT, *Rembr.* 2², 404.

HALSKETTING, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-kettinkje*. Uit *Hals* in de bet. I, 1) en *Ketting*. Hetzelfde als *Halsketen*, maar een minder edel, meer een alledaagsch woord.

1) Eigenlijk. || Uit schakels (meestal van edel metaal) bestaand halssieraad. || Als gij mij dien gouden halsketting gaaft ..., dan zou ik er een slootje aan laten maken, v. LENNEP, *Poët.* 9, 110. Een gouden halsketting ... hing over hare schouders, BEETS, *C. O.* 177.

— In onderscheiding b. v. van een (korten) *vestketting* heet een om den hals gaande horlogeketting *halsketting*. || Een satijn vest, waarover een zware gouden halsketting tot beteugeling van zijn horloge, BEETS, *C. O.* 139.

2) Min eigenlijk. Snoer van aaneengeregen koralen en derg. || Halskettingen van Bloedkoraal of Granaat, BERKHEY, *N. H.* 3, 573. Een bloedkoralen halsketting, BEETS, *C. O.* 166.

HALSKEVER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hals* in de bet. 1, 1) en *Kever*. In 't meerv. de naam eener familie der schildvleugelige insecten, de *Trachéliden* (van gr. τράχηλος, hals); in 't enk.: een tot die familie behoorend voorwerp. || De halskevers ontleenen ... hunnen naam van het tot een hals versmalde achterste gedeelte van den kop, SNELLEN v. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 249.

HALSKLAMP, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. III, 5, *b*, *α*) en *Klamp*.

1) Thans verouderd. Groote, van eene schijf voorziene klamp of knecht aan bak- en aan stuurboord op de buitenhuid der schepen aangebracht, waardoor de hals van 't grootzeil werd gestoken of geschoren. || Halsklamp: is buiten aen het schip, daer het touw, de hals genaemt doorgaet, WITSEN, *Scheepsb.* 55 *b*. De hals-klamp breet 8 duim, dik $7^1/_2$ duim. 't Groote gat wijt $3^1/_2$ duim. 't Bovenste gat wijt 2 duim. De hals-klamp staet op twee vijfde deelen van de lengte van het schip van vooren af, of staet recht boven de tweede poort, 90 *a*. Hals-klamp. Een klamp buiten boort daer de hals deur vaert, deze is zomtijts verciert en besneden, 493 *a*. Dogues d'amure, ... Hals-klampen. ... (*des*) *trous* ... *pour amurer les couëts de la grande voile*, AUBIN, *Dict. de Mar.* 330 (a⁰. 1702).

2) Naam voor de groote, zware kruisklampen waaraan de halzen van het grootzeil en de fok belegd worden. || Halsklamp: *Dogue d' amure*; *Chess tree*, TWENT.

HALSKLEED, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nhd. *halskleid*, mnl. *halscleet*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Kleed*. In 't Mnl. en Hd. een soort van mantel (schoudermantel); desgelijks bij KILIAAN (Hals-kleed. *Amiculum*). In andere opvatting: een halsdoek (in de bet. 2) als vrouwendracht. || Halsdoeck, oft halskleedt. *Gorgias ou gorgerette*, PLANT. *Mammillare*, KIL. — Bey hola Steven, Je mijd mijn hals-cleet niet, al heb ict corts ghesteven En roos-ghewijs gheleyt? gaet recht en op je leen, *Z. Nacht.* 1, 28 (*tot een vrijer*).

HALSKLIER, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Klier*. In den hals gelegen klier. || Diepliggende halsklier.... Bovenste halsklieren, welke bij de vereeniging der voorste en achterste strotader liggen.... Middelste halsklieren.... Onderste halsklieren, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* DXXX *b*. — De lymphevaten der huid... van den hals ... bereiken deels in meer dwarse, deels in meer schuine richting halsklieren, die in het verloop der *vena jugularis externa* onder de huidspier gelegen zijn en monden ... in dieper gelegen halsklieren, die *enz.*, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 142. — Gezwollen Halsklieren vertoonen zich doorgaans eerst met blijnen en bultachtige opzwellingen, die daarna ineenloopen en den hals (*der koe*) doen zwellen, BERKHEY, *N. H.* 8, 77.

Dan wordt de borst beklemd; de zenuw voelt zich knellen,
En grijpt den gorgel aan, doet hoofd en halsklier zwellen.
BILD. 6, 428.

HALSKLOS, znw. m., mv. *-sen*. Uit *Hals* in de bet. III, 4, *i*) en *Klos*. Een andere naam voor: halshout (zie ald. de bet. 1). Zie BOEKENOOGEN 288.

HALSKNOOK — -KNOKE —, znw. m., mv. *-knoken*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Knook*. Verg. mnl. *halscnoc* (mv. *-cnoken*) en *halscaocke*: evenals mnl. *halsbeen* eene benaming voor het gebeente van den hals (de gezamenlijke halswervels), doch ook wel voor den bovensten halswervel (zie VERDAM 3, 88).

1) Benaming voor de halsbeenderen (halswervels) met het daaraan zittende vleesch: halsstuk. Zie ook MOLEMA 216 *b* op *koldwinter*, 2de art., en 358 *a* op *runderbroa*.

Van daar ben ick moytjes met hem op de Gaar-marckt egaen,
By 't volckje die daar voort-staen, met huer jonge Hieskens,
[en nochteren Kalves,
„Siet dats een Kruysschonckje, dats een Koocker-stickje,
[die voor Noos, om vier en sin halven,
En die Hals-knoock om dardalve stuyver?"
BREDERO 2, 39.

2) Schertsende (aan de vorige bet. ontleende?) benaming voor eene meid met grove leden. In Groningen (*Taalk. Mag.* 4, 677; verg. MOLEMA 144 *a*).

3) Eveneens in Groningen (MOLEMA 144 *a*): sul, bloed, hals.

HALSKOORD, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hals* (zie ald. III, 4, *z*) en *Koord*. Zeker koord aan sommige weefstoelen; zie de aanhaling. || Buiten het getouw (*van den kegelstoel*) is aan ieder raamkoord een te lood afhangend snoer (halskoord, halssnoer ...) vastgeknoopt, en opdat al deze halskoorden in behoorlijke orde zouden blijven, zijn ze ieder op zich zelf getrokken door gaten van eene waterpasse plank (halsplank), KUYPER, *Techsol.* 2, 132.

HALSKRAAG, znw. m., mv. *-kragen*; verkl. *-kraagje*. Nhd. *halskragen*. Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Kraag* in de bet. van: boord.

1) Vaste of losse halsboord, werkelijk of schijnbaar behoorende tot de onderkleeding, het linnengoed van mannen of vrouwen, dus tot het hemd of het overhemd. || Barbara greep hem in den halskraag, gaf hem een duchtige oorvijg *enz.*, v. LENNEP, *Rom.* 1, 147. Hagelwit (waren) haar halskraag en vleugelmutsjen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 17. Zij (*jongens*) droegen ... breed omgeslagen en breed geplooide batisten halskragen, BEETS, *C. O.* 144. Het kleed ... waar de witte ... halskraag in fijnen neteldoek, lichtend op uitkomt, BOSBOOM, *Autv. Schildersch.* 324.

2) Kraag van eene jas of ander bovenkleed. In dezen zin zoo goed als niet gebruikelijk. || Gelijk een jas, met lange mouwen En met een halskraag

als een vlag, Wel aan een klepper ... passen mag, *Schoolm.* 182.

3) Ongewoon. Als deel van de wapenrusting: halsberg, pantserkraag.

Schoon de weidsche vederbos
Op den koopren strijdhelm wapper, ...
Schoon het blank geschuurd pantsier
Om den breeden boezem schitter, ...
't Maakt slechts laffe pronkers fier; ...
Pronkzucht juicht in bonte vederen,
En verzaadt zich 't dwaas gemoed
Aan eens halskraags schittergloed.
BEETS 1, 51 (*Echte moed*).

HALSKRUID, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Kruid*. Eene volksbenaming voor *Campanula trachelium* en *C. cervicaria* (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 455), die, naar men vroeger meende, heilzaam waren voor ziekten en kwalen van den hals, den nek of de keel; *trachelium* komt van gr. τράχηλος dat hals beduidt; *cervicaria* van lat. *cervix*, nek. Verg. ook de benamingen: *Uvularia* (*uvula* is: huig), hd. *halskraut*, *nackenkraut*, *zapfenkraut*, eng. *throatwort*. || De twee eerste (*soorten van wilde rapen*) worden in Hoochduytschlandt Halszkraut, ende daer nae op 't Neerduytsch Halscruyt geheeten, dat is in Latijn *Ceruicaria*, ende oock *Vuularia*, ende. . in 't Griex *Trachelion*, DODON. 263 *b*. De Wortelen van Halscruydt in water gesoden, zijn seer goet tegen den weedom ende eerst beginnende swillingen van den mont ende van de kele, *Ald.*

HALSKRUIS, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Kruis*. Kruis, kruisvormig juweel of sieraad, dat aan een ketting of snoer om den hals, op de borst, wordt gedragen. || Hangend halskruis zonder kolant, *branlant*, V. MOOCK. Klein halskruis, *maintenon*, *Ald.*

HALSKWAB — *-KWABBE* —, znw. vr., mv. *-ben*. Uit *Hals* in de bet. I, 3) en *Kwab*, *kwabbe*. De vetkwab aan den hals van het rundvee; de kossem. || Dat de Hollandsche Koeijen ... altoos zwaarder van schoft en van kossem of halskwab zijn, BERKHEY, *N. H.* 4², 177.

HALSLENGTE, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Hals* in de bet. I, 3, *a*, *β*) en *Lengte*. De lengte van een (paarden)hals. Term bij harddraverijen en wedrennen. || Twee halslengten vóór zijn. Met ééne halslengte winnen.

HALSLEUVER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hals* in de bet. III, 5, *c* en *d*) en *Leuver*. Leuver (ijzeren kous) die in den hals (den benedenvoorhoek) van gaffel- en stagzeilen is ingesplitst. || De schootleuver is eene gewelde kous, ... de kop- en halsleuvers zijn ongewelde kousen, MOSSEL, *Het Tuig*, 329. Om de gaffelzeilen goed en glad bij te doen staan ... dient de halstalie ..., waarvan het dubbele blok in den halsleuver van het zeil ... gehoekt wordt, 372. De stagzeilen ... (worden) ... op het hout bevestigd door middel van een halsbindsel ..., waarmede men den halsleuver laag op het hout nederbindt, 378.

HALSLIS, znw. vr., mv. *-sen*. Uit *Hals* (zie ald. III, 4, *z*) en *Lis*. Hetzelfde als „optrekker" of „arcade": koord waaraan elk der hevels van het *harnas* of de *broek* (zekere inrichting aan een weefgetouw) is opgehangen. Zie GROTHE, *Mechan. Technol.* 360.

HALSLOOZING. Zie bij HALSLOSSING.

HALSLOSSING — HALSLOOZING —, znw. vr. (mv. *-en*); mnl. *halslossinge*, *halslosseninge* (VERDAM 3, 58). Uit *Hals* in de bet. I, 2, *a*) en *Lossing* of *Loozing* (en *lossening*). Lossing, bevrijding van den hals, namelijk door afkoop van de doodstraf, aan welke men om eenig misdrijf schuldig staat. Thans nog alleen als een historische rechtsterm. || So wel (*l.* welck? *d. i.* wie) met voersaete toevaert, in eens anderen erve, ende hem ontettet ofte ontmeyt buyten zijn consent ... zijn Coren Graes ofte Reyt ..., soo dat gheschiede by daghe, salmen dat an hem berichten voor ghewelt, ende by nachte met een halsloesinghe, *Landtr. v. d. Ommel.* VII, 16 (a°. 1601). Weerdt een mensche so gewondet, dat hy ... na enige dagen weder uytgaet ..., so beholdet die schuldige synen hals ende vrede, oock sonder hals-losinge, ende sal allene voor de wondinge boeten ende broeken na landrechte, *Landr. d. beyd. Old'-ambt.* V, 43 (a°. 1618).

HALSMISDAAD, znw. vr., mv. *-daden*. Uit *Hals* opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Misdaad*. Misdrijf dat met verlies van den hals, het verlies van het leven, moet geboet worden; misdrijf daar de dood op staat. Bij uitbreiding, in vrijer gebruik: ontzettende misdaad; ernstig vergrijp. || Moet je om zoo'n gering vergrijp zulk een drukte maken! 't Is of het een halsmisdaad is! — Zonder hunne speciale vergunning (*van de vorsten van Kandy*) ... mocht voorheen deze jacht (t. w. *op olifanten*) niet worden uitgeoefend en werd overtreding daarvan als halsmisdaad gestraft, V. HASSELT *in: Alb. d. Nat.* 1862, 373.

HALSPLANK, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* (zie ald. III, 4, *z*) en *Plank*. Plank waar de halskoorden door loopen; zie de aanhaling bij HALSKOORD.

HALSPLOOI, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Plooi*. Plooi, rimpel in den hals, in de huid, in het vleesch van den hals, b. v. bij eene koe. || Als de Koeijen de hals vet en harig hebben, ... dan onderscheidt men die in halsplooijen, BERKHEY, *N. H.* 5, 82.

HALSRECHT, znw. onz., zonder mv. Uit *Hals*, opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Recht*. Verg. HALSGERECHT.

1) In het algemeen. Het recht over dood en leven van onderhoorigen of onderdanen. (Verg. HALSEIGEN, in de bet. 1, *a*), HALSHEER in de bet. 1 en 2). || In de middeleeuwen hadden sommige heeren halsrecht over hunne hoorigen. — Het bloedstorten, en daarmeê ook het geheele halsrecht met den aankleve, waren (*bij de Doopsgezinden*) veroordeeld, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 12.

2) Als een attribuut van (middeleeuwsche) landsheeren en bezitters van „hooge" heerlijkheden. Bevoegdheid tot uitoefening, pleging van het recht over leven en dood; hooge rechtspraak. || Halsregt. Hoog-gerecht. *Droit de haute Justice*, MARIN. De Heer van ... heeft halsregt over verscheide Dorpen, *Ald.* — 't Oude slot (*te Heemstede*), vermaart door halsrecht voor veel jaaren, SCHERMER 206.

3) Rechtsgeding over leven en dood; rechtspleging over eene halszaak, of iets dergel. || Noit rechter rouwde 't raet en overlegh te plegen In halsrecht, VONDEL 3, 748.

4) In eene concrete opvatting: tenuitvoerlegging van het over eene halszaak gevelde (dood)vonnis; voltrekking van de doodstraf. || Daar word heden halsrecht gedaan, daar word van daag iemand gehangen, onthalsd, MARIN.

HALSRECHTER — *-RICHTER* —, znw. m., mv. *-s*. Nhd. *halsrichter*. Uit *Hals*, opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder de bet. I, 2, *b*, *β*) en *Rechter* of *Richter*. Overheidspersoon (landsheer of magistraat) die de bevoegdheid heeft

kennis te nemen van halsmisdaden en een doodvonnis mag uitspreken en doen voltrekken. Thans nog alleen als historische term. || Hals-richter. *Judex capitalis, quaestor, praetor capitalis,* KIL. Halsrechter. Opperschout of Drossaart. *Lieutenant criminel ou grand Prevot,* MARIN.

Afl. *Halsrechterlijk,* tot een halsrechter in betrekking staande; van een halsrechter afkomstig enz. („Een *halsrechterlijk* vonnis").

HALSRICHTER. Zie HALSRECHTER.

HALSRIEM, znw. m., mv. *-en.* Uit *Hals* in de bet. I, 3, *b*, *β*) en *Riem.*

1) Riem die ter hoogte van de keel om den hals van een paard, dat „den halster strijkt", gegespt wordt, om dit daaraan op stal vast te zetten enz.; soms is deze riem met den halster vereenigd (zie 2).

2) Riem aan een halster (stalhalster) die, ter plaatse van de keel, om den hals van het paard gegespt wordt, overeenkomende met den *keelriem* aan een hoofdstel. || Een van hen, ziende dat een „dure" (d. i. *een plaatsvervanger*) een der wildste loeders (*hier*: *paarden*) zoo maar los een watersnaffel heeft omgehangen, (loopt) plotseling op dezen toe ... om hem te zeggen onmiddellijk den halsriem vast te maken, J. HORA ADEMA in *Gids,* 1896, 4, 193.

3) Aan eene „borst" (borsttuig) of trekgareel. Riem die over den hals, de halsnok, de schoft van het paard loopt; ook *nekriem* en *halsband* (zie ald. de bet. 7) geheeten.

HALSRING, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-etje.* Mhd. *halsrinc,* nhd. *halsring.* Uit *Hals* in de bet. I) en *Ring.*

1) Halsboei; halsband in de bet. 3) of als teeken van onvrijheid. || Halsrinck. *Anneau qu'on met au col d'un prisonnier,* PLANT. — Het dienstvolk (*de hoorigen*) ..., Zag, neergehurkt, dit schouwspel ... aan, En bleef versuft den koop'ren halsring draaien, V. LENNEP, *Poët.* 7, 47.

> Halsring en ketens heb ik losgemaakt
> van wie geen kwaad deed, van der Friezen strot
> den wilgen-strik. Ik ben een vorst van vrijen.
> V. EEDEN, *Lioba,* 106.

4) Ringvormig halssieraad van edel metaal. || Die vanden Adel is, ofte een groot Edelman wilt zijn, die hebben Gouden hals-ringen om den hals, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 14 *c.*

3) Halsberg, ringkraag. || Halsring j. halsberch, KIL.

4) Een naam voor het houten halstuig der koeien, de klave of klaaf. Zie de aanhaling bij HALSTUIG.

HALSSCHOT, znw. onz., mv. *-ten.* Uit *Hals* in de bet. I, 3, *a*) en *Schot.* Schot van planken dat wild rundvee om den hals wordt gehangen om het te beteugelen; voor het gebruik zie de aanhalingen. || Zoodanig halsschot bestaat uit twee houten stijltjes .. , waar tegen twee of drie dwarsstijltjes ... gespijkert worden *enz.,* BERKHEY, *N. H.* 9, 280. Dit halsschot hangt zoo laag tegen de knieën, dat het beest niet kan voortgaan of de knieën stooten tegen het schot, zoo dat het wild loopen en het springen ... er door belet wordt, 9, 281.

HALSSIERAAD, znw., mv. *-sieraden* en *-sieradiën.* Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Sieraad.* Verg. nhd. *halszierde* (en *-gezierde*).

1) Het een of ander siersel om aan of om den hals te hangen. || Hals-cieraet. *Monile, segmentum colli, et gutturis ornamentum,* KIL. — Een hals-cieraet van 't fijnste gout, *Spreuk.* 25, 12. Hangt 't hals-cieraet niet regt in 't midden ...; het huis is heel in roeren, DE MEYER, *Gramsch.* 23. Hals- en hoofdsieraden, armbanden en oorbellen, CONSC. 2, 40 *a.* Zij trok zoo driftig aan het halssieraad (*t. w.* „een blauw satijnen lint, waarv een diamanten kruis hing"), dat het lint scheur *enz.,* TEN BRINK, *Rom.* 4, 60.

2) Als collectief, zonder mv. Allerlei tooi v den hals. || Moye dingen, Gout, peerels, ha çieraet, CATS 2, 147 *b.*

HALSSINGEL, znw. m., mv. *-s.* Uit *Hal* in de bet. I, 2) en *Singel.* Een den hals omgev halssieraad; halsband in de bet. 1).

> Oor-hangsels, veder-bos, hayr-litzen, voor-booft-band
> Knop-peerels, tepel-net, hals-cingels, looverranden.
> CATS 1, 227 *a.*

HALSSLAG, znw. m., mv. *-en.* Mhd. *ha slac,* nhd. *halsschlag,* mnd. *halsslach,* mnl. *ha slach.* Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Slag.*

1) In eene thans geheel verouderde opvattin t. w. in die van: oorvijg of: kinnebakslag. Zie *D. W* op *Halsschlag,* VEUDAM 3, 59 en verg. hd. *ein eine an den hals geben* en *einen an den h schlagen* voor: een oorvijg, een kaakslag ge (*D. Wtb.* 4, II, 243), alsmede hierboven (in h 1675) *halsslagen, halsslaan.* || Halsslach, *colapu Teuthon.* 139 *a.* Kynbacken off halsslac *cervica,* 178 *a.* Hals-slagh. *Colaphus, alapa,* K

2) Slag op den hals, den nek bij het ridderslaa ridderslag. Ook in 't Mnl. || Daer nae is hy (*Roomsch koning Willem II*) Ridder ghemaeckt m een hals-slach ende ander ceremonien, SCRIVERIU *Out Batav.* 199.

HALSSLAGADER, znw. vr., mv. *-en.* U *Hals* in de bet. 1) en *Slagader.* Slagader in den hals

1) Eene thans geheel ongebruikelijke benamii voor *strotslagader*: lat. *arteria carotis*; nhd. *halsp ader.* (Verg. *halsader*, in de bet. 2, naast *strotader*). Hals-slag-aderen; in 't latijn *Arteriae Carotid* deeze zijn vier in getal; naamentlyk twee inwendij en twee uitwendige, CHOMEL 998 *a.*

2) *Dwarse halsslagader,* eene vertaling van h *arteria transversa colli.* || De ondersleutelboom slagaders.... De dwarsche halsslagader, GALAM *Mag. v. Ontleedk.* CCCXLV *a* (zie ook CCCLI *a*).

HALSSNEDE, znw. vr., mv. *-n.* Uit *Ha* en *Snede.*

1) *Hals* in de bet. I). Snede in den hals; nhd *halsschnitt.* Weinig gebruikelijk.

2) *Hals* in de bet. III, 5, *c*, *β*); *Snede* in de zin van: afsnijding. Zeilmakersterm: snede in d richting van den hals van eenig zeil, t. w. snedi van eenig kleed van een zeil, dat zich bevindt aa den voorkant van het rechte kleed van datzelfd zeil. Verg *op den hals snijden* (in kol. 1675) e voorts *Schootsnede, Snede op het Rak.* || Men onder scheidt drieërlei soorten van sneden: als 1°. de hals snede, dat is de snede van eenig kleed aan den vóórkan van het regte kleed...in de broek van den bazaa *enz.,* MODERA, *Zeilm. Handb.* XX (zie ook *a. w.* 65).

HALSSNOER, znw. onz., mv. *-en*; verkl *-tje.* Nhd. *halsschnur.*

1) *Hals* in de bet. I, 2, *a*). Halssieraad bestaande uit aan een snoer geregen paarlen, koralen en derg. || De Halssnoertjes, de Armbanden ... zyn ... nu nog pragtig in zwang, onder den naam van Caliers, Braseletten, ... enz., BERKHEY, *N. H.* 3, 613. Zij droeg ... armringen en halssnoeren van goud, van diamant, van saffier en van robijn, CONSC. 3, 386 *a.* Een bloedkoralen halssnoertje met gouden slotje, LAURILLARD, *Sch. R.* 216.

> Steden hecht bij door kanalen,
> Als koralen
> Aan een halssnoer, aan elkaar.
> TEN KATE, *N. Ged.* 54.

2) Hetzelfde als *halskoord* (zie ald.). Zie bij *Hals,* III, 4, *s*).

HALSSPANG — -SPANGE —, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Spange*, *spang* (lat. *lamina*, *fibula*, *bulla*, KIL.). Spangvormig, d. i. plaat- of gespvormig, halssieraad.

Het puycke van den buyt.... hayr-banden, arrem-ringen, Hals-spangen, gout, koracl, en duysent moye dingen.
CATS 2, 28 *b*.

HALSSPANSEL, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Spansel* (lat. *vitta*, *taenia*, KIL.). Zeker halssieraad; halsband (in de bet. 1); halskarkant. || Fraye vercierselen voor handen, halss- en hooftspansels off carcanten, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 260.

HALSSPIER, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Spier*. Spier aan of in den hals. || De schuinsche halsspier ... is de grootste van alle halsspieren en buigt het hoofd naar voren, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CXLIII *b*. De voorste driehoekige halsspieren, CCCCXLV. De neêrdalende halsspier.... De dwarsche halsspier, CCCCLXXXII *a*. De halsspieren .. vinden haar plaats in de ruimte aan het skelet opengelaten tusschen de bovenste borstkasopening, de voorvlakte van de halswervelkolom (en een klein deel der borstwervelkolom), de onderkaak, en de basis van den schedel, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 447.

HALSSTARRIG — (vaak met slechts eene *s* gespeld); soms, t. w. in verzen, om de maat, tweelettergrepig: HALSSTARG; daarnaast HALSSTERRIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Hd. *halsstarrig*, *-starg* en *-stärrig* (*-sterrig*), *-störrig*; ook in 't Nnd. *halsstarrig* (DOORNK. KOOLM.). Een uit het Hd. overgenomen woord (zie FRANCK 334), dat bij ons trouwens alleen voorkomt in de figuurlijke en niet in zijne oorspronkelijke beteekenis, derhalve niet in de Hd. bet. van: een stijven of verstijfden hals hebbende (lat. *tetanicus*), lijdende aan de *halsstarre*, *halsstärre*, *starrige des halses* (of *halsstarrige*), al oudduitsche namen (uit de 16de, 17de eeuw) voor lat. *tetanus* (zie *D. Wtb.* 4, II, 267; 268). Hd. *halsstarrig* is dus of met *-ig* afgeleid van hd. *halsstarre*, of het is (verg. de meening van FRANCK) eene samenstellende afleiding van *hals* (b. v. in den zin van nek; zie HALS, I, 2, *c*) en het bnw. hd. *starr*, strak, stijf, onbeweeglijk, met *-ig*; in ieder geval is de beteekenis dezelfde als die van hd. *starrhelsig* (16de eeuw), ndl. *sterhalsigh* (bij KILIAAN). Naast *halsstarrig* komt in 't Hd. en Ndl. een gelijkbet., maar anders gevormd bnw. *halsstark*, *halssterk* voor (zie nader HALSSTERK).

Zooals reeds is opgemerkt bezigt onze taal *halsstarrig* alleen in figuurlijke beteekenis, t. w. in die van: onwillig om toe te geven, welke trouwens ook in 't Hd. zeer gewoon en thans de eenig gebruikelijke is. In deze beteekenis is het woord te vergelijken met bnww. als *hardnekkig*, *stijfhoofdig*, *stijfkoppig* en derg. De „stijve hals" als een beeld van eigenzinnigheid is reeds vermeld bij *Hals* (in kol. 1660); men vergelijke hierbij ook nog mnl. *harts halscnocs wesen* (eene vertaling van lat. *esse durae cervicis*, Vulg.) en derg. bij VERDAM 3, 58.

I) **Bnw.** — 1) Van personen. Niet willende buigen of wijken voor —, zich niet willende voegen of schikken naar —, of onderwerpen aan andermans wil: onverzettelijk; doch meestal in eene ongunstige opvatting: hardnekkig, stijfhoofdig, eigenzinnig; soms zelfs: weerspannig. || Hals-starrigh. Sax. Sicamb.... *Obstinatus*, *durae cervicis*, KIL. Sterhalsig; hals-starrig; ... herd-nekkig, *Synon. Lat.-Teuthon.* 1, 159 *a*. — Dat den rechtveerdigen de wet niet en is geset, maer den ongerechtigen ende den halsterrigen (gr. *ἀνυποτάκτοις*, Vulg. *non subditis*), 1 *Tim.* 1, 9. Het kastyden ... maakt de kinderen halsterrig, *Denker* 3, 212. Dat zij halstarrig en koppig is, dit is mijn schuld; ... maar dat zij deeze onverzettelijkheid kan opofferen aan *enz.*, *Wildsch.* 4, 97. Deze bleef halsstarrig en wilde naar geen goede woorden luisteren, DAVID, *Hist.* 3, 28.

2) Overdrachtelijk, van zaken.

a) De eigenschap bezittende van onverzettelijk, eigenzinnig of koppig te zijn. || De Ditmarscher boerenstand, met zijne onveranderde gebruiken, zijn eigen ... recht, zijn halsstarrig karakter, KNEPPELH. 12, 56.

b) Blijk gevende van —, of voortkomende uit onverzettelijkheid, eigenzinnigheid, hoofdigheid. || 't Is de wil die tot de dwaling aanleiding geeft, wanneer ze ... uit een beginzel van halsstarrige hoogmoed, de waarheid van eens anders licht weigert te ontleenen, of *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 9, 45. De eigenbaat en den halsstarrigen onwil, KNEPPELH. 7, 137.

c) Met onverzettelijkheid of stijf hoofdigheid doorgezet, volgehouden. || Men verbeeld zig dat de halsstarrige bewering van 't geen men zyn recht noemt, niets anders is als een' waare liefde voor rechtvaardigheid, v. EFFEN, *Spect.* 6, 174. Zo dat de herstelling van vrede, indien zo eene halssterrige kryg ... voortgaat, alleen te verwagten is van eene ... uitputting van vermogens, 11, 146. Een halsstarrig verzet tegen haren wensch, had hem *enz.*, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 246. Camille ... bewaarde uren lang het halsstarrigste stilzwijgen, LOVELING, *Sophie*, 86. Dagenlang spraken de beide geestelijken geen woord met elkaar; want thans was van den kant des pastoors eene halsstarrige pruiling ontstaan, 219.

— **Aanm.** 1. In strijd met het gewone gebruik is het, *halsstarrig* overdrachtelijk te bezigen in den zin van: stijf, strak, gedwongen, houterig, vormelijk of iets derg., t. w. in toepassing op plichtplegingen en derg. Het komt aldus trouwens maar eene enkele maal voor, t. w. bij v. EFFEN, *Spect.* 3, 84 („Onze fatsoenlyke burgers ... verbeelden (zig) door *halstarrige* ceremonien, en meermaals te rug gekaatste complimenten den zwierigen en hoflyken omgang der groten na te bootzen").

— **Aanm.** 2. Verkeerd is het — uitsluitend doch herhaaldelijk — bij CONSCIENCE voorkomend gebruik van *halsstarrig* (als bnw. en als bijw.) voor: strak, onbeweeglijk, starend, staroogend, van of met betrekking tot blikken, oogen enz. Zoo b. v. „met het *halsstarrig* oog op de tafel gevestigd", CONSC. 2, 6 *a*; „met *halsstarrigen* blik", 2, 23 *b*; „(bezag) hem *halsstarrig*" 2, 227 *a*; voorts nog 2, 12 *b* en 63 *b*; 3, 8 *b*; 2, 223 *a*. Verg. fra. *regard obstiné* en derg.

II) **Bijw.** (van wijze). Op onverzettelijke, hardnekkige —, of eigenzinnige, stijfhoofdige, koppige enz. wijze; in den meer gunstigen of in ongunstigen zin, al naar het verband. || So sy ... haere Koningin halsterrigh tegenstreven, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 21. Niet dat ick hals-starrigh wil houden staen, dat *enz.*, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 17. Onze ... berisper, weigerde halstarrig zulks aan te nemen, v. EFFEN, *Spect.* 4, 47. Een ... spreekwoord ... wanneer men wil pleiten, voor 't halsterrig op zyn recht te blyven staan: Die zig een Schaap maakt ... word van de Wolf gegeten, 6, 175. Dat ... de visschers boven anderen zoo halstarrig gehecht zijn aan het oude, KIST, *Eikenh.* 4, 217. Waartoe halstarrig uw bestemming wederstaan? WISELIUS, *N. Dichtb.* 10. De redeneeringen van anderen ... beletteden hem niet in zijne dwaling te volharden, ... en te halsstarriger naar zijn doel te streven,

naarmate men hem meer hinderpalen poogde in den weg te leggen, SLEECKX 16, 26. Hij ... duwde haar (*zijne zuster*) voort, doch deze bleef halsstarrig staan: „Ik wil niet", sprak zij, LOVELING, *Hoofd v. 't H.* 29. „Vader, blijf tehuis...". bad zijne vrouw. „Neen" ... zei hij halsstarrig, LOVELING, *Sophie*, 261.

Zoo 't hof hals starg, en trots, noch by hun opzet blyft,
En hun hartnekkigheid, tot noch toe boven dryft.
ASSELIJN, *Samaria*, 17 (halsstarg *ook blz.* 13).

Afl. *Halsstarrigheid* (zie ald.). — Voorts *Halsstarrigen*, onz. ww.: zich halsstarrig verzetten, halsstarrig tegen iets blijven („Niettemin *halstarrichde* deselve (*de arminiaansche factie*) noch tegens de resolutie van 't houden des Nationael Synode", V. D. SANDE, *Nederl. Hist.* 80 *b*) (verg. nhd. *halsstarrigen*, bedr. ww.: iemand halsstarrig maken); *halsstarriglijk*, bijw.

HALSSTARRIGHEID — -STARG-, -STERRIGHEID —, znw. vr., mv. *-heden*. Hd. *halsstarrig-, -störrigkeit*. Van *Halsstarrig* met *-heid*. Onverzettelijkheid, hardnekkigheid, of, gelijk meestal, in bepaald ongunstigen zin: stijfhoofdigheid, koppigheid, eigenzinnigheid, weerspannigheid. Verg. HALSSTERKHEID. || Een hoogen graad van eigenzinnigheid noemt men halsstarrigheid of koppigheid, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 6, 179. — De snappende Sophisten ..., Onoverwinnelijck door haer halssterrigheyd, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 92. Dat de stantvastigheid ... is... een onverzettelyke halsstarrigheid in het doordringen van een voornemen, door reden, en pligt goed gekeurt, V. EFFEN, *Spect.* 6, 175. Onverzetlykheid is een woord, dat men doorgaans verwisselt met halstarrigheid, *Leev.* 7, 71. Nu schynt iet my zo wonderlyk klaar, dat het wel halstarrigheid lykt met my daarover te verschillen, *Blank.* 3, 2. Dat nu men bij eenige der andere Provincien halsterrigheid tegen halsterrigheid wilde stellen, hij (*De Witt*) het op zou moeten geven, BILD., *Gesch. d. Vad.* 9, 206. Die ... uit halstarrigheid, zich aan het gebied der wijsheid weigeren te onderwerpen, V. D. PALM, *Sal.* 8, 292. De halsstarrigheid van een redeloos dier, dat met zweep en prikkels moet getemd worden, V. D. PALM, *Leerr.* 1, 13. Eene halsstarrigheid, die in staat was om een zachtzinniger karakter ... tot het uiterste te drijven, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 454.

Gy dan, o! helden! ...
Uw zelven ziet in staat dees vesting te overheeren.
Om zo hun trotsheid; en halsstargheid te verleeren.
ASSELIJN, *Samaria*, 10.

Geen rouwklacht paart zich ginds (*bij de ontzette belegerden*) met onzen zegetoon!
Halssterrigheid is 't lot des hongerdoods ontvloôn,
Uit schrik voor nader nood, *enz.*
STARING 2, 89 (*Ivo*).

HALSSTEEN, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. III, 4, *i*) en *Steen*. Steen, stuk steen, waarin de hals van eene molenas loopt. || Halsteen. Bij mulders. Stuk marbel liggende in het midden van den windpulm, fra. *collet*, DE BO² 353 *b*. — Vroeger pleegde men de einden (*van de wateras van een scheprad*) cilindervormig af te werken en met ijzeren schenen te beslaan; hierdoor verkreeg men de looptappen, waarmeê men de as in boogvormige kerven der zoogenoemde halssteenen ondersteunde, GROTHE, *Kennis v. Werkt.* 234.

HALSSTERK — HALSSTARK —, bnw. en bijw.; *-er, -st*. Laat-mhd. *halsstarc*, mnd. *halsstark*, nhd. (thans verouderd) *halsstark*. Vermoedelijk wel evenals *halsstarrig* uit het Hd. overgenomen. Het Hd. bnw. is waarschijnlijk eene samenstelling van *hals* (zie HALS, in de bet. I, 2, *c*) en *stark* (ndl. *sterk*), te vergelijken voor den vorm met m *armstarc, hantstarc*, en (voor vorming en beteeken met ouder-nhd. *halsstrack*, ags. *healsfæst*, eng. *h strong*: sterk, hard van nek, een niet gemakk te buigen nek hebbende, in figuurlijke opvatti In Hd. woordenboeken van de eerste helft der eeuw vindt men *halsstark* als de vertaling van *cervicosus, pervicax* en als synoniem van *hartn* enz.; na de 17de eeuw schijnt het niet meer te komen; *halsstarrig* daarentegen wel. Zoo ook ons; *halssterk* is verdwenen maar *halsstarrig* i gebruik gebleven. Dat *halsstark* een jongere vorm *halsstarrig* zou zijn (evenals hd. *kark* van *k karrig, karg*) wordt in *D. Wtb.* 4, II, 267 w schijnlijk gemaakt, maar waarom zouden niet *starrig* en *halsstark* verschillend gevormd kun wezen; het eene (van *halsstarre*, lat. *tetanus* geleid?) eerst gebruikelijk in de eigenlijke be kenis van: een verstijfden hals hebbende, lat. *t nicus*, en vervolgens figuurlijk gebezigd in den van: hardnekkig, onverzettelijk; het andere, het bnw. *sterk* samengesteld, en misschien van aanvang aan slechts in figuurlijke opvatting geb kelijk, evenals zulks ook met *hardnekkig, stijfh dig*, eng. *headstrong* e. a. het geval is? Verg. verd ook voor de beteekenissen, hetgeen bij HALSSTAR is gezegd.

1) **Bnw.** — Ongezind zich te voegen naar and mans wil; meestal in eene ongunstige opvatti hardnekkig, stijfhoofdig, eigenzinnig (en vaak weerspannig), doch soms ook in gunstigen onverzettelijk, standvastig, onwrikbaar (zie v beelden van dit laatste onder 3, *a*) en bij HA STERKIGHEID).

1) Van menschen. || (*Zij*) bleven halssterck, dat onverrechter saecke scheyden, *Begin e. Voor* 8, 21 *a*. *Veri Contumaces*, dat is moetwillige e halsterk Defaillanten, MERULA, *Man. v. Proced.* 4 Toen de boogh ... eenen pijl liet snorren ... Da alle sidderden, behalve dees verharde (*Niobe*), halssterck ... de Goôn ter straffe sarde, VON 11, 486 (lat. *Illa malo est audax*). Dat de duiv van alle Gods schepzelen, het schoonste, en m eenen ook het halssterkste geweest is; ... zoodan vind ik Mevrouw mede: gelijk zy in schoonheid heur soortgelijke te boven gaat, zoo doet zy 't o in stijfzinnicheid, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 57. Indien evenwel een halschsterck mensch zy, die wil beww ren, dat *enz.*, 2, 6.

Hoe magh de Liefste mijn,
Soo heel eenrinstigh zijn,
Soo hals-sterck en lichtvaardigh (*enz.*)?
BREDERO 1, 52.

Het swicht al voor myn naam ... ick sweeten doe en schurck
De Sarasijnen fel, oock die hals-starcke Turcken.
I, 125.

D' aenstaenden ondergangh des stads... bekeeringh wroch
[noch boe
In ymands ziel, maer elck voor ander bleef halssterckxr.
VONDEL 2, 80 (*Jeremias*).

— In toepassing op eene door geen liefde vermurwen maagd.

De forsse Gloorroos swight voor traenen nocht gebeden,
Waer 't dat d' halsterke maeght noch yder verouwaerde
Op eenen nae, en dien tot haeren man aenvaerde,
Ick zagh er door. Maer zij en acht'er (*laat*) niet een.
HOOFT, *Ged.* 1, 248.

— Zelfstandig gebezigd. Iemand die zich onver zettelijk of hardnekkig, stijfhoofdig toont. || Toe wisselt hy van taal,... en belooft hun te voldoen De soldaaten, wel bezeffende wat den halsterken s reklyk maakte, schelden hem, schelm *enz.*, HOOFT *N. H.* 483. Het is hardneckigheyd, brengt herwaart

hayre koorden En reckt hem kruysgewijs.... Wy hebben dat wel eer halsterckere verleert, VONDEL 2, 441.

2) Van dieren (het oudste gebruik?). Koppig, stug, onhandelbaar. || Sulcks dat aen haer (*aan de olifanten*) niet als de spraecke ontbreeckt, want hebben een scharp ghehoor, ende konnen alles doen, wat men haer gebiet, dan sijn by wijlen gantsch hals-sterck, *Begin e. Voortg.* 12, 18 *b*. Een halssterck muilpaert wil naer toom noch sporen luisteren, VONDEL 9, 442.

3) Overdrachtelijk, van zaken.

a) In gunstigen zin. Niet aflatende of ophoudende; standvastig; volhardend; trouw. || Zoo zietmen dikwils het ongebonden geval, een zaak zoo gelukkelik ten einde brengen, dat niemand, met het uitterste gepoogh van halsterke neersticheid, haar zoo wel zou weten uit te voeren, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 120.

Maar als ik weêr gedenk, aan zyn halssterke Min,
Die hy een ander draagt, en my stelt uit zyn zin,
Dan voel ik weêr myn hert met zulk een haat ontsteken.
DE POTTER, *Getr. Herd.* 19 (ital. *ostinato amore*).

b) In ongunstigen zin. Met hardnekkigheid volgehouden of iets derg. || Mits de burghers hunnen ouwden aardt van halssterke weêrberstigheid teeghens d'Ooverheeden volghen, HOOFT, *N. H.* 707. Hier blijven, Filozoofsche logen En halsstark Ongeloof ten spijt, En hart en knien U gebogen, BILD. 6, 32.

II) **Bijw.** (van wijze). Op onverzettelijke, hardnekkige, stijfhoofdige, weerspannige enz. wijze; met hardnekkigheid enz. || Hoe souw u eel gemoet ... Soo hals-sterck blijven staan op een vermoeden geck'lijck? BREDERO 2, 375. (*Hij*) gaf hem den raad van 'er zich niet halssterk tegen te kanten, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 153.

't Vervallen van Godts dienst, zoo vroegh, en wispelturigh,
Zoo verre, en overal, zoo halssterck, zoo gedurigh.
VONDEL 9, 540.

Afl. *Halssterkheid*, *halssterkig* (zie die woorden).

HALSSTERKHEID, znw. vr. Van *Halssterk* met *-heid*. Meer of minder redelijke onverzettelijkheid; hetzij dus: onverwrikbaarheid of: hardnekkigheid, koppigheid, weerspannigheid. || De gehoude vrouwe ... sullen hier konnen leeren ... de ruste van de huyshoudinge door halssterkheyt niet te stooren, CATS 1, 215 *a*. Hy verwonderde zich dat de Koning, om haar halssterkheid te voldoen, zoo groote streem in zijn Palais wou lijden, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 149. Halssterkheit, hooveerdy, laatdunkentheit, krakeellust, en andere diergelike fauten, DE BRUNE, *Jok en E.* 262.

HALSSTERKIG, bnw. Van *Halssterk* met *-ig*. Hetzelfde als *Halssterk* (zie ald.) in verschillende opvattingen. || (*De Liefde*) ... buycht de halsterkighe, *bij* DE JAGER, *Frequent.* 2, 833.

Afl. *Halssterkigheid*.

HALSSTERKIGHEID, znw. vr. Mnd. *halssterkigheit*. Van *Halssterkig* (of anders met inlassching van *-ig*, van *Halssterk*) afgeleid met *-heid*. In de volgende aanhaling in gunstigen zin, t. w. voor: standvastigheid, onverwrikbaarheid ten opzichte van eenig doel, eenig voornemen enz. Verg. HALSSTERK, I). || Geber, die voor een grontstuk van dese konste (*de alchimie*) stelt een onvermoeyelijke halssterckigheyt; belovende tot loon ... dien wonderbaren steen *enz.*, CATS 1, 65 *b* (verg. *ald.* in kol. *a* het Lat. *propositi ... tenacitatem*).

HALSSTERRIG. Zie HALSSTARRIG.

HALSSTRAF — -STRAFFE —, znw. vr. Nhd. *halsstrafe*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Straf*. Straf die aan den hals, aan het leven voltrokken wordt: doodstraf door onthoofding of verworging; vandaar, in het algemeen: straf waar 't leven mede gemoeid is, doodstraf. || Hals-straffe. *Poena capitis*, KIL. — Zonder halsstraf magh by d'onzen nergens duuren, Een die haer weeligh vleesch aen boelen durf verhuuren, VONDEL 3, 831.

— *Op halsstraf*: op straffe van verbeurte, of van verlies van het leven. || Op halsstraf, wie zich hier een stip te buiten ga, VONDEL 3, 792. Op halsstraf wie dit stoort, en lastert, en beledight, 9, 541.

Aanm. In onjuiste navolging van *strafbaar*, waarin *straf-* immers de werkwoordelijke stam is, heeft men van *halsstraf* een bnw. *halsstrafbaar* afgeleid, met de bet. van: aan halsstraf onderworpen, met den dood straf baar („De Raad der Beroerten... rekende ook, onder de *halsstrafbaare* misdaaden, het inleveren en toestaan van allerlei smeekschriften tegen de Inquisitie", WAGEN., *Vad. Hist.* 6, 254).

HALSSTRANG — -STRANGE, -STRENGE —, znw. vr. Nhd. *halsstrenge*. Uit *Hals* in de bet. van: inwendige keel (I, 2, *b*, *β* en onder I, 3, *a*, *β*) en *Strang(e)*, *streng(e)*, beklemming, benauwing (verg. KILIAAN op strenghel: *Catarrhus equorum cum anhelitus difficultate*). Zekere keelziekte, inzonderheid der paarden: soort van droes; zie de aanhalingen. || Hals-strenghe. *Cynanche*, *angina*, KIL. — Veelal ontdekt men deeze verplaatsing (*van den droes*) aan den Hals, waarom de Ouden dien Droes Klierstrang en Hals-strang, of Droes van den Hals, noemden, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 161.

HALSSTREKT, bijw. (van wijze). Met gestrekten hals. || Sancho ... soo veel als sijn Ezel hals streckt loopen kost (spa. *à todo el correr de su asno*), quam om sijn verslagen Heer bystant te doen, v. BOS, *Don Quichot* 1, 45. Maeckende het beest vervaert met het gerinckel, begost den armen esel ... halsstreckt over 't veldt te loopen, tot aen het dorp toe, 2, 60.

HALSSTUK, znw. onz., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Nhd. *halsstück*. Uit *Hals* en *Stuk*, in verschillende beteekenissen.

1) *Hals* in de bet. I, 2, *a*). — *a*) Bij kleedermakers en naaisters. Stuk of deel van een kleedingstuk dat den hals omgeeft, dat bij den hals gelegen is.

b) Gedeelte der voormalige wapenrusting: metalen kraag. || Halsstuk, fra. *Gorgerin*, hd. *Halsstück*, eng. *Gorget*, LANDOLT, *Dict. Polygl.*

2) *Hals* in de bet. I, 3, *a*). Slagersterm. Stuk van een geslacht dier, hetzij de halsknook (zie ald., de bet. 1), hetzij de halsvang (zie de aanhaling). || Daar deze plooijen (*aan den hals der koe*) het meest zich vertoonen ..., daar is eigenlijk de halsvang, welke naam bij de Vleeschhouwers het meest in zwang is, vooral ook halsstuk, onder welke namen zij dit gedeelte verkoopen, BERKHEY, *N. H.* 5, 82.

3) *Hals* in de bet. III, 4). Dunner gedeelte van eene rijspoor. || *Collier de l'éperon*, halsstuk, HOEFER, *Milit. Techn. Wdb.*

4) Naam van zeker stuk scheepsgeschut (bij *Hals*, III, 4, *y*?). Thans verouderd. || Den Admirael ... deed' ... de boegstucken van 24 pont, de halsstucken van 18 pont, ende die int voor-casteel stonden, op hem lossen, *Begin e. Voortg.* 13, 36 *a*.

HALSTALIE, znw. vr., mv. *-s*. Uit *Hals* in de bet. III, 5) en *Talie*, lichte takel.

1) Bij het grootzeil. Eene talie bestemd om bij het toezetten van den grooten hals tijdelijk in eene daartoe bestemde kous aan het staande lijk van het grootzeil gehoekt te worden; wanneer de hals toe staat, wordt die talie terstond weder weg genomen. || Halstalie. Een talie om in het zeil te zetten, tot een burgh van de smijt, by de hals,

als het stijf waeit, en oock als men de hals niet wel toekrijgen kan, of als men de schoot beter in binden wil, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*. Om den grooten hals toe te zetten gebruikt men ééne halstalie over en weder, die gepikt wordt in de leuver boven den schoothoorn, MOSSEL, *Het Tuig*, 352.

2) Talie om den hals van een gaffelzeil stijf neer te halen. || Om de gaffelzeilen goed en glad bij te doen staan, is het noodig, dat de voor-lijken stijf neergehaald worden.... Tot dit einde dient de halstalie, eene gewone talie, waarvan het dubbele blok in den halsleuver van het zeil ... gehoekt wordt, MOSSEL, *Het Tuig*, 372. De halstalie gebruikt men hoofdzakelijk bij den wind, *Ald.*

3) Ook tot ander licht takelwerk werd soms, en wordt misschien nog wel, eene *halstalie* gebezigd. || Aan (de baarden) (worden) dan drie baard-ankers met haare klauwen ... gehegt, daar in de twee Spektakels met een voor of Anker-takel worden ingehaalt, en een halstaly van onder het Bezaanswant daar in geslagen, om de zelve uit de keel iets achteruit te taliën, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 355.

HALSTER (I) — uit HALFTER, waaruit ook HALTER —, znw., manlijk volgens de woordenboeken, maar in de volkstaal meestal onz.; mv. *-s*. Ohd. *halftra*, *halftera*, ags. *healftre*, mhd. nhd. *halfter*, nnl. *halfter*. Daarnaast vele jongere vormen. Met *st* uit *ft* (als in *holster* uit **holfter*, *molster* uit *molfter* enz.): mnl. nnl. *halster* (voor den tusschenvorm met *fst* verg. *haalfster*, *helfster*). Met *cht* uit *ft* (als in *gracht* uit *graft*, mnl. *helcht* uit *helft* enz.): mnd. *halchter*. Met aan de *t* geassimileerde *f* (als in *molter* uit *molfter*, mnl. *helt* uit *helft*): mnd. nnd. geld. zeeuwsch, vla. *halter*. Voorts naast elk dezer vormen nog weder verscheidenheden. Met gerekten klinker (verg. ohd. *haleftra*): mnl. *haelchter*, nnl. *haalfster*, *haalter*. Met klankwijziging: oostel.-mnl., nd. *helfter* (verg. ond. *heliftra*, *Lips. Gloss.*), fri. *helfster* (ook *helchster?*), nd. nl. *helchter*, fri. gron. drentsch *helter*. Met verzachte deutaal (*ld* uit *lt*): mnd. *halder*, fri., zeeuwsch *helder*. Met *au* uit *al*: westvla. *hauter*. Van al deze vormen zou (zie KLUGE[5], FRANCK en VERCOULLIE) de grondslag zijn dezelfde stam *half-*, die ook wordt aangetroffen in ohd. *halb*, mhd. *halp*, mnl. *helve* (enz.), handvat, greep, steel, alsmede in ohd. *halmo* (uit **halbmo*), touw aan het ossenjuk. De grondbeteekenis van *halfter*, *halster*, *halter* zou dan, in overeenstemming daarmede, wezen: iets om mede vast te houden, vandaar: lijn, touw, strik om een dier aan vast te zetten of te houden, welk laatste ook met de oudste bewijsplaatsen werkelijk strookt. — In de hedendaagsche taal is *halster* (thuisbehoorende in de provincien Holland en Utrecht?) althans in Noord-Nederland de meest algemeen bekende vorm en ook de vakterm (bij zadelmakers, bereden militairen en derg.); *halter*, ofschoon eveneens zeer verbreid, is als technische term niet gebruikelijk, en de overige vormen, voorzooveel nog bestaande en niet door *halster* verdrongen, zijn zuiver dialectisch.

1) De naam van een toestel om een paard of ander viervoetig dier aan vast te houden, te leiden, aan de krib te bevestigen en derg.; voorheen in vrijer gebruik, doch thans bepaaldelijk in toepassing op: een rondom den snoet gaanden band (neusriem) van touw, singel of leder, opgehouden door een band van dezelfde stof, die, achter de ooren, over den kop loopt; het geheel voorzien van een kortere of langere lijn om er het dier bij te houden; mede vast te zetten enz.

a) Eigenlijk. || Halter, helfter: byntseyl; hoiftbyndtsel; kelbant; ryem; toem; gebit: *habena*; *capistrum*; *lorum*; *chamus*, zie *Teuthon.* 139 *a*; 158 *a*; 174 *a*; 403 *b*. Een halfter, halter, oft helc ter. *Un chevestre, ou licol*, PLANT. *Capistrum*... Halfter, *muylbant*, JUNIUS, *Nomencl.* 198 Halfter, halter, halfter, helchter, *Capistrum*, alle bij KIL. Een peerd den hauter aandoen afdoen, DE BO[2] 361 *a*. — Steeck het (*het paard* terwijl het noch zwack en vervaert is, .. zomtij den beck in den halfter, VONDEL, *Virg. Werck.* (uitg. 1646; uitg. v. LENNEP 5, 110 en 8, 23 halster). Gelijck een paert na lang trecken van d halfter losbrekende, uit den stal vry en vran veldewaert in slact, 365 (uitg. 1646; uitg. v. LENN 5, 380 en 8, 611: halster). 't Is veeltijds het be veulen, dat zijn halter breeckt, en geen banden wilt lijden, DE BRUNE, *Bank.* 1, 201. Een w datze, die niet een vijand omgebracht hadden, m een halfter geknepen zouden worden (lat. *capist cingi*) ten afzigtigen streem des onedelheids, OUDAA *Agrippa*, 335. Haalfsters zijn u opgeworpen (l *freni sunt injecti vobis*), ô Quiriten, in geen manier te duldigen, 408. De halfter ofte muylban die op de backens der beesten blijft, soo lange arbeyden, ende die men oplicht ofte afneemt als ruste ende voeder sullen nemen, *Kantt. op Ho* 11, 4. De koestaken ..., om welke ... de ring der halsters op en neder schuiven, BERKHEY, *N.* 9, 249. De os Sprong bulkend uit zijn halster l v. LENNEP, *Poël.* 6, 204. De voorste der plo paarden ... wordt nu van den wilgestomp, waar hij met den halster was vastgemaakt, weer los knoopt, CREMER 12, 174. De buikriemen, bro draagbanden en halsters bestaan geheel uit kamw spinsel en zijn altijd gekeperd, KUYPER, *Techn* 2, 548.

> Het paard wordt opgetoomd, men monstert, ...
> De handeling gelukt, en 't heerschap past het geld,
> De knecht wacht op den fooi, om 't beitster te betal
> BARTELINK, *B. Kermis*, 3.

— De *halster*, buiten en behalve het gewon volle tuig aan een paard bevestigd, is, b. v. paardenmarkten, een teeken dat het dier te koop i

— De (lederen) *halsters* in Noord-Nederland b de bereden wapens in gebruik worden in *stal- veldhalsters* onderscheiden, maar ook deze verschi len bij de artillerie en de cavalerie nog weder onde ling in vorm en samenstelling; zie onder op STA en VELDHALSTER. — Militairen bezigen het woo altijd onzijdig.

— Sommige paarden hebben de kwade gewoon *zich uit den* (of *het*) *halster te werken*, *den* (*het*) *halster te strijken*, *af te strijken*, d. w. z. weten zich den *halster* over de ooren te strijken zich aldus los te maken, te bevrijden. || Paarde die den halster strijken worden met een halsrie vastgezet. — Een paard (wordt) weer vierkan gezet, dat zich uit zijn halster heeft gewerkt, dat heel bedaard den stal in staat te kijken, J. HOE ADEMA in *Gids* 1896, 4, 192.

— *Den* (of *het*) *halster* (*af*)*strijken* wordt figuur lijk gebezigd voor:

1°. Desertie plegen; overloopen. || Halste afstryken, of overgaan na den Vyand, DIBBETS *Mil. Wdb.* 284 *b*.

2°. Heimelijk de school verzuimen. In Twente e te Almeloo. Zie *Arch. v. Ned. Taalk.* 1, 197.

3°. Zich iemand van den hals schuiven, b. v. zich van een ongewenschten geleider ontslaan en derg Verg. „*'t Helster ofstrieken*: niet mede in huis nemen van een gelegenheidsvrijer", MOLEMA 525 *a*.

4°. In obscoenen zin. Weigeren zijn plicht te doen verg. „de bajonet afslaan".

De diagen gaan niet als voor heen, ik breng 't Paard dik-
[maals voor de kreb,
En steek zijn kop 'er zomtijds wel eens in, doch geduerig
Strijkt hij den halter af, schoon hy niet minder is als vuerig:
Daar placht een dekkertjen met een wekkertjen op te staan,
Maar nu is 't vadoeks-werk, en zoo goed als gedaan.
Gew. Weuw. 3, 59.

— Aan *'t (af)strijken van den halster* is ook ontleend de

— Zegsw. *Den kop door den* (of *het*) *halster hebben:* van de grootste zwarigheden bevrijd zijn; die overwonnen hebben. Verg. nd. *de kop wër dör 't helter hebben*: weder vrij zijn (DOORNK. KOOLM.). || De kop deur 't helster hebben: door 't ergste heen zijn,... vooral met betrekking tot huiselijke omstandigheden, MOLEMA 153 *a*.

— Zegsw. *Het paard is nog niet ontsnapt, zoolang het den halster nasleept.* Bij HARREB. 1, 275 *b*. Verg. fr. *Il n'est pas libre, qui traine son licol* bij CATS 1, 656 en zie het beeld uitgewerkt in eene aanhaling uit de 16de eeuw in *D. Wtb.* 4, II, 226.

— Spreekw. *Beter een blind paard dan een ledig halster* (HARREB. 1, 275 *b*); fri. *better ien blyn hynst, as ien leegh helter* (HOEUFFT, *Oud-Friesche Spreekw.* 43).

— *Den* (of *het*) *halster aankrijgen*: van zijne vrijheid beroofd raken, bepaaldelijk voor: (voor 't eerst) aan 't verkeeren raken. In Groningen: *'t helster ankriegen*; zie MOLEMA 23 *a*.

— Schertsend zegt men in Friesland *yn 't helter goan* of *rinne* voor: met een kiespijndoek loopen. Zie *Vrije Fries* 4, 96.

b) Bij vergelijking. — *α*) Zeker op een halster gelijkend verloskundig gereedschap; geboortehalster. || De halster ... dient om aan het hoofd van het jonge dier te worden gelegd, om dat in eene goede ligging te brengen (*enz.*).... Hij bestaat uit een gewonen strik, die door knoopen tot een soort van halster wordt gemaakt, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 281.

— **Aanm.** Men zou allicht geneigd zijn in Heligster, bij CHOMEL 1026 *b* als „de duitsche naam" van zeker „Vroedkundig werktuig" vermeld, het woord *helchster, helfster* te zien, ware het niet, dat de Latijnsche benamingen *Hamus, Hamulus, Helix* en *Uncus* (zie *a. w.* 976 *b* op Haak) tot die opvatting geene aanleiding geven.

β) Bij NEMNICH, *Polygl.-Lex.* 2, 843 als eene Ndl. ornithologische benaming voor: „den Rand des Schnabels nach dem Kopfe zu", lat. *capistrum* enz. (*Ald.*).

2) Strop om misdadigers aan op te hangen. Thans verouderd. || Dien namen die voirgenoemde richters ofte veemscepen van stonden aen, hy was edel ofte onedel, zoe wair sy dyen overcomen konden, ende henghen den aen enen boem mit een halter, *O. Vaderl. Rechtsbr., Versl.* 2, 517 (*uit de 15de eeuw*).

— Indien deze beteekenis bewaard is gebleven in *Wat behoeven we ons den halster om den hals te halen!* dan vervalt daarmede de andere opvatting van deze uitdrukking in kol. 1651.

Afl. *Halsteren* (zie ald.)

— *Behalsteren, behelsteren.* Van een paard: het aan den halster gewennen, temmen; figuurlijk van een persoon. Zie HARREB. 3, 6 *b* en MOLEMA 23 *a*.

— *Gehalsterd*, van een halster of van halsters voorzien („*Zij*) rijdt hoogmoedig op 't *gehalsterd* Tijgerspan (lat. *in ... capistratis tigribus*"), CABELJAU, *Treurbr. v. Ovid.* 17).

Samenst. *Halstergeld, -ketting, -ring, -touw* (zie die woorden).

— Voorts, minder algemeen gebruikelijk of dichterlijk: *Halsterband*, nhd. *halfterband*, halstertoom, -touw („Het paard, nog klam van 't zweet, wordt met den *halsterband* Gesloten aan zijn kar", v. 's-GRAVENWEERT, *Il.* 2, 59); *halstertoom* („Rukkend met de linkerhand oan 't *halstertoom* van 't jonge peerd, dat ... hoog met zien kop ien de locht, achteruut trekt", CREMER 12, 229).

— Als tweede lid. *Geboorte-, stal-, veldhalster* (zie die woorden).

HALSTER (II) — HALFSTER —, znw. onz., mv. *-s*. Mnd. *halster*, mnl. *halster* (VERDAM, STALLAERT). Eene samentrekking uit *Half* (1ste art. **I**, I, 2, *a*) en *Sister* (sester, zester), zekere maat (zie DE BO[2] op *Zester*). Alleen in Zuid-Nederland. Een halve sister of zester, als maat voor droge en natte waren; de grootte dezer maat was (en is) niet op alle plaatsen gelijk (zie daarvoor KILIAAN en STALLAERT, en verg. SCHUERM. en DE BO[2]). || Een half sister... Een halster... *Semodius*, PLANT. — Alzo menyghe myte alsmen dat halster meer of min coopt, alzo menyghen twalevaert of oort, beloopet op tmudde boven den schellijnck, *De droghe, natte en langhe maten* A ij *b*. Een zak tarwe van vijf halsters weegt 100 kilos, SCHUERM. (uit Leuven). Voor mondkost hebt ge een halster koren, een kruikske smout *enz.*, A. CUPPENS in *'t Daghet i. d. O.* 13, 1 (*uit de Kempen*).

HALSTEREN — daarnaast HALFTEREN en HALTEREN —, bedr. zw. ww.: *halsterde, gehalsterd*. Verg. nhd. *halftern*, nnd. *haltern*, eng. *to halter*. Van *Halster, Halfter* of *Halter* (zie *Halster*, 1ste art.). Een of den halster (in de bet. 1, *a*) aandoen; van een halster voorzien. || Halteren, bynden, *capistrare, habenare, Teuthon.* 139 *a*. Een peerdt halfteren oft halteren.... *Capistro ligare equum*, PLANT. *Capistrare, capistrum induere*, KIL. — De paarden (worden) spansgewijze naar de stallen geleid, van hun tuig ontdaan, gehalsterd, en met stroowisschen afgewreven, J. HORA ADEMA, in *Gids* 1896, 4, 191.

HALSTERGELD, znw. onz. (mv. *-en*). Mnl. *halstergeld* (VERDAM); verg. nhd. *halftergeld*, mnd. *halter-, heltergeld*, gron. *helstergeld* (MOLEMA 153 *a*). Uit *Halster*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Geld*, 1ste art., in de bet. II). Eene benaming voor de fooi, die de kooper van een paard aan den knecht van den verkooper verplicht is te schenken, als het ware in betaling, of ter vergoeding van den halster, dien hij op den koop toe krijgt; verg. hierbij de aanhaling uit BARTELINK, *B. Kermis* in kol. 1704. Verg. *touwgeld* en nhd. *zaumgeld*.

HALSTERKETTING, znw. m., mv. *-en*. Gewestelijk ndl. *helsterketting*; verg. nhd. *halfterkette*, nnd. *halter-, helterkette*. Uit *Halster*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Ketting*. Een van onderen van een klos of een knevel voorziene ketting, welke door een onder de ruif of den voerbak bevestigden ring loopt en bestemd is om aan den halster der paarden bevestigd te worden, ten einde deze op stal vast te zetten. || (Het) is ... raadzaam, de Paarden die op Stal staan, over dag op te binden, dat is, dezelve met de Helfster-kettingen om hoog vast te maaken, CHOMEL 2522 *a*. Dikwijls gebeurt het, dat de paarden met een voor- of achterbeen over de halsterkettingen of -touwen geraken en daarin blijven hangen, HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 538. Het rinkelend schuren van halsterkettingen over stangen, het doffe stooten van kettingklossen tegen voerbakken, J. HORA ADEMA in *Gids* 1896, 4, 191.

HALSTERRING, znw. m., mv. *-en*. Nhd. *halfterring*. Uit *Halster*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Ring*.

1) In het algemeen. Ring aan een halster, t. w. achter aan den neusriem, om daaraan den halsterketting of de longe te bevestigen.

2) Een der ringen of lissen van touw aan welke de boom hangt waarmede twee in 't land loopende paarden gekoppeld worden (zie v. DALE).

HALSTERTOUW, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Halster*, 1ste art., in de bet. 1, *a*) en *Touw*. Eind touw, aan een halster bevestigd, om daarmede het dier vast te kunnen houden of binden. || Jan ... trekt het driespan achter elkander den stal door 't lage deurtje in; bindt den voorste met het halstertouw vast aan den kribring *enz.*, CREMER 12, 185.

Zie ook onder HALSTERKETTING.

HALSTOL, znw. m. Uit *Hals*, bij overdracht genomen voor: leven of voor: levend wezen (zie bij HALS onder 1, 2) en *Tol* in de bet. van: verplichte opbrengst, cijns. Door VONDEL gebezigd voor: verplichte levering van menschen, t. w. van mannen voor den krijgsdienst of van personen als offers aan een monster; zie de aanhalingen. || 't Gulhartigh volck (*der Batavieren*) durf Cesar halstol weigeren, VONDEL 6, 616. Ghy (*Oedipus*) ... ontsloeght ... deze stadt van het juck des halstols, daer zy .. Het moortgedroght ... Me (*mede*) paeide, 8, 676 (verg. gr. σκληρὰς ἀοιδοῦ δασμόν).

HALSTOUW, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hals* en *Touw*.

1) *Hals* in de bet. I, 3). Touw dat om den hals van eene koe gedaan wordt. || De koestaken (*in den koestal*) worden ... zoo gesteld, dat elke koe voor twee der staken staat, om welke de lutsen van de halstouwen of ringen der halsters op en neder schuiven, BERKHEY, *N. H.* 9, 249. Het halstouw, ... ook staltouw en staaktouw genaamd, 9, 253.

2) *Hals* in de bet. III, 5). Touw aan den hals van een zeil; doch in deze beteekenis misschien wel eene samenstelling met den stam van *halzen*: (een zeil) stijf op het hout neerhalen; dan: touw om (een zeil) te halzen. || Toerieten, ofte toereien. Hals-touwen en andere toe haelen, WITSEN, *Scheepsb.* 511 *a*.

HALSTUIG, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I, 3) en *Tuig*. Benaming voor het eene of andere tuig dat den koeien op stal om den hals gedaan wordt. || Het houten halstuig, klave of klaaf, en ook wel halsring genaamd, ... bestaat uit een omgebogen stuk essenhout, BERKHEY, *N. H.* 9, 254 (zie ook 253).

HALSVANG, znw. m., het mv. niet in gebruik. Uit *Hals* in de bet. I, 3) en *Vang* (zie ald. of KILIAAN op *Vangh*, en BERKHEY, *N. H.* 5, 101). Benaming voor het kwabbige ondergedeelte van den hals bij rundvee. || De hals of de halsvang...: men verstaat er het gedeelte door, dat van achter de kaken onder langs het ondergedeelte der hals loopt; het is de halsvang, die men ook noemt keelhals, keelstrot, BERKHEY, *N. H.* 5, 80 (zie ook 5, 82).

HALSVLECHT, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Vlecht*. Term in de ontleedkunde.

1) Benaming voor eene zenuwvlecht in den hals. || Daar de verbinding tusschen de 4de en 5de halszenuw kan ontbreken verdeelt de beschrijvende anatomie deze vlecht in: *a*. de hals-vlecht, *plexus cervicalis* (4 bovenste halszenuwen). *b*. de armvlecht, *plexus brachialis* (4 onderste hals-, een deel van de 1ste borstzenuwen) *enz.*, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 342.

2) Benaming voor eene vlecht van lymphevaatstammen aan den hals; bij GALAMA, DXVI *a*, ook: strot- of halswatervatenvlecht, *plexus jugularis*, genoemd. Verg. ook v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 147—148. || Een stam der halsvlecht, welke zich in de chijlbuis ... uitstort. Een tweede grootere stam der halsvlecht, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* DXXXI *a*.

HALSVRIEND, znw. m., mv. *-en*; vr. HALSVRIENDIN, mv. *-nen*. Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Vriend*, *Vriendin*. Innig geliefde, zeer vertrouwde, beste vriend of vriendin; deze (alleen Ndl.?) benaming zal haar oorsprong wel danken aan het iemand om den hals vatten, vallen enz. (zie kol. 1651), het halzen, het omhelzen, dat voor eene teedere liefkoozing geldt. Verg. ook *Boezem-* en *Hartsvriend* (*-vriendin*). || De liefde van ... zijn' halsvriend, Jonathan, Wiens liefde ... Alle andre vrouwenliefde en vriendschap ging te boven, VONDEL 3, 679. 't Hart waer toegesloten Voor bed- en halsvriendin, *Ald.* Oprechte halsvriendin, geloutert door de proef *enz.*, 4, 344 (*Tekla aen Tryphene, hare halsvriendin*). Dus stonden eertijts twee halsvrienden voor 't altaer; Orest en Pylades, getrou in doot en leven, 9, 711. Vaar wel mijn hals-vrund, LUYKEN, *D. Lier*, 42. Zoud gy ... uw naaste halsvriend schenden? LUYKEN, *Jezus en de Z.* 14. Zoud gy my dan zo gants en gaêr begeeven, Myn halsvriendin? *Ald.* Gevreesde Pluto, zie Belloone, uw' halsvriendin, Komt *enz.*, SCHERMER 119. De eedle Grijsaart was zijn halsvriend van voorlang, BILD. 2, 113. Achilles en zijn halsvriend, 4, 285. Naast Maurits vaak was dees zijn halsvriend (*Willem Lodewijk van Nassau*) de eerste, DA COSTA 2, 357. Zij had ... een vriendin — wel geene halsvriendin, die hebben Vorstinnen niet — maar toch een lieve bekende, gevonden, HASEBROEK, *W. e. Dr.* 180. Hij omhelst en kust zijn gade, ... Maar hij spreekt: „Mijn halsvriendinne! hoor wat ik u melden moet", REETS 1, 73. Hare halsvriendin, zuster Frigida, had haar alle aardsche neiging afgeschilderd als *enz.*, DE VOS, *Vl. Jong.* 108.

Hoe kalm kan nu de vriend zijn' dierbren halsvriend derven!
Hij ziet hem voorgaan; maar hij ziet hem nimmer sterven.
FEITH, *Werken* 14, 214.

Wanneer de trouwe vriend zijn' halsvriend mag ontmoeten,
En hem, na lang gemis, een' warmen handdruk biedt.
LEDEGANCK 63.

Afl. *Halsvriendschap* („Op d' afbeelding van de *halsvrientschap* tusschen Orestes en Pylades", *Titel bij* VONDEL 7, 18).

HALSVRIENDIN. Zie onder HALSVRIEND.

HALSWERK, znw. onz. Nnd. *halswerk* (DOORNK. KOOLM.). Uit *Hals* in de bet. I, 2) en *Werk*. Werk dat groote krachtsinspanning vordert; zwaar werk. Verg. *met den hals halen, winnen; bij hals en kracht*; *uit den hals werken* in kol. 1654. || Vermits d' Ed. Compe ende vrije luyden overal jegenwoordigh soo schaers daervan voorsien sijn (t. w. *van trekossen*), datter halswerck sal wesen, om 't oude landt dit jaer in 't saet te crijgen, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 332. Dat ik halswerk heb, om my, als een eerlyk man, op een effen bodem te houden, en myn tractementje van de eene maand tot de andere uit te rekken, v. EFFEN, *Spect.* 3, 27.

Den Opperlogenaer ... heeft hals werck, eer 't hem lackt,
Dat hy de schoone Vrouw uyt haeren Zetel ruckt,
De naeckte Waerheyt uyt den throon van haeren luyster.
HUYGENS 1, 521.

HALSWERVEL, znw. m., mv. *-s* en *-en*. Nhd. *halswirbel*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Wervel*. Een der wervelen (lat. *vertebrae*) van den hals van menschen en dieren. || De achterste boog van den atlas of eersten halswervel, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* LXXIII *b*. De tweede halswervel (*epistropheus*), LXXIV *a*. Het bandachtig vlies der halswervelen,

LXXV *a*. Tusschen de bovenste van deze (t. w. *van de borst- of ruggewervels*) en het achterhoofdsbeen vindt men de 7 halswervels, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 191.

Samenst. *Halswervelkolom*, de kolom door de gezamenlijke halswervels gevormd.

HALSWOL, znw. vr., zonder mv. (stofnaam). Uit *Hals* in de bet. I, 3) en *Wol*. De wol aan den hals der schapen. Zie een voorbeeld in kol. 1670.

HALSZAAK, znw. vr., mv. *-zaken*. Nhd. *halssache*. Uit *Hals* opgevat als een synoniem van: leven (zie bij HALS onder I, 2, *b*, *β*) en *Zaak*, rechtzaak.

1) Misdaad die met den dood strafbaar is; halsmisdaad. || Hals-saecke. *Crimen capitale, res capitalis*, KIL. Hals-zaak. Hoog misdryf, hoofd misdaad, zaak daar den hals aanhangt, MARIN. — Off niet al soo goet ware, dat men... de decisie van voorsz. sware halssaken ondertusschen suspendeerde tot de avercomste van de retourvlote uyt India..., omme deselve alsdan den Commandeur van dien te communiceeren, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 259.

— In vrijer gebruik, in het dagelijksch leven: eene zaak van gewicht, iets ernstigs, iets belangrijks. In zegswijzen als *Het is geene halszaak*, bij MARIN: „'t is geen onvergeeffelyke fout"; en *Van iets geene halszaak maken*: het niet zoo zwaar opnemen, het niet als iets ergs beschouwen (zie v. DALE).

2) *Zaak* in den zin van: rechtsgeding. Rechtsgeding over eene halsmisdaad.

HALSZEEL, znw. onz., mv. *-en*. Mnd. *halssele*, mnl. *halsseel*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Zeel*, platte band van hennepweefsel.

1) Zeelen halsriem van het paardetuig of gareel in de bet. 2, *b*). Zie ook v. DALE.

— Figuurlijk gebezigd, in den zelfden zin als: dwanggareel, dwangjuk, voor: dwang, overheersching.

> Hoe! wierp men daarom dan het Pauslijk halszeel af;
> Greep daarom Nassaus hand den zegenrijken staf?
> BILD. 14, 81.

2) In Zuid-Nederland. Help-, kruis- of kruizeel van kruiers, waagdragers enz. || Hals-seel. *Helcium. Etiam Collare*, KIL. Halszeel, Helpzeel. Kruyers riem.... *Des bretelles*, MARIN. Halszeel... band... om, bij het dragen der berrie, den last op de schouders en handen te verdeelen, VUYLSTEKE, *Smid*, 62.

HALSZENUW, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Zenuw*. Zenuw in den hals van menschen en dieren: lat. *nervus cervicalis*. || De onderste halszenuwknoop ontvangt vereenigingstakken van de vier onderste halszenuwen, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* CCCCXLIV *a*. De worteltakken ... der drie eerste paren halszenuwen, *Ald.* Men geeft aan de ruggemergszenuwen dezelfde namen ... als aan de wervels en onderscheidt dus: hals-, borst-, lenden-, heilig- en stuitbeenszenuwen, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 337. De halszenuwen, waarvan 8 onderscheiden worden, *Ald.*

Samenst. *Halszenuwknoop* (lat. *ganglion cervicale*); zie de eerste aanhaling hierboven.

HALSZIEKTE, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Hals* in de bet. I) en *Ziekte*. Ziekte van den hals, gemeenlijk van den inwendigen hals (I, 2, *b*). || Halssnycte. *gulturina, squinancia, Teuthon.* 139 *a*. In alle gevallen van hals- of keelziekten (*bij de koeien*) (is)... het wrijven der kwabben en kossem ... van groot nut, BEKKHEY, *N. H.* 8, 78.

HALT (I), znw. vr. Zie HALTE.

HALT (II) (een enkele maal ook in den vorm HALTE?), tusschenw.; ook als onz. znw. gebezigd. Bevel, aansporing, vermaning, waarschuwing om de voortgaande beweging te staken, om stil te staan, stil te houden: het Hd. *halt*, gebied. wijs enk. van *halten*, ophouden, stilhouden, niet verder gaan (*D. Wtb.* 4, II, 280); reeds vroeg overgenomen in het Fransch: ofr. *halt*, nfr. *halte* (*alte*) en daaruit in het Sp. en Ital. (*alto*); verg. ook zw. *halt* en eng. *halt*. Het zal moeilijk zijn uit te maken of Ndl. *halt* geacht moet worden uit het Fra. te zijn overgenomen of onmiddellijk uit het Hd. De oudste bewijsplaats, thans bekend (uit 1673), heeft *halt* en niet *halte*, wat misschien pleiten zou voor ontleening rechtstreeks uit het Duitsch. In elk geval bewijzen de andere bij ons ingeburgerde Duitsche krijgstermen *da! heraus! werda!* voor dit geval niets, omdat deze stellig veel later dan *halt!* in gebruik zijn gekomen.

I) **Tusschenw.** — 1) Militair commando (als zoodanig in 't Hd. het eerst bij BÖCKLER, *Kriegsschule*, a°. 1668). Blijf (blijft) staan! hou (houdt) stil! || Colonne —, divisie —, peloton —, sectie: halt! Rechtsomkeert: halt! Stuk —, batterij —, voertuigen: halt! Halt: wiedaar? — U halve gelederen herstelt. Contra Marsch met ryen reghts om keer marcheert. Halt, *Woorden van Commando* achter v. BOXEL, *Kryghsoeff.* (1673). Met ryen linckx om keert marcheert. Halt, *Ald.* Reghts swengt u. Halt, *Ald.* Lings, regts, lings, regts,... halt, front, richt u, FOKKE, *B. R.* 1, 176. De schildwacht riep ...: „Halt! Terug! Er mag niemand in!" CONSC. 3, 19 *a*. Spuit halt: tot pompen gereed! *Bijv. Stbl.* 1846, blz. 420. Om met pompen op te houden: Halt! *Ald.* 422.

— **Aanm.** Voor *halt houden*: op het commando *halt* blijven staan; zie bij HALTE, 1).

2) In vrijer gebruik, t. w. niet als commando van een hoogeren in rang. Waarschuwende kreet, waarschuwing om niet voort, niet verder te gaan, om stil of op te houden. || „Halt! Halt!" — de sectiekommandant heeft ook het gevaar gezien. „Halt! Halt! — de andere stukrijders, de kanonniers eveneens, en alles brult wild door elkaar: „Halt! Halt!", J. HORA ADEMA in *Gids*, 1896, 4, 198.

— Als waarschuwing voor voerlieden en voetgangers, dat zij de spoorlijn naderen, leest men het woord *Halt!* ook op de bordjes die, op de publieke overwegen, op eenigen afstand van de afsluiting der spoorbaan zijn geplaatst.

— Onzeker is het of *halte* in de volgende aanhaling is op te vatten als het tusschenwerpsel, of als het vr. znw. in den zin van: rust, pauze (zie HALTE, 1).

> Ey Hospes, schenkt eens ras. —
> Nu halte voor een poos,
> Ick wou nu wel eens Rooken.
> *Groot Hoorns* (enz.) *Liedeb.* 2, 292 (*Drink-Lied*).

— *Maar halt!* Uitdrukking waarmede de spreker (schrijver) zich zelven in de rede valt om spanning aan zijn verhaal te geven. Verg. *Maar wacht; doch stil* en derg. || Maar halt! wie treedt hen in den weg? De wachter van het bosch! v. ZEGGELEN 8, 7.

II) **Als znw.,** onz. || Het halt weerklonk alom langs de gelederen. Het gebiedende halt! van den grenswachter bracht de smokkelaars tot staan.

> Zóó rukken zij voort — 't is de zee, die hen trekt —
> Maar ginds, waar het gras hun gevallenen dekt,
> Is 't, of hun een „halt!" wordt geboden,
> En houden zij rust bij de dooden.
> HEMKES 37 (*'t Geuzenvendel* enz.).

HALTE — HALT —, znw. vr., mv. *halten*. Het Fra. vr. znw. *halte*, dat op zijn beurt ontleend is aan het Hd. (zie het vorig art. en verg. DIEZ, LITTRÉ, KÖRTING).

1) Staking van het voortgaan, voorttrekken, voortreizen; verpoozing, rust. Eigenlijk en bij vergelijking of figuurlijk. || *Halt.* Stilhouding, halte, SEWEL. — Halte van al-te: ... Men moet oock het uyterste niet eerst doen, en een op al zetten. Kraght is de laetste pijl, die een wijs man in zijn koker heeft, DE BRUNE, *Bank.* 1, 390. Toen de eerste brief geleezen was, wierd 'er een noodzaekelyke halte gevorderd door een algemeen gemompel, V. EFFEN, *Spect.* 9, 121.

> Totdat Hem 't ongeval des lichaams hier beliep,
> Val, die Hem tot zyn rust en eens tot halte riep; ...
> Om Staat en Staats bewind, de wereld en haar doen, ...
> Te laten daar het is; waar toe Hem word gegeven
> Noch een geruime poos dien rust-tyd te beleven.
> OUDAAN, *Poëzy* 3, 573.

— *Halt* (voorheen *halte*) *houden.* Verg. fra. *faire halte*, ital. *far alto*, ook nhd. *halt*, *halte machen.* In verschillende opvattingen.

1°. In het algemeen. Ophouden met voort te gaan; stilhouden. || Halte houden. *To Make a halt or stand*, SEWEL. — Halt houden en blyven leggen wagten buyten de besloote Steeden (*enz.*), DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 284*b*. Halt houden vyftig passen van de Barrieres, *Ald.* Halt houden voor de See-gaten, *Ald.*

— In eene bepaalde opvatting: uitvoering geven aan het commando: halt! (zie het vorig art. 1, 1); stand houden, den marsch (enz.) onverwijld staken op het bevel van: halt! || Op dit commando (*sectie: halt!*) houdt de sectie halt en plaatsen de guides zich in de directie. — Zoodra ze (*de Navarreezen*) nu allen in de vlakte gekomen waren, deed de quasi retirerende Guesclin halte houden en front maken, FOKKE, *B. R.* 3, 235.

2°. Inzonderheid: Onderweg ophouden; de reis, den marsch onderbreken tot het nemen van rust; verpoozen. || Men hield dan weder halte, en consumeerde de rest van onze spijs en drank; waar na... weer voortstappende, kwamen wy *enz.*, V. BERKEL, *Amerik. Voyag.* 38. De partijen (besloten) .. een weinig halte te houden, en er werd ... een bestand voor twintig jaren gesloten, FOKKE, *B. R.* 4, 139. Een ... tamelijk lange rit, waarbij nog al eens halt moest worden gehouden om rust te nemen, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 77.

— Met dezelfde beteekenissen als *halt houden* komt ook voor *halt maken*, eene meer letterlijke vertaling van fra. *faire halte.* || Die binnen waren hadden het paardgetrappel gehoord en opgemerkt hoe er voor de hofstede halt was gemaakt, V. LENNEP, *Rom.* 1, 25. Het pleintje ... kon als een soort van station worden aangemerkt, waar iedereen halt maakte om de verlichting... te bewonderen, *K. Zev.* 2, 255.

2) Onderbreking van de reis; vandaar ook: een oponthoud ter verpoozing onderweg; pleistering. || Bij de eerste halt aan het tolhek gaf ik *enz.*, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 54. Eindelijk werd ... des avonds de laatste halt gehouden, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 34. Bij halten, als anderen rust namen, bleef hij voorzichtig overeind zitten, 219.

3) Rustpunt, rustplaats, pleisterplaats. Verg. *Teuthon.* 139 *a*: „halt dair die ruter halden": o. a. met de bet. *presidium* (d. i. wachtpost). || Het einde van een deel in een werk van langen adem, gelijk het onze, is dikwijls, en te recht, vergeleken by een halt of station op een langdurige reis. Men verpoost zich dan gedurende eenige oogenblikken *enz.*, V. LENNEP, *Inleiding* in VONDEL 2, 1.

— In den nieuweren tijd bij de spoorwegen; alleen in den vorm *halte* en waarschijnlijk opnieuw aan het Fransch ontleend. Plaats waar een spoortrein korten tijd stilhoudt; plaats aan den spoorweg waar gelegenheid is tot het bestijgen of verlaten van sommige treinen, gewoonlijk voorzien van een klein perron en een wachtlokaaltje of een afdak (en door den laatste zaken onderscheiden van eene *Stopplaats*). De halte Vleuten. Deze trein stopt niet aan de halte Zoeterwoude. — De Minister ... bepaalt ... welke plaatsen hoofdstations, stations of halten zullen zijn. Bovendien kunnen er zijn stopplaatsen of overweghalten, *Besluit* van 26 Mei 1890, *Stbl.* 93, Dl. 1, *a.* 63. De naam van elk station, halte en stopplaats wordt met duidelijke ... letters aangeduid, *a.* 64. — De trein ... (vertraagde) zijne vaart ..., en (hield weldra ... vóór de halt van Sint-Maria Axpoel stil, BUYSSE, *Op 't Blauwhuis*, 1.

4) Belemmering, beletsel, hindernis. Zie de samenhaling. || (Men) maakt ... die vlim in den stam ... om de sappen, aldaar eene halt ontmoetende, doen stroomen in 't deel 't welk men wil begunstigen, *Tijdschr. v. h. Antw. Kruidk. Gen.* 1866, bl. 231.

Afl. Zie *Halten.*

Samenst. *Haltechef, haltsein, -zuede, -elijmsel, -vlim* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Overweghalte.*

HALTECHEF, znw. m. Uit *Halte* (in bet. 3): ondergeschikt spoorstation, en *Chef.* Titulair belast met het bestuur van den dienst op eene halte in Zuid-Nederland officieel *Halte-overste* geheeten.

HALTEN (daarnaast met dezelfde beteekenis HALDEN), onz. zw. ww.: *halte, gehalt* (TUERLINCKX, *Hagel. Idiot*, 239). Van *Halt*, 2de art., I, 1), van *Halte.* Weinig voorkomende maar niettemin ook thans nog niet overal uitgestorven. — Wat *halden* betreft, dit kan een oostelijke vorm van *houden* zijn (verg. *Teuthon.* 156*b*: halden, eig. van wachten en beiden en in: halt dair die ruter halden), maar de vraag is, wat bewoog HOOFT dien vorm te gebruiken, tenzij hij er een afleiding van *halt* in zag?

) Halt houden. || Ghy staet, hy (*de vijand*) gaet, ghy volgt, hy halt, wilt u verbeyden, z. HEIN, *Bartas. Verv.* 214 (fra. *Tu fais ferme, il s'en va, tu le suis, il s'arreste*). Majenne ... was blijven halden op een gehevelte, ter toevlucht van de sijn jaaghden; maar werdt zelf ... gedreeven tot aan de hoek van 't bos, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 116. Philip van Asseliers ... had last ... op de Noordaa halten, tot dat men van den Kerkwegh zouw verzeekert weezen, HOOFT, *N. H.* 392. Daar ontrent gekoomen, doet hy de ruiters halten, 462.

— In 't Hageland wordt „*halte(n) bij iet*" thans nog gebezigd voor: niet voortgaan met iets. Zie TUERLINCKX *t. a. p.*

HALTER (I), znw. m., mv. *-s.* Korte, aan weerszijden door een metalen kogel bezwaarde staaf, die, bij gymnastische oefeningen met de armen, in de hand genomen wordt; zelden anders dan in de mv. gebezigd, omdat men er meestal twee tegelijk gebruikt: fr. *haltères*, nhd. *hanteln*, eng. *dumb bells.* De Ndl. benaming is overgenomen, hetzij door bemiddelling van het Fransch, hetzij rechtstreeks uit het Grieksch of Latijn; immers is zij ongetwijfeld ontleend aan de ἅλτῆρες der Grieken (lat. *haltēres*), handlooden die bij 't springen gebezigd werden („Springballen" bij JUNIUS in *Nomencl.* 216 *a*). FRANCK (en met hem VERCOULLIE) schijnt eene afleiding uit het Germaansch niet bepaald onwaarschijnlijk te achten en onderstelt dan verwantschap van dit *halter* met *halter*, halster, het paardetuig, de eigenlijke beteekenis zou in dat geval (evenals zulks bij hd. *hantel* waarschijnlijk is): handvat

kunnen zijn. || Een paar met zeemleder overtrokken halters. Groote, kleine, zware, lichte halters. Oefeningen met (de) halters. Met (de) halters werken.

HALTER (II), znw. m., mv. *-s*. Gewestelijke benaming. Mager koebeest. Altijd in 't mv. en met *kwalter* tezamen genoemd in *halters en kwalters*, eene Groningsche uitdrukking (zie *Taalk. Mag.* 4, 678). Verg. het in de Meierij van den Bosch gebruikelijke gelijkbet. *hitskes en britskes* (HARREB. 1, 308 *b*).

— *Ik koop geen halters en kwalters, zei de Jood* (HARREB. 1, 275 *b*). Zegswijze waarmede men te kennen geeft dat men iets afkeurt en het niet hebben wil.

Verg. bij MOLEMA (144 *a* en 523 *a*) *halterkwalter*, bijw. en znw., in toepassing op iets dat in zijne soort niet deugt enz.

HALTER (III), znw. m. (en onz.). Zie HALSTER, 1ste art.

— **Aanm.** Nog een ander woord *halter* (daarnaast *haelter*) vermeldt KILIAAN, met bijvoeging van *Sax. Fris. Sicamb.*, voor: ovenpaal, ovenschieter, bakkersschotel, lat. *infurnibulum*.

HALTSEIN, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Halt* (zie bij *Halte*, 1) en *Sein*. Optisch sein om den machinist van een spoortrein te kennen te geven dat hij stoppen moet (halt moet houden). || Gedeelten (*der spoorbaan*), welke wegens de uitvoering van herstellingen ... niet te berijden zijn, worden door haltseinen, op voldoenden afstand geplaatst, kenbaar gemaakt, *Besluit* van 26 Mei 1890, *Stbl.* 93, Deel **A**, *a*. 8.

HALTSNEDE, znw. vr., mv. *-n*. Uit *Halt* (zie bij *Halte*, 2, *b*) en *Snede*. Inkeping in een boomstam om het hooger opstijgen der sappen te stuiten, tegen te houden. || De verschillende haltsneden en de toevoersnede (hebben) ... alle ten doel ..., het oog, den knop of den tak, waarbij zij worden aangebracht, te begunstigen, door daaraan meerdere sappen toe te voeren. Al deze haltsneden worden daartoe even boven het oog, den knop, den tak ... aangebracht, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1867, bl. 135.

HALTVLIJMSNEDE, znw. vr. Uit *Halt* (zie bij *Halte*, 2, *b*) en *Vlijmsnede*. Snede, geen inkeping, in een boomstam, boven een oog enz. dat men wenscht te versterken. Verg. verder HALTSNEDE. || Bij de halt-vlijmsnede wordt met het mes ... eene snede tot in het hout gemaakt, maar dit er weder even zoo uitgehaald, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1867, bl. 135.

HALTVLIM, znw. vr., mv. *-men*. Uit *Halt* (zie bij *Halte*, 2, *b*) en *Vlim*, snede met een vlijm. Haltvlijmsnede (zie ald. en verg. HALTSNEDE). || Bij eene ruim zwakke oog, twijg of tak, maakt men die vlim in den stam juist boven het te versterken deel, om de sappen, aldaar eene halt ontmoetende, te doen stroomen in 't deel 't welk men wil begunstigen; zulke snede wordt genaamd haltvlim, *Tijdschr. v. h. Antw. Kruidk. Genootsch.* 1866, bl. 231.

HALVE — daarnaast HALF —, znw. vr.; in verbogen vorm (naast *halve*) ook *halven*. Got. *halba*, onr. *halfa*, ohd. *halba*, mhd. nhd. *halbe*, ags. *healf*, fri. *halve*, os. *halba*, mnd. nnd. *halve* (*halwe*), *half*, mnl. *halve*. Van *Half*, 1ste art., al is men er nog niet in geslaagd duidelijk te maken hoe de beteekenissen *kant*, *zijde* (ook *richting*, *streek*), aan *Halve* eigen, in verband zijn te brengen met de beteekenis van het bnw. *half*; voor gissingen dienaangaande zie KLUGE[5] op *halb*, adj., en *halb*, *halben*, praep., FRANCK op *-halve*.

Halve is in onze taal slechts in enkele gevallen bewaard; het komt, in de vormen *halven* en *halve*, voor als een adverbiale casus (3de nv.?), gehecht of gekoppeld aan, of samengesmolten met een daaraanvoorafgaand znw. of vnw. in den 2den nv., of anders (in adverbiale uitdrukkingen) afhangende van een voorzetsel (*bij* (*bi-*, *be-*), *van*, *om*). Hoe de vorm *halven* verklaard moet worden, als een zwakken enkelvoudsvorm, als een echten meervoudsvorm of als een naar analogie met echte meervoudsvormen gebezigd mv., is moeilijk te beslissen; zie daarover het een en ander bij BECKERINGH VINCKERS in *Noord en Zuid*, 4, 140—144. Verg. verder, ook bij het onderstaande, doorloopend *D. Wtb.* op: *halb*, 2de art., *halbe*, subst. fem, *halben* 2de art., en *halber*.

I) In de eigenlijke bet. van *kant*, *zijde* is *Halve* meer of minder duidelijk bewaard gebleven in het bijw. *allenthalve*(*n*), met eene ingeschoven *t* voor *allen halve*(*n*): naar allen kant, naar alle zijden; in overdrachtelijken zin: in allen deele, volstrekt (zie nader bij ALLENTHALVE), en in *behalve*(*n*), voor *bi* (bij) *halve*(*n*): aan (een) kant, op zijde, en vandaar: uitgezonderd (enz.); waarover nader bij BEHALVE. Sprekend komt de eigenlijke beteekenis b. v. nog aan 't licht in mnl. *iet van Godes halven*, iets dat van God komt, iets goeds; *van vrienden halven iet*, iets van bevriende zijde komende; *iet van quaden halven*, iets van of uit den booze; *goet* (erfgoed, huwelijksaanbreng), *dat van sinen halven* —, of *van haren halven* (van mans- of van vrouwskant) *comt*, alsmede in de uitdrukking *van goeden halven comen* voor: van een goeden kant, t. w. uit eene goede familie, afkomstig zijn. Verg. voor deze eigenlijke beteekenis ook nog mnl. *nord-*, *zud-*, *oost-*, *westhalf*: aan den noordkant, ten noorden enz., waarover nader VERDAM 3, 61 en zie voor nog vele andere voorbeelden *ald.* 3, 62.

II) Ten anderen komt *Halve* voor in: *van* (*iemands* enz.) *halve*(*n*) (soms ook: *om* (*iemands* enz.) *halve*(*n*); zie bij 4) of als adverbiale casus *halve*(*n*) met een daarvan afhangenden 2den nv. (dus met de functie van eene praepositie); in beide gevallen met dezelfde beteekenis als *van— wege* en in evenveel verschillende opvattingen, die echter gezamenlijk uit de eigenlijke beteekenis: *van den kant*, *de zijde van* (*iemand of iets*) voortvloeien.

1) *Van* (*iemands*) *halve*(*n*): in hoedanigheid van (iemands) afgezondene of gemachtigde; door machtiging —, of: op bevel, op last van (iemand); bij plaatsvervanging van —, uit naam van (iemand). In 't Mnl. zeer gewoon (allerlei voorbeelden zijn te vinden onder het bij VERDAM 3, 62 vermelde), en ook na het Mnl. tijdvak nog wel voorkomende, doch thans in 't geheel niet meer gebruikelijk.

> Daer my Iehova strengh te last leght zynent halven
> Hazaël, en Iehu tot Koninghen te zalven,
> Elisa tot Propheet.
>
> VONDEL 2, 66 (*Elias*).

2) Met betrekking tot eene zaak gebezigd beduidt *Van — halve*(*n*), — *halve*(*n*): uit hoofde van (voortvloeiende uit), uit kracht van, krachtens. Verg. mnl. *Van rechts halven* (VERDAM 3, 62) en in de nieuwere taal de koppelingen AMBTS-, EERS-, PLICHTS-, RECHTSHALVE (-HALVEN). || Alles ... dat goede, oprechte ende getrouwe Secretarissen van de Wees-kamer, eer en eedtshalven schuldigh zijn ende behooren te doen, *Keuren v. Leyd.* 131.

3) „Uit hoofde van", en desgelijks *van — halve*(*n*) en — *halve*(*n*), kan echter ook worden opgevat en gebezigd in den zin van: ten opzichte —, ten aanzien —, met betrekking tot de genoemde zaak of zaken; wat de genoemde zaak of zaken aangaat. || Amster-

dam ... vond zich ... in groote welvaart en weelde, als hoevende neerings en koophandels halven, voor geen' plaats in Nederlandt, uitgezeit Antwerpen, te wyken, HOOFT, *N. H.* 57.

G. sinnese (*de vrijers*) dan gien schick, of niet van jou sin?
D. Neen van schicks halven, ick en weet heur te prijsen of [te laken
Maer mijn en mach gien Man ter werelt mier vermaken.
FRANSSOON, *G. Wouters*, 5.

— Deze opvatting van *halve(n)* en *van — halve(n)* is zeer gewoon bij de verbinding met een bezittel. vnw., dat vóór een 2den nv. in de plaats komt. Zoo beteekenen: *Van mijnen(t), uwen(t), zijnen(t) halve(n)* en *Mijnen(t), uwen(t), zijnen(t) halven*: wat mij, u, hem betreft of aangaat. Verg. voor dezelfde bet. de uitdr. *van* of *voor mijn* (enz.) *part, voor mijn* (enz.) *deel*: voor wat mijn (*enz.*) aandeel in het gezag betreft; voorzooveel ik (*enz.*) er in te zeggen heb, voor zooveel ik (*enz.*) in de zaak betrokken of partij ben (*enz.*). Reeds in het Mnl. komen bij de verbinding van een bezitt. vnw. met *halven* gevallen van inschuiving eener *t* voor (VERDAM 3, 62), ofschoon de woorden nog niet aaneen worden geschreven; daar in den nieuweren tijd het vnw. altijd aan *halve(n)* gekoppeld wordt, ook waar dit laatste van een voorz. afhangt, moet hier verder naar deze koppelingen worden verwezen. Zie derhalve, óók voor *Van haren(t) halve(n)*, enz.: HARENT-, HUNNENT-, MIJNENT-, ONZENT-, UWENT- (JOUWENT-), ZIJNENTHALVE (-HALVEN, -HALF).

4) Ten slotte komt *van — halve(n)* of *— halve(n)* (met een afhankelijken 2den nv. van een znw. of vnw., of met een bezitt. vnw.), even als *van — wege* voor met de beteekenis van: ter zake, ter oorzake, om reden, ter wille van iemand of iets; *wegens* iets of iemand; het is in dit geval dat *halve(n)* de kracht heeft van een voorzetsel (verg. het achterv. *-wege* en *Wegens*). Bij uitzondering blijft het afhankelijk znw. onverbogen. Zie — behalve voorbeelden zoowel van een voorheen veel vrijer als van het nu minder gewoon gebruik hieronder —, verder de Koppel. (met den 2den nv. enk. van een znw.) DUIDELIJKHEIDS-, FATSOENS-, GEMAKS-, GEWETENS-, KIESCHHEIDS-, KORTHEIDS-, VEILIGHEIDS-, WELSTAANS-, WELLUIDENDHEIDS-, ZEKERHEIDSHALVE (enz.), en (met den 2den nv. enk. of mv. van een vnw.) DER- (DIER-), DES- (DIES-), WESHALVE. || Sulcks nieuwigheydt, ende vreemdigheyts halven wel weerdigh is, verhaelt te worden, *Begin e. Voortg.* 9, 14 *b*. Welcke Schipper sijner dapperheyt, ende kloeckheyts halve seer te looven is, 12, 36 *b*. (*Zij*) saghen ... 4. Seylen ..., ende alsoo sy den ancker lichten ..., scherpten den wint ..., naer middach stilte-halven weder geset, 12, 43 *b*. Plato (heeft) ... zijnent halve (t. w. *ter wille van Homerus, ter oorzake van diens voortreffelijkheid*) de dichters geschat zonen kinders en Profeten der Goden, VONDEL 5, 22. Als sy der menighte halven haer wat moesten verspreyden van 't geberghte Ararat, *Gen.* 11, *Kantt.* 5. Isaac vertreckt hongers halven na Gerar, 26, *Inh.* (*Joseph*) bewogen zijnde, moet weenens halven wat vertrecken, 43, *Inh.* Dat mense ... des geldes halven beswaren ... wilde, 43, *Kantt.* 22. Het berouwede den Heere hares suchtens halven, *Richt.* 2, 18. Dit lant sal worden tot eene verwoestinge, sijner inwoonders halven, van wegen de vrucht harer handelingen, *Micha* 7, 13. Merckende dat ... weynich water te becomen was, hadden (se) dorsthalven moeten resolveren weederom te keeren, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 35. Ook zal ik klaarheidshalve, zorgvuldiglyk myden, ... lange ... tusschenzinnen, v. EFFEN, *Spect.* 1, 74. Loftuitingen ... die ik schaamtshalven niet met den druk heb dar... gemeen maken, 6, 113. (Zoo men) de indeeli... in faculteiten ... ordeshalve behouden wil, men ... VISSERING, *Herinn.* 3, 273.

— In dezen zin komt naast *van — halve(n)* ... *om — halve(n)* voor. Verg. mnl. *om der gaerte halven* (VERDAM 3, 62). || Om deser oorsake halven heeft de H. Kercke Martinum Lutherum... hierom oock verdoemt, als dat hy *enz.*, MARNIX *Byenc.* 1, 9 (bl. 48 *b*). My ... die om niemans halven Bevleckte mijn ghemoed, VONDEL 2, ... Verschoon den jongen, om zijn jaeren, Om zijn onnozelheit, om vaders halven, 3, 746. Practijck ofte korte Reekening. Alsoo genaemt om hares vaderdigheyts-halven, BARTJENS *Cijffer.* (uitg. v. DAM 1, 79. Heer Docter ... Zeker om de Vrouws halven maakt de Man gezond, NOOZEMAN, *Bedr. Drw. kaart*, 13. Dit Geldt ... wordt meest opgehoft om de rariteyts halve, v. DAM, *Beschr. v. Westzaan* 11. Dat se hem sochten aff te setten, ende met 't volcq om 't coperhalven ende tabacq te vermoeden, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 562 (2, 573: om copershalven). Soo is om 't coorensbalven, dat de toecomende jaer daer noch eenighsints mede sal cunnen teelen, 3, 627. Bruigom, die op geen herbewen, Om syn pandens halven, docht, SIX. CHAND. 517.

— Tot nog toe is slechts een voorbeeld aan wijzen van *Te — halve(n)*: om den wille, ten behoeve van (iemand of iets). || Dat het meerd... prijckel soude wesen met sijn persoon te vluchten ... om dat ... in 't vervolghen 't sijner halven meerder naersticheyt soude ghedaen werden, *Beg. e. Voortg.* 8, 23 *a*.

-HALVE — -HALVEN; -HALF —, achtervoegsel. Het znw. *Halve* (zie het vorig art.) in verbogen vorm (*halven, halve*) — hetzij als een bijwoordelijke (met de kracht van een voorz. gebezigde) (3de) naamval, hetzij afhangende van een voorz. (gewoonlijk *van*) —, als een achtervoegsel beschouwd en met den er aan voorafgaanden afhankelijken 2den nv. van een znw. of aanwijz. vnw., of met een bezitt. vnw. in verbogen vorm, tot een geheel samengekoppeld. Verg. het vorig art. en zie de ald. (onder II, 2, 3 en 4) opgenoemde woorden *Ambtshalve* enz., *Herenthalve* enz., *Duidelijkheidshalve* enz.

HALVEEREN, bedr. zw. ww.: *halveerde, gehalveerd*. Van *Half*, 1ste art., met den bastaarduitgang *-eeren*; verg. mhd., nhd. *halbieren* (*halbîren*). In (twee) helften verdeelen.

1) Naar de thans meest gangbare, ofschoon wellicht niet de oudste opvatting. In tweeën deelen, middendoor deelen; doormidden snijden. || Een appel, eene peer halveeren. Perziken halveeren. Een lijn halveeren. — Nadat de schaften (*einden draad*) aan weerskanten van punten voorzien zijn, worden ze door midden gesneden (gehalveerd), zoodat men een dubbel aantal naalden opleveren. Hiertoe bedient men zich ... van eene afzonderlijke halveerschaar, KUYPER, *Technol.* 1, 534.

— Niet zelden wordt *halveeren* gebezigd in den zin van: (iets) samen —, met zijn tweeën deelen. Den buit, de winst halveeren. Willen wij dat meevallertje halveeren?

— **Aanm.** In eene kantteekening op *Ps.* 55, 24 vermeldt de Statenbijbel het ww. *halveeren*, naast *halven*, als mogelijke vertaling van een Hebr. ww., dat in den tekst wordt vertaald met: „ter helfte brengen", gezegd van „de dagen", het leven van een mensch; de *Vulgata* heeft op die plaats (in zijn geheel aangehaald bij HALVEN): *dimidiare dies* enz. De beteekenis van: *zijne dagen halveeren* staat voort...

gelijk met: weggenomen, afgesneden worden in het midden zijner dagen (verg. b. v. *Ps.* 102, 25).

2) Als (thans verouderde) term in de rekenkunde. Berekenen —, uitrekenen hoeveel de helft van een getal, eene som, een product bedraagt; vandaar: een getal enz. door twee deelen. Verg. *halbieren* in de bet. 2, *a*) in *D. Wtb.* || Het facit der opgetelde sommen halveeren, MARIN. — Veelen ... zyn ... (*met het rekenen met het boerenkrijtje*) zoo byzonder gaauw, dat ze, door het vaardig verdubbelen en halveeren, waarin hunne meeste rekening bestaat, groote Rekenaars wel eens beschaamen, BERKHEY, *N. H.* 3, 1295.

3) Tot op de helft verminderen, tot de helft terugbrengen. || Het schrale loontje van dien klerk is door zijn patroon nu nog weder gehalveerd.

— In figuurlijk gebruik. || Ghy halveert (*tekst:* halveert) die Schrifture, ende verswijcht het ghene daer volcht ende daer aen cleeft, 'twelck daer by ghevoeght ... gheheel een ander meyninghe met brenght, COORNHERT 1, 457* *d*.

Afl. *Halveering*, de handeling van halveeren in eene der genoemde beteekenissen; in de aanhaling in de bet. 3) („Den bosschieter Jan van Linge (is) in voorsz. Arien Willems plaets tot quartiermeester (gestelt) bij *halveringh* a 13 gl.", v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 92).

Samenst. (in de bet. 1) *Halveerschaar*, schaar om de schaften mede te halveeren (zie boven de aanhaling uit KUYPER, *Techn.* 1, 534).

HALVE-KWARTIERROL, znw. vr. (het mv. komt niet voor). Op oorlogschepen. Rol voor het halve kwartier of voor de halve kwartieren, d. w. z. de naamlijst welke aanwijst hoe elk kwartier der scheepsbemanning verdeeld wordt, in geval men wacht doet met halve kwartieren (zie kol. 1596). Het woord is gevormd in navolging van KWARTIERROL (zie ald.).

HALVELIJK — HALVELIJKE —, bijw. (van graad). Van *Half*, 1ste art., met *-lijke* (*-lijk*), opgevat als een achterv. tot vorming van bijwoorden. Letterlijk: voor de helft, ten halve; vandaar bij uitbreiding: ten deele, bijna. Verg. HALVELING. || Halvelick, halvelingh. *Dimidiatim, semi.* Et: *Diuidue.* Et: *Fere, ferme, quodammodo, propemodo,* KIL. — Ick had halvelick gekomen. *I'eusse presque venu. Fere venissem,* PLANT.

HALVELING — ouder HALVELINGE; daarnaast HALVELINGS —, bijw. (van graad). Van *Half*, 1ste art., met *-linge* (*-ling*), opgevat als een achtervoegsel tot vorming van bijwoorden; soms nog versterkt door de dusgenaamde bijwoordelijke *-s*. Ten halve; en bij uitbreiding: ten deele, namelijk in de opvatting van: slechts voor een deel, min of meer. Zeer gewoon in Zuid-Nederland; voor Noord-Nederland alleen uit Noord-Brabant bekend. || Halvelingh, KIL. (zie HALVELIJK). Halveling,... ten halve, ook wel ... bijna; b. v. ik zoude het wel halveling gelooven, d. i. bijkans gelooven, HOEUFFT, *Bred. T.* 227. Hij had het nog maar halvelings gehoord. Hij deed de deur halvelinge open. Eene bloem halvelings ontloken, DE BO^2 353 *b*. — Wanneer het dag was geworden ... erkenden de woestaards halveling hun ongelijk, DAVID, *Hist.* 2, 75. Dat de Duitsche krijgsbenden ... niet of maar halveling zouden gehoorzamen, 10, 417 (zie ook nog 5, 553). Ik (had) reeds halvelings de overtuiging, dat *enz.* SLEECKX 1, 97. Ik ... was halvelings voornemens zijne vraag in te willigen, toen *enz.*, 12, 41. Het scheen Constant halvelings dat er in dien „blaai" (*bluf*) iets was, dat misstond, DE VOS, *Vl. Jong.* 9.

Soo begost ick seer te gheeuwen en te gapen,
En ... ben ... ten lesten halueliughe ontslapen.
HOUWAERT, *Vier Wterste*, 9.

(*zij staat*) beschaamd zich telkens verbergend,
Dat hij naar heuren kant
zijn hoofd maar halvelings omwendt.
V. BEERS 2, 89.

HALVEMAAN — HALFMAAN; -MANE —, znw. vr., mv. *-manen*; verkl. *-maantje*. Verg. nhd. *halbmond*, eng. *halfmoon*, fra. *demi-lune*. Koppeling van *Half* (1ste art.), in den 1sten nv. vrouwel. enk. of in onverbogen vorm, en *Maan*, *mane*. Eene benaming voor sommige schijngestalten van de maan; eigenlijk voor de maan in het eerste en laatste kwartier, wanneer zij zich werkelijk als eene *halve* maan voordoet, doch zeer veelvuldig en zelfs meestal, oneigenlijk, t. w. voor een maansikkel, hetzij van de wassende, hetzij van de afnemende maan; zie verder hieronder.

1) Eigenlijk, in 't algemeen, in eene der boven omschrevene opvattingen. || De half mane. La demi lune. *Semiformis luna*, PLANT. (zie ook KIL. op half-maene).

2) Eene voorstelling of afbeelding van eene *halvemaan*.

a) Een maansikkel, wassende maan, als het zinnebeeld van het Mohammedanisme, van den Islam; ook (met eene ster in hare opening) het veld- en wapenteeken van den Grooten Heer van Turkije, en dan vervolgens ook van het Turksche rijk. Fr. *croissant*, eng. *crescent*. || Waar thans nog Islams halve maan Haar hoornen boven 't kruis blijft steken, TER HAAR, *St.-P. Rots*, 8.

De Turcksche keizers schepten hoope
De zon van 't aengestreên Europe
Te dooven met hun halve maen.
VONDEL 10, 580.

Reeds doet hij hier en ginds de trotsche halve manen
Verdwijnen voor het kruis der Christen oorlogsvanen.
LEDEGANCK 409.

— Bij uitbreiding. Het Mohammedanisme; de Mohammedaan (collectief). || Voor 't bloed waarop dit wapen wijst, Bezwijm' de Halvemaan! DA COSTA 3, 191.

Heil vorst Sebastiaan!
En wee, en wee, en wee, en wee,
En wee de Halvemaan!
DA COSTA 3, 192.

— Ook eene benaming voor een oorspronkelijk Turksch muziekinstrument, t. w. eene groote met schelletjes behangen en ter weerszijden met paardestaarten getooide *halvemaan* op een staak. || Halve maan of Turksche schel ..., een uit het Oosten afkomstig instrument, bestaande uit een groote metalen halve maan op een stok bevestigd en van vele klokjes of schellen voorzien, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 11.

b) Benaming voor een stuk in de wapenkunde; wanneer het eene wassende maan voorstelt wordt het thans gewoonlijk een *wassenaar* genoemd. || Toen de Zilvren Halvemaan (*het wapenteeken der Wassenaers*) Uw poort werd uitgedragen, BEETS 3, 95 (*De Leidsche Burcht*).

3) Iets in den vorm, de gedaante van eene *halvemaan*.

a) In 't algemeen. || Sy (hebben) groote hoveerdye in hun hayr fraey te scheeren, elck op een ander fatsoen ..., als d'een is geschoren met een halve maen, d'ander Cruyns-wijs *enz.*, *O.-I. e. W.I. Voyag.* 5, 14 *b*. Ik (*een bekkesnijder*) (zal) hem met een enkeld half maantje (*sikkelvormig sneedje*) over zijn hakkebord laten waaien, V. LENNEP, *Rom.*

3, 23. Amsterdam ligt, als een halve maan of wassenaar, aan den zuidelijken oever van het Y, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 89.

het rechter been over het linker slaan,
Waardoor men 't ijs besneid met meenig' halve maan
Of Ryd een O in 't rond *enz.*
MOURIK, *Wintersche Vermaak.* 38.

b) Sikkelvormig mes op langen steel tot het snoeien van boomen. || Een halve maan, dus word in de tuinerij een scherp werktuig genaamt, ... dienende om daar meede scheerheggen en boomen op te slaan, CHOMEL 440 *a*.

c) Broodje in den vorm van een maansikkel. || Hoorntjes, halvemaantjes, strikken.

d) In de versterkingskunst. Eene verouderde benaming voor het, trouwens later in zijn vorm gewijzigde ravelijn. Fra. *demi-lune*, eng. *halfmoon*, nhd. *halbmond*, *halber mond*. Verg. v. KERKWIJK, *Versterkingkunst*, 313. || Half-manen ofte Ravelins zijn Bol-wercken buyten de Stadt uyt-steeckende, maer van binnen nae de Stadt-waerts open, ende aende Wallen niet vast gehecht, *vóór* v. METEREN, *Hist.* x. Van welken dijk ... 8 roeden beslaeghen zijn met een' halve maene oft ravelijn ende de graften van dien, HOOFT, *Br.* 2, 358. Men legde ook somtijds vóór de saillanten der bastions werken in den vorm van ravelijnen aan; daar de contrescarp der hoofdgracht, welke hunne keel vormde meestal afgerond was, verkregen zij de gedaante van eene halve maan en men noemde zulk een werk halve maan (*demi-lune*); deze naam werd echter ook somtijds aan de ravelijnen voor de courtines gegeven, LANDOLT 2, 136.

Afl. *Halvemaansgewijze*, *-wijze* (zie die woorden).

Samenst. afl. *Halvemaanvormig* (zie ald.).

Samenst. *Halvemaanijzer*, *halvemaanstuk* (zie die woorden).

— Voorts *Halvemaanblazer*, mv. *-s*, benaming, die aan de hoornblazers van 1795 tot 1810 gegeven werd (zie LANDOLT 1, 221); *halvemaanhoren*; benaming voor een geslacht van horens (*Nerita*) naar den vorm van hunne opening (HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 16, 477); *halvemaanrond* („De vrouwelijcke troepen ... met hare *halvemaenronde* (lat. *lunatis*) schilden braveeren", VONDEL 5, 384).

— In den vorm van den 2den nv. *Halvemaansbeentje*, een der handwortelbeenderen, zoo genoemd omdat eene van zijne oppervlakten den vorm eener wassende maan heeft; *os semi-lunare* (CHOMEL, *Verv.* 2778 *b*); *halvemaansgezicht* („Vrouw Grompel trekt 'en *halve-moansgezicht* tegen Koatje, en Koatje gêft 'en kniepeugske weerum", CREMER 12, 65); *halvemaansklepvlies*: dat den vorm heeft van een halvemaan („Het *halvemaans klepvlies*, achter het regter oor van het hart", BERKHEY, *N. H.* 6, 11); *halvemaansmes*, gereedschap der zadelmakers.

HALVEMAANIJZER — soms ook wel HALVEMAANSIJZER —, znw. onz., mv. *-s*. Uit *Halvemaan* in de bet. 3) en *IJzer*. IJzeren voorwerp dat den vorm heeft van eene halvemaan.

1) Halvemaanvormig hoefijzer dat slechts de voorste helft van den hoef bedekt. || Het halvemaanijzer ... is zeer kort, zoodat het alleen den toon en de zijgedeelten van den draagrand bedekt, MOUBIS, *Hoefbeslag*, 35. Dit doel (*genezing van klemhoef*) bereikt men ... door het gebruik van het halve maansijzer *enz.* 85.

2) Gereedschap van de metaaldraaiers. || Met de haakijzers en uitdraaibeitels is nog verwant het halvemaansijzer (nhd. *mondstahl*, fr. *croissant*) met boogvormige zijdelings geplaatste snede, gedeeltelijk rechts, gedeeltelijk links, KUYPER, *Technol.* 1, 312.

HALVEMAANSGEWIJZE — HALVE MAANSWIJZE —, bijw.; ook als bnw. gebezigd Nhd. *halbmondweise*. Van *Halvemaan* in de bet. 1) in den 2den nv., met *-gewijze* (zie GEWIJZE) o *-wijze*.

1) **Bijw.** (van wijze). Op de wijze, in den trant in den vorm van eene halvemaan. || Deeze Baarde (*der walvisschen*) zitten in een breede ry aan elkan deren, inwendig een weinig geboogen, en halv maansgewyze geschikt, ZORGDRAGER, *Groenl. Visse* 105. Eene vallei ... die halvemaanswyze zich bo om een meer, BILD., *Luchtr.* 39. Halvemaans-wij zich krommende, omvatten deze hoogten een terre .. , lang ongeveer drie uren gaans, BOSSCHA, *Le v. W. II*, 159. Halvemaansgewijze, langs den .. oever der rivier, lag ... de breede rei van paleize v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 34.

2) Als bnw. Halvemaanvormig. || Een halv maansgewijs beentje uit de krop van een der dri puntige klepvliezen van een Ossenhart, BERKHE *N. H.* 6, 16 *t*.

HALVEMAANSTUK, znw. onz., mv. *-k* Uit *Halvemaan* in de bet. 1) en *Stuk*. Een stu een onderdeel van eenig voorwerp, werktuig en dat den vorm heeft van eene halvemaan.

1) In de molenmakerij. Een der twee halvemaa vormige stukken waaruit het lichaam van een bonk laar bestaat. Zie BOEKENOOGEN 604.

2) In eene pelmolen op den maalzolder. Een d beide halvemaanvormige stukken hout rondom h steenspil. Zie BOEKENOOGEN 604.

HALVEMAANSWIJZE. Zie onder HALVE MAANSGEWIJZE.

HALVEMAANVORMIG — HALFMAA VORMIG —, bnw. Nhd. *halbmondförmig*. Van *Halv maan* (*Halfmaan*) en *Vorm* met *-ig*. Den vor hebbende van eene halvemaan.

— *Halvemaanvormig ijzer*, bij HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 229: halvemaanijzer in de bet. 1).

— *Halfmaanvormig been*: een der handworte beenderen; lat. *os lunatum* (zie v. BRAAM HOUCK GEEST, *Ontleedk.* 1, 232).

HALVEN, bedr. zw. ww.: *halfde*, *gehalf* Ohd. *halbôn*, mhd. nhd. *halben* (*hälben*), mnl. *ha ven*. Hetzelfde als *halveeren*; verg. bij de volgende aan haling hetgeen *ald.* (1, Aanm.) is gezegd. || De manne des bloets ende bedroghs en sullen hare dagen nie ter helfte brengen, *Psalm* 55, 24: *Kantt.* Heb halven, ofte halveren, dat is, sy sullen eene ontijdigen doot sterven.

HALVENAAR — HALFENAAR —, znw. m., (mv. *-s*). Mnl. *halvenare*. Van *Half*, 1ste art., met *-(e)naar*. Pachter voor het halve gewin; halfwin. || Halffenaer. j. halfwin, KIL. Halvenaar, Di om de helfte pachter is. *Fermier à demi revenu*, v. D. ENDE.

HALVERHOOGTE, bijw. (van plaats). Koppeling van *Half*, 1ste art., in den 3den nv. vr. enk., en *Hoogte* in den zelfden nv. Ter halver hoogte; op de helft van de hoogte. Verg. *te(r) halver hoogte* in kol. 1602. || Halverhoogt', Op de omgangsleuning (*van een toren*), STARING 2, 189.

HALVERHOUTS. Zie onder HALFHOUTS.

HALVERLIJVE — HALVERLIJFS —, bijw. (van wijze). Tot aan —, tot op de helft van het lijf of lichaam. Eene naar het voorbeeld van koppelingen van een verbogen nv. van *Half* met een vrouwelijk znw. gevormde bijwoordel. uitdr. Verg. *te(r) halver lijve* in kol. 1602. || Zij (ontdekte)... het hoofd en het bovenlijf van eenen ... jongeling, die halverlijve uit de golven oprees, VISSCHERS, *Herinn.* 3, 428.

Het water zypelt van den toren, vult de straet,
Zoo dat men halverlyfs als in rivieren waedt.
WILLEMS, *Nal.* 133.

HALVERMAST, bijw. (van plaats en van wijze). Eng. *halfmast.* Tot op de helft van den mast, tot op de helft van de hoogte van den mast boven het scheepsdek. Verg. voor de vorming *Halverlijve.* Voor *te(r) halver mast* zie kol. 1602.

HALVERMIJN, bnw. Voor de helft mijn, d. w. z. slechts voor de helft van mij afkomstig. Eenmaal voorkomende bij HUYGENS 1, 201. Verg. HALVERVOETSCH.

(*Dat ik ben begaan*) min om 't dancken,
Min om 't streelige bejancken,
Van een' halver-mijne gaey,
Dan om 't innerlicke gaef (*enz.*).
HUYGENS 1, 201.

HALVERSLEET, bnw. Koppeling van *Half,* 1ste art., in den 3den nv. vr. enk. en *Sleet, slete* in den zelfden nv. Te(r) halver slete (d. w. z. op de helft der slijting; zie HALFSLEET); half versleten. || Het Bruylofts-kleed daer in ick lest verscheen Is over halver sleet, jae 't en gelijckt 'er geen, HUYGENS 1, 47.

HALVERSTENG, bijw. (van plaats en van wijze). Tot op de helft van de hoogte van de steng. (Verg. HALVERMAST). || Halver steng strijken: *Amener à demi-mât. To lower down half mast,* TWENT, *Zeem.-Wdb.*

HALVERSTOK, bijw. (van plaats en van wijze). Tot op —, of: op de helft van den stok (vlaggestok); bij uitbreiding: tot op —, of: op de helft van de hoogte waarop de vlag gewoonlijk hangt. Verg. HALFSTOK en voor de vorming HALVERMAST enz. || De vlag halverstok hijschen; halverstok vlaggen (ten teeken van rouw).

HALVERTAL, bijw. (van graad). Tot op de helft van het getal. || Halvertal gedund ... Beklautren zij de vloot, TOLLENS 6, 23.

HALVERTIJD — daarnaast HALFTIJDS —, bijw. (van tijd). Gedurende de helft van den tijd die het etmaal duurt; gedurende de helft van het etmaal. || De noodiging van nachts bekoorlijkheden, Dat, halvertijdt twee liên een dekzel warm', HOOFT 1, 270 (*Ged.* uitg. 1636, 387: halleftijds).

HALVERVOETSCH, bnw. Samenstellende afleiding van *Half* (1ste art.) en *Voet* (zekere maat), beide in verbogen vorm, met *-sch.* Van een halven voet (lengte); niet langer dan een halve voet. Eenmaal door HUYGENS gebezigd van de lengte van het menschelijk leven, onder verwijzing naar *Psalm* 39 (vers 6), waar het van iemands „dagen" heet, dat zij „een hant breet" zijn gesteld. Verg. de hiermede overeenstemmende verklaring van A. M. MOLENAAR in *Navorscher* 23, 609. || Daer gae ick weer ... spillen sulcken langen deel Van 's levens halvervoetsche deel, HUYGENS 1, 535 (*Slapen*).

HALVERWEGEN — HALVERWEGE; ook HALVERWEG en HALVERWEGS —, bijw. (van plaats). Van *Half* (1ste art., I, II, 3) en *Weg,* beide in verbogen vorm. Naar allen schijn heeft men in *halverwegen* met een vrouwelijken bijvorm van het znw. *weg* te doen; zie daarover, behalve VERDAM in *Tijdsch.* 4, 216 vlg., FRANCK, *Etym. Wdb.* op *Weg.* Verg. HALFWEG.

1) Op de helft van den weg of den afstand dien men bezig is af te leggen of die moet worden afgelegd; vandaar: op de helft —, in het midden van den weg, den afstand, de ruimte die tusschen twee personen of zaken gelegen is of die dezen van elkander scheidt; eindelijk ook: op de helft —, in het midden van het geheel (den geheelen weg, de geheele lengte). || Zynde men naauwlyks halverwegs (*b. v. tusschen Leiden en Utrecht*), of Spraak, Land, Volk en Kleedy, heeft reeds eene geheel andere gedaante, BERKHEY, *N. H.* 3, 419. Pandolf komt aangetogen! Hij keerde halverwegs, STARING 2, 95. Ik ... ben, reeds halverwege zijnde, teruggekeerd, *K. Zev.* 1, 36. Men (zond) de brandschepen op de brug af; een daarvan sprong halverwege, het andere dreef tot tegen de brug, CONSC. 4, 327 *b.* Hij is halverwege niet, Of zijn vervolger snapt hem bij den rok, V. DROOGENBROECK, *Spr.* 21.

— Naast *halverwegen* komt ook *ter halverwege(n)* (verg. *te halven wege* onder HALFWEG) voor. || Omstreeks ter halverwege gekomen moet de jongen het huisje voorbij, CREMER 12, 176.

— Bij vergelijking of figuurlijk gebezigd. || Noch gaet die danck maer halver weghe, HUYGHENS, *Cluyse.* 12. Hij (wilde) ..., eenmaal de zaak hebbende aangevangen, die niet halverwege ... laten steken, *K. Zev.* 1, 148.

Rust, zaalge, rijk aan roem en aardsche rampen tevens:
Schoon halver weg gestuit, reeds waart gij beiden zat.
TOLLENS 5, 170 (*Lijkzang op Borger*).

— In min eigenlijk gebruik. Tot op de helft, voor de helft, t. w. slechts gedeeltelijk. || Zich halverwege oprichtend en de handen omhoog heffend, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar,* 222. 'k Onttoog ... 't zwaard ter halverweeg de schede; 'k Begreep mijn onmacht en liet af, SCHIMMEL, *Dram. P.* 1, 36.

— *Halverwege van* —, of *halverwege een weg, een afstand, eene ruimte* en derg.: op de helft, op het midden van den af te leggen weg, den scheidenden afstand enz. || Een smal wenteltrapje ..., dat halverwege de gang begon, *K. Zev.* 3, 249. De knecht bleef halverwege de trap staan, CONSC. 4, 45 *a.* Aan het einde van dit kanaal, bijna halverwege de vlakte, lag de stad Appiiforum, BEETS, *Paulus,* 220.

Ze waren halleverwege
Halleverwege den dijk,
Daar braken al der eiertjes, *enz.*
bij BEETS, *C. O.* 84.

— Bij vergelijking, met betrekking tot eene tijdruimte. || Een prinselijk hôtel, gelijk halverwege de 16de eeuw een graaf van Egmont in staat geweest zou zijn, zich te doen bouwen, BUSKEN HUET, *Rub.* 180.

— *Tot halverwegen; tot op halverwegen*: tot —, tot op het punt, *halverwegen* den scheidenden afstand, in het midden van de scheidende ruimte enz. gelegen. || Feurich ... liet de aanvallers tot op halverwege naderen en gaf toen het sein aan zijn musketiers, V. LENNEP, *Rom.* 1, 43. Toen zij tot halverwege van het voetpad gevorderd was, zag zij *enz.*, CONSC. 1, 255 *a.*

2) Geheel oneigenlijk gebezigd voor: halverlijve, tot op het middel. || Boven de borstwering ... vertoonden zich eensklaps halverwege twee gestalten, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar,* 31.

HALVERWIND, bijw. (van wijze). Op zoodanige wijze (liggende, zeilende) dat men den halven wind heeft, dat de wind dwars inkomt. Verg. *halve wind* in kol. 1597, HALFWIND en, wat de vorming betreft, HALVERLIJF, HALVERMAST en derg. || Het schip ... kan liggen: 1°. Voor den wind. 2°. Van den wind. 3°. Halver wind. 4°. *enz.*, MOSSEL, *Manoeuvres,* 121. Een schip wordt gezegd te liggen ... Halver wind: wanneer de wind regt dwars inkomt en dus een hoek van acht streken met de kiel maakt, *Ald.*

— *Halverwind zeilen.* In figuurlijk verband: niet te fel, niet te kras op zijn doel „afstevenen";

kalmpjes te werk gaan. Verg. *halfwind zeilen* (kol. 1640). || Zeilt alle bei wat halver wind, *Leev.* 3, 202 (*tot een bruidspaar*).

HALVERZEE, bijw. (van wijze). Koppeling van *Half*, 1ste art. en *Zee*, beide in den 3den nv. enk. Te halver zee (zie kol. 1602) of volgens de omschrijving van WITSEN (*Scheepsb.* 492): „Half wegh tusschen het eene en het andere landt, te midden in de Zee".

HALVESTUIVERGELD, znw. onz.; alleen in 't mv. *-gelden* voorkomende. Benaming voor zekere, sedert 1853 afgeschafte, gelden voor elken tot de vaste rol behoorenden schepeling door den officier van administratie op de Nederlandsche oorlogschepen genoten, waartegenover op dien officier de verplichting rustte tot het leveren van licht, brandstoffen enz.

HALVESTUIVERSBROOD, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Brood van een halven stuiver, brood dat een halven stuiver kost. || Een klein halvestuiversbrood, CONSC. 2, 204 *b*.

HALVEZOLEN, zw. bedr. ww.: *halvezoolde*, *gehalvezoold*. Van *Halvezool* (zie ald.). Van schoeisel: het van halve zolen (halvezolen) voorzien. || Die laarzen moeten gehalvezoold worden.

HALVEZOOL, znw. vr., mv. *-zolen*; verkl. *-zooltje*. Koppeling van *Half*, 1ste art., I, I, 1) in den 1sten nv. vr. enk., en *Zool*. Schoenzool, die alleen onder het voorste gedeelte van het schoeisel gelegd wordt als de geheele zool nog niet behoeft vervangen te worden. Of wel: eene dubbele zool ter versterking van de voorzool.

Arl. *Verhalvezolen*.

HALZEN, bedr. en onz. zw. ww.: *halsde*, *gehalsd*. Onr. nnr. *halsa*, ohd. *halsôn*, *halsên*, mhd. nhd. nnd. *halsen*, ags. *healsian*, eng. *to halse*, Daarnaast *helzen* (zie kol. 1675 en verg. BE-, OMHELZEN). Van *Hals* in verschillende opvattingen.

I) Van *Hals* in de bet. I, 2, *a*). Bedr. ww. Iemand om den hals vatten, grijpen, vallen (zie kol. 1651); omhelzen. || Halsen, oft helsen. *Accoler.* PLANT. *Amplecti*, *amplexari*, *iniicere brachia collo*, KIL. — 't Halzen en begroeten, LUYKEN, *Z. e. St. Gez.* 93.

II) Van *Hals* in de bet. I, 2, *b*, *β*). Bedr. ww. Door de keel zwelgen of slikken; doorzwelgen, doorslikken.

1) Eigenlijk. || Halsen. *Vorare*, *devorare*, *glutire*, *deglutire*, *in ingluviem dimittere*, KIL. Halzen.... fr. *avaler*, DE BO² 354 *a*. De gulzigaard at zoo veel hy maar halzen kon, *Ald.* Hij dronk met groote teugen al wat hij halzen kon, *Ald.* Steek de vogeltjes zoo veel aas in den bek niet: zij kunnen 't niet halzen, *Ald.*

2) Bij vergelijking. Van eene goot, eene kolk en derg. Opslorpen. || De dakgoot kan het (t. w. *het toestroomende water*) niet halzen, DE BO² 354 *a*. Het regende zoodanig dat de duwieren (*kolken*) het water niet konden halzen, *Ald.*

— Ook van eene deur, eene brug en derg., t. w. waar sprake is van een opdringenden menschenstroom. || Het volk vluchtte uit den tempel zoveel het de deuren halzen konden, DE BO² 354 *a*.

3) Bij overdracht. — *a*) Als bedr. ww. *Iets* (*niet*) *kunnen halzen*: iets (niet) „aan" kunnen; tot iets de kracht (niet) hebben, tot iets (niet) in staat zijn. || Ik heb meer werk dan ik halzen kan, DE BO² 354 *a*.

b) Als onz. ww. Met groote inspanning pogen; groote moeite doen. || Halsen. *Magno conamine niti*, KIL.

— *Over iets halzen*: tobben; wurmen (zie v. DALE).

— *Al wat men halzen kan*: met inspanning van alle krachten; uit al (zijn) macht. || Het peerd liep al dat het halzen kon, DE BO² 354 *a*.

III) Van *Hals* in de bet. III, 5); een scheepsterm.

1) Als bedr. ww. Van *Hals*, III, 5, *c*): voorste benedenhoek van een gaffelzeil. Naar beneden halen. Verg. gelijkbet. nnr. *halsa* (doch onr. *halsa* beteekent zeil minderen; FRITZNER²). || Het (is) noodig, dat de voorlijken (*der gaffelzeilen*) stijf neergehaald worden, dat is met andere woorden: dat zij goed worden gehalsd. Tot dat einde dient de halstalie, MOSSEL, *Het Tuig*, 372.

2) Als onz. ww. Van *Hals*, III, 5, *a*): touw aan het groot- en fokkezeil. Hetzelfde als: *verhalzen* (eigenlijk: van hals verwisselen, d. w. z. den tot staanden hals losgooien en den anderen hals toezetten), eene benaming voor: „met stormweder voor de wind omgaan" (MOSSEL, *Manoeuvres*, 243). Verg. gelijkbet. eng. *to tack* voor *to shift the tack* (de halzen). || Halzen of verhalzen is ... het schip over den anderen boeg ... brengen, als het voor stormweêr bijliggende is. Zeer waarschijnlijk is deze naam afkomstig van den tijd toen men nog onder het grootzeil bijlag, en dus werkelijk de eene hals van dat zeil met den anderen verwisseld werd, MOSSEL, *Manoeuvres*, 364. Het halzen komt te pas als men in een eenigzins naauw vaarwater, zoo als b. v. het Engelsch Kanaal, met een volstrekte tegenwind bijligt, en dus om de twee of vier uren van boeg moet verwisselen, om niet op de Engelsche of Fransche kust te vervallen, en zooveel mogelijk midden vaarwaters te blijven; het kan ook te pas komen in de opene zee *enz.*, *Ald.* — Alle hens op klaar om te halzen! 243.

— In vrijer gebruik. Eene algemeen gebruikelijke benaming voor dezelfde beweging bij goed weder. Dat de Schippers eerst aan de Markt haakvast zullen moeten leggen, eer zy zich by den Commissaris zullen mogen aangeeven, op verbeurte van tien Stuyvers; doch zullen daar van exemt zyn, die halzen moeten, *Keuren v. Haerlem* 2, 319 *a* (a° 1750).

HALZERIG, bnw. Van *Hals* in de bet. I, 2, *e*) met *-(er)ig*. Stumperig, sukkelig, onnoozel, ook: gebrekkig van verstand, idioot. || Een halzerig jongen.

HALZING, znw. vr.; mv. *-en*. Van *Halzen* met *-ing* (verg. eveneens gevormde woorden als *hieling*, *voeting*, voor *hiel*, *voet* in overdrachtelijke beteekenis). Bij zeeweringen; thans met de zaak verouderd. Benaming voor de landwaarts hellende glooiing tusschen een wierriem of „wier" (hooge buitendijk van wier) en de kruin van den (aarden) dijk; daar dergelijke „wieren" niet meer bestaan worden thans ook geene *halzingen* meer aangetroffen. || De helling van de halzing (van 5 à 6 op 1) was bevorderlijk aan het gemakkelijk afvloeien van het bij stormvloeden overkomende buiswater naar de dijkskruin en het binnenbeloop van den dijk. — In 1729 ... (*waren*) de wieren ... onverhoogd ... gelaten.... De baren stortten zich ... over de onverhoogde wieren, op en in de halzing, en verder op en over den dijk, G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 573.

HAM (I) — AM —, znw. m., mv. *hammen*. Waarschijnlijk hetzelfde woord als ags. *Ham*, eng. (gewestel.) *ham*, (ofri. *ham*?), nfri. (saterl.) *hom*, mnd. nnd. *ham*, mnl. *ham*, westvl. *am* (voor *Ham*; zie kol. 1322), oorspronkelijk misschien een hoek in 't algemeen beteekenende, vervolgens hetzij een hoek waters in het land (eene *inham*, een hop, eene bocht), hetzij een hoek lands in het water (een *uitham*, een hoorn, een nes; in dit geval hetzij dor, hetzij begroeid, dus eene plaat of schor of b. v. eene

gors). Uit deze beteekenissen laten zich althans ook de andere toepassingen gereedelijk verklaren. Zie GALLÉE in *Nomina geogr. neerl.* 3, 335 vlg., doch vooral J. W. MULLER in *Tijdschr.* 15, blz. 4—21. In Zuid-Nederland en zoo 't schijnt ook in 't oosten van Gelderland is *ham*, in de bet. van: aan of in het water gelegen weiland (DE BO² op Am) of van: stuk land (GALLÉE, *Geld.-Overijs. Dial.* 16 *a*) nog niet uit de volkstaal verdwenen, maar voor 't overige is het te beschouwen als een verouderd, ofschoon nog als een historische term gebezigd woord, dat immers ook als plaatsnaam en in de plaatsnamen, die er mede zijn gevormd, door het gros der Nederlanders volstrekt niet meer wordt begrepen.

1) Aangeslibde hoek lands; de volgende aanhaling heeft betrekking op den „ham off hoeck slijcklants" van welken sprake is *Westfri. Stadr.* I, 106—107 (verg. *Tijdschr.* 15, 11—12). || Om te bedijken een ham of hoek slik, strekkende langs *enz.*, G. DE VRIES, *Holl. Noorderkw.* 25.

2) Met houtgewas (wilgen) begroeide waard; griend (in de bet. 2); rijswaard. || *Viminetum*, wideham, een ham van widen, *uit een Vocabularius* in *Hor. Belg.* 7¹, 20 *b*. Hamme van wilghen. vetus. *Salicetum*, *salictum*, *locus salicibus consitus*, KIL.

3) Stuk grasland, bepaaldelijk: in of aan het water gelegen weiland (t. w. land dat beweid, niet gehooid wordt). || Ham, hammerick, oft hoylandt. Un praiz, un pasturage. *Pratum.* vide Weyde, PLANT. (overgenomen door KIL.). Am, amme, ham. *Pascuum*, *locus pascuus*, KIL. Am.... Weide. fr. *carreau*, *paturâge*, DE BO² 45. Er loopen vijf koeien in dezen vetten am, *Ald.* Een am is gemeenlijk omgeven van grachten, *Ald.* — Al wie eenigs zins met de plaetselyke aengelegenheden van Leuven, Mechelen, Gent of andere nederlandsche steden bekend is, weet dat ham, zoowel hier te lande als in Neder-Saksen, oorspronkelijk eene weide, met eene sloot omgraven en beschut, beteekende, SERRURE *in: Vad. Mus.* 5, 436.

4) Als naam (eigennaam) van stukken grond (landerijen, polders, en derg.) en van plaatsen (dorpen, gehuchten, enz.), in of buiten samenstelling; de — tegenwoordige of voormalige — plaatselijke gesteldheid zal moeten uitwijzen welke beteekenis in elk bijzonder geval aan het woord *ham* mag worden toegekend. Eene, stellig slechts onvolledige, verzameling van zulke namen vindt men bij MULLER in *Tijdschr.* 15, 12—14. — „Buurt, buurtschap" schijnt wel de beteekenis te zijn van *ham* in: „borgermeyster, *hammeyster*, lat. *burgimagister*", *Teuthon.* 60 *b*; tenzij men hier eene schrijf- of drukfout voor *hammeymeyster* mag onderstellen.

Samenst. (in de meest oorspronkelijke bet.) *In-*, *uitham* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Wide-*, *wilgenham* (zie onder 2).

HAM (II) — HAMME; daarnaast HAME, HAAM —, znw. m. en onz., mv. *hammen*; eene benaming van de nageboorte eener merrie. Ongetwijfeld is dit *ham* en zijn bijvorm *hame*, *haam* ten nauwste verwant aan onr. *hamr*, m., nnr. deensch *ham*, ags. *hama*, *homa*, ohd. *hamo* omkleedsel, omhulsel, huid, noordfri. *hame*, *home*, bast, huls, dat ook aanwezig is in ndl. *lichaam*; men dacht of denkt zich dus de nageboorte als te zijn een omkleedsel van de vrucht in het moederlijf (verg. hiermede een anderen naam voor de nageboorte, t. w. *haal*; zie ald. 3de art.). Trouwens ook in andere Germ. dialecten komt bij gelijke of verwante vormen dezelfde beteekenis: nageboorte voor; zoo beduidt ags. *hama*, *homa*, peul en nageboorte; mnd. *ham*, bedekking, omhulsel, huls, maar bepaaldelijk: nageboorte; nnd. *hamen* (*D. Wtb.* 4, II, 307) en *hamel* (*Brem. Wtb.* 2, 574): nageboorte der koe; deensch *horseham*: het „vel" waarin het veulen ligt wanneer het geworpen wordt (aldus omschreven in *Dania* 1, 8); ook vergelijke men ags. *cildhama*: *matrix*, *uterus* (moederlijf; letterlijk: kindhulsel).

Ham is de meest voorkomende vorm; *haam* (*haem*) wordt naast *ham* als nog in Friesland gebruikelijk opgegeven door WALING DYKSTRA in *Volkskunde* 1895, blz. 174; de *Vrije Fries* 3, 205 vermeldt alleen *ham*. || Hamme. Sicamb. *Secundae*, KIL. — Het afhaalen van het vuil, of de Ham, BERKHEY, *N. H.* 4¹, 59. Als het Merriepaard de Ham te lang behoud, *Ald.* In de Ommelanden plegen de landlieden het ham of licht, waarin een veulen ter wereld komt, boven in een hoogen boom te hangen, V. D. BERGH, *Mythol.* 339.

HAM (III) — uit HAMME; daarnaast gelijkbet. HAME, HAAM —, znw. vr., mv. *hammen* of *hamen*; verkl. *hammetje*, *hammeken*. Ohd. *hamma*, mhd. *hamme*, gewest. nhd. *hamme* (*hamm*), vr. (en daarnaast *hamme*, *hammen*, zwak manl.), ags. *hamm*, *homm*, meng. *hamme*, *homme*, eng. *ham*, nnd. *hamm*, mnl. *hamme*; daarnaast gelijkbet. onr. *hõm* (2de nv. *hamar*), ohd. *hama*, mnd. *hame*, mnl. *hame*, wvl. *hame*, *haam*. Over deze en daaraan met meer of minder waarschijnlijkheid verwante vormen en woorden is uitvoerig gehandeld door J. W. MULLER in een opstel: *Ham en Boterham*, in *Tijdschr.* 15, blz. 1 vlg., alwaar bovendien gissingen geopperd worden aangaande de gemeenschappelijke grondbeteekenis (buiging, bocht, inham, hoek?) van dit en andere gelijkluidende woorden *ham* (verg. HAM, 1ste, 4de en 5de art., alsmede BOTERHAM). In elk geval laten zich de beteekenissen van het in dit art. behandelde woord uitnemend ordenen indien men *buiging*, in dit geval: buiging of bocht van de knie, kniekuil, als eerste beteekenis aanneemt.

1) Buiging, bocht van het been, den poot; kniekuil, waai (lat. *fossa poplitea*) bij den mensch; aan den achterpoot van paarden, koeien en ezels: de holte tegenovergesteld aan de hak (*ald.* 6de art., bet. 2), de haassen (in de bet. 2), lat. *suffrago*. Dezelfde beteekenissen hebben ohd. *hamma*, ags. *hamma*, eng. *ham* („the posterior part of the knee-joint in man", WEBSTER op *Hough*); mnl. *hamme* en *hame*; verg. ook nnr. *hom(s)bot*, letterlijk „hambocht". || De Hame. Le iarret. *Poples*, PLANT. Hamme, ham, hame. Fland. *Poples*, KIL. Haam, hame ... holte achter de knieschijf, ... fr. *jarret*, DE BO² 349 *b*. Stram zijn in de hamen, *Ald.* Die frak hangt hem tot in zijne hamen, *Ald.* — Daer mede salvet ... de hamen van de beenen, YPERMAN, aangeh. in DE BO² 349 *b*. Daer de groote achterste senuwen aen vast zyn, ende alsoo de haem uyt maecken, daer men den handt-boom (*bij een geslacht beest*) door-steeckt, DE SMET, aangeh. *ald.*

> Over al waer de leden des Lichamen
> Vouwen oft buyghen, te weten, in 't bucken,
> Ter plaetsen daer de dgien aen 't lijf versamen,
> Soo oock int knielen, in 't nijpen der hamen,
> Ocksels, arm vouden, oft zulcke stucken,
> Ployt vry daer u Laken door 't samen drucken.
> V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 10, 10.

2) Bij uitbreiding: het lichaamsdeel tusschen de kniekuil en de heup: het dijbeen met het daaraan zittende vleesch; de dij, de (achter)bout; vandaar: de bil. Deze beteekenis komt voor bij onr. *hõm*, nhd. *hamme*, eng. *ham*, mnl. *hamme* en *hame*.

a) Dij, en (bij beperking): bil van menschen. In 't Hd. en Eng. alleen in platte of ondeugende taal (verg. b. v. ook eng. *hamcases* voor: broek);

bij ons na 't Middelnederlandsche tijdperk verouderd. De hier volgende aanhaling is geen rechtstreeksch bewijs voor het gebruik; het woord staat daar in eene woordspeling met de bet. *c*, *α*). || Ja Molfinnetje ... Jij zult jou lichaam aan dit huis geheel te kost moeten leggen;... Get Mette, hoe snel zel jij jou dikke hammen moeten roeren! HAPS, *Mansmoer*, bij v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 269.

b) Achterbout van een dier. || De Oogen (van den Haas) noemen zij (*de jagers*) Glazen; de Pooten, Loopers; het Haair, Wolle; de Ooren, Lepels; het Bloed, Zweet; de Billen of Bouten, Hammen; de Staart, Pluim, enz., CHOMEL 1248 *b*.

c) Naar de thans meest gewone opvatting. Een deel van een (geslacht) varken, en wel eigenlijk en oorspronkelijk een achterbout, maar bij uitbreiding ook toegepast op een voorbout, een schouderstuk. Deze bepaalde toepassing op een deel van 't varken kennen ook het Hd. en het Eng. — Andere Ndl. namen voor dezelfde zaak zijn *hesp* (in de zuidelijke gewesten) en *schink* (in 't Oosten en Noorden); *ham* is meer in 't bijzonder in Holland en Utrecht gebruikelijk.

α) Als zaaknaam. || Ham; Schink; dus worden genoemt de agterste gekorte bouten of billen van een Verken, .. de voorbouten en de kaaken (draagen) ook wel den naam van ham ..., dog wat oneigentlijk, CHOMEL 998 *a*. — Ham of scholder of schenck, *laganum*, *ancha*, *Teuthon.* 139 *a*. een Hamme. *Un iambon*, PLANT. Hamme. *Perna*, *petaso*, *armus porci*, KIL. — Van een Vercken kan men veel smakelijcke ... spijse bereyden tegen de Winter, ... 't zy geroockt of gepekelt Speck, van Hammen, Schincken, Inkruyt of Hutspot, *Verm. Landt-Leven* 3, 82 *b*. Hoe men de Hammen rookt en zout, CHOMEL 998 *a*. Hoe men een versche Ham toerigt met een blanke saus, 998 *b*. De versche ham gaar gekookt en wel geschuimt zijnde, doet er de zwaart af *enz.*, *Ald.* Ik ... kortte mij den tijd met te peuzelen aan een keurig fijn hammetje, VISSERING, *Herinn.* 1, 13.

> Ick heb seven kinderen, al cloeck en gesont,...
> Sij souden soo haest een hammeken schillen,
> Ten been toe villen, stont maer in 't tresoor.
> *O. L. Heers minnevaer* in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 151

— De man die zijne vrouw, of de vrouw die haren man sloeg, verbeurde voorheen op sommige plaatsen een of meer „goede" of „vette" *hammen* aan de buurt. || Volgens de Haagsche buurtwetten verbeurde de man, die zijne vrouw sloeg, een vette ham, en de vrouw, „sich soo verre vergrijpende", dat ze weêrom sloeg, twee zulke hammen, TER GOUW in *Oude Tijd*, 1874, 143 (zie ook *Keuren v. Leyd.* 105).

> Wel wijf, om myn te slaan, daar toe zijt gy te goed....
> Ei, wijfken, doet dat niet, gy soud werden bekeurd
> Van den Heer van de buurt, een ham most gy dan geeven.
> SMITH, *Vryage v. Fobb. Gort* bij v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 198.

— *Buitenlandsche, oostersche, westfaalsche hammen;* de laatste hebben van oudsher eene bijzondere vermaardheid. || De Westphaalsche gerookte hammen worden, schoon ze niet groot zijn voor de geurigste gehouden, CHOMEL 998 *a*. — Twee schuetelen rentvleesch met eender oostersche hamme, DESPARS 3, 249 (a°. 1492). Dat ... hoe langer hoe meer werden ingebracht, verkocht en gedebiteert allerhande Buytenlandsche Hammen, Kaes, Speck, Boter en Vleesch, *Gr. Placaatb.* 4, 1236 *a* (a°. 1687). 't Ontleenen van eenige uitdrukkingen aan onze Nabuuren,... by voorbeeld aan de Westphalingers, van welken ik liever hammen als woorden zoude willen halen, v. EFFEN, *Spect.* 1, 122.

— *De houten ham komt daar op tafel:* men houdt in dat gezin voor 't uiterlijk een stand op, terwijl men zich in 't noodigste bekrimpt en „krom ligt".

— *Het neusje van de ham* (of *van de hesp*) het benedenste, meest gespierde, vleezigste (mi vette) deel, dicht bij den voet (verg. *perna*: *pe sonis pars carnosior nervosiorque, una cum pe* bij JUNIUS, *Nomenel.* 68 *a*). || *Perna nobis eun quod Petasonis nasum vocamus.* ... Het neusken v de hespe, oft hamme met den voet, JUNIUS, *Nomen* 68 *a*.

> Al watter op de Tafel komt neemt ghy tot dijn,...
> Een kuyl van de Swaen, de romp van de Gans,
> Het neusken van de Ham, de Spieren van het Hoen
> VISSCHER, *Brabb.* 67.

— *Het hammetje* (*op*) *kluiven:* den boel opmake er door lappen; *het hammetje is gekloven* of o de boel is verteerd, er door gelapt. || Nu heeft thammeken op.... *Competit ... in eos, qui re suam omnem sic dissipant, ut nihil sibi facia reliqui*, SARTOR., *Adag.* 1, 10, n°. 13 (verg. II 6, n°. 18, en III, 10, n°. 87). Ze schynen vreezen, dat het hammetje niet schielyk genoeg z geklooven zyn, indien zy zig niet spoeden, om m vlugge paardjes uit hun erfgoed te rennen, v. EFFE *Spect.* 4, 118.

> Men krauwt vergeefs den kop, alst gelt is door-ghehaet
> Het hammeken is op: de beenen zijn ghebroken:
> De goe gheleghentheyd en tijdt is wegh ghesloocken.
> VONDEL 1, 603.

Zie voorts nog v. EFFEN, *Spect.* 1, 154; 5, 37 *Gew. Weuw.* 3, 60; HARREB. 3, 213 *a* en *b*.

— **Aanm.** Bevreemdend is het in den *Teuthonist hame* aan te treffen met de beteekenis van ma *bake*, zijde spek. Doch zie de aanhaling. || Hame dat synt twe lang smal stucken vleysch uyt eyn werkens (*verkens*) buyck gesneden, *abdomen*, *Teu thon.* 139 *b*.

β) Als stofnaam. Vleesch, of het vleesch, van aan eene *ham*; ook: een stuk of eene snede vleesch van eene *ham*. || Broodjes met rundvleesch, ham kaas. Ham met spiegeleieren. Omelet —, macaron met ham. — Hebje hongher, vryer? gaat tot on sent, snijt ham ende wegh, of vleys, BREDERO 2 219. Een grijse Dutter ... Met de tanden in d butter, In den beulingh, in de ham, HUYGENS 1 90. Koude ham, paterstuk ... gerooste Lamsribbe tjes, v. EFFEN, *Spect.* 3, 198. Het (*een withang bord*) zou heel klaar beduyen Dat ik Ham a Worst verkogt, *Econ. L.* 2, 245. Gebraaden ha die dient my niet, 3, 149. En benje nu van to tot teen een Turk? ... En eetje nu geen ham v. LENNEP, *Poët.* 6, 240 (*Beppo*). Op die tafe vleesch en ham, Netjes uitgesneden, LAURILLARD *Ernst en Kl.* 92.

— *Eet ham met mosterd, zoo wordt gij sterk* Schertsende of smadelijke opmerking, wanneer iemand van „sterk" zijn of worden spreekt; zie TUINMA 1, 302. || Een der ... gemaghtighden (dreef) hem toe, Eet ham met mostart, zoo wort ghy sterk Welcke onbeschoftheit *enz.*, HOOFT, *N. H.* 105.

— Zegsw. (als men iets lekkers orbert): *Da smaakt als ham, maar 't is zoo vet niet!*

γ) Bij vergelijking met de bet. *α*). Muis (dikk spier) van de hand. || Hammeken van de hand de aftrekkende spier van den duim, DE BO² 354 *b*.

Samenst. afl. (in de bet. 1) *Kor(s)hamde* bnw., van paarden en ezels met naar binnen ge kromde achterpooten: noordnederl. *koehakkig*, fr *jarreté* (DE BO² 480 *b*).

Samenst. *Hammebeen* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. 2, *c*) *Hamdoublet*, benaming voor eene soort van schelpdier, *Pinna squamosa* (SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 435; BURMEISTER *Dieren* 3, 665), omdat deze schelpdieren min

meer den vorm van eene ham hebben; *hameter* (zie beneden in de aanhaling voor *hammenkoopman*); *hamhouder*, sierlijke „manchet" van geknipt papier, met lintjes om de hampijp vastgebonden; ook: metalen handvat aan de hampijp; *hamhutsepot*, afval van gekookt hammevleesch (DE BO² 354 *a*); *hamkoek*, koek van beslag voor pannekoeken met fijngehakte ham en kruiden.

— In den vorm *hamme*. *Hammeschijfje*, varkenskluifje van den achtervoet (V. DALE); *hammevet*, vet van eene ham of van ham.

— In den vorm van het mv. *Hammenkoning*, spotnaam voor *Jérôme Bonaparte*, den koning van Westfalen („van zijn bondgenooten (*van Napoleon*)... Bleef schier hem niemand bij. Ja! zelfs de *hammen-koning* Moest vlugten uit zijn woning!" V. MARLE, *Rijmel.* 71); *hammenkoopman* („De *hammenkoopman* zoowel als de kruidenier hingen ook 't portret hunner klanten uit: de eerste den *Hameter*, ... de tweede den Vijgeneter", V. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 156).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Achterhaam*, knieholte, waai aan den achterpoot; *voorhaam*, haam van de voorpoot (DE BO² 349 *b*); *schijthame*, in Zuid-Nederland wat in Noord-Nederland: schijthak heet („Laat den steert van dat peerd groeien tot beneên zijn' *schijthamen*", *Loquela* 10, 80).

— In de bet. 2, *c*) *Banket-*, *kinnebaks-*, *schouderham* (zie die woorden).

— Voorts *Achterham*, achterbout van 't varken, bij tegenstelling met *voorham*, schouderham; *rolham*, ontbeende en opgerolde ham; *theeham*, banketthammetje („Een *The-hammetje. Un jambonneau à servir pour le goûté, la collation*", MARIN); *vischham*, uit gehakte visch nagebootste ham („*Visch-ham*. Neemt 4 of 5 mooten welgekoleurde salmen (*enz.*) ..., en vormt er de gedaante van een ham van *enz.*", CHOMEL 999 *a*).

HAM (IV), znw. vr., mv. *-men*. Nhd. *hamme* vr., en daarnaast *hamen*, manl. (als gewestel. benaming, hier voor het eene, ginds voor een ander deel eener zeis, *D. Wtb*, 4, II, 310). Eene bij ons wellicht eerst sedert korten tijd van de Duitsche grasmaaiers (hannekemaaiers) overgenomene benaming voor den *arend* (zie *ald.*, 1ste art., de bet. 6) aan het blad eener zeis: het omgebogen stuk waarmede dit door middel van banden of ringen aan de kolf (steel) wordt bevestigd; hetzelfde ook als *angel* (zie, óók voor eene bewijsplaats, dit laatste woord, de bet. 1, *f*). Waarschijnlijk is dit *ham* te brengen tot denzelfden stam, met de grondbeteekenis: kromming, hoek, haak, waarvan ook *ham*: hoek lands en *ham*: kniebuiging (1ste en 3de art.) zijn af te leiden. Verg. J. W. MULLER in *Tijdschr.* 15, blz. 3 en 4.

HAM (V) — HAMME —, znw. (vr.?). Halsboog, klaaf, voor koeien. Zie HAAM, 5de art., de bet. 1, *a*) en verg. voor een overzicht van gissingen aangaande de afleiding J. W. MULLER in *Tijdschr.* 15, blz. 4.

HAM (VI), znw. vr. en m., als tweede lid in *boter(h)am*, zuidndl. *smouteram*. Zie op *Boterham* of uitvoeriger J. W. MULLER in *Tijdschr.* 15, blz. 1 vlg., en inzonderheid *ald.* blz. 22 vlg.

HAM (VII), tusschenw.

1) Zooveel als: stil! zwijg! koest! || Ham. Coi, pai. *Tace*, *sile*, PLANT.

2) In de Zaanstreek. Een uitroep van kinderen als zijzelf of anderen iets breken, scheuren enz. Zie BOEKENOOGEN 288. || Ham, 't is! wat zel zij 'en schelden krijgen! (*t. a. p.*).

3) Als nabootsing van een natuurgeluid, zooveel als: hap! Verg. de aanhaling.

— Soms krijgt hij (*mijn hond*) een stuk boterham
Dan zegt mijn lief kapoentje ... ham!
V. DROOGENBROECK, *Zonnestr.*³ 37.

HAMAK — HAMMAK —, znw. (het geslacht blijkt niet, en het mv. komt niet voor). Spa. *hamaca* (oorspronkelijk uit West-Indië), fr. *hamac*, eng. *hammock*. Aan lijnen hangende slaapgelegenheid, in de wildernis gebezigd tot bescherming tegen boos gedierte, en aan boord als slaapplaats voor de mindere schepelingen; hangmat. Het wordt met dit woord in verband gebracht, doch zie bij HANGMAT. || Het (gebeurde) op een nacht, wanneer hy in zijn hamak lag met opene deuren, dat 'er een tijger komt, V. BERKEL, *Amerik. Voyag.* 120. As ik nou leg te droomen in myn hammak, of kooi, (nou, das even het zelfde,) dan denk ik zo lang an jou, tot dat ik in slaap val, *Leev.* 6, 182. Eenen Wilden in zyn hamak, V. ENGELEN in *Werken v. d. M. d. Ned. Lett.* 4, 73.

HAMANSFEEST, znw. onz. (mv. *-en*). Uit *Haman*, eigennaam (zie *Esther* 3, 1) in den vorm van den 2den nv. enk. en *Feest*. Een andere naam voor het Purimfeest der Israëlieten, op den 14den en 15den der Israëlietische maand Adar (zie *Esther* 9, 20—28). Bij vergelijking gebezigd als benaming voor vreugdebetoon over de nederlaag of den ondergang van een belager, van een (politieken) tegenstander, enz. (zie DE BEER c. LAURILLARD, *Woordenschat* 396 *a*).

HAMBURGER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Van *Hamburg*, de bekende stad in Noord-Duitschland, met *-er*. Als naam voor verschillende zaken die oorspronkelijk om of bij Hamburg aangetroffen werden of welke uit die plaats of den omtrek daarvan afkomstig zijn.

1) Eene benaming van den steenkarper, *Cyprinus carassius*, zeker bij verkorting voor *Hamburger karper* (te vinden bij CHOMEL 1446 *b*).

2) Naam van eene zekere soort van aardappelen. || Roode, witte en blauwe muizen, Hamburgers, Afrikanen, roosjes *enz.*, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1867, bl. 118.

HAMEETE. Zie HAAIMEETE.

HAMEI — voorheen HAMEIE (HAMMEIE, HAMAY(E)); gewestel. ook HOMEI(E); uit HAM(M)EIDE (AMEIDE); daarnaast in de 17de eeuw de zonderlinge vorm ALMEI(E) —, znw. vr., mv. *hameien* (*hameiden*). Een in 't Mnl. uit het Fra. overgenomen woord: ofra. *hamede* (*hamaide*, *hameide*), *hamée*; vandaar mnd. *hameide*, *homeide*; *hameie*, *homeie* en mhd. *hamît*; mnl. *hameide*, *hameede*; *ameide*, *ameede*; ook *hammeie*, *ameie* en *homeie* (een Friesche vorm). Naar eene gissing van FRANCK (*Etym. Wdb.* 336) zou het Ofra. woord van Germaanschen oorsprong kunnen zijn en met den stam van nhd. *hemmen*, tegenhouden, belemmeren verwant; ook reeds BILDERDIJK (*Verkl. Geslachtl.*) bracht het Ndl. *hamei* daarmede in verband. De beteekenissen van ofra. *hamede* enz. worden in de woordenboeken weergegeven door nfra. *barre* of *barrière*.

I) Eigenlijk. De naam voor onderscheidene middelen tot afsluiting of afperking; dat echter het woord in 't Mnl. ook zou voorkomen in de beteekenis van: valhek in eene poort (mnl. *scotpoorte* of *reke*, mhd. *slegetor*) is wel vaak beweerd of ondersteld, maar wordt stellig weersproken door J. TE WINKEL, *Het Kasteel* (*enz.*), in *Programma v. h. Sted. Gymn. te Groningen*, 1879—1880, blz. 73—74.

1) Als naam voor eene beweegbare afsluiting.

a) Boom of bout tot sluiting en bevesting van deuren en vensters (vensterluiken): sluitboom; grendelboom. || Hammey, oft hammeyboom. Barre ou barriere à fermer quelque chose. *Repagu-*

lum, PLANT. Hammeye, hameyde, hammeyboom ... *lignum transversum quod ostiis opponitur in postem utrinque immissum*, KIL.

d' echtgenoot van Godt
Jupijn sloot d' eene poort zacht open zonder kraecken.
Doch Venus wert gewaer, voorzichtigh in het waecken,
Het schuiven der hammele.
VONDEL 11, 776 (lat. *Venus portae cecidisse repagula sensit*).

b) Slagboom, draaiboom of beweegbaar hekwerk tot afsluiting van wegen of andere toegangen. Zie ook de Aanm. onder *d*). || Hamayen, zijn Draeyboomen met Palisaden ghemaeckt, om de weghen ofte poorten voor Peerden te sluyten, *vóór* V. METEREN, *Hist.* X.

c) Het hekwerk — t. w. de in een poortvormig gestel draaiende hekken —, vóór de brug welke toegang geeft tot de poort van eene stad, eene vesting enz.; vandaar: buitenpoort, voorpoort. || Hamey. Buiten-hek van een Stads Poort, MARIN. De hamey was al toe. *La barrière étoit déja fermée*, MARIN. Hamei ... Het buitenste hek van eene stadspoort; in onduitsch: *de barriere*, WEILAND. — De viant (is) ... bij Steenwijck gekomen ..., ende waeren reets, deur d' homeye ende grafft, tot opte wallen gekomen, V. VERVOU, *Gedenckw. Gesch.* 68. (*Zij*) liepen met gheweld met boomen de Hameye van sinte Catrijnen poort op, setten ladderen aende muyren *enz.*, BOR, *Nederl. Oorl.* 7, 79 *a*. Alzoo de hameye aan de Noortzijde van 't fort nootlijk vernieuwt, ende ... eenighe roeden bujtenwaerts dient gestelt, HOOFT, *Br.* 2, 222. Zeeker eedelman ... (had) door de buitenste hamay van de Regeliers-poort ... een ongeslooten briefken gesteecken, HOOFT, *N. H.* 135. De burghers (slooten) de deuren, ten laatste 't winket ook, en een deel Spanjaarden, tussen hamey en poort in, 371. Soldaaten ... die, stillekens oover de hamay geklommen, in twee leedighe daghwachthuiskens, buiten aan de Vuchterpoort, gingen schuilen, 982. Men (oopent); doet de valbrug daalen; ende treedt ter hamaye uit, 982. Over de graaft (*bij de Haarlemmerpoort*) is een groote sterke steene brugh ... met twee Valbruggen, zes verwulfde bogen, en voor met een sterk hartsteene Hameye, of Buytenpoort voorzien, COMMELIN, *Beschr. v. Amst.* 221 *a*. Als de waakklok geluyt heeft, zullen zy (*de poortiers*) den bingel ofte poortklok tweemaal trekken ..., ende als dan de hameyen, poorten, boomen ende waterhekken sluyten, *Utr. Placaatb.* 3, 603 *a*. Wanneer deeser Stads poorten komt te naken eenig volk van oorlog ... zullen de poortiers de hameyen sluyten, 3, 603 *b*. Deze sterke blokhuizen ... waren wederzyds met hameien ... voorzien. Te midden dezer voorpoorten kon men onder de bogen daar in varen, WILLINK, *Amst. Ark.* 1, 68.

— Naar het genoemde poortvormig (meestal houten) gestel zal het wipgebint eener ophaalbrug wel het *hameigebint* zijn genoemd, en naar dit laatste heet dan eene wip- of ophaalbrug waarschijnlijk weder *hameibrug*. (Als benaming voor de (horizontale) dwarsbalk van het hamei- of wipgebint wordt *hamei* vermeld; dit zou in deze bet. de verkorte naam van het hameigebint kunnen zijn, bij beperking toegepast alleen op de bovensloof, die in den engeren zin de wip of balans draagt. Zie nader de niet geheel juiste omschrijving bij V. DALE).

d) Hek, hekwerk tot afsluiting van den toegang tot een erf. || In Friesland is homei nog steeds een hek van de beste soort, *Uitlegk. Wdb. op Hooft*, 1, 68. Hamei is bij de Lfr. (*Landfriezen*) het fraaije hek van ijzer of hout, hetwelk den ingang eener buitenplaats, of van een voornaam boerenerf afsluit, HALBERTSMA, *Aanteek. Sp. Hist.* 98.

— **Aanm.** Verg. voor de beteekenissen *a*—*d* de volgende aanhalingen. || Hameye, by and Almeye off Almeyboom, een sluytboom, off eyge lijck een heck, lugt van sparren off deelen op slagen, W. GOEREE, *Woordenb. d. Architect*, aang in HUYDEC., *Pr.* 3, 299. Hameie, Ameide, Hameyboom ... betekent een sluitboom, draaiboo een hek van sparten, of een voorpoort, WILLD *Amst. Ark.* 1, 68 (*noot*).

2) Als naam voor eene vaste afsluiting of afperkin

a) De balie waarachter of waarbinnen zich advocaten bevinden. || Soo wie ... quame ... bin der ameyden van de voorspraecke als de viersch ghebannen is, sonder oorloff *enz.*, *bij* STALLA 1, 552 *b* (*uit Herenthals*).

b) Hekwerk, raster- of traliewerk; vandaar omrastering. || Hamey off staecket, *fascrum Teuthon.* 139 *b*. Staeckette of hamey. *fascen* 373 *a*. Hammeye, hameyde: *sera roborea cr clathrus, clathrum*, KIL.

c) Eene overdrachtelijke toepassing van de laa vermelde beteekenis is die van: omperkte ruim en vervolgens: gehucht. Zie hierover vooral VER 3, 67, alwaar ook reeds gezegd wordt, dat de ov eenkomst tusschen *hameide* in deze bet. en *hameau* (mlat. *hamellum*), louter toevallig is. Hammey. Hameau, une bourgade de deux ou t maisons. *Villulus, burgus, viculus*, PLANT.

II) Als benaming van een stuk in de wapenku (fra. *hamaide, haméide*), waarin sommigen de aarde afbeelding van het valhek in eene mid eeuwsche burgpoort (fr. *herse sarasine*, mnl. *scotporte*) willen zien. Voor de gedaante zie aanhalingen. || Hamaide, is een *Fasce* van stucken, *Alaizées*, dat is, die niet en raecken kanten van den schilde.... Andersints zijn 't stucken oft *Fasces*, d' onderste gheboghen 't punct van den schilde, DE ROUCK, *Nederl. Herav* 2, 31. De staketsels en hameien (worden) in wapens eenigszins fantastisch en verschillend den natuurlijken vorm ... voorgesteld; vooral hamei is van haar oorsprong ontaard en wo tegenwoordig ongeveer afgebeeld, als eene verza ling van drie dwarsbalken, welke de zijden van schild niet raken, en ook door niets aan elkan verbonden zijn, RIETSTAP, *Handb.* 262. Hamei, spronkelijk afsluithek, een samenstel van verti en horizontale balken; als stuk echter voorgest door drie verkorte fasen, met kleine tusschenruimt boven elkaar gesteld, JUNIUS, *Heraldiek*, 289.

Samenst. *Hameiboom, -brug, -gebint* (zie woorden).

— Als tweede lid. *Slaghamei*, bij BILD. 2, voor slagboom (zie de bet. I, 1, *b*) of wel voor: valhek in de poort (mnl. *scotpoorte* of *rek* („Als Hektor ... De ontsloten *slaghamei* der Z poort binnentrad *enz.*"; *Il.* VI, 237: *σάλαξ*).

HAMEIBOOM — ALMEIBOOM —, znw. mv. *-en*. Uit *Hamei* en *Boom*, 1ste art., in de b II, 10). Eene samenstelling of koppeling van tw gelijkbet. woorden; hetzelfde als *hamei* in de b I, 1, *a* of *b*): sluitboom, slagboom. Verg. *Grendelbo* en de ald. aangaande de vorming van dat wo gecopperde gissing. || Liên Die u soo sluyten, d ghy nauws de locht cunt sien, Met sleutels, rijse met almeybooms en signetten, MEULEWELS, *Ti Misantr.* 19.

Zie verder bij HAMEI de aanhalingen uit PLANTIJ KILIAAN, GOEREE en WILLINK onder de bet. I, 1, en in de Aanm. na de bet. I, 1, *d*).

HAMEIBRUG, znw. vr., mv. *-gen*. Benami voor eene ophaalbrug waarvan de balans rust op e

hameigebint (zie ald.). || De hameibruggen, ... zijnde de meest gebruikt wordende soort van ophaalbruggen, PASTEUR-NOOT, *Bouwk. Handwdb.* 2, 259.

HAMEIGEBINT, znw. onz., mv. *-en*. Uit *Hamei* en *Gebint*, (*-e*) in de bet. 1, *a*). Het poortvormig samenstel van balken dat de balans van eene ophaalbrug (hameibrug) draagt; de naam is waarschijnlijk ontstaan, doordien dit gebint dezelfde gedaante heeft als de houten poort waarin de hekken eener *hamei* in de bet. I, 1, *c*) draaien. || Een gebindt ..., waarvan de loodregtstaande stijlen aan hun bovenëinde vereenigd worden door een horizontalen balk ... tot versterking met karbeelen voorzien.... Om den loodregten stand van dat gebint, hetwelk men het hameigebint noemt, te verzekeren, worden *enz.*, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 433 (art. *Ophaalbrug*).

HAMEL (I), znw. m., mv. *-s*; voorheen ook *-en*. Ohd. *hamal*, mhd. mnd. nnd. *hamel* (en daarnaast *hamer*; verg. ndl. *belhamer*), nhd. *hammel*, mnl. *hamel*. Eigenlijk het bnw. ohd. *hamal*, geknot, verminkt (verg. nd., dial.-ndl. *hamel*, *hoamel*, klein, schraal, armoedig, bij DOORNK. KOOLM., MOLEMA, GALLÉE), als znw. gebezigd en toegepast op iets dat geschonden, verminkt, geknot is; vandaar bepaaldelijk als naam voor een „gesneden" mannelijk schaap; bij ons de eenige beteekenis. Voor andere beteekenissen, in het Ohd. en Mhd., voor verwante woorden en vormen, alsmede voor gissingen aangaande den oorsprong, zie de woordenboeken van KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE.

In de algemeene Nederlandsche spreek- en schrijftaal de naam voor een gelubden ram, doch in de gewestelijke volkstaal niet overal gebruikelijk of bekend; zoo bezigt men b. v. in Groningen en in Noord-Holland daarvoor *weere*, *weer*. || Hamel, eyn gelubt scaip, *muto*, *berbix*, *Teuthon.* 139 *b*. *Vervex*.... Hamel, weer, JUNIUS, *Nomencl.* 40 *a*. Haemel. *Vervex*, *aries castratus*, KIL. Hamel, (*manl.*, *mv. -s*), GALLÉE 16 *a*. — Dat de statsborgers... van deselve (t. w. *van de Hollandsche schapen*) geene slachten nogh aen buytenluyden vercoopen (sullen vermogen),...ende dan nogh niet anders als rammen ende hamels; sullende de oyen onder de statsborgers den anderen mogen ... overgeset worden, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 197. Gelijk de Harder met gepiep der lippen, ... of met het geluit van een Pijp de hamelen ... doet opstaan of neêrleggen, DE BRUNE, *Welst.* 2, 167. Hij ... telde ... de schapen zijner kudde.... Er ontbraken een ram en vier hamels! CONSC. 2, 229 *b*.

— Gelubde rammen, met eene bel omhangen, worden als leiders van de kudden gebezigd. Vandaar BELHAMEL (zie ald.). || Het geklingel der bel, die om den hals eens hamels hing, *K. Zev.* 5, 263. Een beldragende hamel, als voorganger van een heele kudde, HASEBROEK, *W. en Dr.* 65.

— Evenals andere gelubde dieren (ossen, bargen) worden *hamels* vetgemaakt en voor de slachtbank bestemd. || Die van Antwerpen hadden den prijs van scoenste incomme, wert L gulden, iij hamel ende XII gelten wijns, DE POTTRE, *Dagb.* 17. Sij al naemen dat sij cryghen coesten, ... ende de haemels staeken sij oock de ceel af, ende de verckens naemen sij wt de cuept, 33. Een blaet van den haemel vercoch men XVIII sc., 99. Nemet achterste boutken van een hamel of calffvoeten *enz.*, *Koockb.* 61.

> Wilj' een leetjen van een lam, ...
> Of een hamel wel gemest,
> Want dat voed wel alderbest,
> Gy en hoeft *enz.*
>
> CATS 1, 431 *a*.

— Bij uitbreiding, inzonderheid in de samenstellingen, wordt *hamel* (evenals fr. *mouton*) oneigenlijk gebezigd voor: schaap in 't algemeen, en in Noord-Holland moet het (volgens de aanhaling hieronder) gebruikt worden als benaming van een schaap van bijzonder ras. Verg. wegens *hamel(en)vleesch* als algemeene benaming voor schapenvleesch ook *ossenvleesch* voor: rundvleesch, enz. || Hamel, gesneden ram. Dit woord is hier zeer weinig in gebruik en wordt voornamelijk toegepast op het langstaartig schapenras in Gelderland en elders, 't welke soms ook hier in den handel pleegt voor te komen, BOUMAN, *Volkst. v. N.-H.* 38.

— Zeldzaam is het gebruik van *hamel* voor: ram, springram. Toch moet het dat in de volgende regels ontwijfelbaar beduiden.

> schuw den ram, die, wit van vel, beneên de tong
> Een zwarte tong-aêr heeft, op dat hy niet het jong
> Met zwarte vlacken spickle, en kies een' andren hamel
> Uit uwe kudde.
>
> VONDEL 8, 246 (lat. *alium* [*ariem*] *circumspice*).

Afl. Als zoodanig is misschien te vermelden *Hamelen* (verg. ouder-nhd. *hämelin*, nhd. *hämmeln*, *hammeln*), stoffel. bnw.: van een hamel, of: van hamels. Mogelijk bewaard in *hamelenbout*, *-vel*, *-vleesch* en derg. (verg. VERDAM op *Hamelijn*), waarin *hamelen* echter ook een (naar analogie gevormde) zwakke 2de nv. wezen kan.

Samenst. *Hamel(en)bout*, *-vel*, *-vleesch* (zie die woorden).

— Voorts vindt men *Hamelbel* („Men hoort van verr' de stemmen Van herders en van schaapen;... 't Geklink der *hamelbellen*, Het blaffen van den keeshond", OVERDORP-POST, *Ontw. Zang-lust*, 18); *hamelenroet*, vet van een hamel of van hamels; in 't algemeen: schapevet („Neemt ... Dassensmout, Beerensmout, ... ende oock *Hamelen roet*, ... latet voorts al te samen sieden in een Panne *enz.*", BATTUS, *Handb. d. Chirurg*, 103); *hamelrump*, de rump (bilstuk?) van een hamel („*Hamelrumpen* geharst of geroost", BOSB.-TOUSS. 1, 190 *b*); *hamelenschenkel* („Mergh uyt een *Hamelen-schinckel*", *Verm. Landt-Lev.* 3, 21 *a*); *hamelschouder* („Om een *Hamel schouwer* te bereyden. Neemt een schouwer, ende siedetse *enz.*", *Koockb.* 27); *hamelensop* (en *-sap*); vleeschnat van schapevleesch („Men neemt Bloemofte Savoy-kool ..., en stooftse met *Hamele-sap* (*enz.*)", *Verm. Landt-lev.* 3, 62 *b*; „Warm *Hamelesop*", 3, 63 *a*; „Notemuskaet, *Hamele-sop*, Verjuys en wat Boter", 3, 69 *b*); *hamelvacht*.

— Als tweede lid. *Belhamel* (zie ald.).

HAMEL (II), znw. vr., mv. *-s*. Nnd. *hamel* (naast *amel*). Benaming voor sommige schadelijke insectenlarven; bij v. DALE voor die van de langbeenige mug; bij DOORNK. KOOLM. (op *ámel*) voor die van *Tipula pratensis*.

Aanm. Met de bet. van: mier komt *hamel* (naast *hamer* en *amel*) voor in de Samenst. gron. *mierhamel* (zie MOLEMA op *miegijmke*) en nnd. *míghamel* (DOORNK. KOOLM. t. a. p.).

HAMELBOUT — voorheen gewoonlijk HAMELENBOUT —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hamel*, 1ste art., in onverbogen vorm of in den vorm van een zwakken 2den nv. (tenzij *hamelen* als stoffel. bnw. is op te vatten; zie HAMEL, Afl.) en *Bout*, 1ste art., D, 1). Voor- of achtervierendeel van een hamel of schaap; schapebout. || Eenen hamelen bout. *Un esclange ou gigot de mouton*, PLANT. — Zeker Edelman gaf zijnen Iongen ... eenen hamelenhout in handen, met het bevel dat hy hem zou doorspekken, braden, en 'er een goede saus over maken, DE BRUNE, *Jok en E.* 163. Een hamelbout zou ook niet slecht zijn, CONSC. 2, 275 *b*.

HAMELVEL, znw. onz., mv. *-len*. Nhd. *hammelfell*, mnl. *hamelvel*. Uit *Hamel*, 1ste art. en *Vel*. Vel van een hamel. || Kalfsvellen ... strijkt hij alleen op de vleeschzijde; maar de wollige, hamel- en schapenvellen ook op de hairzijde, *Handw.* 4, 41 (*De Leerlooijer*).

HAMELVLEESCH — HAMELS-, HAMELENVLEESCH —, znw. onz.; zonder mv. Nhd. *hammelfleisch*; mnl. *hamel-*, *hamelvleesch* en *hamelen vleesch* (VERDAM op *Hamelijn*). Uit *Hamel*, 1ste art., onverbogen of in den vorm van een (sterken of zwakken) 2den nv., en *Vleesch*; in *hamelenvleesch* zou het eerste lid ook een stoffel. bnw. kunnen zijn (zie HAMEL, 1ste art. Afl. en verg. ouder-nhd. *hämelin fleisch*). Vleesch van een hamel of van hamels; in het algemeen: schapevleesch. || Hamelen vleesch, oft hamelvleesch ..., *Caro vervecina*, PLANT. *Caro ... ovilla*, KIL. Hamelen-vleesch ... schapenvleesch, HOEUFFT, *Bred. T.* 227. — Het rintvlees gouwe het pont ii $^1/_2$ sc. ende iii sc. pont, ende de hamele vlees was noch dierder, DE POTTRE, *Dagb.* 99. Gesoden Runtvleys oft Hamelen vleys, *Koockb.* 29. Wat hede Lackerdings? ... wats dit een kiecken? Of ist hamele vlees? BREDERO 2, 206.

HAMER, znw. m., mv. *-s* en *-en*; verkl. *-tje*. Ohd. *hamar*, mhd. *hamer*, nhd. *hammer*, mnd. nnd. *hamer*, os. *hamur*, ags. *hamor*, eng. *hammer*, onr. *hamarr*, nnr. *hamar*, deensch *hammer*, zw. *hammare*. Daar dit woord in 't Onr. ook: steen, steenblok, klip, rotsblok beduidt, wordt zeker wel terecht ondersteld dat de oudste *hamers* van steen waren, en dat de oorspronkelijke beteekenis zal geweest zijn: steenen wapen; immers vooral ook als een wapentuig is de *hamer* uit de Germaansche oudheid bekend. Zie nader *D. Wtb.* en de woordenboeken van KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE.

1) Bekend gereedschap om te kloppen of te slaan, bestaande uit een op een steel bevestigd houten of ijzeren blok van naar het doel verschillende grootte en gedaante. In gebruik bij verschillende ambachten en bedrijven, tot het inslaan van spijkers, nagels, palen enz., het aandrijven van wiggen en houtverbindingen, het smeden van ijzer, het vervaardigen van drijfwerk enz.; verg. hiervoor inzonderheid de talrijke samenstellingen met *hamer* als tweede lid.

a) Eigenlijk. || Haemer. *Malleus*, *marculus*, KIL. — 5 Vylen. ... 3 Hamers. 1 Nyptang, v. YK, *Scheepsb.* 279 *b*. De steenhouwers ... gebruiken een houten hamer, STORM v. 's-GRAV., *Bouwk.* 1, 411. De gewone houten hamer wordt gebruikt bij de beitels, en tot het aandrijven van houten nagels, kleine houtverbindingen, *enz.*, 2, 184. De ijzeren hamers ... (worden) onderscheiden ... in klaauw- en klinkhamers, 2, 185. Goede ijzeren hamers dienen van voren verstaald te zijn, 2, 185. De hamers, waarvan de smids zich bedienen, wegen van 2 tot 9 pond, en worden onderscheiden in: ... voorhamers ... (*en*) handhamers, 2, 205. Een koperen hamer voor het aandrijven van spieën, VERDAM, *Machin.* 570. Houten hamer, om plaatijzer te plooien en plat te slaan, VUYLSTEKE, *Smid*, 63. — Slaen myt eyn hamer, *tuditare*, *Teuthon.* 139 *b*. Metten hamer klonen, oft kloppen.... *Malleare*, PLANT. — Jaël ... (nam) eenen nagel der tente, ende greep eenen hamer in hare hant, ende ... dreef den nagel in den slaep sijns hoofts, *Richt.* 4, 21. Den goutsmit: die met den hamer gladt maeckt, dien die op het aenbeelt slaet, *Jes.* 41, 7. De yserssmit maeckt een bijle, ende werckt in den gloet, ende formeert 't met hameren, 44, 12. Dirk loopt ... Geduurig met zyn houten hamer Te timm'ren, *Econ. L.* 1, 61. Het plat van het hamertjen (behoort) niet volkomen vlak, maar eenigzins bolrond van oppervlakte ... zijn, *Handw.* 13, 225 (*De Graveur*). Een stuk 't puin der rotsteenblokken (dient) Voor ham zonder greep of steel, TER HAAR, *St.-P. Rots*, Een soldaat, die den Hopman eenen hamer en een lange nagelen aanbood, CONSC. 1, 272 *a*.

Een kleinen Hamer, snell gedreven, heeft meer mach
Dan een swaer Yser, dat maer op den bout geleght w
HUYGENS 2, 23

— Voorheen geschiedde ook het munten („slaan") van geldstukken, gedenkpenningen en d met den *hamer*. || Geld slaat men met hamm WINSCHOOTEN, *Seem.* 256.

— Spreekw. en zegsw. — *Een goed aanbeeld vr den hamer niet*, HARREB. 1, 2 *a*.

— *Tusschen den hamer en het aanbeeld* (*z hangen*): in pijnlijke onzekerheid, of in van a kant dreigend gevaar. Zie HARREB. 3, 98 *a* en v lat. *esse inter malleum et incudem*, fra. *être trouver entre l' enclume et le marteau*, nhd. *zwis hammer und ambosz sein* (*D. Wtb.* 4, II, 314) Zoo blijft de mensch,... tusschen den hamer en ambeeld, hanghen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 140.

— *Het geld met hamers breken*, — *in stuk slaan; er met den hamer doorgaan*. Uitdrukkin voor: op verkwistende wijze met (zijn) geld omga gewoonlijk met eene ontkenning en dan voor: zui zijn. In Zuid-Nederland. Zie ook bij BREKEN en v noordndl. *geld stukslaan*. || Wy moeten nog al onze oogen zien (*voorzichtig zijn; op de klein passen*), en wy en mogen wy 't geld niet bre met hamers, DUVILLERS, *Bar. Penninck*, 118.

b) Soms wordt met *hamer* alleen het bove stuk, zonder den steel, bedoeld. || 500 Wis Spykers, 1 Hamerken met een steel, v. YK, *Schee* 285 *a*. De hamer bestaat in het algemeen uit een k zwaar stuk ijzer, dat in vorm verschillend is, na mate van de bijzondere diensten, waartoe het beste is, MOSSEL, *Het Schip*, 124. In de langste zijde he de hamer eene regthoekige opening, het huis noemd, om den houten steel te ontvangen, 1 De sleg is een zeer zware houten hamer, met langen steel, STORM v. 's-GRAV., *Bouwk.* 2, 184. vuist of moker ... is een zware vierkante ham 2, 185.

c) Figuurlijk, t. w. in verschillende beeldspra maar altijd in toepassing op iets dat als een *ha* treft of kracht doet. Verg. hd. (*der*) *hammer schicksals*, — *des gesetzes* (*D. Wtb.* 4, II, 314) De bidtspeloncк ... een wonderwerck, een reel godtskapel, ... met den hamer van Godts wo (*door de kracht van Gods stem*) uit rots geklonck VONDEL 10, 26. Dat ik meermaals met den ham des yvers in 't honderd klopte, *Blauk.* 3, 53.

— *Gods hamer*, het treffende, verpletterend verbrijzelende woord Gods.

't Was balsem Giliads die van zyn lippen vloeijde,...
Zyn boetstem was gelyk Godts hamer in de vuist,
Die 't steene hart vergruist.
LANGENDIJK 3, 193.

— In toepassing op —, of als bijnaam van pe sonen. Verg. *Judas Makkabi*; *Karel Martel*; *Edward Scotorum malleus*, enz.

rijs, Karel! rijs, om 't Westen te beschermen;
En wees in hooger hand een Hamer die verpliet.
DA COSTA 3, 56 (*tot Karel Martel*).

2) Een voorwerp in de gedaante van het ond 1) vermelde gereedschap als teeken en middel v gezag, en als zoodanig — naar men wil — een ove blijfsel uit den Oudgermaanschen tijd, toen een *ha* bij verschillende heilige of plechtige verrichting (b. v. akkerdeeling, grensbepaling) tot wijding of b

krachtiging gebezigd werd; en nog behoort immers het bekloppen der wanden met een *hamer* onder de plechtigheden van de consecratie van een R.-K. kerkgebouw. Zie over die gebruiken: *D. Wtb.* op *Hammer*, de bet. 2), NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 16—18 en 42, G. A. NAUTA in *Taal en Letteren* 4, 305, en verg. FRITZNER, *Ordb.*[2] 715 *a*. Verg. ook de samenst. *hamerdeeling* (hieronder opgenoemd), *hamerworp* (zie ald.).

a) Bij openbare verkoopingen en derg.: het middel waarmede de auctionaris enz. de toewijzing van een bod bekrachtigt, het bod toewijst, „toeslaat". || Bij verkoop geschiedt nog de toeslag met den hamer, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 17.

— Vandaar zegt men met betrekking tot roerend en onroerend goed *Onder den hamer brengen* voor: in het openbaar verkoopen of doen verkoopen, *Onder den hamer komen* voor: in publieke veiling komen; in 't openbaar aan den meestbiedende ten verkoop aangeboden worden. Verg. mnl. *metten hamer vercopen* (VERDAM 3, 68): in het openbaar verkoopen; nhd. *unter den hammer kommen*, eng. *to bring, send, put up, go, come to the hammer.* || Dit stuk (*eene schilderij*), in 1696 te Amsterdam verkocht voor 72 gulden en 10 stuivers, zou thans, indien het onder den hamer kwam, vele honderde malen dien prijs opbrengen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[2], 543.

b) In de hand van den voorzitter van een lichaam of van eene vergadering: het middel waarmede hij zijne woorden bekrachtigt, waarmede hij tot de orde roept, enz. Verg. ook enkele aanhalingen onder HAMERSLAG. || Meteen reikte hij (*de voorzitter*) zijn hamer aan het oudste Lid over, KNEPPELH. 2, 309 (*Disputt-collegie*). „Niemand dus er tegen?" — Tik! zegt de hamer, 2, 312. „Ik zal mij" — met den hamer op de tafel ranselende — „voor het laatst nog eens laten gelden!" 2, 313 (*zie ook nog* 2, 301, 310 *en* 313). De hamer valt neder. — „Mijne Heeren, ik open de vergadering", 3, 108. Nou had ... die Van Zuchter zoo'n hamertje in zen hand; en die begon me daar een preek te doen *enz.*, BEETS, *C. O.* 325.

3) In de heraldiek, als wapenfiguur. De afbeelding van een *hamer* (in de bet. 1, *a*). || Tusschen de Hamers (Fr. *marteaux* ...) en de Klophamers (Fr. *maillets* ...) moet steeds het onderscheid in het oog worden gehouden. De eerstgenoemde zijn onze gewone hamers met het voореinde van het ijzer dik en het achtereinde puntig ...; de andere hebben een zeer breeden en zwaren kop, die overal even dik is, RIETSTAP, *Handb.* 249.

4) Als benaming van verschillende zaken die, in gedaante of in werking, of in beide, overeenkomst hebben met een *hamer* in de bet. 1, *a*).

a) Door waterkracht (molenwerk) bewogen hamervormig werktuig tot het pletten van metaal (zie *staarthamer* en verg. *D. Wtb.* op *Hammer* in de bet. 7); min eigenlijk wordt de naam ook toegepast op de stampers in een papiermolen (zie HAMERWERK, 2), gelijk mede op door stoom als een heiblok op en neer bewogen wordende smeedtoestellen (*stoomhamers*). || De stoomhamer is een ontzaggelijk groote en zware hamer.... Dit werktuig ... wordt even als een heiblok tusschen twee leiders regtstandig op en neer bewogen, MOSSEL, *Het Schip*, 124.

— Vandaar bij overdracht: ijzerpletterij; werkplaats tot metaalbewerking in het groot. Hd. *hammer, eisenhammer.* || Dieghene die batterijen oft hameren houden, *aangeh. bij* STALLAERT 1, 128 *b* (*'s-Hertogenwald*, a°. 1533).

b) Deur- of poortklopper; fra. *marteau*. Verg. ook hd. *hammer, D. Wtb.* de bet. 5). || De Wisch (liet) den hamer van de poort der deftige woning neerbonsen, SLEECKX 2, 151.

c) Klopper of kloppertje, in een uurwerk of een klokkenspel, waardoor eene klok wordt aangeslagen.

d) Kloppertje om de snaren of de toetsen van een instrument mede aan te slaan. || De Javaansche gamelang wordt met hamertjes bespeeld. — Een... volksinstrument (*het hakkebord*) ... met metalen snaren bespannen, die met houten hamertjes aangeslagen worden, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 8.

— Ook de naam voor de mechanisch bewogen kloppertjes in eene piano en derg. || Hamer ... in het mechaniek van het klavier een met leder overtrokken stukje hout, dat, door den toets in beweging gebracht, de snaar aanslaat en in trilling brengt, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 12.

e) Bij het voormalige slagslot aan het geschut. Hamervormig stuk ijzer dat men, door middel van eene treklijn, met kracht op den kop van het percussiepijpje kon doen neerslaan om aldus de lading te doen ontbranden. De geheele toestel heette *Hamerslagtoestel*; het neerslaande stuk ijzer ook wel *slaghamer*.

f) Benaming van een der gehoorbeentjes. || Drie kleyne beenkens (*in het oor*), ... te weeten Hamerken, Aembeeldeken, Stegel-reepken, v. BEVERW., *Schat d. Onges.* 2, 12. Van de Beentjes ... wordt het eerste ... de Hamer (*Malleus*) genaamt, om dat het aan zyn einde ... dik, en aan zyn ander einde ... dunder is, DU VERNEY, *'t Oor*, 15. In de trommelholte vindt men ... de gehoorbeentjes .., te weten den hamer ..., het aanbeeld ... en het lensvormige beentje ..., hetwelk het aanbeeld vereenigt met den stijgbeugel, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1132. Het uiteinde van den ... steel van den hamer is op het midden van het trommelvlies vastgehecht, *Ald.*

g) Benaming voor zekere op een *hamer* gelijkende schelpen. Fra. *marteau*, hd. *hammer* (zie *D. Wtb.* in de bet. 12). Verg. HAMERSCHELP. || Poolsche hamer (*Malleus vulgaris*) eene soort van hamerschelp (SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 430).

h) Thans niet meer gebruikelijke benaming voor zeker orgaan der tweevleugelige insecten. || Achter de vleugels ziet men op het achterborststuk twee kleine beweegbare organen, die kolfjes, balanceerkolfjes, halteres (door Swammerdam hamertjes) genoemd worden, SNELLEN v. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 484.

i) In den vorm van het verkl. eene gewestelijke benaming voor: meeldraad. Zie v. DALE.

5) Evenals *bliksem, donder, hagel, weerlicht* wordt *hamer*, vooral ook in Nederduitschland, als een vloekwoord gebezigd, en begrijpelijkerwijze heeft men er daarom den door THOR geslingerden *hamer* (den bliksemstraal) in willen zien. Het is nochtans zeer de vraag of dit attribuut van den Skandinavischen Dondergod óók door de Westgermanen aan hunnen DONAR werd toegedicht; althans volgens BUGGE mag men dat voorzeker uit het gebruik van *hamer* in vervloekingen en derg. niet besluiten (zie *Stud. über die Entsteh. d. nord. Götter- u. Heldensag.* 2). Immers (zie ald.), als eene benaming voor den duivel moet *hamer* reeds in 't laatst der 4de eeuw, bij HIERONYMUS, voorkomen en in dien zin zijn grond hebben in eene verkeerde uitlegging van *Jeremia* 50, 23. — Verg. voor dit gebruik van *hamer*: *D. Wtb.* op *Hammer* in de bet. 3); op *Hämmerlein* in de bet. 2), op *Hämmerling* in de bet. 1); voorts LÜBBEN-WALTHER 134 *a*, DOORNK. KOOLM. 2, 24 *b* enz. Zie ook HAMERSCH.

a) Eene, wellicht niet eens meer besefte, benaming voor den duivel of voor een anderen boozen

geest. || Daar staat den bruï. wat hamer letje? Hoe raasje zo? ALEWIJN, *J. Los*, 21. Ik word waarlijk eene heele denkster. Het gaat zo hol in myn kruin, dat ik zelf niet weet, wat hamer er al in huishoudt, *Leev.* 5, 133.

— *Om den hamer niet*: voor den duivel —, om den dood niet, d. w. z. al moest ik er mij den duivel, den dood mede op den hals halen, ik zou het niet willen, niet dulden enz. || Ik zou om de hamer niet dulden, dat zo een ontige kladdige jongen ... een stoel besloeg, *Blank.* 1, 70.

b) In uitroepen als *Wat* —, *wie* —, *waar hamer!* basterdvloeken voor *wat, wie, waar duivel!* of iets derg. || Wat hamer, meent gy, dat ik tyd heb om u zo cito, per eerste post, ... te antwoorden? *Burg.* 1. Indien gy ... zult kunnen zien, waar hamer al myn geschryf op zal neerkomen, *Leev.* 8, 250. Wie hamer zou altoos opgeruimd en werkzaam zyn kunnen, als hy zich nooit eens eene afleiding bezorgde? *Blank.* 1, 149. Wat hamer Bouke! rep u dan toch wat! v. LENNEP, *Rom.* 1, 98. Maar wat hamer! wat moet ik dan doen? *K. Zev.* 4, 325. „Wat hamer", „goede genadigheid", „och grut" en andere dergelijke vloeken meer, die een balk in hun wapenschild voeren, BEETS, *C. O.* 42.

— *Wat hamer en wat spijkerdoos!* (HARREB. 1, 276 *a*). Eene grappige wijziging en uitbreiding met bijgedachte aan het timmermansgereedschap.

c) In vervloekingen en verwenschingen als hd. *dass dich der hammer schlag!* nl. *de hamer mag mij slaan, indien* (*enz.*) zal men allicht geneigd zijn het woord *hamer* door *bliksem* of *donder* te vervangen en zoo ondanks het boven gezegde toch weer op den Dondergod terug te komen. Het is echter ongetwijfeld mogelijk en om het boven aangehaalde waarschijnlijk, dat men hier te doen heeft met door verhaspeling van verschillende vloeken ontstane formulen, evenals b. v. in (*dat*) *haal je de weerlicht* blijkbaar *hale u de duivel!* en *sla u de weerlicht!* vermengd zijn. Derhalve zou dan *hamer* in de genoemde uitroepen ten slotte toch ook voor *duivel* kunnen staan. || In Brabant en vooral te Antwerpen hoort men nog dikwijls door het gemeene volk zeggen: Zoo dit niet waar is, wilde ik, dat ik van den hamer wierd geslagen! CONSC. 2, 41 *a* (*noot*).

— Vandaar, doch in anderen zin: *Als van den hamer geslagen:* door den donder getroffen, verbluft, „overdonderd". || Hij stond verbluft als van den hamer geslagen, CONSC. 2, 41 *a* (*noot*).

— *Een slag van den hamer hebben* komt bij CONSCIENCE voor met de bet. van *een slag* of *klap van den molen hebben*, d. w. z. niet al te wel bij 't hoofd zijn. || Botterik! Wat babbelt gij daar? Hij heeft eenen slag van den hamer, mijnheeren; voor het verstand is hij juist als een kind van zes weken, 2, 194 *b*.

Afl. *Hameren, hamersch* (zie die woorden).

— In de bet. 5) *Verhamerd* (een vorm als: *verduiveld, verdekseld*): duivelsch, zeer boos („Ik zou zo kroes, En blits *verhaamerd* kunnen werden, Dat ik jou alle sneed aan flerden", ALEWIJN, *J. Los*, 25).

Samenst. afl. *Hamervormig* (zie ald.).

— *Hamerslager*, mnd. *hamersleger* („Eyn smyt off *hamerslegher, malleator*", *Teuthon.* 139 *b*).

Koppel. *Hamerschelp* (zie ald.).

— *Hamerklappen*, het klappen of geklap van den hamer op het aanbeeld („Op 't *hamer-klappen* slaept des Smits Hond aller best, Het klapper-tanden maeckt hem wacker", HUYGENS 1, 672).

Samenst. *Hamerbaan, -bak, -bijl, -bol, -bout, -gaar, -haai, -huis, -klank, -kop, -kunst, -molen, -oog, -pin, -schelpdier, -slag, -staart, -steel, -teeken, -visch, -vlak, -voet, -werk, -worp* (zie die woorden).

— Nog vindt men (in de bet. 2) *Hamerdeeling*, verdeeling of toewijzing van bezit, grensbepaling door middel van hamerworp (zie ald.) („Oudere wijze (*van grens- of markedeeling*) was de *hamerdeeling*, gegrond op akse- of hamerworp", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 221; „*Hamerdeeling* is te houden voor een gedenkteeken van 't alleroudste duitsche regt", *Ald.*); (in de bet. 4, *a*) *hamergeraamte, -gestel* (nhd. *hammergerüst*), bij de groote, door waterkracht bewogen smeedhamers: het raamwerk, waarin de steel van den hamer steunt en draait (KUYPER, *Technol.* 1, 153); *hamerslagtoestel* (zie onder 4, *c*).

— Ook komt het woord voor in *Klok-en-hamerspel* (zie ald.); *aanbeeld-en-hamerstel*, het stel, stelsel der gehoorbeentjes (zie bij 4, *c*) („Dit ... *aanbeeld en hamerstel*", BERKHEY, *N. H.* 5, 235).

— Als tweede lid: het eerste lid is een znw., bnw. of een werkwoordelijke stam. *Afpers-, afslecht-, bank-, behangers-, beuk-, bik-, bil-, boes-, bol-, bock-, boot-, bordeer-, bots-, breed-, breek-, breeuw-, buik-, buil-, bult-, diep-, dresseer-, drevel-, drijf-, dubbeling-, dwars-, fourneer-, front-, glazenmakers-, haar-, hak-, hand-, heer-* (*heir-*), *heksen-, hoef-, houw-, kalfaat-, kant-, kap-, kerf-, keur-, klauw-, klein-, klink-, klop-, kreus-, kuipers-, lat-, loop-, looser-, metselaars-* (*metsers-*), *monteer-, munt-, muts-, nagel-, ophaal-, opleg-, opwerp-, pen-, pin-, plafonneer-* (*ders*)*-, plak-, planeer-, plooi-, poleer-, polijst-, presidents-, recht-, rek-, rib-, rimpel-, rimpelbaz-, riveer-, scherp-, schulp-, slecht-, smeed-, smids-, span-, staart-, steenbrekers-, steenhouwers-, stem-, stoom-, straat-, strek-, strijd-, timmermans-, treed-, tuin-, uitdiep-, val-, verkeer-, verniet-, vlak-, voetvol-, voor-, voorzitters-, vuist-, wasch-, water-, zet-, zij-, zoomhamer* (zie die woorden of anders op het eerste lid).

— Verder komen voor *Bandhamer* (KUYPER, *Technol.* 1, 157); *croquethamer*, bij 't croquetspel in gebruik; *deurhamer*, deurklopper (JUNIUS, *Nomencl.* 160 *b*); *disselhamer* („Marteel. *Malleus ferreus*... diessel-hamer", KIL.); *donderhamer* („Miölner, Thors *donderhamer*", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 17); *geulhamer*, zware pinhamer om geulen te slaan (VUYLSTEKE, *Smid*, 63); *glanshamer* (KUYPER, *Technol.* 1, 364); *hesselhamer* (BOEKENOOGEN 318); *ketelaarshamer* („ketelers-hamer. j. drijfhamer" KIL.); *klokhamer* („*Malleus tintinnabuli, klok-hamer*; klepel", *Synon. Latino-teuton.* 2, 224 *b*); *matshamer*, heerhamer (KIL.); *oorlogshamer* (zie Dl. XI, 137); *polhamer*, heerhamer (KIL.); *schophamer*, zie *stophamer* (KIL.); *sigarenhamer* (*tje*), gereedschap, hamer, spijkertang en breekijzer aan één stuk om sigarenkistjes enz. te openen of dicht te slaan; *slaghamer*, deel van 't voormalig slagslot bij 't geschut; *speekhamer* („Drie *speekhamers*", *Loquela* 10, 94); *spijkerhamer* (V. IK, *Scheepsl.* 33); *sterhamer* („*Malleus echinatus* (enz.)", KIL.); *stophamer*, kalfaathamer (KIL.); *stormhamer*, heerhamer (KIL.); *vlashamer*, stop-, kalfaathamer (KIL.).

HAMERBAAN, znw. vr., mv. *-banen*. Nhd. *hammerbahn*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Baan* in de bet. A, 1). Het vlak van den hamer dat met het voorwerp waarop men slaat in aanraking komt; anders: hamerbol, hamervlak.

HAMERBAAR, bnw. Nhd. *hämmerbar*; verg. eng. *hammerable*. Van *Hameren* in de bet. II, 1) met *-baar* (7de art.) in de bet. 4). Gehamerd —, gesmeed kunnende worden, in staat of geschikt om gesmeed te worden, smeedbaar. || Hamerbaar ... fr. *malléable*, VUYLSTEKE, *Smid*, 65. — Bevroorene kwik is ... even buigzaam en hamerbaar als het lood, CHOMEL 1690 *a*.

Afl. *Hamerbaarheid*, smeedbaarheid („De smeedbaarheid of *hamerbaarheid* ... der metalen", KUYPER, *Technol.* 1, 151).

HAMERBAK, znw. m., mv. *-ken*. Uit *Hamer* in de bet. 4, *a*) en *Bak*, 1ste art., in de bet. C). In een papiermolen. De bak of trog waarin de hamers of stampers de lompen tot halfgoed stampen. Verg. KUYPER, *Technol.* 2, 601. || (*Verkooping van*) Eene ... Papierfabriek, ... bevattende 4 zware wrijfrollen, 6 Hamerbakken en 4 Kuipen enz., *Arnh. Cour.* 12 Febr. 1856 (*uit Brummen*).

HAMERBIJL, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *hammerbeil* (verg. nhd. *hammeraxt*). Uit *Hamer* in de bet. 1, *a*) en *Bijl*. Gereedschap dat tegelijk hamer en bijl is, welks bovendeel namelijk aan den eenen kant als een hamer, aan den anderen kant als eene soort van bijl gevormd is. Volgens V. DALE een naam voor den kuipershamer of kuipersdissel.

HAMERBOL, znw. m., mv. *-len*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Bol*, 1ste art., in de bet. 1). Eigenlijk het bolle, t. w. min of meer gebogene voorvlak van een hamer, doch ook in 't algemeen voor: hamerbaan. Zie VUYLSTEKE, *Smid*, 66 onder: *Hamervlak*.

HAMERBOUT, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hamer*, in de bet. 1, *a*) en *Bout*, 1ste art., in de bet. B, 4). Zekere soldeerbout; zie de aanhaling. || Soldeerbouten; hamerbouten (*Hammerkolben*) en puntbouten (*Spitzkolben*). De eerste hebben ... de gedaante van eenen hamer, dat is: de bout zit dwars aan den steel en loopt *enz.*, KUYPER, *Technol.* 1, 402.

HAMEREN, onz. en bedr. (soms ook onpers. gebezigd) zw. ww.: *hamerde*, *gehamerd*. Nhd. *hämmern* en *hämmern* (ouder vormen zijn *hameren*, *hemeren*, *hemmeren*, *hammeren*), nnd. *hameren*, eng. *hammer*, deensch *hamre*, zw. *hamra*. Van *Hamer*.

I) Als onz. ww. — 1) Met een hamer (of met hamers) kloppen of slaan.

a) Eigenlijk. || Men bedient zich van den hamer ... om (uit) het blik ... uitgezonken of holle voorwerpen te vervaardigen. De laatste soort van bewerking wordt in 't algemeen drijven, slaan of hameren ... geheeten, KUYPER, *Technol.* 1, 363. De pakkingringen der zuigers (*van eene stoommachine*) ... zijn van gegoten ijzer, door hameren met houten hamers veerkrachtig gemaakt, VISSER, *Stoomwerktuigk.* 114.

— Zegsw. *Altijd op hetzelfde aanbeeld hameren:* steeds op dezelfde zaak terugkomen, — blijven aandringen; niet ophouden er van te spreken, er voor te pleiten enz. || Voortdurend hamerde hij op het aambeeld, dat het tijdschrift meer literair, meer kritisch moest zijn, QUACK, *Stud.* 244.

— In toepassing op het slaan met den voorzittershamer. Zie HAMER, 2, *b*) en verg. AFHAMEREN. || De president hamerde en belde tevergeefs om de orde te herstellen.

— *Op* —, *tegen iets hameren*. Figuurlijk gezegd met betrekking tot hetgeen men met geweld wenscht te vernietigen, te verdelgen (als het ware stuk te slaan): Met kracht van woorden op iets aanvallen, tegen iets ijveren. Verg. het figuurlijk gebruik van *Hamer*, ald. onder 1, *c*). || Dat de predikstoelen steeds gedreund hebben van 't hameren tegen de kaarten, TER GOUW, *Volksverm.* 403. (Zij) ijveren ... uit alle magt voor het natuurleven, en hameren wat zij kunnen op het kerkdom, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 397.

— Het tegenw. deelw. *hamerend* komt, in soortgelijke opvatting, voor met de bet.: vol van krachtige, geweldige argumenten, bijna: vernietigend, verpletterend. || Het was een hamerend stuk, SCHAEPMAN in *Elzevier's Geïll. Maandschr.* 11, 362 (*van zekere critiek*).

b) Bij vergelijking. Als met een hamer slaan, met betrekking tot de bewegingen die iemand maakt en soms tevens tot het geluid dat hij voortbrengt. || De specht hamert in het bosch. — Op de aldus bevestigde vrucht hamert hij (*de specht*) nu met zijnen snavel en verbrijzelt haar met groot gemak, HARTING, *Bouwk. d. Dier.* 142. Men zou zijn gesticuleeren bij die gelegenheid met volle recht hameren hebben mogen noemen, V. LIMB. BROUWER 1, 8 *b*.

Laat schoone verzen glad van effen lippen vloeien, ...
Weerhoud uw arm en hand van haamren, zwaaien, roeien.
BEETS 2, 391 (*Reciteeren*).

2) Het geluid en de beweging maken van op en neder gaande hamers. || De werktuigen hamerden ... dat hooren en zien vergingen, LINDO 3, 318.

— Hierbij is te vermelden het gebruik van *hameren* als onpers. ww. *Het hamert:* het is alsof er hamers slaan. Zoo zegt b. v. iemand die hoofdpijn heeft *Het hamert in mijn hoofd*.

II) Als bedr. ww. Iets met den hamer bewerken.

1) Met een metaal als voorwerp. Het koud of in meer of minder verwarmden toestand met den hamer bewerken. Verg. *hamerbaar*, *hamergaar*. || Haemeren. *Malleare*, *cudere*, KIL. Hameren. Fr. *marteler*, VUYLSTEKE, *Smid*, 65. — Om aan het staafijzer meer nerf en digtheid te geven, wordt het koud op het aanbeeld gehamerd, MOSSEL, *Het Schip*, 81.

2) Met de zaak die tot stand gebracht, vervaardigd wordt, als voorwerp. || Daar men dezen hamer (*bij het hamerwerk*) ..., na believen hooger of laager opligten kan, en van de hoogere of laagere opheffing, de diepte en wijdte der stippen, en van dezen weder de donkerer en helderer tinten afhangen; zo kan men op deze wijze zeer spoedig een gekornde plaat hameren, *Handw.* 13, 340.

Afl. *Hamerbaar*, *hamering*, *behameren*, *gehamer* (zie die woorden).

Koppel. (in de bet. II). *Blauwhameren* (KUYPER, *Technol.* 1, 531); *gladhameren* (zie onder GLAD en *a. w.* 1, 530); *grauw-*, *grofhameren* (beide *a. w.* 1, 530); *koudhameren*, in kouden staat hameren (*a. w.* 1, 151); *rondhameren* („Eenen ... smid ..., die ... de punt (*van schermdegens*) *rondhamert*", KUYPER, *Technol.* 1, 530); *platthameren*, enz.

Samenst. (in de bet. I). *Afhameren* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. I) *Aanhameren*, met den hamer aanslaan, aanspijkeren („'t Viel der altijd af, en vader heeft het er *aangehamerd*"; „Lood *angenamerd*", *Loquela* 6, 73); (in de bet. II) *overhameren* („Om ze ... van de door 't harden ontstane krommingen te bevrijden, ... worden de zeisen koud of zacht verwarmd ... *overgehamerd*", KUYPER, *Technol.* 1, 531).

HAMERGAAR, bnw. Nhd. *hammergar*. Uit *Hameren*, in de bet. II) en *Gaar*, in de bet. I, 1, *a*, *β*). Van metalen. Genoegzaam in of door het vuur toebereid om met den hamer te kunnen worden bewerkt. || Om het verder te zuiveren, wordt het zwartkoper gesmolten, en daarna hamergaar gemaakt op gaarhaarden of in vlamovens, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 194. — Hamergaar koper: gaar- of rosetkoper, dat door omsmelting dien graad van rekbaarheid heeft verkregen, waardoor het voor de bewerking onder den hamer geschikt is (zie KUYPER, *Technol.* 1, 36).

Afl. *Hamergaarte*, de hoedanigheid of de toestand van hamergaar („In Groot-Brittannië ... brengt (men) ... het koper ... in de smelterijen tot *hamergaarte*, in plaats van ... het *hamergaarmaken* over te laten aan die fabriekinrichtingen, welke *enz.*", KUYPER, *Technol.* 1, 36).

Koppel. *Hamergaarmaken*. Zie bij de Afl.

geest. || Daar staat den brui. wat hamer letje? Hoe raasje zo? ALEWIJN, *J. Los*, 21. Ik word waarlijk eene heele denkster. Het gaat zo hol in myn kruin, dat ik zelf niet weet, wat hamer er al in huishoudt, *Leev.* 5, 133.

— *Om den hamer niet*: voor den duivel —, om den dood niet, d. w. z. al moest ik er mij den duivel, den dood mede op den hals halen, ik zou het niet willen, niet dulden enz. || Ik zou om de hamer niet dulden, dat zo een ontige kladdige jongen ... een stoel besloeg, *Blank.* 1, 70.

b) In uitroepen als *Wat —, wie —, waar hamer!* basterdvloeken voor *wat, wie, waar duivel!* of iets derg. || Wat hamer, meent gy, dat ik tyd heb om u zo cito, per eerste post, ... te antwoorden? *Burg.* 1. Indien gy ... zult kunnen zien, waar hamer al myn geschryf op zal neerkomen, *Leev.* 8, 250. Wie hamer zou altoos opgeruimd en werkzaam zyn kunnen, als hy zich nooit eens eene afleiding bezorgde? *Blank.* 1, 149. Wat hamer Bouke! rep u dan toch wat! v. LENNEP, *Rom.* 1, 98. Maar wat hamer! wat moet ik dan doen? *K. Zev.* 4, 325. „Wat hamer", „goede genadigheid", „och grut" en andere dergelijke vloeken meer, die een balk in hun wapenschild voeren, BEETS, *C. O.* 42.

— *Wat hamer en wat spijkerdoos!* (HARREB. 1, 276 *a*). Eene grappige wijziging en uitbreiding met bijgedachte aan het timmermansgereedschap.

c) In vervloekingen en verwenschingen als hd. *dass dich der hammer schlag!* nl. *de hamer mag mij slaan, indien* (*enz.*) zal men allicht geneigd zijn het woord *hamer* door *bliksem* of *donder* te vervangen en zoo ondanks het boven gezegde toch weer op den Dondergod terug te komen. Het is echter ongetwijfeld mogelijk en om het boven aangehaalde waarschijnlijk, dat men hier te doen heeft met door verhaspeling van verschillende vloeken ontstane formulen, evenals b. v. in (*dat*) *haal je de weerlicht* blijkbaar *hale u de duivel!* en *sla u de weerlicht!* vermengd zijn. Derhalve zou dan *hamer* in de genoemde uitroepen ten slotte toch ook voor *duivel* kunnen staan. || In Brabant en vooral te Antwerpen hoort men nog dikwijls door het gemeene volk zeggen: Zoo dit niet waar is, wilde ik, dat ik van den hamer wierd geslagen! CONSC. 2, 41 *a* (*noot*).

— Vandaar, doch in anderen zin: *Als van den hamer geslagen:* door den donder getroffen, verbluft, „overdonderd". || Hij stond verbluft als van den hamer geslagen, CONSC. 2, 41 *a* (*noot*).

— *Een slag van den hamer hebben* komt bij CONSCIENCE voor met de bet. van *een slag* of *klap van den molen hebben*, d. w. z. niet al te wel bij 't hoofd zijn. || Botterik! Wat babbelt gij daar? Hij heeft eenen slag van den hamer, mijnheeren; voor het verstand is hij juist als een kind van zes weken, 2, 194 *b*.

Afl. *Hameren, hamersch* (zie die woorden).

— In de bet. 5) *Verhamerd* (een vorm als: *verduiveld, verdekseld*): duivelsch, zeer boos („Ik zou zo kroes, En blits *verhaamerd* kunnen werden, Dat ik jou alle sneed aan flerden", ALEWIJN, *J. Los*, 25).

Samenst. afl. *Hamervormig* (zie ald.).

— *Hamerslager*, mnd. *hamersleger* („Eyn smyt off *hamerslegher, malleator*", *Teuthon.* 139 *b*).

Koppel. *Hamerschelp* (zie ald.).

— *Hamerklappen*, het klappen of geklap van den hamer op het aanbeeld („Op 't *hamer-klappen* slaept des Smits Hond aller best, Het klapper-tanden maeckt hem wacker", HUYGENS 1, 672).

Samenst. *Hamerbaan, -bak, -bijl, -bol, -bout, -gaar, -haai, -huis, -klank, -kop, -kunst, -molen, -oog, -pin, -schelpdier, -slag, -staart, -steel, -teeken, -visch, -vlak, -voet, -werk, -worp* (zie die woorden).

— Nog vindt men (in de bet. 2) *Hamerdeeling*, verdeeling of toewijzing van bezit, grensbepaling door middel van hamerworp (zie ald.) („Oudere wijze (*van grens- of markedeeling*) was de *hamerdeeling*, gegrond op akse- of hamerworp", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 221; „*Hamerdeeling* is te houden voor een gedenkteeken van 't alleroudste duitsche regt", *Ald.*); (in de bet. 4, *a*) *hamergeraamte, -gestel* (nhd. *hammergerüst*), bij de groote, door waterkracht bewogen smeedhamers: het raamwerk, waarin de steel van den hamer steunt en draait (KUIPER, *Technol.* 1, 153); *hamerslagtoestel* (zie onder 4, *c*).

— Ook komt het woord voor in *Klok-en-hamerspel* (zie ald.); *aanbeeld-en-hamerstel*, het stel, stelsel der gehoorbeentjes (zie bij 4, *c*) („Dit ... *aanbeeld en hamerstel*", BERKHEY, *N. H.* 5, 235).

— Als tweede lid: het eerste lid is een znw., bnw. of een werkwoordelijke stam. *Afpen-, afslecht-, bank-, behangers-, beuk-, bik-, bil-, boes-, bol-, book-, boot-, bordeer-, bots-, breed-, breek-, breeuw-, buik-, buil-, bult-, diep-, dresseer-, drevel-, drijf-, dubbeling-, dwars-, fourneer-, front-, glazenmakers-, haar-, hak-, hand-, heer-(heir-), heksen-, hoef-, houw-, kalfaat-, kant-, kap-, kerf-, keur-, klauw-, kleu-, klink-, klop-, kreus-, kuipers-, lat-, loop-, louver-, metselaars-(metsers-), monteer-, munt-, muts-, nagel-, ophaal-, opleg-, opwerp-, pen-, pin-, plafonneer-(ders)-, plak-, planeer-, plooi-, poleer-, polijst-, presidents-, recht-, rek-, rib-, rimpel-, rimpelbaar-, riveer-, scherp-, schulp-, slecht-, smeed-, smids-, span-, staart-, steenbrekers-, steenkouwers-, stem-, stoom-, straat-, strek-, strijd-, timmermans-, treed-, tuin-, uitdiep-, val-, verkeer-, verniet-, vlak-, voet-, vol-, voor-, voorzitters-, vuist-, wasch-, water-, zet-, zij-, zoomhamer* (zie die woorden of anders op het eerste lid).

— Verder komen voor *Bandhamer* (KUIPER, *Technol.* 1, 157); *croquethamer*, bij 't croquetspel in gebruik; *deurhamer*, deurklopper (JUNIUS, *Nomencl.* 160 *b*); *disselhamer* („Marteel. *Malleus ferreus*... diessel-hamer", KIL.); *donderhamer* („Miölner, Thors *donderhamer*", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 17); *geulhamer*, zware pinhamer om geulen te slaan (VUYLSTEKE, *Smid*, 63); *glanshamer* (KUIPER, *Technol.* 1, 364); *hesselhamer* (BOEKENOOGEN 318); *ketelaarshamer* („ketelers-hamer, j. drijfhamer" KIL.); *klokhamer* („*Malleus tintinnabuli, klok-hamer*; klepel", *Synon. Latino-teuton.* 2, 224 *b*); *matshamer*, heerhamer (KIL.); *oorlogshamer* (zie Dl. XI, 137); *polhamer*, heerhamer (KIL.); *stophamer*, zie *stophamer* (KIL.); *sigarenhamer* (?), gereedschap, hamer, spijkertang en breekijzer aan één stuk om sigarenkistjes enz. te openen of dicht te slaan; *slaghamer*, deel van 't voormalig [illegible] slot bij 't geschut; *speekhamer* („Drie *speekhamers*", *Loquela* 10, 94); *spijkerhamer* (V. [illegible] 33); *sterhamer* („*Malleus echinatus* [illegible] *stophamer*, kalfaathamer (KIL.); [illegible] hamer (KIL.); *vlashamer*, stop-, kalf[illegible]

HAMERBAAN, znw. [illegible] *hammerbahn*. Uit *Hamer* in de [illegible] in de bet. A, 1). Het vlak [illegible] het voorwerp waarop men [illegible] anders: hamerbol, hamervlak.

HAMERBAAR, bnw. [illegible] eng. *hammerable*. Van *Ham[illegible]* met *-baar* (7de art.) in de [illegible] gesmeed kunnende wo[illegible] gesmeed te worden, [illegible] fr. *malléable*, VUYL[illegible] kwik is ... even[illegible] jood, CHOMEL 16[illegible]

HAMERHAAI, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hamer* in de bet. 1) en *Haai*, 1ste art. in de bet. 1). Verg. eng. *hammershark* en zie HAMERVISCH.

HAMERHUIS, znw. onz., mv. *-huizen*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Huis* in de bet. van: koker waar een steel in past. Het gat voor den steel in het blok van den hamer; anders: hameroog.

HAMERING, znw. vr. zonder mv. Van *Hameren* in de bet. I) of II) met *-ing*.

1) Abstract. Het hameren: het slaan —, het bewerken met een hamer.

2) Concreet. Dat wat door hameren wordt voortgebracht, t. w. de vonken die van 't ijzer afspatten. Verg. HAMERSLAG in de bet. III, 1, *a*). || Haemeringhe, ameringhe. *Stricturae*, *favillae*, KIL. (verg. *stricturae* bij JUNIUS, *Nomencl.* 285 *b*: „de voncken ... die vant gloeyende yser springhen").

HAMERKLANK, znw. m., zonder mv. Uit *Hamer* in de bet. 1, *a*) en *Klank*. De klank van hamers op het aanbeeld. || Stratonicus, so een roestige Smid ... met hem over de Musijcke wilde discoureren, seyde: Weet ghy wel dat de Musijck geen Hamer-clang en is? BAART, *Deugdensp.* 20.

HAMERKOP, znw. m., mv. *-pen*. Verg. nhd. *hammerkopf* (en *hammerhaupt*; eng. *hammerhead*). Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Kop*. Het gedeelte van den hamer van de baan tot het oog (VUYLSTEKE, *Smid*, 66; v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 157).

HAMERKUNST, znw. vr., zonder mv. Uit *Hamer* in de bet. 1, *a*) en *Kunst*. Zekere manier van bewerking van koperen platen tot prentdruk; zie HAMERWERK in de bet. 1). || Prenten in hamerkunst, *Handw.* 13, 337 (*De Graveur*).

HAMERMOLEN, znw. m., mv. *-s*; nhd. *hammermühle*. Molen waarvan het werk hamers (in de bet. 4, *a*) in beweging brengt; vroeger bepaaldelijk eene soort van buskruitmolens. Zie b. v. LANDOLT 1, 85.

HAMEROOG, znw. onz., mv. *-en*. Nhd. *hammerauge*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Oog* in de bet. **II**, 1, *a*). In Zuid-Nederland: het gat voor den hamersteel; *hamerhuis* (zie ald.). Zie VUYLSTEKE, *Smid*, 66; v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 157.

HAMERPIN — -PEN —, znw. vr., mv. *-nen*. Nhd. *hammerpinne* (en *hammerfinne*); zw. *hammerpen*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Pin* (*Pen*). Het schuin afloopende en plat eindigende, aan den „kop" (zie HAMERKOP) tegenovergestelde gedeelte van sommige hamers. || *Hamerpin*, het scherp afloopend gedeelte van den hamer, VUYLSTEKE, *Smid*, 66. Is de hamerpin gekloven, dan heet zij klauw, v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 157.

HAMERSCH, bnw.; als bijw. HAMERS. Van *Hamer* in de bet. 5) met *-sch* of met de bijwoordel. *s*. Een woord van de kracht als *bliksems(ch)*, *donders(ch)*, *hagels(ch)*, *weerlichts(ch)* en derg.; immers evenals deze eene verbloeming van *duivels(ch)*. Verg. nnd. *hamersk* (*Brem. Wtb.* 2, 575).

1) **Bnw.** — Van personen en zaken. Verwenscht, vervloekt, beroerd. || Wat zegt gy evenwel van zo een hamers wyf? *Leev.* 2, 131. Het is een hamers werk; maar het is echter zo, 5, 142. Die hamersche kleine Meid, onze Betje, met die zwarte oogen, is net al eens, 8, 167. Wat heeft zo een hamersche Jongen met die ouwe nesten en vodden te doen? *Blank.* 1, 57. Hamersche platjes, 2, 261.

2) **Bijw.** (van graad). Ruw versterkingswoord.

P. Daar spreek jy recht, dat 's wel gedaan.
J. Als 't doet, want, 't moest 'er hamers kluisen,
Daar Jan maat schrobben zou zyn luisen,
En een bylegger maaken.

ALEWIJN, *J. Los*, 36.

— *Wel hamers!* Eene soort van vloek. || Wel hamers ... nu ben ik nog in al myn leven dagen zo niet gepierd, *Blank.* 1, VII.

HAMERSCHELP, znw. vr., mv. *-en*. Koppeling van *Hamer* in de bet. 1, *a*) en *Schelp*. Die een, op een hamer gelijkende schelp heeft; als benaming voor een geslacht (*Malleus*) van de hamerschelpdieren (zie ald.). Verg. HAMER in de bet. 4, *g*). || De Hamerschelpen ... hebben eene .. schelp, met een slot zonder tanden, welks rand echter veelal in een zeer lang uitsteeksel uitloopt: waardoor de schelp eene hamervormige... gedaante ... verkrijgt, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 429.

HAMERSCHELPDIER, znw. onz., mv. *-en*. Waarschijnlijk op te vatten als eene samenstelling uit *Hamer* in de bet. 1, *a*) en *Schelpdier*. De *Hamerschelpdieren* (*Mallei*) vormen eene familie der schelpdieren, en worden zoo genoemd naar een geslacht er van (de hamerschelp; zie het vorig art.) dat hamervormige schelpen heeft. Zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 429.

HAMERSLAG, znw. m. en onz. (zie de bet. III, 1), mv. *-en*. Mhd. en ouder-nhd. *hamerhamelslach*, *-slag*, *-slac*, m. (en daarnaast *-slagge*, *-slayck*, *-schlack*, vr.); nhd. *hammerschlag*, nnd. *hamerslag*, mnl. *hamerslach*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *a*) en *Slag* in verschillende beteekenissen.

I) Het slaan met een hamer of met hamers. Aldus in de uitdrukking

— *Hamerslag houden*: slag houden bij het, met meer personen tegelijk, hameren of smeden, waarbij namelijk ieder zorgen moet op zijn beurt en tijd met den hamer te slaan. — Vandaar figuurlijk voor: op de beurt spreken (v. DALE).

II) Een slag met of van een hamer.

1) In 't algemeen. || Haemer-slagh. *Ictus mallei*, KIL. — Sy (*de kern van zekere noot*) heet sigh ... in stucken breecken door een hamerslagh, S. DE VRIES, *Cur. Aenm.* 1, 71. De Man ..., Die zonder hamerslag, met handen, De Nagel tot de wand in bragt, LUYKEN, *Bykorf*, 271. Welk aanbeeldjen, gelijk ook het plat van het hamertjen ... eenigzins bolrond van oppervlakte behoort te zijn, ten einde ... een enkel punt van de plaat in den hamerslag te kunnen treffen, *Handw.* 13, 225. Nu klinkt de hamerslag ...; De zaagtand snijdt het hout, TOLLENS 5, 112. De hamerslag hield nimmer op, De bytel schokte voort, TH. v. RIJSWIJCK 1, 311. Het was als wierd mij het hoofd met hamerslagen verbroken, CONSC. 2, 420 *a*. Ik (timmerde) ... ons hutje op, en als de laatste hamerslag gegeven was, ging ik *enz.*, BERGMANN, *Nov.* 259.

all die maer met gedachten
Mijn' sinlickheden rooft, is hier soo willekom
Als hamer-slagen op een' Porceleine komm.

BUYGENS 1, 349.

Men hoort der Reusen uyt-gebarnde schouwen dondren
En 't hol versuchten en weer-galmen van 't geklop
En hamer-slagen, die de stercke guylen (*de Cyclopen*) op
D'aenbeelden geven.

WESTERBAEN, *Ged.* 3, 294.

2) In toepassing op een slag met den voorzitters-hamer en derg. (zie HAMER, 2, *b*). || Van burgemeister kregen Harmen en Geertje de zêgen met 'en hoomerslag, van dommenei de zêgen uit de prêkstoel, CREMER 12, 132. Er (klonken) eenige driftige hamerslagen door de zaal. 't Was de geachte voorzitter, TEN BRINK, *Rom.* 5, 34.

3) In de volgende regels is waarschijnlijk een slag met den *keurhamer* (voor hout of ijzer) bedoeld. || (*Gods werk*) kan de proef, beziet het waar gy wilt, Den hamerslag uitstaan aan allen kanten, OUDAAN, *Poëzy* 1, 93.

4) Slag van het hamertje in een uurwerk: klokslag. Zie HAMER 4, *c*). || Benje aan een hamerslag gebonden, moet gy zoo naauw op de klok letten? *Etes-vous sujet à un coup de cloche?* MARIN.

5) Als vloekwoord is *hamerslag* eene (verzachtende?) uitbreiding van *hamer* (zie ald. onder 5). || Zij (zag) ... dat haar moeder ook de kamerdeur had afgesloten. Wat hamerslag is dat! zei Petronella, GIJSB. HODENPIJL, *W. van Bergen* 2, 214.

III) Overdrachtelijk. Datgene wat door een slag met een hamer ontstaat. In verschillende opvattingen.

1) Collectieve benaming voor de schilfers waarin de verbrande korst van het ijzer enz. onder 't smeden uiteenspringt. In deze beteekenis (als stofnaam) onzijdig. Verg. gelijkbet. eng. *hammerflaw*, *-flush*, *-scale*, maar ook het met ons woord overeenkomende *hammerslough*, *-slag* bij MURRAY, 5, 50 *a*—*b*.

a) Eigenlijk. || Haemer-slagh, ijser-slagh. *Ferri scoria*, *ferri stercus*, *ferri squama*, KIL. De korst, waarmede het ijzer bij het gloeijend maken overdekt wordt, springt onder het behameren aan spatten van hetzelve; deze spatten worden hamerslag genoemd, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 199. — Soo doet... by (dese Salue) ... twee dragmen, Hamerslach, wel cleyn ghewreuen, Spaensch-groen, ende Calck, BATTUS, *Handb. d. Chirurg.* 43. Hamer-slagh, Levende Kalck, ... Koper-root, Spaensgroen, zijn... seer bequaem in quaetaerdige sweringen, v. BEVERW. *Heelk.* 32 *b*. Haamerslag, ... dat is bequaam om te stroojen op de Verdekken van Scheepen, om niet aan het Teer te blijven hangen, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75. i Vaatje Hamerslag, v. IJK, *Scheepsb.* 285 *b*. De bruggendekken worden na geteerd te zijn met hamerslag bestrooid, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 199. Het ijzerverlies door het ... bij het smeden afspringend hamerslag, KUYPER, *Technol.* 1, 183.

b) Oneigenlijk, als eene benaming voor de verbrande korst van gloeiend gemaakt ijzer enz. || Aan de oppervlakte verbrandt het ijzer (*in het smidsvuur*) tot hamerslag (ijzeroxydul). Als het de vereischte hitte verkregen heeft en uit het vuur genomen is, doet men den hamerslag eerst van het ijzer af, door de staaf tegen het ... aanbeeld te slaan, STORM v. 'S-GRAV., *Bouwk.* 2, 204. Wanneer het ijzer tot gloeiens toe verhit is, verbindt het zich snel met de zuurstof der lucht en doet eene grauwzwarte, brosse zelfstandigheid ontstaan, welke de oppervlakte van het ijzer met eene des te dikker laag overdekt *enz.*... Bij het smeden springt deze korst, het hamerslag ..., in schubben af, KUYPER, *Technol.* 1, 9.

2) Bij vergelijking. Eene benaming voor zeker luchtverschijnsel, gevormd door tallooze zeer kleine vlokkige wolkjes, die het voorkomen hebben van door kloppen met een hamer te zijn ontstaan: immers lijkt het dan alsof de wolken met een hamer zijn beklopt. Verg. voor hetzelfde beeld westvl. *de lucht zit geboothamerd* (enz.) bij DE BO^2 op *Boothameren* (fra. *se moutonner*) en *Boothamerlucht* (ald.). || den Hamerslag ... Gewolkte dat er geblest uit ziet, alsof het met 's koperslagers of 's ketelbuischers hamer geslegen ware, *Loquela* 7, 12 (*de Kempen*). De lucht zit vol hamerslag, *Ald.* Wij ... (noemen) de kleine donzige wolken aan onzen noordelijken hemel schaapjes, de nog kleinere en meer glinsterende, die ons „regen op den derden dag" voorspellen, hamerslag, BEETS, *N. Versch.* 2, 10.

— *Hamerslag, Regen aan den derden dag* (HARREB. 1, 114 *b*). In geheel Noord-Nederland bekende weervoorspelling. Voor Noord-Holland zie BOEKENOOGEN 288.

IV) *Slag* in de bet. van: datgene waarmede men slaat. Als benaming voor den klos van een kolf of hamer. || Die kolf was een lange ... stok met een ijzeren hamerslag aan 't ondereinde en een leêren of fluweelen handvatsel, TER GOUW, *Volksverm.* 331.

Samenst. (in de bet. III, 1, *a*). *IJzerhamerslag*, ijzeroxyduul; *koperhamerslag*, koperoxyduul („Op het zuurgehalte kan men ... eene smeerolie onderzoeken door haar met een weinig ... *koperhamerslag* in een reageerbuisje te brengen", VERDAM, *Machin.* 562).

HAMERSTAART — -STEERT —, znw. m., mv. *-en*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Staart* (*Steert*). Zuidnederlandsche benaming voor, en naast, hamersteel (zie b. v. VUYLSTEKE, *Smid*, 66; v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 157).

— Zegsw. *Hij verstaat altijd klinkeband voor hamersteert:* „hij is niet rap van begrijp", DE BO^2 468 *a*.

HAMERSTEEL, znw. m., mv. *-stelen*. Nhd. *hammerstiel*; verg. gelijkbet. mnl. *hamerstael*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Steel*. Het handvat waarmede de hamer geregeerd wordt.

schep verlustiging in 't kunstwerk dat de spieren
Niet ledig laat. Aanvaard den ijzren hamersteel
En draai de handpers van den binder: Neem penceel,
Bootseerstok, bijtel, *enz.*
BILD. 6, 428 (*Ziekte d. Gel.*).

HAMERTEEKEN, znw. onz. (mv. ongebruikelijk). Nhd. *hammerzeichen*, deensch *hammertegn*; verg. onr. *hamarsmark*, deensch *hammermaerke*. Teeken in den vorm van een hamer (den hamer van THOR verbeeldende; zie bij *Hamer* onder 5); heilig teeken bij de oude Skandinaviërs. || De oude Skandinaviërs maakten eer zij dronken het hamerteeken over den drinkhoorn. Op de heidensche gedenkteekenen in Skandinavië vindt men vaak het hamerteeken.

HAMERVISCH, znw. m., mv. *-visschen*; nhd. *hammerfisch*; eng. *hammerfish*. Zekere visch van de familie der Haaien, welks kop naar beide zijden zoo verbreed is, dat deze de gedaante van een *hamer* (zie ald. 1, *b*) heeft; ook *hamerhaai* geheeten; in 't Latijn der wetenschap *Sphyra zygaena* en *Malleus*. || Eigenlijke haaien, die zich van den zeeëngel en den hamervisch dadelijk onderscheiden door dat hun lichaam niet afgeplat is, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 245. Men kent eenige soorten van hamervisschen, waaronder die uit de Middellandsche Zee de meest bekende is, 3, 248.

HAMERVLAK, znw. onz., mv. *-ken*. Uit *Hamer* in de bet. 1, *b*) en *Vlak*. Andere benaming voor: hamerbaan (VUYLSTEKE, *Smid*, 66; v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 157).

HAMERVOET znw. m. (het mv. komt niet voor). Mnl. *hamer-*, *hamelvoet* (VERDAM 3, 68 op *Hamer*, bnw.; STALLAERT 1, 552 *b*). Nog niet afdoend verklaarde benaming van zekere (niet altijd of overal gelijke) lengtemaat. Thans geheel verouderd. || Eenen steenen ofte holten Huys binnen der Stadt Zutphen ... ghelegen ..., dat meer Luyden toebehoort dan een alleene, dat en sal men niet deylen noch onder-scheyden, ten zy ses-en-dertigh Hamervoet wijdt ofte meer, binnen sijnen Wande daer 't smaelste is, *Stadtr. v. Zutphen*, 44 (a^0. 1615).

HAMERVORMIG, bnw. Nhd. *hammerförmig*. Van *Hamer* in de bet. 1, *a* of *b*) en *Vorm* met *-ig*. Den vorm van een hamer hebbende. || De hamervormige schelpen van het geslacht *Malleus*. De) hamervormige kop van den hamervisch.

HAMERWERK, znw. onz., mv. (indien gebruikelijk) *-en*. Nhd. *hammerwerk*. Uit *Hamer* en *Werk*, beide in verschillende opvattingen.

1) Werk dat met den hamer (in de bet. 1, *a*) is gemaakt. In toepassing op met den hamer bewerkte koperen drukplaten, en bij overdracht op de daar-

mede gedrukte prenten. Zie de aanhaling en verg. HAMERKUNST. || In de zestiende eeuw kwam het *opus malleï* of hamerwerk, het eerst op, wanneer men onderstondt om de schaduw der figuuren, welke men bewerkte, in verscheidene tinten, min of meer sterk, met een gepunte hamer en poncoenen in de koperen plaaten ... te slaan, *Handw.* 13, 335 (zie ook 13, 340).

2) In een papiermolen. Het samenstel van drijfwerk en stampers of hamers (in de bet. 4, *a*), dienende tot het bereiden van het halfgoed. (Verg. HAMERBAK). || Het hamer- of stampwerk ..., dat uit eene soort van stampmolen met hamers bestaat, KUYPER, *Technol.* 2, 600.

HAMERWORP, znw. m. (het mv. komt niet voor). Nhd. *hammerwurf*, mnd. *hamerwurp*. Uit *Hamer* en *Worp*. Worp met een hamer, t. w. tot grensbepaling, erfscheiding en derg. Verg. het gezegde bij *Hamer* in de bet. 2) en zie, óók voor bewijs van 't bestaan van dat gebruik hier te lande, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 16—17. || Is 't beweren gegrond, dat de eerste hamers van harden steen waren, dan bestaat er naauw verband tusschen hamerworp en den nog eenvoudigeren steenworp, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 17.

HAMMEBEEN, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Ham*, 3de art. (in den oorspronkelijken vorm *hamme*) en *Been*. Been of bot in eene ham, b. v. het ijsbeen (lat. *femur*). || Een afgeschraapt hammebeen. De hond heeft het hammebeen gekregen om af te kluiven.

— *Eet nu soepe, zei gekke Jorden, en hij gooide een' Franschen kok een hammebeen toe,* HARREB. 1, 275 *b*.

HAMPIJP, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Ham*, 3de art., in de bet. 2, *c*) en *Pijp* als benaming van een been. Benaming voor zeker been in eene varkensham (achterbout), t. w. voor het groote schenkelbeen (lat. *tibia*), ook *pijpbeen* en *bilpijp* genoemd.

HAMRIK — HAMMERIK —, znw. vr. en vaak onz.; mv. *-en*. Een Friesch woord: ofri. *hamreke* (*hamrek*), uit een ouder *hammerke*, *hammerk* (in 't Middeleeuwsch Latijn overgenomen als *hammerca*). Eigenlijk eene samenstelling, en wel uit ofri. *hâm* (ags. *hâm*: got. *haims*, nhd. *heim*, ndl. *heem*), in de bet. van: dorp, en ofri. *merka*, *merke* (*merik*): mark, gemeene grond; *hâm-merke* is dus: dorpsmark, gemeene dorpsgrond. Jongere Ofri. vormen zijn: *hem(me)rik(e)*, *him(me)rik*, *hemmertse* (RICHTHOFEN 795 *b*); verg. voorts *hamric* (*hemmeric*) bij VERDAM 3, 69 en de uit het Friesch overgenomen woorden gron. *hammerk* (MOLEMA), nnd. *ham(me)rik*, *hammerk* (in Oost-Friesl.; zie DOORNK. KOOLM.). Het Nhd. *hammerich* (bij DOORNK. KOOLM. vermeld) is natuurlijk eene vervorming van het Nnd. woord.

1) Naar de oorspronkelijke opvatting, voorheen in Friesland. Dorpsmark, dorpsgebied. Verg. b. v. de plaatsen aangehaald door v. HELTEN in *Verhand. Kon. Ak. v. Wet.*, Afd. *Letterk.*, N. R. (1896) Dl. I, n°. 5, bl. 28. Wellicht ontleenen aan deze beteekenis de Friesche plaatsjes *Hemrik* (in Opsterland) en *De Hommerts* (in Wymbritseradeel) hun naam.

2) In Friesland (thans ook verouderd). De naam voor een onder eene dorpsgemeente behoorend stuk weiland, dat in gemeenschap bezeten, doch niet (zooals de *marken* en *meenscharen*) in gemeenschap gebruikt werd; voor het gebruik toch werd deze *hamrik* — om de vier jaren — onder de daartoe gerechtigden verdeeld. || De hamrikken waren diensvolgens (t. w. *volgens het Westerlauwersche Landrecht*) landen, die in gemeenschap bezeten, doch niet in gemeenschap gebruikt, maar om het vierde jaar tusschen de eigenaars, de dorpsgenooten, en die van wege kerk, klooster of domein daartoe mede geregtigd waren, ten opzigte van het gebruik gedeeld werden, G. ACKER STRATINGH in *Versl. en Meded. Kon. Akad. v. Wet.*, Afd. *Letterk.* IX, 55. De uitgevers van de Oude Friesche wetten, die getuigen dat zulke gemeenschappelijke hamrikken als in die wetten bedoeld worden, in hun tijd, het laatst der vorige eeuw, in Friesland, zoo veel zij weten, niet meer bekend waren; maar meenscharen waren er toen nog in groote menigte, 63.

Zie ten overvloede nog Mr. I. TELTING, *Schets v. h. oud-Friesche privaatrecht* in *Themis* 35, 189.

— *Hij is er mede in de hamrik*; fri. *hy is der mei yn'e hemmerik*. Eene nog in Friesland gebruikelijke spreekwoordel. zegsw. voor: hij hoort er (ook) bij, doet er (ook) aan mede, deelt er mede in, is er mede aan schuldig, enz.

2) Als overgeleverde benaming voor het onder een (Friesch) dorp behoorende land, dat voorheen *hamrik* geweest is in de bet. 2). || Hamrik ... is alsnog eene aan vele, vooral op de klei gelegene plaatsen van ouds eigene benaming, die, schoon geen gemeengrond meer, toch den onder dit of dat dorp behoorenden grond geheel of meerendeels aanduidt, G. ACKER STRATINGH, *t. a. p.* IX, 51. Deze hamrikken ... (zijn ... nog lang) ... (*de*) grondslag van de latere burgerlijke en kerkelijke verdeeling ... gebleven, ja tot heden ... in die van den waterstaat, met name vooral in Groningerland bij de zijlvestenijen of ... waterschappen, 58.

3) De Friesche naam wordt, van ouds en nog, ook in Groningerland aangetroffen; het eerst in toepassing op zekere onder de stad Groningen behoorende markegronden, later veelvuldig op poldergronden, waarschijnlijk wel omdat dit nieuw aangewonnen land aanvankelijk op de wijze der *hamrikken* in 't gemeen bezeten en gebruikt werd. || *Hamrik* is een streek lands, wel niet verre van de Stad gelegen, echter niet onmiddelijk onder deszelfs Regtsdwang behoorende. De Stad (*Groningen*) heeft twee zulke *Hamrikken*, de *Ooster-* en *Wester-Hamrik* genoemd. Nergens is dit woord levendiger en in meer gebruik, dan in dit Gewest (*Groningerland*), en verscheidene dorpen worden er van benoemd.... Altijd verstaat men door *Hamrikken* lage landen, weilanden, en men zegt altijd *Hamrik* met betrekking tot den eigenaar of de plaats, daar dezelve toe behoort, *Stads Hamrik*, bij voorbeeld, enz., DE RHOER in *Pro excol. inre patrio*, V, 122. Schoon de naam en inrigting van de hamrikken bijzonder eigen aan den Frieschen bodem zijn, zoo vindt men ze toch ook in het naastaangelegen stadsgebied van Groningen en gedeelte van het Goregt op ouden Drentschen bodem, waar overigens ... marken voorkomen, G. ACKER STRATINGH, *t. a. p.* IX, 59. Bekend zijn de beide Ooster- en Wester-hamrikken als de hoofddeelen, waarin het grondgebied of tafel van die stad (*Groningen*) nog in 't stuk van den waterstaat verdeeld is, alsmede de Noorddijkster, Middelberder Hamrik en andere in 't Goregt, 60. Waarschijnlijk zal gene naam (*hamrik*) uit Friesland voor denzen (t. w. voor: *gemeenen grond*) hier (*in Groningerland*) overgenomen en toegepast zijn op de, even als de hamrikken daar, uit klei bestaande weidelanden, 61. Dat deze hamrikken of marken (*in 't gebied der stad Groningen*) oorspronkelijk gemeenschappelijke weiden zijn geweest, is meer dan waarschijnlijk, *Ald.*

— Vandaar de bijzondere beteekenis: nieuw aangewassen en bedijkt land; in dezen zin is het woord

bijna een waterstaatkundige term. || Zoo genoemde Hamrikken of nieuw aangewassen en ingedijkte landen, STRATINGH en VENEMA, *De Dollard*, 110. Polderlanden, welke den naam van hamrikken dragen, aan den Dollard in het Oldambt, zooals ... Midwolder, Oostwolder, Scheemder enz. Hamrik, G. ACKER STRATINGH *t. a. p.* IX, 59.

4) Opmerkelijk is het voorkomen van dit Friesche woord in PLANTIJN's *Thesaurus* (waaruit het door KILIAAN werd overgenomen); het wordt daar gevonden in de algemeene (jongere) beteekenis van *grasland* (wei- of hooiland). Verg. met de door PLANT. opgegeven beteekenis het door DOORNK. KOOLM. vermelde verschil tusschen *Hammerich*, *Marsch* en *Geest*. || Ham, hammerick, oft hoylandt. Un praiz, un pasturage. *Pratum*. Vide Weyde, PLANT. Hamme, ham, hammerick. Fland. *Pratum*, *pascuum*, KIL. Hammerick, ham. *Pratum*, *Ald.*

Samenst. (in de bet. 1—2) *Hamrikhoofd*, *hemrikkehoofd* (ofri. *hemmerickhaud*), de bovenste, aan het dorp grenzende strook van de hamrik (I. TELTING in *Themis* 35, 192; 194); *hamriksloot*, *hemmeriksloot* (vertaling van ofri. *hemmerickmaer*) scheisloot tusschen de hamrikken (I. TELTING, *a. w.* 35, 194).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Dorpshamrik* („Zijn zorg (*van den schout*) voor de rigtige verdeeling van de *dorpshamrikken*", G. ACKER STRATINGH *t. a. p.* IX, 52); (in de bet 3) *stadshamrik* („de... landen (*onder de Stad Groningen*), die den naam van *Stadshamrikken* behielden", *t. a. p.* IX, 60).

HAMSCHELP, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Ham*, 3de art., in de bet. 2, *c*) en *Schelp*. Op eene ham gelijkende schelp. || De hamschelpen (*Perna*) vormen een geslacht van de hamerschelpdieren. — De Hamschelpen, ook *Melina* genoemd, hebben veel overeenkomst met de Hamerschelpen, maar hare schelp is minder hamervormig, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 430.

HAMSTER — HAMESTER, HAAMSTER —, znw. m. (ook vr. opgegeven), mv. *-s*; verkl. *-tje*. Hetzelfde woord als ohd. *hamastro*, *hamistro*, mhd. nhd. nnd. *hamster*, os. *hamustra*, *-stro*. Een naam voor verschillende schadelijke dieren: in 't Ohd. en Os. voor den „korenworm" (lat. *curculio*); in 't Mhd., Nhd. en Nndl. voor zeker knaagdier, den „korenwolf" (zie hieronder). Zie nader *D. Wtb.*, KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE.

) De naam van zeker knaagdier (lat. *Cricetus*) behoorende tot de familie der muizen; in de wetenschap ook gebezigd als naam voor het geslacht dat de verschillende soorten van *hamsters* omvat. Zie nader SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 74, BURGERSDIJK, *Dieren* 1, 262 of WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 731 *a*. || De gewone hamster (*Cricetus vulgaris* of *frumentarius*), heeft de grootte eener zware rat, is geelachtig ros van kleur en van onderen zwart *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 74. Hamester, hamster. (*Ger. Sicamb.*) *Cricetus*, KIL. — Frettejagt, die soort van jagt op konijnen en haamsters, waarbij men dezelve door fretten uit hunne holen laat drijven, WEILAND, *Supplem. o. h. Kunstwdb.* 118 *b*. Het graanetend dier de hamster, meer bekend onder den naam van korenwolf, ... heeft licht bruine, naar het grijs trekkende kleur en korten staart, 't gelijkt veel op een rat *enz.*, *Circulaire v.* 14 Jan. 1880, *Bijv. Stbl.* n°. 27. Eerst graaft de hamster een schuins benedenwaarts loopenden gang; aan het einde daarvan holt hij *enz.* HARTING, *Bouwk. d. Dier.* 29.

— In Groningen gebezigd als eene benaming voor de veldrat. Of is omgekeerd dit laatste wellicht een naam voor den *hamster*? || Hamster, te lande bekend voor veldrat, *Taalk. Mag.* 4, 678 (*Groningsch*).

Samenst. *Hamsterhaas* (zie ald.); *hamsterwoning* („Het vinden eener *hamsterwoning* (is) voor de arme inwoners eene welkome ontdekking", HARTING, *Bouwk. d. Dier.* 30).

HAMSTERHAAS, znw. m., mv. *-hazen*. Uit *Hamster* (zie ald.) en *Haas* (1ste art.). De naam voor zeker haasachtig knaagdier (lat. *Lagomys*); ook als wetenschappelijke benaming voor het geslacht dat de soorten van *hamsterhazen* omvat. || De hamsterhazen (Lagomys), zijn knaagdieren, die ... dubbele snijtanden in de bovenkaak hebben; maar de staart ontbreekt geheel en al; zij hebben korte, afgeronde ooren; de achterpooten zijn nog korter dan bij de konijnen *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 82.

HAN, znw. m. (sukkel, sul enz.). Zie HANNEN.

HAND, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-ekijn*, *-ek(en)*, *-etje*, *-je*. Daarnaast, bij oudere schrijvers die de (Hollandsche) volkstaal of eenigen plaatselijken (Hollandschen) tongval willen weergeven: *hangd*, mv. *hangde(n)*, verkl. *hanktje* (met genasaleerden klinker); en de verkleinvormen *hangie* (voor: *hang-ie*, *hang-chie*, of voor *hang-je*?) en *haetge* (uit te spreken als *haatje*); zie voorbeelden onder de aanhalingen. Got. *handus*, onr. *hond*, deensch *haand*, zw. *hand*, ohd. mhd. *hant*, nhd. *hand*, os. *hand*, ags. *hond*, eng. *hand*, ofri. *hand*, *hond*, mnl. *hant*. Het Germaansche woord is naar allen schijn eene afleiding van den stam van got. *hinþan*, vangen, grijpen, pakken; zie nader KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE.

I) In eigenlijke opvatting.

I) Een deel van het menschelijk lichaam aan het uiteinde van elk der beide armen, tot grijpen en vasthouden geschikt. (Voor de gelijkvormige *handen* der apen zie II).

A) Het lichaamsdeel op zich zelf beschouwd. || Ieder welgeschapen mensch heeft twee handen. — Hand, in het Latyn *Manus*, is het benedenste gedeelte van den Arm ... Men verdeelt haar in ... Voorhand (*carpus*), in Nahand (*metacarpus*) en in Vingeren, CHOMEL, *Verv.* 2778 *a*. — Het ghewerf (*gewricht*) van de Handt, V. BEVERW., *Heelk.* 47 *b*. Handen bestaan uit vleesch en been: ... Uit verscheiden' Beentjes, en uit eene menigte Spieren ... gevormd, kunnen zy alle gedaanten aanneemen, en allerlei diensten verrigten, MARTINET, *Katech. d. Nat.* 1, 283. Middel om het vel der Handen blank en zagt te maaken, CHOMEL 1000 *b*. De beenderen ... van de hand V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 219. De zenuwen voor al de spieren van de hand zijn afkomstig van de *nervi medianus* en *ulnaris*, 1, 495. — De stemme is Jacobs stemme, maer de handen zijn Esaus handen, *Gen.* 27, 22.

> Handetjens gebooren tot
> Wetbeschrijven van mijn lot.
> HOOFT, *Ged.* 1, 264.

— *Hand om hand*; *hand voor hand*, uitdrukkingen voor het *jus talionis*. Verg. *Oog om oog* (enz.) in Dl. X, 2259. || (Gy) sult ... geven ziele voor ziele: Ooge voor ooge, ... hant voor hant, voet *enz.*, *Exod.* 21, 24. Een wet ... datmen recht doen sal ... hant om hant, J. V. GHISTELE, *Voyage*, 23.

— Aan de *hand* onderscheidt men: den *bal* (of den *berg*), het *hol*, de *muis* (in Zuid-Nederland daarnaast ook: het *hammeken*), de *palm* (of het *vlak*), den *rug*, de *vingers* (met den *duim*). Zie ook BOEKENOOGEN 89 voor: *bolling* en *de bollen van de hand*. || 't Hol van de handt. *Le creux de la main*, PLANT. — De palm oft vlack van der handt. ... *vola*, *Ald. Metacarpium*, *torus manus*, *tuberoula*. *Unde exoriuntur digiti* ... Den berch in de handt, JUNIUS,

Nomencl. 27 *a*. De bal van de hand. *Metacarpus*, v. HOOGSTRATEN, *Wdb. d. Ned. en Lat. tale.... La paume ou le dedans de la main*, MARIN. — Hij kreeg voor zijn beestje (b. v. *eene koe*) honderddertig gulden in het balletje van zijn hand: *in gereede penningen betaald.* — Een seer langh man, die ses vingeren hadde aen sijne handen, 2 *Sam.* 21, 20. Sy grepen hem, ende hieuwen de duymen sijner handen ... af, *Richt.* 1, 6. De beyde palmen sijner handen (*lagen*) afgehouwen, aen den dorpel, 1 *Sam.* 5, 4.

— Spreekw. *Als men hem den* (of *een*) *vinger geeft, neemt hij de* (*geheele*) *hand*, of: — *wil hij de geheele hand hebben.* In figuurlijke toepassing op iemand die op onbescheiden wijze gebruik maakt van wat hem wordt toegestaan, of anders op iemand die nooit te voldoen is. Zie voor verschillende lezingen HARREB. 3, 213 *b*. || 'k Zie wel, als 'k u een vinger geef, neemt gij de hand, *Gew. Weuw.* 2, 21. Eene oude knorrepot, die, als men haar den vinger geeft, de heele hand hebben wil; 't is nooit eens wél, *Leev.* 3, 37.

— De „gebalde" *hand* (zie BALLEN, 1ste art.) wordt *vuist* genoemd.

— *Maak* (of *Zet*) *eens een' vuist als gij geen hand hebt:* doe het onmogelijke eens! „pluk eens veeren van een kikvorsch".

Voor de meer wetenschappelijke verdeeling in *handgewricht*, *handwortel* of *voorhand*, *middelhand* of *nahand* en *vingers* (*vingerkootjes*) zie die woorden.

— Uit de lijnen in het binnenvlak van de *hand* kunnen, volgens zeker bijgeloof, voorspellingen worden gedaan. || Deeze stelling: Dat er in de waereld eene overeenstemming is tusschen de plooijen van de hand, en alle gebeurtenissen die van eeuwigheid bepaalt zijn te moeten volgen, CHOMEL 1001 *a*. Dat men de plooijen der hand, of palm van de hand, gedeelt heeft in de lijn van fortuin, in de lijn van den lever, en maag, van het hart, en het leeven, *Ald.* — Teun seght, ick ben goed geefs; dat siet hy in mijn' hand, HUYGENS 2, 370.

— *Iemand in de hand kijken* of *zien*: hem uit de lijnen in de handpalm waarzeggen. Verg. HANDKIJKERIJ. || Den genen, die hen vermeten den goeden luyden in de hand te sien, als Waer-seggers, Starre-kijckers, ofte dier-gelijcke curieuse personen, *Handv. v. Amst.* 576 *a*. Zoo ick de hant geloof, hem schijnt wat groots beschoren, VONDEL 3, 776 (verg. 3, 775).

Een van dese Heyens, die de luy goeder-gheluck seggen,
Die saghmen eens in myn hangd, en die wistmen uyt te [leggen,
Dat ick om myn achtiende Jaar ... door een hennipe ven- [ster, sou klimmen in myn graf.
BREDERO 1, 211.

— De breedte, de dikte en de holte van een volwassen mans *hand* worden als aanduidingen van maat gebezigd. || De volkstaal (heeft) ... vele spreekwijzen bewaard ...: een hand breed, een vinger lang, een hand vol, slechts een vuist hoog, GITTÉE, *De hand en de vingeren in het Volksgeloof*, in *Los en Vast*, 1890, 231. — Men geeft in den handel hare lengte (*die der zeisen*) (aan) in spannen en handbreedten, de hand ... gerekend tegen 10 dm, KUYPER, *Technol.* 1, 532. De grootste zeisen zijn 16-handsch ..., de kleinste meten 6 handen, *Ald.*

— Inzonderheid de hoogte van paarden wordt (werd althans) in *handen* (handpalmen, handbreedten) aangeduid. In Engeland en Amerika wordt de *hand* gerekend op 4 „inches". || Twintigh inxtepeerden (*hengstpaarden*) ... van 17 tot 19 handen hoogh, *aangeh. bij* STALLAERT 1, 554 *a* (a°. 1754) Spaensche ende Ingelsche inxsten van 16 tot 17 hande hooge, *Ald.*

— *Een hand dik*; *handen dik*: zoo dik als — ter dikte, de dikte hebbende van een of meer handen (gemeten tusschen den handrug en de -palm'.

Als dat de Spreuk is waar; zo Sneeuw valt in de Stik,
Zo Vriest het in het kort, wel duim of handen dik.
v. MOURIK, *Wintersche Vermaakl.* 10.

— Zegsw. *Een hand dik spek* (of *reuzel*) *groeien* (*in iets*). Zie hierboven kol. 805 en 806 en verg. HARREB. 3, 215 *b*.

— *Een hand breed*: zoo breed als eene *hand* ter breedte van —, de breedte hebbende van een handpalm (gerekend op de breedte van vier vingers). || Gy sult daer oock een lijste rontomme aen maken, een hant breet, *Exod.* 25, 25.

— *Een hand vol* (*van* of *met iets*). Eigenlijk eene (met zekere zaak) gevulde *hand*; vandaar als bepaling van maat: de hoeveelheid (van zekere zaak) welke eene *hand* vult of vermag te vullen, en dan in verschillende opvattingen. Mv. *handen vol.*

1°. Eene zekere hoeveelheid. Van geld: eene zekere ongetelde, ongenoemde som. || Ick heb hem (*zekere veilen schepen*) met een hand voll duymkruyd sien bedaren, HUYGENS 2, 242.

— *Een* (*heele*) *hand vol geld(s)* beteekent ook dikwijls: eene *groote* som gelds; van gouden en zilveren munt immers vertegenwoordigt eene handvol reeds eene vrij groote waarde. Vooral heeft het mv. *Handen vol geld* die beteekenis. (Zie, ook voor een voorbeeld, Dl. IV, 1058). || Onse back (*regenbak*) is leeg, en 't water uyt de brouwers schuyt Dat kost ien hiele hanght vol ghelts, BREDERO 1, 243. Dat zal wel handen vol gelds kosten aan Doctor en Apteker, *Wildsch.* 4, 396.

— *Bij* (ook *met*) *handen vol*: in groote hoeveelheden; in overvloed. || Wijrook ... By handenvol ... aangeboden, BILD. 1, 377. Men strooide het geld bij handenvol ... onder het volk uit, CONSC. 3, 258 *b*. (Hij) deelde het (*het door hem verdiende geld*) met handen-vol ... uit, QUACK, *Stud.* 324.

2°. Eene geringe hoeveelheid (t. w. *slechts* eene *hand vol*); dikwijls smadelijk gebezigd. || 't Geen hem (*een soldaat*) ... in 't vleesch zyns naesten port te kappen ..., is slechts een' hand vol sold, is slechts een' zack vol buit, DE DECKER 1, 176. Dan zult gy zien, ... wat een trouwe vrind Gy om een hand vol schatten hebt verlooren, ANGELKOT in *N. Verzam. v. Nederd. Mengeld.* 149.

— In deze opvatting dikwijls oneigenlijk gebezigd: een klein beetje, een kleine troep enz. || Een hant vol met ruste, is beter dan beyde de vuysten vol met arbeyt, ende quellinge des geestes, *Pred.* 4, 6. Zyn omtrek (*van Rome*) was al te eng voor zoo veel' later volken; Maar toen noch veel te ruim geoordeelt, voor een handt Vol stedelingen, NOOTVLIET, *Ovid. Feestd.* 83.

Gut had ick leere schrijve
En lesen, as dat volck, wat wouw ick niet bedrijve!...
Een handje vol Latijn, heb ick me late segge,
Daer komt het miest op an, enz.
HUYGENS 1, 374.

— Zoo noemt men ook een klein persoon wel: *een handje vol mensch.* Zie HARREB. 1, 278 *b*; MOLEMA 145 *b*. || *Pusillum ... homunculum ...*, This een handeken vol menschs, SARTOR., *Adag.* II, 3, n°. 43. Hantje vol mens is myn zondagse naam, v. EFFEN, *Spect.* 9, 65.

— *Een handje vol levens* voor: een klein stukje leven, vindt men bij SARTORIUS als vertaling onder *Spithama vitae* (Een handeken vol levens. *Modum vitae perpusillum significat*, *Adag.* II, 3, n°. 43).

— In den zin van *eene hand vol* staat (*een*) *hand* in de volgende aanhaling. || Zyn' weldighe heyren ... had een' enkle handt volx tot Hollandt en Zeelandt uitgestommelt, HOOFT, *N. H.* 736.

— Desgelijks in

— *Men zaait met handen en niet met manden.* Zie HARREB. 3, 216 *b*—217 *a*.

Zie verder ook nog de koppel. (znww.) HANDBREED, HANDVOL.

— Misschien mag men met de pas behandelde uitdrukkingen vergelijken *eene* (of *geene*) *hand werk* voor: eene (*of* geene, d. w. z. zelfs niet eene) geringe hoeveelheid werk. || Voor de arme Lena was er geene hand werk te vinden, CONSC. 1, 234 *a*.

— **Aanm.** *Een —, geen hand water hebben* (*halen*) *bij iemand* of *iets* zijn ongetwijfeld door misverstand ontstane uitdrukkingen (namelijk uit *Geen handwater hebben bij* enz.); zie daarvoor nader op HANDWATER.

B) Het lichaamsdeel beschouwd in betrekking tot de overige lichaamsdeelen, tot den geheelen mensch, of tot een bepaald persoon. *Eene* der beide, in 't mv. alle twee de *handen* van een (bepaald) persoon. Het enk. *hand* soms ook collectief voor: (iemands) *handen*.

1) In 't algemeen. || Die man is zonder handen geboren. — Maer een handt hebbende. *Manchot. Mancus*, PLANT. — Doch Mose handen werden swaer, ... ende Aaron ende Hur onderstutteden sijne handen, *Exod.* 17, 12. Hare handen hebben sy (t. w. *de afgoden*) maer en tasten niet, *Ps.* 115, 7. Indien de voet seyde, Dewijle ick de hant niet en ben, soo en ben ick van het lichaem niet *enz.*, 1 *Cor.* 12, 15. (*Hij*) schupt naer hem met den voet, ende gefailleert hebbende stelt de handt te werke, ende raeckt hem aen 't hooft, HOOFT, *Br.* 1, 374. Van cou (yselden) de voeten en de handen, REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 265. Mijn handen sidderen. waer toe worde ick gedrongen? VONDEL 3, 792. Ende, want ... en Leerlinck ... warsig valt onderricht te werden, dan ist hem vry wat ongewoon, sijn Handen onder den Placke te buygen, BAARDT, *Deugdensp.* 315. Laaten Kinders alles met beide Handen leeren doen, MARTINET, *Katech. d. Nat.* 1, 284. Guiten, die op hunne handen loopen, ... Savoyaards, die bergratten toonen, BERGMANN, *Nov.* 255. De smids voorhamer ... heeft een' langen steel om met twee handen geregeerd te kunnen worden, MOSSEL, *Het Schip*, 125. De trekkers (*heiers*) ... (moeten) het touw met ééne hand loslaten, STORM V. 'S-GRAV. *Bouwk.* 1, 277. Zij borg haar aanzicht in haar handen, BEETS, 2, 199. Een ... adder ... bijt den apostel in de hand, blijft aan zijne hand hangen, BEETS, *St. Uren* 9, 326. Daar wringt heur hand, uit den ... haarlok, ... 't water, DE MONT, *Loreley* 101.

Recht somen een scheepmaker aen een avigaer mach sporen,
Die met beyde handen draeyt om haest een gat te boren.
COORNHERT, *Odyss.* 1, 59 *b*.

't Zijn recht de streken van een' rekel op het land,
Den Steen te werpen, en verbergen dan de Hand.
HUYGENS 1, 684.

— *De koude, den winter in de* (of *in zijne*) *handen hebben*; *barsten, kenen, kloven in de handen*, enz. || Voor kloven van de Handen, *Verm. Landt-Lev.* 3, 23 *a*. Voor koude in Handen, 3, 24 *a*.

Heeft ze (*eene dienstbode*) in haar handen ook de kou?
Want kyk, ik val wat vies;
Zo dat ik van geen smeerzels hou.
Econ. L. 3, 72.

— *Jeuk in de hand*; *de handen jeuken*. Naar 't volksgeloof een voorteeken van te verwachten slaag, of te ontvangen geld. Zie de aanhaling. || Het jeuken der hand ... heeft een beteekenis die niet overal dezelfde is. In Vlaanderen en Holland geeft het jeuken van de linker hand te kennen, dat gij slagen, van de rechter, geld moogt verwachten, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 260.

— Iemand zegt: „*dat zijne handen* (*hem*) *jeuken*" als hij grooten lust zou hebben om iemand of iets aan te pakken; inzonderheid: om iemand een pak slaag te geven. || Hij vertelde, dat zijn handen hem gejeukt hadden om dien kerel aan te vliegen, maar dat hij het voor zijn fatsoen gelukkig had gelaten. — Mijn spieren jooken: dat is, ik ben geneegen tot vegten: gelijk men anders seid, mijn handen jooken, WINSCHOOTEN, *Seem.* 276.

Der dingen is soo veel, die 'k vinde te beschrijven,
Dat, hoe 'k meer onderneem, hoe 'k min sie te bedrijven.
Mijn' hand joockt niettemin, mijn' herssenen, mijn hert,
En all wat met de hand in 't werck bewogen werdt.
HUYGENS 1, 399.

— *Handen aan het lijf hebben.* Eene uitdrukking voor: flink, rap, weerbaar zijn.

Och doe ick in myn tijt was, doe was icker sulcken ien:
Ick was een Meyt als een paert, ick kon ryen en omsien.
Ick had hangden an men lyf, en ick konse uyt de mou steken.
BREDERO 2, 104.

— *Handen te kort komen* of *hebben*, aan zijne twee *handen* niet genoeg hebben vanwege het vele dat er te doen valt. || Myne Zuster ... is zo stout ... dat Ryzig handen te kort zal hebben, om haar in order te houden, *Leev.* 3, 138.

— *Ik heb immers maar twee handen!* (HARREB. 1, 280 *b*): ik kan toch niet meer doen dan ik doe? ik doe immers al wat in mijne macht staat. || (*De man*) wil alles in gereedheid hebben, 't geen haer onmogelijk is, zy heeft immers maer twee handen, BOGAERT, *Toegep. Spreekw.* 41.

— *Iemand handen maken.* In navolging van: „iemand voeten maken" (d. i. hem de vlucht leeren), voor: iemand weerbaar maken. || Raazery maakt hem handen, HOOFT, *N. H.* 473.

— *De handen staan hem* (of *haar*) *verkeerd*: hij (of zij) mist den slag om iets aan te pakken, weet niet hoe zich te redden enz. || Zy moet helpen styven en stryken. Hoe gaat haar dit af? De handen staan verkeerd. Zy weet niet waar *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 4, 216. Een half blanks knecht, dien de handen verkeerd stonden, *Ned. Spect.* 12, 70. Wanneer jongelui, die pas aan de Hoogeschool komen, zich niet dadelijk op hun gemak ... voelen, hun de handen een weinig verkeerd staan, *enz.*, KNEPPELH. 2, 5. Een oud vrijer, die nooit zieken had bijgewoond en wien de handen buitengewoon verkeerd stonden, BEETS, *C. O.* 137.

— *Zijne, hare* (enz.) *handen staan daar, al of niet, naar*, of *staan overal toe*: hij —, zij heeft daartoe (geene) geschiktheid, *of*: is tot alles geschikt, in staat.

— *Met de handen over elkander zitten*: ledig zitten; niets uitvoeren. || Zij had zich voorgesteld, dat dames uit de groote wereld nooit iets anders deden dan ... met de handen over elkaar zitten, *K. Zev.* 1, 242. De handen over elkaar was een houding, die zij niet kende, 4, 43.

— *Zijne handen de zaligheid* (soms *de reinigheid*) *beloofd hebben*, en met ongeveer dezelfde beteekenis *Zijne handen heiligavond geven*: ledig zitten, niets uitvoeren, ofschoon er werk genoeg te doen valt. Zie HARREB. 3, LXXXVII *a*; MOLEMA, 144 *b*; W. DYKSTRA, *Uit Friesland's Volkslev.* 2, 327. || Heb jij je handen de zaligheid beloofd, dat je daar zoo leeg zit? Speel liever ook poot-aan, en laat een ander niet alleen zwoegen! — De Schippers en Stuyrluy

van Ste Pieters schepen (*priesters en monniken*) ... gingen ... gegort en geschort met een rabant omt lijff, als off sy alleen het vuylste aen den reep doen souwen: daer zy nochtans haar luye handen sulcken reynicheyt belooft hadden ..., datmen se noyt beteert noch besmeert ... en sagh, MEERMAN, *Com. Vet.* 6.

— *De handen in den zak* of *in de zakken hebben, houden* enz.: in den broekzak of de broekzakken gestoken. || Jongen, loop (zit, sta) toch niet altijd met de handen in den zak!

— *De hand in den zak* (*moeten*) *steken* en derg., namelijk om er geld uit te halen, om te betalen enz. || Hij loopt altijd met de handen in den zak: *is steeds gereed om anderen wat mede te deelen* (HARREB. 1, 279 *b*). — Wij moeten op reis! Alle nachten een ander bed; alle dagen een andere tafel; alle oogenblikken met de handen in den zak! BEETS, *Versch.* 4, 77.

— *Met de hand* of *de handen in het haar zitten; de handen in het haar zetten, slaan.* Teekenen van vertwijfeling. Zie ook bij HAAR, 4de art. (kol. 1412). || Catryn (is) desperaet geworden en ... slaet de handen in 't hajr, HOOFT, *Br.* 3, 435. Nu zat ik met de hand in 't haar, v. MARLE, *Rijmel.* 14.

> Zy schockt de gansche stadt met kermen en misbaer,
> En jammeren, en zet de handen in het haer.
> VONDEL 11, 561.

(Voor *De hand in 't haar der gelegenheid* (*zien te*) *krijgen*, zie kol. 1411).

— *Iets met ééne hand doen*: gemakkelijk, zonder krachtsinspanning. || Dat mannetje tilt hij met één hand van den vloer, — werpt hij met één hand voor den grond *enz.*

— *Geen(e) hand voor oogen* (of *voor zijne oogen*) (*kunnen*) *zien*, d. w. z. zijne eigene *hand*, voor de oogen gehouden, niet kunnen zien, namelijk vanwege de dikke duisternis. Zie ook bij Oog (Dl. X, 2256).

— Op deze uitdrukking zinspeelt HUYGENS (*Ged.* 5, 287) in een sneldicht op den „Buyck":

> 'T was kinderwerck met ons, doew' in die bedsté lagen,
> En 'twasser om end om soo staedigh niewe maen,
> Dat w'onse handjens voor ons' ooghiens niet en sagen.

— *Daar het zeer* (of: *de pijn*) *is, daar is de hand*, en derg. (HARREB. 1, 276 *b* en 3, 214 *b*).

> Mijn ooghen slaen naer der (*naar hare*) coempste ter vlucht
> En segghe dit woordt van wijlen eer
> Daer lief daer ooghe, daer handt daer seer.
> DE ROOVERE, *Rhet. W.* 76.

— *Het zijn twee handen op één buik.* Gemeenzame zegswijze, waardoor men aanduidt dat twee personen het met elkaar volkomen eens zijn, tezamen eene lijn trekken en derg.; meestal in ongunstigen zin. Verg. ter opheldering het gelijkbet. *Het zijn twee billen in één broek*; immers met de *twee handen* zijn ongetwijfeld de beide met elkaar overeenkomende, een stel —, een paar vormende *handen* van één en denzelfden persoon bedoeld. || Twee handen op eenen buik, *zij beiden zijn het in alles eens*, WEIL. — Het zijn twee billen in een broeck. Het zijn twee handen op een buyck, DE BRUNE, *Spreeckw.* 345. Den Schout ... met den Bailluw, dat zijn neef was, (en dus misschien, zoo als men zegt, twee handen op eene buik), BERKHEY, *N. H.* 4^2^, 72. Ze (waren) zulke groote karen en handen op één buik, dat het er overheen was, FOKKE, *B. R.* 1, 243.

— Geheel in strijd met het gebruik is de toepassing van deze spreekwijze op denkwijzen en derg., welke BUSKEN HUET (*Rembr.* 2^1^, 133) zich veroorlooft. || In de toepassing waren zijne (*Descartes'*) en Voetius' zienswijze veeleer twee handen op één buik.

— *Iets met beide handen aangrijpen.* Zie onder F).

— *Iets kwijtraken met zeven handen* (Zui Nederl.): met het meeste gemak kwijtraken, afm ten, verkoopen; van koopwaar die zeer „willig v de hand gaat".

— *Alle handen*: de *handen* van alle aanwezig of van alle menschen, van de „heele wereld".

— Zegsw. *Alle, vele, hoopen handen* of ook alle maar *Handen op 't hoofd krijgen, halen, hebben* derg.: zich de ongunst van allen (enz.) berokkene en derg. || Oft men nu, daer de Spanjaert zoo ve handen op zijn hooft ... heeft, meent eenigh op te zien om hem een' gewissen neep te geven, HOOF *Br.* 2, 258. Met zyn voorhebben tot Brussel, (scheen) Alva geschaapen, hoopen handen op z hooft te haalen, die, mits hy 't nu zachter gi opneemen, zich t' huys zouden houden, HOOF *N. H.* 233. Ja, wy Geestelyken krygen immers alto handen op ons hoofd! *Leev.* 1, 154. Elk trekt party, en Vader krygt maar alle handen op z hoofd, 6, 287.

— *De hand op het hoofd krijgen* komt voor de beteekenis van: „de kroon op den kop krijgen goedkeuring vinden, rechtvaardiging erlangen. || H mocht wel een dach oft twe laeter zijn ...; de waero zullen wy zelver koomen zeggen, ende daerme v Ue. goedtheit de hant op het hooft krijgen, MAR TESSELSCHADE VISSCHER in HOOFT, *Br.* 2, 318.

— *Veel handen maken licht werk*, of *licht 't werk* (soms met het toevoegsel: *maar zijn d duivel* (of *de droes, de donder*) *in den schotel*): samen werking van velen verlicht den arbeid. Zie voor ne andere lezingen HARREB. 3, 169 *a—b*.

— *Op iemands handen letten* en derg.: zijn handelingen nagaan; in Zuid-Nederland altijd: toe zien of hij wel eerlijk doet. Eigenlijk en in figuurlijk gebruik. || Iemand op de handen passen, zien, *hem naauwkeurig nagaan*, WEIL. — Men dienter staech... na de handen te sien, Sulck een Bely klonter (*morsebel*) isset, BREDERO 1, 275. Jy bent e onreynigert (*valscherd, oneerlijk speler*), ick moe op je hangden letten, 2, 170. Mooglyk bewilligde hy er te eerder toe, om dat ik hem nu zelf minder op de handen zou kyken, *Leev.* 8, 236.

— *Zich voor iemands handen wachten*: zorgen —, oppassen dat hij u niet te pakken krijgt en u afstraft.

> Voort, naar de keuken, laat de paling niet verbranden,
> Die op den rooster leid, of wachtje voor myn handen....
> Jou druiloor, jy bent zulk een vrouw, als ik, niet waard.
> ALEWIJN, *Puiterv. Helleg.* 35.

— In vele uitdrukkingen worden de *handen* genoemd hetzij in verbinding, hetzij in tegenstelling met andere lichaamsdeelen.

1°. *Hand(en) en voet(en).*

— *Op* (*de, zijne* enz.) *handen en voeten* (*gaan kruipen* enz.). Zie bij OP, Dl. XI, 248.

— *Handen en voeten roeren*: alle krachten inspannen, alle mogelijke moeite (voor iets) doen. || Het schijnt, dat het Hebr. woord hetzelfde beteekent, als 't geen wij noemen, handen en voeten roeren, v. D. PALM, *Bijb.* op *Spreuk.* 6, 3 (*in den tekst*: beijver u zoo zeer gij kunt).

— *Handen en voeten hebben.* Figuurlijk voor: volledig, volmaakt zijn; zijn zooals het wezen moet (verg. *D. Wtb.* 4, II, 340—341).

> Die desen Mensch doorleest, sal hem wel prijsen moeten:
> 'T en is geen slecht Gedicht; 't heeft Handen en 't heeft [voeten.
> HUYGENS, *Ged.* 6, 288 (*slot eener beschrijving van de lichaamsdeelen*).

— In eene andere opvatting: er wezen kunnen of mogen; in aanmerking komen; van belang zijn

niet gering zijn. Verg. voor eene soortgelijke ontwikkeling van beteekenis: *op pooten staan.* || 't Heeft handen en voeten wat hij doet, — wat hij spreekt, *bij* HARREB. 3, 215 *a*.

Een' glase Venster en ons' Anne zijn genanden;
Behalven een verschill dat voeten heeft en handen:
Ons' Ann' is wel soo licht;
Maer nergens na soo dicht.
HUYGENS 2, 57 (*Venster*).

— Vandaar weder de opvatting: aangaan, zich hooren laten en derg. || Van iets dat klem en kracht heeft, zegt men: Dat heeft handen en voeten, TUINMAN 1, 364. — Zoude we daar niet een aardige perzoonaadje onder konnen speelen, om zo onder dak te komen? *Jac.* Dat kan ik vatten, Jurje, dat heeft handen en voeten, treflyk wel bedocht, ASSELIJN, *Schoorsteenv.* 9.

— *Zelf handen en voeten hebben*: zich zelf kunnen redden; andermans hulp niet van noode hebben. || Ick heb selfs handen ende voeten. *Qui negabit sibi opus esse opera aliena*, SARTOR., *Adag.* III, 9, n°. 15.

— *Iemand van hand en voet gelijken*: volmaakt; geheel. || Hy gheljckt hem van hant en voet, van boven van onderen, COORNHERT, *Odyss.* 1, 21 *a*.

— *Met hand(en) en voet(en)*: met alle macht en kracht. Vooral gebruikelijk in de uitdr. *Zich met handen en voeten verweren*, eigenlijk en figuurlijk. || *Manibus pedibusque.* ... Met handt met voet. *Extremum conatum significantes, sic dicimus*, SARTOR., *Adag.*, I, 4, n°. 69. *Pugnis et calcibus* ... Met handt met voet voor wesen. *Pro eo quod est, omni contumeliae genere, totisque viribus*, III, 1, n°. 99.

2°. *Hand(en) en tand(en)*; *hand en mond.* Zie ook nog onder E, 3).

Steen uyt de Hand
En komt niet weer,
Woord uyt den Tand
Oock nimmermeer.
HUYGENS 1, 703.

— Door middel van de *handen* en de *tanden* verscheurt men iets, rukt men iets gewelddadig uiteen enz. || Ick heb ... dien rock (*van Jozef*) met kunst bewreven, ... En met de hant en tant gereten en gescheurt, VONDEL 3, 789.

— De *handen* en de *tanden* zijn ook natuurlijke weermiddelen van den mensch. Vandaar

— *Met hand en tand* (*iets*) *vasthouden* enz.: het met alle ten dienste staande middelen vasthouden; zich met inspanning van alle krachten in 't bezit van iets handhaven. Meestal figuurlijk gebezigd. || *Mordicus tenere.* Met handt met tandt houden. ... *summa pertinacia tueri*, SARTOR., *Adag.* I, 4, n°. 77. Dat de Christenen soo veel Heydensche manieren ... met hand en tand als seer Godsdienstige saaken vasthouden, V. HEEMSKERK, *Arc.* 452 (*noot*).

— *Met hand en tand strijden, iets verdedigen*; ook: *ijveren*, en derg.: met al zijn macht en kracht. Eveneens gewoonlijk in figuurlijken zin. || Den Aartsbisschop ..., die met hand en tand voor de Bulle ijverde, FOKKE, *B. R.* 4, 184. Hij blijft stil buiten ..., houdt met hand en tand de Hooglandsche zeden en gebruiken staande *enz.*, KNEPPELH. 8, 293. Indien deze dingen waar zijn, en naar ik hoor verdedigt de schrijver ze met hand en tand, dan is *enz.*, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 13. Zoo waant gij te strijden met hand en tand Voor recht en rede, DE CORT, *Lied.* 112.

— *Iets zeggen met handen en tanden*: met den meest mogelijken nadruk (Zuid-Nederl.). || Ik heb u met handen en tanden gezeid, dat ge dat niet doen mocht!

— Door middel van *handen* en *tanden* neemt de mensch het voedsel tot zich.

Hoe net dat ick gekleedt, hoe braef ick in de noppen
Hoe 'k in de plundje ben: hoe 'k brassen moet en soppen,
Hoe ick met hand en tand sit achter het gebraed.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 250.

— *Tusschen hand en tand wordt menig ding te schand* (enz.): nog op het laatste oogenblik kan wat het zekerst schijnt, falen, — verhinderd worden enz. Verg. *Tusschen den mond en den lepel komt dikwijls groot belet* en derg. (HARREB. 3, 205 *b*). || *Inter os et offam.* ... Thusschen handt ende tandt, werdt een dinck wel te schandt. *His monemur nihil tam certum sperari ... quod non repentinus aliquis casus intervertat*, SARTOR., *Adag.* I, 5, n°. 6. *Inter manum et mentum.* Tusschen hant en tant, raeckt (*elders*: wort) veel te schand, CATS 1, 64 *a* (verg. 1, 557 *c*). Als 't op een toegrypen (*naar den steen der wijzen*) komt, soo verliest sich veeltijts haer (*der „Alcumisten"*) groote inbeeldinge als tusschen hant en tant, 1, 65 *b*.

Verg. hierbij *Het is wel in de hand, Maar nog niet in den tand* (HARREB. 3, LXXXVII *a*).

— De *handen* verschaffen echter ook in anderen zin den *tanden* hun eisch, inzooverre als zij namelijk de werktuigen zijn waarmede de mondkost wordt gewonnen, de kost verdiend.

Dat Ambachtslieden dan in 't voorslaen hunner wercken
Zoo zeer niet op het geld, als wel op nootdruft mercken,
En om hun tanden wil hun handen laten gaen,
En meer naer vollen buik als vollen buidel staen.
DE DECKER 1, 111.

— Verg. hierbij de Vla. spreekw. *Een mensch zonder handen is een hond zonder tanden*: die niet werkt, of niet werken kan, heeft niet te eten, vindt geen bestaan.

— *Als de* (of *mijn*) *handen liggen, liggen de* (of *mijn*) *tanden* (MEYER, *Spreuk.* 55; TUINMAN 1, 105), of anders *Handen stil, tanden stil*: die niet werkt zal ook niet eten (MOLEMA 144 *b*). Verg. ook *Ledige handen, ledige tanden* (hieronder bij C).

— Van het *liggen* (rusten, werkeloos zijn) van *handen* en *tanden* is in ander verband sprake bij WESTERBAEN, *Ged.* 3, 282. || Aeneas, en met hem de jeugd van Troje smullen van rugh en ribben. ... Als nu den honger was geboet en hand en tand Begon te leggen heeft de Koningh *enz.*

— *Van de hand in den tand* (of *te monde*) (*moeten*) *leven* en derg.: het verdiende terstond (moeten) verteren, zonder iets over te leggen (te kunnen overleggen); slechts zooveel verdienen als voor de onmiddellijke behoefte voldoende is; verg. eng. *from hand to mouth* (MURRAY 5, 68 *c*). Vandaar dat *Van de hand in den tand leven* ook eene uitdrukking is voor: lichtzinnig en zonder voor den kwaden dag te zorgen leven, en dat *Van de hand in den tand* iets dergelijks beteekent als *Zoo gewonnen, zoo geronnen.* || 't Is met hem van de hand in den tand. Dit is een korte, doch nadrukkelyke beschryving van ymand, die om 't kostje arbeid, maar daar by geene liggende renten verovert, TUINMAN 2, 42. — Te Corinthen, alwaar hy school opgeset hebbende naaulix zoo veel weet te winnen, dat hy van hand te mond leve, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 6. Het werkvolk, ... gewoon van de hand in de tand te leven, door het ... afbranden der Lijnbaan ... nu van hun wekelijksch gewin .. verstoken, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 89.

Het gaet daer al, van handt in den tandt,
Daer-men kort op-eet, watmen windt.
J. DAVID, *Lot v. Wijsh.* 269.

— *Iemand in handen en tanden vallen.* Zie beneden bij F).

— *Hand en tand des tijds.* Zie onder E, 3).

— *Wat de mond verteert, dat moet de hand betalen* en derg.: men behoort de tering te regelen naar de nering, — geene kosten te maken, die de verdiensten te boven gaan.

Je wint het ook zo maklyk niet,
Men kan te breed uithaalen.
't Zeg altyd: „'t geen men 't mondje biedt,
„Dat moet de hand betaalen."
Econ. L. 1, 150.

— *Gauw ter hand en ras ter tand*: rap in 't werk en ook graag in 't eten.

3°. *Hand en hart.*

— *Iemand met hand en hart helpen*: met lichamelijken en geestelijken steun; met daad en raad of troost. || Duisenden beklaeghen Dat sy ontbeeren die ... Haer holp met handt en hart in brandt, in waternoodt, In onraedt *enz.*, HOOFT, *Ged.* 1, 161.

2) 's Menschen beide *handen* met elkander in tegenstelling beschouwd.

a) De *eene hand* wordt in tegenstelling met de *andere* genoemd, zonder dat bepaaldelijk met gene benaming de rechterhand, met deze de linkerhand wordt aangewezen, al is zulks gemeenlijk de bedoeling. In 't Mnl. was trouwens (*die*) *andere hant* eene benaming voor (de) linkerhand (VERDAM 3, 88). || Die aen den muer bouwden ... waren een yeder met sijne eene hant doende aen 't werck, ende d'andere hielt het geweer, *Neh.* 4, 17. Ende sijne hant wiert herstelt, gesont gelijck de andere, *Marc.* 3, 5. De biljartjongen (nam) het krijt in de eene en den kleinen bok in de andere hand, BEETS, *C. O.* 45.

— In figuurlijk verband. || Het Land reikte hun de eene hand toe; doch stiet hen met de andere te rugge, v. HEMERT, *Lekt.* 7, 125. Omdat hij (*de Staat*) met de eene hand niets kan uitgeven zonder met de andere in de beurzen der ingezetenen te tasten, VISSERING, *Herinn.* 3, 238.

— Spreekw. *Als de eene hand de andere wascht, dan worden zij beide schoon*, door wederzijdsch hulpbetoon zijn beide partijen gebaat; wederzijdsche hulp bevordert het werk. || *Manus manum fricat.* De een handt wascht dander. Als deen handt dander wast, so wordense beijde reijn. *Quoties mutuum significamus officium ac operam*, SARTOR., *Adag.* I, 1, n°. 68.

— *Water in de eene en vuur in de andere hand dragen.* Figuurlijk voor: onbetrouwbaar, dubbelhartig zijn, voorheen in den zin van: in 't aangezicht vleien en achter den rug belasteren, doch thans voor: tegelijk vrede maken en twist zoeken. || Hy dracht het vier in de een handt, ende water in dander handt. *Qui coram blandiuntur, clam obtrectantes, palam amicos agunt, clanculum nocent*, SARTOR., *Adag.* I, 8, n°. 97. Twater in deen hant, tvier in dander, III, 10, n°. 48.

— *Wensch in de eene hand, en hoest in de andere; zie dan, in welke hand gij het meest hebt* (HARREB. 3, LXXXVII *a*): hoe ijdel is het wenschen!

— *Zijn eene hand kwijt zijn.* Figuurlijke zegsw.: niet zijn die men kon of behoorde te wezen; gedeeltelijk van kracht en lust, of van beide beroofd. || Hy laat zyn wieken hangen. ... Zulke zyn echter noch in beter staat, dan op wien past: Hy klept maar met eene vleugel. Dit komt overeen met, Hy is zyn eene hand kwyt, TUINMAN 1, 308.

— *Iemands andere hand zijn*: iemands onmisbare steun, immers hem even onontbeerlijk als iemands tweede *hand*. || Hy is hem, ghelyck een spies achter der deuren; hy is syn anderde handt, MEYS *Spr.* 33. Mijn zoon, mijn andre hant en wape Mijn kracht, Kupido, VONDEL 11, 458 (lat. *Arm manusque meae*).

— *De hand, zijne hand, van hand verwisse* eene last (korf, emmer) in de andere *hand* neme vervatten; ook figuurlijk (DE BO 355 *a*).

— Rijschool. *Veranderen van hand* (fra. *chan de main*): het paard van rechts naar links, of v links naar rechts doen gaan.

b) De beide *handen* worden door verschille bijzondere namen van elkander onderscheiden. aan de zijde van het hart wordt de *linke(r)* of *s ke(r)* —, de andere de *rechte(r) hand* geheeten over deze benamingen omstandiger onder *a*), en v eenige andere, thans nog gebruikelijke of nog wel voorkomende, onderscheidingen onder *β*). Daarna kenden de verschillende tongvallen van onze taal vo heen (voornamelijk in 't Mnl. tijdperk) nog: *be* en *vordere hant* voor: rechterhand; *lufte(r)*, *luchte* of *lochte(r)*, *lurtze(r)* (*Teuthon.*), *wenster* of *winst werse* en het zonderlinge *hoede(r)* (ook *hoene?*) *h* voor: linkerhand; in 't Limburgsch vond men voo nog *teswe* (zelfst. gebezigd bnw.) voor: rechterha (verg. b. v. ondfr. *teseuua*, mhd. *zësewe*, got. *taihsv* Van niet al deze benamingen is de beteekenis dui lijk of ook reeds voldoende verklaard; in 't al meen kan men echter zeggen, dat de namen v de rechterhand eene gunstige, die voor de link hand eene minder gunstige beteekenis hebben.

α) De in de nieuwere taal gebruikelijke benam gen zijn *rechte* of *rechter hand*, *linke* of *linker han* en naast het laatste *slinke* of *slinker hand*. *Rech linke*, *slinke hand* komen in Noord-Nederland tha alleen nog maar in verheven (bepaaldelijk bijb schen) stijl voor; *rechte* en *slinke hand* zijn in volkstaal van Zuid-Nederland de gewone benaming (*rechter* —, *linker hand* behoort daar tot de boeke taal en is overneming van het Noordnederl. gebruik Noordnederl. *rechter*, *linker* (*slinker*) *hand* zij bij het allengs in vergetelheid raken van den eige lijken zin dier benamingen, tot koppelingen versme ten; men zegt bijna altijd *réchterhànd*, *linkerhànd slinkerhànd* (met bijtoon op *hand*) in plaats v *réchter hánd*, *linker hánd* enz. Alleen in geval v nadrukkelijke tegenstelling treden *rechter*, *linker* (*slin ker*) nog wel in hunne kracht van bijvoegl. nw. op de voorgrond. — Wat de vormen *rechter*, *linker*, *slink* betreft, men heeft daarin niet de vergelijkende trap pen van de bnw. *recht*, *link*, *slink* te zien (in tegen stelling met os. *swidora*, mnl. *vordere*, *wenstere*, *wers* mnl. *hooger(e) hand*, dat metterdaad comparatie zijn). De uitgang *-er* is die van den 2^den^ of 3^den^ n enk., uit eene uitdrukking als *ter rechter hand* den 1sten en 4^den^ nv. door misverstand overgegaan als b. v. in *middernacht*. Voor eene andere mogelijkheid zie FRANCK, *Etym. Wdb.* 579. — Voor d eigenlijke beteekenis van *recht*, *link*, *slink*, zie di woorden. Zie voorts LINKER-, RECHTER-, SLINKER HAND. || De rechte handt. *La main droicte.* D slincke handt. *La main gauche*, PLANT. De lincke hand ...*Læva*, *sinistra manus*, JUNIUS, *Nomencl.* 275. Ende sy hielden met hare slincker hant de fa kelen, ende met hare rechter hant de hasuyne *Richt.* 7, 20. Ick sagh ... al het hemelsche hey staende neffens hem tot sijne rechter, ende te sijne slincker hant, 1 *Kon.* 22, 19. Menschen ..., die geen onderscheyt en weten tusschen hare rechte hant, ende hare slincker hant, *Jona* 4, 11. A gij aelmoesse doet, soo en laet uwe slincke han niet weten; wat uwe rechte doet, *Matth.* 6,

Dat dese mijne twee sonen sitten mogen de een tot uwer rechter, ende de ander tot uwer slincker hant in u Koninckrijck, *Matth.* 20, 21. Kom hier, lang my uw rechte hant, VONDEL 3, 775. Peloor verplet de rechte hant, Pachijn de slincke, 11, 458.

— De *rechte(r) hand*, als de meerdere in aanzien, wordt bij uitsluiting voor heilige, plechtige handelingen gebezigd; aan iemands *rechter hand* is de plaats der eere. || De rechter hand is ... die, waarmede de zegen uitgedeeld, de eed afgelegd en de vriend verwelkomd wordt, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 224. Willen wij een gast eer bewijzen, zoo geven wij hem de plaats aan onze rechter hand, ... 225. — Den hemel ..., Daer hy (*Jezus*) in glorie is gezeten, Aen 's Vaders rechte hant, VONDEL 4, 384 (*Geloofsteeken d. Apost.*). Zoo zalze ... (zich) zetten ... op den troon, aen zijne rechte hant, 5, 738.

— De *rechte(r) hand*, die het zwaard, de pen en het gereedschap hanteert, kan aangemerkt worden als de verdediger, de uitvoerder van iemands wil, de kostwinner. Vandaar dat een persoon die in eenig opzicht eens anders steun, hulp of toeverlaat is, figuurlijk diens *rechte(r) hand* wordt geheeten. || Zy is haar regter hand, haar broodwinner kwyt, MARIN. — Ick neem de vrymoedigheit om den Ridder (*Const. Huygens*), en in hem de rechte hant van zijn Hoogheit, wat outs en wat nieuws t'effens aen te bieden, VONDEL 5, 13.

— *Gods rechte* (of *rechter*) *hand* is het zinnebeeld van Gods kracht en macht, in den Bijbel en in bijbelsch spraakgebruik. Zie vooral bij RECHTERHAND. || Zoo nu syn rechte hant verlamt is noch verkort, Hy *enz.*, VONDEL 1, 103.

— *Eene vrouw met de linker hand huwen.* Dit had plaats wanneer de vrouw zoo verre in geboorte beneden den (vorstelijken, adellijken) man stond, dat hij haar, noch de kinderen, in zijn rang of titel kon doen deelen. Verg. *D.Wtb.* 4, II, 338, LITTRÉ op *Gauche* en zie uitvoeriger op LINKERHAND.

— *Wachten met de slinke hand* (Zuid-Nederl.): beginnen te eten zonder op de aan den disch ontbrekenden te wachten; wachten „als de koetjes in de wei".

β) Andere benamingen voor rechter- en linkerhand.

— *Hooge* of *hooger(e)*, *lage* of *lager(e) hand.* Bij ons worden deze termen alleen gebezigd waar sprake is van 't verleenen van voorrang of 't bewijzen van eer, in gevallen dus van zoogenaamde „étiquette"; in de Skandinavische talen daarentegen is *hægri hǫnd*, *höjre haand*, *högra hand* de gewone naam voor de rechterhand. Zie ook de (thans meer gebruikelijke) koppel. HOOGER-, LAGERHAND. || Die hoffelijke man zou nooit eene vrouw aan zijn' lage hand laten gaan. — Wanneer zyn makker ... zig op nieuws aan de lage hand wilde plaatsen, wierd hy daar in belet, v. EFFEN, *Spect.* 7, 13. Ze schynen ... beslooten te hebben, zig in 't bezit van de laage hand te stellen, ... dog van binnen is het gansch anders gestelt, *Ald.*

— *Iemand de hooge(r) hand geven*: de plaats aan de rechterhand. || Hy moet met zyne ouwerwetze fyne vroome Tante ... hier naar my toe komen, en haar de hooger hand geeven, op dat de voorbygangers kunnen zien, dat dit welgekleede kind niet met een meid of naaister uitgaat, *Blank.* 2, 237.

— *De hooger hand nemen*: zich aan iemands rechterzijde plaatsen, voegen. || Niet weinige mans, en ... vrouwen, die ... zig beezig houden, om anderen een kans af te zien, om de hoger hand te nemen, en de eerste uit of in te gaan, v. EFFEN, *Spect.* 7, 11. Wanneer de ander ... schielyk van plaats veranderde, en de hooger hand nam met deze woorden: ... „dewyl gy my, daar ik regeerend Scheepen van de stad ben, den rang van zelfs niet geeft, zult gy *enz.*", 7, 12.

— *De hooger hand op iemand hebben*: den voorrang op hem hebben. || Bij het huwelijk was uitdrukkelijk bepaald, dat zij (*Anna van Hannover*) de hooger hand op haar schoonmoeder (*Maria Louise*) zou hebben, die slechts de dochter van een landgraaf was, JORISSEN, *Hist. Bl.* 2, 20.

— In de taal die men jegens kinderen bezigt, wordt de rechterhand vaak *het mooie*, *schoone*, *fraaie*, *goede*, *zoete handje* genoemd; de linkerhand heet dan bij tegenstelling *het leelijke* of *verkeerde handje.* Verg. nhd. *die schöne hand*, zw. *den vackra handen*, op Gothland *gullhandi* (goudhand). || Wel foei geef je daar het leelijke handje? geef mijnheer eens gauw het mooie handje! — De zeer verkeerde gewoonte ... in de vroege jeugd ... om meest alles en altyd met de Regterhand, welke de onverstandige Moeder het mooie, het fraaie handje noemt, aan te vatten, MARTINET, *Katech. d. Nat.* 1, 284. De moeder leert .. het kind, van zijne teederste jeugd af, het rechter handje te reiken, en in de kindertaal heet het veelal het schoone of het goede handje, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 224—225.

— Ook na het Mnl. tijdvak komt *luchter hand* nog wel eens voor; misschien is het nog hier en daar in de streekspraak bewaard. Zie VERDAM 4, 863 op *Lucht*, bnw. en verg. eng. *left* (*hand*). || Lufte hand, luchte hand. *Sinistra*, KIL. — Geeft u in 't geley van die al-wijse Reden: ... En neemt ter luchter-hand Hercules met sijn knods, BREDERO 2, 392.

— De *ergere hand* (mhd. *diu ergere hant*, nhd. *die ärgere hand*) voor: de linkerhand en bij overdracht voor: de zijde van de vrouw, van de moeder (in het Germaansche huwelijks- en erfrecht) schijnt wel bij ons niet te zijn voorgekomen, maar wordt niettemin, als historische term, bij onze schrijvers wel aangetroffen. Verg. *D.Wtb.* 4, II, 359. || Was een der ouders vrij, de ander niet, dan volgde 't kind oulings de ergere hand, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 131.

γ) De meest gebruikte en voor plechtige handelingen uitsluitend gebezigde *hand* is de rechterhand. *De hand* zonder meer, en wanneer niet nadrukkelijk het tegendeel blijkt, is derhalve de rechterhand; doch zie onder *δ*). || Soo grepen dan die mannen sijne hant, ende de hant sijner vrouwe, *Gen.* 19, 16. Hy ... greep haer hant: ende het dochterken stont op, *Matth.* 9, 25. Hunne handekens ontmoetten elkander zeer dikwijls, CONSC. 1, 148 *b*. De vrije Friezen legden bij den eed de hand op het haar, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 216.

— *De hand van iemand kussen*; *iemand de hand kussen.* Een vorm van eerbiedig hulde-, of dankbetoon. Niet altijd naar de letter te nemen; immers dikwijls (b. v. in een brief) gebezigd als eene beleefdheidsformule (verg. spa. *besar las manos* en het Zuidduitsche (*ich*) *küss' die hand!*). || Biede my selven hartelijcken wt ten dienste, ende kusse ootmoedelijck de handen, HOOFT, *Br.* 1, 29. Gaet dien heyligen man de handen kussen, openbaert hem de oorsake van uwe komste *enz.*, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 32. De bedienden der Kerk (gaan) ... den nieuwen Patriarch de handen kussen, DE BRUYN, *Reizen* 1, 101 *b*. Sox kust de hand der goede Koningin, BILD. 1, 347. Sta mij toe, u de hand te kussen voor die allerliefste inschikkelijkheid, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 128.

— *Zijne hand* (t. w. *zijne eigene hand*) *kussen*, t. w. om iemand een kushand toe te werpen.

> Coosje neigt heel lief, en Jantje
> Strykt zyn beentje, kuscht zyn handje.
> *Econ. L.* 1, 86.

— In Zuid-Nederland opgevat als een teeken van onderwerping aan den Goddelijken wil; vandaar „te vrede zijn, met dankbaarheid iets aanveerden", DE BO² 354 *b* (zie ook TUERLINCKX en RUTTEN). Ook zegt men *zijne handen* (*mogen*) *kussen*. || Ge moogt u hand (*of* handen) kussen, dat g'er zoo goed van af gekomen zijt! — Als God u tegenspoed overzendt, gij behoordet uwe hand te kussen, DE BO, *t. a. p.* Welhoe gij zijt misnoegd! en ge zoudt u handje moeten kussen! *Ald.*

— *De hand van iemand, iemand de hand drukken, schudden*: bij begroeting, verwelkoming, afscheid. || Laat mij u werkelijk de hand drukken; niet die grove rijhandschoen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 65. Mijne gulle hand drukte de hand van allen, CONSC. 1, 155 *a*. O, tintel' uw hart in den druk van uw hand, DE GÉNESTET 1, 108. Hij ... drukte de hand zijns vriends in toomelooze opgewondenheid, BEETS, *C. O.* 231.

— *Handen duwen* of *douwen*; ook als koppeling *handduwen*, *handdouwen*. Thans verouderde uitdrukking voor: (elkander) de rechterhand drukken, als teeken van vriendschap of als „handspel" tusschen gelieven. || Als een mensch soo verre komt, dat hy op 't vriendelijck willekoom heeten; handt douwen, omhelsen van sijn landts-heere ... hem verlaet, ... die is verre uyt sijn coursse, VISSCHER, *Sinnep.* 178 *a*. Vijf punten vinde ick in liefden perfeckt, ... het sien ..., het kouten ..., een kusken, ... Het vierde, het lieflijck handen douwen, VISSCHER, *Brabb.* 43. In 't danssen kan men veel brengen te weegh, Door gesicht beweginghy, en handen douwen, SPIEGHEL achter VISSCHER, *Brabb.* 205.

prijst ghy de manieren,
Van de Muts-dragers die als ontsinnige tieren,
In 't spreken, in 't suchten, in hippelen of gaen,
Met oog-wincken, hand-duwen, en kussen de klinck?
VISSCHER, *Brabb.* 169.

— In een schimplied op de Mis, tot bespottinge van sommige gebaren van den priester. || Kniën vouwen, Handen douwen, V. VLOTEN, *Ned. Geschiedz.* 1, 299.

— *Iemand*, of *elkander* (*malkander*) *de* (of *eene*) *hand bieden, geven, reiken, toesteken* (zie ook bij GEVEN, Dl. IV, 1925).

1°. Als blijk van vriendschap, of uit hoffelijkheid. || De handt bieden.... *dare dexteram alicui*, PLANT. — Wanneer ik Juffrouw Constantia...de hand bood, en aan de koets bragt, ... met den handschoen aan, V. EFFEN, *Spect.* 4, 207. Vader stak my aanstonds de hand toe, 6, 81. Ken je my niet, tydverdryf? Ik ben Kees! kom geef me een handje, *Econ. L.* 2, 24. Toen gij ... mij ... de hand der vriendschap reiktet toen die niet meer noodig was ter bescherming, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 55. Askol leette hem ... welkom, maar Aisma nam zijne hand niet aan en was stijf, VOSMAER, *Amaz.* 206. Dat oom ... een boezemvriend van dien man is, omdat hij hem een hand ten afscheid geeft, CREMER, *A. R.* 1, 137. Mijn huisbaas reikt mij gulhartig de hand, BERGMANN, *Staas*, 84.

Adieu, sei d'andere: maer komt, mijn lieve mantje,
En reickt my toch, voor 't lest mijns levens, noch een handje:
Want u en sien ick toch naer desen nemmer weer.
HUYGENS 2, 69.

— *Broeder, geef mij de hand!* (HARREB. 1, 91 *b*). Uitroep, gebezigd wanneer men bespeurt dat men met een ander persoon in 't zelfde geval verkeert, dezelfde meening koestert enz. || Geeft my de hand. Dit zegt men, als ymand ons ergens in gelyk is, en doet of lyd gelyk wy: want de hand te geven, is een teken van maatschappy en overeenstemming, TUINMAN 1, 358.

— *Malkaar de hand mogen* (t. w. *kunnen*) *geven* tezamen tot dezelfde (niet de beste) soort of klas behooren; „met hetzelfde sop overgoten zijn." *Ego et tu idem trahimus iugum*.... Wy mogen malcander de hant wel geven ... *De his qui similibus viciis aut malis obnoxii sunt*, SARTOR., *Adag.* I 5, n°. 26 (*verg.* Ghy moecht hem de handt gheven, *a. w.* II, 1, 100).

2°. Om bijstand, hulp, steun te verleenen; hier evenwel zeer de vraag of hier bepaaldelijk de rechte hand bedoeld wordt (verg. *de hand leenen*, hieron bij 4). || Hou eene ... groote en geheele schoonmaking ...; ik wil u gaarne wat de hand bieden, *Blank.* 3, 97.

Ey sie! mijn beste koe is in den slick gesoncken, ...
Maer schoon ick sta en schreeu, och! niemant van de lie
En toont hem regt geneygt om handt te willen bieden.
CATS 1, 591 *a*.

— In de beteekenis van helpen, bijstaan, ond steunen, en van onderstand verleenen zeer dikwijls figuurlijk, of in figuurlijk verband gebezigd. || I ghy my niet de hant, die vlack zal op u kle VONDEL 3, 746. Myn Vader (had) geen bloedvrie ..., die hem helpen, en in syn ongeval de h bieden kost, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 9, Z talenten, geaardheid, en ontembare kracht van boden steeds elkander de hand, V. D. PALM, *denkschr.* 16. Daar (*in Henegouwen en Artois*) k den hem de Staten uit ... Geertruidenberg ... hand reiken, FRUIN, *Tien J.* 159.

Te voeren nodrufts weeld uit 't een en 't ander land
Zulken verscheping rykt d'inwoonders goede hand.
SPIEGHEL 306.

Zie ook b. v. nog VISSERING, *Herinn.* 2, 28.

3°. Als teeken of tot waarborg van oprechtheid en trouw. || Is u herte recht, gelijck als mijn h met u herte is? ende Jonadab seyde: Het is, het is, geeft uwe hant. Ende hy gaf sijne ha 2 *Kon.* 10, 15. Reick my elck uw hant, dat mants mont zal ... reppen van dit werck, VON 3, 792. Nu lang my elck de hant, *Ald.*

— *Iemand* (3de nv.) *de hand op iets geven*, t op datgene wat men met hem overeenkomt, men hem belooft of verzekert, enz.; het hem handslag beloven enz. || Geef mij uw hand er op, dat het niet waar is, VOSMAER, *Amaz.* 2 We hadden mekaar der de hand op 'egeven: 't lest trouwt, die zel 't gelag betalen, BEE *C. O.* 349. „Ik geef er u mijn hand op" zeggen voor: ik beloof het u plechtig, GITTÉE in *Lo Vast*, 1890, 213.

— Vandaar, elliptisch: *Mijne hand er op! D is mijne hand!* en derg. bij plechtige verzekering toezegging || Sla toe, neef! daar is mijne han BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 65. Ik zal heengaan, mij hand daarop, 240. Daar is mijne hand op ons staande huwelijk, CONSC. 2, 413 *a*.

neemt ons hant
Tot een verzekeringe en heiligh onderpant
Van ons genade, die het wetboeck zal handthaven
VONDEL 9, 62.

— Bij overdracht kan *Iemands hand* beteekene zijne plechtige verklaring of belofte. || Dat op z woord zelfs in de negotie meer staat te maken w als op de hand of eed van anderen, V. EFFEN, *Spe* 6, 31.

— *Iets bij de hand beloven*: met het geven v de rechterhand; desgelijks *Aan de hand belove* door het aanvatten van de rechterhand van hen wien men iets belooft; *Hand in hand beloven*: wederkeerigen handslag. || Dat beloof ickje mijn handt, COSTER 34. Hier op beloofde hy

aan de hand, een volstrekte vryheid, v. EFFEN, *Spect.* 11, 203. Ik (had) hem, .. aan de hand... doen beloven, dat hy aan niemand zou zeggen waar *enz.*, 12, 191. De laatste beloofde zijnen grootvader bij de hand, dat hij *enz.*, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 388. Algemeene bekrachtiging van alle beloften en verbindtenissen ... was de handslag.... Vandaar ... hand in hand beloven, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 34.

— *Hand en mond doen* (tot eene overdracht); *hand en mond verleenen* (bij een verkoop): handslag gepaard aan de mondelinge verklaring (anders: „palmslag en het goede woord") doen, geven, verleenen. Zie ook VERDAM 3, 109; STALLAERT 1, 556 *a*. || De verkooper (bedingt), dat hij tot den verkoop en tot de overdragt niet zal verleenen, dan hand en mond, d. i. ... palmslag en het woord van toestemming.... Het bedingen dezer voorwaarde wil zeggen, dat de verkooper vrij geld bespreekt, zonder voor eenige kosten ... aansprakelijk te zijn, HOEUFFT, *Bred. T.* 228.

— *Bij halm, hand en mond overdragen* enz., Oud rechtsgebruik; verg. HALM, 1ste art., onder I, 3, *a*), kol. 1647. || Welke Cornelis Dircksz. dit zyn Erf-leen by hand, halm en monde opgedragen, over gegeven en quyt geschouden heeft, aan eenen Cornelis Luitsz., SOETEBOOM, *Zaanl. Arc.* 260.

— Ook belofte van huwelijkstrouw, zoowel bij de verloving als bij het sluiten van het huwelijk, geschiedt met de rechterhand (voor *huwen* met de *linker hand* zie kol. 1761). Vandaar de uitdrukkingen

— *De hand op trouw* (aan eene vrouw of meisje) *geven*: een der vormen waaronder trouwbelofte geschiedde. || „'t Gelt (*een geldstuk als trouwpenning*) en maeckt de trou niet, maer de belofte", gevende meteen haer de hant met een kus seggende: „dat is mijn trou", *aangeh. bij* DE ROEVER, *Vrijen en Tr.* 116 (a°. 1642).

— *De hand* (of *om de hand*) *van eene vrouw vragen*. Eene uitdrukking voor: huwelijksaanzoek doen, hetzij bij ouders of voogden, of bij haarzelve. || Een aantal Prinsen vraagt haar hand! De Koning slaat hen af, BILD. 1, 205. Hij ... (vraagt) u om de hand van Juffrouw Zevenster, *K. Zev.* 2, 222. Ik kom u de hand van Clara voor Lukas afvragen, CONSC. 1, 76 *a*. Hij (zou) zich toch schamen ... hare hand te vragen, LINDO 2, 97.

— *Naar de hand eener vrouw dingen*, — *staan*: de toestemming om haar te huwen pogen te verwerven. || Gij zijt ... waardig, om naar de hand van Susanna Bronkhorst te staan, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 403.

— *De hand* of *hand en hart aan een man bieden, geven, schenken*: hem huwelijkstrouw toezeggen, t. w. zich met hem verloven; voorheen ook: met hem trouwen. || Eene die haer trou En blijde hant den bruidegom zal schencken, VONDEL 8, 57. De rede ... is haeren bruydegom (t. w. *van de Deugd*), dien sy alleen acht en in weerden houdt, dien sy alleen handt en herte biedt, GEULINCX, *Hooftd.* 24. Op papa's commando hare hand te schenken aan de eerste goede partij de beste, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 186. Wij waren zoo goed als verloofd, en toen gaf zij haar hand aan een ander, VOSMAER, *Amaz.* 171.

> Eigenlijk (*was hij*) haar neef, doch neven
> Bieden somtijds in dit leven
> Mooie nichtjes hand en hart.
> DE GENESTET 1, 296.

— Zelden met den man als onderwerp.

> Ik zou vernoegd zyn met de prys van myne min,
> Zo ik myn hand gaf aan myn fiere Romeinin,
> En heldenlooten uit dat edel bloed mocht wachten.
> LANGENDIJK 2, 50.

— *Iemands hand aanvaarden*. || Aanvaard myn hand, Prinses, en met myn hand myn trouwe, v. WINTER en v. MERKEN, *Tooneelp.* 1, 463.

— *De hand van iemand* (t. w. *van*) *een man afslaan*: een huwelijksaanzoek weigeren. || Zij heeft ... de hand die ik haar aanbood, afgeslagen, *K. Zev.* 5, 245.

— Zeer ongewoon, met den man als onderwerp, voor: de gedane trouwbelofte verbreken. || Seerp van Adeelen zal nimmer mijn echtgenoot worden: ... hij heeft mijn hand afgeslagen, v. LENNEP, *Rom.* 6, 160.

— *De hand eener vrouw onwaardig zijn*: niet waardig zijn met haar in 't huwelijk te treden. || Deze of gene reden ..., waarom hij de hand van de Freule onwaardig zou zijn, *K. Zev.* 5, 119.

— *De hand van iemand trouwen*: door plechtige aanvaarding van de rechterhand met die(n) persoon in 't huwelijk treden; bij uitbreiding eene uitdrukking voor: zich met die(n) persoon in den echt verbinden. De man wordt gezegd *de hand* eener vrouw *te trouwen*, maar omgekeerd ook de vrouw die van eenen man. Naar 't schijnt het eerst bij VONDEL en door hem veel gebezigd. Zie behalve de aangehaalde voorbeelden nog: 4, 145; 4, 284; 7, 674. || Hier trout 't Hetrurisch bloed (*Maria de Medicis*) de hand, die 't lemmer past (*Hendrik* IV), VONDEL 3, 445. Zoo ras Abizag uwe hant Zal trouwen, 9, 267. De bruit, ... Gewaerdight uwe hant te trouwen voor 't altaer, 11, 422.

> Gorgonia ...; de spiegel aller vrouwen,
> Die trouwende oock de hant des Heilants trouwen.
> VONDEL 4, 540.

> Wat ryker heil is hem bereit
> Die dan uw hant zal trouwen.
> FOOT 1, 113.

> Had uw moeder, d' eer der vrouwen,
> Noit uws vaders hant gaen trouwen
> Zoo blonk *enz.*
> 1, 124.

— Soms heet het dat *de handen* van bruidegom en bruid *aan* of *in* elkander *getrouwd* worden. || De hemel zette u haest te prijck, aenstaende bruit, En trouwe uw rechte hant aen mijne, VONDEL 9, 256. De huwlijxgodt mijn hant in d'uwe vlocht en troude, 10, 409.

— *De hand op* of *over het hart leggen* (t. w. om eene plechtige verklaring te gaan doen). Eene uitdrukking voor: iets in gemoede verklaren, verzekeren. Vandaar: *Met de hand op het hart* (*verklaren* enz.) voor: in gemoede, naar beste weten. Verg. *D. Wtb.* 4, II, 331. || Het gebaar ... van de hand op het hart te leggen, moet hiermede (t. w. *met zekere wijze van eedzweren*) waarschijnlijk in verband gebracht worden, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 217. — Ik geloof ..., dat gij, als gij uwe hand op uw hart legt, en alles eens overweegt, vinden zult, dat *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 73.

— *De hand op het* (of *uw*) *hart!* (zie bij OP, Dl. XI, 244), of *Hand over hart!* Zooveel als: wees eens oprecht; zeg eens eerlijk!

> Men houdt u voor een eerlick man:
> Hand over Hert, wat isser van?
> HUYGENS 1, 663.

— *De* (of *zijne*) *hand* —, of *Met de* (of *met zijne*) *hand over het hart strijken*. Een gebaar waarmede men zich verteedert (het hart week maakt?); de uitdrukking wordt namelijk figuurlijk gebruikt voor: zich tot zachtere gedachten stemmen, inzonderheid met betrekking tot weigerachtigheid of onwilligheid ten opzichte van eens anders wenschen.

(Het bij v. DALE vermelde: afschuiven, in den buidel blazen, geeft slechts de beteekenis in een bijzonder geval). || Na lang weigeren, streek hij de hand over 't hart en vergaf hem alles. Strijk je hand eens over je hart, en bewijs een ouden vriend dien dienst! Zijn vader heeft de hand over 't hart gestreken en al de schulden voor hem betaald.

— Met nagenoeg dezelfde beteekenis zegt men in Vlaanderen *Hand over herte leggen*. || Men moet al dikwijls een keer hand over herte leggen: *toegeven, door de vingers zien*. — Hij heeft u grootelijks beleedigd, maar het spijt hem nu: ik bid u leg hand over herte en vervolg hem niet voor 't recht, DE BO² 354 *b*.

— *De hand in den boezem* (— *in eigen boezem*) *steken*. Zie bij BOEZEM (Dl. III, 230—231).

— *Iemand de hand op den mond leggen*: hem noodzaken te zwijgen. Ook figuurlijk gebezigd voor: iemand het zwijgen gebieden, opleggen. || „Foei Suze!" antwoordde hij, zachtelijk de hand op mijn' mond leggende, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 334.

— *De hand op den mond leggen* (t. w. bij zich zelven). In bijbelsch spraakgebruik figuurlijk voor: berustend zwijgen; Gode zwijgen; niet murmureeren tegen 't Godsbestuur. Verg. voor den oorsprong, behalve de aanhaling, *Job* 39, 37, en *Ps.* 39, 10. || Siet my aen, ende wordet verbaest: ende legget de hant op de mont, *Job* 21, 5.

— *Het was handen op den mond*: „zwijgen was de boodschap"; ieder zweeg als op bevel. || Als gij uw blikken maar opsloegt, dan was het handen op den mond, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 270.

— *Hand op* (of *voor*) *den mond! Handje voor ('t) mondje!* zwijg van 't u medegedeelde; vertel het niet verder! || Ik vertel je dat nu wel, maar je begrijpt: handje voor 't mondje!

— *Iemand iets „hand voor tonge" zeggen*: „op een zwijgen" vertellen, d. w. z. op voorwaarde dat hij er over zal zwijgen. || Ik zegge u dat hand-voor-tonge: past op dat gij 't niet en verklapt! *Loquela* 10, 2 (*Lichtervelde*).

— In eene andere opvatting. *Hand voor mond is gezond*: met guur weder is het dienstig de hand voor den mond te houden (v. DALE).

— *De hand* (*het handeke*) *boven water hebben*, — *krijgen*: uit het gevaar —, uit de moeilijkheid geraakt zijn of geraken. Zie ook SCHUERM., *Bijv.*

> Landtloopers, ballinghen, ketters-ghezinde,
> Dees hanghen de heucke naer den winde,
> Tot dat zy de handt hebben bouen twater.
> *Domp-hooren d. Holl. Fackel*, 14.

— *De hand boven houden*: de machtigste blijven, de baas blijven. || De ... Kercke ... wil de handt altijdt bouen hebben, hoe dat men het keere of wende, MARNIX, *Byenc.* 1, 2 (bl. 26 *a*).

— *Iemand de hand boven 't hoofd houden*. Figuurlijke uitdrukking voor: hem tegenover de onwelwillende bejegening van anderen in bescherming nemen, of verdedigen. || Wat heb ik jou de hand altijd boven 't hoofd gehouwen! jou vuile flaars als je bend, ASSELIJN, *Echtsch.* 50. Moeder Natuur mag haar Jan-hen de hand boven het hoofd houden, als een Jongen, daar zy *enz.*, *Leev.* 5, 377. Eindelijk vind ik eens een bondgenoot, die mij de hand boven 't hoofd houdt, *K. Zev.* 1, 319.

— *De hand ophouden*. Eene uitdrukking voor: om fooien of aalmoezen vragen. || Toen hij haar mededeelde dat in zijn huis geene fooien zouden worden gegeven, verklaarde de dienstbode, dat zij geld van haar zelve had, dus dat zij, Goddank, haar hand niet behoefde op te houden.

— *Een gat in de hand* —, *eene hand met een gat hebben*. In 't Mnl.: mild, goedgeefsch later ook: verkwistend, spilziek zijn. Zie Mnl. VERDAM 3, 89 en verg. *n hant en altoos* *gat* in *Kerk. Claghe* vs. 162. || Zy heeft een met een gat. Dat is, zy kan geen geld bew zy laat het door de vingeren druipen. 't Is een slag, een verquistster, een smokkelster, TUIN 1, 93 (verg. 2, 137).

— De rechterhand is die met welke de m menschen schrijven. || Anaxagoras ... Schreef eersten bouck metter hand diligent, DE CASTEL *Const v. Rhetor.* 108 (*Op de Penne*). Het sc dat d'Apostel ... de volgende Apostolische wo ... oock met sijn eygen hant onder alle de Se brieven plagh te stellen, *Kenft.* op 1 *Cor.* 16, Siet hoe grooten brief ick u geschreven hebbe mijne hant, *Gal.* 6, 11. Zynde hem ontraden woorden te gebruyken; schreef hy met vaste veirdighe handt *enz.*, HOOFT, *N. H.* 815. Hare (scheen) onder het schrijven gebeefd te heb LOOSJES, *Bronkh.* 5, 202. Onderhandsche eenzij schuldverbintenissen ... moeten geheel geschr worden met de hand van dengene, die de onderteekend heeft, of *enz.*, *B. W.*, *a.* 1915. wanneer de akte mitsgaders de goedkeuring g en al (geschreven zijn) door de hand van deng die *enz.*, *a.* 1916.

— *Bij, door, met iemands* (*eigene*) *hand*, bijwoordelijke bepaling: door den persoon zelf; e handig. || De groetenisse met mijne hant, P 1 *Cor.* 16, 21. By mijn, Jan Joppen, mijn ey hant, v. SWOL, *Margrietje* bij v. VLOTEN, *Kluc* 2, 126 (*onderschrift van een brief*).

— *Een brief* (of ander geschrift) *van iem hand*: door dien persoon (zelf) geschreven; van eigenhandig. || Brieven van de hant des Koni 2 *Chron.* 30, 6. Ghy sult ... moeten ... lev aenden Capiteyn ofte Schryver, die 't Pasp brenght, een biljet van u handt tot een teyc *Gr. Placaatb.* 2, 240.

— Inzonderheid: eene schriftelijke verklar schriftelijke erkentenis en derg.

> Sy (*eene verleide maagd*) krijgt een briefken van [han
> Daer med' (*daarop*) treckt hy in verre landt.
> FOIRTERS, *Mesk.* 246.

— Vandaar *Iemand een briefje van zijne h* (*durven*) *geven*, dat figuurlijk gebezigd wordt v iemand iets ten stelligste (durven) verzekeren, verklaren en derg.

— De naam van het lichaamsdeel waarm iemand schrijft wordt overgedragen op datgene hij schrijft of geschreven heeft, op zijn *schrift* verschillende opvattingen (zie aanstonds hieron In de volgende aanhalingen evenwel weifelt de teekenis nog tusschen eigenlijk en overdrachtelijk Ende zal den voorseyden Lieutenant t'selue b teeckenen met zynder handt, *Vl. Placcaerth.* 285. Een papieren bouc ..., geschreven ende ond geteyckent bij de handt van meester Symoo Assendelft, *bij* v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 94 Brederode, ... diens wercken ick alle, met eyghen handt gheschreven, ... hebbe by een samelt, v. D. PLASSE *in* BREDERO 1, 265. tweede missive van de zelfde hand, v. EFFEN, *Sp* 5, 151. Uwen brief, ... in uw naam aan mij schreven, en met uwe lieve hand onderteeken LOOSJES, *Bronkh.* 5, 407. Met een vlugge h schreef hij het stuk over, *K. Zev.* 4, 290. D onder het contra-voorstel door uw vader gedaa met de eigen hand van ... Flinck is aangeteeke *enz.*, 4, 293. Met denzelfden post ontving Mr. W

lem Verheyst een billet van eene hem onbekende hand, BOSB.-TOUSS., *Moj. Frans*, 4.

— Bij overdracht, in verschillende opvattingen.

1°. Schrift. — *a*) Manier, trant, stijl van schrijven, of, waar eene meer concrete opvatting mogelijk is: soort van schrift. || Zijne hand door veel schrijven bedorven hebben. Zijne hand door schrijflessen te nemen verbeteren. — Al waar de hand van den Spectator gansch niet van de leesbaarste, echter zou *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 11, 62. De grijsaard ... zag, dat het de hand van zijn kleinzoon was, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 390. De hand van vader, zulk fijn, keurig, geregeld schrift, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 242.

— *Eene* (door een bnw. omschreven) *hand schrijven*: zoodanigen trant of stijl van schrijven hebben, zoodanig schrift schrijven als door het bnw. wordt aangeduid. || Eene fraaie, goede, krieuwelige, leelijke, losse, loopende, slechte, stijve, vluchtige hand hebben. De aanvragen moeten met eene duidelijke hand geschreven zijn. — De prijsverhandelingen moeten met eene andere hand dan die des stellers geschreven zijn, *Uit eene genootschapswet.* — Een schoone Italiaanse hand. *Une belle écriture, belle lettre Italienne*, MARIN. Een goede hand schryven, goed schrift maken, *Ald.* — Jy leerde 't leezen als een aap, En schreef een stoute hand, *Econ. L.* 2, 184. Hy schrijft een meesterlyke hand, 2', 206. Ik schrijf ... zoo'n onduidelijke hand, PIERSON, *Mériv.* 1, 44.

— *Zijne hand veranderen, verdraaien* en derg.: zijne gewone manier van schrijven opzettelijk wijzigen, met het doel om het schrift onkenbaar te maken. || Een naamlooze brief en met een gedwongen hand geschreven, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 286. Ik heb ... een klein anonijm briefje geschreven, met een verdraaide hand, 3, 394.

— *De hand van iemand nabootsen, namaken, vervalschen* en derg. || (Ik) zal ... een' brief aan Suze schrijven, en de hand van Koo Bronkhorst ... namaken, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 394. Ik ben voorwaar zoo'n vaardig scribent niet om eens anders hand te kunnen nadoen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 242.

— *De hand van iemand kennen, herkennen* enz. || Welcke handt (t. w. *die waarmede zeker geschrift geschreven is*) ende onderteyckeninge ic .. getuyge te kennen, *bij* V. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 947 *a*. Deze (*getuigen*) moeten verzekeren, ... dat zy de hand van iemant die overleden is, door vergelijking, kennen; anders verstrekt zy geen proeve, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 2. Hij had de hand van Klara op den brief herkend, CONSC. 3, 60 *a*.

— Met eene eenigszins ouderwetsche manier van zeggen noemt men iemands manier of stijl van schrijven ook wel (*zijne*) *hand van schrijven*; verg. schotsch *hand of writ* of *write*. || Hij heeft eene goede (enz.) hand van schrijven.

b) Schrift, handschrift, in den zin van: schrijfsel, t. w. datgene wat iemand geschreven heeft, of: iets, dat door iemand geschreven is. || Ick sal onder mijn brieven sien, daer heb ick sijn handt noch wel, dat sal ons uyten droom wel helpen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 79 *b*.

— *Zijne* (t. w. *zijne eigene*) *hand kennen* (*erkennen*) of *ontkennen*: het eigen geschrift erkennen of loochenen; ten opzichte van het schrift erkennen of loochenen dat men iets zelf geschreven heeft. || Die uit een hand-schrift werd aenghesproken moet sijn hand kennen ofte ontkennen, DE GROOT, *Inl.* III, 5, § 5. Die uit een schriftelicke toeseggінge ... werd aenghesproken, ende de hand niet en kan ontkennen *enz.*, III, 5, § 7.

— In eene bijzondere opvatting: schriftelijk bewijs, schriftelijke erkentenis of verplichting (b. v. eene schuldbekentenis). Vooral in den vorm van het verkleinw. gebruikelijk. Verg. hierboven *een briefje van* (*iemands*) *hand* en eene der beteekenissen van *handschrift* (zie ald.). || Hand .... Eene verteekening, een schuldbriefje, WEIL. Nadat hij mij betaald had, scheurde ik de hand in stukken, *Ald.* — Handje. Briefje, schriftelijk bewijs, *Archief v. Ned. Taalk.* 1, 268 (*Drente*).

— *Geen hand of schrift van iets hebben*: geen schriftelijk bewijs hoegenaamd. Zie MOLEMA 145 *a*.

— *Iemand van iets wel een handje willen geven.* Figuurlijke zegswijze voor: voor de waarheid van een beweren willen instaan. Zie MOLEMA 145 *a*.

2°. Onderschrift, eigenhandige onderteekening; handteekening. || Hand .... Een onderschrift van eigenen naam, WEIL. — De samentlyke grutters en gorters, wiens getekende en geschrevene handen ende mercken onder de ... articulen zyn staande, *Utr. Placaatb.* 3, 797 *b*.

— *Hand en zegel*, de gewone middelen ter bekrachtiging van eene oorkonde. Verg. mlat. *manus et sigillum.* || Dat de vryigheydt die haer den Coninck verleent hadde, ... door des Coninckx Zegel, ende handt mochte ghefirmeert worden, *Begin e. Voortg.* 12, 67 *a*. De gezanten stelden er zich mede tevreden, dat zij „op ijeder geadjusteert point des Konings handt ende zegel" hadden, KERNKAMP, *Sleut. v. d. Sont*, 32.

— Tamelijk overtollig schijnt de samenvoeging: *Hand en onderteekening*, doch dergelijke tautologieën zijn ook thans nog in den ambtelijken stijl niet vreemd. || Een billet ... onder de handt ende onderteyckeninge vanden Commissaris vande Monsteringe, *Gr. Placaatb.* 2, 239. Twelc ic ondergescreven mit myn handt ende onderteyckeninge mitsdezen getuyge, *bij* V. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 949 *a*.

— *Valsche hand*: valsche handteekening. || Hij toonde mij eene valsche hand, WEIL.

Een Lichtmis ley Andries sijn' valsche hand te vooren,
En seyd' hem, 't was de sijn', en hy vast aen 't verband.
HUYGENS 2, 258.

— *Zijne hand teekenen*: zijne onderteekening stellen. Vandaar HANDTEEKENING (zie ald.). || Het schijnt dat d'Apostel een bysondere wijse gehadt heeft om sijne hant te teyckenen, die *enz.*, *Kantt.* op 1 *Cor.* 16, 21.

b) Bij voerlieden is de linkerhand *de hand* bij uitnemendheid; de *linkerhand* houdt de teugels; van een span paarden dat uit den zadel gereden wordt, zit men op het *linkerpaard*; op het platteland zit de voerman, naar oude gewoonte, *links* in den wagen en in sommige streken geldt, of poogt men nog steeds het gebruik te doen gelden, om links uit te halen (zooals nog alom in Engeland; zelfs voor voetgangers geldt daar *keep to the left!*).

— *Aan, bij, op de hand gaan, loopen* enz.). Van een paard: aan de linkerzijde (in het span), links; mnl. *bi der hant* (VERDAM 3, 97). Van deze uitdrukkingen is *bij de hand* verreweg het meest bekend; verg. het bnw. BIJDEHANDSCH. || Hij sloeg het paard dat aan de hand liep, *dat aan de linkere zijde van het rijtuig was*: van hier ... *het aandehandsche paard* in het gemeene leven, WEIL. Het peerd dat op de handzijde gaat, wordt het handpeerd genaamd, omdat de menner dit met de loenie bestiert en beweugt, terwijl *enz.*, DE BO² 356 *b*. Een peerd op de handzijde leggen of spannen, *Ald.*

— Hierbij waarschijnlijk de volgende plaats uit COSTER; er is daar sprake van 't kiezen van twee paarden om samen voor den wagen te spannen, en

de zin zou dan zijn, dat „de blauw" immers ongeschikt of onwillig is om links in 't span te loopen. || De blau loopt immers niet een ding ande hanght, COSTER 11.

— *Van de hand* (*gaan*, *loopen*). Van een paard: op de rechterzijde (in het span), rechts; mnl. *van der hant* (VERDAM 3, 97). Vandaar het bnw. VANDEHANDSCH (zie ald.). || Een paard, dat van de hand loopt, *aan de regtere zijde*, WEIL.

Verg. voorts nog b. v. nnd. *to(r) hand*, links, en *van* (*der*) *hand*, rechts (*Brem. Wtb.* 2, 577, STÜRENBURG 82, DOORNK. KOOLM. 2, 29 *a*; ook *D. Wtb.* 4, II, 337), zeeuwsch en wvla. *handpaard* voor het linksche paard, en wvla. *handzijde* (tegenover *roezijde*) voor linkerkant.

— Zegsw. *Willen noch ter roe, noch ter hand*, noch rechts, noch links —, derhalve: volstrekt niet willen.

— **Aanm.** Voor een te onderstellen *boven de hand*, rechts en *onder de hand*, links, zie *Boven de hand*, Aanm., hieronder bij F.

c) De overgang van beteekenis van *hand* tot: zijde, kant, (en vervolgens tot: partij, groep van aanhangers) laat zich gemakkelijk begrijpen; immers met betrekking tot het lichaam van een en denzelfden persoon zijn *hand* en *zijde* zoogoed als synoniem (verg. „aan zijne *eene hand* lag het dorp X, aan zijne *andere* het dorp Y", gelijkbet. met „aan zijne eene *zijde* lag enz."; aan iemands rechter*hand* staan, zitten" gelijkbet. met „aan iemands rechter*zijde* staan enz."). Het hieruit voortgevloeid gebruik van *hand* voor *zijde* is echter niet beperkt gebleven tot zulke gevallen waar sprake is van een der beide zijden van een zelfden persoon of zaak; men is *hand* gaan beschouwen als doorgaans met *zijde* of *kant* synoniem, zoodat het ten slotte wordt aangetroffen in verschillende gevallen, waarin die beide woorden in hunne eigenlijke beteekenis kunnen gebezigd worden, doch *hand* alleen ten gevolge van overdracht van beteekenis. Verg. *de mans hand* en *de vrouws hand*, voorheen in 't erfrecht gebruikelijk voor: de magen aan den kant van den man en die aan den kant van de vrouw, mnl. *speerhant* en *spindelhant* voor: zwaardzijde en spillezijde (VERDAM 3, 98), mhd. *diu ergere hand*, de kant van de (onvrije) vrouw (zie hier boven kol. 1762), *ze beiden handen*, op beide zijden, eng. *on the other hand*, *on all hands*, enz. Verg. ook nog mnl. *levende hant* in den zin van: overlevende partij, en *dode hant* in dien van: overledene of verslagene partij (VERDAM 2, 299; STALLAERT 1, 555 *b*). — Dat uit de bet. *zijde* zich weder de bet. *soort* heeft ontwikkeld, blijkt bij HANDE.

α) In eigenlijke opvatting, t. w. nog met betrekking tot de zijde van een persoon; in de aanhalingen uit den Bijbel een hebraïsme. || Hare stantplaetse was aen de hant der sonen Aarons (d. w. z. *naast de zonen van A.*), 1 *Chron.* 23, 28. Aen sijne hant (*Kantt.* Ofte, zijde, dat is, naest hem) bouwden de mannen van Jericho, *Nehem.* 3, 2.

— *Ter rechter* —, *ter* (*s*)*linker hand*: aan of naar de rechter-, de linkerzijde, aan of naar den rechter-, den linkerkant. || Ick en sal noch ter rechter noch ter slincker hant uytwijcken, *Deut.* 2, 27. Wanneer men ... Pampus raeckt voorby, Soo doet ter slincke hand in zee sich op wat weyland, Dat Marcken heet van ouds, VONDEL 3, 425.

— *Over beide handen*, over beide zijden; zoowel aan den rechter- als aan den linkerkant; zoowel rechts als links. (Verg. *over beide zijden mank gaan* en derg.). Vandaar de

— Spreekw. zegsw. *Hij kan kaatsen over beide handen* (HARREB. 1, 279 *b*): hij is zeer handig, hij is „van alle markten thuis".

β) In overdrachtelijke opvatting.

— *Iemand op zijne hand hebben*, *krijgen*, *winnen* op of aan zijne zijde, tot zijn bond- of partijgenoot en vandaar soms: tot helper of handlanger hebben krijgen enz. Voor de bet. van Op zie Dl. XI, 262. De oproerigen hadden de wacht op hunne hand, *hun belang*, WEIL. — Dies is 't hem licht gevallen Oversten en soldaeten op zijn handt te winnen, alle achtbaerheit t' hemwaerts te trekken, HOOFT, *Br.* 2, 341. Hy heeft den Engel Van vader op zijn hant, VONDEL 3, 762. Ik weet . . . een hups quaat, . . Die alles (*tot eene schaking*) vaerdig heeft, en volk lekje op sijn hant, DULLAART, *Orat. en Mast.* 4. Hier had ik altyd bestige bierdragers, en boeren van een rekkelyke conscientie, op myn hand, dat me 't goed in huis bezorgden, zonder dat ik van akzyns of pompstok wist, v. EFFEN, *Spect.* 5, 3. Door de grootheit van zyn' middelen . . . (kreeg hy den Vader van zyn Matres op de hant, 6, 3. Ik heb Mevrouw . . op myn hand; dat helpt voor *Leev.* 1, 228. Zekeren guichelaar die zich uitgaf voor keizer Boudewijn, en . . . zelfs een deel der adels op zijne hand kreeg, DAVID, *Hist.* 4, 38. Wat zou Saartje vreezen? zij heeft alle onbedorven jonge moeders op hare hand, BUSKEN HUET, *Fa* 19, 99.

— Bij verdere overdracht, met betrekking tot onstoffelijke zaken. In zijn voordeel hebben enz. Jakob had de gunst der moeder op zijn hant, VONDEL 3, 750. Myn Man (heeft) altyd de reden op zijn hand, *Leev.* 4, 32. De keizer had de openbare meening op zijne hand, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 37.

— *Op iemands hand zijn*: aan iemands zijde staan, in den zin van: hem welgezind zijn; gezind genegen, bereid zijn hem te steunen, zijne partij of zaak te dienen, zijne partij te trekken en derg. Gy, Pietje, zyt te zeer op zyn hand, om my gelijk te geeven, *Leev.* 4, 116. De groote meerderheid zijner akademische ambtgenooten was op zijne hand, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 138. In de voornaamste Hollandsche steden zal de menigte op onze hand zijn, MULDER, *J. F.* 1, 189.

— *Het op iemands hand houden*: zijne zijde, zijne partij kiezen; het met hem houden, met hem een zijn, ook in den zin van: met hem van dezelfde meening zijn. || Ik voor mij, houde het op Lot hand, BERKHEY, *N. H.* 4[2], 19.

— *Aan de betere*, *de winnende hand zijn*. Van een zieke: aan de zijde van den vooruitgang, van de beterschap zijn; beteren, herstellen, vooruitgaan. Verg. eng. *to be on the mending hand*, en derg. (MURRAY 5, 54 *b*). Zie ook BETERHAND. || De zieke is aan de betere hand, *begint te herstellen*, WEIL. Aan de winnende hand zijn: vooruitgaan, v. DALE.

— *Uit eene westelijke* (enz.) *hand* (*waaien* enz.) van een westelijk gelegen kant; uit eene westelijke streek. || Tegens den avondt, als wanneer 't wat uyt ten westelijcker hant begond te wayen, v. BIERENS, *Dagverh.* 1, 243.

— Bij de uitdrukkingen *Van goeder* —, *van liever hand* kan men twijfelen, of men te doen heeft met *hand* in de hieronder bij D) behandelde opvatting, of met *hand*, zijde. Die twijfel bestaat niet bij het gelijkbet. *Uit eene goede hand* (zie kol. 308). || Een veersje . . . dat wat plomp luit even-wel . . . sal ick 't hier setten, vermits het van goeder handt komt, CATS 1, 535 *a*. Het komt van goeder hand (*immers van Boven*), zei Goosen, en zij scheten hem op zijn kop, *bij* HARREB. 1, 251 *b*.

— *Van liever hand*. Thans verouderd voor: van bevriende zijde, van vriendenhand. In de

— Spreekwijze: *Wat van lieverhand komt, is waard*

HARREB. 1, 282 *b* (a°. 1611). Verg. mnl. „Die ghichten ..., al sijn si smal, die van liever hant toecomen, men houtse werdelijc" (VERDAM 3, 99).

— Zeer gebruikelijk zijn uitdrukkingen als *Iets van goeder hand weten*, — *hebben*, *van goeder hand onderricht zijn* enz. Snelle uitspraak en het vergeten van den rechten zin der woorden hebben hierin *goeder hand* doen versmelten tot *goéderhànd* (met bijtoon op *hand*); zie derhalve ook op (VAN) GOEDERHAND (kol. 348). || Ik weet het van goeder hand, *van iemand*, *op wien ik aan kan*, WEIL. — Dat ze van goederhand onderrigt is, dat hy, en niemand anders *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 7, 230.

3) Omschrijving van de *hand* of de *handen* (in de bet. A en B, 1 en 2), door een bnw., of op andere wijze.

a) Met betrekking tot natuur, gedaante, gesteldheid, hoedanigheden, eigenschappen enz. van de *hand*. || Mooie, fraaie, welgevormde, leelijke, magere handen hebben. — Eene gebrekkige hand, eene lamme hand. — Vereelte handen. — Springende, gesprongen, „open" handen: *ten gevolge van de koude; winterhanden*. — Schurfde handen, *Verm. Landtlev.* 3, 24 *a*. Water daer de bladeren van Cleyne Maluwe in gesoden zijn, maeckt de handen sacht, DODON. 1107 *a*. (De handen zijn) Soo rouw als of het Esaus handen waren, *Kantt.* op *Gen.* 27, 22. Om dat sijne handen hairigh waren, gelijck sijnes broeders Esaus handen, *Gen.* 27, 23. Daer was een mensche, die een dorre hant hadde, *Matth.* 12, 10. Dat ... wy ..., bij het voordeel goede harde (d. w. z. *verharde*, *vereelte*) Handen tot den arbeid gekreegen te hebben, niets in het gevoel verliezen, MARTINET, *Katech. d. Nat.* 1, 285. De teêrste Handjes worden ... door den tyd sterk, *Ald.* Oom Gysbert nam het schaartje in zyne groove handen, *Econ. L.* 1, XLII. Eene fijne, blanke hand, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 65. Een dikachtig roodvingerig handje, BEETS, *C. O.* 36. Wanneer de bedorven scholieren ... voor de meesterstukken der groote schilders kwamen, was ... hunne hand niet plooibaar genoeg meer, om de indrukken onverbasterd te vertolken, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 159.

Kamille was noch kleen, en meer niet dan een kint,
Als 't met zijn tangre hant een' schicht naer 't wit kon draeien.
VONDEL 8, 614.

(S' heyt) Taetges witter as en moor,
Haetges softer as en bontge.
HUYGENS, *Ged.* 1, 167.

— *Lange* —, *korte handen hebben*. Uitdrukkingen die, wanneer zij figuurlijk gebezigd worden, dienen om aan te duiden dat iemand veel of weinig macht heeft; dat iemands macht ver, of niet ver „reikt". Verg. hierbij de bet. E, 1). || Groote heeren hebben lange handen, *bij* HARREB. 1, 278 *a*. Hij is wat kort van hand: *hij vermag niet veel; hij is niet groot van* (*geldelijk*) *vermogen* (zie *Nav.* 25, 413).

— *Met lange handen werken* (Zuid-Ndlerl.): ongaarne; met tegenzin.

— (*De*) *vlakke* of *platte hand*: wanneer de vingers in hetzelfde vlak als de handpalm zijn uitgestrekt. || Met de vlakke handt slaen ... *vola percutere*, PLANT. De goudstukken in zijne vlakke hand, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 547. (*Hij*) sloeg met de platte hand op champagneglazen, dat de wijn op nieuw begon te schuimen, BEETS, *C. O.* 188.

wie er aan den boord (*van de Hengstenbron*) koom leppen,
Of met de vlakke hand will' scheppen,
Men schuwt den gullen watertoog.
BILD. 13, 242.

— (*De*) *holle hand*: de handpalm en de aaneensloten vingers — bij naar onder gekeerden handrug — tot een kuiltje verdiept. || De hand, die ... rondtastte, (keert zich) om, en wordt de holle hand, waarin God zijne ... gave drukt, BEETS, *St. Uren* 1, 132.

— (*De*) *bolle hand*: handrug en vingers naar boven gekeerd en lichtelijk gerond, lichtelijk gebogen. Zie, ook voor de uitdrukking *Iets met de bolle hand doen*, BOL, 6de art. (Dl. III, 295).

— (*De*) *volle hand* wordt gebezigd in *Iets in de volle hand nemen*, *met de volle hand grijpen*, *aanpakken*, *omvatten*: in of met de geheele binnenvlakte van de *hand*, d. w. z. niet tusschen of met de vingers alléén. || Jehu spande den boge met voller hant, 2 *Kon.* 9, 24 (*Hebr.* volde sijne hant met den boge). Neem ... eenen Kaatsbal volkomen in de volle hand, MARTINET, *Katech. d. Nat.* 1, 287.

— *Met de volle hand* —, *met volle handen toegrijpen*: ruimelijk toetasten.

— *Volle hand* in andere opvatting, t. w. als: (met iets) gevuld. In verschillende uitdrukkingen.

— *De handen vol hebben*. Figuurlijk voor: veel te doen hebben; drukke bezigheden hebben; het druk hebben. Verg. VOLHANDIG. || Eene dier huismoeders, welke zich luttel bezighouden met hetgene buiten haren werkkring plaats grijpt, omdat zij in dien kring de handen en het hoofd te vol hebben, SLEECKX 8, 178.

— *De* (of *zijne* enz.) *handen vol hebben aan* of *met iets* (*t. w.* aan, met eenig werk); *aan* of *met iemand* (*t. w.* aan of met het werk of de bezigheid die zeker persoon veroorzaakt): er zooveel aan of mede te doen, te stellen hebben, dat de gelegenheid voor andere werkzaamheden ontbreekt. || Zij heeft de handen vol aan hare twee kinderen en nu wordt er nog een kleintje bij verwacht. — Mij dunkt dat hij zijn handen al te vol heeft, met *enz.*, *Wildsch.* 3, 303.

— *De* (*zijne* enz.) *handen*, of *Handen vol werks* (thans meestal *vol werk*), soms: *vol goed werk(s) hebben*, *krijgen*: rijkelijk, overvloedigljk stof voor werkzaamheid hebben, krijgen. || Dat de Franchoizen ... den oproer in Cataloigne niet helpen roeyen, staet hun te vergeeven; dewyl zy zelf de handen zoo vol werx hebben, HOOFT, *Br.* 3, 351. Dat een degelyk christenmensch, allen dag handen vol goed werks heeft, *Blank.* 3, 123. Maar hij (*zekere vorst*) kreeg ook van naderbij de handen vol werks, BILD., *Gesch. d. Vad.* 4, 17.

— *Handen vol werk(s) geven*: zeer veel te doen geven; ook: veel drukte veroorzaken; *handen vol werk(s) met iets* of *iemand hebben*: zeer veel met iets of iemand te doen, te stellen hebben. || Met Oom had ik handen vol werk, voor ik hem kon overschreeuwen, *Leev.* 1, 270. En men heeft handen vol werk, om hem er uit te scheuren, *Blank.* 1, 111. Hij (*prins Maurits*) (zal) aan de dappere Spaansche Generaals weder handen vol werk geven, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 371.

Zie ook nog bij GEVEN (Dl. IV, 1930).

— *Met volle hand* of *handen* (*strooien*, *zaaien*, *uitdeelen* enz.): uit welgevulde *hand*; met, bij *handen* vol. In ongeveer denzelfden zin: *met ruime hand*, rijkelijk, mildelijk, overvloedigljk.

— *Voller hand*, rijkelijk, ruimelijk. Zie voor eene aanhaling (uit SPIEGHEL 16) hieronder bij *Ter hand nemen*.

Voor nog weder eene geheel andere opvatting, t. w. in *Deelen met eene volle hand* als term in het erfrecht, zie hieronder ▮▮▮, 6).

— *Ledige* (in Zuid-Nederland *ijdele*) *hand*: die niet met iets is gevuld. Vooral gebruikelijk in *met ledige*, *ijdele handen* (verg. mnl. *idelre hande* (*zijn*,

staan, bliven) bij VERDAM 3, 786), t. w. in uitdrukkingen als

— *Niet met ledige* (of *ijdele*) *handen komen:* ook eene kleinigheid (ten geschenke) aan te bieden hebben. || Ick kon qnaelijk met ledige handen t'huis koomen, den geenen die *enz.*, HOOFT, *Br.* 2, 72. Ik kom toch ook niet met leege handen, *K. Zev.* 1, 159.

— *Iemand niet met ledige* (of *ijdele*) *handen laten gaan:* hem een grooter of kleiner geschenk medegeven. || De goede man ... wilde . . zijne Regina niet met ijdele handen . . . laten vertrekken, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 58 (zie ook 62).

— Spreekw. *Met ledige* (of *ijdele*) *handen is het kwaad haviken* (anders *snoeken*) *vangen* (of *lokken*). Zie HARREB. 3, 216 *b*.

Voor eene andere opvatting van *ledige handen* zie onder C).

— *Bloote handen:* onbedekt, niet met handschoenen of wanten bekleed. || Laten zij dat kind in die kou met bloote handen loopen?

— *Droge, klamme, vochtige, zweeterige handen:* van nature droog, klam enz. *Droge handen* noemt men echter ook dezulke die niet nat geworden of gemaakt zijn. Dit zal wel de beteekenis zijn in de anders nog onverklaarde

— Figuurlijke zegswijze *Met de droge hand* (in een proces) *triomfeeren* (a°. 1705). Zie *Hand. en Med. v. d. Maatsch. der Ned. Letterkunde*, 1895—1896, blz. 161.

— *Bloedige hand:* waaraan 't bloed van eene misdaad kleeft; moordenaarshand. In de oude rechtsspreuk *De bloedige hand neemt geene erfenis* (zie ook *D. Wtb.* 4, II, 359). || De bloedige hant en neemt geen erfnis, MATTHAEUS, *Paroem.* 183. Dat men door de ... uitdrukking van „de bloedige hand", den moordenaar van den erflater heeft willen aanwijzen, loopt gereedelijk in het oog, maar daaronder werd mede begrepen hij, die hem eene wonde, hoezeer ook niet doodelijk, had toegebragt, v. HALL, in *N. Bijdr. v. Regtsgel. en Wetg.* 3, 261.

— Vergelijk hierbij een anderen ouden rechtsterm t. w. (*de*) *versche hand* in de uitdrukking *Met der verscher hand*: op heeter daad, terwijl de hand nog versch (van de misdaad) is, overeenkomende met eng. (*to be caught*) *red handed*. || Maar waar 't dat de handt-daadige met 'er verscher handt wierde gegrepen, soo soude men dat regten aan zynen lyve, v. HEEMSKERK, *Arc.* 417.

— *Schoone, vuile handen* en derg. || Mijn becrosen handen, v. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 14, 30. Men soude hem (*een verwijfd pronkertje*) met geen vuyl handeken aentasten, SARTOR., *Adag.* I, 9, n°. 3. Dat je mooije kleertjes ... na jen doot ... van onreine handen ... betast ... worden, *Leev.* 2, 128. Met heur zwarte (*morsige*) handen Bereidt zy 't maal, BILD. 1, 352. UEd. (knort) als zijn handen vuil zijn, BEETS, *C. O.* 2.

— *Vuile handen op* of *in iets zetten*: iets bepoedelen en derg. Ook in figuurlijk verband.

> Errata! maar het zijn de gruwlijkste pamfletten,
> Die in uw eigen werk de vuilste handen zetten.
> DE GÉNESTET 1, 263.

— *Handen schoon!* Scheepscommando om met het werken uit te scheiden en de handen te wasschen. || Het bevel ... van „Handen schoon!" waarmede gewoonlijk ... de voormiddagbezigheden eindigen, *in: Nav.* 23, 206.

— In figuurlijken zin spreekt men van *Reine, heilige handen*, d. w. z. die „zuiver" zijn van alle onrecht, die door geen misdaad zijn „bevlekt". || Dat de mannen bidden in alle plaetsen, opheffende heylige handen sonder toorn ende twistinge, 1 *Tim.* 2, 8.

— *Warme, gloeiende, koude, verkleumde hand(en)* en derg. || Ik (voel) dat jou handjes zoo ko worden als een bot, v. EFFEN, *Spect.* 5, 207. levenswarme hand van den Behouder, BEETS, *Uren* 9, 383.

— *Met de warme hand geven, schenken.* E uitdrukking voor: bij levenden lijve, nog bij 't lev „onder de levenden" geven, schenken; bij teg stelling met making bij uitersten wil. Verg. *met* (of *bij*) *warmer* (ook *lauwer*) *hant* (*geven* en bij VERDAM 3, 89 en STALLAERT 1, 555 *b*.

— *Iets met de warme hand overbrengen.* In O ijsel gebruikelijk voor: terstond, op slag (eer hand nog koud kan worden?) gaan oververtell hetgeen men in vertrouwen vernomen heeft. Zie *N.* 4, 49 *a*. (Verg. *met een natten vinger beloopen*).

— *Een koud handje krijgen*, t. w. wanneer iem daarin een geldstuk drukt: een fooitje krijgen.

— *Stervende hand(en).* || Het Orloge ontfing uit haare stervende hand, *Leev.* 4, 172. Zy w hem ... met stervende handen van zich af, 6, 9

— *Doode hand:* de *hand* van een verslagene; was oudtijds het gebruik dat de nabestaanden v den rechter kwamen *clagen metter dode hant*, n de afgehouwene rechterhand van den vermoorde overtuigingsstuk (zie VERDAM 2, 298; STALLA 1, 554 *b*; NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 416—417); al droeg men den doodslager *de doode hand na*. V daar de nog gebruikelijke uitdrukking:

— *Iemand de doode hand nadragen:* iemand zijn misdrijf of verzuim (blijven) herinneren; hem misdrijf enz. (blijven) verwijten of kwalijk nemen Mevrouw is meer dan twintig visites ten agter by Dames van den eersten rang, die haar de do hand zouden nadragen, zo ze dorst verwaarlozen zelven te betalen, v. EFFEN, *Spect.* 12, 144.

— In eene geheel andere opvatting is *De do hand* een naam voor: eene geestelijke stichting corporatie als bezitter; bij uitbreiding, in later t ook voor: een zedelijk lichaam als bezitter; *mainmorte* (ofra. *mortemain*), nhd. *die todte ha* eng. *mortmain* (en *dead hands*). *De doode h* werd in de middeleeuwen ook wel *de geestelijke h* genoemd; in tegenstelling daarmede heette het be van een wereldlijk persoon te zijn *in de levende wereldlijke hand*. Zie VERDAM 2, 299 en 3, STALLAERT 1, 555 *a* en *b*. — De benaming schij wel te zien op de onvererfbaarheid en onvervreem baarheid van de goederen en bezittingen der geest lijkheid, waardoor deze ten eenwigen dage aan levende verkeer zijn onttrokken. || Doode hand. *ius mancipii sive dominii morticini: ius emorti mancipii. Vulgo dicitur de iis qui numquam habe haeredem desinunt: ut collegia, coenobia, civitat etc.*, KIL. In dooder hant stellen dat goe *Humano commercio eximere praedia, demortuae man ius concedere*, vulgo *amortisare*, *Ald.* — Tot h hoef van eenighen cloosteren, godtshuysen, cappelle collegien oft andere doode handen (a°. 1515), *aange in* STALLAERT 1, 555 *a*. Oudersoeck te doen, w immeubele goederen ... besteen worden by geestelyck corpora, ofte andere lieden van dooder handt, t effecte vande selve goederen te worden gebruicht weerelycke ofte levende handt, *Cost. van Brugge* 681 *a* (a°. 1744). In den geest keerde hij dertig jar achteruit: te vergeefsch ware op dat tijdstip in de omliggende gemeenten een klooster te zoek geweest. ... En thans, onmerkbaar schier ... w ... deze uitbreiding der „Doode Hand" geschie waar zou ze ophouden? LOVELING, *Sophie*, 457.

— Zegsw. *Het is in de doode hand* (HARREB. 1, 278 *b*): er is geen aankomen meer aan.

Voor andere, thans geheel vergetene beteekenissen van *Doode hand* zie VERDAM 2, 298—299 en STALLAERT 1, 555 *a*.

— *Vaste, zekere, juiste hand* enz.: onder het volkomen bestuur van den wil; niet bevende; vandaar ook: krachtig, flink. Het tegenovergestelde is eene *onvaste, bevende, trillende, weifelende hand*. || Biljarten, eene flesch overgieten (enz.) met eene vaste hand. Met vaste hand een paard besturen. Die oude man heeft nog een zeer vaste hand. — De brieven, met bevende hand geopend, FRUIN, *Beleg v. L.* 79.

— In figuurlijk verband. Zekerheid, juistheid in het voorstellen van iets. || Zyne Caracteres zyn met eene vaste hand, en met de grootste juistheid geteekend, *Leev.* 5, *Voorr.* XIX. Het rijpere leven geeft rijpere stof, vaster worde de hand, scherper de blik, dieper de gedachte, DE GENESTET 1, 271.

— *Met vaste hand regeeren* en derg. Figuurlijk voor: krachtig; met gezag.

Voor *In vaste handen zijn* zie beneden bij F).

Voor *krachtige, ijzeren, sterke hand* (in figuurlijken zin) en derg. zie beneden bij E).

— *Zwakke hand*. Eigenlijk: tot geene krachtsinspanning in staat.

— *De strooien handen*: blijkbaar eene collectieve benaming voor den weerloozen, aan de genade der machtigen overgeleverden (boeren)stand.

> Ander' gaan heel jaren toeren
> Op het sweet van d'arme Boeren,...
> Al de weelde van de landen
> Komen van de stroye handen;
> Dat is nu een Heeren Mijn.
> POIRTERS, *Mask.* 243.

— *Slappe hand*: krachteloos, machteloos, hetzij door vermoeienis of lichaamszwakte hetzij ten gevolge van geestelijke zwakte of van schrik. || De handen slap laten hangen, *moedeloos worden*, WEIL. — Als (*hij*) nu ... hoorde, dat Abner ... gestorven was, werden sijne handen slap, 2 *Sam.* 4, 1. Ick (sal) over hem komen, daer hy moede ende slap van handen is, 17, 2. Versterckt de slappe handen, ende stelt de struyckelende knijen vaste, *Jes.* 35, 3.

— *Eigen hand, eigene handen*: van den persoon zelf. || Ick sloeg in dat gevecht een Reus met eygen handen, CATS 2, 191 *b*. Met hunne eige hant Gewrocht, VONDEL 9, 684. De jonge Pauwels was belast het (*een briefje*) in uwe eigene handen te geven, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 313.

— Soms staat *met eigen handen* voor: in (eigen) persoon; zelf. || Toen ik hem alle Saturdag met myn eigen handen uit het Latynsche school haalde, *Blank.* 1, 71.

— *Vreemde hand*; *vreemde handen*: die van een ander, of van anderen. Bij persoonsverbeelding gebezigd voor: iemand anders, een vreemdeling; inzonderheid: iemand die niet tot de maagschap behoort. In uitdrukkingen als *Aan vreemde handen toevertrouwen*, *In vreemde handen komen* enz. Reeds in 't Mnl. (zie VERDAM 3, 99). || Deeze grafsteede, by vervolg van tyd, in eene vreemde hand geraakt zynde, heeft men den zerk ... weggenoomen, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 921 *b*. Dat de overlevenden het bestuur der boerderij aan geene vreemde handen toevertrouwen kunnen, LOVELING, *Sophie*, 50.

— De bepaling is uitgedrukt in den 2den nv. enk. (soms mv.) van een qualitatieven persoonsnaam; uit de versmelting van zulk een 2den nv. met het znw. zijn vele oneigenlijke samenstellingen ontstaan (zie hieronder, bij de Samenst. als tweede lid). Meest in spreekwoordelijke uitdrukkingen. || Der bedelaren hant, is een boeyemloose mandt, SARTOR., *Adag.* II, 5, n°. 99. Drie eygenschappen, noodig in de Chirurgie, Een valcken oogh, Een leeuwen hert, Een juffers hant, CATS 1, 664 *b*.

— *Heeren handen reiken in alle landen*, HARREB. 3, 215 *a*.

— *Een moeders hand dekt warm*. || Een moeder is best in staat om haar kind optevoeden, en een moeders hand dekt warm, *Wildsch.* 1, 311.

— *Eens kinds hand is haast gevuld*. || Kinder hant is ghering ghevult, SARTOR., *Adag.* II, 8, n°. 89. Een kinds hand is haast ghevult, SPIEGHEL 293. (*Nu gewoonlijk* Een kinderhand is gauw gevuld).

— *Zotten handen Beschrijven alle wanden* (HARREB. 1, 283 *a*).

Voorts *Beuls, dokters, menschen, woekeraars* enz. *hand(en)* beneden bij F).

b) De bepaling geldt niet den natuurlijken aard enz. van de *hand*, maar den aard van het gebruik dat van de *hand* wordt gemaakt.

— *Harde, ruwe hand*: hard van druk of greep; ruw van aanraking; *zachte hand*: het tegenovergestelde daarvan. Verg. HARDHANDIG. || (*De giervalk*) wil hebben eene sachte handt, ende een goedertieren Meester, MERULA, *Wildern.* 3, 16. 't Scheermes qualyk gewet, de baard qualyk genet, en ruwe handen, doen menigen man krysseltanden, *bij* TUINMAN 2, 174. Zachte handen maken stinkende wonden, *bij* HARREB. 1, 282 *b*.

— *Zware, lichte hand*: al of niet zwaar liggende, rustende, drukkende op iets of iemand. || Alles is met lichte hand getoetst en schijnt ... zorgvuldig behandeld, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 237.

— *Met lichte hand*. Bijwoord. uitdr. voor: losjes, vluchtig, terloops; niet degelijk of grondig. || Na dat ick het Boecxken met lichter handt hebbe ouerlesen (om dat my sulcke geluck niet en conde geschieden dat ick het by my langer mochte houden) so hebbe ick *enz.*, MARNIX, *Byenc., Opdr.* IX.

Voor *zware hand* (t. w. van God) en derg. in figuurlijk gebruik zie beneden bij E).

— *Losse, luchtige hand*: niet zwaar drukkende; los, luchtig te werk gaande. Meest in figuurlijk verband. || De Ontser wicht ... (moet) met een luchtige handt ... gehandelt zijn, VISSCHER, *Sinnep.* 59 *a*. So stellen alle de godtvruchtige, dat dese saeken niet met een losse handt af te maelen en zijn; maer behooren gansch in 't ghemoet gedruckt en inghescherpt te wesen, GEULINCX, *Hooftd.* 54.

— Bij verdere overdracht b. v. in *eene losse hand breien, haken* en derg.: los —, niet stijf breien enz. || Zij breit eene losse hand, WEIL.

Voor *gebonden, gesloten* (*beloken*), *open, vrije hand* zie bij: *De hand(en) binden, openen, sluiten*, (hieronder bij 4); voor *arbeidzame, gierige, milde, wijze hand* en derg. zie onder C); voor (*in*) *goede, slechte, verkeerde* (en derg.) *handen* zie onder D, en desgelijks voor *eerste, tweede, derde hand*; voor *krachtige* (*groote*), *sterke, ijzeren, looden* enz. *hand* zie onder E), alsook voor (*van*) *hooger hand*.

4) Verrichtingen met, van, of met betrekking tot de eigene of eens anders *hand* of *handen* en uitdrukkingen met die verrichtingen in verband staande. (Voor verrichtingen bepaaldelijk of ontwijfelbaar met, van, of met betrekking tot de *rechter*- of de *linkerhand* zie hiervoren 2, *b*, γ en δ).

— *De hand omdraaien, omkeeren, verdraaien, verleggen, verroeren*, enz. In verschillende zegswijzen, opgevat hetzij als iets dat zeer gemakkelijk, hetzij als iets dat zeer snel kan worden verricht.

— *De, zijne, geene hand voor* of *om iets* (*willen*) *verdraaien* enz.: geene de geringste moeite om of voor iets (verkiezen te) doen. || Ick wil mijn handt niet daerom verdraïjen. ... *Nihil omnino laboro, aut mea nihil refert*, SARTOR., *Adag.* I, 3, n°. 68. Hij wil er geen hand of vinger om verroeren, *de minste poging niet om doen*, WEIL. — Ik keer er mijne hand niet voor om, LOVELING, *Sophie*, 171.

— *In 't draaien van de hand* en vandaar: *in een* —, *met een handomdraai* (MOLEMA 145 *b*): in een oogwenk. Verg. nhd. *handumdrehen* enz. (*DWtb.* 4, II, 361). || In minder ... Dan 't draaien van mijn hand, Stond *enz.*, BILD. 1, 290.

— *De handen recht houden; de handen recht naar zich toehalen.* Uitdrukkingen voor: eerlijk zijn of blijven, eerlijk handelen. Verg. *kromme vingers hebben* voor: oneerlijk zijn en nhd. *krumme hände D.Wtb.* 4, II, 329). || Hij steekt zijne handen recht uit, en haalt ze krom naar zich, *bij* HARREB. 1, 280 *a*. — Zou de Booze myn jongen hebben ingegeeven, dat hy zyn Oom besteelen zou; zou hy zyn handen niet regt naar hem toegehaald hebben! *Leev.* 4, 38.

> En hadden sommighe haar handen recht ghehouwen,
> Sy souwen in so kort gheen groote huysen bouwen.
> BREDERO 2, 195.

— *De hand openen, open doen*, en derg. In verschillende opvattingen, ook figuurlijk gebezigd.

1°. Zich mild betoonen. || Doet gy uwe hant open, sy worden met goet verzadight, *Ps.* 104, 28.

> Leent daer de nooddruft maent, houdt nimmer op van geven,
> Soo langd'er elschers zijn; ontgrendelt hand en hert.
> HUYGENS 1, 83.

2°. Verlof tot iets geven. Verg. HANDOPENING.

— *Iemands hand ontsluit zich, gaat open*: de eigenaar van de *hand* wordt mild.

> De beurskens van sijn groote tas, ...
> Sijn hant, die eerst soo vinnig sloot,
> En noyt aen iemant gunst en boot,
> Die gingen open al te mael.
> CATS 1, 150 *b*.

— *Open hand* soms voor: milde hand.

> Ey siet hoe Godt besorgt, en sent oock milde gaven
> Aen die mildadig zijn en holle buycken laven:
> De Doot had in dit huys alreeds een voet geset;
> En siet een open hant die heeft het spoock belet.
> CATS 3, 28 *a*.

— *Open ha dje*. Naam van zeker kaartspel. || Roemsteecken, ocken, poggen, gelderstroeven, en muysebruy. Ge them, bruydde, openhantje, pachten, *enz.*, V. BREEN, *Kl. v. 't Kalf*, 12.

— *De hand sluiten*: niet langer geven.

— *Met* (*eene*) *gesloten* of *beloken hand geven*: blindelings geven, geven zonder dat men weet wat of hoeveel. (Voor *Iemand eene beloken hand maken*: hem in de gesloten hand eene schadeloosstelling aanbieden, zie nader VERDAM 3, 89). || Met een beloken handt. ... *sic liberalem esse, ut ne inspicias quidem, quid aut quantum dones, ac largiaris*, SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 88.

— *Iemand de hand sluiten* (t.w. *in, nopende, van iets*). Een voormalige rechtsterm voor: iemand beletten, de macht benemen of verbieden om (in, met, ten opzichte van iets) voort te gaan, voort te varen. || Hunne weederparty ... ging ... vertoonen; Wat (*enz.*) ... Verzochten derhalven, dat men den Hoove, in deezen, de handt slootc. Hierteghens ... (erinnerden) Jan ... en zyn meedestanders ... den Staaten, wat laster het zyn zoude ..., indien hun belet wierd d'aengeheeve rechtsvordering te vervolghen, HOOFT, *N. H.* 428. Want ... den Amptgenootschappe des Raads van Staate had hy noopende de zaak van Buis, by schriftelyk bescheidt ... de handt geslooten, 1149. Soe is van dan voorts denselven coopere zyn hant gesloten van diens leengoeden te mogen blooten, tzy boomen afhouw *enz.* (a°. 1613), *bij* STALLAERT 1, 556 *b*.

— *De handen in de zijden, in de zij zetten*. Zet je handjes in de zij, *Baker- en Kinderr.*[4] 2.

— Inzonderheid als een gebaar van vrouwen het volk: zich in postuur zetten, b.v. om te kijven Cristyn (met de handen in de zyden): Wien m jy, smeerlap, dat ik ben? Jou wyvenbeul ALEWIJN, *J. Los*, 48 (zie ook CONSC. 2, 187 *a*).

— *De handen in den schoot leggen*: lijdelijk z zien, iets laten begaan; zich in de noodzakelijkh in het onvermijdelijke schikken.

— *De handen reppen, roeren*. Eigenlijk: ze wegen, en vandaar: (druk) bezig —, in de w zijn, zich bevlijtigen, zich inspannen (met iets) Flucx rept me jou handen nou wachter niet z HOOFT, *Ged.* 2, 287. Hy (*Montecuculi*) dra (*zijn soldaten*) zelf in 't harnas voor, Op 't z paert, en rept de handen, VONDEL 10, 349. Ha den Mond en roert de Hand, HUYGENS 1, Niemand roert 'er hand, Op dat *enz.*, DE DEC 1, 304. Maagden ... Die de handen lustig rep Met gedurig waterscheppen, BILD. 1, 323.

> Siet hier een rouwen ambachts-man,
> Hy roert de leden wat hy kan,
> Hy laet sijn hant geduerigh gaen.
> CATS 1, 596 *a*.

> laet geen vreemt gepeys uw sinnen hier verstoren
> Dat gy omtrent het werck geen hant en hebt te roeren:
> De mensch moet aen het werk, en handen aen de pl
> 2, 331 *b*.

— Zegsw. *Roep God om hulp, maar roer de ha* HARREB. 1, 245 *a*. — *Rep handen en voeten: God het verzoeten, Ald.*

— *Hij kan zijne handen roeren*. Eigenlijk: hij vrij in zijne bewegingen; vandaar: hij kan d wat hij wil, hetgeen dan bepaaldelijk wordt t gepast op iemand wien zijne geldmiddelen tot onafhankelijk man maken.

— *De handen wringen*. Een gebaar van smart wanhoop. || My dunkt, ik zie hem nog bedr zyn handen wringen, SCHERMER 163.

— *De handen wrijven, zich* (*in*) *de handen wr ven*. Een gebaar van genoegen; doch niet alt letterlijk te nemen. || Hij mag zich in zijn handj wrijven, dat hij er zóó is afgekomen, *hij may z zijn, dat enz.* — De heer Kegge wreef zich de hand niet met dat genoegen, waarmee *enz.*, BEK *C. O.* 159.

— *De handen vouwen, samenvouwen*: ze, met vingers kruislings tusschen elkander gelegd, toeb gen, sluiten. || De sot vouwt sijne handen te same ende eet sijn eygen vleesch, *Pred.* 4, 5. Met hant gevouwen op den buyck, VONDEL 11, 5 (lat. *digitis inter se pectine junctis*). Williams in een' leuningstoel met gevouwen handen en h gesloten oogen, verdiept in de overdenkingen geestes, *Wildsch.* 6, 157. Zoo met de handen bov het hoofd samengevouwen, ... zag ze er uit om stelen, DAUM, *R. v. I.* 3.

— Inzonderheid het eerbiedig gebaar van smeek lingen, biddenden. || Ick biddetje mit ghevou hangden, Vrome burghers stae hy, HOOFT, *Ge* 2, 316. Zy worpt zich ... Voor 't outer neêr, m hant en knie gevouwen, VONDEL 4, 540. „Ja! dankt mijn ziel!" Verzucht de grijsaard, onbewu dat hij De handen samenvouwt, STARING 1, 110.

— *De handen samen*: tot het gebed (enz.) gevo wen. || Handjes samen, oogjes dicht, Is de eers christenplicht, *Kinderrijmpje*. — Weldra zal m niet meer over haar (*eene „halve heilige"*) durv

spreken dan met de oogen toe en de handen samen, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 95.

— *De handen in elkander slaan.* Een gebaar van verbazing, van ontzetting of van schrik. Niet altijd streng letterlijk te nemen. || Doe ontstack de toorn Balacs tegen Bileam, ende hy sloegh sijne handen te samen, *Num.* 24, 10. Hy sloeg zyn handen in mekaar, om zo eene beroerde kleindogter, *Leev.* 1, 261. Toen ik haar verhaalde, dat zij ... in een Krankzinnigenhuis geplaatst was, sloeg zij de handen in elkanderen, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 265.

— *De handen ineenslaan* en derg. Letterlijk: elkander de hand reiken.

ô Java, Grootvorstin dier landen,
Die als met zaâmgevlochten handen
Zich slingren over d' Oceaan!
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 6.

— Figuurlijk gebezigd voor: gemeene zaak maken tot onderling hulpbetoon. || Al die anderen (sloegen) de handen ineen ... en (dienden) met terzijdestelling van bijzondere belangen de gemeene zaak, FRUIN, *Beleg v. L.* 85.

De Portugeesche kust, de kille Zweedsche stranden,
Het verre Amerika, ja zelfs Barbaarsche landen
Vereenen zaam om strijd de handen
Voor haardsteên, Vaderland en God.
BILD. 13, 91.

— *De handen klappen, tezamen klappen* (of *slaan*) en derg.; *in* of *met de handen klappen* (*slaan*). Gebaar van blijdschap en tot toejuiching. || De handen t'samen slaen van blijdschap.... *Plaudere, applaudere,* PLANT. — Daer toe klaptense met de handen, ende seyden: De Koningh leve, 2 *Kon.* 11, 12. Alle gy volcken klappet in de hand, *Ps.* 47, 2. Dat de rivieren met de handen klappen, 98, 8. Alle boomen des velts sullen de handen t' samenklappen, *Jes.* 55, 12. Alle die het geruchte van u hooren, sullen de handen over u klappen, *Nahum* 3, 19. Klapt ghy noch van vreugt uw handen niet te zaem? DE DECKER 1, 181. Wel klapje lui daerom zo in de haugden, om datje van de Speullui word bekoord? V. ELSLAND, *Dronke Jaap*, 5. Gy weet niet, dat men anders kan goedkeuren, dan door in de handen te klappen, *Leev.* 5, 15. „Bravo! ferm gedaan!" riep Francis ... en zij klapte in de handen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 62. De ... jongen ... klapte in de handen op het heuglijk gezicht, BEETS, *C. O.* 313.

Wt luchtighe sinnen in mijn handen ick slae:
Heeft het jou wel behaecht soo clapt my allegaer nae.
HOOFT, *Ged.* 2, 338.

Laat al de stroomen vroolijk zingen,
De handen klappen naar omhoog.
Psalmber. 98, 4.

— *De hand* of *de handen opheffen, opsteken, omhoogsteken.* Gebruikelijk gebaar bij de eene of andere plechtige verklaring, inzonderheid bij eedzwering. Zie nader de voorbeelden. || Ende hy hief sijne rechter, ende sijne slincker hant op na den hemel, ende swoer, *Dan.* 12, 7. Als sy haer in elcke gemeynte met opsteken der handen Ouderlingen verkoren hadden, *Hand.* 14, 23. Zy staaken alle de handt om hoogh, verklaarende dat *enz.*, HOOFT, *N. H.* 136.

— Ook een dreigend gebaar. || 'k Liet pas myn haud opryzen, Of 't wyf dat krieuweld' als een pier, ALEWIJN, *J. Los*, 41.

— *De hand tegen iemand opheffen.* Letterlijk: het gebaar maken van iemand te willen slaan of te willen dooden, doch vaak figuurlijk gebezigd als eene uitdrukking voor: de verschuldigde eerbied of onderdanigheid uit het oog verliezen, verzet toonen, zich verzetten. Vooral gebezigd van kinderen tegenover hunne ouders. Verg. GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 258. || Die ontaarde zoon heeft de hand tegen zijn eigen vader opgeheven.

— *De* (of *zijne*) *handen wasschen, reinigen* enz. || Indien ick ... mijne handen suyvere met zeepe; Dan *enz.*, *Job* 9, 31. Sy en wasschen hare handen niet, wanneer sy broot sullen eten, *Matth.* 15, 2. Wast uw handen, wast uw tanden Dickwils *enz.*, CATS 1, 663 *b*. Myn heerschip staet hem en verkleet, Hy wascht sijn handen schoon, BREDERO 2, 217. Ghy, wasschen, Soetert, ghy, Die handekens? HUYGENS 2, 420.

— *De handen in de wolken gewasschen hebben*: op hooge bergen —, vandaar: in vreemde landen geweest zijn, eene verre reis gemaakt hebben. Verg. *Nav.* 9, 274 *a*.

— Het *wasschen, reinigen der handen* is eene verzinnelijking van geestelijke zuivering. || Reynight de handen gy sondaers! *Jac.* 4, 8.

— Zoo was het *wasschen der handen* bij de Israëlieten eene zinnebeeldige handeling ten blijke van onschuld, inzonderheid aan bloedvergieten. Zie de eerste aanhaling in haar volledig verband. || Alle Oudtsten der selver stadt, ... sullen hare handen wasschen over dese jonge koe, ... ende sy sullen betuygen ende seggen: Onse handen en hebben dit bloet niet vergoten, *Deut.* 21, 6. Pilatus ... nam ... water, ende wiesch de handen voor de schare, seggende, Ick ben onschuldigh van het bloet deses rechtveerdigen, *Matth.* 27, 24.

— Vandaar *Zijne handen in onschuld wasschen*: ten teeken dat men (aan iets) onschuldig is eene zinnebeeldige handwassching verrichten (zie de vorige aanhalingen); vervolgens figuurlijk gebezigd voor: zich (aan iets) onschuldig verklaren. || Ick wassche mijne handen in onschult, *Ps.* 26, 6.

— Vandaar weder *Zijne handen van iets, van iemand afwasschen.* Zie uitvoerig daarover Dl. I, 1811. || Hij wascht er zijne handen van af: hij slacht Pilatus, *bij* HARREB. 1, 280 *a*.

— *Als de eene hand* enz. Zie kol. 1759 en verg. „Laet *handen handen* wassen, ... Geen mensch en dient te staen alleen op eygen sin", CATS 1, 612 *b*.

— *De* (of *zijne*) *handen vuilmaken.* || Met de schop ... neemt men 't Vuil der haardstêe op, En wacht zyn handen vuil te maaken, LUYKEN, *Leerz. Huisr.* 139. Foei Franswatje wat maakt uwé uwees handjes vuil met die schullepies! BEETS, *C. O.* 26.

— *De handen niet aan iets willen* (of *zullen*) *vuilmaken.* Figuurlijk gebezigd voor: niet gezind of voornemens zijn zich met eene ongewenschte, onzuivere („smerige") zaak in te laten.

— *De handen in bloed, in iemands bloed verven*: bloedvergieten, iemands bloed vergieten. || Wilt gy ... ons dwingen, dat men moet De handen verwen, in ... burgerbloed? LANGENDIJK 2, 32.

— *Zijne handen branden.* Eigenlijk en figuurlijk; zie Dl. III, 1077.

— *Bang zijn* (*om*) *de* (of *zijne*) *handen aan koud water te branden*: overdreven bang —, in 't ongerijmde voorzichtig zijn. Zie Dl. II, 971.

— *Zijn hand verbranden*: iets „bij vergissing" nemen. (Zuid-Nederland).

— *Zijne handen wachten*: er op passen, ze voor schade of leed behoeden. || 't Sal smetten, of branden, Vrient wacht uw handen, CATS 1, 537.

— *De hand langen, reiken,* eigenlijk: haar lang maken, rekken, uitstrekken, maar meest gebezigd in den zin van: haar tot hulp toesteken. Verg. HANDLANGER en HANDREIKING.

— *De hand, eene hand, een handje, de handen leenen* (*aan iemand; bij, in, tot iets*): hulp bieden; eigenlijk en figuurlijk. Zie bij LEENEN.

— *Eene hand jet) aen-, bÿ-, toesteken*: behulpzaam zÿn. ‖ Een handje toesteken: hulp bieden, DE BO² 354 b. — In de bakkerÿ ziet men hem zelden eene hand toesteken, ja naauwelÿks verschÿnen, SLEECKX 12, 74.

— *Een handje helpen*. Oneigenlÿke uitdrukking voor: een zekere, een kleine hoeveelheid hulp verleenen. ‖ Een handje aan het toilet van de kinderen ... helpen, *K. Zev.* 3, 39. Help ons maar een handje! SOUS-BEKTS, *Onze Buurt*, 16. Mÿ dunkt, de vaders mochten ook wel eens een handje helpen! 31.

— *De hand(en) uitsteken, uitstrekken, uitreiken*, enz. ‖ Als yemant naderde om sich voor hem te buygen, *soo* reyckte hy sÿne hant uyt, ende greep hem, ende kuste hem, 2 *Sam.* 15, 5. Jesus de hant uytstrekkende heeft hem aengeraeckt, *Matth.* 8, 3. Met twee handen uytgesteken, HUYGENS 2, 239.

— *Tot iemand*: een gebaar om iemand hulp te bieden of hulp van hem te vragen. ‖ Mourenlant sal sich haesten sÿne handen tot Godt uyt te strecken, *Ps.* 68, 32. Steeckt uwe hant uyt tot den armen, *Sirach* 7, 34. Al mach God by tyen tot ons syn hant steken, *Troon m. bl.* 121.

— *De handen, Zÿne handen, Handen uit de mouw steken*; soms ook alleen *De handen uitsteken*: niet lui of ledig toezien, maar zich persoonlÿk weren bÿ 't werk. ‖ Handen uit de mouw steeken, poot aan speelen; zig bevlytigen, bezaarstigen, MAKIN. — Ick kenne dat de nood hand uit de mou leert steken, DE DECKER 1, 111. Een yegelÿck steeck nu sÿn handen uyt de mouw, om ... de brandt te nytten, BONTEKOE, *Journ.* 13. Kinderen, die ... de handen zullen moeten uitsteken en hunne natuurlyke gaven met vlyt oeffenen, v. EFFEN, *Spect.* 5, 184. Ik moest jen Moeder zyn, of ik je ereis handen uit de mou zou doen steeken! *Leev.* 1, 261. 'k Was ook geen pojje op de kas; 'k Wist handen uit de mouw te steeken, *Econ. L.* 1, 98. Als hÿ (*Paulus*) ... mede de handen uit de mouw steckt ... en ook ... zÿn takkebos aandraagt, BEETS, *St. Uren* 9, 326.

Wat baet'et in den noot een ander toe te spreken?
Wie let gedaen begeert, dient handen uyt te steken.
CATS 1, 591 *b*.

— *De hand moet* —, *gaat uit de mouw* en derg.: men moet —, men gaat (zelf) aan 't werk, enz. ‖ Alida Nigt zou poot aan moeten, en de handen uit de handschoenen, *Leev.* 2, 124. Hy hield van: „zwyg maar, en doe maar"; van handen uit den mou, *Blank.* 2, 116.

Al wie bekomen wilt dat hy van herten wou,
Wat staet hy slecht en siet? de hant moet uyt de mou.
CATS 1, 36 *b*.

(*Een verliefde*) oeffent sÿn verstant, al is hy plomp en rou,
Al is hy luy en traegh, de hant gaet uyt de mou.
1, 183** *a*.

— *Met de handen in de mouw* (*staan, gaan*): werkeloos, ledig, lui. ‖ *Compressis manibus*. Met de handen in de mouw. *In ociosos atque inertes competit* (enz.), SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 95. Met de handen in de mou gaen. *In eos, qui ocio languent*, III, 1, n°. 8.

— *De handen thuis houden*; ook: *stilhouden*; *voor zich houden*: ze niet naar iets uitsteken, ze werkeloos laten. Dikwÿls figuurlÿk gebezigd. ‖ Houd uwe handen te huis, *wees voorzigtig, geef niet, laat u met de zaak niet in, enz.*, WEIL. — You borsjes, met verlof; daer ick men pinck op set, (Stil, seyse, schaemje niet, Kees, houdtje haugde voorje ...), HUYGENS 1, 361. Word het (*zeker dichtwerk*) achtergehouden, zo zal ik voortaen myn handen t' huis houden, v. EFFEN, *Spect.* 8, 229.

Sou dwerpt der slingren Raet, en die dat smyten will,
Dat beter op sÿn' rust en hiel sÿn' handen stil.
HUYGENS 1, 432.

Voor *handen die zich thuis houden* zie onze a
haling (uit MOORT, *N. H.* 233) in kol. 1756.

— *Zyner handen niet thuis hebben*: verschillende opvattingen, t. w.: overal met de
gers aan zitten; niet kunnen laten te krabbelen
te kopen; dikwÿls ook: geene vrouw met vrede
nen laten.

— *De handen houden*, betrekkelÿke als *thuishou*
vooral in de vermaning *Hou je handen!* blÿf
van 't lÿf; blÿf van mÿn lÿf! ‖ *Guurtje*. Sou
stil, wat duyvent schuyglen! Waer mien gy dat
bint? nou, segh ick, houwt jou hanglen! BEEK
1, 218 (*zie ook* 2, 282).

Als Lobbetje seyt, ay mus sit still, ...
Dat is soo veel, as 't is mÿn will: ...
En dat hy schouw sÿn handjen hÿl,
Sy souwter over aentrocken.
BREDERO 3, 133.

— *Handen* (*handjes*) *thuis!* afgeblaven!
aangeraakt! Vaak figuurlÿk gebezigd, b. v. in
zin van: u daarmede niet gemoeid, — niet ingela
en derg. ‖ *G.* 'k Sel jou met deene nagels de o
uit de kop halen. *C.* Handjes t'huis, 'k wil
meer geraas, v. HALMAEL, *Gev. Kwaker*, 3de B
58. Zulke knaapjes als gy zyt, moeten dees
soortgelyke bewoordingen niet aanroeren ...
roep ik: handen t'huis, dat is heilige waar, *Bl*
3, 337. Handen thuis, *Titel bÿ* BEETS 3, 376.

— Met dezelfde beteekenis *Handen* (*hand*
af! eng. *hands off!* Zie AF, 17).

Yder wenscht het schoon juweel,
Voor sÿn buyt en eygen deel ...
Seker hopman endertusschen
Roept, t'sa mackers, handen af; ...
Niet te mallen, niet te kussen.
CATS 1, 172 *a*.

— Als bevel bÿ de gymnastiek (vooroefening
beduidt *Handen af!* de *handen* naar omlaag, la
het lÿf.

— *Hand* (of *Hou hand*) *van de bank*, (*'t sla
is verkocht*)! Zie BANK, 1ste art. (DL. II, 97
voorts ook nog BREDERO 1, 230; 2, 59, en verg. *n
hand van der hutte!* (*D. Wtb.* 2, 280; 4,
341). ‖ Hou handen van de banck, of ick
soo kroonen, Met dese tinne-schotel, dat enz.,
MOL, *Bedr. Lichtm.* 8.

— *Handen van den gezalfde!* Zie DL. IV, 215

— *De hand(en) aan iets slaan*; in Zuid-Ned
land ook, en meestal zelfs: *aan iets steken*: n
de *handen* iets aanraken, aangrÿpen, aanvatten
-tasten. In verschillende opvattingen.

1°. De handeling zonder meer. ‖ Hare hant slo
sy aen den nagel, ende hare rechter hant aen d
hamer der arbeytslieden, *Richt.* 5, 26. Held
Boôot ... schÿnt de hand te slaan aan 't krom
disselhout, BILD. 7, 14.

2°. Met het bÿbegrip dat de handeling geschi
om geweld, roof en derg. te plegen. ‖ Of hy niet sÿ
hant aen sÿns naesten have geslagen heeft, *Es*
22, 11. Sy doodden ... drie houdert mannen, m
sy en sloegen hare hant niet aen den roof, *Est*
9, 15. Dat de deuren van de Waterkeringen
toegezet zÿnde, niemand ... zal vermogen ..., z
handen aan Stads Slooten te slaan, om die te
ceren of te breeken, *Handv. v. Amst.* 723 *a*. Isab
een meisje van haar stand zich veroorloofd had
eene hand aan te steken (*aan hare bloemen*),
ze gewis *enz.*, LOVELING, *Idos.* 69.

Zÿ slaan aan het lastdier der weezen de hand;
Zÿ nemen de melkkoe der weduw te pand.
TEN KATE, *Joë*, 85.

3°. Met het bijbegrip dat de handeling geschiedt om *met*, of *aan* hetgeen wordt aangegrepen of aangepakt, te werken. || Dickwils ... half oft meer beschoncken wesende, sloegh (hy) hant aen de Pinceelen, en maeckte noch grooten hoop wercks, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 161 *c*. Sla ik volgens pligt myn handen Aan de natte en drooge wasch, *Econ. L.* 3, 90.

— Hierbij *De hand —, de handen aan den ploeg* (*slaan*). Eene bekende zegswijze ontleend aan *Luc.* 9, 62 („Niemant die sijne hant aen den ploegh slaet, ende siet na het gene achter is, en is bequaem tot het Koninckrijcke Godts"), maar gebezigd in eene eenigszins gewijzigde opvatting, t. w. voor: aan 't werk gaan, zijne taak ter hand nemen, d. w. z. niet lui of ledig (blijven) zitten enz. Thans nog alleen in min of meer verheven stijl gebruikelijk en in Zuid-Nederland uitsluitend tot de boekentaal behoorende. || Men vint menschen van soo weynigh bedrijfs, en luyen aert, dat de selve ... de handt aen den ploegh niet en derven slaen, CATS 1, 37 *b*. Block nacht en dagh, Andries, ... slaet handen aen de ploegh, En siet niet achterwaerts, HUYGENS 2, 351.

Neen vrienden, stil te zijn en acht ick niet genoeg,
De mensch moet aen het werk, en handen aen de ploeg.
CATS 2, 331 *b*.

— *Hand aan den ploeg, zoo zal 't God vorderen*, HARREB. 3, 198 *b*.

— *Slaat hand aan de kaars!* (Zuid-Nederl.): maak een begin, vang aan! (t. w. met datgene waarvan sprake is). Deze vermoedelijk zeer oude uitdrukking schijnt ontleend aan een onderdeel van de R. K. doopplechtigheid; bij deze wordt namelijk, tegen het einde, aan peter en meter eene brandende kaars in de hand gegeven, wanneer de priester hen (met de woorden *Accipe lampadem ardentem* enz.) hunne nu aanvangende verplichtingen gaat voorhouden.

— Misschien kan hieruit ook wel verklaard worden de zonderlinge zegswijze: *Hand aan* (of: *grijp toe*), *gij zult gevader worden* (zie HARREB. 1, 278 *a*).

4°. Met het bijbegrip dat de handeling geschiedt om met iets een begin te maken. || Geen Kooplieden ... sullen de hand aan de sack slaen ... voor thien uyren, *Willek. v. Harderw.* I, 6, 13.

— In figuurlijk verband. Aan iets beginnen, iets *ter hand* nemen; soms ook wel in de bet. van: zich aan iets wagen. || Villers, ook, zoude ... zich wel gewacht hebben van de handt aan zoo disteligh een' zaak te slaan, HOOFT, *N. H.* 1156. Gelyk alle konst of minder werk vreemd blyft voor de geene, die daar nooit hand aan slaan, LUYKEN, *Br.* 110.

— Zeer gebruikelijk is vooral *De hand(en) aan het werk slaan*: het werk opvatten. || Mijne eerste zorg (was) de hand aan 't werk te slaan, ten einde *enz.*, DE LANNOY, *Dichtk. W.* v. Dan slaat hij weêr ... De hand aan 't werk, dat weide of akker biedt, LULOFS, *Ged.* 187. Zoolang de eigenaar ... zich (niet) bereid toont weer zelf de hand aan het werk te slaan, PRUIN, *Tien J.* 229.

— Zegsw. *Ik sla er geen hand aan:* ik houd er mij vrij van, ik houd mij er buiten, ik wil er niet mede te maken hebben, of iets derg. || Daar hoor ik .. dat uws Broërs Weduw trouwen zal met Gerrit van Oldenburg! wel, nu sla ik er geen hand aan: Mevrouw Leevend trouwen met ... zulk een Nero niemandsvriend! *Leev.* 1, 1.

— *Hij heeft er geen hand aangestoken* (t. w. aan zeker werk enz.): hij heeft er niets aan gedaan, het gelaten zooals het was. (Verg. Dl. III, 1234, r. 11).

— *Er is geen hand* (soms ook *er zijn geene handen*) *aan te steken*. In Zuid-Nederland. Met betrekking tot zaken: „er is nog geen koopen aan; zij zijn nog veel te duur". Met betrekking tot personen: „er is niets mede te beginnen." || Aan d'asperges is geen hand te steken. — Bazin Smet ... trad ... met dreigende oogen (binnen).... „Pauw" morde de schouwveger, bleek van toorn, „ik ga naar boven; want ik gevoel het wel, aan die vrouw zijn geene handen te steken", CONSC. 2, 186 *a*.

— *De hand(en) aan iemand slaan* of (in Zuid-Nederl.) *steken*, t. w. om hem kwaad te doen, (bij uitbreiding om hem te dooden; en vandaar: iemand ombrengen). || Steek een hand aan mij, als gij durft! *heb het hart eens mij aan te raken!* — Zoudt ghy, gelijck ontzint, De handen durven slaen aen dat onmondigh kind? VONDEL 3, 752.

— *De hand(en) aan zich zelf slaan:* zich vergrijpen aan zich zelf, „zich zelven te kort doen", d. i. zelfmoord plegen. || In dat vreesselijk tijdstip, slaat de mensch de handen aan zichzelven, daar hij het beter acht, om niet te bestaan, dan *enz.*, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 375.

— *De handen schenden* (of *schennen*) *aan iemand* of *iets*: zich aan iemand of iets vergrijpen. Zie ook bij SCHENDEN. || Soo ... eenich bordeel-brock zijn handen quam te schennen Aan u persoon, of goedt, BREDERO 2, 54. Hebt ghy uw handen zelf dan aen den knecht geschonden? VONDEL 3, 786. Zou ick mijn handen schenden Aen dat vervloeckte geldt? 3, 791. Ik (wierdt) soo verwoet gemaekt, Dat ik myn handen haest hadt aen den vent geschonden, DROSTE, *Overbl.* 65. Om zyn handen Te schenden aan het recht der volkeren, aan wetten, G. BRANDT, *Poëzy* 3, 223.

— Voor *De schennende hand* (*slaan aan iemand* of *iets*) zie bij C).

— *De hand(en) in iets steken.* || Dat kind steekt voortdurend de handjes in den mond.

— Zegsw. *De handen niet in —*, of *in geen koud water* (*willen, behoeven te*) *steken:* zich niet de geringste onaangenaamheid (willen of behoeven te) getroosten. || Hy steeckt niet een handeken in kout water. *De eo dici solitum, qui procul ab omni incommoditate semotus vitam ageret*, SARTOR., *Adag.* II, 6, n°. 28 (verg. III, 2, n°. 39). Een juffertje dat haar handen niet in koud water plagt te steecken, *Leev.* 4, 35.

Ick selje niet een quaat woortje toe-spreecken,
Je selt niet een hangtje in 't kouwe water steecken,
Je selt gaan op jou gemack, en leven op jou rust.
BREDERO 1, 259.

— Spreekw. zegsw. *De hand in het deeg steken* (ira. *mettre la main à la pâte*), eigenhandig deelnemen aan het werk, een werkdadig deel aan den arbeid nemen; ook: zich met de zaak waarvan sprake is moeien, zich in die zaak mengen.

P. Sulc ghier zyn kiste vult, niet vreesende tghedreech
Van Godt almachtich. *S.* De handt steckjeker jnt deech.
Men zout tasten ande weech by sulke malicien.
EVERAERT 55.

— Vandaar *De hand in het* (of *in een zeker, in dat*) *deeg hebben* (fra. *avoir la main à la pâte*; eng. *to have a hand in the pie*): in eene zaak (in eene zekere, in die zaak) een werkzaam aandeel hebben. || Hy heeft de handen in dat deegh, DE BRUNE, *Spreeckw.* 486.

D. Eist om scrychs ghewinnen my dat ghewaecht
Dat zy dit doen? *L.* Watge ooc vraecht.
Een blendt man zout tasten anden weech.
M. Je hoore wel ghy hebter dhandt jnt deech.
Hoe hooghe hoe leech, ghy gheifse een smuerken.
EVERAERT 216.

— *De hand in 't spel hebben* (nhd. *die hand im spiele —, in den karten haben*, *D. Wtb.* 4, II,

357). Figuurlijk voor: aan of in iets deel hebben, aan of in iets mededoen, medewerken. Vandaar waarschijnlijk:

— *De hand in* (soms ook *aan*) *iets hebben:* een werkzaam aandeel aan iets hebben, aan iets medewerken; dikwijls met het bijbegrip dat zulks in 't geheim het geval is. || In die onderneming heeft zeker een ander de hand, *hij werkt er bedekt onder*, WEIL. — Die de Hand heeft in het deelen Kiest het slechtste niet van veelen HUYGENS 1, 674 (spa. *El que parte Toma la mejor parte*). Dat het ... bedriegeryen waaren ..., het zy ze door het Priesterdom ... bedacht ... wierden, het zy ... de Duivel de hand daar in gehad hebbe, v. EFFEN, *Spect.* 12, 218. Die ... Waereld, die . . zo bedorven is, dat men haast niet meer zien kan, dat onze lieve Heer er ooit hand of vinger aan gehad heeft, *Blank.* 1, 33. Dat de vriendschap ... verbrooken wordt door strydige belangen, zonder dat of trotschheid, of gierigheid, daar de hand in hebben! 1, 192. De een zeide dat het het werk was van den ouderling Rietveld. ... Een ander was van oordeel dat de kapitein ... er de hand in gehad had, v. LIMB. BROUWER 1, 66 *b*. Een gids kan niet anders verteld hebben; het is ... eene trouwe kopie (*naar de werkelijkheid*), waar de schrijver de hand volstrekt niet in heeft, KNEPPELH. 6, 5.

— *De handen uit iets halen.* || Jongen, haal je handen uit je zakken!

— *Handen uit den mond, den zak* enz.: haal, neem de handen uit den mond enz. || Nou, hangden uyt de mouckt, hoe staet de lecker soo en pruylt? ... Wat schort myn seuntje, wel Keesje hoe grey gy dus? BREDERO 1, 236.

— *Hand uit de kwistkwas!* Zooveel als: blijf van mijn lijf; geen handtastelijkheden! || Hangt uyt de quist-quas, stil myn goe maatje, BREDERO 1, 230.

— *De hand op iets zetten*: plaatsen. || Ik ging naar mijn plaats terug ... met het vaste voornemen, nooit meer een hand op het klavier te zetten (*het klavier nooit meer te zullen aanraken*), *K. Zev.* 1, 294.

— *De hand op iemand zetten*, t. w. om hem vast te houden. Bijbelsche spreekwijze. || Gy sett uwe hant op my, *Ps.* 139, 5. (*Kantt.* ... dat ick u niet en ontloope).

— *De hand op iets* of *op iemand leggen.*

1°. Eigenlijk. || Joseph sal sijne hant op uwe oogen leggen, *Gen.* 46, 4. Komt ende leght uwe hant op haer, ende sy sal leven, *Matth.* 9, 18.

— *Hand op 't plankje!* Zooveel als: boter (of: geld) bij de visch! d. w. z. gereede betaling wordt vereischt. Zie HARREB. 1, 278 *a*.

2°. Meer of minder figuurlijk. Zich verzekeren van —, beslag leggen op iets of iemand. || Bij die verkooping heeft hij de hand gelegd op een boek, dat hij al zoo lang wenschte te bezitten. — De hand op een misdadiger leggen: *hem aanhouden en gevangennemen.* De rijksveldwachter X heeft de hand gelegd op een gevaarlijken strooper. — Zoo de Heeren in de Oost zoo gretig de hand leggen op de jonge meisjes, die van hier komen,... hoe komt het dan, dat mijn Heer niet getrouwd is? *K. Zev.* 3, 144.

— *De hand slaan op* (*iets*) komt eveneens voor in den zin van: beslag leggen op. || Met beyde ... Revieren (is) de vrydom der Portugesen afgepaeylt ..., want alle Schepen, die by Z. oft by N. der voorschreve Revieren blyven, komen d' Inwoonders de hant opslaen, *Begin e. Voortg.* 12, 61 *b*.

— *Iemand de hand —, de handen opleggen.* Eene plechtige handeling tot zegening of wijding. Zie GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 220 en verg. HANDOPLEGGING. || Doe wierden kinderkens tot hem g bracht, op dat hy de handen haer soude opleggen ende bidden, *Matth.* 19, 13. Simon sagh, dat de opleggninge van de handen der Apostelen Heylige Geest gegeven wiert, *Hand.* 8, 18.

— *De hand leggen aan iets.* — 1°. Eigenlijk. Leght uwe hant aen den boge, 2 *Kon.* 13, 16.

2°. Min of meer figuurlijk. Met betrekking het werk of een werk: er aan gaan, t. w. om het beginnen of voort te zetten.

— Overdrachtelijk. *De laatste hand aan leggen:* er de laatste werkzaamheden aan verrichten inzonderheid: de laatste verbeteringen (bij een kunstwerk: de laatste toetsen enz.) er in of er op aanbrengen; vandaar: afmaken, voltooien. Verg. nhd. *die letzte hand* (*anlegen*), eng. (*to put*) *the last* (*the finishing*) *hand.* || *De bal is aan den kuil gebragt*, 't gebragt tot op het uiterste, zo dat 'er maar weinig moeite de laatste hand aan te leggen TUINMAN 2, 169. — Het gevaar ... van mij Werken naa te laaten zonder er de laatste hand te hebben gelegd, DE LANNOY, *Dichtk. W.* v. bevende zal ik de laatste hand aan mijne schilde leggen *enz.*, v. D. PALM, *Red.* 1, 198. Den beeldhouwer, die wel gedoogt, dat het beeld .. op gebruiktuiglijke wijze ... uit het steen gehakt wordt maar die zelf er de laatste hand aan legt, *K. Z.* 2, 109. Trees liet de anderen de laatste hand aan het werk leggen, CONSC. 4, 378 *b*. Zoo zag ik hij vóór mij, bezig zijnde met het portret van een zijner vrienden. Hij leide de laatste hand aan het haar BEETS, *C. O.* 307.

— *De hand(en) aan iemand leggen:* hem vatten gevangennemen. || Handt aen yemanden legge *Mettre la main à aucun*, PLANT. — Sy leyden handen aen haer (*aan Athalia*), 2 *Kon.* 11, 16. De Puriteinschen vrijheidsgeest, die zich niet ontnam had de hand aan den geheiligden persoon des Konings te leggen, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* 136.

— *De hand* (soms ook *Hand*) *aan iets houden.* Figuurlijk in verschillende opvattingen.

1°. Zich met iets bezighouden; met iets onledig zijn. Thans verouderd. || *Spartam nactus es, hanc orna.* Ghy hebt wel wat die handt an te houden bestelt dat, SARTOR., *Adag.* II, 5, n°. 76. *Aliquem sortiatur Spartam oportet.* Hy moet wat hebben dat handt an te houden, *Ald.* Ghy hebt waer aen ghy hand te houden, DE BRUNE, *Spreeckw.* 458.

2°. Zijn steun geven aan eene onderneming; inzonderheid aan eenig heimelijk bedrijf. || (Men) schikte ... zekeren hopman ... na Guienne ..., om verscheiden heeren wat openings te doen (t. w. *van zekeren aanslag*), op dat zy ... handt aan de zaak, oft te minsten rust hielden, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 4. 'T was reeds zoo verre, dat de Kaiserlyke Majesteit, gekoomen in verdachtenis van al heimelyk handt aan 's Koninx bedryf te houden, de harten der vorsten verloor, HOOFT, *N. H.* 204.

> Toen heeft men voorts gedacht op list en looze vonden:
> Meineedig onderling te zaamen zich verbonden,
> Om zo dit schip van staat op een onzeek're stond,
> Het koste ook wat het kost, te booren in de grond,
> Daar gy, als hoofden, zaam de hand aan hebt gebouwd.
> ASSELIJN, *Kgm. v. H.* 33.

3°. Iets steunen in den zin van: er zich een verdediger of een voorstander van betoonen; iets steunen met zijn naam of gezag, en derg. || Daniel Heinsius ... prijst den tooneelyver en de speelen der Grieken ... De doorluchtige ... Gerardus Vossius houdt (*als blijkt uit zijne „Institutiones poeticae"*) rijkelijck de hant aen dichtkunst en tooneelpoëzy, ... vereerde... oock den schouburgh... met zijne tegenwoordigheit, VONDEL 7, 86.

4°. Iets niet laten varen, niet in den steek laten. || Dat hare Majesteyt gelieve de handt aan het werck te houden, op dat de verdruckte Christenen ... eens mochten verquicken, en het hooft boven krygen, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 34.

5°. In of bij iets volharden.

Chr. Volhard dan, zooghe wilt, als een die nimmer suft,
E. Ghy leertme dit, en houd geen hand aen deze zaecken. VONDEL 3, 520 (gr. *οὐχὶ συνδράσουσα νουθετεῖς τάδε*).

6°. Voortdurende zorg of oplettendheid aan iets schenken, wijden; vandaar: tegen het verval, de verwaarloozing, of de veronachtzaming van iets waken. || Als er aan dien tuin niet een beetje meer de hand wordt gehouden, zal het spoedig een wildernis zijn. — De aarde, daar de hand niet aan gehouden wordt, brengt doorns en distels voort, *Blank.* 1, 267.

— Inzonderheid met betrekking tot wetten, verordeningen en derg. Voor de handhaving en de uitvoering er van zorgen, waken. || Streng, stipt de hand houden aan de politieverordeningen. — Met ernstlyk bevel, aan de algemeene staaten Hun hand te houden aan 't uitvoeren der plakaaten, ASSELIJN, *Egm. en H.* 33. Sullende Copie daar van (t. w. *van eene resolutie*) ... gesonden worden aan de Gouverneurs en Commandeurs van alle de Frontieren van den Staat, om de hand te houden aan de exacte observantie en executie van deselve, *Gr. Placaatb.* 6, 139 *b*.

— Vandaar weder in het algemeen: waken, zorgen voor iets, of dat iets gebeurt. || De ... Gedeputeerden (te Velde) ... sullen de handt daar aan houden, dat de Generaals, Officieren en de Troupes van den Staat in het gecombineerde Leger hebben en behouden de rangh, welcke haar toekomt, *Gr. Placaatb.* 5, 67 *a*.

— *De hand aan iemand houden.*

1°. Hem niet aan zich zelven overlaten; d. w. z. hem onder bestuur, onder tucht houden. || Die jongen kan heel goed (werken), maar er moet de hand aan hem gehouden worden.

2°. Hem niet aan zijn lot overlaten, t. w. hem door (geldelijke of andere) ondersteuning voor verval behoeden. || De hand aan iemand houden, *voor iemand zorgen*, WEIL.

— *De* (*zijne* enz.) *hand* of *handen* (*van iets* of *iemand*) *aftrekken.* Zie Dl. I, 1673.

— Met dezelfde beteekenissen in Zuid-Nederland *De* (*zijne* enz.) *hand* of *handen* (*van iets* of *iemand*) *afdoen.* Zie DE BO² 25 en verg. STALLAERT 1, 556 *a*. || Daerom hebicker myn hant afgedaen, ende ic laetse gewerden, ... want icx mi niet meer aentrecken en wil, V. HERENTHALS, aangeh. bij DE BO. Vraag ik iets in het belang der partij ..., dan laten ze mij in den steek.... Welaan, ik doe er mijne hand van af, en trek mij niets meer aan: ik zal niet eenmaal meer gaan stemmen, LOVELING, *Sophie*, 346. Zou zij voor eenige honderden franken hare hand van dat kind doen! LOVELING, *Idon.* 151.

— *De hand lichten.* Uitdrukking, verschillend van beteekenis naar gelang van de beteekenis van het ww. *Lichten.*

α) De *hand* lichter maken, minder zwaar doen zijn, haar druk verminderen. Figuurlijk gebezigd in verschillende toepassingen.

1°. Niet streng op zijne eischen blijven staan; zich niet streng aan de gestelde eischen houden. || Zal hij met strenge eischen den student, die voor zijn examen klaar is, ophouden? ... Zal hij dan de hand lichten en zijne getuigschriften den eersten den besten, die er om komt vragen, toewerpen? VISSERING, *Herinn.* 3, 268.

— Als term in den koophandel: minder vragen dan nu wel eigenlijk de marktprijs is; den prijs afslaan. || De hand ligten, beeter koop geeven als wel behoorde, WINSCHOOTEN, *Seem.* 138. .. de waar beter koop laaten volgen .... *vendre la marchandise à meilleur marché*, MARIN.

Kost ick men Melck quyt worde? 'k sagh 't wel te bedecken,
'k Selseme lijck wel quyt maken al souwense de Hongden [uytlecken,
'k Magh de hangt me gaen lighten en geven den deut,
En schreeuwe: Melck, Melck! dat 't bygort weêrom steuyt.
V. STEYN, *L. Meese*, 7.

— *De hand weten te zwaren en te lichten.* Eigenlijk: naar de tijdsomstandigheden den prijs zijner waren weten op of af te slaan; figuurlijk: weten naar gelang van omstandigheden meer of minder streng te zijn, weten „te geven en te nemen." || Die dat kunsje (*van de hand te lichten*) niet en kan, die werd geseid, niet te kunnen ligten nog swaaren: niet deugen tot de koopmanschap: of ook wel al te stijf op sijn stuk staan, WINSCHOOTEN, *Seem.* 138. Een koopman wint niet altoos, maar lyd ook wel schade door 't afslaan van den prys der waaren of diergelyke oorzaaken. Zyn verstand blykt, wanneer hy tydig, met het minste verlies, zich die weet quyt te maken. Zo moet hy weten de hand te zwaaren en te lichten, TUINMAN 2, 121.

— *De hand met iets lichten; met iets de hand lichten; de hand er mede* (t. w. met datgene waarvan sprake is) *lichten.* Eigenlijk ten opzichte van — of met betrekking tot —, koopwaar; figuurlijk: het met iets niet te streng nemen; ook: het er zich gemakkelijk mede maken; er zich met een gauwigheidje —, met „den Franschen slag" afmaken. || De hand lichten met zijn schoolwerk: *dat niet met de vereischte nauwkeurigheid maken.* — Wij moeten de hand er mede ligten, *wij behooren het goedkooper te geven*; ook: *wij moeten in de zaak wat toegeven*, WEIL. — Want men hoort zelden wat uit het Woord, en voor al by de groote lui; die, heb ik wel gehoord ..., dat er zo wat de hand mee ligten, *Leev.* 6, 8. Om eindelijk eens van de beesten af te komen — immers als wij er niet een weinig de hand meê ligten, komen wij er nooit af — ... wij weten *enz.*, FOKKE, *Verz. W.* 2, 23 (zie ook FOKKE, *B. R.* 2, 266).

— Vaak gebezigd met betrekking tot het niet streng handhaven van, of het zich niet stipt houden aan verordeningen of voorschriften. || De hand lichten met eene politieverordening, — met de bepalingen van de zondagswet, — met het opvolgen van een leefregel.

β) De *hand* oplichten, opheffen, t. w. haar van iets af- of wegnemen. Een, aan eene zinnebeeldige rechtshandeling ontleende (rechts)term voor: afstand doen van eene vordering of van eenig recht. Zie VERDAM 4, 480 en STALLAERT 1, 556 *a* (*lichten hant ende voet*). Verg. HANDLICHTING.

— *Iemands handen binden.* || Bindet sijne handen ende voeten, *Matth.* 22, 13. Gij bondt dees handen — laat mij sterven Met ongebonden aangezicht, BEETS 1, 177.

— *Iemand de handen binden* wordt figuurlijk gebezigd voor: iemand in zijne vrijheid van handelen (of anderszins) belemmeren, hinderen. || (*Zij*) ... die ... den Regters selfs de handen (soeken) te binden en de mond te stoppen, op dat zy geen regt ende geregtigheidt souden oeffenen, V. HEEMSKERK, *Arc.* 444.

Verg. hierbij *handenbindertje*, *-bindstertje*, als benaming voor een klein kind dat de moeder in hare vrijheid van beweging belemmert.

— *Gebonden handen* worden gebezigd als het beeld van onmacht, onvrijheid, ondergeschiktheid aan een anders wil. Aldus in

— *De handen zijn hem gebonden*: hij is zijn eigen meester niet; hij kan niet doen wat hij wil. Zie HARREB. 1, 277 *a*.

— *Zich met gebonden handen overgeven aan iemand*: zonder zijn eigen wil te kunnen —, of te willen laten gelden; machteloos, of: blindelings.

— Tegenover deze uitdrukkingen staan *De handen vrij hebben* of *krijgen*, in de gelegenheid zijn of gesteld worden om onbelemmerd te handelen, — ongehinderd te doen wat men verkiest; *iemand de handen vrij laten* (ook: *de vrije hand laten*): hem de mogelijkheid van onbelemmerd te handelen niet benemen. Verg. *D. Wtb.* 4, II, 336. || Moest men om de handen vrij te hebben, afstand doen van *enz.*, BAKH. v. D. BRINK, *Stud.* 1, 14. Door deze afleiding van des vijands aanval kreeg insgelijks de Luitenant de handen vrijer, CONSC. 1, 273 *b*. Maurits de vrije hand tegen de Nederlandsche grensteden te laten, of de belegerde vesting prijs te geven, en Maurits te keer te gaan, FRUIN, *Tien J.* 335.

— *De politiek „van de vrije hand"*: zoodanige staatkunde, of die staatsmanswijsheid, welke zich, hoezeer in 't algemeen bereid met haar mede te gaan, door geene overeenkomsten of toezeggingen aan eene geestverwante partij bindt of binden wil.

— *Vrije* voor: niet ondersteunde enz. *hand*. Zie *Uit de vrije hand* hieronder bij F).

— Ook *De handen ruim hebben* wordt gebezigd voor: door niets belemmerd worden; kunnen doen wat men verkiest. || Hierges, hebbende nu de handen ruim, stopte de Yssel, HOOFT, *N. H.* 433. Hij had nu ... de handen ruim, ten aanzien zijner verordeningen ..., om die geheel naar zijnen zin interigten, v. HEMERT, *Lekt.* 2, 136.

— In eene andere opvatting. Kunnen doen wat men verkiest omdat men geene bezigheden heeft die zulks verhinderen; vandaar: niet veel te doen, niet veel omhanden hebben. || De handen ruim hebben: niet te veel te doen hebben, MARIN.

— *De, zijne, iemands hand vullen*. || Gy sultse (*priesters*) salven, ende hare hant vullen (*met offerande*), ende haer heyligen, *Exod.* 28, 41. Gras op de daken ... Waer mede de maeijer sijne hant niet en vult, noch de garvenbinder sijnen arm, *Ps.* 129, 7.

— *Iemands hand* of *handen* —, *iemand* (3de nv.) *de hand* of *handen vullen* (t. w. met geld). Eene uitdrukking voor: zich door geld van iemands dienst, of van zijne genegenheid, welwillendheid en derg. verzekeren; dikwijls niet veel verschillende van: iemand omkoopen. || Iemand de hand vullen, ... tevredestellen, paaijen, WEIL. — Men vind by wylen gelegentheid om 'er in te komen (*in zekere kiosken*), mits dat men den tyd waarneeme, dat 'er niet als de Wachters zyn, welken men de handen moet vullen, DE BRUYN, *Reizen* 1, 79 *a*. Den ouden Amsterdamschen Tooneelkijker ... wiens autheur het de mode was by 't verschijnen van een nieuw stuk de handen te vullen op dat hy het niet denigreeren zou, BILD., *Br.* 5, 248.

> Om dat ghy ons seynt niet den ydoonen,
> Mare die van v meest wordt ghefauoriseert,
> Oft die v handen best vult met croonen:
> Ghy verkiest voor rechters alsulcken persoonen
> Die v meest volghen met importuniteyt.
> HOUWAERT, *Milenus Clachte*, 37.

> Want sooj' een Advocaet geen hant, of beurs en vult,
> Weet datje weynig hulps van hem genieten sult.
> CATS 2, 513 .

— Hetzelfde beduidt *Iemands hand(en)* —, *iemand de hand(en) zalven, smeren*; nhd. *einem die hände salben, einen in der hand schmieren* (*D. Wtb.* 4, 342). Vandaar *handsmering* voor: steekpenning, fooi. || Iemand de oogen uitsteecken, het welk eenigendlijk beteekend iemand omkoopen, en de handen salven, WINSCHOOTEN, *Seem.* 288. De majoor la place . . (maakte) zijn compliment ..., dog met koeltjes, hetwelk ons deed denken of hij niet al wel over ons tevrede was, dewijl hem de handen niet gesmeert hadden, *Uit een reisverhaal* (a°. 17 in *Nav.* 45, 353.

— *Iemands handen houden*: ze vasthouden, terhouden, t. w. om iemand eene handeling te letten (in de aanhaling het afnemen van „bonnet").

> Ick mach hem duysentmaal hebben ghehonoreert,
> En hy, den onbelaafden Esel, en heeftet noyt vernoecht
> Dat hy mijn handen hiel, en hebben voorghekomen,
> Dat ick mijn Bonnet niet heel hadt afgenomen.
> BREDERO 2, 208.

— *De handen sterken* (van iemand of van zelf). Bijbelsche uitdrukkingen voor: ze krachtig maken; figuurlijk voor: iemand kracht en moed verschaffen, verleenen. || De Heere haddese verblijdt, ende het herte des Koninghs van Assur hen gewent, om hare handen te stercken in werck, *Ezra* 6, 22 (*Kantt.* om haer moedigh en lustigh te maken tot dit werck). Sterk onze handen en zegen onze vlijt, *Psalmber.* 90, 9.

— *Handje bakken, handje plakken*. Zie HANDJE-BAKKEN, -PLAKKEN, en verg. HANDJEKLAP en HANDJEPLAK.

C) Dikwijls worden de *handen* of eene der van (en dan wordt de rechterhand bedoeld), dacht of voorgesteld als voor —, of op last van dikwijls zelfs in zekere mate onafhankelijk van den mensch handelende. || Soo doet hem, gelijk als uwe hant vinden sal, *Richt.* 9, 33. Alles uwe hant vint om te doen, doet dat met macht, *Pred.* 9, 10. Sijne handen weygeren te wercken, *Spr.* 21, 25. Dat oock de ringelmuijr, hinten en buiten muijr, op eenige plaetsen, de handt den metselaer eischen, HOOFT, *Br.* 1, 232. Alt dat sy lieden (*Scipio en Laelius*) ... haer hand over 't werck (hebben) laeten gaen, schijnt Terentius selve niet te willen ontkennen, 1, 425. 't H geen bystant krijght, Noch hulp van uwe handen VONDEL 4, 380. Eer my weer mijn' hand ontvalt HUYGENS 1, 94. Komt Musa stiert mijn hant, stijft mijn swacke sinnen, POIRTERS, *Mask.* 1 Hij (*een schilder*) ... bracht al zijne avonden door met ... krabbelingen ... te maken, om zich de hand in de Samenstelling te oefenen, CONSC. 55 *a*. Weldra zal zijne hand (*van een schilder*) de ingevingen van zijnen geest kunnen beantwoorden, *Ald.* Liefde, poëzie ... sleepten het hart de hand der Italiaansche schilders mede, zoo *Antw. Schildersch.* 130.

> Het kreupele geschrift van teere Leerelingen
> Wordt by des Meester hand met konstelicke ringen,
> Met strick en spinneweb omvlochten en geçiert.
> HUYGENS 1, 296.

> Des Dichters hand stort wel geen bloed,
> (Hy is geen gruwzaam tweedrachtstichter!)
> Maar echter is zijn wezen — moedt
> DA COSTA 1, 360.

— *Het werk, de werken van iemands hand*. Eene bijbelsche uitdrukking: datgene wat iemand maakt of heeft gemaakt. || Gy (o Heere) doet hem (*den mensch*) heerschen over de wercken uwer handen; gy hebt alles onder sijne voeten gesett, *P* 8, 7. Geeft hen na haer doen ..., geeft hen naar harer handen werck, 28, 4. Bevestight gy het werck onser handen over ons, 90, 17. Haerlied

afgoden zijn silver ende gout, het werck van 's menschen handen, 115, 4. Van de vrucht harer handen (d. i. *van haar gewin*) plant sy eenen wijngaert, *Spr.* 31, 16. Wy zijn leem, ende gy zijt onse pottebacker, ende wy alle zijn uwer handen werck, *Jes.* 64, 8. Wy hebben se eerlijck gevoet ... Metten arbeyt ... van onse handen, *O. L. Heers minnevaer* in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 161.

— *Van de hand van:* gemaakt, vervaardigd door. *Van dezelfde hand*: door denzelfden persoon gemaakt, enz. Inzonderheid gebezigd met betrekking tot kunstwerken. || Die ets heet te zijn van de hand van Rembrandt. De versjes bij Roemer Visscher's Sinnepoppen zijn van de hand van zijne dochter Anna. Dat Jaarboekje bevat bijdragen van de hand van vele bekende schrijvers en dichters. — Dat het niet mooglyk was dat die twee stukken van de zelfde hand waren, dewyl 't eerste het Character van een verstandig man scheen te vertoonen, en 't ander een Autheur afschetste, die *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 4, 42. Vrouwenbeelden van de hand van kunstenaars, die *enz.*, BEETS, *C. O.* 197.

— *Door iemands hand* (*iets verrichten*): door middel, door de bemiddeling van den genoemden persoon. || Soo sult gylieden door hare hant tot my senden alle dingh, 2 *Sam.* 15, 36. De brieven nu werden gesonden door de hant der loopers tot alle de lantschappen des Koninghs, *Esther* 3, 13. Dat ick ... alle die over my ghestelt zijn, alle eere, liefde ende trouwe bewijse, ... aengesien het Godt belieft ons door hare hant te regeeren, *Heidelb. Catech., Antw.* 104. Sulex dat oock bejaerde (*mondige*) ouderloze maegden ofte weduwen niet rechtelicx en mochten doen ... dan door haer voogds hand, DE GROOT, *Inl.* 1, 4, § 7.

— *Door menschen* (of *'s menschen*) *hand* of *handen*, door bemiddeling (bewerking) of toedoen van den (of van een) mensch, t. w. niet door God of een ander bovennatuurlijk wezen. || Door menschen hand sterven, omkomen, vallen: *niet op de natuurlijke wijze.*

Daer men water maeckt tot landen, ...
Daer het (*verdronken*) wout door menschen handen ...
(Is 't Neptunus leed of spijt)
Van de stroomen wordt bevrijdt.
CATS 1, 435 *a*.

— *Een werktuig, een speelbal zijn in iemands handen.* Figuurlijke uitdrukkingen voor: door iemand naar welbehagen of willekeur gebruikt worden; alle zelfstandigheid missen. || Zekere zwakheid van karakter, die hem nu en dan tot een speelbal maakt in de handen van dezulken als *enz., K. Zev.* 1, 14. Een gezworen vijand van Engeland en een slaafsch werktuig in handen van Rusland, JORISSEN, *Hist. Stud.* 3, 84.

(Voor *Een werktuig* (enz.) *in Gods hand*, zie kol. 1801).

— Bij overdracht beteekent vervolgens *de hand van iemand, iemands hand*: zijne (eigene of eigenaardige) werking of werkzaamheid; en vandaar weder, hetzij: zijne eigenaardige wijze van werken, de hem eigene geschiktheid tot —, of vaardigheid in zeker werk, hetzij: zijn eigenaardig werk, d. w. z. de *soort* van werk die hij gewoon is voort te brengen. Zie de voorbeelden. || Dat schilderij is over 't algemeen een middelmatig stuk, maar in sommige onderdeelen herkent men de hand van een meester. — Luyden, die ... het werck oft de hand van een Meester op syn Orgel soeckende te hooren, sich ... inde Kercke deden sluyten, HUYGENS, *Ghebr. en Onghebr. v. 't Orghel*, 32. Twee Kunstenaars kunnen ons ieder een heerlyk stuk . . leveren; men zal echter in de manier de onderscheidende (*l.* onderscheidene?) hand des meesters ontdekken.... Deeze zal meer hebben van Michel Angelo's kragt *enz., Leev.* 8, 217. Zoo ergens, ontwaart men hier (*t. w. in* „het schrander beleid van Holland in den ... drang tot vervulling der Generaliteitsambten") de hand van den Raadpensionaris (*De Witt*), THORBECKE, *Hist. Schets.* 14. Men ziet de verschillende persoonlijkheid en hand zelfs van den schilder, VOSMAER, *Amaz.* 40.

— *De hand* of *een hand*, en vooral *het* of *een handje van* (soms *tot*) *iets hebben, van iets weghebben, krijgen*, wordt in de taal van het dagelijksch leven gebezigd voor: de wijze van doen, de manier van iets (weg) hebben, krijgen, in verschillende opvattingen, t. w.

1°. De manier hebben van iets, in den zin van: gewoon zijn het te doen, het gewoonlijk plegen te doen, eene gewoonte maken van het te doen. || Het handje hebben van laat op te staan. — Hy heeft 'er een handje af, hy is dat gewoon te doen, te zeggen, MARIN. Ergens een handje van hebben, *iets doorgaans gewoon zijn*, WEIL. Hij heeft erg het handje om laat te komen (zie BOEKENOOGEN 289).

2°. De manier hebben van iets, in den zin van: er (door of uit gewoonte) de vaardigheid, de handigheid, den slag van hebben. || Ergens eene hand, een handje toe hebben: bekwaam zijn tot iets, met natuurlijk gemak en veerdigheid iets weten te verrichten, DE BO[2] 354 *b*. — Dit antwoordt wert... ten arghsten, (gelijkmen te hove daar wel een handt van heeft) Anjou overgedragen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 26. Jan pier, Die het een hangie van een pairt op te potsen, die is wel soo dreeps, COSTER 11.

'kweter me van te kallen,
Hoe datse met schijn vermomt na apen alle dingh,
En daar hebben deuse Vleerdinghers een haatje af son-
[derlingh.
Vlaerd. Redenr.-bergh, 18.

— *Een gemakkelijke, lichte, mooie* (enz.) *hand van iets hebben, krijgen*, in de eene of andere der genoemde opvattingen. || *P.* Sou hi haer veriaghen? *D.* Jae hi, sonder v te vraghen Daer sal hi af hebben een lichte hant vry, v. GHISTELE, *Terent. Andr.* 33. Een Weerdt die een geweldig hantjen hadde van zijn wijnen te wateren, DE BRUNE, *Jok en E.* 82. Zulk een hantjen hebben zy van *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 7. *C.* Dats' moy; soo soentmen wel een aer mans wijff off. *D.* Jae daer hebje een moy haedje van, je moetet wel weten. Je doeter soo meenig hoorens draghen, v. SANTEN, *Lichte Wigger*, 21. Ik (moet) hier eens een zeker Heertje aanspreken, die 'er een uitstekend handje van heeft, v. EFFEN, *Spect.* 2, 195. 'k Zou meid alleen zijn.... Ik kreeg het druk ..., Ik kreeg een mooie hand van schuren, v. ZEGGELEN 6, 71.

— Bij deze opvatting van de *hand* als een min of meer zelfstandig of onafhankelijk wezen wordt het woord begrijpelijkerwijze ook veelvuldig verbonden met bijv. naamwoorden of deelwoorden welke anders uitsluitend aan personen eigene hoedanigheden of gezindheden aan dit lichaamsdeel toekennen. || Wreede, onmenschelijke handen. — De leer, dat het ... zooveel beter is ... door aanmoediging het schoolbezoek te bevorderen dan door de dwingende hand van den staat, *Uit een dagblad.* — De zeeghbare handt uwer Hoogheit, HOOFT, *N. H., Opdr.* 5. Vinnige handen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 244. De ontembre ziel, de stoute hand, BEETS 1, 172.

— *Arbeidzame, naarstige, vlijtige, werkzame*, en daartegenover *trage hand.* || Recht weder op de trage handen, ende de slappe knijen, *Hebr.* 12, 12.

De neerstige hant, En sparige tant, Koopt ander luy lant, CATS 1, 585 *a*. Een neerstige hant, Geen snoepers tant, Een schaerse mont Is t' huys gesont, 1, 601 *c*.

— *Ledige handen*: die werkeloos zijn, hetzij omdat er voor haar geen werk is, of omdat zij niet willen werken. || Gy zult in de boerdery werk voor uwe leege handen vinden, *Leev.* 5, 220. — Ledige handen weten geen werk, WEIL. — Ledige handen doen geen goed, HARREB. 1, 281 *a*. — Ledige handen, ledige tanden, *Ald.*

— *Milde, kwistige, gierige, karige hand.* || Dat men sich late genoegen ..., met sulcks als men van de milde hant Godes ontvangen heeft, *Kantt.* op *Pred.* 2, 24. Wanneer uwe broeder verarmt, wilt hem versaeyen, Noch uwe hart verharden ..., Maer opent uwe milde hant, *Const-thoon. Juw.* 368. Zyn karige handen, daar ik tot myn trouwen toe, ... niet meer als twee stuivers zondagsgeld van kreeg, maar rykelyk zo veel oirvygen, v. EFFEN, *Spect.* 2, 222. Kaas moet gesneden worden met eene gierige hand, *bij* HARREB. 1, 281 *a*.

> Den Rycken van zyn overvloet
> Syn min're even-naesten voet,
> Die hy zyn milde hant gaet bieden.
> BREDERO 3, 89.

— *De winnende hand*: die aan de verdienste is, die goede nering doet, die welvaart geniet. || De winnende handt is milde, CATS 1, 604 *c*.

— *Bedreven, geoefende, kundige, kunstige, vaardige* (enz.) *hand.* || De lompe ongerijmtheden, ... in andere schrijvers gespeurt, doen ... wenschen om de zuiveringe eenigher krijskundighe handt, eer jck deeze klad in 't net doe stellen, HOOFT, *Br.* 2, 297. Was 't niet een' konstige, was 't niet een' milde hand, Een', die 't (*een kabinet*) soo meesterlick gevormt ... heeft? HUYGENS 2, 363. Neigingen en afkeerigheden, die maar door eene behendige hand de waare richting moesten ingedrukt worden, *Leev.* 5, 329. Met welgeoefende hand kan hij het stoffelijk landschap weergeven, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 174. Dat de leiding van dit nieuwe (*tijdschrift*) ... aan voortreffelijke handen ... is toevertrouwd, *Gids*, 1898, 3, 208 *a*.

— Spreekw. zegsw. *Kloeke geesten en kundige handen Worden gevoed in alle landen*, HARREB. 1, 211 *b*.

— *Bedachtzame, vroede, wijze hand.* || 't Moet een wijse hant zijn, die een sotten kop wel scheren sal, CATS 1, 644 *a*. Gelijck het beelt in den block versteecken en verduystert leyt, eer het door de vroedehandt des konstenaers, daer uyt getrocken ... wort, GEULINCX, *Hooftd.* 114.

— *Onbezuisde hand.* Zie Dl. X, 1083.

— *Behulpzame, helpende, reddende hand.* || Ga heenen, want ghy hebt geen hellepende hand, VONDEL 3, 520. Om in de algemeene behoeftigheid ... de behulpzame hand te bieden, v. EFFEN, *Spect.* 6, 146. Onder het schild der machtigste bescherming, en met de toereiking eener altijd opnieuw helpende en reddende hand, BEETS, *St. Uren* 9, 383.

— *Schennende hand*: die vernielt, ontheiligt, ontwijdt. Zie ook SCHENNEN.

— *Trouwe* (ook wel *rechte*) *hand*: die toebehoort aan een eerlijk, rechtschapen, trouwhartig persoon. || Een ronde mond, een rechte hand, Doet vry ons gaen door alle Land, DE BRUNE, *Spreeckw.* 25. Een heusche mond, en trouwe hand, Gaet vry en vranck door al het land, 145. Een trouwe hand Mag wandelen door al het land, *bij* HARREB. 1, 277 *b*.

— *Bedrieglijke hand*: die valschheid hanteert. || Die met eene bedrieghlicke hant werckt, wort arm, maer de hant der vlijtigen maeckt rijck, *Spr.* 1
De bedriegelijke hand maakt arm, *bij* HAR
1, 276 *b*.

— *Blinde hand*: die in den blinde, op geluk tast.

> En dan zoud' hy, t'zijnder schanden,
> Blijven mette mond vol tanden,
> En dan zoud' hy na de wand
> Tasten met een blinde hand.
> STALPERT V. D. WIELE, *Uitgel. Dicht.* 3

— *Goede —, kwade hand.* Soms voor: die niet bedreven is (in iets). Zoo b. v. in de aanh hieronder: die verstand van rijden heeft. || Het schenken is bij hem in goede handen: *laat he zorg voor de flesch maar over!*

> Een' Krengh wordt een goed Paerd, in een' goe' hand g
> Een goed Paerd wordt een' Krengh, als 't een quae
> be
> HUYGENS 1, 23

— *De kwade hand leggen op iemand* (mens dier): door een bovennatuurlijk (duivelsch) mogen, ziekte of ongemak aan iemand berokk Lat. *manus malefica, venefica.* Verg. *het boose o* Bij de landlieden wordt hier gezegd de kwade ... op een kind of beest gelegd te zijn, wa hetzelve door de eene of andere, voornamelijk kende, ongesteldheid is aangetast, HOEUFFT, *Bre* 228. Zeg mij, indien gij sterft, terwijl ik pog doe om de kwade hand van u te lichten, zoud mij dit in het laatste oordeel verwijten? c 1, 177 *b*.

— *Dankbare hand.* || Hij heft zijn dan handen Tot God, *Ev. Gez.* 187, 2.

D) De *hand* treedt nagenoeg geheel in de p van den persoon, vertegenwoordigt den geh persoon. || Ontziet de dood het een geschep hant dan een vereelte van arbeit, HOOFT, sa in WEIL. Het volgende Vertoog is my door onbekende hand toegekomen, v. EFFEN, *Spect.* 2, 2

— *Eere hebbe die hand!* wel gedaan; eere eere toekomt! || *Io paean.... Macte virtute* hebbe die handt.... *Acclamatio proverbialis, consuevimus uti, re gnaviter et feliciter per* SARTOR., *Adag.* II, 5, n°. 2 (*nog rens a. w.* n°. 83, *ter vertaling van: Aureus in Oly stato*).

— *In goede —, in slechte* (en derg.) *h zijn, komen, vallen.* Van zaken en personen: de bewaring, het opzicht, de macht of den in van een — al of niet — betrouwbaar, degelij deugdzaam persoon; verg. mnl. *ter goeder hant* DAM 3, 99). *In betere handen*: onder toezicht of derg. van een beter bevoegd persoon (b. v. da die spreekt). || Die zaak is in goede handen: *kan haar veilig aan dien persoon overlaten.* — O jck niet weder in zoo ongenaedighe handen en v als de geene *enz.*, HOOFT, *Br.* 2, 169. Dat h slechte handen is gevallen (d. i. *onder de m van zedelooze lieden geraakt*), *Wildsch.* 3, Is het een geheim ..., dan vertrouw ik, dat in goede handen is, *K. Zev.* 2, 49. Ik liet Heer (*een zieke*) in betere handen dan de m 4, 245. Ik (had) veel liever, dat ... 8 trouwdet.... Dan ware mijn vermogen in g handen, SLEECKX 12, 85.

— *Iets uit eene goede hand hebben*: van een trouwbaar persoon weten, vernomen hebben kol. 308). Verg. hierbij *Van goeder, van liever* (boven bij B, 2, *c*, *β*), kol. 1772.

— *In de rechte, in (de) verkeerde handen te rechter hand komen, vallen*: terecht komen den persoon bij wien iets of iemand al of niet w

moet (rechtens, of omdat het wenschelijk schijnt). || De sorge om die collecte wel te bestellen, ende te rechter hant te doen komen, *Kantt.* op 2 *Cor.* 8, 4. Veelen zouden hupsche lieden worden, indien zy in de regte handen vielen, *Leev.* 1, 351. Zorg dat deze brief in geene verkeerde handen kome, BILD., *Br.* 5, 4.

— *De eerste, tweede, derde* (*enz.*) *hand.* Als handelsterm beteekent *De „eerste hand"*: degene die de koopwaar het eerst in den handel of aan de markt brengt (de verbouwer, bereider, vervaardiger, invoerder enz. van het artikel); *de „tweede hand"* is de eerste kooper; de eerstvolgende wederverkooper is *de „derde hand"*, en zoo vervolgens. Maar ook buiten den handel wordt zulk eene opsomming van *handen* gebezigd om aan te duiden de reeks van personen door wier bemiddeling eene zaak komt, of gekomen is, daar waar zij wezen moet of zich bevindt; de *eerste hand* is de oorspronkelijke eigenaar enz.; elke verdere *hand* een tusschenpersoon. Verg. ook TUSSCHENHAND (wederverkooper, makelaar, tusschenpersoon en derg.). Verg. nhd. *erste, zweite* enz. *hand* (*D. Wtb.* II, 4, 356—357), eng. *first, second* (enz.) *hand*, fra. *première, seconde* (enz.) *main.* || Wij hadden juist gelegenheid, om de vier Amerikaantjes ... door de tweede hand te koopen, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 190. Wy zeggen ook in de taal der gewone zamenleving, dat het goed van de eene hand in de andere, of in de tweede, derde, vierde hand komt, wanneer het niet slechts door verkoop, maar ook door erfenis van den een tot den ander overgaat, v. D. PALM, *Sal.* 1, 418. Dat is of men zijn kleed of hoed onmiddellijk uit de eerste hand, uit Parijs, kreeg, HASEBROEK, *W. en Dr.* 160. Men kan de wijzen van eigendomsverkrijging onderscheiden in *a.* eigendomsverkrijging uit de eerste hand of oorspronkelijke eigendomsverkrijging, *b.* (*enz.*), I. TELTING in *Themis* 35, 202. Eigendomsverkrijging uit de eerste hand ... het eigendom aan de zaak die men uit zijn eigen stof heeft vervaardigd, aan het vee dat men zelf heeft aangefokt, aan de vrucht, welke men uit zijn eigen grond heeft verkregen, *Ald.*

— Soms moet *Uit de eerste hand* niet al te strikt genomen worden, maar beduidt het zooveel als: door den winkelier onmiddellijk van den vervaardiger enz. betrokken.

> Deeze hand (*op een uithangbord*) zal openbaaren,
> Dat men by ons alle waaren
> Krygen kan uit de eerste hand.
>
> *Econ. L.* 2, 251.

— Ook in het dagelijksch leven, in niet-technisch gebruik, zijn deze termen zeer gewoon. || De nadelige geruchten... (worden) dermate van elk met gissingen en reflexien ... opgeschikt, dat ze, eer ze door de vyfde of zesde hand gegaan zyn, zo dik met borduurwerk zyn bezet, dat men de stof zelf naauwlyks kan ontdekken, v. EFFEN, *Spect.* 12, 135.

— *Door de tweede* (enz.) *hand*: door bemiddeling van een of meer tusschenpersonen. || Een hoop hoeren en jongens, die de Spaansche party riep, by d' Onroomschen opgemaakt, en door de anderde handt gehuurt te zyn, voor acht oft tien stuyvers 's daaghs, HOOFT, *N. H.* 101. Hebt gy nooit een Brief ontfangen, al was het door de tweede hand, van hem? *Leev.* 4, 278. Juffrouw Hofland ... zorgt door de tweede of derde hand, voor eene verschooveling in onze buurt, *Blank.* 2, 45.

— *Iets* (inzonderheid eene inlichting, eenig naricht, een bericht, een „nieuwtje") *hebben, weten uit de eerste hand*: niet door middel van een tusschenpersoon; onmiddellijk „uit de bron"; *uit de tweede, de derde, de tiende, de twintigste* enz. *hand:* door bemiddeling van een of meer, of van zeer vele tusschenpersonen. || De Euangelien en Brieven, stellen my daar ... in staat toe. Hier heb ik de waarheden zo uit de eerste hand, *Leev.* 1, 93 (zie ook 6, 179). Gy (zult) ..., misschien uit de tiende of twintigste hand, wel gehoord hebben *enz.*, 6, 132. Het berigt geven, uit de eerste, tweede of derde hand, omtrent de bijzonderheden van bedrijf en lotgeval maakt den geschiedschrijver niet, THORBECKE, *Hist. Schets.* 18. Als wij begeeren te weten, wat iemand denkt of zegt, dan zoeken wij dat uit de eerste hand bij hem zelven, VISSERING, *Herinn.* 3, 162. De broeders Thoulouze en Sint-Aldegonde waren Kalvyn's huisgenooten, en hadden zijn onderrigt uit de eerste hand, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 209.

Voor eene andere beteekenis van *de eerste hand* zie onder E, 1).

— Ook komt *hand* voor in den zin van: iemand die de *hand* uitstrekt of leent, d. i. iemand die werkt, medewerkt of helpt. Het mv. *handen* beduidt dan werkende of helpende personen (al naar 't verband). || Wy hebben mannelijck tien stormen uitgestaen. Geen elfste zal 't ons doen.... 't Ontbreeckt aen volck noch trouw. 't ontbreeckt aen hart noch handen, VONDEL 3, 559. De handel (moest) stilstaan, beroofd van hulpmiddelen, van handen, van geld, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 49.

— De medespelers bij het kaartspel worden ook wel *handen* genoemd. || Ik was voorleden ergens daer (*bij 't kaartspel*) een hand ontbrak, zo dat ik met een Blindeman moest spelen, v. EFFEN, *Spect.* 5, 195.

— **Aanm.** Anders is *hand* te verklaren in: *de vierde hand houden* (bij een kaartspel) voor: de vierde medespeler zijn. || Hoogjassen, waarbij Dirk „de vierde hand hield", SEIPGENS, *Kap. v. Bardelo*, 33.

— In deze afdeeling zou ook *Veel handen maken licht werk* vermeld moeten worden, wanneer niet het znw. daarin nog te zeer zijne eigenlijke beteekenis scheen te hebben. Zie derhalve bij B, 1), kol. 1756.

E) Figuurlijk wordt de *hand* gebezigd ter aanduiding van iemands kracht of macht, en ook wel van een geheelen persoon of een geheel lichaam, in zooverre daardoor kracht of macht wordt uitgeoefend. Meestal in vaste uitdrukkingen en verbindingen. Verg. ARM, 1ste art., A, 5, *b*), Dl. II, 658.

1) In het algemeen. || Hij, die de hand van Herodes kent in hare wreedheid, BEETS, *St. Uren* 3, 133.

— *Krachtige, strenge, ijzeren* (enz.) *hand:* groote kracht of gestrengheid. || Met strenge, straffe hand regeeren. Met ijzeren hand tuchtigen.

— *Sterke, machtige*, ook *groote hand.* Bijbelsche uitdrukkingen voor: groote kracht of macht; ook: groot machtsbetoon. || Doch ick weet, dat de Koningh van Egypten u-lieden niet en sal laten gaen: oock niet door een stercke hant, *Exod.* 3, 19. Door een machtige hant sal hyse laten trecken, 5, 24. Oock sagh Israël de groote hant, die de Heere aen de Egyptenaren bewesen hadde, 14, 31. Dien ... die ... Israël uyt het midden van hen (heeft) uytgebracht ... met eene stercke hant, ende met eenen uytgestreckten arm, *Ps.* 136, 12.

— *De sterke hand.* Naast *de sterke arm* eene benaming voor de macht der overheid tegenover weerspannigen, uitgeoefend of vertegenwoordigd door gerechtsdienaars of soldaten. Zoogoed als uitsluitend in enkele vaste uitdrukkingen, als *De sterke hand bieden*: met gewapende lieden, met kracht van wapenen te hulp komen; *Door middel van* of *Met de sterke hand* (b. v. iemand uit zijne woning zetten, halen): door middel van gerechtsdienaars. ||

De sterke hand ... is de onderstand of hulp die men toebrengt om de beveelen van de Justicie te doen gehoorzaamen en executeeren, BOEY, *Woordentolk*, 444 *a*. — En word den Provoost Generaal geordonneerd, denselven Keurmeester ... alle behulp en assistentie te doen, en indien het ook nodig is, de sterke hand te bieden, des versogt synde, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 328 *b*. De Commandanten van de Garnisoenen ... moeten ... in het ... appraehendeeren van oproerige ... Menschen, de behulpsaame, en des noods, de sterke hand bieden, 338 *b*.

— In vrijer gebruik, zeldzaam. || Terwijl dit gebeurde was de gewapende Burgermagt bijeengekomen, de eenige sterke hand tot beveiliging der stad, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 52.

— *Hooge, hooger hand*: de overheid, de gestelde macht in den eenen of anderen harer hoogere of lagere vertegenwoordigers. *Hooger* schijnt in dit geval metterdaad de vergel. trap, niet de sterke 3de nv. enkelv. van het bnw.; men heeft te denken aan de macht die hooger dan —, die boven de menigte staat; verg. de comparatieven in *overheid, oppergezag*. || Rennenbergh (ontfing), van hooghe handt last ..., middel te vinden, om *enz.*, HOOFT, *N. H.* 648. Noch (werd volle eigendom verloren) door hooger hand: wanneer de ghemeene saeck eenig goed van noode heeft ende 't selve den onderzaten afschat, DE GROOT, *Inl.* II, 32, § 7.

— Thans nog alleen gebruikelijk in *Van hooger hand:* van regeerings-, van overheidswege. Verg. met deze uitdrukking het Nhd. *hohen, höheren, höchsten orts*. || Het graven van dat kanaal is op bevel (op last) van hooger hand gestaakt. De sluiting der publieke vermakelijkheden werd van hooger hand gelast. Samenscholingen zijn thans in die stad van hooger hand verboden. Een wenk van hooger hand deed de ondernemers van de uitvoering hunner plannen afzien. — Ik eerbiedig geene bevelen, zoo zij niet van hooger hand komen, *van de regering*, WEIL. — Het bevel ... komt van hooger hand, en my blyft niets over, behalven het naauwkeurig gehoorzamen, V. EFFEN, *Spect.* 12, 159. Als zijn beeld (t. w. *het standbeeld van Koster*) niet van hooger hand wordt gesloopt, HASEBROEK, *W. en Dr.* 148. Van hooger hand (werd hem) zijne benoeming ... toegezegd, ROOSES, *O. en N. Kunst* 2, 76.

Daer is een Hofs-gesant hier in het vleck gekomen,
Die heeft de jonge maegt in haesten wech genomen;
En schoon haer vader selfs dit wonder seldsaem vant,
Hem wierd alleen geseyt, het komt van hooger hant.
CATS 2, 436 *b*.

Waarom zet gy in uw' Boeken
Ons, Lieden van het eerst fatsoen,
By slegte Luidjes, die niets doen
Dan 't schaamle brood door arbeid zoeken? ...
My dunkt, die oneerbiedigheid,
Moest m'u van hooger hand verbieden.
Econ. L. 3, 4 (*De Hoogmoedige aan de uitgeefster* enz.).

— Eene andere benaming voor de overheid, het oppergezag, schijnt geweest te zijn *De eerste hand*. Zie de aanhaling. || Datter onder de eerste hant, ende het principael gebieden, ende opsicht vande Magistraet, sullen zijn Godsalige verstandige ende eerlijcke Dienaren des woorts, *bij* COORNHERT 2, 203* *b*.

— *Hooger hand, de hoogste hand*, wordt ook (in navolging van, of met bijgedachte aan de zooeven vermelde beteekenis) gebezigd in toepassing op —, of met betrekking tot, hetzij de macht of het bestuur van God, of God zelf. || Noë (boude) door last van hooger hant eene arck, VONDEL 11, 27. Een dapp're slach van hooger hand, ... Brandkoren, droogte, dieren-tyd, OUDAAN, *Poëzy* 1, 183. Zegen ..., Die af komt van de hoogste hand, ... KEN, *Besch. d. Wer.* 39. Zij zeggen ... „Verg uw lot in hooger hand gegeven!" BEETS 3, 330.

Laet af dan 't ontijde uw zwaermoedigheit te voên
Met bystre droomen, en onstuimige gedachten.
Het past groothartigen geene uitkomst hier te wachte
Dan van de hooghste hant des hemels, hoeze ook
VONDEL 10, 536 (*Zungchin*).

Voor *Werktuig* enz. *in hooger hand*, zie straks m
2) bij *Gods hand*.

— Spreekwoordel. zegsw. *Mans hand boven* man behoort de macht; het gezag van den moet gelden boven dat van de vrouw. Dikwijls grappige wijzigingen, woordspelingen en derg Mans hand boven, HUYGENS 2, 436 (*Oprecht verg.* Mans hand onder, 2, 185; Trijns hand bo 2, 199). Mans hand boven, zei de man, en hij zijne hand omhoog, toen hij onderlag, *bij* HAR 1, 281 *a*.

Te Leyden op de Nieuwe Straat, ...
Daar staat in Bentheims steen gekloven,
Het *vrouwen hoofd*, maar, *mans hand boven* (*enz*
BERKHEY, *Vertell.* 5, 12 (*Mans hand boven*).

Het wijf wou vitten en beginnen 't hair te kloven.
Zwijg Wijfshoofd! sprak de man 't zal blijven Mans
[Bo
5, 15.

2) *Gods* (*'s Heeren*; ook zelfs *'s Hemels*) *hand* macht van God, of de eene of andere afzonderl werking of uiting van die macht. Meestal moeilijk van de eigenlijke beteekenis te scheid een gevolg van de oudtestamentische voorstellin aangaande God en van de verbeelding der schillende uitingen zijner macht als lichamel verrichtingen met menschelijke middelen. Imm *Gods hand* „geeselt, kastijdt, schenkt gaven, slaa heelt wonden" enz. || Och dat wy in Egyp lande gestorven waren door de hant des Hee *Exod.* 16, 3. Het geschiedde, als de speelman de snaren speelde, dat de hant des Heeren (*hier werking van Gods geest*) op hem (t. w. *op Eli* quam, 2 *Kon.* 3, 15. Op dat sy weten, dat uwe hant is: dat ghy het Heere gedaen hebt, 109, 27. Ick hebbe oock gesien, dat sulex van hant Godes is, *Pred.* 2, 24 (*Kantt.* eene bescond gave Godes). Ick sal hen bekent maken mijne h ende mijne macht, *Jerem.* 16, 21. En gedenckt der ongerechtigheden onser vaderen: maer geden uwes hants ende uwes naems te deser tijt, *Bar* 3, 5. De hant des Heeren was met hem, *Luc.* 66. Ten zij d'almaghtige wonderlijcker wijze genadige hant daer aen sla, VONDEL 3, 733. mont (*Montecuculi*), van Godts hant gesteven, maentze (*de soldaten*) ... Door kling en kogel te streven, 10, 349. Teder wicht! Afgesmeekt 's Hoogsten handen, BILD. 10, 287. Een bewijs teeken ... dat de hand des Heeren ... ter verlos van zijn Volk uitgestrekt werd, GROEN V. *Ongeloof en Rev.* 163. Sloeg de hand des Heeren diepe wonden, Hij had ook *enz.*, CONSC. 1, 30 *b*.

Nochtans en can hy (*de mensch*) in alle zijn pooghen
Van allen den hooghen Gods hant ghewercken
Thende der redene niet gh'ouermercken.
V. D. MUELEN, *V. d. Ketye.* (ed. 1576) 27 (zie ook

Op de Maes was den eersten list,
Maer desen aenslag is gemist,
Godts handt heeft hem (*Requesens*) geslagen (*verslage*
V. VLOTEN, *N. Geschied.* 2, 182.

(De Siecke) ... sien noch licht noch locht tot uyt-kom
[van verdrie
Sy sien de geessel wel daer mé sy zijn geslagen;
Maer Gods hand, diese voert, en siense door de plagen,
Verdiende plagen, niet.
HUYGENS 1, 263.

— *In Gods, in des Heeren hand* of *handen vallen*: diens straffen lijden. || Laet ons doch in de hant des Heeren vallen, want sijne barmhertigheden zijn vele, maer en laet my in de hant van menschen niet vallen, 2 *Sam.* 24, 14. Vreesselick is het te vallen in de handen des levendigen Godts, *Hebr.* 10, 31.

— *Een werktuig* (en derg.) *in Gods, in hooger hand* enz.: een persoon als het door God beschikte (meer of minder lijdelijke) middel ter uitvoering van diens wil of ordeningen. || Wees in hooger hand een Hamer die verplet, DA COSTA 3, 56 (*tot Karel Martel*). Hij was in 's Hemels hand der volk'ren geeselroede, v. LENNEP, *Poët.* 10, 10. Ik zal de geesel zijn in de hand der Goden, CONSC. 2, 62 *a*. Naar zijne eigen meening is hij (*De Ruyter*) slechts een werktuig in Hooger hand, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 343.

— Ten gevolge eener dergelijke voorstelling wordt wel eens de Natuur, „Vrouw Nature", bij overdracht, *Gods hand*, d. w. z. de uitvoerster van Gods ordeningen, genoemd, (Verg. HUYGENS 1, 330: Gods handmeid *voor* de Natuur).

Want schoonmen menigmael ten hartsten heeft gedreven,
Dat hier geen Moeder selfs het voetsel dient te geven, ...
Natuure, Godes handt, die weet 't watse doet,
En hoe een swacke Vrucht behoort te zijn gevoet. ...
Gebruyckt des Moeders borst gy sult 't et u bedancken.
CATS 2, 587 *b* (*over het zoogen door de moeder zelf*).

— *Gods hand leidt, beschermt, bewaart* enz. || Wy zijn ... de schapen sijner hant, *Ps.* 105, 7 (*Kantt.* die hy gelijck met sijner hant leyt ende stiert). Oock daer soude uwe hant my geleyden: ende uwe rechter hant soude my houden, 139, 10. Uw hand heeft mij gevoed, geleid, *Ev. Gez.* 180, 2. Laat uwe hand mij nu ook dekken, 180, 4. Wat vrees, wat zorg zou hem bevangen Wien Gods almachte hand bewaart? BILD. 6, 110.

Zoo lang ge u zelf en heel uw lot
Niet opgeeft in de hand van God!
DA COSTA 2, 313.

— *De hand Gods in iets* of *ergens zien*: het ingrijpen van Gods vrijmacht —, Gods vrijmachtige tusschenkomst in iets of ergens erkennen, of meenen op te merken. Vandaar *de zichtbare hand Gods*; *Gods zienlijke hand* en derg. voor: Gods blijkbare, onloochenbare, tusschenkomst; eene kennelijke daad, werking, uiting van Gods vrijmacht. || Dat dit werk gewrocht is van de zieulyke handt Goods, HOOFT, *N. H.*, *Opdr.* 2. In somma, over al sach men de hant Godts, WASSENAER, *Hist. Verh.* 9, 140 *a*. De onzichtbre hand werd kenbaar van een gruwelwrekend God, BILD. 1, 322. Ziet gij de hand Gods niet in deze onverwachte hulp? CONSC. 2, 157 *a*. Gij zult genezen! ... Ziet gij niet, dat de hand Gods er tusschen is? 3, 31 *b*. Hier heeft Gods hand gewerkt, MULDER, *J. F.* 2, 154. Is het ons nooit ... gebeurd, dat wij ... moesten ... uitroepen: hier is de vinger, hier is de goede hand Gods? BEETS, *St. Uren*, 1, 125.

— Inzonderheid wordt het beeld van de *hand Gods* gebezigd ter aanduiding van het lichamelijk en geestelijk leed dat God de menschen — tot hunne loutering, of als uiting van zijn toorn — aandoet (waarmede hij hen „drukt, kastijdt, slaat, tuchtigt" enz.), ter aanduiding dus van ziekten, kwalen, den dood, allerlei smarten en beproevingen, enz. In deze opvatting heet de *hand Gods* vaak meer of minder *zwaar*, al naar de mate der bezoeking, beproeving of verdrukking. || Siet, de hant des Heeren sal zijn over u vee, ... door eene seer swaere pestilentie, *Exod.* 9, 3. De hant des Heeren was swaer over die van Asdod, ende verwoestese, 1 *Sam.* 5, 6. Want daer was een doodlicke quellinge ..., ende de hant Godts was daer seer swaer. Ende de menschen die niet en storven, werden geslagen met spenen, 5, 11. Misschien sal hy sijne hant verlichten van over u-lieden, 6, 5. Mijne hant en sal over u niet swaer zijn, *Job* 33, 7. Uwe hant was dagh ende nacht swaer op my, *Ps.* 32, 4. Vernedert u dan onder de krachtige hant Godts, 1 *Petr.* 5, 6.

— *Het is Gods hand!* Uiting van —, of vermaning tot vrome berusting in het door God gezonden leed. || Zwyg toch, het is Gods hand, WEIL.

— *Geraakt van de hand Gods* beduidt bepaaldelijk: door eene beroerte (in Zuid-Nederland: eene geraaktheid) getroffen. || Ghe-raeckt van de hand Godts. *Apoplecticus, syderatus, attonitus, paralyticus*, KIL.

— Vandaar bij overdracht: *De hand Gods:* eene beroerte of geraaktheid. || hand Gods. j. popelcije, gheraecktheyd, KIL. (*Apoplexia, attonitus stupor, sideratio*).

— (*Als*) *van Gods hand geslagen zitten, zijn* enz.: als door eene beroerte getroffen; verlamd; roerloos; machteloos (door schrik, verbazing en derg.). || Hy is gelyk van Gods hand geslagen (als Antiochus), PR. v. DUYSE in *Belg. Mus.* 5, 195. — Hij zat als van de hand Gods geslagen, hij wist niet meer, waar hij was, noch wat er gebeurde, LOVELING, *Idon.* 114.

3) Met persoonsverbeelding van eene zaak (een abstract begrip). || 't Groot gevaar ... Van quaade Hand en Tand der woede, LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 68. Dat de liefde ... een kwaad wordt onder de verdervende hand der dwaasheid, *Leev.* 7, 42. Nu daar Winters looden hand Zich uitstrekt, guur en straf, BILD. 12, 201. Toen greep mij wanhoops koude hand, MEYER, *Boekan.* 56. Het ... fransch porselein, ... had ... veel aanstoot geleden van de ruwe hand des tijds, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 108. Allen zijn zoo afgesloofd, ... dat men eene kudde waant te zien, door de hand des doods ... naar het graf gedreven! CONSC. 1, 381 *b* (zie ook 2, 70 *b*). Mijn wangen zijn verschrompeld door de wreede hand des tijds, BEETS 1, 77. De hand van 't lot is tegen haar, 1, 225. Hij, ... die ... de roode hand der vervolging naar zich heeft zien uitstrekken, BEETS, *St. Uren* 3, 133.

Zwaar lag des oorlogs ijzren hand
Op de uitgestorven stad en 't land!
MEYER, *Heemsk.* 110.

4) Zoo spreekt men ook van de *hand* van het *gerecht* (van de *justitie*), van de *politie* enz. Vooral in uitdrukkingen als

— *In (de) handen van de justitie, — van de politie komen, vallen, geweest zijn* en derg., t. w. in de macht of in de bewaring van hare dienaren. || Sulks dat hy of zy in handen van de Justitie geraaken, *Utr. Placaatb.* 3, 409 *b*. Als hij door zijne ... ergerlijke leeringen, de straffende magt in handen viel, *Wildsch.* 1, 22. Het belangrijke bericht, dat hij nooit in handen van de Justitie is geweest, *K. Zev.* 4, 114.

Voor enkele andere hierbij behoorende uitdrukkingen zie onder F).

F) *Hand* afhangende van een voorzetsel, in allerlei verbindingen, eigenlijk, overdrachtelijk en figuurlijk en in bijwoordelijke uitdrukkingen. Zie voor de verschillende beteekenissen of opvattingen der onderscheidene voorzetsels, welke hieronder in de omschrijvingen slechts ter loops zijn aangeduid, de afzonderlijke artikelen (AAN, ACHTER, BIJ enz.).

Aan de hand enz.

— *Aan de* (of *iemands*) *hand gaan, komen, loopen, treden* enz.: die vasthoudende. || Het kind loopt reeds aan de hand. Aan vaders hand uit wandelen gaan. — Trijntje komt zoet aan de hand, BERKHEY, *Zinsp. Ged.* 25. Geef, dat w'aan uw hand Treên naar 't vaderland, *Ev. Gez.* 138, 3.

— *Iemand* (3de nv.) *aan de hand gaan* of *komen; aan de hand van iemand gaan*; nhd. *einem anhanden gehen* (*D.Wtb.* 4, II, 326). Thans verouderde uitdrukkingen voor: zich door iemand laten leiden, zich hem volgzaam betoonen, d. w. z. zich naar zijn zin, naar zijne wenschen voegen. || Ymand aan de hand gaan ... hem straks en gereedelyk ten dienst staan, TUINMAN 1, 329. Iemand aan de hand gaan: *believen*, WEIL. — Den tijd, die leertme ... Naer wijzer luistren, en hen aen de hand te gaen, VONDEL 3, 536 (zie ook 3, 841). Zy quam'er wel, maer om vrou Juno aen de hant Te gaen, en omgepraet my *enz.*, VONDEL 11, 595. Dat dit gewest (*Holland*) hem (*Leicester*) zo weinig aan de hand ging, WAGEN., *Vad. Hist.* 8, 248. Dat de Regeering ... beslooten hadt, aan de hand te gaan van haar magtiger, 11, 111. Dat de Vaderen van ons Gemeenebest ... 't zelve (t. w. *Engeland*) aan de hand zouden komen, en voorslagen van Vrede doen, *Verv. op* WAGEN. 3, 82. Hoe is het mogelijk dat de Hollanders ... hem nu zoo blindelings aan de hand gingen? STIJL, *Opk.* 91.

't welbedachte en redelyk verstand,
Gaat als een kind de wysheid aan de hand,
Om zo te doen haar leering en gebode.
LUYKEN, *Bykorf*, 167.

— Absoluut gebezigd. Zich laten leiden; vandaar: zich volgzaam, gedwee, inschikkelijk of onderworpen betoonen of gedragen. || De treflyksten der stadt, die hunne doorluchtigheit met aan de handt gaan beschutten moesten, HOOFT, *Tac.* 97 (lat. *quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat*). Als oft zy door behoefte gedwee wordende, bet aan de handt hadden te gaan, HOOFT, *N. H.* 5 (zie ook 57). (Zy) beslooten .. de ... benden ..., die aan de handt gaan wilden, ... met betaaling te vernoeghen, 460. Te wuft en wilt van aert om aen de hant te gaen, VONDEL 8, 614. Men wint genade en gunst met aen de hant te gaen, 9, 187. Ziette, zo moete de vrouw huishouw en leeve by onze, en gaan aan de hand, ASSELIJN, *Schoorsteenv.* 24. De Rotterdammers ... plaagden ... alle de omleggende Landzaten, 't geen die van Breda niet beletten konden, waaromze aan de hand kwamen, en deeden verzoeken, dat 'er *enz.*, V. ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 197. Andere wilden iets aen de hant komen: en weer andere meenden dat *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 8, 71. Staveren ... ging, by verdrag, over. De Friezen, toen aan de hand komende, slooten ... een Verdrag met Graave Willem, WAGEN., *Vad. Hist.* 3, 340 (zie ook 2, 396). De Ommelanden kwamen ... eerst aan de hand, en bleeven hierom van inlegering vry, 9, 97. De Wethouderschap scheen ... niet aan de hand te willen gaan, 10, 30. De Witt zag ... dat ... hij het op zou moeten geven, en begon eenigzins aan de hand te gaan, BILD., *Gesch. d. Vad.* 9, 206.

— In eene andere opvatting en van eene zaak (eene gelegenheid) gezegd, beduidt *Aan de hand komen*: zich ongevraagd, — ongezocht opdoen, voordoen, aanbieden. || Aan de hand komen, zich van zelve aanbieden. *S'offrir*, MARIN. De gelegenheid zal u van zelve aan de hand komen, *Ald.*

— *Aan de hand leiden, voeren* (een persoon of een dier). || Paarden, die ... na de Stallen, aan de hand door . . Stalknegts, ... werden geleyd, *Hande. v. Amst.* 742 *b*. Hy leidde den Heer Leevend aan de hand langs den geheimen trap, *Leev.* 7, 178.

— *Aan de hand van.* Figuurlijk voor: onder de leiding van; geleid, bestuurd door. Niet alleen met betrekking tot personen, of als personen verbeelde zaken, maar ook geheel overdrachtelijk. || Aan de hand van de geschiedenis. Aan de hand der ervaring. Aan de hand van onzen tekst (het gekozen tekstwoord uit den Bijbel). Aan de hand van een leerboek. Aan de hand van een schrijver (auteur). — Aan de hand van een uitmuntend Professor Maatig, sloeg ik den weg des onderzoeks, leergierig, in, *Leev.* 8, 310.

— *Iemand aan de hand hebben.* Eigenlijk: hem daaraan of daarbij vasthouden.

— Figuurlijk. In Zuid-Nederland. Door iemand aan de praat gehouden, opgehouden worden. || Wien hadt ge daar aan de hand? Ik heb dien „embêtanten" prater meer dan een uur aan de hand gehad.

— In een thans verouderden zin is *Iemand aan de hand hebben:* hem kunnen brengen waar (of waartoe) men wil. || Chimay (heeft) ... opentlijck gehandeldt met Parma, hem overleverende de steden Brugge ende Dam.... Die Capiteyn ter Sluyse..., dien hy meynde aen die handt te hebben, bleef ghetrou, v. REYD, *Ned. Oorl.* 74 *b*.

— *Met iemand aan de hand* (*gaan, loopen, komen*): iemand aan of met de *hand* vasthoudende, leidende. || Komt dan mijn vrolijk wijf, met onze kleine jongen aan de hand, ... dan spelen wij met het aartig guitje, OVERDORP-POST, *Het Land*, 76.

— *Iemand aan de hand houden.* Figuurlijke uitdrukking voor: iemand bij zich, t. w. voor zich welgezind, houden. || Vlieghende, zeeker, Sonoy te hoogh en te scherp, om luiden aan de handt te houden, die nocht zelf den meester maaken, nocht zulx van anderen lyden willen, HOOFT, *N. H.* 311.

— *Iets aan de hand houden:* het aanhouden, er mede voortgaan.

1°. Met betrekking tot een bedrijf. Eigenlijk: het voortzetten: niet staken, blijven drijven, en vervolgens niet veel meer of anders dan: het drijven. || Dat gelyk ... zodanige Zaaken (t. w. *het verhuren van doodkleeden*) ligter en tot meerder genoegen van een yder by eene Societeit kunnen worden aan de hand gehouden .., alzo vervolgens het verhuuren van de Doodkleeden ... zal blyven gehegt aan de Rouwkamer binnen deeze Stad, *Keuren v. Haerlem* 1, 115 *b*.

2°. Met betrekking tot eene gewoonte en derg. Er niet (geheel) mede ophouden, haar niet (volkomen) laten varen. || De zonde aan de hand houden, *dezelve niet geheel verlaten*, WEIL.

— *Iets aan de hand hebben.* Figuurlijke uitdrukking voor: met iets doende, met iets bezig —, in iets betrokken zijn. || Zie, ... zo een ejouwtje heb ik nu aan de hand, *Blank.* 2, 101. Ik (geloof), volkomen gerechtigd te zijn, een vrijerijtje aan de hand te hebben, dat nergens toe verbindt, *K. Zev.* 1, 332.

— *Iemand* (3de nv.) *aan de hand blijven.* Figuurlijk voor: hem tot last blijven door niet van hem weg te gaan.

't Schynen wel Luycker Walen, ...
Die hier met ien Krijdt Ben comen int Landt,
En blyven ons voort al haer leven aen de handt,
Ten is niet wonder, want se sien hier het volcks groot [erbarmen,
Over de behoeftighen, en by namen over de vreemde Armen.
COSTER 50.

— Van koopwaar gezegd beduidt *Aan de hand blijven:* onverkocht blijven. || Goederen, waaren die

aan de hand, onverkogt blyven. *Des marchandises sans débit, dont on demeure chargé*, MARIN.

En saeyt niet in uw Land
't Saed dat ter Merckt blijft aen de hand.
HUYGENS 1, 652.

— Van andere zaken (orders b. v.): ze niet terugnemen, niet herroepen. || *Iets aan de hand laten*: den makelaar (den tusschenpersoon die de zaak behandelt) met de order belast laten, V. DALE.

— *Iemand iets aan de hand doen* of *geven*; nhd. *anhanden geben* (*D.Wtb.* 4, II, 326). Eigenlijk: iets heel dicht in zijn bereik stellen, zoodat hij het maar behoeft aan te vatten (maar „voor 't grijpen heeft") om er over te beschikken of om er gebruik van te maken (verg. Dl. I, 45, bij AAN, 20). Figuurlijk: iemand het verkrijgen van iets gemakkelijk maken, hem in het erlangen van iets behulpzaam zijn, hem „aan" iets „helpen". Nog in eenigermate verschillende opvattingen.

1°. Hem ten opzichte van iets (of iemand) eene aanwijzing doen (of een raad geven). || Iemand een middeltje tegen hoofdpijn —, een goed kantoor voor aardappelen —, een onderwerp voor eene redevoering aan de hand doen. Kunt gij mij ook eene bekwame strijkster aan de hand doen? — Ik ben niet te oud om te leeren. ... Nu, ik dagt, misschien zal deeze jonge Heer my iets aan de hand geeven, waar aan ik niet dagt, *Blank.* 1, 113. Ik weet u niet beter aan de hand te geven, dan *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 355. Het denkbeeld om den tienden penning door de *Quoten* te vervangen ... werd ... dezen (*Alva*) aan de hand gedaan door Courtewille, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 406.

— Absoluut gebezigd: voorslaan, voorstellen. || Er wordt (*in eene wet*) eene geregelde volgorde van de studiën in deze faculteiten aan de hand gedaan, VISSERING, *Herinn.* 3, 206.

2°. Hem iets aanbieden; het te zijner beschikking stellen; hem de gelegenheid geven er, zoo het hem lust of goeddunkt, gebruik van te maken. || In een brief van Rotterdam ... is my de volgende stoffe aan de hand gegeeven: De Heeren *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 11, 193. Ik, die heel familieziek ben, en ieder gaarne stof tot blydschap aan de hand geeft, *Leev.* 8, 267. De hertog (wilde) liever naar zich halen wat hem de omstandigheden aan de hand deden, dan *enz.*, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 405. Inderdaad, reden en natuur geven deze hoop aan de hand. De ondervinding leert het echter meestal anders, BEETS, *C. O.* 10.

3°. Hem door zijne bemiddeling iets verschaffen, bezorgen. || Hy heeft my die zaak aan de hand gedaan, hy heeft my die zaak opgedaan, bezorgt. *Il m'a procuré cette affaire, il m'a procuré cette commission*, MARIN. Iemand eene gelegenheid aan de hand geven, *bezorgen*, WEIL. — Ge zoudt me dus eene vrouw aan de hand willen doen? G. SEGERS in *Tijdsp.* 1893, 2, 223.

4°. Bezorgen, leveren, verschaffen, opleveren, in het algemeen. || Hy heeft my deeze tyding aan de hand gedaan. *Je tiens cette nouvelle de lui*, MARIN. — Laat ik u ... hier over eenige gedagten, die my de ondervinding aan de hand geeft, mogen mededeelen, *Leev.* 7, 269. Eene uitkomst, waarvan de ondervinding vele voorbeelden aan de hand geeft, V. D. PALM, *Sal.* 2, 12.

Zie nog enkele voorbeelden bij GEVEN (Dl. IV, 1925).

— *Iets* (t. w. *eene geldsom*) *aan iemands handen betalen*, aan hem in persoon. Verg. *in handen* (hieronder). || De penningen ... betaelt aen handen van de voors. Roelof Willemsz., HOOFT, *Br.* 2, 28.

— *Aan de hand —, aan het handje zijn*: te doen —, gaande zijn; voorvallen, gebeuren. || Daar is zeker wat aan 't handje, dat de menschen daar zoo naar toe stroomen. Wat is hier aan de hand, dat jelui zoo blijft staan kijken? Is daar weer wat aan 't handje? *moet die vrouw weder een kind krijgen?* — Wat is er toch aan de hand met die lui? V. LENNEP, *Rom.* 14, 145. Daar Pieter grinnikte, en mijn oom ... zijn hoofd lachend schudde ..., merkte mevrouw Dorbeen dat er iets grappigs aan de hand was, BEETS, *C. O.* 63. Ik zag den dokter binnengaan ... en ik docht, daar is zeker wat an de hand, 204.

— *Hand aan hand.* Bijwoordelijke bepaling (van omstandigheid of van wijze) met verschillende beteekenis.

1°. Naar de algemeen gangbare opvatting. Terwijl (of: op zoodanige wijze dat) de *hand* van den een vereenigd is met (d. w. z. gevat of gelegd is in) de hand van een ander.

a) Eigenlijk; in allerlei verbindingen. || Daer ziet men bruit en bruidegom gepaert Genaecken, hant aen hant, VONDEL, 10, 383. Den bant Van 't onderling verbont, bezegelt hant aen hant, 10, 384. De tweede maen quam op ... Na datwe beide in echt verzaemden hant aen hant, 11, 534. Hand aan hand betrad Ik lang met haar het wisselend levenspad, TEN KATE 1, 71.

b) Inzonderheid gebruikelijk in de uitdrukking *Hand aan hand gaan.* (Verg. AAN, 16 *a*), Dl. I, 43 en GAAN, Dl. IV, 28). Eigenlijk, van twee personen. || Gaeje met een vreemden haen? ... Gaeje moytjens hant aen hant Met een los en weeligh quant? CATS 1, 429 *a*.

Ontmoet hy dan in 't veld een Wand'laar zoo geneegen,
Als zyn begeerig hert, zoo gaan ze hand aan hand,
Gelyk een Broederschap.
LUYKEN, *Overvl. Herte*, 222.

— Figuurlijk, van twee handelingen, toestanden, neigingen enz. gezegd, waarvan de eene de andere pleegt te vergezellen, met de andere doorgaans verbonden is; hetzelfde als *Gepaard gaan.* || Liegen en stelen gaat hand aan hand. — Zorg, bezittings gezellinne, Gaat met Rijkdom hand aan hand, *bij* BILD., *Poëzy* 2, 78.

— In het algemeen: verbonden, niet gescheiden zijn. || Zoo gongen in Griekenland de konsten en wetenschappen hand aan hand, V. HEMERT, *Lekt.* 1, 133.

Luc. Tranio, ik heb mijn plan.
Tran. Nu, 'k wed, zoo waar,
Uw plan en 't mijn gaan zeker hand aan hand.
BURGERSDIJK, *Shakesp.* 5, 194 (eng. *meet and jump in one*).

2°. In den zin van *hand tegen hand*, man tegen man; als eene bepaling bij *vechten.* || Zy vechten hant aen hant, VONDEL 8, 548 (*in de prozavertaling* Dl. 5, 336: en durven hant tegens hant vechten; *beide voor* lat. *et conferre manum ... audent*).

3°. Eene enkele maal bij VONDEL (zoo 't schijnt, en althans naar de opvatting van V. LENNEP) in den zin van *hand over hand*, geleidelijk, allengs. De opvatting als: gezamenlijk, met vereenigde krachten heeft inderdaad in 't verband niet veel zin. || Uit liefde tot 's lants rust, En gulde vryheit, hant aen hant Bevochten, na veel wee, VONDEL 11, 237.

— **Aanm.** Voor *hand aan hand* in de Statenvertaling van *Spreuk.* 11, 21 zie hieronder bij *Van hand tot hand* en verg. de *Kantt.*

Achter de hand.

— Scheepst. *Achter de hand* (*zijn, vallen* enz.) wordt gebezigd in toepassing op dat gedeelte van loopend touwwerk, dat, bij het vieren of inhalen *achter de hand* van den achtersten der vierende

of trekkende manschoppen op het dek ligt, of (bij overdracht) op het loshangende of -liggende gedeelte van een om een bolder of konfijnagel belegd touw, een om een spil gelegden kabel. || Er was touw genoeg achter de hand om, in geval van nood, weder een goed eind te kunnen vieren. — Dat de part waaraan moet worden opgeseisd ... onder ligt, en de sluiting of naaijing kort bij het spil, achter de hand komt te vallen, MOSSEL, *Manœuvres*, 150. Terwijl door de afhouders de kabelaring achter de hand stijf gehouden wordt, *Ald.*

— *Loos achter de hand.* Benaming voor het niet stijf komende (losliggende of -hangende) gedeelte van loopend touwwerk. || (Men moet) het loopend touwwerk ... op de ... tuigteekening na meten, nemende altijd den langsten stand, waarin het komen kan, plus genoegzame loos achter de hand, om daaraan het volk te plaatsen of het te kunnen beleggen, MOSSEL, *Het Tuig*, 351. Hoeveel loos er achter de hand moet overblijven, *Ald.* (zie ook 353).

— Aan deze scheepstermen is ontleend de gemeenzame zegsw.

— *Iets achter de hand hebben*: het in voorraad hebben tot gebruik bij voorkomende gelegenheid, bepaaldelijk in geval van nood. Eigenlijk van stoffelijke middelen, doch ook vaak bij vergelijking of in figuurlijk verband van onstoffelijke zaken. || Ik heb nog eenig geld achter de hand, *ik heb iets gespaard*, WEIL. — Op dat gy, zo als de Noordhollanders zeggen, altoos nog wat after de hand zoud hebben, *Leev.* 6, 27. De Rede, die al een heele bol was, en de Godsdienst, die nog veel meer agter de hand had, *Blank.* 1, 38. Hy moest een braaf meisje ... kiezen; en die ook nog een mooje stuiver gelds agter de hand had, om in deezen slegten tyd wat meê te beginnen, 3, 50. Of hy eene goede provisie van gezond oordeel en vry wat geleerdheid agter de hand heeft, 3, 196. Als niets mij bemoedigen kon, had Rob altijd nog een paar woorden achter de hand, HASEBROEK, *W. en Dr.* 76.

— Vandaar ook *Iets achter de hand houden*, het inhouden (niet in omloop brengen, niet ten verkoop aanbieden), of: het achterhouden (arglistiglijk onder zich houden). || De lyftoght, die men begon achter de handt te houden, recs' er met der haast (*in prijs*) tegen aan (*tegen* 't geld), HOOFT, *N. H.* 723. Dat de Knechts (*van zeker veer*) ... (niet alle) hunne Pakjens .. aan de Bestelder ... komen over te geeven, maar eenige van dien agter de hand houden, die zelfs gaan bestellen, en de Vragt *enz.*, *Keuren v. Haerlem* 2, 29 *a*.

N. Andere doen Ses, daar na leeven zy als de Ryken,
Ze trekken na vreemde plaatsen, en speelen mooi wêer
Met 't geen zy achter de hand houden. *J.* Maar zynze [haar eer,
En naam dan niet kwyt?
BERNAGIE, *Belach. Jonk.* 15.

— *Zich achter de hand houden*, zich schuilhouden, niet voor den dag komen, niet opkomen. || Dit ... omroersel der meenighte, wrocht echter zoo veel niet, dat zy merklyken naasleep kreeghen. Want de meeste man hield zich achter de handt, HOOFT, *N. H.* 542.

— Scheepst. *Achter de hand halen*: tot de laatsten, de achtersten behooren die aan een loopend touw trekken; of ook: trekken aan dat gedeelte van het touw hetwelk reeds achter een bolder, een konfijnagel of derg. genomen is. Daar tegenover staat *Boven de hand halen* (zie beneden).

— In het kaart- en dominospel, enz. *Achter de hand zitten*, de laatste zijn die opspeelt; het tegendeel van *voor de hand zitten* of *de voorhand hebben*. Verg. ACHTERHAND 2).

— Rijschool. *Achter de hand zijn*, — *loopen* van een paard. Den kop ingetrokken houden, z dat de teugel los hangt, ten einde de pijnlij drukking van het gebit te vermijden; eigenlij den kop houden achter het punt, dat de ruit door het houden van den teugel met zijne *h* aangeeft. || Dat paard is week in den bek en gedurig achter de hand.

Bij de(r) hand.

1) In verbinding met verschillende werkwoorde als *grijpen*, *hebben*, *houden*, *leiden*, *nemen*, *pak* enz.: *aan* dat lichaamsdeel (aanvatten, vasthoud enz.).

a) Eigenlijk of figuurlijk. || 't Jongste (*kind*) l in die wiech, noch twee in de creb, En d' and vier heb ick by der hant, *O. L. Heers wisse* in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 151. Ick sal u by hant grijpen: ende ick sal u behoeden, *Jes.* 42, Sy hem (*een blinde*) by der hant leydende, brachte hem tot Damascum, *Hand.* 9, 8. De eene zotte houd de andre by de hand, en de eene ondeugd andere, en zo maaken zy dan een ronden da *Blank.* 1, 111. Toen nam ik den bedremmeld Jongen by de hand, 1, 119. Die ons, bij de han Door dit moeilijk leven, Leidt naar 't vaderlan *Ev. Gez.* 48, 5.

b) Meer of minder oneigenlijk, in meer of mind staande uitdrukkingen.

— *Iemand bij de hand nemen.* Ongewone u drukking voor: zich van zijn gezelschap verzekeren. Hy neemt een waren vriendt ... by der hand Dat is sijn lust en rust hier buyten, POIRTER *Mask.* 199.

— *Eene vrouw bij der hand nemen*: haar t huwelijk nemen. || De gene die van sinne zyn s ten houwelijcke te begeven ... hebben (wel) letten op de ouders van de gene, die sylieden m nen by der hant te nemen, CATS 1, 9 *b*.

— *Iets bij de hand nemen*, het aanvatten, a pakken, in verschillende opvattingen.

1°. Van een werk, een bedrijf, eene bezigh Aanvangen, beginnen, ondernemen. || Een werk der hand nemen, *aanvangen*, WEIL. — Alva, da beval den Kornel Mondragon, 't ontzet by der han te neemen, HOOFT, *N. H.* 281. Was het niet duizen maal beter dat die Heeren iets anders by de ha hadden genomen? V. EFFEN, *Spect.* 1, 154. In 't geen ze by de hand vatten slagen ze zo wel iemand, 11, 224. Daar is naulyks, een neerin waar van de winsten zo groot zyn (*als van tabaksnering*) ... Dog 't is niet evenveel wie kostwinning by de hand neemt, 12, 214. Uit v veeling zucht men; want men is dan al reeds te l om iets anders by de hand te neemen, *Blank.* 2, 38

Als ick nu veerdig was te nemen by der handt
Iet dat ick voor den Staet bequaem en dienstig vast
CATS 3, 54 *a*.

2°. Van al wat als eene bezigheid voor het verstan of het gemoed kan worden beschouwd. Er aan gaa er zich toe begeven, toe zetten, aan wijden. || W 't quaed neemt by der hand, kan daer niet goeds maecken, VONDEL 3, 520 (*verg. in 't Gr.* ἐγχειρεῖν Dat sy (*Pythagoras' huisvrouw*) de eerste is gewee onder de Vrouwen, die de Philosophye by de ha genomen hebben, V. BEVERW., *Wtnem.* 2, 27.

3°. Van al wat als een hulpmiddel kan beschouw worden. Aangrijpen, te baat nemen. || Het is ee ellendige kunstgreep, maar die, helaas! al te di wijls is bij de hand genomen, V. D. PALM, *Re* 4, 52. Gebruikt men boeken, zoo laat men, b voorkeur, ... die der ouden bij de hand nemen *K. Zev.* 5, 115. Er diende ... in den ... nood d

financiën voorzien te worden. En tevens moest er een ander middel bij de hand genomen worden om Weisenheim rijk te maken, VISSERING, *Herinn.* 1, 95.

Ik heb duizend kunsjes by de hand genomen
Om het geld van anderen in myn zakken te doen komen.
LANGENDIJK 4, 179.

— *Iets bij de hand, bij handen hebben.* (In Zuid-Nederland niet in gebruik).

1°. Van een werk, eene bezigheid: er aan werken, er mede bezig zijn, zich er mede onledig houden. || Veele, die het ooversetten selfs druk by handen hebben, HILARIDES, *Phaedrus*, XVII. Ik heb er ... geen zier tegen, dat gy naarstig op uw Kamer zyt, ... mids dat gy wat deegs by der hand hebt, *Blank.* 1, 66.

— Meer in 't bijzonder nog van een middel van bestaan, eene kostwinning. Iets (als broodwinning) bedrijven. || Hij heeft al verscheiden ambachten —, al heel wat verschillende baantjes bij de hand gehad. — Men zoude van deeze menschen moeten vergen, dat zy ... nuttig bleeven, en hun, tot dat zy iets beters by der hand hadden, daar voor wél beloonen, *Leev.* 1, 60. Ik heb al zoo wat bij de hand gehad; maar na dien tijd, kan ik je wel verklaren, nooit geene florisanter affaire gehad, FOKKE, *Verz. W.* 12, 98. Hij (*een zijdewever*) had nooit iets bij de hand gehad dan zijn weefgetouw, VISSERING, *Herinn.* 1, 75.

2'. Van het onderwerp van gesprek en derg. Behandelen; bezig zijn over of met; *onder handen* —, of nog gemeenzamer *bij den kop hebben.* || Doch dit doet niet tot dit gheschil, het welck wy by der hant hebben, VONDEL 4, 694.

2) Als bijwoordel. uitdr., in verschillende beteekenissen.

a) In, of onder het bereik der *hand.* In verschillende opvattingen.

α) In de nabijheid; in de buurt; niet ver van de plaats waar men zich bevindt of van welke men spreekt. || Het is noodig zulk ziek Vee naar buiten te brengen, in eene ... plaats, daar te gelijk goed water bij de hand is, *bij* BERKHEY, *N. H.* 8, 381. Ik ... zond om den Doctor, en schreef een paar regels aan myn Man, verzoekende aan de Bedienden by de hand te blyven, *Leev.* 8, 289.

Aeg. En zeidenze, dat hy gestorven was alree?
El. Zy zeiden 't niet alleen, maer toonden 't lichaem meê.
Aeg. Wel is dit by der hand, dat wy 't aenschouwen mogen?
VONDEL 3, 535 (gr. *πάρεστ' ἄρ' ἡμῖν;*).

Myn Schouth sprack tot een' Guyt om veel ondeugds ge-[vangen,
Schelm, soo ghy niet en hanght wil ick voor u wel hangen.
Ey lieve, sei de Fielt, doe my dat woord gestand,
En, of 't soo vallen moght, blijft toch wat by der hand.
HUYGENS 2, 442

— In eene bijzondere opvatting, van personen. Niet van of uit zijne woonplaats verwijderd; tehuis (in tegenstelling met: op reis en derg.). Verg. mnl. *present ende bij der hant*: niet buiten de landstreek zijnde, en het daaraan tegenovergestelde *absent ende van der hant*, alsmede gelijkbet. *in handen* en *uten handen*, bij STALLAERT 1, 554 *b*, en zie ook hieronder bij *Van de(r) hand.* || De nieuw verkoren Schepenen (sullen), ten selven dage, indien sy ... by de handt zijn, soo niet, naer sy ... alhier ter Stede weder-ghekeert zijn, in openbare Vierschare ... doen den naervolgenden Eedt *enz., Keuren v. Leyd.* 7. Nu rinkelroitghe vast, ... Vermits Aegisthus juist niet hier is by der hand, ... (gr. *οὐ γὰρ πάρεστ'*), ... Nu hy naer buiten is (gr. *ὡς ἄπεστ'*), heeft Moeder geen ontzagh, VONDEL 3, 505.

β) Uit de bet. In de nabijheid ontwikkelt zich die van Ter beschikking; beschikbaar; tot iemands dienst of gebruik (bij *zijn, blijven, hebben, vinden* enz.). Van personen en zaken, eigenlijk en overdrachtelijk.

1°. In 't algemeen. || Hij had het wetboek niet bij de hand en kon dus het artikel niet even naslaan. Heb je hier soms een jongen bij de hand om een boodschap te doen? — De Chirurgijn sal ... hem altijdt in 't quartier by der handt houden tot gheryve vande Gequetsten ende Krancken, *Gr. Placaatb.* 2, 344. Men (zou), de kruiden, tot het klisteer benoodigd, niet bij de hand hebbende, ... kunnen volstaan met *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 7, 176. Hier toe is echter een kort en onfeylbaar middel by de hand, bestaande in te erkennen, dat men *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 11, 223. 'Er (zal) eene koets bij de hand zijn, om u langzaam naar mijn hotel te rijden, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 217. Hier was een ... gedeelte van ... van Ray's vendel gelegerd, om in geval van onvoorziene aanranding oogenblikkelijk bij de hand te zijn, CONSC. 1, 268 *b*. Dralen ... (de nederlandsche drukpersen) te zeer, hij heeft de fransche persen bij de hand, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 183. Voorloopig op morgen over acht dagen (is de uitvoering bepaald) ..., blijft in dien tusschentijd bij de hand, MULDER, *J. F.* 2, 39.

— *Een antwoord, een praatje, een nieuwtje* (en derg.) *bij de hand hebben*: gereed, ten dienste, „klaar" hebben, („er niet verlegen om zijn", „er niet naar behoeven te zoeken"). || Die brutale jongen heeft altijd een antwoord bij de hand. — Hoewel een aardigheid te zeggen het alleruitmuntendste zou zijn ..., zoo is het evenwel bijzonder opmerkelijk, hoe weinig men er dikwijls op zulk een oogenblik bij de hand heeft, BEETS, *C. O.* 20.

(*sekere „Praatmoer"*) heeft altoos iets by der hand;
Haar komst bevalt my wel:
Zy spikkeleerd veel in de krant;
Haar oordeel is vry snel.
Econ. L. 2, 33.

— *Iets bij de(r) hand schaffen* (of een derg. ww.): aanbrengen, bijbrengen, ter plaatse brengen waar er behoefte aan is. Vandaar elliptisch b. v. *Water, Steenen bij der hand!* voor: water, steenen hier! || Ik had ondertusschen gezorgd, dat'er water bij de hand was gekomen, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 388.

Daar is zij weer, dat helsche wijf! ...
Gauw jongens, steenen bij der hand!
Toe, gooit ze dood! ze moet van kant!
J. V. RIJSWIJCK 2, 166.

— In figuurlijk gebruik. || Sy hebben tot de grootste swarigheden geenen raedt by der handt gebrocht, VONDEL 4, 719.

2°. In 't bijzonder, van personen. Beschikbaar voor —, ten dienste staande van cliënten, bezoekers enz.; in staat om te ontvangen; derhalve: te zien, te spreken. Deze beteekenis is in Zuid-Nederland volstrekt onbekend. || Als Menheer by der hand was, wenste ik hem wel te spreeken. *Si monsieur étoit levé, — de loisir, — visible, en commodité d'être vu*, MARIN. — *B.* Jonghman, is mijn Heer niet t'huys? *I.* Robbert segt dat ic ben in besonje. *R.* Hy is niet by der handt. *G.* Wast meugelijck ick sprack hem wel en woort. *R.* Ja wel, fijn-man, ten mach hem niet beuren rechtevoort, BREDERO 2, 216. Een Dans- of Zingmeester, die een pistool voor twaalf lessen eischt, ... (*en*) betaalt wil zyn, 't zy hy zyne leerlingen by de hand vind of niet, V. EFFEN, *Spect.* 4, 53.

— *Nog niet bij de hand*, nog niet in staat om te ontvangen; nog niet te spreken, immers nog ongekleed, nog in de slaapkamer, of wel: nog te bed. ||

Men ... verzocht hem in de zijkamer te gaan, wijl mijnheer nog niet bij de hand was, FOKKE, *Verz. W.* 2, 167.

— Vandaar weder dat *Bij de hand* beteekenen kan: uit het bed; op; *Vroeg bij de hand*, vroeg op, vroeg uit de veeren. || 's Morgens was de snyer al by de hand toen Elsje opkwam, v. EFFEN, *Spect.* 6, 243. Zaterdagmorgen is Schipper Homstra al heel vroeg bij de hand, WERUM.-BUNING, *Marinesch.* 119.

Ik dan, die gansch niet vroeg plagt bij der hand te weezen,
't Beurt nu dat ik den slaap voor neegnen reeds verban.
DE LANNOY, *Dichtk. W.* 13.

b) Als praedicatieve bepaling. Vaardig; inzonderheid met betrekking tot het verstand, den geest, derhalve: gevat, loos, slim, gewikst; verg. *bij de pinken*, *bij 't hek*. In Zuid-Nederland de gewone beteekenis. Vaak in niet al te gunstigen zin, en voornamelijk van vrouwen of meisjes gebezigd, ongeveer hetzelfde als: snibbig. Vandaar het ook wel attributief gebezigde bnw. *bijdehand* (zie ald.), en het zuw. (*een*) *bijdehandje*. — Hoe deze uitdrukking *bij de hand* verklaard moet worden, blijve hier in 't midden gelaten. || Mama, die toch ook bij de hand is, als Papa zoo met zijn algemeene stellingen voor den dag schiet, haalde het voorbeeld aan, hoe *enz.*, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 145. Dat die knaap boven zijn leeftijd bij de hand schijnt te zijn, *K. Zev.* 4, 189. Met den handel is het tegenwoordig zóó, dat men bij de hand moet zijn, wil men wat verdienen, VISSERING, *Herinn.* 1, 197. Die strijkster, ... minder bij de hand (*in eene noot*: min bekwaam), dan het lief van Flip, had in verre na zooveel niet te doen als deze, SLEECKX 1, 154. In de oude kluchtspelen was de Zeeuw bij de hand en slim, op bedriegen af, FRUIN, *Tien J.* 235.

— Dit *bij de hand* komt gewestelijk ook voor met de bet.: los van zeden (van vrouwen). Zie HOEUFFT, *Bred. T.* 228.

c) *Bij de hand*: links, zie B, 2, *b*, *d*), kol. 1770.

Boven de hand.

— *Boven de hand gooien*, met omhooggeheven, omhooggerichten arm. Zie Dl. III, 811 en verg. BOVENHANDS.

— Scheepst. *Boven de hand halen* (t. w. boven het vasthechtingspunt — inzonderheid: boven het voetblok — aan een loopend touw trekken. Het tegenovergestelde van *Achter de hand halen* (zie hierboven).

— **Aanm.** Uit de in Groningerland voorkomende benamingen *bovenhandsch* en *onderhandsch* paard, voor: vandehandsch en bijdehandsch paard, mag men opmaken dat *boven de hand* voor: rechts, en *onder de hand* voor: links, zooal nu niet meer gebruikelijk, aldaar toch eens in gebruik moeten zijn geweest. Verg. BOVENHANDS, Afl.; Dl. III, 878.

Buiten de hand.

— *Buiten de* (*zijne* enz.) *hand*. Ongemeen voor: niet *onder* iemands *hand*, t. w. niet onder het bereik of de bewaring daarvan, niet onder hem berustende. || Een dezer stukken heeft hij (*Macpherson*) echter niet kunnen vernietigen. Het was buiten zijne hand, BEETS, *Versch.* 6, 67.

***Door de hand*, enz.**

— *Door de* (of *iemands*) *hand* of *handen gaan*: daarin genomen en aan beschouwing, keuring of bewerking onderworpen worden. || De heele wasch gaat, voor zij geborgen wordt, stuk voor stuk door hare hand. — Ja, niet een flepje of een mutsje mogt het kleutertje opgezet worden, of het moest door haar handen gaan, v. EFFEN, *Spect.* 8, 188. Voor elk nieuw bedruksel (moet) het behangselpapier weer opnieuw ... door de hand ... gaan, KUYPER, *Technol.* 2, 697.

— *Door vele handen gaan*: vaak van bewe bezitter, eigenaar. verwisselen. || Dat a gaat door vele handen voor het voor den ver gereed is. — Alwaer 't oock soo dat de voorsz *stolen*) goederen verandert waren, ofte door handen gepasseert, *Gr. Placaatb.* 2, 92.

Voor *door* in den zin van: door middel zie uitdrukkingen onder C), kol. 1793.

In de hand, in (de) handen.

— *In de* (*zijne* enz.) *hand*; *in* (*de*) *handen* attributieve bepaling, buiten verband met werkwoord. Zich in de *hand* bevindende. || Me uytgetrocken sweert in sijne hant, *Num.* 22, Haer kinderen (t. w. *van Frieslands adel*) ..., met gheweer in d'hand, Te sterven niet en mij STARTER 82. Tot het visschen in deze wateren, den hengel in de hand, wordt noch acte noch gunning vereischt, *Wet v.* 13 Juni 1857, *Stbl. a.* 2 (verg. *a.* 13 *c*).

— *Met de wet in de hand*. Figuurlijke uitd king voor: naar de wet verwijzende, zich o wet beroepende. || Gaarne geeft de minister to zijn ambtsvoorganger met de wet in de han bijdrage had kunnen verleenen, maar door ha weigeren is zeker de wet niet geschonden, *Uit Kamerverslag.*

— *Met den hoed in de hand*: in eerbie onderdanige houding. || Gelyk een verlegen bachtsman alle bazen met den hoed in de hand spreekt in verwachting van aangenomen te wor v. EFFEN, *Spect.* 4, 127.

— Spreekw. *Met den hoed in de hand Komt door het gansche land*: die zich beleefd be wordt overal wel ontvangen. Zie HARREB. 1, 28

— *Hoog van moed, Klein van goed, Een zw in de hand, Is het wapen van Gelderland*, HAR 1, 223 *b*. — *Het glas in de hand Was het w van Gelderland*, Ald.

— Spreekw. *Beter één vogel in de hand, twee* (*vijf*, *zeven*, *tien*) *in de lucht* (of *in bosch*, of *die vliegen*). Anders: *Beter een mars de hand dan een kraai op 't dak*. Zie HARREB 276 *b* en voor nog andere lezingen 3, 214 Verg. reeds onr. *betri ein kráka i hendi en t skógi* (13de eeuw).

Een Arend in de vlucht hoogh boven 't Land,
Is min waerd, als een Musken in de Hand.
HUYGENS 1, 697

— *Geld in de hand*; *geld in handen*: ge betaling (of althans iets dergelijks?). Het ee behalve in eene der aanhalingen, tweemaal al schrift van een *Sneldicht* bij HUYGENS (2, 211 258).

Goed gereed Geld in de hand,
Buyten swarigheit van Pand.
HUYGENS 1, 62

Van uw' Vyand, van uw' Vriend,
Geld in handen als 't u dient.
1, 86

— *In de hand* of *in 't handje* wordt nu alt toegepast op de som, of het gedeelte van eene dat men in gereed geld uitbetaald krijgt. || nominaal bedrag van den hoofdprijs in die lote tien duizend florijnen, maar de winner krijgt sle een veel lager bedrag in 't handje. — Baron D stadt zal mij *f* 200 in handen geven, HEUFT, J *en Patrijsh.* 27.

— *In iemands hand* (*handen*) *zijn*, *zich b den*. || Pharaos beker was in mijne hant, *Gen.* 40.

Sing op de bruits suster, daer 's de kan in jou han
Een nieuw lietje vanden ouwen Hillebrant.
V. SANTEN, *Lichte Wigger*, 13

— Van een dagblad, een tijdschrift is *In handen zijn:* op 't oogenblik niet vrij zijn, gelezen worden. || De bediende kwam zeggen dat het Handelsblad op 't oogenblik in handen was, maar dat hij er voor mij „de post" van had gevraagd.

— Van een boek dat alom en druk gelezen wordt heet het dat het *in vele, in veler, in alle, in aller handen is.* || De werken van dien schrijver zijn in veler —, in aller handen. — Dat boek is in vele handen, *wordt veel gelezen*, WEIL.

— *In ééne hand* — of anders *in vele handen* — heet datgene waarmede maar één persoon of één lichaam, of anders vele personen of meer dan één lichaam gemoeid zijn. || Twee mijnconcessiën, beide in ééne hand, *Uit een dagblad.* — Bij de behoorlijke regeling van het goederenvervoer worden twee desiderata gesteld: vervoer langs de kortste route en vervoer in ééne hand, *Uit een dagblad.*

— *In iemands handen; in handen van iemand (zijn)*: tijdelijk of voorgoed in iemands bezit, onder iemands berusting (zijn; en derg.) || De advocaat zelf had de acht (*het potballetje met de acht*), en de negen was in handen van een jongeling van drieëndertig jaren, BEETS, *C. O.* 45.

— *In andere handen (komen)*. Van roerende en onroerende zaken: aan een anderen eigenaar of bezitter (komen).

— *In vaste handen.* Van roerende en onroerende goederen: niet telkens van de eene *hand* in de andere *hand*, d. w. z. van den eenen persoon op den anderen persoon overgaande. Zoo b. v. van effecten welke tot geldbelegging zijn aangekocht, t. w. in tegenstelling met dezulke die gekocht worden op speculatie van ze met winst weder te verkoopen. || In Vuren en Dalem zyn de Landeryen in vaste handen, *Med. d. Geld. Maatsch. v. Landb.*, 1869, bl. 96.

— Figuurlijk beduidt *In iemands hand* of *handen (zijn)* enz.: in zijne macht of tot zijne beschikking (zijn enz.); aan zijn welgevallen of willekeur overgeleverd (zijn). Verg. de bet. E). || De overste van 't gevangenhuys gaf alle de gevangene, die in 't gevangenhuys waren, in Josephs hant, *Gen.* 39, 22. Siet, ick ben in uwe handen: doet my als het goet, ende als het recht is in uwe oogen, *Jer.* 26, 14. Om dat de gemelde scheepen naar alle menschelyke waarschynlykheit altoos in de Ruiters hand en magt zouden zyn, BRANDT, *De Ruiter*, 209.

> Hoe raestghe dus? is dit de stadt van Troie winnen?
> Verlaetghe Pergamum, alreede in uwe hant?
> VONDEL 11, 718.

— Oneigenlijk en van onstoffelijke zaken. || Inde handt der tongen (naer Salomons bediet) Es goet en quaet, leuen en doot geleghen, NUMAN, *Striit d. Gem.* 80 *a* (verg. *Spreuk.* 18, 21). Uw verbeurt leven ô Hussein, is in myn hand, v. EFFEN, *Spect.* 5, 122. Het geluk of de rampspoed des Vaderlands is aldus in uwe handen, gezellen, CONSC. 3, 99 *a*. Uw naam en faam, uwe positie in de stad, het is alles in mijn hand, BEETS, *C. O.* 200.

— Hetzelfde wordt uitgedrukt door *In iemands handen staan.* || De Prins ... stelt hun de hachlykheit der zaaken voor ooghen, en hoe 't in hunner handt stond, de stadt voor den uitersten ondergang te behoeden, HOOFT, *N. H.* 134. Myn leeven staat wel, maar myn moed niet, in uw hand, LESCAILJE, *Tooneelp.* 437.

— **Aanm.** Voor *in handen zijn*: aanwezig of binnenslands zijn (15de eeuw), verg. hierboven bij *Bij de(r) hand* en zie STALLAERT 1, 554 *b*.

— *In de hand*, of *in handen komen van iemand; iemand* (3de nv.) *in de hand, in handen komen*: op meer of minder toevallige wijze in of onder het bereik, in het bezit enz. van iemand komen. || Het boek waarin juist datgene stond wat ik weten wilde, kwam mij van morgen toevallig in handen. — Dit kwam ons onderdaags in handen, en is voortreffelijk in strekking en voorstellingswijze, BILD., *Br.* 4, 132. Wat hem in de hand komt moet omver, *bij* HARREB. 2, 169 *b* (*van een beschonken woesteling*).

— *Iets* (t. w. *geld*) heet *iemand in de hand te komen* wanneer hij er als bij toeval, ongemerkt — althans op voor anderen onnaspeurlijke wijze —, aan komt. || Klaes komt geld in de hand, daer valt geen tegenseggen: Komt hem geld in de hand van selfs? het magh wel zijn (*enz.*), HUYGENS 2, 211 (Opschrift *Geld in de hand*).

> Teun is een doorgeslepen quant,
> Hem komt altoos geld in de hand:
> 'k Wouw dat ick oock eens in een land quam,
> Daer my somtijds geld in de hand quam.
> HUYGENS 2, 258 (*Geld in de handt*).

— In eene andere opvatting beduidt *In de hand komen*: ten goede, ten bate, ten voordeele komen. Inzonderheid gezegd van een jeugdig persoon, om aan te duiden dat deze van dienst — immers tot eenig hulpbetoon in staat — is of begint te worden. || Hare dogter komt haar reeds in de hand, *kan haar al iets helpen*, WEIL. — Hy kwam reeds mooitjes in de hand, Zo als zyn Baas óók zei, *Econ. L.* 2, 29. Grietje ... kan ... hare moeder vroeg in de hand komen, als 'er met het kleine goedje moet getobt worden, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 84. Aan een meisje is veel meer aardigheid; dat ... komt ons gauw wat in de hand; maar zoo'n jongen zit maar met zen neus in de boeken, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 73.

— *In iemands hand* of *handen vallen; iemand in de hand* of *in (de) handen vallen* enz. In verschillende opvattingen, eigenlijk en figuurlijk.

1°. Op ongezochte wijze in iemands greep, bereik, bezit geraken. || Zooals het in de hand valt: *onbezien, voetstoots.* — Nu de hemel, tot behoud van 't vaderland, Den scepter onverwacht doet vallen in uw hand, LANGENDIJK 2, 8. Ik nam de papieren, zoo als zij mij in de hand vielen, *ik zocht ze niet uit*, WEIL.

2°. In of onder de macht van iemand (inzonderheid van al wie als een vijand kan beschouwd worden) komen; dikwijls in een verband waar men de uitdrukking ook, of beter, met: ten buit, ten prooi, tot slachtoffer van iemand worden zou kunnen omschrijven. || (*De Hollandsche schepen*) aldus ongemonteert wesende, souden ... de ... Portugesche Armade in handen, ende tanden ghevallen hebben, *Begin e. Voortg.* 9, 16 *a*. O kerckhofje, kerckhofje, bewaert de haven (*den pot*) Datse niet in handen en val van ien aer, HOOFT, *Ged.* 2, 307 (*Warenar*). Dat de voorschreve Persoonen in des Vyands handen gevallen zijn, *Gr. Placaatb.* 4, 188 *a* (a°. 1692). De stadt viel in hun hand, wyl niemand hen weêrstond, LANGENDIJK 2, 51. Is myn Vlissing in de hand Van den ruwen Brit gevallen? *Econ. L.* 2, 3. Ach! Hambroek valt zijn rot (*van Coxinga*) in hand, HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 99. De Republiek (*zou*) het spaansche juk (*hebben*) afgeschud, om in de hand van Frankrijk te vallen, THORBECKE, *Hist. Schets.* 6. Rome ... viel in handen der Barbaren, CONSC. 4, 195 *b*. Antwerpen ... sedert het Parma in handen was gevallen *enz.*, RUIN, *Tien J.* 54.

— Niet altijd in volstrekt ongunstigen zin, en ook wel eens in scherts. || Dat hij ... nog wel, zo hij in handen viel van eene braave verstandige vrouw, te redden zoude zijn, *Wildsch.* 3, 285. Hij raadpleegde ... de Bisschoppen van Cominges, ...

en van Alet. Hier viel hij in de handen der regte Mannen, v. HEMERT, *Lekt.* 2, 125.

— *In goede, slechte* (enz.) *handen vallen.* Zie onder D), kol. 1796.

— *In* (*de*) *handen van God, in* (*de*) *handen van het gerecht* (enz.) *vallen.* Zie onder E, 3 en 4). Soms vindt men voor het laatste, elliptisch, alleen *In handen komen.* || Soo wie de handdadigen weet aen te wysen, sulks dat hy ofte sy in handen komen, *Utr. Placaatb.* 3, 410 *a*.

— In eene andere opvatting beteekent (*Iemand*) *in de hand vallen* (van eene zaak): gelegen komen; welkom zijn; (goed) te pas komen. || Dat valt schoon in de hand. *Cela vient de plus à propre, le plus heureusement du monde,* MARIN. — Zo je iemand kon opspeuren, die .. een ... vlugge pen had, en braaf kon cyferen; Zie dat zou me wonderlyk in de hand vallen. ... Hy zou dan ... voor me kunnen copieeren, en rekeningen op maken, v. EFFEN, *Spect.* 11, 51.

— Nog beteekent *In de hand vallen*: de gemaakte (slechte) rekening beschamen, de verwachting overtreffen; *medevallen.* Daartegenover staat dan *Uit de hand* vallen (zie hieronder). || Die koe viel zeer in de hand, *zij was zwaarder, dan men gedacht had,* WEIL. — Maakt zy 't wél, dan zal zy een beter man aan uw Vriend hebben, dan zy durft gelooven. Dat zal magtig in de hand vallen, *Leev.* 1, 227. (Ik) stel ... twee maanden voor mijne te huisreis — het kan uit en in de hand vallen — maar voor einde van dit jaar maak ik staat weder in het vaderland te zijn, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 196.

— *Iemand iets in de* (of *zijne* enz.) *hand, in* (*de*) *handen geven.*

1°. In de letterlijke beteekenis. || Sy gaf hem een groote behendighe bijle in sijn hant, COORNHERT, *Odyss.* 1, 33 *a*. Zeker Edelman gaf zijnen Jongen ... eenen hamelenbout in handen, met het bevel *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 163. Hierop gaf hy my stok en bal in de hant, v. EFFEN, *Spect.* 9, 58. De vest of *quasi traditio* (*zinnebeeldige eigendomsoverdracht*) ... geschiedt hier door het in de hand geven van een ijzeren roede, HOEUFFT, *Bred. T.* 229.

— In ongewijzigde opvatting, maar in allerlei figuurlijk verband. || Hij tot sijn eigen aers geeft u een gard in handen, HOOFT, *Ged.* 1, 69. Uw oordeel over mijne *Hagar aan Sara* gaf my terstond de pen in de hand, en zie daar! een brief ... vloeide daar uit, BILD., *Br.* 4, 79. Partijschap gaf het staal Aan burgers tegen burgers in de hand, LULOFS, *Ged.* 123.

Denckt hoe 't u zal vergaen, wanneer ghy 't zweert in [handen
De zulcke geeft, die u vernielt en maeckt tot schanden.
VONDEL 1, 493.

— Van een boek, meer of minder eigenlijk. Ter lezing geven; vervolgens: het lezen er van toestaan. || Cats is geen lectuur om aan kinderen in handen te geven. — Zij (*de Hervorming*) geeft den Bijbel aan allen in de hand, GROEN v. PR., *Ongeloof en Rev.* 156. Dat je dat boek aan uw dochters in handen gaaft, *K. Zev.* 3, 176.

— *Iemand het stuk in de hand geven*: iemand die aanmerkingen heeft door een krachtig antwoord den mond snoeren, neerzetten. In Zuid-Nederland. || Ge moogt tegen hem niet veel zeggen; hij geeft u seffens 't stuk in d'hand.

2°. Iemand iets toevertrouwen, ter bewaring of om te beheeren. || Iemand zijn geld, zijne effecten, zijn vermogen in handen geven.

3°. Iets ter beschikking van iemand stellen. || Daartoe wordt die fortuin in mijne hand gegeven, opdat ik die zal leggen in de hand van de schoone, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans,* 9.

4°. Met een persoon als voorwerp. Hem in iemands geweld stellen, aan iemands macht overleveren. || De Heere hadde u (*Saul*) heden in mijne hant (van *David*) gegeven, maer ick en hebbe mijne hant niet willen uytsteken aen den gesalfden des Heeren, 1 *Sam.* 26, 23. De ontmenschte Adrastus is in onze hand gegeven, FEITAMA, *Telem.* 459.

5°. *Eene zaak* (*rechtzaak*) *in handen geven* (b. v. van den rechter): er bij de bevoegde macht werk van maken, haar laten vervolgen, haar aangeven ter plaatse waar het behoort.

— *Iets* of *iemand in iemands handen*, of *iemand* (3de nv.) *in* (*de*) *handen leveren, overleveren*: in zijn geweld, in zijne macht. || De Sone des menschen wort overgelevert in de handen der sondaren, *Matth.* 26, 45. Casteelen ..., die hy inde handen des Hertochs ... moeste leueren, MARNIX, *Byenc.* 6, 4 (bl. 241 *b*). Een' verborgen schat ... om den zoon te leveren in handen, VONDEL 11, 729. Daar zij ligtzinnig genoeg geweest was, om ... mij aan den Heer Kraaijestein in handen te leveren, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 219.

— *Iemand iets in de hand duwen, stoppen*; ook *steken* en *draaien.* Eigenlijk: hem iets heimelijk, en zonder dat hij recht weet wat hij ontvangt, in de *hand* drukken. || Indien (ik) ... den Schat-meester yets in den handt ghestopt hadde (alsoo 't luyden sijn om met gaven te winnen) soude (*hij*) den steen noch mael soo hoogh gewaerdeert hebben, als nu geschach, *Begin e. Voortg.* 12, 14 *b*. De Kamenier kykt met donkere oogen, als zy (*eene bezoekster*) haar geen gulden in de hand stopt, *Denker* 8, 386. Wacht je ... voor dien man — hij zal je een traktaatje in de hand stoppen met de eene, en je zak rollen met de andere hand, *K. Zev.* 3, 307. Een pampier, dat ie me in men hand duwde, REETS, *C. O.* 325.

— Figuurlijk voor: iemand op slinksche wijze iets opdringen, aanpraten en derg. || Zich knollen voor citroenen in de hand laten stoppen. Hij heeft zich gemeen blauw aardewerk voor Chineesch porselein in de hand laten stoppen. — De gedagtens die hem over de zelfde stof in 't hooft schoten, my voor de myne in de hand duwende, v. EFFEN, *Spect.* 6, 101. Deze leer ... stopte men nu in de hand aan een pas geboren Gemeenebest, v. HEMERT, *Lekt.* 1, 155. Men stopt hem valsche munt voor echte in de hand, *bij* HARREB. 1, 281 *b*.

— Ook in den zin van: iemand „blauwe bloempjes" wijsmaken, hem iets „op de mouw spelden". || Ghy gelooft dan ... Al wat u moeder in de hant steeckt met haer teemen? VONDEL 11, 332.

— *Iemand* (3de nv.) *iets in* (*de, zijne* enz.) *handen spelen.*

1°. Hem iets buiten zijn weten of zijns ondanks (in eigendom of bezit) bezorgen, doen geworden. || Aan haar zelve een deel van mijn fortuin toe te kennen, zou gelijk staan met het den grootvader in handen te spelen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans,* 11.

2°. Naar de meest gewone opvatting. Hem heimelijk en door list, meestal zelfs door arglist, iets bezorgen, doen geworden; op heimelijke en (arg)listige wijze maken dat hij iets krijgt of machtig wordt. || Hij schreef haar een briefjen ..., En speelde 't het meisjen in handen, BILD. 1, 92. (*Personen*) die den dag van heden (t. w. *St.-Nicolaas*) bestemd hadden, om aan het voorwerp hunner verborgene liefde een geschenk in handen te spelen, HASEBROEK, *W. en Dr.* 71. Hij had ... op middelen gepeinsd, om haar dat voorwerp (*een facon*) in

handen te spelen, *K. Zev.* 4, 77. Indien de dader ... eenige kaart, plan, teekening of beschrijving van militaire werken ... den vijand ... in handen speelt, *Wetb. v. Strafr., a.* 102.

— Zeer gebruikelijk in toepassing op het verraderlijk bevorderen van het overgaan van plaatsen aan den vijand. || Den vijand eene vesting, een der forten, een gewichtig punt in handen spelen.

— *Iemand iets in handen laten.* Eigenlijk of in den zin van: iets in iemands bezit of macht laten, geen pogingen doen om het hem te ontnemen. || Zo men Porçia den rykstroon geeven moet ..., Laat haar myn sçepter dan in handen, LANGENDIJK 2, 8. Sterkten, die het van groot belang was niet in handen van den vijand te laten, FRUIN, *Beleg v. L.* 16.

— *Iets in iemands handen leggen.* Plechtige uitdrukking voor: het hem geven of toevertrouwen. Zie hierboven de aanhaling uit BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 9.

— *Iets in iemands handen, iemand iets in handen stellen.* — 1°. Eigenlijk. Het hem overreiken, *ter hand stellen.* || Men (stelde) mij uw' brief in handen, *Wildsch.* 5, 277.

— *In handen* (op een brief). Elliptische aanduiding dat de brief in de eigene *handen* (zie bij B, 3, *a*), kol. 1777) van den geadresseerde moet worden gesteld (niet aan iemand der huisgenooten of der bedienden mag worden overgereikt). || Den Weledelgeboren Heer X. In geëerde handen (*briefadres*).

2°. Van (onstoffelijke) zaken die onderzocht of beoordeeld moeten worden. Ze („ten fine van onderzoek of advies") aan een persoon of aan een lichaam geven, opdragen. || Dat dit verzoek is gesteld in handen der Synodale Commissie, *Hand. d. St-Gener.* 1855—1856, 2de Kamer, *Bijl.* 211 *b.* Het Bestuur stelt die geschriften in handen van eene der beide vaste Commissiën, om daarover verslag uit te brengen, *Wet v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk., a.* 66.

3°. Iets aan iemand toevertrouwen, het onder zijn beheer of in zijne bewaring stellen. || Dat terstont ... alle Geschut, Munitien ... ende Materialen van oorloge ... worden ... ghestelt in handen van een Commis, *Gr. Placaatb.* 2, 329.

4°. Eene (stoffelijke of onstoffelijke) zaak of een persoon in iemands macht overgeven, in iemands geweld overleveren.

> Ik (stel) myn leevenslot in Katoos hand, een held,
> Die my bevryden kan voor 't naderend geweld.
> LANGENDIJK 2, 1.

— *Zich* (*zelf*) of *zijn leven, zijn geest stellen, bevelen in iemands* (b. v. *in Gods*) *hand* of *handen:* vertrouwend overgeven. || In uwe handen beveele ick mijnen geest, *Luc.* 23, 46 (*Ps.* 31, 6: in uwe hant). Datmen ... t' schip moesten verlaten, ende mette schuyten wech seylen, ons bevelende inde handen Gods, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 56 *d.* (Ik) stel my in sijn hand, die Reght van onreght scheyd, VONDEL 3, 353.

— *Eene belofte, een eed* (en derg.) *afleggen in handen van iemand, in iemands handen:* ten overstaan van dien persoon, die ze als 't ware in ontvangst neemt. Eene uitdrukking ongetwijfeld ontleend aan het onder 't leenstelsel geldende gebruik om leentrouw en hulde te betuigen onder of met het leggen van de *handen* in de *hand(en)* van den leenheer (*per manus in manum*). (Voor de bet. die *afleggen* hier heeft zie Dl. I, 1132—1133). || Hier leg ik in uw handen ... mijn gelofte in heilge geestdrift af, Vr. BILD. 1, 315. Deze eeden (beloften en verklaring) worden (*door leden van de Staten-Generaal*) afgelegd in handen van den Koning of in de vergadering der ... Kamer in handen van den Voorzitter, daartoe *enz.*, *Grondw.*, *a.* 87 (verg. *a.* 91).

— *Iets in* (*de, zijne* enz.) *handen nemen.* Verg. *Ter hand nemen.*

1°. Eigenlijk. || Mirjam ... nam een trommel in hare hant, *Exod.* 15, 20. Ick en hebbe noch mijn sweert, noch oock mijne wapenen in mijne hant niet genomen, 1 *Sam.* 21, 8. Wie 'en siet 'er niet ... een Ambachtsman ... een stuck kasenbroot, ofte andere slechte spijse in de hant nemen, en *enz.*, CATS 1, 27 *b.* Als ik het boek in handen nam, draaide ik er omheen, met een zekere begeerige schuwheid, BEETS, *C. O.* 274.

— *Neem je oogen* (*dan*) *in je hand, en kijk door de gaten!* Schertsende vermaning tot iemand die klaagt iets niet te kunnen vinden. || De ooghen inde handt nemen ende sien wt die gaten ... *in caecutientes*, SARTOR., *Adag.* II, 3, n°. 10.

— Zegsw. *Al zijn moed in zijne handen nemen:* al zijn moed verzamelen. || Hij nam al zijnen moed in zijne handen en trok aan de bel van het groote hek, CONSC. 1, 353 *a.*

— Scheepst. *In handen!* (elliptisch voor *Neemt in handen!*). Bevel om een touw aan te vatten, ten einde gereed te zijn om op het eerste teeken er aan te halen, te trekken. || Onderzeils halzen en schoten in handen! MOSSEL, *Manoeuvres*, 107. Jagerval in handen, neêrhaler los! 108. Springschoot in handen! *Ald.*

— *De pen in de hand nemen.* Figuurlijk voor: zich tot schrijven voegen, zetten. || So hebbe ick de Penne inde handt genomen, ende eene volle verclaringhe ... willen maken, MARNIX, *Byenc.* VII.

2°. Iets aanvatten (aanpakken) in den zin van: het aanvangen, beginnen. || Dat wy desen dach ... mogen besteden tot alle gerechtigheyt ende heyligheydt, ende wat wy in handen nemen, dat onse oogen altijdt sien, om uw' eere te verbreyden, *Christel. Gebed.* (*Morgengeb.*).

3°. In den zin van: eene zaak aanvaarden, t. w. zich haar aantrekken, er zich voorspannen, zich er aan wijden, er voor opkomen en derg. || God neemt altijt de zwakste zaak in handen, DE BRUNE, *Jok en E.* 330. De hoofden der republikeinsche partij, die ... de beweging in handen hadden genomen, JORISSEN, *Hist. Stud.* 2, 157.

— *Iets in* (*de, zijne* enz.) *hand hebben, houden.* Het, door dat lichaamsdeel omvat, met zich dragen, bij zich hebben. || Een wandelstok, een sabel, een knods in de hand hebben. Zij hield een waaier in haar hand. De kinderen hadden bloemruikers in hun handen. — Saul nu hadde een spiesse in de hant, 1 *Sam.* 18, 10. In de eene hand hield hij een stuk zwart brood, SLEECKX 9, 184.

— *Iets in de* (*zijne* enz.) *handen* of *in handen hebben, houden; krijgen:* het beethebben, stevig vasthouden; beetkrijgen (te pakken krijgen). || De grijsaard onderging als eene gedaanteverwisseling, toen hij de kaarten in handen had, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 127. Om kabelaring en ketting of touw (worden) eenige seizings met twee ronde slagen heen genomen, ... en door de seizingleiders in handen gehouden, MOSSEL, *Manoeuvres*, 150. Zoolang hij ... de leidsels van het bestuur in handen had, FRUIN, *Beleg v. L.* 50.

— *Een paard* (*goed*) enz. *in de hand hebben, houden*, het goed in de greep hebben, houden, zoodat men het bij al wat het begint meester is. || Wat 'n dolleman is ie toch om zoo te hollen ...! Maar wat heeft ie ze flink in de hand, die wilde zwarten, GOEKOOP-DE JONG, *H. v. Suylenb.* 1, 95. De voor- en middenrijders (worden) nog eens gewaarschuwd bij

een frontmarsch in galop de paarden goed in de hand te houden en voor zich uit te zien, J. HORA ADEMA in *Gids* 1896, 4, 195.

— *Het* (of *den*) *hecht* (*heft*) *in handen hebben, houden, krijgen.* Spreekw. zegsw.: baas zijn, blijven, worden; het gezag hebben, houden, erlangen. Deze zegsw. laat zich gemakkelijk afleiden en verklaren uit het spreekwoord: *Die 't hecht* (t. w. *van het broodmes*) *in handen heeft, die snijdt* (zie WALING DIJKSTRA *Uit Friesl. Volksl.* 2, 326 *b.* || Houd altijd den hecht in de hand; zonder u te ontkleeden, voor dat ghy te bedde gaet, DE BRUNE, *Bank.* 1, 48. We zullen wel zien wie 't heft in handen houdt! BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 291.

— *Den duim in de hand hebben.* || Hy heeft den duim in de hand. Dat is, hy heeft de zaak in zyn geweld, TUINMAN 1, 328. Nog tegenwoordig zeggen wij ... zijn duim in de hand hebben, d. i. meester zijn van naar goedvinden te handelen, in staat zijn zich zelven recht te doen, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 233.

— *Zijn duim*(*ken*) *in de hand houden:* de hand gesloten houden, t. w. niet goedgeefsch, gierig zijn (Zuid-Nederland).

— *Iets in de* (*zijne* enz.) *handen hebben, krijgen*, kan ook beduiden: het onder of in het bereik der handen hebben, krijgen, en staat dan gelijk met: iets onder de oogen hebben of krijgen, d. w. z. het zien of te zien krijgen. || Schrickt niet, die onvoorsiens dit Beeld in handen krijght: 't Is Klaer klaps, HUYGENS 2, 433. Wat hij van oude handschriften in handen gehad had, waren *enz.*, BEETS, *Versch.* 6, 67.

— *In de* of *zijne hand, in handen hebben*, (*krijgen*), in meer of minder figuurlijke toepassingen.

1°. Iets onder zijne berusting of bewaring hebben, (krijgen). || De voornoemde Commisen ... sullen ... twee in ghetale zijn, daer af d'eene in handen ende bewaernisse hebben sal alle grof Geschut *enz.*, *Gr. Placaatb.* 2, 349.

2°. Iets tot zijne beschikking of in zijn bezit hebben, krijgen. || Uit een hand-schrift waer in staet te betalen aen houder 's briefs, mag ider een recht spreecken die 't schrift in handen heeft, ten waer *enz.*, DE GROOT, *Inl.* III, 5, § 6.

> als wy te ras gheauiseert hebben,
> Verliesen wy dat wy hadden inde hant;
> Oft dat wy souwen ghecouvreert hebben.
> HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 90.

Zie ook HUYGENS 2, 67 (aangehaald bij GRIJNZEN, kol. 730).

— *Zijn vermogen, „zijn geld"* en derg. *in* (*de*) *handen hebben*, (*krijgen*): er persoonlijk de beschikking over hebben (over erlangen). || Daar ik ..., als de boêl te Amsterdam bered is, het geen mij van mijn moeders bewijs toekomt, in handen krijgen zal, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 151.

— *Het bewijs, de bewijzen voor, van iets in de hand, in handen hebben:* in staat zijn dat bewijs, die bewijzen te toonen of te leveren.

3°. Meester van iets zijn; t. w. door alle mededingers te overvleugelen. || Die twee groote spoorwegmaatschappijen hebben daar te lande zoogoed als het geheele goederenvervoer in handen.

4°. Iets in de of in zijne macht, of in zijn vermogen hebben. || Dat zy waarlyk zyne rust meer in handen heeft, dan zy gelooft, *Leev.* 8, 115.

> Een Mann van reden heeft sijn welvaerd in sijn' Hand,
> All wat de Tijd souw doen, doet hy met sijn verstand.
> HUYGENS 1, 692.

— *Het* (*al of niet*) *in de hand hebben* (met een afhankelijken zin, soms ingeleid door *om*): het van zijne verkiezing kunnen laten afhangen (om *enz.*). || Men heeft het niet altijd in de hand zich aan eene gemaakte afspraak te (kunnen) houden. — Naarmate (de zwik) ... korter of langer is, heeft de smid het in de hand, den nagel hooger of lager ... te doen uitkomen, MOUBIS, *Hoefbeslag*, 39.

— *Eene zaak* (rechtzaak en derg.) *van of voor iemand in handen hebben:* ter behandeling, te behartigen (t. w. te bepleiten, uit te maken of iets derg.) hebben. || Den Heer, die de zaak betreffende de Buitenplaats in handen heeft, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 362.

— *Schaars in de hand hebben:* uitdrukking voor: schaars van geldmiddelen voorzien zijn; slecht bij kas zijn.

> Dryuet hy twee bieren tdeene moet ghescreuen zyn
> So scaers heift Menich nv jn dhandt.
> EVERAERT 91.

— *Iemand in de hand werken*, nhd. *jemanden in die hand arbeiten.* Eigenlijk (volgens *D. Wtb.* 4, II, 354): een deel van het werk van iemand overnemen, het werk gedeeltelijk voor iemand doen; vandaar: iets (of meer bepaald datgene) doen wat een bepaald persoon ten goede, ten bate, tot voordeel strekt; vandaar: hem in hetgeen hij bedoelt of voorstaat behulpzaam zijn, steunen. || Ik zal myne vyanden in de hand werken, indien ik my niet met yver op myne studie toeleg, *Leev.* 5, 12. De menschelijke Vereenigingen ... om God (als 't ware) te dienen en in de hand te werken, BILD., *Br.* 5, 43. Toen hem het toeval in de hand werkte en de gelegenheid aanbood om *enz.*, *K. Zev.* 4, 77. Hij is een groote steun voor de goede zaak. O, er zijn er meer dan ik u melden kan, die ons in de hand zullen werken, MULDER, *J. F.* 1, 208. Dat deze, terwijl hij de catholieken in de hand werkte, den naam van een goed liberaal behouden wilde, LOVELING, *Sophie*, 369.

— Vandaar, overdrachtelijk. *Iets in de hand werken*, het bevorderen. || De Dominées, om dat dit gevraag en geloop hunne eigenliefde in de hand werkt, houden zich ook maar van de mallen, *Bleek.* 1, 34 (zie ook *Leev.* 1, 43). Men zegge niet ... dat wij de fransche dwinglandij toch niet zouden zijn ontkomen. Stel, dit laatste ware zoo, moesten wij haar in de hand werken? THORBECKE, *Hist. Schets.* 115. Alles wat de studiën en bekwaamheden van Gerrit kon uitbreiden en in de hand werken, BEETS, *C. O.* 236.

— Zegsw. *Voor iets* (t. w. om iets te doen) *in zijne hand*(*en*) *niet kijken:* er niets om geven, er niet tegen op zien, derhalve: zich (er) niet lang (over) behoeven te bedenken (om het doen). In Zuid-Nederland. || Hij en kijkt daar niet voor in zijn handen, om voor vijf franken in te schrijven.

— *In de handen klappen.* Zie onder B, 4), kol. 1781: *De handen klappen.*

— *Klap-in-de-hand spelen*: handjeklap (zie ald.) spelen. || Die jufferhanden heeft, moet met geene matrozen klap-in-de-hand spelen, *bij* HARREB. 1, 277 *b*.

— *Zich in de handen wrijven.* Zie onder B, 4), kol. 1780: *De handen wrijven.*

— *In de hand* of *handen spuwen*, iets dat door werkvolk gedaan wordt om het gereedschap enz. beter vast te kunnen houden. Spreekwoordelijk gebezigd voor: iets (een werk) flink, met kracht, met ijver aanpakken, of voor: alle krachten inspannen, alle moeite doen. Verg. nnd. *spyt' in d'hand un wêr dî* (DOORNK. KOOLM.). || Wij zullen moeten in onze handen spuwen, om ons examen te doen, RUTTEN. — Dat sulcke in de handen (soomen seydt) spouwen ende werckx beginnen souden om

onse sprake te beteren ..., is soo verde te soecken dat *enz.*, COORNHERT, *Cic. Plichten*, 6. Spouwt de Land-man in de handen, 'tIs op hope van den Ooghst, HUYGENS 1, 96. 'k Hebb haer haer' neus sien klouwen En in haer' hand sien spouwen, 2, 242.

— *Met Gods bijstand: Spouw in de hand* (zie kol. 208).

— *Hand in hand*, terwijl (of: op zoodanige wijze dat) de *hand* van den een gelegd is in (en vastgehouden wordt door) eene der *handen* van den ander. Meestal als eene bijwoordel. bepaling bij *gaan*, *loopen* enz. Verg. *Hand aan hand*, 1°. || Betreên wy dan het pad des levens ... Bemoedigd, vrolijk, hand in hand! BILD. 10, 374. Berg op, berg af! langs haag en heg,... liepen ze handjen in handjen! DE MONT, *Loreley*, 248. Waar ... paar bij paar..., stil, zwijgend, hand in hand, den hemel droomen, DE MONT, *Id.* 19.

Met de(r) hand; met handen; met beide handen; enz.

— *Met de(r)* (*zijne* enz.) *hand*, *met* (*de*, *zijne* enz.) *handen*: door middel van de *hand*, de *handen*; bij allerlei werkwoorden die eene handeling of eene verrichting beteekenen. Verg. voor verouderde toepassingen STALLAERT 1, 554 *b*. || Alle vrouwen... sponnen met hare handen, *Exod.* 35, 25. David speelde op snarenspel met sijne hant, 1 *Sam.* 18, 10. Die (airen) wrijvende met de handen, *Luc.* 6, 1. Paulus... wenckte met de hant, *Hand.* 13, 16. (Wy) wierpen ... met onse eygene handen des schips gereetschap uyt, 27, 19. Werckende met onse eygene handen, 1 *Cor.* 4, 12. Ick heb staen lachen dat ick mijn buyck mit bey mijn handen most vasthouwen, HOOFT, *Ged.* 2, 303. 'k Beloof u,... Te redden met dees hant, VONDEL 3, 765. Was het onmoghelijck ... de sterren metter handt van daer (*van den hemel*) te haelen, soo wast *enz.*, SOUTERIUS, *Sené-boher*, 26. De geene die een ander met de handt ... slaet, (sal) een jaer ... in de Gevangenisse sitten, *Gr. Placaatb.* 4, 163 *a*.

> Een ding dat gy niet sparen moet,
> Dat is de rant van uwen hoet,
> Grijp die vry dickwils met 'er hant.
> CATS 1, 553 *b*.

— Spreekw. *Men kan geen ijzer met handen breken*, het onmogelijke is van iemand niet te vergen. Zie HARREB. 3, 216 *a*.

— *Met* (*de*) *handen maken* wordt gebezigd als tegenstelling met: scheppen, uit niet voortbrengen. Vandaar *Met handen gemaakt*, door menschen vervaardigd („werk van menschen handen"), t. w. niet door eene bovennatuurlijke macht geschapen. || De Allerhooghste en woont niet in Tempelen met handen gemaeckt, *Hand.* 7, 48. Seggende dat het geen Goden en zijn, die met handen gemaeckt worden, 19, 26. Zij weten, dat St. Nicolaas niet door den schoorsteen komt; ... dat alles natuurlijk toe moet gaan, met handen gemaakt, of voor geld gekocht worden, BEETS, *C. O.* 274 (*Vooruitgang*).

— *Met de* (*zijne* enz.) *handen zijn brood*, *den kost* (*moeten*) *winnen* enz.: door handenarbeid (bij tegenstelling met: door werken „met het hoofd", door hersenarbeid). || Een kind dat met haar handen de kost moest winnen, *Wildsch.* 4, 302. Die, welke met hare handen haar brood moeten zoeken, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 223.

— *Als met handen omgekeerd zijn.* Van personen. Geheel en al van gedachten, inzichten, gevoelens enz. veranderd zijn; „veranderd zijn als een blad op een boom". Zie GANDERHEYDEN 22 *a*.

— *Met beide handen iets aangrijpen.* Figuurlijk voor: iets (een voorslag enz.) met gretigen ijver aanvaarden. Verg. Dl. I, 156. || Met beide handen grijpt hij ... de dubbele gelegenheid aan, die hem verstrekt wordt, om *enz.*, PIERSON, *Mériv.* 1, 49. Daar grepen de bevelhebbers het plan van Wasteel met beide handen aan, FRUIN, *Beleg v. L.* 118.

— *Met de* (*zijne* enz.) *handen* komt dikwijls als eene vrij overtollige (en daardoor aan de geheele uitdrukking iets hatelijks gevende) bepaling voor bij *aan* of *in iets zitten*, *van iets* (*niet kunnen*) *afblijven* en derg. Zie de voorbeelden. || Jongen, zit toch niet overal met je handen aan! Blijf er toch af met je handen! Kun je er weer niet afblijven met je handen? — Sy ... scheenen genuchte te scheppen datse met hare handen saten in het onkruyt van de geburen, al offer in haren hof niet meer als al te veel en hadd' geweest om te wieden, POIRTERS, *Mask.* IX.

— *Met de handen klappen.* Zie onder B, 4), kol. 1781: *De handen klappen.*

Na en Naar de hand.

— *Na der hand*, mnl. *na*, *naer der hand* (VERDAM 3, 106), nhd. *nach der hand* (*D. Wtb.* 4, II, 348), nnd. *na der hand* (WOESTE). Bijwoordel. uitdr.: op een later tijd; later. Zie op NADERHAND en verg. voor *hand* in andere bijwoordelijke tijdsbepalingen *Op de hand*, *Op handen*, *Voor de hand* (*Voorshands*) straks hieronder.

— *Naar de hand.*

— *Een dier naar zijne hand wennen* (mnl. *gewennen toter hant* of *ten hande*, VERDAM 3, 87). Eigenlijk: het leeren aan de *hand* te komen, b. v. om daaruit te eten; vandaar in 't algemeen: het mak, gehoorzaam, volgzaam maken. || Sylvie ... had dit (*het hert*) naer heure hant gewent, VONDEL 5, 288 (lat. *adsuetum imperiis*).

— Naar 't schijnt voorheen, bij vergelijking, ook gebruikelijk in toepassing op personen. || Iemand naar zijne hand wennen, zetten, WEIL.

— *Iemand* of *iets* (t. w. eene als persoon verbeelde zaak) *naar zijne hand zetten* (zelden *stellen*), hem aan zijn wil ondergeschikt maken, hem iemands wenschen doen involgen. Verg. mnl. *iet* (b. v. *al dat lant*) *te siere hant setten* (VERDAM 3, 105). || Merkuur ... zet de winden naer zijn hant, tot 's koopmans heil, VONDEL 7, 651. (Turnus) pooght het hemelsch hof ... Te zetten naer zijn hant met bidden, en beloven, 8, 523. Je zult Grootje Ryzig zo niet naar jen hand kunnen zetten als jen Mama, *Leev.* 2, 126. David ... zou voorzeker nooit ... de halstarrige Jooden zo dikwijls naar zijn hand gezet (hebben), *Wildsch.* 5, 4. Vaak zet de vrouw u (*de mannen*) naar heur hand, En richt uw doen en laten! V. ZEGGELEN 4, 82. Zoo ik hem niet van tijd tot tijd op zijn voorman zette, zou het niet lang duren of hij zou ons naar zijne hand stellen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 124 (zie ook 295).

> boogtse (*buig ze*) vanden eersten dagh;
> Eer sy verherten in verstandt,
> En setse jeugdich naer u handt.
> POIRTERS, *Hof v. Theod.* 78.

— Vandaar *Iemand naar zijne hand hebben*: aan zijn wil onderworpen, aan zich ondergeschikt. || Ick en sie oock niet waerom een Man zoude behoeven te vreesen, dat hy sijn Vrouwe te minder na sijn hant zoude hebben, alsse geleert was, ten zy dat hy sulcke dingen op haer begeerden, die van geen eerlicke Vrouw behooren vereyscht te werden, V. BEVERW., *Wtnem.* 2, 14.

— *Iemand naar de hand gaan*: zich — gedwongen of uit eigen beweging — naar iemands wil of wenschen schikken; „hem naar de oogen zien; hem in alles, ook ongevergd te wille wezen" (bij MOLEMA

144*b*). || Hij wist haar bijzonder naar de hand te gaan, zich naar haar te voegen, WEIL.

— *Een persoon naar iemands hand*: een persoon die genegen is iemands wenschen op te volgen, iemands wil te doen; die zijne gevoelens deelt. || De Majestraat van 't Vrye ... gaf den Roomsgezinden in, dewyl'er geen kornel was, ... eenen man naar hunn' handt, tot dat ampt, te verzoeken, HOOFT, *N. H.* 650.

— *Een kolfje naar iemands hand*, iets dat iemand bijzonder wel lijkt. Eigenlijk van hetgeen voor iemand bijzonder geschikt is dewijl het hem goed afgaat, omdat hij er de rechte man voor is enz.; bij uitbreiding, in het algemeen van alles dat iemand bijzonder aanstaat, bijzonder aangenaam is. (Het „kolfje naar iemands hand" is eigenlijk een kolfslag dien men gemakkelijk maken kan, of van welken men persoonlijk recht den „slag", juist „het handje" heeft; zie nader bij KOLF. Verg. mnl. *ene* (*goede*) *caetse* voor: iets voordeeligs enz., bij VERDAM 3, 1103). || *Ad pedem meum quadrat*.... Dat is een colf nae mijn hant, SARTOR., *Adag.* II, 9, 95. Dat is een kolfje naar zyn hand, 't is zijn regte slag. *C'est là ce qu'il lui faut, cela lui convient parfaitement bien*, MARIN. — Dat hy koets en paerden sel kennen houwen, ... dat sou een regt kolfje na sen hand wesen, want hy is wat groots in sen wapen, v. EFFEN, *Spect.* 7, 60. Zouje niet aan de eene of andere courant als verslaggever willen geplaatst worden? ... je placht nog al vlug te stellen. ... Mij dunkt, dat zou juist een kolfje naar uw hand zijn, *K. Zev.* 4, 409. „Het is een kolfje naar zijn hand" ... schreef zijn vader, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 102.

— *Naar de hand* —, *van de hand* (*weg*) *naaien*. Kleermakers- en naaisterstermen, in Zuid-Nederland. Zie voor de omschrijving DE BO² 355 *a*. || De mannen naaien gemeenlijk van de hand weg, terwijl de vrouwen naar de hand naaien, *t. a. pl.*

Om (de) handen.

— *Iemand om de handen loopen*: rondom hem loopen, vandaar: hem op de handen kijken, hem in den weg loopen. Zie MOLEMA 144*b* en verg. OM, 1ste art. § 4, *a* (Dl. X, 129).

— *Iets om handen hebben*, t. w. een werk; nhd. *etwas um die hand haben* (*D. Wtb.* 4, II, 354). Eigenlijk (zie bij OM, 1ste art.; Dl. X, 133): het in den omtrek, de nabijheid, het bereik der handen hebben, zoodat men het elk oogenblik op kan vatten; vervolgens: er mede bezig, er aan doende zijn; eindelijk (en dit is de meest gebruikelijke opvatting): iets te doen hebben, eenige bezigheid hebben. Het tegenovergestelde *Niets om handen hebben* beduidt gewoonlijk: niets te doen hebben, t. w. geene bezigheden hebben, een ambteloos leven leiden, „niets uitvoeren", leegloopen enz. || Dat ik weinig om handen heb, en wel tyd heb om my met andren te bemoeijen, *Leev.* 1, 100. Dat hy ..., wil hy dan ook wat omhanden hebben, niet beter doen kan, dan *enz.*, 6, 340. Niets, dat wat zeggen wil, omhanden hebbende ..., breng ik de meeste lange winter avonden met leezen door, *Blank.* 1, 164. Zo als veele jonge meisjens speelen, bij gebrek van iet anders om handen te hebben, *Wildsch.* 5, 97. Schoon ... ik vrij wat om handen heb, ben ik ... met mijn fargon naar den Haag gevlogen, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 293. Ik ben overtuigd, dat, zoo Mejuffer zich ... verveelt, het voornamelijk daar vandaan komt, dat zij niets om handen heeft, v. LENNEP, *Rom.* 3, 359. Deze ... man leefde ... van een onafhankelijk inkomen en, niets omhanden hebbende, had hij — niet zoo zeer de luiheid als wel — de geestigheid dagelijks tot elf, twaalf uren op bed te liggen, BEETS, *C. O.* 250. Degenen die strekt niets om handen hebben, BEETS, *Verscl.* 3

— *Het weêr wil wat om handen hebben*. wijze bij ruwe weersgesteldheid. Zie HARREB. LXXXVII *a*.

Onder (de) handen. — Praedicatief, attributieve bepaling buiten verband met enig In de volgende uitdrukkingen enz.

— *Onder iemands handen*, *onder de handen iemand*: door iemand behandeld worden, t. den letterlijken zin, wanneer de bedoelde pe aan iemands lichaam bezig is, of, in ruimer ting, aanduidende dat de bedoelde persoon over" het lichaam van iemand, hem „in behandel heeft, gelijk altijd genoegzaam duidelijk uit het band blijkt. || Die ziekelijke man is meestentijds dokters handen. De doodzwakke patiënt stierf hunne handen, *terwijl zij met hem bezig waren* Hij is nog al onder 's heelmeesters handen, Ik vond mijn oom in de voorkamer ... juist hij van onder de handen van zijn barbier kw BEETS, *C. O.* 43.

— *Onder beuls handen* —, of *Als onder beuls handen zitten*, in doodelijke benauwdheid. || Hij zit beuls *of*: des hangmans handen, HARREB. 3, 1 Ic sitte gelijck oft ic onder des hangmans ha sate, *aangeh. ald.*

— Figuurlijk. Onder het beheer, onder het bestuur, in de macht van iemand. Van en personen. Zie, ook voor enkele aanhalingen ONDER, 1ste art (Dl. X, 1204) en verg. hier de bet. E). || Is hier onder uwe hant geen sp ofte sweert? 1 *Sam.* 21, 8. Onder hare hant een krijgsheyr, van drie hondert duysent, 2 C 26, 13. Esther (wert) oock genomen in des Koni huys, onder de hant van Hegai, den bewaerder vrouwen, *Esther* 2, 8. De groote ende zonderlin macht der Vaders over de kinderen onder haere staende is in deze landen onbekent, DE HA *Inl.* I, 6, § 3. De kinderen onder de hand haer Ouders zijnde, III, 3, § 36. De stukken het te bewijzen ... waren onder zijne han BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 78.

— *Iets* of *iemand onder handen* (ook *onder hand*) *hebben* of *nemen*; in Zuid-Nederland *pakken*. Eigenlijk: in zijn bereik, te zijner beschi king hebben, nemen. Zie ook voor enkele aanha gen, bij ONDER, 1ste art. (Dl. X, 1201).

— Overdrachtelijk, van zaken. In behandeli bepaaldelijk: onder bewerking hebben, — nem bewerken of gaan bewerken. Van een werk: er bezig zijn, of er aan gaan werken. || Een ... Kl maaker, die had een Kamisool onder handen, voor Benist Heer, *Blank.* 2, 260. Heeft de Juffrouw iet (t. w. *eenig dichtwerk*) onderhanden? ... ma Juffrouw niet een kansjen waagen naar den van het ... Haagsche Genootschap? *Wildsch.* 1, Dat ik, sedert eenigen tijd, een dichtstuk on handen heb, GEEL 97. Den (*koeken*) ruiter, juffrouw Noiret onder handen had, BEETS, *C.* 168. Aangezien voor elk nieuw bedruksel het beh selpapier weer opnieuw onder handen dient genom te worden, KUYPER, *Technol.* 2, 697.

> 'k Heb 'er daar een (*eene tong*) onder handen
> Die zoo scherp, van 't liegen, was,
> Als een trekzaag zonder tanden.
> J. ZOET, *Digtk. Werken* 32 (*d'Onvergel. Nederl. Tongesla*

— In toepassing op personen, in verschillende opvattingen.

a) Met iemands persoon, iemands lichaam op een voor dezen onaangename wijze bezig zijn of

bezig gaan houden. Verg. *iemand te pakken hebben*, — *nemen*.

1°. In het algemeen.

(Nederlandt) Schrickte ..., gelyck als 't schaepken beeft
Voorden tant vanden leuw die 't onder handen heeft.
HUYGENS, *Ged.* 1, 107.

Een Boer half raesende van pijn in zijne tanden,
Ging tot een Chirurgijn dat hy den quaden trock:
Een onbedreve knecht die nam hem onderhanden
En trock'er drie gelijck al met den selfden rock.
WESTERBAEN 1, 524.

— Figuurlijk gebezigd. || Ons ... medelid heeft ... een bewonderenswaardig talent om de zaken te behandelen op eene wijze die ... voor allen misschien aangenaam is, ... met ééne uitzondering, het individu namelijk, dat de spreker op dat oogenblik, als ik het zoo noemen mag, onder handen heeft, DUIJMAER V. TWIST in *Hand. d. St.-Gener.* 1849—1850, 2de Kamer, 343 *b*.

2°. Inzonderheid: iemand aan den lijve kastijden, of hem met het doel om dat te doen aangrijpen. || Iemand onder handen neemen ... Iemand afrossen, MARIN.

— Figuurlijk (het meest gewone gebruik). In de volkstaal van Zuid-Nederland juist in dit gebruik meestal *onder handen pakken*. Iemand ernstig onderhouden, vandaar: hem berispen, bestraffen, „de les lezen" (*over* iets, of absoluut gebezigd). Vaak door een bijw. versterkt. || Ik (zal) morgen de Mama eens onderhanden ... neemen, *Wildsch.* 2, 387. Als ik ... hem eens alleen spreek, zal ik hem degelijk onder handen nemen, LOOSJES, *Bronkh.* 1, 283. Ik heb haar daarover reeds onder handen genomen — en nu laat zij het toch, 1, 282. Daar nu Frits sedert eenigen tyd in toon en manieren iets heeft aangenomen, dat me niet bevalt ... heb ik hem eens goed onder-handen genomen en gezegd *enz.*, MULTATULI 1, 102. Hoe vele welmeenenden hebben, door een gedurig voorhouden van het goede, tegenzin, door een gedurig „onderhanden nemen" tegenwerking opgewekt, BEETS, *Versch.* 2, 13. Hij (was) genoodzaakt geweest hem duchtig onder handen te nemen, ja hem met wegzending te bedreigen, SLEECKX 16, 29.

β) Iemand bij zich (t. w. in zijn huis, in zijne school enz.) hebben of nemen ten einde hem te onderrichten, te onderwijzen. || Beproefde Catecheseermeesters ... zouden hen, dagelijks eenige uuren, kunnen onder handen nemen, V. HEMERT, *Lekt.* 3, 16. Vraagt gij aan den schoenmaker, of zijn zoontje reeds lezen en schrijven kan, hij zal u antwoorden, dat hij 't niet weet, dat zulks de zaak is van den schoolmeester, die hem onder handen heeft, R. LOVELING, *Polyd. en Theod. enz.* 99.

— *Onder iemands handen —, iemand onder de handen komen, vallen*. Van zaken en personen.

α) Toevallig onder iemands greep of bereik komen; toevallig iemand *in* (*de*) *hand*(*en*) komen. || Hij krabde op het koper ... met elk snijdend ... werktuig, dat hem onder de handen viel, ROOSES, *O. en N. Kunst* 2, 98.

— Oneigenlijk, van een persoon. Te voren komen. || Hy smeet dan aan de eerste, die hem onder de hand kwam een lugtige declaratie van liefde, naar 't hoofd, V. EFFEN, *Spect.* 12, 151.

β) Van personen, eigenlijk of figuurlijk. Onder iemands bereik, in iemands greep, of in iemands geweld, in iemands macht geraken; aan iemand overgeleverd worden (in den figuurlijken zin). Altijd met het bijbegrip dat dit voor den betrokken persoon onaangenaam is. || Die onder jou lui handen komt, moet leeren verdraagen en lijen, DE RIJK, *Dagdief*, 28.

Quamen de barbieren daer onder de doots-hoofden te [wroeten,
Sy trapanneerde jou, sy annatomiseerde jou van leen [tot leen.
Die ong'er heur hangden komt daer is toch al veur ebeen.
HOOFT, *Ged.* 2, 306.

— *Onder de hand* als bijwoordel. uitdrukking in verschillende beteekenissen.

α) Met betrekking tot den tijd. — 1°. Eigenlijk. Terwijl men iets *onder* (*de*) *handen* heeft, met of aan iets bezig is: allengs, van lieverlede. || Het werk is onder de hand uitgedegen, WEIL. — Dat dese materie, ende het stof soo onder de handt aenwascht, dat ick verder met mijne penne uytloope als daer ick gestelt hadd' de leste palen, POIRTERS, *Mask.* 153. Verre daar van daan dat deze myne taak reeds afgedaan zoude zyn, bevroede ik dat ze onder de hand groeit en zig uitstrekt, V. EFFEN, *Spect.* 3, 131.

2°. Vandaar (overdrachtelijk): Terwijl iets anders plaats heeft; te gelijker tijd; middelerwijl; intusschen. Verg. nnd. *unnerhands* (WOESTE). || Onz' eige toezicht en voorzorge moet d'eeuwige voorzienigheit gelijk als onder d'hand dienen, DE BRUNE, *Jok en E.* 126. Laaten wy des niets verzuimen, wat onder de hand mooglyk zy, om zyne vryspreeking te bezorgen, *Leev.* 5, 254. Hun maaltijd was nooit heel gezellig. De opzichter had de gewoonte de courant onder de hand te lezen, KELLER, *Van huis*, 1, 96. Mevrouw ... nam onder de hand de „bestorven" wees eens op, 2, 142.

— Soms is *onder de hand*, evenals *in dien tusschentijd*, op te vatten als: al vast, bij voorraad. || Schoon ik ... zo gezont als een visch ben, ... zo denk ik, dat het best is om voor de grote reis zo onder de hand wat klarigheid te maken, *Burg.* 599. Hermine, die nog altijd op de pastorie gelogeerd was, maar onder de hand alle pogingen deed om weder in betrekking te komen, KELLER, *Van huis*, 3, 123.

— Het begrip van *gelijktijdigheid* kan (evenals bij *intusschen* en fra. *cependant*) overgaan in dat van *tegenstelling* buiten alle gedachte aan tijd. Dan beteekent *onder de hand* ongeveer hetzelfde als: met dat al, des ondanks, nochtans. || *Quaerens obsonium vestem deperdidi.* ... Twas om winst gedaen, ende t'viel schade onder de handt. — Een duyt gesocht, een oortken verloren, SARTOR., *Adag.* II, 6, 30.

β) Met betrekking tot de wijze waarop iets geschiedt. Eigenlijk van iets dat „door de *hand* bedekt," dus op voor anderen onzichtbare wijze plaats heeft of verricht wordt; vandaar bij uitbreiding: op bedekte wijze; niet openlijk. Van dit *onder de hand* is (met adverbiale *s*) afgeleid het bijw. *onderhands* (waaruit weder *ondershands* is ontstaan) en daarvan is gevormd het bnw. *onderhandsch*. Zie ONDERHANDS, ONDERSHANDS, ONDERHANDSCH.

1°. In het algemeen. Heimelijk; ter sluik; door anderen niet opgemerkt; onopgemerkt. || Met zommige anderen ...: die eevenwel den Kardinaal niet opentlyk toevielen. ... Maar, onder de handt, schreeven zommighen hunner den Koningh hunnen dienst aan, HOOFT, *N. H.* 44. Een klein hoopjen ... onder de hand vergaderende, BILD., *Br.* 5, 77. Het wordt nog maar onder de hand gemompeld, zijnde 't nog niet gepubliceerd, KINKER, *D. en O.* 125. Beter ... de zaak dood te laten liggen: — ik kan dan zien, dat bij hem onder de hand en op een andere wijze weder goed te maken, *K. Zev.* 4, 148. Ik heb daar niet anders dan onder de hand naar kunnen informeeren, 5, 85.

2°. In 't bijzonder, in toepassing op maatschappelijke handelingen tusschen twee of meer personen

waarvan bepaalde rechtsgevolgen verbonden zijn. Niet openbaar, in den zin van: zonder tusschenkomst van een openbaar ambtenaar. || De levering van het vleesch voor een gesticht niet openbaar, maar onder de hand uitbesteden. Het setten van dat gebouw is gisteren onder de hand aanbesteed. Dat huurcontract, die akte is onder de hand opgemaakt. — Tilbaer goed mag wel onder de hand (*privatim*) worden geleverd, te zamen, *Inl.* III, 5, § 11. Eendaagse Huwelijken voor Notaris en getuigen worden gepasseerd, doch kunnen ook ..... onder de hand gemaakt worden, MEERMAN, *N. H.* 9, 82. Iemand, die wel genegen was, zich van een benijding van dien aard onder de hand te ontlasten, *R. Ber.* 4, 229. Het kasteel met zijn toebehooren .... onder de hand van mij te koopen, JOST.-CRUSIUS, *Mij. Fransz.* 165.

— *Onder de hand* komt, met betrekking tot eene aanstaande gebeurtenis, ook voor in den zin van: (heimelijk) bewerkt wordende of (heimelijk) broeiende. || Daar is het onder de hand, krygt ik 'er dat door, ik meen dat ik 'm op een andere wijze wil dwingen, ANNEKEN, *Stiefmoer*, 11.

— Voor *onder de hand* in de bet. van: ter linker hand, links, zie de Anm. bij *Boven de hand* (kol. 1811).

Op (die) hand, op (die) handen. — In staande uitdrukkingen enz.

— *Iemand op de* (of *zijne*) *handen dragen*. Figuurlijke, aan *Ps.* 91, 11—12 („Hy zal zijne Engelen van u bevelen, dat ze u bewaren in alle uwe wegen. Sy sullen u op de handen dragen, op dat gy uwen voet aan geenen steen en stuitet") ontleende uitdrukking voor: iemand voor alle leed bewaren, hem met zorgvuldig liefde omringen, en vandaar (eene beteekenis die vooral uitkomt in het passieve *door of van iemand op de handen gedragen worden*) voor: iemand hoogelijk vereeren, vieren. Zie Oz in Dl. XI, 243 en verg. *D.WFld.* 4, II, 352.

1°. Bijna nog in eigenlijke opvatting. || Hy (kind) en stinkend vee van de Vrouw dat hy se wel op zen handen zou dragen, v. ALPHEN, *Sprtt.* 9, 72. *Jon. Moeder* zou ik op myn handen dragen, *Leev.* 6, 270.

2°. Zuiver figuurlijk. || Willem, die van zijne medeleerlingen de ziel en het leven was, en van allen als op de handen gedragen werd, GLTZR. WIJNBERG, *W. van Berghen* I, 44. Hij (werd) door hare ouders en bloedverwanten letterlijk op de handen gedragen, SCHERMER 14, 257.

> Voor 't leest eindje, dat zij twee hem dragen,
> Verdient zij van maalief eene voor al,
> Dat die haar voortaan zijn gansche leven
> Stadig op de handen dragen zal.
> HUYGENS, *C. en Z.* III (voor de vrouwen van Wijnbergen).

— *Iets* (veel) *op zijne handen dragen* schrijven, t. w. omdat het geschrevene zeer weinig plaats zou beslaan. || De gemeente heeft slechts weinig rentegevenden eigendom, ik zou het op mijn hand kunnen schrijven; maar enz., *Uit een dagblad*.

— *Iets op de hand helpen*, met handeling. Verg. onder B, 2, b, γ). bal. 1784.

— *Iets* (t. w. *geld*) *op* (*de*) *hand geven*, schenken, schieten, presenteeren enz., en daarmee dan ook *krijgen*, *ontvangen* enz., *zien*, *verkrijgen*, *vragen* enz.: zeker bedrag in (gereed) geld geven, uitbetalen enz., of krijgen, ontvangen enz., zien, vragen enz. In verschillende opvattingen, t. w.

1°. Het onder omschreven bedrag van geschenke geven, — ontvangen. || Omme een goede ende kloecke Meytvrouwe een maendt Soldye, ... tot der selver ommeganement, ... hy forme van vereeringhe op de handt te presenteren, *Resol. v. d. Staten v. Holl.* v. 29 April 1665, blz. 28. Toen hij ... hij zijn schoonvader .... om een laatste uitredding kwam smeeken, ... kreeg hij nog honderd gulden op hand, maar de verzekering erbij: dat 't arfdeil van ... zien vrouw al meer as vergeven .... was, CEDER 13, 66.

2°. Bij de aanvaarding van de verplichting tot zekere diensten (b. v. krijgsdiensten) *zekere gelden bij wijze van gods- of huurpenning* (als *handgeld*) schenken, ontvangen enz. Verg. HANDGELD. || Gheld op de hand gheven. *Obligare stipendio nie promptis pecunia*, KIL. — Dat soo wie soulje winnen wilde, ... men soude hem op de hant gheven voor drie oft vier maenden, *Volksk. v. Boys. d. Vat*, a°. 1564 (uitg. MARTIN), 51 (verg. *Rein.* II, 3429: dat men hem gave te voren van drien weken hur soudi). Het Scheepsvolck, dat sigh in dienst van de .... Compagnie begeven, ende daer toe gelt op de hant ontfanghen hebbende, daer mede vogh loopen, *Handv. v. Amst.* 264 *b*.

— Vandaar *Geld op de hand*, handgeld; gods-, huurpenning. || Gheld op de hand, KEX-PILKINCK, *Auctoramentum*, KIL.

3°. Een bedrogen, toegevogeld, of uit anderen hoofde iemand toekomend bedrag gehoel of voor een gedeelte vooruit of vooraf uitbetalen, ontvangen, vragen enz. || Hoe-wel (wij) .... de voor-koop vande Peper met den Koninck ghetroffen hebben, daer wy expresselijcken in gestipuleert was, geen gelt op de handt te sullen avanceren, soo heeft den Koninck echter niet naer gheleefden dese dagheliickx en wt te houden; .... soo ben (ick) .... ghenoodsaeckt ghewest dryaent Realen van achten .... op rechninghe te geven, *Reyn. v. Waerdy.* 6, 9 *a*. De Predikter en magh tot achterdeel des behoude Bedienders geene voorgestreckte betalinge doen, oft aen den Bygenaer jet op de handt geven, ende oft hy 't deede .... selde synen pacht aen den Rentier niet meeten doen, ende daer voor gepant mogen werden, al oft hy absolute ... op de handtgevinge niet schuldich gebleven, *Landt- en Stadtr. v. Zuven.* II, 1, § 3, *a*. 3. Mits dat se die helft op handt betalen, WALTHIS, *Bedr. Gierigh.* 6. Den Ontfanger (sal) de ...: Penningen ..... by so verre hem die op hant, of op toekomende schult, die voor date vande teeckeninge noch niet ghemaeckt en was, toe-ghemeten zijn, — wagen behouden tot absolutem ghebeelte als *ex. dr. Pluvenelt.* I, 2894. De Schepen .... sullen ... twee maenden Gagie op de handt voor al, op d'ontfanghe hueriier te verdienen Gagie, ontfanghe, 1, 1382 *a*. „Voor twee schijven had men graag als pennegt verrigt" ..... „„Ik ben uw man."" is 't antwoord ..... „„'k Vraag op de hand naar een schijf."" ..... Maar toen de Speeuwer, ... weigerachtig, ... thans (vroeg) om de andere helft van 't loon (en.), STARING 2, 98. Dat hij schatten aannam, geld op hand schoot, en gouden bergen beloofde, MAUR. CAL. MEYER, *Stud.* I, 319.

> Marten Stoker had Geert Wichers toegezeid —
> Thans Klaassen tot schrijvelijkheden te geven.
> Hij heeft hy haar op de handt gestelt.
> En kunst op spoeden in veel van 't gelt (en.)
> VONDEL, *Bedrijf* 75.

> De Bode, die voor een maand ondervoeding betaalde,
> Verschoonde het niet veel, hoe men om zijn schoot.
> Om dat hy op de handt ontfangen hadt ses gelt.
> MARTIN, *Gedrijf*, 45.

— Van andere zaken dan geld, bij verpli[illegible] of in schuld. In 't vooruit. (Zie ook MARTIN, I 313, aangeh. Dl. XI, 243). || De koop (*er is op*

van een huwelijk) is nouw te naasten by klaar; wat kwaad kan het dat ze me nu en dan een klein vryheidje toelaat en als op hand geeft? V. EFFEN, *Spect.* 6, 85. Hoe meer men dikwils in dat slag van koop op hand geeft, hoe min dat men dezelve houd, *Ald.*

Zie voorts nog bij GEVEN, Dl. IV, 1925, bij OP, Dl. XI, 243 en verg. (*geld*) *op voorhand geven, krijgen, vragen* enz., bij VOORHAND.

— *Zooveel als er —, niet meer dan er* (of, in Zuid-Nederland, *als dat er*) (*hier*) *op mijne hand ligt.* Eene, van het toonen der ledige handvlakte vergezeld gaande uitdrukking voor: volstrekt niets; niets niemendal. || Hij bezit nog zooveel niet als dat er hier op mijne hand ligt!

— *Zwaar op de hand* (bij HARREB. 1, 19 *b* ook *op den arm*) *zijn.* In toepassing op personen eene figuurlijke uitdrukking voor: lastig zijn door veel of onbelangrijk gepraat; in 't algemeen: vervelend, vermoeiend zijn. || „Die sinjeur is wat zwaar op de hand, niet waar mijn Heer?"... „Och!" antwoordde Drenkelaer: „er zijn meer van die lieden, die zich altijd verbeelden, dat iedereen hen en hun relatiën kennen moet", *K. Zev.* 2, 19. Wou je gaan preeken? Maar je doet je heele leven niets anders, kind! Is ze niet al te zwaar op de hand geweest, freule? GOEKOOP-DE JONG, *H. v. Suylenb.* 1, 108.

— Vandaar *Iets zwaar-op-de-hands*: iets vermoeiends, vervelends. Zie DE GÉNESTET 2, 311 (aangeh. Dl. III, 1178).

— *Iemand op zijne hand hebben, krijgen* enz. Zie onder B, 2, *c*, *β*), kol. 1772.

— *Op ééne hand spelen*, gemeene zaak maken. || Zo Monsieur Kamerdienaar maar niet met Monsieur Baron op eene hand gespeeld hebben, om nu dien buit te samen deelen! *Leev.* 7, 260.

— *Op de hand, op de handen, op handen zijn.* Eigenlijk: in de onmiddellijke nabijheid zijn (zie OP, ▮, A, 6); en vandaar overdrachtelijk in betrekking tot den tijd en toegepast op hetgeen aanstonds te verwachten is of binnen kort zal gebeuren: aanstaande zijn, staan te gebeuren, „voor de deur staan", naderen, naken. Zie ook Dl. XI, 263 en voorts OPHANDEN. || Overmits de nacht op de hant was, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 18 *d.* De Prins ziende ... 't getyde om yets uit te richten verloopen, en den winter op de handt, *enz.*, HOOFT, *N. H.* 199. Wat is 'er nu op handen? Wat mompelt het palais? VONDEL 9, 277. Als de sonde... op weghe, oft op de handt is om te geschieden, DAVID, *Chr. Waers.* 68. Nu is de bange worstelstrijd op hande, zwaar van gejammer en tranen, V. D. PALM, *Red.* 4, 73. Als de familie hare slaapkamers verlaat ... dan is er altijd een dansfeest op handen, BERGMANN, *Staas*, 123. Dat er groote veranderingen op handen waren, PRUIN, *Tien J.* 118.

— Vandaar dan ook *Op* (*de*) *hand* (of *handen*) *komen, schieten*: (meer of minder snel) naderen, naken, aanstaande zijn enz. Verg. mnl. *up handen, up* (*die*) *hant comen* en daarnaast gelijkbet. *an hant comen, in hant gaen, te hande gaen, vor handen comen* (VERDAM 3, 106). || De tyd schiet op handen, *Time approaches, the time comes on a pace*, SEWEL. — De donckere nacht comt op hant. Dan rijsen de vreeslicke stormen, die de schepen schenden, COORNHERT, *Odyss.* 1, 82 *a.* Als sy sach ..., dat de nacht op de hant quam *enz.*, COORNHERT, *Boccat.* 8 *a.* De selve (*de tempel van Janus*) (is) eens ghesloten geweest ten tijde van Augustus ...: maer het selve duerde niet langhe, maer worde terstont wederom gheopent, om eenich oorloch dat op de hant quam, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 31 *b.* De mensch weet niet wanneer de nacht des doods op handen komt, en hem schielyk overvallen zal, LUYKEN, *Br.* 105.

— Zeldzaam in toepassing op stoffelijke zaken, b. v. op een naderend leger. || De ander Maets kregen ... weder een nieu hart in 't lijf, ende hielden de Stadt genoechsaem hare te wesen, sooder geen machtige Armade op de hant en quam, *Begin e. Voortg.* 13, 22 *b.*

— Tamelijk ongewoon en thans geheel verouderd is de uitdrukking *Iets op handen hebben* voor: iets van plan zijn, in 't zin hebben, in 't schild voeren. || (*Zij*) zijn door een van haere Swarten ... gewaerschout; als dat die van 't landt eenich verraet op handen hadden, *Begin e. Voortg.* 12, 63 *b.* Namelyk hy had verscheyden aanslaaghen op handen, HOOFT, *N. H.* 233.

— *Het staat mij* (*hem* enz.) *niet op de handen.* Eene uitdrukking voor: ik ben (hij is *enz.*) niet in onmiddellijke verlegenheid (om het een of ander); inzonderheid met betrekking tot geldverlegenheid. || Het staat mij niet op de handen: *ik heb er geen dadelijke behoefte aan*, HARREB. 3, LXXXVII, *a.* Het staat hem niet op de handen: „hij heeft wel ruimte van geld, zoodat hij zich niet behoeft te bekrimpen of iets van zijne bezittingen te verkoopen," *bij* MOLEMA 405 *b.*

— Soms komt *op hand* voor in den zin van gaandeweg, langzamerhand, zachtjes aan. Verg. b. v. *op hand zoeten*, er steeds zoeter op worden, aanzoeten (MOLEMA 551 *a*).

— *Op zijne eigene hand; op eigen hand*: onafhankelijk van een ander of van anderen. De verklaring van deze uitdrukking is te vinden in het Hd. Daar beteekende (volgens *D. Wtb.* 4, II, 354) *sich auf eigne hand setzen* vroeger (van handwerkslieden): zich op zich zelf vestigen (t. w. in eene werkplaats, in een bedrijf), en *auf eigner hand sitzen* beduidde: eene eigen werkplaats hebben, in een eigen bedrijf gevestigd zijn. Daaruit ontstonden uitdrukkingen als *auf eigne hand leben, auf eigne hand etwas thun* enz., en *auf eigne hand* (of *faust*) kreeg de beteekenis van: op eigen rekening en gevaar. In deze beteekenis moet de uitdrukking dan in onze taal zijn overgenomen, waar zij in nog eenigszins verschillende opvattingen of toepassingen voorkomt. Voor *Op* verg. Dl. XI, 295.

1°. Op eigen verantwoordelijkheid; op eigen gevaar (*risico*); op eigen rekening (t. w. zonder er iemand anders in te betrekken of mede te moeien). || Ik gaf dus toe, dat Rolf op zijne eigene hand zekere luxe zou invoeren, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 125. Diegenen, die na het verlaten der hoogeschool op eigen hand naar de Oost denken te gaan om ... fortuin te maken, VISSERING, *Herinn.* 3, 270.

2°. Naar eigen inzicht of welbehagen (t. w. zonder zich om iemand anders te bekreunen). || Die mach sijnen sin daer inne volgen ..., ende de Psalmen Datheni singen ofte andere op sijn eygen hant dichten, MARNIX, *Geschr.* 1, 201. Soo stelde ... Maximiliaan hem selven op zyn eigen handt tot een Voogdt ende Voor-monder van zyne onmondige kinderen, V. HEEMSKERK, *Arc.* 253.

3°. Voor zich bijzonder; voor zich alleen (t. w. zonder dat een ander er deel aan heeft, of deel aan krijgt). || Ik heb een glaasje op mijne eigene hand, *ik drink iets bijzonders*, WEIL. — Elk heeft een hemeltje op zijne eigene hand, *bij* HARREB. 1, 278 *a.* — Visschers ..., die op haer eyghen hand niet alleenlijck een nieuwe Stadt ende nieuwe wetten, maer oock ghenoeghsaem een nieuwe tale ghesticht hebben, om immers niet ghemeyns te hebben met hare omleghende ghebueren, *Begin e. Voortg.* 7, 24 *b.* Ik

(wierd) door een onuitsprekelyke aanvegting, van een spek-struif op myn eigen hand te eeten, bestreeden, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 74. Wy genieten yder de eer van een taal op ons eigen hand te hebben, v. EFFEN, *Spect.* 1, 40. Zyn ... Bourgondisch spraakwater ..., waar van hy ... vry dikwyls een glaasje op zyn eige hand gedronken hebbende, ruim de helft had ingenomen, 5, 236. Gy vraagt mijn gevoelen, maar wat doet dit af? Ieder heeft een taalkramery op zijn eigen hand *enz.*, BILD., *Br.* 5, 316. De vrouwen hebben eene levenswijsheid op hare eigene hand, hare gevoelens te verbergen, VOSMAER, *Amaz.* 139.

Over (de) hand. — In verschillende vaste verbindingen of uitdrukkingen.

— *Over de hand naaien.* Benaming voor zekere manier van naaien, b. v. bij het tegen elkander lasschen van twee zelfkanten. Vandaar *overshands* (*overschans*) *naaien* (zie OVERSHANDS) met het bnw. *overshandsch* (*overschansch*).

— *Iemand over de hand erfgenaam stellen*: niet onmiddellijk; door middel van een tusschenpersoon; bij tegenstelling met *Iemand erfgenaam stellen uit de hand:* onmiddellijk; zonder tusschenpersoon, rechtstreeks. Vandaar: *erflating*, *erfstelling over de hand* (*L. fideicommissaria*) bij tegenstelling met *erflating uit de hand* (*L. directa*). Zie ook beneden bij *Uit de hand.* || Deze erflating is of uit de hand ofte over de hand. Uit de hand wanneer iemand sijn recht onmiddelick bekomt van den overleden. Over de hand wanneer iemand van een ander die uit de hand is gestelt de erfenisse moet ontfangen, DE GROOT, *Inl.* II, 14, § 10—12. De erfstellingen over de hand of fidei-commissaire substitutien zijn verboden, *B. W.*, *a.* 926. De bepaling waarbij een derde, of ... alle deszelfs wettige kinderen, ... zijn geroepen tot het geheel of tot een gedeelte van hetgeen de erfgenaam of legataris, bij zijn overlijden, van de erfenis of van het legaat onvervreemd of onverteerd zal overlaten, is geene verbodene erfstelling over de hand, *a.* 928 (*verg. a.* 1036—1038 *ingesl.*). Van de geoorloofde erfstellingen over de hand, ten behoeve van kleinkinderen en afstammelingen van broeders en zusters, *B. W.*, B. II, T. XII, Afd. VII.

— *Iemand* (3de nv.) *over de hand loopen.* Van bezigheden, van werk gezegd. Meer zijn dan men af kan doen. Meer zijn dan de hand bij kan houden, verwerken kan. Verg. *het overloopend druk hebben.* || Het werk loopt mij over de hand, *ik heb het al te drok*, WEIL.

— *Iemand* (3de nv.) *over de hand zijn*, hem te veel, hem tot last, hem in den weg of hinderlijk zijn. Van personen en soms ook van zaken. || De gemeene staten, die, met hunne vryheidt ende veelvoudige voorslaagen, den Koning over de handt schijnen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 119. De Waalen, die hun in 't weeren der Spanjaarden oover de handt moghten zyn, HOOFT, *N. H.* 233. Verscheide luiden, ... die hem anderszins oover de handt waaren, deed hy ... uit Gent bannen, 653. Leicester, dien hy scheen oover de handt te zyn, 1175. Ick ben Menelaus zeker nogh zoo niet over de hant, VONDEL 4, 246. Nu heb ik hem nodig; zo dra hy my over de hand is, zal hy het getal myner *Dupes* vergrooten, *Leev.* 1, 71. De komst zyns Schoonbroeders was hem geweldig over de hand, WAGEN., *Vad. Hist.* 4, 115. De Aartshertog Matthias, nu bespeurende, dat ... hy den Staaten haast over de hand zou zyn, droeg hun de Landvoogdye wederom op, 7, 414.

— (*Ergens*) *over de hand zijn*: (ergens) te veel zijn; „gemist kunnen worden". || Ik merk wel, ik ben hier over de hand. — Hy is 'er over de h (hy is 'er te veel), *He is altogether useless* (*He can 't be employ'd there*, SEWEL. — Siet dat den Here Jesus over al in de weegh, end de handt is, v. D. MATT, *Fasc. Myrr.* 158. Z men Helder geruineerd had, was hy daar schrik over de hand, *Leev.* 7, 258.

— *Over de hand worden*: te veel —, van tot last worden. || Zo licht om lozen (is zy) *de gemeente*), als zy over de handt word, n *Henr. d. Gr.* 97.

— *Over hand, over 't hands*, beurt om b beurtelings; soms: over en weer; in Vlaande nog zeer gebruikelijk *al over hand* voor: om anderen. || Ik smoor (*rook*) al over hand een en een sigare. — Sy schreven over handt versc minne-brieven, CATS 2, 547 *b*.

> Der Herders rusten waer in den lust-rijcken ho
> Om spelen overhant des goeden ghevers lof.
> *Nederd. Helic.* 11
>
> Daar Ge, over 's hands, die haare keel,
> Deez weer den klank der cimbelsnaaren,
> Tot beurtzang, aan mijn lied kunt paaren.
> KOOLAART-HOOFMAN

— *Over hand gaan.* In de volgende aanhal misschien zooveel als: op zijne beurt gaan, beurt waarnemen (in de schietbaan). || Dat zij (*de straf of boete*) volcommen sullen aleer sij met hem schieten, mee heulen, over handt ofte schieten sullen, op paijne *enz.*, in *Z.-Vl.* 5, 231 (*Zelsaete* a°. 1621). Dat niemandt met en heule ofte schiete in portueren, heulinge overhant gaen, hij en heeft *enz.*, 5, 232.

— *Hand over hand.* Bijwoordelijke be van wijze, van graad of van omstandigheid. *hand over hand.*

— Eigenlijk in de scheepstermen *Hand over halen*, *hijschen*, halen, hijschen niet met de handen te gelijk aan het touw en met eene tus poos tusschen elken ruk, maar terwijl men de den om de beurt, over elkander, aan het slaat, en altijd door met één hand daaraan t zoodat het halen of hijschen gestadig en gelijkm en gewoonlijk tevens tamelijk vlug, plaats he Hand over hand, ... is van 't zeewezen ontle ziet op 't hanteeren van een lijn of kabel, die naar zich toehaalt, door nu de eene dan de a hand te bezigen, v. LENNEP in VONDEL 11, 23 Het kruiszeil wordt ... door eenig volk hand hand opgeheschen, MOSSEL, *Manœuvres*, 97.

— Figuurlijk. Met gelijkmatige, met eenp snelheid.

1°. Als zeeterm, t. w. in toepassing op het anderen (toenemen, verminderen) van den wind weder) en de zee (golfslag, deining enz.). || zee en de wind nemen hand over hand toe: de wordt hooger en hooger, meer en meer onstuim de wind wordt al harder en harder. — Hij over handt. Meerder en meerder, of minde minder, men zeght het stormt hart, handt handt meerder, ofte het weer bedaert handt handt, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*. — By de Abrio komende stilde de wint ..., doch te met naders ruymde de wint handt over handt, BONTE *Iourn.* 4. De barometer stond laag en daalde steeds, de wind was krimpende, het weer nam h over hand toe, WERUM. BUNING, *Marinesch.* 51.

2°. In 't algemeen. Gestadig aan. || Roofschep die ... zoo snel zeilden, dat ze de Hollanders h over hand veel afwonnen, BRANDT, *De Ruiter*, Het (*een hondje*) ... begon hand over hand geneezen, DE BRUYN, *Reizen* 1, 369 *a*. 't Schreeu

vermengd met het geklater van geduurige sweepslagen, naderde ondertusschen hand over hand, V. EFFEN, *Spect.* 1, 27. Hand over hand, met stillen, gestadigen voortgang, V. D. PALM, *Sal.* 2, 421. Toen de gemeente van Jezus, na het gebeurde op den pinksterdag, hand over hand toenam *enz.*, V. D. PALM, *Leerr.* 1, 17. Dat die toen mijne zaken, die al hand over hand verliepen, wat verbeterd ... zouden hebben, FOKKE, *Verz. W.* 12, 96. Te Antwerpen ... nam hand over hand de tweezijdige spanning toe, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 484.

Te, ter hand; tot de hand. — In allerlei verschillende opvattingen.

— *Iemand ter hand komen.* Van brieven en derg. In zijn bezit („in zijne handen") komen. || Ter hand komen, — besteld werden. *Etre rendu, remis en main*, MARIN. — Naardien my de Fundatiebrief van deeze Vicarie niet is ter hand gekoomen, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 913 *a.* Gij zult immers niet weigren mij eenige letters te ... laaten ter hand komen? *Wildsch.* 2, 351. Of ... de last tot deszelfs volvoering (*van een ontwerp*) den Bevelhebber of niet, of te laat zij ter hand gekomen, is *enz.*, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 27.

— *Ter hand* of *tot de hand lokken, loeren* (t. w. *een jachtvogel*): naar of op de vuist lokken. || De Voghel (*valk*) ... (werdt) mit roupen ... wederghevordert ... ende tot de hand ghelockt, MERULA, *Wildern.* 3, 58.

Wat heeft my dus vervoert uyt aller oogen oogh,
Daer d'oogen schemeren, daer wasch en wiecken smelten?
Of loert my weer ter hand, of kortt my dese stelten.
HUYGENS 1, 84.

— *Iets ter hand* of *ter handen van iemand* —, thans gewoonlijk *iemand iets ter hand* (*ter handen*) *stellen* (voorheen ook wel *doen*).

1°. Het hem *in zijne hand* (of *zijne handen*) geven, bestellen, leveren; het hem overgeven, overleveren. || Gij moet dezen brief aan den geadresseerde persoonlijk ter hand stellen. Hij stelde hem de beloofde geldsom ter hand. — Ter hand stellen. *Praebere, suppeditare*, KIL. — Zend my ... het paket; of wilt gy liever dat ik er een vertrouwd Knegt om zende, dien gy dat tegen eenen Brief van my kunt ter hand stellen? *Leev.* 6, 38.

2°. Figuurlijk. Ter bewaring overdragen; toebetrouwen. || Het gene hem in bewaringe gegeven, ofte ter haut gestelt was, *Levit.* 6, 2. Dat alle opgheslagen Kruyt-tonnen, Kogels ... ende Materialen weder by een worden versamelt, ende ter handen ende bewaernisse ghestelt vande Commisen, *Gr. Placaatb.* 2, 329.

My is een teer gelas, dat niet en is te wagen,
My is een broose fles bevolen om te dragen,
My is ter hant gedaen een kranck, en tanger vat.
CATS 1, 524 *a.*

3°. Soms voor: laten bezorgen (bij iemand). || Zy heeft alreeds heel veel daar voor (*voor een ongelukkig meisje*) uitgezuinigd, dat zy dan laat ter hand stellen by de naaivrouw, ... daar dit ongelukkig meisje leert, *Blank.* 2, 45.

— *Iets ter hand nemen, slaan* en, vooral in Zuid-Nederland, *trekken* (verg. mnl. *te hande tien*; VERDAM 3, 96). Eigenlijk: het onder zijn bereik brengen. In verschillende opvattingen, t. w.

1°. Iets in de hand nemen, aangrijpen, aanvatten. || Van elcke kint 's jaers twintich gulden, Dat moeten se (*de ouders*) dulden, ... Want wat men ter hant trect, 't is al duercoop; ... is 't boter, is 't caes, ... Speck, vleys, off vis, ... Es nu, eylaes naw om ghelt te crijgen, *O.L. Heers minnevaer* in V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 158.

2°. Van een boek, een „schrijver". In de hand nemen om er iets in na te zien of er iets uit te leeren, er zich mede bezig te houden. || Maar ghy treckt niet ter hant als een deel muffe boecken, BREDERO 1, 342. Ik (zal) Alkemade ter hand slaan, die ons van deze kist veel wonderlijks vertelt, BILD. *Gesch. d. Vad.* 2, 256.

3°. Figuurlijk, van eene bezigheid, een werk, eene onderneming. Aanvaarden, ondernemen, aanvangen, beginnen. || Ter handt trecken. *Entreprendre quelque affaire ou œuvre*, PLANT. — Dat Godt soude qualick gelucken laten al wat gy ter hant treckt, *Kantt.* op *Pred.* 5, 5. Nademael vele ter hant genomen hebben, om in orden te stellen een verhael van *enz.*, *Luc.* 1, 1 (gr. *ἐπεχείρησαν*). Ende des morgens eer ghi yet te handen trect, soo suldy *enz.*, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 40 *b.* De ledige Luyaert, die niet doen noch ter handen trecken en wil, VISSCHER, *Sinnep.* 51 *a.* Doch eer ick eenigh werck noch had ter hand genomen, Soo wiert ick *enz.*, CATS 3, 54 *a.* Dit (*t. w.* „om den staat van Florense te wenden") wert in deezer maniere ter handt getoogen, HOOFT, *Rampz.* 4. 'T eerste dat zy ter handt trok, was den Roomschen Godsdienst in zyn' voorighen glans te stellen, HOOFT, *N. H.* 145. Prins Maurits ... Gaf ander blyk, van 't geen hy dorst Ter handslaan en zich zelf vermeten In macht, OUDAAN, *H. Broederm.* 37. Het werk 't welk gij ter hand naamt, *Wildsch.* 5, 97. Kan ik onberaden een' arbeid ter hand slaan, daar zo veel aanhangt? BILD., *Br.* 1, 15. Moet ik, ik sla een ambacht ter hand, maar mijn ziel moet vrij zijn en blijven, 4, 12.

wat hy drijft en treckt ter hant,
Godts rijckdom valt hem heilzaem en genadigh
Van boven toe, gelijck een dau op 't lant.
VONDEL 7, 217.

— In Zuid-Nederland beteekent *Iets ter hand trekken* thans inzonderheid: eenig bedrijf enz. aanvangen om er den kost mede te verdienen. || Wat mag hij ter hand trekken?

— *IJdelheid ter hand trekken, nemen*: zich met ijdele dingen, beuzelingen bezighouden. || Gheen twebeelds t'seffens vats' en storty vollerhand Iet ghoeds: zy (*'t gedacht*) vint gheen wyl, om ydelheyt ter hand Te nemen, SPIEGHEL 16.

4°. Bij HOOFT enkele malen voor: iets aanvaarden, in den zin van: er het bestuur over op zich nemen. || Gebeeden ..., door de welke eenigen van Oudtburgermeesteren moghten gedreeven worden om de wingewesten ter handt te trekken, HOOFT, *Tac.* 152 (lat. *capessere provincias*). Op dat hy bequaam scheene om den Staat ter handt te trekken, 195 (lat. *capessendae rei publicae habilis*). Exempelen, om 't ryk loflyk ter handt te trekken, 209 (lat. *exempla capessendi egregie imperii*).

— *Iets* (t. w. *eenig handwerk of bedrijf*) *te hand hebben*, dit of dat bedrijven om er den kost mede te winnen (zie HOEUFFT, *Bred. T.* 228). Verg. *iets bij de hand —, iets om handen hebben.*

— *Iets ter hand brengen*, teweegbrengen, veroorzaken.

Ghelcerdheid zuivert dan van dwaal-ziekts misverstand,
Brenght onverstuerlikheids starkmoedigheid ter hand,
Door ondervinding-kund, dat hier niet magh ghebueren,
'T gheen ons (ten zy men wil) mag anghsten of verstueren.
SPIEGHEL 149.

— (*Wel, kwalijk* enz.) *ter hand staan, zitten.* Van personen. (Meer of minder) „handig", geschikt, voordeelig geplaatst of gezeten zijn om eenig werk te kunnen verrichten. || Ik zit, ik staa niet wel ter hand om daar aan te werken. *Je ne suis pas bien assis, posté pour agir* &c., MARIN.

— *Iemand* (*goed, slecht* enz.) *ter hand staan, zitten.* Van zaken. (Goed enz.) „handen", (goed enz.) afgaan (*van de hand gaan*). || Dat staat, dat zit u heel wel ter hand. ... *Cela vous sied fort bien, vous avez bonne grace à tenir, faire cela,* MARIN. Een kind te bakeren, de borst te geeven staat u heel wel ter hand, *Ald.* — Alle dingen staen alle man niet even wel ter handt, CATS 1, 45 *b.* De huishouding (staat) u nog beter ter hand, als ik gedagt had, *Leev.* 4, 35. Aldoende leert men, en oefening beschaaft de kunsten. Zie, toen ik eerst aan dat werkje teeg (t. w. *aan het briefschrijven*), stond het my styfjes ter hand, *Blank.* 1, 179. Dat werkje staat misschien u al zo wel ter hand, *Econ. L.* 1, XLIII.

— *Ter hand gaan,* volgzaam, gedwee zijn. Verg. *aan de hand gaan, komen* (hierboven kol. 1803). || Al wat vlooch ..., Al wat croop, Of sijn loop Had opt lant Ginck ter hant, REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 362 *b* (*bij 't gaan in de ark*).

— *Iemand* (3de nv.) *ter hand gaan,* hem behulpzaam zijn, bijstaan. Verg. mnl. *ter hant staen,* ter zijde staan, helpen (STALLAERT 1, 556 *b*). || Menschenvrienden, die ... aan anderer kinderen hunne zorg geenszins geheel onttrekken willen, maar veeleer derzelver ouderen liefderijk en getrouw ter hand gaan, J. CLARISSE, *H. v. Alphen als kinder-dichter,* 49.

— Eene uitdrukking *Ter hand willen,* zich gewillig, hulpvaardig toonen is schijnbaar aanwezig in *Hij wil noch te roer noch ter hand,* maar dit is zonder twijfel eene verbastering van *hij wil noch ter roe* (rechts), *noch ter hand* (links); zie boven kol. 1771. || Ymand aan de hand gaan. Dat wil zeggen, hem straks en gereedelijk ten dienst staan.... Het tegendeel is Hy wil noch te roer, noch ter hand, TUINMAN 1, 329.

— *Ter hand komen,* ongeveer hetzelfde als *Tot handen komen,* handgemeen worden, man tegen man vechten, elkander aanvallen. — *Ter hand zijn,* handgemeen zijn; man tegen man vechtende. || Drye duysent vuytghelesen voetknechten ..., met last dat sy hun daer stille souden houden in verholentheyt, tot sy souden sien dat de Tuytschen ter hant waren, ende gheclampt aenden Romainen, ende dat sy hun dan souden aenvallen van achter, V. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 83.

Hy beswijmt en beswijckt als hy maar denckt om vechten.
Alsmen vande man is, dan ismen stouwt en koen:
Maar alsmen komt ter hant, dan is het var van 't doen.
BREDERO 2, 89.

Ick haet de boertery daer woorden syn van peeckel ...
Dat jockende begint neemd eynd met vyandschappen;
So komt men van een woord tot handen en tot kappen.
WESTERBAEN, *Ock.* 161.

— *Rad ter hand* (*zijn*), spoedig met de vuisten klaar. || Een volk, opgewassen in vryheit, ... voorneemlyk scheepsgraauw, ... plagh altyds oploopende te zyn, radt ter handt; en geneyght het doen aan 't dreyghen te knoopen, HOOFT, *N. H.* 233.

— *Een man ter hand zijn,* een flink, welberaden man zijn. || Noch claechde men dat hy (*Fabius Maximus*) gheen man ter hant was, ende dat hem stouticheyt ontbrack, om dat hy alle saecken te swaer woech, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 129 *d.*

— *Ter hand zijn.* — 1°. Eigenlijk, van zaken. In of onder het bereik der *hand,* dus: gemakkelijk aan of op te grijpen; vandaar: gemakkelijk te vinden en derg. Verg. *Bij*— en *Voor de hand.* || Yeder met het geweer, dat hem gereedst ter hand was, HOOFT, *N. H.* 136. By faute dat die (*zekere registers*) niet ter handt en zijn, ende niet ghedeclareert en worden, *Vl. Placaerth.* 3, 1376. Een bloemstruik, dien haar Volkert schonk ... was juist ter hand, STARING 1, 111.

— Figuurlijk. Ter beschikking. || Want valter wat te doen, dit (*t. w.* „reenberaads besluyt") is terstond ter hand, Stiert u besluyt, en heet u iet te doen of laten, SPIEGHEL 86.

2°. Overdrachtelijk, van personen. Aanwezig en gereed om te handelen. Voor de opvatting: ten gedinge aanwezig zijn, derhalve: in rechten verschijnen, zie STALLAERT 1, 554 *b.* || Gezellen, weest ter hand en laadt zoo vlug gij kunt! DAUTZENBERG, *Verspr. en Nag. Ged.* 12.

— *Ter eerster hand* komt eene enkele maal voor in de bet. van: in de eerste plaats, allereerst; vandaar: voornamelijk, hoofdzakelijk. || Eenige (meynen) dat daerom Paulus hier den name van Hebreen gebruyckt, om dat hy voornamelick ende ter eerster hant schrijft aen de Joden die te Jerusalem ... woonden, *Hebr., Kantt. bij den titel.*

— *Te hande, te hand,* en daarvan afgeleid met de bijwoordel. *s*: *te hands* (*te hans*) dat weer is samengesmolten tot *thands, thans* (uitgesproken als *tans*); zie verder bij THANS en verg. mnl. *tehant* enz. (VERDAM 3, 107). Bijwoordelijke uitdrukking, om den tijd aan te duiden die (zoowel in de toekomst als in het verledene) *bij de hand,* d. i. in de nabijheid, is.

1°. Straks, in den zin van: aanstonds (hetzij: onverwijld, terstond of: kort daarna). || Hands, te hands. Holl. *Statim, nunc, ilico, exestigio,* KIL. — Dats al recht geseyt ..., sprac Menelaus te hant, COORNHERT, *Odyss.* 1, 22 *b.* Pallas verhoorde tgebet te hant, 1, 29 *a.* Terstont hier na is Pallas ... verdwenen, Vliegende over zee verliet sy Sceriam te hant, 1, 42 *b.* Ick (nam) een gheselle ..., en ben te hant: Also verselschapt tot Aeolus houe ghegaen, 1, 63 *a.* Dit Lichaem welcke sick te hants onder de ghedaente des Broodts verberghen sal, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 83 *a*).

2°. Straks, in den zin van: kort te voren, daareven, zoo pas. || Het gene dat wy te hans wt Paulo hebben verhaelt, MARNIX, *Byenc.* 2, 9 (bl. 122 *b*). So als te hans geseyt is, MARNIX, *Byenc.* (ed. 1569) 377 *b.*

— *Al te hand(e).* Zie bij ALTHANS en verg. mnl. *altehant* enz. (VERDAM 1, 378).

— *Van hand tot hand.* Zie onder *Van* (*de*) *hand.*

Tegen de hand.

— *Tegen de hand zitten, geplaatst zijn* (enz.): zoodanig, dat het licht van den verkeerden kant op het werk valt en hinderlijke schaduwen geeft; bij 't schrijven dus als het van rechts invalt.

— *Tegen de* (of *zijne*) *hand werken*: in (de) verkeerde richting. || In dit kleine bestek, waar ik mij niet plaatsen kan zooals ik wil, moet ik wel tegen de (*of* mijne) hand werken.

— *Hand tegen hand.* Bijwoordelijke bepaling in de uitdrukking

— *Hand tegen hand strijden, vechten*: man tegen man; eigenlijk van personen en overdrachtelijk b. v. van schepen, legers, vloten. || De Trojanen (verzamelen) in eenen drommel weder by een, en darven hant tegens hant vechten, VONDEL 5, 337 (lat. *conferre manum*). Een groot Fransch schip ... leide hem aan boordt, en daar werdt naa 't enteren handt tegens handt gevochten, BRANDT, *De Ruiter,* 801.

Uit de hand; uit (de) handen, enz. — Predicatief, en als attributieve bepaling buiten verband met eenig ww., in eigenlijk, figuurlijk en overdrachtelijk gebruik.

— *Iets uit de hand laten vallen, glijden* en derg. || Waar onder Ismenus ... een schigt in de borst krijgt

..., den toom ... uit de hand laat glippen *enz.*, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 125. De Jongen (liet) een fles oly ... op de ... gangdrempel ... uit de handen glippen, *Blank.* 2, 237.

— *Zooals iets uit de hand valt*, gelijk het toeval het beschikt, dus zonder kiezen of gekozen worden. Verg. UITVALLEN. || Die tienden (*krijtende en derg.*) worden gekweten zoo als die uit de hand vallen, zonder dat de tiendheffer de beste kiezen, of de tiendpligtige de slechtste geven mag, *B. W.*, *a.* 796.

— *Uit de hand vallen*, eene figuurlijke uitdrukking voor: de gemaakte (gunstige) rekening beschamen; aan de verwachting niet voldoen; *tegenvallen*. Verg. hierboven *in de hand vallen*. || Hy kon ons niet uit de hand vallen, want wy wagtten niets byzonders van hem, *Leev.* 1, 116. Daar men niets verwagt, valt er niets uit de hand, 6, 20. Mijn boedel (zal u) ... zeker ... zeer veel uit de hand vallen, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 183. Die moeder, die hem bij de eerste kennismaking eene nog al aardige, bevallige vrouw had toegeschenen, viel hem later „affreus" uit de hand, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 161. Dit viel tante Sophie zeer uit de hand, daar zij eene geheel andere beschikking had verwacht, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 31.

— *Iets uit de(r) hand leggen, zetten* enz. Eigenlijk. || Indien ghij 't (*een drinkscheepje*) ankerloos wt uwer handt wilt stellen, En maeckt *enz.*, HOOFT, *Ged.* 1, 84. Legh voortaen den scepter uit der hant, VONDEL 6, 235. Blijkbaar had de meid het (*het koffieblad*) met overhaasting ... uit de hand gezet, *K. Zev.* 4, 209.

— Inzonderheid in toepassing op boeken en andere lectuur figuurlijk voor: met het lezen er van uitscheiden. || Wie kan zulke Boeken uit de hand leggen, als men er aan begint? *Leev.* 7, 146. Het is mogelijk, dat het (*een zekêr tooneelstuk*) bij de vertooning voldoet; maar bij de lezing legt men het onvoldaan uit de hand, JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Lett.* 6, 429. Wanneer gij mijn brief slechts niet uit de handen legt, eer gij *enz.*, BEETS, *C. O.* 357.

— Soms overdrachtelijk voor: iets van zich doen; zich ontslaan, losmaken van iets, en derg.

(Men vindt'er over-al) ... Die licht haer vorigh ampt gaen [leggen uyt'er hant,
Eer datse seker gaen in haren nieuwen stant.
CATS 1, 594 *a*.

— *Iets uit de hand werpen:* neergooien of wegsmijten. Eigenlijk. || Doe vattede ick de twee tafelen, ende wierpse henen uyt beyde mijne handen, *Deut.* 9, 17.

— (*Iets*) *uit de* (*zijne* enz.) *hand werpen* (in de volkstaal altijd *smijten*), is in Zuid-Nederland eene uitdrukking voor: iets wegdoen, afschaffen, *van de hand doen* (zie beneden); er zich van ontdoen. || Alles kwam haar te binnen: de konijnen uit hunne handen geworpen, omdat er hier geene plaats voor was; de hennen ... en de kiekens ..., die ze voor eenen spotprijs op de markt hadden verkocht, LOVELING, *Sophie*, 430.

— *Iets uit iemands hand* of *handen aannemen, aanvaarden, ontvangen* enz. || De brieven uyt der boden hant ontfangen, 2 *Kon.* 19, 14. Alle het Loygelt . . sal ontfangen werden by den Deecken uyt handen vande Knape, die daer van bouck houden sal, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 77.

— *Iemand uit de(r) hand erfgenaam stellen*: rechtstreeks, zonder tusschenpersoon. Vandaar *Erflating, erfstelling uit de hand* (zie hierboven bij *Over de hand*). || Indien niemand ... uiter hand erfghenaem is gestelt, DE GROOT, *Inl.* II, 24, § 6.

— *Iets* of *iemand* (*een kind* b. v.) *uit* (*de*) *handen geven*: het (*of* hem) voor korter of langer tijd aan een ander, aan een vreemde toebetrouwen, toevertrouwen, uitleenen, overdragen enz. || Dat kostbare boekwerk geeft hij nooit uit de hand (*of* uit handen). Zij moest, hoe ongaarne ook, wegens de schoonmaaksdrukte, haar kleine uit de hand geven. — Hy (*een brief*) is my te dierbaar, om hem een oogenblik uit myne handen te geeven; maar ik zal my in staat brengen, om hem ... te copieeren, en u die copy ... insluiten, *Leev.* 6, 38.

— *Paarden* (*al* of *niet*) *uit de hand geven*, — *verhuren*. Bij huurkoetsiers: ze (al of niet) zonder knecht (d. w. z. zonder er een knecht bij mede te geven) verhuren. Vandaar *Uit de hand te huur*: zonder knecht te huur, zoodat men zelf mag mennen. || De stalhouder X geeft geen paarden uit de hand. Hittenwagens uit de hand te huur. — Luxepony's met Dogcarts te huur uit de hand, *Uit een dagblad.*

— Figuurlijk beteekent *Iets uit de hand geven*, het gezag of de macht over iets prijsgeven; zich het gezag of de macht over iets laten ontglippen, of zich daarvan versteken. || In de hoofdzaken ... stelde men uit, ... men verzwaarde aldus eene eindelijke regeling, ja gaf die uit de hand, THORBECKE, *Hist. Schets.* 107.

— *Iemand iets* of *het werk uit de hand* of *de handen nemen*. Behalve in de eigenlijke beteekenis ook in figuurlijke opvattingen enz.

— Hem door zijne hulp de bezigheden, het werk verlichten. || Als je zo wat met my op en neer gingt, zou ik je ligt eens een ding uit de hand neemen, *Leev.* 2, 129. Dat is zoo'n ongelukkige krates, dat ze meer in den weg loopt dan uit de handen neemt, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 56.

— Hierbij de spreekw. zegsw. *Mijn vader is geen bremer geweest: ik laat mij het werk niet uit* (*de*) *handen nemen*. Zie BREMER.

— In eene bijzondere opvatting beteekent *Iemand het werk uit de handen nemen*: hem voorkomen en zoodoende zijne werkzaamheid overbodig maken, veelal met het bijbegrip van: het beter (dan hij) willen, of meenen te kunnen doen. || 't ... Systema van eigen voorwerking om Gods Geest het werk uit de hand te nemen, BILD., *Br.* 4, 136.

— Vandaar dat *Iemand eenig werk* (*niet*) *uit de* (of *zijne*) *handen nemen, pakken* beduiden kan: hem dat (niet) verbeteren, (niet) „nadoen", er hem (niet) in kunnen overtreffen. || Dat er al komt die wilt, ... 't en zal mij dat niemand uit mijn handen pakken, DE BO² 354 *b*. — Dat 'er niemand in den Haag is die het (*het inrichten van de luiermand*) de Engelsche Juffer Graham uit de hand zal neemen, V. EFFEN, *Spect.* 8, 187.

— *Zich iets niet uit de hand laten nemen*, zich iets niet laten ontstrijden, t. w. ondanks alle tegenspraak bij zijne meening blijven. || Ik ... (meende) altoos, dat die stukken (*tooneelstukken*) goed waren, en dit liet ik my maar niet uit de hand neemen, al beweerde een groote Doelenkamer vol Poëeten, dat het stuk slegt ... was, *Blank.* 2, 269.

— Zegsw. *Iemand het* (of *den*) *hecht* (*heft*) *uit de hand nemen*, hem uit zijn meesterschap ontzetten, van zijn gezag enz. berooven, en derg. (Verg. hierboven *Het hecht in handen hebben*). || Den hecht een uyt de handen nemen, DE BRUNE, *Spreeckw.* 467. Hy neemt den hecht hem uyt de hand, 489.

— *Iemand iets uit de handen* (*moeten*) *breken*. Zie BREKEN, I, D, 2, *b*), en verg. daarbij nog de volgende oudere plaatsen. || Nu, eijlaes! watter mach belanden (*van 't koren*), Compt in weijnich handen,

alst wel is gebleecken, En diet dan wil hebben moeteter vuijt breecken Met cracht van gelde, *Trou m. bl.* 251. Brederode, ... diens wercken ick alle ... niet sonder groote moeyten ende diere kosten, hebbe by een versamelt: Jae een yegeliick by wien ick ziin schriften vondt, de selve als uyt de handen ghebroken, V. D. PLASSE in BREDERO 1, 265.

— *Iets* of *iemand uit iemands handen houden*, het of hem buiten zijn bereik —, figuurlijk: buiten, vrij van zijn invloed — houden. || Ik (hield) hem gaarne ... uit de handen dier domme jongens, *Wildsch.* 1, 98.

— *Iemand uit de hand houden*, hem het noodige levensonderhoud verstrekken. Misschien eigenlijk: hem zich van 't lijf houden door hem juist zooveel te verschaffen als voldoende is? Of beduidt het: hem *uit de hand* (t. w. door aalmoezen) onderhouden? || Zij (schijnt) zich guller in het beloven dan in het geven betoond te hebben: zij hield hem uit de hand, en zorgde wel dat hij gevoelde uit haar hand gehouden te worden, FRUIN in *Gids* 1897, 1, 407.

— *Uit iemands hand* —, *uit de hand eten*. Van dieren; als een blijk van groote makheid aangemerkt. (Verg. *D. Wtb.* 4, II, 356). Vandaar in toepassing op menschen de zegswijzen

— *Hij zal haver* (*komen*) *eten uit uwe hand*, hij zal zeer gedwee worden, zich zeer gedwee betoonen. || *Mactata veniet lenior hostia.*... Hy sal haver comen eeten wt v hant. *De spontaneis et mansuetis*, SARTOR., *Adag.* II, 6, n°. 39. *Canis in vincula veniet.*... Hy sal haver wt v hant eeten, II, 8, n°. 43.

— *Hij eet zaagsel uit uwe hand*, het is een zeer zachtaardig mensch. || Of 't een goede kerel is? Hij eet zaagsel uit je hand!

— *Uit iemands handen eten* beteekent in Zuid-Nederland: geldelijke of andere ondersteuning van iemand genieten en daardoor min of meer van dien persoon afhankelijk zijn.

— *Iets uit de hand* (namelijk *uit zijne eigene hand*) *eten*: niet van een bord, zonder zich van mes of vork te bedienen enz. Verg. (*iets*) *uit* of *op de vuist eten*.

Eetm' in stadt in 't openbaer ...
Eet men voren in de vloer;
Yder schelt u voor een boer;
Eetm' een stickjen (*een boterham*) uyt 'er hant,
Dat is noch al meerder schant.
CATS 1, 433 *a*.

— Vandaar, van vruchten enz.: met schil en al; vervolgens: ontoebereid; rauw. Vandaar *Handappel*, *Handpeer*, appel, peer, die *uit de hand*, ongekookt, ongestoofd gegeten kan worden. || Wy atense (*lepelbladeren*) uytter hant met hoopen op, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 70 *d*. Men kan het (*het pit van den sagoboom*) ter noot (*desnoods*) soo uyt de handt oock wel eten, dan heeft sekere houtachtighe aderen, *Begin e. Voortg.* 13, 55 *a*. Kyere moye leckere Guldelingetjes,... Nou Sybrich Joris maeck jy mijn los, ... Al mee niet; nou jy Goris Joosten, ... An jou hoop ick sel 'ck de man hebben, want je eet garen ien appeltje uyt jou handt, W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 43.

Dees mispels waren eertijts groen,...
Geen mensch en at die uyt 'er hant
Die oit daer lust of smaeck in vant;
En of men die al schoone briet,
Het fruyt en dogt (*deugt*) nog efter niet.
CATS 1, 640 *b*.

— *Iets uit de hand verkoopen*, *koopen*: onderhands, bij private transactie, niet door tusschenkomst van een openbaar ambtenaar (een notaris enz.), niet bij of op eene openbare verkooping. || Dat huis is uit de hand te koop. De aangekondigde veiling van dat perceel zal niet doorgaan, daar het inmiddels uit de hand is verkocht. — Geeft myn de Koe, ick selse jou by gedt so lustich Uyter hangd verkoopen, BREDERO, 1, 229. Somtijds laten zij (*de veehandelaars*) ..., op de dorpen, ... het getal en soort der koeijen ... bekend maken, en stellen een dag tot den openbaren verkoop ...: ook verkoopen zij dezelven wel uit de hand, BERKHEY, *N. H.* 9, 467.

'k Wou je wel een pryaje biên,
Speurde ik dat je wou verkopen
Huis en winkel, uit de hand.
Econ. L. 3, 168.

— Van winkelwaren, in eene andere opvatting: ongewogen. || Vleesch uit de hand verkoopen, *niet bij 't gewigt*, WEIL.

— *Uit iemands handen komen* (van zaken): loskomen; vrijkomen, t. w. om over te gaan in de macht of het bezit van een ander. || Slechts een gedeelte kwam uit hun handen in de gemeene schatkist, FRUIN, *Tien J.* 57.

— Van een stuk werk: voltooid zijn; vooral met het bijbegrip dat het voltooid raken zoo even heeft plaats gehad. || Ian was gaen liggen op een nieuw Bedd ..., Dat uyt sijn' handen quam, HUYGENS, *Ged.* 5, 289 (*Beddemaecker*).

— *Er komt niets uit zijn handen*; *men kan niets uit zijne handen krijgen*: hij levert het hem opgedragene werk nooit af, — is er nooit mede gereed.

— *Er komt niets uit de hand*(*en*): de werkzaamheden vorderen in 't geheel niet, men schiet niets op. || Het is tien uuren aleer het ontbijt gedaan is: er komt niets uit de handen, en ik zou in zo een leven ook te veel verzuimen voor mijn huishouden, *Wildsch.* 1, 312.

— *Uit de hand vliegen*. Van een vogel; ongeveer hetzelfde als *Van de hand* vliegen (zie beneden). In de aanhaling is sprake van een vogel op de kruk.

(dit voghelken) ... kan wel huppelen, wel springhen,
'T kan wel vlieghen uytter handt;
Niet-te-min het is bedwonghen
In den vlucht, en in de spronghen.
GHESCHIER, *Proefst.* XIII.

— *Uit iemands hand* of *handen ontkomen* en derg.; *iemand uit eens anders hand* of *handen bevrijden* en derg. Zoowel eigenlijk: uit iemands greep, als figuurlijk: uit of van onder iemands macht (verg. de bet. E). || Verlost den armen ..., ruckt hem uyt der godtloosen hant, *Ps.* 82, 4. Om bevrijt te zijn uyt de hant des quaets, *Hab.* 2, 9. Niemant en sal deselve uyt mijne hant rucken, *Joh.* 10, 28. Sy sochten ... hem te grijpen, ende hy ontgingh uyt hare hant, 10, 39. Sy (*de Israëlieten*) zijn wel wt 't ghesicht, maer noch niet wt myn handen, VONDEL 1, 103 (*Pharao spreekt*).

— *De hand uit zijn*. Van personen, in Zuid-Nederland. Welgesteld zijn; onbekommerd kunnen leven. (Eigenlijk: niemand meer tot last —, niet meer *over de hand* zijn?). || Jan-oom is de hand uit, SCHUERM.

— *Uit de hand*; in sommige vaste verbindingen: *uit de vrije hand*, als bepaling bij allerlei ww. die eene werking of bewerking of eene handeling aanduiden enz. Zonder behulp van ondersteuning, van eenig gereedschap, van eenig toestel enz. Zie de voorbeelden. || Om het hout te steken of te snijden wordt de beitel uit de hand of tegen den schouder steunende gebruikt. — Het vuren geschiedt opgelegd (*met het geweer op een richtblok*), gekuield, of staande uit de (vrije) hand. — Uit de hand naaien, zoomen, kantjes aanzetten, *niet op de naaimachine*. — Uit

de hand vergulden (een oockband). — De meeste flacons ... zijn fabriekwerk, en deze ... is in allen gevalle uit de hand gemaakt, *K. Zev.* 2, 102. Daar het opnemen en kanten der maalsteenen uit de hand lastig en tevens gevaarlijk zoude zijn, gebruikt men daartoe eene windas, KROOK, *Molenb.* 196. Handgranaten (worden) uit de vrije hand geworpen, LANDOLT 2, 123. Eene afwisseling van op rijen geteelde (*met de machine gezaaide*) gewassen en hakvruchten met uit de hand gezaaide, HARTOG, *Landbouw-verbet.* 84. IJzers (t. w. *fabriekmatig vervaardigde hoefijzers*), die ... goedkooper en beter zouden zijn dan de uit de hand gesmede ijzers, MOUBIS, *Hoefbeslag*, 30. Het beslaan van het militaire paard geschiedt uit de hand (t. w. *niet in den noodstal*), 55.

> Daar na myn Moeder hiel dit jonghe wicht in eeren,
> En lietet kunsten, en veel schoone wercken leeren,
> Van Naayen met de naalt, van teeck'nen uyter handt.
> BREDERO 2, 23.

— Overdrachtelijk, in toepassing op mondelinge voordracht. Niet door een te voren in schrift gesteld stuk geholpen of ondersteund; voor de vuist. || De advokaten bij de verschillende geregtshoven ... bepaalden zich tot het indienen van memorien of droegen uit de hand niets bijzonders voor, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^2, 427.

— *Uit de hand zijn, liggen.* Eigenlijk: niet in het bereik, niet in de nabijheid, vandaar: niet gemakkelijk te bereiken, veraf, ongelegen (zijn, liggen enz.). Verg. mnl. *uten handen*, weg, afwezig (van personen; zie STALLAERT 1, 554 *b*) en hierboven *Bij de hand.* || Dat Lapje Land, daar by myn Schuurtje, Ligt voor jou vry wat uit de hand, *Econ. L.* 3, 158.

— *Uit een(d)er hand.* — 1°. In eene moeite door; (nu) meteen maar; tegelijkertijd? || De kozijns ... van de ouwde glazen ... werden ... bevonden vergaen.... Derhalven ... heb jck beter gedacht de nieuwe nae den eisch van 't werk te doen maeken.... De glaezen daer op, dienden uit eener handt tē volghen; te meer dewijl d' oude niet en dochten, HOOFT, *Br.* 2, 167.

2°. In den vorm *Uit eender hande* zooveel als: van eene soort, t. w. van een maaksel of patroon. Misschien eene onwillekeurige verwarring van twee uitdrukkingen, t. w. van: uit eene hand komende (niet van verschillend fabricaat?) en van: *eenerhande*, van eene soort. || Schotels, servetten uit een der hande, van een soort. *Des plats, des serviettes de même façon, de pareille sorte*, MARIN.

— *Iets uit eene goede hand hebben*, het van welingelichte, van bevoegde zijde (vernomen) hebben. Zie hierboven kol. 308.

Van de hand; van der hand. — In verschillende verbindingen en uitdrukkingen.

— *Van de hand loopen*: vrij, los daarheenen loopen. || Het Kindje loopt van de hand; het dribbelt af en aan, BERKHEY, *N. H.* 3, 1285.

— In eenigszins andere opvatting, van een afgerichten jachthond. Henenloopen om het wild te vervolgen. || Dus ziet men dikwils, dat een Jaagers Brak volstrekt zal weigeren van de hand te loopen, als hy geen Wild bespeurt, BERKHEY, *N. H.* 3, 57.

— *Van de hand vliegen.* — 1°. Eigenlijk van afgerichte jachtvogels (valken). Wegvliegen om het wild te vervolgen, waartoe de vogel eerst *van de hand gelost* (en vervolgens *opgeschoten*) wordt. Verg. hierboven *tot de hand lokken.* || Het is eene over-groote vermaeckinghe, te sien den Valck of andere Voghelen van de handt harer Meesteren vlieghen nae de Hooghde, deur de Lucht ende Wolcken drijven *enz.*, MERULA, *Wildern.* 3, 8. De Voghel ... van de handt ghelost (*Lasscher*) tot de Vlught gherecht ... ende opgheschoten ... sijnde, ... kan van den Falckenaer sijn Meester, niet anders gheholpen, ende tot moedigheyd aenghewackert werden, dan mit roupen, 3, 58.

2°. Figuurlijk, van menschen. *Van iemands hand vliegen*; soms ook *iemand van de hand vliegen*: gereed staan, bereid zijn om te doen wat iemand verlangt, om uit te voeren wat hij beveelt. Vaak in toepassing op slaafs onderworpen of op omgekochte personen. || Van iemands hand vliegen, (van iemands werk (*l.* wenk?) afhangen. *To be at one's command*, SEWEL. — Dees, van wiens handt de gemeente scheen te vliegen, HOOFT, *Rampz.* 2. Aan 't roer te doen zitten eenen vreemdeling ..., en twee die van zyn' handt vlooghen, HOOFT, *N. H.* 41. Den Engelschen Landtvooghde, van wiens handt zy vlooghen, 1136. Stadhouders ..., die van zyne hand vloogen, WAGEN., *Vad. Hist.* 4, 3. De vyf Kollegien van Utrecht ... deeden ... hunne vergaderplaats ... door Ambagtsluiden, die hun van de hand vloogen, bewaaken, 4, 47. Krygsvolk ..., welk, in zynen eed staande, van zyne hand vloog, en ... hem, gunst droeg, 5, 329.

— *Iets van iemands hand* (of *handen*) *nemen, ontvangen*: uit of door middel daarvan; eigenlijk en figuurlijk, en zoowel met betrekking tot stoffelijke als tot onstoffelijke zaken. || Neemt mijn geschenck van mijner hant, *Gen.* 33, 10. Ik van u scheiden? duizendmaal liever wil ik de dood van uwe hand ontfangen, v. EFFEN, *Spect.* 2, 94. Neemt van mijn hand de troost ... Met gulle blijheid aan, BILD. 6, 373.

— *Van iemands hand*: door hem geschonken, aangeboden. || Gy brenght oock spijs-offer: soude my sulcks aengenaem zijn van uwe hant? *Mal.* 1, 13.

— Voor *Van de hand van* in den zin van: gemaakt, vervaardigd, geschreven enz. door, zie hierboven bij C), kol. 1793.

— *Iets* (of *iemand*) *van iemands hand eischen.* In bijbeltaal: het (of hem, t. w. de vergelding voor hem) op dien persoon verhalen. || Ick sal borge voor hem zijn, van mijner hant sult gy hem eysschen, *Gen.* 43, 9. Sijn bloet sal ick van uwe hant eysschen, *Ezech.* 33, 8.

— (*Iemand*) *van* (*de*) *handen gaan, komen.* Van werk. Hetzelfde als *uit* (*iemands*) *handen komen* (zie hierboven); en vandaar: (door hem) tot stand komen, — verricht worden. || Dat ieder het werk, dat hy op zich nam, moet behartigen en er byzyn, of dat er weinig van de handen komt, *Blank.* 1, 57.

> In recht en billijckheydt bestaet
> Al 'twerck dat u van handen gaet.
> CAMPHUYZEN, *Ps.* 48, 5.

— *Iemand zus of zoo van de hand gaan*, op zekere wijze door hem verricht worden (als 't ware hem uit de *handen* gaan); eigenlijk van verrichtingen gezegd waartoe zekere vaardigheid of handigheid vereischt wordt, maar ook overdrachtelijk gebezigd. Zie ook bij GAAN (Dl. IV, 59) en verg. AFGAAN, onz., I, A, II, 4 (Dl. I, 946). || In een' tijd dat het schrijven zeker in lang na zoo vlug niet van de hand ging als thans, FOKKE, *Verz. W.* 8, 47. Het vrijen moet u nog vreemd van de hand gaan, maar al doende leert men, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 134. Welhaast ging het werk hem beter van de hand, CONSC. 1, 87 *a*. 't Werk ging velen slecht van de hand; daarbij was er gebrek aan gereedschap *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 1, 74.

— Vandaar *Zus of zoo van de hand willen.* Van handelingen: op zekere wijze door een persoon, als 't ware zijns ondanks, verricht willen wezen; (zus of zoo) willen gaan, willen gelukken. || Ik heb, nadat dit geval gebeurd is, nog geen regte tier gehad; het teekenen of schilderen wil nog maar niet van de hand, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 234. Gij weet ... hoe vaardig of anders het teekenen mij van de hand wil, LOOSJES, *Golst.* 1, 298.

— Eene enkele maal: *Van de hand gaan*, absoluut gebezigd voor: gelukken, slagen, goed uitvallen. || Zonder een gunstige stemming van den geest kan geen letterkundig werk van de hand gaan, GEEL 98.

— (*Goed, grif, vlug* en derg.) *van de hand gaan.* Van koopwaren: (goed, grif, vlug) afgezet, verkocht worden.

— *Van de(r) hand slaan*, of *wijzen.* Eigenlijk: van zich stooten of: met een afwijzend gebaar van zich weren, doch gewoonlijk alleen overdrachtelijk gebezigd voor: weigeren, in verschillende opvattingen. Verg. AFSLAAN, I, I, A, 2) (Dl. I, 1411) en AFWIJZEN, I, B, 2) (Dl. I, 1901).

α) Met eene zaak als voorwerp. — 1°. Van iets dat iemand aangeboden wordt. Weigeren het aan te nemen of zich te laten welgevallen. || Eene zedigheit die zelfs de verdiende louanges ... van de hant wyst, V. EFFEN, *Spect.* 6, 34. De Groot heeft tweeen-dertig duizend guldens in mijn comptoir: ik bad hem het zijne, eer mijn ongeluk zichtbaar wierd, daar uit te neemen ...: hij wees het met ernst en verontwaardiging van de hand, *Wildsch.* 4, 133. Dat die goede graaf ... de vrijwillige gift (*van zijne Staten*) ... van de hand (*had*) gewezen, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 412.

de zelfde mond,
Die gistren iets zeer goed en naar zyn' smaak bevondt,
Het morgen walglyk vindt, en van de hand zal wyzen.
V. EFFEN, *Spect.* 8, 203.

Den handdruk, die louter een „gunstje" verbeeldt,
Dien wijs ik bepaald van de hand!
DE GENESTET 1, 108,

2°. Van verzoeken, aanzoeken of eischen om iets te doen. Weigeren er gehoor aan te geven of er aan te voldoen; ze niet toestaan, er niet in treden. || Ingekomen een verzoek van X om voor zijne woning op de openbare straat te mogen uitstallen; welk verzoek is gewezen van de hand. — Egmondt pooghde het (*zeker verzoek*) ... van der handt te slaan, doch *enz.*, HOOFT, *N. H.* 38.

3°. In eene thans geheel ongebruikelijke opvatting. Van iets geen gebruik maken; het laten varen; het verwaarloozen. || 't Gebruik van zo eene fyne uitvinding (*zekere woordspeling*), waar van zo veel roem te verwagten was, kon ... niet van de hand gewezen worden, V. EFFEN, *Spect.* 11, 78. De gevonde reden heeft overvloedige kragt ..., en een nader en inniger onderzoek van de hand wyzende, gaat hy 'er gerust op door, 11, 196.

β) Met een persoon als voorwerp. Iemand die om iets verzoekt of moeite voor iets doet met eene weigering afwijzen; afschepen; met een weigerend antwoord naar huis zenden. || Iemand van de hand wijzen: *hem een verzoek weigeren*, WEIL. — Dat ..., die niet aan haar, maar aan haar's Vaders schatkist het hof maakt, ... door den ouden man van de hand zal worden gewezen, V. EFFEN, *Spect.* 4, 166. Dien post had hij begeerd en gevraagd, daar zou hij wellicht ... nut kunnen stichten. ... maar neen, hier ook was hij van de hand gewezen, LOVELING, *Sophie*, 65.

— *Iets van de hand zetten.* In enkele gehee schillende opvattingen, t. w.

1°. Het (tijdelijk) uit het bereik (*uit de h* uit den weg zetten, omdat het hinderlijk is veel) plaats beslaat. || Een schrijftafeltje dezer gelegenheid van de hand gezet *enz.*, K. 1, 6. Waar dat werkmandje, 't welk zij, to was gaan schrijven, van de hand gezet bal gebleven was, 3, 31. Omdat de kinderkamer daan" werd en de leerkamer vol stond met d de hand gezette meubelen, 3, 115.

2°. Van goederen, inzonderheid van koopw Ze voor geld aan een ander overdoen: ze verk (Verg. AFZETTEN, bedr., C, III); Dl. I, 198

— *Iets van de hand doen.* Letterlijk: het h zijn bereik stellen, doch alleen gebruikelijk overdrachtelijke opvatting van figuurlijke verw ring, en dan nog uitsluitend in den beperkte van: het (in ruil tegen geld) afschaffen, opru wegdoen, er zich door verkoop van ontdoen AFSCHAFFEN in de bet. 2), gezegd van stof zaken; Dl. I, 1312). || Hebt ge het mooie rijp ook al van de hand moeten doen? BOSB.-TOUR *Frans*, 235. De burgemeester ... heeft om zijn slag verzocht, Deinenheim van de hand gedaan PIERSON, *Mériv.* 3, 303.

— *Iemand van de hand sturen, zenden*: hem zich zenden, hem wegzenden; zoowel in den le lijken zin, als figuurlijk voor: hem nopen te trekken of niet langer lastig te zijn; zich van ontslaan. Zie de voorbeelden. || 'k Ontveins voor mijn heer, en stuur vast van der hant wat (t. w. *ieder dien, elken getuige dien*) ick ren magh, VONDEL 3, 836. Dies de Koningin Barce ... van der hant sturende, de borst zwaert stoot, 5, 203. Om onder een' schoonen den beroepene van de hand te zenden, BAKH. BRINK, *Stud.* 1, 239. Mevrouw ... op een mild bedacht ... om den knaap van de hand te st ... had hem voor een paar dagen bij een tant doen verzoeken, *K. Zev.* 3, 213.

— *Dans van de(r) hand!* maak dat je wegk hoepel op! || Dan segghen dees Meyskens, dans der hant, En sy dy niet rjc en vrijt my niet, *Ieucht-Spieghel*, 68.

— *Van der hand smijten, werpen*: wegwerp

Ghy teelt verbeelding-beelds: maar zouw 't verminder
Men in-vals voorslagh drijft, tot anwas, of ter rust:
En smyten 't vander hand: of wil 't u niet begheven?
SPIEGHEL 16.

— *Van de(r) hand* (*zijn, liggen*): verwijd (zijn, liggen). In verschillende opvattingen. V eene der beteekenissen van *Bij de(r) hand* en *Ter hand* (*zijn*), alsmede van *Uit de(r) hand* (z

1°. Van hetgeen op een afstand van den pers die spreekt gelegen is. Verwijderd; uit de bu veraf. || Kruyt (*specerijen*) en wasser niet te comen, als in Achem (*Atjeh*), dat verre van hant was, *Begin e. Voorty.* 13, 30 *a.* (Men) ver ... best de stieren, verre van der hant, in zaeme weiden, VONDEL 5, 111. (*De nieuwe H van Purmerend*) was ... een gheboren Duytsch en terwijlen dese Heerlijckheydt van Purmer-en verre vande hand aflagh, ... soo *enz.*, BOETBO *Hist. v. Waterland*, 180.

2°. Van een persoon of eene zaak die — op oogenblik, toevallig, tijdelijk — niet ter pla aanwezig is. Afwezig (en vandaar: weg, uit, huis, op reis, of iets derg.; zie de voorbeelde Verg. *Tijdschr.* 12, 175. || Dat het meeste vo met sulcken devotie toe hoorde, ende datter mant, so lange de predikatie duerde van der h

was, *Begin e. voortg.* 13, 3 *b.* Te Mechele was d'Aartsbisschop van der handt, HOOFT, *N. H.* 56. Hy, de eenighe oirzaeck waerom ick my optooi, is van der hant, VONDEL 4, 230. Terwijl Eneas van der hant, en in Tuskanen ... is, 5, 319. Waer door ... den meer-gemelten Koningh, ... door de voorsz Navigatie ghelegentheyt ghegeven (*wordt*), om sich in plaetse van sijne Schepen, nu meest vande handt zijnde, ... daer van te dienen, *Gr. Placaatb.* 2, 57. Koo is te ver van de hand, en dus zijt gij thans de eenige, van wien ik eenige hulp verwachten durf, LOOSJES, *Bronkh.* 3, 39.

De slaven van der hant, de Joffers op de straet,
En Potiphar verlet, ... al 't huis is vry en veiligh.
VONDEL 3, 847.

— *Van de hand (weg) naaien.* Zie bij *Naar de hand naaien* (kol. 1823).

— *Van de hand*: ter rechter zijde, rechts. Zie onder B, 2, *b*, *3*), kol. 1771.

— *Van hand tot* (of *te*) *hand*, van de *hand* of de *handen* van den eenen persoon tot (of in) die van een ander.

— *Iets van hand tot hand geven, overleveren* enz.: het overgeven, of (waar sprake is van meer dan twee personen), het doorgeven, doormannen (soms ook: rondgeven). || Dadelijcke overleveringe... (moet) in roerlijcke goederen geschieden ... van handt tot handt, *Landtr. v. Selwerdt*, 73.

— Figuurlijk, van onstoffelijke zaken, als b. v. een volksgeloof, eene leering, en derg. (Verg. de woorden *traditie* en *overlevering*). || *Vr.* Wat zijn Apostelijke Traditiën? *A.* Leeringen die, van der Apostelen tijden af, geleerd en van hand tot hand overgeleverd zijn, *Mech. Catech.* 4, 8.

De Godtsdienst, in elx harte, als van natuur, geschreven,
En eerst, van hant tot hant, gereickt, en voortgegeven.
VONDEL 9, 551.

— *Gift van hand tot hand.* In het Burgerlijk Wetboek van Noord-Nederland eene benaming voor eenig klein geschenk dat men iemand (b. v. op zijn verjaardag) ter *hand* stelt, aanbiedt. Verg. eene der beteekenissen van HANDGIFT. || De giften van hand tot hand, van roerende, ligchamelijke voorwerpen ... vereischen geene akte, *B. W., a.* 1724.

— *Van hand tot hand gaan, loopen, wandelen* en derg.: doorgegeven, doorgezonden (enz.), of: rondgegeven, rondgezonden (enz.) worden. Geheel eigenlijk of bij vergelijking en ook wel in figuurlijk verband. Zie ook nog een paar voorbeelden bij GAAN (Dl. IV, 70). || Deeze (Rethorykkamers) waaren gewoon ... gedichten uit te geeven, en van handt tot handt te laaten loopen, HOOFT, *N. H.* 36. U. E. gelieve de voorsz. dichten van zijn Ed. Gestr. te vorderen, ende voort van handt tot handt te doen wandelen, HOOFT, *Br.* 2, 358. Het menigvuldigh omsuckelen, van hand tot hand (*van den tekst eener Grieksche tragedie*), VONDEL 3, 485. Schattingen..., daer voor hy ... aen de Folgias ... zekere kleden... uitreikt: welke de Folgias weer aen den Koning van Kquoja ... brengen, gelijk de Koning van Kquoja die weer aen de Bolmsche ... Heeren ... weghschenkt, zoo dat deze kleden aldus van hant tot hant overgaen, DAPPER, *Beschr. d. Afrik. Gew.* 412 *a.* Het uittreksel (*uit een werk*) ..., dat ... in een of meer afschriften onder verschillende geleerden van hand tot hand was gegaan, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^2, 4. Het liedje dat in 1869 van hand tot hand ging over Rochefort, QUACK, *Stud.* 308.

De Fakkels gaan van hand tot hand
Van eeuw tot eeuw, van land tot land
Met heilzaam licht en schoonen luister.
BEETS 5^1, 121.

— Overdrachtelijk. Van den eenen persoon (eigenaar, huurder) op den ander overgaan. || Dat huis is altijd van hand tot hand gegaan: *het heeft steeds aanstonds weder een huurder* (*of kooper*) *gevonden, — nooit „te huur"* (of *„te koop"*) *gestaan.*

— *Van hand tot hand erven*: van vader op zoon; telkens van het eene geslacht op het andere. || Hun godsdienstigheden, Geërft van hand tot hand, VONDEL 3, 261.

— Vandaar, in vrij gebruik, als bijwoordelijke en als eene attributieve bepaling, in allerlei verband. Van geslacht tot —, op —, in geslacht; van ouder tot ouder; soms ook (terugrekenend): van oudsher. Zie de voorbeelden. || Een overlevering van hand tot hand: *van Vader tot Zoon*, MARIN. — Van hant tot hant. Niet alleen in sijn eygen persoon, maer oock in sijne nakomelingen, *Kantt.* op *Spreuk.* 11, 21 (*tekst*: Hant aen hant, en sal de boose niet onschuldigh zijn). Welcke ... Stadts Privilegien, by alle de naerghecomen Graven van Hollandt, van handt te handt, ende deene den anderen volgende, zijn bevesticht, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 601. Overleveringen, van hant tot hant ontfanghen, VONDEL 4, 637. Zy zeggen de besnijdenis van hant tot hant en aller geheugenis her ontfangen te hebben, DAPPER, *Beschr. d. Afrik. Gew.* 413 *b.*

— Uit deze beteekenis: *van geslacht op geslacht*, ontwikkelt zich weder de voorstelling, het begrip van *geleidelijke opvolging* in het algemeen. Vandaar de beteekenissen, zoowel van: bij gedeelten (stuk voor stuk), stuksgewijze, een voor een, als van: bij graden (stap voor stap), trapsgewijze, langzamerhand, allengs. Zie de voorbeelden. || (Men) siet ... van hem (t. w. *van den plaatsnijder Lucas van Leiden*) gheoeffent een verstandige aendachticheyt in het snijden zijner dinghen: om dieswille dat alle zijn wercken, die van hant te handt allenxkens ververren oft verschieten, en zijn soo hart niet aengheroert, om datse souden verflouwen, ghelijck in 't leven de ververrende dinghen meest uyt den ghesicht verliesen, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 134 *d.* D'andere vendels hunner regementen hadden, van handt tot handt, te volghen, HOOFT, *N. H.* 303. De handeling van het gelt, dat hy beminde, ontstak hem van hand tot hand, *Tafer. v. Boete*, 470. Kleine dieveryen, die hem van hand tot hand grootere deden doen, 472.

— *Van de eene hand in de andere gaan*, telkens in de handen van een ander persoon overgaan, b. v. om van dezen eene nieuwe bewerking te ondergaan en derg. || De pypen gaan gestadig van de eene hand in de andere, BERKHEY, *N. H.* 2, 357.

Voor de hand; voor handen. — Daarnaast ook (uit het toevallig niet voorkomende, met bijwoordel. *s* afgeleide *voorhands*) *voorshands*, door misverstand geschreven *voor 's hands* (verg. *onder(s)-hands*, Dl. X, 1463). In verschillende opvattingen. (Voor sommige der hieronder volgende beteekenissen verg. mnl. *vore de hant*, *vore de* (*mine* enz.) *handen*, *vore hande*; VERDAM 3, 106).

a) In tegenoverstelling aan, of bij tegenstelling met *Achter de hand.*

1°. In allerlei tamelijk vaste verbindingen (uitdrukkingen, termen enz.).

— *Voor de hand, voorshands vechten* (en derg.): man tegen man; met gelijke kansen; eerlijk en openlijk (niet als het ware *achter de hand*, op eene slinksche, achterbaksche manier). Hetzelfde als *voor de vuist* (o. a. bij VONDEL 5, 289 voor lat. *aequo Marte*); zie VUIST. || Wie ymant doot, 't sy voor de handt, ofte verradichs, moet sterven, *Begin e. Voortg.* 21, 157 *a.* Men moet niet loopen, maer voor 's hants

manhaftigh strijden, VONDEL 8, 661 (5, 416: maer voor de vuist vechten; lat. *non cursu, saevis certandum est comminus armis*). Dies zal hy oock wel myden, Oft schelms, oft voors hands my weer-om te bestryden, COSTER 323. Sy Barbaris een deel van d' ons hebben verslagen.... En dat niet voor de handt, maar even als vermoort, SOETEBOOM, *Batav. Eneas*, 3. Veel liever voor de handt, dan sterven met bedrogh, 6.

— *Voor de hand iets opnemen, verkoopen* (en derg.), d. w. z. zonder uitzoeken, zooals de zaken *voor* iemands *hand* liggen, zooals de dingen iemand *in de hand* komen, het eerste het beste stuk nemende. Verg. *Voetstoots.* || De boeken zullen worden verkocht voetstoots en voor de hand, *Verkoopsvoorwaarde uit een catalogus.* — Voor de hand, zonder uitzoeken. *Sans choisir, sans trier,* MARIN. Kryg een douzain Kastanjes voor de hand, *Ald.* Gij moet het voor de hand opnemen, *niet uitkiezen,* WEIL.

— *Voor de hand af*: te beginnen bij 't begin; van voren af (Zuid-Nederl.). || Lees dien boek voor de hand af.

— Scheepst. *Voor de hand halen*: de eerste, de voorste zijn die aan een loopend touw helpt trekken en aan wien het derhalve gewoonlijk is opgedragen het te beleggen. Verg. *Achter de hand halen* (kol. 1807).

— *Voor de hand zitten.* Bij kaart-, domino- en enkele andere spelen: *de voorhand hebben.* Zie *Achter de hand zitten* (kol. 1807) en verg. VOORHAND. || Ik zit voor de hand; *eene spreekwijs in 't spel*: ik moet eerst, WEIL.

— *Voor de hand* (*iets*, b. v. *een kantje*) *aanzetten.* Naaistersterm. Het aanzetten op den voorkant, d. w. z. op den naar de naaister toegekeerden kant van het goed.

2°. Als bepaling van omstandigheid. Terwijl men er bij staat, daar men 't ziet, voor iemands oogen, zienderoogen, of iets derg. || Door 't sorghen vroegh en laete Teiren goet en moet voor d'handt, GHESCHIER, *Proefst.* XXIII.

'T ondankbaar ploeghe-spoor in 't vruchteloze zand,
Rooft hen tyd, arbeid, kost, ja zielheil voor de hand.
SPIEGHEL 6.

3°. Als plaatsbepaling. Vóór iemand, t. w. voor zijne oogen, voor zijn gezicht.

L. Man, wat staet daer voor die hant
Gescreven aen die want?... *M.* „dit 's Roma, die stadt"
O. L. Heers minnevaer in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 163.

— Overdrachtelijk, t. w. in toepassing op eene tijdruimte die men nog door te brengen heeft, beduidt *voor handen hebben*: vóór zich hebben liggen; „voor den boeg", „voor de borst" hebben. || Wat heb ik ... Nu weer een langen dag voor handen! Ik heilig hem aan Kunst, en Deugd, *Econ. L.* 1, 117.

4°. Als tijdsbepaling, in verschillende opvattingen.

α) In betrekking tot hetgeen staat te gebeuren of te verwachten is. In uitdrukkingen als *Voor (de) hand* —, *voor handen zijn*, — *staan*: meer of minder onmiddellijk aanstaande zijn; van gebeurtenissen: ophanden zijn. || Daer is dierentijt voor handen, *Trou m. bl.* 231. Alsser ... int uytterste deel van Indien, een groote swaricheyt voor handt was *enz.*, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 1 *b*. Sy ... vonden ... niet geraden, langer ... te leggen, ... also het eynde vanden Moucon nakende was, ende niet lijden konde langer te vertoeven, door dien de Weste winden voor de hant waren, *Begin e. Voortg.* 12, 58 *a*. Mijn rust is voor de hant: ick ga alree ten graef, Met eenen voet in 't graf, VONDEL 8, 480 (5, 291: want mijn rust is geboren; lat. *nam mihi parta quies*). Hy (*Johannes de Dooper*) troostze ... Met d'aenkomst van den troost der vadren, voor de hant, Die *enz.*, 10, 65. Als ons einde voor handen staat, wort het de zekerste voorzegging onser ontdoening gerekent, wanneer *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 212. Hy gist reeds wat 'er is voor hand, V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 170. Jezus ure was nu gekomen; het was de laatste nacht zijnes levens; ... en het angstig oogenblik der scheiding was nu voor hande, V. D. PALM, *Leerr.* 13, 144.

Kock-meeuwen aen 't lant,
Onweer voor de hant.
CATS 1, 664 *b*.

Dit bleeck, toen 's andren daeghs de zon de zeen en landen Beschijnende, de beurt des renstrijds was voorhanden. Orestes quam 'er met veel wagenridders aen.
VONDEL 3, 510 (gr. ἄλλης ἡμέρας, ὅθ' ἱππικὸν ἦν).

— Spreekw. *Als uw buurmans huisje brandt Is uwe schade voor de hand* (V. D. HULST, *Luim en E.* 18; MODDERMAN, *Bijdr. t. d. Huishoudk.* 149).

— Met betrekking tot een tijdperk dat genaderd is en nu staat aan te breken, beduidt *voor handen hebben* zooveel als: het voor zich hebben, in den zin van: het voor zich zien, het aanschouwen, het beleven. || So dat wy nu den tijt voorhanden hebben, daer van ons den Geest Godes ... is waerschouwende *enz.*, MARNIX, *Geschr.* 2, 2.

b) Van te voren; vooruit; bij voorraad; zuidnederl. *op voorhand* (zie VOORHAND). || Ghy Lantluyden ..., betaelt v meesters voor de hant Hunnen pacht ..., want ... het soude v naemaels wesen seer leet, Dat ghy v meesters waert bleuen veel schuldich, HOUWAERT, *Vier Wterste*, 320. 't Ongehoorzaem zaed van Kis, Begaen om d'uitkomst van den slagh, Nu voor de hant te weten, ... Zocht ... zijn' troost aen toverspel, En vraeghde t' Endor aen den geest (*enz.*), VONDEL 3, 654. Soo sy 't (*zeker boek*) schrappen will met een doorgaende klad, Bekent hy (*de schrijver*) voor-de-hand het vonniss wel gewesen, HUYGENS 2, 156. Sy (*zekere vrienden*) weten voor de hand, dat my geen wyn en mondt, En dat ick niets verstae van drincken sonder dorsten; Noch vallens' op my aen *enz.*, HUYGENS, *Cluyse.* 13.

c) Eerst, vooreerst, t. w. vóór al het andere. || Ik zal het voor 's hands, ook: voor de hand, maar doen, *ik zal er maar eerst mede beginnen*, WEIL. — De Hebreeuwen gebruiken de Spreekwijs voor iemands aangezigt .. in denzelfden zin als wij de woorden: vóór de hand, of vóór 's hands, dat is in den beginne, of liever in het eerst, V. D. PALM, *Sal.* 3, 146.

b) Vooreerst, t. w. in den eersten tijd, voorloopig. || Datse mosten sien haer selven te helpen, soo sy voorde handt geen hope van verlichtinge en hulpe hadden te verwachten, BOR, *Ned. Oorl.* 10, 215 *b*.

β) In den zin van: onder het bereik. Eigenlijk en figuurlijk.

— *Voor de hand liggen.* Letterlijk: in iemands onmiddellijk bereik —, „voor 't grijpen" liggen; vandaar: niet ver te zoeken —, gemakkelijk te vinden zijn. Meestal uitsluitend figuurlijk gebezigd in den zin van: gemakkelijk te bedenken, uit te denken, te verzinnen zijn (van zelf voor den geest komen), of (bij verdere overdracht) in dien van: gemakkelijk te bevatten, te begrijpen zijn (van zelf spreken). || Deze bedenkingen lagen genoegzaam voor de hand, om *enz.*, BAKH. V. D. BEINK, *Stud.* 1, 405. Neem b. v. iets wat voor de hand ligt: de karigheid der natuur in sommige landstreken, die *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 3, 152. Een voor de hand liggend vermoeden, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2e, 188. Dat het verschil tusschen eene kermis en eene begankenis voor de meesten niet zeer groot is, ligt voor de hand, ROOSES, *Op reis* 135. Om es 'n voor-

beeld te nemen, dat voor de hand ligt, GOEKOOP-DE JONG, *H. v. Suylenb.* 1, 251.

— *Iets voor de hand vinden.* Eigenlijk en figuurlijk: voor 't grijpen vinden, zonder dat men er moeite voor behoeft te doen. || Ik vind dit voor de hand. *Je trouve ceci sous ma main*, MARIN.

— *Iets voor de hand halen, sleepen* (enz.): het (door halen, sleepen enz.) daar brengen, waar het tot onmiddellijk gebruik vereischt wordt of kan worden. || Dat, om ... 't Anker vaardig Grond-vast te maken, een groote langte Bots voor de hand gehaald, en spoedig de Kluis uitgestoken moet werden, v. YK, *Scheepsb.* 218. De Koning en de Koningin ..(*nemen*) hunne pikhaakjes, om 'er deeze hagjes mee voor de hand te sleepen, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 360.

— *Iets voor de hand nemen.* Eigenlijk zeker wel: het voor zich nemen om er aan te beginnen enz.; vandaar: het *ter hand* nemen (zie kol. 1833). || Soo souden wy ... desen voor-gemelden proefsteen des Goddelijcken woorts, inde Schrift vervaet, voor de handt behooren te nemen, om desen onsen handel daer op te richten, MARNIX, *Geschr.* 2, 5. Eer wy dese van Paulo voorgedragene straffinge ende beproevinge connen voor de hant nemen om alle de hooftstucken haerder leere grondelijck te ondersoecken: so *enz.*, 2, 6.

— *Voor de hand blijven.* Van personen: in de nabijheid blijven; vandaar: zich ter beschikking houden. Verg. *bij de hand* blijven. || Thans verzochten zy, ... te mooghen uitgaan, onder belofte van voor de handt te blyven, HOOFT, *N. H.* 962.

— Als eene soort van attributieve bepaling. Voor 't grijpen; in overvloed aanwezig? Of: bij de hand, behendig?

> Al schijntse (*de wereld*) vol van wijse lie,
> Vol overvliegers van verstant,
> En kloecke Rabbi's voor de handt,
> Die weten Thomam op een draet (*enz.*)
> POIRTERS, *Masker.* 106.

— *Schade* (of *verlies*) *voor de hand* zegt men van datgene wat onmiskenbaar, klaarblijkelijk, tot schade (tot verlies) is of wezen moet; „schade (verlies) en anders niet". Zie ook op SCHADE. || Zo dat dit (*de lompe snede van het gewaad*) al weder voor welgestelde leeden verlies voor de hand is, v. EFFEN, *Spect.* 2, 69. Vermids al 't geen ik en anderen zouden hebben kunnen voor den dag brengen, my als verlies voor de hand voorkwam, 6, 147.

— Spreekw. zegsw. *IJver* (ook *Koopmanschap, Negotie, Nering*) *zonder verstand Is schade voor de hand*, HARREB. 3, 217 *a*. — *Stroo en geen hooi van 't land Is scha voor de hand*, 1, 282 *a*.

— Bij HARREB. 1, 280 *b* en 3, 216 *a* vindt men ook *troef voor de hand* in de zegsw. *Hoe hyt anstelt, tis al truyf voer die hant, mit hem.* Verg. daartegenover *Hoe* (enz.), *tis al truyf achter die hant, mit hem*; dit doet vermoeden, dat *voor de hand* hier, maar dan óók in *Schade voor de hand*, wel eens eigenlijk en beter onder *a*) zouden gebracht moeten worden.

— *Voor hand, voor handen zijn.* Van zaken en personen. Te vinden —, aanwezig zijn; aangetroffen —, gevonden worden (er zijn; vandaar soms: bestaan); van koopwaren: in het magazijn of den winkel aanwezig —, in geval van navraag beschikbaar zijn. Zie verder op VOORHANDEN, bijw. || Orest, de liefst van al die leven, Voorhanden, my dit hair wou tot een teecken geven, VONDEL 3, 516 (gr. *φιλτάτου βροτῶν πάντων Ὀρέστου ... τεκμήριον*).

> want wt ons, goets voorhant niet
> Is, dus seyt Paulus, wy en zijn suffizant yet
> Te peynsene wt onslieden alleene,
> Maer ons suffizantheyt, is van Gode reene.
> *Gentsche Sp.* 132.

— *Iets* of *iemand voor hand* of *voor handen hebben*, het of hem onder zijn bereik, vandaar: — in geval van behoefte of nood te zijner beschikking hebben (soms: bezitten), enz. Zie verder bij VOORHANDEN, bijw. || *Moenia ferrea non terrea habent.* ... Sy hebben luijden voor hant. *Dicebant tutamentum ciuitatis non oportere in moenibus collocare, sed in viris armatis strennuis*, SARTOR., *Adag.* III, 4, n°. 85.

— *Hand voor hand*, bijwoordel. bepaling met verschillende beteekenissen.

1°. Een (persoon) alleen met een ander; een tegen een; „met zijn tweeën". || Hand voor hand: met iemand alleen; fra. *seul à seul*, DE BO² 355 *a*. Hij zegt weinig of niet in een talrijk gezelschap, maar hand voor hand is hij goed ter taal, *Ald.* Hand voor hand ... spelen, is getween tegen malkaar spelen, zonder van weêrkanten iets vooren te geven, *Loquela* 10, 43 (*Bavichove*).

— *Hand voor hand vechten*, man tegen man. || Hand veur hand vechten. j. man veur man, KIL. (*pugnare cominus cum hoste.* Et: *Singulare certamen inire*). Om te vechten, hant voor hant, VONDEL 8, 524 (5, 321: om hantgemeen te worden; lat. *conferre manum*).

> Als zy ten derdemaele elckandre in 't velt aenrannen,
> Geraecken beir aen beir, zoo veele dappre mannen
> Met al hun maght aen een, en vechten hant voor hant,
> VONDEL 8, 616 (verg. 5, 384: man tegens man; lat. [*legitque virum vir*).

2°. Gestadig aan; hetzelfde als *hand over hand* (zie hierboven). || Dat mijn pond moght ponden winnen Hand voor hand, v. DORP, *Sticht. Ged.* 65. Hy (liet) sig ... verleyden ..., en Wiert ... vast booser, hand voor hand, 130.

— Scheepst. *Hand voor hand* (*halen, hijschen*), hetzelfde als *hand over hand* (zie hierboven). || *Tirer main sur main.* Hand voor hand halen zonder rukken of invallen. *To bear a hand, hand over hand*, LANTSHEER 106 *a*.

Zonder handen. — 1°. Niet door middel van die lichaamsdeelen (het tegenovergestelde van *Met handen*, zie hierboven kol. 1821). || Uyt den bergh (is) een steen sonder handen afgehouwen ...geworden, *Dan.* 2, 45.

2°. Beroofd van handen, of: als men geen handen heeft. In de spreekw. zegsw.

— *Zonder handen is 't kwaad grijpen.* Zie CATS 1, 557 *a*; HARREB. 1, 278 *b*.

G) *Hand* in staande, voor een goed deel thans verouderde, bijwoordelijke uitdrukkingen of in uit zoodanige uitdrukkingen verkorte bijwoordel. bepalingen.

1) *Hand* in eigenlijke opvatting.

— *Met gewapender hand*; daarnaast het jongere *gewapenderhand* (zie voor de verklaring enz. op GEWAPENDERHAND). Met de wapens in de hand. || Met gewaepender handt heb jck hem moeten keeren, HOOFT, *Br.* 3, 436.

— *Met gezamender* (*gezaamder, gezamelder*) *hand*, in 't Mnl. ook *met samender hant*, en daarnaast het jongere *gezamenderhand* (zie verder VERDAM 3, 109 en bij GEZAMENDERHAND). Het in de 16de en 17de eeuw voorkomende *te zamender-, taamenderhand* is misschien uit eene verwarring van het deelw. *gezamend* met het bijw. *te zamen* ontstaan; maar de *t* kan ook een overblijfsel van het voorz. *met* wezen; mogelijk ook komt zoowel het een als het

ander in aanmerking. De beteekenis van alle vormen is: gezamenlijk, in vereeniging, te zamen, met elkander; soms ook: allen te zamen, eenpariglijk. || Anteus, Mnesteus volchden met gesaemder hant, v. CHISTELE, *Verg. Aen.*, fol. 251 *a*. So zijn ... de Schepen de Maen ende Morghen-staar ... by haer op de Reede gekomen, om 't samenderhandt haer reyse naer 't vaderlandt te vervorderen, *Begin e. Voortg.* 8, 13 *b*. Des morghens (hebbense) ... op het teecken van een vuyr t'samenderhandt de anckers gelicht, 9, 17 *a*.

Wat cloeck verstandt door oeffening vermach,
Wat oeffening door wetenschap verheven,
En beyd' uyt hust t'samenderhant gedreven
Gheschapen zijn te brenghen aen den dach (*enz.*).
VÓÓR V. MANDER, *Bucol.* VII.

— *Met stormende, stormender hand*, en vandaar het jongere *stormenderhand*. Eigenlijk zooveel als: met het stormtuig (de middelen om eene sterkte te bestormen) in de hand; vandaar: al stormende, door bestorming. Zie verder, ook voor de figuurlijke toepassing der tweede uitdrukking, op STORMENDERHAND. || Coerts quamen sy wederomme bestoermen ..., ende doen wonnen sy met stoermende hant, DE POTTER, *Dagh.* 64.

— *Met eechtender hand; eechtender hand*: al vechtende, in verschillende opvattingen. Zie VECHTENDERHAND.

2) *Hand* in figuurlijke opvatting voor: bescherming.

— *In behouden* —, ook *in behouder* en *behoudender* (voor *behoudener*?) *hand*, of: *in behouden handen*: in veilige bescherming, onder veilige hoede, in veiligheid. Verg. VERDAM 3, 110. — Voor *behouden* in den zin van *veilig* zie Dl. II, 1522, alwaar tevens nog een paar voorbeelden staan vermeld. || Wy ... hadden ons schuyt ... al voor uyt opt ijs gheset, om ons ter noot te berghen in behouwen handen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 30 *a*. Wy achteden dat wy nu genoech in behouden hant waren, 1, 79 *d*.

— Spreekwoordel. zegsw. *'t Is in behouden hand*: men behoeft zich daarover niet meer bezorgd te maken; „die zaak is gezond". Bij MEYER, *Spreuk.* 59: *Het is al in dichten vaten. Tis in beholdender hant.*

— *In bewaarde, bewaarder* —, ook: *in bewarende, bewarender hand*: in verzekerde bewaring, onder veilige bewaking. Verg. VERDAM 3, 110. — Voor het verl. deelw. *bewaard* in den zin van *veilig* verg. *behouden* in de voorafgaande uitdrukking.

Acrisius die liet een kopren tooren bouwen
Daer hy zijn dochter in bewaerder-hand dee houwen.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 732.

— Vooral gebruikelijk in de rechtstermen *Iets in bewaarde* (enz.) *hand nemen, stellen*: het in beslag nemen, er beslag op leggen. (Verg. voor eene andere opvatting: (*gelt*) *in bewaerder hant leggen* VERDAM 1, 1204). || Wanneer eenige Plaetsen verovert sullen worden ..., dat terstont aldaer alle Geschut, Munitien ... ende Materialen van oorloge in bewarender-hant worden genomen, *Gr. Placaatb.* 2, 329. Hy ... nam alle lijftoght in bewaarender handt, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 96. Hun kerksieraadt en kleynoodje, die zy meynden meede te voeren, werden aangetast, en in bewaarende handt gestelt, HOOFT, *N. H.* 575. Ende sal den Bailliuw deser Neeringhe, mede alle andere, daer toe ... geauthoriseert, soo als wanneer sy opte voorsz. Moolens bevinden zullen eenige Laeckenen niet hebbende de voorsz. Respective Looden ..., vermogen de selfde t'arresteren ende in bewaerder hant te stellen, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 51.

— *In verzekerder hand*, hetzelfde als *in bewaarder hand*; zie hiervoren en verg. VERDAM 3, 110. || Dat ... den eygenaar van 't land ..., eenig soodanig vee op syn land ... vindende, 't selve metter daad zal mogen na sig nemen, ende in verseekerder hand brengen, om *enz.*, *Utr. Placaatb.* 3, 398 *b*.

3) De *hand* als zinnebeeld eener handeling.

— *Met gelijker hand*, bijwoordel. uitdrukking; daarnaast het jongere *gelijkerhand* (zie nader op GELIJKERHAND en verg. voor eene eenigszins andere opvatting VERDAM 2, 1264 en 3, 101). Gemeenschappelijk, gezamenlijk. || Alsoo het nodich is te benerstigen onder de Provincien van herwertsover, een verseeckeringe van beyde zijden, om met gelijcker handt ... te mogen verstaen tot haer conservatie ende wederstant van alle schade *enz.*, bij BOR, *Ned. Oorl.* 11, 285 *c*.

— *Met gemeener hand*; daarnaast het jongere *gemeenerhand* (zie VERDAM 3, 110 en verder op GEMEENERHAND). Gezamenlijk, met elkander, gemeenschappelijk. || Datmen ons teghen 's anderen daeghs reedt soude maken ..., om ons vyandt met ghemeender handt kloeckelijck te bevechten, *Begin e. Voortg.* 9, 12 *a*.

— *Met geweldiger hand*: met geweld, geweldadig. Voor gelijkbet. *geweldigerhand* zie Dl. IV, 2048. || Soo niet met ghemoede, met geweldiger handt, BOR, *Ned. Oorl.* 10, 215 *a*.

4) *Hand* in overdrachtelijken zin, voor: wijze, manier.

— *Van langer hand*; voorheen ook *metter* —, *met de lange hand*; mnl. *van langher hant, witter langher hant* (VERDAM 3, 101); nhd. *von* (ook *aus*) *langer hand* (*D. Wtb.* 4, II, 361). Eigenlijk: op eene langzame, langwijlige, langdurige wijze (verg. mnl. *over alle hande*, op alle manieren); derhalve: niet vlug, langzaam aan, en vandaar: gedurende een lang tijdsverloop, en: over een lang tijdsbestek. Verg. ter opheldering het bij VERDAM aangehaalde: *zij hebben* (zekere geldsom) *metter langher hant betaelt*, waarin de beteekenissen: op langzame wijze, en: in lang verloop van tijd samenvallen. Trouwens ook in lat. *longa* —, en *brevi manu*, fr. *de longue main*, nhd. *kurzer hand* loopen de begrippen van wijze en tijd dooreen.

α) Naar de oudste opvatting, ter aanduiding van de wijze waarop iets plaats heeft. Op langzame wijze; zonder overhaasting; zachtjes —, zoetjes —, kalmpjes aan. || Doen lietense hem (*een ijsbeer*) wat rusten ende gaven hem wat langher bot met het tou dat hy om sijn hals hadde, ende sleepten hem van langher hant na om hem mat te maken, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 4 *c*.

— *Van dus langer hand*: op zoo langzame wijze. || Van dus langher hand most mijn Leser leeren hoe ick tot een' sake vervallen ben die ick in andere soo verworp, HUYGENS, *Ged.* 1, 284.

β) In betrekking tot den tijd; in verschillende opvattingen.

1°. In betrekking tot den tijd gedurende welken of in welken iets plaats heeft. Niet plotseling maar geleidelijk, in verloop van tijd, op den langen duur; allengs. || Met de langher hand maakt d' anwenst u zo krank, Dat *enz.*, SPIEGHEL 144. Dat misbruycken die van langer handt inghewortelt zijn, ten eersten niet connen gheremedieert ende uytgherocyt werden, *Begin e. Voortg.* 11, 53 *b*. Hebbende ..., al wat hy aan ... van langerhandt verzamelde kostelijkheden, by zich bevonden had, aan Pardillan in handen gestelt, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 44. Van langher handt, Sijn van mijn swack ghebeent de zenuen en pesen Vercrompen, DE HARDUYN, *Uitgel. Dichtst.* 84.

Afl. *-hande*, achterv., *handelen*, *handelijk*, *handen*, ww., *handenloos* (*hande-*, *handloos*), *handhaftig*, *handig*, *handigen*, *handje*, *handzaam* (zie die woorden).

— *Behanden*, *behandigen* (zie die woorden).

— Verg. voorts *Heinde* (zie ald.) en *Behende* (met het daarvan afgeleide *behendig*; zie BEHENDE en BEHENDIG).

Koppel. *Hand-* of *handjebakken*, *handbezien*, *-draaien*, *-drukken-*, *-houden*, *-kijken*, *hand-* of *handenklappen*, *handplichten*, *-reiken*, *-spinnen*, *-trouwen*, *-vergulden* (zie die woorden). — (Voor *handhaven* zie ald. en verg. HANDHAVE).

— Voorts nog *Handredden*, zich zelf recht verschaffen? („*Hand-redden* acht de Wereld braaf, En noemd het Vryheyds minnen: Maar 't is voorwaar een arme slaaf, Die slaaf blyft van zyn zinnen", CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 268); *handwasschen* („Op het *hand-wasschen* van een' Schoone", *Opschrift bij* HUYGENS 2, 420); *handzagen*, uit de hand zagen („Huisvaders, die ... met *handzagen* een ... stuk brood verdiend hadden", VISSERING, *Herinn.* 1, 102).

— In den vorm van het mv. *Handenklappen*, *-vouwen*, *-wringen* (zie die woorden).

— In den vorm van het verkleinw. *Handjeklap*, *-plak*, *-slag*, *-vol* (zie die woorden).

— Als tweede lid. — Zelfst. naamw. *Beter-*, *hooger-*, *lager-*, *linker-*, *rechter-*, *slinkerhand* (zie die woorden).

— *Haperhand*, haperende, d. i. in de volgende aanhaling: treuzelende (niet: forsche, flinke) hand („Zulke sujkerzoete zaekjes, Overlang men kauwen moght ... Had het aen u niet gefaelt, *Haeperhandt* des zachten (*tragen*) zetters, Vande logge loode letters", HOOFT, *Ged.* 1, 239).

— Bijwoordel. uitdrukk. *Gelijker-*, *gemeener-*, *gewapender-*, *geweldiger-*, *gezamender-*, (*gezaamder-*), *langzamer-*, *stormender-*, *vechtenderhand* (zie die woorden en verg. hierboven **I**, 1, G).

— In verbogen vorm. *Op-*, *voorhanden* (zie die woorden).

— *Alleshands* (Zuid-Nederl.), ten opzichte van beide handen („Hij is *alleshands* recht; het handt hem *alleshands:* hij kan zoowel werken met de linker hand als met de rechte; het werktuig gaat hem zoowel in de linker hand als in de rechte", *zie* DE BO^2 43 *a*); *ijdelhands*, uitspr. *ielhands* (West-Vl.), met ijdele, ledige handen („Om niet *ielhands* weder te keeren, heb ik *enz.*", DE BO^2 398 *b*).

— Zie voorts nog *Naderhand* en *Thans* (voorloopig ook hierboven **I**, 1, F) onder *Na* en *Te*).

Samenst. afl. en **Samenst.** *Handaanbeeld*, *-abc*, *-alphabet*, *-appel*, *-atlas*, *-bad*, *-been*, *-beitel*, *-bekijker*, *-bekken*, *-bel*, *-berrie*, *-beweging*, *-bieding*, *-bijl*, *-blaker*, *-blok*, *-boei*, *-boek*, *-boog*, *-boom*, *-boor*, *-boord*, *-borstel*, *-braak*, *-breed*, *-breedte*, *-breuk*, *-buiger*, *-bus*, *-bussel*, *-camera*, *-daad* (met *-dadig*, *-dadiger*), *-dag*, *-degen*, *-dienst*, *-dik*, *-doek*, *-draai*, *-dreg*, *-druk*, *-dwaal*, *-dweil*, *-euvel*, *-fabriek*, *-formaat*, *-gebaar*, *-gedaad*, *-gedraai*, *-geklap*, *-geld*, *-gereedschap*, *-geschrift*, *-geschut*, *-geslag*, *-gespel*, *-gespin*, *-getouw*, *-getrouw*, *-getuig*, *-getuil*, *-gevaat*, *-gevat*, *-geweer*, *-gewerk*, *-gewricht*, *-gewrocht* (1ste art.), *-gezel*, *-gift*, *-granaat*, *-greep*, *-haaf* (zie *-have*), *-haak*, *-habiliteit*, *-hak*, *-hamer*, *-have*, *-hei*, *-ijdeling*, *-ijzer*, *-instrument*, *-jicht*, *-juweel*, *-kaart*, *-kar*, *-karn*, *-karnmolen*, *-keer*, *-ketel*, *-kijker*, *-kijkerij*, *-kittel*, *-klavier*, *-klok*, *-koffer*, *-kraan*, *-kracht*, *-kruis*, *-kruk*, *-kus*, *-langer*, *lantaren*, *-lap*, *-leder* (*-leer*), *-leening*, *-leiding*, *-lichting*, *-lijst*, *-lis*, *-lob* (zie *-lub*), *-lood*, *-lub*, *-machine*, *-mangel*, *-meester*, *-meid*, *-merk*, *-mes*, *-mof*, *-molen*, *-mortier*, *-muziek*, *-net*, *-offer*, *-opening*, *-oplegging*, *-paal*, *-paard*, *-palm*, *-papier*, *-peer*, *-penning*, *-pers*, *-pijl*, *-plaat*, *-plak*, *-ploeg*, *-pomp*, *-roer*, *-rug*, *-schaaf*, *-schaar*, *-scherm*, *-schoen*, *-schol*, *-schrift*, *-schroef*, *-schudding*, *-schut*, *-schuw*, *-slag*, *-slede*, *-sluiting*, *-smering*, *-spaak*, *-spel*, *-spiegel*, *-spier*, *-spil*, *-spuit*, *-steen*, *-stoel*, *-stoffer*, *-stok*, *-strekker*, *-tasting*, *-teeken*, *-teekenen*, *-teekening*, *-teugel*, *-toom*, *-trouw*, *-vat* (2 artt.), *-vatsel*, *-veger*, *-verdraai*, *-vest*, *-vijs*, *-viool*, *-vleugel*, *-vogel*, *-vorm*, *-vrede*, *-vulling*, *-vuurscherm*, *-vuurwapen*, *-waarzeggerij*, *-wagen*, *-wapen*, *-waschkom*, *-water*, *-werk*, *-werker*, *-werking*, *-wever*, *-wijle*, *-wijzer*, *-wisch*, *-woordenboek*, *-wortel*, *-wuif*, *-wuit*, *-zaag*, *-zeel*, *-zijde*, *-zijhamer*, *-zwabber* (zie die woorden).

— In den vorm van den 2den nv. enk. *Handsloop*, *handsrecht* (zie die woorden).

— In den vorm van het mv. *Handenarbeid*, *-binder* (*-ster*), *-kruid*, *-paar*, *-werk* (zie die woorden).

— In den vorm van het verkleinw. *Handekenskruid* (zie ald.).

— Met een bnw. of deelw. *Handgauw* (verg. *Handjegauw*), *handgemeen*, *-gewrocht* (2de art.), *-grijpelijk*, *-koud*, *-tam* en *-tammig*, *-tastelijk*, *-vaardig*, *-vast*, *-vleugelig*, *-vormig*, *-warm* (zie die woorden).

— Voorts, minder algemeen gebruikelijk (verouderd, gewestelijk, dichterlijk, slechts voor de behoefte van het oogenblik gemaakt enz.): *Handarts* (zie ARTS, Samenst.); *handbal* („Den *handbal*, die met den palm van de hand geslagen werd", TER GOUW, *Volksverm.* 328); *handband*, mnl. *hantbant*, handboei (VERDAM, STALL., PLANT., KIL.); *handbedrijf*, verrichting, werk van of met de hand („Al wat de man bejaeght door lastigh *hant-bedrijf*, ... dat spilt een quistigh wijf", CATS 1, 317 *b*); *handbelofte* („Bekrachtiging van ... beloften ... was de handslag ... Vandaar oulings *handbelofte*", NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 34); *handbetasting* („Geen golving van de lucht, ... begoochelt u 't gezicht, Geen reukwalm, of geen *handbetasting*", BILD. 7, 115); *handberg* „*Metacarpium*", KIL.; *handbevleksel* („reik my ... Een vast in leêr gevatten band, En door een koker met zijn deksel ... voor stof en *handbevleksel* ... vrij", BILD. 11, 121); *handbies*, bies aan of op eene mouw, handboord (zie V. DALE); *handbijbel* kleine bijbel (zie V. DALE); *handbloem* (lat. *Manulea*), bij HOUTTUYN, *Nat. Hist.* II, 9, 533, benaming voor een aan Kaap de Goede Hoop groeiend geslacht van kruiden; *handdop*, soort van tol (HOEUFFT, *Bred. T.* 229); *handduigenboor*, zekere handboor der kuipers (KUYPER, *Technol.* 1, 758); *handgalop*, korte galop (zie bij GALOP, Dl. IV, 199); *handgaren* (zie GAREN, 1ste art., Samenst.); *handgat*, mnl. *hantgat*, split in eene (vrouwen)rok b. v. om de zak te kunnen bereiken (MOLEMA 63); *handgebouw*, gebouw (b. v. een tempel) „met handen gemaakt" („Salomon heeft hem een huis gemetselt maar de Allerhoogste woont in geen *handgebouwen*", OUDAAN, *Agrippa*, 219); *handgelaat*, handgebaar, handgeklap (zie GELAAT, Samenst.); *handgeleide*, gids, leidsman (HUYGENS 1, 123); *handgemerk* („Hand-ghemerck. vetus. Fland. *Signum*, *sigillum*, *chirographum*", KIL.; „hand-ghemerck houden. *Collimare* (mikken)", *Ald.*); *handgeprang* („zijn *handtgeprang* (*op de snaren*)", HOOFT, *Ged.* 1, 241); *handgerek*, gerak, gerief, nooddruft (zie GEREK, 1ste art., Samenst.); *handgestreel* („glad heur wang met vriendlijk *handgestreel*", HASEBROEK, *Poëzy*, 57); *handgestrengel* („der Englen *handgestrengel*", BILD. 8, 193); *handgetrek* („Wanneer

soodanigh wijf ... haar koetjens gaat besluyten in het heck, End' maackt de elders leegh met menigh *hand-getreck*", HOFFERUS 391); *handgevest* (zie GEVEST, 1ste art., Samenst.); *handgevouw* („De luyaard blyv' zig went'len op de ve'eren, Met *hand-gevouw*, hy ronk', hy geeuw', hy rekk' *enz.*", TUINMAN, *Mengelst. v. sticht. Gez.* (3de druk) 297); *handgeweld* („G'ontred u, die u redden wilt Door *hand-geweld* of stryden", CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 260); *handgewring* (verg. mnl. *hantgewranc*), zie GEWRING, Samenst. en ook TOLLENS 12, 137; BOGAERS 1, 51; *handgieter*, die letters „uit de hand" giet (zie v. DALE); *handgrenadier* (zie GRENADIER, Samenst., en verg. HANDGRANAAT); *handgroot* (zie GROOT, 1ste art., Samenst.); *handgrut* (zie GRUT, 1ste art., Samenst.); *handharp* („Een Jongling ... Die ... een *handharp* voerde", BILD. 7, 323); *handhulp* („Geleerdheid is geen Wijsheid, ... Heur *handhulp* sluit den dwaas 't bekrompen doorzicht dicht", BILD. 7, 218); *handklap*, handgeklap („'T volk ... verfroeyde nu d'eenen, dan weer d'andren, met gekrys en *handtklap*", HOOFT, *Tac.* 426); *handkleed*, handdoek, fra. *essuie-mains* (DE BO[2] 356 *a*); *handknecht*, tusschenpersoon in huwelijkszaken (DE BO[2] 356 *a*); *handknuist* („d'andre (*vingers*) zijn ter *hand-knuist* afgeslagen", OUDAAN, *Poëzy* 1, 226); *handkoop*, mnl. *hantcoop*, nhd. *handkauf*, geld waarmede een koop bekrachtigd wordt (bij HARREB. 1, 278 *a* in: *„Handkoop lacht"*, uit *Hor. Belg.* 9, 25); *handkraag* („De witte *hand-* en halskraag, in fijnen neteldoek", ROOSES, *Antw. Schildersch.* 324); *handkunstwerk* („'t kostlijkst *handkunstwerk* der Aziaatsche weelde", BILD. 2, 444); *handkussing* groetenis, spa. *besamános*, fra. *baisemains* („de *handtkussinge* van den magistraet" (a°. 1680), bij STALLAERT 1, 559 *a*); *handlang*, bij v. ZEGGELEN 5, 151 om de maat voor: handlanger; *handledig*, van (iemands) hand, d. w. z. van (andermans) gezag bevrijd (verg. eng. *handloose*), als vertaling van lat. *manumissus* (KIL.); *handlexicon*, beknopt, gemakkelijk hanteerbaar lexicon; *handlichtkogel*, lichtkogel, die uit de vrije hand geworpen wordt; *handmaat*, osaks. *handmahal* (*Hél.*): („h a n d - m a e l. *Forum competens* (enz.)", KIL.); *handmaat*, span (bij KIL.); *handmangel*, eng. *handmangle*; *handmokke*, kaakslag (*Loquela* 4, 61); *handmuis* „*Thenar*", KIL.; *handneming*, verouderde rechtsterm voor: beslaglegging; ook: *handstelling*, *handzetting* (STALLAERT); *handovertoom*, overtoom zonder windwerk; *handpistool* („reik my mijn *handpistool*", BILD. 1, 128); *handschar*, korte zeer kromme Oostersche sabel (LANDOLT 1, 223); *handschel*, handbel, handklok (zie op die woorden); *handschicht*, handpijl, werpschicht („Sy hadden elck twee *hant-schichten* dienende totten werp van verre", v. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 86; „De wapenen der Belgen waren ... ook wel pijlen en *handschichten*", CONSC. 4, 191 *b*); *handschrapmes*, gereedschap van koper- en blikslagers; *handsnijbak*, snijbak (voor stroo, kortvoer enz.) voor handkracht (*Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1867, bl. 213); *handspade* („Hij behoorde zijn land met de *handspade* te laten omspitten", VISSERING, *Herinn.* 1, 103); *handspan* („Men kan het hart van eene volwassen sterke Koe op ruim een klocken mans anderhalve *handspan* stellen", BERKHEY, *N. H.* 6, 8); *handstaal*, dolk („'t Geblintdoeckt *handstaal* daar hy met ... Bourbon twee wonden geeft", VONDEL 1, 32); *handstelling*, zie *handneming*; *handsteun*, steunstok der schilders, fra. *appui-main* („Graveurs . ., die zig van een schilders ezel bediend hebben, en, door middel van den *handsteun*, hunne plaaten op dezelfde wijze bewerkt hebben als de schilders hunne tafereelen", *Handw.* 13, 188); *handstreek*, veeg met de hand („Hoe heeft hij (t. w. *Cicero*) Tubero vernederd, en al den indruk zijner aanklagt als met eene *handstreek* uitgewischt", V. D. PALM, *Red.* 2, 19); *handstrijd* („wat jongeling den wagen- Of voet- of *handstrijd* won, dien plagh men op te draegen Den krans van eicken loof", VONDEL 11, 320); *handstroosnijder* (*Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1868, bl. 61); *handstuk*, opslag aan eene mouw (DE BO[2] 356 *a* en 695 *a*); *handtas*, fra. *tas à main*, soort van handaanbeeld; strijkbout (VUYLSTEKE, *Smid*, 153); *handtast*, klein oogenblikkelijk hulpbetoon, kleine dienst (MOLEMA 146 *b*); *handtruweel*, te Gent, strijk- of stukadoorstruweel (v. HOUCKE en SLEYPEN, *Mets.* 382); *handvaan* (*-vame*), span, fra. *empan*; verg. hiervoren *handspan* (DE BO[2] 356 *b*); *handvouw* („Al branddeu al de huizen af, Zy (*de goderuchtige ziel*) zou Godt eeren met een *hantvou*, En boghen nogh op zachte straf", POOT 2, 38); *handwindsel* (*-windel*), bij heelkundigen, fra. *gantelet* (v. MOOCK; zie ook v. DALE); *handworm*, nhd. *handwurm*, eng. (verouderd.) *handworm*, jeukwormpje in schurftige handen, *Sarcoptes scabiei* (MURRAY); zie KIL. op Hand-wormken en Siere; *handzetting*, zie *handneming*.

— In de bet. van handschrift (kol. 1769). *Handverandering* („Alwaer hij (HOOFT) berigt doet en rede geeft wegens die zijne nieulijks aengenomene *handverandering*", L. TEN KATE, *Aenl.* 1, 715).

— In den buigingsvorm op *-e*. *Handezoen* („hy (wordt) so vry met haer; dat hy, met hare wil, Haer geeft, in stee van soen, een klopjen op de bil. Wel, Stoutert, seytse dan; hoe! dervje dy verkoenen, Dat gy my, onder 't hemdt, dus geeft u *hande-soenen*?" QUINTIJN, *Lys e. B.* 10).

— In den vorm van den 2den nv. enk. *Handsmouw* („*De Groenlanders*) stoppen ... hunne *handsmouwen*, en schorten 't verdere van hunne kleedaje mede op; zulks wanneer hen op Zee ... de golven omwerpen .., 't water nergens door kan dringen", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 21).

— In den vorm van het mv. *Handengewemel* („Het blijde *handengewemel* der burgers", CONSC. 2, 87 *a*); *handenwinden* („'t angstgeschrei en kermend *handenwinden*", SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 100); *handenwisseling* („In den Bijbel komt de *handewisseling* voor. Petrus en Jacobus reiken elkander de rechter hand, tot teeken van eendracht en overeenstemming", GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 213).

— In den vorm van het verkleinw. *Handjehaal*, een kunstje bij het tollen (BOEKENOOGEN 289); *handjevoormaaier* (nnd. *handjeförmeier*; DOORNK. KOOLM.); daarnaast echter *hannekevoormaaier*: iemand die zijne beurt niet kan afwachten (zie MOLEMA 145 *b*, alsmede HARREB. 3, LXXXVII *a*).

— Met een bnw. of deelw. *Handschoon* (bnw.), zijne handen verschoonende, sparende; vandaar: traag om te helpen, onhulpvaardig (BOEKENOOGEN 289); *handwerken*, met de hand gemaakt, verg. *handgewrocht* 2de art. („*Handwerken* lijnwaad": handgespin; verg. TUERLINCKX).

— Als tweede lid, de Samenst. afl. *Af-*, *eigen-*, *hard-*, *knap-*, *vol-*, *zachthandig* (zie die woorden). Voorts *Achterhandig*, diefachtig (DE BO[2] 20 *a*); *evenhandig*, eene vertaling van *„ambidexter, aequimanus"* (KIL.).

— *Een-*, *twee-*, *drie-*, *vierhandig*.

— *Aafschhands* en *aapshands* (zie AAFSCHHANDS); *bijde(r)handsch*, *vande(r)handsch* (zie die woorden).

— *Onderhands* (*onderhandsch*), *onder(s)hands*, *over(s)hands*, *voor(s)hands* (zie die woorden).

— *Zeven-*, *negen-*, *zestienhandsch*, als maatbepaling

van zeisen (zie kol. 1751) („De grootste zeisen zijn *16-handsch*", KUYPER, *Technol.* 1, 532; „7 tot *9-handsche* (*zeisen*) zijn 't meest in gebruik", *Ald.*).

— *Tweehandszwaard*, dat met twee handen gezwaaid moet worden.

— *Eerste-*, *tweede-*, *derdehands-* (enz.) in samenstelling met den naam van de eene of andere koopwaar. B. v. *Eerste-handsrijwiel*, uit de eerste hand gekocht enz. Zie hierboven kol. 1797.

— *Omhanden*, ww., met de hand omsluiten, omvatten („Laet Dijnen grooten arm behouden en *omhanden* Die op den dorpel-trê van doods-verhuysen staen", HUYGENS 1, 34); *overhanden*, overhandigen („toen ... een ... knecht trad in de mooie zaal En de oudste dochter een klein pakjen *overhandde*" DE GÉNESTET 1, 211).

— Voorts de Samenst. *Achter-*, *boven-*, *na-*, *onder-*, *over-*, *tusschen-*, *voorhand* (zie die woorden); *kunst-*, *kus-*, *middel-* (*midden-*), *winter-*, *zoen-*, *zweethand* (zie die woorden).

— Voorts, in allerlei beteekenissen (zie de aanhalingen of de omschrijvingen), minder gebruikelijk enz. *Oorlogshand* (zie Dl. XI, 137); *pollenhand(je)*, kinderhand(je), fra. *menotte* (DE BO² 761 *b*); *schaduwhand*: het schaduwbeeld eener hand („De sporen van kleine ving'ren, Een kleine *schaduwhand*", ESSER, *Meeuwepl.* 87); *schrijfhand*, hand van schrijven, schrijftrant (kol. 1769); *sequesterhand* („*manus sequestra*, gewaerder hand, bewaerder hand; sequester, *sequester hand*", *Synon. Lat.-Teuton.* 2, 231 *a*); *sperwerhand*, rechterhand (NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 312); *tegenhand* („de Grieken (gaven) aan dezen laatste (*den duim*) den naam van *ἀντίχειρ* of *tegenhand*", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 732 *b*); *werkhand*, hand welke door het werken er mede ruw en eeltig is; verg. ook DE BO² 1200 *b*); *zeehand* („*Zee-handen-* en -voeten hebben: *avoir le pié marin*", AUBIN, *Dict. de Mar.* 543); *zouthand*, die (te) veel zout in 't eten doet.

— Met een qualitatieven persoonsnaam (verg. hierboven kol. 1778). *Beuls-*, *juffers-*, *kinder-*, *mans-* (*mannen-*), *menschen-*, *vrienden-*, *vrouwenhand* (zie die woorden of althans bij het eerste lid).

— Voorts nog *Dievenhand*, nhd. *diebshand*, hand van een ongeboren kind tot bescherming van dieven („De twee mannen (namen) een *dievenhand* uit den zak", GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 239); *dobbelaarshand* („Paardenvoet, wolfstand, hoerenaars en *dobbelaarshand* zijn niet te betrouwen", HARREB. 1, 282 *a*); *heidenhand* („Geen uitgestoken *heidenhand* Uit Mitzraïem of Morenland", BEETS 3, 27); *henkershand*, beulshand („De vuurdood zij haar straf! Daar naadren reeds de onreine *henkershanden*", TEN KATE 4, 36); *meesterhand*, hand van een meester in zijn vak, van een meester in de kunst („Met *meesterhand* den dirigeerstaf zwaaien"); *moederhand* („Al is een *moederhand* ook arm, Zij dekt toch warm", HARREB. 1, 276 *a*); *woekeraarshand* („Terwijl de ongelukkige ... in *woekeraarshanden* zou gevallen zijn", BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 41).

— In de bet. *zijde* (hierboven kol. 1771) *Speer-*, *spindelhand*, middeleeuwsche benamingen voor de mans- en vrouwszijde (zie VERDAM 3, 98).

— *Waarhand* (bij DE GROOT, *Inl.* III, 14, § 6), eene poging tot etymologiseering van *guarant*.

HANDAANBEELD — -AANBEELD —, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Eng. *handanvil*; verg. ook nhd. *handambosz* (VUYLSTEKE, *Smid*, 2). Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Aanbeeld*, 1ste art., in de bet. 1). Klein, met de hand verplaatsbaar aanbeeld.

HAND-ABC, znw. onz. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Abc* (zie ald.). Eene verzameling van teekens met hand en vingers, ten nutte van doofstommen; handalphabet (verg. eng. *handalphabet*, fr. *alphabet manuel*). || Hand-abc voor Doofstommen, *Titel van een boekwerkje*.

HANDALPHABET, znw. onz. Zie HAND-ABC.

HANDAPPEL, znw. m., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Appel* in de bet. 1, 1, *a*). Appel geschikt om „uit de hand" (zie boven kol. 1839) gegeten te worden; dessert-, tafelappel. || Fijne handappelen. Stoof- en handappelen.

HANDARTS. Zie bij ARTS, Samenst. (Dl. II, 706). Verg. ook hd. *handarzt* voor gr. *χειρουργός* (a°. 1616), en hieronder HANDMEESTER.

HANDATLAS, znw. m., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Nhd. *handatlas*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Atlas*, 1ste art., in de bet. B, 1). Gemakkelijk hanteerbare atlas. || Handatlas der geheele aarde (*Titel*). De handatlas van Andree.

HANDBAAR, bnw. Van *Handen* (zie ald.) met *-baar* (7de art., in de bet. 4). Geschikt om (met de handen) aangevat, aangepakt, opgevat te worden. || Dat (in ... droncke geselschappen) ymandt geslagen wordt met een Kan, Tang ofte Rooster ofte met yets diergelijcken handt-baar geweer, v. ROONHUYSE, *Heel-konst. Aanm.* 181. Straks werd al wat handen tastbaar was in het slot buiten de poorten gebracht, v. LENNEP, *Rom.* 1, 70.

HANDBAD, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nhd. *handbad*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Bad*.

1) *Bad* in de bet. 1). De vloeistof waarin men de handen verblijven doet, en dan ook het onderdompelen en doen verblijven (baden) van de handen in die vloeistof. || Een handbad nemen. De dokter gelastte heete handbaden tegen de benauwdheid.

> De bladertrekking, die op nek of schouderbladen
> Het hoofd ontlasten kan, van vochten overladen;
> Of 't warme handbad. Want *enz.*
>
> BILD. 6, 522.

2) *Bad* in de bet. 4). Vat, kuipje enz. om de handen in te baden.

HANDBAKKEN. Zie HANDJEBAKKEN.

HANDBEEN, znw. onz., mv. *-beenderen*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Been*, 1ste art., in de bet. I, B).

1) Een der beenderen of beentjes waaruit het geraamte van de hand bestaat.

2) Eene benaming voor de ellepijp of voor het daarmede overeenkomende been in den voorpoot van viervoetige dieren. || Onder de knieschijfbeenderen volgt het handbeen, dat in de Koeijen gedeeltelijk het armpijpbeen heet.... Het is in de viervoetige dieren de schenkel, doch in der daad, niet dat gene hetwelk in den Mensch het handbeen uitmaakt, men noemt het pijpbeen, BERKHEY, *N. H.* 5, 40—41. Het gewricht der handbeenderen of voorpijp (*van het kalf*), 7, 137.

HANDBEITEL, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Beitel*, 1ste art., in de bet. 1).

1) Timmermans- en scheepmakersgereedschap. Zekere beitel die gewoonlijk met de hand wordt aangedreven. || De steek- of handbeitel ... heeft een breed regthoekig blad, MOSSEL, *Het Schip*, 120.

2) Smidsgereedschap tot het afkappen of klieven van ijzer, aldus genoemd omdat deze beitel in de hand gehouden wordt en niet aan een stok of steel is bevestigd.

HANDBEKIJKER, znw. m., mv. *-s*. Van *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Bekijken* (zie ald.) met *-er*. Iemand die bij anderen de hand bekijkt om uit de lijnen daarvan voorspellingen te doen (zie boven kol. 1751); handkijker (zie ald.).

Ghy haet hem, die vergeefs om raet
By spoock en hantbekijckers gaet.
VONDEL 7, 239 (verg. *Vulg. Ps.* 30, 7).

HANDBEKKEN, znw. onz., mv. *-s*, verkl. *-tje*. Nhd. *handbecken*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Bekken*, 1ste art., in de bet. 1). Metalen schotel tot het wasschen der handen. || Handtbecken. *Bassin à main*, PLANT.

HANDBEL, znw. vr., mv. *-len*. Eng. *handbell*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Bel*, 1ste art., in de bet. 1). Klok met steel, die door de hand bewogen wordt. || Zy steken zich in 't Munnikskleed, ... De handbel klinkt, de waskaars licht, BILD. 1, 246.

HANDBERRIE — BURRIE — znw. vr., mv. *-s*. Uit *Hand* in bet. I, 1) en *Berrie*, draagtoestel. Berrie die met de hand, t. w. aan handboomen, gedragen wordt. Verg. eng. *handbarrow*. || Handberrie (zeew.) waarop men den kabeljaauw draagt, *boïard*, v. MOOCK.

HANDBEWEGING, znw. vr., mv. *-en*. Nhd. *handbewegung*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Beweging* in verschillende opvatting.

1) Beweging, gebaar van of met de hand. || Salhana hield haar door een wenk en eene lichte handbeweging terug, v. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 18. Een gebiedende ... handbeweging van Feizi, 212. Bezig, met een zekere handbeweging, alleen den teekenmeesters eigen, een ... potlood ... uit zijn kamizoolzak op te delven, BEETS, *C. O.* 294.

2) Beweging door middel van de hand. || Naaimachines met hand- en voetbeweging

HANDBEZIEN, znw. onz. Koppeling van *Hand* in de bet. I, 1) en *Bezien*, onbep. wijs. Het bezien van de hand (handpalm) om uit de lijnen daarvan voorspellingen te doen (zie boven kol. 1751). || Ghy Arabiers hebt meest van hantbezien verstant, VONDEL 3, 775.

Afl. *Handbezien(d)er*, handbekijker.

HANDBIEDING, znw. vr. Nhd. *handbietung*. Van *Hand* in de bet. I, 1, B, 4) (kol. 1782) en *Bieden* met *-ing*. Letterlijk: het bieden, toesteken van de hand tot ondersteuning of hulpbetoon.

1) In eigenlijke of eene daaraan zeer nabijkomende opvatting. Hulpbetoon met kracht van wapenen of door middel van „den sterken arm". || Handbieding, hulp der gerechtsdienaars, v. DALE. — Dat men, dus doende, d'uitheemsche Vorsten onzoet op handtbieding zouw maaken, HOOFT, *N. H.* 886. De Gedeputeerden van 't Synodus ... vreesende, dat het hun aende macht van executie ontbreecken mochte, ... versochten ... daer toe handtbiedinge der Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslant, UYTENBOGAERT, *Kerck. Bed.* 21.

2) Figuurlijk in toepassing op de onstoffelijke bevordering van iemands belangen enz. Medewerking. || Den gemaghtighden der Staaten en goede steeden, bejeeghenden zy ... met alle handtbiedinge, HOOFT, *N. H.* 45. De vlyt zyner Doorluchtigheit, met eenigh betoogh van handtbieding, te beantwoorden, 259. Ick recommandere de zaeke ernstelijk aen den H. van Harenkarspel, ende verwacht alle gewoonlijke gunst ende hantbiedinge van zijne Ed., HOOFT, *Br.* 2, 168.

Zie voorts nog HOOFT, *N. H.* 648; v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 22; OUDAAN, *Počzy* 2, 359.

HANDBIJL, znw. vr., mv. *-en*. Mhd. *handbîthel*, nhd. *handbeil*, eng. *handbill*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Bijl*.

1) In het algemeen. || 1 Picq. 2 handtbijlen. 1 spade *enz.*, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 516 (*uit eene lijst*). Andere (zouden) met zwaare handtbylen gewapent worden, om met de zelve ... de den om te hakken, BRANDT, *De Ruiter*, 58 zag hem (*een graaf*) zelden in 't openba schijnen dan met eene handbijl in de vui teeken dat hij de hoofden der kwaaddoen hunne schouders dorst slaan, DAVID, *Hist.* Ik belaadde mij met niets dan met een jacht eene scherpe handbijl, CONSC. 2, 246 *b*.

2) In het bijzonder. Als gereedschap v timmerman enz. Lichte bijl met korten ste één hand gemakkelijk te regeeren. || De han kleiner (*dan de beslagbijl en de groote h* heeft een korteren steel; zij wordt gebruikt behakken van kleine stukken, het kloven va voor treknagels *enz.*, STORM v. 's GR., *Bou* 180. De blokmakers handbijl ... is grooter veel breeder van blad (*dan de gewone ha* MOSSEL, *Het Schip*, 114.

3) Van bijzondere gedaante, als oorlogst Eene handbijl, aan twee zijden snijdend, hi aan den gordel, CONSC. 2, 10 *b*.

HANDBLAKER, znw. m., mv. *Hand* in de bet. I, 1) en *Blaker*. Lage blak handvat, om mede door huis te gaan (eng. *candle(stick)*, nhd. *handleuchter*. || Handb Platte kandelaar, MARIN.

HANDBLOK, znw. onz., mv. *-ken*. Uit in de bet. I, 1) en *Blok*, strafwerktuig. Blok w vangenen en derg. met de handen in gesloten we Ondanks de digtgesloten en welbewaerde k ondanks de zware boeijen en handblokken, g het somwylen, dat hier en daer gevangenen ontsn MEETENS en TORFS, *Gesch. v. Antw.* 4, 442.

HANDBOEI, znw. vr., mv. *-en*. Uit in de bet. I, 1) en *Boei*, 1ste art., in de bet. Kluister voor den pols van gevangenen en Verg. VOETBOEI. || Hand-boeye. *Manice, manuum*, KIL. — Den anderen gevangen maer met een hant-boey gesloten, *O.-I. v. Voyag.* 2, 11 *c*.

HANDBOEK, znw. onz., mv. *-en*; *-ske(n)* en *-je*. Hd. *hantbuoch* (15de eeuw), *handbuch*; verkl. *handbuchelein*, *handbüchlin*, *büchlein*; mnl. *hantboec*, *hantboecskijn*; verg. oeng. *handbóc*, eng. *handbook*, deensch *han* zw. *handbok*. Uit *Hand* in de bet. I, 1, *Boek*, 2de art., in de bet. 1 of 3).

1) Eigenlijk en in het algemeen. Een boe gemakkelijk *ter hand* genomen, of *bij de* (onder het bereik) gehouden kan worden; bo hetzij leesboek of schrijfboek — van een bek een „handig" formaat. || Handtboecks *Livret à main*, PLANT. *Enchiridium*. ... Ha boecxken.... *Manuel, ou livre qui se peut ou porter en la main*, JUNIUS, *Nomencl.* 3, *b*. vrugtig handboekje. *Manuel de dévotion*, MARIN Handt-boecxken der christelijke gedichten. Si beelden en liedekens, *Titel* (a°. 1627). Godsdie en zedekundig Handboek voor gevangenen, (a°. 1828).

— In schertsende toepassing op het „boek 52 bladen" (het kaartspel). || Wat belanght Kaertspel den Boeck van 52. bladeren, ... da verwonderens weerdig in dit Spel, dat (daer boecken maer in een tael verstaen en werd desen wort begrepen in alle talen, van alle Na ... Groot en kleyn vatten terstont den inhoud dit Handt-boecksken, daerder nu ... soo veel d senden in studeren, POIRTERS, *Masck.* 250.

2) In bijzondere toepassingen van de bet. 1).

a) Benaming voor eene beknopte, en bondig stelde verhandeling (in boekvorm) over eene bepa

zaak, als „aanleiding" of tot richtsnoer voor die haar behooren of wenschen te kennen. Voorheen, vooral in den vorm van het verkleinw., zeer gebruikelijk als boektitel (vaak eene vertaling van gr.-lat. *enchiridion*), en alsdan gewoonlijk vergezeld van eene bepaling die de personen aanwijst *van* of *voor* wie het geschrift tot *handboek* (in de bet. 1) bestemd is. Nu zou men zulk een boekje eerder *Zakboek(je)* *voor* enz. betitelen. || Der Cooplieden Handboucxkin ... Ghend by JOOS LAMBRECHT (a°. 1544). Aengaende elcke Ceremonie die in de Misse ghebruyckt worden, daer ouer meucht ghy lesen ... het boeck Guidonis de monte Rocherij, genaemt *Enchiridion Sacerdotum*, dat is, het Hantboecxken der Priesteren, MARNIX, *Byenc.* 2, 3 (bl. 76 *a*). Handboeck der Chirurgijen ... Door D. Carolum Battum, *Titel van een werk* (a°. 1595). Dewijle de meeste menichte der Chirurgijns deser Landen, in de Latynsche Sprake onervaren zijn, so hebbe ict voort beste aengesien, desen Hantboec in onse Moedersprake te beschrijuen, *a. w.*, *Voorr.* 2. Desen Hantboeck hebbe ic alleen voor de Chirurgijns beschreuen, *Ald.* Hier begindt dat Handtboecxken van den Christelijcken Ridder, ERASMUS, *Den Kerstel. Ridder*, 5 (*vertaling van het: Enchiridion Militis Christiani*).

— In den nieuweren tijd dikwijls zooveel als: leiddraad, wegwijzer; benamingen die eveneens vaak als boektitels voorkomen. || Handboekje voor den Zeeleerling, zynde een beknopte beschryving der toetakelinge eens oorlogschip door M. Lambrechts (a°. 1731). Kerkelijk Hantboekje ... voor Predikanten en Kerkenraden (a°. 1738). Handboek ter verklaring der Geschiedkundige Kaart van de Nederlanden *enz.*, (a°. 1830). Handboekje bij den geslachtsboom der Stadhouders (a°. 1835). Handboekje voor reizigers, welke ... Nijmegen ... bezoeken (a°. 1838).

b) Naar eene jongere, ruimere, aan de bet. van nhd. *handbuch* ontleende opvatting. Boekwerk dat, in een of in verscheidene deelen, eene stelselmatige samenvatting behelst van het eene of andere vak van kennis, kunst of wetenschap. Zeer gebruikelijk als titel van een zoodanig werk, en dan vergezeld van eene bepaling die aanduidt van welk vak het boek een *compendium* is. || Men kan dit gemakkelijk vinden in 't eerste 't beste handboek van staathuishoudkunde, VISSERING, *Herinn.* 1, 183. Een gevierd en alom verspreid handboek onzer historie, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 108. 't Voorschrift van zijn duitsch handboek over den landbouw, SEIPGENS, *Kap. v. Bardelo*, 1.

— In titels van eenige oudere en nieuwere, meer of minder algemeen bekende werken. || Huishoudkundig handboek voor den stedeling en landman. Regtsgeleerd, Practicaal en Koopmanshandboek. Handboek der Hoogduitsche Letterkunde. Handboek der Geschiedenis van het Vaderland. Handboek voor de philosophie. Handboek der Dierkunde. Handboek voor de vrienden der Zendingszaak. De Gids; Handboek voor regtsgeleerden, reeders, kooplieden enz., inhoudende *enz.* Handboek der Wapenkunde. Handboek der Aardrijkskunde. Handboek der gewijde welsprekendheid. Handboek der anorganische scheikunde. Handboek der Middel-nederlandsche Geographie. Handboek van de stelselmatig beschrijvende ontleedkunde van den mensch. Nederlandsch Handboek voor Roeisport.

3) Schrijfboek tot het maken van aanteekeningen enz.; aanteekenboek, opschrijfboek, ook: album, en: kladboek; eene beteekenis in Noord-Nederland onbekend. Verg. hierbij de voorbeelden, voor het Mnl. opgeteekend bij VERDAM 3, 112.

Gheene dese zijnder wercken, waren noyt geprent
Tot een eerlijck verblijden, nu nyeu wt ghegheuen
Ende als tzijnder eeren, naerstich diligent
Meest wt zijn eyghen hantboeck gheschreuen.
E. DE DENE VÓÓR DE ROOVERE, *Rhetor. W.*

— Bij kooplieden (doch niet als een eigenlijke vakterm). Boek waarin de koopman (voorloopige) aanteekeningen over zijne inkomsten en uitgaven maakt; kladboek. || Handtboeck. Liure manuel. *Manualis liber, vel rationarium*, PLANT. — Datmen van nu voorts aen, gheene commissien van bevelen en zal accorderen op missiven, niet behelsende precise somme, ende behoorelijcke causatie, ende veele min op extraicten van handtboecken, *Vl. Placcaertb.* 3, 156 (a°. 1654). Zij snuistert in uwe handboeken, als gij uit zijt, LOVELING, *Sophie*, 172.

4) Leesboek dat telkens weer ter hand genomen wordt, of dat voortdurend in (iemands) handen is. Thans verouderd, indien al ooit algemeen gebruikelijk geweest. || Wy ... zien met geen gering vermaak, dat Saartje Burgerhart het handboek onzer jonge lieden, en de favorite der beste jonge lieden is, *Leev.* 3, *Voorr.* 7. Een roman kan ... een zeer goed, allernuttigst, leerzaamst handboek der jeugd zijn, *Wildsch.* 2, 67.

Samenst. (in de bet. 2, *b*). *Koopmanshandboek.*

HANDBOOG, znw. m., mv. *-bogen*. Mhd. mnd. *hantboge*, nhd. *handbogen*, eng. *handbow*, mnl. *hantboge*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Boog*, 1ste art., in de bet. 1). Boog die met de hand gespannen wordt.

1) Als technische benaming. Het bekende schiet- en wapentuig in zijn eenvoudigsten vorm (dus: een door een koord of eene pees gespannen veerkrachtige reep), in tegenstelling met den meer samengestelden *kruis-* of *voetboog* (*armborst*). Anders *flitsboog* genaamd. || Hand-boge .... *arcus manuarius: qui manu tenditur pede non admoto*, KIL. — Dat niemand en sal moghen ... schieten ofte dooden met handt-boghen, voet-boghen, ... ofte andersins, eenighe hasen, conynen ofte andere wilde-beesten, *Vl. Placcaertb.* 1, 415. De oude krygs-wapenen van de Schutters plagten boogen te wezen, als daar waren Voet-boogen, ... Hand-boogen, die men ook wel Flits-boogen noemt, DE RIEMER, *Beschr. v. 's Gravenh.* 1, 695. Bij het algemeen worden der handvuurwapens ... verdween de kruisboog eerder dan de handboog, waarvan de Engelschen zich nog in 1627 ... bedienden, LANDOLT 1, 70.

— Als wapenfiguur. || De boog komt voor als handboog (fr. *arc*, eng. *long bow*) en als kruisboog, RIETSTAP, *Handb.* 257. Tirol ... 1 en 4 in blauw drie liggende gouden handbogen boven elkander, *Ald.*

— *Gilde, schutterij* (ook wel *broederschap* en thans gewoonlijk *maatschappij*) *van den* (*edelen*) *handboog*. Namen van voorheen in de steden bestaande vereenigingen van handboogschutters, gemeenlijk onder het patronaat van St.-Sebastiaan, en thans, b. v. in Noord-Brabant en Vlaamsch België, nog voortbestaande als liefhebberijgezelschappen die om den prijs („voor prijs") naar „doel" of „gaai" schieten. Verg. ook de „wohladlige gesellschaft der bogenschützen von Bern". || Een Schutterye ofte Gilde van Cloeveniers ..., ende .. twee Schutteryen ende Gilden vanden Voetboge ende vanden Hantboge, *Handv. v. Amst.* 141 *b*. Dat in elcke stadt ... Gilden ... opgherecht zijn geweest, die haer ... oeffenden in wapenen als schutters, met den voet-boge, met den hant-boge, v. METEREN, *Hist.* 26 *c*. De prijzen, welke het Gilde sedert zijn bestaan op andere dorpen met den edelen handboog heeft behaald, CONSC. 1, 325 *b*. De Schutters (noemden) hunne wapenoefeningen: de Ridderlijke oefening der Schutterije; hunne vereeniging: de

Broederschap van den Edelen handbooge, BOSSCHA, *Held.* 1, 75.

— *De Handboog.* Overdrachtelijke benaming voor een gilde of schutterij van den *handboog.* || Eerst (volgden) de broeders van het Schermersgilde, dan de Kolveniers, de jonge en oude Voetboog, en de jonge en oude Handboog, CONSC. 1, 163 *a.*

2) Niet als technische benaming, d. w. z. niet in tegenstelling gedacht met den voetboog, maar gebezigd in toepassing op het eenvoudige jacht- en oorlogstuig der oude volken, van wilde stammen enz. || Babel zond ... afgerichte schuttersdrommen Die nooit vergeefs den handboog krommen, DA COSTA 1, 86 (*De Perzen*). Aan zijn zijde zijn handboog, ontspannen en los, BEETS 1, 16 (*Colma*).

Afl. (verg. de bet. 1) *Handbogist*, handboogschutter (DE BO); *handboogsch* („Die sloet, die loept tusschen de Voetboochse Doelen en de *Hantboochse* Doelen", bij DE RIEMER, *Beschr. v. 's Gravenh.* 1, 685).

Samenst. (in de bet. 1) *Handbooggild*, *handboogschutter* (zie die woorden). — Voorts *Handboogdoelschutter*, doelschutter (geen *perseschutter*) met den handboog; *handboogmaatschappij* („Hij ... maakt deel van een aantal broederschappen, alsmede van eene *handboogmaatschappij*", SLEECKX 12, 73).

HANDBOOGGILD — HANDBOGEGILDE, -GULDE —, znw. onz. en vr.; mv. *-en.* Uit *Handboog* in de bet. 1) en *Gild* in de bet. 4). Vereeniging van handboogschutters, als broederschap beschouwd (verg. *Handboogschutterij*). || Zoe was hier te Bruxsel het lant-suel (d. i. *-sjuweel: -juweel*) van de hantboeghe gulde, DE POTTRE, *Dagb.* 20. De graeve van Egmont ..., die was coninck van de hantboeghe-gulden, 74.

HANDBOOGSCHUTTER, znw. m., mv. *-s.* Uit *Handboog* in de bet. 1) en *Schutter.* Schutter met den handboog; lid eener gilde of schutterij van handboogschutters. Verg. mnl. *hantbogescutte.* || De twee eerste rijen (waren) slechts uit handboogschutters gevormd, CONSC. 7, 111 *b.* Omdat hij (*de handboog*) bij het gebruik loodrecht, de kruisboog daarentegen waterpas gehouden werd en dus de handboogschutters meer gesloten konden staan, dan de kruisboogschutters, LANDOLT 1, 69.

Samenst. *Handboogschuttersgild* (V. ZEGGELEN 3, 130); *handboogschuttersmaatschappij* (zie ald.).

HANDBOOGSCHUTTERIJ, znw. vr.; mv. *-ën.* Van *Handboogschutter* met *-ij* (of uit *Handboog* in de bet. 1) en *Schutterij*?). Vereeniging van handboogschutters als militaire corporatie beschouwd (zie eene aanhaling uit TER GOUW, *Gesch. v. Amst.* 3, 288 bij GILD; Dl. IV, 2352).

HANDBOOGSCHUTTERSMAATSCHAPPIJ, znw. vr., mv. *-en.* Uit *Handboogschutter* (in den 2den nv.) en *Maatschappij.* In Zuid-Nederland. Vereeniging, gezelschap van handboogschutters, ten doel hebbende „voor prijs" naar „doel" of „gaai" te schieten. Zie ook onder HANDBOOG, 1).

HANDBOOM, znw. m.; mv. *-en.* Mnl. *hantboom.* Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Boom*, 1ste art., in de eene of andere der onder II) opgenoemde beteekenissen (Dl. III, kol. 410—415).

1) Handspaak. || Handboom. Een hefboom in het midden vierkant, overigens rond en in het midden dikker dan aan de uiteinden ... bij den kaapstander gebruikt, LANDOLT 1, 222. — Het Geschut met sijne Lepels, Wisschers, Aensetters, Handtboomen, ende andere behoeften, *Gr. Placaatb.* 2, 337.

2) Hefboom; b. v. een koevoet. || Handboom. *Barre ou levier pour lever quelque pesanteur,* PLANT. *Vectis,* KIL. — Handboom ... Koe eene ijzeren staug, rond langs boven en me pen van onder, v. HOUCKE en SLEYPEN, De Handboom (is) ... van veel gebruik .. Timmerman; om spijkers, krammen enz. u te halen, .. waarom hij aan beide eind een platte klaauw voorzien is, *Handw.* 2 Hy licht den aertkloot met een' hantboom as, VONDEL 9, 483.

3) In de bet. 1 of 2), gebezigd als werktuig, stormtuig en derg. || Jan P was bayde zyn armen ende bayde beene de knye met eenen groote ijseren ha stucken ghesmeten, DE POTTRE, *Dagb.* breeckt gheen rotsen, met een scheer-me zijn yzere hand-boomen, mokers en stale noode, DE BRUNE, *Bank.* 2, 10. Doen een hant Boom, pof het Hert in stie *Seven Hoofts.* 119. Gy hebt des stadts s Geweldicht, ... uwe haemers V tanghe boom, vijs, die hebben u gemelt, MEULEW *Misanthr.* 38. Toen ze ... daar zy, va de Muuren beklommen, met Pieken en men, naar om laag gestooten werden, *d. Ver. Ned.* 2, 159.

de bende ... heeft althans den hantbo
En byl, en beitel, om de deuren op te k
HOOGVLIET, *Abr.* 166 (a".

4) Draagboom. || Maeckt hantboome draeghstocken) van sittimhout, *Exod.* 25, de hantboomen in de ringen, die aen de Arke zijn, dat men de Arke daer me 25, 14. De haem ..., daer men den h (*bij een geslacht beest*) door-steeckt, DE SM bij DE BO² 349 *b.* Handboomen, stecken draagbeugels van de Spuyt, *Handw. v. A* De eene word voor en de andere na met boomen des Grafs weggedraegen, v. KYF 5, 130.

De muscadel, die d' ouders zaegen
Twee mans op eenen handboom dra
VONDEL 3, 687 (zie ook

5) Pompstok aan eene brandspuit, t. staven die door de ringen aan de uite balans worden gestoken. Zie v. DALE.

6) Dwarsboom, slagboom.

Daar was een ruyme plaats met balcken afge
Waar in een eycken kot de Leeuwen zijn ges
Terwijl sy staan verschrickt, den handboom wo
De Leeuwen allebey die komen aangevlogen.
POIETERS, *Mas*

7) Vaarboom, vaarstok. || Dat ... nie het voetpad van den voorsz. Weg ... langs met stokken of handboomen zyn Schuit z voortdouwen of kruyen, *Handv. v. Amst.*, 15 *a.* De ordinaire zogenaamde Overtooma schuiten ..., welke Schuiten ... met ha zullen mogen voortgekruyt worden, uits werde vastgezet in de voorstevens van Schuiten, 15 *b.*

8) Schertsende toepassingen van eene 1—7).

— *De stalen handboom*: de naald. — *R den stalen handboom*: kleedermaker, snijde Hy („een aenkomende snijersgast") wierd onbequaem (*tot huisknecht*) heengezonden, toen weer als ridder van den staelen hand de tafel dansen, *Ned. Spect.* 12, 71.

— *De glazen handboom*: het glas. — *met den glazen handboom gespeeld* (Zuid- hij is beschonken.

HANDBOOR, znw. vr., mv. *-boren*; verkl. *-boortje*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Boor*, 1ste art. Boor zonder omslag (zwengel, „zwong"), dienende tot het boren van gaten op plaatsen waar men met de zwengelboor niet bij kan komen; nhd. *handbohrer*. Ook *fret* en *fretboor* genoemd.

HANDBOORD, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Boord*, 1ste art., in de bet. I, 2, *a*). Strook aan de mouw van een manshemd, een boezeroen enz., rondom den pols; ook: vaste of losse manchet (aan een overhemd). Verder voorkomende als benaming voor eene losse over de hand vallende kanten strook rondom den pols (*handlub*). || Hals, en handboorden, knoopen *enz.*... 2—10—0, *Uit eene verschotlijst* (a°. 1717) in *Navorscher* 47, 143. Zij droeg uitgepunte handboorden van het zelfde borduursel als kraag en huive, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 18. Het speldewerk van kraag en handboorden, 43.

HANDBORSTEL, — -BURSTEL —, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Borstel*, 1ste art., in de bet. B, 1). In Zuid-Nederland: naam voor een gereedschap om het vuil van den vloer op het vuilblik te vegen enz.; in Noord-Nederland stoffer, stofvarken of varken (en hier en daar in Zuid-Nederland: zwijntje) genoemd. Zie ook DE BO^2.

HANDBRAAK, znw. vr., mv. *-braken*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Braak*, 2de art., in de bet. III, 1). Vlas- of hennepbraak die met de hand bewogen wordt. Verg. nhd. *handbreche*. || Op eene eenvoudige braak of handbraak ... of op eene machine, KUYPER, *Technol.* 2, 308. De ... hennepstengels worden op eene handbraak ... gebraakt of gebroken, 2, 325.

HANDBRANDSPUIT. Zie Dl. III, 1124 en verg. HANDSPUIT.

HANDBREED, znw. onz. (zonder mv.). Nhd. *handbreit*, vr., nnd. *handbréd* (DOORNK. KOOLM.), mnl. *hantbreet*, onz. Eene koppeling van *Hand* in de bet. I, I) en het zelfstandig gebezigde bnw. *Breed* (in de bet. I, A, 1, *b*), met de bet.: de breedte van eene hand. Zie voor de verklaring bij BREED (Dl. III, kol. 1171) en verg. ook HAARBREED, alsmede het volgende art. (In 't Hd. en Nd. komt *handbreit*, *handbréd* en in 't Eng. *handbroad* als bnw. voor; niet alzoo in onze taal).

1) Eigenlijk. — *a*) Als eene bepaling van maat (hoogte, lengte, afstand). Zooveel als de breedte van eene hand (handpalm) bedraagt; de breedte van eene hand (handpalm). || Een handtbreedt. *La largeur de la main*, PLANT. — 't Is kant van een hand breedt.... *C'est de la dentelle d'un travers de main*, MARIN. — Hare dickte nu was een hant breet, 1 *Kon.* 7, 26. Elcke elle van eene elle ende een hant breet, *Ezech.* 40, 5. Dat ghy ... het gadt niet wijder laten en sult dan een groote Hantbreet, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 2. Om ons voorhoofd een handbreed in hoogte te doen groeijen door het opkemmen van het hayr, v. EFFEN, *Spect.* 6, 203. Zoo moet uw blonde hairlok af, Een handbreed boven 't oog, BILD., *Poëzy* 2, 93. (*Hij*) drukte de vier vingers van zijn linkerhand op een handbreed afstands van denzelven bal op 't biljart *enz.*, BEETS, *C. O.* 46. 't Is nu zoowat een handbreed, wat er van dat nevelachtige land buiten de punt uitsteekt, WERUM. BUNING, *Krit. Oogenbl.* 32.

b) Dikwijls (en ongetwijfeld wel het oorspronkelijk gebruik) om eene zeer geringe breedte of een slechts geringen afstand en derg. aan te duiden, en dan vaak met eene ontkenning (*niet een* —, *geen handbreed*). || Nimmer staat hij ... Van d'ouden grond een handbreed af, v. LENNEP, *Poët.* 3, 77. Zij zullen ... geen handbreed rugwaart wijken, 10, 166. Geen jonker wijkt Een handbreed van zijn plaats, om haar een stoel te geven, DE GÉNESTET 2, 228.

> De zonnewagen hangt en helt al steil en schuin
> Voor over in de zee, geen hantbreet boven duin.
> VONDEL 5, 663.

c) Iets dat de breedte van eene hand heeft, dat eene hand breed is, eene strook (enz.) van de breedte eener hand. || Een proces ... om het bezit van een handbreed land, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 164.

2) Oneigenlijk, met betrekking tot den tijd, bepaaldelijk den levensduur. In den Bijbel en in bijbelschen stijl voor: eene korte tijdsruimte. Verg. *eene* (*korte*) *spanne tijds*. || Gy hebt mijne dagen een hantbreet (*Kantt.*: Hebr. hantbreeden) gestelt, *Ps.* 39, 6. Ons leven is een handbreed, eene nachtwake, en wij allen gaan met rassche schreden naar de eeuwigheid, BORGER, *Leerr.* 2, 50.

HANDBREEDTE, znw. vr.; mv. *-n*. Nhd. *handbreite* (*händebreite*); nnd. *handbredte* (DOORNK. KOOLM.); verg. eng. *handbreadth* (*handsbreadth*) en *handbrede*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Breedte* in de bet. A, 1, *b*, *β*); daarnaast voorheen *handbreede*, bij KILIAAN *Hand-breedde* („*Palmus, quatuor digitorum spatium*"), uit *Hand* en *Breede* (zie ald.). De breedte eener hand; zooveel als de breedte eener hand bedraagt, als eene bepaling van maat (hoogte, lengte, afstand). || Het boek ligt eene handbreedte verder. — Men geeft ... hare lengte (*der zeisen*) (aan) in spannen en handbreedten, KUYPER, *Technol.* 1, 532.

Aanm. Voor *handbreeden*, mv. van *handbreede*, zie de *Kantt.* op *Ps.* 39, 6, aangehaald onder HANDBREED, 2).

HANDBREUK, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Breuk*. Breuk in of van het gebeente der hand (CHOMEL, *Verv.* 2783 *a*).

HANDBUIGER, znw. m., mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Buiger*; of van *Hand* en *Buigen* met *-er*. Benaming voor twee verschillende buigspieren, t. w. voor de *radiale* en de *ulnaire handbuiger* (V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 482; 483).

HANDBUS — -BUSSE —, znw. vr., mv. *-sen*. Mhd. *hantbühse*, nhd. *handbüchse*; mnl. *hantbusse*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Bus* in de bet. van schietgeweer. Voorheen een draagbaar vuurwapen, van lichter slag dan de haakbus (zie ald.). Verg. WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 273. || Hand-busse. j. hand-roer. *Sclopus*, KIL. — Van de Wonden der Handtbussen, ende des grouen Geschuts, BATTUS, *Handb. d. Chirurg.* 282. Nyemant en mach binnen de stadt draghen coloeveren oft hantbussen ... oft daermede binnen der stadt schieten, anders dan *enz.*, *Cost. v. Mechelen* 28 (a°. 1535). Cryghs-lieden ofte Vagabonden ... sommighe ghestockt ende ghestaeft met Deghens ..., Roers ofte Handt-bussen, ende Pistoletten, ofte andere Wapenen van offensie, *Vl. Placcaertb.* 1, 28 (a°. 1556). De ... Confrerie van der Hant ofte Cloveniers-bussche, bij DE RIEMER, *Beschr. v. 's Gravenh.* 1, 687 (a°. 1561). Ontrent tweehondert man' ... bestonden hen ... met de handtbus te quellen, HOOFT, *N. H.* 648. Haer lof (*der „onnooslen"*) Behoeft noch hantbus noch rappier ... De deught is veiligh overal, VONDEL 6, 171. Het is ... veel later dat het grof geschut aanleiding gaf om handbussen of schietgeweren te maken, CONSC. 4, 270 *b*.

Samenst. *Handbusschieter*, kolvenier, klovenier.

HANDBUSSEL, znw. m., mv. *-s*. Hd. *handbüschel*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Bussel* (zie ald.). Handvol; thans verouderd. || *Manipule*, ... een hant vol, een hant-bussel, soo veel als een maeyer met den hant grijpen mach, v. D. WERVE,

Schat, 89 *b* (zie ook PLANT. en KIL.). — Daervan syn hand de maeyer niet vullen kan, Noch haren schoot die de handbussels versamen, WTENHOVE, *Ps.* 140 *b* (aangeh. bij DE JAGER, *Frequent.* 1, 38).

HANDCAMERA, znw. vr. mv. *'s*. Eng. *handcamera*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Camera* (verkorting van *camera obscura*), in den zin van: photographeertoestel. Klein photographeertoestel, dat men in de hand mededraagt en zonder voetgestel gebruiken kan.

HANDDAAD, znw. vr., (het mv. komt niet voor). Mhd. *hanttât* (daarnaast gelijkbet. *hantgetât*), nhd. *handthat*, mnl. *hantdaet*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Daad*. Thans verouderde rechtsterm met de beteekenis van: feitelijke aanranding van iemands persoon (aldus in de aanhaling hieronder); in 't Mnl. met die van: „handhaftige", „versche", „heete", d. i. pas gepleegde daad (zie VERDAM 3, 114); verg. mhd. *hanttât*: „gewaltsame that", naast *hantgetât*: „frische that" (LEXER), en nhd. *handthat*: „handhafte that" (*D. Wtb.*). De beteekenissen: daad van geweld en: „versche" daad loopen, naar men zien zal, ook bij HANDDADIG en HANDDADIGHEID dooreen. || Indien daer eenige tweedracht rese, soo sal de geene die daer oorsaecke af is, ter saecken van injurien verbael, ... verbeuren 't seste deel van synder huyre ..., uyt saecken van hantdade sonder quetsen, ... 't vierendeel van synder huyre *enz.*, *Gr. Placaatb.* 1, 819 (a°. 1563).

Aanm. Bij KILIAAN vindt men Hand-daed door *Opus manuum*, *opus quod manu fit* (daad, verrichting, werk met of van de hand) naar de letter omschreven, maar het werkelijk bestaan van die beteekenis kan door geene aanhalingen worden gestaafd. Verg. evenwel bij mhd. *hanttât* en *hantgetât* de beteekenissen: „schöpfung der hand, geschöpf" en „that, handlung überhaupt" (LEXER).

HANDDADIG, bnw. en bijw. Mhd. *hanttætec*, mnd. *handdadich*, *-dedich*, ofri. *handdedich* (RICHTHOFEN 825 *b*), nhd. *handthätig*, mnl. *hantdadich*, *-dedich*. Naar allen schijn eene samenstellende afleiding van *Hand* in de bet. **I**, I) en *Daad* met *-ig*; mogelijk ook eene afleiding (met *-ig*) van *Handdaad* (zie hierboven). De vorming noch de letterlijke beteekenis van dezen ouden Germaanschen rechtsterm zijn voor het tegenwoordig taalgevoel recht helder.

I) **Bnw.** — In oudere en jongere opvattingen.

1) In toepassing op den verrichter van eene misdadige handeling. Met zijne hand, met eigen hand werkzaam —, doende zijnde of geweest zijnde; in verschillende opvattingen.

α) In het algemeen. — *α*) Eigenlijk, naar de oorspronkelijke opvatting. Met der daad, immers met eigen hand, schuldig aan het bedrijven van een strafbaar feit. Verg. hiervoor de volgende plaats uit het Overijselsche landrecht (a°. 1478). || Item die klagers die van doitslage willen klagen, sullen voir hoir cleege te heiligen sweren dat sy nyement overropen oft eyschen en sullen int heymael hie en sy hantdadich oft hie en sy schuldich rades dades weges ofte veldes, te verstaen *enz.*, RACER, *Overyss. Gedenkst.* 3, 168 (verg. WINHOFF, *Landtr. v. Averisel*, 3, *art.* 5).

β) Bij uitbreiding, t. w. niet meer uitsluitend gebezigd met betrekking tot feitelijke misdaden (*handdaden*; zie het vorig art.) als doodslag, roof, diefstal, maar ook met betrekking tot schuld aan allerlei andere boosheid, b. v. aan verraad. Schuldig, „plichtig", in het algemeen.

— *Handdadig aan iets zijn*, schuldig aan iets zijn; er zich schuldig aan hebben gemaakt. || Uw stam heeft overlang myn stam de doodt gezworen.... Zy is weleer geweest handtdadig aan verraadt, ANSLO, *Poëzy*, 422. Ik heb 't verraedt ontdekt, ik ken de t'zaemgezwooren'.... Pigmalion, Bazore, en ...Niesgenes Zijn daer hantdaedig aen, BUYSERO, *Astrate*, 39. Ik besluit hierom, dat gy aan dit moordaadig Delict niet handdaadig zyt, *Leev.* 7, 145. Ondertusschen geloof ik, dat de zwarte Man er wat meer aan handdaadig geweest is, 8, 64. Zeer zeker zullen zij die daaraan handdadig waren, voor dat misdrijf hebben moeten boeten, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 388.

> Wie niet handdadigh is aen eenigh quaed beleyd
> 't Is billijck dat hy staet op zijn onnoozelheyd.
> VONDEL 1, 726.

— Soms moet, ook wellicht in enkele van de vorige aanhalingen, *handdadig* opgevat worden als *mede*plichtig, ofschoon dat begrip vaak nadrukkelijk door *mede handdadig* wordt uitgedrukt. || Handdaadig. Medepligtig, die aan de zelfde daad, 't zelfde feit ook deel heeft, MARIN. Hy is 'er mede hand-daadig aan. *Il en est coupable aussi, c'est aussi un des complices*, *Ald.* — Ende of den aanbrenger aan het feyt mede handdadig waar geweest, ende syne complicen melde ..., zal van het delict vry zyn, *Utr. Placaatb.* 3, 409 *b*. Dat is toch wat veel gewaagd — daar zou ik niet gaarne mede handdadig aan willen zijn, FOKKE, *Verz. W.* 11, 83.

— Eene enkele maal in denzelfden zin ook *Handdadig van iets*.

> O Heer mijn Godt, ben ick hantdadig
> Van tgeen sy my belasten smadig:
> Oft heb ick dees ontrou begaen?
> MARNIX, *Ps.* 7, 2.

— Als gemeensl. znw., in nog eenigermate verschillende opvattingen. (Verg. HANDDADIGER).

1°. Schuldige of medeplichtige *aan* iets; *waarvan* is meestal in eene bijgevoegde bepaling uitgedrukt. || De hand-daadige werden tegen malkander verhoord, MARIN. — Alzoo hy zich ... voor den handtdaadighen (*noot* Schuldighen) aan zoo groot een' neerlaagh uitriep, HOOFT, *Tac.* 46 (lat. *tanti exitii reus*). Ghy zijt hantdaedigen aan haere lasterstucken, VONDEL 10, 655. Dat hij ... de door de daaraan handdadigen (*er is sprake van den beeldenstorm*) bij de verschillende herbergiers genotene spijs en drank had laten betalen, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 76.

2°. Absoluut gebezigd. Dader of mededader (van iets). Mnl. *hantdadege*. || Hand-daedigh. *Manum admovens*, *manu admota agens*, *factor*: *facinus vice scelus ipsum admittens*, *reus criminis perpetrati*, KIL. — Tot deze zoen (t. w. *voor gepleegden doodslag*) wierd by de magen des handadigen seecker geld opgebracht, 't welck genoemt wierd maeg-geld, DE GROOT, *Inl.* III, 32, § 7. Soo wanneer ... eenigh persoon van een quetsuere, of door ander ongeval doot blijft, sal de Schout 't doode lichaem by Schepenen doen beschouwen, ende daer van kennisse nemen, omme 'trecht van de Graeffelijckheyt tegens den handdadigen, of die daer toe oorsaecke sullen gegeven hebben te bewaren, *Keuren v. Leyd.* 251. Dat sy de hand-dadigen op der daet in handen van den Schout leverden, *Ald.* Soo wie de handdadigen (*hier: schenders van 't geboomte*) weet aan te wysen,... zal *enz.*, *Utr. Placaatb.* 3, 409 *b*.

Zie ook v. HEEMSKERK, *Arc.* 4, 17, in kol. 1775.

3°. Niet in een juridischen zin. Bedrijver (van iets), deelnemer (aan iets), in tegenstelling met de meer of minder lijdelijke toeschouwers. || Etlyke luiden van maakzel en middel, zoo 't scheen, met sinkroers en kort geweer onder de kleederen, voeghden zich ontrent de handdaadighen (*de beeldstormers*); jaa... braghten de vreez in de geenen, die hun pooghden te weederstaan, HOOFT, *N. H.* 101.

b) In eene bijzondere opvatting, t. w. in die van lat. *manifestus*. Nog onder het bedrijven van het feit aangetroffen; op heeter daad betrapt. Verg. hierbij *handdaad* in de oudere bet. van: handhafte daad, „versche" daad. || Hand-daedigh. *In facinore manifesto deprehensus: manifestus sceleris, facinoris compertus*, KIL. Hand-dadigh dief.... *in ipso furto deprehensus*, *Ald.* Hand-daadig bevonden werden, op 't feit betrapt werden, MARIN.

— Overdrachtelijk, van zaken (misdaden). Overtuigend gebleken zijnde. Verg. het gebruik van *handhaft(ig)*. || Hand-daedighe dieverye. *Manifestum et evidens furtum*, KIL.

c) Afzonderlijke vermelding verdient *Handdadig vijand* (*hostis manifestus* bij KILIAAN), blijkbaar eene oude verbinding. Verg. mnl. *hantdadige viant*, *handadege sculdege dootviant*, en *hantdadeghe dootslaghen vyant*. De beteekenis zal wel: blijkbare —, openlijke —, erkende vijand zijn (zie de uitdrukkingen in haar verband bij VERDAM 3, 113).

2) Een werkzaam aandeel nemende, hulp verleenende (*in* iets). || Hebben wy gheene reden om ... met openbaere feeste heel de wereldt te nooden, om ons in dese danckseggínghe behulpsaem en hantdadigh te zijn? UWENS-POIRTERS, *Eerste Eeuwe d. S. J.* 6.

3) In jongere opvattingen. — *a*) Handgemeen, t. w. in de uitdrukking *handdadig worden* (of *blijven*). || Handdadig worden, handgemeen worden (zie MOLEMA 145 *a*). — Voorts bleef men handtdaadigh onderlings: ... de vyandt ... voorneemlyk om te lokken, tot dat allenskens 't gansche heyr, en op een vollen veltslagh 't schermutsen, uitquaame, HOOFT, *N. H.* 593.

b) In Zuid-Nederland (inzonderheid in de provincie Antwerpen). Overal met de handen aan zittende; alles aanrakende of in de handen nemende; daarnaast *handdanig*. Verg. HANDTAMMIG. || Een handdadige jongen. Kind, ge meugt zoo handdanig niet zijn!

II) **Bijw.** — 1) Van wijze. Op gewelddadige wijze (verg. eene der bet. van *Handdaad*). || Dees arme dochter ... Die is haar vader, in geschil en hevigheyt, Door eenen Caraciool, handdadig neêrgeleyt, ASSELIJN, *Mas Anj.* 83.

2) Metterdaad (d. i. door daden); duidelijk, blijkbaar (lat. *manifeste*). Verg. de bet. I, 1, *b*) en het gebruik van *handdadig* als bijw. in Oost-Friesland (voor „thätlich, begreiflich, augenscheinlich, wirklich", DOORNK. KOOLM.).

Soo sulcke (*de komedianten*) gracelijck doen al hun saken,
In gaen, staen, strijden, vryden, spelen, danssen,
Verschrickt, verwondert, den droevighen maken,
Hantdadich bewijsen den sin der spraken (*enz.*).
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 5, 37.

Afl. *Handdadigheid* (zie ald.).

HANDDADIGER, znw. m. (het mv. komt niet voor). Mhd. *hanttætiger* (naast *hanttæter*), nhd. *handthätiger* (naast *handthäter*); verg. voorts mnd. *handdedinger* en *handdader*, *-deder*. Eene afleiding (met *-er*) van *Handdaad* of van *Handdadig* (zie die woorden). Thans verouderde rechtsterm. Feitelijke dader van een misdadig bedrijf. Verg. gelijkbet. *Handdadige*, in het vorig art. onder 1, *a*, *β*). || Den Koninck heeft ... over de doot van Buckingam ... geen nauwer ondersoeck gedaen, misschien, om niet sulcke hantdadigers te vinden, die hy niet sou derven straffen, BRACHELIUS, *Gesch.* 198 (zie ook *ald.* 585; 590). Off de vrunden des dooden, die niet moordadich und opsettelick omgekomen waren, den hantdediger niet en wollen laten scheyden *enz.*, *Lantr. v. Veluwen* III, 8. So seker partye ... sonder voorraedt vechtende worden, ende alsoo onder sick eenen dootsloeghen, salmen den genen voor den handtdadigher houden, die hem de dootwondinghe mach ghedaen hebben, *Landtr. v. d. Ommel.* VII, 3. Die een ander belast te misdoen, sal soo wel als de hand-dadiger voor het selve delict, gestraft worden, *Landtr. v. Selwerdt*, 101. *Vr.* Wat is de straff van wonding? *A.* Boven de boet en breuk, die op jeder wonding gestelt is, moet de handdaadiger de barbier betalen, ende de onkosten van de gewonde persoon, *Gron. Regtsk.* 362 (zie ook 359).

HANDDADIGHEID, znw. vr. Van *Handdadig* (zie ald.) met *-heid*.

1) Het handdadig zijn, d. w. z. het aantasten van iemands persoon of eigendom; in concrete opvatting, tevens als rechtsterm: feitelijke aanranding —, aantasting van iemands persoon of goed; dadelijkheid, feitelijkheid. Soms is het woord ook zeer goed weer te geven met: handtastelijkheid, of met: handgemeenschap. Verg. bij *Handdadig*, de beteekenissen I, 1, *a*, *a*) en 3). || De Kornellen en Honderdtmans (zouden) ... toeloopen en hem vermoorden: eischende Scevinus d'eerste handtdaadigheit, HOOFT, *Tac.* 279 (lat. *primas ... partes*). Daar handtdaadigheit omgaat, zyn zeedigheit en deeghlykheit naamen van den boovenstander, 499 (lat. *ubi manu agitur*). Tot Dordrecht, werd' door den Burghermeester en anderen, met oovergroote moeiten, alle handdaadigheit belet, HOOFT, *N. H.* 105. Champaigney, neemende deeze vraagh, daar d'ander op stom bleef, voor verlof tot handdaadigheit, keert in der yl, 364. Blijvende in de palen van het aengeboren recht, so was een yder, na 't aenbieden van vrundelicke wegen, geoorloft sijn eigen goed dadelick van den bezitter af te halen: maer also uit dese hand-dadigheid veele zwarigheden ontstonden, zoo zijn door de Burger-wet Recht-bancken inghestelt, alwaer een yder het sijne sonder dadelickheid soude mogen vervolgen, DE GROOT, *Inl.* II, 3, § 3.

— In de volgende aanhaling schijnt de beteekenis aan strijdvaardigheid nabij te komen. || Een Soldaet, ... groot ende sterck van Lichame, wreet van aengesichte, in Wapenen ende moedige hand-dadicheyt, allen anderen over-treffende, BAARDT, *Deugdensp.* 35.

2) Medeplichtigheid; vandaar: medewerking. (Verg. *Handdadig*, I, 1, *a*, *β*). || Na het gevoelen van eenige spitsvinnige geesten kan men zich ringen verzorgen, die natuurliker wijze, en zonder handdadicheid des duivels, schadelike beesten konnen verjagen, stormwinden afkeeren *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 46.

HANDDAG, znw. vr., mv. *-daggen* en *-dagen*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Dag*, eind touw. Soort van geesel, vroeger tot afstraffing der matrozen gebezigd. || De krijgsraad heeft hem veroordeeld om met handdagen te worden afgestraft, v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 51 (verg. 79).

HANDDEGEN, znw. m., mv. *-s*. Nhd. *handdegen*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Degen*. Kleine, gemakkelijk hanteerbare degen, in tegenstelling b. v. met de zwaardere *gevechtsdegens*, nhd. *raufdegen* (verg. *D. Wtb.* 4, II, 367). || Donna Teresia herleefde, zij zag den korten handdegen in de scheede terugglijden, BOSB.-TOUSS. 1, 159 *b*.

HANDDIENST, znw. m., mv. *-en*. Nhd. *handdienst* (verg. gelijkbet. *handfrohne*). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Dienst*. Uitsluitend in Noord-Nederland.

1) Dienstbetoon door het verrichten van persoonlijken arbeid, gewoonlijk met eenig gereedschap (spade, hoosvat, voetplanken, kruiwagen en derg.), tot het maken, onderhouden of herstellen van wegen, waterlossingen, dijken en derg., hetwelk hier en daar in

Noord-Nederland ook tegenwoordig nog van de ingezetenen, bij wijze van belasting in natura, door de plaatselijke overheid kan gevorderd worden. Bijna uitsluitend in het meerv. voorkomende. Verg. SPANDIENST. || Hand- en spandiensten zijn de verplichtingen hetzij om in persoon, hetzij om met een wagen met een of twee paarden bespannen gedurende een tijd werkzaam te zijn ten behoeve van gemeentewerken, J. H. v. MEURS, *Persoonl. dienst en belast. in natura*, 48. — Hand- en spandiensten komen in sommige provincien van ons land nog voor, vooral in Gelderland, Utrecht en Overijssel worden zij veel gevonden, terwijl de diensten in Drenthe, en in ... Westerwolde .. , onder den naam van boerwerken bekend, grootendeels met hand- en spandiensten overeenkomen, H. C. A. THIEME ACZN., in *Bijdr. t. d. Kenn. v. h. Staats-, Prov.- e. Gemeentebest.* 7, 147. De handdiensten bestaan gewoonlijk in het in persoon verrigten van de gevorderde diensten onder de verpligting tot medebrenging van eene spade of van andere tot de dienst benoodigde werktuigen en gereedschappen, *Ald.* De belasting in natura omschrijft art. 239 (*der Gemeentewet*) als „verplichting tot arbeid of levering ten behoeve van gemeentewerken". Zij kwam en komt nog voor onder den naam van „hand- en spandiensten" *enz.*, OPPENHEIM, *Gemeenter.* 312. De raad van Stad Hardenberg, die zijne verordening op de hand- en spandiensten zag vernietigen, omdat hij *enz.*, 313. Een rooster van de ingezetenen, die voor hand- en spandiensten belastbaar zijn, *Ontw. verord.* bij *Circulaire v.* 24 Oct. 1855, *Bijv. Stbl.*, blz. 562. Aangeklaagd van ... niet te zijn verschenen tot het verrigten van handdiensten bij het boerwerken in de gemeente Gieten, *Arrest v. d. Hoog. Raad v.* 22 April 1856. Dat de ingezetenen der gemeente Gieten hunne hand- en spandiensten tot het maken en onderhouden van de bestaande en tot het daarstellen van geheel of gedeeltelijk nieuwe wegen, waterleidingen en voetpaden, alsmede tot het gewoon onderhoud daarvan, verpligt zijn te verstrekken, *Ald.*

— Omdat men ze als eene soort van belasting beschouwt kan men, hoezeer oneigenlijk, spreken van het *heffen* en van het *invorderen* van *handdiensten*. Verg. het *Ontwerp van een heffingsbesluit tot regeling der hand- en spandiensten, als belasting in natura* bij de *Circulaire* enz. in *Bijv. Stbl.* 1855, blz. 561 en de *Ontwerp-verordening op de invordering* dier diensten, *ald.*, blz. 562.

2) Als benaming voor een vorm van dienstpacht, t. w. voor zeker verplicht dienstbetoon in handenarbeid, door den landheer bij, of boven de pacht bedongen. Nog hier en daar in Gelderland. || Omdat de zoogenoemde toepacht, als ook zekere hand- en spandiensten, niet zelden evenzeer bij de geldpacht als bij de garf- en zaadpacht worden bedongen, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1846, bl. 271.

HANDDIK, znw. onz.; zonder mv. Eene koppeling van *Hand* in de bet. **I**, I) en het zelfstandig gebezigde bnw. *Dik*, met de bet.: de dikte van eene hand. Verg., ook voor de verklaring, HANDBREED.

) Eene laag van de dikte eener hand (gemeten tusschen den rug en de binnenvlakte), of anders (als eene bepaling van maat): de dikte van eene hand; zooveel als de dikte eener hand bedraagt. De zaak welke deze dikte heeft staat als bijstelling (ter vervanging van een 2den nv., genitivus partitivus). || (*De paarden*) hadden een hand-dik schuim op het lyf staan, v. EFFEN, *Spect.* 1, 27.

— *Een handdik reuzel* of *spek* (*in iets*) *groeien*. Zie bij GROEIEN, kol. 805 en 806.

HANDDOEK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Ohd. *hantdûch*, mhd. *hanttuoch*, nhd. *handtuch*, mnl. *hantdoec* (verg. eng. *handcloth*). Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Doek*. Doek voor de handen, t. w. om de handen mede af te wisschen, af te drogen.

1) Naar de gewone opvatting. Doek dien men bij 't wasschen van handen en gelaat of bij 't baden gebruikt om zich af te drogen, af te wrijven enz. | Hand-doeck. *Mantile*, *linteum*, *chiromactrum*, KIL. — Linnen, witte, bonte, ruwe handdoeken. – De twee Graven van Solms, en een van Blanckenheym, hielden de Handt-doecken (*aldus te lezen voor* Handt-boecken) voor en na den dienst, BRACHELIUS, *Geschied.* 561. Is er wel een goed poeierkleed voor myn Zoon? heeft hy wel schoone handdoeken? zyn er papiertjes op het secreet? *Leev.* 2, 126. Dan knort zy, ... dat de handdoek niet droog, of dat het glas beslagen is, 3, 63. Gebruik de pers voor 't beddenlinnen, Voor handdoeken en tafelgoed, v. ZEGGELEN 3, 12. Terwijl zijne grootmoeder met den natgemaakten tip van eenen handdoek zijn aangezicht waschte en zijne handjes rein wreef, LOVELING, *Sophie*, 302.

I. ... gaat voort, haalt water, pagie,
Met een suyv're dwaal, en het vergult lampet....
R. Ick heb hier de hant-doeck en het water.
BREDERO 2, 171.

2) Doek om zich aan tafel de handen mede af te wisschen; servet. Thans ongebruikelijk. Verg. HANDDWAAL, 2). || Iemand die eigenaar is van duizende servetten, en noit anders gebruikt als een blauw doekje, leeft die rykelyker als die geen andere handdoeken in de waereld heeft? v. EFFEN, *Spect.* 6, 32.

Samenst. *Handdoekenrek* (zie ald.).

— Als tweede lid (in de bet. 1). *Badhanddoek* (zie BAD, Samenst.); *keukenhanddoek*; *logeerhanddoek* (voor de logeerkamer).

HANDDOEKENREK — HANDDOEKREK —, znw. onz., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Handdoek* (in de bet. 1), al of niet in den vorm van het mv., en *Rek*. Gestel waarop men de handdoeken hangt om ze te doen drogen.

HANDDRAAI, znw. m. (het mv. komt niet voor). Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Draai*. Omdraaiing van de hand; overdrachtelijk: eene zeer korte tijdsruimte (verg. *oogenblik*, *oogwenk*). Verg. nhd. (*das*) *handumdrehen*, *handumkehren*. || Al wat hy (*een ongestadig man*) doet, is met een loopende knoop vast, met een hand-draey wert het verandert, en om verre geworpen, DE BRUNE, *Bank.* 1, 359. Men kan in een hand-draey een stringe garens licht verwarren. 1, 394. Zijn ziedende galle wert, in een hand-draey, verandert in een ys-fluyme, 2, 389.

HANDDRAAIEN, bedr. zw. ww., uitsluitend voorkomende in de onbep. wijs. Koppeling van *Hand* in de bet. **I**, I) in den 4den nv. enk. en *Draaien*. Alleen bekend uit de

— Zegsw. *Niet weten hoe men 't* (*het best*) *handdraaien zal* voor: niet weten hoe men 't (het best) aanleggen, redden, „rooien" zal. || *Tr. I.* Ick weet niet hoe icket hantdreyen sel, ick bin te seer vervaert. *P.* Schijt, schijt; niemendal, mijn Wijf slaept so vast as een paert, BREDERO 1, 281. Ick weter langher niet van Of ickse (*mijne dochter*) in sel nemen, dan of 'k se buyten deur sel sluyten, ... Ick weet werentigh niet hoe ick het best sal hant-drayen, Ick sinder soo in begaen, W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 15.

HANDDREG — DREGGE —, znw. vr., mv. *-gen*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Dreg*. Enterdreg (v. DALE). Verg. „*grapin à main*, ... *Handt-enter-dregge*" bij AUBIN, *Dict. de Mar.* 469.

UK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. (en *händedruck*). Uit *Hand* in , 2, *b*, *γ*) en *Druk*.

de gewone opvatting. Druk van de , tusschen twee personen gewisseld bij afscheid, trouwbelofte of verzoening; een teeken van vriendschap, genegenheid, , vreugde enz. || Dat beduid wat meer handdruk eener coquette! *Wildsch.* 3, 214. handdruk van zijn' ouden Vrind, HELMERS, *Ged.* 2, 7. Hij tuigt, met handdruk en met .. Erkentlijkheid, STARING, 2, 49. Terwijl zijn handdruk beantwoordde, v. LENNEP, *Rom.* , 148. Met een handdruk scheiden de vrienden van elkander, *K. Zev.* 4, 409. De beide jongens drukten Regina's hand ten afscheid; maar in die handdrukken lag een breed verschil, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 38. Den handdruk, die louter „een gunstje" verbeeldt, Dien wijs ik bepaald van de hand! DE GÉNESTET 1, 108. De kracht, waarmee vrienden den laatsten handdruk wisselen, TEN BRINK, *Rom.* 4, 41. Dank, voor den handdruk mij geschonken, dank voor den blik, zoo heet verlangd, DE MONT, *Loreley*, 9.

was de handdruk, die ons éénmaal zóó verbond,
Dan reeds verijdeld met de klanken van den mond?
v. 'S GRAVENWEERT, *Il.* 1, 55.

Uw hand zij mij tolk van uw hart!
Uw handdruk, mijn vriend, zij welsprekende taal,
Bij weerzien en blijdschap en smart!
DE GÉNESTET 1, 109 (*De Handdruk*).

— *Een hartelijke, teedere, warme*, vaak ook *gulle handdruk*, enz. || Wanneer de trouwe vriend zijn' halsvriend mag ontmoeten, En hem, na lang gemis, een' warmen handdruk biedt, LEDEGANCK 63. Terwijl Artevelde den Overste met eenen gulhartigen handdruk verliet, CONSC. 3, 264 *b*. Hoe (*zij*) ... De gulste handdrukken wisselden, 4, 17 *a*. De kolonel gaf den baas ... eenen vriendelijken handdruk, 4, 93 *b*. Ik ... ontving ... een gullen handdruk van mijn edelmoedigen oom, TEN BRINK, *Rom.* 4, 156. Hartelijke handdrukken, ESSER, *Hildeg. v. D.* 192.

— Figuurlijk gebezigd voor: afscheidsgroet. || En nu eindelijk nog een handdruk aan de vrienden onder mijne tijdgenooten, die nog in leven zijn, HASEBROEK, *W. en Dr.* 172.

2) Ongewoon. Drukking van of met de hand bij het aanvatten eener zaak.

Met sidderende hand grijpt Hooft een' lauwertak,
Die van den gouden stam bij ligten handdruk brak.
HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 77.

HANDDRUKKEN, onz. zw. ww., alleen in de onbep. wijs en het tegenw. deelw. voorkomende. Verg. nhd. *händedrücken*. Koppeling van *Hand* in de bet. **1**, I, B, 2, *b*, *γ*) in den 4den nv. en *Drukken*. Het drukken van de hand bij begroeting enz. (verg. HANDDRUK, 1). || Het zoude mij niet verwonderen, indien deeze lieden nog eens geestlijke viesjes lieten maaken, om die tot nut en stichting, al handdrukkend te breeken, *Wildsch.* 5, 297. Het handdrukken en welkom-kusschen werd algemeen, 6, 156.

— In den zin van „handen douwen" (kol. 1763) als een „handspel" van gelieven.

T'is een besonder vreuchd', als Ionghelied' te samen
Minneljck vergadert syn, als sy door d'oogh-straei,
Doort hantdrucken te gaer, door de smeeckigbe taei,
D'een d'ander tot de min verwecken, naert betamen.
N. Ieucht-Spieghel, 80.

Afl. *Handdrukking*.

HANDDRUKKING, znw. vr., mv. *-en*. Van *Handdrukken* met *-ing*.

1) Abstract. Het drukken of de drukking van de hand, van elkanders handen, b. v. als een teeken van teedere verstandhouding. || Dit zeiden Roulin en ik aan elkander, met eene handdrukking, eene deelneeming, die onbeschryflyk is, *Leev.* 4, 144.

2) Concreet, met mv. Handdruk (in de bet. 1). || Onder de plegtigste belofte en handdrukkingen, dat zij zulks aan niemand zouden vertellen, KIST, *Eikenh.* 4, 364.

HANDDWAAL, znw. vr., mv. *-dwalen*. Mnl. *hantdwale* (VERDAM; STALLAERT); bij PLANTIJN: „Handtdwale, handtdoeck. ... *Manutergium*". Verg. hd. *handquehle* en *handzwehle* (ohd. *hantduahilla* enz.; zie *D. Wtb.*).

1) Doek dien men bij 't zich wasschen en baden gebruikt; handdoek in de bet. 1). || Dan schijnet dat ick v oock wil toe langen Eenigen hantdwael v lichaem droogende, v. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 124 *b*.

2) Doek om bij den maaltijd de handen aan te wisschen; servet. Verg. HANDDOEK, 2). Thans alleen in den historischen stijl. || Het tafel-laaken (was) suyverlyk wit .. . De hand-dwaalen fyn, net gevouwen: onderleydt elk met een geraspt nieubakke witte-broodt, v. HEEMSKERK, *Arc.* 653. Haar nieuwe ammelaken en handdwalen, BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 2, 94.

HANDDWEIL, znw. vr., mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Dweil*. Handdoek of handdwaal (beide in de bet. 1). || Het Bloed en Woecker-vuyl; dat veeght geen hand-dweil af, HUYGENS 2, 40. Vul het waschbekken en breng de handdweilen .. : de vrienden zullen toch niet gaan zonder zich de handen te hebben afgedroogd, BOSB.-TOUSS. 1, 37 *a*.

-HANDE, achterv. Het tweede lid in de koppelingen *allerhande, drieërhande, goederhande, velerhande* enz. (zie eene meer volledige opsomming hieronder), opgevat als een achtervoegsel, maar eigenlijk een oude tweede-naamvalsvorm van *Hand*. Die koppelingen zijn namelijk samentrekkingen van de uitdrukkingen *aller hande, drieër hande* (enz.), en deze bestaan uit het znw. *hand* (in de overdrachtelijke beteekenis van: soort), vergezeld van (t. w. bepaald door) een bijvoeglijk woord (vnw., telw., bnw.), beide in den 2den naamval (mv. of enk.; mv. b. v. in *drieër, veler hande* enz.; enk. b. v. in *geener, goeder hande*). Letterlijk beteekenen deze uitdrukkingen dus: van drie —, van vele soorten (enz.); van geene, van (eene) goede soort (enz.); zij dienden als bepaling bij substantieven, en het oude spraakgebruik vereischte dat zulk eene bepaling aan het zelfst. nw. voorafging; verg. b. v. ofri. *alra handa gued* (letterlijk: aller soorten goed): goed van alle soorten; mhd. *drîer hande cleit* „drieër soorten kleederen"; mnd. *eyner hande deyrkine*, „diertjes van eene (zekere) soort", enz. Dewijl echter de 2de nv. *hande* anders dan in zulke uitdrukkingen niet voorkwam moest het gevoel voor den eigenlijken zin van dien vorm al vroeg verloren gaan, en daarmede tevens de letterlijke beteekenis van de uitdrukkingen *aller hande* enz. verloopen tot eene bloot formeele. De niet meer begrepen deelen werden aaneengevoegd en de uitdrukkingen aldus vervormd tot de onverbuigbare bijvoegl. bepalingen *allerhande* enz., welker laatste deel vervolgens als een achtervoegsel werd beschouwd en sedert dien gebezigd om bij voorkomende behoefte nieuwe bepalingen van dezelfde soort te vormen; immers zijn zeker niet alle woorden met *-hande* even oud en zullen vele er van naar analogie van vroeger bestaande zijn gemaakt. — Naast de oude uitdrukkingen ofri. *allera handa* enz. vergelijke men andere, ongeveer

gelijkbeteekenende, als: ohd. *allero slahto* (mhd. *aller slahte*), ohd. *des chunnes* (letterlijk: van die kunne), en de, in beteekenis zoowel als in hare geschiedenis met de woorden op *-hande* overeenkomende bijvoegl. bepalingen op *-lei* en *-tieren*. (Verg. voor dit alles GRIMM, *D. Gramm.* 3, 69—73 (uitg. 1890) en WILMANNS, *D. Gramm.* 2, 507).

Vrij algemeen neemt men aan dat de ontwikkeling van ogerm. *hand* tot een synoniem van woorden die *soort* beteekenen zal zijn uitgegaan van de afgeleide beteekenis *zijde, kant* (zie bij HAND hierboven in kol. 1771); de verschillende zijden van iets vertegenwoordigen even zoovele verscheidenheden; vandaar de overgang van *zijde* tot *verscheidenheid, soort*. Het is echter ook mogelijk dat de beteekenis *soort* zich uit die van *wijze, trant, manier* heeft ontwikkeld (verg. *D. Wtb.* 4, II, 362, KLUGE[5] 154 *b*, FRANCK 337, en HAND hierboven in kol. 1794, en kol. 1852 onder *Van langer hand*); immers ook *manier* en *soort* zijn verwante begrippen, die b. v. in het Hd. woord *art* dooreenloopen.

Gebruik. Het gebruik van *hande* was voorheen veel ruimer dan thans, nu — met uitzondering van de koppeling met telwoorden — het gewoon gebruik tot enkele, als het ware versteende vormen is beperkt. In het Mnl. komen b. v. voor: *alre, ander, eniger, goeder, meniger, messeliker, (ne)geenre, quader, selker, veelre, welker hande*, alsmede *wathande*; met telwoorden o. a. *eenre, tweeër, drieër, vijfter, zester* (enz.), *dusentichster* (enz.) *hande*; later vindt men ALLER-, ENIGER-, GEENER-, GOEDER-, MENIGER-, VELERHANDE, die voor een goed deel nog in bloeiend gebruik zijn (zie de afzonderlijke artikelen) en voorts de koppelingen met een hoofd- of rangtelwoord enz., als ACHTER-, BEIDER-, DRIEËR-, en DERDER-, DUIZENDER-, ERNER-, en EENDERHANDE enz., die naar de behoefte gevormd kunnen worden. — Ongewoon is *verscheidenerhande*, dat men vindt BILD. 6, 386 („*Verscheidnerhande* vorm en onderscheiden weefsel Zijgt andre sappen door *enz.*").

Aanm. 1. Het naast elkander voorkomen b. v. van *derderhande* en *drieërhande*, d. i. van de koppeling van *hande* aan het rangtelwoord naast de gelijkbet. koppeling aan het hoofdtelw., is een gevolg van verkeerde analogie. Naast *allerhande* was, en is, *alderhande* zeer gewoon; desgelijks naast *eener-, geener-, velerhande: eender-, geender-, veelderhande*; de invoeging van eene *d* voor de *r* is een gewoon phonetisch verschijnsel. Diezelfde invoeging nu had bij telwoorden plaats: voor *tweeër-, vierer-, zevener-, tienerhande* werd *tweeder-, vierder-, zevender-, tienderhande* enz. gezegd; doch men vatte *tweeder, vierder, zevender, tiender* mettertijd verkeerdelijk op als (verbogen) vormen van de rangtelwoorden *tweeds, vierde, zevende, tiende* enz., en die onjuiste opvatting werd de aanleiding om voor *drieër-* (in plaats van *driederhande*, dat het volk trouwens wel zegt), te spreken van *derderhande*, voor *zesserhande* van *zesderhande*, enz. Verg. als een duidelijk bewijs voor het inschuiven van de *d* b. v. *veertigderhande* in de volgende plaats („Hier sijn noch toeghedaen Meer dan *Veertichderhande* nyewe, liedekens die in gheen ander liedekens boecken en staen", *Antw. Liedb., Titel*).

Aanm. 2. Verkeerde opvatting van vormen als *zevenderhande, veertigderhande* enz. moet ook de aanleiding zijn geweest tot het ontstaan van *alle der hande* (*alle derhande*) uit *alderhande* (op *Allerhande* niet vermeld; voor een voorbeeld zie hieronder). Het is niet onmogelijk dat men oudtijds de lettergreep *der* voor den 2[den] nv. mv. van het bep. lidw. heeft gehouden. Opmerkelijk is het dat ook in het Mhd. dit *alle der hande* op twee plaatsen (zie GRIMM, *D. Gramm.* 3, 71) wordt aangetroffen. || 't Welcke geschiet sijnde, hebben door dien middel houtwerck, en alle derhanden gereetschappen boven gecreghen, *Begin e. Voortg.* 21, 160 *b*.

HANDEKENSKRUID, znw. onz., zonder mv. Uit *Hand* in den vorm van het verkleinw. (*handeken*) en *Kruid*, soort van gewas. Benaming voor eenige soorten van het plantengeslacht *Orchis* (familie der *Orchiaceae*), wegens de gedaante der wortelknollen. Ook HANDENKRUID genoemd. Zie nader de aanhalingen. || Handekens kruyd. *Satyrion, basilicum, palma Christi, serapias*, KIL. — Dese vier soorten van cruyden (*verscheidenheden van „Satyrium"*) voeren hedensdaechs in onse taele den naem Handekens cruyt, ende dat door de ghelijckenisse die de wortelen met een palme van de hant, met heur vier vingeren, schijnen te hebben, DODON. 405 *b*. De algemeenste soort (*van het geslacht Orchis*) is *O. latifolia* L. (breedbladige O.; Handekenskruid), met *O. maculata* L. en *O. incarnata* L. de eenige . . ., die platte handvormig-ingesneden knollen hebben. Men vindt ze veel op vochtige drasse weilanden, OUDEMANS, *Flora*[2] 3, 225.

Samenst. *Berg-, draken-, waterhandekenskruid* (DODON. 406).

HANDEL (I), znw. m., zonder mv.; verkl. (in de bet. IV) *-tje*. Laat-mhd. *handel*, nhd. *handel*; in 't Mnl. nog onbekend. Van het ww. *Handelen*, waarvan het als stamwoord beschouwde deel als znw. werd genomen in den abstracten zin van *het handelen*; voor het (jongere) taalgevoel immers leek *handelen* een denominatief in plaats van eene frequentatieve afleiding van *hand* (zie nader HANDELEN en verg. voor eveneens gevormde znww. b. v. *griezel, wandel, offer*). Het ogerm. abstractum van *handelen* was *handeling* (ohd. *hantlunga* enz.), dat bij ons gedeeltelijk, en in sommige beteekenissen geheel, door het jongere woord is verdrongen. In de woordenboeken van PLANTIJN en KILIAAN vindt men voor handel de beteekenissen: „*Toute sorte de trafique, affaires ou causes*" en „*Res, negotium, causa, actus, actio, pragma, tractatio*".

I) Het handelen of hanteeren (d. w. z. met de handen aangrijpen of vasthouden en gebruiken) van iets.

1) Eigenlijk. Hetzelfde als *behandeling* in de bet. A, 1). Thans in Noord-Nederland alleen nog bekend in de Samenst. *Wapenhandel.* || 't Kindt (*Cupido*) op handel sijner booghen Te seer goedtdunckend, HOOFT, *Ged.* 1, 115. De wapenoefening, de handel van 't geweer . . . behaagt hem, KOTGANS, *W. III* 2, 23.

> Laet mij . . . de lucht doormennen met dien waghen (*de zonnekar*),
> Stae mij den teugel toe; veroorloft mij den handel
> Van 't brandend snoer, tot stuijr der vierbarende jokken.
> HOOFT, *Ged.* 2, 410.

— *Handel, geenen handel, den handel van ('t) geld hebben.* In Zuid-Nederland nog gebruikelijke uitdrukkingen; zie de voorbeelden. || Zij heeft geenen handel van geld: *die vrouw krijgt geen geld in handen; haar man houdt de beurs, beheert de geldzaken.* Zij kent den handel van 't geld niet: *zij weet niet met geld om te gaan, weet niet zuinig te weezen.*

— *Den handel van 't geld gewoon zijn*: gewoon, gewend om in zijne nering aldoor geld te ontvangen; inzonderheid van lieden wier zaken nu zoo voorspoedig niet meer gaan.

2) Oneigenlijk. In toepassing op onstoffelijke zaken (aangelegenheden enz.). Zooveel als: bemoeiing (met iets). || Dat hy (*Lucullus*) . . , de handel

der gemeene zaken verlatende, zich tot overmatige overdaat ... begaf, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 180.

II) Het handelen, in den zin van: het doen, het bedrijven.

A) In collectieven zin. — 1) In het algemeen. Het doen, het bedrijf: al wat er gedaan wordt; hetzij bij eene bepaalde gelegenheid of doorgaande. || Laetst stont ick by een Vinck-getouw', ... En (sag) hoe dat al den handel ging, CATS 2, 359 *a*. Wie ziet dien handel met bezaadigde oogen aan? ASSELIJN, *Egm. en H.* 26 (zie ook 24). *R.* De Min (*zoogster*) zou daar niet wat achter schuilen? dat men 't er op aan lei, ik loof dat men er wat uit zou krijgen. ... *J.* Hoor Min, ... ik merk dat je van den handel weet, ASSELIJN, *Echtsch.* 49. Tot dat een snoo jaloersе vent, Den handel gong aan 't wyf verklikken, Waar op ... onze heele vryery Gestoord wierd, ALEWIJN, *J. Los*, 20.

De Prins is gansch verbaest, als hy de jonge lieden,
Siet aen een vreemden beul haer teere leden bieden,...
En siet met diep gepeys den vreemden handel aen.
CATS 2, 123 *a*.

Maar die den handel wel verstaat,
Van wandel, die niet voort en gaat,
Weet wel dat ... door dat ommedryven,...
Geweldig mannen werk geschied.
LUYKEN, *Bykorf*, 263 (*bij een man in een treerad*).

— In toepassing op hetgeen er bij een gevecht geschiedt, in een gevecht gedaan wordt of voorvalt. || Doe sond Joab henen, ende liet David den gantschen handel deses strijts weten, 2 *Sam.* 11, 18.

— Soms in toepassing op allerlei „gedoe" in den zin van: woeling, warreling, gewoel. || Dat zy haar uit de gist en bederffenis van een afschouweliken en bloedigen handel rukt, DE BRUNE, *Jok en E.* 116.

2) Datgene wat iemand doet, verricht of uitricht; ook datgene waarmede hij zich bezighoudt: iemands *bedrijf* (in de bet. A, 1); hetzij op een bepaald oogenblik of doorgaande. || Dese en hadde niet mede bewilligt in haren raet ende handel, *Luc.* 23, 51 (gr. *πράξει*, Vulg. *actibus*). De tooneelkonst den menschelijcken handel ... nabootsende, mengt *enz.*, VONDEL 7, 37. Griecken en Latijnen ... stoffeerden de personaedjen naer heuren staet, ... zoodaenigh, dat d'aenschouwers verruckt, zich lieten voorstaen in der daet te zien herleven de persoonen, en den handel der grooten, 8, 669. Men zal ... in al zyn handel bespeuren, dat hy een vleyend vermaak schept *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 3, 16. Een laffen pronker, die in al zyn handel meer zweemde naar een vrouw dan naer een man, 11, 174. Wanneer het bejagen van voordeel of winst de grootste drijfveer geworden is van onzen ganschen handel, V. D. PALM, *Sal.* 8, 26.

Duc d'Albens handel was te wreet,
Dees (*Requesens*) veynsde dat hem sulcx was leet,
Hy wout met list beginnen.
V. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 2, 132.

Ick heb het langh besocht dat menschen niet en deugen,
En al haer handel hinckt van leugen en bedroch.
HUYGENS 2, 451 (*Perruycken*).

M. Zyn wy niet herderen en hoeders van 't gemeen?
J. Gy zout 'et zeker zyn, waer hoën en villen een.
M. Raeck onzen handel niet, bezorg uw eigen zaken.
DE DECKER 1, 36.

— Met een bnw., gewoonlijk van ongunstige beteekenis. || Hij die zich eens in slechten handel gestoken heeft, ziet zich gedurig genoodzaakt, om nieuwe ... slechte daden te bedrijven, V. D. PALM, *Sal.* 7, 93. Zij weeken af door trouweloozen handel, *Psalmber.* 78, 29 (*Ps.* 78, 57: handelden trouwloos-lick). De verheffing van Pipinus-den-Korte tot koning der Franken, ... heeft een voorkomen van onwettigen en gewelddadigen handel, DAVID, *Hist.* 3, 3.

— Soms kan men het woord opvatten in den zin van: dagelijksche bezigheid (of bezigheden). || Gy kunt van nu af zonder vreezen In uwen handel bezig wezen, CONINCKX, *Fab.* 67 (fra. *vaquer ... à vos affaires*).

3) In het bijzonder als eene benaming voor het geheel der handelingen en gedragingen van een (bepaald) persoon: iemands *gedrag*. || Want men merckte zijne groote gheveynstheyt ende dubbelden handel, ende dat hy niet en socht, dan de saecke te vertrecken, BOR, *Ned. Oorl.* 10, 214 *d*.

Let op den handel sijner jeugt,
En hoe hy sich gedragen heeft,
Wanneer hy buyten heeft geleeft.
CATS 1, 253 *b*.

Soo isser niet soo licht als in der menschen wandel
Te laken dit, of dat, te spotten met sijn handel.
HOFFERUS 75.

Daarna begon men ook te spreken
Van 's naasten handel en gebreken.
CONINCKX, *Fab.* 299.

— Dikwijls, ook nu nog, te zamen genoemd met *wandel* (d. i. verkeer in de wereld, omgang met de menschen). Iemands *handel en wandel* omvat derhalve het geheel van zijn doen en laten, van zijne wijze van te handelen of van zich te gedragen. || Wandel ende handel. *Conversatio, consuetudo, usus, familiaritas, commercium.* Et: *Mores, studium*, KIL. — Om te komen tot grondlijcke kennisse vanden menschе selve van zijnen state, handel en wandel, COORNHERT 1, 270 *b*. De Suppliant (is) ... voorheenen noyt van ongeregeltheidt in handel oft wandel besproocken ... geweest, HOOFT, *Br.* 1, 158. Van den handel ende wandel des voorsz. suppliants gaet soo goedt een gerucht, dat *enz.*, 2, 137. Was derhalven alle rond- ende openhartigheidt mors gesteurt onder de borgerye; handel ende wandel vol mistrouwens *enz.*, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 93. Ryk, wakker, fraay in handel en wandel, en voor zulk een befaamt zynde, HOOFT, *Tac.* 8 (lat. *artibus egregiis*). Dees, vroom in handel en wandel, biedt'er oock een bodt naer, VONDEL 6, 485 (lat. *Moribus hic meliorque fama Contendat*). Die hem nagt en dag souden nagaan, en alle zyn handel en wandel naarstelyk bespieden, V. HEEMSKERK, *Arc.* 83. Oprecht in zyn handel en wandel, V. EFFEN, *Spect.* 6, 31. Zoo was in handel en wandel de man, die *enz.*, *K. Zev.* 3, 222. Hij ... kende hunne zwakheden en gebreken, had vergelijkingen gemaakt tusschen den handel en wandel van elk *enz.*, BERGMANN, *Staas*, 94. Brouwer schijnt in zijn handel en wandel nog al verwantschap getoond te hebben met zijn geliefkoosde personages en niet minder dan zij van jenever- en tabakdrinken gehouden te hebben, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 140. Verhalen ... van zijn heldendaden in de kroeg en zijn liederlijken handel en wandel, 1, 151.

— Ook vindt men *handel en wandel* (*met iemand*) voor: omgang, verkeer (met iemand). Verg. KIL. (hierboven). || De perijkelen die 'er zijn in den sorgeloosen handel en wandel met ongelijcke persoonen, POIRTERS, *Mask.* 153.

— **Aanm.** Onnederlandsch, en waar het voor mag komen aan het Hd. ontleend, is het gebruik van *handel en wandel* in toepassing op *koopmansbedrijf* en *ruilverkeer*, gelijk omgekeerd bij 't Hd. *handel und wandel* de toepassing op het gewone „thun und treiben" van een bijzonder persoon onbekend is (zie *D. Wtb.* 4, II, 373; wel komt in dien zin *handel* alleen voor; *ald.* kol. 369). || (Onder) Handel en Wandel ... verstaat men gemeenlyk iemants leevenswyze, zeden en gedrag.... Men geeft

ook zomwylen door Handel en Wandel ... te kennen, wanneer ... een Mensch iets van zynen eigendom aan een ander overlaat, en daar voor wederom iets anders tot vergelding ontvangt, 't welk egter meer eigentlyk Koophandel wordt genaamd. Doch, in een uitgebreider zin, worden daar onder ook zulke diensten begreepen, die men om Geld, of zoortgelyke belooning aan een ander bewyst (*enz.*), CHOMEL, *Verv.* 2787 *a*.

B) In niet-collectieven zin.

1) Abstract. — *a*) Het handelen, d. w. z. de wijze van handelen, de manier van te werk gaan in eene bepaalde aangelegenheid, bij eene bepaalde gelegenheid. || Doe wert het herte des Koninghs van Syrien ongestuymigh over desen handel, 2 *Kon.* 6, 11. Wat dochtje van dien handel? ... Wat segje evel, schoot ikje dat niet lustig rond? ... Ik weet hoe men die ouwe verliefde gecken moet met de neus leyen.... Ik wist dat wel, dat ik dat wel sou brengen te weeg, V. PAFFENRODE, *Ged.* 187.

2) Concreet. De eene of andere op zich zelf staande handeling.

a) Het een of andere bedrijf of „doen", in 't algemeen. || Wel aen dan goet out Man, ... set jonge lieden dien handel (*het minnekoozen*) over, en segt met Salomon: In den arm nemen heeft zynen tyd, en verre daer van te zyn desgelijex, CATS 1, 3 *b*.

— In toepassing op het tooneelspelen of op het tooneelspel (den *tooneelhandel*, zie beneden bij de Samenst.), vindt men het woord herhaaldelijk gebezigd in de *Schouwspels-Beschouwing* van J. KOEMAN. Zie, behalve de aanhalingen, nog in VONDEL 9, 355; 364; 366; 369; 374. || Doe ... is onder Scipio Aemelio den handel Der Satyrspeelen ingevoert, *in* VONDEL 9, 356. Dan is het wonder, dat soo veel geleerde liên ... dese handel staêgh verwerpen en verbieden! 9, 365. De spelers van dien handel Zyn 't schuim van ondeught, en in fieltery vereêlt, *Ald.*

b) Eene handeling (bedrijf, daad) van een bepaald persoon, of van bepaalde personen. || Neyght mijn herte niet tot een quade sake, om eenigen handel (*Kantt.* Of, stucken, daden, vonden, practijcken, versierselen) in godtloosheyt te handelen, *Ps.* 141, 4. Waer nijt ende twistgierigheyt is, aldaer is verwerringe ende alle boosen handel, *Jac.* 3, 16 (gr. *πᾶν φαῦλον πρᾶγμα*). Gij ... zult zeker om dien gemoedlyken handel (*het veranderen van kerkgeloof*) uw Zoon niet haaten, *Leev.* 1, 62.

> Maer noch is 't verr' de meeste schande,
> Dat hy, die my hier toe versogt,
> En aen den loosen handel brogt,
> Is nu gaen reysen uyt den lande.
> CATS 1, 447 *b* (*eene verleide spreekt*).

> ... vangt ... Gods gezant, met God, dien handel aen,
> Geen menschelyk gewelt en kan hem wederstaen:
> Maer jaegt hy eenig quaet *enz.*
> DE DECKER 1, 14 (*Gamaliël, van Joh. den Dooper*).

> Ik geloof 't et is mit jou en de Jonkers knecht meê niet al [te klaar:
> Ik zie jou neerstik en voorschoot hebben meêr as gewoone [vouwen.
> Ik zel elk jou luy handel bekend gaan maaken, je meugt 't et wel vertrouwen.
> V. HAIS, *Verl. Breckje*, 15.

> Het ongeloofiyk nieuws ...
> Dat heel de stad ontruimd was van het heir
> Der Saracenen....
> (ik) Behoorde ... tot den Riddertrein, verspreid
> Om kondschap uitgezonden in het rond,
> Of ook een krijgslist in dien handel broeide.
> HOFDIJK, *Bl. d. W.* 19.

— In toepassing op eene onderneming. || Die zich met gelyke zaaken (*samenzweringen*) gaan mengen, hebben alvooren t' ooverweeghen, dat ... dikwyls yet bysters opborrelt, met het welke ... men ... deur moet, oft den handel den hals laaten breeken, HOOFT, *N. H.* 406. Walsyngham ... wenschte hem hartlyken geluk, oover 't afloopen des handels (*eene ontvoering*), 780.

c) Al wat bij eene bepaalde gelegenheid, ten gevolge eener bepaalde aanleiding, of binnen een zeker tijdsbestek geschiedt of is geschied, als één geheel, één bedrijf gedacht.

α) In het algemeen. || Helpende hen („myne Landsluiden") aan middel om een' ryken schat van tydt te bespaaren: dewyl zy de stof en omstandigheeden van een' zeer breeden handel kunnen plukken uit een beknopt bundel van blaaden, HOOFT, *N. H. Opdr.* 2. Onder de tooneelspelen is het treurspel de naerbootseeringe van eenen doorluchtigen handel, VONDEL 8, 668. De nieuwe Bendvogel (moet) d'onkosten, op deezen gantschen handel (*van zijne inwijding*) loopende, alleen betaalen, DE BEUIN, *Reizen* 1, 5 *b*.

— In toepassing op eene vertooning en derg. || *S.* En buight hy niet? *F.* Zoo gaet de handel (*het optreden van Salmoneus als Jupiter*) echter voort, VONDEL 7, 87.

β) Benaming voor een zoodanig gedeelte van een tooneelstuk waarin een bepaald gedeelte van de geheele handeling wordt afgespeeld; bedrijf; lat. *actus*, fra. *acte* (enz.). Verg. de opmerkingen bij BEDRIJF in de bet. B, 2 en zie eene der beteekenissen van HANDELING. || *Hierusalem verwoest.* De eerste handel, VONDEL 1, 679 (a°. 1620). De tweede handel, 698. (*enz.*). — *Palamedes.* De eerste handel, VONDEL 2, 361 (*Palam.*, uitg. 1625). De tweede handel, 381 (*enz.*).

d) In toepassing op een gevecht.

> Maer siet de tijt genaeckt dat Caesar op de baren
> Quam met de gansche vloot geweldig uyt-gevaren;
> Daer hout het spelen op, daer gaet den handel aen,
> Daer toont sich al het volck genegen om te slaen.
> CATS 2, 173 *b*.

e) Soms niet veel anders dan: zaak. || Alsoo staet den handel. Ainsi est l'affaire. *Ita negotium est*, PLANT.

> Gij zegt, gij weet niet, hoe de aanstaande Bruid
> De zaak beschouwt. — Die handel smaakt mij niet.
> V. LENNEP, *Poëz.* 11, 175.

C) Afzonderlijke vermelding verdient de vroeger gebruikelijke term: *de handel van* (*de*) *liefde*, *de handel der amoreusheid*, die in geheel verschillende opvattingen voorkomt.

1) De liefde (opgevat als een wezen of als eene hartstocht), als handelend gedacht. Eene collectieve benaming voor: het gansch bedrijf, al het doen en werken van de liefde. Bekend als titel van een rijmwerk (lang aan J. B. HOUWAERT toegeschreven; zie *Tijdschrift* 8, 231; 12, 206 en 320), en als zoodanig b. v. te vergelijken met een titel als *De Spiegel der Minnen* (van V. RIJSSELE). || Den Handel der Amoreusheyt, Begrepen in dry Boecken, inhoudende dry excellente, constige, soet-vloyende, Poetische spelen van sinnen, van Jupiter en Yo, met *enz.*... Tot Bruessele by Jan van Brecht. 1538.

2) De liefde, de minnekunst, als het voorwerp der handeling. Het uitoefenen —, de uitoefening van de liefde, van de minnekunst. Verg. het nog gebruikelijke *minnehandel* en hd. *liebeshandel*. || Om in de handel van Liefde wel te bedyen, Is 't niet genoegh dat ghy seght *enz.*, VISSCHER, *Brabb.* 134.

> Gy moet veynzen in u vryen,
> En voor eerst u dapper myen,
> Dat geen menschen kunnen zien,
> Dat wy liefdens handel drijven.
> KRUL, *P. W.* 3, 373 *a*.

III) Het handelen in den zin van het spreken over —, het bespreken van iets.

1) Bespreking, onderhandeling, en wel inzonderheid eene zoodanige als plaats heeft met het doel om te komen tot het sluiten van eene overeenkomst, een verdrag enz.; abstract (t. w. de daad van het bespreken of het onderhandelen), zoowel als meer concreet (de bespreking enz. opgevat als een gesloten geheel, als eene eenheid, als een bepaald feit). Thans nog eenigermate gebruikelijk in de samenst. *Vredehandel.* || Den handel over den vrede van Utrecht, WEIL. — Desen handel met Don Jan, was velen ... seer suspect, BOR, *Ned. Oorl.* 10, 214 *d*. Onder deze (t. w. *onder de hoofden der bondgenooten*) ging een heete handel om. Men dard'er wel uitslaan, van zich meester te maken over den persoon des Konings, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 67. Ick hoop dat de handel van stilstant niet t'eenemael overstuyr drijft, HOOFT, *Br.* 2, 26. De handel van 't bestant, 2, 30.

Of ick u uit mijn' naem bevel te handlen gaf,
En hielme buiten scheuts: wat kon die handel schaden?
VONDEL 9, 107 (*David tot Joab*).

— *In* of *onder handel zijn*; *in handel staan*; *in handel treden*; *den handel (af)breken*; *de handel staat* (heeft geen voortgang), en derg. || Haer trouwen gaet seer seltsame toe ..., de gemeene wijse is daer van dese, als twee persoonen onder handel zijn, soo comt eerst de Vader van den Bruydegom .., ende presenteert eenighe giften *enz.*, *Begin e. Voortg.* 15, 153 *b*. Hoe dat het wesen mag, den handel werd gebrooken, CATS 3, 56 *a*. Maer om een vreemt geval .. Soo was het dat men flucks den handel wederhiel, *Ald.* Nu t'wijl den handel stont, en dat *enz.*, 3, 56 *b*. Tijdinge ... dat de Spanjaert met Engelandt in handel staet, om schepen van daer, die hem zijne koomanschappen uit Brasil op zee geleiden ... zouden, HOOFT, *Br.* 2, 150. Dat Quaaderebbe ... in handel van opgeeven trad, HOOFT, *N. H.* 12.

De strijdbre Grobbendonk gedwee nu, is te vrede,
Dat Bisschop, burgerij, soldaet, in handel trede,
En 't leste lot het al verderf tot inden grondt.
HOOFT, *Ged.* 1, 313.

2) Bij MARNIX in elders nog niet aangetroffen, niet overduidelijke opvattingen.

a) Bespreking, in den zin van verhandeling (verg. lat. *tractatus*). || Wy (souden) .. desen ... proefsteen des Goddelijcken woorts ... voor de handt behooren te nemen, om desen onsen handel daer op te richten, MARNIX, *Geschr.* 2, 5. Op dat men onsen gront wel verstae, sal het aller eerst van nooden zijn, dat men wete tegen welcken lieden wy desen onsen handel hebben aengegrepen, 2, 6. Nu laet ons op het tweede hooftstuck deses handels comen, 2, 41.

b) Overdrachtelijk. Het onderwerp waarover iemand handelt; punt (van bespreking of van behandeling). || Dat heeft Sebast. Franck seer sterck gedreven ... so wel in alle zijne andere boecken, als sonderling in twee boecxkens op desen handel gemaeckt, MARNIX, *Geschr.* 2, 42.

IV) In bijzondere opvatting. De handeling van koopen en verkoopen: koop en verkoop. Wellicht, zoo niet waarschijnlijk, eene verkorting van het znw. *koophandel*: de *handel*, het behandelen van, het onderhandelen over *koop* (koopmanschap; koop en verkoop), en dus in den grond eene afleiding van *Handelen*: met of over iets doende zijn, het over iets trachten eens te worden. Deze opvatting van het woord schijnt ook te worden gesteund door het vroeger voorkomende *handel van commercie* (zie b. v. V. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 1, 163), of *handel van koopmanschap* (*commercium*, *negotiatio*, bij KILIAAN), waarnaast men ook vindt *handel in de koopmanschap* (*trafique de marchandise*, enz., bij PLANTIJN); verg. ook het bij KIL. voorkomende *koopmanshandel*. Voor het Mnl. is *handel* in deze beteekenis nog niet aangewezen, doch *koophandel* evenmin (zie VERDAM 3, 1839 op *Coop*, 1). Verg. KOOPHANDEL.

A) Handelen, of (met het bep. lidw.), het handelen (onderhandelen) over koop en verkoop, of over het sluiten van een koop (in het algemeen of bij eene bepaalde gelegenheid); de beteekenis die den overgang vormt tusschen *handel*, onderhandeling (zie hierboven de bet. III) en die van: koopmansbedrijf, aanstonds hieronder bij B). Thans ongemeen. || Toch alsoo niet geraden vonden met haer om soo kleyne beuselinge in ongenuchte te comen, hebben goet gevonden den handel te staecken; ... om dat ... de voorsz Nootenmuscaten de besten niet en waren, *Begin e. Voortg.* 11, 34 *b*. Jozef is aan ... de Midianitische kooplieden verkocht.... Juda, die ... dien handel heeft aangeraden, heeft *enz.*, BEETS, *Versch.* 5, 25.

Koopt onbesien, het sal u rouwen;
En meest in handel met de vrouwen.
CATS 1, 495 *c*.

B) Handelen, of (met het bep. lidw.): het handelen in den zin van: het doen van koopmanszaken, het drijven van koopmanschap.

1) In het algemeen. || De natuur van den handel bestaat in 't goedkoop inkopen, en in 't uitslaan met de grootste winst, welke de eerlykheid lyden kan, V. EFFEN, *Spect.* 2, 47. Wanneer hij ..., om zaken van handel, zich naar de stad begeven zou, CONSC. 1, 63 *b*. Alle handel ... is min of meer speculatie, d. i. het vooruitzien van de toekomstige behoefte of van het toekomstig aanbod, VISSERING, *Handb.* 1, 123. Een voedsel (*de haring*), dat anders spoedig bederft en niet verzonden kan worden, werd, door die bewerking (*het kaken*) verduurzaamd, een voorwerp van handel, FRUIN, *Tien J.* 185. Vreedzame handel, niet vrijbuiterij, ... was het doel dezer compagnie, 220. Voordat handel, woeker en zorg de overhand namen, 232.

Merkuur, des koopmans God, beleyder van den handel,
Die met sijn gladde tong nu koopt, en dan verkoopt.
VONDEL 3, 450.

— Met een bnw. van gunstige of van ongunstige beteekenis, ter aanduiding van den aard of het wezen van het handelen, of van de wijze waarop het doen van koopmanszaken plaats heeft enz. || Eerlijke, oneerlijke handel. — Hij bande de Joden uit Vlaanderen om hunne schreeuwende woekerij en kwaden handel, CONSC. 4, 226 *a*. De effectenhandel, voor zoo ver hij wezenlijke, opregte handel (*en geen windhandel of zwendelarij*) is, is niet anders dan omzetting van kapitalen, VISSERING, *Handb.* 1, 125. De reëele handel in effecten, 1, 132. De klagt ... dat de opregte handel door het effectenspel verdrongen wordt, VISSERING, *Herinn.* 1, 130.

— *Handel is handel!* Spreekw. zegsw., waarmede men uit wil drukken, dat in zaken van koopmanschap het gemoed niet mede heeft te spreken. Verg. nhd. *beim handel wird nicht gebrudert!*

2) Het handelen, het doen van koopmanszaken als bedrijf beschouwd. Bedrijf of het bedrijf van den koopman of van een koopman. Gewoonlijk in toepassing op het bedrijf van groothandelaars en grossiers, doch ook wel op de nering van den verkooper in het klein. Hierbij het verkleinw. *handeltje*,

klein bedrijf; kleine of geringe nering (b. v. in toepassing op een winkel- of marskramerszaakje).

a) Beschouwd als een middel van bestaan. || Voor den handel opgeleid, bestemd worden: *voor het koopmansbedrijf*. — Eene volkomen vrye concurrentie is in den Handel ... een waare grondregel der natuur, en de éénigste voorwaarde *enz.*, CHOMEL 2786 *b*. In Amsterdam leeft alles van den handel, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 48. Sedert eenige jaren had hij zich naar de stad begeven om er geluk in den handel te zoeken, CONSC. 1, 326 *b*. Met den handel is het tegenwoordig zóó, dat men bij de hand moet zijn, wil men wat verdienen, VISSERING, *Herinn.* 1, 197. Men moet in den handel ook het vuile geld aannemen, BEETS, *C. O.* 30.

> Grooten rijckdom, kleyn begin;
> Kleynen handel, soet ghewin,
> Spellen, spillen, peck en ter:
> Eerst de meers-korf dan de ker.
> V. D. BORN, *Sedigh Lev.* 252.

— *In den handel gaan, zijn* enz.: in koopmanszaken; in het of in een koopmansbedrijf. || Zijn oudste zoon studeert, en de tweede gaat in den handel. Hij heeft twee zonen in den handel. Zijn grootvader was in den handel.

— *Iemands handel*: het koopmansbedrijf, de „zaken" van een bepaald persoon. || Gaat onze handel niet naar wensch? CONSC. 3, 289 *a*. Ik speel wel oordje-dood in mijnen handel, omdat er moet gezorgd worden; maar *enz.*, 3, 373 *b*. Hij had met zijnen handel menigen penning bijeengegaard, VISSERING, *Herinn.* 1, 92.

> De man moet op de straet om sijnen handel gaen,
> Het wijf moet in het huys de keucken gade slaen.
> CATS 1, 317 *a*.

— Vaak wordt *handel* genomen in den zin van: het bedrijf van de gezamenlijke kooplieden van hetzelfde land, dezelfde plaats, enz., en beschouwd als een der hoofdbronnen van de volkswelvaart. || Alles wijst aan dat de handel eene eerste voorwaarde van bestaan voor Nederland moet zijn, VISSERING, *Herinn.* 2, 7.

b) Het koopmansbedrijf beschouwd als een vak van kennis. || Lijst van in den handel voorkomende woorden en uitdrukkingen, *Titel*.

— *Den handel leeren*, enz. || Hij is op een kantoor om den handel te leeren. — Een jong mensch ..., die ... aan een der voornaamste kantoren van Rotterdam den handel bestudeerde, BEETS, *C. O.* 248.

c) Overdrachtelijk. Als eene collectieve benaming voor allen die het koopmansbedrijf uitoefenen, t. w. voor de gezamenlijke handelaars van eene stad, van een land enz., of voor den koopmansstand in het algemeen. || De handel heeft in talrijke adressen breedvoerig ontwikkeld, hoe weinig *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 2, 57.

3) Benaming voor het door den koophandel ontstaande verkeer: ruil-, koopverkeer, in 't groot of in het klein.

a) In het algemeen.

— *Een „artikel" in den handel brengen*: in het koopverkeer brengen; tot een voorwerp van koophandel maken. Vandaar: te koop stellen; (voor geld) verkrijgbaar stellen.

— *Niet in den handel*. Op den titel van een boek of van een kleiner drukwerk (een gelegenheidsgedicht of iets derg.), ter aanduiding dat het niet te koop, niet algemeen voor geld verkrijgbaar is, maar „voor de vrienden" of „als handschrift", d. w. z. ter onderhandsche uitdeeling door den schrijver, is gedrukt.

— *In den handel*: in het koopverkeer; vaak bijna zooveel als: onder kooplieden. || In den handel vordert (men) dat een ... bos draad ... uit zoo weinig einden ... mogelijk bestaat, KUYPER, *Technol.* 1, 211. In den handel (geeft men) hare lengte (*die der zeisen*) (aan) in spannen en handbreedten, 1, 532.

b) Als eene benaming voor de tusschen bijzondere personen en volken, steden, en landen of wereld-deelen plaats vindende uitwisseling van voortbrengselen van de natuur of van de nijverheid. Dikwijls tevens met bijgedachte aan de uit dat verkeer voor personen, volken, plaatsen, landen enz. voortvloeiende voordeelen, de daarmede gepaard gaande bedrijvigheid enz. || De scheepvaart is niet anders dan de hulpe des handels, VISSERING, *Handb.* 1, 133. Bemoeijelijking van de scheepvaart in het belang des handels is gelukkig niet meer van onzen tijd, *Ald.* Hij heeft heldere denkbeelden over ... den loop des handels en de beteekenis van het crediet, VISSERING, *Herinn.* 1, 156. Onze kronieken melden van de geschiedenis des handels slechts nu en dan, als bij toeval, eenige bijzonderheden, FRUIN, *Tien J.* 187. Gelijk de handel den krijg bekostigde, zoo voedde de krijg wederkeerig den handel, 190. Onbekend met de wetten, die den handel regeeren, 195. Den nog weinig beduidenden handel, 209. Den omvang des handels, ... den bloei der nijverheid, 226.

> Tunis ... En die met hun (t. w. *met de Tunitanen*) aengespannen
> 's Handels loop en maetschappy
> Steuren, recht als zeetyrannen,
> Nolt verzaet van stroopery.
> VONDEL 7, 758.

c) Vergezeld van eene bepaling die den aard of de soort van het ruil- of koopverkeer aanduidt. || Dewijle daer (*in zekere zee*) soo een handel ende samenvoeringe van Koopmans Waren is, *Begin e. Voortg.* 7, 49 *a*. Eene nieuwe geoctrojeerde Vereeniging . , aan wier deelhebbers een buitengemeen voordeelige uitsluitende handel op de Spaansche koloniën in Zuid-Amerika werd voorgespiegeld, VISSERING, *Herinn.* 1, 143. De handel op Duitschland bracht weer anderen *handel* voort; ter ruiling tegen ... hout en ... wijn werd zout en haring ... aangevoerd, FRUIN, *Tien J.* 183. Die handel (heeft) nog weinig te beteekenen, maar later *enz.*, 202.

4) Gebruik van het woord, ook in vaste verbindingen en staande uitdrukkingen, in de eene of andere der onder 1—3) vermelde beteekenissen of schakeeringen.

a) In eigenlijke opvatting.

— *Handel —, den handel —, een handel drijven* (voorheen ook *doen*), *in* of *met* zekere goederen of waren enz., *op* of *met* zekere personen, volken, plaatsen, landen enz.: koopmanszaken doen, het koopmansbedrijf, of een koopmansbedrijf van bepaalden aard, uitoefenen, *in* of *met* de goederen (enz.) die genoemd worden, *op*, d. i. in de richting van —, met bestemming naar, of *met* (d. i. in onderling verkeer met) de personen, volken, plaatsen, landen, enz. van welke sprake is. De hoedanigheid van de zaken of van het bedrijf wordt vaak door een bnw. aangewezen (*voordeelig, druk, levendig* enz.). || Die met schepen ter zee afvaren, handel doende op groote wateren, *Ps.* 107, 23. Kooplieden, die haren handel drijven door de geheele werelt, of omliggende landen, *Kantt.* op *Nahum* 3, 16. Een kostelijck ende magnifick ghebouw, alwaer wy den handel dryven onder de directie van den Coopman Jacob Speck, *Begin e. Voortg.* 15, 127 *b*. Vlecken ... Daer vrouwen handel doen en groote saecken pleegen; Jae reysen overal, CATS 1, 317 *b*. De Spaensche Coop-lieden ..., die op dese Nederlanden zeer grooten

handel pleghen te doen, WSSELINCX, *Verloogh* (a°. 1608), aangeh. in FRUIN, *Tien J.* 188. Die ... handel dreef in steenkolen, kalk en plavuizen, SEIPGENS, *Kap. v. Bardelo*, 2. In deze waren ... werd vanouds de groote handel gedreven, FRUIN, *Tien J.* 181. Dat nergens ter wereld een zoo uitgebreide handel gedreven werd, 183. Dat wij handel dreven met den Spanjaard, 196. Onze kooplieden (dreven) ... een voordeeligen handel, *Ald.* De Turksche havens, waar de Franschen een aanzienlijken handel drijven, 202. Hoe Hollandsche kooplieden met de inlanders een drukken handel dreven, 208.

Men vint een seldsaem lant, daer slegts alleen de wijven
Ook met het buytevolck den ganschen handel drijven;
De man die broelt in huys, en moeyt hem met het kint.
CATS 1, 317 *b*.

De waerde Schilder-kunst verdient al grooter lof,
Want boven haer vermaek soo komt 'er voordeel of.
Ick winne machtig gelt, ik make groote stucken,
Oock weet ick op de plaet de Vorsten uyt te drucken:
Hier drijf ick handel meed', en vry met groot gewin.
2, 195 *b*.

— *Handel* of *de handel in* (vroeger ook wel *van*) *iets* (t. w. *in* of *van*) eenige koopwaar enz.): waarvan de genoemde koopwaar het voorwerp is. || Omme aldaer (*op West-Sumatra*) den handel in te voeren van het grof Peper, *Begin e. Voortg.* 15, 127 *b*. Inde Stadt Iamby ... hebben wy eenen handel ende stapel van Peper, *Ald.* Verboden (zijn) de handel in slaven *enz.*, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 861. De handel in vergiften, in buskruid enz., *Ald.* Tot den verboden handel behoort ook de handel in oorlogsbehoeften met den vijand, *Ald.* Den handel in allerlei schuldbrieven, aandeelen, en andere ter beurze verhandelbare titels, VISSERING, *Handb.* 1, 125. Compagniën ... tot handel in menschenhaar, VISSERING, *Herinn.* 1, 147. Om den handel in edele gesteenten grondig te leeren, FRUIN, *Tien J.* 212. Maatregelen, om den zoogenaamden handel in jeugdige vrouwen en meisjes tegen te gaan, *Besl. v.* 27 Dec. 1888 (*Stbl.* 228).

— *Handel in* (*enz.*) als naam voor een koopmansbedrijf of eene grossierderij, eene winkelzaak; dikwijls als winkelopschrift. || Handel in koloniale waren, in schrijfbehoeften, in brandstoffen. Handel in oude en nieuwe boeken.

— *Handel* of *de handel met* een volk, een land, een werelddeel: in onderling of wederzijdsch verkeer met het genoemde volk enz. || Inrigtingen, waardoor ... de Handel met de Buitenlandsche bezittingen en Coloniën van den Staat, zal worden bevorderd, *Staatsregel.* 1798, *a.* 51. Hij ... verbood ... allen handel met den Spanjaard, FRUIN, *Tien J.* 195.

Arabië geeft ons sijn wieroockvat ten beste.
De handel met den Pers tot noch toe niet verflaeut.
Hy mangelt sijne sijde, en sijn kottoene waren.
VONDEL 3, 448 (*Op het Oostindisch Huis*).

— *Handel, de handel op* eenig land, gewest, werelddeel en derg.: in de richting van dat land enz. || Een goed deel van den handel van Keulen op het Noorden (ging) ... langs den Rijn en den IJsel, FRUIN, *Tien J.* 183. De veel grootere winsten van den handel op Amerika, 188. Amsterdam, ... de zetel van den handel op het Noorden, 191. De handel op Spanje (werd) verboden, 195.

— Wien, of welke plaats, welk land enz. de *handel* aangaat of betreft, met of naar welke plaatsen of streken hij gedreven wordt enz., vindt men ook uitgedrukt door een bnw., een vnw., of eene bepaling in den 2den nv. en derg. || Als zij (*de Spaansche kooplieden*) begonden te ghevoelen ende te smaken wat grooter profijten de Indische handel gaf, soo hebben sy ons haren ouden handel alleynskens overgelaten en haer meest tot den West-Indischen handel begeven, WSSELINCX, *Verloogh* (a°. 1608), aangeh. in FRUIN, *Tien J.* 188. (*De Koning*) die, naer hun verstandt, hier mede zijnen West-Indischen handel in den grondt hobbelt, HOOFT, *Br.* 2, 106. (*De stad Amsterdam*) lade op sich, om al haer handel en gewoel, Den nijd van nabuursteên, VONDEL 2, 185. Ge hadt toch ... uwe kolonien, ... en uwen transatlantischen handel, VISSERING, *Herinn.* 1, 52. Eene betere regeling van onzen kolonialen handel, 1, 63. Amsterdams handel bloeit schooner dan ooit, *Ald.* Alle schrijvers over het verval van den Nederlandschen handel, 1, 130. Dat Hollands handel er door te gronde geholpen werd, 2, 3. Den tegenwoordigen toestand onzes handels, 2, 50. Den binnen- en den buitenlandschen handel, 2, 56. Brugge ... en later Antwerpen namen weinig deel aan de scheepvaart, die haar handel bezig hield, FRUIN, *Tien J.* 183. De voorwaarden van den bloei van den Hollandschen handel, 195. Dat Elisabeth tegen onzen handel met Spanje ijverde, 196. Dewijl hun handel, met den onzen vergeleken, niets te beduiden had, 203. De gebruiken van den overzeeschen handel, 211.

— Oneigenlijk vindt men *handel drijven in* of *met iets* gebezigd in verschillende opvattingen, hetzij eenvoudig als: altijd, of druk, met iets bezig, met iets in de weer zijn, hetzij in den ongunstigen zin van: uit of door middel van iets dat men bezit zich bevoordeelen, of althans daarvan een baatzuchtig gebruik maken. || Chrisje, die zo sterk handel dryft in de *daarommen*, als ik in de *waarommen*, moest my ... eens vertellen, *waarom* men *enz.*, *Leev.* 8, 232.

God! Gy zaagt my heel mijn leven
Aan natuur- en leedgenoot
Onvermoeid ten beste geven, ...
'k Dreef nooit handel met de gaven
Door uw goedheid my besteed.
BILD. 12, 151.

— *Handel* of *de handel* gedacht of genoemd in verband of in tegenstelling met andere bedrijven of met andere bronnen van bestaan of van volkswelvaart, als *nijverheid*, *landbouw*, *scheepvaart*. || De minister, het ministerie van Waterstaat, Handel, en Nijverheid. — Wie heeft dan gedurende den stilstand van handel en nijverheid al het verlies geleden? CONSC. 3, 235 *a*. Haar voornaamste bestemming (*van de telegraaf*) is ten dienste van handel en zeevaart, VISSERING, *Herinn.* 1, 50. De belangen van handel, fabrijken en landbouw, 2, 22. Een belang van handel en scheepvaart, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 3. Overtuigd dat in den regel alle uitsluitende octrooien van scheepvaart en handel voor het algemeen nadeelig zijn, FRUIN, *Tien J.* 223.

Ons schiprijck Nederlant, in handel hoog geresen,
Was daer (*in Engeland*) al lang benijt om dat geluckig wesen.
CATS 3, 56 *a*.

— *Den handel beschermen, bevorderen, opbeuren* enz., of *belemmeren* en derg. || Dat ten gunste van dezen of genen de handel werd belemmerd, VISSERING, *Herinn.* 2, 2. De propositie van Willem IV tot opbeuring des handels, 2, 4. Alles te gelijk te beschermen, den landbouw, de fabrieken, den handel en zelfs den verbruiker op den koop toe, 2, 53. Een stelsel ... dat ... den handel aan banden legt, 2, 58. Begeerig om ... kunst en wetenschap, handel en letteren (zooveel mogelijk) te ontwikkelen, JORISSEN, *Hist. Stud.* 3, 124.

— *Vrije handel*: die niet bemoeielijkt of belem-

merd wordt door maatregelen (inzonderheid heffingen) van overheidswege. Vandaar *Vrijheid van (den) handel* en derg. Verg. VRIJHANDEL. || Int Coninghrijck van Borneo hebben wy mede den vryen handel van Diamanten ende Lapis Bezoar, *Begin e. Voortg.* 15, 127 *b*. De strijd, dien de vrije handel in granen in deze landen te bestaan heeft gehad, VISSERING, *Herinn.* 2, 1. Den ... graaf bewilligde men ... buitengewone beden, mits de handel werd vrijgelaten, 2, 2. Men heeft dikwerf het verband opgemerkt dat er tusschen vrijen handel en burgervrijheid bestaat, FRUIN, *Tien J.* 192. Stelselmatige voorstanders van den vrijen handel, 193. Dat ... Oldenbarnevelt reeds ... vrijheid van handel als stelregel (had) aanbevolen, 223.

— *De handel bloeit* enz., of *kwijnt, verloopt, staat stil* enz. || De handel (moest) stilstaan, beroofd van hulpmiddelen, van handen, van geld, v. D. PALM, *Gedenkschr.* 49. Terwijl alom de handel stilstond, VISSERING, *Herinn.* 1, 64. Ik heb goeden moed; de handel is levendig op Java, en wie daar werken wil *enz.*, 1, 66. Is het dan wonder, dat de handel kwijnt, dat de nering verloopt? 2, 16. De handel zou verloopen, FRUIN, *Tien J.* 194. Wat de handel lijden mocht, de winsten overtroffen de verliezen toch verre, 201.

— *Tak van handel* of *van den handel*: onderdeel, bepaald vak, bepaalde groep enz. van (het) koopmansbedrijf of van (het) ruilverkeer. || Alsof de ééne tak van handel voor de volkswelvaart belangrijker en voordeeliger ware dan de andere, VISSERING, *Handb.* 1, 119. De vrije graanhandel ... (heeft) met zich andere takken van handel en nijverheid opgevoerd *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 2, 1. Hij meende één tak van handel te verbieden, inderdaad deed hij allen handel stilstaan, FRUIN, *Tien J.* 195.

— Talrijke vaktermen dienen om de verschillende groepen of soorten van het koopmansbedrijf of het ruilverkeer te benoemen. Verg. daarvoor b. v. VISSERING, *Handb.* 1, 119 en zie vooral de Samenst. als tweede lid.

b) Min of meer met persoonsverbeelding, immers (in eene der beteekenissen 1—3) gedacht of voorgesteld als zelfstandig en bewust handelende of als eene handeling ondergaande enz. || De vraag, of het goed zij dan niet, dat de handel vele en velerlei tusschenpersonen gebruike, VISSERING, *Handb.* 1, 121. Waar goede waterwegen zijn, heeft de handel weinig behoefte aan middelen van vervoer te lande, tenzij *enz.*, 1, 134. De handel (heeft) nu den weg gekozen, die korter en veiliger te gelijk is, VISSERING, *Herinn.* 1, 50. De handel (is het) ... op wien alle verwijten worden uitgestort ...; des handels schuld is het zoo de prijzen hoog, des handels schuld zoo die laag zijn; den handel wordt het geweten, zoo de markt overvoerd is, den handel evenzeer, wanneer er gebrek ontstaat, 2, 30. Dat het de Handel is geweest, die Amsterdam en Rotterdam uit moerassen heeft doen oprijzen, 2, 35. De binnenlandsche producent ..., die anders zich zelven uit eigen akker (zonder tusschenkomst van den handel) gewoon was te voeden, 2, 48. Door het geweld van den krijg vandaar gedreven, werden handel en nijverheid herwaarts gelokt, FRUIN, *Tien J.* 191. De handel draagt zorg, dat er altijd overvloed van hout wordt aangevoerd, 204.

— Soms geheel als een allegorisch persoon. || In den optocht was een wagen met eene figuur, den Handel voorstellende.

> De Handel had zijn' arm om Amsterdam geslagen;
> Hij gaf haar luister, magt, en veerkracht.
> HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 19.

5) Vertier, omzet; soms bijna zooveel als: k lust. In uitdrukkingen als: (*Er is*) *veel, we geen handel*; *de handel is levendig, flauw, gedr* enz. || De markt (*ter beurze*) was heden vast, weinig handel. — IJzer flauw, met eenigen ha in Schotsche ceelen. — Kaas. Aangevoerd 279 wag handel matig. — Handel in vette runderen traag Boter. Aanvoer 126/8 ton; handel redelijk. — rundvee was de handel over het geheel eenig opgewekter, in varkens vlug en in schapen p houdend. — De handel in kleine (Edammer kaas) lig, in andere soorten stug. — Stieren: handel ma prijshoudend. — Omtrent den handel in Goudsche is weinig nieuws. Fijne soorten werden wel vlugger omgezet. — Met den handel in ma kaassoorten bleef het goed gaan (*Marktberic uit de dagbladen*). — Men ging naar de Beurs ja, waarom? ... Handel was er toch niet, VISSER *Herinn.* 1, 52.

6) Handelsdrukte. || Hamburg, Rotterdam, werpen zijn steden met veel handel.

V) Alleen in Zuid-Nederland voorkomende be kenissen.

A) Bij landbouwers. *De handel van eene koe* hoeveelheid melk en boter die zij gewoonlijk g (DE BO² 355 *a*); derhalve eigenlijk: datgene de koe voortbrengt („doet"), de „doening" van koe? || Eene koe heeft eenen grooten, of e goeden handel, wanneer zij veel melk en boter g Die koe is maar kleen van handel. De handel die koe is niet groot. Die koe is bij de baat, aan 't zwellen van den uier kan men reeds zien zij goed van handel moet zijn, *a. w.* 355 *a-b*.

B) Bij kaartspelers. Het geld dat elke speler zich op tafel legt (DE BO² 355 *a*). || Zijnen ha verliezen. Iemand geheel zijnen handel afspel *t. a. pl.*

C) *Wel in zijnen handel zijn*: van iets wel v zien zijn (West-Vlaanderen, zie SCHUERM.).

Afl. *Handelloos* (zie ald.).

Samenst. afl. (in de bet. III) *Handelsluit* sluiten van eene onderhandeling; bij uitbreidi overeenkomst, verdrag („Volghends de verdin en *handelsluytingen*, gemaakt oft noch te maak by gemeyn goeddunken der breede Staaten", HOO *N. H.* 809); *handelwekking*, opwekking tot ond handeling („De Landtvooghdt ... vond goedt, eeni zaadt van *handelwekking* in den windt te werpen HOOFT, *N. H.* 275).

— In de bet. IV) *Handeldrijver*, die han drijft, handelaar, koopman („de nijvre *Handeld ver*", BILD. 8, 36; „Dingen ..., welke hij, *handeldrijver*, bijzonderlijk moest kennen", CU 1, 13 *b*); *handelhater* („Neptuin ... trotst elcken *handelhaeter*", VONDEL 7, 647); *handelin ker* („'t heir der kielen ..., Die *handelkweekers*, beschermers van de zee", DE MARRE, *Besp.* 106).

Koppel. (in de bet. IV) *Handeldrijven* (zie ald.

— Voorts in de bet. III) *Handelsluiten*, m onz., het sluiten van eene of van de onderhandeli over iets, bij uitbreiding: overeenkomst, verdr („In meening ... het *handelsluiten* daar door vertraaghen", HOOFT, *N. H.* 945).

Samenst. (in de bet. IV) *Handelmaatschapp -schat, -schip, -zegel* (zie die woorden). — In d vorm van den 2den nv. *Handelsaangelegenhe -artikel, -balans, -bank, -bediende, -bedrijf, -belas -betrekking, -beurs, -beweging, -blad, -boek, -co pagnie, -correspondentie, -crisis, -daad, -drukker -drukte, -essayeur, -factorij, -firma, -gebruik, -gen -geschiedenis, -gewas, -gewoonte, -gild, -god, -gro heid, -haven, -huis, -kade, -kantoor, -krediet, -kri*

-kweekerij, *-lichaam*, *-lood*, *-macht*, *-man*, *-merk*, *-monopolie*, *-monster*, *-onderneming*, *-overeenkomst*, *-papier*, *-plaats*, *-politiek*, *-recht*, *-reiziger*, *-rekenen*, *-school*, *-stad*, *-stand*, *-statistiek*, *-tak*, *-term*, *-tractaat*, *-vaartuig*, *-vennootschap*, *-verdrag*, *-vereeniging*, *-verkeer*, *-vermogen*, *-vertier*, *-vlag*, *-vloot*, *-voorraad*, *-vriend*, *-vrijheid*, *-waar*, *-waarde*, *-weg*, *-wereld*, *-wetenschap*, *-wetgeving*, *-wijk*, *-zaak* (zie die woorden).

— In de bet. III). Verouderd. *Handelbraak*, braak, verbreking eener overeenkomst; lat. *recessio a contractu* („*Handelbraeck* is wanneer die t'zamen gehandelt hebben malkander ten weder-zijde bevrijden, met wedergheving van 't gunt ontfangen zoude mogen zijn", DE GROOT, *Inl.* III, 42, § 2).

— Voorts (in de bet. IV), deels verouderd, deels meer toevallig gevormd of (voorzooveel de bepaalde vakwoorden aangaat) niet, of althans minder, algemeen bekend of gebruikelijk. *Handelbreuk*, eene verdietsching van: bankroet („Hy wilde dat de vorst door strenggestaafde wetten, De *handelbreuken*, zelfs de kleenste, zou beletten", FEITAMA, *Telem.* 278); *handelcijfer*, cijfer, getal dat op den handel betrekking heeft („*Handelcijfers*. Overzigt van den in- uit- en doorvoer der Nederlandsche Handelsartikelen *enz.*", *Titel van een geschrift van* Mr. J. L. DE BRUYN KOPS; n°. 1857); *handeldeelgenoot*, vennoot, compagnon („Terwijl der vaders schraapzucht ... *handeldeelgenoot* en gast Bedriegt door ontrouws snoode treken", OOSTERDIJK, *Hor.* 127); *handelglans*, luister, aanzien ten gevolge van den handel, het handelsverkeer enz. („In Gent des wevers werktooneelen Doen *handelglans* en schatten deelen", V. ACKERE, *Winterbl.* 331); *handelkiel*, koopvaardijschip („Een halve waereld dreef in vlugge *handelkielen*", DE MARRE, *Besp.* 34); *handelkroon* („den nijvren zoon, Die ... De pronk is van haar *handelkroon* (t. w. *van Rotterdam*)", TOLLENS 12, 68); *handelstaf*, Mercuriusstaf („(*het Nederlandsche volk*) Verwierf door trouw den *handelstaf*", SPANDAW 2, 183); *handelvest*, groot, bewapend koopvaardijschip (verg. *zeekasteel*) („Hollands Waterleeuw ... klieft het schuimend zout met vlugge *handelvesten*, Berooft de zilvermyn in 't zonbedekkend Westen", DE MARRE, *Besp.* 74); *handelwimpel*, wimpel van een koopvaardijschip („laat ... Oud-Hollands *handelwimpels* zweven Van kust tot kust, van zee tot zee!" BOGAERS 1, 17); *handelzucht* („dat volk ..., bezield Door vlijt en *handelzucht*", LEDEGANCK 106).

— Met een bnw. *Handelrijk*, rijk aan handel, veel handel drijvende („'t *handelrijk* Ceilon", ANTONIDES 1, 53); *handelvrij*, voor den handel vrijelijk openstaande („Geene aerdtsche maght bepaelt de baren En *handelvryen* Oceaen", VONDEL 10, 474).

— Zeer gewoon in den 2den nv. enkelv. *Handelsaardrijkskunde* (ook *handelsgeographie* genoemd), de aardrijkskunde, de beschrijving of de kennis van de landen der aarde, bepaaldelijk beschouwd ten opzichte van hun handel, ten opzichte derhalve van hun voortbrengselen, middelen van gemeenschap en verkeer, en derg. („De *handelsaardrijkskunde* (is) eene wetenschap, die in de eerste plaats voor den koopman in waren en goederen en voor den fabrikant ... van groot belang is, *enz.*", WEEVERINGH 826 *b*); *handelsbedrijven*, handeldrijven („Wat tijdelijck slijcks hebbende ghecreghen Nieuwelijcx met eenich *handels bedrijven* (*enz.*)", V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 1, 60); *handelsbeginsel*, beginsel (in de bet. B, 2, *d*) op het stuk van handelspolitiek („Aan zijne vrijzinnige *handelsbeginselen* is M. steeds getrouw gebleven", *Uit een dagblad*); *handelsbepaling*, welke den handel regelt of beperkt („De *handelsbepalingen*, in betrekking tot de Oost-Indiën", DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 857); *handelsberekening* („De eerste voorwaarden van alle *handelsberekening*: ruime markt, vrije keus van bestemming voor den eigenaar *enz.*", VISSERING, *Herinn.* 2, 56); *handelsbericht* („Aan de kamers van koophandel worden van regeringswege *handelsberigten* medegedeeld om die ter algemeene kennis te brengen", DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 856); *handelsbestaan*, bestaan in den handel, t. w. als handelsman („Ik had nog eenige hoop behouden, dat ik ergens het noodige geld zou hebben kunnen vinden om de vervallende wissels te betalen. Aldus hadde ik mijn *handelsbestaan* verlengd en op hulp ... kunnen wachten", CONSC. 1, 358 *b*); *handelsbloei* („Was *handelsbloei* en handelsgrootheid het fondement van Hollands aloude welvaart", VISSERING, *Herinn.* 2, 41; „Droom langer niet van burgerzegen, En *handelsbloei* en vrij bestaan", V. ACKERE, *Winterbl.* 340; zie ook 345); *handelsboodschap* („Vraagt men u ... naar het doel uwer reis, verklaar, dat gij eene haastige *handelsboodschap* voor uwen meester te volbrengen hebt", CONSC. 4, 59 *a*); *handelscorrespondent*, iemand die briefwisseling voert over handelszaken („De *Handelscorrespondent* in vier talen", *Titel van een boekwerk*); *handelsdollar* (eng. *trade dollar*), zekere zilveren munt in Japan, ter waarde van ongeveer *f* 2,65 (WEEVERINGH); *handelseffect*, papier dat handelswaarde heeft: schuldbrief, wissel en derg. (zie WEEVERINGH); *handelsgemeenschap* („De stad was zeer gunstig aangelegd ..., aan den zoom eener rivier, die haar *handelsgemeenschap* met vele andere plaatsen opende", VISSERING, *Herinn.* 1, 90); *handelsgenoot*, vennoot, compagnon („Mijnheer Walter (was) de *handelsgenoot* haars broeders", CONSC. 1, 327 *a*; „Hij wordt zijn *handelsgenoot*, medeëigenaar van een ontzaglijk fortuin", 4, 25 *b*); *handelsgenootschap* (verg. nhd. *handelsgenossenschaft*), handelmaatschappij, handelsvennootschap („Totdat al deze mindere *handelsgenootschappen* ... zich tot eene enkele Maatschappij versmolten", CONSC. 1, 277 *a*); *handelsgeographie*, handelsaardrijkskunde (zie boven en verg. WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 744 *a*); *handelsglit* (zie bij GLIT, hierboven kol. 126); *handelshoofd*, hoofd, „chef" van een handelshuis („'t Ontsiert, mismaakt, ontwijdt de vrouwen, Gelijk een' priester van Gods kerk, Als *handelshoofd* kantoor te houen", BEETS, 5², 169); *handelsinrichting*, nhd. *handelseinrichtung*, inrichting, instituut tot het drijven van handel („In hoever de republiek ... eene theokratie, ... in hoever zij eene *handelsinrigting* geweest is", BUSKEN HUET, *Rembr.* 2¹, *Voorr.*; zie ook *a. w.* 215); *handelskamer*, niet-officieele benaming voor *Kamer van Koophandel* („Weinigen deden voor den handel ... zooveel als hij. Als chef van een onzer meest geachte handelshuizen, maar bovenal als voorzitter onzer *handelskamer*", *Uit een dagblad*); *handelskapitaal*, bedrijfskapitaal voor eene handelszaak („Reeds hebt gij ... het erfdeel uwer ouders met renten belast om mij een *handelskapitaal* te vormen", CONSC. 1, 342 *a*); *handelskennis*, „de kennis van waren en goederen, de gebruiken bij koop en verkoop op verschillende beurzen van koophandel, de loop der prijzen en koersen, die van vrachten en kosten van verzending, enz.", WEEVERINGH; *handelsketen*, belemmerende handelsverbintenis („Hij vloekt en Edward en 't verbond. Hij zal die *handelsketen* breken", V. ACKERE, *Winterbl.* 306); *handelsklasse*, klasse, schoolafdeeling voor onderwijs in handelswetenschap („Voorstel om aan

de Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus eene *handelsklasse* toe te voegen", *Gemeenteraad van Utrecht*, Juni 1898); *handelskoningin* („Venetië, als eene *handelskoningin* op het middelpunt dezer baan gezeten, dwong de volkeren *enz.*", CONSC. 4, 7 *a*); *handelskroniek*, periodiek verslag van hetgeen er op het gebied van den handel is voorgevallen (titel van een weekverslag in de *Opr. Haarl. Cour.*); *handelskruit*, benaming van eene goedkoope soort van buskruit, tot den ruilhandel met de inboorlingen in Afrika; *handelslei*, naam eener „lei" te Antwerpen (*Boulevard du Commerce*); *handelsloge*, kleine handelsfactorij („Specx had van de regeering der Shoguns oorlof bekomen tot oprichting der *handelsloge* op Firando", S. KALFF, in *Gids* 1898, 3, 82); *handelsloop* („De kronkelwegen en verwikkelingen van den *handelsloop* over den geheelen aardbodem zijn onnaspeurlijk", VISSERING, *Herinn.* 2, 49); *handelslustig* („Kabaaien en sarongs ..., waaraan de meest *handelslustige* oudskleêr geen „massel" meer zou kunnen maken", v. MAURIK, *Tôtôk*², 142); *handelsmeststof*, meststof die voor den uit- en invoerhandel geschikt is („Contrôle van voederstoffen, zaaizaden, kunst- en *handelsmeststoffen*"); *handelsministerie*, nhd. *handelsministerium*, ministerie voor de zaken van koophandel; *handelsmuseum*, museum waar monsters van allerlei handelswaren, grondstoffen enz. te zien zijn; *handelsnaijver* („Slechts *handelsnaijver* en geloofshaat ... zouden hier in het spel zijn geweest", S. KALFF, in *Gids* 1898, 3, 90); *handelsnatie* („De Portugeezen, alsdan de rijkste *handelsnatie*", CONSC. 4, 298 *b*); *handelsnieuws*, nieuwstijdingen aangaande den koophandel (rubriek in sommige dagbladen enz.); *handels-operatie*, -verrichting, -onderneming („Het totaal der jaarlijksche *handels-operatiën*", BEAUJON, *Handel en Handelspol.* 2); *handelspersoneel*, collectieve benaming voor de personen die min of meer ondergeschikte betrekkingen in den handel bekleeden; *handelspolitie*, het toezicht, of de uitoefening van het toezicht op de richtige nakoming van handelsbepalingen, handelsverdragen en derg. (verg. WEEVERINGH); *handelspost*, nederzetting in 't belang van den handel („De uitkomsten op dezen *handelspost* deden denken aan *enz.*", S. KALFF, in *Gids* 1898, 3, 84; „Formosa, ... schakel tusschen den *handelspost* in Japan en het bataviaasch Kasteel", *Ald.* 97); *handelspost*, berichtgever aangaande den handel („De *Handelspost*", Titel); *handelspremie* („*Handelspremiën*. Voorrechten, premiën die aan sommige bedrijven, fabrieken, voortbrengselen, b. v. van den landbouw, enz. worden toegekend, waarmede men dan ten doel heeft dien tak van handel of nijverheid te ondersteunen of haar bestaan mogelijk te maken of te bevestigen", WEEVERINGH); *handelsrelatie* („De Chineezen van den overwal beschikten over geene europeesche *handelsrelaties*", S. KALFF, in *Gids* 1898, 3, 84); *handelsrepubliek* („Yperen, Leuven, Gent, Brugge, zijn feitelijk *handelsrepublieken* geweest; steden, waar ... het eigenlijk gezag bij de burgerij berustte en den handel tot steunpunt had", BUSKEN HUET, *Rub.* 86); *handelsschat* (v. LENNEP, *Poët.* 13, 20); *handelsscheikunde*, de scheikunde in dienst van —, of toegepast tot het herkennen van handelswaren, grondstoffen enz.; *handelsschoot* („Reeds, broedren, ziet ge uw bloei ontloken, Gewekt in Englands *handelsschoot*. ... Zij Edward onze bondgenoot", v. ACKERE, *Winterbl.* 288); *handelsschrijven*, znw. onz., handelsbrief, of geschreven stuk over handelszaken in 't algemeen („Eene nota geheel in den vorm van een *handelsschrijven*", SLEECKX 12, 66); *handelsstaat* („Eenen *handelsstaat*, als den onze", HOFDIJK, *Schets Gesch. d. Nederl.* 77); *handelsstapel* („'s Entrepot of *Handelsstapel*, waar voor milli ... goederen van alle natiën geborgen w CONSC. 1, 109 *b*); *handelsstelsel*, stelsel van ha politiek („Meer nog dan in andere rijken b in Nederland het *handelsstelsel* zich door vrijgevigheid te onderscheiden", *bij* VISSERING, *H* 2, 7); *handelsverbod*, verbod van (den) han bepaalde voorwerpen of artikelen (verg. WEEVER *handelsverbond* („*Handelsverbonden* met En en met ... andere volkeren", CONSC. 3, 13 *handelsverrichting* („Elke *handelsverrigting* tu volken, zoowel als tusschen bijzondere per bestaat in eene ruiling van het meer of min tollige tegen het meer of min noodige", VISS *Handb.* 1, 122); *handelsvestiging* („*Handel gingen* zijn kantoren of factorijen, in verre l te midden van eene .. inlandsche bevolkin sticht met het doel, om de voortbrengselen va bevolking te verruilen tegen Europeesche produ WINKLER PRINS, *Encyclop.* 9, 518 *a*); *hande* („'t Verachte *handelsvolk*", SCHIMMEL, *Dra* 1, 102); *handelsvoordeel*, privilegie, b. v. bes in de vrijstelling van eene heffing of van een bodsbepaling, ter wille van den handel (zi WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 751 *b*) („Van loofde *handelsvoordeelen* kwam niet veel te VISSERING, *Herinn.* 1, 143); *handelsvoorspoed handelsvoorspoed* van Venetië", CONSC. 4, 7 *a*) *delsvoorwerp*, zaak die een voorwerp van koop is („Lage regten .. op die artikelen, well den groothandel behooren of die de massa der *delsvoorwerpen* en dus den grondslag der alge markt voorstellen", *bij* VISSERING, *Herinn.* 2 *handelswetboek*, bij ons *Wetboek van Koop* („Het algemeen Duitsch *handelswetboek*", DE KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 689); *handels* „het overschot van den werkelijken verkoop van goederen enz. wanneer daarvan de inkoop benevens alle onkosten die er voor betaald zijn afgetrokken *enz.*" (zie WEEVERINGH); in 't meen: in of door den handel behaalde winst bewering, dat de *handelswinsten* van één volk dan ten koste van een evenredig verlies va ander volk kunnen verkregen worden", VISS *Handb.* 1, 122); *handelszorg* („'t nijvre we *handelszorgen*", v. ACKERE, *Winterbl.* 116); e

— Als tweede lid. (in de bet. I—III). *M handel, vredehandel, wapenhandel* (zie die woo

— Verouderd of slechts zelden voorkomende

— In de bet. I, 1) *Schathandel*, beheer der g („Vervormers ... (*van staten*), die op den *S handel* wel goede voornemens hebben", DE BE *Jok en E.* 145).

— In de bet. II). *Gerechts-, gerichtshandel*, gene wat voor den rechter geschiedt („Geric handel. Le train de plaidoyer. *Causa, proc iudiciarius*", PLANT.); *krijgshandel*, oorlogsbed de oorlogszaken („Commissaris zoowel ter zake den *krijgshandel* als van de politie", PRUIN, *B v. L.* 50); *oorlogshandel*, hetzelfde („Waar 't *logshandel* geldt, moet vrouwenoordeel dwa v. LENNEP, *Poët.* 10, 160); *rechtshandel*, bd. re *handel*, rechtzaak, rechtsgeding („Wanneer sake aen het gerichte voor u te swaer sal tusschen bloet ende bloet, tusschen *rechts ha* ende *rechts handel*, tusschen plage ende plage soo sult gy *enz.*", *Deut.* 17, 8; „Na eene mis poging (*van Pilatus*), om den geheelen *rechtsha* op Herodes over te dragen", BEETS, *St. Ure* 302); *tooneelhandel*, al wat tot het tooneels

behoort; bij KOEMAN in VONDEL 9, 336, 337, 338, 340 en zie hierboven onder de bet. II, B, 2, *a*); *treurhandel*, treurspel, tragedie („De toestel des *treurhandels* behoorde zoodaenigh te wezen, dat die *enz.*", VONDEL 8, 15; „Om in dezen *treurhandel* nergens het leven ... te bezwijcken", 8, 16).

— In de bet. III). *Zoenhandel*, onderhandeling over eene verzoening („Philips ... scheldt hem voor eenen beveinsden schynheiligh, ... omstooter van allen *zoenhandel*, breeker van voorrechten en bezwoore verbintenissen", HOOFT, *N. H.* 708).

— In de bet. II) met bijgedachte aan de bet. III) en wellicht ook IV) *Lorshandel*, bedriegelijk bedrijf; geknoei; gemodder; ook: heimelijke onderhandeling („Een drogh van zijn ambacht is te behendiger in *lors-handel* van staat", HOOFT, *Henr. d. Gr.* 36 (*Noot*); „'t Hervatten van den *lorshandel* ..., om hem (*den koning*), als ongeloovigh, te verzetten, ende eenen Katholijken Vorst ... in zijn' plaatse te kruijen, 101; „Bybrengende ... d'onbuyghlykheit van de regeerders der stadt ..., hunnen *lorshandel* met Don Johan en 't gevaar *enz.*" HOOFT, *N. H.* 546).

— In de bet. IV) *Koophandel* (zie ald.).

— Met de zaak of de zaken waarin of waarmede (de) handel of (de) nering gedreven wordt, als eerste lid. *Bloemen-, boek-, boter-, effecten-, geld-, goederen-, graan-, hout-, kaas-, kaneel-, koffie-, koren-, kousen-, kunst-, laken-, leder-, lijnwaad-, linnen-, menschen-, muziek-, papier-, piano-, slaven-, specerij-, specie-, thee-, tulpen-, vee-, visch-, vlas-, vodden-, wisselhandel* enz. Zie die woorden of althans op het eerste lid.

— De aard of de soort van handel of van den handel wordt aangewezen door het eerste lid. *Alleen-, doorvoer-, groot-, invoer-, klein-, kust-, ruil-, samen-, sluik-, smokkel-, termijn-, tijd-, tusschen-, uitvoer-, vrij-, wereld-, wind-, zeehandel* (zie die woorden of althans het eerste lid). — Voorts *vervoerhandel* („De *vervoer-handel*, die uitziet, waar overvloed heerscht en waar gebrek, en zich beijvert om *enz.*", VISSERING, *Herinn.* 2, 45).

— *Eerste-, tweede-, derde-handshandel* (zie b. v. VISSERING, *Handb.* 1, 119; 120).

— Met een meer of minder uitheemschen term als eerste lid. *Actiehandel*, handel in actiën, aandeelen („Zulk eene epidemie was de bloemenhandel van 1636 .... Zulk eene was ook de *Actiehandel* van 1720 in Frankrijk, Engeland en de Nederlanden", VISSERING, *Herinn.* 1, 134); *commissiehandel* („Tot den verboden handel behoort ... ook ... de Kaapvaart of de *Commissiehandel*", DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 861); *consignatiehandel*, commissiehandel (WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 736 *a*); *exporthandel*; *importhandel*; *retourhandel* („Dat ... de rijke *retourhandel* uit die landen (*Spanje en Noord-Amerika*) verliep", VISSERING, *Herinn.* 2, 15); *speculatiehandel* (VISSERING, *Herinn.* 2, 45); *transito-handel*; enz.

— Met een aardrijkskundigen naam als eerste lid. *China-handel*, (de) handel op of met China; *Rijn-handel*, met of op de plaatsen langs den Rijn („De *Rijnhandel* is geregeld gedeeltelijk door tractaten ..., gedeeltelijk door besluiten der regering", DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 859); *oostzee-handel* (zie ald.).

HANDEL (II), znw. m.; soms ook onz.; mv. *-s*; verkl. *-tje*. Het Eng. *handle* (oeng. *handle, hondel, handel*) met Nederlandsche uitspraak der *a*. In Zuid-Nederland niet bekend; in Noord-Nederland omstreeks het midden dezer eeuw in gebruik gekomen als benaming voor een beweegbaar handvat aan stoomwerktuigen enz. en thans, evenals andere oorspronkelijk Engelsche vakwoorden (*buffer, fitter, pakking, tender, tunnel*), reeds geheel ingeburgerd. Toch schijnt het woord van vroeger ook in onze taal (dialectisch) niet onbekend; immers vindt men met de bet.: los handvat of hengsel bij v. HASSELT, *Geld. Maalt.* 270 onder keukengereedschap opgenoemd: „Een Handell dair men die Potten mede affboirt" (a°. 1436). — Verg. misschien ook eene der oudere beteekenissen van hd. *hantel* (*D. Wtb.*).

1) Rechte of gebogen arm als handvat of greep aan stoomwerktuigen en andere machinerieën om iets om te draaien enz. || Met den arm *t* is een lange hefboom of handel *xx* vereenigd, v. D. BOSCH, *Stoomw.* 205. (Men) beweegt ... door middel van de hefboomen of handels *x* de stoomschuiven eenige malen op en neder, 208. De handel tot klemming, HAAKMAN, *Zee-art.* 3, 40. De handel tot regelaar, 3, 41. Voor het gemakkelijker bewegen der handels is het beter *enz.*, *Ald.* Terwijl de aftapkranen ... met de stangen (81—84) in verbinding met het handel (84) opengezet worden, om *enz.*, VISSER, *Stoomwerktuigk.* 270. Waterpeilglas..., waarvan de... kranen met hetzelfde handeltje ... en krukstangetje ... bewogen worden, 278. Met een handel of gangkruk wordt een asje gedraaid, waarop *enz.*, 280. De draaiende beweging der walsen is door een enkelen ruk aan een handel omgekeerd, en terug gaat het blok, *De Natuur*, 18, 181 *b*. Machinetelegrafen ... die bij het verzetten van een handel op „langzaam", „halve kracht" (*enz.*) ..., dadelijk het sein overbrachten naar de machinekamer, *Eigen Haard*, 1898, 470 *a*.

2) Handvat aan den stuurstang (eng. *handlebar*) van een rijwiel.

Samenst. *Handelas*, as waarop een handel is bevestigd en waarom deze draait; *handelstang*, stang waardoor de beweging van een handel wordt overgebracht („Door den regulateur (1) met het *stoomhandel* (2), de *handelstang* (3) en de regulateurstang (4) te openen, wordt de stoom in den kattekop ... van de toevoerpijp ... toegelaten", VISSER, *Stoomwerktuigk.* 277).

— Als tweede lid. *Stoomhandel* (zie de aanhaling bij *Handelstang*).

HANDELAAR, znw. m., mv. *-aars* en *-aren*; verkl. (in de bet. II, 2) *-tje*. Mhd. *handeler, handler, hendeler*, ouder-nhd. *handler, handeler*, thans altijd *händler*; mnd. *handeler*; mnl. *handelare, handelere*. Van *Handelen* (zie ald.) met *-aar* (zie ald. 2). Iemand die handelt (in verschillende opvattingen van dat woord).

I) In thans verouderde opvattingen.

1) In nog geheel verbale opvatting. Iemand die iets doet of bedrijft; bedrijver (van iets); vandaar (bij uitbreiding) iemand die voorheeft iets te doen of te bedrijven; ondernemer (van een daad, een stuk). Zie HANDELEN in de bet. III, A en B) en verg. HANDEL, 1ste art. in de bet. I, B, 2, *b*). || De gemelde drie, oft hunner een had de handelaars van 't stuk („*zeekren toeleg op Vlissinge*") te verstendighen, dat Huighens na Engelandt ging, en waarom, HOOFT, *N. H.* 778.

2) Deelnemer (d. i. iemand die *mede doet*) aan eene *handeling* in den zin van: overeenkomst (zie HANDELING in de bet. II, A, 2, *c*) en verg. HANDELEN in de bet. II, A, 3, *c*); contractant. || Van dese handelingen zijn eenige soo seer dagelicksch gebruickt, dat nodig gevonden is daer op te stellen zekere voorwaerden, die schoon niet uitgedruct zijnde tusschen de handelaers evenwel gehouden werden voor uitgedruct, DE GROOT, *Inl.* III, 6, § 10. Als

van meeninghe der handelaers werd ghetwijffelt, soo werd by ons niet verstaen schuldvernieuwing geschied te zijn, III, 43, § 4.

— **Aanm.** 1. Thans ook geheel verouderd zijn de beteekenissen: bemiddelaar, zaakwaarnemer, boedelredder (ook in de koppel. *handelaar-voogd*) en: erfgenaam, uit oudere (Mnl.) en jongere stukken vermeld bij VERDAM 3, 71 en STALLAERT 1, 552 *b*.

— **Aanm.** 2. Voor de bet.: onderhandelaar zie hieronder de Samenst. *vredehandelaar* en verg. *D. Wtb.* 4, II, 402, de bet. 3).

II) Naar de thans gewone en alleen gebruikelijke opvatting, als eene afleiding van *Handelen* in de bet. IV). Voor zooveel tot nog toe is gebleken in dezen zin het eerst uit den Statenbijbel bekend; althans in 't Mnl. niet alleen, maar ook bij PLANTIJN en KILIAAN nog niet voorkomende. Ook in 't Hd. niet eerder dan bij LUTHER aangetroffen.

1) Ieder die koopmanszaken doet, doch gewoonlijk op te vatten als: Koopman in het groot. || Tyrus... welcker kooplieden Vorsten zijn, welcker handelaers de heerlickste in den lande zijn, *Jes.* 23, 8 (*Kantt.* Of, kooplieden). Gy hebt meer handelaers als' er sterren aen den hemel zijn, *Nahum* 3, 16. Dat sy met ons ... souden zeylen; haer verseeckerende, dat sy daer beter gewin ... souden erlangen, als in de Manypes, met hare Fruyten ... te verhandelen: 't welcke dese Handelaers deden, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie* 1, 67. Daar ik ... den koophandel alle eere toedraag, daar ik den handelaar beschouw als de groote weldoener zijns vaderlands; ja daar *enz., Wildsch.* 3, 348. De nuttige burgers, de eerlijke ambtenaars, de nijvere handelaars, V. D. PALM, *Red.* 3, 76. Om te zorgen dat geen particulier handelaar ... een dergelijk product, beter en goedkooper aanvoerde (*dan het gouvernement*), VISSERING, *Herinn.* 1, 52. De vreemde handelaren kwamen met kontanten ter markt, 1, 93. De handelaar koopt om weder te verkoopen; hoe grooter verschil tusschen inkoops- en verkoopsprijs, hoe grooter zijn voordeel, BEAUJON, *Handel en handelspol.* 7. De marktplaats, waar de handelaars uit alle streken elkander ontmoetten, FRUIN, *Tien J.* 182. Wij, die de beste handelaars en de kloekste zeelieden van de geheele wereld zijn, *bij* FRUIN, *a. w.* 232.

> Een Handelaer van my rechtschapen aengedreven
> Leeft om te gaderen, en gaert niet om te leven.
> DE DECKER 1, 112 (*de Geldzucht spreekt*).

> ô Koopman na men u beziet,
> Gy zyt den wyzen Koopman niet: ...
> Dien Handelaar zal u bedriegen.
> LUYKEN, *Onw. Wer.* 35.

— Niet zelden in bijzondere toepassing op kooplieden in vee of paarden. || Er is veel vee opgekocht door Belgische handelaars. — Prijzen waren uitgeloofd voor het schoonste tweespan van particulieren, voor het schoonste tweespan van handelaars of stalhouders, enz., *Uit een dagblad.*

2) In toepassing op den neringdoende of winkelier. Vooral gebruikelijk in samenstellingen (zie de Samenst. als tweede lid).

3) *Handelaar* (in de bet. 1 of 2) *in* (de eene of andere waar, het eene of andere artikel): koopman in, verkooper van (het genoemde). || X en Y, kassiers en handelaars in effecten. — Een handelaar ... in kaas. ... en worst, V. LENNEP, *Poët.* 9, 111. Dat de fabrikant of handwerker tevens handelaar kan zijn in de door hem verwerkte stoffen, wanneer hij *enz.*, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 19.

— *Handelaar in blauw laken*: verbloemde of schertsende benaming voor looddief. (Zie *Nav.* 29, 506).

— Bij vergelijking of in beeldspraak. || Voo handelaars in overtuigingen, religieuse en polit is de wisselende stroom der meeningen slechts beursbericht van den stand der fondsen, waar speculeeren valt, JORISSEN, *Hist. St.* 3, 81.

Afl. (in de bet. II) *Handelaarster, hand* (zie die woorden).

Samenst. (als tweede lid). — In de bet. I *Medehandelaar* („Ende mag .. hem een ider binden tot iet dat nae ghewoonte in de hand niet en is begrepen, ofte oock sijne *medehand* van iet dat nae gewoonte daer in (t. w. *in de deling*) soude zijn begrepen te ontlasten, 't en *enz.*", DE GROOT, *Inl.* III, 3, § 1).

— In den zin van: onderhandelaar (zie hierb I, Aanm. 2) *Vredehandelaar* („Tussen de v *handelaars* viel veel knibbelens om de stadt C HOOFT, *N. H.* 17).

— In de bet. II, 1 of 2). — Met den van de zaak waarin men handelt, of die men koopt; dikwijls als een deftiger woord in de jo taal voor gelijkbet. samenstellingen met *-koop -verkooper* (zie BOEKHANDELAAR, Hist., en b. v. ook *boterhandelaar* naast *boterverkooper* III, 706), enz. *Boek-, boter-, geld-, graan-, laken-, veehandelaar* enz. (zie die woorden of al het eerste lid); voorts b. v. nog *zilverhand* („Dat ... sommige *Silver-Handelaars* ... haar o staan de silvere Baren ... ende Ducatons .. laaten smelten ende vermunten tot Banco Daald *Gr. Placaatb.* 5, 969 *b*).

— Met een woord of woordstam waardoo soort of de aard van het handelsbedrijf worden gewezen. *Groot-, klein-, sluik-, smokkel-, tuss handelaar* enz. (zie die woorden of op het e lid); voorts b. v. nog *zeehandelaar*, die ha drijft over zee, met verre landen; als geslachtsn nog bestaande (WINKLER, *Geslachtsn.* 297; 319

— *Niet-handelaar*, iemand die geen koopma („Ook de *niet-handelaar* kan een daad van h handel plegen", KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 1

HANDELAARSTER, znw. vr., mv. (verkl. *-tje*). Van *Handelaar* met *-ster*. Koopvr winkelierster (zie HANDELAAR in de bet. II, 2

Samenst. *Kloddenhandelaarster*, koopvrouw vodden („Dorothee, een *kloddenhandelaarster*", T LING, *Sophie*, 361).

HANDELBAAR, bnw.; *-baarder, -baarst. Handelen* in de bet. I, A) met *-baar*, 7de art. de bet. 4). Bij PLANTIJN: „Handelbaer. Mani *Tractabilis*".

I) Van zaken. — 1) Eigenlijk, immers naar oorspronkelijke opvatting. In de hand genomen met de hand aangevat kunnende worden.

a) In staat of geschikt om aangevat —, omvat te worden. || Een kleine ... wolk, die zoo een schoone ... roos quam te verbeelden, men haar tastelik, handelbaar en geurig gezit hebben, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 31. Wanneer na wei ... uit het kaasrundsel geperst is, zoo h het .. zulk een handelbare vastigheid gekreg dat het uit den kaasdoek gerold wordende, aan verbonden blijft, BERKHEY, *N. H.* 9, 433.

b) *Handelbare veiligheidsklep* (aan eene stoo machine): die veiligheidsklep welke met de h lichtbaar is (in tegenstelling met de andere, wel afgesloten en van overheidswege verzegeld is). benaming schijnt thans verouderd. || Zoo de machi lang moet stilstaan, opent men langzaam de h delbare veiligheidsklep met de handkruk *b*, de *enz.*, V. D. BOSCH, *Stoomw.* 210.

c) In bijzondere opvatting. Bestand tegen „

handeling", tegen aanvatting met de hand. || Nau handelbaar, en dier Sineesch, gebak (*porselein*), OUDAAN, *Poëzy* 1, 300.

2) Van wapentuig, gereedschap en derg. Gemakkelijk te hanteeren, bruikbaar, geschikt. || Want d'ongemeete schilden, en ongeschikte spietzen ... waaren zoo handelbaar niet tusschen de stammen der boomen, ... als pylen *enz.*, HOOFT, *Tac.* 43 (lat. *nec enim ... scuta, hastas inter truncos... perinde haberi quam pila*).

3) Van stoffen. Zich latende handelen of behandelen; vandaar: geschikt voor het gebruik dat men er van wenscht te maken, en wel bepaaldelijk: niet hard of stug; gedwee, gemoedig, lenig. || De Batavieren ... (bezaten) de konst ..., om deeze Vellen leenig en handelbaar te bereiden, BERKHEY, *N. H.* 3, 463.

II) Bij overdracht. Van personen (menschen of dieren). Zich naar den wil van anderen voegende, zich door anderen latende leiden of gezeggen. Verg. *Handelen*, II, B, 1, *a*).

1) Van menschen. Onderworpen, gedwee, meegaande, volgzaam. || Hadden wy maar Oorlogscheepen, en een half douzyn Zoutmans daar op; onze vyanden zouden wel wat handelbaarder worden, en de Commercie niet in den grond raaken, *Blank.* 1, 87. Zóó handelbaar (*als b. v. de Grieken*) zijt gij niet meer, GEEL 58 (*tot de toehoorders*). 'k Drijf, is hij handelbaar (eng. *if I find him fit*), uw pleitzaak door, v. LENNEP, *Poët.* 11, 274. Niet zelden wisselt dit zeer lijdzaam type (*Jan Salie*) met een ander af, dat minder handelbaar schijnt, BEETS, *Verpooz.* 13. Om ... de toehoorders „oplettend, welwillend, handelbaar" te maken, 17 (verg. CICERO, *Orat.* II, 19: *docilem*). De familie ... der Alceste's,... een . . in den omgang niet al te handelbaar ras van menschen, BEETS, *Versch.* 1, 3. „Wil je me dit genoegen niet doen?" „„Zeg me een goede, gegronde reden, en ik ben dan zeker handelbaar"", DAUM, *Raad v. I.* 174.

> Een fiksche jeugd — baart mannendeugd,
> Maakt handelbaar en handig.
> DE GÉNESTET 1, 170.

— Van als personen gedachte of als zoodanig voorgestelde zaken. || De Bank (*van Engeland*) — opgerigt ... onder voorwaarde, dat zij der regering een ... handelbaar hulpmiddel zoude zijn, om door geldopneming in de buitengewone oorlogsbehoefte te voorzien, VISSERING, *Herinn.* 1, 143.

2) Van dieren. Gewillig, zachtzinnig, mak. || Men (kan) ... niet ontkennen, dat onze Dieren gemeenlyk handelbaarder zyn dan die van andere Gewesten. En 't is ... zeker, dat deeze zagtmoedige gedweêheid der Dieren van Holland ... gekoesterd word door *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 3, 185.

III) Van het weder, als eene overdrachtelijke toepassing hetzij van de bet. I), hetzij van de bet. II). Niet ruw, zacht, „gedwee" (zie de aanhaling en GEDWEE, I, 1, *b*). Verg. HANDZAAM.

> Het winterweder was gedwee en handelbaer,
> En Boreas getemt: en Zephyr vroeger 't jaer
> Met laeuwen adem weer quam troetelen en streelen.
> VONDEL 2, 547.

Afl. *Handelbaarheid* (zie hieronder).
— *Onhandelbaar* (zie ald., en HOOFT, *N. H.* 616).

HANDELBAARHEID, znw. vr. Van *Handelbaar* in de bet. II, 1) met *-heid*. Gedweeheid, onderworpenheid, gezeggelijkheid, volgzaamheid. || Het (kon) wel zijn ... dat deze stijfhoofdigheid nog ruim zoo verschoonbaar was als de al te groote handelbaarheid die er tegen over staat, BEETS, *Verpooz.* 10.

HANDELDRIJVEN, onz. st. ww.; zoo goed als alleen in de onbep. wijs gebruikelijk en dan gebezigd als onz. znw. Koppeling van *Handel* in de bet. IV) in den 4den nv. en *Drijven*, bedr. ww. Het doen van koopmanszaken; (het) koopmanszaken doen. (Verg. *handel, den handel, een handel drijven* hierboven in kol. 1888). || 't Heet Handeldrijven, Wanneer men kofferen en kisten propt vol geld, 't Een pack op 't ander tast, en 't gout by tonnen telt, DE DECKER 1, 112. Dat een koopman alleen handeldrijvende, alleen *enz.*, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 67. Het handeldrijven onder vreemde namen, *Ald.* Het handeldrijven op Italie, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 237.

Afl. — Als zoodanig kan worden opgevat *Handelgedrijf* („Al dat ... *handelgedrijf*, ... dat ... dagelijks-brood-gewoel", NOLET DE BR., *Proza* 1, 35).

Verg. ook *Handeldrijver*, koopman, als Samenst. afl. onder *Handel*, 1ste art. vermeld.

HANDELDRIJVEND. Nhd. *handeltreibend*. Het tegenw. deelw. van *Handeldrijven* (zie het vorig art.), dikwijls als bnw. opgevat en gebezigd. Van volken, staten en derg. Zijn werk makende van den koophandel; door den koophandel bestaande of bloeiende. || Kooplieden, die ... by alle handeldryvende Volken geacht waren, *Leev.* 2, 315. Dat een Negotiant de nuttigste en aanzienelijkste Burger in den staat is, en vooral in een handeldrijvend Gemenebest, zo als het onze, *Wildsch.* 2, 244 (zie ook 5, 276). Het handeldrijvend Nederland, HOFDIJK, *Schets v. d. Geschied. d. Nederl.* 67. Het handeldrijvend Brugge heeft aan de Van Eycken dezelfde diensten bewezen, als twee eeuwen later het handeldrijvend Amsterdam aan Rembrandt, BUSKEN HUET, *Rub.* 109.

HANDELEN, bedr. en onz. zw. ww.: *handelde, gehandeld*. Ohd. *hantalôn*, mhd. *handeln*, nhd. *handeln*; ags. *handlian, hondlian*, eng. *handle*; ofri. *handelia, hondelia*, nfr. *han(ne)ljen*; onfr. *handlôn*, mnd. *handelen*, mnl. *handelen*; verg. ook onr. *hondla* en *handla*, maar ndee. *handle* en zw. *handla* zijn uit het Hoog- of Nederd. overgenomen. Een frequentatief, afgeleid van *Hand*; de oorspronkelijke beteekenis is derhalve: bij herhaling of voortdurend met de hand of de handen aanraken of betasten, — in de hand of de handen nemen. (Verg. voor de vorming en voor de oudste beteekenis b. v. het Zuidndl. *pootelen* (van *poot*, voor: hand), alsmede (*be*)*duimelen*. Hoezeer volstrekt niet in de historische volgorde, vermeldt KILIAAN de verschillende beteekenissen volledig aldus: Handelen. *Agere, tractare, pertractare, attrectare, contrectare, manu tractare, tangere, attingere*, KIL. — Voor enkele na het Mnl. tijdperk niet meer voorkomende beteekenissen zie VERDAM EN STALLAERT.

I) Eigenlijk, t. w. in de oorspronkelijke beteekenis, maar in verschillende meer of minder gewijzigde opvattingen.

A) Aanvatten, aanpakken; in de hand of de handen nemen.

1) In het algemeen. || De Scorpioenen by iemant gehandelt werdende, schynen eerst wat te spelen, maer terstont daer na geven sy een doodelijken steek, CATS 1, 71 *b*. Handelt gy 't peck, Gy krijgt een vleck, 1, 486 *b*. Ick bid u ... geefme dat (*eene lijkbus*), Op dat ick handel 't geen, waer in hy leit besloten, VONDEL 3, 523. ô! Wat wiert hy nydig op die ... krabbe, die van soo schoonen hand soo lang gehandelt was geweest! v. HEEMSKERK, *Arc.* 123. Thoont my wat de Doctor heeft voorgeschreven; ick sal u al het gene dat daer genoemt staet doen handelen, smaecken, riecken en sien, HUYGENS 1,

241. De slangen ..., die ... bevroren zijnde, zonder eenige schade ... gehandelt worden, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 64. Maar in andere tijden hebben wy een mishagen in dese zelve panden en geheugteekenen (*beeltenissen, brieven enz.*) van hun genegentheden ..., dat wy hen niet konnen zien, en niet mogen handelen, 2, 271. De kruiden ..., in 't hand'len vry te vreezen, Om 't brandvier der fenynen in hun struik, OUDAAN, *Poëzy* 2, 65. Deeze Doozen ... gaan ... door de droogte (los), als ze veel gehandeld worden, BERKHEY, *N. H.* 2, 1214. Het addrengift der slang, die ge onbedachtzaam handelt, BILD. 5, 118.

— Vaak met eene heilige zaak als voorwerp. Beroeren. Zie verscheiden voorbeelden bij VERDAM en verg. *Sacr. v. d. Nyeuwerv.* 116: „Ten betaemde u niet te handelen Want tes waerachtich een sacrament", en 227: „dat mi niet en betaemdt (deze hostie) Te handelen". || Hoe sou ick dan soo stout syn ... Te handelen Christus Jesus licham puere In dwerdich sacrament? *Trou m. bl.* 171.

Wonder isser geboert, sgelijcx noyt gheschiet,
Een maecht heeft gebaert, men vant noyt meere.
Het onsienlijc woort hem handelen liet.
A. BIJNS, *Ref.* 302 (ed. BOGAERS).

— Inzonderheid ook met betrekking tot hetgeen teer is en door aanraking en derg. lichtelijk breekt, onfrisch wordt, enz. Verg. *Handelbaar* in de bet. I, 1, *c*). || *Vr.* Welcke worden voor onghemanierde stucken over maeltijt gehouden? *A.* De spijse eenen anderen voor te legghen die ghy gehandelt hebt *enz.*, in *Dietsche War.* 6, 350 (a°. 1587). Maer het is (*in den Leidschen Hortus*) verboden die Cruyden te handelen, die teer sijn ende eerst beginnen te spruyten, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 206. Die een Veneetsch glas, of eenigh fijn posteleyn spoelt moet het teerlick en zachtelick handelen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 43. Komkommers ... schoon gewassen sonder veel te handelen, anders gaet 'er de fleur af, *Verm. Landt-Lev.* 3, 85 *a*. Met eene trage voorzigtigheid, als of hy brekende waar handelde, V. EFFEN, *Spect.* 3, 161.

Het maegde-was is wonder fijn,
Ten wil dog niet gehandelt sijn.
CATS 1, 253 *a*.

— (*Die*) *niet en handelt, niet en breekt.* Zegsw. (in Zuid-Nederland) wanneer men berispt wordt omdat men iets gebroken heeft; zooveel als: die zelf het gevaar van iets te breken niet loopt, kan goedkoop aan een ander diens lompheid verwijten!

— Ook staat het woord, bij uitbreiding, voor: aanvatten, aanpakken in het algemeen, d. w. z. ook wanneer dit niet onmiddellijk met de hand geschiedt.

Een handschoen van sacht leer en kan hem niet verwaren,
Hy heeft een tangh van doen, die kolen hand'len moet.
HUYGENS 2, 55.

Wie eerst de tangh, om vuur te handlen, konstigh vandt,
Heeft seer waarschynelyk te voor syn hand verbrandt.
SIX V. CHAND. 622.

2) Met geld als voorwerp. Eigenlijk: het in de hand nemen, in handen hebben of krijgen; vandaar: het door de handen laten gaan; het ontvangen en uitgeven; er mede omgaan; eindelijk: het beheeren. Verg. (*de*) *handel* of *handeling van* (*het*) *geld* (hierboven in kol. 1880) en HANDELING I). || Geld handelen, geld ontvangen en uitgeeven, *Manier de l'argent*, MARIN. De Kapuciners handelen geen geld. *Les Capucins ne manient point d'argent, Ald.* — Gemeene penningen (*landsgelden*) had hy nooit gehandelt, HOOFT, *N. H.* 737. Dat de Groot, onderweeg ..., eenig welbekent geldt niet kende, meer gewoon zynde boeken dan geldt te handelen, BRANDT, *De Groot*, 250.

3) Met oorkonden of derg. geschriften als voorwerp. Aanvatten ter volkomene overtuiging van derzelver bestaan. In verklaringen van *vidimus* enz. Voor eene aanhaling uit het jaar 1440 zie VERDAM 3, 72. || Doen condt ... dat wy ... gesien, gehandelt, gevisiteert ende gelesen hebben eenen openen brieff int franchijn gescreven, *bij* STALLAERT 1, 553 *a* (*Diest*, a°. 1505). Dwelck (testament) wij oijck gehandelt ... hebben, *Ald.* (*Diest*, a°. 1540).

4) Met het lichaam of een zijner deelen, of met een persoon als voorwerp. Betasten, bepaaldelijk op wellustige of oneerbare wijze. Ook absoluut gebezigd. || Een eerlicke Vrouw (zal) ... eerder het omhelsen van beeren ende draken ... uytstaen, als het handelen ende by-slapen van een ander man, V. BEVERW., *Wtn.* 3, 146. Sy (*zekere vrouwen*) zijn ... geensins vies van sich door vreemdelingen te laten handelen, en kussen, schoon de Mannen daar by zijn, STRUYS, *Reys.* 217. Eenige van ons volk met haar speelende, en jokkende, begosten soo hier als daar wat te handelen, 't welk sy met een lacchende mondt toelieten; maar die verder wilde komen, moest te rugge, *Ald.*

Sy hebben groot gelijck de Mans, die onse borsten
Geduerigh handelden en kusten, als sy dorsten:
't Is vriendelicke waer van ed'le stoff en fijn'.
HUYGENS 2, 293.

B) Met de hand of de handen aangrijpen —, in de hand of de handen nemen om er iets mede uit te richten, om er gebruik van te maken.

1) In 't algemeen. || De Ontser wicht, om dat hy met een luchtige handt moet gehandelt zijn, soo kan hy soo effen niet wegen als ... de Evenaer doet, VISSCHER, *Sinnep.* 59 *a*.

Insolent ben ik by Raadsheeren, en Advokaaten; zeer be-
[leefd by luyden, die den degen hanteeren.
Ik heb een air om snuif tabak te handelen, incomparabel
[enfin, Sihil,
Ik was de volmaaktste Jongmang kon ik maar zuipen enz.
BENJAMIN, *Krisp. Baron, en Afst.* 29.

— *De Wet handelen* (een Hebraïsme). Eigenlijk de rol waarop deze geschreven is ter hand nemen of gewoon zijn ter hand te hebben; vandaar: uit haar leeraren, of haar verklaren. || Die de wet handelden (*Kantt.* „Priesters, Leviten, Schriftgeleerde") en kenden my niet, *Jer.* 2, 8.

— Van boeken; eigenlijk niet anders dan bij (opzettelijke) tegenstelling met het *handelen* van andere dingen (o. a. van wapenen of geld; zie voorbeelden daarvan bij A, 2) en straks bij 2, *c*). || Dat het soo ongevoechlik is heur (*de vrouwen*) een boek te zien handelen, als een degen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 130. Sint dat zy (*de „Paapen"*) ... 't vrouwenvleesch meer handelden, dan 't boek, PELS, *G. en M. d. Toon.* 10.

2) Met het bijbegrip dat het aangrijpen en vasthouden ordelijk en met zekere —, of met de vereischte vaardigheid, of naar zekere regelen geschiedt. Hanteeren.

a) Met allerlei gereedschap en derg. als voorwerp. || Die den sickel handelt in den oogsttijt, *Jer.* 50, 16. Alle die den riem (*roeiriem*) handelen, zeelieden, ende alle schippers van de zee, *Ezech.* 27, 29. Laat yemant ... wesen in een goutsmits of schrijnwerckers winckele, sonder op die gereedtschappen daar inne zijnde te mercken ende sonder die te handelen: sal 't wonder zijn dat hy die ghereedtschappen nyet en kent? COORNHERT 1, 289 *c*. Ghy handelt passer, boogh (*graadboog*) nocht kaert, O Blaeu! VONDEL 3, 466. Wat maeck ick met dit

zwaert? ... myn vingers past web en spinrock te handelen, 4, 226. Dat myn Vader beter de naalde kost handelen, als *enz.*, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 9. Uw lief munt in het zeedorp uit ... In 't hand'len van het zeil en 't wand, LANGENDIJK 1, 127. Een Tractaatje ... over de Konst van een Sweep wel te handelen, de Maane ... te strengelen, v. EFFEN, *Spect.* 1, 56. Lang reeds hadt gij de vignetten gehad, en lang hadde ik U geschreven, had ik etsnaald en pen kunnen handelen, BILD., *Br.* 1, 137.

Apoll' is afgerecht op felle flits en pees:
Minerve op lange spiets: op 't handelen der toomen,
Helenes halve broêr: op vork, de vooght der stroomen.
HOOFT, *Ged.* 1, 308.

b) Met een speeltuig als voorwerp. || Dese was de vader van alle die harpen ende orgelen handelen, *Gen.* 4, 21. Ghy handelt niet alleen de fluit, ... Maer zingt zoo lieflijck, VONDEL 8, 161. Sy handelt braaf de Luyt, sy singt heel soet Musyck, BREDERO 2, 61. Handel uwe lier, gelyk gy hebt begonnen, POOT 1, 351.

c) Zeer gewoon met een wapen of wapentuig als voorwerp. Hanteeren; vandaar ook: gewoon zijn te bezigen of te dragen; voeren. Verg. HANDEL, 1ste art., I, 1) en WAPENHANDEL. || Drie hondert duysent uytgelesene, uyttreckende ten heyre, handelende spiesse, ende rondasse, 2 *Chron.* 25, 5. De Mooren, ende de Puteërs, die den schilt handelen, ende de Lydiers, die den boge handelen ende spannen, *Jer.* 46, 9. Op dat men 't (*het zwaard*) met de hant handelen soude, *Ezech.* 21, 11. Hy was zoo onhebbelijk tot dienstbooden werk, dat zoo hy een braedtspit afrejkte, ghy zoudt gezejdt hebben, dat hy een speer handelde, HOOFT, *Br.* 4, 425. De roers en rappieren; op 't handelen der welke hy, ten meesterlykste, ... was afgerecht, HOOFT, *N. H.* 190. De krijghslien, dien hy ... De wapens handlen leert in 't midden van den vreê, VONDEL 3, 248. (*Wij*) sagen dickwijls Vlaemsche Graeven Den Kruys-boogh handelen, om strijd, 3, 285. Zy trat als Pallas: ick kon Jovis blixem handelen, 4, 51. De Soldaten af te rigten in hun schietgeweer in slagorder gezwind, aardig, en gelyk, op allerlei wyzen te handelen en alle nodige evolutiën ... te maken, v. EFFEN, *Spect.* 1, 175. Hy leerde 't Oorlogszwaard te handlen in mijn Hal, BILD. 2, 220.

En die sich emmermeer daer in (*in 's Lands dienst*) dorst [laten soecken,
Verdiende noyt Rapier te handelen, of Boecken.
HUYGENS 1, 407.

d) Van een schepter. Voeren. || Den Scepter zijnse moe te hand'len en te dragen, VONDEL 1, 764.

II) Eene bewerking of behandeling doen ondergaan, al of niet door onmiddellijke aanraking met de handen; zeer vaak geheel figuurlijk.

A) In betrekking tot zaken.

1) In de opvatting die nog het dichtst bij de eigenlijke staat, t. w. in die van bewerken. || De Nederlandsche Treurspelen (*bedoeld worden de Ned. historiën*) vind jck in 't handelen zoo vol rouws en ramps, dat *enz.*, HOOFT, *Br.* 1, 332.

— In toepassing op een kunstwerk; bijna zooveel als: bewerken. Verg. *Behandelen*, A, 6, *b*). || Een stuck ..., dat uytmuntende fraey ghehandelt en gheschildert is, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 161 *b*.

(zy) kneet, herkneet het („een lenigh klay"), en bootseert
Een beelt, zoo net, dat geen vernuft dit eedler handel,
En niet een eenigh lidt aen zijnen eisch ontbeert.
VONDEL 7, 735.

— In toepassing op iemands gemoed soms zooveel als: bewerken in den zin van: naar zijn wil buigen, zetten. Verg. ook het gebruik van „kneden" in dezen zin. || Dat het alle deze list (*tot verleiding van den koning tot minnarijen enz.*) te doen was, om vrede en oorlogh in der handt te hebben, met het handelen van zijn hart, HOOFT, *Henr. de Gr.* 42.

2) Eene zekere behandeling doen ondergaan; er op eene zekere (gewoonlijk door een bijw. of bijwoordel. bepaling aangeduide) wijze iets aan of mede verrichten: op eene zekere wijze er mede of er aan te werk gaan.

a) In het algemeen; eigenlijk en figuurlijk. || In 't geene hier by gaet heeft UE. een rede van Arminius, eerst weenigh oft niet van 't Latijn afwijkende, daer nae op een bezonder papier wat stoutelijker gehandelt, HOOFT, *Br.* 2, 21. Dies viel men (t. w. *de Bourgondische vorsten*) in bekooring van koninglyken naame, en leydde toe op t'zaamensmelten van alles (t. w. *van al de gewesten*), om het te mooghen houden en handelen, als een welverknocht, en gevolghzaam Ryk, HOOFT, *N. H.* 1. Handel hem (*den wijnstok*) eindelijck vry straffer, en besnoey de weeligheit der ranken, VONDEL 5, 99. Hoe wierd die vroome Vader Kats gehavend! ... Hoe wierden ... alle zyne werken als prullen gehandeld en verworpen, v. EFFEN, *Spect.* 1, 20.

Gelijck men handelt den meloen,
Soo moet men oock de vrienden doen; ...
Men proeft'er dickmael vijf of ses, ...
Eer dat'er eene wel behaegt.
CATS 1, 598*a*.

b) Met betrekking tot eene aangelegenheid, eene „zaak" (b. v. eene rechtzaak) en derg. Haar (op eene door eene bepaling aangeduide wijze, of anders op de wijze zooals het behoort) in behandeling nemen om haar tot een (goed) einde te brengen of te trachten te brengen. || Doet den weesen recht, handelt de twistsake der weduwen, *Jes.* 1, 17. Geen ander gewest (*dan Friesland*), daar 't stuk van 't geloof, met meerder gevoeghlykheit gehandelt, en min onnoozel bloeds vergooten is, HOOFT, *N. H.* 106.

3) Behandelen in woord of schrift, t. w. in toepassing op hetgeen een onderwerp van overlegging, onderzoek, overweging, bespreking enz. vormt.

a) De zaak die behandeld wordt staat in den 4den nv. || Die gotlike saken handelt of spreect, *theologus*, *Teuthon.* 139 *b*. Het eerste stuck ... waer in ghehandelt wordt, wat de H. Roomsche Kercke zy, MARNIX, *Byenc.* 1, 1 (blz. 1*a*). Ten eersten dan, op dat wy het een stuck voor, ende het ander na, ordentlick handelen: So *enz.*, *Ald.* Sebastiaen Franck, die ... dit hooftstuck met voorgenomen opset schijnt gehandelt te hebben, MARNIX, *Geschr.* 2, 14. De Prince van Oraengien ... ontfanghen hebbende de articulen tot Luxenburch ghehandelt *enz.*, BOR, *Ned. Oorl.* 10, 209 *d*. Terwyl men dit handelt, komt het gerucht op 't Raadthuys, dat *enz.*, HOOFT, *N. H.* 589. Ik heb wat anders met u te handelen, *Leev.* 3, 33.

— Met eene „dichtstoffe" of iets derg. als voorwerp. || Yder sillabe (*van 't gedicht*) kauwende en herkauwende ... nae vercysch van 'tgheen men handelen wil, RODENBURGH, *Poët. Borstw.* 12. Zonder op hun toonelen ontuchtighe oft onstichtighe bedryven te handelen, 189.

b) Naar het jonger taalgebruik, als onz. ww. *Handelen van*, en (in den nieuweren tijd vooral) *over iets:* van —, over iets spreken of schrijven. || Hy handelde van rechtveerdigheyt, ende matigheyt, *Hand.* 24, 25. Hier (t. w. *in den Raad van State*) wort gehandelt van peys ende oorloge, KILIAAN, *Guicciard.* 38 *a*. Hy soude hem bevlijtigen ... om van alles mondelinge met den anderen te handelen,

Begin e. Voortg. 11, 38 *b*. Van welck leste stuk wy voor-hebben te handelen in dit volgende deel, CATS 1, 307 *a*. Dan wil ick eens naerder hier van met u handelen, 2, 45 *b*. Wy sullen daer wat breeder van handelen, BREDERO 1, 246. Aeschylus, Sophokles, en Euripides hebben ... van deze stof gehandelt, VONDEL 3, 484. Sou men dan in Sermonen ... niet mogen handelen van de sonden in het general? POIRTERS, *Mask.* X. Men (vond) ... wederzyds ... goed, door Gezanten over hun geschil te handelen, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 149. Of daar gehandelt wordt van toen zweevende geschillen, *Leev.* 2, 319. Namelijk, waar hij over de punctuatie handelende, mij *enz.*, KINKER, *Beoord.* XVI. Gij hebt door den voorgaanden Spreker over het eenvoudige hooren handelen, GEEL 74. Van alles wordt gehandeld: Van graaf Siegfried slechts geen woord, LEDEGANCK 261. Ik ben hier gekomen om van gewichtigere zaken met u te handelen, CONSC. 2, 382 *b*. Dat is de plaatse niet, om over zulke dingen te handelen, 4, 68 *a*. Over zijn ... dichterlijk talent (heb ik) uitvoerig gehandeld, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 27. Op een warmen ... dag is 't een wellust om over water te handelen, BEETS, *C. O.* 29. Van de beschaving van oud-Nederland te handelen, en niet aan te vangen met *enz.*, FRUIN, *Tien J.* 236.

— Overdrachtelijk. Met een geschrift (een boek, een brief enz.) als onderwerp. || Ars Medica, Ofte Gheneeskunst, Volkomentlijck handelende van den oorspronck ... aller ... sieckten, *Titel van een werk van* R. DODOENS (a°. 1624). Waar handeld dit boek van? Het handeld ... van Wissel en Herwissel, MARIN. Een boek ..., dat juist niet over de strengste morale handelt, *Leev.* 3, 40. Dat gy ... narrenpotzen leest, die over den Godsdienst zeggen te handelen, *Blank.* 3, 116. Naatje ... zou zo gaarne het stukjen eens leezen 't welk handelt over *enz.*, *Wildsch.* 4, 416. De leerboeken en andere geschriften, die over onze taal handelen, v. LENNEP *in* VONDEL 2, 380. Kronijken ..., die handelen over Vlaanderens geschiedenis, CONSC. 3, 147 *b*. Brieven ..., die over zaken handelden, BERGMANN, *Nov.* 321. Het dertiende artikel der Unie, dat van den godsdienst handelt, FRUIN, *Tien J.* 245.

c) In de bepaalde opvatting van: eene onderhandeling, of onderhandelingen, voeren (*met* iemand). || Over de Vrede ...; over een huwelyk handelen, MARIN. — Deze gelegenheidt riedt dien van Guize, met hem te handelen, van enige dier benden ... in Bearn te werpen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 4. Andren schrijven, datter gehandelt wort van de zilvere munt twaelf ten hondert te verlichten, HOOFT, *Br.* 2, 127. Om nader met mij over deze verbintenis te handelen, CONSC. 1, 19 *a*. De koning (zond) ... eenen bode om van wapenstilstand te handelen, 4, 253 *a*. Men begon van den vrede te handelen, 4, 253 *b*. Onderwijl was er, het geheele jaar door, ... over vrede gehandeld, FRUIN, *Tien J.* 174.

— *Op iets* (een punt, een stuk) *handelen*. Zie bij OP, Dl. XI, 289.

— Absoluut gebezigd. || Handelet met my door een geschenck, 2 *Kon.* 18, 31. Al wat' er was (helde) tot handelen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 93. Om met den vyandt te handelen, anders dan gezaamentlyk, HOOFT, *N. H.* 628. Te vrede ... met de Staaten van de vereenigde Nederlanden te handelen, BRANDT, *De Ruiter*, 5.

d) Uit de bet. *c*) vloeit voort de beteekenis: tot een vergelijk komen; vandaar eene overeenkomst aangaan of sluiten; contracteeren. Verg. de Samenst. *Aanhandelen* en voorts *Handeling* voor: overeenkomst, contract (ald. bij de bet. II, A, 2, *c*). || Dedingen, handelen, havenen, *tractare*, *tractare*, *Teuthon.* 70 *a*. — In alle handeli heeft de burger-wet ingevoert, dat een onmond iemand die met hem handelt verbind, ende niet en werd verbonden, anders dan als *enz.* GROOT, *Inl.* III, 6, § 9. Den persoon met men voornemens is te handelen, *B. W.*, *a.* Geweld ... gepleegd ... jegens eene der handel partijen, *a.* 1361. Dengene der deelgenooten met die derden gehandeld hebben, *W. v. Kooph.*, *a.*

— *Ieder moet weten met wien hij handelt.* veel als: die contracteeren gaat moet zelf maar w wien hij zijn vertrouwen schenkt.

e) Thans geheel verouderd is *handelen* in zin van: twisten, kijven (*over* iets); niet g vergeten daarentegen is het in den zin van: twisten, disputeeren (*over* een onderwerp, of abs gebezigd). Zie voor beide opvattingen de voor den. || Oock (sprack hy) ende handelde tege Griecksche Joden, *Hand.* 9, 29. Drie Sabbe langh handelde hy met haer uyt de Schriften, 2. Dagelicks handelende in de schole van sek Tyrannus, 19, 9. Michaël de Archangel, do met den duyvel twistede, ende handelde van lichaem Mosis, *Judas* 9. Wy (en dencken) nu t woordelijck met alle dese besonderlick niet handelen, maer *enz.*, MARNIX, *Geschr.* 2, 7.

B) Met een persoon als het voorwerp der h deling. Op eene bepaalde wijze met daden of w den bejegenen.

1) Als bedr. ww., de oorspronkelijke constru

a) In 't algemeen. Thans nog wel eens bij die voorkomende; het gewone woord is *behandelen* ald., B, 3). || Denct eens offmen u soo so handelen, *Trou m. bl.* 249. Handelt my alsoo, 1, 18 *a*. Sy handelt even soo de vrijers in 't gem 2, 423 *a*. In Mendozaas wooning te doen verspie hoe 't kindt daar gehandelt, hoe kort oft ruim gehouden werd, HOOFT, *N. H.* 779. Dat hy ... ... niet als Landtvooghdt wilde handelen, gelyk een vaader de vruchten van zynen lyve, Dat moeder Lea niet die ... wees ... wat moght op zijn stiefmoers handelen, VONDEL, 3, Vriendinnen, Die m'eertijds handelden als wa in de pijn, Die menschen overkomt, van Her doll Fenijn, HUYGENS 1, 413. Vorsten ..., zoo zy gequetst waren, gelijk slechte Soldaten gehandelt wouden wezen, DE BRUNE, *Weetst.* 1, Handeld die hupze jongeling zo 't geen hy hem (*zijne paarden*), zo wenschte ik niet gaarn Vrouw te wezen, v. EFFEN, *Spect.* 1, 29. schaam ik my geenzins hem (*een bouwknecht*), myn boezemvriend, te handelen, 9, 208. De h stad vloeide naar zyn Winkel, daar ieder zig zekerde dat hy op alle mogelyke wyzen wel z gehandelt worden, 12, 45. Aanzienlyke Stand sonen handel ik niet anders dan Luiden van ... laage geboorte, *Philanthrope* 2, 262. Zy *Batavieren*) werden ... nu niet langer als B genooten, ... maar als Slaaven gehandeld, waar *Vad. Hist.* 1, 121. Texel ..., alwaar zy (*Ada*) naar haaren staat gehandeld werdt, 2, 305. Hi een braaf Man, zo als gy zelf oordeelt uwe betaamen, *Leev.* 3, 351. Dat gij mij niet handlen als een slet, BILD. 1, 346. Hy handelt als een' vriend, 13, 32.

Hier is een Maegt onteert, en dat door uw bedrijf.
Wel, handel die voortaen gelijck een echte wijf.
CATS 2, 19 *b*.

Men handelze voortaen gelijck een stateloozu,
Berooft van waerdigheit, ten spiegel voor de heun.
VONDEL 5, 482

— *Iemand handelen gelijk een beeste*, ruw bejegenen; *iemand handelen gelijk een kind*, als ware hij een kind. Nog in Zuid-Nederland. || Gij moet mij niet handelen gelijk een beeste!

— Met een enkel bijw. als bepaling. || Herodes (sloegh) de handen aen sommige van de gemeynte, om die qualick te handelen, *Hand.* 12, 1. Guise, ende anderen ... hem smadelijk gehandelt hebbende, scheuren zijn' tapisserijen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 27. Camero ... van (het graeuw) ... wreedelijck ghehandelt, VONDEL 4, 737. Dat ... eerlyke Burgers ... een teere Jonckvrouwe zoo hard en onbeschoft zouden willen handelen, dunkt my *enz.*, v. HEEMSKERK, *Arc.* 28. Vrouwtjes moetmen sachtjes handelen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 388. Desen Patroon ..., die hem seer straf handelde, STRUYS, *Reys.* 262. Dat zy kraauwen en kratzen hoe omzichtelik men haar ook mach handelen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 186. Niemant dan zy kon haren Gemael ... zoo bequamelyk naer eisch van zyne natuure handelen, BRANDT, *De Groot*, 213. Een huis ... daar men my zoo slegt handelde, *Burg.* 50. Dat men vindt dat ik Delille wat onbarmhartig gehandeld heb, BILD., *Br.* 1, 215. Ik hoop dat hy (*Yntema*) my redelijk handelen zal, 2, 85. Handelen de officieren ons wreedelyk, Gods genade *enz.*, MULDER, *J. F.* 1, 110.

> Vat haar voorzichtig aan;
> Handel haar zacht!
> Wees met haar jeugd begaan;
> Eer haar geslacht.
> BEETS 3, 367 (*De Drenkelinge*).

— Met eene bijwoordel. bep. bestaande uit het voorz. *met*, gevolgd door een znw. || Opdat ... sij met genaedicheijt Ons voort mochten handelen, *Trou m. bl.* 248. Een yeder handele de sijne (*zijne vrouw*) ... met eene sekere vriendelijcke stemmigheydt, CATS 1, 11 *b*.

— Spreekwijze (met toespeling op de bet. I, A, 1): *Men moet hem handelen als een ei*: „men moet met hem zeer omzichtig omgaan, hij is uit der mate kleinzeerig", DE BO² 259 *a*.

— *Zich laten handelen.* In nog eenigermate verschillende opvattingen.

1°. Zich laten behandelen gelijk in eene bepaling is uitgedrukt. || Ick laat my ..., onachtsamelijck, en zonder kennis (*wetskennis*) naar de gemeene wet des werrelts handelen. Ick zal 't genoegh weten als ick 't voelen zal, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 207.

2°. Datgene met zich laten doen wat een ander verlangt; zich laten behandelen overeenkomstig eens anders wensch: zich gedwee, gewillig, inschikkelijk betoonen. Verg. de bet. A, 2) en HANDELBAAR in de bet. II). || Het volk (dreigde) aan 't muiten ... te slaan, zo'er geen geld verschaft wierdt. ... Nogtans liet het volk zig ... handelen, WAGEN., *Vad. Hist.* 7, 231.

— *Niet te handelen zijn*, niet te gezeggen, niet te regeeren —, vandaar: onwillig, koppig zijn. Nog in gebruik. Verg. *Handelbaar* en *Onhandelbaar*.

b) In eene opvatting die zeer nabijkomt aan: onthalen, trakteeren (het laatstgenoemde woord beteekent trouwens in den grond niet anders dan: behandelen). || Zyne vrienden wel handelen, wel onthaalen. *Traiter, accueillir bien ses amis*, MARIN. — Hiernaa, doen zy ontrent hondert soldaaten ... met bier beschenken. Dit was ... het spoor geweezen om 't volk van Zwart op gelyke wyze te handelen, HOOFT, *N. H.* 505.

2) Als onz. ww. *Met iemand* (op zekere wijze) *handelen*; de thans gewone constructie. Voor de bet. die het ww. hier heeft verg. III, B). || Maer uw' vader heeft bedrieghlick met my gehandelt, *Gen.* 31, 7. Handelt my sachtkens met den jongelingh, met Absalom, 2 *Sam.* 18, 5. Handelt alsoo met hen, *Jerem.* 18, 23. Dese ... handelde qualick met onse vaderen, *Hand.* 7, 19. Julius vriendelick met Paulo handelende, liet hem toe tot de vrienden te gaen, 27, 3. Handelt en leeft met mij naer u sin, HOOFT, *Ged.* 2, 196. (Wy) hebben ... voor geene straf te vreezen, dewyl de Vorst op geene onbillyke wyze met ons zal handelen, v. EFFEN, *Spect.* 12, 8. Ik moet met u handelen, als met een ongelukkigen, *Leev.* 5, 117. Zij heeft met Papa slecht gehandeld, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 256. Handel niet met ons, o Heere! naar onze ongerechtigheên, v. LENNEP, *Poët.* 6, 292. Ik heb niet eerlijk met u gehandeld, CONSC. 1, 154 *a*. Ik zeg u, dat men met vrije mannen zoo niet handelt! 3, 171 *a*. Geen andere wereldstad (heeft) lichtvaardiger dan de stad van Minerva met de Opperste Wijsheid gehandeld, BEETS, *Paulus*, 126.

— *Slecht met iemand handelen* beduidt in Zuid-Nederland bepaaldelijk: zich oneerlijk —, ook wel (doch minder gewoon): zich onbehoorlijk jegens iemand gedragen.

III) Verrichten, uitvoeren, doen. — A) Als bedr. ww. Bedrijven, in verschillende opvattingen.

1) Ten uitvoer brengen, volvoeren. || Wanneer sy hen selven dus verre vergaten, dat sy buyten recht ende redene jet handelden, *Apologie v. d. Prins*, 39. De historie van het gene de heylige Apostelen gehandelt ofte gedaen hebben, *Hand., Kantt. bij den titel.* De Heeren Burgermeesteren (sijn) geauctoriseert, omme ... te ... doen ende handelen, 't gunt tot vorderinge ... van de voorsz. Neringe ... dienstigh sal wesen, *Handv. v. Amst.* 124 *a*.

2) In den zin van: uitoefenen. || Als om der vorsten gunst, De godtsvrucht wordt, ô ramp! gehandelt als een' kunst, ANSLO, *Poëzy*, 36.

B) Als onz. ww. (in verschillende opvattingen); een zeer gewoon gebruik.

1) Hetzelfde als *doen*, doch met het bijbegrip dat het geschiedt met bewustheid, niet werktuiglijk, willens en wetens, naar eigen verkiezing. || Vrij te handelen, en in zijnen handel door wetten en voorschriften bestuurd te worden, is voor den mensch van gelijke, onbetwistbare, onvermijdbare noodzakelijkheid, v. D. PALM, *Red.* 3, 55. De opvarende ... die, wetende dat de schipper van zijne vrijheid van handelen beroofd is, hem niet naar vermogen te hulp komt, *W. v. Strafr., a.* 400.

2) Eene daad of daden verrichten; werkzaam zijn; zich werkzaam betoonen. || Geen liefde, dwang slechts, doet de zijnen hand'len, BURGERSDIJK, *Shakesp.* 8, 269. Gelukkig, dat juist de hooger geplaatsten het meest bij eene verandering van zaken zouden winnen. „Doch dat geeft nog geene zekerheid, dat ze mede zullen handelen", MULDER, *J. F.* 1, 209.

— In stellige tegenstelling met nietsdoen, ledigzitten, lijdelijk toezien en derg. begrippen, of met spreken, denken, overleggen, en derg. begrippen. || Dat in mijn denken, spreken, handlen, In alles uwe beeldnis blijk', *Ev. Gez.* 62, 9. Spreek nimmer veel, is 't hand'lenstijd, v. LENNEP, *Poët.* 1, 38. Jij handeldet; — terwijl ik nog maar overlegde, *K. Zev.* 4, 168. De man ... moet de handelende zijn. ... En de vrouw, viel zij met vuur in, de lijdende, VOSMAER, *Amaz.* 29. Ik die gewoon was vrij te spreken, openhartig te handelen, bijna luidop te denken, BERGMANN, *Staas*, 32. Het was te voorzien ... dat het eindelijk van klagen tot handelen zou komen, FRUIN, *Beleg. v. L.* 5. In 't hand'len zijn wij kind'ren nog, BURGERSDIJK, *Shakesp.* 8, 235 (eng. *We are yet but young in deed*). De handelende leden zijner partij, MULDER, *J. F.* 1, 135.

Alles is voorbereid, en het oogenblik van handelen is dáár, 1, 189. Het geheel lijdelijk afwachten had ... opgehouden, en ... er was ... gehandeld, 2, 111. Waar anderen altijd overlegden en raad gaven, handelde hij al vast, QUACK in *Gids*, 1898, 4, 66.

— *Handelend optreden*: met daden, met der daad. || De troepen zijn geconsigneerd en zullen ingeval van ongeregeldheden handelend optreden. — Hij (*Lucifer*) treedt ook niet krachtig handelend op, JONCKBLOET, *Gesch. d. Nederl. Letterk.*[3] 4, 276.

3) Een werkzaam aandeel aan of bij het een of of ander hebben. || Eene algemeene oorzaak, aan wier invloed Staatsvormen en omstandigheden ... en handelende personen ondergeschikt zijn geweest, GROEN V. PR., *Ongel. en Revol.* 4. Bijaldien ... een of meer der verschijnende personen alleen bij een bijzonder gedeelte der akte ... als gehandeld hebbende, voorkomen, zal het voldoende zijn *enz.*, *Wet v.* 9 Juli 1842 (*Stbl.* n°. 20), *a.* 30. De volmagten, waaruit de handelende personen hunne bevoegdheid ontleenen, *a.* 32.

4) Doen wat gedaan moet worden; ten uitvoer brengen wat plicht, de omstandigheden enz. vorderen. || Daar door zijn' dood die (uiterste) wil bekrachtigd is, moet ik in gevolge van denzelven handelen, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 132.

— *In* of *uit iemands naam*, *op iemands last handelen*: voor hem, van wege hem, in opdracht van hem doen wat er gedaan moet worden. || Ik (heb) den notaris, die eene procuratie verlangde om in mijn naam te handelen, zulk een document toegezonden, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 4. Ik handelde op uw last, SCHIMMEL, *Dram. P.* 1, 101.

5) (In eene zaak, eene aangelegenheid, een geval) zoo te werk gaan als, of datgene doen wat, door eene bepaling wordt aangeduid of uit het verband blijkt of te begrijpen is. || Het („de Ontser wicht") doet of weeght niet recht (*niet volkomen juist*), maer scheyd partyen van den anderen. Soo handelt men oock dickwils niet op 't alderscherpste om partyen te scheyden, in saken, daer men het uyterste recht qualijck van weten kan, VISSCHER, *Sinnep.* 59 *a*. Soo haest men in die oorten mochte komen, soo moetmen daer handelen met goede ordre, *Begin e. Voortg.* 7, 49 *a*. Gaet handelt yder een na dat het u bevalt, CATS 2, 92 *a*. Gij handelt anders, ik weet het; gij bevecht hem openbaarlijk, CONSC. 3, 155 *a*. Men handelt niet zoo in zaken van zulk uiterst gewicht, 3, 313 *a*. Naar dezen raad werd nu gehandeld, VISSERING, *Herinn.* 1, 93. Het smart mij, maar ik moet zoo handelen, MULDER, *J. F.* 227. Dikwerf handelde men in de maatschappij, als ging die regel in ernst door, PRUIN, *Tien J.* 234. Ten aanzien van den gearresteerde (zal) gehandeld worden overeenkomstig de bepalingen van dit Wetboek, *W. v. Strafv.*, *a.* 388. Indien (*enz.*) ..., wordt op dezelfde wijze gehandeld als in het vorige artikel is voorgeschreven, *a.* 413.

— In talrijke vaste verbindingen, als

In drift, haast, overijling, toorn, uit afgunst, eigenbaat, haat, wraak handelen. Naar eigen goedvinden, eigen inzicht, op eigen gezag (Dl. IV, 2154) handelen. In het algemeen belang (Dl. II, kol. 123) handelen. In strijd, in tegenspraak met iets handelen; tegen iets handelen. In iemands geest handelen (Dl. IV, kol. 722). Met oordeel des onderscheids handelen (Dl. X, kol. 1446). Met goede trouw (*d. i.* in oprechtheid), ter goeder trouw (*d. i.* in zijne onnoozelheid) handelen (boven kol. 318). Tot (zelf)verdediging, uit noodweer handelen; enz. — Oprecht ende met goeder trouwen handelen.... *Ex fide bona aliquid agere*, PLANT. zyn ... wel eens zeer voldaan over ons zelf, a juist niet heel veel reden daar toe hebben.... ten wy echter ter goeder trouw handelen, lyden *enz.*, *Leev.* 5, 310. Zoodra ontdekt word iemand tegen deze wet mogt gehandeld hebbe dezelve ... verbeuren *enz.*, *Publ. v.* 24 Febr. Brufferio zelf zal meenen, dat ik uit eigen handel, CONSC. 4, 28 *a*. Maar heeft men vr in den mond en dwang in de hand, dan h men in tegenspraak met zich zelven, VISSE *Herinn.* 2, 25. Voor zoover de dader klaarblij heeft gehandeld in het algemeen belang o noodzakelijke verdediging, *W. v. Strafr.*, *a.* 26 zij het ... reglement ... niet naleven of daa in strijd handelen of doen handelen, *Wet v.* 9 1875 (*Stbl.* n°. 67), *a.* 53.

— Met een bijw. van gunstige of ongu beteekenis. || Eerlick handelen. *Faire honeste* PLANT. — Te beseffen, dat gy verkeerd handelt, 1, 66. Moest de man, om dat hy ondeugend g deld had, nog van kwaad tot erger gegaan h *Blank.* 2, 83. Dat hij dan ook bekenne, d niet wel jegens mij heeft gehandeld, cons 297 *a*. Gewoonlijk (bleek) ..., dat men ver handelde; maar *enz.*, VISSERING, *Herinn.* 2 Dat men in het eerste (*van twee gevallen* ruiterlijker ... handelt, 2, 25.

— Veelvuldig in den Bijbel; slechts enkele beelden volgen. || Laet ons wijslick ... hand *Exod.* 1, 10. Dat Pharao niet meer bedrieghli handele, 8, 29. (Sy) handelden ... arghliste *Josua* 9, 4. De burgeren van Sichem hand trouwlooslick, *Richt.* 9, 23. Hy handelde dapper 1 *Sam.* 14, 48. Ick hebb' onrecht gehandelt, 2 24, 17. Ja ick selve ben het die ... seer qu gehandelt hebbe, 1 *Chron.* 21, 17. Hy han verstandelick, dat hy *enz.*, 2 *Chron.* 11, 23. zia ... handelde godtlooslick in sijn doen, 20 Gy hebt trouwelick gehandelt, *Nehem.* 9, 33 gy dwaeslick gehandelt hebt, *Spreuk.* 30, 3 handelen sottelick, *Jerem.* 5, 4. Verkeerdelick delende, *Amos* 8, 5.

6) In toepassing op het geheel der verrichti of gedragingen van een persoon, in een be geval of bij eene bepaalde gelegenheid of in algemeen. Weinig of niet verschillende van gedragen. || Leer mij naar uw' wil te han *Psalmber.* 86, 6. Gun ons dees dag ... Tot lof te hand'len, DA COSTA 1, 286. Kleed u de andere boeren, spreek en handel gelijk de schen van uwen staat, CONSC. 3, 357 *b*. Mis pogingen om ... te handelen als andere mens BEETS, *C. O.* 254.

— Vandaar *Handelen en wandelen*, eigenlijk gedragen en verkeeren: in de wereld omgaan. — *iemand handelen* (*en wandelen*): omgaan, verke „converseeren." Verg. *Handel en wandel* in 1882). || Wandelen ende handelen iemanden. *Versari cum aliquo*, *conversacere al familiariter uti aliquo*, KIL. — Gij zijt het ... wien 'k gemeenzaam plag te handlen, ... Met wi raadpleegd', als mijn' vrind, *Psalmber.* 55, 8 (*Ps.* 55, 14).

7) Het doen der in een tooneelstuk of a dramatisch kunstwerk optredende of voorgest personen. || In de Cantate ... (wordt) de hand ... alleen in zoo ver verhalender-, en niet ha lender-wijze opgegeven, als noodig is om v. ALPHEN 2, 82. Of de Schrijver ..., ieder der (*van zijne personen*) zoo doet spreken en hand als met het aan hem toegeschreven karakter over

komstig is, V. D. PALM, *Sal.* 2, 132. Individualiteiten te doen handelen, ... dat vooral is de roeping der Dramatische Kunst, JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Letterk.*[3] 3, 202. Wanneer hij de peripetie afhankelijk maakt van de karakters der handelende personen, 4, 216. De handelende personen, het landschap, de beelden (*in de Leeuwendalers*) zijn zuiver Nederlandsch, 4, 259. Eene eerste fout, waarin de Dichter ook hier weer vervalt, is, dat de Grootvorst en de Grootvorstin ... niet handelen, 4, 308.

8) De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd (in eene der bet. 1—7). || Desen Raet (t. w. *de geheime raad*) ... hadde ten aller eersten ... het onderwindt van alle des Hofs ende des Lants handelen ende saken (it. *tutti li negotii*), KILIAAN, *Guicciard.* 39 *a.* Dese ... orde van handelen (*bij* „'t celebreeren der Eucharistie"), welcke d'algemeene Kerck in de werelt houdt, VONDEL 4, 649. Ik kan geene rust hebben, zoolang het lot van mijn vader van hun handelen afhangt, MULDER, *J. F.* 2, 160.

IV) Koopmanschap drijven; koopmanszaken doen. In dezen zin wellicht eene verkorting uit *koophandelen* (d. i. *handelen*, onderhandelen (hierboven II, A, 3, *c—d*), het trachten eens te worden, over (*een*) *koop*). Verg. hetgeen bij *Handel*, 1ste art., IV) (kol. 1885) is gezegd. || Handelen, oft coophandelen. Trafiquer marchandise. *Mercari, negotiari*, PLANT. — Het lant sal voor u aengesichte zijn; woont, ende handelt daer in, ende stelt u tot besitters daer in, *Gen.* 34, 10. Dat die dienstknechten tot hem souden geroepen worden, ... op dat hy weten mochte, wat een yegelick met handelen gewonnen hadde, *Luc.* 19, 15. Alle die ter zee handelen, *Openb.* 18, 17. Men (liet) in Spanje d'onzen, de Spaanschen alhier, ongemoeyt ... haevenen en handelen, HOOFT, *N. H.* 708. Wat heeft hij met die duitsche Comptoiren te doen? is ons Land niet groot genoeg om te handelen? *Wildsch.* 4, 33. Hij (was) bankier: handelend op de Amsterdamsche geld-beurs, QUACK in *Gids*, 1898, 4, 19.

Een die van over-lang de landen heeft door-wandelt;
Daer noch ons Hollants volck op heden niet en handelt.
CATS 2, 211 *b*.

— Men *handelt in* of *met* zekere waren (verg. *handel in*, *met*, kol. 1889); *op* eene stad, een land, een werelddeel (*t. a. pl.*); *met* (t. w. in betrekking met) een persoon of een lichaam (eene maatschappij, vennootschap en derg.), een volk enz. || Soe met diverse compagnien op d'Oost-Indiesche quartieren wordt gehandelt, *bij* DE JONGE, *Opk.* 1, 255. Tyrus, die daer woont aen d'ingangen der zee, handelende met de volcken in vele eylanden, *Ezech.* 27, 3. Met silver, yser, tin, ende loot handelden sy op uwe merckten, 27, 12. Dedan handelde met u met kostelick gewant tot wagens, 27, 20. 't Zyn meest vrouwen, die met visch om-gaen, en daer in handelen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 345. Het oostersche koren, waarin tot nog toe de Oosterlingen alleen hadden gehandeld, PRUIN, *Tien J.* 201. Om ... op Constantinopel en op de overige havens van zijn rijk te handelen, 202. Op Engeland handelen vijfhonderd Hollandsche schepen, 226.

— *Met iets*, t. w. met geld, *handelen*: het tot het doen van koopmanszaken aanwenden. || Die nu de vijf talenten ontfangen hadde, gingh henen ende handelde daer mede, ende wan andere vijf talenten, *Matth.* 25, 16.

— *Iets handelen*, voorheen soms voor: koopmanszaken doen *in* iets. || Een Engels jachje ... van London vertrocken ende in Gunea geweest, daer (*alwaar het*) eenige tanden ende goudt gehandelt hadt, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 35.

— *Iets* (of *Niets*) *te handelen?* Zijn er soms (Zijn er geene) „zaken" te doen? is er niets te „ajachelen"? Bekende vragen van Israëlietische kooplieden — opkoopers — aan de deur.

V) Bijzondere opvattingen.

A) Met de hand bestraffen; zonder geweld of gramschap, slagen geven (*Loquela* 14, 36). Misschien eene schertsende toepassing van het woord (in de bet. I, A). || Doe da'k u zegge, of 'k zal u ne keer handelen! *t. a. pl.* (*uit Kortrijk*).

B) Bij wijze van woordspeling (namelijk met eene der opvattingen van de bet. I, A), of althans tegenwoordig zoo opgevat. De hand geven, de hand langen (bij eene ontmoeting). In Groningen (MOLEMA 145 *a*: „loat ons ijs handeln").

Afl. *Handelaar, handelbaar, handeling* (zie die woorden).

— Met een voorv. *Be-, mis-, ont-, verhandelen* (zie die woorden). Verg. ook *Verhanselen* (voorloopig bij FRANCK, *Etym. Wdb.* 1069).

— Voorts (in de bet. II, A, 3) *Herhandelen*, opnieuw behandelen („Dat zy ... niet onderstaan zouden, 't besluit ... te *herhandelen*", HOOFT, *N. H.* 949).

Samenst. *Handelgreep, -plaats, -wijze* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. I, B). *Handeltuig*, werktuig, hulpmiddel („Dat de Wereld van God niet zou konnen geschapen geweest zijn: 't en waar hij dit *handeltuig* (*noot*: Instrument) en deze voorschets gehad hadde", OUDAAN, *Agrippa*, 71).

— In de bet. II, A, 3, *c*). *Handeltent*, tent om in te onderhandelen („In dit beloop der zaaken hield men in de *handeltenten*, tusschen Koppenhagen en 't Zweedsche leger opgerecht, vergadering op vergadering", BRANDT, *De Ruiter*, 206; „De vreede (werd) ..., in de *handeltent*, ... geteekent", 210).

— Met een voorz. *Afhandelen, onderhandelen* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. II, A, 3, *d*) of IV) *Aanhandelen*, zich door onderhandelen en handelen (bij contract) verschaffen („Zoo wel het leven van uitspanninge, als van oeffeninge, noemt de schrandere Schryver, om tydwinste te merkte ... gaan, den tyd *aanhandelen*, en weder inkoopen", TRIP, *Tydw.* XV (zie ook XVI); „Het nieuwe huis, waaruit hij drie jaren vroeger de eeuwige rente van 7 goudgulden had *aangehandeld*", TELTING in *Vrije Fries* 9, 119); *inhandelen*, door handelen (t. w. door ruilhandel of koophandel) verkrijgen (verg. *in*koopen, -ruilen, -slaan) („Dat hy op de Goud-kust zyne Slaaven aan de Hollandsche Kantooren hadt *ingehandeld*", WAGEN., *Verv.* 14, 34).

HANDELERSE, znw. vr., mv. *-n*. Een Zuidnederl. vorm; in Noord-Nederland bezigt men *handelares* of *handelaarster*. Naast *handelaar* afgeleid van *handelen*. In den Statenbijbel, in toepassing op eene stad. || (*Tyrus*) de handelersse der volckeren, *Kantt.* op *Ezech.* 27, 3 (*tekst*: handelende met de volcken).

HANDELGREEP, znw. m. (of vr.?); het mv. komt niet voor. Waarschijnlijk eene samenstelling uit *Handelen* in de bet. I, A of B) en *Greep* in de bet. A): manier van aanvatten, aangrijpen. Handgreep, kunstgreep. || De Rekenkonst ... om de geringe handelgreep van tellen (lat. *propter vilem numerandi practicam*), niet dan van de Koopluiden ... in waarden gehouden, OUDAAN, *Agrippa*, 66. Dat ... schoone Tapyten doorgaans gehangen worden voor een vuyl stuck muers: ende daer de taerte meest verbrandt is stroyt den Kock of Pastey-backer het meeste suycker op: Sulckx is oock den handel-greep van dese bedriegelijcke Weireldt, V. D. LEPE, *Weir. IJdelh.*[1] XIII.

HANDELIJK — HANDLIJK —, bnw. en bijw.; trapp. v. verg. (zie onder C) *-er, -st.* Mhd. *handelic* en *hantlich*, mnd. *hantlic*, mnl. *handelijc, hantlijc.* Van *Hand* in de bet. I, I) met *-lijk.* Verg. mnl. *handelinge*, bijw.

A) Met de hand gedaan, gegeven, verschaft wordende.

1) Als bnw. Bij (eenigermate schertsende?) tegenstelling met *mondelijk.* || Sy behoeft dan dubbelde troost, te weten: so wel handelijcke als mondelicke troost, COORNHERT 1, 396 *d.*

2) Als bijw. Met de hand; bij handslag. Mnl. *handelike.* || Handelijk, voor met de hand. Zoo is *handelijk beloven* bij *handgeving*, of bij *handtasting* beloven, HOEUFFT, *Bred. T.* 229.

B) Geschikt voor de hand: gemakkelijk, *handig.* Van zaken. || Handlick, *manualis, Teuthon.* 140 *a.* Handelick. *Manualis*, KIL. — Manuael, een dinck dat handelick is, V. D. WERVE, *Schat*, 89.

C) Zich latende regeeren of gezeggen: handelbaar, gewillig, mak. Verg. *Handzaam.* Van levende wezens. || Handelick ... *Tractabilis.* Et *Patiens manus, mansuetus.* Et *Habilis*, KIL. — Byster baarde 't ros, weyghrende, hoewel 't des van hem gewoon was, zich te laaten beschryden. Een handelyker gehaalt strompelde effen buyten 't klooster, HOOFT, *N. H.* 849.

Afl. (in de bet. C). *Handelijkheid* („Tractabiliteyt, *handelickheyt*", V. D. WERVE, *Schat*, 146 *a*).

HANDELING, znw. vr., mv. *-en.* Ohd. *hantalunga*, mhd. *handelunge*, nhd. *handlung*, mnd. *handelinge*, mnl. *handelinge.* Van *Handelen* (zie ald.) in verschillende opvattingen, met *-ing.* De onderscheidene beteekenissen vindt men aldus vermeld bij PLANTIJN: „Handelinge. Maniement. *Tractatus, contrectatio, attrectatio*", en bij KILIAAN: „*Actio, actus, pragma.* Et: *Negotium.* Et: *Tractatio, tractatus, attractatus*". — Voor enkele, hieronder niet vermelde beteekenissen in het Mnl., zie VERDAM 3, 74 en STALLAERT 1, 553 *a.*

I) Van *Handelen* in de bet. I). Het aanvatten of aangrijpen, in de hand nemen, betasten enz. In 't Mnl. ook in toepassing op feitelijke aanranding van een persoon (*handelinge in evelen wille doen aen enen*, bij STALLAERT 1, 553 *a*).

A) In het algemeen. || Dat zy de minnemoers last gaven, de hoofdekens hunner kinderen, door een' dagelijksche handeling („*massage*"), te verlengen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 85.

Der Vrouwen halsen zijn der Mannen Poppen-goed.
Haer dunckt van niet dat leeft de handelingh soo soet.
HUYGENS 2, 446 (*Borsten*).

— *Bij de handeling*, door betasting, op 't gevoel. || Men kent de goedheid, de deugd van 't laken by de handeling, by den tast, MARIN.

— (*De*) *handeling van* (*het*) *geld*; mnl. (*de*) *handelinge van den penningen, van den gelde, over 't gelt* (VERDAM 3, 74). (De) ontvangst en uitgaaf van (het) geld; vandaar: (het) beheer der penningen. Zie ook bij HANDELEN, I, A, 2). || Handelinghe van ghelde. *Dispensatio pecuniarum, administratio*, KIL. Die vrouw heeft al de handeling van 't geld, MARIN. — De Staaten (hadden) de handeling der penningen ... aan zich behouden, HOOFT, *N. H.* 25.

— Spreekw. zegsw. || By de handeling van 't geld is geen verlies. ... *il reste toujours de la poix après les doigts du Cordonnier*, MARIN. — Die in de handeling van het geld is, komt er wel schadeloos af, HARREB. 1, 217 *b* (verg. MEYER, *Spreuk.* 18).

B) Het met bedrevenheid of vaardigheid hanteeren (*handelen* in de bet. I, B) van gereedschappen, wapens en derg. || (*Hij*) maekte dat ik leer
greep en handeling van piek en het mosket, n
Overbl. 5. Ordre en woorden van commando
handelinge van de Snaphaan, *Gr. Placca*
111. Een arm door de ervarene handeling
zydgeweer sterker, en geswinder geworden, v.
Spect. 1, 176. De handling van 't penceel v
het bukkend schrijven, BILD. 6, 418.

— *Handeling* of *de handeling* (van iets) *h*
veel, weinig handeling (van iets) *hebben*: v
heid, bedrevenheid in het handelen, beha
(van iets). || Hier door creghen sy (*schilde*
lingen) stoutheydt en handelinghe, datse oo
stonden *enz.*, V. MANDER, *Lev. d. Schild.* 161
eenige handeling van het geschut had, werd
stukken geplaatst, BOSSCHA, *Held.* 2, 81.

— Vandaar: door gewoonte erlangde bedrev
of vaardigheid; slag. || De wyze, op welke de
gevormd worden, dat met eene verbaazende
digheid en handeling geschied, BERKHEY, *N.*
357. Het gieten (*van gips*) ... is veelal een
digheid en handeling, door oeffening verkr
2, 757.

— *'t Is maar eene handeling!* 't is maar ee
eene handigheid. || Daar steekt geen konst in
maar een handeling, een slenter, gewoonte.
n'est que routine, MARIN.

II) Van *Handelen* in de bet. II). Het op
wijze behandelen of bewerken —, behandeling
werking, wijze van behandeling of bewerking
iemand of van iets).

A) In betrekking tot zaken.

1) In eigenlijke opvatting. || De Chirurgij
wel lettende op sijn Ampt, handelinge ende
op dat niemandt door hem in leven ofte lede
kortet worde, *Gr. Placaatb.* 2, 3, 44. Op d
handeling (*van een glasblazer*) agting nemend
ik het (*het glasblazen*) by de hand gevat,
kan ... blasen, het geene ik ... van noode
A. V. LEEUWENHOEK, *Vijfde verv. d. briev.* 12

— In toepassing op de wijze van werke
manier van een kunstenaar. || Den weistan
aerdt, die onse Nederlanders soo heel vroegh
sien in hun beelden en stelselen der bootse
uyter Natueren gheleert, en wat een ghee
fraey handelinge en wijse van doen, V. MA
Lev. d. Schild. 133 *a.* Een stuck ..., welck
handelinghe (t. w. *van zekeren schilder*) seer
lijck is, 139 *c.* De handeling, de werkwyze v
Schilder. *La manière, la méthode d'un P*
MARIN. — Wat men thans na het Fransche
doen noemt, heette toen (*in de* 17*de eeuw*) h
ling, VOSMAER, *Kunst*, 18.

— In toepassing op de behandeling, de
van behandelen of bewerken eener „toonee
of van een ander derg. onderwerp. || (De Po
verschelen ... inde wyze van handelinghe va
Treur en Bly-spelen, RODENBURGH, *Poët. Borsti*

2) Het behandelen, de behandeling in woo
schrift (verg. *Handelen* II, A, 3).

a) Het bespreken van, het redeneeren —,
het redetwisten —, over eene zaak of een o
werp; bespreking, beredeneering, enz. Hierb
bet. rechtsgeding (behandeling eener rechts
vermeld bij STALLAERT 1, 553 *a*. || Rede off
lyng van gotliken saken, *theologia, Teuthon.*

b) Overlegging; overweging; raadslag. ||
gingen 'er heete handelingen om, van zynen pe
aan te tasten, en in 's vyands geweldt te leev
HOOFT, *N. H.* 275. Handelingen over de herz
der Grondwet, *Titel* (a°. 1884 vlg.).

— Ook: punt van overweging of bespreking.

U E. verneemen kan ... wat de voorneemste handeling der vergaderinge van Staten te zijn heeft, HOOFT, *Br.* 2, 110.

c) Het onderhandelen —, (de) onderhandeling *over* (voorheen ook *van*) eene overeenkomst, een verdrag, een vrede enz. || Met last ... om zich tegens de handeling van 't bestandt te verklaeren, HOOFT, *Br.* 2, 19. Niet dat hy de handeling afslaen zoude, maer *enz.*, *Ald.* Endtlyk ... trad Bossu ... in handeling, en gaf zich oover, HOOFT, *N. H.* 337. Dat men ... afliete van alle handeling in 't bezonder met den vyandt, 628. Dien hy ... afvorderde hoe 't met de Fransche handeling stond, en oft ze voltrokken was, oft niet, 955. Het jaar in 't welk de handeling van het twaalfjaarig bestand haaren aanvang nam, BRANDT, *De Ruiter*, 5.

— Vandaar: het overeenkomen, contracteeren, en vervolgens: overeenkomst, verdrag, contract. || Handelinge, *ventilacio*, *tractatus*, *contractus*, *Teuthon.* 140 *a*. Het (*het beslapen bij volmacht*) geschiet ... op dat de handelinge (*het huwelijkscontract*) des te bondiger en vaster zy, en dat daerom niet alleen den koop, maer oock eene leveringe mochte verstaen werden geschiet te sijn, CATS 2, 46 *a*. Het inhoudt der ouwde handelingen en verdingen (*Kantt.* „tractaten en contracten"), gemaakt tusschen de Kooningen van Engelandt en de Vorsten deezer gewesten, HOOFT, *N. H.* 1227. Huwelicksche voorwaerde is een handeling tusschen toekomende Echtghenoten aengaende hare goederen, DE GROOT, *Inl.* II, 12, § 3. Overkominge [lat. *contractus*] die anders handeling ghenoemt werd is de eendracht des willes van twe ofte meer luiden tot eens ofte beider nut, III, 6, § 2.

— De beteekenis: overeenkomst leeft nog voort in het (Noordndl.) *Wetboek van Koophandel.* || Uit de handelingen en afspraken, ter beurze gesloten, worden opgemaakt de bepaling van den wisselkoers, de prijs der koopmanschappen *enz.*, *W. v. Kooph.*, *a.* 60. De makelaars zijn gehouden, onmiddellijk na het sluiten van elke handeling, dezelve in hun zakboekje op te teekenen, en ... in hun dagboek over te brengen, *a.* 66. De aanteekeningen, door den makelaar uit zijn zakboekje in zijn dagboek overgebragt, (leveren) bewijs op tusschen de partijen, ten aanzien van den tijd van de handeling en dien van de levering, van *enz.*, *a.* 68 (zie ook nog *a.* 39).

— *Handeling voor gemeene rekening* (fra. *association commerciale en participation*). Zie *W. v. Kooph.*, *B.* I, *T.* III, *Afd.* IV (*a.* 57, 58). || De handeling voor gemeene rekening is eene maatschap of vennootschap om gemeenschappelijk winst te behalen uit handelsdaden, die niet naar buiten optreedt, MOLENGRAAFF, *Leiddr.* 77.

B) Met betrekking tot een persoon.

1) Bejegening, met daden of met woorden; behandeling in de bet. B, 2). Zie *Handelen*, II, B). || Hy klaagd over de handeling die men hem gedaan heeft, MARIN.

2) Gemeenschap, omgang, conversatie; eene beteekenis voortvloeiende uit de uitdr. *Iemand handelen*, met iemand omgaan, welke gestaafd wordt door mnl. *Handelinge of hantieringe der meinschen* voor: omgang met menschen (VERDAM 3, 74). Verg. *iemand hanteeren*, omgaan met, en *hanteering*, omgang.

> oock sullen alle Vromen
> U schuwen als de pest, en nimmer met u komen
> In handelingh te treen.
>
> BREDERO 2, 101.

III) Van *Handelen* in de bet. III). Het bedrijven, doen, verrichten; of concreet: bedrijf, verrichting, daad.

A) Het doen of de daad in tegenstelling met het zich lijdelijk gedragen of de lijdelijkheid, met het nadenken of de bespiegeling, met het spreken („het woord", „woorden"), en derg. begrippen. Verg. *Handelen*, III, B, onder 2). || Hoe weinig uitslag ook van de handeling te wachten scheen, er was toch gehandeld, MULDER, *J. F.* 2, 111. De keizer — een man niet der handeling, maar van het gevoel *enz.*, QUACK, *Stud.* 51.

> En 't streven van den hooggezwollen moed,
> Door deze omzichtigheid van stroom verand'rend,
> Verbeurt den naam van hand'ling.
>
> BURGERSDIJK, *Shakesp.* 7, 80.

B) Iemands doen of bedrijf, collectief genomen: datgene wat iemand doet of verricht, hetzij op een bepaald oogenblik, hetzij doorgaande.

1) In het algemeen. || Er is ongetwijfeld orde in deze handeling (*het doen, de wijze van te werk gaan van dichters*), maar zij is van eene ongemeene soort, GEEL 249.

2) In toepassing op iemands levenswijze of levensgedrag, zijn handel en wandel. Verg. *Handel* in de bet. II, A, 3). || Ick acht dusdanigh was der gener doen en handeling (lat. *Hoc ... reor Vixisse ritu*), Die ... eer leefden ... In d'eerste weerelds eeu, VONDEL 2, 724. Dan is zyn handeling rechtschaapen, Tot Eeuwig voordeel van 't Gemoed, LUYKEN, *Byk.* 312. (*De*) handeling en wandeling des levens, LUYKEN, *Br.* 106.

> In al zijn handling blinkt de spruit
> Van d'onvertsaagden Egmond uit.
>
> HOFDIJK, *Egmond*, 41.

3) Als benaming voor het bedrijf waar iemand den kost mede wint, zijne nering of hanteering. || Des ackermans werck, syn handlyng, *rusticacio*, *Teuthon.* 140 *a*. Alle kunsten, wetenschappen ende handelingen, die den mensche van God ... gegeven zijn, MARNIX, *Geschr.* 2, 16. Datter geen Neringhe ofte handelinghe bestendich ... can blijven, ofte ten zy saecke datmen die onderhoude met goede ... Wetten, OELERS, *Beschr. v. Leyd.* 246. Bouwluyden, so sich alleene met ackerwerck erneeren, ende geen andere handelinge drijven, *Recht. v. Deventer* I, 3, *a.* 6. Den Drapeniers, die ... de selve handelinge binnen dese Stadt sijn doende, *Handv. v. Amst.* 124 *a*. Alsoo de Appel-koopers, Pelssers ende Peltiers tot dese tijt toe onder een Gilde begrepen sijn geweest, en nochtans geen gemeenschap van Neringe of Handelinge metten anderen hebbende *enz.*, 1400 *a*.

C) Eene op zich zelf staande, niet-werktuigelijke verrichting; het begrip *handelen* immers onderstelt bewustheid, en vrijheid van den wil (zie HANDELEN, III, B, 1).

1) Naar de eigenlijke opvatting, beperkt tot datgene wat iemand door middel van spierbeweging verricht. || (Wij) staken ... het vleesch ... in de vlam ..., aten ... het gebraden gedeelte er af, en herhaalden deze handeling, tot dat er ons niets meer van het vleesch overschoot, CONSC. 1, 114 *a*. Op eens zag hij het nuttelooze van zijne handeling in, liet de wapens liggen *enz.*, MULDER, *J. F.* 2, 203. En telkens is 't, bij iedre hand'ling (*van een straks vertrekkend huisgenoot*): „Dat is nu voor het laatst!" LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 50. Hij die, terwijl hij in staat van dronkenschap verkeert, ... eenige handeling verricht waarbij ... bijzondere omzichtigheid of voorzorgen worden vereischt, wordt gestraft met *enz.*, *W. v. Strafr.*, *a.* 426.

2) In ruimer toepassing, t. w. op al wat als een doen, eene daad kan beschouwd worden van welken aard ook, dus mede op zedelijke daden, op uitingen

en verklaringen, maar ook op het verzuimen, het nalaten van iets (het „begaan", het „plegen" van (een) verzuim, van (eene) nalatigheid). || Geeft hen na haer doen, ende na de boosheyt harer handelingen, *Ps.* 28, 4. Bekeert u doch van ... uwe boose handelingen, *Zach.* 1, 4. Alle handelingen van den Schout, die eenighszins te misduiden waaren, werden uit den grondt opgegraaven, HOOFT, *N. H.* 61. Ik vreesde .. , dat'er klachten over myne handeling (*het openbaarmaken van een gesprek*) zouden vallen, doch *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 11, 57. Zijn handeling is niet christelyk, MARIN. Geen handeling van eenig ambtenaar bleef hem (*den Athener*) onbekend, geen edele daad, geen wanbedrijf van eenig burger, GEEL 151. Wacht u in 't vervolg, de handelingen uwer regenten te beoordeelen, VISSERING, *Herinn.* 1, 121. Handelingen zooals door het volk waaruit men voortkwam nog niet gepleegd waren, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^1, 245. Het gissen naar de motieven van menschelijke handelingen, BUYS, *Stud.* 2, 336.

— *Onvriendschappelijke handeling.* Diplomatieke term, om niet te zeggen: vijandige daad. || De Duitsche regeering meende dit als eene onvriendschappelijke handeling te moeten qualificeeren.

— In dezelfde ruime beteekenis komt *handeling* veelvuldig voor in de Noordndl. wetgeving, en bijgevolg in de geschriften enz. van rechtsgeleerden. || Onder daden van koophandel begrijpt de wet insgelijks: ... 3°. De handelingen van kooplieden, bankiers, kassiers, makelaars (*enz.*); ... 9°. De handelingen van factoors, cargadoors, convooiloopers, boekhouders (*enz.*), *W. v. Kooph.*, *a.* 4. Authentieke akten ... wegens alle handelingen, overeenkomsten en beschikkingen, waarvan de wet gebiedt of de belanghebbenden verlangen, dat *enz.*, *Wet van* 9 Juli 1842 (*Stbl.* n°. 20), *a.* 1. Tot bewijs van handelingen of daadzaken, die ten overstaan van den notaris tijdens het verlijden der akte plaats hebben, *a.* 31 (*gewijz.*) Hij die door eenige handeling opzettelijk eens anders afstamming onzeker maakt, wordt *enz.*, *W. v. Strafr.*, *a.* 236. Indien hij heeft medegewerkt of zijne toestemming gegeven tot handelingen met de statuten in strijd, *a.* 342. De ambtenaar die ... deelneemt ... aan aannemingen of leverantiën waarover hem op het tijdstip der handeling (t. w. *der deelneming*) ... het bestuur of het toezicht is opgedragen, *a.* 376. Hij die eene der handelingen in de drie vorige nummers omschreven, in zijne woning toelaat, *Wet v.* 28 Juni 1881 (*Stbl.* n°. 97), *a.* 16 (*gewijz.*).

— *Baldadige, bedrieglijke, ontuchtige* (enz.) *handeling.* || Datmen de eerbaere kaecken doet blozen door oneerbaere handelinghen (*op het tooneel*), RODENBURGH, *Poët. Borstw.* 189. Die onmenschelijke handeling baarde groote opschudding, BERGMANN, *Staas*, 163. Dat zou eene schennige handeling wezen, MULDER, *J. F.* 2, 36. Elk krijgsman, die ... zedelooze, baldadige of kwellende handelingen heeft gepleegd of doen plegen, *Wet v.* 14 Sept. 1866 (*Stbl.* n°. 138), *a.* 44. Van de middelen om de persoonlijke vrijheid te verzekeren tegen onwettige gevangenhouding of andere willekeurige handelingen, *W. v. Strafv.*, *Titel* XX. Hij die, in tijd van oorlog, eenige bedrieglijke handeling pleegt bij levering van benoodigdheden ten dienste van de vloot of het leger, *W. v. Strafr.*, *a.* 105 (zie ook *a.* 127; 129; 331). Hij die ... met iemand beneden den leeftijd van zestien jaren ontuchtige handelingen pleegt, *a.* 247.

— In de Noordnederlandsche strafwetten moet het woord in sommige gevallen worden opgevat als omvattende niet enkel de verrichting, maar ook de verrichting met het daardoor ontstane gev
Staan meerdere feiten, ofschoon elk op zich z
drijf of overtreding opleverende, in zoodanig v
dat zij moeten worden beschouwd als één voor
handeling, dan wordt slechts eene straf
toegepast, *W. v. Strafr.*, *a.* 56. Bij samenlo
meerdere feiten die als op zich zelf staand
delingen moeten worden beschouwd en meerde
drijven opleveren waarop gelijksoortige hoofd
zijn gesteld, wordt één straf uitgesproken,
(zie ook *a.* 58).

— **Aanm.** „*Strafbare handeling*", ofsch
de wetenschappelijke geschriften van hedend
criminalisten enz. dikwijls gebezigd, is in het
ndl. strafrecht geen technische term. Het
vertaling van den Hd. rechtsterm *strafbare
lung* (*Strafgesetzbuch*, *a.* 3 enz.), waarin *h*
eene van het Ndl. woord verschillende bet
heeft. Het Noordndl. strafrecht heeft daarvo
term *strafbaar feit.*

— (*De*) *Handelingen der Apostelen.* Titel
der boeken van het N. T. || De Handeling
Heylige Apostelen (*Kantt.* Dat is, de histo
het gene de heylige Apostelen gehandelt o
daen hebben, na de hemelvaert Christi),
Opschr. Wy leezen Handelingen agt, dat *enz.*,

— Het mv. *handelingen* vindt men eene
maal in toepassing op de bemoeiingen, de
heden, de collectieve bedrijvigheid, ten beho
iets. || Niemant die in den krijgh dient wor
wickelt in de handelingen des leeftochts (g
τοῦ βίου πραγματείαις), 2 *Tim.* 2, 4.

— Zeer gewoon is, in navolging van lat.
het mv. *handelingen* als eene benaming v
het door een lichaam in zijne vergadering of z
vergaderingen of zittingen afgedane, afgeha
tot stand gebrachte; bij uitbreiding: het ges
het boekdeel, de bundel waarin het versla
verrichtingen is vervat. || Handelingen van de
Kamer der Staten Generaal. — Handeling
Mededeelingen van de Maatschappij der Ned
sche Letterkunde. — Handelingen van het
landsch Congres, gehouden te Gent ... An
1849 (*Titel*). — Ende zal men die, sam
schriftelyke bepleitingen (*procedueren*), hande
en ooverhandelingen (*acten en actitaten*) te di
zaake geschiedt, vernielen, en in de boeken (*reg
uitschrabben, HOOFT, *N. H.* 477.

3) In toepassing op eene vormelijke verri
of op een geheel van vormelijke verrichtinge
een of meer personen. || Dat niemand kan ge
gen worden, aan eene godsdienstige handelin
te nemen, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. St
159. Eene gewijde handeling (t. w. *eene hu
voltrekking*) ... in eene der kleinste kapelle
St.-Giovanni in Laterano, BOSB.-TOUSS. 1, 410.

4) In eene opvatting waarbij aan den verri
niet gedacht wordt, dus meer als benaming
iets dat plaats heeft of geschiedt dan voor iet
gedaan wordt.

(*Het graan verdroeg*) De dorre droogte van de
Het snymes, en de handelingen
Van 't voeren, en meer andre dingen
Eer dat men 't in de schuuren won.
LUYKEN, *Leerz. Huisr.* 1

D) Als kunstterm in de letterkunde.

1) Het handelen of doen, of de voorstelling
een handelen of een doen door de personen va
drama, een heldendicht, een roman, of
onderdeel daarvan. || In de Cantate behoort
eigelijk gezegde handeling, V. ALPHEN 2, 8
handeling wordt (*in de cantate*) voorondersc

en alleen ... verhalender-... wijze ... opgegeven, *Ald.* De historie van oude tijden en ver afgelegen volken ... leverde hem (*Corneille*), als het ware, eene thesis, welke hij in eene dramatische handeling ontwikkelde, BRILL, *Stijlleer*, 187. Het meeste gewicht (wordt) (*door D. Heinsius*) gelegd op handeling (lat. *actio*): dat is de hoofdzaak, de ziel der tragedie, JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Letterk*[3]. 4, 212. Des Dichters eerbied voor de ... Aristotelische eenheden (heeft) de handeling niet bevorderd, 4, 222. De meest essentieele eigenschappen van het Drama, ... handeling en karakterteekening, 4, 320. De Christelijke Typologie in beeld, in woord en in handeling, ACQUOY in *Handel. en Meded. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1888—1889, 27 vlg. De typologie in handeling.... Hier gaan wij ons bewegen op het gebied van het mysteriespel, 38.

— Vandaar: datgene wat in een tooneelstuk of derg., gehandeld of gedaan wordt, of geschiedt: de (hoofd)daad, de (hoofd)gebeurtenis, of: de aaneenschakeling, de reeks van daden en gebeurtenissen. Door VONDEL *de handel* genoemd (zie uitg. v. LENNEP 8, 11; 13; 14). || Zeer qualyck kanmen ghelooven dat alle de handelinghe van zyn *Pastor Fido* in een dach, twee noch drie gheschiet kan wezen, RODENBURGH, *Poët. Borstw.* 47. Niet genoopt ..., om zich met de gansche handeling (*van een tooneelstuk*) te vereenigen, KINKER, *D. en O.* 208. (De koorgezangen in de oude Treurspelen) staan misschien grootendeels buiten de handeling van het spel, GEEL 82. Den loop der handeling,... met haar lotswissel *enz.*, JONCKBLOET, *a. w.* 4, 216. Hij neemt geen deel aan de handeling dan om *enz.*, 4, 306.

> Hier vangt het stuk zijn handling aan,
> En brengt de Hoofddaad op de baan.
> BILD. 13, 91.

— Van een tooneelstuk en derg. heet het: *het heeft handeling, er is handeling in, de handeling is levendig* enz. || Er is (*in* HOOFT's *Achilles*) handeling genoeg; maar *enz.*, JONCKBLOET, *a. w.* 3, 212. Hier (*in*: *Hierusalem Verwoest*) vindt men zelfs niet de geringste handeling, maar bloot verhaal, 4, 226. Handeling zoo goed als geen, 4, 228. Alleen in het laatste tafereel ... is eenige handeling, 4, 229. Het eenige (tooneel) waarin dramatische handeling voorkomt, 4, 230. In dit stuk ... is wel degelijk handeling, 4, 232. Bij grooter verscheidenheid van personen, is de handeling (*in zeker stuk*) ook levendiger, BEETS, *Versch.* 2, 119.

— *Eenheid van handeling.* Eene der drie „Aristotelische eenheden": de eisch dat er in een drama slechts ééne hoofdhandeling, derhalve slechts één hoofdpersoon wezen zal. || (*Bij de Grieksche dramatische dichters*) was de eenheid van plaats en tijd, gelijk die van de handeling, een bewijs van de vrijheid hunner schepping, BRILL, *Stijlleer*, 187.

— In tooneelaanwijzingen. || Het tooneel is in Genua. De handeling valt voor op den 2[den] January van *enz.*, v. LENNEP, *Poët.* 8, 126. De handeling vangt aan des voormiddags ten negen, en eindigt *enz.*, 9, 190. De handeling valt voor in de tiende eeuw, aan de oevers der Tyne, 10, 4. De handeling valt in het Eerste Tooneel van 't Vijfde Bedrijf te Mantua ... voor, 11, 113. Dat de geheele handeling van ... *Brittannicus* voorvalt in ééne zaal van het paleis van Nero, JONCKBLOET, *a. w.* 3, 202.

2) Eene thans geheel verouderde benaming voor een onderdeel van een tooneelstuk, hetzij voor een *bedrijf*, hetzij voor een *tooneel* of eene „*uitkomst*". Verg. BEDRIJF, B, 2) en HANDEL, 1ste art., II, B, 2 (,β). || Alphonsus eerste Uyt-komste. Eerste Hanuelinghe, BREDERO 1, 17. Tweede Deel. Eerste Handelinghe, 1, 36. Vierde handelingh; in 't eerste bedrijf, 2, 369. Het derde deel (*bedrijf*), eerste handelingh (*uitkomst*), 2, 393. Vierde handelingh, eerste uytkomst, 2, 405.

Voorts BREDERO 2, 351; 363; 365; 408; 411; 413.

IV) Van *Handelen* in de bet. IV). Thans niet meer gebruikelijk; men bezigt altijd *handel* (zie ald. 1[ste] art. de bet. IV).

A) Onderhandeling over koop en verkoop, handel (1[ste] art.) in de bet. IV, A). || Het paard wordt opgetoomd, men monstert, ... De handeling gelukt, en 't heerschap past het geld, BARTELINK, *B. Kermis*, 3.

B) *Handel* (1[ste] art.) in de eene of andere opvatting ald. onder IV, B) genoemd. || De groote handelinge die ons dese plaetse gaf, van Rijs, Sagu, ... ende andere nootwendicheden, *Begin e. Voortg.* 15, 127 *b.* Zyn' hooftoeffening bestond in koopmanschap, en handeling met medeburghers en naabuuren, HOOFT, *N. H.* 4.

— *Handeling* (*van koopmanschap*) *doen, drijven* (enz.): handel doen, drijven. || Den Duck d'Alve verboeden hadde met die van Hollant ende Zeelant handelinghe van commescapt te doen, DE POTTRE, *Dagb.* 46. De Arabes ... (dryven) hare handelinge te water, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 50 *c.* De meeste handelinge die hier wort ghedreven, is in Grain (*paradijskoren*), tanden, ende een luttel Rijs, 5, 5 *d.* Hy (gaf) haer tien ponden, ende seyde tot haer, Doet handelinge tot dat ick kome, *Luc.* 19, 13.

> Ons menschen altemael die op der aerden leven,
> Is hier een kleynen tijt van onsen Godt gegeven,
> Om handeling te doen niet voor een vreemde kust,
> Maer voor het vaderlant daer in de Ziele rust.
> Mijn Ziel maeck overal uw handeling te drijven
> In waeren die gestaêg ja eeuwig sullen blijven.
> CATS 3, 17 *a.*

> Soo dat ick moeders goedt ten lest kreegh in de velle:
> Daer soud ick (soo ick sey) handelingh mede doen,
> Het welck oock beuren sal, dats buyten alle vermoen:...
> Wat komenschap was mijn meeningh? hand'ling in schoone
> [Vrouwe.
> W. D. HOOFT, *Verl. Soon*, 31.

— *Buiten handeling*, buiten den handel. || Buiten handeling werden de zaecken, wanneer de selve Gode toegewijt, ofte tot begraeffenisse geëigent werden: zaken oock tot geduirig gebruick van landen ofte steden gheëighent zijnde, werden buiten handeling, soo veel bysondere luyden aengaet, DE GROOT, *Inl.* III, 47, § 4.

— Eene enkele maal vindt men *handeling* in 't mv. voor: koopmanszaken, handelszaken, handelsoperaties. || Nu werd voorgesteld ... een aanzienlijk kapitaal te vereenigen, en met reden aangewezen, dat met grooteren omvang van handelingen de schade van ieder bijzonder verlies gemakkelijker te dragen zou vallen, VISSERING, *Herinn.* 1, 153.

V) De *handeling* van de pomp (genoemd in den inventaris eener stoomboot). Misschien de kruk, het handvat?

Samenst. (in de bet. II, A, 2) *Handelingsbevoegd*, tot handelen bevoegd (FOCKEMA ANDREAE in *Meded. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1897—1898, 113).

— Als tweede lid. — In de bet. I, B) *Wapenhandeling* („Dies quam de noodweer op de baen, En *wapenhandeling* der vromen, Om landgedroghten te betoomen", VONDEL 3, 285).

— In de bet. II, A, 2, *a—c*). *Huwelijkshandeling*, onderhandeling over een huwelijk („Die halfslachtigheid, welke de gansche *huwelijkshandeling* kenmerkt", BAKH. v. D. BRINK, *Huw. v. W. v. O.* 78); *verdraghandeling*, b. v. over een vredesverdrag

[illegible]

— [illegible]

— [illegible]

— In de bet. III, 2). Handelaarsbelang (bij [illegible]) [illegible]

— In de bet. III, 3). Handelsbelang (bij [illegible]) [illegible]

— In de bet. IV). Handelsbelang (bij [illegible]) [illegible]

HANDELBAAR, bnw. Van *Handel*, IV, in de bet. IV, 2) met *-baar*. Zooder handel, onbekwaamheid of volharding. || Een dier [illegible] verval der opperheid [illegible] van Oud-Nieuw-verwijderingen [illegible] handelbare Oud wordt [illegible] verwerkt, v. ALTENA, *Handv. v. Lapid.* 1867, 2. Een [illegible] handelbaare Staat, *Nat. Spect.* III, 134.

Als het Hoogtje wandelbaar,
Als de zomer handelbaar, [illegible]
Als den Heer aandachtig, [illegible]
[illegible] II, 139.

HANDELMAATSCHAPPIJ, zelden **-MAATSCHAP**, vr. z. mv. -en. Uit *Handel* [1e] en *Maatschappij*. Eene maatschappij of vereeniging van koopluiden. || De Oostindische Handelmaatschappij, *Corsc.* 4, 229 e (ook 229 d). [De] oprichting eener Belgische Handelmaatschappij, 4, 230 a. Deze Gilbert's toeleiden (werden) tot Indische handelmaatschappijen opgericht, ROMEIN VOET, *Handv.* 27, 262. De Handelmaatschappij van St. George der Mina, VOET, *Reis J.* 206. Nu ... de moedelijke grondbeginsels op oprichting eener Indische handelmaatschappij komt, 213.

— Inzonderheid bekend is *De Nederlandsche Handelmaatschappij*. || *President, commissaris, secretaris, directie der —, aandeelhouders, deelhebbers in de Nederlandsche Handelmaatschappij.* — *Instellen Nederlandsche Handel-Maatschappij*: 1824[a], (*Benaamtoering*). — De vraag of de Nederlandsche Handelmaatschappij bij voortduring belast moet blijven met het afschepen, vervoeren, opslaan en verkoopen der Gouvernementsproducten, *Uit een Engelsch* (*a*. 1898). — Deze Maatschappij, opgericht uit kracht en ten gevolge van het Koninklijk besluit van den 29sten Maart 1824, n°. 161, ... voert den naam van *Nederlandsche Handel-Maatschappij*, *Arrêté v. oprichtsk.*, *a.* 1 (*Bijv. Stbl.* 1824, blz. 629). Het doel der Handelmaatschappij is: de bevordering van handel, scheepvaart *enz.*, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 497. De Handelmaatschappij was de commissionair ... van het Gouvernement, VISSERING, *Herinn.* 1, 53. De twee eerste financieele instellingen van het land, ... de Nederlandsche Handelmaatschappij en de Nederlandsche Bank, QUACK in *Gids*, 1898, 4, 41.

HANDELOOS — voorheen ook HANDLOOS; vermoedelijk de ledelooze opvatting van het eerste lid als van *handvol*-vorm HANDENLOOS —, [illegible] *-loos* (zie de bet. II, 1); de overtreff. trap komt niet voor. Verg. nhd. *handlos*, zw. *handlös*, eng. *handless*. Van *Hand* in de bet. I, 1) met *-loos*.

I) Eigenlijk. — 1) Van personen. Zonder handen, [illegible] geene handen hebbende of: van zijne handen vervallen. || Handeloos. *Manipulus, manibus carens*, KIL. — Jammer, ... Dat zoo edele schepsel .... Handeloos ter wereld quam, ZUYDEWIJN 2, 150. Handeloos en sonder spraeke, *Adv.*

— In verschuiving met de bet. II, 2). || Maer, als de Bruyt gestroet is ..... Dan cunse noch Naeyen ooit vermaken mack plaesen ....., Dan is sy handeloos, maer niet tandeloos, t'is gewiss Datse vel can smullen, en den buyck vullen, OGIER, *Sneeu Hooft*, 189:

Wie sprake handeloose menschen,
[illegible] van 't alderhoogste wesen,
De vullen, als haar waardste Schat!
LEVDEN, *Bykorf*, 211.

— *Juffrouw Handeloos*, in toepassing op den wind wanneer deze deuren open of dicht doet slaan. In de Haarlemmerstr. || Wie kunt daar binnen (*als de deur geopend*)? Of 't is Juffrouw Handeloos.

2) Van de armen. || Fabius Maximus (*kapte*) alle ..... die tot den vijandt over-gheloopen waren.... de handen af ....., op dat sy met de handeloose armen ..., DAVID, *Bloedk.* 365.

II) Onvruchtbaarheid toepassingen.

1) Machteloos, krachteloos, niet in staat om iets uit te richten. || Daerom waren hare inwoonderen handeloos, sy waren verslagen, ende beschaemt, 2 Kron. 19, 28 (ook *Jes.* 37, 27). Als nu der Staten heer ... van dagh tot dagh, handeloozer en onbandelbaarder werd, MOORT, *N. H.* 616.

— In toepassing op de „dooide hand", omdat deze niet vermag goed te vervreemden. || De Geestelyke Liendestellers werden handeloose luiden genaamd. *Ce appelle les Ecclésiastiques possédant des Fiefs, gens de mains mortes*, MARIN.

2) Onbekwaam, ongeschikt, uf: ongeneigd, ongezind om iets behoorlijks met de handen uit te richten, derhalve: lusteloos, onhandig, lui; niet altijd is het duidelijk welke beteekenis meer bepaald bedoeld wordt. Inzonderheid vaak van vrouwen gebezigd. || Handeloose vrouwe. Non chalante, femme lache comme n'ayant point de mains. *Mulier segnior, segnis*, PLANT: Hand-loos. .... *Piger, ignavus*, KIL. Handeloos, plomp. *Maladroit*, MARIN. — Een handeloose meid (t. w. *die een glas heeft gebroken*), OUDAAN, *Poëzy* 1, 232. En dan het „nergens aan mogen komen", alsof men (*een kind*) gebeel handeloos en met een instinct om alles na ook maar stuk te gooien en te breken in de wereld was gekomen! MULTATULI, *Ideën* 2, 11. Dat Cesse goed bij haar verstand, maar uiterste handeloos was, waarom zij tot het ambt van koewachtster moest afdalen, v. ZUYLEN, *N. Nav.* 279.

Als het Haegkje wandel-loos ...
Als de Somer handeloos, ...
Soo is 't Meysjen handeloos.
ZUYDEWIJN 2, 150 (*Op .... Anne Marie Schuurmans, [zonder handen wijsjesheit*).

— In verbinding met verschillende verzachtelijke uitdrukkingen. || Dat is sonken hangheloose tolt, HEEMSKERCK 1, 224. Hangheloose tetten 1, 243. Jon handeloose vel alsje bent, al woer een muys Betel in stieken, *Kl. v. d. Quac Griet.* 3. (*De meiden*) syn alle slordige, handeloose, morsige, luye slet-

vinken, v. EFFEN, *Spect.* 1, 138. Ik heb veul meiden, maar nooit zo een handelooze tet gezien, 't is of ze vingers van yzer en staal had, 9, 90. 'k Zat op geen stoeltje zonder zorgen, Gelyk een handelooze tet, *Econ. L.* 1, 98. 't Is een handelooze totebel. *C'est une salope, et maladroite*, MARIN.

— Als znw. gebezigd. *Handelooze*, onhandig persoon. || 't Is percies 'nen (*vr.* een) handelooze! Zijde gij 'nen (*vr.* een) handelooze! (*Zuid-Nederl.*). — Of de cockinne waer een handeloose, DE DENE, *Testam.* 110 (*handschr.*). (*Vroedvrouwen*) behooren ook geen handeloose te zijn, geen Nietdoensters, of die by na geen lust of bequaamheydt hebben iets by de hand te vatten, v. DEVENTER, *Manuale Operat.* 8.

HANDELOOSHEID, znw. (zonder mv.). Van *Handeloos* met *-heid*.

1) Eigenlijk. De toestand van handeloos (in de bet. I, 1); het zonder handen zijn. || Handeloosheid. *Etat de la personne manchote des deux cotez*, MARIN.

2) De hoedanigheid of de eigenschap van handeloos (in de bet. II, 2): onhandigheid (lompheid) of luiheid; de bijzondere beteekenis moet blijken uit het verband. || Handeloosheid, plompheid, luyheid. *Mal-habileté. Manque d'adresse*, MARIN. — Hoe derzelver (*voorgewende*) handeloosheid (*van eene valsch spelende dame*), om de kaarten te doorschieten, de doorsleependste behendigheid was geweest, v. EFFEN, *Spect.* 7, 32.

HANDELPAPIER. Zie HANDELSPAPIER.

HANDELPLAATS, znw. vr.; mv. *-en*. (Verg. nhd. *handlungsplatz*). Uit *Handelen* in verschillende opvattingen, en *Plaats*.

1) Plaats om te onderhandelen (*handelen* in de bet. III, A, 3, *c*). || Men (vond) ... goed, door Gezanten over hun geschil te handelen, waartoe men een Stadt 450 mylen van Peking ... gelegen tot handelplaats benoemde, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 149. Dit dwong het (*het gezantschap*) ... Niptsjou een Vesting der Moskoviten ... tot een handelplaats te kiezen, 150. De handelplaats (t. w. *voor den vrede*) was tusschen Geertruidenberg en Breda bestemd; doch *enz.*, WAGEN., *Vad. Hist.* 7, 30. Men moest tot een vrede komen, en Utrecht werd handelplaats, BILD., *Gesch. d. Vad.* 11, 40.

2) Plaats waar men handel drijft (*handelt* in de bet. IV). || Dat den stapel, oft handel-plaetse der Speceryen ... in ... Venegien plagh te wesen, *Begin e. Voortg.* 9, 12 *a*.

Verg. *Handelsplaats*.

HANDELSAANGELEGENHEID, znw. vr.; mv. *-heden*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Aangelegenheid* in de bet. 2). Eene zaak die tot den koophandel in betrekking staat, die den koophandel aangaat, aanbelangt, betreft. || Die verandering van stelsel in de handelsaangelegenheden, FRUIN, *Tien J.* 197.

HANDELSARTIKEL, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Artikel* in de bet. 4). Eene zaak (voorwerp, stof, fabrikaat enz.) als voorwerp van of voor den koophandel: eene koopwaar. || Overzigt van den in- uit- en doorvoer van eenige der voornaamste handelsartikelen in het jaar 1856, DE BRUYN KOPS, *Handelcijfers*, VIII. Door den ... toevoer van handelsartikelen ... werd (*de loge*) Nassau spoedig te klein, KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 200.

HANDELSBALANS, znw. vr.; mv. (in de bet. 1) *-en*. Uit *Handel*, in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Balans* in de bet. C).

1) Balans (in de bet. C, 3) welke de koopman gehouden is ten minste eenmaal des jaars van zijn bedrijf op te maken. || Zij (*de Raden van Indië*) konden een politiek verslag en ook eene handelsbalans opmaken, s. KALFF in *Gids* 1898, 3, 92.

2) Term in de staathuishoudkunde, voor het Eng. *balance of trade* (dat reeds voorkomt a°. 1668); fra. *balance du commerce*, hd. *handelsbilanz*. De schatting van het verschil tusschen de waarde van den totalen uitvoer van een land en zijn totalen invoer; vervolgens: dat verschil zelf. || De cijfers (*over het handelsverkeer der Ver. Stat.*) zijn van dien aard, dat daaruit ... een saldo (zoogenaamde handelsbalans) van 600 milloen ten gunste der ... Republiek kan worden voorspeld, *Financ. kroniek* in *Opr. Haarl. Cour.* 3 Juni 1898.

— *Het stelsel* of *systeem van de handelsbalans*. || Twee eeuwen lang heeft het (*het stelsel van het* „bevorderen van de nijverheid ... door geregeld méér van eigen voortbrengselen uit te voeren dan van vreemde in te voeren") onder den naam van „stelsel van de handelbalans" door geheel Europa gegolden als het toppunt van staathuishoudkundige wijsheid, VISSERING, *Handb.* 1, 60. Het systeem van de handelsbalans ... heeft zijnen oorsprong voornamelijk in de koloniale politiek gehad, 1, 163. De theorie van Hans Heller was geene andere dan het vermaarde systeem van de handelsbalans, VISSERING, *Herinn.* 1, 121.

HANDELSBANK, znw. vr.; mv. *-en*. Nhd. *handelsbank* (fra. *banque de commerce*). Uit *Handel*, 1ste art., (in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Bank*, 2de art., in de bet. 1). Bankinstelling welke doorgaans met daartoe door aandeelhouders bijeengebracht kapitaal handel drijft, handelszaken doet. || Aandeelen Ned.-Ind. Handelsbank: 83 (*Beursnoteering*). — De Nederlandsch-Indische Handelsbank ... die ... veel te veel toegegeven had aan de al te gemakkelijke wisseltrekkingen — wankelde op haar grondslagen, QUACK in *Gids* 1898, 4, 39. Voor de Indische Handelsbank (waren) noodig negen millioen gulden, *Ald.*

HANDELSBEDIENDE, znw. m.; mv. *-n*. Nhd. *handels-* en *handlungsbedienter*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Bediende* in de bet. 2). Eene algemeene benaming voor elken persoon wiens diensten den koopman ten goede komen. || Onder handelsbedienden zijn begrepen: (winkel)bedienden, handelsreizigers, agenten of vertegenwoordigers, procuratiehouders, colporteurs, boekhouders, kassiers, enz. Art. 4 n°. 9 K. „factoors, boekhouders en andere bedienden (van kooplieden)", MOLENGRAAFF, *Leiddr.* 56. De rechtsbetrekking van handelsbedienden is huur van diensten, maar niet de *enz.*, 57.

HANDELSBEDRIJF, znw. onz.; mv. (in de bet. 2) *-bedrijven*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Bedrijf* in de bet. A, 2).

1) Als eene collectieve benaming voor den handel, opgevat als het koopmansbedrijf of als het handeldrijven. || Daar hij na dien tijd het ambtelooze leven en het handelsbedrijf verkozen had, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 141. Er bestaat eene gansche reeks van indeelingen van het handelsbedrijf. . . . Zoo spreekt men van groot- en klein- ... handel, ... van invoer- ... en uitvoer- ... handel *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 735 *b*.

2) Met mv. Het eene of andere tot den handel in betrekking staande bedrijf (in den zin van: kostwinning). || Makelaars, cargadoors, convooiloopers, koornfactors enz., die allen wel een eigen handelsbedrijf uitoefenen, doch *enz.*, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 99.

HANDELSBELANG, znw. onz.; mv. *-en.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Belang* in de bet. B, 1, *a*). Datgene wat, of iets dat den voorspoed van den handel raakt; hetzij collectief of niet (en dan met mv.). || Het handelsbelang dier plaats vereischt eene verbetering van de middelen van vervoer en gemeenschap. — Handelsbelangen, *Titel eener courant.* — Een land, met hetwelk zij door banden van vriendschap en van de hoogste handelsbelangen waren verbonden, CONSC. 3, 86 *a*. Dat... de handelsbelangen niet minder zwaar dan de godsdienstbelangen wogen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 252. Om één handelsbelang zag *enz.*, 2[1], 275 (zie ook 375; 393). De facteurs, die over geheel Europa de Hollandsche handelsbelangen behartigden, FRUIN, *Tien J.* 191. Van Meteren, die toen in Engeland de Hollandsche handelsbelangen waarnam, verhaalt *enz.*, 199.

HANDELSBETREKKING, znw. vr.; mv. *-en.* Verg. nhd. *handelsbeziehung.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Betrekking.* Iets dat personen (ook kantoren, volken enz.) in zake van den handel met elkander in verbinding brengt of verbindt; handelsconnectie, handelsrelatie. || Onze internationale handelsbetrekkingen, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 688. Door ... de bestaande en voor Nederland voordeelige handelsbetrekkingen uit te breiden, 857. De handelsbetrekkingen der volkeren, CONSC. 4, 7 *a*. Daar .. de firma niet voornemens was met den zender handelsbetrekkingen aan te knoopen, SLEECKX 12, 66. (Bedacht op) het aanknoopen van handelsbetrekkingen met de volken, bij wie men zou aanlanden, FRUIN, *Tien J.* 218.

HANDELSBEURS, znw. vr.; mv. *-beurzen.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Beurs*, samenkomst of plaats van samenkomst van kooplieden. Koopmansbeurs; bij uitbreiding ook voor de stad enz. waar deze gevestigd is. || Lions en Antwerpen, heden alderruchtbaarste handelbeurzen der Koopluiden, OUDAAN, *Agrippa*, 312.

HANDELSBEWEGING, znw. vr. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Beweging.* Eigenlijk: de door handel of handelsverkeer veroorzaakte beweging of drukte; als technische term (*de handelsbeweging van eene plaats, in een artikel*): uit- en invoer gezamenlijk genomen of in betrekking tot elkander beschouwd. Verg. SCHEEPVAARTBEWEGING. || De handelsbeweging in het bloembollenvak. — Hamburg..., dat... zijne handelsbeweging gedurende de jongste 25 jaren heeft zien verdubbelen, VISSERING, *Herinn.* 2, 40. Er is geen voortbrengsel van den moederschoot der aarde, dat... geschikter is om het voorwerp van handelsbeweging te zijn en hierdoor ook weder tot handelsbeweging aanleiding te geven, dan de granen, 2, 43. De profijten der scheepvaart- en handelsbeweging, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 403. Dat het (t. w. *Antwerpen*) in handelsbeweging zijn vaderland (*Venetië*) overtrof, FRUIN, *Tien J.* 54. Van die handelsbeweging laten zich de sporen volgen tot in de verre oudheid, 182. Den Venetiaan, die in zijn moederstad toch ook handelsbeweging gezien had, 183. De dus (t. w. *door het sluiten van de Schelde*) verstoorde handelsbeweging wisten zij (*de Geuzen*) naar hun eigene havens te leiden, 191.

HANDELSBLAD, znw. onz.; mv. (indien voorkomende) *-en.* Nhd. *handelsblatt.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Blad*, nieuwsblad. Benaming van een nieuwsblad, geheel of gedeeltelijk aan de belangen van den handel gewijd. || Nieuwe Amsterdamsche Courant. Algemeen Handelsblad. — Het Handelsblad van Antwerpen. — Het Soerabajaasch Handelsblad. — Hij ... las ... druk het Handelsblad, v. ZEGGELEN 6, 24. Het tafeltje ... waaraan de heer Witse zich in 't Handelsblad verdiepte, BEETS, *C. O.* 247 (zie ook 235).

HANDELSBOEK, znw. onz.; mv. *-en.* Nhd. *handels-* en *handlungsbuch.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Boek*, 2de art., in de bet. 3, *a*). In 't mv. eene benaming voor de boeken van een handelaar of koopman, zoowel die welke hij volgens de wet verplicht is te houden (als: dagboek, balansregister, kopieboek der brieven), als andere. In den nieuweren tijd, zeker onder Duitschen invloed, in gebruik gekomen voor: koopmansboeken. || Hij heeft de handelsboeken vervalscht, wisselbrieven gemaakt *enz.*, CONSC. 1, 355 *a*. Er zijn in onze handelsboeken posten opengebleven, waarvan Walter ... het beloop had ontvangen 1, 359 *a*. „Het verlies is aanzienlijk, zegt gij. Hoeveel?" „.... misschien kunnen de handelsboeken u dit droevig raadsel verklaren"", 4, 53 *a*. Handelsboeken, *opschrift bij* MOLENGRAAFF, *Leiddr.* 41.

HANDELSCHAT, znw. m.; mv. *-ten.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), en *Schat.* Schat of rijkdom door den handel, het handelsverkeer aangebracht of bemiddeld. || Breng' de Nederlandsche vlag ... Handelschatten, welvaartsbronnen onze havens in en uit! DA COSTA 3, 175. De breede beschrijving ... van al de handelschatten, daar... ter markt gebracht, FRUIN, *Tien J.* 182.

HANDELSCHIP, znw. onz.; mv. *-schepen.* Nhd. *handels-* en *handlungsschiff.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), en *Schip.* Koopvaardijschip. || Sinds de felle krijgstoorts blaakt ...., Brengt schaars een handelschip uit zee Den nijv'ren burger welvaart mee, V. LENNEP, *Poët.* 3, 27.

HANDELSCHOOL. Zie HANDELSSCHOOL.

HANDELSCOMPAGNIE, znw. vr.; mv. *-compagnieën.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Compagnie.* Handelmaatschappij, handelsvennootschap. || De handelscompagniën ondernamen groote zaken, VISSERING, *Herinn.* 1, 118.

HANDELSCORRESPONDENTIE, znw. vr. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B) en *Correspondentie.* Briefwisseling ten behoeve van den handel of over koopmanszaken.

HANDELSCRISIS, znw. vr.; mv. *-crisissen* (of *-crises*). Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Crisis.* Benaming voor eene heftige storing in het maatschappelijk verkeer veroorzaakt door plotseling gebrek aan beschikbaar kapitaal. || De (*bijzondere*) oorzaken van .. handelscrises kunnen zeer onderscheiden zijn, VISSERING, *Handb.* 1, 273. De opmerkelijkste voorbeelden van handelscrises, uit windhandel ontsproten, zijn die van 1634 (tulpenhandel in Holland), van *enz.*, 1, 276. Afdoende middelen, om eene naderende handels-crisis te keeren, 1, 278. De groote handelscrises, die in de laatste 40 jaren de wereldmarkt getroffen hebben, VISSERING, *Herinn.* 3, 74.

HANDELSDAAD, znw. vr.; mv. *-daden.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Daad.* Eene benaming voor: elke handeling, waardoor de omzet van waren wordt bewerkstelligd of bevorderd (MOLENGRAAFF, *Leiddr.* 1; verg. *ald.* 30) en voorts voor wat buitendien volgens de wet als daad van koophandel moet worden beschouwd. || Alleen hij, die het beroep van koopman uitoefende, die lid was van eene handelsgilde, kon handelsdaden verrigten, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 10. Handelsdaden zijn niet alleen de daden van eigenlijken handel, maar ook de daden van

kooplieden, 1, 11. Dat de wet (*blijkens a.* 4, *W. v. Kooph.*) nog eene menigte hoogst belangrijke handelingen voor handelsdaden houdt, 1, 12.

HANDELSDRUKKERIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Drukkerij*. Drukkerij welke in den handel gebruikelijke formulieren enz. levert. || Boek-, kantoor- en handelsdrukkerij.

HANDELSDRUKTE, znw. vr.; mv. *-n*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Drukte*. De drukte, de bedrijvigheid door den handel of het handelsverkeer veroorzaakt. || Toen Brugge had uitgebloeid, ... trad Antwerpen in zijn plaats, en overtrof het nog in handelsdrukte en rijkdom, FRUIN, *Tien J.* 182.

— In 't mv.: de verschillende drukke bemoeiingen door het koopmansbedrijf veroorzaakt. Voor eene plaats zie v. ZEGGELEN 8, 42.

HANDELS-ESSAYEUR, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Essayeur*. Persoon die ten behoeve van den handel de edele metalen op hun gehalte onderzoekt. || Niemand mag het beroep van handels-essayeur uitoefenen, alvorens *enz.*, *Wet* v. 18 Sept. 1852 (*Stbl.* 178), *a.* 53. De handels-essayeurs zijn ... gehouden ... tot het aanleggen van een ... register ter inschrijving van de baren, specien of ander materiaal, dat hun, hetzij alleen ter beproeving, hetzij tevens ter versmelting, wordt ter hand gesteld, *a.* 54.

HANDELSFACTORIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Factorij*. Nederzetting in overzeesche gewesten van wege een handelshuis, eene handelsvennootschap; ook als benaming voor de gebouwen (kantoren, pakhuizen enz.) die zulk eene nederzetting vormen. || Handelsfactorijen in Japan, in Afrika.

HANDELSFIRMA, znw. vr.; mv. *-firma's*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Firma*. Eigenlijk: de naam waaronder een koopman of eene vennootschap handel drijft, in den handel bekend is; vandaar: handelshuis, handelszaak (in de bet. 1).

HANDELSGEBRUIK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Gebruik* in de bet. II). Verg. nhd. *handelsbrauch*.

1) Collectief voor al datgene wat in den handel gebruik of gewoonte is. || Het handelsgebruik is steeds de voornaamste bron geweest van het handelsregt, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 3. Ten gevolge van dit voortgezette verkeer is er een algemeen handelsgebruik ontstaan, 1, 4. De bewijskracht der boeken was in het Romeinsche regt onbekend; zij is door het handelsgebruik aan de boeken der wisselaars en handelaars in de middeneeuwen gegeven, 1, 76.

2) Met mv. Een der in den handel geldende gebruiken of gewoonten (*usances*).

HANDELSGEEST, znw. m.; zonder mv. Nhd. *handels-* en *handlungsgeist*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Geest*, 1ste art., in de bet. I, III, B) (Dl. IV, kol. 721). Hetzij: de gezindheid of de neiging (de zucht) voor den handel, het handeldrijven; hetzij: de geschiktheid, de gave tot het handelen, tot het koopmansbedrijf. || Dan sprak hij van zijnen hoogen handelsgeest en noemde hem een vernuftig en verstandig Financier, CONSC. 2, 388 *a*. Dit ... gewest, welks gelukkige ligging den handelsgeest zijner bewoners ... gaande hield, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 17. Blijken ... van vroegtijdigen Hollandschen handelsgeest, BEETS, *C. O.* 3. Het getuigt voor ... den handelsgeest onzer kooplieden, dat zij zich door de geleden schade ... niet van den handel ... lieten afschrikken, FRUIN, *Tien J.* 207. Den weerzin van het gematigd-katholieke, oud-Hollandsche geslacht tegen Reformatie en handelsgeest, 233.

HANDELSGESCHIEDENIS, znw. vr.; zonder mv. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Geschiedenis* in de bet. B, 1). Het geregeld verhaal van het verleden van den handel (het ruil- en koopverkeer). Ook: dat verleden zelf. || Onderricht geven, les krijgen in de handelsgeschiedenis. — Schets der Handelsgeschiedenis, *Titel van een werk van* J. J. ALBERDA (a°. 1862). — Onze eigene handelsgeschiedenis heeft het ... bewezen, VISSERING, *Herinn.* 2, 49. Den lotharingischen tijd, toen Tiel en Utrecht eene lange handelsgeschiedenis achter den rug hadden, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 402.

HANDELSGEWAS, znw. onz.; mv. *-sen*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Gewas* in de bet. II, B, 2, *a*). Zie de aanhaling en verg. VOEDERGEWAS. || Onder Handelsgewassen verstaat men veldvruchten die in hun geheel verkocht worden en dus niets of zeer weinig aan de bouwerij zelve, als stroo en veevoeder, afleveren. Koolzaad, Vlas, Meekrap, Tabak zijn handelsgewassen, op de meeste plaatsen tegenwoordig ook de aardappels, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, blz. 123.

HANDELSGEWOONTE, znw. vr.; mv. *-n*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Gewoonte* in de bet. B, 2, *a*). Verg. nhd. *handelsgewohnheit*.

1) Collectief voor al datgene wat in den handel gewoonte of gebruik is. || Ons handelsregt heeft drie bronnen. De ... hoofdbron is het Wetboek van Koophandel, de tweede het Burgerlijk Wetboek, en de derde de handelsgewoonte, de gebruiken van den handel, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 4. Ofschoon ons Wetboek van Koophandel verzuimd moge hebben de handelsgewoonte de haar toekomende kracht toe te kennen, toch *enz.*, 1, 7.

2) Met mv. Een der in den handel geldende gebruiken of gewoonten.

HANDELSGILD — -GILDE —, znw. onz. (of vr.); mv. *-(e)n*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. en *Gild* (*gilde*) in de bet. 6). Benaming voor eene middeleeuwsche vereeniging van kooplieden. || Alleen hij, die ... lid was van eene handelsgilde, kon *enz.*, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 10.

HANDELSGLIT, znw. onz. Zie kol. 126.

HANDELSGOD, znw. m.; zonder mv. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *God* in de bet. I, B). De godheid van handel: Mercurius. || Toen hij, de Handelsgod! bezielde en sterkte uw standers, HELMERS, *Nag. Ged.* 2, 29.

HANDELSGROOTHEID, znw. vr. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Grootheid* in de bet. I, 3). Verhevenheid van rang, heerlijkheid, luister, ten aanzien of ten opzichte van het handelsbedrijf of het handelsverkeer. || Frankrijk, meester van de Spaansche Nederlanden zou, onder ... Colbert in deze gewesten eene handelsgrootheid vormen of doen herleven, die *enz.*, THORBECKE, *Hist. Schets.*[2] 10. Vlaandrens handelsgrootheid, v. ACKERE, *Winterbl.* 326. Dat de vrije graanhandel de springader was van 's lands handelsgrootheid en welvaart, VISSERING, *Herinn.* 2, 2. Na over de handelsgrootheid van Amsterdam te

hebben uitgewerkt, enz. Tijd. 7, 228. Handtekening van handelsgenootschap ..., welke ... de uitgave van dergelijke uitgaven aan gunstige voorwaarden, enz. VAN DER AA, Aanw. 1868, 2, 61. Fransche handelsgenootschappen, 1864.

HANDELSHAVENS, znw. mv., zonder -s. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B). = in den 2den nv., en *Haven*. Haven voor den koophandel (gesticht of daartoe gelegen); in tegenstelling met eene Oorlogshaven.

HANDELSHUIS, znw. onz.; mv. -huizen. Vnl. handel- en handelsgebouw. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Huis*. Eigenlijk: huis waarin een koopmansstel gevestigd is, gevestigd is, bijv. overtreffende koopmansbedrijf, handelsmak; enk.: handelshuis. De eigenlijke en de afgeleide betekenis zijn vaak moeilijk te scheiden; zie de voorbeelden. || Het bestaan van een respectabel handelshuis, H. Zee 44, 241. De vierjarige levensomslagen van een handelshuis, enz. 1, 1864. De namen hadden zij van hun handelshuis opgericht; welke betrekkingen allengs zijn hadden uitgebreid, 1, 1864. Hij liep ... als handelshuizen en kantoren af, en smeekte er ... om brandgeld, 3, 67, enz. Dan aan de Maas van zijn handelshuis voor altijd zijn gebreidt geworden, 4, 1845. Dat in elk van gewigtig handelshuis een journaal of memorieboek moet worden gehouden, enz. Byvoeg. v. d. Handelsw. 1, 111. Eigenlijk gezegde handelshuizen, alleene groepen of dezamen van handelshuizen, zijn in Noord-Nederland weinig van gevolge van het geen anderdeels aan de grenzen vindt, enz. ENGELBERTS, Rede, 17, 1868. Opgeklimmen tot chef van een handelshuis, dat geene uitslaggevende zaken heeft, enz. 2, 1874. De Maatschappij, het handelshuis van een groot handelshuis, enz. Tijd. 1, 214.

— Deze schade raakt ook in het tiende van het handelshuis of handelsbedrijf. || In Oosten bleek zij (zeker aanzienlijken) een handelshuis en een zakelijker, enz. 4, 1864.

HANDELSLAAN, znw. vr.; mv. -en. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Laan*. Gelijk van gebouwen van den handel, i. w. van de haven(stad). || Het deel der Vaandelslaag in Oost in hare nauwe d' oeder en oudere deel verrijzen van bouwen aan de Handelslaan te Amsterdam, het bouwen daarop van gebouwen en huizen enz., VERVIER, 1858.

HANDELSLAATHOUR, znw. onz., mv. -houren. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Haathour*.

1) Het bestuur, bestuurslichaam van een bepaald of een koopmansbeurs, zonder handelsbeurs.

2) Vestiging, filiaal van eene een handelsbeurs. || De handelsbeurzen der O.-I. Compagnie droegen den naam van bestuurs.

HANDELSBESTUURT, znw. onz.; mv. -en. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Bestuur*. Gelijk van bestuur van handelsondernemingen. || Van 1 tot 15, eenen handelsbestuurs tegen schriftelijk of persoonlijk schuldig.

HANDELSBEURS, znw. m.; mv. -en. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Beurs*. Beurs, gang van bij den handel betrokken personen. || Maar in de laatste dagen is handelsbeurs minder bezocht, 1857, en dagelijks. — Eene beurs van belgen in de handelsbeurs (der beurs voorbij [valen]) niet verkoopen, enz. Rede, 27, 1868.

HANDELSBEWEGING, znw. vr.; mv. -en. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Beweging*, gang van bij den handel betrokken personen. || Maar in de laatste dagen is handelsbeweging minder bezocht, 1857, en dagelijks. — Eene beurs van belgen in de handelsbeweging (der beurs voorbij [valen]) niet verkoopen, enz. Rede, 27, 1868.

HANDELSBEWEGING, znw. vr.; mv. -en. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Beweging*, Gezamenlijke Handelsbeweging, Inzonder van over den verkoop in 't groot. Vgl. ook handelsgebouw.

HANDELSLICHAAM, znw. onz.; mv. -lichamen. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Lichaam*, in eenigerlijken zin. Algemeene benaming voor eene vereeniging van personen met het doel om handel te drijven. || De Maatschappij (*de Handelmaatschappij*) (geniet) als zamenlijk handelslichaam zelve .... merle al de voordeelen, welke enz., VERBRUG, *Herzien.* 1, 64. Het handelslichaam (*de O.-I. Comp.*) betwelk die dael (*de veroovering van Java*) volvoerde, ZOUTMAN enz., *Zeeën* 19, 221 (zie ook 202; 209). Bevatten diensten van het bloeiende holländische handelslichaam (*de O.-I. Comp.*), v. HALL in *Gids* 1868, 3, 101.

HANDELSLOOD, znw. onz.; zonder mv. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Lood*, stoffnaam. Benaming voor zekere soort van lood; zie de omhaling. || Het door ruiting of ruiterpistiling gewonnen lood heet handelslood ....., wanneer het voorstoots in den handel kan gebruikt worden, en verkloof ...., tegenstaan enz., KUYPER, *Tijdschr.* 1, 47.

HANDELSMACHT, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) -en. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Macht*.

1) De macht van handel, van een staat en berg, op het gebied van den handel. || Deze .... maatregel heeft den grond van Engelands handelsmacht .... gelegd, enz. ENGELBERTS, *Zeeën* 28, 278.

2) Macht in den zin van: (machtige) staat. Staat welker kracht of grootheid op het gebied van den handel gelegen is, van den koophandel is ontleend enz. || Het geld het bestaan der Republiek als Zee- en Handelsmogt, verzekerde, *Vad. Arkiv*[2] 9.

HANDELSMAN, znw. m.; mv. handelslieden, (-landen); fam. Vnl. handelsman, zie *handelsnaam*. Uit: *Handel*, 1ste art. (in verschillende betekenissen), in den 2den nv., en *Man*.

1) Persoon belast met het voeren van eene onderhandeling (eenen handel in de bet. III, 1); onderhandelaar. || De handelslieden (kooplien) worden van stadt, enz. 17 JE 1606.

2) *Handel* in de bet. IV, B). Gezegde, aan de zienswijze opgeteld eener persoon als de handelswereld. || Vrede vreedt zoals oblig ondervinden. Der handelsman, verzeer, 7, 651. Een beter ontvet in de geleerde-wereld had je niet kunnen vangen. Je zult zien, dat je vanaf dan meer geloofwijk krijgt, vooral onder de handelslui, a. in SAVERNIER'S Mengelwerk 11, 1868.

HANDELSMERK, znw. onz.; mv. -en. Vgl. ook handelsmerk. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Merk*, bijzonder Merk, teek- of herkenningsteken, dat door den, die baar in den handel brengt, aan of op een bijzonder voorwerp aangebracht en waardoor dit voor een gelijksoortige waren in te onderscheiden is. Van Kamerstuk. || Verwijl de kisten voor alle herkenning in handelen zoud gelden, had een ook handelsmerken, voor kisten, zonder schadelijk. Deze hadden een doel, een bijzonder aan te wijzen, aan hen bij overtolling, een verandering te kunnen bekennen, overeenkomstig o. enz. ENGELBERTS, Rede, 17, 1868. Dat het onderscheidelijk is eenen bepaalden merk te stellen op de handels- en fabrieksartikelen, Wet v. 25 Mei 1880 (Stbl. 94). Hij, die ... een afbeeldsel regt heeft op zeeg handels- of fabrieksmerk, a. 12.

HANDELSMONOPOLIE, znw. onz.; zonder mv. monopolie. Uit: *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Monopolie*. Het recht en de uitoefening, de zaak of de daden van de handel te drijven, recht van alleenverkoop.

HANDELSMONSTER, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Monster*. Benaming voor een monster of staal van de eene of andere handelswaar.

HANDELSONDERNEMING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Onderneming* in de bet. 1, *b*). Zaak, ondernomen of opgezet met het doel om handelswinst te behalen. || De onzekere winsten van handelsondernemingen, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 104. De naamlooze vennootschap ... ontleent hare benaming alleen van het voorwerp harer handelsonderneming, *W. v. Kooph., a.* 36. Deze handelingen (t. w. *die voor gemeene rekening*) zijn betrekkelijk tot eene of meer bijzondere of bepaalde handels-ondernemingen, *a.* 58.

HANDELSOVEREENKOMST, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Overeenkomst*. Overeenkomst, contract, over eene handelsaangelegenheid. || Het opmaken van huwlijkskontrakten, testamenten, en handelsovereenkomsten, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 314.

HANDELSPAPIER — HANDELPAPIER —, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet, IV, B), in den 2den nv. of onverbogen en *Papier*.

1) Als collectief zonder mv. Samenvattende benaming voor de verschillende soorten van als betaalmiddel geldende kredietpapieren die in den handel de plaats van gereed geld vervangen; in den engeren zin: papier dat de belofte van de betaling van zekere geldsom inhoudt, zooals de wissel, de assignatie, het orderbillet, het kassierspapier enz.; in eene ruimere opvatting ook cognossementen, koop- en volgbriefjes en derg. || Het Handelspapier. Beginselen van wisselregt en van het regt omtrent acceptatiën, assignatiën, papier aan toonder, cognoscementen en ontvang-cedullen, KIST, *Begins. v. h. Handelsr., Titel van Dl.* 2. Dat het wenschelijk is de betaling van het zegelregt op wisselbrieven en ander handelspapier gemakkelijker te maken, *Wet v.* 9 April 1869 (*Stbl.* 61). Het plakzegel voor handelspapier is van regthoekigen vorm *enz., Besl. v.* 8 Dec. 1869 (*Stbl.* 208), *a.* 1.

2) Met mv. De eene of andere soort van het onder 1) omschrevene kredietpapier. In het enk. ongebruikelijk. || Wissels en andere handelspapieren, *W. v. Kooph., a.* 6. Wisselbrieven, orderbriefjes en andere handelpapieren, *a.* 64 (*Cod. de Comm., a.* 76: *papiers commerçables*).

HANDELSPLAATS, znw. vr.; mv. *-en*. Nhd. *handelsplatz*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Plaats*. Plaats waar (veel) handel gedreven wordt; koopstad. || Utrecht, dat ... een der belangrijkste handelsplaatsen was, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 10 (zie ook 15 en 18). Toen Dorestad nog de grootste handelsplaats in het Noorden was, FRUIN, *Tien J.* 182.

Verg. *Handelplaats* in de bet. 2).

HANDELSPOLITIEK, znw. vr.; zonder mv. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Politiek*. Het geheel der regelen volgens welke een staat zich tegenover andere staten op het gebied van den handel gedraagt. || Wij verstaan door Handelspolitiek de grondregelen en staatsmaximen, die de Regeringen en Staatslieden der volken, bepaaldelijk der handeldrijvende natiën, in het belang van de handelsgemeenschap en het handelsverkeer hunner ingezetenen volgen, KOENEN, *Handelspol.* 4. Voorstanders van eene vrijheidlievende Handelspolitiek, 40. De vrijzinnige Handelspolitiek, welke Holland bleef voorstaan, VISSERING, *Herinn.* 2, 37. Het voorgeslacht is daarginds eene handelspolitiek gevolgd, waarop in later dagen *enz.*, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 276. Amsterdams handelspolitiek, 397. (*De*) „Sententie ... raakende het heffen van een congié-geld op den uitvoer van granen" ... het leerrijkste stuk, dat er over oud-Hollandsche handelspolitiek bestaat, FRUIN, *Tien J.* 193. De bondige redenen, waarmee de Staten hun handelspolitiek verdedigden, 196.

— In vrijer gebruik, bij schertsende vergelijking. Wijze van zich te gedragen, gedragslijn in handelszaken. || Zij, die jaren achtereen de gebroeders (*in den winkel*) aan het werk zag en vele geheimen hunner handelspolitiek kende, (was) spoedig even bekwaam ... in het bedienen der klanten, SLEECKX 12, 78.

HANDELSRECHT, znw. onz.; zonder mv. Nhd. *handelsrecht*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Recht*. Het recht dat de betrekkingen tusschen personen, volken, staten enz. in zaken van den handel regelt. Voor de onderscheiding in *publiek* en *privaat handelsrecht*, zie de tweede en derde aanhaling. || Onder de bescherming van eene soort van handelsregt, door Tacitus *Ius Commercii* genoemd, V. ASCH V. WYCK, *Handelsverk. v. Utr.* 50. Handelsregt is in het algemeen het regt omtrent zaken van koophandel. In dien ruimen zin opgevat behoort het deels tot het volkenregt, deels tot het staatsregt, deels tot het privaatregt. In meer bepaalden zin verstaat men daaronder alleen het privaat handelsregt, 'twelk de private regten en regtsbetrekkingen der personen regelt met opzigt tot zaken van koophandel, en wel bepaaldelijk voor zoover daaromtrent bijzondere regelen bestaan. Het Nederlandsch handelsregt is dat regt, zooals het hier te lande geldt, DIEPHUIS, *Handb. v. h. Ned. Handelsregt*, 1. Het (*het Nederl. handelsrecht*) is een bijzonder-, in tegenstelling van een algemeen handelsregt; waaronder men dit regt verstaat, zooals dit, in meer of minder ruimen omvang, bij alle of bij een deel der handeldrijvende volken geldt, *Ald.* (*noot*). — Een afzonderlijk handelsregt is eerst in de middeneeuwen ontstaan, als bijzonder regt der gilden of vereenigingen van kooplieden, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 3. Oorspronkelijk ... is het handelsregt geheel gewoonteregt, *Ald.* Het handelsgebruik is steeds de voornaamste bron geweest van het handelsregt. Vandaar ook dat het handelsregt een meer algemeen karakter heeft, dan het gewone burgerlijke regt, *Ald.*

— Als naam eener wetenschap, onderdeel van de rechtswetenschap. De wetenschap van de rechtsbetrekkingen die uit den handel voortspruiten (verg. MOLENGRAAFF, *Leiddr.* 1). || Als afzonderlijke op zich zelve staande wetenschap is het Handelsregt niet beschouwd en bearbeid geworden vóór het laatst der achttiende eeuw, DE WAL, *Handelsr.* 1, 2.

Afl. *Handelsrechtelijk* („*Handelsregtelijke* regelen", KIST, *a. w.* 1, 18).

HANDELSREIZIGER, znw. m.; mv. *-s*. Verg. nhd. *handels-* en *handlungsreisender*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Reiziger*. Een handelsbediende die voor de zaak van zijn patroon reist om voor dezen op monster of staal te verkoopen, bestellingen op te nemen enz.; veelal bekend onder den Franschen naam *commis-voyageur*. || De behandeling der regtsbetrekkingen van een der meest onmisbare handelsbedienden, den Handelsreiziger, E. ELLIS V. RAALTE, *De Handelsreiziger, Proefschrift* (a°. 1864), 3. Onderzoek ... naar de verdiensten der bepalingen van lastgeving volgens ons Burgerlijk Wetboek, in haar toepassing op den Handelsreiziger, *Ald.* De handelsreiziger is

een gevolmagtigde; als zoodanig behoort hij naar het Nederlandsche regt beoordeeld ... te worden volgens *enz., Ald.* — Daar het ... in de kajuit ondragelijk warm gestookt was door twee handelsreizigers, die luid redekavelend domino speelden, TEN BRINK, *Rom.* 5, 44. Eenen handelsreiziger met zijn valies aan de hand, v. LOVELING, *Polyd. en Theod.* 3.

HANDELSREKENEN, znw. onz. (eigenlijk eene onbep. wijs, als znw. gebezigd). Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Rekenen*, ww. in de onbep. wijs. Het rekenen dat in den handel gebruikelijk is, t. w. het maken of toepassen der berekeningen welke in handelszaken voorkomen. || Op eene handelsschool wordt les gegeven in het handelsrekenen.

HANDELSSCHOOL — HANDELSCHOOL —, znw. vr.; mv. *-scholen*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of onverbogen, en *School*. School tot vorming van kooplieden, waarin derhalve het onderwijs meer bepaald of hoofdzakelijk de voor den handel vereischte kundigheden betreft. || Op de handelsschool gaan. Les geven in het Maleisch aan de Handelschool te Amsterdam. — Enschedé heeft eene industrie- en handelsschool, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 751 *a*. — Hij (*Sarphati*) (stichtte) de eerste Handelsschool hier ter stede (*te Amsterdam*), QUACK in *Gids* 1898, 4, 43.

HANDELSSTAD — HANDELSTAD —, znw. vr.; mv. *-steden*. Nhd. *handels-* (*handel-*) en *handlungsstadt*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of zonder uitgang, en *Stad*. Stad waar veel koophandel wordt gedreven; koopstad. || Boekerij, ... professoren, ... praeparaten.... Waar dient dat alles toe, hier, in een handelstad? v. LENNEP, *Poët.* 9, 143. Bantam — eene groote handelstad, CONSC. 1, 256 *a*. Antwerpen is aan deze beroerten zijne eerste opkomst als handelsstad verschuldigd, 4, 266 *a*. De kaden der noord-nederlandsche handelsteden, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^1, 231. De vertegenwoordigers der Republiek in alle hoofden handelssteden, van Dantzig tot Konstantinopel, 2^1, 364. Mannen van dagelijksch bedrijf in een handelstad, die gewoon zijn hard te sloven, hebben *enz.*, QUACK in *Gids* 1898, 4, 54.

HANDELSSTAND — HANDELSTAND —, znw. m.; zonder mv. Nhd. *handelsstand*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of zonder uitgang, en *Stand*. Stand, klasse van personen die den handel als bedrijf uitoefenen; ook: het geheel der personen, die (in eene stad, een land enz.) het koopmansbedrijf uitoefenen; koopmansstand. || Wanneer iemand, niet tot den handelstand behoorende, blijkbaar buiten staat is om zijne schulden te betalen, ... kan hij ... worden verklaard in staat van kennelijk onvermogen, *W. v. B. Regtsv., a.* 882. — De politiek des vredes, zoo als die door onzen handelsstand doorgaans werd voorgestaan, KOENEN, *Handelspol.* 51. Haar krachtig handelen op het juiste oogenblik heeft haar (*de Nederlandsche Bank*) meer dan eens de levendigste erkentelijkheid van den Nederlandschen handelstand doen verwerven, VISSERING, *Herinn.* 3, 74. Een afgezonderde handelstand toch bestaat niet meer, nu de gilden zijn opgeheven. Handel kan thans ook worden gedreven zonder dat men er juist een beroep van maakt, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 10. Rusteloos streeft de handelsstand nog naar verdere uitbreiding (*van de koopvaardij*), naar nieuwe markten voor zijn waren, FRUIN, *Tien J.* 202. De japansche begrippen over den handelsstand, door de natie aangezien „in den vierden en geringsten graad van 't menschdom", S. KALFF in *Gids*, 1898, 3, 88.

HANDELSSTATISTIEK — HANDELSTATISTIEK —, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste in de bet. IV, B), in den 2den nv. of onverb en *Statistiek*.

1) De voorstelling in cijfers van den sta den handel in eene bepaalde plaats, in een een werelddeel, of in het algemeen.

2) Met mv. Eene voorstelling in cijfers als omschreven over, of betrekking hebbende e bepaald tijdvak. || De handelstatistieken, met het eerste jaar onzer tariefshervorming, a gende, DE BRUYN KOPS, *Handelcijfers*, VI.

HANDELSTAD. Zie HANDELSSTAD.

HANDELSTAK — HANDELTAK —, zn mv. *-ken*. Verg. nhd. *handelszweig*. Uit *H* 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den onverbogen, en *Tak*, in oneigenlijken zin. ling, onderdeel van het handelsbedrijf. Niet met bijgedachte aan de eigenlijke beteekenis beeldspraak. || Of schoon zy (*de Duitsche* zeer veelen van onze blociende handeltakk besnoeien, of in hunne Duitsche Koopsteden brengen, BERKHEY, *N. H.* 3, 425. Hierin onderscheidt zich de effectenhandel ongunsti andere handelstakken, VISSERING, *Handb.* 1, De stam, waarop alle andere handelstakken als waren, was en bleef de tusschenhandel met O West, FRUIN, *Tien J.* 201.

HANDELSTAND, HANDELSTA TIEK. Zie HANDELSSTAND, HANDELSSTATIST

HANDELSTERM, znw. m.; mv. *-e Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in de nv., en *Term*. Tot het koopmansbedrijf beho vakterm of uitdrukking.

HANDELSTRACTAAT, znw. onz. *-tractaten*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. I in den 2den nv., en *Tractaat*, verdrag. Hande drag. || Ofschoon bij eene geheel vrije handel tiek de handelstractaten minder noodig zijn vroeger, zijn zij echter ... nog meestal wensch DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 688.

HANDELSVAARTUIG, znw. onz. *-en*. Nhd. *handelsfahrzeug*. Uit *Handel*, 1ste in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Vaa* Koopvaardijschip. || Op alle soorten van ha vaartuigen kan executoriaal beslag gelegd wo DE WAL, *Handelsr.* 3, 193. De geuzen vorderde de handelsvaartuigen ... die zij over de onv zee begeleidden, een goede betaling voor dien d FRUIN, *Tien J.* 56.

HANDELSVENNOOTSCHAP, znw mv. *-pen*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV in den 2den nv., en *Vennootschap*. Vennoot aangegaan of opgericht tot het drijven van ha van handelszaken. || De Nieuwe Afrikaansche Ha vennootschap, opgericht in 1880, is gevestig Rotterdam met een hoofdfactorij te Banana. — handeling voor gemeene rekening is eene maat ..., die niet naar buiten optreedt; eene ha vennootschap zonder firma, MOLENGRAAFF, *Le* 77. De eerste de beste handelsvennootschap, d Amsterdam kantoor houdt, VISSERING, *Herin* 47. Hij (hoopte) hier welhaast ... den grondsla leggen tot eene veelbelovende handelsvennootsc S. KALFF in *Gids* 1898, 3, 104.

HANDELSVERDRAG, znw. onz.; mv. Nhd. *handelsvertrag*. Uit *Handel*, 1ste art., i bet. IV, B), in den 2den nv., en *Verdrag*. Ve tusschen twee regeeringen en derg. tot reg van de onderlinge handelsbetrekkingen. || Be ming van den Nederlandschen handel in het bu land en, onder voorwaarde van reciprociteit, g

stelling van den buitenlandschen met eigen handel, moeten de grondslagen zijn der handelsverdragen, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Nederl. Staatsr.* 688. Een lijst ... van de bestaande handelsverdragen, 689.

HANDELSVEREENIGING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Vereeniging*. Handelsvennootschap. || De handel op de Zuidwestkust van Afrika, vroeger gedreven door de Afrikaansche Handelsvereeniging. — Handelsvereeniging Amsterdam, gevestigd te Amsterdam, met bijkantoren te Batavia, te Samarang en te Soerabaia. — Indien de eischende of verwerende partij eene ... handelsvereeniging is, zal enz., *W. v. B. Regtsv., a.* 5.

HANDELSVERKEER — HANDELVERKEER —, znw. onz.; zonder mv. Nhd. *handelsverkehr*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of onverbogen, en *Verkeer*. Het door den handel veroorzaakte verkeer *tusschen* steden volken, staten, werelddeelen, of *van* de eene plaats enz. *met* de andere. Soms eenvoudig: handelsdrukte. || Geschiedkundige beschouwing van het oude Handelsverkeer van Utrecht, *Titel van een werk van* H. M. A. J. VAN ASCH V. WYCK (a⁰. 1838). — Het onderzoek, aangaande het handelverkeer der stad Utrecht, *a. w.* 13. Als het ware, bestemd tot eene der geschiktste plaatsen voor het handelverkeer van Neder-Germanie, 30. Een aanzienlijk Te-kort door ... stremming in het handelsverkeer veroorzaakt, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 723. Nymegen ... en ... Groningen ... deden voor Sluys ... en andere steden in belangrijkheid van handelsverkeer niet onder, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 51. Het onderling vertrouwen, onmisbaar in het groote handelsverkeer, VISSERING, *Handb.* 1, 277. Dit verdrag ... heeft tot op Cromwell het handelsverkeer tusschen Engeland en de Nederlanden beheerscht, FRUIN, *Tien J.* 197.

HANDELSVERMOGEN, znw. onz.; zonder mv. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Vermogen*.

1) *Vermogen* als een synoniem van: macht. Handelsmacht (in de bet. 1). || Het gold het bestaan der Republiek als Zee- en Handelsmagt. Het handelsvermogen der Republiek was op den ondergang van dat der Spaansche Nederlanden gebouwd, THORBECKE, *Hist. Schets.*² 9.

2) *Vermogen* in den zin van: bezit. In navolging van nhd. *handelsvermögen* eene benaming voor: handelszaak (in de bet. 1, *c*). || De opvatting der kooplieden, dat het handelsvermogen, de handelszaak, een afgescheiden geheel uitmaakt, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 63.

HANDELSVERTIER, znw. onz.; zonder mv. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Vertier*. Het door den handel, het handeldrijven, de handelsbetrekkingen veroorzaakte vertier, hetzij in den eigenlijken zin van (levendigen) omzet, hetzij in dien van (levendig) verkeer, drukte. || Steden ..., die mede in welvaart en handelsvertier deelden, ... maar ook *enz.*, W. V. HOUTEN, *De Koophandel*, 27. De ongekende uitbreiding van het handelsvertier door de ontdekking ... van Oost-Indië, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 67.

HANDELSVLAG, znw. vr.; mv. *-gen*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Vlag*. Koopvaardijvlag. || Hollands fiere handelsvlag, TER HAAR, *L. Ged.* 136.

HANDELSVLOOT — HANDELVLOOT —, znw. vr.; mv. *-vloten*. Nhd. *handelsflotte*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of onverbogen, en *Vloot*. Koopvaardijvloot. || Waar 't Sineesche Rijk ... Een haven openstelt aan rijke handelvloten, BILD. 13, 221. De uitrusting van eenige oorlogsschepen, om ... onze bedreigde handelsvloot te beschermen, JORISSEN, *Hist. Kar.* 2, 108. Dat andermaal aanhouden der rijke handelsvloot, FRUIN, *Tien J.* 207.

HANDELSVOORRAAD, znw. m.; mv. *-voorraden*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Voorraad*. Voorraad van handelswaren. || Effecten en alle overige roerende zaken (schuldvorderingen, schepen, handelsvoorraden, contanten enz.), *Uit: Beschrijvingsbiljet* A *der Bedrijfsbelasting*. — De opgeladen kiel ... voert naar overzeesche reên Heur rijken handelsvoorraad heen, V. ZEGGELEN 1, 8.

HANDELSVRIEND, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Vriend*. Vriend dien men door zijne handelsbetrekkingen gemaakt heeft; soms ook, in navolging van nhd. *handels-, handlungs-* en *geschäftsfreund*, persoon met wien een koopman of een handelshuis in handelsbetrekking staat. || De Flines ..., handelsvriend van haar ... echtgenoot, als déze ... koopman in zijden stoffen *enz.*, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 180.

HANDELSVRIJHEID — HANDELVRIJHEID —, znw. vr.; zonder mv. Nhd. *handel-, handelsfreiheit*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of zonder uitgang, en *Vrijheid*. Vrijheid van het handelsverkeer, van den in- en uitvoer, t. w. het niet belemmerd zijn daarvan door beperkende maatregelen — inzonderheid heffingen — van overheidswege. Verg. kol. 1891). || Het tarief (*van in-, uit- en doorvoer*) is in de laatste jaren veel genaderd tot de vrijzinnige beginselen omtrent handelsvrijheid, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsreg.* 860. Door vreemden ons Vaderland met den naam van „het van ouds bekende klassieke land der handelsvrijheid" te hooren bestempelen, KOENEN, *Nederl. Handelspol.* 2. Den oprechten en warmen voorstander van het beginsel der handelsvrijheid, 134. Het dubbel verbond van gemeene verdediging en van handelsvrijheid, CONSC. 3, 163 *b*. Kan men dan nog ... volhouden, dat handelsvrijheid in theorie fraai moge zijn maar in toepassing eene hersenschim is? VISSERING, *Herinn.* 2, 37.

HANDELSWAAR, znw. vr.; mv. *-waren*. Nhd. *handelswaare*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Waar*. Waar, welke een voorwerp van handel is; koopwaar, handelsartikel. || Den invoer en den uitvoer van handelswaren, VISSERING, *Herinn.* 1, 112. Hij, die zich het regt wil verzekeren tot uitsluitend gebruik van een merk, hetwelk ter onderscheiding zijner handels- of fabriekswaren van die van anderen op de waren zelve of op hare verpakking wordt geplaatst, *Wet v.* 25 Mei 1880 (*Stbl.* 85), *a.* 1.

HANDELSWAARDE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Waarde*. De waarde die eene zaak als koopwaar, als handelsartikel heeft. || Andere rijken (hebben) (*als maatstaf van waardeberekening*) ... de werkelijke of *handels*waarde, nl. de gedeclareerde waarde der koopgoederen, DE BRUYN KOPS, *Handelcijfers*, IX. In deze wet wordt verstaan: ... *e.* onder *monsters*: monsters of stalen van koopwaren op zich zelf geen handelswaarde bezittende, *Wet v.* 15 Apr. 1891 (*Stbl.* 87), *a.* 1.

HANDELSWEG — ook HANDELWEG —, znw. m.; mv. *-wegen*. Nhd. *handelsweg*. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv. of onverbogen, en *Weg*.

1) Eigenlijk. Een weg, aangelegd, bestemd of

gebezigd voor den handel, het handelsverkeer. || Te land waren handelswegen, 't zij oude Romeinsche, 't zij gedeeltelijk nieuw aangelegde, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 10.

2) Bij uitbreiding, t. w. ook in toepassing op stroomen en kanalen (waterwegen) en op het geheel van land- en waterwegen dat twee met elkander handeldrijvende plaatsen, landen, werelddeelen verbindt. || Vorsten, welke elkander telkens beoorloogden, de handelwegen door ... tollen poogden te stremmen, v. ASCH v. WYCK, *Handelsverk. v. Utr.* 108. De Byzantijnsche handelweg van kostbare waren uit het oosten naar het noorden, 117. Den loop der handelwegen, zoo te water als te lande, 154. De rivieren waren de voornaamste handelswegen, HOFDIJK, *t. a. pl.* Dat én naar het Noorden, én naar het Zuiden van Europa's vaste land, de groote handelsweg over deze plek (*Amsterdam*) loopt, VISSERING, *Herinn.* 1, 64.

HANDELSWERELD, znw. vr.; zonder mv. Nhd. *handels-* en *handlungswelt.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Wereld.* De wereld (menschdom of wereldbol) beschouwd ten opzichte van den handel, hetzij dus dat gedeelte van de wereld, dat handel drijft, of wel: al de personen, het geheel der personen dat zich met den handel bezig houdt. || Personen die geen van allen tot de bankiers- of de handelswereld behoorden, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 236. Zoo werd Holland in de handelswereld de opvolger van Brabant en Vlaanderen, FRUIN, *Tien J.* 191.

HANDELSWETENSCHAP, znw. vr.; mv. *-pen.* Nhd. *handelswissenschaft.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Wetenschap.*

1) De wetenschap aangaande den handel, t. w. aangaande het wezen, de wetten, de beginselen van het koop- en ruilverkeer. || De Hollanders begrepen te goed de beginselen der handelswetenschap, zij waren te zeer „free-traders" in hun hart om niet in te zien dat alle belasting den handel belemmert, FRUIN, *Tien J.* 57.

2) Het geheel der kundigheden welke voor de uitoefening van het handelsbedrijf vereischt worden of van beteekenis zijn. (Verg. MOLENGRAAFF, *Leiddr.* 2).

3) Met mv. Een der kundigheden of der vakken van kennis vereischt, of van beteekenis voor den koopman of die het worden wil. Verg. WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 752 *b* vlg.; WEEVERINGH 830 en 835 *a.* || Aan de handelsscholen wordt onderricht gegeven in de handelswetenschappen. — De behoefte van theoretische opleiding in de handelswetenschappen, WINKLER PRINS, *a. w.* 7, 751 *b.*

HANDELSWETGEVING, znw. vr.; mv. *-en.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Wetgeving.* Wetgeving aangaande den handel; regeling van de aangelegenheden enz. van den handel, het handelsbedrijf, bij de wet. || Zeer bevorderlijk tot den internationalen handel is eene algemeene handelswetgeving, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 689. De nieuwe Duitsche handelswetgeving, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 750 *b.*

— Met mv. Een geheel, of het geheel van gecodificeerde bepalingen voor de aangelegenheden enz. van den handel. || De Duitsche handelswetgeving verschilt van de Fransche. De handelswetgevingen in de verschillende staten van Europa.

HANDELSWIJK, znw. vr.; mv. *-en.* Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), in den 2den nv., en *Wijk.* Stadsgedeelte waarin de handelskantoren, de pakhuizen enz. gelegen zijn. || Weldra (voert) ook een electrische tram de reizigers van de ben stad — de handelswijk — naar Weltevred heên en weder, v. MAURIK, *Tôtôk*[2], 112 (*Bate*

HANDELSZAAK — HANDELZAAK —, vr., mv. *-zaken*; verkl. *-zaakje.* Nhd. *Handel* (*handelsgeschäft*). Uit *Handel*, 1ste art. in d IV, B), in den 2den nv. of onverbogen, en in verschillende opvattingen.

1) Koopmansbedrijf, in verschillende opvattin

a) Het bedrijf als onderneming beschouw Uitgebreide handelszaken doen. — Mijne ha zaken verbeteren dagelijks, CONSC. 1, 327 *b.* neer een koopman verschillende handelszaken zoodat alsdan iedere handelszaak een afgesch vermogen heeft, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1

b) Het bedrijf als kostwinning beschouwd. steun, die zijne vrouw hem voor de handel winkelzaak aanbracht, ALB. THIJM, *Portr. v.* Het drijven hunner handelszaak en winkelneerin

c) Als benaming voor het geheel, het sam van al de stoffelijke en onstoffelijke zaken ver voor, of behoorende tot een koopmansbedrijf kapitaal, lokaal, voorraad, werktuigen, vorde en schulden, krediet, klandisie. || De opvattin kooplieden, dat het handelsvermogen, de ha zaak, een afgescheiden geheel uitmaakt, KIST, *B v. h. Handelsr.* 1, 63.

d) Het bedrijf beschouwd ten opzichte van, verband met zijne vestiging, de plaats waa gevestigd is. Handelshuis; eigenlijk en overdr lijk. || Hoofd van een gevestigde handelszaak houder in de handelszaak van de firma Y en

2) Handelsaangelegenheid; koopmansbelang spraken Bijzonder over handelszaken; De koff ling, theeverkoop, De scheepvaart op Batavia (v. ZEGGELEN 1, 91. Totdat onze handelszake afgedaan, CONSC. 2, 362 *b.* De laatste was voor handelszaken naar Keulen gereisd, 3, Ik (heb) onuitstelbare handelszaken af te 4, 69 *a.* Zijn gesprek, dat ... over geld- en ha zaken liep, NOLET DE BR., *Proza* 1, 34. De o linge betrekkingen van verschillende Staten en hunne onderdanen in handelszaken, KIST, *B v. h. Handelsr.* 1, 2.

3) Als eene benaming voor de rechtsbetrek welke voortspruit uit eene handelsdaad of ui der feiten en handelingen vermeld in *W. v. Ko a.* 5; handelsrechtsbetrekking. Zie MOLENGRA *Leiddr.* 30.

4) Rechtsgeding welks voorwerp eene daa zaak van koophandel is; zaak van koophandel i zin van *W. v. B. Regtsv.*, Titel IV (*a.* 298 vlg Zij (*de kantonrechters*) (nemen) kennis, zoo in gerlijke als in handelszaken, ... van *enz.*, *W* 18 Apr. 1827 (*Stbl.* n°. 20), *a.* 38.

HANDELTAK, -VERKEER, -VLO -VRIJHEID, -WEG. Zie HANDELSTAK, - KEER, -VLOOT enz.

HANDELWIJZE — HANDELWIJS —, vr.; mv. *-wijzen.* Nhd. *handels-* en *handlungsart* (verg. ook *handlungsart*). Van *Handelen* in de III, B) en *Wijze* (*Wijs*).

1) Wijze van te werk gaan. || Ik wil u wel aan de hand geeven, in zo een geval, en z myn handelwys goed vindt, volg die, *Blank.* 2 Overeenkomstig ... met de handelwijze van alwijs en algoed Regeerder der wereld, LOO *Bronkh.* 4, 332. Dergelijke handelwijs ... ga Remonstranten moed om *enz.*, GROEN V. PR., *H d. gesch. v. h. Vad.* 234. De zienswijs met he king tot het verledene gaf evenzeer verkeerde ting aan de handelwijze voor het vervolg, ga

v. PR., *Ongel. en Rev.* 140. De willekeur zijner handelwijze, BAKH. v. D. BRINK, *Stud.* 1, 412. Dezelfde noodzakelijkheid, die den hertog van Alva deze ... toegevelijke handelwijs ingaf, legde insgelijks *enz.*, 1, 415. Deze handelwijze (*het van uit zijn paleis regeeren*) oefende op Spanje geenen nadeeligen invloed uit, dewijl de vorst altijd in dat land verbleef; maar zij *enz.*, CONSC. 4, 307 *b*. Willem werd boos, ... schopte zijn stoel om, welke handelwijze een specialiteit der jongere Deluws scheen te zijn, ... en vertrok, BEETS, *C. O.* 114. Vorderingen ... in de beste handelwijze, om onder schijn en naam van populariteit zoo impopulair mogelijk te zijn, BEETS, *Verpooz.* 12. Of die barbaarsche handelwijs bestond, scheen den brouwer betwistbaar, LOVELING, *Sophie*, 174.

— In 't mv. || Het resultaat is in beide handelwijzen hetzelfde, VISSERING, *Herinn.* 2, 25.

2) Wijze van zich te gedragen; gedrag.

a) Bij eene bepaalde gelegenheid, in een bepaald geval. || Uw handelwijs vergt geen verschooning, v. LENNEP, *Poët.* 3, 53. Daar er ook iets zonderlings in de handelwijze zijner moeder lag, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 80. Laat u de handelwijs dezer jonkvrouw niet bedroeven, CONSC. 2, 15 *a*. Onbegrijpelijk was voor mij de handelwijs des ridders: hij bleef den eersten dag tien uren zonder spreken *enz.*, 2, 215 *b*.

b) In toepassing op het geheel van iemands gedragingen. || Zo als zijn leerstelzel is, is ook zijne handelwijs en zedenleer, *Wildsch.* 5, 72. Onder ... voorwaarde: dat gij de handelwijs van uwen man afkeurt, en u verbindt al het mogelijke te doen om hem van het verkeerde pad ... af te brengen, LOVELING, *Sophie*, 272.

c) Met mv. Eene afzonderlijke gedraging. || In dit licht moet gy alle myne handelwyzen beschouwen, *Leev.* 5, 83.

HANDELZAAK. Zie HANDELSZAAK.

HANDELZEGEL, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Uit *Handel*, 1ste art., in de bet. IV, B), en *Zegel*. Zegelstempel voor handelspapier; vandaar: gezegeld papier voor geldswaardige stukken. || Dat ... bij de ontvangers van de registratie, met het debiet van het zegel belast, zal verkrijgbaar wezen het ... vastgestelde klein- en handel-zegel, *Advertissem.* v. 11 Maart 1814 (*Bijv. Stbl.* 1813—1814, blz. 804). Dat degenen, die eenig papier van een grooter formaat, dan dat van het gewoon handelzegel, voor verhandelbare effecten zouden willen gebruiken, hetzelve ter stempeling kunnen opzenden *enz., t. a. pl.* (blz. 805).

HANDEN, zw. ww.: *handde, gehand*. Van *Hand* in de bet. I). Als onz. en als bedr. ww., in met elkander niet verwante opvattingen.

I) Onz. — 1) Eigenlijk. Van zaken (gereedschappen en derg.). Geschikt zijn voor iemands hand, zoodat deze er gemakkelijk of gaarne mede werkt; de persoon voor wiens hand de genoemde zaak geschikt is of past, staat in den 3den nv. Verg. bij KILIAAN, op Handen, de bet. *manui convenire, accomodum esse manui*. || Deze beitel handt mij niet: *is mij niet gemakkelijk of aangenaam in het gebruik*. — Zulk werktuig handt mij: *is naar mijne hand gemaakt*, SCHUERM. De spade, de vlei (*vlegel*), de hamer handt hem alleshands (*zoo links als rechts*), DE BO² 43 *a*. — De tegenwoordige ... penhouders zijn noch linksch noch rechtsch; zij handen iedereen of ... niemand, BEETS, *Na vijftig jaar*², 172. De ... schachten (*schrijfpennen uit de rechterwiek der gans*) ... handden menig onzer vrij wat beter dan *enz., Ald.*

2) Van een werk of van het werk. Iemand (al of niet, zus of zoo) van de hand gaan, afgaan (Dl. I, kol. 946). || Dat werk handt mij niet: *ik kan er niet handig mee te recht*, v. DALE⁴. Het handt hem goed: *hij heeft er goed den slag van* (MOLEMA 145 *a*).

> Doch zijt gij eens in 't groote gild,
> Dan handt u 't werk zoo goed.
> BOXMAN, *Ged.* 130.

— Spreekwijze. *Het handt hem als een mot* (wijfjesvarken) *het haspelen*: hij doet het onhandig (MOLEMA 145 *a*).

— In vrijer gebruik, van eene functie. Er (al of niet, of: op zekere wijze) in slagen haar te vervullen. || Om te zien, „hoe het vader- en moederzijn George en Marie handde", zooals hij zich uitdrukte, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 251.

3) Van omstandigheden en derg. Iemand (al of niet, in meerdere of mindere mate) dienstig, gemakkelijk of aangenaam zijn. Verg. bij KILIAAN de bet. *commodum sive aptum esse*. || Zet dat boekenrek aan den anderen kant van de schrijftafel, dat handt mij beter: *is mij gemakkelijker voor 't gebruik*. — Ga liever rechts staan dat handt mij beter: *dan kan ik het werk gemakkelijker verrichten*, v. DALE⁴.

4) Vandaar de beteekenissen: aanstaan, bevallen, lijken, zoowel als: gelegen komen, passen, vlijen, schikken (bij KILIAAN: *conferre, placere*). Zie de voorbeelden. || Het handde mij gisteren niet bij u te komen, *Bred. T.* 229. Het handt mij zeer dat ik nu eenige rust heb, SCHUERM. Deze verandering zal mij handen: *zal mij aangenaam zijn*, *Ald.* Het handt hem niet: *hij heeft er geen zin aan, hij doet het met tegenzin* (MOLEMA 145 *a*).

> Om te sien wat my sou handen
> Seyld' ick self in verre landen ...
> En dat daer docht my het beste
> Bracht ick met mijn schepen uyt.
> DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 356.

— Verg. bij de bet. 1—4) ook het gelijkbet. frequent. *handelen*, voor het Hageland door TUERLINCX vermeld.

Aanm. In Zuid-Nederland kent men: zus of zoo *handen* in den zin van: rechts of linksch zijn. Dus zegt men: *zoo hand ik niet* of *ik hand zoo*, al naar dat men rechtsch of linksch is. Zie SCHUERM. 175 *b*.

II) Bedr. — 1) Aanpakken, aanvatten (met de hand). Verg. HANDBAAR.

2) Aanreiken, aangeven, doorgeven, overreiken (van hand tot hand geven). Verg. eng. *to hand*, waarnaar het, als scheepsterm, waarschijnlijk is gevormd. || Handen. Iets over-rijcken, anders aenmannen, WITSEN, *Scheepsb.* 492.

Afl. (in de bet. **I**). *Onthanden* (zie ald. en voor nog een voorbeeld van de bet. 1): HOOFT, *Br.* 2, 453).

Samenst. (in de bet. **I**, 3—4) *Mis-*, (*mes-*) *handen*, belemmeren, lastig zijn, onthanden, ontrieven, hinderen, fra. *incommoder, gêner* (KIL.; SCHUERM. 374 *b*; DE BO² 612 *a*).

— In de bet. **II**, 1). *Handbaar* (zie ald.).

— In de bet. **II**, 2). *Aanhanden*, aanreiken, aanmannen, doormannen („(Men) laat de lonten koud, ... En *handt* geen kogels *aan* voor d'aanval op den Brit", NIERSTRASZ, *Naereb.* 58, aangeh. in DE JAGER, *Frequent.* 1, 193).

Verg. voorts *Behanden* en *Behandigen*.

HANDENARBEID, znw. m.; zonder mv. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Arbeid* in de bet. II, 2). Verg. nhd. *handarbeit*. Arbeid der handen; werk met de handen verricht. Van *handwerk* eigenlijk hierin onderscheiden dat men bij *handenarbeid* gewoonlijk aan meer inspanning, aan grooter moeite

denkt (zie de Syn. bij ARBEID, Dl. II, 578), doch zeer vaak volkomen gelijkbeteekenend met *Handenwerk* en *Handwerk* (zie die woorden).

1) In het algemeen (doch met bijgedachte aan de bet. 3). || Al dat hout te zagen en te fatsoeneeren vordert zwaren en kostbaren handenarbeid, FRUIN, *Tien J.* 204. Een vak (*dat van winkelier*), dat ... weinig handenarbeid vorderde, SLEECKX 12, 79.

2) In toepassing op het werk, het bedrijf van ambachtslieden en derg. || Cleanthes, die groote wijzaerd, leefde eertijds gerustelick van zijn handen en daghelickschen arbeyd, DE BRUNE, *Bank.* 1, 193. De uitbreiding van het gebruik van ... stoomkracht (heeft) eene nieuwe richting aan de nijverheid ... gegeven, die niet zonder invloed kon blijven op den toestand van velen, die van hunnen handenarbeid leven, VISSERING, *Handb.* § 502.

3) In tegenstelling met den arbeid van gereedschappen en werktuigen (machines) die handkracht overbodig maken of uitsparen. || Wat werktuigen teweegbrengen kan nimmer die volkomenheid bezitten als hetgeen door handenarbeid wordt gemaakt, *K. Zev.* 2, 106. De werktuigen, die handenarbeid onnoodig maakten, VISSERING, *Herinn.* 1, 103. Waartoe gebruikt de boer den ploeg? Om handenarbeid uit te sparen, *Ald.* De invoering der machines ter vervanging van handenarbeid, 2, 11.

4) In tegenstelling met hersenarbeid, geestesarbeid, hoofdwerk. || Hij vatte spoedig ... dat handenarbeid juist niet mijn *fort* was, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 249.

5) In den nieuwsten tijd als benaming voor zekere bezigheden (vouwen, kleivormen, kartonneeren en derg.) tot oefening van hand en oog op de school. || Tot de algemeene toepassing van het beginsel van „zelf-doen" door de leerlingen is de invoering van handenarbeid (*op de lagere school*) onontbeerlijk, en wel in de allereerste plaats als opvoedingsmiddel, *bij* R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS in *Gids*, 1898, 3, 440. In plaats van, zooals de overige handenarbeid, de verschillende leervakken te doordringen, staat *slöjd* ... daarnaast, als afzonderlijk leervak, *ald.* 459. Tijdschrift voor Onderwijs en Handenarbeid (1ste Jaarg., a°. 1897).

6) Eene enkele maal als een deftig woord voor: het eene of andere (vrouwelijke) handwerk. || De beide vrouwen (waren) aan haar handenarbeid gezeten, *K. Zev.* 4, 165.

HANDENBINDER, znw. m., mv. *-s*, verkl. *-tje*; vr. *handenbindster*, mv. *-s*, verkl. *-tje*. Samenst. afl. van *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Binden* met *-er*. Benaming voor kleine kinderen, omdat ze de moeder hare vrijheid benemen. Verg. kol. 1790. || Kleine kinders zijn handenbinders.

HANDENKLAPPEN. Zie HANDKLAPPEN.

HANDENKRACHT. Zie HANDKRACHT.

HANDENKRUID. Hetzelfde als *Handekenskruid* (zie ald.).

HANDENLOOS. Zie HANDELOOS.

HANDENPAAR, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hand*, in de bet. **I**, 1) in den vorm van het mv. en *Paar*. Iemands beide handen te zamen. || Dat men van het knellend touw Zijn handenpaar ontlasten zou, v. ZEGGELEN 7, 83. Het breede en bruine handenpaar, SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 73.

HANDENVOUWEN, znw. onz.; eigenlijk eene onbep. wijs. Koppeling van *Hand*, in de bet. **I**, 1) in den 4den nv. mv., en *Vouwen*, ww. in de onbep. wijs. Het vouwen der handen als een smeekend gebaar. Verg. hierboven kol. 1780. || Helaas! vergeefs was 't handenvouwen: Vergeefs, dat hoofd en hart zich boog, BOGAERS 1, 267.

HANDENWERK, znw. onz.; zonder [illegible] *Hand*, in de bet. **I**, 1), in den vorm van den [illegible] mv., en *Werk*, werkzaamheid of voortbreng[illegible]

1) Werk dat met de hand, de handen [illegible] wordt, bij tegenstelling met hoofdwerk (verg. *denarbeid* in de bet. 4). || Degenen, die met [illegible] werk hun brood verdienen moesten, CONSC. 3,

2) Datgene wat iemand met zijne handen [illegible] of heeft tot stand gebracht; het werk, de [illegible] van iemands hand (verg. hierboven kol. [illegible] Plechtige, aan het bijbelsch spraakgebruik ont[illegible] uitdrukking. || Hebt gij ... Niet zijn hand[illegible] gezegend, En zijn vee verduizendvuldigd? TEN *Job*, 5 (verg. *Job* 1, 10).

— In toepassing op het voortbrengsel of [illegible] voortbrengselen van iemands handen; in de [illegible] aanhaling kunnen de woorden nog niet of nau[illegible] eene samenstelling geacht worden. || Aldaer [illegible] goden dienen die 's menschen handen werc[illegible] *Deut.* 4, 28. Het geldt uw handenwerk (*zeker*, [illegible] dat smakelijk Zijn binnenst door getrokken [illegible] toont! STARING 1, 113.

HANDENWRINGEN, onz. ww.; [illegible] en verl. deelw. komen niet voor. Nhd. *händ[illegible]* Uit *Hand* in de bet. **I**, 1), in den 4den nv. [illegible] *Wringen*. De (gevouwen) handen wringend be[illegible] als een gebaar van wanhopig verdriet, van [illegible] feling. Verg. hierboven kol. 1780. || Wat h[illegible] wringt en krijt ge en gilt! TOLLENS 2, 75.

— Het tegenw. deelw. *handenwringend* [illegible] altijd letterlijk op te vatten; het komt in [illegible] en beteekenis vaak nabij aan een bnw. als [illegible] Verg. nhd. *händeringend*. || Handenwringend[illegible] vol wanhoop, gilt zijn hart Den naam des [illegible] uit, HELMERS, *Nag. ged.* 2, 12. De generaal [illegible] het angstzweet op het voorhoofd parelde, za[illegible] denwringend van schrik en spijt in den arm[illegible] BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 304.

— Het meest gebruikelijk is de onbep. [illegible] een onz. znw. gebezigd. Het wringen der h[illegible] als uiting van wanhoop enz. || Wat ellendig ha[illegible] wringen! BILD. 1, 81. 'k Hoor nog het droef ge[illegible] 'k zie nog het handenwringen, HELMERS, *Nag.* 1, 156. Zijn hooploos handenwringen, v. LE[illegible] *Poët.* 5, 252. Zij besefte ... toch, dat klag[illegible] jammeren en handenwringen haar niet baten [illegible] *K. Zev.* 3, 309. Zijn handenklappen Wordt ha[illegible] wringen, TEN KATE, *Job*, 74.

HANDEUVEL — HANDEVEL —, znw. [illegible] zonder mv. Eng. *handevil*. Uit *Hand* in de [illegible] **I**, 1) en *Euvel* (*Evel*). Benaming voor de jic[illegible] de handen. Verg. VOETEUVEL. || Hand-evel. [illegible] hand-fledercijn, *Chiragra*, KIL. Chiragra [illegible] Hand-euvel, CHOMEL 372 *b*. — Men mogte in [illegible] naame Raadsheeren in het algemeen wel wens[illegible] datse aan het gansche lichaam sterk en g[illegible] moghen zyn, behalven alleen datse aan de [illegible] altydt chiragra of het handeuvel hadden, *De H[illegible] heer*, 17.

HANDFABRIEK, znw. vr.; mv. *-en* [illegible] *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Fabriek*. Papierfa[illegible] waar het (Hollandsch) papier nog met de han[illegible] vaardigd, t. w. geschept, wordt. Zie v. DALE[illegible]

HANDFLESCH, znw. vr., mv. *-flesc[illegible]* verkl. *-fleschje*. Uit *Hand* in de bet. **I**, [illegible] *Flesch*. Tinnen heetwaterflesch tot verwarming [illegible] de handen (in de handmof).

HANDFORMAAT, znw. onz.; het mv. [illegible] bruikelijk. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *For[illegible]* Gemakkelijk hanteerbaar —, „handig" boekform[illegible] Er wordt van dat groote werk een tweede [illegible] in handformaat aangekondigd.

HANDGALOP, znw. m. Eng. *handgallop*. Korte galop waarbij het paard goed in de hand wordt gehouden. Zie ook Dl. IV, 199. || „Jurt!" schreeuwt hij, en een forsche schop Zet d'ezel in een handgalop, BOGAERS 1, 237.

HANDGAREN. Zie GAREN, 1ste art., Samenst. (Dl. IV, 294). In eene andere beteekenis: naaigaren voor handgebruik, bij tegenstelling met *machinegaren* (ten gebruike op de naaimachine).

HANDGAUW, bnw.; de trapp. v. vergel. komen niet voor. Nnd. *handgau* (*Brem. Wtb.* 492; DOORNK. KOOLM.). Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Gauw* in de bet. I, 1). (Verg. HANDJEGAUW, znw.).

1) Eigenlijk. Rap, vaardig, vlug met de hand. || Godt ende de raddicheyt haerder handen hebben haer uyt dat ghevaer verlost, ... want haddense niet hantgau gheweest, so haddense moeten blijven, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 28 *d*.

De stoutste Likabas,... hadme ... met zijne grove vuist... Van 't boort in zee gebonst, hadde ick, met angst bevangen, Niet, tijdigh hantgaeu, aen een kabel blijven hangen.
VONDEL 11, 400.

2) Bij uitbreiding. Behendig, bekwaam, handig. Thans in dezen zin niet meer gebruikelijk, doch voor het Nnd. vermeld door V. LENNEP in VONDEL 2, 41, *noot* en bij DOORNK. KOOLM.

(*de minnaar*), die vergat al zynen rouwe
Als hy ontmoeten mocht zijn handgaeuwe herderin,
Die vaecken met hem joegh de geytkens uyt en in.
VONDEL 2, 41.

3) In bijzondere opvattingen. — *a*) Spoedig toegrijpende, vlug met de vingers, vandaar: diefachtig. || Hij is zoo handgauw; altijd zoekt hij iets te kapen, V. DALE[4]. — De slimme trecken van dat hant-gauw en diefachtich Volck (*vreemde tooneelspelers*), BREDERO 3, 153.

b) Spoedig tot vechten gereed; spoedig met de vuisten klaar; vechtlustig. || Ick smijte de grendel voor de deur, eer deese handtgauwe helleveegh mijn oock wat op het lijf geeft, ERASMIUS, *Op. posth.* 2, 213.

4) Bij overdracht, met betrekking tot den geest.

a) Bij de hand; vlug; gevat; loos, uitgeslapen.

Die 't werken moe is, en met leegh gaan 't gelt wil winnen, Die moet wel handgau zijn en van geen loome zinnen.
Bedrieg. e. d. lichtverk. boef, bij V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 1.

b) Voorbarig, in overijling handelende. || Dat is maar heel dit en dat 's kwalijk begrepen, en niemand moet maar ooit weêr zoo handgauuw wezen...: ze hooren wat luiden, en weten niet eens waar de klepel hangt! FOKKE, *B. R.* 1, 205.

5) Als (gemeensl.) znw. gebezigd, in eene der genoemde beteekenissen of opvattingen. Iemand die gauw, die vlug is, met de handen of met den geest. Zie de voorbeelden. || Veel dingen geschieden ook door een gezwinde raddigheid en vaardigheid der handen: dergelijke wij dagelijx van de bootsemakers en goochelaars zien doen, die men daarom handgauwen (lat. *chirosophos*, *hoc est manu sapientes*) noemt, OUDAAN, *Agrippa*, 165. Daar zou die handgaauw het Geval hen den mond ophouden, en zyn kunst toonen, *Blank.* 2, 281. Hier de kroon, handgaauw! en leg ze maar aanstonds weêr neêr.... Kan je niet wachten, tot je vader dood is? FOKKE, *B. R.* 1, 233.

Afl. (in de bet. 3, *a*). *Handgauwerij*, vingervlugheid, t. w. diefachtigheid („Hoe staet dat goed en bast, riep Frans tot d'Advocaten Die hem betichtten van wat veel *handgauwery*", HUYGENS 2, 298); (in de bet. 3 *a* of *b*) *handgauwheid*, diefachtigheid, en: vaardigheid om te vechten (V. DALE[4]); *handgauwigheid* („Dese schadelijcke en verdoemde *handtgaauwigheit*", *Beurzesnyder* 425).

HANDGEBAAR (I) — gewestelijk HANDGEBEER —, znw. onz.; mv. *-gebaren*. Mnd. *hantgebar*, *-gebere*; nnd. *handgebeer* (DÄHNERT 173 *b*). Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Gebaar* (2de art.) in den zin van: beweging van het lichaam of van een zijner deelen.

I) Handbeweging (verg. bij *gebaar* de bet. II).

1) In collectieven zin: allerlei bewegingen met beide of met een van beide handen. || Een die met zangk en hantgebaer (lat. *cantuque manuque*) adders en Hydren ... in slaep (plagh) te guighelen, VONDEL 5, 295 (ook 8, 478). Dat hij zich kwijte van den pligt hem voorgeschreven, Door handgebaar, STARING 2, 65. Omdat zij, op het tooneel, de oude juffrouw ... met zeer veel handgebaar en borstgejaag en ooggedraai ... ziet sterven, KNEPPELH. 3, 104.

Zou denken dan alleen zijn werktuig niet vermoeien?... Zou 't minder stoornis zijn voor 't werkend lichaamsdeel, Dan voet- of handgebaar, of lijdlijk zingestreel?
BILD. 6, 389.

(Terwijl ze) Onmagtig in hun taal te spreken,
Door handgebaar en vingerteeken
't Verhaal van hun ellende doen.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 90.

Hij zuchtte luid, hij dacht te poozen, —
Maar 't wachten viel zijn makkers zwaar.
Onstuimig werd hun handgebaar;
Wat liedjen moest er nu gekozen?
POTGIETER 12, 19.

— In toepassing op sierlijke gebaarden (*gebaren* in de bet. II, 2, *c*).

Kleuter van een Redenaar,
Oefent ge u misschien
Reeds in 't plechtig handgebaar,
Ginder afgezien?
DE GÉNESTET 1, 321.

— *Handgebaar maken met iets*: handbewegingen. || Het liefst (ontfutselt hy) (*aan eene jonge dame*) een waayer, ... en wanneer hy by zyn makkers denzelve voor den dag haalt om 'er wat handgebaar mee te maaken, (kan hy) dezelven daardoor overtuigen, dat *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 7, 230.

2) Een, meer of minder sierlijk of vormelijk, gebaar met de hand. || De Tielenaar ... Begroet, met minzaam handgebaar, den Koning, V. LENNEP, *Poët.* 1, 144. De voorgestelde persoon ... maakte een afwijzend handgebaar, als wilde hij te kennen geven, dat Maurits zich vergiste in den titel, *K. Zev.* 1, 310. Een ... handgebaar van den advocaat (*noodigde*) hem uit, zich bedaard te houden, 5, 176. Een herhaald, onstuimig handgebaar, LOVELING, *Sophie*, 440. Ko ... declameert met breede handgebaren, DE MONT, *Id.* 53. Dat breede, losse, edele handgebaar, waarmede slechts (*zijn boetseerwerk*) liefkoozen kan wie geoefend is in het beelden, R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS in *Gids* 1898, 3, 451.

II) Bedrijvigheid, bezigheid van de hand of met de handen. De beteekenis: bedrijvigheid, bezigheid, ofschoon zeer goed verklaarbaar, komt, behalve in deze samenstelling, bij *gebaar* niet voor. Verg. „Handtgebeer. Exercice, occupation. *Exercitatio*, *occupatio*" bij PLANT. en „Hand-ghe-beer. Fris. *Exercitatio*, *occupatio*", bij KIL.

A) In verbale opvatting; thans geheel verouderd. Eigenlijk: het bedrijf, het bedrijven van de hand; bij uitbreiding: bedrijving, oefening, uitoefening in het algemeen. (Verg. *Synon. Lat.-Teut.* 1, 339 *a*: „*Exercitium*, *Exercitatio*, oeffeninge; bedrijf; handteeringe; handgebeer, *fris.* pleginge; exercitie").

1) Het bedrijven, uitoefenen *van* iets; bedrijf (bedrijving), uitoefening. || Het oorloghsvolk, dat onbetaalt op den huisman lagh, smeedde („*klopte*") daaruit, niet alleen 't geen het tot noodtdruft,

maar ook tot handtgebaar der dartelheit van doen had, naar zyn eighe welbehaaghen, HOOFT, *N. H.* 400.

2) (*Het*) *handgebaar van wapenen* (of *van wapen*), *der wapenen*: (het) handelen der wapenen, (de) wapenhandel, (de) wapen*oefening* in tegenstelling met het effectief *gebruiken* er van (de *werkelijkheid* er van; zie vooral de tweede aanhaling) in het ernstig gevecht. || Het hof van Navarre, ontledight van 't handtgebaar der wapenen, gaf zijner werklijkheidt te doen met het praalen, hooghtijdthouden, ende vryerspeelen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 42.

Een heldt, die, als geschaepen
Ten hooghen handtghebaer en werklykheidt van waepen,
Geen dinck zoo lief als lof, zoo leedt als laster heeft.
HOOFT, *Ged.* 2, 26.

B) Hetgeen de handen bezig houdt of waarmede de handen bezig zijn.

1) Eigenlijk. — *a*) In het algemeen. Bezigheid of werk waarmede men de handen onledig houdt. || Kom meisjes zit niet zoo met de handen over elkaar! Heb jelui niet eenig handgebaar? (*nog aldus gebruikelijk*). — Handgebaar. Bezigheid, werk daar men zig mede ophoud. *Ouvrage, occupation.* MARIN. Een vryster moet altyd handgebaar hebben. *Une fille doit toujours ... s'occuper à quelque chose*, MARIN. — Dat men dit opgenomen had voor een weigering van mede een partytje Quadrille te speelen; zodat ik dien ganschen avond alleen zonder tydverdryf en handgebaar bleef, V. EFFEN, *Spect.* 4, 207. Dochters, die met haer klein handgebaer hier aen de tafel heur bezigheidjes en tydverdryf hebben, 6, 76.

b) Bedrijf, handwerk tot lichaamsoefening of kostwinning, of in het algemeen.

Dees lusten allegaer, ...
En d'ongetelde schaer
Van al ons handtgebaer,
Voor Liefd' oprecht, en waer,
Nochtans in vreuchde wijcken.
HOOFT, *Ged.* 2, 169.

Een Liedt ghesonghen uyt 'et hert
Maeckt dat de geest weer frisser wert,
Om weder even voor en naer
Te vallen aen 'et handt-gebaer.
JANSSEN, *Chr. Verm.* x.

Zoek eigen handgebaar, en leer den wijngaard snoeien,
De druiven dunnen, of den perzik, vroeg aan 't bloeien,
Met riethalm dekken voor de late voorjaarsvorst.
BILD. 6, 428.

— In figuurlijk, niet zeer helder verband, hoewel de beteekenis: werk, bedrijf, onmiskenbaar is.

Hoe ydel datmen klutst op 's weerelds timmerwerf,
En opboeyt 't handgebaer van menscheljicke zaecken:
Dat leerde my de val van Sions hooge daecken.
VONDEL 1, 698.

— Met mv. Verrichting, daad, werk. || Den Heer der Heeren ... seegne uw goede handgebaaren, SIX V. CHAND. 371.

2) Bij uitbreiding, in toepassing op allerlei soort van bezigheid. || De pais alzoo ploi nemende, koos de Koning tot handtgebaar de stichting der burgerlijke welvaart, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 142. Zy (*de gemeente*) (had) aan deze ... konsten, neringen, ambachten, handtgebaar ... tegens de leedigheidt, 155. 't Opwellen van nieuwe gedachten, gewoon, in tydt van rust, de menschen, by gebrek van ander handtgebaar, te kittelen, en hun *enz.*, HOOFT, *N. H.* 517. Om in rust te zitten, terwyl die woelgeest... handtgebaar elders ... had, 596. Die van Antwerpen (zonden) 's nachts ... de tien brandtscheepkens, ... om den Spaanschen, by hunne brug, wat handtgebaars te geeven, 1004. (*De Kozakken*) begosten ... by gebreck van ander handt-gebaer (lat. *ocio insolentes*), de naburige Poolsche Heeren in hun Landen moeyelijck te vallen, BRACHELIUS, *Geschied.* 381. Zo dat men deze vogels („rouwe wilde gasten"), onvoorzien van geld ... en geene handwerken noch geen handgebaar vindende, aan de kost moest helpen, V. ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 76.

(ghelijck) De duyvel-jager doet, als hy een heymlijck schat
Door hulp van ickers sich vermeet int licht te brengen,
En dat daar een van al dit niet en wil ghehengen,
Dien gheeft hy hant-gebaar en daatlijck ander werck....
Hy stelt den warraar aan een ton met zandt te tellen.
COSTER 229.

— Dikwijls in den zin van: middel om den tijd te korten: tijdkorting; tijdverdrijf. || Dertele ... Jongelingen hebben somtijds ... de schijn van een Geest aengenomen, om of de Dienstmaeghden een schrick aen te jaegen, of eenigh oneerlijck Handgebaer met haer te hebben, S. DE VRIES, *Seven Duyv.* 1, 191. Ik dacht dan kan zij zelve de visite kaartjens lezen en beantwoorden, dat geeft nog wat handgebaar, *Wildsch.* 4, 303 (zie ook 1, 281). Bekwaamheden ..., alleen geleerd ..., om mij als een Dame van aanzien tot handgebaar en sieraad te verstrekken, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 64. Zend hem (*een knaap*) mij ...; ik wil gaarne zoo wat handgebaar hebben. Ik zal hem wel zoo wat van de gronden van het lezen en schrijven leeren, 5, 193. Welk een gezellig handgebaar (wordt eene cigaar) in sommige oogenblikken, KNEPPELH. 11, 154. De nietige oude, ... die allerlei afleiding, allerlei handgebaar zoekt om zijn Bijbel ... te laten liggen, BEETS, *St. Uren* 1, 200. Eigenwillige godsdienst..., hen (*de Farizeën*) altijd bezighoudende met een zeker godsdienstig handgebaar, deed ... hen het werk en wezen van den waren godsdienst voorbijzien, 7, 125.

HANDGEBAAR (II) — gewestelijk HANDGEBEER —, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Mhd. *hantgebære* (BENECKE 1, 148: *daz sîn hantgebære*, t. w. *sper* en *swert*); mnl. (limb.) *hantgebeer* (stok, staf, schepter; VERDAM 3, 121; KERN, *Limb. Serm.* 531). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Gebaar*: datgene wat, of iets dat men draagt (verg. ogerm. *beran*, dragen). Thans verouderd en van vroeger alleen uit VONDEL bekend.

) De eene of andere zaak die, of al datgene wat iemand in de hand of de handen draagt of houdt. || Een koker, pijl, en boogh, is al zijn handgebaer, VONDEL 2, 645. En jong, en oud. elck had zijn eigen handgebaer, Een kruis, of staf, of torts, of zwaerd, 3, 608. Zijn hantgebaer was eene rol met brieven, 4, 564. Hij (*Eneas*) gaet ... hene, hebbende tot zijn geweer en hantgebaer een paer schichten, (lat. *bina manu ... crispans hastilia*), 5, 146 (ook 8, 288).

HANDGEBAAR (III) — HANDGEBEER —. Een tot nog toe slechts uit twee plaatsen bekend bnw., naar allen schijn met de bet.: bij de hand, ter beschikking, bereid, gereed, in toepassing op soldaten (derhalve in beteekenis en gebruik volkomen overeenstemmende met mhd. *hantgar*). Het bnw. *gebare*, waarmede de samenstelling moet gevormd zijn, is tot heden ook in het Mnl. nog niet gevonden; wel kent het Mhd. het adj. *gebære*, doch in eenigszins anderen zin (t. w. als: geschikt, gepast). || Treslong ... trock de strenge van Don Iohan dapper, de soldaten raeckten midlerwijl handgebeer, PERS, *Verw. Adel. en Ontst. Leeuw*, 615 *a*. Door seeckere mijne, onder een convent uytkomende, (wierdense) seven in 't gelit van achteren overvallen, daer zy handgebeer stonden, om den storm af te keeren, 714 *a*.

HANDGEBEER. Zie HANDGEBAAR (drie art.).

HANDGEDAAD, znw. onz.; mv. *-gedaden.* Mhd. *hantgetât*, mnd. *hantgedât*, mnl. *hantgedaet, -gedade* (bij VERDAM en STALLAERT in nog andere beteekenissen dan hieronder vermeld). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Gedaad*, werk (mnl. *gedaet*). Werk met de hand of de handen verricht, in verschillende opvattingen. Alleen uit Zuid-Nederlandsche schrijvers bekend.

1) Werk in den zin van: verrichting, bewerking met de hand of de handen. || Noch eenich meesters handt-ghedaeden En konnen die (*zekere wonden*) toe-heylen niet, DE HARDUYN*.

De goed' oeffeninghe der handt ghedaden
Van joncx te bevlijten (is) oock niet t'ontraden.
V. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 1, 61.

2) Werk in den zin van: voortbrengsel van iemands hand of handen. || Leert beminnen den schepper ende sijn schepsel, den werck-man ende sijn handtghedaedt, DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 552. Den aerdschen cloot ... Het wonder handt-ghedaedt, Van u, o grooten Godt! DE HARDUYN, *Uitgel. Dichtst.* 91. Alsulcke, die met blancketsel ... het aensicht (als hand-ghedaedt Godts) ... verderven, DAVID, *Chr. Waers.* 280.

3) Bij overdracht. Het handenwerk aan iets verricht, en vandaar weder: de kosten van dat handwerk of handenwerk: werkloon, arbeidsloon (zuidndl. *fatsoen*). Verg. fra. *main d'œuvre.*

Een swart huseken duerluchtich stont daer ten toghe ...
Het hadde ghecost (my waer leet dat ic loghe)
Ses hondert guldenen, by ons coninex ghedoghe
Niet dan van thantghedaet: daer op dat branden claer
Alsoo veel keersen, alsser daghen zijn int iaer.
V. VAERNEWIJCK, *Vl. Audtvr.* 144.

HANDGEDRAAI, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Gedraai* in den zin van: eene draaiing. Draai, omdraaiing van de hand, als benaming voor een zeer kort tijdsbestek (verg. hierboven *handomdraai*, kol. 1779). || Zebaoth ... Die met een hand-gedraey verstellen kan sijn streken (*van Spinola*), HOFFERUS 222.

Bespot een ander niet die nu sucht in ellenden,
Want met een hand gedraay soo kan 't oock tot u wenden.
HOFFERUS 230.

HANDGEKLAP, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Geklap* in de bet. 1).

1) Geklap met de handen, het telkens of aanhoudend klappen met of *in* de handen, als vreugdebetoon of tot goedkeuring en toejuiching. Verg. hierboven kol. 1781 en zie HANDKLAPPEN. In Zuid-Nederland *handgeklak* (DE BO[2] 355 *b*). || Toen begon ... het volk ... met handtgeklap en maatelooze gunstteekens uit te vallen, HOOFT, *Tac.* 321. De vreughd ... vulde het overal, Met juychen, handgeklap, en schaterend geschal, VONDEL 3, 25. 't Handgeklap van de vergadering, V. EFFEN, *Spect.* 5, 164. 't Algemeen handgeklap, 11, 143. Wat won ik? ... Luidklinkend handgeklap, en smaakloos lofgebrom! BILD. 12, 8. Het publiek (zou) ... met nog luider handgeklap den Dichter hebben bekroond, V. D. PALM, *Red.* 3, 61. Onder ... het gewuif van hoeden ... en het handgeklap der menigte, V. LENNEP, *Rom.* 5, 260. Een vrolijk handgeklap, V. LENNEP, *Poët.* 4, 218. Een luidklinkend handgeklap, *K. Zev.* 5, 175. Oorverdoovend handgeklap, SLEECKX 12, 104. Een uitbundig handgeklap en gejuich, MULDER, *J. F.* 1, 63. Handgeklap en bravogeroep weerklonken, LOVELING, *Sophie*, 260.

— *Daverend handgeklap.* || Daar davert aller handgeklap, TOLLENS 12, 56. Er volgde een daverend handgeklap, CONSC. 3, 299 *b*. Een daverend handgeklap volgde op deze woorden, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 25. Henriette stond op, en dankte met een stuursch gezicht voor het daverend handgeklap, BEETS, *C. O.* 183. Eene prachtige feestrede, meer dan eens door daverend handgeklap onderbroken, LOVELING, *Sophie*, 164.

— Oneigenlijk vindt men *handgeklap* gebezigd voor: goedkeurend oordeel. || Het is (*zekeren schrijver*) ... al te zelden om waarheid te doen, maar enkel om de oogenblikkelijke uitwerking en het voorbijgaande handgeklap, KNEPPELH. 7, 211.

— Een enkele maal vindt men ook *handgeklop.* || De Prins verscheen ...; De moed leefde op Bij 't handgeklop Der saamgevloeide scharen, V. ZEGGELEN 4, 77.

2) In toepassing op het „handjebakken" van paardenkoopers en veehandelaars.

(*straks*) Treên ... de Koopliên bij den boer of tapper binnen,
En drinken, op 't fortuin der ed'le koopmanschap,
Een glas genever leêg; nu aan het handgeklap, ...
Men sluit den handel, met het klappen in de handen.
BARTELINK, *B. Kermis*, 21.

HANDGELD, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Nhd. *handgeld.* Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Geld* in de bet. I of II). Geld dat men *in* of *op* de hand krijgt; in verschillende opvattingen. Verg. de verschillende beteekenissen van HANDGIFT.

1) Geld, geldsom, ter gelegenheid van het sluiten eener overeenkomst door de eene partij aan de andere ter hand gesteld.

a) Huurpenning, godspenning. || Scheepsofficieren en scheepsgezellen ... kunnen (*in zeker geval*) ook in plaats van het handgeld en na aftrek daarvan vorderen één maand huur, of *enz.*, DE WAL, *Handelsr.* 2, 133 (verg. *W. v. Kooph., a.* 411).

b) Geld dat iemand bij het aanvaarden van de verplichting tot krijgsdiensten („op de hand", zie kol. 1828) ontvangt. Oorspronkelijk zeker ook wel een huur- of godspenning, tot bekrachtiging der verbintenis, doch later: het geld dat de krijgsman bij zijne aanwerving ontving om te voorzien in zijn onderhoud zoolang hij nog niet bij zijn troep was ingedeeld; eindelijk (en zoo nog heden): geldsom, tot aanmoediging van den vrijwilligen krijgs- of zeedienst uitgeloofd, om door hem die zich daartoe verbindt, terstond bij de dienstneming te worden ontvangen. Verg. *Loop-* of (*aanloop-*) en *Aanritsgeld.* || Korps Mariniers. Vrijwillige Dienstneming. Verhoogd handgeld ... 240 gulden (*enz.*), *Uit eene oproeping* (a°. 1898). — 't Prinsenhof, daar geeft Men handgeld, zo ik heb gehoord, *Econ. L.* 2, 30. De bemanning der schepen ... geschiedde (doorgaans) ... door eene vrijwillige werving, op handgeld en tegen kost en soldij voor eenen bepaalden togt, DE JONGE, *Zeew.*[2] 1, 74. Hoe hoog men het handgeld ook opgedreven had, waren alle pogingen tot het bekomen van matrozen vruchteloos geweest, 4, 402. Menig soldaat der 18de eeuw deserteerde soms viermaal in één jaar van het eene leger naar het andere, alleen maar om overal handgeld te ontvangen, LANDOLT 1, 222. (De maats, die .. aangenomen zijn) verklaren niet lang te willen wachten op 't handgeld, MULDER, *J. F.* 2, 20. Dat het maximum van het handgeld, hetwelk aan ieder recruut, die zich voor niet minder dan zes jaren voor de dienst in Indië verbindt, kan worden uitbetaald, voortaan ... zal bedragen *enz.*, *Missive v.* 13 Sept. 1859 (*Bijv. Stbl.* n°. 233).

2) Het eerste geld dat een koopman of kramer op den dag ontvangt; handgift (in de bet. II, 1). || Ik heb nog geen handgeld gehad vandaag. Geef mij eens handgeld! — Door de uitgestrektheid ... der

keuze ... was er geen handel gedreven; men beloofde ... terug te zullen komen, waarmede die goede lieden, welke betuigden nog geen handgeld te hebben ontvangen, zich te vreden moesten houden, KIST, *Eikenh.* 1, 147. Met een artikel over u in de hand (t. w. *over de Haarlemmer Courant*), ben ik het eerst voor het publiek gekomen; een kramer zou zeggen: Enschedé heeft mij handgeld als auteur gegeven, HASEBROEK, *W. en Dr.* 148.

3) Niet in den zin van: geld vooruit, geld op voorhand (zie de bet. 1), maar meer in dien van: geschenk in geld en derg. || Niet, al of zy geen handgeld genoeg en presenteerden om Proselyten te maken, KEUREMENNE I, 3, 235. Eenigen hunner soldaten ... zouden ... tot belooning eene of meer maanden handgeld ontvangen, CONSC. 1, 274 *b*.

4) In Zuid-Nederland zeer gewoon als eene schertsende benaming voor „slaag." || Klappen kregen in de volkstaal eveneens komische namen. Algemeen zegt men „rottingolie", in Noord-Nederland, en „vet", in Vlaanderen; men onderscheidt „handgeld" en „voetgeld" *enz.*, A. GITTÉE in *Taal en Letteren* 2, 165.

Aanm. In het Mnl. komt *hantgelt* voor in de bet. van: opbrengst van een kapitaal, rente. KILIAAN heeft (ofschoon men *gheld op de hand* voor: huurpenning bij hem vindt) *hand-gheld* alleen in de Mnl. bet., met de bijvoeging „verouderd" (Handgheld. vetus. *foenus*).

HANDGEMEEN — HANDSGEMEEN —, bnw., zelden attributief gebezigd, maar vaak in bijwoordelijk gebruik of als bijw. Nhd. *handgemein*; mnl. *handgemene* (verg. gelijkbet. mnl. *hantgemene*). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Gemeen* (1ste art.), bnw. In verschillende opvattingen.

A) *Gemeen* in de bijzondere opvatting van: vereenigd, samengevoegd, ineengevoegd. Met vereenigde, samengevoegde, ineengeslagen handen; zoo dat de handen (van twee verschillende personen) vereenigd (enz.) zijn.

I) Als bnw. Thans nog alleen in de uitdrukkingen — *Handgemeen worden, raken, zijn*, welke nu uitsluitend met betrekking tot vijandelijke aanranding worden gebezigd, voorheen (in het Mnl.) echter ook op vriendschappelijke nadering werden toegepast (in den zin van: zoo dicht bij elkander komen (of zijn), dat men elkander de hand kan reiken; vandaar: bij elkander komen (of zijn); aldus in *Stoke* VI, 814).

1) Geheel eigenlijk, t. w. in toepassing op personen die elkander met de handen (ongewapend) aantasten, te lijf gaan. || Daar zyn s'al handgemeen, ik gae myn selfs versteeken, ALEWIJN, *Puiterv. Hellev.* 49. Ik was in een Herberg.... Wy raakten in verschil, wierden handgemeen; ik moet in het vallen my gestooten hebben, *Leev.* 1, 286. Mama ... meende eerst, dat Ryzig en ik de zaak niet eens waren; toen, dat ik met de keukenmeid handgemeen was, 3, 245. Men eindigt met handgemeen te worden en haar en pluim te vechten, SLEECKX 3, 258. Op de ... vergaderingen .. werden zij bijna handgemeen, QUACK, *Stud.* 82.

Elck set sich schrap om strax malkanderen aen te randen,
Bey even onversaeght: elck recht sich op de teen
En heft zijn armen op. zy raecken hands gemeen
En het gevecht gaet aen, *enz.*
WESTERBAEN, *Ged*, 3, 168 (VIRG., *Aen.* V, 429: [*inmiscentque manus manibus*).

Daar zyn ze handgemeen: zie met wat woest geweld
Elk hand heeft tegen hand, voet tegen voet gesteld.
v. EFFEN, *Spect.* 5, 160.

Zie ook nog bij VONDEL 5, 237 en 8, 404 vertalingen van VIRG., *Aen.* V, 429.

— In een figuurlijk verband, in woordspeling: 'k Hebb (*na 't bespreken van de steu*) met handen noch te werden handsgemeen, HUY 1, 525 (*Aen sommige Predikers*).

2) In toepassing op het vechten van man tot man met de wapens in de vuist. Verg. lat. *cum pugnare* enz.

a) Eigenlijk. || Hand-ghemeyn worden *Ad manus venire, conferre manum*, KIL. — H gemeen worden. Strijd van man tegen man, LAN 1, 222. — Geen held schoot („in d' eerste wee eeu") harnas aen, om handgemeen te worden, VO 2, 724. Men is al hantgemeen, 8, 478 (lat. *natur comminus armis*). De burgers overhoop wapenen loopende, soo wierden zij handtgem v. HEEMSKERK, *Arc.* 331. Ik heb eens twee G diers handgemeen gezien, die zo plomp op malk sloegen, dat ik dagt ze zich onderling aan stu zouden hebben gehouwen, v. EFFEN, *Spect.* 1, Hun strijd (t. w. *van twee afdeelingen infan alleen met schietwapens toegerust*) op eenen af zal ontwijfelbaar langer aanhouden dan als zij h gemeen werden, LANDOLT 2, 258.

— Hierbij het onz. znw. *Het handgemeen*: gevecht van man tegen man. || Het gevecht naderbij, het handgemeen, berust op de bewe want de tegenpartij moet worden bereikt, alv zij door middel van de blanke wapenen kan wo aangevallen, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 273 Attaqueeren twee cavalerie-afdeelingen elkaar, ontstaat er ... bij goed geoefende troepen me een handgemeen, DE VLAMING, *Tactiek* 1, Ofschoon ook bij zulk een aanval, op het oogv van het op elkaar komen, het gesloten blijven groot gewicht is, zoo is het toch onmogelijk het daarop volgende handgemeen de orde te b ren, en de troepen in de hand te houden, *Ald* handgemeen, ofschoon slechts van korten dur in den regel voldoende om de overwonnen parti wanorde van het gevechtsveld te verdrijven, *A*

b) In 't algemeen voor: strijden, vechten. || Z zonen ... maakten zich spoedig tot den oorlog reed, om tegen elkander te strijden; zij wa eindelijk handgemeen in eenen ... veldslag, co 4, 202 *a*. Engeland stelt daarom voor, dat deze t buren hun handen thuis zullen houden, en h tevens op die wijze te voorkomen, dat zij h gemeen raken, JORISSEN, *Hist. St.* 3, 179.

Als Vranckrijck jammerlijck den Rijcxkloot siet gere
Door burgerlijcken krijgh, en 't land gedeelt in z
De Vorsten handgemeen, en hart op hart gebeten
Den Koning self vermoort; doet dit haer herte wa
VONDEL 3, 454.

Dan zwicht zijn yver niet om hantgemeen te werden
Te vliegen op het spits in d' Ottomansche maen.
6, 738.

c) In bijna al te vrij gebruik, van elkander s vallende schepen, vloten. || Het was mistig weer toen de Vloten handgemeen wierden, v. EFF *Spect.* 11, 96.

Nu raakt men handgemeen: de menigte der schepen
Heeft reeds van wederzij elkander aangegrepen.
DA COSTA 1, 44.

II) Attributief gebezigd, in toepassing op eenheid, gekijf waarbij de partijen elkaar met de han te lijf gaan. || Hy sagh laetst Mann en Wijf i and'ren hekelen in handsgemeen gekijf, HUYG 2, 305.

III) In bijwoordelijk gebruik, of als bijwoo figuurlijk. Met gemeener of gezamender hand; zamenlijk; vandaar ook: eendrachtig; samengezi Verg. mnl. *die graven voeren hantgemene in Zeel doe* (*Stoke* VI, 1286).

Dry zielen (*die van Hooft en de gezusters Visscher*)...
Die 't wijs en 't aengenaem, die 't letter-rijck en 't aerdigh
Te trouwen hebt gebracht, en selver handt-gemeen
U dryen hebt verwant met all' en yeder een.
HUYGENS 1, 443.

B) *Gemeen* in den zin van: deel hebbende aan. In de (zeldzame) uitdrukking *Handgemeen zijn met iemand aan iets* (t. w. iets misdadigs): medeplichtig. || Dees lastergeest, ... met den Jode aen 't schelmstuck hantgemeen, Schuift nu zijn schult te Mis toe, VONDEL 4, 599.

Afl. *Handgemeenschap.*

HANDGEMEENSCHAP, znw. vr.; zonder mv. Van *Handgemeen* met *-schap*.

A) *Handgemeen* in de bet. A, I, 2). Het vechten van man tegen man; het gevecht van man tegen man. || Als men tot handtgemeenschap quam (lat. *ut ventum in manus*), HOOFT, *Tac.* 465 (ook *N. H.* 459). Toen streeft hy naa de Noordthollanders toe; in opzet eevenwel van handtgemeenschap te schuwen, HOOFT, *N. H.* 335. Zynde de zaak ... tot handtgemeenschap gebracht, het grof geschut meest aan 't zwyghen; quamt'er op het reppen van hals- en zydgeweer aan, 346. Ritmeester Waagheman, ... gevangen geweest in d'eerste handtgemeenschap, plagh te vertellen *enz.*, 558. De Hoekse ..., na eenige handgemeenschap tegen de Oudewatersen *enz.*, V. ALKEMADE, *J. Fr. Oorl.* 47. Toen de Schiedammers uitkwamen, en raakende met de zelve in handgemeenschap *enz.*, 90. Hy hadt, daarop, drie benden Batavieren ... afgezonden, om ... 't werk tot handgemeenschap te brengen, WAGEN., *Vad. Hist.* 1, 184. In Gelderland kwam het tot handgemeenschap tusschen Burgers en Regenten van Arnhem, BILD., *Gesch. d. Vad.* 11, 125.

B) *Handgemeen* in eene opvatting, overeenkomende met de *ald.* onder A, III) of B) vermelde. Medewerking; hulpbetoon; hulp. || Zes tooneel-waagens; die door mij en de handtgemeenschap van d'andre Hoofden van de Schouburg... hier toegestelt waaren, J. VOS, *Ged.* 1, 570.

HANDGEREEDSCHAP, znw. onz.; mv. *-pen*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Gereedschap*, B, 2, *b*). Allerlei klein gereedschap ten dienste der artillerie.

1) Als collectief. || Handt-gereetschap. Graven... Baggernetten .... Schuppen .... Spaden .... Houweelen .... Picken.... Brodsen om muragie te breken .... Bijlen .... Houmessen, HONDIUS, *Korte Beschr.* 33 *a* (zie ook 49).

Zie ook KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 46; 183.

2) Met mv. || Vijftien transportwagens (... vier voor handgereedschappen), KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 183.

HANDGESCHRIFT, znw. onz.; mv. *-en*. Mhd., nhd. *handgeschrift*, mnl. *hantgescrift*; verg. eng. *handwrit*, oeng. *handgewrit*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Geschrift* in de bet. 1 of 2).

1) Schrift; in 't bijzonder: handteekening. || Dat daeraf blycke, t'sy by s'overleden handt-gheschrifte ofte met oorconden, ofte *enz.*, *Cost. v. Gent* (a°. 1631), 191.

om goud zelver, bede, vriendschap ghifte
en zult ghy niet doen eennen valschen eedt
houdt als een zeghele dijn handgheschrifte.
DE DENE, *Test.* 135 *b*.

2) Een geschreven stuk; in de aanhaling: eene schriftelijke verklaring of bekentenis, schuldbrief. Verg. eene der beteekenissen van *handschrift*. || Hi (*Christus*) heeft beuochten het sondich gewelt, Ende thandtgescrift van dien aent cruce gehecht, *Gentsche Sp.* 185 (zie ook 211).

3) Als collectief, zonder mv. Handschriften. || Hoe! weer op nieuw omschanst met handgeschrift en boeken? V. LENNEP, *Poët.* 5, 64.

HANDGESCHUT, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Geschut* in de bet. 1). Collectieve benaming voor alle vuurwapenen die door één man gedragen en bediend kunnen worden; klein geschut. || Mosketscheutvrye borstweeren van planken ... De welke ... getrokken zouden worden, tot daar men gevaar van 's vyands handgeschut quaame te lyden, HOOFT, *N. H.* 321.

HANDGESLAG, znw. onz.; zonder mv. Mnl. *hantgeslach*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Geslag* (zie ald.).

A) Het tegen elkander slaan der handen ten teeken van wanhopige smart of rouw. Verg. eene der beteekenissen (t. w. *planctus*) van *Hand-ghe-slagh*, *hand-slagh* bij KILIAAN.

1) Eigenlijk. || Het handt gheslach Van den quaden, in d'eeuwighe pyne zwaer, V. D. MUELEN, *v. d. Ketyv.* (ed. 1576), 160. Hier begraeft sy haer doode Vryer, maer soo daer gheen klocken en syn gheweest, soo is wel te vermoeden dat het droeve handtgheslach in stede van luyen is gheweest, BREDERO 3, 67.

— *Handgeslag maken:* misbaar maken wegens smart of rouw. Ook aldus in 't Mnl. || In Griecken isser noch meer die ... maeckten groot hantgheslach Als ick herwaert na Troyen moeste comen, V. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 22 *a*. De vrouwen zachmen daer ooc by hoopen, Groot gekerm maken, en een deerlijc hantgeslach, V. GHISTELE, *Virg. Aen.*, fol. 220 *b*. Ghi maect groot mesbaer ende handgheslagh, DE BACKERE, *Minnebr.* 200.

Beclaeght den dagh,
Dat ghy gheboren waert, o wy! o wagh!
Maect hant gheslach leeft nu onrustelic.
DE CASTELEIN, *Const. v. Rhetor.* 173.

2) Overdrachtelijk. Ellende. || In de helle is so deerlick hand gheslach Van pynen, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* 165.

de menschen (sullen) wesen thenden rade,
Met grooter zorghen verwachtende tquade,
Ende vreesen voor een groot handt gheslach,
Dat der weerelt ouercommen mach.
V. D. MUELEN, *v. d. Ketyv.* 179.

Saturnus gauden eeuwe werdt nu verresen,
Niemend en zy veruaerd vuer hand gheslagh.
DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 94.

B) Het slaan, t. w. het met kracht leggen van zijne hand in die van een ander, als teeken van vriendschap bij ontmoeting. || Een gnorrer, ... die ... sal ... wrokken ... Op vriendelijck gestrook, op eerelijck omvademen, En liefljck hant-geslach van yemand anders, BREDERO 2, 381.

HANDGESPEL, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Gespel* in de bet. 1). Gespel, gespeel met de hand of de handen.

1) In het algemeen. || Het kint ... leerde vreemde saken, En grepen na de kunst, ... En seldsaem hant-gespel, CATS 2, 139 *b*.

2) In bijzondere toepassing op wellustige of oneerbare handtastelijkheden. || Het tacketeylen ... Of ander dertel hant-gespel, En dient voor al geen jonge maegt, CATS 1, 250 *c*. Schouwt grillig hantgespel, en dertel ongelaet, 1, 299 *a*. De Prins quam hant-gespel aen haren boesem maken, 2, 107. Cyrus ... begint haer boesem aen te tasten, om handgespel met Aspasia te maken, 2, 438 *a*.

HANDGESPIN, znw. onz. (zonder mv.). Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Gespin*, dat wat gesponnen is (zie bij GESPIN). Iets, t. w. garen of

draad, dat met de hand (niet machinaal) gesponnen is en hetgeen daarvan is geweven. || Linnen handgespin. Dubbeldraadsch handgespin. — In stede van ... aan het handgespin de voorkeur te blyven geven en uitsluitelijk onvermengde, deugdelijke ... weefsels voort te brengen *enz.*, SLEECKX 12, 26.

HANDGETOUW, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Getouw* in de bet. 2). Weefgetouw door de handen (en de voeten) van den wever in beweging gebracht (KUYPER, *Technol.* 2, 44). Verg. eng. *handloom* tegenover *powerloom*. — Het mnl. *handgetouwe* (mnd. *hantgetouwe*) beteekent: handgereedschap, handgetuig als collectief.

HANDGETROUW, bnw. (Verg. het als znw. gebezigde bnw. mhd. *handgetriuwe*, mnd. *handgetruwe*, mnl. *hantgetrouwe*, mlat. *manusfidelis*). Uit *Hand* in de bet ▮, 1) en *Getrouw* in de bet. I, A). Met de hand trouw beloofd hebbende, of iets dergelijks; eene versterking van getrouw. || (*De*) uitgekorene elf, die ... als hantgetrouwe vrêgezanten Tot zyn gehoorzaemheit zyn kruisleer mosten planten, MOONEN, *Poëzy*, 66.

HANDGETUIG, znw. onz. (als collectief zonder mv.) Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Getuig* (zie ald.) genomen in den zin van een afzonderlijk stuk gereedschap. || Instrument, ... een handt-ghetuych, V. D. WERVE, *Schat* 76. Organe.... een yegelick hant-ghetuych daermen yet mede doet, maect oft beweecht, 101. Ghebruyckt dit hant-ghetuych (*het quadrant*) in desen bouck beschreven, *Z. Nacht.* 3, 56.

HANDGETUIL, znw. onz. Een woord met dezelfde beteekenis als handgereedschap, handgetuig. || Herpoen-ysers, voet-angels, lijm-tacken vuyl, Haecken, stricken, hoecken, vallen, kubben en fuycken, Dan noch veel meer van sulcker handt-getuyl, VISSCHER, *Brabb.* 178.

HANDGEVAAT, znw. onz.; zonder mv., als collectief. Uit *Hand* in de bet, ▮, 1) en *Gevaat*, collectieve benaming voor: sieraden, tooisels (niet onder GEVAAT vermeld, en zeker buiten samenstelling niet voorkomende; verg. echter mhd. *gevæze*, *gevéze*, *D. Wtb.* 4, I, 2128). || Al wat 'er eenigsins het ooge locken mag, ... duym-ringen, hantgevaet, CATS 1, 227 *a*.

HANDGEVAT, znw. onz.; het mv. komt niet voor. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Gevat* gevest, greep (nhd. *gefäsz*, dat echter oorspronkelijk eene *á* heeft gehad en derhalve overeenkomt met ndl. *gevaat*). Handgreep aan een zwaard: plek om het met de hand aan te grijpen. || Het swaert van Charlemagne, dat het cruis ende hantgevat metten appel van goudt massif heeft, HOOFT, *Br.* 2, 436.

HANDGEWEER, znw. onz. (het mv. komt niet voor). Nhd. *handgewehr*. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Geweer* in de bet. A of B). Eene benaming voor allerlei licht wapentuig.

1) In het algemeen. Het woord heeft de gewone collectieve beteekenis, of wordt voor één enkel wapen genomen. Zie de aanhalingen. || Doch mits het duyster was, en wistet (*zeker monster*) niet te vinden, Sijn vinnig hantgeweer, CATS 2, 198 *b*. De Zeeuwen ... bereikten hen nu niet alleen met roers en mosketten, maar zelfs met lange stokken, en knoppels. ... Daar 't handtgeweer te kort viel, droegh de vyandtlyke stem toe, hun verwytende, dat ze *enz.*, HOOFT, *N. H.* 438. Eurition, ... huppelt, nu hy 't hand-geweer Van God Apollo magh hanteeren, VONDEL 3, 285. De helt (ging) hem met geen zwaert te keer, Maer greep een beker, groot en zwaer, tot hantgeweer, 11, 448. Mijn zoon ... Kupido, neem uw hantgeweer, ... schiet terstont een' pijl in 't hart, 11, 458. Toen dit gezelschap met de sloep, en eenig handgeweer van musketten en pieken ... by 't eiland quaamen *enz.*, BRANDT, *De Ruiter*, 322. Het voetvolk werpt ook haud-geweren..., dieze een groot stukweegs heenzwanken, OUDAAN, *Roomsche Mog.* 134. Bijna een ieder (was) gewapend met bussen en handgeweer, MERTENS e. TORFS, *Geuch. v. Antw.* 4, 319.

2) Collectieve benaming voor: draagbaar schietgeweer; handvuurwapenen. Nog bij de Noordnederlandsche zeemacht in gebruik. || Exerceeren met het handgeweer. — Hand-geweer. *Musquetterie. Musketery, small arms*, TWENT, *Zeem. Wdb.* — Alle Capiteynen en Commandeurs ... sullen het Volck op de Scheepen dienende, dagelijcks ... in het manieëren van het Kanon ende het gebruyck van het handtgeweer oeffenen, *Gr. Placaatb.* 5, 285 *b*. Sedert dien tijd werd het geschut en ook het handgeweer meer en meer algemeen, DE JONGE, *Zeew.*² 1, 21. Eene grootere soort van handgeweer, haaksen of haakbossen geheeten, 1, 73.

HANDGEWERK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Gewerk*, 1). Werk met of van de handen.

1) Als collectief. Werk: doen of bedrijf. || Ju al hu handtghewerck groot ende cleene Generael ghemeene moetge suptyl zyn, EVERAERT 60.

2) Met mv. Eene verrichting, of: een voortbrengsel van iemands hand. || Ick vermeerderde alle mijn hant gewercken, Ick dede my groote ghestichten maken, Ick plante wijngaerden *enz.*, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576), 30. Het bestier van mynen handtghewercken, 31.

> van tzelve hout maect hy eennen god openbaer ende anbidt hem, zyn tselfshandghewerck.
> DE DENE, *Test.* 219 *b*.

HANDGEWRICHT, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Gewricht* in de bet. 1). Gewricht aan of in de hand.

1) Naar het gewone spraakgebruik. Het gewricht dat den bovenarm met de hand verbindt (polsgewricht; eng. *handwrist*; nhd. *handgelenk*). || Vlak boven het handgewricht gekomen, ligt de *nervus ulnaris* in een sleuf *enz.*, V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 358. De slagaderen der hand ... loopen over het handgewricht in de handpalm *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 733 *a*.

2) Een gewricht aan of in de hand, hetzij dus het polsgewricht (zie 1) of een der andere. Zie de aanhalingen. || Het handgewricht. *Articulatio manus*. ... Onder dezen naam worden hier samengevat: 1°. de verbinding tusschen voorarm en de 1ste rij handwortelbeenderen. ... 2°. De verbinding tusschen de 1ste en 2de rij handwortelbeenderen. .. 3°. De verbinding tusschen de 2de rij handwortelbeenderen en de middelhandsbeenderen met uitzondering van het eerste, V. BRAAM HOUCKGEEST, *a. w.* 1, 345. Niet zonder invloed op de beweging der handgewrichten zijn de vezelen van *enz.*, 1, 350. Welk aandeel ieder van de handgewrichten ... aan ieder van deze bewegingen heeft, 1, 352.

HANDGEWROCHT (I), znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *Gewrocht* in de bet. 5). Maaksel, schepsel van iemands hand of handen. || 't Opperste Uwer handgewrochten, BILD. 11, 298.

HANDGEWROCHT (II), bnw. Uit *Hand* in de bet. ▮, 1) en *gewrocht*, verl. deelw. van *Werken*, maken. Met de hand, met handen vervaardigd, gemaakt. Verg. kol. 1821. || Handghewrochte goden, DE DENE, *Test.* 224 *b*. God woont in geen handgewrogte Kerken, OUDAAN, *Agrippa*, 219.

HANDGEZEL, znw. m.; mv. *-len*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Gezel* in de bet. 1). Een woord voor: genoot, makker, vriend; bij KILIAAN: „Handghe-selle. *Socius operis*". || Si (*de ketters*) houden alle auont maeltijd en brasserijnghe met huer handghesellen, DE BACKERE, *Minnebr.* 187.

Zoo twee handtghezellen, vrienden taamen ghetelt
Passeerden over t' veldt
Es hemlieden eenen Beer int ghemoet ghecommen
Den eenen vreesende voor doodtlick gheweldt
Verliet zyn Vriendt, end' es eenen Boom op gheclommen.
ED. DE DENE, *Fab.* 113.

Trompette en Tambourein, als twee goei handt-ghesellen,
Des vyants treck en trein, ons claer ten toone stellen.
Domp-kooren d. Holl. Fackel, 1.

Zie ook nog DE DENE, *Test.* 155 *b*; 156 *a*; DAVID, *Dooth.* 286; DAVID, *Chr. Waers.* 28.

HANDGIFT — HANDGIFTE —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Mhd. *hantgift*, nhd. *handgift*, mnd. *handgifte*; mnl. *handgifte*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Gift* (*gifte*), 1ste art. Datgene wat men iemand in of op de hand geeft, ter hand stelt (verg. kol. 1812; 1827—1828; 1833).

1) *Gift* in den zin van geschenk, iets dat om niet of vrijwillig gegeven wordt.

1) Geschenk in het algemeen. Verg. „Kermissen of hantghiften, *encenia*", uit eene *Gemma vocab.* aangeh. bij VERDAM 3, 126. || Geschenken of handgiften van roerende, ligchamelijke voorwerpen, *B. W.*, *a.* 1715 (*a.* 1724: giften van hand tot hand). Zoodanige schenking door gelijktijdige overgifte en aanneming wordt eigenaardig eene gift van hand tot hand, in art. 1715 *b* *B. W.* eene handgift, genoemd, DIEPHUIS, *Burg. Regt. n. d. volg. v. h. B. W.*² 8, 59 (verg. DIEPHUIS, *Burg. Regt* (1888), 11, 443—444).

Die wat Hand-giftjens kan doen smaecken,
Weet van sijn onrecht recht te maecken.
HUYGENS 1, 711.

2) Gift welke ter gelegenheid van het sluiten eener overeenkomst door de eene partij aan de andere wordt ter hand gesteld (over geschiedenis, beteekenis en doel verg. nader ASSER, *Handl. Burg. Recht* 3, 165 vlg.). Handgeld in de bet. 1); godspenning. Voor eene plaats uit DE GROOT, *Inl.* zie onder GODSPENNING, 1). || Indien de koop met het geven van eene handgift of eenen godspenning is gesloten, kan geene der partijen van dien koop afzien, het zij door het laten behouden, het zij door het terug geven, van de handgift of den godspenning, *B. W.*, *a.* 1500. De handgift ... wordt in ons recht slechts in verband met het koopcontract (art. 1500 B. W.) genoemd. Welke hare strekking in het algemeen is, wordt niet nader in de wet ontwikkeld, ASSER, *Handl. Burg. Recht*, 3, 165. Daar art. 1500 B. W. met de gewone rechtsopvatting in overeenstemming is, zal men ook bij andere overeenkomsten aan de handgift hetzelfde karakter mogen toekennen, 3, 166. De handgift (heeft) in het algemeen de bestemming om van het sluiten der overeenkomst te doen blijken, 3, 167.

3) In toepassing op het handgeld dat soldaten bij hunne werving ontvangen. || Een deel der ... partijgangers had ... weinig meer dan de karige handgift ontvangen, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 336.

4) In figuurlijk verband. Datgene waardoor zekerheid omtrent iets wordt gegeven; onderpand. || De kerke ... (werdt) als een handtgift op eenwige heerschappye aangezien, HOOFT, *Tac.* 245.

II) *Gift* in de meer oorspronkelijke opvatting van iets dat gegeven wordt, zonder het bijbegrip dat het om niet geschiedt. Benaming voor het *eerste* geld dat een koopman — winkelier, kramer, straatventer — 's morgens voor zijne koopwaar beurt; handgeld in de bet. 2). Het volksgeloof brengt het geluk of het ongeluk van de nering voor de rest van den dag in verband met deze eerste ontvangst, of juister met de gunstige of ongunstige persoonlijkheid van hem of haar die deze *handgift* „gegeven" of „gegund" heeft (verg. daarover ook VERDAM 3, 127; DE BO² 355 *b*). Nhd. *handgeld*, *handkauf* (verg. *handkoop* in kol. 1859); eng. *handsel*, *hansel*; it. *la buona mano*.

1) Eigenlijk. || Handtgift. Les estreines du iour, le premier argent qu'on reçoit au matin. *Strena*, *matutinae venditionis auspicium*, PLANT. (ook bij KIL.). Ik heb van daag nog geen handgift gehad, nog niets verkogt, MARIN. Dat zal myn handgift wezen. *Ce sera mon étrenne*, *Ald.* Van iemand de handgifte ontvangen, krijgen, DE BO, *t. a. pl.* Wilt ge mij de handgifte junnen, ik laat u den koop voor half geld, *Ald.* — Hael Apple, volckje, 'k heb noch gien handgift ekrege, HUYGENS 1, 611. *G.* Gimme handt gift, proeft ien reys, se smaecken as vijghen. *M.* Berecht my veur een halve stuyver, smeerter wat botter an, V. MILDER, *Sr. Groengeel*, 4. 's Hoordeme (*een appelkoopman*) huynochtent niet ofse gaf mijn datelijck hant-gift, W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 42. Tis schier goed te geef gegeven, Was 'tgeen hand-gift, k' sout niet doen, V. SANTEN, *Tijdverdr.* n°. 47. Nu comt hier, nemet, ic en mach mijn hantgift niet ontseggen; 'tis te goeden koop, *Colloquia* (a°. 1631), G 6 *b*. Eene goede handgift is een goed voorteeken, COURTM.-BERCHM. 18, 6 (schoone handgift, 18, 5). Allen wenschen voor de zesenzeventigste maal „handgift" te ontvangen, BEETS, *C. O.* 220. Met de handgift (d. i. *het als zoodanig ontvangen geldstuk*) een kruis te maken is ook te Antwerpen een bekend gebruik, *Rond d H.* 17, 54 *a*.

Moye, klare, echtentmelck. Nou volck gheeft myn hangt-gift,
Ick selse jou voor niet gheven, ist datse taamen loopt, of [datse schift.
BREDERO 1, 146.

— *Goed, slecht van handgifte zijn* (verg. het boven vermelde bijgeloof). In Zuid-Nederland. || 'k Verkoope zoo geere aan diene meinsch: hij es so goe van handgifte.

— Bij schertsende vergelijking. De eerste zaak van een rechtsgeleerde, de eerste verkooping van een notaris enz. || Handgifte ... Wordt ook gezeid van 't eerste geding van eenen advocaat, van de eerste venditie van eenen notaris, van de eerste verpleging van eenen geneesheer, DE BO *t. a. pl.*

2) Bij overdracht. De persoon die het handgeld, de *handgift*, geeft of gunt. || Zijt eens mijne handgift, SCHUERM. 175 *b*. Mijnheer, laat mij uwe schoe'n kuischen voor eenen halven stuiver: gij zult mijne handgifte zijn (dit zal mij geluk bijbrengen), DE BO² 355 *b*.

— Bij uitbreiding, in toepassing op den persoon die aan iemand de eerste klandizie verschaft. || Ik ben de handgifte geweest van dien geneesheer (zijn eerste zieke), DE BO, *t. a. pl.*

3) Het begin (de „eerstelingen", voorloopers) van iets. Verg. hierbij de bet.: eerstelingen van den oogst enz. van *handgift* in het Mnl.

Daer is d'inganck van allenden, ...
Daer d'hantgift van 't verdriet
't Gonn' ons daeghelicks ghesciet.
Lev. der Stud. bij DE BO² 355 *b*.

Afl. *Handgiften*, ww.

HANDGIFTEN, bedr. zw. ww.: *handgiftte*, *gehandgift*. Mnl. *handgiften*. Van *Handgift*.

1) Iemand eene handgift in de bet. I, 1), een geschenk in geld om Godswille, een aalmoes geven.

beswaeren u de brocken, Van lecker overvloed, ...
Een' uyt-gehongerde, die mogelick van daegh
Van u gehandgift wordt, sal 't overschot vertieren
En leven van uw' kruym.
HUYGENS 1, 83.

2) Iemand de handgift (zie ald. de bet. II, 1) geven of gunnen. Verg. eng. *to handsel* (*hansel*). || Handtgiften. *Estrener*, PLANT. *Matutinae venditionis auspicium facere*, KIL. (zie ook HOEUFFT, *Bred. T.* 229). — Zekere vrouwtjes beelden zich in dat een winkelier moet welvaren als zij hem handgiften, DE BO[2] 355 *b*. Er (zijn) bijgeloovige verkoopers die voorspellen dat hunne vente ... zal groot of kleen zijn volgens dat zij van zulk of zulk eenen persoon gehandgift worden, *Ald.* — Den dag, dat bazinne Vinck de . . koopvrouw zoo goed handgiftte, COURTM.-BERCHM. 18, 8. Gy zijt altijd eene geluksbode geweest; de groenselvrouwen op de markt hebben eenen goeden dag, als gij ze handgift en zij met uwe centen een kruisje mogen maken, V. D. BERGH, *Fritz Fierens* 19.

3) Figuurlijk voor: begiftigen, beschenken, begunstigen (*met* iets). || Als 't UE. ... gelieven mochte mijn klein gesinn met sijn eerst versoeck (*bezoek*) te handgiften, HUYGENS in HOOFT, *Br.* 2, 117.

HANDGRANAAT — voorheen ook HANDGRANADE, -GRENADE —, znw. vr.; mv. *-granaten*. Nhd. *handgranate*, eng. *handgrenade*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Granaat* in de bet. **II**, 1). Hol, met eene springlading gevuld projectiel, bestemd om uit de vrije hand geworpen te worden. Thans met de zaak verouderd. || Onse Lantsgenooten ... wierpen van de Muren ... vuer-spouwende Hant-granaten neder, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie* 1, 90. Een koningsmoorder, . . Heeft ... Hem met een hantgranaet op 't beckeneel geklocken, VONDEL 7, 103. Een ... redout ..., met een cap bedeckt, om door hantgranaden daer niet uyt gedwongen te worden, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 585. Dat ... vier (*van elke twaalf matrozen*) gestelt zouden worden bequaam om handtgranaaten te werpen, BRANDT, *De Ruiter*, 589. Het vullen en leedige van Handgrenaaden, *Gr. Placaatb.* 6, 164 *b* (a°. 1728). Eene verbeterde soort van handgranaten, ook springende brandkogels ... genaamd, DE JONGE, *Zeew.*[2] 1, 658. De handgranaten zijn sedert het jaar 1514 bekend, LANDOLT 2, 123. Flesschen met buskruit, waarin een brandend lont stak, een soort handgranaat als men wil, FRUIN, *Beleg v. L.* 29.

Het klein banket (*voor een soldaat*) is kruid en lood;
De handgranaten wittebrood, ...
De bommen zijn ons venezoen (*enz.*).
Soldaten-zang, bij LE JEUNE, *Proeve*, 212.

— Bij vergelijking, in toepassing op een sneeuwbal.

De blanke sneeuwge handgranaat
Botst boetsende op de lui op straat.
SIX V. CHAND. 54 (*'s Amsterdammers Winter*).

— Als wapenfiguur, de afbeelding of voorstelling eener *handgranaat*. || De Bommen . . , welke zich door twee ooren ... onderscheiden van de Handgranaten, RIETSTAP, *Handb.* 260.

— *Als handgranaten* (*naar huis*) *springen*: snel, met spoed. Woordspeling tusschen *springen*: barsten en *springen*: snel gaan. || Roer nou je gat ..., en spring als hand-granaten na je huis, *Gew. Weuw.* 3, 28.

HANDGREEP, znw. m. en vr.; mv. *-grepen*. Mnd. *handgrepen*, nhd. *handgriff*, eng. *handgrip*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Greep*.

A) Grijpende beweging met de hand. Zie GREEP, A, I, 2).

1) In het algemeen. || Eén duimbreeds afstand nog! één handgreep! TEN KATE, *Par. Verl.* 45.

2) In toepassing op eene meer of minder kunstvaardige — t. w. „naar de regelen van de kunst" plaats hebbende — greep (aangrijping van iets) met de hand. || Deze handgreep komt .. somwijlen bij vertragende verlossingen .. te passe, BEKKHEY, *N. H.* 7, 182. In alle deze handgrepen (t. w. *van het melken*) worden de jonge boerenknaapjes en meisjes door den tijd ervaren, 9, 274.

— Krijgsw. *De handgrepen*: de exercitiën met de draagbare wapenen, met het geweer. Met een verouderden term: „het manuaal". || Hand-greepen van het Geweer, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 285 *b*. De Handgrepen dienen om de draagbare wapens op eene doelmatige wijze van den eenen stand in den anderen te brengen, buitendien om draagbare vuurwapens te laden, LANDOLT 1, 222. De handgrepen op kommando konden nooit geheel ontbeerd worden, 1, 223. Het haakje opnemende velde hij het als een speer, en maakte de handgrepen van Pieter te willen doorsteken, BEETS, *C. O.* 77.

Doch 's Konings keurtroep wordt van rondom fel bekneld;
De boog wordt werkeloos, en oog noch handgreep baten.
Geen jagers eischt dees nood; geoefende soldaten.
BILD. 2, 421.

3) Min eigenlijk. In toepassing op de handbewegingen enz. van magnetiseurs, hypnotiseurs en derg. || Een levensgevoel, voor oogenblikken slechts verhoogd door sterken drank of magnetische handgrepen, GEEL 135.

4) Kunstgreep, eigenlijk of oneigenlijk, of slechts bij vergelijking en figuurlijk. (Verg. GREEP, A, II, 3, *c*). || Er zijn zelfs, in den koophandel b. v. ..., sommige aangenomen streken, of handgrepen, (*manoeuvres*) die, op de keper beschouwd, ongeoorloofd zijn, V. D. PALM, *Sal.* 4, 129. Wij ondervonden ... hoeveel beter het is, kundigheden en denkbeelden op te zamelen, dan handgrepen der ervarenis aan te leeren, V. D. PALM, *Red.* 4, 206. Een advocatenstreek ..., of eene notariele handgreep, GIJSB. HODENPIJL, *W. v. Bergen*, 2, 191. Een stil aantoonen van kunstenarijen en handgrepen, GEEL 61.

5) Vaardigheid, slag. || Handgreep, *a Knack, the clever handling of a business*, SEWEL. — Dat ik ... de handgreep (*van het maaien*) vergeet, V. ZEGGELEN, 7, 105.

— *'t Is maar eene handgreep!* 't is maar eene vaardigheid, eene behendigheid of gauwigheid, een slag.

B) Dat wat de hand grijpt; bepaaldelijk nog weder: zooveel als de hand (in één keer) grijpt; handvol. Zie GREEP, B, 1). || Grepe, handgrepe. *Rapina ... manipulus. quantum manus una prehendit*, KIL. (zie ook Hand-grepe, j. handvol, *ald.*).

— Bij HUYGENS, waarschijnlijk in woordspeling met de bet. A, 3), als opschrift boven een sneldicht.

Vraeght Klaes de Schepen sijn gevoelen niet licht af; ...
Ick hebb hem met een hand voll duymkruyd sien bedaren;
Licht sal hy niemant sijn gevoelen openbaren.
HUYGENS 2, 242 (*onder 't opschrift:* Handgreep).

C) Greep voor de hand, t. w. eene zaak die geschikt is of dient om met de hand te worden gegrepen (aangevat, omvat enz.). Zie GREEP in de bet. C).

1) Datgene waarbij men iets aanvat of waarmede men iets vasthoudt: handvat, greep, kruk, knop en derg., al naar den aard van de zaak waarvan sprake is. || Hand-grepe. Sax. *Ansa, capulus*, KIL. — In elke afdeeling (van een spoorwegrijtuig) is aan de zoldering eene handgreep met lijn aangebracht; door deze krachtig naar beneden te trekken kan de

trein tot stilstand worden gebracht. — Ik (deed') hem geloven, dat hy sig ... op de handgreep van de deksel (*van het sekreet*) gestoten ... had, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 77. De zijde van den Handgreep of van het heft (*van het graveerijzer*), *Handw.* 13, 192. De handgreep van hun zwaarden, v. LENNEP, *Poët.* 7, 41. De handgrepen der deuren ... (*van eene koets*) (waren) zorglijk geschuurd, CONSC. 1, 1*a*. Een paar ... Klewangs... waarvan de handgreep... met zilveren versiersels was ingelegd, 1, 290 *b*. De nieuwe grafdelver vormde ... een schoon grafheuveltje, duwde er, met de handgreep zijner spade, drie kruisjes in, *enz.*, TEIRL.-STIJNS, *Arm. Vl.* 2, 345.

— *Alle ding heeft zijn handgreep*: iedere zaak moet op zijne eigene wijze, naar zijn eigen aard behandeld („aangepakt") worden. Zie ook bij HANDHAVE. || Alle dingh heeft sijn hant-greep, seyd' de man, en taste 't brant-hout aen, ter plaets, daer 't brande, v. NYENBORGH, *Weeck-wercken*, 134.

2) Eene zaak die tot steun voor de hand dient. || Een stok (*boven den koelbak*)..., welke aan den Landman tot een leuning of handgreep dient (*bij het inzetten of uittillen der melkketels*), BERKHEY, *N. H.* 9, 327. Handgreep van eene trap. Fr. *main courante*, *main coulante*, *appui-main*, v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 133. De handgreep wordt niet alleenlijk op trapleuningen geplaatst, maar zeer dikwerf ook langs den muurkant van den trapmantel, *Ald.* De trapleuning draagt eene handgreep, 379.

D) Plek waar de hand gegrepen heeft, t. w. in toepassing op het afdruksel van eene (vuile) hand op eene deur, op een muur enz. Zie MOLEMA 145 *a*.

E) Eene benaming voor de losjes gesloten hand, de holte der hand bij naar elkander toegebogen vingers. || Men moet (*bij het melken*) met den duim, als mede met de voorste en middelste vinger zachtjes toetasten, de twee achterste vingers vrij regt uitsteken, en, zonder eenige toeknijping van het overige van den vuist, moet men de speen, in de holte van de handgreep, als in een ring vangen, BERKHEY, *N. H.* 9, 273.

HANDGRIJPELIJK, bnw. en bijw. Nhd. *handgreiflich*, nnd. *handgrípelik* (DOORNK. KOOLM.). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Grijpelijk* (of van *Hand* en *Grijpen* met *-lijk*?). Het woord wordt als in den eigenlijken en figuurlijken zin gebruikelijk voor westelijk Noord-Brabant nog vermeld door HOEUFFT, *Bred. T.* 230 (a°. 1836).

I) **Bnw.** — Met de hand gegrepen, gevat, aangepakt kunnende worden.

1) Eigenlijk, in een bijwoordelijk gebruik. Zoo, t. w. in zulke gestalte dat het met de hand gegrepen, gevat kan worden; in tastbare gedaante; een tastbare gedaante hebbende. || Dat het ware Lichaem Christi soude *Sensualiter*, dat is ooghsichtelick ende handtgrijpelick ghegeten worden, ende met den tanden gheteert ende ghemorselt, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 81 *b*).

2) Figuurlijk gebezigd. Als het ware met de hand gegrepen kunnende worden, blijkbaar, duidelijk. Verg. hetzelfde gebruik van *tastbaar*. || Al wordt sijne boosheyt gantsch openbaer, ende als hantgrijpelick, sulcks datse van eenen yederen gehaet wort, evenwel *enz.*, *Kantt.* op *Ps.* 36, 3. Dingen, die geen handgrijpelike godloosheen zijn, DE BRUNE, *Jok en E.* 250. Hantgrijpelike zotheit, 260. Op zoo handgrijpeliken hoon antwoorde *enz.*, 274. Zeker dit is een handgrijpelik bewijs dat *enz.*, 289.

II) Als bijw. Op „tastbare" wijze; onmiskenbaar duidelijk. || Onzen onverzadelicken lust, die in dit leven niet ghestelpt en wert, doet ons hand-grijpelick verstaen, dat-er yet buyten dit leven is, dat die grage begheerte beandwoorden en vervullen moet, DE BRUNE, *Bank.* 1, 449.

HANDGROOT; HANDGRUT. Zie bij GROOT (1ste art.), kol. 1085 en GRUT (1ste art.), kol. 1182 en verg. HANDSCHOL.

HANDHAAF. Zie HANDHAVE.

HANDHAAK, znw. m., mv. *-haken*; verkl. *-haakje*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Haak*, 1ste art. Haak (in verschillende opvattingen), die in de hand gehouden, met de hand gebruikt wordt.

1) *Haak* in de bet. I). || *Croc à main*, handhaak, HOEFER, *Fr.-Ndl. Milit. Wdb.* 154.

— In het bijzonder. Hetzelfde als *bomhaak*. (Dl. III, 324).

2) *Haak* in de bet. II, 1, *d*). || Als .. Kappers, Bank of Strandsnyders ... ontfangen zy hunne ... Bank en Handhaakjes, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 347. Willem neemt dit (*een stuk walvischspek*) vervolgens met zijn handhaakje weer weg, 360.

HANDHABILITEIT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Habiliteit*, bekwaamheid, vlugheid, „abelheid" (in de bet. 1).

1) Abstract. Vlugheid met de handen.

2) Concreet, met mv. en verkl. Vlugge kunstgreep met de handen; inzonderheid in toepassing op behendige toeren van goochelaars.

HANDHAFT — daarnaast gelijkbet. HANDHAFTIG —, bnw. Mhd. *hanthaft*; mnd. *hanthaft* (en *-ig*); nhd. *handhaft* (en *-ig*); mnl. *hanthaft* en *hanthaftig*, *hant(h)achtich* (vandaar bij KILIAAN *handachtigh*). Van de daad waarop iemand betrapt wordt. Misschien moet men denken aan het heffen der hand (verg. hd. *auf hebender hand*, op heeter daad); wellicht aan het vasthouden met de hand (het „handhaven") van het *corpus delicti*; in elk geval herinnert het woord aan lat. *manifestus*. (Verg. ook omeng. *handhabend*, van een dief gezegd, en ags. *æt hæbbendre handa* (*gefangen*), bij MURRAY, 5, 62 *b*). Thans alleen als historische rechtsterm. || Handachtigh. j. hand-daedigh, KIL. Handachtighe daed. *Manifestum facinus*. vulgo *factio manualis*, *Ald.* — Tot iedere veroordeeling van een' misdadiger vorderde men één van drieën: gichtige mond, handhafte daad of blikkende schijn, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 416.

HANDHAFTIG. Zie HANDHAFT.

HANDHAK, znw. vr. (soms ook manl.); mv. *-ken*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Hak*, 5de art., in de bet. 1). Hak voor handkracht; bij tegenstelling met de jongere *paardenhak* (verg. eng. *handhoe* en *horsehoe*). || Zaaijen uit de hand, in een langs de lijn, met den handhak, gemaakt voortje, STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 733. In enkele streken slechts trekt de boer met schrepel (*wiedijzer*) en handhak ... te velde, 736.

HANDHAMER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *handhammer*; eng. *handhammer*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Hamer* in de bet. 1). Bij smeden, timmerlieden enz. Een — ijzeren of houten — hamer met korten steel die met één hand kan worden bestuurd. || Hand-haemer. *Malleus manuarius*, *malleus minor*, KIL. Bankhamer of handhamer, VUYLSTEKE, *Smid*, 62. Vuisthamer ... elders handhamer, v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 131. — Deze aanwijzing (*aan de handlangers*) geschiedt zonder spreken, alleen met den handhamer, GROTHE, *Mechan. Technol.* 73. Dan den handhamer vattende en als vuurwerker zich aanstellende *enz.*, CONSC. 4, 93 *b*. De hand- of bankhamer is 1 tot 3 KG. zwaar en heeft een steel van 30 tot 40 cM. lengte. De bol *enz.*, BERGHUIS, *Het Smeden*, 70. Een voorraad-

kistje (*op een brandspuit*) ... Hetzelve bevat: ... *e.* Een' lapzak, waarin zich moet bevinden: *a.* een klaauwhamer; *b.* een houten handnamer; *c.* eene knijptang *enz.*, *Bijv. Stbl.* 1846, blz. 414.

HANDHARMONICA, znw. vr.; mv. *-'s* Harmonica die met de hand wordt bespeeld (verg. *mondharmonica*). Volksbenaming van het bekende muziekinstrument. || 't WienNeerlandsbloed op 'en hand-harmonikoa, CREMER 12, 238.

HANDHAVE — HANDHAAF —, znw. vr.; mv. *-haven*. Ohd. *hanthaba*, mhd. *hanthabe*, nhd. *handhabe*, mnl. *hanthave*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en een bij ons niet afzonderlijk voorkomend znw. *have*, *haaf*, handvat, greep, heft enz. (hd. *habe*, zie *D. Wtb.* 4, II, 42). Behalve in Zuid-Nederland (zie de voorbeelden) nog in Zeeland en Zeeuwsch Vlaanderen gebruikelijk (zie *Mag. v. Ned. Taalk.* 5, 42: *handhave*, *handhaffe*; *Nav.* 25, 312). Naast *handhave* vindt men ook gelijkbet. *handheef* (SCHUERM.), dat te vergelijken is met gelijkbet. hd. *handhebe*, en *handhef*.

1) Al wat dient om iets bij of mede aan te vatten: greep, heft, steel, kruk, oor, hengsel enz. Verg. HANDGREEP, C, 1). || Handthave, handthaefken. *Un anse, aureille d'un pot ou autre vaisseau*, PLANT. *Ansa, capulus, manubrium*, KIL. Handhaaf ... steel dien men op de vijl, den schroefdraaier enz. steekt om deze te hanteeren, VUYLSTEKE, *Smid*, 67 (zie ook V. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 158; 159). De handhave van eene deur is het krikkeljoen, DE BO[2] 355 *b*. De heiblok van een kalsijdelegger (*straatmaker*) heeft twee handhaven, 356 *a*. — Ick stont op, om mijnen Liefsten open te doen: ende mijne handen drupten van .. myrrhe, op de hanthaven des slots, *Hoogl.* 5, 5. Een Yseren doorken ... met een handhave om op ende toe te doen, PH. HERMANNI, *Distillierb.* 1. Viere handtauen, haddi („*Nestors cop*") an elcke sie, DE CASTELEIN, *Const. v. Rhetor.* 191. De ooren, hant-haven oft heysen van de potten, cannen ende drinckbekers, DODON. 1216 *b*.

Valt aen! en breekt uw kling op 's vreemdlings borst aen-[stukken,
Stoot hem de hoofdpan met den koopren handhaef plat!
TH. V. RIJSWIJCK. 2, 86.

— Figuurlijk of althans in figuurlijk verband gebezigd. || De menschen maken nu zoo veel eynden en handhaven, als zy vatsels willen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 322.

Hier teghens houdt vast in de handt ghewronghen
Den Bueckelare
Van pacientien, met blijden ghebare
De Handthaue heet Hope, diet al verteert.
DE ROOVERE, *Rethor. W.* 158.

— Spreekw. zegsw. *Alle ding heeft zijn handhaaf* en derg. Zie de verklaring bij HANDGREEP, C, 1). || Alle dingen, seydt Epictetus, hebben hare handthave, en diese wel handelen wil, dientse daer by te grypen, CATS 1, 5 *b* (zie ook 1, 306 *a*).

— *Alle dingen hebben twee handhaven*: men kan iedere zaak van twee kanten beschouwen. || Alle dingen ... hebben twee ooren oft hanthaven daermense by vatten mach, een goede ... ende een quade, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, IV.

2) In eene bijzondere toepassing bij S. STEVIN; zie de aanhalingen. || Alle rechte lini begrepen tusschen twee hanghende swaerheyts middellinien, noemen wy dier swaerheden Balck. ... Ende die hanghende swaerheyts middellini der twee swaerheden, heeten wy Hanthaef. .. Ende des Hanthaefs punt in den Balck, Vastpunt, S. STEVIN, *Gedacht.* 6, 8. Wesende ghegheven bekende swaerheden, haer hanthaef te vinden, 6, 16. De hanghende ... door M, is swaerheyts middellini ofte hanthaef des heels, 6, 95.

Aanm. Het mv. *hanthaven* dient 1 *Kon.* 7, 35 en 36 als behulp tot vertaling van hebr. *handen*; volgens de *Kantt.* zijn er daar een soort van steunsels door te verstaan.

Afl. Zie *Handhaven*, ww.

HANDHAVEN — daarnaast HANDHAVENEN —, bedr. en wederk. zw. ww.; tegenwoordig wel uitsluitend: (*ik*) *handhaaf*, *handhaafde*, *heb gehandhaafd* (in Zuid-Nederland ook *heb handhaafd*; zie DE BO[2] 356 *a*), doch voorheen, in strijd met de vorming van het woord, ook: (*ik*) *haaf hand*, *haafde hand*, *heb hand gehaafd*; onbep. wijs: *hand te haven* (zie beneden, en verg. *Ik haaf hand* bij BEETS, *Korenbl.* 123, dat later (BEETS 3, 118) vervangen is). Thans met den hoofdtoon op de eerste, voorheen, en nog in de eerste helft dezer eeuw, daarnaast met den hoofdtoon op de tweede lettergreep (voorbeelden hieronder in aanhalingen uit BREDERO, VONDEL, SIX V. CHAND., HELMERS e. a.) De bijvorm *handhavenen* is misschien te vergelijken met *lijkenen* naast *lijken* en derg. Nhd. (het vroegst in de 15[de] eeuw?) *handhaben* (*handhabte*, *gehandhabt*, doch daarnaast *handgehabt*; onbep. wijs ook *hand zu haben*); nnd. *handhafen* (DOORNK. KOOLM.); mnl. *hanthaven*, *hantzven* (het eerst a°. 1297; STALLAERT 1, 559 *a*). Misschien eene afleiding van *handhave*, handvatsel (zie het vorig art. en verg. FRANCK en VERCOULLIE[2]), of althans bij de vorming met dat woord in verband gebracht (verg. *D. Wtb.* 4, II, 393: „der form nach zunächst an *handhabe* angeschlossen"). In hoeverre er verband bestaat tusschen dit ww. en de Romaansche ww. provenç. *mantener*, *mentener*, fr. *maintenir*, ital. *mantenere*, eng. *maintain*, enz (die op lat. *manu tenere* teruggaan) laat zich niet zeggen, maar ongetwijfeld hebben de beteekenissen dier woorden invloed gehad op de jongere beteekenissen van het Germ. woord. Verg. ook nhd. *handhalten*, ndl. *handhouden* (zie ald.).

De oorspronkelijke beteekenis is ongetwijfeld die van: vasthouden, en daaruit laten zich alle jongere eigenlijke en overdrachtelijke toepassingen gemakkelijk verklaren. In het Mnl. vindt men *hant(h)aven* toegepast op iemands goed, in den zin van: het voor hem (t. w. een onmondige) beheeren, of van: het (waar het b. v. een balling geldt) in beslag nemen. Met betrekking tot personen komt het voor als *enen in evele* of *in felheden hant(h)aven*, met de bet.: iemand gewelddadig, met booze bedoeling vasthouden, aangrijpen, aanhouden, staande houden; voor plaatsen zie men STALLAERT *t. a. pl.* en *Ann. de la soc. d'émul. de Bruges*, Dl. 6, blz. 67 en 70, Dl. 32, blz. 53 en 55. Na de 15de eeuw schijnt het in die toepassingen niet meer voor te komen.

De eigenlijke en overdrachtelijke beteekenissen vindt men bij KILIAAN aldus vermeld: „Handhaven. *Asserere manu, manu comprehendere*: Et *Liberare, seu libertate donare*: Et *Conservare, retinere, defendere, tutari*. vulgo *manu tenere*". Zie ook PLANTIJN op Handthaven en op Plegen.

I) **Bedr.** — A) Met betrekking tot zaken. Met de hand aangrijpen of vasthouden; in de hand nemen of hebben. Bij deze bet. behoort de Afl. *behandhaven* (zie ald.).

1) Van gereedschappen en derg. Met de vereischte vaardigheid —, of volgens de regelen der kunst —, vasthouden en gebruiken: hanteeren.

Segh (*tot wee eigenares*) Ik somwyl u (*een mesje*) handhaalde,
Als ik mynen honger laafde.
SIX V. CHAND. 193 (*ten geleide van zeker mes*).

— In deze beteekenis nog gebezigd door GEZELLE, maar het woord behoort niet tot de Vlaamsche volkstaal. || Dat (*er is sprake van eene forsche boerenmeid*) handhaaft de vorke (*de mestgreep*), ... dat werkt als de beste, 6, 330 (*Virago*).

2) In Zuid-Nederland als vakterm der pottenbakkers in de bijzondere opvatting van: (het aardewerk) ter hand nemen, door de hand laten gaan om het te schaven enz. || Handhaven. ... Bij pottebakkers. Het gedroogde aardewerk schaven, zuiveren en opmaken om dan gebakken te worden, DE BO[2] 356 *a*. Zijn die potten en pannen reeds gehandhaafd? *Ald.*

3) Ter hand nemen of hebben, hanteeren in overdrachtelijken zin.

Waer d' allerhoogste maght in veelen zit gedeelt,
Is geene monarchy; want geen regeerder scheelt
Van anderen, naerdien zy evenmoedigh draeven,
En een' gemeenen last gelijckerhant banthaven.
VONDEL 9, 446.

Een wereld, daer noyt mensch verviel in eenig quaed;
Een wereld, daer noyt mensch handhaefde boos verraed.
KRUL, *P. W.* 1, 2 (*van „de gulde wereld", de gouden eeuw*).

B) Alleen met betrekking tot personen. De hand reiken, eigenlijk en oneigenlijk.

1) Helpen, bijstaan, behulpzaam zijn; te hulp komen. || Daar Legt gy dan neffens hem, vervloekte moordenaar. En gy die hem dus hebt gehandthaaft in 't verdelgen ..., gy moet al meê dat zelfde grontsop zwelgen, ASSELIJN, *Warfusé*, 79.

Ach! ieser niemandt in, Graef ofte Edelman,
Die my mijn tweede ziel en waertste helpt begraven?
Ay, hoort my niemandt nu? wil niemandt my handt-haven?
BREDERO 3, 57.

Sirxma (*een advocaat*), voorbeeld aller Braven,
Die d' Onnoos'len (*schuldeloozen*) hand te haven
In hun onvermogentheid,
U tot roem en voordeel rekent, *enz.*
OUDAAN, *Poëzy* 4, 242.

— In de volgende plaats is of *helpen*, of *handhaven* overtollig (tenzij *handhaven* daar beteekent: aanpakken, t. w. beginnen?).

Margr. Ach! Vader, mach ick dan dees dooden niet begraven?
Herem. Hadd' hy sijn Olysel, ick helpet u handt-haven.
BREDERO 3, 66.

2) Verplegen, oppassen, verzorgen. Voorheen zeldzaam en voor het hedendaagsch taalgevoel, vooral van een dier gebezigd, zeer ongewoon. || Ick vertoonde... an de Moeder dat... het my ondoenelyck sou syn om haar doghter dagelycks te komen verbinden.... Alzo haar doghter daar wel blyven kon ... beloofde (ik haar) 's anderen daags weder te komen om de Doghter verders te hand-havenen, *in* SCHAGEN's *Godgel.* (*enz.*). *Verm.* 5, 675. Dat handhaaft de koe, GEZELLE 6, 330.

C) Met betrekking tot zaken of tot personen. In stand, in wezen houden; zorgen, maken dat iets of iemand blijft in den staat of den toestand waarin die zaak of die persoon verkeert, zich bevindt, is.

1) Door stoffelijke of zedelijke middelen of op andere wijze voor ondergang, verval, verloop en derg. bewaren. Staande houden, op de been houden; steunen, ondersteunen, onderhouden of iets derg., al naar het verband. || Dat de Koninghrijcken deser wereldt ... onder menigherley ordonnancien ende wetten gehanthavent mogen worden, sonder een alghemeyne ende generael opperhooft te hebben, MARNIX, *Taf. d. Relig. versch.* 33 *b* (fra. *peuvent ... se maintenir*). Zy ... zouden 't groot gevolgh, niet dan door geweldt en oorlogh kunnen handthaaven, HOOFT, *Tac.* 492 (*aan den voet*: Onderhouden; lat. *tuentur*). 't Handthaaven van d' uiterste moedtwil der muiterye, en Spaansche wreedheit, in Milaan, HOOFT, *N. H.* 17. Dat hy ... zelf de uitgeweekenen met geldt handthaafde, 241. (Godt) Hanthaefde my geweldigh van om hoogh Met zijne hant en goddelijck vermogen, VONDEL 7, 195. Aller stammen hooft (*Mozes*), Gehanthaeft van Godts hant, 8, 60. De vrees voor straf bewaert en hanthaeft stadt, en staet, 9, 524. D' Oude Kamer ... die ... van de treffelyksten der stadt en de grootste verstanden werdt gehanteert en gehandthaaft, BRANDT, *Lev. v. Vondel*, 13. Alles bukte voor zijne wapenen; maar de moeielijkheid was daarin gelegen dat hij niet alles handhaven kon wat hij gesticht had, DAVID, *Hist.* 2, 450.

Een veltheer wort gedient, gehanthaeft van soldaeten:
Een konings aenzien drijft op maght van onderzaeten:
Maer Godt bestaet by zich, almaghtigh, rijck, en wijs.
VONDEL 9, 520.

— *Iemand in iets* (t. w. *een plan* en derg.) *handhaven*: steunen, sterken, stijven.

Die raetslagh liet ick nimmer my behaegen,
Zou niemant oock banthaven in dat werck.
VONDEL 8, 700.

— *Iemand tegen, tegenover een ander handhaven.* || Hertog Filips zond ... een leger van veertien duizend man, ten einde zijn natuurlijken zoon ... te handhaven tegen Gijsbrecht van Brederode, wettig gekozen, doch *enz.*, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 221.

— Ook in den zin van: in het gelijk stellen. Soms zonder bepaling. || De Staaten van Holland,... verbiedende hem ... zulks in 't vervolg meêr te doen, en den Schout van Delft, tegen hem, handhaavenende, toen dees ... de boete afvorderde, *Bijv. op* WAGEN. 10, 88. Het woord des Heeren handhaaft Sara, DA COSTA 3, 52.

2) Zorgen dat iets niet gedeerd of geschonden wordt; tegen aanranding of verkrachting beschermen; bewaren. || Wy verhopen ... voornemelick doer Godes ghenade ... t' selve (*t. w.* „t' ghene dat ghy tot uwe eyghen welvaert (*enz.*) ... metgaders van al wat den dienst Godes aengaet, raedtsaem vinden ende besluyten sult") met aller ghetrouwicheit te handthaven ende voor te staen. *Ie maintiendrai Nassav, Apol. v. Prins Willem I*, 110. Wij zweren..., dat wij Uwe onschendbaarheid ... zullen handhaven, *Grondw.*, *a.* 53.

— Van verordeningen, wetten en derg.; van (het) recht en (de) gerechtigheid; van een recht of van iemands recht. „Er de hand aan houden", de uitvoering er van bezorgen of voor de eerbiediging er van waken; vooral: de overtreding of schending er van niet ongestraft laten. || De gerechticheyt handthaven. Conserver et exercer iustice, PLANT. Hy liet zich, zoo 't scheen, aan geen ding meer gelegen zyn, dan aan 't handhaaven der plakkaaten, HOOFT, *N. H.* 4. Neemt ons hant Tot een verzekeringe ... Van ons genade, die het wetboeck zal hanthaven, VONDEL 9, 62. Zy hanthaef 't heiligh recht der Staeten, 9, 714 (zie ook 6, 91). Wy swoeren sedert, te hanthavenen het recht Van die gelukkig' *enz.*, DULLAART, *Ifigenie*, 18. Het gold hier een grondbeginsel: het handhaven der wet, het bevestigen der gewetensvrijheid, LOVELING, *Sophie*, 400. Ik zweer .. aan het Nederlandsche volk, dat Ik de Grondwet steeds zal onderhouden en handhaven, *Grondw.*, *a.* 52. Door den Koning worden algemeene maatregelen van bestuur vastgesteld. Bepalingen, door straffen te handhaven, worden in die maatregelen niet gemaakt, dan krachtens de wet, *a.* 56. Tot het dagelijksch bestuur der gemeente ... behoort ... *m.* het handhaven der politie over het begraven en de begraafplaatsen, *Wet v.* 29 Juni 1851 (*Stbl.* 85), *a.* 179.

— Van het of van iemands gezag en derg. Inbreuk daarop voorkomen of anders bestraffen; doen ontzien. || De hofpriester, en wetgeleerde ... hanthaven het hooftgezagh des aertspriesters, VONDEL 8, 15.

— Ook van hetgeen het gezag vertegenwoordigt, verbeeldt. || Zoo hanthaeft Godt den staf van Stuarts zoonen, VONDEL 4, 390. De hemel hanthaef Jesses staf, 9, 264.

— Van rust, orde, tucht. De verstoring er van verhinderen of anders bestraffen. || Men zou ... de tucht strengelijk doen handhaven, CONSC. 1, 126 *b*. (*Wij slaagden er in*) de openbare rust te doen handhaven, 3, 258 *b*.

3) Bestendigen, t. w. in zijn staat of toestand hetzij houden, hetzij laten. Van zaken en van personen.

a) Van zaken. — *α*) Van al wat zekere vastheid heeft, wat eenmaal bepaald of aangenomen, ingesteld is. In stand houden, zijne kracht doen behouden, of (naar de zwakkere opvatting): niet terugnemen, niet intrekken. || Art. 45 der Wet van 21 December 1853 (*Stbl.* n°. 128) is gehandhaafd bij art. 10, 11°. der Wet van 15 April 1886 (*Stbl.* n°. 64). — Alle ende elke voorrechten, en gewoonten ... zullen gehandthaaft, ende de geene, die moghten gebrooken zyn, herstelt worden, HOOFT, *N. H.* 665. Dat zyne gedagten nooit waren geweest, de Inquisitie afteschaffen, maar die op denzelven voet, als zynen vader te handhavenen, v. HEURN, *Hist. v. 's-Hertogenb.* 2, 20. Zoolang het cultuurstelsel wordt gehandhaafd, DE BOSCH KEMPER, *Handl. Ned. Staatsr.* 859. Het belang der edelen en van den vorst .. bragt mede de nieuwe orde van zaken te handhaven, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 135. Haar echtgenoot had met zachten dwang de zaken (t. w. *de vroegere gebruiken van het huis*) naar zijne gewoonte gehandhaafd, TEN BRINK, *Rom.* 4, 54. Dat ... het verbod om met tusschen twee vaartuigen gespannen kuilnetten te visschen is gehandhaafd onveranderd, *Arrest v. d. Hoogen Raad* v. 5 Mei 1890, *Jacht en Vissch.* 10, blz. 306.

O hemel! 'k onderwerp me aan wat uw gramschap gaf!...
Indien een moeders vloek door u gehandhaafd wordt,
Behoed, na zoo veel smart, mijn aangebeden Gade!
DA COSTA 1, 177.

β) Van het geluk. Het bestendig, vast, onwankelbaar doen blijven; doen voortduren. || Ghy, ô Griecksche braven, Holpt gunstigh mijn geluck met uw gebeên hanthaven, VONDEL 11, 713.

γ) Van een marktprijs. Dien op dezelfde —, op de vorige hoogte houden. || De noteeringen van Leidsche (kaas) liepen van *f* 39 tot *f* 51 het schippond; Delft handhaaft de oude prijzen, ... de noteeringen van Friesche ... stegen, *Marktbericht* (a°. 1898).

b) Met een persoon, t. w. een ondergeschikte, gewoonlijk een ambtenaar, als voorwerp. Hem in zijne betrekking bestendigen; altijd met het bijbegrip dat zulks geschiedt ondanks verzet —, althans tegen den zin, van derden. || De vorst handhaafde den minister in strijd met de wenschen des volks, v. DALE[4].

c) Een persoon of eene al of niet als persoon verbeelde zaak *bij*, *in* iets *handhaven*, *op* een troon *handhaven*: bestendigen, bevestigen, bekrachtigen. || De ambtenaar X is in zijne betrekking gehandhaafd. — Vier Fransche Koningen, ... Handhaven desen Vorst, in 't overheert bewind, Uyt gunst tot d' eerste vrou, hun suster, VONDEL 3, 477. Nu loopenze om my draven, Dat ick by uw gena hen magh hanthaven, 8, 700. Hy belooft de Christensche kruisgenooten by de hantvest van hunne vryheit te hanthaven, 10, 498. Dat wy onze rede altoos op den troon zouden kunnen handhaaven, *Blank.* 2, 217. Grootpapa en Nurse handhaafden Rolf in zijn oude regten, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 186.

Het blijckt hoe heerlijck hem de Godtheit begenadight,...
En handhaeft in zijn' staet en aenzien, min noch meer
Of hy gehuldight waer tot aller Geesten Heer.
VONDEL 6, 234.

Een zuivre mengeling van luchtige gewassen,
Die, op zyn pas gezoôn, uw lichaem voor 't verrassen
Van koortsvier en zwaer bloet en gallige ongeneugt
Hanthaeven jaeren lang by eene frissche jeugt.
MOONEN, *Poëzy*, 97.

D) Vasthouden, niet loslaten, niet laten varen. In overdrachtelijken zin, van onstoffelijke zaken.

1) In het algemeen. Staande houden; volhouden; er bij blijven; er op staan. || Zijne bezwaren handhaven. Een amendement handhaven. Een post op de begrooting handhaven. — De houding door het hoofdkwartier ... aangenomen en onveranderlijk gehandhaafd, BOSSCHA, *Held.*[2] 3, 590.

2) Met betrekking tot eene zaak waarop men het eene of andere recht heeft, waartoe men gerechtigd is. Niet opgeven, niet prijsgeven; niet verzaken. || Het plukken is een regt, dat bij de poort, In oorlogstij'en als in vreê, behoort. Dat handhaaft Jan STARING 2, 19. Zij handhaaft onbesuisd haars zoons vermeende rechten, v. LENNEP, *Poët.* 10, 151. Door het (*een voorrecht*) in heeten strijd ... te blijven verdedigen, door het te handhaven, BEETS, *St. Uren* 5, 233. Hij handhaaft wis mijn recht, SCHIMMEL, *Dram. P.* 2, 92. Onder die inrichtingen (t. w. van *hooger onderwijs*) ... moet ook de Amsterdamsche school haar plaats handhaven, QUACK, *Stud.* 2.

3) Bij verdere overdracht. Niet verzaken, in den zin van: (onder tegenstand of tegenwerking, of ondanks die zaken) getrouw blijven aan (datgene waarvan sprake is). Verg. gestand doen, ophouden en derg. || Sallustius ... duchtende aan recht geëischt te werden, om een zaake, waer in 't eeven hachelyk was de waarheit te heelen oft te hanthaven, HOOFT, *Tac.* 4. Hoedanig ik myn Karacter handhaven mogte in deeze bedilzuchtige eeuw, *Philantrophe* 1, 308. Een minister, die zijne politieke inzichten ... tegenover het land en de vertegenwoordiging wist te handhaven, JORISSEN, *Hist. Stud.* 2, 166.

Neen Neêrland zwicht niet! In het rijk der Wetenschap
Handhaaft zij haren roem, staat op den hoogsten trap.
HELMERS, *Holl. N.* 157.

Daar gij-alléen voor heel een woedend multrenrot
De waarheid handhaafde en gepleit hebt voor uw God.
Met woorden machtiger dan al hun waapnen samen!
TEN KATE, *Par. Verl.* 140.

— Van het karakter van een verdicht persoon. Het in den geheelen loop van het verhaal enz. gelijk doen blijven aan zich zelf; het „volhouden" in den geest waarin het is „opgezet". || In verdichte verhalen of tooneelspelen is het eerste, waar wij op letten, of de karakters der voornaamste personaadjen wel behoorlijk zijn gehandhaafd en volgehouden, v. D. PALM, *Sal.* 2, 132.

E) Het goed recht van iets staande houden of volhouden; iets verdedigen, verweren, voorstaan. || Het wort dan tijt dat wy nu Godts voorzienigheit ... hanthaven, en verweeren, Op dat elck ongodist, verstomt *enz.*, VONDEL 9, 474. Daar hy (d'Almogende) myn zaak bepleit, En handhaaft tegens snood en bitter onbescheid, BAKE, *Byb. Gez.* 205. Het handhavenen van de beelden tegen de beeldbevegters, P. NIEUWLAND, *Lett. Verl.* 3, 291. Coert ... handhaaft dus zijne onschuld voor 't Gerigt: „Wat mijn Beklager zegt, is half waar, half verdicht", STARING 2, 185. Bullinger, de zaak van Zwingli handhavenende, (had) aan de spits ... gestaan der Zwinglianen,

YPEIJ en DERMOUT, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk* 2, 395. Veel te lang regeert hier de overmoed Eens vreemdlings... Op heden Zal ik mijn recht en rang en afkomst, lang vertreden, Handhaven, DA COSTA 1, 106 (*Alf. de Eerste*).

F) Gevallen waarin meer dan ééne beteekenis mogelijk is en in welke het nader verband beslissen moet welke der beteekenissen C—E) meer in 't bijzonder wordt bedoeld. || De Chaucen: een volk ... 't welk liefst heeft zyn' grootte met gerechtigheit te handthaaven, HOOFT, *Tac.* 499. Op dat sy 't volck ... wijsselijck regeeren, ... uwen dienst ghetrouwelijck handt-haven, ende de Justitie ... recht bedienen, *Ghebedt voor alle noodt der Christenh.* Zoo 't den Vad'ren lust ... De Waarheid voor te staan, de Vryheid hand te haven *enz.*, OUDAAN, *Poëzy* 2, 384. De Koning, zoude door Don Jan ... 's Lands Vryheden doen handhavenen, v. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* 2, 94. Toen werd ... geëischt; dat Parma ... den Hervormden Godsdienst, in alles moest handhavenen, 2, 156. Burgerlyke en Godsdienstige Vryheid; welke zy ... door alle Eeuwen gehandhaafd hebben, BERKHEY, *N. H.* 3, 432. Heb ik de waardigheid myner Sex wel altoos gehandhaafd? *Leev.* 4, 136. Hy leert ons onze natuurlyke grootheid handhaaven, 5, 38. Hij zou de eenheid van het Christengeloof in zijne staten handhaven, CONSC. 4, 300*a*. Het scheen hun een plicht de eer der vereeniging te handhaven, BERGMANN, *Staas*, 164.

— Met eene bepaling waarin is uitgedrukt *tegen* of *tegenover* wien of wat de zaak waarvan sprake is wordt *gehandhaafd* in de eene of andere der opgenoemde beteekenissen. || Hij, die zijn geluk tegen het ongeluk wist te handhaven, BEETS, *St. Uren* 5, 234. De Beaumont heeft de eer der Residentie willen handhaven tegenover Parijs, en daarom *enz.*, TEN BRINK, *Rom.* 4, 49. Hoe ... moeilijk het zou vallen eigene dierbare overtuiging met fierheid te handhaven tegenover lieden, die *enz.*, 4, 113.

De Derde Willem van Oranje
Die, tegen tweede en trotscher Spanje,
Gewetensvrijheid voor Brittanje,
Voor gansch Euroop gehandhaafd heeft!
POTGIETER 9, 175.

II) Wederk. — A) Zich staande houden, in verschillende opvattingen. Verg. hierboven de bet. I, C).

1) In het algemeen, in een figuurlijk verband. || Die zich hanthaven kan, leeve op genade niet, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 11 (*noot*).

2) Met betrekking tot de plaats waar men zich bevindt of die men bezet houdt.

a) Zich niet door eene vijandelijke macht laten verdrijven of op de vlucht drijven. Absoluut of met eene bepaling waarin vermeld wordt *tegen* wien men zich staande houdt. || Dat . . de Kolonel Verschuer zich aldaar loffelijk gehandhaafd heeft, BOSSCHA, *Held.* 2, 337. Eindelijk stormden ... 16 Grenadierkompanieën ... het hoornwerk binnen, en bleven, na een allerhardnekkigst gevecht, zich in de beide halve bastions handhaven, 2, 580.

— In figuurlijk verband. || Die eigenaardigheid, die zucht om zich zelve alleen tegen alles te handhaven, is zij niet eene soort van egoisme? VOSMAER, *Amaz.* 88.

b) In figuurlijke toepassingen.

— *Zich in* of *op iets handhaven* (t. w. *in* of *op* iets dat men bezit, verworven of bereikt heeft). Zich er in of er op doen blijven gelden of doen blijven erkennen. || Zijn zoon Richard was de man niet om zich zelven in 't gezagh te handthaven, BRANDT, *De Ruiter*, 218. Het is een myner waardste belangen, my te handhaaven in de goede gedagten, die gy ... van my hebt opgevat, *Leev.* 6, 171. Om zich op dit standpunt te handhaven, worden geheel buitengewone gaven geëischt, BUSKEN HUET, *Rub.* 282.

c) Met betrekking tot het bewaren van het of zijn evenwicht. Met eene bepaling, vermeldende de zaak *op* welke iemand of iets zich in evenwicht houdt. || Butou, die mende en zich op een schabelletje de hemel weet hoe handhaafde, KNEPPELH. 7, 162.

— Bij schertsende vergelijking, van een hoed gezegd. || Zijn wankelende grijze hoed, die zich tot nog toe met een bewonderenswaardig evenwigt op zijne kruin had gehandhaafd, KNEPPELH. 6, 22.

3) Van als personen verbeelde zaken, in den zin van: zich voor ondergang (in de aanhaling: zich voor te loor gaan) bewaren. || Dat een ontzagwekkend getal van ... twintigduizend versregels zich ... enkel door mondelijke overlevering zoude hebben gehandhaafd, BEETS, *Versch.* 6, 63.

B) Zich verdedigen. Zie de bet. I, E). Bij persoonsverbeelding (van het recht enz.). || Wy en zijn nu niet meer in den tijd, daer de reden haer zelven beschermde en staende hield. ... Doen het recht en de reden zich zelven handhaefden *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 1, 89.

Afl. *Handhaver, -havig, -having* (zie die woorden).

— In de bet. I, A). Met een voorz. *Behandhaven* (*behantaven*) (zie ald.).

HANDHAVENEN, bedr. en wederk. zw. ww.: *handhavende, gehandhavend.* Een thans geheel ongebruikelijke bijvorm van *Handhaven*; zie verder dat woord en voor andere dan de ald. vermelde plaatsen b. v. nog: v. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, 822; J. v HOVEN, *Treur. Teems*, 17; ALEWIJN, *Zede en Harpgez.* 162; HILARIDES, *Phaedrus, Voorr.* XVII; STUART, *Rom. Gesch.* 14, 218.

HANDHAVER, znw. m.; mv. *-s* (vr. *handhaafster*; mv. *-s*). Nhd. *handhaber.* Van *Handhaven*, in eene der ald. onder C—E) omschreven beteekenissen, met *-er.* Iemand die datgene wat in eene bepaling (t. w. een al of niet met *van* omschreven 2den nv.) is uitgedrukt, of wat uit het verband is op te maken, in stand houdt, staande houdt, voorstaat enz. Verg. *Handhouder.*

1) In het algemeen. Hij, die iets in stand, in wezen houdt, steunt of (van iets verkeerds, gelijk in de aanhaling): onderhoudt, aan den gang houdt.

D. S. D' aenstellers van 't rumoer zijn elck een openbaer.
T. D' handhavers zijn al dood, en die (*die aanstellers*) [verbergen haer.
VONDEL 1, 727.

2) Bewaarder, bewaker, beschermer, verdediger, voorstander (van iets), in allerlei opvatting. || Handthaver der gerechticheyt. Entreteneur de droicture. *Iustitiae tenax*, PLANT. Hand-haver. *Assertor. vindex alienae libertatis*, KIL. — Zoo lang men vind handhavers (*van het St.-Lucasgilde*), trouw en kloek, Dier naam hun trouw betuigt in 't heerlyk Gildeboek, OUDAAN, *Poëzy* 2, 247. Zo dat die kunst (*het harddraven*) ... met de deftigste oefenaars en handhavers kan pronken, v. EFFEN, *Spect.* 11, 178. Onze Hollanders en Vriezen, die oude handhaavers der Vryheid, BERKHEY, *N. H.* 3, 677. God is de bron der waarheid; en zou Hij niet haar handhaver, haar verdediger zijn? v. D. PALM, *Sal.* 7, 364. Den kloeken handhaver des gezags, KNEPPELH. 7, 293. Zij (erkende) in hem niet den handhaver van haar nationale eer, JORISSEN, *Hist. Stud.* 2, 179.

— Met betrekking tot de wet, het recht enz. Hij die tot plicht heeft voor de nakoming of de eerbiediging er van te zorgen, te waken. || Zij (*de*

overheden) . . . zijn niets dan de handhavers der Wet, *Wildsch.* 6, 180.

Sament. (als tweede lid). *Wethandhaver*, iemand verplicht tot, of belast met het handhaven der wet („Een *wethanthaver*, die onmaetigheit zal regelen Door 't voorbeelt van zijn hof, spat . . . tot zulck een helscheit uit *enz.*", VONDEL 9, 108).

HANDHAVIG, bnw.; *-er*, *-st.* Van *Handhaven* (in de bet. I, A, 1) met *-ig*. Alleen in Zuid-Nederland gebruikelijk.

1) Behulpzaam; hulpvaardig. || Zij is zeer handhavig aan 't werk, anders gerochten wij er niet door. — (*Hij*) en is nochtans niet beschaemt; aen sijn Meester hand-havig te zyn, in 't lasteren der . . . Theologie, VILSTER, *Argl. d. Kett.* 1, 106. Ketters, die . . . den duyvel hand-havig waeren, zyn gheweest alle *enz.*, 1, 123. Aen Volusianus . . . handhavig te wesen, om de Decreten kloekelijck uyt te wercken, 3, 82.

2) Handig, vaardig, bedreven (fra. *adroit*, SCHUERM.). || Alle drie z'n dochters zijn handhavig in 't naaien (*Langemarck*), *Loquela* 5, 51.

HANDHAVING, znw. vr. (zonder mv.). Nhd. *handhabung*. Van *Handhaven* (zie ald.) met *-ing*. Het handhaven in verschillende opvattingen.

A) Het staande, het in stand houden (het *handhaven* in de bet. I, C).

1) Instandhouding in het algemeen. In deze opvatting weinig gebruikelijk en vermoedelijk wel eene navolging van het Hd. || Tot de handhaving van den staat als band der maatschappij is noodzakelijk: . . . wetgeving; . . . bestuur; . . . verdediging, regtspraak, politie; beheer, VISSERING, *Handb.* 2, 11. De zorg voor de handhaving van den staat eischt nog andere middelen, *Ald.*

2) Met betrekking tot verordeningen en derg. Het zorgen of waken voor hare richtige uitvoering of behoorlijke nakoming, of, in geval van overtreding, het doen eerbiedigen er van door het vervolgen of bestraffen van elke daarmede strijdige handeling. || De Vorst . . . straft tot handhaving zyner wetten, v. EFFEN, *Spect.* 12, 8. In de handhaving der wetten was ik gestreng, *Wildsch.* 5, 350. Het openbaar ministerie is bijzonderlijk belast met de handhaving der wetten, met de vervolging van alle strafbare feiten *enz.*, *Wet v.* 18 Apr. 1827 (*Stbl.* N°. 20), *a.* 4.

3) Met betrekking tot justitie en politie. Het zorgen voor de richtige bedeeling, het waken voor de behoorlijke toepassing of uitvoering er van. || Lang moge hij (*een schout*) leven, . . . tot handhaving der goede Justitie! v. LENNEP, *Rom.* 3, 5. De handhaving des rechts eischt, dat de crematie . . . nooit door de wet worde erkend, O. Q. v. SWINDEREN in *Rechtsgel. Mag.* 2, 198. Tot het dagelijksch bestuur der gemeente . . . behoort . . . *k.* de handhaving van de marktpolitie, en van die over de plaatselijke vervoermiddelen, *Wet v.* 29 Juni 1851 (*Stbl.* 85), *a.* 179.

4) Met betrekking tot gezag, orde en derg. Het bewaren er van door het waken tegen —, of door het niet straffeloos gedoogen van, de schending of verstoring er van. || Strenge maatregelen tot handhaving van de krijgstucht. — Zijne taak, de handhaving van zijn gezag wordt hierdoor zeer moeielijk, LOVELING, *Sophie*, 411. Van de handhaving der openbare orde in het bijzonder, *Wet v.* 29 Juni 1851 (*Stbl.* 85), Afd. II, Tit. II, Hoofdst. III, § 2 (*Opschrift*). Alle bevelen, die hij ter handhaving der orde noodig acht, *a.* 186.

B) Het bestendigen, de bestendiging (het *handhaven* in de bet. I, C, 3).

1) Het doen voortduren (van iets), hetzij in den zin van: het krachtdadig bewaren —, het zwakkere opvatting van: het laten voortbestaan, niet opheffen (er van). || De handhaving van vrede en de vestiging van duurzame rust JORISSEN, *Hist. Stud.* 3, 179.

2) Met betrekking tot wetten. Het van te van kracht doen blijven of laten er van. || gen, houdende afschaffing, handhaving of van wetten die thans in werking zijn, 15 April 1886 (*Stbl.* 64), § II, *Opschrift*.

C) Het vasthouden aan, het niet opgeven zaken van iets (het *handhaven* in de bet. De handhaving van eene geloofsbelijdenis, politieke overtuiging, van een vooroordeel volstrekte handhaving van eigene persoon VOSMAER, *Amaz.* 31.

D) Het opkomen voor, verdedigen, voor iets (het *handhaven* in de bet. I, E). || Men (*de Duitschers*) . . . moedig en yverig ter vinge hunner algemeene Vryheid en Welvaa HEY, *N. H.* 3, 474. Het Bataafsche Volk v de waapenen op, dan ter handhavinge zijner ter bewaaringe van *enz.*, *Staatsregel.* 1798

E) Gevallen waar meer dan éene opvatt lijk is en uit het nader verband blijken m beteekenis (A—D) meer in 't bijzonder doeld. || Men waande ter handhaving torische regten zich in de weer te stelle zij telkens schroomelijker werden miskend v. PR., *Ongeloof en Rev.* 140. De handhavin onze privilegiën, v. LENNEP, *Rom.* 21, zucht tot handhaving van 's lands oude voo BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 37. Dewij *staten van Holland*) tot handhaving van h niet konden rekenen op de schutterijen, *J. F.* 1, 9. Hij die . . . eenig . . . voorsc handhaving der onzijdigheid . . . gegeven . . . lijk overtreedt, *W. v. Strafr.*, *a.* 100.

HANDHEI, znw. vr.; mv. *-en*. Uit de bet. I, 1) en *Hei*. Heiblok voor hand hetzij: een houten blok met vier handv door twee man wordt bediend (in de *kalf*, *kees*, *zwijntje*), hetzij een (houten o stamper gelijk door straatmakers enz. wordt Zie voor de beide beteekenissen PIJTAK, *Wdb.* 199; voor de laatste alleen v. HO SLEYPEN, *Mets.* 133; 137; 326. || Block-h Handt-heyen, HONDIUS, *Korte Beschr.* 33 *b.* riviersteen, die met de handhei zijn ing STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 294. Tot he van kleine palen bedient men zich . . . van hei, 2, 188. De handhei wordt gebruikt om planken in den grond te drijven, v. KE *Timmerm.* 158.

HANDHOUDEN, bedr. st. ww.; de onbep. wijs komt alleen het verl. deelw. *houdet* (*gehandhouwet*) voor. Nhd. *handha* eerst a°. 1406); mnl. *hanthouden* (blijken *houdere*). Koppeling van *Hand* in de bet. *Houden*. In den vorm *handholden* nog, alt omstreeks het midden dezer eeuw, in oostel vallen in gebruik (zie voor Overijsel: *Over* 1840, blz. 26; voor Drente: *Arch. v. Ne* 1, 268).

Hetzelfde als *handhaven* in eene der ald. D—E) vermelde beteekenissen („Hand-ho hand-haven", KIL.); derhalve: in stand voor schending bewaren; bestendigen; vas verdedigen, al naar 't verband. Verg. de nissen van de uitdr. *de hand aan iets uf iem den* (hierboven in kol. 1789, onder 6°. ensch

1) Met eene zaak als voorwerp. || Ghe

dienst . . ., dien hy met dese middelen niet en heeft in-voeren ende handthouden moghen, COORNHERT 2, 66 *a* (zie ook 2, 204 *b*; 2, 256 *a*). Dat Godt eene alsoodanighe versekeringhe ende ordentlicheyt (welcke hier mede wordt ghehandhoudet) heeft gheboden ende inghestelt, MARNIX, *Geschr.* 1, 148. Dat men gesloten heeft . . . dauthoriteyt van heur Consistorien te hanthouden ende vermeerderen, *bij* v. GOOR, *Beschr. v. Breda*, 72 (a°. 1567). Syne Excell. (sal) admitteren ende handthouden d'oeffeninge vande Gereformeerde Evangelische Religie, *Gr. Placaatb.* 2, 2135 (a°. 1576). Dat hy geheelijck begeert te houden ende handthouden de voorsz. Pacificatie van Gent, *bij* BOR, *Ned. Oorl.* 11, 286 *a* (a°. 1577). Soo beloven wy . . . te onderhouden en handthouden . . . de oude Privilegien . . . ende costuymen van deselve onse Nederlanden, *Gr. Placaatb.* 4, 55 *a* (a°. 1577). Deselve Landen, de Steden, Leden ende Ingesetenen van dien te handthouden ende te beschermen tegens den voorn. Coninck van Hispanien *enz.*, *bij* KLUIT, *Holl. Staatsreg.* 1, 454 (a°. 1583). Bij so verre se (*de hoogeschool*) bij Ulieden nae nootdrufft gehanthauwet, ende behoorlycken voortgeholpen worde, *bij* BOUMAN, *Gesch. d. Geld. Hoogesch.* 1, 22 (a°. 1600). Dat sy hun . . . Christ'lijcken bedacht heeft Der armer menschen saecke te willen hanthouwen, *Const-thoon. Juw.* 172. Beloven . . vromelijck ende getrouwelijck te helpen voorstaan ende handhouden de publijcque authoriteyt van de Heeren Staten *enz.*, *Resol. d. St. v. Holl.* 1618, blz. 122. Wij (beloven) . . 't geen voorsz., yder in sijn geheel, voor Godt vast van waerde ende onverbrecelijck te handhouden ende na te comen tegens alle ende een ygelijck, die hem daartegen . . . sal willen opposeren, *bij* G. DE VRIES, *Dijks- en Mb.* 549 (a°. 1630). Dezelfde . . . werkzaamheid moet de gezondheid . . . der Natie handhouden tegen de . . . nadeelige invloeden van het . . . luchtgestel, v. HAMELSVELD, *Toestand d. Ned. Nat.* 528. Het handhouden en beleiden der gemeene zaak, v. D. KEMP, *Maurits v. Nassau* 1, 92.

2) Met een persoon als voorwerp. || De meeninghe . . . was den Prince van Orangien te hanthouden in zijn authoriteyt ende absoluyt Gouvernement van Hollant ende Zeelandt, BOR, *Ned. Oorl.* 13, 131 *c*.

Afl. *Handhouder* (zie ald., 1ste art.); *handhouding* (zie ald.).

HANDHOUDER (I), znw. m.; mv. *-s*. Van *Handhouden* met *-er*. Mnl. *hanthouder*, zeker overheidspersoon te Veurne (*„handhouders et cueriers de nostre chastellenie de Furnes"*, a°. 1410, bij DU CANGE); hetzelfde als *lanthouder* (STALLAERT; VERDAM). — In de aanhaling hieronder: *handhaver* in de bet. 1), t. w. ondersteuner, begunstiger. || Dat al sijn aenhanghers, ende de hanthouders van sijn quaet voornemen . . . metter doot ghestraft souden worden, v. Z. v. NIEUVELT, *Plut.* 466 *b*.

HANDHOUDER (II), znw. m.; mv. *-s*. Benaming voor zekere, vroeger gebruikelijke, groote wijnroemers, die men met twee handen (vast) moest houden. Zie behalve de aanhalingen ook BERKHEY, *Oud-Holl. Vriendsch.* 168. || Door 't lang dueren des strijdts (*in het drinken*), begonnen twee te lisptonghen, waer door Frans den moet is gewassen, diese met eenen grooten hand-houwer, oft veelhoudenden Franckfoorder, dede vallen onder de Tafel, v. MANDER, *Lev. d. Schild.* 160 *b*. De handhouders of Frankforter volhouders, de zoo algemeen bekende groote glazen rijnschewijnroemers, . . . die soms een stoop rijnwijn konden bevatten, en zoo zwaar waren dat men ze slechts met twee handen aan den mond kon brengen, SCHOTEL, *Maatsch. Lev. o. V.* 18.

HANDHOUDING, znw. vr.; zonder mv. Van *Handhouden* met *-ing*. Handhaving in een der beteekenissen A—D); derhalve: instandhouding, bewaring of bescherming, voorstand of verdediging, al naar het bijzonder verband. || Hoe swacker . . . wy in ons selven zijn, hoe . . . God . . . sijne sterken erm in onse handthoudinge claerlijcker . . . openbaert, MARNIX, *Geschr.* 1, 534. Met voorstant, handthoudingh ende protectie vande preëminentie ende authoriteyt van alle wettelijcke Officieren, Magistraten ende Overigheyt, *Gr. Placaatb.* 2, 2134 (a°. 1576). Dat men . . . Sijn Excell: als Stadthouder, soude versoecken tot handt-houdinge van de Hoogheyt, Vryheden, Gerechtigheden, ende Privilegien van *enz.*, UYTENBOGAERT, *Kerck. Hist.* 4, 314 *b*. De hanthoudinge vande Ghereformeerde Religie, *Gr. Placaatb.* 2, 269 (a°. 1651). De Unie . . ., tot beleid en handhouding van de gemeene zaak opgericht, v. D KEMP, *Maurits v. Nassau* 1, 92.

HANDIG — in sommige tongvallen (in Noord-Holland, in de Meierij en elders) HENDIG —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*; als bijw. met het verkl. *handigjes*. Van *Hand* in de bet. **I**, 1) met *-ig*. Verg. mhd. *handec*, *hendec*, nhd. *handig*, *händig*, eng. *handy*, mnd. *handich*, nnd. *handig*, *händig* (*hännig*, *hennig*), mnl. *handich*, met beteekenissen gelijk aan of overeenkomende met het Ndl. woord, en voorts got. *handugs*, wijs, onr. *hǫndugr*, rechtsch (*D. Wtb.* 4, II, 398). Ondanks het voorkomen van dit bnw. in zoovele Germ. dialecten is er geene reden eene gemeenschappelijke afstamming uit één Ogerm. adj. aan te nemen; vorming en beteekenis kunnen in iedere taal of talengroep hare eigene zelfstandige geschiedenis hebben (verg. FRANCK, *Etym. Wdb.*).

I, **Bnw.**, in twee hoofdopvattingen.

1) Vaardig met de hand of de handen; KILIAAN: *Agilis manu*. De oorspronkelijke beteekenis is waarschijnlijk geweest: van (geschikte) handen voorzien (verg., voor de vorming: *pootig*, en tot verklaring van de latere beteekenis: *handeloos*, geen handen hebbende; onbekwaam, ongeschikt); in die oudste beteekenis echter komt het woord niet voor.

A) Eigenlijk. Van personen.

1) De handen wel wetende te gebruiken; niet „linksch". || Hier dient een handig Wijf in dese kunst (*de vroedkunst*) ervaren, CATS 2, 587 *a*. De hospita was . . eene zeer handige, bedaarde, knappe . . . vrouw, BEETS, *C. O.* 137 (zie ook 354).

> Te Gisp is nu ter tijdt een wonder handig man,
> Die oock het slimste been te rechte brengen kan.
> CATS 2, 74 *b*.

— Bij een qualitatief znw. Vaardig in, bekwaam tot het werk door die benaming aangeduid. || Eene handige naaister. — Een stoet jonge Paarden volgt een handig Voorryder gewillig, BERKHEY, *N. H.* 3, 184. Aan een dressoor . . . was de handigste voorsnijder bezig, dien men ooit aan het werk had gezien, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 22.

2) Geschikt tot, bekwaam in allerlei bezigheid of werk der handen.

a) In 't algemeen. || Handig! dat haare oogen zien kunnen haare handen maaken, *Wildsch.* 3, 82. Naatje is niet nalaatig of talmachtig; zij had'er nooit tijd toe; . . . maar zij is vlug en handig, 4, 408. Zij is . . . In huis een trouwe zorg, knap, ordlijk, lief en handig, DE GÉNESTET 1, 209.

> Wie oyt een handig wijf wil voor een man bereyden,
> Die moetse van der jeught in huys en keucken leyden.
> CATS 1, 355 *b* (zie ook 1, 276 *a*).

b) Behendig in den zin van: vlug met de handen of met de vingers; ook in ongunstigen zin. || Een handig goochelaar. Handige zakkenrollers.

3) Bij verdere uitbreiding. Vaardig in het algemeen; rap, ree, vlug (t. w. niet traag). || Een handig wyf, als ik, gedoogt geen tegenzeggen Van zulk een Jan treezacht, sleeplenden, drooge sul, ALEWIJN, *Puiterv. Hellev.* 3.

Een die niet regt en weet den gront van haer bedrijf,
Is staeg een slappe gans, en noyt een handig wijf.
CATS 1, 353 *a*.

4) Figuurlijke toepassingen.

a) Zich met vaardigheid van zekere gaven of kundigheden wetende te bedienen. Bedreven; knap; vaardig. || Het Winteravondliedje (*van Tollens*), door den handigen John Bowring zoo gelukkig in het Engelsch vertaald, BEETS, *Versch.* 1, 65.

— Met toespeling op de bet. 1 of 2).

Een goede kans is glibber-glat,
Sy dient met haesten opgevat,
En 't is voorwaer geen handig man,
Die sijn geluck niet vatten kan.
CATS 1, 577 *b*.

b) Zich met vaardigheid van de omstandigheden —, van het oogenblik enz. wetende te bedienen; niet verlegen staande; ook: gevat; bij de hand. || Een handig advocaat. Een handig koopman. Handige tusschenpersonen. — Hij is nog handiger dan ik dacht, v. LENNEP, *Poët.* 8, 245.

— Bij een qualitatief znw. van min of meer ongunstige beteekenis krijgt ook het bnw. een minder gunstige schakeering. Het gaat dan over tot beteekenissen als: afgericht, uitgeleerd, en: slim, gewikst, uitgeslapen, listig enz. || Henriëtte, die al de aantrekkings- en afstootingskunsten eener handige coquette ... in werking bracht, BEETS, *C. O.* 173.

c) Zich in dagelijksche gevallen wetende te redden; redzaam.

Een fiksche jeugd — baart mannendeugd,
Maakt handelbaar en handig.
DE GÉNESTET 1, 170.

d) Bij CATS nog al eens in eene tusschen: bekwaam en: verstandig weifelende en zelfs wel in eene in 't geheel niet omschrijfbare beteekenis. || En wie dit recht betracht dat is een handig man. Dat is een hoog verstant, en waert te zijn gepresen, CATS 2, 195 *b*.

Een wijngaert dichte by de stadt,
Een boom met fruyten aen den padt (*enz.*) ...
Zijn dingen die een handigh man,
Met toesien niet bewaren kan.
CATS 1, 525 *c*.

Zie ook nog *ald.* 1, 150 *a*; 2, 541 *a*.

5) *Handig in* (soms *met*) *iets*: bedreven, bekwaam, vaardig in het in de bepaling genoemde; dat met vaardigheid enz. wetende te verrichten (zie de beteekenissen 1—4). Eigenlijk en figuurlijk. || In 't pannelikken is hy handig, In 't vloeken roept hy haagnevelt, v. FOCQUENBROCH 1, 514. Nadien 't bekend is dat zy zeer handig waren in het vlegten van teenen, BERKHEY, *N. H.* 3, 469. Zij zijn er (*met het uit elkander halen van iets*) vrij wat handiger meê; want in de plaats van tarnen, snijden zij het met een snoeimes open, KINKER, *D. en O.* 215. Mary ..., die .. bijzonder handig was in het vervaardigen van alle dameswerken, *K. Zev.* 3, 127. In het eerst ging het moeielijk, ... ik was niet zeer handig in het weven, CONSC. 4, 135 *a*. De vrouwelijke levenskunst is daarin zeer ver en handig, VOSMAER, *Amaz.* 37. Of Albert zoo handig ien 't koekhakken is as hij 't was in zijn tied, CREMER 12, 22.

Siet daer! wie hier ontrent sich wel generen kan,
Is in de levens-kunst een sneeg en handig man.
CATS 2, 541 *a*.

B) Overdrachtelijk. Van zaken. Blijk gevende van vaardigheid, geschiktheid, behendigheid, of van g
vatheid, listigheid, slimheid, al naar het verban
Verg. de onder A, 4) vermelde beteekenissen.
Een handige streek, zet, manoeuvre.

II) Geschikt voor de hand; misschien eene ove
drachtelijke toepassing van de bet. I). In verschi
lende opvattingen. In de Zuidndl. volkstaal de mee
gewone beteekenis; daarnaast gelijkbet. *Gehand*
(DE BO[2] 308 *b*).

A) Door geschikte gedaante, door bekwamen, ni
lompen vorm enz., gemakkelijk te gebruiken; g
makkelijk in het gebruik.

1) Eigenlijk. Geschikt, gemakkelijk voor het g
bruik met de hand; handelbaar (in de bet. I, 2
Vooral van gereedschappen enz. || Een handig geree
schap, DE BO[2] 356 *a*. Die zaag, die schaaf, die beit
is handig. *Ald.* De eene derschvlegel is handiger da
de andere, *Ald.*

— Van wapentuig. Goed handende, of: gemal
kelijk te handelen. Thans in Noord-Nederland ong
bruikelijk. || Een handige boog (een boog die w
gaat om te schieten); Handige wapenen, DE BO
t. a. pl. Speeren ... met een smal en kort yz
maar zoo streng, en handigh om gebruiken, dat
enz., HOOFT, *Tac.* 489 (lat. *brevi ferro, sed ita ..*
ad usum habili). Gelijck een jagerin wapperde
handige boogh op hare schouders, VONDEL 5, 14
(lat. *habilem ... arcum*). Dees schicht, zoo gla
En handigh, 11, 536.

Het boochjen met de pylen brandich,
Ick zal 't beproeven, valt het handich,
Een pijltjen krijcht ghy tot goen dach.
COSTER 307 („*Min*" *spreekt*).

— Zeer gebruikelijk van een boekwerk of zij
formaat. || Een atlas van handig formaat. — D
woordenboek is te dik, het is niet handig, DE BO
t. a. pl. — Hy ... haalde voor den dag een ha
dige Petrarca, die noit ... uyt zyn zak verhui
was geweest, v. HEEMSKERK, *Arc.* 3.

2) Bij uitbreiding. Geschikt, bekwaam, bruik
baar, in allerlei toepassing. Absoluut of met een
bepaling (*om*, *tot*). || Scheepen ..., bequaam ..
om paarden en lyftoght te draeghen, handigh o
te zeilen (lat. *velis habiles*), snel op de riemen
HOOFT, *Tac.* 40. Niemandt nutter den Lands, da
Anjou ... Geen handigher toom, teffens, om d
Waalen te herhouden, HOOFT, *N. H.* 659. Twe
... Kleppers ... die, met het gantsche gespan daa
toe behoorende, wel betoonden, dat het eigen goet
en geen huur-tuig moeste wezen, 't geen aan alle
zyden zoo handig en zoo net daar uit zag, v. HEEM
KERK, *Arc.* 20. Dit geeft handig en net werk,
MOSSEL, *Manoeuvres* 79.

Zijn oock niet de Avond-stonden ...
Altijd handiger bevonden
Tot de vrye Vryer-plicht?
HUYGENS 1, 103.

Hoe dertel is men vast aen 't kostelick onwijs!
Mijn werck is handiger als 't Silveren en 't Tennen,
En, keurt men 't by den blick, 't is qualick t' onderkennen.
2, 7 (*Blickslager*).

3) Handelbaar in de bet. I, 3) en II, 2); go
dwee, gemoedig, lenig, zacht. Verg. bij KILIAAN de
bet. *mansuetus*. || Welcke silver ... net tot vijftich
Tayl (*Chineesche geldswaarde*) gewooghen wert, ende
yder 50. guld. in sacht handich papier gebonden,
ende soo met de papieren malckanderen toe getelt,
Begin e. Voortg. 21, 173 *a*.

— Van het weder. Niet ruw. Verg. *handelbaar* (III)
en *handzaam* in dezelfde toepassing, alsmede *go
dwee* en *bruikbaar*. || Handigh weer. Weder dat
men de zeilen bequamelyck kan handelen, WITSEN
Scheepsb. 514 *b*.

Ick sie dat alle ding soo beurt hout: kijck, dan waeyt 'et.
Dan regent 'et ereis, dan mistet, dan verdraeytet,
En 't wort weer handigh weer.
HUYGENS 1, 603.

B) Overdrachtelijk. Ten gebruike gereed of gereedstaande; bij de hand (kol. 1809); voor de hand (kol. 1848). Mogelijk een anglicisme; verg. eng. *to have* —, *to find* (*a thing*) *handy* enz. || Syn nieuwen Heer .. Die op een paert, dat hy daer kogt en handig vondt, Hem weerom nae den Haeg, des Meesters wooning, sondt, DROSTE, *Overbl.* 244.

C) Misschien is ook het gewestelijke (Groningsche) *handeg*, *henneg*, gebezigd van knapen en meisjes van 12 tot 14 jaren en gelijkbeteekenend met halfwassen, eene toepassing van het begrip: geschikt, bruikbaar, dewijl kinderen van dien leeftijd den ouders alreeds *in de hand* beginnen te komen (zie kol. 1814). Verg. MOLEMA 145 *a*. Ook in Oost-Friesland beteekent *hennig* „halberwachsen", en in de Ditmarschen „flink", t. w. „mittelgrosz" (*D. Wtb.* 4, II, 398).

II) Als bijw. van wijze of in bijwoordelijk gebruik

1) Op bekwame, geschikte wijze; met vaardigheid.

a) Eigenlijk. || De maagdenrei ... vergaêrt het graan terstond, En bind het handig t' saam tot voegelyke schooven, v. WINTER, *Jaarg.* 111. Vlugge knapen Om 't handig roeijen hoog geacht, DA COSTA 1, 23. De Juffrouw, die den ouden man zoo handig had geholpen, *K. Zev.* 4, 245 (zie ook 4, 61). Wanneer men eenigzins handig met het wiel tot hefboom der achterwielen weet om te gaan, HAAKMAN, *Zee-art.* 3, 43. Miechel ... maakte handig de riempjes los, CREMER 12, 2 Wat dee ze die koffie handig ien 't kêtelje, 12, 217. Een ... heer ..., die een taaie kip met een bot mes, natuurlijk niet heel handig, voorsneed, BEETS, *C. O.* 32 (zie ook 189). Het ... lint, onder hare ... kin handig vastgestrikt, TEN BRINK, *Rom.* 5, 24. Zij ... wrong handig dien eenvoudigen en toch kundigen knoop der bindsters, LOVELING, *D. E.* 128.

Ulysses proeft de boogh, en boogh den selven handich,
Sach of de wormen dien vermolsemt hadden schandich.
COORNHERT, *Odyss.* 2, 135.

Sy staen maer aen den kant, en sien 'k en weet niet hoe,
Maer niemant van den hoop en tast 'er handig toe.
CATS 1, 591 *a*.

Ja seydse: voor niet en heb ick niet by Stijn de braetster [eweunt.
Ist niet vreemt datse so handich en so knap klaar is:
Se maeckt ien levendigh Hoen, dattet in ien omme-sien [gaar is.
BREDERO 1, 215.

b) Figuurlijk. || Was 't niet handich gedaen van Philetas het stuck soo te grijpen? CATS 2, 63 *a*. Ieder, die zo wat handigjes met de gemeene voorvallen des levens weet omtegaan, *Leev.* 8, 24. Zo wij het niet handig beletten, zal dit ... meisjen weldra in de magt zijn van een zedeloos figuur, *Wildsch.* 2, 277. Een' van zijne ... generaals, die dezen Italiaanschen oorlog zoo handig en spoedig ten einde gebragt had, FOKKE, *B. R.* 4, 65. Zij ... gaf vrij handig aan het gesprek een andere wending, *K. Zev.* 5, 201. Ik (beken) gaarne ... dat de een zich daar handiger in gedraagt dan de ander, en ik niet een van de gauwsten ben, BEETS, *C. O.* 20.

2) In ongunstigen zin. Op slimme, listige, arglistige (en derg.) wijze. || Dus wordender geene ... voor godgeleerden gehouden, als die ... handig verzieren (lat. *prompte fingere*) (konnen) *enz.*, OUDAAN, *Agrippa* 446. Ongemeen handig weeten zy met onzen Catechismus omtespringen, *Leev.* 1, 46.

3) Op vaardige, vlugge, rappe wijze; vaardig, vlug. || Achitofel,... die zich ..., met een gaanwigheid, handigjes ging opknopen, *Burg.* 11. Toen hadje het leven gaende ... die men Heer ... kwam dan wat handigjes nae voren schieten *enz.* LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 194. Ik was 'er dan wat handig bij, ... en wij vlogen zamen naar die breede sloot, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 388.

4) Op gemakkelijke wijze; gemakkelijk. || Of een silversmid een reep Kon smeeden, waar men 't (*een porseleinen vat*) handich weer by greep, SIX v. CHAND. 23.

5) *Heel handig; wat handig.* Gewoonlijk ironisch. Met vaardigheid en vlugheid; vandaar: zonder omslag; zonder veel „complimenten"; zonder „pourparlers". || 'k Liet me maar wat handig zetten Aan de wal, *Econ. L.* 2, 25. Hij zou je ... heel handig het gat van de deur wyzen, FOKKE, *Verz. W.* 7, 63.

6) *Ergens* (*Er*) *handig bij zijn*: rap, vlug. || Zij (was) 'er zeer handig bij, met te zeggen, dat zij het niet hupsch vond, dat *enz.*, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 225 (*voor* om het vaardigste en handigst, *zie* 3, 298). Wat gaauw, maatje, zeide ik, of ik zal u (*enz.*). ... Gij moest eens gezien hebben hoe handig of 'er de sinjeur nu bij was, LOOSJES, *Golst.* 2, 27.

7) *Iemand* (*al* of *niet* enz.) *handig staan*: (goed) ter hand staan (kol. 1835); wel afgaan. || Alles staat hem even handig, *Econ. L.* 1, 59.

— Spreekw. *Het staat hem zoo handig* (anders *Het handt hem*) *als de mot* (zeug) *het haspelen*. Zie HARREB. 2, 105 en verg. kol. 1942.

Afl. *Handigheid*, *onhandig* (zie die woorden).

HANDIGEN, bedr. zw. ww.: *handigde*, *gehandigd*. Van *Hand* in de bet. **I**, I). Een langere vorm naast *Handen* (zie ald. de bet. **II**, 2). Ter hand stellen; overgeven, overreiken. Behalve in afl. en samenst. verouderd. || Gesien byden Staten van Hollandt ... sekere poincten ende articulen henluyden gehandicht ende gecommuniceert by ... den Prince van Oraengien *enz.*, bij BOR, *Ned. Oorl.* 10, 210 *a*.

Afl. *Behandigen* (zie ald.); *onthandigen* („Iosephus, en Nicodemus ... *onthandighden* haer (met een soet gheweldt) dien soeten Iesus", SALOMONS, *Uerw.* 187).

Samenst. *Overhandigen* (zie ald.).

HANDIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*; verkl. *-je*. Van *Handig* met *-heid*. De eigenschap van handig, in verschillende opvattingen.

I) Van *Handig* in de bet. **I**, I).

A) Abstract. — 1) Bekwaamheid, bedrevenheid, vaardigheid (soms bijna: kunstvaardigheid) in eenig werk, vak of bedrijf. Verg. *Handig* in de bet. **I**, I, A, 1 en 2). Absoluut of met eene bepaling. || Dat ... een wel opgetooit mannenhoofd alleen afhangt van de trap van handigheid van een hairsnyder, v. EFFEN, *Spect.* 2, 70. Dat de Dames u helpen in het maken deezer beuzelingen, geeft my een goed denkbeeld van hare vrouwelyke handigheid, *Burg.* 93. Alle vereischten te bezitten, die zij maar verlangen kon: handigheid in 't werk, keurige netheid, een vlugen aard *enz.*, *K. Zev.* 4, 195. Met hoeveel eenvoudigheid en gemeenelui's handigheid wij het oude grootje ook hadden bijgestaan in het snijden van snijboonen *enz.*, BEETS, *C. O.* 335. Wat hem vooral in het Romeinsche krijgsvolk navolgenswaardig scheen, was hun veldarbeid, hun ... handigheid in het delven, graven en verschansen, FRUIN, *Tien J.* 91.

Wanneer geen peinzing nog beraet,
Maer fluxe handigheid vereischt wordt tot de daet.
F. v. HOOGSTRATEN, *Voorh. d. Z.* 40 (aangeh. bij HUYDEC., *Pr.* 1, 386).

— Zeer ongewoon als eene benaming voor: (het) kunstig handwerksbedrijf, (de) kunstnijverheid (abs-

tract en concreet). || Hy wordt, door haar (*de weelde en hare gerieflijkheden*) te beminnen, de edelmoedige belooner der nyvere handigheid; Kunsten en Weetenschappen staan in eene dierbaare betrekking tot hem, *Leev.* 2, 314.

2) Behendigheid, in gunstigen en in ongunstigen zin; eigenlijk en figuurlijk. Verg. *Handig* in de bet. I, I, A, 2, *b*) en 4). || Zy (wist) ... spadille in haar schoot te laaten glyen, en daar na met een vaardige handigheid by haare overige kaarten te vleien, v. EFFEN, *Spect.* 7, 31. Een *spiritus*..., die, in zijn glas geplengd Met handigheid, hem tot bezinning brengt, STARING 2, 30. Van het door Adam's handigheid behouden gebleven geld, worden wat kleederen gekocht, BUSKEN HUET, *Rub.* 168. Hij had het (*een winkelhaak in zijne pantalon*) zoo haast niet gezien of hij wierp er met veel handigheid zijn zijden zakdoek over, BEETS, *C. O.* 28 (zie ook 77).

— *De handigheid hebben* (*om*): de behendigheid hebben (om); zoo handig, zoo bij de hand, zoo verstandig enz. zijn (van te). || Hadden de Hermaeles de handigheid om Sophie Roselaer tot peettante te verkiezen? BOSB.-TOUSS, *Maj. Frans*, 97.

B) Concreet, met mv. en verkl. Eene met bekwaamheid, bedrevenheid of vaardigheid volvoerde daad; een handig bedrijf. || Misschien is daar (*te Kopaf, onder Nieuwolde*) ook eens zoo'n bloedige handigheid (*het vaardig dooden van een inbreker*) bedreven, LAURILLARD, *Sch. R.* 219.

II) Van *Handig* in de bet. I, II, A). Geschiktheid voor het gebruik met de hand; gemakkelijkheid, gemak in 't gebruik.

HANDIJDELING, znw. vr. Van *Hand* in de bet. I, I) en *IJdeling*, lediging, ledigmaking. Verouderde rechtsterm. Zie de aanhaling. || Handijdeling is de betaling, welke uit hoofde van eene bezetting op gereede penningen geschiedt door dengene, onder welken die berustende zijn, aan hem, wien dezelve bij vonnis van schepenen worden toegewezen, HOEUFFT, *Bred. T.* 230.

HANDIJZER, znw. onz., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *handeisen*; ofri. *hond-, handirsen*, mnd. *hantisern*, mnl. *hantiser*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *IJzer*, stuk of staaf ijzer, of ijzeren voorwerp (bout, ring en derg.).

1) IJzeren staaf die, gloeiend gemaakt, bij een godsoordeel gebruikt werd om iemands schuld of onschuld te doen blijken. Zie NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 438. || Hand-ijser. *Ferrum ignitum quod quis manibus gestat.* vide vier-or-deel, KIL.

— *Een* (*heet*) *handijzer* (*om aan te gaan, om aan te tasten*) wordt gezegd met betrekking tot eene onaangename, eene netelige, eene hachelijke zaak en derg. Daarnaast heet het reeds van ouds en zoo goed als uitsluitend *Een* (*heet*) *hangijzer* (*om* enz.), welk *hangijzer* men als een dial. *hangd-ijzer* voor *handijzer* heeft willen beschouwen. Daar zich evenwel in deze spreekwijze *hangijzer* volkomen ongedwongen laat verklaren (zie HANGIJZER) en bij schrijvers die *hangd* en *hangde* voor *hand*, *handen* bezigen (BREDERO b. v.) de vereischte vorm *hangdijzer* niet gevonden wordt, zal *hangijzer* hier wel het ware zijn. Nochtans heeft reeds HAMCONIUS de spreekwijze met de Ofri. heetijzerproef in verband gebracht; verg.: „*hinc* (t. w. *van 't godsoordeel met het* Handirsen) *est quod rem duram aggredi vulgo dicatur*: Tis en Handyrsen oen de Gæen" (*Frisia*, a°. 1609, blz. 84); maar het laat zich niet beslissen of deze schrijver de spreekwijze werkelijk zoo kende of dat hij haar ten behoeve van zijne verklaring heeft gewijzigd. Heeft hij dit laatste niet gedaan, dan is zijne mededeeling de oudste bewijsplaats voor de lezing *'t Is een* (*hee*) *handijzer*. Voor het hedendaagsche Friesch ge WALING DYKSTRA (*Uit Friesland's Volkslev.* 2, 327 *b*) *It is in hângizer om oan te gean.* — HOEUFF *Oud-Friesche Spreekw.* 143, door HARREBOMÉE 215 *b* voor de lezing met *handijzer* aangehaald, w wijst naar hetgeen men bij HAMCONIUS leest.

2) Kort breekijzer. || Het handijzer ... heeft een korten dikken steel en een breed blad, dat v onderen eenigzins scherp is, even als een beitel. I dient even als het breekijzer om af te breken, de kan met eene hand geregeerd worden, MOSS *Het Schip*, 130.

3) Handboei; in 't mv.: een stel —, een pa handboeien. Verg. *Halsijzer* (in kol. 1676) *Voetijzer*. || Hand-ijsers. *Manicae*, KIL.

HANDINSTRUMENT, znw. onz.; mv. -e Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Instrument*. Het ee of andere stuk klein gereedschap. || Indien hy h met een houten hant-instrument .. geslagen heef dat hy gestorven zy, een dootslager is hy, *Nam* 35, 18.

HANDJEBAKKEN — HANDBAKKEN —, on zw. ww.: *hand(je)bakte*, *gehand(je)bakt*; zoo go als alleen in de onbep. wijs gebruikelijk. Uit *Ha* in de bet. I, I) in den vorm van het verkleinw., *bakken*, waarschijnlijk een klanknabootsend woo voor: klappen, slaan (verg. *plakken* in *handjeplakken*). Zijne eigene vlakke hand met luiden slag of in de vlakke hand van een ander persoon klappe slaan. Als tijdverdrijf (zie de aanhaling en ver HANDJEKLAP), of (bij veekoopers enz.) gedurend het dingen over een koop, als voorbereiding op d *toeslag* (en vandaar figuurlijk: transigeeren; MOLEMA 145*a*).

't Was vreemd wat Thetys en wat Amphitrite deê
Met haer gespelen, in de sporelose Zee,
Hoe soet sy lobberden, hand-backten, speelden, songen
De baren selfs om 't Schip van groote blijdschap sprongen
STARTER 232.

HANDJEGAUW, znw. gemeensl.; in 't m ongebruikelijk. Nnd. *handkengau* („spitzbube"; *Brem Wtb.*). Van *Hand* in de bet. I, I) in den vorm va het verkleinw. en *Gauw*, bnw. Iemand (kind of vo wassene) die (al te) gauw of vlug met de hande is, die toegrijpt eer het zijn beurt is, die zijn beurt zijn tijd niet af kan wachten; figuurlijk: die voor barig is of overijld te werk gaat. Verg HANDGAUW. Je bent toch een handjegauw. Waarom nu niet no een beetje gewacht, totdat de jongen goed en we in de West is? BEETS, *C. O.* 198.

HANDJEKLAP, HANDJEPLAK HANDJESLAG. Koppeling van *Hand* in d bet. I, I) in den vorm van het verkleinw. en de stam van *klappen*, *plakken* of *slaan*.

— *Handjeklap*, *handjeplak*, *handjeslag* (*geven* of *spelen*. Een spel waarbij men met elkanders hand palmen tegen elkander klapt, plakt, kletst. Verg *klap-in-de hand spelen* hierboven in kol. 1820. *Main-chaude. Iouer à la Main-chaude.* Handtje-klap Handtje-plak. Handtje-klap geven, AUBIN, *Dict. d Mar.* 533. De Matroozen speelen ook by leegty handjeplak, binnen Scheeps boord, MARIN. — *F.* We speelen wy nu best? *L.* Mijn oordeels, handje slach Oft yet wat anders, KRUL, *P. W.* 3, 16. *J.* Speulen daer hangtjeplak? ...; *H.* Neen Boer, dat wil maa zeggen dat ons de Speelders hebben bekoord, v. EL LAND, *Dronke Jaap*, 4. Zy kende geen vermakelyke Tydverdryf, dan met de Dienstboden Handjepla te spelen, *Philanthrope* 1, 131. Wij springen het touwtjen, speelen handjenplak *enz.*, *Wildsc* 5, 138.

Als 't weer tot uitgaan niet bequaam is, ...
Zo speelt men bruidtje, handtjeklap,
Of kraamvrouw geef het kindtje pap (*enz.*).
VINCENT, *Pefroen*, 18.

— In zeker kinderrijmpje. || Handje plak (En een plakje toe)! Ga ter (*of* Ga naar de) markt, Koop (En koop) een koe *enz.* Zie *Baker- en Kinderr.*[4] 2.

Verg. Zuidndl. *plakkenhandjes doen:* in de handjes klappen (DE BO[2] 751 *b*).

HANDJEPLAK. Zie bij HANDJEKLAP.

HANDJEPLAKKEN, onz. zw. ww. Hetzelfde als HANDJEBAKKEN (zie ald.).

HANDJESLAG. Zie bij HANDJEKLAP.

HANDJEVOL, znw. onz. (hoofdtoon op de eerste lettergreep); het mv. ongebruikelijk. Eene koppeling van *handje* (verkleinw. van *Hand* in de bet. **I**, 1) en het bnw. *vol*, ontstaan uit de uitdr. *een handje vol* toen daarin, bij oneigenlijke toepassing, de hoofdtoon niet meer op het bnw. maar op het znw. werd gelegd. Eene zeer geringe hoeveelheid, een zeer gering aantal of getal enz. (de letterlijke beteekenis is: minder nog dan hetgeen eene hand vult; niet eens datgene wat, of zooveel als, eene hand vult; schraal eene hand vol). || Ze ... vindt tot heur leger geen handtjenvol blaân, BILD. 1, 97. Het handtjenvol zeeschuimers onder Lumei, BILD., *Br.* 4, 55. Die lelijke Franschen! . . Hoe wisten hunne dertig Millioenen ons uit te kleeden — Ons! handjenvol menschen! STARING 1, 159. Zoo lang als het zeil bijstaat, is alles stijf en strak door het handje vol wind dat er in staat, WERUM. BUNING, *Marinesch.* 52.

Aanm. Het mv. *handje(n)vol* behoort natuurlijk bij de oorspronkelijke uitdrukking (*een*) *handje vol* en ware dus beter niet aaneengeschreven. || Daar, waar niet dan by handtjensvol een slecht gescherpte zicht airen snijdt en niet maait, BILD., *Br.* 5, 279.

HANDJICHT, znw. vr. (zonder mv.). Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Jicht*. Jicht in eene hand of in de handen; handeuvel. || Hand-ghichte, *Chiragra*, KIL.

HANDJUWEEL, znw. onz.; mv. *-juweelen*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Juweel*. Juweel, kostbaar sieraad of versiersel voor de hand. || De Bruyt ... is in alle deelen Gansch çierlick uytgerust met hant- en hals-juweelen, CATS 2, 211 *b*.

Onthoud dit, lieve Ziel, en leer vry milde deelen,
Dat sal u beter zijn als hant- en hooft-Juweelen.
CATS 3, 31 *a*.

HANDKAART, znw. vr.; mv. *-en*. Nhd. *handkarte*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Kaart*, speelkaart. Bij sommige kaartspelen: kaart die men in de hand houdt en niet tegen eene andere verruilt. Anders, en in Zuid-Nederland altijd: hooge kaart, maar niet van de kleur die troef is; bijkaart; alleen in 't mv. gebruikelijk. || 'k En had geen handkaarten. Schoone handkaarten hebben.

HANDKAR, znw. vr., mv. *-ren*; verkl. *-retje*. Nhd. *handkarre, -karren*; verg. eng. *handcart*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Kar*. Kar die door handkracht voortbewogen (geduwd of getrokken) wordt. In Noord-Nederland: tweewielige kar met twee „boomen" en met zijplanken; in Zuid-Nederland: tweewielig stel met één „dissel" en zonder zijplanken (v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 158). Dat de „steekkar" in Noord-Nederland ook *handkar* zou worden genoemd, gelijk men vindt bij v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 176, geldt zeker niet algemeen; het Noordndl. *handkar* is echter volmaakt van toepassing op de *t. a. pl.* afgebeelde „metserskar". || De meesten brachten aarde aan, in manden of op kleine handkarren, CONSC. 1, 284 *b*. De kruiwagen is al lang niet meer het gewone vervoermiddel des kruiers. Veel gewoner is de handkar, LAURILLARD, *Door meer dan één kijkglas enz.* 100.

HANDKARN, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Karn*, karntoestel. Karntoestel dat door handkracht wordt bewogen, bij tegenstelling met een karnmolen voor paardekracht of machinale beweegkracht. Verg. MOLEMA 145 *b*. || Melkmouwen, tobben, emmers, handkarnen enz., BERKHEY, *N. H.* 9, 24 (zie ook 9, 393).

HANDKEER, znw. m.; het mv. ongebruikelijk. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Keer*, voor: keering, omdraaiing. Benaming voor iets van de allergeringste waarde of den kortst mogelijken duur. Verg. kol. 1779.

— *Geen handkeer waard.* || Nietighe beuzelinghen, die gheen hand-keer waerdigh en zijn, DE BRUNE, *Bank.* 1, 168.

— *In* of *met een handkeer:* in een oogenblik, een oogwenk, een ommezien. Verg. HANDDRAAI. || Daer ... een on-eerlick vat, met een hand-keer, tot een vat ter eeren wert verheven, DE BRUNE, *Bank.* 2, 107. Doch in een handkeer, gaat die ziedende drifticheid over, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 107. Stof ..., 't welk ... in een handkeer, door de wint ... verstroit was, 1, 295.

HANDKETEL, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Ketel*. Handzaam slag van melkketel in de boerderij (Friesland). || Aden, Emmers, Handketels (enz.).

HANDKIJKEN, znw. onz. Koppeling van *Hand* in bet. **I**, 1) in den 4[den] nv. en *Kijken*, onbep. wijs. Het kijken in de hand, het beschouwen van de lijnen in de handpalm tot waarzegging. Verg. kol. 1751. || Waarzeggen en handkijken, TER GOUW, *Volksverm.* 656.

Afl. *Handkijker, -kijkerij* (zie die woorden).

Samenst. *Handkijkkunde: „Chyromantia"*, CHOMEL 1000 *b*.

HANDKIJKER, znw. m.; vr. *-kijkster*; mv. *-s*. Van *Handkijken* (zie ald.) met *-er*. Mnl. *hantkiker*. Waarzegger uit de lijnen van de hand. Verg. nhd. *handgucker*. || Hand-kijcker, hand-besiender. *Chiromantis*, KIL. — Aen waerseggers ofte hant-kijcksters raet te vragen, CATS 2, 157 *a*. Sterregissers, Handkijkers, ..Droomers, OUDAAN, *Agrippa*, 261. Tegens de Handkijkers en Waarzeggers, *Handv. v. Amst.* 576 (*Opschrift*). Handkijkers en Horoskooptrekkers, CHOMEL 1000 *b*.

HANDKIJKERIJ, znw. vr. Van *Handkijken* met *-(e)rij*. Het bezien van de lijnen der hand tot waarzeggerij. Verg. mnd. *hantkikinge*. || Raedt van Waer-Segghers, handt-kyckerije ende dier-ghelijcke sorte van Duyvelsche consten, WOLSCHATEN, *De Doodt verm.* 164. De Chiromancy, of de handkykery, v. EFFEN, *Spect.* 1, 183. De ... handkijkerij (werd), in de 2e eeuw na Christus, door Artemidorus tot een formeel systeem verheven, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 258.

HANDKITTEL, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **I**, 1) en *Kittel*, voor: (aangename) kitteling. Schertsende benaming voor: steekpenning, fooi. Verg. kol. 1792. || Als gy u dingen met glans en belul hebt gedaan, Zal'er voor ider een hand-kittel met een vette mond op staan, *Gew. Weuw.* 3, 8.

HANDKLAPPEN — HANDE-, HANDENKLAPPEN —, onz. zw. ww.: *hand(en)klapte*; *gehand(en)klapt*. Koppeling van *Hand* in de bet. **I**, 1), al of niet in den vorm van het mv. en *Klappen*. In (*of* met) de handen klappen, van blijdschap of tot toejuiching (zie kol. 1781); verg. nhd. *händeklatschen*,

händeklopfen, mnl. *hantslaen*, *-slagen*. || Zoo zy om haer overhand Vast juicht en handklapt onbezonnen *enz.*, DE DECKER 2, 285. Is dit uw nageslacht, ... Dat handeklapt als 't in verfoeibre listen Den gaauwsten zelf den schandprijs mag betwisten? POTGIETER 9, 137. Dan viel vader en zoon elkaar luidjuublend in de armen, Wijl Kato ..., handklappende, schokte van 't lachen, v. BEERS 2, 243.

Juicht, o volken! juicht;
Handklapt, en betuigt
Onzen God uw vreugd.
Psalmber. 47, 1.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. Hetzelfde als *Handgeklap* (zie ald.). || Zijn handenklappen wordt handenwringen, TEN KATE, *Job*, 74.

HANDKLAVIER, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Klavier*. Aan een pijporgel. Een der klavieren voor de handen, *manuaal*; in tegenstelling met het *voetklavier* of pedaal. || Van den aanleg eens Hand-Claviers, *Handw.* 20, 7 (*De Orgelmaaker*). Het panneel onder de hand-Clavieren, 20, 95.

HANDKLOK, znw. vr., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Klok*. Zware handschel. || De voorste priester ... hield eene zware handklok en klopte er zoo hard mede, dat *enz.*, CONSC. 3, 247 *a*.

HANDKOFFER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Koffer*. Koffer die aan de hand gedragen kan worden; kleine, draagbare reiskoffer. || Een der reizigers ... met een klein handkoffertje, TEN BRINK, *Rom.* 4, 41. Een paar groote handkoffers en reisdekens, GOEKOOP-DE JONG, *H. v. Suylenb.*[1] 1, 86.

HANDKOUD, bnw. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Koud*, bnw. Van de niet zeer felle koude die men (alleen nog maar) aan de handen gewaar wordt, b. v. de eerste najaarskoude. || 't Is handkoud vandaag. 't Begint al handkoud te worden.

HANDKRAAN, znw. vr.; mv. *-kranen*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Kraan*, hijschtoestel. Kraan die door handkracht (niet door stoom, electriciteit enz.) bewogen wordt.

HANDKRACHT — HANDENKRACHT —, znw. vr. (zonder mv.). Uit *Hand* in de bet. **I**, I), al of niet in den vorm van het mv. en *Kracht*, meer bepaald in den zin van: beweegkracht. Kracht, beweegkracht, door de hand of de handen uitgeoefend of voortgebracht, bij tegenstelling met paardenkracht, stoomkracht en derg. Ongetwijfeld een woord van den nieuweren tijd, en niet één met het gelijkluidende, maar niet volkomen gelijkbeteekenende Ogerm. woord os. *handkraft*, ags. *handcræft*, eng. *handcraft* (daarnaast het jongere *handicraft*), mnl. *hantcracht*. || Haksel- en stroosnijders voor handkracht. — Het (*een scheepgevaarte*) bestond uit twee aan elkander gekoppelde schuiten, met raderen tusschen beide, die met handenkracht gedraaid het gevaarte voortbewogen, FRUIN, *Beleg v. L.* 122.

HANDKRUIK, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Kruik*. Steenen of tinnen heetwaterkruik tot verwarming der handen (in de handmof). Verg. HANDPLESCH.

HANDKRUIS, znw. onz.; mv. *-kruizen*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Kruis*. Soort van kruk met vier handvatten (aan werktuigen).

HANDKRUK — gewestelijk HANDKRIK —, znw. vr., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Kruk*.

1) Steunstok voor gebrekkigen enz. || Daar gaat de kranke jongeling ...; hij leunt op het handkruksken, CONSC. 4, 105 *a*. Houten krukken van alle grootte: ... kloeke, zware manskrukken ... d korte handkruk van den grijsaard ... dunne kinde krukjes, LOVELING, *Sophie*, 94. Ik heb alle moei om met mijn handkrukje langs den eenen, e ondersteund door den coadjutor ... langs den ander kant tot aan mijn bed te geraken, 188.

2) Greep voor de hand aan eene kraan, ee graszeis enz. || Men (opent) langzaam de ... veili heidsklep met de handkruk *b*, v. D. BOSCH, *Stoom* 210. De gewone zeen heeft één, de zwaaiboo twee handkrikken, BOEKENOOGEN 289.

HANDKUS, znw. m., mv. *-sen*; verkl. *-* Nhd. *handkuss*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Kus*

1) Kus op de hand van een ander persoon gedruk In 't algemeen, als een vorm van liefkoozing; in h bijzonder, een teeken van eerbied, van hulde (zie k 1762 en verg. *hantkussing* bij STALLAERT). || De g woonte van 's Vorsten hand te kussen, is aan byna al hoven van Europa in gebruik, maar voor al in Spanj Napels enz., alwaar de voornaamste Heeren, b groote plechtigheeden, by den Koning ter Handk worden toegelaaten, CHOMEL, *Verz.* 2789 *b*. Ree voelt zij zich ... Een kus- een zachten handk geven, TOLLENS 11, 38. Handkus en knieval e groet, v. ZEGGELEN 4, 94.

2) Een kus op de eigen rechterhand gegeven e aan een ander persoon vervolgens als 't ware toeg worpen; kushand. || Men groette in de allerondst tyden de zon, maan en starren met een handkus CHOMEL, *Verz.* 2789 *a*. Met een handkus draait hij zich om, en is weder de deur uit, v. BEERS 2, 234 U zwaai ik ... een warmen handkus toe, DE MONT *Loreley* 119.

't Vaarwel en 't afscheid joelt en schatert langs de stranden...
De doeken zwaaijen; groet en handkus, 't luid hoezee
Verzelt hun uittogt langs de duinen en de reê.
TOLLENS 5, 101.

HANDLANGER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*; vr. *handlangster*, mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *handlanger*. Samenstellende afleiding van *Hand* in de bet. **I**, I) en *Langen* met *-er*, ontstaan uit of naar aanleiding van de uitdrukking *de hand langen* (zie boven kol. 1782). Iemand die de hand tot hulp, tot bijstand, langt of reikt.

1) Eigenlijk. Iemand die, door 't verrichten van ondergeschikten arbeid met de hand, een ander hulp verleent.

a) In verschillende algemeene toepassingen. || Zijn wapendrager, ... die met zoo'n handlangertje, ... zijn' rok uitklopte en zijne schoenen schoonmaakte, FOKKE, *B. R.* 2, 208. (*De heelmeester*) ... beloofde spoedig terug te komen met een vigilante en een zijner handlangers, *K. Zev.* 3, 321.

— Min of meer als een titel. || Mertodikromo, inlandsch handlanger bij den geneeskundigen hospitaaldienst (*in Ndl. O.-Indië*, 1898).

b) Als naam voor een helper bij allerlei ambachten en bedrijven. || Arbeider. Fra. *Manœuvre, manouvrier*.... Ook *handlanger* genaamd, v. BOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 12. — Als men dreze kluiten (*tlei*) bereid heeft, worden ze door een handlanger gebragt by den Pottedraaier, BERKHEY, *N. H.* 2, 279. Een ... Werkman, die ze (*de turf*) ... van den bodem afsteekt, en dadelyk omkeert; wanneer de Turf terstond door handlangers afgehaald en te droogen gezet word, 2, 579. In de ... Vuilsteeg (*nabij de vleeschhal*) (woonden) ... vele Handlangsters (Penswijven), van ouds Wammescrobsteren genaamd, v. D. MONDE, *Beschr. v. Utr.* 1, 113. Een ploeg bekwame werklieden (*straatmakers*) ..., bestaande uit een straatmakersbaas, 8 straatmakers en 8 handlangers, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 1, 392.

Dat drie handlangers 50 vierk. el keistraat per dag opnemen, *Ald.* Een geoefend steenhouwer ..., twee ... werklieden ... en twee handlangers, 1, 423. Bij grootere (*te smeden*) voorwerpen heeft men buiten den smid of meester ... nog één, twee of drie gezellen of handlangers als voorslagers... noodig, welke *enz.*, KUYPER, *Technol.* 1, 185.

c) In het krijgswezen. — *α*) Helper bij de bediening van het geschut die niet tot het wapen der artillerie behoort. Oorspronkelijk werden daartoe matrozen gebezigd (vandaar de oude naam: Bootsgezellen van het geschut); later — en ook tegenwoordig nog — infanteriesoldaten. || Hand-werkers of Handlangers van de Artelerye: ... Sie Bootsgesellen van het Geschut, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 286 *a* (verg. *a. w.* 91 *a-b*). — Het stelsel, van handlangers aan de artillerie toe te voegen, kwam nu (*omstreeks 1674*) in zwang. Zij en de timmerlieden werden slechts in oorlogstijd opgeroepen en in dienst genomen, KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 13. Elke kompagnie ... was (*sedert 1677*) ... samengesteld uit 6 edellieden ..., 6 eerste en 12 gewone timmerlieden ..., 6 korporaals ... en 30 konstapels ... en eindelijk 6 korporaals ... en 108 handlangers..., die de matrozen vervingen, 3, 16. — De wacht in de lunet ... bestond, behalve drie kanonniers en twee handlangers ter bewaking van een houwitser (*enz.*), ... uit honderd man, BOSSCHA, *Beld.*[2] 3, 601 (a°. 1832). De hoogste lof komt toe aan de kanonniers en hunne handlangers, 3, 606. De handlangers (*op de citadel van Antwerpen*) ... waren twee compagniën infanteristen van de Negende Afdeeling, *Ald.*

β) In ruimer toepassing ook wel op aan de geniesoldaten toegevoegde „werkers". || Handlangers. Manschappen van de infanterie, die hetzij bij de artillerie worden ingedeeld ..., hetzij bij de mineurs of sappeurs om deze in hunnen arbeid te ondersteunen, LANDOLT 1, 223.

γ) Aan boord. Schepeling (matroos) die bij de bediening van het geschut moet helpen; voorheen ook *Bediende* genoemd. || Dat op het Retourschip de Valck, onlangs onder de algemeene benaming van Ambagts-Lieden, zyn bescheiden geweest, twee Kanonniers, één Handlanger, en één Bombardier, *Staat d. Gener. Ned. O.-I. Comp.* (a°. 1791), 2, 40. Dat de Handlangers de Praemie van Matroozen genieten (zynde het alleen eigentlyk gezegde Ambagts-Lieden die zonder Praemie vaaren), *Ald.* Dat ... de Kanonniers, Handlangers en Bombardiers, (*voortaan*) by hunne juiste benaamingen op de monsterrollen worden gespecificeerd, *Ald.*

2) In oneigenlijke toepassingen. Iemand die een ander, hoe dan ook, behulpzaam of van dienst is.

α) Zonder eene bepaald ongunstige bijbeteekenis, ja zelfs wel in stellig gunstigen zin, ofschoon altijd een ondergeschikt helper aanduidende. || Eerst meende ik op eene geleerde vrouw te moeten verlieven; die mijn handlanger in de kunst zoude kunnen zijn, *Wildsch.* 1, 323. Dan lach ik wat met alle dagbladredakteurs en hun handlangers *K. Zev.* 4, 287. „'t Lot is voor de gelukkigen", en die gelukkige vrouw is de handlangster van den rijfelaar, TER GOUW, *Volksverm.* 451. Een zeeschuimer is zijn handlanger, een bandiet zijn maarschalk (t. w. *van Karel van Egmond*), BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 629.

b) Vaak als eene verachtelijke benaming voor iemand die zich leent, zich vinden of koopen laat tot hulp of medewerking in eenig heimelijk of boos [illegible] eenige kwade praktijk en derg. Vandaar de beteekenis die het woord, absoluut zelden heeft. || Aanbrengers, drempellangers der boosheid, *Blank.* 3, 245. Neen! deze School (t. w. *de Leidsche hoogeschool*) kon voor geenen Napoleon slaafsche afhangelingen of handlangers van zijne willekeur kweeken, V. D. PALM, *Red.* 4, 186. Een tusschenpersoon ..., belast met het overbrengen van des Hoofdschouts bevelen aan de geheime handlangers der Justitie, V. LENNEP, *Rom.* 3, 190. Des bedriegers handlanger, 5, 143. Die echtgenoot ... zou ... een handlanger der Fransche Vorsten zijn, CONSC. 3, 148 *b*. Meent gij, dat ik bij deze misleiding uwe handlangster zal zijn? BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 178. Een der arbeiders van zijnen mededinger ... bevond zich in eene gemoedsstemming, om hem een voortreffelijke handlanger te worden, SLEECKX 16, 49. Dezen laatsten, lagen smaad van den handlanger des verdrukkers, LOVELING, *Sophie*, 466.

c) Niet dan bij uitzondering in eene eenigermate verhevene beteekenis. || Gij, wijzen, die den God van Epidaurus (*Asklepios*) huldigt! Handlangers der natuur! HELMERS, *Nag. Ged.* 1, 14 (*tot de geneeskundigen*).

Afl. (in de bet. 2, *b*) *Handlangerschap* („Diensten van laagheid en vleijerij, *handlangerschap* van wreedheden en gruwelen", V. D. PALM, *Sal.* 6, 59).

Samenst. (in de bet. 1, *c*, *α*) *Handlangersstelsel* („Creutznach (toonde) een warm bestrijder van het *handlangersstelsel* te zijn", KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 108).

HANDLANTAREN — -LANTAARN —, znw. vr.; mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *handlaterne*. Lantaren die men in de hand kan dragen; draagbare lantaren. || Handlantaaren, met een Kaars daar in, om omtrent den Brand lopende mee te lichten, *Handv. v. Amst.* 847 *b* (*inventaris van een spuitenhuisje*).

HANDLAP, znw. m., mv. *-pen*; verkl. *-je*. Lap van de eene of andere stof tot bescherming van de hand, in gebruik bij spinners (V. DALE[4]), metselaars (V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 133), enz. Verg. HANDLEDER (in de bet. 1).

HANDLEDER — -LEER —, znw. onz.; mv. *-leders*, *-leeren*; verkl. *-tje*, mv. *-s*. Leder of leer (lederen lap of strook) voor de hand.

1) Lederen lap tot bescherming van de hand (handpalm) bij het aanvatten van stekelige gewassen (*Taalk. Mag.* 4, 679), en in gebruik bij handwerkslieden van verschillende ambachten (zie V. DALE[4]; voor metselaars: V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 133; 134). || Spanriem, ... Klopscheenen, ... Likhoud, ... Handleer, ... Priem, LA CROIX, *Gew. Adv.* 37 (*gereedschappen van een schoenmaker*).

2) Lederen handvat aan een koffer, een kalkbak en derg. || Handleder ... eene soort van oor aan het achterberd van den mortelbak, V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 134.

HANDLEENING, znw. vr.; het mv. komt niet voor. Leening van de hand: bijstand, tegemoetkoming, ondersteuning. Verg. *de hand leenen* in kol. 1782, en *handreiking* (zie ald.).

1) Eigenlijk. || Angeline ... staet op, ... en wandelt over de kamer al of haer niet het minste deirde, en dit zonder imands handleening of hulpe, *Lev. v. Fr. Taffin*, 239.

2) Figuurlijk. || Dat wy enichzins bequaam zijn van naturen, om zijn (*Gods*) gheboden (dog niet zonder zijn handlening) te onderhouden, SPIEGHEL 251.

HANDLEIDING, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Nhd. *handleitung*; mnl. *hantleidinge*. Eigenlijk: leiding bij of met de hand; die eigenlijke beteekenis vindt men nog in het Mnl. (*enen hantleydinge doen*), doch sedert niet meer.

1) Abstract. Onderrichting, terechtwijzing, voorlichting. || Jan Vos ..., van een vurigen geest, en,

zoo het hem aan opleg en handleiding ontbrak, toch met eenen Dichterlijken aanleg geboren, BILD., *Bydr. Tooneelp.* 13. De schrijver is ook nog maar een aankomeling in de kunst; hij heeft handleiding en aanmoediging noodig, KINKER, *D. en O.* 123. Groote diensten ..., zoowel door 't geen zij zelve verricht hebben, als door de handleiding die zij gaven aan de soldaten in 't vervaardigen en gebruiken van schanskorven, BOSSCHA, *Held.*² 3, 585.

2) Concreet, met mv. Middel tot onderrichting enz.

a) In het algemeen. || Deeze regels zijn, voor 't minst, eerste handleidingen, *Wildsch.* 5, 12.

b) Geschrift (boekwerk) tot onderrichting of voorlichting. Sedert de vorige eeuw zeer gebruikelijk als boektitel, in den zin van: „hulpmiddel", „leiddraad", „wegwijzer", *tot* iets of *tot* de kennis van iets, *bij* of *voor* de beoefening of uitoefening enz. van iets, *voor* den beoefenaar of uitoefenaar van iets. || Handleiding tot de schrijfkunst; — bij het Catechisatie-onderwijs; — tot de kennis van den Scheepsbouw; — tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht; — voor de beoefening der Engelsche taal; — bij het oogheelkundig onderzoek; — voor den verzamelaar van vlinders; — tot stemvorming en vloeiend spreken. — Korte handleiding tot het doen van godgeleerde oeffeningen (a⁰. 1750). Nieuwe handleiding tot de manier van brievenschrijven (a⁰. 1770). Chronologische handleiding tot de beoefening der Nederlandsche letterkunde.

HANDLICHTEN, onz. zw. ww. (alleen in de onbep. wijs?). Koppeling van *Hand* in de bet. I, 1), in den 4den nv. enk., en *Lichten*, oplichten, opheffen. Het (op)lichten van de hand, t. w. het af- of wegnemen van de hand van eene zaak, genomen als zinnebeeldige uitdrukking voor het opheffen, het op doen houden van een beslag, een recht en derg. op iets (verg. VERDAM 3, 93; 4, 480; STALLAERT 1, 556 *a*; ook hierboven kol. 1790, en voorts fra. *lever la main*, *donner main levée*, *accorder la main-levée*).

Het opheffen van een (gerechtelijk) beslag; vandaar: het teruggeven van het beslagen goed; ook: het afstand doen van goederen. Zie HANDLICHTING A, 1). || Hand-lichten. Fland. *Dimittere vel restituere alicui rei possessionem*, *cedere bonis*, q. d. *manum levare*, KIL. (ook nog door SCHUERM. vermeld).

HANDLICHTING, znw. vr.; mv. (zie de bet. A, II, *a*) *-en*. Mnl. *hantlichting* (STALLAERT). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Lichting* (of van *Handlichten* met *-ing*?). Het lichten (in verschillende opvattingen) van de hand.

A) De lichting, het oplichten van de hand, t. w. het afnemen van de hand van iets of iemand, genomen als zinnebeeldige uitdrukking voor: opheffing, d. i. het doen ophouden, van eenige machtsoefening over die zaak of dien persoon.

1) Figuurlijke benaming voor de opheffing van een beslag; vandaar: teruggaaf van het in beslag genomene. Bij STALLAERT 559 *a*: „opheffing, afstand van een gerechtelijk beslag, van eene panding, van eene uitgewonnen bezitting, van eene terugvordering, fra. *main-levée*". || Hand-lichtinghe. *Restitutio possessionis bonorum a fisco occupatorum; acquisitio possessionis*, KIL. Hand-lichtinghe doen. *Cedere bonis*, *Ald.* Handligting (ontslag), *Release*, SEWEL. — Dat de Koning handlichting zou doen van de scheepen en koopmanschappen in Vrankryk beslaagen, *bij* BRANDT, *De Ruiter*, 121 (handlichting verleenen, *a. w.* 119). Zijne erfgenamen, die handlichting erlangden van zijne verbeurdverklaarde goederen, BAKH. v. D. BRINK, *Stud.* 1, 305.

II) Als in Noord-Nederland nog gebruikel rechtsterm. Figuurlijke benaming voor de opheff van de ouderlijke macht of der voogdij; opheff der minderjarigheid.

a) In het algemeen. || De onbestorven kinde werden mondig door huwelick ofte hand-lichtin de welcke geschied of in rechte, of stil-zwijghen te weten zoo wanneer eenig kind werd toe-gela op sich selve te woonen ende neeringe te d DE GROOT, *Inl.* 1, 6, § 4. Ten tweden, gera de onbestorven kinderen uit de magt van h Ouders door handligting, of uitset, en niet all door handligting die duydlijk en uitdruklijk geschi ... maar ook door stil-swijgende toelaten: ge *enz.*, S. v. LEEUWEN, *Rooms-Hollands-Regt*, I, § 5. Handligting ... is ... het middel, waard een minderjarige óf geheel óf gedeeltelijk aan minderjarigheid en aan hare regtsgevolgen ontt ken wordt, OPZOOMER, *Burg. Wetb.* 2, 294. er twee soorten van handlichting bestaan, de meerd jarigverklaring of *venia aetatis* .. en de beper handlichting, ASSER, *Handl. Burg. Recht*, 1, 4 Deze handlichting (*de meerderjarigverklaring*) wo verleend door den Hoogen Raad, 1, 428. Gaat n het verschil tusschen de beide handlichtingen dan trekt het de aandacht dat *enz.*, 1, 433. Van handligting, *B. W.*, B. I, Titel XVII. D handligting kan de minderjarige meerderjarig w den verklaard, of kunnen aan hem bepaalde regt van meerderjarigheid worden toegekend, *B. W.*, *a.* 4 Alle handligting in dezen titel vermeld, ... m openbaar bekend worden gemaakt, *B. W.*, *a.* 48

b) Bij beperking. De toekenning van een of m bepaalde rechten van meerderjarigheid; juister *perkte handlichting* genoemd, doch in de wandeli de beteekenis waarin het woord ook zonder dat te voegsel wordt opgevat (de „onbeperkte" *handlichti* heet immers gewoonlijk: meerderjarigverklaring). Beperkte handlichting. Het verzoek tot verkrijgi dezer handlichting wordt ... gedaan door den minde jarige, mits deze den vollen ouderdom van achttie jaren hebbe bereikt, ASSER, *a. w.* 1, 430. Gevolg der beperkte handlichting, 1, 431. — Handligting waarbij aan eenen minderjarige bepaalde regten v meerderjarigheid worden toegekend, kan, wanne de minderjarige den vollen ouderdom van achttie jaren heeft bereikt, op zijn verzoek, door den kanto regter worden verleend. Tegen den wil van dengen der ouders, die de vaderlijke magt uitoefent, word zij niet verleend, *B. W.*, *a.* 480 (*gewijzigd*). Alm Wij in overweging genomen hebben, dat het wensch lijk is wijziging te brengen in de bepalingen va het Burgerlijk Wetboek over de beperkte hand ligting, *Wet v.* 4 Juli 1874, *Stbl.* 91 (*aanhef*).

c) *Handlichting* (in de bet. *a* of *b*) *verkrijge* (*B. W.*, *a.* 474; 484); *verleenen* (*a.* 482); *b komen* (*a* 483; 1482). *Afkondiging*, *intrekkin der handlichting* (*a.* 486).

B) Lichting van de hand in den (figuurlijken zin van: het minder zwaar doen zijn, of doen g voelen, van een druk (verg. *de hand lichten* e *zwaren* in kol. 1790). In de aanhaling in toepassin op het niet streng ten uitvoer leggen van (ha „lichten van de hand" met) verordeningen en derg. Toen gij u verbondt, ondanks het recht van hand lichting dat den Hoofdofficieren van Holland gron senteerd was, nooit tot compositie te komen ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 60 (verg. HOOFT, *B* 1, 230).

HANDLIJST, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Han* in de bet. I, 1) en *Lijst*. Dekstuk op de tra leuning (v. KEIRSBILCK, *Timm.* 449). || De hand

lijsten ... zijn bestemd om bij het op- en afgaan de hand tot steun te dienen, BERGHUIS, *Betimm.* 293.

HANDLIS, znw. vr.; mv. *-sen*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Lis*. Lis aan den handteugel (zie eene aanhaling ald.).

HANDLOB. Zie HANDLUB.

HANDLOOD, znw. onz.; mv. *-en*. Eng. *handlead*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Lood*, dieplood. Zie de aanhalingen. || De ligtste looden ... worden gebruikt om uit de hand geworpen te worden, en worden daarom handlooden genoemd, MOSSEL, *Manoeuvres*, 283. De loodlijnen ... zijn van 18 draden voor het handlood, en van 27 draden voor het zware of diep-zeelood, *Ald.* Het looden met het handlood, 284.

Samenst. *Handloodlijn*, lijn die op het handlood gestoken wordt („Gewoonlijk worden de loodlijnen gemerkt als volgt: De *handloodlijn*, op 2 en 3 vadem een reepje leder; op 5 vadem een wit lapje *enz.*", MOSSEL, *Manoeuvres*, 283).

HANDLUB — HANDLOB —, znw. vr., mv. *-ben*; verkl. *-betje*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Lub* of *Lob*, plooisel. Plooisel dat over de hand valt (aan eene mouw). || Handlob, *a Wrist-band*, *a ruffle*, SEWEL.

— In schertsende toepassing. Benaming voor zekere handkluisters. || Handlobben ... twee Cirkel-Vormige Stukken Yzer ... ieder aan een Hengsel, aan de einden van een zeer korten Yzeren Bout... vastgemaakt, dewelke over de Gewrichten der Handen van een Kwaad doener ... worden toegeslooten, BUYS, *Wdb. v. Konst. e. Weetensch.* 5, 60.

HANDMACHINE, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Machine*. Gewone benaming voor eene naaimachine die met de hand gedraaid wordt; bij tegenstelling met eene *trapmachine*.

HANDMANGEL, znw. m.; mv. *-s*. Eng. *handmangle*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Mangel*. Kleerenmangel voor handkracht.

HANDMEESTER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Meester*, heelmeester. Chirurgijn of handarts en evenals dit laatste eene vertaling van gr.-lat. *chirurgus*. || Zy en zoucken niet anders, als wonden en etter-buylen: niet gelijck de hand-meesters om die te genezen, maer veel eer om die altoos bloedigh en ver-ettert te houden, DE BRUNE, *Embl.* 110. Den handmeester of Chirurgijn, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 1.

HANDMEID, znw. vr. Eenmaal bij HUYGENS, in navolging van eng. *handmaid*, vrouwelijke lijfbediende. Verg. bij de aanhaling eng. *God's Handmaid*, *Nature* (uit DAVIES (a°. 1592), *Immort. Soul* 5, 6 bij MURRAY 5, 66 *a*). || Gods hand-meid voeght alom het Goed en 't Cierlick t'samen. Nature past daer op, wy weten 't als ons' naemen, HUYGENS 1, 330 (verg. kol. 217).

HANDMERK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. I, I, B, 2, *b*, *γ*) (zie kol. 1768) en *Merk*. Aangenomen merk of teeken waarmede iemand die de schrijfkunst niet machtig is, zijne hand onder iets zet, en dat — mits behoorlijk gewaarborgd — voor zijne naamteekening geldt. Verg. mnl. *hantgemerc* en *hantgemael* bij VERDAM; STALLAERT op *hantmerck*, alsmede *Nav.* 27, 152. || Dat is zyn gewoon handmerk. *C'est sa signature*, MARIN. — Onderteekent ... met een merck by forme van een kruysken, waer nevens staet: Dit is het handmerk van *enz.*, *uit* a°. 1731 *bij* STALLAERT 1, 559 *b*. De voldaanteekening (*van den postwissel*) behoort door den rechthebbende persoonlijk op het postkantoor te geschieden, Wanneer hij niet kan schrijven, teekent hij met een kruis of ander handmerk, in tegenwoordigheid van twee op het postkantoor bekende getuigen *enz.* (*Op de Noordndl. postwissels*).

HANDMES, znw. onz., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Nhd. *handmesser*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Mes*.

1) Mes dat met ééne hand geregeerd kan worden; een gereedschap van zadelmakers.

2) In Zuid-Nederland (Vlaanderen en Brabant) bij blokmakers of kloefekappers (klompenmakers). Mes met twee handvatten; borstmes (bij timmerlieden: haalmes, snijmes).

HANDMOF, znw. vr., mv. *-fen*; verkl. *-je*. Nhd. *handmuff*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Mof* (van pelswerk). Mof tot verwarming der handen, b. v. ter onderscheiding van *polsmof*. || Het was geen ... nieuwmodisch handmofje van marter of chinchilla ..., maar een degelijke, ruige, ouderwetsche dikke vette mof, BEETS, *C. O.* 151.

HANDMOLEN, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *handmühle*, eng. *handmill*, mnl. *hantmolene*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Molen*.

A) Molen welke met de hand in beweging wordt gebracht.

1) Korenmolen voor handkracht. || Handtmeulen. *Moulin à bras*, PLANT. Hand-molen.... *moletrina*, KIL. — Handt-Molens, Quarens en andere Instrumenten, daer mede syluyden het harde Koorn ... in een seer korten tijdt verbreecken ende malen, *Gr. Placaatb.* 3, 894 *a*. Dat den knecht 't selve (*graan*) soude moghen malen op de handt-meulen diese in huys hadden, PETRI, *Serap. Sterrenh.* 4, 979. Hand-moolen: By ider Compagnie moet 'er een syn, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 286 *a*. Evenmin zal iemand mogen vervaardigen, hebben, gebruiken of vervoeren eenigen quaren of handmolen of ander werktuig, hetwelk bekwaam is, of in het kort bekwaam gemaakt kan worden, tot het maken of breken van graan, *Wet v.* 29 Maart 1833, *Stbl.* 3, *a*. 54. De korenmolenaar (werd) gedwongen zijnen molen te laten stilstaan en het graan op ouderwetsche wijze door handmolens te breken, VISSERING, *Herinn.* 1, 103.

2) Met de hand gedraaid wordend werktuig om verf aan te maken. || De verfstoffen (worden) ... tot een dikke pap of brij gebragt; dit geschiedt bij groote hoeveelheden door kleine handmolens, STORM v. 'S GR., *Bouwk.* 1, 212. De nieuwere handmolens bestaan uit een stel ijzeren cylinders, die door een windwerk met raderen en rondsels tegen elkander gedrukt worden, terwijl *enz.*... De oudere molens bestonden uit een hollen steen, waarin een andere steen wordt omgedraaid, *Ald.*

B) Zeker kinderspeelgoed. Windmolentje waar kinderen mede in de hand loopen (v. DALE[4]).

HANDMORTIER, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. (Verg. nhd. *handmörser*). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Mortier*. Benaming voor zekere lichte (met handkracht verplaatsbare) mortieren; Coehoornmortieren. || De gemakkelijkheid, om het hand- of Coehoornmortiertje overal te gebruiken en spoedig te verplaatsen, BOSSCHA, *Held.*[2] 2, 160. Kolonel ... Martfeldt schreef ..., dat er in het jaar 1758 te Dordrecht, ... honderd nieuwe ijzeren handmortieren van 16 ℔ (13 c.M.) werden vervaardigd naar het oorspronkelijke model „door den generaal Coehoorn te Bergen op Zoom in het jaar 1701 geïntroduceert", KUYPERS, *Ned. Art.* 3, 29.

HANDMUZIEK, znw. vr. en onz. Muziek door middel van de hand of de handen gemaakt. || By montmuzijck verstont hy maetgezangk, by hantmuzijck vingerspel, op tamboeren, cymbaelen, fluiten, en snaeren, VONDEL 6, 323.

HANDNERING, znw. vr. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Nering*: kostwinning; bedrijf. Handwerk, handenwerk tot levensonderhoud. || Ambachten, handtneringhe doende, *bij* STALLAERT 1, 559 *b* (a°. 1606). Haer meeste (*voornaamste*) handtneeringe (*der Baliërs*) is bouwen ende weeven, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 76 *c*.

HANDNET, znw. onz., mv. *-ten*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Net*, vischnet. || Alle soorten van Vischtuig, Zegens, Schakels, Kruisnetten, Fuiken, Gebbens, Laafnetten, Handnetten, *Uit eene advertentie*.

HANDOFFER, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Offer*.

1) Offer met de hand gebracht of geboden.

> Comt onsen God sulck eere geven,
> Als sijnen naem dient toegeschreven.
> Comt aen met u hantoffers reyn.
> MARNIX, *Ps.* 96, 5.

2) Offer dat in eene hand bestaat. || Op hetzelfde proces van afneming berust het hedendaagsche handoffer (*eene rouwplechtigheid*) bij eenige wilde volken, GITTÉE in *Los en Vast*, 1890, 230. Ook bij andere gelegenheden is het handoffer (t. w. *als zoenoffer*) bekend, *Ald.*

HANDOPENING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Opening* (of eene samenst. afl. met *-ing*, gevormd uit de uitdr. (*de*) *hand openen*?). Figuurlijke benaming voor: verlof om (met of in iets) voort te gaan, voort te varen; ontleend aan de uitdrukking *Iemand de hand openen* voor: hem verlof geven om (met of in iets) voort te gaan, voort te varen; het tegenovergestelde van: *iemand de hand sluiten*: hem beletten, de macht benemen of verbieden om (met of in iets) voort te gaan, voort te varen (zie kol. 1779). Verg. HANDSLUITING.

Thans nog alleen in toepassing op: de vrijheid door de landsregeering aan den kerkeraad eener hervormde gemeente verleend om over te gaan tot het beroepen van een predikant. Zie omtrent de bedoeling enz. sommige der aanhalingen. || Dat haar Hoog Mog. handopeninge aan haar gelieven te accordeeren, om na een ander Leeraar om te sien, en... tot desselfs beroepinge te kunnen treeden, *Gr. Placaatb.* 6, 390 *a* (a°. 1722). De Predikant, die, na bekomene handopening, door den Kerkenraad beroepen, en, door den Ambagtsheer, goed- of afgekeurd wordt, WAGEN., *Amst.* 3, 80 *a*. De verordeningen op het verleenen van handopeningen en approbatien, *Besl. v.* 28 Sept. 1814, *Stbl.* 102, 3°. De wijze bij het vragen van handopening, thans gebruikelijk, *t. a. pl.*, 5°. Bij het werk der predikants-beroepingen gaat de handopening vooraf en volgt de approbatie aan het einde, met geen ander doel dan om verwarring en teleurstelling voor te komen met opzigt tot het genot der tractementen en andere voordeelen van 's Rijks wege. Van daar, dat bij die kerkelijke gemeenten wier leeraren geene voordeelen uit 's lands kas genieten, van geene handopening of approbatie sprake is. Door de handopening ontvangen de vacerende of nieuw opgerigte gemeenten de verzekering, dat zij het beroepingswerk kunnen aanvangen en ten einde brengen zonder vrees voor teleurstelling ten opzigte der uit 's lands kas te verwachten tractementen en voordeelen. Door de approbatie *enz., Hand. v. d. St. Gener.* 1855—1856, 2de Kamer, *Bijl.* 212 *a*. De waarborgen, welke ... de handopeningen en approbatien opleveren, *Ald.* De toebereidselen tot de vervulling (*eener predikantsvacature*) ... bestaan allereerst daarin, dat door het classicaal bestuur, op verzoek van den kerkeraad, bij het Ministeriëel Departement aanvrage gedaan om handopening, opdat de voorgenom roeping kunne geschieden met aanbieding v gewone tractement en de verdere voordeele Landswege, OOSTERZEE, *Ned. Herv. Kerk*, 264. het Ministeriëel Departement bezwaren inbrengt het verleenen van handopening, tracht *enz.*, *A*

Samenst. *Handopeningsrecht*, het recht der regeering tot het verleenen van handopening regeling van het regt van collatie, van het be van predikanten en van het zoogenaamde *openingsrecht*", *Hand. v. d. St.-Gener.* 1855— 2de Kamer, 159 *a*.

HANDOPLEGGING, znw. vr.; mv. Nhd. (in de bet. B) *handauflegung*. Het legge de hand of de handen op iets of op iema verschillende opvattingen.

1) Al of niet zinnebeeldige handeling b nemen van bezit, het leggen van beslag en vandaar: bezitneming, beslaglegging enz. Ve *hand op iets* of *iemand leggen* hierboven i 1787. || Arrest ... is een Handtoplegghinghe, by yemandt van de Overheydt verboden wer uyt ofte van sijn plaets te gaen; ten e PECKIUS, *Hand-oplegg. ende Besett.* (vertalin S. v. LEEUWEN), 5. Vindt iemand zijn vee in anders bezit, dan doet hij de aantale met oplegging: met de regterhand de reliquien aanra moet de eigenaar met de linker 't linker oor v dier aangrijpen, NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 35.

2) Plechtige handeling, welke in de R.-K. eene mystiek-symbolische beteekenis heeft (z deeling van den Heiligen Geest) en b. v. ver wordt bij de toediening van het vormsel, de pri en de bisschopswijding; in de Hervormde K is zij, zonder de mystieke beteekenis, gebruikel de bevestiging van een Candidaat tot den He Dienst als predikant eener gemeente. Verg. de legginge van de (*of* der) handen" in *Hand.* 8, 1 *Tim.* 4, 14, en mnl. *hantlegginge* (VERDAM) ook hierboven kol. 1787—1788. || Daar echter predikanten, bij de bevestiging van eenen candi aanwezig, aan de handoplegging deel nemen, i *enz.*, OOSTERZEE, *Nederl. Herv. Kerk*, 273.

HANDPAAL (I), znw. m.; mv. *-palen*. *Hand* in de bet. **II**, II) en *Paal*, staak. Paal een houten hand er aan tot wegwijzer; handw Ook in 't algemeen: wegwijzer. || Daarhen een zeekre weg ...; En een handpaal wijst er he Christus kruis, HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 153.

HANDPAAL (II) — HANDPALE —, vr., mv. *-palen*; alleen in Zuid-Nederland gebr lijk. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Paal*, *pale*, (in Noord-Ndl. manl.), ovenschieter, bakkersch Bij DE BO² 356 *a*: „ovenpaal met een kort h haafken (*enz.*)". Zie ook KEIRSBILCK, *Tim.* 1

HANDPAARD, znw. onz.; mv. *-en*. *handpferd*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Paard*

A) Een paard dat door een, gewoonlijk op ander paard zittend man met de rechterhand den teugel gehouden of geleid wordt.

1) In toepassing op een los, althans een on gespannen paard.

a) In het algemeen. || Van ... het leiden hand Paarden door de Stad, *Hande. v. Amst.* (*Opschrift*). Hand-Paarden moeten geblint *t. a. pl.* (*Kantt.*).

b) Bijpaard, reservepaard. || Voor dit regen ging de Czaer.... Men zag'er by ... ettelyke schö hantpaerden, DE BRUYN, *Reizen* 2, 49 *b*. Een Oo nans van den Prins, die achter hem reed met handpaard, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 106.

— In figuurlijk gebruik, in toepassing op een persoon: noodhulp of iets derg. Aldus in een stuk uit het jaar 1605 (vermeld in *Handel. en Meded. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1895—1896, blz. 161), waar sprake is van eene „belofte als handpaard voogt te wezen".

c) Overdrachtelijk toegepast op een hulptouw op schepen. Zie de aanhalingen. || Somtijds gebruikt men op het kluifhout ook nog een handpaard, om zich bij het vastmaken van het zeil daaraan vast te houden als het hevig slaat. Het is een end tros, dat met een oog om den nok ligt, boven over het kluifhout langs vaart en met eenen hanepoot op de oogbouten van het schild wordt aangenaaid, MOSSEL, *Het Tuig*, 188. Somtijds gebruikt men op de marseraas ook handpaarden, zijnde korte einden lijn van 15 draad.... Zij hangen achter de raas, en dienen, om bij slecht weder in zee zich daaraan vast te houden, 213.

d) Ook: pakpaard. || Handpaerd, *a Led-horse*, SEWEL.

2) Als benaming voor het rechtsche (het *vandehandsche*) paard in een span. || Hand-peerd. *Equus dexter in curru, equus dexterior*, KIL. — Van achter naar voren gezien, wordt in ieder span ... het rechter (paard), vandehandsche of handpaard genoemd, LANDOLT 1, 57.

B) In Zeeland, Zeeuwsch-Vlaanderen en Vlaamsch-België. Benaming voor het linksche (*bijdehandsche*) paard. Zie *Mag. v. Ned. Taalk.* 5, 42 (voor Kadzand), *N. Mag. v. Ned. Taalk.* 2, 213 (voor Zuid-Beveland), *Arch. v. N. T.* 2, 154 (voor Aksel), en voorts DE BO[2] op Handknecht en Handzijde. Verg. hierboven kol. 1770 onder *b*).

HANDPALM — HANDPALME —, znw. vr.; mv. *-en*. Mnl. *hantpalme*. Uit *Hand* in de bet. 1, I) en *Palm*, binnenvlakte van de hand (zie kol. 1750). De binnenvlakte van de hand; als maat: de breedte van de hand aan de binnenzijde, en wel gemeenlijk: de breedte van vier vingers (zie b. v. KIL. op Palme). || De vaten en zenuwen van handpalm en vingers, V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 235. Slagaderen van de handpalm. *Arteriae volae manus*. In de handpalm worden twee slagaderbogen gevormd, 3, 73. — Is dan de hantpalme van Zebah ende Tsalmuna alreede in uwe hant? *Richt.* 8, 6. Sy steeckt hare handen uyt na de spille: ende hare hantpalmen vatten den spinrock, *Spreuck.* 31, 19. Sy breyt hare hantpalm uyt tot den elendigen, 31, 20. De galblaas is in de Koeijen ... omtrent een spanne lang, en op haar breedst een handpalm breed, BERKHEY, *N. H.* 6, 99. Amfyze treedt voor uit, de handpalm voor de lamp, BILD. 6, 451. Het hoofd in de handpalm geleund, POTGIETER 1, 65. Daar meest al de dames hare gehandschoende handpalmen op hare glazen hielden, BEETS, *C. O.* 253.

— Bij BILDERDIJK, om de maat, soms *handenpalm*. || Een rei van Maagden ... slaat . . De ... borst met blanke handenpalmen, BILD. 2, 354 (zie ook 5, 136).

Samenst. *Handpalmboog*, slagaderboog in de handpalm (V. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 74); *handpalmslagader* (*a. w.* 3, 73); *handpalmspier* (*a. w.* 1, 482); *handpalmtak* („De *vasa ulnaria* en *nervus ulnaris* met hun splitsing in de oppervlakkige en diepe *handpalmtak*", *a. w.* 1, 351).

— Voorts *Handpalmoppervlakte, -vlakte, -zijde* (alles van de handwortelbeenderen), oppervlakte enz. welke naar de handpalm gekeerd is (*a. w.* 1, 233; 234; 235).

HANDPAPIER, znw. onz.; mv. (met de bet.: soorten van papier) *-en*. Nhd. *handpapier*, eng. *handpaper*. Papier dat met de hand in vormen geschept wordt, bij tegenstelling met het machinaal vervaardigde papier. || Men verstaat onder handpapier de in enkele vellen van matige afmetingen voorkomende en door handenarbeid verkregen soorten, GROTHE, *Mechan. Technol.* 404. Engelsche fabrieken leveren handpapier tot 134 cM. lengte en 78 cM. breedte, *Ald.* Tegenwoordig komt alleen nog bij uitzondering handpapier in den handel voor, *Ald.* Dat sommigen het handpapier voor beter houden dan het machinepapier, *Ald.* Bij het maken van handpapier brengt de werkman den ... vorm in de ... papiermassa en schept er zooveel van uit, als *enz.*, 405.

HANDPEER, znw. vr., mv. *-peren*; verkl. *-peertje*. Peer die „uit de hand" (zie kol. 1839) kan gegeten worden. Verg. verder HANDAPPEL.

HANDPENNING, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *handpfennig*, nnd. *handpennink* (DOORNK. KOOLM.). Uit *Hand* in de bet. 1, I) en *Penning*. Handgift in de bet. I, 2) (zie daarom verder *ald.* en verg. ook *Handgeld*, 1, *a*). Zie HOEUFFT, *Bred. T.* 230; MOLEMA 145 *b*. || Hand-penninck. Fris. *Arrabo, arra*, KIL. — Den handpenning weerom brengen: *den dienst niet willen aanvaarden*; den handpenning schenken: *den dienstbode weer vrij maken* (zie MOLEMA *t. a. pl.*). — Dienstboden die op eenen dienst seker handtpenninck ofte wincoopspenninck hebben ontfangen, die sullen den selven anghenomen dienst uytdienen, of men mach hem met rechte so veel afwinnen, als sy verdient souden hebben, sy woonen dan in die Stadt ofte Omlanden, *Landtr. v. d. Ommel.* 5, 34. Dat alle knechts ende dienstmaagden, die haar ... hebben verhuert, ende daar toe een handpenning ontfangen, gehouden sullen syn binnen den gewoonlycken ... tyd in haar huer, ofte dienst te treden, sonder dat deselve sullen vermogen desen haren dienst te verlaten, op te seggen, ofte den handpenning weder te brengen, *Utr. Placaatb.* 1, 620 *b* (a°. 1681). De *arrha pacto imperfecto data*, of de handpenning, gegeven ter gelegenheid eener overeenkomst, die niet verbindend is, omdat de vereischte vorm, b. v. het op te maken schrift ontbreekt, ASSER, *Handl. Burg. Recht*, 3, 166.

HANDPERS, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nhd. *handpresse*, eng. *handpress*. Uit *Hand* in de bet. 1, I) en *Pers*. Pers die met de hand —, door handkracht wordt aangedraaid. || Eene eikenhouten handpers voor tafel- en linnengoed. — De handpers tot het inpersen der kogels (*in de patroonhulzen*) bestaat uit *enz.*, HAAKMAN, *Zee-art.* 1, 205.

> schep verlustiging in 't kunstwerk dat de spieren
> Niet ledig laat. Aanvaard den ijzren hamersteel
> En draai de handpers van den binder: Neem penceel,
> Bootseerstok, bijtel, *enz.*
> BILD. 6, 428 (*Ziekte d. Gel.*).

— In het bijzonder. Met de hand aangedraaid wordende drukpers, bij tegenstelling met machinale persen (snelpersen enz.). || Handpersen, die in kleine drukkerijen, echter ook wel in groote werkplaatsen aangetroffen worden; men maakt daarvan vooral gebruik om prachtuitgaven te drukken; soms dienen ze ook voor drukwerk van minderen omvang (smoutwerk), GROTHE, *Mechan. Technol.* 423. De voor het drukken met de handpers noodige kracht wordt door de spieren der werklieden voortgebracht, *Ald.* Smoutwerk, ... waarbij ... de handpers goedkooper kan werken dan de snelpers, V. D. MEULEN, *Het Boek i. o. d.* 42. De gewone lithographische handpers, die nog steeds voor graveerwerk gebruikt wordt, 139.

HANDPIJL, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. 1, I) en *Pijl*. Pijl die met de hand geworpen wordt; werpschicht (*Iaculum* bij KIL.).

HANDPLAAT, znw. vr.; mv. *-platen*. Gereedschap der zeilmakers. IJzeren, van een opstaanden rand, en binnen dien rand (als een vingerhoed) van putjes voorziene plaat, welke met een riem aan de holle hand bevestigd wordt en dient tot het drijven, drukken van de naald door het zeildoek of door het touwwerk (b. v. van de lijken).

HANDPLAK, znw. vr., mv. *-ken*; verkl. *-je*, *-ske(n)*. Uit *Hand* in de bet. **1**, 1) en *Plak*.

1) Voorwerp waarmede de schoolmeester voorheen de ondeugende kinderen op de vlakke hand sloeg; (schoolmeesters)plak. Verg. nnd. *handjeplak(ke)*, bij DOORNK. KOOLM. || Ten eersten sal hy (*de schoolmeester*) hebben een fraeye handtplacke, Met een wacker roede van wilghen tacke, VALCOOCH, *Reg. d. Schoolm.* 9. Ick ben nu te oudt, om voor u handplack vervaert te zijn, ERASMIUS, *Op. posth.* 2, 117.

2) Slag met de plak. || De tweede, de derde maendt sal men haer (*den jongen scholieren*) bien, Sachte handtplackens en propere (*redelijke*) grauwen, VALCOOCH, *Reg. d. Schoolm.* 12.

HANDPLICHTEN — HANDEPLICHTEN —, bedr. zw. ww.: *handplichtte*, *gehandplicht*. Mnl. *hantplichten*, *-plechten* (VERDAM, STALLAERT). Van vaste goederen: ze in gebruik hebben, bewonen, bewerken; van rechten en derg.: gebruiken, genieten. Thans verouderde rechtsterm. || Hand-plichten. *Uti*, *frui*, *manu tractare*, KIL. Handplichten het gheld. *Occupare*, *exercere pecuniam*, *Ald.* — De lanxtlevende van man oft wyff, ... de goeden van den sterfhuyse hantplichtende, moet alle de gemeyne schulden van den sterfhuyse betaelen, *Cost. v. Antw.* 13, 14 (bij STALLAERT 1, 559). Ende mach een Rentier oock ... doen beschryven den ghenen die den pandt bewoont, ghehandeplicht ende ghedefructueert heeft, *Landr. v. Ruermondt*, bl. 25 (zie OUDEMANS 3, 27).

Afl. *Handplichter*, gebruiker enz. (STALLAERT); *handplichting*, gebruik, genot (*ald.*).

— *Verhandplichten* („Die lanextlevende is ... gehalden, die betochte goederen lofflick ende behoorlick te gebruycken ..., sonder . . de selve tochte te mogen verkoopen, versetten, oft anderssints belasten, oft *verhantplichten* tot achterdeel van de kinderen," *Landt- en Stadtr. v. Rurem.* I, 2, § 3, *a.* 20). Misschien nog voortlevende in vla. *veramplichten*, doen, verrichten, bestellen („In zoo'en huis met kinders is er wat te *veramplichten*").

HANDPLOEG, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. **1**, 1) en *Ploeg*. || Een handploegje, waar beurtelings schoffels, rollen, diephakken en aanaardploegjes aan bevestigd kunnen worden, *Meded. der Geld. Maatsch. v. Landb.* 1869, bl. 214.

HANDPOMP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nhd. *handpumpe*. Uit *Hand* in de bet. **1**, 1) en *Pomp*.

1) Pomp der pontonniers om aken ledig te pompen; pontonpomp.

2) Verplaatsbare pomp aan boord van schepen. || Om het drinkwater uit de ijzeren kisten en watervaten, die in het ruim geborgen zijn, op te halen, gebruikt men veelal slechts eene kleine handpomp van hout of koper, aan boord zoet-water-pomp geheeten, MOSSEL, *Het Schip*, 286.

3) Aan een stoomwerktuig. Pomp, tot vulling of lediging van den ketel, die met de hand bediend wordt; in onderscheiding van de voedingspomp die door de machine bewogen wordt.

4) Luchtperspomp voor wielrijders; in onderscheiding eener *voetpomp*.

HANDREIKEN, bedr. en onz. zw. ww. *handreikte*; *gehandreikt*. Mhd. *hantreichen*, ahd. *handreichen*, mnd. *handreken*, mnl. *hantreiken*. Koppeling van *Hand* in de bet. **1**, 1), in den 4den nv. en *Reiken*, in verschillende opvattingen.

A) Als bedr. ww. met eene zaak als voorwerp: eene thans verouderde opvatting. Met de hand aanreiken; ter hand stellen, overhandigen; figuurlijk gebezigd: overleveren. Zie bij VERDAM 3, 131 de eerste bet. en verg. hierbeneden de Afl. *verhandreiken*. || Wie begeert ... tekenen vande Catholijcken van dat sy ons de oprechte Bijbelsche schriften ghehandt-reyckt hebben? COORNHERT 1, 381 *c*.

B) Als onz. ww. eigenlijk: de hand tot ondersteuning of tot hulp aan iemand reiken; vandaar figuurlijk: iemand (3de nv.) steun, hulp, bijstand, onderstand verleenen. Vervolgens als bedr. ww. opgevat (met een persoon als voorwerp in den 4den nv.): iemand steunen, helpen, bijstaan. Niet zelden met betrekking tot stoffelijken, geldelijken onderstand (verg. HANDREIKING in de bet. B, 2). || Den armen handtreycken. *Donner et distribuer aux indigens*, PLANT. Hand-reycken. *Porrigere manum*, *auxiliari*, KIL. — Dat sijne noot-tijdende Gebueren tijdelijcken door de Aelmoesseniers, van hun nootwendigheden mogen werden voorsien ende gehantreyckt, *Keuren v. Leyd.* 102.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. Het helpen; het bijstaan; hulp, bijstand, ook: medewerking, behulp enz. || Handreken, handreiking, oppassing, verzorging van een zieke, MOLEMA 146 *a*. — (Wordende) de kranke ... gemeenzaam met hem, mits den zonderlingen dienst ende handtreiken zich bewezen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 4. Tot het bekostighen van de begraafenis der dooden, dwong Gods de verzorghers der armen, in plaats van hun eenige handtreiken te bewyzen, HOOFT, *N. H.* 474 *Zonder* Gods onvoorzienlyk handtreiken, 933 (zie voorts 299; 422).

Afl. *Handreiking* (zie ald.).

— Voorts in de bet. A) *Verhandreiken* („Hem ... te voorsien ende te *verhantreycken* sijn noetdruftigheyden", v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 239 *b*; „Die de speelders al *verhantreycten* dat sy van nooden hadden", 300 *a*; „De Hoop van 't Goed ... Van tyd tot tyd *verhandreikt* van die 't zagen", OUDAAN, *Poëzy* 1, 93.

Samenst. (in de bet. A) *Overhandreiken* („Het getuigenis ... door zulke ... Menschen ons *overhandreikt*", *Denker* 9, 118; „'t Antwoord ... werdt ... *overhandreikt* aan den Heer Belmonte", WAGEN., *Vad. Hist.* 15, 17; „Den Afgezant, die ze (*ter aanstelling*) aan Zyne Hoogheid *overhandreikte*", *Verv. op* WAGEN. 1, 34).

HANDREIKING, znw. vr.; mv. (in de bet. B) *-en*. Nhd. *handreichung*; mnl. *handreidinge*. Van *Handreiken*. Samenst. afl. van *Hand* in de bet. **1**, 1) in den 4den nv., en *Reiken* met *-ing* (of van *Handreiken* met *-ing*?).

A) Het toereiken, toesteken, (de) toereiking, toesteking van de hand bij ontmoeting, ter begroeting, als vriendschapsblijk enz. || Denselven ... (alsder op een matjen nedergeseth sijnde) wierd ... door den Commandeur ... met een glas wijn ende handtreyckingh vooreerst welcom geheeten, ende wijders vers taruwen broot (*enz.*) ... opgedist, v. ALBADA, *Dagverh.* 3, 430.

B) Hulpbetoon, bijstand, ondersteuning. Verg. *handreiken* in de bet. B).

1) In allerlei toepassing, zoowel eigenlijk als figuurlijk. || Ont gebeente kraeckt Als oude wagens, en zoeckt steun, en wort verraeckt Met elx hant-

reicking, VONDEL 11, 139. Soo moetense mijn hulp en mijn hantreycking missen, COSTER 187. Dat hy na een huwelik dorst staan, daar hy door geen handreiking van menschelike voorzichticheit kon toe raken, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 9. Zoo dat ... de Wet, om in 't werk gestelt te worden, der Majestraten handreikinge van noô heeft, DE BRUNE, *Jok en E.* 47. Dat haer Gemael nu al drie dagen wegens een harde koorts het bed gehouden had en op het spoedigste hare handreiking vereischte, BRANDT, *De Groot*, 214. Soo wanneer hy ... soude mogen oordeelen noodigh te hebben, de handtreyckinge en assistentie van eenige 's Heeren Dienaers deser Stede, *Handv. v. Amst.* 264 *b*. Dat ... deze hulp geen gewone handreiking, geen kleinen dienst, maar eene zeer krachtige ondersteuning aanduidt, FOKKE, *De Vrouw* 1, 13. Wat was ze onvermoeid ... om den gewonen huisarbeid te doen, terwijl ... het vee of het veld hare handreiking vorderden, CREMER 12, 8.

Op dees voet, ik doorwroet ons grondwoord-ryke taal,
En my uytheemse pronk: kort valt myn dicht en schraal....
D'onduitse Hamadrijen wy zelf met voorsicht vlien:
Zouw ons wantaligh spook hand-reiking konen bien?
SPIEGHEL 8 (zie ook 82 en 187).

De nood staet op den top en 't uiterste gesteigert.
Wy storten te gelijck zoo ghy handreiking weigert,
En niet in Kanaän een tweede Joseph streckt.
VONDEL 3, 653.

— *Iemand* (3de nv.) of *aan iemand handreiking* (ook concreet (met mv.) *eene handreiking*) *doen*: hulp bewijzen of: het een of ander (gering) hulpbetoon, den eenen of anderen (geringen) dienst bewijzen, doen. || Werd zy sieck ..., Komt daeglijcx ... nae haer gesontheyd vraegen Doet haer handreykingh zo sy 't van u wil verdraegen, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 695. Ik had zijn' vader geheel-en-al met hem (*met het kind*) laaten omspringen, en ik zou hem alleen zulke kleine handreikingen gedaan hebben, waartoe de handen van mannen verkeerd staan, *Wildsch.* 3, 24. Guurtje (bleef) bij haar bed zitten, en deed haar alle die handreiking, tot welke zij in staat was, en die der lijderesse eenige verkwikking kon bieden, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 374. 't Is dezelfde die dezen ochtend den schilder bij 't portret eene handreiking zou doen, BOSB.-TOUSS., *Honsel.* 2, 17. De Staat (deed) der nieuwe maatschappij ampel handreiking. Zij bekwam bij koninklijk besluit verzekerde handvesten en privilegiën, S. KALFF in *Gids* 1898, 3, 105.

2) In bijzondere opvatting. Hulpbetoon door uitreiking, uitdeeling van liefdegaven in geld, levensmiddelen en derg.; liefdadigheidsbetoon. || Handtreyckinge. *Porrection, distribution, aumosne*, PLANT. *Eleemosyna*, KIL. —

— *Iemand* (3de nv.) of *aan iemand handreiking, eene handreiking* (ook *zijne* enz. *handreiking*) *doen*: uitdeeling van liefdegaven doen; aalmoes doen. || Het heeft dien van Macedonien ende Achajen goet gedocht een gemeyne hantreyckinge (gr. κοινωνίαν τινὰ) te doen aen de arme *enz.*, *Rom.* 15, 26. *Vr.* Wat gebiedt God in 't vierde gebodt? *Antw.*... dat ick ... op den Sabbath ... totter gemeynte Gods neerstelijck kome, om Gods Woort te hooren,... ende den Armen Christelijcke hand-reyckinge te doen, *Heidelb. Catech., Vr.* 103. Verbiedende ... de selve Aelmoesseniers, aen eenige uytheemsche of passanten aelmissen te geven, of hant-reyckingen te doen, *Keuren v. Leyd.* 120. Doet v hantreyckinghe den ermen, Op dat v hier make Godts seyghen rijck, RUYTIERS, *Ecclesiast.* 39 (verg. *Pred.* 7, 34: Steeckt uwe hant uyt tot den armen). Zijn Vorst. Gen.... (heeft) goet gedocht ... uyt allen Steden, den uytghehongerden verarmden in Leyden, een gemeyne handreyckinghe te doen, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 542.

HANDROER, znw. onz.; mv. *-roeren* en *-roers*. Nhd. *handrohr*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Roer*, schiettuig. Benaming voor het eerste draagbare (door de hand of de handen van één man te bedienen) schietgeweer. || Hand-roer. *Tormentum manuarium, sclopus, stlopus manualis*, KIL. — Daer (*hij*) de voornomde androers ... hadden helpen laden, *bij* STALLAERT 1, 560 *a* (a°. 1573). Gedurende deze ... oorlogen kwam het buskruit meer en meer in gebruik, en werden ook de eerste handroeren gebezigd, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 49.

HANDRUG, znw. m. (het mv. ongebruikelijk). Nhd. *handrücken*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Rug*. Rug of bovenvlakte (zie kol. 1750) van de hand; verg. lat. *dorsum manus*. || De huid ... van den handrug, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 3, 357.

Samenst. *Handrugvlak, -zijde*, dorsaalvlak (v. BRAAM HOUCKGEEST, *a. w.* 1, 232; 234; 3, 358).

HANDRUST, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. **1**, 1) en *Rust*, steun, steunsel. Steunsel voor de hand bij 't schrijven, linieeren enz. || Drie houten handrusten voor kantoorgebruik, *Uit een verkoopingscatalogus*.

HANDSCHAAF, znw. vr., mv. *-schaven*, verkl. *schaafje*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Schaaf*. Benaming (volgens SCHUERM.) voor wat elders blokschaaf of gerfschaaf heet (zie v. KEIRSBILCK, *Timm.* 61); ook eene benaming voor de rei- of reeschaaf (*a. w.* 346).

HANDSCHAAR, znw. vr.; mv. *-scharen*. Nhd. *handscheere*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Schaar*. Lichtere blikschaar die met de hand gebruikt kan worden (niet in de bankschroef behoeft te worden vastgezet). || Handschaar. Fr. *cisaille à main*. Eng. *handsnips*, VUYLSTEKE, *Smid*, 123. — De blikschaar ... is eene groote zware ijzeren schaar *enz.*... De handschaar... is van veel kleiner afmetingen,... de bladen zijn zeer scherp, MOSSEL, *Het Schip*, 134 (zie ook GROTHE, *Mech. Technol.* 101).

HANDSCHEL, znw. vr.; mv. *-len*. Uit *Hand* in de bet. **1**, 1) en *Schel*. Aan een steel bevestigde schel die met de hand geluid wordt. || Harm (*een omroeper*) zaaide nieuwsgierigheid uit zijn handschel, G. F. HASPELS in *Gids*, 1898, 4, 3. Harm ging verder met zijn handschel, *Ald.*

HANDSCHERM, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Nhd. *handschirm*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Scherm*. Klein vuurscherm dat men in de hand houdt.

HANDSCHOEN — voorheen en gewestelijk ook nog heden HANDSCHOE —, znw. m., mv. *-schoenen* (soms *-schoens*); verkl. *-schoentje*; de oudere vorm *handschoe* heeft als mv. *-schoen*, als verkl. *-schoetje*. Ohd., mhd. *hantscuoh, -scuoch*, nhd. *handschuh* (daarnaast mhd. *hentscuoch*, nhd. *händ-, hendschuh*); mnl. *hantscoe* (*hanscoe*), maar ook reeds *hantschoen* (d. i. het als enkelvoudsvorm gebezigde meerv.). Gewestelijke vormen zijn (behalve *handschoe* in West-Vl.; zie DE BO): *han(d)ske, hansk*, mv. *han(d)sken*, verkl. *hanskje(s), hansje(s)* (Groningen; MOLEMA 146 *a*), *handse*, mv. *handsen* (Overijsel; *Nieuw Ned. Taalmag.* 3, 136), *hanschen, hanssen* (voor Gelderland opgegeven), welke overeenkomen met mnd. *handsken, hansken* (als enkelvoud gebezigde meervoudsvorm; *Brem. Wtb.* 2, 590) en als verkorte of samengetrokken vormen vergelijkbaar zijn met dial. Duitsch *hendschich, händsche, hansch* (*D. Wtb.* op *Handschuh*), deensch *han(d)ske* (mv. *han(d)sker*), zw. *handske* (mv. *handskar*). Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Schoen* (vroeger *Schoe*, waarvan *schoen* eigen-

lijk de meervoudsvorm is); derhalve: schoen, schoeisel (genomen in den zin van: bekleedsel) voor de hand. Voor eene gissing, volgens welke het woord oorspronkelijk eene samenstelling met het voorz. ogerm. *anda-*, tegen, zou wezen en derhalve eigenlijk „tegenschoen" beteekend hebben, zie KLUGE[6].

1) Eigenlijk. Naar de tegenwoordige en reeds eeuwenoude opvatting. Een kleedingstuk dat de hand bedekt en (in onderscheiding van eene *want*) niet alleen den duim, maar ook de overige vingers afzonderlijk omgeeft. || Handtschoen. Un gan. *Chirotheca, digitalia*, PLANT. (handtschoen ook bij JUNIUS, *Nomencl.* 132*a* en KIL.). — Handschoe, mv. *handschoe'n*, DE BO[2] 356*a*. — Bisdommen (*in partibus infidelium*) ... daer de Bisschoppen anders niet van ghenieten, dan een paer hoornen ende een paer hantschoen, met den blooten Titel, MARNIX, *Byenc.* (ed. 1642) 2, 10 (bl. 119*b*). Kinders met hantschoenen gheboren zijn onghesont, De dood moetse binnen een Jaer verdrucken, *Veelderh. Gen. Dicht.* 141. De Olie van Lauender ... is bequaem om handtschoenen ende ander dingen eenigen reuck te geuen, DODON. 473*a*. Bruckaerts, Steken de Handen in een Handt-schoe, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 151. Van de gewoonte zoo overheert ..., dat hy zoo qualijck zijn handschoens, als zijn hemde zoude konnen derven, DE BRUNE, *Emblem.* 300. Uw handschoen, na kunst, geparfumeert, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 79. Dat hy (*een koopman*) ... niet en magh ... doen inne-comen in onse Provincien ... eenige soorten van Handtschoenen, Hoeden, Wayers *enz.*, *Vl. Placcaertb.* 4, 645. (*Iemand*), die de handschoen niet schielyk genoeg aan kon krygen, V. EFFEN, *Spect.* 4, 205. Ik (rade) u ..., de handschoen aan te trekken, wanneer gy iemand de hand moet bieden, *Ald.* Ik (bragt) Juffrouw Constantia ... aan de koets ... met den handschoen aan, 4, 207. Een baldadig nieuweling ... die ... U voor een poltron uitschold, met een handschoen in 't gezigt sloeg, 12, 101. Dat rek (*een wapenrek*) met die groote handschoenen en lange dunne degens, V. BOEKEREN, *Schoen. o. k.* 4. Ik schreef om eene buitengewone toelage aan Tante voor handschoenen, boordjes, witten das, BERGMANN, *Staas*, 124.

> Hy sent geduerig aen de maegt
> Al wat de Jonckheyt wel behaegt, ...
> Hantschoenen, meer als seven paer,
> Al uyt het weelig Britten-lant,
> De beste die men immer vant.
> CATS 1, 151*a*.

— Iemand gehandschoend de hand geven geldt voor eene onbeleefdheid, over welke men zich verontschuldigt met *Excuseer mijn handschoen!* (verg. V. BOEKEREN, *Schoen. o. k.* 171).

— Onderscheiding naar kleur, makelij enz. || Garen, wollen, zijden, gebreide, dikke, dunne, gekleede (enz.) handschoenen. — Handschoenen met vier knoopjes, met haaksluiting, enz. — Een Byenhouder (heeft) van nooden een paer wolle ofte dicke lackense Wanten of Handt-schoenen, *Verm. Landt-Leven* 3, 42*b*. Een oude handschoen, daar de vingers af gesneden zyn, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 2, 45*b*. Kom ... Niet zonder handschoe weder! V. DUYSE, *Vrol.* 65. (*Knechts*) die men zoo huren kan met witte capretleeren handschoenen aan, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 33. Invitaties .. die tot allerlei extratjes leiden van fijne handschoenen, verlakte bottines *enz.*, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 25. Sneeuwwitte handschoenen, CONSC. 3, 295*b*. Handschoenen met bont, BEETS, *C. O.* 37. Floretten handschoenen, 40. Zijn mooie handschoenen, 153. Ze droegen toen ... van die heele gele handschoenen, ... patte de canard, weetje? 242. *Paille* handschoenen, BERGMANN, *Staas*, 124.

— *Gewapende* of *ijzeren handschoen* (mlat. *chirotheca ferrea*): met ijzeren plaatjes belegd handbekleedsel als deel der voormalige wapenrusting; pantserhandschoen (verg. STALLAERT 1, 560*b*). || Een IJzere handschoen. *a Gantlet*, SEWEL. — Hij zoekt haar hand ... Een ijz'ren handschoe drukt hem weer: Hij ziet een harnas haar omkleden, V. LENNEP, *Poët.* 2, 42.

— Als zinnebeeld van krijgsgeweld of ander ruw geweld. || Iets met yzere handschoenen aangrijpen. Dat is met oorlogsmagt, TUINMAN 1, *Nat.* 9. — D'ijzren handschoen, Die zijn' trotschen nek omklemt, LEDEGANCK 237.

> Deez' bodem had Fortuyn, of eer de wapenyged
> Geheylight, datm'er sou met yzren handschoen 't lot
> Op worpen, of Nassau gedempt sou zijn van Spanje.
> Of 't moedigh Aragon sich buygen voor Oranje.
> VONDEL 2, 302.

— *Iemand den handschoen bieden, toewerpen* (enz.): iemand uitdagen tot een strijd, in eigenlijken of in figuurlijken zin. De uitdrukking is ontleend aan den riddertijd, toen het *bieden* van den handschoen een vorm van uitdaging was of althans geworden was (zie over de eigenlijke beteekenis van die handeling inzonderheid MARTIN, *Reinaert*, 404, of anders VERDAM 3, 133). || Ghy Platters, die dus wilt groothertigh snorckt en roemt, Daar is mijn Hantschoe! BREDERO 1, 48. Ja: mijn' handschoe — De vermetele! Ik breng hem dien op 't zwaard, SIPM. 3, 378. Lodewijk XIV wierp nu ook Spanje den handschoen toe, op grond dat *enz.*, KUIPERS, *Ned. Artill.* 3, 18.

— Daartegenover staat, in eigenlijk en figuurlijk gebruik: *Den handschoen aanvaarden, opnemen*: den aangeboden strijd aanvaarden; verg. mnl. *den hantscoe ontfaen* (VERDAM 3, 133), *den hantscoe opnemen* (*Wint. e. Som.* 481). — Vandaar *den handschoen voor iemand* (t. w. in iemands plaats) *opnemen*: „voor hem in 't krijt treden", „voor hem in de bres springen", d. w. z. de verdediging van zijne zaak op zich nemen. || Hy neem de hantschoen op die hem geboden wort! VONDEL 1, 103. Ik neem uw handschoen op voor dezer ridd'ren oogen, En tart ... u tot den kampstrijd uit, V. LENNEP, *Poët.* 9, 212. Ik dankte den kapitein in mijn hart, dat hij zoo ridderlijk den handschoen opvatte voor de waarheid tegen dat valsche tongetje, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 46. Een lafaard zijt gij mij, zoo gij mijn handschoe weigert, SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 201.

> Venus moedt ontzonck de ziel,
> Als de hantschoen voor haer viel,
> Maer haer zoon aenvaert het bodt.
> VONDEL 2, 218 (*Lijfgevecht tusschen Kuyschheid en Min*).

— *Huwen, trouwen, huwelijk met den handschoen*: bij afwezigheid van den bruidegom met een vanwege dezen met volmacht bekleed persoon (lat. *per procuratorem*). Naar allen schijn eene herinnering aan het middeleeuwsch gebruik om eene bevoegdheid op iemand over te dragen door hem zijn *handschoen* toe te zenden (GRIMM, *Rechtsalterth.*[2] 154); VERDAM 3, 133); in den eersten tijd zal dus de gevolmachtigde, tot waarteeken zijner bevoegdheid, bij de huwelijksvoltrekking werkelijk den *handschoen* van zijn lastgever hebben gedragen of hebben moeten toonen. Dewijl vroeger, in geval van 's bruidegoms onwilligheid, de roedrager (stadsbode) — daartoe door de overheid aangewezen — als plaatsvervanger van den bruidegom optrad, was voorheen *handen* (enz.)

met den roedrager met *huwen* (enz.) *met den handschoen* synoniem; verg. ARNTZENIUS, *Instit. iur. belg. civ.* 2, 98: „*detrectantis personam sustinet lictor, quod vulgo dicitur met de handschoe trouwen*" (a°. 1788). — De rechte beteekenis van het huwen: „met den handschoen" (in plaats van: met den persoon zelf) is thans echter vergeten en men geeft er den uitleg aan, als stond het tegenover „zonder den handschoen". Het tegenwoordig gebruik wil namelijk dat, terwijl anders bruidegom en bruid elkander de ontbloote rechterhand geven, bij het huwelijk „met den handschoen" bruid en gevolmachtigde gehandschoend blijven. || Formulier om met den handschoen of roeydrager te worden getrouwt in cas van onwilligheid van een van bijde parthyen, a°. 1731 (zie *Hand. e. Meded. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1887, 107). De Hertog van Beieren ondertrouwde ... de Bruid (*Maria van Bourgondië*) in naam des Aartshertogs met den handschoe en nam in het halve harnas bezit van haar, BILD., *Gesch. d. Vad.* 4, 228 (*bij* PONT. HEUTERUS, *Rer. Austr.* I, VII *alleen: semiarmatus*).

Zij zal dus binnen kort gaan trouwen mèt den handschoen;
'k Zou 't liever zónder toch en saam in 't zelfde Land doen.
DE GÉNESTET 1, 156.

— Spreekwoordelijke uitdrukkingen enz.

— *Dat sluit als zes vingers in een handschoen* (HARREB. 1, 283) Wordt bij wijze van woordspeling gezegd b. v. van eene redeneering die in het geheel niet sluit.

— *Zoo buigzaam, zoo gedwee als een zeemlederen* (en derg.) *handschoen* (of als een *juffershandschoen*; zie de Samenst.): zeer gedwee. || Iemand zoo gedwee maken als een zeemlederen handschoen, HARREB. 1, 283 *b*. — Ik ben zo gedwee als een kabretleeren handschoen, *Leev.* 4, 124.

— *Geen kat* (Zuidndl. *katte*; in Noord-Nederland thans altijd *katje*) *om* (*zonder handschoen*; soms *zonder ijzeren handschoen*, of, geljk gewoonlijk): *zonder handschoenen aan te grijpen* (*pakken, tasten*). In toepassing op personen (thans meestal op kijfachtige of snibbige vrouwen) of op zaken. Iemand of iets om zich niet rauwelijks of onbedacht aan te wagen, in eigenlijken en in figuurlijken zin. Verg. TUINMAN 1, 236. || Dat is geen katte om zonder handschoe'n te grijpen, zegt men van iemand dien 't gevaarlijk is aan te randen, fr. *qui s'y frotte, s'y pique*, DE BO[2] 438 *a*. — Met antwoordt van den Gouverneur, dat hem het Casteel van sijn Coninck van Portugael toe vertrout was, dies hy 't selve op een bloot schrijven niet vermocht over te geven, die sulcx begeerden mosten andere handen te werck stellen, was gheen Catte om sonder Handtschoenen aen te tasten, die gesint waren hem van daer te doen verhuysen mosten werck beginnen, ende syne crachten mede beproeven, *Begin e. Voortg.* 15, 17 *a*. Hy is geen kat om zonder yzere handschoenen aan te tasten, TUINMAN 1, 333. Hoewel Juffers zelf wel zomtyds zulke katten zyn, die men niet licht zonder handschoenen mag aantasten, plegen *enz.*, 2, 152. De Koning was lang geen kat om zonder handschoenen aan te tasten, FOKKE, *B. R.* 4, 133. Het huwelijk is geen katje om zonder handschoenen aan te tasten, MODDERMAN, *Bijdr. t. d. Huishoudk.* 79. Ik ben niet heel sterk ...; en de smid is geene kat om zonder handschoenen aan te pakken, CONSC. 3, 332 *a*. Br! geen katje om zonder handschoenen aan te tasten onze majoor! riep Rudolf uit, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 233.

Maar deez Gebroederen dit weet gy, zyn geen katten
Om zonder handschoen oit lichtvaardig aan te vatten.
OUDAAN, *H. Broederm.* 2.

meisjens, jong en wel, maar als een aal zoo glad,
Dien niemand zonder handschoen vat.
V. DUYSE, *Vrol.* 119.

— Anders: *Zij is geene tang, om zonder handschoenen aan te tasten* (HARREB. 1, 283 *b*).

— *Met geen handschoenen te pakken zijn.* In Vlaanderen: doortrapt zijn.

2) Overdrachtelijk: (in Zuid-Nederland). Benaming voor eene som gelds (godspenning) die b. v. een pachter bij het maken van zijne pacht geven moet, en verder ook voor een voordeeltje, een fooitje en derg.; een paar *handschoenen* als belooning, geschenk of welkomstgift was in de middeleeuwen zeer gebruikelijk (zie VERDAM 3, 132—133; STALLAERT 1, 560). Verg. ook b. v. *een nieuwen hoed aan iemand verdienen*, een woord als *kaplaken* en derg. || Handschoetje: baatje, bedekte winninge, fooie, drinkgeld, *Loquela* 10, 52 (*Lisseweghe*). Hij loopt wat achter dat werk, maar hij zalder wel een handschoetje uit rapen! *Ald.*

Afl. *Gehandschoend* (zie ald.).

Samenst. *Handschoengeld, -leder* (zie die woorden). — Voorts (in den vorm van het enk. of van het mv.). *Handschoendrager*, iemand die voor eene dame de handschoenen draagt: saletjonker („Onze servetopvouwers, onze jonge janhennen, onze *handschoendraagers*", *Wildsch.* 3, 209); *handschoenendoos*, doos tot het bewaren van handschoenen; *handschoen(en)haak(je)*, om handschoenen mede dicht te knoopen; *handschoenenhistorie* („Bevende dat die gedroomde *handschoenenhistorie* nog een schaduw werpen zoude op *enz.*", BEETS, *C. O.* 242); *handschoenknoopje*; *handschoen(en)kraam*, kermiskraam waarin handschoenen worden verkocht („De Tiroler *handschoenenkraam* van Huf, van Wimpisinger"); *handschoenmaker*, nhd. *handschuhmacher*, mnl. *hantschoemakere, -mekere* (VERDAM; STALLAERT) („De *Hand-schoenmakers*, die in haer werck bont gebruycken", *Handv. v. Amst.* 1401 *a*; „Messieurs Colson, en andere voorname *handschoenmakers*", V. EFFEN, *Spect.* 7, 117); *handschoenpoeder*, talkpoeder om in de handschoenen te strooien; *handschoenrekker*, instrument om handschoenen op te rekken; *handschoenverband*, zeker heelkundig verband (V. DALE[4]); *handschoen(en)winkel*.

— Als tweede lid. *Glacé-, oorlogs-, pantser-, rij-, rouw-, scherm-, trouw-, winter-, zomerhandschoen* (zie die woorden of althans bij het eerste lid).

— Voorts b. v. nog *Balhandschoen* (verg. BAL, 3de art.); *juffershandschoen*, in de zegsw. *Zoo buigzaam* of *zoo gedwee als een juffershandschoen* (HARREB. 1, 283 *b*) („die snoeshanen eens naar verdienste af te smeeren, 't geen hen in het vervolg zo buigzaam maakt als een *Juffers handschoen*", V. EFFEN, *Spect.* 12, 100); *kachelhandschoen*, dienende om bij 't kachelstoken enz. de handen niet te branden; *linker-, rechterhandschoen*, handschoen voor de linker-, de rechterhand („De kist, die de douanen hadden aangehouden, bleek alleen *rechterhandschoenen* te bevatten"); *vuisthandschoen*, want (verg. gron. *voesthansk*, MOLEMA 146 *a*).

HANDSCHOENGELD, znw. onz. (zonder mv.). Uit *Handschoen* en *Geld* in de bet. II). Geld voor een paar handschoenen; geld, in plaats komende voor een geschenk enz. in handschoenen (zie STALLAERT 1, 560 *b*); vandaar (thans nog in Zuid-Nederland): steekpenning, „wijnpot" en derg. (hetzelfde dus als *Handschoen* in de bet. 2).

HANDSCHOENLEDER —-LEER—, znw. onz. (zonder mv.). Uit *Handschoen* in de bet. 1) en *Leder, Leer*. Leder waarvan men handschoenen

maakt of pleegt te maken. || Een paar bottines van handschoenleder.

HANDSCHOL, znw. vr.; zonder mv. (als collectief. In den vischhandel de naam voor op één na de kleinste soort van schol (verg. HANDGROOT, HANDGRUT).

HANDSCHRIFT, znw. onz., mv. *-en*; verkl. (in de bet. 3) *-je*. Mhd. *hantschrift*, onz. en vr., nhd. *handschrift*, vr., mnl. *hantscrift*, onz. en vr. Uit *Hand* in de bet. I, 1, B, 2, *b*, *γ*) en *Schrift*. Verg. gelijkbet. HANDGESCHRIFT.

1) Schrift, schrijfsel van iemands hand (zie ook kol. 1768 vlg.), in verschillende opvattingen.

a) Eigenhandig schrijfsel in het algemeen, hetzij dus met betrekking tot de trekken en halen die het schrift vormen, hetzij met betrekking tot hetgeen er geschreven staat; *autograaf*, in verschillende opvattingen. || Waar (t. w. *in een stamboek*) 't kostbaar handschrift prijkt van d'ed'len Zwolschen zanger, SPANDAW 2, 114. Nu volgen de Albumbladen mijner overige betrekkingen en vrienden. Ofschoon mij niet allen even dierbaar, is er toch geen handschrift bij, dat mij niet zeer lief is, HASEBROEK, *W. en Dr.* 25. En als men er dan (*in een poëzie-album*) een handschrift van een heuschen dichter, van „mijn dichter" bij krijgen kan, dat verhoogt de waarde van zulk een verzameling ontzaggelijk, 160.

b) Bepaaldelijk met betrekking tot het uiterlijk. Manier, stijl van schrijven; vandaar: soort van schrift (verg. *hand* in kol. 1769). || Zijn handschrift met voordacht verdraaien. Het handschrift van Vondel. — Dat is zijn handschrift niet, v. DALE. — In rechten is het handschrift alleen van belang bij beoordeeling van de bewijskracht van sommige onderhandsche geschriften, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 755 *a*. Het namaken van een handschrift kan het misdrijf van valschheid opleveren, 7, 755 *b*. — Dat de zeldzaame Lavater óók uit de handschriften de karakters beoordeelde, *Leev.* 5, 46. Dat tot den laatsten tijd toe vaste en schoone handschrift (t. w. *van Luzac*), VISSERING, *Herinn.* 1, 210.

c) Eigenhandige onderteekening; handteekening (verg. *hand* in kol. 1770). || Brieven ..., Met 't eygen hantschrift selfs van Wilhem onderschreven, DROSTE, *Overbl.* 134. Item soo wanneer dat de Crediteur van eenighe obligatien inhoudende clausule van *brenger's briefs*, voor Schepenen ghepasseert, oft oock onder privaet handt-schrift des debiteurs (fra. *sous la signature privée du débiteur*), ... deselve obligatie overset, wordt verstaen *enz.*, *Cost. v. Antw.* 2, 398.

2) Eigenhandig geschreven, althans eigenhandig onderteekende verklaring.

a) Schuldverbintenis, schuldbekentenis, schuldbrief; gr.-lat. *chirographum*. (Verg. gelijkbet. *hand* in kol. 1770). Thans niet meer gebruikelijk. || Handtschrift, handteecken. *Escript ou scedule*, *signe ou cachete de sa main*, *signe manuel*, PLANT. Cedulle, obligatie, JUNIUS, *Nomencl.* 6 *b*. — Doe gaf hy hem het hantschrift, ende seyde tot hem, ... treckt henen, ontfanght het gelt, *Tob.* 5, 4. Ende (hy) schreef een hantschrift ende verzegelde dat, 7, 16. Ende Raphael ... vernachtede by Gabaël, ende gaf hem het hantschrift. Dese nu bracht de sackskens (*met het geld*) tot hem, soo sy verzegelt waren, ende gafse hem, 9, 6. Neemt u hantschrift, ende nedersittende schrijft haestelick vijftig, *Luc.* 16, 6. 't Is quaet den duyvel een hant-schrift te geven; want men moet de quitantie in de helle halen, CATS 1, 537 *a*. Een handtschrift, een houwvast, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 36 (*Noot*). Schriftelicke toezegging is die geschied door ... een hand-schrift by den toezegger geteeckent, DE GROOT, *Inl.* III, 5, § 1 (*zie ook a. w.* III, § 5 en § 6). Acht handt-schriften, elck van 50 duysent gulden, PERS, *Verw. Adel. e. Onat. Leeuw*, 615 *a* (zie ook 568 *a*). Alle Handt-schriften, t'sy van Obligatien, Recepissen oft quijt-scheldinge van schatschulden by een privaet persoon onderteeckent ..., sijn van weerden, *Cost. v. Antw.* 2, 396.

> Dat ghy Joost een handschrift hebt toegedroocken,
> Daer hy u twee duysent gulden met schuldigh bekent.
> Gaet daerom niet seggen, *enz.*
> VISSCHER, *Brabb.* 90 (ook 91).

— In figuurlijke toepassingen. || Uytgewischt hebbende het hantschrift dat tegen ons was, Coloss 2, 14. Christus ... heeft .. sijn ghebenedijde lichaem aen het kruys laten nagelen, op dat hy dat hantschrift onser sonden daer aen sonde hechten, *Formul. v. 't H. Nachtm.* (achter *Catechism.* a°. 1639), 87.

> Daar hangt, waar Hij gekruisigd is,
> 't Gescheurde handschrift van de sonden.
> *Ev. Gez.* 125, 8 (zie ook 141, 2).
> Leest, Broedren, 't zielvertroostend schrift,
> Dat dáár Gods vinger heeft geschreven!
> 't Is 't handschrift van des Eeuwgen trouw;
> 't Voorspelt behoudnis, redding, leven!
> TER HAAR, *St.-P. Rots*, 59 (*van den regenboog*).

b) Kwijtbrief; bewijs van ontvangst. || Partijen die hunne documenten oft bescheedt wederom nemen, sullen den Greffiers hantschrift gheven, by de welcke zy gheloven sullen die selve ... wederom inne te brengen, *Stat. v. Luik* 7 *a*.

3) In eene jongere opvatting, t. w. in bepaalde tegenstelling met hetgeen gedrukt is; *manuscript* in verschillende opvattingen.

a) Als naam voor den (gewoonlijk eigenhandig) geschreven tekst van het een of ander werk van een auteur.

a) In toepassing op een ongedrukt gebleven of nog ongedrukt werk. || Vondel heeft zelf het verdwaalde handschrift van zijn „Konstantijn" vernietigd. — Dog ... dit eigene Handschrift deser Waernemingen (*van Hooft*) strekte niet verder dan tot *enz.*, L. TEN KATE, *Aenl.* 1, 715. Een handschrift voor den dag halende, zette hij zich tot het lezen van een Ode, *K. Zev.* 1, 43. Jacques de Potter ... wiens handschrift wij zoo pas op nieuw gelezen hebben, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 398. Zyn *Ithaka* verzwolg de vliet, Een ander handschrift heeft hij niet, V. ZEGGELEN 4, 36. In hetgeen naar haar handschrift gedrukt is, zal men opmerken *enz.*, N. BEETS *in* ANNA VISSCHER, *Ged.* 1, XIX. De interpunctie is in haar handschrift schaarsch, *Ald. Honderd* Christelijke zinnebeelden (*enz.*).... Naar het Handschrift, 1, 1. Aan Johanna Coomans.... Naar het Handschrift, 2, 111.

— *Als handschrift gedrukt.* Vermelding bij den titel van een werk of werkje dat alleen om in een beperkten kring van vrienden of liefhebbers (als geschenk) verspreid te worden, gedrukt is. (Verg. *Voor de vrienden* (*gedrukt*) en *Niet in den handel*).

— *In handschrift:* nog ongedrukt; dikwijls alvorens door den druk gemeen gemaakt te zijn. || Hij heeft zijne verzen in handschrift aan een dichter van naam ter beoordeeling gezonden. — Alle de gedichten van Anna Roemers Visscher, vroeger bekend en gedrukt of eerst onlangs in handschrift ontdekt, naar tijdsorde ... uitgegeven (*Titel*). — De middennederlandsche auteurs uit den uitersten bloeitijd zijn alleen in handschrift gelezen. De middennederlandsche auteurs uit den natijd .. zijn gelezen in druk, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 653. Velen hunner gedichten (t. w. *van rederijkers*) cirkuleerden alleen in handschrift, 1, 669.

β) Als benaming voor het origineel van een sedert door den druk gemeen gemaakt werk. || Ik geef het Handschrift (*der voorlezingen*), op enkele woorden na, onveranderd, GROEN V. PR., *Ongeloof en Rev.* VI. De brouillons van een Mozart, de handschriften van een Bilderdijk zijn dáár, om te bewijzen hoe de grootste meesters nog altijd te verbeteren vonden, BEETS, *Versch.* 2, 30.

γ) Voor den druk of de drukkerij bestemde tekst; kopij voor de pers. || Morgen vroeg moet de drukker het handschrift hebben, KINKER, *D. en O.* 201. Het is toch altijd min of meer gevaarlijk, dat die kopij aan de drukkerij blijft, en ik moet er aan denken, mijn handschrift aan Kraalhof terug te vragen, *K. Zev.* 4, 286.

b) Inzonderheid de naam voor een met de hand geschreven tekst (gemeenlijk een afschrift) van een werk uit de oudheid of de middeleeuwen of uit later tijd, of wel herkomstig uit een land waar de boekdrukkunst onbekend is (verg. lat. *codex* en *liber manuscriptus*). || Handschriften op perkament, op papier, op palm- of lontarbladen, enz. Grieksche, Latijnsche, Javaansche handschriften. Een middeleeuwsch handschrift van de redevoeringen van Cicero. Het Cottonianse handschrift van den Hêliand. Het Leidsche handschrift van Maerlant's Naturen Bloeme. — Een oud Hebreeuwsch handschrift . . , waaruit bleek, dat in de grondtext staat *enz., Wildsch.* 3, 328. De schilderkunst diende nog uitsluitelijk tot het versieren der handschriften, CONSC. 4, 270 *a*. Er zijn van den Lekenspieghel . . . vier geheele handschriften en een aantal fragmenten bewaard gebleven, M. DE VRIES, *Lekensp.* CXXII. Het eerste handschrift . . . met de letter E aangeduid, is *enz., Ald.* Het is een perkamenten handschrift in folio, CXXIII. De onderlinge verhouding der vier verschillende hss. (d. i. *handschriften*), CXXIX. De lezing van het ééne handschrift is even ongerijmd als der andere, M. DE VRIES, *Taalk. Opst.* 284. De Keizerlijke bibliotheek, met hare rijk gebonden handschriften, V. LIMB. BROUWER Jr., *Akbar*, 40.

Samenst. (in de bet. 3, *b*). *Handschriftenkamer* („De *handschriftenkamer* der Leidsche Bibliotheek"); *handschriftenkunde*, hd. *handschriftenkunde*; *handschriftletter* („De werken van Murmellius, . . . gedrukt met de bekende gothische *handschriftletter* van noord-europesche getijboeken en bijbels der 15de eeuw", BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 334).

— Als tweede lid. *Teksthandschrift*, het handschrift dat iemand voor den tekst eener uitgave tot grondslag heeft genomen („Ik (heb) van het boven aangeduide *teksthandschrift* een diplomatischen afdruk gegeven", M. DE VRIES, *Lekensp.* CXL).

HANDSCHROEF, znw. vr., mv. *-schroeven*; verkl. *-schroefje*. Nhd. *handschraube*, eng. *handscrew* (VUYLSTEKE, *Smid*, 67). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Schroef*.

1) Schroef, voorzien van zoodanig een kop, dat zij met de hand kan aan- of losgedraaid worden.

2) Zeker strafwerktuig. Schroef waarin de hand eens misdadigers geklemd wordt; nhd. *handschraube* (verg. *duimschroef*).

3) Bij smeden. Een werktuig van de gedaante van eene bankschroef, doch kleiner, en geschikt om met het daartusschen geklemde voorwerp onder het bewerken in de hand te worden gehouden; in Zuid-Nederland *handvijs* (zie ald.). || Voor kleine te bewerken stukken wordt de bankschroef vervangen door de handschroef . . ., welke — aangezien zij in de hand gehouden wordt — eene willekeurige wending van het te bewerken voorwerp veroorlooft, KUYPER, *Technol.* 1, 234. Volgens de verschillende gedaante van den bek onderscheidt men de handschroeven in smalgebekte . . . en breedgebekte, 1, 235.

Samenst. (in de bet. 3). *Parallelhandschroef* („Naar het beginsel der parallel-bankschroeven . . . heeft men ook *parallel-handschroeven* . . . vervaardigd", KUYPER, *Technol.* 1, 235); *steelhandschroef* („De kleinste (handschroeven) . . . (zijn) met eenen steel voorzien, waarvan ze den naam *steelhandschroeven* . . . ontleenen", *t. a. pl.*); *stifthandschroef*, bij horlogemakers: smalgebekte steelhandschroef tot het inspannen van af te vijlen stiften (*t. a. pl.*); *tafelhandschroef* („Groote handschroeven maakt men meermalen aan de werkbank vast en bezigt ze dan . . . als *tafelhandschroeven*", *t. a. pl.*).

HANDSCHUDDING, znw. vr.; mv. *-en*. (Verg. eng. *handshake* en *handshaking*). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Schudding*. Schudding van de hand bij begroeting of afscheid (zie kol. 1763). || Toen nu de eerste handschuddingen en begroetingen voorbij waren, daar stonden wij *enz.*, BEETS, *C. O.* 126.

HANDSCHUT, znw. onz.; zonder mv. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Schut*, werptuig. Klein geschut; handgeschut. || De Spanjaards, genaakende den Briel, vonden . . . een deel der Geuzen in de boomgaarden onder de stadt, die hen met handtschut begroetten, HOOFT, *N. H.* 232.

HANDSCHUW, bnw. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Schuw*. Jagersterm, gebezigd van honden of fretten, wanneer deze dieren ten gevolge van ruwe behandeling zoo schuw geworden zijn, dat men ze niet gemakkelijk „in handen" kan krijgen.

HANDSLAG, znw. m.; het mv. (*-slagen*) ongebruikelijk. Ohd. mhd. *hantslac*, nhd. *handschlag*, mnd. mnl. *hantslach*, nnd. *handslag*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Slag*.

A) Het slaan met handen of met de handen; verg. *handgeslag* in de bet. A).

1) Het met de handen slaan tot teeken van rouw, of het in de handen slaan of klappen tot teeken van vreugde. || Hand-slagh. *Plausus.* Et *Planctus*, KIL.

2) Het met de eigene (rechter)hand slaan tegen of in die van een ander, zooals bij het dingen over een koop pleegt te geschieden (zie *handjebakken* en verg. FRANCK, *Etym. Wdb.* op Koopen). || Zoo lang de wederzijdsche handslag van loven en bieden aanhoudt, (mag) er geen ander aan het bod . . . komen, voor dat de kooper van het bieden afziet, BERKHEY, *N. H.* 9, 462.

3) Bij HOOFT in toepassing op het slaan met de handen, de handgemeenschap, bij een gevecht. || Dewyl zy . . . voortvaaren tot schelden, thans tot handslagh en 't yzer, HOOFT, *Tac.* 383 (lat. *ad iurgium, mox ad manus et ferrum transirent*).

B) Een slag met de hand.

1) Kaakslag enz. || Hand-slagh. . . . *Colaphus, alapa*, KIL. — Hand-slag: Sie Vuyst-slag, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 286 *a*. — Wat heb ick . . . misdaen, (liefsten Heere) om my met eenen soo swaren goddelijken hant-slag ter aerden neder te slaen? *Nederl. Susanna* 53.

2) Slag met de eigene (rechter)hand in die van een ander.

a) Bij begroeting of afscheid; als vriendschapsblijk; enz. || Onder menigen trouwen handslag werden kennis en vriendschap vernieuwd, V. D. PALM, *Red.* 4, 210. Het weinige Hollandsch dat hij geleerd heeft wordt, hier aan een boer door een gemeenzamen handslag, daar aan een boerin door een minzamen knik verstaanbaar gemaakt, BOSSCHA, *Lev. v. W. II*, 241. Zij trad naar hem toe, en gaf hem een fikschen handslag, BEETS, *C. O.* 313.

b) Tot bekrachtiging van eene toezegging of van eene mondeling aangegane overeenkomst en wel inzonderheid van een gesloten koop; *palmslag* (verg. ook *toeslag*). Een overoud, maar nog geenszins verouderd gebruik. Zie daarover b. v. NOORDEWIER, *Regtsoudh.* 34; VERDAM 3, 134; STALLAERT 1, 560 *b*. || Hand-slagh. j. palm-slagh; koop-slagh. *Palmaria addictio*, KIL.... Sicamb. *Sponsalia* [trouwbelofte], *Ald.* — De handslag was, en is, bij vele volken, het verbindend bewijs van koop, verkoop, en van allerlei gesloten verdrag: bij de Israëliten was het inzonderheid bij borg-sprekingen in zwang, v. D. PALM. *Bijb.* op *Spreuk.* 6, 1 (zie ook v. D. PALM, *Sal.* 1, 366; 8, 198). Partijen (hebben) somtijds behoefte aan zekere uiterlijke handeling, bestemd om van het sluiten der overeenkomst te doen blijken. Deze kan vele vormen aannemen; men denke aan den handslag, den wijnkoop, ASSER, *Handl. Burg. Recht* 3, 165. — Jonste, eet, en ons trouwelijck hantslach, En tgodlijck verbont, suldijt al nu haten? v. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.*, fol. 9 *a*. Trouw aan woord en handslag, TOLLENS 11, 162. 't Boertje zegt: „Top!" geeft den gebruikelijken handslag terug en vertrekt met zijn paardje, CREMER 12, 53.

„Daar nogmaals de hand op!" — En bij klonk,
De handslag nu dien zij Chièvres schonk.
DE GEYTER, *Keizer K.* 52.

— *Bij, met, onder, op handslag beloven, verzekeren* enz. || Soo haest de vercoopinge met den handtslach bevestigt is, *bij* STALLAERT 1, 561 *a*. 't Kontrakt zij veeleer fluks gesloten, En 't Loon met handslag — eed — met wat hij wil, verborgd, STARING 2, 107. (*Hij*) had daar zelf bij handslag het verbond van wederzijdsche trouw en bescherming aangegaan, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 22. Luutje (moest) op handslag beloven, van hun „geringe hulp" geen woord te zullen reppen, CREMER 12, 59. Was de trouw gegeven, hetzij dan schriftelijk of mondeling, in den regel met handslag, ... dan *enz.*, DE ROEVER, *Vrijen en Tr.* 118.

— *Den handslag hebben van iets*, zooveel als: met door palmslag bekrachtigden koop of toezegging het recht er op verworven hebben. || Jan van Haelen, als hebbende den hantslach vant straetmest (*Diest*, a°. 1618), *bij* STALLAERT 1, 561 *a*.

HANDSLEDE — -SLEE —, znw. vr., mv. *-sleden*, *-sleeën*; verkl. *-sleetje*. Nhd. *handschlitten*. Daarnaast gewestelijk *handslee(d)s* (BOEKENOOGEN 289). Kleine slede die met de hand geduwd wordt. || Een snedigh rijder, de welcke een hant-slee was voortduwende, v. ROONHUYSE, *Heelkonst. Aenm.* 198. Ik ... liet een hantsleetje ... vervaerdigen, zette een jonge Juffrou daer in, en reed daer mede over de rivier, DE BRUYN, *Reizen* 2, 48 *b*.

HANDSLOOP, znw. m.; het mv. schijnt niet gebruikelijk te zijn. Uit *Hand* in den vorm van den 2den nv. en *Loop*. Bij graafwerken. Benaming voor den afstand waarover een man met den kruiwagen eene gelijke hoeveelheid grond in denzelfden tijd kan vervoeren; hetzelfde als *hand* in de bet. III, 4, *b* (verg. nader kol. 1856). Met *hand* zal oorspronkelijk de kruiende man zijn bedoeld, en eerst later zal dus *hand* bij verkorting voor *handsloop* zijn gezegd.

HANDSLUITING, znw. vr. (mv. *-en*). Mnl. *hantslu(y)tinge*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Sluiting*, of anders (verg. B) op te vatten als met *-ing* gevormd uit de uitdrukking *iemand* (*de*) *hand sluiten*.

A) Het in elkander sluiten van de handen bij het geven van de hand. || Florisen met Cecilia, en Florentius met Diana, kruys-wys over malkander staende met hand-sluytinge, werden van den Bischop getrouwt, KRUL, *P. W.* 3, 53.

B) Een thans verouderde rechtsterm, bij VRANX 3, 135 vermeld met de beteekenis van *beslag* (bepaaldelijk op goederen, althans waar het woord staat tegenover *besettinge*), doch later voorkomende met de beteekenis van: verhindering van —, stuiting in het voortgaan met eene rechtzaak door de hooge overheid. Verg. *iemand* (*persoon* of *lichaam*) *de hand sluiten in*, *nopende*, *van iets* in kol. 1779. || *Detentie seu arrestum*.... handoplegging, ... handsluyting, *Nieuw woorden-boek der regten door Mr.* A. K., 96. — Handsluitinge van Justitie, HUBER, *Hedend. Regtsgel., Register* (*in den tekst*, blz. 563: Twist-saken van de recht-banken af te neemen, executien te verhinderen ..., wordt mede onder d'Oppermachts rechten getelt). — Versoeckende handsluytinge aen 't hof (d. i. *dat den Hove de hand gesloten zoude worden*), PERS, *Verw. Adel. e. Ontst. Leeuw*, 524 *b*.

HANDSMERING, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-smerinkje*. Nhd. *handschmierung* (*D. Wtb.*; de bld. aangehaalde plaats uit BRANDT's *Narrenschiff* schijnt door VALCOOCH te zijn vertaald). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Smering*. Eene smering voor de hand: overdrachtelijke benaming voor: een steekpenning, eene fooi. Verg. de uitdrukk. *iemand de hand smeren*, *zalven* in kol. 1791. || Handsmering, handwisch, fooi om iets gedaan te krijgen; ook drinkgeld voor een bewezen dienst, MOLEMA 146 *a*.

Alle dingen is onderdaen den ghelde
Die gheldt heeft crijghet veel ghewelde,
Dat is nu gheworden seere ghemeene,
Men vindt der stede meer als eene,
Daer men handtsmeringhe geerne opneemt,
Daer toe veel doet dat niemandt wel beteemt.
VALCOOCH, *Schoolen*, 114.

HANDSPAAK, znw. vr., mv. *-spaken*; verkl. *-spaakje*. Nnd. *handspake*, *-spâk* (DOORNK. KOOLM.); verg. voorts het (uit het Nd. overgenomene) Hd. *handspake* (*D. Wtb.*), eng. *handspike* (vroeger *handspiek*, *-speek*, *spec*; MURRAY) en het verbasterde Fransche *anspect*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Spaak*. Daarnaast gelijkbet. HANDSPEEK, znw. vr.; mv. *-speeken*: nhd. *handspeiche*, eng. *handspoke*; uit *Hand* en *Speek*.

Korte houten boom (hefboom), aan het voor de hand bestemde einde rond afgewerkt, aan het andere einde vierkant van gedaante, dienende bij het verwerken van zware lasten, het bedienen van geschut, het draaien van spillen en kaapstanden enz.; aan boord, althans voorheen, niet zelden als wapentuig gebezigd. || Hand-spaecke. *Vectis*, KIL. Hantspaeck. Een hout, niet ongelijck aen een ysere koevoet, daer men iets mede omzet, wint ofte verzet, WITSEN, *Scheepsb.* 492. — Tot het opheffen van zware lasten, als hardsteen- of andere blokken, bezigt men handspaken, welke van esschenhout, in lengte van 1,5 à 2 el gemaakt worden, PUTTAS, *Bouwk. Wdb.* 200. Beslagene handspaken met tanden, PASTEUR-NOOT, *Bouwk. Hand-Wdb.* 1, 917. Lange handspaken op assen en rollen, *Ald.* — Ons volck... keerden het Schip met Hant-spaecken, Stocken, en Wind-boomen, van de steyle klippen des Eylants af, SCHOUTEN, *Voyagie* 1, 51. Men comse (t. w. *zeeleeuwen*) met een hant-spaec nau doet slaen, à vijftich Slaeghen, *N. Werelt* 3, 20 *b*. In enige schuiten (kwamen) een aantal matrozen ... aanroeijen, en van handspaken voorzien begonnen dese eene soort van waterstrijd, LOOSJES, *Lijnst.* 3, 194. Men (moet) als de sjorrings los zijn, met een handspaak die hand (*van het anker*) af kunnen zetten, MOSSEL, *Manoeuvres*, 174. Men (heeft)

hand met een windboom of handspaak even op te ligten, 177. Tot het verplaatsen van zware balken bedient men zich, behalve van ... handspeeken en koevoeten, ook ... van kanthaken, STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 187. Twee aardwinden, 3 koevoeten, 6 handspeeken en 6 stelhouten, KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 44.

Samenst. *Handspaakslengte*, denkbeeldige maat tot het bepalen van den onderlingen afstand tusschen twee verwijderde zaken op zee (bij loodsen gebruikelijk).

— Als tweede lid. *Klauwhandspaak*: van onder met ijzer beslagen en van tanden voorzien.

HANDSPEEK. Zie onder HANDSPAAK.

HANDSPEL, znw. onz.; zonder mv. Mhd. *hantspil*, nhd. *handspiel*, mnl. *hantspel* (ook in hieronder niet genoemde beteekenissen; VERDAM 3, 135). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Spel* in verschillende opvattingen. — Bij KILIAAN: heelmeesterskunst; gebaar, gesticulatie met de handen; dobbelspel („Hand-spel. *Ars manuaria.* Et: *Chirurgia.* Et: *Chironomia, manuum gesticulatio.* Et: *Ludus aleae*").

1) Spelende bedrijvigheid van de handen; bezigheid der handen tot tijdverdrijf; spelend handgebaar (zie *ald.*, 1ste art., de bet. I, 1) of II, B, 1).

Ick heb een langen tyt myn sinnen onderhouwen,
Met priem- en naelde-werk, een hantspel van de vrouwen.
CATS 2, 119 *a*.

— Inzonderheid in toepassing op dartele handtastelijkheden (*handgespel* in de bet. 2). Verg. hd. *handscherz* (*D. Wtb.*). || Geen oog in iemant anders brief, Geen hant-spel met een anders lief, CATS 1, 553 *b*.

Voor al schout twist en norts gekijf,
Oock hant-spel met een anders wijf.
CATS 2, 595 *b*.

— *Handspel bedrijven.* Soms schertsend voor: handgemeen zijn; klop geven.

In 't lest begonnen sy te kijven,
Oock eenigh handspel te bedrijven,
Gelijck men de qua'e honden leert;
En doe verloor sy 't met twee vijven (*Kantt.* Vuysten).
HUYGENS 2, 167.

B) Het spel of het spelen met de hand of de handen op eenig muziekinstrument (verg. mhd. *hantspil*, snarenspel). || De nauw-geschakelde bepalinghe daer in ick het handspel (t. w. *het orgel- of ander spel*) in 't Kerckelicke besluyte, HUYGENS, *Ghebr. en Onghebr. v. 't Orghel*, 67.

C) Bij 't kaartspel. Goede kaarten, goed spel maar niet van troef (verg. SCHUERM., *Bijv.*); handkaarten. Verg. nhd. *handspiel* (*D. Wtb.*, de bet. 2).

HANDSPIEGEL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Kleine spiegel met steel, geschikt om in de hand gehouden te worden.

HANDSPIER, znw. vr.; mv. *-en*. Benaming voor de verschillende spieren in de hand (zie v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 491—496).

HANDSPIL, znw. vr.; mv. *-len*. Spil (spingereedschap) die in de hand gehouden wordt (zie KUYPER, *Technol.* 2, 2 en het volgend art.).

HANDSPINNEN, znw. onz. Het spinnen uit de hand of met het gewone spinnewiel, in tegenstelling met het spinnen door machines. || Het handspinnen is tegenwoordig geheel vervallen, DE BO^2 356 *a*. — Het handspinnen, In sommige landen... geschiedt het vlasspinnen door vrouwen en kinderen, vaak terwijl ze wandelen, waarbij zij zich van een eenvoudige ... met een stuk lood bezwaarde houten spil (handspil, konkel) bedienen, GROTHE, *Mechan. Technol.* 282. Hier zal ... onder handspinnen alleen 't gebruik van het gewone ... spinnewiel begrepen worden, *Ald.*

Afl. — Als zoodanig kunnen worden aangemerkt *Handspinner* („(*De*) *handspinners* ... die, hier en daar ..., blijven voortgaan op de oude wijze te werken", VISSERING, *Handb.* 1, 414); *handspinnerij* („*Handspinnerij*, fr. *Filature à la main*", DE BO^2 356 *a*; „het verschil tusschen *handspinnerij* en machinale spinnerij", KUYPER, *Technol.* 2, 11); *handspinsel* („De .. garens of spinsels worden... verdeeld in *handspinsels* ..., zooals deze door spil of spinnewiel verkregen worden, en machinale spinsels", KUYPER, *Technol.* 2, 2).

HANDSPUIT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Spuit*. (Verg. nhd. *handspritze*).

1) Kleine, gemakkelijk verplaatsbare brandspuit, die door één persoon bediend kan worden, ten gebruike in kazernes, op bovenverdiepingen enz.

2) Jongere benaming voor de gewone brandspuit, t. w. bij tegenstelling met de stoom(brand)spuit. || Bij dien fellen brand moesten alle handspuiten en de beide stoomspuiten water geven.

HANDSRECHT, znw. onz. Alleen in de zegsw. *Naar handsrecht, niet naar landsrecht* (*doen*), en met de bet. van: vuistrecht; recht van den sterkste; eigen rechtverschaffing. || *Lege manuum.* *Ἐν χειρῶν νόμῳ.* Na des hands recht. *Cum res vi geritur, non ex praescriptio legum. Nostrates alludunt ad leges patrias, cum quibus eandem fere habet pronunciationem*, Hands recht ende lands recht, SARTOR., *Adag.* IV, n^0. 23. Naer hands recht, niet naer lands recht doen, DE BRUNE, *Spreeckw.* 471.

HANDSTEEN, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Nhd. *handstein*, eng. *handstone* (in andere beteekenissen). Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Steen*.

1) Druipsteen (stalaktiet) in de gedaante van eene hand. || Handsteen, steen, die de gedaante van eene hand heeft, *chirite*, v. MOOCK.

2) Baksteen met het indruksel van eene of van meer handen. || (*Dan*) drukten de vier „afdragers" (*op de steenfabriek*) ... hunne handen in de natte steenen en menigwerf heb ik zulke gebakken „handsteenen" gezien, *Nav.* 24, 192.

3) In de Statenvertaling van den Bijbel voor: steen die met de hand geworpen is of wordt. || Indien hy hem met eenen hantsteen ... geslagen heeft, dat hy gestorven is, een dootslager is hy, *Num.* 35, 17 (*Kantt.* steen der hant, dat is, metter hant geworpen).

HANDSTOEL, znw. m.; mv. *-en*.

1) Benaming voor den weefstoel van de handwevers.

2) Gereedschap in de papierfabriek. Houten blad op vier pooten (een stoel dus a. h. w. zonder leuning), gebezigd bij het te drogen hangen en opbinden van het papier. Zie BOEKENOOGEN 289.

HANDSTOFFER, znw. m.; mv. *-s*. Stoffer met korten steel om met één hand te bezigen; vloervarken. || Ik (viel) over myn handstoffer ..., al het stof op het tapyt, *Burg.* 810.

HANDSTOK, znw. m., mv. *-ken*; verkl. *-je*, *-ske*. Stok dien men in de hand houdt; gewestelijk (t. w. in Vlaanderen en Groningen): wandelstok. || Vyer stoken ... van de wapenen, so ... van bogen ende van pijlen, so van hant-stocken (*Kantt.* ofte, stangen), als van spiessen, *Ezech.* 39, 9.

— Figuurlijk (Vla., Gron.). Hulp, steun, helper en derg. || Hij is geheel zijn handstokske (*zijn vriendje, zijn maatje*) kwijt (*Zuid-Ndl.*). — Lof glorieux Cruce ons handstock bleuen! DE DENE, *Test.* 106 *b*.

HANDSTREKKER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Strekker*, eene vertaling van lat. *extensor*. Spier, dienende om de hand te strekken. Zie v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 486; 487; 489. || De lange en de korte buitenste handstrekker. De ulnaire handstrekker.

HANDTAM — daarnaast HANDTAMMIG —, bnw. In het Oosten en Noordoosten des lands gebruikelijke woorden voor: overal met de handen aan zittende; naar alles grijpende; vandaar ook: handgauw. Vooral van kinderen. Zie MOLEMA 146 *b*, GALLÉE 16 *b* en (voor Drente) *Arch. v. Ned. Taalk.* 1, 268.

HANDTASTELIJK, bnw. en bijw. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Tastelijk* (of van *Hand* en *Tasten* met *-lijk*?).

I) **Bnw.** (in twee verschillende opvattingen).

1) Met de handen tastende, grijpende.

a) Eigenlijk, van personen. Nagenoeg alleen in de uitdr.

— *Handtastelijk worden*: de handen aan iemands lichaam (gaan) slaan; iemand met de handen (beginnen) aan (te) raken, —aan (te) randen. Dikwijls in toepassing op het dartel stoeien van jongens met meisjes; verg. gelijkbet. nhd. *handgreiflich werden*. || Pas op, als je handtastelijk wordt, word ik boos! Foei jongen! blijf toch van mijn lijf; je mag niet zoo handtastelijk wezen! — De kinderen (werden) ... overmoedig.... Een deed een sprong naar het roode mutsje ...; die pluim moest er af, die malle roode kwast. Zij werden (*jegens de vreemde dames*) lastig en handtastelijk. Meneer S.... wilde juist tusschenbeide komen, toen *enz.*, *in*: *Eigen Haard*, 1898, 690 *a*.

b) Overdrachtelijk, van eene handeling of bewerking waarbij met de handen getast wordt of die door tasten met de handen geschiedt. || Vroeger... kon de commies zich het vermaak gunnen het reisrijtuig van deze of gene hooge familie naar hartelust leeg te pakken of zich de handtastelijke visitatie der freules te laten afkoopen, KNEPPELH. 7, 141.

2) Met de hand kunnende getast, gegrepen worden; tastbaar. Uitsluitend oneigenlijk, t. w. van onstoffelijke zaken: blijkbaar, duidelijk, onmiskenbaar. Verg. *handgrijpelijk* in de bet. I, 2). || Een handtastelyke leugen, *a Palpable lie*, SEWEL. — Daer ... saken van geringe importantie selfs ook met sulcke berispelijke en handtastelijke leugens aengeteekent staen, dat het *enz.*, v. BLEYSWIJCK, *Beschr. v. Delft*, II. Een handtastelyk ongelyk, v. EFFEN, *Spect.* 6, 14. 't Geen 'er de man van zegt, komt my zo klaar, zo handtastelyk voor ..., dat ik niet kan zien wat er tegens in te brengen is, 10, 201.

II) **Bijw.** (van wijze), in verschillende opvattingen van de bet. I, 2).

1) Naar de meest gewone opvatting. Op onmiskenbaar duidelijke —, op baarblijkelijke wijze. || 't Geen 't ergste was, dit kluchtig dieverytje wierd handtastelyk bewezen, en 't bleek by de stukken, dat *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 1, 95. Nu stel ik het aan des Schryvers eigen oordeel, of hy niet handtastelyk in die fout vervallen is? 4, 74. Ik dede hem derhalven handtastelyk zien, dat hy *enz.*, 5, 46. Het blijkt handtastelijk, dat ze, om ons te overvallen, Te zaam gespannen zijn, STIJL, *Tooneelp.* 49. Hetgeen ondenkbaar is, ... maar ook handtastelijk onwaar, KNEPPELH. 8, 311. Men gevoelt, te doen te hebben met kunst van de hoogste orde...; handtastelijk gemerkt met den stempel eener eeuw, eener nationaliteit, eener school, BUSKEN HUET, *Rub.* 109.

Verlaaten wat de wereld heeft en geeft,
En zo 't Geloof, handtastelyk te toonen,
Zo dat het Hert, niet hier maar ginder leeft.
LUYKEN, *Bykorf*, 192.

2) Op waarneembare wijze.

Soo (t. w. *zoo onmerkbaar*) gaet het met den slaef, met [smelten, en met doyen,
Met af- en ondergaen, wat langhsaemer als Troyen.
(Brand is te haestigh, en ondoet hand-tastelijck).
Soo gaet het met den Rouw *enz.*
HUYGENS 2, 341.

3) In woordspeling met de strikt eigenlijke beteekenis; dus zoowel: op duidelijke wijze, als: met der daad.

Wanneer hij aan vrouw Lemnia
De schuld van een te plompen gaâ
Handtastelijk ontvouwde.
STARING 1, 143.

Afl. *Handtastelijkheid.*

HANDTASTELIJKHEID, znw. vr.; mv. (in de bet. 1) *-heden*. Van *Handtastelijk* met *-heid*. De hoedanigheid van handtastelijk, in verschillende opvattingen.

1) Het handtastelijk (in de bet. I, 1) zijn. || Je bent lastig met je handtastelijkheid.

— Concreet, met mv. Tastende, aangrijpende beweging. || Handjes thuis, jongen! geen handtastelijkheden! — Er had toen een „kleine scène" plaats gehad; bijna was het ... tot handtastelijkheden gekomen, D. E. A. JUNIUS in *Gids*, 1899, 1, 143.

2) Duidelijkheid, klaarblijkelijkheid. Verg. *Handtastelijk*, I, 2). || Om dit in de uiterste handtastelykheid te doen bemerken, zal ik ... eenige staaltjes bybrengen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 152.

HANDTASTING, zuw. vr. (het mv. komt niet voor). Mnd. *hanttastinge*, mnl. *hanttastinge*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Tasting* (of met *-ing* gevormd van *handtasten*? Verg. „hand-tasten. *Manu tangere, inferre manus, appetere manu*" bij KILIAAN). In verschillende, thans gezamenlijk verouderde opvattingen.

A) Het tasten, grijpen, vatten van iemands hand, of: eene tasting, grijping, aangrijping van de hand; handslag, handdruk.

1) In het algemeen. || Hy verwelkoomde ons minnelyk met hanttasting, DE BRUYN, *Reizen* 2, 377 *a*. Een Kus of Handtasting, met uitgeboezemden zegenwensch gepaard, besluit deeze verrigting (t. w. *het promoveeren met de kap*), *Verv. op* WAGEN. 12, 411.

2) Als eene plechtige handeling tot verzekering van trouwe nakoming eener belofte of eener verplichting. Verg. de mnl. uitdrukk. *tasten aen of in enes hant* (VERDAM 3, 108) voor: iemand (iets) met het grijpen van zijne hand („met handslag", „op de hand") beloven.

a) In het algemeen. || Het bontgenootschap, dat ghy verzoeckt, (is) al voorhene met hanttastinge bevestight, VONDEL 5, 303. Toen stelde deze vrou Met haer handtasting hem gerust, 11, 759 (zie ook 3, 348). Alle welcke bovenstaende articulen sijnde bedongen, vast ende bondich te onderhouden ende met hanttastinge aen weercanten voor onverbreckelijck beslooten, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 443. Eene *trouwen* is niet anders, dan ... trouw zweeren: dat niet alleen by 't aangaan van een huwelijk ... geschiedt; en doorgaands by handtasting, HUYDEC. *Pr.* 3, 72. Hoewel men van allen strikte gehoudenheid bij handtasting en eede zou verderven, MULDER, *J. F.* 1, 158.

— *Onder handtasting*: onder plechtige belofte of verzekering. || Dat in deze maatschappij ... zich een onbekende geest bevindt, die éénmaal aan onze

geest was vermaagschapt ..., en die ons verliet, als onder handtasting, dat wij elkander dáár (*in den hemel*) zouden wedervinden, BORGER, *Leerr.* 2, 47.

b) Als eene vroeger gebruikelijke gerechtelijke handeling, van soortgelijke waarde als de gerechtelijke eed, maar gevorderd in gevallen van geringer aangelegenheid (opgenoemd bij CHOMEL, *Verv.* 2790 *a*); soms echter ook buiten en behalve den eed volbracht (verg. b. v. *hanttastinge doen en ten heiligen sweren* bij VERDAM 3, 136). || Handtasting, is eene daad, waar door iemant aan den Rechter de hand geevende, zo veel als plechtig betuigd, dat het gene hy getuigd of gezegd heeft, de waarheid is; of wel zyne belofte in het Gerichte gedaan, zal nakoomen en gestand doen; in zo verre en in veele andere gevallen, verstrekt de Handtasting in des eedes plaatze, CHOMEL, *Verv.* 2790 *a*.

— *Handtasting doen van iets*: het in de bepaling genoemde *met handtasting*, plechtig, vormelijk, beloven. || Ik (heb) wter hechtenisse ontslaegen den persoon van Heinrick Claesz, ... naedat hy handtastinghe gedaen hadde, van t'allen tijden, des vermaent sijnde, in persoon te rechte te compareren, HOOFT, *Br.* 1, 43.

— *Iemand onder* of *op handtasting van iets* (namelijk: van op de eerste aanmaning terug te zullen keeren, te zullen verschijnen) *ontslaan* (t. w. uit hechtenis en derg.): op de plechtige belofte van *enz.* || Heinrick Claes Adriaensz, ... (is) by my wt der gevanckenisse ... ontslaegen, onder handtastinghe van t'allen tijden, des vermaent sijnde, in persone te recht te staen voor *enz.*, HOOFT, *Br.* 1, 47. Gerelaxeert, onder handtastinghe van t'allen vermaen in persoone te compareeren *enz.*, 1, 52.

— Vandaar de verkorte uitdrukk. *Iemand onder* of *op handtasting ontslaan*. (Verg. *iemand „op zijn woord" ontslaan*). || Het ontslag onder Handtasting, het zy van eene personeele comparitie, het zy uit de gevangenisse, (*is*) eene soort van Provisie in materie criminecl, CHOMEL, *Verv.* 2790 *a*. — D'andre drie werden van 't Hof, by 's Prinsen goedtdunken, onder handtasting los gelaaten, HOOFT, *N. H.* 428. Waeromme haer oock hebben laten in d'ijsers sluyten. Edoch vermits den nodigen arbeyt aen Comps fortificatie .., goetgevonden, deselve maendagh aenstaende op hanttastingh weder uyt te laten ende aen den arbeyt te houden tot *enz.*, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 196.

c) Waarborg, borgstelling (lat. *cautio*). Verg. ofra. *mainprise* (bij GODEFROY vertaald met *caution*), en voorts ofr. *mainprendre* (*accepter une caution*, a. w.), *mainprenor* enz. || Handtasting (borgtogt), *Mainprize*, SEWEL.

B) Betasting met de hand. || Menig vrouwvolk in Europa, 't welk den winkel (t. w. *haar boezem*) laat open staan, om het oog der mans daar heen te trekken en tot een vermakelyke handtasting te nodigen, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 2, 50 *b*.

HANDTEEKEN, znw. onz.; mv. *-s* (voorheen *-en*). Nhd. *handzeichen*, nnd. *handtéken* (thans beide met de bet.: handmerk), mnl. *hantteken*. Uit *Hand* in de bet. I, I) en *Teeken*. Met de hand gesteld teeken; oorspronkelijk zeker wel het aangenomen merk waarmede hij die niet schrijven kon iets onderteekende (zie HANDMERK); later ook toegepast op iemands naamteekening.

1) Naamteekening, onderteekening, handteekening (zie ald.). Thans nog in Zuid-Nederland het gewone woord voor de laatstgenoemde benaming. || *B.* Dats hu handteeken? *C.* Trauwen je kent. Maer je was droncke als jeter stelde, EVERAERT 115. Dat hy haer dit hadde horen belijden, en sien schrijven, sijn hant-teken ook opt selfde briefken, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 31. Samt last, onder Sonoys handtteiken, om *enz.*, HOOFT, *N. H.* 427. Deez' nam'er dagh aan (*aan den brief*), zeggende 't handtteiken van Don Johan niet te kennen, 492). Ghedaghvaert ... te compareren hier int Hof ..., om te kennen ofte loochenen zijn cedulle ende handteecken, *Vl. Placcaertb.* 1, 291. Het handt-teecken van haerlieder respective Greffiers, 5, 639. Geteeckent op de ploy P. van den Broucke ende L. Overwaele met seker handt-teeckenen, ende gezegelt *enz.*, 5, 651. Dit ... besluit (werdt) genoomen, en onder de Ruiters handtteeken uitgegeven *enz.*, BRANDT, *De Ruiter*, 431. Welcke Lijsten de Regenten, yder met haer gewoonlijcke hand-teecken sullen onderteeckenen, *Gr. Placaatb.* 4, 186 *b*. Simon-Brutus zette zijn handteeken onder dit verslag, CONSC. 2, 317 *b*. Die ... klerk ... heeft ... zijns meesters handteeken nagemaakt, 3, 396 *b*. De namen ... der graven van Lalaing en van Maldeghem ... stonden op de lijsten te midden der handteekens van uitreeders en burgers, 4, 339 *a*. „Vander Weyden, col. prof." Hetgeen... het handteeken was van den leeraar, BERGMANN, *Nov.* 53. „Die wissels?" — „Waren valsch." „Die handteekens?" — „Nagemaakt", 327. Zie het handteeken ... *La tua Marietta*, 370. Dit verslag ... draagt het handteeken der evengenoemde Commissieleden *enz.*, *in*: *Het Belfort* 13, 28.

2) Bij uitbreiding. Benaming voor eene onderteekende (onderhandsche, eenzijdige) verklaring; een *handschrift* in de bet. 2, *a*). Thans, ook in Zuid-Nederland, verouderd. Zie ook PLANT. en KIL. op Handtschrift, handtteecken (*chirographum* enz.). || Ik heb een hant-teken van u, weet ghy dat wel? ja dat briefken sal u leugenachtig maken, ja dat briefken, dat hant-teken, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 43. Om ... Mondragon tot volle naakoomst zyns handtteekens te verplichten, HOOFT, *N. H.* 350.

HANDTEEKENEN, onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. Eene navolging van nhd. *handzeichnen*, (het) teekenen „uit de (vrije) hand" (zie kol. 1840), in tegenstelling met (het) rechtlijnig teekenen. || Aan de burgerdagschool wordt onderwijs gegeven in: ... *k.* het hand- en regtlijnig teekenen, *Wet v.* 2 Mei 1863, *Stbl.* 50, *a.* 13. Acten van bekwaamheid ... voor schoolonderwijs in: ... *d.* het handteekenen, het regtlijnig teekenen en de perspectief, *a.* 77. De kweekelingen (ontvingen) ... onderwijs in het rechtlijnig-, en ... in het handteekenen, KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 142.

HANDTEEKENING, znw. vr.; mv. *-en*. Met *-ing* gevormd uit de uitdrukking *zijne hand teekenen* (hierboven in kol. 1770 vermeld) voor: zijne naamteekening plaatsen, zijne onderteekening stellen. Naamteekening, t. w. iemands geslachtsnaam, voorafgegaan door de beginletters van zijn voornaam of voornamen, of door zijn voornaam of voornamen voluit geschreven, — of wel iemands geslachtsnaam alleen —, gesteld in den bij dien persoon gebruikelijken of door hem aangenomen vorm. Uitsluitend Noordndl. benaming voor wat in Zuid-Nederland *handteeken* heet (zie ald. de bet. 1). || Het verzoekschrift draagt de handteekeningen van de voornaamste ingezetenen der stad. Een adres aan de Tweede Kamer voorzien van meer dan duizend handteekeningen. — Hij, tegen wien men zich op een onderhandsch geschrift beroept, is verpligt zijn schrift of zijne handteekening stellig te erkennen of te ontkennen, *B. W.*, *a.* 1913 (zie ook *a.* 1914). Of ten minste moet daaronder, behalve de handteekening, met de hand des onderteekenaars geschre-

ven worden eene goedkeuring *enz.*, *a.* 1915. — Het doet er niet toe, dat het schrift, 't welk iemand voor zijne hand- of naamteekening doet doorgaan, voor iedereen geheel onleesbaar is, als slechts bewezen wordt, dat zulk een geschrift werkelijk door den onderteekenaar van een stuk als handteekening wordt gebezigd of gebezigd is, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 755 *b.* — De overigen (t. w. *mijner vrienden*) zijn mij allen trouw gebleven, en hebben hun handteekening (t. w. *in een album*) met hun leven bezegeld, HASEBROEK, *W. en Dr.* 27. Is de handteekening ... bij het Grootboek niet bekend, zoo vordert de Directie *enz.*, NEEB, *De Grootboeken*, 37. Er is niemand, die zijne eigen handteekening niet kent, en die niet met zekerheid weet of hij eene akte heeft onderteekend, DE PINTO, *Handl. t. h. Burg. R.* 2, 731.

— *Handteekening in blanco.* Zie de aanhalingen. || In den regel onderteekent men eene reeds geschrevene akte; het gebeurt echter ook, dat iemand zijne handteekening plaatst op een onbeschreven papier, waarop nog eene akte geschreven zal worden, en het, van die handteekening in blanco voorzien, aan een ander afgeeft om er het bedoelde gebruik van te maken, DIEPHUIS, *Ned. Burg. Regt* 2, 369. De handteekening in blanco is eene lastgeving genoemd. En men kan werkelijk *enz.*, 2, 370. Het misbruik eener handteekening in blanco, *Ald.*

— *Eene* (*zijne*) *handteekening deponeeren* (*nederleggen*) *ter griffie* (*van de Arrond. Rechtbank*), t. w. opdat zij aan een ieder bekend kunne zijn. — *Eene* (*iemands*) *handteekening legaliseeren; zijne handteekening laten legaliseeren*: voor authenthiek verklaren, laten verklaren. || Hem wordt, na nederlegging van zijne handteekening ter griffie, eene acte uitgereikt, houdende zijne toelating als beëedigd vertaler, *Wet v.* 6 Mei 1878, *Stbl.* 30, *a.* 3. — Dat de légalisatie wel het bestaan der handteekening, maar niet dat der akte bewijst, en dat de mogelijkheid bestaat dat men eene handteekening in blanco heeft laten légaliseeren. Geheel onmogelijk is dat zeker niet, maar *enz.*, DE PINTO, *Handl. t. h. Burg. R.* 2, 731.

— In toepassing op de getrouwe afbeelding of nabootsing (het *facsimile*) van iemands naamteekening. || (*Eene*) sineesverlakte tabaksdoos .. met de handteekening van den eigenaar in het deksel, BEETS, *C. O.* 92.

HANDTEUGEL, znw. m.; mv. *-s*. Naam voor den linkerteugel van het handpaard (zie ald. de bet. A, 2). || Handteugel. *Longe; Handzügel; Strap, Thong*, LANDOLT, *Dict. Polygl.* — De vandehandsche paarden krijgen gespleten teugels, waarvan de regter aan het haam vastgebonden wordt (de opzetteugel), terwijl zich aan het einde van den linker (handteugel), eene handlis voor den stukrijder bevindt, LANDOLT 1, 58.

HANDTOOM, znw. m. Handteugel. Alleen in de zegsw.

— *Op zijn handtoom staan*, tot dienst gereed staan, tot onmiddellijk dienstbetoon bereid staan (?) Verg. HARREB. 1, 280 *a*.

HANDTROUW, znw. vr.; zonder mv. Mhd. *hanttriuwe*, nhd. *handtreue*, mnd. *hanttruwe*, mnl. *hanttrouwe*, ofri. *handtrowe* (RICHTHOFEN 826 *a*), nfri. *hanztrieuw* (met de verzwakte bet. van: handdruk; EPKEMA, *Wdb. op Gysb. Jap.* 195). Uit *Hand* in de bet. 1, I) en *Trouw*, znw. Eigenlijk: met handslag („aan" of „op de hand"; zie kol. 1764 en 1827) beloofde trouw; vandaar: toezegging van trouw ten opzichte van hetgeen waartoe men zich verbindt door middel van handslag of handtasting; hetzelfde als hd. *handgebende treue* (*D. Wtb.* 4, II, 388). Aanvankelijk in allerlei algemeener toepassingen gebezigd (verg. bij VONDEL 3, 137 de voorbeelden van *beloeven, geloeven met hanttrouwen*), later tot de toezegging van *huwelijkstrouw* beperkt, en thans in het geheel niet meer gebruikelijk. Verg. (bij het oudste gebruik) ook het verouderde Hd. *handgelöbnis* en *handgelübde*.

1) Trouwbelofte met handslag bij de verloving. Verg. *het geven van de hand op trouw* hierboven in kol. 1765. || Ioffrouw, ick plach te zeggen hayvrouw, maer dat woordt heeft uw onstantvastichyt gantsch genieticht: doch mijne waert ghy voor God en de wereld. Laet dat getuygen 't notarisel verbandt uw handt-trou, en bevestingh van 50. brieven, die ick ... van u heb ontfangen. Men schrijft my dat ghy een ander trout *enz.*, RODENBURGH, *Poët. Bosste.* 127.

Vertreck niet langer: want ghy zult dien waert benaden
Helt Jazon eeuwigh aen uw hanttrou vast verbonden.
Hy zal in Griecken u inhaelen, als zijn bruit.
VONDEL 11, 509 (lat. *Tibi se semper debebit Iason*).

2) Belofte van huwelijkstrouw met het geven van de rechterhand bij de huwelijksvoltrekking. Verg. *iemand trouwen met zijne hand* (voor: met *de* of *zijne linker hand*, zie kol. 1761), alsmede *de hand van iemand trouwen* (kol. 1766).

a) Eigenlijk. || Ontfang ... uw rechte wederpl. Nu gy de schoonheit zelf met uw Kornelia By handtrou heb gevat. Hier mag uw bruit mee proalen. ANSLO, *Poëzy*, 318.

Oock gaf 's lants Hoogheit lang de hanttrou voor 't altaer
Aen Fransche en Britsche bruits gekranst om 't hangrend hair.
Vron Ada, zuster van 't gekroonde hooft der Schotten,
Trout Florens ...
Drie Wilmen koelen 't vier der minnetortse uitbesmeth.
VONDEL 4, 127.

— Bij BILDERDIJK (14, 38) vindt men, uit de maat, *handentrouw*. || Daar was een tijd ... Toen handentrouw ook tevens hartverbinden, En niet vereen het zegel was der Echt.

b) Bij uitbreiding. De huwelijksvoltrekking. || Daar op is ... de handttrouw gedaan door den Cardinaal van Bourbon, ende des anderen daegs de bruiloft gehouden, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 13.

HANDTROUWEN, bedr. en onz. ww. *handtrouwde*; *gehandtrouwd*. Mnd. *handtruwen*.

1) Als bedr. ww. Iemand trouwbelofte doen; iemand ondertrouwen. || Sy (condemneerden) in groote boeten twee burgheren, die sijn twee dochteren zijn hanttrout hadden (fr. *auoyent fiancé*) by het leven van haer vader, ende de selve daer naer weygherden, als hy nae sijn doot alsoo arm bevonden worde, T. L. V. NIEUVELT, *Plut.* 197 *b*.

2) Als onz. ww. Zich verloven.

's Koninex Dochter, die tot mijn leetwesen groet,
Vast is verlooft, en zit gehandtrouwt met de daod.
COSTER 243 (*Iphigenia*).

HANDVAARDIG, bnw. Nhd. *handfertig*, nnd. *handferdig* (*handfærig*). Uit *Hand* in de bet. 1, I) en *Vaardig*. Van personen. Vaardig, bedreven met de hand.

Afl. *Handvaardigheid.*

HANDVAARDIGHEID, znw. vr.; zonder mv. Nhd. *handfertigkeit*. Van *Handvaardig* met *-heid*. Vaardigheid met de hand; bedrevenheid, bekwaamheid in de eene of andere verrichting met de hand of de handen. || Het evenwicht tusschen zijn aangeboren scheppingskracht ... en zijn aangeworven handvaardigheid (was) volkomen, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 65. Een kunstenaar van ongemeene vindingskracht ..., maar ook een meester in het schilderen, een arbeider van ongemeene handvaardigheid, 1, 88.

HANDVAST, bnw. Nhd. *handfest*, eng. *handfast*, mnd. *hantvast*, mnl. *hantvast*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Vast*, in zeer verschillende opvattingen (voor andere dan de hieronder vermelde zie VERDAM).

I) Van personen. Thans in alle opvattingen verouderd.

A) Krachtig van hand; vandaar: kloek, wakker, dapper. || Handtvast, kloeck. Ferme de la main, vaillant. *Strennuus*, *navus*, *manu fortis*, *firmus*, PLANT. (zie ook KIL.).

B) Vasthoudend; niet (gemakkelijk) loslatende; vandaar: op zijn stuk staande; volhoudende, onverzettelijk. || Men sayde dat men huerlien (t. w. *den Spaanschen soldaten*) wel ontrent XXIX of XXX maenden sculdig waeren van huerlien soudye, ende bleven alsoe hantvaste teghen Duck d'Alve, ende hy coest huerlien niet payseren, DE POTTRE, *Dagb.* 55.

— In schertsende toepassing. „Vasthoudend" ten opzichte van zijn geld en goed; niet gemakkelijk „afschuivende"; vrekkig. || Hand-vast.... *Tenax*, *avarus*, KIL.

C) Handgemeen; voor 't Mnl. (*hantvast sijn*) vermeld bij STALLAERT 1, 561.

II) Van zaken, in den scheepsterm: *Handvast zetten:* ze tijdelijk verzekeren tegen de gevolgen van het slingeren van het schip, ingeval nog niet noodig wordt geacht over te gaan tot *sjorren* of *zeevast zetten*. Verg. *handstijf zetten* bij KIPPING, *Mastenmaken*, 83.

— Ook met betrekking tot het loopend touwwerk der zeilen. Het zoover doorhalen dat er de loos uit is en daarna vastzetten. || Men laat nu de lijbrassen van de onderraas een weinig springen, ... zet .. vervolgens de boelijns handvast, MOSSEL, *Manoeuvres*, 123. De boelijns opvierende, die naderhand weder handvast worden gezet, 125. Rakketalies, toppenenden en stoottalies stijf zetten; boelijns handvast! 133 (*scheepscommando*).

Afl. (in de bet. I, A) *Handvastigheid* („Handtvasticheyt. *Fermeté de la main*, *vaillantise*", PLANT.; „*Strenuiteyt*, *hantvasticheydt*, cloeckheydt, strengigheyt oft dapperheyt", V. D. WERVE, *Schat*, 138 *b*).

HANDVAT (I) — daarnaast HANDSVAT —, znw. onz., mv. *-ten*; verkl. *-je*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I), al of niet in den vorm van den 2den nv., en *vat*, eene op zich zelf niet voorkomende afleiding van *vatten*, aangrijpen, aanpakken. Al wat dienen kan om eene zaak, een voorwerp, bij of mede aan te vatten: greep, heft, steel, kruk, oor, hengsel, enz. Verg. HANDVATSEL. || *Manivelle*. Handt-vat, AUBIN, *Dict. de Mar.* 538. Pneumatische handvatten, van gom-elastiek, voor Velocipèdes, *Uit een prijscourant*, 1892. — Flavius ... (nam) een vendel in sijn hant ..., ende (gaf) het eerste (beest, t. w. *een olifant*) so harden slach ... met het hantvat van het vendel, dat *enz.*, v. z. v. NIEUVELT, *Plut.* 134 *b*. Om ... het geluit van een instrument te doen hooren, moet men acht geven dat zy (*de dooven*) genoodsaakt zyn des zelfs handvat tusschen de tanden te sluiten, DU VERNEY, *'t Oor*, 66 (zie ook 56). De handzaag ...: een kort zaagblad ... van boven voorzien van een houten handvat, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 2, 179. De handhei, ... een zwaar en kort stuk hout, op zijde met 4 handvatten voorzien, 2, 188. Els, ... een dun ijzeren puntig stiftje, in een houten handvat bevestigd, BERGHUIS, *O. Betimm.* 36.

> Boven is mijn spies bequast;
> En, om niet te laeg te draegen,
> Met een handsvat, daer het past.
> TENGNAGEL, *Aemst. Lindebl.* 45.

— Spreekw. zegsw. *Alle dingen hebben twee handvatten*, men kan iedere zaak van twee kanten beschouwen, op twee manieren uitleggen enz. Zie ook bij HANDHAVE en HANDVATSEL.

— Verg. hierbij *Een ander handvat hebben*, van eene onstoffelijke zaak (eene aangelegenheid en derg.) gezegd: op eene andere manier behandeld („aangevat", „aangepakt", „ter hand genomen") moeten worden. || Dewyl somtyds iets in een Provincie practicabel is, dat in de Generaliteyts-plaatsen anders uytgevoerd word, gelyk ook de saaken in Stemmende Steeden somtyds een andere handvat hebben als in de Plaatsen die geen Stem in Staat hebben, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* X.

— Bij vergelijking. Eene benaming voor het bovenste deel van het borstbeen. || Het bovenste stuk of het handvat van het borstbeen (*manubrium sterni*), GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* XXV *a*.

Aanm. Een geheel ander woord, ofschoon ook met den stam van het ww. *vatten* gevormd, is *handvat* in „'t Is maar een *handvat* om het weg te nemen!" (gezegd van iets dat licht gestolen kan worden, omdat het onbeheerd op den weg staat, enz.); verg.: „men behoeft er de hand maar naar uit te steken".

HANDVAT (II), znw. onz.; mv. *-vaten*. Mhd. *hantvaz*, nhd. *handfasz*, mnd. *hantvat*, mnl. *hantvat* (VERDAM; STALLAERT). Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *Vat*, stuk vaatwerk. Vat (schenkkan) voor het handwater; lampetkan (in den *Teuthon.* ook met de bet.: handbekken). || Hantvat, watervat, lavoir, *lavacrum*, *lavatorium*; *ciminile*, *bacinum*, *Teuthon.* 140 *b*. Handtvat. Vaisseau à main. *Gutturnium*, *pollubrum*, PLANT. *Guttus*, ... *urceus*, KIL. — Die candelaren dye hantvaten ende die wieroeck vaten, *Sielentroost*, 92 *b*. Dat een dienaar aan ... de ... gasten, ten Hove uit een gouden handvat (of Lampet) over een zilver bekken het water (*aanbood*), V. ALKEMADE, *Displegt.* 1, 542.

HANDVATSEL, znw. onz., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. **1**, I) en *vatsel*, eene buiten samenstelling niet voorkomende afleiding van het ww. *vatten*.

1) Handgreep (in de bet. C, 1), handhave, handvat (1ste art.); zie nader op die woorden. Zeer gebruikelijk in Zuid-Nederland waar het gelijkbet. *handvat* zoogoed als onbekend is.

a) Eigenlijk. || Steel van den hamer, ook Hecht, Handvatsel, V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 329 (zie ook VUYLSTEKE, *Smid*, 67). De handvatsels van eene koffer. Fr. *Les portants d'un coffre*, V. KEIRSBILCK, *Timm.* 159. — Houw ... het hantvatsel (*eener ploeg*) uit beucken hout, om den raploegh van achter te sturen, VONDEL 5, 80 (lat. *stiva*). Instrumenten (*roskammen*), welke een handvatsel hadden, en by na van maaksel waaren als een snoey-mes, DE BRUYN, *Reizen* 1, 92 *b*. De handvatselen van hunne Lepels en hunne Messenhechten, BERKHEY, *N. H.* 3, 451. Een houten handvatsel . ., dat men den Stok noemde; die aan de geheele Beurs den naam van Stokbeurs gaf, 3, 522. Eene styve ronde Kap; aan welker kruin van boven eene Pluim of een Handvatsel was, waar mede men de Huik op of af ligtte, 3, 591. Het raam ... open ... schuiven ... ging niet gemakkelijk in zijn werk ..., omdat een van de twee handvatsels ontbrak, *K. Zev.* 3, 259. Die kolf was een lange ... stok met een ijzeren hamerslag ... en een leêren of fluweelen handvatsel, TER GOUW, *Volksverm.* 331. Een strooien karbies, een soort van tasch met handvatsels, SEIPGENS, *Kap. v. Bardelo*, 20.

— Figuurlijk gebruik.

— *Iets bij een verkeerd handvatsel aanpakken*,

van een verkeerden kant beginnen. || Nu gy het werk by zo een verkeert handvatsel hebt aangegreepen, is het 'er ver van daan, v. EFFEN, *Spect.* 4, 42.

— *Iets als een handvatsel gebruiken*, als een middel, eene aanleiding, een punt van uitgang, een grond voor beschuldiging enz. || Dezelfs buitensporigheid, als een handvatsel te gebruiken, om *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 5, 186.

— *Geen handvatsel hebben*, geen houvast hieden; niets aanbieden tot aanknooping voor iemands gedachten, enz. || Gelijk dezelfde man altijd schrikkeljeus placht te zeggen, natuurlijk omdat schrik hem begrijpelijk was, maar scrupuleus voor hem geen handvatsel had, LAURILLARD, *Sch. R.* 114.

— Spreekw. enz. *Alle ding heeft zijn handvatsel* (*handgreep, handhaaf*). Zie de verklaring bij HANDGREEP C, 1). — *Alle dingen hebben twee handvatsels* (vaak met het schertsende toevoegsel: *behalve de pispot en de pannekoekspan; die hebben er maar één*). Zie voor de verklaring bij HANDHAVE en HANDVAT, 1ste art. — *Er is geen pot of hij heeft twee handvatsels*, verg. fra. *chaque chose a deux faces.*

— Vandaar: *Met twee handvatsels:* voor twee opvattingen vatbaar, dubbelzinnig. || Die halfheid, die reticentiën, die draaiingen en wendingen, die uitleggingen met twee handvatsels, VISSERING, *Herinn.* 3, 438.

b) Bij vergelijking. — *a*) „Oor" aan eene luiklok. || De kap of het welf ..., en hierop staan de met de klok uit één stuk gegoten handvatsels, ooren of oogen ..., waaraan de klok wordt opgehangen, KUYPER, *Technol.* 1, 119.

β) Benaming voor het bovenste stuk van het borstbeen, als vertaling van lat. *manubrium sterni.* || Het handvatsel des borstbeens, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* DXXXII *a.*

2) Iets om zich, tot steun, aan te kunnen grijpen; handgreep in de bet. C, 2). || Na het eerste portaal werd het (*een trapje*) nog smaller en hing er voor alle handvatsel eene koord met eenen knoop, LOVELING, *Sophie*, 124.

HANDVEGER — HANDSVEGER —, znw. m.; mv. *-s*, verkl. *-tje*. Handstoffer met langen steel (zie *Arch. Ned. Taalk.* 2, 155 en SCHUERM.).

HANDVERDRAAI, znw. onz.; het mv. ongebruikelijk. Verdraaiing van de hand, vandaar: iets dat de allergeringste inspanning vergt, van de allergeringste waarde, of van den allerkortsten duur is. Verg. HANDDRAAI en HANDGEDRAAI. || Om 't handverdraai, ieder oogenblik (N.-Holl.), *Nav.* 21, 531. — De rest en kost ons geen handverdraey, HUYGENS 2, 534.

HANDVERGULDEN, znw. onz.; eigenlijk eene als znw. gebezigde onbep. wijs (eene koppeling van *Hand* in de bet. I, I) en *Vergulden*, ww.). Het vergulden met of uit de (losse, vrije) hand (verg. kol. 1841); het door met de hand bestuurde gereedschappen (niet door middel van de vergulderspers) aanbrengen van letters en versieringen op rug en plat van een boekband; nhd. *handvergoldung.* Verg. v. D. MEULEN, *Het Boek i. o. d.* 175. || Gevraagd bekwame boekbindersgezellen; Handvergulden wordt niet vereischt, doch kennis van het Sneêvergulden strekt tot aanbeveling, *Uit eene dagbladadvertentie.* Proeven ... van ledersnede, handvergulden, houtsnijden en marmeren, *Tijdschr. v. h. Willemsf.* 3², 186.

HANDVEST (I), znw. vr.; mv. *-en*. Mhd. *hantveste*, nhd. *handfeste*, mnd. *hantveste*, mnl. *hantveste*. Benaming voor het handvat, de handhave, de greep, het gevest aan een voorwerp; de overeenkomst, óók in beteekenis, van het tweede lid (vgl. onder *veste*) met *gevest*, *gemeente* is te groot om niet te denken aan gelijke vorming en afleiding, naar dewijl deze bij *Gemet* (zie aldâ.) twijfelachtig zijn, is het ook niet met zekerheid te zeggen of *handveste* eigenlijk beteekent: vastigheid voor de hand, dan wel: vatsel voor de hand. Voorts is het alweg niet uit te maken of, en zoo ja op welke wijze, het woord samenhangt met het volgende art. || Hantfeste an en doere of vynster, *capsilus*, *Teuthon.* 140 *b*. Eynck die gulden is myt eynre yseren hantfeste, *annotarius*, 141 *a*. Groote knoetsen ..., stouten met het dikke bij hunnen voet, terwijl de handvest met hunne vuist tegen hunne lenden rustte, CONC. 7, 111 *a*.

't Is alles zoo bekijkt dat 't best omgevat
De handvest dezer wraak ons uit ontwerringen zal
ANTHONIDES 5, 44.

HANDVEST (II), znw. vr.; in den jongere tijd ook onz.; mv. *-en*. Mhd. *hantveste*, nhd. *handfeste*, mnd. *hantveste*, mnl. *hantveste*, *-vest*, *-vaste*, *-vast* (en daarnaast gelijkbet. mnd. mnl. *hantvestinge*, *-vestinge*). Misschien hetzelfde woord als *handvat*, handvat, greep (zie het vorige art.), misschien echter anders te verklaren (zie FRANCK en VERDAM).

Eigenlijk, t. w. naar de opvatting welke vermoedelijk de oorspronkelijke is. Vastigheid, zekerheid door, of: bevestiging, bekrachtiging met de hand, hetzij door het afdrukken van de hand, hetzij door middel van eigenhandige onderteekening of beteekening voor verklaring, hetzij door handslag; in deze laatste opvatting bestaat het woord nog in Beieren (*D. Wb.* 4, II, 388). Vandaar bij ons de beteekenissen

I) Handschrift in den zin hetzij van: eigenhandig onderteekend, hetzij van: eigenhandig geschreven stuk (verklaring) (zie HANDSCHRIFT in de bet. 2). Verg. voor deze sedert lang verouderde bet.: „Hantfeste, *cyrographum*" (*Gloss. v. Bern*, in *Bibl. Nal Letterk.* 43, 29 *b*); „Hand-veste. vetus. j. hantteecken (*Chirographum*)", bij KILIAAN en een Mnl. plaats bij VERDAM 3, 139.

II) Door eigenhandige onderteekening of beteekening bevestigde of bekrachtigde oorkonde, en wel bepaaldelijk: eene door den landsheer uitgevaardigde akte waarbij het eene of andere recht wordt vastgesteld, of ook aan eene stad of eenig ander lichaam bepaalde voorrechten of rechten worden toegekend. Voorheen de gewone beteekenis; thans nog als historische term bekend en gebruikelijk.

1) Eigenlijk, t. w. in toepassing op een stuk, eene oorkonde als boven genoemd. || Ons eygben recht voor soo veel het selve den Insteller was bekent door oude handvesten, vonnissen ende anders bewijsen, DE GROOT, *Inl., Voorr.* II. Geleerde man, die uit hantvesten en plakkaten En oude keuren van 's Lants Graaven ... in uw vergulde blaên, Ten dienst der vrye stêen, de bloempjes hebt beslooten, SCHERMER 347 (*Op het Codex batavus ... Van ... Eduard van Zurck, Rechtgeleerden*). Meermalen heeft reeds poorterrecht verkregen van Floris V in een uitgebreid handvest, door hem in 1288 verleend, G. DE VRIES, *Holl. Noorderkw.* 18.

De plans, door zijn genie (van *Arteveldt*) gevormd,
Handvesten, wetten en verbonden,
Geteekend door zijn wijze hand.
v. ACKERE, *Winterkl.* 342.

2) Bij overdracht, in toepassing op datgene wat het stuk, de oorkonde inhoudt: het verleende recht, het toegekende voorrecht enz.; derhalve vaak een synoniem van *privilegie* (dat, omgekeerd, waar niet zelden voor *handvest* in de bet. II, 1) wordt gebezigd.

a) Naar de eigenlijke opvatting in toepassing op

bij oorkonde verleende rechten of voorrechten. || Handtvesten (zoo heeten zy, om dat de Vorst haar geeft in brieven gevestight van zyn handt; ende worden anders voorrechten genoemt, maar gemeenlyk met een onduitsch woordt, privilegien, 't welk zeggen wil bezondere wetten) ... den Landtzaaten zoo waardt, en als het eedelste ingewandt van den staat, HOOFT, *N. H.* 32. De plaetselicke geschreven wetten werden gemaect niet alleen by de Staten door besluiten, zeeckere plaetsen raeckende, ende by de Lands-hoofden door hand-vesten ende byzondere keuren, maer oock *enz.*, DE GROOT, *Inl.* I, 2, § 18 (*kantt.*: Privilegien). De keuren en wetten van 't Land, Die ieder knecht, die onder vyftien stuivers wint, niet meêr dan twee, en daar boven, drie stuivers, volgens de Handvesten toeleggen, DE RIJK, *Dagd.* 22. De bittre kamp Voor handvest, vrijdom, keur en regt, TOLLENS 10, 114.

Utrecht alleen durft wederstaan!
Alba mag haar' handvesten neemen,
De Rechten aan haar' Staat ontvreemen
Haar roem zal nimmer van haar gaan.
V. HAREN, *Geuzen* (1ste uitg.), 52.

— In den titel van talrijke verzamelingen van plaatselijke wetten en rechten. || Handtvesten, Privilegiën, Willekeuren ende Ordonnantiën der stadt Enchuysen (a°. 1667). Handvesten ofte Privilegien ende Octroyen ... der stad Amstelredam (a°. 1748 *vlg.*).

b) In vrijer gebruik. — *a*) In toepassing op wat beschouwd kan worden als eene van ouds herkomstige vrijheid, een ongeschreven recht of voorrecht, en derg. || D'oude en befaemde hantvest der Poëzye, by Horatius Flaccus, in zijne Dichtkunste, met deze vaerzen uitgedruckt: De Schilder en Poëet ontfingen beide een maght Van alles te bestaen wat elck zich dienstigh acht, VONDEL 6, 213.

β) Eenvoudig als een synoniem van: voorrecht (privilegie) of gunst, in den ruimsten zin, t. w. in dien van datgene wat aan iemand (of iets) boven een ander (of iets anders) geschonken, verleend, toegestaan wordt of is. || Een tweede Apelles heeft de hantvest dus te malen De Majesteit (*Christina van Zweden*) waer in d'aeloude deught herleeft, VONDEL 6, 161. Hy verwerft hier op zijn bede, ... En de hantvest van het zoenen Wort verworven, 6, 185. Beschenck uw' zoon ... Met deze hantvest, dat *enz.*, 11, 424 (lat. *Nato date munera vestro*). Hierom hout Fokus aen met vraegen naeu en juyst By wat geval de schicht dees hantvest hebb' gekreegen, 11, 533 (verg. lat. *quis tanti muneris auctor*).

Geen' stervenden tot noch de hantvest wert gegeven
Van simpel eenwerf Godt t' aenschouwen, en te leven.
VONDEL 9, 394.

Verg. voorts nog voor een meer of minder eigenlijk of overdrachtelijk gebruik van het woord: VONDEL 2, 431; 4, 17; 5, 14; 6, 243; 7, 669; 9, 62; 713; 10, 386 (*tweemaal*); 485; 498; 11, 260.

Afl. *Behandvesten* (zie ald.). — Verg. ook *Handvesten*, ww.

Samenst. *Handvest(en)boek*, *-breuk* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. II, 1). *Handvestkeur*, bij handvest verleende keur („Wanneer Justiniaan wordt uit zyne asch gewekt, En d'oude *Hantvestkeur* haar' rechten zin gegeeven", SCHERMER 346); *handvestkist*, kist waarin men de oorkonden der privilegien bewaart („De Bul, die heden ten dage noch te Viennen, te Limon, te Poitiers, in de *handvestkisten*, in lood gekokert bewaart word", OUDAAN, *Agrippa*, 426).

— In de bet. II, 2) *Handvestbrief*, voorrechtbrief, privilegie („om zyn handen Te schenden aan het recht der volkeren, aan wetten En *hantvestbrieven*", G. BRANDT, *Poëzy* 3, 223); *handvestschenderij*, schending der privilegiën („de zulken zyn niet vry Van eed verbreeken, noch van *handvestschendery*", ASSELIJN, *Egm. en H.* 18).

HANDVESTBOEK — HANDVESTENBOEK —, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Handvest*, 2de art., in de bet. II) in den vorm van het enk. of mv. en *Boek*, 2de art., in de bet. 1). Boek waarin de handvesten van eene plaats of van een lichaam staan afgeschreven of afgedrukt. || Het Groot Previlegie en Hantvest Boeck van Kennemerlandt en Kennemer-Gevolgh (a°. 1664), *Titel.* — Ons hantvestboeck, geschat een dier en hayligh pand, VONDEL 2, 430. Zoo men ... oock uit Neerlantsche hantvestboecken, de eige manieren van spreecken by een zamelt, en zich eigen maeckt; daer is een schat van welsprekenheit by der hant, 6, 45.

HANDVESTBREUK, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Handvest*, 2de art., in de bet. II, 2) en *Breuk*, 1ste art., in de C, 2). Schending van een privilegie, of van de privilegiën. || Handvestbreuk. *a Breach of the priviledges, a destroying of the Charters*, SEWEL. — Zy (*zekere brieven*) sloeghen op de geweldenaary en handtvestbreuk, die hy ... aanving te weeren, HOOFT, *N. H.* 176.

HANDVESTEN, bedr. zw. ww.: *handvestte*, *gehandvest*. Verg. nhd. *handfesten* en mnl. *hantvestigen*.

I) Staande houden, bevestigen, bekrachtigen (een persoon, zich zelf, b. v. *in* iets enz.). Verg. *handhaven* in de bet. I, C). Naar allen schijn eene afleiding van *handvest* (1ste art.), handvat, evenals *handhaven* van gelijkbet. *handhave*. || Hy (maeckte) hem twistich tegen groote ende cleyne personagien, dat was om alle middelen te soecken van hem selven te hantvesten, V. Z. V. NIEUVELT, *Plut.* 64 *d*. Die dan sulcx sijn eyghen subjecten boven ende buyten het accoort toe-laet; die sal immers lichtelijck den Ghereformeerden hier in 't accoort daer van te maken staende toe-laten, ende volghens 'tselve henlieden daer inne hantvesten, COORNHERT 1, 552 *c*. Om de Majesteyt Godts te handtvesten in 't straffen van desselfs verachters, 2, 86 *c*.

II) *Iemand —, zich handvesten aan iets:* verbinden (door handslag, handtrouw? Verg. de bet. *handslag* voor dial. hd. *handfeste* vermeld in het hoofd van HANDVEST, 2de art.).

Wierd ik gehandvest aan de trouw,
Dan zoud ghe my slaaplaakens geeven, ...
Maar God weerhiel myn trouwens drift.
SIX V. CHAND. 560.

HANDVIJS, znw. vr.; mv. *-vijzen*. Eng. *handvice*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Vijs*, schroef. In Zuid-Nederland de benaming voor handschroef in de bet. 3) (het smidsgereedschap; zie DE BO[2] 356 *b* en VUYLSTEKE, *Smid*, 67), alsmede voor de kleinere lijmschroeven der timmerlieden, schrijnwerkers enz. (V. KEIRSBILCK, *Timm.* 265).

HANDVIOOL, znw. vr.; mv. *-violen*. Viool die met de hand bespeeld wordt, in onderscheiding van de *viola da gamba*. || Verscheyde Instrumenten kan men tot dit speelen gebruycken, doch eyghentlyck is alles ghemaeckt voor de Handt-Fiool, en Fiool de Gamba, vóór CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen* (ed. 1662) III.

HANDVLEUGEL, znw. m.; mv. *-s*. In Zuid-Nederland (Brabant, Vlaanderen) de naam van een soort van borstel of stoffer aan een steel van ongeveer een meter lang, tot het reinigen van muren,

HANDVLEUGELIG, bnw. Van *Hand* in de bet. **II**, I) en *Vleugel* met *-ig*. Alleen gebruikelijk als znw. in het mv.: *handvleugeligen*, vertaling van *Chiroptera*. Benaming van eene orde der zoogdieren, welke op zijde van den romp en tusschen de sterk verlengde voorste ledematen, de achterste ledematen en den staart, voorzien zijn van eene vlieghuid (Vleermuizen, Vliegende Honden en derg.).

HANDVOGEL, znw. m.; mv. *-s*. Nhd. *handvogel*. Een vogel (jachtvogel) welke afgericht is om van de hand des meesters te vliegen en daar weder op terug te komen, zich (weder) tot de (*of* ter) hand te laten lokken of loeren (zie kol. 1833 en 1841); loervogel. || Hand-vogel. *Avis aucupatoria: quae aucupis manu insidet: ut accipiter, falco, etc.*, KIL. — De horsten vande Edele Voghelen, als van Haincken (*l.* Hauicken) Tessels, Sperewers, Valeken, Smerels, ende andere hant, oft loir Voghels, *Vl. Placcaertb.* 2, 402.

HANDVOL, vr., in Zuid-Nederland altijd onz. znw., mv. *-len*; verkl. *-letje*, in Zuid-Ndl. *-leken*. Onr. *handfyllr*, mhd. *hantvol*, nhd. *handvoll*, ags. *handfull*, eng. *handful*, mnl. *hantvolle*, *-vol*, *-vul*, alle vr.; voorts dial. nnl. (westvl.) *hampel* en (b. v. in de Meierij) *haffel* (verg. dial. hd. *hampfel*, *haffel*). Daarnaast in Zuid-Nederland *handsvol*, *handsvul*. Koppeling van *Hand* in de bet. **I**, I, A) en *Vol*, bnw., al vroeg als één geheel beschouwd, blijkens het mv. *handvollen* (reeds in 't Mnl.; verg. ook 't mv. ags. *handfulla*). Voorbeelden van *handen vol* als mv. en *handje vol* als verkleinvorm vindt men hierboven in kol. 1752.

1) Eigenlijk (doch dikwijls in figuurlijk verband). Zooveel (van iets) als de hand vult: zooveel als de hand kan grijpen of omvatten. || Hantfol. *Manipulus*, *pugillus*, *Teuthon.* 141 *a*. Handtvol, oft gaps. Une poignee et iavelle. *Manipulus*, PLANT. Handsvulle.... Handvol, poote, fr. *poignée*, DE BO² 356 *a*. Een handsvulleke noten, *Ald.* Dubbele handsvulle, gaps, fr. *jointée*, 356 *b*. — Een hant vol meels, 1 *Kon.* 17, 12. Indien het stof van Samaria genoegh sal zyn tot hantvollen voor al het volck (*Kantt.*... stofs genoeg ..., soo elck ... een hant vol daer van wilde nemen), 20, 10. Ick (deel) UE. van mijne onrijpe vijgen een handvoll, HUYGENS *in* HOOFT, *Br.* 1, 329. Noch een Hand-volleken (*een toegiftje*) op den hoop toe, nopende de nieuwe Mode, POIRTERS, *Mask.* 88. Zy zaaien zo maar met ruime handvollen in 't wilde heen, *Blank.* 3, 80. Daarop nam hij ... een handvol uievelletjes, stak ze in zijn zak *enz.*, BEETS, *C. O.* 257.

— Zegsw. (Zuid-Ndl.) *Het zal er u gereed zijn lijk te Kerstdag een handsvul vliegen:* gij zult het niet dan met moeite bekomen, machtig worden enz.

— Als benaming voor eene geringe hoeveelheid, inzonderheid van iets dat weinig of geene waarde heeft. Dikwijls met eene ontkenning. || Is 'er een hant vol koorn in het lant op de hooghte der bergen; de vrucht daer van sal ruyschen als de Libanon, *Ps.* 72, 16. Geen enkle handvol zand! BILD. 8, 457. Geen handvol asch, 11, 220.

— Met betrekking tot geld of „goud". Figuurlijke benaming voor eene hoeveelheid, eene som die men niet kan of niet wil noemen, en wel hetzij ter aanduiding van eene niet onaanmerkelijke som, hetzij met verachting gebezigd. Zie de voorbeelden en verg. kol. 1752. || Eene handsvulle geld, DE BO² 356 *a*. — Verzekerd van een kleine handvol geld, BILD. 1, 473. Hij verdiende dien avond een goede handvol geld, BEETS, *C. O.* 181. Hij kost ons daar ginder (*aan de Academie*) een handvol geld, maar de medicijnen ... is een dure studie, 234. Die vrije ziel heeft het versmaad, de vrijheid des lichaams voor een handvol goud van eenen Festus te koopen, BEETS, *St. Uren* 9, 306.

— Met betrekking tot bladeren, bloemen en derg.; niet zelden in figuurlijk verband. || Hy (*de vreê*)... wermt hem by den heert nau by een hand-vul krullen, VONDEL 1, 275. Een handvol madeliefjes, *Leev.* 2, 32. Een handvol zeewier dreef door 't nat Ten spel van wind en golven, BILD. 9, 324. Geen enkle handvol stroo, om op den vloêr te dekken, 10, 332. Dit kleene handvol ... van ... iets verschrompeld loof, 11, 389. Ik zal je een handvol gebroeid goed geven, BEETS, *C. O.* 160.

> Een handvol kools, wat haverguet,
> Moest onze jongens voeden.
> Hun zak is hard, hun deken kort (*enz.*).
> BEETS 2, 426.

— In de receptuur (thans verouderd), vertaling van lat. *manipulus* (in Latijnsche recepten *M*). Maat voor geneeskrachtige kruiden en bloemen; zooveel men in met de losjes gesloten hand vatten kan. Verg. CHOMEL 1956. || Hand vol, eene gewone Maat die men gebruikt in het Voorschryven der Quantiteit van drooge Kruiden, tot eenig Geneesmiddel, BUYS, *Woordenb. v. Konst. e. Wetensch.* 5, 62. — Een wonderbaerlijcke plaester tegen de ... gicht ..., nemende een hantvol Netelbladeren, ende twee hantvollen bladeren van Ebulus *enz.*, DODOENS. 241 *b*. Neemt breukkruid ..., een handvol; kookt het *enz.*, CHOMEL 285 *b*.

— Als landbouwterm. Een greep van gras- of vlasstengels. || Hand-vol, j. handbussel: *Manipulus*, *rapina*, *dragma*, *fasciculus manualis*, KIL. — Laet oock alleneghskens van de hantvollen voor haer wat vallen, ende laet het liggen, dat sy 't oplese, ende en bestraftse niet, *Ruth* 2, 16. Twee brekelingen (*zekere hoeveelheid vlas*) maken eene handvulle, DE BO² 161 *b*. Bij het plukken wordt het (*het vlas*) met handvollen kruislings over elkander gelegd en dan in bossen van 6 handvollen bij een gebonden, *Meded. d. Geld. Maatsch. v. Landb.* 1849, bl. 46.

— *Handsvullen geven:* „groen vlas in handvullen verdeelen die men, een voor een, overhandigt aan dezen die het vlas haagt", DE BO² 356 *b*. || Zij is rap in handsvullen te geven, DE BO *t. a. pl.*

— Spreekw. || Het quaed komt ons toe met armvollen, en 't gaet wegh met hand-vollen, DE BRUYN, *Bank* 1, 122.

— *Bij, met handvollen.* In eigenlijken en figuurlijken zin. Rijkelijk, overvloedigelijk; in menigte enz. || Ende het lant brachte voort in de seven jaren des overvloets, by hantvollen, *Gen.* 41, 47. Iemand scheldwoorden zeggen bij geheele handsvullen, DE BO² 356 *b*. Er kwamen muizen uitgekropen bij geheele handsvullen, *Ald.*

2) In allerlei oneigenlijke toepassingen. Eene geringe, eene onaanzienlijke hoeveelheid. || Arbeid, die ... brein, en bloed, en merg verteert, Op dat wy 't handvol nooddrufts innen, 't Geen *enz.*, BILD. 10, 320. Een handvol brood, 13, 205. Het Rijksmuseum kan vrij het handvolletje vreemdelingen (t. w. *schilderstukken van vreemdelingen*)..., die het bezit, missen zonder *enz.*, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 11.

— Zeer gebruikelijk met betrekking tot personen. Een gering aantal; doorgaans met verachting gebezigd („eene armzalige hoop") of iets derg. || Een handsvulle volk, DE BO² 356 *a*. — Een handtvol geraapte fielen, HOOFT, *N. H.* 104. Een hantvol eedtverwanten, VONDEL 6, 616. Dat hantvol overschots, VOLLENHOVE, *Broederm.* 20. Die handvol muitelingen, V. ALPHEN 1, 349. 't Handvol Godgezinden Dat *enz.*, BILD. 14, 226. Met een handvol

volks schansen te beklimmen, werken te vernielen *enz.*, v. d. palm, *Red.* 4, 156. Waar Nicolaas Ruichhaver met een handvol volks zoo lang schermutselde als noodig was om *enz.*, fruin, *Beleg v. L.* 17. Een handvol afgedwaalden! ... blinden, wien *enz.*, seipgens, *Kap. v. Bardelo*, 42.

— Spreekw. zegsw. *Geen handvol, maar een landvol!* Zooveel als: vrijers genoeg, al ben ik ook dezen kwijt! Zie *'t Daghet i. d. O.* 7, 60.

— In toepassing op onstoffelijke zaken. || Maer altemet loopter so wel ien hancktvol mallicheyt ongder, bredero 1, 223. Jongelingen, die een hantvol tijts verworven, En nederploften met de bloênde borst in 't stof, vondel 11, 381 (lat. *brevis spatium vitae sortita iuventus*). De handvol menschenvreugde, die ten minste ééns in het jaar de ellende des levens deed vergeten, stuart, *Rom. Gesch.* 1, 361. Eene handvol leerstukken, een veertigtal geloofsartikelen op zijn hoogst, busken huet, *Kanselred.* 267. Een handvol van herinneringen, beets 2, 433.

— In andere, niet door het gebruik geijkte en eigenlijk alleen ten gevolge daarvan soms hinderlijke toepassingen. || Ontzietghe met een hantvol bloets mijn' moedt te koelen? vondel 10, 102. Ghy ... smoorde al 't menschdom, in een' hoogen watervloet: Wat suftghe nu, om slechts met eene hantvol bloet Te blusschen deze zee van vier? 10, 312 (*Faëton*). De dubble koningsvloot, Nu vierwerf voor een hantvol schepen aen het deizen, moonen, *Poëzy* 321. Bezitters van een handt vol onbebouwde gronden, hoogvliet, *Ovid. Feestd.* 84. Wat toch baat u, gruwzaam roover, Dit onnoozel handvol bloed? bild. 1, 434 (handvol bloeds, 5, 334). 'k Ben getroost te sneven, Mag hy Moïnaas Zoon een handvol tranen geven, 2, 82. Om zoo'n handvol winds wil niemand met hem breken, 7, 256.

— *Handvol mensch*; nietig persoon. Verg. *handjevol mensch* in kol. 1752. || Nietig handvol mensch! bild. 4, 300 (*Polyfeem aan Niemand*).

HANDVOLLIG. Zie Handvullig.

HANDVOLLING. Zie Handvulling.

HANDVORM (I), znw. m.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Vorm*. Schepraam tot het vormen van handpapier (zie dat woord). || Machinaal papier ..., door middel eener machine gevormd ... in tegenstelling van het met handvormen geschept (handpapier), kuyper, *Technol.* 2, 636.

HANDVORM (II). Bij steenbakkers enz. eene verkorte uitdrukking voor: met de hand gevormd, gebezigd van of met betrekking tot baksteen, bij tegenstelling met machinaal gevormde („machinale") steen. || Zesduizend gave metselsteenen, handvorm. — Handvorm steenen. Steenen, die door werklieden worden gevormd, coopman, *Steenbakk.* 21 (verg. fr. *brique moulée à la main*; *brique à la main*, bij v. houcke e. sleypen, *Mets.* 134).

HANDVORMIG, bnw. Nhd. *handförmig*. Van *Hand* in de bet. ▮, I) en *Vorm* met *-ig*. Den vorm eener hand hebbende. Van sommige bladen. Term in de plantenkunde. || Handvormig (hetzij handvormig-ingesneden-verdeeld of gespleten). Verdeeld in slippen, welke uit één punt ontstaan en aan den voet samenhangen, v. hall, *Landh. Flora*, 294.

HANDVREDE, znw. m.; zonder mv. Mhd. *hanteride*, nhd. *handfriede*, mnd. *hantvrede*, mnl. *hantvrede*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I, B, 2, *b*, γ) en *Vrede*. In het oude recht. Een „met hande gegeven", d. i. met handslag bevestigde, vrede tusschen twee vechtende, twistende, of in vecte staande personen. Zie verdam 3, 140 en vooral fockema andreae, *Het Vredegebod* in *Rechtsgel. Mag.* 5, 231 *vlg.* || Hand-vrede, Sax. Fris. *Pax per magistratum indicta, pax sive fides commissis dextris pacta*, kil. — Soo wie de selve (*t. w.* „onschuldige magen") misdede, dat die gestraft soude werden als of hy een hand-vrede gebroocken had, de groot, *Inl.* III, 32, § 7.

HANDVULLIG — -vollig —, bnw. Mhd. *hantvöllec*, nhd. *handvöllig*. Van *Hand* in de bet. ▮, I) en *Vullen* (*Vollen*) met *-ig*. Hetgeen de hand vult; van een stok en derg.: gemakkelijk in of voor de hand (zie *D. Wtb.*). || Hand-vullighe bussel; Hand-vullighen steen, kil. — Hy (greep) haer by 't lijf en sloegh haer met eenen Hant-vollighen stock soo langhe dat *enz.*, palingh, *Afger. Mom-Aans.* 97.

HANDVULLING — -volling —, znw. vr. Mnl. *hantvullinge*, *-vollinge*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Vulling* (of met *-ing* afgeleid van een slechts in een enkel woordenboek vermeld *handvullen*?) Tevredestelling, voldoening, betaling van een schuldeischer (verg. de bet. van mnl. *enen die hant vullen* bij verdam 3, 93 en van *iemand de hand vullen* hierboven in kol. 1791), en dat wel meer in het bijzonder (in den rechtsterm *handvulling doen* en derg.) in den zin van het Fra. *namptissement* (nu *nantissement*), d. i. de voorloopige bevrediging van den eischer — hangende het geding en in afwachting van de uitspraak — door storting van de geeischte som onder behoorlijken waarborg (zie nader de aanhalingen). Verg. de Ofra. rechtstermen *garnir* —, en *nantir la main* (*de justice*), bij la curne 6, 367 *b* en 8, 5 *a-b*, alsmede „de hant van justitie garneren", *garnissement* en *maingarnie*, bij stallaert 1, 562 *a*. Het woord is, met het omschreven rechtsgebruik, sinds lang verouderd. || Hand-vullinghe. *Satisfactio*, *solutio*, kil. Hand-vullinghe doen. *Satisfacere*, *satis offere*, *soluere*, *Ald.* — *Namptiseren*, handvullen, handvullingh doen, te borde brengen, opschieten, dat is, geld aan iemand tellen of geeven onder borgtogte van het selve wederom uyt te keeren, in gevalle na bewesen word, datter den ontfanger niet toegeregtigt was, of datter een ander geregtiger toe was, of eenige penningen daar dingtaal om gevoert word, den eyscher onder borgtogt ter hand stellen, tot dat de saak by eynd-oordeel afgedaan werd, koerbagh, *Bloemh.* 457. *Namptissement*, handvulling, te bord brenging, opbrenging, *Ald.* — Hand vulling ..., daar by den Ged(aagde) voor af werd veroordeeld het geëischte onder den Regter te leggen, of anders aan den Eisscher op te schieten, onder goed seker dat hem 't selve wederom sal gewerden, so by eind oordeel anders verstaan wierd, v. leeuwen, *Rooms-Holl.-Regt*, V, 13, § 6. Hoedanige handvulling ook tot alle andere openbare geschriften uitgerekt, en ruim genomen werd, om dat *enz.*, *Ald.* — Dat de ommeslaghen ... by handvollinghe provisioneliicken altijts geëxecuteert mogen worden, *bij* v. vloten, *Opst.* 1575—1577, *Byl.* blz. v. Die uit een schriftelicke toeseggínge, inhoudende wettelicke oorsaeck waer uit de selve is spruitende, werd aenghesproken, ende de hand niet en kan ontkennen, nochte schriftelicke quijtscheldinge tonen, moet ten ingang van de Rechtspleging hand-vulling (Namptissement) doen aen den eisscher, onder goede zeeckering van wederom te gheven indien sulcs daer nae verstaen werd te behoren, de groot, *Inl.* III, 5, § 7 (zie ook III, 13, § 6; 24, § 22; 45, § 10).

Zie voorts b. v. nog *Keuren v. Leyd.* 114; 283.

HANDVUURSCHERM, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-pje*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Vuurscherm*. Klein vuurscherm om in de hand te

houden. || Een ... pronktafeltje stond beladen met allerlei ... mooie beuzelingen, reukflesschen, handvuurschermen, magots, kinkhorens *enz.*, BEETS, *C. O.* 141.

HANDVUURWAPEN, znw. onz.; mv. *-en* en *-s*. Nhd. *handfeuerwaffe*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Vuurwapen*. Draagbaar vuurwapen. || Bij het algemeen worden der handvuurwapens ... verdween de kruisboog eerder dan de handboog, LANDOLT 1, 70.

HANDWAARZEGGERIJ, znw. vr. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Waarzeggerij*. Waarzeggerij uit de lijnen van de hand (zie kol. 1751).

HANDWAGEN, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Wagen*. Voertuig op twee wielen dat met de hand wordt voortgeduwd. || Dat de goederen slechts op handwagens vervoerd mogten worden, VISSERING, *Herinn.* 1, 103. Een handwagen en eenig ander akkerbouwgereedschap, MULDER, *J. F.* 1, 89.

HANDWAPEN, znw. onz.; mv. *-en* en *-s*. Mnl. *hantwapen*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Wapen*. Een wapen dat in de hand gedragen, met de hand bestuurd wordt; bepaaldelijk: blank wapen. || De Spanjaarden ... bezigden ... hunne lontroeren en handwapens, HOFDIJK, *Schets v. d. Gesch. d. Nederl.* 77.

HANDWARM, bnw. Nhd. *handwarm*. Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Warm*, bnw. Eigenlijk: zoo warm dat men het aan de hand velen kan, dat men er de hand niet aan brandt. Als smidsterm, oneigenlijk gebezigd, ter bepaling van een lichten graad van gloeihitte. || Bij het verhitten van het ijzer onderscheidt men de navolgende graden van hitte: *handwarm*, *bruinrood*, *kersrood*, *witrood*, de *witte gloeihitte* en de *zweet-* of *welhitte*, STORM V. 'S GR., *Bouwk.* 2, 204.

HANDWASCHKOM, znw. vr., mv. *-men*; verkl. *-metje*. Kom om de handen in te wasschen; lampetkom. || Op een laâtafel ... staat eene groote waterpul en handwaschkom, benevens de zeep, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 115.

HANDWATER, znw. onz.; zonder mv. Nhd. *handwasser*; mnl. *hantwater* (VERDAM; STALLAERT). Uit *Hand* in de bet. ▮, I) en *Water*. Water voor de handen, water om de handen in te wasschen, dat vroeger ook hier te lande vóór den maaltijd aangeboden werd. || Hand-water. *Aqua manibus: aqua qua manibus initio prandii vel caenae lavamus*, KIL. — Wanneer hij de wijn ofte handtwaeter ontfinge, geschiede alsulckes op de knyen, met vele andere ceremoniën, *in* FRUIN, *Tien J.* 295. Gheen beter water, ter weereld (*volgens de „teljoorlekkers"*) ... als het hand-water van een vriend: waer aen ghewasschen hebbende, jeucken haer de tanden, om te danssen; waer toe het hand-water de speel-man, of voor-ganger is, DE BRUNE, *Bank.* 2, 428 (verg. *D. Wtb.* 4, II, 423). Na dat de dienaars 't handwater uit een kostelyk handvat gereikt hadden, V. ALKEMADE, *Displegt.* 1, 542.

De pagiens schenckten den wijn in gulden schalen.
Dus sittende quamen de vrijers vant spelen, vant vechten.
Elc nam sijn plaets, die dienaers liepen thantwater halen,
T'ginc daer op een wasschen, die maerten brachten dwalen.
COORNHERT, *Odyss.* 1, 3 *a* (zie ook 1, 18 *a*; 22 *a*; 67 *a*).

Dat ... Alexander noch zo hoogh zal zijn verheven,
Dat ghy, Heer Vader, my hant-water noch zult geven,
Dewijl mijn moeder met de handt-doeck op my wacht,
En dat, om zulex te doen, ghy u gheluckich acht.
RODENBURGH, *Alex.* 5.

— *Iemand* (*het*) *handwater geven* (of *dragen*) geschiedde (althans bij plechtige gelegenheden) aan de middeleeuwsche hoven niet door een der lagere bedienden, maar was het ambt van een der den vorst of den heer in
(lat. *pares*, fra. *pairs*;
van *schenker*, *voorsnij*
vorsten bekleed). Vand
water (*al* of *niet*) *ku*
enz.) de beteekenis ko
in rang (al of niet) g
of niet) nabijkomen; i
volgens: met iemand (al
met hem (al of niet
komen. Die figuurlijke b
zelfde gebruik ontleende
(*nicht*) *reichen* (zie *D*
leeft zij voort in verschil
gaandeweg meer en meer
de aangebrachte toevoeg
men van (*geen*) *handw*
maakt) blijkt, dat de
handwater geven volstrek
althans niet meer gevoe
king synoniem rekende
vergelijking komen.

— *Hij geeft hem*
(of *mag*) —, *hij zou h*
hij komt (niet) met hen
met hem op eene lijn
naast in den jongeren
(*het*) *handwater te ge*
handt water geven. Sy
te noemen.... *Nostrat*
qui lavandis manibus
Adag. I, 6, 57. De ho
in letteren gedoopt en
geletterden geen hantwa
VONDEL 6, 323. Eenen
zinnig, dan zij waande
waardig waren het han
en DERMOUT, *Gesch. d.*

— Met betrekking
(*portret*) geeft (want
hand water aan 't ande
in *N. Taal- en Dichtk.*

— Datgene ten opzic
iemand (niet) in verg
handwater geeft of *dr*
in eene bepaling met h

Ghy en zout haer than
Van scoonbeden, die h
c.

— „Bij" iemand of
komen, (niet) vergele
uitgedrukt door: *bij*
water geven. || Hy sey
wel een goet Ridder wa
wel by die van het
water gaf, die *enz.*, v.

— (*Geen*) *handwater*
nog verder verbasterd to
enz. Misschien is *hebbe*
invloed van bijgedach
(*geen*) *gelijkenis*, *geen*
of van het kortere *bij*
bij halen (zie b. v. H
heeft daar geen handw
niet bij te vergelijken
Geen ..., die bij u i
heeft, VALENTIJN, *Ov*
goddelyk waren, en dat
geen handwater by had
1, 278. Niet een van
handtwater by haer h
2, 285. Datze (*eene*

dee, ja zo wel, dat 'er deeze gien handwaeter by en had, ASSELIJN, *Kraamb. v. Z. Jans*, 40. Een ... kermis waar by de kermissen van alle de Hollandsche steden by een gevoegt geen handwater zouden hebben, v. EFFEN, *Spect.* 4, 39. Oordeel dan, of 't gelol van duizend verliefde katten by zo een melodieus concert, handwater kan hebben, 6, 107. De Gelder-sche en Hollandsche Keukenmeiden hebben geen handwater by deezen, *Denker* 8, 42. Dat een boekje van de mode geen handwater heeft by de meeste dier werken, die *enz.*, *Blank.* 1, 129. Paus Sixtus (bij wien hij anders geen hand water had), IMMERZEEL, *B. Knoopius*, 70. Heksen, waar die uit Macbeth nog geen hand water bij hebben, *K. Zev.* 1, 55.

— Nog komt (door verwarring zeker met *bij iemand* of *iets niet halen*) voor *Bij iemand* of *iets geen handwater* (*hand water*) *halen*. || Volgens den ander kon geen zeeman der Antwerpsche haven een hand water halen bij zijnen Flip, SLEECKX 1, 45.

Samenst. *Handwaterpot* (STALLAERT); *handwatervat* (KIL.).

HANDWERK, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Ohd. *hantwerah*, mhd. *hantwërc*, ags. *handveorc*, eng. *handwork*, mnd. *hantwerk*, mnl. *hantwerc*; verg. voorts meng. (dial.) *handewerk*, on. *handaverk*. Uit *Hand* in de bet. I, 1) en *Werk* in verschillende opvattingen. Verg. HANDGEWERK.

1) *Werk* in verbale opvatting. Werk met de handen; bezigheid, bedrijvigheid van de handen.

A) In toepassing op als bedrijf uitgeoefende werkzaamheid enz. der of met de handen. In den jongeren tijd (bepaaldelijk in deze eeuw) vaak in uitdrukkelijke tegenstelling gebezigd of gedacht met werk dat door of met behulp van machines wordt verricht.

1) In het algemeen. || Handtwerck. Oeuvre manuel. *Artificium manuarium*, *vel opus mechanicum*, *opificium*, PLANT. — Om te wercken in alle hantwerck, *Exod.* 31, 5. Om te wercken in allen vernuftigen hantwercke, 35, 33. Wie en siet 'er niet met ... vermakelijckheydt ... een Ambachtsman van sijn handtwerck aflaten, en een stuck kasenbroot, ofte andere slechte spijse in de hant nemen *enz.*, CATS 1, 27 *b*. Thans wordt (*bij de snelpers*) maar aan 't wiel gedraaid, 't Handwerk gaat op zij, v. ZEGGELEN 3, 115. Alle handwerk, ook dat van den beeldhouwer en schilder, was en bleef een bedrijf van den minderen stand, VOSMAER, *Amaz.* 39. De concurrentie die de machine aan het handwerk aandeed, JORISSEN, *Hist. Stud.* 2, 169.

2) In toepassing op de dagelijksche werkzaamheid der handen, — den dagelijkschen handenarbeid, het dagelijksch bedrijf —, beschouwd als het middel om den kost te verdienen of te winnen.

a) In collectieven zin. || Wat is u daghelijcx hantwerck, seght my dat, So sal ick u oock wat van 't mijne vertellen, (*een boer tot een schipper*), *bij* v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 66.

> Wilt ghy dat uw Handwerck spoe,
> Ambachts-mann, bidt en slaet toe.
> HUYGENS 1, 623.

b) Met mv. Een bedrijf van eene bepaalde soort. || Om dat hy van 't selve hantwerck was, *Hand.* 18, 3. Die ... met weven, breiden, spinnen, Minerves hantwerck stout hanteeren, VONDEL 11, 411. Een ... huysinge ..., in welcke hun onthouden luyden van alderley Hant-Wercken, *Begin e. Voortg.* 15, 126 *b*. Myn handwerck maeckt my moe, besweett, begist, bestoven, HUYGENS 2, 5 (*Backer*). Alle Persoonen exercerende ghemeene Hantwercken ende Neeringen, *Gr. Placaatb.* 2, 1378. Ons kunst en handwerck gaen nu bedelen om broodt, *bij* v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 69. Myn jonge verstaat zen handwerk en is naarstig, ik denk hem met den eersten zyn proef te laten doen, v. EFFEN, *Spect.* 6, 6. Een weduwenaar... van 't zelfde handwerk, 9, 79. Dat niemand syn proef zal mogen doen, dan van dat handwerk, waar in hy zyn leerjaaren heeft voldaan, *Utr. Placaatb.* 3, 754 *b*. Een handwerk, Vrouwtje, is altoos goed, ... om in droeven tegenspoed, Zyn eigen brood te winnen, *Econ. L.* 3, 56. Van de vijftig bootsgezellen verstaan er tien zoo tamelijk hun handwerk, de meeste zijn nog geheel onbevaren, FRUIN, *Tien J.* 213. Den student, ... geniaal maar lui en onbekwaam, die ... geen handwerk geleerd had, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 219. De welhebbende burger of patriciër, die zijne kunst beoefent ... als een handwerk, dat een beschaafd mensch niet vernedert, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 1, 136. Die overspanning van het zenuwstelsel, welke gepaard aan het onophoudend zitten, dit handwerk (t. w. *het kantmaken*) tot een der ongezondste ... maakt, die er bestaan, LOVELING, *Sophie*, 169.

> De stem, de toon, de taal, de houding, neemt iets aan
> Van 't handwerk, 't ampt, de post, den rang waarin wy staan.
> BILD. 6, 293.

— *Een handwerk doen*. Thans verouderd voor: het uitoefenen (t. w. doorgaande, als kostwinning, of: op een bepaald oogenblik, door de daaraan eigene verrichtingen uit te voeren). || Gilden, ... Gewettigde zameningen van Burgeren, ... een en het zelve hantwerk doende, DUMBAR, *K. en W. Dev.* 1, 39 *b*. Dat niemand op den Zondag ..., voor en geduurende de Predicatien, ... zal vermogen ... eenige Handwerken of openbaare Neering te doen, *Keuren v. Haerlem* 1, 289 *b*.

— *Van handwerk*, *van zijn handwerk* (voorheen ook *zijns handwerks*), voorafgegaan door een znw., een persoon aanwijzende van een zeker ambacht of bedrijf, om te kennen te geven dat iemand dat ambacht of bedrijf als kostwinning uitoefent. || Sy waren tentenmakers van hantwerck, *Hand.* 18, 3. Eenen Ysbrandt Jansen, wesende een Smit sijns handwerx, HOOFT, *Br.* 1, 99. Een Visscher zijnde van syn handt-werck, BRACHELIUS, *Geschied.* 468. Myn Grootvader (wiens Vader een Schoenmaker syns handwerks was), HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 7. Jan Vos ..., Glazenmaker van zijn handwerk, BILD., *Bydr. Tooneelp.* 13.

— Spreekw. *Een handwerk heeft een gouden bodem* (zie bij BODEM; Dl. III, 38). — *Een handwerk is een graafschap* (zie bij GRAAFSCHAP). — *Al is een handwerk ziek, het sterft niet*; *Die een handwerk kan, behoeft nooit te bedelen*; *Een handwerk verlaat zijn meester nooit* (zie *Mag. v. Spreekw. en Zedenspr.* 2, 89—90).

c) In vrijer gebruik, vaak geheel oneigenlijk. Brood- of kostwinning, nering, bedrijf, beroep, vak. || *En jargon de filou* of in termen van het hand werk, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 306. Dat de ... schepsels, die haar kostwinning van de Galantery maken, ... zo ze haar handwerk ... maar wel verstaan, haare onkuischheid door eene kunstiglyk nagebootste schaamte weten te verbloemen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 143. Dat welopgevoede Menschen zich konden verledigen, om met bekwaame Lieden (*er is sprake van tooneelspelers*) om te gaan, wier handwerk niet noodzaaklyk tot ligtmisseryen aanleidt, *Leev.* 6, 380. De geestelijke Heeren ... weten beter de grepen van hun handwerk, dan wij oningewijden, BOSB.-TOUSS. 1, 398 *a*. Het voordeelige handwerk van Jan Rap (*de vrijbuiterij*), FRUIN, *Tien J.* 233. Hebt ge u pogen in te dringen bij deftige lieden om bij hen uw handwerk voort te zetten? SCHIMMEL, *Dram. P.* 2, 319.

d) Schertsende toepassingen. || Nemen is een goed en nuttigh hand-werck, waer het maer een gheoorloft ghilde, DE BRUNE, *Bank.* 373. Drukkende en kussende my op een wys, die my, hoe onervaren ik nog in dit handwerk was, egter genoegsaam te kennen gaf, dat haar de kartel-darm jeukte, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 285.

— **Syn.** Zie bij AMBACHT, I, 2, *a*) (Dl. II[1], 352); in de practijk is evenwel (ook blijkens het hier voorafgaande) het onderscheid tusschen *Handwerk* en *Ambacht* minder groot dan het daar wel wordt voorgesteld.

B) Als benaming voor eene werkzaamheid of bezigheid, door vrouwen met de handen verricht, tot vervaardiging van zaken van nut of van smaak, gezamenlijk niet zelden (*de*) *Vrouwelijke handwerken* genoemd en onderscheiden in *Nuttige handwerken* als: naaien, breien, mazen, stoppen, merken (letteren, teekenen) en *Fraaie handwerken*, als: borduren, haken, knoopen en derg.

1) In toepassing op de verrichting. || (Zy) kent allerlei handwerken in volkomenheid, *Leev.* 7, 213. Uwe bedrevenheid in allerlei fraaje handwerken, *Wildsch.* 2, 107. Zij zaten en sponnen de vlasrok tot garen: Een handwerk weleer het vermaak der vorstin, LEDEGANCK 170. Eene zwitsersche gouvernante ... die .. zich ook vinden liet om mij eenig onderwijs te geven in de vrouwelijke handwerken, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 184. De beide zusters ... zijn met eenig handwerk bezig, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 26. Onder lager onderwijs begrijpt deze wet het onderwijs in ... *k.* de nuttige handwerken voor meisjes. Aan lagere scholen kan bovendien onderwijs gegeven worden in ... *t.* de fraaije handwerken voor meisjes, *Wet* van 17 Aug. 1878 (*Stbl.* 127), *a.* 2. Bewijzen van bedrevenheid in de nuttige handwerken, *a.* 60.

2) In toepassing op hetgeen verricht wordt, of op hetgeen waaraan gewerkt wordt. || De moeders en gevrijde Schoondochters zetten korf en hantwerck aen een zijde, VONDEL 11, 410. Terwyl uwe ... Moeder ons ... iets voorleest, ... en wy ons met het een of ander fraai handwerk bezig houden, *Leev.* I, 131. Jonkvrouwen, met ... de handwerkjes voor Arbeid-adelt in de handen, HASEBROEK, *W. en Dr.* 143. Komt, meisjes! ... Nu kunnen we aan ons handwerk vord'ren, LAURILLARD, *Sch. R.* 89. Josephine (zat) met haar handwerk aan het raam, R. LOVELING, *Nov.* 114.

3) In toepassing op hetgeen het voortbrengsel der verrichting is. || Ik had het in 't maken van handwerken tot een vrij goede hoogte gebracht, *K. Zev.* 4, 26. Loterijen van vrouwelijke handwerken, BEETS, *Versch.* 2, 52.

C) Het handenwerk, de handenarbeid aan iets besteed en vervolgens het bedrag der kosten dat de aannemer daarvoor in rekening brengt. Verg. HANDGEDAAD in de bet. 3) en fra. *main d'oeuvre*. Alleen in Zuid-Nederland. || Handwerk, Fatsoen. — Fr. *Main d'oeuvre*, *Façon*, v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 134.

D) Als benaming voor de bloot mechanische werkzaamheid aan eene kunst verbonden, of voor de technische vaardigheid bij of door eene kunst vereischt. || Na twee en een half jaar aldus gearbeid te hebben, was hij (t. w. *een beeldhouwer*) het handwerk van zijn vak meester en op de hoogte om met vrucht naar Italië te kunnen gaan, QUACK, *Stud.* 339. Spijt van al de schoone kleur, en van het keurige handwerk, dat aan die kinderachtige spokerijen (*op zekere schilderij*) verbeuzeld is, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 123. Het handwerk (*aan zeker ontwerp voor een standbeeld*) openbaart ook een breeden blik op den gemoedsaard en het forsch talent van den ontwerper, H. J. HAVERMAN in *Gids* 1899, 1, 354.

E) Bij tegenstelling met kunstwerk, t. w. als eene benaming voor werk dat alleen technische vaardigheid vereischt (zie D en verg. II, A). || Scheid niet te sterk wat handwerk was in de oudheid en wat kunstwerk was. Alle handwerk was er artistiek en alle kunst was een handwerk, VOSMAER, *Amaz.* 39.

F) Thans geheel verouderd als eene benaming voor de operatieve geneeskunst (chirurgie), of (concreet, met mv.) voor eene (heelkundige) operatie. Verg. (hieronder) *handwerkende geneeskunst* en *handwerking*, als pogingen tot verdietsching van gr.-lat. *chirurgia* en van *chirurgische operatie*. || Nauwkeurige Verhandeling van de voornaemste Handwerken der Heelkonst zoo in de harde, als sagte deelen van 's menschen lichaem, *Titel van een werk* van J. PALFYN. Zo dat men (*bij phimosis*), na 't vrugteloos gebruik van byzondere middelen, zomtyds tot het Handwerk (*Operatio*) genoodzaakt word, PALFYN, *Heelk. Ontl.* 194.

II) *Werk* in den zin van: gewrocht.

A) In het algemeen. Voortbrengsel, maaksel van iemands handen. || Dat hantwerck der menschen (*cilicet*) burghe, stede, huyser, kleyder ind anders, *Teuthon.* 141 *a.* — Apollo wil sijn hantwerck Troyes muiren stutten, HOOFT, *Ged.* 2, 18. Licht is hy te geseggen, Om 't handwerck (*een eigenhandig vervaardigd gewaad*) aen te doen der lieve bedgenoot, VONDEL 2, 495. Hy bemoeide zich met borduren en weeven *au petit metier*: en daer waeren weinig Juffers, die niet met het een of het ander van zyn handwerk pronkten, v. EFFEN, *Spect.* 11, 174.

— *Gods handwerk*, hetzij: de geheele schepping of: het schepsel, de mensch. Verg. kol. 1792. || En versmaet niet u eygen Beelde; Ick ben u hantwerck, ghij hebt mij gewrocht, A. BIJNS, *Ref.* 361 (ed. BOGAERS). Nu verhoort mij, Godts eene,... En gedenct, dat ghij zijt mensche geboren... U edel hantwerc en laet niet verloren, 366. Naer u rechtveerdicheyt sout ghij mij vernielen, Dat weet ic wel Heere; maer wilt u hantwerc sparen, 367. Ghy schenders van u heyl, ... huys-brekers van zijn (*Gods*) Tempel of kerk, Dat's van u eygen hart, de ware Gods hand-werck, BREDERO 3, 64. Ick juich nu onder 't zingen U om uw handwerck toe, VONDEL 7, 434 (verg. *Ps.* 92, 5).

— In toepassing op iemands stoffelijke en zedelijke daden (met een bijbelschen term „zijner handen werk, het werk zijner handen"; zie kol. 1793).

> Geef hun, na al hun doen, en wandel,
> En naa de boosheit van hun handel;
> Ja geef hun handwerk synen loon,
> Vergeld hun 't quaad weer eevens schoon.
> SIX V. CHAND., *Ps.* 28, 5.

— Bij tegenstelling met: kunstgewrocht. Zie daarvoor onder I, E).

B) Voortbrengsel van de nijverheid, bepaaldelijk: weefsel; verg. fr. *manufacture*. Collectief of met mv. || Ende mijne huysvrouwe Anna maeckte hantwerk van wolle in de vrouwen kameren, *Tob.* 2, 11. Diversche soorten van coopmanschepe, waren ende hantwercken ..., die in onse Nederlanden ghemaect oft gewrocht zijn, *Placc. v. Brab.* (a°. 1564), *by* STALLAERT 1, 562 *a*. Lynen lakenen, tyzken ende alle andere hantwercken van garen gemaeckt, *Cod. v. Bruss.* (a°. 1570), *t. a. pl.* Zelfs de Westindische (volkren) hebben, uit de wolle en linnen handwerken, de namen der Nederlandsche Steden geleert, *bij* BEEKHEY, *N. H.* 3, 683.

C) Collectieve benaming voor met de hand (niet machinaal) vervaardigde sigaren. || Te koop: een partijtje fijne sigaren, handwerk.

D) Voortbrengsel van vrouwelijke handenarbeid; zie I, B, 3).

III) Maaksel in den zin van: wijze van maken of van bewerking; makelij; fabricaat. || Wayers, Pampieren, Linten ende generalijck eenige andere Cremerye ..., van wat naem, stoffe oft handtwerck die soude mogen wesen, *Vl. Placcaertb.* 4, 645.

IV) Bij valkeniers eene benaming voor de klapeksters, dewelke bij het vangen der jachtvogels wordt gebruikt. || Klapekster, Blaauwe Klaauwier ..., Blaauwe Tuinvalk, Handwerk; *Lanius Excubitor*, STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 311 (zie ook SCHLEGEL, *Vogels*, 85 en *D. Wtb.* 4, II, 426).

Afl. *Handwerken* (zie ald.).

Samenst. (en **Samenst. afl.**) *Handwerksgezel, -man, -nijverheid* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. I, A, 1) *Handwerkswaar, -waren*, voortbrengsel van handenarbeid of van een ambacht; manufactuur, manufacturen („De Engelschen ... hadden, om de Nederlandsche ambachten t'hunnent te planten, ... verscheidene *handtwerxwaaren* van hier koomende verbooden", HOOFT, *N. H.* 82).

— In de bet. I, A, 2, *b*). *Handwerksborst*, handwerksgezel (zie BORST, 1ste art.); nhd. *handwerksbursch* („Syn huis van weinig Reisigers, 't en waar van boeren ofte *handwerksborslen* besogt zynde", HEINSIUS, *Verm. Avant.* 2, 118); *handwerkscorporatie* („Dat zoodoende eene kiem van desorganisatie in de gilden als *handwerkscorporatiën* gelegd werd", S. MULLER FZ. in *Gids*, 1897, 2, 528); *handwerksgild*; zie Dl. IV, 2362 („Over het ontstaan van *handwerksgilden* werden reeds verschillende theorieën geopperd", OVERVOORDE e. JOOSTING, *Gild. v. Utr.* I, XII); *handwerkkunst*, als bedrijf uitgeoefende kunst („Meenigte *handwerkkonsten* ..., onder welken de Frijgische werkstukken, van spinnen, breijen, naajen, en andere vrouwelijke bezigheden de voortocht hebben", OUDAAN, *Agrippa*, 264).

— In de bet. I, B). *Handwerkjuffrouw*, schoolleerares in de handwerken; *handwerkleerend*, onderricht gevende in eenig (vrouwelijk) handwerk („Geen Naaysters, Breydsters, Speldewerksters, of eenige andere *Handwerkleerende* Vrouwen of Dochters, zullen vermogen, de Kinderen te leeren Leezen of Schryven", *Keuren v. Haerlem* 2, 233 *b*); *handwerkles*, onderricht in, of lesuur besteed aan (de) handwerken („*Handwerkles* geven"; „In de *handwerkles* wordt een boek voorgelezen"); *handwerkpatroon*, patroon voor een handwerk(je).

— In den vorm van het mv. *Handwerkenwinkel*, winkel waar men de stoffen en benoodigdheden voor fraaie handwerken te koop heeft.

— In de bet. II, C) *Handwerksigaar* („Specialiteit in fijne *handwerksigaren* in alle modellen", *Uit een dagblad*).

— Als tweede lid (in de bet. I, B) *Dameshandwerk, kunsthandwerk* („Leeraresse in de vrouwelijke *kunsthandwerken*", *Hand. v. d. St.-Gener.* 1884—1885, 2de Kamer, 538); *vrouwenhandwerk* („Sophie, bedreven in alle *vrouwenhandwerk*, ging uit naaien". LOVELING, *Sophie*, 19).

HANDWERKEN, onz. zw. ww.: *handwerkte, gehandwerkt*. Van *Handwerk* in de bet. I, B, 2 of 3). Een jong, en in Zuid-Nederland geheel ongebruikelijk woord voor: een (vrouwelijk) handwerk verrichten, of (*handwerk* in concreten zin): een handwerk of handwerkje vervaardigen; aan een handwerk of handwerkje werken. || Men las en handwerkte, v. NIEVELT, *Onder zeil*, 84. De hofdames handwerkten, COUPERUS *Werelder.* 22.

— In de onbep. wijs gebezigd als onz. znw. || Les geven, krijgen, nemen in het handwerken.

HANDWERKEND, tegenw. deelw. met de beteekenis van: met de hand werkende of te werk gaande. Alleen in de thans verouderde uitdrukkingen

— *Handwerkende geneeskunst* en *handwerkende heelkunde*, welke dienen tot het weergeven van gr.-lat. *chirurgia*. Verg. HANDWERKING. || Heelkonstige ontleeding ... door Johan Palfyn, Gezwoore Heelmeester, Ontleeder en Voorleezer in de Handwerkende Heelkunde binnen Gent, *Titel* (a°. 1733). Zij, die in de handwerkende geneeskunst of chirurgia ervaren zijn, FOKKE, *Verz. W.* 10, 186.

HANDWERKER, znw. m.; mv. *-s*. Mhd. *hantwërker*, nhd. *handwerker*, eng. *handworker*, mnl. *hantwerker*. Iemand die met de hand of de handen werkt, in verschillende opvattingen.

1) Iemand die uitsluitend met zijn handen werkt, inzonderheid: die groven en zwaren handenarbeid verricht; arbeider, sjouwer en derg. Aldus nog heden in Zuid-Nederland. || Den grooten nomber der Handtwerckers, Draegers, Draegerssen, Hout-klievers ende andere vremde Werck-lieden dier inkomen in de Nederlanden, *Vl. Placcaertb.* 5, 1058. De groote bedervingen .. die begaen worden in de bosschen... door de arme lieden, ... handwerkers en kinderen *enz.*, *Ordonn. d. Pays-Bas*, 3e Sér. 5, 592.

2) Handwerksman; ambachtsman. || Handt-werck er. Manouvrier. *Opifex, artifex mechanicus, operarius homo*, PLANT. Sittende handtwerckers. Manouvriers seans. *Sedentarii vel sellularii artifices*, *Ald.* — Alle werck eenes werckmeesters, ende des aldervernuftighsten hantwerckers, ende des borduerders, *Exod.* 35, 35. Welcke hy t' samen vergadert hebbende, met de hantwerckers van dergelijcke dingen, seyde..., Mannen, gy weet *enz.*, *Handel.* 19, 25. De hantwerkers, en verkoopers van allerhande waren (onthouden zich) in byzondere straten daer toe geschikt, DE BRUYN, *Reizen* 2, 41 *b*. Dat de fabrikant of handwerker tevens handelaar kan zijn in de door hem verwerkte stoffen, wanneer hij *enz.*, KIST, *Begins. v. h. Handelsr.* 1, 19. Edward III poogde het bewerken der wol in Engeland in te voeren en te verbreiden door het aanlokken van vreemde handwerkers, CONSC. 3, 262 *a*.

— Bij vergelijking, in toepassing op iemand die van eene — ook der niet beeldende — kunsten de technische vaardigheid zonder de genialiteit bezit. || De handwerkers en virtuozen, die alles, alles na kunnen doen, als het maar uiterlijk is, die in onze dagen aan elken echten kunstenaar onmiddellijk een hinderlijk gevolg van decadenten bezorgen, en die *enz.*, DEN HERTOG, *Onvrede* (*enz.*), *in*: *Hand. v. d. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1896—1897, bl. 37 (zie ook 53).

3) Handlanger bij het geschut of werkman bij den legertrein. || Den Officieren, Handtwerckers, Pionniers ende Arbeyders vanden train van 't selve Geschut, *Gr. Placaatb.* 2, 325. Houtsagers, Wagenmaeckers, Smits ... ende andere Handt-werckers, 2, 327. Dat die Timmerluyden, Wagen-maeckers ende andere Hantwerckers, gestadigh daer by blyven (t. w. *bij het geschut enz.*), omme terstont te repareren 't gene onder-wege sal mogen breecken, 2, 328.

4) In Zuid-Nederland. Landbouwer die zijn land met schup en riek bewerkt, niet met den ploeg (SCHUERM., *Bijv.*).

HANDWERKING, znw. vr. (mv. *-en*). Voorheen eene benaming voor eene heelkundige operatie (verg. *handwerk* in de bet. I, F) en *hand-*

werkende heelkunde enz.). In het oudere Engelsch en Hd. waren *handworking* (*hande wyrchynge*, *hande workung*; zie MURRAY) en *handwirkung* benamingen voor (immers pogingen tot vertaling van) gr.-lat. *chirurgia*. || Eenige Geneesmeesters (meenen) dat in Steenige Nieren ... men vryelijck en veylighlijck openingh in de lendenen mach maken, en door de selve den Nier ontlasten. Dan dese hantwerckinge werdt niet sonder reden ... verworpen, v. BEVERW., *Holl. Geneesm. enz.* 36 *a*.

HANDWERKSGEZEL, znw. m.; mv. *-len*. Nhd. *handwerksgeselle*. Uit *Handwerk* in de bet. I, A, 2, *b*) en *Gezel* in de bet. 2). Ambachtsgezel (zie ald.); in 't algemeen: handwerksman, werkmansknecht.

HANDWERKSMAN, znw. m.; mv. *-lieden* en *-luiden*, samengetr. *-liên* en *-lui* (voorheen ook *-lie*). Mhd. *hantwerkman* (mv. *-liute*), nhd. *handwerksmann* (mv. *-leute*), mnl. *hantwercman* (mv. *-liede*, *-lude*). Uit *Handwerk*, in de bet. I, A, 2, *b*) in den vorm van den 2den nv., en *Man*. Een man, een persoon, die een handwerk, een ambacht uitoefent; ambachtsman, werkmansknecht. Bij uitbreiding: man uit de volksklasse. || Dat ... veele handwerxluiden uyt Vlaanderen ... vertrekkende, wel geneegen souden sijn sigh hier ter Steede te komen nedersetten, *Handv. v. Amst.* 124 *a*. Vreemde Meester Manufacturiers ofte Meester Handwerxluyden, die binnen deese Stad de Winkel begeeren te komen opsetten, 124 *b*. Handwerkslieden ..., de kost winnende met eenige zoorten van Fabricquen, Traficquen of Handwerken, *Gr. Placaatb.* 8, 1272 *b*. „Fatsoendelijke" handwerkslieden die een teuterig métier hebben, zooals ivoordraaiers en horlogemakers, BEETS, *C. O.* 89.

Zie ook FEITAMA, *Telem.* 518 en Dl. III, 793.

— Spreekw. zegsw. *Eén handwerksman zou tien renteniers overteren*, HARREB. 1, 283 *b*.

HANDWERKSNIJVERHEID, znw. vr. (zonder mv.). Uit *Handwerk* in de bet. I, A, 2, *b*) in den vorm van den 2den nv. en *Nijverheid*. Ambachtsnijverheid (zie verder ald.). || De Vereeniging voor Fabrieks- en Handwerksnijverheid.

HANDWERKSSTAND, znw. m. (zonder mv.). Nhd. *handwerksstand*. Uit *Handwerk* in de bet. I, A, 2, *b*) in den vorm van den 2den nv. en *Stand*.

1) Maatschappelijke staat der handwerkslieden; de werkende stand. || Eene jongedochter uit den handwerksstand zoekt eene plaats als dienstbode.

2) Bij overdracht, collectief. De klasse gevormd door de handwerkslieden; de gezamenlijke handwerks- of ambachtslieden. || Den boerenstand, den handwerksstand, den koopmansstand *enz.*, BEETS, *Versch.* 4, 45. Een goeden bekwamen handwerksstand, QUACK, *Stud.* 104.

HANDWEVER, znw. m., mv. *-s*; vr. *-weefster*, mv. *-s*. Wever, weefster, die niet in eene fabriek maar tehuis op een handgetouw werkt. || Hoe de handwevers geleden hebben door de invoering van het werktuiglijk weefgetouw, VISSERING, *Handb.* 1, 408.

HANDWIEL, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Wiel*.

1) Benaming voor het ouderwetsche, met de hand bewogen wordende spinnewiel. || Men onderscheidt twee hoofdsoorten van spinnewielen, namelijk: het handwiel ... en het tredwiel, KUYPER, *Technol.* 2, 3. Bij het spinnen op het handwiel gaat men te werk als volgt: De spinner draait met de rechterhand het wiel *enz.*, *Ald.*

2) Aan een werktuig. Spaakwiel met handvatten, ter beweging van de as waarop het bevestigd is. || Handwiel ... om de blaaspijp te openen, VISSER, *Stoomwerktuigk.* 279.

HANDWIJL — HAND(S)WIJLE —, znw. vr. (het mv. komt niet voor). Mhd. *hantwîle*, eng. *handwhile* (MURRAY), mnl. *hant(s)wile*, *-wijle* (VREDAM; STALLAERT). Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Wijl* (*Wijle*). Benaming voor eene zeer korte wijle, een zeer kort tijdsbestek: een *handomdraai*, een *handverdraai*; verg. nschotsch *hanla'while* (d. i. *handlang while*; MURRAY 5, 69 *a*). Thans gehoel in onbruik. || Hand-wijle. Fland. *Momentum temporis*, KIL. — Den hoop van den volcke wart alle handtwijlen wassende, V. VAERNEWIJCK, *Beroerl. Tijden* 1, 108. Dat ... een handtwijle-tijds, met de strale der doodt, alle middelen ende alle hope van beternisse benemen kan, DAVID, *Dooft.* 531. Eenen goeden wille is binnen een handwyle verandert, VRANCX, *Troost d. Siecken*, 44. Zoo dat wy ... geen hand-wijle en zouden bestaen, als gesterckt zijnde door die wonderlicke eenvuldige Dryheyt, DE BRUNE, *Embl.* 161. Wanneer het schijnt meest bevredight en getemt te zijn, zal het (*het volk*) in een hand-wijle zich zelven ont-snappen, 309.

Aanm. KILIAAN vermeldt ook nog, als Friesch, een bijw. *handswijle* met de bet.: beurtelings, bij afwisseling, nu en dan.

Afl. *Handwijlig*, *handwijlsch* (zie die woorden).

HANDWIJLIG, bnw. Mnl. *hantwilich*. Van *Handwijl(e)* met *-ig*. Kortstondig. || Hand-wijlich. *Momentaneus*, KIL. — Zoo een hand-wijlige een zoo diere moet gekocht, en zoo zuerlick betaelt werden; wie onder ons *enz.*, DE BRUNE, *Embl.* 272.

> Dootverwich bleeck eylaes en bevend' staet
> Voor mensch gericht om sijn vonnis verwerven,
> Misdader hier van een hantwijlich sterven,
> Met couder vrees' inwendich stijf gheroept.
> V. MANDER, *Olijfb.* 31.

HANDWIJLSCH, bnw. Van *Handwijl(e)* met *-sch*. Hetzelfde als *Handwijlig*: kortstondig. || Een ... Toneel, daer vast een yeder ghedurende den handt-wijlschen tijdt van syn vliende leven, syn eyghen Rolle ... speelt, VONDEL 1, 40.

HANDWIJZER, znw. m.; mv. *-s*. Mnl. *handwiser*, *-wisder* (DOORNK. KOOLM.). Uit *Hand* in de bet. **II**, II) en *Wijzer*. Zekere wegwijzer, t. w. een op den hoek of op het kruispunt van wegen geplaatste paal met — veelal in de gedaante eener hand uitloopende — armen, waarop de namen staan van de plaatsen naar welke zij wijzen. Ook in Zuid-Nederland, naast *aanwijzer* en *wegwijzer*, in gebruik. Verg. eng. *handpost*, *fingerpost*. || Op alle punten, waar wegen te zamen komen, behooren handwijzers te worden geplaatst, STORM BUYSING, *Waterkeer.* 1, 63. Mits zij maar zorge, hier en daar de noodige handwijzers in 't park te laten zetten, om mij te beletten ... er in te verdwalen, *K. Zer.* 1, 318. Hier is de handwiezer bij Oarle oan den viersprong, CREMER 12, 56.

HANDWISCH, znw. m.; mv. *-wischen*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en den stam van het ww. *wischen*, vegen. Schertsende benaming voor een stechpenning, eene fooi, MOLEMA 146). Verg. HANDSMEERING.

HANDWISSEL, znw. m. (zonder mv.). Mnl. *hantwissel*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I, D) en *Wissel*, verwisseling, verandering. Eigenlijk: de verwisseling, verandering van *hand* in den zin van eigenaar; het overgaan „in andere handen", d. w. z. op een nieuwen eigenaar (zie kol. 1813), en bij overdracht: een heerlijk recht bij den overgang van vaste goederen op een nieuwen eigenaar aan den heer te voldoen. Thans nog alleen als historische term. || Aan den eigenaar der heerlijkheid van Vinkeveen,

als opgevolgd in de regten van de Staten 's lands van Utrecht komt het regt van den XIIIe penning (handwissel) en van naasting toe, zoodat hij geregtigd is bij iedere verwisseling van den eigendom van den grond der landen, welke met deze schuldpligtigheid zijn bezwaard ten gevolge van koop en verkoop, den 13^{e} penning van den koopprijs van den kooper te vorderen, terwijl *enz.*, v. OPPEN, *Pasicrisie, Alphab. ged.*, 1ste *Verv.*, 251 *b*. De kooper die verzuimd heeft aan den eigenaar van het regt van handwissel en naasting kennis te geven van den koop en den koopprijs ..., kan zich op zijn verzuim niet beroepen ten einde zich *enz.*, 500 *a*. De eigenaar van den handwissel, 500 *b*.

HANDWOORDENBOEK, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nhd. *handwörterbuch*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Woordenboek*. Beknopt, gemakkelijk bruikbaar („handig") woordenboek.

HANDWORTEL, znw. m.; mv. (zoo goed als ongebruikelijk) *-s*. Nhd. *handwurzel*. In de ontleedkunde. Het tusschen den voorarm en de middelhand gelegene deel van de hand (gr.-lat. *carpus*). || Het ... ten onrechte tot den handwortel gerekende ... erwtebeen, v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 219. Tot den handwortel brengt men zeven kleine, onregelmatig gevormde beenderen, die tusschen spaakbeen en ellepijp eenerzijds, de middelhandsbeenderen anderzijds in twee rijen geplaatst zijn, 1, 232.

Samenst. *Handwortelbeen*, mv. *-beenderen* (lat. *ossa carpi*) („Aan ieder van de *handwortelbeenderen* ... kan men zes vlakken onderscheiden", v. BRAAM HOUCKGEEST, *Ontleedk.* 1, 232); bij vergelijking, bij viervoetige dieren: de beenderen van de voorknie (zie b. v. HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 84).

HANDWUIF, znw. m.; mv. *-wuiven*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Wuif*. Wuivende beweging met de hand. || Velen zal het toeschijnen, dat ik te nieuwerwetsch ben; eenigen ook (*enz.*).... Aan de eersten geef ik een handwuif tot afscheid; aan dezen *enz.*, v. D. ES, *Gr Spraakk.* VIII.

HANDWUIT, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Wuit*, gereedschap om touw of garen te slaan. Wuit die in de hand gehouden wordt. || De garens, waaruit zij (*de foksies*) bestaan, worden met de handen langs de knie in elkander gedraaid, of ook wel door middel van een handwuit ..., zijnde een klosje hout ..., aan welks eene end de garens aan een haakje ... zijn vastgemaakt, terwijl het andere om een handvat beweegbaar is, waarmede het in de rondte geslingerd wordt, MOSSEL, *Het Tuig*, 118.

HANDZAAG, znw. vr., mv. *-zagen*; verkl. *-zaagje*. Nhd. *handsäge*, eng. *handsaw*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Zaag*. Zaag welke, door middel van een handvat of steel, met één hand geregeerd wordt (bij tegenstelling met span- of trekzagen). || Hand-saeghe. *Serrula, serra manuaria, lupus*, KIL. Hand-zaag, Steel-zaag, MARIN. — De handzaag ... bestaat uit een kort breed zaagblad met een klein handvat, dat met eene hand goed omvat kan worden. Deze zaag wordt ... elk oogenblik door den timmerman gebruikt, MOSSEL, *Het Schip*, 109. De roffel- of toffelzaag ... is eene handzaag van fijner snede dan de voorgaande, *Ald.* Handzaag. Zaag van een handvat voorzien, doch zonder verdikten rug en van boven in de lengte afgeschuind. ... St.-Jozefzaag, v. KEIRSBILCK, *Timm.* 159. — Die Timmerluyden elcks (versien zijnde) met haer Kerf-bijl, Dissel ende Handt-sage, *Gr. Placaatb.* 2, 339.

Het mes wordt uit de scheê getrokken,
En dient voor handzaag en houweel.
TER HAAR, *St.-P. Rots*, 47.

HANDZAAM, bnw. en bijw.; *-zamer, -zaamst*. Nhd. *handsam*, eng. *handsome*. Van *Hand* in de bet. **I**, I) met *-zaam*.

I) Bnw. — In verschillende, in Noord-Nederland ten deele en in Zuid-Nederland naar 't schijnt gezamenlijk verouderde opvattingen.

I) Uitsluitend van personen. Vaardig met de hand of de handen; de handen wel wetende te gebruiken; vandaar: geschikt tot, bekwaam in allerlei bezigheid of werk der handen; *handig* in de bet. **I**, I, A). Thans verouderd. Verg. gelijkbet. GEHANDZAAM. || Hand-saem, behendigh. *Dexter, manu promptus*, KIL. (verg. PLANT.). 't Wicht (*meisje*) is handsoam, MOLEMA 146 *a*. — Sy was een hantsaem wijf en oock van Edel bloet, CATS 3, 41 *a*.

Het beste stuck van 't huys-bedrijf,
Dat is een goet, en hantsaem wijf.
CATS 1, 601 *b*.

II) Handelbaar, in verschillende opvattingen.

A) Gedwee, zacht.

1) Van personen. — *a*) Van menschen of als personen voorgestelde of gedachte zaken. Niet eigenzinnig; derhalve: onderworpen, gedwee, meegaande, volgzaam, gemakkelijk, „geschikt", of iets derg. || Gevoich, hantsem, seglick, *tractabilis, Teuthon.* 140 *b* (ook bij KIL.: *tractabilis*). Handsaam ... Zagtzinnig, leidsaem, toegeevende, rekkelyk, MARIN. — Door dese leeringhe ende vorderinghe tot de Religie, worde de stadt van Romen al te met so handtsaem ..., dat sy *enz.*, v. Z. v. NIEUVELT, *Plut.* 30 *a* (gr. χειροήθης; *bij* AMYOT: *amiable*). Hy ... versoete seer een groot deel van die crijchsluyden, ende maectese hantsamer, ende ghenegender om met de Heeren over te comen, 256 *d* (gr. κατηρώνε; *bij* AMYOT: *les rendit plus maniables*) (zie ook nog *a. w.* 79 *c* en 385 *c*). Smeeren maeckt een zachte huyd, zoo maeckt oock goud-smeer gedweege herten, en hand-saeme vrienden, DE BRUNE, *Bank.* 373. De Bisschop van Munster ... door den Graave van Nassau tegengestaan, en door de Franschen gedreigd zynde, werdt ... wat handzaamer. Men trof eerlang een Verdrag ..., waar by hy van zyne eischen .. afstand deedt, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 1, 189. De zoodanigen, die ... zich beleedigd gevoelen, wanneer men met geld, doch wat handzamer worden, wanneer men met een geschenk voor den dag komt, *K. Zev.* 3, 197. Hij (t. w. *Nurks*) is ... met de jaren wel wat handzamer geworden, BEETS, *Versch.* 2, 38.

b) Van dieren. Gewillig, mak, tam. || Een wild en dertel paerd werd handzaem metter tijd, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 676.

2) Van zaken. — *a*) Van stoffen. Buigzaam, lenig, gemoedig. Of: kneedbaar, smijdig. || Het handzaem goud heel net in 't rond geslagen Gemunt, tot geld gemaeckt, DE DECKER 1, 206. Handzaam linnen, fyn van draaden, Wit als verschgevallen sneeuw, WOLFF-BEKKER, *Walcheren*, 85.

't Was uw vermogen, dat den hoogverheven grootmoet
Van 't minnewraekend hart herschiep ter goeder ty,
En kneedde, als hantzaem was, tot overgeeven ootmoet.
MOONEN, *Poëzy*, 187.

b) Overdrachtelijk. Van weder en wind. Niet onstuimig of ruw; gedwee (zie ald. de bet. I, 1, *b*), handelbaar (in de bet. III). Bij uitbreiding: lijdelijk, aangenaam (BOEKENOOGEN 289). Nog altijd zeer gebruikelijk bij zeelieden. (Verg. ook lat. *tractabile coelum*). || Handtzaem weer. Weder, dat zeil en touw wel te handelen zijn, WITSEN, *Scheepsb.* 492. *Maniable* (*Tems et Vent*). Handsaam weêr en wind. *Moderate weather*, LANTSHEER. 't Weer is wel zoo handzaam als gister; gisteravend was het bar! BOEKENOOGEN 289. Nou die erge kou over is,

is 'et toch heel wat handzamer, 290. — (*Wij*) kregen des middags weer hantsaem weder; de bruyne Wolcken scheurden, en Lucht en Zee bedaerden hoe langs hoe meer, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie* 1, 10. Vier dagen, twee om twee, In storm en handsaem we'er verdeelt . . . in wel en wee, HUYGENS 2, 172. Lager was 't doorgaens hansaem ende bequaem weer, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 17. Door den styven wind, en sterke stroom, konden ze hunne ankers niet naar behooren uitbrengen. . . . Tegens den avond werd het wat handzaamer weder, BRANDT, *De Ruiter*, 201. Het weder was na die laatste onweersbui handzamer geworden, VISSERING, *Herinn.* 1, 71. Als men . . . eene goede equipage heeft, die genoegzaam geoefend is, kan men bij handzaam weder gemakkelijk alle de vierkante zeilen te gelijk bergen, MOSSEL, *Manoeuvres*, 115. Al de manoeuvres, die in de vorige Afdeeling behandeld zijn, werden beschreven in de veronderstelling dat het handzaam weder was, of althans dat er niet zooveel wind was, of *enz.*, 343.

c) In gelijken zin van de zee. (Verg. lat. *tractabile mare*). || De lucht wierd strengh, de zee min handzaem als voor heenen Door winden uyt het Noord, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 91 (zie ook 1, 209).

B) Gemakkelijk, geschikt, bruikbaar.

1) Gemakkelijk te hanteeren; gemakkelijk voor of in het gebruik (*handig* in de bet. **I**, II); vandaar: geriefelijk, nuttig, dienstig.

a) Eigenlijk, van zaken. || Hand-saem, . . . *Commodus, accommodus*, KIL. Hand-saemen boghe. *Habilis arcus*, *Ald.* Een handzaam korfje, kistje, kastje (zie MOLEMA 146 *a*). Een handzame beitel, v. DALE[4]. — 't Eerste (*t. w.* „dat middelmatigh is") is handsaem en nut (lat. *illa utilia vitaliaque sunt*), het ander (*t. w.* „dat te veel is") is onschickelijck door sijn grootte, CATS 1, 81 *b*. Pieken . . . van dik en kort yzer, maar zoo scherp en handzaam, datze met een en 't zelve geweer . . . van verde en dichte by strijden kunnen, OUDAAN, *Roomsche Mog.* 134 (lat. *ita . . . ad usum habili*).

ginds wordt de rug der weiden,
Door 't snydend yzer van zyn' wortelgrond gescheiden,
En, voorts in zoôn versneên, op 't handzaem wiel vervoerd.
HUISINGA BAKKER, *Pozzy* 1, 79.

— Van schepen. Goed te regeeren; gemakkelijk bestuurbaar. Misschien eerder eene figuurlijke toepassing van de bet. A). || Een hansaem jachtjen ende 1 cleyn galjot, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 16. Item te mogen hebben acht beseylde hantsaame schepen met twee decx, KERNKAMP, *Sleut. v. d. Sont*, 327 *b*.

— Van onstoffelijke zaken. || De Doorschouwing . . ., ofte de Gezichtkonst . . is de Bouwkunst handzaam (lat. *inservit*) in gebouwen af te meten, OUDAAN, *Agrippa*, 91. Geene konst is 't hoerewaardschap handzamer (lat. *accomodatior*), dan de Artsenij, 262.

— *Iets* (of *het*) *iemand handzaam maken:* het hem gemakkelijk maken. || 'k Maok et oe zao handzaom, as in miin krank vermeugen is, *Geld. Volks-alm.* 1840, 157 (*van de Hooge Veluwe*).

b) Overdrachtelijk, van personen. — *α*) Bekwaam, geschikt. || So sy . . . waeren Bequaem en handsaem om met menschen om te gaen, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 35 (lat. *dexteriores*). (*De*) Gemeenhovelingen, . . . des te meer ter verraderijen handzaam (lat. *idonei*), hoeze om de schijn van eenvoudigheid, te min verdacht gehouden worden, OUDAAN, *Agrippa*, 298.

β) Met betrekking tot de lichaamsgestalte. Geschikt, t. w. niet wanschikkelijk, niet plomp. (Verg. de bet. *a*).

Segt dat een kort-gat swack en handsaem is van leden.
Wilt yegelijx gebreck versoeten, en bekleden
Met yet dat goed is en daer aldermaest aen paelt.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 704 (lat. *Dic hebetem* [*quaecunque brevis*]).

2) Gemakkelijk te bereiken; bij, onder, of voor de hand (gelegen enz.) (verg. *handig* in de bet. **I**, II, B). Verg. MOLEMA 146 *a*.

II) **Bijw.** (van wijze). Op handzame, handige, vaardige wijze (zie de bet. **I**, I). || Zij ken handsoam wat doun: *'t werk gaat haar goed van de hand*, MOLEMA 146 *a*.

Afl. *Handzaamheid* (zie ald.).

— Met een voorv. — In de bet. **I**, I). *Behandzaam*, behendig (zie KIL.); *gehandzaam* (zie ald. en verg. *Loquela* 9, 10).

— In de bet. **I**, II, B) *Onhandzaam*, ongeschikt, in verschillende opvattingen (zie ONHANDZAAM en verg. nog de volgende aanhalingen („Sijn . . . hartneckicheyt . . . (maecte hem) *onhantsaem*, ende onbequaem (gr. *οὐ ῥᾴδιον οὐδ' εὔχρηστον*) om te leven ende te verkeeren onder menschen", v. L. v. NIEUVELT, *Plut.* 92 *a*; „Wijzen (*psalmwijzen*) . . . vry ongemeen ende van *onhandsame* toonen, voor den onervarenen", HUYGENS, *Ghebr. en Onghebr. v. 't Orghel*, 112).

HANDZAAMHEID, znw. vr. Van *Handzaam* met *-heid*.

1) Handigheid, handvaardigheid. Zie *Handzaam* **I**, I). || Handtsaemheyt. Habilité de mains, dexterité. *Dexteritas, promptitudo manuum*, PLANT.

2) Gemakkelijkheid; gemak. Verg. *Handzaam*, **I**, II, B). || Geen andere reden daar toe noodzakende, dan of de eerlijkheid der zeden, of de handzaamheid om te leven (lat. *urgente . . . commoditate vivendi*), of *enz.*, OUDAAN, *Agrippa*, 424.

HANDZEEL, znw. onz.; mv. *-zeelen*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Zeel*. Alleen in Zuid-Nederland; hetzelfde als halszeel (zie ald.) of haagzeel (helpzeel, kruizeel). || Dat de uiteinden van de dissels (*van den kruiwagen*) met een ronden weerhaak gemaakt zijn . . . om er de oogen (*lissen*) . . . van schouderband of riem, of handzeel om te slaan, v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 203. — Moeder . . ., die . . ., achterover gebogen, met het handzeel over de magere schouders, zware ladingen op den kruiwagen voortstak, LOVELING, *Sophie*, 424.

HANDZIJDE, znw. vr.; zonder mv. Uit *Hand* in de bet. **I**, I, B, 2, *b*, *δ*) en *Zijde*. In Zuid-Nederland: de linkerzijde van een span (paarden), in tegenstelling met de *roeizijde* (verg. boven kol. 1771). Zie DE BO[2] 356 *b*.

HANDZIJHAMER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Zijhamer*. Zijhamer die met één hand geregeerd wordt; smidsgereedschap voor den man die het te smeden stuk ijzer bestuurt.

HANDZWABBER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hand* in de bet. **I**, I) en *Zwabber*. Aan boord. Een dubbel gebogen eind van niet te zwaar touwwerk, bij de bocht van een bindsel voorzien en welks einden zijn uitgedraaid, dienende om nauwe ruimten droog te maken. Tegenwoordig in de batterij niet meer in gebruik. || Een handzwabber, dienende om de batterij schoon te maken en gedurende het gevecht het dek en de poorten nat te kunnen maken, of . . . het stuk uitwendig te verkoelen, HAARMAN, *Zee-art.* 3, 115.

HANEBALK — HANENBALK; HAANBALK —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Mhd., mnd. *hanenbalke*, nnd. *hane-*, *hânbalk*, nhd. *hahnebalken*, deensch *hanebjælke*, mnl. *hanen-*, *hane-*, *haenbalc*. Daarnaast ook *haansbalk* (zie ald.), en gewestel. *hanjebâ*

(BOEKENOOGEN 291), alsmede gelijkbet. *haanhout* (V. KEIRSBILCK, *Timm.* 160). Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Balk* in de bet. A, 2). Een horizontale balk boven in het huis, onder de kap; oorspronkelijk zeker aldus genoemd omdat er de haan met zijne kippen op te roest ging (verg. VERDAM 3, 76). Verg. bij deze benaming mhd. *hanboum*, nhd. *hahnebänder*, mnd. *hanebent* en *hanenbôm*, nnd. *hânebôm*, *hânenholt* (mv. *-hölter*) en *hanenjuekel* (WOESTE), namen voor dezelfde zaak of althans eveneens voor deelen van de zoldering of van het kapgebint.

1) De een of andere balk in het kapwerk of in de zoldering van een huis; nu eens vloer- of zolderbalk, dan eens nokbalk, enz. De omschrijving of het verband zijn vaak niet duidelijk genoeg om de beteekenis scherper vast te stellen. || Haenbalck, *laquear*, *laquearium*, *Teuthon.* 137 *a*. Eyn bayeh off gewulft off haenbalcken, *lacunar*, *Ald.* Haenbalck of eyn ruffel, 323 *b*. Haen-balck. *Columen: summum tecti, tignum, quod a fastigio in longum pervadit*, KIL. Hanebalk,... de hoogste balk van het huis, waar het dak op rust, SCHUERM. (*Antwerpen*). — Dat zy zullen moghen doen hanghen een clocxkin in de haenbalken van der voorsyde capelle, binnen sdaecx, DIERICX, *Mém.* 2, 38. Dat hy aen de haensbalcken was verhanghen, POIRTERS, *Lev. v. Ros.* 181.

Dees' maeckt een hanebalck: die een beschot ter zyden.
VONDEL 1, 379 (fr. *L'un appreste une frize, et l'autre [une architrave*).

2) Naar de tegenwoordige, althans in Noord-Nederland, gangbare opvatting. De naam voor een horizontalen balk die in een dakgebint tusschen de *spruiten* wordt aangebracht, tot versterking van deze laatsten. || De hanebalken in een dak dienen om de kap te helpen samenhouden, V. KEIRSBILCK, *Timm.* 160 (verg. DE BO^2 356 *b*). — Ten einde het doorbuigen der spruiten ... te beletten, wordt ter halver hoogte, tusschen bindbalk en nok, een hanebalk ... geplaatst, en doorgaans met halve zwaluwstaarten op de spruiten ingekeept, STORM V. 'S GRAV., *Bouwk.* 2, 31. De hanebalk steekt zóóver buiten de spruiten uit, dat op ieder dezer balken gordingen ... geplaatst ... kunnen worden, *Ald.* Een hanebalk ... zal ... aan het dakgebindt ... een veel grootere sterkte geven; althans als de verbinding van dezen hanebalk met de spruiten naar behooren met zwaluwstaarten, en niet met pen en gat geschiedt, 2, 67.

— Spreekw. *Het gelijkt noch keper noch hanebalk.* In Zuid-Nederland, „van brodwerk, van dingen die onschikkelijk zijn, die niets beteekenen" (DE BO^2 357 *a*); noordnederl. *'t lijkt kip noch hen.*

— *Weten van keper noch van hanebalk* (in Zuid-Nederland): van niets; van „toeten noch blazen."

3) *De hanebalken.* Eene aanduiding van het hoogste deel van het huis. Vandaar *In de hanebalken, onder de hanebalken*: hooger dan de hoogste verdieping, of iets derg. || Haanebalken. *The Cockloft*, SEWEL. — Hij woont in de hanebalken, *zeer hoog, vlak onder de dakpannen*, V. DALE^4. — (Men) en zal... dien onder gheen bedtstede noch onder de trappen gaen versteken: oft onder het dack inde haens-balcken, DAVID, *Biecorf*, 47. Hoe schoon alles, van de haanenbalken af tot de kelder toe, geschrobt ... is, *Leev.* 5, 134. Het noodigste voor het dagelyks gebruik, plakt men op de vliering en in de haanenbalken; zo dat, als men die dingen noodig heeft, zyn zy niet te vinden, *Blank.* 3, 81. „Nog al hooger?" vroeg eene zeer luide stem ..., „drommels, tante! dat is in de hanebalken", BEETS, *C. O.* 139.

En Willem moet ik met zyn boeken
Steeds in de hanebalken zoeken.
Econ. L. 1, 61.

Afl. *Gehaanbalkt*, van hanebalken voorzien („Gerueft, gewulft, *gehaenbalckt*", *Teuthon.* 121 *a*).

HANEBOEK — HANENBOEK —, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Boek*, 2de art., in de bet. 1). Volksbenaming van zekere vroeger veel gebruikte kinderleerboeken, op welks titelblad een haan was afgebeeld. Zie daarvoor de aanhaling uit SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisgez.* 91 hierboven in kol. 1392. || In 1820 ... was juist het Haneboek afgeschaft (t. w. *op de school te Garderen*), PLEYTE e. a., *Meerveld*, 41.

HANEBOL — HAANBOL; HANEBOLT —, znw. vr.; eigenlijk alleen in 't mv. gebruikelijk: *hane-, haanbollen* of *-bolten*. Nnd. (in Oostfriesl.) *hane-, hân-, hâmbolten*, mv. In Noord-Holland een naam, hetzij voor de plant zelve, hetzij voor de wortelknobbeltjes van de zegge (*Carex*); in Friesland en Groningerland voor de lischdodde (*Typha*) of sommige harer deelen; zie uitvoerig daarover BOEKENOOGEN (op Huinebollen). Het is vrij onwaarschijnlijk dat het eerste lid dezer samenstelling is *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*); het tweede lid zal echter wel zijn *bolt*, gewestel. bijvorm van *bout* (1ste art., in de bet. B). || De wortel (*van de lischdodde, Typha palustris*) is dik en als een bolletjen, soet van smaak, en ik denk dat dit de wortel is, die de kinderen in Friesland hane-bollen noemen, welke smaken als een hasenoot, werdende met een weinig sout gegeten, BLANKAERT, *Ned. Herbar.* (a^0. 1698), aangeh. bij HALBERTSMA, *Lex. Fris.* 473. Doetebolten of groote hanebolten of pommels, hier en daar in de provincie Groningen, benamingen voor de breedbladige lischdodde, *Typha latifolia* (V. HALL, *Landh. Flora*, 221). Kleine hanebolten in Groningen benaming voor de smalbladige lischdodde, *Typha angustifolia* (t. a. pl.). — Het biesveld (gaat) in een rietveld over, dat van lieverlede plaats maakt voor waterscheeren, hanebollen, zegge, enz., SLOET TOT OLDH., *Tijdschr. v. Staathuish. en Statist.* 13, 28.

De Podden croocken, die Vorsschen baden,
Die Kieften schermen, die Koeten puppen,
Die Kinders loopen om Haenbollen en knuppen.
VALCOOCH, *Regh. d. Schoolm.* 36.

Aanm. Bij SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisg.* 220, zoowel als in diens *O. Zeden e. Gebr.* 51, leest men — waarschijnlijk ten gevolge van vergissing — *hanekollen* voor de plant en de wortelbolletjes van *Carex* (zie boven).

HANEBOLTEN, vr. mv. Zie bij HANEBOL.

HANEBORST — HANENBORST —, znw. vr. (het mv. is ongebruikelijk). Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Borst*, 2de art., in de bet. 2). Benaming voor de borst van een paard wanneer het borstbeen al te zeer vooruitsteekt, hetgeen als een gebrek wordt gerekend. || Dat paard heeft eene haneborst. — Bij de hanen- of kippenborst (*bij een paard*) ... steekt het borstbeen evenzoo sterk (*als bij de haviksborst*) vooruit en vormt een bogt of kromming; de borst zelve is echter breed en vleezig, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 120.

HANEHOOFD — HANENHOOFD —, znw. onz., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Hoofd*. Voorheen (ook nog?) in de ontleedkunde de benaming van zeker kliertje, om de gelijkenis met den kop van een haan. || Een kleyn Kliertje, het Hanehoofd (*Caput Gallinaceum*) genaamt, PALFYN, *Heelk. Ontl.* 181. De Pis-Buys, die, van 't Hane Hoofdje af te rekenen, daar ... dwersch doorloopt, *Ald.*

HANEKAM — HANENKAM —, znw. m., mv. *-men*; verkl. *-metje*. Nhd. *hahnen-*, *hahnekamm*, nnd. *hane-*, *hanen-*, *hânkam*, deensch *hanekam*, zweedsch *hankam*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Kam*.

1) Eigenlijk. De kam, t. w. het roode, vleezige, kamvormige uitsteeksel op den kop van een haan. || Hanekam, hinnekam etc. Creste de cocqs, poules etc. *Crista*, *cristula*, PLANT.

— *Den hanekam opsteken*. Figuurlijk voor: zich trotsch verheffen. Verg. fra. *lever*, *dresser la créte*.

Leergierighe leert hier, ...
Dat minder tegen meerdre in macht onvergheleken
Zich wacht den hane-kam oft pluymen op te steken.
VONDEL 1, 465.

— Toebereid vormen de kammen van hanen een gerecht of een toevoegsel tot sommige gerechten. Verg. ook beneden *Hanekamspastei*. || Gestoofde hoender-boutjes daar zweezerikken, moriljes, haanekammen, &c onder komen, MARIN. — Gy die van minne queelt en eet geen hane-kammen, Geen Oesters *enz.*, CATS 2, 553 *a*. Die met een swakke ... maag gekweld is, ... is vergenoegd met uit een ragoutje ..., een morilietje, een hane-kammetje, of een oestertje te pikken, V. EFFEN, *Spect.* 1, 178.

— *Bij den hanekam zweren*. Zie de aanhaling.

Daar sat een meisje jonck ...,
En schoot haar lonckjes uit ...
Dat sy zou sijn mijn Bruidt....
Hic stabat vini poculum,
En straalde met een vlam,
Adjuro te per oculum
En by de Hanekam.
Bremer Hans, 3.

2) Bij vergelijking. — *a*) Benaming voor eene verhevenheid op het bovenvlak van een paardenhoef (den hoornschoen). || De inwendige ... naar de inwendige deelen van den hoef gekeerde, vlakte heeft aan het breedere gedeelte eene verhevenheid, de hanekam, aan beide zijden daarvan zijn verdiepingen, de inwendige straalgroeven, HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 203. Het straal- of vetkussentje ... wordt ... naar achter breeder, heeft aldaar in het midden een diepe groeve voor den hanekam, MOUBIS, *Hoefbesl.* 10.

b) Benaming voor zeker uitsteeksel op het zeefbeen. || Het zeefbeen.... De linker vlakte des hanekams, GALAMA, *Mag. v. Ontleedk.* LI *a*. De hanekam des zeefbeens (*crista galli*), CCLXXIV *a*.

c) Benaming voor zekeren klamp met twee gaten (voor de touwen der zeilen) achter op de roede van een molen, dicht bij de as; voor deze klamp is aangespijkerd vertoont hij eenige gelijkenis met een *hanekam*. Zie BOEKENOOGEN 290.

d) Meer of minder plaatselijke volksbenaming voor onderscheidene planten.

α) Benaming voor *Celosia cristata*, wegens de op den kam van een haan gelijkende bloem. Zie V. HALL, *Landh. Flora*, 177; OUDEMANS, *Flora*[1] 3, 5; OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 287. || Een potje hanekammen op de bloemmarkt koopen.

β) Benaming voor *Rhinanthus crista galli* en *Rh. minor* L. || De Nederlanders heeten dit oncruyt Ratelen ende Geele Ratelen: veeltijts Hanecammekens:... in Latijn ... *Crista Galli*, ende *Gallinacea Crista* geheeten, DODON. 962 *b*. Ratelen, Reutels..., *Rhinanthus crista galli*, ... en de iets kleinere doch daarmede veel overeenkomende *Rhinanthus minor*,... met ... grofgezaagde bladen, diepgezaagde schutbladen, vanwaar de naam hanekammen, die ook wel aan dit gewas gegeven wordt, V. HALL, *Landh. Flora*, 163.

γ) Benaming voor *Halodactylus hirsutus* (zie J. MAC LEOD in *Volkskunde* 11, 56).

δ) Benaming voor *Onobrychis*. || Clusius seyt datse (t. w. *het kruid Onobrychis*) in Brabant van sommige Hanecammekens oft op 't Latijn *Crista gallinacea* heet, DODON. 952 *b*. Esparcette of Hanekammetjes ... *Onobrychis sativa* of *Hedysarum Onobrychis* — ... een uitmuntend veevoeder, dat echter hier te lande niet te huis behoort, V. HALL, *Landh. Flora*, 57.

ε) Bij PLANTIJN en KILIAAN eene benaming voor *Horminum* (*Salvia horminum* L?). || Een kruyt genaemt hanekam, oft scharlaten kruyt. Une herbe nommee creste de cocq, ou toute bonne. *Horminum*, PLANT. Haenen-kammekens. *Crista galli*, *horminum*, KIL.

ε) Benaming voor eene soort van oester (verg. *hanekamdoublet*, onder de Samenst.). || Bij eene soort (*oesters*) uit de Moluksche zee, de hanekam. *Ostrea crista galli*, is de schaal ... van hoekige plooien voorzien, welke langs den rand als een zestal groote hoekige tanden uitsteken, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 427.

Samenst. — In de bet. 1) *Hanekamspastei* („Ritsert hoort! denckt eens hoe garen eetje Van Marsepeyn of Taart, of so een lecker-beetje Van Rams-nieren, of van een *Hane-kams-bestey*", BREDERO 2, 124).

— In de bet. 2) *Hanekambeentje*, uitsteeksel van het zeefbeen („De plaats, daar in den Mensch de zoogenaamde *Crista Galli* of het *hanekambeentje* is", BEEKHEY, *N. H.* 5, 383); *hanekamdoublet*, benaming voor eene soort van schelpdier, „die de schaal geploomd heeft en gedoornd, met de beide lippen ruw"; *Mytilus Crista Galli* (HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 15, 381 en volgg.).

HANEKLAUW — HANENKLAUW —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-tje*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Klauw*. Volksbenaming voor *Ranunculus acris* L. (scherpe boterbloem). Zie GALLÉE 57 *b*.

HANEKLOOTJE — HANENKLOOTJE —, znw. onz.; alleen gebruikelijk in het meerv. *-klootjes*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *klootje*, verkleinw. van *Kloot*, teelbal. Volksbenaming voor *Ranunculus ficaria* (of *Ficaria ranunculoides*). || Speenkruid, Kleine Gouwe ... wordende te Arnhem en daaromtrent Haneklootjes genaamd, BEEKHEY, *N. H.* 9, 98 (zie ook V. HALL, *Landh. Flora*, 3).

HANEKUL — HANENKUL —, znw. vr.; alleen in het mv. *-kullen*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Kul*, kloot, teelbal. Volksbenaming voor de vruchten van de wilde roos (*Rosa canina*); bij uitbreiding voor de plant zelve (zie SCHUYER). Verg. nhd. *hahnenhödchen*.

HANENBIJTER, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Haan* in de bet. I, 1, *a*) in den vorm van het mv. en *Bijter*. Eene der volksbenamingen van den Bruinen Kiekendief (*Circus aeruginosus* L.). Verg. b. v. gron. *hoanebieter* (MOLEMA 159 *a*).

HANENEI — HAANEI —, znw. onz.; mv. *-eieren*. Nhd. *hahnenei*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Ei*.

1) Benaming voor een ongewoon ei (dat b. v. bijzonder klein is, of geen dooier bevat), naar het volksgeloof door den haan gelegd en waaruit een slang of een basilisk heet voort te komen. Verg. CHOMEL 1059 *b* (aangeh. in kol. 1381). || De vermeende Haanen-Eyeren ..., die sonder Dooir zyn, en waar uit, gelyk het gemeene Volk waant, Slangen Basilisken, enz. voortkomen, CHOMEL, *Verz.* 2757 *b*. Baas ... dis en haanei, dar zit en basselisk in, *De Natuur*, 1896, 268 *b* (*uit Zuid-Afrika*).

Claes heeft een' Boeck gemaeckt, en weet soer veel te seggen
En kakelt als een Hen die haer ey heeft geleght:
Van haenen eyeren hebb ick wel hooren seggen,
Dat haenen kakelen en is mij noyt geseght.
HUYGENS, *Ged.* 5, 238.

2) Schertsende benaming voor menschelijke of dierlijke uitwerpselen bij den weg („kromme eieren", „platvoeteieren", enz.). Verg. bij HARREB. 1, 266 *a*: *hanenecieren*: „eieren die de boeren van roggebrood leggen".

HANENGEKRAAI — HANEGEKRAAI; HAANGEKRAAI —, znw. onz. (zonder mv.). Nhd. *hahnengekräh*, mnl. *hanengecraey*. Uit *Haan*, in de bet. I, 1, *a*) en *Gekraai* in de bet. 1). Het gekraai van hanen of van een haan. || Haen-ghe-kraey. *Galli cantus, gallicinium*, KIL. — Hanegekraey, *Titel bij* VONDEL 4, 386. Tot dat my 't haangekraai weêr opriep van de peul, BILD. 3, 61. Voeg hierby nu de vroegpreêk en 't hanegekraai, *Schoolm.* 151 (*De Morgenstond*).

— *Met het hanengekraai:* zeer vroeg in den morgen; „voor dag en dauw". || Ter midder-nacht, ofte met het hanen-gekraey, ofte in den morgenstont, *Marc.* 13, 35. Smorgens vrouch met t'haen gecray Rijsen op, HONDIUS, *Moufe-schans*, 495. De goede man sliep zeer onrustig .., hij stond dus met het hanengekraai wederom op, KIST, *Eikenh.* 3, 21.

— In Zuid-Nederland, evenals *hanengeschrei* (zie bij dat woord) gebezigd voor een geringen afstand. || De twee hoeven liggen een hanengekraai verscheên (d. i. *verscheiaen, uiteen*).

HANENGESCHREI — HANEGESCHREI; HAANGESCHREI —, znw. onz.; zonder mv. (in Zuid-Nederl. ook HANENGESCHREEUW). Nhd. *hahnengeschrei*. Uit *Haan* in de bet. I, 1, *a*) en *Geschrei* in de bet. 1). Het geschrei of geschreeuw (gekraai) van hanen of van een haan. Daarnaast gelijkbet. *hane(n)schrei*, nhd. *hahnenschrei*, znw. m. („Haneschrey. *Le chant du cocq*", PLANT.). || Haenen-gheschrey. *Gallicinium*, KIL.

— Overdrachtelijk gebezigd voor den afstand over welken men het geschrei van eenen haan kan hooren. Daarnaast in denzelfden zin *hanengekraai* (zie hierboven) en *hanengepis*; alles in Zuid-Nederland. || Het is maar een hanegeschrei van hier. Een hanegeschrei ver, DE BO² 357 *a* (zie ook *Loquela* 1, 2).

— Te Utrecht is *Het Hanengeschrei* de naam van twee onderscheidene stegen, beide merkwaardigerwijze vroeger *De Hanentred* geheeten (zie v. D. MONDE, *Beschr. v. Utr.* 2, 190 en 3, 83).

HANENGEVECHT — HANEGEVECHT —, znw. onz.; mv. *-en*. Nhd. *hahnengefecht*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Gevecht*, 1ste art., in de bet. B). Opzettelijk ingerichte kampstrijd tusschen twee hanen; een geliefd, doch thans bij de wet verboden volksvermaak, waarbij veelal op den haan, dien men vermoedt dat winnen zal, gewed wordt. Verg. de uitdrukkingen in kol. 1385 en 1386 en de Samenst. *vechthaan* (kol. 1396). || Ook zyn de Inwooners van Sumatra en in andere plaatzen van Oost-Indien, zeer gesteld op diergelyke Haane-Gevegten, CHOMEL, *Verv.* 2751 *b*. De hanegevechten kwamen als volksvermaak bij alle gelegenheden te pas, TER GOUW, *Volksverm.* 358.

HANENKAMPER — HANEKAMPER —, znw. m.; mv. *-s*. In Zuid-Nederland: iemand die hanen houdt en *kampen*, vechten laat; hanenmelker.

HANENKAPPING — HANEKAPPING —, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Haan* in de bet. I, 1, *a*) en *Kapping* (of van *Haan* en *Kappen* met *-ing*). Het kappen van een of meer hanen. Zeker volksspel, „bestaande in een levenden haan, die aan eene koorde vasthangt, elk op zijne beurt met verblonden oogen te naderen en hem trachten met een zweerd dood te kappen" (DE BO² 357 *a*). || Er is morgen hanekapping in die herberg. De hanekappingen zijn verboden, DE BO, *t. a. pl.* — Op vele plaatsen in de provintiën Brabant en Antwerpen, (worden) op Verloren Maandag hanekappingen en gansrijerijen gehouden, DE MONT in *Volksk.* 4, 21. Elders ... had de hanekapping eerst op vastenavond plaats, *Ald.*

HANENKOT — HANEKOT —, znw. onz.; mv. *-ten*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Kot*, hok. Kot, hok voor hanen; bij overdracht: de gezamenlijke hanen uit een kot. In dien zin bij VONDEL (uitg. v. LENNEP 2, 582), in zijn stuk *Rommelpot van 't Hane-kot*; in schertsende toepassing op het Amsterdamsche Consistorie.

HANENKRAAI — HANEKRAAI —, znw. m. (zonder mv.). Nhd. *hahnenkräh*, mnl. *hane(n)craey*. Uit *Haan*, 1ste art, in de bet. I, 1, *a*) en *Kraai* in den zin van: gekraai. Gekraai van hanen of van een haan. || Zy broken smorghens vroech metten hanen craey op, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 54 *c*. Hy hoort geen' haenekraey, noch geen gebas van honden, VONDEL 10, 26 (zie ook kol. 1395).

— In overdrachtelijke toepassing op een kleinen afstand, eene geringe uitgestrektheid, ook van tijd. || Hadden sy noch eenen hanenkraey tijts getoeft van comen, DAVID, *Spinnec.* 15.

HANENMAT — HANEMAT —, znw. vr.; mv. *-ten*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Mat* (vlechtwerk).

1) Schutting van vlechtwerk (latten, teenen) binnen welke men hanen laat vechten.

a) Eigenlijk. || Haane-mat. *A cock-pit*, SEWEL. Haane-mat. Groote mat daar men haanen in doet kampen, plokhairen, MARIN.

b) Bij overdracht. Plaats of huis voor hanengevechten; soms: hanengevecht. || De haanematten by woonen, in de kitten en kroegen daar haane-kampen gehouden werden, verkeeren,... *hanter les tavernes*, MARIN. — Zo zelje me dan belooven ... Dat je de haanematten zelt schouwen, als ook het kwanzelen van honden, en van duiven...; Datje de kroegen zelt haaten *enz.*, ASSELIJN, *Jan Klaasz*, 55. Thands ... geschieden weder bloedige gevegten ... in eene heimelyke Haanenmat in het perk van St. James, CHOMEL, *Verv.* 2751 *b*.

— *'s Werelds hanenmat:* het wilde strijdperk des levens, of iets derg.

kon u Juvenaal door 't scherssen gaande maken,
Hoe kittelt u de milt dat tommelen der zaken
In 's werelds hanemat!
OUDAAN, *Poëzy* 2, 263.

2) Benaming van een deel van een (oorlogs)schip; ook in 't Eng. *cockpit* geheeten. Thans wel in onbruik. || Hane mat, (in een Oorlog Schip), een Plaats op de Onderste Vloer of Dek, achter de Groote Kaapstant, leggende tusschen de *Orlop* en de Botteliers Kamer, daar Verdeelingen zyn voor den Schryver, Heelmeester, en zyne Maats, BUYS, *Wdb. v. Kunst. e. Weetensch.* 5, 64. Ik klom ... de ladder af, vervolgens nog eene ladder, en ... nog eene derde ladder ..., en dit gedaan zijnde deelde hij (*de bottelier*) mij ... mede, dat ik mij in de ... hanemat bevond, MARRYAT, *P. Simpel*, 24.

HANENMELKER — HANEMELKER —, znw. m.; mv. *-s*. In Zuid-Nederland: iemand die hanen voor de hanengevechten houdt; hanenkamper. Verg. *bijen-, duivenmelker* enz.

HANENMOSCH, znw. vr.; mv. *-mosschen*. Hanenbijter, hanenschrobber (zie die woorden).

HANENPAS — HANEPAS —, znw. m. (zonder mv.). Uit *Haan* in de bet. I, 1, *a*) en *Pas*, tred. Benaming voor zekeren militairen pas, wegens de gelijkenis met den gang van den haan. Thans niet meer gebruikelijk. || Het woord „kranendans" (*de naam van zekeren marschpas*) ... heeft dus een dergelijken oorsprong als de ... benaming: „de hanepas" voor de oefeningen in het tijdmatig marcheren, L. MULDER in *Journaal Duyck*, 1, 720.

— *Iemand den hanenpas leeren.* Schertsend voor: hem achter in de broek grijpen en, terwijl men de broek omhoog trekt, dwingen te loopen (zie v. DALE⁴).

HANENSCHROBBER — HANE-, HAANSCHROBBER —, znw. m.; mv. *-s*. Hanenbijter, hanenmosch (zie die woorden). — *Blauwe hanenschrobber, Circus cyaneus* Bechst., blauwe kuikendief.

HANEPIK, znw. (m.), mv. *-ken*; verkl. *-je*. Kinderwoord voor een haan: haantjepik (zie kol. 1392). || Zoo dra ze (*de kinderen*) eenige vordering maaken, krygen zy een A, B, C boek; wanneer het prentje met Haanepik, en dat met den Schoolmeester, gewoonlyk nog al vry wat van dat kleene goedje te lyden hebben, BERKHEY, *N. H.* 3, 1287.

een bun vijf zes,
Met Goude Mannen, Ruiter-Paarden, Hanepikken,
Amandlen, Mispelen en Prikken,
Castanjes, Nooten, met nog veellerhande snoep.
BERKHEY, *Akad. Vertell.* 53.

— Naam voor het Haneboek (zie ald.). || Krelis met zijn hanepik, Wil matres een dienaar geeven, BERKHEY, *Zinsp. Ged.* 27.

HANEPOOT — HANENPOOT —, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nnd. *hane-, hánpôt* (WOESTE; DOORNK. KOOLM.). Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Poot*.

1) Eigenlijk. De poot van een haan. || Zyne vingers zyn zoo krom als haane-pooten, MARIN.

— *'t Hanepootje aan de deur hangen.* Uitdrukking voor: „toonen dat men binnengespeeld is, zijn' schaapkens op het droogе heeft, rijk geworden is" (*Loquela* 13, 44). || Sedert dien tijd hangt hij 't hanepootje, 't hennepootje aan de deur, *t. a. pl.*

2) Bij vergelijking, als benaming voor verschillende zaken, wegens overeenkomst in den vorm enz.

a) Bij den waterstaat. Paal (in havens, bij bruggen enz.), gesteund door een, twee, drie of meer schoorpalen, maar die niet — als bij de dukdalven — op gelijke afstanden rondom den „koningspaal" of „koning" zijn aangebracht.

b) Op schepen. — *α*) Scheerlijntje. || *Hanepoten.* Zes, acht, of thien smalle touwetjens die van elkandre gescheiden, en door blocks gestoken werden, genaemt doodtmans oogen; dit geschiedt tot pronck; men voeghtze aen de bram-zeils-stengen en bezaensstagh, oock op de bezaens-roe en onder de mars, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*. *Martieles, Lignes de trelingage*.... Haanepotje, Hannepot, Haanepot, Scheerlijntjes, AUBIN, *Dict. de Mar.* (zie bij MARIN: Haanepootje).

β) End touw, welks beide einden op eenigen afstand van elkander op een stuk hout enz. zijn vastgestoken en dat in de bocht door een ander touw wordt opgehouden; het geheel dient om een rondhout, een zeil enz. op te lichten, op te hijschen, te steunen. || Het (*een „handpaard"*) is een end tros, dat met een oog om den nok (*van het kluifhout*) ligt, boven over het kluifhout langs vaart en met eenen hanepoot op de oogbouten van het schild wordt aangenaaid, MOSSEL, *Het Tuig*, 188. Op den vóór- en achterrand der mars (*die men overleggen wil*) worden achteruitvarende hanepooten gestoken, om haar (*bij 't ophijschen*) vrij van de langzalings te houden en het slingeren te beletten. 266. Nu worden de noktakels in de hanepooten van de barkas gehoekt, MOSSEL, *Manoeuvres*, 144.

γ) Een der beide uitsteeksels (armen) aan den „ijzeren band" van de bezaansmars. || Bij den bezaansmast vindt men aldaar een' beugel met twee armen, die op de langzalings rusten en „ijzeren band met hanepooten" genoemd wordt, MOSSEL, *Het Tuig*, 53.

c) In toepassing op trekken en halen in geschreven schrift.

α) Zekere trek of haal (van de gedaante van het eerste been van de schrijfletters *m* en *n*): een der eerste beginselen van de schrijfkunst. || Schrapjes, hanepooten en spekhaken. — Hanepooten. Eerste beginselen onzer schrijfkunst, volgende op de streepjes, MENSINGA in *Rec. ook der Rec.* 1849, 2, 213.

— Met toespeling op deze beteekenis in de volgende plaats.

(hy geeft) In 't kraalen een weinig onderricht,
En leert hem schrijven in 't groot,
Eerst een schrapjen, en dan een hanepoot.
Schoolm. 126 (*De Haas*).

— Bij uitbreiding. Onleesbare krabbel; in 't mv. als collectief: slecht, onleesbaar schrift. Verg. gelijkbet. nnd. *hánenkloggen* (d. i. -klauwen), *-pôten, -schoken* (-beenen), *-tánen* (-teenen) bij WOESTE, en gelijkbet. nhd. *krähenfüsse*. || Hanepooten (kriewelig schrift), *Scrawls*, SEWEL.... *griffonage, pièz de mouches*, MARIN. Slecht schrift: hanepooten en katteklauwen, MENSINGA in *Rec. ook der Rec.* 1849, 2, 213. Hanepoot en baksteen, *leelijk gevormde letters*, v. DALE⁴. — Dat sijn haanepooten, dat is, lomp schrift, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75. Een' brief, die eer met haanenpooten en menschenbeenen (gelyk men zegt) dan met ordentlyke letters geschreeven schynt, v. EFFEN, *Spect.* 9, 33. Een vel of drie papier, met haanepooten en menschenbeenen bezaaid, *Leev.* 3, 243 (zie ook 4, 266). Omdat zij zich schamen ... over de hanepooten, die zij krabbelen, *K. Zev.* 3, 280. Afschuwlijke hanepooten, 4, 233. *K.* Ge zult ... wel op uw' kneukelen krijgen. G' hebt weer altemaal hanepooten gemaakt.... *V.* Dan moeten ze mijn' pen maar vermaken, CONSC. 1, 171 *b*.

3) Als volksbenaming voor verschillende planten.

a) Benaming van het geslacht *Ranunculus* (de BOTERBLOEM, 2) en OUDEMANS, *Flora*³ 1, 235); bij DE GORTER, *Flor. VII Prov. Belg.* n°. 470, in het bijzonder als benaming van de soort *Ranunculus acris*.

b) Bij WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 762 als eene benaming van *Anemone nemorosa* L. vermeld.

c) Benaming van *Salicornia herbacea*, de zeekraal. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 178 en MOLEMA 159 *a*.

d) Eene der benamingen voor *Sclerotium clavus*, het moederkoren (v. HALL, *Landh. Flora*, 285).

e) Eene der benamingen voor *Aegopodium podagraria* L. (zie GEITEPOOT).

f) Eene benaming voor *Echinochloa* (anders *Panicum crus galli*), het egelgras (hanepootegelgras). Zie OUDEMANS, *Flora*³ 3, 444.

g) Als eene benaming voor *Imperatoria* (meesterwortel) voor Deventer opgegeven.

h) In NEMNICH, *Holl. Waaren-Lexicon* leest men: Haane-pooten, *Hagbutten* [d. i. bottels van *Rosa canina*; verg. HANEKUL].

i) PLANTIJN vermeldt „Hanepoot... une herbe nommee persil bastard. *Pes gallinaceus, caucalis*".

4) Benaming eener druivensoort; in Zuid Afrika. Zie MANSVELT 57. || „Ek denk dat 'n tros druive my nou béter sal smaak as 'n koppi koffi" herhaal die ou, wyl hy 'n begérige blik slaan op di heerlike kristal en hanepoot wat bokant syn kop hang, in *Ons Klyntji* 3, 191 *b*.

Afl. *Hanepooten*, ww. waarvan de rechte beteekenis ook uit het verband niet duidelijk wordt (zie de aanhaling) („T' is genoegh *ghehaenepoot* Soo men slechts niet kattepoot", MEERMAN, *Com. Vet.* 66).

Samenst. — In de bet. 3) *Hanepootegelgras* (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 248 en hierboven 3, *e*).

— Als tweede lid. *Waterhanepoot*, hetzij *Ranunculus sceleratus*, hetzij *Comarum palustre* (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 4 en 72).

HANEREI; HANERAI. Zie HAANREI.

HANESCHOP, znw. (m.?); mv. *-pen*. Samenstelling met *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) als eerste lid; het tweede lid is niet duidelijk. Benaming voor *Buteo vulgaris*, den gewonen Buizerd. Zie b. v. SCHLEGEL, *Vogels*, 27.

HANESCHREDE — HANENSCHREDE, HANE(N)SCHREE —, znw. vr., mv. *-schreden*; verkl. *-schreetje*. Uit *Haan*, 1ste art. in de bet. I, 1, *a*) en *Schrede* (*Schree*), pas, stap, trede. Stap, trede van een haan; vandaar: kleine afstand, geringe lengte; in toepassing op eene tijdsruimte in eenige volkszegswijzen met betrekking tot het lengen der dagen gebezigd (doch in dat geval misschien ontleend aan desbetreffende waarnemingen op den zonnewijzer? Verg. HARREB. 1, 117 *a*). || Met Nieuwjaar zijn de dagen eene haneschrede (*ook:* hanetree) gelengd, HARREB. 1, 116 *b* (nhd. *nach neujahr nehmen die tage um einen hahnenschritt zu*). Van Sinte Lucie (13 *Dec.*) meerdert de dag eene haneschrede (hanetree), 1, 117 *b* (verg. *O. Volkstaal* 1, 205). Zegt u niet de oude spreuk, dat met Driekoningen (6 Jan.) de dagen een haneschree zijn gelengd? LAURILLARD, *Sch. R.* 4.

HANESPAT — HANENSPAT —, znw. vr. (zonder mv.). Nhd. *hahnenspat*. Zeker gebrek bij paarden. Spat welke hanetred veroorzaakt; vandaar: hanetred. || Hanenspat. *Eparvin sec; Hahnentritt, Trockene Spath, Zuckfuss*, LANDOLT, *Dict. Polygl.* — Haanenspat, die trekking, door de Spatten veroorzaakt, welke den Agterpoot van het Paard, met een vooruitsteekenden stap, als den stap der Haanen doet gaan, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 195.

HANESPOOR (I) — HANEN-, HAANSPOOR —, znw. vr.; mv. *-sporen*. Nhd. *hahnensporn*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Spoor*.

1) Eigenlijk. De „spoor", het doornig uitsteeksel achter aan den poot van een haan. || Haensporen. Ergoz de coq. *Calcaria galli*, PLANT.

2) Volksbenaming voor *Sclerotium Clavus*, moederkoren. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 285.

HANESPOOR (II), znw. vr.; zonder mv. Overal in Zuid-Nederland: hanetrede in de bet. C). (Oorspronkelijk zeker wel uit *Haan*, 1ste art. in de bet. I, 1, *a*) en *Spoor*, voetspoor, in den overdrachtelijken zin van: nagelaten kenmerk: merkteeken, doch thans niet meer zoo opgevat).

HANESTEEN — HANEN-, HAANSTEEN —, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *hahnenstein*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Steen*. Steentje in de maag van hanen gevonden; naar men vroeger meende tot het organisme dier dieren behoorende. || Haanen-steenen, *Lapides Alectorii*, BERKHEY, *N. H.* 2, 1033—1034. Haane-steen; in het latijn *Alectorius lapis*; dus word een kleine keisteen genoemt, die zomtijds in de maag van de gemeene en kalkoensche haanen, en ander veder-vee gevonden word, welke deeze dieren doorslikken, om dat ze die, zo het schijnt, tot beter verduuring (*l.* verduwing) van hunne spijzen noodig hebben, CHOMEL 976 *b*.

HANETRED — HANENTRED —, znw. m. Nhd. *hahnentritt*. Zie bij HANETREDE.

HANETREDE — HANENTREDE; HANE(N)TREE —, znw. vr., mv. *-treden*; verkl. *-treetje*. Nnd. *hânträde*, *hânträ* (DOORNK. KOOLM.). Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Trede* (*Tree*). Daarnaast gelijkbet. HANETRED, znw. m.

A) *Trede*, *tred* in den zin van: pas, schrede, stap.

1) Gebrek in den gang der paarden. Zie ook HANESPAT. || De hanentred of het trekbeen (*bij paarden*) is eene krampachtige beweging der achterbeenen, waarbij het spronggewricht sterk en krampachtig gebogen wordt, HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 161. Dikwijls is de hanentred het sterkste bij het begin der beweging en verdwijnt later geheel, als het paard warm is geworden, *Ald.* Soms komt de hanentred te gelijk met de spat voor, *Ald.*

2) Zeer kleine afstand. || „Ik weet wezenlijk niet, of ik wel zoo ver durf gaan". . . . — „O! 't is vlak bij, een hanetree", *K. Zev.* 3, 203.

— Bij overdracht in toepassing op eene zeer korte tijdsruimte. Zie ook bij HANESCHREDE. || Wel lieve God, we leeven hier een haanetree lang, en dan nog te kibbelen en te kribbebyten, *Leev.* 6, 256.

— *De Hanentred* was te Utrecht voorheen de naam van twee verschillende stegen, beide thans *Het Hanegeschrei* geheeten (zie kol. 2045). || (*De*) huyssinghe staende in den Haenentret by de Preeckers, v. D. MONDE, *Beschr. v. Utr.* 2, 190 (verg. *a. w.* 3, 83).

B) *Trede* voor: trapladder. Trapladder, boven in een molen. Verg. KIPPENTRAP. || Men (maakt) ook nog, om voor en achter bij de as te kunnen komen, aan de weêrstijlzijde aan het voeghout of aan den overring verbonden, zoogenaamde hanentreden, zijnde (*zoodanige hanetrede*) eene trap met een enkelen boom . . ., waarin de treden . . ., aan beide zijden doorstekende, gekeept en sterk gespijkerd worden, KROOK, *Molenb.* 118.

C) *Trede* (*tree*), *tred* voor: treedsel (van *treden*, bevruchten). Benaming voor het kiemvlekje op den eierdooier, maar dikwijls ook, vooral onder 't volk, als collectieve benaming voor de vlokkige aanhangsels (gr.-lat. *chalazae*; gewestel. Ndl. *hanefluiers*) ter weerszijden van een eierdooier. || Zulje, voor je dat ei klutst, er eerst de hanetree uithalen? — De haane-tred van 't ey. *Le germe d'un oeuf*, MARIN. — De bekende hanentree . . ., die zich zigtbaar vertoont in de bevruchte eijerdooren der hoenders, BERKHEY, *N. H.* 7, 4 (zie ook 3, 103). In 't midden van het Doijer, (is 'er) een wit Vlakje, van grootte als een Linze, de Haanetree genaamd, om dat het afhangt van de bevrugting der Eijeren door het treeden van den Haan, HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 4, 52.

D) *Hanetree*, gewestelijke benaming voor *Anagallis arvensis*, het guichelheil. Zie GALLÉE 16 *b*.

HANEVEDER — HANENVEDER; HANE(N)VEER —, znw. vr.; mv. *-vederen* (soms *-veders*), *-veeren*; verkl. *-veertje*. Nhd. *hahnenfeder*. Uit *Haan*, 1ste art., in de bet. I, 1, *a*) en *Veder* (*Veer*).

1) Eigenlijk. Veder, bepaaldelijk eene der staartvederen van een haan. || Het Hooft is hen op Heylige dagen verciert met Hane-veeren en Hane-staerten, en de Armen en Beenen met Beere-staerten, STRUYS, *Reys.* 62. Zo het myn jongen was, ik stak hem (*een vrouwenverleider*) een Haaneveer op de hoed, Om dat men de Hennen zorgvuldig zou bewaaren, Als ik hem uit liet, v. D. HOEVEN, *Koffyh.* 22. Een bosje haneveeren, dat er losjes opgehecht was (t. w. *op haar hoed*), BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 60. Ligte dragonders . . . . Schakot met witte vangsnoeren, witte panache van hangende hanenvederen, *Besl. v.* 9 Jan. 1815, *Bijv. Stbl.*, blz. 2083. De officieren der infanterie . . . zullen (*op de schako's*) . . . in plaats van eene pompon, een kleine pluim van hanenvederen (dragen), blz. 2087. Pluimen . . . van geel en zwart gemengde, staande hanenvederen voor de opperwachtmeesters,

Circulaire v. 31 Maart 1820, *Bijv. Stbl.*, blz. 1481. De kleine Napelsche paarden ..., klingelend met de belletjes aan hun haam en de haneveer op hunne hoofden recht overeind, VOSMAER, *Amaz.* 9.

'k Had een Poolsche rock aen, een booch, en een koocker [vol schuts,
Een sabel op zy, een haneveer op mijn muts.
HOOFT, *Ged.* 2, 312.

— Eene *haneveer* gold voorheen blijkbaar als een teeken hetzij van overwinning, hetzij van tartenden strijdlust. || Een boeijer of speeljacht, daar in hy met een opgesteecken haaneveer ieder een de loef wil afsteeken, *Ned. Spect.* 7, 59. Triomf! hoezee!... Wie is 't? ... Hij heeft de haneveer al op zijn muts gestoken! (t. w. *de winner bij eene zeilpartij*), *bij* TER GOUW, *Volksverm.* 606.

— *Eene haneveer op iemands muts.* Figuurlijk voor: de eene of andere triomfantelijke glorie. || Ik gun hem die haneveer op zijne muts, voor: ijdele roem (*gloriola*), MENSINGA in *Rec. ook der Rec.* 1849, 2, 214. — Dan buigt het Manneke zich, vol zelf-vertrouwen, ... ô, van harte gun ik hem die haanenveer op zyn muts! *Leev.* 6, 72. Zo dra hij nu waant dien haanenveer op zijn muts te hebben (t. w. *den baas te zijn*), is hij gerust, *Wildsch.* 5, 226.

2) Bij overdracht, als naam voor een persoon.

a) Benaming voor zekere soldaten (partijgangers, vrijbuiters); naar veelal beweerd wordt, omdat zij eene *haneveer* als zinnebeeld van vechtlust (verg. *Haan* in kol. 1385) op het hoofddeksel plachten te dragen (verg. trouwens de aanhaling uit BERKHEY straks onder *b*). || Die Gulijcsche Marschalck Schinckeren, had eenige ruyter vanden Ritmeyster Edmondt gehangen, daer op de selve Edmont ... een Schans met Hane-veeren beset, by Gulijck overviel, v. REYD, *Ned. Oorl.* 552 *b*. Munstersche Soldaten, diese Haneveren noemen, v. METEREN, *Hist.* 400 *d*. Den Grave van den Broeck ..., met 50 Hanevederen (dat zijn Cleefsche Soldaten) die in sijnen dienst waren, BOR, *Ned. Oorl.* 35, 49 *b*.

b) Vechtersbaas, bekkesnijder of iets derg.; eene opvatting die wellicht aan de bet. *a*) is ontleend. Verg. eene der beteekenissen van *Haan* (in kol. 1389). || Van beroyde heeren, ... roffiaens, struyck-rovers, haene-veeren (lat. *sicariis*), Van plompe boeren, ... Werdt so een heerlijck werck (t. w. *de krijg*) voor 't meesten uytghewracht, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 32. Een Haaneveer van een Voorsnyder, ... dus noemden zig die Baazen (t. w. *in het vechten met het mes*), welken met eene Haneveer op den Hoed gongen, BERKHEY, *N. H.* 3, 530.

Komt an ghy Struyc-roovers, ghy Moes-koppers, ghy Kaes-[jagers, ghy Hane-veeren allegaar,
Ghy Overloopers, ghy Ballinghen, ghy Brand-stichters, ghy [Beelt-stormers met men kaar.
BREDERO 2, 90.

c) Ook in toepassing op bazige vrouwen. || 't Is een haane-veer van een wyf, 't is een wyf als een soldaat. *Cette femme est un franc archer, c'est une effrontée, dévergondée*, MARIN. — Ik beken, dat ik toen niet heel zoetzinnig was, maar het geen kleentje roerde. Waarlyk ..., als ik hier bleef, wierd ik de grootste haneveer, die er ooit leefde, *Burg.* 22. Of Grootje Ryzig u ook agter de vodden zou zitten! Want het is een andre haaneveer als jen Moeder, *Leev.* 2, 123. Een knaap, die haar heel maklyk, als een stout klein haanenveertje, op kon neemen, en ... in het jassenkastje sluiten, 6, 264. Ik zat nog liever met zo een haaneveer op de mokerhei aardappelen te schransen (dan kon ik nog ten minste weêrom kijven en tieren,) dan *enz.*, *Wildsch.*, 6, 103 (zie ook 1, 252).

d) Bij uitzondering ook voor een ijdelen pronker. Verg. eene bet. van *Haan* in kol. 1391.

De Mannen gaen niet vry, maer zijn by na verwijft,
Als hoeren in haer gangh, de hovaerd ingelijft:
Haers Vaders slechte dracht, in nedrigheyd van kleeren,
Die werd nu gantsch veracht, door al dees haene-veeren.
PERS, *Jonas*, 45.

Afl. (in de bet. 2, *c*) *Haneveerery*, uiting van bazigheid, snibbigheid enz. („Gij (beschermdet) mij altoos ... voor alle *haneveererijen* van stoute meisjens, die meenden mij alles te mogen doen, wijl ik de gaaf van tegenkanting niet bezat", *Wildsch.* 2, 252); *haneveerig*, bazig, snibbig (van vrouwen en meisjes) („*haaneveerige* Wyven", *Leev.* 6, 275; „Aaltje, zeker vermoedende, dat dit een affront voor haar Heer was, zeide, met de handen in de zyde, echter niet *haneveerig*, ... wat bliefje?" 8, 276).

HANEVEER. Zie HANEVEDER.

HANEVOET — HANENVOET —, znw. m.; mv. *-voeten*. Mhd. *hanenvuoz*, nhd. *hahnenfuss*, mnl. *hanenvoet*. Voet van een haan: hanepoot. Niet in de eigenlijke beteekenis, doch alleen als eene volksbenaming van verschillende planten gebruikelijk. Verg. HANEPOOT, 3, *a*—*i*).

1) Benaming voor het plantengeslacht *Ranunculus* en zijne soorten. || Hanevoet, oft *Ranunculus* ... is vierderleye van geslachten, DODON. 760 *a*. Dat het eerste geslacht zii den Tammen Hanenvoet, diemen Boterbloemen noemt: ende alle de ander voor Wilde soorten van Hanevoet gehouden worden, *Ald.* Dat venynich kruydt ... Ranunculus, int Nederduytsch Hanevoet, ... van d'welck aldus de Herbaristen schrijven: De Hane-voeten zijn schadelick, hinderlick, ende doodtlick, DAVID, *Doolh.* 3.

— Zegsw. *De hanevoet is* (soms *de hanevoeten zijn*) *mij* (*hem* enz.) *gebreid* (van BREIDEN in de bet. I, 3) of *gestrooid* voor: het ergste staat mij (hem *enz.*) te wachten; er is voor mij (hem *enz.*) geene uitkomst. De zegsw. laat zich verklaren uit de (ook voor het vee) vergiftige eigenschappen die de „herbaristen" aan *Ranunculus* toeschrijven; de „soorten van Hanevoet" vormen ook bij DODONAEUS (*t. a. pl.*) het „1. capittel" van „de schadelijcke ende doodelijcke cruyden". || *Pyraustae interitum quaerit....* Hy hengelt om de caers. De hane voet is hem gebreijt. *In eos dicebatur, qui sibi ipsis exitium accersunt*, SARTOR., *Adag.* I, 10, n°. 20. De hanevoet is hem gestrooid (of: gebreid), HARREB. 1, 265 *b*. — Is dat Thais niet? sy is 't; de haenevoeten Sijn mijn gebreydt. wat raed? hoe raeck ick hier van daen? WESTERBAEN, *Ged.* 2, 291 (verg. lat. *ipsast. haereo. Quid faciam!*). Was onse maat nou maar by ons Dat ik maar een schuijte haaring kryge kon zonder geld naa Leyye (*Leiden*) Daar heb ik geen zin in, ik zit de haanevoet gebreyd Daar gaan zoo veel schuijte na Holland met honderd duyzend *enz.*, *Hs. Letterk.* 126, 16 *c*.

Maar hola! wie zyn dit? 't is Moyaal met haar meyt;
Wat sal ick doen? de Hane-voet is myn ghebreyt.
BREDERO 2, 100.

2) Benaming voor *Aegopodium podagraria* (geitepoot; heerse).

3) Benaming voor *Salicornia herbacea* (de zeekraal). || De Hanevoet, hier (t. w. *aan den Dollard*) zoo genoemd, ... dat is het geleedde Zeekraal, STRATINGH en VENEMA, *Dollard*, 234.

4) Benaming voor *Comarum palustre* (vijfvingerkruid).

Samenst. In de bet. 3) *Hanevoetplant* (STRATINGH en VENEMA, *Dollard*, 234).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Akker-, bosch-, hof-, veld-, waterhanevoet* (zie die woorden).

HANEWACHT, znw. vr. (zonder mv.) Uit *Haan* in de bet. I, 1, *a*) en *Wacht*. In figuurlijken zin in de uitdr.

— *Iemand de hanewacht bevelen:* hem de taak van den heer des huizes, of (in obscoene opvatting) het „werk" van den man opdragen, toebetrouwen. || Een vrouw, die als 'er Man van huys was, aan een ander de hanewacht beval, VIVERIUS, *Wint. Av.* 127.

HANG — gewestelijk HANK —, znw. m. en onz. (zie de bet. C); daarnaast ook HANGE, vr.; mv. (in sommige beteekenissen) *hangen*. Mhd. *hanc* (2de nv. *hanges*), nhd. *hang*, mnl. *hanc* (mv. *hange*) (daarnaast gelijkbet. mnl. *hange*, vr.? zie VERDAM 3, 77). Van *Hangen* (zie ald.), in verschillende toepassingen.

A) Benaming voor eene zaak die hangt. Verg. mnl. *hanc* voor het afhangend stuk (hangstuk) van een riem.

— In 't bijzonder (in Zuid-Nederland) „dat deel van 't geslachte vee dat de beenhouwer buitenhangt" (t. w. hart, strot, lever enz.). Zie *Loquela* 13, 59. || 't Hebbe eenen hang gekocht (*Oudenaarden*), *t. a. pl.*

B) Zaak waaraan iets hangt of hangen kan, opgehangen kan worden.

1) In het algemeen. || Hang, m. Hout, of touw, waaraan men iets ophangt, WEIL.

2) In Zuid-Nederland. De ketting, of de plaat waaraan deze hangt, in de schouw. Verg. *Haal*, 3de art. en *Hangel*. || Hank ... de schouwplaat (*Brab. en Klein-Brab.*); ... de keting in de schouw hangende aan eene ijzeren ... plaat (*prov. Antwerpen*), SCHUERM.

3) Eveneens in Zuid-Nederland. Soort van rek tot het ophangen van schotels. || Hank ... plank ... onder dewelke haken zijn geslagen om potten en pannen aan te hangen (*Brab.*), SCHUERM.

Zie ook v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 160.

4) In Noord-Nederland. Hanger om (kaas)planken op te leggen. || Kaaspers, kaasvaten, hangen met kaasplanken, pekelbakken *enz.*, *N. Rott. Cour. v.* 19 Apr. 1892, 2de Blad B (*verkooping te Bleiswijk*).

5) Duim waarop een (deur)geheng draait. || Hanghe, hanghsel. *Cardo*, KIL. Hang, voor *hengsel*, HOEUFFT, *Bred. T.* 231. — Hoe wijd oock yemand, buyten de hanghen of duymen van zijn behoorlicke plicht, mocht springen, noch vindt hy altijds *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 1, 199.

C) Plaats waar, of gebouw waarin iets hangt of opgehangen wordt, bepaaldelijk om te drogen of te rooken.

1) Droogplaats of -schuur, rookplaats, rookschuur enz., voor vleesch, visch, enz. In deze beteekenis ook *het hang*. || Hanck, hangh. *Fumarium: locus ubi carnes et pisces fumo durantur*, KIL. (verg. WEIL.). — Want men niet bevynden kan van den hangen op die Vischmart enige scriften noch overdrachten wezende, dat die hange daer niet zyn en zouden, hoewel dattet een qualick staen is; om dan die quade lucht van den hangen te verhueden, soe zyn die raide ... overdragen *enz.*, OVERVOORDE en JOOSTING, *Gild. v. Utr.* 2, 166 (a°. 1465). Buckinck, dat in den hanck hanget, 2, 168 (a°. 1484). Des steeckt hy de borst uyt, ... en doet het speck in den hangh daveren, DE BRUNE, *Bank.* 1, 377. Het Hang is de naam van de Schuur, waar in de Zeelieden de Bukking rooken, BERKHEY, *Rhynl. Wedspel*, 100.

— *Het Hang* is te Rotterdam eene straat, gelegen achter den *Visschersdijk*, naar men wil aldus geheeten omdat de visschers daar hunne netten te drogen hingen. Verg. ROTSHOUCK in *Bronn. v. d. gesch. v. Rotterd.* 2, 528.

2) In eene tabaksschuur. Benaming voor de ruimte tusschen twee lagen van spijlen (*Nijkerk*).

D) Helling van een berg of heuvel. Voor Zuid-Afrika vermeld. Verg. gelijkbet. eng. *hang* (MURRAY 74 *c*). || Hang, steile helling van een berg, MANSVELT 57.

E) Neiging, trek (tot iets); in deze, betrekkelijk zeer jonge beteekenis, is het woord ongetwijfeld ontleend aan gelijkbet. nhd. *hang*, „eine dauernde seelische neigung, trieb" (*D. Wtb.*) door KANT b. v. gebezigd voor lat. *propensio* (zie *a. w.*). Gewoonlijk met eene bepaling (met het voorz. *tot*), doch ook wel absoluut gebezigd. || Bevlekt door geen' laagen hang tot het ijdle, MEERMAN, *Messias* 3, 217. Dat Pompejus dit uit trotschheid deed, behoeven wij niet te vermoeden. Waarschijnlijk volgde hij den natuurlijken hang van zijn karakter, v. LIMB. BROUWER, *Cesar* 1, 165. Het gevolg ... van den algemeenen hang in Nederland tot het theologische, A. PIERSON in *Gids* 1872, 4, 14.

Samenst. — Als eene collectieve benaming voor hangende voorwerpen (verg. de bet. A) *Bladerenhang* („de vogelenzang, diep, tusschen den suizenden *blarenhang*", DE MONT, *Lentesott.* 30; „'t bezeken, dat in den *bladrenhang* eerst gistren begon te blozen", 31).

— In de bet. C, 1). *Bokkinghang* (zie ald.); *vleeschhang*, rookplaats voor vleesch („*Carnarium* ... hang, hank; *vleesch-hank*; wieme, wimme," *Synon. Latino-Teuthon.* 1, 143 *a*) en bij overdracht voor het hangende vleesch („Vlees-hangh. *Smoaked meat, as Legs of Mutton, Neats tongues or Gammons of Bacon*," HEXHAM).

— In de bet. C, 2) *Hangplank*, plank die in de hangen wordt gelegd, en waarop men gaat staan om de tabak te kunnen ophangen.

HANGBAST. Zie HANGEBAST.

HANGBERK, znw. m.; mv. *-en*. Van *Hangen*, I, I, A, 2, *a*) en *Berk*. Berkeboom met hangende takken. Deensch *hængebirk*, zw. *hängbiörk*, nhd. *hänge-* en *hangelbirke*. Verg. v. HALL, *Landh. Flora*, 210. || Hang-; Glas-; Steenberken, NEMNICH, *Polyglotten-Lexic.* 597.

HANGBEUGEL, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Hangen*, I, I, A, 1) en *Beugel*.

1) In den sluismuur verankerde beugel (kraag of ring) waarin de nok van de achterhar eener sluisdeur draait; halsbeugel. Zie STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 510.

2) Beugel, ring waarin de tap van eene bruggeval draait. || (*De*) balans (*eener ophaalbrug*) rust op een verticaal gebind..., aan welks benedeneinde de hangbeugels voor den val bevestigd zijn, HARTE, *Sluis- en Waterb.* 98 (zie ook 100).

3) Bij hangwerk. Beugel die den hangstijl aan den waterpassen balk bevestigt. || De hangstijlen (t. w. *bij hangwerk*) worden meestal door ijzeren beugels (hangbeugels) of stroppen aan den horizontalen balk verbonden, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 201.

HANGBLAKER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hangen*, I of II) en *Blaker*. Blaker die hangen kan of dien men op kan hangen (aan een haak, tegen den muur). || Daar zyn zilvere hangblakers in de Zaal ... *des consoles, lustres d'argent*, MARIN.

HANGBOOG, znw. m.; mv. *-bogen*. Uit *Hangen*, I of II) en *Boog*, 1ste art., in de bet. 5, *a*).

A) In de schoone bouwkunde. Niet door een rechtstand ondersteunde, en derhalve schijnbaar in de lucht zwevende of hangende boog. || Gewelven ... met hangbogen, v. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.*, 118.

B) Soort van hangwerk: boog van gebogen balken

of planken waaraan eene brug, eene zoldering enz. is opgehangen. Verg. STORM BUYSING, *Waterb.* 1, 288 en zie de Samenst.

Samenst. (in de bet. B) *Hangboogbrug*, brug die aan een hangboog is opgehangen („Springwerken ... worden door den ... schok der buskruidlading vernield; daarentegen kunnen *hangboogbruggen* ... nog blijven staan", ELAND, *Veldversterkingsk.* 125).

HANGBOOM, znw. m.; mv. *-en.* Uit *Hangen*, **I** of **II**) en *Boom*, 1ste art., in de bet. II).

A) De verticale (hangende) boom of balk, welke bij een wipwatermolen, het uiteinde van den staart aan dat van de trap verbindt.

B) De boom waaraan een stuk geslacht vee wordt opgehangen. Zie BERKHEY, *N. H.* 5, 111 (aangeh. bij HANGPEES).

HANGBORD — daarnaast gelijkbet. HANGBERD —, znw. onz.; mv. *-en.* Uit *Hangen*, **II**, I, A, 1) en *Bord*, 1ste art., of *Berd* (zie die woorden). Beschilderd bord (van hout of ijzer), waarop iemands naam en bedrijf vermeld of verbeeld staan; uithangbord. || Hangh-berd. j. huys-berd. *Insigne ædium*, KIL. Al die hangborden beneemen het gezigt, MARIN.

— Zegsw. (gebezigd wanneer iemand niet gauw genoeg het toegestokene aanpakt of overneemt) *Houdt gij mijn arm voor een hangbord?* (v. MOOCK). Verg. gelijkbet. *Mijn arm is geen uithangbord!*

HANGBROEK. Zie HANGEBROEK.

HANGBRUG, znw. vr.; mv. *-gen.* Verg. nhd. *hängebrücke.* Uit *Hangen*, **I**, I, A) en *Brug.*

1) Vaste brug van welke het dek gedragen wordt door een hangwerk (zie dat woord). Zie PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* op *Hangbrug.*

2) Vaste brug welker dek aan over het water gespannen kettingen of kabels hangt. || Eene ijzeren hangbrug overspant er de rivier, BUSKEN HUET, *Rub.* 404.

HANGBUIK, znw. m. (in de bet. 2) ook vr.), mv. *-en*; verkl. *-je.* Verg. nhd. *hängebauch.* Uit *Hangen*, **I**, I, A, 2 of 3) en *Buik.*

1) Eigenlijk. Neerhangende buik bij menschen en dieren; bij dieren (bepaaldelijk bij paarden) als een gebrek gerekend. || Zoo 'er iets zy, dat, bovenal, in een Paard een allerwanstalligst uiterlyk gebrek genoemt mag worden, dan is het de Hangbuik. Een Paard, welks Buik ongemeen doorhangt ..., maakt de allermisselykste Figuur, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 188 (zie ook *ald.* 135). De hang- of koebuik (*bij paarden*) is niet alleen naar beide zijden, maar ook naar onder sterk uitgezet en hangt slap naar beneden, HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 122.

2) Bij overdracht. Mensch of dier met een *hangbuik* in de bet. 1). || Hangbuik, dikbuik, *ventre avalé*, *fam. bédaine*, v. MOOCK. — De stofwisseling is bij de dieren (*koeien*) dan ook gemakkelijker (t. w. *als men het voeder, b. v. het stroo, kookt*) en men zal minder hangbuiken en hooischuren krijgen, *Uit een dagblad, Januari* 1899.

HANGBUIS, znw. vr.; mv. *-buizen.* Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Buis.* Hangende afvoerbuis eener dakgoot; gootpijp. || De ... hangbuizen ... hebben ten minste 6 à 8 duim in middellijn, STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 108.

HANGDAG, znw. m. (het mv. ongebruikelijk). Uit *Hangen*, **II**, I, B) en *Dag.* Dag waarop gehangen wordt; dag voor de terechtstelling van een of meer misdadigers. || 't Zal ... hangdag zyn overmorgen, v. HALMAEL, *Gev. Kwaker* 3, 11.

HANGDIEF — HANGEDIEF — znw. m.; mv. *-dieven.* Mnl. *hancdief* (zie VERDAM, 2 artt.). Uit *Hangen*, **II**, I, B) en *Dief.*

A) Iemand die dieven en andere boosdoeners hangt; hangman, beul. || Hangdief, hangman, beul. Bourreau. *Carnifex, tortor*, PLANT. (zie ook KIL.). — De Procureur generael met een grooten hoop Trawanten ende Hangdieuen, met Stocken ende Staken, *enz.*, MARNIX, *Byenc.* 1, 12 (bl. 58 *a*). Doen die wreede hangdieuen de selue (handen ende voeten) met de plompe botte nagelen ... duerboorden, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 106 *b.* (*Zij*) tot hun eenen hangdief riepen, en lieten hun selven ... heymelijck dooden, SALOMONS, *Verw.* 72 (zie ook 129). De hangdief klom den leder op, HOFDIJK, *Kerkgesch.* 1, 110.

— In eene woordspeling met de bet. B) bij HUYGENS 2, 485; tot opheldering diene, dat de molenaars bij 't volk den naam hebben van rerkte „dieven in hunne nering" te zijn.

Hoor, Molenaer, riep Klaes (en 't scheelde daer niet veel)
Woud gh' een Schouts Dienaer wesen,
Ghy soudt u wel doen vreesen;
Uw' kraegh grijpt alle daegh een' hangh dief by de keel.

B) Dief, of booswicht in het algemeen, die gehangen is of die verdiende gehangen te worden; galgenaas, galgebrok. || 'Er (wierdt) eenen van den Magistraet opgeknoopt.... De vrienden (komen) en met een gauwigheyt ontknoopen den hangdief, en gaender mede strijcken, POIRTERS, *Mask.* 184. Die de welke zulke Goederen weg-genomen of weg gegeven hebben (zijn) hang-lieven, en die de welcke de zelve gekocht of ontvangen hebben prang-dieven, KEUREMENNE 4, 25.

Waer toe of wy de bloem van onse jeughd bewaerden
Op een goed huweljick? om naemaels tot gerief
Te dienen een schavuyt, een eerloos hangedief?
Om zijn slavin te zijn? ... Zal nu een Roffiaen (enz.)?
VONDEL 1, 739.

— In toepassing op een booswicht die naar de galg geleid wordt. || Hangedief, *Opschrift* bij HUYGENS 2, 13.

HANGEBAST — daarnaast (doch, hoewel misschien slechts toevallig, zeldzamer) HANGBAST —, znw. m. en vr., mv. *-en*; verkl. *-je.* Uit *Hangen*, **II**, I, B) en *Bast*, 1ste art., in de bet. 5 of 6). Eigenlijk: touw of strop om iemand aan op te hangen.

A) Manlijk. Overdrachtelijke benaming voor een persoon die verdiende te worden opgehangen, booswicht, schurk enz. Verg. gelijkbet. *galgestrop* (en het kortere *strop*, bengel, kwajongen), alsmede in geheel gelijke toepassing eng. *hangrope* en *hangstring* (MURRAY 5, 73*b*). || Hangebast, *a Hempen rope*, SEWEL. — Ick keerde een' Boer sijn Roer van my al wat ick kost doen, En vatten 't by de tromp. Ja, seiden hangebast, Dat is de rechte slagh *enz.*, HUYGENS 2, 135. Desie dit werck eens, hangebast .... Wat salmen doen met soo een deughniet? WESTERBAEN, *Ged.* 2, 331. *B.* Ha, hangebast, gy pocht te veel. *A.* Hoe, my dit scheldtwoordt noch te geven? LEEUW, *Broersh.* 28. Dat is eerst een onbeschaamd hangebasje! dat nergens voor vreest, LANGENDIJK 4, 235. Landloperen, gauwdieven en hangebasten, *Ned. Spect.* 8, 117. Al de spys, welke deze hangbasten (*het „beeldstormersrot"*) niet konden nuttigen, vertrappelden zy met de voeten, MERTENS en TORF, *Gesch. v. Antw.* 4, 335. De kapitein ... werd ... den ketterschen hangebasten (t. w. *den watergeuzen*) in allerijl nagestuurd, SLEECKX 3, 91.

Van dry Hangebasten.
'k Weet in een plaets dry vier Gesellen
Soo waerd geworght te zijn als Guyten op der aerd (enz.)
HUYGENS 2, 363 (zie ook 2, 129).

Geen Preke-Broer, geen Paep, geen Schoester, geen Scharpt
Geen Hange-bast so snood, hy reyckt sijn Dranckon zyt.
BAARDT, *Deugdensp.* 106 (*over kaukasiërs*).

— Soms in toepassing op een gehangene. || Henrik de vierde ... vraagde ... wat het (*t. w.* „iet wits") was? ... „Blanke hemden, die wy dees hangebasten (*gehangenen aan eene galg*) aangetrokken hebben om 'er uw Majesteit meê te eeren", DE BRUNE, *Jok en E.* 72.

B) Vrouwelijk. Bij schertsende vergelijking. Benaming voor een melkgerecht, bestaande in karnemelk die men, in een doek of zak aan een koord opgehangen, uit heeft laten druipen; hangop. || Hangbast, *lait du beurre égoutté et épaissé*, V. MOOCK. — De Kramerij, het welk een mengsel en opkooksel is van ongeroomde zoetemelk en karnemelk; ook doet men dergelijke bereiding wel in een zak, en hangt die in den kelder, of op eene andere koele plaats, als wanneer er de wei uitdruipt, en men het overblijvend verdikte gedeelte der melk, Hangebast, noemt, BERKHEY, *N. H.* 9, 340. 'k Geef 's maandagsavonds hangebast, v. ZEGGELEN 3, 10.

Aanm. In NEMNICH, *Polyglotten-Lexic.* 1055, op *Pothos*, vindt men *Hangbast* als „Hollandsche" benaming voor uitheemsche planten die zich aan de stammen en boomen hechten, zooals b. v. *Appendix arborum* Rumph. Vermoedelijk heeft men hier met een geheel ander woord te doen en moet men denken aan: wat *zich* aan den *bast* (der boomen) *hangt*.

HANGEBROEK — HANGBROEK —, znw. m.; het mv. komt niet voor. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 3) en *Broek*. Iemand met eene hangende, slobberig of slordig om 't lijf zittende broek; scheldnaam voor een druilig, dauwelig manspersoon. (Verg. *Hangkous* in soortgelijke toepassing op eene vrouw). || De beste namen die ik van haar kreeg waren, schurk, vagebond, hangebroek, gauwedief, en meer diergelyke heerlyke tytelen, HEINSIUS, *Verm. Avant.* 1, 31.

Goed: dan trouw ik met een aâr. ...
Tot spijt van jou: je moet me niet veul bruijen, vaâr.
Dat is een hangbroek! dat 's een puikje der portretten
Uit de almenak! ja wel, men hoord je beeld te zetten,
Van klinkklaar goud gemaakt, vlak op de vulliskar.
LANGENDIJK 2, 193.

Voor nog eene plaats, zie onder HALS in kol. 1669.

— *Hansje Hangebroek* wordt op dezelfde wijze gebruikt. Naar 't schijnt is het een persoon uit een oud deuntje. || Rommel-pot van 't Hane-kot. Om te kauwe veur begijne-koeck: En te neurien lijck hangsje hange broeck, VONDEL 2, 582.

L. Gelooft, Lief, dat ick u versoeck
Ter eeren en ter Ee,
I. Wegh, wegh, wegh Hansjen hangebroeck:
Dat jy soeckt, soeck ick mee.
BREDERO 3, 229 (*Een oudt Bestevaertje, [met een jong Meyxjen)*.

HANGEDIEF. Zie HANGDIEF.

HANGEL (I), znw. m. en onz., mv. *-en* en *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *hangel*, mnl. *hangel(e)*, m. Van *Hangen*, **II**, I, A) (met het achterv. ogerm. *-ala*, of *-ula*?). Het eene of andere voorwerp om iets aan te hangen of te doen hangen. Verg. voor alle beteekenissen gelijkbet. HENGEL.

— **Aanm.** Er is geene reden om aan te nemen dat *hangel* in sommige beteekenissen — met name D) en E, 1) — een bijvorm wezen zou van *angel*, ontstaan in eene streek of in streken waar men de neiging heeft de *h* als beginletter verkeerdelijk òf voor te voegen, òf weg te laten (zie bij H, **I**, II, de Aanm. 1., in kol. 1322). Het ook met de beteekenissen van D) en E, 1) voorkomende *hangsel* bewijst voldoende dat *hangel* evenzeer in die opvattingen als eene afleiding van *hangen* moet beschouwd worden en dat derhalve de overeenkomst met hd. (*thür*)*angel* en met *angel*, vischhoek eenvoudig maar toevallig is.

A) Het getakte ijzer om pot of ketel aan over het vuur te *hangen*; haal (3de art.). Thans, naar 't schijnt, alleen in Zuid-Nederland gebruikelijk (zie PLANT.; KIL.; SCHUERM.; DE BO; VUYLSTEKE, *Smid*).

1) Eigenlijk. || Een ijseren latte met eenen hangel, *Cout. d'Anvers* 2, 276. De ketel hangt op den heerd aan den hangel, DE BO² 357 *a*. Ik heb al tien keeren myn' vingers verbrand, met ... den hangel wat op te schuyven, DUVILLERS, *aangeh. ald.* Zoo peisde ik eens daer 'k zat en keek Naer 't vuer dat in den hangel beet, K. DE GHELDERE, *aangeh. als voren*.

— Spreekw. *De hangel vreest den rook niet*, de rechtschapene behoeft den slechte niet te ontzien. — Anders: *Wat kan de rook den hangel doen*? Wat deert de booze (of: het booze) den rechtvaardige? || Een recht-schapen Amptenaer moet een rechte kours ... houden.... Den hangel en vreest den roock niet; en de mane en past op 't bassen van de honden niet; zoo moet hij mede doen, als hy naer conscientie gaet, DE BRUNE, *Bank.* 1, 303.

— *Komen zien of den hangel spant*, of er eten gereed gemaakt wordt.

— *In den pispot gewasschen, aan den hangel gedroogd en met den pantoefel gestreken*. Te Brugge, van eene onzindelijk behandelde wasch.

— *Iets* (b. v. eene schuldvordering) (*met eene zwarte kool*) *achter* (of *bachten*) *den hangel schrijven* of *teekenen*. In Zuid-Nederland: „geen staat op iets maken" (SCHUERM.), of wel „gezeid van iets dat dood aan de eerde, vergeten en gezwegen is, zal of zou moeten blijven" (*Loquela* 13, 52). Verg. nd. *dat will ik mit swarter krite am ketelhaken schriven* voor: dat wil ik trachten te vergeten (*D. Wtb.* 5, 625). || Schrijv' het met 'en zwarte kole, bachten den hangele, *Loquela t. a. pl.* 't Is met 'en zwarte kole, ze zullen 't met 'en zwarte kole bachten den hangel schrijven, *Ald.*

— *In den hangel blijven*, verloren gaan (SCHUERM.).

— *Een hangel van een vrouw(mensch)* (en derg.), eene smeerpoes of eene slons. || 't Is al gelijk wat dat ze aandoet, ze blijft gelijk nen hangel (*of* ze blijft altijd nen hangel). — *Gekleed gelijk een hangel*, slordig gekleed.

2) Bij vergelijking, benaming van sommige op een *hangel* gelijkende, t. w. als eene haal getande zaken.

a) Aan sommige ploegen (in Zuid-Nederland): „een ijzeren stang met kertels, die gevestigd staat in de ploegzweek en door een gat van den ploegbalk uitsteekt", DE BO² 357 *a* (alwaar de zaak en haar gebruik nader omschreven worden).

b) Aan een weefgetouw (in Zuid-Nederland): „een stuk hout van eenen voet lang, eenen vuist hoog aan 't een einde, en met groeftrapjes afloopende naar 't einde dat puntig is", DE BO² 357 *a* (alwaar nader over 't gebruik dezer zaak).

B) Het al of niet beweegbaar hengsel van pot, ketel of mand. In enkele gedeelten en plaatsen in Zuid-Nederland (het Poperingsche, Veurne-Ambacht; zie DE BO² 357 *b*) en in Noord-Nederland (met onz. geslacht) aan de Zaan (BOEKENOOGEN 290). || Een kansel is een wissen paander met eenen hangel, DE BO *t. a. pl.* Het hangel van een ijzeren pot, BOEKENOOGEN *t. a. pl.*

C) Soort van kleerhanger. Zie V. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 161.

D) Duim op welken eene deur, een luik en derg. gehangen wordt en draait. Reeds in het Mnl. (zie VERDAM 3, 78). Verg. gelijkbet. *hang* (ald., B, 5) en *hangsel*. || Die hanghelen des tempels sullen kerren, *Amos* 8, 3 in *Bijbel* 1477 (Vulg. *stridebunt cardines templi*).

E) Vischtuig, t. w. hengeltuig, en wel hetzij de haak of hoek, hetzij de roede, hetzij het snoer of de sim alleen, of wel het geheele tuig (haak, roede en snoer te zamen). Verg. HENGEL.

1) Vischhaak of -hoek; angel (in de bet. 1, *a*). Reeds in 't Mnl.; verg. hangele, *hamus* in 't *Glossar. v. Bern* (uitg. HETTEMA), 29 *b* en *mit enen gulden hanghel hangelen* bij VERDAM 3, 78. Verg. gelijkbet. *hangsel* (bij KILIAAN). || Hanghel. j. anghel. *Hamus*, KIL. Anghel, hanghel, henghel, visch-haeck. *Hamus, uncus piscatorius*, KIL. — Hierbij misschien *Gij en gaat daar woen hangel niet inslaan*, gij zult in die zaak niet medespreken of medehandelen. (Zuid-Nederland).

2) Hengelsnoer, sim.

Yder poocht te swelghen inne
Hoek en hangel haerder minne.
HOOFT, *Ged.* 1, 255.

3) Hengelroede. || Hengel, znw. m. Daarnaast hangel. Hengelroede, BOEKENOOGEN 316.

4) Het geheele hengeltuig. || Dan moet de hangel van neerstigheydt weder uyt in 't water, om andere diergelijcke Visch te vangen, VISSCHER, *Sinnep.* 152 *a*. Of hun hangel noyt in sulcke periculeuse wateren gevischt hadde, *Ald.* Dat ... gheen Vischers met droogh ofte nat Wandt in de voorsz. Banne sullen moghen varen, op de Boete van twee-en-veertigh Kennemer Ponden, ... midtsgaders den Schuyt, Wandt, ende Gereetschap van dien, welverstaende dat den Hangel vry sal zijn, *Priv. v. Westzaanden*, 244. Dat sy soo veel getockels Van Minnaers lockt aen d'hoeck uws hangels, HOOFT, *Ged.* 1, 75. Harten die de sang u hangel vangt, *Ald.*

Men vanght, met schrob, of schaakelnet,
Al wat men polst, of sleept beset.
Maar op den hangel sich begeeven,
Dat heet, op Gods genaa, te leeven.
SIX V. CHAND. 423.

Afl. (in de bet. D) *Hangelen* (zie ald. 1ste art.).

Samenst. (in de bet. A, 1) *Hangelboom*, *-haak*, *-ijzer* (zie die woorden); *hangeljong*, verlengstuk voor den hangel, „kuische" (DE BO² 357 *b* en 515 *a*); *hangeltote*, hangelhaak.

— In de bet. A, 2, *a*) *Hangelploeg*, ploeg van welken de balk door middel van een zoogenaamden hangel hooger of lager kan worden gezet, „karmiole" (DE BO² 357 *b*); *hangelsergeant*, soort van lijmschroef (v. KEIRSBILCK, *Timmerm.* 264).

— In de bet. B) *Hangelstoof*, stoof met een hengsel (BOEKENOOGEN 290).

— In de bet. E) *Hangelbaan*, *-riet*, *-roede*. Zie bij *Hangelen*, 1ste art., Samenst.

— Als tweede lid (in de bet. A, 1) *Vijshangel*, „fra. *crémaillière*", SCHUERM.

HANGEL (II), znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Een bijvorm van ANGEL, 1, *d*): stekel, prikkel, t. w. *angel* met eene verkeerdelijk voorgevoegde *h* (zie daarover kol. 1322, Aanm. 1), soms gebezigd door den Zeeuw DE BRUNE. || Een vrouwe zonder Godvruchtigheyd, is een hommel zonder hangel, die noch honigh noch wasch maeckt, DE BRUNE, *Bank.* 1, 426. Den oppersten werck-meester, zelfs in het hangeltjen van een mugge, aen te schouwen, 1, 442 (voor *angel*, vischhoek zie *a. w.* 1, 443).

HANGELAAR, znw. m.; mv. *-aren* en *-aars*. Van *Hangelen*, 1ste art., met *-aar*. Hengelaar, angelaar. || Mecnigh rak, Van 't stille veen, waar in de vis, Voor hangelaars, niet schrikkigh is, SIX V. CHAND. 53. O Hangelaar der hangelaaren, Van Someren! 421.

HANGELBOOM, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Hangel*, 1ste art., in de bet. A, 1) en *Boom*, 1ste art. in de bet. II). Boom, dwarsstaaf in de schouw, den schoorsteen, waar de hangel aan hangt. || Hangelboom .... fr. *traverse de crémaillère*, VUYLSTEKE, *Smid*, 68. — Het vuur doen laaien (*opelammen*) tot aan den hangelboom, DE BO² 357 *b*.

HANGELEN (I), onz. zw. ww.: *hangelde*, *gehangeld*. Mnl. *hangelen* („een die mit enen gulden hanghel na mosselen hangelde", bij VERDAM 3, 78). Van *Hangel*, 1ste art., in de bet. E). Met den hangel vischen; hengelen.

1) Eigenlijk. || Het volkrecht (stelt) hangien vry, SIX V. CHAND. 423.

(ick) bleef gedurigh op mijn werck in 't visschen staeren....
Zy my de Zeegodt in het hanglen toegedaen.
VONDEL 11, 376.

— Ook in den zin van: dreggen.

Men graeft de muuren door, of draeght hem in een' kist
Voor boecken wt: men veynst, men hangelt, en men vischt
Om toorens, en om gracht: of (*enz.*).
VONDEL 2, 471.

2) In figuurlijk verband. || Door de schijn van liefd zy (*de minnaars*) hangelen en dreggben Na onze herts gheheym, RODENBURGH, *Otto* 3, 29. Dat het ons jaeren hangelens koste, eer men eens kan hoek hebben aen een half ujrtjen van zijn gezelschap, HOOFT, *Br.* 1, 335.

3) Oneigenlijk gebezigd. *Om iets of iemand* (*heen*) *hangelen*, rondom iets of iemand heen zwieren, zweven, „draaien". Verg. het gebruik van *hengelen* in denzelfden zin. || Wie om het lockaes zwiert en hangelt raeckt wel vast. Al wie gevaer bemint vervalt daer door in lyden, VONDEL 3, 837.

Zy waent een' Godt, geen mensch, t'aenschouwen met haer [oogen,
En hangelt om hem heen, verstomt en opgetogen.
VONDEL 11, 511 (lat. *nec se deelinat ab illo*).

Samenst. (voor het tegenwoordig taalgevoel met den stam van het ww., doch mogelijk ook met het znw. *hangel*) *Hangelriet*, *-roede* (zie die woorden). — Voorts *Hangelbaan*, verkl. *-tje*, waterloop (vaart, tocht, sloot en derg.), tot hangelen geschikt („Bevaaren, Op alle *hangelbaantjes* van Suidhulland", SIX V. CHAND. 421).

HANGELEN (II), onz. zw. ww. Frequentatieve vorm van *Hangen*, **I**, 1, A, 1—3) Allen in enkele samenstellingen.

Samenst. *Hangeloor* (zie ald.). — Voorts *Hangeljaar* (*-joar*), hangend uier eener koe; hangende vrouwenborst (MOLEMA 146 *b*); *hangelslot* (*-slöt*), hangslot (t. a. pl.).

HANGELES, znw. onz. Mnl. *hangeles* (VERDAM 3, 84). Van *Hangen*, **II**, 1, A, 1) met *-els*, eene omzetting van *-else*. Duim waarop eene deur enz. gehangen wordt en draait (zie DE JAGER, *Frequent.* 1, 203).

HANGELHAAK, znw. m.; mv. *-haken*. Hetzelfde als *Hangel*, 1ste art., in de bet. A, 1): haal, keukenhaak (zie DE BO² 357 *b* en VUYLSTEKE, *Smid*, 68). Eene min of meer tautologische samenstelling. || Als den hangelhaak in 't vier hangt, de zielke in 't vagevier lijden daardoor machtig vele; want, ze moeten dan op dien haak komen zitten: 't is dus groot kwaad van den hangelhaak in 't vier te laten hangen, *Annal. de la soc. d'émul.* 5e ser., tom. 1, vol. 38, p. 462. Schup en tang en hangelhaek, VAELANDE *bij* DE BO² 357 *b*.

— (*Zoo*) *kunnen vloeken, dat de duivel op den hangelhaak komt zitten.*

HANGELIJZER, znw. onz.; mv. *-s*. Uit *Hangel*, 1ste art., in de bet. A, 1) en *IJzer*. „Halfrond steunijzer welk aan den hangel gehaakt wordt" (VUYLSTEKE, *Smid*, 68; zie ook DE BO² 357 *b*).

HANGELOOR, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hangelen*, 2de art., en *Oor*, in de bet. I, A, 1). Benaming voor eene soort van tuinboonen met zeer lange peul (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 59).

HANGELRIET, znw. onz.; mv. *-en*. Riet (rietstok) om mede te hangelen (zie ald., 1ste art.); hengelriet, hengelstok. || Fuiken, hangelriet, of net, SIX v. CHAND. 421.

HANGELROEDE — -ROE —, znw. vr.; mv. *-roeden*. Roede om mede te hangelen (zie ald., 1ste art.); hengelstok. || Hangelroede, aan Arnoud van Someren, *Titel bij* SIX v. CHAND. 421. Ik roem uw hangelroe, ... Se past u beeter dan veel heeren Een landstaf, *Ald.*

Voor eene zeer bekende plaats uit VONDEL (2, 451) zie Dl. II, 458, alwaar het woord als een bijvorm van *angelroede* is beschouwd.

HANGEMAN. Zie HANGMAN.

HANGEN, onz., bedr. en wederk. st. ww.: *hing, gehangen*; dialectisch (en bij dichters) ook: *hong, gehongen*. Onr. *hanga* (*hekk*, mv. *hengum*; *hanginn*); nhd. (en reeds jonger mhd.) *hangen* (*hieng, gehangen*); eng. *hang* (*hung, hung*; in één bet. *hanged, hanged*); mnd. *hangen* (*henck, gehangen*); nnd. *hangen* (*hung, gehangen*), mnl. *hangen* (*hinc*, brab. en holl. *hene*, oostmnl. *hienck*; *(ge)hangen*). Hetzelfde woord als (ogerm. **hanhan*), got. *hâhan*, redupliceerend ww. (*haihâh, hâhans*), ohd. *hâhan*, st. ww. *hiang, gihangan*, mhd. *hâhen, hân* (*hienc, gehangen*), ags. *hôn* (*henc, hangen*), mnl. *haen* (*hinc, gehangen*), doch met jongere — onder invloed voornamelijk van het verl. deelw. ontstane, en de oudere allengs geheel verdrongen hebbende — vormen voor den tegenw. tijd en de onbep. wijs (verg. voor geheel hetzelfde geval *vangen*, de jongere onbep. wijs bij *vaen*; zie VANGEN). Naast het genoemde got. *hâhan*, redupl. ww., ohd. *hâhan*, ags. *hôn*, st. ww. (enz.), die oorspronkelijk alleen transitieve beteekenis hadden, bestond er in het oudere Germaansch eene groep van zwakke werkwoorden, got. *hâhan* (*hâhaida*), ohd. *hangên* (*hangêta*), ags. *hangian* (*hangôde*), met oorspronkelijk uitsluitend intransitieve beteekenis; reeds vroeg evenwel loopen zoowel de vormen van beide groepen als hunne (transitieve of intransitieve) functies dooreen. In 't Mnl. treft men de vormen *hangen, hinc* (enz.), *gehangen* ook alreeds zoowel met transitieve als met intransitieve, de zeldzame vorm *haen* — toevallig misschien — alleen met intransitieve beteekenis aan. Zie nader voor de geschiedenis der vormen en beteekenissen van dit ww. *D. Wtb.* 4, II, 440, MURRAY 5, 70*a*, FRANCK, *Mnl. Gramm.* blz. 108, v. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* blz. 247—248; voorts ook de etymologische woordenboeken van KLUGE, FRANCK en VERCOULLIE op Hangen.

De vormen (*ik*) *hong*, (*wij*) *hongen* naast (*ik*) *hing*, (*wij*) *hingen* kunnen gevormd zijn naar het voorbeeld van (*ik*) *gong*, (*wij*) *gongen*, de bekende bijvormen van (*ik*) *ging*, (*wij*) *gingen*, verl. tijd van *gaan*, op hunne beurt ontstaan onder bijgedachte aan (*ik*) *stond*, (*wij*) *stonden*, verl. tijd van *staan*. Zie, tevens voor nog eene andere gissing, FRANCK, *Mnl. Gramm.* 109.

I) Onzijdig.

1) Eigenlijk. Van boven ergens aan vast zijn en van onderen nergens op steunen en bijgevolg door zijn eigen gewicht naar omlaag gericht of gestrekt zijn; veelal met het bijbegrip, dat hetgeen zich in dezen toestand bevindt heen en weder bewegen, slingeren, zwaaien kan.

A) Van stoffelijke voorwerpen.

1) Naar de eigenlijke beteekenis, doch in nog eenigermate onderscheiden, hoezeer vaak dooreenloopende opvattingen.

a) Zonder steunsel van onderen, los en vrij, nederwaarts gestrekt zijn. || Ick zal hem by dit touw doen stygen uyt den put.... Daer hangt de koort. nu stijgh, nu jongen, stijgh naar boven, VONDEL 3, 774. Na het gebruik moeten de (*brandspuit*)slangen altijd regt op en neder hangende (in het want) gedroogd worden, MOSSEL, *Het Schip*, 291.

b) Neerhangen, afhangen (van, bij iets, om iets heen, enz.).

α) In 't algemeen. || De Noppers sullen gehouden zijn de Laeckens schoon te noppen ..., hangende draden, grove noppen ende knoopen af te noppen *enz.*, *Keuren op de Leidsche Lakendrap.* 66. Dit halsschot hangt zoo laag tegen de knieën, dat het beest niet kan voortgaan of *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 9, 281. Zy zouden het niet laaten schoonmaaken; al hingen de spinragen in jen mond, *Leev.* 1, 194. Die (*brandslang*) welke in het water hangen moet is van een' teenen korf voorzien, MOSSEL, *Het Schip*, 290. Na het eerste portaal werd het (*een trapje*) nog smaller en hing er voor alle handvatsel eene koord met eenen knoop, LOVELING, *Sophie*, 124.

> Klaes hiet sijn' kale Broeck vernaeyen,
> Daer hongen een paer Hosen (*pijpen*) aen,
> Tot op en door de leste draeyen
> Gehackelt en vergaen.
>
> HUYGENS 2, 467.

β) Zeer vaak van haren, lokken en derg. || Sommige (*inwoners*) hadden het hayr by 't Hooft hangen, BONTEKOE, *Iourn.* 66. De breede winkbraauw hangt op de yslykdreigende oogen, FEITAMA, *Telem.* 95. Vlegten ... die over de Ooren hangen, BERKHEY, *N. H.* 3, 516. Het (*het haar*) hangt haar over de oogen, GEEL 81. Zilvergrijze haren hingen ... om zijne slapen, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 82. Heur haar hing in menigte van ... krullen ... langs haar ... wangen, BEETS, *C. O.* 142. De manen hangen langs de zijvlakten van den hals, HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 106.

— *Hangend haar*; *hangends haars*. Zie kol. 1409 en voor het eerste nog VONDEL 2, 557; 4, 127 en 4, 350; 9, 485; 10, 114.

γ) Van lichaamsdeelen. Neerhangen; of: bij het lijf neerhangen. || Zy hadden de Bellekens van d'oore (*oorlellen*) soo lang getrocken, dat sy schier op de schouderen hingen, *N. Werelt* 3, 41*a*. Een Perzoon die zich inbeelde dat hy een Olifandts-neus hadt, soo datse hem over-al in de wegh was; jae dickwils in den schootel hing, VIVERIUS, *Wint. Av.* 137. De regterhand moet (*onder het marcheeren*) onbeweeglyk aan de regter zyde hangen, *Reglem. Exerc.* (a°. 1771) 142. Zijn armen hongen slets, by 't lichaam neêrgezegen, Langs de ongegorde heup, BILD. 2, 126.

— *De handen laten hangen.* Figuurlijk voor: moedeloos worden. Zie ook kol. 1777. || Wanneer men ... als het op het punt staat om zijn oogmerk te bereiken, de handen laat hangen en in slaap valt, FOKKE, *B. R.* 2, 102.

— *Hangende ooren*, neerhangende oorlappen (bij honden).

— *Hangend rooster*; *het hangen van den rooster.* Ziekte der paarden. || Deze zwelling (*van het harde gehemelte*), dat men het hangen van den rooster noemt, HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 94.

— *De tong hangt hem uit den mond.* Bij vergelijking met een hond, figuurlijk gezegd van iemand die doodelijk vermoeid is.

δ) Van kleederen en derg. (aan het lijf enz.). || Hanght mijn rockje soo veul schotser, ... as het sijn?

HUYGENS 1, 105. Een gouden keten ... Die hong haar van de schouders, BILD. 1, 196. De ... huisjas, die om zijn magere leden hangt, *K. Zev.* 1, 11. Hoe er ... een zwarte doek over den spiegel had „gehongen", BEETS, *C. O.* 49. Een gouden halsketting ... hing over hare schouders, 177. Een ... lang, bruin wambuis ... hangt hem tot over de heupen, 351.

— *Aan iemands gat hangen.* Platte uitdrukking voor: aan iemands lijf *hangen* (van kleederen).

Wat hanght die Joffer anner gat?
Wat soud 'er hangen, sei 'ck, Jan gat?
HUYGENS 2, 458 (*Slepende Rocken*).

— *Op den grond hangen*: tot op den grond neerhangen, afhangen, d. w. z. *hangende* den grond bereiken.

— *Die het breed* (of *lang*) *heeft, laat het breed hangen* (of *kan het lang laten hangen*). Zie bij BREED (Dl. III, 1176) en LANG. Voor *Het fel laten hangen* (*met iets*), iets in heftige, in ergerlijke mate doen, zie RUTTEN 87 *a*.

c) Opgehangen (d. w. z. in *hangenden* toestand bevestigd, aangebracht enz.) zijn (aan, boven, in, om, op, over iets; tegen iets aan enz.).

α) In allerlei toepassing. || Aen mijnen besten rock hancht een belleken, *bij* V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 72. Of 't (*zeker uurwerk*) met een' veer gaet, of met hangende gewicht, HUYGENS 1, 262. Een boog hong, achtloos en ontspannen, Op haren rug, SMITS, *Ged.* 73. Aan een ... gordel hing een metalen reukfleschjen, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 18. De ... twee patrijzen hangen op zijn heup (t. w. *van den jager*), BEETS, *C. O.* 317. Vogels! ... Eerlang hangt de valsche boog (*lijsterboog*) In het vreemde lommer, BEETS 3, 250. Uitgerust met een houwer, hangende in een breeden draagband, KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 90.

— *Aan iemands riem —, iemand aan den riem hangen* en derg. Figuurlijk (bij vergelijking met wapens of gereedschappen) van personen gezegd voor: altijd aan iemands zijde zijn, gestadig in zijn gezelschap verkeeren, niet van hem zijn af te slaan.

Ghij plagt mij, hier te veuren,
T ontslujten wel uw' borst, doen ghij mij, vroegh, en laet,
Hadt hangen aen den riem, en hieldt voor nauwsten raedt.
HOOFT, *Ged.* 1, 248.

(Don Flavio) ..., waar hy (*Jakomo*) ging, of stont,
Hing altyt aan zyn' riem, en zag hem naar den mondt.
ANSLO, *Poëzy*, 127.

— In denzelfden zin *Aan*, of *op iemands zijde, iemand aan*, of *op de zijde hangen*. || Hy ... hing Reinheldin gestadigh op de zy, MOONEN, *Poëzy*, 126. Het Y, Al waer ... hy De Ruiters kiel geduurigh hangt op zy, 332. 'K zal dan voortaen niet meer u hangen op de zy, En leeren uit uw mont *enz.*, ANTONIDES 2, 183. Gy, die met Vredemondt ... Verkeerde, en dikwerf aen zyn zyde hebt gehangen, ZEEUS, *Ged.* 126 (zie ook 7). Reingoud en de zynen, die hem (t. w. *Leicester*) geduurig op zyde hingen, WAGEN., *Vad. Hist.* 8, 149.

β) Vleesch, spek, visch *hangt* aan den balk, in den schoorsteen enz. om te drogen of te rooken. || Als ze (*de hammen*) drie maanden in de schoorsteen gehangen hebben, neemt men ze daar uit, *Holl. Keukenm.* 12. Veur dat bij Kobus 't spek oan den balk hieng, had oome van geen verkeerderoazie wille heuren, CREMER 12, 67.

γ) De ketel, de pot *hangt* „te vuur", „over het vuur" aan de haal of den hangel. || Ploegers ... begaf zich ... naar de keukenkamer in 't voorhuis, waar de pot met aardappels te vuur hing, CREMER 12, 5.

— Zegsw. *De haal hangt* (*er*). Zie kol. 1373. Hierbij nog de spreekw. zegsw. *'t Is goed komen daar de haal hangt*, t. w. daar, waar men alles gereed en toegerust vindt. || Oock is 't goet comen daer hangt den hael, V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 171.

δ) Weegschalen *hangen* ter weerszijden aan de uiteinden van den „balk".

— De (weeg)schalen hangen *gelijk* of *in evenwicht*, wanneer zij zich in hetzelfde waterpas bevinden.

— *In evenwicht hangen* wordt ook figuurlijk gebruikt.

— Wanneer de eene schaal, door zwaarder belast te zijn, *onder hangt*, *hangt* de andere noodwendig *boven*. Verg. hierbij de regels uit VONDEL's *Weegschael van Holland* (2, 568):

Gommar sach vast hier en gins,
Tot soo lang mijn Heer de Prins
Gommars zijd', die boven hing,
Trooste met sijn' stale kling (*enz.*).

ε) Waren *hangen* „in den winkel", „voor de glazen", „te koop", enz.

— Van een huis enz. zegt men — overdrachtelijk — dat het *te huur hangt*, wanneer een daaraan of daaruit *hangend* bordje vermeldt dat het te huur is. || Om de gansche stad rond te wandelen en te zien, of er ook huizen te huur hongen, die voer hun geschikt zouden zijn, KIST, *Eikenh.* 4, 34.

ζ) Klokken en, bij uitbreiding, geheele klokkenspellen, *hangen* in torens; *in* de klokken, de klepels. || In het selfde (Toornken) hangt een accoordt ... van kleyne klocken ..., mitsgaders twee Slachklocken, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 172.

— Spreekw. zegsw. *De klok hebben hooren luiden en niet weten waar de klepel hangt.* Zie bij KLEPEL.

η) Vruchten *hangen* aan (hare) stelen, aan (*de*) takken, aan, in (de) boomen. || Jantje zag eens pruimen hangen, o! als eijeren zoo groot, V. ALPHEN, 1, 393. Watertandend ... Zien we reeds het sappige fruit Blozend hangen, COOPMAN, *Kinderl.* 20.

Oom Reyntjen werd verlieft een's wijngaerts purpre Druyven,
Indien 't gelucken wou, smaecklustigh op te kluyven.
De trossen hinghen hoogh verheven inde locht.
VONDEL 1, 499 (*De Vos en de Druyven*).

— Spreekw. zegsw. *De druiven hangen* (*hem*) *te hoog*, het is (voor hem) iets onbereikbaars. Ontleend aan de bekende fabel van den vos en de druiven (o. a. bij VONDEL 1, 499). || Dat de druiven hem te hoog hangen, is geen bewijs dat ze groen zijn, V. DROOGENBROECK, *Mak.* XL.

ϑ) Rondhouten en zeilen *hangen* aan (*of voor*) de masten enz. || De onderraas ... hangen vóór de groote, fokke- en bezaansmasten, MOSSEL, *Het Tuig*, 31.

— Met eene bepaling van gesteldheid. || De raas hangen dwars voor den mast. — De zeilen hangen stijf en strak; Geen touw beweegt, geen mastspriet kraakt, BEETS, 3, 284.

— Scheepst. *Alles bijhebben wat hangen en staan kan*: alle mogelijke zeilen bijhebben die dienst kunnen doen en welke de kracht en de richting van den wind veroorloven te voeren.

— Scheepst. *Het hangt er aan*, t. w. al wat men in verhouding tot de kracht van den wind aan zeilen zou kunnen voeren, derhalve de uiterste hoeveelheid zeilen, staat bij.

ι) Allerlei huisraad, wapentuig enz. *hangt* aan den muur enz. || Gordijnen hangen aan roeden of latten voor de glazen. — Schild en kling Hong roestend aan den wand, STARING 1, 42. In het verschiet hangen de familieportretten, HASEBROEK, *W. en Dr.* 13. Daar hingen schoone teekeningen aan de muren, 180. De kaart van Nederland hangt (*in de school*) zóó lang op dezelfde plaats, dat *enz.*, BEETS

C. O. 6. Het vrouwenportret, dat boven de piano ... op het rechte licht hing, 210.

— *Recht, scheef, te lood, uit het lood* enz. *hangen*: zóó, dat de hoofdlijnen er van al of niet met het waterpas of de loodlijn overeenkomen. || Die schilderij hangt een beetje scheef. De gordijnen hangen niet mooi recht.

— Ook van aangespijkerde of aangeplakte schriften zegt men dat zij *hangen*. || Daar hangt, waar Hij gekruisigd is, 't Gescheurde handschrift van de zonden, *Ev. Gez.* 125, 6.

— *In het kasje*, en in Noord-Nederland ook *achter de tralies hangen*: vermeld staan op de bekendmaking der huwelijksafkondigingen, welke in zekere traliekastjes buiten aan de gemeentehuizen wordt opgehangen; vandaar: onder de geboden staan; bruid en bruigom zijn. Verg. (in eene sociëteit) *voorhangen* (als candidaat lid). || Drie weken daarna hingen we in 't kasken, LOVELING, *D. E.* 169. Binnen zes weken hangen we in 't kasken, SEGERS in *Ned. Mus.* 1890, 1, 164.

κ) Kleederen en derg. *hangen* in de kast, op den zolder, op een rek, over een stok, of: te drogen, te luchten, uit te druipen, enz. || Soldaten ..., de klederen van den gevangen Heer ziende voor het bedt hangen, BRANDT, *De Groot*, 245. De kousen hangen vast te drogen, En benglen, BEETS 3, 129.

— Met verwisseling van subject. || De plooien die door het liggen in dien rok gekomen zijn, zullen er wel weer uit hangen, *er door „hangen", opgehangen zijn, wel weder uit gaan.*

λ) Spinnewebben, sommige vogelnesten en derg. *hangen*, d. w. z. zijn aan draden en derg. opgehangen. || De netten van de Spin, die in de vensters hangen, CATS 1, 81 *a*. Het nest (*van den wielewaal*) ... hangt tusschen gevorkte boomtakken, BURGERSDIJK, *Dieren* 2, 285.

μ) Van klim- en zoogenaamde kleefplanten, die aan hare hechtranken of klauwieren en derg. opgehangen zijn. || Laet geen klim verknochter hangen Om den hogen populier, ANTONIDES 2, 96.

> Wanneer het klim de boom omvangt,
> En om sijn gulle tacken hangt (*enz.*).
> CATS 1, 148 *a*.

Verg. ook de benaming *Hangt-op-d'haag* voor: kleefkruid. Zie hierboven kol. 1329.

ν) Minder eigenlijk heet het ook van deuren, luiken en derg. dat zij aan de duimen enz., waarop zij draaien, *hangen*.

ξ) Figuurlijke uitdrukkingen, spreekwijzen, enz.

— *Aan den spijker, den nagel* (*blijven*) *hangen*, onafgedaan, onbeslist blijven. Van rechtzaken enz. Zie bij NAGEL en SPIJKER.

— *Aan een* (*zijden*) *draad hangen*. Figuurlijk van het leven gezegd: in groot gevaar zijn. Hd. *bloss an einem faden hangen* (*D. Wtb.* 4, II, 443). Zie bij DRAAD.

— *Boven* of *over iemands hoofd hangen, iemand* (3de nv.) *boven* of *over 't hoofd hangen*. Zie bij HOOFD.

— *Iemand de keel* (of *iemands keel*) *uit hangen*. Figuurlijke uitdrukking voor: hem walgen, tegenstaan. Eigenlijk van iets waar men genoeg van heeft en dat men weer opgeeft? Zie bij KEEL.

— *Zijne tong te lang laten hangen*. Zie bij TONG.

— *De tong hangt iemand zus of zoo*. Zie onder ▮▮, I, A, 4) en voorts bij TONG.

— *Het hangt er in*. In verschillende opvattingen.

1°. Het gaat moeilijk, het lukt niet gauw, „er zijn veel haken aan de klink". Aldus bij MOLEMA 146 *b*.

2°. Het kost veel geld. || Zoo'n uitstapje naar dat verre land, dat hangt er in!

d) *Vol hangen met* of *van*, overdrachtelijk voor: vol zijn met of van *hangende* voorwerpen; dicht behangen zijn met of van (de genoemde) voorwerpen. Verg. *vol zitten* (*met*). || De boom hangt vol (*of* vol met) peren. — Een Mercurius, een Faam, Of een Bachus op een vat, Of 't Fortuin, ... (*uithangteekens*) Daar 't van vol hangt in de Stad, *Econ. L.* 2, 248. Hoe zij van hoofd tot voeten vol diamanten zou hangen, CONSC. 2, 425 *b*.

e) *Nat* van iets *hangen, stijf* van iets *hangen* enz. wordt gezegd van *hangende* zaken die *nat, stijf* enz. zijn van het genoemde. || De tong hangt zwart van gift, VONDEL 3, 751. Zijn hair ... hing ... nat van zweet, 3, 771. De blaeuwe staert ... Hangt geborduurt met roos by roos, 3, 779. De wilde esch hangt wit van peerbloeisel, 5, 92. Zijn borstelige baert hangt stijf van yskegelen bevrozen, 5, 211. Zijn breede schouders hingen woest Van 't hangend hair bedekt, BILD. 1, 108.

2) Bij uitbreiding. Van de opgerichte of uitgestrekte houding of richting in nederwaartsche richting of strekking afwijken.

a) Van takken en stengels, van het loover en derg. Absoluut of met eene bepaling. Naar omlaag gericht zijn; neerhangen. || 's Paerds teugel vast gebonden Aen bladerigen wilg, die over 't water hing, VONDEL 2, 556. Zaagt ge ooit een bleeke leliebloem Op half geknakten stengel hangen? BILD. 1, 167. Hangende treurwilgen, CONSC. 1, 7 *a*. Stengels worden ... hangend (*Caules penduli*), als zij tot planten behooren, welke ... op loodrechte muren groeien, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 21. 't Hangend looverdak, BEETS 2, 387. „'t Blijft maar droog, mijnheer", klonk ... de luide stem van een werkman, die bezig was met harken..., „alles hangt", v. LOOY, *Proza*, 8.

— *Hangend dak* is de naam voor zoodanig een stroodak, bij hetwelk de schooven a. h. w. *hangen*, d. i. met de aardeinden naar boven worden gelegd. Zie STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 79.

b) Van lichaamsdeelen. || Verlepte hangende borsten ... *des tetasses*, MARIN.

> die mammen zijn plat, als een scotel doec nat
> Si hangen op onsen buyck.
> *Antw. Liedb.* 259.

— *Hangends hoofds, met hangenden hoofde; het hoofd laten hangen*. Zie bij HOOFD.

— *Het hoofd hangt* (*mij*) *naar* (*iets*). Zie bij HOOFD.

— *Hem hangt de lip; hij laat de* (*zijn*) *lip, zijn muil hangen; met hangende lip*. Zie bij LIP en MUIL.

— *De ooren laten hangen*. Zie Dl. XI, 43. || Spytig laet hy (*een wolf*) de ooren hangen, En keert hongerig naer 't woud, CONINCKX, *Fab.* 129.

— *De ooren naar iets* (*naar gepraat* b. v.) *laten hangen*: neigen. || Zoo ... hare ooren naar den praat van eenen vreemdeling laten hangen! CONSC. 1, 330 *a*.

— *Met hangende pootjes*. Zie bij POOT.

— *De vleugels laten hangen*. Zie bij VLEUGEL.

— *Met hangende wieken*. Zie bij WIEK.

— Min eigenlijk, van het oog, als blijk van smart.

> gieren (*begeerige erfgenamen*) Die (*bij uw sterfbed*)...
> ... achter uw' gordijn een vrolick oogh verbergen,
> Daer 't ander over u weemoedigh hanght en druypt.
> HUYGENS 1, 83.

3) Bij verdere uitbreiding. Van in horizontale richting gestrekte, gespannen zaken. Niet gestrekt of gespannen zijn; een bocht vertoonen; *doorhangen*. || Zoodra het paard de strengen slap laat hangen ... (krijgt) het koord van den prikker ook bot, KROOK, *Molenb.* 54.

— *De teugels laten hangen; met hangende teugels.* Zie bij TEUGEL. || Met hanghende breydel, ende lossen toome, MEURIER, *Form. miss.* 78 *b*.

— Bij overdracht ook van slappe lenden. || Mijn hooft dat schudde-bolt, mijn lenden hangen lijp, CATS 1, 415 *b*.

B) Van personen. — 1) In de bet. A, 1). Absoluut of met eene bepaling, welke b. v. aanduidt aan welk voorwerp iemand *hangt*, aan of bij welk zijner lichaamsdeelen hij *hangt*, enz.

a) In het algemeen. || Soo wert sijn hooft (*van Absalom*) vast aen de eycke, dat hy hangen bleef tusschen den hemel ende tusschen de aerde, 2 *Sam.* 18, 9. Ick hebbe Absalom sien hangen aen eene eycke, 18, 10.

— *Je hangt niet aan je oor!* „gezegd tot iemand die ongeduldig op iets aandringt" (v. DALE).

— *Ten toon hangen*, en derg. Verg. *b*, *α* en *β*). || Mijn Verlosser ... Hangt ten spot van snoode smaders, *Ev. Gez.* 124, 1. O hoe schriklijk hangt Gods Zoon Voor de zonde hier ten toon! 130, 2.

b) Tot straf opgehangen zijn.

α) Aan een kruis of dergelijk strafwerktuig. || Met de beenen omhoog aan een kruis hangen. — Mijn Verlosser hangt aan 't kruis, *Ev. Gez.* 124, 1. Daar hangt mijn Midlaar ... Aan 't ijslijk moordhout vastgeklonken, 125, 2. Toen Gods geliefde aan 't vloekhout hong, TER HAAR, *Ged.* 3, 16.

„Wat dwaasheid!" spreekt de mensch en lacht:
„Wat dwaasheid! Zie, aan 't eerloos kruis
Hangt daar een dwaze vastgeklonken, (*enz.*)."
SCHAEPMAN, *Verz. Dichtw.* 75.

β) Gewoonlijk, en indien uit eene bepaling of uit het verband niet anders blijkt altijd: Met een strop om den hals aan eene galg tot straf voor zijne misdaden opgehangen zijn of worden; vervolgens: op die wijze de doodstraf ondergaan. || Hy flucx als booswigt hangen moet, CATS 2, 243 *a*. Myn Schouth sprack tot een' Guyt ... Schelm, soo ghy niet en hanght wil ick voor u wel hangen, HUYGENS 2, 442. De Geuzen hebben de Kerken geplonderd, de goede Catholyken hebben 'er zig niet tegen gesteld; laaten ze beiden hangen, *bij* BERKHEY, *N. H.* 3, 669.

ongeluckigh hy
Die tusschen hangens keur en Vrouwen-rechter wesen
Vertwijffelt staet en beeft, ...
En dry-mael 't worgen kiest, en dry-mael 't Rechter-ampt,
En dry-mael op de strop, en weer op 't leven vlamt.
HUYGENS 1, 86.

— *Aan de* (*zijn*) *keel hangen.* Thans verouderde uitdrukking. Verg. *Iemand bij de keel hangen* enz., hieronder bij II, I, B, 2). || Omdat ghy uwen landtsheer sloot buiten de poort, Soo suldy aen u keel noch hangen, v. VLOTEN, *N. Geschiedz.* 1, 192.

— Absoluut gebezigd. *Het hangen*, de dood, de doodstraf, door middel van den strop aan de galg. || Daar staat het hangen op. — Hij heeft het hangen verdiend, v. DALE[4].

— *Laten is goed tegen het hangen.* Eene woordspeling tusschen *laten* (iets) niet doen, (iets) nalaten en *laten* aderlaten, alsof ook het laatste dienstig kon zijn tegen den dood met den strop. Zie HARREB. 3, 28 *b* en GEZELLE, *Duikalm.* 1895 op 6 Nov.

— Te zamen genoemd met andere ww.

— *Hangen en drogen*: zoolang aan de galg opgehangen blijven tot het lijk verdroogd is. || Dat je hangen en droogen moet! vloekw. *Puisse tu être pendu haut et court!* MARIN.

Voor hem de Beul heeft in de Lijn:
Voor dat hy elders hangt en drooght,
Daer al syn doen heeft na-gepoocht.
BAARDT, *Deugdensp.* 270.

Verg. hierbij nfri. *hy is twisken hingjen en wierjen* (d. i. luchten, vandaar: in de lucht verdrogen), waarvoor bij DYKSTRA, *Uit Friesl. Volkslev.* 2, 331: „hij is tusschen hangen en verweeren", dat gezegd wordt in den zin van: hij is nog jong en onervaren, een aankomend jongeling.

— *Hangen en worgen* (of *wurgen*). In de volgende spreekw. uitdrukkingen:

— *Het hangen gaat voor het worgen*, om het kwaad te ontgaan moet men de oorzaak er van vermijden. || Thanghen gaet voer tworghen, Tuallen voer tseer doen.... *Commonet adagium periculum mature fugiendum esse, quique malum evitare cupiat, ei vitandam prius occasionem*, SARTOR., *Adag.* I, 5, n°. 80.

— *Hangen heeft geen haast, als het maar voor het worgen geschiedt.* Schertsende zegsw., toegevoegd aan iemand die zich zeer ongeduldig toont, of gebezigd door iemand dien men tot te veel spoed aanzet. Zooveel als: het heeft den tijd nog wel, maak zooveel drukte maar niet. Zie v. DALE en DRAAIJER, doch verg. ook hierboven kol. 1477.

— *Tusschen* (*het*) *hangen en* (*het*) *worgen.*

1°. Eigenlijk. Met betrekking tot personen.

a) Eigenlijk: in onmiddellijk doodsgevaar; den dood nabij.

Ghy hebt alleen respijt tot den dach van morghen,
Dan moet ghy sterven weert v lief is oft leet,
Ghy sijt nu tusschen het hanghen en t' worghen.
HOUWAERT, *Vier Wterste*, 102.

b) Bij uitbreiding. In zeer pijnlijke of in radelooze onzekerheid. || Thuschen thangen ende twurghen.... *Competit .. in eos qui anxietatibus et ingentibus malis premuntur, consilii plane inopes et modis omnibus perplexi*, SARTOR., *Adag.* I, 1, n°. 51. Tusschen hangen en wurgen zyn, geweldig in 't naauw zyn, MARIN.

c) Niet veel meer dan: in onzekerheid (fra. *en suspens*). || De ledigheit het gemoed harer trawanten tussen hangen en worgen houwende, brengt te passe dat zy niet weten watze willen, DE BEUNE, *Jok en E.* 211.

2°. Met betrekking tot onstoffelijke zaken (aangelegenheden, en derg.). Zie de aanhaling. || Het is tusschen hangen en worgen, *het gaat tusschen twee dreigende gevaren, 't is een netelige zaak*, v. DALE[4].

— *Eer men recht heeft leeren hangen, is men dood geworgd.* Bij TUINMAN 1, 268.

— Spreekwoordel. zegsw. enz.

— *Die tot hangen* (of *om te hangen*) *geboren is, zal in 't water niet verdrinken* (of *zal te water niet sterven*), een schelm zal zijn gerechte straf niet ontgaan. Zie HARREB. 3, 380 *b*.

— *In iets zooveel zin* (of *trek*) *hebben, als een dief in het hangen* (en derg.): er niet den minsten zin of trek in hebben. Zie ook BOEKENOOGEN 147. || Het lust my, als een dief om t' hanghen, DE BEUSE, *Spreeckw.* 478. Mijn hert tottet werck als een dief tot hangen genegen is, v. MUYR, *Fr. Joppen*, aangeh. in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 2, 171.

— *Ik wil hangen, als* (*dit of dat niet waar is* enz.). Weinig beschaafde verzekeringsformule. (Verg. *Ik laat mij hangen* en derg., beneden bij II, B, 2).

2) Door middel van de handen, van klauwen, van den bek, *hangende* zijn aan of in iets (b. v. in touw- of netwerk), neerhangen van iets. || De jongen hing aan zijn handen aan de dakgoot. — Als de Barbaren de beeste (*een adder*) sagen an sijne hant hangen, seyden sy *enz.*, *Hand.* 28, 4. Israel kan so niet an ien dobber hanghen, BEETS 1, 288. Zoo woelt de bie, ... En hangt op zuur-

roos, en riekende jasmyn, ANTONIDES 2, 30. Gelyk het Bytjen hangt bedoven in de roozen, DE POTTER, *Getr. Herd.* 46. Gelyk de byen aan de versche kruiden hangen, ROTGANS, *Poëzy*, 312. De scheepliên ... hangen aan den top van stengen, raên en masten, Als byën aan 't gebloemt, DE MARRE, *Bat.* 214. (*Een*) groote kruusspin die vlak over 't pad ... ien zien web hieng, CREMER 12, 214. Hij (*de leeuw*) zal hem (*den buffel*) aanvliegen; hij zal zijne nagelen klemmen in zijne lenden; hij zal aan hem hangen blijven, BEETS, *C. O.* 14.

D'een zat op 't groene gras: een ander hing aen tacken
Van boomen, door 't gewicht gebogen, en aen 't kracken.
Zoo hangen byen, in een' zwarm by een vergaert.
VONDEL 9, 716.

gelijk een nachtbeer ...
... zuigt het laeuwe bloet uit aderen en schonken,
En hangt op 't lekker aes ten halze vol gedronken.
ANTONIDES 3, 70 (verg. 1, 41).

— Een zuigeling *hangt* aan de speen, de borst enz. der moeder. || Kind wat hanghdy aen mijn speenen Aen mijn borsten droogh, en slap? VONDEL 1, 704. Ik zagh het (*het wicht*) hangen aen de lieve moeders mam, MOONEN, *Poëzy*, 21.

zilvren duin, begraasde beemden,
Die (toen ik aan haar boezem hong)
Mijn moeder reeds mij dierbaar zong.
BOGAERS 2, 40.

— Vandaar (*Nog*) *aan de borst hangen*, de borst (nog) krijgen, (nog) gezoogd worden. || Broeders ... eertijds hangende aen de borst eens zelfde moeders, VONDEL 1, 714. Een kint, dat noch aan de borst hangt, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 108.

— Alleen van menschen, in vaste uitdrukkingen.

— *Aan de bel hangen.* || Wat wordt er van morgen gescheld; 't is of de menschen aan de bel hangen.

— *Iemand* (*aan de harde zijde*) *in het haar hangen.* Zie hierboven kol. 1410.

— *Aan iemands kleed* (*kleederen*), *slippen hangen.* Eigenlijk en figuurlijk; in het laatste geval: iemand overal volgen, gestadig naloopen en derg. || De eerste vleit en streelt haar, hangt haar ... altoos aan haar boezelaartje; ... is een rechte Moedergek, *Leev.* 5, 377. Zij ging naar buiten, met het snikkende kind nog altijd hangende aan haar japon, BEETS, *C. O.* 112.

— Figuurlijk gebezigd o. a. in *Aan moeders rok, moeders schortekleed* enz. *blijven hangen*, „bij moeders pappot blijven", t. w. moeders huis en zorgen niet met een zelfstandig bestaan verwisselen. || Gij kunt niet eeuwig aan moeders rok blijven hangen, ... en het wordt ook hoog tijd dat gij naar een meisje omziet, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 49.

— *Aan iemands arm hangen*, daarop in meerdere of mindere mate steunen, leunen. Zie ook Dl. II, 652. || Eens moog dit wicht uw ouderdom beschermen! ... Hang eenmaal trotsch aan d'arm van uwen Zoon, BEETS 2, 57. Alsof zij aan den arm van eenen wereldberoemden letterkundige hangt, BERGMANN, *Staas*, 126.

— In eene andere opvatting: Dicht op het lijf zitten. || Ik hang u juist wel den geheelen dag niet aan den arm; ik zit niet naast u aan tafel geplakt; ik *enz.*, *Leev.* 6, 342.

— Vandaar in figuurlijke opvatting: Iemand lastig vallen; zeurend bij hem (om iets) aanhouden. || Hing je my niet alle daag aan myn arm, ... dat ik toch by Vader en Moeder myn best zou doen? *Blank.* 1, 81.

— *Iemand* (soms met een toevoegsel als: *als eene klit*) *aan* (of *om*) *het lijf, de leden* enz. *hangen.* Eigenlijk; maar ook figuurlijk in den zin van: altijd om en bij iemand zijn, hem (liefkoozend of op lastige wijze) omringen, enz. || Gy moet, gelijck een klis, hem aen de leden hangen, CATS 1, 328 *b*. Se hing men om 't lijf as ien klat, BREDERO 1, 288. Alle de kinderen hangen hem aan 't lyf, *Leev.* 1, 204. Zij ... blijft verbleekt Aan Hermans boezem hangen, STARING 1, 23.

De Dichtkunst is aan 't hoofd. De drie Bevalligheden
Omweemlen haren tred en hangen aan haar leden.
BILD. 12, 128.

— *Aan iemands oor hangen*, altijd in iemands tegenwoordigheid zijn. Zie Dl. XI, kol. 43.

— *Hangen en heien*, op eene vervelende en onbetamelijke manier gedurig aan iemand hangen en trekken (DE BO² 365 *a.*).

— *Iemand om* of *aan den hals hangen.* Zie voor de omschrijving van het eigenlijk en van het figuurlijk gebruik kol. 1651. || Is 't myn onverlepte jeugt Die u om mynen hals doet hangen? ZEEUS, *Ged.* 374. De schoone strekt haar armen uit, En hangt hem aan den hals, BILD. 1, 13.

— *In iemands, in elkanders armen hangen*, in zijne of in elkanders omarming, omvademing rusten. Eigenlijk (vooral van gelieven) en figuurlijk (bij vergelijking). Zie ook Dl. II, 655. || Aenschouw ... Hoeze in elckanders armen hangen, VONDEL 5, 447. Zoo lang het aerdtrijck in den arm des hemels hangt, 10, 402. Thans hangt het („dit wicht") zwak en machtloos in uw armen, BEETS 2, 57.

II) Figuurlijk. — A) Van zaken. In de uitdrukking *Aan iets* (of *iemand*; zie bij 4, *a*, *β*) *hangen*, aan iets (of iemand) verbonden zijn, in verschillende opvattingen.

1) Met iets in verband staan; met iets samenhangen. || Vollers, Verwers, ende verscheyden anderen handtwercken aende draperie hangende, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 245.

2) Onafscheidelijk, voor goed, voor eeuwig verknocht aan, verbonden zijn met iets.

(*De Jordaan*) ... aan wiens naam en helle wateren
Het eeuw- aan eeuwental doorklateren
Van duizenden van wondren hangt.
BILD. 6, 30.

3) „Vast zijn" aan, „gemoeid zijn" met iets. Met betrekking tot zaken van (veel, weinig, geen) belang, waarde, beteekenis; voornamelijk met betrekking tot geld, kosten, uitgaven. || Daar hangt veel geld aan, *er zijn voor die onderneming groote uitgaven gedaan*, v. DALE. — Ik ben briezend naar oude porceleinen, en er hangt een capitaal aan, *Wildsch.* 3, 48.

4) Tot iets (of iemand; zie *a*, *β*) staan in eene betrekking van afhankelijkheid, ondergeschiktheid. Verg. AFHANGEN in de bet. ▮, II, 2) en AFHANKELIJK in de bet. 2).

a) Van toestanden, voorvallen, werkingen, handelingen in betrekking tot de zaak of den persoon waardoor ze worden bepaald of geregeld.

α) *Aan iets hangen*, er in zoodanige betrekking toe staan, dat het al of niet zijn, tot stand komen of geschieden er door wordt bepaald of geregeld; op iets berusten; aan of in iets gelegen zijn; door iets beslist worden. || De vrede hangt aan den uitslag van dien krijg, WEIL. — U wel of qualik vaart, an 't wel of qualik wikken Hier hangt, SPIEGHEL 120. Dat ... d' overwinning alleenlyk hing aan Godts almaghtige schikking, BRANDT, *De Ruiter*, 853. Ons beider leven Hangt aan dit oogenblik, *Vr.* BILD. 1, 52. Aan mijn' wil hangt dood en leven, LEDEGANCK 191. Wat er in 1574 aan het lot van Leiden gehangen heeft, FRUIN, *Beleg v. L.* 4. Uw dood hing aan één woord, één kras van 's monniks pen, SCHIMMEL, *Dram. P.* 1, 233.

R. Ick heb tot dat besluit mijn stem noch niet gegeven.
S. 't En hangt niet aen uw stem.
VONDEL 3, 747.

W. wie is de outste? ... *Fr.* Ie bint altijt de stoutste,
Al hebje weynigh baerts. *I.* Hangt daer de outheydt aen?
So komt mijn buurmans bock wel duysent myl van daen,
En is wel duysent jaer.
V. BREEN, *J. de la Roy*, 8.

De raedslië zullen nooit ontbreken.
Men vindt die overal: het hangt maer aen den wil,
En, als 't op doen komt aen, dan zwygen ze alle stil.
CONINCKX, *Fab.* 47.

Dat de tijd hier 't al verover',
Aan geen tijdperk hangt mijn lot; ...
Gij blijft eindeloos mijn God.
Ev. Gez. 160, 4.

— Hoogst zeldzaam met een persoon als onderwerp. || Zoo hang ik aan den invloed van 't weêr! BILD. *Br.* 4, 41.

— *Het* (*iemands*) *leven*, *de* (*iemands*) *zaligheid*, *de* (*iemands*) *eer of goede naam* enz. *hangt er aan*, is er mede gemoeid, d. w. z. bestaat of vergaat er mede, enz. || Ja 'twaer eener niet mogheliick gheweest, al hadder sijn lijf aen gehangen, een schips lengte voort te gaen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 34 *d.* Om noch eens te deech te vraghen na 'tfatsoen vande ringh, Niet anders dan offer de zaligheyt aen hingh, HOOFT, *Ged.* 2, 301. Daer binnen wast mit poyen te doen, of er Holland aen hingh, 2, 312. De reputatie van Professor hangt er aan, dat hy nu niet meer voor Leevend pleit, *Leev.* 5, 272. Mijne eer (t. w. *van een advocaat*) hing er aan dien man te helpen, BERGMANN, *Staas*, 113.

— (Het voortbestaan van) een geslacht, een „huis" *hangt* aan (het leven van) een of meer personen. || Zelf 't heerschendt huys, maar aan twee leevens hangende, aan tween gesplitst, HOOFT, *N. H.* 2.

Die stam, om niet heel uit te sterven,
Hangt aan twee Zoonen en hunn' erven.
G. BRANDT, *Poëzy* 3, 108.

— *Het hangt er aan.* Uitdrukking om te kennen te geven, dat het behoud of het slagen van iets nog niet is verzekerd, of als 't ware afhangt van eene ongenoemde omstandigheid, die men nog wachtende is. || Het hangt er aan, of wij slagen zullen.

— Soms (door begrijpelijke verwisseling met *van iets afhangen*): *hangen van iets.* || De Zee-reizen hangen van de wind. *Les Voyages de Mer ... dépendent du vent*, MARIN. — Want van de Sterre-kracht hangt ons gesteltenis, DE MEYER, *Gramsch.* 9.

β) *Aan iemand hangen*, in zijne macht zijn, zoodanig te zijner beschikking staan, dat het al of niet zijn, tot stand komen of geschieden, door hem bepaald of geregeld wordt; bij iemand berusten, aan iemands beslissing liggen enz. || Het hangt al aen hem. *Tout pend de lui*, PLANT. — Wilt ghy gheluckigh uyt de Werelt scheyden, ... dat hanght aen u, PETRI, *Seraph. Sterrenk.* 4, 960. Godt, waer aen mijn leven hangt, VONDEL 8, 62. Om 't kind te groeten waar het wareldlot aan hangt, BILD. 5, 145. Hangt alles niet aan God? 11, 129.

— *'t Heeft aan mij* (*hem* enz.) *niet gehangen*, 't heeft aan mij (hem *enz.*) niet „gelegen", 't is mijns (zijns *enz.*) ondanks aldus geworden, geschied enz. || Ick verklaer u dat het aen my niet en heeft gehangen: het is de schult van mijn moeyelicke Ouders, POIRTERS, *Mask.* 116.

— *Als het aan mij* (*hem* enz.) *hing*, als het aan mij (hem *enz.*) te bepalen, te regelen, te beslissen stond, (dan zou *enz.*).

— Met eene bepaling van hoeveelheid als onderwerp. *Alles hangt aan* (*eene zaak*), die zaak doet alles af, is van beslissend belang, al het andere wordt door haar bepaald of geregeld, al het overige berust er op; *veel hangt er aan*, veel is er aan gelegen, veel berust er op; het is van groot belang. || Een zaak waar veel aan hangt, ... *iets van groot belang*, v. DALE. — Maar alles hanght aan spoedt Die is de moeder der zeeghe, HOOFT, *N. H.* 175. In eene aristokratische republiek, waar alles aan familie-regering hangt, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 398.

Je waert soo nors, ten scheen je niet te pyne waert,
En de saeck daerom dat ick by je coom, datje dat miemt,
Hangt macht an, daer werdt lichteljck een nieuwe hoedt [an verdient.
COSTER 45.

b) De afhankelijke betrekking kan ook zijn als tusschen werking en kracht, gevolg en oorzaak.

Dat brein, waaraan de wil van 't dierlijk schepsel hangt,
Waardoor 't bewustheid heeft en 't zelfbesef ontfangt.
BILD. 6, 413.

c) Niet juist helder is het beeld in de volgende bekende bijbelplaats; de beteekenis is die van: berusten op. || Aen (gr. *ἐν*) dese twee geboden hangt (gr. *κρέμανται*) de gantsche wet ende de Propheten, *Matth.* 22, 40.

d) *In iemands oordeel* enz. *hangen*, aan zijn oordeel enz. staan. || Vande welcke de schattinghe hanghe in het oordeel des Abts, *Regh. v. H. Bened.* 64.

B) Van personen en hetgeen geacht kan worden hen te vertegenwoordigen (het hart, de ziel enz.; ook: het oog, den blik enz.). In eenige staande uitdrukkingen.

— *Aan iemands lippen hangen*, met ingespannen aandacht naar zijne woorden luisteren. Verg. lat. *pendere ab ore* (*loquentis*). || Dan bleef mijn ziel ... aen uwe lippen hangen, J. DE HAES, *Ged.* 244. De duizenden, die hem ... luistrend aan de lippen hongen, v. BEERS 1, 301. Eene ongetelde schaar geestverwanten hing aan zijne lippen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2¹, 138. Hangen zij (*uwe kleinkinderen*) u niet aan de lippen, als de oude vertelsels weer opkomen, in het schemeruurtje? BEETS, *C. O.* 356 (zie ook 342).

— Met dezelfde beteekenis *Aan iemands mond*, *tong*, *woorden*, *stem*, *adem hangen.* || 'T volk hing aan de tong der Leeraaren, HOOFT, *N. H.* 125. Wat wist men hachlykers in eenen Staat, dan aan den adem eenes enklen persoons te hangen? 930. 't Neêrken, dat, des grootvaêrs schriften Doorlezend, ... aen zijn wijze orakels hangt, VONDEL 4, 373. Daer de jeugt aen uwe stem blijft hangen, ANTONIDES 2, 241. Yder zal ... Aan uw woorden blyven hangen, HOOGVLIET, *Mengeld.* 407. Wat hing 'er niet al volks aan deez' geslepe tong? J. BRANDT, *Poëzy*, 188. 't Hangt alles met de ziel aan uw besprankten mond, BILD. 11, 198. Zangers, Sprekers, Redenaren, Aan wier mond wij hangen, enkel oor! BEETS 3, 191.

Wat is 'er menigh man, die by de drinck-gesellen,
Sich weet in syn gelaet soo kluchtigh aen te stellen,
Dat yder, die het siet, uyt luyder kelen lacht,
En hangt hem aen den mont tot in de midder-nacht.
CATS 1, 391 *b*.

— *Iemand hangt* (*met zijn oor*), of *iemands oor hangt aan geluiden*, *klanken* en derg. Evenzoo eene manier om uit te drukken dat iemand aandachtig toeluistert. || Terwijl ... 't alles aen den klank van zyne luit bleef hangen, ANTONIDES 1, 130. Nu gy ... aan d' orakels met uw luistrende ooren hangt, HOOGVLIET, *Mengeld.* 92. Elks aandacht blyft verrukt aan haaren kunstgalm hangen, v. MEEKEREN, *Nut d. Tegensp. enz.* 265. Het vleijend kwelen, Daar mijn ziel zoo graag aan hong, TOLLENS 3, 68. De afgebroken zucht der kranke, waar mijn luistrend oor aan hing, TER HAAR, *Ged.* 2, 56. Toen 't oor des Jonglings nog aan uwe lessen hing, 3, 147.

Hoe kan ik ... met een luisterziek oor aan de heerlijke klanken (*der muziek*) hangen! HASEBROEK, *W. en Dr.* 42.

— *Aan iemands oog* of *oogen hangen*, het gezicht onafgebroken op hem gevestigd houden, als door zijn blik betooverd. Zie ook Dl. X, 2268. || Nero ... volghde haar (t. w. *zijne moeder*), als zy weghgingh, hangende vastelyk aan haar' ooghen en borst, HOOFT, *Tac.* 234.

al wat om hem vloog,
(scheen) Als voor zijn dienst geschapen,
Te hangen aan zijn oog.
BILD. 1, 200.

— *Aan iemands wenk* of *wenken hangen*, die in het oog houden om aan het geringst daardoor uitgedrukt verlangen uitvoering te geven. || De Christen hangt aan niemands wenken, Maar raadpleegt met zijn vrij gemoed! BILD. 13, 121. Het gouden speeltuig, ... Dat eens 't verbaasde woudgediert Deed hangen aan mijn wenk, DA COSTA, 1, 297. Een ... adel, Die ... Alleen aan uwe wenken hing, BEETS 2, 208.

— *Met het oog* enz. *op iemand hangen*, de blikken (de aandacht enz.) niet van hem afwenden. || De Coninginne Die op hem hanghen blyft met ooghen, hert, en zinnen, En haer niet moe kan zien, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 35.

III) Oneigenlijke toepassingen.

A) Vast (blijven) zitten, vastgehecht zijn of blijven, haken aan of in iets.

1) Van zaken. — *a*) In eene nog zeer dicht bij de eigenlijke (zie I, A) staande beteekenis.

α) Eigenlijk. || Houten waterstoepen, welke zeer onregelmatig bij den een uit, bij den ander inwaarts gesteld, overal gelegenheid gaven, dat het vuil, hetwelk in die naauwe grachten dreef, bleef hangen, en zich verzamelde, v. D. PAAUW, *Verversch.* 14. Hier (zie'j) 'en wisch heuj, en doar 'en poar kornoars, tussen en over de bloai' hangen, CREMER 12, 178.

— *Daar blijft meer van aan 't nierbed hangen!* dat is beter spijs, steviger kost (t. w. dan zoo'n liflafje)!

β) Figuurlijk.

Noch draegen wy den rou in 't harte.
De rou hangt allerminst in 't kleet.
VONDEL 9, 263.

γ) Geheel overdrachtelijk, van onstoffelijke zaken.

— *In de leden hangen*, en derg. Van hetgeen iemand in zijne ledematen gevoelt, hetzij als een overblijfsel van geleden pijn of ziekte, hetzij als een voorgevoel van iets. || De vermoeidheid van die reis heeft mij lang in 't lijf gehangen, DE BO^2 357 *b*. Ik zeg dat het zal sneeuwen: het hangt mij in de leên, *Ald.*

— *Aan de ribben hangen.* Van slaag, van tegenspoed enz. Zich blijvend doen gevoelen.

— *In het hoofd hangen*, den geest, de gedachten bezighouden. || De vernedering, die hij daar onderstaan heeft, hangt nog in zijn hoofd, DE BO^2 357 *b*. Het hangt in mijn hoofd dat er een ongeluk zal gebeuren, *Ald.*

— Bij overdracht met een persoon als onderwerp, de gedachte aan wien iemands geest niet verlaat. || Of hangt dien losbol van een Cris U nog in 't hoofd? ... Hy krygt je nooit, *Econ. L.* 2, 196.

— *Blijven hangen*, achterblijven, overblijven, bewaard blijven, niet te loor gaan. || De hoogere standen der maatschappij (leggen) het eerst de nationale gebruiken af.... Bij kleine burgers en kinderen ... blijven zij het langst hangen, HALBERTSMA in *Overijss. Alm.* 1840, 164.

— *Iemand in het geheugen* (enz.) of *in iemands geheugen* (enz.) (*blijven*) *hangen*, in iemands herinnering bewaard worden (of blijven). || My dunckt, soo veel als my in de memorie hanght, dat ick *enz.*, HUYGENS, *Christ. Briev.* 53. Door dien ik veel gereist en getrokken heb, zo is er nog al het een en ander in myn geest blyven hangen, dat niet verwerpelyk is, *Blank.* 1, 164. Er zijn ... een betrekkelijk groot aantal namen van dramatische kunstenaars ... in het geheugen blijven hangen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^2, 447. Wie heeft niet in zijn geheugen eenige brokken hangen van eene oude declaratie? BERGMANN, *Staas*, 100.

b) In eene aan *kleven* zeer nabijkomende, zoo niet geheel daarmede gelijkstaande beteekenis.

Al wat hy nutten sou dat hangt hem aen de tanden,
Dat kleeft hem aen den mont gelijck een frans vernis.
CATS 1, 351 *a*.

Men ... slingert het (*het lekkerst van als*) vast door den Hals,
En hanghter dan wat in de Raeck (*het gehemelte*),
Off in een Tand, off in een Kaeck,
Men scheurtet uyt, al sittet veer.
BAARDT, *Deugdenxp.* 275 (*van de grovianen*).

— Droppels *hangen* aan de takken enz. || Er hing een droppel aan zijn neus. — De tranen, die aan de oogleên hongen, TER HAAR, *Ged.* 1, 167. De parelende morgendauw Hangt glinstrende aan de knoppen, BEETS 3, 169.

Sy siet de teere traentjes hangen,
Als dau, aen druppels op de wangen.
VONDEL 3, 384.

— Kleverige of taaie vloeistoffen *hangen* aan den lepel, vette kaas *hangt* aan het mes, enz. || De melk is zóó vet: ze hángt aan het glas. — Vette aerde ... blijft u aen de vingers hangen, zoo taey als peck, VONDEL 5, 97. Of er ook eenig zwart aan is blijven hangen (t. w. *aan een veegdoek*) v. EFFEN, *Spect.* 8, 93.

— Bij overdracht van personen. Met de kleederen, de zolen aan iets, b. v. aan pek, teer, verf enz., (blijven) kleven. || Blijf niet aan die pas geverfde leuning hangen! — Haamerslag ... stroojen op de Verdekken van Scheepen om niet aan het Teer te blijven hangen, WINSCHOOTEN, *Seem.* 75.

— *Aan de vingers blijven hangen.* Figuurlijk voor: onverantwoord blijven en derg. || Daar ... veel aan de kleverige vingers van zaakwaarnemers (zou) blijven hangen, *Bronkh.* 2, 197.

— Spreekw. zegsw. *Er blijft veel* (of *altijd wat*) *aan de maat en den strijkstok hangen.* Zie bij MAAT.

— *De wijn, de drank hangt iemand aan het* (*zijn*) *gat.* Platte figuurlijke uitdrukking voor: hij is beschonken. || Ghy gaet me wel inde Kerck daarmen de heyligen met hoepen bijnt, De Spaansche seck die hangtje somwijls geweldich anje gat, BREDERO 2, 225.

— *Iemand aan* (of *in*) *het oog hangen* (van personen): hem niet onbekend voorkomen. Zie Dl. X, 2258 en voorts v. EFFEN, *Spect.* 5, 204.

— *Als droog* (of *geknoopt*) *zand* (enz.) *aan elkander hangen.* Figuurlijk gezegd van een betoog, eene redeneering en derg. waarin niet de minste samenhang, niet het minste verband is. Zie ook AANEENHANGEN, 2). || Zijn verhaal hing als droog zand aan elkaar. — Men (zegt) van iets dat redenloos is, en geen verband noch zamenhang heeft, ... 't Hangt aan malkanderen als geknoopt zand, TUINMAN 1, 230.

— De deelen van een geheel *hangen aan elkander.* Vandaar de overdrachtelijke uitdr.

— *Van* (zekere zaken) *aan elkander hangen* voor: een geheel vormen dat uit de genoemde zaken bestaat, samengevoegd is, samenhangt; steeds in ongunstigen,

althans in afkeurenden zin gebezigd (t. w. voor: louter uit datgene bestaan wat genoemd wordt). In denzelfden zin *Aaneenhangen, te zamen hangen van.* || Hy ... hangt geheel aen een van liegen en bedriegen, VONDEL 9, 105. De meeste geschiedenissen (hebben) dat zwak in zich ..., dat ze, op de keper beschouwd zijnde, van allerlei zotheid aan malkander hangen, FOKKE, *B. R.* 2, 222. Jij lui priesters slacht de kooplui, je lui hangt van geld aan mekaêr, FOKKE, *Verz. W.* 4, 158.

De Vriesche Euklides hangt alleen
Van cijferletters hecht aen een.
VONDEL 3, 440.

— Ongewoon met eene bepaling (als *los, kwalijk* enz.). || Ook hingen hunne belydenissen, van losse en lompe strydigheeden, zoo quaalyk te zaamen, dat *enz.*, HOOFT, *N. H.* 423.

— *Het hangt noch kleeft*, „dit zegt men van iets dat redenloos is, en geen verband noch zamenhang heeft", TUINMAN 1, 230 (verg. „'t Is ongerymt, ... het heeft geen slot noch reden, het past noch voegt niet", *a. w.* 2, 18). || Hy spreect, dat niet en hanght noch kleeft, DE BRUNE, *Spreeckw.* 468 (verg. SARTOR., *Adag.* III, 10, n°. 51).

't Is (na my dunkt) te plomp, 't en sluit, 't en hangt, 't en kleeft,
Al wat u loos beleyt hier op gevonden heeft.
CATS 1, 189 *b*.

— *Hangen noch binden*, niet samengaan, niet bij elkander passen, niet met elkander in overeenstemming zijn en derg. Verg. RUTTEN, 87 *a*.

2) Van personen. — *a*) Zijns ondanks blijven vastzitten, hechten, haken *aan* iets (een spijker en derg.) of *in* iets (een strik, een net en derg.).

α) Eigenlijk gebezigd. || Bij het kruipen door dat luik bleef hij met zijn jas aan een spijker hangen. De vlieg bleef in het spinneweb hangen. — Dat de paarden met een voor- of achterbeen over de halsterkettingen ... geraken en daarin blijven hangen, HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 538.

— In de eigenlijke beteekenis, doch in beeldspraak. || Noit bleef een vry gemoed in yemants stricken hangen, VONDEL 3, 567. Om niet te blyven hangen in de verwarringe dezer wereld, LUYKEN, *Br.* 127.

β) In figuurlijk gebruik.

— *Aan een bod* (*blijven*) *hangen* (op eene verkooping): het zich tegen zijn zin en verwachting toegewezen zien. — *Aan een koop, eene zaak blijven hangen*, er tegen zijn zin eigenaar van worden. || Bij het laatste nommer (t. w. *van eene houtveiling*) ... wordt een vijfje opgestoken; en een manneke uit de stad ... blijft er tot algemeene vreugd aan hangen, BEETS, *C. O.* 220.

Dat kleyne Mannetgen dat op d'execusy loopt,
En de plockjes haalt op d'Erf-goet datmen verkoopt,
Bleef gister-avont an een groot huys hanghen.
BREDERO 2, 191.

— Vandaar (absoluut gebezigd) *Hangen:* tegen zijn zin aan bod blijven; niet overboden worden.

— *Onderweg* (*blijven*) *hangen*; *ergens* (*blijven*) *hangen*, achterblijven, (blijven) toeven of dralen. || Wij zullen met eten maar niet op hem wachten, hij is zeker wel ergens blijven hangen. — Hadden wy niet bestaen dat ander luyden onmoghelijck achten, wy waren noch in de inganghen van Cilicien blijven hanghen, daer wy nu alle dese wijde Landen overghetoghen zijn, *O.-I. v. W.-I. Voyag.* 1, 1 *b*. Zy blyft er zo lang hangen, Tot die haar ten eten vraagt, *Econ. L.* 2, 249. Gisteren ging ik niet naar de stad: ik bleef hangen in den Gouden Appel, CONSC. 1, 75 *a*. Zeven uren slaat de klok; ... en niemand (t. w. *geen der kinderen*) dwingt om te blijven hangen, DE GÉNESTET 2, 34. Dus gij zijt hier blijven hangen, sedert dat relletjen van Mas-Aniëllo! ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 99.

— In sommige kaartspelen, t. w. in hombre, quadrille, boston enz. wordt *hangen* genoemd, indien men een aangekondigd spel niet voltooit.

b) Gehecht, verkleefd zijn of zitten *aan* (zeldzamer *op*) iets (of iemand).

α) In eigenlijk gebruik zeldzaam.

— *Aan, op* of *van iemands lippen, mond* of *wangen hangen* en derg. Van gelieven gezegd. || Ick bleef haer aen de mondt, en aen de lippen hangen, CATS 2, 428 *a*. Wy hingen, mont aen mont, en arm in arm gestrengelt, VONDEL 11, 56. Dien 't eindelijk gelukt ... op die lieve wangen, En frissen mond, verrukt van min te blijven hangen, ANTONIDES 1, 127. Nu Bevelot ... zijn Jozina... Ziet schaemroot van zijn lippen hangen, 2, 73.

Onse Harmen heefter al te veel gevrijt,
En Pauwels heefter al te veel gevangen....
Wy hopen dat sy noch allebey sullen hangen,
D'ander aen een galgh, d'eerst aen twee bolle wangen.
VISSCHER, *Brabb.* 61.

β) Figuurlijk met betrekking tot een persoon. *Aan iemand, aan elkander hangen*, enz. In verschillende opvattingen.

1°. Vlak naast of achter iemand zijn; elkander op zijde zijn of op den voet volgen. Aldus b. v. in de vaktaal van hardrijders en harddravers. || De Noorsche hardrijder hing, over de geheele baan, aan den Frieschen kampioen, en kwam eene seconde na hem over de streep. De beide wielrijders hadden voortdurend aan elkander gehangen, maar in de laatste ronde kreeg de voorste op eens een goeden voorsprong. — Wanneer 'er twee knappe Dravers gelijk loopen, of, zoo als de Liefhebbers spreeken, aan malkander blyven hangen, BEEKHEY, *N. H.* 4[1], 271. Als de Paarden aan malkander hangen of elkaar agter her zitten, 273.

— *Iemand op de hakken hangen* (zie hierboven kol. 1540), *aan iemands voetstappen hangen*, hem op den voet volgen, hetzij in den zin van: hem nazitten, vervolgen, hetzij in dien van: hem overal naloopen, hem gestadig vergezellen. || Edward ... hing letterlijk aan de voetstappen van Fräulein Othilie. Zij reden samen uit, hielden samen berg- en rotspartijen *enz.*, BERGMANN, *Nov.* 177.

— Scheepst. *Iemand in het zog hangen*, hem te water scherp vervolgen. || De vyandt hing hem dien nacht meest in 't zogh van 't vaarwaater; jae eenige Engelsche scheepen quaamen hem zoo naa op zy, dat *enz.*, BRANDT, *De Ruiter*, 517.

— Verg. ook nog den scheepst. *Aan iden wind hangen*, zeer dicht bij den wind sturen.

2°. Bij hem blijven, hem steeds vergezellen, niet van hem zijn af te slaan. Verg. hierboven *iemand aan het lijf hangen* (kol. 2069). || Hij hangt overal aan hem, *verzelt hem overal*, v. DALE[4].

— *Aan elkander hangen* (vaak met het toevoegsel *als klitten* of *klissen*). Altijd bij elkander, steeds in elkanders gezelschap zijn. In overdrachtelijken zin: het met elkander eens zijn; dezelfde dingen beoogen. || Aen malkanderen hangen. Pendre l'vn à l'autre, & estre d'accord. *Cohærere*, PLANT. — De zonden zijn ... al nichten en neven, die aen malkander hanghen, even als of zy ghelijmt, en in malkander ghegriffijt waren, DE BRUNE, *Bank.* 2, 421.

— Hierbij behoort *Iemand aan het gat hangen*. || Soo lang as wy hem ant' gat hanghen, soo hebben wy goe saken. End' ick weet wel, dat hy ons ghelselschap wel begeert, v. SANTEN, *Lichte Wigger*, 29.

γ) Overdrachtelijk, met betrekking tot zaken en personen; in verschillende toepassingen.

1°. Alleen met betrekking tot zaken. Met de zinnen of met het verstand gehecht zijn, of niet nalaten zich te blijven hechten aan iets; er niet los, niet vrij van zijn, niet los of vrij van kunnen of willen worden. || Mijn volck blijft hangen aen de af keeringe van my, *Hos.* 11, 7. Hy viert zijn zinnen vast den toom, Maar blijft op 't zelve voorwerp hangen, ANTONIDES 2, 68.

hebt ge er (*bij uw oordeelen*), min dan 't vleesch, uw zelfmin [by ten doel?
Voor my, 'k geloof het niet. Gy hangt aan grondbeginsels,
Uit enkel zelfgevoel u-zelv' tot wet gesteld.
BILD. 13, 345 (*tot het Verstand*).

— Inzonderheid met betrekking tot hetgeen slechts uiterlijk (derhalve vaak bedrieglijk) of tot hetgeen valsch is. || Aan woorden moet men niet blijven hangen, *men moet zich niet aan de doode letter houden*, V. DALE⁴. — Soo laet ons (*bij het nachtmaal*) met onse herten niet aen het uyterlijck Broot ende Wijn blijven hangen: Maer *enz.*, *Formul. v. 't H. Nachtm.* (achter *Catechism.* a°. 1639) 90. Indien wy maer alleen en hangen aen den schijn, CATS 1, 490 *b*. Sijn hert, al ledigh van gelooff, Blijft aen de leugen hangen, CAMPHUYZEN, *Ps.* 36, 4. Aan zulke uiterlijke vertooningen (*offeranden*) blijft slechts de verbeelding hangen, V. D. PALM, *Leerr.* 9, 21. Een Dwaze hang', met gierige oogen, Aan roem, of magt, of goud, of eer, STARING 4, 59. Onttrek ons hart ... Aan 't aardsch', waar 't aan blijft hangen, *Ev. Gez.* 145, 6. Wat knappe kop! wat diepe blik! Hij hangt niet aan de letter, DE GENESTET 1, 289 (zie ook 2, 232).

de geen' ... die slechts aen schoonheit hangen,
Aen blancken neck, blont hair, aen blos van mont en wangen.
DE DECKER 1, 91.

2°. Met betrekking tot zaken en personen. Hechten of zich houden aan iets of aan iemand, in den zin van: beteekenis, kracht of waarde hechten aan, vertrouwen stellen in (eene zaak); vertrouwen stellen in, hulp verwachten van (een persoon). || De mensch hanght meer aen de menschen, als aen God. Een ziecken, door vreeze van de dood, beklemt, werpt zich gheheel en al, in de handen van een half-wijzen Doctoor *enz.*, DE BRUNE, *Bank.* 2, 16.

Hy kromt de kniën voor eens Plutoos gaffelstaf, ...
Hy zwaait eens Pollux ros het wierook door de lucht,
En hangt aan Kraaigeschrei en ijdle Vogelvlucht!
BILD. 13, 117 (*Juliaan*).

3°. Door genegenheid of liefde gehecht zijn aan *iets*; verbonden, verknocht, verkleefd zijn aan *iemand*. Verg. AANHANGEN, 2, *b*). || Aen dese hingh Salomo met liefde, 1 *Kon.* 11, 2. Doen ghy verslinghert aende dochters hinght van Heth, VONDEL 2, 40. Maeck ons d' aenleiders quyt, waer aen dees zwarmen hangen, 4, 78. Hy (deede) veele ... Kennemers, die seer aan Vrouw Jacoba gehangen hadden, onthoofden, V. HEEMSKERK, *Arc.* 219 (*noot*). Aan dezen God hangt hij (*Elias*) met zijne geheele ziel, V. D. PALM, *Leerr.* 8, 252. Zij hing met hart en ziel aan mij, DE CORT, *Lied.* 20. Daar ik u minde en hing aan u, 287.

— Met hetgeen den persoon vertegenwoordigt als onderwerp. || Een zuigeling ..., daar al myn ziel aanhing; ... myn Zoon die 'k zoo beminde, DE POTTER, *Getr. Herd.* 26. Ik (zoude) er nog wel eenige dagen hebben kunnen en willen blijven, zoo zeer hing mijn hart nog aan deze plaats, HAAFNER, *Pal.* 2, 451. Den stillen kring Van vrouw en talrijk kroost, waar heel zijn ziel aan hing, LEDEGANCK 39.

't Is zoet, in 't blijdste der seizoenen (*enz.*), ...
Maar o! aan 't Najaar hangt mijn hart;
Dan is 't me een lust door 't bosch te dwalen.
BEETS 2, 41.

c) Aan of tegen eene helling, als het ware, gehecht, gekleefd zijn. Waarschijnlijk oorspronkelijk eene navolging van lat. *haerere* (*in*). || Nu hanget (*een schip*) aen een bergh (*eene hooge golf*), nu breeckt de mast de wolcken, VONDEL 2, 177. Hem..., Die ergens hangt (lat. *haerentem*) op een' besneeuden heuvelbult, 2, 713. Tarchons schip (bleef) ... op den uitstekenden bult van een banck hangen, 5, 350 (zie ook 5, 691). Wy vechten veiliger daerwe op de steenrots hangen, En smijten steenen, 10, 657. Geitjes, weidt, en blyft hier vreedzaem hangen Aen deezen heuvel, MOONEN, *Poëzy*, 107.

gintse heuvels, daar de kemel 't oog ontwykt,
En, hangende aan 't gebergte, een teder lam gelykt!
HOOGVLIET, *Abr.* 96 (zie ook 84).

B) Zich in schijnbaar of werkelijk zwevenden toestand boven den grond bevinden.

1) Van hetgeen — door meer of minder waarneembare steunsels geschraagd of gedragen — op een (grooteren of kleineren) afstand van den grond blijft of gehouden wordt. || De locomotief (t. w. *de ketel enz.*) moet laag boven de assen hangen, VISSER, *Stoomwerktuigk.* 282.

— *In* of *op zekere steunsels hangen*, in of op die steunsels zwevende gehouden worden; vandaar: er (zwevende) op rusten. || Paarden ... gebezigd ... voor rijtuigen, welke, of waarvan de zitplaatsen, hangende of rustende zijn op veren of riemen, *Wet v.* 29 Maart 1833 (*Stbl.* 4), *a.* 20, § 2 (*Personeel*).

Nu worde ik, als gesleept, geslingert en verscheurt,
In zeelen hangende, en zoo wijt ik word gesleurt,
Bespatte ik al het velt, en tekene de paden
Met kleuren van mijn bloet langs 't spoor der wagenraden.
J. DE HAES, *Ged.* 508.

— *Aan een* (*braad*)*spit*, *om eene as*, *eene spil* enz. *hangen*, daaraan of daarop gestoken. || De riemschijven hangen om hare assen aan de zoldering der fabriek. — O, dat ge een lam of hamel waert, Ik zweer u, gy zoudt haest aen 't spit te mynent hangen, CONINCKX, *Fab.* 157.

— *Hangende wagen*, wagen waarvan de bak aan riemen is opgehangen? Zie VERDAM 3, 80. || Een hangende wagen. Vn chariot pendant, lictiere. *Pensile vehiculum*, PLANT. (zie ook KIL., en JUNIUS, *Nomencl.* op *Pilentum*).

— In toepassing op hetgeen uitsteekt, oversteekt (overhangt). || Het balkon, de erker hangt over de straat. — De groote Orgele, die midden inder Kercken hanght aenden Toorn, bij ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 95.

— Zegsw. *Het hangt als een kakhuis over eene gracht* (TUINMAN 2, 190).

— *Hangende stelling*, *steiger*, stelling, steiger der huisschilders enz., die uit het raam eener bovenverdieping wordt uitgestoken, ten einde lijsten en derg. te verven enz. Zie V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 135 en 346.

— Dichterlijk, van eene opgeschorte watermassa. || De Zee (*de Roode Zee*) is drooch, en 't water ... Hanght ick en weet niet hoe tot boven inde locht, VONDEL 1, 108. Wat bleef uw' stroom (*van den Jordaan*) eerbiedig hangen! *Bloemkr. v. versch. Ged.* 490 (verg. *Jos.* 3, 16).

— Veel minder eigenlijk nog in

— *Hangende tuinen* (*van Babylon*), zekere door zuilen en bogen ondersteunde terrassen. Gr. κρεμαστοὶ κῆποι, lat. *pensiles horti*. || De Leeraar sprak over de hangende Tuinen van Babel, over den Delfschen drievoet *enz.*, *Leev.* 2, 61.

— Iets geheel anders moet bedoeld zijn in de volgende plaats. || Sij (*zekere plant*) bloeydt in de winter inde hangende hofkens: in de houen bloeydtse in de Lente ende Oogstmaent, DODON. 1065 *a*.

— *Hangende kamer*, soort van galerij. Verg. HANGKAMER en HANGZOLDER. || Hanghende kamer. *Pensile cubiculum*, KIL. — De cleynste (*zaal*) ..., waer inne beneden geordineert zijn 27. Betsteden, ende boven opten oxael oft hangende Camer over de Bedtsteden gemaeckt zijnde 13. Bedden, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 136.

— *Hangend gesteente*. Mijnwerkersterm. Benaming voor het gesteente dat zich boven het mineraal bevindt en dus de zoldering van de mijngang vormt. Verg. hd. *hangendes* (en *liegendes*) *gestein* (*D. Wtb.* 4, II, 449); eng. *hanging side*, — *wall* (MURRAY 5, 75 *b*).

2) Zich zonder zichtbaar steunsel boven den grond, in de lucht bevinden: zweven, drijven.

a) Eigenlijk, in allerlei toepassingen.

— *In de lucht, op de wieken* (enz.) *hangen*. Van vogels enz., hetzij: zachtjes voortdrijven, hetzij: stil blijven „staan". Verg. lat. *pendere pennis*. || Groote grauwe Meeuwen ..., hangende in de lucht als de Sperwers, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 24 *b*. (*Mercurius*), een poos stil op zijn wiecken hangende, VONDEL 5, 211. Ick (*Apollion*), lager dan de maen En wolcken, afgegleên, bleef hangen op mijn pennen, 6, 223. Schoonze (*de Faam*) zomtijts hangt in 't midden van de lucht *enz.*, ANTONIDES 1, 11. De leeurik ... blyft ... boven 't wout en blyde beemden hangen, HOOGVLIET, *Mengeld.* 418. Op trillende wiekjes hangt daar het diertje, DE MONT, *Loreley*, 161.

'k Zou recht in top van 't oude hof,
Vol kamers, hangen blijven,
En op mijn taeie vleugels drijven.
VONDEL 10, 646.

— Van vliegers, hetzelfde wat gewoonlijk „staan" wordt genoemd. || Ziet ge ... Mijnen grooten vlieger Hangen daar omhoog? COOPMAN, *Kinderl.* 60. Ik doe hun' vliegers hangen, 111 (*De Wind*).

— Van hemellichamen. || En d' aertkloot hing nog niet, omringt van dunne lucht, Gegront op evenwicht, VONDEL 11, 304. De zon hing in vollen luister over het schoone bosch, COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 6. De zon hing in helderen glans boven de oosterkim, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 2, 127.

Het aertrijck ront, en van gewichten swaer
Inder locht hangende door Goids regieren.
NUMAN, *Spieg. d. Mensch.* 3.

De maan, in reinen zilverglans,
Hing statig aan d' azuren trans
Zich in het effen vlak des breeden vloeds te spiegelen.
LEDEGANCK 144.

— Van wolken, buien, „luchten", enz. || My (schijnt) een donckre wolck recht boven 't hooft te hangen, VONDEL 11, 190. Daar hangt eene graauwe lucht; wij zullen regenbuijen ... krijgen, FOKKE, *B. R.* 1, 175. In het algemeen hangen de hagelbuien laag, v. SCHEVICHAVEN in *Alb. d. Nat.* 1873, 3. De „revue" is geëindigd. Een stofwolk blijft misschien nog hangen, QUACK, *Stud.* 290.

— In allerlei figuurlijk verband. || Wel hing weer te zwaarder de wolk over haar gemoed, VOSMAER, *Amaz.* 248. Over 't elpen voorhoofd hong Een wolk, BEETS 2, 202.

Het was ook triestig in mijn hart;
Daar hing een lucht vol zorg en smart;
Er huilden gure vlagen.
DE GÉNESTET 2, 16.

— *Er hangt eene bui* enz. Eigenlijk en figuurlijk: er dreigt eene bui, er is eene bui ophanden. || De wolk verzwindt weldra! ... maar bleef ze ook eeuwig hangen *enz.*, STARING 2, 83. De zon, bij hangende onweersbuien, Steekt fel in 't heet namiddaguur, BEETS 3, 314.

— Van nevels, dampen, rook en derg. || Hoe veel onaangenaamer moet hij (*de mist*) in de stad zijn, daar hij ... tusschen de huizen blijft hangen, OVERDORP-POST, *Het Land*, 56. Men zegt, dat over vrouwentrekken Nog nooit zoo'n waas van schoonheid hing, LEDEGANCK 329. In het westen ... hing een ondoordringbaar zilvergaas van nevel, KNEPPELH. 6, 40. De dauw hangt op de weide, SCHIMMEL, *Verspr. Ged.* 161.

— Overdrachtelijk, van onzichtbare, niet tastbare maar stoffelijk gedachte zaken, als de duisternis, geuren, geluiden. || 't Duister van een' winteravond Hing reeds mistig over de aard', LEDEGANCK 231. Over den Wulfhof hing eene plechtige stilte, CONSC. 4, 161 *b* (zie ook 3, 225 *a* en 4, 162 *a*). De muffe geuren, die zoo zwaar Gedurig over 't enge steegje hangen, V. BEERS 1, 141. Het was geen toon van smart of weelde, Als dikwijls over 't Sparen hong, BEETS 2, 430.

Slechts 't gedruisch van de oeverbranding hangt op de ontbewogen lucht,
En vermengt zijn doffen donder aan 't eentoonig stroomgeruscht.
MEYER, *Beeksm.* 2.

— *Er hangt* (*veel*) *wind aan de lucht*, er dreigt (veel) wind te zullen komen. || Erg mooi weertje! maar der hangt nog veul wind an de lucht, BEETS, *C. O.* 218.

— Hierbij (met verwisseling van subject). *Vol hangen met* of *van damp, rook* enz., gevuld zijn met (of van) den *hangenden* (zwevenden) damp enz. || De lucht die hangt vol damps, VONDEL 3, 464. 't Gewelfsel hanght vol roock, 4, 463.

— *In de lucht hangen*. Figuurlijke uitdrukking, in verschillende opvattingen.

1°. Onzeker zijn, geen grond, geen steun hebben. || Dat hangt alles nog in de lucht, *daar is nog niets met zekerheid van te zeggen*. — Daer blijnen slechts de eyghendommen des broodts in de locht hangende sonder grondt oft bodem, MARNIX, *Byenc.* 2, 5 (bl. 84 *b*). Een plan dat nog maar ... geheel in de lucht hing, *K. Zev.* 2, 48.

2°. Eigenlijk van hetgeen in de atmosfeer aanwezig is en dreigt los te komen, los te barsten. Vandaar: dreigen. || Toch als er zoo iets in de lucht hangt tegen eene vrouw, dan wordt het haar voelbaar gemaakt of zij 't erkennen wil of niet, BOEKTOUSS., *Maj. Frans*, 234.

— *Daar hangen nog al dagen in de lucht* (Zuid-Nederland): er is nog tijd genoeg.

— Een schip *hangt* (zweeft, drijft) op het water, boven den bodem der zee. || Sint Petrus schip, dat boven op de baren Van tweedrachts springvloet hing, VONDEL 4, 412.

b) Overdrachtelijk van onstoffelijke zaken (zie nochtans bij *d*), om uit te drukken dat zij nog op afdoening, beslissing, voltooiing wachtende zijn.

a) Onafgedaan, onbeslist zijn. Van, of met betrekking tot rechtzaken in verschillende uitdrukkingen.

— *Voor een rechtscollege hangen, hangende zijn*, er bij in behandeling zijn. Verg. mnl. *die sake hanct, is hangende; hanct vore den scepen, onder een* (eenen rechter) enz. (VERDAM 3, 79) en zie AANHANGIG. || Nadat aan het boven bepaalde zal zijn voldaan, wordt de hangende procedure geroyeerd. — Zijne zaak hangt nog voor het hof, WEIL. — Die wijle die zaken noch ongheeyndt hanghen, SCHEPEN, *Stat. v. Luyck*, 6. Advokaaten tot Schepens ver-

kooren wordende, moeten den Geregte kennis geeven van de hangende Regtsgedingen, welken zy bedienen, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 2, 49. De regtbank, voor welke de zaak hangt, *W. v. Kooph., a.* 12.

— *Hangends pleits*, absolute 2de nv. met de beteekenis: terwijl het pleit, het geding *hangende* —, aanhangig, in behandeling is. || Karel ... nam bezit van een deel der goederen: en hangendes pleits om de zelve, maakte men een wet, mits dewelke *enz.*, HOOFT, *Rampz.* 4.

— *Hangende het geding.* Evenals het vorige: terwijl het geding nog onbeslist is, en vandaar: staande, gedurende, tijdens het geding. Zie voor de geschiedenis dezer uitdrukking onder *ε*).

— Thans verouderd. *Aan rechte hangen*, bij 't gerecht in behandeling zijn. || Tot dat, in deeze zaake, aan recht hangende, vonnis zoude geweezen zyn, HOOFT, *N. H.* 18.

— *In geschil hangen*, een punt van geschil uitmaken. Zie Dl. IV, 1734, óók voor *Hangend geschil.*

— *In 't punt van wijzen hangen*, rijp zijn om er recht op te doen, er vonnis op te wijzen; in staat van wijzen zijn. || Dewijl dit oorloghspleit in punt van 't wijzen hangt, VONDEL 9, 131.

β) Onuitgemaakt zijn (van al wat een punt van verschil vormt). || De voor hem zoo belangrijke kwestie (is) nog altijd hangende.... Zal hij zelf aan de zaak een eind maken? PIERSON, *Mériv.* 2, 286.

γ) In onzekeren staat verkeeren; zijn beslag nog niet hebben. || Dat zijn engagement ..., dat reeds sedert dezen zomer gehangen moet hebben, er dóór is, BEETS, *C. O.* 223. Dat bleef zoo hangen, 324.

— De onbep. wijs als onz. znw. in de uitdr. *Onder het hangen* (*van*), tijdens het wachten op de uitkomst, den uitslag (van). || Maar, onder 't hangen deezer handelinge daar te hoove, naamen de beroerten hier eenen ysselyken sprong, HOOFT, *N. H.* 83.

δ) Onafgemaakt, onvoltooid, geschorst blijven (van werken). Zeer ongewoon. || Zij laat hare havens en ... schansen Onvoltooid. Zoo hangen, vertraagd, hare werken, RAU, *Enéis* 1, 157.

ε) Het tegenw. deelw. *hangende* voorafgaande aan een znw. vormt met dat znw. eigenlijk een zoogenaamden *casus absolutus* (en wel een absoluten 4den of 1sten nv.; zie b. v. bij GEDURENDE), maar laat zich thans als een den 4den nv. beheerschend voorzetsel opvatten, hetgeen in de plaatsing van het deelw. vóór het znw. zijne aanleiding heeft (de omgekeerde orde, welke men bij *gedurende* aantreft, en die daar de oorspronkelijke is, wordt bij *hangende* ook in het Mnl. (zie VERDAM 3, 81) niet aangetroffen). Ook andere talen kennen deze constructie en den overgang van het deelw. tot eene praepositie; verg. b. v. eng. *hanging* (MURRAY 5, 75 *a*) en fra. *pendant.*

Twee, wel is waar in vele gevallen samenvallende opvattingen, eene oudere en eene jongere (de laatste thans in onbruik), zijn nog duidelijk te onderkennen.

1°. Eigenlijk, naar het oorspronkelijk gebruik, met betrekking tot hetgeen nog niet beslist, nog niet voldongen is. Zoolang iets —, of gedurende het tijdperk dat iets *hangende*, nog op beslissing of uitspraak wachtende is. || Wien der echtgenooten, hangende het geding, de kinderen zullen worden toevertrouwd, *B. W., a.* 269. Hangende dat geding, bleef zijne gevangenis voortduren, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 299.

2°. Vandaar, in vrijer gebruik, met betrekking tot hetgeen nog niet voltooid, nog niet ten einde, nog voortdurende of „loopende" is. Gedurende, tijdens, onder. || Hangende de schorssing van wapenen ... deed de Hartogh ... een' reize naa Rome, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 106. Hanghende desen stont, (vonden) de Seenen *enz.*, V. SCRIECK, *Oorspr. d. Nederl.* 49.

c) Van personen of als personen voorgestelde zaken, in verschillende opvattingen.

α) Ten opzichte van zijn lot in onzekerheid verkeeren. Aldus in sommige duidelijk aan de bet. *zweven*, herinnerende uitdrukkingen, t. w.

— *Tusschen hamer en aanbeeld hangen.* Zie bij HAMER (kol. 1736).

— *Tusschen hoop en vrees* (en derg.) *hangen.* || Zy (*Elisabeth*) laetze (*Maria Stuart*) twintigh jaer verlangen, En tusschen hoop en dootschrick hangen, VONDEL 5, 448.

β) Ten opzichte van hetgeen men doen of kiezen zal in onzekerheid zijn; weifelen.

Hy stort voorover ...
Gelijck een heldre star om hoogh by nacht verschiet,
Eerst hangt, en twijffelt of zy vallen zal of niet.
VONDEL 10, 320.

— *Hangen en angen.* Zie bij ANGEN, 1).

d) *In twijfel hangen*; eene beeldspraak die misschien aan het weifelen van den evenaar of van de schalen eener waag is ontleend.

α) Van personen. Weifelen, twijfelen ten opzichte van 't geen men doen of kiezen zal, van 't geen goed of kwaad is enz. Ook absoluut: in onzekerheid verkeeren. || Hy denkt dat ja de schoen by sijnen Prins gevonden, ... Is even dus gewrocht.... Hy wil na dat gesicht niet meer in twijffel hangen, Hy roept een trouwen knegt, en laet het schoentjen langen, CATS 2, 206 *a*. Ick hangh in twyfelingh wat beter waer gedaen, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 259. Hij ... schijnt nog in twijfel te hangen wat hij liever wezen zal, een fat of een lomperd, BEETS, *C. O.* 298.

Zurghvuldich versucht hy (*de vrek*) seer zwaerlick,
In twifele met anxste hanghende eenpaerlick.
V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 93.

β) Van de fortuin, de kans, het lot, enz. Weifelen (t. w. tusschen het overslaan naar den eenen of den anderen kant). || Der Gotten God ... Ter wolcke quam uytbarsten, als een weerlicht, ... doen 't lot (*de krijgskans*) in twijffel hing, VONDEL 3, 128. 't Wanckel radt, 't welck onder Henrick d' Achtste Zoo haestigh ommedraeide, en weêr in twijfel hing, Eer *enz.*, 5, 445. Twee uuren hong de kans in tweifel; en wy streeden Met weinig voordeel van weêrzyde, ROTGANS, *W. III* 2, 112.

γ) Van een recht. Twijfelachtig —, betwistbaar zijn. || Opdat ... nimmer d' eigendom des puts in twyffel hange, HOOGVLIET, *Abr.* 201.

e) Eene andere, niet altijd even duidelijke beeldspraak, maar in welke *hangen* toch ook: weifelend zweven beteekent, behelzen uitdrukkingen als

— *In de waag*, *in de* (*weeg*)*schaal hangen* en derg., voor: in onzekerheid zijn, ongewis zijn, enz. || Terwyl de stadt in de waagh deezer twyfelmoedigheit hing, quam de Heer van Breederoode ... binnen Amsterdam, HOOFT, *N. H.* 139. Het aengevochten leven ... Blijft hangen in een schael gewogen, VONDEL 11, 69.

— „In evenwicht zijn", vandaar: wel getemperd zijn, schijnt wel de beteekenis der uitdrukking in de volgende aanhaling.

Als 't niet te hart en ruyscht, min droocheyt is als regen,
De hit niet seer en sengt, noch kou te veel en kramt,
En warmt' in Schalen hanght, dan sijn sy (*de eenden*) [liefst geklamt.
RIJCKELSMA, *Wilde Eendenj.* 17.

C) Hellen, in twee verschillende hoofdopvattingen.

1) Overhellen, overbuigen.

a) Van zaken. || De scheepsmasten heeten te „hangen", als zij achterover hellen. De voorsteven van een schip „hangt" meer of minder, naar mate zij meer of minder voorover staat. — Dat huis —, die molen hangt wat, WEIL. Het hoofd op den schouder laten hangen, *Ald.* Dat voer vlas, die muur ... hangt, *Loquela* 1, 43. — De kiel hangt. De kiel komt een weinig laeger, als gewoonlijk, WITSEN, *Scheepsb.* 496 *b.*

— Verbindingen met bepalingen als *achterover, overzij, voorover* worden thans als samenstellingen opgevat en mitsdien aaneengeschreven. Niet altijd echter is de betrekking tusschen het ww. en de bepaling even innig (zoo b. v. bij opzettelijke tegenstelling van bepalingen), en voorheen was stellig het verband nog veel losser. || Haer hals ... Hangt oversijds, VONDEL 2, 719. De zonnewagen hangt en helt al steil en schuin Voor over in de zee, 5, 663. Bij alle langscheeps getuigde schepen laat men de masten veelal achterover hangen, MOSSEL, *Het Tuig*, 20.

— *Op zijde hangen*, (naar één zijde) hellen.

— *Over iets hangen.* Soms, tamelijk oneigenlijk, in navolging van lat. *imminere*: zich dreigend (t. w. dreigend er op neer te zullen vallen) boven iets verheffen. || Om dat Vestinus zyn huis hadt over de markt hangende, HOOFT, *Tac.* 286 (lat. *imminentes foro aedes ... habebat*). Den heuvel ..., die een groot stuck over de stadt hangt, VONDEL 5, 148 (lat. *qui ... urbi imminet*).

b) Van personen. — a) Met (voorover) gebogen bovenlijf staan. Aldus in

— *Over iets* of *iemand hangen*, met het bovenlijf er overheen liggen; er zich over buigen. || Over de leuning van eene brug hangen. Hang niet zoo over den zieke; dat benauwt hem.

— Figuurlijk (ook van hetgeen een persoon vertegenwoordigt) in den zin van: Met aandacht, waakzaamheid, zorgzaamheid, liefde gadeslaan, en derg. || Uw soontjen, over wien Zoo zeer hangt 's vollex hart, HOOFT, *Ged.* 2, 365. Het hart, dat over hem, gelijck een zegen, hangt, Zijn aenschijn noode derft, VONDEL 9, 30. Mijn hart hangt over hem noch even eens als 't plagh, 10, 296. Al het goed daar hun hart zo over gehangen heeft, v. EFFEN, *Spect.* 11, 47. De vroeger dagen, Waar zijn hart steeds over hing, BILD. 12, 194. Het vaderlijk hart, dat altijd zoo over haar hing! BILD.'s *E. H.* 418.

— *Naar iets hangen*, er zich naar toe buigen. Alleen figuurlijk, t. w. er „neiging" naar hebben of gevoelen; er naar „trekken", t. w. er begeerte naar hebben. Verg. mnl. *hangen na* of *naer* voor: begeeren (VERDAM 3, 80) en het znw. *hang* (zie ald. de bet. E) voor: begeerte, neiging. || Derwaert hangen hart en lever Der jongkheit in 't gemeen, POOT 2, 63.

— *Hangen en verlangen naar* (*zeker*) *iemand.* In zeker pandspel, naar deze uitdrukking *hangen en verlangen* genoemd. || „Wat moet (*of* zal) diegene doen, aan wie(n) dit pand toebehoort?" „„Hangen en verlangen"". — „Ik hang en ik verlang!" „„Naar wie(n)?"" „Naar X". — Zoete penitentiën (t. w. *bij het pandlossen*), als daar waren: hangen en verlangen, de diligence, de put *enz.*, BEETS, *C. O.* 171.

— In Zuid-Afrika wordt *hangen* gebezigd voor: het lichaam balanceeren, b. v. om een worp te ontwijken. || Hij kan lekker hang, *weet behendig een slag of een steenworp te ontduiken* (zie MANSVELT 57).

g) Scheef tegen iets aanstaan; op —, of tegen iets geleund staan. || Zij hingen ... En leunden (*in* VONDEL 5, 325: stonden ... en leunden) op hun spiets, VONDEL 8, 531 (lat. *stant ... adnixi hastis*).

— *Staan te hangen*, in eene luie, onverschillige houding (tegen iets aan, op een der beide beenen rustende enz.) staan. || Wat staat gij daar te hangen? WEIL. Sta niet zoo te hangen, maar ga wat doen, v. DALE[4]. — Dolfke ... (staat) met een lei onder den arm bij de tafel op één been te hangen, CREMER 12, 175.

γ) Bij uitbreiding (van de bet. g). In eene slappe, of: loome, vadsige, onverschillige houding staan, liggen of zitten. || Alweer lezen! ... en dat hangt over het vuur dat geen Christenmensch er bij kan. Toe, schik wat op! POKKE, *De Vrouw* 2, 22. (*De zieke*) zat ... hangende tegen een kussen in zijnen leuningstoel, *Lijnsl.* 4, 435. Leonard ... in plaats van druilig en sprakeloos op deze of gene bank te hangen, zou *enz.*, KNEPPELH. 5, 80. Op de luie-stoelen Hangt het reizend heir, BEETS 3, 316 (*Regendag*). Dat er onder den arbeid (*van kinderen*) ... niet gepraat, niet gehangen en geteut worde, J°. DE VRIES, *Zonnebl.* 31.

δ) Vandaar: den tijd in (loome) ledigheid zoekbrengen. || Het (is) een schrikkelijk ding tusschen het ontbijt en het koffieuur, te zitten hangen in de huiskamer, BEETS, *C. O.* 156. In huis ... hangen, BEETS 3, 326. Een werklooze' ouden dag, Wat zal dien verzoeten? ... Die moet zitten hangen, Mag naar bed verlangen, 3, 388.

— Vooral in toepassing op lusteloozen, druilige, sloerige personen (kinderen). Verg. HANGEBEK. || Zou het kind iets onder de leden hebben? Het doet niets als hangen. — Hij wil niet heen, Blijft talmen, treuz'len, hangen, DE GÉNESTET 2, 20 (zie ook 2, 21).

ε) *Tegen iets hangen* wordt (bij MOLEMA 146 *b*) vermeld als eene uitdrukking voor: tegen iets opzien en daarom talmen.

ζ) *Achter de haag hangen.* Eene der benamingen voor: heimelijk de school verzuimen. Zie Dl. V, kol. 1333.

2) Schuin afloopen, glooien, „druipen". Verg. AFHANGEN I, 1, 2).

> Hier heft de rots haar kale kruin,
> Maar ginder hangt, en daalt, en vloeit
> De welige akker, geel en bruin.
>
> BEETS 2, 863.

— Inzonderheid gebruikelijk in de onbep. wijs, als onz. znw. gebezigd: *Het hangen*, de glooiing, de helling. Verg. gelijkbet. mnl. *dat hanghende* (*van den berghe*) bij VERDAM 3, 80. || Het hanghen van den bergh. *Dorsum montis, clivus, latus montis*, KIL. — Het hangen van 't geberght met allerlei standen Van menschen, ... gepropt, een' schouwburgh was gelijck, VONDEL 3, 703. Zulck dat zij ... aerseling geweecken zijn tot in 't hangen vande Hogewoertsbrugge, *Hand. e. Meded. v. d. M. d. Ned. Letl.* 1895—1896, 182 (a°. 1607). Bevindende, ... in het hangen van den berg, zeer schoone wijde en breede vlakte van ... tuinaarde en kleigronden, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 23 (ook 1, 55; 3, 98). Ewoud (zag) ... de witte schaapjes ... in 't hangen der dijken ... gaan weiden, HARGON, *Walch. Arch.* 2, 174. (*De*) knaepen, Die aen het hangen van den Libanon hun schaepen ... weiden, MOONEN, *Poëzy*, 55. Stalingen te hebben ... aen of op ... Wallen of Bolwercken, ... noch op den barm, toe, voet, of in 't hangen, ende de af-loopen van dien, *Keuren v. Leyd.* 40. 's Jaagers ... hut, aan 't hangen van dat duin, v. WINTER, *Jaarg.* 134. Eenig kruipel-bosch, by het hangen van eenen berg, *Leer.* 7, 130. De baren ... klimmen, staag al breeder, tegen 't hangen Des rijsbergs, STARING 2, 87. Hij ... strekte zich voorover in het hangen van den heuvel uit, BEETS, *C. O.* 315.

— Bij overdracht, van hetgeen op eene helling staat (geboomte). || Tot ze op een' heuvelgrond, ...

Zich raadloos nederwerpt in 't hangen van 't geboomt', BILD. 2, 356.

II) Bedrijvend.

Doen *hangen*; maken dat iets *hangt* (in de eene of andere der onder I) omschreevene beteekenissen.

I) Eigenlijk. Iets ergens in de hoogte zoodanig bevestigen dat het zich door zijne eigene zwaarte naar omlaag moet richten of strekken.

A) Van zaken. — 1) Eigenlijk. Van een of meer bevestigingspunten af doen hangen. Gewoonlijk vergezeld van eene bepaling. || Koopwaren voor de glazen hangen. — Zijn jas aan den kapstok hangen, V. DALE[4]. — Ende (gy) sult hem (*den voorhang*) hangen aen vier pilaren, *Exod.* 26, 32. Een pinne, om eenigh vat daer aen te hangen, *Ezech.* 15, 3. Het ware hem nutter dat een meulensteen aen sijnen hals gehangen ... ware, *Matth.* 18, 6. Men ziet .. den roof op Kattenburgh gehangen, VONDEL 7, 653. Dat ... schoone Tapyten doorgaens gehangen worden voor een vuyl stuck muers, V. D. LEPE, *Weir. IJdelh.*[1] XIII. De slinger was nu ... aan de klok gehangen, en de klok liep, FOKKE, *De Vrouw* 1, 75. Wanneer men door het hangen van een zwaarder en grooter klok ... het geluid (*van een mistsein*) versterkte, STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 641. Moeder hing mijn rokje Ergens in een' hoek, COOPMAN, *Kinderl.* 59. Hij hing zijn jachtgeweer aan den wand, SEGERS, *Licht en Br.* 8.

> Ick heb den strick Voor een ander gehangen,
> Maer nu ben ick Daer selver in gevangen.
> V. LUMMEL, *N. Geuzenliedb.* 385.

> (Ick) had een hinde op 't spoor, met meining, na het vangen,
> Haer voor 't gemeene beste in ons kappel te hangen.
> VONDEL 5, 639.

— *Den pot* (met aardappelen), *den ketel* (met water) enz., en vandaar bij uitbreiding: *aardappelen, water* enz. *over* of *op het vuur, te koken* enz. *hangen.* || Heertsteenen ... om vyer daer tusschen te stoken, om potten ende ketelen daer ... over te hangen, *Kantt.* op *Ps.* 68, 14. Hangt een ketel met water op het vuur, *Recept.* (achter *Geld. Keukenm.*) 29. 't Is ... tijd, dat wij de aardappelen te zieden hangen, SEGERS in *Ned. Dicht- en Kunsth.* 12, 367. Klep hing de aardappels over het vuur, SEGERS in *Ned. Mus.* 1890, 1, 112.

— *Vleesch, spek in den rook*, of (om te rooken) *in den schoorsteen hangen.* || Een schoone (*ossen*) tong, Die ick in de schoorsteen hong, CATS 1, 431*b*. Een schapen bout ... gehangen in den roock, *Ald.*

— Deuren en vensterramen *hangt* men aan de gehengen enz. in de kozijnen. Verg. I, I, A, 1, *b*, γ). || Eene deur, een raam hangen, V. KEIRSBILCK, *Timm.* 161. — Men zorgt dan ook zoo veel mogelijk, om de, voor het wachtkozijn te hangen wachtdeur, goed digt te maken, KROOK, *Molenb.* 86.

— *Een huis* (enz.) *te huur, te koop hangen*, door een uithangend bordje te kennen geven dat het te huur, te koop is.

2) In toepassing op kleederen, waschgoed, halssieraden enz. Om of over iets heenslaan of leggen, zoodanig dat het gedeeltelijk daar van afhangt. || Een gulde ketene om sijnen hals hangen, PLANT. — Een doek over de kooi van den kanarie hangen. De wasch op de droogstokken hangen. — Met ... een diepen zucht hing hij den rok van mijn oom over den knaap, BEETS, *C. O.* 51.

3) In toepassing op lichaamsdeelen. Bij of langs iets neer doen hangen; slap nederwaarts gestrekt doen zijn. || Eenen, die ook, op zijn manier, een paar beenen over een peert had leeren hangen, DE BRUNE, *Jok en E.* 274.

4) *Hangen* in de bet. 1—3) in vaste verbindingen en — voor het meerendeel figuurlijk gebezigde — uitdrukkingen.

— *Iets te drogen, luchten, rooken* enz. *hangen*, ophangen om te drogen enz. || Hij hing het papier te droogen, WEIL. — Gelijk men den Stockvisch te droogen hanght, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 218.

— Figuurlijk. *Zijne kennis, wijsheid* en derg. *te luchten hangen*, ten toon spreiden. Verg. LUCHTEN, bedr. || Voor een jong mensch is het moeilijk zich zelf te beteugelen, als hij de kans schoon ziet om zijne belezenheid of zijne taalkennis te luchten te hangen, V. SAANEN SMIT in *Los en Vast* 1867, 7.

— *De bel* of *het hanepootje aan de deur* (*kunnen*) *hangen.* In Zuid-Nederland: van zijne renten (kunnen) leven. Zie b. v. SEGERS in *Ned. Dicht. en Kunsth.* 12, 297 en hierboven kol. 2047.

— *De lier aan de wilgen hangen*, het dichten staken of laten varen. Zie bij LIER.

— *Het proces, de rechtzaak aan den nagel* (*spijker*) *hangen*, niet afdoen. Zie bij NAGEL enz.

— *De toga aan den kapstok hangen*, de geleerdheid (tijdelijk) laten rusten. Zie bij TOGA.

— *Zijn zegel aan iets hangen*, het bevestigen, goedkeuren enz. Zie bij ZEGEL.

— *Iemand iets* (*niet*) *aan den* (*zijn* enz.) *hals* of *neus* (*gaan*) *hangen*, het hem (niet) (gaan) vertellen. Zie bij HALS (kol. 1651) en NEUS.

— *Iets* (*niet*) *aan de* (*groote*) *klok* (of: *aan het klokzeel*) *hangen*, er (geen) algemeene ruchtbaarheid aan geven. Zie bij KLOK en KLOK(KE)ZEEL.

— *Het al aan den hengsel, hinsel, einsel* (d. i. unster) *hangen*, verkwisten. In Zuid-Nederland; zie DE BO[2] 370*a*; *Biekorf* 1898, 233.

— *Kleederen, sieradiën* en derg. *aan het* (*zijn* enz.) *lijf hangen.* Eene afkeurende uitdrukking voor: zich er mede kleeden of tooien. || Veel goud (*goudwerk*) aan zijn lijf hangen, V. DALE[4]. — Wat een staatsie is er niet onder de booien; ze durven alles aan haar lijf hangen, en gaan mooier gekleed dan gij of ik! BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 8.

— *Alles aan het* (*zijn*) *lijf hangen*, al zijn geld aan kleeren en opschik besteden. || Of zy niet alles aan haar lyf zal hangen, en doorbrengen, *Leev.* 3, 190.

— *Iemand eene klad aan het gat hangen.* Figuurlijk voor: iemand iets slechts nageven, van hem iets slechts zeggen. || Dien moste ick noch die kladde aen sijn gat hangen, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 63.

— *Iemand iets in het hoofd hangen*, hem iets wijsmaken. Zie bij HOOFD.

— *Iemand schoone bellen in de ooren hangen*, hem iets wijsmaken. Zie bij BEL (Dl. II, 1656).

— *Iemand iets* (*alles*) *in* (of *aan*) *het oor hangen*, mededeelen, bekendmaken enz. Zie ook bij OOR (Dl. XI, 32). || Iemand iets aan het oor hangen, iemand iets openbaaren, gaan klaagen, MARIN.

— *Iets* (t. w. *de kap, kaproen, wijle*; ook *de ziel*) *op* of *over de haag* (of *den tuin*), *op het rek hangen*, het, of datgene waar 't het zinnebeeld van is, op zijde zetten, er aan geven, opofferen, verzaken. Zie bij de verschillende znww. (zoo bij HAAG in kol. 1332).

— *De huik, den mantel*, ook *het vaantje, de zeilen naar den wind hangen*, zijne gevoelens van de omstandigheden doen afhangen. Zie bij HUIK, enz.

— *De smeerpot op zij hangen.* Figuurlijke uitdrukking voor: vleierij bezigen. || Dan kost hy wederom den smeer-pot op de zyde hangen, als of hy van 't Prinsken geen quaet hadde geseyt, PERS, *Verw. Adel. e. Ontst. Leeuw.* 669*b*.

— *Iemand iets op de(n) hak hangen.* Zie hierboven kol. 1540.

— *Iemand iets op zijn brood hangen*, hetzelfde als: „op zijn brood geven (of lappen)" (d. i.: verwijten). Zie bij BROOD.

— *Iets voor oogen hangen*, het vertoonen. Verg. *een tafereel* (van iets) *ophangen*. Alleen in figuurlijken zin. || Daar wordt ons zijne onbezoedelde deugd verhaald, — neen! niet verhaald, maar in een huiselijk tooneel voor oogen gehangen; daar zien wij *enz.*, V. D. PALM, *Red.* 2, 69.

— *Een gezicht, hangt er een* (of *de*) *mat voor!* een gelaat, zoo leelijk dat het niet is aan te zien. || Hoe koom ick an dit ansicht hangter een mat veur! BREDERO 1, 217.

Bek van ouwe lappen! ongeschikte mond van de Hel!
Dat 's een bakkes, hangt'er de mat voor, jou Roys-huid!
[jou Egels-vel!
Gew. Weuwenaar 3, 11.

— *De tong is iemand* (*zus of zoo, goed of slecht*) *gehangen*, hij kan (goed of slecht enz.) zijn woord doen. Verg. fra. *avoir la langue bien pendue* en zie bij TONG.

B) Van personen. Ophangen, als een vorm van doodstraf.

1) In het algemeen, b. v. aan een kruis of derg. foltertuig. || Een van de quaetdoenders, die gehangen waren, lasterde hem, *Luc.* 23, 39. Jesum ..., welcken gy omgebracht hebt, hangende hem aen het hout, *Hand.* 5, 30.

2) In het bijzonder. Met een strop om den hals aan een boom, aan eene galg, in eene deurpost enz. De gewone beteekenis, die — tenzij uit het verband of uit eene bepaling anders blijkt —, bij het absoluut gebruik ook altijd wordt bedoeld (zie ook bij GALG, Dl. IV, 168). || Hanghen, op-hanghen. *Pendere. suspendere de arbore, in arbore, in furcas*, KIL. Het geregt deed uitspraak, dat hij gehangen zoude worden, WEIL. — Alsoo hingen sy Haman aen de galge, die hy voor Mordechai hadde doen bereyden, *Esther* 7, 10. Myn derde meid (ziet) briezend graag ... hangen en rabraaken, *Leev.* 4, 92. Die zich buiten het geleide waagde, om op eigen gezag levensmiddelen te zoeken, werd dadelijk gehangen, KUYPERS, *Ned. Art.* 3, 57.

Doch Keyser Karel die stelden daer tegen een keur,
Datmen sulcke Dieven sou hangen in haar eygen Deur.
BREDERO 1, 213.

— *Iemand bij de keel* —, *bij* of *met den hals hangen*. Voorheen gebruikelijke formules. Mnl. *enen bider* of *bi sire kele hangen* (VERDAM 1, 1232; 3, 78). || Metten hals hangen. *Pendre au col*, PLANT.

— *Iemand aan den riem* (d. w. z. den gordelriem, waarin of waaraan hij zijn geld draagt) *hangen*. Schertsende uitdrukking voor: hem gelegenheid geven de justitie met geld te paaien. (Verg. eene uitdr. als: *iemand in de beurs* (in plaats van *op 't schavot*) *laten dansen* (zie kol. 1049).

Kleyn diefkens hanght-men aen de galghe;
Maer de groote werden aen den riem ge-hangen.
Van sulcks te sien, krijghtmen de walghe,
Als ghiften en gauen *Justitie* pranghen.
In *Ghelderlandt*, de blinde de siende vanghen.
J. DAVID, *Lot v. Wijsh.* 154.

Wat waer het stelen een vermaecklick dingh,
Als m'aen den Riem, niet aen de Keel en hingh!
HUYGENS 1, 707 (sp. *si fuesse por los cintos el colgar*).

— Bij overdracht heet het dat de keel *gehangen* wordt. || Mijn buyck raast anders niet dan of mijn keel gehangen was, BREDERO 2, 162.

— Met gelijkbet. of soortgelijke werkwoorden te zamen of in tegenstelling genoemd. || Hanghen ende worghen. *Suspendio necare*, KIL. — De hooste last ... der gener die den Oorlog volgen ... (is) eyndelijck, den genen, die noch weyr noch tegenstandt bieden kan, off koppen, off hangen, off *enz.*, BAARDT, *Deugdensp.* 162.

Voor *Hangen en branden* zie Dl. III, 1075 (intransitief gebezigd *ald.*, kol. 1061). || De recruut wien de krijgsartikelen zijn voorgelezen, weet te vertellen dat de quintessens er van is: niks as hangen en branden, MOLEMA 146 *b*.

— Uitdrukkingen, gezegden, spreekwijzen enz. || De kleine diefjens hangtmen, de groote laetmen loopen, CATS 1, 641 *b*. Wilje niet out wesen, so laet je jong hangen, BREDERO 1, 252. 't Is eerlyker gehangen, als door de strop gedroopen, *Gew. Weuwenaar* 3, 26. Qualyk berucht, is half gehangen, TUINMAN 1, 173.

— *Ik laat mij hangen, als* (of *als ... niet*) enz. Onbeschaafde formule tot krachtige verzekering. Verg. eng. *I'll be hanged! Hang me!* enz. || 'k Wilse laten hanghen verstae ick die saken, HOOFT, *Ged.* 2, 327. Wantm'er niet en sou, met eenen Waegen, met twee Peerden door swieren (*door eene sweir, een jaap*), Soo laet ick my hangen, OGIER, *Seven Hoofts.* 269. De woorden mogen een weinig anders zijn, doch, om in de taal der Romanen te spreken, ik laat mij hangen, zoo de zin niet dezelfde is, KINKER, *D. en O.* 113.

— Het verl. deelw. *gehangen(e)* als gemeensl. nw. gebezigd: Iemand die met de strop gedood is geworden.

II) Figuurlijk, in den zin van: (vastmaken), verbinden, hechten (aan iets of iemand).

1) Zeer gewoon van het hart, de zinnen enz., als vertegenwoordigende iemands genegenheden of lusten. Verknocht doen zijn aan, zetten op iets (of iemand). || Zy, die hier hanghen 't hert an eer of hooghe staat, SPIEGHEL 60. En hangt niet al te seer de sinnen aen de pot, CATS 1, 353 *b*. Men hangt vergeefs aen 't uiterlijck zijn hart, VONDEL 4, 424. Uw oudste soon syn sinnen ..., Van langer hand, al hingh, aan poësy, SIX V. CHAND. 584. Het Hert, aan Wereld-lust gehangen, LUYKEN, *Bykorf*, 343.

2) Voorheen ook in Noord-Nederland en thans in Zuid-Nederland nog zeer gebruikelijk met betrekking tot al wat men aan iets (of iemand) besteden, te koste leggen kan (geld, tijd, arbeid, zorg en derg.). Zie voor 't Mnl. VERDAM 3, 78. || 'k En sou daar mijn schoon geld niet aan hangen. — Men moet te veel tyd aan de studie der vreemde Talen, aan de Wiskonst hangen (besteeden), MARIN. — Dat wijf en kindren wel sonden behoeven, Hanghen sij aen hoeren, A. BIJNS, *Ref.* 125 (ed. BOGAERS). Aen ouerdaet en heb' ick noyt mijn ghelt gehanghen, HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 150. Om ... vergoedinge te hebben ... van de kosten die gehangen zijn aen de ongemeene goederen (*der echtgenooten*), DE GROOT, *Inl.* II, 12, § 15. Hangt uw zorgh en arrebeit en zweet Aen 't ... algemeene beste, VONDEL 5, 576. De boheer ... hing bykans Aen dit gesticht („het zonnehof") al 't êelst wat oosten kon bevatten, 10, 275. Pennen, papier en int daar hang ik me geld niet aan, V. EFFEN, *Spect.* 4, 158. Kreeg hij van zijne ouders een Zondagsoortje, zoo hing hij het meteen aan een blad mannekens, CONSC. 1, 546.

— Vandaar de uitdrukking *Te kost hangen*. || Den arbeit hier aen te kost gehangen, VONDEL 5, 149. De Spreker (moet sich) wachten ... aen d'ydelheydingh strax syn stem te kost te hangen, WESTERBAEN, *Ged.* 2, 115. Hendrick Boom, een seer goet huys gebout ende al sijn welvaren daeraen te cost gehangen, V. RIEMSDIJK, *Dagverh.* 3, 78. Ik maak my sterk, ... om u zo ver in de Wiskunst te

brengen als ik zelf ben, zo gy slechts alle dagen eenige uuren daar aan wil te kost hangen, v. EFFEN, *Spect.* 7, 211.

Waerom ... Hanght ghy u ghelt en aerbeydt mede
Aen broodt dat u en doet gheen stede?
Gheest. Vrijag. 293.

Zie ook nog VONDEL 4, 556; 4, 727; 8, 668; DE BRUNE, *Wetst.* 1, 151.

3) Met betrekking tot iemands welzijn en derg. Het afhankelijk stellen van datgene wat —, van dengene die in de bepaling (met *aan*) wordt genoemd. || 't Zy dat wy laeten ons van Aemstels sinne leyden; Oft datmen 't aende gunst der winden hanghen sal; 't Is rondom vol ghevaers, HOOFT, *Ged.* 2, 239.

Siet nu sijn (*Jezus'*) kleet gedeylt, en door het wreede rot
Gehangen aen den steen (*den dobbelsteen*), gewonnen door [het lot.
CATS 2, 243 *a*.

Datmen 't alles hang en waegh
Aen een droeve nederlaegh.
VONDEL 3, 266 (zie ook 9, 117).

Kindsch zijn welzijn en verlangen
Aan het appeltjen te hangen,
Daar de tand zich stomp op bijt.
BILD. 13, 180.

— Soms in den zin van: wagen (aan).

H. Ick en kans nyet ghelyden, ic segt u bloot;
Aen hem sal ick noch hanghen lyff en goet.
E. Wa, her hooffmeestere, siet wel wat ghy doet.
Ghy en hebt gheen cleyn personagie voor handen.
Trou m. bl. 154.

4) *Gewicht hangen aan iets.* Zie bij GEWICHT (Dl. V, 2084).

5) *Ergens iets bij hangen*, het er aan hechten, er bij doen, er aan toevoegen, het er mede vermeerderen. || Daer's wat an, end' om datje weet, dat 'et waer is Daer om hangjer wat by, een schelm dieder of doet, v. SANTEN, *Lichte Wigger*, 4.

III) Oneigenlijke toepassingen.

A) Doen *hangen* in de bet. **I**, III, B).

1) Aan of om eene waterpas gelegen staaf enz. steken. || Kippen aan het spit hangen. — Een ... roudsel, dat om een ... ijzeren staaf is gehangen, KROOK, *Molenb.* 126. Het om de bovenas gehangen bovenwiel, 151.

2) In figuurlijke uitdrukkingen in welke sprake is van eene waag (verg. **I**, III, B, 2, *e*).

— *Iets in de waagschaal hangen.*

1°. Naar de gewone opvatting. Het aan een twijfelachtigen uitslag, aan eene hachelijke kans blootstellen. || Zoo ging zy ... den Ryke 't uitheems juk op den hals haalen, en den Godsdienst in de waagschaal hangen, HOOFT, *N. H.* 798.

Die op 't lant sijn woonplaets stelt,
En behoeft nau eenig gelt, ...
Of te hangen in een schaal
Eere, ziel, en al-te-mael.
CATS 1, 431 *a*.

2°. Van hetgeen een punt van beraadslaging enz. vormt. „Overwegen". || De stof, in de waaghschaal gehangen, docht hun niet alleen haar groot gewicht uit te wyzen, maar *enz.*, HOOFT, *N. H.* 92.

— *Iets aan* —, of (*tegen iets anders*) *in den evenaar hangen*, er de waarde van bepalen, het „afwegen". || Hangt myn dankbewys ... Met uwe gift niet in den evenaar, HOOGVLIET, *Mengeld.* 60.

Wie, die de zaken naar de grootheit der belangen
Kan aan den evenaar van 't reedlyk oordeel hangen (*enz.*).
HOOGVLIET, *Mengeld.* 462.

3) In toepassing op een gewelf. Het zich (over iets) zwevend doen uitstrekken. || Al den aerdtkloot ... Waer over 't rijck gewelf des hemels wert gehangen, VONDEL 10, 278.

B) Doen hellen, doen overhangen. Verg. **I**, III, C, 1). In de figuurlijke uitdrukkingen

— *Het hoofd naar iets hangen*, zijne gezindheden tot iets neigen; neiging vertoonen (tot iets). Verg. HANG in de bet. E). || Een vader willende ondersoecken of sijn dochter het hooft na 't houwen begint te hangen, en behoeft ... niet *enz.*, CATS 1, 83 *b* (lat. *anne nupturiat filia*).

— *De ooren hangen tot* (*naar*) *iemand* of *iemands woorden* en derg. Zie Dl. XI, kol. 46.

— *Het* (*zijn*) *hart over iemand hangen*, tot iemand, met innige „toegenegenheid", neigen. Verg. **I**, III, C, 1, *b*). || Het hert des vaeders is heel over hem gehanghen, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 31.

III) Wederkeerig.

A) Zich *hangend* (in de bet. **I**, I, B, 2) aan iets vastklampen; aan iets met de volle lichaamszwaarte gaan hangen. || De matrozen hangen zich bij het hijschen aan den takel (verg. Dl. I, 162).

B) Zelfmoord plegen door ophanging; zich verhangen. Verg. **II**, I, B). || Sich seluen hangen ende wurgen. Se pendre & estrangler. *Vitam suspendio finire, se in laqueum dare*, PLANT.

C) Zich hechten (aan iets). Verg. **II**, II). || Waarom zou ons hart zich hangen aan het geen ons steeds ontschiet? BILD. 12, 52.

D) Van een zich voor iets uitbreidenden nevel, bij vergelijking met een gordijn. (Verg. **II**, I, A, 1). || De zon had ... aan den ... hemel gebrand, zonder dat een enkel mededoogend wolkje een oogenblik zich tot een sluier voor haren gloed had gehangen, VISSERING, *Herinn.* 1, 48.

Afl. *Hang*, *hangel* (1ste art.), *hangelen* (ww.), *hanger*, *hangerig*, *hangsel* (zie die woorden).

— Voorts (in verschillende opvattingen) minder gebruikelijk, verouderd, toevallig gevormd enz. *Hangachtig*, „*adonné à pendre*", PLANT; *hangerij*, het hangen in de bet. **II**, I, B, 2) („'k Zelje altemaal doen hangen. ... Staat de *hangery* ... niet in 's Prinssen magt?" v. GELEYN, *Sipier v. zich zelv.* 29); *hangig*, „*Pendant, panchant* enz." PLANT.; *hanging*, „*pensio, proclivitas, suspendium*", PLANT.

— Met een voorvoegsel. *Be-, verhangen* (zie die woorden).

— Met den stam van het ww. *Gehang* (zie ald.).

Samenst. afl. *Hangvleugelen*, *hangwieken* (zie die woorden). — Voorts *Hangjassen*, studentenwoord; hetzelfde als *hangen* in de bet. **I**, III, C, 1, *b*, γ) („We hebben daar maar zoo wat zitten *hangjassen*").

— In de bet. **II**, I, B, 2) *Diefhanger*, beul („Wye syn olders niet volgen wil, die moet den *diefhanger* volghen, daer hys niet geerne doet", MEYER, *Spreuken*, 35).

Samenst. *Hang(e)bast*, *hangberk*, *-beugel*, *-blaker*, *-boog*, *-boom*, *-bord*, *hang(e)broek*, *hangbrug*, *-buik*, *-buis*, *-dag*, *hang(e)dief*, *hanggat*, *-gewelf*, *-ijzer*, *-kamer*, *-kap*, *-kast*, *-ketting*, *-klok*, *-kompas*, *-kous*, *-lamp*, *-lantaren*, *-lijf*, *-lip*, *hang(e)man*, *-mes*, *-nestje*, *-oor*, *-pees*, *-plant*, *-schoor*, *slot*, *-stelling*, *-stijl*, *-stoel*, *-toren*, *-vrucht*, *-wang*, *-werk*, *-wiek*, *-wrak* (zie die woorden).

— Voorts (in verschillende opvattingen van de bet. **I**, I) *Hangband* (waar de lever eener koe aan hangt; zie BERKHEY, *N. H.* 6, 97); *hangblok*, katblok? („En 't anker voor den boeg, aan 't *hangblok* vast te binden", BERKHEY, *Zeetriumph*, 69); *hangdoek*, voorhangsel („Het *hangdoek* der deure werd weggeschoven", CONSC. 2, 32 *a*); *hangduim*, duim waar eene deur enz. aan hangt, is afgehangen („*Hang-duymen*, daer zijn deure moet op-

draeyen", DE BRUNE, *Embl.* 279; „Op dat zijn verstant in d'*hangduimen* van een anders vernuft niet schijne te drayen", DE BRUNE, *Jok en E.* 284); *hanggoot* (zie kol. 425); *hanghoren*, nederwaarts gebogen horen („*Hanghorings* (Zuid-Afrika)", MANSVELT 57); *hangklep*, klep welke aan een scharnier hangt; *hangkoepel*, koepel „*en pendentif*" (zie GUGEL, *Bouwst.* 355); *hangkooi* of *-kouw* („Een groten ijseren ring ..., waaran de baron van Wassenaar veele jaren ..., in een ijsere *hangkouw* ..., gevangen gezeten (*heeft*)", in *Nav.* 45, 361); *hangkorf*, „mars of draagkorf op den rug, *hotte*", V. MOOCK; *hangkot*, hangend duivenhok (Zuid-Nederland); *hanglampet*, lampet, aan een staak opgehangen om vuurseinen te geven; *hangleger*, hangend asleger; *hanglus* („Het ondereinde van dezen pal stelt men op het voeghout en maakt het daarop met een sterk *hanglus* beweegbaar vast", KROOK, *Molenb.* 151); *hangmouw*, afhangende mouw (V. DALE); *hangplecht*, „de plaets daer de Man te roer staet, in eenige Fluit-schepen", WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b*; *hangpomp*, houten koker die het water naar den regenbak leidt (BOEKENOOGEN 291); *hangpram*, hangende (vrouwen)borst; *hangregel* (KROOK, *Molenb.* 193; 216); *hangriem* (aan een rijtuig) V. MOOCK; *hangschuur*, droogschuur; *hangsieraad*, voor fra. *cul de lampe* (V. HOUCKE en SLEYPEN, *Mets.* 135); *hangstrop* („Komt bloot en bevend aangegaan, Met niets dan hemd en *hangstrop* aan!" DE GEYTER, *Keizer K.* 194); *hangstuk*, afhangend stuk van een riem enz.: „*pendant d'un baudrier, d'un ceinturon*", V. MOOCK; *hangtapijt*, *-tapeet*, behangsel („Een *hangtapeet* ... Van zij ... Bedekte met zijn pracht de wanden", V. LENNEP, *Poët.* 2, 21; „De schoone, middeleeuwsche met goud doorstikte *hangtapijten*", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 126); *hangtrede*, hangende wagentrede; *hanguurwerk* „Het luid getiktak van het *hanguurwerk*", (STIJNS, *In de Ton*, 23); *hangwal*, florswal, onderwal, zakwal (BOEKENOOGEN 214); *hangwegering*, deel, tot koppeling op de kromhouten en oplangers van een brugschip bevestigd; *hangwieg*, in een gestel hangende kinderwieg; *hangwrat*, zeker gezwelletje (V. DALE).

— In de bet. **I**, III, A, 2, *a*, *β*) *Hangpartij*, partij, koop waaraan de kooper is „blijven hangen" (V. DALE).

— In de bet. **II**, I, A, 1). *Hangloodje*, opgebogen reepje lood, om de panlatten bij de kepers gewonden, ten einde er een stuk dakpan in te kunnen hangen (STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 77).

— In de bet. **II**, I, B, 2) *Hangenswaardig*, waard gehangen te worden, de galg verdienende.

— Als tweede lid. *Aan-*, *aaneen-*, *af-*, *buiten-*, *door-*, *in-*, *los-*, *neder-* (*neer-*), *om-* (twee artt.), *op-*, *open-*, *over-*, *samen-*, *uit-*, *voor-*, *weghangen* (zie die woorden).

— *Gaarhangen*, (van iets) aaneenhangen („Wy in dit koude Noordtsche Lant, Was haer de Coorts familiaer, Wy *hangen* vande Scheur-buyck *gaer*", BAARDT, *Deugdensp.* 100).

— Verder komen nog wel voor *Bijeen-*, *glad-*, *krom-*, *recht-*, *vasthangen* en derg. („Die stokke (*wijnstokken*), die *hang* somar *krom*, Die trosse is somar swaar", REITZ, *Uitges. Afr. Ged.*[2] 210; „Ick ... *Hang* nu aen uw getuighnis *vast*", VONDEL 4, 380).

HANGENDE, tegenw. deelw. van HANGEN in de bet. **I**, III, B, 2, *b*) als voorz. gebezigd (zie in kol. 2081 onder *e*).

HANGENIERSBALK, znw. m.; mv. *-en*. In molens.

A) Dwarsbalk op de voeghouten van eene molenkap die van binnen verkruid wordt.

B) In olie- en papiermolens en in hennepkloppers. Horizontale balk, langs de heien en stampers, waaraan de blokjes met de schortkneppels zijn bevestigd. Verg. BOEKENOOGEN 290. || De hangeniersbalk met de hangeniersblokken daarin, HARTE, *Molenb.* 94 *a*.

HANGENIERSBLOK, znw. onz., gewoonlijk in den vorm van het verkl. *-je*; mv. *-blokken*, *-blokjes*. Blokje waardoor de schortkneppel aan den hangeniersbalk (zie ald., B) bevestigd is. Zie BOEKENOOGEN 290.

HANGER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-ke* en *-tje*. Eng. *hanger*. Van *Hangen* met *-er*.

I) Van *Hangen*, **I**, I, A).

A) Eene zaak die hangt.

1) Oorhanger, oorbel (fr. *pendant*). || Zyde mouwen, ... hangers zwaer van wicht, ... boiten ryck van glans, ... Dit gantsche poppekraem ... is voor myn goud te koop, DE DECKER 1, 210 (verg. 1, 160. boiten en pendanten). In hare ooren pronken ... (*de*) hangers, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 115. Van de wijd uitstaande ooren hingen zware gouden hangers af, EMANTS, *Lina*, 76.

2) Gouden of juweelen sieraad aan de krullen of token der oorijzers (Zuid-Holland enz.). || In sommige gouen (is) het gebruik in zwang om goudene of diamantene hangers of zoogenoemde bellen, gelijk gewone oorbellen, aan de ooryzertoken te bevestigen, WINKLER, *Oud Nederl.* 289 (verg. 281).

3) Afhangend sieraad aan een ouderwetsche pronkbijbel. || Ontvreemd te Staphorst ... Een bijbel met twee zilveren hangers en twee dito haken, *Alg. Politieblad* 1855, bl. 609.

4) Deel van een arretuig (ter zijden van het paard hangende). || Te koop twee arretuigen met hangers en wellluidende bellen, *Uit een dagblad*.

5) In de wapenkunde. Naam voor een der van den barensteel afhangende „stukken". || De barensteel ... een aanmerkelijk verkorte dwarsstreep ..., waaraan in den regel drie (dikwijls meer, zelden minder) driehoekige hangers (Fr. *pendants*) bevestigd zijn, RIETSTAP, *Handb.* 135. Vorstelijke geslachten breken tegenwoordig het wapen alleen met den barensteel en beladen dien of brengen meer stukken of hangers aan, JUNIUS, *Herald.* 151.

6) Soort van zijdgeweer. Verouderd. || Hangher, stoot-deghen. *Parazonium: pugio de zona pendens*, KIL. Hangherken, *Ald.*

Pier, zijt gh' een goed Soldaet, en klaeght ghy dat ew [Hanger
Te kort'en wapen is? treedt toe; stracks is het langer.
HUYGENS 2, 551 (*Schaerm-kunst*).

7) Hangende stijl of stang. || Aan deze kettingen (*van eene kettingbrug*) worden verder kettingen of stangen als hangers bevestigd, die ... de eigenlijke brug dragen, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 260. De veeren (*eener locomotief*), door hangers aan het raam verbonden, VISSER, *Stoomwerktuigk.* 280. De makelaar in een hangkapgebint of hangwerk heet hangstijl of hanger, V. KEIRSBILCK, *Timm.* 279. In een molen heeft men een paar hangers aan de voeghouten. Deze stevige houten dienen tot waarborg, dat de kap bij harden wind niet kan worden opgelicht, BOEKENOOGEN 290.

8) Vierkante houten koker waardoor het regenwater uit de goten naar den bak wordt geleid. Zie BOEKENOOGEN 291.

B) Eene zaak aan, in, of op welke iets hangt of hangen kan.

1) Arm enz. waaraan een uithangbord en derg. hangt. Zie VUYLSTEKE, *Smid*, 67.

2) Staander die eene lamp draagt. || Lichtstander ... hanger, V. KEIRSBILCK, *Timm.* 261.

3) Kleerhanger. || Corrie wierp zenuwachtig haar nieuwe toilet op den hanger en smeet de kastdeuren hard dicht, DAUM, *Raad v. I.* 17.

4) Draagriem voor het eene of andere zijdgeweer. || Een geborduurden hanger ... voor mijn dolk, v. LENNEP, *Rom.* 6, 358. Een breede sabel is den hanger ingehaakt, v. LENNEP, *Poët.* 6, 128.

5) Scheepst. End touw (wantslag) dat, evenals het want, doch daaronder, rondom de toppen van de masten en stengen ligt en waarin eene ijzeren kous is gesplitst om daarin, bij de masten, de zijgijns, en, bij de stengen, de klaploopers of andere talies te kunnen hoeken. || Touwerk tot Grondtouwen, en Stroppen tot Takels en 2 Hangers, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 335. Het ... blok ... wordt boven in de kous van eenen hanger gehoekt, MOSSEL, *Het Tuig*, 101 (zie ook 171, 181).

6) Scheepst. Deel van een sloepstakel. || Bij elk stel sloepstakels behoort een hanger ... zijnde zware enden garen of wantslag, die *enz*, MOSSEL, *Het Tuig*, 102.

7) Scheepst. Deel van het tuig der bakspieren. || De hangers voor de sloepen zijn gewoonlijk drie in getal voor elke bakspier, MOSSEL, *Het Tuig*, 230.

8) Poortvormig deel van den zuiger eener pomp, aan hetwelk van onderen de klos, van boven de pompstang vast is. Zie MOSSEL, *Het Schip*, 276.

9) Plank, dienende om de schroten voor eene plafonneering te dragen (STORM v. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 196). || Als de zolderbalken slechts 70 duim midden op midden uit elkander liggen, heeft men geen hangers noodig, *a. w.* 2, 203.

II) Van *Hangen*, **I**, III, C, 1). Bij den scheepsbouw. Het bovenste verlengstuk van eene wrang. || De onderoplangers ..., de bovenoplangers . ., en eindelijk de korte stutten of hangers (aldus genoemd omdat zij naar binnen overhangen), MOSSEL, *Het Schip*, 161.

III) Van *Hangen*, **II**, I, B). Een persoon die iemand hangt, ophangt: hangman, beul. Ook in 't Mnl. (VERDAM 3, 81). || Beulen van hun ampt, en hangers en verworgers, OUDAAN, *H. Broederm.* 95.

Samenst. (in de bet. I, B, 5) *Hangerblok* (zie ald.).

— Als tweede lid (in de bet. I, A, 7) *Achterhanger*, hanger achter aan den penbalk (BOEKENOOGEN 291); *voorhanger*, hanger voor aan den steunbalk (*t. a. pl.*).

— **Aanm.** Woorden als *boekenhanger*, *kleerenhanger* enz. zijn geene samenstellingen met *hanger*, doch samenstellende afleidingen van *boek* enz. en *hangen* met *-er*.

HANGERBLOK, znw. onz., mv. *-ken*, bij zeelieden *-s*; verkl. *-je*. Uit *Hanger* in de bet. I, B, 5) en *Blok*, scheepskatrol. Blok dat in een hanger gehoekt wordt. || 3 hangers blocx. $^1/_2$ huyt pompleder. 8 gesorteerde blocx *enz.*, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 220. De hanger- of topblokken voor de marsedraaireepen zijn twee enkele blokken *enz.*, MOSSEL, *Het Tuig*, 183 (zie ook 209).

HANGEREEL — HANGGAREEL (ook HANGDREEL?) — daarnaast (in de bet. B, 2) ook HANGERNEEL —, znw. onz.; mv. *-s* (soms *-en*). Een woord van onbekende afleiding, maar dat, althans in sommige beteekenissen (zie onder A), in verband schijnt te staan met *Hangen*. Van de bijvormen berust *hangdreel* misschien eenvoudig op eene drukfout, en is *hanggareel* vermoedelijk ontstaan uit de zucht om een niet begrepen woord in verband te brengen met den naam van eene bekende zaak (volksetymologie).

A) Hangend gestel waarin zeker deel van een werktuig rust.

1) In het algemeen. || Oversulks mag men in een gemeene muur geen pomp vastmaken, nog eenig hangdreel (*l.* hangereel?) daer in maken of in breken, om daer in te hangen een catrul keten, touwe of yets anders om mede te putten, *Ordonn. op de Erfscheiders*, *a.* 45.

2) In molens. Gestel van hout, bestaande uit twee door een dwarshout verbonden hangende stijlen, tot ondersteuning van eene as, een bak enz. || De waterbak in den papiermolen rust op hangereels. — De vangbalk ..., die ... aan het vooreinde ligt beweegbaar in den ezel ... wordt gewerkt, achter tusschen het hanggareel v^3 loopt, en door den vangstok geligt wordt, KROOK, *Molenb.* 104. Deze (*de luias*) wordt met het achtereinde in eene, in een hangereel gemaakte, neut, en ... met het vooreinde op eenen draagbalk gelegd, 180. Deze draagbalk hangt, met het eene einde, aan een bout tusschen hangereels, *Ald.* Deze passen hangen tusschen twee hangregels, ... terwijl, door de hangereels f^1, de passen op hare plaats worden gehouden, 193. Daartoe wordt de as c^2, in de, aan de zolder-bindten verbonden hangereels d^2 gelegd, 195.

Voor *hanggareel*, mv. *-en* zie ook HARTE, *Molenb.* 24 en 89.

— Soms in toepassing op een zoogenaamd „oor" (t. w. een van een gat voorzienen klamp). || Op eene sterke wijze vastgeboute hangereelen of ooren ... van eiken of greenen 15 à 32 duims platen, KROOK, *Molenb.* 158.

3) Aan stoommachines enz. (thans reeds weder verouderd). Metalen hanger als waarin b. v. de kussenblokken voor eene as zijn opgesloten.

B) In de bouwkunde. — 1) Bekleeding, of bekleedingsstuk, fr. *revêtement*. Zie STALLAERT 1, 553 *a* en *b* en de voorbeelden ald. (a°. 1705).

2) In den vorm *hangerneel*, te Gent: een „dwarsplankje, dat aan het uiteinde der kroonlijst eener bedaking tot afsluiting is aangebracht en naar den vorm der kroonlijst is afgewerkt"; te Brugge: stopstuk. Zie v. KEIRSBILCK, *Timm.* 161 en verg. SCHUERM., *Bijv.*

Aanm. In het Mnl. komt *hangereel* voor als schimpnaam voor een persoon (booswicht, deugniet). Zie nader VERDAM 3, 81.

HANGERIG, bnw. Nnd. *hangerig* (DOORNK. KOOLM.). Van *Hangen* met *-(er)ig*. Neiging hebbende of vertoonende tot hangen.

A) Naar de gewone opvatting. Van *Hangen*, **I**, III, C, 1, *b*, *β* en *γ*), zich lusteloos betoonen of gedragen. Lusteloos, druilig, sloerig; meestal ten gevolge van onpasselijkheid, ongesteldheid. Voornamelijk van kinderen gezegd. In Zuid-Nederland onbekend. || Ik dacht wel dat de kinderen iets onder de leden hadden; ze waren de laatste dagen zoo hangerig. — 't Was eigenlik niks te beduujen; de deerne was wat hangerig, anders niks, *V. d. Schelde t. d. Weichsel* 1, 514. „Hoe is het met Max?" „Toen ik naar beneden ging, was hij wat hangerig. Ik heb aan de juffrouw gezegd, hem naar bed te brengen, als hij het wilde", *in*: *Nederland* 1898, 2, 306.

B) Eene enkele maal schertsend gebezigd in den zin van: neiging vertoonende om neer te hangen, af te hangen, te „druipen." (Verg. *Hangen*, **I**, I, A). || Er (was) iets hangerigs in zijn figuur; zijn haren hingen sluik, zijn knevel ook, zelfs zijn schouders trokken naast de eenigszins ingevallen borst omlaag, DAUM, *Raad v. I.* 9.

HANGERNEEL. Zie onder HANGEREEL B, 2).

HANGGAREEL. Zie HANGEREEL, A).

HANGGAT, znw. onz.; in toepassing op een persoon m. en vr.; mv. *-ten*; verkl. *-je*. Uit *Hangen*, **II**, I, A, 3) en *Gat*, 2de art. Het gat, het achterdeel latende hangen.

1) Benaming voor een schip dat van achteren zwaar is uitgebouwd (zie v. LENNEP, *Zeem. Wdb.* 79). || Een hang-gat van een schip, een schip met een zwaar agterkasteel, MARIN.

2) Benaming voor een paard met zware overhangende billen. || Men ziet ... somtyds, ... dat dezelven (t. w. *de billen van het paard*) ..., als 't ware, tot op de Dyen doorhangen. Zulk een Paard, dat men een Hanggat heet, word volstrekt voor mismaakt aan 't Agterstel gehouden, BERKHEY, *N. H.* 4¹, 187.

3) Schimpnaam voor een persoon.

a) Een talmachtig of zeurig persoon: treuzelaar, beuzelaar; treuzelaarster, beuzelaarster. Verg. eng. *to hang an arse* (of *the arse*) voor: traag zijn, en misschien ook eng. *heavy-arse* voor „a lazy fellow, a lie-a-bed" (zie MURRAY 1, 465 *b* en 5, 71 *b*). || Hanggat, een talmer, WEIL. — Jy sult niemandt veughel hieten, Jan hanghgat, verstaje dat, Of blaest hem ierst een pont veren, BREDERO 2, 196.

B. Maer wat sal hy int eynde dan werden ...
Die niet wercken wil wort wel een gaudief
Soomen besief, geen goet wy hem connen nalaten.
P. Hoort doch eens desen hang-gat praten
Wie weet tot wat staten ons Gobbert sal comen.
v. BREUGEL, *Boert. Clucht.* 1, 2.

Die seemelknooper, en Jan hen,
Een drasbroek, zo 'k 'er ooit een ken;
Koop hem maar zoete koek en vygen,
Die hang-gat zal voorzeeker zwygen.
ALEWIJN, *Besl. Swaantje*, 42.

b) In (Belgisch) Brabant. Iemand die van geen opstaan weet, die (b. v. in de herberg) blijft hangen (zie ald. I, III, A, 2, *a*, *β*); „plakker".

c) Een vuil en slordig (vrouws)persoon: smeerpoes; slordevos; slons. || Hang-gat. *a Draggletail*, SEWEL. — Hang-gat. Haveloos, slordig en lomp mensch, MARIN. Wat een hang-gat. *Quel malstru, malbâti*; *quelle salope, souillonne! Ald.*

Afl. (van de bet. 3, *a*) *Hanggatten.* („Wis *hangh-gadt* jy mijn goedtje te luysen, neen Vaer jy komt'er niet aen te pas.... Wat meenje wel jou leeghwaghen?" BOELENS, *Oneen. Trouw*, 1).

HANGGEWELF, znw. onz.; mv. *-gewelven*. Uit *Hangen* I, III, B) en *Gewelf* in de bet. A, 2). Schijnbaar zwevend gewelf, waarvan de ribben op korven rusten; fr. *voûte en pendentif*. || In dezen stijl (*den perpendiculairstijl der Gothiek*) treft men ook een bijzonder soort van gewelven aan (hanggewelven, *pendentifs*), STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 2, 489.

HANGIJZER, znw. onz.; mv. *-s*. Nnd. *hangîser* (DOORNK. KOOLM.); mnl. *hanc-, hangiser*; verg. voorts mhd. *hanglsen*, nhd. *hängeeisen*. Uit *Hangen*, I of II) en *IJzer*, ijzeren voorwerp.

A) IJzer waaraan iets over het vuur hangt of gehangen wordt.

1) Haal (3de art.), hangel, keukenhaak. Zie MOLEMA 146 *b*; GALLÉE 16 *b*. || Hangyzer, *Pothooks, pot-hangers*, SEWEL. Hangel .... Getand hangijzer bij houtvuur in den schoorsteen gebruikt om ketels aan te hangen, VUYLSTEKE, *Smid*, 68. — Branders, haardschild, hangijzer, blaaspijp, *Tijdschr. v. h. Willemsfonds*, 1, 94.

— Spreekw. zegsw. *Wat kan de rook het hangijzer doen?* (HARREB. 1, 283 *a*). Zie voor de verklaring bij HANGEL, 1ste art., onder A, 1).

2) Een gestel (bestaande uit een, aan een paar van boven tot een oog vereenigde staven hangenden ring of halven cirkel) dat — tot ondersteuning b. v. van de koekenpan — aan de haal, den hangel, gehangen wordt; hangtreeft. Verg. bij VERDAM 3, 83: „een treft oft een hangyser". Zie voor eene beschrijving DE BO² 357 *b*; in gewijzigden vorm is deze zaak ook in Twente bekend. || Hangijzer, hangtreeft. *Vn fer à pendre sur le feu en façon d'vn trepied*, PLANT. ... *Acotepot, Acoudepot en Apuipot, Anse de fer*, V. D. ENDE.

3) Een *hangijzer* in de bet. 1 of 2) is uit den aard der zaak dikwijls *heet*. Vandaar de volgende uitdrukkingen

— *Een* (*heet*) *hangijzer aangaan, -grijpen, -slaan, -tasten*: iets hachelijks, iets neteligs bestaan, m. derg. || *Mysorum ultimus navigat* ... Hy gaedt een hangijser an. *Ubi dura quaepiam imperarentur, factuque difficilia....a Chytropode pensili ..., qui dum ab igne calet, non sine periculo contrectatur*, SARTOR., *Adag.* I, 7, n°. 41. *Prudens in flammam mitto manum.* Ick weet dat ick een heet hangijser aen slae. *Pro eo quod est, Scitus exposo me discrimini, malisque obicio*, III, 6, n°. 91. Wel Maanen Burgers! ghy grypt een heet hangh-yser aen. 't geene ghy nu licht acht, is voorwaer een swaer stuck, PERS, *Verw. adel. en ontst. Leeuw*, 383 *b*.

Verg. hierbij: „*Per ignem incedis*.... Ghy hebt een heet hangijser by hant. *Hoc est, Versaris periculoso in negotio*", SARTOR., *Adag.* III, 9, n°. 26.

— *Het is een* (*heet*, soms zeer oneigenlijk ook *hard*) *hangijzer* (thans altijd zonder het vroeger onvermijdelijk toevoegsel: *om aan te gaan, aan te tasten*): het is iets onaangenaams, moeilijks, gevaarlijks, hachelijks, neteligs, enz. — Daarnaast *Het is een heet handijzer*, dat volgens sommigen de oorspronkelijke uitdrukking zal geweest zijn; zie daarover bij HANDIJZER. Verg. gelijkbet. *Dat is een heet ijzer om aan te tasten* (HALMA) en hd. *es ist heisses eisen daran zu greifen* (WANDER 1, 802). || *Ardeus certat.* ... This een hang ijser an te gaen. *Dici solitum est de iis, quae seditionem moverent, calumniasque sererent, unum quis mento timeat ac horreat*, SARTOR., *Adag.* III, 1, n°. 76. Het is een heet hangyzer om aan te tasten, *It is a dangerous business to meddle with*, SEWEL. 't Is een hangijzer: het is iets waar toe men noode komt en dat toch geschieden moet (zie MOLEMA 146 *b*). — *G.* 't Hylicken het wat mier in, daer is noch so veel datter an vast is .... *D.* 't Is en hiet hangh-yser om an te tasten, dat moet me weten, FRANSSOON, *G. Wouters*, 4. Also de stadt Limburgh, zijnde op een steyle rotse gelegen, voor Parma een hart hangh-yser scheen om aen te tasten, PERS, *Verw. Adel. en Ontst. Leeuw*, 654 *a*. Het is een heet hangijzer (*een kwaad gelag*) mijnheer, vijf kls. ders, en onder die vijf vier jongens! POTGIETER 1, 64.

M. Gaat aan en grypt maar toe, wy sullent hem verleeren:
Nu dan, vat hem, bynt hem! hebdy my wel verstaan?
F. Ja seer wel, maar 't is een hangh-yser an te gaen.
BREDERO 2, 89.

Zie verder nog de plaatsen en verwijzingen bij HARREB. 3, 217 *a* en *b*.

B) IJzeren stang of staaf waaraan iets hangt (nhd. *hängeeisen*). || In den luchtschommel (*zeker kermisvermaak*) ... waren ... de matrozen ... ook al met schroevendraaiers gewapend, om de ... schuitjes van de hangijzers los te schroeven, *N. Rott. Cour.* v. 13 April 1896, 2de Blad A.

C) In figuurlijke toepassing van de bet. A, 1 of 2) op een persoon; in Zuid-Nederland. Plakker; „hanggat" (in de bet. 3, *b*).

HANGKAMER, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Mnl. *hanccamer*. Uit *Hangen*, I, III, B, 1) en *Kamer*. Verg. mnd. *hangelkamer*. Eene ter halver hoogte van de verdieping aangebrachte kamer; in verschillende opvattingen. Verg. *hangende kamer* in kol. 2079).

1) Bovenkamer welke op de halve hoogte van de verdieping, of gewoonlijk nog iets hooger tegen

de zoldering, hetzij over de geheele ruimte is aangebracht, hetzij alleen over het voorste gedeelte daarvan is afgeschoten (insteekkamer). || Hangkamer. *a Half chamber jutting out*, SEWEL. — Halve verdieping, of Half of Hang kamer, een Gedeelte van een Gebouw, ... (*dat*) maar de halve Hoogte of ten minsten niet veel meer van de Verdieping... heeft, BUYS, *Wdb. v. Konst. en Weetensch.* 5, 46. Deze Hang Kamers worden meestendeels voor de Bedienden gebruikt, of voor een ... Kleer Kamer, of *enz.*, 5, 47. Dan kan zij bij mij logeeren; ik zal dan een hangkamertjen leêgmaaken, zo lang zij bij mij is, *Wildsch.* 3, 54. Gideon is nu geen student meer, maar een doctor, en ik houd, dat men een' zulke niet herbergen mag in een hangkamerke, BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 3, 4.

(*het huis*) is redelijck nae mijn sin:
Een vliering, een kleersolder met een kelderkoocken,
Daer wy 's winters om de kouw, gemeen'lijck in stoocken,
Een hangkamer; dan heeft er mijn swager een kantoor
Boven het voorhuys, daer hy schrijft.
DE MOL, *Bedr. Lichtm.* 9.

— Bij schertsende vergelijking. || De Glazenwagen (een soort van hangkamer op wielen met vijf banken), V. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 263.

2) Thans geheel verouderd. Soort van galerij over een gedeelte (of over het geheel) van eene groote ruimte; soms ook: galerij of tribune in de open lucht. || De grootste (*zaal*) ..., de welcke in hem begrijpt beneden der aerden 58. bedtsteden, ende boven de selvige op een doorgaende Hangcamer noch 30. Bedtsteden, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 137. In voeghe dat Leicester quam te zitten teeghenoover een hanghkaamer, beschooten met hout ter halve verdiepinge toe, maar bekleedt met tapyten, HOOFT, *N. H.* 1199. De stellagien, hangkameren, en andere zit-plaatzen, waren met de pronk van Jufferen, op het kostelijkste toegemaakt, dicht gestuud, *Beschrivinge v. d. Bl. Ink.* enz., (a°. 1642), in *Nederland*, 3, 1898, 247. De ouwe huizen zijn gepropt met sieraadiën, getralyde hangkaamers, beschotten, niet één verlooren hoek, DE RIJK, *Dagd.* in V. VLOTEN, *Kluchtsp.* 3, 216.

HANGKAP, znw. vr.; mv. *-pen*. Uit *Hangen* en *Kap*, beide in verschillende opvattingen.

A) *Hangen* in de bet. **I**, I, A) en *Kap*, dakgetimmerte.

1) Dakgetimmerte dat door hangwerk (zie ald. A) of hangwerken wordt ondersteund. Zie STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 50 vlg. || Het gebruik van hangkappen is reeds zeer oud, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 51. De hangkap ..., staande op het ... exercitiehuis te Berlijn, 2, 52.

2) Lage kapbespanning, zooals b. v. die van de schuren van molens. Verg. HARTE, *Molenb.* 30 *a*.

B) *Hangen* in de bet. **II**, I, A, 2) en *Kap* in de (verouderde) bet. van: mantel, of in die van: hoofddeksel. Iets om de kap aan te hangen, kapstok. || Een paar haken, die voor hangkap dienden, NOLET DE BR., *Proza* 1, 86.

HANGKAST — HANGKAS —, znw. vr., mv. *-kasten*, *-kassen*; verkl. *-kastje*, *-kasje*. Uit *Hangen*, **II**, I, A, 2) en *Kast* of *Kas*. Kast, ingericht om er kleederen in te hangen. || Eene hangkast voor mantels en japonnen en eene plankenkast voor het linnen- en lijfgoed. — Zij heeft hangkassen ... vol kleêren, *Wildsch.* 4, 302. In den muur (was) een hangkast, *K. Zev.* 3, 258 (zie ook 3, 284 en 3, 291). Hij (had) een ... schanslooper en een breedgeranden hoed uit een hangkast in het voorhuis gekregen, MULDER, *J. F.* 2, 104.

HANGKETTING, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *hängekette*. Uit *Hangen* **I** of **II**) en *Ketting*. Ketting aan welken iets hangt of aan welken iets opgehangen wordt of is. || De aanwending van hangkettingen komt ons voor deze ... werken (*havensteigers*) ... minder geschikt voor, STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 603.

— Inzonderheid: een der beide kettingen waarmede de val van eene ophaalbrug aan de priemen van de balans hangt. || Bij de ophaalbruggen (moet) het achtergedeelte der balans evenwigt maken met het voorste gedeelte en met den last van de val en de hangkettingen, STORM BUYSING, *Waterb.* 1, 494. De hangkettingen kunnen uit lange of korte schakels bestaan, maar moeten *enz.*, 1, 505.

HANGKLOK, znw. vr., mv. *-ken*; verkl. *-je*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Klok* in den zin van: uurwerk. Tegen den muur hangend uur- en slagwerk; gewoonlijk door gewichten gedreven. (Mnl. *hancclock* beteekent: hangende luiklok). || Bij de hangklokken ... hangt het bewegende gewicht aan een koord *enz.*, KUYPER, *Technol.* 1, 619. — Het zou immers ook niet staan, een gemoderniseerd vertrek door een oude hangklok te ontsieren, HASEBROEK, *W. en Dr.* 34. Zoolang nog onze hangklok niet één uur heeft geslagen *enz.*, VOSMAER, *Letterarb.* 1, 84. De bloemen ... op het schild van de hangklok, thuis in de keuken, DE VOS, *Vl. Jong.* 10.

HANGKOMPAS, znw. onz., mv. *-sen*; verkl. *-je*. Nhd. *hängecompass*. Kompas dat omgekeerd, d. i. met het glas naar beneden, in slingerbeugels aan de zoldering van de kajuit hangt. || *Compas renversé*. Een Hang-kompas, Een verkeert Kompas, AUBIN, *Dict. de Mar.* 249.

HANGKOUS, znw. vr., mv. (ongebruikelijk) *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hangen*, **I**, I, A) en *Kous*. Iemand met hangende (afgezakte) kousen; schimpnaam voor eene slordige vrouw. Verg. gelijkbet. nhd. *hängestrumpf*. || Jou stinkende Hoer! Jou Hangkous! jou Druip-neus! jou Leep-oog, ... Jou Kakhuis zonder bril of dekzel! *Gew. Weuwenaar* 3, 11.

Voor *Hangkousje* zie HARREB. 1, 255 *a*.

HANGLAMP, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Nhd. *hängelampe*. Uit *Hangen* in de bet. **I**, I, A, 1) en *Lamp*. Lamp welke tegen den muur of aan de zoldering hangt. || Een petroleum-hanglamp uit de chineesche toko, S. KALFF in *Eigen Haard*, 1896, 785.

— In West-Vlaanderen (*hanglamptje*): hetzelfde als: duivelslampje, tooveressenlampje, zeker klein aarden olielampje (DE BO² 244 *b*).

HANGLANTAREN, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Nhd. *hängelaterne*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Lantaren*. Lantaren die aan de zoldering hangt. || Daarbinnen brandden enkel twee lichtjes: een aan den ingang — de hanglantaren, — een op het hoogaltaar, LOVELING, *Sophie*, 462.

HANGLIJF, znw. m. en vr. (mv. *-lijven*). Uit *Hangen*, **I**, I, A, 3) en *Lijf*. Iemand met een hangend lijf (dikzak?) Schimpnaam.

Kom hier mager-heyn, lang-neus, dicklip, en gy hang-lijf,
Gy selt onger jou vieren kluyven een kleyn groot swart wit [langwijf.
BREDERO 1, 591.

HANGLIP, znw. vr. (als persoonsnaam ook manl.), mv. *-pen*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 3) en *Lip*. Eigenlijk: hangende lip, doch zoogoed als uitsluitend overdrachtelijk gebezigd. Verg. nhd. *hänge-*, *hängemaul*.

1) Benaming voor een paard dat het gebrek heeft de lip los te laten hangen. || De benaaming van Hanglip duid aan, dat de onder- of bovenlip (*van het paard*) los nederhangt, als mede het uithangen van

de tong, dat ... meest aan de onde Paarden eigen is, BEKKEY, *N. H.* 4[1], 176.

2) Een persoon die „de lip laat hangen" (verg. kol. 2066 en zie op LIP): pruiler, pruilster.

Hy (*de ongetrouwde*) hoeft niet, over huis, te hebben het [gepruil
Van norsse hoofdigheit, geen hanglip, zuur van muil.
N. H. Speelw. 349.

3) Benaming voor eene overhangende rots en derg. || Hanglip, (transv.), overhangende rots, DE BEER en LAURILLARD, *Woordensch.* 400 *b.* — Het uiterste end van deze bergen, 't welk verst ten Zuiden in de zee loopt (*bij kaap Falzo*), draagt den byzonderen naam van Hanglip, vermids het aan de eerstgemelde bergen vast, aan de uit zee komende, als een hangende en op de kin leggende lip zich vertoont, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 1, 95 *a.*

HANGMAN — HANGEMAN —, znw. m.; mv. *-s.* Nhd. *hängemann*, eng. *hangman*, mnl. *hanc-*, *hang-*, *hangeman*. Uit *Hangen*, **II**, I, B, 2) en *Man*. De gerechtelijke beambte wiens taak het is de ter dood veroordeelden te hangen; bij uitbreiding: de voltrekker van doodvonnissen en uitvoerder van andere strafrechtelijke verrichtingen (geeselen, brandmerken en derg.): beul. || Hangh-man. *Carnifex*, KIL. — Beulen en hangh'mans die soo leelyck konde kycken, *Vlaerd. Redenr.-bergh*, aangeh. in KILIAAN, uitg. v. HASSELT. Den Beul of den Hanghman, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 222. Nu sullen die beuls voet lighters of hanghe-mans eerst te rechte werck kryghen, 1, 242. Dat de nieuwe Bisschoppen . . souden gheanveerdt ende ontfanghen werden: d' welck also veel was te segghen, als so menighen hanghman ofte beul, om de arme Christenen te verbranden, *Apol. v. d. Prins*, 51. De Hangh-man giet met eenen water-pot oft kanneken ... kout water op sijn herte-put, DE DAMHOUDER, *Pract. Crim.* 53. De hangman met de bast Stond reê de keel te hangen, VONDEL 2, 686. De hangman sprack: nu prevel Voor 't leste noch een woord, *Ald.*

Onthoud u, wreede beul, hier dient geen hange-man;
Hier is een rustig quant, die vrouwen dienen kan.
CATS 2, 86 *b.*

— Spreekw. zegsw. *Hij zit onder des hangmans handen.* Zie hierboven kol. 1824.

HANGMAK. Zie onder HANGMAT.

HANGMAT — daarnaast voorheen HANGMAK —, znw. vr., mv. *hangmatten*, vroeger ook *hangmakken*; verkl. *hangmatje*. Nhd. *hange-*, *hänge-*, *hangmatte* (uit het Ndl. of Nd. overgenomen). Het Spaansche (oorspronkelijk echter Caraïbische) woord *hamaca* (vanwaar fra. *hamac*, eng. *hammock*), eerst — natuurlijk onder bijgedachte aan *hangen* (**I**, I, A, of III, B, 1) — tot *hangmak* en vervolgens tot *hangmat* vervormd; op de laatste vervorming zal *matte*, *mat*, slaapplaats voor matrozen, kooi (zie STOETT in *Noord en Zuid* 18, 420) wel van invloed zijn geweest, aangezien immers de *hangmakken* in de plaats kwamen voor die vroegere *matten*, en zulks in de 16de eeuw, want kooien die weggestuwd kunnen worden — *hangmakken* dus — worden reeds in de tweede helft van die eeuw vermeld (zie DE JONGE, *Zeew.*[2] 1, 105). Zie voor de afleiding van fra. *hamac* uit Spa. *hamaca*: HATZFELDT-DARMESTETER 1222 *a*, alsmede MURRAY op *Hammock*. De omschrijving van sp. (caraïb.) *hamacas* in 1555 als „*hangynge beddes*" (bij MURRAY *t. a. pl.*) is tot opheldering van het ontstaan van ons *hang-mak* (uit **hammak*) zeker geen onaardige parallel. — Alsnog is niet te zeggen uit welke der Romaansche talen het woord door onze zeelieden zal zijn overgenomen.

De oudste thans bekende plaats (uit WITSEN, *Scheepsb.*) heeft inderdaad *hangmak*; in de 17de en 18de eeuw loopen voorts de vormen *hangmak* en *hangmat* naast elkander; uit de tegenwoordige eeuw is geen andere vorm dan *hangmat* meer bekend.

) Een langwerpig vierkant stuk doek, net, enz. aan zijne smalle zijden waterpas opgehangen en dienende tot rust- of slaapstede.

1) Naar de vroegst bekende opvatting ten ruwste. Hangende slaapplaats van zeildoek voor de minderen schepelingen, welke bij nacht door middel van touwen onder de dekbalken wordt uitgespannen, maar bij dag opgerold en weggestuwd. Door den zeeman gewoonlijk *kooi* genoemd. || Hang-mack. Een lap-zeils, lakens of geweven scheertouw, 't gene tegen de zolderingh van het schip hangt, dienende den Schepelingen voor slaep-plaetzen, WITSEN, *Scheepsb.* 492 *b.* Hangh-mat. *A hanging Matrss, or Quilt to ly on*, HEXHAM (eveneens bij V. D. KEUS). Hang-macken, V. IJK, *Scheepsb.* 281 *a. Branles, Hamacs.* Hangmakken, Hangmatten, AUBIN, *Dict. de Mar.* 122. Matrassen tot hangmatten, *Ald.* Hangmakken af, of los! *Ald.* (*zie nog* Hang-mack, 481; Hang-mak, 708). Hangmak of Hang-mat. Hanghed voor Wilden en Matroozen. *Hamac*, MARIN. Hangmat, *Hamac*, *branle*, TWENT, *Zeem. Wdb.* — Jy bent by my ... maar een bange bloodaart. Je zult wel dra in je hangmat kruipen, *Burg.* 650. De hangmat slingert aan de balken van 't gebouw, TOLLENS 5, 113. Verlangt gij dat ik beter slaap, 't Moet in een hangmat zijn aan boord, 11, 138. Ook zoude ... deze en gene hunner (t. w. *van het scheepsvolk*) niet geaarzeld hebben zachtjes van hunnen post te sluipen, om in hunne hangmatten te gaan slapen *enz.*, SLEECKX 3, 77.

2) In den jongeren tijd. Vlecht- of netwerk, enz. dat tusschen boomen of staken uitgespannen wordt om in te slapen of te luieren. || In een hangmat in het bosch liggen lezen. — De Wilden in Amerika slaapen in hangmakken tusschen twee boomen in, MARIN. — Het Opperhoofd ... van wien ons ... ieder een hangmat wierd aengewesen, om 'er het overige van de nacht in door te brengen, V. BERKEL, *Amerik. Voyag.* 12.

3) In toepassing op eene soort van draagstoel in den vorm van eene *hangmat*. || Waerop dadelijck volcq met vier slaven ende een hanghmat is heen gesonden om den fiscus daermede te laten 't huys dragen, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 26.

Aanm. *Hangmat* als naam voor eene Javaansche rijstmaat is een geheel ander woord, t. w. eene verbastering van jav. *angmèt* (*amèt*). Zie VETH, *Uit O. en W.* 152.

Samenst. (in de bet. 1 of 2) *Hangmatsteble*, zekere vorm van spinnewebbe. Zie *Alb. d. Nat.* 1857, 18.

HANGMES, znw. onz.; mv. (in de bet. A) *-sen*. Uit *Hangen* in verschillende opvattingen en *Mes*.

A) Met *Hangen*, **I**, I, A, 1). Mes dat (in eene scheede) aan iemands zijde hangt, door iemand op zijde gedragen wordt. || Deventer had voormaals eene keur op de hangmessen; om burgeroorlog voor te komen, mogten zij niet gedragen worden dan tot zekere lengte, HALBERTSMA, *Aant. op Maerl.* 129.

B) Met *Hangen*, **I**, III, A, 1, *b*). Benaming eener zeer vette en weeke soort van kaas, die bij 't snijden aan het mes blijft hangen (kleven).

HANGNESTJE, znw. onz.; mv. *-s*. Verg. eng. *hangnest*. Uit *Hangen* **II**, I, A, 1) en *Nest* in den vorm van het verkleinw. Benaming voor de volgende vogels

1) *Parus pendulinus*: „*Deutsch* Die Beutelmeise, *Holl.* Hangnestje", NEMNICH, *Polygl. Lex.* 871.

2) *Icterus baltimore* (HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 4, 337; SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 345).

HANGOOR, znw. onz.; in de bet. II) ook manl. en vr. Nhd. *hangohr.* Uit *Hangen*, **I**, I, A, 2, *b*) en *Oor.*

I) Eigenlijk. Neerhangende oorlel, oorlap, oorschelp. Onzijdig. || Vele der Honden hebben hangooren, die de gehooropening bedekken, BERKHEY, *N. H.* 5, 205.

— Als naam van een gebrek bij paarden. || Men (heeft) ... een gebrek, dat men Hang-oor of Ezelsoor noemt; wanneer de Ooren ... nederhangen; 't zy voor uit, of zywaards, plat uit weiden; of .. , als zy plat op 't Hoofd over 't gehoor heen hangen, dat egter zelden gezien word, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 152.

II) Overdrachtelijke toepassingen.

1) In toepassing op personen.

a) Een persoon met lange, hangende oorlellen. Manl. en vr. || Hangh-oore. *Flaccus, auribus demisse pendulis*, KIL.

b) Manl. Slordige of luie, lummelachtige vent. || Hangoor, een slordige vent, WEIL. — Die bloed? Die drasbroek, hangoor, drooge jorden? ALEWIJN, *Besl. Swaantje*, 19.

c) In de Zaanstreek. Benaming voor een aankomenden knaap of aankomend meisje tusschen tien en twintig jaar; ook wel als benaming voor kinderen beneden de tien jaren. Zie BOEKENOOGEN 291 en 1314.

— Hierbij de zegsw.

— *Eerst menschen* (of *oude lui*), *dan hangooren!* elk op zijn beurt; ieder naar rang en stand. Tot kleine kinderen, die dwingen om aan spijs enz. geholpen te worden. Zie HARREB. 1, LXXIV *a* en BOEKENOOGEN 291.

2) Benaming voor sommige honden. || Hangoor. Een hond met lange hangende ooren. *Un chien bien coifé, qui a de belles oreilles, et qui les porte bien*, MARIN.

3) Benaming voor eene soort van tafel met hangende bladen: klaptafel. Vrouwelijk. || Hangoor. .. Zekere tafel met hangende bladen, WEIL. — Hangoor. Tafel met neerslaande bladen, v. KEIRSBILCK, *Timm.* 162. — (*In de 17de eeuw*) kwamen ... de later zoo algemeen gebruikte flaptafels of hangooren in gebruik, SCHOTEL, *Oud-Holl. Huisg.* 10.

Samenst. (in de bet. I) *Hangoorschaap*, schaap met hangende ooren („Wijders heeft men in ons werelddeel het hangoorschaap (*ovis catotis*), in Opper-Italie, Stiermarken en Carinthië te vinden", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 13, 289 *a*).

— Bij vergelijking van de hangende bladen eener tafel met hangende ooren. *Hangoortafel* (verg. *hangoor*, II, 3) („Eene kleine *hangoortafel*", BEETS, *C. O.* 192; ook *ald.* 202).

HANGOP, znw. m. en (in de bet. B) vr.; het mv. komt niet voor. Van *Ophangen.*

A) Een persoon die waard is (aan eene galg) opgehangen te worden; galgebrok; hangebast (in de bet. A). Eng. *hangup* (MURRAY 5, 73 *b*). || Een hangop. Vn pendereau. *Furcifer*, PLANT.

B) Bij schertsende vergelijking. Karnemelk die men, in een zak of doek aan een koord opgehangen, uit heeft laten druipen (t. w. van de wei ontdaan); een koud melkgerecht: hangebast (in de bet. B). Zie *N. Ned. Taalmag.* 3, 136; MOLEMA 146 *b*. Vermoedelijk minder juist als Hollandsche benaming voor de Geldersche „ruting" gebezigd door GELRUS, *Verm. Verv. en Sl. v. G. Witse*, 96 en 109.

HANGPEES, znw. vr.; mv. *-pezen.* Uit *Hangen*, **II**, I, A) en *Pees.* Benaming voor de pees aan welke de slagers het geslachte beest ophangen. || De naam van hangpees ... is niet minder eigenaardig, om dat de Slagters, wanneer de huid (*der koe*) is afgevild, en de onderschenkels afgeknot zijn, deeze pees ontblooten en afscheiden van de spieren, en dan tusschen die afscheiding de spanstok of de hangboom indringende, het gansche dier ... opgeheischt wordt, en zij het daar aan laten hangen, BERKHEY, *N. H.* 5, 111.

HANGPLANT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je.* Uit *Hangen*, **I**, I, A, 2) en *Plant.* Plant met hangende takken of ranken, als kamerplant, tot sieraad, in een pot gekweekt. || Bloemenhangers met fraaie hangplantjes hingen voor de ramen. — De talrijke orchideeën en andere hangplanten ..., die in ... vazen en mandjes afhingen, *K. Zev.* 1, 283.

HANGSCHOOR, znw. m., mv. *-schoren*; verkl. *-schoortje.* Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Schoor.*

1) In een hangwerk. Een der beide, elkander van boven onder een hoek ontmoetende, met het ondereinde op een horizontalen balk bevestigde schoren of spruiten welke den *hanger* (zie ald. de bet. I, A, 7) dragen, die den balk voor doorbuigen bewaart. || Door een hangwerk verstaat men in het algemeen een zamenstel, bestaande uit een horizontalen balk ..., een hanger ... en twee hangschoren .. ., zoo op den balk ... gesteld, dat zij den hanger ondersteunen, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 50. Deze kap heeft een spanning van 9,30 el; de hangschoren of spruiten bestaan uit greenen platen, dik *enz.*, 2, 61.

2) Bij houten bruggen. Loodrechte schoor die, aan den brugligger verbonden, een bruggeschoor voor doorbuigen behoedt. || Wanneer bij groote lengte, de sterke drukking op de schoren voor hunne doorbuiging doet vreezen, wordt het aanbrengen van hangschoren noodzakelijk. Deze zijn gewoonlijk dubbel en aan het boveneind met lippen tegen de brugliggers verbonden, en omvatten den schoor, wiens doorbuiging zij verhinderen, STORM BUYSING, *Waterb.* 1, 282.

3) Loodrechte schoor tot versterking van den schoor onder de val van eene ophaalbrug; haaljzer. || Bovendien zijn deze schoren versterkt door ijzeren hangschoren, welke tevens dienen om de schoren de beweging der brug te doen volgen, STORM BUYSING, *Waterb.* 1, 502.

4) IJzeren trekschoor aan eene sluisdeur. || Bij groote sluisdeuren worden dikwijls, behalve de schrankschoren, ijzeren hangschoren aangebragt.... Zij omvatten gewoonlijk de achterhar onmiddellijk boven den bovenregel *enz.*, STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 479. Deze hangschoren ... dienen, voor zoo ver zij boven den bovenregel uitsteken, tevens tot kwartierboomen voor de ijzeren trappen om ... op de deuren af te dalen, 2, 480.

HANGSEL, znw. onz., mv. (verouderd) *-en* en *-s.* Mnl. *hancsel, hangsel(e).* Daarnaast *hangeles, hangels* (zie VERDAM 3, 84, BOEKENOOGEN 316 en hierboven kol. 2060). Van *Hangen*, **I**, I, A).

A) Iets dat hangt, neerhangt, afhangt, er bij hangt enz.

1) In het algemeen. || Hangsel. Vn pendant de quelque chose, comme de clefs ou bourses &c. *Pensile*, PLANT.

2) Behangsel; voorhangsel; gordijn. || T'hangsel geboorduirt om gulden ledicanten, HOOFT, *Ged.* 1, 36.

> God ... sal op desen berg wech nemen,
> Den doeck, die alle Heyd'nen deckt:
> En 'thancxsel dat met sijnder schemen
> Sick over alle volcken streckt.
> MARNIX, *Geschr.* 1, 466 (verg. *Jes.* 25, 7).

B) Eene zaak waaraan of waarin iets hangt, opgehangen is.

1) Hanger (zie ald., B, 4) voor een zijdgeweer; gordel. || *Strophus*, Ghebreyde rieme oft gordel, hanxele, JUNIUS, *Nomencl.* 202*b*. Hanghsel ... *vinculum de quo gladius appendet*, KIL.

Een ruyter lost zijn peze, en eermen toeziet schier
Hy tusschen 't hanghsel, en het Koninghlijck pantzier,
Den Koningh Achab groet.
VONDEL 2, 70 (verg. 1 *Kon.* 22, 34).

2) Hengel, hengsel, oor (van pot, ketel, mand enz.) Zie ook BOEKENOOGEN 316. || Hanghsel ... *Ansa*, KIL. — Met hare dunne vingertjes het hangsel van een vollen emmer omklemmend, LOVELING, *Sophie*, 436.

3) Het deel van de zaag waaraan deze in het zaagraam van een zaagmolen hangt. || In deze opening worden de zagen met aan de uiteinden vastgeklonken ijzers (het bovenste noemt men hangsel, het onderste klucht) opgehangen, en met spieën of wiggen bevestigd, GROTHE, *Mech. Technol.* 203.

4) Duim waarop eene deur, een luik enz. hangt, of: het aan eene deur, een luik enz. bevestigde geheng, waarmede deze is afgehangen. || Hanghsel, ghehenghe. *Cardo*, KIL. Hangsels van valpoorten, *ferrures, pentures de mantelets de sabords*; *Port hinges*, TWENT, *Zeem. Wdb.* Haaklede, hangsel, gang, fr. *penture*, eng. *hinge*, VUYLSTEKE, *Smid*, 60.

5) Vischhoek. Verg. HANGEL, E, 1). || Hanghsel. *Hamus*, KIL.

Samenst. (in de bet. B). *Hangselkoord(e)*, lijn aan het boveneinde van een molenzeil (DE BO² 357*b*); *hangselriem*, gordelriem („Hanghsel-riem. *Baltheus*", KIL.); *hangselstijl*, loodrechte stijl behoorende tot den romp van een houten windmolen (DE BO² 357*b*).

— Als tweede lid (in de bet. A) *Oorhangsel*, oorhanger (CATS 1, 227*a*).

HANGSLOT, znw. onz., mv. *-sloten*; (soms *-slotten*); verkl. *-slootje* en *-slotje*. Nhd. *hängeschlosz*; verg. voorts eng. *hanglock* (MURRAY 5, 73*b*), zw. *hänglås*. Uit *Hangen*, **II**, I, A) en *Slot*.

1) Slot dat (door een kram, door oogen of ringen enz. gestoken) aan de te sluiten zaak gehangen wordt, en te dien einde voorzien is van een aan de eene zijde draaibaar bevestigden beugel, welks andere einde door het omdraaien van den sleutel kan worden vastgemaakt. Verg. GROTHE, *Mechan. Technol.* 123 en 125. || Maalslot, .. hangslot, VUYLSTEKE, *Smid*, 136. — 't Wierde haer belet door eenige Hangh-slotten, die haer wierden voorde Mont gesmeten, HARINXMA, *Wonderl. Gesicht.* 212. Den sleutel ..., waarmee zijne lieve moeder het hangslot gesloten had, BEETS, *C. O.* 320. Sluitboomen, ... op den eenen vleugel (*van eene poort enz.*) met schroefbouten bevestigd, en op den anderen in een kram (waarvoor in den boom een opening is gemaakt) met een hangslot gesloten, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 144.

2) In toepassing op een letterslot. || Het ... ring of letterslot, een hangslot zonder sleutel, GROTHE, *Mechan. Technol.* 125.

HANGSTELLING, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Stelling*. Buiten boord hangende stelling om het schip te kunnen breeuwen, verven enz.

HANGSTIJL, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Stijl*. Andere naam voor den hanger (zie ald., I, A, 7) in een hangkapgebint of hangwerk. Zie PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 200 en V. KEIRSBILCK, *Timm.* 279.

HANGSTOEL, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *hängestuhl*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 1) en *Stoel*.

1) Toestel tot het dragen van de planken waarop de leidekkers werken. || Dergelijke hangstoelen als wij later bij het leidekkerswerk zullen beschrijven, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 360. De leidekkers zitten ... gewoonlijk op planken, die op hangstoelen liggen, welke *enz.*, 2, 83.

2) Bij papiermakers. Handstoel (zie ald. de bet. 2).

HANGTOREN, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hangen*, **I**, III, B, 1) en *Toren*. Niet tot den grond toe doorgaande zijtoren. || Het (*zeker slot*) heeft eenen zwaaren vierkanten Tooren, en op ieder van deszelfs vier hoeken een' hangtooren; behalven nog een klein rond en eenige kleine hangende Toorentjes, *Teg. Staat d. Ver. Ned.* 3, 278.

— Als term in de wapenbeschrijving. || Dikwijls dragen zij (t. w. *de burchten als wapenfiguren*) kleinere torens, zoogenaamde hangtorentjes (Fr. *donjons*), RIETSTAP, *Handb.* 266.

HANGVLEUGELEN, onz. zw. ww.; *hangvleugelde, gehangvleugeld*. Samenstellende afleiding van *Hangen*, **I**, I, A, 2) en *Vleugel*.

1) De vleugels laten hangen.

ziet hoe stille dees' („*Liefdekens*") hanghvleughlende te bysser
De vog'len nopen gaen. die dwers beschrijt een Lijster,
Die vliegen doet een Paeuw: die een Falsaant ment fraey.
VONDEL 1, 367 (fra. *laissans leur aisle oiseus*).

2) Als een kenteeken van ongesteldheid bij vedervee. || De kippen hangvleugelen (Overijsel).

— Vandaar, bij vergelijking, van een persoon die sukkelt of aan 't sukkelen raakt. Verg. nhd. *hängflügligt* (van personen): bedroefd, verslagen. || Hij gaat hangvleugelen.

HANGVRUCHT, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 2) en *Vrucht*. Zie de aanhaling. || Nadat . . hare twee helften (t. w. van *de vrucht der Umbelliferen*) elkander losgelaten hebben, vallen zij niet terstond af, maar blijven zij met hare toppen nog eenigen tijd aan een tweearmigen drager of zuiltje ... hangen .... Aan deze laatste bijzonderheid hebben zij, te zamen, den naam van Hangvruchtje (*Cremocarpium*) ... te danken, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 158.

HANGWANG, znw. m. en vr.; mv. *-en*. Uit *Hangen*, **I**, I, A, 2 of 3) en *Wang*. Hangende wang, zakwang. Vandaar, in toepassing op een persoon: iemand die hangende wangen heeft. Verg. nhd. *hängebacke*.

HANGWERK, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hangen*, **I**, I, A) en *Werk*.

A) Constructie dienende om een horizontalen balk van boven af steun te geven; vervolgens: de horizontale balk met de daar bovenop aangebrachte steunsels (schoren en stijlen). Zie b. v. STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 50, aangehaald onder HANGSCHOOR, 1). Verg. voorts HANGER, I, A, 7), HANGKAP, HANGSTIJL. Nhd. *hängewerk*; fra. *charpente en pendentif* (V. KEIRSBILCK, *Timm.* 161). || Zulke hangwerken kunnen eensdeels dienen om lange zolderbalken voor het doorbuigen ... te waarborgen; en ten anderen, om het dak van een gebouw te dragen, STORM V. 'S-GR., *a. w.* 2, 50. Dubbele hangwerken .... Deze hebben twee hangers, V. KEIRSBILCK, *a. w.* 162. De liggers eener brug kunnen ook nog door middel van zoogenaamde span- of hangwerken versterkt worden, STUIP BUYSING, *Waterb.* 1, 285.

B) Collectieve benaming voor het metalen „werk" waardoor deuren, luiken en derg. aan de posten der kozijnen worden afgehangen. || Het hang- en sluitwerk: *de gezamenlijke gehengen en sloten*. — Hardsteenen stukken, ter bevestiging der duimen tot het

hang- en sluitwerk, KROOK, *Molenb.* 191. Al het metalen hang- en sluitwerk dier gebouwen (*was*) ... van koper, KUYPERS, *Ned. Art.* 3, 131.

HANGWIEK, znw. vr. (als persoonsnaam ook m.), mv. *-en*. Uit *Hangen*, I, I, A, 2) en *Wiek*.

A) Hangende wiek of vleugel. || Hang-wieken, *Ailes pendantes*, V. D. ENDE.

B) Iemand met eene hangende wiek. Als schimpnaam (voor een lamlendigen vent? In de aangehaalde uitgave als: „verloopen kerel" verklaard).

Gy Lyf-uyt, gy hang-wieck, gy schuymsel der Rabauwen,
Gy onbeschaamden boef (*enz.*).
BREDERO 1, 247.

HANGWIEKEN, onz. zw. ww.: *hangwiekte*, *gehangwiekt*. Samenstellende afleiding van *Hangen*, I, I, A, 2) en *Wiek*. De wieken laten hangen. Verg. *Hangvleugelen*, 1).

Dat sijn de sieltjes, ...
Die sich, als Duyven, op hun witte schachtjes, wegen; ...
Dit hang-wieckt, en dat swaeyt den triomfanten palm.
Een ander tockt de snaer, en weckt yvoiren galm.
VONDEL 3, 115.

't Schynt zelfs van Pallas hant dus kunstig uitgevoert
Met bloem en lovers en gevogelt dat zich roert
En hangwiekt.
WELLEKENS, *Ged.* 2, 445.

HANGWRAK, bnw. Uit *Hangen*, II, I, A, 1) en *Wrak*. Van beschadigde (wrakke) dakpannen. Niet geschikt om opgehangen te worden. || Te koop ... hangwrakke dakpannen, ... zetwrakke of schoeiingpannen, *Nieuws v. d. Dag v.* 27 Mei 1887, 1ste Blad.

HANGZEEL, znw. onz.; mv. *-en*. Hetzelfde als *handzeel* (zie ald.), en derhalve waarschijnlijk geene samenstelling met *Hangen*. Helpzeel, kruizeel. Zie SCHUERM., *Bijv.* en DE BO^2. || Ze nam het hangzeel van den grond, sloeg het zich over den schouder *enz.*, STIJNS, *In de Ton*, 93.

HANGZOLDER, znw. m. (gewestel. ook onz.), mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hangen* I, III, B, 1) en *Zolder*.

1) In oliemolens, in de Zaanstreek. Zoldering onder het wentelaszolder aangebracht, tot beschutting tegen mogelijk neervallende stukken van het gaande werk. Zie nader BOEKENOOGEN 291.

2) In den Gelderschen achterhoek (zie GALLÉE 16*b*). Galerij in de kerk. (Verg. HANGKAMER, 2).

HANIG, bnw.: *-er*; *-st*. Nhd. *hahnicht*, nnd. *hanig* (DOORNK. KOOLM.). Van *Haan*, 1ste art. I, 1, *a*) met *-ig*. Eene of meer eigenschappen hebbende van een haan; bij vergelijking gezegd van personen.

1) Vechtlustig, kijfachtig, snibbig. Verg. kol. 1385. || Wat ben je hanig! Wees nu maar zoo hanig niet!

2) Tot wellust geneigd. Verg. kol. 1383. || Haanig. Geil, heet naar 't vrouwvolk, MARIN. Het is een haanige drommel. *C'est ... un compère qui est bien chaud de la brayette*, *Ald.* — Hetgeen den haan zoo hanig maakt, bezit de kapoen niet, GIJSB. HODENPIJL, *W. van Bergen*, 2, 108. Waarom een haan hanig is, en een kapoen kapoenig, 2, 109.

Als ick van and're wordt getart,
Mijn hert in 't Lijf dan Haningh (*lees* Hanig) wardt:
Maar 't baat my niet; want 't geen den Haan
In 't Kampen lustigh doet bestaan,
Dat ben ick quyt. Ick armen bloedt
Met kraeyen my behelpen moet.
STARTER, *Steeckb.* 82.

HANK (I) — in gewestelijke taal nog in den volleren vorm HANKE; daarnaast ook ANK (verg. kol. 1322) —, znw. m.; mv. *hanken*. In Gelderland en Overijsel de naam voor een doodloopenden rivierarm (kil of kreek), dikwijls ontstaan door het afsnijden van eene bocht welker benedeneinde in gemeenschap is gebleven met de rivier; verder voor de kolk eener inbraak (wiel), en in het algemeen ook voor een poel of plas in het land. Zie de voorbeelden. || Hanken, kolken langs de rivier, GALLÉE 57*b*. Ank, m. Langwerpige kolk langs den IJsel, DRAAIJER 2. — Soo nochtans, dat iemand, aen wiens Landt den Hanck aenschiet, of sodanig verlandt, dat den staert of Arm daer voor by schiet, den selven na Water-Recht magh bevaren of begaen *enz.*, *Geld. Placaatb.* 3, 279. Ende sal dese Raei getrocken worden midden door den Hank of Kille, 3, 286. De poel- of dubbelesneppen ... zetten zich gaarne bedekt, in lang gras, ... vooral in het bekende snoekegras, omstreeks hanken, *Jagers-taal*, 116. Hoeveel boorden van poelen, hanken en wielen (zijn er nog niet) met opgaanden of schotwilg en els te beplanten! SLOET TOT OLDH., *Tijdschr. v. Staathuish. en Statist.* 12, 45. Rivieren, beken en weteringen, meren, plassen, hanken, strangen, kolken, moerassen en lage veenen, *Reglem. v.* 20 Juli 1852, in *Bijv. Stbl.* n°. 258, *a.* 2. Bij den veerdam verspert een hank of oude rivierarm den weg, TUTEIN NOLTHENIUS in *Gids* 1896, 4, 459.

Afl. *Hankachtig* („Poelen, Gribben of *Hanckagtige* laegtens", *Geld. Placaatb.* 3, 288; *verg. op de bijbehoorende kaarten*: „Grubbe ofte *hankagtige* leegte").

Samenst. *Waterhank*, *-hang*, hetzelfde als: hank („Schoon dat den Aenwasch van syn Landt met een *Water-hang* (*op de bijbehoorende kaart*: *Waterhanck*) verdeelt was", *Geld. Placaatb.* 3, 278).

HANK (II) — HANKE —, znw. vr.; mv. *hanken*. Nhd. *hanke*, mnl. *hanke*, *hanc*; hetzelfde woord als ofra. *hanke*, nfra. *hanche* (eng. *haunch*) en daaraan ontleend. Het Rom. woord is waarschijnlijk echter zelf weder van Germ. oorsprong (verg. ohd. *anchâ*, mhd. *anke* enz.). Thans alleen nog in Zuid-Nederland bekend als naam voor den schenkel, (onder- of bovenschenkel). Alleen in toepassing op den schenkel van kalveren; bij slachters en koks (DE BO^2 358*a*). || Hancke, hencke. Fris-Sicamb. Holl. j. heupe. *Coxa*, *coxendix*, KIL. Een stuk uit de hanke, DE BO^2, *t. a. pl.* — Hanken ... afgesneden Van 't kalfs jonghe leden, DE CLERCK *aangeh. ald.*

Cleyne snekens, dunne, en lanck,
Van een wel gevleesde hanck,
Mals gecapt, maer niet doorsneden.
HONDIUS, *Moufe-schans*, 214.

Samenst. *Achter-*, *voorhanke*; *kalverhanke* (*kalfranke*) (DE BO^2, *t. a. pl.*).

HANKEREN, onz. zw. ww.: *hankerde*, *gehankerd*. Eng. *to hanker*. Alleen in Zuid-Nederland. Hunkeren. Zie ook DE BO^2 358*a*. || Als wy hanckeren naer een anders welvaren, soo verliesen wy ghemeenlijck, dat ons ghegheven is, ORIZANDT, *Heracl.* 330.

Afl. *Hankerachtig* (SCHUERM.).

Samenst. *Hankerziel*, iemand die veel hankert („Is dat eene *hankerziele* van een kind!" DE BO).

HANNE — HANNEN; HAN —, znw. m., mv. *hanne(n)s*, (ook *hans*?); verkl. *hanneken* (zie afzonderlijk art.). Mnl. *hanne*, *hannen* (VERDAM 3, 84). Vermoedelijk evenals mnl. *han* (zie VERDAM 3, 70) eene verkorting van den mansvoornaam *Johannes* (verg. *Hanneke* in *hannekemaaier*). Naast *hanne(n)* komt voor gelijkbet. *henne(n)*, dat afzonderlijk behandeld wordt; verg. naast *hanneke* gelijkbet. *henneke*.

1) Zwak of onnoozel man: bloed, hals, lobbes, sul. Ook: pantoffelheld en: horendrager; voorts in den

zin van: plompe kerel door SCHUERMANS vermeld. Verg. de figuur van *Han Hannen* in een middeleeuwsch tafelspel in *Mnl. Dram. Poëzie*, blz. 312 vlg. Zie verder de voorbeelden. || Hanne. *Curruca*: *adulteræ maritus*: *parum vir*. Etiam *Homo imbellis*: Etiam *Vxorius*, KIL. — Ba, fy, gy en hebt geen herte: ba fy ghy zijt maer hannes: ba, fy, ghy gaet al siende of ghy verwesen waert, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 99. Ick schaem my van uwent wegen, dat ghy sulcken hannes, sulcken vlas vrouwen en garenwijfs zijt. Ou, zijt ghy mans? *Ald.* Ba, fy, ac, schaemt u, ghy Hannens gy Goessens als gy zyt, *Ald.* Dies vindt licht ieghelijck sijn gherief: .. Gheen wonder ist dat hannen ook een sloore vindt, J. DAVID, *Lot v. Wijsh.* 139. Hy en weet niet, waer dat de katte kijckt; Dat seght-men van den simpelen han, 208.

Laet u Ieughden-bloem niet plucken
Van een, die u sou verdrucken;
Leyske-Lief, ké neemt geen ‚han'
Tot u vooght, en over-man!
Neemt ey lieve mijn vriendinne
Een, daer vreughd in is te vinne!
V. D. VENNE, *Sinne-mal*, 38.

soodanigh wijf ..., Die ...
Haren man ghedurigh slaet.
Die noch voorder daer beneven,
Wil dat hy sal voor haer beven,
En ghestaegh in vreught oft pijn,
Als een rechten Hannen zijn.
GHESCHIER, *Proefst.* 27.

Waer uyt dan dickmaels komt, dat die flaeuw-hertigh vresen
Van een die 't wel verdient de Vrouw en Bruyd te wesen,
Haer selven werpen wegh, en onbedacht slaen aen
Een hannen onbesuyst, of key met gelt belaen.
V. HEEMSKERK, *Minne-kunst*, 50.

'Twas eenen monster-mensch, 'twas eenen plompen hannen,
Der vrauwen rechten lagh, den spot van alle mannen.
L. VOSSIUS 84.

Eertijdts, gafmen d' Ampten mannen,
Selden siet ment nu geschien,
Maer een logge lompe hannen,
Word wel met een Ampt versien.
V. SANTEN, *Tijd-verdr.* nº. 30.

Zie ook b. v. nog HUYGENS 1, 578.

— *Den hanne uithangen.* (Zuid-Nederland): den domkop uithangen, den beest spelen, SCHUERM., *Bijv.*

— *Hanne of Lijs*, de een of de ander; onverschillig wie (bij HEXHAM: *the one or the other*). Verg. *Hanneken en Lijsken* (onder HANNEKE 1, *d*).

2) In Zuid-Nederland. Benaming voor een nuchter kalf. Verg. *hanneken*. Zie SCHUERM.

3) In Zuid-Nederland. Benaming voor een (tamme) ekster. Verg. voor *hanne* als vogelnaam ook de samenst. *hannewuit*. || Neu hanne kunde leeren klappen. — Hij klapt gelijk een hanne, SCHUERM.

Samenst. — Verg. *Hannemaaier, hanneman, hannenuit, hannewuit.*

HANNEKE — HANNEKEN; daarnaast ook HENNEKEN —, znw. m.; mv. *hanneken, hanneke(n)s*. Een mansvoornaam, t. w. de verkleinvorm van *Hanne* (*Henne*) (zie ald.), als gemeen znw. gebezigd.

1) Als persoonsnaam.

a) Zwak en onnoozel man of echtgenoot. Verg. de beteekenissen van HANNE, 1). || *B.* Hier leyt een Kint op de Banck.... *P.* t' Is een Manneken t' Heeft een Knopken op syn Muts. *B.* Dats geplackt voor een Hanneken, OGIER, *Seven Hoofts.* 31.

Dit vrouken gent seer fray van leden
Tgaet so gheerne moy en fris
En hanneken is so wel te vreden
Mach hi sitten aenden dis
Eten en drincken gheen achterdincken
Van waer dat haer ghecomen is.
Antw. Liedb. 288 (zie ook 289).

Die vroukens bedriegen haer mans en liegen
En makense hannekens breedt en wijt.
290.

b) Duitsche grasmaaier, grasmof; hannekemaaier (zie ald., de bet. 1). || Uyt Westphalen adviseert men de aenkomst van de Hannekens, die in de voor-tyd hier kael en naekt gekomen ...., daer nu goet cier maken met de Hollandsche Rykdaelders, V. BIJNKERSHOEK, *N. Haegse Merc.* 165.

c) In het mv. Bijnaam voor zeker bezoldigd oorlogsvolk in de 17de eeuw. || Ende hoewel men gewoon is zulke gegageerde quade namen te geeven, gelijck in Holland, Utrecht en andere (*plaetsen*) van stoepen, in Groeningen eertijts nienvogels, ten Bosch hannekens *enz.*, *Bericht. v. h. Hist. Gez. te Utr.* II, 2, 194.

d) *Hanneken* (ook *Henneken*) *alleman*. Hetzelfde als *Jan alleman*, iedereen (verg. Deel II, 170). Verg. mnl. *Hein ende Han* voor: de smalle gemeente (*Mloep.* II, 1817). || Datse meer kinderen van diversche mans gehad hadde, ja seyde plat uyt, datse hanneken alle-mans hoere geweest hadde, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 106.

e) *Hanneken en Lijsken*, iedereen. || Wat onbeleeftheydt is dit, Godt laten staen, ende handelen met hanneken en lijsken! OTTONIS, *Hem. buyt. hem.* 179.

2) In Zuid-Nederland. Nuchter kalf. Verg. HANNE, 2). Zie onder Samenst.

3) Eveneens in Zuid-Nederland. (*H*)*anneken*, naam voor het wormpje in aangestoken appelen en peren (SCHUERM. 18*b*).

4) Verouderde benaming van sommige vogels. Verg. HANNE, 3) en HANNEWUIT. || *Graculus, monedula*.... B. Kauwe, hannekin. *Flandris etiam* gay, JUNIUS, *Nomencl.* 46*b*. Hanneken. *Fland. Monedula, graculus. et Pica*, KIL.

5) Een geheel ander woord is wellicht *hanneken* als benaming voor een kleedingstuk van vrouwen. || Hanneken. *Collobium muliebre, palla*, KIL. (verg. gramgat; kappootken; hanneken, in *Synon. Lat.-Teuton.* 1, 185*b*).

Samenst. (in de bet. 2) *Hannekensvleesch*, te Antwerpen een gewoon woord voor: nuchterenkalfvleesch („Eenen beenhouwer ... wiens klanten ... bijzonder op *hannekensvleesch* gesteld waren", SLEECKX 14, 82).

HANNEKEMAAIER — HANNEKEN-, HANNEK-, en ook HENNEKEMAAIER —, znw. m.; mv. -*s*. Nnd. *hankemeier* (*Brem. Wtb.* 2, 592). Koppeling van *Hanneke(n)*, verkleinvorm van *Hanne*, eene (in Nedersaksen thuisbehoorende?) verkorting van den mansnaam *Johannes*, en *Maaier*. Het woord zal voorheen ongetwijfeld den hoofdtoon gehad hebben op de eerste lettergreep van *maaier*; thans rust die op de eerste syllabe van het geheele woord. Voor de vorming vergelijke men gron. *Aanneke(e)rmaaier* (MOLEMA 145*b*; DOORNK. KOOLM. 31*a*) en verder b. v. *Hanskuier* (zie ald.).

1) Eigenlijk en oorspronkelijk een bijnaam, doch sedert lang, als gemeen znw. (beroepsnaam), benaming voor een „bovenlandschen" (Duitschen) grasmaaier, ook *grasmof, poep* en (omtrent Breda) *Jan-oom* geheeten. Verg. voorts gelijkbet. *Hanneke* (ald., onder 1, *b*), *Hanneker* (hieronder uit MARIN) en *Hannemaaier*. || Hanneker, Hannekemaayer. Westfaalse grasmaayer, mof, knoet, MARIN. Hannekemèjers, gehuurde maaiers, die ... meest uit Duitschland overkomen, GALLÉE 166. — Mit ien graszen in de hangd, Ien Hann'kemaejer, die geduurig sting te maejen, V. ELSLAND, *Morgenspr.* 9. Hebt gij ooit een witharige hannekemaaijer in woude gezien? Die outziet niets en eindigt niet vooraldat men hem of zijn tegenpartij bedwongen heeft, E. HALBERTSMA, aangeh. in *Tijdspiegel* 34, 139. De Amsterdammers lieten dit (*het zakkoopen*) bij

voorkeur hannekemaaiers en botboeren doen, TER GOUW, *Volksverm.* 341. Deze Zwarte Hoop ... bestond eigenlijk uit ... hannekemaaijers in het harnas, naar Friesland ontboden door een saksisch hertog, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 305.

Wel, Jongman, benje zo vroeg om een Wyf verlegen?
Zy past u al zo wel op uw zy, als een Hannekemaaijer [een Deegen.
V. D. HOEVEN, *'t Koffyh.* 42.

2) Bij uitbreiding. Lompe, plompe kerel; domme, ongemanierde, onbeschofte gast; botterik; plompaard. Verg. het gebruik van *mof*, *knoet* en derg. || Een kraaijer En blaasbalg met den mond, van geest een hannikmaaijer; Poëet alleen in naam *enz.*, NOMSZ, *Iemant en Niemant*, 3. Zedelyke hennekemaajers, ... geestlyke moffen, *Blank.* 3, 331. Die leelijke sladood van een ... vogelverschrikker, ... Ik wou dat die hannekemaaier ... Zijn eigen inslok, *Schoolm.* 200.

Afl. (in de bet. 2) *Hannekemaaierachtig*, lomp, ongemanierd („Maar wat het ongs Mannetje tog in 't oog, dat hy zoo *Hannekemaayer agtig* te werk geat?" *De Gryzaard* 1, 318).

HANNEKENSNEST — HANNEKESNEST —, znw. onz. (mv. ongebruikelijk). Uit *Hanneke(n)*, ekster (verg. HANNE, 3) en HANNIK, 4) in den 2den nv. en *Nest*. Alleen in Zuid-Nederland; in oneigenlijke opvattingen.

1) Familie; vrouw en kroost. || 'k Ben uit geweest met heel mijnen hannekensnest. Hij trok er van onder met heel zijnen hannekesnest.

2) Verdachte bende, schorriemorrie. || Daar kwam eenen heelen hannekensnest Roeselaarsche met pottebezems. Zwicht u van dat volkske, 't is een heelen hannekensnest.

HANNEKEN-UIT — daarnaast HANNENUIT —, znw. m. (het mv. komt niet voor). Van *Hanneken* of *Hannen*, mansvoornaam met *Uit*, bijw. In vele streken van Vlaanderen en (Belgisch) Brabant (zie SCHUERM., *Bijv.*) de naam voor den, of voor een nachtwaker, half als bijnaam, half als gemeen znw. (beroepsnaam). De beteekenis is misschien *Hanneken* of *Hannen* die zich *uit*, buiten, op straat, bevindt; verg. althans het in eene woordspeling gebezigde *Hannen-in* hieronder in Aanm. 1. Verg. voorts gelijkbet. (*h*)*anduit* (OGIER, *Seven Hoofts.* 204 en vlg.; SCHUERM.). || In Braband noemt men eenen nachtwaker Hanneken-uit, WILLEMS in *Belg. Mus.* 4, 166. — Hanneken uyt; Klappermann, HUYGENS 1, 562 (*Tr. Cornelis*: *Personaedjen*). Me dunckt Hanneken euyt is soo lang op de stroôt, Datte nacht slayte goôt, 1, 579. Hoe veel en zijnder niet die sich verlopen by nachten? ... Hanneken-uyt, die salder ons wel een passagie, in 't licht en in dicht konnen stellen, POIRTERS, *Mask.* 275. Als 't rontsom alles rust; als 't over al is stil, Dan doe ik mijnen tour, Dan roep ick, Hannen-uyt, de klock is een geslagen (*enz.*), *Ald.* Ghy en gelooftes niet, Wat dat den Hannen uyt 's nachts vremde geesten siet, 277. Eene zwarte gestalte verscheen in de verte op de witte sneeuw.... 't Was de nachtwacht, de hannekenuit, SNIEDERS 1, 23*a* (ook 1, 25 *b* enz.).

Aanm. 1. Bij wijze van woordspeling, in scherts gevormd is *Hannen-in*, voor: wachter binnenshuis. Zie de aanhaling. || Soo gaat het op de straat...; Maar in een duyster hol, en tusschen blinde muuren, Waar ick daar Hannen-in, daar quamen brocken uyt, Soo leelick en soo grof! POIRTERS, *Mask.* 278.

Aanm. 2. Te Aalst is het woord ook gebruikelijk in den zin van „eene lichte schup" (SCHUERM., *Bijv.*).

HANNEMAAIER, znw. m.; mv. *-s*. Koppeling van *Hanne*, mansnaam, en *Maaier*. Duitsche grasmaaier, hannekemaaier (zie ald.). Aldus in de Meierij (SCHUERM., *Bijv.*).

HANNEMAN, znw. (m.?); mv. *-s*. Naam van eene soort van zoete appelen. Zie nader V. HALL, *Landh. Flora*, 74.

HANNEN. Zie HANNE.

HANNEN-UIT. Zie bij HANNEKEN-UIT.

HANNES, znw. m. (het mv. komt niet voor). Eene bekende verkorting van den mansvoornaam *Johannes*, als gemeen znw. gebezigd.

1) Laffe of lamlendige vent: bloed, lummel, sul en derg. || 't Is en hannes, BOEKENOOGEN 292.

Soo (t. w. *desnoods tot vechten bereid*) moet ghy u alsdan, [voor u Maitres presenteren,
Anders by haer, voor een Hannes, wort gheacht,
En van allen de Vrijsters, als sonder coeur, veracht.
N. Jeucht-Spieghel, 72.

2) *Een schele Hannes*, iemand die scheelziet; een „schelewip". Zie BOEKENOOGEN 292.

3) *Lange Hannes*, schertsende benaming voor den geeselpaal. — *Lange Hannes kussen*, gegeeseld worden. Zie DE BEER en LAURILLARD, *Woordensch.* 400 *b*.

Afl. (in de bet. 1) *Hannesen*, den tijd met onnut werk of zouteloos gepraat doorbrengen; beuzelen leuteren („We hebben daar maar zoo wat zitten *hannesen*"); vandaar weder *Gehannes*, znw., gebeuzel, gezeur.

— In den zin van: alles dooreenhaspelen of warrelen (zie LION, *Wespen* 1858, 218).

Samenst. (in de bet. 1) *Lulhannes*, leuterkous, kletsmajoor; *smeerhannes*, smeerpiet, smeerkees; *zeurhannes*, zeurkous en derg.

HANNEWUIT — daarnaast HANNEWUITEN, HANNEWOUTEN —, znw. m.; mv. *-wuiten*, *-wuitens*. Uit *Hanne* (zie ald., 3) en *Wuit* (*Weit*) of *Wuiten* (*Weiten*, *Wouten*), gaai (zie DE BO^2 426 *a*). Zuidnederlandsche benaming van de ekster; te Antwerpen en in de Belgische Kempen van den roetaard of meerkol (vlaamsche gaai). || Hannewuyt. Fland. j. roetaerd, KIL. Hannewuiten, m. fr. *pie-grièche*, SCHUERM.

— In overdrachtelijke toepassing op een persoon. Uitgelaten, „dolle" jonge man of vrouw. || Onze hannewouten kreeg zooveel kriebeling in zijn gedarmte, dat hij zijne loopers onder de armen pakte en weer naar huis djeesde, TEIRL.-STIJNS, *Arm Vl.* 1, 113.

HANNIK — HANNEK —, znw. m. (en vr.); mv. *-en*. Misschien, en in enkele beteekenissen zeker wel hetzelfde woord als *Hanneke(n)*.

1) Botterik, lomperd; ook: lummel, sul (aldus bij BOEKENOOGEN 292).

2) In toepassing op vrouwen. Tooverkol, en: Een schreeuwend, scheldend wijf. Zie BOEKENOOGEN 292

3) In de Zaanstreek (zie BOEKENOOGEN 292). Thans bijna verouderde benaming voor: zwarte kraai of roek (verg. HANNEKE, 3). Hierbij — of bij de bet. 2)? — de aldaar nog algemeen bekende uitdr. *Schreeuwen als een hannik*, vervaarlijk schreeuwen (BOEKENOOGEN, *t. a. pl.*).

4) In de Belgische Kempen, te Antwerpen en elders. Tamme ekster; hannen (zie HANNE, 3).

HANS, znw. m., mv. *hansen* (met scherpe *s*, als in *dansen*; vandaar voorheen de spelling met *ss*), doch thans — tenminste in de bet. A), bij welke men aan den eigennaam weinig of niet meer denkt —, gewoonlijk *hanzen*; verkl. *hansje*, *hanske* (zie daarvoor ook bij HANSJE). Mhd. nhd (ook zw. en deensch) *Hans*, eene verkorting van den mansvoornaam *Johannes*, reeds in de middeleeuwen (zie VERDAM 3, 85) ook in deze streken bekend.

I) In toepassing op menschen.

A) De eigennaam als gemeen znw. (t. w. als eene generieke benaming) gebezigd; reeds een oud gebruik. Manspersoon.

1) Gezel (in de bet. 3): klant; kompaan; soms ook: kwant. || Hans. *Socius, collega*, KIL. — Hy moet ... noch kinnen Des dobbelers cansen Als ander hansen, Diet al verteeren, *Trou m. bl.* 90.

Stryen en schanssen soo doen de Hanssen,
Die krijgen leeren:
Vryen en danssen om Roose-kranssen,
Die liefd hanteeren.
VISSCHER, *Brabb.* 108.

Wat doet ghy Vuyl-fatsoen omtrent dees sotte bollen?...
Mirakel is 't voorwaar wordt ghy hier niet een Hoer.
Ghy speelt den Muggentour in 't midden van de Hansen.
Wat doen die in de Son als swieren ende dansen?
POIRTERS, *Mask.* 28.

— *Een vreemde hans*, een vreemde, rare gezel; vreemde kwant of „snuiter".

Indien ghy u wilt, met minnen-spel gaen quellen,
Soo moet ghy u somtyts, by vreemde Hanssen ghesellen:
Die door een jaloers, spijt, u dickwils soecken te braveren.
N. Ieucht-Spieghel, 72.

— *Arme hans*, arm of beklagenswaardig persoon; arme vent; stakker. || Arme hans! *Belg. Mus.* 4, 167.

2) Met het bijbegrip dat de persoon in zijne (goede of kwade) soort iets degelijks, iets flinks is, derhalve: baas, kerel. Verg. de eveneens gebezigde eigennamen *bram, piet, jan*. In deze opvatting gewoonlijk vergezeld van, of versterkt door een bnw. || Hans. *Antecellens caeteros mortales fortuna et opibus.* Hansen. *Magnates, optimates*, KIL. — Neen, ik blyf niet by die hansen (*aan 't hof*), LANGENDIJK 2, 118.

— *Een heele hans*, iemand van aanzien of beteekenis. || *Monstratur digito....* This een heel hans. Alle die werlt hout van hem. *Hoc est, Insignis est atque egregius*, SARTOR., *Adag.* II, 1, n°. 16.

— *Kloeke, dappere hans.*

met campen wint prijs als kloecke hanssen,
V hooft vercierende met laurieren kranssen.
V. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 77 *a*.

Of dat hy dees of d' ander Kust
Met oorlogh wil beheeren:
Alsoo 't de dapp're Hansen past,
Dat haer ghewelt en rijck aen-wast' (*enz.*).
BREDERO 3, 75.

— *Rijke, weidsche* (enz.) *hans*. || Rijcke, geweldige, stoute hansen, *Kantt. op Jerem.* 50, 27. (Ick) sagh ... die groote weytsche Hansen, Met d' Edel-vrouwen ... danssen, BREDERO 1, 155. Wie zou hem kennen in dat klugtig kleet? ... Ziet dien bragoende hans, DULLAART, *Orat. en Mask.* 61.

Gouden knoopen, modekleeren
Maken mof en intrigant
Vette hanzen, groote heeren.
DE GÉNESTET 1, 162.

— *Groote hans.* Ook nu nog eene zeer gebruikelijke verbinding. Verg., óók voor de twee verschillende opvattingen (t. w. als: man van staat, aanzien of vermogen, en als: laatdunkend persoon en derg.) het art. GROOTHANS. || Om sijn dienstbare Nederheyt aanden cleynen wert hy (*de ware leeraar*) den grooten hanssen tot een spot, COORNHERT 1, 52 *c* (zie ook 1, 56 *b*). Ghy zijt verdoempt met meer groote hansen, *Bek. Coopm.* 54. Datter weynige Rijcke ende weynighe groote Hanssen in de Gheemeynte Christi waren, MARNIX, *Byenc.* 2, 12 (bl. 141 *b*) (verg. MARNIX, *Geschr.* 1, 194 en voorts 1 *Cor.* 1, 26: niet vele edele). Met alle haer afkoomst ..., met susters, en broers..., omen en meuyen, elck grooter hans als ander, COSTER 467. Ick ben onder de groote Hansen wel bekent, OGIER, *Seven Hoofts.* 293. Ik wil my onder de groote hansen inwickelen, ik wil de saecke van den lande bestieren, GRUTINCK, *Hooftd.* 167. Van waar een groote Hans zoo veel zegt, als een ryke Boer of Landsheer, BEKKERT, *N. H.* 3, 524. 't Heeren-Logement te Amsterdam ..., waar ik met alle groote hanzen verkeer, V. LENNEP, *Poët.* 10, 187. Dat (t. w. *soep*) is in kost veur groote hansen, V. ZEGGELEN 2, 51. Je hebt hier adellijke heeren en groote hanzen; daar behoor ik niet toe ...; ik ben niet van adel, ik ben geen groote hans; ik ben een parvenu, zoo je wilt, BEETS, *C. O.* 144 (zie ook 147; 157; 159).

Mit al der boosheyt is de mensch omgeven;
Hy en denckt niet meer op deser eerden
Dan hoe hy een groot hans mochte werden.
Homulus 17.

Doorluchte Koningen,... ick weet noch grooter Hansen;
Speel-lieden, die u selfs doen naar haer' pijpen danssen.
HUYGENS 2, 56 (*Dans*).

Al gaet hy daer henen, ghelijck een grooten Hans,
Ghelaerst, ghespoort, ghevedert, op sen Fransa (*enz.*).
JANSSEN, *Chr. Verss.* 123.

al doet een Vrouwe al t'gene datse can,
t' Is nimmermeer genoegh, de Mans syn groote Hansen
En doen d'onnoosel Vroukens naer hun pypen danssen.
OGIER, *Seven Hoofts.* 132 *b*.

— Spreekw. enz. || Hij houdt het met de groote hansen, HARREB. 1, 284 *a*. Men moet alles lijden, wat den grooten hansen lust, en nog lachen toe, *Ald.* Wat groote hansen doen, dat moet men prijzen, *Ald.*

— *Groote hans en kleine hans* (ook: *groothans* en *kleinhans*): aanzienlijk en gering; hoog- en laaggeplaatsten. Zie ook GROOTHANS en KLEINHANS. || Groot Hans, en klein Hans. Dat is, grooten en kleinen, elk een, van wat staat hy is, TUINMAN 1, 335. — Als alle 't Hof verheugt was, alle Dienaars bezig, groote en kleine Hanzen op de Beenen waren, BOËT. à BOLSW., *Duyfk.* 174. Hy quam by groot hans, by kleyn hans, by Boeren en by Heeren, BREDERO 1, 225. Van groot Hans en van klein Verdroegh hy watme wouw, HUYGENS 2, 570.

— Volgens *D. Wtb.* (4, II, 457) golden de termen *grosser* en *kleiner hans* ook als rangonderscheiding bij de Duitsche landsknechten. Verg. hierbij de volgende plaats. || Item dat een yegelycke, wanneer die wacke opgeslagen es, op zyn leger gaen sal, tzy groot hans oft cleyn hans daer by bescheyden es, *bij* DE JONGE, *Zeew.* 1, 565 (16*de* eeuw).

— *Hans* (*hansje, hanske*) *heeten.* Ook in toepassing op zaken. In zijne soort een baas —, van zaken: een kokkerd zijn. Of: alles in zijne soort te boven gaan. Verg. beiersch *hans haissen*, „vorzüglich sein in seiner art" (SCHMELLER 2, 216). || Hansken heeten, *goed zijn* (Gent), SCHUERM., *Bijv.* — Is dat niet een Schand-vlecke die Hans heet? DAVID, *Doolh.* 408. Dats een vogel (*eendevogel*) die Hans hiet! BREDERO 2, 39. Gheeft hem een lustighe kleeter die hans hiet, 2, 97. Ick wet ick u een treck Sal spelen die hans hiet, 2, 109. Al begheerdeje hondert mans..., Ick selseje doen krygen deur een besweering die hans hiet, BIESTKENS, *Claas Kloet* 1, 10. Daer zijn dickwils swarigheden die Hans heeten, POIRTERS, *Mask.* 346. Van dusdaanig een leugen zegt men: Dat is 'er een die Hans heet, vet en dik, TUINMAN 1, 193 (verg. *a. w.* 2, 142). Ziet daar een kikker, dat hansken heet, SCHUERM., *Bijv.*

wie duyventer of het (*het dichtvermogen*) heur in [steekt?...
Dat moet werentich een vougel wesen die Hans hiet,
Want die Hansen en die Francoen die dichten als de drum.
BREDERO 2, 290.

B) De eigennaam verbonden met een echten of een verzonnen geographischen naam, als schertsende benaming van eene uit de aangeduide plaats of streek herkomstige zaak.

— *Hans van Bremen, Bremer Hans* (ook *bremerhans*): bier uit Bremen, bremerbier. || Die Breemer hangs is te brangdig, in kenme de dorst niet verslaen, V. ELSLAND, *Dronke Jaap*, 3. Tap dan een kan Bronswykze Mom, Of een Bremer Hansje, V. D. HOEVEN, *'t Koffyh.* 25.

Voor *bremerhans* zie ROSSEAU, *Snoev. Minn.* 41; LANGENDIJK 1, 466.

— *Hans van den Rijn*, (de) rijnsche wijn.

E. Niet voorden Rynschen. *M.* Die es Menich te costelic.
Hans vanden Ryne, die moetic deruen.
Maer mochtic, noch Jan de France verweruen (*enz.*).
EVERAERT 90.

— *Hans van der Gouwe* (*Gauwe*), het (van goud gemaakte) geld; het „splint".

Als Beernaert Quareyt, wel wilde looppen
Ende je Hans van der Gauwe, vant jnder tasschen
Ter stont liepic, my zuueren wasschen.
EVERAERT 138.

— *Hans van Gelder*, Bargoensch voor: roggebrood, „roggen Teunis". Zie DE BEER en LAURILLARD, *Woordensch.* 401 *a*.

C) In den nieuweren tijd, met allerlei toevoegsels, als naam voor een Duitscher of (collectief) voor de Duitsche natie. Dikwijls op te vatten als een meer of minder hatelijken schimpnaam; zooveel als *mof* (óók in den zin van: botte lomperd). || Soo een Hooghduytse hans Mof maf (as jy bint) heb 'k men leeven ... niet esien, I. VOS, *Robb. Leverw.* 9. Hans mofmaf, Breemer knoet, en onbeschofte vent! V. HALMAEL, *Prins v. Pl. Marry*, 65 (zie ook INGEN, *Ged.* 23). Kerklyke hansdoeden-doppen, geestlyke moffen, *Blank.* 3, 331. Zo een Hans Dondergoud, (gy weet, ik geef zo gaarn *aliassen*) kan my niet bevallen, *Leev.* 1, 33. 't Land der Jonker Hansen, BEETS 3, 559.

De Vlaamse deunen kan ik zingen,
Gelyk de oprechte Bruggelingen.
Hans pigpags taal, die aan den Ryn,
Spreek ik gelyk een Agripyn (*Keulenaar*).
LA CROIX, *Gew. Adv.* 24.

Zie nog voor *Hans Mof:* VISSCHER, *Brabb.* (uitg. 1612), 90, en voor *Hans Mifmaf: Brabb.* (uitg. 1669), 62.

D) In oudere en jongere verbindingen (uitdrukkingen, spreekwijzen enz.) als een willekeurig gekozen eigennaam voor den een of anderen persoon of figuur. (Verg. verbindingen en spreekwijzen met de namen *Jan, Piet* enz.). Zie ook HANSBEULING, HANSKUIER, HANSSOP, HANSWORST.

— *Meester Hans*, de beul of scherprechter. || Meester Haus, de Beul, heet in 't Fransch Meester Wilhem, MARIN. — Dat is er een voor meester hans (*een die verdient gehangen te worden*), *Belg. Mus.* 4, 167. Meester Hans is te goed, om zijne handen aan hem te schenden, HARREB. 1, 284 *a*.

— *Hans Mors*, de Dood. Zie *Blank.* 3, 8.

— *Hans Tweeschelling*, een „kale" gast, en derg.

Hans Twee-schellinc nam in trauwe
Grietjen Een-pondt tot sijn vrauwe.
DE VYNCK, *Wekel. Verm.* 2, 64.

— (*Een*) *Hans Snoeshaan*, (een) bluffer, windmaker. || Zulk een Hans Snoeshaan, als ik hoor, dat die Goudestein toch maar is, *Leev.* 6, 125.

— (*Een*) *Hans Onversaagd*, (een) durfal en derg. || Hans Onversaagd is voor geen dreigen vervaard, HARREB. 1, 284 *b*. — Wat ben ik toch een Hans onverzaagd, als het op 't nypen komt! *Leev.* 8, 260.

— *Gierige Hans is keukenmeester* (of *kelder-meester*), HARREB. 3, 480 *b*. Verg. SCHRAALHANS.

— *Hans met de bellen* (Dl. II, 1657): (een) slordevos.

— *Hans in alle gassen* of *in alle straten* (HARREB. 1, 284 *a* en 3, 217 *b*); nhd. *Hans in allen gassen* (*D. Wtb.* 4, II, 459; verg. *Hans um und um, t. a. pl.* 461). Waarschijnlijk zooveel als: een bemoeizuchtig leeglooper, die zich verbeeldt „van alle markten thuis" te zijn. || Die Hans meent te wezen in alle straten, wordt wel door een Hansje uit den zadel geworpen en landmeter gemaakt, HARREB. 1, 284 *a*.

— *Ik heet Hans als 't waar is!* (SCHUERM., *Bijv.*). Eene verzekeringsformule. Omgekeerd in 't oudere Hd. *Ich wolt eh nicht Hans heiszen* (*D. Wtb.* 4, II, 456).

— Spreekwoordel. zegsw. *Hans komt door zijn domheid voort* (HARREB. 1, 142 *a*). || Natuurlijk heeft men overal Hanzen, die door hun domheid voortkomen, DAUM, *Raad v. I.* 24.

II) In toepassing op dieren enz.

A) Gewone naam (in Noord-Nederland althans) voor een (of voor den) ezel.

B) In Zuid-Nederland. — 1) Een — al of niet gelubde — volwassen beer (mannetjesvarken). Zie TUERLINCX en RUTTEN.

2) In 't Zuiden der Belgische Kempen. Een stier.

C) In Zuid-Afrika (in den vorm van het verkleinw.) Paplam. || Hânsi, paplam, MANSVELT 57.

D) In Zeeland (in den vorm van het verkleinw.) Vleeschvlieg. || Hansje. Groote vlieg die op het vleesch komt, *N. Ned. Taalmag.* 2, 223 (*Z.-Beveland*).

E) Pop in de gedaante van een Hanssop of Hansworst. || Myn Zeun (zal) ... niets ter diverteering hebben, dan een groot stuk Zoethout en een Hans, ... met linten aan zyn stoel vast gemaakt, *Leev.* 6, 18.

Afl. *Hansje* (zie ald.).

— In de bet. I, A, 2) *Hanzin*, vrouw van een hans; in scherts gevormd („Dat hij zich ... onafhankelijk gevoelde ... van alle mogelijke „groote *hanzinnen* en adellijke dames"", BEETS, *C. O.* 182.

Koppel. *Hansbeuling, hanskuier* (ook *-kruier*), *hanssop, hansworst* (zie die woorden).

— Als tweede lid. *Groot-, klein-, school-, schraal-, smalhans* (zie die woorden).

Samenst. *Hanslam*, paplam (Zuidafrik. en gewestel. Holl.; MANSVELT 57).

— Als tweede lid. *Geluks-, krijgs-, oorlogs-, vederhans* (zie die woorden, of althans op het eerste lid). — Met een werkwoordel. stam. *Poch-, pof-, praal-, prachhans* (zie die woorden). Voorts *Grolhans*, grommer, brombeer (WILLEMS in *Belg. Mus.* 4, 166).

— In scherts gevormd is *Hanswans*: „Iemand die gewoon is grappen te maken, snaak, fr. *mauvais plaisant, bouffon*", DE BO² 358 *a*.

HANSBEKER. Zie HANZEBEKER.

HANSBEULING, znw. m.; mv. *-s* en *-en*. Koppeling van *Hans* (zie ald.) en *Beuling*. Een andere benaming voor (den, of een) *hanswORST* (zie dat woord). || Hans-beuling. Hans-worst, pekelhaaring. Toneelgek, MARIN. — Het dagelijks werk van onzen Beronicius (was) voor goochelaar, hansbeuling of Janpotagie te spelen, RABUS vóór *Beronicius*, XVII. Zyn lever zal door de potsen van een Hansbeuling of Harlekyn op de gevoeligste wyze geschud worden, V. EFFEN, *Spect.* 6, 143. Voor 't Janklaassenspel verschijnt hij (*de „rekommandeerder"*) als Hansbeuling en vertelt, dat *enz.*, TER GOUW, *Volksverm.* 447.

HANSE. Zie HANZE.

HANSEAAT; HANSEATISCH. Zie HANZEAAT, enz.

HANSEGRAAF. Zie HANZEGRAAF.

HANSELEN, onz. zw. ww.: *hanselde*, *gehanseld*. Een koop aan de hand beloven, in de hand beklinken (volgens BRENDER à BRANDIS, *Proeve*, 45: „bij de Hoogduitsche Joden in gebruik"). Misschien voor *handselen*, betasten. Verg. *Verhanselen* (onder *Handelen*, kol. 1914).

HANSEN — HENSEN —. Zie bij HANZEN.

HANSERIJ. Zie HANZERIJ.

HANSESTAD, -VERBOND. Zie HANZESTAD, -VERBOND.

HANSGRAAF. Zie HANZEGRAAF.

HANSING. Zie HANZING.

HANSJE — HANSKEN —, znw. onz.; mv. *-s*. Verkleinw. van *Hans* (zie ald.). Kleine Hans; in toepassing op kinderen en volwassenen. In onderscheidene verbindingen, uitdrukkingen enz.

— (*Het*) *Hansje* (*Hanske*) *in den kelder*; mv. *hansjes in den kelder*. Aanduiding (1°.) van een of van het nog ongeboren kind in den moederschoot; vandaar: (2°) een voorheen gebruikelijke heildronk op de aanstaande moeder of moeders onder de dischgenooten; eindelijk: (3°.) een tot dien dronk gebezigde beker die bij 't volschenken het beeldje van een klein kind te zien gaf. Alles vroeger ook in Duitschland, Denemarken en Engeland welbekend (verg. nhd. *Hänschen* (of *Hänsel*) *im* (*düstern*) *keller*, deensch *lille Hans i kjelderen*, eng. *Hans in kelder*) en, althans wat Engeland betreft, van ons overgenomen. Zie hierover (behalve *D. Wtb.* 5, 514 en 517; MURRAY 5, 76 *c*) volledig en uitvoerig M. DE VRIES in *Taalk. Bijdr.* 2, 27 vlg. (herdrukt in DE VRIES, *Taalk. Opstell.* 239 vlg.), en ald. de vernuftige, doch kwalijk houdbare gissing aangaande het woord *kelder* in dit verband (daarover BECKERINGH VINCKERS in *Noord en Zuid* 6, 86, COSIJN in *Gids* 1895, 1, 196). Verg. hiermede vroeger gebruikelijke toespelingen en dronken op *'t kindeken in 't spindeken*, *'t bolleken in 't holleken* of (indien een meisje werd verwacht of begeerd) op *Maaiken in 't schapraaiken*, in Duitschland op *Gretchen in der küche*, alsmede hieronder *Hansje in de kool* of *op den schotel*.

1°. Als toespeling op de ongeboren vrucht (bepaaldelijk: het begeerde zoontje?). || Wanneer zy nu eens helder dronken, bragt de Burgermeester ... den Amsterdammer op de gezontheit van Hansje in de Kelder, SCHOOLHOUDER, *Olipodrigo* 2, 57. Of 't niet gevoeglyk zou zyn dat we ook eens om het Hansje in de kelder dachten? V. EFFEN, *Spect.* 7, 124.

> Ick sies' haer suijperij Gesontheits-wijse doopen, ...
> Dat geldt dan Coningen en Vorsten sonder end,
> En Staet en Potentaet, en Vrijsters, of bekent,
> Of onder blinden naem, en Hanskens inde Kelder,
> En al wat denckbaer is; ... Want drinckbaer is het all.
> HUYGENS 8, 316.

> Oft Hansken inde Kelder waer (t. w. *al waart gij met kind*):
> [ick sweert,
> Ick draeyer u aen (t. w. *aan een man*): en oft hy 't quaem
> [daer naer te weten,
> g'En sulter niet eens worden om gesmeten.
> Hy is seer goedt van aerdt.
> OGIER, *Seven Hoofts.* 223.

2°. Als benaming voor den heildronk, de „conditie". || Het drinken van Hansje in den Kelder: ... het toewenschen van de welvaart eener zwangere Vrouwe en derzelver Vrugt, BERKHEY, *N. H.* 3, 1197. Een' Vaderlandschen dronk; ... die van Hansje in den Kelder, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 56.

3°. Benaming voor zekere drinkschaal. || Hansjen in de kelder, ... een zilveren schaal ..., waarin in het midden eene holligheid is, waarin een klein kindje op een holle ... bol op en neer springt, naar mate de wijn vermindert of aangevuld wordt, BERKHEY, *Oud-Holl. Vriendsch.* 165.

— *Hansje in de kool*, *Hansje op den schotel*. Soortgelijke aanduiding van een ongeboren vrucht als *Hansje in den kelder*. || Men (vind) hier te Leiden, onder aanzienlyke Familiën, ook gewag gemaakt ... van Hansje in de Kool, of Hansje op de Schotel. Men maakte een ... Frikkedil, of een ander stuk Gebraad, in den vorm van een Hart, of een Cupidootje; dat men in een Saladekrop, of gestoofde Kool, verborgen, opdischte; en aan de zwangere Vrouw voorzettede, BERKHEY, *N. H.* 3, 1200.

— *Hansje-mijn-gek*. — 1°. Eigenlijk. Grappig figuur in het voormalige Doolhof te Amsterdam (zie DE BEER en LAURILLARD, *Woordensch.* 401 *a*). — Vandaar

2°. Malle vent; kwibus. || De ydele en onzedige praat van dien onbeschaamden Petitmaitre, Hansje me Gek, *Leev.* 4, 291.

— *Hansje-* (of *Hans-*)*mijn-knecht*. Zeker kinderspel, waarbij een der kinderen op verlangen allerlei zaken aanbrengen moet. Zie MOLEMA 147 *a* en 523 *b*; DRAAIJER 15 *b*; V. VLOTEN, *Bakerr.*[4] 125.

— Vandaar zooveel als: onderdanige dienaar. Verg. de uitdr. *Voor Hansje-mijn-knecht spelen*.

— *Hansje met zijn ganzje*, navolging van fr. *Jeannot, fils de frère Philippe, et son oie*. Zie MARIN en verg. LOOTENS e. FEYS 138 vlg. || Een kluchtigh Liedt, van Hansken met sijn Ganskes, *Amst. Spinh.* 22 *a*.

— *Hansje van Naarden* || Hij ziet zoo onnozel (*of* hij slacht) Hansje van Naarden, die door zijn onnoozel zien den drommel bedroog (*of* bepraten zou), HARREB. 1, 155 *b*.

— *Hansje zonder been*. Schertsende benaming voor het mannelijk lid. || Het heugtje noch hoedat, men hansje zonder been, Het slot te harenburg, tot jouwent quam bespringen, MOLENHOF, *Kroll. Ritz.* 9.

— *Hanske Snans*. || Hij is van Hanske Snans gemiereld: hij heeft het koningszeer. Ook: Hij is van Coyghem, van de kanten van de Schelde (zie *Biekorf*, 1898, 250).

— *Klein Hansken boet*, *Dat Hans misdoet* (DE BRUNE, *Spreeckw.* 341). Verg. voor de verklaring eene spreekw. zegsw. onder GROOTHANS, 1).

— *Hansken alleman*, iedereen. || De alderschoonste stof, ... Die eerstmael droegh den edel-man, Die draeght nu Hansken alle-man, POIRTERS, *Eerste Eeuwe d. Soc. J.* 405.

— *Een Hansken van alle spel* (Zuid-Nederland): een die „overal bij" is, die „op alle kattenkermissen" te vinden is. Ook: een die van alles „handeling" heeft, „van alle markten thuis" is.

— *Hansje-sjokken* of *-sokken*. Kinderspel, waarbij men elkander achter aan de kleederen grijpt en op een sjokkend drafje voortgaat. Zie V. VLOTEN, *Bakerr.*[4] 110 en verg. BOEKENOOGEN in *Gids*, 1895, 4, 15—16. || Den gelukkige, wien 't ... voorrecht ten deel viel de rokspanden van Laurens te mogen vasthouden bij 't „hansje sjokken" spelen, V. LENNEP, *Rom.* 22, 35 (zie ook V. LENNEP, *O. e. N. Ged.* 204).

Koppel. *Hansjepak*, *-pek*, heintjepik, de duivel (SCHUERM., *Bijv.*).

HANSKEN. Zie bij HANSJE.

HANSKRUIER. Zie HANSKUIER.

HANSKUIER — daarnaast HANSKRUIER —, znw. m.; mv. *-s*. Koppeling van den mansvoornaam *Hans* met den stam van *Kuieren*. In Noord-Holland. Los werkman — boerenarbeider of polderjongen — die heden bij dezen, morgen bij genen in dagloon werkt; die van den een naar den ander gaat (kuiert). Dewijl zulk een werkman veelal kruiwerk verricht, in den jongeren tijd ook *Kanskruier* genoemd. Zie

(ook voor plaatsen) BOEKENOOGEN 292. Verg. voor de vorming HANNEKEMAAIER. || Wy arme dijckers, hanskuyers en Basen, Die nu stadich aen den Sijpe laboreren ... Wy kayen, wy dammen, wy legen den pot (*enz.*), VALCOOCH, *Chron. v. d. Sype*, 99. Hans Kuijer (zoo noemt men veeltijds alhier de vreemdelingen, die van 't eene quartier in 't ander, met delven, dijken, en diergelijk huismans werk, hunnen kost gaen zoeken), HOOFT, *Br.* 2, 180.

HANSSOP — HANSOP (dit laatste in overeenstemming met de tegenwoordige uitspraak) —, znw. m., mv. *-pen*; verkl. *-je*. Daarnaast HAN(S)SJOP (verg. *korsjet* naast *korset* enz.). Nnd. *hansup* (*Brem. Wtb.*); *hansop* (WOESTE). De tot eene koppeling geworden eigennaam *Hans Sop*, vertaling van hd. *Hans Supp(e)*, de naam van eene komische tooneelfiguur die ontleend is aan den Franschen *Jean Potage*. Verg. *D. Wtb.* 4, II, 461. Zie ook HANSWORST.

1) Eigenlijk. Eene tooneelfiguur (zie boven). Zoo is Hanssop b. v. de dienaar van den „Ouden Hillebrant" in VOSKUYL's *Ouden en Jongen Hillebrandt*; Bly-eynde-spel. || Hanssop ... *Pantalon*, *Arlequin*, MARIN.

2) Potsenmaker. || Hanssop. ... *Saltimbanque*, *Farceur*, *Bouffon de Theatre*, MARIN.

3) Kinderpop in de gedaante van de tooneelfiguur. || De Pop of de Hansop, doorgaans als een Hansworst uitgedoscht, hingen aan poppenwinkels uit, v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 279. De hansoppen, die nog vóór dertig jaren in de „stooterskramen" hingen, TER GOUW, *Volksverm.* 295.

4) Bij overdracht. Naam voor een kleedingstuk (als nachtgewaad voor kinderen nog in gebruik), gelijkende op het gewaad van den *hanssop*, en bestaande uit lijf en broek met lange pijpen aan één stuk. Verg. eng. *hanselin*? || De heele wereld gedost in den handsop der eerste eeuwen zit ... aan de voeten der zotheit, als of *enz.*, v. SWAANENBURG, *Arleq. Distel.* 16. Het Huis geeft hun (t. w. *den krankzinnigen*), ... een rooden duffelsen hansop, ... zynde een kleed, waarvan het wambuis, de broek en de koussen aan elkanderen vast zyn, WAGEN., *Amst.* 2, 309 *b*. Broek en Wambais (bestonden) slegts uit één stuk; bykans zoo als die nagtkleedy der Kinderen, die men Hansop noemt, BERKHEY, *N. H.* 3, 524. Hij (kleedde) zich in een hanssop van grof laken, FOKKE, *B. R.* 4, 44. Tom Thumb ... kwam ... in een vleeschkleurigen hanssop te voorschijn, KNEPPELH. 8, 19.

Samenst. (in de bet. 1) *Hanssopsdans* („*Hanssops* off Bessiens *Dans*", in *Amst. Mengel-moes* 1, 4); *hanssopskleed* („Hans (*een kwakzalver*) met Jan in *Hanssopskleéren* op de stellagie uit", v. FOCQUENBROCH 2, 78).

— In de bet. 1 of 4) *Hanssopbroek* („Ronde, ruime Zeildoeksche Rokjes, Overjakken, met halve Mouwen, en lange *Hansop-broeken* (t. w. *van de Hollandsche strandbewoners*)", BERKHEY, *N. H.* 3, 1007).

— Als tweede lid (in de bet. 3) *Kinderhanssopje* („Dit vormeloos beeldje, dat ge mogelijk voor een *kinderhanssopje* aanziet", FOKKE, *Verz. W.* 9, 12; „Dat popje, dat *kinderhanssopje*", 9, 25).

HANSWORST, znw. m., mv. *-en*; verkl. *-je*. De tot eene koppeling geworden eigennaam *Hans Worst*: nd. *Hans Worst*, hd. *Hans Wurst* (ook *Hanswurst*), de naam van eene reeds oude Duitsche tooneelfiguur (het eerst voorkomende in eene Nd. vertaling van BRANDT's *Narrenschiff*, a°. 1519). Zie *D. Wtb.* 4, II, 461; SCHOTEL, *Maatsch. Lev. o. V.* 316 vlg.; enz. Verg. HANSBEULING en ook HANSSOP.

1) Eigenlijk. De tooneelfiguur, in kleedij en optreden het meest overeenkomende —, althans in verloop van tijd ongetwijfeld in overeenstemming gebracht met *Harlekijn* (ital. *Arlecchino*). || De een is een Hansworst: wapprende pluimen bedekken zijn zotskap, duizendkleurig is 't kleed dat hem dekt, DE MONT, *Loreley* 177 (*Vastenavond*).

> Jan Klaasen stond er als een Vorst,
> Jack Pudding stond er by;
> En Jean Potage met Hansworst,
> Gemonsterd op een ry.
>
> BILD. 1, 394.

2) Bij uitbreiding. Potsenmaker. || Loopjes en grappen, die een kwakzalvers Hansworst nauwlyks zouden betaamen, v. EFFEN, *Spect.* 2, 177. Zulke lieden lagchen ... zo wel over het gesnap eens Hansworsts als over de aanspraak van een Lijkenbidder, *Wildsch.* 1, 240. „Let op nu, burgers en boeren! let op!" riep de hansworst met luider stemme, v. LENNEP, *Rom.* 5, 17. Hansworsten, muzikanten, Wier ... hoorn- en veêlgeluid In 't ronde klonk, v. LENNEP, *Poët.* 7, 22. Zijn Hansworst (t. w. *van een kwakzalver*) blies de trompet en verhaalde ..., welke nooitgehoorde wonderwerken zijn meester ... had verricht, CONSC. 2, 262 *b*. Dien afschuwelijken mandril, hansworst der verzameling (t. w. *in een beestenspel*), BEETS, *C. O.* 15.

— *Hansworst onbedacht.*

> Hansworst Onbedacht
> Heeft er velen, onverwacht,
> In het ongeluk gebracht.
> COOPMAN, *Kinderl.* 24 (*Onbedacht*).

— Figuurlijk gebezigd. || Dien Hansworst (*zeker tooneelschrijver*) Die in de hooge laars ten schouwburg op dorst stappen, BILD., *Br.* 2, 179.

3) Kinderpop in de gedaante en de kleedij van *Hansworst* of van een *hansworst*.

> Teld hansworstje meê bij vaartje,
> Met het jongske op vaders hand?
> Dan jouwt Moeders kleene guit,
> Lagchende om het poppe zotje,
> Taatje met zijn hansjen uit.
> BERKHEY, *Zinsp. Ged.* 23.

Afl. *Hansworsterij*, zooveel als: harlequinade, potsenmakersspel („Blijf dichter en verschoon ons van dorre, afbrekende en hartverschroeiende parodieën, gelijk Barbe-Bleue en andere *hansworsterijen*!" KNEPPELH. 12, 20).

Samenst. (in de bet. 1 of 2) *Hansworstenpak* („'t *Hansworstenpak* met roode, groote knoopen en wijde mouw", DE MONT, *Id.* 57; zie ook HASEBROEK, *W. e. Dr.* 34).

— Als tweede lid (in de bet. 2). *Straathansworst* („De marot van den *straathansworst*", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 14).

HANTEERDER — HANTEERER —, znw. m.; mv. *s*. Nhd. *hantierer* (*handtierer*, *handierer*); mnl. *hanteerre* (*Teuthon.*). Van *Hanteeren* met *-(d)er*. Bij PLANTIJN: „Hanterer, hanteerder. Hanteur, ou trafiqueur. *Conuersator, vel negociator*" (verg. KIL. en HEXHAM).

1) *Hanteeren*, I, A). Die ergens (vaak, uit gewoonte, om beroepsbezigheden enz.) komt; bezoeker (van eene plaats, een land). || De inwonende van den voorseyden lande, ende den hantierders ende frequenteerders van dien, *Cost. v. Brugge* 2, 307.

2) *Hanteeren*, II, B, 1). Die iets beoefent; beoefenaar, betrachter (van iets). || Alle wat van selfs goet is, ende sijnen hanteerders goet maackt, ghelijck alle deughden zijn, en machmen niet te veele begheeren noch hanteren, COORNHERT 1, 329 *b*.

3) *Hanteeren*, II, B, 2, *d*). Die in iets „doet", handelt; handelaar. || Lattiken hantierre, *lactucarius*, *Teuthon.* 204 *a*.

HANTEEREN — voorheen ook (H)ANTIEREN en gewestelijk (in Zuid-Nederland) INTEEREN —, onz. en bedr. zw. ww.: *hanteerde*, *gehanteerd*. Mnl. *hanteeren*, *hantieren*; mnd., nnd. *hantéren*; laat-mhd., nhd. *hantieren*. Ontleend (en wel, naar 't schijnt, het eerst in 't Mnl.) aan fra. *hanter* (dat ook in 't Eng. is overgenomen; meng. *haunten*, *haunte*, eng. *haunt*), een woord van onzekeren oorsprong en onbekende afleiding, weshalve het ook niet mogelijk is te zeggen, welke de grondbeteekenis is (zie KÖRTING, n°. 505). De groote overeenkomst tusschen sommige beteekenissen van *hanteeren* en van *handelen* heeft gemaakt dat b. v. in 't Ndl. en Hd. ook andere beteekenissen van *handelen* op *hanteeren* zijn overgegaan; dat voorts het taalgevoel dit woord, meer rechtstreeks nog dan door bemiddeling van *handelen*, met *hand* in verband heeft gebracht — m. a. w. dat het voor eene afleiding van dit znw. gehouden is geworden —, blijkt uit de schrijfwijzen mnl. *hantheren*, *handtéren* bij KILIAAN, hd. *handtieren* (ook *handieren* komt voor), zw. *handtera*, deensch *haandtere* (vroeger *handtere*).

Onderscheidene vroeger gebruikelijke beteekenissen, toepassingen althans, komen na het Mnl. tijdperk in het Ndl. niet meer voor (zie daarvoor VERDAM en STALLAERT). De later nog gangbare hoofdbeteekenissen vindt men aldus omschreven: „Hanteren, oft hantieren. *Frequenter*, *hanter*, *ou negocier*, *trafiquer*" (PLANT.); „Handtéren. *Tractare*, *commercia facere*, *negotiari*, *exercere*. Etiam *Frequentare*, *versari*, *conversari*, *celebrare*" (KIL.).

I) Plegen (bij iemand, op eene plaats enz.) te komen. Bij fra. *hanter* (en eng. *to haunt*) thans nog de gewone beteekenis, maar in Noord-Nederland in deze opvatting niet meer voorkomende, tenzij als een archaïsme (bij BOSB.-TOUSS.).

A) Als bedr. ww. — 1) Met een persoon als voorwerp. Hem bezoeken, opzoeken, vaak tot hem gaan of bij hem komen. Vandaar: met hem omgaan, met hem verkeeren; omgang, verkeer met hem hebben of zoeken. || Minen specialen vriend Adriaen Masseel, Ghetrauweren en antierde ic myn daghen, DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 83. Dat dees (*zeker sterrenwichelaar*) van de grooten ... gehanteert wezende, zijne koomst tot de Fransche kroone ... zoude voorzeidt hebben, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 6. 't En zy eenigen (t. w. *Christenen*) op de grenzen van Europe, door 't hanteeren der ongeloovigen, tot de woestheidt hunner zeden veraart zijn, 153. Dat hy ... 't hart te hoogh had om gemeine slooren te hanteeren, HOOFT, *Rampz.* 29. (*Zekere spie*) kunnende ... zonder opzight oft yemandts arghewaan, den Graaf ... hanteeren, HOOFT, *N. H.* 248. Dat hy Salseda hanteerde, om van hem eenighe verborghentheeden der Alchymie te leeren, 824. Te hantieren ofte ghemeensaemheit te hauden met ... vrauwspersoonen, op pretext van vryage, *bij* STALLAERT 1, 557 *b* (18de eeuw). Den ... opruier, dien gij ... uwen vriend durft noemen, en dien gij u moest schamen te hanteeren, SLEECKX 16, 37.

Want hy de vreemden ontfing, en vrientlijck groete,
Als die oock veelderley menschen hadde ghehanteert.
COORNHERT, *Odyss.* 1, 3 *a*.

— Met collectieve begrippen als *gezelschap* (in de bet. I, B) en derg. als voorwerp. || Ik geloof, dat hy daaglijks dat zelfde geselschap noch bywoond en handteerd, ASSELIJN, *Echtsch.* 32.

Zijn aude kennisse kent hy (t. w. *de hoovaardige*) niet meer,
Tgheselschap dat hy t' hantierene plach,
Versteeckt hy, gheljck een diet noyt en sach.
V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 118.

Wilt ghy geholpen sijn, so moet ghy volck hanteeren.
Ghy zult vol droefheyd sijn als ghy u vindt alleen.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 762.

2) Met eene plaats en derg. als voorwerp. Haar bezoeken; er dikwijls of gewoonlijk (voor genoegen, wegens ambtsbezigheden, enz.) komen of verkeeren. || Hy ende ic ... hebben ... de schole altijt te samen gehanteert, COORNHERT, *Boccat.* 122 *b*. Sonder opten Paesdach noch in alle de Goede Weke eenicheins de kercke te hanterene, oft te biechten, *nl.*: *Tydspiegel*, 55, 175 (a°. 1530). Kooplieden, hanterende ende frequenterende onse voorsz. Landen *enz.*, *Utr. Placaatb.* 1, 423 *a* (a°. 1540). Eenich man oft vrouwe... bevonden... hantierende eeneghe tavernen oft cabaretten, *bij* STALLAERT 1, 557 *a* (a°. 1540). Dat (*door den slechten toestand der wegen*) onse goede luyden ... heure goeden, landen, beempden ende osschen niet en cunnen gehanteren ende besorgen, *a. w.* 1, 557 *b* (a°. 1569). Closbaenen, Rollebaenen, Schutters-hoven ... Schermers-scholen hanteren, *Placc. v. Brab.* 1, 60 *a*. Villeroy, Secretaris van staat, ... mids 't hanteeren van drie hoven, ... op den eisch der hooge heerschappye afgerecht, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 123. Dat, met hun verblyf binnen Antwerpen, zy (*de muiters*) 't hanteeren der borze ... verhinderden, HOOFT, *N. H.* 368. Hy schuwde steên ... Hanteerde zelden 't hof, VONDEL 11, 676 (lat. *nisi rarus adibat*). d' Oude Kamer ... die ... van de treffelyksten der stadt en de grootste verstanden werdt gehanteert, BRANDT, *Lev. v. Vondel*, 13.

Wie Jesus school leergierigh wil hanteeren,
Laet zijn vernuft van 's meesters lippen leeren.
VONDEL 4, 505.

— *De wereld hanteeren*, in de wereld, onder (de) menschen verkeeren. || Eer die dochter begint de wereldt te hanteeren, HOOFT, *Br.* 2, 349.

3) *Iemands gezelschap* (zie ald. de bet. II, A) *hanteeren*, zijn bijzijn zoeken, in zijn bijzijn verkeeren. || Daer zynder noch ij.... Wiens gheselschap ic gheerne antiere, DE CASTELEIN, *Const e. Rhetor.* 85. Want alsse veel smaets moet lijden..., soo heeftse haer tot de boecken begeven, ende 't geselschap van de geleerde luyden gehanteert, V. BEVERW., *Wtn.* 2, 37.

— *Feesten*, *partijen* (en derg.) *hanteeren*, bezoeken, bijwonen. || Ge zoudt geene feesten meer mogen hanteeren, BOSB.-TOUSS., *Leyc.* 3, 8.

B) Als onz. ww. — Plegen ergens (op eene plaats, in een gezelschap enz.) te komen, om te gaan, te verkeeren, zich op te houden, te vertoeven. || Int hof is gheerne al zijn hantieren, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 110. Dat men nu draghelic, onder tvolc anthiert Souct daer ja list, EVERAERT 60. Dat eenen yegelijcken ... vermoghen sal in alle vrydomme ende versekerheydt binnen der voorschreven Stede te converseren, hanteren ende wonen, *Handv. v. Amst.* 43 *b* (a°. 1578). Dat men ook, hanteerende in andre Landen en Koningryken, zyne gewisse vry beleeven moghte, HOOFT, *N. H.* 413.

A. Nochtans heb ick meest in sulcke herbergen geconverseert,
Daer sulck volck hanteert als wy quansuys.
E. Waer logeerdy dan meest?
A. Daer altoos het huys met een cruys gemerckt was principael.
V. VLOTEN, *Klucktsp.* 1, 196.

II) Plegen (*met* iemand of iets) te verkeeren of om te gaan.

A) Als onz. ww. — 1) Met betrekking tot een persoon. In de volkstaal van Zuid-Nederland nog niet ongewoon in de uitdr. *Met iemand hanteeren*.

2) Met betrekking tot stoffelijke zaken die in

het dagelijksch bedrijf door de handen gaan. Thans verouderd. || Die myt pennyngen hantijert, *monetarius, campsor, banckerius, Teuthon.* 140 *b*. Die mit steynen hantiert, *lapidarius, Ald.*

B) Als bedr. ww., alleen in betrekking tot zaken, in den zin van: in praktijk brengen, uitoefenen.

1) In thans niet meer gebruikelijke toepassingen. Verg. VERDAM 3, 117, onder 5).

— *Vreugde, solaas, wellust* (en derg.) *hanteeren*, plegen, bedrijven, „gebruiken" (als in *jolijt gebruiken* en verg. Dl. IV, 527). Bij uitbreiding bijna: genieten. || Wilt vreucht hantieren, *Trou m. bl.* 17. Weest nu verhueghd, Antierd goede vrueghd, DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 102. Die mijn gherechticheyt ... Soecken: die moeten ... Blischap altijt hantieren, V. Z. V. NIEUVELT, *Souterl.* 34, 12. Daer vruecht hantieren vrou Venus nichten, A. BIJNS, *Ref.* 44 (ed. BOGAERS). Al waert dat eene al den wellust hantierde, Die oyt alle menschen hantierden op eerde *enz.*, 251. Meest elck begeert ende hanteert die („de lichamelijcke Wellust") veel te veele, COORNHERT 1, 329 *b*. Daer niet dan solaes en was ghehanteert, HOUWAERT, *Gener. Loop*, 118. Waer is, schoon Lief, den tijdt voorleden, Die ons dede hanteeren solaes en vreught? VISSCHER, *Brabb.* 105. Ei, hanteer toch de vreugde in uwe jonge jaren, BOSB.-TOUSS. 1, 68 *b*.

Verheucht u Sijp die dus lang int sout hebt geslapen, ...
Gras, cruyt en bloemkens sullen dy vercieren
Mijn heeren vande Sijpe sullen vreucht in dy hantieren.
VALCOOCH, *Chron. v. d. Sype*, 77.

— *Spel* of *een spel hanteeren*, bedrijven, uitvoeren. || Sulke spele („verlusteringe") to hantyeren heit *comiciare, Teuthon.* 437 *a*. Zo voughic my om hanthieren gent spel, Ter eeren van haer, *Gentsche Ref.* 138.

— *Liefde, goedheid, de deugd, godsvrucht* (en derg.) *hanteeren*, beoefenen, betrachten. || Niemant en isser nv die goetheyt hanteert, *Gentsche Sp.* 405. Alle die de duecht hantieren fijn, V. Z. V. NIEUVELT, *Souterl.* 1, 7. In dijn huys so wil ick gaen V vreese wil ick hanteren, 5, 5. Vryen, en danssen, om Roose-kranssen (doen) Die liefd hanteeren, VISSCHER, *Brabb.* 108.

Gelooft mijn, wie de deughdt met kennis eens hanteert,
Verlieft 'er op, dat hij sijn harte nimmer keert.
HOOFT, *Ged.* 1, 147.

Aan oprechte oud'ren, die Godzaligheyd hanteren,
De kind'ren niet dan deughd, en ware wijsheyd leeren.
VONDEL 1, 647.

— *Dwaasheid, dwaling, ijdelheid hanteeren*, plegen; vandaar: betrachten, nastreven. In tegenstelling daarmede *wijsheid hanteeren*. || Een ... dronckaert ..., Die dwaesheyt hantiert in al zijn beleed, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 99. Mueghen hier lieden vp dit termyn zyn ... andtherende dwalynghe, EVERAERT 8. Wijsheyt wilt hantieren Als ghi hem (t. w. *God*) loeft, V. Z. V. NIEUVELT, *Souterl.* 46, 4. Ydelheyt hantieren, A. BIJNS, *Ref.* 401 (ed. BOGAERS).

— *Bedrog, list* (en derg.) *hanteeren*, beoefenen; te werk stellen; derhalve: bezigen, aanwenden, gebruiken. || Het bedrog, dat men nu hedens-daeghs hanteerd, STARTER 22.

Selfs dese kynders alsse scieten met nueten
Of alsse kueten, jn huerlieder spil
Elc bysondere, ons (t. w. *Practyckeghe List* en *Suptyl Bedroch*) anthieren wil.
EVERAERT 56 (zie ook 54 en 59).

— *Wet, gerechtigheid, orde hanteeren*, betrachten; uitvoeren; handhaven. || Die onbevlect hout sinen tret. ... En wil gherechticheyt hanteeren, V. Z. V. NIEUVELT, *Souterl.* 14, 2 (Vulg. *qui operatur iustitiam*).

Daermen wet, oorden, en liefde siet hanteren,
Daer moeten die landen wel prospereren.
HOUWAERT, *Milenus Clachte enz.* 144.

— *Vrijheid hanteeren.* Eigenlijk wel zooveel als: in vrijheid omgaan, verkeeren; vandaar: haar gebruiken, genieten. || Mocht ick in Liefden oock somtijdt wat genieten, Van de vryheyt die men u siet hanteeren, VISSCHER, *Brabb.* 144.

— In toepassing op het omgaan, het gekweld zijn met, het verduren van iets smartelijks (*tormenten, lyflyc ongemac* en derg.) schijnt *hanteeren* na het Mnl. niet meer voor te komen. Zie *Lsp.* I, 12, 70; STALLAERT 1, 557 *a*.

2) In deels nog niet geheel vreemde of ongebruikelijke, deels nog in bloeiend gebruik zijnde toepassingen.

a) In toepassing op het eene of andere —, of op een zeker werk. Ter hand nemen; bedrijven, uitvoeren.

Suchten mach ick wel door Venus geruchten,
Vluchten moet ick in sorgen bij veel dangieren,
Die minne doet wonderlijck werck hantieren.
Trou m. bl. 38.

— Vandaar ook in den zin van: verrichten, tot stand brengen. || Hy die alleen hier can eenighe Wonder dinghen doer zijn cracht, V. Z. V. NIEUVELT, *Souterl.* 135, 2.

b) In toepassing op eene kunst, op de Kunst. Beoefenen; uitoefenen. || Nyemant en kan eenighe kunste die hy noyt en heeft ghehanteert, COORNHERT 1, 289 *c*. Smeeckt met Mars die de Krijgh hanterende zijt, VISSCHER, *Brabb.* 59. De Konst t' hantieren schoon, *Nederd. Helic.* 31 (zie ook 37). Dan valt het u te soet de schutterkonst t' hanteeren, HOOFT, *Ged.* 1, 115. Dat eenighe hanteren den krijch-handel, ander ... de konste van pleyten .. , ander verscheyden wetenschappen, andere de koopmanschap, ander de landts-neeringhe *enz.*, DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 360. Wat tyd toch heeft een man, die ... moet .. draven om den kost, ... Om boecken op te slaen of letteren t' hanteren? DE DECKER 1, 169. Achilles, om met konst het wapen-spel t' hanteren, Zou *enz.*, 2, 12. Peter Kranen ... naar de wyze van Cornelis van Ghistele, en van ... Houwaart, de Rhetorica ... hanteerende, BRANDT, *Lev. v. Vondel*, 7. Diep verachtlijk moet hij wezen, Die de kunst om goud hanteert! SPANDAW 2, 72. Dat de Fransche etsers hun kunstvak voortreffelijk verstaan en hanteeren, QUACK, *Stud.* 315.

Men moetse (*de drukkunst*) Godt ten dienst besteên
Den mensch tot nut, tot niemands hinder:
Dit was het ooghmerck van haer Vinder.
Aldus hanteert haer Moerentorf.
VONDEL 2, 295.

c) In toepassing op eene broodwinning. Uitoefenen; bedrijven. Nog zeer gewoon. Verg. HANTEERING in de bet. II, 2). || Zyn vaders beroep hanteeren, oeffenen. MARIN. — Haer meeste neeringhe die sy hanteren is Landtbouwerye, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 4 *b*.

d) Absolnut gebezigd. Bedrijven, doen, handelen; het laatste ook in den zin van: koopmanschap drijven. || Samen hantiren of dedingen of handelen of tueven, *contrectare, Teuthon.* 402 *a*. — Wen ich soe toe mit bi mir selben go speculieren, Desse butte Hollanieren duen mit alle hun hentieren, Ken ich mir gaer qualichen vom lachen ontholden, COSTER 18.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. Het (*of* iemands) doen of handelen, bedrijf, enz. || Ziet hier v blyschap (*van de dwazen*), dits v hantieren Te etene lammers, .. te drinckene wijn *enz.*, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 101. Want

den hemel ghesloten was ... Voor den mensche, doer tsondich hantieren, *Gentsche Sp.* 183.

Hueren troost en zoude my niet faelgieren,
Huer lieuelic hanthieren zoude my verfieren,
My vriendelic ontfaende.
Gentsche Ref. 130.

Comt al ghy Nimphen reyn ...
Van veel jonghe paren
Die Minnelijck vergaren
Haer (*het bruidspaar*) ter eeren helpt vermeeren
T'vriendelijck hanteeren.
V. BREUGEL, *Cupido's Lusth.* 67 *a*.

III) Met iets omgaan in den zin van: het aanwenden, bezigen, gebruiken. Alleen als bedr. ww. Thans de meest gewone toepassing.

1) In toepassing op gereedschappen, wapens en derg. Bezigen, gebruiken (t. w. tot het bestemde doel en op de vereischte wijze), hetzij toevallig of voor een keer, hetzij op den duur, b. v. in zijn bedrijf of beroep. Vooral in deze beteekenis is dikwijls de bijgedachte aan *handelen* (in de bet. I, B) en *hand* duidelijk te bespeuren; het woord is blijkbaar opgevat als: in de hand hebben of houden, met de hand voeren of besturen, handhaven (in de verouderde bet. I, A, 1). || Hij weet mes en vork goed te hanteeren, kan er vlug mede te recht, hij eet flink, V. DALE. — Meest al die de Rancket (*raket*) hanteren, zijn al lieden die de vis uyt het net jagen, want *enz.*, VISSCHER, *Sinnep.* 8 *a*. 't Hanteeren van de pen, VONDEL 4, 349. Toonen hoe hy boogh en pijlen kon hanteeren, 8, 407. Hoe Herkules ... de spil in ste van boogh hanteert, 9, 621. Insolent ben ik by Raadsheeren en Advocaten; zeer beleefd by luiden die den degen hanteeren, BENJAMIN, *Krisp. Baron, en Afsl.* 20. Laet ons met lust' de lier hanteren, SMITS, *Ged.* 120. Het hantteeren van den werpspies of den boog, BERKHEY, *N. H.* 3, 444. 'k Hanteer nu ook den beitel en den hamer, *Econ. L.* 1, 24. (*Hij*), Die vroeg de luit reeds mogt hanteren, SPANDAW 1, 95. Een ezel loopt als hij de zweep voelt, en vraagt niet wie die hanteert, V. LIMB. BROUWER 1, 354 *a*. Een ... tang ..., welke ... men niet hanteeren kan, zonder dat *enz.*, *K. Zev.* 1, 7. 'k Moest spa en ploeg hanteeren, V. ZEGGELEN 6, 171. Ik ben geen geoefend duellist, maar ik kan toch een fleuret hanteren, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 154. Janus Douza, die de pen even goed als het zwaard hanteerde, FRUIN, *Beleg v. L.* 40. Er worden mannen gevonden, die voor ons de naald hanteeren; er zijn er, die ons den pot koken *enz.*, BEETS, *C. O.* 353. Hij (hanteerde) liever kruisnetten en vischlijnen, dan ploegen en ander bouwhalm, SLEECKX 5, 151. Toonkunstenaren ..., die ... met zekere kunstvaardigheid hunne strijkinstrumenten hanteerden, TEN BRINK, *Rom.* 5, 34. Floris, die den beitel had gehanteerd vóór het penseel, was *enz.*, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 154. Geen die zoo meester was in het hanteeren van het fijnste penceel, ROOSES, *O. e. N. Kunst* 2, 142.

2) In toepassing op boeken en papieren en derg. Er mede omgaan; ze gebruiken; er in studeeren. || Ghy lien die de papierkins antieren, En gaed al lesende vuer tvolck opt strate, DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 91.

Dies hy veel wijsheyt leerde in korte tijdt,
Hanterende Boecken, Wapenen, en 't Hof met vlijt.
VISSCHER, *Brabb.* 172.

3) In toepassing op eene vreemde taal; een jong gebruik. Er (beter of minder goed) mede om kunnen gaan, om weten te gaan; er (meer of minder „handig") mede terecht kunnen; derhalve: haar (met meer of minder gemak) schrijven of spreken. || Zijne bekende bedrevenheid in het hanteeren der Latijnsche taal, LOMAN in *Gids* 1896, 4, 517. Den geboren Amsterdammer die ... in het schrijven der landstaal nooit zich een man van den eersten rang toonde, maar evenmin ... uitmuntte in het hanteeren van het portugeesch of het spaansch, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2², 154.

4) In toepassing op andere onstoffelijke zaken, in denzelfden zin als bij 2) of anders bij vergelijking met een wapen (verg. 1). || Gij zijt vast advokaat, dat gij de repliek zoo behendig hanteert, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 67.

5) „Gebruiken" is ook de zin in het vroeger wel voorkomende *Iemands* (*Elkanders*) *lijf hanteeren* voor: vleeschelijke gemeenschap met iemand (met elkander) hebben. Verg. *Gebruiken*, II, 3, *b*) (Dl. IV, 530). || Man ende wijf Tsamen hantierende elx anders lijf, V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 12.

IV) Alleen als bedr. ww. Behandelen (in verschillende opvattingen); eene beteekenis welke ongetwijfeld geleidelijk uit die van *met iets omgaan* kan ontstaan zijn, maar welker ontwikkeling toch zeker begunstigd is geworden door de bijgedachte aan *handelen* en *hand*.

A) In de hand nemen, door de hand laten gaan. Verg. *handelen* in de bet. I, A).

1) In het algemeen. || Dat de speelers ... zo dikwils, en zo lang het hun behaagt, dobbelsteenen of kaarten te hanteeren, zy *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 8, 31. De ... Pruimen ... (moet) men ... bij het plukken zeer voorzigtig en met drooge handen ... hanteeren, om de gemelde waas te bewaaren, CHOMEL 2857 *a*. Zes paar maagden 't vlasch met spil en klos hanteeren, BILD. 3, 139. Terwijl beurtelings de kleedingstukken, die zij hanteerde, haar ongezocht stof aanboden te spreken over die, welke haar meesteres bezat, *K. Zev.* 3, 16.

Daer over sat Penelope in cuysheyt onbesmet,
Op een stoel ghebogen, daer sy fijne wol hanteerde.
COORNHERT, *Odyss.* 2, 66.

2) Bij slagers, in Zuid-Nederland. Betasten, bevoelen (*handelen*, I, A, 4), t. w. in: *een beest* (koebeest) *hanteeren* (ter keuring). Zie SCHUERE, *Bijv.* en CORNELISSEN, *Antw. Idiot.*

3) Met de handen baas, meester worden. || Ik kan die zware kast alleen niet hanteeren, help me even, V. DALE.

B) Eene zekere of eene bepaalde behandeling of bewerking doen ondergaan; *handelen* in de bet. II).

1) Eigenlijk, met eene zaak als voorwerp. Zoo b. v. in toepassing op grof geschut: het bedienen. || Niemandt en sal hem onderwinden eenigh Geschut te schieten, te hanteren ..., dan alleenlijck den Constapel *enz.*, *Gr. Placaatb.* 5, 279 *a*.

2) Figuurlijk, met een persoon als voorwerp. Op eene bepaalde (door een bijw. of eene bijwoordel. bep. aangeduide) wijze met daden of woorden bejegenen. Verg. *handelen* in de bet. II, B, 1). || Soo heeft hy (*Pilatus*) ten lesten voor hem genomen Christum te doen geesselen, op dat soo wanneer die Joden sagen hem so deerlijcken gehanteert sijnde, dat si dan toch aflaten souden hem te willen dooden, V. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 79 *a*.

Om geld, niet duer liefde, laet hem dit ghesiachte
Hantieren zeer sachte, by daghe, by nachte.
DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 197.

Doctoren, geleert in de theologije, ...
als ghij de ketters gaet examineeren,
Ghij wiltse veel te soetelijc hanteren,
Te saen absolveren.
A. BIJNS, *Ref.* 61 (vd. BOEKENR).

Afl. *Hanteerder*, *hanteering* (zie die woorden). — Voorts (in de bet. II, B, 2, *d*) *Verhanteeren*, nhd. *verhantieren* (*D. Wtb.* 4, II, 467), vertieren,

verhandelen, verkoopen („Der Proprietaris (magh) ... den eygendom van synen Huyse ende Erven, verkoopen, *verhanteren* ende belasten, sonder *enz.*", *Landt- en Stadtr. v. Rurem.* II, 4, § 2, *a*. 2).

HANTEERING — HANTIERING —, znw. vr.; mv. *-en*. Nhd. *hantierung* (*handtierung*, *handierung*); mnd. *hantieringe*, mnl. *hanteringe*, *hantieringe* (voor na het Mnl. niet meer voorkomende beteekenissen zie VERDAM en STALLAERT). Van *Hanteeren* met *-ing*. Bij KILIAAN: „Handteringhe. *Frequentatio*, *conversatio*, *consuetudo*. Etiam *Commercium*, *negotium*, *ars*, *artificium*, *professio*, *exercitium*".

I) *Hanteeren*, I). Omgang, verkeer (met iemand, op eene plaats). Absoluut of met eene bepaling. || De Koning, oft hem Fontainebleau verveelde, daar verscheide plaatsen van de hanteeringe der (*overleden*) Hartoginne vermaanende waaren, ... toogh *enz.*, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 131. (De wraek) Dujdt alle werk op 't wrevelst, woordt op 't schotst, Maekt bitter 't soet der menschelijk' hanteering, HOOFT, *Ged.* 1, 271 (zie ook b. v. nog *N. H.* 46; 837). Geef natuur gehoor: Lief burgerommegang en seên, en stads hanteering, VONDEL 2, 723.

> Als men een vrouwe ouer den hals
> Coemt gheuallen, onuersien, en onghewacht:
> Soe can men lichteljck ... weten haer hanteringhe,
> Ende haer dagheljcxse conuerseringhe.
> v. GHISTELE, *Terent. Heaut.* 21 (lat. *quotidianae vitae* [*consuetudinem*]).

— Soms in 't mv. voor: betrekkingen van omgang en verkeer. || Hanteringen (fra. *relations de hantise*), frequentacien ende goede gebuersamheydt tusschen onse onderseten ... ende die ingesetenen des lants van Ludicke, *bij* STALLAERT 1, 558 *a* (a°. 1507).

— In toepassing op vleeschelijken omgang. (Verg. ook *Hanteeren*, III, 5). || Indien hem yet over comt om met een van syne vrouwen te spreecken, die roept hy dan ..., slapende dien nacht by malcanderen, vrolijck zijnde in haer hanteringhe die sy dan ghebruycken, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 9 *d*.

II) *Hanteeren*, II, B). Datgene wat iemand doet of verricht, of waarmede hij zich bezighoudt; bedrijf, bezigheid.

1) In het algemeen, en in toepassing zoowel op eenig bedrijf met de handen als op geestelijke occupatie. || Noch jongh, en teeder zynde is Godsdienst syn hanteringh, VONDEL 1, 324. 't Is de Dienst-meisjes haar dagelijks hanteeringh (t. w. *het stelen*), want van haar huur kenne ze zoo kostelijk niet as Juffers gaan, WALTES, *Bedr. Gierig.* 6. Dit zyn ... menschen, die ... lustig en vrolyk leven. De viool en hakkebert is hun dagelyxe hantering, DE BRUYN, *Reizen* 2, 62 *b*.

> Verscheyden luy prijsen verscheyden hanteeringe,
> Sommige wijsheydt, konst, oft goede leeringe,
> Andere prijsen vechten, stormen en schanssen (*enz.*).
> SPIEGHEL achter VISSCHER, *Brabb.* 203.

— *Hoofsche hanteering*, hoofsch bedrijf, t. w. allerlei ridderlijke oefeningen. || 't Hof van Urbin, dat ... een opperschool van fraaje zeeden en heusche hanteering was, HOOFT, *Rampz.* 10. Een jongeling ..., afgerecht op allerlei adelijke oeffeningen en hoofsche hanteering, 34.

— *Hanteering van rechten*, de eene of andere gerechtelijke handeling. || Te goeden, t' ontgoeden, t' erven ende t' onterven, ende doen andere hanteringe (*hooger:* bedrijf) van rechten daertoe dienende, *bij* STALLAERT 1, 558 *b* (a°. 1670).

2) In het bijzonder (met mv.). De bezigheid, inzonderheid de handenarbeid, waarmede men den kost verdient. || Hanteering. *Profession*, *vacation*, MARIN. — Wat is uwe hanteeringe? ... „Uwe knechten zijn mannen, die van onser jeugt op ... met vee omgegaen hebben", *Gen.* 46, 33. Doen blycken ... dat zy met goeder, eerlicker neerynghe ofte hantieringhe den cost ghewinnen, *Vl. Placcaertb.* 1, 35. Haer hanteringhe is jagen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 23 *c*. Elck is een Diefken sijnder hanteeringe, VISSCHER, *Brabb.* 69. Des zouden zy tot hun hanteeringhe keeren. ... Toen ... keerde men tot zyn beroep, HOOFT, *Tac.* 74. (Hy) onderzocht ..., wat Duitsche woorden elk ontrent zyn werk, handteering, en kunst gebruikte, BRANDT, *Lev. v. Vondel*, 77. In plaats van hun vader in zyne eerste kostwinning op te volgen of een andere burgerlyke hanteering of neering aan te vangen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 30. De stilstand van den ... handel, van winkelnering en hantering, VISSERING, *Herinn.* 1, 176.

— Oneigenlijk, in schertsende toepassing op hetgeen iemand zich tot een bron van inkomsten, tot een „broodwinninkje" maakt. || 't Is waar de grooten van die hanteering (*het valsch spelen*) noemen zulks geen valsch speelen, maar verstandig speelen, v. EFFEN, *Spect.* 7, 31.

— *Van hanteering*, van (zijn) ambacht, van beroep; van „professie". Ook oneigenlijk (b. v. in scherts). Verg. Dl. II, 351. || Seven fluxe personen ..., genaempt ende van hanteringe als te weeten *enz.*, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 3, 12. Dobbelaars van hanteering, v. EFFEN, *Spect.* 5, 91.

— In het mv., als benaming voor de onderscheidene soorten van kostwinningen. Bedrijven, handwerken. Vaak, in een weinig bepaalden zin, samengenoemd met *neringen*; zie Dl. I, 352. || Binnen ... Leyden ... zijn veele .. Ambachten neeringhen ende Handteeringen: de welcke ... geoeffent ende gedaen werden, by persoonen daer toe geadmitteert ... zijnde. ... Dese hanteringen, zijn ... genaemt Gilden, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 733—734. Veele neeringen, en hanteringen, die de stutten van 's Lands welvaren zyn, v. EFFEN, *Spect.* 6, 143. Alle ... neeringen en hanteeringen hebben haare particuliere onwettelykheden, 7, 6. Vlaanderen was de kweekschool van handwerken, weverijen, verwerijen, en andere daartoe betrekkelijke kunsten. ... Holland verzuimde deze hanteringen niet, maar leide zich ... voornamelijk op de zeevaart toe, STIJL, *Opk.* 31.

— **Syn.** Zie AMBACHT, I, 2, *a*).

3) Koophandel, handelsbedrijf. || Dat buyten de beyde Cruys daghen in Majo aen te rekenen, tot op de Maendt September, geene Uytlanders aldaer (t. w. *in Bergen*) tot hantteringe admissibel sijn, ende dat oock deselve hantteringe alleenlijck vergunt is buyten de gemelte tijt aen den Coopman uyt die van Aen-Zee, *Handv. v. Amst.* 60 *a* (a°. 1596).

— *Hanteering van koopmanschap*. In de aanhaling naar 't schijnt in concrete opvatting, als collectief: koopmansgoederen, handelsartikelen. || Eene weeckemerckt wel geprovideert, soe van granen als andere diverssche hanteringhe van comenscap, *aangeh. in* STALLAERT 1, 558 *a* (a°. 1594).

III) *Hanteeren*, III, 1). Het (rechte) gebruik van iets, t. w. de (goede) manier om iets (een gereedschap, een wapen enz.) te gebruiken. Verg. *Handel*, 1ste art., I, 1). || De hanteering van den degen, van de wapenen. — In dit ... land (*Italië*) zag hij van de groote schilders niet alleen de hanteering van het penseel af, KOOSES, *Antw. Schildersch.* 238.

Samenst. (in de bet. II, 1 of 2). *Koopmanshanteering* (*Handv. v. Amst.* 59 *a*); *poortershanteering*, bedrijf dat alleen door een poorter mag worden uitgeoefend („Die geen geboren, of ... aengenomen Poorter is, en sal alhier geen *Poorters*-neeringe of *hanteringe* mogen doen", *Keuren v. Leyd.* 79).

HANZE — in ouder spelling HANSE; daarnaast (tengevolge van misverstand) in den jongeren tijd ook wel HANZEE (ANZEE; AANZEE); voorheen ook (zie de Samenst.) HENSE, HENZE, een aan het Nd. ontleende vorm; bij nieuwere schrijvers soms HANSA —, znw. vr.; mv. *hanzen* (*hansen*). Mhd. *hanse*, *hans*; nhd. (als historische term) *hanse*; mnd. *hanse* en *hense*; mnl. *hanse* (*anse*) en *hense*; uit een dier dialecten ook overgenomen in het middeleeuwsch Latijn (mlat. *hansa*), het Fransch (ofra. *hanse*, nfr. *hanse*), het Engelsch (meng. *haunse* enz., eng. *hanse*) en in de Skandinavische talen (in samenst. als b. v. deensch *hanseforbund*, *hansestad* enz.). Hetzelfde woord als got. en ohd. *hansa*, (heer)schaar, (leger)bende, ags. *hós*, menigte, troep, maar in de gewijzigde beteekenis van: vereeniging, verbond, corporatie; in die beteekenis vindt men *hanse* het eerst in de middeleeuwen in Zuidduitsche steden en het is de beteekenis van mlat. *hansa*. Voor de geschiedenis van het woord zie men nader *D. Wtb.* 4, II, 462; MURRAY 5, 76*c*; VERDAM 3, 85; STALLAERT 1, 553*b*; voor verschillende gevoelens over de verwantschap, afleiding, enz. van ogerm. *hansa* o. a. KLUGE[6] en UHLENBECK, *Wtb. d. Got. Spr.* 69. Over den (onjuisten) vorm *hanzee* (waarvan enkele voorbeelden hieronder) zie bij HANZESTAD. — Het gebruik van den vorm *hansa* is misschien eene navolging van nieuwere Duitsche geschiedschrijvers; het kan zoowel de aan de Lat. oorkonden ontleende Mlat., als de onder invloed van de jongere taalstudie voor mhd. *hanse* in de plaats gestelde Ogerm. vorm zijn.

1) In het algemeen: gilde, vereeniging, corporatie, doch inzonderheid: gilde, vereeniging, corporatie van kooplieden, en wel bepaaldelijk nog weder tot het drijven van handel met andere plaatsen en vreemde landen. Zie bij VERDAM en STALLAERT de bet. 1). Thans nog alleen als historische term. Verg. HANZEBEKER, HANZEGRAAF en HANZEN. || Hanse der coyplude, *hansa*, *Teuthon.* 140*a*. Hanse winnen ... *recipi in sodalitium*, KIL. — In 1234 bloeide te Utrecht eene hanse van Rijnvaarders, die handelden in wijn en die het artikel zelven te Keulen gingen inkoopen; het blijkt, dat die wijnhandelaars Utrechtsche burgers waren, S. MULLER FZ. in *Gids* 1898, 2, 493 (verg. OVERVOORDE e. JOOSTING, *Gild. v. Utr.* 1, IV). Er bestonden dan ... drie hanzen van vreemde kooplieden (*paardenkoopers*), de Geldersche, de Overijselsche, de Utrechtsche, P. J. BLOK in *Hand. en Meded. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk.* 1895—1896, 166.

— **Aanm.** Voor de bet.: „inleggeld om lid eener zoodanige gilde te worden" (bij VERDAM de bet. 2) verg. HANZEN, II, 2).

2) Een verbond tusschen de kooplieden in verschillende steden tot bevordering en verdediging van de gemeenschappelijke handelsbelangen; vandaar: commercieel en politiek stedenverbond. Alleen nog als historische term.

a) In het algemeen. || De steden beginnen zich aaneen te sluiten in het belang van den handel. Zij vormen „hanzen", verbonden van ettelijke koopsteden, weldra in de groote Duitsche Hanze tot één geheel vereenigd, BLOK, *Gesch. v. h. N. V.* 1, 351. Een aantal steden van Noord-Frankrijk en de Nederlanden ... vormden in de 13de eeuw eene Londensche Hanze, *Ald.* Alleen groothandelaars konden lid dezer Hanze zijn en hare voorrechten genieten, *Ald.*

b) In het bijzonder. De naam voor het bekende, machtige en invloedrijke, in de 13de eeuw allengs ontstane en tot in de 18de eeuw voortlevende stedenverbond, de *Duitsche Hanse* (mlat. *Hansa alemannica* of *teutonica*). || Sommigen zyn van Oordeel, dat het Woord *Hanzee*, zo veel betekend als *aan Zee*; vermids *enz.*, BUYS, *Wdb. v. Kunst. en Weetensch.* 5, 66. — Dat ... desselvs hantterings alleenlijck vergunt is buyten de gemelte tijt aen den Coopman uyt die van Aen-zee, *Hande. v. Amst.* 60*a*. Aan de Hansa, zelfs aan de verbonden der Oostersteden, die de Hansa voorafgingen en voorbereidden, hadden al vroeg Noord-Nederlandsche steden deelgenomen, FRUIN, *Tien J.* 184. Den alleenhandel der Hansa, *Ald.* Van bondgenooten werden de Hollanders en Zeeuwen mededingers der Hansa, *Ald.* Groningen, Staveren, Leeuwarden (*enz.*) ... Middelburg sloten zich in het laatst der (*13de*) eeuw aan bij de groote Hanze, die onder Hamburg's en Lübeck's leiding weldra Oost- en Noordzee beheerschte, BLOK, *Gesch. v. h. N. V.* 1, 351. De Hanze ... had ... in Brugge vooral een voornaam steunpunt, 2, 29. Kantoren der Hanze, 2, 490. De hollandsche schepen overtroffen die van de Hanze, 2, 493. Den achteruitgang der Hanze, 2, 494.

3) Voorheen in Vlaanderen. Benaming voor een verbond tusschen zekere steden, inzonderheid wegens het recht van exue en de poorterij (zie STALLAERT 1, 553*a*). Ook HANZERIJ en HANZING (zie die woorden). || (*Het*) vernieuwen ende verversschen vander Hanse, ende om te voeden ende te onderhouden de Vriendtschepen, Alliantien ende Hansen ... van ouden tyden geweest ... tusschen de Wetten ende andere ... van den Vryen ende ... van Ipre, *Vl. Placcaertb.* 5, 631 (a°. 1539). Het zeggen van een contract van hanse tusschen de twee steden van Ryssel ende Brugghe tot bevryden eickanders ingesetene van het odieus reght van issuwe, *Cout. de Bruges* 2, 758*a* (a°. 1753).

Zie nog *Vl. Placcaertb.* 5, 651; 5, 666; en voor *hanze hebben*, *maken*, *opzeggen*, *sluiten*, a. w. 5, 643 en 658.

Afl. *Hanzen* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. 2, *b*) *Hanzisch*, *hanzesch* (nhd. *hansisch*), van de Hanze, tot de Hanze behoorende enz. („Den ghemeynen *Hanzeschen* Verbondt", *bij* AITZEMA 1, 88*a*; „'t besoecken der gemeyne *Hansische* t'samen komsten", *Ald.*).

Samenst. *Hanzebeker*, *-graaf*, *-stad*, *-verbond* (zie die woorden).

— Voorts in de bet. 1) *Hanzebroeder*, mnl. *hansebroeder*, gildebroeder (VERDAM).

— In de bet. 2, *b*). *Hanzedag*, hd. *hansetag*, vergadering van de leden der Hanze („De amsterdamsche kooplieden ... lieten zich op de *Hanzedagen* ... vertegenwoordigen", BLOK, *Gesch. v. h. N. V.* 2, 98 (zie ook 2, 167; 240, 492); *hanzehandel* („De moeilijkheden in het Noorden ... hadden omstreeks 1520 den *Hanzehandel* nieuwe slagen toegebracht", BLOK, *a. w.* 2, 494); *hanzekantoor* („Het uitvoeren van de voortbrengselen der Nederlanden naar de *Hanzekantoren*", BLOK, *a. w.* 2, 491); *hanzekooyman* („Omme ... alle Cooplaetsen ..., ghelijck andere *Anze-Cooplyden*, te mogen besoecken", *Hande. v. Amst.* 56*a*).

HANZEAAT — HANSEAAT —, znw. m.; mv. *hanzeaten*. Nhd. *hanseat*. Benaming voor een medelid van de hanze (zie ald. 2, *b*), naar het voorbeeld van *hanzeatisch* gevormd. || Brugge ... poogde ... ook de Hanzeaten, de Schotten en de Spanjaarden door uitgebreide privilegiën te winnen, BLOK, *Gesch. v. h. N. V.* 2, 486. Zoo verlieten de kooplieden allengs de stad (*Brugge*); ... in 1545 ook de Hanzeaten, *Ald.*

HANZEATISCH — HANSEATISCH —, bnw. Nhd. *hanseatisch*, fra. *hanséatique*, eng. *hanseatic*; mlat. *hanseaticus* (eene afleiding van mhd. *hanse*

in de bet. 2, *b*). Tot de Hanze behoorende; van de Hanze. || Het gantsche Hanzeatische Verbond, bestaande in 66 Steden, was *enz.*, BUYS, *Wdb. v. Konst. en Weetensch.* 5, 67. Amsterdam ..., eene geduchte mededingster voor Antwerpen, waaraan het een oogenblik zelfs de Hanzeatische factorij dreigde te ontrukken, BLOK, *Gesch. v. het N. V.* 2, 494

HANZEBEKER — HANS-, ook HENZE- en HENSBEKER —, znw. m.; mv. *-s* en *-en*. Uit *Hanze* (*Henze*) in de bet. gilde, corporatie (verg. ald. de bet. 1) en *Beker*. (Verg. *gildebeker, gildehoorn*). Bokaal die de nieuweling bij zijne plechtige opneming in eene corporatie voorheen te ledigen had (verg. HANZEN in de bet. II, 3); vervolgens: groote feestbokaal en derg. Ook wel bij verkorting *hense* (*hensa*) genoemd; verg. althans het rijmpje door G. V. HASSELT aangehaald in zijne noot op KILIAAN (blz. 321) bij kraeghe. De vorm *hengstbeker* bij LOOSJES (zie beneden) mist allen zin. — Verg. nog gelijkbet. nhd. *hänselbecher*. || Hansbeker. Hensbeker.... *Bocal qu'on fait vider à quelqu'un, qui entre dans une société pour l'initier, ou dans lequel on boit les santez en cérémonie*, MARIN. — Vermids ... diergelyke geregelde gastmaalen, ... zonder een hupschen hensbeker niet kunnen bestaan, V. EFFEN, *Spect.* 11, 182. Het drinken (in onze Heemraadschappen) uit een Hens- of Hansbeker; wanneer 'er een nieuw Lid in derzelver Maatschappy aangenomen word, BERKHEY, *N. H.* 3, 525. Rhynland (heeft) ... tot .. Hensbeker eenen zeer schoonen kristallen Kop geheeten Koning Willem, CHOMEL, *Verv.* 2980 *b*. De benaamingen der Hensbekeren van andere Land- en Heemraadschappen, *Ald.* Het oogenblik ... dat de Graaf Floris de Vijfde, de hengstbeker van Schieland, werd ingeschonken, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 396. Het tijdstip, dat Van Teylingen de Graaf Floris de Vijfde, als de hengstbeker werd toegebragt door den Dijkgraaf, 3, 397.

HANZEGRAAF — HANS-, ook HENZE- en HENSGRAAF —, znw. m.; mv. *-graven*. Nhd. *hanse-, hansgraf*, mnl. *hans-, hensegreve* (STALLAERT). Uit *Hanze* in de bet. 1) en *Graaf*, 1ste art., in de bet. van hoofdman, opzichter. Bestuurder, hoofd van eene koopmansgilde. Thans nog alleen als historische term. || Wij hebben in die rekeningen zelfs de namen van eenige hanzegraven (*van de paardenkoopers*) uit dien tijd, P. J. BLOK in *Hand. en Meded. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk.* 1895—1896, 169 (ook *ald.* 163; 166; 167).

HANZEN — voorheen HANSEN; daarnaast HENZEN, HENSEN; gewestelijk HAANZEN —, bedr. en onz. zw. ww.: *hansde* (*hensde*), *gehansd* (*gehensd*). Nhd. *hansen*, mnl. *hansen*; verg. voorts mnd. *hensen*, nnd. *hänsen, hensen*. Van *Hanze* (in de bet. 1), gilde, corporatie. Verg. bij de bet. I) ook gelijkbet. nhd. *hänseln*.

I) **Bedr.** — Iemand onder zekere plechtigheden (het hem doen uitdrinken van den *hanzebeker* b. v.) opnemen onder de leden eener corporatie; inaugureeren, installeeren. Verg. mnl. *gehanset* (VERDAM 2, 1119) en mlat. *hansatus* „in hansam admissus" (DU CANGE). || Hansen, verhansen iemanden. *In numerum civium aut sociorum recipere, ut civitatis aut societatis privilegiis fruatur*, KIL.

— Het Drentsche *haanzen* (*haenzen*), de naam voor het met water begieten van nieuwe dienstboden bij het intreden van de woning (zie b. v. DE JAGER, *Arch.* 1, 266) is zeker wel hetzelfde woord.

II) **Onz.**, in verschillende, aan I) ontleende, opvattingen.

1) Voldoen aan de verplichtingen, vereischt om in eene zekere corporatie te worden opgenomen: *de hanze winnen* (verg. *de gilde winnen*). || Hansen, hensen, hanse winnen. *Satisfacere iuri societatis, liberae societati inaugurari, recipi in sodalitium, initiari mysteriis societatis*, KIL.

2) Aan de noodzakelijke verplichting om bij de intrede in eene *hanze* of dergelijke corporatie eene geldsom te storten of de leden te onthalen is ontleend de beteekenis: het gelag betalen (in den overdrachtelijken zin van: voor de schuld van anderen boeten, of van: schade lijden). In denzelfden overdrachtelijken zin kende reeds het Mnl. *die hanse gelden* (zie VERDAM 3, 86). || Hij zal mogen hansen, *het gelag mogen betalen* (zie *Belg. Mus.* 4, 167).

3) Dewijl later of in sommige lichamen bij het *winnen der hanze* het ledigen van den *hanzebeker* almeê eene der voornaamste plechtigheden was, kreeg het woord de beteekenis van „den pokel snijden" of (in 't algemeen) van: een grooten beker ledigen. Verg. V. HASSELT op KILIAAN (blz. 218): „*Nunc tantum pro magnum scyphum evacuare*". || Hansen, hanzen, henzen.... *Boire, vuider... une grande tasse de vin pour être initié dans une société, ou une compagnie*, MARIN.

Of noch een ander vond, een beker om te henssen,
Een horen na de konst, dat moetmen dan uyt-flenssen,
En suypen datmen steent, en puyl-ooght om den kop.
PERS, *Bacchus*, 53.

— **Aanm.** In *Hansen en dansen* (*Belg. Mus.* 4, 167 en HARREB. 3, 15 *b*) beduidt *hansen* misschien: den grooten heer spelen (verg. HANS I, A, 2) of wellicht: zuipen.

Afl. *Verhanzen, verhenzen* (zie ald.).

— **Aanm.** Onduidelijk, en trouwens wellicht niet eens bestaande, is de samenhang met *behanzen*, verschaffen, bezorgen („Sout ghy my eenen hulper *behansen*?" *Antw. Sp.* 216).

HANZERIJ — HANSERIJ —, znw. vr.; mv. *-en*. Andere naam voor eene *hanze* in de bet. 3). Eigenlijk van het (in de beteekenis: eene hanze aangaan echter niet voorkomende) ww. *hanzen*, met *-erij*: het aangaan eener hanze; vandaar: de aangegane hanze. Zie STALLAERT 1, 554 *a* en gelijkbet. HANZING. || Eenige ... Stede ..., wesende in Hanserye met de selve van Veurn-ambacht, *Vl. Placcaertb.* 5, 638 (a°. 1593). Een ... Hanserye tot abolitie van den Rechte van Issue, 5, 640 (a°. 1601). Alle hanseryen, ghemaeckt met de stede *enz.*, *Cout. de Furnes* 2, 18 (a°. 1615).

HANZESTAD — HANSE-, HANS-, HANZE-, HENZESTAD —, znw. vr.; mv. *-steden*. Mhd. *hansenstat*, nhd. *hanse-, hanseestadt*; zw. dee. *hansestad*, mnl. *hanse-, hans-, hensestad* en *-stede*; verg. eng. *hansecity* en *-town*. Uit *Hanze* in de bet. 2, *b*) en *Stad*. — Wat den vorm *hanzeestad* (met hoofdtoon op *zee*) betreft, zegt het *D. Wtb.*: „die in 17. jahrhundert gewöhnliche schreibung *hanseestadt* geht von dem glauben aus, das der letzte theil des wortes *hanse* mit *see* „*mare*" in beziehung stünde."

) Tot eene, bepaaldelijk: tot de (groote, Duitsche) Hanze behoorende stad. || Hans-steeden... Vulgo *Urbes Hanseaticae Societatis*, KIL. Hansesteeden. Aan zee steeden, AUBIN, *Dict. de Mar.* 481. — De Oostersche Hanse-Steden aen die Oost-Zee, mitsgaders aen die Wixel, Oder, Elbe ende Weser, ende daer ontrent gheleghen, *bij* AITZEMA 1, 88 *a*. Die Nederlantsche Hanse-Steeden, *Ald.* Deenemark, Zweede, Embde, en de rest der Henzesteeden, HOOFT, *N. H.* 430 (zie ook 864; 1032). De Hanzeesteden stonden eertyds in geen vaster verbintenis, dan deeze fielen, *Leev.* 7, 259. De drie

Steden Lubek, Hamburg en Bremen, voeren noch, tot op den huidigen dag den Naam van Hanzee Steden, BUYS, *Wdb. v. Konst. en Weetensch.* 5, 68. Dat de Hollanders en Zeeuwen in de Hanzesteden meer zaken deden dan de Hanze zelve, BLOK, *Gesch. v. h. N. V.* 2, 493. De voormalige Hanzesteden „an der Zuderzee", 2, 494. De geldersche en overijselsche Hanzesteden, 2, 497.

HANZEVERBOND — HANSEVERBOND —, znw. onz.; zonder mv. Zw. *hanseförbund*, deensch *hanseforbund*; verg. nhd. *hansebund*. Uit *Hanze* in de bet. 2, *b*) en *Verbond*. Het verbond der (Duitsche) Hanze, t. w. de gezamenlijke verbonden steden der Hanze. Voorheen: „het hansische verbond" (zie HANZE, Afl.).

HANZING — HANSING —, znw. vr.; mv. *-en*. Hetzelfde als *hanze* in de bet. 3) en *hanzerij*. Voor de vorming (van *hanzen* met *-ing*) en den overgang van beteekenis verg. HANZERIJ. || Rubrica ... Raeckende de Poorteryen, het recht van Issue, mitsgaders de Hansingen ofte Accoorden dieshalvens gemaeckt ende aengegaen, *Vl. Placcaertb.* 5, 627. Acte van Hansinge van den 3. Maerte 1539 ... gesloten tusschen *enz.*, 5, 630. Acte van Hansinge van den 11. July 1750. Tusschen de Steden van Oostende ende Nieupoort nopende *enz.*, 5, 663.

HAP (I), znw. m., mv. *-pen*; verkl. *-je*. Nd. *happ* (verkl. *happken*) en *happen*; nhd. *happe* en *happen*, benevens het verkl. *häppchen*.

A) Van *Happen* (zie ald. de bet. 1).

1) De daad van te happen. || De snoek... Grypt ... met eenen hap, in zyn' gewaanden buit (t. w. *het aas*) Den wissen dood, v. WINTER, *Jaarg.* 18.

Tot dat zy (*de honden*) beiden van der wespen hevig steeken
Vergeefs zich poogen door een' snellen hap te wreeken.
v. WINTER, *Jaarg.* 63.

— *Een hap doen*. Absoluut of met eene bepaling (*in*, *naar* iets of iemand). || Een hap in een appel, in zijn boterham doen. De kwaadaardige hond deed een hap naar het kind. — Ik (*een ezel*) (loop)... naar het rozenbed, rits ... eene heele kroon rozen van de stengels, en ... zwelg ze in.... Ik ... wil een tweeden hap doen *enz.*, v. LIMB. BROUWER 1, 360 *b*.

— *In één hap*, *met één hap*. || De hond verzwolg het vleesch in één hap. Met één hap was het stuk koek verdwenen.

— Ook de door een *hap* gemaakte wond. || De jongen heeft van dien kwaden hond een grooten hap in zijn wang.

2) Bij overdracht. Zooveel als men met een hap (in de bet. 1) van iets af bijt, af hapt; afgehapt stuk.

a) Eigenlijk, van hetgeen zich happen, bijten laat (spijs enz.). || Hy rukte, beet, haalde' er een groote hap uit. *Il en emporta un gros morceau*, MARIN. Hij nam een grooten hap uit den appel, V. DALE.

— Zegsw. (in Groningen) *Dat scheelt een hap op een pofferd!* heel wat, „een slok op een borrel" (Dl. III, 576).

b) Vandaar in den meer algemeenen zin van eene kleine hoeveelheid, al is het ook meer dan men in één keer happen kan. Meestal in den vorm van het verkleinw. *hapje*. || Ik zal toch nog maar een hapje nemen. Toe! neem nog een hapje! Een beschuitje voor een hapje toe (t. w. op een leelijk drankje). — Een hapje brood, *Titel van een bekend werkje*.

Hier vette klaverweiden en ginds een plekje mager,
Een hapje voor het vee, een treedje voor den jager.
WESTERBAEN bij BERKHEY, *N. H.* 9, 112.

— *Een lekker smakelijk* enz. *hapje*, een lekker beetje. || Een mooien haring, een delicieus hapje, v. LENNEP, *Rom.* 21, 30. 't Ei ... strekt der maltz in 't einde tot een smakelijk hapje, CREMER 12, 68.

c) Bij verdere uitbreiding in toepassing op een stuk van wat ook. || Er is een heele hap uit den rand van die tafel.

d) Overdrachtelijk, als naam voor een slok of voor een borrel (een „slokje"). || De sjouwer liep de kroeg in om een hapje te nemen. — Een goede hap jenever, WERUM. BUNING in *Nederland* 1896, 3, 356.

e) Figuurlijke toepassingen.

— *Een hap uit den dag*: een heel stuk uit den dag. || Zoo'n onverwacht bezoek neemt een (heelen) hap uit je dag!

— *Een hap en een snap*, hier en daar wat, doch over 't geheel niet veel. Zie b. v. MOLEMA 524 *a*. || Hij weet er een hap en een snap van. Hij heeft nog een hap en een snap van het Latijn geleerd.

— *Een hapje*, eene kleinigheid. || Hij verdient er een hapje aan, v. DALE.

— *Dat is geen hapje!* dat is geen aangename, geen begeerlijke zaak (boodschap, opdracht, taak en derg.). — *Dat is een hapje*, 't is wat lekkers! (ironisch). || Een uur of wat in sneeuw en wind te staan blauwbekken, dat is geen hapje! — Loop even naar Mejuffrouw Kleen. ... „Zoo uit mijn werk? wel 't is een hapje!" v. ZEGGELEN 1, 76.

— In toepassing op een persoon. || En ging 't gewenschte hapje (t. w. *een meisje*) Meestal zijn neus voorbij *enz.*, v. ZEGGELEN 4, 140.

— *Een lekker, lief* (enz.) *hapje!* Ironisch, in toepassing op een deugniet. Verg. „een lekker (enz.) brok" in denzelfden zin. || 't Is een lief hapje!

B) In den zin van: klap, eene beteekenis die uit het bekende ww. *happen* niet meer is af te leiden, en derhalve misschien een geheel ander woord.

1) Klap, slag, stoot of iets derg. || Elk bliktand, met een mond, Van geel metaal, om vyftigh, sestigh dooden, Met eenen hap te slingren, op den grond, SIX v. CHAND. 430.

2) Luchtbeweging, windstoot. In den vorm van het verkleinw. *hapje*: zwakke luchtbeweging, briesje. Verg. in denzelfden zin *zuchtje*. || Wint variabel. ... Gemelte schip (is) met een zuyelijck hapien buyten geraect, v. RIEBEEK, *Dagverk.* 1, 234. Om ... met 't eerste hapjen van goede wint ... te mogen onder seyl gaen, 1, 390. Ordre ... op 't eerste hapjen ... te passen, 2, 1. Met waernemen van alle hapjens, 2, 539. Omdat ... de hapjens dickwils over sijn, eer men uyt de bay can raecken, 3, 706.

Zie voorts nog *a. w.* 2, 227; 3, 703.

Samenst. (in de bet. A, 2, *b*) *Nahap*, naargelang („'En snee roggebrood met wrungel . . . smiet best veur 'en *noahap*", CREMER 13, 105); *toehap*, *toehapje* („Neem nu zoet je levertraan; dan krijg je een koekje voor een *toehapje*").

HAP (II). De stam van het ww. *Happen* (zie ald.), gebezigd als nabootsing, of ter aanduiding van de daad van happen. Verg. *piep* (*zei de muis*), *wip* (*zei de kikvorsch*) enz. || Hap, zei den Heer, en 't was mis! *Gew. Weuwenaar* 1, 44. Hap! zei Gijs en hij lustte nog meer, v. VLOTEN, *Bakerr.* 41.

HAPELING — HAPENING —, znw. m.; mv. *-s* en *-en*. Eigenlijk: halve penning. In West-Vlaanderen gebruikelijk voor: „halve stuiver, kluit, muntstuk van vijf centiemen" (SCHUERM., *Bijv.*, DE BO 358 *a*; *Loquela* 1, 49).

HAPER — HAPERD —, znw. m.; mv. *-s*. Nd. *haper* (DOORNK. KOOLM.). Van *Haperen*.

1) Door *haperen* (in de bet. 1, B) ontstane scheur; winkelhaak. Verg. *Hapering*, 3, *b*). Alleen in Zuid-Nederland. || 'k He' nen haper in mij' kloed gekregen, en 'k en weet niet waarvan, *Loquela* 4, 42.

2) *Haperen* in de bet. II). Hapering (zie ald. de bet. 3), mankement; vandaar: gebrek.

Tot sijn goedtjen is versnapert,
En al t' saem is op ghevet:
Daer is dan een grooten hapert.
JANSSEN, *Chr. Verm.* 120.

HAPEREN — een enkele maal HAPPEREN —, onz. (ook onpers. gebezigd) zw. ww.: *haperde*, *gehaperd*. Nnd. *haper(e)n* (*happeren*), mnl. *haperen*; voorts ook in Opperduitsche dialecten met „onverschoven" *p hapern* (sedert het midden der vorige eeuw gangbaar geworden in de Nhd. schrijftaal). Verg. gelijkbet. of ongeveer gelijkbet. nnd. *hapen*, niet voort willen; dial. nhd. *happeln*, hokken, stokken enz.; deensch *happe* en zw. *happla*, hakkelen, stamelen; (ook zwitsersch *hápen*, kruipen?). De grondbeteekenis van *haperen* schijnt wel te zijn: niet verder kunnen, blijven steken; vandaar de gissing dat het aan *hechten*, *heffen*, lat. *capere* stamverwant zal wezen (verg. *D. Wtb.* en vooral FRANCK).

I) Niet verder gaan; blijven steken. Verg. bij KILIAAN: „Háperen .... *haerere*".

A) Absoluut gebezigd. Hokken, stokken.

1) Van zich (voort)bewegende of (voort)bewogen wordende zaken. Niet meer of niet vlot meer kunnen gaan, immers in zijne vaart, zijn loop of zijne beweging gestuit, althans belemmerd worden. || Het roer hapert, *stuit*, *werkt niet goed*, V. DALE. — Of past den sleutel niet, en hapert onder wegen *enz.*, DE MEYER, *Gramsch.* 21. De kleine wijzer van den Levenstijd heeft wel altijd trouw de ronde gedaan, maar de groote wijzer van den Plicht... stond wel eens stil, en haperde, HASEBROEK, *W. en Dr.* 157.

De steven berst op rots, zit vast. de roeiers staecken
Het roeien. elck springt op, en schreeut om 't haprend schip.
VONDEL 8, 396.

— In figuurlijk verband.

Dien wegh tot voor Godts Throon, is al te byster smal,
Een hert, geneyght tot ghelt, dat hapert over al.
V. D. CRUYCEN, *Spreeckw. v. Sal.* 25 (in DE JAGER, *Frequent.* 2, 163).

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. || De voorsteven (blijft) geborsten op de rots zitten.... Al het bootsvolck springt op, en geeft eenen kreet om dit haperen, VONDEL 5, 231.

2) Bij vergelijking van de spraakorganen, en bij overdracht van de spraak, de stem, het woord. || Waerom hapert mijn welspreeckende tong, midden in mijn rede? VONDEL 6, 539. „Men had .. verteld, dat gij ... dat gij ...." Hier haperde weer haar stem, *K. Zev.* 2, 150. Laat ruischen door uw tempelkoren Uw Psalmtoon, schoon hij haaprend beeft, TER HAAR, *Ged.* 1, 69. Als hij heenging..., bleven zijne woorden haperen, en hij had moeite om den Burgemeerster ... te danken, R. LOVELING, *Nov.* 163.

Het jawoord, dat de gunst te met na voor toe drong,
Is rijp en in den mond, maer 't hapert op de tong,
En kan 'er qualijck uyt.
VONDEL 3, 298.

Verg. beneden (bij III) de bet.: belemmerd spreken, stotteren, stamelen.

3) Figuurlijk, van handelingen en derg.

a) Eigenlijk. Gebrekkig voortgaan; belemmering ondervinden. || 't Invoeren der Bisschoppen eenigzins te doen haaperen, HOOFT, *N. H.* 42.

't besluit
Van al dien toestel komt ten leste op uitstel uit.
..... 't gaet wel, waer blijven d'offervieren?...
Indien dit haepren blijf, wy worden overrompelt
Van rampen, zonder ende, *enz.*
VONDEL 7, 85.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd voor: de plaatsvindende belemmering, de voorkomende hindernis of iets derg. || Deze geschiedenis (*van Jeptha*) (levert) den rechtschapen aert van een treurspel: want de zwaericheit en het haperen valt niet simpelijck tusschen gemeene of verre bloetvrienden, maer tusschen het naeste bloet, VONDEL 8, 13.

b) Vandaar: geen voortgang hebben; niet slagen; mislukken. || (Men) stelde . . den Kardinaal ... te werke, om eenen pais te bemiddelen. Maar 't haaperen der handelinge quam op een vyfjaarigh bestandt uit, HOOFT, *N. H.* 6. Onder verscheyden' aanslaaghen ter elke zyde, haaperd' 'er ook een, voorgenoomen ... teeghens Looven, 832.

4) In beeldspraak. Van vergelijkingen, tegenstellingen en derg. Niet doorgaan, niet opgaan, enz. || Dat ... de tegenstelling tusschen de beide deelen der Spreuk ... schijnt te haperen en mank te gaan, V. D. PALM, *Sal.* 2, 404.

5) Als onpersoonlijk ww. *Het hapert*; gewoonlijk: *Het zal haperen*. Eigenlijk: het stuit, loopt vast; vandaar: het gaat verkeerd, het gaat mis. Verg. *het loopt spaak*. || Och, ik word schier uit myn zinnen, hoe of het noch met my aflopen zal. Och! Diwertje, ik vrees dat het met me haperen zel, ASSELIJN, *Melchior*, 30.

Ghy geeft uw zeggen schijn van waerheit, en van reên:
Maer komt uw rede niet in alles overeen,
Zoo wil het haperen: men zal uw woorden wegen.
VONDEL 5, 672.

B) Met eene bepaling (althans gewoonlijk). Vastgehecht blijven, haken, hangen blijven.

1) Met eene bepaling afhangende van het voorz. *aan* of *in*. Met een persoon of met eene zaak als onderwerp.

a) Eigenlijk of in beeldspraak. Alleen in Zuid-Nederland gebruikelijk. || Zijn kleed haperde aan eenen nagel en kreeg een klinke, DE BO[2] 468 *a*. — Die ons beclappen weynschic te worden als stommen Of te aperen jnde drommen des drouf heyts weede, EVERAERT 57. Vele menschen ... verwerren inde garens ende stricken, ende blyvender in haperen, tot dat men hun daer uyt neemt, CROON, *Cocus Bonus* 2, 255 (in *Frequent.* 2, 163). (Hy) haaperd' ... in 't uitgaan, aan de lyn van 't gewight, dat tot het toehalen der stoofdeure diende, HOOFT, *N. H.* 779 (verg. *Br.* 3, 195). Daer is eenen strick in het goudt, daer is lijm in het silver...; als wy soecken het silver, wy haeperen in het lijm, DE HARDUYN, *Godd. Wensch.* 98. Hy valt den wagen af, en hapert in de stringen, DE MEYER, *Gramsch.* 39. Hij kwam voorzichtig naar Beneden (t. w. *uit een boom*), haperde .... En scheurde zijne broek, V. DROOGENBROECK, *Zonnestr.*[8] 31.

Met eenen die bedriegt, sal hy (*uw medespeler*) u vergelyken.
Werpt gy den teerling neêr? nu hapert hy aen d' hand,
Hy rolt niet ver genoeg: nu staet hy op den kant (*enz.*).
MEYER, *Gramsch.* 15 (lat. *digitis morata ... Alea*).

— *In elkander haperen*, in elkander haken. Zeldzaam. || Haaken en oogen hechten en haperen overal in malkanderen, TUINMAN 1, 227.

b) Figuurlijk. Hetzelfde als: op iets afstuiten, door iets verhinderd worden. || Dach, ende nacht op haerer verlossinge practiserende, dat nimmer tot effect konde gebracht werden, altijts ergens aen haeperende, *Begin e. Voortg.* 8, 23 *a*. Dat ze den eisch, aangaande dat schip en volk, tot naa 't sluiten ... der vreede zouden uitstellen; op dat het groote werk daar aan niet mogt haperen, BRANDT, *De Ruiter*, 254.

c) Zeer gebruikelijk (als schijnbaar onpersoonlijk ww.) in de uitdrukking:

— *Waar hapert het aan?* Letterlijk: waar haakt het aan? waar blijft het aan hechten? Vandaar: Wat is het dat belemmering geeft? en vervolgens: wat is de reden dat datgene waar sprake van is niet voortgaat of niet plaats heeft? || Wat is 'er dan in de weeg? ... Maar waar hapert het dan aan? v. EFFEN, *Spect.* 1, 82.

2) De bepaling staat in den 4den nv. Plaatselijk in Fransch Vlaanderen (opgeteekend voor Bray-Duine). || Het anker haperde de kleêren van den verdronken matroos, en wij haalden hem naar boven, *Loquela* 14, 27. Het kind liep te wege naar buiten, maar 't haperde de deure, en 't viel, *Ald.* Dat is een lange Dijsendag van een mensch; als hij tonzent binnenkomt, hij hapert de balke, *Ald.*

II) In figuurlijke toepassingen (van de bet. I). Mankeeren, in verschillende opvatting en gebruik.

A) Falen, missen, t. w. achterwege blijven, in gebreke blijven. Dikwijls als schijnbaar onpers. ww. || Die pachter belooft wel altijd prompt op tijd zijn landhuur te zullen betalen, maar het hapert nog al eens. Zijn huishuur en belasting voldoet hij altijd precies op tijd; dat hapert nooit! — My dunckt verstaen te hebben, dat het (t. w. *het houden van de huwelijkstrouw*) somwijlen noch al wat gehapert heeft, CATS 2, 46 *a*.

B) Niet in orde zijn; verkeerd, „mis" zijn; schorten, schelen. Verg. GEBREKEN, Onz., II, 2).

1) In het algemeen. || Daer hapert altijt wat als oude honden bassen, CATS 1, 617 *b*. Tot een... teken ... of ... alles wel stondt, had Elsje belooft den neusdoek over 't hooft te zullen slingeren, of, als 'er iets haperde, met de handt onder 't hooft te zitten, BRANDT, *De Groot*, 246. Ik ben weer zo vrolyk, of er t'huis niets haperde, *Leev.* 1, 73. Er haperde iets, dit kon niet ernstig worden betwist, SEGERS in *Ned. Mus.* 1890, 1, 123.

— Vergezeld van eene bepaling met het voorz. *aan*, te kennen gevende de zaak aan welke iets mankeert, schort, scheelt. || Wat hapert er aan dien bijbel? ... „Niets.... 't Is *enz.*", BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 40

— Onpers. *Het hapert* (*'em*) (*hier of daar*): het scheelt, schort ('em) hier of daar; er is ergens een gebrek, eene fout. || Men weet niet waar 't haperd, schort. *On ne sçait ce qu'il y manque, à quoi il tient*, MARIN. — Schoon het eigenlijk de schaambeenderen en het bekken zijn, daar het hapert, BERKHEY, *N. H.* 8, 88. Wat scheelt er aan, mijn zoon? Ik kan 't wel zien, gy steekt in groote kwelling. Waar hapert het? BILD. 1, 345. Zy zijn wat Siegenbeeksch, daar hapert het alleen, 12, 334. Maar het volk had er geen ooren voor. Waar haperde het? BEETS, *Verpooz.* 8 (*Het Populaire*).

> Noyt heeft 'et iemant hier soo klaer,
> Of 't hapert noch al hier of daer.
> CATS 1, 79 *b*.

— Vergezeld van een bepalend znw. met het voorz. *aan* of *bij*, ter aanwijzing van den persoon of de zaak waaraan het scheelt of schort, d. i. die de oorzaak van het gebrek of de fout is, waaraan of waarbij de schuld gelegen is. Verg. GEBREKEN, Onpers., II). || Indien wy warelijck Christenen zijn, (zal 't) alleenlijck aan ons haperen dat wy niet... in groter gerustheit van geest leven, met *enz.*, DE BRUNE, *Wetst.* 2, 288. Aan wie hapert het dan, dat zy zo stout, zo dartel ware? *Leev.* 1, 352. Zo hy haar geen recht doet, dan moet het by hem haperen, 3, 163. Dan deugt [illegible] niet; ... dan hapert het aan het papier. [illegible] f het aan zijne voordragt of aan de moeijelijkheid van het onderwerp zelf haperde, hij kon geen *enz.*, POKKE, *B. R.* 3, 258. Het zal dus aan mij haperen, en niet aan de stof, die ik gekozen heb, indien ik niet *enz.*, V. D. PALM, *Red.* 2, 58.

> Wat maeckt u wars van 't licht, en mijne oprechte min?
> Mijn lief, of hapert het aen yemant van 't gezin?
> VONDEL 3, 824.

— *Aan* (of *bij*) *mij zal 't* (*niet*) *haperen* enz., (niet) liggen. || Morgen ga ik de Heren Kooplieden... spreken, en hoop, dat myn brave Patroon over myne reis voldaan zal zyn: 't zal ten minsten by my niet haperen, *Burg.* 264. Wanneer ik in staat ben, om uw lot eenige verligting toe te brengen, (zal) het niet aan mij haperen, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 165.

2) Met betrekking tot de gezondheid.

— *Mij* (*hem* enz.) *hapert iets*, mij (hem enz.) scheelt, mankeert iets; vandaar: ik ben (enz.) ongesteld. || Je ziet er pipsch uit. Wat hapert je? „Ik ben wat koortsig." — Van kindsbeen af was zij gewend geweest, dat, bij het minste dat haar haperde of scheen te haperen, de geheele faculteit te pas kwam, *K. Zev.* 2, 164.

— Als onpersoonlijk ww. *Het hapert* (*mij*, *hem* enz.) *aan* of *in* iets (t. w. aan of in het eene of andere lichaamsdeel): dit of dat (lichaamsdeel) is ongesteld. || De zangers zyn verkoud, als 't haperd aan hun stemmen, DE REGT, *Mengeld.* 57 (*Voorwendsels*).

— Eene zeer gewone uitdrukking is *Het hapert hem in 't hoofd* (*in den bol* enz.) voor: hij is niet wel bij 't hoofd. || De man zette een gezicht, alsof hij ... lust had mij ... te vragen, of het mij in mijn brein haperde, KNEPPELH. 12, 193.

C) Niet aanwezig zijn, niet aangetroffen worden; derhalve: ontbreken, gemist worden (ook wel met betrekking tot datgene waaraan gebrek of behoefte bestaat). || Al biet de disch ons spys, ... Daer hapert wat, POOT 1, 94.

> Op meerder afstand zelfs ontging 't hun blikken niet,
> Wanneer hij soms aan 't Werk iets haapren liet!
> STARING 2, 64.

— *Mij* (enz.) *hapert*, mij (*enz.*) schort, mij faalt, t. w. ik (*enz.*) mis, ontbeer. || Het eenigste dat hun hapert ... is, dat zij die vereeniging van deze twee onderwerpen ... niet bevatten, KINKEL, *D. en O.* 209.

— *Er hapert iets*, *niets*, *veel*, *vrij wat* (enz.) *aan* die zaak of dien persoon: er ontbreekt iets (niets *enz.*) aan die zaak, dien persoon. — Vandaar uitdrukkingen als *Er hapert* (*nog*) *iets aan* voor: het is (nog) niet volmaakt, (nog) niet volkomen, (nog) niet wat het wezen moet. || Men voelt dikwils dat 'er iets aan hapert, zonder het gebrek terstond te kunnen aanwyzen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 72. Dat 'er vry wat aan haar lyf en leden hapert, 5, 180. Hy is danig op zyn mond gesteld. Er moet niet, zie zo veel, aan de spyze haperen, of *enz.*, *Leev.* 1, 207. 'Er heeft te veel ... aan mij gehaperd .... ik heb mij niet altijd ... zoo gedragen, als het een' braaf man past, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 185. Er hapert maar een ding aan je betoog: dat is *enz.*, *K. Zev.* 1, 314. Hapert er hier of daar wat aan (*aan haar Fransch*); dat zou zij spoedig leeren verbeteren, 3, 122. Hapert er dan iets aan die juffrouw? vroeg mevrouw Rueel, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 152. Dat ... aan de goede zeden van sommigen dezer menschen meer haperde dan men *enz.*, v. GORKOM in *Los en Vast* 1871, 315. Het luchtreisvak moet meer beoefend worden; Daar hapert nog het een en ander aan, BEETS 1, 402.

— *Dat hapert er nog maar aan!* en derg. Ironisch

voor: dat behoeft er nog maar bij te komen! (om de maat van ellenden, ergernissen enz. vol te meten). || Er hapert nog maar aan ..., dat men mij beschuldigt *enz.*, *K. Zev.* 5, 77.

— Onpersoonlijk gebezigd. *Het hapert* (*niet*) *aan iets* (of *iemand*) het ontbreekt (niet) aan iets, er is (geen) gemis, er bestaat (geen) gebrek of behoefte aan iets (of iemand). || Het heeft ook niet gehapert aan soodanige die het veylen van Regtersampten heftig hebben voorgestaan, v. HEEMSKERK, *Arc.* 550. Aan onderwerpen kan het niet haperen, *Leev.* 6, 163. Deezen stryd, waar in het geen der partyen aan moed of beleid haaperde, *Verv. op* WAGEN. 41, 229. Het heeft maar aan twee stemmen gehaperd, of het besluit was dadelijk genomen, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 161. Wat baat den fabrikant het bezit der beste grondstoffen, zoo het hapert aan derzelver deugdelijke bewerking? v. D. PALM, *Red.* 4, 86. Als het dáár slechts aan hapert .., dan weet ik raad, geld zult ge hebben, POTGIETER 2, 50.

— Met den persoon wien, de zaak aan welke iets (niet) ontbreekt in den 3den nv. || Het hapert hem niet aan de vermogens, maar wel aan de middelen. — Het hapert hem aan geld, *hij heeft gebrek aan geld*, v. DALE. — Het hapert u ook niet aan deze overtuiging, dat het geloof zonder de werken dood is, v. D. PALM, *Leerr.* 8, 263. Het hapert haar niet aan de noodige bediening, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 30. Het (haperde) deze uitdrukking niet aan teekenachtigheid, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 401. Daar het hem aan practijk in het edele potspel haperde, BEETS, *C. O.* 46.

— Niet altijd in logische constructie. || Om dit ... met woorden te omschryven, daar aan hapert het ons gemeenlyk; en zoo schiet ik ook in dit geval te kort, om alles *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 3, 793. „Ik dacht toch, dat gij aan de beurs als een solied koopman bekend stondt". — „Daar hapert het, Goddank, niet aan", VISSERING, *Herinn.* 1, 196.

III) Stotteren, stamelen, hakkelen, hetzij tengevolge van een aangeboren spraakgebrek, hetzij meer toevallig (uit verlegenheid enz.). || Haperen. *Begaier*, *parler confusement*, PLANT. Haperen met de tonghe. *Hæsitare lingua*, *titubare*, *perpleze loqui*, KIL. Haperen, stutteren, hakkelen in 't leezen, MARIN. — Hoe staet dees tronghe aldus en happert? *Rotterd. Sp.* 246. Toen sy („de Hollandsche Poësie") noch maer ... in 't haeperen van haer kintsheit was, HOOFT, *Br.* 1, 419. Men (zal) gemeynlick dit zo bevinden, dat die wat haperen oft stamelen meer tot klappen genegen zijn dan een ander, ERASMUS, *Lingua*, 140 *a*.

— *Zonder* (*te*) *haperen*, zonder stamelen; vlot; vandaar: zonder fout. || Zyn les zonder haperen opzeggen, .. *coulamment*, MARIN. — Ik verwonder mij hoe U 't kunt doen....! En zoo vlot, zonder te haperen! SCHIMMEL, *Dram. P.* 2, 317. Het Vlaamsch, dat hij sinds jaren niet meer gesproken had, klonk met dezelfde boersche betoning zonder aarzelen of haperen uit zijn mond, LOVELING, *D. E.* 120.

— In dezelfde bet., maar sterker: *Zonder een woord te haperen.* (De uitdr. is te vergelijken met: zonder zich een woord te vergissen). || Het ging ook zonder een woord te haperen (t. w. *het opzeggen der gratias*), BEETS, *C. O.* 242.

IV) Verouderde of zoo goed als verouderde beteekenissen.

A) Onvast zijn. — 1) Waggelen, wankelen. Verg. dial. hd. *häpeln*, wankelend, waggelend gaan, van kinderen die loopen leeren.

En mits hy nu den moet ten vollen heeft verloren,
Soo hinckt sijn krepel been noch slimmer als te voren;
Sijn oog is sonder glans, sijn tonge sonder tael,
Het waggelt al gelijck, en 't hapert altemael.
CATS 2, 74 *b*.

— In Zuid-Afrika nog gebruikelijk van paarden die door vermoeienis onvast op de pooten worden. Zie MANSVELT 57.

2) Figuurlijk. Onzeker, ongewis zijn.

a) Van personen. Weifelen, twijfelen, aarzelen. || Háperen. *Hæsitare*, KIL. — Predicanten, die een yegelijck vonnissen, en twijffelen nergens, en haperen nergens, weten alle dingen, *Hist. v. Corn. Adr.* 1, 187. Waer op, naer een wijle haperens, hem t'antwoort gegeven was *enz.*, HOOFT, *Br.* 2, 19. 'Er (werdt) langhe gehapert of het ... Marsus, oft ..., Seutius zyn zonde, HOOFT, *Tac.* 66 (lat. *inter M. et S. diu quaesitum est*). Den jongelingk, die noch haperde, en veel te zeggen hadt, VONDEL 5, 287 (lat. *cunctantem*). Met haer futselen, en haperen hebben (de dwaese Maeghden) de deur voor haren neus ghesloten ghevonden, MOONS, *Sed. Vermaeck-Tonn.* 54 (in *Frequent.* 2, 163). Ghy en moet dan niet blyven haperen, ghy moet dien goeden raet brenghen terstont tot de daet, 416. Hy en veselt my niet in de ooren, dat ick sou moeten haperen en twijfelen of hy wel yets gebode, en wat het dan mochte zijn dat hy ghebode, GEULINCX, *Hooftd.* 202.

b) Van eene onstoffelijke zaak, b. v. van orde, tucht en derg. Weifelen; niet standvastig zijn of blijven. || Don Sançio ... werd van tweehondert ruiters ... moedighlyk jaa, dan met haaprende orde, aangevallen, HOOFT, *N. H.* 355.

c) Onpers. *Daar het hapert*, waar men wankelt, weifelt, of: waar de tucht verslapt enz.

Z. ... men kan een harden storm verduren,
Indien de krijghelien niet bezwijcken op de muren....
F. De vyant zal terstont, daer 't hapert, innestreven,
En overloopenze al, gelijck een hooge vloet.
VONDEL 10, 523.

B) Twisten, kibbelen, haspelen (*over* iets). || Over dese sake behoeven wy, by dese onse Eeuwe, niet te haperen, aenghesien *enz.*, BAARDT, *Deugdensp.* 34. Na datze daar over ... voorentegen wel dapper gehaapert en gehaspelt hadden, wierd eindelijk ... besloten, dat *enz.*, GALLITALO, *Rabelais* 1, 59. Den tijd staag toe te brengen met haaperen en harrewarren over dingen daarse niemendal kennis of zeekerheid af hebben, 1, 428.

Afl. *Haper*, *hapering* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I, A) *Haperig*, stooterig, hokkend, niet vlot („Zoo uwe woordschikking gewrongen, mat, *haperig* is gebleven (t. w. *bij eene vertaling*)", BEETS, *Versch.* 1, 16); *hapernis*, belemmering, verhindering („Mits deeze, en andre *haapernissen*, bleef vast de zaak hangen", HOOFT, *N. H.* 427).

— In de bet. III) *Haperaar*, stotteraar („haperer. *Titubator*", KIL.).

Samenst. *Hapermarkt* (zie ald.).

Voor *Haperhand* zie kol. 1857.

— Als tweede lid, in de bet. III) *Uithaperen*, uitstamelen („Se ... deed hem 't volgende deuntjen zingen.... Als hy dit lietje *uyt gehaapert* had *enz.*", GALLITALO, *Rabelais* 2, 446).

HAPERING, znw. vr.; mv. *-en*. Mnl. *haperinge*, *aperinge*. Van *Haperen* met *-ing*. Bij KILIAAN: „haperinghe. *Perplexitas*, *hæsitatio. et Tricæ. et Linguæ hæsitatio*".

1) Van *Haperen*, I, A). Belemmering.

a) Abstract. Het haperen: het belemmerd worden of zijn. || Een gebrek aan gemakkelijkheid, eene

hapering (*in het verklaren*) ..., die naar meerder licht en zekerheid verlangend uitziet, v. d. palm, *Sal.* 7, 32. Bij zulk een hapering (*van den wijzer eener klok*) kan men niet zeggen, dat een horloge gelijk loopt, hasebroek, *W. en Dr.* 157.

b) Concreet, met mv. Hindernis, beletsel. || Daar is een hapering, stuiting, een beletsel opgekomen, marin. — Een hort ook, een haapering op wegh, waar om 't heele werk oover stagh te werpen, hooft, *N. H.* 156.

— Vandaar in het algemeen: Moeielijkheid, zwarigheid, ongemak. || Uit vreese dat het hem aan meer sulke haperingen mogt helpen, v. heemskerk, *Arc.* 74. Cardinalen, die 's Paus gemakkelijken geest ... pooghden in een' verwartheidt van haperingen te bedraaijen, hooft, *Henr. d. Gr.* 169. Haeperingen met de Bewinthebbers, hooft, *Br.* 1, 243. De zaek (*zekere omissie*) is wel niet groot, maer hapring best verhoedt, 2, 60. 't Houwlijck onser kindren Sal dese hapringh, geloof ick, niet vermindren, westerbaen, *Ged.* 2, 355*. Men vreesde voor haaperinge, en vondt geraaden dat klinkdicht uit al de gedrukte bladen te snyden, brandt, *Lev. v. Vondel*, 29.

— *Aan, in* (*eene*) *hapering geraken, komen.* || Aen een haperinge komen. Venir à quelque brouillerie. *In turbationem aliquam incidere*, plant. — Kievet (raakte) ..., ter zaake van zeeker gedrukt verhaal, tot naadeel van den Heer de Ruiter, ... in haapering, brandt, *De Ruiter*, 529. Zonder daar over ... in haaperinge te raaken, brandt, *Lev. v. Vondel*, 33.

Quaem hy aen haperinghe, het waer hem leet:
Dies is hy wijselijck hem van daer makende.
J. david, *Lot v. Wijsh.* 176.

De Staats-vergadering van Holland scheide vast,
En gaande door de wacht der Burg'ren, 't leed zyn last
Dat licht de Heeren zelf in hapering geraken; ...
Een borger velde alree de tromp van zyn musket,
Op zeker Heer van naam.
oudaan, *H. Broederm.* 90.

2) Van *Haperen*, I, B). — *a*) In *Niet zonder hapering*, niet zonder kleerscheuren; figuurlijke uitdrukking voor: niet ongedeerd. || Men scheurt zich niet in eens en zonder hapering weg uit de luren van twintigjarige sleur, de vos, *Vl. Jong.* 186.

b) Concreet (alleen in Zuid-Nederland). Scheur, „klinke", „haak". || Er is een haperinge in zijn jas.

3) Van *Haperen* II, B of C). — *a*) Fout, gebrek, mankement.

(sie toe dat dese dingen) ... niet en zijn als beuselingen
En los en onghewis, maer dat sy seker gaen
Op dat ick naederhand geen haeperingh daer aen
Verneem', en voor een kort een valsche vreugd magh [smaecken.
westerbaen, *Ged.* 2, 580.

b) Afwezigheid, gemis, ontbrek.

Ten minsten weet men nu wat beter als men placht,
Dat twee Li'en leed te doen, al waer 't maer met gedacht,
Sijn selven en sijn' Vriend, is haperingh van sinnen.
huygens 1, 413.

4) Van *Haperen* III). Het stamelen; stameling. || Haperinge. Beguement. *Titubatio*, plant. — „Kom Keetje, lees jij hem (t. w. *een brief*)!" ... zij deed het pront en zonder hapering, *Wildsch.* 3, 344.

Wilt gy geacht sijn voor een wijse?
Dat uwe reden dat bewijse.
So gy daer haepering mocht vresen
Veynst met uw swygen wijs te wesen.
westerbaen, *Ged.* 1, 574.

5) Van *Haperen*, IV, A, 2). — *a*) Aarzeling, weifeling. || Hier kon van geene hapering spraak zijn. Er mocht gebeuren wat wilde, als de loteling maar vrij was, de vos, *Vl. Jong.* 174.

b) Twijfeling, onzekerheid. Ook concreet (met mv.): twijfelachtig geval. || (*Hij*) soude ... met onze haperingen sijn voordeel doen, hooft, *Br.* 1, 26. Om in alle voorvallende haaperingen, spoedighe toevlucht tot het gevoelen van hunne magtgeevers te moogben neemen, hooft, *N. H.* 411.

6) Van *Haperen*, IV, B). Krakeel, twist, geschil. Ook nu nog wel in Zuid-Nederland. || Ze zijn nog maar pas getrouwd en 't is er al haperinge in huis. — Maria van Burgondien ... hadde even na haars Vaders ... omkomen groote haperinge met die van Gent, die haar ... een goede wyle als gevangen hielden *enz.*, v. heemskerk, *Arc.* 648.

HAPERMARKT — hapermart —, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Haperen* in de bet. IV, B) en *Markt* (*Mart*), met de bet. van „drukte" als b. v. ook in *brabbel-*, *drink-*, *lach-*, *loop-*, *tjoel-* en in gelijkbet. *kijfmarkt* (zie kiliaan op Marckt en de bo² 588 *a*); derhalve eigenlijk: kijfdrukte; kijfpartij. Verg. v. helten, *Pr. v. Woordenrkl.* 71.

1) Gekijf of getwist; ruzie. Thans nog in Zuid-Nederland bekend. || Hapermart ... twist, gekijf, ruize, wijrwar, *Loquela* 4, 42.

't zayn besuckte stercke schelme,
Da Wöterlands gespuys, se souwen leem verdwelme
Medden soufflet of twee; heur veuyste zayn te hart;
Men lust nie van die kost, 'k en sueck geen hüpermart.
huygens 1, 580 (lat. *nolo turbas ..., neque lites cupio*).

2) Moeilijkheid, „lastig parket". Verg. *Haperig*, 1, *b*). || Soo praeten de ketters, ... alswanneer dese scriften jemand ter hand komen, die sijne sinnen in hun goddeloos wiel steekt, ende den Schrijver in haper-merckt brenght, vilsteren, *Argl. d. Kett.* 2, 99.

— Concreet. Iets moeilijks, lastigs, onaangenaams. || Hem zou ... lichtelijk Een haper-mert geboeren, want hy raeckt aen de Koor (*koord*). de bie, *Borse-snyd.* 22.

3) In 't mv. Aldus een paar malen bij hooft, naar 't schijnt met de beteekenis van: twistgeding, rechtsgeschil, juridische strijd, strijdpleidooi, hakket of iets derg. || Dat de koopers van zoodanige goederen, die de wettigheidt des koops niet en konden doen blijken, de zelve als roof voor niet moesten afstaan. Een oorbaarlijke zaak, om de geenen, die zoeken door zulke wegen ... hunne middelen te vermeeren, te leeren, dat diergelijke koopen aan hapermarkten onderhaavigh zijn, hooft, *Henr. d. Gr.* 118. Mits eenighe andre hapermarten aan zijn afgedaen, is de tijdt my te wille geweest, tot het afvejrdighen van 't bygevoeghde bladt, hooft, *Br.* 3, 18.

HAPKEN. Zie bij Happe.

HAPPA, bijw. Kinderwoord voor: weg, verloren, verdwenen, „vort". || De vlieger is happa, „*schoot*". — Hy is happá, v. hasselt in kil. 218. — Het is happa, *het is weg*, v. dale. — Dat's happa (t. w. *de inhoud van een glas*). ... Mijn keel schijnt maer Geschapen om te suypen, *N. H. Sperbe.* 340. Acht honderd guldens zyn al happa deur je vryën, langendijk 2, 188.

Aanm. Gissingen aangaande dit woord (en gelijkbet. (?) *happes*, *hebbes*, *habes*) zijn geopperd door p. j. veth in *Gids*, 1867, 1, 417.

HAPPE, znw. vr., mv. -n; verkl. *hapke*. Mnl. *happe*, verkl. *hapkijn*, *hapken* (verdr. stallaert). Bijl met eene aan beide zijden gelijkmatig schuin aangescherpte snede; aks. Alleen in Zuid-Nederland. Verg., ofschoon de beteekenis eene andere is, ohd. *happa* (zie bij Heer). || Hout klieven met de happe, de bo² 358 *b*. Een kloven hapken, *Ald.* — Dat de happe reeds aan den wal

van den boom ligt om hem te vellen, CALLEBERT, aangeh. *ald.* De happe van den beul, SNELLAERT, *Tweede redev. o. Maerl.* 11.

— Zegsw. || *'t En is daar noch happe noch hammes an te slijpene* (*Loquela* 5, 50), van een „lastigen koppigaard", iemand met wien „geen land te bezeilen", „geen richt te schieten" is.

— Het verkleinw. *Hapken* is nog algemeen bekend als de bijnaam van graaf Boudewijn VII van Vlaanderen (zie voor de verklaring VERDAM 3, 145).

Afl. *Happen*, den vorm eener happe hebben (*Loquela* 10, 18); *hapte*, van vorm als eene happe (*t. a. pl.*).

Samenst. *Hapstuk*, (*-stik*), stuk grond van den vorm eener happe (*Loquela* 10, 18).

— Als tweede lid. *Beslaghappe* (DE BO² 99 *b*); *handhappe*, *-hapken* (STALLAERT 1, 562 *b*).

HAPPEN, onz. (en bedr.) zw. ww.: *hapte*, *gehapt*. Nnd. *happen* (ook in middelduitsche tongvallen bekend; zie *D. Wtb.*); mnl. *happen* (misschien in *hapcoop*?) Een klanknabootsend woord. Verg. fra. *happer* (dat aan het Germ. ontleend is?).

1) Den gapenden muil of mond schielijk sluiten om er iets mede te vatten, voornamelijk: om eetenswaar te bemachtigen; schielijk toebijten. De thans gewone opvatting.

a) Eigenlijk. || Happen. Opsnappen, gulzig toebyten, met de tanden weg rukken. *Happer, mordre gouldment*, MARIN. — Ick (*een hond*) hyg, ick happ', ick hoop, ick hebbet (*het wildbraad*), CATS 1, 64 *b*. Al wat jk (*een muschje*) hap oft stip, T'elken rejsjen hael jk slip.... 'T glibbrigh graentje (*eene parel*) spat daer heenen, HOOFT, *Ged.* 1, 344. Ik schrik als ik de jonge aen leggen zel; Zulke zeere Teepels heb ik.... Dat hij noch toevatten, en zoog deur, maer dat happen, en dan weer los laeten, ASSELIJN, *Kraamb. v. Z. Jans*, 40. Tante, die ... van tyd tot tyd de happende Visschen ... brood toewierp, *Leev.* 8, 268.

Tokt dan het vischje, of derft het happen,
Ghy siet de dobbers, die 't beklappen,
Verdobberen, of gaan, naa grond.
SIX V. CHAND. 422.

— *Naar iets happen.* || Ick happ', ick grijp 'er na, het schijnt dat ickse (*zekere prooi*) krijge, En siet! noch glipse wech, CATS 1, 64 *a*. Een wolf hapt noch na het schaep, als hem de ziele uytgaet, 1, 655 *a*. Zoo dickwils als hy (*Tantalus*) hapt Nae goud en zilver hem t'genoegen wert ontsnapt, VONDEL 1, 275 (zie ook 4, 239). 't Is wel ien mont-gau diertjen (*een pasgeborene*), 't hapt alries schier na de speun, W. D. HOOFT, *Jan Saly*, 41. De Doggen ... happen ... den fieren Leeuw naer 't vel, DE DECKER 2, 205. Die tak (week) zo dikwijls hij naar deeze vruchten hapte, terug, *Wildsch.* 1, 236.

midts dien hy hongrigh hapt
Nae den ghewaenden brock, doe was hem 't vleesch ontsnapt.
VONDEL 1, 633 (*Den Hondt en de Schaduwe*).

— *Naar een schaduw* of *naar de schaduw van iets*, *naar een* (of *den schijn*) *happen*, vergeefsche moeite doen. Figuurlijke zegswijze, ontleend aan de pas uit VONDEL aangehaalde fabel. || 't Welk ... de vreemde Vorsten schuw (zouw) maaken, van naa een ydele schaaduw te happen, om, als 't op 't nypen quam, deerlyk slip haalen, HOOFT, *N. H.* 841. De Staaten... terwyl zy ... naa de schaaduw der Fransche hulp happen; schooten nu ... uit den droom, 997.

— Als bedr. ww. *Iets happen*, opsnappen. || De zwaluwen ... betwisten u (*de musch*) zelfs het beetje rups of vlieg, dat ge in tijden van schraalheid hapt, SLEECKX 9, 119. Vliegen hapt, Rupsen knapt Het roodborstje, COOPMAN, *Kinderl.* 90.

b) In zwakkere opvatting. Een (gretigen) beet doen, (gretig) bijten (*in iets*). || Zie dien jongen eens in zijn boterham, in den appel happen! — Een duizendpoot, die uit een perzik kruipt, terwijl men er in hapt, *K. Zev.* 1, 69.

c) In eene andere, insgelijks zwakkere opvatting. Gapend snakken (*naar* iets). Eigenlijk en bij vergelijking. || Het (moest) warm wezen in dat ... gebouw, ... door welks kleine, hier en daar naar lucht happende vensters, het geratel en geklap der machines ... onophoudelijk klonken, LINDO 3, 313. Een oogenblik hield hij kuchende op en hapte naar adem. In korte tempo's ging zijn zwakke, ingevallen borst op en neer, DAUM, *Raad v. I.* 25.

de vuurge kleintjes stonden
Te happen naar 't kadeau met open rozenmonden.
DE GENESTET 1, 231.

— Als bedr. ww. *Lucht* (*gaan*) *happen*. Min of meer schertsende uitdrukking voor: de buitenlucht gaan genieten. || In de vacantie gaan we naar Gelderland om lucht te happen.

— *Wind happen*. Een ondeugd van paarden. Zie WINDHAPPER.

2) Schielijk grijpen, pakken, vatten; verg. mnl. *happeren*, *happeeren*. In Noord-Nederland thans onbekend. Als bedr. ww., in verschillende opvattingen.

a) Snel bemachtigen, onverhoeds pakken, snappen; doch dikwijls eenvoudig: bemachtigen, beetpakken. Eigenlijk en figuurlijk. || Happen. *Apprehendere*, *arripere*, *corripere*, *celeriter rapere*, *prendere*, *capere*, KIL. — Zy slaakten d' eensgehapte hoope niet, maar onderwonden zich ... den wal te beklimmen, HOOFT, *N. H.* 951. Kunnende nochtans de gehapte hoope niet slaaken, 1111.

't Is opgediend: heer ooljevaer
Met zynen langen bek kan weinig daervan *happen*;
Terwyle jonker vos aen 't slobberen en happen (*enz.*).
CONINCKX, *Fab.* 33.

b) Betrappen, vangen.

Doet dat hi v beuoelt, wilt niet veel clappen
Men can de menschen in haer woorden happen.
V. GHISTELE, *Terent. Heaut.* 79.

Afl. *Hap*, *happer*, *happig* (zie die woorden); *hapsch*, in Groningen: happig, belust, fel („Hij is er *haps* op", MOLEMA 147 *a*); *gehap*.

— *Behappen* (zie ald.); (*zich*) *verhappen*.

— *Haphappen*, „Zij kieskauwen over een mug, en *haphappen* een kemel", OUDAAN, *Agrippa*, 232).

Samenst. afl. *Windhapper* (zie ald.). — Voorts *Kloothapper* (studentenwoord voor: knul en derg.).

Samenst. *Hapvogel* (zie ald.).

— *Hapschotel*, (*-schuttel*), stoethaspel, „vreemd perceel", ook: heibei („Grootmaid, die anners 'n roare *hapschuddel* was", *Goltjebloumen*, 69); *hapsnap*, mond; ook: gebrekkig prater (BOEKENOOGEN 293); *hapwarm*, zoo warm dat men 't happen kan (MOLEMA 147 *a*).

— *Appel-*, *brij-*, *kaars-*, *koek-*, *stroophappen* (zie ald. of op het eerste lid en voorts bij TER GOUW, *Volksverm.* 370).

— *Af-*, *door-*, *op-*, *over-*, *toehappen* (zie die woorden); *weghappen*, happend wegnemen.

HAPPER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Happen*, 1) met *-er*. Iemand die hapt. In Gelderland eene benaming voor den paling. || Aal, Paling, Schieraal, Happer; *Anguilla vulgaris*, STARING, *Huisb. v. d. Landm.* 348 (verg. SCHLEGEL, *Visschen*, 88).

HAPPEREN. Zie bij HAPEREN.

HAPPIG, bnw. en bijw. Nd. *happig*, dial. middeld. en hd. *happig*, *happik* (*D. Wtb.*). Van *Happen* met *-ig*. Eigenlijk: tot happen geneigd; graag happende.

I) **Bnw.** — A) Naar de oorspronkelijke beteekenis.

1) Eigenlijk, met betrekking tot spijs. Gretig, hongerig; soms: gulzig. || Hy is zoo happig als een hond, als een wolf, MARIN. — Het happig volck, CATS 2, 39 *b* (verg. 2, 40 *a*: den gragen hoop). Happige Baarsjes, blanke Voorns, slymerige Zeelten, BERKHEY, *N. H.* 3, 15. Eenen kalen Tafel-gast; ... magervliegen, Happigh-goet, Die suygen aen eens anders bloet, POIRTERS, *Mask.* 189. Ter-wijlen dat rondtsom hem (*een haas*) stonden die bassende bracken en happighe winden, POIRTERS, *Sp. v. Phil.* 266.

— Overdrachtelijk gebezigd. || Er (wierd) met zo eene happige graagheid, aan erten en bonen gevallen ..., dat ... ik zomtyds vreesde dat 'er te kort zou komen, v. EFFEN, *Spect.* 3, 196.

2) Bij uitbreiding, met betrekking tot geld of goed enz. Begeerig, belust; waar het verband het medebrengt ook: inhalig en: buitgierig. || 't Is een happige vogel: ... *il n'y a rien de trop chaud ni de trop froid pour lui*, MARIN. — Soo quam het happig volck (*roovers*) gevallen uyt het wout, CATS 2, 548 *b*. (*Jezus*) Ontbloot van 't gewaet, 't Geen de buitgierige, en happige soldaet Ten deel valt, *in* VONDEL 9, 385. Dat hy zich wachte zynen happigen Hospes iets meerder (*bij testament*) te maaken, v. EFFEN, *Spect.* 4, 162.

Kom sent den Regter t'huys een haes, een schaep, of verke,
Indien hy happigh is, het sal de saeck bewercke,
Besoeckt hem dan daer op (*enz.*).
v. DORP, *Sticht. Ged.* 341.

— In overdrachtelijke toepassing. || Allerhandighe grabbel-gaeuwe happige Grepen (*van landloopers enz.*), v. D. VENNE, *Taf. v. d. Bel. Wer.* 134.

3) Ook met betrekking tot zinnelijke genietingen of genoegens. Gretig, graag; in 't verband soms: geil, wellustig. || Kastelaan dorst Knoopius niet verzoeken, eens den avond bij hem te passeeren.... Hij vond het geradener, af te wachten, dat Knoopius hem daartoe uitnoodigde; maar, Knoopius viel niet happig, IMMERZEEL, *B. Knoopius*, 72.

... getrauwde Laiden, ... Die ...
Bal heur Waifs heur harten genoeg ophalen kunnen,
Die ook zoo happig zain, dat ze nyt zauwen gunnen
Een aar heur plek; of de Staik-pennink van heur Man.
Gew. Weuwenaer 1, 13.

— Met persoonsverbeelding. Van het oog. || Wie laet een happigh oogh op uwen boesem graesen? Wie suchter *enz.*, WESTERBAEN, *Ock.* 124.

4) In 't algemeen: vurig, heet. || Dat hy — is het in oorlogstijd — niets liever wenscht, dan met zyn happig volk 's Lands vyanden den vollen laag te geeven, *Blank.* 3, 18.

5) Met eene bepaling, in eene der beteekenissen 1—4). *Happig naar, happig op iets* (*zijn*), gretig, begeerig naar, belust, „fel" op iets, het graag willende hebben of bezitten. Ook met betrekking tot onstoffelijke zaken. || Al wat van katten komt is happigh naer den muys, POIRTERS, *Mask.* 68. Deze volkszwermen ... happig ... naar Gallië en Italië, DAVID, *Hist.* 2, 167. Hij was ... uitermate happig naar 't geld, 4, 442. De graaf ..., happig op nieuwen roem, 7, 79. Is Siebenkern daar zoo happig op (t. w. *op gasten die met de politie te doen hebben gehad*), dan gun ik hem zulke klanten van harte, *K. Zev.* 5, 67. Dat ik niet happig ben op afkeuren; maar *enz.*, COOPMAN in *Versl. en Mededeel. d. Kon. Vl. Acad.* 1895, 306. Happig op buit, COOPMAN, *Kinderl.* 20.

— *Niet, volstrekt niet, allesbehalve* (enz.) *happig op iets zijn.* Zeer gewone uitdrukkingen voor: zekere zaak geenszins, laat staan haar vurig begeeren; er gansch niet op „gebrand" zijn.

B) Uit de algemeene beteekenis van: vurig (zie A, 4) ontwikkelt zich die van: wakker, rap.

1) Van personen. Met betrekking tot lichamelijke en geestelijke degelijkheid, flinkheid, vaardigheid. Rap, ook in den zin van: bedreven, geschikt, handig.

(De knechts) staen daer, als dat happig volck
Dat in den onderaertschen kolck
Bekrosen, swart en vuyl begaet,
Den bliksem metten hamer slaet.
CATS 1, 274 *c*.

Maer, boven alle ding, soo laet hem niet vergeten
De vryers onser stadt in haest te laeten weten
Dat yeder happig zy, en uyt sijn oogen sie, ...
Dat yeder doet met ernst de vreemde vlaschers swigten,
Dat sy uyt onsen stroom geen fuycken meer en ligten.
1, 474 *a*.

Hoe soo een gau en happig beest (*een egel*),
Dan oock geen fellen hont en vreest,
Hier is vergaen in 't jeugdig kruyt.
2, 482 *a* (zie ook 2, 176 *b*: happig dier).

(Ghister was ick) by seker man ghesseten,
Die my docht een happigh gast
Daer ick mé wel scheen ghepast.
GHESCHIER, *Proefst.* 3.

— Thans nog gewestelijk in toepassing op oude menschen. Kras. || Je grootmoeder is nog een happig oud mensch; je zoudt niet zeggen dat zij al tachtig jaar was! (verg. OPPREL, *Dial. v. Oud-Beierl.* 58 *b*).

— *Het happige*, het flinke, degelijke, of iets derg. || Dat ik (die vertellingen) van het begin tot het eind ... zou kunnen opzeggen, ofschoon er toch het eigenaardige van den ouderdom, het hartige en happige, gelijk men hier (*te Schoonhoven?*) zegt, aan ontbreken zou, v. KOETSVELD, *Mensch. Lev.* 60.

2) In gewijzigde opvatting, van personen en ook van zaken. Met betrekking tot het uiterlijk; ongeveer hetzelfde als noordndl. *aanvallig* (verg. DE BO² 358 *b*). || Happig, adj. Knap, bevallig, lief, fr. *gentil, joli, net, propre*, DE BO² 358 *b*. Een happig kind, meisje, kleed, huisje. Een happige boek, handboog, beker. Een happig geschrift, bloempotje, schilderietje (zie *t. a. pl.*).

gy waert een happigh Kint
Van ieder aengehaelt, en sonderlingh bemint.
OGIER, *Seven Hoofts.* 78.

II) **Bijw.** (van wijze). — A) Op gulzige, gretige, begeerige wijze (verg. de bet. I, A, 1—3). || Ons (t. w. *boevenpak*) gelijck in happigh grijpen, v. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 156.

Wanneer een wreede leeu komt op het velt te vangen
Een man of jong gesel; hy, met een groot verlangen,
Stelt zijn gebit te werck, valt happig aen den buyt.
CATS 1, 223 *a*.

Sijn jongen (*van een wolf*), soo het schijnt, te voren sat [gegeten,
En hebben op het kint niet happig aengebeten.
1, 394 *b*.

B) Op vurige, ijverige wijze; met vurigen ijver. Verg. de bet. I, B, 4). || Voorwaer als ick de kans niet happig waer en nam, CATS 2, 457 *b*. Ick leef daer by (*bij 't vrijbuiten*), ô t'gaet soo happigh en braef Alsmen sy aen sy met den Vyandt vecht, en datmen pof paef, Hout en capt met de Sabels, OGIER, *Seven Hoofts.* 248.

Sy is in ons gewelt, en in mijn eygen stadt,
En waerom desen roof niet happig op-gevat?
Waerom soo goeden kans niet beden waer-genomen?
CATS 2, 225 *a*.

— *Er, ergens happig bij zijn*, met begeerigen, voorbarigen ijver.

Wanneer een vuyle lust uw swacke Le'en komt quellen,
Ghy moet u daer aenstondts seer happigh tegen stellen.
v. DAM, *Westroomen enz.* 134.

— Uit de beteekenis *vurig* ontwikkelt zich die van *heftig, bits.*

een edelman verscheen
Hem in zyn werkhuis.... „Schilder Hans!"
Sprak hy wat happig: „wil my thans
Daer myne beeldenis eens maken."
TH. V. RIJSWIJCK 1, 321.

— Het bijw. *happig* komt verder nog veelvuldig bij CATS voor, echter niet altijd met eene zeer bepaalde beteekenis. Verg. nog de volgende plaatsen: CATS 1, 268 *b*; 1, 520 *a*; 2, 74 *b*; 2, 93 *b*; 2, 115 *b*; 2, 147 *b*; 2, 159 *b*, 2, 315 *b*; 2, 375 *a*.

— Soms is de beteekenis niet veel meer dan: ijverig, vlijtig, naarstig. || Sijn gulde pijlen, Die ging het dertel wicht wel happig sitten vijlen, CATS 2, 117 *a*.

Afl. *Happigheid.*

HAPPIGHEID, znw. vr. Verg. nhd. *happigkeit* (*D. Wtb.*). Van *Happig* met *-heid.*

1) Van *Happig* in de bet. I, A). Gretigheid, begeerigheid naar spijs, have, genot enz. || Happigheid: *gourmandise, gloutonnerie*; *avidité, âpreté*, MARIN.

Een hond ... wierd ... sijn schim gewaar;
Dacht dat een ander buit getorst wierd van een aar,
Wow 't rooven. Doch doe is sijn happighejt gesnooten,
En 't aas hem, dat hy had noch in sijn bek, ontschooten.
HILARIDES, *Fab.* 9.

2) Van *Happig* in de bet. I, B, 2). Bevalligheid. Zie DE BO² 358 *b*.

HAPSAARD. Zie HAPSCHAAR.

HAPSCHAAR — HAPSCHAARD; HAPSAARD, APS(J)AAR(D); daarnaast (het oudere?) HAPSCHEER(E) (enkele malen vindt men ook HAPSCHEERDER) —, znw. m. (en vr., immers soms in toepassing op eene vrouw gebezigd; zie onder 5); mv. *-aren, -aar(d)s.* Ongetwijfeld hetzelfde woord als gelijkbet. fra. *happechair* en wel waarschijnlijk eene vervorming daarvan, al blijft ook het omgekeerde mogelijk (FRANCK wijst er b. v. op dat het tweede lid *schaar, scheer* (uit *schēre*) heel goed aan hd. *scherge*, gerechtsdienaar, zou kunnen beantwoorden).

1) Naar het oorspronkelijk, nog hier en daar in Vlaanderen gangbaar gebruik, eene meer of minder schertsende benaming voor den een of anderen lageren dienaar van het gerecht (zie de voorbeelden), te vergelijken met een term als b. v. *dievenvanger.* || Hapschaer (Veld-beul), *a Catch-pole, Bum-baily, or a Hang-man belonging to an army*, SEWEL. Hapschaaren: ... Dienaars van den Generaal Provoost, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 286 *a*. Hapscheerder ... Diender, Rakker, MARIN. In de Hapscheerders handen vervallen. *Tomber entre les mains des ... Recors, pousse-cu, chassecoquins*, Ald. De dief is de hapsaards ontloopen, DE BO² 358 *b*. — Tot dienst ende hulpe van (*den hoogbaljuw en den schout van Brugge*) ... zijn gestelt thien bystandige Apzaerden, dewelcke *enz.*, DE DAMHOUDER, *Grootdad.* 519. Daemones laet sijne hapscheerders een hoereweert ... grijpen ende op het vier leggen, ERASMIUS 2, 107. De Meyt van Jems de Hapscheer, BURGHOORN, *Kl. Snorre-Pyp.* 1, 7. Myn Grootvaâr was een hapscheer in 't leger, *De Vakantie*, 36. Papieren ..., die... mij zeer nuttig zijn, wanneer deze of gene hapscheer mij komt praaien en verzoeken mijne kleuren te wijzen, V. LENNEP, *Rom.* 3, 321. *Moorden.* Zijn draad is afgesneên. Ik heb 't volvoerd. *Macb.* Gij zijt de beste hapschaar, V. D. BERGH, *Bloeml. uit Shakesp.* 83. Sint Ambrosius ... was rustwaarder bij 't volk ... en is deswegen Patroon der hapsaarden (die men heet *gens d'armes*), *Duikalm.* 1895 (op 7 Dec.).

gy zult hangen, schurk: messieurs die dezerteeren,
En paerden steelen, moet de hapschaer klimmen leeren.
LANGENDIJK 2, 213.

— Als een scheldwoord gebezigd. || *J.* De Baron heeft al over jaar en dag, de weergâ van uw Degen gedraagen.... *G.* Maar waarom heeft hy me dan verrast? Die Hapscheer. moest my waarschouwen, V. D. HOEVEN, *Waarzegster*, 83.

— In Zuid-Nederland gebezigd in toepassing op een durfal van een jongen. Verg. „'t is ne gendarme van ne' jongen" (*Loquela* 4, 2). || Onversaafderik, stouterik, deurendal, stoute jongen, ruischebuische, *t. a. pl.* (*Loo*).

2) Soms naar 't schijnt (zie althans beneden de Samenst. *hapscheersknecht*) gebezigd voor: veldbarbier, en zulks voorzeker door bijgedachte aan *veldschere, veldscheer.*

3) Inhalig persoon; vrek. Bij V. DALE als „gewestelijk" vermeld en in dien zin b. v. uit Maaseik bekend.

4) In de Zaanstreek. Rare vent; vreemde snuiter. Zie nader BOEKENOOGEN 293.

5) In den omtrek van Deventer, te Bathmen b. v., als *hapscheere*, in toepassing op eene vrouw die „een grooten mond opzet en wartaal uitslaat" (verg. ook BOEKENOOGEN 293).

6) Te Oostende (als *absjaar*, zie DE BO² 358 *b*) de naam voor zekeren visch, t. w. voor *Callionymus lyra.* Zie over die benaming nader DE BO *t. a. pl.*

Afl. *Hapscheeren*, in de uitdr. *Op een hapscheeren gaan*, op een vechten gaan, tot kloppen komen („Als het op een *hapscheren* gaet, is hy maer een bloode loer", ERASMIUS 1, 9; „Wonder ..., als het op een *hapscheeren* ginck, hoe couragieuslijck hy *enz.*" 1, 163); *verhapscheeren*, zooveel als: verhandelen, „verhakstukken" („Wat heb-jij hier te *verhapscheeren*?" BOEKENOOGEN 1121—1122).

Samenst. (in de bet. 2) *Hapscheersknecht* („Hij (*een barbier*) wist, hoe het allarm in 't oorlogsveld begon, Toen hij als *hapscheersknecht* de plijsters had gestreken", BARTELINK, *B. Kermis*, 25).

HAPSCHEER. Zie HAPSCHAAR.

HAPVOGEL, znw. m.; mv. *-s.* Uit *Happen*, 1) en *Vogel.* Benaming van zekeren vogel (en voor een geslacht van vogels) met bijzonder grooten snavel (zie de aanh.). || De Hapvogels (*Eurylaemus* ... meestal zeer fraai gekleurde, Oostindische vogels ... voornamelijk gekenschetst door hunnen krachtigen, aan zijnen wortel buitengewoon breeden bovensnavel, *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 300.

Samenst. *Maanhapvogel, Eurylaemus lunatus* (*Encyclop. v. Ned.-Ind.* 1, 514 *a*).

HAPZAK, znw. m. Hetzelfde als: knapzak? (verg. *Happen*, 1, *b*). || Met zijnen hapzak, met zijnen knapzak, LOOTENS e. FEYS 151 (*Het looze visschertje*; in andere lezingen *lapzak*).

HAR (I) — HARRE; HERRE, HER —, znw. vr.; mv. *harren, herren.* Ags. *heorr, hior*, vr. en m., mnl. *herre, harre* (daarnaast gelijkbet. onr. *hjarri*, ags. *heorra*, m.); eng. (nog gewestel.) *harre, har* (daarnaast gelijkbet. *harrow*). Alleen uit de Noordgerm. talen bekend en, ondanks de verleidelijke overeenkomst in beteekenis en in vorm, aan lat. *cardo* kwalijk verwant (zie FRANCK).

1) In het algemeen. Een voorwerp dienende om eene deur, een luik enz. op te doen draaien of er draaibaar aan af te hangen. || Een Harre, oft herre der doren. Vn gond, ou la charnure d'vn huis ou porte. *Cardo*, PLANT. Lede, harre. *Cardo, ferramentum cardinis*, KIL. (zie ook ald. harre). — De herren der deuren van 't binnenste huys, 1 *Kon.* 7, 50. Een deure keert om op hare herre, *Spreuk.* 26, 14 (*Kantt.*: henghsel ofte gehinge, daer aen sy hanght, ende vast is). De deuren der poorten aen herren swaer Hanghende, V. GHISTELE, *Virg.*

Aen., fol. 116 *b*. Dat eene deur ... geene andere bestemming heeft, dan slechts op hare her of hengsel te draaijen, V. D. PALM, *Sal.* 6, 233. Krakende rolt op heur harre Eene yzeren poort, V. DUYSE, *Vad. Poëzy* 2, 34.

Men ramt (*aan eene waterpoort*) en rukt vereend:
En 't schut laat met zijn harren los
Van 't brokkelig booggesteent!
STARING 1, 67.

— Eene *har* maakt bij 't draaien van de deur vaak een krakend of knarsend geluid. || Op dat de herren niemandt wecken en souden, soo en waren daer (*in de woning van den Slaapgod*) herren, poorten, (noch) deuren, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 362.

De deur was sonder har om geen gerucht te maken,
En dat door haer gekir geen oog en sou ontwaken.
CATS 2, 91 *a*.

Met dat er grendels, en een boom
De deur verlaaten traagh, en loom,
En met de herren knerssen gaan (*enz.*).
SIX V. CHAND. 94.

De Koning ... knarstandt. ... Als duizend ijzren harren
Of grendels, rood verroest, en in hun ring verwrikt,
Zoo klinkt het door de lucht, en heel het heir verschrikt.
BILD. 2, 420.

— Bij vergelijking, als benaming voor den mondhoek (de scharnier als het ware van den mond). || Harre des monds. j. mond-harre. *Extremitates mandibularum*, KIL.

2) De stijl waarom eene sluisdeur, eene poortdeur draait; draaistijl: *harstijl*. Verg. gewestel. eng. *har*, „the heel of a gate which bears the hinges" (MURRAY 103 *b*).

a) Eigenlijk. || De draaistijl, har of harstijl, HARTE, *Sluisb.* 5 *b*.

Verg. *praamhar* (zie de Samenst.).

b) Bij uitbreiding. Een van de beide opstaande stijlen van eene (sluis)deur, immers als benaming niet alleen van den draaistijl maar ook van den punt- of slagstijl eener sluisdeur en van elk der beide aanslagstijlen eener toldeur. Verg. gewestel. eng.: „*har*, the upright pieces of a gate" (*t. a. pl.*), ndl. *achterhar*, *voorhar* (eng. *back-*, *fore-har*). || De deur (*eene toldeur*) bestaat ... uit twee harren of aanslagstijlen ... een onder- en bovendorpel *enz.*, STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 494.

3) Pin of tap waarop iets draait.

a) In Zuid-Nederland. De pin van den (in den muur, in den stijl van deur of kozijn) aangebrachten „duimhaak" of „gondshaak" op welke pin de „duimlecht" (het geheng) hangt en draait. || Duim ... — Ook Harre of Gardel. — De pin van den duimhaak op welken de gang draait, VUYLSTEKE, *Smid*, 46. Duimlecht ... Een hengsel ... die ... kokerwijs omgekruld is, om op eene harre ... te draaien, 47.

b) Tap van eene as. In dichterlijke toepassing op de draaipunten, de „assen" (polen) van het heelal, van den hemel, van de aarde enz. Verg. lat. *cardines coeli* (ook gebezigd Vulg. *Deut.* 30, 4), en *cardines maris* (Vulg. *Job* 36, 30), voor: de polen, de uiteinden). || 't Heelal schudt daavrende op zijn harren, BILD. 2, 430. Draait niet deze aarde op onwrikbare harren? TEN KATE 3, 251.

(Archimedes) die zich beroemde deezen kloot
Met zijne dommekracht, te rukken uit den schoot
En armen van de lucht, in 't schielijk ommezwaeien,
En d'elementen op hun harren te doen draeien.
ANTONIDES 1, 56.

4) De pot of pan (keuspot, tappan) waarin eene *har* in de bet. 3, *b*) draait, loopt. || God ..., in de herren van wiens vermogen al de spillen der wijde weerelt draayen, DE BRUNE, *Jok en E.* 245. Dat de kennis van God en ons zelve, de twee herren waren, in welke de deur des hemels draait, 262.

— *Uit de* (of *zijne*) *harren lichten* (enz.): van stel brengen, ontstellen, ontredderen; *uit de* (of *zijne*) *harren raken* (enz.): van stel, ontredderd, ontheisterd raken (enz.). Meestal oneigenlijk (t. w. met betrekking tot den hemel enz.) gebezigde uitdrukkingen. || Breekt af haer vesten, wringt de poorten uit haer harren, HUISINGA BAKKER, *Poëzy* 1, 178. De Hemel daalde om laag, en de Aarde ontschoot heur harren; Een nieuw Heelal ontlook, BILD. 7, 75. Ja, barste 't aardrijk uit zijn harren, En brijzel' 't zich tot enkel puin! 8, 111. Hier beeft de schepping; hier dreigt de aardbol uit zijn harren Te spatten, om zich-zelv' in 't grondloos onbestaan Te werpen, 9, 197. Stortte ook de aardspil uit zijn harren, 11, 89.

De Meetkunst, die de maet van aerde neemt en Starren,
Ja 't Aerdrond zich vermeet te lichten uit syn' harren.
DE DECKER 1, 125.

— Figuurlijk, van iemands geest of gemoedstoestand. *Uit de harren zijn* ontsteld, in de war zijn. || Zijn gemoet wederom in de herren komende, daar het een overloop van gramschap uit gelicht hadde, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 55.

— Vroeger komt voor *Uit der har(re)* (*zijn*), overeenkomende met (veroud.) eng. *out of harre*, „out of joint, out of order" (MURRAY 103 *b*).

Sijn geest is uyt 'er har door soo een vreemt geval,
Hy weet niet wat hy doen, of wat hy laten sal.
CATS 2, 121 *a*.

5) In 't mv. als een dichterlijk woord van somtamelijk onbepaalde beteekenis, maar om aan te duiden die zaken, welke iets sluiten, of slot aan iets geven, iets in zijn verband houden enz. || De herren vant gewelf des hemels sprongen los, En lieten varen af een vlammende caros, REVIUS, *Oeer-Yss. Sang.* 273. Barste alles uit gewricht en harren (t. w. *bij een storm op zee*) *enz.*, TOLLENS 1, 14.

Samenst. *Harmuts*, *-ring*, *-stijl*, *-stoel* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. 1) of 3, *a*) *Harreberd*, *harrestuk*, in Zuid-Nederland: dat gedeelte van een (vouw)blind, waaraan zich de „lechten" of hengsels bevinden (verg. V. KEIRSBILCK, *Timm.* 163); *hargeheng* („*Cardo* ... Een *herregehinge* oft henxele. *Le gond d'une porte*, *le pivot d'un huis*", JUNIUS, *Nomencl.* 160 *b*).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Mondharre*, bij vergelijking voor: mondhoek („*mond-harren. Extremitates mandibularum*", KIL.); *vensterhar* („'t Gekraak van schorre *vensterharren*, Van deur en poort", STARING 1, 34).

— In de bet. 2, *b*) *Achterhar* (zie ald.); *voorhar* (zie ald. of voorloopig b. v. STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 474 vlg.).

— Voorts *Praamhar*, aan eene toldeur: draaistijl van de praam. („Meestal is aan de *praamhar* een praamarm gewerkt", STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 493; „De toldeur (wordt) niet alleen door de *praamhar*, maar ook door den arm en den dwarsregel tegengehouden", *ald.*).

— **Aanm.** In *neusharre*, de naam voor het neusschot bij koeien (BEKKHEY, *N. H.* 9, 289), moet *harre* een ander woord zijn.

HAR (II) — HARRE, HERRE —, ZNW. vr. (het mv. komt niet voor); verkl. *harretje*. Mnl. (*herre*, *harre*), verkl. *herrekin* (VERDAM 3, 166). Reet, kier.

Ic segge, hoe slecht ic kijke duer de herre:
Luthers liefte is van Gods liefte verre.
A. BIJNS, *Ref.* 80 (ed. BOGAERS).

— Gewestelijk en plaatselijk is het woord in de volkstaal nog wel bekend: zuidholl. *har*, verkleinw. *harrechie* (OPPREL 58 *a*), te Leiden *harretje* („de deur, het raam op een *harretje* zetten, laten staan"); te Utrecht (*h*)*errechie* („de deur op 'en *errechie* laten" enz.). Verg. gelijkbet. zeeuwsch *garre* (*Tijdschr.* 3, 268), wvla. *gerre*, *garre* (DE BO²)?

HAR (III). Een bijvorm van *haar* of *her*, het tegenovergestelde van *hot* (zie HAAR, 9de art.). || (Een wagen) Zwenkend van hot naar har, V. BEERS 2, 61.

HARCEEREN. Zie ARCEEREN.

HARD — HERD —, bnw.: *harder* (*herder*), *hardst* (*herdst*); de tot *t* verscherpte slotconsonant van den onverbogen vorm is in Zuidndl. tongvallen ook in de verbogen enz. vormen overgegaan (verg. beneden *eene harte schale*, *menigen harten weer*, *veel te harter*, westvl. *harten*, ww.; mnl. *hartelike*, enz.). Got. *hardus*, onr. *harðr*, zw. *hård*, dee. *haard*, ohd. *hart* (en daarnaast *harti*, *herti*), mhd. *hart* (en daarnaast *herte*), os. *hard*, ags. *heard*, eng. *hard*, ofri. *herd*, mnd. *hart*, *harde*, nnd. *hard*, mnl. *hart* (*haert*, *hert*, *heert*) en *harde*. Verg. gr. κρατύς en καρτερός, bnw., κάρτα, bijw., en zie verder KLUGE en FRANCK.

I) Bnw.

I) Van zaken. — A) Weerstand biedende aan —, niet gemakkelijk verandering ondergaande door slagen, drukking of ander soortgelijk geweld.

1) Niet of moeilijk samen te drukken, te verbrijzelen, te doordringen enz. Het tegenovergestelde van *zacht*, *week*, *veerkrachtig* enz.

a) In het algemeen. || Wij noemen een lichaam hard, wanneer het grooten weerstand biedt aan samendrukkende of uitrekkende krachten, of wanneer door krassen en vijlen moeilijk moleculen van de oppervlakte zijn te verwijderen; week, wanneer *enz.*, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1022. — Zeer herdt. *Fort dur*, PLANT. .... herdekens, weynig herdt, *Duret*, Ald. Tusschen herdt ende weeck.... *Cartilaginosus*, Ald. Herd zijn. *Durere*, KIL. — Als een diamant, harder dan een rotze, *Ezech.* 3, 9. Menighen harten weer (*wrat*), DE CASTELEIN, *Const. v. Rhetor.* 29. Onder harte schale schuuldt de zoete keerne, 79. Harde klippen, CATS 1, 326 *a*. Zoo dit uw hart niet raeckt, het raeckt de hardste steenen, VONDEL 5, 683. Als den Kamer-gang ... hart is, soo *enz.*, V. BEVERW., *Schat d. Onges.* 1, 14 *a*. Tanden vol pijn, daer men geen herde beetjens op kan breken, POIRTERS, *Mask.* 195. Harde neuten, L. VOS, *Iem. en Niem.* 17. Een harde plank, DE MEYER, *Gramsch.* 147. Dat kinnebakken is een zeer hart been, BERKHEY, *N. H.* 5, 26. Zinnebeeld en spreuk, in hard kristal gedreven Met harder diamant, SPANDAW 3, 69. Visschen, ... wier beenderen genoegzame kalkdeelen bevatten om hard te worden, SCHLEGEL, *Visschen*, III. Op een harde korst (bijten), BEETS, *C. O.* 10. Goede natuursteen moet vooral zijn ... genoegzaam vast en hard om alle schokken en drukkingen te weerstaan, V. HOUCKE e. SLEYPEN, *Mets.* 141.

> Ik weekte 't harde bedelbrood,
> Om op mijn schoot
> Het kranke wicht te laven.
> TER HAAR, *Ged.* 2, 143.

— In toepassing op onrijp ooft. || Je kunt die peren nog niet eten; ze zijn nog veel te hard. — Harde pruymen, *Kluchtsp.* 1, 168. Harde mispelen, OUDAAN, *Poëzy* 2, 143.

— Als bepaling van gesteldheid. || Die broodkorst is niet hard genoeg gebakken. — Hard gebakken (*steenen*), COOPMAN, *Steenb.* 21. Heete olie ... maakt nog slechts stukken staal van uiterst geringe dikte ... hard, KUYPER, *Technol.* 1, 12.

— Uitdrukkingen, spreekwijzen enz.

— *Zoo hard als* (*eene kei* enz.). || Zoo hard als een steen, eene kei, als hout, als been, als arduin, als een harnas (zie TUERLINCKX). — De vruchten van den Pijn, Soo hart gelijck als keijen, CATS 1, 150 *a*. De klei-weg die van 'et darp noar den diek goat, bleef ... zoo hard as 'en bikkel, CREMER 12, 236.

— Bepaaldelijk van zeer versche visch, van gezond (levend) vleesch wordt gezegd *Zoo hard als een spijker*. Verg. bij BREDERO 2, 156 „as een naghel soo hart". || De visch is zoo hard als een spijker, V. DALE. — 't Is een flink kind.... 't Heeft van die dikke, ronde knieën, zoo hard als 'n spijker, DAUM, *Raad v. I.* 128.

— In figuurlijke toepassing op een persoon. Geheel, of zoo goed als geheel zonder geld (doch in de aanhaling uit BREDERO blijkbaar van een „gezonden" eter gezegd; verg. beneden II, C, 3) *hard* voor: gezond?). || Kun-je mij niet wat leenen? ik ben zoo hard als een spijker (*ik heb geen cent; ik ben „blut"*).

> dees eet assen dijcker,
> Schijt Harmen vijftien pondt, schijt Robben, hy is soo hart [assen spijcker.
> Dat issen meugheveul, dat issen vraat, sen buyck en voelt [gheen gront.
> BREDERO 2, 206.

Verg. bij DE VRIES in HOOFT, *Waren.* 110: *hard* en *hard als een kei* voor: geldeloos.

— *Hard lijk een been uit duivels voorhoofd*, (van een persoon gezegd): zoo hardnekkig als de duivel (DE BO² 358 *b*). || Die ketter is hard in zijne dwaling lijk een been uit duivels voorhoofd, *t. a. pl.*

— *Een harde kwast.* In figuurlijke toepassing op een persoon: een ruwe klant, een onverzettelijk man enz. || Schout Pieter Pieterszoon en zyn zwaagher ..., twee harde quasten, HOOFT, *N. H.* 137. Voor een harden kwast voegt een scherpe beitel, V. D. PALM, *Sal.* 6, 146.

> Het vier dat heeft een wonder kracht,
> Het maeckt oock harde quasten sacht.
> CATS 1, 150 *a*.

— *Hard tegen* (of *om*, *op*) *hard*; ook *hard tegen onzacht* (Dl. X, 2224). Ook adverbiaal gebezigde figuurlijke uitdrukkingen om te kennen te geven dat twee personen of partijen elkander in felheid of in ruwheid niets toegeven. || 't Is hard tegen onzacht: *geen van beide partijen wil toegeven*, V. DALE. 't Gaat met die kaartspelers hard om hard, RUTTEN. Hard tegen hard: *de twist is hooggaande* (zie MOLEMA 147 *a*). — Hart tegen hart, HUYGENS 2, 248 (*een sneldicht*). *M.* 'T scheeld me thans niet veel, 't hooft staat men al hiel verward. *A.* En 't myn van gelyken ..., dats dan hart teegen hart: 'T zou my al vremd voor koomen dat ik my van zulk een norenbaar zou laaten overheeren, ASSELIJN, *Stiefvaar*, 10. T is weer hardt tegen hart: sy (*twee legers*) zijn bey kloeck in 't weiren, VOSSIUS 26.

> Legt harde keyen sagt, gy sultse ligter breken; ....
> 't Is hinder hart en hart te dringen tegen een.
> CATS 1, 325 *b*.

> (Als Vranckrijck ... siet ...) 't land gedeelt in twee,
> De Vorsten handgemeen, en hart op hart gebeten,
> De Koning self vermoort.
> VONDEL 3, 454.

— Spreekw. *Dat is hard tegen hard, zei de duivel, en hij scheet tegen den donder* (zie *Kodd. Opschr.* 1, 10). Verg. hd. *hart wider hart, sagte*

der teufel, und schmeisz (schiesz) wider einem ambosz (*D. Wtb.* 4, II, 499).

— *Twee harde steenen malen zelden goed* (of: *klein, zuiver*); anders: *malen geen goed meel* (MEYER, *Spreuk.* 94; TUINMAN 2, 17; HAREB. 2, 303 *a*); hd. *zwei harte steine mahlen selten reine.*

Twee harde steenen, malen selden kleyne:
Van twee harde hoofden, komt selden vreden: ...
Daer hoofdigheydt woont, daer ver-huyst de reden.
J. DAVID, *Lot v. Wysh.* 121.

b) Van lichaamsdeelen. || Nauwkeurige Verhandeling van de voornaemste Handwerken der Heelkonst zoo in de harde, als sagte deelen van 's menschen lichaem, *Titel van een werk van* J. PALFYN.

— *Een hard hoofd, een harde kop.* Zie bij HOOFD en KOP, alsmede HARDHOOFD en HARDKOP.

— *Het harde gehemelte, de harde oogrok.* Zie bij GEHEMELTE en OOGROK.

— *Tot aan* (*de*) *harde tanden*, (geheel) tot op de tanden toe. Verg. eng. *to the hard bone, brim, teeth* enz. voor: „to the very bone" enz. (MURRAY 5, 85 *c*). || Ick kloofd' hem 't beckeneel tot aen sijn harde tanden, CATS 2, 191 *b*.

— *Harde hand; harde handen.* Zie bij HAND in kol. 1773 en 1778 en verg. HARDHANDIG. || Hij had iets van een zeeman ...: een roode kleur,... harde handen *enz.*, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 92.

— *Harde borsten* (bij vrouwen): ziekelijk verhard. || Het gebeurt wel dat de vrouwen, en zelfs ook de vrijsters harde of klonterige borsten verkrijgen, CHOMEL 261 *a*.

— *Hard gezwel.* Zie bij GEZWEL 1).

— *Hard lijf, harde buik.* Zie bij BUIK en bij LIJF alsmede hieronder bij II, B) en verg. HARDLIJVIG.

— *Harde mond* (van een paard). Zie bij MOND alsmede hieronder bij II, B) en verg. b. v. HARDBEKKIG en HARDMUILIG.

— *Harde pols* (in de geneeskunde). Zie bij POLS.

c) In tamelijk vaste verbindingen of in dezulke, waarin het bnw. met het znw. een nieuw, althans een gewijzigd begrip vormt.

— *Hard bed*, met stroo, zeegras of paardenhaar gevuld (zie Dl. II, kol. 1107). Vandaar *Harde ligging*. Verg. ook *hard* (en *zacht*) liggen. || Een hard kussen. Eene harde matras. — Een goed zuiver hard Bed, *Leev.* 5, 358. Hun zak is hard, hun deken kort; Toch slapen zij, de bloeden! BEETS 2, 426.

— *Hard* (tegenover *week*) *dak*; *harde dekking*: van leien, pannen of steenen. Zie nader bij DAK.

— *Een hard ei*, waarvan de inhoud door koken verhard is. || Op de markt stonden kruiwagens met harde eieren en zuur. — Nou, Trijn Jans, peuselt wat.... Wy hebben sulcke koren eyertjes, ... Se binnen van passen hartjes, BREDERO 1, 283. Neemt harde doren van Eyeren, kruym van Wittebroodt, *Verm. Landt-Leven* 3, 70 *b*. Een verduiveld slecht ontbijt gehad! ... de eijeren te hard, de biefstuk als leer, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 81.

— *Hard geld*, gemunt (geen papieren) geld: klinkende specie; „goed" geld. Ook (in Groningen): grof, groot geld (drieguldens, rijksdaalders, guldens; zie *Taalk. Mag.* 2, 327 en MOLEMA 147 *a*). Verg. gelijkbet. hd. *hartes gelt, ein harter thaler*, eng. *hard money, hard cash.* || Hard geld winnen: *veel geld overhouden*, MOLEMA. — Ongs harde gelt, V. D. VENNE, *Taf. v. d. B. W.* 248. Nou isse heen mit hondert guldens aan hart gelt, BORMEESTER, *Nieuwsg. Aegje*, 1.

— *Harde grond* en derg. Hetzij: steenachtig, kleiachtig („pannig") enz., hetzij: door droogte of vorst verhard enz. || Vreesende dat sy (*met het schip*) ergens op harde (*Kantt.* klijnachtige) plaetsen vervallen mochten, *Hand.* 27, 29. Also diep tredende vonden wy (int Moras) harden grond, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 14 *c*. Zoden ..., vermits de groote droogte nog te hard om te steken, V. RIEBEEK, *Dagverk.* 1, 14. Den Nieuwen Ryn ... ten deele met den beugel, ende voor soo veel het gedeelte aen de harde vloer belangt, met de spaede (doen verdiepen), *Handv. v. Leyd.* 818. (Hy) houd ... zo stinkend veel van de Vrouw ..., dat (*voor haar*) de aarde te hard is daar ze op gaat, V. EFFEN, *Spect.* 9, 79. Streken (in onze weilanden), welke op ... harde darij liggen, BERKHEY, *N. H.* 9, 121. Als gij dáár den harden grond gaat bouwen, TER HAAR, *Ged.* 2, 146. Toen ... zijn eerste sneeuwklokje bloeide op den naakten en harden grond, BEETS, *C. O.* 215.

— Zelfstandig gebezigd. *Het hard, het harde* (ook *de harde*; vr. of onz. mv.?). De vaste grond (verg. kol. 958); het (vaste) land; het plaveisel enz. || De keurbenden (braghten 't) ... zoo verre, dat sy 't oopen veldt en de harde (lat. *aperta et solida*) kreeghen, HOOFT, *Tac.* 30. 't Weeder (scheen) tot dooyen te nyghen. 'T welk Don Frederik deed ylen, om 't heyr op het harde te brengen, HOOFT, *N. H.* 296. Hebbende 't hard onder de zoolen, 1005. (Wy) berolden ... de kley, en 't Rotterdammer hard, HUYGENS 1, 506. De Heemel sy gelooft, dat wy 't hart onder de soolen hebben. Ik haat de roeven, daar wy so lang in gescholen hebben, BLASIUS, *Dubbel en Enkkel*, 10. Ieder is zoo wijs, dat hij het hard onder de zolen houdt, *in*: *Elsevier's Maandschr.* 17, 517.

— *Weer op 't harte zijn* (Zuid-Nederland): na eene ziekte enz. weer op straat, weer buiten komen. || Proficiat, dat ge weer op 't harte zijt!

— Als naam voor de strook van vasten diluvialen grond langs de Oostkust van de Zuiderzee. Zie SLOET, *Bijdr. t. d. kenn. v. Gelderl.* 155. || Aan de grens van het Harde volgt ... het zoogenaamde Weeke, *t. a. pl.* 156.

— *Het gladde hard*, het ijs. || De meeste hoop neemt 't gladde hard, SIX V. CHAND. 67.

— Voor *Harde grond*, zeker (hard) vernis, zie *Handw.* 13, 253 vlg. (ook hierboven kol. 948).

— *Hard hout.* Zie bij HOUT en HARDHOUT. — *Harde iep*, kurkiep, *Ulmus suberosa* (V. HALL, *Landh. Flora*, 198); *harde linde* (*Tilia sylvestris* Desf.; zie DE BO² 561 *a*).

— *Hard ijzer, hard lood.* Zie bij IJZER en LOOD en verg. HARDIJZER, HARDLOOD.

— *Harde klinkers* (baksteenen), enz. || Harde klinkers, STORM V. 'S-GRAV., *Bouwk.* 1, 226. Harde mondsteen, *Ald.*

— *Hard koorn*, rogge en weit. Zie bij KOREN.

— *Hard potlood* (zaak en stofnaam). Zie POTLOOD.

— *Harde turf.* Zie bij TURF. Ook *harde* zonder meer wordt voor „harde turf" gebezigd. || Harde, harde lange turf, MOLEMA 147 *a*.

— *Harde weg.* Als technische benaming: hardgemaakte weg: straat-, grint-, macadam-weg. || De zandwegh en de zachte weghen laeten slaep en ruste toe; daer de harde straten het lichaem schocken, DE BRUNE, *Bank.* 1, 154.

d) Bij vergelijking, van onstoffelijke zaken.

a) Van het gemoed, den geest. Voor geen (goede, vriendelijke, verstandige enz.) indrukken vatbaar. || Het hart gemoed der Joden, DE GROOT, *Bewijs*, 46. Ik heb ... dien harden geest getracht Door zachte smeeckingen te morwen, DE DECKER 1, 13.

Een schoone Maeghd....
Ick salse met een' minneprang
Bedwingen tot mijn wetten,
En 't harde hart versetten.
VONDEL 3, 465.

't Beklagh is broederlick; en 't waer te herden hert
Dat geen gevoel en trock van sijns gelijcken smert.
HUYGENS 1, 77.

β) Bij overdracht. Van uitingen enz. van het gemoed of van den geest. Blijk gevende van ontoegankelijkheid voor goede (enz.) indrukken, meeningen enz. || Harde, koele, stramme ondeelneemenheid, *Leev.* 8, 151. Harde, ja vrezelijke, gedachten omtrend het Opperwezen, (hebben) daar toe den weg gebaand (t. w. *tot het menschenoffer*), V. HEMERT, *Lekt.* 9, 36.

2) Niet of slechts met moeite te buigen: stijf, stug. Het tegenovergestelde van *gemoedig*, *buigzaam*, *gedwee*, enz. || Hard vel, eene harde huid. — Een harde schuier (borstel), *met harde haren*. — Hard leder, V. DALE. — De pijn die hy leedt (*bij het scheren*), overmits het hayr hart was, POIRTERS, *Mask.* 168. Deeze hairen (zijn) in het eene Dier wollig en zagt ..., als in de Schaapen; in het andere hard en borstelig, als in de Zwynen, BERKHEY, *N. H.* 3, 134. Zoo wordt het laken te heet en verbrandt of wordt althans hard en breukig, KUYPER, *Technol.* 2, 457.

3) Van spijzen. Moeilijk verteerbaar. || Der schameler luyden kinderkens dunnekes gekleet, met harde kost gespijst, CATS 1, 27 *b*. Menschen ..., die veel rouwe, harde en gezoutene spijzen eeten, CHOMEL 1003 *a*.

Neen! gy hebt harder kost tot voorraet opgedaen;
Schuiftangen, zwaer van wight, graenaeten fel in 't slaen,
Met allerlei geslacht van kogels, yzre staeven (*enz.*).
ANTONIDES 1, 20 (*tot het Zeemagazijn*).

— Vandaar *Hard in de maag liggen* (ook figuurlijk gebezigd). Verg. hd. *hart im magen liegen*, eng. *to lie hard in the stomach*. || De Preêk zal hem wat hart in zyn maag leggen, *Leev.* 1, 2.

— In Zuid-Nederland *Hard op de maag vallen*, zeer onaangenaam zijn; verg. *koud op 't lijf vallen*.

— Overdrachtelijk. *Eene harde maag*, die *harden* kost verdragen kan. || Die kost ... eischt verschriklijk harde magen, Die de overlading kunnen dragen, BILD. 9, 288.

4) Verschillende oneigenlijke toepassingen.

a) *Harde letter*. — *α*) Als grammatische term: eene benaming voor sommige letterklanken, t. w. voor de explosieve medeklinkers zonder stemtoon (*tenues*). || Harde (letters) (*tenues*): k, p, t, BRILL, *Spraakleer*[4], 1, 10.

β) In niet-technisch gebruik. Niet gemakkelijk uit te spreken, of onwelluidendheid veroorzakende letterklank. || Dan maakte ik een Herderszang ..., en ik zou er al de R. en T., en soortgelyke harde letters uitlaaten, om die zagtheid te bevorderen, *Leev.* 3, 144.

γ) Bij CATS in een overdrachtelijk gebruik. Zie de aanhaling en verg. beneden B, 2, *b*).

Een aerdigh klippel-vers, in ouden tijt geschreven,
Heeft oock op dit geval een vonnis uyt-gegeven,
Drie dingen, seyt de spreuck, (*enz.*) ...
Hier komt een hooger pen, die schrijft een harder letter,
En maeckt het wijf gelijck met ongesonden etter (*enz.*).
CATS 1, 323 *a*.

b) In de muziek. *Harde drieklank*, *harde toonschaal*. Verg. hd. *harte tonleiter* „*dur*-tonleiter", *D. Wtb.* 4, II, 500. || Harde drieklank, benaming van den drieklank met zuivere prime, groote terts en groote quint, VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 23. Harde toonschaal, de groote terts-toonschaal, *Ald.*

c) Van water dat minerale zouten — bepaaldelijk kalkzouten — bevat, die de zeep ontleden. Ook hd. *hartes wasser*, eng. *hard water*. || Hard water maakt de huid schraal, zacht water maakt haar lenig.

d) Van gras. Te rijk aan kiezelzuur. Verg. Dl. IV, 582.

e) Van bier: zuur, zuurachtig. In Zuid-Nederland. Verg. hd. *hartes bier*, *harter wein*; gewest.-eng. *hard beer*, *wine*. || Hard bier; Dat bier is te hard, RUTTEN.

5) In toepassing op onstoffelijke zaken. Niet gemakkelijk om te behandelen, te volvoeren, te begrijpen, mede om te gaan enz. (al naar 't verband): lastig, moeilijk, onhandelbaar enz. || Mose verkoos kloecke mannen.... Dat sy het volck tot aller tijt richteden: de harde sake tot Mose brachten, maer sy alle kleyne sake richteden, *Exod.* 18, 26. Gy hebt eene harde sake begeert, 2 *Kon.* 2, 10. Dese reden is hart (gr. *σκληρός*): wie kan deselve hooren? *Joh.* 6, 60. Gy zijt van sachten stof, en hy van harden aert, CATS 1, 322 *b*. Harde Leerstukken, *Leev.* 4, 73.

— *Hard vallen*, moeilijk vallen (aan iemand), bezwaarlijk zijn (voor iemand). || Daar zeg ik iets, dat mij al weder hard zou vallen om te bewijzen, FOKKE, *Verz. W.* 4, 81.

B) Zich met kracht doende gevoelen; drukkend, dringend, bezwarend.

1) Eigenlijk, van uit niet-medegevende, onbuigzame stoffen vervaardigde zaken. Door drukking of zwaarte last of pijn veroorzakende: lastig, pijnlijk, bezwarend; en vandaar (figuurlijk): moeilijk te verduren, te dragen, te verdragen, enz. || Als ick maer niet gevangen in harde ketenen geloncken worde, VONDEL 4, 207. Booze wyven, en qua paerden, moet men met harde sporen beryen, V. BREEN, *Bedr. Jal.* 3.

Of somtijts eenig woort een harden prickel heeft,
Ten gaet niet dieper in als gy het plaets en geeft.
CATS 1, 326 *a*.

— Niet zelden, doch geheel in beeldspraak, van een *juk*. || Uwe vader heeft ons jock hart gemaeckt, 1 *Kon.* 12, 4. Het harde juk van Slaverny en Bygeloof, *Leev.* 7, 188.

2) Figuurlijk, van onstoffelijke zaken.

a) Zich op onaangename, ruwe wijze doende gevoelen, doende gelden.

— *Hard weder*, ruw, onstuimig, „vuil". || *Gros-Tems.* Swaar weer, Hardt weer, Ruuw weder, AUBIN, *Dict. de Mar.* 471. — Also het een hart weder was, is de Saloepe ... naer Banda gesonden ..., doch wegens het onstuymigh weder ... zijn ghenoodtsaeckt gheweest *enz.*, *Begin e. Voortg.* 8, 12 *a*. 's Morgens vuil, hard, stormig weder, V. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 29 (zie ook 1, 169).

Zie nog b. v. RAVEN, *Journ.* 6; BRANDT, *De Ruyter*, 14.

— *Harde winter*, streng, fel. || In de harde winter van den jaare 1734, *bij* DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 16 *b*. Het (was) ... een harde en lange winter: het vroor zoo sterk, dat *enz.*, CONSC. 1, 234 *a*.

— *Harde nood*, dringend, fel. || Harde hongersnood, WEIL.

— *Een harde tijd; harde tijden* of *dagen*, vol moeiten of nooden. || Weende ick niet over hem die harde dagen hadde? *Job* 30, 25. Alsser eenen harden tijdt genaeckt, ... dan siet men dese huysvrienden haest verschuyven, POIRTERS, *Mask.* 192. Met eenige harde dagen verloopens hopen wy *enz.*, BILD., *Br.* 4, 198. De periode van spelen maakte plaats voor harde tijden, QUACK, *Stud.* 293.

b) Moeilijk om zich aan te onderwerpen, om zich in te schikken, om te doorstaan of te doorleven, om te verduren of te verdragen, om te volvoeren, enz.: pijnlijk voor het lichaam of voor den geest. || Een hard lot. Harde dienstbaarheid. — Soo dat sy haer het leven bitter maeckten met harden dienst, *Exod.* 1, 14. Harde moeyt', HOOFT, *Ged.* 2, 214. Ik onderwerp my aan de harde gevolgen myner verkeerdheid, *Leev.* 5, 289. Ik (werd) in de harde noodzaakelykheid gebragt *enz.*, achter *Blank.* 2, 1. Eene omsingelde vesting ..., die een hard beleg zal hebben uit te staan, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 110. In de harde gevangenis doorleefde hij drie lange zware jaren, QUACK, *Stud.* 69.

— *Een harde dood*, een moeilijke doodstrijd, een moeilijk sterfbed. || Naar het volksgeloof zullen lieden die gewoon zijn in zich zelf te spreken, een harden dood hebben.

— *Een hard gelag.* Zie GELAG, 2de art.

— *Een harde strijd.* || Den laagren, in den harden levensstrijd Te voeden en te sterken met zijn woord, v. BEERS, *Rijz. Bl.* 7. Faessen weifelde eenige oogenblikken; het was een harde strijd, dien hij streed, MULDER. *J. F.* 1, 229.

— *Een harde dobbel* (vaak *dobber*): een kwade kans. Zie bij DOBBEL.

— *Eene harde zaak*, een „moeilijk ding". || 't Is een harde zaak, een hard geval, v. DALE. — Dat most hy afstaan met ghedult, al waast een harde saack, BREDERO 2, 158. Dat het ... eene harde zaak zij, dat hij ... verdacht gehouden wordt, van onkiesch gehandeld te hebben, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 36.

— *Het harde woord*, dat moeite, dat ons eene overwinning kost om het te uiten. || Ja, het harde woord moet er uit: ik versta niets van de muziek, HASEBROEK, *W. en Dr.* 38.

— *Eene harde waarheid* enz., pijnlijk om te vernemen. || Want ick ben tot u gesonden met een harde boodtschap, 1 *Kon.* 14, 6. Moet ik dingen zeggen, die voor de Christenen hard zijn om te hooren; ik zal *enz.*, v. HEMERT, *Lekt.* 7, 105. Tot ... de harde waarheid bevestigd wordt, dat de ziekte hopeloos was, BEETS, *C. O.* 135.

— *Eene harde voorwaarde* enz. || Hij nam de harde voorwaarden aan, die zij (*de Ligue*) hem stelde, FRUIN, *Tien J.* 71.

> 'k Zag, na tien paar dagen strijds, ...
> Rassche vlugt, of hard verdrag,
> 't Moedig dienstvolk afgedwongen.
> STARING 1, 27.

— *'t Is hard; dat is hard*, enz. || Dat zulks als waarlyk hard en bitter voorkomt, v. EFFEN, *Spect.* 5, 77. Ja, het is wél hard ... de bruid te zyn, en op eenen afstand van twaalf uuren met den bruigom adem te haalen, *Leev.* 4, 75. Hoe hard kwam het my voor, 4, 104. In al dien tijd ... heb ik ... de lieden afgezet, met: het is hard, maar ik kan u niet helpen, BILD., *Br.* 2, 52. Waarom... Neemt Hij die wurmpjes dan nu ook hun moeder af? Dat 's hard! DE GÉNESTET 2, 196. God! 't is toch zoo hard, hij (*een overledene*) nam zoo alles mede! LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 33.

— *Hard voor het vleesch.* Eene uitdrukking welke tot zeker godsdienstig spraakgebruik behoort. || De weg is hard voor het vleesch — en zoo God mij niet ondersteunt, zal ik bezwijken, LOOSJES, *Lijnsl.* 3, 252.

— Vaak min of meer schertsend gebezigd. || Bij winterdag zoo vroeg uit je bed te moeten, 't is hard voor 't vleesch! — Deden zij 't niet, zij zouden zich zelven immers als verslagenen doen kennen, en dat is toch wat al te hard voor 't vleesch, *in*: *Tijdsp.* 1855, 1, 93 *b*.

— *Iets valt* (*iemand*) *hard*; *het* (*dat*) *valt* (mij, *hem* enz.) *hard*. Daarnaast *Het is* (*hem*) *hard*. || Het is u hart de verzenen tegen de prickels te slaen, *Hand.* 9, 5. *Jos.* Dienstbaerheit valt hardt.... *Jud.* Noch harder valt de doot, VONDEL 3, 775. 't Valt te hardt dat woort te hooren, 4, 499. Dewijlze overdochten vele zwarigheden, die te hardt vielen, 5, 312. 't Heeft haar zeker hard genoeg gevallen, haar kind ... slegts gedurende de vacantien by haar te hebben, v. EFFEN, *Spect.* 3, 33. Wat kan my te hard vallen, indien haare goedkeuring het loon zy? *Leev.* 1, 111. Ja 't leven viel my hard, ... 't Was wrang van d' aanvang aan, BILD. 11, 76. Dat valt mij hard, LOOSJES, *Bronkh.* 5, 256. Het valt toch hard, ... dat men zich zoo deerlijk misrekent, 6, 189. Het valt mij hard, dat ik het zeggen moet, doch het is helaas! waarheid, 6, 338.

— *Het hard hebben*, veel moeite, pijn, verdriet uit moeten staan. Vaak ironisch gebezigd. || Zeker, je hebt het hard! maar klagers hebben geen nood! Och, och, wat heb je het toch hard in de wereld! — De armen hebben het dezen winter zeer hard, v. DALE. — Rachel baerde, ende sy hadde 't hart in haar baren, *Gen.* 35, 16.

— Van hetgeen ons door anderen wordt aangedaan, opgelegd, voorgeschreven, toegedieud, vaak met de bijbeteekenis: Blijk gevende van gestrengheid of van eene onwelwillende gezindheid. || Harde dwang. — Harde maatregelen. — Een harde straf, v. DALE. Een harde bejegening, *Ald.* — Harde tugt, CATS 1, 325 *a*. Zijnde van daar op een harde wyse ... weggedreeven, met harde bedreigingen, by aldien *enz. Gr. Placaatb.* 6, 390 *a*. Zijn jonglingschap, al ras, Bij harde tucht, gerijpt tot manlijkheid, STARING 1, 109. De leeraars bewaren voor hem hunne hardste verwijtingen, BERGMANN, *Staas*, 33.

> So wert de wreedheyt van zynen slaghe
> Veel te harter, als hy sent zijn plaghe.
> V. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 109.

— *Een hard oordeel*, *vonnis* enz., streng, onbarmhartig. || Harde en bittere gevoelens, *Leev.* 2, 238. Het oordeel van bedrogenen is hard, BEETS, *Versch.* 6, 73.

— *Eene harde les.* Zie nog nader bij LES. || Dionysius, dien hij (t. w. *Plato*) eenige harde lessen over zijn gedrag en levenswijze gegeven had, FOKKE, *Verz. W.* 8, 18. De list (heeft) uw goed vertrouwen en eenvoudigheid verschalkt. ... Zoo dit eene les voor u is, is het eene zeer harde, LOOSJES, *Bronkh.* 2, 296.

— Bij overdracht in toepassing op eene (*leer-*) *school*: zulk eene waar het streng toegaat. || Hij is nu in eene heele harde leerschool, LOOSJES, *Bronkh.* 6, 84.

— Van taal en woorden. Onvriendelijk, t. w. hetzij: onbeleefd, hetzij: barsch, gestreng, hetzij: grievend, wreed. || De arme spreeckt smeeckingen: maer de rijcke antwoort harde dingen, *Sprenck.* 18, 23. De harde woorden die de godtloose sondaers tegen hem gesproken hebben, *Judas* 15. Een spijtige herde, onweerdighe antwoorde verweet rasende toornicheyt, v. D. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 52 *a*. Als wy 't haer met veel harde woorden niet eenen wijs maken *enz.*, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 21 *c*. Onse Overicheydt (hadde) dickmaal met den Gouverneur harde woorden, 2, 37 *b*. Na dat (*in het laatste Oordeel*) het zoete en harde woord, Uit uwen mond ... Tot vloek en zegen is gekeert, LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 323. Myn leven Heeft hy

my geen hard woord gegeven, *Econ. L.* 1, 60. Er viel dikwijls een hard woord tusschen hen beiden voor, FOKKE, *Verz. W.* 8, 39. Deez' harde taal ...: „Bij menschen is noch trouw noch waarheid meer!" *Psalmber.* 116, 6. „Ik hield u bij den eersten aanblik voor ..."; het harde woord wilde er niet uit, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 64. Dwaasheid, om geen harder woord te gebruiken, SLEECKX 16, 36. De harde toespraak van den meester, 16, 37. Dat het ... niet noodig was harde woorden te gebruiken, SEGERS in *Ned. Dicht- en Kunsthalle* 9, 353.

Verg. hierbij *eene harde pen*, eene die onaangename enz. dingen schrijft. Ook: *harde letter* (zie hierboven A, 4, *a*, *γ*). || Dat als ick met een harde pen Gansch besig aen de sonden ben, Dat ick dan eerst myn eygen self *enz.*, CATS 1, 283 *c*.

— *Iets hards*, iets ruws, iets onvriendelijks. || Maecktet niet te veel ... dat yet harts uyt uwen monde soude gaen, 1 *Sam.* 2, 3. Indien u vader u wat harts antwoort, 20, 10.

c) Onaangenaam, pijnlijk, kwetsend voor het gezicht, het gehoor, het schoonheidsgevoel. || Sommige (*„duitsche" in plaats van vreemde*) woorden, ... die nu om d'ongewoonte wat hardt schijnen, COORNHERT, *Cic., Plichten*, 8. Een bont, met goud en andere harde kleuren afgezet, gemeen prentje, FOKKE, *Verz. W.* 8, 170. Het groen glinstert er (*in de landschappen van Vloeren-Breughel*) met eene frischheid, die bijna hard is, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 203. — Gij hoort iets hards en onvriendelijks in den klank van dat woord (*het woord*: ernst), GEEL 62. — Meisjes ..., wier immer misnoegd en hard gelaat die goede en opgeruimde inborst niet aankondigt, welke *enz.*, BERGMANN, *Nov.* 79. Wij ... verbergen (niet zelden) de lieve trekken onzer zachtaardigheid achter eene harde grijns, opdat wij toch vooral leelijker zijn zouden, BEETS, *C. O.* 126. De onregelmatige, harde lijnen om neus en mond, de zware wenkbrauwen en hoekige neusvleugels *enz.*, SEGERS, *Fam. De Meulen*. 61. — Den Drossaert Hooft, wiens manier van schryven, hoewel veelsins hart en stram *enz.*, v. HOOGSTRATEN, *Lev. v. Oudaan*, 21. Vondel ... (had) voor gewoonte ... wat hart was te verzachten, en wat niet net genoegh uitgedrukt was ... te polysten, 62. Hunne styl hard en gemaakt, v. EFFEN, *Spect.* 7, 133.

— Als technische term in de schilder- en teekenkunst. Niet „mollig", enz. || De trekken wat hard, en het kolorit wat hoog, *Leev.* 2, 27. Kijk, zulk eene lijn is hard, droog, maar zie nu, hoe zulk eene (*andere*) lijn alle aandoeningen der ziel kan weergeven, VOSMAER, *Amaz.* 188.

— Van een schilderstuk enz., als de tegenstellingen van licht en schaduw enz., te forsch, te kras zijn. || Niets heeft dit stuk van de harde schildering, die men dikwijls op echte of onechte Breughels vindt, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 118.

Verg. nog *Handw.* 13, 101; 309 (*De Graveur*).

C) Als eene bepaling van graad bij woorden die eene werking beteekenen of bij welke men aan eene werking denkt; eene toepassing aan het gebruik als bijwoord ontleend (zie onder **II**, III).

1) Krachtig, hevig, fel. || (Zij) (hebben) harden stroom om d' Oost ghehadt ..., alsoo dat wel 30 mijlen Oostelijcker vervielen als haere gissinghe was, *Begin e. Voortg.* 12, 69 *b*.

— Van een strijd, een gevecht, enz. || Men kan een harden storm verduren, Indien de krijghslien *enz.*, VONDEL 10, 523. Een zeer hard, hevig, en langduurig gevecht, BRANDT, *De Ruiter*, 483. Dat wij weder een' zeer harden strijd zullen te strijden hebben, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 371.

— Van natuur- en weersverschijnselen. || De wint West, met harde koelten, *Begin e. Voortg.* 9, 10 *b*. Donder, weer-licht, ende harde regen, *Ald.* Harde hagelbuijen v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 29. Een seer ongemeene harde storm, 3, 209. Harde vlaagen, LUYKEN, *Besch. d. Wer.* 47. Bij nog harderen wind (neemt men) de onderste borden uit de roeden, KROOK, *Molenb.* 120.

— Van honger, van dorst, van eene begeerte enz. Hevig, erg. || Harden honger, harden dorst hebben. Harden trek in iets hebben.

— Van (eene) koorts. || Dat (*hij*) ... nu al drie dagen wegens een harde koorts het bed gehouden had, BRANDT, *De Groot*, 214. Ik heb harde koortsen, *Leev.* 4, 63.

— *Harde vorst*, fel vriezend weder. — *Een hard vuur*, fel brandende.

— *Het hardste* (van iets) het hevigste, felste, ergste. || Ick stuit het oproer zelf, in 't hardste van zijn' loop, VONDEL 3, 569.

— *Op het hardst(e), ten hardste(n)*, op het krachtigst, het heftigst, het felst (zie bij OP, Dl. XI, 301); ten hevigsten, ten felsten. Bijwoordelijke uitdrukkingen. || Dat men op het hardtste ... jegens hem sal procederen, *Resol. v. d. Stat. v. Holl.* 1602, blz. 199. — Hoe sy ... de misslagen der vrouwen niet ten hartsten uyt (hebben) te wetten, CATS 1, 215 *a*. Schoon men menigmael ten hartsten heeft gedreven, Dat hier geen *enz.*, 2, 587 *b*.

2) Van een klap, een slag enz., gewoonlijk met het denkbeeld dat hij pijn doet. Verg. *Onzacht*, I, 6). || Een harden val doen. Met een harden smak op den grond vallen. — Een harder stoot, Als *enz.*, CATS 1, 322 *b*. Al krijgtse (*de meid*) van een kint by wijlen harde slagen, 1, 327 *a*. (*Hij*) gaf my doe een harde schop, 1, 610 *b*.

— Ook figuurlijk, in toepassing op slagen van het lot, schokken aan de gezondheid. || Tegenspoet, verdriet en harde slagen, CATS 1, 471 *a*. Mijne Egâ heeft weêr een zeer harden stoot doorgestaan, BILD., *Br.* 5, 24.

— Overdrachtelijk. *Een harde bal.* Bij verschillende balspelen: een bal die met kracht geworpen, geslagen enz. is en met kracht „aankomt".

3) In toepassing op geluiden. Krachtig in den zin van: luid klinkende, luid. Verg. *hard*, bijw. (onder **II**, I, 2, *a*, *β*). || Van ... eenen harden scheet te laten ... verdient men (*in Luilekkerland*) eenen enckelen Daelder, *Veelderh. Gen. Dicht.* (uitg. *Letterk.*) 147. De Vryer die besterft van soo een harden donder, CATS 2, 74 *b*. Geruisch des wints, dan hardt dan zachter, VONDEL 4, 529. Het (t. w. *het schreeuwen*) wordt Niet mooier, maar wel harder, BEETS 3, 84.

4) In toepassing op eene beweging. Snel. Verg. *hard*, bijw. (onder **II**, I, 2, *a*, *γ*). || De wint ende cours als voren met harde voortganck, *Begin e. Voortg.* 9, 5 *a*.

II) Van personen.

A) In eigenlijke opvatting. Onkwetsbaar, b. v. in de uitdr. *Iemand hard maken*, t. w. door gebeden of bezweringen. || Den pastoor van Eerdrijcke kost de menschen hard maken in den patriottentijd (*Couckelare*). — Tilly ... van den selven Geneesmeester geoordeelt wierdt ... hart en schootvry te zijn, BRACHELIUS 288. (*Zeker*) Cappellaen ... aenzogt zynde om hun hart te maecken, ... (*gaf*) een briefken ..., waer in stond te lezen: altyd verre van daer en noyt daer by, dan zyt gy altyd schote en steke vry, VERVISCH, *Lev.* 3, 175. Zy ... geloofden ... dat ik met den duyvel omgynk, dat ik my zelven had hart gemaekt, *Ald.*.

— **Aanm.** Voor *hard* en *hard als een spijker* (of

als een kei), schraal bij kas, zie bij I, A, 1, *a*) in kol. 2150.

B) Gezegd van een persoon, maar in gevallen waar het bnw. eigenlijk betrekking heeft op een in eene bepaling genoemd lichaamsdeel enz.

— *Hard in den bek* (of *mond*), *hard van bek*; vandaar vervolgens *hard op den teugel*, *den toom*. Eigenlijk van paarden: te weinig (*of*: niet) gevoelig voor de werking van het gebit: hardbekkig, hardmuilig, hardbittig. Ook figuurlijk van menschen: weerspannig. Zie echter ook bij BEK (Dl. II, 1556). || Het tandvleesch op de lagen moet zacht zijn, anders noemt men het paard hard in den mond, LANDOLT 1, 242. — Jongen, jongen! ik ben zoo hard in den bek. Ze hebben nu reeds moeite genoeg om mij te houden, maar *enz.*, KNEPPELH. 4, 186.

doen ghy uw korselheden ...
Geraeckt aen 't hollen, smeet den toom los in den neck;
Daer sy niet waeren self dan veel te hardt van beck.
HOOFT, *Ged.* 2, 226.

— *Hard van buik*, *hard in den buik*, een moeilijken stoelgang hebbende, hardlijvig (zie ald.). Vandaar gelijkbet. *Hard in den kamergang*, *hard van afgang* en (in Ned. O.-Indië en onder oudgasten) *hard op de keutel*. || De kleine is erg hard op de keutel. — Hard in den buik zijn, hard van afgang zijn, *houvast zijn* (zie TUERLINCKX). — Uwen Koning, zoo hy hard van buik is, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 7.

Een die sijn jonge dagen lang
Is hart in sijnen kamer-gang,
Die wordt ontrent den ouden dag
Vry weecker, als hy voortijts plag.
En gy die jong hartlijvig waert,
Krijgt oudt gewis een sachter aert.
CATS 2, 371 *b*.

— *Hard van hals*. Figuurlijk voor: onhandelbaar, weerspannig, koppig. Verg. HALS in kol. 1660 en zie HARDNEKKIG.

— *Hard van hoofd*, oneigenlijk voor: onbuigzaam, „koppig". || Sy sijn beid' even hard van hoofd en van gemoed, HUYGENS 2, 248 (*Hart tegen hart*).

— *Hard in 't hooren*, en tegenwoordig nog in Zuid-Nederland *hard van hooren*, niet gemakkelijk hoorende, hardhoorig. || Dewijl die school, zoo traegh, zoo hardt in 't hooren, Zijn reden niet kost zwelgen door haer ooren, VONDEL 4, 489.

C) Krachtig, sterk. Bij KILIAAN: „Herd, hard. *Fortis*, *robustus*".

1) Tegen vermoeienis, tegen „zijn leed" goed bestand. || Een hard man, WEIL. Een hard paard, *dat veel kan uitstaan*, V. DALE (verg. WEIL.). — Sy zijn hardt van complexie ende hebben een heete maghe, want sy connen rouwe ... spijse verteeren, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 5, 12 *d*. De Zee maakt hard en Jongens als spykers, *Leev.* 7, 360.

Ick ken dien harden heldt
Sijn wijse wel. Wanneer hy schoon soeckt op het veldt
Te rusten, streckt hy sich in volle rusting neder.
HOOFT, *Br.* 1, 407.

— *Zich hard houden*, zich „taai" houden, geen kamp geven, tegenstand bieden. || De Stad (*Groningen*) hieldt zig lang hard, en verwierp alle voorslagen tot belasting der gemeenten, WAGEN., *Vad. Hist.* 9, 97.

— Van een tegenstander, een vijand. Hetzij: krachtig, geducht, hetzij (adverbiaal): hevig, erg. || De coude ..., die ons te vooren soo harden vyandt gheweest hadde, was doen een oorsaecke onser behoudinghe, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 39 *d*. D'ander twee waren de sonen van haer hartste vyanden, *Begin e. Voorty.* 18, 57 *b*. 't Beleyden des heyrs, teeghens zoo harde weederparthyen, als den Hartogh van Nevers, en den Heer van Chastillon, HOOFT, *N. H.* 731.

ick heb heen en weer ghetracht aan bey eyen,
Om te vereenighen dees twee harde partijen.
BREDERO 2, 126.

2) Vandaar: Dapper, krijgshaftig. In de (ironische) zegsw.

— *Een hard man op een weeke kaas!* een held, als er niets te vechten is! Verg. HARREB. 1, 371 *b*. || Een hardt man op een weecke caes. *In eos ... qui illic virtutem ostentare volent, ubi tutum est, atque nihil opus*, BARTOL., *Aday.* 1, 10, n°. 90 (zie ook III, 8, n°. 92 en III, 10, n°. 78). Jy bent een hart man op een weeke kaas! wat zou je weezen! *Gew. Weuwenaar* 3, 19.

3) Gewestelijk is *hard* nog gebruikelijk in den zin van: zich in eene krachtige gezondheid verheugende; sterk (en) gezond. Aldus b. v. voor Deventer vermeld. Verg. hierbij

— *Hard en zwart* of *Zwart en hard* (*zijn*), nog in de 17de eeuw gebruikelijk voor: gezond (zijn); zie STOETT in *Taal en Letteren* 7, 183. Oorspronkelijk gezegd van „gezond" ijs, en schertsend op menschen overgebracht? || Swert ende herdt weesen.... *Pro eo quod est firma esse valetudine*, BARTOL., *Aday.* II, 9, n°. 63. *R.* Hoe gaetet al? (verg. *Aulul.*: *Ain tu te valere?*) *W.* Hart ende swart, onbelaen met ghelt *enz.* (verg. *Aulul.*: *pol ego! haud pernosse a pecunia*), HOOFT, *Ged.* 2, 282 (*Warenar*).

P. Maer Geyltgen hoe ist met u nu ter tyt?
G. Hart en zwart, ick vaer mee wel met vlijt.
V. BEUGEL, *Boert. Clucht.* 1, 10.

D) Niet toegankelijk —, ongevoelig voor teedere aandoeningen. || De man was hart, ende boos van daden, 1 *Sam.* 25, 3. Het harde „Jan-Jacobs-volck", ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 12. Noem haar niet ongevoelig! ... Als zij hard schijnt, dan is het omdat *enz.*, VOSMAER, *Amaz.* 162.

— *Hard voor iets*, er gevoelloos voor, er niet door te verteederen. || Augustus is niet meer die Wreedaart, hard voor tranen, BILD. 4, 166.

— *Hard van aard*, *van natuur*, *van gemoed*, *van hart*. Al uitdrukkingen om ongevoeligheid, stugheid enz. te kennen te geven. || De wreedheyd Van rechters, hard van hart, OUDAAN, *Toneelp.* 274. Wy zyn wat de vrolykheid betreft, hard van natuur, V. EFFEN, *Spect.* 6, 146.

E) Onvriendelijk in zijn gedrag of zijne uitingen jegens anderen. || Ick kende u dat gy een hart mensche zijt, maeijende daer gy niet gemeyt en hebt, *Matth.* 25, 24. Toen wierd hy grimmig, hart en rouw, LUYKEN, *Jezus en de Z.* 29. Een vrouw ... klaagde (mij), dat haar man zoo hard was, Zoo driftig en onhandelbaar, LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 154.

— Van machthebbers. Streng, straf, onmeedoogend, ongenadig. || Ick sal de Egyptenaers besluyten in de hant van harde heeren ende een strenge Koningh sal over haer heerschen, *Jes.* 19, 4. Gy huysknechten, zijt ... onderdanigh den heeren, niet alleen den goeden ende bescheydenen, maer ook den harden, 1 *Petr.* 2, 18. Harde Meesters, *Leev.* 5, 316. In dienst van een hard heer moet je hard doen, G. P. HASPELS in *Gids* 1898, 4, 8.

— *Hard zijn jegens*, *op*, *tegen*, *voor iemand* of *iets*: onvriendelijk; streng; onmeedoogend; zonder verschooning; ongenadig. || Ik kan evel niet begrypen, hoe zy zo hard is op Willem, *Leev.* 6, 130. Gij zijt hard tegen uwe moeder! V. LENNEP, *Rom.* 8, 202. Hij (was) ... onbillijk en hard ... jegens

Maurits, *K. Zev.* 1, 273. Coornhert ..., al vertaalde hij ... Boccaccio, was over 't geheel hard tegen de zinlijkheid, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 4. O Wees niet hard voor vrouwlijke ijdelheid! BEETS 1, 349. Hoe hard is 't noodlot voor vorstinnen! 2, 198.

— *Hard van oordeel* enz. || Zijn ooren dooven. Hart van opinien, licht in tgheloouen Is hy (t. w. *een oud mensch*), v. D. MUELEN, *V. d. Ketyv.* (ed. 1576) 23.

F) In een aan het bijw. ontleend gebruik, bij qualitatieve persoonsnamen. Sterk, krachtig, „groot" in datgene wat door den naam wordt aangeduid. || Ik ben geen harden liefhebber van bier; hij is geenen harden eter, enz. (*Kempen*; *Antw.*).

— Gewestelijk in Noord-Nederland. *Een harde verkeerde*, een die volstrekt niet deugt. Aan de Zaan (BOEKENOOGEN 294) en elders in Noord-Holland (*Heiloo*).

II) Bijw. (van wijze en van graad).

— **Aanm.** Het mnl. bijw. *harde*, *haerde*, *herde* (ohd. *harto*, os. *hardo*, ags. *hearde*, mnd. *harde* en nnl. *hard*, bijw. komen in gebruik en beteekenis niet volkomen, of liever: niet in alle streken, met elkander overeen; mnl. *harde* was, en *hard* is nog op vele plaatsen in Zuid-Ndl., uitsluitend een bijw. van graad met de kracht van nieuw-noordndl. *zeer*, *heel*, *erg* (zie VERDAM 3, 145 vlg. en hieronder bij III), maar in Noord-Nederland is *hard* in zeer vele verbindingen — voor het tegenwoordig taalgevoel althans — een bijw. van wijze, ook in gevallen waar het in het Mnl. stellig als een bijw. van graad is, of zou zijn opgevat. Zie enkele nadere aanwijzingen hieronder.

I) Van wijze. — Op onzachte wijze.

1) In eigenlijken zin. — *a*) Zoo dat men aanhoudend een gevoel van hardheid heeft. || Hard liggen, *op een onzacht leger*.

b) Zoo dat men eene plotselinge — gewoonlijk pijnlijke — gewaarwording van hardheid heeft. || Hard neerkomen (*bij een val*).

2) Op krachtige wijze, met kracht (verg. I, I, B):

a) Eigenlijk. Met stoffelijk geweld. — *α*) In het algemeen. || Gy hadt my seer hardt gestooten, tot vallens toe, *Ps.* 118, 13. Dat ... (*zij*) uyt de Revier niet konden komen, door dien den stroom hart inliep, *Begin e. Voortg.* 12, 46 *a*. Hard strijcken op de veel, En maeckt de klanck niet eel, DE BRUNE, *Bank.* 1, 154. De bel aan de poort herklonk ... „Een onterfd man belt zoo hard niet", CONSC. 2, 393 *b*. De ... student ... stiet ... verschrikkelijk hard op 't acquit, welk voorbeeld van hard spelen door den advocaat met gelijke woede werd opgevolgd, BEETS, *C. O.* 46. De pikeur, die ... de Goudsche courant opnam, alleen om haar hard weer neer te smijten, 47. Corrie ... smeet de kastdeuren hard dicht, DAUM, *Raad v. I.* 17.

Al wie een netel raeckt, maer sonder hart te drucken,
Die plach (*enz.*) ..., maer een die harder tast (*enz.*).
CATS 2, 358 *a*.

Klaes klopt sijn Wijf veeltijds om d' een of d' and're pert
En, na 'et sijn vuysten lust, somwijlen vry wat herdt.
HUYGENS 2, 420 (*Hard-kloppingh*).

— *Zijne* (of *de*) *streng* (*te*) *hard trekken*, (te) zeer vasthouden aan iets; iets te sterk doordrijven. Zie ook bij STRENG, znw. || (*Er*) (was) vast ... gesteld een stuiver te verbeuren, zo dikwils een onduitsch woord wierd gebruikt.... Dit was ... de streng wat te hard getrokken, v. EFFEN, *Spect.* 7, 133.

— *Beter hard geblazen dan den mond gebrand*, HARREB. 2, 96 *b*.

β) In betrekking tot met kracht voortgebrachte geluiden krijgt het bijw. *hard* de beteekenis van: luide. (Blijkbaar is het hier oorspronkelijk een bijw. van graad; verg. althans ons *hard roepen* met mnl. *sere roepen* enz.). Verg. *hardop* en *overhard*. || Hard lachen, *luid lachen*. Niet zoo hard praten; de zieke slaapt! — Roept harder! (*Belg.-Brabant*; *in Vlaanderen*: luider). — Ik sprak vry hard, hoopende, dat zy my in het binnenvertrek hooren zoude, *Leev.* 3, 81. Adeelen ... vergenoegde zich met ... somtijds hard te geeuwen, v. LENNEP, *Rom.* 5, 92. De voorste priester ... hield eene zware handklok en klepte er zoo hard mede, dat *enz.*, CONSC. 3, 247 *a*. (Hij) klapte ... zoo hard als hij kon in de handen, BERGMANN, *Nov.* 47. Ik kan het toch niet hooren of ze (*de bel*) zacht of hard overgaat, BEETS, *C. O.* 38. Die 't hardst kan schreeuwen is de man, In 't land der Jonker Hansen, BEETS 3, 559.

γ) In betrekking tot bewegingen: snel. Ook hier oorspronkelijk een bijw. van graad; verg. mnl. *sere lopen*; vla. *zeere loopen*. || Het ongemak, 't welk door het sterk of hard draven ... met Carossen ..., of eenig ander Rytuyg ... te dugten is, *Handv. v. Amst.* 742 *a*. Ik hoorde een Boerenwagen vry hard aanryden, *Leev.* 5, 303. Dan leidt zy 't (*het paard*) ... Nu zacht, dan hard, nu schuin, BILD. 13, 47. Bij de piano staande ... trapte (hij) de maat ..., bij poozen tot zijne dochter zeggende: „Harder! gauwer!" CONSC. 3, 348 *b*. Mijnheer Kegge beweerde dat men hard moest rijden, want *enz.*, BEETS, *C. O.* 158. Tappende, koffieschenkende en geld ontvangende zoo hard zij kunnen, DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 344.

— (*Te*) *hard van stal gaan* en derg. Figuurlijk voor: met (te) veel ijver —, niet bezadigd genoeg beginnen. || Hij gaat te hard van streek: het gaat hem eerst te veel voor den wind (MOLEMA 147 *b*).

— *Hard gaat hij!* (*gaat-ie!*) Veelvuldig, in allerlei verband en zin, gebezigde uitdrukking; zoo b. v. voor: kijk hem eens gaan; voor: flink zoo! enz.

— *Hard achteruitgaan* enz. Figuurlijk: snel, met spoed verachteren, verminderen in gezondheid, in bloei (zie Dl. I, 724). || Terwijl een ... mannetje, die dezelfde affaire doet, zoo hard achteruit loopt, als een paard trekken kan, FOKKE, *B. R.* 2, 195. Ik (*een zieke*) ga hard achteruit, PIERSON, *Mériv.* 2, 36. De zaken gaan hard achteruit, QUACK, *Stud.* 179.

— *Hard naderen*, met spoed, ras, dra. || De Burger-twist tot Lacedaemon, maeckt Dat oock den onderganck, haers zeevaerts, hart ghenaeckt, HERCKMANS, *Zeev.* 48.

— *Het hardst*(*e*), het snelst(e), het spoedigst(e). Vandaar *Om het hardst*(*e*), zuidndl. *om ter hardste* (Brab.; in Vla. *zeerste*) (verg. OM, 1ste art., Dl. X, 143). || Wiens Paard ... het hardste draaft, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 256. Al had ik niet met dien boeier om 't hardst gezeild, v. LENNEP, *Rom.* 4, 80.

b) Op heftige, felle wijze; met heftigheid, hevigheid, felheid. || Derhalven sy de oorlooghe te harder drijven, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 72 *c*. Neptuyn hier door gesteurt, borst harder uyt en grover, VONDEL 2, 187. Attila ... Agrippine hard belegert hebbende, 3, 554.

De krijg ging weder aen, soo veerdig alsse mogt,
Soo dat men weder hard van beyde zijden vocht.
CATS 3, 50 *a*.

— *Ergens hard tegen in gaan*; *zich hard tegen iets verzetten* enz.

— *Hard op zijn stuk staan*, vast, onverzettelijk. || Blijft zy altydt even hart op haer stuck staen? VONDEL 4, 230.

c) Op dringende wijze, met aandrang, met klem. ||

De Schriftgeleerde ende Pharizeen (begonden) hart aen te houden, ende hem van vele dingen te doen spreken, *Lucas* 11, 53. (Zy) ontzaaghen ... zich daar harder op aan te houden, HOOFT, *N. H.* 43. Hadt ghy wat hardt gedrongen, En hem vry dier gelooft, die knaep waer echter mijn, VONDEL 3, 776. Ik zou ter (d. i. *het haar*) iens hart op den hals tijgen, ASSELIJN, *Echtsch.* 49. Hij overreedde ... het meisje ... om mede te gaan, en dat liet zich ... juist niet hard noodigen, FOKKE, *B. R.* 1, 30. Ik poogde hem telkens te bewegen om ook reis iets op te zeggen ...; maar ... hard wilde ik er niet op aandringen, BEETS, *C. O.* 70.

Ist dan onmoghelik d'alghoede God te minnen?
Wel teghen God het quaad, en 't ghoed met Gode niet?
Daer toe hy hulpe doet, het welk hy herd ghebiet? (*enz.*).
SPIEGHEL 61.

d) *Hard werken* en derg.: met inspanning, met moeizamen ijver. || Hy moet hard werken, *Leev.* 3, 32. Hetgeen ik met hard werken verdiend heb, *K. Zev.* 4, 323. Mannen van dagelijksch bedrijf ... die gewoon zijn hard te sloven, QUACK in *Gids* 1898, 4, 54.

Die Godt waerlijck soeckt,
Ontbeert geens dings dat hy behoeft,
Schoon hy 't niet hard bekloeckt.
CAMPHUYZEN, *Ps.* 34, 8.

D. Ja 'k loof dat veelen van deez' Winter zullen weeten;
'T zal dapper knellen want het werk is dan gedaan.
K. Wel in het Voorjaar is 't dan weêr te harder aan.
MOURIK, *Wint. Verm.* 13.

— *Het* (t. w. *met zijn werk*) (*te*) *hard opnemen*, (te) ijverig, (te) plichtmatig zijn (in zijn werk), enz. || *L.* Ik geloof, dat die man niet oud zal geworden zijn; hij nam het al te hard op. *S.* Ik erken gaarne, dat hij in het overdrevene werkzaam was, LOOSJES, *Lijnsl.* 1, 325.

3) Op voor het lichaam of voor den geest pijnlijke wijze: straffelijk, strengelijk, zwaar, onbarmhartiglijk, wreedelijk. || Die man ... heeft harde met ons gesproken, *Gen.* 42, 30. De Heere heeft my wel hardt gekastijdt, *Ps.* 118, 18. Doch 't voeght niet wel, dat ick u .. yet verwijt, En hard ontmoet, VONDEL 3, 507. Onze onlangs vryen necke Bezwaert men hard, DE DECKER 1, 304. Ik (wierd) hard bejegend, *Leev.* 1, 197. De ... Keizer ... wilde ... met het Christendom niet hard handelen, v. HEMERT, *Lekt.* 1, 92. Zij ... heeft mij ... slecht behandeld. ... Bah! hard er tegen in, dat is het eenige. Met edelmoedigheid komt men niet verder, VOSMAER, *Amaz.* 21. Eéne is er, die ik nimmer hard Of onverschillig toe durf spreken, DE GÉNESTET 2, 250.

4) Op eene bezwaarlijke —, moeilijke wijze, met moeite; eene beteekenis welke blijkt uit *hardhoorend*, *hardleersch* enz. Verg. hd. *hart hören*, *hart lernen*, eng. *hard*, „with difficulty, hardly" (MURRAY 5, 86 *b*).

— Vandaar: noode, nauwelijks, kwalijk. || Ik kan het hard doen, ... ik kan het naauwelijks doen; het valt mij ongemakkelijk dat te doen, HOEUFFT, *Bred. T.* 232.

— *Het zal hard aanhouden.* Eene uitdrukking voor: het is nauwelijks te denken, te verwachten. Zie nader bij AANHOUDEN (Dl. I, 181).

5) Op eene voor het oog, het oor, het schoonheidsgevoel kwetsende wijze (Verg. ■, I, B, 2, *c*). || De voorgrond ... is donkergroen en komt hard uit tegen den helderen achtergrond, ROOSES, *Antw. Schildersch.* 142.

II) Van wijze of van graad. — Op krachtige, hevige wijze, of: in hevige —, in niet geringe mate. || Men heeft er hard om gelachen. Iemand hard uitlachen.

— *Hard regenen, waaien, stormen* enz. || 't Regent hard (*aldus ook in Vla.-België algemeen*). — Als stormt oft die wint harde wayt, soo comter *enz.*, *Feldherh. Gen. Dicht.* (uitg. *Letterk.*) 146. Het begint hard te vriezen, en 't ys gaf groot belet, BRANDT, *De Ruiter*, 198. Het vuur dient voor uw Ei niet al te hard gestookt, STARING 4, 121. De stormzeilen worden alleen aangeslagen ..., als het zoo hard gaat waaijen dat *enz.*, MOSSEL, *Het Tuig*, 337. Hij keerde huiswaarts, als het ... te hard begon te regenen, SEGERS, *Licht en Br.* 9.

— *Hard bezig* (*aan, met, om*), met moeizamen ijver, of: in hevige mate. || Nu was ze hard bezig om den Kardinaal ... uit de voeten te maken, FOKKE, *B. R.* 4, 86. Lucy is nog altijd even hard bezig aan de manchetten voor Lord John, v. LENNEP, *Verm. Anekd.* 115.

— *Het hard te verantwoorden hebben*, op moeilijke wijze —, of: deerlijk —, erg te lijden hebben.

— In denzelfden zin. *Het hard te bijten hebben.* || Daer sy het anders ... te herdt te bijten gehadt zouden hebben teghen Pharao, DAVID, *Doolk.* 77.

III) Van graad. In hevige mate. In Noord-Ndl. in dit gebruik in de taal van het dagelijksch leven het gewone woord; in Zuid-Ndl. (behalve in Brabant, te Antwerpen, en hier en daar in Vlaanderen) in de spreektaal onbekend. || Ik ben (*te Gent*: ik heb) daar hard van verschoten (*Antw.*). Dat bier smaakt hard naar de ton (*Brab.*). — Hy seyt hem dat de jeugt ... Heeft wonder hart geswetst, en onder een gestreden, CATS 2, 206 *a*. Lang (leer) aan de Openbaring van den Apostel Joannes ... hard getwijfelt, OUDAAN, *Agrippa*, 27. Ik twyfel er heel hard aan, of zy wel *enz.*, *Blank.* 2, 8. Ik (vrees) hard, dat gij de man niet zijn zult, voor wien *enz.*, v. LENNEP, *Rom.* 7, 309. 't Zou mij hard verwonderen, als je geen verdriet had van dat stuk, 22, 90. Ik ... verlang hard naar wat gezelschap, *K. Zev.* 5, 269. Wij hebben hard naar u verlangd, Dokter! 5, 312.

— Als bepaling bij een bnw. of bij een ander bijw. In Noord-Ndl.: heel, erg, zwaar, enz.; Zuidndl. (Vlaanderen): stijf, straf. || Hard hoog, groot, dik; een hard groot lawijd; hij is er hard gaarne; 't is hard wijd van hier (*Belg.-Brabant*). 't Was hard schoone (*Roesselare*). — Herde. *Valde, opside*, KIL. herde wel ... herde goed. ... herde vroegh, *Ald.* — Hard koud, WEIL. — Hard donker, HOEUFFT, *Fri. Spreekw.* 141 (*moet*). Hard op, zeer veel, *Taalk. Mag.* 2, 337 (*Gron.*). Sneeuwt het nog? ja, hard op, *Ald.* Harde baar, *N. Ned. Taalmag.* 3, 136 (*Overijs.*). Hard duur, goedkoop, heet, koud (TUERLINCKX). Jan kan harde wel de peren afdoen, *Loquela* 6, 85 (*Ledeghem*). — Dat ick wonder zinge, Daer ick dy met t'sonder bringhe, haerde zaen, DE CASTELEIN, *Bal.* 3. Och hertelicke vriendekens zijt willecome, Wa hy zijn is mi harde nootelic, *Gentsche Sp.* 321. De vyandt (bleef) den vlootelingen harde zuur, met schieten ... maaken, HOOFT, *N. H.* 393. Beschouw me dus ... als ... ziek — hard ziek, LINDO 2, 160.

— Zeer gewoon is in Noord-Ndl. *Hard noodig zijn, het hard noodig hebben.* || 't Is hard noodig dat die brug eens wordt hersteld. Dat huis heeft een verfje —, die menschen hebben eenige ondersteuning hard noodig.

— *Hard kerksch, hard Roomsch*, bijzonder, streng, fel kerks-, roomsgezind. || Ik wed dat zy een pylaar van de Kerk zyn zou; en gy weet, zy is niet hard Kerks, *Blank.* 1, 46. Johanna was protestantsch; Maria hard roomsch, YPEIJ en DERMOUT, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk* 1, 157.

— *Hard* (*harde*) *bij*, dicht bij, zeer nabij; *hard tegen*, vlak tegen (aan). Verg. nhd. *hart*, in *hart an*, *bei*, *hinter*, *vor*. || Hij woont hard tegen den Posthoorn (*Nederbrakel*). — Hard bij, dicht bij, SCHUERM. (*Land v. Aalst*). — De plaetz ... Was harde by de Stad, AMPZING, *Chr. Hoogt.* 97. Theman ... Daer Sinai de berg is harde by gelegen, AMPZING, *H. Dank-offer*, 102.

> Heeft hy hem over zijn gemeente niet ontfermet,
> Geschuttet haren val die haer was harde by?
> REVIUS, *Over-Yss. Sang.* 289.

Afl. *Hardeeren*, *hardelijk*, *harden*, *hardheid* (*hardigheid*), *harding* (1ste art.), *hardte* (zie die woorden).

— Voorts *Hardachtig* (mnl. *hartachtich*) een weinig hard („Herdachtich geljck horen. *Duret comme corne*", PLANT; zie ook KIL.); *hardeling*, zeker tarwebroodje met harde korst (MOLEMA 147 *a*).

— *Verharden* (zie ald.).

Koppel. *Hardbloem*, *-glas*, *-graan*, *-gras*, *-hout*, *-ijzer*, *-kelk*, *-lood*, *-maand*, *-soldeer*, *-steen*, *-vrucht* (zie die woorden).

— Voorts (minder gewoon, verouderd, gewestelijk enz.) *Hardbarst* (wellicht beter *hartbarst*?), in Overijsel: groote barst in het ijs (*N. Ned. Taalmag.* 3, 136), en verder vermeld voor eene soort van barst in pottengoed en in harde turf; *hardboom*, haagbeuk? verg. eng. *hardbeam*, *Carpinus betulus* („Placcaet verbiedende voortaen die duynen ende wildernisse ... te blooten ende te berooven, van eenighe *hardt-boom*, doorn, duyn-rijs, helm, ofte andere scherp ghewas", *Reg. v. place.* 9 *b*); *hardgoot* (nhd. *hartguss*) metaalgieterij in gietijzeren vormen (KUYPER, *Technol.* 1, 101); *hardhals* (zie onder HALS in kol. 1677); *hardmoed*, onzachtmoedigheid? („Onwetenheits ... veltleger, daer menih mens ... noh met groot behagen ende opgeblazen *hartmout* zeer wel in te vreden leeft", P. DE HEUITER, *Nederd. Orthographie*, 102); *hardworm*, gewestel. benaming voor de larve van den meikever (*Melolontha*); zie v. DALE (hd. *hartwurm* beduidt: hazelworm).

— In verbogen vorm *Hardejan(t)jes*, zekere zoete winterappels (MOLEMA 524 *a*); *hardepad*, in Zuid-Afrika: hoofdweg (MANSVELT 57); *harderooden*, zekere appelen, „winterparadijzen" (MOLEMA 147 *b*); *hardevorsten*, benaming voor zeker gerecht van biestmelk en meel (MOLEMA 147 *b*).

— Met infinitieven en verl. deelw. *Hardbevrozen* („de *hardbevrozen* stroomen", TOLLENS 9, 13); *hardkoken*, door koken hard doen worden (den inhoud van een ei) („Twee boterhammen en twee *hardgekookte* eieren", CONSC. 1, 116 *a*; zie ook 2, 188 *a*); *hardslaan* („Men noemt zulks koudhameren, *hardslaan*", KUIPER, *Technol.* 1, 151; „*hardgeslagen*", *a. w.* 1, 362); *hardgesteven* („Om al wie zich verzetten Den *hardgesteven*' nek ... te pletten", BILD. 4, 311); *hardsoldeeren*, brasseeren (VUYLSTEKE, *Smid*, 34); *hardtrekken* („*Hardgetrokken* staaldraad", KUYPER, *Technol.* 1, 10); *hardvereelt* („De arme... met *hardvereelde* handen", BILD. 4, 284).

— Voorts *Hardvallen*, verwijten doen (zie ald.). Voor *hard vallen*, bezwaarlijk, moeilijk zijn om te verrichten of om zich onder te schikken, zie boven **I**, I, A, 5) en B, 2, *b*).

— Met het bijw. in de bet. **II**, I, 2) *Hardaanstaand*, krachtig, heftig aandringende („Afslaan al 't gevley der *hardtaenstaende* magen", VONDEL 4, 345); voorts *hardklopping*, harde klopping, gevoelig pak slaag, in woordspeling met: hartklopping, bij HUYGENS 2, 420; voorts (in de bet. **II**, I, 4) *hardverduwelijk*, moeilijk verteerbaar, ook figuurlijk („Zoo haar schryven ... yet *hardverduwelyks* inhield", HOOFT, *N. H.* 80).

— Met infinitieven, in de bet. **II**, I, 2, *a*, *γ*) *Harddraven*, *-loopen*, *-rijden*, *-roeien*, *-zeilen* (zie die woorden); verder b. v. nog *hardarren*, om het hardst arren („Het is morgen *hardarren*", v. DALE).

— Met een tegenw. deelw., in verschillende opvattingen. *Hardhoorend* (zie ald.); *hardklinkend*, luid (en ruw) klinkend („Lieden, die geduurig in een grooven *hardklinkenden*, gillenden lagch uitgieren", *Wildsch.* 1, 129); *hardleerend*, „dom, bot, die moeite heeft te leeren, of moeite geeft in 't leeren", MARIN); *hardslapend*, vast in slaap, hd. *hartschlafend* („Wat is u, gy *hartslapende*?" *Jona* 1, 6); *hardstootend*, hevig stuitend („het *hardstootend* systeem van Wren, Mackenzie en anderen, die beproefd hebben om vreemd bloed in de aders van eenen mensch te brengen", DAVID, *Aant. op* BILD's *Ziekte d. Gel.* 621).

— „*Hardkinders*" komt voor in den zin van: onvriendelijk jegens kinderen (zie IMMERZEEL, *B. Knoopius*, 95).

Samenst. afl. *Hardleersch* (zie ald.).

— Voorts, op *-ig* met een werkwoordelijken stam *Hardbarig*, *-hoorig*, *-leerig* (zie die woorden). — En verder *Hardbijtig* („Herd-bijtig peerd. j. herd-muyligh", KIL.); *harddrijvig*, en vandaar *harddrijvigheid* („dat de Oude Wyse dese maniere van schryven ... heeft gevallen als eenige Stoïsche *hard-dryvigheyd*: want als sy de gebreken der menschen voor de vrye werreld vertoonden, lockten sy dieselve, door hare aengename vindinge van Fabulen, tot op-merckinge van de gebreken", PERS, *Bacchus*, III); *hardgeloovig*, „traaggeloovig" (DE BO² 359 *a*).

— Op *-ig* met een znw. *Hardbekkig*, *-halmig*, *-handig*, *-hartig*, *-huidig*, *-lijvig*, *-muilig*, *-nekkig*, *-vochtig*, *-zinnig* (zie die woorden). — Voorts *Hardbastig*, met een harden bast, een hard lichaam? („Dees rekel, euvel, en *hartbastig*, ... valt aan al de weereld lastig", v. FOCQUENBROCH 1, 482); *hardbeenig*, mnl. *hartbenich*, hard van been („Het ... Stuitbeen, in alle jonge Dieren ... kraakbeenig ..., (word) by de ouden *hardbeenig*", BERKHEY, *N. H.* 4¹, 105); *hardbuikig*, hardlijvig („Herdbuyckigh. *Coeliacus*", KIL.); *hardhoofdig*, stijfhoofdig (v. DALE); *hardkoppig* („Herdtcoppich. *De dure teste*; *de dur cerveau. Homo capitosus*", PLANT.); *hardschalig*, met eene harde schaal; vandaar *hardschaligheid* („De *hardschaligheid* van sommige zaden is de oorzaak van hun geringe kiemkracht"); *hardschillig*, met een harden schil (v. DALE); *hardvleezig* („Krieken ... die geene (*onder de kersen*) ... welke ... wat *hardvleeschig* ... zijn", CHOMEL 1485 *b*); *hardwillig*, koppig, strijdig („Herd-willigh. *Pertinax*", KIL.).

— In eene ongewone opvatting. *Hardbittig* (zie ald.); *hardtoomig*, hard op —, ongevoelig voor den toom, hd. *hartzäumig* („Herd-toomigh peerd. *Equus tenax contra sua frena*", KIL.).

— Vreemd gevormd is *hardstijvig* („Ist dat ghy 't (*een kleed*) met een *hardtstijvighen* bustel te dickwils ... vaecht", BISSCHOP, *L. d. Suyverh.* 2, 112).

— *Harddraver*, *-looper*, *-rijder*, *-roeier*, *-zeiler* kunnen ook worden opgevat als afl. van *harddraven* enz.

Samenst. *Hardgeel*, *-grauw*, *-groen* (zie die woorden). — Voorts *hardgekleurd*, met harde, schreeuwende kleuren („Hij ... heeft ... meesttijds *hardgekleurde* pantoffels aan", SLEECKX 12, 73).

— *Harddroog*, „zoo droog dat het hard is", DE BO² 359 *a*; „*Harddrooge* tarwe; Die mortel is *harddroog*", *ald.*); *hardverminderd*, muziekterm („*Hardverminderd* noemt men den drieklank met

grondtoon, groote terts en verminderde quint", VIOTTA, *Lexicon d. Toonk.* 2, 23).

— Met bnw. met *ge-*, in bet. gelijk aan de onder de Koppel. genoemde bnw. op *-ig*. *Hardgenekt* (zie ald.); *hardgebekt* (zie bij GEBEKT); *hardgeduimd* („Wat *hart* hangt of *geduymt*", BREDERO 2, 305); *hardgehoofd* („Achter nu, verkeerde wijsers, Die de waerheit lede-breeckt, *Hard-gehoofde* logenprijsers", HUYGENS 1, 103); *hardgehuid* (zie bij GEHUID); *hardgekorst* (zie bij GEKORST); *hardgeschaald* (zie bij GESCHAALD); *hardgespitst* („*hardgespitste* rieten", BILD. 2, 418).

— In bet. gelijk aan de voorafgaande, op *-de* (osaks. *-ôdi*) (verg. b. v. *breedlipte*, enz.: Dl. III, 1189) *Hardhand(d)e* („Ick zou dat niet velen mogen van een snotvegher, of van een Apteker, Die als Cornelis Tamesz van Gisp wat *hart hangt* zijn of geduymt", BREDERO 2, 305); *hardnekte* („den *hertneckten* stouten aenhouder in 't vryen", VISSCHER, *Brabb.* 134); *hardschild(e)*, met harde schillen, b. v. van tuinboonen (MOLEMA 147 *b*).

Over *Hardvocht* zie bij HARDVOCHTIG.

— Possessieve samenstellingen met znw. *Hardhoofd*, *hardkop* (zie die woorden). — Voorts *Hardbek*, „een vogel die met den bek zaad en graan kan breken", DE BO[2] 359 *a*; „Het cijsje, de bogaardvink, de musch enz. zijn *hardbekken*", *t. a. pl.*).

— In verbogen vorm *Hardebol* (zie ald.).

— Met bijwoorden zijn samengesteld *Hardop* (zie ald.); *harduit*, overluid, hardop (gron. *hardoet*, MOLEMA 147 *b*). — Ook komt voor *hardoverluid*, dat misschien door verwarring van *hardop*, *overluid* en *overhard* is ontstaan („Mevrouw! antwoordde de Lord, luiden van verstand zeggen dat nooit, *hard over luid*", v. HEMERT, *Lekt.* 3, 91).

— Als tweede lid. *IJzerhard* (zie ald.). — Voorts *Glashard* („Staal ... op de aangeduide wijze ... gehard ..., heet *glashard* ..., hetzij omdat men er op glas mee schrijven kan, of wel omdat het bros is als glas". KUYPER, *Technol.* 1, 10); *marmerhard* („Een steengrond, *marmerhard*", TEN KATE, *Job*, 29); *spijkerhard* („Die *spijkerharde* kinderknietjes", DAUM, *Raad v. I.* 128).

— In de bet. **I**, II, A—C) *Haverhard*, „Hard, krachtig, gespierd, taai, gelijk een peerd dat wel gehaverd wordt, dat geen haver te letter en heeft", *Loquela* 14, 4 (*Opdorp*); *zeehard*, „die zelden of nooit zeeziek is", DE BO[2] 1226 *a*; *zweephard*, niet meer naar de zweep luisterende (*van paarden*); van een persoon: niet om goeden raad of om verbieden gevende (zie BOEKENOOGEN 1277).

— Met het bijw. in de bet. van: luide (**II**, I, 2, *a*, *β*) *Overhard*, overluid, hardop (BOEKENOOGEN 719).

HARDBARIG — HERDBARIG —, bnw. Waarschijnlijk eene samenst. afl. van *Hard* (in de bet. **II**, I, 3) en *Baren*, 2de art., A, 2) met *-ig*: zich onvriendelijk (enz.) toonende; onbarmhartig; hardvochtig (verg. Dl. II, 1019 en de aanhalingen hieronder). || Meendy dat ick u lieden verlaten souwe? ... Soo waer ick wel hertbarich van natueren: Weduwen, en weesen moet men altoos voorstaen, v. GHISTELE, *Terent. Adelph.* 47.

Aanm. De vorm *herdbaer* bij KILIAAN, zoowel als de ald. na *durus* nog volgende omschrijvingen (welke laatste niet in overeenstemming zijn met het ons bekende gebruik van het woord), steunen waarschijnlijk op eene verkeerde etymologie (*-baar* opgevat als: dragende: „wat hard is (ver-)dragende"). || Herd-baer, herdbaerigh. *Durus*, *tolerans laboris*, *frigoris*, *doloris*: *induratus*, *laboriosus*, *patiens inediae*, *algoris etc.*

Afl. *Hardbarigheid* („Dat sij des doots mensel oock smakende was Duer v *hertbaricheyt* (lat. *Occidit a duro sola relicta viro*)", v. GHISTELE, *Ovid. Sendtbr.* fol. 50 *a*).

HARDBEKKIG, bnw. Samenst. afl. van *Hard* **I**, I, A, 1, *b*) en *Bek*, 2) met *-ig*. Van paarden: hard van (of: in den) bek (zie kol. 2159). || Hardbekkig, Hardbittig, v. MOOCK. — Een fier, hardbekkig ros, Dat aan zijn' ruiter is ontsprongen, TER HAAR, *Joann. en Theag.*[2] 31.

HARDBITTIG, bnw. Samenst. afl. van *Hard* (in de bet. **I**) en *Bit* met *-ig*. Van paarden, zoveel als: ongevoelig voor het bit, gebit. Verg. gelijkbet. *hardtoomig* (zie HARD, Samenst. afl.). || Hard-bittig paard, dat hard in de mond is, *Cheval dur en bouche*, v. D. ENDE (zie ook MARIN en v. MOOCK).

HARDBLOEM, znw. vr.; mv. *-en*. Koppeling van Van *Hard*, **I**, I, A,) en *Bloem* (gr.-lat. *scleranthus*). Benaming voor eene soort van planten, wier bloemen een harden kelk hebben welke de vruchtjes blijft omgeven en verder voor het door die planten gevormde geslacht. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 82; OUDEMANS, *Flora*[1] 2, 110; *Flora*[2] 2, 135; 138. || Eenjarige —, overblijvende hardbloem. *Scleranthus annuus*; *Scl. perennis* L. Hardbloemen, *Scleranthaceae*.

Afl. *Hardbloemachtig* („*Hardbloemachtigen*", bij OUDEMANS, *Flora*[1] 2, 109 benaming voor: de familie der *Scleranthaceae*; „De *Hardbloemachtige* planten", *t. a. pl.*).

HARDDRAF, znw. m.; zonder mv. Van *Harddraven*. De draf, de dravende gang van een paard dat harddraaft (zie ald., de bet. 1). || Den overstap van den Harddraf, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 294. Het (is) onmogelyk ... een Harddraaver, in de kragt van zynen loop, eensklaps in zyne vaart te stuiten, zonder het Paard, uit den harddraf, in den gewoonen draf en stap te brengen, 4[1], 295.

HARDDRAVEN, onz. zw. ww.; *harddraafde*, *geharddraafd*; het meest komt voor de onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. Koppeling van *Hard*, bijw. (**II**, I, 1, *a*, *γ*) en *Draven*.

1) Zekere kunstmatige (aangeleerde) wijze van draven, hier te lande — van ouds en nog heden — bij wedloopen tusschen paarden gebruikelijk, en in bijzonderheden beschreven bij BERKHEY, *N. H.* 4[1], 277 vlg. || In het harddraaven behoud het Paard dienzelfden Tred (*als in den draf*), maar de stap word, door de force, die een Harddraaver doet, verlengd, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 278.

2) Benaming van het vermaak om paarden tegen elkander, volgens de regelen der kunst, om het hardst te laten draven. || De Roskammers, die als Professoren van 't hartdraven zyn, v. EFFEN, *Spect.* 1, 29. Het harddraaven, of, zoo als men het hier (*in Friesland*) noemt, gudsengiesselen, *Denker* 3, 266. Het zoogenoemde Vriesche of Hollandsche harddraaven, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 260 (verg. *ald.* 267). Draafpartyen, by welken het ... zuiver toegaat, daar de Beoordeelaars der wetten van 't harddraaven kundig, en onpartydig zyn, 4[1], 265. Mijn broeder ... schept nergens vermaak in dan in het harddraven, KIST, *Eikenh.* 2, 331. (Zij) vertelden ... van mooie paarden, van harddraven en fraaie prijzen en wie die had gewonnen, DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 2, 23.

— Het tegenw. deelw. in toepassing op een persoon die zijn liefhebberij van de harddraverij maakt. || Geen collegieloopers (*societeitsbezoekers*), ... geen harddraavende liefhebbers, geen kaartspeelers, maar enz., *Wildsch.* 2, 145.

Harddraf, *harddraver*, *harddraverij* (zie
rden).
erharddraven, bedr. ww.: (een prijs) onder
r door harddraven trachten te winnen („Jaar-
l ..., ten overstaan, Onzentwege, van den
eur der provincie Vriesland, ... eene gouden
vorden *verharddraafd*", *Besl. v.* 31 Mei 1823,
tbl. blz. 340, *a.* 1; „De prijs die zal worden
draafd, .. veertig blinkende rijksdaalders
IJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 294.
anm. Het bij KILIAAN voorkomende *hard-*
hd. *harttrabicht*, heeft de beteekenis van:
, ongemakkelijk dravende („Herd-dravigh
. *Equus succussator*").
enst. *Harddraaflief hebberij* (BERKHEY, *N. H.*
8); *harddraaflievend* („*Harddraaflievende* hee-
ER GOUW, *Volksverm.* 579).
RDDRAVER, znw. m.; mv. *-s*. Hd.
ber. Van *Harddraven* met *-er*.
1 toepassing op paarden.
aard dat op het harddraven (in de bet. 1)
icht en voor harddraverijen, onder den man
de sjees enz., gebezigd wordt. || De hard-
Malle Jan, Mie, Snijboon, Sophie. — Dat
.. dat wel een van de voornaamste van onze
agse conversatie uitmaakt, te weten de Lief-
van Paarden en Hard-dravers, v. EFFEN,
1, 56. De vereischte hoedanigheid van teffens
arddravers te mennen, 11, 180. Voor zulke
e Sleden spant men Harddravers, BERKHEY,
4[1], 256. Verre de meeste Harddraavers zetten
tersten voet over den Stap of Tred van den
et; zoo dat het Voorbeen reeds geheel opge-
, eer het Agterbeen, of deszelfs voet, zig
t, 4[1], 278. Nu stapt de Harddraaver van
t zes voeten over, 4[1], 289. Hij heeft gewoon-
ee of drie harddravers op zijnen stal, KIST,
2, 331. De knecht ... (kwam) met den
ver vóor en de ... gekochte merrie achter
jees, ... aanstappen, CREMER 12, 53. Pikeurs
enaars van harddravers, DIJKSTRA, *Friesl.*
1, 295.
1 het algemeen, t. w. niet als meer of minder
he benaming. Sneldravend, snelloopend paard. ||
er Kraaijestein (moet) .. een fargon en een
ste harddravers ... hebben, om hem morgen
eppelt te brengen, LOOSJES, *Bronkh.* 4, 275.
rijtuig met de zwarte harddravers met witte
1 leidsels van den welgestelden makelaar,
C. O. 27.
n toepassing op een persoon. Beoefenaar of
ber van het harddraven (in de bet. 2). ||
ndsche Paardenmarkt, ... waar op men aan-
e pryzen aan de Roskammers en Harddraavers
le, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 262.
egsw. enz. (in de bet. 1 of 2).
Is een harddraver! Schertsend voor: „'t Is
rvlieger. *C'est un passe-maître; c'est lui qui*
leçon aux autres", MARIN.
Het is een harddraver van luien Kees! Iro-
oor: 't is alles behalve een hardlooper, hij is
halve vlug.
enst. (in de bet. 1, *a*). *Harddraversbaan*
eurcommissie heeft zich reeds vroegtijdig ...
harddraversbaan begeven", DIJKSTRA, *Friesl.*
1, 294); *harddraversdraf* („Het Paard, in
rddraavers draf schietende", BERKHEY, *N. H.*
-aversoverstap („Dan laat ons ... het
Harddraavers overstap beschou-
); *harddraversschred* (*a. w.* 4[1],
ng („Men (ziet) dikwils, dat de
e beweegingen ... eene kenne-
lyke beweeging van een sprong schyne te maaken; en dit is juist het tydstip, dat alle vier de voeten te gelyk van den grond zyn. Dit noemt men gewoonlyk een *Harddraavers sprong*", *a. w.* 4[1], 297; zie ook *ald.* blz. 271); *harddraversstap* (*a. w.* 4[1], 294) *harddraverstred* („De byzondere *Harddraavers-tred* van onze Vriesche Leermeesters, en Hollandsche Kenners", *a. w.* 4[1], 276; „Wiskundig wel afgemeeten *Harddraavers treden*", 4[1], 277).

— In de bet. 2) *Harddraversgeest* („Dat de echte *harddraversgeest* er bij ons uitgaat", TER GOUW, *Volksverm.* 579); *harddraverspaard* (BERKHEY, *N. H.* 4[1], 264).

— In de bet. 1 of 2) *Harddraverskunst* (BERKHEY, *N. H.* 4[1], 276, *Kantt.*; TER GOUW, *Volksverm.* 578).

HARDDRAVERIJ, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Van *Harddraven* met *-(e)rij*.

1) Abstract. Het harddraven (in de bet. 2); het vermaak om paarden om het hardst te laten loopen. || Gansch geen lichtmis of verkwister, maar een aartsliefhebber van de hartdravery, v. EFFEN, *Spect.* 1, 28. Dat Menheer ... bloet heyt espoogen, en dat de Docteurs zeggen dat 'et van de hartdravery komt, 1, 54. Je (en hebt) 't minste recht niet ... van 't voor de hartdravery zo sterk op te nemen. Geloofwaardige luiden hebben my gezegd, dat je tot noch toe maar met huurknollen en schendmeeren gereden hebt; dat je maar een broddelaar bent, 1, 80. De eigentlyke harddraavery, of het ryden om de Zweep, Roskammen, Spooren, Hoofdstellen, enz., BERKHEY, *N. H.* 4[1], 259. Het is ..., onder de groote Baazen der Harddraavery, niet genoeg, met ééne Zweep te pronken, 4[1], 274.

2) Een wedstrijd in het harddraven (in de bet. 1). || Harddraverij met paarden van zessen klaar; met aangespannen paarden (voor sjeezen, sulky's enz.). — De allerpragtigste Gouden Zweep, op eene aanzienlyke Harddraavery behaald, toen zyne Doorlugtige Hoogheid den laatsten keer in Vriesland was, BERKHEY, *N. H.* 4[1], 276. Besluit, bepalende eene jaarlijksche Harddraverij te Leeuwarden om den prijs eener gouden zweep van den 31[sten] Mei 1823 (*Bijv. Stbl.* blz. 340). Een harddraverij doet uit alle grietenijen de liefhebbers bijeenstroomen, TER GOUW, *Volksverm.* 81. Een harddraverij ... waarvoor alleen paarden, die nog niets hebben gewonnen, worden toegelaten, DIJKSTRA, *Friesl. Volks.* 1, 295. Te Leeuwarden ... worden ... harddraverijen gehouden „met paard en sjees"; op het land is „met paarden onder den man" gebruikelijker, 1, 297.

Samenst. *Harddraverijvereeniging* („De Nederlandsche *harddraverij-* en ren*vereeniging*").

HARDEBOL, znw. gemeensl.; mv. *-len*. Uit *Hard*, I, I, A, 1) (in verbogen vorm) en *Bol*, 1[ste] art. in de bet. 8). Eigenlijk: iemand met een harden bol, een harden kop; doch alleen overdrachtelijk gebezigd als benaming voor een eigenzinnig, „strijdig" persoon. (Als geslachtsnaam is Hardeboll reeds uit de 14[de] eeuw bekend; verg. v. D. MONDE, *Beschr. v. Utr.* 2, 185 over de *Hardebollenstraat*). || Hardebol. Stryder, styfkop, MARIN (ook bij WEIL., V. MOOCK, V. DALE). — Twee onderscheiden regtsgeleerden, welke deze Lex regia, elk op hunne wijze, trachtten te verklaren en toe te passen. Deze eerste hardebollen waren *enz.*..., en het verschil duurde tot *enz.*, FOKKE, *Verz. W.* 7, 51.

HARDEBOLLEN, zw. onz. ww.: *hardebolde*, *gehardebold*. Van *Hardebol*? Eigenlijk (van twee personen): met de bollen (hoofden) tegen elkander botsen of bonken om te zien wie „het hardste hoofd" heeft, d. w. z. wie 't het langste volhoudt. Zie de omschrijvingen bij SARTORIUS (hieronder aangehaald),

bij TUINMAN 1, *Nal.* 32 en verg. eng. *to play* (en *to be*) *at hardheads(s)*.

1) Eigenlijk. || Hardebollen. *To Bounce the heads against one another, to try as it were which is the hardest of the two*, SEWEL. Met zyn bol of kop tegen die van een ander aanbonzen, stooten om de pryz, MARIN. Men zou eer een' muer breken, dan zynen kop. Tegen zulk eenen lust my niet te hardebollen, TUINMAN 2, 17.

— In figuurlijk verband. || *Testa collisa testae*.... Sy herdebollen. *Cum duo conflictantur utrinque malo. Quomodo et nostrates pueri collisis capitibus nonnunquam super capitis duricie decertant*, SARTOR., *Adag.* III, 8, n°. 7. — Oft zy (*de Schelde*) ... (aangement van wakkeren windt, en gewaapent met yegang), met hardebollen aan de brug, al haar' kracht wilde baren; oft, stootende daar het hooft, zich aan de dyken gaan wreeken; was onzeeker, HOOFT, *N. H.* 912. Om dat ... zy ... te gemakkelyk zyn en te veel aan hunne vermaaken overgegeven, om te harde bollen met koppen, die hen zouden verbryzelen, *Ned. Spect.* 5, 40.

2) Overdrachtelijke toepassingen.

a) Strijden zonder kamp te willen geven. Absoluut of met eene bepaling (*met* of *tegen elkander*; *tezamen*; *tegen iemand* of *iets*). || Zy hardebollen met malkanderen. Dat wil zeggen, geen van beide wil wyken, TUINMAN 1, *Nal.* 32. — Dus hardebolde men lang, op een onzekeren uitkomst, en 't geval scheen twijfelachtigh aen wie het d' overwinningh wilde gunnen (t. w. *in een zeeslag*), WITSEN, *Scheepsb.* 468 *b*. Zynde de edelen dikwils tegen malkander ingespannen, en de machtigsten van gelyken tegen den ander hardebollende, WILLINK, *Amst. Ark.* 2, 36. Dat het belang van hun, die de dwalende Christenen gaerne zagen verbannen ..., veeleer vordert, dat zij de ketterij ... met geestelijke wapenen bestrijden, dan dat zij daer tegen gaen hardebollen, LEUTER, *Kruisk.* 177.

— Ook: (met woorden) hardnekkig twisten, krakeelen, enz. || Tegen malkander hardebollen.... hakketeeren. *Batailler, s'acharner, s'opiniâtrer l'un contre l'autre dans la dispute*, MARIN. — Sy herdebollen altijds 'tsaem, DE BRUNE, *Spreeckw.* 468. Zij waren braaf aan 't hardebollen, WEIL.

— Soms niet veel anders dan: hevig —, met hevige middelen strijden (*tegen* iemand of iets). || Deze (*de „pasquillisten"*) nemen haer ghenughte, niet om muyren en vesten te rammen, maer teghen de eer en goede naem van vrome lien te harde-bollen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 240. Die geestlycke moeyal, niet te vreede, dat hy teuge de gevoelens van veul andere in de teologie geschreeve en gehardebolt heit, ontsiet sig oock niet over politiecke saecke te schryve, *Ned. Spect.* 10, 54.

b) Bij uitbreiding. (Koppig) volharden; (hardnekkig) volhouden; (onverzettelijk) op zijn stuk staan; (standvastig) doorzetten, en derg.; al naar het verband. Absoluut of met eene bepaling (*tegen* iemand of iets; *in* of *op* eene plaats; *ergens*). || Hardebollen tegen het Noodlot.... *Lutter contre le Sort*, ... *se roidir contre la Destinée*, MARIN. — Dat de Hollanders t' onrecht, om der Misse wil, oorzaak tot zo veel jammers gaven. Zy behoorden daarom niet tegens hunnen Koning te hardebollen, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 106. Om 't exempel ..., ende ten einde dat andere steden niet tot het uiterste toe zouden hardebollen, als deze, HOOFT, *Br.* 2, 174. De Prins ... vond beeter, dan teeghens d' ongeleeghenheit te hardebollen, weeder oover Maaze te keeren, HOOFT, *N. H.* 199. Dat hy (*Alva*) ... booven zyn' aangeboore styfzi... sit, te bet (*te meer*) hardebolde, uit zorghe van oor., 262. Hoe men 't zonder teeghens de brug te hardebollen, wat laagher ... over den Zegwaartschen wegh, zouw kunnen neemen, 386. Hun aller leeven (zoude) eener myte niet (waardigh zyn), indien Ilebuus langer hardebolde, 845. Dat hy 't bestuer der steeden van Brussel, Antwerpen, en Mechele, achter zouw moeten opneemen; oft, hardebollende in den oordt, andre plaatsen van belang ... lasten vallen, 956. Sommige Bisschoppen .... braken d'eenigheyt der Catholijcke Kercke, door een stijfzinnigheyt van hardebollen, VONDEL 4, 709 (lat. *duritiae* .. *nec obstinatione*). Hy (*in een gemaar*), door een van zijn vrienden geraden zich self te doden, hardebolde daer tegen, M. HEYNS, *Bloemk.* 291. Ook is nijn geloove van zoo een onbuighelijke tempering niet dat het tegens de stijfzinnicheit van anderen, onwichtbaarlijk zou willen hardebollen, DE BRUNE, *Jok en E.* 250. Met het schip tegen de dolle ze en felle winden te kunnen hardebollen, BOGAERT, aangeh. in WEIL.

't Koortsvier, hardebollens moê
Tegens 't noodlot, trekt aen 't ruimen,
En verlaet, en afgestreên ...,
Straks de koets en bange pluimen.
MOONEN, *Poëzy*, 252.

Prins Mauritz ...
Moest, tegen Alva's dwanggeweld,
Met kleiner machten hardebollen.
J. V. RIJSWIJCK 1, 184.

c) In gewijzigde opvatting, wellicht door bijgedachte zoowel aan *harden*, in de bet. II, B) als aan *bolwerken* in de bet. 3). Uitstaan, verduren, doorstaan.

Wat heeft die bloed (*Aeneas*) al moeten lyden,
Wat heeft hy al gehardebold,
Wat is hy al gevaars in 't stryden
Met hulp van Venus doorgrasold.
LANGENDIJK 1, 454.

HARDEEREN — HERDEEREN —, bedr. en onz. zw. ww.: *hardeerde*, *gehardeerd*. Mhd. *hardieren*, mnl. *harderen* (*haerderen*, *herderen*). Hetzelfde als *harden* in de bet. II), maar met den aan het Romaansch ontleenden uitgang *-eeren* (verg. gelijkbet. ofra. *hardir*). Verg. „Herddéren. *Durare*, *perseverare*, *persistere*", bij KILIAAN, en „*Persevereren*, voldueren stantachtelic oft herderen", bij v. D. WERVE, *Schat*, 107 *b*.

I) **Bedr.** — 1) Uithouden in den zin van: ten einde toe verdragen, en vandaar, in zwakkere opvatting: verduren, verdragen, lijden. || Yeghelijc mach op syn bejach herderen Tghene dat hy bestaen heeft, v. GHISTELE, *Virg. Aen.* fol. 193 *b* (lat. *suo cuique exorsa laborem fortunamque ferent*). Maect heur wijs dat ghy veel moet herderen, Om heure liefde, die ghy bequeelt, OVID., *Conste d. M.* 37. De weelde is quaet om verdraghen eenpaerlijck. Beter canmen lijden, dan weelde herderen, 51.

— *Het niet* (*langer*) *kunnen hardeeren* enz. (Verg. *Harden*, II, A, 1, *b*).

Als hy nu is binnen uwer camere,
Eer dat hy vrou Venus speelken aengaet,
Segt, lief en syt doch niet soo obstinaet, (*enz.*) ...
Maer cont ghijt immers gheensins herderen,
Soo wilt my beloven, en v trouwe gheven
Oft anders en sal ict gheensins consenteren.
OVID., *Conste d. M.* 88.

2) Uithouden in den zin van: ten einde toe volhouden of volbrengen, niet opgeven.

Ick sprack o gratie wilt my voorts convoeijeren,
Over al daer ick reyse in t' swerelts crijt,
En hulpt my tot den eynde herderen
Desen moeyelijcken en dangereusen strijt.
HOUWAERT, *Genes. Loop*, 91.

II) **Onz.** — 1) Volharden, volhouden, standvastig blijven. || Zy (*de belegerden binnen Leiden*) zouden ..., ziende zoo lang (*drie maanden*) te hardeeren, 't zelve by vuurteekens ... te kennen geeven, HOOFT, *N. H.* 373.

Sy velden haer lancen doen al ghereet,
En teghen een renden stout int herderen.
V. GHISTELE, *Virg. Aen.*, fol. 89 *b* (lat. *infestaque tela tulere*).

— *In iets hardeeren*, er in volharden. || Nacht en dach Sietmen heur in quaetheyt noch herderen, V. GHISTELE, *Virg. Aen.*, fol. 95 *b*. God gheefs, dat ick altijt ... Nv in goede wercken mach voorts herderen, *Gentsche Sp.* 402.

Maer als v de wreede fortune verstack ...,
Soo sijt ghy terstont ghevallen in sneuen,
Daer ghy in t'gheloove hadt hooren te herderen.
HOUWAERT, *Vier Wterste*, 61.

— In den zin van: verdragen, geduldig zijn. || Isser yet te kort, ende vindt ghy alle dinghen soo niet naer uwen sin, hardeert, BISSCHOP, *L. d. Suyerh.* 2, 39.

2) Van zaken. Stand houden, in wezen blijven. || Na Jaren twaelf (indien T'bestant herdeert) Soo ist verstant dat ghy zijt weer in sulcken state, Als ghy eerst zijt gheweest, V. D. MUYR, *Vreeds-Triumphgedicht*, C iij a.

— **Aanm.** Voor *harderende twist* in de latere uitgaven van BREDERO's *Angeniet* zal wel met die van 1623 *hadderende twist* gelezen moeten worden (zie BREDERO 2, 398 en verg. *hadderen* ald. 3, 570).

Afl. (in de bet. I, 2) *Gehardeeren*, volhouden („Soo en heeft hy (*Apollo*) in t' loopen ... Daphnen verwonnen, en achterhaelt. Als sy nu zach dat sijts niet langhere, En cost *gheherderen enz.*", HOUWAERT, *Lusth. d. M.* 2, 284); *hardeering* („*Perseverantie*, een voldueringhe oft *herderinghe*, oft ghestadicheyt", V. D. WERVE, *Schat*, 107 *b*).

HARDELIJK (I) — HERDELIJK —, bnw. Van *Harden*, in de bet. II, A) met *-lijk*. Uithoudbaar, „uithoudelijk" (Zuid-Ndl.); te harden, uit te houden. In West-Vlaanderen nog gebruikelijk. || Het is in de kamer niet herdelijk ... van den stank, DE BO[2] 371 *a*. — Hebbende meest sieck ende swack volck, oock haer Schip soo van de Worm door boort, dat (*zij*) gestadigh mosten pompen, 't welcke haer door de swackte des volcks niet wel hardelijcke was, sulcks dat vreesden, dat het Schip haer in zee ontsincken soude, *Begin e. Voortg.* 8, 4 *a*. Laat ons (*slaven spreken*) blijven soo lang het hardelijk is, STRUYS, *Reys.* 247.

HARDELIJK (II) — HERDELIJK —, bijw. (van wijze). Mhd. *hertelîchen*, nhd. *härtlich*, eng. *hardly*, mnd. *hardeliken*, mnl. *hardelike*, *herdelike*. Van *Hard*, **I**, I, B, 2) met *-(e)lijk*. Op harde, t. w. strenge of onvriendelijke wijze. Alleen in bijbelschen stijl nog wel gebezigd. || Herdelick. *Dure, duriter*, KIL. — De Koningh antwoordde den volcke hardelick, 1 *Kon.* 12, 13. Eenen ouden Man bestraft niet hardelyk, V. EFFEN, *Spect.* 12, 204 (*uit* 1 *Tim.* 5, 1).

HARDEMAAND. Zie HARDMAAND.

HARDEN — daarnaast (voorheen en nog gewestel.) HERDEN —, bedr. en onz. (ook wederk. gebezigd) zw. ww.: *hardde*, *gehard*. Nhd. *härten*, eng. *to hard* (door het jongere *to harden* vervangen), mnd. *herden*, nnd. *harden*, mnl. *harden*, *herden* (*haerden*, *heerden*): vormen onder welke twee oorspronkelijk verschillende ww. zijn samengevallen, t. w. een intrans. ww. ohd. *hartên*, *hartôn*, mhd. *harten*, os. *hardôn*, ags. *heardian*, hard worden, en een trans. ww. got. (*ga-*)*hardjan*, on. *herða*, deensch *hærde*, zwee. *härda*, ohd. *hartian*, *hertan*, ofri. *herda*, os. (*gi-*)*herdian*, ags. *hierdan*, *hyrdan*, hard maken. Van *Hard*, bnw.

Wegens hun gemeenschappelijken oorsprong worden *harden*, verharden, bedr. en onz. en *harden*, duren, bedr. en onz. in een artikel behandeld.

I) Verharden, bedr. en onz. (westvla. *harden*, *harten*).

A) Als bedr. ww. Hard maken. — 1) Eigenlijk. *a*) In het algemeen, in allerlei toepassing. || Herdden, herdt maken. *Durcir, endurcir*, PLANT. — Hare schildekens sijn ... van dubbelt leeder, met seeckere swarte materie, ofte Gomme ... ghehardt, *Begin e. Voortg.* 12, 20 *a*. De stromen ..., die voelden zich betreden; Want Jesus godtheit hadt de wateren gehardt, G. BRANDT, *Poëzy* 2, 159.

Klop zelf maar op den rand (*van een aarden vat*), gy merkt [het aan 't geluid:
De scheur zelfs loopt in 't oog, en 't water lekt er uit.
Voorzeker de aard was goed, maar 't haperde aan he [harden
BILD. 7, 264.

b) Zeer gewoon in toepassing op het hard maken van metalen en andere stoffen (door ze na verhitting af te koelen enz.). || Bij plotselijke bekoeling na sterke verhitting ... — eene bewerking die men harden noemt — nemen de metalen een toestand van grootere hardheid aan, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1024. — Het gewone middel ter afkoeling is water ..., en men hardt daarmede óf door indompeling óf door overheengieting. Vele voorwerpen, welke geen zeer groote hardheid behoeven, hardt men ook wel in talk of olie, KUYPER, *Technol.* 1, 11. IJzer harten, DE BO[2] 359 *b*. — De Reusen waren nu met harden en verstalen Van 't yser besigh, WESTERBAEN, *Ged.* 3, 294. Mijn pantser is van dubbel staal, En op de proef gehard, BILD. 13, 350. De naalden... worden ... roodgloeiend gemaakt en in raapolie gebluscht of gehard, GROTHE, *Technol.* 131. Geharde caoutchouc (eboniet), BOSSCHA, *Natuurk.* § 704.

2) Oneigenlijk. — *a*) Van het lichaam, het gestel, een lichaamsdeel enz. Tegen invloeden van het klimaat of het weder, tegen ontberingen, pijn, prikkels enz. (beter) bestand maken, sterken. — Bij vergelijking ook in toepassing op het gemoed, den geest enz.: tegen onaangename ondervindingen sterken, „stalen". Verg. GEHARD. || Het harden der natuure, door zig te gewennen aan ruwe spyze, koude en ongemak, (brengt) niet weinig toe ... tot een sterken wasdom en grofheid der Ledemaaten, BERKHEY, *N. H.* 3, 441. Om mij tot het uitstaan der tegenwoordige beproeving te harden, HASEBROEK, *W. en Dr.* 107. Ik werd gehard tegen hitte en koude als een jonge Spartaan, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 174. Stormen hadden hun weerstandsvermogen gehard, VOSMAER, *Amaz.* 242. Eenen dichter ..., die ... zijn gevoel weet te harden tegen alle beproevingen, BERGMANN, *Nov.* 362.

Stervling, ja! die dronk valt hard:
Echter, leer hem slikken....
Hardt verhemelt', tong, en smaak!
BILD. 5, 104 (*De beker des tegenspoeds*).

Wat mij heeft verward,
Is de angst des nieuwlings, wien slechts oef'ning hardt.
BURGERSDIJK, *Shakesp.* 8, 235.

— Als wederk. ww. *Zich harden*, zich, t. w. zijn lichaam, door min of meer stelselmatige behandelingen geschikt maken tot het verdragen van koude en ander ongemak. || Hij hardt zich door ijskoude baden. Ben je bezig je te harden, dat je geen jas aan hebt met dit weer?

b) Sterken (door voedsel), t. w. het eigen lichaam, zich zelf. || Wie en siet 'er niet ... een Landman...,

een Ambachtsman ... een stuck kasenbroot, oft andere slechte spijse in de hant nemen ... en ... veel beter ghehart daer van opstaen, als dese die *enz.*, CATS 1, 27 *b* (*ald.* 1, 27 *a*: *multo validiorem ... consurgere*).

B) Als onz. ww. Hard worden.

1) Versteenen en derg. || Harten, ... hard worden, DE BO[2] 359 *b*. — Bij het harden dier beenderen (*de hoofdbeenderen van pasgeborenen*), FOKKE, *De Vrouw* 1, 129. Ovenvuren, Waarin de tigchel hardt, BOGAERS 1, 35.

— In figuurlijk verband.

De hoeken, bij het zelfbejagen
Aan de inborst hardend, slijten heen,
Waar kroost zich daaglijks wrijft aaneen,
En ieder baat vindt bij 't verdragen.
BOGAERS 2, 81.

— Als wederk. ww. *Zich harden.*

't rijk, waar de eeuwge winters spoken, ...
waar, om den steven,
De logge baar zich hardt tot steen.
BOGAERS 1, 83.

2) In andere opvatting. Stijf, stram, onbuigzaam enz. worden.

De toorn is razerny. Leer alle drift betoomen: ...
Leg ze aan de keten, wringze een breidel in den bek.
De rijder temt zijn paard vóór 't harden van den nek.
BILD. 7, 229.

II) Duren (in verschillende opvattingen), bedr. en onz. Verg. gelijkbet. mhd. *herten*, nhd. *härten* (*D. Wtb.* 4, II, 511), nnd. *harden*, westvl. *herden*, *heerden*, alsmede het eveneens gevormde gelijkbet. lat. *durare* (van *durus*, hard).

A) Als bedr. ww. — 1) Met betrekking tot iets, t. w. iets onaangenaams, pijnlijks, verdrietigs dat men ondervindt. Uithouden, uitstaan, of, in wat zwakker opvatting: verduren, verdragen, lijden.

a) Met een duidelijk uitgedrukt voorwerp. || Neem eens gauw aan; ik kan die heete schaal niet aan mijn handen harden. — Ik kan die kwelling niet langer harden, MARIN. Ik wil dien smaad niet harden, DE BO[2] 371 *a*. — 'k Geloof niet, dat oit minnesmart By die ik harden moet, heeft ergens halen mogen, POOT 3, 30.

maer als sy (*de Israëlieten*) hoogmoedig begeerden
Een Koning, alzo alle heydenen waren gewent,
Sy mosten (na 't voorzeg) veeltijt sijn woederijc heerden.
Vlaerd. Redenr-b. 81 („*Vlaemsche*" *Kamer van Haarlem*).

Wel felle Hex, wat peynst ghy dan?
Dat dit de Werelt herden kan?
De Werelt loopt genoegh verdraeyt;
Al wordtse met geen sweep bewaeyt.
POIRTERS, *Mask.* 120.

— *Niet* (*om*) *te harden*, als bijvoegl. bepaling: niet uit te staan, ondraaglijk. Verg. *niet hardelijk* (zie HARDELIJK, 1ste art.). || Die stank, die rook, dat leven (*gedruisch*) enz. is niet te harden.

— *Iets nog wel kunnen harden* (schertsend): nog wel kunnen velen. || Men kan het vuur nog wel harden, MARIN.

— Absoluut gebezigd. || Hooren, zien en zwijgen, herden en verdragen: ge weet alles zonder vragen, *Biekorf* 9, 253.

— Ook in de (elliptische) uitdrukking *leeren harden*, leeren uitstaan, lijden, (ongemak) verdragen; voorheen zeer gebruikelijk. Soms is misschien ook de bet. 2, *a*) toepasselijk. || Den raad van hem ten platten lande te doen opbrengen, om by tijdts te leeren harden, HOOFT, *Henr. d. Gr.* 2. Vaer wel, mijn hart, leer harden, en swijgh stil, VONDEL 3, 155 (zie ook nog 3, 765; 11, 121). In zijn vierde jaer ... begin het (*een paard*) dan af te rechten, leer het draven, keeren en wenden, en gewen het te leeren harden, 5, 110 (lat. *siliqua laboranti similis*). Veel slagen uitgestaan, leert harden, OUDAAN, *Poëzy* 1, 287. Ik heb door menige zuren appel gebeten, eer ik zulk een man wierd.. zo dat ik maar zeggen wil, dat ik harden geleert heb, *Burg.* 649.

Wy brengen 't jonge kint heel vroegh aen koude stroomen
En leeren 't harden in den regen, koude, en wint.
VONDEL 8, 545.

b) Datgene wat iemand uit moet staan of verdragen — aangeduid door *het* — blijkt duidelijk uit het verband of is gemakkelijk daaruit op te maken. || Hij heeft het lang geherd, maar eindelijk is zijn geduld t'enden, DE BO[2] 371 *a*. — Het werd hem ten laatste te bar. Hij kon het niet langer harden, die agitatie, die onzekerheid, COUPERUS in *Gids* 1895, 3, 277.

— *Het is niet* (*langer*) (*om*) *te harden!* niet langer uit te staan. || 't Is immers niet langer te harden, en dit klaardze me zo reis op reis, ASSELIJN, *Jan Klaasz.* 27. Wel ik schrik 'er van, van mijn schellen! ... Wat zo, noch een reis.... Wel het is niet om te harden, ASSELIJN, *Spilp.* 36. Het was niet om te harden, zo lydig waren ze in de weer, V. EFFEN, *Spect.* 8, 188. 't Is niet langer te harden, met die duivelsche Vent, 11, 103.

— *Hoe kun-je 't harden! Wat kun-je 't kwalijk harden!* spottende zegsw., van de kracht van: hoe hou-je 't (nog) uit! wat heb-je het (toch) zwaar! wat is het erg met je! en derg. || Hoe kunt gy het harden, myn kind! *Comment y résisteriez-vous! le moyen d'y résister, mon Enfant!* MARIN.

A. Vergun my eerst een' kus, *H.* Hoe qualijck kunt ghy [*'t harden!*
A. Och Hageroos, een' geur van uwen rooden mont (*enz.*).
VONDEL 3, 613.

c) Vandaar, minder met oog op *hetgeen* men ondervindt, als wel op den *staat*, de *omstandigheden*, waarin men dientengevolge geraakt is: *Het harden* (evenals: het uithouden) voor: den toestand, den staat van zaken, de omstandigheden waarin men gekomen is of zich bevindt, verdragen. || Een Hopman ... werd by zyn eene been opgehangen, en hardde 't alzoo vier etmaalen, eer hy den geest gaf, HOOFT, *N. H.* 285. Neen sekerlijck, .. hy salt niet langer harden Als twee daghen, BREDERO 2, 31. K 'en wil de hand niet aen mijn leven leggen, ik wil mijn sterfure goets moets verwachten: Godt ghebiedt, dat ik het harde in dees' elenden, GEZELLINCX, *Hooftd.* 129.

(Een wys hovelingh) is ...
Een vierde Broer van dry die 't in den Oven herdden,
En, verr van half gesengt, heel Salamanders werden.
HUYGENS 1, 148.

Het wintert streng, het wintert lang....
U deert het niet, gij hardt het wel,
Gegoede burgers en mijnheeren! (*enz.*).
TOLLENS 10, 173.

d) Met verschillende bepalingen (van plaats, van omstandigheid, van tijd enz.) in de bet. *b* of *c*). || Hij kon het daar (b. v. in dat slechte kasthuis, in dien drukken werkkring enz.) niet harden. — Jy stinckt dat-met qualijck by jou kunnen harden, W. D. HOOFT, *A. de Piere*, 23. Myn buurman ... was (wacker) gewerden, Om dat hy door den rook het langer niet kon herden, DROSTE, *Overbl.* 104. Daar zyn 'er andren (t. w. *ziekten*), die 't op 't heet niet kunnen harden, ANSLO, *Poëzy*, 109. Eindelijk werd de baare en zee zoo hoog, ... dat hunne schepen door 't slingeren grooten last leeden, en 't daar niet langer konden harden, BRANDT, *De Ruiter*, 73. De twee liefjes, die het geen minuet van den ander

scheenen te kunnen harden zyn tegenwoordig ... van tafel en bed gescheiden, v. EFFEN, *Spect.* 11, 37. Dat wy het in de Kamer niet langer harden kunnen, *Blank.* 1, 89.

Ghy vaert en rijt te bier met Waghens en met Schuyten,
En hart het inden Kroech, tot op het leste sluyten!
COSTER 172.

(Ik) hardde 't op party noch cirkels noch redoeten,
Of 't Corpus juris moest hun lafheid my verzoeten.
BILD. 12, 141.

— *Ik kan 't niet harden!* ik hou het niet uit! ik bezwijk er onder! || Laat los ik smoor! gy drukt me aan flerden.... Laat me toch een weinig aasem scheppen ik kan 't niet herden, BERNAGIE, *Studentelev.* 26.

Ick kan van lachen nau spreken een enckel woort,
Och, ach ick lachmen doodt, ick kan 't niet langher harden.
BREDERO 2, 203.

— *Het is hier wel te harden; ik kan het hier wel harden.* Schertsende zegswijzen om uit te drukken, dat het ergens „best uit te houden", „nog lang zoo kwaad niet" is. || Men kan het hier wel harden, 't is in dit Land wel te zyn. *Il fait fort bon ici* (enz.), MARIN.

Ook schijnt de Veen-son my voor 't hooft.
Waerom ik in 't de Winter hier
Wel harden kan op mijn manier.
SLUYTER, *Eens. H.- en W.-Leven*, 40.

2) Van iets dat men verricht. Volhouden, voortzetten, er in volharden, er mede voortgaan.

a) Met een duidelijk uitgedrukt voorwerp. || Toen schreide ick, vlaegh op vlaegh, Mijn oogen root en dick; en harde 't schreien staegh, VONDEL 4, 61.

b) Het voorwerp, aangeduid door *het*, blijkt uit het verband of is daaruit op te maken. || T'was ... soo gheweldich cout, dat wy 't qualijcken conden harden te arbeyden, maer d'uyterste noot dede ons daer in volharden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 33 *d*. *Veel-snaps:* Yeghelic heeft my aen-gheroepen om een praetken.... *Verneem-al:* Is u mont dan niet moede gheworden? *Veel-snaps.* Neen, ick zoudt noch wel langher ghehardt hebben, hadde ick niet by u willen zijn, BOR, *Appol.* 44 *a*. (*Apollo*) heeft ... (*Daphne*) ... na gevolgt, ende... heeft... se in 't loopen verwonnen. Als sy nu sagh dat sy 't niet langer koste harden, so is sy van verbaestheyt bleeck geworden, FLORIAN., *Ovid. Hersch.* 27.

Ick duchte, wasser met dansen prijs te winnen, ...
Ghy hardet immer so lange als ick souwe.
Mr. Kackadoris in v. VLOTEN, *Kluchtsp.* 1, 64.

die ... den nagebuur ter offermaeltijd nooden,
Op kruiswegh, en by kerck, vol glans van pijp en zang,
En harden 't, nacht en dagh, wel zeven etmael lang.
VONDEL 3, 577.

c) Vandaar: *Het harden* (evenals: het volhouden) voor: datgene waar men mede bezig is voort- of doorzetten; bij zijn doen blijven; volharden. || 't En zy de boeren geberghte t'hunner toevlucht hebben: in welken gevalle jk echter ducht, dat zy 't niet lang zullen harden kunnen, HOOFT, *Br.* 3, 351. Dat het Romero, zoo lang, met een deel enkele schutters onder zyn' ooghen hardde, HOOFT, *N. H.* 187. (*Hij*) zagh het daar niet te harden, 304. In hoope van het zoo lange te harden, dat 'er ontzet ... verscheene, 785.

— Evenals „het (zoolang) uithouden tot" wordt ook *Het* (*zoolang*) *harden* (*tot*) soms gebezigd in den zin van: het geduld —, of in ander verband: het leven (zoolang) rekken (tot). Zie de voorbeelden. || Geeft dat ick 't herden magh, Tot dat Geloof, Gesicht sal werden, en sien, weten, HUYGENS 1, 72.

Eerst grijs van ouderdom, dan stof in d'aerde, Trijn,
Staen ghij en ick te werden.
Kunt ghij 't soo lang niet herden,
Wilt ghij van jongs af grijs, en stof op aerde zijn?
HUYGENS, *Ged.* 5, 303 (*Gepoeyert Haer*).

— Hier en daar (b. v. in Drenthe) is *Hij kan het wel harden*, eene schertsende uitdrukking voor: hij is vermogend (hij heeft de middelen om „het uit te houden", om „het uit te zingen").

d) Eene enkele maal komt voor: *Het bij iets harden*, het bij iets volhouden, bij het genoemde blijven, zich daarbij of daaraan houden. || De rustelooze Vries, die 't noode lang wil harden By zyn' gestaafden eed, OUDAAN, *Poëzy* 1, 288.

B) Als onz. ww. — 1) Volharden, standvastig blijven.

a) Eigenlijk, van personen. Absoluut of met de eene of andere bepaling. || Ende nu late ick op de consciencie der Papen, Monicken ende Canonicken berusten, of de alderheylichste onder hen sonder boelschap oft byslaep altijt herden, MARNIX, *Byenc.* 6, 4 (bl. 245 *a*). Zyn' zorghen, zweet, en bloedt was ... t' hunnen beste; de Prins om hulp gemaant. ... Daarentussen stond hun (*die van Alkmaar*) te harden, en de eer hunner vroomheit te bewaaren, HOOFT, *N. H.* 331. 't Welk hen aan 't muiten braght, en daar in harden deed, tot dat zy *enz.*, 916. O ziddrende handen, leert in uwen treurplicht harden, VONDEL 2, 755.

Nu hoop ick eens, dan vrees ick weêr,
Mijn wanckel hert gaet op en neêr
't En kan in een gepeyns niet herden.
v. ZEVECOTE 235.

Dies zejndt ghij 't oorloghsoogh den heussen Wijtz nae [binnen,
Die ziet, door 't veinzen heen, hoe dat die wrange zinnen,
Door uw voortvaerentheit en harden, zyn gemeukt.
HOOFT, *Ged.* 1, 313.

b) Van zaken. Stand houden; in wezen blijven; duren. || Wat was van Godt? „Dat geen Rijck zonder hem mach herden, Dies hy te zoeken is", *Vlaerd.-Redenr.-b.* 111. Dat zyn haat tot haar' moordt toe harden zoude, HOOFT, *Tac.* 233 (lat. *duratura ... odia*).

c) *Bij iemand* of *iets niet harden* vindt men voor: het tegen iemand of iets (in eenige verrichting) niet volhouden. || Haer sleden stonden altijt vaerdich met een oft twee Rheeden ingespannen, die also rasch connen loopen ..., dat geen van onse paerden daer by harden moghen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 16 *d*.

2) Verblijven, vertoeven, zich ophouden.

a) Altijd nog met het bijbegrip dat het verblijf, het oponthoud op eene aangeduide plaats bezwaarlijk valt: met moeite, met weerzin en derg. (ergens) verblijven. Gewoonlijk dan ook in de uitdrukking (*Ergens*) *niet kunnen harden*, (ergens) niet kunnen duren, het (ergens) niet uit kunnen houden. || Men kan niet harden van de hitte, van de koude, MARIN. De Soldaaten konden niet langer in 't Veld harden, *Ald.* — Het was niet mogelijck buytent schip ofte huys te harden, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 34 *d*. Niemant konde in 't ruym schier langer harden, door den stinckenden roock, BONTEKOE, *Journ.* 12. Mans wien te voren ... het onmogelijck viel op het water te harden, VONDEL 5, 245.

Ghy zelf hebt tot dien put om beters wil geraên,
En hy tot dezen koop. het wulpsche bloet moet leeren
Die t' huis niet harden kan, gehoorzaem vreemde heeren.
VONDEL 3, 787 (*Joseph in Dothan*).

(Het Stee-volck) weet op 't land nu geen playsier ...
Zy zeggen; 't isser 's Somers yet:
Maer wie is 't, die by winter-dag
Op sulke plaetsen harden mag?
SLUYTER, *Eens. H.- en W.-Leven*, 40.

— *Te zamen (niet) kunnen harden.* || Zy konnen niet samen harden, duuren, leeven, MARIN.

b) Vervolgens in 't algemeen: blijven; verblijf houden; op den duur vertoeven.

Als 'tlandt verdroogt is ende mat,
Du reedest d'eerd, end maecktse nat:
Dat dijn volck daer can herden.
MARNIX, *Ps.* 68, 5.

Indien g'hem niet en wilt doch nauweljckx mooght sien
Soo soudy hem u huys of u by-zijn verbi'en,
Of sluypen van hem wech, en niet dus by hem harden.
BREDERO 2, 376.

Afl. (in de bet. I) *Harding* (zie ald., 2de art., de bet. 1 en 2); *hardsel* (zie ald.).

— *Gehard* (Dl. IV, 803); vandaar: *Ongehard* („*Ongehard* staal", GROTHE, *Technol.* 19).

— In de bet. II) *Harder* (zie ald., 3de art.); *harding* (zie ald., 2de art., de bet. 3).

Samenst. (in de bet. I, A, 1) *Hardstof*, in de lettergieterij: Nieuw metaal dat bij oud metaal moet ingesmolten worden om het de vereischte hardheid weder te geven; *hardstuk*, stuk metaal, geschikt om te harden („Het hamergaar koper wordt in ijzeren, met klei bestreken vormen tot dikke platen of *hardstukken* ... gegoten", KUYPER, *Technol.* 1, 36).

— Als tweede lid. *Aanharden* (zie ald.).

— In de bet. II). *Uit-*, *volharden* (zie die woorden).

HARDER (I), znw. m. (hoeder). Zie HERDER.

HARDER (II) — HERDER —, znw. m. en vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Mnl. (bij VERDAM en STALLAERT) *harder*, *herder* (*erder*, *eerder*). Zekere visch (in de wetenschap *Mugil*); ook als benaming voor het geslacht waartoe de *Harders* behooren (SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 106; *Visschen*, 25). || *Mugil, capito*.. . Al. Grosskopff. B. Harder.... G. *Mullet*.... Ang. *à Mullet*, JUNIUS, *Nomencl.* 54 *a*. Herder, KIL. — De Harders ... hebben in hunne uiterlijke gestalte eenige ... overeenkomst met de karpervisschen, en vele bereiken eene lengte van een tot twee voet, SCHLEGEL, *Visschen*, 25. De harders worden in de zeeën der heete en gematigde luchtstreken aangetroffen; ... sommige schijnen uitsluitend in het zoete water te leven, *Ald.* — Sy vinghen ... Roochen, Harders, platte visschen, gelijck als braessem *enz.*, *Begin e. Voortg.* 8, 30 *b*. Hebbende in de Reviere een sode Herders gevangen, 12, 70 *a*. De Zoute-rivier ..., daar wij ... schoone steenbrasems ... en harders vingen, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 14. (*Wij*) zagen vele harders ... digt tegen het strand zwemmen, 1, 37. Hier is een zoort van haringen, welke de inwoners Harders plegen te noemen, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 1, 234 *b* (*verg.* MANSVELT 57). De herder moet een gewicht van ½ kilogram hebben, *Bekendm. Vissch. Schelde en Z. Str.* v. 9 Dec. 1880.

2) Als stofnaam vr., zonder mv. || Harder vangen. Harder eten. Op harder visschen. — Rontsom dit Eylandt (*Formosa*) werdt seer veel Visch gevangen, en voornamentlijk Harder, STRUYS, *Reys.* 58.

Afl. *Harderachtig* („*Harderachtige* visschen: *Mugiloidei*"; zie BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 116; 121).

Samenst. *Hardernet* („Het sleep- en staand *Herdernet*", *Bekendm. Vissch. Schelde en Z. Str.* v. 9 Dec. 1880.

HARDER (III), znw. gemeensl.; mv. *-s*. Van *Harden*, II, A, 1) met *-er*. Iemand die hardt, harden moet: lijder, en vervolgens: tobber, beklagenswaardig persoon; ook: zwakke stumper. In de algemeene taal zoo goed als niet bekend. || Het-i nou alweer kou 'evat? Och, 't is ok zoo'n harder, BOEKENOOGEN 295. Ze is weer an 't sukkelen; 'et is toch zoo'n harder, *Ald.* 't Is een zwakke harder, 1314. — Dien harder is een lijk, en nu van alle zorg, en druk, en smart genesen, DULLAERT, *Or. en Mask.* 17.

HARDERWIJKER, bijw. en znw. m. Van *Harderwijk*, plaatsnaam, met *-er*.

1) **Bnw.** — Uit Harderwijk afkomstig enz. || Harderwijker bokking (zie Dl. III, 271 en 273).

2) **Znw.** (mv. *-s*). Bokking die te Harderwijk gerookt is. || Zijn avondeten: ... brood met drieërlei worst, harderwijkers en koffie, BRUSSE, *Van af tot aanmonsteren*, 137.

HARDGEEL, bnw. Uit *Hard* in de bet. **1**, I, B, 2, *c*) en *Geel*, 1ste art. Van eene zeer sterke (het oog onaangenaam aandoende, „schreeuwende") gele kleur. || Dezelve juffer had ... een hardgeel sjaaltje om den hals, BEETS, *C. O.* 36.

HARDGENEKT, bnw. Uit Hard in de bet. **1**, I, A, 2) en *Genekt* (zie ald.). Een harden, t. w. onbuigzamen nek hebbende; vandaar overdrachtelijk: onwillig, weerstrevig; ook: onverzettelijk, onverbiddelijk, en derg. Verg. HARDNEKKIG. || Den grammoedighen en hertgheneckten Athamas, v. MANDER, *Grondt d. Schilderc.* 6, 56. Al hard' gheneckt, Beyd' Vorst en Volck, v. MANDER, *Olijfb.* 26. D'Hard-genekte Dwinge-landen, CAMPHUYZEN, *Sticht. Rymen*, 361. De hardgenekte zonen ..., Uit des worstlaars heup gedaald, BILD. 6, 55. 't Verdwaasde Heidendom, de hardgenekte Joden, DA COSTA 2, 231.

HARDGIETERIJ, znw. vr. Naam voor de gieterij, het metaalgieten, niet in vormzand, maar in gegoten ijzeren (dus „harde") vormen; schaalgieterij. Verg. nhd. *hartguss* en zie KUYPER, *Technol.* 1, 101.

HARDGLAS, znw. onz. Nhd. *hartglas*. Koppeling van *Hard* in de bet. **1**, I, A, 1, *a*) en *Glas* in de bet. A). Glas, dat door afkoeling in olie enz. op de wijze van staal gehard is; vulkaanglas.

Afl. *Hardglazen*, van hardglas („Een *hardglazen* kinderbordje"; „*hardglazen* vensterruiten").

Samenst. *Hardglasfabriek* (enz.).

HARDGRAAN, znw. onz. (zonder mv.). Koppeling van *Hard* in de bet. **1**, I, A, 1) en *Graan*, 1ste art., in de bet. 1, *b*). Collectieve benaming voor de hardkorrelige graansoorten, t. w. voor tarwe (weit) en rogge; verg. hd. *hartkorn*, eng. *hardcorn*. Zie b. v. RUTTEN 87 *b*. — Bij SCHUERM. is *hardgraan*: wintergraan, en *weekgraan*: graan dat de vorst niet kan verduren.

HARDGRAS, znw. onz.; (mv. *-sen*). Nhd. *hartgras*, eng. *hardgrass*. Koppeling van *Hard* in in de bet. **1**, I, A, 1) en *Gras* in de bet. 2). Soort van gras met stijve, stugge aar; in de wetenschap ook de benaming voor het geslacht dat de verschillende soorten omvat. || Het geslacht *Sclerochloa* (Hardgras ...) levert bij ons een drietal soorten op.... Men herkent ze ... aan hare bijzonder stijve, ineengedrongen pluim ...; de korte dikke stelen der aartjes, en de stevigheid der kelk- en kroonkafjes, OUDEMANS, *Flora*2 3, 507.

HARDGRAUW, bnw. en znw. Koppeling van *Hard* in de bet. **1**, I, A, 1) en *Grauw*.

I) **Bnw.** — *Hardgrauwe* steenen: eene der ondersoorten van de *grauwe* metselsteen (middensteen). Verg. GRAUW, 1ste art., 2, *c*, onder *β*) en zie vooral *Boerengrauw*, I). || Het vermogen om water op te zuigen is bij hardgraauwe steenen veel grooter dan bij klinkers, STORM v. 's-GR., *Bouwk.* 1, 23.

II) Als onz. znw., t. w. als collectieve stofnaam (verg. GRAUW, 2de art., de bet. C). Zekere hoeveelheid steenen van de onder 1) genoemde soort. Zie ook onder BOERENGRAUW, II). || Gelijkkleurig, miskleurig hardgrauw (zie COOPMAN, *Steenh.* 19).

— Soms in technische werken als vr. znw. (voor: de *hardgrauwe* (steen)soort, of: de soort die *hardgrauw* heet?). || De hardgraauw, ... die bij het zacht tegen elkander slaan een helderen klank geeft ... wordt hoofdzakelijk tot het metselen van buitenmuren gebezigd, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 393. Men gebruikt dus ... beste hardgraauw of daarmede in hardheid gelijk staande steen, KROOK, *Molenb.* 203.

HARDGROEN, bnw. Koppeling van *Hard* in de bet. **I**, I, B, 2, *c*) en *Groen*, 1ste art., in de bet. 3). Eene sterke, sprekende, schelle, onaangename groene kleur hebbende. || Hard groene bladeren en vuurroode bloemen (t. w. *op een behangsel*), *K. Zev.* 3, 258.

HARDHALMIG, bnw. Van *Hard* in de bet. **I**, I, A, 1) en *Halm* in de bet. 1) met *-ig*. Van grasgewassen enz. Een harden halm hebbende. || Het hooi moet zijn goed graslandshooi van de eerste snede, blank, zuiver, rond en hardhalmig, *Uit eene rykszaanbesteding*, *a*°. 1896.

HARDHANDIG, bnw. en bijw. Van *Hard* in de bet. **I**, I, A, 1) en *Hand* met *-ig*. Verg. gelijkbet. *hardhand(e)*, hiervoren in kol. 2167 en eng. *hardhanded*.

I) **Bnw.** — 1) Eigenlijk (zoo goed als niet gebruikelijk). Harde (b. v. vereelte), ruwe handen hebbende. || Een hardhandige zeebonk.

2) Vandaar, overdrachtelijk. Met onzachte hand te werk gaande; ruw in het aanpakken der dingen, ruw in zijn doen enz.

a) Eigenlijk. Van personen. || Zij (*de wafelmeid*) is ruw, hardhandig en astrant, KNEPPELH. 11, 142. Die boom, waar hij door een hardhandigen boer uit werd naar beneden gehaald, LAURILLARD, *Sch. R.* 206. Hij was soms wel wat hardhandig, WERUM. BUNING, *Marinesch.* 24.

b) Van eene handelwijze en derg. Blijk gevende van ruwheid, op onzachte wijze volbracht, enz. || Mijn stiefvader had eene zeer hardhandige manier om iemand iets onder het oog te brengen, WERUM. BUNING, *Marinesch.* 5.

II) **Bijw.** (van wijze). — Op onzachte, ruwe wijze.

1) Eigenlijk. Met ruw geweld. || „Ik wil niet!" ... schreeuwde Jeanne, zich te weer stellende tegen Mientje, die haar nu vrij hardhandig had aangepakt, *K. Zev.* 3, 22. Een man (was) bezig ... de tafel te dekken ... en (wierp) een vuist vol eetgereedschap lomp en hardhandig op den disch, KNEPPELH. 7, 81. De eene trekt mij hardhandig rechts, de tweede mijn nichtje links, 11, 136. De agent stoot de vrouw met een paar grove woorden hardhandig terug, 12, 111.

2) In figuurlijk verband. Op ruwe, ongeschikte wijze. || Eer gy onderneemt den splinter, die in uw Zusters oog is, zo verbruit hardhandig daar uit te trekken, *Burg.* 287.

Afl. (in de bet. I, 2, *a*) *Hardhandigheid* („teergevoeligheid klaagt, schoon men 't noch zoo teer doet, Licht van *hard-handigheid*", OUDAAN, *Poëzy* 1, 49).

HARDHARTIG, bnw. Nhd. *hartherzig*. Van *Hard*, in de bet. **I**, I, A, 1, *d*) en *Hart* (in den zin van gemoed) met *-ig*. Een ongevoelig gemoed hebbende; ontoegankelijk voor teedere gevoelens, voor medelijden enz.; niet „teerhartig".

1) Eigenlijk, van personen. || Herd-hertigh. *Durus corde, immisericors, immitis*, KIL. — Du bist herdthertich.... *Duro animo es*, PLANT. Ik ben ... verzeekerd, dat hy een eerlyk Man is, niet gierig, niet hardhartig, *Leev.* 8, 112. Zulke hardhartige menschen, die voor de deerlyke vertooning van lyden en nooddruft onbeweeglyk blyven staan kyken, en gaapen, *Blank.* 1, 151. Verhaal aan een onaandoenlyk hardhartig Meisje, de edelste daad eens menschenvriends; zy let er niet op, 2, 111.

2) Overdrachtelijk, van zaken (eigenschappen enz.). Blijk gevende van onaandoenlijkheid. || Karakters, waarop laage hardhartige trotschheid zich ook al verheft, *Leev.* 7, 212.

3) Als onz. znw. *Het hardhartige*, de onaandoenlijke gezindheid. || Ik weet dat hy driftig, en onverzetlyk zyn kan; maar zyne gebreken hebben niets van het hardhartige, van het koel overlegd booze, *Leev.* 4, 272.

Afl. *Hardhartigheid* („Herdthertichеyt. *Dureté de coeur, immisericorde*", PLANT.; „Achterdocht en *hardhartigheid*", *Wildsch.* 3, 223).

HARDHEID, znw. vr.; mv. (in de bet. II) *-heden*. Eng. (veroud.) *hardhede*, mnl. *hart-*, *haert-*, *hertheit*. Van *Hard* met *-heid*. De eigenschap of hoedanigheid van hard in de verschillende beteekenissen van dat woord; het hard zijn. Verg. HARDIGHEID en HARDTE.

I) Abstract. — A) Eigenlijke toepassingen.

1) Als eene eigenschap van lichamen. Verg. *Hard* **I**, I, A, 1). || Herdheyd. *Duritas, duritia, durities*, KIL. — Den weerstand tegen uitrekken of indrukken noemt men ook wel de stijfheid of hardheid, GROTHE, *Het IJzer*, 109. Dan verkrijgt het (*het staal*) een buitengewone hardheid, welke soms die van ... kwarts en vuursteen evenaart, GROTHE, *Technol.* 19. Gewone staalsoorten hebben ... een hardheid H = 61 ..., voor best gietstaal ... H = 61,4, *a. w.* 20 (zie ook *ald.* 9 en 13). Kwartsachtige brokjes, die ... door hunne hardheid de beitels bederven, STORM V. 'S-GRAV. 1, 6. Alleen voor dergelijke voorwerpen ..., waarbij aanzienlijke hardheid een vereischte is, worden in den regel ijzeren vormen gebezigd, KUYPER, *Technol.* 1, 101 (*over metaalgieterij*). Bladen of reepen ijzer, messing enz., welke eene bepaalde hardheid of veerkracht dienen te bezitten, 1, 362. Door de snelle afkoeling verkrijgt het glas ... eene groote hardheid, waardoor het veel minder breekbaar wordt, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1024. Zoodra het ijs, bij voldoende hardheid, eene dikte heeft van 15 cM., DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 345.

2) In toepassing op den buik, het lijf (zie bij *Hard* **I**, I, A, 1) onder *b*). Hardlijvigheid, en vandaar evenals dit woord: moeilijke afgang. || Herdheyd van buycke. *Alvi duritia, alvus adstricta, suppressa*, KIL.

B) Figuurlijke toepassingen.

1) Met betrekking tot uiterlijke gedaante. Strakheid, stijfheid. Verg. *Hard*, **I**, I, A, 2) of B, 2, *c*). || Een karakter, gelijkende naar dat der Romeinen ...: doch zonder de hardheid der formen en hoekigheid der omtrekken, die meerdere woestheid weleer tot grootheid achtte te behooren, V. D. PALM, *Gedenkschr.* 65.

2) Met betrekking tot taal en stijl. Stroefheid (gebrek aan vloeiendheid, aan welluidendheid). Verg. *Hard* **I**, I, A, 2) en B, 2, *c*). || Dat ick veel oude woorden, die wel goet, maer out duytsch zijn, ... achter ghelaten hebbe, op dat dese Ciceronische soetigheyt, door de hartheydt haerder ongewoonte niet ghequetst en soude werden, COORNHERT, *Cic., Plichten*, 9. Ick weet seer wel dat ick door onkunde der wtheemscher letteren, dickwils teghen de maten en clancken der Latijnscher uytspraken hebbe gestribbelt, en de soeticheyt der woorden in hartheyt van spreken verandert heb, BREDERO 1, 102. Al ware het, dat deze overzetting bewezen kon

worden ... aan het vereischte van deze plaats te voldoen, zou nog de hardheid niet weggenomen zijn, om *enz.*, v. d. PALM, *Sal.* 5, 161. Deze ... versjes, die een voorbeeld van gezochtheid en hardheid opleveren, KINKER, *D. en O.* 114.

3) Ongevoeligheid, ontoegankelijkheid voor goede of teedere indrukken. Verg. *Hard*, I, I, A, 1, *d*) en II, D). || Hardheid is geene deugd; het is niet eens eene Vrouwelyke ondeugd, *Leev.* 5, 256. Die onchristelyke hardheid des harten, dat streng eigenzinnig oordeelen, dat wonder wel voldaan zyn, omdat men *enz.*, 6, 228.

4) Onvriendelijkheid, gestrengheid, barheid, barschheid van gedrag of uitingen jegens anderen. Verg. *Hard*, I, II, E). || Al het verkeerde ... komt ter verantwoording van haaren onvriendelyken Man.... Hy (moet) de gevolgen zyner hardheid draagen, *Leev.* 6, 152. De weduwe van uw zoon ... zou u al uw hardheid jegens hem vergeven hebben ..., indien *enz.*, *K. Zev.* 5, 137. Wees den ouden Rentmeester beleefd en behandel hem niet met hardheid, CONSC. 4, 127 *a*. Kracht is zeker een deugd, maar zij wordt wel eens hardheid, VOSMAER, *Amaz.* 162.

Ja, daar was wanhoop in zijn blik,
Op 't fronsend voorhoofd angst en schrik,
En hardheid om zijn mond.
BEETS 1, 425.

5) Strafheid, gestrengheid, ongenadigheid, barheid (van een oordeel, een vonnis en derg.). Verg. *Hard* I, I, B, 2, *b*). || De hardheid ..., die 'er in het gewone regtzinnigste kerkbegrip (t. w. *van de erfzonde*) schijnt te liggen, dat namelijk het geen Adam moedwilliglijk deed, door God, regtvaardiglijk wordt toegerekend aan ons, v. HEMERT, *Lekt.* 7, 94.

6) *Hardheid* van *kost*, van *kleeren*: onaangenaamheid, onliefelijkheid voor het vleesch. Verg. *Hard*, I, I, B, 1). || Helyas ende Sint Jan waren alle beyde heremijten, ende hebben haer vleesch vermagert met grooter hertheyt der spijsen ende der cleederen, v. d. PUTTE, *Spieg. d. Chr. M.* 34 *b*.

II) Concreet (met mv.).

1) Iets hards, eene hardigheid (in de bet. II, A) eene verharding. || Exteroogen ... zijn hardheden van deeze zoort, CHOMEL 1002 *a*.

2) Figuurlijk. Pijnlijke ondervinding, moeilijke ervaring, en derg. || Den in de hardheden van het oorlogsleven opgevoeden Hendrik, FOKKE, *B. R.* 4, 50.

3) Onvriendelijk woord; onbarmhartige uiting. || Iemand vele hardheden zeggen. Hardheden naar het hoofd krijgen.

HARDHOOFD, znw. onz.; mv. *-en*. Uit *Hard* in de bet. I, I, A, 1) en *Hoofd*. Eng. *hardhead*. Eigenlijk: iemand die een hard hoofd heeft, doch alleen in overdrachtelijke opvattingen. Verg. HARDEBOL en HARDKOP.

A) Eigenlijk. Als naam voor een persoon.

1) Onverzettelijk, „koppig" persoon, en derg. || Hoe veel hart-hoofden die in haar leven moedig waaren, leggen daar onmachtig in 't stof, en hoe veel suchtende en bekommerde ziele hebben al haar leet achter gelaaten in deze bedroefde wereld, LUYKEN, *Br.* 200.

Verg. *Hardhoofdig*: *têtu*, *entêté*, *opiniâtre* en *hardhoofdigheid*: *entêtement*, *opiniâtreté*, bij v. MOOCK.

2) Iemand met een traag begrip, domkop. || Hardhoofd, *tête dure*; ... lompert, *lourdaud*, v. MOOCK.

B) Alleen in 't mv. Gewestelijke benaming voor *Centaurea jacea* L. || IJzer[illegible]d, ... *centaurea jacea* L., ... ook hardhoofd[illegible]mpen (*enz.*) .. geheeten, DE BO[illegible] 40

HARDHOOREND, bnw. Koppeling van *Hard*, bijw. (II, I, 4) en *hoorend*, tegenw. deelw. van *Hooren*. Moeilijk hoorende; bij uitbreiding: doof. || Hardhoorend. Doofagtig, aan de doove kant. *Dur de l'ouïe*, *dur d'oreille*, *sourdaud*, MAREN. — Zyt gy hardhoorend? Niets, neg ik immers! *Leev.* 1, 368. Engeltje Boreuis ... was ... potdoof; ik ben ook wel wat hardhoorend, weet u? BEETS, *C. O.* 204.

— Vandaar: onwillig om te hooren, en naar iemand te luisteren. || Een, twee, drie malen neigde de goede vrouw de ooren naar zijne brandbrieven, hoe hardhoorend hij ook voor hare vermaningen was *enz.*, POTGIETER 2, 270.

stel aan Vrouw Jacoba voor,
Of ze u naar Geeraarts vest wil zenden,
Opdat uw taal den krijg doe enden:
Hardhoorend is zij in dat oor.
v. LENNEP, *Poët.* 2, 174.

Afl. *Hardhoorendheid* („*Hardhoorendheid*, in het Latyn *Gravitas auditus*, betekend eene moeijelyke gewaarwording van 't geluid", CHOMEL, *Verv.* 2804 *b*; „Ondanks mijne *hardhoorendheid*, word ik er toch wee van. Is dat een getik en geklinkel!" BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 132).

HARDHOORIG, bnw. Nhd. *harthörig*. Samenst. afl. van *Hard*, bijw. (II, I, 4) en *Hooren* met *-ig*. De eigenschap hebbende van moeilijk te hooren; vandaar (bij uitbreiding): doof.

1) Eigenlijk. || Herd-hoorigh. *Surdaster*, KIL. — De doovaers ..., en die door ouderdom, of eenigh ander gebreck, hard-hoorigh geworden zijn, DE BRUNE, *Embl.* 351. Een hardhoorige (word) doorgaans door de wandeling doof ... genoemt, CHOMEL 1002 *a*. Wees zoo goed hier naast mij te gaan zitten; ik ben een weinig hardhoorig, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 84.

— Soms van het oor gebezigd. || De tong, Geleert te spreeken, dat harthoorigh oor nooit vong, MOONEN, *Poëzy*, 48 (*Wonderen*).

2) Schertsend gezegd van iemand die niet hooren wil, die zich doof houdt. || Als Louis met zijne huwelijksaanvraag voor den dag kwam, (was) Marian hardhoorig ... geweest, SEGERS, *Licht en Br.* 106.

— Gewestelijk, van kinderen: niet terstond gehoorzamende; ongezeggelijk. In Groningen (zie MOLEMA 147 *b*) en elders.

Afl. *Hardhoorigheid*, nhd. *harthörigkeit* („Herdhoorigheyd. *Auditus gravitas*, *tarditas auriun*", KIL.; „*Hardhoorigheid*; ... een zoort van doofheid, daar den lijder niet volkoomen berooft is van het gehoor, maar nog iets hooren kan, echter zeer bezwaarlijk", CHOMEL 1002 *a*; „Lachen over zyn verkeerd antwoorden, zyne *hardhoorigheid*", *Leev.* 2, 227).

HARDHOUT, znw. onz. (zonder mv., als collectief). Nhd. *hartholz*; verg. gelijkbet. eng. *hardwood*. Koppeling van *Hard*, I, I, A, 1) en *Hout*. Collectieve benaming voor het hout van sommige boomsoorten (meer bepaaldelijk voor dat van eiken en beuken), bij tegenstelling met *weekhout*. Zie SCHUERM. en verg. v. KEIRSBILCK, *Timm.* 163.

Afl. *Hardhouten*, van eikenhout gemaakt („*Hardhouten* meubelen", HOEUFFT, *Bred. T.* 231; „Bij den dood van haren man kon zij de kerkrechten nog niet betalen; maar zij moest ook eens *hardhouten* kist laten maken en vier missen doen lezen!" CONSC. 1, 191 *b*).

HARDHUIDIG, bnw. Nhd. *harthäutig*. Samenst. afl. van *Hard*, I, I, A) en *Huid* met *-ig*.

A) Eene harde, stijve, niet buigzame, niet gemoedige huid hebbende. Van rundvee, als een ziekteverschijnsel (zie de Afl. *Hardhuidigheid*).

B) Eene harde, t. w. eene ongevoelige huid hebbende. Vandaar (figuurlijk): ongevoelig. || 'k Wijs zelf de lof niet af die my wordt toegemeten: 'k Ben zoo hardhuidig niet, BILD. 7, 256.

Afl. (in de bet. A) *Hardhuidigheid*, zekere ziekte van het rundvee; nhd. *harthäutigheit* (zie BROCKHAUS) („De *hardhuidigheid*, het vastzitten of aangewassen zijn der huid ... is eene langdurige, koortslooze ziekte welke zich door droogheid, stijfheid en hardheid van de huid kenmerkt *enz.*", HEKMEYER, *Veearts. Handb.* 654).

HARDIGHEID, znw. vr., mv. *-heden*; verkl. *-heidje*. Mhd. *hertecheit*, nhd. *härtigkeit*, mnd., mnl. *hardicheit*, *herdicheit*. Naar het voorbeeld van znww. op *-heid* afgeleid van bnww. op *-ig*, van *Hard*, bnw. met inlassching van *-ig* door middel van *-heid* gevormd (zie over deze inlassching voorloopig bij GEZONDIGHEID en breeder bij -IG).

I) Abstract. — A) Van *Hard* in de bet. ▮, I, A).

1) Met betrekking tot stoffen, zelfstandigheden enz. Hetzelfde als *hardheid* in de bet. I, A, 1). || De selve ... verdrijuen de hardicheydt van de Milte, DODON 816 *a*. De harde steenen ... Beginnen, weeck en zacht, hun hardigheit te buigen, VONDEL 11, 319. Een hacht ... 't welk om sijn hardigheid qualijk kost van een gescheurd werden, van oudheid verschimmeld.... Maer voor u sacht, wit, en gebuild brood, VALENTIJN, *Juven.* 58. Honingh die met Peck gelijck geperst is, ... (sal men) ... warm (maken), tot dat hy van sijn hardigheyt gesmolten is, *Verm. Landt-Lev.* 3, 48 *b*. Stenen, die ... zich ... niet tegenstaande hare hardigheid, zeer glad ... poleren laten, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 1, 161 *a*. De ... hardigheid der spieren, die *enz.*, BERKHEY, *N. H.* 7, 113.

of sijn de wapens noch te smeden,
Om datter geen gemaeckt in 't heele Persen sijn
Daer hij sich in gerust vertrouwe tegens mijn?
Maer al beswoers' Vulcaen met dubbel' hardichede,
Sij sullen wederstaen mijn punte, noch mijn snede.
HOOFT, *Ged.* 2, 174.

2) In toepassing op hardlijvigheid. || Dat uwen Koning, zoo hy hard van buik is, buiten mate wel doet (t. w. *met de beeltenis van zijn tegenstander op zijn sekreet op te hangen*); om dat hy ... zijn oogen maar op onze Konings schilderye slaande, van stonden aan uit vreeze zal moeten doen, hetgeen hem door zijn hardicheid onmogelik zou wezen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 7.

3) Als eene eigenschap van water. Verg. HARD, ▮, I, A, 4, *c*). || De luyden in duytslandt ontrent ... de Alpes, die men Juliae noemt, die door de hardicheydt van 't sneeu-water die kroppen crijghen, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 5 *c*.

4) Onbuigzaamheid, ongedweeheid, stroefheid, stugheid.

a) Met betrekking tot voortbrengselen van de kunst. Gebrek aan gemakkelijke, losse behandeling, aan vloeiende uitdrukking enz. || Hardigheid, styvigheid van styl, van penceel. *Dureté, rudesse de style, de pinceau*, MARIN. — Hy .. ontvoude met zuivere Hollantsche woorden de spreekwyzen en termen der kunsten, maar verviel .. in dezelve hardigheit en stramheit van zeggen (t. w. *als Hooft*), v. HOOGSTRATEN, *Lev. v. Oudaan*, 21. Zoodat hy ..., geene vorderinge schier genietende dan van Spiegel en Hooft, die bars en styf van styl waren, eenige hardigheit over zich had, waer in echter kracht en klem uitstak, 61.

b) Met betrekking tot personen, in de bijbelsche uitdrukking *Hardigheid des harten*, enz. || Moses heeft van wegen de hardigheyt uwer herten (*πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν*) u toegelaten uwe wijven te verlaten, *Matth.* 19, 8. Wy zijn in zonden geconfijt en op-gheleght, voornementlick in hoovaerdy, en hardigheyd des herten, DE BRUNE, *Bank.* 1, 455. Indien het iets anders was dan uwe hardigheid, iets anders dan uw onbekeerlijk harte, hetwelk *enz.*, BEETS, *St. Uren* 3, 208.

B) Van *Hard* in de bet. ▮, I, B).

1) Met betrekking tot onstoffelijk leed. Pijnlijkheid; grievendheid. || Zullen ze niet van de uiterste hardigheid moeten vinden, dat ze *enz.*, v. EFFEN, *Spect.* 5, 77. Is het niet van de gruuwlykste hardigheid voor een man van fatsoen, ... de gunst van een party vuilikken van knegts te moeten winnen, eer *enz.*, 6, 177.

C) Van *Hard* in de bet. ▮, I, C). Krachtigheid, hevigheid; felheid. || Datse (t. w. *kinderen*) door dese manier van doen, eer, ende meerder leeren, als door hardigheydt van slaghen soude konnen te weegh ghebracht werden, *Begin e. Voortg.* 21, 168 *b*.

D) Van *Hard* in de bet. ▮, II, E). De eene of andere onvriendelijke, onwelwillende gezindheid: barheid, barschheid; onmeedoogendheid; ongenadigheid; gestrengheid; wreedheid. Al naar het bijzonder verband. || Hardigheid, onmedogentheid omtrent den armen. *Dureté, inhumanité envers les pauvres*, MARIN.... strengheid omtrent de Kinderen, de Onderdaanen, *Dureté, sévérité, Ald.* — Gy (zult) u zelf wel moeten wys maaken, dat hy schuldiger is, dan hy is; om dus uwe hardigheid, ten gevalle van eenen onredelyken Stiefvader, te plooijen, *Leev.* 5, 313. (*Een man*) heeft, indien hy waarlyk een Man en geen Beuzelaar is, zekere hardigheid, die hem eigen is, en die in alles, wat hy doet, doorstraalt. Hy wil altoos als meester spreeken.... Hy is doordrongen van zyne meerderheid. Hy wil gehoorzaamd zyn, *Leev.* 7, 51.

— Vandaar: de bejegening die van zulk eene gezindheid blijk draagt. || De Egyptenaers deden de kinderen Israëls dienen, met hardigheyt, *Exod.* 1, 13. De hardigheyd verbrodt en bederft veel goede dinghen; daer een zoete ontmoetinghe alle zwarigheyd verlicht, DE BRUNE, *Bank.* 1, 154. Wil me een hollend paard, met hardigheid beryden, Dat los van teugel rend ..., 'T is zorglyk van op 't laatst eens achter uit te slaan, ASSELIJN, *Egm. en H.* 24. Dat den Predikant ... met hardigheid van daar is weggedreeven en swaar gedreigt, indien hy daar soude weederkoomen, *Gr. Placaatb.* 6, 390 *b*. Met hardigheid zal 't nog minder helpen, *Leev.* 2, 65. Een voorkind ..., dat door een laffen Vader aan de stiefmoederlyke hardigheid wordt overgelaaten, *Blank.* 2, 45.

II) Concreet, met mv. en verkl.

A) Eene harde zaak, iets hards, dikwijls in toepassing op eene verharding in of aan het lichaam (verg. hierboven I, A, 1). Voor het tegenwoordig taalgevoel ter aanduiding van iets dat niet bijzonder hard, dat maar een weinig hard is; voorheen echter geheel synoniem met „iets hards" (verg. b. v. GROENIGHEID in de bet. 1 en 2). || Hardigheid, toezweering aan de borst. *Dureté, tumeur dure au sein*, MARIN. — Men noemt dezelve zeere speenen, als zij vurig zijn ..., of als er kloven of hardigheden en openingen in komen, BERKHEY, *N. H.* 8, 92. Men (noemt) ook hardigheden, zekere diktens of vereeltingen, die zomtijds aan verscheidene gedeeltens van het lighaam op het vel plaats hebben, dog wel inzonderheid aan de handen en voeten, CHOMEL 1002 *a*. Die, welke dikwils en lang, voornaamelijk met bloote voeten gaan, bekoomen eeltagtige hardigheden aan het vel der hielen, *Ald.*

B) Onaangename, pijnlijke, grievende ondervinding of ervaring. (Verg. hierboven I, B, 1). || Hier ontmoet de (*niet-gegradueerde*) Vader (*eens meesters in de rechten*) eene hardigheid, die niet te verdragen ... is; ... alleen geeft de natuurlyke eerbied den rang aan den Vader maar ... in gezelschap ... kan men nauwlyks anders dan de gezondheid van een Meester drinken, vóór een heer, die geen karacter heeft, *Ned. Spect.* 6, 130.

— Vandaar: kwelling (die men van anderen of van zich zelven ondervindt of ervaart). || Dat hy onder ontallike hardigheên, daar hy zich toe wende, ook nimmer by 't vier quam, DE BRUNE, *Jok en E.* 142.

> De onnoozlen kruisigen hun leden
> In 't afgelegen woudverblijf
> Met duizenden van hardigheden,
> Ter dooding van het zondig lijf.
> BILD. 14, 450.

C) Eene onvriendelijke (barre, barsche, onmeedoogende, ongenadige, gestrenge, wreede) bejegening (verg. hierboven I, C). || Dat de voorsz. hardigheeden sullen werden nagelaaten, en dat den Predikant ... niet gemolesteert of eenig leet aangedaan sal werden, *Gr. Placaatb.* 6, 390 *b*. Hardigheden van het Weener-Hof omtrent de Fransche Gevangenen, WAGENAAR, *Vad. Hist.* 19, 442.

— In toepassing op een „hard" woord, eene onvriendelijke, grievende, kwetsende uiting en derg. || In 't eerst verwekt dit wel eenige verwyderingen, moogelyk eenige hardigheden (*tusschen ouders en kinderen*), maar van onterving ... hoorden wy nog nimmer, *Leev.* 6, 92. Het is niet mogelyk beminnelyker te zyn, en ik moet u zelfs bedanken voor de hardigheden welke gy my zegt, *De jonge Richelieu*, 55.

HARDIJZER, znw. onz.; mv. (in de bet. B) *-s*. Koppeling van *Hard*, **I**, I, A) en *IJzer*. Nhd. *harteisen*.

A) Eigenlijk. Benaming voor koudbros staafijzer, in onderscheiding van *weekijzer*. || (Men) kan . . het staafijzer in twee hoofdsoorten onderscheiden, naar het gehalte aan koolstof, te weten: in week ijzer en hard ijzer, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 1, 164. Het week ijzer bevat slechts 0.20 ten honderd ... koolstof.... Het hard ijzer bevat gemiddeld 0.50 ten honderd koolstof, breekt zeer ligt, wanneer het koud gebogen wordt *enz.*, *Ald.*

B) In Zuid-Holland (ook in 't mv., *hardijzers*) naast *ijzerhard*, eene benaming voor de zuringsoort *Rumex obtusifolius*, elders: bitterblad of: patich (peerdich). Zie nader V. HALL, *Landh. Flora*, 185.

Het woord komt ook als geslachtsnaam voor.

Afl. (in de bet. A) *Hardijzeren*, van hardijzer vervaardigd.

HARDING (I), znw. m.; mv. *-en*. Van *Hard*, **I**, I, A, 1) met *-ing*. Naam van zekere appelsoort. Verg. nhd. *härtling*. || Harding. Soort van harden appel, ... Pasterappel... Winterramborging, DE BO[2] 359 *a*.

HARDING (II), znw. vr., mv. (soorten, wijzen van harding; zie de bet. 1, *a*) *-en*. Ohd. *hartunga*, nhd. *härtung*. Van *Harden* met *-ing*.

1) Van *Harden* in de bet. I, A, 1, *a*). Het hardmaken, de hardmaking (van metalen). || De geen, die het zelve (t. w. *het staal voor graveerijzers*) smeedt, (moet) de harding zeer wel verstaan; is het staal te sterk gehard, dan kan de punt zeer ligtelijk afspringen, *Handw.* 13, 189. Tot gloeiens toe verhit, doch alsdan langzaam afgekoeld ..., wordt het (*het staal*) weer even week als vóór de harding, KUYPER, *Technol.* 1, 10.

— Soms zooveel als: Graad van hardmaking. || Men onderscheid vier soorten van hardheid (*by het staal*). .. De eerste harding (is) voor de gravuure het bekwaamste, maar verscheidene soorten van staal maaken eene sterkere harding noodig, *Handw.* 13, 193. Tot de beste harding verreicht derhalve elke soort van staal eene eenigszins verschillende maat van gloeihitte, KUYPER, *Technol.* 1, 11.

2) Van *Harden*, I, A, 1, *b*). Geschiktmaking (van iemand, t. w. van zijn lichaam, zijn persoon) tot het uitstaan van koude, ontbering of allerlei ander ongemak.

3) Van *Harden*, II, B, 1, *a*) Het volhouden, volharding. || De jeeghenwoordighe jammeren, die noch, by harding in 't oorlogh, daaghelyx souden aanwassen, tot d' uiterste ellende toe, HOOFT, *N. H.* 963.

Samenst. (in de bet. 1, *a*) *Hardingijzer* („De haan is van deugdzaam *hardingijzer* vervaardigd", HAAKMAN, *Zee-artill.* 4, 6.

— Als tweede lid. *Glasharding*, die wijze van harding van het staal waardoor het glashard wordt of die graad van hardheid waarbij het glashard is („Elken graad van hardheid ... begrepen tusschen de natuurlijke weekheid en de *glasharding*", KUYPER, *Technol.* 1, 10); *pakharding*, de harding van kleinere weekijzeren voorwerpen in met kool gevulde kisten (GROTHE, *Technol.* 15); *straalharding*, het harden door overheengieting (KUYPER, *Technol.* 1, 12).

HARDKELK, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *hartkelch*. Benaming voor zekere plant en voor de soorten daarvan. || De hardkelken (*soorten van hardkelk*). — De fraaije Hardkelk — *Illecebrum verticillatum* ... — eene der kleinste, maar allerfraaiste planten onzer veenachtige heiden, met liggende, roodachtige steng, kleine .. bladen, de nette witte bloemen en de steng kransvormig geplaatst, V. HALL, *Landh. Flora*, 82. Gekransde hardkelk, OUDEMANS, *Flora*[2] 2, 134.

HARDKOP — HARDEKOP —, znw. m.; mv. *-pen*. Nhd. *hartkopf*. Uit *Hart*, **I**, I, A, 1, *b*) en *Kop*. Eigenlijk: iemand die een harden kop, een hard hoofd heeft.

A) In toepassing op een persoon.

a) Iemand die niet kleinzeerig is. In Groningen (MOLEMA 147 *b*) en elders.

b) Iemand met een traag verstand, iemand die moeilijk leert.

c) Een koppig persoon; stijfkop (MOLEMA 147 *b*).

B) In 't mv. Benaming voor zekere plant. || Hardekoppen, *centaurea jacea* L., DE BO[2] 400 *b*.

HARDLEERIG, bnw. Nhd. *hartlehrig*. Van *Hard*, **II**, I, 4) en *Leeren* (onz. ww.) met *-ig*. Van een persoon. Met moeite leerende; traag van verstand of begrip; onbevatteljk. Hetzelfde als het thans meer gewone *hardleersch* (zie ald.). || Hardleerigh. *Indocilis*, KIL.

— Overdrachtelijk, van een lichaamsdeel. || Tigers, het juck met hunnen hardleerigen neck treckende, VONDEL 6, 488 (lat. *indocili ... collo*).

HARDLEERSCH, bnw. Van *Hard*, **II**, I, 4) en *Leeren* (onz. ww.) met *-sch*. Moeilijk leerende, traag van verstand of van begrip; onbevatteljk. || (*De*) landskinderen (t. w. op *Marken*), die alle orthodox, alle hardleersch, en alle wolvarende zijn, BEETS, *C. O.* 340.

— Zelden met eene bepaling. || Gij zijt wel hardleersch in de kennis van mijn hart, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 94.

HARDLIJVIG, bnw. Nhd. *hartleibig*. Van *Hard*, **I**, I, A) en *Lijf*, onderlijf, buik, met *-ig*. Een hard lijf hebbende, d. w. z. een moeilijken staal-

gang hebbende. Verg. *hard lijf*, *harde buik* en *hard van lijf*, *van buik* (boven kol. 2151 en 2159).

1) Eigenlijk. || De mispelen, kwee-peeren maaken hardlyvig. *Les nefles*, *les coins resserrent*, *constipent*, MARIN. — Gy die jong hartlijvig waert, CATS 2, 371 *b*. Lieden die doorgaans Hardlyvig zyn, moeten *enz.*, CHOMEL, *Verv.* 2807 *b*. Roggenbrood ... is voor Hardlyvige lieden het beste, *Ald.*

2) Bij vergelijking, in gemeenzame scherts. Niet gemakkelijk afstand doende van zijn geld; vrekkig; „vasthoudend".

Afl. *Hardlijvigheid.*

HARDLIJVIGHEID, znw. vr. Nhd. *hartleibigkeit*. De eigenschap van hardlijvig; vandaar: verstoptheid der ingewanden; moeilijke stoelgang. || Die hardlyvigheid, verstoptheid, komt van het te veel te post ryden, MARIN. Uitmaatige Hardlyvigheid, is veeltyds oirzaak van hoofdpynen, braaken, kolyken enz., CHOMEL, *Verv.* 2807 *b*. — De Noorde Winden (veroorsaken) veeltijts hart-lijvigheyt. Daar in tegendeel de Zuyde den buyk vochtig, sacht, en weeck maken, v. BEVERW., *Schat d. Onges.* 1, 14 *a*.

HARDLOOD, znw. onz. (zonder mv., als stofnaam). Koppeling van *Hard* **I**, I, A, 1) en *Lood*. Lood, dat van nature of opzettelijk met een of meer andere metalen gelegeerd is. Verg. nhd. *hartblei*. || Lood, dat met andere metalen, vooral met koper, zink, antimonium, zilver en arsenicum vermengd is ... is in groote mate hard (hardlood), tamelijk broos, en vereischt een zorgvuldige reiniging, om in bruikbaar lood (werklood) te veranderen, GROTHE, *Technol.* 25. De bijmenging van antimonium maakt het lood harder en sterker (hardlood), 43. Door het lood te legeeren met een geringe hoeveelheid antimonium, tin of zink, waardoor het zoogenaamde hardlood ontstaat, biedt het als kogelmateriaal *ens.*, WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 314.

Afl. *Hardlooden*, van hardlood vervaardigd („Bij de geweren van verkleind kaliber ... blijkt ... ook de *hardlooden* kogel sterk aan te looden *enz.*", WAKKER, *Artill.-Wetensch.* 314).

HARDLOOPEN, st. onz. ww. (alleen in de onbep. wijs). Koppeling van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Loopen*. Op eene bijzondere manier, of met een bijzonder doel, snel loopen (*hard loopen* is iets toevalligs dat in een bepaald geval geschiedt).

1) In wedstrijd, om een of om den prijs (snel) loopen; om het hardst loopen. || Tegen elkander hardloopen.

— De onbep. wijs als onz. znw. gebezigd. De daad of de kunst van *hardloopen*. || Zij zijn tegen elkander aan het hardloopen. Een wedstrijd in het hardloopen.

2) Snel en lang achtereen loopen (draven), bij wijze van vertooning en voor geld (verg. HARDLOOPER, 2). Gewoonlijk (in de onbep. wijs) als onz. znw. || Het hardloopen is eene bekende kermisvertooning.

3) In Zuid-Afrika is *hardloop* in gebruik voor ons rennen en derg. Verg. *Ek hardloop huistoe*; *di perd hardloop*; *die merri hardloop tot in die stal* enz. (*Ons Klyntji* 4, 120 *b*).

Afl. *Hardlooper* (zie ald.); *hardlooperij*, wedstrijd in het hardloopen (in de bet. 1); *hardloopster*, vrouw die hard kan loopen of die kan hardloopen (in de bet. 2).

HARDLOOPER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*.

1) Als eene samenst. afl. van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Loopen* met *-er*.

a) Iemand, mensch of dier (paard, ezel enz.), die hard loopen kan of gewoon is hard te loopen. || Dat beestje van jou is óók geen hardlooper! — Hardlooper, *homme*, *cheval qui est un bon coureur*, v. MOOCK. — Laten wij dan ook liever slim wezen en dien ouden hardlooper, den Tijd, verrassen, FOKKE, *B. R.* 1, 92. „'t Is 'en knap slag van peerd". „Dat gleuf ik" zei Balders: „zoo'n hardlooper is 'r op de heele merkt niet gewêst", CREMER 12, 53.

— Uitdrukkingen, zegsw. enz.

— *'t Is geen hardlooper*, hij schiet niet hard op, vordert maar langzaam (met zijn werk enz.). — In eene andere opvatting: hij leert niet vlug, is traag in 't leeren.

— *Een hardlooper* (anders *harddraver*, zie ald.) *van luien Kees*, traag persoon, een die bijna „te lui is dat hij gaat" (zie v. DALE).

— *Hardloopers zijn doodloopers!* Eene waarschuwing tot degenen, die tot te veel spoed bij hunne verrichtingen geneigd zijn, of eene verontschuldiging in den mond van hem, die geen trek heeft zich met of bij iets bijzonder te haasten.

— *Hardloopers en zachtloopers komen in dezelfde herberg* (MOLEMA 147 *b*): wat meer of wat minder haast maakt zooveel verschil niet.

b) Iemand wiens taak of beroep het is hard te loopen, b. v. een ijlbode of een persoon die (in Oostersche landen) voor een rijtuig uit loopt. Verg. v. DALE.

c) In toepassing op zekere loopspinnen. || Ten opzigte van rust en beweging, worden de spinnen verdeeld in: stilzittende en zwervende. De laatste weder in loopers, zelfs in hardloopers of jaagspinnen, als ook in springspinnen, v. HASSELT in *Alb. d. Nat.* 1857, 18.

2) Van *Hardloopen* in de bet. 2). Iemand die zijne kunst in het hardloopen voor geld (op den openbaren weg) vertoont. In Zuid-Nederland *zeerlooper*. || Een hardlooper in een bont tricot en met een zweepje om de honden van zich af te houden. — Dit heeft plaats by de Menschen, die draaven; en de zogenaamde Hardloopers hebben, om dit tempo waar te neemen, hunne lange stokken, met welken zy, als 't ware, overspringen, BERKHEY, *N. H.* 4¹, 295. Bij hard loopen ... bespeurt men dit (t. w. *het steken van de milt*), hier van ontstaat het praatje, dat de hardloopers van de milt gesneden worden, 6, 117.

HARDMAAND — HARDE-, HERDMAAND —, znw. vr. (zonder mv.). Thans bij ons geheel verouderde, maar in Nederduitschland nog gebruikelijke benaming voor de maand Januari. Elders voorheen een naam voor November, December, Januari of Februari. Zie *D.Wtb.* op *hartmonat* en VERDAM 3, 170. || Hardmaynt, *Teuthon.* 141 *b*. Herdmaend. Sax. Sicamb. *Ianuarius*, KIL.

HARDMUILIG, bnw. Nhd. *hartmäulig*. Van *Hard*, **I**, I, A, 1, *b*) en *Muil* met *-ig*. Van een paard: hardbekkig, hard in den bék. || Herdmuyligh peerd. *Equus refractarius*, *duri oris*, *tenax*, KIL. — Iemant reê op een hartmuiligh peert, 't geen zoo dapper met hem rende, dat *enz.*, DE BRUNE, *Jok en E.* 337.

HARDNEKKELIJK. Zie bij HARDNEKKIGLIJK.

HARDNEKKIG, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Nhd. *hartnäckich(t)*, mnd. *hartnackig*, mnl. *hart-*, *hertnackich*. Van *Hard*, **I**, I, A, 2) en *Nek*, met *-ig*. Daarnaast *hardnekt* (zie beneden en verg. HARDGENEKT). Eigenlijk: een harden, onbuigzamen nek hebbende, doch alleen in oneigenlijk gebruik.

I) **Bnw.** — 1) Eigenlijk, van personen. Onverzettelijk; hetzij in den gunstigen zin van: onwrikbaar, hetzij in den ongunstigen zin van: stijfhoofdig, eigenzinnig. || Wreet, struyf, hartneckich,

protervus, *Teuthon.* 384 *a*. Herdtneckich, oft halsstarck. *Opiniastre*, *obstiné*, PLANT. *Dure cervicis*, *cervicosus*, *obstinatus*, *praefractus*, *pertinax*, *obfirmatus*, *durus*, *capito*, *pervicax*, KIL. — Dien hertneckigen ende styf-sinnigen Elpidephorus, POIRTERS, *Hof v. Theod.* 24. Zo ben jy lui toch! Onverzettelyk, hardnekkig, dwingelands: Ryzig, zo wel als het heele zôôtje, *Leev.* 2, 300. Zy is .. stug, ongezeglyk, hardnekkig, en zo koppig, als de Duivel in eigen persoon, *Blank.* 2, 320. Hij was hardnekkig van aard en gaf dus zijn plan niet op, QUACK, *Stud.* 330.

Ghy korts hardneckigh dier, geef my hier op bescheed;
Dewijl dees dingen u veel meer als yemant smarten.
VONDEL 3, 535.

't (*Volk*) Is van 't hardneckigh slagh, dat naer zijn oudren [aerd,
En liever met de borst en boezem loopt in 't zwaerd,
En 't spits voor haer gevelt, dan ongequetst daer neffens.
3, 566

— Zelden met eene bepaling. || Alva . . ., tot waanzin toe hardnekkig in het doorzetten zijner voornemens, BAKH. V. D. BR., *Stud.* 1, 395.

Iemps. Och, Joseph, Joseph, och, de reden leert het my,
Dat ick u minnen moet, al schijnt het razerny.
Voest. Ghy zijt te krachtigh en hardneckigh in 't verbeelden.
VONDEL 3, 822.

— Bij een qualitatieven persoonsnaam. Verhard, onverbeterlijk. || Dat 'er geen raadt voor zoo hardtnekkigh een' ketter was, HOOFT, *N. H.* 514. Hiermede troosten zich hardnekkige quaaddoeners tegen de gerichtsstraffen, TUINMAN 1, 317. Dat zelfs de hardnekkigste scepticus hier aan geen bedrog had kunnen denken, *K. Zev.* 4, 15. De gansche reis door, achtervolgden hen die hardnekkige vijanden (*vlooien*), BERGMANN, *Nov.* 4.

— Zelfstandig gebezigd. || Gy hartneckige ende onbesnedene van herten ende ooren, *Hand.* 7, 51.

— Zegsw. *De hardnekkigen zijn in de hel begraven*, HARREB 1, 284 *b*.

Verg. ook: (sy slachten) den hertnecken (*voor* hertneckten? *doch in rijm op* sonder ghecken:, OVID., *Const. d. M.* 55.

2) Van zaken. — *a*) Bij vergelijking, of met persoonsverbeelding. Van ziekten, kwalen en derg. Niet willende wijken, niet willende ophouden. || Hardnekkige koortsen. Een hardnekkige kwaal. — Ik openbaarde U de oorzaak en den loop van mijn hardnekkig leed, DA COSTA 1, 231. Adelheid worstelde tegen eene hardnekkige hoestbui, TEN BRINK, *Rom.* 5, 26.

b) Van hetgeen den persoon vertegenwoordigt, van eene gezindheid, enz. || Hardneckige aerd volhard in d'aengebore smet, VONDEL 3, 576. Zo moet ze eer het hart van een tygerin, dan van een Moeder in den hardnekkigen boezem voeden, V. EFFEN, *Spect.* 11, 72. In de Wetgevende Kamers toonden de Belgische leden eenen hardnekkigen geest van tegenstand aan het staatsbestuur, CONSC. 1, 106 *a*.

c) Van eene hoedanigheid enz. Blijk gevende van onwrikbaarheid, standvastigheid. || Die haer welgeboren aerd geholpen en gestijft hebben, door een hardneckige neerstigheyd, en diepe bedenckingen, DE BRUNE, *Embl.* VI.

d) Bij woorden die eene handeling of eene werking beteekenen of aanduiden. Met onverzettelijkheid, met halsstarrigheid, koppigheid doorgezet, volgehouden, enz. Verg. het bijw. || Bij de aanvallers (ontstond) . . . de meening dat zij e[illegible] hardnekkige bresverdediging te wachten hadden [illegible], *Held.*² 3, 602. De hardnekkige tegenst[illegible] zij

hier onderv
door een ha
voltooid, 3
tegenweer,
schip, BAK
ting van de
3, 117. „I
toon van
256. De
schroomvall
II) **Bijv**
bare, of: h
(onwrikbaa
heid, kopp
datse niet
soeck en w
37. Zult gy
SMITS, *Nag*
vasthouden
stil gezweg
woede (hi
achterhoede
ging hardn
BEETS, *C.*
Ook dáár
vervolgd
verdedigd,
ondervraag
LING, *Soph*

Dat ick
So herts
Dat ick

— In d
halse (spr
hartneckigh
Afl. *H*
woorden).
HARD
-heden). N
-heid. Onv
onwrikbaar
stigen zin:
1) Eigen
Eynwill
Teuthon. 9
dat hy nie
VELT, *Plu*
herwaerts
wijs. . . . W
leert, VON
kigheid de
vastheid de
PR., *Versch*
vangen bij
V. D. BRIN
blinden Ze
Job, 126.
gezet had,
over te st
meer geestd
zijne plann
Meulen. 70

Natura heeft
En een hardn
Syn Gran

Hoe hy 't

— Coner
heid, van

STANFORD LIBRARIES

Waer toe dees hartneckigheên?
Waer toe 't Spaens pardon vertreên?
Waerom niet aen d'hand gegaen
Na Jan Janses soet vermaen?
VONDEL 3, 80.

— Bij HOOFT staat het woord eene enkele maal als vertaling van „contumacie", d. i. weigerachtigheid om voor den rechter te verschijnen. || By mangel van verschynen, oft om hardnekkigheit, tot laste van persoonen niet jeeghenwoordigh, zouden de gedoemden gehoort worden, HOOFT, *N. H.* 947.

2) In betrekking tot zaken. Onuitroeibaarheid, onverwoestbaarheid, of iets derg. || De hardnekkigheid der vooroordeelen, STIJL, *Opk.* XIV.

HARDNEKKIGLIJK — daarnaast HARDNEKKELIJK —, bijw. (van wijze). Van *Hardnekkig* met *-lijk*; gelijkbet. *hardnekkelijk* (mnl. *hartneckelike*) schijnt naar analogie van woorden als *gebrekkelijk* naast *gebrekkiglijk* enz. te zijn gevormd.

Op hardnekkige wijze; met onverzettelijkheid, (standvastigheid; halsstarrigheid). || Om met een forsen moedt hartneckelijck te strijden, HOOFT, *Ged* 2, 19. Daar werd al een' wyle hardnekkelyk gevochten, HOOFT, *N. H.* 315. Hy (ghelooft) hartneckelijck, ... dat zyn salicheydt ghelegen Is in syn sinlijckheyt, COSTER 283. Zoud ge ook 't verbazend Licht, dat ... werkt op all' 't gewrocht, hardnekkiglyk verzaken? DE MARRE, *Besp.* 49. Welbesloten om .. mij hardnekkiglijk te verdedigen, CONSC. 1, 125 *a*. Lang kampt men hardnekkiglijk om de zege, 4, 331 *b*.

En isset niet met Godt hartneckelijck ghestreden,
Wanneer men niet vernoecht, en maackt and're schoonheden,
Als ons zyn wijsheyt gaf?
BREDERO 2, 50.

HARDOP, bijw. (van wijze). Uit *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *β*) en *Op* (zie ald. **III**, II, D, 3, *c*), in verband met **II**, A, 3). Overluid; op (goed) verneembare wijze; in Zuid-Nederland meestal *luidop* (verg. ook nhd. *lautauf*). || Hardop bidden, MOLEMA 147 *b*. — Ze nam het briefje, las het in myn presentie hard op, v. EFFEN, *Spect.* 7, 19. 'k Hou van hardop te denken en te spreken, v. LENNEP, *Poët.* 6, 226. Of het (*een boek*) wel geschikt was om hardop te worden gelezen, *K. Zev.* 1, 2. Als jelui praten wilt, ... doet het dan hardop, 4, 227. Het klonk zoo welluidend toen zij die woorden hardop uitsprak, VOSMAER, *Amaz.* 234. Dat ik er hardop van gedroomd heb, BEETS, *C. O.* 54. Alle Dichters schoten hardop in den lach, BEETS, *Versch.* 2, 51. Dat hij (*Macaulay*) nimmer iets geschrevens liet staan, als het niet tegen de proef van hardop lezen bestand was, DEN HERTOG in *Hand. Maatsch. d. Ned. Letterk.* 1896—1897, 46.

met een grijpt elk de slaaplust aan.
De een, geeuwende uit zijn kracht, van innige verveling,
Verheft nogthands het werk ...; En de ander snorkt hard
[op (*enz.*).
BILD. 6, 280.

HARDRIJDEN, onz. st. ww. (alleen in de onbep. wijs). Koppeling van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Rijden* (gewoonlijk (bij verkorting) voor: schaatsenrijden). Zekere wijze van zeer snel rijden; ook: op die wijze in wedstrijd rijden; om het hardst rijden. || Hij kan wel schoonrijden, maar niet hardrijden. — Een knappe schaatsenrijder (hing) wel eens (zoo) zijne schaatsen op (t. w. *aan den balk in de herberg*). Wie deze afnam moest tegen hem hardrijden, DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 350.

— Als onz. znw. || Lieden die het hardrijden (op schaatsen) als eene kostwinning beoefenen worden „broodrijders" genoemd. Wedstrijden in het schoon- en in het hardrijden.

Afl. *Hardrijderij* (zie ald.); *verhardrijden*, bedr. ww., in onderlingen wedstrijd (een prijs) door hardrijden trachten te winnen („Dat er .. in 1624 een zilveren tabaksdoos is *verhardreden*", DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 346).

HARDRIJDER, znw. m., mv. *-s*; vr. *-rijdster*. Van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Rijden* met *-er* (of van *Hardrijden* met *-er*?). Iemand die de kunst van hardrijden (op schaatsen) verstaat en die uit liefhebberij of om den broode beoefent. || Kleedkamertjes, waar de hardrijdsters ... zich weer ... kunnen opknappen, TER GOUW, *Volksverm.* 593. Het .. krijgertjespelen (*op het ijs*) ... kweekt vlugheid en behendigheid en die vlakten (*ijsvlakten op verdronken land*) zijn alzoo de leerscholen der hardrijders, DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 343. Vier banen. ... De twee in het midden ... bestemd voor de hardrijders, 1, 345. Ten slotte nog een of meer paren uitstekende hardrijders te zien kampen, 1, 346. Hardrijders van den tweeden en derden rang, 1, 347.

Samenst. *Hardrijdersbaan* („De *hardrijdersbaan* aan de noordzijde der stad (*Leeuwarden*) op de buitengracht", DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 345).

HARDRIJDERIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Van *Hardrijden* met *-(er)ij*. Wedstrijd in het hardrijden (op schaatsen): wedloop op schaatsen. || Wanneer door een der steden of voornaamste plaatsen eene groote hardrijderij op schaatsen is aangekondigd, begint de drukte reeds vóór den middag, DIJKSTRA, *Friesl. Volksl.* 1, 344. Wanneer het ijs vertrouwd is, wordt er alle dagen hier of daar eene hardrijderij van beteekenis gehouden, *Ald.* Eene hardrijderij door enkel vrouwen 1, 345. Internationale hardrijderijen, *Ald.* Hardrijderijen om kostbare prijzen, 1, 347. Eene hardrijderij tusschen 130 vrouwen, *Ald.*

HARDROEIEN, onz. zw. ww. (alleen in de onbep. wijs). Koppeling van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Roeien*. In wedstrijd —, om het hardst roeien.

Afl. *Hardroeierij*, roeiwedstrijd („Renbanen worden gereedgemaakt, ... *hardroeierijen* en hardzeilerijen (gehouden)", DE VRIES, *Zonnebl.* 37).

HARDROEIER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Roeien* met *-er*. Benaming voor het eene of andere vaartuigje om mede te „hardroeien" (BOEKENOOGEN 295 en 1314), of voor iemand die daarin roeit (*a. w.* 295).

HARDSEL, znw. onz. (zonder mv.). Van *Harden* I, A, 1) met *-sel*. Zeker mengsel om (ijzer) mede te harden. || Men (pakt) ze (*naalden*) in eenen aarden pot ... met hardsel .., een mengsel van roet, geraspte runderklauwen en fijngestooten eierdoppen, KUYPER, *Technol.* 1, 536.

HARDSOLDEER, znw. onz. (zonder mv.). Koppeling van *Hard*, **I**, I, A, 1) en *Soldeer*. (Verg. nhd. *hartloth*). Zekere soort van soldeersel. || Hardsoldeer, ... zoo geheeten omdat het harder ... is, dan het vorige (*week-*, *snel-*, *tinsoldeer*), GROTHE, *Technol.* 106. Het hardsoldeer verdeelt men vóór het gebruik in korrels of een fijn poeder door *enz.*, *Ald.*

HARDSTEEN — HERDSTEEN —, znw. m., als stofnaam vr. en onz.; mv. (in de bet. stuk, of soort van *hardsteen*) *-en*. Mnl. *hart-*, *hert-*, *heertsteen*. Koppeling van *Hard* **I**, I, A, 1) en *Steen*. Benaming voor harde steen of voor een harden steen.

A) In toepassing op gehouwen steen (bergsteen).

1) In het algemeen en in gevallen waar niet blijkt of de bet. 2 of 3) bedoeld wordt. || Hardsteen, Fr. *Pierre de taille*. Hgd. *Haustein*. Eng. *freestone*, v. HOUCKE en SLEYPEN, *Mets.* 136. — Voor ... hertsteen aen 't hooft, daer de homey op staet, *in*: *Utr. Volksalm.* 1855, blz. 39 (a°. 1652). Het

is ... zeldzaam ..., dat een gebouw of ander werk geheel in hardsteen wordt opgetrokken (t. w. *hier te lande*), PASTEUR-NOOT, *Bouwk Hand-Wdb.* 1, 320. De hardsteen wordt onderscheiden in kalksteen en zandsteen, PIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 202.

— Met mv. Stuk, of: soort van gehouwen steen. || De Steengroef ... welkers stenen, die in Holland hardstenen worden genaamt, en donkerrood zyn, en zich ook niet tegenstaande hare hardigheid, zeer glad als marmer poleren laten, KOLBE, *Beschr. v. d. Kaap* 1, 161 *a*. Het rijk der Nederlanden levert ... slechts weinige hardsteenen op, PASTEUR-NOOT, *a. w.* 1, 321.

2) In toepassing op zandsteen, bepaaldelijk op Bentheimer (zand)steen. || Men gebruikt hem (*de zandsteen*) meest, onder den naam van Hardsteen, tot Gebouwen, HOUTTUYN, *Nat. Hist.* III, 3, 532. Quaderstein (*Cos quadrum*) ... is een grove Zandsteen, welke by ons gemeenlyk Hardsteen en ook wel Bentheimer Steen genoemd wordt, III, 3, 535. — In deze landen word de Beeldhouwery niet veel geacht. ... schoon hier of daar een tuin, of zo iets is, daar men nu en dan een beeld of kindtje van hartsteen te maaken vind, dat is te gering voor een braaf Meester, DE LAIRESSE, *Schilderb.* 2, 232. Een deftig gebouw (*een deel van 's-Gravenstein*) van hartsteen voltrokken, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 386 *a*. Bentemer hartsteen, 413 *a*. Den top van den Utrechtschen Dom, welks leuning ... uit vasten Zandsteen, dien men ook Hard- of Biksteen noemt, gebouwd is, BERKHEY, *N. H.* 2, 226.

3) In toepassing op de blauwachtig grijze kalksteen die in Zuid-Nederland *arduin* heet en in Noord-Nederland veelal *Escozijnsche* steen wordt genoemd (zie ARDUIN, 1). Eigenlijk bij verkorting voor: *Blauwe hardsteen*, dat men in de taal van het dagelijksch leven niet hoort bezigen. De meest gewone toepassing. || De Escosijnsche of zoogenaamde blaauwe hardsteen, PASTEUR-NOOT, *a. w.* 1, 321. Escozijnsche steen, ook blaauwe steen of hardsteen genoemd, PIJTAK, *a. w.* 133. Deze bergkalk levert de hier te lande zoo veel gebezigde Namensche, Escauzijnsche, of Hardsteen op, STARING, *Bodem v. Ned.* 2, 421. Een groot huis geheel van hardsteen, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 464.

— Met mv. Stuk arduin. || Bij het leggen der hardsteenen zorge men, dat die immer op hun' groefleger komen te leggen, PIJTAK, *a. w.* 134.

B) In toepassing op baksteen. Hetzelfde als: hardgrauw? || De Steenen die hier gebacken werden, zijn dese volghende: Beginnende vande slechste, ende opklimmende tot de beste: Mont-steen, Ratelaer, Welboren, Hartsteen, Roosteen, Bastaert Clinckert, Clinckert, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 263. (*Zekere*) Haert-steden ... sullen moeten werden ghemaeckt van goede ghebacken graeuwe hart-steen ofte klinckert, *Keuren v. Leyd.* 65. Een rije van endelinge graeuwe hart-steen ofte klinckert, *Ald.* Een duysend hardsteenen of estrikken ... Duysend groote bakken . . Duysend tuymelaars *enz.*, *Utr. Placaatb.* 3, 893 *a*.

Afl. *Hardsteenen* (zie ald.).

Samenst. *Hardsteenblok*, blok van gehouwen steen (PASTEUR-NOOT, *a. w.* 1, 322); *hardsteenplaat*, plaat van arduin (*a. w.* 1, 248); *hardsteensoort*, soort van bergsteen (*a. w.* 1, 320); *hardsteenstuk* stukje arduin (b. v. als bestanddeel van beton) (STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 452); *hardsteenwerk*, al de hardsteenen deelen v[an] bouw; bij verkorting *hardwerk* („Be[ton] .. te doen maaken de Haarlemm[er] rende het houtwerk, . MIERIS, *Beschr.*

HARDSTEENEN — soms verkort tot HARDSTEEN —, bnw. Van *Hardsteen* (in verschillende opvattingen) met het achterv. *-en*. Van hardsteen; uit hardsteen gehouwen, opgetrokken enz.

1) Uit of van natuurlijke steen (zie HARDSTEEN A, 1). || Blaauwe hardsteene pilaaren, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 244 *b*. Het beleggen der gangen met hardsteenen tegels, PASTEUR-NOOT, *Bouwk. Hand-Wdb.* 1, 320.

> En daarom nu bezweer ik u...
> Bij 't hardsteen kruis in 's Heeren huis,
> Bezoek mij daar en dan.
> BEETS 1, 83 (eng. *the black rood stone*).

2) Uit of van (Bentheimer) zandsteen (zie HARDSTEEN, A, 2). || De gevel ... uit gebakken steen ..., rust op een wit hardsteenen voetstuk, WAGEN., *Amst.* 2, 79 *a*. Een sierlyke hartsteene gevel ..., met pilasters die het spits onderschraagen, v. MIERIS, *Beschr. v. Leyd.* 385 *a* (zie ook 398 *b*).

3) Uit of van arduin of Escozijnsche steen. Zie HARDSTEEN A, 3). || Een deftig huis, met een hardsteenen voorpui, BEETS, *C. O.* 209.

HARDSTIKKEN. Zie HARTSTEKEN.

HARDTE, znw. vr.; mv. *-n*. Van *Hard*, I, I, A) met *-te*. Hardheid, doch bepaaldelijk: mate, graad van hardheid. || Is je ei goed van hardte (*niet te zacht of niet te hard gekookt*)? — Edelsteenachtige delfstoffen ... onderscheiden zich door hunne uitstekende hardte *enz.*, CONSC. 5, 358 *b*. Weinig hardte, 5, 359 *a*. Zij (*zekere delfstoffen*) onderscheiden zich van de aardachtige grondstoffen door mindere hardte en tegenstand, 5, 359 *b*.

HARDVALLEN, onz. st. ww.: *viel hard, hard gevallen*. Koppeling van *Hard*, I, II, E) en *Vallen* (in den zin van: zijn; zich (ten opzichte van, jegens iemand) gedragen). Met een persoon in den 3[den] nv. Eigenlijk: Hard (onvriendelijk, onwelwillend, streng) zijn jegens iemand, hem onvriendelijke („harde") dingen zeggen (inzonderheid: hem verwijten doen). Vervolgens ook: Onvriendelijke (enz.) dingen *over* of *van* iemand zeggen, derhalve: met onwelwillendheid of strengheid over hem oordeelen; hem „hard" beoordeelen. || Uw troetelkind — vergeef mij dat ik het wichtje hard val — is een leer, die ... regeringloosheid, en ... dwingelandij te weeg brengt, GROEN v. PR., *Versch.* 129. Ik ken mevrouw van Leuven, en zal haar niet hard vallen, want zij is reeds ongelukkig genoeg; maar de kinderen aan hare leiding toevertrouwd, worden misschien nog ongelukkiger dan de moeder, BOHN-BEETS, *Onze Buurt*, 138. Gij valt de vrouwe hard, omdat zij niet heeft kunnen doen, wat ge haar nooit hadt mogen vergen, SCHIMMEL, *Dram. P.* 2, 313.

— Bij uitzondering met betrekking tot eene (trouwens min of meer als een persoon gedachte) zaak. || De Dichter zelf heeft in latere jaren niet opgehouden ze (*zijne vroegere dichtwerken*) als „mislukte beginselen", als „het slordig broddelwerk" zijner „onervarene en onbestuurde jeugd", hard te vallen, BEETS, *Versch.* 1, 37.

— Met eene bepaling. *Iemand hard vallen om* of *over iets*: hem onaangenaamheden zeggen, verwijten doen ter zake van, met betrekking tot zeker iets, zekere dingen. || Hij heeft ... zijne Mama... deerlijk hard gevallen over de afgedane Historie, LOOSJES, *Golst.* 1, 27. Ik (zal) er hem (*t. w. iemand die zich laat wachten*) niet hard over vallen, want ik ben zelf ... over mijn tijd hier geweest, *K. Zev.* 3, 131. Het is ... mijn voornemen niet onzen le[er] van professie hard te vallen over de se[ven] in hunnen verdienstelijken arbeid,

BEETS *Versch.* 4, 44. Wij zullen u over het gebeurde niet hardvallen. Zelfs zullen wij Frans er niet om berispen, SEGERS, *Licht en Br.* 28.

— Ook de lijdende vorm komt voor. || Het is verdrietig, te worden hardgevallen over iets daar men part noch deel aan heeft.

Aanm. 1. De oorspronkelijke opvatting der uitdrukking, t. w. die waarbij de deelen nog niet tot eene koppeling geworden zijn, is ook nu nog niet ongebruikelijk. Zie de voorbeelden. || Maar zouden wy hier de arme aansprekers niet wat te hard vallen? v. EFFEN, *Spect.* 3, 11. Dan verdient het immers geene berisping, dat de Kamer ... zich niet onmiddelijk aan de zijde dezer ... Politiek geschaard heeft? Eer dat men haar zoo hard valle, bewijze men dat *enz.*, GROEN V. PR., *Versch.* 58. Al heb ik geen reden om haar lof te zingen, zoo wil ik haar niet te hard vallen, *K. Zev.* 4, 31. Was deze handelwijze laakbaar ..., wij willen er echter Bleek niet te hard om vallen, 5, 275.

Aanm. 2. Voor *hard vallen* (aan iemand), moeilijk vallen om te verrichten of zich onder te schikken, zie bij HARD (hierboven kol. 2154 en 2156).

HARDVOCHT, bnw. Zie bij HARDVOCHTIG.

HARDVOCHTIG — daarnaast (bij dichters) HARDVOCHT —, bnw. en bijw.; *-er*, *-st*. Nnd. *hardfuchtig* (DOORNK. KOOLM.). Misschien (verg. FRANCK) oorspronkelijk een natuur- of geneeskundige term, gegrond in de middeleeuwsche theorie van de „complexie" of het „temperament" der „humeuren" (de menging, of de „gematigdheid" — de onderlinge verhouding — der vochten) in het menschelijk lichaam, en in beteekenis (zie onder I, A, 1) inderdaad treffend overeenkomende met *koudvochtig* (d. i. koud en vochtig), in het bedoelde stelsel het woord voor: flegmatiek (verg. hd. *kaltfeuchtig*, *kalttrocken*, *trockenhitzig* en *warmfeuchtig* voor *phlegmaticus*, *melancholicus*, *cholericus*, *sanguineus*, in *D. Wtb.* 5, 79); het blijkt echter niet, dat *hard* hier *koud* vervangen kan. Derhalve schijnt het woord — in plaats van eene verbinding van de bnw. *Hard* en *Vochtig* —, eerder eene samenst. afl. van *Hard* en *Vocht* met *-ig* te zijn, in vorming overeenkomende met *kwaadsappig* en *zoetsappig* (en in beteekenis het tegenovergestelde van het laatste? *hard* voor: wrang, wreed? Verg. HARD, I, I, A, 4, *d* en *e*).

— **Aanm.** *Hardvocht* komt alleen bij dichters voor en mag gerust als een ter wille van de versmaat verkorte vorm van *hardvochtig* beschouwd worden; althans de bijvorm laat zich niet op dezelfde gronden verdedigen als b. v. *almachte* en *godvrucht* (zie die woorden) naast *almachtig* en *godvruchtig*, en aan eene op zich zelf staande afleiding (met *-de*) als westvl. *langsteertte*, *scherptandte* (DE BO² 189 *b*) zal ook wel niet te denken zijn. Het voorkomen van dial. *vocht* bnw., naast *vochtig* heeft de verkorting ongetwijfeld in de hand gewerkt en haar schijnbaar gerechtvaardigd.

I) **Bnw.** — A) Eigenlijk, van personen.

1) Naar de oorspronkelijke opvatting, met betrekking tot het lichaam. Van een krachtig („koelbloedig") gestel, dat geen ongemak — als koude, ontbering, pijn en derg. — ontziet; vandaar in toepassing op den persoon: zich aan koude, ontbering, pijn en derg. niet storende en er derhalve ook niet tegen opziende: koelbloedig, kloek, kordaat (niet kleinzeerig; niet verwend). Aldus nog te Leiden onder het volk gebruikelijk, b. v. van iemand die tegen de pijnen van eene operatie of van eene bevalling niet opziet. || Hardvochtig, *Hard natured*, *hardy*, SEWEL. Een hardvogtig man. *Un homme robuste*, *vigoureux*, MARIN. — Nu staet ons oock af te maelen des hardtvochtigen lantmans ackergereetschap, VONDEL 5, 79 (verg. lat. *duris agrestibus*). 't Volk ging moeder naakt, en wiert hartvogtig onder den blaauwen hemel storm en regen gewent, VALENTIJN, *Ovid.* 3, 30. Hy (*wien men een rib uit het lijf haalt*) zoude zekerlyk al zeer hardvochtig moeten zyn, die dan niet schreeuwde als een mager varken, TUINMAN 2, 94.

wegen ruygh begroeyt,
En onbestraet: daer elcke stap vermoeyt
Een' arbeydsaem' hardvochtigh' man, geteelt
Om barrevoets geschoeyt te gaen met eelt.
VONDEL 2, 475.

De dochters huwen (*bij de Germanen*) spa
Aen een hardtvochte wederga,
En beide hoogh van jaeren,
Waerom zy vroome vruchten baeren.
9, 684 (verg. TAC., *Germ.* 20).

2) Met betrekking tot den geest. Niet weekhartig, flink, doortastend. || Dat onlanx hartvochtigh volk in voorspoedt, was, nu de noodt begon te nypen, zoo week in den boezem, dat zy niet eens *enz.*, HOOFT, *N. H.* 145. De burghermeester ... flaauwmoedigh wordende, trad af. Gerrit Pieter Aartszoon, hardtvoghtigher, bleef onbeweeght in 't opzet van den aangenoomen last te volvoeren, 287. Hier toe dienen geen slap-lenden ... van Regenten, maer Godvruchtige en hard-vochtige zielen, die van vreeze niet en gridselen; en ... aen 't dreygen zich niet en keeren, DE BRUNE, *Bank.* 1, 389.

Hardvochtigh Jongeling. Wij hebben op de vesten
Uw klaerblaeckende liefd tot het gemeene beste,
En strenghe prickel die uw onvertsaeght gemoedt
Nae waere lof en eer van vroomheit iaeghen doet,
Bespeurt.
HOOFT, *Ged.* 1, 157.

3) Naar de thans gewone opvatting, met betrekking tot het gemoed. Niet teerhartig. Vandaar

a) Onaandoenlijk, ongevoelig. || Om niet hardvogtig te schynen, *Leev.* 6, 252. Zijn toestand sloeg de hardvochtigste soldaten met medelijden, CONSC. 1, 316 *a*. Wij zijn allen eenigermate onder den invloed van hen die hardvochtiger zijn dan wij, en veel minder bang om ongevoelig dan om belachelijk te schijnen, BEETS, *C. O.* 126. Thorbecke was logisch, klassiek rustig, hardvochtig, daar hij in staatszaken de stem van het gemoed volkomen liet zwijgen, QUACK, *Stud.* 209.

b) Onmeedoogend, meedoogenloos, wreed. || Ge schijnt te spotten met mijn leed? ... gij vergeet ..., hartvochte liên! *enz.*, v. ZEGGELEN 1, 63. Hardvochte wreedaard als hij was! 4, 49. De arme werklieden liepen drie vier dagen met ledige handen, en van armoede ... moesten zij wederkeeren en de wreede wet van den hardvochtigen meester ondergaan, BERGMANN, *Staas*, 114. Hij (erkende), dat hij hardvochtig te haren opzichte was geweest, SEGERS, *Fam. De Meulen.* 132.

B) Overdrachtelijk, van zaken. Blijk gevende van koelbloedigheid, onaandoenlijkheid, ongevoeligheid of wreedheid. || Hardvochtige eerzucht, BEETS 1, 412. Zonderling mengsel van hardvochtige grilligheid en gevoel! BEETS, *C. O.* 207. Een of ander geliefkoosd kwaad bij dit hardvochtig onderzoek (*van zich zelven*) voorbij te gaan, over de eene of andere begunstigde neiging heen te glippen, ziedaar *enz.*, BEETS, *St. Uren* 4, 296.

II) **Bijw.** (van wijze). — 1) Op eene wijze die blijk geeft van ongevoeligheid voor pijn (verg. I, A, 1).

Met lecker dischgerecht wilt uwen mond niet tergen: ...
Zuypt water uyt een beeck vermenght met slym en snee....
Hardvochtigh eenen Bergh al dravende overschiet,
Al loopende een ruym veld, al springende eenen vliet.
VONDEL 1, 352.

2) Op eene wijze die blijk geeft van onteerhartigheid of zelfs wreedheid. || De Hollandsche jongen ... slaat zijne bokken hardvochtig, maar *enz.*, BEETS, *C. O.* 3. Hij (wachtte) zich wel Maria hardvochtig te bejegenen, SEGERS, *Fam. De Meulen.* 70.

Afl. *Hardvochtigheid.*

HARDVOCHTIGHEID, znw. vr. (mv. *-heden*). Van *Hardvochtig* met *-heid.*

1) Forschheid, kloekheid, flinkheid, hetzij van het gestel of van den geest: koelbloedigheid, koelzinnigheid. Verg. *Hardvochtig*, I, A, 1 en 2). || Hardvochtigheid, *a Hard temper, indolency*, SEWEL. ... *Force, vigueur, bonté de tempérament*, MARIN. — Kies, ... gepartuurt met een' vrouw van gelyke hartvoghtigheit, HOOFT, *N. H.* 337. Een dappere styfzinnigheit en hardtvochtigheit speurde men aan de gevangenen, zynde door geenerley foltering, tot melding hunner metpleghtighen, .. te brengen geweest, 352. Een' andre hartvoghtigheit bleek aan Andries Koppier, hoewel ... tot scheurens toe, gerekt. ... 't was in de maght der pyne nooit, hem ... yets uit te wringen, 407. Met een weergadelooze hardvochtigheid (had Hambroek) de soldaten tot hun plichten en tot de uiterste standvastigheid aangemaand, *aangeh. in*: *Gids*, 1897, 2, 126 (17de eeuw). Een stuk daar meer hartvochticheit toe vereischt wiert; ... want daar is ongelijk minder manhaftheit van doen om de doot eens te beaanzichten, dan om haar voor de tweede maal t' ondergaan, DE BRUNE, *Jok en E.* 142. Hoe een mensch van dien temper zich nergens over ontset, en wat zonderbare hartvochticheit hy, ook in d'allerongezienste voorvallen, vertoont, 297. Uwe manlijke hardvochtigheid was dan niet geheel bestand tegen de smart, u ter uwer herstelling aangedaan! — gij moet dan wel ijsselijk geleden hebben! *Wildsch.* 4, 376.

2) Met betrekking tot het gemoed. Onaandoenlijkheid; gevoelloosheid; zelfs: wreedheid; de thans gewone opvatting. Verg. *Hardvochtig*, I, A, 3, *a* en *b*). || Dat ... de zoodanigen ... gewoonlijk ongevoelig zijn voor het leed en gemis hunner medemenschen, zoo dat hunne hardvochtigheid somwijlen tot wreedheid overslaat, V. D. PALM, *Sal.* 1, 389. Ik gevoelde, dat ik toch iets moest zeggen, al ware het slechts om den schijn van hardvochtigheid te vermijden, V. LENNEP, *Rom.* 3, 159.

— Met mv. Uiting van onaandoenlijkheid (enz.). || Zij hebben hunne driften, hartstochten, hardvochtigheden, slechte neigingen, BEETS, *St. Uren* 4, 293.

HARDVRUCHT, znw. vr. (zonder mv.). Koppeling van *Hard*, **I**, I, A, 1) en *Vrucht.* Zeker plantengeslacht, hier te laude slechts door één soort vertegenwoordigd. Zie de aanhalingen. || 't Geslacht Hardvrucht (*Neslia*) ... (onderscheidt zich) door kogelronde, harde ... vruchtjes, OUDEMANS, *Flora*[1] 1, 359 (*niet in den tweeden druk*). Tot de zeer zeldzame Kruisbloemigen onzer Flora behoort ... de pluimdragende Hardvrucht (*Neslia paniculata*), een éénjarig gewas,... elders echter (in Duitschland en Frankrijk) ... tusschen het koorn niet zeldzaam, *Ald.*

HARDZEILEN, onz. zw. ww.; alleen voorkomende in de onbep. wijs, en dan vaak als onz. znw. Koppeling van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Zeilen.* Snelzeilen om den prijs; om het hardst zeilen. Als onz. znw.: wedstrijd in het snelzeilen. || Lieve tijd! de wedrennen van Bussem en Clingendaal, het hardzeilen te Amsterdam is er kinderspel bij, DE VRIES, *Zonnebl.* 37.

Afl. *Hardzeilerij* (zie ald.); zie ook *Hardzeiler.*

Samenst. *Hardzeilpartij* („*Hardzeilpartijen* met ijsschuitjes", TER GOUW, *Volksverm.* 81).

HARDZEILER, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje.* Van *Hard*, **II**, I, 2, *a*, *γ*) en *Zeilen* met *-er* (of van *Hardzeilen* met *-er*?).

1) Benaming voor een goed bezeild vaartuig, dat met gelijken wind en gelijke zeilen grooter snelheid ontwikkelt dan gewone schepen onder dezelfde omstandigheden; snelzeiler. || Te koop: de bekende hardzeiler (*boeier*) „Bever".... Laatst uitgekomen en gewonnen Koninginneprijs, *Leidsch Dagbl.* 8 Maart 1897.

2) Minder gewoon. Persoon die zich op het hardzeilen toelegt, of: schipper van een hardzeiler (in de bet. 1).

HARDZEILERIJ, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-tje.* Van *Hardzeilen* met *-(er)ij.* Wedstrijd in het hardzeilen. || Onder de Friesche hardzeilerijen in de voorgaande eeuw was geen vermaarder dan die *enz.*, TER GOUW, *Volksverm.* 606. Renbanen worden gereedgemaakt, ... hardroeierijen en hardzeilerijen (gehouden), en men laat (*tegenwoordig*) geen vliegers meer op om vliegers op te laten, DE VRIES, *Zonnebl.* 37.

HARDZINNIG, bnw.; *-er*, *-st.* Nhd. *hartsinnig*, mnl. *hartsinnich.* Van *Hard*, **I**, I, A, 1, *d*) en *Zin* met *-ig.* Hard van zin, stug van gemoed; onwillig, halsstarrig. || Dat hy ... daer door bevallijck sal worden inden aenschouwe vande hooge Drievuldigheyt: daer hy hovaerdigh ende hartsinnigh blijvende, de selve mishagen ... soude, COORNHERT 1, 123 *c*. De hardtsinnighe ende wraackgierige menschen, 1, 208 *d*.

Afl. *Hardzinnigheid*, nhd. *hartsinnigkeit*, mnl. *hartsinnicheit*, onwilligheid, verstoktheid. Of: stompzinnigheid? („Hare doofheid in 't aenhooren mijnes onschulds, hare *hardzinnigheid* in 't begrip mijner verweer-redenen", JONCTIJS, *Apol.* 43).

HAREM, znw. m.; mv. *-s.* Het Arab. woord *harem*, eigenlijk: dat wat heilig, niet (voor elk) toegankelijk is (verg. DOZY, *Oosterl.* 42); vandaar inzonderheid: vrouwenverblijf.

1) Het voor de vrouwen bestemde, afgezonderde en verzekerde gedeelte van de woning van een Mohammedaan; de vrouwenvertrekken, of het vrouwenverblijf. Gewoonlijk voorkomende in toepassing op het vrouwenhuis (vrouwentimmer) van een Mohammedaanschen groote.

a) Eigenlijk. || Geen Sultan zag ... Het pronkjuweel zijns Harems ... Met zooveel zorgen opgetooid, V. LENNEP, *Poët.* 2, 59. De Nubiër ... wien Djaffirs welbehagen Des Harems toevoorzicht van ouds had opgedragen, 6, 107. Ik dacht mij in een Egyptischen harem waar men nooit alleen is, SCHIMMEL, *Dram. P.* 2, 372.

> Mijn harem roemt op zestig koninginnen,
> En tachtig is der vrouwen aantal daar, ...
> Eene eenige is 't, die heel mijn ziel blijft minnen.
> BEETS 2, 113.

b) Bij schertsende vergelijking, in toepassing op een kippenhok. || Hij (*een haan*) bewoonde het kippenverblijf niet, maar ... (wierp) verlangende blikken ... naar den ruimen harem, waarin zijn .. collega's *enz.*, V. MAURIK, *Tòtòk*, 259.

2) Bij overdracht, als collectieve benaming voor de bewoonsters van den of van een *harem*; inzonderheid: de gezamenlijke vrouwen en bijzitten van een Mohammedaanschen groote.

a) Eigenlijk. || Meer dan één episode der oorlogen, ... op Java gevoerd, heeft zich om den persoon eener javaansche Helena bewogen. De harem, in één woord, speelde in deze maatschappij eene voorname rol, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 292.

b) Bij vergelijking, in toepassing op de lieflies van een niet-mohammedaanschen vorst.

(Zou) De Duitsche Sultan van zijn Praag,
Zijn Tafel en zijn Harem scheiden,
Om de aadlaarsvlugt voor Willem uit te breiden?
STARING 2, 62.

c) In schertsende toepassing op de wijfjes van een dier (haan, ram enz.). || Op den voetweg ging de schel des rams, Aan 't hoofd zijns harems stappend, STARING 1, 109. Den wakkeren haan, ... met zijn kakelbonten harem, v. LENNEP, *Rom.* 3, 144. De „Koning van het hoenderhok" (*van Verlat*) ... blaakt van fierheid ..., hij heerscht ... te midden van zijnen onderworpen harem, die zich op eerbiedigen afstand houdt, en van zijn kroost, dat *enz.*, ROOSES, *O. en N. Kunst* 2, 57.

Samenst. (in de bet. 1, *a*). *Haremwachter*, bewaker van het vrouwenverblijf: eunuch, gesnedene.

HAREMAKER, znw. m. Zie bij *Haar*, 2de art.

HAREN (I) — naar eene oudere spelwijze HAIREN —, stoffel. bnw.; thans gewoonlijk onverbogen. Ohd. *hârîn*, mhd. *hærîn*, nhd. *hären* en *haaren*, dial. eng. *hairen*, mnd. *haren*, mnl. *harijn* (*harin*, *haren*). Van *Haar*, 4de art., met *-en* (*-ijn*).

A) Naar de meest gewone opvatting. Van haar, t. w. van de eene of andere soort van beestenhaar (of van menschenhaar) gemaakt (gestrengeld, geweven, gevlochten en derg.). || Een haren zeef (*met paardenharen weefsel*). — Een Haren kleedt. Vn haire, vestiment de poil. *Cilicium*, PLANT. Haire knoopen, knoopen van kemels- of paards hair, MARIN. — Hy was geheel als een hairen kleet: daerom noemden sy sijnen name Esau, *Gen.* 25, 25. Sy en sullen geenen hairen mantel aendoen, *Zach.* 13, 4. De sonne wiert swart als een hairen sack, *Openb.* 6, 12. Hayre koorden, VONDEL 2, 441. De rouwste haire pyen, *Taf. v. Boete*, 370. 'k Zie de lysterboogen deinen, ... En de bessen schilderagtig Schudden in den hairen strik, *Leev.* 7, 302.

B) Van hetgeen gemaakt is van een dierenhuid met het haar er nog op; van bont; harig; ruig. || De ... kleederdracht (*der Belgische vrijwilligers in 1830*) scheen te bestaan in eenen blauwen kiel ..., en in eene haren klak of muts, CONSC. 1, 107 *b*. Een bonten haren pet, BEETS, *C. O.* 347 (9de dr.). Haren mutsen (*van gendarmen*), LOVELING, *Sophie*, 381.

Koppel. (in de bet. A) *Harenkleed*, nhd. *härenkleid*, haren boetekleed (zie HAAR, 2de art., A) („De biecht, het *harenkleed*, verscheiden kerkgebruyken", SPIEGHEL 140).

— Verg. ook westvl. *harenhond* (DE BO² 359 *a*), zekere harige (ruige) rups. Misschien wel eene vervorming (door volksetymologie) van fra. *hérisonne*?

HAREN (II), bedr. en onz. zw. ww.: *haarde*, *gehaard*. Nhd. *haaren*, nnd. *haren* (DOORNK. KOOLM.). Van *Haar*, 4de art.

I) **Bedr.** — A) Van haar ontdoen.

1) Eigenlijk. Van huiden of vellen. Afharen (in de bet. II), ontharen. || Deeze Vellen worden sterk in 't water bewerkt ...: nu doet men ze in oude kalk.... Zoo dra mogelijk, worden ze gehaird, gestoten en in de konfijt gebragt, *Handw.* 4, 12 (*De Leerlooier*).

2) Oneigenlijk; van boomen enz. Van overtollige takken of twijgen ontdoen. Verg. HAAR, 4de art., B, III (kol. 1418) en *snoei-*, *sparren-*, *tronk-*, *wilgenhaar* (kol. 1423). || An C. Pauwels de somme van xlviij guldens, ... ter causen van het aijren, scheeren ende zuveren van de doorne-haeghen staende *enz.*, *bij* REMBRY, 2, 351.

B) Van haar of haren zuiveren; eene bewerking van de boter met het *haarmes* (zie ald. de bet. B). || De boter haren, d. i. *de boter met een mes van haren of vezels zuiveren*, *Mag. v. Ned. Taalk.* 3, 42 (zie ook v. DALE).

II) **Onz.** — A) Zijn haar verliezen.

1) Van dieren. Het haar van zich laten afgaan, loslaten, verliezen; afharen (in de bet. I); ook: verharen (het oude haar verliezen en er nieuw, jong haar voor in de plaats krijgen, ruien. || De koe, de kat, de schimmel haart.

2) Van borstels, schuiers, kwasten; ook (in Zuid-Nederland) van pluizige weefsels. || Die tandenborstel haart. Die handdoek haart, *pluist*.

3) Van een met haar gevulden (kaats)bal.

Moest ghy, o! schaadlik ongeval,
Ons kaatsen, als een vluggen bal,
Tot dat se haairt? Moest ook het derde (*hoofd*),
Zoo plots, geslaagen zyn om verde?
SIX V. CHAND. 409 (*Rouwmantel achter het lyk van Kasper van Baarle*).

B) Haar krijgen (in het tijdperk der manbaarheid). || Haeren. *Pubere*, *pubescere*, *primam lanuginem emittere*, KIL.

Samenst. (in de bet. I, A, 1) *Haarboom*, *-kuip*, *-mes* (zie die woorden).

— In de bet. I, B) *Haarmes* (zie ald.).

HAREN (III), bedr. zw. ww.: *haarde*, *gehaard*. Nnd. *haren* (DÄHNERT, DANNEIL, DOORNK. KOOLM. enz.); mnl. *haren*, vla. *haren* (ook *arren*), nfri. *harje*. Snijdend gereedschap — bepaaldelijk zeisen en zichten (pikken) — scherpen, door de snede op een aanbeeld (haarbol, -kruin, -spit enz.) met een hamertje (haarhamer) uit te kloppen. Naar de afleiding van dit woord, dat wegens zijn korten klinker met *Haar*, 4de art., niet in verband kan staan, kan slechts gegist worden (zie FRANCK). In Noord-Nederland is het overal bekend; voor Zuid-Nederland, waar dezelfde bewerking ook *booten* heet, wordt het o. a. vermeld bij SCHUERM. en DE BO (zie ald. *Haren* en *Arren*). || Eene ziksem haren, DE BO² 359 *a*. — „Als ik hem (*de zeis*) pas gehaard heb, en ik ga er met een grashalmpje langs, dan zult gij zien dat hij leeft". En .. (hij) haarde ... de zeis, en liet een grashalmpje langs de snede gaan *enz.*, BEETS, *Versch.* 4, 55.

Afl. *Haar*, *hare*, vr. en onz., haarspit (*Mag. v. Ned. Taalk.* 3, 42; GALLÉE 16 *b*; v. DALE).

— Als tweede lid. *Aanharen* („Als hij (*de maaier*) zijn seise scherpen of *aanharen* wil", BERKHEY, *N. H.* 9, 192).

Samenst. *Haarhamer*, *-ijzer* (2de art.), *-spit* (zie die woorden). — Verder komen voor, als benaming voor het haarspit: *Haarbol*, *-bout*, *-kruin*, *-spijker*, *-spil*; als benaming voor haarspit en haarhamer te zamen: *Haaralm*, *-gereedschap*, *-gerei*, *-getouw*, *-gewet* (*harewet*, *harewee*), *-goed*, *-kraam*, *-tuig*.

— *Haarsteen*, steen om de zeis te wetten; *haarstrikke*, strijkhout voor de zeis of zicht (GALLÉE).

HAREN (IV), onz. (ook onpers. gebezigd) zw. ww.: *haarde*, *gehaard*. Een ww., voor hetwelk men vrij zeker als grondbet.: scherp, dor, droog zijn, of: scherp, dor, droog worden, aan mag nemen, en dat samenhangt met het bnw. *haar*, droog, dor, en het znw. mnl. *hare*, bij KIL. *haere*, schrale, droge wind (zie HAAR, 6de art.).

A) Van of met betrekking tot den wind, de luchtsgesteldheid, het weder.

1) Als onpers. ww. *Het haart*, er waait een scherpe, droge (schrale of verzengende) wind. || (*Alst*) fellijc uten oosten haert, dan doe ic (*de winter*) den menighen cliptanden, *Wint. en Som.*, aangeh. in VERDAM 3, 155. Vor Weinachten (a°.

1540) heft idt (*in Oost-Friesland*) so seer allie dage gehaert, und de locht is so krenckig gemaet, eft idt midden in *Sommer* wat were, is: MATTHAEUS, *Anal.* 4, 766 (*Van een droge tijdt*).

2) Met den *wind*, de *lucht* en dergl. als onderwerp. Verdorrend of verzengend werken, blazen en dergl. || Haeren. *Frigore aut calore nimio torrere vel urere*: *urentem aurum spirare*, KIL. — De wind, die uw ... geen blad verroert, noch haert, OUDAAN, *Proverbe*, 167.

Deun een koel, daer lucht in haert,
Wil geen' stemme bovenwaert.
HOOFT, *Ged.* 1, 229.

3) Van gevolge van koude of droogte kloven, barsten, komen krijgen, „springen". Van de huid, de handen, de lippen. Verg. bij PLANTIJN: „Haren ... *rimas agere*". || De handen, de lippen haren nij (*Prompt.*).

4) Van gevoel van scherpte, droogte, branderigheid, pijnigheid (in de keel) veroorzaken. Van heete, scherpe of vette spijzen en dranken, van zout, zuur enz. Voornamelijk in Noord-Holland bekend, zie b. v. BOEKENOOGEN 295. Verg. (voor de [illegible]) TRANSCHOEN. || Het bier was ongezont. Dit [illegible] in de keel, ROTGANS, *Poëzy*, 645.

Ja, de schuimkruik der ingezeepte,
Gelaarsgeeuwde en uw troeteroest,
Vreest nochtans dan het druivenbloed,
Dat hunne keel in de keel.
MEID. 3, 194 (*Gezondheid*).

— In vrijer gebruik, van woorden enz., in den zin, opgenomen van in de keel blijven steken. || Dat eenige haren, haren, haren (*gebruik van het voorzetsel*, haat), enz. (wien haatt het niet in de keel?) schreef ik reeds in aanmerking op een ... Dichtstukken, aan den Arthour, MEID., *Pers. Hekeld.* 66. Ook den Dichters meiren toeen, ... Hairen in de derre lang, MEID. 11, 179.

(schroom den schuldvergt niet ... al schroom) de uitgesproken woorden
Haer, haeren in de keel, of se in een zinkput smoorden.
MEID. 11, 230.

Anm. 1. Verbindelijk blijft het dit ww. — en de daarvoor samenhangende woorden *haer*, *haar*, mv. en *haer*, *haren*, — in verband te brengen met mng. *haarfrost*, beteekende *haarfrost* en vandl. *haarrijm* (O. *Veldal.* 3, 12a.), en ook reeds door PLANTIJN is dit gedaan; verg. ald.: „Haren. (*De haligeer die vent, en*) *face frimas. Prunam fiamre*" en „Haringe" (hieronder). Nochtans is er reeds in de Anm. onder *Haar*, 2de art. op gewezen, dat *haarfrost* en *haarfrost* elk op andere wijze schijnen te moeten worden verklaard, en wat het eerste betreft is dit sedert den het woordenboek van KILIAAN (3, 313 a) opnieuw bevestigd. Merkwaardig evenwel blijft de overeenkomst van ons *haar*, *haar* en *haren* met dial. eng. *haar*, *harr*, *haar*, een koude, vochtige mist uit zee („*marium*"), doch ook omschreven als „een koude oostelijke wind" (zie MURRAY 5, 23), dat verder van *haar* moeilijk te scheiden schijnt (z. w. 5, 311 c, de bet. B, d). Ook blijven bij eng. *haar* de betekenissen: scherp —, bijtend kruid; scherp, onaangenaam voor het oor en dergl. (z. a. pl.) tamelijk duidelijk vereenigbaar met die van: grauwwit in *haarfrost*.

Anm. 2. Nog wordt, voor Twente, *haren* opgegeven met de bet.: rapen, schreuwen.

Afl. *Haring* (zie afd. 3de art.).
— Voorts *Haringe* („Haringe. Halegreure, fricke, zalme blanche. *Fraena*", PLANTIJN).
— *Gehaard* („Gehaard. Halijnt, haut et cruie huid. *Torridus frigore*", PLANTIJN).

HAREN (V), onz. ww. Samengetrokken vorm van HADEREN (zie nader ald.).

Dat die geloertheyd niet en leyt in veel te hayren
Om dingen die God niet heeft willen openbaeren.
WESTERBAEN, *Ged.* 3, 710.

HARENT, TE, TEN en **TOT** —; daarnaast (TE, TOT) HEURENT; bijwoordelijke uitdrukking, elliptisch voor *te haren huize* (verg. HAAR, bezitt. vnw.). Eigenlijk: te haren huize, bij uitbreiding ook: in hare streek, in haar land.

1) *Haar* als bezitt. vnw. van den 3den pers. mv. voor alle geslachten. Zie HAAR (VIII), B, 1). Thans verouderd en door *te(n) hunnent* vervangen. || Ten einde werden sy Propheten eerst tot haerent, HUYGENS 1, 266.

2) *Haar* als bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. enk. of mv. Zie aangeh. art. A) of B, 2). || Ik bragt myn Moey tot haarent. *Je ... conduisis ma Tante chez elle*, MARIN. — Als sy my met haar meyt tot harent halen dede, BREDERO 2, 64. Waer zal ikze (*iemands heminde*) vinde? Weenste noch tot heurent? zoo weet ik wel waer 't is, KATS, *P. W.* 3, 20. De Grijsaard ... Keert thans tot harent in, STARING 2, 194. Zij ... had er den dag van, hem (*een knaap*) heele dagen ten harent bezig te houden, BOHN-BERTS, *Onze Buurt*, 92. De wijnsteker (begaf) zich ten harent, DOVERINGH, *Sophie*, 348. Eduard (had) te harent ... een glas bier gedronken, 442.

Verg. bij HOOFT *Naast harent* voor: naast hare woning, hare deur. || Mits de Schout naast harent woonde, *N. H.* 338.

HARENTHALVE, bijw. (van plaats). Ontstaan uit de reeds in het Mnl. voorkommende uitdrukking *Van harenthalven* (zie VERDAM 3, 62 en verg. hierboven HALVE, II, 3), waarin de van het voorzetsel afhangende koppeling waarschijnlijk als in den 3den nv. mv. staande moet worden opgevat; de *t* is ingeschoven, evenals in ons *herentoege* en dergl. Verg. hd. *ihrethalben*. Van harentwege. In de aanhaling hieronder, waar *haar* staat als bezitt. vnw. van den 3den pers. mv. voor de drie geslachten (zie HAAR (VIII), B, 1), meeveel als wat hen betreft; hun aangaande. || Dat geloofd Moses harent halven den Priester Eleazar, *Num.* 32, 29.

HARENTWEGE, VAN —, bijw. (van plaats); daarnevens ook wel alleen HARENTWEGE, met weglating van het voorafgaande voorzetsel. Met inschuiving der *t* ontstaan uit de koppeling *Van haren wege*. Van haren kant (*haar* als bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. enk. of mv.; zie HAAR (VIII), A) of B, 2)); uit naam van haar. || Waer is hy heengegaen? ... Wat kan het haar ook schelen? Harentwegen kon hy gaan, waar hy wilde! MACHT. *Bank* v. *L.* 103.

HARENTWIL, OM — (in oudere vorm OM HARENTWILLE), bijwoordelijke uitdrukking. Met inschuiving der *t* ontstaan uit de koppeling *Om haren wil* (*wille*). Ter wille van haar.

1) *Haar* als bezitt. vnw. van den 3den pers. mv. voor alle geslachten (zie HAAR (VIII), B, 1). Thans verouderd en vervangen door *te(n) hunnent*. || Hy en liet geen menschen toe haer te onderdrucken, ook bestrafte hy Koningen om harentwille, *Ps.* 105, 14. Het ginghen Mosi qualijck om harentwille, 106, 32.

2) *Haar* als bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. enk. of mv. (zie aangeh. art. A) of B, 2). || Om dese Abram goet, om harentwille [illegible] *Gen.* 12, 16. Mijn volkanen tot het uitmeten [illegible] schielde om harentwil en om dien van haren [illegible] vader, BOEK.-ROUSS., *Mag. Fransz.* 309. Den dien ...

om harentwil, BUSKEN HUET, *Fant.* 19, 124. Ofschoon België tal van kathedralen bezit ..., is het toch niet om harentwil, in de eerste plaats, dat men met welgevallen in sommige belgische steden vertoeft, BUSKEN HUET, *Rub.* 87.

> Ja wat een brant, en heeten dorst,
> Was doen in uw' ontstelde borst?
> Wat deed' je niet om harent wil?
> U bleef geen lijf, of sinnen stil.
> CATS 2, 365 *a*.

HARERZIJDS, bijw. (van plaats). Waarschijnlijk eerst in later tijd ontleend aan het Hd., waar *ihrerseits* gevormd is met *-seits*, dat eene afleiding is met *-s* van den adverbialen accusatief die mhd. *sît* luidde (zie KLUGE, *Etym. Wtb.*[4] 325). Van haren kant (vr. enk.; zie HAAR (VIII), A). || Francis speelde harerzijds een spel, dat mij vrij wat meer interesseerde dan de matadors van den generaal, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 132.

HARIG (I) — in verouderde spelling HAIRIG —, bnw. Nhd. *haarig* (ook *haaricht*, *häricht*), eng. *hairy*, mnl. *harich*. Van *Haar*, 4de art., met *-ig*.

1) Met haar (of haren) bedekt of begroeid; behaard.

a) Van de huid, het lichaam, de lichaamsdeelen van mensch of dier. || Hairig als een Wildeman, MARIN. — Mijn broeder Esau is een hairigh man, *Gen.* 27, 11. Om dat sijne handen hairigh waren, 27, 23. Den hairigen schedel, des genen die *enz.*, *Ps.* 68, 22. Die hairige bock, *Dan.* 8, 21. Altijd al even kael, en altijd even haerigh, HUYGENS 2, 451 (*van een geldeloozen pruikdrager*). De jongen ... worden met een hairigen huid gebooren, BERKHEY, *N. H.* 3, 115. 'Er (is) veel verschil in de behandeling (t. w. *bij het looien*), tusschen de wollen- en hairige vellen, *Handw.* 4, 41. De hairige vellen, gelijk b. v. ... kalfsvellen, 4, 45. De hond ... spitst zijn harige ooren, TER HAAR, *Ged.* 2, 136. Uw harige arm, BEETS 2, 102. Harige kofferovertreksels, V. MAURIK, *Tòtòk*, 51.

— *Harige* (bij tegenstelling met *naakte*) *rupsen.* || De rups van deze soort (*van witje*) is ... ietwat harig, SNELLEN V. VOLLENH., *Gel. Dieren*, 406. De rups, die harig, grauw is, *Ald.*

b) Van plantendeelen, en derg.; ook als wetenschappelijke term, t. w. van plantenorganen met lange, zachte rechtopstaande „haren" (OUDEMANS, *Flora*[2] 1, 67). || Hairige wortelen, wortelen met veel vezelen, MARIN.

— *Harig korstgewas* (*Eschara pilosa*). Zie HOUTTUYN, *Nat. Hist.* I, 17, 478. *Harige ooren*, soort van stekelhorens (*Murex anus*); *a. w.* I, 16, 301.

2) Van kleederen. Van haar gemaakt; haren. || Hy was een man met een hairigh kleet, ende met eenen lederen gordel gegordet om sijne lendenen, 2 *Kon.* 1, 8. De boetgezant in 't harig kleed, TER HAAR, *Ged.* 2, 211.

3) Van vederen enz. Haarachtig, op haar gelijkende. || De korte donzige vederen der Watervogelen, de hairige vederen der Duiven, en der Hoenderen, BERKHEY, *N. H.* 3, 134.

4) Uit haar bestaande. || Deeze Soort van Hairige Verzaamelingen, BERKHEY, *N. H.* 2, 1032 (*haarballen in een beestenmaag*).

5) Draderig. || Geene backers nog uytslyters van het brood en sullen mogen eenig harig, lymig, onbequaam, of niet genoeg gebacken brood backen, of verkoopen, *Utr. Placaatb.* 3, 790 *a*. Ik lust zulken kost niet meer, het is mij wat harig, zei Agnietje de moffin, en zij at het haar van artisjokken op, *bij* HARREB. 1, 21 *a*.

Afl. *Harigheid* (zie ald.).

HARIG (II), bnw. Nnd. *harig* (DOORNK. KOOLM., 2de art.). Van *haar*, scherpe, droge wind (zie bij HAAR, 6de art.), of van *Haren*, 4de art., met *-ig*. Verg. fri. *heerig*.

1) Van den wind, de lucht enz. Droog, verschroeiend, b. v. zoo als wanneer er heirook in de lucht is. Zie WEILAND en verg. *Arch. v. Ned. Taalk.* 4, 240. || Harige wint (a°. 1699), *bij* BOEKENOOGEN 296.

— Vandaar van den dampkring, de luchtsgesteldheid. Onhelder, „dampig", zooals het bij *harigen* wind (met veenrook enz.) wezen kan: heiig, spakerig. Zie BOEKENOOGEN 296.

— Bij overdracht, van de zon. Niet duidelijk zichtbaar, niet scherp van omtrek, t. w. bij dampig, heiig weder. Bij zeelieden.

2) Van de huid, of van de lippen, de handen; van de keel. Ruw, ruig ten gevolge van droogte, of van verkoudheid. Zie b. v. *Taalk. Mag.* 3, 60.

Afl. *Harigheid*, droogte; dampigheid; ruigheid.

HARIG (III), bnw. Nnd. *harig* (zie DOORNK. KOOLM. 1ste art.). Misschien eene samentrekking van *haderig* (verg. HADER en HADEREN).

1) Van personen. Kregel, prikkelbaar, „moeilijk"; twistgierig; kijfachtig. Voor deze eeuw nog voor Twente vermeld. || Dit volk is zoo harigh dat alle Europeërs hier hun verblyf hebbende om de zaken hunner meesteren, van welke zy afgezonden zyn, waer te nemen, wel hebben toe te zien dat ze hunne agting wel bewaren, nochte zich laten verbluffen, DE BRUYN, *Reizen* 2, 191 *b*.

> Noch ontstuym, noch honds, noch haerigh,
> Maer gemoedigh, maer eenpaerigh, ...
> Sal ick voor uw oogh verschijnen.
> HUYGENS 1, 203.

— In woordspeling met *harig*, 1ste art., 1, *a*)? || Dese luy bennen alle gaer harich, hier komt de Roskam by me kaer, COSTER 64.

— Vandaar: bij de hand? In de uitdrukking *Harig en snarig.* || Onze philosoof, ... en schoenlapper van zien ambacht, en hoarig en snoarig ventje, stark ien 't raedenieren, *Geld. Volksalm.* 9, 126.

2) Bij overdracht, van zaken.

a) Blijk gevende van onaangename twistgierige gezindheid. || De naauwhartige, kruimelige, hairige, ja onchristelyke, den mensch onteerende gevoelens, welken veelen omtrent God en den Naasten ... koesteren, *Blank.* 3, 298.

b) Onaangenaam voor anderen; onzacht. || De Harpoen is aerdigh, al zal hy veelen haerigh dunken, niet min als de Roskam, HOOFT, *Br.* 2, 23.

c) Onaangenaam om te ondernemen. || 't Is een hairig, een netelig, een moeyelyk werk, netelige zaak. *C'est une affaire épineuse*, MARIN.

HARIGHEID — HAIRIGHEID — znw. vr. (zonder mv.). Nhd. *haarigkeit*. Van *Harig*, 1ste art., in de bet. 1). Het behaard zijn; behaardheid. || De harigheid der oorvleugels (t. w. *der koeien*), BERKHEY, *N. H.* 5, 249. De rupsen van deze kapel zijn door hunne ... harigheid kenbaar, 9, 138. Eer een menschenhoofd van kaalheid weêr tot harigheid komt, LAURILLARD, *Sch. R.* 186.

HARIK, znw. m. (ook onz.?); zonder mv. Mnl. *haric* (naast *haderic*; verg. mhd. *hadrich*). Benaming voor verschillende planten (onkruiden). Zie ook HEDERIK.

1) Bij oudere schrijvers ter vertaling van *Lolium.* || Harick. j. on-kruyd. *Lolium*, KIL. — Suivert 't land van harik, die 't gesigt beschadigt, en wilden haver, VALENTIJN, *Ovid.* 3, 20 (lat. *careant loliis ... agri*).

2) Als benaming voor *Sisymbrium irio* L. Zie DE BO² 359*a*.

3) Als benaming voor *Sinapis arvensis* L. Zie DE BO² *t. a. pl.* en verg. gelijkbet. gron. *herik* bij V. HALL, *Landh. Flora*, 19.

HARING — gewestel. nog veelal HERING (HERRING) —, znw. m. en vr., mv. *-en*; verkl. *harinkje*. Ohd. *hâring*, mhd. *hæring*, nhd. *häring* (*hering*), ags. *héring*, *héring*, meng. *hering*, *heer(r)ing*, *heir(r)ing*, en vandaar neng. *herring* (doch in de dialecten nog veelal met langen klinker), ofri. *héring*; daarnaast (met korten klinker) ohd., mhd. *hering*; verg. voorts mnd. *herink*, *harink*, nnd. *herink* (*härink*), mnl. *harinc*, *hareng*, *herinc*. Het woord is overgenomen in de Rom. talen; in het Mlat. van de 6de eeuw komt reeds *harengus* voor; verg. verder fra. *hareng*, it. *aringa*, sp., port. *arenque*. Een Westgerm. vischnaam (de Skandinavische talen hebben on. *síld*, deensch *sild*, zw. *sill*), met hetzelfde achterv. gevormd als b. v. *houting*, *paling*, *wijting* (verg. BOKKING, 1ste art., Etym.), maar welks stamlettergreep nog niet bevredigend is verklaard. De vormen met korten klinker schijnen in verband te staan, of worden althans in verband gebracht met *heer* (*heir*), schare, troep, en stellig is het in ontzaglijke scharen of scholen bijeenzwemmen zeer kenmerkend voor dezen visch. Zie voorts de woordenboeken van KLUGE, FRANCK, MURRAY en VERCOULLIE.

I) Eigenlijk. — 1) Manl. De naam van zekeren visch, *Clupea harengus*, of van de geheele soort. || Herynck, *allec*, *Teuthon.* 141*a*. Harinck, oft herinck. ... *Halec*, *harengus*, PLANT. Eene school haringen, v. DALE. — De pinken ... (moeten) zich dus behelpen ..., met ... kleine en onrijpe haringen te vangen, KEMPER, *Advijs o. d. Haringvissch.* 30. De terugtrekking van den haring, 32. De haring bereikt ... eene lengte van drie tot vier palm; ... zijne kleur is aan de rugzijde fraai groenachtig blauw, aan de buikzijde zilverkleurig; de rug- en staartvin zijn donker, de overige vinnen *enz.*, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 203. De haring der Fransche kusten is kleiner dan die der Schotsche kust, 3, 205. De haring der Zuiderzee wordt veel tot het bereiden van bokking gebezigd, 3, 206.

— In toepassing op de voorstelling of de afbeelding van een *haring*. || (Tonnen) ... gebrant ende geteyckent ... met het brandt-teycken van de drie haringhen, *Handtv. v. Enchuys.* 243*a*. Dat (Enchuysen) ... het oude ende eenighe Wapen van drie Haringhen becomen heeft, SEMEYNS, *Harinck-Vissch* 10. De kroon (*eene haringkroon*) ... van binnen met een nieuw opgeschilderde houten haring versierd, ... (wordt) opgehangen, HASEBROEK, *W. en Dr.* 230.

— In de wetenschap vormen *de haringen*, en is *haring*, de benaming van een visschengeslacht (*Clupea*), waarvan de (*gewone*) *haring* de meest bekende soort is. || De Haringen. *Clupea.* Hiertoe behooren de soorten wier onderkaak langer is dan de bovenkaak, wier mond niet verder dan onder het oog gespleten is, en wier buikvinnen onder de rugvin geplaatst zijn, SCHLEGEL, *Visschen*, 137.

— *Koning der haringen.* Zie HARINGKONING.

2) Als stof- of verzamelnaam, (thans) vr. en zonder mv. || Betaelt van den heerinck op de Rekeninge ... gehaelt *enz.*, PLEYTE e. a., *Uddel*, LXXXVI. Nae halfvasten, doen begoest den heerinck ... af te slaen, DE POTTRE, *Dagb.* 54. Want den Harinck Hollant, ende Hollant de geheele werelt handelende maeckt, SEMEYNS, *Harinck-Vissch.* 20. Veel' dingen ... Voor de Vasten opgedaen; Stockvisch, Haringh, Aberdaen, HUYGENS 2, 118. Even als bij ons verleden jaar de haring, Ze namen juist ..., naar andre kust d wijk, v. ZEGGELEN 4, 50. Ter ruiling tegen hou en ... wijn werd zout en haring (*in Duitschland* ... aangevoerd, FRUIN, *Tien J.* 183.

— Spreekw. *Die lang wil koopman zijn, Wacht zich voor paard en wijn; Haring mag wel 't derd zijn*, HARREB. 1, 284*b* (zie MEYER, *Spreekw.* 97).

— *Eene ton* (enz.) *haring* (voorheen *harings*). Een vaatje haring (6, 12, 18 of 24 stuks). — Door trekkers werd heden (*te Nieuwediep*) 700 ta (*à* 200 *stuks*) haring aangevoerd, *N. Rott. Cou* 15 Maart 1890, 1ste Blad A. — De tonne heerinc gon (*gold*) XXXVII gulden, DE POTTRE, *Dagb.* 58 Een Tonne Haringhs, ... sulcks die uytten ruyn rysen sal, op den klop, *Gr. Placaatb.* 1, 69 (a°. 1580). Een Kinnetjen Haringhs, 1, 703. All de quade Haringh, die uyt elck schip Haring gevallen sal zijn, *Handtv. v. Enchuys.* 220*b* (a°. 1618 Op elk last haring moesten (a°. *1519*) vier tonne „zout van zelle" of zesdehalve ton „zout van de zoute" worden aangewend, BEAUJON, *Zeevissch.* 11.

— *Het tonnetje riekt altijd naar de(n) haring* (fra. *la caque sent toujours le hareng*): wat, hoe of in welke omstandigheden iemand vroeger is ge weest, is altijd (nog wel) te merken.

3) In vaste verbindingen enz, als soortnaam e voorwerpsnaam (met mv.), of als stofnaam (zie en 2).

— *Ten haring reeden*, schepen voor de haring visscherij uitrusten en in de vaart brengen; *te* (ook wel *ter*) *haring varen*, op de haringvisscher gaan. || Dog het is aen de Keur-meesters geoorloof ten Haring te reeden, en gevolglyk Haring ... uy Zee te ontfangen *enz.*, *Gen. Keure v. Rotterda* 4, 67*a*. De visschers drijft hij (*St.-Jan*) uit, ou ten haring te varen, LAURILLARD, *Sch. R.* 14.

— Als spreekw. zegsw. bezigt men *Ten* (*ter haring varen* nog voor: goed bij iets varen, wi slagen; eigenlijk: eene goede, eene voordeelige rei doen. Vroeger zeide men in denzelfden zin *Va Enkhuizen ten haring varen* (HARREB. 1, 185*a*) e heette het tegenovergestelde *Van Duinkerken te haring varen* („een ongelukkige togt doen, kwaaly slaagen in zijne onderneeminge", bij MARIN; ver WINSCHOOTEN, *Seem.* 76). Merkwaardig is het d „ten harinck varen" door PLANTIJN vermel wordt als spreekwoordelijk voor: verarmen (*depa perari*).

— *Reeder, stuurman, vennoot te haringe* (*Vad. Rechtsbr., Versl.* 2, 317): reeder, stuurm (d. i. schipper), matroos (of „gezel"; zie Dl. I 2178) ter of van de haringvangst.

— *Mooi weer, maar* (of *en*) *geen haring* (*zei buisman*): alles mooi en wel, maar wat baat he wat heeft men er aan? || Mooi weer, en geen ha ring: ... alle ding is meutje, maar de schouw roo er niet van: in troebelwaater is het goed visse ens., WINSCHOOTEN, *Seem.* 352.

— *Naar haring schieten* („schieten" is de te voor: de vleet te water doen gaan), en derg. || denk dat zy wel fel schiete zelle want daar is e mooy heeringtye, *Hs. Letterk.* n°. 126, blz. 10 b.

— Spreekw. zegsw. (thans verouderd). *'t Is gezien, of men in de Marke naar haring scho* 't is ongerijmd. Zie nader BOEKENOOGEN 296.

— *Haring vangen.* || Harinck vanghe *Pescher hareng*, PLANT. — Dat eenige ... den H rinck vangen voor haer saysoen ende tijdt, ende eer de selve goet en recht natureel is om ete *Gr. Placaatb.* 1, 716. Dat van nu voortaen (*17 Ma 1593*) niemant eenigen Haringh, voor Sint Ja dach inde Midden-Somer sal mogen vangen, en

daer mede varen *enz.*, 1, 727. Comen te visschen van S. Ian tot S. Iacob ontrent Hitland, Phayril ende Boeckenes, ende van S. Iacob tot Cruys (*Kruiseerheffing*), ontrent Boeckenes ofte Sevenjot, ende van Cruys tot S. Catrijn ... ontrent Oost van Jaermuyden, ende vangen aldaer den Haring met Netten sonder aes, SEMEYNS, *Haringh-Vissch.* 15.

— Zegsw. *Vangt men zóó den haring?* gaat dat zóó in zijn werk? || Vangd men zoo den Haring, ik meenden, dat men ze met een Kluit-boog schoot! *Gew. Weuwenaar* 3, 31.

— Spreekw. zegsw. *De haring is gevangen:* de zaak heeft haar beslag. || Het is een tijd vol kommer en zorg, als men den verliefden speelt; niet als de haring is gevangen, maar als men zoo hangt tusschen vrees en hoop, GIJSB. HODENPIJL, *W. van Bergen* 1, 118.

— *Haring jagen, haring trekken.* Zie HARINGJAGER, HARINGTREKKER.

— *Haring roepen.* Eigenlijk: het woord „haring!" uitroepen om te kennen te geven dat men van die visch bemachtigd, gevangen heeft (of: dat men er mede te koop loopt?) In de spreekw. uitdr.

— *Roep geen haring eer gij ze gevangen hebt* (of *voor St. Jan*); ook: *vóór gij ze in de mand, het net, de ton, den zak hebt*, enz. Verg. nnd. *me maut nitt ær hæring raupen, bit me ne am sterte hat* (WOESTE), en zie HARREB. 3, 217 *b*. || Hij roept van haring vóór Sint Jan (zie SCHELTEMA, *Spreekw.* 2, 20). — Sy ... bespotten hem ..., als eenen, die sich te vroegh als victorieus drage, roepende haring (als men seyt) eer hy gevangen is, *Kantt. op Richt.* 8, 6. Roept geenen haring vóórdat hij in de mande is, JOOS, *Schatten*, 118.

— Minder duidelijk is: *Men roept zoolang haring, totdat men ze heeft* (HARREB. 1, 285 *a*).

— *Haring in het land, De dokter* (of: *Dokters*, of anders: *Zieken*) *aan* (*een*) *kant!* Zinspeling op de gezondheid van *haring* als voedingsmiddel. Zie HARREB. 1, 140 *b* en verder b. v. HASEBROEK, *W. en Dr.* 229; LAURILLARD, *Sch. R.* 14.

— Spreekw. zegsw. *Het is een haring voor St. Jan:* „'t Komt te vroeg", *Belg. Mus.* 5, 214.

— *Haring kaken, zouten, steuren* enz., verrichtingen welk onmiddellijk na de vangst aan boord plaats hebben; voorts worden in oude stukken ook *havenen* en *wasschen* genoemd. || Willem Beukels Steurman tot Biervliet, die den eersten ton harinck zoutte, hy gaf voor zijn wapen twee caeck meskins, daermen den harinck mede caeckt, v. VAERNEWIJCK, *Hist. v. Belg.* 139 *a*. Placaten ... Beroerende ... tijdt van 't vangen, souten, havenen en packen vanden Harinck, *Gr. Placaatb.* 1, 718 (a°. 1582). Haaring te havenen, te wasschen, 8, 1261 *a* (a°. 1759). Het Sant dat veroorboort sal wesen om Harinck te sauten, *Vl. Placcaertb.* 4, 1019 (a°. 1702). Het kaken, zonderen, warren, zouten en leggen van den haring, *Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1025. Een reglement van 't jaar 1177, vastgesteld door Margaretha, Gravin van Vlaanderen, nopens het zouten van den haring, BEAUJON, *Zeevissch.* 4. Deze haring ... wordt ... na de vangst, met zout bestrooid om bewaard te blijven tot bij aankomst in den bokkinghang; eene bewerking die ... steuren (heet), 162. De haring wordt (*bij het kaken*) met den buik naar boven in de linkerhand gehouden; ... het kaakmesje (wordt) vlak onder de kaken aan den linkerkant gestoken, ... en ... de gal of het gelletje (wordt) ... uitgelicht, HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 299.

Den Haring die men ving en kon niet lange duuren,
En scheen maer kost te zijn voor onse nagebuuren: ...
Maer Beuckels heeft voor eerst den haring leeren kaken (*enz.*).
CATS 5, 62 *a*.

— Zegsw. *Den haring zouten.* Schertsende uitdrukking voor: pimpelen, pooieren, „buizen", „opgieten"? || Na dat wy het Boek der Scherrebouten Slorzig geopend, en den Haring fraay gezouten hadden *enz.*, *Gew. Weuwenaar* 2, 13.

— Spreekw. zegsw. *Hij heeft den haring al afgekaakt* (HARREB. 1, 285 *a*): hij is met zijne werkzaamheden al gereed.

— *Haring keuren, pakken, hoogen* (of *ophoogen*), werkzaamheden die, onder toezicht van de overheid, voorheen in de haringpakkerijen plaats hadden. || Op welcken haringh alsoo gepackt zijnde 't brantteycken ... by de Keur-meesters gestelt sal werden, *Handv. v. Amst.* 894 *b*. Dat de packers oft leggers gehouden sullen wesen alle de lagen van den haringh recht op wel stijf ende wel gekoont in malkanderen te leggen vier lanck, 899 *b*. De Haring te Keuren ... en ... agt te geven op het pakken en hoogen van den Haring, *Keuren v. Rott.* 4, 67 *b*. De keurmeester (onderzocht) den haring in de „zeeton" waarin hij, los gepakt, uit het schip werd gelost, BEAUJON, *Zeevissch.* 41.

— *Den haring boomlagen* of *bloemlagen*, eene betere soort in de bovenste lagen van de tonnen leggen. Zie *Gr. Placaatb.* 1, 724 en BLOEMLAAG.

— Uitdr. *Als haringen gepakt, als gepakte haring* (of *haringen*), ook: *als haring* (of *als haringen*) *in een ton* (*zitten* enz.); in Zuid-Nederland *gespannen, geperst* (*zitten*) *gelijk de haringen in een ton*, zeer stijf en dicht opeen (zitten *enz.*). Verg. eng. *like herrings in a barrel.* || Dat de helft van de bak (*in de komedie*) naar eene woestenye geleek, dewyl in de andere de menschen als gepakten haring op den ander gestapelt waren, v. EFFEN, *Spect.* 5, 91. Tenzij men de personen opeenpakte als haring in een ton, *K. Zev.* 2, 90. Men stond er als gepakte haring, v. ZEGGELEN 1, 55. Wij worden hier al platgedrukt gelijk gepakte haring! CONSC. 1, 357 *b*.

— *Haring branden, merken*, t. w. het met gekeurde *haring* gevulde fust. Zie onder BRANDEN, II, D, 2, *a*). || Geenen Harinck ... anders te branden, dan ... metten ghewoonelycken brant, *Gr. Placaatb.* 1, 750 (a°. 1580). Harinck, ... bevonden ... anders gemerckt ofte gebrant te wezen, *Ald.* Ongebranden haring, BEAUJON, *Zeevissch.* 281.

— *Haring drogen, rooken*, (steur)haring tot bokking maken. || Haaring ... te droogen, te rooken of op eenigerley wyse te prepareeren, *Gr. Placaatb.* 8, 1261 *a* (a°. 1759).

— *Haring marineeren*, (pekel)haring in azijn en kruiden inleggen. || Gemarineerde haring.

— *Deensche, Schotsche, Zweedsche* enz. *haring.* Benamingen welke hetzij de vangplaats, hetzij de vangers, hetzij het land of de haven van herkomst dezer visch meer of minder nauwkeurig aanduiden. Verg. voorts samenst. als *Diepwater-, IJ-, Noordzee-, volzee-, Zuiderzeeharing.* || Harinck van den heileghen lande (*Helgoland*), *bij* STALLAERT 1, 563 *a*. Maesterlandschen ... Haringh (*van Marstrand, bij Gothenburg*), *Gr. Placaatb.* 1, 724. Eenige Engelsche, Schotsche, Noordsche of andere vreemde Haaring, 8, 1261 *a*. Aalburger, Berger, Drontheimer haring, *in*: *Koopman* 1, 348. De puike Schoonsche haring, *in*: *Gids*, 1898, 2, 500.

— Desgelijks *Hollandsche haring*, min eigenlijk voor: de pekelharing door Hollandsche visschers gevangen en behandeld en uit Hollandsche haringsteden op de wereldmarkt gebracht; verg. SCHLEGEL, *Visschen*, 146. Alle andere *haring* heet daartegenover *vreemde haring.* || Geen vreemde haring ... zal *enz.*, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a*. 6. De eerste soort nu (*t. w.* „de eigenlijk gezegde

— *Een (aan)gekleede haring* (zie de aanhaling). || Op St. Niklaas zendt men een gekleeden haring aan de jongedochters die „in St. Anna's schapraai zitten" (niet ten huwelijk zijn gevraagd). Dat is eene groote beleediging, *O. Volkslev.* 8, 77.

4) De *haring* of een *haring* bepaaldelijk als spijs beschouwd. || Een haring scheuren *of* trekken (*om hem van de graat te ontdoen*); een haring fileeren. Getrokken, gefileerde haring. — Het holgehongert volk (*van Leiden*) . . . ooverwelfde . . . de vaart, met uitstrekken van . . . armen en handen, om te bereyken, te vangen, te grabbelen, 't broodt, haaring, kaaze, . . . hun toegesteeken oft geworpen, HOOFT, *N. H.* 395. De Haring . . . het hartig delikatesje, . . . de Matroozen troost, *Koopman* 1, 351. Een mooien haring, een delicieus hapje, v. LENNEP, *Rom.* 21, 30. O Haring, met uw pekelsmaakjen, . . . My is uw lieflijk middelmootjen Het fijnst banket, en zoet uw zout, *Schoolm.* 241. Dat moeder veel van een versch haringje houdt, HASEBROEK, *W. en Dr.* 230. Een mootje haring, 231. Maandag (*schaft men aan boord*), gort met gebakken haring . . .; Vrijdag grutten met gebakken haring, HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 303.

Haring en wittebrood;
Leiden is uit den nood!
Bekend volksrijmpje.

— *Een zoute haring*, wansmakelijk, omdat hij al te zeer gezouten is, al te lang in de pekel gelegen heeft. In schertsende figuurlijke toepassing op een onaangenaam mensch. || Dat de menschen nog zoo gierig, liefdeloos en ondankbaar niet zijn, als sommige zoute haringen onder de menschen ons wel zouden willen wijs maken, HASEBROEK, *W. en Dr.* 230.

— *Met een haring in den mond spelen.* Tooneelterm: heel zwaar op den souffleur spelen (DE BEER e. LAURILLARD, *Woordensch.* 402 *b*).

— In een *haring* bevinden zich, bij een „maatjesharing" de *reuzel* (ook *smacht*, *haas* en *pastei* genoemd? zie kol. 1471), bij „*volle haring*" de *hom* (ook *melk*) of de *kuit* (ook *roge*).

— *Van iets* (of *Er*) *haring of kuit* (*van*) *willen hebben.* Verg. *Er haar of pluimen van willen hebben*, en zie de verklaring ald. (kol. 1414). || Nu wil ick daer kuÿt of haring af hebben. . . . *aliquid . . . vel nihil, aut victurus aut vicendus*, SARTOR., *Adag.* I, 1, n°. 60 (verg. . . . *aut plane vincere, aut prorsum vinci*, a. w. II, 4, n°. 40). Ik zal 'er haering of kuyt van hebben, *I'll win the horse or loose the saddle*, SEWEL. — Ik sal der Kuit of Haring van hebben, . . . ik sal daar een kans naa waagen, WINSCHOOTEN, *Seem.* 76. Don Johan van zijne tocht nu kuyt of haringh willende mede draghen, quam *enz.*, PERS, *Verw. Adel. e. Ontst. L.* 666 *b*. Hy zweerende dat hy daar haring of kuit van zou hebben; en dat hy 't er niet by laten zou, huurt *enz.* v. EFFEN, *Spect.* 6, 172. Ik moet daar haring of kuit van hebben; . . . ik zal haar over heur brief gaan spreeken, *Leev.* 1, 272. Je hebt gelijk, dat je daar kuit of haring van wilt hebben, *K. Zev.* 5, 148.

— *Men weet niet of men haring of kuit aan hem heeft* (HARREB. 1, 285 *a*).

— *Haring zonder kuit(e)*, ÿle haring (zie hierboven bij 2). Figuurlijk voor: ijdelheid, „wind".

Wy beelden menigmael ons groote dingen in,
Een lieffelijck vermaeck, of wonderbaer gewin,
Maer als men op het lest de rekening sal sluyten,
Dan vint men in 't gemeen maer haring sonder kuyten.
CATS 2, 364 *a*.

— *De haring om de kuit* (of *om den roge*) *braden.* Zie bij BRADEN (Dl. III, 983), doch verg. nog de bet. „vergeefsche moeite doen" („Den harinck om den roge oft kuyt braden . . . *Oleum et operam perdere*", PLANT.).

— *Zijn haring braadt daar niet*, enz. Zie Dl. III, 987 en *Biekorf* 9, 250. || Wanneer hij ziet dat 't anders gaat, . . . En dat zijn haring niet meer braadt, *enz.*, DE CORTE, *Verdichts.* 35.

— Spreekw. zegsw. *Hij zou nog geen haring van den rooster beuren* (*al zag hij hem verbranden*). Gebezigd in toepassing op iemand die „liever lui als moe" is, òf van iemand die laf of kleinzeerig is? Van een zwakkeling althaus zegt men in Westfalen *he kann noch kainen hæring van der röster bören* (WOESTE).

H. Ic en wil niet vechten;
Ic saet veel liever te Betleehem int cloester.
D'E. Jae, ghÿ en toecht niet een herinck vanden roester,
Al soudijse sien verbarren.
Nu lichtelie, sonder lange marren!
Zuldij dus als een dwaes gaen tieren?
Gaet, haeltet vroetwijf!
Trou m. bl. 270.

II) Bij overdracht. Benaming voor zekere ingekeepte paaltjes om de scheertouwen van eene tent enz. aan, of om vast te halen; haringkop (in de bet. 2).

Afl. *Haringachtig* (zie ald.).

Koppel. *Haringkaken*, *-trekken* (zie die woorden). — Voorts *Haringkoopen*, het handelen in haring („Dat de Neringe van 't *Haringkoopen* en packen van de plaets, daerse gedaen wort, elders verleyt werde, *Handv. v. Amst.* 901 *b*); *haringlievend*, van haring als spijs of lekkernij houdende („Dat de *haringlievende* lezer mijne treurige ervaring wel eens gedeeld heeft", HASEBROEK, *W. en Dr.* 231); *haringpakken* („de Neringe van 't *Haring*koopen en *packen*", *Handv. v. Amst.* 901 *b*); *haringzouten* („Daar . . . geen ander . . . zout bij 't *haringzouten* mocht worden gebruikt", BEAUJON, *Zeevissch.* 10).

— Als tweede lid. *Verschharing*, hetzij: panharing, hetzij (en gewoonlijk): haring voor de rookerij; steurharing (zie boven bij *versche haring* en verg. BEAUJON, *Zeevissch.* 161); vandaar *verschharingvisscherij*; *zoutharing*, thans een meer gebruikelijke naam voor pekelharing, doch voorheen ook wel gebezigd voor steurharing (zie BEAUJON, *a. w.* 6 en 168, *noot*); vandaar *zoutharingreederij* (BEAUJON, *a. w.* 247) en *zoutharingvisscherij*.

Samenst. afl. *Haringjager* (vanwaar *haringjagerij*), *haringpakker* (vanwaar *haringpakkerij*), *haringtrekker*, *-vanger*, *-visscher* (vanwaar *haringvisscherij*) (zie die woorden).

— Voorts *Haringdroger*, bokkingdroger (zie Dl. III, 273); vanwaar *haringdrogerij*, bokkinghang (en derg.); *haringreeder*, iemand die ten haring reedt (zie kol. 2208) („Niet alléén door den Spanjaard en den Duinkerker werden onze *haringreeders* bestookt", BEAUJON, *Zeevissch.* 44; „François Deenick, *haringreeder* aan de Maas", 72); vandaar *haringreederij*, de gezamenlijke haringreeders („Het plan der Amsterdamsche *haringreederij*", BEAUJON, *a. w.* 246; „Het adres der Amsterdamsche *Haringreederij*", *ald.*); *haringrooker*, bokkingrooker, vanwaar *haringrookerij*, bokkinghang; *haringvaarder* („Die wijze van bereiden en inzouten . . ., bij ons kaken genoemd, waarop zich onze *haringvaarders* zoo bij uitstekendheid verstaan", LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 216).

Samenst. *Haringband*, *-bed*, *-blik*, *-bloem*, *-buis*, *-graat*, *-koning*, *-kop*, *-kroon*, *-last*, *-man*, *-nering*, *-net*, *-reis*, *-salade* (*-sla*), *-schip*, *-school*, *-schuit*, *-snoek*, *-stad*, *-stal*, *-teelt*, *-ton*, *-vaart*, *-vangst*, *-visch*, *-vleet*, *-vloot*, *-want*, *-weer*, *-zegen* (zie die woorden).

— Voorts *Haringaas*, datgene waarmede de haringen zich voeden, inzonderheid als benaming voor

zekere zeediertjes, van welke men meende dat de haring er op aast (zie ook *Alb. d. Nat.* 1868, 371) („*Haaring-aas*, in het Latijn *Scolopendra marina* is de naam van een Insekt onder het geslacht van de Duizendbeenen behoorende", CHOMEL, *Verv.* 2752); *haringbier* („Als hy (*zekere boom*) oudt wordt, halense oock dranck daer uyt, soo bitter als *haringh bier*", *Begin e. Voortg.* 13, 56 *a*); *haringfust*, vat of (als collectief) vaatwerk voor haring („Stelselmatige wetgeving ... op de contrôle van het *haringfust*", BEAUJON, *Zeevissch.* 9; „De afmetingen, die ... voor de *haringfusten* waren vastgesteld", 91); *haringhandel* („Den tijd toen de *haringhandel* in zijn fleur was", HASEBROEK, *W. en Dr.* 231; „Dat Hamburg, door haring zonder certificaat op zijne markt toe te laten, zijn *haringhandel* ten gronde richtte", BEAUJON, *Zeevissch.* 86; verg. „onze *haringhandel*", *a. w.* 81); *haringjaar*, het jaar, beschouwd ten opzichte van de al of niet voordeelige haringvangst („Ook schrale *haringjaren* hebben wij doorleefd", HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 319); *haringkaart*, zeekaart aanwijzende de beste vangplaatsen enz. van de haring („Ontwerp ... over het samenstellen van *haringkaarten*", n°. 1856); *haringkade* (in den volksmond *heringkade*), bargoensch voor: (de) Heerengracht te Amsterdam (DE BEER e. LAURILLARD, *Woordensch.* 402 *b*); *haringleger*, haringschool („Dat de haringen niet ... uit de IJszee de tochten ondernemen en dat het *haringleger* zich niet in afdeelingen splitst", BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 205); *haringlied* („Wanneer deze advertentie in de couranten gelezen wordt, ... heft men ... het *haringlied* van een vaderlandsch Dichter (*H. A. Spandaw*) aan", HASEBROEK, *W. en Dr.* 229); *haringlogger*, eng. *herringlugger*, loggerschip voor de haringvaart (verg. HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 184); *haringmand* („Zo wat Visschere eenighe afghecorven Vleten ... in de zee vinden ende in halen sal, wert ghehouden ten teekene van dien een *harijngh mande* te hanghene boven op zijn middel-, vooren- oft achter-mast", *Vl. Placcaertb.* 1, 350); *haringmarkt*, mnl. *haringmarct*, plaatselijke of tijdelijke gelegenheid om haring te verhandelen („En zal de gemelde *Haring-* en Zoute-Visch-*Markt* op de voorsz. tyden worden gehouden by *enz.*", *Keuren v. Haarlem* 1, 160; „Op alle *haringmarkten* van Europa", BEAUJON, *Zeevissch.* 281); *haringmeeuw*, nhd. *heringsmöve*, in de wetenschap *Larus fuscus*; *haringmenger*, *-mengersche*, (verouderd) haringkooper, -koopster („*heryngmengersche, alleciaria*", *Teuthon.* 141 *a*), *haringneus*, schertsend voor: onbeduidende kleinigheid („Het komt op een *haringneus* niet aan", *bij* HARREB. 1, 285 *a*); *haringplaats*, plaats voor het pakken enz. van haring („De kuypers (sullen) gehouden zijn geklaerde pekel te laten staen op de *haring-plaetse*, tot dat den gepackten haring gekeurt, toe-geslagen, ende uytte plaetse om te schepen gebracht sal zijn", *Handv. v. Amst.* 899 *a*); *haringplakkaat*, verordening betreffende haringvangst enz. („Eene algemeene renovatie der *haringplakkaten*", BEAUJON, *Zeevissch.* 70; „Het groote *haringplakkaat* van 1656", 163); *haringreuk* („De *haringreuk*, die uit den winkel opstijgt", BERGMANN, *Staas*, 82); *haringschaal*, schaal om haring op voor te dienen, dikwijls met de afbeelding van een haring er op; *haringschaar*, haringschool (BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 205); *haringschijn*, haringblik; *haringschipper*, schipper ter haringvaart („1°. Maart, op welken dag de meeste *haringschippers* te huis zijn", BEAUJON, *Zeevissch.* 42); *haringseizoen*, eng. *herringseason*, jaargetijde voor de haringvangst („Bij het naderen van 't *haringseizoen*", BEAUJON, *Zeevissch.* 15); *haringsmout*, mnl. *haringesmout* (verg. ook mnl. *haringesmeer*), haringve („Met *haringe smoute* Smeert men scoen ende leersen' *Livr. des Mestiers*, 14 *b*; zie ook *Veelderh. Ge Dicht.* 76); *haringsoort* („Minwaardige en slecht *haringsoorten*", BEAUJON, *Zeevissch.* 40; „De aloud *haringsoorten* „vollen", „maatjes" en „ijlen"", *a.* 280); *haringspeetje*, speetje, stokje waaraan haringen in den bokkinghang worden gehangen (zi V. DALE); *haringstatistiek*, statistisch verslag aan gaande den haringhandel enz. („De oudste *haringsta tistiek*", BEAUJON, *Zeevissch.* 81); *haringtijd*, de tij van 't jaar dat de haring gevangen wordt (verg mnl. *harinctijt* en eng. *herringtime*), of: de tijd da de (nieuwe) haring er is („Dat de Geneesheeren i den *Haringtyd*, de minste Lyders hebben", *Koopma* 1, 352); *haringvang*, haringvangst („Op de wij van 't visschen ..., zo in de Noord-zee op de *Haring vang* ende groote visscherije, als voor buiten ende binnens-dijcs, zijn wetten gemaect' DE GROOT, *Inl.* II, 4, § 23); *haringvat* („H *haringvat* stond (*bij den vischkooper*) achteloos vergeten in een hoek. Er was bijna geen vra naar (t. w. *naar haring*)", HASEBROEK, *W. en D* 229); *haringverkoopster* („Dat zij hun keurig pe seel tot het malen van *haring-verkoopsters* of ketel schuursters leenden", V. D. PALM, *Red.* 1, 39) *haringvijver* („de (*groote*) *haringvijver*", schertsend benaming voor de Noordzee, in navolging zeker va eng. *the* (*great*) *herringpond*); *haringvischtuig* haringwant („De beschrijving, hoe het *haringvisch tuig* wordt uitgezet en ingehaald", HOOGENDIJK *Grootvissch.* 274; zie ook 189 en 314); *haringvlie* („Het *Haringvliet*", stroom in Zuid-Holland); *haring vloed*, in toepassing op overvloedigen aanvoer va haring („Voor de kleinigheid van een daalder heb ben zij 't genot van 't eerste vischje. Maar welhaas stroomt de *haringvloed* met onbekrompen ruimte" HASEBROEK, *W. en Dr.* 230); *haringwerker*, werkman bij het haringpakken („Kooplieden, zeevolk, kuipers, *haringwerkers*, boetsters", HOOGENDIJK, *Grootvissch* 316); *haringwet*, wet op het vangen, behandelen en ter markt brengen van (de) haring („Den dwang der *haringwetten*", BEAUJON, *Zeevissch.* 163; zie ook *ald.* 9; 21; 71); *haringwetgeving*, wetgeving betreffende het vangen, behandelen en ter mark brengen van (de) haring (BEAUJON, *Zeevissch.* 12) *haringwijf*, koopvrouw in haring („Harinckwijf *Une harengiere*", PLANT.); *haringzak*, zak in de bek van een walvisch, waarin deze naar men vroeg meende de haring bergt; *haringzout* („*Häringslake*" NEMNICH, *Holl. Waaren-lexicon*, 53).

— Met een bnw. *Haringrijk*, rijk aan haring veel haring opleverende („De vaart op het *haring rijke* Schonen", S. MULLER FZ. in *Gids*, 1898, 2 494; *haringziek*, onpasselijk door 't eten van harin („Wy steeke elk een Goedt stik after onse knoope ... Die *Haaringzieke* man leyd mee een halv tweebak in zijn laatye", *Hs. Letterk.* n°. 126 blz. 15 *b*).

— Bij HOOFT, *N. H.* 119 vindt men *haringsche wijze* (voor *haringsgewijze*?) met de bet. van: o de wijze van, zooals bij een haring („Een vreemd visch; ... hy had een' krommen, zwarten en harde bek, *haaringscherwyze*").

— Als tweede lid. *Boks-*, *bootsmans-*, *braad-brand-*, *buismans-*, *gras-*, *jaag-*, *jagers-*, *kalkruis-*, *maatjes-*, *pan-*, *pekel-*, *schoot-*, *steurharing* (zie die woorden).

— Voorts, verouderd, minder gewoon, of me toevallig gevormd *Buisharing*, die met buizen g vangen werd; kaakharing, pekelharing („*du haren pris en haute mer*", MARIN); *cirkelharing*, tot aan

duiding van de (mindere) hoedanigheid met een cirkel op het fust gebrand („De Meester-kuypers (sullen) ... hebben van 't last van den *Circkel-haringh*, ende van den Kleynen brant vier-en-twintigh stuyvers", *Handv. v. Amst.* 900 *a*; zie ook *Gr. Placaatb.* 1, 728); *Diepwaterharing*, „verse" haring, steurharing, in het Diepwater, ter hoogte van Yarmouth, gevangen (BEAUJON, *Zeevissch.* 164); *fijnzoutharing*, met inlandsch keetzout gezouten pekelharing (*Reglem.* v. 31 Dec. 1822 (*Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1029), *a.* 49); daartegenover *grofzoutharing*, met „Portugalsch of Spaansch" zout gezouten pekelharing (*ald.*, *a.* 49); *flikharing* (hd. *flick-*, *flackhäring*), bokking die van den buik af tot op een klein gedeelte van den rug na opgesneden, van één gespouwen en van de kuit ontdaan is (*Nederl. Handelsmag.* 492 *a*); *hangharing*, gerookte haring, bokking (STALLAERT 1, 563 *a*); *heiliglandsharing*, mnl. *heylichlants-herinc*, Helgolandsche haring (zie *Gids* 1898, 2, 501); *holharing*, ijle haring, schootharing; *homharing*, mannelijke haring („Aan alle stuurlieden wordt verboden den *homharing* afzonderlijk van anderen haring te leggen", *Reglem.* v. 31 Dec. 1822 (*Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1026), *a.* 22); *IJ-haring*, voorheen ook *Ty-haring*, haring in het IJ (of Ty) gevangen („*tyherinc*" in *Gids* 1898, 2, 500; „*IJe-haring*" (a°. 1519), bij BEAUJON, *Zeevissch.* 11); *kerfharing*, haring door zoogen. „kerfvaarders" (hoekwantvisschers) gevangen, gekaakt en aangebracht („Omstreeks 1850 (werd) dergelijke *kerfharing* ... tot dezelfde prijzen verkocht, die .. voor brandharing werden besteed", BEAUJON, *Zeevissch.* 259); *korfharing*, mnl. *corfherinck*, „verse" haring, steurharing (*Gild. v. Utr.* 2, 168; *Gr. Placaatb.* 1, 703; 734; BEAUJON, *Zeevissch.* 168; STALLAERT 1, 563 *a*); *kustharing*, haring op de (Nederlandsche) kust gevangen („Deze vroege en vette *kustharing*", P. P. C. HOEK in *Meded. over Visscherij*, 4, 86; zie ook BEAUJON, *Zeevissch.* 280); *najaarsharing*, in 't najaar gevangen (SCHLEGEL, *Visschen*, 142); *Noordzeeharing*, zie beneden bij *Zuiderzeeharing*; *peesjesharing*, foutief voor: *peetjesharing*? reeds WINSCHOOTEN (*Seem.* 77) verstond het woord niet („Soute Haring die tot *Peesjes Haring* wert gerookt", *Handv. v. Amst.* 902 *a*); *peetjesharing*, puike haring die men aan zijn peet enz. ten geschenke zond, presentharing (V. LENNEP, *Zeem.-Wdb.* 80); *presentharing* („De *presentharing* die destijds (*in de* 18de *eeuw*) bij aankomst van den eersten jager aan verschillende autoriteiten aangeboden werd", BEAUJON, *Zeevissch.* 211); *roodharing*, eng. *red herring*, bokking (Dl. III, 272); *scheepsharing*, haring ten gebruike voor —, of om (boven het loon) verstrekt te worden aan de scheepsbemanning? („Sullen ... mogen toestaen op yeder Reys, die den Stierman ter wille doen sal, een Kinnetgen Haringhs, ... die hen ... sal werden ghelevert uyt de *Scheeps-Haringh*, *Gr. Placaatb.* 1, 703 (verg. 1, 699); „Dat geen Stierluyden ... ofte andere ... eenige Haringh in Zee sullen mogen uyt-schieten voor *Scheep-Haring*", 1, 703; „Niemant mag in Zee eenigen Haring uitschieten, en onder den naam van *Scheeps Haring*, Buismansvoering enz. inleggen", *Teg. Staat.* 11, 578); *sloeharing*, Deensche haring („Eene partij *sloeharing* van Denemarken was heden aan de markt", *N. Rott. Cour.* 14 Dec. 1889, 2de Blad; „*Sloe-* of Deensche *haring*", *ald.* 17 Dec. 1889, 2de Blad A); *spikharing* (*spikhering*, *spikkering*), bokking (Dl. III, 272); *stankharing*, bedorven haring, met het merk: „wraks-wrak"; zie ook bij *sterkharing*; *stapelharing* („*stapelheryncg*", te Dordrecht, a°. 1293, zie *Bijdr. t. d. Gesch. v. Overijs.* 11, 325); *sterkharing* („*sterck-Haringh* ... in plaets van ... *stanck-* ofte *want-Haringh*", *Gr. Placaatb.* 1, 727); *tonharing*, mnl. *tonherinck* (*Gild. v. Utr.* 2, 168) („ton-haerinck. *Halec muriatum vilius*", KIL.; „Dat men ... tot geene plaetsen met *ton-haringh*, 't zy in geheele tonnen, halve vaten, kinnitgens ofte halve kinnitgens en sal moeten staen omme te verkoopen, dan *enz.*", *Handv. v. Amst.* 895 *a*); *vangersharing* („Nieuwe Hollandsche Jaag- of *Vangersharing*", *Uit eene dagbladadvertentie*); *volzeeharing*, in volle zee gevangen; bij tegenstelling met *kust-* en met *Noordzee-haring* (zie BEAUJON, *Zeevissch.* 280, en verg. *Besl.* v. 11 Jan. 1858 (*Stbl.* 2), *a.* 9, 3°); *voorharing*, die te vroeg, t. w. voor St. Jan gevangen werd („*Voorharingh* ofte Gras-haringh", *Handv. v. Amst.* 895 *b* (zie ook *ald.* 896 *a* en *Gr. Placaatb.* 1, 726); *voorjaarsharing* („De haring, die in winter en voorjaar de Zuiderzee binnenkomt, is een z. g. *voorjaarsharing*, d. w. z. een haring die zich in het voorjaar vermenigvuldigt", P. P. C. HOEK in *Meded. over Visscherij* 4, 81); *vroegharing*, voorharing (zie *Gr. Placaatb.* 1, 724—725); *wantharing*, stank- of sterkharing (zie boven); *windharing* („wind-haerinck; wind-drooghen haerinck; ver-waeyden haerinck: *Halec recens, vento siccata, nec satis durata*", KIL.); *winterharing* („De Noorweegsche *winterharing* ... nadert de kust (*van Noorwegen*) in Januari en Februari", SCHLEGEL, *Visschen*, 143); *ziedharing* („sied-haering", *Syn. Lat.-Teuton.* 2, 78 *b*; „*hareng désalé et bouilli*", MARIN); *zomerharing* („De Noordsche *zomerharing* ... verzamelt zich ... (aan de Noordwestkust van Noorwegen) in Juli en Augustus", SCHLEGEL, *Visschen*, 143); *Zuiderzee-haring* („*Zuiderzee-haring* ... kan men niet zóó pakken, dat hij den smaak van *Noordzeeharing* verkrijgt", *bij* BEAUJON, *Zeevissch.* 213—214; „Dat de toch al niet zeer vette *Zuiderzee-haring*, tegen dat zij „vol" is, weinig voedingswaarde meer bezit, geheel anders als de *Noordzee-haring* ..., die *enz.*", P. P. C. HOEK in *Meded. over Visscherij* 4, 81).

— Samenstelling met de namen van heiligedagen heeft betrekking op den vangtijd. Verg. (*St.-*) *Bartholomaei*, (*St.-*)*Jacobi-*, (*St.-*)*Jans-*, *Kruis-* en *Vrouwen-* of *Vrouwtjesharing*, haring omtrent of na St.-Bartholomaeus, St.-Jacobus, St.-Jan te midzomer, Kruisverheffing of St.-Margaretha gevangen. Zie b. v. *Gr. Placaatb.* 1, 738 (a°. 1632) maar ook nog *Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1028.

— In ettelijke (meest geheel verouderde) benamingen van haringsoorten is het woord *-haring* als laatste lid kortheidshalve weggelaten. Tot deze behooren *Cirkel*, *kroonbrand*, *kruisbrand*, *witband*, *zwartband*; b. v. „de *kroonbrand*" gold heden te Stettin (zóóveel).

— Als samenstellingen uit drie leden (verg. Dl. III, 1190) zijn te beschouwen: *Engelsche-walharing*, haring onder den Engelschen wal gevischt („Om de West vangt men dan de zoogenaamde *Engelsche walharing*", HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 313; „De *Engelsche walharing* ... verraadt (zich) door een mindere fijnheid van smaak", 314); *groene-haringkroon*, kroon door de vischkoopers uitgehangen als de groene haring er is (zie het art. HARINGKOOPER); *nieuwe-haringtijd*, tijd, jaargetijde als de nieuwe haring er is („De *nieuwe haringtijd* is het Sinterklaasfeest der groote menschen", HASEBROEK, *W. en Dr.* 230); *versche-haringvisscherij*, steurharingvisscherij („De kleine of *versche haringvisscherij* ... in volle zee, meerendeels in het zoogenaamde diep water", *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a.* 15).

— Samenstellingen met *-haring* in benamingen van haringachtige visschen: *Snoek-*, *stekel-*, *wolf-*, *zaag-*, *zilverharing* (zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 172—175 en het volgende art).

HARINGACHTIG, bnw. Van *Haring*, in de bet. 1), met *-achtig*. Overeenkomst hebbende met den haring. || De haringachtige visschen (*Clupeae*) ... zijn weekvinnige visschen met een langwerpig ..., gewoonlijk door groote, ligt uitvallende schubben bedekt, ligchaam, met eenen scherpen of van zaagtandachtige insneden voorzienen, zelden afgeronden, buik; met *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 170. De haringachtige visschen vormen de volgende geslachten: de eigenlijke haringen (*Clupea*); ... de zaagharingen (*pristigaster*); ... de stekelharingen (*odontognathus*); de ansjovissen (*Engraulis*); ... de zilverharingen (*Albula*); ... de wolfharingen (*Chirocentrus*); de Kapirat's (*Notopterus*); de snoekharingen (*Osteoglossum*), 171.

HARINGBAND, znw. m., mv. *-en*; gewoonlijk (als stofnaam) onz., zonder mv. Uit *Haring* in de bet. 2) en *Band*, 1ste art., in de bet. B, 2) (doch verg. de bet. A, 2, *f*).

1) Eigenlijk, als kuipersterm. Band (voorwerpsnaam of collectief als stofnaam) om haringvaten mede te binden, t. w. hoepel, hoepels van 5 voet lengte. Verg. BOEKENOOGEN 296 en 1010.

2) Bij den waterstaat (als voorwerpsnaam of collectief als stofnaam). Benaming voor gaarden of latten van Hollandsch rijshout, geschikt om rondom de palen tot tuinen te worden gevlochten. || De beste en zwaarste latten, bekend onder den naam van haringband, moeten lang zijn 2,00 à 2,30 el en dik 6 à 7 duim in den omtrek, op 6 palm van het ondereinde, STORM BUYSING, *Waterb.* 1, 342. Het Hollandsche haringband of de zoogenaamde tuinlatten, in bossen van 25 stuks met twee banden gebonden *enz.*, 1, 563. Palen, met de voorhanden zijnde rijs omvlochten, of zoogenaamd gebreid met haringband enz., CONRAD, *Het digten van doorbraken*, 24. Twee rijswiepen ... op iedere 50 duim afstand met taaye haringbanden aansjorren (a°. 1850), *bij* BOEKENOOGEN 297.

HARINGBED, znw. onz.; mv. *-den*. Uit *Haring* in de bet. 1) en *Bed* in de bet. E). Laag van drijvende haringkuit. || De geschotene kuit bedekt dikwijls groote vlakten langs de oevers der zee, en doet zich reeds van ver als eene witachtige massa kennen; men noemt dergelijke drijvende kuit haringbedden, SCHLEGEL, *Visschen*, 145.

HARINGBLIK, znw. m., zonder mv. Hd. *häringsblick*. Uit *Haring* in de bet. 1) en *Blik*, blikkering. De blikkering die aan de oppervlakte van de zee gezien wordt bij het naderen van eene school haringen, vroeger bij ons *het vuren van de(n) haring* genoemd (AUBIN, *Dict. de Mar.* 482). Verg. zw. *sillblick* en *sillblixt*, deensch *sildeblink*, fr. *éclair de harengs*. || De aankomst der haringen verkondigt zich door den zoogenaamden haringschijn of haringblik, *Alb. d. Nat.* 1867, 128.

HARINGBLOEM, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Haring* in de bet. 1) en *Bloem*. In het Gooi eene gebruikelijke benaming voor de bloemen van de Oostindische kers (*Tropaeolum majus*), welke immers vaak gebruikt worden om de nieuwe haring in den bek te steken. || Ze (*een boerenmeisje*) ... maakte mooie bouquetten van haringbloemen en floksen, TEUIDA KOK in *Eigen Haard* 1897, 626 *b*.

HARINGBUIS, znw. vr.; mv. *-buizen* (voorheen *-buissen*). Nhd. *häringsbüse*, eng. *herringbuss* (beide uit het Ndl. overgenomen woorden). Uit *Haring* en *Buis*, scheepsnaam. Eigenlijk: een gedekt kielvaartuig — van voren breeder dan achter, voerende twee tot drie masten elk met één vierkant zeil voorzien van bonnet —, gelijk voorheen inzonderheid gebezigd werd voor de vangst van pekelharing; vandaar in 't algemeen: schip voor de haringvangst in volle zee. De benaming, ofschoon ten onrechte nog wel eens gebezigd (verg. den scheepsnaam *pink*), is bij de visscherij al sinds lang met de zaak verouderd, daar geheel andere schepen voor de haringvangst worden gebruikt (zie bij HARINGSCHIP). || Harinckbuyse. *Navire à pesche hareng*, PLANT.... *Nauis halecaria: nauigium rotundum, aluo panda, quo haleces capiuntur*, KIL. — Aan eenen anderen oordt, werden ... oover de twintigh haaringbuyssen genoomen, HOOFT, *N. H.* 216. Van wege den Keizer werd (*in 1547*) aangekondigd dat, zoo de reeders geene (*bewapende*) schepen wilden uitrusten, „Zijne Majesteit de haringbuizen niet en soude willen hasarderen, noch ook de haringvaart toelaten", DE JONGE, *Zeew.* 1, 87. Het voorschrijven van een zeildag en zeilroute voor de haringbuizen (was) doenlijk, daar de haring zich, jaar op jaar, ongeveer ter zelfder tijds op ééne plaats ophoudt, BEAUJON, *Zeevissch.* 126.

De Haringbuis
Vaart uit en t'huis
Om pekelharing te vangen in touwen (*enz*).
bij v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 2, 268.

Samenst. *Haringbuisreeder* („Wanneer de wetgever, om de *haringbuisreeders*, de visschers van den zijkant in de vrije uitoefening hunner industrie belemmerde", KEMPER, *Advijs o. d. Haringvisch.* 25).

HARINGDRAGER, znw. m.; mv. *-s*. Door volksetymologie vervormd uit *heringdrager*, bij *die hering draagt*, dat is: aanwijzing doet van de onderhoudsplichtigen bij het schouwen van dijken enz. (voor *heringe* en *hering dragen* zie VERDAM 3, 372 en beneden op HEERING). In den Alblasserwaard, tot op de wijziging van de keur op de dijken in 1893, de gebruikelijke naam voor den vertegenwoordiger van een polderbestuur die, bij de dijkschouw, Dijkgraaf en Hoogheemraden vergezelde om desgevorderd aanwijzing van onderhoudsplicht te doen.

HARINGGRAAT, znw. vr., mv. *-graten*; verkl. *-graatje*. Uit *Haring* in de bet. 1) en *Graat* in de bet. 1, *a*).

1) Eigenlijk. Graat van een haring.

2) Bij vergelijking. Benaming van zekere poliep, om de gedaante van den poliepenstok. || De haringgraat (*Halecium halecinum* L.) heeft een ruwen polypenstok, die in dunne takken verdeeld is, waarop de tweeledige, pijpachtige cellen staan, HERKLOTS, *Weekd.* 408.

Samenst. *Haringgraatpoliep* („De polypenstok der *Haringgraatpolypen* („het geslacht *Halecium*") is plantvormig, met takken die verspringend naar twee zijden zich uitbreiden", HERKLOTS, *Weekd.* 408).

HARINGJAGER, znw. m.; mv. *-s*. Nhd. *häringsjäger* (uit het Ndl. overgenomen). Van *Haring* en *Jagen* (trachten te verkrijgen) met *-er*.

1) Benaming voor een der drie (vijf, zeven) schepen, door de gezamenlijke haringreeders (tot vervanging en onderdrukking der vroeger gebruikelijke *ventjagerij*) uitgezonden om tusschen de in volle zee visschende haringvloot te kruisen ten einde van de vangst over te nemen en die, opvolgelijk, in eene Nederlandsche haven aan te brengen. Dikwijls bij verkorting *jager* genoemd. || De bevelhebber van een (Vlaardingsch) haringjager droeg den titel van „koopman". Een tijdlang voeren er haringjagers naar Hamburg. — Heden is de eerste haringjager aange-

komen, aan boord hebbende zóó- of zóóveel vaten haring, HASEBROEK, *W. en Dr.* 229. Deze schepen, bekend onder den naam van haringjagers, zullen nergens hunnen overgenomen haring vermogen in te brengen, dan in dezelfde haven van waar die zijn uitgevaren, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a.* 32. Hoogwielige, met vlaggen getooide rijtuigjes ... die destijds, zoodra de eerste haringjager binnen was, in vliegende vaart, met enkele tonnen haring, ... naar 's lands voornaamste steden ijlden, BEAUJON, *Zeevissch.* 50. Een blauwe vlag (*op den toren te Vlaardingen*) ... deed den burgers kond, dat de eerste haringjager in het gezicht was, HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 308. Dat zoolang de haringjagers niet gearriveerd waren, geen kielschepen met minder dan 15 last en geen bomschuiten met minder dan 10 last haring mochten binnenkomen, 312.

2) Zelden in toepassing op een persoon. Persoon die de haringvloot gaat opzoeken om van de vangst over te nemen. || Alle de genen, welke als haringjagers naar de haringvloot gezonden worden, zullen daartoe ... jaarlijks noodig hebben eene akte van consent, *Reglem.* v. 31 Dec. 1822 (*Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1045), *a.* 99.

Afl. *Haringjagerij.*

HARINGJAGERIJ, znw. vr. (zonder mv.). Van *Haringjager* met *-ij*.

1) Het verrichten van het werk, of het uitoefenen van het bedrijf van (een) haringjager (zie ald. de bet. 1 en 2), t. w. het opzoeken van de haringvloot ten einde van de vangst over te nemen enz.; een geregelde en gewettigde vorm van het vroegere „buizen volgen" of „ventjagen". || De haringjagerij is .. thans (*in 't jaar 1893*) een nog kunstmatig in het leven gehouden oud-Vaderlandsche instelling, HOOGENDIJK, *Grootvisch.* 311. Terwijl dit boekje ter perse is, werd de haringjagerij reeds opgeheven, 312.

2) Benaming voor de overeenkomst tusschen, of voor de vereeniging van haringreeders, tot het doen afhalen van de vangst der haringvisschers door haringjagers.

HARINGKAKEN, onz. zw. ww. (behalve in de onbep. wijs een enkele maal in het tegenw. deelw. voorkomende). Koppeling van *Haring* (in den 4den nv.) en *Kaken*, de naam voor het, door middel van eene insnijding vlak onder de linkerkieuw, uitnemen van een gedeelte van het ingewand van een haring (verg. hierboven kol. 2209 en zie verder, ook voor de afleiding, bij KAKEN). || Geen uitvinding misschien heeft voor ons land zoo heilrijke gevolgen gehad als die van het eenvoudige haringkaken, FRUIN, *Tien J.* 185. De Noord-Nederlanders van dien tijd (vindt men) geschilderd als een haringkakend en zoutziedend volk van visschers *enz.*, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2[1], 222.

HARINGKONING, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *häringskönig*. Zekere visch van de familie der Lintvisschen: *Regalecus*, aldus genoemd omdat de gewone soort — *Regalecus remipes* — naar men beweert, gewoonlijk in de nabijheid van haringscholen wordt aangetroffen. Verg. eng. *king of the herrings* (bij MURRAY: *Regalecus glesne*, maar ook *Chimaera monstrosa*) en westvl. *koning der haringen* (bij DE BO[2] 486 *b*: *mullus surmuletus*). || Bij haringkoningen ... bestaan de buikvinnen ieder uit een enkelen ... straal *enz.*, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 81.

HARINGKOOPER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Haring* en *Koopen* met *-er*. Koopman in haring, hetzij groothandelaar of winkelier. || Dat ... geen haringh-koopers binnen deser Stede ... eenigen haring verkoft hebbende, om ... gesleten ende uyt-gepenningh-waert te werden, uyt hare pack-tuynen, plaetsen, of van haer-luyder wallen sullen laten gaen, voor ende al eer die *enz.*, *Handv. v. Amst.* 895 *a*. De Requeste van de gemeene haringh-koopers, 895 *b*. Verscheyde, soo Haringh-koopers als Omloopers, *Ald.* Dat verscheyde Haring-koopers eenige Zee-stuks versonden hebben, gebrand, 't welk expres strijdig is tegens *enz.*, 897 *a*. De Haringkoopers hingen, als de nieuwe haring in 't land was, de groene Haringkroon met gouden vlaggetjes uit, v. LENNEP en TER GOUW, *Uithangt.* 1, 119. Nergens is het grooter feest, dan in het huis van den haringkooper zelven, HASEBROEK, *W. en Dr.* 229. Met wat verlangen zag dus de haringkooper naar de aankomst van zijn handelsartikelen uit, *Ald.*

HARINGKOP, znw. m.; mv. *-koppen*. Nhd. *häringskopf*. Uit *Haring* en *Kop*.

1) Eigenlijk. Kop van een haring. || Naar zeker volksgeloof geeft een haringkop licht in den donker.

2) Bij timmerlieden enz. Ingekeept paaltje om de scheerlijnen van eene tent en derg. aan vast te zetten of om aan te halen; ook kortweg *haring* genoemd (zie ald. II).

HARINGKROON, znw. vr.; mv. *-kronen*. Uit *Haring* en *Kroon*. Met vlaggetjes en goud gesierde kroon (keizerskroon), in welker midden onderaan de figuur van een (groenen) haring is opgehangen, en die de vischkoopers uithangen als de nieuwe haring (zie kol. 2212) in het land is. || Het klatergoud in eene haringkroon, HASEBROEK, *W. en Dr.* 186.

— Anders *Groene-haringkroon* genoemd (zie kol. 2218).

HARINGLAST, znw. (m. of onz.?); mv. *-en*. Uit *Haring* en *Last*.

A) Benaming voor de planken enz. waaruit op het dek van een haringschip de bakken (krebben en kisten) gevormd worden, in welke, bij het aan boord komen van de vleet, de gevangen haring voorloopig wordt gestort. || Het kotterloggerschip ... SCH 318, ingericht voor de Haringvisscherij ... met Masten, Rondhout, Staand en loopend Want, Vallen en Bloks compleet, Ballast, Haringlast, Boot, Ankertuig, Zeilen, Vlaggen en verderen Inventaris. ... De bomschuit ... SCH 286 ... met Haringlast *enz.*, *Verkooping te Scheveningen* 26 Febr. 1897.

B) In andere opvatting (weinig gebruikelijk), b. v. in de uitdrukking: „Een schip van 20, van 25 *haringlasten*", d. w. z.: van 20, van 25 last(en) haring (één *last* a veertien *tonnen*).

HARINGMAN, znw. m. (mv. *-nen*). Eng. *herringman*. Uit *Haring* en *Man*. Haringvisscher, in de

Samenst. *Haringmansvisch*, zoutevisch door een haringman aangebracht; zie de aanh. („De kleinigheden Zoutevisch, bekend onder den naam van *haringmansvisch*, welke de haringschepen medebrengen, en welke van mindere kwaliteit is dan de gewone, door sloepen gevangen Zoutevisch, worden à *f* 19.50 per ton in den afslag verkocht", *Amsterd. Cour.* v. 10 Aug. 1854, 1ste Blad).

HARINGNERING, znw. vr. (zonder mv.). Uit *Haring* en *Nering*. Haringhandel. || Op huyden is ... tot vorderinge van de haringneringe ende verhoedinge van de schade *enz.*, ... goet gevonden *enz.*, *Handv. v. Amst.* 895 *b* (voorts 896 *a* en *b*). Van die haringnering ... waren Holland en Zeeland ... de zetel, FRUIN, *Tien J.* 186. Hoorn en Enkhuizen, de voornaamste steden in de haringnering, *Ald.*

HARINGNET, znw. onz.; mv. *-ten*. Eng. *herringnet*. Uit *Haring* en *Net*. Net om haring mede te vangen: in het algemeen, of als onderdeel van eene haringvleet. || Wy (zullen) dan in 't ruim-

schootige Haringnet, nog veele andere Visschen ontdekken, BERKHEY, *N. H.* 3, 17. In 1646 (werd) te Hoorn het eerste groote haringnet gebreid, BEAUJON, *Zeevissch.* 6. De afgeschafte wetten en reglementen (*van 1818 en 1822*) ..., die ... Nederlandschen hennep als eenig materiaal voor haringnetten voorschreven, 283. Katoenen garens voor haringnetten, 292. Het moedwillig beschadigen en ... rooven van elkanders haringnetten, 313. 30 Reeptouwen, 65 Haringnetten, 2 Trawlnetten *enz.*, *Verkooping te Scheveningen*, 1897.

Hoe men haring-netten breyt,
En dan (*getaand, om te drogen*) op de duynen spreyt.
CATS 1, 503 *b*.

HARINGPAKKER, znw. m.; mv. *-s*. Van *Haring* en *Pakken* met *-er*. Werkman die de uit zee aangebrachte haring uit de *tonnen* (zeetonnen, zeestuks) in de voor den handel bestemde *vaten* pakt; voorheen een door de overheid beëedigd persoon. || Nieuwe ordre op de loonen van de haringpackers te stellen, *Handv. v. Amst.* 901 *b*.

Samenst. *Haringpakkerstoren*, voorheen een toren te Amsterdam bij de Haringpakkerij („Tussen de Sparendammer-brug ende de *Haring-packers-toren*: alwaer de voorsz. Neringe als noch by provisie ... getolereert wort", *Handv. v. Amst.* 901 *b* (a°. 1643); De Texelsche kade te Amsterdam, nevens den *Haringpakkerstoren*", CONSC. 1, 241 *a*).

HARINGPAKKERIJ, znw. vr.; mv. *-en*. Van *Haring* en *Pakken* met (*-er*)*ij*. Het pakken (overpakken) van de haring uit de „ton" in het „vat", en vervolgens: de plaats waar dit geschiedt. In de „haringsteden" dikwijls de naam van eene buurt; zoo met name voorheen te Amsterdam. || Nu begint ... de groote drukte in deze buurt, welke den naam draagt van Haringpakkerij, LOOSJES, *Lijnsl.* 4, 217. Sints eeuwen .. is de Kermis in de Haringpakkerij vermaard, TER GOUW, *Volksverm.* 232. Het „ophoogen ofte packen" van haring mocht ... niet anders geschieden, dan òf ... met open deuren, òf „opte Heer-straten ofte Kayen" (men denke aan de voormalige Haringpakkerij te Amsterdam), BEAUJON, *Zeevissch.* 41.

HARINGREIS, znw. vr.; mv. *-reizen*. Uit *Haring* en *Reis*. Reis, tocht, vaart met het doel om haring te vangen, bij tegenstelling met andere „reizen". Visschersterm. || Het nadeel dat men de juist in Mei doorgaans zeer voordeelige kolvaart, ter voorbereiding voor de vervroegde eerste haringreis, ontijdig moest staken, BEAUJON, *Zeevissch.* 263. Soms wordt de eerste haringreis met eene „kolreis" gecombineerd, 302. De uitbetaling over een haringreis, HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 274. De reeders (betaalden) tot dusver bijna allen vrijwillig *f* 2,— voor elke haringreis, 276.

HARINGSALADE — HARINGSLA —, znw. vr. (mv. niet in gebruik); verkl. *-slaatje*. Nhd. *häringssalat*. Uit *Haring* (in de bet. 4) en *Salade* (*Sla*). Eene salade met gesneden haring tot hoofdbestanddeel, en verder voornamelijk bestaande uit gehakte of gesneden bieten, appelen, uien, augurken en harde eieren, netjes in afzonderlijke vakken opgedaan. || Dog ik moet hier nog aan de haringsalade met alle agting gedenken, welke een zeker Man plagt te eeten, zo dikwils hij zijn roes had uitgeslaapen, CHOMEL 3579 *a*. Zij (*de bloemen in de bloembedden*) (worden) gedwongen ... de confituurtaarten en de haringsla na te bootsen, waarmee *enz.*, J°. DE VRIES, *Zonnebl.* 114.

HARINGSCHIP, znw. onz.; mv. *-schepen*. Mnl. *haringscip*. Uit *Haring* en *Schip*. Benaming voor het eene of andere schip dat ten haring vaart; voorheen gewoonlijk gelijkbet. met haringbuis, doch nu van toepassing op loggers, kotters, bommen, sloepen enz. (verg. HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 167). || Meer als seven hondert grooter ende costelijcker Haringh-schepen, SEMEYNS, *Haringh-Vissch.* 15. Alle stuurlieden en haringschepen, zullen verpligt zijn hunnen gevangen haring *enz.*, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a*. 20. Wellicht (zou) kunnen worden aangenomen, dat Holland en Zeeland ..., in den grootsten bloeitijd van het bedrijf, tweeduizend groote haringschepen voor de Noordsevisscherij bezaten, BEAUJON, *Zeevissch.* 66. Ten tijde van Semeyns kostte een haringschip *f* 3150 aan casco en staand want, *Ald.* De eer van de eerste katoenen netten op Nederlandsche haringschepen te hebben gebruikt, komt toe aan *enz.*, 283.

HARINGSCHOOL, znw. vr., doch in Westvl. onz. (zie DE BO[2] 359 *b*); mv. *-scholen*. Uit *Haring* en *School* (van visschen). Menigte van bijeenzwemmende haringen. || Haringschool, onz. Eene bende haringen die te samen scholen, DE BO[2] 359 *b*. De visscher kwam op eene haringschool, *Ald.* — De Staatscommissie ... zoekt het verval der Zeeuwsche visscherij te verklaren uit eene gelijktijdige verlegging van den loop der groote haringscholen, die *enz.*, BEAUJON, *Zeevissch.* 7. Het jaarlijksche „trekken" der haringscholen (wordt) thans door vele dierkundigen voor eene fabel ... verklaard, *Ald.* Afwijkingen in de jaarlijksche verschijning der haringscholen, 21.

HARINGSCHUIT, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Haring* en *Schuit*. Schuit of schip voor de haringvaart (verg. HARINGSCHIP). || Also 't een haringschuyt was die achter smal toe loopt, so saechdese die achter wat af, ende maectense met een spiegel, om also *enz.*, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 1, 55 *c*. Dat wij stuurman en matrozen van eene haring-schuit den eed ... in allen deele stiptelijk hebben nagekomen, *Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1077.

HARINGSLA, znw. vr. Zie HARINGSALADE.

HARINGSNOEK, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Haring* en *Snoek*. Benaming van zekeren visch en van een visschengeslacht. Zie de aanhaling. || De haringsnoeken (*Vastres*). Dit geslacht (*der zaeckachtige visschen*; *Esoces*) bevat slechts een klein getal soorten van groote visschen uit de rivieren van Zuid-Amerika en Noordelijk Afrika, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 178.

HARINGSTAD, znw. vr.; mv. *-steden*. Uit *Haring* en *Stad*. Benaming voor eene stad waar de haringvaart en gevolgelijk de haringhandel de hoofdbron van bestaan vormen. || Drie destijds (*in 1547*) voorname haringsteden, Dordt, Amsterdam en Rotterdam, BEAUJON, *Zeevissch.* 15. Ontvangers in elk der haringsteden, 29. De gedeputeerden der haringsteden, 36.

HARINGSTAL, znw. m.; mv. *-stallen*. Uit *Haring* en *Stal*, vischweer (zie bij AALSTAL en verg. ZALMSTAL). Haringweer (zie verder ald.).

HARINGTEELT, znw. vr. (zonder mv.). Mnl. *haringteelt*. Uit *Haring* en *Teelt*, in den zin ongeveer van: gestelde of geschikte tijdruimte, tijdperk (verg. voorloopig bij KILIAAN: „teelte, teelte. *Tempus oportunum quo haleces, aselli, ceti, aliique pisces prodeunt ac capiuntur*", en zie voorts FRANCK op *Telen* en BOKKENOOGEN op *Teelt*). De tijd bestemd of geschikt voor het vangen van (den) haring, de tijd voor de haringvangst; vandaar somtijds (zie bij VERDAM en verg. de eerste aanhaling hieronder): de haringvangst, het vangen van den haring. || Hoe dat de zelve Vaert ende Haringhteelt es een van den principaelsten occupatien ende

negotiatien *enz.*, *Vl. Placcaertb.* 1, 348 (a°. 1535). Het groote quaet, en die ontallijcke schade die de Visschers elckanderen in Zee binnen den Harinck-teelt doende zijn, *Gr. Placaatb.* 1, 684 (a°. 1580). Om seeckerlick de voorsz. Harinck-teelt te mogen gebruycken ende hanteeren, *Ald.* 't Afhouwen ende kerven van de Netten, Reepen ende Vleten, binnen de voorsz. Harinckteelt, 1, 685. De Regeering (verbood) den elfden Junij 1547 ... tot 1 September, dus gedurende het beste deel der haringteelt, het uitzeilen ter vischvangst, BEAUJON, *Zeevissch.* 15. Den 23sten Juni, dus den dag vóór den aanvang der haringteelt, 78. Intijds vóór de opening der haringteelt van 1858 werd een nieuw reglement op het keuren en branden van haring vastgesteld, 280.

HARINGTON, znw. vr., mv. *-nen*; verkl. *-netje.* Nhd. *häringstonne*, mnl. *harinctonne.* Uit *Haring* en *Ton.* Ton om haring in te doen of in te pakken.

1) In het algemeen. || Harincktonnen, harinckvaten. Caques ou tonneaux de harengs. *Cadi salsamentarii*, PLANT. — Dat een yeghelic... hem onderwindende ende geneerende die voors. Harijngh-tonnen te maken, die selve tonnen van nu voordan *enz.*, *Vl. Placcaertb.* 1, 346. Dat de kuypers geen haringh-tonnen ... maken, ende uyt hare huysen laten gaen sullen, voor ... de selve haringh-vaten ... by deser Stede Brant-meester gebrant sullen wesen, *Handv. v. Amst.* 895 *a.*

2) In toepassing op eene ton of een vat van eene bepaalde grootte. || Kielschepen, die ... twintig lasten haringtonnen van 14 per last, onder de luiken kunnen bergen, *Reglem.* v. 31 Dec. 1822, *a.* 3 (*Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1021). Verbodsbepalingen ... tegen het kuipen van te kleine haringtonnen, BEAUJON, *Zeevissch.* 7.

3) Vandaar als benaming voor eene zekere maat, ook voor andere zaken of waren dan haring (b. v. voor garnalen, en te Utrecht voorheen voor aardappelen). || Garnalen, duur van prijs: het kwartiertje ($^1/_8$ harington) *f* 1,50, *Uit een Dagblad*, 1891.

HARINGTREKKEN, onz. ww., alleen voorkomende in de onbep. wijs en dan gewoonlijk als onz. znw. Koppeling van *Haring* en *Trekken.* Haring vangen met de zegen, gelijk door vletterlieden van den Helder, Nieuwediep en Texel geschiedt. || Haringtrekken en Haringtrekkers, *Opstel van* P. P. C. HOEK in *Meded. over Visscherij* 4, 81 vlg. Eerst in Februari begint het eigenlijke haringtrekken met de zegen, 4, 82. Voor het haringtrekken worden de grootere (vletten) bemand met den schipper en tien roeiers, *Ald.* Bepaalde voor het haringtrekken geschikte punten, *Ald.*

HARINGTREKKER, znw. m.; mv. *-s.* Van *Haring* en *Trekken* met *-er.* Iemand die haring „trekt", d. w. z. met de zegen vangt. Verg. HARINGTREKKEN. || Ook de haringtrekkers van deze plaats (*Nieuwediep*) maken, na een bangen winter, goede zaken, *Haarl. Cour.* v. 2 Maart 1869. Bij de haringtrekkers (heet) het welbekende zeegat „Kaap in molen" altijd „Kapermuilen", P. P. C. HOEK in *Meded. over Visscherij* 4, 82.

HARINGVAART, znw. vr. (voorheen m. gebezigd); zonder mv. Uit *Haring* en *Vaart.*

1) Eigenlijk. De vaart om haring te vangen, het ten haring varen, de haringvangst of -visscherij. || Alle stiermans, reeders ende vennouts te harijnghe sullen haer rekeninge doen van den harijnghvaert telcken jare goets tijts voor sint Thomasdach, *Keur. v. Goedereede* (a°. 1482), in *Vad. Rechtsbr., Versl.* 2, 317. Onsen Zee-steden van Vlaendren, Hollandt ende Zeeland, hemlieden gheneerende met der Harijnghvaert, *Vl. Placcaertb.* 1, 348. Vanden Steden hen geneerende metter Harinck-vaert ende groote Visscherye in Hollandt, Zeelandt ende West-Vrieslandt, *Gr. Placaatb.* 1, 718. De groote ende kleyne Visscherye, waer door Wy verstaen de Haringh-vaert, ende de Dogge-vaert, 3, 294 *a* (a°. 1665). De haringvaart werd een goudmijn, FRUIN, *Tien J.* 185. De voordeelen der haringvaart, *Ald.* Desertie van matrozen ter haringvaart, BEAUJON, *Zeevissch.* 18. De dagen van Semeyns zijn stellig de gouden tijd der haringvaart geweest, 68.

2) Vandaar: een collectieve naam voor alle belanghebbenden (personen of plaatsen) bij de haringvisscherij. || „Commissarissen van den haringvaert", *bij* BEAUJON, *Zeevissch.* 27 (a°. 1548). „Gedelegeerden van den Harinckvaert" (a°. 1575), *a. w.* 29.

3) Ongewoon is *Een schip in de haringvaart brengen* voor: in de vaart brengen met bestemming voor de haringvisscherij. || Door in 1866 een te Boulogne ... gebouwden logger in de haringvaart te brengen, BEAUJON, *Zeevissch.* 289.

HARINGVANGER, znw. m.; mv. *-s.* Van *Haring* en *Vangen* met *-er.* Haringvisscher. || Heryngvenger, *alleciarius*, *Teuthon.* 141 *a.* Harinck vanger. *Pescheur de hareng*, PLANT. — Niet ongelijck hier mee is het doen van de haring-vangers in onze zee, die met het bewegen van haer muts te kennen weten te geven aen die voorby vaert, hoe veel haring zy gevangen hebben, WITSEN, *Scheepsb.* 225 *a.*

HARINGVANGST, znw. vr.; zonder mv. Uit *Haring* en *Vangst.*

1) Eigenlijk. De vangst of het vangen van haring; haringvisscherij. || Om ... ter Haringvangste, die sterke zenuw onzer Vaderlandsche Visscherye, te vaaren, BERKHEY, *N. H.* 3, 17. Bepalingen ..., welke ten doel hebben, alle concurrentie ... van vreemden in onze Nederlandsche haringvangst uit te sluiten, KEMPER, *Advijs o. d. Haringvissch.* 14. Het beginsel „geen vroege haringvangst", sedert (t. w. *na 't jaar 1536*) een der hoofdtrekken van onze haringwetten, BEAUJON, *Zeevissch.* 21. De buizen zijn de oudst bekende vaartuigen, die uitsluitend voor de haringvangst werden gebezigd, HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 167.

— *Gezellen der haringvangst.* Zie bij GEZEL en verg. *Vennoots te haringe* (kol. 2208).

2) In Oost-Vlaanderen eene benaming voor: „zoelte", drukkende warmte, en te Kortrijk voor: „weerlicht zonder donder". || Dat en is geen weerlichten: 't is haringvangst, *Loquela* 8, 56.

HARINGVISCH, znw. m.; mv. *-visschen.* Uit *Haring* en *Visch.* In 't mv.: de visschen die gezamenlijk het geslacht *haring* vormen; in 't enk.: een visch van dat geslacht. || De haringvisschen (*Clupeae*) ... tot welke, onder de inheemsche soorten, de gewone haring en de ansjovis tot voorbeeld strekken kunnen, zijn visschen *enz.*, SCHLEGEL, *Visschen*, 137.

HARINGVISSCHER, znw. m.; mv. *-s.* Eng. *herringfisher.* Van *Haring* en *Visschen* met *-er.* Iemand die op haring vischt, die op de haringvangst gaat. || De Provinciale Staten zijn bevoegd den tijd te bepalen wanneer de haringvisschers zullen mogen binnenkomen, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a.* 29. — Dat de Wetgever onzen geoefenden haringvisscher voor ons land bewaren wil ... vinde ik goed en doelmatig, KEMPER, *Advijs o. d. Haringvissch.* 35. Dat ... kort na de uitvinding van den Biervlietschen „stuurman", de Zeeuwen de grootste haringvisschers dezer gewesten waren, BEAUJON, *Zeevissch.* 6.

Afl. *Haringvisscherij.*

HARINGVISSCHERIJ, znw. vr.; mv. (in de bet. van: wijzen of soorten van haringvangen) *-en*. Van *Haringvisscher* met *-ij*. Het bedrijf van den haringvisscher; het visschen naar, het vangen van haring — bepaaldelijk van pekel- of zoutharing — in volle zee. || Een corte beschrijvinghe Over de Haringh-Visscherye in Hollandt. Door Mr. Meynert Semeyns, *Titel* (4de dr., 1640). Indienwe ... in de Haring-Visschery geen acht op deeze tydelyke verplaatsing (t. w. *van de haringen*) gaven, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 124. Den Koophandel, de Haringvisscheryen, de Walvischvangst, de Zouthandel, BERKHEY, *N. H.* 3, 548. De haringvisscherij onder de Nederlandsche vlag, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* nº. 15), *a.* 1. Deel ... nemen in eenige haringvisscherij, ... onder vreemde vlag ... uitgeoefend, *a.* 3. Vreemde haringvisscherij, *a.* 5. De equipagien der vaartuigen ter haringvisscherij, *a.* 28. Het Kotterloggerschip ... S C H 318, ingericht voor de haringvisscherij, groot ... netto $83^{21}/_{100}$ tonnen, *Verkooping te Scheveningen* 26 Febr. 1897.

— De *haringvisscherij* wordt onderscheiden in de *groote* en de *kleine haringvisscherij*. Zie nader de aanhaling. || *Van de onderscheidene haring-visscherijen.* De groote of pekelharing-visscherij ... met kielschepen, op de hoogte van Hitland (*enz.*).... De kleine of versche haringvisscherij ... in volle zee, meerendeels in het zoogenaamde diep water, omtrent oostwaarts van Yarmouth, met platbodemde vaartuigen, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a.* 13 en 15.

— De (*groote*) *haringvisscherij* (de pekel- of zoutharingvisscherij) komt, gelijk bekend is, voor onder den naam van *de groote visscherij*, waartegenover dan, als *de kleine visscherij*, staat, niet — gelijk vaak is beweerd, maar nooit recht bewezen —, de walvischvangst, maar de kabeljauw- en schelvischvangst (de Doggevaart) of de zoogenoemde „nering van den versche", gelijk is aangetoond door BEAUJON, *Zeevissch.* 150 (verg. *a. w.* 161). Wat in het art. GROOT (Dl. IV, kol. 1071) is gezegd, blijkt dus nader wat te stellig te zijn geweest. Zie voor: *gr. visscherij* ook bij de aanhalingen onder HARINGVAART. || De Groote of Haringvisscherije zal mogen worden uitgeöeffend door alle Ingezetenen van deeze Republiek, *Publicatie* van 28 Juli 1801, *a.* 1. Dat de groote of haringvisscherij van dit Rijk een voortdurend voorwerp is geweest van de bezorgheid en bescherming van het Gouvernement, *Wet* v. 18 Maart 1818 (*Stbl.* nº. 15), *considerans.*

HARINGVLEET, znw. vr.; mv. *-vleten*. Uit *Haring* en *Vleet*. De gezamenlijke netten, of de vereeniging van netten, tezamen eene vleet uitmakende, om haring mede te vangen. || Kielschepen, ... die buiten en behalve de haringvleet twintig lasten haringtonnen ... onder de luiken kunnen bergen, *Reglem.* v. 31 Dec. 1822 (*Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1021), *a.* 3. Een kostbaar vischtuig als de haringvleet, ... aan slijtage ... bloot ... stellen, HOOGENDIJK, *Grootvissch.* 266. De samenstelling van een haringvleet, 288.

HARINGVLOOT, znw. vr.; mv. *-vloten*. Eng. *herringfleet*. Uit *Haring* en *Vloot*. De gezamenlijke schepen voor de haringvisscherij; de schepen die gezamenlijk ten haring varen. || Het zal geoorloofd zijn jaarlijks eenige schepen naar de haringvloot te zenden, om van dezelve haring van hare eerste vangst over te nemen, *Wet* v. 12 Maart 1818 (*Stbl.* 15), *a.* 31. — Hij (*de haringkooper*) is de uitgezeilde haringvloot met zijne gedachten gevolgd, als een koning het uitgezonden oorlogs-eskader, HASEBROEK, *W. en Dr.* 229. Destijds, evenals later, bleef de haringvloot in het vischwater vrij dicht bijeen, BEAUJON, *Zeevissch.* 18.

HARINGWANT, znw. onz. (zonder mv., als collectief). Uit *Haring* en *Want*, vischtuig. Vischtuig, t. w. de netten met toebehooren, om mede naar haring te vischen. || Men zal geen garen tot haringwant mogen spinnen dan van kol, die gemaakt is van Nederlandschen of buitenlandschen Oosterschen hennep, *Reglem.* v. 31 Dec. 1822, *a.* 83 (*Bijv. Stbl.* 1822, blz. 1042). Voor den 24sten Junij, noch na den 31sten December, vermag geen haringwand in zee geworpen te worden om haring te vangen, *Instructie* v. 31 Dec. 1822, *a.* 3 (*t. a. pl.* blz. 1061).

HARINGWEER, znw. vr.; mv. *-weren*. Uit *Haring* en *Weer*, afsluiting om visch in of tusschen te vangen. || De Haringweer of -stal met fuik, waarvan het hout met tusschenruimten van minstens één centimeter moet geplaatst worden ...; de mazen van de fuik ... moeten $3^1/_2$ centimeters wijd zijn, *Bekendm. Vissch. Schelde e. Z. Str.* v. 9 Dec. 1880.

HARINGZEGEN, znw. vr.; mv. *-s*. Uit *Haring* en *Zegen*, zeker vischnet. Zegen om haring mede te vangen, door de haringtrekkers (zie ald.) gebezigd. || Niet al de haringzegens zijn even groot; een der grootste, die nu in gebruik zijn, is 160 vaam lang en bestaat uit een 50-tal netten, P. P. C. HOEK in *Meded. over Visscherij* 4, 84.

HARK — HARKE, HERK(E) —, znw. vr., mv. *-en*; verkl. *-je*. Mnd., nnd. *harke, herke*, mnl. *harke*; uit de Nd. tongvallen overgenomen in het Hd. (*harke*, vr.; *harken*, m.), doch alleen in Noord-Duitschland gebruikelijk (zie *D. Wtb.*). De naam van een landbouw- en tuingereedschap, dat echter in onderscheidene gewesten en plaatsen bij het volk onder verschillende andere namen bekend is (verg. b. v. zuidndl. *gritsel, grietsel*, westvl. *rake, rakel*, brab., oostvla. *rijve*, gron. *ríve* en *toge*, zuidholl. *klauw*). De afleiding van 't woord *hark* is onzeker, doch het is bepaald onwaarschijnlijk dat het met eng. *harrow*, deensch *harve*, egge, in verband zal staan (zie KLUGE en FRANCK).

1) Eigenlijk. Gereedschap met houten of ijzeren tanden om hooi, bladeren, vuilnis enz. mede bij een te schrapen, of om den grond te effenen, kluiten te breken enz. || Gritsel, oft hercke. *Un rasteau*, PLANT. Harcke. j. hercke, KIL. Hercke. Sax. Fris. Sicamb. Holl.... *Rastellum*, Ald. Gritsel, hark met schuinen steel, TUERLINCKX, *Hagel. Idiot.* Harke, GALLÉE 16 *b*. — De Harck moet van goet yser zijn, van 15 ofte meer tanden, die qualijck een duym breet van den anderen staen, sijn gebruyck is meest tot brekinge der kluyterige aerde, ende tot effeninge van de omgespitte bedden, *Ferw. Lantlev.* 1, 94 *a*. Hark; Klauw, Rijf, is een werktuig dat in de tuinen gebruikt wordt, bestaande uit een dunne balk ..., waar door heen ijzere pennen geslagen zijn ...; midden in de balk is een ronde steel vast *enz.*, CHOMEL 1003 *a*. De landlieden gebruiken tot hooijen, harken met houten tanden, om de ligtheid, *Ald.* Eerst met eene grove zaadhark met wijdstaande tanden, waarop vervolgens de grond met eene fijne hark gelijk gelegd moet worden, WITTE, *Tuinb.* 67. Dan wordt met eene hark van een voet breed ook het tusschenpad gelijk gelegd, *Ald.* Reine had een groote houten hark gevat en overkamde daarmede de stoppels, de verstrooide arkens samengarend, LOVELING, *D. H.* 129 (*verg.* „de raak ontviel haar", *a. w.* 130). De tuinman ... Met twee gespierde knechts, ... Gewapend met een hark, een zeissen en een schop, DE GENESTET 2, 239.

De Hoimaent voeght het geel en goutgeel, licht van ploien,
Haer hant de hark, waerme zy 't hoy vast ommewerpt.
VONDEL 4, 10.

— Als naam van een „stuk" in de wapenkunde. De voorstelling van eene *hark*, meestal zonder den steel. || Hark, faaswijs, de punten omlaag. Het stuk is zelden gesteeld en verschilt met den kam door het gemis van tanden aan den bovenkant. De tanden of punten zijn meestal scherp, JUNIUS, *Herald.* 291.

— Uitdrukkingen, zegswijzen enz.

— *Zoo stijf, zoo stug als een hark*, zeer stijf of stug. Van zaken en personen, eigenlijk en overdrachtelijk. Soms ook *Zoo los als een hark*, t. w.: in het geheel niet los, zeer stijf of stroef. || *S.* Wat staan mien schonken los. *K.* Zo los gelyk een hark, LANGENDIJK 2, 313. Hy is zo styf als een hark, en spreekt weinig, *Leev.* 2, 174. Je zit zoo stug daar als een hark, LAURILLARD, *Ernst en Kl.* 145.

— *Weten* (of *zien*) *hoe de hark aan den steel zit* (of *staat*): weten, zien hoe het met zekere zaak gelegen is, geschapen staat. || Hij weet niet hoe de hark aan de steel zit. — Men moet zien hoe de herk aan den steel staat, TUINMAN 1, 343 (verg. HARREB. 1, 285 *a*).

— *Iemand* (*wel zullen*) *leeren wat een hark is*, iemand dit of dat wel (op onzachte wijze) aan zijn verstand (zullen) brengen. Verg. nd. *ik wil dí wîsen, wat 'n hark' is* (DOORNK. KOOLM.). || Men zal hem wel leeren, wat eene hark is, HARREB. 1, 285 *a*. — 'k Zal hem leeren wat een herk is, en daarvoor nypen, Dat hy piepen zal, *Gew. Weuwenaar* 1, 55.

2) Bij vergelijking. — *a*) Benaming voor het gereedschap waarmede aan de speelbanken de „croupier" het geld naar zich toe schraapt. Zie GELDHARK. || De harkjes der croupiers.

b) Benaming voor een deel van sommige weefgetouwen. || De schietspoelen (*van zekere weefgetouwen*) bekomen hare gezamenlijke beweging door eene hark ... met drijvers, KUYPER, *Technol.* 2, 539. De weefspoelen ... worden in gang gebracht en gehouden door eene hark ..., welke de werkman aan eene greep met de hand heen en weer schuift, 2, 540.

3) Overdrachtelijk, in toepassing op een persoon. Stijf, houterig persoon, t. w. iemand die gedwongen, stroef is in zijne bewegingen (stijf van ledematen), of die zich in gezelschap niet gemakkelijk beweegt (gesloten, niet spraakzaam, vormelijk is). Zie de voorbeelden. || Die styve hark, en maag're moort, ALEWIJN, *J. Los*, 15. Jou bengel, styve hark, jou houte klik, jou reekel, ALEWIJN, *Puiterv. Hellev.* 12. Een regte Duitsche hark, *Leev.* 1, 35. Een styve hark waart gy nooit, *Blank.* 1, 82. Springen! o! daar was *Sr. Magito* ... slechts een stijve hark bij, FOKKE, *B. R.* 1, 168. De jongeling zoo hupsch, zoo geestig in de salons zijner geboorteplaats, wordt in de kinderkamer des hoogleeraars een onhandelbare hark, KNEPPELH. 3, 209. Een stugge, stijve, achterdochtige houten hark van een vent, BEETS, *C. O.* 352.

Afl. *Harken* (zie ald., 1ste art.); *harkerig* (zie ald.).

— Voorts *Harkig* als een hark: stijf, houterig, gedwongen in houding en manieren, niet los, niet vrij (verg. de bet. 3) („Jan Willemsen, 't zal je berouwen! ... De lustige vrijstertjes houën .. Van *harkige* vrijers noch ouwen!" HONIGH, *Mijne Lente*, 79).

Samenst. (in de bet. 1) *Harke(n)steel*, steel eener hark; ook als geslachtsnaam voorkomende; *harktand* („Aldus woelden immer voortrukkende bedenkingen, gelijk scherpe *harktanden* in een braakland, door zijne ... hersens om", DE VOS, *Vl. Jong.* 88).

— Als tweede lid (in de bet. 1). *Hooi-, kroos-, sloot-, tuin-, zaadhark* (zie die woorden of althans bij het eerste lid).

— In de bet. 2, *a*) *Geldhark* (zie ald).

HARKEBUSEEREN, bedr. zw. ww.: *harkebuzeerde, geharkebuzeerd.* Van *harkebuse* (fr. *arquebuse*, eigenlijk: haakbus), zeker schietwapen. Iemand met den kogel dooden; voorheen hetzelfde wat thans *fusilleeren* genoemd wordt. Alleen nog als historische term. || Harkebuseeren. Naar krygs gebruik ter dood brengen, MARIN. Een verloopen Soldaat harkebuseeren, *Ald.* — Gy zyt waardig gerabraakt te worden, of dat men u zo daadlyk doet harkebuzeeren, Gy hebt dien mensch gemartilizeerd *enz.*, ASSELIJN, *Gusm.* 15. Van de 300 overigen werden de meesten, die in handen der overwinnaars vielen, geharkebuseerd, of vonden den dood aan de galg, BOSSCHA, *Held.* 1, 138.

K' moet een schelm syn, roert u Backhuys eens van den [Rhetoreer,
Want ick u niet dadelijck en herkebouseer.
Ick sou u daer doen met den Rugh teghen die Kraen keeren,
En u daer met een Loot vyf, oft ses, vereeren.
OGIER, *Seven Hoofts.* 261.

HARKEBUSIER, znw. m.; mv. *-s.* Fra. *arquebusier.* Haakbusschutter (zie het vorig art.). || 4000 lanciers, ... 1000 harckebusiers, PERS, *Verw. Adel. e. ontst. L.* 789 *b*.

HARKEN (I) — HERKEN —, bedr. en onz. zw. ww.: *harkte, geharkt.* Mnd., nnd. *harken, herken*; nhd. *harken* (uit het Nd). Van *Hark* (zie ald.).

1) **Bedr.** — *a*) Bijeenharken (bladeren, hooi, ruigte, vuil enz.). || Blad harken.

b) Opharken, aanharken (paden, bloembedden enz.). || Zullen ... de ... Laantjes eenmaal 's weeks moeten schoffelen, herken en schoon houden, BEEKHEY, *N. H.* 9, 67. Het wieden van onkruid en het harken van paden, *K. Zev.* 2, 85. Als ... het bosch te schoffelen (is) of te harken, KNEPPELH. 6, 57. Men ... (moet) zorgen ... het bed gespit en geharkt in gereedheid te hebben, WITTE, *Tuinb.* 68.

— *Het geharkte*, dat wat —, of daar waar het aan- of opgeharkt is. || Jongen loop toch nu niet terstond weer door het geharkte!

2) **Onz.** — *a*) Eigenlijk. Met de hark werken, bezigheid met de hark verrichten. || Gritselen, oft hercken. *Rasteler*, PLANT. — „'t Blijft maar droog, mijnheer", klonk ... de luide stem van een werkman, die bezig was met harken, v. LOOY, *Proza*, 8.

't Gezande pad ... moest, elken avend,
Van meet aan met de klouw gehavend. ...
„Na 't harken — hoe 't verlangen
Haar trekk' — geen wandeling!"
STARING 2, 176.

b) Bij vergelijking. Met de vingers, de nagels, met klauwen en derg. krabben, schrabben. || Kippen die op de mestvaalt harken en krabben, en elkaar om 't zeerst ter zijde stooten, CREMER 12, 82.

Afl. *Harkelen* („Harkelen (wieden), *to Weed*," SEWEL).

— *Harker*, vr. *harkster* („Zoo dat die genen, welke (*bij het hooien*) een poos gedragen, of onder de vork geloopen hebben, *herkers*, en de *herkers* ... dragers worden", BEEKHEY, *N. H.* 9, 199; „Alwaar men eene *herkster* en een hooidrager ... vindt afgebeeld", *Ald.*); *harksel*, wat geharkt is, het geharkte („Loop niet door 't *harksel*!"); ook: het bijeengeharkte (t. w. loof, vuil, hooi enz.).

— *Beharken*, met de hark bewerken („Het zaaien

en *beharken*" WITTE, *Tuinb.* 65; „Het bed (wordt) gedurende het zaaijen, *beharken*, schoffelen of wieden dan niet zoo in alle rigtingen betreden", 66).

Koppel. *Fijnharken*, door harken fijnmaken („Wanneer de grond goed gespit en *fijn geharkt* is", WITTE, *Tuinb.* 68); *loofharken*, eigenlijk: gebladerte (bijeen)harken, doch in de Graafschap Zutfen eene uitdrukking voor: „malen", gezegd van iemand die niet wel bij 't hoofd is („Hij is aan 't *loofharken*").

Samenst. *Aan-*, *af-*, *opharken* (zie die woorden). — *Bijeenharken* (van hooi), BERKHEY, *N. H.* 9, 198 en 199 (verg. ook *bij elkander harken*: „Wat verder wierd het geheel drooge hooi *bij elkaar geherkt*, en aan oppers gezet", OVERDORP-POST, *Het Land*, 232); *bijharken*, aanharken in de bet. 1), opharken („De paden moeten vóór den Zondag worden *bijgeharkt*"); *inharken*, door harken in of onder den grond brengen („Het *inharken* van het zaad moet met beleid ... geschieden", WITTE, *Tuinb.* 67).

HARKEN (II) — HERKEN —, onz. zw. ww.: luisteren. Zie bij HORKEN.

HARKERIG, bnw. en bijw. (de trapp. v. vergel. komen niet voor). Van *Hark*, in de bet. 1) met *-(er)ig*. Als, of gelijkende op een hark (genomen als het toonbeeld van stijfheid).

1) **Bnw.** — Van personen. Stijf, stroef, gedwongen, niet los, niet vrij in manieren, in gebaren, in den omgang. Verg. *Hark* in de bet. 3).

2) **Bijw.** (van wijze of van omstandigheid). Stijf, gedwongen enz. || Wat doe je dat weer harkerig! Harkerig de kamer binnenkomen.

HARLEKIJN — ARLEKIJN —, znw. m.; mv. (in de bet. 2) *-s* en *-en*. Ofra. *harlequin*, eng. *harlequin*, nfra. *arlequin*, nhd. *harlekin*, alle ontleend aan ital. *arlecchino*, eene tooneelfiguur. Het schijnt nochtans dat het Ital. woord eene ontleend is aan ofra. *Hellequin*, *Herlequin*, *Herlekin*, een middeleeuwschen duivelnaam, misschien van Germaanschen oorsprong.

1) Eene snaaksche figuur, oorspronkelijk van het Italiaansche, later ook van het Fransche kluchtspel, en vervolgens ook in Engeland, Duitschland, Nederland enz. bekend geworden. In Duitschland en Nederland is deze figuur allengs in de plaats gekomen voor figuren als *Hanswoorst* (*Hansbeuling*), *Jan Pottage* en *Pekelharing* (zie die woorden). In deze bet. als eigennaam op te vatten en derhalve met eene hoofdletter te schrijven. Bij sommige schrijvers vindt men den naam in den Franschen vorm. || Harlekijn (Arlecchino) is de naam van een koddig personaadje der Italiaansche „Commedia dell' arte". Hij is gekleed in een engsluitend, veelkleurig gewaad, draagt kortafgesneden haar, een zwart halfmasker en een houten zwaard en is licht geschoeid, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 31 *b*. — Sprongen, Spyt Worst, spyt Harlekijn, WESTERBAEN, *Ock.* 62. 't Gevoelen van Arlequin, die in een zeker Italiaansch stukje staande houd, dat men, niet de gekken, maar de wyze luiden ... behoorde op te sluiten, om *enz.*, V. EFFEN, *Spect.* 11, 152. Arlequin, dat heertje Losvanzinnen, BEETS 1, 327.

> Pierrot ...; geen luier knecht bestaat er;
> Maar ook niet een komt zuurder aan zijn loon;
> Want Arlequin zijn lieve meester, slaat er
> Geweldig op; uit aardigheid, 't is waar! (*enz.*).
> BEETS, 1, 326 (*De Maskerade*).

2) Als gemeen znw. Iemand in de rol en de kleeding van *Harlekijn* (zie 1). || Zyn lever zal door de potsen van een Hansbeuling of Harlekyn op de gevoeligste wyze geschud worden, V. EFFEN, *Spect.* 6, 143. Net als zo een Harlekein ... opgeschikt, *Leev.* 1, 257.

> de maskers ...
> Egyptenaars en Hindoos en Latijnen,
> En Pantalons en helden afgerost
> Of uitgejouwd door honderd Harlekijnen.
> V. LENNEP, *Poët.* 6, 212 (*Beppe*).

3) Bij overdracht. Zot, grappenmaker; weinig ernstig persoon. Verg. *pias* (voor *paljas*) en derg.

4) Bij vergelijking, als benaming voor hetgeen door zijn bontgeschakeerde kleuren enz. op een *harlekijn* gelijkt.

a) In 't mv. Benaming voor bontgekleurde (t. w. „blaauwe, roode, geele, lilla gestreepte of bont geruite") vlaslinnen weefsels van geringe hoedanigheid. Zie *Nederl. Handelsmag.* 494 *a*.

b) Benaming voor *Geometra grossulariata* (vlinder en rups). || Een in onze tuinen gemeene soort (*van Spanners*) is de harlekijn, *Geometra grossulariata*. Vlugt nagenoeg twee duim. Lijf oranje. Vleugels wit, met twee oranjestrepen op ieleren bovenvleugel. Geheel met zwarte vlekken getijgerd. De rups, die de kleuren van den vlinder heeft, voedt zich met de bladeren der kruisbes- en zalbeheesters, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 331.

c) Benaming voor zekeren porseleinhoorn. || Harlekyn. *Cypræa cribraria*. Porseleinhoorn, die de schaal genaveld en gerand geel heeft, met roode witte stippen, CHOMEL, *Verv.* 5643 *a*.

d) Benaming voor zeker standelkruid (*Orchis morio*). Zie de Samenst. *harlekijnskruid*. || Harlekyn. *Orchis Morio*. Standelkruid. ... De Bloem zich eenigermate als een zotskaproen vertoonende heeft *enz.* . . 't Is zeker dat de Bloemen, door den gezegden kap, de gestreepte vleugels en gestippelde onderlip, veel hebben dat naar een harlekyns pakje zweemt, CHOMEL, *Verv.* 6156 *b*. Mannetjes-Harlekyn, 6157 *a*.

e) Paardenoog met een verschillend gekleurd regenboogvlies. Zie beneden *Harlekijnsoog*.

Samenst. (in de bet. 1—4). *Harlekijnspak* (zie ald.).

— Voorts *Harlekijnaap*, *Cercopithecus sabæus* (SCHLEGEL, *Dierk.* 1, 11; BURGERSDIJK, *Dieren* 1, 42); *harlekijne(n)bord*, bord voor het harlekijnenspel („De oude Ganze-, Uile-, Jode- en *Harlekijneborden*", TER GOUW, *Volksverm.* 287); *harlekijneend*, nhd. *harlekinente*, eng. *harlequin duck*, zekere eend, *Anas histrionica* of *Histrionicus minutus*; *harlekijnskruid*, *Orchis morio*; *harlekijnsoog* („Bij isabellen en schimmels en bij ... blos of blaarkop is de kleur (*van het oog*) ... soms wit, zilverglanzend, of blauwachtig wit en dan noemt men zoodanige oogen, glasoogen, *harlekijnsoogen*", HEKMEYER, *Veeartsenijk. Handb.* 100); *harlekijnsrol* („Zekeren tooneelspeler die de *harlekijnsrollen* vervulde", *Vaderl. Letteroef.* 1876, 556).

HARLEKIJNSPAK, znw. onz. (het mv. ongebruikelijk); verkl. *-je*. Uit *Harlekijn* in de bet. 1 of 2) en *Pak*, stel kleederen.

1) Eigenlijk. Het kleed of de kleederen —, de uitrusting van Harlekijn of van een harlekijn. Zie b. v. CHOMEL, *Verv.* 6156 *b*; v. ZEGGELEN 5, 190.

— In figuurlijk verband. || Dat ik ... mij reeds op een plaats bevind, waar het leven zijn harlekijnspak heeft afgelegd, HASEBROEK, *W. en Dr.* 11.

2) Overdrachtelijk voor: grillige uitmonstering, potsierlijk uiterlijk en derg. || Met het thans in de mode zijnde harlekijnspakje van straattaal, die ... voor natuur, en van bombast, die voor poëzie dienst moet doen, kunnen wij ... op den langen duur niet blijven rondloopen, V. NIEVELT, *Interl.* 126.

HARLEVEENSCH, bnw. Een bijvorm van AARLEVEENSCH, dat weer voor AARLANDERVEENSCH staat (zie dit laatste art.). Nagenoeg alleen in de uitdrukking (*Op zijn* (*oud*) *harleveensch* (HARREB.

1, 285 *b*; BOEKENOOGEN 297), op ouderwetsche —, en vandaar veelal: op vreemde manier; zonderling, raar, enz. || Dat 's een Rederyker, of zoo een bruy, die schoon Op zijn oud Harleveens kan neurien en zingen, *Gew. Weuwenaar* 2, 21.

— Soms als bijw. gebezigd. || Wat doe je dat harleveensch! *raar, onhandig, „Spaansch"*.

HARMEJANNEN, onz. zw. ww. (alleen in de onbep. wijs gebruikelijk?). Eene afleiding van de gekoppelde mansvoornamen *Harm(en)* en *Jan*. Een scheepswoord voor: de geheele scheepsbemanning te gelijk en snel eenige malen van voren naar achteren, of van het eene boord naar het andere op het bovendek doen loopen, ten einde — b. v. als men, over ondiepten varende, bemerkt dat men even grond raakt — beweging in het schip te krijgen of te houden. Thans wellicht verouderd, maar omstreeks 1850 nog gebruikelijk.

HARMEL — HERMEL —, znw. m. en onz.; mv. *-s*. Mnl. *harmel, hermel* (mhd. mnd. *hermel*, nhd. *härmel*). Andere benaming (bij 't volk, in jagerstaal) voor het hermelijn(tje), *Mustela Erminea*. Het woord is eene verkleinvorm van ohd. *har(a)mo, harm*, mhd., nhd. *harm*. Zie ook HERMELIJN in de bet. 1). || De Hermelijn ... in het dagelijksche leven veelal Harmel genoemd, is slanker en kleiner dan de Bunsing *enz.*, SCHLEGEL, *Zoogd.* 13.

Maer wee haer so daer maer een Harmel in geraeckt
En 't vinnigh ongediert van bunsingen en wesels.
WESTERBAEN, *Ock.* 61.

HARMELEN, onz. zw. ww.: *harmelde, geharmeld*. Telkens of gedurig voor- en weder achteruitgaan met paard en wagen. Zie CREMER, *Hanna de Fr.* 244 (*noot*).

Afl. *Geharmel* („Het oprijden ging met die breed-uitstekende vrachten rijshout nog zoo gemakkelijk niet. 't Was een *geharmel* zonder einde", CREMER, *Hanna de Fr.* 244).

HARMEN — HARMAN —, mansvoornaam (dialectische vorm van *Herman*).

1) In enkele vaste verbindingen.

— *Een stijve Harmen*, iemand van stijve, stroeve, onbevallige bewegingen, ongemakkelijke, onvrije manieren (BOEKENOOGEN 296). Verg. *Een stijve, houten Klaas*, zuidndl. *een stijve Pier*.

— *Een sterke Harmen*, een stevige, krachtige kerel; volgens TUINMAN (1, 51), die *een sterk Harmen* schrijft en aan „heirman" denkt, bepaaldelijk voor: „een sterken en dapperen oorlogsman".

— Vanhier misschien de toepassing van den naam *Harmen* op eene dommekracht of kelderwinde? Aan de Zaan en elders in Noord-Holland (*Taalgids* 1, 112; BOEKENOOGEN 296).

2) In spreekw. zegsw. enz.

— *Zij passen op elkaar als Harmen op zijn fluit*, zij passen, zij hooren volmaakt bij elkander; ook in den ongunstigen zin van: zij geven elkander (in boosheid) niets toe, zij „zijn aan elkander gewaagd."

't Is een Vrou soo 't behoort, wy passen op een als Harman [op syn Fluyt,
O t' is een braef Wyf, t' en is geen ydel Tuyt (*enz.*).
OGIER, *Seven Hoofts.* 283.

Den eenen heeft misdaen
Den andre spreeckt 'er voor en soeckt hem by te staen.
Al een pardomine; sy passen op malkander
Als harmen op sijn fleuyt, den eenen helpt den ander.
WESTERBAEN, *Ged.* 2, 463.

— *Mettertijd komt Harmen in 't wammes* (en derg.): alles moet zijn behoorlijken tijd hebben (zie TUINMAN 1, 174), doch vaak ook voor: al gaat het langzaam en bezwaarlijk, hij (*of* men) komt er toch ten laatste. || Al mettertijd komt Harmen in 't wambuis en Griet in de broek (*of* in de rokken), HARREB 1, 92 *a*. Al doende kwam wambuis in Harmen, en hij mouwde zeven jaar over eene trok, *a. w.* 1, 285 *b*.

3) *Harmens huisje*, verbloemde benaming voor het heimelijk gemak. || Secreet, privait, harmens huysken, *birsa, cloaca, Teuthon.* 145 *a*.

— Vandaar (of omgekeerd?) heet *Harmen „de ontvanger der verteerde kosten"* (HARREB. 1, 285 *b*). || Dewyl de wyn na 't drinken, aan Harmen den ontfanger der verteerde kosten, word toevertrouwt, TUINMAN 1, 129.

HARM-HARKESPEER — HARMEN-HARKESPEER —, znw. vr.; mv. *-peren*. Groningsche benaming voor zekere zeer groote stoofpeer, naar eenen *Harm(en) Harkes* genoemd (zie v. HALL, *Landh. Flora*, 75). Verg. benamingen als *dirkjes-, foppepeer, aagjesappel* enz. || Winterperen, genaamd Harm Harkes (de Groote Mogol), die de zwaarte hadden van 6—7½ onc., *Prov. Gron. Cour.* 1884, n°. 268.

— Zegsw. *Het zijn al geene Harmen Harkes' peren*, (HARREB. 1, 285 *b*): 't kan alles niet even groot en goed zijn.

HARMONICA, znw. vr.; mv. *'s*. De vr. vorm van het bnw. gr.-lat. *harmonicus*, wél samenklinkend, harmonieus, gebezigd als de naam voor een muziekinstrument.

1) Als benaming van een aantal muziekinstrumenten die in 't Fra., Eng. en Hd. *harmonica* genoemd worden in het Nederlandsch buiten samenstelling zeer ongewoon; doch zie bij Samenst., 2de lid. || Sir Stamfort Raffles zegt ..., dat de Javaansche muziek ... zacht van toon is, als het geluid van harmonica's (*samengesteld uit glazen of stalen, met een hamertje geslagen, strooken*), CONSC. 1, 292 *b*.

2) In toepassing op (en stellig als verkorte benaming voor) de *handharmonica* (fra., eng. *accordéon*, hd. *ziehharmonika*), het bekende instrument, bij hetwelk de bespeler door eene blaasbalg smalle stalen strookjes aan het trillen maakt en door middel van toetsen de melodie —, van kleppen de harmonie voortbrengt (verg. VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 1, 24). Als Westvl. benamingen geeft DE BO *boek-* of *trekorgel* en *speelboek*. || De gewone harmonica, bij het groote publiek zeer in zwang ... is gewoonlijk een slecht gestemd, zeer onvolledig instrument, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 34 *a*. — Een straatmuziekant, die elken bezoeker van het oude slot met een deuntje op zijne harmonica begroet, BERGMANN, *Nov.* 128. Een harmonica, die, met alle registers en kleppen tegelijk open, krachtig wordt uit- en ingehaald, v. MAURIK, *Tòtòk*, 286.

Mien tante woog meer dan twee honderd ponden,
Och lieve Heer! gao nou is efkes nao
Hoe 'k onder haor mien hoed heb weergevonden:
Ieneengeperst — 't was krek 'en monikao!
v. MEURS, *Kriek. Kriekske*, 114.

Samenst. (in de bet. 2) *Harmonicatrein*, nhd. *harmonikazug*, spoortrein, waarvan de wagens onderling door op blaasbalgen gelijkende geledingen verbonden zijn („De gelegenheid, welke zoo'n *harmonica-trein* u biedt, om u te sterken met de schim eener colelette *enz.*", v. NIEVELT, *Interl.* 256).

— Als tweede lid (in de bet. 1) *Mondharmonica* (zie ald.). — Voorts *Glas-, glaslatten-, klavier-, nagel-, staal-, strijkharmonica* (zie daarvoor VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 2, 23 en WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 34 *a*).

— In de bet. 2). *Handharmonica* (zie ald.).

HARMONIE — in eene verouderde spelling en bij dichters trouwens nu nog wel HARMONY, HARMONIJ —, znw. vr.; mv. *harmonieën* (*-yën*,

-ijën). Gr. *ἁρμονία* (eigenlijk: verbinding, samenhang, en derg.), vanwaar lat. *harmonia*, en vervolgens ital. *armonia*, fr. *harmonie*, eng. *harmony*, alsmede mhd. *armonîe*, nhd. *harmonie*, mnl. *harmonie*, *armonie*. Door den uitgang met *y* of *ij* te schrijven wordt — en werd vooral in poëzie, zelfs buiten het rijm met woorden op *ij* —, ongetwijfeld dikwijls de hedendaagsche Hollandsche uitspraak van de *ij* beoogd (verg. de dichterlijke spellingen *melody*, *-ij*, *poëzy*, *-ij* enz.).

I) De samenwerking hetzij van de deelen eener zelfde zaak, hetzij van nauwverwante of soortgelijke zaken, tot de vorming van een ordelijk geheel. Vandaar: het overeenstemmen van —, de overeenstemming tusschen de onderscheidene deelen in een welgeordend geheel.

1) Eigenlijk, met betrekking tot stoffelijke, maar ook wel tot onstoffelijke zaken. || De Godsdienst leert ons, dat schuld en elende te gelyk aanweezig wierden. De verkeerdheid in den wil werd gevolgd door eene groote verwrikking in de harmonie der Natuur, *Leev.* 7, 174. Dat het lachen, zelf de schoonste Vrouw, verlelykt; dat is ook zo: al wat onze spieren te veel overspant, breekt de harmonie; en is schoonheid, denkt gy, ook de zedelyke, iets dan overeenstemming der deelen tot elkander? 7, 306. Het bekende coplet uit de *Gezangen mijner Jeugd* van Bellamy, dat tot een voorbeeld van harmonie en ineensmelting mag gegeven worden, KINKER, *D. en O.* 274. Als men hier ... bij nagaat, welk een harmonie er in de uitdrukkingen (*van zeker verscouplet*) zelf ligt, zal men *enz.*, *Ald.* Het godsdienstige gevoel (*van den Doriër*) ... sluit alle zinnelijkheid buiten, en duldt in de godsdienstige plegtigheden geene kunst dan die strenge orde en harmonie voorstelt. Het gemoed geniet het stille evenwicht der rust *enz.*, GEEL 165. Dat zijn karakter zich hier had verzaakt en de harmonie van zijn leven verbroken was, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 338. Ziet toe, dat gij (*in kindergedichtjes*) niet zondigt tegen dezen: de kindsheid, de natuur, de harmonie, DE GÉNESTET 2, 357. Eene ruime, rijk gemeubelde kamer ...: rijk in den goeden zin: rijk aan schoonheid, dat is aan harmonie, ALB. THIJM, *Portr. v. V.* 44.

(versterkende artseny) brenge in 't werktuigspel der [vaste en vloeibre deelen
Die harmonie te rug, die ziel en lichaam streelen:
Dat zorglijk evenwicht.
BILD. 6, 432.

2) Bij uitbreiding. Overeenstemming, samenhang, verband in het algemeen. || Er is zo weinig overeenkomst tusschen de oorzaak en het uitwerkzel, dat ik er geen de minste billyke harmonie in kan ontdekken, *Wildsch.* 3, 230. Het (t. w. *het moreele bewijs voor het bestaan van God*) rust dan op de noodzakelijkheid eener volmaakte harmonie tusschen deugd en geluk, OPZOOMER, *Wezen der Kennis*, 82.

De Arbeid ...
Weet den grond des Staats te sterken,
Regelt meê de Maatschappij
Brengt verband en harmony
Tusschen 't werk van geest en handen.
TEN KATE, *N. Ged.* 56.

— *In harmonie* (*zijn*) *met iets*, in overeenstemming met —, overeenkomstig den aard zijn van iets. || Bij oude menschen is zij (*de godsvrucht*) in volkomen harmonie met hun geheele wezen en bestaan, HASEBROEK, *W. e. Dr.* 23. Zoo de waarnemingen en voorstellingen met haar (*met onze zinnelijke natuur*) in harmonie zijn, hebben wij het gevoel van lust; zoo zij er tegen strijden, dat van onlust, OPZOOMER, *Wezen der Kennis*, 66.

Ons fijner wezen zal den schadelijken damp
Te-boven-komen, of, gehard, niet meer ervaren,
Of wel, veranderd met de snelle vlucht der jaren,
In harmonie met d'aart van deze vuurwoestijn,
De hette, ons element, gevoelen zonder pijn!
TEN KATE, *Par. Verl.* 33.

— In 't mv. Gevallen van overeenstemming en derg. || Onze bewondering van de wonderen zijner wet, van de harmonieën zijner openbaring, REETS, *St. Uren* 1, 127.

3) Met betrekking tot personen.

a) Overeenstemming, eenstemmigheid, eensgezindheid in gevoelens of in gevoel van of tusschen twee (of meer) personen. || o Die symphathie der harten! ... o Die harmonie der zielen, *Leev.* 4, 262.

b) Vandaar: Eenstemmige gezindheid, vredelievende stemming, vreedzame betrekking, goede verstandhouding *tusschen* twee of meer personen onderling, of *van* een of meer personen ten opzichte van, jegens een of meer anderen. || Ik hoop, dat de harmonie tusschen Mama en u in volkomenheid blyft, *Leev.* 5, 288. Ik ben nooit zoozeer Leidsch student geweest, dat ik niet altijd gaarne drank op de harmonie tusschen de zuster-academiën, REETS, *C. O.* 41. Een vijfde (stelde) een toast in op de harmonie tusschen de faculteiten, 233.

Een symphonie, welluidend voorspel, wijdde
Den Lofzang in en wekte een geestdrift op, waarbij
Geen stem ontbrak: zóo groot is 's Hemels harmony!
TEN KATE, *Par. Verl.* 69.

— De hoedanigheid dier gezindheid of betrekking wordt nader omschreven door *goed*, *uitstekend*, (*niet al te*) *best*, enz. || De goede harmonie, die er thans tusschen myne Zuster en my heerscht, ontstaat ... uit de ontwikkeling van haar karakter, dat nu veel meer met het myne instemt, *Leev.* 4, 46.

— (*Al* of *niet*) *in* (*goede*) *harmonie zijn* of *leven met iemand*, in eensgezindheid, in eendracht, in vrede. || Dus ook als twee of meer menschen overeen-stemmig met malkander in haare sentimenten en doeningen leeven of omgaan, zo zegt men dat ze in goede harmonie zaamen leeven, CHOMEL 1003 *b*. — Wy hebben altoos ... in zulk eene goede harmonie geleefd, *Leev.* 4, 149. Mijnheer en mevrouw Witse, schoon voor het overige altijd in de beste harmonie levende, konden namelijk ... niet best te zamen overweg (t. w. *bij het bostonspel*), REETS, *C. O.* 259.

— *De Harmonie.* Naam van vele gezelschappen, vereenigingen, sociëteiten enz. Verg. namen als *Amicitia*, *Concordia*, *de Eensgezindheid* enz. || Het Tooneelgezelschap De Harmonie. Concert in de Harmonie (b. v. te Groningen, te Roermond).

b) Staat, toestand van eendracht, van vrede.

Hoe! zijt gij die Engel, gij
Die snoode afvallige, die 't eerst de harmony
Des Hemels ... gestoord heeft?
TEN KATE, *Par. Verl.* 67.

— *Het Rijk der Harmonie*, de heilstaat des Vredes. || Dan zou de menschheid meer tot God naderen, en het rijk der algemeene harmonie — die droom van edele zielen — zou het begin zijner verwezenlijking zien, CONSC. 3, 284 *b*. De oorlog, ziedaar het gebergte, dat ons afscheidt van het rijk der harmonie, der liefde en der rechtvaardigheid, 3, 303 *a*.

II) Als technische benaming in de schoone kunsten. Die overeenstemming tusschen de onderdeelen van een kunstwerk waardoor eene bekoorlijke uitwerking van het geheel ontstaat. Vandaar: bekoorlijke uitwerking voortkomende uit de juiste overeenstemming tusschen de deelen.

1) Als muzikale kunstterm (reeds bij de Ouden).

a) In een tamelijk vrij gebruik.

α) Eigenlijk. Aangenaam klinkende, wel luidende vereeniging van, hetzij gelijktijdige, hetzij elkander opvolgende tonen. || Tubal vond eerstwaerfven de harmonie, DE CASTELEIN, *Const v. Rhetor.* 108. De goede harmonie en bestaet niet in ghelijcke toonen, maer in een verschillende over-een-komste, die zoetelick door malkander ghemenghelt, een tweedrachtige een-dracht maeckt, DE BRUNE, *Bank.* 2, 302. Dat verwonderenswaardige, ... wegslepende (*van den Koran*) ... ligt in de onnavolgbare overeenstemming van die allen (t. w. *al die bijzondere eigenaardigheden*) met elkander, zoo dat zij ... allen als uit éénen grondtoon afgeleid, eene muzikale harmonie vormen, die *enz.*, V. D. PALM, *Red.* 3, 4. Der stormen woest akkoord was vaak hem (*Byron*) harmonij, SPANDAW 4, 46. Een symfonie, ... waar alles tot één harmonie samenstemt, QUACK, *Soc.* 1, 17.

(*Muzen*) Die ... set ulider troonen
Op Helicon en Parnassum med vreugden:
Die uwen sangh, en veerssen daer vol deugden
Meestersseljck med schoonder hermonije,
Singt op t' gheclanck van Phoebums snaren blije!
V. D. NOOT, *Ged.* 32.

Een enkle cytherdraad te hoog of laag gestemd,
Verbreekt de harmony der edelste Zangspeltuigen.
BILD. 6, 393.

— *De harmonie der spheren.* Naam voor de muzikale geluiden welke, volgens zekere leer der Ouden, worden voortgebracht door de hemellichamen in hunne door vaste evenredigheden bepaalde beweging om elkander.

— Waarschijnlijk wordt hierop gedoeld in de volgende regels.

Hy weet, waarom de wereldbollen
Gelijk de golven henenrollen,
In vaste en grootsche harmonij; ...
En, stervelingen! wat weet gij?
LEDEGANCK 48.

β) Bij uitbreiding, in toepassing op of met betrekking tot de aangenaam klinkende, welluidende samenvoeging en opeenvolging van spraakklanken in gedichten, redevoeringen enz. Vandaar: welklinkendheid, welluidendheid, zoetvloeiendheid van taal. || Dat „harmonie" in de verzen niets anders is dan het „schoone", dat de Zang aan de Dichtkunst mededeelt; en dat de „melodie", hoezeer onderscheiden van de „harmonie", onder den zelven naam bedoeld wordt, KINKER, *D. en O.* 269. Den algemeenen naam van „harmonie" droeg toen alles, wat den dichter in zijn verzen van de muziek ontleende. De maat, het rijm, de ... klank en schikking der woorden alles werd „harmonie" in de dichtmaat genoemd, *Ald.* Dat het eindelijk eens tijd zal worden, de harmonie en melodie der Poëzy wat beter te onderscheiden, 274. Ristori ... bekoort door eene somtijds onnavolgbare harmonie en modulatie van stem, KNEPPELH. 8, 82.

('t graf) Houdt ... gevangen
Den dichter met zijn elpen luit
Gedoofd zijn harmonie en zangen.
V. ACKERE, *Winterbl.* 174.

b) Volgens eene jongere, strengere opvatting, bij tegenstelling met *melodie.*

α) De verbinding van te gelijker tijd klinkende tonen volgens vaste regelen.

β) Vandaar: Eene verbinding van te gelijker tijd klinkende tonen volgens de bedoelde regelen.

— *Rechtstreeksche, omgekeerde harmonie.* — *Gefigureerde harmonie.* Muzikale kunsttermen.

γ) Ook: De leer welke over de bedoelde regelen handelt, of waarin die regelen zijn samengevat.

δ) Soms synoniem gebezigd met *akkoord.* || Niet zelden wordt het woord harmonie voor accoord gebruikt; b. v. in de uitdrukkingen enge en wijde harmonie die betrekking hebben op den onderlingen afstand der intervallen van een accoord, VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 2, 24.

c) Eene benaming voor de gezamenlijke blaas- en slaginstrumenten in een orkest en voor de personen die ze bespelen. || Muziek van de harmonie van het Muziekcorps der d.d. Schutterij.

— Vandaar: Vereeniging, gezelschap van personen die te zamen harmoniemuziek maken; dikwijls als naam voor zulk eene vereeniging of gezelschap. || Des avonds kwam er eene talrijke Harmonie voor de deur der arme woning spelen, CONSC. 1, 55 *b.*

2) In de schilderkunst enz. Overeenstemming, samenwerking, eenheid in kleurschakeering of in ordonnantie; aangename schakeering van de kleuren, bevredigende ordening van de figuren, enz. || De... fijnheid van het weefsel, ... de harmonie, die in de kleurschakeering heerscht, *K. Zev.* 2, 107.

— (*Eene*) *harmonie van kleuren*, reeks, groep, schaal van bij elkander behoorende kleuren. || Wordt ons tafereel niet schooner en rijker met verschillende harmonieën van kleuren, dan met eene enkele? VOSMAER, *Amaz.* 169.

3) In de bouwkunst. Overeenstemming tusschen de deelen onderling, zoowel als in verband met de bestemming van het gebouw.

Afl. *Harmonisch* (zie ald.). Zie voorts HARMONIEEREN en HARMONIEUS.

Samenst. (in de eene of andere der bet. II, 1) *Harmoniegezelschap*, gezelschap dat alleen harmoniemuziek (muziek op blaas- en slaginstrumenten) maakt; *harmonieleer* („Harmoniek of Harmonieleer, het samenstel der regelen voor de verbinding der accoorden", VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 2, 24); *harmoniemuziek*, „compositiën voor een orkest van blaasinstrumenten; ook de uitvoering van zulk een orkest" (VIOTTA, *a. w.* 2, 24); *harmonie-orkest*, orkest van blaasinstrumenten („Uitvoering door het *harmonie-orkest* van het 2de Reg. Huzaren"); *harmoniesprong*, „opvolging van twee of meer elkander vreemde accoorden" (VIOTTA, *a. w.* 2, 24); *harmoniewedstrijd*, wedstrijd tusschen gezelschappen van blaasmuzikanten. — *Harmonie-gebouw, -tuin, -zaal*, gebouw enz. waarin eene vereeniging enz. „De Harmonie" gevestigd is, of aan haar toebehoorende.

— Als tweede lid (in de bet. II, 1). *Klokkenharmonie*, harmonische klokkenmuziek („Hoe heerlijk klonk die *klokkenharmonij* door het stille dennenwoud!" COURTM.-BERCHM., *Gesch. v. d. J.* 6).

— In de bet. II, 2). *Kleurenharmonie.*

HARMONIEEREN — (daarnaast soms HARMONEEREN) —, onz. zw. ww.: *harmonieerde, geharmonieerd.* Van *Harmonie* met den bastaarduitgang *-eeren*, en zulks naar het voorbeeld van fra. (*s'*)*harmonier* (dat nu geheel door (*s'*)*harmoniser* verdrongen is; zie LITTRÉ en HATZF.-DARMEST.). Verg. nhd. *harmonieren*, deensch *harmonere*, zw. *harmoniera*, en eng. (*to*) *harmonize.* In harmonie, in overeenstemming zijn. Absoluut, of vergezeld van eene bepaling met het voorz. *met.*

1) Van zaken, in allerlei toepassingen. || Die tonen harmonieeren niet. Deze kleuren harmonieeren niet. Zulke meubelen harmonieeren niet met de verdere omgeving. — Dat er nog al vry wat op dat hartje zou moeten gerameit worden, voor dat het met dit gewaad (*dat van een kwakerinnetje*) harmonieerde, *Burg.* 5.

2) Van personen. Overeenstemmen in gevoelens —, eenstemmig, eensgezind zijn (*over* iets, *op* een punt enz.). || Gy harmonieert met ons over alles,

waarin gy met ons moet harmoniëeren, *Leev.* 3, *Voorr.* 21. Dat onze Mannen nooit kunnen harmonieeren, nooit over de zelfde zaak of persoon... het zelfde denken, oordeelen, 5, 364. Op dit stuk harmonieer ik zo sterk met uwe goede Tante, 6, 160. Zo een Neef kan met zo eene Tante niet zonderling harmonieeren, *Wildsch.* 5, 17.

— Vandaar veelal in de taal van het dagelijksch leven: *Al* of *niet* (*tezamen, met elkander*) *harmonieeren*, al *of* niet (tezamen, met elkander) in eendracht, in goede verstandhouding, in vrede verkeeren of leven; het (al of niet) met elkander „kunnen vinden". || Die echtgenooten, die zusters enz. harmonieeren niet te best (samen, *of* met elkander).

3) Het tegenw. deelw. *harmoneerend* dat één enkele maal voorkomt (zie de aanhaling) moet in het verband zoo iets als: vol van harmonie, vol eenstemmigheid, vol eensgezindheid zijnde beteekenen. || De Schepper heeft'er geen een maar duizendmaal duizenden (t. w. *van menschen*) geschapen, op dat het (*in* „'t land der eeuwige gelukzaligheid") een eeuwigduurende harmoneerend vreugde-spel, met en voor hem zoude zyn, LUYKEN, *Br.* 87.

HARMONIEUS, bnw. en bijw.; *-euzer* (de overtr. tr. komt niet voor). Fr. *harmonieux* (vanwaar ook eng. *harmonious*, nhd. *harmoniös*). Verg. verschillende beteekenissen van HARMONIE en van HARMONISCH.

I) **Bnw.** — 1) Met betrekking tot geluiden, tot muziek enz. Lieflijk klinkende, welluidend, aangenaam voor het oor. || Ik noem nu eene Forte Piano.... Wat is delicater, harmonieuser, zoetluidender, *Leev.* 3, *Voorr.* 14.

Ick ben liever inde harmonieuse melodive vogle-sangh,
Als inde odieuse stinckende boeyens en ys're klangh.
BREDERO 2, 154.

— Als onz. znw. *Het harmonieuze*, het welluidende. || Al dat harmonieuse, 't welk haare stem zo zeer karakteriseert, *Leev.* 4, 142.

2) Met betrekking tot gevoelens. Het kenmerk van overeenstemming, instemming, eensgezindheid dragende. || Myne liefde voor u (wordt) harmonieuser, edeler, — heiliger! *Leev.* 4, 137.

3) Met betrekking tot bewegingen. In overeenstemming met elkander uitgevoerd: regelmatig, rhythmisch, of iets derg. || Wanneer wy nu in die zwierige en harmonieuse processie den muur zyn genadert maken wy ... een' halve Pirouette, v. EFFEN, *Spect.* 12, 127.

Bijw. (van wijze). Op harmonieuze (b. v. welluidende) wijze (zie de bet. I, 1).

Afl. *Harmonieusheid.*

HARMONISCH, bnw. en bijw. (de trapp. v. vergel. komen niet voor). Nhd. *harmonisch*, zw. deensch *harmonisk*. Door middel van het achterv. *-isch* afgeleid van *Harmonie* (zie ald.) en gevormd in navolging van het bnw. gr.-lat. *harmonicus*, vanwaar fra. *harmonique*, eng. *harmonic* enz. (verg. echter voor de beteekenissen ook ital. *armonioso*, fra. *harmonieux*, eng. *harmonious* enz.).

I) **Bnw.** — 1) In algemeene toepassingen. Blijk gevende of dragende van harmonie (in de bet. I, 1).

a) In toepassing op eene (stoffelijke of onstoffelijke) zaak, van welke de samenstellende deelen met elkander in overeenstemming zijn, niet met elkander in strijd zijn (niet met elkander „vloeken"). || Nergens is het tafereel zoo volledig, zoo harmonisch, zoo verrukkend schoon als bij den Giessbach, BERGMANN, *Nov.* 235. Het volkomen vriendelijke en vroolijke, dat haar eigen was en niet anders voortkomen kon dan uit eene lieve, harmonische stemming des gemoeds en eene heldere tevredenheid des harten, BEETS, *C. O.* 185.

— *Een harmonisch geheel.* || Heur klein mondje, haar rond kinnetje en de rooskleurige wangetjes vormden een zoo harmonisch geheel, dat enz., SMEDES in *Tijdsp.* 56, 1, 451.

— Soms ironisch. || Verdufte boeken, ... gevilde konijnen, ... keurige ruikers (liggen) nevens elkander te koop, en (maken) door hunne vereenigde geuren een harmonisch geheel uit ..., dat enz., BERGMANN, *Staas*, 101.

b) Met betrekking tot twee of meer verschillende zaken die met elkander in overeenstemming zijn. || Verstand en rede, gevoel en wil, alles moet harmonisch zijn, alles zamenstemmen, OPZOOMER, *Wezen d. Deugd*, 40.

c) In toepassing op de gemoedsstemming. Zoodanig dat alle neigingen of tochten in evenwicht zijn; vandaar: kalm, vredig.

2) Met betrekking tot muziek en muzikale geluiden.

a) In een algemeenen zin. In overeenstemming met elkander klinkende; vandaar in het algemeen: welluidend, niet valsch, enz. Verg. HARMONIE, I, 1, *a*). || Als hadde zij een harmonisch gezang gehoord, CONSC. 3, 336 *a*. Dit stout en betooverend spel, overladen met eenen regen van harmonische tonen, 4, 361 *a*. Als (*in de pauze*) het discoureerend vocaal (concert) het harmonisch instrumentaal voor een halfuur afwisselt, BEETS, *C. O.* 184. 't Zeiver, harmonische tonenvlieten, MARCELIS, *K. Harp*, 5.

— *Harmonische hand.* Overdrachtelijke benaming voor (*de*) *Guidonische hand* (zie hierboven kol. 1854).

b) In eene jongere, streng technische opvatting. Overeenkomstig de eischen of regelen der harmonie in de bet. II, 1, *b*, *α*).

— *Harmonische drieklank* (lat. *trias harmonica*), de volmaakte consoneerende groote en kleine terts-drieklank (VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 2, 24).

c) *Harmonische tonen.* Term in de natuurkundige geluidsleer. Zie de aanhalingen en verder bij TOON. || De grondtoon met de boventonen te zamen heeten harmonische tonen. De harmonische tonen staan tot elkander in eene bepaalde muzikale verhouding. Zoo is de eerste boventoon of tweede harmonische toon ... de octaaf van den ... grondtoon, BOSSCHA, *Natuurk.* § 1153. De eerste acht harmonische tonen, *Ald.* Dat het eigenaardige snaterende geluid van eene klarinet ... ontstaat doordien de harmonische tonen van evenen rang in het geluid van dit instrument ontbreken, § 1177.

3) In de wiskunde. In verschillende toepassingen.

— *Harmonische reeks, evenredigheid, snijding.* Zie bij EVENREDIGHEID, REEKS, SNIJDING.

— *Harmonische verdeeling* (eener rechte lijn), in stukken die harmonisch evenredig zijn (zie Bijw.).

— *Harmonische straal.* || Wanneer uit eenig punt P, buiten eene lijn A D gelegen, vier lijnen P A, P B, P C en P D getrokken worden naar de uiteinden A en D en naar de punten B en C, waarin de lijn harmonisch is gesneden; dan noemt men die lijnen harmonische stralen, DE GELDER, *Bey. d. Meetk.*[4] 1, 140.

II) **Bijw.** (van wijze) of in bijwoordel. gebruik.

1) In het algemeen. Op zoodanige wijze —, nl. dat er harmonie in de bet. I, 1), overeenstemming, eenstemmigheid, eenheid, eensgezindheid (enz.) is of ontstaat. Verg. de bet. I, 1). || Zij (t. w. „de goede oude kunst") zal aan den lijkbaar tegemoet zenden, wat met den statigen optogt strijdig is, maar harmonisch strijdig, zoo gij dit verstaat: een vorstelijk paleis; ... een spelend kind, ORR. 231.

Het heilig kerstfeest, op het land zoo liefelijk, zoo eerbiedig gevierd, en zich zoo harmonisch aansluitende aan de vredige stilte, die het voorgaat en opvolgt, BEETS, *C. O.* 215. Zoo (t. w. *gelijk met twee harpen*) gaat het insgelijks met twee menschenharten, die harmonisch gestemd zijn, CONSC. 3, 56 *a*. Zij had daarbij het groote geluk, dat zij haar eigen huiselijk leven harmonisch heeft kunnen inrichten, QUACK, *Stud.* 233.

2) Op welluidende wijze, of: overeenkomstig de eischen en regelen der harmonie (in streng technischen zin). Verg. I, 2, *a* en *b*). || Harmonisch klinken. — De zee ruischte harmonisch en geheimzinnig, TEN BRINK, *Rom.* 4, 24.

3) In de wiskunde. Op zoodanige wijze dat de uitgebreidheden van welke sprake is eene harmonische evenredigheid vormen, enz. || Drie uitgebreidheden A, B en C zijn harmonisch evenredig, wanneer de eerste tot de derde in dezelfde verhouding staat, als het verschil der twee eerste, tot het verschil der twee laatste, DE GELDER, *Beg. d. Meetk.*[4] 1, 139. Wanneer men op eene lijn A D twee punten B en C zoodanig aanneemt dat A B, A C en A D harmonisch evenredig zijn; dan wordt de lijn A D gezegd in de punten B en C harmonisch gesneden te zijn, *Ald.* De lijnen A B, A C en A D (zijn dan) harmonisch evenredig, *Ald.*

Afl. *Onharmonisch* (zie ald.).

HARMONISEEREN, bedr. zw. ww.: *harmoniseerde*, *geharmoniseerd*. Wat den vorm aangaat eene navolging van fra. *harmoniser*, eng. (*to*) *harmonize*; in de aanhaling hieronder met de bet.: eene harmonische gemoedsstemming teweeg brengende. || De weldadige, bevredigende, harmonizeerende werking (*van de lessen en spreuken in Vondel's reizangen*), BEETS, *Versch.* 5, 51.

HARMUTS, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Har*, 1ste art., in de bet. 2, *a*), en *Muts*, mutsvormige metalen dop. Dop of „muts" van het eene of andere metaal tot bekleeding van de „prop" (de onderste tap) van den draaistijl (harstijl, achterhar) eener sluisdeur. || De hoogte van den pot (*keuspot*) binnenwerks moet 0,02 el minder zijn dan die van de harmuts buitenwerks, STORM BUYSING, *Waterb.* 2, 507. Vroeger bezigde men uitsluitend brons of ... klokkespijs tot de harmutsen en keuspotten, 2, 508.

HARNACHEMENT, znw. onz.; zonder mv. als collectief, of met mv. *-en*. Fra. *harnachement* (met uitspraak van den uitgang *-ment* op Nederlandsche wijze). In Noord-Nederland een zeer gebruikelijk woord voor: paardetuig, inzonderheid bij de bereden wapenen. Verg. HARNASSUUR. || Hoeveel bijhangsels er tot het harnachement van een Limburgsch paard behooren, BEETS, *C. O.* 335. Het harnachement was van rood leer, KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 44. Haar harnachement (*van de rijdende artillerie*) was van Hongaarsch model, 3, 177.

— Met mv. Een paardetuig; de benoodigde stukken tot het optuigen van één paard. || De levering van de harnachementen der paarden voor de maskerade der Leidsche studenten.

Aanm. Verg. bij dit woord het znw. m. *harnacqueur* (verg. ofra. *hernekeur*, naast *harnicheur*, *harnascheur*, bij GODEFROY), voorheen de naam der zadel- en tuigenmakers bij onze bereden troepen (zie b. v. *Gr. Placaatb.* 2, 341; KUYPERS, *Ned. Artill.* 3, 3; 12; 83).

HARNAS — in oudere, na het Mnl. zeldzame, vormen HARNASCH, HARNIS, HERNAS; bij oudere dichters soms HARRENAS(CH) —, znw. onz.; zonder mv. als collectief, of met mv. *-sen*. Mnl. *harnasc*, *hernasc* (enz.), en daarnaast *harnas*, *harnes*, *harnis* (enz.), onz. (soms vr.? zie VERDAM 3, 162); verg. voorts on. *harneskja*, vr., mhd. *harnasch*, m. en onz., nhd. *harnisch* (vanwaar deensch *harnisk*), m., mnd. *harnasch* (enz.), nnd. *harnas(k)*, eng. *harness* (enz.). De vorm *harnas* is ontleend aan (dial.?) ofra. **harnasc*, *harnas*; de vormen *harnes*, *harnis* zijn of ontstaan uit (dial.) ofra. *harnes* (*harneis*), of wel tengevolge der accentverplaatsing uit *harnas*. Verg. SALVERDA DE GRAVE in *Tijdschr.* 16, 85—86. De oorsprong van het Fransche woord is nog onzeker; tegen zijne afleiding uit het Keltisch (men heeft het in verband gebracht met nieuw-wallisch *haiarn*, ijzer) zijn door THURNEYSEN (*Keltorom.* 36—38) „ernstige, zoo phonetische als chronologische, bezwaren ingebracht" (zie *t. a. pl.* en verg. MURRAY 5, 99 *b*). Als grondbeteekenis schijnt men vrij zeker te mogen aannemen: „datgene wat dient of benoodigd is tot toerusting, tot uitrusting van een persoon of van eene zaak".

I) In het algemeen, naar de vermoedelijk oorspronkelijke opvatting, als collectief. De gezamenlijke benoodigdheden (van iemand; tot iets): gerei, getuig, „spullen", tuig. Verg. voor deze beteekenis o. a.: mnl. *harnasc* als vertaling van fra. *effets* en van lat. *apparatus*; *geen ardse harnasc* (*hebben*) voor lat. *nil terrenum* (*habere*); *der kercken harnasc*, kerkgereedschap, kerksieraden enz., alsmede *harnasc* voor (manlijke) teeldeelen (ook eng. (*privy*) *harness*), welk laatste gebruik geheel overeenkomt met dat van *getuig* en *gerief* in den zelfden zin. Verg. verder HARNASTON en -VAT, alsook hieronder de bet. III).

1) In toepassing op vischtuig en jachtgerei. Zie ook bij STALLAERT onder de bet. 4). || Item, dat alle Garen, Harnasch, ende instrumenten daer mede cenige die 't selve niet toe gelaten is als vooren, soude willen oft mogen vangen eenich Wilt, sullen genomen, geconfisqueert ende verbeurt ghehouden mogen worden, *Gr. Placaatb.* 1, 1356. Visschen wesende in vivers ofte walgrachten ... zyn ghedeelich als catheyl, zo ooc zyn de netten ende harnasch om mede te visschene, voghelen ende jaeghene, *Cost. v. Gent* 1, 144.

2) In toepassing op paardetuig.

a) Het geheele tuig. Verg. gelijkbet. fra. *harnais*, en HARNACHEMENT, HARNASSUUR. || In 't land van Aalst is Harnas de geheele kleeding van een trekpeerd, fr. *harnais*, DE BO[2] 359 *b*.

— Ook te Goes. Zie *N. Mag. v. Taalk.* 2, 208.

b) Als benaming voor het trekhout, den trekknuppel (zwengel, zwengelhout, ooshout) aan een wagen. || Harnas, trekhout waaraan de aamschins voor 1 of 2 paarden (*Kadzand*), *N. Mag. v. Taalk.* 2, 208.... Bij voerlieden, enz. Het groote dwarshout van den dijsel, anders ook Voleie, Zwinkel, Zwinge, DE BO[2] 359 *b*. De Haamschieren hangen aan het harnas, *Ald.*

II) In het bijzonder, in toepassing op wapentuig. In den eigenlijken zin alleen nog maar als historische term.

1) In het algemeen. Als collectief, zonder mv. || Harnesch, wapen, *arma*, *armatura*, *Teuthon.* 141 *a*. Harnas. Armure, harnois. *Armatura*, *lorica*, *arma*, *armatus*, PLANT. — Sy brachten een yeder sijn geschenck, silveren vaten, ... kleederen, ende harnasch, ende specerijen, 1 *Kon.* 10, 25.

2) In het bijzonder (als collectief of met mv.). De in vroeger eeuwen gebruikelijke metalen lichaamsbekleeding van een krijgsman, welke diens hals, borst, rug, dijen, beenen en armen beschermde; het *volle harnas* (zie verwijzingen in kol. 2245) omvatte ook de metalen hoofdbedekking (helm, ketelhoed en derg.). Verg. voor de oorspronkelijke bet. „tuig" het

met *harnas* synonieme mnl. *ommegaende tuych*, *ommetuych* (*Keur. e. Ordonn. d. St. Delft*, 67). || Scutters deeser steede ... (souden) gehouden ... sijn ... te houden volle harnasch, ende die stede scutters dubbelde harnasch (*twee stel?*), *Keur. e. Ordonn. d. St. Delft*, 67 (omstr. a°. 1530). Eenen ..., van den hoofde tot de voeten ghewapent in 't Harnas, V. D. LEPE, *Weir. Ydelh.*[1] 20. Van schild en harnas ... ... ontbloot, DE MEYER, *Gramsch.* 121.

Twee moesten door de Doornen gaan, ...
Den eenen had een Harnas aan.
Van boven 't hoofd tot aen beneden.
LUYKEN, *Onw. Wereld*, 189.

't Geklikkak van het rammlend staal;
't Gedreun der harrenassen:
Al krijschend hortend tegens een.
BILD. 1, 30.

3) Bij beperking. Eene benaming voor het pantserkleed dat den romp omgaf, rug en borst bedekte. || Dit harnas past zoo braef, al waer 't u aengeschapen, VONDEL 6, 267. Zij droegen ijzeren stormhoeden, een harnas, eenen ringkraag en breede bilplaten, CONSC. 1, 271 *b*. Toch dekt het harnas borst en rug, De malierok *enz.*, BEETS 1, 80.

'k Draeg een harnas met een tipjen,
Daer de vlaemsche slag op staet:
Kijk, dat sluitmen met een knipjen.
TENGNAGEL, *Amst. Lindebl.* 44 (*een schutter spreekt*).

En daar bukte zich vaardig de heros
over de stervende; rijgt
haar het harnas los, en ontlast haar
hoofd van den stalen helm
die haar welige lokken bedekt.
DE MONT, *Loreley*, 108.

— *De gesp van het harnas*, figuurlijke uitdrukking voor: datgene wat slot, stevigheid, vastheid en derg. aan eene zaak geeft. || Dat heeft den voornaamsten gesp aan het harnas gegeven, HARREB. 1, 232 *a*.

— Ook in *Het geld is de gesp van het harnas* (HARREB. 1, 219 *b*), zonder geld is geen oorlogvoeren mogelijk.

4) Gevallen waar zoowel de bet. 2) als de bet. 3) bedoeld kan zijn. || Dat hy onder de geenen, die den toegank verdaadighden, nocht helm, nocht harnas, nocht eenigh soldaatsgewaadt speurde, HOOFT, *N. H.* 333. Titus ... Die met uws vyands brein, en bloed zijn harnasch smetten, VONDEL 1, 686. 't Gulden harnasch, 2, 70. 't Blancke harrenas, 4, 373. Helmen en harnassen, met goud en zilver ingelegd, CONSC. 2, 39 *a*. Hun ijzeren harnas (*van ruiters*), 3, 135 *b*. Kogels ..., die een goed harnas niet eens doorboorden, FRUIN, *Tien J.* 87. Den hagelsteen te hooren kletteren op het harnas, BEETS, *C. O.* 280. De baronnen ..., in hun maliekolders en harnassen goed *enz.*, QUACK, *Soc.* 1, 89. Voorouders ... (*afgebeeld*) in het harnas van het einde der zestiende eeuw, SEGERS, *Licht en Br.* 39.

O Serklaes, denck uyt helm nocht harrenassen
Die moortvleck uyt te schuuren nocht te wassen.
VONDEL 3, 130.

— *Tegen kwade tongen baat geen harnas* (HARREB. 1, 286 *a*): niets beveiligt tegen kwaadsprekerij.

— *Zoo hard als een harnas*, zeer hard (TUERLINCKX).

— *Een papieren harnas.* Voorheen eene schertsende benaming voor een „brief van cessie", waardoor iemand tegen zijn schuldeischers tijdelijk beveiligd was, feitelijk gelijkstaande met wat thans verstaan wordt onder „surséance van betaling". || Hy gaat met een papieren harnas. Dit zegt men van ymand, die door brieven van uitstel beveiligt is, zo dat hy van zyne schuldeischers niet kan aangetast worden, TUINMAN 1, 139. — De koopman, die windt op de beurs maeckt ... is gemeenlijck Cuilenburgh of een papieren harnas sijn voorlandt, HOOFT, *Br.* 3, 397.

Weetje wel dat Deensche Tomas Banckerot is?
Had hy geen pampieren Harnas of quinkernel, hy hadde [slecht.
BEDIERO 2, 185.

— In eene andere opvatting, bij HOOFT, *N. H.* 520, in toepassing op zeker blanco-bevelschrift: een vrijbrief (tot eene verrichting). || Zoo de uitvoerders (*van zekeren moord*), vielligt betrapt, zich met dat papieren harnas hadden willen behelpen.

5) In vaste verbindingen of staande uitdrukkingen (in de bet. 2 of 3).

— *Het* (of *zijn*) *harnas* (ook *zich het harnas aangespen*, *aantrekken* enz. Eigenlijk, of figuurlijk in den zin van: ten strijde gaan, zich ten strijde (in eigenlijken en in overdrachtelijken zin) bereiden, toerusten. Verg. fra. *endosser le harnais*. || Brittanje had nu schaemte en eer Gantsch uit, en 't harnas aengetogen, VONDEL 6, 91. Mars trok syn harnas aen, DE MEYER, *Gramsch.* 73. Beide partijen schoten straks het harnas aan, STIJL, *Opk.* 51. Welaan dan, gespen wy het harnas om de leden, BILD. 6, 423. Geen eigen nood deed u het harnas aangespen, V. D. PALM, *Red.* 2, 153.

Nu weyger ick geensins nae uwen raedt te hooren,
En legh hier 't harnas af. hier baet geen tegenweer.
VONDEL 3, 426.

De zon zou Martiaen den Keizer eer verdrieten,
Dan tegens 't godloos Hoofd het harnas aen te schieten.
3, 562.

dier neeringen en gilden,
Die elk, gelijk een legerschaar,
Het harnas gespten in 't gevaar.
LEIDEGANCK 128.

— Spreekw. zegsw. *Het harnas wordt te laat gegespt, als het zwaard uit de scheede is* (DE BRUNE, *Bank.* 1, 194; HARREB. 1, 285 *b*).

— *In 't harnas vliegen*, *schieten*, in gramschap opstuiven (*Brab. Kempen*); zie *Ons Volksleven* 8, 220.

— *Voor iemand of iets het harnas aangespen*, *aantrekken*, om hem, of om die zaak te verdedigen ten strijde gaan; vandaar: het voor een persoon, voor eene zaak krachtig opnemen. Verg. *In de bres springen*, *den handschoen opnemen*. || Het harnas voor iemand aantrekken, iemand krachtig voorspreken, verdedigen, MARIN. — Ridderlijke vorsten, die voor de zaak des geloofs het harnas hadden aangegespt, BAKH. V. D. BRINK, *Stud.* 1, 288.

Wy poogen hen vergeefs de wallen af te slaan,
Vermits de Goden zelf voor hun in 't harnas staan.
SCHERMER 127.

— (*Zich*) *over* of *om iets het harnas niet* (*of geen harnas*) (*willen*) *aantrekken*, zich over (of om) eene zaak niet boos, niet „warm", niet „druk" (willen) maken, omdat men haar daarvoor van niet genoegzaam gewicht rekent. || Dan watter af sy, is myn onbekent, ende ick wil (als men seyt) geen harnas daerom aentrecken, ORLERS, *Beschr. v. Leyd.* 118. Had ik dat geweeten, ik had 'er geen harnas om aangetrokken! *Gew. Weeuwenaar* 3, 22. Daar zou ik me geen harnas over aantrekken, of u er uitging! (t. w. *uit een volle emmer*). LAURILLARD, *Sch. R.* 75.

Dat's nou alliens, wy wille daar gien harnis om aa-trecken.
Een speltje daer by.
W. D. HOOFT, *Styve Piet*, 8.

— *Het* of *een harnas dragen*. Figuurlijk een strijd voeren, strijden, ook *tegen iemand of iets*. || Genade, o Lucifer, verschoon u zelven: draegh Gods harnas tegens my, VONDEL 6, 269.

Ick heb van kindsche dagen
De vryheid voorgestreen,
En 't harrenasch gedragen
Tot welvaert van 't gemeen.
VONDEL 2, 299.

— *Iemand* (*tegen een ander*) *in 't harnas jagen* en derg. Eigenlijk: hem (tegen een ander) tot strijd aanzetten, en vandaar in de taal van het dagelijksch leven: iemand (tegen een ander) ophitsen, boos maken enz. Verg. nhd. *einen in harnisch jagen.* || Om Spanje in 't harnas te paarde tegen Vrankryk te doen opzitten, OUDAAN, *H. Broederm., Aenm.* 9. Kobe kon ... niet verstaan, tegen wien of tegen wat de Baas in het harnas was gejaagd, CONSC. 3, 350 *b*. Toen hij den opperleenheer tegen Dirk II in het harnas joeg, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 132. Zeker mag ik er op rekenen, dat ik ééne der partijen tegen mij in 't harnas jagen zal, VISSERING, *Herinn.* 3, 326. Om Flip en zijne vrouw in het harnas te jagen, SEGERS, *Licht en Br.* 100.

De Juffer spot met ieders vlijt; ...
En lacht, als ijverzucht en nijd
Hen soms in 't harnas drijven.
BILD. 13, 81.

— *In 't harnas* (*tegen elkander*) *geraken*, tegen elkander vijandig opstaan.

Geen mensch verstoute zich onze orden om te wroeten,
En dit bezworen Recht t' ontwijden, zonder reên;
Of al de hemel raeckt in 't harnas tegens een.
VONDEL 6, 235.

— *In* (*het*) *harnas staan, zijn*, en ook alleen *In* (*'t*) *harnas*, in (zijne) wapenrusting gekleed; vandaar (óók oneigenlijk gebezigd): gewapend, gereed om te strijden, strijdvaardig. Zie de verschillende voorbeelden. || Int harnas zijn. Estre armé. *Esse in armis*, PLANT. — Alle de V gulden (*vijf gilden*) al in hernas omme ghinghen, DE POTTRE, *Dagb.* 54. Wy (waeren) al in hernas met het groot ghescut op de vesten, 66. Om den krijgh in 't harrenasch te volgen, VONDEL 2, 603. Euroop ... Sagh van den hemel al haer' koningen in 't harnasch, 2, 623. De Rijcken ... Die staen in 't harrenas, en trecken hun geweer, 3, 463. Met toom En paert, in 't harrenas te brieschen door den stroom, 9, 683. Hy draeftze (*zijn soldaten*) zelf in 't harnas voor, 10, 349. Dees Ridder trok, in 't harnas, op zijn paard, Naar Rome toe, BILD. 1, 340. Tot (*in 1870*) ... Wel half Euroop in 't harnas stond, GOEVERNEUR, *G. en R.* 376. Deze Held ..., Die uitmunt boven al wat hier in 't harnas staat, TEN KATE, *Par. Verl.* 30. De drom der Cherubs ..., In 't harnas, en gereed *enz.*, 104. Hannekemaaijers in het harnas, BUSKEN HUET, *Rembr.* 1, 305.

— *Zijn leven in 't harnas slijten; onder 't harnas grijs worden* (*geworden zijn*); *in 't harnas sterven*: in de wapenen, als krijgsman, als soldaat. || Onder 't harnas grys worden. *Blanchir sous le harnois*, MARIN. — Wapendaân, Bedreven toen 's mans jeugd in 't harnas werd gesleten, STARING 2, 50.

Brengt hier mijn harrenas. t' sa dienaers, schaft geweer.
Al wie in 't harnas sterft, die sterft met krijghsmans eer.
VONDEL 3, 382.

— *In 't volle harnas*, in de volledige wapenrusting. (Wat men, op verschillende tijden, onder het *volle harnas* verstond — in hoofdzaak: pantser, halsberg, hoofdbedekking en bedeksels voor armen en beenen — blijkt b. v. bij SOUTENDAM, *Keuren en Ordonn. der Stad Delft*, 67 (*noot*); zie ook *D. Wtb.* 4, II, 488).

— Schertsend ook van eene vrouw gebezigd voor: gereed en gekleed, kant en klaar. Verg. *gelaarsd en gespoord; onder zijn* (of *haar*) *volle tuig* en derg. uitdr.

Gangs Velten hoe word ik ejaagt van dit schelmsche wijf, ...
„Geewe (*gaauwe*)", seytse, „ik wagt gien oogenblik",
En dat in 'er volle harnes en 'er volle waapen.
BORMEESTER, *Nieuwsg. Aegje*, 5.

— *In 't halve harnas eene vrouw beslapen.* Een vorm van middeleeuwsche huwelijksvoltrekking bij volmacht. Zie hierboven in kol. 2001 en verg. eng. *to wed* (*a woman*) *with a bootless calf*, haar voor een ander bij volmacht trouwen.

— *Hij ziet liever eene vrouw in het hemd, dan een ruiter in het harnas* (HARREB. 1, 286 *a*), en derg.: 't is een liefhebber der vrouwen. || Hy ziet liever een Nonnetje in 't hembd, als een Ruiter in 't harnas ... *il sacrifiera plutôt à Vénus, qu'à Mars*, MARIN.

6) In figuurlijke toepassing op iets dat — evenals, of: als ware het — een *harnas*, onkwetsbaar, ongenaakbaar, onaantastbaar maakt. Zie de voorbeelden. || Jaa hebben ook de Trevieren, lanx hunne grenzen, een harnas en wal gesticht, HOOFT, *Tac.* 448 (lat. *loricam vallumque*). Het koude harnas van de wetenschap en den ijzeren maliënkolder van het empirisme, HASEBROEK, *W. en Dr.* 142. Alleen wie in staat was het nieuwe stelsel, enkel op de praktijk gerigt, in dit harnas te steken, kon *enz.*, BUSKEN HUET, *Rembr.* 2^2, 154. Zoo trekken wij niet zelden onze warme gevoelens het koude harnas der krachtbetooning aan, BEETS, *C. O.* 126.

Maer wacht u, als de Waen door schijn van reden,
Van top tot teen, zich laet in 't yzer smeden
En 't harrenas van reêngebruick, om fier
Een reed'lijck mensch te schijnen, en geen dier.
VONDEL 4, 491.

7) Bij vergelijking, als naam voor zaken die of op een *harnas* gelijken, of denzelfden of soortgelijken dienst doen.

a) Voorheen de naam voor een deel der vrouwenkleeding, t. w. voor een rijglijf met baleinen, een corset. Verg. VERDAM in *Nederl. Klassieken*^{2} 3, 39 en beneden de Koppel. *harnasmaken.*

Wat wettelicke wet sal my mijn' muts, mijn' mouw,
Mijn harnas, mijnen hoep, mijn' tuyten-krol beletten,
Leegh, los, langhs, over dwers, Noord-oost, Zuyd-west [te setten?
HUYGENS 1, 86.

b) Geslagen ijzeren dubbeling van een oorlogsschip, tot beveiliging tegen granaten en derg. (volgens eene aanteekening van J. MODERA, a°. 1858). Zie ook GEHARNAST, 2) en verg. in gelijke toepassing het nieuwere *pantser.*

8) Benaming voor het door de traceeringen in een gothisch (kerk)venster gevormde netwerk. Verg. fr. *armature*, hd. *armirung.* Zie ook VERDAM 3, 163; GAILLIARD, *Gloss.* 104 *b*; STALLAERT 1, 563 *b*, alsmede *Kerk. Rek. v. Hoogstr.* a°. 1531; REMBRY 4, 580 (a°. 1577). || Het harnas van eene gothische venster heet in 't fr. *réseau*, DE BO^2 359 *b*. — Item te vermaecken de harnassen van alle de glaesvensters (*eener kerk*) soo die geweest hebben (a°. 1634), *in*: *Het Belfort* 11, 237. Vensters daer harnassen ofte harnassuren ingevrogt zijn (a°. 1705), *bij* STALLAERT *t. a. pl.*

III) Aan een weefgetouw. De inrichting waardoor de kettingdraden afzonderlijk of in groepen opgeheven kunnen worden om (b. v. bij damast) het bovenvak te maken; eng. *harness* (reeds in 1572). Ook *broek* genoemd (zie Dl. III, 1476). Verg. hierboven de bet. I), alsmede fra. *harnais*, „ensemble des pièces d'un métier à tisser" (HATZF.-DARMEST.). || Het weven met een harnas of broek, GROTHE, *Mechan. Technol.* 359. Tot het opheffen der koorden van 't harnas (dient) ... de door ... Jacquard ... uitgevonden toestel, 362.

— Vandaar, bij overdracht, naar 't schijnt als naam voor met zulk een harnas geweven stoffen. || Dubbelde Harnassen. Tweecouleur getrokken, en Één-couleur geschoten van volle 100 Gangen, *Keur. v. Haerl.* 2, 279. Dito dubbelde Harnassen, van fynte en als 3 en 4 punten, 2, 280. Indien bovengemelde Harnassen half dubbeld en half enkeld zyn, *Ald.*

IV) Overdrachtelijke benaming voor „iemand die gemakkelijk in gramschap schiet" (in de Brab. Kempen); verg. *in 't harnas schieten* in kol. 2244. || Een harnas van een wijf. Ons Mieken is een kwaad harnas (zie *Ons Volksleven* 8, 220).

Afl. *Harnassen* (zie ald.).

— Voorts, in de bet. II, 1—4) *Harnasling*, geharnast soldaat („Toen ... staecken 'er teffens hunne *harnaslingen* met de spietzen op aan", HOOFT, *N. H.* 281); *harnasseeren*, in het verl. deelw. *geharnasseerd*, van dieren in een wapen: met tong en klauwen van eene zekere kleur („Een klimmende Leeuw van Sabel, *geharnasseert* van Goud, in een Zilver veld", v. LEEUWEN, *Bat. illustr.* 837).

— *Beharnassen*, *geharnast* (zie die woorden).

Koppel. *Harnasmaken* (zie ald.); *harnasstroopen* („All' borsten afgerecht op het slaghordensloopen, Op Amirantenjaght, op 't *Donnenharnaschstroopen*", VONDEL 2, 614).

Samenst. *Harnasmaker*, *-man* (*-mannetje*), *-plaat*, *-plank*, *-ton*, *-vat*, *-veger* (*-vager*); zie die woorden.

— *Volharnast*, met het volle harnas, of: met een volledig harnas bekleed („De kraft der ruyterye, met de *volharnasden* achter aan, om 's vyands indruk te stuyten", HOOFT, *N. H.* 556).

— Voorts (in de bet. I, 2, *b*) *Harnassloove*; „ijzeren band aan elk uiteinde van de volcie, met eene oog waar het haamschier aan vast is", DE BO[2] 359 *b*.

— In de bet. II, 3). *Harnastip* (verg. VERDAM in *Nederl. Klassieken*[2] 3, 14) („Een holle *Harnaschtip*", HUYGENS 1, 75).

— In de bet. II, 4). *Harnasdans*, krijgsdans („Men danst den *harnasdans* ..., Hoe grootvaêr aentreckt, en dan aftreckt, of *enz.*", VONDEL 10, 113; zie ook 11, 86); *harnasduitsch*, soldatenhollandsch; ruwe taal („Dat hem sijn *harnasduits* en hondert onhebbelijkheden genoeg waepenen *enz.*", HOOFT, *Br.* 1, 259); *harnaskamer*, nhd. *harnischkammer*, wapenkamer (PLANT.); *harnasnagel*, nagel of spijker met bolronden kop („trug-naghel ... deurnaghel, ... harnas-naghel", KIL.).

— In de bet. III) *Harnasbord*, harnasplank; *harnasraam* („Men maakt ook wel het harnasbord door elkander rechthoekig kruisende draden of houten stokjes in het *harnasraam* te bevestigen *enz.*", GROTHE, *Mechan. Technol.* 360); *harnastafel*, inrichting aan den vroeger gebruikelijken kegelstoel („Rollen of katrollen ... welke zich boven op het getouwgestel in een schuinliggend raam (*harnastafel* ...) bevinden", KUYPER, *Technol.* 2, 132).

— Als tweede lid, in de bet. I, 2) *Paard(e)harnas* („Twee peerdebeesten met al het *peirdarnasch*", *Rond den H.* 1880, 316).

— In de bet. II), als benaming voor de (metalen) bedekking voor een lichaamsdeel. *Armharnas*, mnl. *aermharnasch* (b. v. VERDAM 3, 163); *beenharnas* (VERDAM, *t. a. pl.*, en zie BEEN, 2[de] art., Samenst.); *borstharnas* (zie ald.); *scheenharnas* (1 *Sam.* 17, 6).

— In vrijer gebruik. *Schouderharnas*, schouderbedekking („Het *schouderharnas* van den (*Joodschen*) groote priester", DE SMIDT, *Winckel*, 30.

— Verder in de bet. II, 4) *Plaatharnas*, dat uit metalen platen bestaat? (*Keur. en Ordonn. d. St. Delft*, 67); *proefharnas* („Een *proef-harnas*, harnas dat schoot vry is. *Une cuirasse à l'épreuve*", MARIN).

— In Zuid-Nederland, (in de bet. I) *Kaakharnas*: „fra. *mâchoire*", DE BO[2] 418 *b*; ook bij KIL. „Vland. *Maxilla*".

HARNASMAKEN, zw. onz. ww.; alleen voorkomende in de onbep. wijs, en dan als onz. mw. Koppeling van *Harnas* en *Maken*.

1) *Harnas*, II, 4). Het vervaardigen van wapenrustingen. In de volgende aanhaling in een figuurlijk verband.

> ô Dood! zo gy die Doornen zyt,
> Die elk, noodwendig moet passeeren,
> 't Is waardig, dat wy al den tyd,
> Dat noodig Harnas-maaken, leeren.
> LUYKEN, *Onze Wereld*, 189 (zie boven in kol. 2243).

2) *Harnas*, II, 7, *b*). Het vervaardigen van baleinen rijglijven (corsetten). || Het harnasmaken en breuck-banden voor scheeve en gebroken lijven (17[de] eeuw), *in*: *Tijdsp.* 1898, 2, 53.

HARNASMAKER, znw. m.; mv. -s. Nhd. *harnischmacher*, eng. *harnessmaker*, mnl. *harnasmaker*. Uit *Harnas* en *Maker*.

1) *Harnas*, II, 4). Vervaardiger van wapenrustingen, bij uitbreiding: wapensmid. || Harnasmaker. Armurier. *Laminarius*, *armamentarius*, PLANT. (zie ook KIL.). — De Harnas-makers sullen (*tot gildeproef*) op-reyden een Rappier metten heft, *Handv. v. Amst.* 1246 *b* (a°. 1530). De ses Ambachten (*van het Eloyengild*), te weten... Harnas-makers, Coper-slagers, en Kamp-schermers, 1247 *b* (a°. 1533).

> *Mi spada...*, door wie de harnasmakers wel vaaren
> Terwijl gy kasketten doorsnijdt als of 't meloentjes waren.
> SMIDS, *Gesch. Cinthia* (zie *Kluchtsp.* 3, 198).

2) De beteekenis: Corsettenmaker (*Harnas*, II, 7, *b*; zie ook HARNASMAKEN, 2) komt (waarschijnlijk toevallig) niet voor. Die van: Vervaardiger van kerkgereedschap, kerksieraden, (zie bij HARNAS, 1), blijkt uit aanhalingen bij VERDAM 3, 162.

HARNASMAN — vaak in den vorm van het verkl. HARNASMANNETJE —, znw. m. of onz.; mv. *-mannen*, *-manneljes*. Uit *Harnas*, II, 2) en *Man*. Eigenlijk: een met een harnas bekleed man (verg. eng. *harnessman*), doch als benaming voor zekeren visch: de *geharnaste donderpad* (*Cottus* — of *Aspidophorus* — *cataphractus*). || Harnasmannen; ... *Loricaria*; ... een visschen-geslagt, ... uit oorzaake van de schilden, waar mede hun lijf bekleed is, CHOMEL 1003 *b*. Twee soorten, ... de zeedonderpad en het harnasmannetje, BURGERSDIJK, *Dieren* 3, 155. De harnasman, ... oudewijfskaal of het oude grootje, ... verschilt zeer van de overige donderpadden, doordat de romp en de staart met beenplaten gepantserd zijn, 3, 156.

HARNASPLAAT, znw. vr., mv. *-platen*; verkl. *-plaatje*. Uit *Harnas* en *Plaat*.

1) *Harnas*, II, 4). Een der platen waaruit een harnas bestaat. || De ... speer ... drilt ... Door schilt en beukelaar, met dubble harnasplaten, SCHERMER 302. 't Schitt'ren van den bliksemstraal, Op harnasplaat *enz.*, v. LENNEP, *Poët.* 6, 54.

2) *Harnas*, III). Zeker plaatje aan het harnas van een weefgetouw. || De harnasplaatjes kunnen in sponningen van het raam ... geschoven worden, GROTHE, *Mechan. Technol.* 360.

HARNASPLANK, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Harnas* III) en *Plank*. Aan een weefgetouw. Een plank door welke de draden van het harnas loopen. || De arcaden ... treden, op eenigen afstand van de ketting, door de gaatjes van de harnasplank (harnasbord), GROTHE, *Mechan. Technol.* 360.

HARNASSEN, bedr. en wederk. ww.: *harnaste, geharnast.* Nhd. *harnischen*, eng. (*to*) *harness*; verg. ook fra. *harnacher.*

I) *Harnas*, I, 2, *a*). Bedr. ww. Van een paard. Tuigen; fra. *harnacher.* || De peerden harnassen (*West-Vlaanderen*).

II) *Harnas*, II, 4). — 1) Met een harnas bekleeden; een (zijn, het) harnas aandoen, enz.

α) Eigenlijk. Van een krijgsman.

α) Als bedr. ww. || U zelve, die den prins holpt harrenassen, VONDEL 9, 284.

— Bij uitbreiding. Wapenen. || Harnassen. *Armare*, KIL.

De helt ... Met zijne leeushuit, speer en schicht geharrenast,
Noch meer met frisschen moedt, besluit hen na te volgen.
VONDEL 11, 379.

— Figuurlijk gebezigd. || Ik begreep dat zij tot de tanden toe geharnast in den strijd was gegaan; zij was koel, scherp en hoog in haar antwoord, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 288.

β) Als wederk. ww. *Zich harnassen*: zich in een harnas kleeden of, bij uitbreiding: zich wapenen. || Afschaduwing der leenknechten, welke naar knods of bijl grepen, wanneer de ridder zich harnaste „van top tot teen", POTGIETER 2, 81.

γ) Als bedr. of wederk. ww.

— *Iemand* (of *zich*) *harnassen in* of *met* enz., iemand (zich) kleeden in of met een harnas van de genoemde stof. || Duizend man, in ijzren wapendosch Geharnast, TEN KATE 4, 16. Millioenen Englen, ... geharnast in 't metaal, TEN KATE, *Par. Verl.* 28.

— Figuurlijk gebezigd.

Zoo 'r leven in u is, mijn moedt, en d'oude strengheit
Niet t'eenemael versuft, wegh met het wijfelijk vreezen,
En harnast uwen geest, met d'ongenaedigheden
Van Caucasus.
HOOFT, *Ged.* 2, 410 (lat. *indue*).

— *Iemand* (of *zich*) *harnassen tegen iets*, zijne maatregelen er tegen nemen, (zich) behoorlijk voorbereiden. Verg. gelijkbet. (*zich*) *op iets wapenen.* || Ik ben 'er wel tegen geharnast. fig.: *Je m'y suis préparé*, enz., MARIN.

— In eenigszins andere opvatting. (Zich) sterken (tegen iets). || Zijne kunstenaarsziel tegen den aanval der brooze natuur met fierheid harnassend, stond hy, DELCROIX, *G. of L.* 48. De ... kracht, die der moeder toeliet, haar kind tegen de droefheid te harden, en tegen de wanhoop te harnassen, 124.

b) Overdrachtelijk. Een voorwerp van eene beschermende bedekking voorzien. Verg. gelijkbet. BEHARNASSEN. || Harnassen ... de glazen distilleervaten met een luteerzel of leem (bekleeden), CHOMEL 1003 *b*. — Men verzuimt ook niet vóór men de retorten de eerste maal gebruikt, om te beslaan (of, zoo als men 't ook noemt, te harnassen) met een leemzel van leemaarde *enz.*, *Handw.* 2, 94.

Afl. *Ontharnassen* (zie ald.).

HARNASSUUR, znw. vr.; mv. *-suren.* Van *Harnas.* In Zuid-Nederland.

1) Paardetuig. Verg. het in Noord-Nederland gebruikelijke harnachement (zie ald.). || Harnassuren, waaronder een paar met roode kwasten versierd, SLEECKX 14, 15.

2) Harnas in de bet. II, 8); zie de aanhaling ald.

HARNASTON, znw. vr.; mv. *-nen.* Uit *Harnas*, I) en *Ton.* Voorheen aan boord der schepen. Ton waarin het goed, het „tuig", de „bullen" (ook het wapentuig?) van de scheepsbemanning geborgen en bewaard werd; anders *harnasvat* (zie ald.). (Verg. eng. *harness cask* en *harness tub* (ook in Australië bekend; zie MURRAY 5, 100 *b*), namen voor zekere vaten met een gerand deksel, tot het bewaren van vleesch voor onmiddellijk gebruik). || 2. harnas tonnen met des volcx goet, als hembden ende anders, 13 tonnen broots, *O.-I. e. W.-I. Vogag.* 1, 57 *c*. Wy verloren op dien dach ... een harnas-ton met de maets haer beste goet, 1, 63 *d*. Den Opsiender (wert) ... geauctoriseert ... in 't ruym te gaen, ... alle tonnen, kisten te mogen openen ..., oock mede de Bootsgesellen heure harnasch tonnen te mogen doen openen, *Handv. v. Amst.* 1490 *b*. Dat hem niemand en vervordere te hebben nog te brengen op de Scheepen, eenige bulten of sakken, gevuld met Hooy of Kaf, nog insgelyks kisten, of harnas-tonnen, ten ware by expressen consent van den Capiteyn, *bij* DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 735 *a*.

HARNASVAT, znw. onz.; mv. *-vaten.* Uit *Harnas*, I) en *Vat.* Harnaston (zie ald.). || Met den daghe alle t' gheschut met scherp geladen, de harnasch vaten gheopent, ende yeder man een (*eene wapenrusting?*) uytghedeelt tot haer defentie, *O.-I. e. W.-I. Voyag.* 2, 34 *d*.

HARNASVEGER — HARNASVAGER —, znw. m.; mv. *-s.* Mnl. *harnasveger.* Uit *Harnas*, II, 1—5) en *Veger* of *Vager.* Persoon die voor het onderhoud der harnassen enz. zorgt (zie de omschrijving bij KILIAAN). Verg. eng. *harnesspolisher* en zie ter vergelijking ook ZWAARDVEGER. || Harnasveger. Polisseur d'armures. *Politor armorum*, *polio*, PLANT. Harnas-vaeger, ... *qui ... loricas, arma et spicula defricat ad nitorem, et gladiorum cuspides exacuit*, KIL.

HARNTJERIJS, znw. (onz.?); zonder mv. Gewestelijke (Friesche) benaming voor *Rumex hydrolapathum* (oever-, waterzuring), waarvan de bladeren in aftreksel tot mondspoeling tegen scheurbuik worden gebruikt. Zie v. HALL, *Landh. Flora*, 184 en OUDEMANS, *Flora*[1] 3, 26.

HAROP, tusschenwerpsel; alleen bij Zuidndl. schrijvers. Hetzelfde als *herop*, nhd. *herauf*, t. w. eene samenst. van *her* (mnl. ook *hare*, *haer*) en *op* (zie ald. onder **II**, C, 2, *c*, *α*). Aansporing om zich naar de plaats waar de spreker zich bevindt te begeven, om naar den spreker toe te komen, zich om hem te scharen enz.

Harop! Harop!
Wacharm! Wacharm!
Het graf is koud,
't Gebeente is oud,
Maar 't hart is warm!
ANTHEUNIS, *Lev. Liev. en Zing.* 239.

— Vervolgens als znw. m. Alarmkreet, wapenkreet. || Den harop (des oorlogs) slaan, GEZELLE, *Hiaw.* 154. „Weg met Kwasind", was de harop, 155.

HARP — HARPE (nog wel bij dichters); daarnaast (verouderd) HERPE, HERP —, znw. vr. (soms manl. gebezigd), mv. *-en*; verkl. *-je.* Ohd. *harpha*, *harf(f)a*, mhd. *harpfe*, *herpfe*, nhd. *harfe*, on. *harpa*, zw. *harpa*, dee. *harpe*, ags. *hearpe* en *hærpe* (*herpe*), eng. *harp*, mnd. *harpe*, mnl. *harpe*, *haerpe*, *harp*, *herpe.* Een Germ. woord van onbekenden oorsprong (voor gissingen daaromtrent verg. UHLENBECK in *Taal en Letteren* 9, 274), vanwaar mlat. *harpa*, ital., sp. *arpa*, portug. *harpa*, fra. *harpe.*

1) Een bekend muziekinstrument, t. w. een driehoekig snaarinstrument dat met de vingers bespeeld (getokkeld) wordt. Het woord duidt evenwel niet altijd aan wat er volgens deze omschrijving onder te verstaan zou zijn; zoo is het b. v. in onzen Statenbijbel aangenomen tot vertaling van hebr. *kinnór* (een instrument dat waarschijnlijk meer op eene citer zal hebben geleken), en bezigen dichters het vaak in toepassing op de lier der Ouden, welke een geheel anderen vorm had (zie LIER).

zangen enz. Verg. HARPENAAR in de bet. 3) || Harp en lippen zwegen stil, BEETS 1, 213. Een welluidende harp is ter zijde gezet; ... de dichter Tollens (is) ... de eeuwige rust ingegaan, BEETS, *Versch.* 1, 35.

Al heb ik u sinds lang met treurig floers omhangen,
Nog eenmaal, dierbre Harp! verlang ik naar uw' toon.
LEDEGANCK 69.

Koom, Harp! en ween met mij op de asch van mijne moeder,
Koom huldig met uw' toon mijn offer op haar graf!
70.

— Overdrachtelijk heet vandaar iemands dichtgave of hetgeen hij dicht wel zijne *harp*. || Hierom is mijn harpe tot eene rouwklage geworden: en mijn orgel tot eene stemme der weenenden, *Job* 30, 31. Mijn Harpe draeght de goude Bondkist om, VONDEL 3, 722.

— *De Kempische Harp*, Titel van een dichtbundel van L. MERCELIS. || De zielaangrijpende wonderwoorden Der roerende Kempische harpe, *a. w.* 5. O Harpe der Kempen, 152.

— *De* (of *Zijne*) *harp aan de wilgen hangen*. Figuurlijk voor: het dichten staken, de dichtkunst laten varen (ZEEMAN 264; LAURILLARD 62). Zie ook bij LIER. || Wy hebben onse harpen gehangen aen de wilgen die daer inne (*in Babel*) zijn, *Ps.* 137, 2. Ik hing mijn harp in 't wilgenloover. Geen slavernij zij haar bereid! BEETS 1, 213.

— Spreekw. zegsw. *Den ezel de harp geven*; ook *den ezel aan de harp stellen*: iets aan een ongeschikt of onbevoegd persoon opdragen, toebetrouwen enz. Verg. hd. *geschickt ... als der esel zur harpfe* (uit LUTHER in *D. Wtb.* op *Harfe*), en lat. *asinus ad lyram*. || Een amptenaer (moet) stercker zijn als sijn ampt ... Maer hoe wert-er nu geleeft? ... Men gheeft den ezel de harpe, DE BRUNE, *Bank.* 1, 127.

Den esel aen de herpe.
Den esel werdt aen de herpe ghestelt,
Als hem den plompen tot state begheeft:
Of als hem iemandt vermeet, als een heldt,
Van t'gheen daer hy gheen verstandt af en heeft.
DAVID, *Lof v. Wijsh.* 118.

— *Speel op met Jan Vlassen harp!* Naar 't schijnt zooveel als: pak u voort! „hoepel op!" Verg. BREDERO 2, 85, en voor *Jan Vlas*, *ald.* 2, 169.

— *Aeoolsche harp* (naar Aeolus, den koning der winden), een snaarinstrument dat, in een luchtstroom opgehangen, muzikale geluiden hooren doet. || De eoolsche harp ruischt in den nacht, BEETS 5^1, 92.

2) De afbeelding of voorstelling van eene *harp*, als wapenfiguur. || *Harp*, de ouderwetsche harp, met een gebeeldhouwden bovenkant in den vorm van een gevleugelden engel, JUNIUS, *Herald.* 291.

II) Bij vergelijking, als benaming voor verschillende zaken, wegens eene meer of minder sprekende overeenkomst in den vorm enz.

1) Als benaming voor zekere hoorns, de harphoorns (geslacht *Harpa*). Verg. HARPHOORN. || Fluks ontsluit gy me uw verrukkend kabinet, Van al het schaalgediert.... Wat maaksels! kleuren! ... Wie kan die Tooten, en die wondre Dadels zien, Of Harpen, die niet *enz.*, VOET, *St. Ged.* 2, 79.

2) In den vorm van 't verkl. Harpvormig werveltje op het ringhout van een schuifraam bevestigd en dienende om, in eene keep in den stijl van het kozijn vastgezet, het opschuiven te verhinderen. Verg. BOEKENOOGEN 298. || De inbreker ... heeft zich toegang verschaft door een der ramen ... op te schuiven, hetgeen gemakkelijk ging, omdat op geen dier beide vensters de harpjes waren vastgezet, *Leidsch Dagbl.*, October 1894.

3) Benaming voor een lier- of hoefijzervormigen ijzeren beugel.

a) Soort van schalm aan een scheepsketting of aan een kettinganker, welke met een beweegbaren bout gesloten wordt: *sluitschalm*; *kettingharp*; *ankerharp* (zie ald.). || Om de verschillende enden of stukken aan elkander te doen verbinden, en alzoo den geheelen kabelketting te vormen, bezigt men zoogenoemde sluitschalmen of harpen. Deze... hebben de gedaante van een hoefijzer met twee oogen, waarin de sluitbout past, MOSSEL, *Het Tuig*, 75. De harp wordt door den laatsten schalm ... gestoken, *Ald.* (zie ook 390 en 408). Een oog, waarop de zorgkettingen (*van het roer*) met harpen vastgesloten worden, MOSSEL, *Het Schip*, 242. Er wordt nu ... doorgedraaid aan de spillen, totdat het anker op en de harp ... voor de kluis is, MOSSEL, *Manoeuvres*, 151.

b) Broekingbeugel van een scheepsaffuit. || De twee beweegbare broekingbeugels of harpen (*aan een rolpaard*) gaan door het midden van den zijwang, HAAKMAN, *Zee-art.* 3, 16. In plaats van harpen zijn ringbeugels, 3, 18.

4) Benaming van verschillende soorten van hellende of liggende zeven (verg. gelijkbet. hd. *harfe* (reeds a°. 1648) en eng. *harp*) met alleen in één richting loopende, of met elkander kruisende draden („snaren"). Verg. *Aardappel-*, *graan-*, *koornharp* enz. || Harp of tuig om 't koorn te ziften, te zuiveren, MARIN. Fatouwe ... Soort van zeef ... Holl. *harpe*, fr. *herpe*, *crible à pied*, DE BO^2 276 *b* (zie ook 359 *b*). Harp, znw. vr., ... staande harp, BOEKENOOGEN 298. Herrep, znw. m. ... hellende zeef (*enz.*), OPPREL 59 *a*. — Men kan het buskruid ook over de harp, zijnde een hellend raam van fijn draadwerk, uitstoffen, LANDOLT 1, 87.

Afl. *Harpen*, *harpenaar*, *harpenist* (zie die woorden). Zie voorts *Harpist*.

Samenst. afl. Zie bij *Harpslager*, *-speler* (en *-speelster*).

— Voorts (in de bet. I) *Harpvormig*, den vorm eener harp, of van een onregelmatigen driehoek hebbende.

Koppel. *Harpspelen*, op de harp spelen.

Samenst. *Harpgezang*, *-hoorn*, *-snaar*, *-zang* (zie die woorden).

— Voorts (in de bet. I) *Harpakkoord*, zie bij AKKOORD, 1ste art., Samenst. en verder BILD. 2, 10; TER HAAR, *Ged.* 1, 34 en 2, 75); *harpgeluid* („sleepend *harpgeluid*", BILD. 2, 98; „juichend *harpgeluid*", 2, 262; „heilig *harpgeluid*", BEETS 1, 288; „Bij cimbelklank en *harpgeluid*", 2, 121); *harpgespeel* („gy, ô *harpgespeel*, daal van den bergtop neêr", BILD. 2, 177); *harp-*, *harpenklank*, nhd. *harfenklang* („Geen *harpklank* stroomt my..., in zoete tokk'ling, tegen", BILD. 2, 176; „*harpklank* en bazuingalm zwijgt", STARING 4, 21; „Wie ... hoort niet in 't zuchtend riet een droeven *harpklank* zweven?" TER HAAR, *Ged.* 2, 113; „Juffersgunst en *harpenklank* Luidt wel zoet, maar duurt niet lang", HARREB. 1, 264 *a*); *harpklavier*, een in onbruik geraakt van darmsnaren voorzien klavier, (VIOTTA, *a. w.* 2, 27); *harplied* („Geen Zangers voerden hen door 't *harplied* weêr in 't leven", BILD. 4, 285; „Geen *harplied* zelfs beklaagt hun treurig lot", BEETS 1, 200); *harplier*, zeker muziekinstrument (V. DALE); *harpmuziek* („Ik hoor geen *harpmuzyk* dat door de rotsen klinkt", BILD. 12, 46 (zie ook 2, 51); „Om te luist'ren ... Naar *harpmuzyk* en zoet gezang", V. LENNEP, *Poët.* 4, 214); *harpprestant* of *harpprincipaal*, een orgelregister dat den harptoon nabootst (VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 2, 27); *harpprofeet* („De oude *harppropheten* psalmden By Sions tempelkoorgeluid", DA COSTA 3, 148); *harp-*

spel, mnl. *harpe(n)spel*, mhd. *harpfenspil*, nhd. *harfenspiel* („Aan het blij festijn, ... Betamen *harp*- en vedel*spel*, Betaamt het lied des zangers wel", v. LENNEP, *Poët.* 4, 39); *harpstem* („Wanneer de *Harpstem* zong van Turaas dappren Vorst", BILD. 2, 246); *harptoon* („Men stemt een' *harptoon* aan", BILD. 2, 116; „Des dichters, die den laatsten *harptoon* slaat", SPANDAW 4, 40); *harpvorm* („Men heeft nog andere vormen, die zekere vaste benamingen hebben, en welke men in het Ornament ook gebruikt, zoo als de Hartvorm, de Liervorm, de *Harpvorm* enz.", ROSE, *Orn.* 113).

— Als tweede lid (in de bet. I, 1) *Aeolus-harp* (zie kol. 2253); *davidsharp*, de harp van David („De *Davidsharp* heeft hij (*Vondel*) gedragen, De Griecksche luit gedrukt", BEETS 3, 342); ook: harp als waarmede David gewoonlijk wordt voorgesteld („De gewone groote of *Davidsharp*, die men zittende of staande bespeelt, en wier darmsnaren met de vingers van beide handen getokkeld worden", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 37 *a*); *dubbelharp* („De *dubbel*- of Davids*harp* is van staal- en darmsnaren voorzien en wordt als de gewone harp bespeeld", *a. w.*, 8, 37 *b*); *feestharp*, tot feestelijke muziek („De gouden *feest-harp*", TEN KATE, *Par. Verl.* 69); *mondharp* („Hij speelt al fiksch op de *mondharp*: het is een liefhebber van eten", *bij* HARREB. 1, 286 *a*); *pedaalharp*, die van pedalen voorzien is (VIOTTA, *a. w.* 2, 25); *spitsharp*, kleine, spitse harp (REYNVAAN, *Muz. Wdb.* 366).

— In de bet. II, 1) *Davidsharp*, zekere (harp)-hoorn, naar den vorm aldus genoemd (*Harpa ventricosa*); zie SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 404.

— In de bet. II, 3) *Ankerharp* (zie Dl. II, 490 en 504); *kettingharp*, sluitschalm tot verbinding van kabel- of tuigkettingen.

— In de bet. II, 4). *Aardappelharp*, om aardappelen van aanhangend slijk te ontdoen („Fornuis, *Aardappelharp*, ... gereedschappen", *Verkooping te Charlois*, 1890); *gepelde-garstharp* (BOEKENOOGEN 298); *graanharp* (zie ald.); *koornharp* (DE BO^2 359 *b*; BOEKENOOGEN 298).

HARPEN — HERPEN —, onz. en bedr. zw. ww.: *harpte*, *geharpt*. Mhd. *harpfen*, *herpfen*, nhd. *harfen*; eng. *to harp* (verg. ook ags. *hearpian*), mnl. *harpen* (*haerpen*), *herpen*. Van *Harp* (zie ald.).

I) *Harp* in de bet. I).

1) Als onz. ww. De harp bespelen, op de harp spelen, harpspelen. || Sij herpen, sij luten, sij pijpen, sij bommen, A. BIJNS 37.

— Van een dichter gezegd: dichten. Verg. *Harp*, I, 1) in kol. 2252). || Al vindt ge 'er die maer taemlyk harpen, POOT, *Ged.* 1, 414.

2) Als bedr. ww. Iets bij de harp zingen; vandaar, overdrachtelijk, van een dichter: dichten. Verg. mnl. *enen sanc*, *enen rey harpen* (VERDAM 3, 165). || Te herpen zeker-scherp heil-lering-zang is luste, SPIEGHEL 93.

II) *Harp* in de bet. II, 4). Bedr. ww. Op, door middel van eene zoogen. *harp* zeven, ziften. Ook Hd.: (*getreide*) *harfen*. || Het Koorn verschieten en harpen. *Remuer et cribler le blé*, MARIN. — Buskruit harpen. Gruis, cokes, aarde harpen. — Aerepele (*aardappelen*) herrepe, OPPREL 59 *a*. 123 pond geharpte Taganrog, *Uit een dagblad*, 1894. — Mits alles (*al de peper*) tot coste van den vercoopers most geharpt werden, *Begin e. Voortg.* 11, 54 *a*. Betaelt van harpen en verschieten van de rock (*rogge*), *f* 16 (a^0. 1673).

Afl. *Harper*.

Samenst. (in de bet. II). *Harpzift* (zie ald.). — Voorts *Harpdoppen* (alleen in 't mv.), de garstdoppen die bij het harpen worden uitgezeefd (BOEKENOOGEN 298); *harphuis*, gebouw waarin het buskruit wordt geharpt („Na het droogen wordt het kruid naar het *harphuis* gebragt om gesorteerd te worden. In het *harphuis* vindt men een ... raam. Op dit raam staan 8 stel zeven *enz.*", HAAKMAN, *Zee-art.* 1, 14).

— Als tweede lid. *Uitharpen*, (graan enz.) door middel van harpen reinigen; vandaar: *uitharpsel*, afval bij het harpen (BOEKENOOGEN 1093).

— Voorts is in de Zaanstreek gebruikelijk *Afharpen*, onz. ww., voor: oud en zwak worden, verminderen, „aftakelen" (BOEKENOOGEN 1282).

HARPENAAR — HERPENER —, znw. m., mv. *-aren* en *-aars*; vr. *harpenersse*, *harpenaresse*. Nhd. *harfner*. Van *Harp* (in de bet. 1). Harpspeler.

1) Eigenlijk. || Een harpener, oft harpslager. *Joueur de harpe*, PLANT. (zie ook KIL.). Harpenersse.... *Celle qui iowe de la harpe*, PLANT. (zie ook KIL.).

Hij (*een predikant*) sprak... en sprak... Niet één ontbrak,
Van alle de heilige snaren!
De harpenaar, de harp was daar —
Wáar waren de tonen gevaren?
ESSER, *Mozaïek*, 44.

— Spreekw. zegsw. *Jonge harpenaars breken veel snaren*, HARREB. 1, 286 *a*.

2) Zanger bij de harp. || Den soeten Harpenaer (*Orpheus*), die vogelen kost locken, En dieren, en 't geboomt, VONDEL 2, 489. Gy, Kounan, ... Ey teedre Harpnares, bevallige Minone! Koomt, heft van Schelrik aan, BILD. 2, 39.

klinke uw toon eerst bang en zwaar;
Bespaar uw honigzoete noten;
Want ik moet weenen, harpenaar!
BEETS 1, 205.

— In 't bijzonder in toepassing op, — bijna als een bijnaam van — David. || O onnavolgelijcke Harpenaer, ... uw muzieck, vol ziels, leeft noch by God, En zijn gemeente, VONDEL 3, 723 (*tot David*). Ghy ... zult ... Best smaecken of ick wel hebb' nagezongen Den Harpenaer, die heilrijck juicht, uf treurt, 7, 147. Gy zingt ... Den Harpenaar uit Bethlems veld ten troon, v. WINTER, *Jaarg.* II.

Ryck zynde, soo dancten Godt
Joseph, Daniel, Abraham, Lodth; ...
Den Harpenaar (*David*) die Philosoopht
Heel Christelyck in danck en beden.
BREDERO 3, 91.

3) Oneigenlijk, bij overdracht. Dichter. Zie bij *Harp*, I, 1) in kol. 2252). || Heft aan, ô Wodans harpenaren! HELMERS, *Holl. N.* XI. Neerlands grijze harpenaar (*Feith*), TOLLENS 9, 25 (zie ook 3, 158). O Harpenaar van 't Noorden, ... o Ossian! TER HAAR, *Ged.* 1, 45.

Gy, o vooral! gy Harpenaren, ...
Laat met de galmen van uw snaren
Het wachtwoord van Gods Geest zich paren, enz.
DA COSTA 2, 404.

HARPENIST, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *harfenist*. Van *Harp* (*harpe*) met *-(n)ist* (verg. *organist*, *orgelist* en voorts jongere woorden als *fluitist*, *harpist*, *hoornist*). Hetzelfde als *harpenaar*. || Demodocus harpenist, COORNHERT, *Odyss.* 47 *a* (*op den kant*). Dat zijn die belezinghen en bezweeringhen, daer van die grooter harpenist (*David*) spreeckt, DE BRUNE, *Bank.* 2, 327.

Ghy weet hoe Orfeus voer,
Mijn eedle harpenist aen Hebrus waterkanten,
Omcingelt van het spoock der woeste veldbeesthanten.
VONDEL 2, 496.

HARPENSLAGER, -SPELER. Zie HARPSLAGER, -SPELER.

HARPER — HERPER —, znw. m., mv. *-s*; vr. *harperinne*. On. *harpari*, ohd. *harperi*, *harpfære*, *harfere*, mhd. *harphære*, *harpher*, ags. *harperi*, *hearpere* enz., eng. *harper*, mnl. *harpere*. Voor het tegenwoordig taalgevoel eene afleiding van *Harpen* in de bet. I) met *-er*. Harpspeler. || Harpenersse, harperinne. *Celle qui ioue de la harpe*, PLANT. — Den Dolphijn ... Den Harper Arion draeght door de blauwe baren, VONDEL 1, 278. Den Herper Arion den Ocean gingh kruyssen In een Corintsche Barck, 1, 279. Den soete harper der beroemde Jsraliten (*David*), 9, 345. Waar bleef het snarenspel! kom harper, kom trompetter, Vervul het heilig huis met *enz.*, OUDAAN, *H. Broederm.* 98.

Aanm. In den zin van: zever, zifter (SEWEL; v. DALE) is *harper* eene afl. van het ww. *harpen* in de bet. II).

Samenst. *Ballingharper* („De *ballingh-harpers* ... Aen den Babylonschen oever *enz.*", HUYGENS 1, 31; verg. *Ps.* 137, 1 en 2).

HARPGEZANG, znw. onz.; mv. *-en*. Verg. gelijkbet. nhd. *harfengesang*. Uit *Harp* in de bet. I, 1) en *Gezang* in de bet. A of B). Het gezang, het zingen bij de harp, of: een gezang, een lied, een dichtstuk dat bij de harp gezongen wordt of heet gezongen (gedicht) te wezen. || Wy wijden hier in Neêrduitsch aen uw voeten Het Harpgezangk des Konings, op wiens maet De hemelen en Englen juichen moeten, VONDEL 7, 145. Toen wijdde ick hem ... Mijn keel, en harp, en harpgezangen, 7, 227. Dan zij hun doembre naam in 't harpgezang vergeten, BILD. 2, 51. Wanneer zijn harpgezang ten wolken op kwam stijgen, 2, 126.

Luide zong hij Davids Psalmen,...
't Vorstlijk harpgezang van 't Oost
Ruischte in 't verre Westen troost!
POTGIETER 9, 45.

HARPHOORN — HARPHOREN —, znw. m.; mv. *-s*. Uit *Harp* in de bet. 1) en *Hoorn* (*Horen*), schelp. Eigenlijk: de schelp van een weekdier van het geslacht *Harpa* (aldus naar zekere overeenkomst met het muziekinstrument genoemd); bij uitbreiding: het weekdier met zijne schelp. Verg. mhd. *harfenmuschel*, eng. *harpshell*, alsmede *harp* in de bet. II, 1). || De *Harp-hoorns* (*Harpa*). Men kent omstreeks negen soorten van dit geslacht, welke allen de Indische en Stille Zee bewonen, SCHLEGEL, *Dierk.* 2, 404.

HARPIJ — HARPY —, znw. vr.; mv. *-en*. Reeds in het Mnl.: *harpie*, *arpie*, doch met de herleving der classieke studien stellig opnieuw aan een der oude talen ontleend. Gr.-lat. *harpyia* (letterlijk: grijpster, roofster), vanwaar ook fra. *harpie*, eng. *harpy*, nhd. *harpye*). Een wezen uit de fabelleer der Ouden (zie nader bij I, 1).

I) Eigenlijk. — 1) Naar de voorstelling der Ouden, volgens de opvatting van een lateren tijd (afwijkende van die bij Homerus en Hesiodus). Vuile, roof- en vraatzuchtige monsters met het gelaat en het lijf als van eene maagd, maar met vlerken en klauwen als van een vogel. || Celeno en andere Harpyen ... Wie zagh oit boozer gedroghten . .? Die vogels hebben maeghdetronien, eenen stinckenden buickloop, kromme klaeuwen, en haer aengezicht ziet altijt bleeck van honger, VONDEL 5, 189 (verg. VIRGIL., *Aen.* III, 211 vlg.). Deze Harpyen ... gingen met den kost strijcken, besmetten met haer vuile kraeuwels al watze aenraeckten, en gaven eenen boozen stanck ... van zich, *Ald.* De vraetige harpy, gespitst met kromme pooten, Gedreven van den disch des droeven ouden mans, 11, 507 (verg. OVID., *Metam.* VII, 4). Harpijen ... vliegen piepend door den aaklig zwarten nacht, J. V. RIJSWIJCK 1, 342. Furiën, als nijpende harpijen Geklauwd, TEN KATE, *Par. Verl.* 44.

verwatene Harpyen;
Van wien men droomt en dicht door bygeloof,
Dat zy verhit en zoet op tafelroof,
Den verschen kost met kromme klaeuwen pluckten, *enz.*
VONDEL 4, 484.

— In de wapenkunde. De voorstelling of afbeelding van zulk een wezen. || In het wapen van Oost-Friesland komt eene harpij voor. — Harpij, denkbeeldig wezen, samengesteld uit adelaar en vrouw, of uit gier en vrouw. In het eerste geval is de harpy dubbel: in het andere met gesloten vlucht, van ter zijde. Soms is de harpij *stappend*, JUNIUS, *Herald.* 291.

2) Bij nieuwere schrijvers vaak, in afwijking van de streng-classieke voorstelling, meer als wraakgierige en bloeddorstige wezens (als eene soort van vampiers) gedacht.

a) Eigenlijk. || De moordische Harpy heur selven gulzigh mesten (*mestte*) Met Menschen vleesch en bloed, zoo langh tot zy *enz.*, VONDEL 1, 289.

b) Figuurlijk. Een persoon of eene als zoodanig gedachte zaak, welke in wezen of aard op eene *harpij* gelijkt. || 't Is een regte Harpy, een inhaalig, roofzugtig mensch, MARIN. — De beelden, waaraan ik een plaats in mijn hart had ingeruimd (dwarrelden en zwierden) ... als schaamtelooze harpijen, als afzichtige toonbeelden van wereldsche ijdelheid ... om mij heen, BOHN-REETS, *Onze Buurt*, 88.

Zy (*eene hoer*) is een Basalisk, door flonk der oogen,
Zy is een helsch' Harpy, vol list en loogen,
Een Circe en een geyle Satirinne.
V. D. VEEN, *Zinneb.* 36.

Men zegt, dat liefde iets streelends is, iets zoets:
Neen, Graaf! het is een foltring des gemoeds,
't Is een harpij, die aan ons leven knaagt,
Een monster, dat ons bloed als schatting vraagt.
BEETS 1, 370.

c) Bij overdracht. Een boosaardig (vrouwelijk) wezen. || Of nu een snoode Harpy dit averechts wou duyen Dat *enz.*, VONDEL 3, 61. Een andere in zijde en kant gedoschte harpij (viel) uit *enz.*, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 49. Deze onnoozele, zoete duive werd eene wreede, rustelooze harpij, die hem overal vervolgde, CONSC. 4, 153 *a*.

II) In de nieuwere wetenschap. De naam voor zekeren roofvogel. || De tweede soort, die ik hier bij de havikken nog wil vermelden, is de harpy (*Astur harpyia* of *Harpyia destructor*), een vogel uit Zuid-Amerika, *enz.*, BURGERSDIJK, *Dieren* 2, 113. Een harpy, in den dierentuin te Londen ..., deed zich inderdaad als een verschrikkelijk wezen kennen, *Ald.*

Samenst. (als tweede lid). — In de bet. I) *Helharpy* („Wat razernij Zwaait dus haar toorts als *helharpij*?" TER HAAR, *Ged.* 2, 200; „Driften, ... Zij telgen van de *helharpij*", BEETS 1, 283); *moordharpij* (v. D. WILP, *Ged.* 127); *roofharpij* („Wyl nu geen *Roofharpy* zal steuren uwe rust (*van eene kudde*)", SCHERMER 145; zie ook ANTONIDES 2, 15).

HARPIST, znw. m., mv. *-en*; vr. *harpiste*. In navolging van fra. *harpiste*, m. en vr. (eng. *harpist*, m. en vr.), in den jongsten tijd geen ongebruikelijk woord voor iemand die in een orkest de harp bespeelt; een harpspeler (of -speelster) van beroep. Zie VIOTTA, *Lexic. d. Toonk.* 2, 25 en 26 en verg. *fluitist*, *hoornist*, *violist* enz.

HARPLUIS, znw. onz. (zonder mv., als collectieve stofnaam). Nnd. *har-*, *hârplüs*. De naam voor losgemaakt, geklopt en opgekookt touwwerk om scheepsnaden mede te kalfaten. Waarschijnlijk

eene samenstelling met *Pluis*; het eerste lid *har-* (*hár-*?) is dan wellicht één met, of verwant aan ohd. *haro*, mhd. *har*, on. *hörr*, deensch *hör*, vlas (zie DOORNK. KOOLM. en FRANCK). || *Etoupe*. Pluis, Pluisje, Harpluis, Werk, AUBIN, *Dict. de Mar.* 388. Harpluis, *Kalfat-Werg*, NEMNICH, *Holl. Waarenlex.* 53.

Aanm. De omschrijving: „Werck om de scheepsreten mede te vullen, dit werdt van out en versleeten touw veeltijdts berijdt, 't geen ontwonden, geklopt, en gekookt werdt, waer na het in de zon gedroogt moet zijn, bol en los omgesponnen tot de dickte van een menschenarm", bij WITSEN, *Scheepsb.* 493, staat ongetwijfeld verkeerdelijk achter Harpuis. Lees derhalve *ald.* Harpluis, en zie nog bij HARPUIS, 4).

HARPOEN — HERPOEN — znw. m., vroeger evenwel vaak vr. en ook onz. gebezigd; mv. *-en*. Mnl. *harpoen*, (*h*)*aerpoen*. Het Fransche woord *harpon* (eigenlijk: haak, houvast en derg.), vanwaar ook eng. *harpoon*, nhd. *harpune*.

1) In het algemeen, zonder dat omtrent de juiste gedaante iets blijkt of met heel veel waarschijnlijkheid kan gegist worden. Een van weerhaken voorzien werptuig tot de jacht gebruikt. || Aldus komt Perseus ... van boven spatten, Op dien gebulten rugh van 't zeegedroght, ... en schiet het den harpoen In zijne rechte schoft, VONDEL 11, 437 (lat. *ferrum curvo ... hamo*). Evertanden, ... drakenangels, en den weêrhaak der harpoenen, En wat de fabel schept in sfinxen en griffoenen, BILD. 6, 402.

— In figuurlijk gebruik.

> Men siet nau eerst te recht voor datmen is ghevanghen,
> De min is een Harpoen, daar blyft wat veel aanhanghen.
> V. D. VEEN, *Zinneb. enz.* 343.

— Als titel van een bekend, tegen de streng kerkelijke partij gericht hekeldicht van VONDEL. || Harpoen, Aen Jonckeer Landeslot, Heer van Vryburg, *Titel bij* VONDEL 3, 62. — De Harpoen (*van Vondel*) is aerdigh al zal hy veelen haerigh dunken, niet min als de Roskam, HOOFT, *Br.* 2, 23. Den schrijver van den Harpoen, 2, 33. Dat hinken op twee gedachten geeft aan de *Harpoen* iets onbestemds en verwards, V. LENNEP in VONDEL 3, 69.

2) De naam van het geweerhaakte, pijlvormige, op eene schacht (den „stok") gestoken en aan den „voorganger" en de verdere „lijnen" verbonden werptuig, voorheen gebruikt om den walvisch te verwonden en te vangen, om dien dan verder met *lensen* (eenigszins anders gevormde werptuigen) te kunnen afmaken. Ook gebezigd bij de jacht op walrussen, de tonijnenvangst enz. || *Harponner*. Met Harpoenen schieten, AUBIN, *Dict. de Mar.* — 65 Harpoenen.... 8 Fnitsen of lange Harpoenen, *Selds. Wal-vis-vangst enz.* 17 *a*. Gereed staande, om so dra de Vis we'er sou boven komen, ook sijn Harpoen 'er in te schieten, 41. Hunne Voorgangers, Lenssen, Harpoenen (*der harpoeniers*), ... nevens de daar toe behoorende Stokken, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 346. Een of twee Sloepen, ieder met zes Mannen, zeven Lynen en drie Harpoenen, een aan den voorganger zynde, verzien, 348. Deeze Harpoen is een van vooren gescherpt Yzer ter langte van drie-en-dertig duimen ... Aan 't ronde huis of den Kooker ... word den Voorganger vast gemaakt, *Ald.* In 't huis of den kooker van de Harpoen word een stok, ter lengte van zeven of agt voeten gestooken, waar aan den Voorganger mede vast gebonden is, *Ald.* Deeze met de Harpoen getroffen Visch ... begeeft zich schielyk weer onder 't Veld (*het ijsveld*), *Ald.* Dit niet gelukkende, moeten de Harpoenen slippen of de Lynen aanstukken, 352. Deeze Sloepen ..., die niet dan alleen gelenst hebben, en geen Harpoen geschooten, *Ald.* Men (moest) zich er op verstaan, den walvisch met sloepen te omringen op zóó korten afstand, dat de harpoenen hem in 't lijf konden worden geslingerd, BEAUJON, *Zeevissch.* 107.

> De Harpoenier schiet toe, dat hem de beenen beven; ...
> 't Harpoen sit wakker diep; daar drilt de stok'er uit;
> Dat vleit de gasten wel (*enz.*).
> *Selds. Wal-vis-vangst enz.* 29.

— Uitdr. enz., waarschijnlijk aan de jacht op walvisschen ontleend. || Hy heeft het harpoen in 't lijf. Dat is, hy is getroffen en vast, TUINMAN 1, 240. Hij jaagt hem den harpoen in het lijf, HARREB. 1, 286 *a*.

3) De naam van een (bij de thans geldende wet verboden) vischtuig voor de zoetwatervisscherij. || Behalve in de wateren, bedoeld (*enz.*) ..., is het verboden: ... *f.* te visschen met den harpoen of met strikken, *Wet v.* 13 Juni 1857, *a.* 25. Hier (vischt) men met de fuik, daar met de fleur; deze gaat er met den harpoen, genen met den snoekstrik op uit, TER GOUW, *Volksverm.* 643. De aalschaar (tuuk).... Dit is eene soort harpoen, waarmede de alen echter niet geharpoeneerd worden in den gewonen zin van het woord, maar tusschen twee tanden vastgeklemd worden, HOEK, *Vischtuig.* 2, 6. De palingschaar ... een soort harpoen met drie tanden, met fijne zijtandjes aan de naar elkander gekeerde zijden, 6, 7.

4) Als term in de wapenkunde. De naam voor een van drie geweerhaakte tanden voorzien stuk of attribuut. || Harpoen, paalswijs, de met weerhaken voorziene punten onder. Als afzonderlijk stuk zeldzaam, doch als attribuut gebruikt bij meermannen. De punten (3) staan dan boven, JUNIUS, *Herald.* 291.

Afl. *Harpoenen* (zie ald.). — Verg. *Harpoeneeren* en *Harpoenier*.

Samenst. *Harpoenslot* (zie ald.).

— Voorts (in de bet. 2). *Harpoenkanon*, kanon (in den nieuweren tijd gebezigd) om harpoenen in den walvisch te schieten (verg. eng. *harpoongun* en *gunharpoon*); *harpoensgewijze* (vervormd tot *harpoensche wijze*), naar de wijze van een harpoen („Assagayen, ... hebbende voor ysers met weer-haecken, ofte *Harpoensche wijze*, sijnde seer boos geweer", *Begin e. Voortg.* 8, 5 *b*); *harpoenkist*, de kist waarin de harpoenen bewaard worden („Dien zelfden dag ... worden ... de *Harpoen* of IJzer *Kisten* geopent", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 346); *harpoenstok* („50. Eike *Harpoen Stokken*", *a. w.* 336 *a*); *harpoenwerper*, zeker toestel tot het werpen der harpoenen (V. DALE).

— Hierbij ook *Harpoenreiger* (V. DALE), nhd. *harpunreiher* (verg. *harpoenier*, de bet. B), en fra. *harponnier*, „héron crabier" (LITTRÉ).

— In de bet. 3) *Harpoenijzer* („*Herpoen-ysers*, voet-angels, lijm-tacken ..., kubben en fuycken", VISSCHER, *Brabb.* 178).

— Als tweede lid (in de bet. 2) *Visschersharpoen* („Spiest gij zijn kop met een *visschersharpoen*?" TEN KATE, *Job* 150); *walrusharpoen* („40. Nieuwe Harpoenen ... 10. Oude Harpoenen ... 6. *Walrus Harpoenen*", ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 336 *b*); *walvischharpoen* („14. *Walvis-harpoenen* met stokken", *Selds. Wal-vis-vangst enz.* 17 *a*).

HARPOENEEREN, bedr. zw. ww.: *harpoeneerde*, *geharpoeneerd*. Nhd. *harpunieren*. Van *Harpoen* in de bet. 2) met *-eeren*, naar het voorbeeld van gelijkbet. fra. *harponner*. Een walvisch enz. met den harpoen treffen, wonden; *schieten*.

HARPOENEN, bedr. zw. ww.: *harpoende*, *geharpoend*. Eng. (*to*) *harpoon*. Van *Harpoen* in de bet. 2). (Een walvisch enz.) met den harpoen treffen, wonden; ook *Schieten* genoemd. Verg. het meer gewone *Harpoeneeren*. || Een Walvis harpoenen, ... *Harponner une Baleine*, MARIN. — Bewintsman, die dus langh harpoende woeste dieren, Ghy *enz.*, VONDEL 6, 176 (*tot een* „walvischvanger").

Het schrickdier weeck ... Naer 't krijtestrant....
De Ridder volght, en weet van geen verzoenen.
Hy dreight het in te vaeren, en harpoenen.
Geluckt dien helt dat loffelijck bestaen,
Maetroos zal 't haest aen stucken ommedeelen,
En zieden het al zingende tot traen.
VONDEL 10, 464.

Afl. *Harpoener*, *harpoender*, harpoenier („een *Harpoender*: die sig op het Harpoenen verhuurd", WINSCHOOTEN, *Seem.* 80; „*Harponneur*: *Harpoender*, Harpoonnier, Harpoenier", AUBIN, *Dict. de Mar.*).

HARPOENIER — HARPON(N)IER —, znw. m.; mv. *-s*. Nhd. *harpunier*, eng. *harpooneer*. Hetzij naar het voorbeeld van Fransche woorden op *-ier* rechtstreeks van *Harpoeneeren* gevormd, of eene navolging van een gelijkbet., hoewel in de verlangde beteekenis nog niet aangewezen Fransch znw. *harponnier* (verg. MURRAY 5, 101 *c*).

A) Eigenlijk. Op een walvischvaarder de naam van diegenen onder de schepelingen welke, bij het jacht maken op den visch, de harpoenen en de lenzen te werpen hebben, die den walvisch harpoenen (harpoeneeren, schieten) en lenzen. Verg. gelijkbet. fra. *harponneur* en eng. *harpooner*. || Alle dry harponiers, en Pierre d'Hayet meester van de chaloupe Basque, ... uuytgeweest zijnde ter walvischvanck, *bij* MULLER, *Noordsche Comp.* 404 (a°. 1617). Een Walrus (vatte) den Harponier tusschen 't hembd en de broek, dat de broeks-band in stucken brack, MARTENS, *Vojag. n. Groenl.* 33. Soo werd door Houtjes, uit een Muts of Sak gegrepen ... Van d'Harponiers geloot, wat Sloep elk hebben sal, *Selds. Wal-vis-vangst enz.* 25. Commandeur Pars-hout ... (toen ter tijd voor Harpoenier varende) een Vis geschoten hebbende, werd *enz.*, 41. De twede sloep, daar Jacob Dieukes ... Harpoenier op was, *Ald.* De Harpoeniers zyn (by voorbeeld) by de eerste gedaante der Visschery, in de Sloepen Harpoeniers; by de tweede gedaante in 't flenssen Speksnyders; en by de derde *enz.*, ZORGDRAGER, *Groenl. Vissch.* 346. De Commandeur (neemt) de eerste keur van de Sloepen; daar na krygt by loting ieder Harpoenier zyn eigen Sloep en Volk, *Ald.* De Harpoeniers krygen dan ... hunne Lenssen, Harpoenen, en Staartmessen, *Ald.* Ieder Harpoenier (splitst) zyn eigen Lynen aan elkander, *Ald.* De Lens, op de ribben krom of stomp gestooten, roept de Harpoenier weer om een andere, 350. De Speksnyder of een der oudste Harpoeniers, 352. De harponier, het staal in de opgeheven hand, Een lyn in de andre, ... Heeft onverwrikt het oog op 't vreeslyk dier geslagen, HELMERS, *Holl. N.* 134.

B) Harpoenreiger (zie *Harpoen*, Samenst.). || Harpoenier of Schieter ..., *Jaculator*. Een Vogel ...: zynen Bek is lang ...; hy weet'er zich ... van te bedienen, als de Visschers zich van Harpoenen doen, BUYS, *Wdb. v. K. en W.* 5, 81.

HARPOENSLOT, znw. onz., mv. *-sloten*; verkl. *-slootje*, *-slotje*. Uit *Harpoen* (met de bet. van: haak?) en *Slot*. De naam van zekere sloten met schoten of schieters van eene bijzondere samenstelling (zie de tweede aanhaling). || Harpoensloten, *Splintschlösser*, NEMNICH, *Holl. Waarenlex.* 53. Kleiner soorten (*van insteeksloten*) ... hebben in den schieter wel eens twee zijdelings uitspringende haken, die achter den rand eener langwerpige opening in de sluitplaat grijpen (harpoensloten), GROTHE, *Mechan. Technol.* 125.

HARPSLAGER — HARPEN-, HARPE-, HERPSLAGER —, znw. m., mv. *-s*; vr. *-slaagster*. Nhd. *harfenschläger*. Van *Harp* in de bet. 1) en *Slaan* met *-er*. Harpspeler. || Harpener, harpenslaeger. *Citharœdus*, *citharistes*, *fidicen*, KIL. — (*Een*) ghevolch van... speelluyden noch herpslaechtsters, v. Z. v. NIEUVELT, *Plut.* 361 *a*. Phaemius syn Meester ...: dien hy (*Homerus*) een constich harpslagher beschrijft, COORNHERT, *Odyss.* 1, III. De herpslagher stont int midts, en heeft lieflick gesongen, 1, 50 *a*. Jubal (wort) de gene ... gezeit te wezen, van wie de harpeslagers zijn gekomen, DE BRUNE, *Wetst.* 1, 12.

hoe dat hy om een voetje enoot was,
Vande outste Harpslager van Amsterdam, hoe hiet hy, Jan [vlas?
BREDERO 2, 169.

— Spreekw. *Jonge harpslagers breken veel snaren.*

— Bij uitbreiding. Zanger, dichter. Verg. *Harpenaar* in de bet. 3). || Kinderen der menschen, zeght de Goddelicke Harpslager, waerom *enz.*, DE BRUNE, *Embl.* 322. Hoor David, dien grooten harp-slager, klagen en quelen, in de honderd en zeste Psalm, 347.

HARPSNAAR — HARPEN-, HARPESNAAR —, znw. vr.; mv. *-snaren*. Uit *Harp* in de bet. 1) en *Snaar*. Snaar voor of van eene harp. || Harpensnair, *fidis*, *fidicula*, *Teuthon.* 141 *b*. — Ik zie de Barden naderen! ... Daar rijst er een! ... De lof van 't Godendom stroomt uit zijn harpensnaar, HELMERS, *Holl. N.* 174. Terwijl het Bardenchoor den toon der harpsnaar stelden, BILD. 2, 137.

— Overdrachtelijk voor: harpmuziek. || Mijn tranen zullen u met zang en harpesnaar Herdenken, BILD. 2, 55. 't Land ... Waar Davids heilge harpsnaar klonk, v. D. POT, *Jul.* 22.

(Cherubijnen, Serafijnen Daelen)....
Zoo verlaet de schoone maeght
Op de harpsnaer onverdroten
's Vaders huis.
VONDEL 7, 675.

Samenst. *Harpsnaarklank* („Een zacht en lieflyk lied, Dat als een teedre *harpsnaarklang* Daar smeltend henen vliet!" HOFDIJK, *Verspr. Ged.* 1, 147); *harpsnaarzanger*, toonkunstenaar („Dat oog der ziel, dat geestgevoel, ... Dat tevens Schilder schept, Poëet, en *Harpsnaarzanger*", BILD. 7, 195).

HARPSPELER — HARPENSPELER —, znw. m., mv. *-s*; vr. *harpspeelster*. Nhd. *harfenspieler*. Van *Harp* en *Spelen* met *-er*. Iemand die de harp bespeelt. || Harpenspeelre, *citharista*, *Teuthon.* 141 *b*. De violen hielden .. op, en de harpspeelster hief, met een eenigszins schorre stem *enz.*, BEETS, *C. O.* 30.

HARPUIS — HERPUIS; in Zuid-Nederland HERPEUS —, znw. onz. en (b. v. bij MARIN) vr.; zonder mv. (stofnaam). Mnl. *harpois*, *herpois*, *harpuis*, mnd. *harpois* (en *harpoesz*), nnd. *harpeis*, *harpeus*, *harpüs*, nhd. (als een uit het Nd. overgenomen scheepswoord) *harpūse*; verg. verder mzwee. *haarpōss*, *harpōss*, nzwee. *harpojs*, *harpöits*, nnr. *harpeiss*, hedend.-ijsl. *harpeis*. Met *ui* uit *oi* (verg. *wambuis*) uit ofra. *harpois*, een jonger vorm naast ofra. *harpoi* en ofra. *harpis* (waalsch *hárpîhe*), eene soort van hars. Daarnaast loopt eene reeks van gelijkbet. woorden, t. w. waalsch *hárpîke*, deensch (en hedend.-ijsl.) *harpix*, die hoogstwaarschijnlijk (verg. GRANDGAGNAGE en VERCOULLIE) vervormingen zijn van eene Germaansche (Mnl.? Mnd.?) koppeling der woorden „hars" en „pik" (*harstpik*, *hartpik*), hoedanige koppeling trouwens — behoudens de omge-

keerde volgorde der bestanddeelen — volkomen overeenstemt met gelijkbet. fra. *poix-résine* (bij LITTRÉ reeds uit de 13de eeuw opgeteekend); verg. voorts hd. *harzbech* (a°. 1599). Waarschijnlijk werd dit (Mnd., Mnl.?) „harstpik" vroeg in het Fransch overgenomen, en werd aldaar *harpi* (verg. *Thierri* uit *Theoderik*, enz.); daaruit zullen dan door bijgedachte aan ofra. *pois*, nfra. *poix*, pik, *harpis*, *harpoi*, en *harpois* zijn ontstaan. De bewijsplaatsen bij GODEFROY doen het ontstaan der Fransche vervormingen in Henegouwen of aangrenzende streken zoeken; het voorkomen van een zeer dicht bij het onderstelde Germaansche (Mnd.? Mnl.?) woord staanden vorm als *hárpîke* in het Walenland kan dit vermoeden eer sterken dan verzwakken.

1) Eene soort van hars, doch niet altijd de naam voor geheel dezelfde soort (zie de aanhalingen). Reeds in 1252 (zie STALLAERT 1, 564 *a*) als gelijkbet. met *spiegelhars* vermeld. || *Résine.* Hars, Hersch, Harpuis, AUBIN, *Dict. de Mar.* 667. *Résine sèche ... Poix-résine. La meilleure est celle qui* (enz.) ..., *et qui ressemble à la cire*; *et c'est celle-là qu'on apelle en Flamand* Harpuis, *Ald.* Harpuis, *Harpüse*, *Harz*, NEMNICH, *Holl. Waarenlex.* 53. Herpeus, onz.... Drooge harst ... fr. *colophane*, *arcanson*, *brai sec*, DE BO2 372 *b*. Harpuis, harst, MANSVELT 57. Herpeus, onz.... Spiegelhars ... Fr. *colophane*, VUYLSTEKE, *Smid*, 70. — De verschillende soorten van *Pinus*, *Abies* en *Larix* ... zweeten ... eene kleverige, sterk riekende stof uit, die terpentijn (galipot, barras), geheeten, en waaruit terpentijnolie, harpuis, gele en witte hars (*enz.*) ... gewonnen worden, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 270. Harpuis of geel pek is het harsachtig overblijfsel van gedestilleerde gele teer, nadat deze beroofd is van de vluchtige pijnboomolie, die haar vloeibaar hield, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 38 *a*. — Herpois oft herst, een broot oft hondert pont, *Hansa-tol* a°. 1567, *bij* STALLAERT 1, 588 *b*. Anckers, touwen, pick, teer, harpeuys, traen etc., v. RIEBEEK, *Dagverh.* 2, 311. Een wage harpuis was (*in 1252*) 1 d. (*denarius*), eene romp een halven d., eene ton 2 d. (*aan tolrecht*) schuldig, *Bijdr. Gesch. v. Zeeuwsch-Vlaand.* 5, 89.

— Voorheen tot „brandtuig" in den (scheeps)oorlog gebezigd. Verg. de Samenst. *Harpuistoorts.* || Dat zyne laading bestond in ... pieken, pistoolen, spykers, en veel harpuis; dat alle verboode goederen waaren, BRANDT, *De Ruiter*, 148. Harpuys, Swavel ... en ander Brand-tuyg ... gereed hebben en houden, om de veroverde Scheepen sonder tyd versuym in brand te steeken, DIBBETZ, *Milit. Wdb.* 286 *b*.

die 't donderend gedruis
Van 't zwangere metaal, de blixems van 't harpuis,
Zag schitt'ren voor het oog, liet klaat'ren om zyn ooren.
OUDAAN, *Poëzy* 4, 207.

2) In eene bijzondere opvatting. Eene stof, gebezigd tot het besmeren van de rondhouten der schepen, en bestaande uit *harpuis* met andere stoffen (lijnolie en vet) te zamen gekookt. || Harpuis ... strekt een vernis op de masten en andere deelen der Schepen, MARIN. — Dat ook nooyt Pek, Teer, Harpuys, Oly ... binnen scheeps boord gekookt, ofte gewarmt sal mogen werden, *Handv. v. Amst.* 869 *a* (herpuys, 863 *a*). Door ... hars met lijnolie te koken, maakt men er harpuis van, MOSSEL, *Het Schip*, 105. Het harpuis wordt gemaakt van geele hars en gekookte lijnolie, met nog wat hard vet of een paar smeerkaarsen daar onder gemengd, MOSSEL, *Het Tuig*, 419 (verg. CHOMEL 1003 *b*). Men ... smeert het harpuis ... zoo dun mogelijk uit, 419.

3) In eene andere bijzondere opvatting (thans verouderd). Een mengsel van *harpuis* met koehaar, vet, zwavel en gruis van glas tot bescherming van de scheepshuid aangewend; „pap". (Verg. AUBIN, *Dict. de Mar.* op *Courée* en *Ploc*). || Harpuis, eenig harsagtige stof om de huiden der Scheepen te bestrijken teegen het gewormte, ens., WINSCHOOTEN, *Seem.* 81. Harpuis ... word met zwavel gemengd om haar ... bequaam te maaken om den worm te wederstaan, MARIN. — Men geeft ook den naam van Harpuis dikwyls aan een pap ... van harst, zwavel, koehair, smeer, vergruisd glas, enz., om de huid der Schepen ... tegen de wurmen te bewaaren. *Courée*, *Couroy*, *couret*, *ploc*, *Ald.*

4) Eindelijk, trouwens slechts een paar maal, als een naam voor (breeuw)werk, zeker door verwarring met *harpluis* (zie voor eene oudere plaats bij HARPLUIS, Aanm.). || Werk. Herpuis, het slegste van de hennip of 't vlas. *Etoupe blanche*, MARIN.

Afl. *Harpuizen* (zie ald.).

Samenst. (in de bet. 1) *Harpuisboschje* („*Harpuisbossi*, een heester, die veel harst bevat en dus bijzonder goede brandstof oplevert", MANSVELT 57); *harpuistoorts*, brandfakkel („slingerende de *harpuistorts* in de kielen", ANTONIDES 2, 23).

— In de bet. 2). *Harpuisketel* („Het harpuis ... wordt in eenen ijzeren *harpuisketel* gesmolten en langzaam en zachtjes gekookt", MOSSEL, *Het Tuig*, 419); *harpuiskwast* („De *harpuiskwasten* zijn korte dikke kwasten met ... een' korten steel", 419; „Men (gebruikt) veelal eenen ouden afgesleetenen *harpuiskwast* om de hoofdtouwen ... te lapzalven", 420); *harpuislepel* (v. LENNEP, *Zeem. Wdb.*).

— In de bet. 3) *Harpuisdweil* („Het Drum, of Drom, daar van Peck-, en *Harpuis-Dweilen* werden gemaakt", v. YK, *Scheepsb.* 30).

HARPUIZEN, bedr. (soms onz.) zw. ww.: *harpuisde*, *geharpuisd*. Van *Harpuis*. Met harpuis bestrijken, besmeren.

1) *Harpuis*, in de bet. 2). Van masten, stengen en ander rondhout. || De rondhouten waar rakken en klaauwen ... moeten langs glijden, kunnen niet geschilderd worden.... Men is daarom gewoon die deelen te schrapen en te harpuizen, MOSSEL, *Het Tuig*, 418. Dit harpuizen herhaalt men op pas geschraapte rondhouten drie of vier malen, 419.

2) *Harpuis* in de bet. 3). Van, of met betrekking tot de scheepshuid: „pappen". (Verg. AUBIN, *Dict. de Mar.* 291 en 622). || De huid van een schip ... harpuizen, pappen. *Donner le couret*, MARIN. — Zoo wanneer yemand eenig Schip ... zal willen kielen, of overhaalen, om te verhuyden, blakeren, harpuyzen, *Handv. v. Amst.* 863 *a*. Voorts werd ... alle vlijt aangewendt om ... de scheepen te krengen, te varkenen en te harpuizen, BRANDT, *De Ruiter*, 365. De Tulp ... na de bay van Saldanha te laten varen, om aldaer ter degen schoon gemaeckt ende geharpuyst te worden, v. RIEBEEK, *Dagverh.* 1, 511.

Dan (*op 't scheepsgeraamte*) overdwers de plancken aen-
[gehecht,
Verdubbelt, gestoffeert, gewoelt, gekromt, gerecht,
Met bouten gelardeert, met houte, en yser pennen,
Gesmeert, en geharpuyst, gemoedight tegens 't schennen.
VONDEL 2, 170.

HARPZANG, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Harp* in de bet. 1) en *Zang* in verschillende opvattingen.

A) Het zingen —, zang, gezang bij de harp.

Jeruzalemsche burgers, kroont
Hem, die op Sion woont,
Met Harpzang in zijn kooren.
VONDEL 7, 169.

B) Een zang bij de harp; een lied bij de harp gezongen. || Toen haar Apolloos harpzang trof, v. LENNEP, *Poët.* 9, 259.

— Vooral bekend als de naam door VONDEL, in zijne beröjmde bewerking daarvan, aan de Psalmen van David, den „harpzanger", gegeven. || Koning Davids Harpzangen, Den Nederduitschen toegezongen door J. v. Vondel (1657), VONDEL 7, 143. Eerste Harpzang, 7, 149. De II. Harpzang, 7, 151 (*enz.*). Dat de IX. Harpzang van Vondel de IX. en X. der Kerkelyke Harpzangen is, *in* VONDEL 7, 148 (*Bericht vóór den herdruk van 1696*).

HARPZIFT, znw. vr. en onz.; mv. *-en*. Uit *Harpen* in de bet. II) en *Zift*. Zift of zeef tot het harpen van de eene of andere stof. || Het harpzift ..., waarop de boekweit, uit het ... koelkaar, door eene houten of blikken pijp ... loopt, KROOK, *Molenb.* 57. De, uit de koelkaar ... op het harpzift komende boekweit, 58.

HARREBARREN, enz. Zie bij HARREWARREN.

HARREBEKKEN — HERREBEKKEN —, zw. onz. ww.: *harrebekte, geharrebekt*. Kijven, muilvechten; het tweede gedeelte bevat ongetwijfeld het woord *bek* voor mond (zie BEK, de bet. 3). Door KILIAAN ten onrechte als gevormd met het voorv. *her-* opgevat (her-becken, ... *contendere verbis*); doch verg. voor het eerste gedeelte woorden als *harrebarren, harrewarren*. In Noord-Nederland onbekend. || Zij zijn wederom aan 't herrebekken, DE BO² 373 *a*. — Dat sy liever hebben allegader tegen malcander harrebecken (lat. *disputare*), dan te beleven, EVERAERTS, *Lipsii Politica*, 83.

HARREJAKKES — ARREJAKKES —. Zie HARREJASZES.

HARREJASZES — ARREJASZES —, ook (H)ARREJASSES geschreven. Nnd. *harjasses* (DOORNK. KOOLM. 2, 141). Uitroep van tegenzin, afkeer of walging. Verbastering van *Heere Jezus!* Verg. AJASZES.

— Met gelijke kracht, in nog verdere verbastering: *Harrejakkes* (*Arrejakkes*) en *Harrebaszes* (MOLEMA 148 *b*). Verg. ook *Harrejennig* (bij CREMER 12, 42; 217; 241 en 13, 121, enz.), van een basterdvloek *Heere Jan!* of van *Heerejee*?

HARREL, znw. m., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Daarnaast in Zuid-Nederland HEREL, HEERL, EERL. Mnd. *harle, harrel, harl* en *herle*; nnd. *harl, harrel* en *herl*; eng. *harl* (*harle, hurle*; verg. ook *herl*); mnl. *heerle* (*eerle*). Een woord dat in verband wordt gebracht met ohd. *haro*, onr. *hǫrr*, deensch *hör*, vlas. Misschien behoort eng. *hards, hurds*, vlasvezels, scheven, ndl. *herde, heerde*, vlasvezel, tot dezelfde familie.

A) Vlasstengel. || Herel, heerl, m. ... Vlasstengel, groen of droog, kort of lang, fr. *tige de lin*, DE BO² 371 *b*. Een herel bestaat uit twee deelen: den bast en het stroo; de bast zonder het stroo is 't vlas, het stroo zonder de bast zijn de lemen, *Ald.* De herels zijn van boven gesprieteld, *Ald.* Harrel, znw. m., Vlasstengel, OPPREL 58 *b*.

B) Vezel van hennep (ook van vlas?).

1) Eigenlijk. || Kabelgaren wordt van harrels gesponnen, v. DALE. — De gewone hennep ... kan wegens de buitengewone sterkte, de betrekkelijk groote lengte en buigbaarheid der vezels (harrels) als de meest geschikte stof voor 't vervaardigen van touwwerk beschouwd worden, GROTHE, *Mechan. Technol.* 311. Met dit (in 't ruw) hekelen wordt dus meer het evenwijdig leggen der harrels en het verwijderen van houtstoppels ... beoogd, *Ald.* Dat er geen lange harrels doorschieten, *Ald.*

2) Bij overdracht. Nietswaardige kleinigheid; vandaar: iets zeer gerings (van waarde, afmeting enz.). Gewestelijk (in de Zaanstreek). || Harrel, znw. m. ..., harreltje. Een kleinigheid, een niets, BOEKENOOGEN 298. 't Is en harreltje te kort, *Ald.*

— *Geen harrel*, niet het geringste (verg. „geen lor", „geen haar", „geen zier"). || Hij weet er geen harrel van. Dat lijkt er geen harrel naar. — 't Ken me gien harrel schelen, BOEKENOOGEN 298. Ik ken geen harrel zien, *Ald.* Die meid voert geen harrel uit, *Ald.*

C) In oudere woordenboeken allesbehalve duidelijk vermeld als: „de draad die om den stoppel van het vlas is"; zie de aanhalingen. || Harl, harrel, de draad die om de stoppel van 't vlas is, *Ligasé, Ligature dont on lie le lin*, v. D. ENDE. Harrel, den draedt die om het stoppel van het vlas is. *The Cambut, or the pillings that are upon the flax stalks*, HEXHAM.

Samenst. (in de bet. A) *Vlasherel*, vlasstengel (DE BO² 1147 *b*).

— In de bet. B, 1) *Stoppenherel*, stengel, vezel van stoppe of werk („Bezoard en fyne peirlen Syn daer by als *stoppeneirlen*", aanhaling in DE BO² 371 *b*).

HARREN, zw. onz. ww.: *harde, gehard*. Mhd., nhd. *harren*. Door KILIAAN als „verouderd" vermeld; bij latere schrijvers is het gebruik van dit woord (voor *talmen*?) eene dichterlijke vrijheid. || Harren. *vetus. Hærere, commorari, durare*, KIL. — Dus te harren, Als die er aan een tweesprong staan, HOFDIJK in *Nederland*, 1851, 337.

HARREVLIEG, znw. mv. (als bijnaam voor een persoon). Kijfgraag, krakeelzuchtig mensch? Verg. *Harrebekken, harrewarren*? || Pleytzuchtige harre-vliegen, die om een koe krakeelende, noch een ander daer toe-brengen, DE BRUNE, *Bank.* 2, 400.

HARREWAR, znw. m. (of vr.) en onz.; mv. *-ren*. Van *Harrewarren* (zie ald.).

A) In toepassing op een persoon; manl. of vr. Iemand die gaarne of dikwijls harrewart; twistgierig, kijfziek mensch; dwarsdrijver. || Wees vooral niet grootsch op den eernaam van Harrewar, *Blank.* 3, 88. Dat hij (*Boogaert*) ... een distel en harrewar, een ketterjager, eene Arminianen-plaag en een zoogenaamde Haaglooper ... was, LULOFS, *Vondel opgehelderd*, 334.

B) Geharrewar, getwist, gekijf enz.; onz. || Het is er een gelach en een harrewar geweest. De smid wilde den herbergier al zijn haar uittrekken; de herbergier wilde *enz.*, CONSC. 2, 175 *b*.

HARREWARREN — HARWARREN, HERREWERREN —, onz. zw. ww.: *har(re)warde, gehar(re)ward*. Daarnaast in Zuid-Nederland HARREBARREN, -BARGEN, -BARRIËN (SCHUERM., *Bijv.*; DE BO²; *Loquela* 9, 83). Volgens de gissing van FRANCK eene „rijmende vervorming" van (een tot nog toe evenwel niet aangewezen) *haarwarren* voor *haderwarren* (zie HADER en HADEREN), doch vermoedelijk kan de verklaring eenvoudiger zijn (verg. vormingen als *hassebassen, kizzebizzen, rikketikken*).

) Oneenigheid hebben; verschil van meening hebben; het „aan den stok hebben"; kibbelen; krakeelen. Absoluut of met eene of meer bepalingen (*met* iemand, *over* eene zaak). || Met iemand harrebarren, DE BO, *t. a. pl.* — Sy harrewarden heel yverigh met malkanderen; sommige (nae het scheen) die wilden ons een wreede doot, doch andere noch het leven gunnen, SCHOUTEN, *O.-I. Voyagie* 1, 38. Harrewarren over dingen daarse niemandal kennis of zeekerheid af hebben, GALLITALO, *Rabelais* 1, 428. Ik (ben) een man, die met een dominé wel eens over een Kapitteltje harwar, *Burg.* 688. Wy harrewarren altoos, *Leev.* 3, 356. Laat ons niet ... aanstonds reeds met elkander overhoop gaan liggen,

kibbelen en harrewarren, FOKKE, *Verz. W.* 4, 58. Het genoegen ... met elkander over hunne knikkers te harrewarren, V. LIMB. BROUWER 1, 368 *a*. Dalmatië, waer al lang over geharreward was, DAVID, *Hist.* 3, 309. Den hertog van Normandyë, met wien de vader vroeger reeds geharreward had, 4, 29. Hoe Suzanna en Ferdinand harrewarren, V. LENNEP, *Rom.* 1, 226. Gij hebt gelijk: wij zijn het beiden veel te veel eens om zoo te harrewarren, BOSB.-TOUSS., *Maj. Frans*, 138.

— Soms meer bepaald in den zin van: een geregeld twistgesprek voeren; argueeren, disputeeren. Verg. hierbij het uit *argueeren* vervormde *harrueeren* bij V. SWAANENBURG, *Vervrol. Momus*, 173 en 258. || Dat wisselvalligheden en rampen ook al tot onze beste waereld behooren, hier over heb ik thans geen lust met u te harrewarren, *Leev.* 5, 198.

— Eene enkele maal voor: twist zoeken, ruzie maken. || Hy die na dezelve (t. w. *de verzoening*) harrewart, krygt gewoonlyk een ieder tegen zig, BERKHEY, *N. H.* 3, 817.

— Ook wel eens voor: moeite of drukte hebben; heisteren of iets derg. || Die Man heeft zo lang met een duizend Boeren-kinkels getobt en geharward, hy zal met jou ook wel raad weeten, *Leev.* 6, 274.

— De onbep. wijs (in eene der genoemde schakeeringen van beteekenis) als onz. znw. gebezigd. || Dat ... gekrakeel, gehairkloof, al dat tandtrekken, en harrewarren, *Blank.* 2, 185. Terwijl mijn moeder tusschen haar tranen om ons harrewarren lachte, V. LENNEP, *Rom.* 1, 171.

> Laat ze al eens boksen links en rechts;
> Dit is tot daar — dit moet er wezen:
> Wat harrewarren en lawijd,
> Zoo was het van in Adams tijd.
> J. V. RIJSWIJCK 2, 190.

Afl. *Harrewar*, *harrewarrerij*, *geharrewar* (zie die woorden).

— Voorts nog *Harrewarrig*, tot kibbelen, tot redetwisten enz. gezind; kijfgraag, enz. („*Harrewarrige* menschen", *Blank.* 3, 238, „Ik ben niet *harrewarrig*, ... doch ik zal nooit toestaan dat *enz.*", *Wildsch.* 1, 298).

Samenst. *Harrewarpartij*, kibbelpartij („Myn Vrouw zegt wel eens, dat zy my nooit zo recht lief heeft, dan na eene kleine *harrewarparty*", *Leev.* 8, 70); ook in toepassing op mondeling en schriftelijk gedisputeer („Ik hoop, dat Heftig tegen het Vaers publicq schryven zal. Zo een *harrewar-party* is wel prettig; en de Boekverkoopers moeten ook leeven", *Leev.* 2, 179; „Een eerste bol onder de Deïsten, met wie ik zo wel eens een *harrewarpartytje* over het Historiesch-bekleedzel heb", 6, 258).

HARREWARRERIJ, znw. vr.; mv. (in de bet. 2) *-en*. Van *Harrewarren* met *-erij*.

1) Abstract. Geharrewar, kleingeestig gekibbel, geredetwist, haarklooverij enz.

> Zou 'k een Advocaat (*tot man*) verlangen? ...
> Eeuwig harrewarrerij
> Tusschen hem en zijn partij.
> GOEVERNEUR, *G. en R.* 164.

2) Concreet, met mv. Kibbelarij; redetwisterij enz. || Om ... rustlooze harrewarrerijen voortekomen, *Wildsch.* 3, 154. Wie kan al die oude versletene harrewarrerijen in zijne hersens houden? FOKKE, *Verz. W.* 2, 28 De harrewarrerijen over boekenschrijven, BEETS, *C. O.* 217.

HARRING, znw. m.; mv. *-en*. Uit *Har*, 1ste art. in de bet. 2, *a*) en *Ring*.

1) Metalen ring om den nok der achterhar eener sluis- of poortdeur bevestigd.

2) Ook, zoo 't schijnt, wel gebezigd in den zin van: halsbeugel (zie ald.). || Zware deuren worden dikwijls afgehangen aan harringen, op dezelfde wijze als de sluisdeuren, STORM V. 'S-GR., *Bouwk.* 2, 142.

Samenst. *Harringmuts*, harmuts (zie dat woord). („De achterhar ... is aan den buitenkant cirkelvormig afgerond, en van onderen van eene ronde pin voorzien, waarom eene metalen of ijzeren muts, *harringmuts* genoemd, bevestigd wordt", FIJTAK, *Bouwk. Wdb.* 5).

HARS (I), znw. m. Zekere visch. Zie HORS.

HARS (II) — HARST; HERS (ook HERSE), HERST —, znw. vr. en onz.; mv. *harsen* en *harsten*, *hersten*; als stofnaam zonder mv. Mnd. *hars*, *has* (uit *ha(r)s*), en *hart*; nnd. *hars*, *hass* (uit *ha(r)s*); mnl. *hars* (*haers*, *ars*), *harse* en *hers*, *herse*; voorts *harst* (*arst*), *herste* en in Oostelijke streken *hart*. Daarnaast ohd. *harz* m. en onz.; mhd. *harz*, maar ook *harsz*, *hars(e)* en *herst*; voorts nog gelijkbet. ohd. *harzuch*, *harzoch* (*D. Wtb.*; KLUGE). In geen der andere Germ. dialecten komt het woord verder voor (het Onr. heeft *kvâda*, het Zw. *kåda*, het Deensch gebruikt *harpix*), en aangaande de afleiding er van is niets bekend; dus kan ook naar de betrekking tusschen de slotmedeklinkers der Nd. en Hd. vormen (nd. *s* (*ss*); hd. *z*) alleen maar gegist worden (zie KLUGE en FRANCK). Aan hd. *harz* beantwoordt naar de wetten der klankverschuiving ongetwijfeld de (zeldzame) Nd. vorm *hart*; maar is deze niet misschien (door assimilatie van de *s*) uit *harst* ontstaan? (verg. voor dit verschijnsel BOEKENOOGEN blz. LIII en als voorbeelden *bartel*, *kartijd*, *dort* voor *barstel*, *karstijd*, *dorst* enz.). Waarschijnlijk schuilt ook in 't eerste lid van *harpuis* een overblijfsel van den een of anderen vorm van het woord *hars* (zie HARPUIS).

1) Een geelachtige, meer of minder doorschijnende, kleverige stof, die in verschillende deelen der planten voorkomt en vooral overvloedig is in het hout der naaldboomen, uit welke zij, door toevallige of gemaakte openingen uitgevloeid, wordt ingezameld en tot onderscheidene doeleinden, voornamelijk tot het vervaardigen van vernissen gebezigd. Als stofnaam zonder mv. || Harsse die uyt den bomen loipt, *resina*, *Teuthon.* 141 *b*. Hars, hers. *Resine*, *ou poix resine*, PLANT. Herpois oft herst (a°. 1567), *bij* STALLAERT 1, 588 *b*. Hars, hers, harts; Herst, harst, *Resina*, KIL. — Hars, teer, pik en terpentijn kunnen van al deze *Pinus*-soorten gewonnen worden, v. HALL, *Landh. Flora*, 212. Hars komt voor: óf in cellen ..., óf in harsgangen of *enz.*, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 222. Tot de kenmerken der hars behooren hare onoplosbaarheid in water, hare oplosbaarheid in alkohol, *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 41 *a*. Stoffen, die slechts weinig hars bevatten, zooals myrrhe en aloë, *Ald.* Het hars wordt meest bevonden in dennen- en grenenhout, V. KEIRSBILCK, *Timm.* 164. — Noch will' ic besteden Een somme ... In peke ende in herste, In groenen wasse *enz.*, *Livr. des mestiers* (14de eeuw), 14 *b* (fra. *en poy et en arpoy*, ald. 14 *a*). De geslachten van Herst, die wt den voorbeschreven .. boomen vloeyen oft tranen, DODON. 1447 *a*. Eene soorte van hars, *Kantt. op Ezech.* 1, 4. Werp sulfer, pik, en harst, In 't gloejend hellevuur, SCHERMER 119. De schichten ..., De spaanders en de hars en slingertuig en lans, TOLLENS 6, 27. Wijnflacons, waaraan de harst blijft kleven, V. LENNEP, *Poët.* 5, 92. Idioëlectrische lichamen, zooals glas, hars en zijde, BOSSCHA, *Natuurk.* § 660. Een bijtende geur of reuk als van harst, uit verre noordsche streken, dringt *enz.*, QUACK, *Stud.* 88.

— *Fransche*, *gele*, *gewone* enz. *hars*. || Morwen, Weecken oft Vochten Herst, DODON. 1447 *a*. Herden,

Droogen oft Dorren Herst, *Ald.* Gele en witte hars en colophonium worden uit gewone hars bereid, OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 270. Fransche hars of *Galipot* verkrijgt men van *Pinus Pinaster* Ait., *Ald.* Amerikaansche hars of *Barras...*, Bourgondische hars of pik, *Ald.* Deze massa's bevatten geene zuivere hars, maar *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 40 *b.* Harde of weeke hars, 8, 41 *a.*

2) Met mv. De eene of andere soort van (natuurlijke, of door de kunst — uit plantendeelen enz., — bereide) *hars.* || Eynreley kostel hars off gummy, myrre, *Stacten*, *Teuthon.* 141 *b.* Vloeibare harsen, ... balsems, v. DALE. — Galbaen een Herst (*harssoort*) uyt Syrien, v. MANDER, *Bucol.* 138. De Hersten ... zijn nut ... om bij de plaesteren te doen, DODON. 1448 *a.* Sappen, Harsten, Gommen, *Keuren v. Haerlem* 2, 120 *a* (*Reglem. voor de Drogisten*). De harsen ... komen voor in de levende planten, evenals de aethérische oliën, veelal met deze vermengd, in de meest verschillende deelen *enz.*, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 40 *b.* Zelfstandigheden (in het rijk der delfstoffen) wier eigenschappen met die der plantaardige harsen overeenkomen,... fossiele harsen, 8, 41 *a.* De merkwaardigste fossiele hars is het barnsteen, *Ald.* De belangrijkste harsen zijn: dennenhars ..., kopal, gomlak *enz.*, *Ald.* Een hars (t. w. *colophonium*), die na de destillatie van terpentijnolie overblijft uit de Terpentijn, *Ned. Pharmac.*[3] 56. Verwarm het ... totdat er, na bekoeling, een broze hars is overgebleven, 188.

Afl. *Harsachtig*, *harsig* (zie die woorden); *harsten* (*harsen*), ww. (zie HARSTEN, 1ste art.).

— Verder *Harsteling* (Belg.-Brab. en Antwerp.) „harsdraad, draad met hars bestreken" (SCHUERM.);

Koppel. *Harsdoorslaand*, hars latende uitvloeien („Een wervelwind, die een ... *harstdoorslaanden* pijn van voet en wortel rijt", BILD. 2, 427); *harsdragend*, van boomen, gewassen enz.: *„résinifère"*, v. MOOCK; *harshoudend*, hars bevattende („*Hars*- of balsem*houdende* kanalen of holten vindt men vooral bij de Coniferen, Umbelliferen, Compositae *enz.*", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 379; „*Harshoudende* ruimten", *Ald.*); *harsverspreidend*, door VONDEL van de drukkersinktballen gezegd („'t *hars-versprayende* gedommel Van bal op (d. i. *tegen*) bal", 2, 296: *De Druck-kunst*).

Samenst. *Harsboom*, *-gang*, *-lucht*, *-pleister*, *-zeep* (zie die woorden).

— Verder komen voor *Harsdeeltje* („Bij alle gomharsen (zijn) de *harsdeeltjes* in eene samenhangende gom-massa ingesloten", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 223); *harselectriciteit*, de electriciteit die hars en barnsteen verkrijgen door gewreven te worden; verg. *glaselectriciteit* (bij GLAS, Samenst.) („Men is overeengekomen ... de glas-electriciteit positieve, de *hars-electriciteit* negatieve electriciteit te noemen", BOSSCHA, *Natuurk.* § 667); *harsgas*, lichtgas uit hars bereid (zie WINKLER PRINS, *Encyclop.* 108 *b*); *harsgom* (zie bij GOM, Samenst.); *harsgruis* (zie bij GRUIS, Samenst.); *harsholte*, geisoleerde, kogel- of lensvormige harshoudende holte (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 379); *harshout*, hout van harsboomen, pijnhout („*harshout*, en eicke tacken", VONDEL 5, 218; lat. *taedis*); *harskanaal*, harsgang („De gom- en *harskanalen* doorloopen de plantendeelen over vrij aanzienlijke uitgestrektheden", OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk* 1, 80); *harsklomp* (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 222); *harskoek*, koek (schijf, plaat) van hars in eene electrophoor („Wegens de broosheid van den *harskoek* heeft men ... de electrophoren samengesteld uit eene plaat ... eboniet", BOSSCHA, *Natuurk.* § 704); *harskool*, nhd. *harzkohle*, soort van steenkool („*Houille graisse* ..., Glans-koolen, Pek-koolen, *Harst-koolen*", CHOMEL, *Verv.* 6172 *a*); *harskorrel* (OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 223); *harskwast*, „kwast in het hout, waar hars uit loopt", v. DALE); *harslak*, lak (vernis) uit hars bereid (WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 41 *b*); vandaar b. v. *lijnolieharslak* (*ald.*); *harsmassa* („De kleverige zelfstandigheden aan vele bladknoppen, inzonderheid aan die der kastanjeboomen, (zijn) ... balsemachtige *harsmassa's*", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 41 *a*); *harsmeel* („Onder den naam van *Harsmeel* (*Harzmehl*) heeft Wiesner ... eene soort van korrels met een laagswijze bouw beschreven, die hij *enz.*", OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 265: zie ook 1, 266); *harsolie* („Eene dikvloeibare massa, *harsolie*", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 108 *b*); *harsstang*, stang, staaf van hars („Wrijft men de *harsstang* opnieuw, dan zal *enz.*", BOSSCHA, *Natuurk.* § 667); *harsvernis*, vernis uit hars bereid; vandaar *terpentijnolie-* en *wijngeestharstvernis* (WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 41 *b*); *harswinde*, „purgeerkruid", v. DALE; *harszalf*, „vloeibare hars, balsem", v. DALE; *harszuur*; gewoonlijk in 't mv. *-zuren*: de samengestelde zuren die het hoofdbestanddeel der natuurlijke harsen vormen.

— Voorts de bnw. *Harsgelijk* („Hars gelijck. Semblable à resine. *Resinaceus*", PLANT.); *harsrijk*, („*Harsrijke* gewassen", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 40 *b*).

— Als tweede lid. *Aard-*, *gom-*, *spiegelhars* (zie die woorden).

— Verder *Boomhars* (zie BOOM, 1ste art., Samenst.); *brandhars* („Tot de harsen rekent men onderscheidene producten der droge destillatie (*brandharsen*)", WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 41 *a*; zie ook Dl. III, 1083); *dennenhars*, uit dennenboomen; *geelhars* (WINKLER PRINS, *Encyclop.* 8, 41 *a*); *halfhars* (*a. w.* 8, 41 *a*); *slijmhars* („Vermengd met gom, eiwit, kaoetsjoek enz.... dragen (*de harsen*) ... den naam van gom- of *slijmharsen*", *a. w.* 8, 41 *a*).

— Met vreemde woorden. *Dammar-hars* (van *Dammara orientalis* enz.; zie OUDEMANS, *Leerb. d. Plantenk.* 2, 270); *guajak-hars* (*Resina Guajaci*; *Suppl. Ned. Pharmac.* 168); *jalappe-hars*, *Resina Jalapae* (*Ned. Pharmac.*[3] 188), in purgeermiddelen gebruikt („Dat hij ... de poeiers met *jalappeharst* (gebracht had) bij eene dame die aan diarrhee leed", BEETS, *C. O.* 49); *podophyllum-hars* (*Resina Podophylli*; *Ned. Pharmac.*[3] 188); *scammonia-hars* (*R. Scammoniae*; *Suppl. Nederl. Pharmac.* 169).

HARSACHTIG — HARSTACHTIG —, bnw. en bijw. Nhd. *harzechtig*, *-achtig*. Van *Hars* (2de art.) met *-achtig*.

I) **Bnw.** — 1) Van planten, plantendeelen en hout. Veel hars bevattende of opleverende. || Harsachtich. Plein de resine. *Resinosus*, PLANT. Sparrebooms-hout is harstagtig, MARIN. — Harsen in de apotheeken door de konst uit harsagtige planten getrokken, en bereid; als ... jalappe, scammonie, turbith *enz.*, CHOMEL 1004 *a.* Takken van een zeer harstachtig hout, en dat zoo helder als een wasflambouw brandt, HAAFNER, *Ceilon*, 75.

2) Van stoffen of zelfstandigheden. Op hars gelijkende, overeenkomst met hars vertoonende. || Harsachtige stoffen, ... *bitumen* en ... aardpik, CONSC. 3, 392 *b.* De haren dienen ... op de groene deelen der plant tot ... afscheiding van hars- en slijmachtige stoffen, WINKLER PRINS, *Encyclop.* 7, 656 *b.* *Pix solida*.... Een harsachtige ... massa, die *enz.*, *Ned. Pharmac.*[3] 172. Het harsachtig sap,

door ... *Guajacum officinale* L. uitgezweet, *Suppl. Ned. Pharmac.* 168.

3) Van een geur. Met den geur of den reuk van hars overeenkomende. || De frissche, harsachtige lucht die ik met volle teugen inademde, SEGERS in *Ned. Dicht- en Kunsthalle*, 1887, 340.

II) **Bijw.** (van wijze). — Op de wijze van hars, min of meer zooals hars. || Harsachtig rieken. Er harsachtig uitzien.

Afl. (in de bet. 1) *Harsachtigheid* („Al het hout dat ik afsneed ... (was) te vochtig, en er scheen alle *harstachtigheid* aan te ontbreken", BILD., *Luchtr.* 33).

HARSBOOM — HARST-, HERST-, HARSEBOOM —, znw. m.; mv. *-en*. Nhd. *harzbaum*. Uit *Hars*, 2de art., en *Boom*, 1ste art., in de bet. I, 1).

1) De een of andere sterk harshoudende boom, inzonderheid een pijnboom. || Hars-boom. *Arbor resinifera, arbor resinam exudans*, KIL. Harstboom.... *Pin*, MARIN. — Wilden pijnboom, oft Herstboom, DODON. 1441 *b* (en 1443 *b*). Een lustdal zonck hier by, beplant met harsseboomen (lat. *piceis*), En spichtigen cipres, VONDEL 11, 382.

2) In eene bijzondere toepassing. Zie de aanhaling. || Harstboom is de naam welken de Heer Houttuyn aan een Boomen Geslacht geeft ..., welke by de Kruidbeschrijvers bekend staat onder dien van *Vateria*.... Daar is maar één soort van hetzelve bekend. .. Indischen Harstboom of *Vateria Indica*, CHOMEL, *Verv.* 2827 *a*.

HARSEEREN. Zie ARCEEREN.

HARSEN — HERSEN —, znw. Zie bij HERSENEN, HERSENS.

HARSEN, ww. (met hars bestrijken). Zie HARSTEN, 1ste art.

HARSENBEKKEN, -BOL, -LOOS, -PAN, -SCHIM. Zie HERSENBEKKEN, -BOL, -LOOS, -PAN, -SCHIM.

HARSENS — HERSENS —, znw. mv. Zie bij HERSENEN, HERSENS.

HARSGANG, znw. vr.; mv. *-en*. Uit *Hars*, 1ste art., en *Gang*, 2de art., in de bet. III, 3). Buisvormige holte (in een plant of plantendeel) welke hars bevat: *harskanaal* (zie kol. 2269), onderscheiden van *harsholte*, waaronder men (zie *t. a. pl.*) eene celvormige met hars gevulde holte verstaat. || De gomkanalen en harsgangen zijn lange buizen, wier wand uit cellen bestaat en die gom of hars of ook wel een mengsel van beide bevatten, OUDEMANS en DE VRIES, *Leerb. d. Plantenk.* 1, 80. Harsgangen (vindt men) in de jonge takken en in de bladen der *Coniferen*. Bij de laatstgenoemde planten komen zij ook in ... het hout en de schors der stammen en takken voor, *Ald.*

HARSIG — HARSTIG —, bnw. en bijw. Nhd. *harzicht, harzig*, mnl. *harsich, hersich*. Van *Hars*, 2de art., met *-ig*.

I) **Bnw.** — 1) Van planten (boomen), plantendeelen enz. Veel hars bevattende, rijk aan hars (harsachtig in de bet. 1).

> Japetus schrandre zoon had ...
> ... een harstig hout in 't pijnbosch afgebroken
> En aan de hemelas het eerste vuur ontsteken.
> BILD. 6, 377.

2) Van of met betrekking tot een geur. Overeenkomst met den geur, den reuk van hars hebbende; naar hars riekende (harsachtig in de bet. 3). || Met een harstigen reuk, CHOMEL, *Verv.* 6171 *a*. Harstige boomen, 6171 *b*.

> Leert reuckich oock den Cederboom somtijt
> Doen branden zelf in stallen, en met harstich
> Galbanen reuck de Water-slangen lastich
> Soo drijven weeh.
> V. MANDER, *Bucol.* 138.

II) **Bijw.** (van wijze). — Op de wijze van hars; min of meer zooals hars. || Harsig rieken.

Aanm. Een geheel ander woord, of dat althans met *hars*, „resina" zeer bezwaarlijk in verband zou zijn te brengen, is *harsig* in den zin van: weerspannig. Zie de aanhaling. || Een teder Jong-Gesel, sijn Dwingers handt ontslopen, ... werdt, gelijck een Was, tot alle Quaet gebogen, Valt harsich op den Toom, BAARDT, *Deugdensp.* 314.

HARSLUCHT — HARSTLUCHT —, znw. vr. (het mv. niet in gebruik); verkl. *-je*. Uit *Hars*, 2de art., en *Lucht* in den zin van: geur. Geur van hars, harsgeur. || Er is aan dat hout, aan die spaanders (enz.) een lekker harsluchtje. — Geur'ge harstlucht, MERCELIS, *K. Harp*, 20.

> diepademend, drinkt hij de scherpe,
> Geurige harstlucht in
> die hem aanwaait.
> V. BEERS, *Rijs. Bl.* 73.

HARSPLEISTER — HARSTPLEISTER —, znw. vr., mv. *-s*; verkl. *-tje*. Uit *Hars*, 2de art. en *Pleister*. Met hars bereide pleister. || Harspleister.... Pleister van half glasachtig loodoxyde, drie ponden, Gele hars, zes oncen; Terpentijn, drie oncen, *Ned. Apoth.* 532.

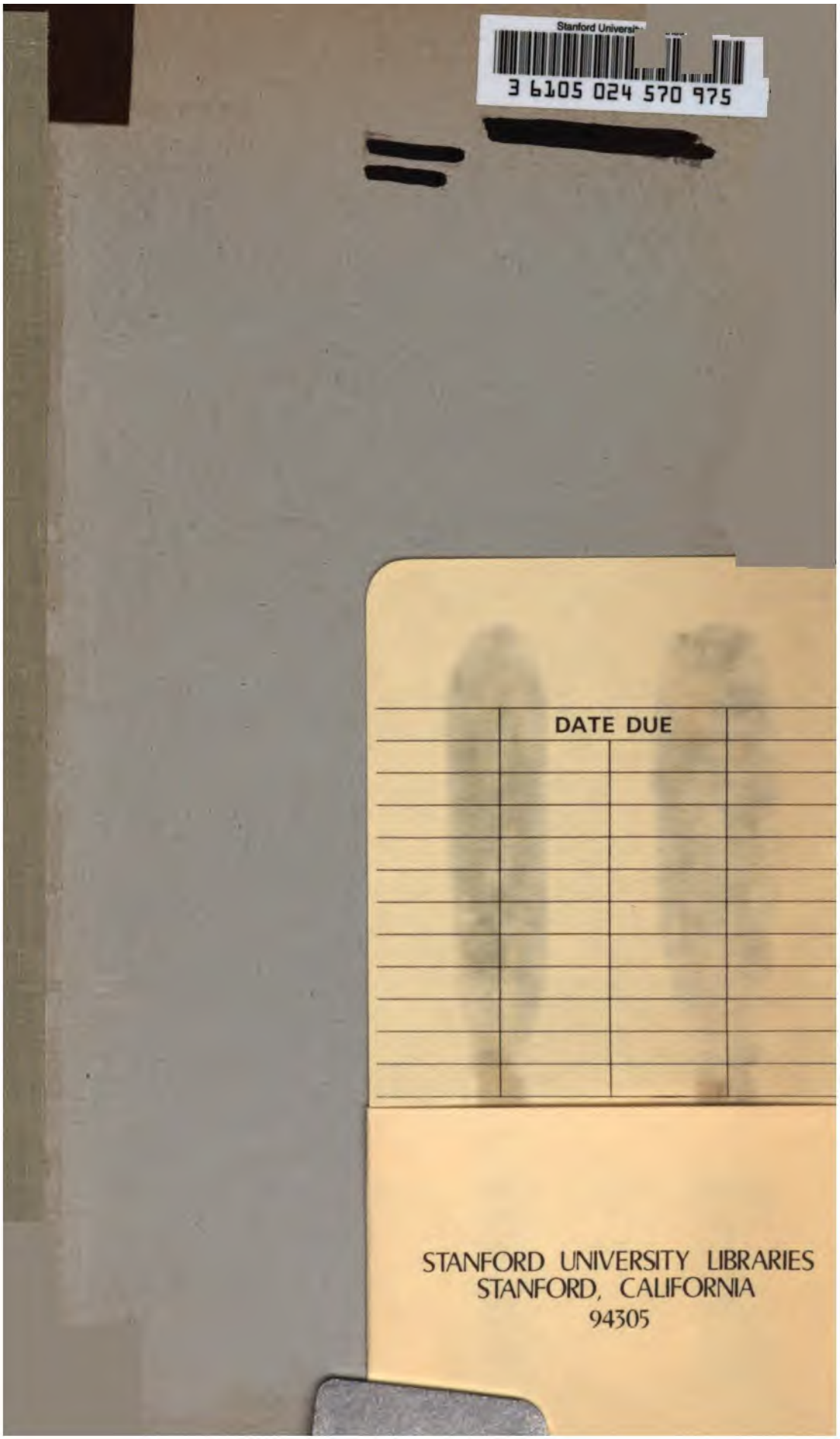
Stanford Universi
3 6105 024 570 975
DATE DUE
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305